Ioan Oprea • Carmen-Gabriela Pamfil • Rodica Radu • Victoria Zăstroiu

Manual UNIVERSAL®

al limbii române

Cota: IV - 680
BIBLIOTECA
Institutul de Filologie Română
"A. Philippide", Iași
Inv: 26 947

LITERA INTERNAȚIONAL

EDIȚIA A TREIA

În memoria lui Lazăr Şăineanu

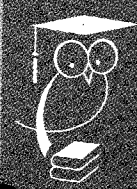

SUMAR

Prefaţă 7 ↔ 9

Ghid de utilizare 10 ↔ 11

Sigle 12 ↔ 14

Bibliografie 15

Abrevieri 16

Noul dicţionar universal al limbii române 17 ↔ 1862

Addenda 1863 →

Noul dicionar universal al limbii române continuă tradiţia lexicografică românească a descrierii semantice ilustrate cu citate din literatura cultă şi populară, după modelul promovat de Lazăr Şăineanu[1], la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului al XX-lea[2]. Lucrarea de faţă, ca şi ediţia a XI-a, revăzută şi adăugită, a *Dicţionarului universal al limbii române*, datorează lui L. Şăineanu, înainte de toate, formula lexicografică, formulă care imprimă unui dicţionar notele individualizatoare. Astfel, între altele:

– au fost utilizate litere minuscule atît la iniţiala cuvintelor-titlu, cît şi la începutul definiţiilor, al citatelor şi al paragrafelor indicînd variante lexicale sau fonetice;

– informaţia semantică a fost structurată liniar, pe sensuri numerotate continuu cu cifre arabe, foarte rar cu romane; dicţionarele actuale (cu excepţia *Micului dicţionar academic*) disting în structura articolelor subsensuri, adică sensuri derivate dintr-un sens principal, marcate de obicei prin romburi sau prin cercuri pline;

– schimbarea valorilor gramaticale sau a tipului flexionar a fost marcată cu două bare oblice (//);

– construcţiile fixe (frazeologiile), tipărite cu caractere aldine, nu poartă specificările loc[uţiune], expr[esie] etc., curente în majoritatea dicţionarelor mai vechi şi mai noi;

– etimologiile au fost înregistrate, între croşete, la sfîrşitul articolului;

– definiţiile, fie analitice, fie prin sinonime, au fost urmate, în cea mai mare parte, de scurte citate ilustrative extrase din opere culte ori populare sau de contexte personale, de obicei sintagme uzuale;

– cu unele excepţii, au fost menţinute siglele şi abrevierile utilizate de Şăineanu (inclusiv sigla POP., sub care se regăsesc numeroase colecţii de texte populare).

Noul dicţionar universal al limbii române a valorificat însă nu numai suportul tehnic al dicţionarului lui Şăineanu, ci şi tot ceea ce s-a considerat valoros sub aspectul conţinutului: definiţii, citate ilustrative, variante lexicale şi uneori fonetice, etimologii. Cu toate acestea, *Noul dicţionar universal al limbii române* conţine în foarte mare măsură situaţii şi rezolvări diferite faţă de cele din dicţionarul originar; de aceea, titlul prezentei lucrări îl preia pe cel vechi pentru a sugera continuitatea, dar conţine şi adăugirea *Noul* pentru a marca diferenţierea.

Fireşte, a fost păstrat caracterul „universal" al dicţionarului lui Şăineanu, specificat în titlu. Deşi am eliminat secţiunea enciclopedică a vechiului dicţionar (de fapt numai numele proprii de persoane şi de locuri), specificul „universal" al lucrării nu s-a diminuat, căci, pe de o parte, am inclus în lista de cuvinte a dicţionarului nostru elementele lexicale cu conţinut enciclopedic (nume de sărbători, de popoare, de personaje mitologice etc.), pe care Şăineanu le trata în ambele secţiuni, şi, în plus, am extins, ori de cîte ori am considerat necesar, informaţia de tip enciclopedic. Mai mult, *Noul dicţionar universal al limbii române* cuprinde un inventar lexical de o mare diversitate: pe lîngă cuvintele curente ale românei contemporane, numeroase cuvinte vechi, aşa-numitele *arhaisme culturale* (nume de demnităţi, de monede, de unităţi de

[1] Cu cîţiva ani în urmă, am realizat o ediţie (a XI-a) a *Dicţionarului universal al limbii române* de Lazăr Şăineanu, *Vocabular general* (vol. II–V), revăzută, adăugită şi actualizată, în maniera dicţionarelor Larousse. În nota asupra ediţiei, intitulată, după modelul ediţiilor precedente, [Prefaţă] *La a unsprezecea ediţie* (1995), publicată în volumul al II-lea al *Dicţionarului universal al limbii române. Vocabular general (A–D)*, Ediţie revăzută şi adăugită, Mydo–Center, [Iaşi,] 1995, p. X–XVII, am prezentat modul în care am elaborat acel, practic, nou dicţionar, ce purta însă pe frontispiciu numele lui Lazăr Şăineanu. Tot aici era menţionată contribuţia fiecărui colaborator la elaborarea lucrării, anume faptul că noi am redactat secţiunea *Vocabular general*, iar Al. Dobrescu numai *Enciclopedia*, adică numai primul volum. Responsabilul editurii, acelaşi Al. Dobrescu, arogîndu-şi calitatea de coordonator al întregului dicţionar, a eliminat la următoarele două tiraje, însumînd peste 5 000 de exemplare (din 1997, în două volume, şi din 1998, într-un volum, acesta din urmă tipărit la Editura Litera din Chişinău), prefaţa noastră, fapt care a creat cititorilor impresia că textul, în forma publicată în 1997, respectiv, 1998, ar aparţine lui L. Şăineanu (Despre colaborarea cu Editura Mydo-Center, vezi articolul nostru *Cum se reeditează un dicţionar*, în „România literară", XXXIII, 2000, nr. 2, p. 10-11). Pentru a evita orice confuzie, ne-am văzut obligaţi să renunţăm la înscrierea numelui ilustrului lexicograf pe coperta *Noului dicţionar universal al limbii române*, considerînd că din titlul dicţionarului rezultă evident că lucrarea noastră a avut ca punct de plecare şi ca model de realizare cunoscutul lexicon. Prin menţionarea numelor noastre pe foaia de titlu ne asumăm imperfecţiunile şi posibilele greşeli din această lucrare. Am valorificat, desigur, versiunea anterioară a dicţionarului, aducîndu-i totodată substanţiale înnoiri şi îmbunătăţiri.

[2] Au mai existat şi alte asemenea dicţionare uzuale ale limbii române, foarte apreciate, între care *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească". Partea I: Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I.-Aurel Candrea. *Partea a II-a: Dicţionarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura „Cartea românească", [1926–1931] şi *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol. I–IV, Bucureşti, Editura Academiei, 1955–1958, pe care le-am utilizat cu precădere nu numai pentru exemplele ilustrative, ci şi pentru definiţii, idiotisme etc.

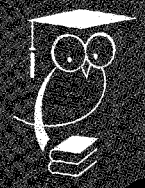

măsură din trecut), regionalisme (atestate în scrieri literare şi populare), termeni speciali (tehnici, medicali, juridici etc.), concepte filozofice, teologice, nume de curente culturale, politice etc. S-a ajuns astfel la un corpus de peste 80 000[1] de cuvinte analizate, care dau măsura universului vorbitorilor contemporani de limba română. Spre deosebire de enciclopedii, *Noul dicţionar universal al limbii române* oferă, în egală măsură, date necesare cunoaşterii uzului limbii române: forme flexionare (literare actuale, dar şi vechi ori regionale), variante lexicale şi fonetice (acestea din urmă păstrate pentru că figurau în dicţionarul lui Şăineanu), construcţii fixe (sintagme, locuţiuni, expresii, proverbe), sinonime etc. Enunţurile ilustrative vin să confirme justeţea definiţiei, alteori o completează sau o nuanţează; adesea susţin, prin autoritatea autorului, dreptul unor vocabule de a fi fost cuprinse în corpul dicţionarului; citatele oferă vorbitorilor modele mai vechi sau mai noi de utilizare (exemplară) a cuvintelor.

Desigur, dicţionarul nostru datorează mult lucrărilor lexicografice anterioare (vezi *Bibliografia generală selectivă*), din care a reţinut o bună parte a informaţiei, însă numai după o atentă reevaluare a ei.[2]

De obicei, informaţia conţinută într-un dicţionar general explicativ al unei limbi este percepută ca indispensabilă comunităţii de vorbitori. În dicţionar (la fel ca în manuale) se regăseşte suma de cunoştinţe recunoscute ca valabile, la care s-a ajuns în decursul vremii prin valorificarea critică a tradiţiei şi prin validarea acestora de tradiţie. De aici, numeroasele elemente comune, justificabile şi prin prudenţa lexicografilor, care preferă menţinerea statu-quo-ului acolo unde nu reuşesc să găsească încă posibilităţi sigure de depăşire a soluţiilor (semantice, etimologice etc.) propuse anterior. În acelaşi timp, fiecare nouă elaborare a unui dicţionar aduce şi contribuţii noi, adesea importante, ce se pierd în ansamblul lucrării. În acest sens, autorii *Noului dicţionar universal al limbii române* au reformulat, au completat şi nuanţat numeroase definiţii, au identificat şi alte semnificaţii decît cele menţionate pînă acum, au îmbogăţit seria sinonimică a cuvintelor tratate, au corectat sau au propus anumite etimologii etc. Materialul lexical nou, extras din opere de cultură, din scrieri literare şi din presa din România şi din Republica Moldova, ne-a dat posibilitatea înregistrării în acest dicţionar a unui număr însemnat de cuvinte noi, precum: *adorna, adresativ, agnosticist, aios, algebrizant, alogenitate, amoxicilină, anamit, anaţional, angobat, animistic, aparatnic, ardeleniza, asertivitate, bax, bizantinizant, buticar, ceauşism, ceauşist, clasificabil, comitesă, conformanţă, convorbirist, cosmoid, creatural, curricular, deconstructivist, demagogism, desţelenitor, didacticitate, diferenţiant, discount, doctriniza, ecologiza, ecoturism, elogiator, emanativ, encoda, entelehial, eurocent, eurosceptic, eutanasia, fabulozitate, fachiric, fai (failer), felia, fiind, fiinţial, filoxerat, folder, formulabil, frontonal, fulmina, gagicar, gay, gelaterie, haric, henoteist, hiperonim, imersiv, imperativitate, incivil, ineitate, inferenţial, încondeietor, înlocuibil, întinător, juriza, litanic, magrebian, masterand, masterat, metanoetic, mop, nears, neconstituţional, neidentificabil, neiscusinţă, neîmpărtăşit, neîncălzit, neleal, neoliberal, neospitalier, neperformant, nepermis, nepolitețe, nepopular, network, oberton, obvios, on-line, ordinărie, orfanotrofic, pachetiza, papamobil, parola, penson, periodologie, pirata, pornocraţie, postelectoral, postulantism, prefectorat, prelector, printa, privirişte, procediment, psihanalizabil, psihanalizator, pub, reprezentabilitate, reseta, resipiscenţă, scripturar, secaţiune, secretiza, secretomanie, semicazon, server, slash, statalitate, stranier* şi altele, şi ilustrării a numeroase definiţii cu citate adecvate. Unele secvenţe ilustrative au fost selectate însă din *Dicţionarul limbii române* (serie veche şi serie nouă) al Academiei, de unde am preluat şi informaţii semantice, gramaticale etc., pe care le-am adaptat la tipul nostru de dicţionar universal, pentru realizarea căruia, firește, şi enciclopediile recente au reprezentat surse importante.

Sensurile sînt prezentate, ca şi în ediţiile precedente, după criteriul istoric sau după cel al frecvenţei în limba actuală.

Au fost utilizate indicaţiile de circulaţie şi istorice curente în dicţionarele româneşti: (reg.), (pop.), (înv.) etc. (vezi *Lista abrevierilor*). Domeniul de utilizare a termenilor de specialitate (chim., med., tehn., jur. etc.) a fost menţionat numai cînd acesta nu decurgea din definiţie.

În paragraful etimologic, originea cuvintelor a fost prezentată după norme riguroase, aplicate consecvent. Astfel, [Lat. ....] indică faptul că respectivul cuvînt a fost moştenit din latină; [Din lat. ..., fr. ..., germ. ...,

[1] La fiecare sută de pagini şi la sfîrşitul fiecărei litere Editura a indicat atît numărul de intrări, cel de articole propriu-zise şi de sensuri.

[2] Aşa se procedează, de altfel, în mod obişnuit în lume. Astfel, Littré a încorporat în dicţionarul său tot ceea ce a considerat valoros (definiţii şi citate) din *Dictionnaire de l'Académie Française*, pentru ca să devină, la rîndul său, suportul pentru Paul Robert, *Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue française*; la noi, primul dicţionar academic, elaborat de Laurian şi Massim, are la bază Lexiconul de la Buda, Candrea şi Scriban au preluat aproape integral *Dicţionarul universal* ... al lui Şăineanu, *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX) s-a construit pe *Dicţionarul limbii române moderne*, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat* (DEI) pe *Micul dicţionar enciclopedic*, *Dicţionarul limbii române* al Academiei a absorbit toată informaţia lexicografică românească, care a fost transferată şi în *Micul dicţionar academic* (MDA) etc.

magh. ..., sb. ..., ucr. ...] arată că este vorba de un împrumut din limba sau din limbile menţionate. În cazul unor neologisme, precum *limbaj*, s-a indicat, pe lîngă sursa străină a termenului, şi cuvîntul românesc după care s-a produs modificarea formală în adaptarea acestuia: [Din fr. ***langage***, it. ***linguaggio*** (după *limbă*)]; în situaţia unor calcuri după cuvinte străine, s-au precizat elementele româneşti constitutive, dar şi modelul străin calchiat: [***An*** + ***timp***; cf. germ. ***Jahreszeit***], [***Ne*** + ***toleranţă***; cf. fr. ***intolérance***]; la cuvintele de tipul *eroicesc, poeticesc, retoricesc* au fost precizate elementele străine care au stat la baza creării acestora cu mijloace derivative ale limbii române: [Din lat. ***heroic(us)*** + *-esc*], [Din lat. ***poetic(us)***, gr. ***poietik(ós)*** + *-esc*], [Din lat. ***rhetoric(us)***, gr. mod. ***ritorik(ós)***, germ. ***rhetorisch*** + *-esc*], asemenea cuvinte fiind, de obicei, anterioare cuvintelor de tipul *eroic, poetic, retoric* considerate în dicţionarele româneşti ca bază derivativă a lor.

În acest dicţionar am folosit ortografia de pînă la reforma din 1993.[1] Am urmat astfel modul de a scrie fondat pe principiul fonetic promovat de majoritatea lingviştilor (şi lexicografilor) români de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi din secolul al XX-lea, între care: A. Lambrior (1846–1883), H. Tiktin (1850–1936), A. Philippide (1859–1933), I.-A. Candrea (1872–1950), Ov. Densusianu (1873–1938), S. Puşcariu[2] (1877–1948), I. Iordan (1888–1986), E. Petrovici (1899–1968), Al. Graur (1900–1988), G. Ivănescu (1912–1987), G. Istrate (n. 1914), I. Coteanu (1920–1997), E. Coşeriu (1921–2002), V. Arvinte (n. 1927), S. Berejan (n. 1927), A. Dîrul (n. 1929), I. Gheţie (1930–2004), A. Avram (n. 1930), M. Avram (1932–2004), D. Irimia (n. 1939), S. Dumistrăcel (n. 1939) şi mulţi alţii. În dicţionarul său, L. Şăineanu s-a conformat normelor ortografie academice din 1881 (la prima ediţie) şi din 1904 (la următoarele ediţii), acestea reprezentînd în epocă etape în trecerea de la etimologism la scrierea fonetică a limbii române.

O operă de dimensiunea şi de complexitatea *Noului dicţionar universal al limbii române* nu s-ar fi putut realiza decît printr-o conlucrare corectă cu editura care s-a angajat s-o tipărească şi s-o difuzeze. De aceea, mulţumim domnului Anatol Vidraşcu, director general al Grupului Editorial Litera, şi domnilor Dan Vidraşcu şi Marin Vidraşcu, directori ai Editurii Litera Internaţional, care au manifestat solicitudine şi înţelegere de-a lungul anilor de colaborare. Recunoştinţa noastră se îndreaptă totodată către doamna Maria Onofraş, redactor de carte, domnul Vladimir Zmeev, grafician, doamna Valentina Tifin, corector, domnul Marin Popa, tehnoredactor, domnişoara Carolina Onofraş, operatoare, şi către întreaga echipă editorială, care a dovedit seriozitate şi mult devotament faţă de acest dicţionar.

În această nouă ediţie a fost îmbogăţit inventarul lexical îndeosebi cu cuvinte uzuale recente (o parte semnalate în recenziile apărute), a fost extinsă descrierea semantică a unor articole deja redactate, au fost introduse citate ilustrative din bibliografia existentă dar şi din surse bibliografice noi, au fost corectate unele etimologii pe baza studiilor de specialitate menţionate la *Bibliografie*.

Autorii

---

[1] Încă din 1992, ne-am manifestat, alături de majoritatea lingviştilor români din ţară şi din străinătate, dezacordul faţă de propunerea Academiei de a reintroduce scrierea cu *â* (în condiţiile ştiute), cu consecinţe în denaturarea caracterului fonetic al ortografiei, şi faţă de eliminarea abuzivă a formei *sînt*, utilizată neîntrerupt în limba română scrisă, începînd din secolul al XVI-lea pînă astăzi (este drept că, de pe la 1900, s-a uzitat şi *sunt*). (Vezi *Ortografia limbii române. Trecut. Prezent. Viitor*, Iaşi, Institutul European, 1992).

[2] De obicei, numele acestui mare lingvist este invocat printre susţinătorii reformei ortografice din mai 1932, impusă de Academia Română, la fel ca şi cea din 1993, tot cu sfidarea opiniei majorităţii specialiştilor. Este adevărat că S. Puşcariu, fiind angajat la elaborarea Dicţionarului Academiei, s-a văzut obligat să-şi asume „compromisurile" înaltului for şi să colaboreze chiar la alcătuirea *Îndreptarului ortografic*. În realitate, Puşcariu a protestat împotriva introducerii a două semne, *î* şi *â*, pentru scrierea unui singur sunet [ï], atît după reforma din 1904, cît şi în dezbaterile premergătoare reformei din 1932. Redăm mai jos cîteva din obiecţiile acestuia împărtăşite lui Ioan Bogdan: „De ce Academia calcă deodată principiul fonetic şi, în loc să admită un singur semn pentru un singur sunet, alege două semne diferite, stabilind o regulă nouă, pe care încă nimeni n-o urmase? Răspunsul îl ştim cu toţii. Era de ales între semnul *â* şi *î* ... Vedem deci că Academia, pusă în faţa unei dileme a cărei gravitate părea mai mare decît este de fapt, a recurs la vechea reţetă practicată de zeci de ani, la compromis, la împăcarea fonetismului cu etimologismul, acest strigoi încuibat în palatul din Calea Victoriei ... Ca toate compromisele practicate de Academie în ortografie, e şubred şi acesta, şi cînd vedem scriindu-se *înşul*, dar *dânşul* ... ni se pare că sîntem încă pe timpurile patriarhale ... Şi ca toate compromisele Academiei, va avea şi acesta o urmare bună: că nu va fi urmat de nimeni, aşa încît peste cîţiva ani Academia va trebui să facă iarăşi concesiuni uzului, pentru ca să nu se mai compromită. Uzul [n.n. lingviştilor, scriitorilor, marilor reviste] însă va urma ca pînă acuma să scrie un singur semn pentru sunetul *î* şi va alege pe *i* cu circonflex, căci aşa s-a scris pînă acuma şi aşa-l scriu toţi scriitorii şi revistele noastre. El e de preferat lui *a* cu circonflex şi din cauză că astfel se deosebeşte mai bine şi în scris *ă* de *î*" (*Ortografia revizuită a Academiei Române*, în Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 6–7). În acelaşi sens, Puşcariu îi scria lui I. Bianu, în 1931: „Am susţinut la [Congresul filologilor de la] Cluj ce am susţinut şi la Academie: ori scriem *lînă* şi *causă*, adecă un singur semn pentru un singur sunet, ori rămînem la ortografia veche din 1904: *lână* şi *causă*", pe care, cum am văzut, o criticase (*Scrisori către Ioan Bianu*, vol. III, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 659; vezi şi Sextil Puşcariu, *Memorii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1978, p. 655, 656, Magdalena Vulpe, *Geneza ortografiei din 1932*, în *Ortografia limbii române. Trecut. Prezent. Viitor*, p. 44-50).

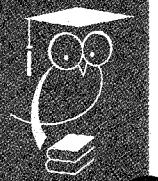

GHID DE UTILIZARE

acum adv. **1.** în acest moment; în timpul de față; în prezent: *acum pre toate acele persoane luminate din cărunțele veacuri, ceața uităciunii i-au acoperit.* B.-DEL.; **acu-i acu,** acesta este momentul decisiv: *ei, Cătălin, acu-i acu ca să-ți încerci norocul.* EM.; **de acum (încolo** sau **înainte),** începînd cu acest moment: *lasă, tăcăloaselor, că vă voi dobzăla eu de acum înainte.* CR.; *de acum încolo toată încordarea lui merge spre știință.* CĂL.; **2.** în momentul, în epoca despre care este vorba; în acest timp: *acum se înțețește marea dispută... între adepții nominalismului și aceia ai realismului.* BL.; **de pe acum,** încă din această vreme, epocă; chiar din acest timp: *era de pe acum un frecventator de saloane.* CĂL.; **3.** de data aceasta, în acest caz: *comisarul repetă manevra, întovărășit acum de zece sergenți.* GHEȚIE; **4.** în împrejurările actuale; în aceste condiții: *ați ajuns acum la modă de vă scot din letopiseți.* EM.; **5.** înainte cu...: *acum șaizeci de ani trecuți, unde se pomeneau școli?* CR.; **6.** (indică un raport copulativ, într-o înșiruire de idei): *tată, atîta cer și eu de la d-ta; acum, ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind, aceasta mă privește pe mine.* CR.; (și: (pop.) **acu, acuma,** (inv.) **acmu,** (reg.) **amu).** [Lat. *eccum modo*].

între[2] prep. **1.** (indică poziția intermediară în funcție de anumite repere) în locul, în spațiul dintre...: *cît e zare de zărit între nord și răsărit.* AL.; *între nori;* (p. ext.) *l-au lăsat luptîndu-să între moarte și viață.* DRĂGHICI; **a fi între ciocan și nicovală,** v. **nicovală; cu coada între picioare,** v. **coadă; 2.** (indică situarea sau integrarea în interiorul unei mulțimi) printre, în mijlocul...: *dăbilarii și jăcmănitorii de la domnie nu-i putem suferi între noi.* SAD.; *între iscălituri se află și numele directorului școalei.* EM.; **3.** (indică locul în care se plasează ceva) pe: *își ia cojocul între umere și biciul în mînă.* CR.; **4.** (exprimă temporalitatea prin raportarea la anumite repere) în intervalul dintre...: *între azi și mîine;* **între timp** sau **între acestea,** în răstimp, în intervalul acesta: *între acestea veni seara.* ISP.; **5.** (indică elementul în care se încadrează ceva) dintre: *între felurite însemnări rămîne o schiță din epoca gazetăriei.* CĂL.; **6.** (exprimă reciprocitatea) unul cu altul (sau unii cu alții): *răsună un freamăt de mișcări zorite și frînturile unei convorbiri între două femei.* GHEȚIE; **7.** (exprimă distribuția) la: *cîștigul s-a împărțit între participanți.* [Lat. ***inter***].

măsură, măsór și (înv. și reg.) **măsur** vb. (tr.) **1.** a determina (cu instrumente, aparate) valoarea unei mărimi (lungime, masă, greutate etc.): *trebuia măsurată piesa cu atenție.* PR.; (refl. pas.) *lume mică, de se măsură cu colul.* EM.; **2.** (fig.; pop. și fam.) a bate, a lovi pe cineva: *c-un melesteu să-i măsor.* AL.; **3.** a parcurge (pe jos) o distanță, a străbate un loc: *începui să măsor încăperea în lung și în lat.* PR.; **4.** a examina, a cerceta

cuvînt-titlu

categorie gramaticală (partea de vorbire)

explicație funcțională

variante lexicale

număr de omonim

indicație semantică

exemplu de folosire în context

indicații gramaticale

definiție prin șir de sinonime

definiție în mai multe părți

construcție fixă

indicații de circulație

etimologie

definiție

explicație de conținut

citat din literatură (cu sursa lui)

forme de indicativ prezent persoana 1 singular

notă de conținut facultativă

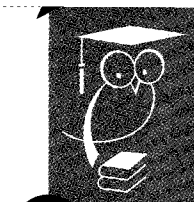

explicaţii semantice suplimentare

marchează schimbarea valorii (sau a categoriei) gramaticale

exemplu de folosire în context

formă de plural

denumire ştiinţifică

trimitere

cuvînt recent

accent

sinonim „perfect"

numai în expresie este tr.

variantă de accentuare

domeniu specific

compus

pronunţare

număr de sens

variantă de scriere

(din ochi, cu ochii, cu privirea); a scruta: *cu ochii zarea măsurînd.* COŞB.; **5.** a privi pe cineva insistent (şi dispreţuitor): *o doamnă în vîrstă...o măsură prin lorgnon.* C. PETR.; *ochii din ghişeu îl scotoceră puţin, l-au măsurat.* ARG.; **6.** a evalua, a aprecia, a estima: *nu vreau să măsur meritele d-tale de artist.* IBR.; (refl. pas.) *bogăţia unui popor se măsoară după mărimea trebuinţelor ce-şi satisface.* GHICA; (reg.) **a-i măsura cuiva vorba cu îmblăciul,** se spune despre un flecar, despre cineva care bălmăjeşte; **7.** (fig.) a modera pornirile, sentimentele; a cumpăni cuvintele, gesturile, manifestările etc.; a înfrîna: *să ne mai măsurăm cheltuielile.* FIL.; *începeam să-mi măsor vorbele.* EL. // (refl.) a se compara cu cineva; a se confrunta, a se lua la luptă, a se bate: *se măsura cu duşmanul.* (tr.) **a-şi măsura puterile cu cineva,** a se lua la întrecere (în luptă); a se lupta cu cineva. // (intr.) a avea mărimea de...: *moşia măsura acum cinci sute de iugăre cadastrale.* GHEŢIE. [Lat. ***mensurare***].

sărică, sarici f. manta ţărănească lungă, miţoasă, ţesută din fire groase de lînă, pe care o poartă oamenii de la munte, în special ciobanii; (p. ext.) ţesătură din care se confecţionează această haină: *eram ... învălit într-o sarică ghiţoasă.* CR.; [î]*l înveşmîntară ...., punîndu-i pe umeri, pe deasupra, şi o sarică miţoasă de oaie.* CĂRT.; (accent. şi: *sarică*). [Lat. ***sarica***].

săgeată, săgeţi f. **1.** vergea de lemn cu vîrf (metalic) ascuţit, aruncată cu arcul, folosită în trecut ca proiectil de vînătoare sau de luptă, iar astăzi în unele probe de tir; săhăidac: *ei ades cu-a lor săgeată ... au oprit vulturu-n zbor.* AL.; *iute ca săgeata;* **2.** (fig.) rază (fierbinte) a unui astru: *călătorul soare ... izbea săgeţi răzbunătoare.* COŞB.; **3.** (fig.; înv. şi pop.) (lumină de) fulger; trăsnet: *deodată fulgeră-n cer o săgeată.* AL.; **4.** (pop.) nume dat unor resturi de arme vechi, găsite în pămînt (închipuite ca vîrfuri de trăsnet): *cu nouă săgeţi ea ţi-a descîntа, săgetăturile te-or lăsa.* POP.; ... **21.** (bot.; reg.) săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*); **22.** (compuse; bot.; reg.) **săgeata-lui-Dumnezeu,** verigel (*Orobanche caryophyllacea*); **săgeata-Domnului,** sporiş (*Verbena officinalis*). // adv. în mare viteză, foarte repede (ca o săgeată): *numai el e în stare să fugă săgeată şi să urmărească pînă în zare un iepure.* SAD. [Lat. ***sagitta***].

săivăn n. v. **saivan.**

scaner, scanere [skénăr] n. **1.** aparat folosit în diferite sisteme de investigaţie pentru explorarea amănunţită, punct cu punct; scanograf; **2.** aparat care serveşte la reproducerea prin baleiaj electronic a unui (fragment de) text original (cu ilustraţii, color), putînd fi conectat la un calculator în vederea afişării pe un ecran a imaginilor analizate şi ulterior la imprimarea acestora cu ajutorul unui dispozitiv specializat; (scris şi: *scanner*). [Din engl., fr. ***scanner***].

ulicioară, ulicioare f. diminutiv al lui uliţă; uliţă scurtă şi îngustă; hudiţă, ulicuţă: *pe aceeaşi ulicioară bate luna în fereşti.* EM. [***Uliţă*** + *-ioară*].

SIGLE

AG. = Ion Agîrbiceanu, *Opere*, vol. I-XIV, Bucureşti, Editura pentru literatură – Editura Minerva, 1962-1989.

AL. = V. Alecsandri, *Opere*, vol. I-X, Bucureşti, Editura pentru literatură – Editura Minerva, 1966-1985.

ALEX. = Gr. Alexandrescu, *Poezii*, Ediţie completă, Iaşi, La Cantora Foaiei săteşti, 1842; Gr. Alexandrescu, *Suvenire şi impresii. Epistole şi fabule*, Bucureşti, 1847; Grigore Mihail Alexandrescu, *Meditaţii, elegii, epistole, satire şi fabule*, Bucureşti, Tipografia Naţională a lui Ştefan Rassidescu, 1863.

ANTIM = Antim Ivireanul, *Opere*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

A.R. = „Albina românească", Iaşi, 1829-1850.

ARG. = Tudor Arghezi, *Scrieri*, vol. I-XXII, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1962-1969.

ASACHI = Gh. Asachi, *Opere*, vol. I-II, Bucureşti, Editura Minerva, 1973.

BAC. = G. Bacovia, *Opere*, Bucureşti, Editura Minerva, 1979.

BAR. = Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo*, Traducere de G. A. Baronzi, vol. I-VIII, Bucureşti, Librar-editor George Ioanid, 1857; M. Guizot, *Istoria civilizaţiunii în Francia*, Traducere de G. Baronzi, vol. I-V, Bucureşti, Tipografia Naţională a lui Romanov & Comp., 1856-1859.

BART = Jean Bart, *Europolis*, Ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Cugetarea, [1939].

BĂLC. = N. Bălcescu, *Opere*, vol. I-IV, Bucureşti, Editura Academiei, 1974-1990.

B.-DEL. = I. Budai-Deleanu, *Ţiganiada*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, [1953].

BIBLIA = *Biblia adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage toate*, Bucureşti, 1688.

BL. = Lucian Blaga, *Opere*, vol. I-XII, Bucureşti, Editura Minerva, 1982-1988; Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990.

BOL. = D. Bolintineanu, *Colecţie din poesiile domnului ...*, Bucureşti, Tipografia lui C. A. Rosetti şi Vinterhalder, 1847; Dimitrie Bolintineanu, *Poezii*, vol. I-II, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1877; Dimitrie Bolintineanu, *Opere*, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură Ştiinţifică şi Didactică, 1951.

BOLLIAC = Cezar Bolliac, *Meditaţii*, Bucureşti, Tipografia lui Eliade, 1835; Cezar Bolliac, *Poesii nouă*, Bucureşti, Tipografia lui Eliade, 1847.

BR.-VOIN. = I. Al. Brătescu-Voineşti, *Proză. Întuneric şi lumină. În lumea dreptăţii*, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1957.

BUSUIOC = Aureliu Busuioc, *Singur în faţa dragostei*, Bucureşti–Chişinău, Editura Litera Internaţional, 2003.

C. = „Contemporanul", Iaşi, 1881 ş.urm.

CANT. = Principele Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano moldo vlahilor*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1901; Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, vol. I-II, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965.

CAR. = I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I-VII, Editura Cultura Naţională şi Fundaţia pentru Cultură şi Artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1930-1942.

M.CAR. = Mateiu Ion Caragiale, *Craii de curtea veche*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, [1929].

CĂL. = G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, Editura Minerva, 1982: G. Călinescu, *Opere*, vol. I-XVII, Bucureşti, Editura pentru Literatură – Editura Minerva, 1965-1983.

CĂRT. = Mircea Cărtărescu, *Levantul*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1990; Mircea Cărtărescu, *Nostalgia*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993; Mircea Cărtărescu, *Orbitor. Aripa stîngă*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996; Mircea Cărtărescu, *Pururi tînăr, înfăşurat în pixeli* (din periodice), Bucureşti, Editura Humanitas, [2003].

CF. = „Contrafort", Chişinău, 1994 ş.urm.

CIORAN = Emil Cioran, *Pe culmile disperării*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă. Regele Carol II, 1936; Emil Cioran, *Cartea amăgirilor*, Bucureşti, Editura Cugetarea, [1934].

C.L. = „Convorbiri literare", Iaşi – Bucureşti, 1867 ş.urm.

COD.VOR. = *Codicele voroneţean*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

CONACHI = Logofătul Costachi Konaki, *Poesii*, Iaşi, Editura Librăriei Fraţii Şaraga, [1886].

COR. = Diaconul Coresi, *Psaltirea*, tomul I, Bucureşti, Tipografia Academiei Române, 1881; Diaconul Coresi, *Carte de învăţătură (1581)*, vol. I, Bucureşti, Atelierele grafice Socec et Comp., 1914; Diaconul Coresi, *Lucrul apostolesc. Apostolul*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1930.

COSTIN = Miron Costin, *Opere*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1958.

N.COSTIN = Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1942.

COŞB. = George Coşbuc, *Balade şi idile*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp., 1893; P. Vergilius Maro, *Opere complete*, Partea I: *Aeneis*, Traducere în formele originale de George Coşbuc, Bucureşti, Editura Librăriei C. Sfetea, 1896; George Coşbuc, *Fire de tort*, Bucureşti, Editura Librăriei C. Sfetea, 1898; George Coşbuc, *Poezii*, vol. I-II, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, [1953].

CR. = Ioan Creangă, *Scrierile lui...*, vol. I: *Poveşti*, Iaşi, Tipolitografia H. Goldner, 1890; Ioan Creangă, *Scrierile lui...*, [*Amintiri din copilărie*], Iaşi, Tipolitografia H. Goldner, 1892; Ion Creangă, *Opere*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, 1939.

CRĂCIUN = Gheorghe Crăciun, *Pupa russa*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004.

CRON. = „Cronică", Iaşi, 1990 ş.urm.

D. = „Dilema (veche)", Bucureşti, 1992 ş.urm.

DELAVR. = [Barbu] Delavrancea, *Sultănica*, Bucureşti, Tipolitografia St. Mihalescu, 1885; [Barbu] Delavrancea, *Trubadurul*, Bucureşti, Ig. Haimann, 1887; [Barbu] Delavrancea, *Paraziţii*, Tipografia Haimann, 1892; [Barbu] Delavrancea, *Hagi Tudose*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1903; Barbu Delavrancea, *Opere*, I-X, Bucureşti, Editura pentru Literatură – Editura Minerva, Bucureşti, 1963-1979.

DOS. = Mitropolitul Dosoftei, *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, Iaşi, 1682; Dosoftei, *Opere, I: Versuri*, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

DRĂGHICI = Sardariul Vasile Drăghici, *Robinson Cruzoe sau Întîmplările cele minunate a unui tînăr...*, tradus pe românie de..., Ieşi, Tipografia Albinei, 1835; V. Drăghici, *Doctorul şi iconomul casnic sau Reţeti pentru tot soiul de boali omeneşti*, Iaşi, Tipografia lui Adolf Bermann, 1858.

EL. = Mircea Eliade, *Maitreyi*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1962; Mircea Eliade, *La ţigănci şi alte povestiri*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969.

EM. = M. Eminescu, *Opere*, vol. I-XVI, Bucureşti, Editura Academiei, 1939-1990.

FIL. = Nicolae Filimon, *Opere*, vol. I-II, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, [1957].

GAL. = Gala Galaction, *Opere alese*, vol. I-II, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1956-1958.

GAL.-PĂUN = Emilian Galaicu-Păun, *Yin time*, Bucureşti–Chişinău, Editura Litera Internaţional, 2004.

GANE = N. Gane, *Novele*, vol. I-III, [Bucureşti], Editura Viaţa Românească, 1921.

C.GANE = C. Gane, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*, vol. I-II, Chişinău, Editura Universitas, 1991.

GCR = M. Gaster, *Chrestomaţie română*, vol. I-II, Leipzig – Bucureşti, F. A. Brockhaus-Socec & Co., 1891.

GHEŢIE = Ion Gheţie, *Drumul*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1983; Ion Gheţie, *Alfa şi omega. Povestiri*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1986; Ion Gheţie, *Schepsis*, Timişoara, Editura de Vest, 1991; Ion Gheţie, *O lume pentru fiecare*, vol. I-II, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1992; Ion Gheţie, *Agonia*, Galaţi, Editura Porto-Franco, 1997; Ion Gheţie, *Încotro?*, Iaşi, Institutul European, 1999; Ion Gheţie, *Biruitorii*, Bucureşti–Chişinău, Editura Litera Internaţional – Litera, 2002; Ion Gheţie, *Taina cea mare*, Timişoara, Editura Mirton, 2002; Ion Gheţie, *Fructul oprit*, Bucureşti,

Editura Universal Dalsi, 2004; Ion Gheţie, *Nodul gordian*, Bucureşti, Editura Universal Dalsi, 2005.

GHICA = Ion Ghica, *Convorbiri economice*, vol. I-III, Bucureşti, Socec & Comp., 1879; Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp., 1887; Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp., 1889.

GÎRL. = Em. Gîrleanu, *Din lumea celor care nu cuvîntă*, Ediţia IV, Bucureşti, Editura Librăriei Universale Alcalay & Co., 1927.

GOGA = Octavian Goga, *Poezii*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963.

GOL. = Dinicu Golescu, *Scrieri*, Bucureşti, Editura Minerva, 1990.

I.GOL. = Iordache Golescu, *Pilde, povăţuiri şi cuvinte adevărate şi poveşti* (ms.), apud Z.

HASD. = B. Petriceicu Hăjdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, Bucureşti, Impremeria Ministerului de Resbel, 1865; B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor. Pămîntul ţărei româneşti*, vol. I-II, Bucureşti, Imprimeria Statului şi Tipografia Antoniu Mănescu, 1875; B. Petriceicu Hăjdeu, *Cuvente den bătrîni*, tomul I-III, Bucureşti, 1877-1881; B. P. Hasdeu, *Răzvan şi Vidra*, Bucureşti, Editura Leon Alcalay, 1909.

HEL. = I. Eliad, *Don Juan*. De la lord Byron. Poemă epică tradusă de..., Bucureşti, Tipografia lui Eliade, 1847; I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, tomul I-II, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1939-1943.

HERODOT = Herodot, *Istorii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.

HOGAŞ = C. Hogaş, *Pe drumuri de munte*, vol. I-II, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, 1944-1947.

IBR. = G. Ibrăileanu, *Opere*, vol. I-X, Bucureşti, Editura Minerva, 1974-1981.

IONEL = Nicolae Ionel, *Vederea*, Iaşi, Editura Junimea, 1995; Nicolae Ionel, *Dor din dor*, Iaşi, Editura Junimea, 1999; Nicolae Ionel, *Cîntec de leagăn*, Iaşi, Editura Junimea, 2000; Nicolae Ionel, *Cît îi ceru şi lumea*, Iaşi, Editura Fides, 2000.

IORGA = N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost*, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.

ISP. = P. Ispirescu, *Din poveştile unchiaşului sfătos*, Bucureşti, Tipografia Academiei Române, 1879; P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Bucureşti, Tipografia Academiei Române, 1892.

JIP. = Gligor M. Jipescu, *Opincaru, cum este şi cum trebuie să hie săteanu*, Bucureşti, 1881.

KOG. = Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. I-V, Bucureşti, Editura Academiei, 1974-1984.

LET. = Mihail Kogălniceanu, *Letopiseţile Ţării Moldovei*, tom. I-III, Iaşi, [La Cantora Foaiei săteşti şi Institutul Albinei româneşti], 1845-1852.

LIIC. = Gabriel Liiceanu, *Cearta cu filozofia*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992; Gabriel Liiceanu, *Tragicul, o fenomenologie a limitei şi depăşirii*, Ediţia a doua revăzută, Bucureşti, Humanitas, 1993; Gabriel Liiceanu, *Uşa interzisă*, Bucureşti, Editura Humanitas, [2002].

LOV. = Eugen Lovinescu, *Critice*, vol. IV, V, VII, VIII, [Bucureşti], Editura Ancora, 1914-1928; Eugen Lovinescu, *Scrieri*, vol. I-VIII, Bucureşti, Editura pentru Literatură – Editura Minerva, 1969-1980.

MACED. = Alexandru Macedonski, *Opere*, vol. I-IV, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1939-1946.

MAIOR. = Titu Maiorescu, *Critice (1867-1892)*, vol. I-III, Bucureşti, Socec & Comp., 1892-1893; Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. I-IV, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp., 1897-1904; Titu Maiorescu, *Logica*, Bucureşti, Socec & Comp., 1898.

MANOL. = Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe*, Eseu despre romanul românesc, Bucureşti, Editura Minerva, vol. I-III, 1980-1983.

MARC. = Paharnicu Simeon Marcovici, *Datoriile omului creştin. Întemeiate pe învăţăturile Sfintei Scripturi*, Bucureşti, 1839.

MAT. = A. Mateevici, *În zarea anilor*, Chişinău, Grupul Editorial Litera, 1998.

MIN. = Ion Minulescu, *Versuri*, [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1964.

MINEIUL = Chir Chesarie, episcopul Rîmnicului, *Mineiul*, luna lui octombrie, 1776.

MOXA = Mihail Moxa, *Cronica universală*, Bucureşti, Editura Minerva, 1989.

MUSTE = Neculai Muste, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în *Letopiseţile Ţării Modovei*, tom III, Iaşii, La Cantora Foaiei Săteşti, 1846.

NAUM = Alexandru Naum, *Istoria artei de la începutul creştinismului pînă în secolul al XIX-lea*, vol. I, Bucureşti, Tipografia Cultura, 1925.

NEAGOE BASARAB = *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, Bucureşti, Editura Minerva, 1970.

NEC. = Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1959.

NEGR. = Constantin Negruzzi, *Scrierile lui...*, vol. I-III, Bucureşti, Librăria Socec & Compania, 1872-1873; Constantin Negruzzi, *Opere*, vol. I-III, Bucureşti, Editura Minerva, 1974-1986.

I.NEGR. = Iacob Negruzzi, *Scrieri complecte*, Bucureşti, Editura Socec & Comp., 1893-1897; Iacob Negruzzi, *Scrieri alese*, vol. I-II, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1992.

N.TEST. = *Noul Testament sau împăcarea au leagea noao...*, În cetatea Bălgradului, 1648.

OD. = A. I. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice ale lui...*, vol. I-III, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1887.

PALIA = *Palia d'Orăştie (1581-1582)*, Paris, Champion, 1925; *Palia de la Orăştie. 1581-1582*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

PANN = Anton Pann, *Culegere de proverburi sau Povestea vorbei*, vol. I-III, Bucureşti, Tipografia lui Anton Pann, 1852-1853.

PAP.-B. = Hortensia Papadat-Bengescu, *Opere*, vol. I-III, Bucureşti, Editura Minerva, 1972-1979.

PATAP. = Horia-Roman Patapievici, *Zbor în bătaia săgeţii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995; H.-R. Patapievici, *Politice*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996; Horia-Roman Patapievici, *Despre idei & blocaje*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007.

PETR. = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1946; Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, Bucureşti, Editura Naţională Ciornei, [f.a.]; Camil Petrescu, *Teatru*, vol. I-III, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1946-1947; Camil Petrescu, *Bălcescu*, Bucureşti, Editura de Stat, 1949; Camil Petrescu, *Versuri. Ideea. Ciclul morţei*, [Bucureşti], Cultura Naţională, [1923].

C.PETR. = Cezar Petrescu, *Aurul negru*, Bucureşti, Editura de Stat, 1949; Cezar Petrescu, *Calea Victoriei*, Bucureşti, Editura Naţională S. Ciornei, [1931]; Cezar Petrescu, *Întunecare*, vol. I-II, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1928; Cezar Petrescu, *Oraş patriarhal*, Bucureşti, Editura Cugetarea, [f.a.].

PHIL. = Al. Philippide, *Scrieri*, vol. I-IV, Bucureşti, Editura Minerva, 1976-1978.

PILLAT = Ion Pillat, *Poezii*, [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1965.

PLEŞU = Andrei Pleşu, *Ochiul şi lucrurile*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1986; Andrei Pleşu, *Limba păsărilor*, [Bucureşti], Editura Humanitas, [1994]; Andrei Pleşu, *Despre îngeri*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004.

POP. = Vasile Alecsandri, *Poesii populare ale românilor*, Bucureşti, Tipografia Lucrătorilor Asociaţi, 1866; Dr. G. Alexici, *Texte de literatura poporană română*, Tomul I. Poesia tradiţională, Budapesta, Editura Autorului, 1899; I. C. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1893; Pr. I. Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureş. Descîntece, vrăji, farmece şi desfaceri*, Bucureşti, Editura Biblioteca Casei Şcoalelor, 1924; Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, vol. I-III, [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1966; Gh. Cardaş, *Cîntece poporane moldoveneşti*, Arad, Editura Librăriei Diec[ezane], 1926; Lucian Costin, *Graiul bănăţean*, vol. II, Turnu-Severin, Tipografia Luiza I. Niculescu şi Ion N. Bojneagu, 1934; *Folclor din Moldova*, vol. I-II, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969; *Folclor din Oltenia şi Muntenia*, vol. I-V, Bucureşti, Editura pentru Literatură – Editura Minerva, 1967-1970; *Folclor din Transilvania*, vol. I-IV, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1962-1969; Enea Hodoş, *Poezii poporale din*

SIGLE

Banat, Caransebeş, 1892; Nicolae Ionel, *Floarea florilor. Antologie de lirică populară*, Iaşi, Editura Junimea, 1999; Dr. Ioan Urban Jarnik şi Andrei Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, Bucureşti, 1885; *Materialuri folkloristice*, vol. I-II, Bucureşti, Tipografia Corpului Didactic. 1900; *1000 Doine, strigături şi chiuituri*, Braşov, Ciurcu, 1891; Nicolaie Păsculescu, *Literatură populară românească*, Adunată de..., Bucureşti – Leipzig, Librăria Socec – O. Harrassowitz, 1910; N. D. Popescu, *Carte de basme*, vol. I-IV, Bucureşti, Editura Librăriei H. Steinberg, 1892; C. Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, Cîmpulung, [1901]; C. Rădulescu-Codin, *Îngerul românului. Poveşti şi legende din popor*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp., 1913; C. Rădulescu-Codin, *Legende, tradiţii şi amintiri istorice*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. 1910; Ioan Pop-Reteganul, *Poveşti ardeleneşti*, Partea I-V, Braşov, Editura Librăriei Nicolaie I. Ciurcu, 1888; Ioan Pop-Reteganul, *Trandafiri şi violete*, Gherla, Editura „Aurora", 1891; Ioan Pop-Reteganul, *Poveşti din popor*, Sibiu, 1895; Ion al lui G. Sbiera, *Poveşti poporale româneşti*, Cernăuţi, Editura proprie, Tipografia arhiepiscopală, 1886; Elena Didia Odorica Sevastos, *Cîntece moldoveneşti*, Iaşi, Tipografia Naţională, 1888; Elena D. O. Sevastos, *Poveşti*, Iaşi, Editura Librăriei Fraţii Şaraga, [1892]; Dumitru Stăncescu, *Basme culese din gura poporului*, Bucureşti, Editura Haimann, 1892; „Şezătoarea", Fălticeni, 1892 ş.urm.; G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Bucureşti, Tipografia Modernă, 1885; Alexandru Ţiplea, *Poezii populare din Maramureş*, adunate de..., Bucureşti, Editura Carol Göbl, 1906; D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, Bucureşti, Editura Academiei, 1967; Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, Bucureşti, Editura Carol Göbl, 1906.

PR. = Marin Preda, *Moromeţii*, vol. I-II, Editura de Stat pentru Literatură – Editura pentru Literatură, Bucureşti, [1955]-1967; Marin Preda, *Marele singuratic*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1973; Marin Preda, *Delirul*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1975; Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. I-III, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1984.

PRAV. = *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, Bucureşti, Editura Carol Göbl, 1912.

PRAV. GOV. = *Pravila*, Govora, 1640.

PSALT. = *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII*, Bucureşti, Editura Socec et Comp., 1916.

REBR. = Liviu Rebreanu, *Opere*, vol. I-XIV, Bucureşti, Editura pentru Literatură – Editura Minerva, 1968-1989.

R.L. = „România literară", Bucureşti, 1968 ş.urm.

R.LIB. = „România liberă", Bucureşti, 1990 ş.urm.

RUSSO = Alexandru Russo, *Scrieri*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1908.

SAD. = Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. I-XXI, Bucureşti, Editura pentru Literatură – Editura Minerva, 1954-1970.

SAHIA = Alexandru Sahia, *Nuvele*, [Bucureşti], Editura de Stat, [1948]; Alexandru Sahia, *Scrieri alese*, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1960.

SĂM. = „Sămănătorul", Bucureşti, 1901 ş.urm.

SION = G. Sion, *Proză. Suvenire contimporane*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1956.

SL. = Ioan Slavici, *Opere*, vol. I-XIII, Bucureşti, Editura Minerva, 1970-1984.

SOR. = Marin Sorescu, *Unde fugim de-acasă? (Aproape teatru, aproape poeme, aproape poveşti)*, Bucureşti, [1966]; Marin Sorescu, *La Lilieci*, vol. I-IV, Bucureşti, Editura Eminescu – Cartea Românească, Craiova, Scrisul Românesc, 1973-1988.

ST. = Zaharia Stancu, *Desculţ*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, [1952]; Zaharia Stancu, *Rădăcinile sînt amare*, vol. I-V, Bucureşti, Editura pentru Literatură şi Artă, [1958-1959].

STĂN. = Nichita Stănescu, *Respirări*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1982.

STĂNIL. = Dumitru Stăniloaie, *Ortodoxie şi românism*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1939.

STĂNOIU = Damian Stănoiu, *Călugări şi ispite*. Scene din viaţa mănăstirilor, Bucureşti, Editura Cartea românească, [1928].

ŞA = *Şcoala ardeleană*, vol. I-II, Bucureşti, Editura Minerva, 1983.

ŞIO = Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, vol. I-II, Bucureşti, Socec, 1900.

TEODOR. = Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, vol. I-III, Bucureşti, Editura Cartea românească, [1925-1927]; Ionel Teodoreanu, *Uliţa copilăriei*, Bucureşti, Cartea Românească, [1935]; Ionel Teodoreanu, *În casa bunicilor*, Bucureşti, Cartea Românească, [1942]; Ionel Teodoreanu, *Masa umbrelor. Întoarcerea în timp*, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, [1957].

TOP. = G. Topîrceanu, *Opere alese*, vol. I-II, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1959.

TUD. = Radu Tudoran, *Toate pînzele sus!* Bucureşti, Editura Tineretului, 1954; Radu Tudoran, *Al optzeci şi doilea*, [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1966.

UR. = Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955.

URIC. = Theodor Codrescu, *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale şi alte acte din suta a XV-XIX, atingătoare de Moldova*, Iaşi, 1852-1895.

VARL. = Varlaam, Mitropolitul Moldovei, *Cazania (1643)*, Bucureşti, Editura Fundaţiilor Regale, 1943; Varlaam, *Opere. Răspunsul împotriva catihismului calvinesc*, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.

VIANU = Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Bucureşti, Editura Contemporană, 1941; Tudor Vianu, *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, [1957]; Tudor Vianu, *Studii de literatură română*, [Bucureşti], Editura Didactică şi Pedagogică, 1965.

VIERU = Grigore Vieru, *Rădăcina de foc. Poeme. Confesiuni*, Bucureşti, Editura Univers, 1988.

VINEA = Ion Vinea, *Lunatecii*, vol. I-II, [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1965.

VLAH. = A. Vlahuţă, *Nuvele*, Bucureşti, Stabilimentul grafic Socec şi Teclu, 1886; Al. Vlahuţă, *Poesii vechi şi nouă*, Bucureşti, Editura Librăriei H. Steinberg, 1894; A. Vlahuţă, *Dan*, Bucureşti, Graeve, 1894; A. Vlahuţă, *Scrieri alese*, vol. I-III, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1983-1984.

VOIC. = V. Voiculescu, *Povestiri*. [vol.] I: *Capul de zimbru*; II: *Ultemul Berevoi*, [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1966; V. Voiculescu, *Poezii*, vol. I-II, [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1968.

V.R. = „Viaţa românească", Iaşi, Bucureşti, 1906 ş.urm.

XEN. = A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I-XIV, Bucureşti, Cartea Românească, [1925-1930].

Z. = Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I-X, Editura Librăriei Socec, Bucureşti, 1895-1912.

ZAMF. = Duiliu Zamfirescu, *În război*, Bucureşti, Editura Tipografiei Clementa, 1902; Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1936; Duiliu Zamfirescu, *Îndreptări*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1937; Duiliu Zamfirescu, *Anna*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1938; Duiliu Zamfirescu, *Viaţa la ţară*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1939.

ZILOT = Zilot Românul, *Scrierile inedite ale lui...*, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", Bucureşti, vol. V, p. 58-88, 331-358.

BIBLIOGRAFIE*

Andrei Avram, *Contribuţii etimologice,* Bucureşti, Univers enciclopedic, 1997.

Andrei Avram, *Probleme de etimologie,* Bucureşti, Univers enciclopedic, 2000.

Andrei Avram, *Noi contribuţii etimologice,* Bucureşti, Univers enciclopedic, 2001.

Mioara Avram, *Ortografie pentru toţi,* Grupul Editorial Litera, Chişinău, 1997.

A. Bailly, *Dictionnaire grec-français,* Paris, Hachete, 1950.

Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic,* [Bucureşti], Editura Academiei România, 1968.

Vasile Breban, *Dicţionar general al limbii române,* ediţie revăzută şi adăugită, vol. I-II, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995.

Ion Bria, *Dicţionar de teologie ortodoxă. A–Z,* Bucureşti, Editura Institutului biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981.

I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionar enciclopedic ilustrat,* Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I. Aurel Candrea; Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura „Cartea românească", [1926-1931].

I. Aurel Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine,* Bucureşti, 1914.

Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760),* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1992.

Elena Ciobanu, Magdalena Popescu-Marin, Maria Păun, Zizi Ştefănescu-Goangă, *Dicţionar explicativ şi enciclopedic al limbii române,* Bucureşti, Editura Floarea Darurilor, 1997.

Elena Ciobanu, Magdalena Popescu-Marin, Maria Păun, Zizi Ştefănescu-Goangă, *Dicţionar român de neologisme,* Bucureşti, Editura Floarea Darurilor, 2000.

Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române,* Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2001.

Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi (1640-1780). Termeni regionali,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.

Ion Cuceu, *Dicţionarul proverbelor românești,* Bucureşti–Chişinău, Editura Litera Internaţional, 2007.

Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană română,* Bucureşti, Stabilimentul grafic I. V. Socec, 1898.

Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Dizionario della lingua italiana,* Firenze, Le Monnier, 1971.

Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

**** Dicţionar de sinonime, antonime şi paronime,* Editura Litera Internaţional, 2007.

**** Dicţionar enciclopedic (A–Ş),* vol. I-VI, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993-2006.

**** Dicţionar enciclopedic ilustrat,* Chişinău, Editura Cartier, 1999.

**** Dicţionar enciclopedic român,* vol. I-IV, Bucureşti, Editura Politică, 1962-1966.

**** Dicţionar explicativ uzual al limbii române,* Chişinău, Editura Litera, 1999.

Dictionar explicativ al limbii engleze. The Penguin English Dictionary, Bucureşti, Editura Litera Internaţional, 2005.

**** Dicţionarul explicativ al limbii române,* Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

Elena Comşulea, Valentina Şerban, Sabina Teuş, *Dicţionar explicativ al limbii române de azi,* Editura Litera Internaţional, 2008.

Dicţionar Oxford explicativ ilustrat al limbii engleze, London–New York–Bucureşti–Chişinău, Dorling Kindersley, Oxford University Press, Editura Litera Internaţional, 2004.

**** Dicţionarul limbii române* [Dicţionarul Academiei], tom. I-II, Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul" „Imprimeria naţională, 1913-1937.

**** Dicţionarul limbii române (DLR),* Serie nouă, tom. VI-XIV, Bucureşti, Editura Academiei, 1965-2002.

**** Dicţionarul limbii române literare contemporane,* vol. I-IV, [Bucureşti], Editura Academiei, 1955-1958.

**** Dicţionarul limbii române moderne,* [Bucureşti], Editura Academiei, 1958.

**** Dicţionarul limbii române pentru elevi,* Redactori responsabili: Luiza Seche şi Mircea Seche, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1982.

**** Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române,* Editura Academiei, 1982.

**** Dicţionar vizual în 5 limbi: engleză, franceză, germană, spaniolă, română,* London–New York–Melbourne–Bucureşti, Editura Litera Internaţional, 2005.

Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente,* Bucureşti, Editura Logos, 1997.

Jean Dubois et all, *Dictionnaire de linguistique,* Paris, Librairie Larousse, 1973.

Grand Larousse en 10 volumes, Tome 1-10, Paris, Larousse, 1993.

Großes Fremdwörterbuch, Veb bibliographisches Institut, Leipzig, 1982.

B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae, Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor,* tomul I-III, Bucureşti, Stabilimentul grafic Socec şi Teclu, 1887-1893.

Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală,* Bucureşti, Editura Albatros, 1995.

**** Lexicon de construcţii şi arhitectură,* vol. I-III, Bucureşti, Editura Tehnică, 1985-1988.

Emille Littré, *Dictionnaire de la langue française,* Chicago, Encyclopaedia Britannica, 1991.

Florin Marcu, *Noul dicţionar de neologisme,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.

Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme,* ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1978.

S. Fl. Marian, *Ornitologia poporană română,* tom. I-II, Cernăuţi, Tipografia lui R. Eckhardt, 1883.

S. Fl. Marian, *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor,* Bucureşti, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1903.

**** Mic dicţionar enciclopedic,* Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1972.

**** Mic dicţionar enciclopedic,* Bucureşti, Editura Enciclopedică – Editura Univers Enciclopedic, 2005.

**** Micul dicţionar academic,* vol. I-IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001-2003.

Ioan Mircea, *Dicţionar al Noului Testament. A–Z,* Bucureşti, Editura Institutului biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1984.

Le Nouveau Petit Robert, Paris, Dictionnaires Le Robert, 2008.

Tudor Pamfile, *Industria casnică la români.* Trecutul şi starea ei de astăzi. Contribuţiuni de artă tehnică şi populară, Bucureşti, Tipografia „Cooperativa", 1910.

L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français,* Paris, Librairie Hachette, 1908.

Valeriu Rusu, *Dicţionar medical,* Bucureşti, Editura medicală, 2001.

Luiza Seche şi Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române,* [Bucureşti], Editura Academiei, 1982.

Oleg Serebrian, *Dicţionar de geopolitică,* Iaşi, Editura Polirom, 2006.

Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române,* vol. I-II, Bucureşti, Socec, 1900.

August Scriban, *Dicţionarul limbii românești,* Iaşi, Institutul de arte grafice „Presa bună", 1939.

H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch,* [Band I-III], Bukarest, Staatsdruckerei, 1903-1924.

Webster's Third New International Dictionary of the English Languaje Unabridjed, Editura Könemann, 1993.

Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli, Bologna, Zanichelli editore, 2007.

*Pe lîngă lucrările menţionate mai jos, au fost folosite şi dicţionare bilingve.

ABREVIERI

a.	adjectiv
a.	anul
absol.	absolut
accent.	accentuat
a.dem.	adjectiv demonstrativ
a.inter.-rel.	adjectiv interogativ-relativ
a.nehot.	adjectiv nehotărît
a.pos.	adjectiv posesiv
adj.	adjectival
adv.*	adverb; adverbial
aeron.	aeronautică
agr.	agricultură
alb.	albanez; limba albaneză
anat.	anatomie
ant.	antic; antichitate
antr.	antropologie
aor.	aorist
apic.	apicultură
apoz.	apoziție
aprox.	aproximativ
arg.	argou; argotic
arheol.	arheologie
arhit.	arhitectură
aritm.	aritmetică
arom.	aromân (macedoromân)
art.	articol
art. adj.	articol adjectival
art. dem.	articol demonstrativ
art. hot.	articol hotărît
art. nehot.	articol nehotărît
art. pos.	articol posesiv
artic.	articulat
astrol.	astrologie
astron.	astronomie
autoht.	autohton
biol.	biologie
bis.	biserică; termen bisericesc
bot.	botanică
bulg.	bulgar; limba bulgară
cca	circa
ceh.	ceh; limba cehă
cf.	confer
chim.	chimie
ciber.	cibernetică
cinem.	cinematografie
col.	colectiv
concr.	concret; concretizat
conj.	conjuncție
coregr.	coregrafie
cosm.	cosmografie
cul.	artă culinară
cuv.	cuvînt, cuvinte
dat.	dativ
depr.	depreciativ
d.Hr.	după Hristos
dial.	dialectal
drom.	dacoromân(ă)
ebr.	ebraic; limba ebraică
ec. (pol.)	economie (politică)
electron.	electronică
elipt.	eliptic
engl.	englez; limba engleză
engl.-amer.	engleza americană
entom.	entomologie
esper.	esperanto
et. nec.	etimologie necunoscută
ex.	(de) exemplu
expr.	expresie
f.	(substantiv) feminin
fact.	factitiv
fam.	familiar
farm.	farmacie
fig.	figurat
filoz.	filozofie
fin.	finanțe; financiar
fiz.	fizică
fiziol.	fiziologie
fon.	fonetică
fr.	francez; limba franceză
gen.	genitiv
genet.	genetică
geogr.	geografie
geol.	geologie
geom.	geometrie
germ.	german; limba germană
gr.	grecesc; limba greacă (veche)
gram.	gramatică
gr. biz.	mediogrec; limba greacă bizantină
gr. mod.	neogrecesc; limba greacă modernă
hort.	horticultură
iht.	ihtiologie
imper.	imperativ
impers.	impersonal
impr.	impropriu
ind.	indicativ
inf.	infinitiv
inform.	informatică
interj.	interjecție
intr.	intranzitiv
invar.	invariabil
iron.	ironic
istr.	istroromân
it.	italienesc; limba italiană
î.d.Hr.	înainte de Hristos
înv.	învechit
jap.	japonez; limba japoneză
jud.	județ
jur.	științe juridice; termen juridic
lat.**	latinesc; (moștenit din) limba latină
lat. med.	latina medievală
lat. vulg.	latina vulgară (populară)
lingv.	lingvistică
livr.	livresc
log.	logică
m.	(substantiv) masculin
magh.	maghiar; limba maghiară
mar.	marină; marinăresc
mat.	matematică
med.	medicină
med. vet.	medicină veterinară
meglen.	meglenoromân
meteor.	meteorologie
mil.	termen militar
miner.	minerit
mit.	mitologie
ms.	manuscris
muz.	muzică
n.	(substantiv) neutru
nav.	termen de navigație
n.pr.	nume propriu
num.	numeral
num. adv.	numeral adverbial
num. card.	numeral cardinal
num. col.	numeral colectiv
num. multipl.	numeral multiplicativ
num. nehot.	numeral nehotărît
num. ord.	numeral ordinal
ol.	olandez; limba olandeză
onomat.	onomatopee; formație onomatopeică
ornit.	ornitologie
p.anal.	prin analogie
part.	participiu
peior.	peiorativ
pers.	persoană
p.exager.	prin exagerare
p.ext.	prin extensiune
p.gener.	prin generalizare
pl.	plural
pol.	polonez; limba poloneză
poligr.	poligrafie
polit.	politică; politologie
pop.	popular
port.	portughez; limba portugheză
prep.	prepoziție
p.restr.	prin restricție
prez.	prezent
pron.	pronume
pron. dem.	pronume demonstrativ
pron. inter.-rel.	pronume interogativ-relativ
pron. neg.	pronume negativ
pron. nehot.	pronume nehotărît
pron. pers.	pronume personal
pron. pos.	pronume posesiv
pron. refl.	pronume reflexiv
psih.	psihologie
refl.	reflexiv
refl.impers.	reflexiv impersonal
refl.pas.	reflexiv pasiv
refl.recipr.	reflexiv reciproc
refl.unipers.	reflexiv unipersonal
reg.	regional
relig.	religie; concepție religioasă
retorom.	retoroman; limba retoromană
rom.	român; limba română
rus.	rusesc; limba rusă
s.	substantiv (gen neprecizat)
săs.	săsesc
sb.	sîrbo-croat; limba sîrbo-croată
sec.	secol
sg.	singular
sl.	vechi slav; limba slavă veche; slavon; limba slavonă
slov.	sloven; limba slovenă
sp.	spaniol; limba spaniolă
spec.	prin specializare
subst.	substantivat
tăt.	tătăresc; limba tătară
tehn.	tehnică
telec.	telecomunicații
teol.	teologie
text.	industria textilă
tipogr.	tipografie
tr.	tranzitiv
turc.	turcesc; limba turcă
țig.	țigănesc; limba țigănească
ucr.	ucrainean; limba ucraineană
unipers.	unipersonal
v.	vezi
vb.	verb
vers.	versificație
voc.	vocativ
zool.	zoologie
*	neatestat

* Indicația (adv.) arată folosirea adverbială a cuvîntului-titlu.

** Indicația *Din lat.* arată că este un cuvînt împrumutat din latină, în epoca modernă.

Ioan Oprea • Carmen-Gabriela Pamfil • Rodica Radu • Victoria Zăstroiu

Noul dicționar

UNIVERSAL®

al limbii române

75.636 ARTICOLE
131.140 SENSURI

A[1], a m. invar. **1.** prima literă a alfabetului limbii române: *scrie un „a" pe tablă;* **de la a (pînă) la z(et),** de la început pînă la sfîrşit: *sînt risipiţi, din fericire, pe toată întinderea alfabetului de la „a" pînă la „zed".* VINEA; *a studiat tratatul de la a la z;* **2.** sunetul (vocală nerotunjită, deschisă din seria medială) notat cu această literă: *pronunţă pe* [a] *cu o nuanţă nazală;* **3. A,** (fiz.) abreviere pentru amper; **4. A,** (log.) simbol pentru judecata universal afirmativă; **5. A,** (fiz.) (cu semnul ° deasupra) simbol pentru „angstrom"; **6. a,** (muz.) notaţie literală pentru sunetul „la".

a[2] interj. (adesea prelungit sau repetat) **1.** exclamaţie care exprimă mirare sau surprindere (neplăcută): *a, tîlharule, vii de stingherești fata?* AL.; **2.** exclamaţie care exprimă indignare (şi ameninţare): *a! voi ocărîţi pe domnul vostru!* NEGR.; **3.** exclamaţie care exprimă necaz, supărare: *a! ce situaţie încurcată!;* **4.** exclamaţie care exprimă întristare, regret: *a! rău am făcut că m-am luat după tine;* **5.** exclamaţie care exprimă bucurie, satisfacţie răutăcioasă: *a! bine că mi-ai venit, Făt-Frumos ... acum hai la luptă!* EM.; **6.** exclamaţie care exprimă admiraţie, entuziasm: *am auzit: A! a! şi bătăi din palme din toate părţile.* CAR.; **7.** exclamaţie care exprimă plăcere, satisfacţie: *(bea) A! ... bun îi!* AL.; **8.** exclamaţie care însoţeşte amintirea bruscă a ceva: *a, să nu uit că am demontat o vitrină.* GHEŢIE; *a! era să uit; nu mai trebuie să vii!* [Onomat.].

a[3] prep. **1.** (înv.) (indică un raport local de apropiere sau de suprapunere a unui obiect în raport cu altul) la: *se scula şi-şi ridică patul a umăr.* VARL.; **2.** (înv.) (precedat de altă prep.; indică un raport temporal) la: *cînd a fost sîmbătă pe a prînzul cel mare, iată că au şi sosit Bekir Aga.* N.COSTIN; **3.** (indică un raport comparativ) ca un ...: *barba şi punga ... te făcea să calci a popă.* CR.; *aducea mai degrabă a muncitor sau a meseriaş, decît a intelectual.* GHEŢIE; **4.** (indică un raport de identificare) ca un ..., precum: *aici miroase a pîine;* **5.** (înv.) (indică un raport final) pentru, la: *ieşind a vînat vădzu un cerb.* DOS.; **a ce,** de ce, pentru ce: *a ce iubeşti deşertăciunea?* DOS.; **6.** (indică un raport prezumtiv) prevestind, în semn de ...; spre: *a lupilor potaie ... vine ... urlînd a moarte.* AL.; *Grivei urlă-n poartă a jale şi-a pustiu.* VLAH.; **7.** (intră în componenţa infinitivului scurt ca formă tip a verbului) *a cuvînta;* **8.** (intră în componenţa infinitivului scurt cu funcţie de subiect sau de complement): *e uşor a scrie versuri cînd nimic nu ai a spune.* EM.; *voi veni poimîine spre a discuta în detaliu.* CĂL.; *se gătea a-l strivi cu piciorul.* ISP.; **9.** (formează cazul genitiv al substantivelor precedate de un numeral sau de un alt determinant cantitativ): *să le lege de codiţele a trei cai neînvăţaţi.* REBR.; **10.** (înv.) (formează cazul dativ): *îndurate Doamne, dzi a înger blînd să ia cu pace sufletul mieu.* VARL.; **11.** (intră în structura unor construcţii determinative, formate dintr-un adjectiv precedat de pron. *tot* şi legate de substantiv prin art. *cel*): *ochiul soacră-sa cel a tot văzătoriu.* CR.; **12.** (intră în componenţa unor adjective compuse): *atotcuprinzător; atotştiutor;* **13.** (intră în componenţa unor locuţiuni adverbiale şi prepoziţionale, care exprimă un raport local): *de-a curmezişul; de-a latul;* **14.** (intră în componenţa unor locuţiuni adverbiale, care exprimă un raport modal): *de-a berbeleacul; de-a gata.* [Lat. ***ad***].

a[4] prep. (intră în componenţa numeralelor distributive) de (cîte): *trei bancnote a zece lei.* [Din fr. ***à***].

a-[5] element de compunere cu semnificaţia „fără", „lipsit de ..."; (şi: **an-**). [Din gr., fr. ***a-***].

aalenián, ~eni, aaleniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) primul etaj al jurasicului timpuriu. [Din fr. ***aalénien***].

abá[1] interj. (înv.) **1.** exclamaţie care exprimă mirare şi îndoială; **2.** exclamaţie cu care se atrage atenţia cuiva pentru a i se adresa: *aba, Dragomire, cînd pleci tu?* CAR. [V. ***ba***].

abá[2], abale f. **1.** ţesătură groasă de lînă (albă), din care se fac haine ţărăneşti; dimie, pănură: *cioareci strîmţi de aba.* SL.; **2.** haină din astfel de ţesătură; (şi: (reg.) **abă, haba, habă**). [Din turc. ***aba***].

ab absurdo a., adv. prin absurd: *demonstraţie ab absurdo.* [Cuv. lat.].

abác, abace n. **1.** instrument pentru calcule aritmetice elementare, alcătuit dintr-un cadru cu vergele pe care se pot deplasa bile (colorate); numărătoare; **2.** tabel, diagramă care permite rezolvarea rapidă a unor calcule: *abac pentru calculul mareelor.* [Din fr. ***abaque,*** lat. ***abacus***].

abáca f. fibră textilă extrasă din peţiolul frunzelor unei specii de bananier; cînepă de Manilla. [Din fr., sp. ***abaca***].

abácă, abace f. (arhit.) parte superioară a capitelului unei coloane, de forma unei plăci, care susţine arhitrava. [Din fr. ***abaque***].

abacterián, ~eni, abacteriană, ~ene a. care este lipsit de bacterii: *mediu abacterian.* [*A-[5]* + ***bacterian***].

abagér, abageri m. (înv. şi reg.) abagiu: *abagerii să nu fie volnici a vinde marfă subţire* (a. 1783). URIC.; (şi: **abageriu**). [***Abagiu*** + *-er*].

abagerésc, ~şti, abagereáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine abagiului; referitor la abagiu sau la abagerie: *ac abageresc.* [***Abager*** + *-esc*].

abageríe[1], abageríi f. magazin sau fabrică de aba[2]: *Duca-Vodă ... au fost la dugheană la abagerie.* MUSTE. [***Abagiu*** + *-ărie*].

abageríe[2] f. ocupaţia, meseria de abagiu: *învăţase abageria de la bunicul său.* [***Abager*** + *-ie*].

abagériu m. v. **abager.**

abagíu, abagíi m. **1.** persoană care producea sau vindea aba[2]: *a treia uliţă era locuită numai de abagii şi găitănari.* FIL.; **2.** persoană care confecţiona haine din aba[2]. [Din turc. ***abağy***].

abaglúbă, abaglube f. arbust din familia oleacee, cu frunze opuse şi flori albe dispuse în raceme, cultivat adesea pentru gardurile vii (*Ligustrum vulgare*). [Et. nec.].

abajúr, abajúruri n. dispozitiv (decorativ) din metal, din sticlă, din hîrtie etc. care orientează razele unei surse de lumină: *din tavan atîrnă lampa cu abajur de porţelan.* REBR. [Din fr. ***abat-jour***].

abalienáre f. (med.) pierdere sau diminuare evidentă a facultăţilor mintale. [Din engl. ***abalienation***, fr. ***abaliénation***].

abandón, abandonuri n. **1.** renunţare la un bun, la un drept (în favoarea altuia): *abandonul unei moşteniri;* **2.** părăsire a familiei, a copiilor (lăsînd fără sprijin): *măsuri sociale menite să prevină abandonul familial;* **3.** renunţare la a folosi (adoptînd altceva): *abandonul unei metode de cercetare;* **4.** (sport) întrerupere a unei probe dintr-o competiţie; cedare: *a cîştigat prin abandonul*

adversarului; **5.** faptul de a se lăsa cuprins, copleşit (de o stare, de un sentiment): *o linişte, o uitare, un abandon desăvîrşit mă cuprinseră.* VOIC.; *mi-a povestit viaţa într-un moment de abandon.* [Din fr. ***abandon***].

abandoná, abandonez vb. (tr.) **1.** a renunţa la ...; a înceta să se preocupe de ...; a lăsa altuia: *el abandonează partea sa de moştenire;* **2.** a lăsa fără sprijin; a părăsi separîndu-se: *şi-a abandonat familia;* **3.** a înceta de a ajuta, de a susţine: *Brătianu, om cu tact, abandonă pe general, care, încăpăţînat, se închise în cazarmă.* CĂL.; *de la un timp, forţele l-au abandonat;* **4.** a înceta de a utiliza, de a aprecia ca valoros: *numai sub înrîurirea criticilor săi el a abandonat această părere.* BL.; **5.** a întrerupe, a renunţa să continue: *aceasta explică de ce nu abandonează politica şi avocatura.* CĂL.; **6.** (sport; şi intr.) a se retrage renunţînd să continue; a ceda: *alergătorul a abandonat cursa; boxerul a abandonat în repriza a cincea;* **7.** a părăsi definitiv, plecînd în altă parte: *silit de împrejurări, şi-a abandonat oraşul natal. //* refl. **1.** a se lăsa cuprins, copleşit de ...: *rămasă singură, s-a abandonat durerii;* **2.** a se lăsa în voia (cuiva); a se încredinţa cuiva: *c-o blîndă maiestate Adam o-mbrăţişază; ea s-abandonă placid.* HEL.; **3.** a se confesa, a se destăinui; a se încrede: *s-a abandonat lui, destăinuindu-şi viaţa.* [Din fr. ***abandonner,*** it. ***abbandonare***].

abandonáre, abandonări f. **1.** acţiunea de a abandona; renunţare la un bun, la un drept: *abandonarea mărfurilor în vamă;* **2.** părăsire a ceea ce intră în grija sa, în obligaţiile sale: *abandonarea familiei;* **3.** încetare a ajutorului, a susţinerii: *abandonarea prietenului la nevoie;* **4.** renunţare la a folosi, la a lua în consideraţie: *reţinerea dintr-un autor ca valabile numai a unor porţiuni i se pare o abandonare a principiului că un scriitor e o individualitate.* CĂL.; **5.** întrerupere a unei activităţi: *lipsa mijloacelor a însemnat abandonarea studiilor;* **6.** retragere dintr-o competiţie sportivă în timpul desfăşurării ei; **7.** părăsire definitivă a unei localităţi, a unei regiuni etc.: *abandonarea plaiurilor montane i-a lăsat o permanentă nostalgie.* [V. ***abandona***].

abandonát, ~ţi, abandonată, ~e a. care a fost părăsit, lăsat: *soţul abandonat ... se răzbună printr-o epigramă.* CĂL. [V. ***abandona***].

abanós, abanoşi m. **1.** arbore din India cu lemnul negru şi dur, din care se fabrică mobilă de lux (*Diospyros ebenum*): *foiuleană de-abanos, la luncuţa rară-n jos trece Ghiţă cel frumos.* POP.; **2.** lemnul acestui arbore: *un lung caic de abanos.* AL.; **de abanos,** foarte negru: *două lacrimi udă geana-i de-abanos.* BOL.; *păr de abanos. //* adv. zdravăn, tare, dur: *şade tot abanos, ţeapăn şi vîrtos.* PANN; **a se ţine abanos,** a se conserva foarte bine; a arăta mai tînăr decît vîrsta pe care o are. [Din turc. ***abanoz***].

ab antiquo [al ánticvo] adv. de demult, din vechime: *faptul e cunoscut ab antiquo.* [Cuv. lat.].

abarticulár, ~i, abarticulară, ~e a. care este situat în vecinătatea unei articulaţii (anatomice), dar nu are legătură structurală sau funcţională cu aceasta. [Din fr. ***abarticulaire***].

abatáj, abataje n. **1.** extragere a unui minereu sau a unei roci dintr-un zăcămînt: *lucrări de abataj la suprafaţă;* **2.** loc într-o mină sau într-o carieră unde se execută această operaţie; **3.** doborîre a copacilor în exploatările forestiere; **4.** sacrificare a animalelor în abator; **5.** înclinare a unei nave pentru reparaţii sau pentru a fi curăţată. [Din fr. ***abattage***].

abáte[1]**, abaţi** m. **1.** stareţ al unei mănăstiri catolice; **2.** titlu onorific dat unor preoţi catolici; persoană care poartă acest titlu: *întovărăşit de un abate şi un pictor merse de-a dreptul la Columna lui Traian.* CĂL. [Din it. ***abbate***].

abáte[2]**, abát** vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) schimba, a(-şi) modifica direcţia de deplasare sau locul ocupat: *abătînd din matca sa apa Sangheţii, i-au aflat toată avuţia.* CANT.; *îmi ieu traista cu blidele, pornesc spre sat, mă abat iar pe la tei.* CR.; (fig.) *e unicul mijloc pentru a abate bănuiala publică de pe clina pe care a apucat.* EM.; **2.** (tr.) a îndepărta, a face să-şi schimbe orientarea, destinaţia etc.: *nu ne vor abate o clipă chiar din calea noastră.* EM.; (p. ext.) *eclesia creştină abătea interesele intelectuale cu toată rîvna spre lumea de dincolo.* BL.; **3.** (intr.) a coti, a lua altă direcţie: *abătură cătră stînga, la mănăstire.* SAD.; **4.** (intr.) a devia, a se desprinde din ...: *pe drumul care abate din şosea încoace se aud venind paşi de cai.* CAR.; (refl.) *tot ce se abate de la aceste două norme generale e greşit.* EM.; **5.** (refl.) a încălca, a nesocoti anumite norme, reguli, principii etc.: *nimeni să nu cuteze a se abate de la sfintele pravili.* ISP.; **6.** (tr. şi refl.) a (se) îndepărta de la o linie de conduită, de la o idee, de la o regulă etc.; a(-şi) schimba o opinie, o opţiune: *încearcă de multe ori să o abată pe fată de la hotărîrea ei.* AG; *mi se pare că te-ai abătut de la subiect.* SAD.; **7.** (intr. şi tr.) a-i veni pe neaşteptate un gînd, o dorinţă; a trece prin minte; a căşuna: *de-mi va abate vrodată să-mi vînd moşia, am gînd să pun în publicaţie.* NEGR.; *nimănui din voi nu-i abată cumva prin minte că ar fi un geniu.* EM.; **8.** (refl.) a veni intempestiv (şi cu forţă): *fiara se abătu clănţănind asupra ei şi a copilului.* SAD.; *furtuna s-a abătut asupra pădurii;* (fig.) *ce vijelie se abătu peste mintea asta aşa de largă şi bine înzestrată?* VLAH.; (p. ext.) *alte necazuri se abătură asupra poetului.* CĂL.; **9.** (intr.) a cuprinde, a-i veni (brusc şi cu intensitate): *un instinct atît de van ce le-abate şi la păsări de vreo două ori pe an.* EM.; **10.** (refl.) a se opri (pentru o vizită scurtă), renunţînd la traseul iniţial; a trece pe la ...: *Vasile începe să întîrzie de la masă, abătîndu-se cu prietenii la un loc unde se discută politică şi se bea.* CĂL.; **11.** (înv.; intr.) a realiza în grabă (şi cu încordare): *abătu într-aceeaşi dzi de mărită şi fata a doua.* VARL.; **12.** (tr.) a doborî, a culca la pămînt: *năprasnica săcure abate toţi copacii din falnica pădure.* AL.; **13.** (refl.) a se lăsa jos, a se prosterna: *se abătu cu faţa la pămînt, cu mîinile întinse pe lîngă cap.* SAD.; **14.** (tr.) a produce apăsare sufletească; a deprima, a întrista: *fermierul american, simţîndu-se alungat la periferia existenţei, e veşnic abătut de nostalgia oraşului.* BL. [Lat. ***abbattere,*** din fr. ***abattre***].

abátere, abateri f. **1.** acţiunea de a (se) abate şi rezultatul ei: *a fost de fapt singura abatere de la plan.* GHEŢIE; **2.** schimbare, modificare a direcţiei; mutare în alt loc: *abaterea cursului unei ape;* **3.** îndepărtare, deviere de la subiect; digresiune: *a relatat faptele făcînd şi destule abateri;* **4.** oprire temporară; zăbovire: *începe obişnuita călătorie cu abateri pe la hanuri.* CĂL.; **5.** încălcare a unui acord, a unei norme, a unei legi etc.; culpă, greşeală: *am trecut a-i spune despre abaterile Turciei de la tractatele ce avea cu domnii noştri.* GHICA; *elevul are multe abateri;* **6.** deviere de la o obişnuinţă, de la o tradiţie: *termenul este folosit pentru diverse abateri de la uzul consacrat.* D.; **7.** (gram.) excepţie de la o regulă; **8.** (tehn.) diferenţă (admisă) între dimensiunea realizată a unei piese şi dimensiunea ei proiectată; **9.** (mar.) orientare a prorei unei nave către o direcţie nouă; **10.** (înv.) declinaţie, deviaţie magnetică. [V. ***abate***[2]].

abatésă, abatese f. (rar) superioară a unei mănăstiri catolice de călugăriţe. [Din it. ***abbadessa;*** cf. lat. ***abbatissa***].

abatíză, abatize f. (mil.) obstacol realizat (în păduri) din copaci tăiaţi şi culcaţi la pămînt cu vîrful spre inamic. [Din fr. ***abattis***].

abatór, abatoare n. ansamblu de clădiri şi de instalaţii unde se sacrifică animalele pentru consum (şi se prelucrează carnea); (turcism) zalhana; (şi: (înv.) **abatoriu**). [Din fr. ***abattoir***].

abatóriu n. v. abator.

abatorizá, abatorizez vb. (tr.) a tăia animalele la abator şi a prelucra carnea. [***Abator*** + ***-iza***].

abaţiál, ~i, abaţială, ~e a. care aparţine unei abaţii; mănăstiresc; **biserică abaţială,** biserica principală a unei abaţii. [Din fr. ***abbatial,*** it. ***abbaziale***].

abaţíe, abaţii f. mănăstire catolică mare, cu proprietăţi şi venituri. [Din it. ***abbazia,*** lat. ***abbatia***].

abaxiál, ~i, abaxială, ~e a. situat în afara unei linii axiale. [Din fr. ***abaxial***].

abazíe, abazii f. (med.) tulburare a sistemului nervos, caracterizată prin mers dezordonat, datorită pierderii echilibrului. [Din fr. ***abasie,*** germ. ***Abasie***].

ăbă f. v. aba[2].

abătút, ~ţi, abătută, ~e a. **1.** care este întristat, descurajat, mîhnit: *Dan se simţea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui.* EM.; **2.** (înv.) modificat, deviat; depărtat: *a dachilor limbă semănă-ş cu a italilor, însă atîta-i de stricată şi abătută, cît de-abiia poate să înţăleagă italul.* CANT. [V. ***abate***[2]; cf. fr. ***abattu***].

abc [abecé] m. **1.** primele litere ale alfabetului; **2.** (fig.) început al unei arte sau al unei ştiinţe: *cunoaşte abia abc-ul informaticii.* [Din fr. ***abece***].

abcedá, pers. 3 **abcedează** vb. (med.; intr.) a forma un abces: *rana abcedează dacă nu este dezinfectată.* [Din fr. ***abcéder***].

abcedát, ~ţi, abcedată, ~e a. **1.** care s-a transformat în abces: *ţesut abcedat;* **2.** care a dat naştere unui abces: *rană abcedată.* [Din fr. ***abcédé***].

abcés, abcese şi (înv.) **abcesuri** n. acumulare de puroi într-un ţesut sau într-un organ: *vibrionii se găsesc în puroiul absceselor.* C.L.; (şi: (rar) **absces**). [Din fr. ***abcès,*** lat. ***abscessus***].

abderít, abderiţi m. om simplu, naiv, nerod. [Din germ. ***Abderit***].

abdicá, abdíc vb. (intr.) **1.** a renunţa la tron: *dacă M. sa voieşte să abdice nu putem şti.* EM.; **2.** (p. ext.) a renunţa la ceva: *nu abdică pînă la sfîrşit la nici una din prerogativele sale.* CĂL. [Din lat. ***abdicare,*** fr. ***abdiquer***].

abdicáre, abdicări f. **1.** acţiunea de a abdica şi rezultatul ei; renunţare la tron: *răscularea din Bucureşti şi abdicarea lui Bibescu.* GHICA; **2.** (p. ext.) renunţare la ceva; retragere dintr-o activitate: *cuvintele mi se par dezonorante, sunînd ca o abdicare laşă.* GHEŢIE; *se constată la unii lingvişti abdicarea de la deontologia profesională, prin acceptarea cacografiei cu „â" şi cu „sunt".* [V. ***abdica***].

abdicáţie, abdicaţii f. (rar) renunţare la ceva; abdicare: *această abdicaţie formală de la judecata omenească a fost numai ... o eroare tipografică.* EM.; (şi: (înv.) **abdicaţiune**) [Din lat. ***abdicatio, -onis,*** germ. ***Abdikation***].

abdicaţiúne f. v. abdicaţie.

abdomén, abdomene n. **1.** parte a corpului dintre torace şi bazin; burtă, pîntece: *un chirurg uită foarfecul în abdomenul meu.* VIERU; *interesant mijloc de a te sinucide! comentă el, în timp ce-mi palpa abdomenul.* GHEŢIE; **abdomen acut,** stare patologică (cu debutul brusc) determinată de inflamaţia, perforaţia, obstrucţia etc. unui organ intern; **2.** parte posterioară a corpului la insecte. [Din lat., fr. ***abdomen,*** germ. ***Abdomen***].

abdomenoscóp, abdomenoscoape n. (med.) laparoscop. [Din fr. ***abdomenoscope***].

abdominál, ~i, abdominală, ~e a. care ţine de abdomen, referitor la abdomen: *fu cuprins subit de dureroase şi prelungi contracţii abdominale.* GHEŢIE; *muşchi abdominali; crampe abdominale.* [Din fr., germ. ***abdominal***].

abdominalgíe, abdominalgii f. (med.) durere abdominală. [Din fr. ***abdominalgie***].

abdominoscopíe, abdominoscopii f. examinare a abdomenului cu vizualizarea organelor interne prin laparotomie sau pe cale endoscopică. [Din fr. ***abdominoscopie***].

abdúce, abduc vb. (tr.) a duce, a conduce (undeva); a lua, a apuca altă cale. [Din lat. ***abducere***].

abductór, ~i, abductoáre a. **1.** (anat.) care realizează abducția[1]: *mușchi abductor;* **2.** (tehn.) care recuperează gazele rezultate dintr-o reacție chimică: *dispozitiv abductor; tub abductor.* [Din fr. ***abducteur;*** cf. lat. ***abductor***].

abdúcție[1], abducții f. (fiziol.) mișcare care îndepărtează un membru de axul median al corpului; (și: (înv.) **abducțiune**). [Din fr. ***abduction,*** lat. ***abductio, -onis,*** germ. ***Abduktion***].

abdúcție[2], abducții f. (log.) **1.** silogism care are premisa majoră adevărată, iar premisa minoră probabilă; **2.** procedeu de obținere a unei concluzii cu o sferă mai mare decît premisa, prin ipoteze statistice. [Din engl. ***abduction***].

abducțiúne f. v. **abducție[1]**.

abecedár, abecedare n. **1.** manual pentru învățarea scrisului și a cititului: *era un abecedar cu slove de un palmac de mari.* NEGR.; **2.** (p. ext.) carte de nivel scăzut, destinată persoanelor cu puțină cultură: *chiar poeziile în stil de abecedar ... sînt grațioase prin delicatețe maternă.* CĂL.; **3.** (p. ext.) sumă a cunoștințelor elementare dintr-un domeniu; lucrare care conține asemenea cunoștințe: *din abecedarul economic.* EM.; (și: (înv.) **abețedar, abițedar, abițidar**). [Din lat. ***abecedarius,*** germ. ***Abecedarium,*** fr. ***abécédaire***].

abelián, ~eni, abeliană, ~ene a. care are o structură algebrică caracterizată prin proprietatea comutativă (introdusă de matematicianul norvegian N.H. Abel): *funcție abeliană; ecuație abeliană; grup abelian.* [Din fr. ***abélien***, it. ***abeliano***].

aberánt, ~ți, aberantă, ~e a. **1.** care se abate de la tipul obișnuit, care se îndepărtează de ceea ce este normal; denaturat: *specie aberantă;* **verb aberant,** verb care are forme proprii specifice ce se abat de la flexiunea obișnuită; verb neregulat; **2.** care este contrar rațiunii sau bunului-simț; greșit: *comparare aberantă;* **3.** care constituie o aberație, care conține o aberație; care susține o aberație; absurd: *idee aberantă.* [Din fr. ***aberrant,*** lat. ***aberrans, -ntis***].

aberatív, ~i, aberativă, ~e a. (rar) care ține de aberație, propriu aberației; care este departe de realitate sau de adevăr: *cuprinde inițieri erotice de ordin mai aberativ, stăpînite de imaginea vegetală a cepei.* CĂL. [Din fr. ***aberratif***].

aberáție, aberații f. **1.** abatere de la ceea ce este normal: *printr-o aberațiune, o îndrăzneală nemaipomenită, au cutezat să înfățișeze ca operă de trădare una dintre cele mai strălucite victorii diplomatice.* EM.; **2.** idee, acțiune contrară rațiunii sau bunului-simț; absurditate: *am ascultat toate aberăciunile cîte le-ai debitat fraților români.* AL.; *nu s-ar putea spune că aberația lui Eliade n-a avut și o urmare pozitivă.* CĂL.; **3.** (fiz.) dispersare a razelor luminoase care traversează o lentilă: *asemenea experiențe erau îndeosebi cele ale lui Fizeau și cele în legătură cu aberația luminii.* BL.; *aberație cromatică;* **4.** (fiz.) deformare a unei imagini, produsă de un sistem optic (oglindă, lentilă); **aberație vizuală,** astigmatism; **5.** (astr.) efect optic prin care un astru se vede într-o poziție diferită de cea reală, datorită rotației Pămîntului și a duratei de parvenire a luminii; (și: (înv.) **aberațiune, aberăciune**). [Din lat. ***aberratio, -onis,*** fr. ***aberration***].

aberațiúne f. v. **aberație**.

aberăciúne f. v. **aberație**.

aberométru, aberometre n. instrument cu care se măsoară aberația de vedere. [Din fr. ***aberromètre***].

aberoscóp, aberoscoape n. instrument pentru determinarea defectului de distorsiune pe care îl prezintă ochiul normal. [Din fr. ***aberroscope***].

abețedár n. v. **abecedar**.

abhorá, abhór vb. (rar; tr.) a avea oroare, aversiune (față de cineva sau de ceva); a detesta: *sînt un om foarte laborios ... și abhor pe leneși.* CĂL. [Din fr. ***abhorrer***; cf. lat. ***abhorrere***].

abhoráre, abhorări f. faptul de a abhora. [V. ***abhora***].

abiá adv. **1.** cu greu, anevoie: *și cursem pe lîngă ostrov, și abiia putum ținea corabiia.* COD.VOR.; (întărit prin repetare): *în cinci-șase sate, abie-abie putu nimeri una după placul ei.* CR.; **2.** cu nerăbdare, cu încordare: *abia așteptă să facă o nouă călătorie.* CĂL.; **3.** foarte puțin, aproape deloc: *pică poamele cînd se coc, abia mișcînd pomul la rădăcină.* ZILOT; *abia se farda și adopta, în genere, o atitudine rezervată.* GHEȚIE; **4.** cel puțin, măcar, barem, doar: *hai și tu cu mine ... de-abia te-i mai încălzi mergînd la drum.* CR.; **5.** de puțin timp; numai ce, îndată ce, tocmai: *și abia plecă bătrînul ... ce mai freamăt, ce mai zbucium!* EM.; (întărit prin prep. *de*): *de abia apucasem a adormi și un vis fantastic veni.* NEGR.; **6.** nu mai mult de(cît) ...; numai, doar: *au trecut abia două luni de atunci;* **7.** nu mai înainte decît; tocmai: *abia după șapte ani încuviința autoritatea ecleziastică despărțirea.* CĂL.; (întărit prin prep. *de*): *fizica începe de-abia astăzi să-și făurească mijloace îndeajuns de subtile.* BL.; **8.** numai în momentul acela; chiar atunci: *l-a ajuns abia cînd intra în casă;* (și: (reg.) **abie**). [Lat. ***ad vix***].

abié adv. v. **abia**.

abielúța adv. (pop.) diminutiv al lui abia; îndată ce, numai ce: *agheluța iese băietu în lume, și-i șiret și rău.* POP. [De la ***abia***].

abietacée, abietacee f. (la pl.) familie de conifere cuprinzînd plante din specia bradului; (și la sg.) plantă din această familie; abietinee. [Din fr. ***abiétacées***].

abietín n. substanță rășinoasă extrasă din lemnul de brad, de forma unor cristale incolore solubile în apă și în alcool. [Din fr. ***abiétine***].

abietinée, abietinee f. abietacee. [Din fr. ***abiétinées***].

abíl, ~i, abilă, ~e a. **1.** care vădește dibăcie, agerime într-o activitate; dibaci, iscusit, îndemînatic, priceput: *profesorul cel nou ... era un abil pedagog.* GAL.; (adv.) *Anghel mînuiește abil umorul animist.* CĂL.; **2.** care este realizat cu dibăcie și inteligență; iscusit: *o mișcare abilă;* (adv.) *cîteva reflectoare, abil plasate, umpleau scena de o strălucire albastră-argintie.* GHEȚIE; **3.** care știe să se orienteze, să se descurce potrivit situației; descurcăreț, șmecher: *o persoană abilă urcă astăzi ușor în ierarhia socială, chiar dacă este lipsită de merite;* **4.** (jur.) care îndeplinește condițiile cerute de lege pentru a exercita un anumit drept. [Din fr. ***habile,*** lat. ***habilis***].

abilitá, abilitez vb. (tr.) **1.** a conferi cuiva un titlu sau un grad; a conferi cuiva dreptul de a practica o anumită profesiune; **2.** (jur.) a face apt pe cineva pentru a săvîrși un act juridic; a împuternici; **3.** (germanism) a recunoaște cuiva calitatea de docent; (și: (rar) **habilita**). [Din fr. ***habiliter,*** germ. ***habilitieren;*** cf. lat. ***habilitare***].

abilitáre, abilitări f. **1.** faptul de a abilita; conferire; **2.** recunoaștere a calității de docent: *lucrarea de habilitare îl absorbea din ce în ce mai mult.* GHEȚIE; (și: (rar) **habilitare**). [V. ***abilita***].

abilitát, ~ți, abilitată, ~e a. care are un drept legal, un titlu, un grad. [V. ***abilita***].

abilitáte, abilități f. **1.** capacitate de a proceda cu dibăcie și agerime; dibăcie, iscusință, îndemînare, pricepere: *memoriul în chestiune era redactat cu o remarcabilă abilitate.* BL.; **2.** (de obicei la pl.) faptă de om șmecher; șmecherie, tertip: *umblă cu abilități avocățești;* **3.** (rar) recunoaștere a calității de docent: *așa ar fi procedat dacă profesorul Carstens nu-i propunea să susțină examenul de habilitate, ceea ce i-ar fi adus titlul de docent.* GHEȚIE; (și: (rar) **habilitate**). [Din fr. ***habilité,*** lat. ***habilitas, -atis,*** germ. ***Habilität***].

ab initio [ab iníțio] adv. de la început, de la capăt: *nu putem discuta toate problemele ab initio.* [Cuv. lat.].

abiogén, ~i, abiogenă, ~e a. care nu este de origine organică. [Din fr. ***abiogène***].

abiogenézá f. teorie potrivit căreia viața s-a născut din materia anorganică. [Din fr. ***abiogenèse***].

abiología f. disciplină care studiază materia anorganică. [Din fr. ***abiologie***].

abiótic, ~ci, abiotică, ~ce a. **1.** lipsit de viață; incompatibil cu viața: *mediu abiotic;* **2.** care aparține abiozei, propriu abiozei: *păstrarea alimentelor prin mijloace abiotice.* [Din fr. ***abiotique***].

abiotrófic, ~ci, abiotrofică, ~ce a. (biol.) care ține de abiotrofie, referitor la abiotrofie: *proces abiotrofic.* [Din fr. ***abiotrophique***].

abiotrofíe, abiotrofii f. slăbire sau încetare a funcțiilor unui țesut, unui organ sau unui organism. [Din fr. ***abiotrophie***].

ablózá f. **1.** starea, calitatea de a fi abiotic; lipsă de viață; **2.** conservare a produselor alimentare prin distrugerea completă a microorganismelor din ele. [Din fr. ***abiose***].

ab irato adv. la mînie: *a acționa ab irato.* [Cuv. lat.].

abís, abisuri și (rar) **abise** n. **1.** prăpastie foarte adîncă; hău: *valurile ..., mai mari decît vaporul, treceau unul după altul, lăsînd între el un abis.* BOL.; (fig.) *între intropatia ce are loc în ordinea naturii și aceea care are loc în artă se cască un abis.* BL.; **2.** (fig.) îndepărtare foarte mare; separare foarte mare: *între cele două concepții este un abis;* **3.** (franțuzism) **un abis de...,** o cantitate considerabilă de...: *e un mare învățat, e un abis de știință.* VINEA; **4.** (franțuzism) adîncime marină foarte mare; groapă marină. [Din lat. ***abyssus,*** fr. ***abysse;*** cf. fr. ***abîme***].

abisál, ~i, abisală, ~e a. **1.** (de) la mare adîncime, de abis; **zonă** (sau **regiune**) **abisală,** zonă foarte adîncă în mări și în oceane; **animal abisal,** animal care trăiește în această zonă; **2.** care aparține subconștientului, al subconștientului: *categoriile abisale sînt mai mult sau mai puțin variabile.* BL.; **3.** referitor la subconștient; care studiază subconștientul: *psihologii abisali ... ni se pare că văd inconștientul într-o perspectivă mult prea îngustă.* BL. [Din fr., germ. ***abyssal***].

abisalitáte f. caracter abisal; adîncime imensă (de nepătruns): *abisalitatea foselor oceanice;* (fig.) *sîntem convinși de abisalitatea istoriei adevărului.* [*Abisal* + *-itate*].

abitáciu n. v. **habitaciu**.

abitáție f. v. **habitație**.

abitír adv. (la comparativ) mai tare, mai bine, mai mult, mai grozav (decît) ...: *are ambiț băiatul, ca să fie compania noastră cea mai abitir din toate.* CAR.; *o coroană care lumina mai abitir ca cele mai scumpe pietre.* POP. [Din turc. ***beter*** „mai rău"].

abituál a. v. **habitual**.

abitúdine f. v. **habitudine**.

abiturién, ~ți, abiturientă, ~e m., f. (înv.) persoană care susține examenele de admitere într-o instituție de învățămînt superior. [Din rus ***abiturient***].

abițedár n. v. **abecedar**.

abițidár n. v. **abecedar**.

abjéct, ~ți, abjectă, ~e a. **1.** care comite fapte reprobabile, demn de dispreț; netrebnic, josnic: *ei sînt fără putere în societate, uneori săraci, mai adesea detracați și abjecți.* CĂL.; **2.** care inspiră repulsie; reprobabil: *aprobă altele, nu numai lipsite de orice valoare, dar pline de cele mai abjecte perversități.* CĂL. [Din fr. ***abject,*** lat. ***abjectus***].

abjécţie, abjecţii f. stare, faptă vrednică de dispreţ; josnicie, ticăloşie: *a crezut, inspirat de romanul rus, că găseşte în abjecţiune o confirmare a pasiunii virile.* CĂL.; (fig.) *să zic că sînt cel mai mizerabil dintre oameni ... şi c-ai vedea această abjecţiune zbătîndu-se în durerile morţii.* EM.; (şi: (înv.) **abjecţiune**). [Din fr. ***abjection,*** lat. ***abjectio, -onis***].

abjecţiúne f. v. abjecţie.

abjudecá, abjúdec vb. (tr.) a anula, a suspenda un titlu, un drept etc. printr-o hotărîre judecătorească. [Din lat. ***abjudicare***].

abjudecáre, abjudecări f. acţiunea de a abjudeca şi rezultatul ei; anulare, suspendare a unui titlu, a unui drept. [V. ***abjudeca***].

abjură, abjúr vb. (tr.) **1.** a se lepăda prin jurămînt de o religie, a renega public o religie; **2.** a renunţa definitiv la o opinie, la o doctrină, la o părere etc. [Din lat. ***abjurare,*** fr. ***abjurer***].

abjuráre, abjurări f. faptul de a abjura; renunţare (solemnă) la o religie, la o doctrină; abjuraţie: *la ceremonia abjurării, apăsată de educaţia ei orientală, fata are o tragică comoţie.* CĂL. [V. ***abjura***].

abjurát, ~ţi, abjurată, ~e a. care a fost renegat public: *credinţă abjurată.* [V. ***abjura***].

abjuráţie, abjuraţii f. abjurare. [Din fr. ***abjuration,*** lat. ***abjuratio, -onis***].

ablactá, ablactez vb. **1.** (tr.) a înlocui treptat laptele matern cu alte alimente; a înţărca; **2.** (intr.) a înceta secreţia de lapte matern. [Din lat. ***ablactare***].

ablactáre, ablactări f. faptul de a ablacta; ablactaţie. [V. ***ablacta***].

abiactáţie, ablactaţii f. **1.** înlocuire treptată a laptelui matern prin alte alimente necesare sugarului; **2.** încetare a secreţiei de lapte matern. [Din germ. ***Ablaktation,*** fr. ***ablactation***].

ablastíe, ablastii f. **1.** (med.) îndepărtare din organism a unui organ sau a unei formaţiuni patologice; **2.** (biol.) atrofiere sau dispariţie a unui organ. [Din fr. ***ablastie***].

ablatív, ablative n. al şaselea caz al declinării, în unele limbi (latină), care arată punctul de plecare, originea, îndepărtarea sau instrumentul acţiunii: *ablativul plural e totdeauna egal cu dativul.* EM.; **ablativ absolut,** propoziţie circumstanţială în latină, formată dintr-un substantiv (sau pronume) şi un participiu sau un adjectiv la cazul ablativ; (adj.) *cazul ablativ;* **verb ablativ,** verb care arată că acţiunea porneşte de la subiect către cineva sau către ceva: *dintre verbele ablative fac parte „a da", „a lăsa", „a vinde".* [Din lat. ***ablativus,*** fr. ***ablatif***].

ablăţie f. v. ablaţiune.

ablaţiúne, ablaţiuni f. **1.** (med.) îndepărtare chirurgicală a unui organ, a unui membru sau a unui ţesut (bolnav); extirpare; **2.** (geol.) îndepărtare (prin acţiunea apei, vîntului etc.) a materialului rezultat prin dezagregarea solului şi a rocilor; **3.** reducere a masei sub acţiunea căldurii: *ablaţiunea unui gheţar, a unui meteorit;* (şi: (rar) **ablaţie**). [Din lat. ***ablatio, -onis,*** fr. ***ablation***].

áblaut, ablauturi n. alternanţă vocalică (în limba germană) între vocale diferite sau între cantităţi diferite ale aceleiaşi vocale, care se manifestă la formele flexionare ale aceluiaşi cuvînt sau la cuvintele din aceeaşi familie. [Din germ. ***Ablaut***].

ablefarie, ablefarii f. (med.) anomalie congenitală constînd în lipsa (parţială) a pleoapelor. [Din fr. ***ablépharie***].

ablegát, ablegaţi m. delegat papal însărcinat cu o misiune. [Din lat. ***ablegatus,*** fr. ***ablégat,*** it. ***ablegato***].

ablegáţie, ablegaţii f. funcţia de ablegat. [Din fr. ***ablégation***].

ablepsíe, ablepsii f. absenţă a vederii; cecitate. [Din fr. ***ablepsie***].

ablucrăre, ablucrări f. (rar) împlinire, completare: *ablucrarea şi lepădarea lipselor în formele dialectelor.* EM. [De la ***lucrare;*** cf. germ. ***abarbeiten***].

ablutomaníe, ablutomanii f. tendinţă obsesivă de a se spăla. [Din fr. ***ablutomanie***].

ablúţie f. v. abluţiune.

abluţiúne, abluţiuni f. **1.** spălare (ca semn al purificării) în practica religioasă a unor popoare orientale (mahomedani, evrei, indieni); **2.** vărsare de vin şi apă pe degetele preotului catolic după împărtăşanie; **3.** spălare, îmbăiere (cu duşul); (şi: **abluţie**). [Din lat. ***ablutio, -onis,*** fr. ***ablution***].

abnegá[1], abnég vb. (tr.) a se lepăda de ceva sau de cineva; a tăgădui, a nega: *şi-a abnegat credinţa strămoşească.* [Din lat. ***abnegare***].

abnegá[2], abnég vb. (refl.) a se devota, a se consacra în întregime: *un caracter special, acela de-a se abnega neîntrerupt în interesul întregului.* EM. [De la ***abnegaţie***].

abnegáre[1], abnegări f. **1.** faptul de a abnega[1]; lepădare, dezicere de ceva sau de cineva; **2.** lepădare de sine; jertfire voluntară de sine: *o ţara mea! ... cerutu-ţi-au copiii în zile de urgie? i-ai dat cu abnegare.* AL. [V. ***abnega[1]***].

abnegáre[2], abnegári f. (rar) faptul de a se abnega[2]; devotament, abnegaţie: *poate atribui patriotism, abnegare şi cele mai bune simţiminte la oameni.* EM. [V. ***abnega[2]***].

abnegáţie f. **1.** sacrificiu voluntar; jertfire: *vine de la natură ... acea abnegaţie de sine, pentru a se consacra soţului, părinţilor, copiilor ei.* NEGR.; **2.** devotament, consacrare totală: *i-am văzut luptînd cu abnegaţie şi curaj pentru redobîndirea drepturilor ţării şi pentru libertate.* GHICA; (şi: (înv.) **abnegaţiune**). [Din fr. ***abnégation,*** lat. ***abnegatio, -onis***].

abnegaţiúne f. v. abnegaţie.

abnórm, ~i, abnormă, ~e a. (livr.) anormal, neobişnuit: *cazuri ciudate în cari cererile chiar abnorme ale bolnavilor sînt în stare să înlăture boala.* EM. [Din germ. ***abnorm,*** lat. ***abnormis***].

abnormitáte, abnormităţi f. (livr.) ceea ce este abnorm, anormal; anomalie: *societatea este destul de bine organizată pentru a se garanta în contra unor asemenea abnormităţi.* MAIOR. [Din germ. ***Abnormität***].

aboálă f. numele (eufemistic) popular al epilepsiei. [*A[3]* + ***boală***].

abolí, abolesc vb. (tr.) **1.** a desfiinţa cu desăvîrşire (o stare social-politică, o instituţie); a suprima: *a fost abolită monarhia, iar în locul ei a fost proclamată republica.* GHEŢIE; **2.** a anula o lege, o dispoziţie etc.: *ar fi mult mai nimerit pentru societate a renunţa la uniformitatea proiectului, a aboli toate regulele restrictive şi stabilite.* OD.; **3.** a reduce la neant, la inexistenţă: *în aceste ceasuri de taină,... voinţa e abolită şi mîndria îl părăsea.* VINEA. [Din fr. ***abolir***; cf. lat. ***abolere***].

abolíre, aboliri f. **1.** acţiunea de a aboli şi rezultatul ei; desfiinţare, aboliţie: *abolirea inegalităţilor de rasă şi de sex.* CĂL.; **2.** abandonare, înlăturare, lepădare: *budhismul uimeşte şi prin abolirea ideii de divinitate.* BL. [V. ***aboli***].

aboliţie, aboliţii f. desfiinţare totală, suprimare definitivă: *aboliţiunea drepturilor de naştere, proclamarea egalităţii ... sînt victorii ale libertăţii.* GHICA; (şi: (înv.) **aboliţiune**). [Din fr. ***abolition,*** lat. ***abolitio, -onis***].

aboliţionísm m. mişcare politică pentru desfiinţarea sclaviei negrilor, apărută la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în America. [Din fr. ***abolitionnisme***].

aboliţioníst, ~şti, aboliţionistă, ~e a. care ţine de aboliţionism; referitor la aboliţionism. // m. adept al aboliţionismului. [Din fr. ***abolitionniste***].

aboliţiúne f. v. aboliţie.

abólla f. manta militară la romani. [Cuv. lat.].

abominábil, ~i, abominabilă, ~e a. **1.** care insuflă groază, dezgust, oroare: *un fapt abominabil a avut loc aici, printre noi.* GHEŢIE; *crimă abominabilă;* **2.** care este foarte neplăcut, foarte rău; foarte urît: *muzică abominabilă.* [Din fr. ***abominable,*** lat. ***abominabilis***].

abominăţie, abominaţii f. **1.** faptă reprobabilă; ticăloşie, mîrşăvie; **2.** cult al idolilor; idolatrie; (p. ext.) păgînism; (şi: **abominaţiune**). [Din fr. ***abomination,*** lat. ***abominatio, -onis***].

abominaţiúne f. v. abominaţie.

aboná, abonez vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) face un abonament: *alţii erau abonaţi la diferite reviste străine.* IBR.; *abonase o lojă la teatru, unde îşi conducea prietena.* GHEŢIE; *s-a abonat la publicaţii de specialitate;* **2.** (tr.) a procura cuiva un abonament: *şi-a abonat fiul la o revistă tehnică;* **3.** (fig.; refl.) a se folosi de ceva în mod repetat (deşi nu-i aparţine): *după cum văd, s-a abonat la pixul meu.* [Din fr. ***abonner***].

abonamént, abonamente n. **1.** convenţie prin care, în schimbul unei sume de bani (plătite anticipat), se obţine un drept pentru o perioadă: *aveau colaborarea mai multor tineri de elită şi angajări de abonamente.* BAC.; *abonament la un teatru;* **2.** (concr.) înscris special care consemnează un asemenea drept: *i-a refuzat împrumutarea abonamentului pe calea ferată.* CĂL.; **3.** sumă plătită în cadrul unei asemenea convenţii: *cîţi săraci am putea face fericiţi cu abonamentul unei loje la teatru!* NEGR.; (şi: (înv.) **abonement**). [Din fr. ***abonnement,*** germ. ***Abonnement***].

abonáre, abonări f. acţiunea de a (se) abona; efectuare a unui abonament. [V. ***abona***].

abonát, ~ţi, abonată, ~e m., f. persoană care beneficiază de un abonament: *jos în hol e instalat un telefon public, cu o carte a abonaţilor.* GHEŢIE. // a. (rar) care constituie obiectul unui abonament: *loja abonată nu are poziţie centrală.* [V. ***abona***].

abondánt a. v. abundent.

abondánţă f. v. abundenţă.

abondént a. v. abundent.

abondénţă f. v. abundenţă.

abondínţă f. v. abundenţă.

abonemént n. v. abonament.

ábor m. v. abur.

abordá, abordez şi (înv.) **abórd** vb. (intr.) **1.** a trage la ţărm; a acosta: *bastimentul pe care eram a şi abordat într-una din schelele ei.* GHICA; **2.** a se izbi de un alt vas. // (tr.) **1.** a se alătura lîngă o navă, a se opri bord lîngă bord (pentru a ataca); **2.** a lovi accidental o navă: *din cauza ceţii, vaporul a abordat o şalupă;* **3.** a se apropia de cineva pentru a-i vorbi; a se adresa cuiva: *îl abordează cu piept deschis, zicîndu-i ...* NEGR.; **4.** a începe tratarea unui subiect, a unei probleme; a trata, a studia un subiect; a se apuca de o activitate: *naturalistul francez a abordat în cercetările sale laborioase diverse sectoare ale naturii.* BL. [Din fr. ***aborder***].

abordábil, ~i, abordabilă, ~e a. **1.** unde se poate aborda; accesibil: *coastă abordabilă;* **2.** care poate fi abordat; amabil: *se dovedi dificil, retras, aproape sălbatic şi foarte greu abordabil.* GHEŢIE; *persoană abordabilă.* [Din fr. ***abordable***].

abordágiu n. v. abordaj.

abordáj, abordaje n. **1.** ciocnire accidentală a două nave sau a unei nave cu un obstacol; **2.** asalt al unei nave asupra alteia; **3.** acostare a unei nave la ţărm; (şi: (înv.) **abordágiu**). [Din fr. ***abordage***].

abordáre, abordări f. **1.** acţiunea de a aborda şi rezultatul ei; acostare a unei nave; abordaj;

2. oprire a unei nave lîngă altă navă (atacînd-o); **3.** tratare, studiere a unui subiect, a unei teme etc.: *perspectiva genetică facilitează enorm abordarea problemelor cosmologice în general.* BL. [V. ***aborda***].

ábore m. v. **abur.**

aborigén, ~i, aborigenă, ~e a. originar din regiunea, din ţara în care trăieşte; autohton, indigen: *plantă aborigenă;* (adv.) *răsună nimerit aci vestite nume aborigen mexicane.* CĂL. // m., f. persoană care face parte din populaţia primitivă a unei ţări; băştinaş: *trăise aceeaşi viaţă ca aborigenii.* GHEŢIE; *aborigenii din Australia.* [Din fr. ***aborigène***].

aborigenitáte f. (rar) însuşirea sau faptul de a fi aborigen, autohton: *conştienţi de drepturile ce ni le dă aborigenitatea.* EM. [***Aborigen*** + ***-itate***].

ab orígine adv. de la origine, de la obîrşie: *a istorisi evenimentele ab origine.* [Cuv. lat.].

abórt n. v. **avort.**

abortă vb. v. **avorta.**

abortív, ~i, abortivă, ~e a. **1.** care se produce înainte de vreme; care nu a evoluat în întregime; prematur: *fetus abortiv;* **2.** (şi n.) (substanţă sau mijloc) care provoacă avortul: *medicament abortiv;* (şi: (înv.) **avortiv**). [Din fr. ***abortif,*** lat. ***abortivus***].

ab óvo adv. de la ou, de la început: *spune toată întîmplarea ab ovo.* [Cuv. lat.].

abrác n. (reg.) boabe de ovăz servind ca nutreţ. [Din magh. ***ábrak***].

abracadábra f. cuvînt cabalistic căruia i se atribuie puteri magice. [Din fr., it. ***abracadabra***].

abracadabránt, ~ţi, abracadabrantă, ~e a. **1.** total neobişnuit, ciudat, bizar; extravagant: *apare pe scenă într-un costum abracadabrant.* CAR.; **2.** greu de înţeles, de pătruns; întortocheat: *boem adevărat, ducînd o viaţă imposibilă, specialist în dedicaţii magnifice şi abracadabrante.* CĂL. [Din fr. ***abracadabrant***].

abrahíe, abrahii f. (med.) lipsă congenitală a braţelor. [Din fr. ***abrachie***].

abrahiocefál, abrahiocefali m. (med.) monstru care prezintă abrahiocefalie. [Din fr. ***abrachiocéphale***].

abrahiocefalíe f. (med.) lipsă congenitală a braţelor şi a capului. [Din fr. ***abrachiocéphalie***].

abrastól m. substanţă antiseptică folosită în vinificaţie, constînd dintr-o sare de calciu a naftolului. [Din engl. ***abrastol***].

abrăş, ~i, abraşă, ~e a. **1.** care are o pată albă sub coadă: *cal abraş;* **2.** nărăvaş, rău, violent: *armăsar abraş;* **3.** plin de răutate, înclinat să facă rău: *om abraş;* **4.** (fig.) nefast, nenorocit: *planurile cele mai bine întemeiate rămîn adesea abraşe.* AL.; **a ieşi abraş,** a eşua, a nu izbuti: *ieşind abraş, a luat în sfîrşit calea lungă şi sucită a giudecăţii.* AL.; (şi: (reg.) **iabraş,** (înv.) **abraşa**). [Din turc. ***abraş***].

abrăşa a. v. **abraş.**

abrazá, abrazez vb. (tehn.; tr.) a prelucra cu ajutorul unui abraziv. [Din fr. ***abraser***].

abrazáre, abrazări f. prelucrare cu ajutorul unui abraziv; abraziune. [V. ***abraza***].

abraziúne, abraziuni f. **1.** roadere a unui corp prin frecare de un alt corp abraziv sau mai dur; **2.** erodare a ţărmurilor de către valuri; eroziune. [Din fr. ***abrasion***].

abrazív, ~i, abrazivă, ~e a. şi m. (material, corp) care foloseşte la roaderea prin frecare: *piatră abrazivă; abrazivi pe bază de siliciu.* [Din fr. ***abrasif***].

abrazivitáte f. proprietate a unui material de a desprinde stratul superficial de pe corpuri, prin frecare. [Din it. ***abrasività***].

abrazór, abrazoáre n. unealtă care are suprafaţa dintr-un material abraziv; (adj.) *disc abrazor.* [Din engl. ***abraser***].

abreăcţie, abreacţii a. (psih.) revenire bruscă în conştiinţă a unei vechi emoţii refulate. [Din fr. ***abréaction***].

abreviá, abreviez vb. (tr.) a exprima printr-un simbol, printr-o prescurtare; a prescurta: *lupul mustră pe curtenii săi, abreviind titlurile.* CĂL.; *a abrevia un cuvînt, o formulare.* [Din lat., it. ***abbreviare***].

abreviére f. v. abreviere.

abreviát, ~ţi, abreviată, ~e a. care a fost prescurtat: *textul nu-l mulţumi, deoarece reveni asupra lui, supunîndu-l unor revizii succesive, din care ieşi sensibil abreviat.* GHEŢIE; *titlul abreviat se pune între paranteze.* [V. ***abrevia***].

abreviatív, ~i, abreviativă, ~e a. care ţine de abrevieri, care marchează o abreviere: *semne abreviative.* [Din it. ***abbreviativo,*** fr. ***abréviatif***].

abreviatór, abreviatori m. **1.** persoană care abreviază, care rezumă un text; **2.** funcţionar al cancelariei papale. [Din lat. ***abbreviator,*** fr. ***abréviateur***].

abreviatúră, abreviaturi f. (germanism) abreviaţie, prescurtare; (p. ext.) *categoriile sînt cu totul altceva decît o abreviatură sublimată a acestui material.* BL. [Din germ. ***Abbreviatur***].

abreviáţie, abreviaţii f. cuvînt, titlu etc. prescurtat în scris: *„Dnă" este abreviaţie de la „doamnă";* (şi: (înv.) **abreviaţiune**). [Din lat. ***abbreviatio, -onis,*** fr. ***abréviation***].

abreviaţiúne f. v. abreviaţie.

abreviére, abrevieri f. acţiunea de a abrevia şi rezultatul ei; abreviaţie: *listă de abrevieri;* (şi: (înv.) **abreviáre**). [V. ***abrevia***].

abrogă, abróg vb. (tr.) a anula, a scoate din uz (un act normativ): *dintr-o dată s-au abrogat legi drepte şi s-au impus legi nedrepte.* R.L.; *a abroga o dispoziţie ministerială.* [Din lat., it. ***abrogare***].

abrogáre, abrogări f. acţiunea de a abroga; desfiinţare, suprimare, anulare: *abrogarea unei dispoziţii.* [V. ***abroga***].

abrogát, ~ţi, abrogată, ~e a. desfiinţat, suprimat, anulat: *regulamentele exterioare sînt şi rămîn abrogate.* MAIOR. [V. ***abroga***].

abrogatív, ~i, abrogativă, ~e a. care abrogă; care are drept efect abrogarea, anularea: *clauză abrogativă; hotărîre abrogativă.* [Din fr. ***abrogatif***].

abrogăţie, abrogăţii f. (jur.) anulare, suprimare, abrogare (a unei legi, a unui regulament etc.). [Din lat. ***abrogatio, -onis,*** fr. ***abrogation***].

abrudeánca f. artic. numele unui dans popular ardelenesc şi melodia acestui dans. [***Abrud*** n. pr. + ***-eancă***].

abrúpt, ~ţi, abruptă, ~e a. **1.** cu pantă foarte mare; greu accesibil, accidentat: *un om suie locuri abrupte.* CĂL.; **2.** fără graţie, aspru; fără legătură, inegal: *patosul mişcării abrupte e una din notele comune cele mai izbitoare ale aparţiţilor romantice.* BL.; *stil abrupt;* (adv.) *de obicei, figurile animale şi umane sînt abrupt geometrizate.* BL.; **3.** (bot.) tîrîtor, repent: *plantă cu tulpină abruptă.* [Din lat. ***abruptus,*** fr. ***abrupt***].

abruptáţe f. **1.** caracter abrupt; pantă mare, povîrniş: *datorită abruteţei falezei a fost nevoit să ocolească;* **2.** caracter direct, fără ocoliş: *îl caracterizează abruptaţea exprimării.* [***Abrupt*** + ***-eţe***].

abrutiză, abrutizez vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni brută; a face să piardă sau a-şi pierde însuşirile umane; a (se) îndobitoci: *lipsa de cultură abrutizează omul.* [De la ***abrutizant;*** cf. fr. ***abrutir***].

abrutizánt, ~ţi, abrutizantă, ~e a. care abrutizează, care îndobitoceşte. [Din fr. ***abrutissant;*** cf. it. ***abbrutizzante***].

abrutizáre, abrutizări f. acţiunea de a (se) abrutiza şi rezultatul ei; îndobitocire: *de acum încolo tema suferinţei în internate şi a abrutizării soldatului în cazarmă se va întîlni la toţi prozatorii.* CĂL. [V. ***abrutiza***].

abrutizát, ~ţi, abrutizată, ~e a. care şi-a pierdut însuşirile umane; (care a devenit) insensibil, brutal: *nestatornic, de-o beţie tristă, nobil în fundul inimei, dar abrutizat prin pasiune.* EM. [V. ***abrutiza***].

abscés n. v. **abces.**

abscísă, abscise f. (geom.) **1.** coordonată orizontală, care serveşte, împreună cu coordonata verticală, la determinarea unui punct dintr-un plan; **2.** distanţă, pe o coordonată orizontală, de la origine pînă la un punct dat. [Din fr. ***abscisse,*** lat. ***abscissa***].

absciziúne, absciziuni f. (med.) extirpare a unui organ sau a unei părţi dintr-un organ al corpului. [Din fr. ***abscission,*** lat. ***abscissio, -onis***].

abscóns, ~şi, absconsă, ~e a. (livr.) **1.** greu de înţeles; obscur: *filozoful aprofundează adevărul creştin prin iluminaţii proprii şi caută în textele examinate ... sensuri absconse.* BL.; **2.** (p. ext.) tăinuit, ascuns; necunoscut: *regiunea absconsă, dar cu posibilităţi de a fi pusă în lumină, a fenomenelor originare, este patria spiritului lui Goethe.* BL.; **3.** care cultivă misterul, taina: *proza lui F. Aderca este a unui umorist abscons.* CĂL. [Din fr. ***abscons,*** lat. ***absconsus***].

absconsitáte, absconsităţi f. **1.** caracterul, însuşirea de a fi abscons, greu de înţeles: *disonanţa între fondul franc linear şi falsa absconsitate.* CĂL.; **2.** ceea ce este abscons, obscur: *stilul e aci hermetic, aci popular, absconsităţile lui Barbu unindu-se cu umorismele lui Topîrceanu.* CĂL.; (şi: **absconzitáte**). [***Abscons*** + ***-itate***].

absconzitáte f. v. absconsitate.

absént, ~ţi, absentă, ~e a. **1.** care lipseşte, care nu este prezent: *tatăl ... se ocupă de astronomie, e absent din casă, tratează pe toţi cu mare ceremonie.* CĂL.; (subst.) *averile celor absenţi se administrează de persoane mijlocitoare.* EM.; **2.** care nu se află, nu se găseşte; care lipseşte: *inspiraţia este total absentă la acest autor;* **3.** (fig.) care nu este atent; preocupat, distrat, indiferent: *pare absentă de fiecare dată.* [Din fr. ***absent,*** lat. ***absens, -ntis***].

absentá, absentez vb. (intr.) a lipsi dintr-un loc unde ar fi trebuit să fie prezent; a face absenţe: *îşi putea permite să absenteze nopţile de acasă.* GHEŢIE; (p. ext.) *a te izola de prezent înseamnă a absenta de la orice interes artistic.* CĂL. [Din lat. ***absentare,*** fr. ***(s')absenter***].

absenteísm n. **1.** absenţă îndelungată a proprietarului funciar de pe proprietatea sa, pe care o exploatează prin intermediar: *centralizare şi absenteism merg mînă în mînă.* EM.; **2.** absenţă frecventă dintr-un loc (în special de muncă); lipsă de asiduitate: *absenteism şcolar.* [Din fr. ***absentéisme***].

absenteíst, ~şti, absenteistă, ~e a. şi m., f. **1.** (proprietar) care, trăind în străinătate, îşi administrează bunurile prin intermediar: *o familie de proprietar absenteist.* CĂL.; **2.** (persoană) care practică absenteismul, care lipseşte frecvent (de la locul de muncă). [Din fr. ***absentéiste***].

absénţă, absenţe f. **1.** lipsă dintr-un loc (unde ar trebui să fie): *subprefectul liberal le judecă în absenţa împricinatului ţăran.* EM.; **2.** consemnare a lipsei cuiva (de la o obligaţie): *îi numărâ absenţele din catalog;* **3.** faptul de a nu se afla, de a nu se găsi; inexistenţă: *columna dorică se caracterizează între altele ... prin absenţa piciorului.* BL.; **4.** lipsă, carenţă, defect: *absenţa capacităţii de a construi fantastic face din roman un vis urît.* CĂL.; **5.** (med.) pierdere bruscă şi de scurtă durată a memoriei: *în starea de absenţă de care făcea dovadă era exclus să comită un gest funest.* GHEŢIE; **6.** (fig.) neatenţie, indiferenţă, distracţie. [Din fr. ***absence,*** lat. ***absentia***].

absidál, ~i, absidală, ~e a. care ţine de absidă, referitor la absidă; (rar) absidial. [Din fr. ***absidal***, it. ***absidale***].

absídă, abside f. **1.** nişă semicirculară sau poligonală care închidea nava centrală a unei bazilici romane: *combinaţie variată a planurilor (cînd patrunghiulare, cînd cu abside).* NAUM; **2.** încăpere semicirculară destinată altarului în bisericile creştine: *o mică absidă sau altar pentagon.* OD. [Din fr. ***abside***, lat. ***absida***].

absidiál, ~i, absidială, ~e a. (rar) absidal. [Din fr. ***absidial***].

absidíólă, absidíole f. **1.** absidă mică laterală (într-o biserică); **2.** fiecare dintre capelele din jurul unei abside (într-o biserică catolică). [Din fr. ***absidiole***, it. ***absidiola***].

absínt, absinţi m. plantă cu miros puternic şi gust amar şi aromatic, din familia compozeelor (*Artemisia absinthium*). // n. (pl. **absinturi** şi (rar) **absinte**) băutură alcoolică tare, amară, de culoare verde, preparată din această plantă sau din frunze de pelin, anason şi alte plante aromatice. [Din fr. ***absinthe***].

absintínă f. substanţă toxică existentă în frunzele de absint. [Din fr. ***absinthine***].

absintísm n. intoxicaţie cu absintină. [Din fr. ***absinthisme***].

absoluitáte f. (rar) caracterul, însuşirea de a fi absolut: *combate relativismul şi proclamă absoluitatea noţiunilor de bine şi de rău.* CĂL. [Din fr. ***absoluité***].

absolút, ~ţi, absolută, ~e a. **1.** care nu are limite, care nu este supus vreunei condiţii sau restricţii: *sîntem pentru libertatea absolută a rostirii ideilor.* MAIOR.; *acum el dezvoltă pe larg teoria domniei absolute.* IBR.; **monarhie absolută**, v. **monarhie**; **2.** aproape perfect; desăvîrşit, ideal: *cunoaşterea absolută ar prilejui o emancipare a individuaţiunii.* BL.; **zero absolut**, v. **zero**; **3.** care nu face concesii; ferm, strict: *mi-a demonstrat că excepţia, departe de a confirma, infirmă regula, care trebuie să fie absolută pentru a exista.* GHEŢIE; *se distinge printr-un caracter absolut;* **majoritate absolută**, v. **majoritate**; **4.** considerat în sine; independent de orice sistem de referinţă; de sine stătător: *superlativul absolut este indicat... printr-un adverb.* VIANU; *după unele concepţii filozofice, mişcarea este absolută;* **adevăr absolut**, v. **adevăr**; **tranzitiv absolut**, v. **tranzitiv**; **ablativ absolut**, v. **ablativ**. // n. **1.** (filoz.) ceea ce există în sine şi pentru sine: *infinitul, absolutul e neînţeles de mintea noastră.* EM.; **2.** caracter perfect, ideal; desăvîrşire: *nu credem de altfel deloc în absolutul acestor opinii.* CĂL.; **3.** ceea ce reprezintă forma desăvîrşită, ideală şi abstractă: *inducţia de la concret la absolut joacă rol important în procesul de constituire al atîtor concepte.* BL.; **4. în absolut**, fără comparaţie, fără a ţine cont de condiţii, de circumstanţe: *el era un empirist în primul rînd şi manifesta oarecare sfială de a face afirmaţiuni teoretice în absolut.* BL. // adv. **1.** cu totul, în totalitate; întocmai: *dincolo de această limită, cunoaşterea în chestiune, închipuită ipotetic, ar fi absolut oarbă.* BL.; **2.** sigur, neapărat, fără doar şi poate: *e o ipoteză absolut indispensabilă pentru orice încercare de explicare raţională a lumii.* EM.; **3.** în mod obiectiv, indiferent de împrejurări: *obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sînt mai mici; cu amîndoi – mai mari; cît de mari sînt ele absolut?* EM. [Din lat. ***absolutus***, germ. ***absolut, Absolute***; cf. fr. ***absolu***].

absolutaménte adv. (rar) în mod absolut, în totalitate; chiar: *n-a voit să-l înţeleagă pînă acum absolutamente nemini.* HASD. [Cf. it. ***assolutamente***].

absolutísm, (rar) **absolutísme** n. **1.** sistem de guvernămînt bazat pe puterea absolută a unui monarh; concepţie care stă la baza unui astfel de sistem: *este vorba despre timpul absolutismelor, în care voinţa de dominaţie a domnitorilor se dezlănţuie fără frîu.* BL.; **2.** caracter rigid, strict, lipsit de flexibilitate: *absolutismul etic al lui Rizescu este ... caracteristic dementei.* CĂL. [Din fr. ***absolutisme***, germ. ***Absolutismus***].

absolutíst, ~şti, absolutístă, ~e a. care ţine de absolutism, referitor la absolutism, care se caracterizează prin absolutism: *în statul absolutist, acea luptă e regulată prin o putere mult mai înaltă.* EM. // m., f. adept, partizan al absolutismului. [Din fr. ***absolutiste***].

absolutístic, ~ci, absolutístică, ~ce a. (germanism) absolutist: *predominarea unei trăsuri fundamentale absolutistice.* EM. [Din germ. ***absolutistisch***].

absolutizá, absolutizez vb. (tr.) a atribui caracter absolut, a considera absolut: *acuza că încearcă să absolutizeze esteticul în lume.* BL.; *ei absolutizează ideea de dreptate.* [***Absolut*** + ***-iza***].

absolutizáre, absolutizări f. acţiunea de a absolutiza şi rezultatul ei, conferire de caracter absolut: *obiectivarea, autonomizarea, absolutizarea valorilor sînt, după părerea noastră, rezultatele unei iluzionări.* BL. [V. ***absolutiza***].

absolutóriu, ~ii, absolutorie, ~ii a. care absolvă; care iartă o vină, o greşeală: *sentinţă absolutorie.* // n. **1.** certificat, adeverinţă de absolvire a unei şcoli superioare: *obţinuse numai absolutoriul de la facultatea vieneză de filozofie.* CĂL.; (adj.) *cînd ţi-ai cîştigat testimoniul absolutoriu, ai ajuns adeseori la sfîrşitul vieţii.* MAIOR.; **2.** (rar) iertare a unei vini, a unei greşeli: *nu avem nici un cuvînt de-a da guvernului de la noi un absolutoriu.* EM. [Din lat. ***absolutorius***, germ. ***Absolutorium***; cf. fr. ***absolutoire***].

absolúţie f. v. absoluţiune.

absoluţiúne, absoluţiuni f. **1.** iertare a păcatelor acordată, la catolici, de către confesor sau de către ierarh: *papa i-a dat absoluţiunea;* **2.** iertare a celui care a comis o greşeală: *el a obţinut absoluţiunea din partea opiniei publice;* **3.** iertare de pedeapsă a unui acuzat cînd faptul imputat nu este prevăzut de lege sau cînd săvîrşirea lui a fost justificată: *autorizaţi pe cel dintîi să poată da absoluţiune de multe penalităţi bisericeşti.* EM.; (şi: **absoluţie**). [Din lat. ***absolutio, -onis***, fr. ***absolution***, germ. ***Absolution***].

absolvá vb. v. absolvi.

absolvént, ~ţi, absolventă, ~e m., f. persoană care a terminat un an şcolar, un ciclu sau o formă de învăţămînt: *autorul urmăreşte pe absolvenţi în cariera de învăţători.* CĂL. [Din germ. ***Absolvent***, lat. ***absolvens, -ntis***].

absolvénţă f. terminare a unui ciclu sau a unei forme de învăţămînt: *certificat de absolvenţă.* [De la ***absolvent***].

absolví, absolvesc vb. (tr.) **1.** a termina un ciclu de învăţămînt sau un an şcolar: *producea testimonii că absolvise cursul superior cu nota foarte bine.* CĂL.; // (prez. ind. **absólv**) **1.** (jur.) a scuti de pedeapsă cînd faptul imputat nu este prevăzut de lege sau cînd săvîrşirea lui a fost justificată; **2.** a acorda absoluţiunea, a ierta păcatele; (fig.; refl. recipr.) *sărutîndu-ne, ne absolvisem unul pe altul de orice culpabilitate.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **absolva**). [Din germ. ***absolvieren***, lat. ***absolvere***].

absolvíre, absolviri f. **1.** acţiunea de a absolvi şi rezultatul ei; **2.** terminare a studiilor (unui ciclu, unui an etc.): *voiam să-mi scot diploma de absolvire.* GHEŢIE; **3.** iertare, scutire de o pedeapsă. [V. ***absolvi***].

absolvít, ~ţi absolvită, ~e a. ale cărui cursuri au fost terminate: *facultatea absolvită nu i-a folosit la nimic.* [V. ***absolvi***].

absorbá vb. v. absorbi.

absorbábil, ~i, absorbabilă, ~e a. care poate fi absorbit: *lichid absorbabil.* [Din fr. ***absorbable***].

absorbánt, ~ţi, absorbantă, ~e a. **1.** care absoarbe lichidele sau gazele: *pînză absorbantă folosită la bandaje;* (fig.) *orice idee ... devenea un argument pentru concluziile sale proprii, era un temperament absorbant.* IBR.; **puţ absorbant**, v. **puţ**; **2.** care ţine de absorbţie, referitor la absorbţie: *puterea absorbantă a unui burete;* **3.** (fig.) care preocupă foarte mult, care interesează, care captivează: *lectură absorbantă.* // m. corp, substanţă etc. care are proprietatea de a absorbi (lichide, gaze). [Din fr. ***absorbant***].

absorbáre f. v. absorbire.

absorbí, absórb şi **absorbesc** vb. (tr.) **1.** a lăsa să pătrundă şi a reţine (un lichid, un gaz etc.) în interiorul său; a încorpora, a înghiţi: *diverse substanţe absorb tocmai acele fişii de lumină spectrală pe care în stare de incandescenţă ele sînt în stare să le emită.* BL.; (fig.) *ei căutau să absoarbă proprietăţile cele mici.* BĂLC.; **2.** a consuma în întregime, a face să dispară: *procesul îi absorbi averea;* (fig.) *tema, ca o propoziţie de demonstrat, absoarbe toată atenţia scriitorului.* CĂL.; **3.** a face asemănător; a asimila: *românii macedoneni care se stabilesc în Transilvania sînt absorbiţi în masa românească locală.* BL.; **4.** a ocupa în întregime, a preocupa în totalitate; a captiva: *se lăsase absorbit de partida de whist.* GHEŢIE; *de cîtva timp, politica îl absoarbe.* // (refl.) a dispărea pătrunzînd, asimilîndu-se: *le aduse umede felii de portocale tăiate rotund şi în care praful de zahăr se absoarbe îndată.* VINEA; *abcesul a început să se absoarbă;* (şi: (înv.) **absorba**). [Din fr. ***absorber***, lat. ***absorbere***, germ. ***absorbieren*** (după *sorbi*)].

absorbíre, absorbíri f. **1.** acţiunea de a absorbi şi rezultatul ei; **2.** reţinere, încorporare în masa sa: *sugativa este folosită la absorbirea cernelii;* **3.** preocupare, captivare; obsesie: *să mă smulgă din absorbirea vinovatelor gînduri.* BOL.; (şi: (înv.) **absorbare**). [V. ***absorbi***].

absorbít, ~ţi, absorbită, ~e a. **1.** reţinut, supt, încorporat: *apa absorbită este scoasă prin stoarcerea buretelui;* **2.** (fig.) adîncit într-o activitate sau în meditaţie; cufundat, foarte preocupat: *porni din nou, dar cu ochii în trotuar, hamletic de încet şi de absorbit.* VINEA. [V. ***absorbi***].

absorbitív, ~i, absorbitivă, ~e a. (rar) care absoarbe, care înghite; (fig.) *merge pînă la forma absorbitivă a băutului.* CĂL. [De la ***absorbi***].

absorbitór, ~i, absorbitoáre a. **1.** care absoarbe, care atrage (şi reţine); absorbant, (rar) absorbitiv: *efectul şi influenţa lor devin abia posibile prin însuşirea absorbitoare a obiectelor de pe Pămînt.* EM.; **2.** captivant, pasionant: *ocupaţie absorbitoare.* [***Absorbi*** + ***-tor***; cf. it. ***assorbitore***].

absorbtivitáte f. (rar) proprietate a gazelor şi a lichidelor de a absorbi. [Din fr. ***absorptivité***].

absórbţie, absorbţii f. **1.** fenomen prin care un corp lichid sau solid încorporează din afară o substanţă; absorbire: *capacitatea lui de absorpţiune pentru acidul carbonic din atmosferă.* EM.; (fig.) *încep să simtă ... nevoia de a se asigna faţă de primejdia înstrăinării şi a absorbţiei în catolicism.* BL.; **2.** aspirare, extragere: *instalaţie de absorbţie a gazelor toxice din mină;* **3.** (fiziol.) funcţia nutriţiei; trecere a alimentelor în sînge: *absorbţia unui medicament;* **4.** (fiz.) fenomen de reţinere de către un corp a unei părţi din energia radiantă care cade pe el; **5.** (ec.) fuziune a unei întreprinderi sau a unei societăţi cu alta şi în beneficiul acesteia; **6.** (jur.) practică de drept prin care o instanţă superioară preia din competenţa celor inferioare unele cauze în curs de judecare; (şi: (înv.) **absorbţiune**, **absorpţiune**). [Din fr. ***absorption***, lat. ***absorptio, -onis***, germ. ***Absorption***].

absorbţiúne f. v. absorbţie.

absorpţiúne f. v. absorbţie.

abstenţionísm n. abţinere demonstrativă de la exercitarea dreptului de vot; doctrină care susţine această atitudine. [Din fr. ***abstentionnisme***].

abstenţioníst, ~şti, abstenţionístă, ~e a. care ţine de abstenţionism, referitor la abstenţionism. // m., f. adept al abstenţionismului. [Din fr. *abstentionniste*].

abstenţiúne, abstenţiuni f. (rar) abţinere de la exerciţiul unui drept, al unei funcţii; abstinenţă; (fig.) *în această abstenţiune a lui C. Negruzzi faţă de marile frămîntări ... ni se lămureşte nouă primul junimist român.* IBR. [Din fr. ***abstention***].

abstinént, ~ţi, abstinentă, ~e a. şi m., f. (persoană) care se reţine de la plăcerile trupeşti; (persoană) care manifestă cumpătare (la mîncare şi la băutură). [Din fr. ***abstinent,*** lat. ***abstinens, -ntis***].

abstinénţă, abstinenţe f. faptul de a-şi impune anumite restricţii; înfrînare, reţinere, abţinere de la excese: *a jurat să nu mai bea şi o dată cu abstinenţa şi-a pierdut şi glasul.* CĂL.; (şi: (înv.) **abstininţă**). [Din fr. ***abstinence,*** lat. ***abstinentia***].

abstiníţă f. v. abstinenţă.

abstráct, ~ţi, abstractă, ~e a. **1.** care este rezultatul unei abstracţii (şi nu este perceptibil prin simţuri); care există numai în spirit; care exprimă calitatea sau relaţia în afara obiectelor: *adevărurile abstracte sînt indigestibile pentru inteligenţa populară.* EM.; (adv.) *toate acestea sînt narate cronologic şi abstract.* CĂL.; **2.** care uzează de abstracţii; care operează asupra calităţilor şi relaţiilor în afara obiectelor: *gîndire abstractă; ştiinţe abstracte;* **3.** greu de înţeles, de pătruns datorită abstracţiilor şi lipsei reprezentărilor lumii sensibile: *text abstract;* (p. ext.) *Eminescu e un poet foarte abstract.* IBR.; *scriitor abstract;* **4.** (mat.) **număr abstract,** număr considerat în sine, fără alăturarea obiectelor numărate; **5.** care utilizează materia şi mijloacele numai pentru ele însele; care nu reprezintă lumea: *în zilele noastre cîştigă tot mai mult teren arta abstractă.* GHEŢIE; *pictură abstractă;* (p.ext.) *pictor abstract;* **6.** (şi n.) (cuvînt) al cărui sens se raportează numai la o creaţie spirituală: *substantivele abstracte sînt frecvent folosite în filozofie;* **abstract verbal,** substantiv care provine dintr-un verb şi denumeşte acţiunea. // n. ceea ce există numai în spirit; ceea ce este creat de spirit: *nu ţine ... în chip necesar aplicabilitatea de o redutabilă frecvenţă de la abstract la concret.* BL.; **în abstract, a)** pe calea deducţiilor logice; **b)** rupt de realitate: *vorbind în abstract, monarhia pare o formă de guvernare învechită.* GHEŢIE. [Din lat. ***abstractus,*** germ. ***abstrakt, Abstrakt;*** cf. fr. ***abstrait***].

abstractísm n. **1.** orientare artistică care exclude raportarea la lumea sensibilă, bazîndu-se exclusiv pe un limbaj autonom: *lirismul şi reflecţia continuă să alimenteze paginile acestei perioade, dar fără excesul şi abstractismul trectului.* VIANU; **2.** (rar) caracter abstract: *înmlădiază abstractismul reflecţiei generale cu care debutează pasajul şi îl face mai asimilabil.* VIANU. [Din it. ***astrattismo***].

abstractív, ~i, abstractivă, ~e a. **1.** care abstrage, care serveşte la formarea ideilor abstracte; (rar) abstractor: *obiectul cunoaşterii ... poate să fie, natural, şi un fapt general, dat ca atare facultăţilor abstractive.* BL.; **2.** care realizează abstracţii; care operează cu abstracţii: *sînt tipuri abstractive, preocupaţi de probleme.* IBR.; **3.** care conţine idei abstracte, care exprimă idei abstracte: *teologia reprezintă o antropologie abstractivă.* CĂL.; **4.** care ţine de abstracţii sau de abstractizare; referitor la abstracţii sau la abstractizare: *operaţie de natură abstractivă constînd din compararea materiei cu un termen stabil al gîndirii.* CĂL. [Din fr. ***abstractif,*** lat. ***abstractivus***].

abstractivitáte f. (rar) capacitatea, aptitudinea de a abstrage, de a realiza idei abstracte. [***Abstractiv*** + ***-itate***].

abstractizá, abstractizez vb. (tr. şi intr.) a separa însuşirile esenţiale şi comune ale lucrurilor concrete şi a forma abstracţii: *mintea umană abstractizează informaţiile primite prin simţuri;* (refl. pas.) *aci liniile se abstractizează complet, chiar şi portretele ctitorilor vor dobîndi trăsături mai dezmaterializate.* [***Abstract*** + ***-iza***].

abstractizánt, ~ţi, abstractizantă, ~e a. care abstractizează; care realizează abstracţii: *gîndirea creatoare şi abstractizantă realizează noţiunile ştiinţifice.* [***Abstractiza*** + ***-ant***].

abstractizáre, abstractizări f. **1.** acţiunea de a abstractiza şi rezultatul ei: *savantul are nevoie de noţiuni abstracte, el face o operaţie de abstractizare.* IBR.; **2.** caracter abstract; abstractism: *neologismele articolelor literare şi politice corespund unor noţiuni de o abstractizare mai înaltă.* VIANU. [V. ***abstractiza***].

abstractizát, ~ţi, abstractizată, ~e a. abstract, obţinut prin abstractizare: *goticul cu formele sale abstractizate.* BL. [V. ***abstractiza***].

abstractór, ~i, abstractoáre a. (rar) abstractiv: *s-au ivit primele rudimente ale inteligenţei abstractoare.* VIANU. [***Abstract*** + ***-or***].

abstrácţie, abstracţii f. **1.** (log.) activitate a gîndirii de realizare a noţiunilor cu sfera mai mare şi conţinutul mai redus în raport cu noţiunile iniţiale: *această separare este o abstracţie a minţii noastre.* IBR.; **2.** (filoz.) operaţie a gîndirii de detaşare, de selecţie şi de generalizare a trăsăturilor esenţiale ale obiectelor; abstragere: *asemenea idei n-au putut fi extrase pe cale de simplă abstracţiune (sau inducţiune) din nici un material concret al intuiţiei empirice.* BL.; **a face abstracţie de ...,** a nu ţine seamă de ..., a renunţa la ...: *spiritul îşi permite alternant să opereze cu conceptele numerice cînd în calitatea lor conceptuală ca atare, ... cînd făcînd abstracţie de această conceptualitate.* BL.; **3.** rezultatul acţiunii de a abstractiza; ceea ce există numai în spirit; entitate abstractă (noţiune, concept, categorie): *matematica este o abstracţiune a mecanicii.* EM.; *titlurile, reprezentînd fie abstracţiuni, fie obiecte tehnice, sînt tributare didacticismului veacului.* CĂL.; **4.** caracter abstract; lipsă de concreteţe: *elementele populare au rolul de a introduce reprezentări sensibile care ar putea obosi prin abstracţiunea ei.* VIANU; (şi: **abstracţiune**). [Din fr. ***abstraction,*** lat. ***abstractio, -onis,*** germ. ***Abstraktion***].

abstracţionísm n. **1.** curent artistic contemporan, caracterizat prin reducţia abstractă şi încifrarea imaginii; artă abstractă; **2.** tendinţă de a da abstracţiilor o importanţă deosebită (egală cu a realităţilor concrete): *o anexăm unui excesiv abstracţionism conceptual.* BL.; **3.** caracter abstract, folosire excesivă a abstracţiilor: *faţă de abstracţionismul catolic ..., ortodoxia apare ca o mamă care-şi întinde dragostea mîntuitoare peste întreg omul.* STĂNIL. [Din fr. ***abstractionnisme***].

abstracţioníst, ~şti, abstracţionístă, ~e a. care ţine de abstracţionism, referitor la abstracţionism: *pictura abstracţionistă.* // m., f. adept al abstracţionismului; artist care creează potrivit principiilor abstracţionismului: *abstracţioniştii francezi.* [Din fr. ***abstractionniste***].

abstracţiúne f. v. abstracţie.

abstráge, abstrag vb. **1.** (tr.) a desprinde dintr-un complex; a lua în considerare în mod izolat, făcînd abstracţie de rest: *pentru analiză, abstragem o singură trăsătură a obiectului;* **2.** (refl.) a se detaşa, a se izola (de mediu): *cea mai patriotică faptă a unui adevărat artist este să compună capodopere, abstrăgîndu-se de la orice tendinţă.* CĂL.; **3.** (refl.) a se opri, a se reţine, a se detaşa: *abstrăgîndu-mă de la percepţia acelui inefabil.* CĂL. [Din lat. ***abstrahere*** (după *trage*); cf. fr. ***abstrair***].

abstrăgere, abstrageri f. acţiunea de a (se) abstrage şi rezultatul ei; detaşare, izolare: *putea, de pildă, să aleagă conflictul dintre totala abstragere de la existenţa în secol a poetului cu familia neînţelegătoare şi terestră.* CĂL.; **în abstragere de ...,** neţinînd seama de ..., făcînd abstracţie de ..., renunţînd la ...: *principiul noutăţii aplicat numai la comparaţii în abstragere de sentimentul liric integral poate duce şi a dus la încheieri false.* CĂL. [V. ***abstrage***].

abstrás, ~şi, abstrasă, ~e a. **1.** care este desprins de întreg; **2.** care este judecat izolat; **3.** care uzează de abstracţii; predispus la abstracţii: *poeţii spanioli, chiar combatanţi politiceşte, sînt straniu de abstraşi în lirică.* CĂL. [V. ***abstrage***].

abstrús, ~şi, abstrusă, ~e a. greu de înţeles; confuz, obscur: *un seraf face magului o teorie abstrusă asupra originii îngereşti a sufletelor.* CĂL. [Din fr. ***abstrus,*** lat. ***abstrusus***].

abstruzitáte f. tendinţă în folosirea limbii de a nu se conforma exigenţelor concrete de exprimare şi claritătii: *speculaţiile ei... ajung adeseori, pe această cale, pînă la abstruzitate.* VIANU. [Din it. ***astrusità***].

absúrd, ~zi, absurdă, ~e a. **1.** care contrazice gîndirea logică, mintea sănătoasă, bunul-simţ; ilogic: *au fost pînă la derutare izbiţi de comportările cu totul absurde ale primitivilor.* BL.; **2.** fără judecată, fără pricepere: *om absurd.* // n. **1.** ceea ce este lipsit de sens, nelogic, iraţional; **prin absurd,** prin admiterea unui raţionament fals sau a unei premise false; **reducere la absurd,** v. **reducere**; **2.** (filoz.) neconcordanţă totală între om şi lume, între aspiraţiile fiinţei umane şi incapacitatea lumii de a le satisface. [Din lat. ***absurdus,*** fr. ***absurde,*** germ. ***absurd***].

absurdísm n. concepţie potrivit căreia fiinţele umane trăiesc într-un univers haotic şi lipsit de finalitate. [Din engl. ***absurdism***].

absurdităte, absurdităţi f. **1.** caracterul, însuşirea de a fi absurd: *tot farmecul situaţiei, realizat în parte, ar consta în fabulozitatea însingurării şi în absurditatea tristeţii.* CĂL.; **2.** acţiune, faptă, idee, împrejurare absurdă; aberaţie: *vedem ce absurditate e de-a reduce principiile de morală la această hazardoasă şi relativă simţire.* EM. [Din fr. ***absurdité,*** lat. ***absurditas, -atis,*** germ. ***Absurdität***].

abţibíld, abţibílduri n. **1.** mic desen colorat aplicat, prin lipire, pe un obiect: *vechiul chip îmi apărea, ceţos, ca un anţibild înainte de a-i fi înlăturat prin frecare foiţa de hîrtie.* GHEŢIE; **2.** (la pl.) nimicuri, fleacuri; mici şmecherii: *gazeta noastră e de citit, nu e gazetă de „abţibilduri".* VINEA; *nu mai umbla cu abţibilduri!* [Din germ. ***Abziehbild***].

abţiguí, abţiguiesc vb. (fam.; tr.) **1.** a da cuiva o bătaie (uşoară); **2.** a modifica, a transforma (în interes propriu) un text, date etc. // (refl.) a se îmbăta (uşor), a se chercheli. [Et. nec.].

abţiguít, ~ţi, abţiguită, ~e a. (fam.) **1.** cherchelit, afumat, uşor beat: *aseară era abţiguit;* **2.** modificat, transformat: *textul era bine abţiguit prin unele locuri.* [V. ***abţigui***].

abţíne, abţin şi (înv.) **abţiu** vb. (refl.) **1.** a se opri de la ceva, a se înfrîna: *noi se înţelege că ne abţinem de a ne rosti în aceste întrebări.* EM.; **2.** a renunţa la ceva; a nu lua parte la un scrutin, la o discuţie etc.: *negreşit că nu pot să votez cu opoziţia ... nici să te abţii de la vot nu poţi.* I.NEGR.; (şi: (înv.) **abţinea**). [Din lat. ***abstinere,*** fr. (s')***abstenir*** (după *ţine*)].

abţineá vb. v. **abţine.**

abţínere, abţineri f. faptul de a se abţine. [V. ***abţine***].

abúbă, abube f. (reg.) bubă neagră (mai ales la gură). [A^3 + ***bubă***].

abúlic, ~ci, abulică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de abulie. [Din fr. ***aboulique***].

abulíe, abulii f. (med.) deficienţă psihică manifestată prin lipsă de voinţă, prin lipsă de energie, prin nehotărîre: *cu asemenea scurtări de ordin logic, e firesc ca eroul să cadă în abulie.* CĂL. [Din fr. ***aboulie***].

abundă, pers. 3 **abundă** şi (înv.) **abundează** vb. (intr.) **1.** a fi, a se afla din belşug; a prisosi: *nenumăratele prejudecăţi care abundă în studiile sale pot fi privite cu îngăduinţă.* BL.; **2.** a avea, a poseda din belşug: *ar fi regretabil ca acest flux de frumos, de care abundă literatura noastră acum, să nu fie răspîndit.* BAC.; (şi: (înv.) **abonda**). [Din lat. ***abundare,*** fr. ***abonder***].

abundánt a. v. **abundent.**

abundánţă f. v. **abundenţă.**

abundáre f. (rar) faptul de a abunda; abundenţă. [V. ***abunda***].

abundént, ~ţi, abundentă, ~e a. care este în cantitate mare, din belşug; bogat, îmbelşugat, mult: *în împrejurări vitrege, primele documente sigure şi abundente sînt cu totul tîrzii.* CĂL.; (adv.) *săptămîna aceasta a nins abundent;* (şi: (înv.) **abundant, abondant, abondent**). [Din lat. ***abundans, -ntis,*** fr. ***abondant***].

abundánţă f. **1.** cantitate mare; exces: *ideile dogmatice s-au ivit într-o abundenţă nepreväzută.* BL.; (p. ext.) *fiori, viţe în festoane, cum nu produce arta, în toată abondanţa, în toată frumuseţea.* HEL.; **2.** bogăţie de bunuri materiale; îndestulare, îmbuibare: *a trăi în abundenţă;* **cornul abundenţei** sau **corn al abundenţei,** v. **corn**; **3.** bogăţie a expresiei, a elocuţiei: *scrie o poezie de efuziuni şi de vitalităţi ... care suferă de abundenţă şi risipire.* CĂL.; **4.** stare a economiei sau a pieţei, caracterizată prin mărfuri şi bunuri care corespund cererii; (şi: (înv.) **abundanţă, abondanţă, abondenţă, abondinţă**). [Din lat. ***abundentia,*** fr. ***abondance***].

ábur, aburi m. **1.** lichid trecut în stare gazoasă; vapori; (spec.) vapori de apă: *ce va fi viaţa noastră? aburu iaste, cea ce puţinel iveşte-se, după acea piare.* COD.VOR.; *puterea oarbă a aburului întemniţată în cilindrul maşinei cu vapor.* EM.; **cu aburi,** acţionat prin presiunea vaporilor de apă: *maşină cu aburi;* **2.** (med.) gaze obţinute prin evaporare: *baie de aburi;* **3.** (la pl.) ceaţă rară, pîclă slabă: *peste tîrg, peste livezi negre, peste sat, odihneau aburi uşori.* SAD.; **4.** (fig.) tărie, efluviu; exalaţie, miros: *cum i se suie aburul băuturii la cap ... plînge.* SAD.; **5.** (înv.) respiraţie, răsuflare, suflare: *urechi au şi nu pot să audză, nice abur nu le iaste-n gură.* DOS.; *ciutele n-au văzut nici urmă, nu puteau simţi nici aburul trupului lui.* SAD.; (pop.) **a scoate aburi pe gură,** a vorbi zadarnic, fără rost; **6.** suflare uşoară (de vînt), adiere, boare; **7.** (înv.) suflet (de animal): *aburul dobitocului, muritor şi în nemică întorcător.* CANT.; **8.** (fig.) cantitate foarte mică: *dă un abur de sare plăticilor şi le aşază în proţap.* SAD.; (şi: (reg.) **abure, abor, abore**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***avull***].

aburcă, abúrc vb. (reg.) **1.** (tr.) a ridica o greutate în spate: *ia atunci lemnele din carul omului ..., apoi, săltîndu-le şi aburcîndu-le cam anevoie, le umflă-n spate.* CR.; **2.** (refl.) a se urca; a se căţăra: *începe a se aburca pe cireş în sus.* CR. [Et. nec.; cf. ***urca***].

aburcáre, aburcări f. acţiunea de a (se) aburca şi rezultatul ei; urcare, căţărare. [V. ***aburca***].

ábure m. v. **abur.**

abureálă, abureli f. **1.** aburi condensaţi în picături foarte fine: *abureala geamului;* **2.** exalaţie, miros: *se simte ... abureala pătrunzătoare a fiarelor sălbatice.* OD.; **3.** (fig.) suflare uşoară, adiere: *o uşoară abureală de vînt ... nu ne dădea nici un pic de răcoare.* IBR. [***Aburi*** + ***-eală***].

aburí, aburesc vb. (intr.) **1.** a scoate aburi: *apele aburesc somnoroase, vilele încep a-şi deschide ferestrele.* VLAH.; **2.** a sufla încet; a adia: *cînd vîntul au aburit, iaca şi ei la craiul în ogradă au sosit.* CR. // (tr.) **1.** a exala, a degaja, a împrăştia: *zăpada se topeşte; muşcelele, acoperite d-o pojghiţă verzuie, abureau un fum ce se-nălţa alene.* DELAVR.; **2.** a acoperi cu aburi (condensaţi în picături foarte fine): *îşi luă ochelarii ..., îi aburi, îi şterse şi-i puse.* VLAH.; (fig.) *nimenea nu va susţine, oricît confesionalismul mai abureşte vederea, că Luther, de pildă, n-ar fi fost un om profund religios.* BL.; **3.** (şi refl.) a expune la aburi: *a aburi un bolnav;* **4.** (fig.) a acoperi cu un strat subţire: *pe cei mai mărunţei* [peşti] *... îi aburesc cu sare şi-i usuc în cuptor.* SAD.; **5.** (fig.) a atinge uşor (ca o boare): *se simţi aburit de o senzaţie dulce, ca şi cum o mînă caldă şi mîngîitoare îi netezea fruntea.* VLAH.; **6.** (fam.) a învălui cu vorbe: *l-a aburit pînă a fost de acord.* // (refl.) **1.** a se acoperi cu aburi: *geamurile se aburesc;* **2.** (fig.) a se aprinde, a se îmbujora: *ei, stăpîne, parcă te-ai cam aburit la faţă.* CR.; **3.** (fig.) a se umezi uşor: *cînd a afiat vestea, i s-au aburit ochii.* [***Abur*** + ***-i***].

aburíre, aburíri f. **1.** acţiunea de a (se) aburi şi rezultatul ei; **2.** pîclă uşoară; abureală: *spre Moldova, totdeauna aburiri de ape.* SAD.; **3.** (fig.) suflare uşoară, adiere: *trec aburiri de răcoare, ca mîngîieri.* SAD.; **4.** emanaţie, suflare: *flinţele însufleţite ... de cereasca aburire ... alergă mare şi mică fără de a se abate.* CONACHI. [V. ***aburi***].

aburít, ~ţi, aburită, ~e a. **1.** acoperit cu aburi (condensaţi în picături foarte fine): *nu se vede nici măcar ca printr-un geam aburit.* BL.; (fig.) *în mintea mea aburită mîji frica să nu mă fi lovit damblaua.* M.CAR.; **2.** din care ies aburi; încălzit de aburi: *văzînd gîscanul în ghiveci adus, aburit, fierbinte ş-înainte-i pus.* PANN; **3.** (fig.) însufleţit, înfierbîntat, înroşit: *nu te mai aprinde ..., destul de aburit ai venit de-afară.* AL. [V. ***aburi***].

aburitór, ~i, aburitoáre a. care degajă aburi, din care ies vapori (de apă); aburos: *cîmpie aburitoare.* // n. instalaţie sau dispozitiv care produce aburi. [***Aburi*** + ***-tor***].

aburíu, ~ii, aburie, ~ii a. care este ca aburul; ceţos, înceţoşat: *o privire fără lumină, plictisită, aburie.* VINEA. [***Abur*** + ***-iu***].

aburomobíl, aburomobíle n. (rar) automobil cu aburi. [***Abur*** + [*auto*]***mobil***].

aburós, ~şi, aburoásă, ~e a. **1.** plin de aburi; din care se degajă aburi: *rătăciri cinegetice pe bălţile aburoase şi în munţi cu căprioare şi urşi.* CĂL.; **2.** diafan, de o aparenţă uşoară: *tînăra fecioară se arată cu conciul semănat cu diamanturi, cu aburosul zovon de filaliu.* OD. [***Abur*** + ***-os***].

abúz, abuzuri n. **1.** lipsă de măsură, depăşire a limitelor normale; exces: *vulgarizarea manifestată prin apelul la registrul argotic este supărătoare prin abuz.* D.; **2.** încălcare a legalităţii; faptă ilegală; ilegalitate, injustiţie: *vor fi existat abuzuri şi neajunsuri îndestule în ţările noastre.* EM.; **abuz de putere** (sau **de autoritate**), depăşire de către o persoană (cu funcţii administrative) a atribuţiilor sale; **abuz de încredere,** însuşire sau înstrăinare a unui obiect încredinţat de cineva spre păstrare; **prin abuz,** în mod abuziv; **abuz sexual,** infracţiune constînd în întreţinerea de relaţii sexuale prin forţarea cuiva. [Din fr. ***abus,*** lat. ***abusus***].

abuzá, abuzez vb. (intr.) **1.** a întrebuinţa în mod exagerat, a folosi peste măsură (şi într-o manieră defectuoasă): *să ne servim de accenturi, ferindu-ne de a abuza prea mult de ele.* NEGR.; (refl. pas.) *se abuzează în această ştiinţă ... de constructivismul matematic.* BL.; **2.** a înşela încrederea cuiva; a amăgi; **3.** a profita de o situaţie, de o funcţie etc.: *un maistor Iosif încurcă pe văduvă în datorii ca să poată abuza de ea.* CĂL. [Din fr. ***abuser***].

abuzáre, abuzări f. (rar) faptul de a abuza: *dovedesc lipsa de cugetare proprie şi abuzarea de buna-credinţă a publicului.* EM. [V. ***abuza***].

abuzát, ~ţi, abuzată, ~e a. care a fost victima unui abuz; (spec.) care a fost violat: *femeie abuzată.* [V. ***abuza***].

abuzatór, ~i, abuzatoáre m., f. (rar) persoană care abuzează, care comite abuzuri (îndeplinind o funcţie): *abuzatorii şi mituiţii ... sînt organizaţi şi constituiţi într-un fel de bandă.* EM. [***Abuza*** + ***-tor***].

abuzív, ~i, abuzivă, ~e a. **1.** care întrece măsura; exagerat, excesiv: *între multe alte aspecte ale barocului trebuie să amintim înclinarea spre înflorirea abuzivă a formelor.* BL.; **2.** care constituie un abuz, o ilegalitate: *arătînd ... însuşirea abuzivă de a nu se rîndui mitropolit ... blastămă.* NEGR.; **3.** care comite abuzuri, care abuzează de situaţie, de funcţie etc.: *s-ar părea că aparţine acelei categorii de seniori abuzivi care umblă după femeile vasalilor.* CĂL.; *funcţionar abuziv;* (subst.) *abuzivii sînt în chip curent seniori.* CĂL. // adv. neîntemeiat, fără motiv; greşit: *documentaţia cărţii e insuficientă şi abuziv interpretată.* CĂL. [Din fr. ***abusif,*** lat. ***abusivus***].

abuzivitáte f. caracter abuziv, injust; încălcare a drepturilor (legale ale) cuiva: *amestec de patriarhalism şi abuzivitate medievală.* VIANU. [Din it. ***abusività***].

abvelián n. subetaj mijlociu al paleoliticului inferior; chelean. [Din fr. ***abbevillien***].

abzíce, abzic vb. (intr.) a renunţa, a se lepăda: *poarta va abzice deocamdată de dreptul ei d-a ocupa liniile Balcanilor.* EM. // (tr.) a nu admite, a refuza, a dezaproba. [Din germ. ***absagen,*** lat. ***abdicere*** (după *zice*)].

abzícere, abzicerí f. faptul de a abzice. [V. ***abzice***].

ac, ace n. **1.** ustensilă formată dintr-o tijă mică şi subţire de metal, ascuţită la un capăt şi prevăzută la celălalt cu un orificiu prin care se trece un fir, cu care se coase sau se împunge: *nu poate încăpea cămila prein urechile acului derept multă strimtură.* COR.; *împungea pe Mihăileanu cu acul.* CĂL.; **a avea** (sau **a găsi, a afla**) **ac de cojocul cuiva,** a avea (sau a găsi) mijlocul de a înfrînge sau de a înfrîna pe cineva: *pardosul va afla ac de cojocul lupului.* CANT.; **a călca** (sau **a merge, a umbla**) **ca pe ace,** a merge încet şi cu grijă: *umblă ca pe ace să nu-l trezească;* **ca prin urechile acului, a)** cu mare greutate: *am scăpat de dînsul ca prin urechile acului.* CR.; b) cu puţin, cît pe-aci: *ca prin urechile acului, de n-a făcut mucenic pe părintele Duhu.* CR.; **nici cît un vîrf de ac,** foarte puţin; **a căuta acul în carul cu fîn,** a căuta ceea ce nu se poate găsi; a munci în zadar: *o luă prin oraş în speranţa regăsirii copilului, ceea ce echivala cu a căuta acul în carul cu fîn.* GHEŢIE; **a sta** (sau **a şedea**) **ca pe ace,** v. **sta** şi **şedea**; **2.** (cu determinări) obiect avînd o parte asemănătoare cu această ustensilă: *reduplicările... fac impresia unui ac de gramafon, care nemaiînaintînd pe placă, melodia rămîne pe loc.* VIANU; *vedeam înaintea ochilor ... mica piatră de-un roşu stins a acului de cravată.* GHEŢIE; *ac cu gămălie; ac de păr;* **ac de siguranţă,** v. **siguranţă**; **(a fi) la patru** (sau **la şapte**) **ace,** (a fi) foarte elegant; **gătit din ac, îmbrăcat** foarte bine, foarte elegant: *frecventa, gătit din ac, balurile.* CĂL.; **3. (ac de seringă)** ţeavă foarte subţire de metal care, montată la seringă, ajută la injectarea medicamentelor sau a altor lichide: *ace de unică folosinţă;* **4.** organ veninos de apărare şi de atac al unor insecte: *viespea, miere după ce nu face, sare şi te-mpunge cu ace.* PANN; **5.** (mai ales la pl.) formaţie lungă şi ascuţită a unui obiect sau a unui organism: *bătea un vînt iute şi rece care aducea cîteodată nouri albi, din care săgetau ace de gheaţă.* SAD.; *acele ariciului;* **6.** (mai ales la pl.) frunză de conifer, avînd formă alungită şi subţire: *sub pomul de Crăciun au căzut multe ace;* **7.** indicator pe cadranul unor aparate de măsură: *acele ceasului; acul busolei;* **8.** şină mobilă cu care se dirijează vehiculele de cale ferată de pe o linie pe alta; macaz: *tramvaiul a ajuns la ace;* **9.** (fig.) vorbă ironică, sarcastică; aluzie răutăcioasă; înţepătură: *presară studiile cu ace polemice.* CĂL.; **10.** (fig.; la pl.) durere acută; înţepătură, împunsătură: *simt nişte ace în partea stîngă;* **11.** (compuse) **acul-doamnei,** plantă erbacee, din familia umbeliferelor, cu flori albe şi cu fructe subţiri şi alungite (*Scandix pecten veneris*); **acul-pămîntului,** strasnic (*Asplenium trichomanes*); **ac-de-mare,** peşte marin lung şi ascuţit, acoperit

cu mici plăci osoase (*Syngnathus rubessens*). [Lat. *acus;* cf. fr. *aiguille*].

acácia, acacii f. arbust tropical din familia leguminoaselor, cultivat ca plantă ornamentală (*Acacia*). [Din lat. *acacia*].

acadeá, acadele f. bomboană preparată din zahăr topit, în formă de cilindru, de dreptunghi etc., care se suge: *aruncă cîte o vorbă vicleană, pe care o suge ca p-o acadea.* DELAVR. [Din turc. *akŧde*].

académic, ~ci, academică, ~ce a. **1.** care ţine de academie, referitor la academie: *discursul academic ... mi s-a părut mult prea doct şi interesant.* OD.; **2.** care are un caracter convenţional, riguros, corect: *stil academic;* **3.** care se comportă corect, elegant, sobru: *era un om blînd, timid, academic, ceremonios.* CĂL.; **4.** care ţine de gîndirea lui Platon, referitor la concepţia lui Platon; platonic: *filozofia academică.* // m. **1.** (înv.) membru al unei academii; academician: *aspiră toţi de a deveni miniştri, membri la curţi, academici etc.* EM.; **2.** partizan al filozofiei lui Platon; filozof platonic: *academicii au dezvoltat ideile maestrului multe secole după moartea lui;* (adj.) *filozof academic.* [Din lat. *academicus,* fr. *académique,* germ. *akademisch, Akademiker*].

academiclán, academicieni şi (înv.) **academiciani** m. membru al unei academii: *s-a făcut binefăcătoarea reacţiune în contra ignoranţii şi spiritului de neadevăr al academicianilor.* EM. [Din fr. *académicien*].

academíe şi (înv.) **académie, academii** f. **1.** şcoală filozofică întemeiată de Platon la Atena în grădina lui Akademos; **2.** instituţie de învăţămînt superior; (p.ext.) universitate: *tot mai gîndeşti la anii, cînd visam în academii.* EM.; (fig.) *la aceste academii de ştiinţi a zînei Vineri, tot mai des se perindează şi din tineri în mai tineri.* EM.; **3.** societate formată din oameni de ştiinţă şi de cultură: *la Academie ... nu întîlnim în mare majoritate decît iarăşi şi iarăşi acele fatale fizionomii nespecializate.* EM.; **4.** (franţuzism) şcoală în care se exersează practica unei arte sau unui sport. [Din lat. *academia,* gr. *akadémia,* fr. *académie*].

academísm n. **1.** imitare servilă a regulilor şi a modelelor (artistice) tradiţionale: *din oroarea de academism se refuză ... orice artă şi orice tehnică.* CĂL.; **2.** manifestare, spirit, mod de comportare academic: *academismul are totdeauna un aspect epigonic şi neinteresant.* BL. [Din fr. *académisme,* germ. *Akademismus*].

academíst, ~şti, academistă, ~e a. care ţine de academism, referitor la academism: *pictor academist.* // m., f. (rar) elev al unei academii. [Din fr. *académiste*].

academizá, academizez vb. **1.** (tr.) a da un aspect academic, sobru, clasic; (spec.) a da figurilor un aspect sobru în reprezentarea artistică; **2.** (rar; refl.) a se consacra; a deveni clasic: *pe de o parte, acest raţionalism s-a academizat, de altă parte, el a stîrnit o reacţiune iraţionalistă.* BL. [Din fr. *académiser*].

academizánt, ~ţi, academizantă, ~e a. **1.** care creează, care se comportă prin imitarea regulilor şi modelelor tradiţionale: *scriitor academizant;* (subst.) *călătorul Hogaş este un clasicist, un academizant.* VIANU; **2.** care este realizat în manieră academică, tradiţională, clasică: *numărul şi cadenţa... le aplică materiei sale prin convenţie stilistică academizantă.* VIANU. [*Academiza* + *-ant*].

academizáre f. acţiunea de a academiza şi rezultatul ei. [V. *academiza*].

acadián, ~eni, acadiană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) epoca mijlocie a cambrianului. [Din fr. *acadien*].

acaftistér n. v. acatistier.

acajú n. **1.** arbore din regiunea tropicală a Americii, cu lemnul roşiatic şi dur (*Swietenia mahagoni*); **2.** lemnul acestui arbore întrebuinţat la fabricarea mobilei de lux; mahon. // a. de culoare brun-roşcată: *păr acaju.* [Din fr. *acajou*].

acalculíe, acalculii f. (med.) imposibilitate patologică de a recunoaşte cifrele şi de a efectua calcule aritmetice. [Din fr. *acalculie*].

acaléfe f. pl. clasă de celenterate care cuprinde meduzele de talie mare. [Din fr. *acaléphes*].

acaliculát, ~ţi, acaliculată, ~e a. (bot.) lipsit de calicul: *plantă acaliculată.* [Din fr. *acaliculé,* lat. *acalyculatus*].

acalmíe, acalmii f. **1.** liniştire temporară a vîntului sau a valurilor, după o perioadă de furtună: *a profitat de acalmie pentru a ieşi;* **2.** (p. ext.) moment de linişte într-o perioadă de agitaţie: *ştia că tăcerea asta neobişnuită nu era decît o acalmie.* VINEA; *acalmie pe un cîmp de bătaie.* [Din fr. *accalmie*].

acalóric, ~ci, acalorică, ~ce a. lipsit de calorii: *regim acaloric.* [Din fr. *acalorique*].

acampsíe, acampsii f. (med.) imposibilitate a efectuării flexiunii unui membru, datorată imobilizării prelungite, rigidităţii articulare sau anchilozei. [Din fr. *acampsie,* engl. *acampsia*].

acănt m. v. acantă.

acantacée, acantacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, răspîndite în regiunile calde, cu flori dispuse în raceme şi fructe capsule; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *acanthacées*].

acántă, acante f. **1.** plantă erbacee, originară din zonele calde, cu frunze mari şi flori albe sau trandafirii, grupate în formă de spic; talpa-ursului (*Acanthus longifolius*); **2.** (arhit.) ornament care imită frunzele acestei plante; (şi: **acant**). [Din fr. *acanthe,* lat. *acanthus*].

acantestezíe, acantestezii f. (med.) senzaţie de furnicare sau de înţepături, fără existenţa unui stimul, care reprezintă o tulburare a sensibilităţii tactile. [Din fr. *acanthesthésie*].

acantocárp, ~i, acantocarpă, ~e a. (bot.) care are fructul acoperit cu ţepi: *plantă acantocarpă.* [Din fr. *acanthocarpe*].

acantocefál, acantocefali m. (la pl.) clasă de viermi paraziţi (ai porcului) prevăzuţi cu un fel de trompă cu cîrlige; (şi la sg.) vierme din această clasă. [Din fr. *acanthocéphale*].

acantocefaléză, acantocefaloze f. boală provocată de acantocefali. [Din engl. *acanthocephaliasis*].

acantofág, ~gi, acantofagă, ~ge a. (biol.) care se hrăneşte cu spini: *animal acantofag.* [Din fr. *acanthophage*].

acantofíl, ~i, acantofilă, ~e a. (bot.) care are frunzele terminate cu ţepi: *plantă acantofilă.* [Din fr. *acanthophyle*].

acantofór, ~i, acantoforă, ~e a. care poartă ţepi: *plantă acantoforă.* [Din fr. *acanthophore*].

acantóză, acantoze f. (med.) îngroşare a epidermei prin creşterea exagerată a ţesutului mucos. [Din fr. *acanthose*].

acapará, acaparez şi (înv.) **acápăr** vb. (tr.) **1.** a cumpăra sau a păstra o cantitate mare de mărfuri pentru a le vinde mai scump; **2.** a-şi însuşi în mod complet şi abuziv ceva, în dauna altora: *a acapara partea cea mai mare;* **3.** (p. ext.) a reţine, a opri cu insistenţă la sine: *atenţia îi fu acaparată de galantarele bogat împodobite ale magazinelor.* GHEŢIE. [Din fr. *accaparer*].

acaparánt, ~ţi, acaparantă, ~e a. care acaparează; care ocupă în mod complet: *s-a aplecat cu imens interes şi cu acaparantă pasiune peste clarobscurul vieţii sufleteşti.* BL.; (fig.) *se atribuie viitorului o valoare exclusivă şi dominantă, o suveranitate acaparantă.* BL. [*Acapara* + *-ant*].

acaparáre, acaparări f. acţiunea de a acapara: *întrecerea între grînari la acapararea cerealelor de încărcat pe caiace.* CĂL. [V. *acapara*].

acaparatór, ~i, acaparatoáre a. şi m., f. (persoană) care acaparează, care îşi însuşeşte ceva în dauna altora: *întreagă după-miază s-a frămîntat, luptînd împotriva dorinţei acaparatoare.* GHEŢIE. [*Acapara* + *-ator*].

acapníe, acapnii f. (med.) absenţă a bioxidului de carbon în sînge. [Din fr. *acapnie*].

a cappélla adv. şi a. fără acompaniament instrumental: *muzică a cappella.* [Cuv. it.].

acár, acari m. **1.** muncitor care manevrează acele la calea ferată; macagiu; (iron.) **acarul Păun,** persoană învinovăţită (mereu) pe nedrept; ţap ispăşitor; **2.** (rar) persoană care face ace; // n. (pl. **acare**) **1.** cutie în care se păstrează acele; (reg.) acarniţă; **2.** (reg.) unealtă care susţine cocul la ţărănci. [*Ac* + *-ar*].

acarcé pron. nehot. (înv.; reg.) orice: *unul crede că e slobod acarce a mînca.* N.TEST. [*Acar* (<magh. *akár*) + *ce*].

acardíe, acardii f. (med.) absenţă congenitală a inimii. [Din fr. *acardie*].

acarét, acareturi şi (rar) **acarete** n. **1.** construcţie cu dependinţele ei; construcţie secundară care ţine de o clădire; bina: *pămîntul moşiei e roditor, acareturile în bună stare.* AL.; **2.** (la pl.) avere imobiliară (moşii, case etc.): *acaretul avea grajd, şoproane, puţ în curte.* CĂL. [Din turc. *akaret*].

acarián, acarieni m. (la pl.) ordin de arahnide mici, unele fiind transmiţătoare de boli grave; (şi la sg.) animal din acest ordin: *căpuşa este un acarian.* [Din fr. *acariens*].

acaricíd, ~zi, acaricidă, ~e a. şi n. (substanţă) care distruge acarienii. [Din fr. *acaricide*].

acarinátă, acarinate f. (la pl.) grup de păsări alergătoare, cu sternul lipit de carenă şi cu aripi reduse; (şi la sg.) pasăre din acest grup: *struţul şi cazuarul sînt acarinate.* [Din lat. *acarinatus*].

acarióză, acarioze f. (med.) boală de piele provocată de acarieni: *scabia este o acarioză.* [Din fr. *acariose*].

acárniţă, acarniţe f. (reg.) cutiuţă pentru ace; acar. [*Ac* + *-arniţă*].

acarologíe f. disciplină care studiază acarienii. [Din fr. *acarologie*].

acărp, ~i, acarpă, ~e a. (biol.) care nu produce fructe: *plantă acarpă; arbust acarp.* [Din fr. *acarpe*].

acásă adv. **1.** la casa în care locuieşte cineva, la domiciliu: *nu ştia sărmanul Harap-Alb ce-l aşteaptă acasă.* CR.; (precedat de prep.) *şi după slujbă mergă creştinii la oraşe şi la sate să caute oamenii beteagi ... şi pe acasă.* COR.; (înv.; urmat de un pronume în dativ): *ia patul tău şi te du acasă-ţi.* VARL.; **ce-i de-acasă,** familia: *să cine cu cei de-acasă.* POP.; **ca (la mama) acasă,** ca în mediul familial: *era ca acasă, îngrijea de straturile grădinei şi de stupi.* EM.; **a nu-i fi cuiva (toţi) boii acasă,** a fi indispus, supărat, stingherit: *nu ştiu ce o fi avînd nea Chiriac ..., parcă nu-i sînt toţi boii acasă.* CAR.; **aşa (sau acum) mai vii de-acasă,** aşa mai merge, vorbeşti ce trebuie, admit ce spui: *ei, aşa mai vii de-acasă, bravos! zi-i înainte!* CAR.; **a-şi strînge lioarba acasă,** a tăcea, a-şi ţine gura: *dacă ar şti el, ticăitul, de unde am pornit astă noapte, şi-ar strînge lioarba acasă.* CR.; **2.** (fig.) la locul natal, în patrie: *eşti schilav tot, un cerşetor, te-ntorci acum acasă.* COŞB.; **3.** spre casa în care locuieşte cineva: *Ipate îşi fură copilul din covăţică şi fuge cu dînsul acasă.* CR. [*A*[3] + *casă*].

acatafazíe, acatafazii f. aşezare greşită a cuvintelor în vorbire. [Din fr. *acataphasie*].

acatagrafíe, acatagrafii f. aşezare greşită a cuvintelor în scris. [Din fr. *acatagraphie*].

acataléctic, ~ci, acatalectică, ~ce a. (versificaţie) care are toate picioarele complete,

inclusiv ultimul; **vers acatalectic** (şi subst. n.), vers (antic) căruia nu-i lipseşte nici o silabă. [Din fr. *acatalectique*].

acatalepsíe, acatalepsii f. (med.) deficienţă a intelectului. [Din fr. *acatalepsie*].

acataléptic, ~ci, acataleptică, ~ce a. care ţine de acatalepsie, referitor la acatalepsie. [Din fr. *acataleptique*].

acategoriál, ~i, acategorială, ~e a. (rar) care nu este inclus într-o categorie, care nu ţine de o categorie: *există un Brahman acategorial, adică mai presus de orice atribut.* BL.; (subst. n.) *acategorialul e logic aşezat la limita cunoaşterii intelectuale.* BL. [*A-*[5] *+ categorial*].

acatíst şi (înv.) **acátist, acatiste** n. **1.** cîntare bisericească (în onoarea Maicii Domnului) în decursul căreia credincioşii stau în picioare: *într-acea zi seara au tras toate clopotele la toate bisericile şi au făcut paraclis şi acathist.* LET.; **a da acatiste,** a cere preotului să se roage pentru realizarea unor dorinţe: *cînd e să cază pă capul omului pedeapsa neascultării şi a lăcomiei, cade, măcar d-ar da şi zece acatiste.* DELAVR.; **2.** acatistier: *acatistul Bunei-Vestiri.* [Din sl. *akatistŭ*].

acatistér n. v. acatistier.

acatistiér, acatistiere n. carte bisericească care conţine acatiste (închinate Maicii Domnului); (şi: (înv.) **acatister, acaftister**). [*Acatist* + *-ier*].

acáţ, acaţi m. (reg.) salcîm (*Robinia pseudacacia*); (şi: **acaţiu, acaţie, arcaţ, acaţăn**). [Din magh. *akác,* germ. *Akazie* (<lat. *acacia*)].

acáţăn m. v. acaţ.

acáţie f. v. acaţ.

acáţiu m. v. acaţ.

acaúl, ~i, acaulă, ~e a. (bot.) fără tulpină aparentă: *păpădia este acaulă.* [Din fr. *acaule*].

acaustobioíit, acaustobiolite n. (geol.) rocă sedimentară de origine organică, avînd proprietatea de a nu arde. [Din fr. *acaustobiolite*].

acaustobiolític, ~ci, acaustobiolitică, ~ce a. care ţine de acaustobiolit, referitor la acaustobiolite. [Din fr. *acaustobiolitique*].

acauzăl, ~i, acauzală, ~e a. lipsit de o cauză: *fenomen acauzal.* [*A*[5]- + *cauzal*].

acăríţă, acărîţe f. (pop.) acarniţă. [*Ac* + *-ăriţă*].

acătáre a. v. acătării.

acătărea a. v. acătării.

acătărei a. v. acătării.

acătărli a. invar. (pop.) **1.** care are calităţi corespunzătoare destinaţiei; bun: *există şi oameni cari nici au ceva, nici au învăţat vreo carte acătării.* EM.; **2.** (înv.) asemenea, astfel de: *oamenii fiind făptură mică să nu să rădice-odinioară la acătare spiţă de mărime.* B.-DEL.; **3.** deosebit, de seamă: *şi eu acătare poamă nu sînt, dar nici fiece pasăre nu mă mănîncă.* PANN; **4.** cumsecade, de treabă, vrednic: *îşi vede de treabă cu lunile şi, cît n-are gologani, e om acătării.* SAD. // adv. a bine, de bun augur: *somnul ce-l pălea nu-i părea acătărilea.* C.; (şi: **acătare, acătărei, acătărea, acătărilea**). [Et. nec.].

acătărilea a. v. acătării.

acăţá vb. v. agăţa.

acăţáre f. v. agăţare.

acăţăcíos a. v. agăţăcios.

acăţát[1] n. v. agăţat[1].

acăţát[2] a. v. agăţat[2].

acăţărá, acăţăr vb. (pop.; refl.) a se urca pe ceva apucîndu-se cu mîinile: *vede un băiet că se acăţăra pe stîlpul porţii, de teama cînilor.* CR. [*A*[3] + *căţăra*].

acăţătór a. v. agăţător.

acău, acauă n. (reg.) măsură pentru capacitate mai mare de o vadră. [Din magh. *akó*].

accéde, acced vb. (intr.) **1.** a avea acces, a pătrunde: *locatarii acced la subsol printr-un culoar în pantă şi cu trepte;* **2.** a consimţi: *acced la propunerea voastră.* [Din lat. *accedere,* fr. *accéder*].

accédere, accederi f. (rar) faptul de a accede: *accederea la mijloacele de informare este indispensabilă.* [V. *accede*].

accelerá, accelerez vb. (tr.) **1.** a mări rapiditatea de desfăşurare: *a accelera deplasarea;* **2.** a face să evolueze mai repede; a iuţi, a grăbi: *hormonii pot să accelereze sau să retardeze procesele de dezvoltare.* BL. // intr. a acţiona acceleratorul unui automobil pentru a-i mări viteza: *am accelerat pentru a depăşi un camion.* [Din fr. *accélérer,* lat. *accelerare*].

accelerándo adv. (muz.) din ce în ce mai repede. [Cuv. it.].

accelerănt, ~ţi, accelerantă, ~e a. (rar) accelerator: *în virtutea inerţiei ei rezistă puterii accelerante.* EM. [*Accelera* + *-ant*].

acceleráre, accelerări f. **1.** acţiunea de a accelera; mărire a vitezei unui corp în mişcare; iuţire, grăbire: *pentru a ajunge la timp, este necesară accelerarea deplasării;* **2.** executare rapidă a unei activităţi: *în apropierea sărbătorilor, se constată o accelerare a vînzărilor;* **3.** (rar) distanţă parcursă de un mobil într-o unitate de timp; viteză: *o locomotivă ... comunică unui tren într-o secundă accelerarea cutare.* EM. [V. *accelera*].

accelerát, ~ţi, accelerată, ~e a. mai repede ca de obicei; foarte repede; iuţit, grăbit: *are pulsul accelerat;* **tren accelerat** (şi subst. n.), tren care merge cu viteză mare şi opreşte numai în staţiile importante: *aşteptau la gară sosirea accelaratului de Iaşi.* GHEŢIE. [V. *accelera*].

acceleratór, ~i, acceleratoáre a. care accelerează, care măreşte viteza de mişcare; (rar) accelerant: *forţă acceleratoare; dispozitiv accelerator.* // n. **1.** dispozitiv prin care se măreşte turaţia motorului (la autovehicule); acceleraţie; **2.** pedală care comandă acest mecanism; acceleraţie: *cu piciorul pe accelerator, cu ochii ţintă înainte, se năpusti ca o furtună.* VINEA; *nu apăsa prea mult pe accelerator;* **3. (accelerator de particule)** instalaţie care imprimă particulelor elementare (electroni, protoni etc.) viteze foarte mari. // m. dispozitiv, substanţă, procedeu care măreşte viteza de desfăşurare a unui proces. [Din fr. *accélérateur*].

acceleráţie, acceleraţii f. **1.** creştere a vitezei unui corp în mişcare; **2.** mecanism care permite creşterea numărului turaţiilor unui motor, accelerarea motorului (şi a vehiculului): *a apăsat pe pedala de acceleraţie.* GHEŢIE; **3.** pedală sau manetă care comandă dispozitivul de mărire a turaţiei motorului (la autovehicule): *ca să depăşeşti camionul apeşi acceleraţia;* **4.** (mec.) mărime care indică variaţia vitezei într-o unitate de timp: *acceleraţiune se numeşte schimbarea evaluată a repejunii unui corp.* EM.; (şi: (înv.) **acceleraţiune**). [Din fr. *accélération,* lat. *acceleratio, -onis*].

acceleraţiúne f. v. acceleraţie.

accelerográf, accelerografe n. acceleorometru înregistrator. [Din fr. *accélérographe*].

accelerográmă, accelerograme a. diagramă obţinută cu ajutorul accelerografului. [Din fr. *accélérogramme*].

accelerométru, acceleromętre n. aparat cu care se măsoară acceleraţia (vehiculelor aeriene). [Din fr. *accéléromètre*].

accént, accente şi (înv.) **accenturi** n. **1.** pronunţare mai intensă a unei silabe sau a unui cuvînt: *să grăieşte „régulă", cu acţentul pe silaba dintîi.* B.-DEL.; (fig.) *se sui pe trotuar şi apostrofă, cu accentul celei mai mari indignări, pe cei ce rîdeau.* CAR.; **2.** semn grafic care precizează valoarea unei litere: *să ne servim de accenturi, ferindu-ne de a abuza prea mult de ele.* NEGR.; **3.** (muz.) mărime a intensităţii unui sunet sau unui acord; **4.** (pict.) intensitate mai mare a unei culori sau a unei trăsături; **5.** schimbare a intensităţii vocii pentru a reda o anumită atitudine: *era în vocea băiatului un accent de hotărîre nestrămutată.* GHEŢIE; (p. ext.) *accentele psihice se schimbă de asemeni cu repeziciune în frază.* CĂL.; **6.** mod particular de a pronunţa, specific unei limbi, unui dialect sau unui grai: *vorbeşte cu un violent accent francez.* CĂL.; (fig.) *expresionismul şi futurismul dobîndesc accente care apropie aceste orientări iarăşi de natură.* BL.; **7.** modificare expresivă a vocii; intonaţie, ton: *era în glasul dadacei mele accentul pe care i-l cunoşteam, de mare îngrijorare înaintea primejdiei.* SAD.; **8.** ceea ce este important, demn de atenţie, primordial: *Klages deplasează accentul axiologic de la istorie asupra preistoriei.* BL.; **a pune accentul pe ...,** a da importanţă, atenţie deosebită; a sublinia, a insista: *conştiinţa religioasă nu se desluşea prea mult în sensul doctrinei, ea punea accentul pe rit.* BL.; (cu inversare) *accentul ce s-a pus pe experienţă a variat ... după timpuri.* BL.; **9.** (fig.) nivel înalt; intensificare: *nu cred să fi cîntat cineva mai bine accentele de revoltă.* IBR.; (şi: (înv.) **acţent**). [Din fr. *accent,* lat. *accentus,* germ. *Akzent*].

accentá vb. v. accentua.

accéntic, ~ci, accentică, ~ce a. (rar) bazat pe accente; care ţine de accent: *structura accentică a versului.* [*Accent* + *-ic*].

accentuă, accentuez vb. (tr.) **1.** a creşte intensitatea vocii pronunţînd un sunet sau un grup de sunete: *prosodia ne învaţă a accenta silabele şi a le rosti după firea cuvintelor.* CR.; **2.** a pune accent grafic pe o literă; **3.** (fig.) a scoate în evidenţă; a sublinia, a întări: *scurteica ... accentua totuşi liniile unei talii fine.* EM.; *metafora accentuează una din însuşirile obiectului evocat.* VIANU. // (refl.) a deveni mai intens, mai tare; a creşte, a se mări, a spori: *ţara era fanariotizată şi o urîtă influenţă rusească se accentua.* IBR.; *durerile se accentuează;* (şi: (înv.) **accenta**). [Din fr. *accentuer*].

accentuábil, ~i, accentuabilă, ~e a. (rar) care poate fi accentuat. [Din fr. *accentuable*].

accentuăi, ~i, accentuală, ~e a. (lingv.) referitor la accent; care redă accentul: *schema accentuală a timpului prezent.* [Din fr. *accentuel,* engl. *accentual*].

accentuăre, accentuări f. **1.** acţiunea de a (se) accentua şi rezultatul ei; (rar) accentuaţie; **2.** creştere a intensităţii vocii în pronunţarea unui sunet sau a unui grup de sunete: *precizează înţelesul cuvintelor, fixează accentuările, intonaţiile, formele şi construcţiile corecte.* VIANU; *accentuarea silabei penultime;* **3.** marcare prin accent (a unei litere); **4.** (fig.) scoatere în evidenţă; evidenţiere, subliniere, întărire: *alte poeme sînt compoziţii interminabile cu accentuarea indicată în chip fastidios.* CĂL.; **5.** (fig.) sporire, creştere (în intensitate): *în epoci de accentuare a conservatismului unei societăţi.* BL. [V. *accentua*].

accentuát, ~ţi, accentuată, ~e a. **1.** care este pronunţat mai intens: *vocală accentuată;* **2.** care este marcat prin accent grafic: *literă accentuată;* **3.** (fig.) scos în evidenţă; evidenţiat, pronunţat, subliniat: *prin selecţia artificială a indivizilor meniţi înmulţirii, se ajunge la variante cu particularităţi tot mai accentuate pe anume linii.* BL.; **4.** (fig.) sporit, intensificat: *comicul e cu atît mai accentuat cu cît peste liniile clişeului s-au strecurat imperceptibile cîteva insanităţi.* CĂL.; **5.** proeminent, pronunţat: *e drept că şi cristalele posedă cel puţin cîteva dintre aceste însuşiri, niciodată însă într-un fel atît de accentuat.* BL.; *bărbie accentuată.* [V. *accentua*].

accentuatív, ~i, accentuativă, ~e a. referitor la accente sau la accentuare; **vers accentuativ,** vers în care elementul fundamental al ritmului este accentul. [Din it. *accentuativo*].

accentuáţie, accentuaţii f. (rar) accentuare. [Din fr. *accentuation*].

accépe, accep vb. (tr.) a lua, a primi; a admite: *omitem condiţia posibilităţii a toată esperienţa şi-l accepem ca ceva ce ar întemeia lucrurile în sine înşile.* EM. [Din lat. *accipere*].

accépt, accepte n. **1.** efect de comerţ prin care se atestă consimţământul de a plăti, la scădenţă, o anumită sumă; poliţă; **2.** acceptare, admitere, consimţământ; acord, aprobare: *a-şi da acceptul pentru ceva.* [Din germ. *Akzept*, lat. *acceptus*].

acceptá, accépt vb. (tr.) **1.** a primi ceea ce se propune, a consimţi la ...: *ceva îmi spunea să nu accept acele dovezi de bunăvoinţă, ci să le refuz categoric, în ciuda tuturor insistenţelor.* GHEŢIE; *a accepta o invitaţie; a accepta un dar; a accepta o propunere;* **a accepta scuzele cuiva**, v. **scuză**; **2.** a fi de acord cu ...; a admite, a aproba: *nu pot să accept vorbirea aceasta decît cu largi rezerve.* GAL.; **3.** a suporta, a îndura; a nu refuza: *şi-a acceptat soarta şi nu-şi face probleme;* **4.** a se angaja să plătească la scadenţă o poliţă; **5.** a admite pe lîngă sine (cu un anumit statut): *Mioara îi jură dragoste eternă, îl acceptă drept soţ.* CĂL.; **6.** a include, a primi pe cineva într-un cerc, într-o instituţie etc.: *aspiraţia lui ... de a fi acceptat în saloanele impresioniştilor se explică prin dezacordul interior a cărui jertfă el era.* BL.; **7.** a socoti, a considera ca întemeiat, fondat, adevărat: *s-ar împotrivi cu încăpăţînare să accepte teze în dezacord cu logicul şi cu concretul.* BL.; **8.** a îmbrăţişa, a adopta, a-şi însuşi (o doctrină, o concepţie, o teorie etc.): *doctrina bisericii creştine a acceptat, în alcătuirea ei, prin disimulare, o mulţime de elemente păgîne.* BL. [Din fr. *accepter*, lat. *acceptare*].

acceptábil, ~i, acceptabilă, ~e a. **1.** care este destul de bun, de realizat; admisibil, pasabil, bunicel: *reia tema deşertăciunii din Miron Costin în foarte acceptabile versuri acrobatice.* CĂL.; **2.** convenabil, mulţumitor, satisfăcător: *judecăţile lui Trivale nu mai sînt astăzi acceptabile.* CĂL.; **3.** potrivit, rezonabil, plauzibil: *în lipsa unei teorii mai acceptabile, teoria lui Bolk ar fi deocamdată totuşi cea mai recomandabilă.* BL. [Din fr. *acceptable*, lat. *acceptabilis*].

acceptabilitáte f. (rar) caracterul a ceea ce este acceptabil; însuşirea de a fi acceptabil, admisibil: *acceptabilitatea acestei teorii este îndoielnică.* [Din fr. *acceptabilité*].

acceptánt, ~ţi, acceptantă, ~e a. şi m., f. (jur.) (persoană) care acceptă, care îşi dă consimţământul. [Din fr. *acceptant*].

acceptánţă f. (rar) **1.** primire a ceea ce se propune, se oferă; consimţire la ...; acceptare: *este necesară acceptanţa condiţiilor de către dumneavoastră; în propunerile lui n-a depăşit niciodată limitele de acceptanţă;* **2.** acord semnat de a plăti o poliţă la scadenţă. [Din engl. *acceptance*].

acceptáre, acceptări f. **1.** acţiunea de a accepta şi rezultatul ei; primire a unei propuneri sau a unei oferte; admitere, aprobare: *nu condiţionăm dogma de faptul acceptării ei fără control din partea unei comunităţi.* BL.; **2.** (jur.) manifestare a voinţei de a dobîndi un anumit drept, de a primi o moştenire etc.; **3.** consimţământ de a plăti, la scadenţa unei polite, o anumită sumă; accept. [V. *accepta*].

acceptát, ~ţi, acceptată, ~e a. recunoscut ca valabil; admis, adoptat: *ne vedem pe un drum care ar putea să răstoarne unele perspective îndeobşte acceptate.* BL. [V. *accepta*].

acceptáţie, acceptaţii f. **1.** (jur.) consimţire de a dobîndi un drept, de a primi o moştenire etc.; acceptare; **2.** admitere, aprobare; (şi: (înv.) **acceptaţiune**). [Din fr. *acceptation*, lat. *acceptatio, -onis*].

acceptaţiúne f. v. acceptaţie.

acceptór, acceptori m. **1.** persoană care consimte să plătească, la scadenţă, o poliţă, un efect de comerţ; **2.** (chim.) atom susceptibil de a primi un electron suplimentar; **3.** structură chimică (atom, ion, moleculă) care poate fixa unul sau mai mulţi electroni (datorită învelişului electronic exterior incomplet); **4.** (fiz.) atom trivalent care, introdus într-un semiconductor, primeşte electroni de la un atom din reţeaua cristalină a acestuia. [Din fr. *accepteur*, germ. *Akzeptor*, engl. *acceptor*].

accépţie, accepţii f. sens particular al unui cuvînt, (p.ext.) înţeles, semnificaţie: *am pozat în toată accepţiunea cea rea a cuvîntului.* VLAH.; *accepţie proprie şi figurată;* (şi: **accepţiune**). [Din fr. *acception*, lat. *acceptio, -onis*].

accepţiúne f. v. accepţie.

accés, accese şi (înv.) **accesuri** n. **1.** cale de a ajunge sau de a pătrunde undeva: *uşorul acces la curtea noastră.* MAIOR.; (fig.) *a găsit undeva într-o circumstanţă intrinsecă a conştiinţei sale un acces în transcendenţă.* BL.; **2.** intrare, pătrundere, trecere: *începea montarea cabinelor de vot, iar accesul în clădire era interzis.* GHEŢIE; **3.** posibilitate de a accede, de a ajunge: *să le dea acces la trebile statului.* IBR.; **4.** ivire sau revenire a unei stări acute de boală: *ea se uită sălbatec, fioros, în păretele din faţă ... Dan se temu de un nou acces.* VLAH.; *acces de friguri;* **5.** izbucnire a unei stări sufleteşti, a unui sentiment, a unei atitudini: *îl agasează cîteodată cu accesele de gelozie.* CĂL.; **6.** (inform.) procedeu care permite înregistrarea şi regăsirea informaţiei. [Din lat. *accessus*, fr. *accès*].

accesá, accesez vb. (tr.) **1.** (inform.) a apela date sau informaţii; a face funcţional; a intra într-o reţea, într-un program etc.: *nu pot accesa informaţiile de pe dischetă; a accesa o bancă de date;* **2.** a avea acces; a dispune de...: *a accesa fondurile pentru investiţii.* [Din engl. *acces*].

accesáre, accesări f. faptul de a accesa. [V. *accesa*].

accesát, ~ţi, accesată, ~e a. apelat, funcţional: *datele accesate nu sînt suficiente.* [V. *accesa*].

accesíbil, ~i, accesibilă, ~e a. **1.** la care se poate ajunge uşor; care poate fi atins: *coasta accesibilă;* (fig.) *virtutea este accesibilă tuturor;* **2.** care poate fi apropiat; afabil, amabil, abordabil, comunicativ: *persoană accesibilă;* **3.** care se poate folosi uşor, care este la îndemîna cuiva: *transportul scumpea marfa manufacturată în mod considerabil şi o făcea accesibilă numai claselor bogate.* EM.; **4.** care se poate înţelege, pătrunde (uşor): *sensul unora dintre mituri nu e accesibil.* BL.; *text accesibil;* **5.** predispus, înclinat să facă, să accepte ceva: *cînd s-au anexat Bucovina, nu s-a găsit un singur boier accesibil mituirii.* EM. [Din fr. *accessible*, lat. *accessibilis*].

accesibilitáte f. **1.** caracterul, însuşirea de a fi accesibil, uşor de atins: *accesibilitatea unui ţinut muntos este asigurată de căile de comunicaţie;* **2.** predispoziţie, înclinare de a face, de a accepta ceva: *la cei ce mai sînt în viaţă din vechea „Junime" a rămas ... o mai mare accesibilitate pentru orice idee de interes general.* MAIOR.; **3.** posibilitate de a accede, de a ajunge; acces: *o îngrijită educaţie, o accesibilitate mai reglementară la demnităţi publice ... ar da rezultate mai bune.* EM. [Din fr. *accessibilité*, lat. *accessibilitas, -atis*].

accésit, accesituri n. (rar) recompensă acordată celui care s-a apropiat cel mai mult de cerinţele cîştigării unui premiu: *a luat premiul întîi la limba nemţească, premii de zugrăvit şi accesit la altele.* CĂL. [Din fr. *accessit*].

accesiúne, accesiuni f. (jur.) mod de dobîndire a unei proprietăţi rezultînd din alipirea naturală sau prin acţiunea cuiva a unui bun la un alt bun mai important. [Din fr. *accesion*, lat. *accessio, -onis*].

accesór a. v. accesoriu.

accesoríst, accesorişti m. persoană care întreţine şi plasează accesoriile (decor, obiecte etc.) în teatru, cinema sau televiziune. [Din fr. *accessoirist*].

accesóriu, ~ii, accesorie, ~ii a. **1.** care însoţeşte un element principal (de care depinde); suplimentar, secundar: *lipsa acestor accesorii nu e neapărat catastrofală pentru o operă de artă.* BL.; **2.** de nivel redus; fără importanţă deosebită: *insuficienţele biologice nu joacă în această constelaţie de factori decît un rol accesoriu.* BL.; **3.** care este în plus (pe lîngă altele); neesenţial, nesemnificativ: *traducătorul să cuteze a se apuca de lucru, ajutorîndu-se, în mod accesoriu, cu dicţionarele cele mai complete.* OD. // n. **1.** ceea ce însoţeşte un element principal: *este aceeaşi apă, lipsită însă de accesoarele pitoreşti ale izvoarelor.* OD.; **2.** (mai ales la pl.) piesă anexă a unei maşini sau a unui aparat: *oglinda retrovizoare este un accesoriu al automobilului;* **3.** obiect mărunt (de îmbrăcăminte, de mobilier etc.): *cravata este un accesoriu de îmbrăcăminte;* **4.** element mobil al decorului unui spectacol: *punerea în scenă a piesei necesită multe accesorii;* (şi: (înv.) **accesor, acsesor**). [Din lat. *accessorius*, fr. *accessoire*].

accesorizá, accesorizez vb. (rar; tr.) a completa cu ceva auxiliar; a suplimenta: *a accesoriza rochia cu poşetă asortată.* [*Accesoriu* + *-iza*].

accidént, accidente n. **1.** eveniment fortuit, imprevizibil (care întrerupe mersul obişnuit al lucrurilor); întîmplare: *la alcătuirea individului colaborează desigur şi o sumă de accidente.* BL.; **2.** eveniment care survine brusc, producînd o avarie, o suferinţă, un deces: *a murit acum cîţiva ani într-un accident.* TUD.; *accident de tramvai;* **3.** vătămare, distrugere provocată de un astfel de eveniment: *pe faţa lui se mai văd urmele accidentului;* **4.** (med.) afecţiune care intervine brutal (şi cu urmări grave): *a fost victima unui accident cardiac;* **5.** denivelare, neregularitate sub formă de ridicătură sau de adîncitură: *accidentele terenului;* **6. accident fonetic,** modificare fonetică întîmplătoare: *cele mai obişnuite accidente fonetice sînt asimilaţia, disimilaţia, epenteza şi metateza.* // (pl. **accidenţi**) (muz.) semn care, pus înaintea unei note, indică alterarea înălţimii unui sunet: *accidenţi sînt: diezul, bemolul şi becarul.* [Din fr. *accident*, lat. *accidens, -ntis*].

accidentá, accidentez vb. (tr. şi refl.) a suferi sau a provoca cuiva un accident; a (se) răni într-un accident: *aseară a fost accidentată o persoană pe stradă.* [*Accident* + *-a*; cf. fr. *accidenter*].

accidentál, ~i, accidentală, ~e a. **1.** care survine prin accident, în mod neaşteptat şi din întîmplare; incidental: *el admitea în general că natura conservă de-a lungul generaţiilor variaţiile accidentale care s-ar dovedi utile vieţuitoarelor.* BL.; **2.** accesoriu, contingent neesenţial: *o mulţime de lucruri accidentale se modifică.* EM.; (subst. n.) *esenţa şi accidentalul se juxtapun aici oarecum pe acelaşi plan de vădită prezenţă.* BL. // adv. din întîmplare: *a întîlnit-o accidental în sălile muzeului.* [Din fr. *accidentel*].

accidentalitáte f. (rar) caracter accidental, întîmplător, neesenţial: *esenţa unui fapt ... se revelează prin simplă degajare de accidentalitatea ce i se adaugă.* BL. [*Accidental* + *-itate*; cf. it. *accidentalità*].

accidentáre, accidentări f. acţiunea de a (se) accidenta şi rezultatul ei: *după accidentare, a fost transportat de urgenţă la spital.* [V. *accidenta*].

accidentát, ~ţi, accidentată, ~e a. **1.** care a suferit un accident; care a fost vătămat într-un accident: *persoana accidentată a fost dusă la spital;* (subst.) *accidentatul, alergînd din răsputeri, căzuse din neatenţie într-o groapă.* GHEŢIE; *accidentaţii sînt în afara oricărui pericol;* **2.** care prezintă denivelări,

neregularităţi: *autovehicul pentru deplasări în teren accidentat;* **3.** (fig.) agitat, plin de peripeţii, de întîmplări neobişnuite: *a dus o viaţă accidentată.* CĂL. [Din fr. *accidenté;* v. *accidenta*].

accidénţă, accidénţe f. (rar) **1.** activitate ocazională, accesorie: *negustoria este o accidenţă pentru el;* **2.** lucrare tipografică specială: *programele de teatru, invitaţiile de diferite tipuri şi calendarele sînt accidenţe într-o tipografie.* [Din germ. *Akzidenz*].

accíz n. v. acciză.

accizá, accízez vb. (rar; tr.) a supune impozitării, a percepe accize: *mărfurile vor fi accizate în funcţie de creşterea inflaţiei.* [De la *acciză*].

accizár, accizari m. (înv.) persoană care încasa accizele. [*Acciză* + *-ar*].

accizáre, accizări f. acţiunea de a acciza: *accizarea băuturilor alcoolice.* [V. *acciza*].

accizát, ~ţi, accizată, ~e a. care a fost supus accizelor: *mărfuri accizate.* [V. *acciza*].

accíză, accize f. **1.** (înv.) taxă de consumaţie, de barieră şi vamală; **2.** impozit indirect asupra unor bunuri şi servicii: *accize şi patente nu plăteşte cîrciumarul, ci acela ce produce băuturile.* EM.; (şi: **acciz, acsiz**). [Din fr. *accise*].

ace [as] n. lovitură la tenis prin care se obţine punct din serviciu. [Cuv. engl.].

acefál, ~i, acefálă, ~e a. (zool.) fără cap: *stridiile sînt animale acefale;* (fig.) *funcţionarul, în genere, este prin definiţie acefal, el nu cugetă, ci, asemenea soldatului, execută.* GHEŢIE. // n. (la pl.) clasă de moluşte care nu au decit gură, fără umflătura cefalică; lamelibranhiate; (şi la sg.) molusc din această clasă. [Din fr. *acéphale,* lat. *acephalus*].

acefalíe, acefalíi f. absenţă a capului (la unele animale inferioare). [Din fr. *acéphalie*].

acél a. dem. v. **acela.**

acéla, ~ia, aceea, ~iea pron. dem. **1.** înlocuieşte numele unei persoane sau al unui lucru care se află într-un loc relativ îndepărtat de vorbitor: *şi de-a-ntreba drumeţul pe călăuzul său: ce munte e acela? gîndind la mine, spuneţi că e mormîntul meu!* NEGR.; **ca acela** (sau **aceea, aceia, acelea**), însemnat, extraordinar; puternic: *din Sătmar pînă-n Săcele numai vaduri ca acele.* EM.; *unde nu dă o căldură ca aceea şi se topeşte omătul.* CR.; **de aceea, a)** (şi **pentru aceea**) pentru acest motiv, din această cauză: *românii nu sînt un popor cuceritor, de aceea şi apără ce-i a lor cu îndărătnicie.* EM.; *giudeaţele-ţi sînt, Doamne, direapte, pentru aciaia şerbul tău le ţine.* DOS.; **b)** aşadar, deci: *cu ochii serii cei dentîi eu n-o voi mai privi-o ... de aceea-n urma mea rămîi – adio!* EM.; **drept aceea,** prin urmare, deci: *omul ne-învăţat e ca un copac neîngrijit ... drept aceea învăţătorul este pentru tînăr ... grădinarul pentru un pom.* NEGR.; **2.** înlocuieşte numele unei persoane sau al unui lucru menţionat mai înainte: *alţii au trudit, iar voi aţi intrat în truda acelora.* VARL.; **după aceea,** apoi, în urmă: *o vede ... ridicîndu-se în văzduh, apoi înălţîndu-se tot mai sus şi după aceea n-o mai zări defel.* CR.; **într-aceea,** în acel timp: *într-aceea, pe cînd Ferhat-Paşa se ocupa cu construirea podului ..., vrăjmaşii săi ... nu sta în nelucrare.* BĂLC.; (reia, cu rol de întărire, un substantiv sau un pronume): *care-a chiui mai tare, acela să ieie banii.* CR.; *momentul culminant e acela al alegerii lui Spirache ca deputat.* CĂL.; (precedă un pronume relativ, cu rol de întărire): *cereai să vedzi aciaia ce sînt gătate pentru cei aleşi.* DOS.; *iată dar sfîrşitul binemeritat al aceluia care a trădat Basarabia pentru ca s-ajungă domn.* EM.; **3.** (rar) acelaşi individ, tot el: *cum ajunge acasă, parcă nu era acela.* CR.; **4.** (cu valoare neutră) înlocuieşte o idee, o constatare etc.: *acea înţeleaseră toţi iudeii şi elenii, cîţi viia întru Efesu, şi năpădi frică spre toţi ei.* COD.VOR. // a. dem. (mai ales în formele **acel, acea**) **1.** care este (mai) departe de vorbitor: *rusul acela din copilărie se trezise în oaste.* CR.; **2.** care a fost menţionat, despre care s-a pomenit: *a fost odată un împărat; acel împărat ... bătuse pe toţi împăraţii.* ISP.; **pe** (sau **în**) **vremea aceea** sau **pe acea vreme, pe vremurile acelea, pe** (sau **în**) **acele vremuri,** v. **vreme**; (şi: **acel**). [Lat. **ecce-illu, ecce-illa*].

acélaşi, ~laşi, aceeaşi, ~leaşi a. dem. care este asemănător, identic sau neschimbat; tot acela, chiar acela; care nu e altul; la fel ca mai înainte: *dintr-acelaşi rost ies urăciunile şi blăstemul.* COD.VOR.; *le primeşte cu aceeaşi nepăsare cu care ar primi şi o măsură binefăcătoare.* EM.; *cauze asemănătoare dau aceleaşi efecte.* CĂL.; (întărit prin *tot*): *a adus iarăşi pe străină în odaia lui, tot cu aceeaşi rînduială.* CR.; **unul şi acelaşi** (sau **una şi aceeaşi**) cu identitate neschimbată, întocmai acela (ca mai înainte): *Lamarck citează unul şi acelaşi exemplu.* BL.; *una şi aceeaşi unitate formativă poate să fie complementar întregită.* BL. [*Acela* + *-şi*].

aceoá vb. v. aciua.

acerá, acér vb. (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a aştepta: *priimit amu iaste anul acela şi cu pohtă şi cu drag derepţilor, cei ce aciră şi aşteaptă de ce-au lucrat pentru acea dulceaţă şi viaţă ce va să fie.* COR.; (şi: **acira**). [Et. nec.; cf. alb. *kiáloni* „observ"].

aceracée, aceracee f. (la pl.) familie de plante lemnoase dicotiledonate, cu flori grupate în inflorescenţe şi cu fructe opuse, folosite în industria lemnului sau ca plante decorative; (şi la sg.) plantă din această familie: *arţarul este o aceracee.* [Din fr. *acéracées*].

ăceră, ăcere f. (reg.) vultur, pajură (*Aquila chrysaëtos*); (şi: **acíră**). [Lat. *aquila*].

acérb, ~i, acerbă, ~e a. **1.** care este înverşunat, necruţător, agresiv; caustic: *criticul acerb... va manevra arma ironiei.* VIANU; **2.** care exprimă judecăţi vehemente, necruţătoare; care reprezintă aprecieri aspre: *va face adversarilor o critică acerbă din punctul de vedere al corectitudinii silogistice.* CĂL.; (adv.) *s-a luptat acerb pentru a-şi impune opinia.* [Din fr. *acerbe,* lat. *acerbus*].

acerofobíe f. teamă patologică de a părea dur, de a deranja, de a supăra. [Din fr. *acérophobie*].

acést a. dem. v. **acesta.**

acésta, ~ştia, aceásta, ~estea pron. dem. **1.** înlocuieşte numele unei persoane sau al unui lucru care se află într-un loc relativ apropiat de vorbitor: *lucrurile de acolo le cari tu, pe acestea le duc eu;* **cu toate acestea** sau (înv.) **cu totul cu acesta,** totuşi: *cu totul cu acesta nu era mai prejos cu bunătăţile.* DOS.; **2.** înlocuieşte numele unei persoane sau al unui lucru menţionat înainte: *soacra ia la bătaie pe noră, iar aceasta iese pe uliţă şi strigă.* CĂL.; **3.** (cu valoare neutră; astăzi în forma de feminin singular) înlocuieşte o idee, o constatare etc.: *vei vedea ... de iaste adevăr acesta.* BIBLIA; *fizica, în toate capitolele ei principale, a produs concludente dovezi despre aceasta.* BL.; **afară de** (sau **pe lîngă**) **aceasta** (sau, rar, **acestea**), în plus, pe deasupra: *surtucul lui, pe lîngă acestea, era mai mult urzeală decît bătătură.* EM.; *şi-apoi, afară de aceasta, omul acela era ceva de speriet.* CR.; **după aceasta,** în urmă, apoi: *la cîteva zile după aceasta, împăratul arătă spînului nişte pietre scumpe.* CR. // a. dem. (mai ales în formele **acest, această**) **1.** care este (mai) aproape de vorbitor: *mătuşică, vîră-te aici în sacul acesta.* CR.; **2.** care a fost menţionat, despre care (tocmai) s-a pomenit: *ucigătoriu iaste omul acesta, cela ce măntui noi.* COD.VOR.; (are rol de întărire a ideii exprimate de substantiv): *era în ţara Belghiei cu acesta gînd să se călugărească.* COSTIN.; **3.** care este actual, prezent, de faţă, curent: *năcazurile lumii acestiia.* BIBLIA; *unde să petrec eu, ticălosul, această noapte?* DRĂGHICI; (şi: **acest**). [Lat. **ecce-istu, ecce-ista*].

acéstaşi, ~ştiaşi, aceástaşi, ~esteaşi a. dem. (înv.) tot acesta, chiar acesta; la fel: *Nicopolis la carea au mers Sf. Pavel iaste altă cetate, cu acestaşi nume, în Greţia.* CANT.; *acestaş' dialect să vorbeşti astez în Ardeal.* B.-DEL.; **într-acestaşi chip,** astfel. // pron. dem. (înv.) înlocuieşte numele unei persoane sau al unui lucru pomenit mai înainte: *aceasta-i Chilia; aceastaşi şi cu alt numere mai pre urmă s-a chemat Lycostomon.* CANT. [*Acesta* + *-şi*].

acéstălalt, ~ştialalţi, aceástălaltă, ~estelalte pron. dem. (rar) înlocuieşte numele unei persoane sau al unui lucru care se află într-un loc apropiat de vorbitor (în raport cu altă persoană sau cu alt lucru): *noi doi sîntem oamenii domniei, iar aceştialalţi sînt oşteni împărăteşti.* SAD. // a. dem. acesta de acolo: *formaţii lexicale noi... apar şi în acestelalte metafore.* VIANU. [*Acest* + *ălalt (=ălălalt)*].

acetábul, acetábule n. **1.** (anat.) cavitate a osului iliac în care se articulează femurul; **2.** cavitate a cochiliei în care stă fixat animalul. [Din fr. *acétabule,* lat. *acetabulum*].

acetaldehídă, acetaldehíde f. (chim.) lichid incolor cu miros pătrunzător, de mere verzi, folosit în industria coloranţilor şi a parfumurilor; aldehidă acetică. [Din fr. *acétaldéhyde*].

acetamídă, acetamíde f. amidă a acidului acetic. [Din fr. *acétamide*].

acetát, acetaţi m. sare sau ester al acidului acetic: *acetat de cupru;* **acetat de celuloză,** substanţă chimică pe bază de celuloză, folosită la fabricarea unor materiale plastice. [Din fr. *acétate*].

acétic, ~ci, acetică, ~ce a. **acid acetic,** acid organic, rezultat din oxidarea alcoolului etilic, care intră în compoziţia oţetului: *un prozaic chimist ..., cercetîndu-l în laborator, a găsit în el acid acetic, fuxină, alcool şi celelalte ingrediente.* SAD.; **fermentaţie acetică,** proces de fermentaţie care dă naştere oţetului; **aldehidă acetică,** substanţă lichidă incoloră, cu miros înţepător, folosită în industria coloranţilor şi a parfumurilor; acetaldehidă. [Din fr. *acétique*].

acetifícă, pers. 3 **acetifícă** vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma în acid acetic. [Din fr. *acétifier*].

acetificáre f. acţiunea de a (se) acetifica: *acetificarea alcoolului etilic.* [V. *acetifica*].

acetíl, acetíli m. (chim.) radical organic monovalent, derivat de la acidul acetic. [Din fr. *acétyle*].

acetiláre, acetilări f. (chim.) reacţie prin care se introduce un acetil în molecula unui produs organic. [Din fr. *acétylation*].

acetilénă f. gaz incolor, obţinut din reacţia carbidului cu apa, care arde cu flacără albă intensă şi este folosit la iluminat, la sudură etc.: *o lampă cu acetilenă lumina ca un far.* VINEA. [Din fr. *acétylène*].

acetilénic, ~ci, acetilenică, ~ce a. (chim.) derivat din acetilenă: *compus acetilenic.* [Din fr. *acétylènique*].

acetilsalicílic a. **acid acetilsalicilic,** medicament cu acţiune febrifugă şi analgezică, folosit îndeosebi în stările gripale; aspirină. [Din fr. *acétylsalicylique*].

acetilúră, acetiluri f. (chim.) derivat al hidrocarburilor acetilenice, obţinut prin înlocuirea cu un metal a atomului de hidrogen legat de atomul de carbon implicat în legătura triplă; **acetilură de calciu,** carbid. [Din fr. *acétylure*].

acetimétru, acetimetre n. acetometru. [Din fr. *acétimètre*].

acetobactér, acetobacterii n. bacterie nepatogenă care transformă alcoolul în acid acetic. [Din fr. *acétobacter,* engl. *acetobacter*].

acetofenónă f. (chim.) substanţă lichidă incoloră, cu miros aromatic, folosită în industria

farmaceutică şi în parfumerie. [Din fr. *acétophénone*].

acetométru, acetometre n. instrument cu care se măsoară gradul de concentraţie al oţetului. [Din fr. *acétomètre*].

acetónă f. substanţă lichidă incoloră şi volatilă, folosită ca dizolvant în industria de lacuri şi vopsele. [Din fr. *acétone*].

acetonemíe, acetonemíi f. (med.) prezenţă a acetonei în sînge. [Din fr. *acétonémie*].

acetonuríe, acetonurii f. (med.) prezenţă a acetonei în urină. [Din fr. *acétonurie*].

acheeán a. v. aheean.

acheilíe, acheilii f. (med.) absenţă congenitală a buzelor. [Din fr. *achéilie*].

achénă, achene f. tip de fruct indehiscent, a cărui sămînţă, acoperită cu un înveliş tare, nu este lipită de acest înveliş: *aluna este o achenă.* [Din fr. *akène*].

achenódiu, achenodii n. (bot.) fruct compus din două sau mai multe achene. [Din fr. *achénode*].

acheróntic, ~ci, acherontică, ~ce a. subpămîntean: *amintim „fluviul" fără origini şi fără vărsare cu murmur grav şi aherontic.* BL.; (şi: **aherontic**). [Din fr. *achérontique,* germ. *acherontisch*].

achéu m. v. aheu.

acheuleán n. ultimul subetaj al paleoliticului inferior. [Din fr. *acheuléen*].

achiesá, achiesez vb. (intr.) **1.** a accepta condiţiile dintr-o acţiune juridică; **2.** a renunţa la o cale de atac împotriva unei hotărîri judecătoreşti. [Din fr. *acquiescer;* cf. lat. *acquiescere*].

achiesáre, achiesări f. (jur.) acţiunea de a achiesa; recunoaştere, consimţire. [V. *achiesa*].

achiílie, achilii f. (med.) absenţă a pepsinei şi a acidului clorhidric în sucul gastric. [Din fr. *achylie*].

achinezíe, achinezii f. (med.) imposibilitate de a face mişcări; imobilitate a muşchilor (fără ca bolnavul să fie paralizat). [Din fr. *akinésie,* germ. *Akinesie*].

achingíu, achingii m. călăreţ turc care trăia din prada de război, în timpul Imperiului otoman. [Din turc. *akinci*].

achită, achít şi (înv.) **achitez** vb. **1.** (tr.) a compensa în bani; a lichida (o datorie); a plăti: *scot o rublă şi achit amenda cîntînd ...; controlorul e numai mirare.* VIERU; *am putut achita cîteva datorii presante.* GHEŢIE; *a achita taxa de tranzit;* (refl. pas.) *dacă o datorie se achitează, atuncea se pune în faptă şi pozitiv echivalentul ei pentru ca ea să fie stinsă.* EM.; **2.** (refl.) a se elibera de o obligaţie; a îndeplini o însărcinare, o promisiune: *după ce ne vom fi achitat de această sarcină, vom ajunge în chip firesc să ne punem unele întrebări.* BL.; **3.** (tr.) a declara nevinovat: *tribunalul îl achită.* CĂL.; **4.** (arg.; tr.) a lipsi de viaţă; a ucide, a omorî. [Din fr. *acquitter*].

achitáre, achitări f. **1.** acţiunea de a (se) achita şi rezultatul ei; lichidare a unei datorii; efectuare a unei plăţi: *adio, interminabilele discuţii cu grija achitării creditelor la simpatici diferiţi negustori.* BAC.; **2.** îndeplinire a unei obligaţii, a unei promisiuni; **3.** declarare a nevinovăţiei cuiva (printr-o sentinţă judecătorească): *se studiază tortura prin care trece prin faţa curţii cu juri, pînă la achitare, un acuzat nevinovat.* CĂL. [V. *achita*].

achíu[1], **achiuri** n. **1.** băţ de biliard; tac; **2.** prima bilă, de încercare, la biliard. [Din fr. *acquit*].

achíu[2] m. (înv.; bot.) ţelină (*Apium graveolens*): *acel june păstor cîntăreţ zeiesc, cu părul cununat cu flori şi cu achiu amar.* OD. [Lat. *apium*].

achíu[3] n. ceea ce este recunoscut ca fiind propriu (cuiva): *achiul comunitar.* [Din fr. *acquis*].

achizitív, ~i, achizitivă, ~e a. (rar) care se referă la achiziţie; care permite o achiziţie: *contract achizitiv;* (jur.) **prescripţie achizitivă**, dobîndire a dreptului de proprietate asupra unui bun imobiliar prin exercitarea unei posesii îndelungate, sub nume de proprietar. [Din fr. *acquisitif*].

achizitór, ~i, achizitoáre m., f. persoană care face aderenţi la o societate, abonaţi la o publicaţie sau procură anumite produse: *achizitorii se întorceau din drumurile lor cu mîinile goale.* GHEŢIE. [*Achizi(ţie)* + *-tor*].

achizíţie, achiziţii f. **1.** dobîndire, procurare, cumpărare de produse, de materiale etc.: *achiziţia unui teren;* **a face o achiziţie**, a procura în condiţii avantajoase; **2.** faptul de a ajunge să posede, să aibă: *timpul necesar pentru achiziţia de noi cunoştinţe;* **3.** obiect, lucru achiziţionat; calitate, trăsătură însuşită: *cea mai bună limbă literară e desigur cea de azi, pentru că ea se serveşte de toate achiziţiile din timp de peste 100 de ani.* IBR.; *vin să-mi arăţi noua ta achiziţie;* (şi: (înv.) **achiziţiune**). [Din fr. *acquisition,* lat. *acquisitio, -onis*].

achiziţioná, achiziţionez vb. (tr.) **1.** a deveni proprietar (al unui bun) prin cumpărare, prin schimb sau prin moştenire: *are de gînd să achiziţioneze... mai multe autocare.* VINEA; *în ultimul timp a achiziţionat mai multe manuscrise;* **2.** a procura produse, materiale, bunuri: *pentru lunile următoare au fost achiziţionate mai multe tone de cereale;* **3.** a procura, a dobîndi obiecte rare: *achiziţionează tablouri;* (p.ext.) *dădu citire unor strofe de curînd achiziţionate de la un oarecare viitor colaborator.* BAC. [*Achiziţie* + *-ona*].

achiziţionáre, achiziţionări f. acţiunea de a achiziţiona; achiziţie: *achiziţionarea de terenuri de la proprietari;* (p. ext.) *nu-i mai pretinde... să-l însoţească în vizitele de achiziţionare de biografii genealogice.* VINEA. [V. *achiziţiona*].

achiziţionát, ~ţi, achiziţionată, ~e a. care a fost procurat, dobîndit, obţinut: *produsele achiziţionate sînt de bună calitate.* [V. *achiziţiona*].

achiziţionatór, ~i, achiziţionatoáre a. şi m., f. (rar) (persoană) care a achiziţionat, a obţinut ceva: *achiziţionatoarea rochiei roz plecă cu bidoanele ei.* CĂL. [*Achiziţiona* + *-tor*].

achiziţiúne f. v. achiziţie.

ací adv. v. **aici.**

acía adv. v. **aici.**

acianopsíe, acianopsii f. (med.) defect al vederii care constă în imposibilitatea distingerii culorii albastre. [Din fr. *acyanopsie*].

acíaşi adv. (înv.) **1.** în acest loc, chiar aici: *Bobuleţchi ... s-au întors şi-au mers în tîrg şi aciaşi şi Creţul în tîrg după dînsul.* UR.; **2.** îndată, imediat: *întră întru o casă, iar aciaşu ieşi veaste pretutindenea de el, că nu se putea ascunde lumina ceia marea a înţeleptului.* COR.; (şi: **acieşi, aciişi**). [*Acia* + *-şi*].

acícea adv. (înv.) în acest loc; aici: *Hristos fiind acicea pre lume, au grăit de sine.* VARL. [*Acice* (<lat. *atque -hic*) + *-a*].

acíclic, ~ci, aciclică, ~ce a. **1.** (chim.) care nu conţine atomi legaţi în ciciuri: *substanţă aciclică;* **2.** (bot.) care are organele aşezate în spirală: *floare aciclică.* [Din fr. *acyclique*].

acícul, acicuíi m. **1.** formaţie, rigidă de forma unui ac la unele plante; **2.** formaţie anatomică ca un ghimpe la unii viermi. [Din fr. *acicule*].

aciculár, ~i, aciculară, ~e a. care este în formă de ac: *coniferele au frunze aciculare.* [Din fr. *aciculaire*].

aciculát, ~ţi, aciculată, ~e a. acicular. [Din fr. *aciculé*].

aciculifórm, ~i, aciculiformă, ~e (bot.) acicular. [Din lat. *aciculiformis*].

acíd şi (înv.) **ácid, ~zi, acidă, ~e** m. (înv.) n. substanţă cu gust acru, în soluţie apoasă, care înroşeşte hîrtia de turnesol şi, în combinaţie cu metalele, formează săruri: *cu acide se uneşte în săruri cari se cristalizează.* EM.; (fig.) *prin acidul ironiei, dizolvă lirismul formulei contemporane.* VIANU; **acid gras**, v. **gras.** // a. **1.** care are proprietăţile unei astfel de substanţe; care conţine o astfel de substanţă: *mediu acid; soluţie acidă; colorant acid; fermentaţie acidă;* **2.** care are gust acru, înţepător: *băutură acidă;* (şi: (înv.) **aţid**). [Din fr. *acide,* lat. *acidus*].

acidamínă, acidamine f. produs obţinut prin transformarea treptată a albuminoidelor alimentare. [Din fr. *acidamide*].

acidifiá vb. v. acidifica.

acidifică, pers. 3 **acidifică** vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma în acid; (şi: (înv.) **acidifia**). [Din fr. *acidifier*].

acidificáre, acidificări f. acţiunea de a (se) acidifica. [V. *acidifica*].

acidificát, ~ţi, acidificată, ~e a. transformat în acid. [V. *acidifica*].

acidimetríe f. determinare a calităţii unei soluţii acide. [Din fr. *acidimétrie*].

acidimétru, acidimetre n. aparat pentru determinarea acidităţii lichidelor. [Din fr. *acidimètre*].

aciditáte f. **1.** calitatea de a fi acid, de a conţine acid; **2.** cantitate de acid dintr-o soluţie; grad de concentrare a unei soluţii acide; **aciditate gastrică**, cantitatea de acid din sucul gastric; **3.** gust acru: *aciditatea sucului de lămîie;* **4.** (fig.) caracter caustic, înţepător: *aciditatea criticii sale;* (şi: (înv.) **aţiditate**). [Din fr. *acidité,* lat. *aciditas, -atis*].

acidizáre, acidizări f. acidulare. [Din fr. *acidisation*].

acidofíl, ~i, acidofilă, ~e a. care are afinitate pentru coloranţi acizi. [Din fr. *acidophile*].

acidofilíe f. însuşirea de a fi acidofil. [Din fr. *acidophilie*].

acidolíză, acidolize f. (chim.) proces de înlocuire a unui acid cu altul într-un eter. [Din germ. *Azidolise*].

acidorezistént, ~ţi, acidorezistentă, ~e a. care prezintă acidorezistenţă: *bacterii acidorezistente.* [Din fr. *acido-résistant*].

acidorezisténţă f. rezistenţă la acţiunea unui acid. [De la *acidorezistent*].

acidóză, acidoze f. (med.) creştere a acidităţii sîngelui ca urmare a unor tulburări funcţionale în organism. [Din fr. *acidose,* germ. *Azidose*].

acidulá, acidulez vb. (tr.) a adăuga o cantitate de acid (unei soluţii); a acri uşor. [Din fr. *aciduler*].

aciduláre, acidulări f. acţiunea de a acidula. [V. *acidula*].

acidulát, ~ţi, acidulată, ~e a. amestecat cu un acid; acrit uşor: *apă acidulată.* [De la *acidula;* cf. fr. *acidulé*].

aciduríe, acidurii f. (med.) prezenţă excesivă de acid în urină. [Din fr. *acidurie*].

acíe adv. v. **aici.**

acíeşi adv. v. **aciaşi.**

aciíşi adv. v. **aciaşi.**

acíl, aciíi m. (chim.) radical monovalent al unui acid organic. [Din fr. *acyl*].

acíle adv. v. **acilea.**

acílea adv. (reg.) aici: *mai sînt p-acilea şi fete mari.* DELAVR.; (şi: **acile**). [*Aci* + *-le* + *-a*].

acín, acíne n. (anat.) cavitate glandulară mică, de forma unui fund de sac, care se deschide într-un canal; (şi: **acinus**). [Din fr. *acinus*].

acinós, ~şi, acinoásă, ~e a. (anat.) care are forma unui acin; care este format din acini. [Din fr. *acineux*].

acínus n. v. **acin.**

acioále f. (pop.) metal sau aliaj (alamă, aramă, bronz) din care se fabrică diferite obiecte: *pardoseala era de cleştar, iar învelitoarea era de acioale şi de plumb.* ISP.; *l-a înveselit nespus clopoţelul de acioale.* VOIC.; (şi: **cicoaie, cihoaie**). [Din it. *acciaio* „oţel"].

acioálă, acioale f. (reg.) **1.** adăpost acoperit; casă, locuinţă: *părăsind vatra părintească ..., fugind de orice acioală omenească, caută drumul muntelui.* DELAVR.; **2.** staul pentru vite; şopron. [De la *aciola*].

aciolá, aciolez şi **aciól** vb. (reg.; refl.) a se aciua: *în mahalaua noastră abia se aciolase cîţiva săteni de pe la Sohat.* DELAVR. [Cf. *aciua*].

acipenséricultúră f. ramură a pisciculturii care se ocupă de sturioni. [*Acipenserid* + *cultură*].

acipenserid, acipenserizi m. (zool.) sturion. [Cf. lat. *acipenser*].

aciră vb. v. acera.

áciră f. v. aceră.

aciuá, aciuez vb. **1.** (refl.) a-şi găsi refugiu; a se adăposti undeva sau la cineva; a se pripăşi: *păstorii înspăimîntaţi s-aciuează cu-a lor turme în munţii învecinaţi.* NEGR.; *Eminescu rămase fără rosturi, aciuindu-se cîtva timp în bojdeuca lui Creangă.* CĂL.; **2.** (tr.) a da adăpost, a adăposti; a găzdui: *căpătă învoire de la femeia lui să-i aciuieze în casă.* POP.; **3.** (refl.) a se odihni, a se culca: *mănînca şi după aceea se aciuează.* POP.; **4.** (refl.) a se linişti, a se calma: *unele mame ... îi fac* [copilului] *scăldători ..., reuşind prin aşa mijloc a face pe copii să se mai aciueze.* POP.; (şi: **aceoa, aciuia, aciui** (prez. ind. *aciuiesc*)). [Lat. **accubiliare*].

aciuáre, aciuări f. acţiunea de a (se) aciua şi rezultatul ei; adăpostire: *vîntul stinge luminile şi ploaia, revărsîndu-se în şiroaie, sileşte pre toţi a-şi căuta aciuare prin chilii.* NEGR.; (şi: **aciuire**). [V. *aciua*].

aciuăş, aciuaşe n. (reg.) (loc de) adăpost: *într-acest sătişor au sosit mai de către seară şi au fost nevoit să-şi caute aici un aciuaş peste noapte.* POP. [*Aciua* + *-aş*].

aciuát, ~ţi, aciuată, ~e a. care şi-a găsit adăpost; adăpostit, ocrotit: *cine ... să socotească ... cel supt aripele vulturului aciuat, că în primejdie întra?* CANT. [V. *aciua*].

aciuí vb. v. aciua.

aciuiá vb. v. aciua.

aciuíre f. v. aciuare.

aclamă, aclám şi (rar) **aclamez** vb. (tr.) a întîmpina, a saluta cu strigăte de bucurie sau de aprobare entuziastă; a ovaţiona: *cînd lumea îl aclamă nu părăseşte scena.* AL.; (p. ext.) *îi revine incontestabil întîietatea istorică pentru multe doctrine aclamante în ultimele decenii.* BL. [Din fr. *acclamer*, lat. *acclamare*].

aclamáre, aclamări f. acţiunea de a aclama; aclamaţie, ovaţie: *nu înţelegem ... cum ... acea călcare* [de jurămînt] *ar fi recunoscută prin o aclamare generală.* MAIOR. [V. *aclama*].

aclamát, ~ţi, aclamată, ~e a. primit cu ovaţii. [V. *aclama*].

aclamáţie, aclamaţii f. **1.** faptul de a aclama; aclamare; **2.** (mai ales la pl.) strigăt colectiv în favoarea cuiva, de entuziasm, de aprobare; ovaţie: *delegaţii au fost primiţi cu aclamaţii;* (şi: **aclamaţiune**). [Din fr. *acclamation*, lat. *acclamatio, -onis*].

aclamaţiúne f. v. aclamaţie.

aclimatá, aclimatez vb. (rar; tr.) a aclimatiza. [Din fr. *acclimater*].

aclimatáre, aclimatări f. (rar) aclimatizare. [V. *aclimata*].

aclimatáţie, aclimataţii f. (înv.) aclimatizare: *grădină de aclimataţie;* (şi: **aclimataţiune**). [Din fr. *acclimatation*].

aclimataţiúne f. v. aclimataţie.

aclimatizá, aclimatizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) adapta la o nouă climă: *crescătorii de păstrăvi au încercat să aclimatizeze în apele noastre de munte un păstrăv american.* SAD.; *a aclimatizat via la noi condiţii de altitudine; bumbacul s-a aclimatizat în ţara noastră;* **2.** (refl.) a se obişnui, a se deprinde cu noi condiţii de viaţă: *emigranţii s-au aclimatizat uşor;* (fig.) *legile noastre sînt obiectul unei ştiinţe străine, ce trebuie deprinsă prin ani de studii pentru a se aclimatiza şi a trece de acum în datinile noastre.* EM. [Din germ. *akklimatisieren*].

aclimatizáre, aclimatizări f. **1.** acţiunea de a (se) aclimatiza şi rezultatul ei; (rar) aclimatare, aclimataţie, aclimatizaţie; **2.** activitate umană de adaptare a unei plante sau a unui animal la noi condiţii de viaţă: *aclimatizarea orezului s-a făcut la început experimental;* **3.** adaptare, deprindere a unei plante sau a unui animal la noi condiţii de existenţă: *perioada de aclimatizare este mare la plantele provenite din zone îndepărtate;* (şi: (înv.) **aclimatizire**). [V. *aclimatiza*].

aclimatizát, ~ţi aclimatizată, ~e a. deprins, obişnuit cu noi condiţii de existenţă (într-un nou mediu): *un francez aclimatizat, Jean Renaud, invită pe un prieten la masă.* CĂL. [V. *aclimatiza*].

aclimatizáţie, aclimatizaţii f. (rar) aclimatizare. [Din germ. *Akklimatisation*].

aclimatizíre f. v. aclimatizare.

aclínic, ~ci, aclinică, ~ce a. **1.** (med.) fără manifestări clinice: *boală aclinică;* **2.** (geol.) unde acul magnetic nu este influenţat: *loc aclinic; regiune aclinică.* [Din fr. *aclinique*].

aclorhidríe, aclorhidrii f. (med.) absenţă a acidului clorhidric din sucul gastric. [Din fr. *achlorhydrie*].

acluofobíe, acluofobii f. (med.) teamă patologică de întuneric sau de locuri întunecoase. [Din fr. *achluophobie*, engl. *achluophobia*].

acmée, acmee f. **1.** faza a unei boli în care starea morbidă atinge gradul cel mai înalt; **2.** apogeu, momentul celei mai mari dezvoltări. [Din fr. *acmé*].

acmeísm n. curent literar de natura simbolismului, manifestat în literatura rusească de la începutul secolului al XX-lea. [Din rus. *akmeizm*].

acmeíst, ~şti, acmeistă, ~e a. care ţine de acmeism, referitor la acmeism. // m. adept al acmeismului. [Din rus. *akmeist*].

acmofíl, ~i, acmofilă, ~e a. (bot.) care are frunze ascuţite: *plantă acmofilă.* [Din fr. *acmophyle*].

acmú adv. v. acum.

acmúşi adv. v. acuşi.

acnée, acnei f. afecţiune a pielii caracterizată prin apariţia, mai ales pe faţă, a unor coşuri: *părea a fi cel mai tînăr dintre toţi judecînd după acneea care-i acoperea obrajii.* GHEŢIE; *acnee juvenilă.* [Din fr. *acné*].

acneifórm, ~i, acneiformă, ~e a. (med.) care are aspect de acnee. [Din fr. *acnéiforme*].

acnemíe, acnemii f. (med.) absenţă congenitală a membrelor inferioare. [Din fr. *aknémie*].

acói, acoale n. (pop.) augmentativ al lui ac; ac mare: *prin pănura bine bătută şi închelnată, acoiul intra greu.* AG. [*Ac* + *-oi*].

acoládă, acolade f. **1.** semn grafic în forma a două fragmente de arc împreunate, care uneşte cuvinte, formule, cifre etc.; **2.** (arhit.) arc ogival cu rotunjime dublă; **3.** ceremonie medievală la învestirea unui cavaler, constînd dintr-o îmbrăţişare şi o lovitură uşoară dată cu latul spadei de către învestitor: *toţi, de la prinţul catolic ..., aspirînd la acolada papii de la Roma, şi pînă la băieţelul din clasa întîia rurală, toţi dorim distincţia.* CAR. [Din fr. *accolade*, germ. *Akkolade*].

acóle adv. v. acolea.

acólea şi **acoleá** adv. (pop.) pe aici prin apropiere; nu prea departe de aici: *pre acolea îi era a trece.* VARL.; **de-acolea,** din acest (sau acel) loc (amintit): *de-acolea să cunoască că au fost lucru diavolesc.* B.-DEL.; (şi: (reg.) **acole**). [Et. nec.; cf. *acolo*].

acolíe, acolii f. (med.) absenţă a secreţiei biliare. [Din fr. *acholie*].

acóleşi adv. (înv.) tot aici: *acoleş, puţin mai jos, Stravon arată.* CANT. [*Acole* + *-şi*].

acolísi, acolísesc vb. (înv.; refl.) **1.** a urmări pe cineva, a se ţine de cineva (cu gînd rău): *ia începu a să acolisi de dînsul să facă păcate.* DOS.; **2.** a reţine, a nu lăsa, a nu se despărţi: *numitul egumen de Hangu reu se acoliseşte de moşia Berbeştii* (a. 1765). URIC. [Din gr. mod. *ecóllisa* (aor. de la *acolló*)].

acolísire, acolísiri f. (înv.) faptul de a se acolisi; acaparare: *averea lor va fi apărată de tot feliul de acolisiri* (a. 1818). GCR. [V. *acolisi*].

acolísit, ~ţi, acolísită, ~e a. (înv.) **1.** care se ţine de cineva (avînd intenţii rele); **2.** care nu lasă ceea ce a luat. [V. *acolisi*].

acolísitór, ~i, acolisitoáre a. (înv.) **1.** care se ţine, se agaţă de cineva (cu gînd rău); **2.** (p. ext.) molipsitor, contagios, lipicios: *de va fi patima acolisitoare, îi vor trimete la spitalul de obşte* (sec. XVIII). URIC. [*Acolisi* + *-tor*].

acolisitúră, acolisituri f. (înv.) inoportunitate, neplăcere; insistenţă: *săvai nu s-ară scula să-i dea lui pentru ce e priiaten lui, iară pentru acolisitura lui scula-se-va şi-i va da.* N.TEST. [*Acolisi* + *-tură*].

acolít, acoliţi m. **1.** ajutor al preotului catolic la desfăşurarea cultului: *în focul unor discuţii cu acoliţii episcopului, Şincai ar fi rostit cuvintele.* BL.; **2.** însoţitor, tovarăş obişnuit al cuiva (la săvîrşirea unor fapte rele); părtaş, complice: *principele, prin acoliţii săi, face din biroul partidului consiliul său de administrare.* CĂL. [Din fr. *acolyte*, lat. *acolythus*].

acólo şi (pop.) **acoló** adv. **1.** (în) acel loc (relativ) îndepărtat: *cine-i acolo? – eu sînt, un drumeţ rătăcit.* CR.; *porni înspre acolo.* BAC.; (precizat prin determinări sau corelaţii): *acolo, lîngă izvoară, iarba pare de omăt.* EM.; (p.ext.) *cele mai dulci acorduri răsună acolo unde fraza e mai sentenţioasă.* CĂL.; **pînă acolo,** atît de mult; pînă la situaţia care depăşeşte limita: *oricît de mare ar fi mila lui, pînă acolo nu se poate coborî.* EM.; **pe acolo,** cam în locul acela: *am trecut pe acolo de mai multe ori;* **pînă pe acolo,** peste măsură, din cale-afară de ...: *aceasta nu-i vrun lucru pîn' pe acolo, copilă hăi, zise baba.* CR.; **de pe acolo,** cam din acel loc: *de pe acolo au venit mai mulţi;* **fugi de-acolo!** da de unde! vorbă să fie!: *fugi de-acolo, nu mai vorbi degeaba!;* **2.** (înv.) atunci: *unde va cădea să-i paie bine, el acolo răpşti şi-i păru rău.* VARL. [Lat. *eccum (i)lloc*].

acologíe f. (farm.) cunoaştere deplină a medicamentelor cerute de tratarea bolilor. [Din fr. *acologie*].

acológşi adv. (înv.) tot acolo: *aşijderea dintr-altă poveste a lui Bonfin, tot acoloş, puţin mai jos, poate să fie mutat basna numele apei Visla cu Sireatiul.* CANT. [*Acolo* + *-şi*].

acoluríe, acoluríi f. (med.) absenţă a pigmenţilor biliari din urină. [Din fr. *acholurie*].

acomodá, acomodez vb. (refl.) **1.** a se deprinde, a se obişnui (cu noi situaţii, condiţii): *sub presiunea noilor condiţii istorice, ea se acomodează*

la concesii conservatoare sau de restaurare. BL.; *a se acomoda împrejurărilor;* **2.** a se adapta la noi condiţii fiziologice şi de mediu (suferind anumite modificări): *planta s-a acomodat la solul nisipos;* **3.** a se învoi, a se împăca: *s-a acomodat cu noul ritm de lucru.* [Din fr. ***accommoder,*** lat. ***accommodare***].

acomodábil, ~i, acomodabilă, ~e a. care se poate acomoda; cu care te poţi deprinde uşor: *o persoană acomodabilă.* [Din fr. ***accommodable***].

acomodaménţ, acomodamente n. **1.** aranjament care produce confort: *acomodamentele unei locuinţe;* **2.** reglementare amiabilă a unui diferend. [Din fr. ***accommodement***].

acomodánt, ~ţi, acomodantă, ~e a. (rar) care se acomodează uşor: *spori oştirea sa printr-un sucurs considerabil de cumani, pe care-i momi cu daruri şi făgăduinţe, i făcu mai acomodanţi şi-i transplantase din Macedonia.* EM. [Din fr. ***accommodant***].

acomodáre, acomodări f. **1.** acţiunea de a se acomoda; adaptare a unui organism sau a unui organ la noi condiţii fiziologice şi de mediu; (înv.) acomodaţie: *explicaţia prin acomodări secundare ... prezintă greutăţi insurmontabile.* BL.; **2.** deprindere, obişnuire, învoire cu noi situaţii, cu noi condiţii: *vreme de cîteva luni trăi ... un proces foarte dificil de acomodare.* GHEŢIE; *acomodare la împrejurări;* **3.** (lingv.) asimilare parţială între două sunete aflate în contact direct. [V. ***acomoda***].

acomodát, ~ţi, acomodată, ~e a. adaptat, obişnuit cu o situaţie nouă, cu un alt mediu: *planta acomodată se dezvoltă bine.* [V. ***acomoda***].

acomodatór, ~i, acomodatoáre a. muşchi **acomodator,** muşchi care permite acomodarea cristalinului. [Din fr. ***accommodateur***].

acomodáţie, acomodaţii f. (înv.) acomodare. [Din fr. ***accommodation***].

acompaniá, acompaniez vb. (tr.) **1.** a însoţi, a întovărăşi pe cineva (din prietenie sau din politeţe); a petrece pe cineva: *adeseori domnul, acompaniat de fiica sa şi de o suită numeroasă se urcau pe dealul Catalinei.* NEGR.; *l-a acompaniat la gară;* (p. ext.) *filosofia naturalistă ionică se întemeia pe o încredere nelimitată acordată intelegenţei acompaniată de simţuri.* BL.; **2.** a însoţi cu un instrument sau cu vocea pe cineva care execută o piesă muzicală; a susţine executarea unei melodii: *văzu ... o junâ fată ... acompaniind sunetele uşoare a unor note dumnezeieşti cu glasul ei dulce.* EM.; (refl.) *cîntă acompaniindu-se la chitară.* [Din fr. ***accompagner,*** it. ***accompagnare***].

acompaniaménţ, acompaniamente n. **1.** (muz.) sumă de elemente armonice şi ritmice care însoţesc o melodie şi sînt executate la un instrument sau cu vocea: *pe sub candida veselie a melodiei zbîrnîie un acompaniament surd.* OD.; **2.** însoţire cu vocea sau cu un instrument a melodiei principale dintr-o piesă muzicală: *poezia la apariţia ei nu este recitată, ci cîntată, deci este un cîntec de cuvinte, melodie cu acompaniament de instrument.* IBR.; *trei instrumentişti execută acompaniamentul;* **3.** ceea ce însoţeşte, susţine sau completează o activitate, o situaţie etc.: *să se strecoare în acompaniamentul informaţiei că el este un om al scrisului.* VIANU. [Din fr. ***accompagnement,*** it. ***accompagnamento***].

acompaniáre f. v. acompaniere.

acompaniatór, ~i, acompaniatoáre m., f. persoană care execută acompaniamentul unei bucăţi muzicale interpretate de altcineva: *fetiţa doctorului Ulrich, pianistă, acompaniatoarea tatălui ei violoncelist, e persecutată la şcoală.* CĂL. [Din fr. ***accompagnateur,*** it. ***accompagnatore***].

acompaniére, acompanieri f. acţiunea de a acompania; acompaniament: *cîntec cu acompaniere de pian;* (şi: (înv.) **acompaniare**). [V. ***acompania***].

acomplisemént, acomplisemente n. (franţuzism) realizare, efectuare, executare: *tinde a-şi înlocui aceea ce nu poate produce acomplisementele în sine prin mijloace care nu mai ţin defel de sfera artei.* EM. [Din fr. ***accomplissement***].

acómpt n. v. acont.

acondroplazíe f. boală ereditară caracterizată printr-o osificare anormală a cartilajelor (şi producînd diformităţi osoase sau nanism). [Din fr. ***achondroplasie***].

aconít, aconiţi m. (bot.) plantă veninoasă din familia ranunculaceelor cu flori albastre, grupate în ciorchini; omag (*Aconitum Napellus*). [Din fr. ***aconit,*** lat. ***aconitum***].

aconitínă f. (chim.) alcaloid toxic extras din rădăcinile de aconit, cu întrebuinţări în medicină. [Din fr. ***aconitine***].

acónt, aconturi n. sumă de bani plătită anticipat, reprezentînd o parte din valoarea unui contract sau unei tranzacţii; arvună, avans: *mi se cerea să restitui suma luată acont fără ordonanţă justificativă.* VOIC.; (şi: (înv.) **aconto, acompt**). [Din it. ***acconto,*** fr. ***acompte***].

acontá, acontez vb. (tr.) a plăti un acont; a arvuni: *a acontat lucrările de reparaţie.* [De la ***acont***].

acontáre, acontări f. acţiunea de a aconta. [V. ***aconta***].

acónto n. v. acont.

a contrário adv. prin opoziţie: *constată a contrario că metoda este corectă.* [Cuv. lat.].

acoperământ, acoperăminte şi (înv.) **acoperemînturi** n. **1.** ceea ce acoperă sau învăleşte: *cînd vrea merge Moisi înaintea Domnului lua acoperemîntul.* BIBLIA; **2.** (spec.) haină, veşmînt: *nu va descoperi acoperemîntul tatălui lui.* BIBLIA; **3.** (spec.) acoperiş: *casa era c-un acoperemînt ţuguiat.* EM.; **4.** adăpost, apărare: *dormirâ supt acoperământul cerului.* ISP.; **5.** (fig.) ocrotire, protecţie; grijă: *dau într-acoperemîntul tău turma aceasta.* DOS.; **6.** (înv.) **acoperământul trupului,** preput: *le tăia marginile acoperemîntului trupului.* BIBLIA; **7.** (rar) **fără acoperământ,** fără perdea, pe faţă: *cîntă fără acoperământ dorinţa de împreunare, aspiraţia de a fi iubită de bărbat şi bucuria de a trăi trupeşte.* CĂL.; (şi: **acoperemînt,** (înv.) **acoperimînt**). [*Acoperi* + *-ământ* (după *coperământ*)].

acoperemínt n. v. acoperământ.

acoperí, acópăr şi (pop.) **acóper** vb. **1.** (tr. şi refl.) a pune sau a întinde pe deasupra (un înveliş): *ea-şi acopere cu mîna faţa roşă de ştială.* EM.; *ne acoperim peste tot c-un ţol.* CR.; (fig.) *acoperea braţul ei ... cu sărutări.* EM.; **2.** (tr.) a înzestra cu acoperiş: *Irinuca avea o cocioabă de bîrne, cu ferestrele cît palma, acoperită cu scînduri.* CR.; (fig.) *pizma frăţîne-său îl acoperea şi pre dînsul.* N.COSTIN; **3.** (refl.) a-şi pune pe cap: *cînd a ieşit afară, s-a acoperit cu pălăria;* **4.** (tr.) a pune peste dechizătura unui obiect; a astupa: *gropile să hie-acoperite cu frunzare, paie şi nuiele.* B.-DEL.; *acoperi oala ca să fiarbă în abur.* SAD.; **5.** (refl.) a căpăta sau a-şi forma la suprafaţă: *marea frămîntată s-acopere de spume.* AL.; **6.** (tr.) a fi aşezat, a sta peste ceva (ascunzînd): *repezit-am ochii mei ... pe cea vale adîncită şi cu flori acoperită.* AL.; *buza ... de desupt atîrna în jos, de-i acoperea pîntecele.* CR.; *jnepi şi ienuperi acoperă înălţimile.* CĂL.; **7.** (tr.) a cuprinde din toate părţile (făcînd să dispară): *ruga le-a fost ascultată şi schitul fu acoperit cu apă pînă la reînvierea credinţei.* CĂL.; (fig.) *Pantazi s-a făcut ilustru prin injuriile cu care l-au acoperit Eminescu şi ceilalţi contemporani.* CĂL.; **8.** (fig.; tr.) a învălui, a cuprinde: *somn ... acopere fiinţa-mi cu-a ta mută armonie.* EM.; **9.** (refl.) a deveni (parţial) invizibil prin interpunerea unui obstacol: *cerul s-a acoperit de nori;* **10.** (mil.; tr.) a apăra, a proteja: *cavaleria acestor divizii le acoperea la dreapta, spre Vid.* MAIOR.; **11.** (fig.; tr.) a face să nu fie perceput; a masca, a ascunde: *clipocitul apei ce curgea la robinet i-a acoperit vocea.* GHEŢIE; (p. ext.) *acum pre toate acele persoane luminate din căruntele veacuri, ceaţa uităciunii i-au acoperit.* B.-DEL.; *acopere cu vorbe mari ... egoismul său.* EM.; **12.** (fig.; tr.) a nu da pe faţă; a tăinui, a ascunde: *pentru a acoperi falimentul material şi moral al ţării, vor mai încerca şi acest ultim mijloc desperat de a se ţinea la putere.* EM.; **13.** (tr.) a depăşi în intensitate; a înăbuşi: *hohotele Carlei acopereau rumoarea.* GHEŢIE; *muzica intensă acoperă zgomotul străzii;* **14.** (tr.) a compensa, a echivala; a achita: *anuităţile se spera că se vor putea acoperi din sporul de venituri.* MAIOR.; *suma acoperă cheltuielile;* **15.** (tr.) a satisface o cerinţă, o necesitate; a corespunde unui deziderat, unui scop: *în ciuda inventivităţii lor, matematicienii nu au putut nici pe departe să acopere toate cererile.* BL.; **16.** (sport; tr.) a străbate (o distanţă), a parcurge: *alergătorul a acoperit distanţa într-un timp record;* **a acoperi terenul,** a fi activ pe terenul de joc oriunde este nevoie. [Lat. ***acco(o)perire***].

acoperimînt n. v. acoperământ.

acoperíre, acoperiri f. **1.** acţiunea de a (se) acoperi şi rezultatul ei; punere, aşezare (a unui înveliş) pe deasupra unui obiect: *acoperirea ochilor cu palmele;* **2.** (înv.) acoperământ, veşmînt: *au descoperit acoperirea tatălui său.* BIBLIA; **3.** (mil.) asigurare, protecţie, mascare împotriva inamicului: *frontul de acoperire se întindea pe vreo zece-cinci-sprezece kilometri.* PETR.; **4.** (înv.) scut: *acoperire a fecioarelor ce-s cu sulițe.* BIBLIA; **5.** (înv.) ascundere, mascare, tăinuire: *această carte ... scoţîndu-se dentru acoperirea limbii striine ... cu multă osîndie am nevoit* (a. 1678). GCR.; **6.** satisfacere a unei cerinţe sau necesităţi: *acoperirea nevoilor de consum;* **7.** (fin.) (posibilitate de) achitare, compensare (a unei plăţi, a unei cheltuieli etc.): *banca are acoperirea cecului; acoperirea sumei se face eşalonat;* **8.** susţinere, sprijin, argument: *nici o empirie directă nu poate fi invocată ca acoperire pentru enunţul în chestiune.* BL.; **a avea acoperire,** a avea argumente, întemeiere pentru ceva săvîrşit. [V. ***acoperi***].

acoperíş, acoperişuri şi (pop.) **acoperişe** n. **1.** parte superioară care acoperă o construcţie: *acoperişul de şindrilă a putrezit de tot.* BAC.; **2.** (înv.) capac. [***Acoperi*** + *-iş*].

acoperít[1] n. acţiunea de a acoperi: *acoperitul casei a durat numai cîteva zile.* [V. ***acoperi***].

acoperít[2]**, ~ţi, acoperită, ~e** a. **1.** care are ceva deasupra; învelit: *jainistul umblă bunăoară tot cu gura acoperită, pentru ca nu cumva să înghită vreun ţînţar.* BL.; **2.** noros, înnorat: *cer acoperit;* **3.** tăinuit, ascuns: *lucrurile nu puteau rămînea mult timp acoperite; împărăteasa, de silă, de milă, fu nevoită a spune împăratului toate ţiretenia.* ISP.; (adv.) *Dumnezeu au grijit de mîntuirea rodului omenesc uneori deschis şi la arătare, alteori acoperit.* VARL. [V. ***acoperi***].

acoperitór, ~i, acoperitoáre a. **1.** care acoperă, care învăleşte: *strat acoperitor;* **2.** care garantează, care certifică: *acte acoperitoare.* // f. obiect cu care se acoperă ceva sau se închide ceva: *acoperitoarea maşinii.* // m. **1.** (înv.) ocrotitor, sprijinitor: *domnul acoperitoriu se făcu mie.* BIBLIA; **2.** persoană care acoperă sau învăleşte case; (şi: (înv.) **acoperitoriu**). [***Acoperi*** + *-tor*].

acoperitóriu a. v. acoperitor.

acórd, acorduri şi (înv.) **acoárde** n. **1.** înţelegere între două sau mai multe persoane, instituţii etc.; învoială; consimţământ: *neprietenii au socotit şi au trimis pe gheneral ... la cneazul Menjicul, cerînd acord ca să se închine.* N.COSTIN; **de comun acord,** în deplină înţelegere; **a cădea de acord,** a ajunge la un punct de vedere comun; **2.** asentiment, aprobare: *a-şi da acordul;* **a fi de acord** sau **a se afla (a se găsi) în acord,** a fi de aceeaşi părere cu cineva: *cu această conglăsuire admirabilă sînteţi toţi de acord a zice că aici este chemarea comunei.*

MAIOR.; **de acord, a)** de aceeaşi opinie, părere: *nu e nevoie să ne declărăm neapărat de acord cu teoria entelehială.* BL.; **b)** (formulă prin care se exprimă aprobarea) mă învoiesc! bine!; **3.** convenţie, tratat (între state, grupări politice etc.) care stabileşte relaţiile reciproce între părţi: *acordul de la Ialta;* **4.** concordanţă între lucruri, între idei etc.; potrivire: *unele strofe tac, altele cîntă, în acord cu flautele unei orgi.* CĂL.; **în acord,** potrivit cu activitatea prestată, cu produsele realizate: *muncă în acord; salarizare în acord;* **5.** (gram.) corespondenţă între formele cuvintelor (după gen, număr, caz sau persoană): *acordul subiectului cu predicatul;* **6.** (muz.) sonoritate obţinută din reunirea mai multor sunete care formează o armonie: *cîntecele de la urmă cereau un avînt eroic, care putea culmina apoi în acorduri religioase.* EM.; (fig.) *subt degetele tale ... clavirul cînd răsună ... deştepţi în al meu suflet acorduri fioroase.* ALEX.; **7.** (fig.) sunete melodioase; potriviri, armonii de cuvinte: *cele mai dulci acorduri răsună acolo unde fraza e mai sentenţioasă.* CĂL.; **8.** (muz.) reglaj al unui instrument muzical în funcţie de un anumit ton; **9.** (fiz.) reglare a două mişcări vibratorii la aceeaşi frecvenţă. [Din fr. ***accord,*** it. ***accordo,*** germ. ***Akkord***].

acordá, acordez vb. (tr.) **1.** a atribui, a conferi, a decerna (drept recompensă): *îi acordase titlul de doctor în medicină.* CĂL.; (fig.) *un atare epitet acordat cuiva echivalează cu o compromitere.* BL.; **2.** a pune la dispoziţie; a oferi: *mi s-a acordat un fond anticipat.* BAC.; **3.** a consimţi să dea, să admită: *toţi ceilalţi profesori am socotit că se poate acorda unui elev eminent alt termen pentru teza de mai.* SAD.; **a(-i) acorda mîna,** a consimţi să se mărite: *ar fi cel mai fericit dintre oameni dacă... i-ar acorda mîna.* GHEŢIE; **4.** a destina, a rezerva, a oferi, a hărăzi: *Vlaicu-Vodă acoardă neguţătorilor din Polonia un privelegiu.* HASD.; *medicii cu care stătuse de vorbă îi acordau o şansă problematică de însănătoşire.* GHEŢIE; **a acorda atenţie,** v. **atenţie; 5.** a face să concorde (o idee, o situaţie) cu altceva: *a-şi acorda dorinţa de libertate cu constrîngerile sociale;* (refl.) *categoriile sînt idei care se acordă cu concretul.* BL.; **6.** (gram.) a face să aibă forme concordante, raportabile: *a acorda participiul la diateza pasivă cu subiectul;* (refl.) *predicatul se acordă cu subiectul în număr şi persoană.* // (prez. ind. **acordez**) **1.** a regla frecvenţa unui aparat (de recepţie) încît să corespundă frecvenţei altui aparat; **2.** a pune tonurile unui instrument la înălţimea cerută: *în sfîrşit am acordat-o! (cercetînd ghitara): sună bine acum.* AL. [Din fr. ***accorder,*** it. ***accordare***].

acordăbil, ~i, acordabilă, ~e a. care poate fi acordat: *pian acordabil.* [Din fr. ***accordable***].

acordáj, acordaje n. **1.** reglare a tonurilor unui instrument muzical la înălţimea cerută; acordare: *înaintea concertului se face acordajul;* **2.** raport între înălţimile unei serii de sunete. [Din fr. ***accordage***].

acordánt, acordanţi m. (rar) persoană care acordează instrumente muzicale; acordor[1]. [Din germ. ***Akkordant***].

acordáre, acordări f. **1.** acţiunea de a acorda şi rezultatul ei; acordaj; **2.** atribuire, conferire; aprobare, îngăduire: *senatul lua în considerare acordarea cetăţeniei române.* CĂL.; **3.** aducere a tonurilor unui instrument muzical sau a unui grup de instrumente la înălţimea necesară: *acordarea instrumentelor din orchestră.* [V. ***acorda***].

acordát, ~ţi, acordată, ~e a. **1.** dat, atribuit, conferit; aprobat, îngăduit: *aprobarea acordată intră imediat în vigoare;* **2.** (gram.) corelat cu alt cuvînt la care se raportează: *atributul acordat indică cui i se atribuie însuşirea;* **3.** care are tonurile în concordanţă (pe baza diapazonului): *pian acordat.* [V. ***acorda***].

acordătoáre, acordători f. cheie specială pentru acordat pianul (sau alt instrument); acordor[2]. [***Acorda*** + ***-ătoare***].

acordeón, acordeoane n. instrument muzical portativ cu burduf şi claviatură, asemănător cu armonica. [Din fr. ***accordeon,*** germ. ***Akkordeon***].

acordeoníst, ~şti, acordeonistă, ~e m., f. persoană care cîntă la acordeon. [Din fr. ***accordéoniste,*** germ. ***Akkordeonist***].

acórdic, ~ci, acordică, ~ce a. (rar) care ţine de acordurile muzicale; alcătuit în forma unor acorduri muzicale: *sunete acordice.* [Din germ. ***akkordisch***].

acórdică f. disciplină muzicală care studiază acordurile. [Din germ. ***Akkordik***].

acordór[1], acordori m. persoană care acordează instrumente muzicale; (rar) acordant. [Din fr. ***accordeur***].

acordór[2], acordoare n. unealtă care serveşte la acordarea unor instrumente muzicale, în special a pianului; acordătoare. [Din fr. ***accordoir***].

acorée, acorei f. (med.) anomalie congenitală care constă în absenţa pupilei. [Din fr. ***acorée,*** engl. ***acorea***].

acoríe, acorii f. (med.) lipsă a senzaţiei de saţietate. [Din fr. ***acorie***].

acorporál, ~i, acorporală, ~e a. care este lipsit de corp; care nu este de natură corporală. [***A***[6]***-*** + ***corporal***].

acorticísm n. ansamblu de tulburări provocate de încetarea secreţiei glandei corticosuprarenale. [Din fr. ***acorticism***].

acós, ~şi, acoásă, ~e a. (înv.) cu spini; înţepător, împungător: *îl tăvăliră preste spini şi scai de cei acoş.* DOS. [***Ac*** + ***-os***].

acosmísm n. teorie potrivit căreia lumea fizică nu există ca realitate independentă de divinitate, considerată creatoarea ei. [Din fr. ***acosmisme***].

acostă, acostez vb. **1.** (intr.) a se apropia de ţărm, de chei, de altă navă etc. (şi a se opri): *nava a acostat în port ieri dimineaţă;* **2.** (tr.) a opri din drum şi a i se adresa (supărînd): *Mitică nu e numai patriot peripatetic şi incoerent, dar nu suferă rezerva, acostînd familiar pe omul din stradă.* CĂL. [Din fr. ***accoster***].

acostábil, ~i, acostabilă, ~e a. (mar.) la care se poate acosta: *chei acostabil.* [Din fr. ***accostable***].

acostaménţ, acostamente n. fişie (nepavată) pe marginea părţii carosabile a unei şosele. [Cf. fr. ***accotement***].

acostáre, acostări f. acţiunea de a acosta. [V. ***acosta***].

acostát, ~ţi, acostată, ~e a. **1.** care este lîngă chei sau ţărm (şi a lăsat ancora): *navă acostată;* **2.** (fig.) care este oprit din mers (pentru ceva neplăcut): *tînărul acostat nu a vrut să răspundă întrebărilor reporterului.* [V. ***acosta***].

acotiledón, ~i, acotiledonă, ~e a. acotiledonat. [Din fr. ***acotylédone,*** lat. ***acotyledon***].

acotiledonát, ~ţi, acotiledonată, ~e a. care are embrionul lipsit de cotiledoane: *plantă acotiledonată.* // f. (la pl.) clasă care cuprinde plantele cu astfel de embrion; criptogame; (şi la sg.) plantă din această clasă: *ciupercile, muşchii şi ferigile sînt acotiledonate.* [Din fr. ***acotylédoné***].

ăcqua toffána f. otravă pe bază de arsenic, celebră în Italia în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. [Cuv. it.].

acraniát, acraniate n. (la pl.) subîncrengătură de animale primitive lipsite de craniu; (şi la sg.) animal din această subîncrengătură. [Din fr. ***acraniate***].

acranie, acranii f. lipsă (parţială sau totală) a craniului. [Din fr. ***acranie***].

acreálă, acreli f. **1.** însuşirea de a fi acru; gust acru: *acreala vinului;* **2.** senzaţie de arsură şi de gust acru, provocată de hiperaciditatea gastrică: *simte mereu o acreală pe gît;* **3.** mîncare sau băutură cu gust acru: *îşi simţea gura uscată; îi era sete şi avea poftă de acreală.* VLAH.; **4.** (fig.) stare de spirit, atitudine ursuză, supărăcioasă: *omul a băgat de seamă acreala primirii.* VOIC.; *acreala lui se explică prin insuccesul suferit;* **5.** (înv.) aciditate. [***Acri*** + ***-eală***].

acreditá, acreditez vb. (tr.) **1.** a face să se recunoască oficial calitatea cuiva (de ambasador); a da puteri pe lîngă un guvern străin: *azi un diplomat ameninţă, ia parte la manifestaţiile politice din ţara în care este acreditat.* CĂL.; *a acredita un ambasador pe lîngă o putere străină;* **2.** a face să fie crezut, să pară demn de crezare; a adeveri: *a făcut tot posibilul ca să lăţească şi să acrediteze această versiune.* VLAH.; (refl.) *zvonul nu s-a acreditat;* **3.** (p. ext.) a face să fie acceptat; a impune: *în aceste discuţii nu e cestiunea de-a afla adevărul, ci din contra de-a acredita un neadevăr.* EM.; **4.** a da cuiva un credit; a credita. [Din fr. ***accréditer,*** it. ***accreditare***].

acreditáre, acreditări f. **1.** acţiunea de a acredita; **2.** împuternicire a unei persoane ca reprezentant pe lîngă guvernul unui stat străin; **scrisoare de acreditare,** document oficial prin care se atestă calitatea de reprezentant (diplomatic) al unui stat în relaţiile cu alt stat; **3.** prezentare a unui fapt ca fiind demn de încredere. [V. ***acredita***].

acreditát, ~ţi, acreditată, ~e a. **1.** impus, recunoscut, acceptat (ca fiind demn de crezare): *teoria cosmologică astăzi acreditată stabileşte fazele prin care a trebuit să treacă sistemul nostru planetar.* EM.; **2.** (şi m.,f.) (persoană) împuternicită ca reprezentant (diplomatic) în altă ţară; **3.** (şi m., f.) (persoană) recomandată pentru un credit, căreia i s-a acordat un credit. [V. ***acredita***].

acreditív, acreditive n. document, dispoziţie dată de un emitent unei bănci de a plăti în contul său unei terţe persoane anumite sume. [Din fr. ***accreditif,*** germ. ***Akkreditiv***].

acreditór, acreditori m. persoană care acordă garanţie către cineva în favoarea unei terţe persoane. [Din fr. ***accréditeur***].

acrescént, ~ţi, acrescentă, ~e a. (bot.) care creşte, care devine din ce în ce mai mare: *floare cu pistil acrescent.* [Din fr. ***accrescent,*** lat. ***accrescens, -ntis***].

acreţíe, acreţii f. **1.** (tehn.) operaţie de compactare (a nisipului); **2.** (tehn.) proces de aglomerare a unor elemente (granulare); **3.** (astron.) fenomen de captare a materiei din spaţiul cosmic de către un corp; **4.** (geol.) extensiune a crustei terestre în zona oceanică. [Din fr. ***accrétion,*** engl. ***accretion***].

acrí, acresc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face acru; a (se) înăcri: *mustul s-a acrit; am acrit ciorba cu prune crude;* **2.** (refl.) a se altera, a se strica (prin fermentaţie); a se înăcri: *mîncarea s-a acrit;* **3.** (fig.; refl.) a se sătura, a se plictisi de ceva; a i se urî: *li să acrise tot umblînd încoace şi încolo prin pădure.* ISP.; *mi s-a acrit cu viaţa asta;* **4.** (fig.; tr.) a afecta (producînd o dispoziţie proastă): *insuccesele din ultimele zile i-au acrit sufletul; necazurile vieţii o acriseră.* [***Acru***[1] + ***-i***].

acríb, ~i, acribă, ~e a. care manifestă acribie, caracterizat prin acribie: *cercetătorului acrib nu-i scapă nuanţele.* [De la ***acribie***].

acribíe, (rar) **acribii** f. exactitate scrupuloasă: *editorul serios manifestă acribie faţă de problemele de grafie.* [Din fr. ***acribie,*** germ. ***Akribie***].

acribiós, ~şi, acribioasă, ~e a. foarte precis, extrem de exact: *observaţii acribioase.* [***Acribie*** + ***-os***].

acribológie f. **1.** studiu asupra preciziei în cercetarea ştiinţifică; **2.** precizie în folosirea cuvintelor. [Din fr. ***acribologie***].

acridínă, acridine f. (chim.) substanţă organică sintetică, folosită în industria coloranţilor antiseptici. [Din fr. ***acridine***].

acrilát, acrilaţi m. (chim.) sare a acidului acrilic. [Din fr. *acrylate*].

acrílic, ~ci, acrilică, ~ce a. (chim.) **1. acid acrilic,** lichid incolor cu miros înţepător folosit la fabricarea unor materiale sintetice; **2.** care a fost obţinut cu ajutorul derivaţilor acestui acid: *lucrează în laboratorul de testare a fibrelor acrilice.* R.L. [Din fr. *acrylique*].

acrilonitríl, acrilonitrili m. (chim.) nitril acrilic. [Din fr. *acrylonitril*].

acríme, acrimi f. **1.** gust acru; acreală: *acrimea sucului de lămîie;* **2.** (fig.) răutate, duşmănie; neplăcere, dezgust: *cronicile româneşti acuză cu acrime viclenia făcută de Sigismund.* BĂLC.; **3.** (pop.) aguridă: *părinţii au mîncat acrimea, ... iar dinţii copiilor au strepezit.* POP.; **4.** (înv.) acid; **acrime de pucioasă,** acid sulfuric; vitriol. [*Acru*[1] + *-ime;* sensul 4 după germ. *Säure*].

acrimoníe, acrimonii f. stare de proastă dispoziţie manifestată prin ton acru, prin replici caustice, răutăcioase; (p. ext.) *faţa ... devenise puhavă ..., nasul se ascuţise şi un aer de acrimonie ... o bosumfla.* CĂL. [Din fr. *acrimonie,* lat. *acrimonia*].

acrimoniós, ~şi, acrimonioásă, ~e a. acru; caustic, muşcător: *ton acrimonios.* [Din fr. *acrimonieux*].

acrinie, acrinii f. (med.) diminuare sau absenţă a unei secreţii. [Din fr. *acrinie*].

acríre, acriri f. **1.** acţiunea de a (se) acri; **2.** apariţie sau accentuare a gustului acru la un aliment (datorită fermentării): *acrirea laptelui;* **3.** alterare, stricare a unui aliment: *acrirea mîncării datorită căldurii.* [V. *acri*].

acríş n. (reg.) zer înăcrit, întrebuinţat în loc de oţet. [*Acru*[1] + *-iş*].

acrişór, ~i, acrişoáră, ~e a. diminutiv al lui acru; cam acru; puţin acru; acruţ: *pentru început, abatele căpătă ceapă şi vin acrişor, mijloc rafinat de a doza plăcerile mesei.* CĂL. [*Acru*[1] + *-işor*].

acrít, ~ţi, acrită, ~e a. **1.** care a devenit sau a fost făcut (mai) acru: *vin acrit;* **2.** alterat, stricat (prin fermentare): *mîncare acrită;* **3.** (fig.) necăjit, dezgustat, plictisit: *mi-e sufletul acrit şi m-am săturat să mă chinuiesc atîtea ceasuri pe zi.* CAR. [V. *acri*].

acritór, ~i, acritoáre a. (rar) care acreşte, care dă gust acru. [*Acri* + *-tor*].

acritúră, acrituri f. **1.** aliment acru; (spec.) murătură: *s-a bolnăvit de gălbinare, i-a trecut cu cîrmîz şi cu acrituri.* CAR.; **2.** (la pl.) legume sau fructe acre: *copiii mănîncă fructele necoapte, cînd sînt nişte acrituri;* **3.** (fig.) persoană ursuză, morocănoasă: *nu ştiu cum poate trăi cu aşa acritură.* [*Acri* + *-tură*].

acríu, ~ii, acrie, ~ii a. (rar) cam acru, acrişor: *vinul acriu şi zeama de lapte se înfruntară în stomacul lui Lucu.* VINEA; *merele au un suc acriu.* [*Acru*[1] + *-iu*].

acroamátic, ~ci, acroamatică, ~ce a. **1.** transmis pe cale orală: *învăţături acroamatice;* **2.** rezervat iniţiaţilor; secret: *filozofie acroamatică.* [Din lat. *acroamaticus,* gr. *akroamatikós*].

acroanestezíe, acroanestezii f. (med.) absenţă a sensibilităţii tactile, termice şi dureroase la nivelul extremităţilor. [Din fr. *acroanesthésie,* engl. *acroanesthesia*].

acrobát, ~ţi, acrobată, ~e m., f. **1.** gimnast care execută exerciţii dificile de echilibristică (la circ): *la nunta ei se minunase de agilitatea acrobaţilor italieni.* SAD.; **2.** (fig.) persoană abilă care se foloseşte de înşelătorie. [Din fr. *acrobate,* germ. *Akrobat*].

acrobátic, ~ci, acrobatică, ~ce a. referitor la acrobat sau la acrobaţie; (ca) de acrobat: *histrionii ... dănţuiau din picioare şi făceau întorsături acrobatice.* OD.; *săritură acrobatică;* (adv.) *scoase pistolul şi-l aruncă acrobatic în sus prinzîndu-l apoi în aer.* CĂL. [Din fr. *acrobatique,* germ. *akrobatisch*].

acrobátică f. arta de a face acrobaţii. [Din germ. *Akrobatik*].

acrobaţíe, acrobaţii f. **1.** exerciţiu executat de acrobat; exerciţiu dificil de echilibristică: *în descripţia unei reprezentaţii teatrale ... este încîntătoare ritmica aceea mahalagesc pitorească cu care se înşiră acrobaţiile.* CĂL.; **2.** (fig.; la pl.) sforţări neobişnuite pentru a depăşi o situaţie grea: *a trebuit să facă multe acrobaţii ca să evite problemele create de înverşunarea şefilor;* **3.** evoluţie dificilă în zborul unui avion (la o demonstraţie); **4.** arta sau profesiunea acrobatului: *a învăţat acrobaţia în copilărie.* [Din fr. *acrobatie*].

acrocárpie f. (bot.) fructificare la vîrful ramurilor. [Din fr. *acrocarpie*].

acrocefál, ~i, acrocefală, ~e a. care are craniul ţuguiat. [Din fr. *acrocéphale*].

acrocefálic, ~ci, acrocefalică, ~ce a. care prezintă acrocefalie. [Din fr. *acrocéphalique*].

acrocefalíe, acrocefalii f. (med.) deformaţie congenitală constînd în ţuguierea capului. [Din fr. *acrocéphalie*].

acrocianóză, acrocianoze f. (med.) cianoză permanentă a mîinilor, a gambelor şi uneori, a nasului, care se accentuează la frig. [Din fr. *acrocyanose*].

acroestezíe, acroestezii f. (med.) **1.** creştere a sensibilităţii la extremităţile membrelor; **2.** durere persistentă la extremităţi. [Din engl. *acroesthesia*].

acrofíl, ~i, acrofilă, ~e a. şi f. (plantă) care creşte în regiunile înalte. [Din fr. *acrophile*].

acrofíte f. pl. (bot.) plante care cresc în regiunile alpine şi subalpine. [Din germ. *Akrophyten*].

acrofobíe, acrofobii f. (med.) teamă patologică de locuri înalte. [Din fr. *acrophobie*].

acrofoníe, acrofonii f. rostire accentuată a iniţialei unui cuvînt. [Din fr. *acrophonie*].

acrogeríe, acrogerii f. (med.) atrofiere senilă a pielii la extremităţi. [Din fr. *acrogérie*].

acrohipotermíe, acrohipotermii f. (med.) răcire accentuată a extremităţilor, întîlnită de obicei la bolnavii de schizofrenie. [Din fr. *acrohypothermie*].

acroleínă f. (chim.) lichid volatil obţinut prin deshidratarea glicerinei. [Din fr. *acroléine*].

acrolít, acrolite n. şi **acroliţi** m. statuie ale cărei extremităţi sînt făcute din piatră sau din marmură, iar corpul din alte materiale. [Din fr. *acrolithe*].

acromacríe, acromacrii f. (med.) deformaţie congenitală caracterizată prin degete extrem de lungi şi de subţiri. [Din fr. *acromacrie*].

acromaníe, acromanii f. (med.) nebunie extremă. [Din fr. *acromanie,* it. *acromania*].

acromát, ~ţi, acromată, ~e m., f. persoană care nu poate distinge culorile. [Din fr. *achromat,* germ. *Akromat*].

acromátic, ~ci, acromatică, ~ce a. **1.** care dă posibilitatea de a vedea fără amestecul unor culori nespecifice: *lentile acromatice;* **2.** care nu descompune razele de lumină în culorile componente; **3.** care nu prezintă aberaţie cromatică; (şi: (înv.) **ahromatic**). [Din fr. *achromatique*].

acromatísm n. proprietate a unui sistem optic de a fi lipsit de aberaţie cromatică, prin suprapunerea unor culori suplimentare; (şi: (înv.) **ahromatism**). [Din fr. *achromatisme*].

acromatizá, acromatizez vb. (tr). a corecta sau a înlătura aberaţia cromatică. [Din fr. *achromatiser*].

acromatopsíe, acromatopsii f. (med.) boală a ochilor manifestată prin imposibilitatea distingerii culorilor. [Din fr. *achromatopsie*].

acromatóză, acromatoze f. (med.) absenţă a pigmentării naturale, a irisului sau a tegumentului. [Din fr. *achromatose,* germ. *Achromatose*].

acromazíe, acromazii f. (med.) pierdere a culorii normale a pielii. [Din fr. *achromasie*].

acromegálic, ~ci, acromegalică, ~ce a. şi m., f. bolnav de acromegalie. [Din fr. *acromégalique*].

acromegalíe, acromegalii f. boală care se manifestă printr-o dezvoltare exagerată a întregului organism, în special a extremităţilor corpului şi a scheletului feţei. [Din fr. *acromégalie*].

acrómic, ~ci, acromică, ~ce a. care este fără culoare. [Din fr. *achromique*].

acromicríe, acromicrii f. boală endocrină manifestată prin oprirea dezvoltării extremităţilor, care devin astfel disproporţionate în raport cu restul corpului. [Din fr. *acromicrie*].

acromíe, acromii f. (med.) decolorare a pielii datorită lipsei pigmenţilor; albinism. [Din fr. *achromie*].

acromión, acromioane n. extremitate a spinei omoplatului prin care se articulează cu clavicula. [Din fr. *acromion*].

acromotrichíe, acromotrichii f. (med.) absenţă sau pierdere a culorii părului. [Din fr. *achromotrichie,* engl. *achromotrichia*].

acrónic, ~ci, acronică, ~ce a. fără legătură cu trecerea timpului; atemporal. [Din fr. *acronique*].

acroním, ~i, acronimă, ~e a. şi n. (cuvînt) format din prima sau primele litere ale cuvintelor dintr-o sintagmă, dintr-o expresie, dintr-un titlu etc. [Din fr. *acronyme*].

acronimíe f. formare de cuvinte cu ajutorul abrevierilor. [Din fr. *acronymie*].

acropatíe, acropatii f. (med.) afecţiune localizată la extremităţi. [Din fr. *acropathie*].

acropetál, ~i, acropetală, ~e a. (bot.) care se dezvoltă de la bază spre vîrf: *frunze acropetale; floare acropetală.* [Din germ. *akropetal,* engl. *acropetal*].

acrópolă, acropole f. citadelă din vechile oraşe greceşti, situată pe o înălţime, în care se găseau cele mai importante edificii. [Din fr. *acropole*].

acropoleán, ~eni, acropoleană, ~ene a. (rar) care ţine de acropolă; referitor la acropolă: *nici n-au bănuit măcar corespondenţele de stil pe care astăzi le stabilim fără cauză între templul acropolean şi matematica euclidiană.* BL. [*Acropolă* + *-ean*].

acrostealgíe, acrostealgii f. senzaţie dureroasă la oasele extremităţilor. [Din fr. *acrostéalgie*].

acrostíh, acrostihuri n. poezie în care literele iniţiale ale versurilor formează cuvinte: *compuse unica lui poezie, un acrostih, vorbind de buzele iubitei.* CĂL.; **în acrostih,** cu literele iniţiale ale versurilor formînd cuvinte: *cîntecele în acrostih, originale sau împrumutate, sînt numeroase.* CĂL. [Din gr. mod. *akróstichon,* fr. *acrostiche*].

acrostól, acrostoluri n. (mar.) **1.** parte înaltă a extremităţilor corăbiei; **2.** (la pl.) ornamente sau sculpturi la prora unei nave. [Din fr. *acrostole*].

acroşá, acroşez vb. (tr.) **1.** a agăţa, a prinde, a atîrna: *a acroşa o oglindă pe perete;* **2.** a lovi (un vehicul cu altul): *i-a acroşat aripa maşinii cînd a întors;* **3.** a aborda şi a reţine pe cineva: *l-a acroşat cînd părăsea clădirea;* **4.** a intercepta mingea în aer la fotbal. [Din fr. *accrocher*].

acroşáj, acroşaje n. **1.** agăţare, prindere, atîrnare; **2.** lovire uşoară a unui vehicul de către

altul; 3. schimb scurt de vorbe tăioase; ceartă mică: *au avut un acrosaj încă de dimineaţă;* 4. interceptare a mingii în aer la fotbal; 5. ţinere a adversarului la box. [Din fr. *accrochage*].

acroşáre, acroşări f. acţiunea de a acroşa; acroşaj. [V. *acroşa*].

acrotér, acrotere n. soclu aşezat pe un fronton pentru a susţine statui, vase sau alte ornamente; (şi: acroteră). [Din fr. *acrotère*].

acrotéră f. v. acroter.

ácru[1], ~l, acră, ~e a. 1. care are gustul caracteristic al oţetului, al lămîii, al borşului; care provoacă o reacţie astringentă; înţepător la gust: *de te-ai coace toată toamna, eşti mai acră decît coarna.* CR.; **lapte acru,** lapte fiert şi apoi fermentat natural; 2. care a suferit un proces de fermentaţie, acrindu-se: *mai bine varză acră cu-nvoială decît zahar dulce cu cîrteală.* PANN; *lapte acru;* 3. pădureţ sălbatic, nealtoit: *a se sătura ca de mere acre;* 4. cu miros apăsător, iritant, greu de suportat: *respiraţia grea, trezită, acră, caldă şi deasă a mulţimii, ... zarva fără căpătîi ... dau salonului o asemuire de cafenea.* DELAVR.; 5. (fig.) morocănos, ursuz; răutăcios: *om acru;* 6. care exprimă, care trădează indispoziţie, supărare sau duşmănie, răutate: *vasăzică nu vrei să spui cu frumosul, continuă şeful cu un zîmbet acru.* REBR.; (adv.) *bine, voinice, zise împăratul, uitîndu-se la dînşii cam acru oarecum.* CR.; 7. (fig.) mîhnit, amărît; agasat: *îi era acru sufletul de atîta scîrţîitură şi iscălitură.* C.L.; **a-i fi** (sau **a-i veni**) **acru,** a fi sătul, plictisit, dezgustat: *i se urîse şi lui şi-i venise acru tot auzind-o de dimineaţă pînă seară.* ISP. [Lat. *acrus (=acer)*].

ácru[2], acri m. unitate de măsură pentru suprafeţe, egală cu aproximativ 4.047 m², folosită în Anglia şi în alte ţări. [Din fr. *acre*].

acrúm n. boală de copii manifestată prin băşicuţe care se întind pe tot corpul. [Din gr. mod. *akrúmi*].

acrúţ, ~l, acruţă, ~e a. acrişor: *era un vin acruţ, pe care-l preţui de puţină valoare.* SAD. [*Acru[1]* + *-uţ*].

acsesór a. v. accesoriu.

acsíz n. v. acciză.

act[1], ácte şi (înv.) **ácturi** n. 1. manifestare a activităţii umane; faptă, acţiune: *în opoziţie au susţinut orice act menit a întări monarhia ereditară.* MAIOR.; (cu determinări) *îndeplinirea acestui act ritual se pare că avea asupra mulţimii un efect aşa-zis catartic.* BL.; *fu înaintat porucic pentru acte de bravură.* CĂL.; *act sexual;* **act de vorbire,** producere a vorbirii printr-o activitate individuală orientată spre un anumit scop (informativ sau pragmatic); **act ratat,** proces psihic al cărui rezultat nu este atins; **a lua act de ceva, a)** a constata, a lua cunoştinţă de ceva: *el lua act de o nouă posibilitate a sa de a se apropia de taina existenţei.* BL.; **b)** a reţine în memorie (pentru a folosi): *a luat act de avantajele noii metode;* 2. manifestare a unei tendinţe determinate de un scop: *ridic braţul, flindcă vreau să-l ridic, potrivit unei idei anticipate actului.* BL.; *act reflex; act voluntar; act involuntar;* **act de justiţie,** faptă dreaptă, corectă: *să facem loc aici unui act de justiţie.* BL.; 3. ceea ce a fost făcut, a fost realizat: *vreu mai întăi consacrarea actului de la 5 la 24 ghenar.* AL.; 4. decizie a unei autorităţi; document care conţine o astfel de decizie: *nu există acte domneşti de danie sau de judecată scrise în românește.* IBR.; **act de acuzare,** concluzie scrisă asupra faptelor unui acuzat; 5. document, înscris în care este consemnată o învoială, un drept sau o îndatorire: *din zilele principilor războinici sau curînd după dînşii, se găsesc cele mai multe acte prin care moşnenii îşi vînd moşiile.* BĂLC.; *un om inteligent s-ar fi informat asupra formalităţilor întocmirii actului dotal.* CĂL.; a **face act de prezenţă,** a apărea pentru un scurt timp (din datorie sau din politeţe); 6. (spec.) înscris prin care se atestă, se certifică ceva; certificat: *actul de naştere, poetul şi-l făcea cu martori, deoarece nu era înscris în codicele bisericii.* CĂL.; 7. (spec.; la pl.) document de identitate (prin care se legitimează cineva): *la graniţă am prezentat actele;* 8. (la pl.) culegere de dări de seamă şi de decizii ale şedinţelor unei adunări sau societăţi (ştiinţifice): *actele congresului de lingvistică.* [Din lat. *actum,* fr. *acte*].

act[2], ácte n. 1. fiecare dintre diviziunile principale ale unei opere dramatice: *actul al treilea se petrece în peştera de la Odobeşti.* CĂL.; 2. (p.ext.) etapă în derularea unei acţiuni, unui eveniment: *ultimul act al desfăşurării destinului are tonuri romantice.* CĂL. [Din fr. *acte,* lat. *actus,* germ. *Akt*].

ácta n. pl. colecţie de documente, registre etc. referitoare la o problemă, la o instituţie etc. [Cuv. lat.].

actánt, actanţi m. (lingv.) autor, protagonist al acţiunii (într-o naraţiune, într-o propoziţie); participant la acţiunea exprimată de verb. [Din fr. *actant,* germ. *Aktant*].

actanţiál, ~l, actanţială, ~e a. care ţine de actanţi, referitor la actanţi: *procese actanţiale; analiză actanţială;* **model actanţial,** model al unei structuri narative bazat pe raportul dintre actanţi. [Din fr. *actantiel*].

acteonéla f. gasteropod fosil din cretacic, cu cochilie globulară, fără ornamentaţii. [Din lat. *acteonella*].

actínă f. constituent proteic al muşchiului din elementul contractil al fibrei. [Din fr. *actine,* engl. *actin*].

actínic, ~ci, actinică, ~ce a. care are efect chimic intens: *radiaţie actinică.* [Din fr. *actinique*].

actiníde f. pl. grup de elemente chimice radioactive cu numărul atomic cuprins între 89 şi 103: *actiniul şi californiul fac parte din grupul actinidelor.* [Din fr. *actinides,* germ. *Aktiniden*].

actínie, actínii f. animal marin din încrengătura celenteratelor, avînd organul bucal înconjurat de tentacule (*Actinia*). [Din fr. *actinie,* lat. *actinia*].

actinifér, ~i, actiniferă, ~e a. care produce emanaţii radioactive. [Din fr. *actinifère*].

actinísm n. (fiz.) proprietate a unor raze de lumină de a avea un puternic efect chimic. [Din fr. *actinisme*].

actinítă, actinite f. (med.) inflamaţie a pielii datorată iradierii cu raze luminoase sau radioactive. [Din fr. *actinite*].

actíniu n. element chimic radioactiv, extras din minereurile de radiu. [Din fr. *actinium,* germ. *Aktinium*].

actinobiologíe f. ramură a biologiei care se ocupă cu studiul efectelor radiaţiilor asupra organismului. [Din fr. *actinobiologie*].

actinodón, actinodoni m. batracian carnivor, avînd corpul acoperit cu plăci, care a trăit în era primară. [Din fr. *actinodon*].

actinográf, actinografe n. actinometru înregistrator. [Din fr. *actinographe,* germ. *Aktinograph*].

actinolít, actinolite n. varietate de amfibol, piatră strălucitoare de culoare verde, cu cristale alungite, radiale. [Din fr. *actinolithe*].

actinologíe f. 1. studiu al energiei radiante; 2. studiu al efectelor chimice şi biologice produse de radiaţii. [Din fr. *actinologie*].

actinométric, ~ci, actinometrică, ~ce a. care ţine de actinometrie, referitor la actinometrie. [Din fr. *actinométrique*].

actinometríe f. 1. măsurare a intensităţii radiaţiilor luminoase şi termice (din atmosferă); 2. capitol al fizicii care studiază radiaţiile electromagnetice din atmosferă. [Din fr. *actinométrie*].

actinométru, actinometre n. 1. aparat pentru măsurarea intensităţii radiaţiilor luminoase; 2. exponometru. [Din fr. *actinomètre*].

actinomicétă, actinomicete f. (la pl.) grup de microorganisme intermediare între bacterii şi ciupercile inferioare; (la sg.) microorganism din acest grup. [Din fr. *actinomycètes*].

actinomicóză, actinomicoze f. boală infecţioasă produsă de o ciupercă şi constînd din abcese cronice. [Din fr. *actinomycose*].

actinomórf, ~i, actinomorfă, ~e a. cu simetrie radială: *floare actinomorfă; caliciu actinomorf.* [Din fr. *actinomorphe*].

actinopatíe, actinopatii f. (med.) boală provocată de radiaţiile luminoase şi ultraviolete. [Din fr. *actinopathie*].

actinopterigián, actinopterigieni m. (la pl.) subclasă de peşti fosili, ososi, din mezozoic; (şi la sg.) peşte din această subclasă. [Din fr. *actinoptérygiens*].

actinoscopíe, actinoscopii f. (med.) examen optic al unui organ sau ţesut prin transparenţă sau prin difuziune. [Din fr. *actinoscopie*].

actinót, actinote n. varietate de amfibol, silicat natural hidradat de calciu, magneziu şi fier, de culoare măslinie, cu cristale alungite. [Din fr. *actinote*].

actinoterapíe, actinoterapii f. (med.) tratament cu raze ultraviolete produse de lămpi cu cuarţ. [Din fr. *actinothérapie*].

actinotropísm n. tendinţă de orientare a plantelor în direcţia razelor de lumină. [Din fr. *actinotropisme*].

activ, ~i, activă, ~e a. 1. care participă intens la o activitate; harnic, sîrguincios: *faceţi pe poporul român mai cult şi mai activ.* MAIOR.; **membru activ,** membru cu îndatoriri şi cu drepturi depline într-o organizaţie sau într-o societate; 2. (mil.) care se află în activitate, în serviciu efectiv, la datorie: *gerul ajunge la 22 grade şi ... aduce tuturor trupelor active cele mai grele suferinţe.* MAIOR.; *militar activ;* **serviciu activ,** situaţie a militarului aflat sub drapel; 3. energic, viguros; dîrz: *nu văd o contradicţie între pesimism şi lupta activă pentru reforme.* IBR.; 4. care are efect; care acţionează: *un remediu activ împotriva gripei;* 5. (chim.) care intră uşor în reacţie; care se consumă în reacţie: *substanţă activă;* 6. care este în uz, care este folosit: *vocabular activ;* 7. (gram.) care arată că acţiunea este făcută de subiect: *diateză activă;* **verb activ,** verb tranzitiv; 8. (fin.) care produce profit: *cont activ.* // n. 1. totalitate a mijloacelor economice care aparţin cuiva: *a mofluzit..., încercînd să dosească o parte din activ.* CĂL.; 2. parte a bilanţului unde se înscriu aceste mijloace; 3. (p. ext.) cont, seamă, socoteală a cuiva; **a avea la activul său,** a fi autorul: *acest om are multe fapte bune la activul lui;* **a pune la activul cuiva,** a pune ceva pe seama, pe socoteala cuiva: *i-a pus multe nelegiuiri la activ;* **a avea multe la activ,** a fi săvîrşit multe fapte (criticabile, reprobabile); 4. (înv.) grupare de persoane cu anumite sarcini într-o organizaţie politică. [Din fr. *actif,* lat. *activus,* germ. *aktiv, Aktiv*].

activá, activez vb. 1. (tr.) a face (mai) activ, a intensifica, a înviora: *ozonul activează respiraţia;* 2. (intr.) a desfăşura o activitate: *de mai mulţi ani activează în învăţămînt;* 3. (tr.) a readuce în stare de funcţionare, de activitate: *au fost activate minele părăsite.* [Din fr. *activer*].

activánt, ~ţi, activantă, ~e a. şi m. (substanţă) care intensifică activitatea unui catalizator, unui material etc.; activator. [*Activa* + *-ant*].

activáre, activări f. 1. acţiunea de a (se) activa; 2. proces prin care se obţine creşterea radioactivităţii unei substanţe. [V. *activa*].

activatór, ~i, activatoáre a. 1. care uşurează sau intensifică o acţiune; 2. (şi m.) activant. [*Activa* + *-tor;* cf. fr. *activeur*].

activínă f. (chim.) substanţă sub formă de pulbere albă sau gălbuie, cu miros slab de clor şi cu gust amar, folosită la albirea sau apretarea ţesăturilor, ca dezinfectant etc. [Din fr. *activine*].

activísm n. **1.** practică a unor partide politice de a-şi impune punctul de vedere printr-o activitate (ideologică) energică; **2.** activitate intensă, acţiune susţinută care caracterizează pe cineva: *toate aceste populaţii au înfrînt prin realismul şi activismul lor pe sumerienii mai visători.* BL. [Din fr. *activism*].

activíst, ~şti, activístă, ~e m., f. **1.** militant al unui partid sau al unei organizaţii (care se consacră exclusiv activităţii politice): *fusese înainte o activistă socialistă înfocată.* CĂL.; **2.** (depr.) politician (incult) care reprezintă birocraţia unei instituţii sau unui domeniu de activitate. [Din rus. *aktivist,* germ. *Aktivist*].

activístic, ~ci, activístică, ~ce a. care ţine de activism, referitor la activism sau la activişti. [Din germ. *aktivistisch*].

activitáte, activităţi f. **1.** ansamblu de acţiuni fizice sau intelectuale în vederea obţinerii unui rezultat; participare activă şi conştientă pentru a realiza ceva; muncă, ocupaţie, îndeletnicire: *îl făcea impropriu pentru însărcinări publice de o activitate mai întinsă.* EM.; *deşi fire independentă şi aproape necunoscut, totuşi activitatea lui era urmărită cu interes.* BAC.; **memoriu de activitate,** v. **memoriu**; **sferă de activitate** sau **sfera activităţii,** limitele în care acţionează, se manifestă etc. cineva sau ceva: *sfera activităţii sale sărind să nu covîrşească.* CANT.; **2.** (rar) sîrguinţă, hărnicie: *ei se puseră la lucru cu o activitate febrilă.* NEGR.; **3.** capacitate, putere de a acţiona; manifestare a unei energii, a unei forţe: *decolorarea se produse prin activitatea luminii;* **4.** exercitare a unei funcţii, a unui rol: *activitatea inimii este normală;* **5.** serviciu activ: *căpitan în activitate;* **6. activitate solară,** totalitate a fenomenelor care au loc în păturile exterioare ale Soarelui. [Din fr. *activité,* lat. *activitas, -atis,* germ. *Aktivität*].

activizá, activizez vb. (tr.) a face mai activ, a grăbi în desfăşurarea unei activităţi: *a decis să activizeze cercetările în domeniu.* [*Activ* + *-iza*].

activizáre, activizări f. acţiunea de a activiza şi rezultatul ei. [V. *activiza*].

activizatór, ~i, activizatoáre a. care activizează. [*Activiza* + *-tor*].

actór, actori m. **1.** artist care interpretează roluri în piese de teatru sau în filme: *un actor scapă de datorii închizînd pe creditori.* CĂL.; **2.** persoană care ia parte activă la un eveniment: *nu mai are absolut nici un interes pentru întîmplările zilei şi pentru actorii principali care luaseră parte la săvîrşirea lor.* SAD.; (şi: (înv.) **aftor**). [Din fr. *acteur,* lat. *actor*].

actoráş, actoraşi m. (depr.) actor mediocru: *Duţulescu s-a făcut frate ... cu un actoraş de provincie.* VLAH. [*Actor* + *-aş*].

actoricésc, ~şti, actoriceáscă, ~eşti a. care ţine de actorie, referitor la actori: *joacă rolul imperial cu o ţinută poate actoricească, dar, sub durata scenei, magistrală.* CĂL. [*Actor* + *-icesc*].

actoríe f. (rar) **1.** profesia de actor: *am fost convins că eşti făcut pentru literatură, aşa cum sînt eu pentru actorie.* GHEŢIE; *pentru actorie se cere talent înnăscut;* **2.** (fig.) simulare a unei atitudini, a unui sentiment; prefăcătorie: *se decise să ofere în viitor celor două cucoane o lecţie de actorie, de fiecare dată cînd i se ivea prilejul.* GHEŢIE. [*Actor* + *-ie*].

actoríme f. (rar) mulţime de actori, totalitate a actorilor: *artistimea (actorimea) femeiască, în genere mai înrudită cu inspiraţiunea decît cu reflesiunea, va ieşi totdeauna în forma asta dezvoltată.* EM. [*Actor* + *-ime*].

actoriţă, actoriţe f. (înv.) actriţă: *actoriţa, în loc să iasă pe uşă, iese prin părete.* NEGR. [*Actor* + *-iţă*].

actríţă, actriţe f. artistă care interpretează roluri în piese de teatru sau în filme; (înv.) actoriţă: *ştiu că e o absurditate a se bate cineva pentru ochii unei actriţe.* NEGR. [Din fr. *actrice*].

actuál, ~i, actuală, ~e a. **1.** care există, se întîmplă în prezent, în momentul de faţă; de acum: *garantarea integrităţii actuale a României.* EM.; *operele poeţilor actuali şi-ar regăsi adevăratul ecou de artă a vremii.* BAC.; **2.** care are importanţă, însemnătate în acest moment; de actualitate: *întrebuinţarea formulei a dus la o serie de noi descoperiri în fizica actuală.* BL.; **3.** care priveşte pe contemporani, pe oamenii de astăzi: *observaţiile sociale şi politice ale lui Eminescu au rămas actuale;* **4.** (rar) real, efectiv, de netăgăduit: *în aceste cărţi avem a face cu limba care va contribui în mod actual la formarea limbii literare.* IBR. [Din lat. *actualis,* fr. *actuel,* germ. *aktual*].

actualísm n. doctrină după care fenomenele geologice din trecut se explică în acelaşi mod ca fenomenele observabile în momentul actual. [Din fr. *actualisme,* germ. *Aktualismus*].

actualitáte, actualităţi f. **1.** stare prezentă; momentul de faţă; timpul de acum: *semnificativă e numai aducerea din nou în circulaţie, cu misterioasă priză asupra actualităţii, a unor idei sau moduri care aparţin elenismului.* BL.; **de actualitate,** care se petrece sau care interesează în acest moment: *influenţa franceză e o chestie de actualitate şi trebuie studiată bine.* IBR.; *problema nu mai este de actualitate;* **2.** caracter actual; faptul de a fi actual: *vulgaritatea sănătoasă a tonului, actualitatea chestiunii răspîndiră satira şi sporiră popularitatea lui Eliade.* CĂL.; **3.** ansamblu de întîmplări, de fapte, de evenimente curente, la ordinea zilei: *jurnaliştii prezintă de obicei actualitatea;* **4.** (la pl.) informaţii, comentarii asupra evenimentelor recente: *ea e o adevărată revistă de actualităţi şi informaţii.* CĂL.; *crainicul prezintă actualităţile la radio.* [Din fr. *actualité,* lat. *actualitas, -atis,* germ. *Aktualität*].

actualizá, actualizez vb. (tr. şi refl.) a face să devină actual sau a deveni actual; a aduce sau a veni în actualitate: *opera de artă, ...o învestim înainte de orice cu darul de a actualiza acest mod existenţial în insul receptiv.* BL.; *funcţia nu e conţinută decît latent în descîntec şi se actualizează de peplin numai în suflete.* BL. [Din fr. *actualiser*].

actualizábil, ~i, actualizabílă, ~e a. (rar) care poate deveni actual, care se poate actualiza: *acest potenţial trebuie să fie actualizabil.* BL. [*Actualiza* + *-bil*].

actualizáre, actualizări f. acţiunea de a (se) actualiza; aducere sau venire în actualitate: *multe sînt răscoalele ţărăneşti ... care marchează posibilitatea necurmată de actualizare a spiritului de revoltă.* BL. [V. *actualiza*].

actualizatór, ~i, actualizatoáre a. care face să devină actual, care actualizează: *vorbirea este procesul actualizator prin care limba devine funcţională.* // m. cuvînt care serveşte pentru actualizare. [Din fr. *actualisateur*].

actualmínte adv. în momentul de faţă; acum: *esprimă simţămintele amorului ce-l simte actualminte pentru Mira.* EM.; (şi: (înv.) **actualminte**). [Din fr. *actuellement*].

actualmínte adv. v. **actualmente.**

actuár, actuari m. **1.** specialist în calcule statistice de asigurări şi în probleme financiare; **2.** scrib care redacta procesele-verbale la romani. [Din fr. *actuaire,* lat. *actuarius* „scrib, grefier"].

actuariál, ~i, actuarială, ~e a. efectuat de actuar: *calcul actuarial.* [Din fr. *actuariel*].

actuariát n. **1.** funcţia actuarului; **2.** aplicare a teoriei probabilităţilor şi a statisticii în operaţiile financiare. [Din fr. *actuariat*].

actuatór, actuatoare n. (tehn.) dispozitiv care iniţiază funcţionarea unui mecanism sau a unui motor. [Din engl. *actuator*].

acţént n. v. **accent.**

ácţie[1] f. v. **acţiune**[1].

ácţie[2] f. v. **acţiune**[2].

acţioná, acţionez vb. **1.** (intr.) a întreprinde o acţiune; a activa, a lucra: *pentru ca să poată acţiona cauzal, el trebuie mai întîi să fiinţeze.* EM.; **2.** (intr.) a produce efecte; a influenţa: *ploaia şi vîntul acţionează asupra scoarţei pămîntului;* **3.** (tr.) a pune în mişcare, în funcţiune; a antrena: *vaporii acţionează turbina; a acţionat maneta pentru a pune maşina în mişcare;* (p. ext.) *simţul văzului este acţionat de alţi excitanţi decît aceia care îl impresionează de obicei.* VIANU; **4.** (tr.) **(a acţiona în justiţie** sau **în judecată)** a da în judecată, a intenta o acţiune în justiţie. [Din fr. *actionner*].

acţionalísm n. analiză sociologică care se bazează pe conceptul de „acţiune" în explicarea vieţii sociale. [Din fr. *actionnalisme*].

acţionalíst, ~şti, acţionalístă, ~e a. care ţine de acţionalism, referitor la acţionalism. // m. adept al acţionalismului. [Din fr. *actionnaliste*].

acţionár, acţionari m. persoană care posedă acţiuni (la o întreprindere, la o societate etc.): *hotărîrea majorităţii acţionarilor ... ar fi să înlocuiască şi să suprime statutele societăţii înregistrate deja.* EM. [Din fr. *actionnaire*].

acţionáre, acţionări f. faptul de a acţiona; punere în mişcare: *acţionarea elicei de către motor.* [V. *acţiona*].

acţionariát, (rar) **acţionariate** n. **1.** sistem în care capitalul întreprinderilor este divizat în acţiuni: *privatizare prin acţionariat;* **2.** formă de participare a salariaţilor la capitalul, la profitul şi, uneori, la gestiunea întreprinderii, pe baza acţiunilor deţinute; **3.** faptul de a fi acţionar; **4.** totalitate a acţionarilor (dintr-o întreprindere, dintr-o societate); asociaţie de acţionari. [Din fr. *actionnariat*].

acţiúne[1]**, acţiuni** f. **1.** ceea ce face cineva potrivit intenţiei, voinţei, pornirii sale; desfăşurare a unei activităţi; faptă: *libertatea noastră de deciziune şi de acţiune e departe de-a fi atît de largă.* EM.; *dovedeşte independenţă şi e totdeauna în fruntea acţiunilor generoase.* CĂL.; **om de acţiune,** persoană întreprinzătoare: *dumneavoastră vă proclamaţi oameni de acţiune, în timp ce eu sînt un contemplativ, un gînditor.* GHEŢIE; **a trece la acţiune,** a începe să acţioneze, să facă; **2.** faptul de a produce un efect, de a determina: *acum acţiunea de convertire se pornea în alte condiţii istorice.* BL.; **a pune în acţiune,** a face să pornească, a pune în mişcare; **3.** influenţă a unui agent (fizic, chimic sau mecanic) asupra unui obiect, unui proces etc.: *acţiunea luminii şi a căldurii asupra reacţiei;* **4.** intentare a unui proces de justiţie: *cînd n-a mai avut altă soluţie, a deschis acţiunea pentru a-şi recupera banii; acţiune civilă;* **5.** desfăşurare a întîmplărilor care alcătuiesc subiectul unei opere literare, unei povestiri etc.: *acţiunea se petrece în Ardeal şi e de valoare documentară vie.* CĂL.; (şi: (înv.) **acţie**). [Din fr. *action,* lat. *actio, -onis*].

acţiúne[2]**, acţiuni** f. titlu negociabil reprezentînd o fracţiune din capitalul unei societăţi economice, comerciale sau financiare; hîrtie de valoare care atestă proprietatea asupra unei astfel de fracţiuni: *un cuplet francez îl denunţa a fi luat acţiuni şi aur de la bancă.* CĂL.; **societate pe acţiuni,** întreprindere formată prin investiţii comune de capital: *legea relativă la societăţile pe acţii.* EM.; (fam.) **a-i creşte** (sau **a-i scădea) cuiva acţiunile,** a fi în ascensiune (sau în declin) din punct de vedere social sau economic; (şi: (înv.) **acţie**). [Din fr. *action,* germ. *Aktie*].

acú adv. v. **acum.**

acuafórte f. v. **acvaforte.**

acuamarín n. v. **acvamarin.**

acuarélă, acuarele f. **1.** vopsea, care se diluează cu apă, folosită în pictură: *cu tuş, acuarele şi cărbune, a făcut douăsprezece afişe.* GHEŢIE; **2.** pictură executată cu astfel de vopsea: *o acuarelă ne-a păstrat figura lui inteligentă închenăruită într-o imperceptibilă barbă.* CĂL.; (scris şi *aquarelă*); (şi: (înv.) **acvarelă**). [Din fr. ***aquarelle,*** it. ***acquarello***].

acuarelíst, ~şti, acuarelistă, ~e m., f. pictor de acuarele; (şi: (înv.) **acvarelist**). [Din fr. ***aquarelliste,*** it. ***acquarellista***].

acuáriu n. v. **acvariu.**

acuátic a. v. **acvatic.**

acufénă, acufene f. (med.) senzaţie auditivă patologică, fără excitant sonor exterior, sub forma unor zgomote sau vîjîituri, în urechi. [Din fr. ***acouphène***].

acufundá, acufúnd vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a face să intre sau a intra într-un lichid; a băga sau a intra la fund; a (se) cufunda; (fig.) *dumneata, care ştii legile, mai rău mă acufunzi.* CR.; **2.** (fig.; refl.) a se pierde, a dispărea; a se cufunda: *o stea albastră cade şi-n spaţiu s-acufundă.* AL. [***A³*** + ***cufunda***].

acufundát, ~ţi, acufundată, ~e a. (reg.) **1.** băgat la fund; adîncit, înfundat în adînc; **2.** (fig.) absorbit, cuprins: *laborioşii armeni* [erau] *acufundaţi cu totul în negoţul lor.* HASD. [V. ***acufunda***].

acuitáte, (rar) **acuităţi** f. **1.** însuşirea de a fi acut, violent, intens; ascuţime: *este copleşit de acuitatea durerii;* (p.ext.) *răsare substanţa metaforică de o acuitate şi palpabilitate aproape neverosimile.* BL.; **2.** (livr.) capacitate senzorială de a înregistra excitaţii foarte slabe; ascuţime; agerime: *boala aceasta febrilă dă pacientului o acuitate excesivă a simţurilor.* CĂL.; **3.** (rar) senzaţie, percepţie, impresie: *aceeaşi fetiţă are acuităţi tactile vecine cu voluptatea.* CĂL. [Din fr. ***acuité,*** lat. ***acuitas, -atis***].

aculeát, aculeate n. (la pl.) subordin de insecte prevăzute cu ac; (şi la sg.) insectă din acest subordin: *albinele sînt aculeate.* [Din fr. ***aculéates,*** lat. ***aculeatus***].

aculeifórm, ~i, aculeiformă, ~e a. care are formă de ac: *coniferele au frunze aculeiforme.* [Din fr. ***aculéiforme***].

aculeól, aculeoli m. (bot.) spin mic al unor plante. [Din fr. ***aculéol***].

aculeolát, ~ţi, aculeolată, ~e a. prevăzut cu aculeoli: *plantă cu tulpină aculeolată.* [Din fr. ***aculéolé***].

aculéu, aculei f. (livr.) spin, ghimpe. [Din lat. ***aculeus***].

acultură, aculturez vb. (tr.) a produce aculturaţia unui grup sau unui individ. [Din fr. ***acculturer***].

aculturál, ~i, aculturală, ~e a. lipsit de noţiunea de cultură; care este în afara culturii. [***A⁶-*** + ***cultural***].

aculturáţie, aculturaţii f. **1.** totalitate a transformărilor culturale suferite de un grup social aflat în contact cu un grup aflat pe o treaptă superioară de civilizaţie; **2.** adaptare a unui individ sau a unui grup la un nou mediu social şi cultural. [Din engl. ***acculturation,*** germ. ***Akkulturation***].

acúm adv. **1.** în acest moment; în timpul de faţă; în prezent: *acum pre toate acele persoane luminate din căruntele veacuri, ceaţa uităciunii i-au acoperit.* B.-DEL.; **acu-i acu,** acesta este momentul decisiv: *ei, Cătălin, acu-i acu ca să-ţi încerci norocul.* EM.; **de acum (încolo** sau **înainte**), începînd cu acest moment: *lasă, ticăloaselor, că vă voi dobzăla eu de acum înainte.* CR.; *de acum încolo toată încordarea lui merge spre ştiinţă.* CĂL.; **2.** în momentul, în epoca despre care este vorba; în acest timp: *acum se înteţeşte marea dispută ... între adepţii nominalismului şi aceia ai realismului.* BL.; **de pe acum,** încă din această vreme, epocă; chiar din acest timp: *era de pe acum un frecventator de saloane.* CĂL.; **3.** de data aceasta, în acest caz: *comisarul repetă manevra, întovărăşit acum de zece sergenţi.* GHEŢIE; **4.** în împrejurările actuale; în aceste condiţii: *aţi ajuns acum la modă de vă scot din letopiseţi.* EM.; **5.** înainte cu ...: *acum şasezeci de ani trecuţi, unde se pomeneau şcoli?* CR.; **6.** (indică un raport copulativ, într-o înşiruire de idei): *tată, atîta cer şi eu de la d-ta; acum, ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind, aceasta mă priveşte pe mine.* CR.; (şi: **acu, acuma,** (înv.) **acmu,** (reg.) **amu**). [Lat. ***eccum modo***].

acúma adv. v. **acum.**

acumetríe f. metodă sau tehnică de examinare medicală a funcţiei auditive cu ajutorul acumetrului. [Din fr. ***acoumétrie***].

acumétru, acumetre n. aparat cu ajutorul căruia se măsoară acuitatea auditivă. [Din fr. ***acoumètre***].

acuminát, ~ţi, acuminată, ~e a. (bot.) care se termină printr-un vîrf lung şi ascuţit: *frunze acuminate.* [Din lat. ***acuminatus,*** fr. ***acuminé***].

acumulá, acumulez vb. (tr.) **1.** a aduna treptat şi a reţine; a înmagazina, a strînge: *natura efectuează o selecţie, acumulînd variaţiunile în anume direcţii.* BL.; (refl.) *cunoaştem lumea, experienţa creşte, cunoştinţele se acumulează.* IBR.; **2.** a strînge bani, avere, bogăţie: *a acumula capital.* [Din fr. ***accumuler,*** lat. ***accumulare***].

acumulăre, acumulări f. **1.** acţiunea de a acumula şi rezultatul ei; adăugare treptată; îmbogăţire: *se constată în istorie fără îndoială şi o acumulare de observaţii strict empirice.* BL.; **2.** adunare, strîngere, colectare: *poetul a împrumutat metoda acumulării de nume antice şi aluzii mitologice.* CĂL.; **3.** (geol.) proces de depunere a materialului transportat de ape, vînturi sau gheţari: *în deltă are loc o permanentă acumulare;* **4.** cantitate (mare) de apă (strînsă în spatele unui baraj): *acumularea de la Bicaz; lac de acumulare;* **5.** parte dintr-un venit destinată lărgirii producţiei. [V. ***acumula***].

acumulát, ~ţi, acumulată, ~e a. adunat, reţinut, strîns, înmagazinat: *folclorul popoarelor conţine în orice caz o nepreţuită comoară de experienţe acumulate.* BL. [V. ***acumula***].

acumulatív, ~i, acumulativă, ~e a. care acumulează; care se bazează pe acumulare: *după maniera acumulativă, pentru o singură situaţie se invocă zeci de proverbe.* VIANU. [Din fr. ***accumulatif***].

acumulatór, acumulatoáre a. care strînge la un loc reţinînd; care adună; (subst. n.) *obiectele experienţei nu sînt simple şi nelimitate acumulatoare de determinaţiuni conceptuale.* BL. // n. (fiz.) aparat utilizat pentru înmagazinarea energiei (electrice): *am schimbat acumulatorul la maşină.* [Din fr. ***accumulateur***].

acumulăţie, acumulaţii f. (rar) acumulare, adunare: *acumulaţie enormă de indivizi aşteptînd de la capitalul claselor superioare întrebuinţarea braţelor lor.* EM. [Din germ. ***Akkumulation,*** fr. ***accumulation***].

acúmuşi adv. (înv.) acuşi: *acumuş pune amîndouă mînile pe evanghelie.* N.COSTIN. [***Acum*** + ***-şi***].

acuplă, acuplez vb. **1.** (tr.) a uni într-un ansamblu: *scriitorul preferă să adopte masca cinică, acuplînd tragicul şi trivialul.* VIANU; *a acupla cuvintele în frază;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) împerechea un mascul cu o femelă (în vederea reproducerii). [Din fr. ***accoupler***].

acupláj, acuplaje n. dispozitiv care realizează legătura şi transmite mişcarea între organele unei maşini; cuplă. [Din fr. ***accouplage***].

acuplăre, acuplări f. acţiunea de a (se) acupla. [V. ***acupla***].

acupresúră f. (med.) metodă terapeutică care constă în presarea sau masarea unor porţiuni ale tegumentului cu activitate biologică deosebită. [Din germ. ***Akupressur***].

acupunctór, acupunctori m. medic care practică acupunctura; acupuncturist. [Din fr. ***acupuncteur***].

acupunctúră f. metodă terapeutică de origine chineză, care constă în introducerea unor ace în anumite zone ale corpului; (fig.) *mirişte sub tălpile mele goale era un fel de acupunctură moldovenească.* VIERU. [Din fr. ***acupuncture,*** germ. ***Akupunktur***].

acupuncturíst, acupuncturişti m. acupunctor. [Din germ. ***Akupunkturist***].

acurát, ~ţi, acurată, ~e a. (înv.) **1.** lucrat cu îngrijire; îngrijit; **2.** exact, precis. // adv. **1.** chiar, întocmai; **2.** limpede, clar, existent. [Din germ. ***akkurat,*** it. ***accurato***].

acuratés n. v. **acurateţe.**

acuratáţă f. v. **acurateţe.**

acuratéţe f. grijă deosebită, exactitate, precizie: *toate părticelele acestei compuneri sînt lucrate cu o scrupuloasă acurateţă.* OD.; (şi: (înv.) **acurateţă, acurates**). [Din it. ***accuratezza,*** germ. ***Akkuratesse***].

acusmíe, acusmii f. (med.) halucinaţie auditivă. [Din fr. ***acousmie***].

acústic, ~ci, acustică, ~ce a. **1.** care ţine de auz, referitor la auz: *creierii sînt turburaţi numai de necontenita vibrare a nervilor acustici.* MAIOR.; *repudia licenţele poetice, rimele necomplete şi mai ales o teorie acustică.* CĂL.; **2.** care serveşte la producerea sau la transmiterea sunetelor: *aparate acustice;* **cornet acustic,** v. **cornet.** // f. **1.** ramură a fizicii care se ocupă cu studiul sunetelor; **2.** calitate (a unei săli) de a asigura o bună audiţie: *ţinea seama evident de acustica bolţilor.* CĂL.; *camera nu are acustică;* **3.** sonoritate, rezonanţă: *cutare odaie avea altar cu piano şi era de o acustică de grotă.* CĂL.; **4.** (rar) auz: *îşi puse mîna la urechi, ferindu-şi acustica de efectul acelor instrumente.* CĂL. [Din fr. ***acoustique,*** germ. ***akustisch, Akustik***].

acustícian, ~eni, acusticiană, ~ene m., f. specialist în acustică. [Din fr. ***acousticien***].

acúşa adv. v. **acuşi.**

acúşi adv. în curînd, îndată, imediat: *acuş avem să dăm peste o fîntînă cu apă dulce şi rece ca gheaţa.* CR.; (şi: (reg.) **acuşa, acmuşi**). [***Acu*** + ***-şi***].

acuşíca adv. (reg.) acum, în acest moment: *a plecatără acuşica toţi, zise servitoarea somnoroasă.* CAR. [***Acuşi*** + ***-ică***].

acuşór, acuşoare n. diminutiv al lui ac; ac mic. [***Ac*** + ***-uşor***].

acút, ~ţi, acută, ~e a. **1.** (rar) cu vîrf subţire; ascuţit: *Anna e anguloasă, cu nas acut.* CĂL.; **accent acut,** accent ascuţit; **2.** scos în evidenţă; pronunţat, pregnant, reliefat: *expresia populară apare insidios tocmai acolo unde spiritul criticului e mai acut.* CĂL.; **3.** intens, viu, puternic: *în regiunile atinse de un climat calvin, oamenii în general acordă un acut interes vocaţiunii practice.* BL.; **4.** (muz.) înalt, pătrunzător: *voce acută; sunete acute;* **5.** cu manifestări intense; violent: *senzaţiile erau tari, acute.* PETR.; *de cîteva zile, căpitanul suferea de o criză acută de reumatism.* GHEŢIE; *durere acută;* **6.** (fig.) pătrunzător, iscoditor: *avea un ochi acut pentru frumosul corporal şi idealiza în spiritul antic în acest sens.* CĂL.; **7.** ajuns în stare critică; cu caracter de criză şi cu evoluţie rapidă: *apendicită acută;* **abdomen acut,** v. **abdomen.** [Din lat. ***acutus,*** it. ***acuto,*** germ. ***akut***].

acutizá, pers. 3 **acutizează** vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni acut; a (se) intensifica: *efortul prelungit i-a acutizat durerea; reumatismul se acutizează în climat umed şi rece.* [***Acut*** + ***-iza***].

acutizáre, acutizări f. (rar) faptul de a (se) acutiza. [V. *acutiza*].

acutraménț n. îmbrăcăminte bizară, ridicolă, împopoțonată. [Din fr. *accoutrement*].

acutumánță, acutumanțe f. 1. obișnuire, adaptare (la un nou mediu); familiarizare (cu ceva); 2. (med.) insensibilizare a organismului la acțiunea unui medicament sau a unei otrăvi. [Din fr. *accoutumance*].

acuzá, acúz vb. (tr.) 1. a declara răspunzător, culpabil; a învinovăți, a culpabiliza: *toți l-au acuzat de o slăbiciune fără margine față de societățile primejdioase ale socialiștilor internaționali.* EM.; (p.ext.) *logica era adesea acuzată de a fi izvorul ereziilor.* BL.; (refl.) *mai mult mă acuzam pe mine, căci numai a mea era vina.* GHEȚIE; 2. a deferi justiției; a da în judecată; a pîrî; 3. a reproșa cuiva o greșeală, o acțiune sau o atitudine considerată condamnabilă; a imputa: *îl acuză că a mințit;* (p.ext.) *acuză soarta pentru toate necazurile sale;* 4. a servi ca dovadă a unei culpe; a dovedi vinovăția: *aceste fapte îl acuză;* 5. a arăta, a vădi; a manifesta: *bolnavul acuză dureri în zona abdominală.* [Din fr. *accuser*, lat. *accusare*].

acuzăbil, ~i, acuzabilă, ~e a. care poate sau merită să fie acuzat; condamnabil. [Din fr. *accusable;* cf. it. *accusabile*].

acuzáre, acuzări f. 1. acțiunea de a acuza; învinuire, învinovățire, acuzație; imputare: *această acuzare ar fi prea gravă pentru ca s-o facem cuiva.* EM.; **act de acuzare**, v. **act**; **punere sub acuzare**, v. **punere**; 2. (concr.) parte într-un proces care acuză pe cineva, deschizînd o acțiune juridică: *argumentele acuzării au fost imbatabile.* [V. *acuza*].

acuzát, ~ți, acuzată, ~e m., f. persoană pîrîtă sau inculpată (într-un proces): *propune o listă de subscripție pentru ajutorarea acuzaților săraci.* CĂL. [V. *acuza;* cf. fr. *accusé*].

acuzatív, acuzative n. 1. (la sg.) caz al declinării în care stau complementul direct, complementul indirect, complementele circumstanțiale și unele atribute: *numele atîrnătoriu de verb stă în acuzativ.* EM.; (adj.) *cazul acuzativ se construiește în limba română de obicei cu prepoziții;* **acuzativ cu infinitiv**, construcție sintactică specifică unor limbi (precum latina), echivalentă cu o completivă directă; 2. substantiv (sau altă parte de vorbire) care se află la acest caz: *acuzativele sînt legate de verb în română de obicei prin prepoziții.* [Din lat. *accusativus*, fr. *accusatif*].

acuzatór, ~i, acuzatoáre a. și m., f. (persoană) care acuză sau pîrăște pe cineva; (înv.) pîrîș: *asemenea acuzator nu merită nici un răspuns.* EM.; **acuzator public**, magistrat care susține acuzarea într-un proces penal; procuror. // a. care exprimă o acuzație: *arată spre Silion cu un gest acuzator.* VINEA. [Din fr. *accusateur*, lat. *accusator*, it. *accusatore*].

acuzatoriáli, ~i, acuzatorială, ~e a. (jur.) care are caracter de acuzare, referitor la acuzare; **procedură acuzatorială**, procedură judiciară prin care administrarea probelor revine părților, fără implicarea judecătorului. [Din engl. *accusatorial*].

acuzáție, acuzații f. 1. faptul de a acuza; învinovățire, învinuire, acuzare, pîră: *a formulat o acuzație împotriva lui;* 2. ceea ce se impută cuiva; faptă incriminată: *o ascultă palid, fără a rosti un cuvînt de reproș și cu atît mai puțin o acuzație.* GHEȚIE; *nu se bazează pe acuzații clare;* **a pune sub acuzație**, a învinui, a acuza; **a scoate de sub acuzație**, a dezvinovăți, a disculpa: *marele împărat scoate de sub acuzație pe mediocrii fii ai lui Felipe II.* CĂL. [Din lat. *accusatio, -onis*, fr. *accusation*].

acúză, acuze f. învinuire, acuzare: *se apără cu îndîrjire de acuza că ar face gnosticism.* BL. [De la *acuza;* cf. it. *accusa*].

aova- element de compunere cu semnificația „apă". [Din lat. *aqua*, fr. *aqua*].

acvacultúră f. 1. creștere a animalelor sau a plantelor acvatice (în scop comercial); 2. cultură a plantelor, fără pămînt, într-o soluție de săruri minerale. [Din fr. *aquaculture*].

acvafobíe f. (med.) hidrofobie. [*Aqua-* + *fobie*].

acvafórte n. procedeu de reproducere a unui desen printr-un clișeu gravat cu acid azotic pe o placă de cupru sau de zinc. // f. desen realizat prin acest procedeu: *este chipul mongolic, construit în liniile precise ale unei aqua-forte.* VIANU; (și: **acuaforte** scris și: [*aqua-forte*]). [Din it. *acquaforte*].

acvafortíst, ~ști, acvafortistă, ~e m., f. gravor în acvaforte. [Din it. *acquafortista*, fr. *aquafortiste*].

acvamarín n. varietate de beril de culoare albastră-verzuie, folosită ca piatră prețioasă: *ce inel fără pereche, ce frumos acuamarin ...!* EM.; (și: (înv.) **acuamarin**). [Din it. *acquamarina*].

acvanaút, ~ți, acvanaută, ~e a. și m., f. (persoană) care s-a specializat în scufundări marine. [Din fr. *aquanaut*].

acvanaútic, ~ci, acvanautică, ~ce a. care ține de acvanauți sau de scufundările marine, referitor la acvanauți sau la scufundările marine. [Din fr. *aquanautique*].

acvaplán, acvaplane n. planșă de lemn, remorcată de o ambarcațiune cu motor, cu ajutorul căreia se poate aluneca pe apă. [Din fr. *aquaplane*].

acvapianáre, acvaplanări f. fenomen de plutire, prin pierdere a aderenței la șosea, a unui automobil care se deplasează cu viteză mare pe un strat de apă. [*Acvaplan* + *-are;* cf. fr. *aquaplanage*, engl. *aquaplaning*].

acvarélă f. v. **acuarelă**.

acvarelíst m., f. v. **acuarelist**.

acvariofíl, acvariofili m. persoană care practică acvariofilia. [Din fr. *aquariophile*].

acvariofilíe f. creștere a peștilor de ornament și a plantelor acvatice (în acvariu). [Din fr. *aquariophilie*].

acvaríst, ~ști, acvaristă, ~e m., f. persoană care crește animale sau plante în acvariu. [Din germ. *Aquarist*].

acvarística f. 1. știința acvariilor; 2. pasiune pentru acvarii. [Din germ. *Aquaristik*].

acváriu, acvarii n. vas sau bazin cu apă în care se țin plante și animale acvatice vii: *japonezii pun la clocit în acvarii mari ouăle unui anume soi de pește.* SAD.; (și: (rar) **acuariu, acvarium**). [Din lat. *aquarium*].

acvárium n. v. **acvariu**.

acvastát, acvastate n. termostat pentru limitarea temperaturii într-un cazan de încălzire. [Din fr. *aquastat*].

acvátic, ~ci, acvatică, ~ce a. 1. care crește sau trăiește în apă: *se întoarse la ostrovul nostru cu aceleași ondulări line de dihanie acvatică.* SAD.; *convoiurile imense de paseri acuatice trec, primăvara, la poli și se întorc, toamna, spre ecuator.* SAD.; 2. care constă din apă; format din apă: *are deodată viziunea fantastică a universului acvatic.* CĂL.; *peștii trăiesc în mediu acvatic;* 3. care caracterizează apa, specific apei: *e un realist care se ascunde în refracția acvatică a cubismului.* CĂL.; (fig.) *marinarul bătrîn, întors pe uscat, devorat de chemările acvatice, pleacă din nou.* CĂL.; (și: (înv.) **acuatic**). [Din lat. *aquaticus*, fr. *aquatique*].

acvatíntă, acvatinte f. gravură realizată prin corodare cu apă tare, care imită desenul cu tuș. [Din it. *acquatinta*].

acvatipíe f. (poligr.) procedeu de tipar cu cerneluri de acuarelă. [Din germ. *Aquatypie*].

acvícol, ~i, acvicolă, ~e a. 1. care ține de acvicultură, referitor la acvicultură; 2. care trăiește în mediul acvatic. [Din fr. *áquicole*].

acvicultór, ~i, acvicultoáre m., f. persoană care se ocupă cu acvicultura. [Din fr. *aquiculteur*].

acvicultúră f. creștere a animalelor și a plantelor marine. [Din fr. *aquiculture*].

acvifér, ~i, acviferă, ~e a. care conține apă: *strat acvifer.* [Din fr. *aquifère*].

ácvilă, acvile f. 1. vultur (mare) (*Aquilla*): *după ce acvila s-a amistuit în stîncării, m-am întors.* SAD.; (fig.) *cine-i acvila ce cade? cine-i stînca ce se sfarmă? – este domnul României.* EM.; 2. figură simbolică reprezentînd un vultur; stemă ce conține o astfel de figură: *pe antice monumente am văzut ... acvila ce poartă crucea.* ALEX. [Din lat. *aquila*].

acvilídă, acvilide f. (la pl.) familie de păsări răpitoare de talie mare, al cărei tip este acvila; (și la sg.) pasăre din această familie. [Din fr. *aquilidés*].

acvilín, ~i, acvilină, ~e a. asemănător acvilei: *gîtul lui vînos și subțire... și chipul lui oacheș și acvilin erau de o singură culoare: sfeclie.* VINEA; **nas acvilin**, nas coroiat, încovoiat ca ciocul acvilei; **privire acvilină**, privire ageră, pătrunzătoare. [Din lat. *aquilinus*, fr. *aquilin*].

acvilizá, acvilizez vb. (rar; tr.) a transforma în acvilă, a da aspect, însușiri de acvilă: *abia în secolul nostru poeții Văcărești au acvilizat corbul și domnii de la 1821 încoace l-au substituit în marca țării.* EM. [*Acvilă* + *-iza*].

acvilón n. vînt de nord puternic; crivăț: *din văi cu turbăciune acvilonul se ridică.* NEGR. [Din fr. *aquilon*, lat. *aquilo, -onis*].

acvitanián, ~eni, acvitaniană, ~ene a. și n. (care ține de, care se referă la) ultimul etaj al oligocenului sau primul etaj al miocenului. [Din fr. *aquitanien*].

acvozitáte f. faptul de a conține (multă) apă, de a fi apos; conținut excesiv de apă. [Din fr. *aquosité*, lat. *aquositas, -atis*].

ad ácta adv. după fapte, după acțiuni: *chestiunea implicatului fundamental al conștiinței refuză să fie pusă ad acta și este încă departe de a fi istovită.* BL. [Cuv. lat.].

ad, aduri n. (înv.) iad, infern, gheenă: *tăria și puterea adului fu zdrobită.* VARL. [Din gr. mod. *Ádes*].

adactilíe, adactilii f. (med.) anomalie congenitală care constă în lipsa degetelor. [Din fr. *adactylie*].

adágheu n. v. **adagiu**.

adágio adv. (muz.) în tempo lent; încet. // n. arie executată lent. [Din it. *adagio*].

adágiu, adagii și (înv.) **adagiuri** n. sentință morală; maximă, aforism: *se zice adagheul „de pre unghia leului", adecă văzînd unghia leului, ce fiară să fie leul poți socoti.* CANT.; *este astăzi, din nenorocire, pentru spiritul uman un adagiu mort și îngropat.* CAR.; (și: (înv.) **adagheu**). [Din lat. *adagium*].

adamánt, adamante și (înv.) **adamanturi** n. (înv. și pop.) diamant. [Din sl. *adamantŭ*; cf. gr. mod. *adámas, -ántis*].

adamantín, ~i, adamantină, ~e a. 1. care are luciu, sclipiri (sau alte trăsături) de diamant; diamantin: *cerul începe să sclipească mai tare, apele devin adamantine.* CĂL.; 2. (fig.) care ține de epoca fericită a omenirii (din vremea lui Adam); adamic: *estetul nu-și poate reprima entuziasmul pentru ideea unei lumi adamantine.* CĂL.; 3. care produce smaltul dinților: *celule adamantine.* [Din fr. *adamantin*, lat. *adamantinus*].

adamantínă f. smalț al dinților. [Din fr. *adamantine*].

adamantinóm, adamantinoame n. (med.) tumoare dentară malignă. [Din fr. *adamantinome*].

adamáscă f. (înv.) damasc: *iar tu subt adamască ... sălbatic hoinăreşti.* NEGR. [Din rus. *adamaska*].

adámic, ~ci, adamică, ~ce a. referitor la Adam, propriu lui Adam; (p.ext.) foarte vechi: *trebuiesc suspectaţi de un păcat aproape mai grav decît cel adamic.* BL.; *timpuri adamice.* [Din fr. *adamique*, lat. *Adamicus*].

adamísm n. **1.** doctrină gnostică din primele veacuri ale creştinismului, ai cărei partizani obişnuiau să apară goi în locurile publice spre a sugera starea de inocenţă a lui Adam în vremea Facerii; **2.** (fig.) lipsă de îmbrăcăminte; goliciune: *am tras o pijama peste adamismul meu paradisiac şi m-am hotărît să urc.* VOIC. [Din fr. *adamisme*].

adamít, ~ţi, adamită, ~e m., f. eretic, adept al adamismului. [Din fr. *adamite*].

adamític, ~ci, adamitică, ~ce a. care ţine de adamiţi, referitor la adamiţi; propriu adamiţilor. [Din fr. *adamitique*].

adamsítă f. gaz de luptă lacrimogen, care irită plămînii, nasul şi ochii, provocînd strănut şi vărsături. [Din fr., engl. *adamsite*].

adáoge vb. v. adăuga.

adăogere f. v. adăugare.

adáos, adaosuri şi (înv.) **adaose** n. **1.** ceea ce se adaugă la ceva; ceva în plus; completare: *la mămăliga îi mai trebuie adaos; dacă e o vreme potrivnică, de nu poate prinde peşte, atunci scoate din traistă o ceapă.* SAD.; *revista capătă adausuri de ilustraţii bune.* CĂL.; (adv.) *nu vrei să facem schimb? ... – de mi-i da ceva adaos, poate să ţi-l dau?* CR.; (reg.) **a porni într-adaos,** a rămîne însărcinată: *fragi şi căpşune pentru cineva care pornise într-adaos.* CR.; **2.** anexă, supliment: *Cartea lui Meletie ... şi adaosele ce Dositheu ... au adunat* (a. 1691). GCR.; **3.** (înv.) mărire, creştere, dezvoltare: *apucatu-m-am şi eu a scrie începătura şi adaosul, mai apoi şi scăderea ... Moldovei.* UR.; (şi: **adaus**). [De la *adaoge*].

adaptá, adaptez vb. **1.** (tr.) a face să se potrivească, să corespundă la ceva; a potrivi: *adevăraţii luptători pentru progres sînt ... în stare să adapteze adevărul la gradul şi la felul de inteligenţă al celorlalţi.* MAIOR.; **2.** (tr.) a transforma, a modifica potrivit cerinţelor; a ajusta: *în adunările publice cu asistenţă eterogenă ... terminologia trebuie adaptată.* D.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) obişnui cu noi condiţii de existenţă, cu o nouă climă; a (se) aclimatiza: *coborîndu-se pe pămînt, s-a adaptat încetul cu încetul la viaţa acestui mediu.* BL.; *unele plante exotice au fost adaptate la noi;* **4.** (p. ext.; tr. şi refl.) a (se) deprinde, a (se) acomoda unor împrejurări, unor situaţii etc.: *acea parte a boierimii care a ştiut să se adapteze la noua stare de lucruri n-a suferit aproape nimic.* IBR.; **5.** (tr.) a modifica stilul, conţinutul unei opere literare pentru a fi redate într-un anumit mod: *s-a descoperit că e tradusă, însă adaptată, după o piesă a unui obscur scriitor francez.* IBR.; *a adapta un roman pentru film; realizatorul adaptează o piesă pentru radio;* **6.** (lingv.; tr.) a integra în altă limbă (efectuînd unele modificări): *împrumuturile din latina savantă sînt adaptate în limba română cu modificări minime.* [Din fr. *adapter,* lat. *adaptare*].

adaptábil, ~i, adaptabilă, ~e a. care se poate adapta; care poate fi adaptat: *Ştefan era un balcanic numaidecît adaptabil la cîmpia dunăreană.* CĂL. [Din fr. *adaptable*].

adaptabilitáte f. însuşirea de a fi adaptabil; posibilitate de a se adapta: *lipsa de adaptabilitate la unele necesităţi politice.* EM.; *adaptabilitatea ... este o însuşire nedezmînţită a vieţii.* BL. [Din germ. *Adaptabilität*].

adaptáre, adaptări f. **1.** acţiunea de a (se) adapta şi rezultatul ei; **2.** modificare, ajustare pentru a concorda, a se potrivi cu ceva: *împletirea experimentului cu teoria se face în spiritul unei adaptări reciproce.* BL.; **3.** deprindere a unui organism, a unui organ etc. cu condiţiile de existenţă: *organismele manifestă numai particularităţi în care organizarea şi adaptarea interferează în diverse proporţii.* BL.; **4.** modificare, transformare pentru a corespunde cu ceva: *am lăsat totuşi citaţiile neschimbate, pentru că adaptarea lor la ediţiile nouă mi-ar fi dat o muncă disproporţionată cu folosul cetitorilor.* IBR.; **5.** modificare a stilului, a conţinutului unei opere literare pentru a fi reprezentată pe scenă, la radio, într-un film etc.; **6.** (p.ext.) operă literară adaptată pentru teatru, radio, film etc.: *uneori adaptarea este mai valoroasă decît originalul;* **7.** integrare (cu unele modificări) în alt mediu; modificare în vederea integrării într-un nou mediu, într-o nouă structură: *spiritul critic ... a prezidat la adaptarea culturii în ţările române.* IBR.; **8.** (lingv.) proces prin care cuvintele de origine străină sînt integrate (prin unele modificări fonetice) în sistemul limbii care le primeşte: *englezismele ... demonstrează tocmai capacitatea de adaptare fonetică şi morfologică a limbii.* D. [V. *adapta*].

adaptát, ~ţi, adaptată, ~e a. **1.** transformat potrivit unor cerinţe sau unor împrejurări: *piesa adaptată funcţionează bine;* **2.** obişnuit cu noi condiţii de existenţă; aclimatizat: *plantele adaptate rămîn totuşi sensibile;* (subst.) *în lumea lor sînt nişte adaptaţi desăvîrşiţi, alcătuind o lume cu biruitori şi învinşi.* CĂL.; **3.** pregătit pentru a fi reprezentat pe scenă, la radio etc.: *romanul adaptat a fost o reuşită cinematografică.* [V. *adapta*].

adaptatív, ~i, adaptativă, ~e a. **1.** care se poate adapta; adaptiv; **2.** care ţine de adaptare, referitor la adaptare: *o asemenea tendinţă de afirmare implică şi o anume rezervă faţă de adaptare sau o anume sfială adaptativă.* BL. [Din fr. *adaptatif*].

adaptatór, adaptatori m. (rar) persoană care adaptează o operă literară într-o altă cultură, pentru alt gen artistic etc.: *este interesantă prefaţa adaptatorului.* CĂL. [*Adapta* + *-tor*].

adaptáţie, adaptaţii f. (rar) adaptare; (şi: (înv.) **adaptaţiune**). [Din fr. *adaptation*].

adaptaţionísm n. curent evoluţionist care explică toate fenomenele biologice prin procese de selecţie naturală. [Din fr. *adaptationisme*].

adaptaţiúne f. v. adaptaţie.

adaptív, ~i, adaptivă, ~e a. **1.** care se adaptează (uşor); adaptativ; **2.** care ţine de adaptare: *mobilitate adaptivă.* [Din engl. *adaptive*, germ. *adaptiv*].

adaptór, adaptoare n. dispozitiv care permite folosirea unui aparat, unei piese etc. în alte condiţii decît cele prevăzute prin construcţie. [Din fr. *adapteur*].

adăt n. ansamblu de legi nescrise, obiceiuri şi tradiţii la popoarele musulmane. [Din it. *adat*].

adaúge vb. v. adăuga.

adáus n. v. adaos.

adaxiál, ~i, adaxială, ~e a. orientat, curbat spre linia axială. [Din fr. *adaxiale*].

adălmáş n. v. aldămaş.

adămăn vb. v. ademeni.

adămănă vb. v. ademeni.

adămănéz vb. v. ademeni.

adămăní vb. v. ademeni.

adăogă vb. v. adăuga.

adăogăre f. v. adăugare.

adăogí vb. v. adăuga.

adăogíre f. v. adăugare.

adăosătúră, adăosături f. (înv.) **1.** adăugare; creştere: *a chinurilor mă turbură adăusătură.* DOS.; **2.** (concr.) ceea ce a fost adăugat, alipit (la un text): *adăosăturile basnelor, carile acel Misail şi ... Simeon din tivda lor le-au scornit.* CANT. [*Adaos* + *-ătură*].

adăosúră, adăosuri f. (înv.) adăugare, creştere, mărire: *adăosurile scîrbelor ce-l supărară 9 ai, nu le-au băgat samă.* DOS. [*Adaos* + *-ură*].

adăoşág, adăoşaguri n. (înv.) impozit suplimentar, perceput în epoca fanariotă. [*Adaos* + *-şag*].

adăpá, adáp şi (pop.) **adắp** vb. **1.** (tr.) a da unui animal apă de băut: *împlură scocurile ... oile să le adape.* PALIA; *fiul paşei din Ianina un cal negru-n rîu adapă.* COŞB.; **2.** (p.ext.; tr.) a da să bea: *pă domni şi boieri care jupesc pă bietul ţăran iau la sine dracii măcelari ... în loc de apă cu fiere mult amară îi adapă.* B.-DEL.; (fig.) *îl adăpă din nemărginita ei bunătate.* SAD.; **3.** (refl.) a bea apă; a-şi potoli setea: [capra] *venea ... spre a se adăpa la apele cele limpezi ale fîntînii.* ISP.; (fig.) *tineretul ... rîvnea să se adape la izvoarele ştiinţei.* SAD.; **4.** (tr.) a uda, a stropi, a umezi: *cu sudori adăp pămîntul, cîştig hrana cu dureri.* ALEX.; (refl.) *de nu s-ar adăpa pămîntul de multe ori cu ploaia ce deştinge de in ceriu, n-ar fi răsărit ierbi.* COR.; **5.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) potoli, a (se) răcori (cu); a (se) hrăni (cu); a (se) pătrunde (de): *ei şoptesc ... şi-astupă gura, cînd cu gura se adapă.* EM.; *s-a adăpat cu principii sănătoase.* [Lat. *adaquare*].

adăpáre, adăpări f. acţiunea de a (se) adăpa: *să fie curgerea apelor în oraş cu toată îndestularea, spre adăparea tuturor* (a. 1806). URIC. [V. *adăpa*].

adăpát n. faptul de a (se) adăpa: *cînd era la adăpatul vacilor, fetele se întreceau să-i dea pricină de vorbă.* ISP. [V. *adăpa*].

adăpătoáre, adăpători f. loc amenajat pentru adăparea animalelor; (spec.) jgheab cu apă pentru adăpat: *scotea* [apă], *pînă împlea adăpătorile, ca să-şi adape oile.* DOS. [*Adăpa* + *-ătoare*].

adăpătúră, adăpături f. (înv.) udare, stropire: *socotind ... Trăian, ca un nărocit hultuitoriu ..., că la răsad ca acesta, adăpătură un puhoiu de sînge ca acela să se fi cuvenit.* CANT. [*Adăpa* + *-ătură*].

adăpóst, adăposturi şi (reg.) **adăpoáste** n. **1.** loc sau construcţie care apără, care protejează (de soare, de vînt, de ploaie etc.): *oamenii stăteau tăcuţi, în singurătatea cîmpiilor, în adăpostul şubred, plin de fum şi de umbră.* SAD.; (fig.) *în ungherul unor crieri şi-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri.* EM.; **a pune la adăpost,** a adăposti, a proteja: *mă punea la adăpost de griji pentru următoarele zile.* GHEŢIE; **2.** casă, cămin: *dar eu, ce fac tocmai acum la bătrîneţe, fără leac de adăpost?* CR.; **3.** loc de azil, de refugiu: *cucoana, cu bunătatea dumisale, îţi dă adăpost şi posmagi.* CR.; **4.** (mil.) construcţie (subterană) specială pentru protecţia împotriva mijloacelor de nimicire ale inamicului: *în instituţii, funcţionarii coborau în adăposturi.* GHEŢIE; *adăpost antiaerian;* **5.** (fig.) protecţie, ocrotire: *de multe ori, subt adăpostul zidurilor acestora, urzeam comploturi.* NEGR.; **la adăpost,** în siguranţă: *te pun la adăpost despre orice neajunsuri.* OD.; **6.** (înv.) port, radă: *lîngă adăpostul vaselor.* BIBLIA. [Lat. *ad appos(i)tum*].

adăpostă vb. v. adăposti.

adăposteálă, adăposteli f. (înv.) **1.** loc de odihnă, de refugiu; loc ferit, adăpost: *am şezut la ... adăposteală bună, ca să mă însănătoşez.* DOS.; *corabiia întreagă şi făr' de nici o vătămare au ajuns la adăposteală.* ANTIM; **2.** (fig.) protecţie, ocrotire: *Sfînta cruce iaste adăposteală celor vivoriţi de furtuni.* VARL. [*Adăposti* + *-eală*].

adăpostí, adăpostesc vb. **1.** (tr.) a pune la adăpost, la loc sigur: *e dreptul meu să adăpostesc pe oricine îmi place.* GHEŢIE; *n-avea destule grajduri ... unde să-şi adăpostească atîta sumedenie de vite.* ISP.; **2.** (refl.) a găsi adăpost, refugiu; a se

aşeza (să locuiască) într-un loc (ferit): *ajunse seara într-un sătuleţ unde se adăposti.* BĂLC.; (fig.) *cîteva căsuţe albe se adăpostesc la umbra brazilor cari l-au văzut înălţîndu-se.* RUSSO; (şi: (reg.) **adăposta**). [*Adăpost* + *-i*].

adăpostíre, adăpostiri f. 1. acţiunea de a (se) adăposti şi rezultatul ei; 2. punere la adăpost; apărare, ocrotire: *pentru adăpostirea lor ... zidi ... şi un turn de piatră.* NEGR.; 3. adăpost, azil, refugiu: *îl ucise un săcui la care ceruse adăpostire.* BĂLC. [V. *adăposti*].

adăpostít[1] n. (rar) adăpostire: *construcţie pentru adăpostit în caz de ploaie.* [V. *adăposti*].

adăpostít[2]**, ~ţi, adăpostită, ~e** a. aflat, pus la adăpost; protejat: *ea era departe de ei şi bine adăpostită.* SAD. [V. *adăposti*].

adăpostítor, ~i, adăpostitoáre a. care adăposteşte, fereşte: *jungla de sălcii şi răchite adăpostitoare de stupii albinelor sălbatice.* VOIC. [*Adăposti* + *-tor*].

adăstă, adăst vb. (înv.) 1. (tr.) a aştepta, a sta să vină, să se producă: *adăsta a lui Dumnedzeu lungă rebdare.* COD.VOR.; *seara să ne adaste cu o vatră de jar.* VOIC.; (absol.) *apoi, fără să mai adaste ..., îşi strînse sculele şi le rîndui la ascunzătoarea lor obişnuită.* SAD.; 2. (fig.; intr.) a întîrzia, a zăbovi; a se opri: *fenomenul istoric în preajma căruia vrem să adăstăm se cheamă Leonardo da Vinci.* BL. [Lat. *adastare*].

adăstáre, adăstări f. (înv.) 1. faptul de a adăsta; aşteptare: *această sală ... slujea întotdauna ca loc de adăstare pentru cei ce voiau să intre la chiliile neamului domnesc.* OD.; 2. (fig.) zăbovire, oprire: *adăstarea în preajma fenomenelor originare lămureşte în bună parte dimensiunile spiritului.* BL. [V. *adăsta*].

adătiu n. v. adet.

adăugă, adáug vb. 1. (tr.) a pune în plus (pe lîngă altele): *scumpul cumpără stafide şi cere să-i adaoge piper.* PANN; 2. (tr. şi refl.) a (se) alătura, a (se) alipi, a (se) reuni la ceva: *să nu adaugă-se ţie scaunul fărălegiei.* COR.; *în murmure stranii semite m-adaug şi eu în convoi.* BAC.; 3. (înv.; refl.) a se asemăna, a se socoti la fel: *şi omul în cinste nu cunosc adauge-se viteei neînţelepte şi podobi-se lor.* COR.; 4. (înv.; tr.) a anexa, a încorpora (un teritoriu); (absol.) *romanii la împărăţia sa au adaos.* CANT.; 5. (tr.) a continua, a nu întrerupe (ceea ce a început să spună): *scoţînd din sîn un inel ..., i-l dete, mai adăogînd a zice, că inelul are darul.* ISP.; 6. (tr.) a zice, a relata în continuare; a mai spune: *am mai adăogi o vorbă, fără a ne preocupa mult de căutătura de dispreţ.* EM.; 7. (reg.; tr.) a agonisi, a dobîndi; 8. (înv.; tr.) a spori, a înmulţi: *cine din voi va putea să-şi adaogă statul său cu un cot?* VARL.; (absol.) *note ... care adaogă la meritul cărţii.* MAIOR.; 9. (înv.; refl.) a creşte, a se mări: *ploaia, în loc să contenească, se adăogea.* DRĂGHICI; 10. (înv.; tr.) a face în plus, a face mai mult: *am socotit, nu voiu adaoge a mai blăstăma pămîntul pentru lucrurile oamenilor.* DOS.; (şi: (pop.) **adăugi, adăoga, adăogi,** (înv. şi reg.) **adauge, adaoge**). [Lat. *adaugere*].

adăugáre, adăugări f. 1. faptul de a (se) adăuga; 2. punere în plus; suplimentare: *lucrurile pe care le scrii sînt susceptibile de unele ameliorări, de adăugiri sau de rezecţii.* GHEŢIE; *utilizarea cărţii este facilitată prin adăugarea unui indice;* 3. alăturare, alipire la ceva: *numărul lor s-a înmulţit prin adăogirea tinerei neveste.* MAT.; 4. (înv.) creştere, mărire; înmulţire: *pentru adaogerea, iară nu pentru scăderea puterilor firii.* CANT.; (şi: (pop.) **adăugire, adăogare, adăogire,** (înv.) **adaogere**). [V. *adăuga*].

adăugí vb. v. adăuga.

adăugíre f. v. adăugare.

adăugít, ~ţi, adăugită, ~e a. care a fost mărit, suplimentat, completat (cu elemente noi): *ediţia adăugită a Dicţionarului lui Şăineanu.* [V. *adăugi*].

adăvăsí vb. v. adevăsi.

addénda f. pl. adaos la o lucrare (ştiinţifică), cuprinzînd note, texte, diagrame etc. [Cuv. lat.].

addolcéndo adv. (muz.) îndulcind. [Cuv. it.].

addoiorándo adv. (muz.) cu durere, cu tristeţe. [Cuv. it.].

adeátiu n. v. adet.

adécă adv. v. adică.

adécăle adv. v. adicălea.

adécălea adv. v. adicălea.

adécăte adv. v. adicătelea.

adécătele adv. v. adicătelea.

adécătelea adv. v. adicătelea.

adécătilea adv. v. adicătelea.

adecuă vb. v. adecva.

adecuáre f. v. adecvare.

adecuát a. v. adecvat.

adecuáţie f. v. adecvaţie.

adecvă, adecvez vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni adecvat: *espresia celor cugetate va fi adecuată cu materialul cugetat.* EM.; (şi: (înv.) **adecua**). [De la *adecvat*].

adecvăre, adecvări f. faptul de a (se) adecva; (şi: (înv.) adecuare). [V. *adecva*].

adecvát, ~ţi, adecvată, ~e a. 1. care este potrivit, corespunzător unui scop, unei întrebuinţări, unei situaţii: *noi căutăm pentru ideile noastre cuvîntul cel mai adecvat ce se poate.* EM.; (adv.) *mitul converteşte misterele existenţei, dacă nu adecvat, totuşi în chip pozitiv, prin figuri care satisfac prin ele însele.* BL.; 2. care reflectă, care redă în mod corect ceva; exact: *ne-am lipsi adeseori de înţelegerea adecvată a textelor poetice.* VIANU; (şi: (înv.) **adecuat**). [Din lat. *adaequatus*, fr. *adéquat*].

adecváţie, adecvaţii f. faptul sau însuşirea de a fi adecvat; adecvare: *deşi categoriile spiritului sînt privite ca apriori, li se atribuie totuşi o corespondenţă cu realul însuşi pînă la o perfectă adecvaţie.* BL.; (şi: (înv.) **adecuaţie**). [Din fr. *adéquation*].

adecvaţionál, ~i, adecvaţională, ~e a. (rar) adecvat, potrivit: *arta redă absolutul, misterele, în convertiri adecvaţionale, miraculoase şi fără de greş.* BL.; (adv.) *în artă, omul ar izbuti să întruchipeze adecvaţional absolutul ca idee.* BL. [*Adecvaţie* + *-onal*].

adefagíe f. (med.) poftă exagerată de mîncare; bulimie. [Din fr. *adéphagie*].

adelfíe, adelfii f. (bot.) concreşterea a două sau mai multe organe (stamine, ramuri). [Din fr. *adelphie*].

adelfogamíe, adelfogamii f. (biol.) 1. unire a două organe sau celule generate de acelaşi individ; 2. copulare a celulelor fiice. [Din fr. *adelphogamie*].

ademeneăiá, ademeneli f. îndemnare; ispitire, ademenire. [*Ademeni* + *-eală*].

ademení, ademenesc vb. 1. (tr.) a atrage prin calităţi, prin promisiuni etc.: *întru alegerea de stăpînire cumva doar să nu vă desmînte sau să vă adămănească o numire.* B.-DEL.; *te ademenise numai cu vorbe dulci.* AL.; 2. (tr.) a supune unei atracţii, unei ispite; a ispiti, a momi: *cu jurămînturi ... i-au ademenit ..., de au lăsat calea spre Tighinea.* N.COSTIN; 3. (tr. şi refl.) a amăgi, a înşela: *averea ademeneşte pe om.* OD.; *nu te-ademeni cu asemine idei.* AL.; 4. (tr.) a determina (prin înşelăciune) să întreţină relaţii sexuale; a seduce: *Don Juan ademenise femei şi zvîrlise banii în petreceri.* CĂL.; 5. (tr.) a convinge (uzînd de un şiretlic); a determina: *le ademeneşte să vîre mîinile într-o despicătură de plop.* CĂL.; 6. (tr.) a tenta, a atrage: *am fi într-adevăr ademeniţi a crede că mişcarea e factice.* EM.; 7. (fig.; tr.) a capta, a captiva: *rar o problemă care să fi ademenit patima iscoditoare a filosofilor mai mult decît aceea a categoriilor.* BL.; 8. (rar; refl.) a se minuna, a se încînta: *stătea pe loc, s-ademenea, cuprins de admirare.* AL.; (şi: (reg.) **ademini, adimeni, adămăni, adămăna,** (prez. ind.: **adăman** şi **adămănez**)). [Cf. magh. *adomány*].

ademeníre, ademeniri f. 1. acţiunea de a ademeni şi rezultatul ei: *metoda este în general ademenirea de oameni în vîrstă şi bogaţi.* CĂL.; 2. atragere (amăgitoare); ispitire, momire: *în cartea sorţii a fost scris ca să fim împesuraţi de mreaja ademenirilor de dinafară şi a vanităţii dinlăuntru.* EM.; 3. (concr.) mijloc, faptă, vorbă prin care se ademeneşte; atracţie: *unirea românilor cu biserica Romei a fost iniţiată prin ademeniri şi promisiuni.* BL.; 4. (rar) încîntare, admiraţie: *pe-o culme discul lunii o fantasmă zărisem şi plin de-ademenire în faţă mă oprisem.* AL. [V. *ademeni*].

ademenít[1] n. faptul de a ademeni; atragere (prin înşelăciune): *dacă ar fi rămas numai în nădejdea lui, ar fi dus, sărmanele ... dorul ademenitului.* C.L. [V. *ademeni*].

ademenít[2]**, ~ţi, ademenită, ~e** a. 1. atras, ispitit, momit; 2. care este victimă a infracţiunii de seducţie; sedus; 3. (rar) încîntat, fermecat, vrăjit: *Petre-Majă-adimenit din somn dulce s-a trezit.* AL. [V. *ademeni*].

ademenitór, ~i, ademenitoáre a. 1. care ademeneşte; tentant, atrăgător, ispititor: *aceste studii erau pentru mine ... adimenitoare.* OD.; 2. care recurge la ademeniri pentru a atrage; care ispiteşte uzînd de anumite mijloace: *amorul ni se arăta ca un inamic..., în loc să ia dulcile înfăţişări ale ademenitorului Cupidon.* PAP.-B.; 3. care seduce; seducător: *prin cămaşa subţire, formele femeii se întrezăreau mai ademenitoare.* REBR.; (subst.) *ei aparţin speţei clasice a recilor ademenitori de femei.* CĂL. [*Ademeni* + *-tor*].

ademení vb. v. ademeni.

adempţiúne, adempţiuni f. (rar) luare în posesie sau acceptare a unui beneficiu. [Din fr. *ademption*].

adenálgic, ~ci, adenalgică, ~ce a. care ţine de adenalgie, referitor la adenalgie. [Din fr. *adénalgique*].

adenalgíe, adenalgii f. (med.) durere localizată în ganglioni. [Din fr. *adénalgie*].

adeníe, adenii f. (med.) adenită cronică cu ganglionii măriţi. [Din fr. *adénie*].

adenítă, adenite f. (med.) inflamaţie a ganglionilor limfatici, produsă de o infecţie microbiană. [Din fr. *adénite*].

adenoblást, adenoblaste n. (biol.) celulă embrionară din care se dezvoltă ţesutul glandular. [Din fr. *adénoblaste*].

adenocarcinóm, adenocarcinoame n. (med.) tumoare canceroasă epitelială, pornită dintr-o glandă. [Din fr. *adénocarcinome*].

adenocíst, adenociste n. (anat.) membrană celulară care înconjoară o glandă. [Din fr. *adénokyste*].

adenofibróm, adenofibroame n. (med.) tumoare benignă, formată din ţesut glandular şi din ţesut conjunctiv. [Din fr. *adénofibrome*].

adenoflegmón, adenoflegmoane n. (med.) inflamaţie supurativă a unui ganglion limfatic sau a unei glande. [Din fr. *adénophlegmon*].

adenográmă, adenograme f. examen citologic al produsului punctiei unui ganglion. [Din fr. *adénogramme*].

adenoíd, ~zi, adenoidă, ~e a. care are aspect de ţesut glandular; **vegetaţie adenoidă,** polip. [Din fr. *adenoïde*].

adenoidísm n. (med.) tulburare în dezvoltarea copilului cauzată de infecţia vegetaţiilor adenoide. [Din fr. *adénoïdisme*].

adenoidítă, adenoidite f. (med.) inflamaţie a ţesutului glandular din zona faringelui, frecventă la copii. [Din fr. *adénoïdite*].

adenóm, adenoame şi **adenomuri** n. (med.) tumoare benignă a unei glande. [Din fr. *adénome*].

adenomectomíe, adenomectomii f. (med.) extirpare a unui adenom. [Din fr. *adénomectomie*].

adenomegalíe, adenomegalii f. (med.) hipertrofie a ganglionilor limfatici. [Din fr. *adénomégalie*].

adenomióm, adenomioame n. (med.) tumoare benignă formată din ţesut glandular şi mulscular neted. [Din fr. *adénomyom*, engl. *adenomyoma*].

adenopatíe, adenopatii f. boală a glandelor sau a ganglionilor limfatici. [Din fr. *adénopathie*].

adenosarcóm, adenosarcomuri şi **adenosarcoame** n. (med.) tumoare malignă a ţesutului glandular şi conjunctiv. [Din fr. *adénosarcome*].

adenotomíe, adenotomii f. (med.) extirpare a unei glande sau a unui ganglion. [Din fr. *adénotomie*].

adépt, ~ţi, adeptă, ~e m., f. **1.** (rar) persoană iniţiată în secretele unei doctrine ezoterice, în secretele unei arte etc.: *adepţii deţineau tainele alchimiei;* **2.** persoană care aderă la o teorie, la o doctrină etc.; persoană care împărtăşeşte opiniile cuiva; partizan: *în Rusia, comunismul are o mulţime de adepţi.* EM.; *povestea aceasta dramatizează doar cearta seculară ce s-a iscat între adepţii unuia şi ai celuilalt.* BL. [Din fr. *adepte,* lat. *adeptus*].

aderă, adér şi (înv.) **aderez** vb. (intr.) **1.** a fi strîns lipit de ceva (şi a nu se desprinde); a se lipi, a se prinde strîns de altceva: *scoarţa acestui copac aderă la lemn; folia aderă la suprafeţe metalice;* (p. ext.) *reflecţia generală aderă parcă mai adînc la impresia directă.* VIANU; **2.** a împărtăşi opinia cuiva; a se alătura unui partid, unei mişcări, unei ideologii etc. (dîndu-şi adeziunea): *Eliad ... a aderat la redacţiunea lui Nicu Bălcescu.* GHICA; *ministeriul cel nou a aderat dintru început, prin programa lui, la soluţiunea acestei majorităţi.* EM. [Din fr. *adhérer,* lat. *adhaerere*].

aderáre, aderări f. **1.** acţiunea de a adera; lipire, prindere de ceva: *aderarea furnirului la suprafaţa scîndurii;* **2.** alăturare, alipire la o mişcare, la o ideologie, la o acţiune etc.: *în aderarea la unirea cu biserica Romei ..., episcopii uniţi nu desluşeau nici o primejdie pentru poporul român.* BL. [V. *adera*].

aderát, ~ţi, aderată, ~e a. **1.** care este lipit, prins: *bandă aderată;* **2.** care s-a raliat, s-a alăturat la ceva. [V. *adera*].

aderént, ~ţi, aderentă, ~e a. care aderă; care se ţine strîns lipit; care se lipeşte strîns: *membrană aderentă;* (p. ext.) *comunicarea artistică este... atît de intim aderentă cu agentul ei, încît în ea îl întrezărim pe el.* VIANU. // m., f. persoană care s-a alăturat unui partid, unei mişcări etc.; persoană care a adoptat o concepţie, o teorie, o ideologie etc.; partizan: *ideile democratice şi chiar republicane cîştigau din zi în zi aderenţi şi partizani.* GHICA. [Din fr. *adhérent,* lat. *adhaerens, -ntis*].

aderénţă, aderenţe f. 1. faptul de a adera, de a se ţine strîns de ceva; stare a corpurilor care se ating şi sînt greu de separat: *cleiul permite o bună aderenţă a suprafeţelor;* **2.** (med.) (ţesut fibros apărut în urma unei infecţii care realizează o) unire a două organe în mod normal separate: *aderenţe pulmonare;* **3.** (tehn.) forţă care menţine alăturate două corpuri aflate în contact: *aderenţa pneurilor la suprafaţa carosabilă;* **4.** legătură, conexiune, raport: *la multe din aceste elemente nu mai avem nici o aderenţă spirituală.* BL.; *logicul ... e presupus ca fictiv sau fără aderenţe cu realul.* BL. [Din fr. *adhérence,* lat. *adhaerentia*].

adés adv. v. adesea.

adése adv. v. adesea.

adésea adv. de multe ori; în repetate rînduri; adeseori, des: *doamna Genoveva cugeta ades la situaţia ei tragică.* SAD.; *se susţine adesea că nu e permis a se experimenta pe baza unei păreri anticipate.* BL.; (cel sau, rar, cele) **mai adesea,** în mod obişnuit, de obicei: *în dosul acestor vagi particule interogative se ascund, cele mai adesea, idei mai concrete.* BL.; *ei sînt fără putere în societate, uneori săraci, mai adesea detracaţi şi abjecţi.* CĂL.; (şi: (pop.) **ades,** adese). [*A*[3] + ***des***].

adéseori şi **adeseóri** adv. adesea: *cine apuca a se duce pe atunci într-o parte a lumii adeseori dus rămînea pănă la moarte.* CR.; **foarte adeseori,** în mod obişnuit, de obicei: *din pricina asta ei foarte adeseori se sfădeau.* MAT. [***Adesea*** + ***ori***].

adét, adeturi n. (înv.) **1.** dare, impozit; taxă vamală: *dacă-mi plăteam birul şi-adetul la stăpîn, nu mai aveam pricină.* NEGR.; **2.** obicei, datină: *cer voie ... a-şi urma adetul breslei lor, adecă să se adune la un loc* (a.1801). URIC.; (şi: **adătiu, adeatiu**). [Din turc. *âdét* „obicei, datină"].

adevăr, adevăruri n. **1.** caracterul, însuşirea de a fi adevărat; corespondenţă cu realitatea, cu faptele; exactitate: *fenomenele ... să confirme adevărul calculelor sale.* BĂLC.; *adevărul istoric e cu totul secundar, însă cînd el se împacă cu creaţia opera capătă o valoare instructivă ce nu se poate desconsidera.* CĂL.; (întărit prin determinări) *singură Carla putea să mă liniştească prezentîndu-mi adevărul adevărat.* GHEŢIE; *i-a prezent adevărul gol-goluţ;* (log.) **valoare de adevăr,** proprietate a unei variabile de a fi adevărată sau falsă; **2.** propoziţie, enunţ care exprimă conformitatea unei idei cu obiectul vizat: *adevărurile matematice;* **3.** ceea ce este conform cu realitatea; ceea ce este în fapt: *Robinson i-au mărturisit adevărul.* DRĂGHICI; (întărit prin *curat* sau *adevărat*) *eu ţi-am spus curatul adevăr.* ISP.; *adevărul adevărat e că are două mari slăbiciuni.* PETR.; **4.** cunoştinţă sigură (apreciată ca avînd valoare); concordanţă între cunoştinţe şi realitate: *marile vocaţii investigatoare au fost totdeauna însoţite de voinţa dîrză de a descoperi adevărul.* CĂL.; **într-adevăr** sau **cu (sau în) adevăr,** în realitate, sigur: *în adevăr, la cîţiva paşi înaintea calului zăresc o mogîldeaţă mică.* CAR.; (înv.) **cu adevăr,** cu adevărat: *fu cu adevăr un om în veci memorabil.* OD.; **5.** ceea ce există; ceea ce are valoare, realitate: *adevărul e că ştiinţele specializate au luat, după Aristotel, un avînt mai mult în sens descriptiv, clasificator.* BL.; **6.** imitare exactă, reproducere fidelă a realităţii (într-un tablou); asemănare: *portret de un mare adevăr;* **7.** sinceritate, bună-credinţă: *în spusele lui este mult adevăr;* **8.** dogmă a unei religii: *adevărurile credinţei creştine.* // adv. (înv.) cu adevărat; în realitate: *la ceriu de vom strînge, atunce adevăr afla-ne-vom bogaţi.* COR.; *adevăr, şi noi oameni sîntem şi am putut şi greşi.* N.TEST. // a. (înv.) adevărat, autentic: *închinătorii cei adeveri să vor închina părintelui.* VARL.; *înveţi dogme, care nice-o minte le cuprinde, obiceiuri afară de fire şi crezămînturi sfinte însă nice-o ştiinţă-adevară.* B.-DEL.; (subst. f.) *să să arate în toată lumea adevara şi credinţa învierei.* VARL.; *ţi-ai trimisu-ţ, Doamne, mila ş-adevara de mi-ai curăţît ponosul şi ocara.* DOS. [Lat. ***ad de verum***].

adevărá vb. v. adeveri.

adevăráre f. (înv.) adevăr, realitate, existenţă adevărată: *ai văzut o nălucire, iară nu adevărare.* DOS. [V. *adevăra*].

adevărát, ~ţi, adevărată, ~e a. **1.** care corespunde cu realitatea, cu faptele; autentic, real, veritabil: *nimeni nu căutase pe adevăratul criminal.* C.; (adv.) *o istorie adevărat naţională ne lipseşte.* BĂLC.; **cu (sau de) adevărat,** cu siguranţă, sigur: *cu adevărat asemine vin nu băuse de cînd era.* NEGR.; **de-adevăratelea,** sigur, în realitate: *mi-am dat seama că nimic n-a existat de-adevăratelea.* GHEŢIE; **2.** care corespunde tuturor exigenţelor; în toată puterea cuvîntului; netăgăduit: *Kogălniceanu face adevărată critică teatrală.* CĂL.; *e o femeie distinsă, plină de fineţe, o adevărată doamnă.* GHEŢIE; (adv.) *vei dobîndi şi alte alcătuiri, însă nu de şagă, ci serioase şi adevărat eroice.* B.-DEL.; **3.** conform cu adevărul; aşa cum este în realitate: *nu toate ce se află scrise sînt ş-adevărate.* B.-DEL.; (adv.) *spune-mi, bade, adevărat, pentru cine m-ai lăsat?* POP.; **4.** just, corect, drept: *a urmat calea cea adevărată în viaţă;* (adv.) *adevărat, nu e nici o asemănare între voi doi.* NEGR. [V. ***adevăra***].

adevărátate f. (înv.) adevăr, existenţă adevărată: *pre mulţi întoarsără spre cunoştinţă adevărătăţii cu minunea aciasta.* DOS. [***Adevăr*** + *-ătate*].

adevărătúră, adevărături f. (înv.) **1.** mărturie, dovadă: *să veţi afla ceva greşit pre a ceriului Domnu, cum că el fie adevărătură că nu e cu voia noastră acea greşală.* PALIA; **2.** revelaţie, inspiraţie divină: *eu de-aciia mă duş pre-o adevărătură şi mă grăia cu nuşii de în evanghelie.* COR. [***Adevăra*** + *-tură*].

adevăsí, adevăsesc vb. (înv. şi reg.; tr.) **1.** a risipi (cheltuind), a irosi: *acolo adăvăsi avuţiia sa, petrecînd cu curvele.* VARL.; **2.** a consuma, a istovi: *cu atîta priveghiare şi dvorbă timpul şi-au adăvăsît şi l-au înfrînt.* DOS.; (refl.) *suindu-se în munte şi adevăsîndu-se foarte şi dobîndind boală de înflăciune, se cunoştea numai de pe graiu.* DOS.; (şi: (înv.) **adăvăsi,** (reg.) **adevesi, adăvăsi, dăvăsi**). [Din magh. ***odavesznі***].

adeverí, adeveresc vb. **1.** (înv.; tr.) a mărturisi, a afirma, a susţine: *aceasta adeverească Justin, iscusitul istoric.* CANT.; *cum că iaste adevărul aşa, adeverează-o dragostea şi unirea ce avem.* ANTIM; **2.** (tr. şi refl.) a (se) confirma exactitatea, justeţea unui fapt; a (se) verifica o afirmaţie, o opinie: *adeveriră cu toţii jalba ce un medelnicer ... dedese la poartă în contra domnului.* BĂLC.; *ce mai zici? adeveritu-s-au vorbele mele?* CR.; **3.** (înv.; tr.) a dovedi, a aduce dovezi: *iară de va fi mîncat de gadine, adevereadze aceaea.* PALIA; **4.** (tr.) a atesta, a anunţa: *steaua spre răsărit ... Sfînta naştere adeverează.* PANN; **5.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) convinge, a (se) încredinţa de ceva: *Dumnedzău, vrînd să te adeverească, au făcut această taină.* DOS.; *adeverează-te din istorie, cetitorule!* ZILOT; **6.** (reg.; refl.) a se dovedi vrednic de ceva; a putea: *cine-n lume s-o afla, s-o afla ş-adevăra, merii de mi-o săgeta?* POP.; **7.** (înv.; tr.) a făgădui, a promite: *s-au ... închinat ..., adeverindu-le turcii milă, dacă se vor închina.* NEC.; (refl.) *multe ori te-ai adeverit şi nemică n-ai făcut?* DOS.; (şi: (înv.) **adevăra**). [De la ***adevăr***].

adevericiúne f. (înv.) adevăr, caracter adevărat; adeverire: *ce numai voiu spune ţie cel ce e rînduit cu scrisoare de adevereciune.* BIBLIA. [***Adeveri*** + *-ciune*].

adeverinţă, adeverinţez vb. (înv.; tr.) a adeveri, a confirma: *peciatluind şi adeverinţînd cu toţi alalţi sfinţi ... cîte s-au strigat, de s-au mărturisit acolo.* DOS. [De la ***adeverinţă***].

adeverínţă, adeverinţe f. **1.** (înv.) adevăr, afirmaţie, spusă adevărată: *după cunoştinţă, să grăim totdeuna-adeverinţă.* B.-DEL.; **2.** (înv.) încredinţare, asigurare; făgăduinţă: *şi pre adeverinţa lor au purces împăratul în gios.* NEC.; **3.** (înv.) mărturie, atestare, adeverire: *după prorociasca adeverinţă s-au pornit şi se porneşte tot rău.* CANT.; **4.** dovadă scrisă (care atestă ceva); chitanţă, recipisă: *ca dovadă că mi-am îndeplinit cu credinţă datoria ... am adus şi adeverinţa aceasta.* CAR. [***Adeveri*** + *-inţă*].

adeveríre, adeveriri f. faptul de a (se) adeveri; confirmare, atestare: *acum, în ce spunea clopotarul, văzură adeverirea zvonului.* AG.; (înv.) **cu adeverire,** cu (bună) credinţă, cu sinceritate:

cu cît mai vîrtos părintele vostru cel ceresc le va da duh sfînt celora ce cer de la dînsul cu puteare şi cu adeverire multă (a.1775). GCR. [V. ***adeveri***].

adeverít, ~ţi, adeveritá, ~e a. (înv.) **1.** adevărat, conform cu adevărul: *acest amu cuvînt iaste adeverit.* COR.; **2.** autentic, real, veritabil: *întîiu a cunoaşte pre adeveriţii lucrătorii a viei lui H*[risto]*s* (a. 1642). GCR.; **3.** demn de încredere; sigur; documentat: *ca să hie adeverită învierea sveniţiei sale.* VARL.; **4.** convins, încredinţat: *eu adeverit sînt că filul şi inorogul dreptăţii şi păcii plecate sînt.* CANT. [V. ***adeveri***].

adeveritór, ~i, adeveritoáre a. care adevereşte, care probează, care atestă. [***Adeveri*** + *-tor*].

adeveritúră, adevérituri f. (înv.) adevăr, adeverire: *şi la lumină să dereptaţi ceia ce au orbit, spre lucrurele ceale bunele şi spre adeveritură şi spre creştinătate.* COR. [***Adeveri*** + *-tură*].

adevesí vb. v. adevăsi.

adeziúne, adeziuni f. **1.** consimţire, aprobare; solidarizare conştientă: *a luat parte la marile evenimente cu o adeziune totală.* CĂL.; **2.** acţiunea de a adera la o organizaţie (politică); exprimare în scris a aderării la ceva: *am completat o adeziune, iar el mi-a trecut numele într-un registru.* GHEŢIE; **3.** (fiz.) forţă de atracţie moleculară între corpurile aflate în contact. [Din fr. ***adhésion***, lat. ***adhaesio, -onis***].

adezív, ~i, adezívă, ~e a. care aderă, care se uneşte, care se lipeşte; colant: *bandă adezivă.* // m. substanţă de lipit: *de obicei, adezivii sînt diferiţi în funcţie de materialele care se lipesc.* [Din fr. ***adhésif***, germ. ***adhäsiv***].

adezivitáte f. proprietatea de a fi adeziv: *folia are o adezivitate mare.* [Din fr. ***adhésivité***].

ad-hóc a. care corespunde unui scop determinat, unei anumite utilizări, unei situaţii precise: *el are şi o teorie ad-hoc, o estetică a instantaneului.* CĂL.; (adv.) *Eliade a fost dat în judecată de o comisie numită ad-hoc prin stăruinţa consulatului rus.* CĂL.; **divan ad-hoc,** conferinţă ţinută în Principate în anul 1857 cu participarea tuturor păturilor sociale: *a luat parte, împreună cu boierii, cu episcopii şi cu mitropolitul ţării, la Divanul ad-hoc din Moldova.* CR. [Cuv. lat.].

ad hóminem a. care este orientat împotriva adversarului (avînd în vedere ceea ce a spus sau a făcut): *argument ad hominem.* [Cuv. lat.].

adhortatív, adhortative n. formă a modului imperativ la persoana I plural, care exprimă un îndemn, o îmbărbătare. [Din germ. ***Adhortativ***].

adiá, pers. 3 **adíe** vb. **1.** (intr.) a sufla lin, a bate uşor: *ca zefirii ce adie cînturi dulci ca un fior ... zbor sub mîna-ţi tremurînde.* EM.; **2.** (intr.) a se propaga, a veni în unde uşoare: *toţi merii grădinilor erau înfloriţi şi adia dintr-acolo ... o mireasmă dulce.* SAD.; *fata-i întinse mîinile şi se privirâ adînc în luminile ochilor, pe cînd muzica adia.* SAD.; **3.** (fig.; tr.) a murmura, a şopti; a îngîna: *auzi ... un tînăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară.* EM.; **4.** (reg.; intr.) a clătina, a mişca încoace şi încolo: *uleul cu ochii a clipi şi din grumazi a adia începu.* CANT.; **5.** (reg.; tr.) a atinge uşor; a mîngîia: *l-a adiat cu mîna pe cap.* [Lat. ***adiliare***].

adiabátă, adiabate f. (fiz.) curbă care indică într-un grafic transformarea adiabatică suferită de un fluid. [Din germ. ***Adiabate***].

adiabátic, ~ci, adiabatică, ~ce a. (fiz.) **1.** care se produce fără schimb de căldură cu exteriorul: *transformare adiabatică; detentă adiabatică;* **2.** referitor la o transformare fără a primi sau a ceda căldură; care ţine de o astfel de transformare: *curbă adiabatică.* [Din fr. ***adiabatique***, germ. ***adiabatisch***].

adiabatísm n. (fiz.) stare a unui sistem care nu primeşte şi nu cedează căldură. [Din fr. ***adiabatisme***].

adiacént, ~ţi, adiacentă, ~e a. **1.** alăturat; în atingere, contiguu: *această idee nu rezultă cu necesitate absolută din situaţiile date şi din observaţiile adiacente lor.* BL.; (adv.) *adiacent mai e de relevat că misterele deschise îndură prefaceri de conţinut.* BL.; (geom.) **unghiuri adiacente,** unghiuri care au acelaşi vîrf şi o latură comună; **2.** (fig.) secundar, neimportant: *aceasta este o chestiune adiacentă şi nu vizează esenţa lucrurilor.* [Din fr. ***adjacent***, lat. ***adjacens, -ntis***].

adiacénţă, adiacenţe f. apropiere, vecinătate, contiguitate: *cele două tipuri de cunoaştere se ivesc în adiacenţă cu cele două moduri existenţiale.* BL.; *un alogen chiar poate să ne îmbogăţească sufletul, deplasînd puţin punctul de echilibru (dar nu în sensul cosmopolit, ci numai al adiacenţelor geografice).* CĂL. [Din fr. ***adjacence***].

adiáfor, ~i, adiaforă, ~e a. (înv.) indiferent, nepăsător: *de cuvintele lui Sîn Pietru este întrebare, că adiafor este ori în cel ce hal merge cineva la rai.* B.-DEL. [Din gr. mod. ***adiáforos***].

adiaforétic, ~ci, adiaforetică, ~ce a. referitor la adiaforeză. [Din engl. ***adiaphoretic***].

adiaforéză, adiaforeze f. (med.) absenţă a transpiraţiei. [Din fr. ***adiaphorèse***, engl. ***adiaphoresis***].

adiaforíe f. (înv.) indiferenţă, nepăsare: *şi noi să privim cu adiaforie o asemine stare de lucruri?* AL. [Din gr. mod. ***adiaforía***].

adiaforisí, adiaforisesc vb. (înv.; tr.) a fi indiferent, nepăsător; a nu lua în seamă; a neglija: *la cine să găsesc protecţie, dacă mă adiaforiseşte omul căruia am jertfit tot?* AL. [Din gr. mod. ***adiafóriso*** (aor. lui ***adiaforó***)].

adiaforisíre, adiaforisiri f. (înv.) faptul de a adiaforisi; indiferenţă, nepăsare: *adiaforisirea au ajuns a fi boală obştească.* AL. [V. ***adiaforisi***].

adiátă f. v. **diată.**

adiatór, adiatoare n. aparat simplu pentru efectuarea operaţiilor de adunare şi de scădere. [Din germ. ***Addiator***, fr. ***adiateur***].

adícă şi (reg.) **ádică** adv. **1.** (înv.) (interjecţional) iată, uite, vezi: *şi într-aceaia, adecă pre un mort îl ducea cioclii să-l îngroape.* DOS.; **2.** (înv.) în mod neaşteptat; cînd colo: *se gîndea c-au visat şi ádecă mearele în poală.* DOS.; **3.** (înv.) (indicativ) pe nume, anume: *adecă eu Oprea sin Petco ot Butnăreşti scris-am acesta al mieu zapis* (a. 1650). GCR.; **4.** (explicativ) cu alte cuvinte; va să zică, (pop.) adicălea; adicătelea: *în mişcările sociale joacă rol şi idealismul, adică dorinţa altruistă de a lucra pentru adevăr.* IBR.; **5.** (specificativ) şi anume, cu alte cuvinte: *el voia să studieze o familie în generaţiile ei, adică să dezvăluie cauzele biologice şi sociale care o fac să decadă.* CĂL.; **6.** (rectificativ) la urma urmei, în definitiv; mai bine zis, ba, dar: *cum să-ţi descriu simţirea ciudată care-mi răceşte inima, adică nu mi-o răceşte atîta, cît mi-o face somnolentă.* EM.; **la o adică** sau (reg.) **la dică,** a) la drept vorbind, la urma urmelor: *eu am ambiţ, domnule, cînd e vorba la o adică de onoarea mea de familist.* CAR.; b) în momentul hotărîtor, la nevoie: *să nu cumva să mă laşi la dică. Eu am venit cu d-ta, precum m-ai rugat.* AL.; (şi: (înv.; pop.) **adecă,** (reg.) **dică**). [Et. nec.].

adícăle adv. v. adicălea.

adícălea adv. (pop.) adică; **la adicălea,** în momentul hotărîtor, la nevoie: *cînd este la adecălea, te-aş întreba, ca ce fel de zăticneală ai putea să întîmpini din pricina asta?* CR.; (şi: (reg.) **adecălea, adicăle, adecăle**). [***Adică*** + *-le* + *-a*].

adícăte adv. v. adicătelea.

adícătea adv. v. adicătelea.

adícătelea adv. (pop.) **1.** va să zică; adică: *adicătelea vrei să te ascunzi? şi de cine? de duhovnicul satului?* C.; *umblă, adicătelea, cercetînd rubedenii şi cuscri.* SAD.; **2.** în definitiv, la urma urmei; adică: *dar adicătele, ce poftiţi dv.?* CAR.; **la adicătelea,** în momentul hotărîtor, la nevoie: *cînd o fi la adicătelea, s-or mai găsi bani.* REBR.; (şi: (reg.) **adecătelea, adicătilea, adecătilea, adecătele, adicătile, adecăte, adicăte, adicătea**). [***Adică*** + *-te* + *-le* + *-a*].

adícătile adv. v. adicătelea.

adícătilea adv. v. adicătelea.

adíct, adicţi m. persoană care este dependentă de un drog. [Din engl. ***addict***].

adictív, ~i, adictivă, ~e a. care creează dependenţă. [Din engl. ***addictive***].

adictologíe f. capitol al medicinei care se ocupă cu studiul şi cu tratarea dependenţei de droguri. [De la ***adict*** şi ***adicţie***].

adíţie f. dependenţă de un drog. [Din fr., engl. ***addiction***].

adídas, adidaşi m. pantof sau gheată pentru sport, din materiale uşoare. [Nume comercial, ***Adi Das(sler)*** n. pr.].

adiectív n. v. adjectiv.

adiectívă f. v. adjectiv.

adiére, adieri f. **1.** suflare lină; boare, vîntişor: *după o zi călduroasă de iunie, o adiere proaspătă foşnea frunzele salcîmilor.* GHEŢIE; (fig.) *poezia nu e lungă decît adierea unui suspin.* BL.; **2.** (fig.) undă, propagare: *spre seară veneau miresmele grădinii în adieri uşoare.* SAD. [V. ***adia***].

adimení vb. v. **ademeni.**

adimensionál, ~i, adimensională, ~e a. care este fără dimensiuni: *extindere adimensională.* [A^{-5} + ***dimensional***].

adinamandríe f. (bot.) incapacitate funcţională a staminelor din floare. [Din fr. ***adynamandrie***].

adinámic, ~ci, adinamică, ~ ce a. care ţine de adinamie; care se caracterizează prin adinamie. [Din fr. ***adynamique***].

adinamíe, adinamii a. (med.) scădere generalizată a activităţii motorii spontane, însoţită de o senzaţie de slăbiciune musculară, care însoţeşte unele boli (grave). [Din fr. ***adynamie***].

adinamoginíe f. (bot.) incapacitate funcţională a pistilului din floare. [Din fr. ***adynamogynie***].

adineáori adv. v. **adineauri.**

adineáurea adv. v. **adineauri.**

adineáuri adv. cu puţin înainte, de curînd, nu de mult timp: *punctul de vedere relevat adineaori este insuficient şi, prin urmare, inoperant.* BL.; *adinioarea era un înger, acum e demonul.* IBR.; (şi: (reg.) **adineaori, adineaurea, adinioarea**). [Lat. ***ad de in illam horam***].

adinioárea adv. v. **adineauri.**

adíns, ~şi, adinsă, ~e pron. (înv.) însumi, chiar, tocmai: *nu am vrut să le las acoperite, ca să nu mă arăt adins mine-ş iubitoriu* (a. 1642). GCR. // a. intens, foarte tare: *să nu intrăm la bătăi adinse, căci acolo n-ar hi mai mult şagă.* B.-DEL.; *dară noi lucrăm din voie adinsă şi totuş zicem: dracu mă-mpinsă.* B.-DEL. // adv. **1.** cu îngrijire, scrupulos; **cu de-adins,** cu stăruinţă; **cu de-adinsul,** în mod serios; **2.** din toată inima; **cu tot de-adinsul,** cu toată silinţa; **3.** intenţionat; **în adins** sau **într-adins,** cu intenţie: *nice eu văd vre o pricină ca să ne batem noi într-adins.* B.-DEL. [Lat. ***ad ipsum***].

adíntă, adínt vb. (înv.; intr.) a lua aminte, a observa: *plecă-ţi ureachea şi-mi adîntă a Domnului, spuindu-ţi culcuş nesămănat.* DOS. [Et. nec.].

ad-ínterim a. care ţine provizoriu locul titularului: *funcţionează ca ministru ad-interim sau, mai degrabă, ca girant.* CĂL. [Cuv. lat.].

adío interj. **1.** rămas bun: *s-a dus amorul, un amic supus amîndurora, deci cînturilor mele zic*

adio tuturora. EM.; (subst.) *întorc acum asupra-ți privirea-mi dureroasă, ca cel din urmă-adio la tot ce am pierdut.* ALEX.; (glumeț) **adio şi-un praz verde,** puțin îmi pasă; **a-şi lua adio de la ceva,** a considera ceva ca fiind definitiv pierdut; **2.** (iron.) s-a terminat cu ...; nici vorbă de ... : *adio, interminabilele discuții cu grija achitării creditelor la simpatici diferiți negustori.* BAC.; *cu așa note, adio bursă!* [Din it. ***addio,*** fr. ***adieu***].

adípic a. **acid adipic,** acid bibazic saturat, incolor şi cristalin, folosit ca materie primă la fabricarea unor fibre sintetice poliamidice. [Din fr. ***adipique***].

adipogenéză, adipogeneze f. formare de grăsimi în organismul animal. [Din fr. ***adipogenèse***].

adipoíd, ~zi, adipoídă, ~e a. cu aspect de grăsime. [Din fr. ***adipoïde***].

adipopexíe, adipopexii f. fixare de grăsimi pe anumite țesuturi sau organe. [Din fr. ***adipopexie***].

adipós, ~şi, adipoásă, ~e a. (anat.) care prezintă caracteristicile grăsimii; care conține grăsime; gras: *țesut adipos;* (p. ext.) *mi-a vîrît în palmă două degete adipoase, în semn că audiența s-a sfîrşit.* VINEA. [Din fr. ***adipeux***].

adipóză, adipoze f. exces de grăsime în țesutul celular subcutanat; adipozitate. [Din fr. ***adipose***].

adipozitáte, adipozități f. acumulare (patologică) de grăsime în celulele unui țesut. [Din fr. ***adiposité***].

adipsíe, adipsii f. (med.) lipsă a senzației de sete. [Din fr. ***adipsie***].

aditív, ~i, aditivă, ~e a. (mat.) referitor la operația de adunare; care ține de adunare; care se realizează prin adunare: *de astă dată, compunerea aditivă din fragmente disparate e mai puțin furibundă.* BL. // adv. prin adiție, prin însumare: *concepția eclectică juxtapune aditiv ... conținuturi pozitive subiective şi conținuturi pozitive obiective.* BL. // m. (tehn.) substanță care se adaugă alteia pentru a-i ameliora sau pentru a-i conserva proprietățile: *în benzină se introduc aditivi pentru a o face mai puțin detonantă.* [Din fr. ***additif,*** germ. ***additiv, Additiv***].

aditivá, aditívez vb. (tehn.; tr.) a amesteca cu aditivi, cu substanțe care să îmbunătățească calitățile. [Din it. ***additivare***].

aditiváre, aditivări f. acțiunea de a aditiva şi rezultatul ei. [V. ***aditiva***].

aditivát, ~ți, aditivată, ~e a. care are calități îmbunătățite cu ajutorul aditivilor: *carburant aditivat; motorină aditivată.* [V. ***aditiva;*** cf. it. ***additivato***].

aditivitáte, aditivități f. (mat.) proprietate a unei mărimi, a unei constante, a unei funcții etc. de a fi aditivă. [Din fr. ***additivité***, it. ***additività***].

adíție, adiții f. **1.** adăugare, adaos a unui lucru la altele: *modul mitologic al flințelor compuse prin adiție de fragmente disparate este aci dominant.* BL.; *adiția unei clauze la un contact;* **2.** (chim.) reacție prin care se introduc atomi sau molecule într-o moleculă cu caracter nesaturat; **3.** (mat.) adunare; (şi: (înv.) **adițiune**). [Din lat. ***additio, -onis,*** fr. ***addition***].

adiționá, adiționez vb. (tr.) **1.** a face adiție; a adăuga: *ei adiționează o clauză la contract;* **2.** (mat.) a efectua operația adunării; a aduna. [Din fr. ***additionner***].

adițional, ~i, adițională, ~e a. care se adaugă la ceva; de adăugat: *articol de lege adițional; piese adiționale într-un dosar.* [Din fr. ***additionnel***].

adiționáre, adiționări f. acțiunea de a adiționa; adunare. [V. ***adiționa***].

adiționát, ~ți, adiționată, ~e a. adăugat, adunat, alăturat. [V. ***adiționa***].

adițiúne f. v. **adiție.**

adiutánt m. v. **adjutant.**

adînc, ~ci, adîncă, ~ce sau (înv.) **~ce** a. **1.** care are o distanță (relativ) mare între marginea de sus a deschizăturii şi fund; care se întinde mult în jos; afund, profund: *aproape de casa ei era o groapă adîncă.* CR.; **2.** care are o distanță mare între suprafață şi fund: *a plecat pe mări, s-o uite, clătinat pe ape adînci.* VIERU; **3.** care are o anumită distanță între suprafață şi fund; cu o întindere anumită în jos: *cum ajung în pădure, sapă o groapă adîncă de la un stat de om.* CR.; (adv.) *săpînd ca de un cot de adînc.* DRĂGHICI; **4.** care are o adîncitură pronunțată; cu margini (relativ) înalte: *pe plită fierbea apă în două oale adînci.* GHEȚIE; *farfurie adîncă;* **5.** care se află sau se întinde mult în interior: *rădăcină adîncă;* (adv.) *proiectilul a pătruns adînc în pămînt;* **6.** care ajunge pînă jos, pînă la pămînt: *la sultan de se-nchina cu adîncă temenea.* POP.; **7.** (fig.) care (pare că) vine din interior; profund: *scoteam cîte-un suspin adînc din sufletele noastre.* CR.; **8.** (p. ext.) intim, lăuntric, profund: *a pătruns natura adîncă a fenomenului;* **9.** (fig.) care gîndeşte profund; cu minte ascuțită; pătrunzător: *cînd a ajuns la această concluzie, omul adînc își stăpînește reacțiunile.* CĂL.; **10.** care se întinde mult în sus; care are o distanță mare de la bază la limita de sus; înalt: *luna limpede înflorea ca o față de aur pe seninul adînc al cerului.* EM.; **11.** care se întinde mult pe orizontală, spre orizont; extins: *adînca parte a pustiei.* DOS.; *se rînduiră în falange sau gloate adînci.* BĂLC.; **12.** greu de străbătut, de pătruns, fiind des, dens, compact, gros: *sub adîncul frunziş al codrului stă pitit vînătorul.* OD.; **13.** cu timbru jos; grav, profund: *cu glas adînc, cu graiul de Sibile, rosteşte lin, în clipe cadențate.* EM.; (adv.) *încet, adînc răsună cîntările de clerici.* EM.; **14.** intens, închis, pronunțat: *albastru adînc;* (adv.) *în aer era aur şi-n grădine miros şi-o umbră adînc-viorie.* EM.; **15.** (fig.) greu de pătruns, de înțeles datorită complexității; profund: *adînca ta înțelepciune nime nu va putea spune.* DOS.; *e o carte adîncă şi plină de învățăminte.* GHEȚIE; **16.** (fig.) temeinic, serios, profund, intens: *gîndesc la adînca erudiție a acestui dascăl.* NEGR.; (iron.) *politica adîncă stă în fanfaronadă.* ALEX.; (adv.) *fata-i întinse mîinile şi se privi adînc în luminile ochilor, pe cînd muzica adia.* SAD.; **17.** intens, profund, puternic, viu: *statul român e cuprins de putrejunea unei adînci corupțiuni.* EM.; *începu să se miște şi să se scoale ca dintr-un somn adînc.* ISP.; (adv.) *limba noastră-i vechi izvoade, povestiri din alte vremuri; şi cetindu-le-nşirate, te-nfiori adînc şi tremuri.* MAT.; **18.** desăvîrşit, deplin, total; absolut, perfect: *ascultau în adîncă tăcere cuvintele spuse lin şi cu blîndețe de arhipăstorul Moldovei.* EM.; **19.** capital, esențial, fundamental, cardinal: *lipseşte adîncimea unui sens adînc propriu.* CĂL.; *societatea are nevoie de prefaceri adînci;* **20.** acut, ascuțit, puternic, violent: *îl chinuia o dorință adîncă;* **21.** înaintat, ajuns departe în timp: *țineți minte cuvintele lui Ştefan, care v-a fost baci pînă la adînci bătrînețe.* DELAVR. // n. (pl. **adîncuri**) **1.** parte din jos, din adîncime, din profunzime; afund, străfund, măruntaie: *ascultă cum greu, din adîncuri, pămîntul la dînsul ne cheamă.* BAC.; **2.** loc situat mult în interior; fund, adîncime, profunzime: *codru-şi deschide a lui adîncuri.* EM.; (fig.) *cu ochii albaştri şi cuvioşi, precum albastru şi cuvios e adîncul cerului.* EM.; **din** (sau **în, pînă-n**) **adîncul sufletului** (sau **inimii, ființei**), din tot sufletul: *a oftat din adîncul inimei, s-a uitat galiş la nenorocita drumeață.* CR.; *şi-ți mulțumesc ... din adîncul sufletului pentru bunătatea ce ai.* ISP.; **3.** prăpastie, abis, genune, hău: *şi întunearec era spre adînc.* PALIA; (fig.) *adîncul necredinței înecă toată lumea.* ANTIM; **4.** loc unde distanța dintre suprafața şi fundul apei este (foarte) mare; adîncime: *uite cum te trage pe furiş apa la adînc.* CR.; **5.** (în basme) iad, infern: *cine eşti tu? întreabă împăratul adîncului.* NEGR.; **6.** (la pl.) depărtare mare; spațiu întins: *văzusem un nor mohorît venind din adîncuri de zare.* COŞB.; **7.** (p. ext.; la pl.) loc ascuns, aflat departe (în adîncime): *limba noastră-i o comoară în adîncuri înfundată.* MAT.; **8.** (fig.) înțeles, tîlc greu de pătruns; profunzime: *adîncul scripturilor elineşti şi creştineşti.* MOXA; **9.** (rar) principiu, element pe care se întemeiază ceva; esență, fond, bază: *el învață mai din adînc decît dascălul.* ISP.; (şi: (înv.) **adunc**). [Lat. ***aduncus*** „încovoiat"].

adîncă vb. v. **adînci.**

adîncăre f. v. **adîncire.**

adîncát a. v. **adîncit.**

adîncătúră f. v. **adîncitură.**

adînci, adîncesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face (mai) adînc; a face să devină sau a deveni (mai) afund: *groapă sapă şi o adîncă pre ea.* BIBLIA; *trăsura cea fină şi amară dimprejurul gurei lui se adînci vădit.* EM.; **2.** (refl.) a se căsca, a se deschide în jos: *stînci urieşeşti şi cenuşii erau zidite de jur împrejur ... şi-n mijlocul lor se adîncea o vale.* EM.; **3.** (refl. şi intr.) a intra în interior, într-un loc adînc; a se cufunda: *şi vei vedea cum i se adîncească ochii, cum se zbîrcesc feațele obrazului* (a. 1691). GCR.; *părul despletit ..., ochii mari, închişi şi adînciți în frunte.* EM.; **4.** (tr. şi refl.) a (se) afunda, a (se) scufunda: *picioarele i se adînceau în mîl; cu fiecare pas îşi adîncea cizmele în zăpadă;* **5.** (refl.) a se face nevăzut îndepărtîndu-se; a se afunda în depărtare: *fluviul lat se adîncea în păduri întunecate.* EM.; **6.** (fig.; refl.) a se lăsa absorbit, captivat; a se cufunda: *în curtea bisericilor vechi ... te adîncești în gînduri.* DELAVR.; (tr.) *această zicere îl trezise din buimăceala în care-l adîncise scena ce urmase.* NEGR.; (intr.) *era adîncit în frunzărirea unei cărți.* GHEȚIE; **7.** (fig.; tr.) a cerceta, a analiza în profunzime; a pătrunde cu mintea; a aprofunda: *să adîncim puțin această concepție metafizică despre istorie.* BL.; *în capitole speciale, sînt adîncite toate ideile de bază;* **8.** (înv.; refl.) a deveni profund, plin de înțeles: *foarte adîncărî-se cugetele sale.* COR.; **9.** (refl. şi tr.) a (se) intensifica, a (se) amplifica; a (se) accentua: *această accentuare tot mai trează asupra economicului, socialului, politicului se adîncește şi se lărgeşte mereu.* BL.; *legenda adînceşte deci în chip neaşteptat perspectiva metafizică a genezei biblice.* BL.; **10.** (refl.) a se agrava, a creşte: *disensiunile s-au adîncit;* (şi: (înv.) **adînca**). [De la ***adînc***].

adîncíme, adîncimi f. **1.** distanță de la deschiderea, de la marginea, de la gura unei adînciturii pînă la fundul ei: *adîncimea unei gropi; adîncimea unei văi;* **în adîncime,** pe verticală: *în adîncime spațiul apare mai mult ca o suprapunere, etajată, de planuri.* BL.; **2.** distanță de la suprafața unei ape pînă la fundul ei; dimensiune pe verticală: *străbătură pînza largă a apei, avînd adîncime nu mai mult decît două palme domneşti.* SAD.; *se face vad de trecere unde adîncimea apei este mică;* **3.** parte scobită, adîncită; prăpastie; (fig.) neant, abis: *fii bun şi mare, ori pătat de crime, acelaşi praf, aceeaşi adîncime.* EM.; **4.** parte interioară (şi inaccesibilă); adînc, profunzime: *în adîncimea pămîntului;* (fig.) *îşi dezbumbă domol haina şi scoase din nişte adîncimi calde scrisoarea.* SAD.; **5.** (şi fig.) faptul sau însuşirea de a fi adînc, de a se afla în interior: *ochiul tău atît de tristu-i, cu-a lui umed-adîncime, toată mintea mea o mistui.* EM.; **6.** depărtare mare în sus; înălțime: *el a pus doi sori şi trei luni în albastra adîncime a cerului.* EM.; **7.** depărtare, distanță (mare) pe orizontală: *trupele se dispun în adîncime;* **8.** (p. ext.) loc îndepărtat (şi ascuns): *din adîncimi fără de margini a răsărit pe cer o stea.* COŞB.; **9.** (fig.) latură profundă, necunoscută: *logica nu face decît să țină isonul unor îndrumări care vin din alte adîncimi ale spiritului.* BL.; **10.** (fig.) capacitate mare de înțelegere; pătrundere, înțelepciune: *oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta?* EM.; **11.** (fig.) capacitate de a surprinde esența, de a judeca şi de a înțelege: *umilințele şirete ale tatălui sînt creionate onorabil şi fără adîncime.* CĂL.; **12.** (fig.)

caracter complex, profund: *lipsește adîncimea unui sens adînc propriu.* CĂL.; **13.** (fig.) intensitate, forță, profunzime: *punctul acesta de vedere ar lămuri suficient, credem, adîncimea satisfacției, resimțită în procesul de asimilare a operei de artă.* BL.; **14.** (fig.) importanță, însemnătate; profunzime, seriozitate: *adîncimea prefacerilor survenite.* [*Adînc* + *-ime*].

adîncíre, adînciri f. **1.** acțiunea de a (se) adînci; mărire a adîncimii; mărire a distanței dintre marginea de sus și fundul unei adîncimi: *adîncirea șanțului i-a luat mult timp;* **2.** afundare, cufundare, scufundare: *se poticnea la fiecare adîncire a picioarelor în zăpadă;* **3.** profunzime; pătrundere: *deși fără adîncire portretistică, „Păcatele sulgerului" e o bună narațiune.* CĂL.; (și: (înv.) **adîncare**). [V. *adînci*].

adîncít, ~ți, adîncită, ~e a. **1.** care se întinde (mult) în jos; de formă concavă; adînc: *repezit-am ochii mei ... pe cea vale adîncită și cu flori acoperită.* AL.; **2.** scobit, supt; slab: *fața ei era trasă, era adîncită, însă tot frumoasă.* EM.; **3.** (fig.) afundat, cufundat, scufundat: *nu este dracu de vină, ci voia lui spre rău adîncată.* B.-DEL.; **4.** (fig.) absorbit, cufundat, captivat: *adîncit în ideile mele, nu-l văzusem întrînd.* NEGR.; **5.** profund, de nepătruns: *și de cînt cîteodată în pădurea adîncată, soarta mea este să cînt.* ALEX.; **6.** (rar) deplin, total: *sus, pe malul lunecos, și-n tăcerea adîncită, Satan urlă furios.* AL. // n. (înv.) adîncime, adînc: *de întru adîncat chemaiu către tine, Doamne.* COR.; (și: (înv.) **adîncat**). [V. *adînci*].

adîncitór, ~i, adîncitoáre a. **1.** care adîncește, care face (mai) adînc: *utilaj adîncitor de șanțuri;* **2.** care aprofundează, pătrunde; care face (mai) profund: *datorită inconștientului, viața noastră conștientă suportă un adaos de aspecte paradoxale de adîncitoare dizarmonii și de rodnice dezechilibruri.* BL. [*Adînci* + *-tor*].

adîncitúră, adînciturí f. **1.** parte, zonă adîncă, concavă a unei suprafețe: *adînciturile solului îngreuiau deplasarea;* **2.** vale cu versanți înalți: *șuvițele unor izvoare se adunau într-o adîncătură ca o cadă, căptușită cu lespezi.* VOIC.; *rîul curge printr-o adîncitură a muntelui;* **3.** concavitate, scobitură a unui obiect: *nu putea lua mult datorită adînciturii mici a lingurii;* **4.** (spec.) orbită (a ochiului): *ochii îi luceau în adînciturí;* **5.** cotlon, firidă, scobitură: *vasul era fixat într-o adîncitură a sobei;* (și: (înv.) **adîncătură**). [*Adînci* + *-tură*].

adîncós, ~și, adîncoásă, ~e a. (rar) adînc. [*Adînc* + *-os*].

adjectív, adjective n. (gram.) cuvînt flexibil care poate fi atașat unui substantiv, atribuindu-i o calitate sau o determinare; parte de vorbire care cuprinde astfel de cuvinte: *trebuie a ști că acest cuvînt e chiar românesc și este adiectivă.* B.-DEL.; *istoricul împerechează nemțește adverbele și adjectivele.* CĂL.; **adjectiv calificativ,** v. **calificativ; adjectiv determinativ,** v. **determinativ;** (și: (înv.) **adiectiv, adiectivă**). [Lat. *adjectivum,* fr. *adjectif,* germ. *Adjektiv*].

adjectivá, adjectivez vb. (tr. și refl.) a (se) transforma în adjectiv; a (se) adjectiviza: *scriitorul adjectivează deseori substantive și adverbe, alipindu-le substantivelor.* [*Adjectiv* + *-a*].

adjectivál, ~i, adjectivală, ~e a. **1.** care are valoare de adjectiv; care este exprimat printr-un adjectiv; (germanism) adjectivic: *imaginile și metaforele... ocupă prin urmare locul unui atribut adjectival.* VIANU; *întrebuințarea adjectivală a substantivului;* (adv.) *unele pronume se pot întrebuința adjectival;* **articol adjectival,** articol care însoțește un adjectiv, legîndu-l de substantivul determinat sau substantivîndu-l: *în prima perioadă apar și adjectivele atributive precedate de articolul adjectival.* VIANU; **2.** care îndeplinește funcția de adjectiv: *locuțiune adjectivală.* [Din fr. ***adjectival***].

adjectiváre, adjectivări f. faptul de a (se) adjectiva; (rar) adjectivizare: *adjectivarea substantivului.* [V. ***adjectiva***].

adjectivát, ~ți, adjectivată, ~e a. transformat în adjectiv, cu statut de adjectiv; adjectivizat: *adverb adjectivat; participiu adjectivat.* [V. ***adjectiva***].

adjectivatór, adjectivatoare n. (gram.) morfem care produce adjectivarea. [Din fr. ***adjectivateur***].

adjectívic, ~ci, adjectivică, ~ce a. (germanism) adjectival: *atributul adjectivic ... se reprezintă izolat în participiu.* EM. [Din germ. ***adjektivisch***].

adjectiviză, adjectivizez vb. (tr. și refl.) a (se) adjectiva: *participiul se adjectivizează cînd determină un substantiv atribuindu-i acțiunea ca un proces suferit.* [*Adjectiv* + *-iza*].

adjectivizáre, adjectivizări f. (rar) adjectivare. [V. ***adjectiviza***].

adjectivizát, ~ți, adjectivizată, ~e a. adjectivat. [V. ***adjectivizat***].

adjoncțiúne, adjoncțiuni f. asociere; adăugare, unire: *este necesară adjoncțiunea unui carburator suplimentar pentru a mări viteza.* [Din fr. ***adjonction***].

adjudecă, adjúdec vb. (tr.) **1.** a hotărî prin judecată că un lucru se cuvine cuiva după drept: *casa i-a fost adjudecată pe baza actelor;* **2.** a atribui un lucru scos la licitație celui care oferă mai mult: *tabloul a fost adjudecat unui tînăr colecționar;* **3.** (fig.) a da, a decerna o recompensă: *trofeul i-a fost adjudecat într-un cadru festiv;* **4.** a intra în posesia a ceea ce se dă; a primi: *un tînăr a adjudecat manuscrisul;* **5.** a obține, a cîștiga, a dobîndi: *echipa noastră și-a adjudecat victoria.* [Din lat. ***adjudicare***].

adjudecáre, adjudecări f. faptul de a adjudeca: *teren atribuit prin adjudecare.* [V. ***adjudeca***].

adjudecătár, ~i, adjudecatară, ~e m., f. persoană căreia i se atribuie ceva la o licitație publică. [Din fr. ***adjudicataire***].

adjudecăție, adjudecații f. procedură de adjudecare a unui bun la o licitație publică: *săvîrșindu-se darea în posesiune prin adjudecație a moșiilor* (a. 1851). URIC.; (și: (înv.) **adjudicație, adjudecațiune**). [Din lat. ***adjudicatio, -onis,*** fr. ***adjudication***].

adjudecațiúne f. v. **adjudecație.**

adjudecătór, ~i, adjudecătoáre m., f. persoană care adjudecă la o licitație: *adjudecătorul a anunțat prima ofertă.* [Din fr. ***adjudicateur***].

adjudicáție f. v. **adjudecație.**

adjúnct, ~ți, adjunctă, ~e a. care este subordonat imediat unui conducător (de instituție): *director adjunct.* [Din lat. ***adjunctus***].

adjurá, adjúr vb. (tr.) a implora: *vă adjur să mărturisiți adevărul.* [Din fr. ***adjurer,*** lat. ***adjurare***].

adjurăre, adjurări f. faptul de a adjura. [V. ***adjura***].

adjurăție, adjurații f. **1.** rugăminte insistentă; adjurare; implorare: *m-am decis să nu țin cont de adjurațiile tale;* **2.** formulă de exorcism la catolici; (și: **adjurațiune**). [Din fr. ***adjuration,*** lat. ***adjuratio, -onis***].

adjurațiúne f. v. **adjurație.**

adjutánt, adjutanți m. **1.** ofițer sau subofițer însărcinat să ajute (ca secretar) un comandant; ofițer cu anumite însărcinări într-un stat-major: *anecdota ne vorbește de o farsă a adjutantului.* CĂL.; (adj.) *plutonier adjutant;* **2.** gradul cel mai înalt de subofițer; persoană care are acest grad: *lacheul îl întîmpină și îl roagă să treacă pe la adjutantul de serviciu.* PR.; (și: (înv.) **adiutant**). [Din fr. ***adjudant,*** germ. ***Adjutant***].

adjutantúră f. **1.** funcție, serviciu de adjutant; **2.** biroul adjutanților. [Din germ. ***Adjutantur***].

adjuvánt, ~ți, adjuvantă, ~e a. și m. **1.** (medicament secundar) care se adaugă unui medicament principal: *adjuvantul previne efectele secundare nedorite ale remediului;* **2.** (substanță) care facilitează o reacție sau ajută la obținerea unui produs cu calități superioare: *adjuvanții au îmbunătățit rezistența betonului.* [Din fr. ***adjuvant,*** germ. ***Adjuvant***].

adjuvánță, adjuvanțe f. component al unui medicament care previne efectele secundare nedorite ale substanței de bază. [Din germ. ***Adjuvans, Adjuvantia***].

adlatív, ~i, adlativă, ~e a. (lingv.) **verb adlativ,** verb care arată că acțiunea este orientată spre subiect sau este în beneficiul subiectului: *în categoria verbelor adlative se cuprind lexeme precum „a cumpăra", „a obține", „a prinde";* (p. ext.) *o locuțiune verbală adlativă îndeplinește același rol ca verbul sinonim.* [Din lat. ***adlativus***].

ad líbitum adv. **1.** după bunul plac, după voia cuiva; oricum: *autorul realizează ad libitum sigle pentru lucrările consultate;* **2.** (muz.) la alegerea interpretului: *execută ad libitum diferite părți ale lucrării sub aspectul tempoului.* [Cuv. lat.].

ad lítteram adv. cuvînt cu cuvînt, literă cu literă; întocmai: *dumnealui obiciniește anume imitație liberă cu preluarea sau traducerea ad litteram sau cel mult bădărănirea nesărată a unui text străin.* EM. [Cuv. lat.].

administră, administrez vb. (tr.) **1.** a conduce, a gospodări o întreprindere, o instituție etc.: *din cauza felului cum Bob înțelegea să administreze bunurile episcopiei, o opoziție începu să se închege împotriva lui.* BL.; **2.** a da unui bolnav: *a administra un medicament;* **3.** (jur.) **a administra o probă,** a folosi un mijloc de probă într-un proces. [Din fr. ***administrer,*** lat. ***administrare***].

administrábil, ~i, administrabilă, ~e a. care poate fi administrat. [Din it. ***administrabile***].

administrăre, administrări f. **1.** acțiunea de a administra; **2.** gospodărire; conducere: *prietenii fură nevoiți totuși să înțeleagă că poet și să ceară instituirea unei curatele pentru administrarea pensiei.* CĂL.; **3.** oferire a unui remediu unui bolnav. [V. ***administra***].

administrát, ~ți, administrată, ~e a. gospodărit; condus, cîrmuit: *lucrează într-o întreprindere bine administrată.* // m. (rar) persoană aflată sub conducerea cuiva: *ca un om bine crescut, vizita pe administrații săi.* NEGR. [V. ***administra***].

administratív, ~i, administrativă, ~e a. **1.** care ține de administrație, referitor la administrație: *organismul cari execută aceste legi sînt instanțele administrative.* EM.; *Șincai cere pentru românii din Transilvania autonomie administrativă.* BL.; **contencios administrativ,** v. **contencios;** (adv.) *să ocupe provizoriu și administrativ Dobrogea.* MAIOR.; **2.** care reunește, care adăpostește administrația (statului): *palat administrativ;* **3.** care emană de la (un organ de) administrație: *importanța măsurilor administrative ale lui Ion-vodă este umflată, fără document, cu adjective sforăitoare.* CĂL.; **pe cale administrativă,** prin organele administrației de stat. // n. instituție de administrație. [Din fr. ***administratif,*** lat. ***administrativus***].

administrátor, ~i, administratoáre m., f. persoană care administrează un bun sau un patrimoniu: *supraveghea activitatea administratorului moșiei și chiar mersul lucrărilor agricole.* GHEȚIE; **administrator delegat,** persoană împuternicită de consiliul de administrație al unei societăți să conducă societatea. [Din fr. ***administrateur,*** lat. ***administrator***].

administrăție, administrații f. **1.** administrare, conducere a unei întreprinderi, a unei instituții etc.; manieră de a conduce, de a guverna: *intrară cu o armată nepregătită cu nimic, grație ineptei și culpabilei lor administrațiuni.* EM.; **2.** totalitate a funcționarilor însărcinați cu conducerea unui serviciu: *administrația vămilor;* **administrație**

financiară, instituţie avînd atribuţia de a face încasări şi plăţi în numele statului, într-o circumscripţie financiară; **consiliu de administraţie,** organ însărcinat cu conducerea unei societăţi industriale sau colegiale pe acţiuni; (p.ext.) *principele, prin acoliţii săi, face din biroul partidului consiliul său de administraţie.* CĂL.; **3.** totalitate a serviciilor publice însărcinate cu aplicarea legilor şi a deciziilor guvernamentale: *administraţia din România e tot ce se poate mai rău pe pămînt.* EM.; **4.** serviciu al armatei avînd în sarcină hrana şi îmbrăcămintea trupelor; **5.** sediu al unui serviciu public: *căpitanul s-a încuiat cu preşedintele în odaia administraţiei şi i-a luat un prim interogatoriu.* GHEŢIE; *a cotit pe la administraţia poştelor;* **6.** faptul de a administra un medicament; administrare: *administraţia aspirinei trebuie însoţită de consumul de lichide;* (şi: (înv.) **administraţiune**). [Din fr. ***administration,*** lat. ***administratio, -onis***].

administraţiúne f. v. **administraţie.**

admirá, admír vb. (tr.) a privi cu plăcere, cu respect: *rochiile tale scumpe le admira toată mahalaua.* BAC.; (iron.) *nu ştim ce să admirăm mai mult, ignoranţa sau tupeul lor?* EM.; (refl. recipr.) *în sfatul ţării se adună să s-admire, bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subţire.* EM.; (refl.) *nu găseşte altceva de făcut spre a se admira decît ... să se aşeze în faţa oglinzii, goală.* CĂL. [Din fr. ***admirer,*** lat. ***admirari***].

admirábil, ~i, admirabilá, ~e a. care deşteaptă admiraţia; demn de admiraţie; minunat, încîntător: *privită în sine şi pentru sine, teoria e admirabilă.* BL. // adv. de minune; foarte: *numai datoirtă spiritului admirabil dotat în această direcţie al inzilor a putut să înflorească şi să-şi developeze posibilităţile.* BL.; *s-a purtat admirabil.* [Din lat. ***admirabilis,*** fr. ***admirable***].

admirál m. v. **amiral.**

admiráre, admirări f. faptul de a admira; admiraţie: *admirarea ta e o turbare.* EM. [V. ***admira***].

admirát, ~ţi, admirată, ~e a. care este privit cu admiraţie; (subst.) *Byron însuşi, mult hulitul, mult admiratul ..., a avut una din cele mai agitate vieţi.* BL. [V. ***admira***].

admirátiv, ~i, admirativă, ~e a. care exprimă admiraţie: *le învălui în privire admirativă.* VINEA; *gest admirativ; expresie admirativă;* (adv.) *mă privea oarecum admirativ.* GHEŢIE. [Din fr. ***admiratif,*** lat. ***admirativus***].

admirátor, ~i, admiratoáre m., f. **1.** persoană care admiră (o altă persoană): *un depozitar de vinuri, fiindu-i şi admirator, îl lăsa la o garafă cu pahar.* BAC.; **2.** persoană care place, care îndrăgeşte pe cineva: *două zile încheiate îşi lasă admiratorul să ardă pe jăratic.* GHEŢIE; *fata vecinului are mulţi admiratori.* [Din fr. ***admirateur,*** lat. ***admirator***].

admirăţie, admiraţii f. faptul de a admira; sentiment de încîntare, de preţuire, de respect (pentru cineva sau pentru ceva): *după ce ia cocaină, Scheianu declamă banalităţi, în admiraţia pioasă a celor de faţă.* CĂL.; (şi: (înv.) **admiraţiune**). [Din fr. ***admiration,*** lat. ***admiratio, -onis***].

admiraţiúne f. v. **admiraţie.**

admís, ~şi, admisă, ~e a. **1.** primit într-o societate, într-o organizaţie etc.: *membrii admişi ai cercului aveau anumite îndatoriri;* **2.** reuşit la un concurs; acceptat în urma unui examen: *candidaţii admişi sînt convocaţi în amfiteatru;* **3.** recunoscut ca valabil; corect, adevărat; adoptat, acceptat (de uz): *soluţia admisă nu s-a dovedit salvatoare;* **4.** care a pătruns într-un spaţiu închis: *gazul admis este comprimat în interiorul cilindrului pînă la lichefiere.* [Din lat. ***admissus,*** fr. ***admis***].

admisíbil, ~i, admisibilă, ~e a. care se poate admite; acceptabil: *poate să fie pentru mulţi o idee admisibilă.* EM.; *argument admisibil.* [Din fr. ***admissible***].

admisibilitáte f. însuşirea de a fi admis; posibilitatea de a fi acceptat, primit: *se cer însă foarte deosebite condiţii de admisibilitate la concurs de la aspirant.* EM. [Din fr. ***admissibilité***].

admísie f. v. **admisiune.**

admisiúne, admisiuni f. **1.** (tehn.) pătrundere a unui agent motor în cilindrul motorului cu ardere internă reprezentînd prima fază a unui ciclu; **2.** (în forma **admisie**) faptul de a admite sau de a fi admis; primire; (şi: **admisie**). [Din fr. ***admission,*** lat. ***admissio, -onis***].

admitánţă f. (fiz.) mărime egală cu inversul impedanţei unui circuit electric. [Din fr. ***admittance***].

admíte, admit vb. (tr.) **1.** a considera sau a socoti ca valabil, adevărat, corect, bun: *el admitea în general că natura conservă de-a lungul generaţiilor variaţiile accidentale care s-ar dovedi utile vieţuitoarelor.* BL.; **2.** a considera acceptabil; a primi; a accepta: *talentul e admis sub orice formă şi de la oricine.* EM.; (refl. impers.) *se admite totuşi, de obicei, că analogia dintre model şi produs este întrucîtva degradată.* BL.; **a admite scuzele cuiva,** v. **scuză;** **3.** a primi, a include, a accepta pe cineva într-un cerc, într-o organizaţie etc.: *l-a admis şi pe el în societate;* **4.** a fi de acord cu ceva; a consimţi, a accepta, a primi: *admit în principiu acest gest.* PETR.; **5.** a permite, a îngădui, a tolera (să facă ceva): *i-a admis să aducă alte dovezi;* (refl. pas.) *el vorbea cu autoritatea celui care primeşte, în împrejurări solemne cînd nu se admite nici o replică.* CĂL.; **6.** a da curs favorabil (la o solicitare); a lua în considerare şi a primi: *i-a admis contestaţia;* **7.** a declara cîştigător, reuşit; a trece: *comisia a admis pe cei mai mulţi dintre candidaţii înscrişi;* **8.** a comporta, a suferi; a accepta: *s-ar zice că problema e una din acelea cari nu admit decît două soluţii alternative.* BL.; *regula admite numai două excepţii.* [Din lat. ***admittere,*** fr. ***admettre***].

admítere, admiteri f. **1.** acţiunea de a admite; **2.** considerare ca fiind valabil, adevărat, corect, bun: *admiterea aprioritătii acestor forme.* EM.; **3.** considerare ca fiind acceptabil; acceptare, primire: *felul vorbirii, admiterea unui jargon artificial ori împestriţarea cu străinisme sînt strîns legate cu mentalitatea omului.* IBR.; **3.** primire, includere, acceptare într-un cerc, într-o organizaţie etc.: *admiterea sa în societate l-a emoţionat;* **4. (examen de admitere)** examen prin promovarea căruia cineva este primit într-o formă (superioară) de învăţămînt: *în iunie a dat examenul de admitere la liceu.* GHEŢIE; *mai am de învăţat pentru admitere.* GHEŢIE. [V. ***admite***].

admonestá, admonestez vb. (tr.) a mustra cu severitate (în mod oficial); a face observaţii, a critica (un subaltern): *profesorul a admonestat elevii cu multe absenţe;* (absol.) *faptul de a se afla în mijlocul unei lumi inferioare i-a pus în valoare o însuşire excepţională: arta de a corecta şi de a admonesta.* CĂL. [Din fr. ***admonester***].

admonestáre, admonestări f. **1.** acţiunea de a admonesta; mustrare: *am înghiţit admonestarea fără a replica.* GHEŢIE; **2.** avertisment sever; **3.** (concr.) act oficial care consemnează o mustrare. [V. ***admonesta***].

admonestăţie, admonestaţii f. (livr.) mustrare, dojană severă; admonestare: *discursul e o teribilă admonestaţie onctuoasă, o reducere zîmbitoare la neant.* CĂL. [Din fr. ***admonestation***].

admoniá, admoniez vb. (înv.; tr.) a înştiinţa, a avertiza; a admonesta. [Din germ. ***admonieren,*** lat. ***admonere***].

admoniáre f. v. **admoniere.**

admoniére, admonieri f. (înv.) faptul de a admonia; înştiinţare; avertizare; admonestare: *scrisori de recunoaştere şi de admoniare.* EM.; (şi: **admoniare**). [V. ***admonia***].

admonitív, ~i, admonitivă, ~e a. care are caracter de admoniţie; care cenzurează: *pentru a fi atenţionat, s-a aplicat un vot admonitiv.* [Din fr. ***admonitif***].

admoníţie f. v. **admoniţiune.**

admoniţiúne, admoniţiuni f. **1.** avertisment, dojană, mustrare: *o admoniţiune severă din partea rectoratului ar fi fost de ajuns credem.* EM.; **2.** cercetare făcută de judecător; (şi: **admoniţie**). [Din lat. ***admonitio, -onis,*** fr. ***admonition***].

adnát, ~ţi, adnată, ~e a. (bot.) crescut pe ceva; adăugat, aderent (pe o altă parte, pe un alt organ). [Din lat. ***adnatus,*** fr. ***adné***].

adnáţie, adnaţii f. (bot.) concreştere a unui organ pe o altă parte a plantei decît cea normală. [Din fr. ***adnation***].

adnominál, ~i, adnominală, ~e a. (gram.) care determină un substantiv sau o sintagmă nominală (producîndu-i o modificare, prin delimitări, a conţinutului): *genitivul indică o funcţie adnominală; epitet adnominal.* [Din fr., germ. ***adnominal***].

adnotá, adnotez vb. (tr.) a face însemnări, note pe marginea unui text (pentru a-l explica, a-l întregi): *cu mult umor autorul însuşi adnotează textul acesta.* BL.; (şi: (înv.) **anota**). [Din lat. ***adnotare, annotare,*** fr. ***annoter***].

adnotáre, adnotări f. **1.** acţiunea de a adnota şi rezultatul ei: *îşi ocupă timpul cu adnotarea propriilor lucrări;* **2.** (concr.) însemnare, notă care explică sau întregeşte un text: *parcurse cu atenţie broşura, făcînd adnotări.* GHEŢIE. [V. ***adnota***].

adnotát, ~ţi, adnotată, ~e a. cu completări sau explicaţii, cu adnotări: *a rătăcit varianta adnotată a textului.* [V. ***adnota***].

adnotatór, ~i, adnotatoáre m., f. persoană care adnotează un text: *multe manuscrise vechi conţin pe lîngă textul de bază şi intervenţiile unor adnotatori ulteriori.* [Din lat. ***adnotator***].

adnotáţie, adnotaţii f. însemnare, notă care explică sau întregeşte un text; adnotare: *din cînd în cînd autorul intervine în focul disputelor cu adnotaţii la subsol.* BL.; (şi: (înv.) **adnotaţiune, anotaţie, anotaţiune**). [Din lat. ***adnotatio, -onis, annotatio, -onis,*** fr. ***annotation***].

adnotaţiúne f. v. **adnotaţie.**

adogmátic, ~ci, adogmatică, ~ce a. care ţine de adogmatism, propriu adogmatismului, referitor la adogmatism. // m. adept al adogmatismului. [Din fr. ***adogmatique***].

adogmatísm n. **1.** sistem de gîndire care nu admite dogmele; **2.** (spec.) curent manifestat în filozofia religiei care respinge dogmele. [Din fr. ***adogmatisme***].

adolescént, ~ţi, adolescentă, ~e m., f. persoană la vîrsta adolescenţei; tînăr(ă): *o iubire pasionat, cu stîngăcia şi dăruirea unui adolescent.* GHEŢIE. [Din fr. ***adolescent,*** lat. ***adolescens, -ntis***].

adolescentín, ~i, adolescentină, ~e a. specific adolescentului, de adolescent: *a rămas cu unele manifestări adolescentine.* [Din it. ***adolescentino***].

adolescentísm n. stare sau manifestare de adolescent. [***Adolescent*** + ***-ism***].

adolescénţă f. **1.** perioadă a vieţii omului între vîrsta copilăriei şi cea adultă: *la moşia unchiului său ... avea să-şi petreacă întreaga copilărie şi adolescenţă.* GHEŢIE; **2.** comportare caracteristică acestei perioade; ansamblu de însuşiri care caracterizează omul în această perioadă a vieţii: *are o criză de adolescenţă care se termină cu sinuciderea.* CĂL. [Din fr. ***adolescence,*** lat. ***adolescentia***].

adónic, adonice a. **vers adonic,** vers antic compus dintr-un dactil şi un spondeu sau un troheu: *el ar frînge-n vers adonic limba lui ca şi Horaţiu.* EM. [Din fr. ***adonique,*** lat. ***adonicus***].

adónis m. (adesea iron.) tînăr foarte frumos. [Din gr., lat. ***Adonis*** n.pr.].

adoptá, adópt şi (înv.) **adoptez** vb. (tr.) **1.** a lua drept fiu (fiică); a lua de suflet; a înfia: *îl adoptă bunicul dinspre mamă.* CĂL.; **2.** a accepta pentru sine; a-şi însuşi, a prelua: *Plato a adoptat, cu unele modificări, teoria elementelor naturale propusă de înaintaşi.* BL.; (refl.pas.) *planul se făcu, se adoptă şi se puse în lucrare.* NEGR.; **3.** a-şi da aprobarea; a admite, a primi (prin vot): *parlamentul a adoptat proiectul de lege;* **4.** a alege (pentru a se comporta, a se exprima etc.); a lua: *ştia ce atitudine să adopte în viitor.* GHEŢIE. [Din fr. ***adopter,*** lat. ***adoptare***].

adoptábil, ~i, adoptabilă, ~e a. **1.** care poate fi adoptat, înfiat: *copil adoptabil;* **2.** care poate fi acceptat, însuşit: *opinie adoptabilă.* [Din fr. ***adoptable***].

adoptánt, ~ţi, adoptantă, ~e a. şi m.,f. (persoană) care adoptă, care înfiază un copil; adoptator: *adoptanţii trebuie să dovedească existenţa mijloacelor de creştere şi de educare a copilului.* [Din fr. ***adoptant***].

adoptáre, adoptări f. **1.** acţiunea de a adopta; adopţie, înfiere: *cunoaşte legislaţia care reglementează adoptările;* **2.** acceptare, însuşire, preluare pentru sine: *marele fizician, întemeietorul teoriei cvantelor ..., s-a pronunţat categoric împotriva adoptării criteriilor neopozitiviste din partea ştiinţei.* BL.; **3.** acceptare, aprobare prin vot: *civilizaţia adevărată a unui popor consistă nu în adoptarea cu deridicata de legi.* EM. [V. ***adopta***].

adoptatór, ~i, adoptatoáre a. şi m., f. adoptant. [***Adopta*** + ***-tor***].

adoptív, ~i, adoptivă, ~e a. **1.** care a fost adoptat; înfiat: *în actul de căsătorie Saşa e trecută ca fiică adoptivă a răposatului clucer.* CĂL.; **2.** care a adoptat un copil: *aştepta să sosească chiar a doua zi părintele adoptiv.* VOIC.; *tată adoptiv;* (fig.) *patrie adoptivă.* BĂLC. [Din fr. ***adoptif,*** lat. ***adoptivus***].

adopţianísm n. doctrină creştină din secolele al II-lea şi al III-lea, potrivit căreia Isus a fost un om adoptat de Dumnezeu pentru meritele sale deosebite. [Din fr. ***adoptianisme***].

adopţioníst, ~şti, adopţionistă, ~e a. care ţine de adopţianism, referitor la adopţionism. [Din fr. ***adoptianiste***].

adópţie, adopţii f. **1.** faptul de a adopta un copil; înfiere: *după îndeplinirea tuturor formalităţilor de adopţiune, Caty dădu acasă la ea o modestă serată.* CĂL.; *adopţiile sînt reglementate prin lege;* (p. ext.) *s-a trezit într-o bună zi grec prin adopţiune.* BL.; **2.** preluare pentru sine; însuşire: *numele vechi domnesc de Bassaraba se mai poartă şi astăzi prin adopţiune de către un boier mare.* EM.; (şi: **adopţiune**). [Din lat. ***adoptio, -onis,*** fr. ***adoption***].

adopţiúne f. v. adopţie.

adorá, adór vb. (tr.) **1.** a se închina unei divinităţi; a slăvi o divinitate; a venera: *vechii greci adorau numeroşi zei;* **2.** a avea o mare admiraţie, un cult pentru cineva sau pentru ceva: *ea asculta cu îngăduinţă povestele lor şi juca cu dînşii preferansul, încît ei o adorau.* NEGR.; **3.** a iubi foarte mult, cu pasiune; a venera: *ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.* EM. [Din fr. ***adorer,*** lat. ***adorare***].

adorábil, ~i, adorabilă, ~e a. plin de farmec; demn de adorat; încîntător, drăguţ, simpatic: *îl rugă s-o asculte şi pe ea, spunînd c-o adorabilă naivitate că-i place psihologia şi literatura.* VLAH. [Din fr. ***adorable,*** lat. ***adorabilis***].

adorái, ~i, adorală, ~e a. (anat.) situat în gură. [Din fr., germ. ***adoral***].

adoráre, adorări f. **1.** faptul de a adora; sentiment de iubire (şi de admiraţie) profundă; veneraţie: *simt o adorare în inima mea pentru tine.* EM.; **2.** cult, veneraţie pentru divinitate: *adorarea zeilor la vechii greci.* [V. ***adora***].

adorát, ~ţi, adorată, ~e a. **1.** iubit foarte mult: *un chip de-a pururi adorat cum nu mai au perechi acele zîne.* EM.; (subst.) *ca un chip uşor de înger e-arătarea adoratei.* EM.; **2.** venerat, slăvit: *anticii aveau deplină încredere în zeii adoraţi.* [V. ***adora***].

adorátor, ~i, adoratoáre m., f. **1.** persoană care adoră, care iubeşte cu pasiune pe cineva sau ceva; îndrăgostit; iubit: *întors de pe front, concediază amabil pe un adorator al soţiei sale.* CĂL.; **2.** persoană care adoră (o divinitate) practicînd un cult: *adoratorii de idoli ai religiilor animiste.* [Din fr. ***adorateur,*** lat. ***adorator***].

adoráţie, adoraţii f. **1.** faptul de a adora; cult al unei divinităţi sau al unui obiect sacru; adorare: *adoraţia crucii la creştini;* **2.** iubire paroxistică; pasiune: *adoraţia fiinţei dragi;* **3.** manifestare a încîntării şi a respectului pentru cineva sau pentru ceva; ataşament: *adoraţia propriei familii;* (şi: (înv.) **adoraţiune**). [Din fr. ***adoration,*** lat. ***adoratio, -onis***].

adoraţiúne f. v. adoraţie.

adormí, adórm vb. **1.** (intr.) a începe să doarmă; a trece la starea de somn: *şi m-am culcat şi-am adormit şi cîntecul nu l-am gătit.* VIERU; (fig.) *singur vîntul, colo, iată, adormise la răcoare sub o salcie plecată.* COŞB.; (tr.) *cotul pe masă trîntea ... şi greu somn că adormea.* POP.; **a adormi din greu** sau **(ca) dus, (ca) mort,** a cădea în somn profund: *se lăsă oleacă jos pe iarbă şi adormi dus.* CR.; **2.** (tr.) a face să doarmă; a aduce în stare de somn: *îl legănă şi-l dezmerdă pînă ce-l adormi.* CR.; **3.** (fig.; tr.) a ameţi, a îmbăta; a tulbura: *mă sui încetişor în tei, care te adormea de mirosul ... floarei.* CR.; **4.** (fig.; tr.) a face să nu judece corect, să nu vadă adevărul; a buimăci, a zăpăci: *pe agă îl adoarme cu fraze de prea plecat fiu.* CĂL.; **5.** (tr.) a face să ajungă într-o stare asemănătoare somnului (şi să devină insensibil): *înainte de operaţie, bolnavul a fost adormit;* **6.** (fig.; tr.) a face să nu se (mai) simtă; a alina, a linişti, a potoli: *a, dară-n astă lume ceva putea fi-n stare, s-aline, să adoarmă un chin sfîşiitor.* ALEX.; a **adormi vigilenţa cuiva,** a face să nu mai fie vigilent; a abate atenţia; **7.** (fig.; tr.) a face inactiv; a înlătura: *ca să adoarmă presupunerile domnului.* AL.; **8.** (intr.; **a adormi de veci,** sau **somnul (cel) de veci, somn veşnic, întru Domnul**) a înceta de a mai trăi; a muri, a deceda: *fiinţa tăcută şi palidă care fusese maică-sa adormi într-o zi de veci.* SAD.; **9.** (rar; tr.) a lua viaţa; a omorî, a ucide: *al doilea pistol adoarme pe al doilea sihastru.* GAL.; **10.** (intr.) a înceta, a se sfîrşi, a se stinge: *pe la mijlocul veacului trecut s-a stîrnit o discuţie care n-a adormit nici astăzi.* BL.; (şi: (înv.) **adurmi**). [Lat. ***addormire***].

adormíre, (pop.) **adormíri** f. **1.** faptul de a adormi; trecere la starea de somn, cufundare în somn: *ştim acum că adormirea iaste moarte trecătoare.* ANTIM; *a ieşit încet după adormirea copilului;* **2.** (fig.) amorţire; inactivitate: *voi ce staţi în adormire, voi ce staţi în nemişcare ...!* AL.; **3.** (fig.) slăbire a intensităţii: *adormirea atenţiei poate produce multe inconveniente;* **4.** (bis.) încetare din viaţă; moarte: *de la adormirea bătrînului Ştefan-Voievod părintele Moldovei trecuseră şaptezeci şi doi de ani.* SAD.; *au trecut zece ani de la adormirea tatei;* **Adormirea (Maicii Domnului),** sărbătoare creştină la data de 15 august, care comemorează părăsirea vieţii pămînteşti de Maica Domnului: *să o lăudăm ca pre o maică a lui Dumnezeu şi cu bucurie sufletească să prăznuim Adormirea.* ANTIM. [V. ***adormi***].

adormít[1] n. (rar) cufundare în somn; adormire: *le părea că de adormitul somnului grăia.* COR. [V. ***adormi***].

adormít[2]**, ~ţi, adormită, ~e** a. **1.** care este cuprins de somn: *stătea adormit într-un colţ;* (fig.) *sub o pînză de lumină, lunca pare adormită.* AL.; (subst.) *adormiţii nu se clintiră.* VOIC.; **2.** care nu s-a trezit definitiv din somn; care n-a dormit destul şi îi mai este somn; somnoros: *umblă adormit prin casă;* **3.** (fig.) lipsit de vioiciune; trîndav, netrebnic, leneş: *nu-i venea lui ... să-l crează neştine că este neharnic, mototol şi adormit.* ISP.; **4.** (fig.) cufundat în linişte; liniştit, paşnic: *prin satul adormit doar vreum cîine-n somn mai latră răguşit.* COŞB.; **5.** (bis.) decedat, mort: *magaziile noastre de grîu erau fostele chilii ale adormiţilor părinţi.* GAL.; (subst.) *la ce-am mai plînge pe-adormiţii întru domnul?* VLAH. [V. ***adormi***].

adormitá, adormítez vb. (înv.; intr.) a începe să doarmă; a adormi: *ciobanii ... ca de somn adormitînd ... era.* CANT.; (şi: **adurmita**). [***A***[3] + ***dormita*** (după *adormi*)].

adormitór, ~i, adormitoáre a. **1.** care provoacă somn, care adoarme: *în paharul ce dete lui Făt-Frumos amestecă, fără să ştie el, nişte buruieni adormitoare.* ISP.; (adv.) *un cînt frumos şi dulce-adormitor sunînd.* EM.; **2.** (p. ext.) monoton, plictisitor: *poezia se umple de ronronuri adormitoare, de cuvinte rotacizante.* CĂL.; (şi: (înv. şi reg.) **adormitoriu,** (reg.) **adurmitor**). [***Adormi*** + ***-tor***].

adormitóriu a. v. adormitor.

adormiţéle f. pl. (bot.) **1.** dediţei (*Pulsatilla pratensis*); **2.** (reg.) zorea (*Ipomaea*); **3.** (reg.) volbură (*Convolvulus arvensis*). [***Adormit***[2] + ***-ea***].

adomá, adomez vb. (latinism; tr.) a împodobi: *sexul cu care Dumnezeu a adornat natura ca un artist ce dă cea din urmă lumină faptei sale.* BOLLIAC. [Din lat. ***adornare***].

adprés, ~şi, adpresă, ~e a. (bot.) alipit de tulpină: *plantă cu peri adpreşi.* [Din lat. ***adpressus***].

adragánt n. gumă vegetală întrebuinţată pentru a da tărie pastelor şi pastilelor. [Din fr. ***adragant***].

adrenál, ~i, adrenală, ~e a. care ţine de glandele suprarenale, referitor la glandele suprarenale. [Din fr. ***adrénal,*** engl. ***adrenal***].

adrenalínă f. hormon produs de glandele suprarenale, folosit ca medicament. [Din fr. ***adrénaline***].

adrenalinemíe, adrenalinemii f. (med.) prezenţă a adrenalinei în sînge. [Din fr. ***adrénalinémie***].

adrenalínic, ~ci, adrenalinică, ~ce a. care ţine de adrenalină, referitor la adrenalină. [Din fr. ***adrénalinique***].

adrenalón n. (biol.) produs cu acţiune vasoconstrictoare, rezultat prin oxidarea adrenalinei. [Din fr. ***adrénalone***].

adrenérgic, ~ci, adrenergică, ~ce a. **1.** (biol.) care are acţiune similară cu a adrenalinei: *substanţă adrenergică;* **2.** care are terminaţii ce eliberează adrenalină: *nervi adrenergici.* [Din fr. ***adrénergique***].

adrenocróm n. (farm.) produs de oxidare a adrenalinei, cu acţiune hemostatică şi vasoconductoare. [Din fr. ***adrénochrome***].

adrenolític, ~ci, adrenolitică, ~ce a. şi n. (substanţă) care se opune acţiunii adrenalinei. [Din fr. ***adrénolytique,*** engl. ***adrenolytic***].

adresá, adresez vb. **1.** (refl.) a se îndrepta cu vorba către cineva; a vorbi cuiva: *auzi în spatele său o voce care i se adresa.* GHEŢIE; (tr.) *se mărginiră să-mi adreseze scurte saluturi convenţionale.* GHEŢIE; *i-a adresat cîteva întrebări;* (p. ext.) *i-am adresat o privire recunoscătoare.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a trimite o cerere, o solicitare, o invitaţie etc. (scrisă): *adresase din Bucureşti o scrisoare către directorul ziarului.* EM.; (refl.) *nu găsiră nimic mai nimerit decît să se adreseze la Poartă.* NEGR.; **3.** (spec.; tr.) a trimite, a destina o scrisoare: *a arătat altcuiva o scrisoare ce-i era adresată numai ei.* GHEŢIE; **4.** (refl.) a recurge la ..., a se îndrepta către ...: *mă rugă să am grijă de casă şi pentru orice problemă să mă adresez Iuditei.* GHEŢIE; (p.ext.) *fiind romantici, s-au adresat la literatura populară, care conţine elemente romantice.* IBR.; **5.** (tr.) a scrie adresa, numele destinatarului

(unei scrisori, unei petiții etc.); (și: (înv.) **adresui**). [Din fr. ***adresser***, germ. ***adressieren***].

adresábil, ~i, adresabilă, ~e a. (inform.) care permite să se ajungă direct la informația căutată. [Din fr. ***adressable***].

adresánt, ~ți, adresantă, ~e m., f. persoană căreia îi este adresată o scrisoare; destinatar, (rar) adresat. [Din germ. ***Adressant***].

adresáre, adresări f. acțiunea de a (se) adresa și rezultatul ei: *abandonase dintr-o dată forma de adresare ceremonioasă.* GHEȚIE; **termen de adresare,** cuvînt cu care se atenționează sau se precizează persoana căreia i se adresează cineva. [V. ***adresa***].

adresarisí, adresarisesc vb. (înv.; refl.) a se îndrepta cu vorba; a se adresa: *s-au adresarisit ei cu întrebarea către tatăl lor.* DRĂGHICI. [Din fr. ***adresser*** + ***-arisi***].

adresát, adresați m. (rar) adresant. [Din germ. ***Adressat***].

adresatív, ~i, adresativă, ~e a. care ține (de mijlocul, de forma) de adresare; care se folosește pentru adresare: *structuri adresative.* [De la ***adresa***].

adrésă, adrese f. **1.** indicație pe scrisori, pe colete etc. a numelui și domiciliului destinatarului: *acest pachet ... să-l dai la adresa sa.* NEGR.; **(a spune, a vorbi ceva) la adresa cuiva,** (a spune, a vorbi ceva) cu privire la cineva; **a greși adresa,** **a)** a nimeri în alt loc sau la altă persoană decît cea indicată; **b)** (fig.; fam.) a avea o părere greșită despre cineva sau despre ceva; **2.** (p. restr.) indicație care specifică situarea domiciliului cuiva: *mi-am trecut numele și adresa într-un catastif.* GHEȚIE; **3.** destinație, punct către care se îndreaptă cineva sau unde se trimite ceva: *sări lîngă șofer și, clănțănind din dinți, dădu adresa.* GHEȚIE; (fig.) *incriminarea ... nu putem crede că poate fi îndreptată la adresa noastră.* EM.; **4.** comunicare oficială transmisă în scris: *era o adresă a ministerului prin care i se punea în vedere că este trecut în disponibilitate.* GHEȚIE; **5.** (inform.) număr binar identificînd localizarea într-un sistem de date sau în memoria computerului; expresie (numerică) indicînd o sursă sau o destinație a informației ce urmează a fi înregistrată de un calculator. [Din fr. ***adresse,*** germ. ***Adresse,*** sensul **5** din engl. ***address***].

adresuí vb. v. **adresa.**

adsorbánt, adsorbanți m. corp pe suprafața căruia se fixează o substanță prin adsorbție; (adj.) *cărbune adsorbant.* [Din fr. ***adsorbant***].

adsorbát, adsorbați m. substanță rezultată dintr-un adsorbant și substanța adsorbită. [Din fr. ***adsorbat***].

adsorbí, pers. 3 **adsoárbe** vb. **1.** (tr.) a reține, a fixa prin adsorbție: *cărbunele adsoarbe gazele nocive;* **2.** (refl.) a se fixa pe alt corp prin adsorbție. [Din fr. ***adsorber,*** germ. ***adsorbieren***].

adsórbție, (rar) **adsorbții** f. fixare a moleculelor unui gaz sau ale unei substanțe dizolvate pe suprafața unui corp solid; (și: **adsorbțiune**). [Din fr. ***adsorption,*** germ. ***Adsorption***].

adsorbțiúne f. v. **adsorbție.**

adstrát n. (lingv.) totalitate a elementelor străine care pătrund într-o limbă după constituirea ei: *adstratul limbii române este dominat de elementele slave.* [Din fr. ***adstrat,*** germ. ***Adstrat***].

aducătór, ~i, aducătoáre a. și m., f. (cel) care aduce, care face să vină ceva: *copaci aducători de răcoare.* B.-DEL.; *îl încurcă mărunte cazuri de conștiință, mărite cu lentila și făcute aducătoare de anxietăți.* CĂL.; **aducător aminte,** care repune iar în minte; comemorativ. [***Aduce*** + ***-(ă)tor***].

adúce, aduc vb. **1.** (tr.) a lua cu sine un lucru și a veni cu el undeva sau la cineva: *venea mama și îmi aducea mîncare gătită.* PR.; *sluga aduse o trăsură;* (p. ext.) *tocmai cu un ceas mai înainte îl adusese un sergent pe sus.* EM.; a **aduce plocon cuiva,** v. **plocon;** (la imper.): *adă la mine cele trei smicele de măr dulce!* CR.; **ce vînt te-aduce?,** întrebare pusă celui care a venit pe neașteptate: *da ce vînt te-o adus pe la noi, soro dragă?* AL.; **vorba dulce mult aduce,** vorba frumoasă, cuviincioasă, corectă poate ajuta întotdeauna; **2.** (tr.) a apropia de sine sau de o parte a trupului: *de-abia putu aduce puțin mîna spre gură.* CR.; **3.** (tr.) a da o anumită mișcare, direcție, înclinație: *aduse paloșul cam pieziș și-i reteză capul.* ISP.; **a o aduce bine (din condei),** a se dovedi abil (prin vorbă sau prin scris); a se descurca; **a aduce vorba despre ceva** sau **a aduce în discuție ceva,** a pomeni despre ceva, a îndrepta discuția spre ceva: *să vedem deocamdată ce alte aspecte ontologice mai sînt aduse în discuție.* BL.; (refl. pas.) *am fost osîndiți să citim și mormane de inepții de care nu s-a mai adus vorba în istorie.* CĂL.; **a aduce vorba despre...** (ori **de...**), v. **vorbă;** **4.** (tr.) a cauza, a crea, a pricinui, a produce: *numai Harap-Alb nu aducea nici o supărare.* CR.; *a aduce bucurie părinților;* **ce-i aduce?,** ce-i folosește? ce-i pasă?: *de-oi petrece ... ori de nu, cui ce-i aduce?* EM.; **a aduce pe cap,** a deranja cu ..., a inoportuna cu ...: *femeile și răzeșii pe care îi oropsește îi aduc pe cap o mulțime de necazuri.* CĂL.; *i-a adus pe cap toți colegii;* **5.** (tr.) a da, a produce; a pricinui: *jurnalistica ... la germani ori francezi este o întreprindere ce aduce venit.* EM.; *nu aduce anul, ce aduce ceasul;* **6.** (intr.) a semăna (puțin) cu cineva sau cu ceva: *aducea de departe cu un amic al maiorului.* AL.; (construit cu prep. *a*) *Pantazi aducea mai degrabă a muncitor sau a meseriaș decît a intelectual.* GHEȚIE; **7.** (tr.) a conduce, a face să vină: *într-o bună dimineață, feciorul mamei îi și aduce o noră pe cuptor.* CR.; *la 10 ani fu adus la București la o rudă.* CĂL.; **8.** (tr.) a face să ajungă (într-o anumită stare sau situație); a orienta: *cu greu îl poți aduce pe căile adevărului.* SAD.; *iată în ce stare m-ai adus!* NEGR.; **a aduce la realitate (pe cineva),** a face să înțeleagă situația reală, să vadă lucrurile sub aspectul lor adevărat; **a aduce la sapă de lemn,** v. **sapă;** **a aduce pe** (sau **la**) **brazdă,** v. **brazdă;** **a aduce pe lume,** a da naștere la ..., a naște: *vă credeți atotputernicele acestei lumi, fiindcă aduceți pe lume copii.* PR.; **9.** (tr.) a realiza, a înfăptui: *și trimise pre tinerii fiilor lui Israil și adusără arderi de tot.* BIBLIA; *ambiția noastră este de a aduce ... unele noi contribuții la soluțiunea unei chestiuni.* BL.; **a aduce la împlinire** (sau **la, întru îndeplinire**), a executa: *am adus întru îndeplinire tot ceea ce ne-ați poruncit.* CR.; **a aduce la cunoștință,** a încunoștiința: *aducîndu-i la cunoștință că l-a conceput în afara căminului conjugal, îl salvează.* CĂL.; **a aduce pe tapet,** v. **tapet;** **10.** (tr.) a prezenta, a exprima, a adresa; (refl. pas.) *omagiile ce i se aduceau puteau să îmbete pe oricine.* CĂL.; **11.** (tr.) **a(-și) aduce aminte,** a(-și) aminti, a(-i) reveni în memorie: *ne aduce amente și de învierea a toată lumea.* VARL.; *fiecine-și aduce aminte starea îngrozitoare în care s-au întors soldații noștri din campaniile trecute.* EM. [Lat. ***adducere***].

adúcere, aduceri f. acțiunea de a aduce și rezultatul ei: *prezintă un interes acut aducerea cîtorva viziuni din preajma acestui an.* CĂL.; **aducere la împlinire** (sau **spre îndeplinire**), executare: *aducere dară spre îndeplinire a unor asemenea planuri ... au fost silit să se lase de o dată de toate celelalte lucruri.* DRĂGHICI; **aducere-aminte, a)** (înv.) rememorare, comemorare: *timpuri de aducere-aminte glorioasă.* BĂLC.; **b)** amintire: *aducerile-aminte pe suflet cad în picuri.* EM. [V. ***aduce***].

adúct, aducte n. amestec în care o substanță este înglobată în rețeaua cristalină a altei substanțe. [Din fr. ***adducte***].

aductór, ~i, aductoáre a. care apropie un membru de corp sau două organe unul de altul: *mușchi aductor.* [Din fr. ***adducteur***].

adúcție, aducții f. (tehn.) transport, aducere; **aducție de apă,** apeduct; (și: (înv.) **aducțiune**). [Din fr. ***adduction,*** lat. ***adductio, -onis***].

aducțiúne f. v. **aducție.**

adulă, adulez vb. (tr.) a linguși, a flata în chip servil: *slugile adulează pe monarh;* (p. ext.) *Saşa avea obiceiul de a adula galeș rudele utile soțului.* CĂL. [Din fr. ***aduler,*** lat. ***adulari***].

adulár n. (geol.) varietate transparentă de feldspat potasic cu reflexe argintii. [Din fr. ***adulaire***].

adulăre, adulări f. faptul de a adula; adulație; lingușire. [V. ***adula***].

adulatór, ~i, adulatoáre a. **1.** (și m., f.) (persoană) care adulează; lingușitor: *erai apoteozat de vasalii și adulatorii tăi.* FIL.; *se studiază plaga intrigaților adulatori care trăiesc de pe urma unui om politic.* CĂL.; **2.** care exprimă, care denotă servilism, lingușire, adulație: *adulătoare șoapte și chinul meu adînc, vreodată dacă-au fost, ... privește, ți le-arunc.* BAC.; (și: (rar) **adulător**). [Din fr. ***adulateur,*** lat. ***adulator***].

adulație, adulații f. lingușire servilă; adulare: *tînărul dă dovezile unei îngîmfări exagerate, alternate cu afectare și adulație.* CĂL.; (și: (înv.) **adulațiune**). [Din fr. ***adulation,*** lat. ***adulatio, -onis***].

adulațiúne f. v. **adulație.**

adulátór a. v. **adulator.**

adulmá, pers. 3 **adúlmă** vb. (înv; tr.) **1.** a adulmeca, a mirosi; **2.** (fig.) a prinde de veste, a afla; a simți de departe: *adulmă că Ferdinand ... trimete și el soli unguri.* N.COSTIN. [Lat. ****adolmare***].

adúlmec n. (rar) simț al mirosului; miros: *cînii o știu* [lumea] *numai după adulmec și după auz.* SAD. [De la ***adulmeca***].

adulmecá, adúlmec vb. **1.** (tr. și intr.) a simți cu ajutorul mirosului prezența cuiva sau a ceva: *subt o scorbură, într-o goliște, o vulpe aurie ca un jaratic adulmeca adierea dimineții.* SAD.; *copoiul adulmecă dîra fiarei prin pădure;* **2.** (fig.; tr.) a urmări, a supraveghea, a observa: [boierii] *adulmecă orice mișcare a domniei.* OD.; **3.** (tr.) a căuta să afle, a umbla după ...: *avem oameni care adulmecă galbenii.* NEGR.; **4.** (refl. recipr.) a se măsura, a se scruta, a se cerceta unul pe altul; (și: (înv.) **adurmeca**). [Lat. ****adolmicare***].

adulmecáre, adulmecări f. **1.** acțiunea de a adulmeca; simțire cu ajutorul mirosului; adulmecat: *de iute adulmecarea Lupului se mira.* CANT.; **2.** (fig.) urmărire, căutare: *iute iaste adulmecarea adeverinții.* CANT. [V. ***adulmeca***].

adulmecát n. faptul de a adulmeca; adulmecare. [V. ***adulmeca***].

adulmecătór, ~i, adulmecătoáre a. care adulmecă; (p. ext.) care caută, care cercetează; (înv.) adulmecos: *pre cît lumina soarelui a lucra poate în organele vădzătoare, pre atîta agiutorește mai denainte știința în mintea adulmăcătoare.* CANT. [***Adulmeca*** + ***-tor***].

adulmecós, ~și, adulmecoásă, ~e a. (înv.) adulmecător: *în lup nu numai tăcere inimoasă, ce și oarece simțire adulmecoasă iaste.* CANT. [***Adulmeca*** + ***-os***].

adúlt, ~ți, adultă, ~e a. **1.** (și **m.**, f.) (persoană) care a ajuns la maturitate, care a crescut mare: *biserica la protestanți e un fel de școală pentru adulți.* BL.; **2.** (p.ext.) care a ajuns la stadiul deplin de dezvoltare: *plantă adultă; elefant adult;* **3.** care ține de etapa maturității, care caracterizează această etapă: *îndeosebi fetele, mai precoce, anticipează prin mimetism viața adultă.* CĂL. [Din fr. ***adulte,*** lat. ***adultus***].

adultér, ~i, adulteră, ~e a. care a încălcat regulile vieții conjugale: *cuprinde ... povestea unei femei adultere care se căiește de-a fi înșelat un soț implacabil.* CĂL. // n. încălcare a fidelității conjugale: *în brațele voastre – adulteriul încoronat.* EM.; (și: (înv.) **adulteriu**). [Din fr. ***adultere,*** lat. ***adulterium***].

adulteră, adulterez vb. (rar; tr.) a falsifica, a altera (un text): *ideea în chestiune e adulterată, aducînd o întorsătură în spirit specific grec.* BL. [Din fr. ***adulterer***].

adulterăre, adulterări f. (rar) faptul de a adultera; (p.ext.) *pretinsele lui nuvele sînt adulterări limbute ce teme caragialiene.* CĂL. [V. ***adultera***].

adulterín, ~i, adulterină, ~e a. născut dintr-un adulter, dintr-o relaţie extraconjugală: *comite un plagiat, făcîndu-i un copil adulterin.* CĂL.; (subst.) *Mika-Le e o adulterină, ieşită din împerecherea Lenorei cu un zidar italian.* CĂL. [Din fr. ***adultérin,*** lat. ***adulterinus***].

adultériu a. v. adulter.

adultomorfísm n. (psih.) interpretare a comportamentului copiilor prin raportare la comportamentul adulţilor. [***Adult*** + ***morfism***].

adumbrí, adumbresc vb. **1.** (refl.) a se aşeza la umbră, a se odihni la umbră; a se adăposti: *copaciul subt care se adumbrise era măreţ.* ISP.; (fig.) *o eroi, care-n trecutul de măriri vă adumbriseţi.* EM.; **2.** (refl.) a se posomorî, a se înnegura: *Lola rîse silit, iar Medy se adumbri puţin.* CĂL.; **3.** (tr.) a da umbre (în desen); a umbri: *se vedea ... umbra albă a femeii adumbrindu-şi cu mîna arcurile sprîncenelor.* CAR. [Lat. ***adumbrare***].

adumbríre, adumbriri f. acţiunea de a (se) adumbri şi rezultatul ei; adăpostire la umbră: *sub adumbriri de sălcii despletite mă-ndrumă azi cea mai din urmă vrere.* GOGA. [V. ***adumbri***].

adumbrít, ~ţi, adumbrită, ~e a. aşezat la umbră, umbrit; (p.ext.) ascuns, pitit: *băiatul rămase adumbrit într-un cringuleţ verde, căci era gol pistol.* ISP. [V. ***adumbri***].

adumbritór, ~i, adumbritoáre a. care umbreşte, care oferă adăpostire la umbră: *nuc adumbritor.* [***Adumbri*** + ***-itor***].

aduná, adún vb. **1.** (tr.) a strînge la un loc (ceea ce este răspîndit, împrăştiat); a culege: *în zori ... merg s-adune mure fetele.* COŞB.; **2.** (tr.) a ridica, a lua ceva de pe jos: *băieţii de la restaurant o adunau* [grindina] *cu făraşul şi o puneau în frapiere.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a aduce din toate părţile la un singur loc; a concentra: *dorinţa de a aduna scriitorii din toate provinciile făcură pe junimişti mai îngăduitori cu poetul.* CĂL.; (fig.) *şi-au adunat puterile ce-i mai rămăsese şi s-au tras la uscat.* DRĂGHICI; **4.** (refl.) a se strînge undeva (la un loc); a se îngrămădi: *mai multă lume se aduna de dragostea crîşmăriţei decît de dorul vinului.* CR.; (fig.) *în asemenea clipe, cînd îşi încreţea fruntea ..., se aduna în el mînia.* SAD.; **5.** (tr.) a întruni la un loc (formînd o colecţie); a colecţiona: *am avut oameni care au adunat documente.* IBR.; (p. ext.) *el îşi aduna adesea singur informaţiile, călătorind prin toate ţările împărăţiei.* BL.; **6.** (refl.) a veni în contact; a se întîlni: *de la Focşani, depărtîndu-se de doamna sa, nu s-au mai adunat.* N.COSTIN; (tr.) *făcu clacă, adunînd pe toţi copiii şi fetele din sat.* ISP.; **(parcă) a tunat şi i-a adunat, a)** se spune despre oamenii deosebiţi strînşi împreună; **b)** se spune despre oamenii cu aceleaşi trăsături rele strînşi împreună: *moş Vasile era un cărpănos şi-un pui de zgîrîie-brînză ca şi mătuşa Marioara; vorba ceea: „a tunat şi i-a adunat".* CR.; **7.** (tr. şi refl.) a (se) întruni, a (se) reuni, a (se) strînge (într-un loc sau în jurul cuiva); **a (se) aduna de pe drumuri,** a face să stea sau a sta acasă: *mie-mi trebuie o fată mai aşezată, care să ţină la casă,... ca să mă pot şi eu aduna de pe drumuri.* GHEŢIE; **8.** (înv.; refl.) a se împreuna, a se împerechea: *tot trupul după neam se adună şi la cel de potriva lui se va lipi bărbatul.* N.COSTIN; **9.** (mat.; tr.) a face operaţia adunării, a totaliza mai multe numere în unul singur: *el numără în gîndu-i şi anii îi adună.* EM.; (intr.) *el nu ştia decît să adune şi să scadă, mai greu să împartă şi să înmulţească.* TUD.; **10.** (tr.) a agonisi, a pune deoparte; (spec.) a face avere: *le dă nădejde că vor putea ocupa iarăşi posturi, ca să adune nouă avuţii din sudoarea ţăranului.* NEGR.; (absol.) *albina adună vara ca să aibă iarna.* EM.; **11.** (tr.) a grămădi (micşorîndu-i volumul); a strînge: *la pieptu-i manta neagră în falduri şi-o adună.* EM.; **12.** (refl.) a-şi încorda şi a-şi orienta atenţia sau gîndirea; a se concentra: *evenimentele ultimelor ore mă împiedicau să mă adun.* GHEŢIE. [Lat. ***adunare***].

adunáre, adunări f. **1.** acţiunea de a (se) aduna şi rezultatul ei; **2.** întrunire, reunire de persoane: *în adunările publice cu asistenţă eterogenă ..., terminologia trebuie adaptată, edulcorată.* D.; **3.** corp deliberant; organ reprezentativ: *adunarea bătrînilor m-a însărcinat cu aceasta.* ISP.; *adunările legiuitoare;* **4.** grup de oameni strînşi laolaltă cu un anumit scop: *adunarea de la casa cea mică a tăcut şi s-a întristat un răstimp.* SAD.; *soarele zîmbitor scălda în razele lui căldicele adunările pestriţe ale nuntaşilor.* MAT.; **5.** (înv.) întrunire, petrecere: *n-am mulţămire în adunările zgomotoase, unde domneşte eticheta.* NEGR.; **6.** (mat.) operaţie de reunire a două sau mai multe numere de acelaşi fel într-unul singur; totalizare; **7.** strîngere laolaltă a ceea ce este dispersat sau împrăştiat: *adunarea spicelor;* **8.** culegere, colecţie de texte: *presupunem că şi adunarea aceasta de cîntece şi poveşti o datorim impulsului marelui învăţat.* EM. [V. ***aduna***].

adunát[1] n. **1.** acţiunea de a aduna; adunare; strîngere laolaltă a ceea ce este dispersat; **2.** (spec.) strîngere a unei recolte de plante cosite (de obicei fîn): *toată vara l-am rugat să-mi dea bani pe adunat.* POP.; **3.** perioadă de timp în care se strînge o recoltă: *era pe la adunatul fînului;* **4.** (înv.) întrunire, reunire de persoane: *pomeneaşte adunatul tău ce ai aflat d-întîiu.* PSALT. [V. ***aduna***].

adunát[2]**, ~ţi, adunată, ~e** a. **1.** întrunit, reunit într-un grup: *porunci să se împartă bani de argint poporului adunat.* SAD.; (subst.) *unul din delegaţi să sîli cu multă învăţătură ca s-arete celor adunaţi.* B.-DEL.; **2.** strîns la un loc; colectat: *sileşte pe subprefect să înapoieze o parte din sumele adunate.* EM.; **3.** care are componentele în apropiere: *sat adunat.* // f. artic. (reg.) una dintre figurile jocului căluşarilor. [V. ***aduna***].

adunătór, ~i, adunătoáre a. şi m., f. (persoană) care adună (fînul cosit): *vreo 50 de cositori, 40 adunători, să-mi cosească fîn cu flori.* POP.; (fig.) *prisăcăriţa ... îi făcea în fiecare luni lăutoare de buruieni alese, ca să nu-l urască adunătoarele de miere.* SAD. [***Aduna*** + ***-tor***].

adunătúră, adunături f. **1.** grămadă de lucruri (disparate); strînsură: *praful se depusese gros peste adunătura de vechituri din magazie;* **2.** (înv.) întrunire, reunire de persoane: *adunătura sfinţilor apostoli.* DOS.; **3.** (depr.) grup de oameni obişnuiţi adunaţi întîmplător fără un scop determinat: *adunătura de gheşeftari din Dealul Mitropoliei se puneau să judece lumea.* EM.; *o adunătură de zamparagii ... din toată lumea.* CR. [***Aduna*** + ***-ătură***].

adúnc a. v. adînc.

adurmecă vb. v. adulmeca.

adurmí vb. v. adormi.

adurmitá vb. v. adormita.

adurmitór a. v. adormitor.

aduról n. substanţă utilizată pentru developarea fotografică. [Din germ. ***Adurol***].

adús[1] n. **1.** acţiunea de a aduce; aducere: *adusul sfintelor moşti a părintele nostru Ioan.* DOS.; **2.** (înv.; pl. **aduse**) danie; jertfă: *cumândare şi aduse nu vruşi.* PSALT. [V. ***aduce***].

adús[2]**, ~şi, adusă, ~e** a. **1.** prezentat, purtat pînă la o destinaţie: *o cafea adusă şi încercarea de a se familiariza cu zidurile atît de curînd părăsite de alţii.* BAC.; (subst.) *erau acum la masă cu cele aduse.* BAC.; **2.** înfăptuit, îndeplinit: *roadele jertfelor aduse pe cîmpul de război.* MAIOR.; **adus din meşteşug,** realizat cu dibăcie: *baia era pardosită cu tot felul de marmură ... şi adusă din meşteşug aşa încît închipuia fel de fel de flori.* ISP.; **3.** aplecat, încovoiat: *nasul îi era adus, ca de vultur.* ISP.; *aţine ... potica arnăuţilor cu fes roşu şi cu iatagan adus.* DELAVR.; **adus de spate,** gîrbovit: *un tînăr ... lungăreţ la chip şi cam adus de spate.* VLAH.; **adus din condei,** exprimat cu abilitate. [V. ***aduce***].

ad valórem adv. după valoare. [Cuv. lat.].

advár, advare n. (înv.) bentiţă sau brăţară cu texte religioase purtată de evrei în timpul rugăciunii: *toate faptele lor le fac, pentru ca să se arate oamenilor, că-şi lărgesc advarele lor şi-ş măresc poalele veşmintelor.* BIBLIA. [Et. nec.; cf. ***Abgaro*** n. pr.].

advectív, ~i, advectivă, ~e a. care ţine de advecţie, referitor la advecţie; care se produce prin advecţie. [Din germ. ***advektiv***].

advécţie, advecţii f. mişcare a aerului în plan orizontal. [Din fr. ***advection,*** lat. ***advectio, -onis***].

advént n. (bis.) **1.** perioadă de patru săptămîni înaintea Crăciunului, la catolici şi la protestanţi; **2.** fiecare dintre duminicile acestei perioade. [Din lat. ***adventus,*** germ. ***Advent***].

adventísm n. doctrină a unei secte creştine neoprotestante, bazată pe credinţa în a doua venire a lui Isus. [Din germ. ***Adventismus,*** engl. ***adventism***].

adventíst, ~şti, adventistă, ~e a. care ţine de adventism, referitor la adventism. // m., f. adept al adventismului. [Din engl. ***adventist,*** fr. ***adventiste***].

adventív, ~i, adventivă, ~e a. (bot.) care apare sau creşte în alt loc decît cel normal: *rădăcini adventive.* [Din fr. ***adventif***].

advérb, adverbe n. parte de vorbire neflexibilă, care exprimă o caracteristică a unei stări, a unei acţiuni sau a unei însuşiri: *cuvintele cele mai apte să sensibilizeze sînt adjectivele şi adverbele, adică epitetele.* CĂL. [Din lat. ***adverbium,*** fr. ***adverbe,*** germ. ***Adverb***].

adverbál, ~i, adverbală, ~e a. (gram.) care stă pe lîngă sau care determină un verb. [Din fr. ***adverbal***].

adverbiál, ~i, adverbială, ~e a. care are valoare de adverb: *epitetul adverbial îndeplineşte funcţia sintactică a complementului de mod.* VIANU; *folosirea adverbială a adjectivului;* **locuţiune adverbială,** grup de cuvinte cu valoare de adverb. [Din lat. ***adverbialis,*** fr. ***adverbial***].

adverbializă, adverbializez vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma în adverb: *substantivul „foc" ca determinant al unui adjectiv se adverbializează.* [Din fr. ***adverbialiser***].

adverbializáre, adverbializări f. faptul de a (se) adverbializa. [V. ***adverbializa***].

advérs, ~şi, adversă, ~e a. **1.** contrar, opus; potrivnic, dușmănos: *îşi punea tot talentul său în lupta contra unui partid advers.* IBR.; *partea adversă a pierdut procesul;* **2.** aşezat în faţă, potrivnic; de partea cealaltă: *nu vedea nimic pe malul advers.* [Din fr. ***adverse,*** lat. ***adversus***].

adversár, ~i, adversară, ~e m., f. **1.** persoană care se opune într-o luptă, într-un conflict, într-o competiţie: *abia cînd Bologa e trimis pe un front cu adversari români sufletul lui se înspăimîntă.* CĂL.; **2.** persoană ostilă unei doctrine, unei ideologii, unei practici etc.: *el este un adversar al structuralismului.* [Din fr. ***adversaire,*** lat. ***adversarius***].

adversatív, ~i, adversativă, ~e a. (gram.) **1.** care exprimă o opoziţie: *întreaga construcţie se sprijină pe două propoziţii principale în raport de coordonare adversativă.* VIANU; *raport adversativ;* **propoziţie adversativă,** propoziţie coordonată (principală sau secundară) care exprimă o acţiune opusă aceleia din propoziţia de acelaşi rang la care se referă: *propoziţia adversativă, devenită în*

chipul acesta autonomă, dobîndeşte un relief mai viu. VIANU; **2.** care introduce o propoziţie ce exprimă o opoziţie: *conjuncţie adversativă; adverb adversativ.* [Din lat. ***adversativus,*** fr. ***adversatif***].

adversitáte, adversităţi f. **1.** împrejurare potrivnică; dificultate: *e un fel de alianţă în lupta pentru trai, în faţa adversităţii.* IBR.; *a ajuns la timp în ciuda adversităţilor atmosferice;* **2.** atitudine ostilă, dușmănoasă; ostilitate, dușmănie: *se cunoaşte din istoria imperiului bizantin adversitatea dintre iconoclaşti şi iconoduli.* BL. [Din fr. ***adversité,*** lat. ***adversitas, -atis***].

advertising [advertáizing] n. totalitate a procedeelor prin care un mesaj (de publicitate) este transmis publicului. [Cuv. engl.].

advocát m. v. avocat.

advocatúră f. v. avocatură.

advocăţél m. v. avocăţel.

advocăţésc a. v. avocăţesc.

advocăţíe f. v. avocăţie.

advocăţíme f. v. avocăţime.

advón, advonuri şi (înv.) **advoane** n. vestibul al unei biserici (unde stau femeile); nartecă: *în advoanele acestor două biserici.* OD. [Cf. ***amvon***].

aéd, aezi m. poet şi cîntăreţ la grecii antici: *cei dintîi aezi sau cîntăreţi ai Eladei.* OD. [Din fr. ***aède***].

áer[1]**, aere** n. **1.** amestec gazos şi transparent care formează atmosfera: *fulgii zbor, plutesc în aer.* AL.; (fig.) *să respiri un aer mai liber, mai curat.* ALEX.; **aer condiţionat,** acest amestec tratat în instalaţii de condiţionare; acest amestec trecut printr-un sistem special de ventilaţie, care-i îmbunătăţeşte calităţile; **la (sau în) aer (liber),** într-un loc neacoperit; afară: *nu urmărea să cîştige bani, ci să-şi întrebuinţeze în chip plăcut cîteva ore în aer liber.* GHEŢIE; **a lua aer,** a ieşi din casă pentru a respira într-o ambianţă sănătoasă; **2.** (înv.) corp gazos; gaz; **3.** atmosferă, văzduh: *în aer rumene văpăi se-ntind.* EM.; **a fi ceva în aer,** a fi indicii că se pregăteşte ceva (ascuns); **a arunca ceva în aer,** v. **arunca;** a **sări în aer,** v. **sări;** a **pluti** (sau, rar, a **zbura**) **în aer, a)** a se întîmpla în mod sigur; **b)** a fi pe punctul de a fi iniţiat, descoperit, folosit: *aceste idei zburau atunci în aer, în emigraţia iredentistă.* CĂL.; **a fi** (sau **a rămîne**) **în aer,** a se afla într-o situaţie critică: *aceştia sînt o clasă cu o stare precară, cam în aer.* IBR.; **4.** climă, climat: *în Brazilia ... aerul este mai astîmpărat.* DRĂGHICI; **5.** (fig.) mediu, ambianţă: *curînd n-a lipsit de a se molipsi de aerul acestui oraş.* NEGR.; (p. ext.) *eroina s-a contaminat de aerul de aşa-zisă camaraderie.* CĂL.; **6.** înfăţişare exterioară, aspect, expresie, fizionomie: *textele acestea au pentru auzul nostru un aer destul de arhaic.* BL.; **a avea aerul (că ..., să ..., de ...),** a da impresia (că ..., să ..., de ...): *despre Maria ţiganca observă că avea aerul unei statui indiene.* CĂL.; **7.** (la pl.) înfumurare, mîndrie (neîntemeiată); ifose, fumuri: *cu aerele lui de gînditor în libertate, Zarifopol e un doct şi un universitar.* CĂL.; **a-şi da** (sau **a-şi lua**) **aere,** a vrea să pară important, a face pe grozavul; a se încrede: *beizadele se plînseră că flul agăi îşi dădea aere.* CĂL.; **8.** (înv.) arie, cîntare: *armaşul încungiurat de lăutari, ce juca din vioare aerul „Mititica".* NEGR. [Din lat. ***aer;*** sensurile **6, 7, 8** după fr. ***air***].

áer[2]**, aere** n. obiect de cult format dintr-o ţesătură pe care sînt reprezentate scene cu înmormîntarea Mîntuitorului; epitaf: *şi aerul l-oi pune pe al Slatinei altar.* AL. [Din gr. biz. ***aer,*** sl. ***airu***].

aeră, aerez vb. (tr.) **1.** a împrospăta aerul; a aerisi; **2.** a introduce aer într-un lichid sau într-un material; **3.** a expune la aer sau a introduce aer; a zvînta. [Din fr. ***aérer***].

aeráj, aeraje n. introducere a aerului proaspăt (într-o mină, într-o sală etc.); ventilaţie. [Din fr. ***aérage***].

aerăre, aerări f. acţiunea de a aera; aeraţie. [V. ***aera***].

aerărium n. (în Roma antică) tezaur public şi administrarea lui. [Cuv. lat.].

aerăt, ~ţi, aerată, ~e a. **1.** tratat prin introducere de aer: *lichid aerat;* **2.** ventilat şi răcit cu ajutorul aerului: *grîu aerat;* **3.** spaţiat, rarefiat: *scris aerat.* [V. ***aera***].

aeratér, aeratoare n. dispozitiv folosit pentru aeraţie. [Din fr. ***aérateur***].

aeráţie, aeraţii f. **1.** introducere de aer într-un mediu; **2.** ventilaţie şi răcire a cerealelor în siloz. [Din fr. ***aération***].

aeraúlică f. disciplină care studiază scurgerea gazelor în conducte. [Din fr. ***aéraulique***].

aeról m. substanţă cu miros neplăcut şi cu gust greţos, întrebuinţată în medicină sub numele de *assa foetida.* [***Aer*** + ***-ol***].

aerésc, ~şti, aereáscă, ~eşti a. (înv.) care trăieşte în aer; aerian: *toate paserile şi dobitoacele aereşti.* CANT. [***Aer***[1] + ***-esc***].

aerián, ~eni, aeriană, ~ene a. **1.** care trăieşte în aer; care se află în aer; (înv.) aeresc: *într-un tîrziu ajunse la palatul unei zîne aeriene.* EM.; **2.** care se petrece în aer; care se produce în aer: *luptă aeriană;* **3.** referitor la aviaţie; care ţine de aviaţie: *a murit ... de colaps cardiac, consecutiv comoţiilor la teribilul bombardament aerian de la 4 aprilie.* CĂL.; **4.** (fig.) uşor ca aerul; transparent, diafan, gingaş: *lîngă marmura cea albă văd fiinţa-i aeriană.* EM.; **5.** (fig.) lipsit de simţul realităţii, cu capul în nori: *nu te poţi baza pe el, fiindcă este aerian.* // n. (rar) ceea ce este golit de materie; ceea ce este de natură spirituală: *Timénez aspiră la aerianul profund şi de aceea şi-a decantat versurile.* CĂL. [Din fr. ***aérien***].

aéric, ~ci, aerică, ~ce a. format din aer. [Din fr. ***aérique***].

aerícol, ~i, aericolă, ~e a. care trăieşte în întregime în aer: *plantă aericolă.* [Din fr. ***aéricole***].

aerifér, ~i, aeriferă, ~e a. care conduce aerul; care conţine aer: *vase aerifere.* [Din fr. ***aérifère***].

aeriförm, ~i, aeriformă, ~e a. care seamănă cu aerul; **fluid aeriform,** gaz. [Din fr. ***aériforme***].

aeriseálă, aeriseli f. împrospătare, primenire a aerului. [***Aerisi*** + ***-eală***].

aerisí, aerisesc vb. **1.** (tr.) a împrospăta aerul: *a aerisi casa;* (refl. pas.) *deşi se aerisise, în încăpere mai dăinuia un miros discret de flori şi de lac.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a scoate la aer curat: *îşi aerisește hainele;* **3.** (refl.) a se răcori; a ieşi afară pentru a respira aer curat: *am fost şi m-am aerisit puţin.* [Din gr. mod. ***aérisa*** (aor. de la ***aerízo***)].

aerisíre, aerisiri f. acţiunea de a (se) aerisi. [V. ***aerisi***].

aerisít[1] n. faptul de a (se) aerisi; aerisire: *aerisitul hainelor se face periodic.* [V. ***aerisi***].

aerisít[2]**, ~ţi, aerisită, ~e** a. **1.** cu aer împrospătat, curat: *casa trebuie să fie curată, luminoasă, aerisită, cu camere spaţioase.* C.; **2.** (fig.) lipsit de dogmatism; înţelegător, receptiv: *este un om aerisit; are o minte aerisită.* [V. ***aerisi***].

aerisitór, aerisitoáre n. piesă sau dispozitiv care asigură pătrunderea controlată a aerului într-o instalaţie, într-o conductă etc.: *trebuie schimbat aerisitorul la centrala termică.* [***Aerisi*** + ***-tor***].

aerlíft, aerlifturi n. extragere a ţiţeiului prin împingerea lui la suprafaţă cu ajutorul aerului comprimat. [Din engl. ***airlift***].

aero- element de compunere cu semnificaţia „aer". [Din fr. ***aéro-***].

aeroamfíbiu, ~ii, aeroamfíbie, ~ii a. şi n. (vehicul cu pernă de aer) adaptat la navigaţia aeriană şi pe apă. [Din fr. ***aéroamphibie***].

aeroautomobíl, aeroautomobile a. vehicul terestru care se susţine deasupra solului cu o pernă de aer. [***Aero-*** + ***automobil***].

aerób, ~i, aerobă, ~e a. care are nevoie de oxigen pentru a trăi: *microorganisme aerobe.* [Din fr. ***aérobe***].

aerobăză, aerobaze f. centru de întreţinere şi de exploatare a aparatelor de zbor. [***Aero-*** + ***bază***].

aeróbic, ~ci, aerobică, ~ce a. **gimnastică aerobică,** gimnastică de întreţinere executată pe un fond muzical. [Din fr. ***aérobique***].

aerobíe f. (aeron.) propulsare care se poate face numai prin preluarea oxigenului din atmosferă. [Din fr. ***aérobie***].

aerobiologíe f. disciplină care studiază microorganismele din aer. [Din fr. ***aérobiologie***].

aerobióză f. (biol.) formă de viaţă a microorganismelor aerobe. [Din fr. ***aérobiose***].

aerobúz, aerobuze n. avion de pasageri de mare capacitate, pentru distanţe medii. [Din fr. ***aérobus***].

aerocarpíe f. (bot.) maturizare a fructelor în aer liber, deasupra solului. [Din fr. ***aérocarpie***].

aerocartográf, aerocartografe n. aparat pentru întocmirea automată a hărţilor şi a planurilor topografice după fotograme aeriene. [Din fr. ***aérocartographe***].

aerocartográfic, ~ci, aerocartografică, ~ce a. care ţine de aerocartografie, referitor la aerocartografie. [Din fr. ***aérocartographique***].

aerocartografíe f. tehnica întocmirii hărţilor şi a planurilor topografice cu ajutorul aerocartografului. [Din fr. ***aérocartographie***].

aerocél, aerocele n. (med.) formaţie tumorală provocată de distensia excesivă cu aer sau cu alt gaz a unei cavităţi anatomice. [Din fr. ***aérocèle***].

aerocíst, aerociste n. (bot.) vezicule cu aer de pe organele unor plante acvatice, care favorizează plutirea. [Din fr. ***aérocyste***].

aerocistografíe, aerocistografii f. explorare radiologică a vezicii urinare după distensia ei cu aer. [Din engl. ***aerocystography***].

aeroclúb, aerocluburi n. club al unei asociaţii aviatice. [Din fr. ***aéroclub***].

aerocolíe, aerocolii f. (med.) acumulare de gaze în intestinul gros, care provoacă balonarea abdomenului. [Din fr. ***aérocolie***].

aerodentalgíe, aerodentalgii f. durere dentară cauzată de variaţiile presiunii atmosferice. [Din engl. ***aerodentalgie***].

aerodesánt, aerodesanturi n. (mil.) desant aerian. [***Aero-*** + ***desant***].

aerodinăm, aerodinamuri n. tren automotor rapid. [De la ***aerodinamic***].

aerodinámic, ~ci, aerodinamică, ~ce a. construit astfel încît să întîmpine o rezistenţă cît mai mică la deplasarea prin aer: *tren aerodinamic; formă aerodinamică.* // f. ramură a mecanicii fluidelor care studiază mişcarea corpurilor în medii fluide. [Din fr. ***aérodynamique,*** germ. ***aerodynamisch, Aerodynamik***].

aerodínă, aerodine f. vehicul aerian, mai greu decît aerul, care se menţine în atmosferă datorită mişcării de înaintare: *avionul este o aerodină.* [Din fr. ***aérodyne***].

aerodróm, aerodromuri şi **aerodroame** n. teren amenajat pentru a permite decolarea şi aterizarea avioanelor; aeroport. [Din fr. ***aérodrome***].

aerodúct, aeroducte n. conductă pentru introducerea aerului în încăperi, în instalaţii subterane etc. [Din engl. ***air duct***].

aerofagíe, aerofagii f. act reflex prin care se înghite şi o cantitate de aer o dată cu alimen-

tele (ducînd la unele tulburări digestive). [Din fr. *aérophagie*].

aerofăr, aerofaruri n. dispozitiv optic de semnalizare la mare distanţă, folosit ca reper pentru avioanele în zbor. [Din fr. *aérophare*].

aerofită, aerofite a. şi f. (plantă) care are ca suport altă plantă, fără a se hrăni din aceasta sau din sol; epifită. [Din fr. *aérophyte*].

aerofobíe, aerofobii f. (med.) teamă patologică de aer. [Din fr. *aérophobie*].

aerofór, aerofoare n. şi **aerofori** m. (tehn.) aparat care furnizează aer scafandrilor aflaţi sub apă. [Din fr. *aérophore*].

aerofotografíe, aerofotografii f. **1.** tehnica fotografierii unei zone, a unui obiectiv etc. din avion; **2.** fotografie obţinută prin această tehnică. [Din fr. *aérophotographie*].

aerofrînă, aerofrîne f. (mec.) frînă aerodinamică. [*Aero-* + *frînă;* cf. fr. *aérofrain*].

aerogară, aerogări f. ansamblu de clădiri pe un aeroport, unde se află serviciile pentru traficul aerian: *mi se înregistrează numele în pomelnicul aerogării.* VIERU. [Din fr. *aérogare*].

aerogastríe, aerogastrii f. (med.) acumulare de gaze în stomac. [Din fr. *aérogastrie*].

aerogén, ~i, aerogenă, ~e a. **1.** care este produs prin intermediul aerului[1]; **2.** (med.) care are origine respiratorie; **3.** care descompune unele substanţe lichide sau solide în substanţe gazoase: *bacterii aerogene.* [Din fr. *aérogène*].

aerogeneratór, aerogeneratoare n. instalaţie care transformă forţa eoliană în energie electrică. [*Aero-* + *generator*].

aeroglisór, aeroglisoare n. ambarcaţie acvatică cu pernă de aer, care înaintează cu motoare ce antrenează elice aeriene; naviplan. [Din fr. *aérogliseur*].

aerografíe f. disciplină care studiază aerul şi proprietăţile lui. [Din fr. *aérographie*].

aerogrămă, aerograme f. comunicare transmisă prin poşta aeriană pe un format special. [Din fr. *aérogramme*].

aeroión, aeroioni m. (fiz.) ion atmosferic eliberat prin descărcări electrice sau prin evaporări ale apei. [Din fr. *aéroion*].

aeroionizáre, aeroionizări f. **1.** (fiz.) ionizare a atmosferei; **2.** (med.) tratament al bolilor nervoase şi al bolilor pielii cu ioni atmosferici. [Din fr. *aéro-ionisation*].

aeroionizatór, aeroionizatoare m. (fiz.) aparat pentru concentrarea aeroionilor negativi într-o încăpere, pentru îmbunătăţirea calităţilor aerului. [Din fr. *aéro-ionisateur*].

aerolít, aerolite n. şi **aeroliţi** m. meteorit avînd aspectul unei pietre: *tuturor aeroliţilor cari-au căzut pînă acum pe pămînt.* EM. [Din fr. *aérolithe*].

aerológ, aerologi m. specialist în aerologie. [Din fr. *aérologue*].

aerológic, ~ci, aerologică, ~ce a. care ţine de aerologie, referitor la aerologie. [Din fr. *aérologique*].

aerológie f. ramură a meteorologiei care studiază păturile superioare ale atmosferei. [Din fr. *aérologie*].

aeromarítim, ~i, aeromaritimă, ~e a. aeronaval. [Din fr. *aéromaritime*].

aerometríe f. ramură a fizicii care studiază proprietăţile aerului. [Din fr. *aérométrie*].

aerométru, aerometre n. instrument fizic pentru măsurarea densităţii aerului. [Din fr. *aéromètre*].

aeromobíl, aeromobile n. corp solid care se poate menţine şi mişca în aer. [Din fr. *aéromobile*].

aeromodél, aeromodele n. model de avion, de dimensiuni reduse, cu sau fără motor. [Din fr. *aéromodèle*].

aeromodelísm m. ramură a tehnicii care se ocupă cu studiul şi construcţia aeromodelelor. [Din fr. *aéromodélisme*].

aeromodelíst, ~şti, aeromodelistă, ~e m., f. persoană care se ocupă cu aeromodelismul. [*Aeromodel* + *-ist*].

aeromotór, aeromotoare n. motor acţionat de vînt. [Din fr. *aéromoteur*].

aeronaút, ~ţi, aeronaută, ~e m., f. persoană care face parte din echipajul unei aeronave: *aeronautul ... face această călătorie pentru cercetările sale de ştiinţă naturală.* EM. [Din fr. *aéronaute*].

aeronaútic, ~ci, aeronautică, ~ce a. care ţine de construirea şi deplasarea aeronavelor, referitor la construirea aeronavelor. // f. **1.** ştiinţa şi tehnica construirii de aeronave; **2.** tehnica navigaţiei aeriene: *şcoala de aeronautică din Bucureşti.* [Din fr. *aéronautique,* germ. *aeronautisch, Aeronautik*].

aeronavăl, ~i, aeronavală, ~e a. referitor la aviaţie şi la marină; aeromaritim: *forţe militare aeronavale.* [Din fr. *aéronaval*].

aeronávă, aeronave f. vehicul care se poate deplasa prin aer. [*Aero-* + *navă;* cf. fr. *aéronef*].

aeronavigáţie f. navigaţie aeriană. [Din germ. *Aeronavigation*].

aeronomíe f. disciplină care studiază fenomenele fizice ce se produc în atmosfera înaltă. [Din fr. *aéronomie*].

aeropatíe, aeropatii f. stare patologică provocată de schimbările presiunii atmosferice. [Din fr. *aéropathie,* engl. *aeropathy*].

aeroplán, aeroplane n. avion: *deasupra tîrgului Bîrlad trecut-a un aeroplan.* MAT.; *aeroplanele pot fi monoplane, biplane etc.* [Din fr. *aéroplane,* germ. *Aeroplan*].

aeroplanctón n. plancton care trăieşte în atmosferă. [Din germ. *Aeroplankton*].

aeropórt, aeroporturi n. ansamblu alcătuit din terenul, clădirile şi instalaţiile necesare decolării, aterizării, întreţinerii şi adăpostirii aeronavelor. [Din fr. *aéroport*].

aeroportuár, ~i, aeroportuară, ~e a. care ţine de aeroporturi, referitor la aeroporturi. [Din fr. *aéroportuaire*].

aeropurtát, ~ţi, aeropurtată, ~e a. care se transportă pe calea aerului: *trupe aeropurtate.* [*Aero-* + *purtat;* cf. fr. *aéroporté*].

aeroreactór, aeroreactoare n. reactor care foloseşte aerul atmosferic precomprimat pentru arderea carburantului. [Din fr. *aéroréacteur*].

aerós, ~şi, aeroásă, ~e a. (înv.) aerian: *este mîndră şi uşoară ca un flutur aeros.* BOL. [*Aer*[1] + *-os*].

aeroscóp, aeroscoape n. aparat cu care se colectează praful din aer pentru a fi examinat la microscop. [Din fr. *aéroscope*].

aeroscopíe, aeroscopii f. investigare a condiţiilor atmosferice prin examenul microbiologic al aerului. [Din germ. *Aeroskopie,* engl. *aeroscopy*].

aeroscúter, aeroscutere n. motocicletă care se deplasează cu ajutorul unei perne de aer. [Din engl. *aeroscooter*].

aerosól, aerosoli m. (mai ales la pl.) substanţă formată prin dispersia unor particule lichide sau solide într-un gaz, cu întrebuinţări în medicină. [Din fr. *aérosol,* germ. *Aerosol*].

aerosoloterapíe f. (med.) procedeu terapeutic bazat pe introducerea medicamentelor prin căile respiratorii sub formă de aerosoli. [*Aerosol* + *terapie;* cf. fr. *aérosolthérapie*].

aerospaţiál, ~i, aerospaţială, ~e a. care ţine de tehnicile aviatice sau de spaţiul aerian şi extraterestru. [Din fr. *aérospatial*].

aerostát, aerostate n. aeronavă mai uşoară decît aerul dezlocuit; balon: *chiar dacă n-am trecut cu un aerostat Marea Mînecii ..., anglomani am devenit.* D. [Din fr. *aérostat,* germ. *Aerostat*].

aerostátic, ~ci, aerostatică, ~ce a. **1.** care ţine de construirea şi întrebuinţarea baloanelor; referitor la tehnica construirii şi manevrării aerostatelor; **2.** realizat cu balonul: *făcu un al doilea zbor aerostatic doamna Blanchard.* CĂL. // f. **1.** ramură a mecanicii fluidelor care se ocupă cu studiul echilibrului gazelor şi al solidelor în aer; **2.** tehnica construirii şi manevrării aerostatelor. [Din fr. *aérostatique,* germ. *aerostatisch, Aerostatik*].

aerostáţie, aerostaţii f. staţie de vehicule aeriene. [Din fr. *aérostation*].

aerostiér, aerostieri m. **1.** persoană specializată în manevrarea aerostatelor; **2.** militar din serviciul unei aerostaţii. [Din fr. *aérostier*].

aerotéhnic, ~ci, aerotéhnică, ~ce a. care ţine de construirea aeronavelor, referitor la construcţia aeronavelor. // f. disciplină care se ocupă cu studiul tehnicii construirii aeronavelor. [Din fr. *aérotehnique*].

aeroterapíe, aeroterapii f. tratament al bolilor pulmonare cronice prin cură de aer cu diferite calităţi. [Din fr. *aérothérapie*].

aeroteréstru, ~ştri, aeroterestră, ~e a. referitor la forţele (militare) terestre şi aeriene. [Din fr. *aéroterrestre*].

aerotérmă, aeroterme f. aparat electric de încălzire cu aer cald. [Din fr. *aérotherme*].

aerotermoterapíe, aerotermoterapii f. tratament bazat pe utilizarea aerului cald. [Din fr. *aérothermotherapie*].

aerotopografíe f. tehnică a măsurătorilor terestre cu ajutorul fotografiilor aeriene. [Din engl. *aerotopography*].

aerotranspórt, aerotransporturi n. transport realizat cu nave aeriene. [Din fr. *aérotransport*].

aerotrén, aerotrenuri n. tren aerian monorai. [Din fr. *aérotrain*].

aerotropísm n. (biol.) tendinţă a organismelor de a se orienta către sursele de aer. [Din fr. *aérotropisme*].

aerovehícul, aerovehicule n. aeronavă. [*Aero-* + *vehicul*].

afábil, ~i, afabilă, ~e a. **1.** cordial, binevoitor, afectuos: *un bătrînel afabil, de modă veche, bolnav de astm, care-şi număra anii pînă la pensie.* GHEŢIE; **2.** care exprimă bunăvoinţă, blîndeţe: *se certifică sociabilitatea afabilă a profesorului.* C.; (fig.) *în cuprinsul unei naţii unitare, diferenţele regionale nu pot duce decît la înţepături afabile.* CĂL.; (adv.) *cu aceasta, oratorul concediază afabil pe poet.* CĂL. [Din lat. *affabilis,* fr. *affable*].

afabilitáte f. cordialitate, bunăvoinţă, blîndeţe: *tonul cu care mi se adresă era încărcat de afabilitate.* GHEŢIE. [Din fr. *affabilité,* lat. *affabilitas, -atis*].

afabulá, afabulez vb. (rar; intr.) a stabili intriga într-o lucrare literară de ficţiune. [Din fr. *affabuler*].

afabulát, ~ţi, afabulată, ~e a. (rar) bazat pe ficţiune: *dezobişnuiţi prin noile idei estetice de lirica afabulată, trecem cu vederea adesea efectul contemplativ pe care îl au compoziţiile narative savant ritmate.* CĂL. [V. *afabula*].

afabulăţie f. (livr.) acţiunea dintr-o operă literară (bazată pe ficţiune); ficţiune, închipuire: *tot atît de falsă, deşi cu multă afabulaţie, este „În lumea dreptăţii".* CĂL. [Din fr. *affabulation,* lat. *affabulatio, -onis*].

afácere, afaceri f. 1. obiectul unei îndeletniciri; treabă, ocupație: *afacere importantă*; (fig.) *ți amănunți cu multă exactitate afacerea rochiilor de bal.* SAD.; 2. tranzacție comercială sau financiară: *mai ales cu latifundiarii unguri din județ închiease afaceri strălucite.* GHEȚIE.; **om de afaceri,** v. om; 3. (la pl.) interese publice sau particulare: *cum merg afacerile?;* (înv.) **afaceri străine,** relații externe; minister de externe: *d. Cogălniceanu, ministru al afacerilor străine.* EM.; **afaceri interne** (sau **interioare**), administrația care privește problemele din interiorul unei țări: *era un amestec direct în afacerile interioare ale statului nostru.* EM. [*A*[3] + *facere;* cf. fr. *affaire*].

afacerism, afacerisme n. activitatea, conduita afaceristului. [*Afacere* + *-ism*].

afacerist, ~ști, afaceristă, ~e m., f. persoană care se ocupă cu tranzacțiile comerciale și financiare. [*Afacere* + *-ist*].

afachíe, afachii f. lipsă a cristalinului ochiului. [Din fr. *aphachie*].

afagíe, afagii f. (med.) anomalie constînd în neputința de a înghiți. [Din fr. *aphagie*].

afaniptéră, afaniptere f. (la pl.) ordin de insecte care sug sînge; (și la sg.) insectă din acest ordin: *puricele este o afanipteră.* [Din germ. *Aphanipteren*].

afanisí, afanisesc vb. (înv.) 1. (tr.) a nimici, a distruge; 2. (tr.) a plictisi; 3. (tr. și refl.) a (se) enerva. [Din gr. mod. *aphánisa* (aor. de la *aphanízo* „a distruge")].

afanít, afanite n. (geol.) rocă cu textură compactă din granule fine. [Din engl. *aphanite*].

afără adv. 1. în exterior, dincolo de limitele unui spațiu închis; (spec.) dincolo de spațiul locuinței: *afară-i vijelie.* AL.; *vine cu gîndul să măture scrumul afară.* CR.; **de afară,** dinspre exterior, înspre exterior; **(de) pe afară,** într-un loc nedefinit din exterior: *mii de paseri cîntă ... pe-afară.* AL.; *într-o zi capra cheamă iezii de pe afară.* CR.; **a da afară, a)** a scoate cu forța (pe cineva) din locul unde se află: *Setilă, dînd fundurile afară la cîte o bute, horp! ți-o sugea.* CR.; **b)** a concedia, a scoate din serviciu, din funcție: *l-au dat afară de la institut.* GHEȚIE; **c)** a vomita, a vărsa; **a ieși afară,** v. ieși; **(în) afară de ..., a)** cu excepția a ..., excluzînd ...: *răspunseră toți, afară de doi juni boieri.* NEGR.; **b)** pe lîngă, în plus de ..., fără a mai socoti și ...: *a cheltuit o mulțime de bani, în afară de cei dați inițial;* **(în) afară de (orice) îndoială** (sau **discuție**), evident, clar, neîndoielnic: *meritul este în afară de orice discuție.* CĂL.; **pe din afară, a)** necuprins într-un spațiu, într-un domeniu: *noi am rămas ezitanți, pe din afară, condamnîndu-ne la o existență umilă.* CF.; **b)** pe de rost: *spunea pe din afară multe versuri;* **afară din cale** sau **din cale-afară,** extraordinar, peste măsură, neobișnuit de ...; foarte: *iată o stare de lucruri din cale afară de elocventă.* BL.; **afară de aceasta** (sau **asta**), în plus, pe lîngă aceasta: *și apoi, afară de aceasta, omul acela era ceva de spăriet.* CR.; **afară numai** (sau **doar**) **dacă nu ...,** numai cu condiția ca ...; 2. (p.ext.) dincolo de marginile, de limitele unei realități (concrete sau concepute); (spec.) peste granițe; (întărit prin prep. *în*): *cine nu-și cheltuiește energia în afară, ... își întoarce toată gîndirea și energia sa intelectuală asupra sa.* IBR.; *tînărul român suferă de lipsa de prestigiu a culturii naționale în afară.* CĂL.; **din afară, a)** de la alte obiecte, de la alte realități; din exterior: *n-ar întîmpina nici o rezistență din afară.* BL.; **b)** aflat dincolo de limitele unei realități: *de aici nu urmează că opera sa obiectivă este oglindirea indiferentă a lumii din afară.* IBR.; **c)** de peste granițe; străin, extern: *țărănimea să fie întărită pentru a rezista dușmanului din afară.* IBR.; **în afara,** fără legătură cu ..., exterior: *niște depoziții de martori zăpăciți, dar nicidecum în afara realității.* CĂL.; 3. (fam.) la țară: *vara plecau cu toții afară, la un unchi al lor.* VLAH. // interj. ieși!, pleacă!: *afară! pîn' nu mă iuțesc!* AL. [Lat. *ad foras*].

afázic, ~ci, afazică, ~ce a. și m., f. (persoană) care suferă de afazie. [Din fr. *aphasique*].

afazíe, afazii f. (med.) pierdere totală sau parțială a facultății de a vorbi și de a înțelege vorbirea. [Din fr. *aphasie*].

afaziologíe f. studiu al afaziei. [Din fr. *aphasiologie*].

afebríl, ~i, afebrilă, ~e a. fără febră. [Din fr. *afébrile*].

aféct, afecte n. 1. trăire emoțională intensă; stare sau reacție afectivă; sentiment: *vatra vieții sufletești este, după Wundt, voința și afectul.* BL.; *toți oamenii sînt supuși afectelor;* 2. afectivitate: *simple constatări care nu angajau cu nimic afectul.* GHEȚIE. [Din germ. *Affekt,* lat. *affectus*].

afectá[1], afectez vb. (tr.) a destina pentru un anumit scop: *pentru acest lucru sînt afectate sume importante.* [Din fr. *affecter*].

afectă[2], afectez vb. 1. (tr.) a îndurera, a întrista (pe cineva): *moartea ei l-a afectat profund;* 2. (tr.) a impresiona, a cauza o impresie: *nu poate veni niciodată în contact cauzal cu mine și nu mă poate afecta.* EM.; *un lucru de nimic îl afectează;* 3. (tr.) a simula ceva, a se preface: *omenia ce acest om ... afectează.* BĂLC.; 4. (intr.; tr. și refl.) a-și da aere, a se sclifosi: *materia romanelor e scoasă din „caiete", pe care autorul afectează a le transcrie întocmai.* CĂL.; 5. (tr.) a prejudicia: *vibrionii se găsesc în puroiul absceselor fără ca organismul să fie totdeauna adînc afectat de dînșii.* C.L.; *această atitudine va afecta relațiile dintre ei.* [Din fr. *affecter*].

afectáre[1], afectări f. acțiunea de a afecta[1]; destinație particulară: *afectarea unei sume.* [V. *afecta[1]*].

afectáre[2], afectări f. 1. faptul de a (se) afecta[2]; impresionare: *prin capacitatea de afectare și prin exercitarea acestei capacități, lucrul în sine desfășoară cauzalitatea.* EM.; *o operă originală, prezentînd afectări și istericale în modul oriental.* CĂL.; 2. simulare, prefacere, oferire a unei false impresii: *țănismul literar este afectarea tonului, stilului și limbii țărănești de către un tîrgoveț.* IBR. [V. *afecta[2]*].

afectát[1], ~ți, afectată, ~e a. destinat pentru ceva. [V. *afecta[1]*].

afectát[2], ~ți, afectată, ~e a. 1. mîhnit, întristat; mișcat, impresionat; 2. altfel decît în realitate; ipocrit, prefăcut: *este un om afectat și incorect;* (subst.) *mai mult un afectat bine îmbrăcat.* CĂL.; 3. care trădează prefăcătorie, specific omului afectat: *o, nu, întări el cu o voce afectată.* GHEȚIE; *glas afectat;* (adv.) *vorbește afectat.* [V. *afecta[2]*].

afectáție, afectații f. (înv.) 1. mod nefiresc de a vorbi sau de a se manifesta: *notele afectației, bombasticității și facticelui observate de Trivale îi sînt proprii.* CĂL.; 2. deprindere nefirească, imitație exagerată; prefăcătorie; (și: **afectațiune**). [Din fr. *affectation*].

afectațiúne f. v. afectație.

afectibilitáte f. (neobișnuit) faptul de a se afecta, de a se impresiona: *receptivitatea subiectului, ... afectibilitatea sa precede în mod necesar toate intuițiunile acestor obiecte.* EM. [De la *afecta*].

afectív, ~i, afectivă, ~e a. 1. care ține de stările emoționale, de trăiri, referitor la stările emoționale: *animalul posedă, în diverse grade pe scara evoluției, sensibilitate și chiar viață afectivă.* BL.; 2. care denotă afecțiune; simțitor, sensibil: *el este afectiv, subiectiv.* IBR.; *ea este o fire afectivă;* 3. care exprimă sentimente, trăiri sufletești: *cere o percepere desăvîrșită a valorilor sonice și afective a cuvintelor.* CĂL. [Din fr. *affectif,* lat. *affectivus,* germ. *affectiv*].

afectivísm n. (rar) concepție psihologică ce acordă un mare rol afectivității: *Wundt, în perfect acord cu voluntarismul și cu afectivismul său, repudiază toate explicațiile intelectualiste.* BL. [*Afectiv* + *-ism*].

afectivitáte f. sensibilitate; comportare emotivă: *arhetipurile încep să se afirme mai autonome, coborînd afectivitatea.* BL. [Din fr. *affectivité,* germ. *Affektivität*].

afectuós, ~și, afectuoásă, ~e a. plin de afecțiune; prietenos; (p.ext.) amoros: *mama bănuiește, fără temei, legături afectuoase între fată și soțul ei.* CĂL.; *comportare afectuoasă;* (adv.) *prin ochelari, privirile lui îl măsurau afectuos și ironic.* VINEA. [Din fr. *affectueux,* lat. *affectuossus*].

afectuozitáte f. (rar) comportare, atitudine afectuoasă. [Din fr. *affectuosité*].

afécție f. v. afecțiune.

afecționá, afecționez vb. 1. (înv.; tr.) a avea afecțiune, a iubi cu pasiune; 2. (rar; refl.) a se îndrăgosti: *soția doctorului, femeie înflăcărată, se afecționează de o calfă de bărbier.* CĂL. [Din fr. *affectionner*].

afecțiúne, afecțiuni f. 1. stare a sufletului mișcat de ceva: *ținîndu-se de mînă în mutuali afecții, Adam duce pe Eva în leagănul d-aproape.* HEL.; *afecțiune naturală;* 2. sentiment de prietenie, de iubire, simpatie: *tată-meu ... avea o mare afecțiune pentru Alexandrescu.* GHICA; 3. (med.) stare patologică, boală: *medicul, necunoscîndu-i afecțiunea pulmonară, îi prescrisese un medicament contraindicat.* CĂL.; *afecțiune de piept;* (și: (înv.) **afecție**). [Din fr. *affection,* lat. *affectio, -onis*].

afélie f. v. afeliu.

afélіu n. punctul cel mai îndepărtat de soare de pe orbita unei planete; (și: (înv.) **afelie**). [Din fr. *aphélie,* germ. *Aphelium*].

afemeiát, afemeiați a. 1. care umblă după femei; muieratic: *eroul, tînăr afemeiat, își pune în cap să cucerească pe-o Micaela.* CĂL.; (subst.) *e hotărît că era o mînă spartă și se pare și un afemeiat.* CĂL.; 2. (rar) slab (de înger), lipsit de bărbăție; efeminat; (subst.) *un afemeiat apatic, fără nici o personalitate.* CĂL. [*Femeie* + *-at*].

afemeiére f. (rar) faptul sau însușirea de a fi afemeiat: *nu mai e simpla impulsiune erotică ..., ori afemeierea amabilă a francezilor.* CĂL. [De la *afemeiat*].

afemíe, afemii f. (med.) imposibilitate de a vorbi. [Din fr. *aphémie*].

aferá, pers. 3 **aferează** vb. (intr.) a(-i) reveni (cuiva), a incumba. [Din fr. *afférer*].

aferát, ~ți, aferată, ~e a. care este sau vrea să pară foarte ocupat. [Din fr. *affairé*].

aferént, ~ți, aferentă, ~e a. 1. (jur.) care revine cuiva (dintr-o moștenire): *parte aferentă dintr-o moștenire;* 2. care decurge din ceva, care este în legătură cu ceva: *un influx aferent sau senzorial.* BL.; *taxe aferente unei expediții prin poștă;* 3. (med.) care aduce sîngele la inimă: *vase aferente.* [Din fr. *afférent*].

aferentáție, aferentații f. (fiziol.) transmitere a excitației de la neuronii receptori periferici la neuronii centrali. [Din fr. *afférentation*].

aferéză, afereze f. (lingv.) dispariție a unui sunet sau a unui grup de sunete de la începutul unui cuvînt (de ex., *Niță* în loc de *Ioniță*). [Din fr. *aphérèse,* lat. *aphaeresis*].

aferím interj. 1. (în sens pozitiv) bravo! prea bine!: *aferim! frate Ghemiș, bine făcuși că venișI!* POP.; 2. (iron., pentru fapte sau vorbe care merită dezaprobare) halal: *ei, aferim, fătu meu! ... primește blagoslovenia mea.* AL. // n. (pl. **aferime**) aprobare zgomotoasă: *dascălul ... sub grindina laudelor și a aferimelor.* NEGR. [Din turc. *aferim*].

afét, afeturi n. suport al țevii la unele arme de foc: *afet de tun.* [Din germ. *Laffete,* fr. *l'affût*].

affettuoso [afetuózo] adv. (muz.) cu sentiment, expresiv. [Cuv. it.].

affretándo adv. (muz.) în ritm accelerat. [Cuv. it.].

afgán, ~i, afganá, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Afganistanului sau populaţiei lui, referitor la Afganistan sau la locuitorii acestuia. // f. limbă vorbită de populaţia Afganistanului. // m., f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Afganistan: *afganii ... aveau în Asia rolul de-a acoperi cu neagra lor mulţime tendinţele Rusiei.* EM. // m. pl. popor din Afganistan. [Din fr. ***Afgan***].

afídă, afide f. (la pl.) subordin de insecte care cuprinde păduchii de plante mici; (şi la sg.) insectă din această familie. [Din fr. ***aphides***].

afidídă, afidide f. (la pl.) familie de insecte homoptere fitofage, cuprinzînd păduchii de plante; (şi la sg.) insectă din această familie. [Din fr. ***aphididés***].

afierosí, afierosesc vb. (înv.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) sfinţi, a (se) închina, a (se) dedica, a (se) consacra (unui lucru sacru sau profan): *acest spital ... s-au afierosit şi s-au dat* (a. 1799). URIC.; *ţie ... mă afierosesc.* DRĂGHICI; **2.** (tr.) a risipi: *să-mi afierosească averea.* AL. [Din gr. mod. ***afiérosa*** (aor. de la ***afieróno***)].

afíf a. (reg.) fără o para, sărac: *tufă-n pungă, tufă în buzunar, afif!* AL. [Din turc. ***hafif*** „uşor", „sprinten"].

afíge, afig vb. (înv.; tr.) a afişa. [Din lat. ***affigere***].

afíl, ~i, afílă, ~e a. (bot.) fără frunze: *plantă afilă.* [Din fr. ***aphylle***].

afiliá, afiliez vb. (tr. şi refl.) a (se) alătura unei instituţii, societăţi sau organizaţii (căreia i se subordonează): *la ideile căreia s-a afiliat şi o parte din boierimea din Muntenia.* BL. [Din fr. ***affilier***].

afiliát, ~ţi, afiliată, ~e a. alăturat unei organizaţii, unei instituţii, unei societăţi etc. (căreia i se subordonează): *societate afiliată;* (subst.) *unul din afiliaţi, căutase să-l atragă şi pe frate-său.* GHICA. [V. ***afilia***].

afiliáţie, afiliaţii f. afiliere. [Din fr. ***affiliation***].

afilíe f. (bot.) lipsă totală a frunzelor. [Din fr. ***aphylie***].

afiliére, afilieri f. acţiunea de a (se) afilia; afiliaţie. [V. ***afilia***].

áfin[1], afini m. arbust de munte cu fructe mici şi negre, comestibile (*Vaccinium myrtillus*). [Et. nec.].

afín[2], ~i, afină, ~e a. înrudit: *ar fi hazardat să-l socotim afin cu scriitorul.* CĂL. // m. rudă prin alianţă. [Din lat. ***affinis***].

afiná, afinez vb. (tr.) **1.** a înlătura impurităţile dintr-o masă metalică; **2.** a subţia firele de lînă, de bumbac etc.; **3.** (fig.) a face mai fin, mai subtil: *el reia mijloace mult folosite şi afinate de o lungă serie de prozatori anteriori.* VIANU; *a afina gustul.* // refl. a deveni mai fin, mai subtil: *spiritul se afinează prin conversaţie.* [Din fr. ***affiner,*** it. ***affinare***].

afinái, afinaje n. (rar) afinare. [Din fr. ***affinage***].

afinánt, afinanţi m. substanţă care se adaugă materiilor prime din care se fabrică sticla, pentru afinare. [Din fr. ***affinant***].

afináre, afinări f. **1.** acţiunea de a afina; **2.** purificare a zahărului brut înainte de decolorare şi de rafinare; **3.** eliminare completă a gazelor din topitura de sticlă. [V. ***afina***].

afinát, ~ţi, afinată, ~e a. (rar) fin, subtil, rafinat: *vom avea în fruntea treburilor oameni ieşiţi din mai multe generaţii afinate şi cultivate.* SAD. [V. ***afina***].

afinátă, afinate f. băutură alcoolică preparată din afine. [***Afină*** + *-ată* (după *vişinată*)].

áfină, afine f. fructul afinului din care se prepară conserve sau siropuri: *l-am hrănit cu caş şi cu miel fript şi l-am cinstit cu rachiu de afine.* SAD. [De la ***afin***].

afinét, afineturi n. afiniş. [***Afin[1]*** + *-et*].

afiníş, afinişuri n. loc unde cresc afini; afinet. [***Afin[1]*** + *-iş*].

afinitáte, afinităţi f. **1.** (jur.) înrudire (prin alianţă); **2.** asemănare, potrivire între persoane sau între manifestările lor: *Pann avea nu numai în spirit, ci şi în sînge afinităţi cu Caragiale.* CĂL.; *există afinitate între tigru şi pisică;* **3.** predispoziţie, înclinaţie, aplecare: *romanticii, împinşi de o secretă afinitate, au privit cei dintîi cu totul treji fenomenul gotic.* BL.; **4.** atracţie, simpatie între persoane asemănătoare (moral): *lipseşte orice afinitate faţă de guvernanţi;* **5.** (chim.) proprietate a două substanţe de a se combina, de a reacţiona între ele: *oxigenul are afinitate pentru fier.* [Din fr. ***affinité,*** lat. ***affinitas, -atis***].

afinór, afinori m. muncitor care realizează afinarea. [Din fr. ***affineur***].

afión n. **1.** substanţă narcotică (extrasă din mac): *rachiul din butoi era cu afion.* ISP.; **2.** plantă din care se extrag substanţe narcotice (de ex. macul): *frunză verde de-afion.* POP.; **3.** (fig.) amorţeală, toropeală: *mi-o trecut ..., s-o spart afionu la glasul tău.* AL. [Din turc. ***afyon,*** gr. mod. ***afióni***].

afípt, afipte n. (reg.) anunţ, înştiinţare; afiş. [De la ***afige*** (după *înfipt*)].

afirmá, afirm vb. **1.** (tr.) a susţine (cu tărie) că ceva este; a spune „da": *criticul n-avea nici o greutate să afirme valoarea lui Eminescu.* CĂL.; (absol.) *unii afirmau, alţii contestau şi spuneau alte nume.* AG.; (refl. pas.) *judecăţile sînt universale, în care predicatul se afirmă sau se neagă pentru toată sfera subiectului.* MAIOR.; **2.** (refl. şi tr.) a (se) face remarcat (prin ceva); a (se) evidenţia: *gîndirea filosofică se afirmă în cadrul spiritului într-un fel ireductibil.* BL.; *gîndirea arabă şi-a afirmat mult timp ascendenţa asupra celei europene.* BL.; *s-a afirmat ca poet.* [Din fr. ***affirmer,*** lat. ***affirmare***].

afirmáre, afirmări f. **1.** acţiunea de a (se) afirma şi rezultatul ei; **2.** susţinere, prezentare argumentată (a unei idei, a unui principiu etc.): *ea este mai mult afirmare de principii teoretice decît disecare de opere.* IBR.; **3.** (înv.) afirmaţie, spunere, zicere: *prin simplă afirmare nu se dovedeşte nimic.* EM.; **4.** evidenţiere, etalare: *protestul împotriva afirmării specificului e violent la alogeni.* CĂL. [V. ***afirma***].

afirmát, ~ţi, afirmată, ~e a. **1.** care este declarat (ca fiind cert); susţinut; (subst.) *eu v-am prezentat acte autentice care dovedesc contrariul celor afirmate în presă.* GHEŢIE; **2.** (fig.) viguros. [V. ***afirma***].

afirmatív, ~i, afirmativă, ~e a. **1.** care reprezintă o afirmaţie; care are sens pozitiv: *răspunsul fu mai puţin categoric şi, finalmente, afirmativ.* GHEŢIE; **2.** care conţine o afirmaţie: *judecată afirmativă.* // adv. în forma unei afirmaţii; afirmînd: *ele n-au dreptul de a se pronunţa nici afirmativ, nici negativ în cestiune.* EM. [Din fr. ***affirmatif,*** lat. ***affirmativus***].

afirmáţie, afirmaţii f. **1.** exprimare, susţinere a unei păreri; asigurare, întărire: *afirmaţii critice asemănătoare se găsesc şi la alţi cărturari.* D.; **2.** faptul de a afirma; afirmare; declarare: *întreaga expunere lirică este menţinută în formele afirmaţiei.* VIANU; **3.** (la pl.) vorbe care exprimă o afirmare: *răspundea numai dacă era întrebat şi atunci prin afirmaţii sau negaţii.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **afirmaţiune**). [Din fr. ***affirmation,*** lat. ***affirmatio, -onis***].

afirmaţiúne f. v. **afirmaţie.**

afíş, afişe n. **1.** foaie (tipărită) care este expusă pentru informarea publicului: *să se arate numele lui pe afiş pentru ca să se împle sala.* NEGR.; **cap de afiş,** primul nume dintr-o listă de persoane înregistrate în ordinea valorii lor; **2.** gen de artă grafică cu funcţie mobilizatoare, de informare, de reclamă etc. [Din fr. ***affiche,*** germ. ***Affiche***].

afişá, afişez vb. **1.** (tr.) a expune, a lipi un afiş: *în vitrina mea afişez ceea ce îmi place.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a fi adus la cunoştinţă printr-un afiş: *hotărîrile comisiei au fost afişate;* (refl. pas.) *pe un panou se afişează listele de alegători.* GHEŢIE' **3.** (fig.; tr.) a manifesta în mod ostentativ; a face paradă de ceva: *cel fără căpătîi îşi afişează aproape ostentativ nobleţea.* BL.; *afişează dispreţ;* **4.** (refl.) a se pune în evidenţă (în sens negativ); a apărea în tovărăşia cuiva: *s-a afişat cu ordonanţa.* [Din fr. ***afficher***].

afişábil, ~i, afişabilă, ~e a. care poate fi afişat. [Din fr. ***affichable***].

afişáj, afişaje n. **1.** faptul de a (se) afişa; expunere, lipire a afişelor: *căutam instantaneu un loc de refugiu: un grup de oameni, un stîlp de afişaj sau gangul unei clădiri.* GHEŢIE; **2.** punere (ostentativă) în evidenţă. [Din fr. ***affichage***].

afişáre, afişări f. acţiunea de a (se) afişa şi rezultatul ei. [V. ***afişa***].

afişiér, afişiere n. loc special (vitrină, panou) unde se expun afişe. [Din fr. ***affichier***].

afişíst, ~şti, afişită, ~e a. şi m., f. (persoană) care realizează afişe publicitare. [Din fr. ***affichiste***].

afişór, afişori m. **1.** persoană care expune afişe; **2.** persoană care distribuie afişe. [Din fr. ***afficheur***].

afíx, afixe n. particulă (prefix, sufix sau infix) care se adaugă cuvintelor pentru a forma alte cuvinte (de ex.: pre-fac, frunz-iş). [Din fr. ***affixe,*** lat. ***affixus***].

afixál, ~i, afixală, ~e a. (gram.) cu afix; referitor la afix. [Din fr. ***affixal***].

afixát, ~ţi, afixată, ~e a. (lingv.) format cu ajutorul unui afix. [Din fr. ***affixé***].

afixoíd, afixoide n. (lingv.) element de compunere tematică; pseudoafix. [Din fr. ***affixoïde***].

afînă, afînez vb. (tr.) a rări, a face rar sau mai puţin compact: *grădinarul afinează pămîntul.* [Lat. ***affenare***].

afînáre, afînări f. acţiunea de a afîna. [V. ***afina***].

afînát, ~ţi, afînată, ~e a. rar, rărit, înfoiat: *zăpadă afinată; pămînt afînat;* (adv.) *lulea umplută afînat cu tutun.* [V. ***afîna***].

aflá, áflu vb. **1.** (tr.) a găsi, a descoperi: *să-l fi căutat nu l-ar fi aflat.* PANN; **a afla chip (şi cale),** a găsi mijlocul (eficace): *aflase chip a se dezlega pe nesimţite dintr-un lanţ.* NEGR.; **a-şi afla omul,** a da peste cineva care nu poate fi înfrînt sau înşelat; **a nu-şi afla locul** (sau **loc**), a nu putea sta liniştit (de emoţie, de nerăbdare etc.); **a afla ac de cojocul cuiva,** v. **ac; 2.** (tr. şi intr.) a lua cunoştinţă, a căpăta veşti sau cunoştinţe despre ceva; a prinde de veste: *unchiul meu a aflat de legătura noastră.* NEGR.; *chiar dac-or afla de fiinţa noastră, nu vor da pe faţă taina.* SAD.; *ce-ai aflat?;* (refl. impers.) *la urmă se află că hoţul e chiar fiul ispravnicului.* CĂL.; **3.** (tr.) a născoci, a imagina: *şedea turcii înarmaţi şi pe rînd se întreba ca ce moarte i-ar afla.* POP.; **4.** (refl.) a fi, a se găsi, a-şi duce existenţa: *Cetatea Albă se află la gurile Nistrului.* EM.; *cum te afli?;* (fam.) **a se afla în treabă,** a se amesteca într-o discuţie sau într-o acţiune de ochii lumii, fără a aduce vreo contribuţie; (arg.) **a se afla în fonduri,** a avea bani: *sediul nostru în timpul acelor săptămîni cît ne-am aflat în fonduri a fost... restaurantul Darvas.* GHEŢIE; **a se afla de faţă,** a fi prezent; **cum** (sau **care**) **nu se** (**mai**) **află,** nemaipomenit, extraordinar; deosebit: *te-oi face eu să iei un drăguţ de femeie care nu se mai află!* CR.; **5.** (refl.) a fi, a exista: *un asemenea om nu se află în armie.* BĂLC. [Lat. ***affiare*** „a sufla, a inspira"].

afláre, aflări f. **1.** acţiunea de a (se) afla şi rezultatul ei; **2.** primire, căpătare de informaţii,

veşti, noutăţi: *obrazul Laurei se lumină la aflarea veştii.* GHEŢIE; *aflarea rezultatului la concurs;* **3.** găsire, descoperire (a unei soluţii, a unui rezultat): *critica ştiinţifică are de scop aflarea cauzelor care au dat naştere cutării sau cutării opere.* IBR.; *aflarea numitorului comun;* **4.** prezenţă, existenţă într-un loc: *l-am văzut cu prilejul aflării lui în oraş.* [V. *afla*].

aflător, ~i, aflătoare a. **1.** care află sau descoperă; (subst.) *face nu mai puţină cinste aflătorului decît tipografiei.* NEGR.; **2.** care se află, se găseşte (undeva): *leghioana engleză aflătoare la San-Sebastian ... să va spori.* A.R. [*Afla* + *-tor*].

aflictív, ~i, aflictivă, ~e a. (jur.) care loveşte direct într-o persoană: *pedeapsă aflictivă.* [Din fr. *afflictif*].

aflicţiúne, aflicţiuni f. (rar) **1.** durere mare; **2.** pedeapsă. [Din fr. *affliction*].

aflogístic, ~ci, aflogistică, ~ce a. neinflamabil: *substanţă aflogistică; corp aflogistic.* [Din fr. *aphlogistique*].

aflorimént, aflorimente n. (geol.) **1.** parte a unui zăcămînt care apare la suprafaţa solului; **2.** porţiune de teren unde rocile din subsol apar la suprafaţă datorită eroziunii. [Din fr. *affeurement*].

afluă vb. v. **aflui.**

afluént, afluenţi m. apă curgătoare care se varsă în alta mai mare, considerată în raport cu aceasta: *Dunărea are mulţi afluenţi;* (fig.) *mai avem şi un alt afluent al ţărănismului, un rîu puternic, e literatura din Ardeal.* IBR. [Din fr. *affluent,* lat. *affluens, -ntis*].

afluénţă f. **1.** scurgere mare de apă sau de alt lichid; (p.ext.) *corolarul acestei constatări este afluenţa spre cariera politică a persoanelor mijlociu dotate.* GHEŢIE; **2.** (fig.) abundenţă (de lucruri); mulţime (de lucruri): *afluenţa mărfurilor pe piaţă;* **3.** mulţime de oameni (care se îndreaptă spre acelaşi loc): *afluenţa pietonilor se păstra crescută.* GHEŢIE; *afluenţa vizitatorilor este explicabilă.* [Din fr. *affluence,* lat. *affluentia*].

aflui, pers. 3 **afluieşte** vb. (intr.) **1.** a curge spre ...: *şîngele afluieşte la cap;* **2.** (fig.) a veni, a se deplasa în număr mare: *scriitorii români din orice provincie afluează spre Capitală.* IBR.; *demonstranţii afluiesc pe bulevard;* (şi: (rar) **aflua**). [Din lat. *affluere,* fr. *affluer*].

afluíre, afluiri f. faptul de a aflui. [V. *aflui*].

aflúx, afluxuri n. **1.** deplasare a unui lichid către un anumit loc; **2.** afluenţă, cantitate mare (care se deplasează, pătrunde etc.): *contactul cu Italia... produce un puternic aflux de oameni noi în domeniile cele mai variate.* VIANU. [Din fr. *afflux,* lat. *affluxus*].

afocăl, afocale a. **sistem afocal,** sistem optic format din două lentile aşezate astfel încît focarul-imagine al uneia să coincidă cu focarul-obiect al celeilalte. [Din fr. *afocal*].

afolát, ~ţi, afolată, ~e a. (franţuzism) înnebunit. [Din fr. *affolé*].

afón, ~i, afonă, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care nu poate cînta corect, care nu are voce; **2.** (persoană) care suferă de afonie. // a. **consoană afonă,** consoană surdă (v. **surd**). [Din fr. *aphone*].

afoníe f. **1.** (med.) pierdere a vocii ca urmare a unor leziuni ale laringelui; **2.** lipsă a sonorităţii. [Din fr. *aphonie*].

afonizáre, afonizări f. (fon.) pierdere a vibraţiilor glotale la sunetele sonore. [Din fr. *aphonisation*].

aforísm, aforisme n. propoziţie sau frază care redă concis (şi expresiv) un adevăr sau o opinie (despre viaţă); maximă, cugetare, sentinţă: *nervozitatea ... îl face să prefere aforismele şi însemnările fugitive.* CĂL. [Din fr. *aphorisme,* lat. *aphorismus,* germ. *Aphorismus*].

aforismátic, ~ci, aforismatică, ~ce a. (rar) care ţine de aforisme, referitor la aforisme: *încercările de soluţionare a acestor probleme au loc ..., fie sub formă aforismatică, fie sub formă sistematică.* BL. [*Aforism* + *-atic*].

aforístic, ~ci, aforistică, ~ce a. alcătuit din aforisme; în formă de aforism; de aforism: *disertează pe orice temă ..., emiţînd judecăţi aforistice, adeseori sclipitoare.* CĂL.; (adv.) *nu şi-a expus gîndirea decît aforistic.* BL. // f. totalitate a aforismelor unui gînditor, unei epoci, unui spaţiu cultural etc.: *aforismul chinez ... cuprinde mult mai mult decît aforistica europeană.* BL. [Din fr. *aphoristique,* germ. *aphoristisch*].

aforisticitáte f. caracter aforistic, criptic; formă aforistică: *aceeaşi neclaritate în idei, aceeaşi nesingurătate, aforisticitate.* EM. [*Aforistic* + *-itate*].

a fortióri adv. cu mai mult temei, cu atît mai mult. [Cuv. lat.].

afotometríe f. (bot.) indiferenţă a frunzelor (aciculare) faţă de direcţia luminii. [Din fr. *aphotométrie*].

afototropísm m. (bot.) curbare a plantelor în direcţia opusă luminii; fototropism negativ. [Din fr. *aphototropisme*].

afrazíe, afrazii f. (med.) dificultate de a construi fraze. [Din fr. *aphrasie*].

a frésco a. şi adv. pictat pe tencuiala proaspătă: *pictură a fresco; pictează a fresco.* [Cuv. it.].

afretă, afretez vb. (tr.) a închiria o navă. [Din fr. *affréter*].

afretáre, afretări f. acţiunea de a afreta. [V. *afreta*].

afrettándo adv. (muz.) din ce în ce mai grăbit, mai repede. [Cuv. it.].

africán, ~i, africană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Africii sau populaţiei ei; referitor la Africa sau la locuitorii acesteia, din Africa: *insula cea pustie şi prigorită de soarele african.* OD. // m. persoană (originară) din Africa. [Din lat. *africanus,* fr. *africain*].

africanísm n. caracter african, specific african: *acest africanism ... nu este decît reacţiunea preistoriei ... împotriva excesului de civilizaţie istorică.* BL. [*African* + *-ism;* cf. fr. *africanisme*].

africanístică f. africanologie. [Din germ. *Afrikanistik*].

africanitáte f. **1.** caracter specific culturii africane; africanism; **2.** lumea africană; civilizaţia africană. [Din fr. *africanité*].

africanizá, africanizez vb. (tr.) a da caracter african. [Din fr. *africaniser*].

africanológ, ~gi, africanologă, ~ge m., f. specialist în africanologie. [Din fr. *africanologue*].

africanológie f. disciplină care se ocupă cu studiul limbilor şi civilizaţiilor africane. [De la *Africa* n. pr.].

africát, ~ţi, africată, ~e a. (lingv.) care începe cu o ocluziune şi se termină cu o fricţiune: *sunet africat; consoană africată.* [Din fr. *affriqué,* lat. *affricatus*].

afrikáans n. (lingv.) varietate a limbii olandeze vorbită de albi (îndeosebi de cei care se trag din buri) în sudul Africii. [Din fr. *afrikaans*].

afrikánder, afrikanderi m. bur. [Din engl. *Afrikander*].

afro-american, ~i, afro-americană, ~e a. care aparţine populaţiei africane dusă în America, referitor la această populaţie: *jazul este o creaţie afro-americană.* // m., f. persoană de origine africană care trăieşte în America. [Din fr. *afro-amèrician*].

afro-asiátic, ~ci, afro-asiatică, ~ce a. care priveşte deopotrivă Africa şi Asia (în special din punct de vedere politic): *ţările afro-asiatice.* [Din fr. *afro-asiatique*].

afrodiziác, ~ci, afrodiziacă, ~ce a. şi n. (substanţă) care stimulează pornirile sexuale: *se îndopa cu afrodiziace, îşi făcea injecţii cu extrase glandulare.* VINEA; (p. ext.) *acest spiritualism afrodisiac al romanticilor, fără religiozitate, a trecut şi la Eminescu.* CĂL. [Din fr. *aphrodisiaque*].

afrodizíe f. (med.) exacerbare patologică a instinctului sexual. [Din fr. *aphrodisie*].

afrónt, afronturi n. faptă sau vorbă jignitoare (aruncată în faţă); insultă adusă în public: *nu-i ieşea de la inimă afrontul ce i-l făcuse.* CR. [Din fr. *affront*].

afrontá, afrontez vb. (rar; tr.) a înfrunta; (şi: **afruntа**). [Din fr. *affronter*].

afrontáre, afrontări f. (rar) faptul de a înfrunta; înfrontare. [V. *afronta*].

afruntă vb. v. afronta.

ăftă, afte f. (med.) ulceraţie care apare pe mucoasa gurii sau a faringelui. [Din fr. *aphte,* lat. *aphtae*].

aftoásă, aftoase a. febră aftoasă, boală infecţioasă specifică animalelor rumegătoare (transmisibilă şi omului), caracterizată prin febră şi erupţii, localizată pe mucoasa bucală. [Din fr. *aphteuse*].

aftoíd, ~zi, aftoidă, ~e a. cu aspect de aftă. [Din fr. *aphtoïde*].

aftór m. v. actor.

aftózá, aftoze f. boală infecţioasă virotică, caracterizată prin prezenţa de afte la nivelul mucoaselor. [Din fr. *aphtóse*].

afuiére f. proces de eroziune şi de spălare a fundului unei ape curgătoare în zona fundaţiei unei lucrări hidrotehnice. [După fr. *affouillement*].

afumă, afúm vb. **1.** (tr.) a pune un aliment la fum pentru a-l conserva: *afuma o parte din carne şi-o punea la bătaia luminii.* SAD.; *a afuma şunca;* **2.** (refl. şi tr.) a căpăta sau a face să capete gust şi miros neplăcut de fum (în timpul preparării): *s-a afumat laptele;* **3.** (tr.) a umple cu fum o încăpere: *afumă un buduroi ca să reteze faguri.* SAD.; *am afumat pivniţa cu pucioasă;* **4.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi cu un strat de fum; a (se) înnegri de fum: *cratiţa s-a afumat;* **5.** (intr.) a fumega; a scoate fum: *soba afumă;* **6.** (intr.) a parfuma, a tămîia: *hîrtie de afumat;* **7.** (pop.; tr.) a învălui în fum, a trata cu fum pentru a vindeca (de spaimă): *mult păr îmi trebuia de la tine ca să-l afum.* CR.; **8.** (tr.) a pedepsi făcînd să inspire fum: *se gîndea la ... ţăranii spînzuraţi cu capul în jos şi afumaţi în coşare ca să plătească dările.* CĂL.; **9.** (fig.; refl.) a se îmbăta uşor. [Lat. *affumare*].

afumáre, afumări f. **1.** acţiunea de a (se) afuma; **2.** procedeu de conservare a alimentelor (peşte, şuncă etc.) prin fum; **3.** parfumare: *afumare cu smirnă.* [V. *afuma*].

afumát[1], afumaturi n. faptul de a afuma; afumare. [V. *afuma*].

afumát[2], ~ţi, afumată, ~e a. **1.** care a fost pus la fum (pentru a fi conservat): *vom face plachie cu costiţe de porc, de cele afumate.* CR.; *prune afumate;* **2.** parfumat cu fumul unei substanţe: *odaie afumată cu smirnă;* **3.** acoperit cu fum, înnegrit datorită vechimii: *un portret ... atîrnat în afumatul perete.* EM.; *icoane afumate;* **4.** cu gust neplăcut de fum: *bucatele le-a făcut afumate.* CR.; **5.** fumuriu: *caprele sînt negre, roşcate, afumate;* **6.** (fig.) beat (uşor): *era afumat rău ... nenea Ghiţă.* CAR. [V. *afuma*].

afumătoáre, afumători f. **1.** vas mic în care se ard substanţe cu miros plăcut: *afumătoare de argint.* OD.; **2.** amenajare pentru conservarea prin fum a alimentelor; afumătorie. [*Afuma* + *-toare*].

afumătór, afumători m. persoană care afumă. [*Afuma* + *-tor*].

afumătoríe, afumătorii f. instalaţie specială pentru afumarea cărnii sau a peştelui; afumătoare. [*Afumător* + *-ie*].

afumătúră, afumături f. aliment conservat prin fum. [*Afuma* + *-tură*].

afúnd, ~zi, afundă, ~e a. **1.** la distanţă (relativ) mare în adîncime; adînc: *împrejur dă ţigănie să ne săpăm nişte gropi afunde.* B.-DEL.; *rîu afund; văi afunde;* **2.** care pătrunde adînc (în pămînt): *întreaga alcătuire dîrdîie din rădăcinile-i afunde.* VOIC.; **3.** care are partea opusă deschizăturii la mare distanţă de ea; care se prelungeşte mult în interior: *acolo se află o peşteră afundă.* SAD.; **4.** (fig.) profund, intens, total: *o, e o tăcere atît de afundă că se aud Carpaţii.* VIERU. // n. (pl. **afunduri**) loc îndepărtat, ascuns în depărtare; adîncime: *căuta o vacă rătăcită în afundul pădurii.* SAD.; (fig.) *norul trece şi dispare în afundul cerului.* AL.; *acvile ne spionau din afundurile seninului.* VOIC.; **din afund,** profund, din interior, din adînc: *închide ochii trişti şi adoarme oftînd greu, din afund.* CAR. // adv. **1.** în adîncime, pînă la fund: *de-a dreapta-mi stau Carpaţii ascunşi afund în ceaţă.* BOL.; **a (se) da afund,** a (se) cufunda într-o apă sau în depărtare: *leşiţele speriate se da afund.* OD.; *toţi s-au înecat, afund s-au dat.* POP.; **2.** (fig.) adînc, deplin, profund: *dormea încă afund.* SAD.; *ştie afund istoria.* [A^3 + *fund*].

afundă, afúnd vb. **1.** (tr.) a împinge pînă la fund, a băga la fund: *o luă şi o afundă în scăldătoarea svintei cîrstealniţe.* DOS.; *în prăpastie îl afundă;* (fig.) *vedeţi ce departe trebuie să vă afund în timp, glumi el cu amărăciune.* VOIC.; **2.** (refl.) a intra, a pătrunde afund; *piatra se afundă în apă;* (fig.) *s-afund mereu în taina nopţii.* AL.; **3.** (refl.) a se pierde în depărtare; a dispărea: *în văzduh s-au afundat.* AL.; (fig.) *m-afund într-o crîşmă şi scriu.* BAC.; **4.** (fig.; refl.) a se cufunda într-o acţiune: *s-a afundat în lectură şi nu mai ştie de nimic.* [Lat. ***affundare***].

afundáre, afundări f. acţiunea de a (se) afunda; cufundare: *afundarea plutei de la undiţă;* (fig.) *ceea ce izbuteşte mai bine autorul... nu este atît afundarea în regiunile obscure ale conştiinţei.* VIANU. [V. *afunda*].

afundát, ~ţi, afundată, ~e a. **1.** adîncit: *cu faţa cruntă şi împănginată, cu ochii afundaţi, barbă sperlită.* B.-DEL.; *pleoapele sale afundate.* OD.; **2.** depărtat, abia zărit. [V. *afunda*].

afundătór, afundători m. (rar) persoană care afundă. [*Afunda* + *-tor*].

afundătúră, afundături f. (rar) văgăună: *vederea lui nu poate străbate prin toate colţurile şi afundăturile.* ISP. [*Afunda* + *-tură*].

afundíş, afundişuri n. **1.** loc foarte depărtat (şi necunoscut): *în afundişul codrilor;* (fig.) *un fulger de amintire îi licări ca din afundişul unui vis dureros şi depărtat.* DELAVR.; **2.** loc foarte adînc; adîncime mare: *vine de ape groase ca pe picior... bulbuceau în afunzişuri.* VOIC.; (şi: **afunziş**). [*Afund* + *-iş*].

afunzíme, afunzimi f. adîncime, profunzime: *părea că vine asupra lor din afunzime un urlet tremurat.* SAD. [*Afund* + *-ime*].

afunzíş n. v. afundiş.

afurcá, afúrc vb. (rar; tr.) a fixa o navă cu două ancore de fundul apei. [Din fr. *affourcher*].

afurcáre, afurcări f. acţiunea de a afurca. [V. *afurca*].

afurisánie f. v. afurisenie.

afuriseálă, afuriseli f. (rar) blestem, afurisenie: *tună şi trăsneşte împotriva eteriştilor, făcîndu-le o straşnică afuriseală.* CĂL. [*Afurisi* + *-eală*].

afurisénie, afurisenii f. **1.** (bis.) pedeapsă canonică; anatemă; excomunicare: *i-au fost făcut afurisenie.* NEC.; **2.** invocare a unei nenorociri sau a mîniei divine asupra cuiva; blestem; **3.** (p. ext.) înjurătură, sudalmă: *în gîndul lui, el rostea tot felul de afurisenii că era nevoit să alerge.* VINEA; (şi: (înv.) **afurisanie**). [*Afurisi* + *-enie*].

afurisí, afurisesc vb. **1.** (tr.) a exclude (un timp) dintre credincioşi: *preoţii o afurisiră în numele bisericii.* OD.; (intr.) *papa în domnia sa precum îi plăcea aşa afurisea şi blagoslovea.* B.-DEL.; **2.** (tr.) a blestema, a arunca anatema: *să afurisească pe acest proclet.* CR.; **3.** (refl.) a se jura: *m-afurisesc de azi înainte să fiu mai cuminte.* POP. [Din gr. biz. *aphorísa* (aor. de la *aphorízo*)].

afurisíre, afurisiri f. blestem, anatemă: *afurisirea cadă, sfinte, judecătorule părinte pe cei ce ţara ne-au vîndut.* MAT. [V. *afurisi*].

afurisít, ~ţi, afurisită, ~e a. **1.** blestemat, excomunicat; **2.** (fig.; şi m., f.) (om) rău, îndrăcit, fără omenie: *ciocoi de cei afurisiţi.* AL.; (fig.) *să plesnească cercul ist afurisit şi să se nască pruncul tău.* CR.; **3.** (fam.; şi m., f.) (copil) ştrengar, poznaş: *cine eşti tu, afurisitule?* AL. [V. *afurisi*].

afuzaíi m. soi de viţă de vie cu boabe mari, de culoare galbenă-verzuie şi miez cărnos. [Din turc. *Afuz-Ali* n. pr.].

afuziúne, afuziuni f. stropire cu duşul în scop terapeutic. [Din fr. *affusion*, lat. *affusio, -onis*].

agă f. v. agă.

agabaníu n. (înv.) stofă scumpă din care îşi făceau turcii turbane: *aşternut de agabaniu.* OD. [Din turc. *agabani*].

agabarític, ~ci, agabaritică, ~ce a. care depăşeşte gabaritul standard. [A^6- + *gabaritic*].

agalactíe, agalactii f. lipsă a laptelui mamei după naştere. [Din fr. *agalactie, agalaxie*].

agáie adv. (pop.) încet, domol; fără grabă: *se întorcea acasă agale, agale.* ISP. [Din gr. mod. *agália*].

agálmă, agalme f. (înv.) idol: *mearsă într-o capişte unde era o agalmă, adecă idol, făcut de argint şi de aur.* DOS. [Din gr. mod. *ágalma*].

agám, ~i, agamă, ~e a. (biol.) care se produce fără fecundare: *reproducere agamă.* [Din fr. *agame*].

agámă, agame f. (la pl.) gen de reptile sauriene asemănătoare cu iguana, care trăiesc în Australia; (şi la sg.) reptilă din acest gen. [Din fr. *agame*].

agamét, agameţi m. (biol.) element de reproducere asexuat. [Din fr. *agamète*].

agámi m. pasăre din America de Sud, cu penele negre şi roşii, care scoate sunete asemănătoare cu cele de trompetă (*Psophia crepitans*). [Din fr. *agami*].

agámic, ~ci, agamică, ~ce a. (bot.) care nu produce gameţi. [Din fr. *agamique*].

agamídă, agamide f. (la pl.) familie de saurieni din regiunile calde; (şi la sg.) animal din această familie. [Din fr. *agamidés*].

agamíe f. (biol.) tip de înmulţire asexuată care nu implică un proces de fecundare. [Din fr. *agamie*].

agamocít, agamocite n. (biol.) celulă reproducătoare asexuată. [Din fr. *agamocyte*].

agamogenéză f. (biol.) reproducere asexuată; agamogonie. [Din fr. *agamogenèse*].

agamogoníe f. (biol.) agamogeneză. [Din germ. *Agamogonie*, engl. *agamogony*].

agápă, agape f. **1.** ospăţ pe care primii creştini îl luau în comun; **2.** banchet, ospăţ între prieteni: *oferi o agapă profesorilor la unul din cele mai bune restaurante din oraş.* GHEŢIE. [Din fr., lat. *agape*].

agár-agár n. substanţă gelatinoasă extrasă din unele alge marine, întrebuinţată în bacteriologie, industria farmaceutică şi industria alimentară. [Din fr. *agar-agăr*].

agareán, ~eni, agareană, ~ene m., f. (în Biblie) descendent al roabei Agar; păgîn, necredincios: *tot supt sabie punea, precum feceră acmu agareanii sviţilor creştini.* DOS.; (adj.) *cade la prinsoare cu mai mulţi din oştile-agarene.* B.-DEL. [Din gr. mod. *agarinós*].

agaricacée, agaricacee f. (la pl.) familie de ciuperci comestibile, avînd pălăria cu numeroase lamele (de ex. rîşcovul); (şi la sg.) ciupercă din această familie. [Din fr. *agaricacées*].

agarineán, agarineni m. (înv.) mahomedan, musulman; păgîn. [Din sl. *agarěaninŭ*].

agarinésc, ~şti, agarineáscă, ~eşti a. (înv.) păgînesc, necreştin: *i-au datu-i la carte agarinească.* DOS. [*Agarean* + *-esc*].

agasă, agasez vb. (tr.) a plictisi, a enerva: *ceea ce-l agasează pe Caragiale e plăcerea mahalagioaicei.* IBR.; *mă agasează cu problemele ei.* [Din fr. *agacer*].

agasánt, ~ţi, agasantă, ~e a. care enervează, agasează: *este un roman poate şi mai prolix şi mai agasant prin inaptitudine narativă.* CĂL. [Din fr. *agaçant*].

agasáre, agasări f. acţiunea de a agasa şi rezultatul ei; enervare, iritare: *imediat vizibilă la Zarifopol este persiflarea continuă şi sistematică pînă la agasare.* CĂL. [V. *agasa*].

agasát, ~ţi, agasată, ~e a. enervat, iritat: *se înapoie pe la cinci, vizibil indispus şi chiar agasat.* GHEŢIE. [V. *agasa*].

agát, agate n. varietate de silice, cu benzi divers colorate, folosită ca piatră semipreţioasă; (fig.) *pe ici, pe colo, apa se încreţea în cercuri de agat.* SAD. // f. (la pl.) varietate de litere tipografice; (şi: **agată**). [Din fr. *agate*].

agătă f. v. agat.

agatîrşi m. populaţie scitică care locuia pe cursul mijlociu al Mureşului; (adj.) *autorii vechi sînt despuiaţi spre a da mărturisiri asupra mierii agatîrşe.* CĂL. [Din lat. *Agathyrsi*].

agaţaménţ, agaţamente n. (arg.) **1.** acţiunea de a agăţa, de a acosta o persoană de sex opus; **2.** (concr.) persoană agăţată, acostată de cineva. [De la *agăţa*].

agavacée, agavacee f. (la pl.) familie de plante monocotiledonate avînd ca tip agava; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *agavacées*].

agávă, agave f. plantă ornamentală cu frunze mari, originară din America (*Agave*). [Din fr. *agave*].

ăgă, agi m. (înv.) **1.** ofiţer sau comandant din armata otomană: *adună ... pe agii ienicerilor.* BĂLC.; *gustă vinul pritocit, de agale mult iubit, de paşale mult dorit.* POP.; **2.** prefect de poliţie: *scrie tu ... ordinul de arestuire ... şi dă hîrtia în mîna agăi.* AL.; **3.** rang boieresc corespunzător unor funcţii din siguranţa publică; şef al unei agii: *poftim d-ta întîi, arhon agă.* AL.; (şi: **aga**, pl. **agale**). [Din turc. *aga*].

agănău n. (reg.) tip de horă ţărănească apropiată cu bătuta; melodia după care se execută. [Et. nec.].

agărlíc, agărlîcuri n. (înv.) bagaj (mult), calabalîc: *i-au luat cai, şele şi agărlîc, atît al lui cît ş-al slujitorilor.* SAD. [Din turc. *ağırlık* „greutate"].

agăţá, agăţ vb. **1.** (tr.) a prinde de un cui, de un cîrlig etc.; a atîrna, a suspenda: *o minusculă tăbliţă, agăţată de poartă, indica numirea instituţiei.* GHEŢIE; *agăţ haina să se usuce;* **2.** (refl.) a se prinde, a se ataşa, a se lipi de ceva: *scaiul se agaţă de haine;* **a se agăţa ca scaiul de cineva,** v. scai; **3.** (tr. şi refl.) a (se) apuca cu mîinile, cu unghiile

de ceva (spre a se urca): *mulţimea s-acaţă greu de ziduri.* AL.; (fig.) *Dimitrie se agăţă de această ultimă mărturisire ca de o scîndură de salvare.* GHEŢIE; **4.** (tr. şi refl.) a (se) rupe prinzînd(u-se) într-un obiect ascuţit: *mi s-au agăţat ciorapii;* **5.** (fig.; refl.) a se lega de cineva: *s-a agăţat de un om să nu rămînă fată bătrînă.* AG.; *s-a agăţat de el şi nu-i mai dă pace;* **6.** (fam.; tr.) a acosta o persoană (de sex opus); (şi: (reg.) **acăţa**). [Lat. *accaptiare*].

agăţáre, agăţări f. acţiunea de a (se) agăţa; (şi **acăţare**). [V. *agăţa*].

agăţát[1] n. faptul de a agăţa, de a atîrna: *agăţatul hainei, nu este posibil, fiindcă s-a rupt cuierul;* (şi **acăţat**[1]). [V. *agăţa*].

agăţát[2], **~ţi, agăţată, ~e** a. **1.** atîrnat, spînzurat; **2.** prins, ataşat, lipit de ceva: *curăţă părul Trudei de pulberea de frunze şi firele de iarbă agăţate.* VINEA; **3.** rupt, găurit prin prinderea într-un obiect ascuţit: *haină agăţată;* (şi **acăţat**[2]). [V. *agăţa*].

agăţăclós, ~şi, agăţăcioásă, ~e a. care se agaţă, se prinde uşor: *scaiul este agăţăcios;* (şi: (reg.) **acăţăcios**). [*Agăţa* + *-ăcios*].

agăţătór, ~i, agăţătoáre a. care (se) agaţă: *casa era prevăzută cu un enorm balcon sprijinit pe coloane groase, năpădită de plante acăţătoare.* CĂL. // f. **1.** verigă de agăţat hainele în cui; **2.** (la pl.) grup de păsări care se agaţă de arbori (de ex.: ghionoaia, cucul); (şi: (reg.) **acăţător**). [*Agăţa* + *-tor*].

áge, agez vb. (latinism; tr. şi intr.) a face, a executa, a realiza: *în conformitate cu acest drept obiectiv, să facă, să ageze ceva.* EM.; *se servă de personalitatea sa specială ca de un instrument pentru arte şi agează cu ea ca* [cu] *un material propriu.* EM. [Din lat. *agere*].

ageamíu, ~ii, ageamie, ~ii a. şi m., f. **1.** începător, novice: *la vînătoare ... eu mă pricep cam tot atîta precît se pricepea vestitul ageamiu.* OD.; **2.** nepriceput, neştiutor: *scoteau din brîu cîte o pereche de cărţi ... şi spălau pe ageamii de parale.* GHICA. [Din turc. *acemi*].

agéndă, agende f. **1.** carnet în care se notează, pe zile, ce are de făcut cineva; **2.** ordine de zi: *agenda conferinţei de pace.* [Din fr., lat. *agenda*].

agenézic, ~ci, agenezică, ~ce a. (biol.) care ţine de agenezie, referitor la agenezie. [Din fr. *agénésique*].

agenezíe, agenezii f. **1.** incapacitate de reproducere biologică; **2.** dezvoltare embrionară insuficientă. [Din fr. *agénésie*].

agenitalísm n. (med.) absenţă a secreţiei interne a glandelor sexuale. [Din fr. *agénitalism*, engl. *agenitalism*].

agént, agenţi m. **1.** principiu activ, care provoacă sau influenţează un fenomen: *să cercetăm natura agentului care produce senzaţiunea căldurii.* EM.; *aburul este un agent puternic;* (fig.) *luxul este cel mai teribil agent al corupţiunii.* FIL.; **2. agent patogen,** microorganism ce poate pătrunde într-un organism, producînd manifestări patologice; **3.** persoană însărcinată cu o misiune publică sau particulară: *uliţile era percurse de patrule de agenţi poliţieneşti.* EM.; *pionul şi agintele d-lui de Bismark.* EM.; *agent de schimb; agent diplomatic;* **agent secret,** v. **secret**; **4.** (gram.) **nume de agent,** substantiv sau adjectiv care indică pe autorul acţiunii unui verb; **complement de agent,** subiect logic al acţiunii exprimate de un verb cu formă pasivă; (şi: (înv.) **aghent, aginte**). [Din fr. *agent,* lat. *agens, -ntis,* germ. *Agent*].

agentív n. (lingv.) caz al agentului unui proces (în unele limbi); (adj.) **sintagmă agentivă,** complement de agent al unui verb pasiv. [Din engl. *agentive,* fr. *agentif*].

agentúră, agenturi f. **1.** casă de comerţ condusă de un agent: *agentura milaneză trebuia să se intereseze de primirea făcută cîntăreţilor propuşi.* CĂL.; **2.** grup organizat aflat în slujba unor forţe străine. [Din germ. *Agentur*].

agenţíe, agenţii f. **1.** sediul, biroul agentului: *agenţie de bilete;* **agenţie de voiaj,** birou unde se vînd cu anticipaţie bilete de călătorie; **2.** reprezentanţă, filială sau sucursală a unei instituţii, a unei întreprinderi etc.: *agenţia Havas; agenţia Renault;* **3.** reprezentanţă a unui stat străin (condusă de un agent diplomatic): *cu asemine măsuri am supăra pe aghenţia nemţească.* AL.; (şi: (înv.) **aghenţie**). [Din it. *agenzia,* germ. *Agentie*].

ăger, ~i, ageră, ~e a. **1.** sprinten, iute în mişcări: *caii repezi, ageri, cu coame.* ALEX.; *vultur ager;* (fig.) *vînt ager;* (subst.) *şi iar ia securea-n grabă, ca un ager l-a sa treabă.* PANN; **2.** isteţ, deştept: *cea dintăi şcoliriţă a fost însăşi Smărăndiţa popei, o zgîtie de copilă ageră la minte.* CR.; *băiat ager;* **3.** care aparţine omului inteligent, care caracterizează pe omul deştept: *comisul avea mintea ageră.* GHEŢIE; **4.** care denotă inteligenţă, isteţime; pătrunzător: *în soluţia ageră, dar intenabilă ... găsim ... o exaltare a principiului identităţii.* BL.; *ochi ageri;* **5.** (înv. şi pop.) tăios, ascuţit: *să-i fie paloşul totdeauna gata şi tăiuşul ager.* SAD.; [dobitoace] *cu dinţii ageri.* POP. [Lat. *agilis*].

agerazíe f. (livr.) aparenţă tinerească la o persoană în vîrstă. [Din fr. *agérasie*].

ageri, ageresc vb. (şi fig.; tr.) a face ager: *ne ascute mintea spre răutăţi, ne agereşte duhul spre desfrînare* (începutul sec. XIX). GCR. [*Ager* + *-i*].

agerîe f. (înv.) vivacitate, sprinteneală, iuţeală: *cu atîta agerie slobozîndu-se ... din vîrful muntelui.* CANT. [*Ager* + *-ie*].

agerîme, agerimi f. **1.** însuşirea de a fi ager; uşurinţă în mişcări; îndemînare; sprinteneală: *ei se luptă cu agerime.* BOL.; *cu mare agerime ... a tras unul după altul pe ostrov doi lini.* SAD.; **2.** iuţeală, viteză: *uimi saloanele valahe prin agerimea picioarelor sale.* CĂL.; **3.** (fig.) putere de pătrundere; capacitate de a înţelege cu uşurinţă; isteţime: *orice intelegenţă intuitivă de oarecare agerime ... le învederează.* BL. [*Ager* + *-ime*].

agerít, ~ţi, agerită, ~e a. (înv.) ascuţit, tăios: *asta zicînd, era să-ş afunde în piept gingaş sabia-agerită.* B.-DEL. [V. *ageri*].

agésc, ~şti, agească, ~şte a. (înv.) care ţine de agă, care se referă la agă: *au poruncit ... să fie toţi stimenii hătmăneşti şi cei agăşti de căutare gata.* N.COSTIN. [*Agă* + *-esc*].

agést, ageste şi **agesturi** n. (reg.) **1.** aluviuni cu îngrămădire de crengi, de buşteni etc. depuse la cotitura unui rîu şi formînd un obstacol; **2.** loc unde s-au adunat asemenea aluviuni. [Lat. *aggestum* „întăritură, fortificaţie"].

agestí, agestesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a stăvili o apă curgătoare, îngrămădind crengi, buşteni etc.; **2.** (refl.) a se îngrămădi la cotitura unui rîu; **3.** (fig.; refl.) a se pripăşi, a se oploşi. [De la *agest*].

agéstru, agestre n. con de dejecţie. [Din fr. *agestre,* lat. *agester*].

ageuzíe, ageuzii f. (med.) pierdere a simţului gustativ. [Din fr. *agueusie*].

agfacolór a. **procedeu agfacolor,** procedeu de realizare a imaginilor colorate prin suprapunerea a trei straturi fotosensibile. [Din germ. *Agfacolor,* nume comercial].

aggiornaménto n. **1.** adoptare a doctrinei tradiţionale a catolicismului la viaţa contemporană; **2.** (p. ext.) adaptare la progres. [Cuv. it.].

agheasmatár, agheasmatare n. **1.** vas în care se păstrează agheasma; **2.** culegere de rugăciuni care se rostesc în timpul stropirii cu agheasmă. [Din gr. mod. *aghiasmatárion*].

agheásmă f. **1.** (bis.) apă sfinţită: *i-au urat mitropolitul, blagoslovindu-l cu cruce şi cu agheasmă stropindu-l.* N.COSTIN; **2.** (fam.) ţuică (îndulcită cu miere): *se învîrteşte lumea cu mine de atîta agheasmă rusească.* CR.; (şi: (pop.) **aiasmă, iasmă**). [Din sl. *agiazma,* gr. mod. *aghíasma*].

aghént m. v. **agent.**

aghenţíe f. v. **agenţie.**

aghesmuí, aghesmuiesc vb. **1.** (tr.) a stropi cu agheasmă în scop purificator; **2.** (iron. şi fam.; tr.) a bate: *îl aghesmuiesc cu astă ... labă.* AL.; **3.** (fig.; refl.) a se îmbăta (uşor). [*Agheasmă* + *-ui*].

aghesmuíre, aghesmuiri f. acţiunea de a (se) aghesmui. [V. *aghesmui*].

aghesmuít, ~ţi, aghesmuită, ~e a. **1.** stropit cu agheasmă; **2.** (iron.) beat (pe jumătate): *ne trezim cu popa ... aghesmuit gata des-dimineaţă.* CR. [V. *aghesmui*].

aghiós, aghioase n. imn liturgic; **i-a cîntat popa aghiosul,** a murit, l-au înmormîntat; **a trage (la) aghioase, a)** a cînta pe nas după psaltire: *de veselie, trage nişte aghioase c-un glas tîrît, de amuţi gălăgia şezătoarei.* DELAVR.; **b)** a horcăi, a sforăi în somn; a dormi: *măi băieţi, ia amu trageţi la aghioase.* CR. [Din gr. mod. *ághios* „sfînt"].

aghiotánt, aghiotanţi m. (înv.) ofiţer sau subofiţer ataşat pe lîngă un comandant militar: *într-o noapte veni un aghiotant a lui Omer Paşa.* BOL. [Cf. rus. *adiutant*].

aghiúţă m. (fam.) diavol, drac: *nu-i putu scoate din mîna lui cu viaţă nici aghiuţă.* ISP.; **a-l lua aghiuţă,** a o păţi; a muri; **a-l fura aghiuţă,** a adormi: *cum bău, îl şi fură aghiuţă.* ISP. [Din gr. mod. *ághios* „sfînt" + *-uţă*].

agiág n. (reg.) lut, argilă. [Din magh. *agyag*].

agíe, agii f. (înv.) **1.** funcţia, demnitatea de agă; **2.** organ administrativ însărcinat cu menţinerea ordinii publice: *un zapciu al agiei oprea carele să nu se vîre pînă după trecerea alaiului.* NEGR. [*Agă* + *-ie*].

agiésc, ~şti, agieáscă, ~eşti a. care ţine de agă sau de agie: *cazaci agieşti pedeştri, cu cimpoaie şi tobe.* FIL. [*Agie* + *-esc*].

agíl, ~i, agilă, ~e a. care se mişcă uşor; sprinten, vioi: *om agil;* (adv.) *făcea pe coarde mîna să-i tremure agil.* MACED. [Din fr. *agile,* lat. *agilis*].

ăgile adv. (muz.) cu agilitate, sprinten. [Cuv. it].

agilitáte, (rar) **agilităţi** *f.* uşurinţă şi rapiditate în mişcări; sprinteneală, vioiciune: *la nunta ei se minunase de agilitatea acrobaţilor italieni.* SAD.; (p. ext.) *numai o deosebită agilitate şi supleţe intelectuală îl pune în situaţia de a da uneori iluzia unor soluţii.* BL. [Din fr. *agilité,* lat. *agilitas, -atis*].

agínte m. v. **agent.**

ăgio, agióuri n. **1.** speculaţie asupra cursului stabilit la bursă; **2.** beneficiu rezultat în tranzacţiile cu bani şi cu metale preţioase: *dacă mulţimea banilor de argint e prea mică în raport cu necesităţile circulaţiei, atunci provine cazul că argintul are agio faţă cu aurul.* EM. [Din it. *aggio,* fr. *agio*].

agiornát, ~ţi, agiornată, ~e a. **1.** care cuprinde ultimele date, informaţiile cele mai recente: *publicaţie agiornată;* **2.** care dispune în mod constant de informaţiile (profesionale) cele mai recente: *medic agiornat.* [Din it. *aggiornato*].

a giórno a. şi adv. ca ziua: *s-a regăsit singur într-o oglindă dintr-o vastă şi feerică încăpere de marmură şi porţelan, luminată a giorno.* VINEA; **iluminare a giorno,** iluminare comparabilă cu lumina zilei. [Cuv. it.].

agiotá, agiotez vb. (intr.) a specula asupra valorilor sau mărfurilor al căror preţ este variabil. [Din fr. *agioter*].

agiotáj, agiotaje n. traficare a valorii efectelor publice: *cu preţul lor normal, fără speculă, fără agiotaj.* EM. [Din fr. *agiotage*].

agiotór, agiotori agent de bursă. [Din fr. *agioteur*].

agitá, agít vb. 1. (tr.) a mişca repede într-o parte şi în alta; a clătina, a zgudui: *zgripsorul îşi agită aripile cu disperare.* SAD.; *vîntul agită frunzele;* (refl. pas.) *a se agita flaconul înainte de întrebuinţare;* 2. (fig.; tr.) a tulbura, a excita: *spiretele tinere sînt agitate de luptele pînă acum glorioase ale conaţionalilor lor.* EM.; 3. (tr.) a aduce în atenţie şi a examina: *el agită problema în limitele întrebării din urmă.* BL.; *a agita o chestiune;* (refl. pas.) *a fost acea clasă mijlocie în care se agită ideile revoluţionare.* IBR.; 4. (refl.) a fi în mişcare, a se frămînta: *se agită întruna;* 5. (refl.) a se răzvrăti, a se revolta: *ţăranii se agită.* [Din fr. *agiter,* lat. *agitare*].

agitánt, ~ţi, agitantă, ~e a. care provoacă agitaţie, care tulbură. [Din fr. *agitant*].

agitáre, agitări f. acţiunea de a (se) agita; clătinare, scuturare: *este necesară agitarea flaconului înainte de întrebuinţare.* [V. *agita*].

agitát, ~ţi, agitată, ~e a. 1. care se mişcă (mereu) încoace şi încolo, care se agită: *mare agitată;* 2. (fig.) tulburat; neliniştit: *şi-a narat în versuri şi proză viaţa lui agitată.* CĂL.; *om agitat;* 3. care este caracteristic omului neliniştit sufleteşte; care exprimă nelinişte, anxietate: *evocă cu predilecţie intemperia, corespunzînd muzical stării lui agitate de romantic.* CĂL.; 4. (fig.) bogat în evenimente; tumultuos: *trăim vremuri agitate.* [V. *agita*].

agitatór, ~i, agitatoáre m., f. persoană care face agitaţie politică (incitînd la revoltă): *era agitator de idei, revoluţionar.* MAIOR. // n. aparat folosit pentru omogenizarera unui amestec de substanţe. [Din fr. *agitateur,* lat. *agitator*].

agitatóric, ~ci, agitatorică, ~ce a. referitor la agitaţie, care ţine de mijloace de propagandă (politică). [*Agitator* + *-ic*; cf. germ. *agitatorisch*].

agitáţie, agitaţii f. 1. mişcare neregulată şi prelungită: *strada, de regulă puţin umblată, era stăpînită de o agitaţie neobişnuită.* GHEŢIE; *agitaţia mării;* 2. mişcare tumultuoasă; tulburare: *a potoli o agitaţie;* 3. neliniştе sufletească; tulburare, îngrijorare, anxietate: *s-ar fi prelungit coşmarul ... dacă o agitaţie nervoasă nu mă deştepta.* NEGR.; 4. activitate, mijloc de mobilizare politică; 5. frămîntări, tulburări sociale sau politice: *din cauza agitaţiilor radicale, negoţ şi industrie merg rău.* EM.; (şi: (înv.) **agitaţiune**). [Din fr. *agitation,* lat. *agitatio, -onis*].

agitaţiúne f. v. agitaţie.

aglăz m. (reg.) plantă cu inflorescenţa compusă din flori albe sau roz (probabil aglică): *foaie verde foi aglaz pusei briciu să mă raz.* POP. [Et. nec.].

aglícă, aglice f. plantă erbacee din familia rozaceelor ale cărei flori albe au un miros plăcut de portocale; (reg.) teişor (*Filipendula vulgaris*): *frunză verde trei aglice.* POP. [Din bulg. *aglica,* sb. *jaglika*].

aglicél, aglicei m. (reg.) plantă erbacee din familia primulaceelor cu flori galbene, plăcut mirositoare; ciuboţica-cucului (*Primula officinalis*). [*Aglică* + *-el*].

aglomerá, aglomerez vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) strînge la un loc, a (se) îngrămădi (persoane sau lucruri): *s-au aglomerat hîrtiile pe birou;* 2. (refl.) a se umple, a deveni plin: *sala se aglomerează;* 3. (tr.) a încărca pe cineva cu prea multe treburi; 4. (tr.) a strînge, a lega împreună granulele, particulele, fişiile: *a aglomera un material.* [Din fr. *agglomérer,* lat. *agglomerare*].

aglomeránt, ~ţi, aglomerantă, ~e a. care aglomerează. // m. substanţă care leagă între ele particulele unui material; liant. [Din fr. *agglomérant*].

aglomeráre, aglomerări f. 1. acţiunea de a (se) aglomera şi rezultatul ei; îngrămădire, îmbulzeală: *el aduce sensibilitatea excesivă, iubirea de aglomerare citadină.* CĂL.; 2. (tehn.) strîngere, legare a granulelor, particulelor, fişiilor unui material. [V. *aglomera*].

aglomerát, ~ţi, aglomerată, ~e a. 1. care este ticsit, suprapopulat: *tren aglomerat;* 2. (şi n.) (material) obţinut din legarea (cu un adeziv a) unor substanţe granulare, fibroase etc.: *plăci aglomerate.* // n. rocă formată prin acumularea de materiale provenite din explozii vulcanice. [V. *aglomera*].

aglomeratór, aglomeratoare n. instalaţie sau maşină folosită pentru aglomerarea minereurilor. [Din fr. *agglomérateur*].

aglomeráţie, aglomeraţii f. 1. îngrămădire de oameni; îmbulzeală: *evită de obicei aglomeraţiile;* 2. prezenţă a unui număr mare de oameni într-un spaţiu (comercial): *îi poftea să nu se mai înghesuie la mese în orele de aglomeraţie.* VINEA; 3. aşezare umană; (şi: (înv.) **aglomeraţiune**). [Din fr. *agglomération*].

aglomeraţiúne f. v. aglomeraţie.

aglosíe, aglosii f. (med.) lipsă congenitală a limbii. [Din fr. *aglosie*].

aglutină, aglutinez vb. (lingv.; refl.) a se împreuna, a se uni: *în limba română, articolul hotărît se aglutinează cu substantivul determinat.* [Din fr. *agglutiner,* lat. *agglutinare*].

aglutinánt, ~ţi, aglutinantă, ~e a. 1. care lipeşte, care uneşte; 2. **limbă aglutinantă,** limbă lipsită de flexiune, în care raporturile gramaticale se exprimă prin adăugarea unor sufixe sau prefixe. [Din fr. *agglutinant,* lat. *agglutinans, -ntis*].

aglutináre, aglutinări f. 1. acţiunea de a se aglutina; lipire; 2. (lingv.) alipire a unei particule la un cuvînt sau a unui cuvînt la altul. [V. *aglutina*].

agnát, ~ţi, agnată, ~e m., f. rudă în linie paternă. [Din fr. *agnat,* lat. *agnatus*].

agnátă, agnate f. (la pl.) clasă de vertebrate acvatice fără maxilarul inferior; (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. *agnathes*].

agnaţiúne, agnaţiuni f. înrudire în linie paternă. [Din fr. *agnation,* lat. *agnatio, -onis*].

agnéţ, agneţi m. (bis.) bucată de pîine tăiată de preot din mijlocul unei prescuri (pentru anafură): *trupul se frînge bucăţi, cînd se împarte svîntul agneţ.* VARL. [Din sl. *aganici*].

agnómen, agnomene n. supranume, poreclă primită de romani în urma unor fapte deosebite. [Din lat. *agnomen*].

agnóstic, ~ci, agnostică, ~ce a. referitor la agnosticism, care ţine de agnosticism: *faţă de misterul agnostic, misterele dogmatice sînt un fel de mistere potenţate.* BL.; // m., f. adept al agnosticismului. [Din fr. *agnostique*].

agnosticísm n. concepţie filozofică care neagă posibilitatea cunoaşterii esenţei lucrurilor şi fenomenelor: *după ce face procesul cunoaşterii ştiinţifice şi metafizice, ajunge la un agnosticism total.* CĂL. [Din fr. *agnosticisme*].

agnosticíst, ~şti, agnosticistă, ~e a. şi m., f. (rar) agnostic: *trebuie să înfrunte ridicul ... spre a se război cu toţi cei care se resemnează, fie catolici, fie raţionalişti, fie agnosticişti.* CĂL. [*Agnostic(ism)* + *-ist*].

agnozíe, agnozii f. 1. (med.) tulburare manifestată prin pierderea capacităţii de recunoaştere a obiectelor şi a persoanelor; 2. (în concepţia lui Socrate) mărturisire a neştiinţei conştiente. [Din fr. *agnosie*].

agoáie, agoaie f. (înv.) soţie de agă: *taci, muiere neruşinată ..., de mîni nu-i mai fi agoaie.* AL. [*Agă* + *-oaie*].

agonadísm n. (biol.) lipsă congenitală a gonadelor. [Din engl. *agonadism*].

agonál, ~i, agonală, ~e a. 1. referitor la întrecerile atletice şi la serbările antice: *jocuri agonale;* 2. (p. ext.) care se confruntă, se contrazic; care se bazează pe confruntare: *principii agonale.* [Din it. *agonale,* germ. *agonal*].

agonále f. 1. întreceri atletice în Grecia antică; 2. (la romani) serbări în cinstea zeului Ianus. [Din lat. *agonalia*].

agónă, agone f. linie (imaginară) de pe suprafaţa pămîntului ale cărei puncte nu prezintă declinaţie magnetică. [Din fr. *agone*].

agónic, ~ci, agonică, ~ce a. 1. care ţine de agonie, referitor la agonie: *mai erau încă două săptămîni de aprigă războire cu moartea..., de cazne agonice.* VOIC.; 2. (fig.) care se află în decadenţă; care reprezintă declinul: *această cultură s-ar găsi actualmente în faza ei agonică.* BL.; (adv.) *buciumă toamna agonic.* BAC. // m., f. persoană aflată în agonie: *agonicul nu se sinchisea de îngrijorările Catinchii.* VOIC. [Din germ. *agonisch*].

agoníe, agonii f. 1. stare a organismului în luptă cu moartea: *se zvîrcolea în spasmele agoniei.* NEGR.; *agonie lungă, moarte sigură.* GHEŢIE; (fig.) *şi plopii plîng tot în oraş, şi-n totul e-o grea agonie.* BAC.; **în agonie,** pe moarte; muribund; 2. (fig.) decadenţă, declin care generează sfîrşitul: *se sileşte a arăta pretutindenea corupţia, ... omul murind într-o societate în agonie.* EM.; *Imperiul roman era în agonie.* [Din fr. *agonie,* lat. *agonia,* germ. *Agonie*].

agoniseálă, agoniseli f. 1. bunuri obţinute prin efort; cîştig, folos prin muncă; agonisire: *le da toată agoniseala lor dintr-o zi.* ISP.; 2. (rar) activitate, muncă în vederea agonisirii: *greierele în vremea agoniselii cîntă.* PANN. [*Agonisi* + *-eală*].

agonisí, agonisesc vb. (tr.) 1. a cîştiga prin muncă, a dobîndi cu mare efort: *trebuia să-şi agonisească cele necesare traiului.* GHEŢIE; *să muncesc, pînea să-mi agonisesc.* POP.; (p. ext.) *nume de învăţat ... şi de la străini şi-au agonisit.* CANT.; 2. (înv.; refl. şi tr.) a (se) munci, a (se) trudi: *într-acesta chip agonisindu-se şi nevoindu-se sfîntul, îl trimisă ... la un loc.* DOS.; 3. a căpăta, a dobîndi; a aduce: *credinţa cea bună agoniseşte mîntuinţa sufletului.* VARL.; (fig.) *cu bănet să-mbogăţeşte, mulţi duşmani agoniseşte.* POP. [Din gr. biz. *agonízo* „a lupta"].

agonisínţă, agonisinţe f. (rar) agoniseală, agonisită: *lucrul şi agonisinţa oamenilor n-au fost totdeauna aceleaşi.* EM. [*Agonisi* + *-inţă*].

agonisíre, agonisiri f. 1. acţiunea de a agonisi; dobîndire, cîştigare, obţinere: *toată încordarea voinţei şi intelegenţei lui este întru agonisirea proviziei.* CĂL.; 2. (concr.) ceea ce a fost agonisit; bunuri obţinute; agoniseală: *mijloacele învăţate de la paseri şi animale au asigurat oamenilor vechi agonisiri îndestulătoare.* SAD. [V. *agonisi*].

agonisít, ~ţi, agonisită,~e a. economisit, strîns, pus deoparte: *cu banii agonisiţi şi-a cumpărat maşină.* [V. *agonisi*].

agonisítă f. (înv. şi pop.) 1. agonisire, procurare: *spre agonisita lucrului deplin ... fără sudori şi durori a fi nu poate.* CANT.; 2. folos, cîştig, agoniseală: *arară şi sămănară şi făcură multă agonisită domnu-său.* VARL.; 3. economii, avere: *era ţara plină de oameni şi cu hrană şi cu agonisită bună.* NEC. [V. *agonisi*].

agonisitór, ~i, agonisitoáre a. şi m., f. (cel) care agoniseşte, acumulează: *el propagă colectivizarea proprietăţii, el însuşi dovedindu-se însă un foarte bun agonisitor de bunuri.* CĂL. [*Agonisi* + *-itor*].

agoníst[1], **~şti, agonistă, ~e** m., f. (livr.) luptător; atlet. [Din germ. *Agonist*].

agoníst[2] a. şi m. (musculatură) care produce o mişcare de destindere: *muşchi agonist.* [Din fr. *agoniste*].

agonístic, ~ci, agonistică, ~ce a. 1. care se referă la luptele sportive; atletic; 2. (p.ext.) care

se referă la lupta de idei. [Din fr. *agonistique,* lat. *agonisticus*].

agonístică f. (la vechii greci) disciplină sportivă care cuprindea luptele atletice. [Din fr. ***agonistique***].

agoniză, agonizez vb. (intr.) a fi în agonie; a trage de moarte: *narează delicat melancolia unei fete tuberculoase, agonizînd într-o familie izbită de calamităţi.* CĂL.; (fig.) *căpeţelul de lumină începu a agoniza fumegînd.* EM. [Din fr. ***agoniser,*** lat. ***agonisari***].

agonizánt, ~ţi, agonizantă, ~e a. **1.** care agonizează; muribund: *un accidentat agonizant;* **2.** cu agonie, cu dureri mari: *veninul de viperă produce o moarte agonizantă.* [Din fr. ***agonisant***].

agonizáre, agonizări f. (rar) faptul de a agoniza; luptă cu moartea: *îşi împuşcase „fratele" ca să-l scape de chinurile unei teribile agonizări.* CĂL. [V. ***agoniza***].

agonotét, agonoteţi m. persoană care conducea întrecerile atletice la vechii greci. [Din gr. ***agonothétes***].

agorá f. piaţă publică în oraşele antice greceşti; (p.ext.) adunare a poporului ţinută în această piaţă. [Din fr., gr. ***agora***].

agorafób, ~i, agorafobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de agorafobie. [Din fr. ***agoraphobe***].

agorafobíe, agorafobii f. stare patologică manifestată prin teama nemotivată de a traversa locuri deschise, pieţe etc. [Din fr. ***agoraphobie***].

agorál, ~i, agorală, ~e a. (rar) care ţine de agora, referitor la agora: *activităţile gratuite în vederea întrecerilor agorale, poetice sau sportive.* BL. [***Agora*** + ***-al***].

agoúti [agúti] m. **1.** mamifer rozător cu picioarele lungi, asemănător cu cobaiul, care trăieşte în America Centrală şi de Sud (*Agouti* şi *Dasyprocta*); **2.** blană care are firele alternînd în benzi negre şi albe. [Din engl. ***agouti***; cf. sp. ***aguti***].

agradáre, agradări f. **1.** proces de înălţare a albiei unui rîu prin depuneri de aluviuni; **2.** ridicare a suprafeţei reliefului prin depuneri de materiale. [Din engl. ***aggradation***].

agráfă, agrafe f. **1.** obiect (metalic) pentru fixat părul, o haină, o hîrtie etc.: *agrafe de aur cu pietre scumpe.* OD.; **2.** copcă cu care se prind una de alta cele două margini ale unei răni, ale unei incizii; **3.** piesă de metal care serveşte la legarea a două elemente de construcţie. [Din fr. ***agrafe,*** germ. ***Agraffe***].

agrafíe, agrafii f. stare patologică manifestată prin pierderea capacităţii de exprimare în scris. [Din fr. ***agraphie***].

agramát, ~ţi, agramată, ~e a. şi m., f. (persoană) care face greşeli elementare de limbă; incult: *n-ar mai exista bunăoară deputaţi agramaţi şi comisari escroci.* CĂL. // a. care conţine greşeli elementare de gramatică şi de ortografie: *text agramat.* [Din lat. ***agrammatos***].

agramatícál, ~i, agramaticală, ~e a. care nu respectă regulile gramaticalităţii: *frază agramaticală.* [Din fr. ***agrammatical***].

agramaticalitáte f. caracter agramatical: *agramaticalitatea unui enunţ.* [Din fr. ***agrammaticalité***].

agramatísm, agramatisme n. **1.** necunoaştere a vorbirii şi a scrierii corecte; **2.** (concr.) greşeală gramaticală: *termenul este folosit pentru diverse abateri de la uzul consacrat – incluzînd greşelile propriu-zise (agramatisme şi improprietăţi lexicale).* D.; **3.** (p. ext.) ignoranţă, incultură. [Din germ. ***Agrammatismus,*** fr. ***agrammatisme***].

agranulocitózá, agranulocitoze f. (med.) boală provocată de scăderea sau dispariţia granulocitelor din sînge. [Din fr. ***agranulocytose***].

agrár, ~i, agrară, ~e a. 1. referitor la proprietatea funciară: *o nouă reformă agrară redusese moşiile la jumătate.* GHEŢIE; **lege agrară,** lege care reglementează împărţirea pămînturilor unei ţări; **2.** care ţine de agricultură sau de agricultori, referitor la agricultură sau la agricultori: *merge la ţară şi se apucă de economie agrară cu efecte pedagogice.* CĂL.; *producţie agrară; populaţie agrară.* [Din fr. ***agraire,*** lat. ***agrarius***].

agrarián, ~eni, agrariană, ~ene a. **1.** referitor la agricultură şi la legile agricole; **2.** care are în vedere agricultura sau pe muncitorii agricoli: *partid agrarian.* // m. **1.** muncitor agricol; agricultor; **2.** partizan al agrarianismului: *victoria agrarienilor a produs un şoc puternic.* CF. [Din fr. ***agrarien***].

agrarianísm n. teorie economică care acordă prioritate dezvoltării agriculturii (şi menţinerii ei ca principală ramură a economiei). [Din fr. ***agrarianisme***].

agravá, agravez vb. (tr. şi refl.) a (se) face mai grav, a (se) înrăutăţi: *toate bolile ... se agravează în atmosfera plină de curenţi contrari a unui cort.* SAD.; (fig.) *vina fundamentală a romanului e fadoarea lui analitică, agravată de interminabile discursuri.* CĂL. [Din fr. ***aggraver,*** lat. ***aggravare***].

agravánt, ~ţi, agravantă, ~e a. **1.** care agravează: *condiţii agravante pentru boală;* **2.** (jur.) care măreşte culpabilitatea: *circumstanţe agravante.* [Din fr. ***aggravant,*** lat. ***aggravans, -ntis***].

agravăre, agravări f. faptul de a (se) agrava; înrăutăţire: *agravarea bolii;* (p. ext.) *la această agravare se ajunge cel mai adesea în chip abuziv.* BL. [V. ***agrava***].

agravaţiúne, agravaţiuni f. (jur.) **1.** agravare; **2.** circumstanţă agravantă. [Din fr. ***agravation***].

agrăí, agrălesc vb. (reg.; tr.) a adresa cuiva vorba: *el vrea s-o agrăiască, dar sînge, nu cuvinte, îi bîlbîie pe buză.* COŞB. [***A*** [3] + ***grăi;*** cf. germ. ***ansprechen, anreden***].

agreá, agreez vb. (tr.) **1.** a simpatiza, a primi favorabil: *Kant nu agrea o asemenea ipoteză.* BL.; **2.** a-şi da consimţămîntul, a accepta; a fi sau a cădea de acord: *a agrea un diplomat.* [Din fr. ***agréer***].

agreábil, ~i, agreabilă, ~e a. **1.** care place; plăcut; simpatic: *era cu toate acestea un om agreabil şi prietenos.* SAD.; **2.** care este atractiv, distractiv: *scrie deocamdată nuvele de magazin foarte agreabile.* CĂL.; **3.** care este folositor, util: *cu ce vă pot fi agreabil? întrebă Lucu intimidat.* VINEA. [Din fr. ***agréable***].

agreáre, agreări f. faptul de a agrea; primire, acceptare. [V. ***agrea***].

agregă, pers. 3 **agrégă** vb. (refl.) a se uni, a se lipi: *rocile s-au agregat în timpuri foarte vechi.* [Din fr. ***agréger,*** lat. ***aggregare***].

agregáre, agregări f. **1.** faptul de a se lipi, de a se uni; **2. stare de agregare,** stare (solidă, lichidă, fluidă sau gazoasă) sub care se poate prezenta o substanţă: *s-a văzut un moment dat pus în situaţia de a încerca să-şi lămurească stările de agregare ale materiei.* BL. [V. ***agrega***].

agregát [1]**, agregaţi** m. (înv.; **profesor agregat**), profesor universitar suplinitor pe lîngă altul definitiv, fără a avea drepturile acestuia: *era şi agregat la catedra de filozofie din Bucureşti.* VINEA. [Din fr. ***agrégé***].

agregát [2]**, agregate** n. **1.** grup de maşini care lucrează în acelaşi timp ca un tot unitar; **2.** material granular (pietriş, nisip) folosit la prepararea mortarelor şi a betoanelor; **3.** component elementar al structurii solului, rezultat prin lipirea particulelor primare; **4.** (p.gener.) complex de elemente unite între ele: *lăsăm să se urce temperatura unui agregat gazoform.* EM. [Din fr. ***agrégat***].

agregát [3]**, ~ţi, agregată, ~e** a. care s-a unit, s-a lipit într-un tot. [V. ***agrega***].

agregáţie f. **1.** titlu de agregat [1]: *examen de agregaţie;* **2.** (fiz.) legare, unire a părţilor unui tot; (înv.) **stare de agregaţie,** stare de agregare (v. **agregare**): *deosebim sporirea de volum a unui corp de schimbarea stării de agregaţie.* EM. [Din fr. ***agrégation,*** lat. ***aggregatio, -onis***].

agreмént, agremente n. **1.** plăcere, distracţie: *dau amintirilor sale un veritabil agrement.* CĂL.; **arte de agrement,** îndeletniciri care se învaţă din plăcere (de ex.: dansul, scrima, călăria); **călătorie de agrement,** călătorie de destindere; **2.** acord (diplomatic) între state; încuviinţare: *guvernul şi-a dat agrementul;* **3.** (muz.) ornament într-o frază muzicală. [Din fr. ***agrément***].

agrementá, agrementez vb. (tr.) a înfrumuseţa prin adăugarea unui accesoriu plăcut; a da culoare, relief: *o viaţă sobră, dedicată muncii şi agrementată de distracţii şi habitudini decente.* GHEŢIE. [Din fr. ***agrémenter***].

agrementál, ~i, agrementală, ~e a. de agrement; pentru agrement. [***Agrement*** + ***-al***].

agrementáre, agrementări f. acţiunea de a agrementa. [V. ***agrementa***].

agresá, agresez vb. (tr.) **1.** a ataca, a comite o agresiune: *ucigaşul a agresat victima în propria casă;* **2.** (atenuat) a deranja, a produce disconfort: *vorbele lui au agresat-o.* [Din fr. ***agresser***].

agresáre f. acţiunea de a agresa; atacare, lovire: *agresarea minorilor nu este permisă.* [V. ***agresa***].

agresát, ~ţi, agresată, ~e a. care a fost victima unei agresiuni; atacat: *persoanele agresate au făcut reclamaţie.* [V. ***agresa***].

agresionát, ~ţi, agresionată, ~e a. (rar) agresat: *persoană agresionată.* [De la ***agresiune***].

agresiúne, agresiuni f. **1.** atac neprovocat (împotriva unei persoane, a unui stat): *în loc să osîndească agresiunea, ironizează rezistenţa.* CĂL.; **2.** acţiune care primejduieşte un echilibru sau o organizare: *om supus agresiunii mediului.* [Din fr. ***agression,*** lat. ***aggressio, -onis***].

agresív, ~i, agresivă, ~e a. **1.** care atacă neprovocat, care săvîrşeşte o agresiune; provocator: *îmi place a reprezenta pe femeia agresivă.* EM.; *om, stat agresiv;* **2.** (atenuat) care are iniţiativă; care se impune: *e foarte normal ca timizii să viseze femeia agresivă.* IBR.; **3.** care are caracterul unei agresiuni: *era mai bine dacă raportul ... nu se expunea prin cuvintele sale agresive.* MAIOR.; *vorbe agresive;* **4.** care atacă chimic corpurile cu care intră în contact: *substanţe agresive.* [Din fr. ***agressif***].

agresivitáte, (rar) **agresivitáţi** f. **1.** însuşirea de a fi agresiv; (atenuat) însuşirea de a se impune, de a avea iniţiativa: *trebuie să ne întrebăm ce înseamnă această agresivitate.* IBR.; *reprimarea cu agresivitate a tuturor manifestărilor conştiinţei naţionale prin înscenarea unor procese judiciare intelectualilor.* CF.; **2.** trăsătură a unor agenţi patogeni de a se extinde foarte repede (într-un organism); **3.** proprietate (a apei, a unor substanţe etc.) de a coroda (intens): *agresivitatea acidului sulfuric.* [Din fr. ***agressivité***].

agresór, ~i, agresoáre a. şi m., f. **1.** (om) care atacă (fără a fi provocat): *rostogolise pe pietre pe micul agresor şi-i spărsese capul.* CĂL.; **2.** (stat, popor etc.) care atacă un teritoriu străin, care comite o agresiune: *trebuie să-l somăm pe agresor să-şi retragă trupele din regiunea litigioasă.* VINEA. [Din fr. ***agresseur,*** lat. ***aggressor***].

agrést, ~şti, agrestă, ~e a. **1.** cîmpenesc, rustic: *descoperim totdeauna un sentiment viu al purităţii vieţii agreste şi pastorale.* CĂL.; *stil agrest;* **2.** grosolan, necivilizat: *fire agrestă.* [Din lat. ***agrestis,*** fr. ***agreste***].

agrícol, ~i, agricolă, ~e a. **1.** care se ocupă cu agricultura: *ceea ce un popor agricol nu are*

niciodată sînt banii. EM.; **2.** referitor la agricultură, care ține de agricultură: *supraveghea activitatea administratorului moșiei și chiar mersul lucrărilor agricole.* GHEȚIE; **3.** întrebuințat în agricultură: *instrumentele agricole apar ca o armată apocaliptică.* CĂL.; **4.** obținut în agricultură: *o bună parte din produsele agricole se vînd negustorilor de la oraşe.* BL. [Din fr. ***agricole***].

agricolizá, agricolizez vb. (rar; tr.) a face să devină agricol, să aibă îndeletniciri agricole: *să se parceleze între evrei, adecă să agricolizeze evreii precupeți din țară.* EM. [***Agricol*** + *-iza*].

agricolizáre, agricolizări f. (rar) acțiunea de a agricoliza: *îndărătul acestei agricolizări mai sînt și intenții politice.* EM. [V. ***agricoliza***].

agricolizát, ~ți, agricolizată, ~e a. (rar) care are sau a căpătat caracter agricol, care se ocupă cu agricultura; agricol: *cui i-au putut veni în minte de a introduce toate formele costisitoare de cultură într-o țară agricolizată ...?* EM. [V. ***agricoliza***].

agricultór, ~i, agricultoáre m., f. persoană care se ocupă cu agricultura, care cultivă pămîntul; plugar: *calamitatea cea mare pentru agricultori este seceta.* CĂL.; (adj.) *imensa majoritate a populațiunei era compusă din români agricultori.* EM. [Din fr. ***agriculteur***, lat. ***agricultor***].

agricultúră, (rar) **agriculturi** f. totalitate a operațiilor și a metodelor de cultivare a pămîntului: *se vorbește despre greutățile și neajunsurile ce întîmpină agricultura noastră.* EM.; *agricultură intensivă; agricultură extensivă.* [Din fr. ***agriculture***, lat. ***agricultura***].

agriemént, agriemente n. (englezism) înțelegere, convenție, acord. [Din engl. ***agreement***].

agrimensór, agrimensori m. specialist în agrimensură. [Din it. ***agrimensore***, lat. ***agrimensor***].

agrimensúră f. tehnică a măsurătorilor topografice ale terenurilor agricole. [Din it., lat. ***agrimensura***].

agrio- element de compunere cu semnificația „sălbatic, rustic; necultivat". [Din fr. ***agrio-***; cf. gr. *ágrios* „sălbatic"].

agriologíe f. disciplină care studiază obiceiurile omului primitiv. [***Agrio-*** + *-logie*].

agriotimíe, agriotimii f. (med.) stare patologică manifestată prin tendința de a comite acte de nebunie. [Din fr. ***agriothymie***].

agriotíp, agriotipuri n. (biol.) **1.** tip ancestral al unei specii; **2.** tip cu frecvența cea mai mare într-o populație. [Din fr. ***agriotype***].

agripníe, agripnii f. (rar) insomnie. [Din fr. ***agrypnie***].

ágriș, agrișI m. arbust care crește în zonele muntoase, cu ramuri spinoase și cu fructe comestibile (*Ribes uva-crispa*): *înghimposul agriș* (a. 1773). GCR. [Din magh. ***egres***].

ágrișă, agrișe și (pop.) **agrișI** f. fructul agrișului, de forma unei coacăze, cu gust dulce-acrișor: *voia să le arate francezilor bunătățile Moldaviei și să le facă dulceață de ciocolată, trandafiri, agrișI, zarzăre.* CĂL.; (fig.) *pașii lor scuturau de pe ierburile înalte agrișele de rouă aninate la încheieturile foilor.* VOIC. [*Agriș* + *-ă*].

agro- element de compunere cu semnificația „agricol", „de agricultură". [Din fr. ***agro-***].

agroalimentár, ~i, agroalimentară, ~e a. care cuprinde cereale și alimente: *produse agroalimentare.* [***Agro-*** + ***alimentar***].

agrobiológ, agrobiologI m. specialist în agrobiologie. [Din fr. ***agrobiologue***].

agrobiologíe f. ramură a biologiei care studiază plantele cultivate și mijloacele de ameliorare a lor. [***Agro-*** + ***biologie***].

agrochímic, ~ci, agrochimică, ~ce a. referitor la agrochimie, care ține de agrochimie. [Din fr. ***agrochimique***].

agrochímie f. știință care studiază metodele de acționare asupra proceselor chimice și biologice din sol în scopul sporirii recoltelor. [***Agro-*** + ***chimie***].

agrochimíst, ~ști, agrochimistă, ~e m., f. specialist în agrochimie. [Din fr. ***agrochimist***].

agrofíl, ~i, agrofilă, ~e a. care crește pe terenuri cultivate: *plantă agrofilă.* [Din fr. ***agrophile***].

agrogeológic, ~ci, agrogeologică, ~ce a. care ține de agrogeologie, referitor la agrogeologie. [Din fr. ***agregéologique***].

agrogeologíe f. disciplină agricolă care studiază rocile pe care s-au format solurile arabile. [Din fr. ***agrogéologie***].

agroindustriál, ~i, agroindustrială, ~e a. referitor la producția agricolă prelucrată industrial. [Din fr. ***agroindustriel***].

agroiógic, ~ci, agroiogică, ~ce a. care ține de agrologie, referitor la agrologie. [Din fr. ***agrologique***].

agrologíe f. disclplină agricolă care studiază solul ca rezultat al factorilor naturali și influența exercitată de sol asupra plantelor. [Din fr. ***agrologie***].

agrometeorologíe f. disciplină agricolă care studiază rolul condițiilor meteorologice în dezvoltarea plantelor de cultură. [Din fr. ***agrométéorologie***, germ. ***Agrometeorologie***].

agronóm, agronomi m. specialist în agronomie: *dacă un agronom, bunăoară, nu-și cunoaște meseria ..., el va fi destituit din post.* VIERU. [Din fr. ***agronome***].

agronómic, ~ci, agronomică, ~ce a. care ține de agronomie, referitor la agronomie: *științe agronomice.* [Din fr. ***agronomique***].

agronomíe f. știință care studiază totalitatea factorilor referitori la producția agricolă: *un ins mai subțire, cu studii de agronomie în Germania.* GHEȚIE. [Din fr. ***agronomie***].

agrosílvic, ~ci, agrosilvică, ~ce a. care ține de agricultură și silvicultură, referitor la agricultură și la silvicultură. [***Agro-*** + ***silvic***].

agrotéhnic, ~ci, agrotehnică, ~ce a. care ține de agrotehnică, referitor la agrotehnică. [De la ***agrotehnică***].

agrotéhnică f. știință care studiază relațiile dintre factorii de vegetație, sol și plantele cultivate. [Din rus. ***agrotehnika***].

agroturísm n. turism realizat prin serviciile asigurate de locuitorii unor zone rurale deosebite. [***Agro-*** + ***turism***].

agroturístic, ~ci, agroturistică, ~ce a. care ține de agroturism, referitor la agroturism. [***Agro-*** + ***turistic***].

agrozootéhnic, ~ci, agrozootehnică, ~ce a. care ține de agrozootehnică, referitor la agrozootehnică. [***Agro-*** + ***zootehnic***].

agrozootéhnică f. tehnică a amenajării și a îmbunătățirii păşunilor și terenurilor cultivate cu plante furajere. [***Agro-*** + ***zootehnică***].

ăgru, agre n. (înv. și reg.) ogor, țarină; cîmp, ținut: *prețurile lucrărilor celora ce au lucrat agrele voastre.* COD.VOR.; **agru public,** teritoriu (agricol), cîmp în proprietatea statului: *el n-are ca statul antic un imens agru public.* EM.; *a șters orice urmă a principiului indiviziunii, precum și originii de agru public.* EM. [Lat. ***ager***, ***-gri***].

agrúme f. pl. fructe citrice. [Din it. ***agrume***, fr. ***agrumes***].

agúd, aguzi m. (reg.) dud: *un pomuleț cu cireșe amare, un agud la gard.* VIERU. [De la ***agudă***].

agúdă, agude f. (reg.) dudă: *frunză verde de agude.* POP. [Din sl. ***agoda***].

aguridăr, aguridari m. (reg.) viță de vie sălbatică. [*Aguridă* + *-ar*].

agurídă, aguride f. **1.** strugure necopt, acru (cu care se acrește ciorba): *văzu struguri, unii copți ..., alții aguridă.* ISP.; **2.** suc extras din astfel de struguri; **3.** (p.gener.) fruct acru, necopt suficient. [Din gr. mod. ***agurída***].

agurijoáră, agurijoare f. plantă erbacee decorativă, cu flori de diferite culori, care se deschid numai la soare; portulac (*Portulaca grandiflora*). [*Aguridă* + *-ioară*].

águst sau **agúst** m. (pop.) (luna) august. [Lat. pop. ***agustus*** *(=augustus)*].

ah interj. **1.** exclamație care exprimă durere violentă: *ah! organele-s sfărmate și maestrul e nebun.* EM.; (subst.) *să trăiesc cu tusea și junghiurile, cu ahurile și palpitațiile d-tale?* DELAVR.; **2.** exclamație care exprimă mulțumire, admirație: *ah! pot să mor de-acum, am zis, a noastră e izbînda.* AL.; **3.** exclamație care exprimă ciudă, necaz: *ah! fecior de lele ce mi-ai fost, cum de ne amăgișI?* ISP.; **4.** exclamație care exprimă teamă, dezamăgire: *ah! de-ar afla taica ..., ar fi amar de mine.* SAD.; **5.** exclamație care exprimă repulsie, dezgust: *ah, ce aer de baracă închisă!* GHEȚIE. [Onomat.].

ahă interj. exclamație care exprimă satisfacția cuiva la înțelegerea unui lucru: *aha! ia acu i-am găsit leacul.* CR. [Onomat.].

ahasvéric, ~ci, ahasverică, ~ce a. care este veșnic rătăcitor. [Din germ. ***ahasverisch***].

aheán, ~eni, aheeană, ~ene a. și m., f. (locuitor) din Ahaia: *Liga aheeană;* (și: (livr.) **acheean**). [Din fr. ***Achéene***].

aheróntic a. v. **acherontic.**

ahéu, ahei m. **1.** (la pl.) populație indo-europeană care s-a stabilit în Peloponeș, unde a creat civilizația miceniană, în mileniile III și II î.Hr.; **2.** locuitor din provincia antică grecească Ahaia; (și **acheu**). [Din lat. ***Achaeus***].

ahilognozíe f. (med.) imposibilitate de a recunoaște tactil materialul din care sînt făcute obiectele. [Din fr. ***ahylognosie***].

ahó interj. strigăt cu care se încetinește sau se oprește mersul boilor (folosit și în textul pluguşorului). [Onomat.].

ahótnic, ~ci, ahotnică, ~ce a. (reg.) înfocat, pasionat; dornic, lacom: *văzînd-o așa de ahotnică pentru mine.* CR.; *lăsați-l în pace, porunci înalta gazdă, ahotnică de snoave și poveștI.* VOIC. [Din rus. ***ahotnik***].

ahromátic a. v. **acromatic.**

ahromatísm n. v. **acromatism.**

aht, ahturi n. **1.** oftat, geamăt (care exprimă un dor, o suferință etc.): *multe patimi și ahturi omenești.* CR.; **2.** durere, suferință; dor: *găsim niște versuri în care autorul se adresează scripcei ca să-i cînte ahtul său.* IBR. [Din gr. mod. ***ahti***].

ahtiá, ahtiez vb. (refl.) a dori foarte mult; a jindui; a se lăcomi la ceva. [De la ***aht***].

ahtiát[1], ~ți, ahtiată, ~e a. dornic de ceva, lacom: *grecul e un satir ahtiat după femeile române tinerele și frumușele.* IBR. [V. ***ahtia***].

ahtiát[2] n. (rar) ahtiere: *cu tot amarul și ahtiatul de care era covîrșită, mai zîmbi și ea.* DELAVR. [V. ***ahtia***].

ahtiére, ahtieri f. acțiunea de a se ahtia și rezultatul ei; ahtiat[2]: *ai să-ți vezi supușii, pe unii în desfătări, iar pe alții în ahtieri.* DELAVR. [V. ***ahtia***].

aí[1] interj. exclamație care exprimă durere sau spaimă: *ai, săraca mîndra mea!* POP. [Onomat.].

aí[2] interj. exclamație cu sens interogativ: *și i-ai omorît, ai?* FIL. [Onomat.].

ai[3] n. (reg.) usturoi: *o ooaie întreagă ..., tăiată felii ..., tăvălită prin seu şi printr-o leacă de alifie de ai.* SAD. [Lat. ***alium***].

ai[4], **ai** m. mamifer arboricol, de talie mică, cu capul acoperit cu blană cenuşie, care trăieşte în America de Sud; leneş (*Bradypus tridatilus*). [Din fr. ***ai***].

aián, aieni m. (reg.; turcism) primar al unei comune; notabil. [Din turc. ***ayan*** „ochii"].

aiár, aiare n. **1.** măsură sau greutate controlată de stat: *cîntar cu aiar;* **2.** măsurătoare provizorie şi aproximativă: *a făcut aiarul moşiei;* **3.** (fig.) model: *aiarul patriotismului.* [Din turc. ***ayar***].

aiásmă f. v. agheasmă.

aiáve(a) adv. v. aievea.

aícea adv. v. aici.

aíci adv. **1.** în acest loc, în aceste locuri (aproape de vorbitor): *vremu lăcui acie întru anu.* COD.VOR.; *e ascuns aici;* **pe-aici ţi-e drumul! a)** pleacă!; **b)** a plecat; **ici şi colo** sau **ici-colo,** din loc în loc: *ici-colo se arcuieşte o boltă de nuci peste trecător.* SAD.; **aici e aici,** în acest loc (sau moment) e greutatea; **aici de faţă,** prezent(ă): *este ... întreţinutul doamnei Matilda Presureanu aici de faţă.* GHEŢIE; **(de) pe aici,** cam din acest loc: *cincizeci de voinici adunaţi toţi de pe aici.* AL.; (fam.) **pînă aici!,** destul! ajunge!; **2.** în acest timp; acum: *de aici înainte;* **aici ... aici ...,** cînd şi cînd: *s-a dedicat ... aci în serios, aci în glumă, unei activităţi de gastronom şi oenolog luminat.* CĂL.; *aici rîde, aici plînge;* **de aici încolo** sau **de aici înainte,** începînd din acest moment: *se feri de aci încolo de orice examen.* CĂL.; **3. cit pe-aci,** aproape, mai-mai; (şi: (pop.) **aci, aicea, acia,** (înv.) **acie**). [Lat. ***ad-hicce***].

áida interj. v. haide.

áide interj. v. haide.

aide-mémoire [ed-memoár] n. **1.** îndreptar care cuprinde esenţialul cunoştinţelor dintr-un domeniu, care trebuie însuşite; **2.** schiţă cuprinzînd elementele esenţiale ale unei discuţii sau ale unei înţelegeri. [Cuv. fr.].

aídoma adv. **1.** la fel, întocmai: *toţi au reprodus aidoma înălţarea tonului în replica penultimă.* VIANU; (adj.) *născu şi roaba un copil aidoma cu al împărătesei.* ISP.; **2.** aievea; într-adevăr: *parcă-i văd avidoma şi acum alergînd.* AL.; **3.** (înv.) în mod evident; pe faţă: *arată-te, să te vadă avidomă.* DOS.; (şi: (reg.) **avidoma,** (înv.) **avidomă**). [***A***[3] + sl. ***vidomŭ*** „vizibil"].

aiépt, aiepturi n. (reg.) elan, avînt: *se zbate-n zadarnice aiepturi.* COŞB. [De la ***aiepta***].

aieptá[1]**, aiépt** vb. (reg.) **1.** (tr.) a repezi, a arunca (cu putere): *aiaptă ciolanul cumplit tocma-în urechile lui Aordel.* B.-DEL.; *fierul pe care-l aiept.* COŞB.; **2.** (refl.) a se avînta, a-şi lua vînt: *s-aiaptă calul galbin şi se-nalţă.* POP. [Lat. ***ajectare*** „a arunca"].

aieptá[2]**, aiépt** vb. (înv.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) îndemna (la plăceri); a (se) amăgi; **2.** (intr.) a reflecta la ceva. [Din lat. ***allectare***].

aiést a. dem. v. aiesta.

aiésta, ~ştia, aiásta, aiestea pron. dem. (reg.) acesta: *îmi. vine a crede că aiasta-i ţara spînilor.* CR. // a. dem. (şi în formele **aiest, aiastă**) (reg.) acest: *vine în toate dimineţile, de ceteşte sub răchiţele aieste.* NEGR.; (şi: **aiest**). [Lat. ***ad*** + ***istum***].

aiéve adv. v. aievea.

aiévea adv. **1.** în realitate; cu adevărat: *să se încredinţeze că sînt aievea cele ce i se înfăţişa.* ISP.; **2.** în văzul tuturor, pe faţă; deschis: *ei nu-i venea la socoteală să se arate lui aievea.* ISP.; **3.** limpede, lămurit: *o şoaptă de sus aievea mi-a spus.* AL. // a. real, concret: *lumea ... cea aievea ne părea cu neputinţă.* EM.; (şi: (pop.) **aieve,** (înv.) **aiave(a)**). [***A***[3] + sl. ***javé***].

aiméntrea adv. v. altminteri.

aínde adv. (reg.) în altă parte. [Lat. ***aliunde***].

aínte adv. (înv.) înainte: *ainte de toţi adinsu voi iuboste aibînd.* COD.VOR. [Lat. ***ab ante***].

aiór, aiori m. (reg.) plantă erbacee cu frunze lanceolate şi flori albe (*Euphorbia esula*). [***Ai***[3] + ***-ior***; cf. ***alior***].

aiós, ~şi, aioásá, ~e a. (reg.) condimentat cu usturoi; usturoiat: *gardurile-acolo-s împletite tot cu fripţi cîrnăciori lungi, aioşi.* B.-DEL. [***Ai***[3] + ***-os***].

airbag [érbag] n. dispozitiv de protecţie a pasagerilor la autoturisme, constînd dintr-un sac strîns care se umple cu aer în caz de impact. [Cuv. engl.].

airbus, airbusuri [erbiús/érbas] n. avion de dimensiuni mari pentru pasageri. [Din engl., fr. ***Airbus,*** nume comercial].

áisberg, aisberguri n. bloc mare de gheaţă, care pluteşte în apa oceanelor. [Din fr., engl. ***iceberg***].

áisfild, aisfilduri n. (geogr.) cîmp de gheaţă. [Din fr., engl. ***ice-field***].

áist a. dem. v. aista.

aísta, ~ştia, aiásta, aiestea pron. dem. (reg.) acesta: *aista-i un leneş, care nu credem să fi mai avut pereche în lume.* CR. // a. dem. (şi în formele **aist, aiastă**) (reg.) acest: *da al dracului cucoş i-aista.* CR.; *vreau să mai întreb ceva pe aist prietin drumeţ.* SAD.; (şi: **aist**). [V. ***aiest***].

aişór, aişori m. plantă erbacee din familia liliaceelor, cu frunze roşietice şi flori galbene-aurii (*Allium ammophilum*). [***Ai***[3] + ***-işor***].

áit interj. exclamaţie care exprimă surprinderea neplăcută: *ait! am păţit-o!* [Onomat.].

aitúrá, aiturí f. (reg.) răcitură, piftie. [***Ai***[3] + ***-itură***].

aiurá, aiurez vb. (intr.) **1.** a delira; a vorbi fără sens: *aiurează sau visează deştept.* ISP.; (fig.) *prin frunze aiurează şoptirile-i alene.* EM.; **2.** a se pierde în visări: *nu-i de ajuns că aiurezi, pentru ca să te poată numi lumea poet.* EM.; (şi: (reg.) **aiuri**). [De la ***aiurea***].

aiuráre, aiurări f. **1.** faptul de a aiura: *ca într-o aiurire, m-am hotărît brusc să intru în cărarea lichidă din papuri.* SAD.; **2.** delir; vorbire fără înţeles: *aiurări de om bolnav.* VLAH.; *iar eu în gobul toamnei chemam în aiurare.* BAC.; **3.** tulburare: *pe maluri zdruncinate de aiurirea mării.* EM.; **4.** visare, reverie: *să se piardă în aiurări.* COŞB.; (şi: **aiurire**). [V. ***aiura***].

aiúrea adv. în alt loc, în altă parte: *chiliile pustii, unde plîngi gîndind aiurea.* EM.; (fig.) **cu gîndul aiurea,** distrat; **într-aiurea,** fără ţintă, la întîmplare; **de (pe) aiurea,** din altă parte, din alt loc; **vorbeşte într-aiurea,** delirează, bîiguie: *e cu chef, dar nu se cumpăneşte, nici nu vorbeşte într-aiurea.* SAD. // a. (fam.) zăpăcit, aiurit: *e cam aiurea.* [Lat. ***aliubi*** + ***-re*** + ***-a***].

aiureálă, aiureli f. **1.** delir; vorbire lipsită de sens: *cine s-asculte aiurelile unui bolnav greu?* AG.; **2.** zăpăceală, tulburare, dezordine. [***Aiuri*** + ***-eală***].

aiurí vb. v. aiurare.

aiuríre f. v. aiurare.

aiurít[1]**, ~ţi, aiurită, ~e** a. **1.** (adesea subst.) cu mintea tulbure; zăpăcit: *îmi pare bine, murmură aiurit Dimitrie.* GHEŢIE; **2.** (adesea adv.) care caracterizează pe omul confuz, zăpăcit; aiurea; nefiresc: *o căutătură aiurită şi moartă, ca de nebun.* VLAH.; *cu ochii aiuriţi priponiţi în deşert.* VLAH. [Din fr. ***ahuri***; cf. ***aiurea***].

aiurít[2] n. aiureală (prelungită): *un aiurit de jale.* EM. [V. ***aiuri***].

aiuritór, ~i, aiuritoáre a. şi m., f. (om) care aiurează: *visurile să fi făcut din mine un aiuritor?* AL. // a. care zăpăceşte, care produce confuzie; amestecat, încurcat: *în acest interior aiuritor trăieşte, ca o buhă, un om cu nasul ascuţit.* CĂL. [***Aiuri*** + ***-tor***].

ajamí vb. v. ajumi.

ajumí, ajumesc vb. (reg.; intr.) **1.** a mîji; a aţipi; **2.** a se juca de-a mija, de-a v-aţi ascunselea; (şi: **ajami**). [Cf. alb. ***gümë*** „somn"].

ajumít n. (reg.) joc de copii de-a v-aţi ascunselea. [V. ***ajumí***].

ajún, ajunuri n. **1.** (rar) faptul de a ajuna; post: *cum din locul sterp nimic răsare, aşa din mîrşavul ajun nu purcede nice-un lucru bun.* B.-DEL.; **2.** ziua sau seara care precedă o sărbătoare mare (cînd se posteşte): *cînd veneau cele două ajunuri, ... fugeam înaintea popei, de rupeam omătul.* CR.; *ajunul Paştelui; ajunul Crăciunului;* **Moş Ajun,** ziua anterioară Crăciunului; **3.** preziua unui eveniment: *s-au plătit lefile toate pînă în ajunul zilei în care s-a publicat decretul.* EM.; *în ajunul luptei;* (fig.) *din ajunul tinereţei pîn' ce mergem în mormînt.* BOL.; **în ajun,** cu o zi înainte: *în ajun discutaseră normal minute în şir.* GHEŢIE. [De la ***ajuna***].

ajună, ajunez vb. (intr.) a nu mînca nimic, a posti: *acel doctor ne-a cerut să ajunăm în fiecare vineri cu stricteţă.* SAD.; *dumineca ajunai, pînă mi te căpătai.* POP. [Lat. ***adjunare***].

ajunáre, ajunări f. faptul de a ajuna; postire, postit; înfometare: *topiţi de ajunări, călugării moţăiau în strană.* VOIC. [V. ***ajuna***].

ajunát[1]**, ajunaturi** n. **1.** faptul de a ajuna; ajunare; **2.** zi de post. [V. ***ajuna***].

ajunát[2]**, ~ţi, ajunată, ~e** a. (înv.) **1.** care a postit; **2.** (fig.) care a răbdat de foame. [V. ***ajuna***].

ajunătór, ~i, ajunătoáre a. şi m., f. (persoană) care ajunează, care posteşte, care rabdă de foame. [***Ajuna*** + ***-tor***].

ajúnge, ajung vb. **1.** (intr.) a sosi, a veni (la destinaţie): *cum ajunge în pădure, chiteşte un copac care era mai mare.* CR.; *am ajuns acasă;* **a ajunge departe,** a reuşi în viaţă; **a ajunge la mal** (sau **la liman**), a reuşi, a răzbi prin dificultăţi; **a(-i) ajunge cuţitul la os,** a fi într-o situaţie limită, disperată: *a ajuns cuţitul la os bieţilor oameni.* POP.; **2.** (intr.) a deveni; a se pomeni, a se vedea: *iată dar sfîrşitul binemeritat al aceluia care a trădat Basarabia pentru ca s-ajungă domn.* EM.; *a ajuns împărat;* **a ajunge rău,** a decădea; **a ajunge bine** (sau **departe, repede**), a izbuti, a reuşi, a dobîndi succese; **a ajunge la putere,** a prelua puterea (în stat): *lucrul de căpetenie pentru dînşii e să ajungă la putere.* EM.; **a ajunge pe drumuri,** a rămîne fără sprijin, a sărăci, a scăpăta; **a ajunge pe mîinile cuiva,** a fi la discreţia cuiva, a fi în puterea cuiva: *cum se poate ... să ajungă pe mîinile unora şi altora, pe care nu putea să-i vază de urîţi ce-i erau?* ISP.; **a ajunge de pomină,** v. **pomină; a ajunge la sapă de lemn,** v. **sapă; a ajunge în mintea copiilor,** v. **minte; 3.** (tr.) a prinde din urmă: *apucai pe drum la vale şi-ajunsei pe Leana-n cale.* AL.; *l-am ajuns după o oră;* **a-l ajunge zilele** (sau **anii**) **(de pe urmă),** a îmbătrîni; **4.** (fig.; tr.) a egala: *neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire?* EM.; **5.** (tr.) a cuprinde, a răzbi: *cînd l-a ajuns arsura la os, a sărit din somn.* CR.; *de mergea ce mai mergea ... osteneala-l ajungea.* POP.; **6.** (tr.) a atinge; a nimeri, a lovi: *glonţul l-a ajuns;* **7.** (tr.) a apuca (o anumită vreme); a trăi: *el ajunsese la căruntеţe.* ISP.; *rele timpuri am ajuns;* **8.** (intr.) a se întinde pînă la ...: *părul s-a făcut de-o mie de ori mai înalt de cum era, de-i ajunsese crengile-n nouri.* CR.; **a nu-i ajunge cu prăjina** (sau **cu strămurariţa**) **la nas,** a fi înfumurat, încrezut; **9.** (intr.) a atinge un anumit nivel, o anumită limită: *n-ajunsesem încă vîrsta de douăzeci de ani.* EM.; *carnea a ajuns 10.000 de lei kilogramul;* **a ajunge la cuţite,** a atinge gradul

maxim de încordare: *sfada creşte, în sfîrşit, ajung la cuţite, cum s-ar zice.* IBR.; (refl. impers.) *prin selecţie se ajunge la un cumul de variaţiuni pe aceeaşi linie.* BL.; **10.** (refl.) a se uni, a se împreuna; a se întîlni: *deal cu deal se ajunge.* CR.; **11.** (fig.; refl.) a se înţelege, a se învoi: *se vede că nu s-au ajuns cu tîrgul.* AL.; *nu ne-am putut ajunge din preţ;* **12.** (intr. şi refl.) a se căpătui, a parveni: *te-ai ajuns!;* **13.** (intr.) a realiza, a împlini, a atinge: *prin muncă a ajuns la bune rezultate;* **14.** (intr.) a fi în situaţia de a ..., a avea parte de ...: *pînă acum toţi rîdeau de Prepeleac, dar acum a ajuns să rîdă el şi de dracul.* CR.; **15.** (intr.) a fi destul, a fi suficient: *cîteva ceasuri ajung cu prisosinţă să înnebuneşti.* GHEŢIE; *ajunge o măciucă la un car de oale;* **16.** (intr. şi refl.) a fi în cantitate suficientă: [amorului] *mii de lacrimi nu-i ajung.* EM.; **a-l ajunge pe cineva mintea** (sau **capul**), a pricepe, a şti ce e de făcut: *atîta-i ajungea capul, atîta făceau şi ei pe vremea lor.* CR. [Lat. ***adjungere*** „a uni"].

ajúngere, ajungeri f. (rar) faptul de a (se) ajunge; egalare; atingere: *avînd toate acelaşi scop, adică conservarea existenţei proprie, popoarele se folosesc pentru ajungerea lui de cele mai deosebite mijloace.* EM. [V. ***ajunge***].

ajúns[1], ~şi, ajunsă, ~e a. **1.** sosit, venit; **2.** atins; **de ajuns,** suficient, destul: *limbajul ... e de ajuns, el singur, să ne arate şi incoerenţa ideilor unei societăţi informe.* IBR.; **3. ajuns la minte,** matur, copt; **ajuns de** (sau **la**) **cap,** deştept, isteţ, inteligent: *dar ştii că eşti ajuns de cap?* CR.; **4.** înstărit; îmbogăţit: *case ... de boiernaş ajuns.* OD.; (subst. m.) *ei sînt îndeobşte ajunşii ultimelor decenii, boiernaşii intraţi în lumea privilegiilor.* CĂL. [V. ***ajunge***].

ajúns[2] n. **1. bun ajuns!** sau **bun ajunsul!,** (sau (rar) **bună ajunsa!**) bun sosit!: *bun ajunsul, vere!* POP.; *bun-ajunsa, măi flăcăi; ei, putu-aţi trece apa?* HOGAŞ; **2. de ajuns,** destul, în cantitate suficientă: *lemne, slavă Domnului, sînt de ajuns ... în pădure.* CR. [V. ***ajunge***].

ajúr, ajururi n. broderie pe o ţesătură din care s-au scos anumite fire: *danteluţe lucrate cu ajur.* AL. [Din fr. ***ajour***].

ajurá, ajurez vb. (tr.) a face un ajur. [Din fr. ***ajourer***].

ajurát, ~ţi, ajurată, ~e a. împodobit cu ajur; lucrat cu ajur: *cu mănuşile ei ajurate, îi făcu din uşă un salut de adio.* VINEA. [V. ***ajura***].

ajustá, ajustez vb. (tr.) a face să se potrivească, a face un lucru să vină sau să şadă întocmai: *lăcaşul, o cavitate ajustată la volumul corpului său, el şi-l face în fundul apei.* BL.; (p.ext.) *sînt ele însele supuse unei metode, care le organizează, le ajustează, le călăuzeşte.* BL. [Din fr. ***ajuster***].

ajustábil, ~i, ajustabilă, ~e a. care poate fi ajustat; reglabil, adaptabil: *oferim, sperăm, istoricilor o unealtă de cercetare, pe care o credem mai ajustabilă la obiectul de cercetat.* BL. [***Ajusta*** + ***-bil***].

ajustabilitáte f. însuşirea de a fi ajustabil, capacitate de reglare. [***Ajustabil*** + ***-itate***].

ajustáj, ajustaje n. **1.** ajustare; **2.** mărime care exprimă exactitatea contactului feţelor a două corpuri sau piese. [Din fr. ***ajustage***].

ajustáre, ajustări f. acţiunea de a ajusta. [V. ***ajusta***].

ajustát, ~ţi, ajustată, ~e a. potrivit, reglat, adaptat: *o piatră rotundă, perfect ajustată aperturii.* BL. [V. ***ajusta***].

ajustór, ~i, ajustoáre m., f. persoană care efectuează operaţii de ajustare a pieselor. [Din fr. ***ajusteur***].

ajutá, ajút vb. **1.** (tr.) a da (cuiva) ajutor: *dacă nu l-oi ajuta eu, cine să-l ajute?* CR.; (intr.) *strigat-au fata cea logodită şi nu era nimeni de a-i ajuta.* BIBLIA; **a ajuta puterea** (sau **capul, mintea etc.**) **pe cineva,** a avea capacitatea, forţa de a face ceva: *să-mi dea ajutor la trebi, după cît îl ajută puterea.* CR.; **2.** (refl.) a se servi de cineva sau de ceva ca ajutor: *se ajută de baston;* (refl. recipr.) *sîntem datori a ne ajuta unii pe alţii.* CR.; **3.** (intr.) a fi de folos, a sluji; **Doamne-ajută, a)** formulă de invocare a divinităţii; (subst.) spor, mers bun al lucrurilor: *la casa fără copii nu cred că mai este vreun Doamne-ajută.* CR.; **b)** (iron.) lovitură, bătaie: *să nu te pomeneşti cu un Doamne-ajută pe spinare!* PANN; **(mai) de Doamne-ajută,** (mai) de seamă, de valoare: *n-apucase calul să se depărteze o bucată de loc mai de Doamne-ajută, şi iată zmeoaica iară îi ajunge.* ISP. [Lat. ***adjutare***].

ajutáj, ajutaje n. tub adaptat la locul de scurgere a unor fluide, pentru a regla debitul. [Din fr. ***ajoutage***].

ajutáre f. acţiunea de a ajuta; ajutor, sprijin: *nu cu vedită şi buiastră tărie noi să dăm ajutare ci pre-ascuns.* B.-DEL. [V. ***ajuta***].

ajutátor, ~i, ajutătoáre a. **1.** care ajută; care dă ajutor: *fi-mi în Dumnedzeu ajutătoriu şi casă de scăpare.* PSALT.; (subst.) *săltează, drept aceia, cu glas de bucurie şi de veselie, pentru căci ai ajutători ca aceştea.* ANTIM; **2.** auxiliar: *discipline ajutătoare;* **verb ajutător,** verb care participă la conjugarea celorlalte; auxiliar (ex.: a fi, a avea, a vrea). // m. (rar) ajutor. [***Ajuta*** + ***-tor***].

ajutór, ajutoare n. **1.** sprijin, susţinere (în muncă sau în împrejurări grele): *cheamă în ajutor pe turci;* **a fi de ajutor,** a fi de folos (cuiva); **a(-i) veni cuiva în** (sau **întru**) **ajutor,** v. **veni; a da (a cere, a pune) o mînă de ajutor,** a da (a cere, a pune) sprijin: *dădeam o mînă de ajutor la inventarierea şi descrierea bogatei colecţii.* GHEŢIE; **2.** persoană care ajută pe alta într-o activitate (subordonîndu-i-se): *îi trebuie două ajutoare pentru a muta piatra;* (adj.) *intră în casă cu Ana şi cu cele patru femei ajutoare.* AG.; **3.** intermediu, mijlocire: *cu ajutorul experimentului se obţine o progresivă dezmărginire a orizontului empiric.* BL.; **4.** (spec.) sprijin bănesc: *s-au acordat ajutoare sinistraţilor.* // m. (pl. **ajutori**) persoană care ajută pe cineva; adjunct: *a cerut şi obţinut destituirea ajutorului de subprefect.* EM.; *ajutor de primar.* // (interj.) strigăt al celui care se află în primejdie; (şi: (înv., pop.) **ajutoriu**). [Lat. ***adjutorium, adjutor, -is;*** cf. fr. ***adjoint***].

ajutoră, ajutorez vb. (tr. şi refl.) a (se) ajuta, a veni în ajutor: *pre cît lumina soarelui a lucra poate în organele văzătoare, pre atîta agiutorează mai denainte ştiinţa în mintea adulmăcătoare.* CANT.; *ajutorîndu-se ... cu dicţionarele.* OD.; (şi: (înv.) **ajutori**). [***Ajutor*** + ***-a***].

ajutorăre, ajutorări f. acţiunea de a (se) ajutora şi rezultatul ei; sprijinire: *propune o listă de subscripţie pentru ajutorarea acuzaţilor săraci.* CĂL. [V. ***ajutora***].

ajutorí vb. v. **ajutora.**

ajutorínţă, ajutorinţe f. **1.** (înv.) ajutor: *însoţiţi de ajutorinţe ungureşti.* OD.; **2.** numele unei dări suplimentare din epoca fanariotă: *boierii şi mănăstirile să plătească ... ajutorinţa.* BĂLC. [***Ajutori*** + ***-inţă***].

ajutorítor, ~i, ajutoritoáre a. (înv.) care ajută, sprijinitor; (subst.) *avînd ajutoritori de la Dumnezeu datul şie dar.* DOS. [***Ajutori*** + ***-tor***].

ajutóriu n. v. **ajutor.**

al, ai, a, ale art. (precedă pronume posesive, numerale ordinale sau substantive în genitiv): *iepele erau ale lui, şi cînd le îngrijea, îngrijite erau.* CR.; *Luxiţa s-a despărţit şi de un al doilea.* CĂL.; *al meu;* **ai mei (tăi etc.),** a) familia mea (ta, lui etc.): *ai mei şi-au păstrat părerile superlative despre mine.* GHEŢIE; b) echipa, partidul, grupul nostru (vostru, lor etc.): *ca liberal, Rosetti participă la opoziţia alor lui la politica domnitorului Cuza.* CĂL.; **toate alea,** acele lucruri; **de-ale gurii,** mîncăruri; **al dracului** (sau **naibii**), îndrăcit. [Lat. ***illum, illam***].

ala-bála s. **ce mai ala-bala?, a)** ce se mai petrece?: *să vază ce mai ala-bala pe la ... flăcăii ce stau la pîndă.* ISP.; **b)** ce atîta discuţie? [Onomat.].

alabandínă f. sulfură naturală de mangan, cu luciu aproape metalic. [Din fr. ***alabandine***].

alabástru n. **1.** varietate de ghips din care se fac obiecte de ornament: *abatele cunoscu tabla de şah ... şi o amforă de alabastru.* SAD.; **2.** (fig.) alb strălucitor: *sînul de alabastru în verde i se gonflă sub vălul transparente al blondelor ei plete.* HEL.; *mînecile totdeauna suflecite trădau nişte braţe de alabastru.* EM. [Din it. ***alabastro,*** lat. ***alabastrum***].

alăc, alace n. **1.** specie de grîu foarte rezistentă, cu bobul mai mic şi mai închis la culoare decît cel obişnuit; secară albă (*Triticum spelta*); **2.** semănătură, lan cu această specie de grîu: *în trei zile isprăviră de secerat orzul şi alacul.* AG.;**3.** (pl.) spice de grîu din această specie: *foaie verde trei alace.* POP.; **4.** (reg.) specie de orz de toamnă cu spicul în trei muchii. [Cf. magh. ***alakor***].

alácl, alace a. **1.** bălţat: *nouă cirede de vaci, toate cu viţei alaci.* POP.; **2.** (fig.) amestecat: *asta-i lumea cea alace, face omul cum îi place.* POP. [Din turc. ***alaça***].

alacrimíe, alacrimíi f. absenţă a secreţiei lacrimale. [Din fr. ***alacrymie***].

alageá, alagele f. (înv.) **1.** stofă de mătase vărgată: *roche de alagea de Triest.* FIL.; **2.** (rar) încurcătură, belea, bucluc; **a păţi o alagea,** a fi păcălit: *ca să nu pată vreo alagea.* ISP.; **a căpăta alageaua,** a ajunge la mare nevoie: *nimeni nu s-a putut atinge de împărăţia mea, fără să-şi capete alageaua.* ISP. [Din turc. ***alağa***].

alagícă f. (înv.) alagea. [***Alagea*** + ***-ică***].

alái, alaiuri n. **1.** mulţime de oameni care însoţeşte o ceremonie, o personalitate; pompă, paradă; cortegiu: *ieşit-a-n cale-ales alai de sfetnici mulţi şi mult popor.* COŞB.; **cu alai,** cu fast, cu solemnitate; cu pompă: *ea-i mireasa unui crai şi se duce cu alai peste munte, peste plai.* AL.; *îl petrecu cu cinste şi alai;* (fig.) [toamna] *pleacă mai departe, pustiind cărările cu alai de frunze moarte.* TOP.; **2.** (înv.) suită care întovărăşea sau întîmpina pe domnitor: *cîte un zapciu ... oprea carele, să nu se vîre pînă după trecerea alaiului.* NEGR.; **3.** convoi de înmormîntare: *omul cu crucea care deschidea alaiul rămase stană de piatră.* GHEŢIE; *un alai de jale;* **4.** gloată, ceată zgomotoasă, care se ţine după cineva; (p. ext.) gălăgie, larmă: *cînd ieşi la plimbare ai alai pe lîngă trăsură.* AL.; *făcîndu-i alai toţi cîinii cu lătratul.* PANN; **5.** (fig.) mulţime nemăsurată, cantitate foarte mare: *metafora plasticizantă are darul de a face de prisos acest infinit alai de cuvinte.* BL. [Din turc. ***alay*** „regiment"].

alalíe, alalii f. (med.) incapacitate de a pronunţa unele sunete sau cuvinte; afazie. [Din fr. ***alalie***].

alált, ~ţi, alaltă, ~e pron. dem. (înv.) celălalt: *nu vă clevetireţi unul alaltu.* COD.VOR.; *o poruncă merge după alaltă.* B.-DEL. // a. dem. care urmează; care este altul: *să nu facem cum fac alţii războiul, numai c-o mînă lăsînd alantă mînă dă brac.* B.-DEL.; (şi: **alant**). [Lat. ***ille*** + ***alter***].

alăltăieri adv. cu o zi înainte de ieri: *alaltăieri s-a întîmplat o minune.* EM.; **mai alaltăieri,** acum cîteva zile, zilele trecute: *mai alaltăieri am trecut pe aici.* ISP.; **mai ieri-alaltăieri,** de curînd, zilele trecute: *se aplica la noi bunăoară pînă mai ieri alaltăieri ... împărţeala de pămînt.* EM.; **de ieri, de alaltăieri,** v. ieri. [***Alaltă (=aialaltă)*** + ***ieri***].

alăltăseará adv. în seara zilei de alaltăieri: *badea ... a plecat de alaltăseară.* POP. [***Alaltă (=aialaltă)*** + ***seară***].

alămá, alămuri f. **1.** aliaj de cupru şi zinc, avînd culoarea galbenă lucioasă, din care se fac instrumente de fizică, diferite obiecte de artă şi instrumente muzicale: *umflînd un sfeşnic zdravăn de alamă, după dînşii, să-i afurisească.* CR.; **2.** (la pl.) obiecte din acest aliaj; **3.** (la pl.) instrumente muzicale de suflat din acest aliaj. [Cf. it. ***lama*** „placă de metal"].

alambíc, alambicuri n. aparat pentru distilarea lichidelor: *se apropie de o măsuță rotundă din colț, pe care strălucea un alambic miniatural de nichel.* VINEA; (fig.) *cu alambicuri și distilerii, poetul își fierbe mereu sufletul pentru a-i extrage chintesența.* CĂL. [Din fr. ***alambic***].

alambicá, alambichez vb. (tr.) **1.** a distila cu ajutorul alambicului; **2.** (fig.) a face subtil, greu de înțeles, complicat. [Din fr. ***alambiquer***].

alambicáre, alambicări f. acțiunea de a alambica și rezultatul ei; complicare: *imaginile trebuiesc în prealabil supuse unor operații de ajustare, ce duc fie la o alambicare a lor, fie la o sublimare a lor.* BL. [V. ***alambica***].

alambicát, ~ți, alambicată, ~e a. foarte subtil, greu de înțeles, complicat: *versuri alambicate.* CAR.; *avem de-a face aici cu circumscrierea abstractă și alambicată a tezei biblice despre creația din nimic.* BL. [V. ***alambica***].

alandála adv. (fam.) fără rost; la întîmplare; în dezordine: *un călugăr bătrîn ... spunea alandala din gură.* ISP.; (adj.) *pîlcuri de oameni se opriră să afle noutăți, mulți născoceau amănunte alandala.* REBR.; **alandala coconare,** vrute și nevrute. [Din gr. mod. ***alla and'alla*** „unul în loc de altul"].

aláni m. pl. populație barbară care a invadat Galia în secolul al V-lea și a fost nimicită de vizigoți în Spania: *subjugă pe alani, apoi pe goți.* EM. // a. (rar) care ține de această populație, referitor la această populație: *se așează apoi în Tracia Chersonesului, avînd conflicte ... cu trupele alane.* CĂL. [Din fr. ***alains***].

alanínă f. aminoacid natural care intră în componența proteinelor. [Din fr., engl. ***alamine***].

álant pron. dem. v. **alalt.**

alantoídă, alantoide f. **1.** înveliș al embrionului animalelor vivipare și ovipare cu respirație pulmonară; **2.** (la pl.) grup de animale vertebrate care au un astfel de înveliș. [Din fr. ***allantoïde***].

alár, ~i, alară, ~e a. referitor la ală[1]; care făcea parte din flancurile unei armate romane. // m. pl. trupe de cavalerie care asigurau flancurile armatei romane. [Din lat. ***alaris***].

alarmă, alarmez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) speria, a (se) neliniști: *împrejurarea dă de gîndit, dar nu ne alarmăm.* BL.; *cum era firesc, detunătura alarmase cartierul.* GHEȚIE; *nu te alarma;* **2.** (tr.) a da alarma, a pune în stare de alarmă: *iată știrea cea mai însemnată care a alarmat pe oameni în cursul strictelor sărbători.* EM.; *îi alarmează conștiința.* VLAH. [Din fr. ***alarmer***].

alarmánt, ~ți, alarmantă, ~e a. care alarmează; neliniștitor, îngrijorător: *s-a semnalat o situație lingvistică alarmantă.* D.; *starea bolnavului e alarmantă.* [Din fr. ***alarmant***].

alarmáre, alarmări f. acțiunea de a (se) alarma și rezultatul ei: *toată figura lui lua o expresie de neliniște și de alarmare, ca-n fața unei mari primejdii.* VLAH. [V. ***alarma***].

alarmát, ~ți, alarmată, ~e a. cuprins de neliniște; îngrijorat, speriat: *dar dumneata ai febră, arzi tot! exclamă ea, alarmată.* GHEȚIE. [V. ***alarma***].

alármă, alarme f. **1.** semnal de chemare la luptă, (p.ext.) la răzvrătire: *și clopote de alarmă răsună răgușit.* EM.; **2.** anunțare a unei primejdii care amenință o colectivitate; semnal prin care se anunță o astfel de primejdie: *răsunară sirenele, anunțînd o alarmă aeriană.* GHEȚIE; *s-a dat alarma;* **semnal de alarmă,** v. **semnal**; **3.** neliniște, spaimă la apropierea unei primejdii: *alarma exagerată cu privire la starea limbii în prezent ... neglijează ... judecarea fenomenului în cadrul istoriei limbii române.* D. [Din fr. ***alarme***].

alarmíst, ~ști, alarmistă, ~e m., f. **1.** persoană care împrăștie știri alarmante; **2.** persoană care se alarmează ușor: *acești alarmiști nici idee n-au la cît regionalism e silit să se dedeie cel care studiază istoria literaturii române.* IBR. // a. care alarmează, care provoacă panică: *zvonuri alarmiste.* [Din fr. ***alarmiste***].

alát, ~ți, alată, ~e a. **1.** înaripat, cu aripi; **2.** (bot.) cu aspect de aripă: *sepale alate.* [Din it. ***alato***].

alatív n. caz (exprimabil gramatical în unele familii de limbi, precum cele fino-ugrice) care indică direcția spre care tinde acțiunea verbului (de ex., *se îndreaptă spre Iași*). [Din fr. ***allatif***].

alaún n. sulfat dublu al unui metal trivalent și al unuia monovalent; (p.restr.) sulfat dublu de aluminiu și de potasiu; piatră acră. [Din germ. ***Alaun***].

álă[1], ale f. (ist.) unitate romană de cavalerie, formată din trupe auxiliare. [Din lat. ***ala***].

álă[2] f. v. hală[2].

alămár, alămari m. persoană care confecționează sau vinde obiecte din alamă: *sta în pensiune la un alămar.* VLAH. [***Alamă*** + ***-ar***].

alămărie[1], alămării f. fabrică sau magazin de alămuri. [***Alămar*** + ***-ie***].

alămărie[2] f. obiecte din alamă; alămuri: *negustorii au vîndut țesăturile ... și alămăria lor.* GAL. [***Alamă*** + ***-ărie***].

alămí, alămesc vb. (tr.) a acoperi cu un strat de alamă obiecte metalice; a suda, a fereca cu alamă. [De la ***alamă***].

alămíre, alămiri f. acțiunea de a alămi. [V. ***alămi***].

alămít, ~ți, alămită, ~e a. acoperit sau suflat cu alamă: *paloșe ascuțite ..., pistoale alămite.* POP. [V. ***alămi***].

alămíu, ~ii, alămie, ~ii a. de culoarea alamei, galben lucitor. [***Alamă*** + ***-iu***].

alămîie f. v. lămîie.

alămîioáră, alămîioare f. (reg.) gutuie. [***Alămîie*** + ***-ioară***].

alăptá, alăptez vb. (tr.) a da să sugă, a hrăni pui cu lapte propriu: *doamnei i se părea că vine anume să-i alăpteze copilul.* SAD. [***A[3]*** + ***lapte***; cf. fr. ***allaiter***].

alăptáre, alăptări f. acțiunea de a alăpta: *mamelele diforme îi atîrnau în jos, ca sînii vlăguiți de alăptări ai mamelor cu prea multe nașteri.* GHEȚIE. [V. ***alăpta***].

alătură, alătur vb. **1.** (tr.) a pune alături: *șapte buți alătura.* POP.; **2.** (tr.) a compara, a pune în paralel: *unii ar putea alătura pe Minulescu lui Topîrceanu, însă apropierea este greșită.* CĂL.; (refl.) *omul se alătură cu dobitoacele cele fără minte și se asemănă lor.* BIBLIA; **3.** (tr.) a anexa: *alăturăm planul lucrării;* **4.** (refl.) a se apropia; a se așeza, a veni alături: *am venit ca să ne alăturăm dumneavoastră pentru a rezista invaziei oamenilor negri.* GHEȚIE; *nu poți să te alături de el;* **5.** (înv.; tr. și intr.) a tîlcui vise. [De la ***alături***].

alăturáre, alăturări f. **1.** acțiunea de a (se) alătura: *revista constată depărtarea între clasele sociale și afirmă trebuința alăturării de cei mulți.* CĂL.; **2.** comparație: *noi refacem comparația lui, fără să reproducem procesul logic al alăturărilor.* VIANU; **fără alăturare,** incomparabil. [V. ***alătura***].

alăturát, ~ți, alăturată, ~e a. **1.** care se află alături, care stă lîngă altul: *stăteau de vorbă în vastul hol de la parter în două fotolii alăturate.* GHEȚIE; **2.** învecinat, vecin: *a cumpărat de la proprietarul alăturatei moșii un mic teren sterp.* CĂL. // adv. ca anexă, anexat: *vă trimit alăturat o copie.* [V. ***alătura***].

alăturea adv. v. **alături.**

alături adv. **1.** lîngă cineva sau ceva; la dreapta sau la stînga: *s-o pornim și noi alături.* EM.; **de alături,** vecin, învecinat: *avea grijă să n-o audă, din odaia de alăturea, un credincios al împăratului.* CR.; **pe alături,** împrejur; **alături de ...** (sau **cu ...**), lîngă, aproape de ...: *furca căzu alături cu ea.* EM.; **2.** (fig.) în alt loc decît cel vizat; pe din afară de: *a nimerit alături; alături cu adevărul; alături cu dreptatea;* **3.** unul lîngă altul sau împreună cu altul: *brat de brat pășesc alături.* EM.; **alături de ...** (sau **cu ...**), o dată cu ..., pe lîngă ...: *în a sa filosofie a naturii, a oferit, alături de unele intuiții profunde, și atîtea mostre de ipoteze caduce.* BL.; **a fi alături de cineva,** a fi solidar cu cineva; (și: **alăturea**). [***A[3]*** + ***lature***].

alăúță f. v. lăută.

alb, ~i, albă, ~e a. **1.** de culoarea laptelui, a zăpezii: *s-a făcut ca ceara albă fața roșă ca un măr.* EM.; **carne albă,** carne de pasăre sau de pește; **armă albă,** armă cu lamă de oțel; **rasă albă,** grup de popoare cu pielea deschisă la culoare; **alb la față,** palid; **ba e albă, ba e neagră,** nu este clar (precis) ce spune (fiindcă se contrazice, se încurcă); **nici albă, nici neagră, a)** deodată, fără multă vorbă; **b)** nici așa, nici așa; **pînă în pînzele albe,** v. **pînză**; **cusut cu ață albă,** v. **cusut**; **a scoate peri albi cuiva,** a necăji, a sîcîi mereu pe cineva: *nu șezi cu dînșii în casă toată ziulica, să-ți scoată peri albi.* CR.; **de cînd lupii albi,** de multă vreme: *mătușa-i moartă de cînd lupii albi.* CR.; **a strînge bani albi** (sau **părăluțe albe**) **pentru zile negre,** v. **strînge**; **2.** cărunt: *amîndoi bătrînii ... erau albi ca iarna.* CR.; **3.** incolor, transparent: *sticlă albă;* **4.** (fig.) senin, fericit: *n-am zi albă din pricina ei.* ISP.; **noapte albă, a)** noapte petrecută fără somn; **b)** noapte de vară din regiunile polare; (mit.; pop.) **lumea albă,** lumea reală: *iată pajuri năzdrăvane, care vin din neagra lume, aducînd pe lumea albă feți-frumoși cu falnic nume.* AL.; **5.** (fig.) limpede, luminos, însorit: *cînd s-au trezit ei, era ziulica albă.* CR.; **6.** nescris, fără text: *zărind pe noptieră foile albe ..., le rupse bucățele și le zvîrli la coș.* GHEȚIE; **7. versuri albe,** versuri fără rimă. // n. **1.** culoare ca laptele, ca zăpada: *încerca o reducție la faptul pretins mai fundamental al combinării albului și negrului.* BL.; *albul zăpezii;* **negru pe alb,** în scris (dovada că cele spuse sînt adevărate, sigure); **a face albul negru** (sau **din alb negru**), v. **negru**; **albul ochiului,** membrană care învelește în exterior globul ocular; sclerotică: *și-a dat răspunsul Caraiman, întorcîndu-și albul ochilor.* SAD.; **albul zilei,** zori: *nu începuse a se arăta albul zilei.* ISP.; **în alb,** fără nimic; fără acoperire: *propaga o acțiune al cărei program rămînea mereu în alb.* CĂL.; **a semna în alb,** a iscăli un document înainte de a fi completat; **2.** obiect sau substanță de culoare albă: *o mîndră masă acoperită cu alb.* EM.; *fecioara-n alb, departe, nu crede neagra veste.* BAC.; **alb de plumb,** ceruză. // m. **1.** persoană avînd pielea de culoare deschisă; **2.** (înv.) membru al partidului conservator. // f. **1.** zori de zi: *începuse a intra alba în sat.* ISP.; **2.** iapă (slabă); mîrțoagă; **tot alba în doi bani,** mereu același lucru; **e mîncat ca alba de ham,** e foarte apăsat de nevoi; **3.** făină (de secară); **a vedea alba în căpistere, a)** a căpăta ceva ca hrană; **b)** (fig.) a se însura: *n-a văzut încă alba în căpistere.* ISP. [Lat. ***albus***].

albanéz, ~i, albaneză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Albaniei sau populației ei, referitor la Albania sau la locuitorii acesteia. // f. limbă indo-europeană izolată din grupul oriental vorbită în zona balcanică. // m., f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Albania: *descendenții ilirilor sînt albanejii actuali.* EM. // m. pl. popor constituit ca națiune în Albania. [Din fr. ***albanais***, it. ***albanese***].

albaníst, albaniști m. specialist în albanistică. [De la ***albanistică***].

albanístică f. studiu al limbii, culturii și civilizației albaneze. [Din germ. ***Albanistik***].

albaspínă f. (bot.) păducel (*Crataegus monogyna*): *creștea un stuf de albă spină ce înflorea*

voios la soare. MACED. [Din lat. ***alba spina***, it. ***albaspina***].

albástru, ~ştri, albastră, ~e a. **1.** care are culoarea cerului senin: *ochii cereştii, albaştri, ca floarea de cicoare.* AL.; (fig.) *privirile albastre ale oamenilor zbîrliţi se îmblînziseră.* SAD.; **cu** (sau **de**) **sînge albastru,** v. **sînge; scrumbie albastră,** v. **scrumbie; scai albastru,** v. **scai; 2.** (fig.) trist, melancolic; **inimă albastră, a)** suflet trist; tristeţe, jale: *ei încep un cîntec de inimă albastră.* MAT.; **b)** necaz, mînie; **este** (sau **e**) **(cam) albastru,** este (cam) neplăcut, (cam) rău: *de nu l-ar fi răscumpărat de la comisie cîrciumarul, ar fi fost albastru.* SAD.; **3.** imaginar: *vremile aurite ce mitele albastre ni le şoptesc ades.* EM.; // n. **1.** culoare ca cerul senin: *sub unghi colonistic, predomină nuanţele de roşu şi albastru.* BL.; *albastrul cerului, mării;* **2.** colorant de această culoare: *albastru de Prusia;* **albastru de metilen,** colorant întrebuinţat în vopsitorie, în medicină şi în laboratoarele de biologie. // f. (pop.; la pl.) haine de culoarea albastră, (p. ext.) haine orăşeneşti, boiereşti, nemţeşti. [Lat. **albaster* (<*albus*)].

albatrós, albatroşi m. **1.** pasăre de mare, asemănătoare cu pescăruşul, dar mult mai mare ca el (*Diomedea exulans*): *zburau albatroşii pe deasupra catargelor.* TUD.; **2.** (înv.) nume dat unui tip de bombardier german. [Din fr. ***albatros***].

albăstreá, albăstrele f. plantă erbacee de cîmp din familia compozitelor, cu flori albastre (*Centaurea cyanus*); (şi: **albăstrică**). [***Albastru*** + *-ea, -ică*].

albăstreálă, albăstreli f. **1.** culoare albastră: *albăstreala înnegurată a cerului.* OD.; **2.** colorant albastru pentru rufe. [***Albăstri*** + *-eală*].

albăstrél, ~ei, albăstrea, ~ele a. diminutiv al lui albastru; albastru-deschis: *mii de flăcări albăstrele se văd tainic fluturînd.* AL. [***Albastru*** + *-el*].

albăstrí, albăstresc vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) colora în albastru: *marea, care aici se albăstrise, părea vînătă şi învolburată.* TUD.; **2.** (tr.) a clăti rufele în apă cu albăstreală; **3.** (intr.) a avea, a căpăta sau a răspîndi lucire albastră: *în fund albăstresc, în curmeziş, coamele munţilor.* REBR. [De la ***albastru***].

albăstrícă f. v. albăstrea.

albăstríme, (rar) **albăstrimi** f. **1.** însuşirea de a fi albastru; culoare albastră; **2.** întindere de culoare albastră: *sub cer albastru a mării albăstrime.* AL.; **3.** (înv.) ciocoime, burghezi sau nobili (îmbrăcaţi, spre deosebire de ţărani, în haine albastre); (p. restr.) Partidul Conservator: *venirea albăstrimii la putere.* DELAVR. [***Albastru*** + *-ime*].

albăstríre, albăstriri f. **1.** acţiunea de a (se) albăstri; **2.** colorare a rufelor cu albăstreală. [V. ***albăstri***].

albăstrít, ~ţi, albăstrită, ~e a. colorat sau vopsit în albastru: *razele albăstrite ale lunei se îngînau cu întunericul negru.* REBR. [V. ***albăstri***].

albăstríţă, albăstriţe f. (bot.) albăstrea (*Centaurea cyanus*). [***Albastră*** + *-iţă*].

albăstríu, ~ii, albăstrie, ~ii a. care bate în albastru; albăstrui: *privirea lui s-a dus mai departe ... spre munţii încununaţi de ceţuri albăstrii.* SAD.; *munţi şi dealuri-nalte, vii, depărtări largi, albăstrii.* MAT. // n. culoare care bate spre albastru (dar este mai deschisă): *atîtea stîrvuri adunate acolo chemau... cloncani hoitari cu spinările bătînd în albăstriu.* VOIC. [***Albastru*** + *-iu*].

albăstrúi, albăstruie, ~ui a. albăstriu: *rîde cerul albăstrui.* VIERU; *sub forma unui abur albăstrui.* POP. [***Albastru*** + *-ui*].

albeălă, albeli f. **1.** (pop.) faptul de a (se) albi; **2.** (rar; la pl.) produs cosmetic de culoare albă: *surda osteneşti tu, babă, cu ale tale albeli.* PANN. [***Albi*** + *-eală*].

albeáţă f. **1.** însuşirea de a fi alb; culoare albă; (înv.) albie: *albeaţa iepelor ... îi slujea de fînar noaptea, la drum.* CR.; **2.** (med.) leucom: *cocoană reputată pentru o doftorie cu care tămăduia albeaţa la ochi.* CĂL. [***Alb*** + *-eaţă*].

albédo n. (fiz.) mărime egală cu raportul dintre intensitatea luminii radiate difuz de un corp şi intensitatea luminii care cade pe acel corp. [Din fr. ***albédo***].

albescénţă f. stare, însuşire de a fi alb; culoare albă (strălucitoare). [Din fr. ***albescence***].

albéţ, ~i, albeáţă, ~eţe a. (reg.) albineţ. // n. alburn. // f. (pop.) cataractă. [***Alb*** + *-eţ*].

albéţe f. culoare albă: *ce folos de atîta albeţe, dacă n-are un vino-ncoace.* PANN. [***Alb*** + *-eţe*].

albgardíst, ~şti, algardistă, ~e m., f. combatant adversar al bolşevismului în timpul războiului civil din Rusia, în anii 1918-1920. [***Alb*** + ***gardist;*** cf. rus. ***belogvardeets***].

albí, albesc vb. **1.** (tr., intr. şi refl.) a deveni sau a face să devină (mai) alb: *toţi să mira cu gura căscată şi de frică toţi albisă-n faţă.* B.-DEL.; *deasupra, stelele începeau să se ştească şi cerul albea, semn că zorile erau aproape.* TUD.; (fig.) *să se albească păcatele noastre ca zăpada.* ANTIM; **2.** (tr.) a trata materialele textile cu decoloranţi pentru a le face mai albe; **3.** (intr.) a încărunţi; (p.ext.) a îmbătrîni: *nu una am văzut eu de cînd am albit.* DELAVR.; **4.** (intr.) a se ivi în depărtare, a se contura: *prin umbră o cetate albeşte.* BOL.; *se văd turme albind pe coastă.* AL.; **5.** (fig.; tr.) a lumina (făcînd să lucească): *ici-colo raze pălite de lună străbăteau printre nouri, albeau undele fugare.* RUSSO. [De la ***alb***].

albián, ~eni, albiană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) etajul inferior al cretacicului mijlociu. [Din fr. ***albien,*** germ. ***Albian***].

albiciós, ~şi, albicioásă, ~e a. care bate în alb: *luna scăpăta, gonită de luceafărul albicios al dimineţii.* OD.; *materie albicioasă.* [***Alb*** + *-icios*].

álbie[1], albii f. **1.** vas lunguieţ de lemn sau de metal folosit pentru spălat, scăldat, adăpat sau păstrat ceva; covată, copaie: *puse copilul într-o albie.* ISP.; *au început a lucra albii şi căuşe de plop şi salcie.* SAD.; **a face pe cineva albie de porci,** v. **porc; 2.** porţiune a unei văi, în care se află permanent sau temporar apă; matcă: *flota grecească, intrînd în albia Dunării, le tăie aprovizionarea.* EM.; *rîul ieşi din albia lui;* (fig.) *fraza dilatîndu-se în chip exagerat şi ieşind din albiile cugetării.* CĂL.; (şi: (reg.) **alvie**). [Lat. ***alvea***].

albíe[2] f. (înv.) culoare albă, albeaţă: *mi să punea pre ochi ceaţă de albiia lor.* DOS. [***Alb*** + *-ie*].

albiér, albieri m. persoană care face sau vinde albii. [***Albie*** + *-ar*].

albigénzi m. pl. sectă creştină riguroasă şi antiecleziastică, apărută în secolele XII-XIII în Franţa, şi reprimată sîngeros. [Din germ. ***Albigenser***].

albií, pers. 3 **albieşte** vb. (rar; refl.) a lua formă de albie: *sub nalte coperişuri, care-n margini s-albiesc.* AL. [De la ***albie[1]***].

albiliţă, albiliţe f. fluture de culoare albă, a cărui larvă se hrăneşte cu frunze de varză (*Picris brassicae*). [***Alb*** + *-iliţă*].

albíme, albimi f. culoare albă: *nici marmura cioplită albimea ta nu-ntrece.* AL. [***Alb*** + *-ime*].

albinăr, albinari m. **1.** persoană care se ocupă cu creşterea albinelor; apicultor; **2.** (ornit.) prigoare (*Merops apiaster*). [***Albină*** + *-ar*].

albínă, albine f. **1.** insectă din familia himenopterelor, care trăieşte în familii şi produce miere şi ceară (*Apis mellifica*): *albinele culegeau ceara şi adunau mierea.* ISP.; **2.** plantă erbacee cu flori decorative dispuse în spic, care seamănă cu albina (*Ophrys cornuta*). [Lat. ***alvina*** „stup"].

albinărél, albinărei m. (ornit.) prigoare (*Merops apiaster*). [***Albinar*** + *-el*].

albinăríe[1], albinăril f. (rar) stupină, prisacă. [***Albină*** + *-ărie*].

albinăríe[2] f. albinărit. [***Albinar*** + *-ie*].

albinărít n. **1.** apicultură, creşterea albinelor; albinărie[2]; **2.** (înv.) dare, impozit pe albine. [***Albină*** + *-ărit*].

albinéţ, ~i, albineáţă, ~eţe a. **1.** (reg.) blond, albicios: *că-i la faţă albineţ.* POP. // m. (pop.) varietate de grîu din Banat, cu bobul mare. [***Alb*** + *-ineţ*].

albinísm n. anomalie congenitală care constă în lipsa pigmenţilor în piele, păr, ochi: *cei afectaţi de albinism suportă cu greu razele soarelui.* [Din fr. ***albinisme***].

albiníţă, albiniţe f. (rar) albinuţă. [***Albină*** + *-iţă*].

albínos, ~şi, albinoásă, ~e m., f. persoană sau animal afectate de albinism: *chipul de albinos al lui Amidon îi apăru.* VINEA. [Din fr. ***albinos***].

albinozitáte f. (rar) trăsătura de a fi afectat de albinism: *ţinuta generală, albinozitatea înghiţeau amănuntele şi conservau eleganţa masivului.* CĂL. [***Albinos*** + *-itate*].

albinúşă, albinuşe f. (rar) albinuţă. [***Albină*** + *-uşă*].

albinúţă, albinuţe f. diminutiv al lui albină; (rar) albiniţă, albinuşă: *dulce floarea teiului grîul albinuţelor.* VIERU. [***Albină*** + *-uţă*].

albioáră, albioare f. diminutiv al lui albie[1]; albiuţă: *băiatul că-l scălda ... în albioară mi-l culca.* POP. [***Albie[1]*** + *-ioară*].

albiór, ~i, albioáră, ~e a. diminutiv al lui alb: *rotunzi şi albiori, apar la foc de soare doi nuferi plutitori.* AL. [***Alb*** + *-ior*].

albíre, albiri f. acţiunea de a (se) albi. [V. ***albi***].

albişór, ~i, albişoáră, ~e a. diminutiv al lui alb: *cu scrobeală albişoară.* POP. // m. sau f. (iht.) obleţ, sorean (*Alburnus alburnus* şi *lucidus*). // m. **1.** (pop.; la pl.) bani de argint: *de cinci ori cu albişori.* POP.; **2.** nume dat unor ciuperci comestibile. // f. **1.** peşte mic: *se puteau strînge cîteva străchini de albişoară.* VOIC.; **2.** varietate de viţă de vie cu strugurii albi. [***Alb*** + *-işor*].

albít[1] n. mineral lăptos, verzui, roşiatic sau incolor, folosit în industria ceramicii. [Din fr. ***albite***].

albít[2], ~ţi, albită, ~e a. **1.** făcut sau devenit alb; **2.** cărunt: *o bătrînă ... cu pletele albite.* AL.; *dormi, măicuţa mea albită, dormi, măicuţa mea iubită.* VIERU. [V. ***albi***].

albít[3] n. faptul de a albi; albire: *albitul pînzei.* [V. ***albi***].

albitór, ~i, albitoáre m., f. persoană care lucrează într-o albitorie. // m. substanţă care decolorează, care albeşte. [***Albi*** + *-itor*].

albitoríe, albitorii f. secţie într-o întreprindere textilă, în care se albesc produsele. [***Albitor*** + *-ie*].

albitúră, albituri f. **1.** nume generic dat peştilor mici de rîu (plătică mică, cosac, batcă etc.): *în balta singuratică nu se mai putea ţine ... decît puţină albitură.* SAD.; **2.** (la pl.) rufe albe, rufărie: *albiturile şi straiele ţesute şi împodobite cu măiestrie.* OD.; **3.** (tipogr.) mică piesă de plumb care se introduce între cuvinte sau între rînduri pentru completarea spaţiilor albe; spaţiu alb între cuvinte sau între rînduri. [***Alb*** + *-itură*].

albíţă, albiţe f. **1.** (iht.) obleţ (*Alburnus alburnus* şi *lucidus*); **2.** plantă erbacee cu flori galbene, care creşte prin locuri aride şi pietroase (*Alyssum calicinum* şi *repens*). [***Alb*** + *-iţă*].

albíu, ~ii, albie, ~ii a. albicios: *un rîu albiu de stele.* AL. [***Alb*** + *-iu*].

alblúţă, albiuţe f. albioară: *pe soră-ta Măriuca... o uitasem pe prispă, în albiuţă.* CR. [***Albie[1]*** + *-uţă*].

alboáre f. (reg.) albeaţă, luciu. [Lat. *albor, -oris*].

alborádă, alborade f. cîntec executat în onoarea şi sub fereastra cuiva în zorii zilei. [Din sp. *alborada*].

albuginée f. membrană dură, albicioasă, care înconjoară unele organe, precum globii oculari şi învelişul extern al corpilor cavernoşi. [Din fr. *albuginée*, engl. *albuginea*].

albúi, albuie, ~ui a. albicios. [*Alb* + *-ui*].

albúm, albume şi (rar) **albumuri** n. **1.** caiet special în care se păstrează fotografii sau ilustrate ori în care se scriu versuri, citate celebre etc.: *copiez din albumul meu.* NEGR.; **2.** colecţie de fotografii, de ilustraţii etc., reunite într-un volum: *nu sînt tablouri, nici albumuri cu fotografii vechi.* BAC.; *album de artă.* [Din fr., lat. *album*].

albumeálă, albumele f. plantă cu floare alb-gălbuie, care creşte pe muntele Caraiman; floarea reginei; floare-de-colţ (*Gnaphalium leontopodium*). [Cf. *alb*].

albumén n. substanţă nutritivă care se află în seminţele unor plante şi serveşte la hrănirea embrionului în timpul germinaţiei. [Din fr., lat. *albumen*].

albuminát, albuminate n. combinaţie a unei albumine cu oxizi metalici. [Din fr. *albuminate*].

albumínă, albumine f. proteină care se găseşte în sînge, în albuşul de ou şi în alte lichide organice. [Din fr. *albumine*].

albuminogén, ~i, albuminogenă, ~e a. (biol.) care produce albumină. [Din fr. *albuminogène*].

albuminoíd, ~zi, albuminoídă, ~e a. de felul albuminei. // n. pl. proteine. [Din fr. *albuminoïde*].

albuminométru, albuminometre n. aparat pentru determinarea cantităţii de albumină dintr-un lichid organic. [Din fr. *albuminomètre*].

albuminós, ~şi, albuminoásă, ~e a. care conţine albumină: *dintre materiile albuminoase introduse, o parte iese, nu neschimbată, dar fără a fi discompuneri foarte adînci.* EM. [Din fr. *albumineux*].

albuminúric, ~ci, albuminurícă, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de albuminurie. // a. care ţine de albuminurie, referitor la albuminurie. [Din fr. *albuminurique*].

albuminúrie, albuminurii f. prezenţă a albuminei în urină (ca urmare a îmbolnăvirii rinichilor). [Din fr. *albuminurie*].

albumíţă, albumiţe f. (bot.; reg.) fioare-de-colţ (*Leontopodium alpinum*); *asemenea inimă care să fi rămas curată ca albumiţa piscurilor ... eu n-am cunoscut.* SAD. [De la *alb*].

alburí, pers. 3 **albureşte** vb. (intr.) a se zări ca ceva alb; a răspîndi o lumină albicioasă. [De la *alboare*].

alburíre, alburiri f. acţiunea de a alburi şi rezultatul ei. [V. *alburi*].

alburít, ~ţi, alburită, ~e a. (rar) înălbit. [V. *alburi*].

alburíu, ~ii, alburie, ~ii a. **1.** albicios: *pe bolta alburie o stea nu se arată.* EM.; **2.** deschis; şters, spălăcit: *îşi întoarse către femeie nasul ascuţit şi ochii alburii.* SAD.; **3. porumb alburiu,** specie de porumb cu bobul alb şi mare. [*Alboare* + *-iu*].

albúrn, albumuri n. strat lemnos situat între scoarţa şi inima trunchiului unui copac. [Din lat. *alburnum,* it. *alburno*].

albúş, albuşuri n. **1.** substanţă proteică transparentă şi vîscoasă care înconjoară gălbenuşul oului; **2. (albuşul ochiului)** albul ochiului (v. **alb**): [taurul] *bolovăni ochii cu rămurele sîngeroase în albuş.* VOIC. [*Alb* + *-uş*].

albúţ, ~i, albuţă, ~e a. (reg.) diminutiv al lui alb; cam alb, destul de alb: *măghiran de cel albuţ.* POP. [*Alb* + *-uţ*].

alcă f. v. **halca.**

alcáde, alcazi m. (livr.) magistrat municipal în Spania; (şi: **alcalde**). [Din sp. *alcalde,* fr. *alcade*].

alcáic, ~ci, alcaícă, ~ce a. propriu poetului antic Alceu; **vers alcaic,** vers alcătuit din cinci picioare, cu ritm armonios, întîlnit în poezia greco-latină. [Din lat. *alcaicus,* fr. *alcaïque*].

alcáide m. v. **alcade.**

alcalimétru, alcalimetre n. aparat pentru determinarea gradului de concentraţie a bazelor. [Din fr. *alcalimètre*].

alcalín, ~i, alcalínă, ~e a. care are proprietăţile unei baze; care conţine o bază: *apă alcalină.* [Din fr. *alcalin*].

alcalinitáte f. însuşire a unei substanţe de a fi alcalină; concentraţie în ioni hidroxili a unei substanţe: *alcalinitatea secreţiei vaginale.* [Din fr. *alcalinité*].

alcalinizá, alcalinizez vb. (tr.) a da unei substanţe proprietăţi alcaline. [Din fr. *alcaliniser*].

alcalinizáre, alcalinizări *f.* acţiunea de a alcaliniza şi rezultatul ei. [V. *alcalinizа*].

alcáliu, alcalii n. **1.** nume dat unor oxizi minerali (potasiu, sodă, amoniac) şi unor substanţe extrase din plante (de ex.: chinina (extrasă din chinchina), morfina (extrasă din mac), nicotina (extrasă din tutun) etc.); **2.** compus chimic caustic, care, împreună cu un acid, formează o sare. [Din fr. *alcali*].

alcaloíd, alcaloizi m. substanţă bazică azotată (morfina, atropina etc.), folosită ca medicament: *toate sărurile acestui alcaloid sînt foarte veninoase.* EM. [Din fr. *alcaloïde*].

alcaloídic, ~ci, alcaloídică, ~ce a. care ţine de alcaloizi, referitor la alcaloizi. [Din fr. *alcaloidique*].

alcalóză, alcaloze f. (med.) creştere a alcalinităţii sîngelui datorită unor tulburări funcţionale. [Din fr. *alcalose*].

alcán m. hidrocarbură aciclic saturată; (rar) parafină. [Din fr. *alcane*].

alcarázas, alcarazasuri n. vas din pămînt poros care răceşte apa datorită evaporării. [Din fr. *alcarazas*].

alcazár, alcazare n. (livr.) cetate sau palat întărit în Spania. // m. stăpîn sau comandant al unei astfel de cetăţi ori al unui astfel de palat; (fig.) *capetele şi inimile cultivate la focariul cantonetelor alcazarului Ionescu.* EM. [Din sp. *alcazar*].

alcătuí[1], **alcătuiesc** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) compune, a consta din ...: *auditoriul se alcătuia mai ales din dame bătrîne.* NEGR.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) forma; a lua fiinţă: *atîta sînge mohorît curse ... încît se alcătui o baltă.* ISP.; **3.** (tr.) a constitui, a forma împreună: *o vie cu livadă ..., vite şi multe păsări alcătuiau gospodăria babei.* CR.; **4.** (tr.) a face, a construi; a întocmi: *înşiră pietrele şi alcătui numele copilului.* ISP.; **a alcătui pe** (sau **după**) **sprînceană,** v. **sprînceană**; **5.** (tr.) a compune, a elabora; a scrie, a redacta: *ei alcătuiesc un memoriu pe care-l vor adresa noului împărat.* BL.; **6.** (reg.; refl.) a se înţelege, a se învoi cu cineva: *la Botoşani... aşteaptă neguţătorii cu care m-am alcătuit.* SAD.; **7.** (tr.) a aranja, a rîndui: *eu ... i-oi alcătui într-o punguţă de piele măiestriile acestea şi le-a purta cu sine.* SAD. [Din magh. *alkotni*].

alcătuí[2], **alcătuiesc** vb. (reg.; refl.) a se înţelege, a se învoi: *m-am dus degrabă de m-am alcătuit cu vivandiera ca să-i iau locul.* AL. [Din magh. *alkudni*].

alcătuiálă, alcătuieli f. **1.** înjghebare, întocmire; **2.** (concr.) construcţie rudimentară. [*Alcătui*[1] + *-eală*].

alcătuínţă, alcătuinţe f. compunere, structură: *el e chiar o şopîrlă cu-a sa alcătuinţă.* VIERU. [*Alcătui*[1] + *-inţă*].

alcătuíre, alcătuiri f. **1.** acţiunea de a (se) alcătui[1] şi rezultatul ei; întocmire; compunere, formare: *alcătuirea tablourilor noului tarif pe baze clare şi ştiinţifice.* EM.; **2.** compoziţie, constituţie, structură: *va conserva în alcătuirea sa şi unele particularităţi ... care formau apanajul speciei originare.* BL.; (fig.) *ciudată alcătuire, tribunul şi ascetul.* VIERU; **3.** orînduire, organizare: *printr-o prelungire afectivă se poate ajunge la regretul după o alcătuire socială mai veche.* IBR. [V. *alcătui*[1]].

alcătuitór, ~i, alcătuitoáre a. **1.** care alcătuieşte, care compune, formează ceva; constitutiv: *ele s-ar deosebi numai prin mărimea particolelor alcătuitoare.* BL.; **2.** care favorizează, care participă la formarea, la compunerea a ceva: *orice moment alcătuitor al fiecăruia din cele două feluri de cunoaştere dobîndeşte un înţeles.* BL. // m., f. persoană care alcătuieşte, compune ceva: *alcătuitoriul acestor stihuri au fost fără credinţă şi doară vreun calvin.* B.-DEL. [*Alcătui*[1] + *-itor*].

alchénă, alchene f. hidrocarbură aciclică nesaturată, cu dublă legătură în moleculă. [Din germ. *Alkene*].

alchidál, alchidali m. răşină sintetică obţinută prin policondensare şi folosită la prepararea unor lacuri şi vopsele. [Din germ. *Alchidal*].

alchíl n. radical organic monovalent obţinut prin îndepărtarea hidroxilului unui alcool. [Din germ. *Alkyl*].

alchiláre, alchilări f. (chim.) introducere a unui alchil în molecula unui compus chimic. [Din fr. *alkylation*].

alchímic, ~ci, alchimícă, ~ce a. care ţine de alchimie, referitor la alchimie: *teorie alchimică.* [Din fr. *alchimique*].

alchímie f. ştiinţă cultivată în evul mediu avînd ca obiect aflarea pietrei filozofale, cu ajutorul căreia să se poată preface metalele în aur, şi a elixirului vieţii, care să dea omului tinereţe şi nemurire: *alchimia a dat naştere chimiei moderne;* (fig.) *reţetele noastre coloristice alcătuiau o întreagă îngerească alchimie.* BL. [Din fr. *alchimie,* lat. *alchemia*].

alchimíst, alchimişti m. persoană care practica alchimia: *veacuri de-a rîndul alchimiştii s-au străduit să producă aur pe cale chimică.* BL.; *cei mai vestiţi alchimişti au fost Roger Bacon, Albert cel Mare, Paracelsus;* (şi: (înv.) **alhimist**). [Din fr. *alchimiste,* germ. *Alchimist*].

alchínă, alchine f. (chim.) hidrocarbură aciclică nesaturată, cu o triplă legătură. [Din germ. *Alkine*].

alchión m. v. **alcion.**

alción, alcioni m. 1. pasăre de mare, asemănătoare cu pescăruşul (*Alcedo althis*); **2.** pasăre marină legendară: *o sprinţenă corvetă, un repede alcion.* AL.; *după legea stihiilor, puii alchionilor au răgaz în asemenea răspuns.* SAD.; (şi: **alchion**). [Din fr., lat. *alcyon*].

alcoól, alcooli m. lichid incolor, inflamabil, obţinut, prin distilare, din zaharuri fermentate: *s-a apucat să ne vorbească despre alcooli.* GHEŢIE; *alcoolul este întrebuinţat în industrie şi în medicină.* // n. (pl. **alcooluri**) **1.** băutură care conţine această substanţă (diluată): *erau la mijloc divagaţiile unei minţi înfierbîntate de alcool.* GHEŢIE; **2.** consum (excesiv) al acestei băuturi; alcoolism: *arată toate relele alcoolului.* C. [Din fr. *alcool,* germ. *Alkohol*].

alcoolát, alcoolaţi m. **1.** (chim.) derivat al alcoolului, obţinut prin înlocuirea hidrogenului din grupa hidroxil cu un metal; **2.** (fam.) medicament

lichid obţinut prin distilarea alcoolului peste substanţe aromatice. [Din fr. ***alcoolate***].

alcoolemíe, alcoolemii f. **1.** prezenţă temporară a alcoolului în sînge; **2.** procent de alcool prezent în sînge. [Din fr. ***alcoolémie***].

alcoólic, ~ci, alcoolică, ~ce a. care conţine (mult) alcool: *băutură alcoolică.* // m. persoană care consumă des şi în cantitate mare băuturi alcoolice; beţiv: *un alcoolic trece piaţa tristă.* BAC. [Din fr. ***alcoolique***].

alcoolísm n. consum exagerat de băuturi alcoolice; intoxicaţie produsă prin abuzul de băuturi alcoolice: *se constată ... că suferă de sifilis şi alcoolism.* IBR. [Din fr. ***alcoolisme***].

alcoolizá, alcoolizez vb. **1.** (refl.) a deveni alcoolic prin consumare excesivă a băuturilor alcoolice; **2.** (tr.) a mări concentraţia de alcool dintr-o soluţie. [Din fr. ***alcooliser***].

alcoolizábil, ~i, alcoolizabilă, ~e a. care se poate transforma în alcool. [Din fr. ***alcoolisable***].

alcoolizáre, alcoolizări f. acţiunea de a (se) alcooliza şi rezultatul ei: *petrecerea cu băuturi apare ca alcoolizare.* CĂL. [V. ***alcooliza***].

alcoolizát, ~ţi, alcoolizată, ~e a. **1.** în care s-a introdus alcool: *soluţie alcoolizată;* **2.** care a consumat alcool; beat: *alcoolizat, bătut de ploi, cum n-am mai fost cîndva, tîrziu, în geamul tău, cu o monedă voi suna.* BAC. [V. ***alcooliza***; cf. fr. ***alcoolisé***].

alcoolmétru, alcoolmetre n. aparat pentru determinarea cantităţii de alcool dintr-o soluţie. [***Alcool*** + ***metru***; cf. germ. ***Alkoholmeter,*** fr. ***alcoolmètre***].

alcoolometríe f. ansamblu de procedee cu care se determină concentraţia unei soluţii alcoolice. [Din fr. ***alcoolométrie***].

alcoolscóp, alcoolscoape n. instrument cu care se determină alcoolemia. [De la ***alcool***].

alcoóltest, alcooltesteе n. aparat pentru determinarea prezenţei alcoolului în aerul expirat. [***Alcool*** + ***test***; cf. fr. ***alcootest***].

alcooluríe, alcoolurii f. prezenţă a alcoolului în urină. [Din fr. ***alcoolurie***, engl. ***alcoholuria***].

alcóv, alcovuri n. **1.** loc mai ridicat sau firidă într-o cameră de dormit, unde se aşază patul; (p. ext.) pat: *în fund, un alcov cu perdele şi pat.* NEGR.; **2.** dormitor al unei femei: *ea este atît de lucidă încît observă cu de-amănuntul trupul celui invitat în alcovul ei.* CĂL.; **3.** (rar) relaţie amoroasă: *lupta de penetraţie se dă şi cu ajutorul crucii şi al alcovului.* CĂL.; (şi: (înv.) **alcovă**). [Din fr. ***alcôve***].

alcóvă f. v. **alcov.**

aldán, aldani m. (reg.) cînepă de toamnă care produce sămînţă (*Cannabis femina*); (şi: **hăldan**). [Et. nec.].

aldămáş, aldămaşuri n. băutură oferită cu ocazia încheierii unei învoieli (de vînzare-cumpărare): *acuma rămase să bea aldămaşul.* PANN; **a fi bun de aldămaş,** a fi dator cu o cinste, cu prilejul realizării unei tranzacţii, obţinerii unui succes etc.; (şi: (reg.) **adălmaş**). [Din magh. ***áldomás*** „binecuvîntare"].

álde art. (pop. şi fam.) **1.** dintre ai noştri (în legătură cu rudele): *alde tata;* **2.** cei din jurul, din familia, din casa lui ...; ai lui ...: *cărau nişte piatră la metru cub cu alde Pisicaru.* PR.; **3.** care este bine cunoscut: *alde baba Comana;* **4.** asemenea; de felul ..., (oameni) ca ...: *nu mă sperii tu cu de-alde aceste.* CR.; **5.** ca termen de reverenţă: *nu voi să plece alde neica.* CAR. [***Al*** + ***de***].

aldehídă, aldehíde f. (chim.) compus organic obţinut prin oxidarea unor alcooli. [Din fr. ***aldéhyde***].

aldín, ~i, aldină, ~e a. şi f. (literă de tipar) care are conturul mai gros decît al literelor obişnuite: *loc păstrat cu sfinţenie pentru articolul zilnic, tipărit cu aldine.* VINEA; *aldine sau litere grase.* [Din it. ***aldino***].

aldolázá, aldolaze f. (biol.) enzimă care acţionează în reacţiile biologice de degradare a glicogenului şi a glucozei, scindînd fructoza. [Din fr., engl. ***aldolasa***].

aldosterón, aldosteroni m. (biol.) hormon extras din glanda suprarenală, avînd o structură steroidă. [Din fr. ***aldostérone***].

aldovăni, aldovănesc vb. (înv.; refl.) a se sacrifica: *mielul paştelor noastre Hristos, cine derept noi se-au aldovănit.* PALIA. [Din magh. ***aldozni***, sb. ***aldoanje***].

aldóză, aldoze f. (chim.) monozaharidă care are în moleculă gruparea carbonil, caracteristică aldehidelor. [Din fr. ***aldose***].

alduí, alduiesc vb. (reg.; tr.) a binecuvînta. [Din magh. ***áldoni***].

alduiálă, alduieli f. (reg.) binecuvîntare: *nu grăim toţi într-un chip, cum iaste ... alduiala, blagoslovenia* (a. 1683). GCR. [***Aldui*** + ***-eală***].

alduít, ~ţi, alduită, ~e a. (reg.) binecuvîntat. [V. ***aldui***].

aldurál n. bimetal rezistent la coroziune, format din plăci sau din benzi de duraluminiu. [***Al****(uminiu)* + ***dural****(uminiu)*].

aleán, aleanuri n. **1.** (înv.; reg.) pică, necaz; duşmănie: *pizmele, sfadele, aleanurile, mîniile.* N.TEST.; *cîte-s* [duşmane] *de la noi la deal, toate ţin pe mine alean.* POP.; **2.** dor, întristare: *să-i spuie aleanul sufletului.* AL.; **3.** melancolie: *las aleanul să mă fure.* EM. [Din magh. ***ellen*** „contra"].

aleáneş, aleaneşi m. (înv.) duşman: *să vei tălni înainte boul sau asinul rătăcit al aleaneşului tău, mînă-i-l acasă lui.* PALIA. [Din magh. ***ellenes***].

aleatóric, ~ci, aleatorică, ~ce a. **1.** care se produce întîmplător, care este legat de hazard: *fenomen aleatoric;* **2.** (muz.) bazat pe improvizaţie; lăsat la inspiraţia interpretului. [Din germ. ***aleatorisch***].

aleatorísm n. caracter aleatoric. [Din fr. ***aléatorisme***].

aleatóriu, ~ii, aleatorie, ~ii a. supus întîmplării, şanselor nesigure: *contract aleatoriu;* (subst. n.) *banii stăteau mereu sub semnul aleatoriului, cultura era ultimul lucru care interesa.* CF. [Din fr. ***aléatoire,*** lat. ***aleatorius***].

alebárdă f. v. **halebardă.**

alebardiér m. v. **halebardier.**

alée, alei şi **alee** f. trecere îngustă într-un parc, cu arbori şi flori pe margini; stradă mărginită de copaci; stradă îngustă şi scurtă (mărginită de elemente arhitecturale): *luna, scut de aur, străluceşte prin alee şi pătează umbra verde cu misterioase dungi.* EM. [Din fr. ***allée***].

alegă[1], alég vb. (reg.; refl.) a insista pe lîngă cineva; a se ţine de capul cuiva: *toţi ... se alegară de dînsa, să le gătească într-o zi ea bucatele.* ISP. [Lat. ***alligare***].

alegă[2], aleghez vb. (jur.; tr.) a invoca ceva în sprijinul unei idei sau ca justificare a unei acţiuni. [Din fr. ***alléguer,*** lat. ***allegare***].

alegáţie, alegaţii f. **1.** (jur.) invocare a unei opinii, citare a unei autorităţi, a unui fapt în sprijinul unei afirmaţii făcute; **2.** aserţiune, afirmaţie; ceea ce spune cineva: *asemenea alegaţiuni nu pot aduce decît confuziune în puţinele cunoştinţe ce avem despre arta la acel popor.* OD.; (şi: (înv.) **alegaţiune**). [Din fr. ***allégation,*** lat. ***allegatio, -onis***].

alegaţiúne f. v. **alegaţie.**

alegátor, ~i, alegătoáre m., f. persoană care votează, care are dreptul de a alege: *rămîne alegător în colegiul în care e înscris.* EM.; *alegător e orice cetăţean de la vîrsta de 18 ani împliniţi;* (adj.) *pentru a poza în această atitudine înaintea ţării alegătoare.* EM. // a. (rar) care alege, care nu acceptă orice: *frate-meu a rămas alegător la mîncare.* GHEŢIE. [***Alege*** + ***-ător***].

alége, aleg vb. **1.** (intr.) a lua un exemplar din mai multe, a se decide între mai multe posibilităţi; a prefera: *îşi imagina deznodăminte deosebite, mersul acţiunii deosebit şi lucra o piesă în trei feluri şi apoi alegea.* IBR.; *te las s-alegi;* **a alege pe** (sau **după**) **sprînceană,** v. **sprînceană; a ales pînă a cules,** s-a păcălit, deşi a întîrziat mult pînă a decis; **2.** (tr.) a desemna pe cineva prin vot (pentru o funcţie): *cu vorba bună poate convinge pe ţăran că trebuie să aleagă de primar în sat pe cel mai harnic.* EM.; *a alege un deputat;* **3.** (intr.) a hotărî, a decide, a tranşa: *numai sabia va alege.* POP.; **urma alege,** sfîrşitul este hotărîtor, decisiv; **4.** (tr.) a deosebi dintre alţii; a distinge, a recunoaşte: *calul ai să-l poţi alege punînd ... o tavă plină cu jăratec.* CR.; *limba noastră îi aleasă să ridice slavă-n ceruri.* MAT.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) împărţi (în grupe): *aleg steava-n giumătate.* AL.; **6.** (refl.) a se deosebi: *nu s-alege cîştigul din pagubă;* **7.** (refl.) a se despărţi dintre alţii; a ieşi la iveală dintr-o mulţime: *să se aleagă unul dintre voi care să meargă şi să afurisească pe acest proclet.* CR.; **8.** (reg.; refl. impers.) a apărea clar, limpede: *nu ştiu ce este, că nu mi s-alege, fiind prea departe.* ISP.; **9.** (refl. şi tr.) a (se) despărţi de rest: *din lapte se alege smîntîna;* **10.** (refl.) a rămîne cu ceva: *muncesc, muncesc, şi nu s-alege nimica de mine.* CR.; **11.** (tr.) a separa prin selecţie: *să-mi alegeţi macul deoparte ... şi năsipul de altă parte.* CR.; (refl. pas.) *exerciţiile ... să se aleagă din autorii ce au scris latineşte.* EM.; **12.** (refl.) a ajunge într-o anumită situaţie (rea): *cine ştie ce se alegea de capul meu?* ISP.; **a se alege praf şi pulbere** sau **a se alege praful,** a se distruge complet, a nu mai rămîne nimic: *zice că-i negustor, alege-s-ar praful!* CAR.; **a se alege (numai) scrumul,** v. **scrum; 13.** (tr.) a reţine pentru sine: *îl lăsa să-şi aleagă din cazan după plac bucata de carne;* **14.** (fig.; tr.) a înţelege (clar) spusele cuiva: *Bălan să-ţi aleagă din gură ce spui, dacă nu vorbeşti desluşit.* CR.; **15.** (tr. şi intr.) a ţese cu diferite modele: *a alege un covor.* [Lat. ***allegere***].

alégere, alegeri f. **1.** acţiunea de a (se) alege şi rezultatul ei; **2.** selecţionare a cuiva sau a ceva; desemnare, reţinere dintre mai mulţi: *fiţi siguri că alegerea numelui nu e indiferentă în nuvelele d-lui Sadoveanu.* IBR.; *baba era mulţumită cu alegerea ce a făcut.* CR.; **fără alegere,** la întîmplare, pe nimerite; **la alegere,** după plac; **3.** (mai ales la pl.) desemnare prin vot a celor ce urmează să conducă un stat, un partid etc.: *în ajunul alegerilor a ajuns în doaga copiilor.* EM.; *alegeri de senatori, de deputaţi, de consilieri;* **4.** separare a unei substanţe dintr-un amestec sau dintr-o masă care o conţine: *alegerea untului din lapte.* [V. ***alege***].

alegóric, ~ci, alegorică, ~ce a. **1.** care aparţine alegoriei; caracteristic alegoriei: *trecerea firească de la planul material la cel alegoric ... destăinuie un orator excelent.* CĂL.; **2.** care reprezintă o alegorie: *prin conferinţe, prin romane alegorice, scriitorul desfăşoară o vrednică activitate de propagandist creştin.* CĂL.; **car alegoric,** vehicul pe care se reprezintă o scenă simbolică la o defilare. [Din fr. ***allégorique,*** lat. ***allegoricus***].

alegoricéşte adv. (înv.) în mod alegoric; din perspectiva alegoriei: *aceste toate să înţeleg alegoriceşte.* B.-DEL. [***Alegoric*** + ***-eşte***].

alegoríe, alegorii f. **1.** procedeu artistic constînd în exprimarea unei idei printr-o imagine, un tablou, o fiinţă etc.; metaforă continuă: *simbolistul oscilează între descripţie şi alegorie, căutînd să le evite pe amîndouă.* CĂL.; **2.** creaţie literară moralizatoare în care se personifică animale sau lucruri: *toată povestea mi să pare că-i numa o alegorie în multe locuri.* B.-DEL.; *mitologia e un izvor de alegorii;* **3.** pictură sau sculptură reprezentînd

o idee abstractă (Moartea, Timpul etc.). [Din fr. *allégorie*, lat. *allegoria*].

alegorísm n. explicare prin alegorii; exprimare în imagini; (depr.) abuz de alegorii: *el ar aluneca degrabă în desfrîul sec şi fără erou al alegorismului.* BL. [Din fr. *allegorisme*].

alegoríst, alegoríşti m. **1.** comentator care explică alegoriile unor texte; **2.** autor de alegorii. [Din fr. *allégoriste*].

alegorizá, alegorizez vb. (tr.) a înfăţişa ceva prin alegorii. [Din fr. *allégoriser*].

alegorizánt, ~ţi, alegorizantă, ~e a. care alegorizează. [*Alegoriza* + *-ant*].

alegorizáre, alegorizări f. faptul de a alegoriza. [V. *alegoriza*].

alegréţe f. (rar) bucurie manifestată puternic şi zgomotos. [Din it. *allegrezza*, fr. *allégresse*].

alégru, ~i, alegră, ~e a. (rar) **1.** vioi, vesel şi sprinten: *era un om prea alegru şi cîntăreţ minunat.* PANN; **2.** realizat în tempo vioi, repede: *cea mai alegră arie.* NEGR.; *cîntă la vioara numai muzică clasică alegră.* CĂL. [Din fr. *allègre*, it. *allegro*].

aléi interj. v. **alelei.**

alejánţă f. obligaţie de fidelitate faţă de un suveran sau faţă de o naţiune. [Din fr. *allégeance*].

alélă, alele f. (biol.) genă de un anumit tip, de pe acelaşi cromozom. [Din fr. *alléle*].

alelél interj. exclamaţie care exprimă o chemare, o îmbărbătare sau regretul: *alei! oameni buni, zise cucoana înfiorîndu-se.* CR.; *alelei! murguleţ mic!* POP.; (şi: **alei**). [Et. nec.].

alelísm n. (biol.) fenomen prin care două sau mai multe gene determină acelaşi caracter. [Din fr. *allélisme*].

alelomorfísm n. (biol.) totalitate a relaţiilor dintre alelele aceluiaşi caracter. [Din fr. *allélomorphisme*].

alelúia interj. **1.** cuvînt cu care încep primii psalmi şi unele cîntări bisericeşti avînd sensul „lăudaţi pe Domnul!": *cîntă aliluia şi Doamne miluieşte!* CR.; (fam.) **a-i cînta** (cuiva) **aleluia**, a-i face prohodul, a-l înmormînta; **2.** (pop.) s-a dus, s-a isprăvit: *frumuseţe, tinereţe, aliluia!* ISP.; (şi: **aliluia**). [Din sl. *aleluija*].

além n. **1.** semiluna din vîrful minaretului unei moschei; **2.** steag mare turcesc cu o semilună în vîrf, pe care îl primeau domnii români ca simbol al suzeranităţii: *şi mie trimiţîndu-mi o pală şi-un alem.* AL. [Din turc. *alem*].

alemáni m. pl. triburi germanice care au trăit între secolele al III-lea şi al VI-lea în regiunea Rinului. [Din germ. *Alemane*, fr. *Alemans, Alamans*].

alemánic, ~ci, alemanică, ~ce a. care ţine de alemani, referitor la alemani; **dialect alemanic**, dialect german vorbit în Alsacia, în Baden-Würtenberg şi în Elveţia. [Din germ. *alemannisch*].

alendelón n. (fam.) tip de haină îmblănită. [De la *Alain Delon* n.pr.].

aléne adv. încet, fără grabă; fără vioiciune; leneş: *un pas făcut alene.* EM.; (adj.) *susurul alene al vîntuleţului.* OD. [*A*[3] + *lene*].

alergă, alérg vb. **1.** (intr.) a merge cu viteză mare; a se deplasa repede; a goni; a fugi: *caii lor alergau alăturea-nspumaţi.* EM.; (fig.) *tomnatice frunze prin tîrg aleargă, pe drumuri, cu droaia.* BAC.; **aleargă de(-i) scapără călcîiele**, v. **scăpăra**; **2.** (intr.) a fugi după cineva sau după ceva pentru a-l ajunge, a-l prinde: *aleargă după dînsul, bărbate, şi nu-l lăsa!* CR.; (fig.) *ochii îi alergau după toate femeile.* CĂL.; **3.** (tr.) a fugări pe cineva: [uliul] *îl aleargă şi vrea ... să-l prindă.* ISP.; **a(-şi) alerga ochii**, a-şi arunca privirile: *numai ochii săi mişca, vultureşte-i alerga pe cea zare cenuşie.* AL.; **4.** (tr.) a pune caii la întrecere, a participa la alergări: *să-şi alerge calul cît a vrea.* PANN; **5.** (tr. fact.) a mîna repede (calul), a face să gonească: *de ţi-s dragă, bade, dragă, ... ia-ţi murgul şi ţi-l aleargă.* POP.; **6.** (intr.) a se grăbi într-o direcţie, către ţintă; a se repezi: *cum vor vedea că Măria-ta vii cu putere, îndată vor alerga şi-l vor lăsa.* NEGR.; (a **alerga**) **într-un suflet**, v. **suflet**; **7.** (tr.) a străbate, a cutreiera: *de-atunci eu alergai lumile de-a rîndul.* COŞB.; **8.** (intr.) a participa la o cursă bazată pe alergare: *numai armăsari şi iepe sînt primiţi să alerge.* NEGR.; **9.** (intr.) a umbla (repede, mult) după treburi sau fără o ţintă precisă; a trudi: *alerga singur zi şi noapte în toate părţile, şi muncea în dreapta şi în stînga.* CR.; *leneşul mai mult aleargă.* NEGR.; **10.** (intr.) a recurge la cineva (pentru ajutor): *voi alerga la tine-n dureri şi-n necazuri.* ALEX. [Lat. **allargare* (<*largus*)].

alergáre, alergări f. **1.** faptul de a alerga; fugă, goană: *te oboseşte eterna alergare.* EM.; *se oprea arareori din alergare ca să culeagă din pomi fructele gustoase.* GHEŢIE; **2.** cursă, întrecere (de cai): *tot oraşul ... se adunase ca să privească alergarea de cai.* NEGR.; **3.** osteneală, efort: *să ne oprimu ... picioarele de alergarea în ucideri şi în vărsări de sînge.* VARL.; *a dobîndit postul fără alergare;* **4.** (la pl.) probă atletică de fugă pe anumite distanţe. [V. *alerga*].

alergát[1], **alergaturi** şi (înv.) **alergate** n. alergare, alergătură: *să răşchiră nărodul de la prăvit şi lăsară alergatele cailor, de-au rămas deşert locul acela ipodromiiul.* DOS. [V. *alerga*].

alergát[2], **~ţi, alergată, ~e** a. **1.** care este urmărit, alungat, fugărit; **2.** cutreierat, parcurs de cel care aleargă: *distanţa alergată n-a fost suficientă.* [V. *alerga*].

alergátor, ~i, alergătoáre a. **1.** care aleargă; **2.** repede, iute: *pas alergător la spălător, ne-a ordonat plutonierul.* GHEŢIE. // m., f. **1.** persoană care aleargă; *stînd tot timpul în picioare şi alergător necontenit de colo pînă colo unde era nevoie, streinul a slujit pe fiecare.* VOIC.; **2.** atlet care participă la concursuri de alergări: *dinaintea galeriei este bariera de unde pleacă alergătorii.* NEGR.; **3.** (rar) curier: *să trimită pe Mercur, alergătorul lor.* ISP. // f. **1.** piatra de deasupra a morii (care se învîrteşte); **2.** dispozitiv pe care se pun mosoarele cu fire sau scularile pentru a face urzeala la războaiele de ţesut; **3.** (înv.) parc vast cu animale, în care se organizau vînători: *cerbii intră în alergătoare.* OD.; **4.** (la pl.) ordin de păsări cu picioare lungi, care fug foarte repede (ex.: struţul, cazuarul). [*Alerga* + *-tor*].

alergătúră, alergături f. **1.** faptul de a alerga; alergare: *astfel de cîni se întrebuinţează la alergături îndelungate după căprioare.* OD.; **o alergătură de cal**, distanţă pe care o poate parcurge un cal fugind: *într-o depărtare numai de o alergătură de cal.* BĂLC.; **2.** deplasări dese, repetate şi în fugă: *alergături care au dăinuit vreo zece zile.* GHICA. [*Alerga* + *-tură*].

alergén, ~i, alergenă, ~e a. care provoacă stări alergice: *substanţă alergenă.* [Din fr. *allergène*].

alérgic, ~ci, alergică, ~ce a. referitor la alergie, specific alergiei: *stare alergică.* // m., f. persoană care suferă de o alergie; (adj.) *persoană alergică.* [Din fr. *allergique*].

alergídă, alergide f. (med.) manifestare cutanată a alergiei. [Din fr. *allergide*].

alergíe, alergii f. (med.) sensibilitate excesivă (şi patologică) a organismului faţă de anumite mirosuri, alimente etc. [Din fr. *allergie*].

alergológ, alergologi m. specialist în alergologie; (adj.) *medic alergolog.* [Din *alergologie*].

alergologíe f. ramură a medicinei care studiază alergiile. [Din fr. *allergologie*].

alért, ~ţi, alertă, ~e a. vioi, iute. [Din fr. *alerte*].

alertá, alertez vb. **1.** (tr.) a pune în stare de alarmă; **2.** (p. ext.; tr.) a da un impuls; a mobiliza (la acţiune); **3.** (refl.) a se nelinişti, a se alarma. [Din fr. *alerter*].

alertát, ~ţi, alertată, ~e a. alarmat, în stare de alarmă. [V. *alerta*].

alértă, alerte f. alarmă. [Din fr. *alerte*].

alertéţe f. vioiciune; avînt, elan. [Din it. *all'ertezza*].

alés[1], **~şi, aleásă, ~ese** a. **1.** (şi subst.) selectat din mai mulţi; desemnat prin vot: *o magistratură aleasă pe fiecare an.* BĂLC.; *acel domn combate moralitatea alesului colegiului.* EM.; **2.** (adesea subst.) deosebit (de alţii); remarcabil; distins: *mă primi cu acea aleasă politeţă.* NEGR.; *Doamne, multă răbdare ai dat aleşilor tăi.* CR.; *mulţi chemaţi, puţini aleşi;* **ales pe sprînceană**, fără pereche: *comandanţi de grade superioare, alese pe sprînceană.* EM.; **mai ales**, îndeosebi; în special: *oamenii ce priveau şi mai ales băieţii leşinau de rîs.* CR.; **3.** considerat ca fiind reprezentativ (şi de calitate superioară): *se face eroarea în ultima vreme de a se alcătui ediţii cu pretenţii savante, dar cu opere alese.* CĂL.; **4.** împodobit cu figuri colorate: *e aşternută o scoarţă aleasă.* DELAVR. // m., f. (artic.) persoană iubită. // adv. (înv.; cu valoare de comparativ) îndeosebi: *temeinică oaste şi neînfricată, ales de oştile cum sintu ale noastre şi munteneşti.* COSTIN. [V. *alege*].

alés[2] n. faptul de a (se) alege; alegere: *mă dusei în sat pe jos, să-mi aleg drăguţ frumos; amar de alesul meu.* POP.; *eu cred că autorul trebuie să fie liber în alesul subiectelor pentru scrierile sale.* MAT.; **pe ales(e)**, după plac: *nu caut vorbe pe ales.* EM.; **într-ales** sau **pe ales(e)**, la alegere: *cum ajunge în grădină, o dată începe a smulge la salăţi într-ales.* CR. [V. *alege*].

alesătór, alesători m. (înv.) boier însărcinat cu delimitarea moşiilor: *logofăt mare, giudecător şi alesător de ocini.* UR. [*Ales*[1] + *-ător*].

alesătúră, alesături f. **1.** ornament al ţesăturilor populare executat cu mîna şi reprezentînd diferite realităţi (flori, animale etc.): *alesăturile unei bogate cămeşi ţărăneşti.* OD.; **2.** ţesătură împodobită cu flori şi desene: *scoarţe şi alesături;* **3.** alegere, selecţionare; despărţire: [ciurul] *se folosea încă la cerneri şi alesături de grăunţe.* AG. [*Ales*[1] + *-ătură*].

alesídă, aleside f. (înv.) lănţişor purtat la ceasornicele de buzunar sau ca podoabă: *e răsplătit pe scenă cu 86 de galbeni, o alesidă de aur şi o cunună de fiori.* CĂL. [Din gr. mod. *alysída*].

alestíncă f. (reg.) ţesătură de bumbac; stambă. [Din rus. *holstînka*].

aléş adv. (înv.) la pîndă, pîndind: *ereticii ... puindu-se aleş la locuri strimte şi ponoroase, pre unde avea obiceiu svîntul a trece.* DOS. [*A*[3] + magh. *les* „pîndă"].

aleşuí, aleşuiesc vb. (reg.; intr. şi tr.) a sta la pîndă; a pîndi, a spiona, a urmări: *Mamona aleşuieşte mereu şi-şi urmăreşte ţintele.* AG. [*Aleş* + *-ui*].

aléu interj. v. **aoleu.**

aleucemíe, aleucemii f. (med.) leucemie fără creşterea leucocitelor în sînge. [Din fr. *aleucémie*].

aleucocitóză, aleucocitoze f. (med.) scădere excesivă a leucocitelor din sînge. [Din fr. *aleucocytose*].

aleurít, aleurite n. (geol.) rocă sedimentară formată din granule foarte mici. [Din fr. *aleurite*].

aleurític, ~ci, aleuritică, ~ce a. care ţine de aleurite, de natura aleuritelor. [Din fr. *aleuritique*].

aleurolít, aleurolite n. (geol.) rocă sedimentară aleuritică, compactă. [Din fr. *aleurolite*].

aleurométru, aleurometre n. aparat pentru determinarea calităţilor de panificare a glutenului din făină. [Din fr. ***aleuromètre***].

aleuronát n. produs alimentar bogat în proteine, obţinut din gluten, din care se fac preparate dietetice. [Din fr. ***aleuronat***].

aleurónă f. substanţă proteică care se găseşte în unele fructe şi în seminţele de cereale şi de leguminoase. [Din fr. ***aleurone***].

alevín, alevini m. (rar) pui de peşte: *coloane de alevini ... abia atunci intrau în viaţa lacului, abia avînd forma speciei.* SAD. [Din fr. ***alevin***].

alevinái n. îngrijirea şi hrănirea puietului de peşte. [Din fr. ***alevinage***].

alexandrín, ~i, alexandrină, ~e a. **1.** care ţine de civilizaţia elenistică din Alexandria: *în timpul helenismului alexandrin s-a procedat la verificarea experimentală a unor idei aristotelice.* BL.; *filozofia alexandrină*; **2. vers alexandrin** (şi n.), vers de 12 silabe, cu cezură după silaba a şasea: *în poezie era versul alexandrin, vers muzical.* IBR.; *multe din baladele lui Bolintineanu sînt scrise în alexandrine.* // m. **1.** persoană din Alexandria: *pre acesta l-au prins alexandrinii căce mărturisiia pre Domnul Hristos.* DOS.; **2.** om (de ştiinţă sau filozof) care trăia în Alexandria: *alexandrinii ..., ajungînd la rezultate ce infirmau ideile Stagiristului, nu a făcut totuşi caz de această infirmare.* BL. [Din fr. ***alexandrin,*** lat. ***alexandrinus***].

alexandrinísm n. **1.** civilizaţie elenistică dezvoltată la Alexandria; **2.** sistem filozofic cultivat de şcoala din acest oraş antic; **3.** (fig.) caracter erudit, subtil şi decadent al unei arte, al unei filozofii etc. [Din fr. ***alexandrinisme***].

alexíe, alexii f. (med.) incapacitate de a înţelege limba scrisă. [Din fr. ***alexie***].

alexínă f. (biol.) substanţă proteică prezentă în plasma sangvină, care ia parte la relaţiile de imunitate. [Din fr. ***alexine***].

alezá, alezez vb. (tr.) a prelucra fin interiorul unei piese. [Din fr. ***aléser***].

alezáj, alezaje n. **1.** alezare; **2.** diametru interior al unei piese cilindrice. [Din fr. ***alésage***].

alezăn, ~i, alezană, ~e a. roşcat, roib: *iapă alezană.* [Din fr. ***alezan***].

alezăre, alezări f. acţiunea de a aleza; alezaj. [V. ***aleza***].

alezíe, alezii f. (med.) incapacitate de a citi litere, cifre sau note muzicale. [Din fr. ***alésie***].

alezór, alezoare n. sculă folosită pentru prelucrarea interiorului pieselor. [Din fr. ***alésoir***].

álfa[1] m. **1.** numele primei litere a alfabetului grecesc (A,a); **2.** (fig.) element prim, de căpetenie: *acest mod răsare în om, şi are aci un rol de alfa, de început, de izvor, de obîrşie, de condiţie implicată.* BL.; **de la alfa la omega,** de la început pînă la sfîrşit; **alfa şi omega,** începutul şi sfîrşitul (Dumnezeu). [Din gr. mod. ***álfa***].

álfa[2] m. plantă graminee din zona mediteraneană din care se fac coarde, fibre etc. (*Stipa tenacissima*); **hîrtie alfa,** hîrtie de calitate superioară fabricată din această plantă. [Din fr. ***alfa***].

alfabét, alfabete n. totalitate a literelor folosite pentru scrierea unei limbi: *există o foaie ca alfabetul tipărit.* CĂL.; *se numără peste 400 de alfabete vechi şi moderne, din care o bună parte derivă din alfabetul fenician şi din hieroglifele egiptene;* (fig.) *putea să se laude că a învăţat pe dinafară alfabetul norocului.* FIL.; **alfabetul Morse,** sistem de comunicare special folosit în telegrafie, literele fiind reprezentate prin linii şi puncte. [Din fr. ***alphabet,*** lat. ***alphabetum***].

alfabetár, alfabetare n. set de litere (şi de silabe) folosit ca material didactic pentru formarea cuvintelor. [***Alfabet*** + ***-ar***].

alfabétic, ~ci, alfabetică, ~ce a. (aşezat) în ordinea literelor alfabetului: *în urma colecţiei am trebuit să găsim un glosariu alfabetic, lesne de mînuit.* EM.; (adv.) *colecta alfabetic numiri de plante.* CĂL. [Din fr. ***alphabétique***].

alfabetizá, alfabetizez vb. (tr.) **1.** a învăţa să scrie şi să citească (o persoană adultă); **2.** a aranja în ordine alfabetică: *a alfabetiza fişele.* [***Alfabet*** + ***-iza***].

alfabetizáre, alfabetizări f. acţiunea de a alfabetiza; instruire a analfabeţilor: *o dată pe săptămînă aveam lecţii de alfabetizare cu două bătrîne.* GHEŢIE. [V. ***alfabetiza***].

alfanumér ic, ~ci, alfanumerică, ~ce a. care este exprimat prin litere şi prin cifre. // n. (inform.) literă sau cifră care face parte dintr-un alfabet de programare. [Din fr. ***alphanumérique***].

alfavíta f. (înv.) alfabet; (p. ext.) abecedar: *d-ta vrei ... să mă pui la alfavita?* NEGR. [Din gr. mod. ***álfa-víta***].

álgă, alge f. (la pl.) familie de plante inferioare acvatice, utilizate în agricultură, în industrie; (şi la sg.) plantă din această familie: *există în Marea Mediterană o algă ... care, privită doar exterior, pare o plantă de-o organizaţie relativ superioară.* BL. [Din fr. ***algue,*** lat. ***alga***].

algebráic, ~ci, algebraică, ~ce a. (germanism) algebric: *formula algebraică trebuie să fie aceeaşi.* EM.; *asemenea adunări de mărimi algebraice se fac multe la noi.* EM. [Din germ. ***algebraisch***].

algébră f. **1.** ramură a matematicii care studiază operaţiile aritmetice, făcînd abstracţie de valorile numerice, numerele fiind înlocuite cu litere: *în India aritmetica şi algebra au găsit căi de dezvoltare mai amplă şi mai justă decît în Grecia.* BL.; *primele urme de algebră se află în scrierile lui Diophante din Alexandria (sec. IV);* **2.** tratat ce cuprinde această ramură a matematicii: *Algebră de Euler;* **3.** disciplină de învăţămînt care tratează capitole din această ramură a matematicii: *i-a dat caietul cu problemele la algebră, iar acum trece să-l ia.* GHEŢIE. [Din fr. ***algèbre,*** lat. ***algebra***].

algébric, ~ci, algebrică, ~ce a. care ţine de algebră, referitor la algebră: *funcţia lui zero a devenit de neînlocuit în sistemul tuturor operaţiilor aritmetice, algebrice şi matematice superioare.* BL.; *calcul algebric.* [Din fr. ***algébrique***].

algebríst, algebrişti m. specialist în algebră. [Din fr. ***algébriste***].

algebrizá, algebrizez vb. (intr.) a da o formă algebrică; a face algebră. [Din fr. ***algébriser***].

algebrizánt, ~ţi, algebrizantă, ~e a. care algebrizează; care face abstracţie de valorile numerice concrete: *această tendinţă este de fapt o trăsătură spirituală algebrizantă.* BL. [***Algebriza*** + ***-ant***].

algebrizáre, algebrizări f. acţiunea de a algebriza şi rezultatul ei: *algebrizarea geometriei.* [V. ***algebriza***].

algerián, ~eni, algeriană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Algeriei sau poporului ei, referitor la Algeria sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Algeria. [Din fr. ***algérien***].

algezíe, algezii f. (med.) **1.** capacitate de a simţi durerea; **2.** durere. [Din germ. ***Algesie***].

álgic, ~ci, algică, ~ce a. (med.) care ţine de durere, referitor la durere. [Din fr. ***algique***].

algicíd, algicide m. substanţă care distruge algele. [Din fr. ***algicide***].

algíd, ~zi, algidă, ~e a. (rar) rece, îngheţat: *aceste artificii produc o climă algidă.* CĂL. [Din fr. ***algide,*** lat. ***algidus***].

algiditáte f. (med.) scădere mare a temperaturii corpului, datorată unor afecţiuni. [Din fr. ***algidité***].

algíe, algii f. sensibilitate dureroasă; durere. [Din fr. ***algie***].

alginát, alginate n. fibră textilă artificială realizată pe bază de alginā. [Din fr. ***alginate***].

algínă f. substanţă mucilaginoasă extrasă din unele specii de alge marine şi întrebuinţate în industria pielăriei, în industria textilă ori pentru apretare. [Din fr. ***algine***].

algistátic, ~ci, algistatică, ~ce a. şi n. (substanţă) care poate opri dezvoltarea algelor. [Din fr. ***algistatique***].

algo-[1] element de compunere cu semnificaţia „referitor la durere". [Din fr. ***algo-***].

algo-[2] element de compunere cu semnificaţia „algă". [Din lat. ***alga***].

algocultúră, algoculturi f. cultivare a algelor marine, în scop alimentar sau farmaceutic. [Din fr. ***algoculture***].

algofilíe, algofilii f. predispoziţie pentru senzaţiile dureroase. [Din fr. ***algophilie***].

algofobíe, algofobii f. teamă patologică de durere. [Din fr. ***algophobie***].

algogén, ~i, algogenă, ~e a. (med.) care provoacă durere. [Din fr. ***algogène***].

algól n. limbaj folosit în programarea calculatoarelor electronice. [Din engl. ***algol***].

algolagníe f. (med.) perversiune care constă în obţinerea plăcerii sexuale prin durere; masochism. [Din fr. ***algolagnie***].

algológ, algologi m. specialist în algologie. [Din fr. ***algologus***].

algologíe f. ramură a botanicii care studiază algele. [Din fr. ***algologie,*** germ. ***Algologie***].

algomaníe, algomanii f. (livr.) căutare a plăcerii în durere. [Din fr. ***algomanie***].

algonchián, ~eni, algonchiană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) era geologică dintre arhaic şi paleozoic. [Din fr. ***algonkien***].

algopareunír e, algopareunii f. copulaţie dureroasă. [Din fr. ***algopareunie***].

algorítm, algoritme n. şi **algoritmi** m. (mat.; log.) regulă de calcul aplicabilă la un anumit tip de operaţii matematice. [Din fr. ***algorithme***].

algorítmic, ~ci, algoritmică, ~ce a. care se bazează pe algoritmi. [Din fr. ***algorithmique***].

algoritmizáre, algoritmizări f. redare în formă de algoritmi. [Din fr. ***algorithmisation***].

algospásm, algospasme n. (med.) spasm muscular dureros. [Din fr. ***algospasme***, engl. ***algospasm***].

alguazíl, alguazili n. agent de poliţie în Spania: *înţeles cu un alguazil, se făcea că se ceartă cu el.* CĂL. [Din sp. ***alguacil***].

alguazilát n. (rar) funcţia, demnitatea de alguazil: *alguazilul declara în biserică cum că bulele sînt false, că-şi dă demisia din alguazilat.* CĂL. [De la ***alguazil***].

alhimíst m. v. **alchimist.**

aliá, aliez vb. **1.** (tr.) a realiza un aliaj; a amesteca, a combina: *a alia arama cu aur;* **2.** (refl.) a (se) uni, a (se) împreuna; a încheia un tratat de alianţă: *în veacul al optsprezecelea nefericitul Dimitrie Cantemir se aliază cu ruşii.* EM. [Din fr. ***allier***].

aliáj, aliaje n. **1.** combinaţie realizată prin topirea la un loc a mai multor metale; **2.** (fig.) amestec necurat: *aliajul de cuvinte înţelese şi de cuvinte neînţelese e tocmai cel just.* BL. [Din fr. ***alliage***].

aliánţă, alianţe f. **1.** înţelegere politică între două sau mai multe state: *vedem limpede toate înrîuririle rele şi toate dezastrele urmate din alianţele cu Rusia.* EM.; **2.** pact făcut între grupuri, clase, persoane etc.: *îşi încearcă puterile, fie în alianţă*

cu nobilimea, fie pe cont propriu. BL.; **3.** unire prin căsătorie: *urmaşii lui se împământeniseră prin alianţe succesive cu bogate familii boiereşti moldovene.* GHEŢIE; **rudă prin alianţă,** persoană devenită rudă în urma căsătoriei (cuiva din familie); **4.** unire sau confederaţie între state. [Din fr. ***alliance***].

álias adv. zis şi ..., numit şi ... [Cuv. lat.].

aliát, ~ţi, aliată, ~e a. **1.** unit printr-o alianţă; **2.** (despre metale) care intră în componenţa unui aliaj; **3.** (şi m., f.) (persoană, partid, stat) care a intrat într-o alianţă: *din coliziunea amînduror grupelor de aliaţi se naşte războiul peloponeziac.* EM. [V. ***alia***].

alibí, alibiuri n. **1.** (jur.) dovadă că o persoană era în altă parte decît în locul unde s-a săvîrşit o infracţiune: *eu urmam să fiu pus la adăpost de orice bănuială, datorită unui alibi perfect.* GHEŢIE; **2.** (fig.) pretext, scuză, justificare. [Din fr. ***alibi;*** cf. lat. ***alibi***].

alíc n. v. alică.

alícánte n. soi de viţă de vie cu struguri roşietici şi boabe sferice. [Din fr., sp. ***alicante***].

alícă, alice f. mic proiectil sferic de plumb, folosit la vînat: *în ţeava golită de aer, fulgul de praf, bucăţica de hîrtie şi aliciul de plumb vor cădea cu aceeaşi repejune.* EM.; *s-a îngrijit din vreme de puşcă şi... şi-a încărcat-o cu alice mari.* VINEA; (şi: **alic,** (înv.) **alice, alici**). [Din gr. mod. ***haliki*** „cremene"].

alicăríe f. material de construcţie sau de umplutură, alcătuit din spărturi de piatră sau de cărămidă. [***Alică*** + ***-árie***].

alíce f. v. alică.

alíci[1] n. v. alică.

alicí[2], alicesc vb. (tr.) a răni cu alice. // (pers. 3 **aliceşte**; refl.) a se vedea mai limpede, mai distinct: *mi se aliceşte albind ceva.* ISP. [De la ***alică***].

alicní, alicnesc vb. (reg.; intr.) a şchiopăta puţin: *breazul lui Toader Ursu alicneşte.* SAD. [Et. nec.].

alicótă, alicote a. şi f. (mat.) **parte alicotă,** parte care se cuprinde de un număr întreg de ori într-o cantitate dată. [Din fr. ***aliquóte***].

alidádă, alidade f. dispozitiv care serveşte la măsurarea unghiurilor. [Din fr. ***alidade,*** lat. ***alidada***].

alienă, alienez vb. **1.** (jur.; tr.) a transmite altuia un bun sau un drept; a înstrăina, a vinde: *un teritoriu inalienabil nu se poate aliena.* EM.; **2.** (refl.) a-şi pierde făcultăţile mintale; a înnebuni; **3.** (refl.) a se înstrăina, a se izola: *Rizescu, dimpotrivă, alienîndu-se de societatea în care trăieşte, nu pregăteşte ... valori mai mari.* CĂL. [Din fr. ***aliéner,*** lat. ***alienare***].

alienábil, ~i, alienabilă, ~e a. care se poate înstrăina. [Din fr. ***aliénable***].

alienabilitáte f. (rar) însuşirea de a fi alienabil: *două dispoziţii contradictorii dintre care una susţine inalienabilitatea, cealaltă alienabilitatea.* EM. [Din fr. ***aliénabilité***].

alienáre, alienări f. **1.** acţiunea de a aliena; înstrăinare; alienaţie; **2.** nebunie, tulburare a minţii. [V. ***allena***].

alienát, ~ţi, alienată, ~e a. **1.** înstrăinat; **2.** (şi m., f.) nebun, ieşit din minţi: *director al unui mare stabiliment de alienaţi.* EM. [Din fr. ***aliéné,*** lat. ***alienatus***].

alienáţie, alienaţii f. alienare; **alienaţie mintală,** stare psihopatologică gravă care face ca bolnavul să devină inconştient în raport cu el însuşi şi inadaptabil social: *e cunoscut ca pătimaş de perpetuă alienaţiune mentală.* EM.; (şi: (înv.) **alienaţiune**). [Din fr. ***aliénation,*** lat. ***alienatio, -onis***].

alienaţiúne f. v. alienaţie.

alieníst, alienişti m. medic care tratează boli nervoase; *comisia... întocmi actul...; buletinul vag nu este al unor alienişti emeriţi.* CĂL.; (adj.) *se înapoie cu cîteva rude şi cu un medic alienist.* GHEŢIE. [Din fr. ***aliéniste***].

aliére, alieri f. acţiunea de a (se) alia şi rezultatul ei. [V. ***alia***].

alifátic, ~ci, alifatică, ~ce a. (chim.) constituit din atomi de carbon legaţi unul de altul în formă de lanţ liber la ambele capete. [Din fr. ***aliphatique***].

alifíe, alifii f. preparat farmaceutic în formă de pastă unsuroasă, pentru uz extern; unguent: *piatră bună de făcut alifie de obraz.* CR.; (fig.) *o oaie întreagă ..., tăiată felii ..., tăvălită prin seu şi printr-o leacă de alifie de ai.* SAD.; (fam.) **a fi uns cu toate alifiile,** v. **unge.** [Din gr. mod. ***alifi*** „unsoare"].

aligát, aligate n. lucrare de sine stătătoare legată împreună cu altele. [Din lat. ***alligatum***].

aligatór, aligatori m. gen de crocodili care trăiesc în apele americane (*Alligator mississippiensis*) şi asiatice (*Alligator sinensis*), a căror piele are întrebuinţări în marochinărie. [Din fr. ***alligator***].

aligní vb. v. lihni.

aligoté n. varietate de viţă de vie cu boabe mici, rotunde, de culoare albă-verzuie. [Din fr. ***aligoté***].

alíl, alili m. (chim.) radical monovalent, derivat din propilenă prin îndepărtarea unui atom de hidrogen. [Din fr. ***allyle***].

alilodidáctic, ~ci, alilodidactică, ~ce a. (înv.) în care elevii se învaţă unii pe alţii, sub conducerea profesorului: *aceasta era societatea culturei ..., al cărei scop era înfiinţarea de şcoli alilodidactice.* GHICA. [Din gr. mod. ***allilodidaktikós***].

alilúia interj. v. aleluia.

alimán, alimane n. (pop.) apă adîncă; **a ajunge la aliman,** a ajunge la strîmtoare; a nu mai putea scăpa de o pacoste. [Et. nec.; cf. ***aman***[2]].

alimănă, alimănesc vb. (reg.; refl.) a se aşeza undeva, a se pripăşi: *s-a alimănat pasărea acolo.* [V. ***liman***].

aliménţ, alimente n. **1.** produs în stare naturală sau prelucrat care serveşte ca hrană: *carbon, azot, hidrogen şi oxigen pur sînt indigeste pentru stomac ca alimente.* EM.; **2.** (fig.) ceea ce întreţine sau face să subziste: *lemnul este alimentul focului.* [Din fr. ***aliment,*** lat. ***alimentum***].

alimentă, alimentez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) hrăni, a (se) nutri: *se alimenta frugal şi executa exerciţii gimnastice complicate.* GHEŢIE; **2.** (şi fig.; tr.) a întreţine (aprovizionînd cu combustibil, materiale, energie etc.): *mitologia ei centrală era alimentată de ideea unei simetrii între cer şi pămînt.* BL.; *a alimenta focul, ura.* [Din fr. ***alimenter***].

alimentár, ~i, alimentară, ~e a. referitor la alimente sau la alimentaţie: *regim alimentar;* **pensie alimentară,** sumă de bani plătită (lunar) pentru întreţinerea cuiva, ca urmare a unei hotărîri judecătoreşti. // f. magazin în care se vînd alimente. [Din fr. ***alimentaire,*** lat. ***alimentarius***].

alimentáre, alimentări f. **1.** acţiunea de a (se) alimenta şi rezultatul ei; hrănire, alimentaţie: *primeşte o alimentare completă după depăşirea crizei;* **2.** procurare, furnizare (a unui material): *sursele acestei alimentări sînt, fireşte, observaţia empirică în general.* BL.; *alimentarea cu combustibil.* [V. ***alimenta***].

alimentatór, alimentatoare n. dispozitiv care serveşte la alimentarea unei maşini cu combustibil sau cu materie primă. [Din fr. ***alimentateur***].

alimentáţie, alimentaţii f. faptul de a se alimenta; hrănire: *în privinţa alimentaţiei el îşi păstra ideile şi planurile lui.* SAD.; **alimentaţie publică,** reţea de întreprinderi comerciale pentru servirea populaţiei cu produse alimentare. [Din fr. ***alimentation***].

alimóri m. pl. (reg.) sărbătoare populară ţinută de obicei la începutul Rusaliilor, cînd cei adunaţi în jurul unui foc mare chiuie, cîntă etc.; roata de foc. [Et. nec.].

alín[1] adv. (rar) domol, liniştit, calm: *o divină melodie ca suflarea unui geniu printre frunzi alin adie.* AL. [***A*** + ***lin***].

alín[2], alinuri n. (rar) alinare, liniştire: *chinul dură astfel toată noaptea, fără ca dimineaţa să le aducă vreun alin.* TUD. [De la ***alina***].

alină, alín vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) linişti, a (se) potoli; a (se) uşura (durerea): *alină frica surorilor cele mici cu cuvinte liniştitoare.* ISP.; **2.** (rar; refl.) a se încetini; a se opri: *la un semn s-alină jocul.* COŞB. [Lat. **allenare*].

alináre, alinări f. **1.** acţiunea de a (se) alina şi rezultatul ei; liniştire, domolire; calmare (a unei dureri): *aduc o alinare jalnicului tău suspin.* AL.; **2.** domolire a unui fenomen: *între urgiile iernii se deschid şi alinări subt un cer curat.* SAD. [V. ***alina***].

aiinát, ~ţi, alinată, ~e a. potolit, liniştit, calmat: *m-am simţit mai viu, mai tînăr, cu durerile-alinate.* MACED.; (adv.) *sufiă vîntul alinat.* POP. [V. ***alina***].

alinátór, ~i, alinătoáre a. care alină: *simte-o mîngîiere dulce-alinătoare.* AL. [***Alina*** + ***-tor***].

alinătúră, alinături f. (rar) loc pe cursul unui rîu unde apa este liniştită: *păşeşte din stîncă în stîncă ... ca să ajungă ... pînă la alinătura de sub malul de dincolo.* SAD. [***Alina*** + ***-tură***].

alineát, alineate n. **1.** rînd dintr-un text care începe mai la dreapta decît celelalte, pentru a marca începutul unei noi idei: *sînt scriitori care scriau înmulţind alineatele.* VIANU; **2.** pasaj cuprins între două asemenea rînduri: *cele dintîi patru aliniate ale articolului.* EM.; **3.** (spec.) pasaj în articolele de legi: *procurorul îi dă înainte, citind articole, paragrafe şi alineate.* GHEŢIE; (şi: **aliniat**). [Din fr. ***alinéa;*** cf. lat. ***ad lineam***].

aliniá, aliniez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) aşeza în linie dreaptă, a (se) pune în linie: *cei zece ... se aliniau şi făceau solemn salutul roman.* CĂL.; *soldaţii se aliniază;* **2.** (tr.) a amplasa după o linie prestabilită: *aliniez o casă, o stradă.* [***A***[3] + ***linie;*** cf. fr. ***aligner***].

aliniaménţ, aliniamente n. **1.** linie dreaptă determinată pe un teren prin poziţia mai multor puncte sau obiecte; (p. ext.) poziţie a mai multor puncte sau obiecte pe aceeaşi linie; **2.** porţiune în traseul unei căi de comunicaţie cu axa în linie dreaptă; **3.** elemente arhitectonice sau decorative dispuse în rînduri drepte sau paralele. [Din fr. ***alignement***].

aliniát[1], ~ţi, aliniată, ~e a. **1.** aşezat în linie dreaptă: *la şase eram aliniaţi în faţa cazărmii pe plutoane şi grupe.* GHEŢIE; **2.** care aparţine unei grupări constituite pe baza unui tratat: *ţările aliniate.* [V. ***alinia***; cf. fr. ***aligné***].

aliniát[2] n. v. alineat.

aliniére, alinieri f. **1.** acţiunea de a (se) alinia şi rezultatul ei; punere în linie dreaptă; (p. ext.) *această aşa-zisă corespondenţă a sedus pe cei mai mulţi esteticieni la alinierea esteticului natural şi al esteticului artistic.* BL.; **2.** linie trasată pentru a determina conturul unei străzi, al unei alei etc.; jalonare. [V. ***alinia***].

alínt, alinturi n. dezmierdare, mîngîiere. [De la ***alinta***].

alintă, alínt vb. **1.** (tr.) a mîngîia, a dezmierda: *mai stai de mă alintă cu mîna ta cea mică.* BAC.; (fig.) *o sobă ascunsă în zid alinta nudurile noastre cu o căldură moleşitoare.* BAC.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) răsfăţa, a (se) răzgîia: *mărirea te alintă ca pe-un*

copil în faşe. AL.; **3.** (rar; refl.) a se mişca încet, a se legăna uşor: *ca lebăda pe apă s-alintă graţios.* AL.; **4.** (tr.) a încînta, a măguli: *să-arăt cît poate să-alinte pe cineva iubirea de sine.* B.-DEL. [Lat. ***allentare*** (<***lentus***)].

alintáre, alintări f. acţiunea de a (se) alinta şi rezultatul ei; mîngîiere: *din acest mediu afectiv s-a născut la poet o ţinută de inocentă alintare păstrată toată viaţa.* CĂL. [V. ***alinta***].

alintát, ~ţi, alintată, ~e a. răsfăţat, răzgîiat: [Cupidon] ... *mult e rău şi alintat.* EM. [V. ***alinta***].

alintătór, ~i, alintătoáre a. care alintă. [***Alinta*** + *-tor*].

alintătúră, alintături f. **1.** alintare; **2.** persoană alintată. [***Alinta*** + *-tură*].

aliór, aliori m. gen de plante care conţin un suc lăptos otrăvitor; laptele-cîinelui, laptele-cucului (*Euphorbia*): *foiliţă de-alior, am avut un puişor.* POP. [Lat. ***aureolus***].

aliotmán n. (rar) turcime: *întreg aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot?* EM. [Din turc. ***Ali Osman*** „dinastia lui Osman"].

alipí, alipesc vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) lipi, a (se) alătura: *se alipi de bătrînă.* DELAVR.; *se apleacă şi îşi alipi obrazul de al ei.* VINEA; **2.** a adera sau a face să adere la ceva; a (se) asocia: *la acest curent s-au alipit cîţiva mandarini ai păturii intelectuale.* IBR. [A^3 + ***lipi***].

alipíre, alipiri f. acţiunea de a (se) alipi; alăturare. [V. ***alipi***].

alipít, ~ţi, alipită, ~e a. alăturat, lipit. [V. ***alipi***].

alismatacée, alismatacee f. (bot.; la pl.) familie de plante acvatice monocotiledonate, cu frunzele bazale dispuse în rozete, care au canale aerifere în tulpini şi în frunze (ex.: limbariţa, săgeata-apei); (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***alismatacées***].

alişpán, alişpani m. (înv.) funcţionar administrativ în Transilvania, corespunzător subprefectului. [Din magh. ***alispán***].

alişveríş, alişverişuri n. (fam.) vînzare, negoţ, afaceri: *n-am venit pentru alişveriş.* CAR.; *nici într-un an întreg... n-a făcut atît aliş-veriş.* VOIC.; (scris şi: *aliş-veriş*). [Din turc. ***alyş veriş*** „comerţ"].

alitáre, alitări f. (tehn.) acoperire cu aluminiu a suprafeţelor de oţel, pentru a evita oxidarea şi coroziunea. [Din fr. ***alitage***].

aliterár, ~i, aliterară, ~e a. neliterar. [Cf. germ. ***aliterarisch***].

aliterativ, ~i, aliterativă, ~e a. **1.** care ţine de aliteraţie, referitor la aliteraţie; care conţine o aliteraţie: *remarcăm în această poezie atîtea şi atîtea versuri aliterative.* BL.; **2.** care realizează o aliteraţie: *succesiune aliterativă.* [Din fr. ***allitératif***].

aliteratúră, aliteraturi f. literatură lipsită de valoare estetică. [Din fr. ***alitterature***].

aliteráţie, aliteraţii f. procedeu stilistic care constă în repetarea unui sunet sau a unui grup de sunete în cuvinte care se succedă (de ex. *prin vulturi vîntul viu vuia.* COŞB.); *melodia lui este notată de mijloacele unor dibace aliteraţii.* VIANU; (şi: (înv.) **aliteraţiune**). [Din fr. ***allitération,*** germ. ***Alliteration***].

aliteraţiúne f. v. aliteraţie.

aliváncă, alivenci f. **1.** preparat culinar făcut din făină (de porumb), cu lapte şi brînză, şi copt la cuptor: *făcînd mama un cuptor zdravăn de alivenci şi plăcinte cu poalele-n brîu.* CR.; **2.** (la pl.) numele unui dans popular asemănător cu hora; melodia după care se execută acest dans: *cînta din fluier ... alivencile.* CR. [Et. nec.].

alivánta adv. de-a tumba, dîndu-se peste cap: *căzuse alivanta la pămînt.* CR.; **alivanta-plăcinta,** peste cap; de-a valma: *alivanta-plăcinta-n groapă.* AL. [Din gr. mod. ***álla vanta***].

alizarínă f. colorant roşu (extras din rădăcina roibei). [Din fr. ***alizarine***].

alizéu, alizee n. (mai ales la pl.) vînt care suflă în mod regulat în regiunile tropicale, de la est la vest: *se aflau în zona de ciocnire a celor două alizee.* TUD. [Din fr. ***alizés***].

allegrétto adv. (muz.) vioi, repejor. [Cuv. it.].

allégro adv. (muz.) în tempo vioi, repede. // n. (parte dintr-o) compoziţie muzicală concepută în acest tempo. [Cuv. it.].

allemándă, allemande f. vechi dans german, executat într-un tempo vioi; melodia acestui dans. [Din fr. ***allemande***].

almagéste f. (pl.) culegere de observaţii astronomice, făcută întîia oară de Ptolemeu. [Din fr. ***almageste,*** it. ***almagesto***].

álma máter f. **1.** mamă hrănitoare; **2.** patrie; **3.** universitate. [Cuv. lat.].

almanáh, almanahuri n. **1.** calendar care cuprinde şi diverse date informative: *cată-le prin almanahuri şi vei trece de isteţ.* AL.; **2.** publicaţie periodică (de obicei anuală) pentru un anumit domeniu de activitate: *Almanahul medical; Almanahul „României June".* [Din fr. ***almanach,*** lat. ***almanachus***].

almandín n. granat de culoare roşie-brună. [Din fr. ***almandin***].

almăr, almare n. (reg.) dulap pentru ţinut alimente. [Din magh. ***almáriom***].

almée, almee f. dansatoare orientală: *almeea ce în danţuri atît de ruşinoase s-arată.* BOL. [Din fr. ***almée***].

almeléc n. aliaj de aluminiu şi de magneziu, folosit la realizarea cablurilor electrice. [Din fr. ***almélec***].

almicantarát, almicantarate n. (astr.) cerc imaginar, paralel cu orizontul, al cărui plan este luat ca reper în determinarea înălţimii aştrilor. [Din fr. ***almicantarat***].

almínterea adv. v. altminteri.

aló interj. **1.** exclamaţie cu care se cheamă sau se răspunde la telefon; **2.** exclamaţie pentru a atenţiona pe cineva: *alo, v-a căzut umbrela.* [Din fr. ***alló***].

alobióză f. (biol.) schimbare a modului de viaţă a unui organism o dată cu modificarea condiţiilor de mediu. [Din fr. ***allobióse***].

alobrógi m. pl. populaţie celtică care a trăit în sud-estul Franţei. [Din fr. ***Allobroges***].

alocă, alóc vb. (tr.) a destina o sumă de bani pentru un anumit scop. [De la ***alocaţie***].

alocáre, alocări f. acţiunea de a aloca şi rezultatul ei; acordare a unei sume de bani. [V. ***aloca***].

alocát, ~ţi, alocată, ~e a. destinat unui anumit scop: *fondul alocat pentru aceste şcoale.* MAIOR. [V. ***aloca***].

alocáţie, alocaţii f. **1.** sumă de bani destinată unui anumit scop; **2.** ajutor în bani. [Din fr. ***allocation***].

alocoríe f. răspîndire a fructelor, seminţelor sau sporilor prin factori externi. [Din fr. ***allochorie***].

alocromátic, ~ci, alocromatică, ~ce a. care prezintă alocromatism: *mineral alocromatic.* [Din germ. ***allochromatisch***].

alocromatísm n. (geol.) proprietate a unor minerale de a avea culori diferite. [Din fr. ***allochromatisme***].

alocromazíe, alocromazii f. **1.** (med.) modificare a coloraţiei pielii; **2.** percepere incorectă a culorilor. [Din fr. ***allochromasie***].

alócurea adv. v. alocuri.

alócuri adv. **pe alocuri,** pe ici pe colo, în unele locuri: *s-a menţinut în generalităţi, permiţîndu-şi pe alocuri să devină avîntat şi chiar poetic.* GHEŢIE; (şi: (pop.) **alocurea**). [A^3 + ***locuri*** (pl. lui ***loc***)].

alocutív, ~i, alocutivă, ~e a. care aparţine persoanei căreia i se adresează vorbitorul, referitor la această persoană: *pronume alocutive.* [Din fr. ***allocutif***].

alocutór, alocutori m. (lingv.) persoană care reprezintă destinatarul unei comunicări. [Din fr. ***allocutaire***].

alocúţie f. v. alocuţiune.

alocuţiúne, alocuţiuni f. cuvîntare scurtă (ocazională): *istoricul îşi începu alocuţia ex abrupto, avertizîndu-i că se găsesc într-o ţară nouă.* GHEŢIE; (şi: (rar) **alocuţie**). [Din fr. ***allocution,*** lat. ***allocutio, -onis***].

alodiál, ~i, alodială, ~e a. care ţine de alodiu: *bunuri alodiale.* [Din fr. ***allodial***].

alodialitáte f. (ist.) formă de proprietate bazată pe alodiu. [Din fr. ***allodialité***].

alódiu, alodii m. şi **alodiuri** n. (jur.) bun ereditar; (în evul mediu) moşie scutită de impozite. [Din lat. ***allodium***].

alóe f. plantă exotică decorativă din familia liliaceelor, cu flori mari, galbene sau roşii şi cu frunze cărnoase, din care se extrage un suc folosit în industria farmaceutică (*Aloe*): *tot ce se poate aştepta de la un astfel de scriitor este mireasma automatismului, harul cuvîntului, care la Ureche sînt tari ca aloia.* CĂL. [Din fr. ***aloès,*** lat. ***aloe***].

alóe vera f. **1.** substanţă gelatinoasă obţinută dintr-o specie de aloe, întrebuinţată în cosmetică drept emolient; **2.** specie de aloe care creşte în America Centrală şi din care se obţine această substanţă (*Aloe vera*). [Cuv. lat.].

aloestezíe, aloestezii f. (med.) tulburare a sensibilităţii tactile, vizuale sau auditive manifestată prin transferul percepţiei unui stimul pe partea opusă locului în care s-a exercitat. [Din fr. ***alloesthésie***].

aloétic, ~ci, aloetică, ~ce a. **1.** care ţine de aloe, referitor la aloe; **2.** care conţine aloe: *medicament aloetic.* [Din fr. ***aloétique***].

alofón, alofone n. realizare particulară a unui fenomen într-o ambianţă fonetică. // a. şi m., f. (persoană) care are o altă limbă maternă decît cea uzuală. [Din fr. ***allophone***].

alogám, ~i, alogamă, ~e a. care prezintă alogamie: *plantă alogamă.* [Din fr. ***allogame***].

alogamíe f. (biol.) fecundare în care gameţii masculi aparţin altor indivizi decît cei femeli. [Din fr. ***allogamie,*** germ. ***Allogamie***].

alogén, ~i, alogenă, ~e a. **1.** care se deosebeşte prin natură şi origine de mediul în care se află; **2.** de origine străină; venit din altă parte: *se pune problema existenţei neamului, invadat şi apăsat de prea mult element alogen.* CĂL.; *ruşii de la noi sînt o populaţie alogenă.* // m. persoană stabilită în alt loc decît cel natal; străin: *protestul împotriva afirmării specificului e violent la alogeni.* CĂL.; *a practicat invitarea masivă a alogenilor.* CF. [Din fr. ***allogène***].

alogenitáte f. (rar) caracterul, însuşirea de a fi alogen, străin: *denunţarea alogenităţii unor scriitori e un umor fin.* CĂL. [***Alogen*** + *-itate*].

alógic, ~ci, alogică, ~ce a. lipsit de logică; ilogic; (subst. n.) *alogicul e susceptibil de asemenea operaţii.* BL. [Din fr. ***alogique***].

alogísm, alogisme n. **1.** judecată care contrazice regulile logicii; **2.** opinie care neagă rolul gîndirii logice în cunoaşterea autentică. [Din germ. ***Alogismus***].

aloglót, ~ţi, aloglotă, ~e a. şi m., f. (persoană) care vorbeşte o limbă diferită de cea uzuală, din ţara în care locuieşte. [Din fr. *alloglotte*].

alográf, alografe n. realizare concretă a unui grafem: *„A" şi „a" sînt două alografe.* [Din fr. *allographe*].

alohtón, ~i, alohtonă, ~e a. (geol.) care a suferit deplasări faţă de locul iniţial de formare: *rocă alohtonă.* [Din fr. *allochtone*].

alolalíe, alolalii f. (med.) dificultate în vorbire. [Din fr. *allolalie*].

alomórf, alomorfe n. 1. (chim.) fiecare dintre formele (cristaline) distincte ale aceleiaşi substanţe; 2. (lingv.) variantă a unui morfem. [Din germ. *Allomorph*, fr. *allomorphe*].

alomorfíe, alomorfii f. totalitate a formelor uneia şi aceleiaşi substanţe; alomorfism. [Din fr. *allomorphie*].

alomorfísm, alomorfisme n. alomorfie. [Din engl. *allomorphism*].

aloním, ~i, alonimă, ~e a. semnat cu numele altuia. // m. persoană care semnează o lucrare cu numele altuia. [Din fr. *allonyme*, engl. *allonym*].

alónjă, alonje f. 1. piesă mobilă sau demontabilă care serveşte la prelungirea unor obiecte; 2. (box) mişcare rapidă de întindere a braţului; lungimea braţului în raport cu cea a adversarului. [Din fr. *allonge*].

alopát, alopaţi m. specialist în alopatie; (adj.) *medic alopat.* [Din fr. *allopathe*].

alopátic, ~ci, alopatică, ~ce a. care ţine de alopatie, referitor la alopatie. [Din fr. *allopathique*].

alopatíe f. procedeu de a trata bolile prin remedii contrare naturii lor. [Din fr. *allopathie*].

alopecíe, alopecii f. (med.) cădere prematură a părului. [Din fr. *alopécie*].

alopsihózá, alopsihoze f. psihoză caracterizată prin tulburări în perceperea fenomenelor exterioare. [Din fr. *allopsychose*].

alotérm, ~i, alotermă, ~e a. care are temperatura corporală dependentă de cea a mediului. [Din fr. *allotherm*].

alótriu, ~ii, alotrie, ~ii a. şi n. (lucru) secundar sau străin de obiectul tratat: [lucrare] *cu alotrii nepotrivite.* MAIOR. [Din it. *allotrio*, germ. *Allotria*].

alotrófic, ~ci, alotrofică, ~ce a. (biol.) care foloseşte substanţe organice sintetizate de alte organisme. [Din fr. *allotrophique*].

alotrópic, ~ci, alotropică, ~ce a. referitor la alotropie. [Din fr. *allotropique*].

alotropíe f. proprietate a unui element chimic de a exista în două sau în mai multe forme (care au proprietăţi deosebite); alotropism. [Din fr. *allotropie*].

alotropísm n. alotropie. [Din fr. *allotropisme*].

aloxán n. (biol.) substanţă derivată, prin oxidare, din acidul uric, care are acţiune distructivă asupra celulelor pancreatice. [Din fr. *aloxan*].

alozáur, alozauri n. reptilă terestră fosilă, carnivoră, de talie mare. [Din fr. *allosaurus*].

alozóm, alozomi m. (biol.) cromozom cu rol esenţial în determinarea sexului. [Din fr. *alosome*].

alpacá[1] f. 1. animal rumegător din America de Sud, asemănător lamei, cu lînă lungă şi fină (*Lama pacos*); 2. stofă fină din lîna acestui animal; (şi: **alpaga**). [Din fr. *alpaca, alpaga*].

alpacá[2] f. aliaj inoxidabil de nichel, cupru şi zinc, folosit la fabricarea tacîmurilor, a instrumentelor medicale etc.: *cineva luase tăviţa de alpaca şi paharul cu amprenta buzelor Carlei.* GHEŢIE. [Din germ. *Alpaka*].

alpagá f. v. alpaca[1].

al pári adv. (fin.) concordanţă a cursului acţiunilor la bursa de valori cu valoarea lor nominală. [Cuv. it.].

alpenştóc, alpenştocuri n. baston lung cu ţintă de fier la capăt, folosit pentru deplasările în munţi. [Din germ. *Alpenstock*].

alpéstru, ~ştri, alpestră, ~e a. 1. alpin: *e un om căruia-i plac regiunile alpestre.* CĂL.; *păşuni alpestre;* 2. (fig.) arid: *poezia devine tot mai sever alpestră, carnet de impresii grave şi de preocupări umorale.* CĂL. [Din fr. *alpestre*, it. *alpestre, alepstro*].

alpigén, ~i, alpigenă, ~e a. care are origine alpină: *plante alpigene.* [Din fr. *alpigène*].

alpín, ~i, alpină, ~e a. care aparţine, care este caracteristic munţilor Alpi sau (p. gener.) munţilor înalţi; alpestru: *siliră pe medici să propună o cură într-un sanatoriu alpin din Elveţia.* GHEŢIE; *plante alpine.* [Din fr. *alpin*, lat. *alpinus*].

alpinísm n. ramură sportivă consacrată ascensiunilor în munţi. [Din fr. *alpinisme*].

alpiníst, ~şti, alpinistă, ~e m., f. persoană care practică alpinismul. [Din fr. *alpiniste*].

alsacián, ~eni, alsaciană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Alsaciei sau populaţiei ei, referitor la Alsacia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Alsacia: *mama mea poate să fi fost alsaciană.* TUD. [Din fr. *alsacien*].

alsăuíre, alsăuiri f. (înv.) însuşire, proprietate: *între celelalte idiomata adecă alsăuiri ce are luna are şi aceasta.* ANTIM; *aceastǎ fire ce nu să cuvine altui lucru, fără numai lui însuş, să chiamă de către unii de ai noştri „însuşime", iar alţii „alsăuire".* B.-DEL. [*Al său* + *-ire;* cf. sl. *svoistvo,* gr. mod. *idiotes*].

alt[1]**, ~ţi, altă, ~e** a. neh. care nu este acelaşi cu cel obişnuit, cu cel de faţă sau cu cel despre care este vorba: *fieştecare începe de un altru lucru a vorbi.* B.-DEL.; *lupi şi alte dihănii mi-au ieşit înainte cîte-odată.* CR.; **altă dată** sau **alte dăţi,** v. **dat**[2]; **cîte alte,** multe: *începură ... a vorbi ... despre strigoi şi cîte alte năzdrăvănii înfiorătoare.* CR.; **alte cele,** lucruri diferite: *de alte cele-n lume n-aveai vreme să întrebi.* EM.; **cu alte cuvinte,** spus în mod diferit, folosind alte mijloace (mai explicativ): *în domeniul fenomenelor istorice se constată, cu alte cuvinte, grade de individualizare şi de ireversibilitate.* BL.; (pop.) **cîte alte...,** multe: *începură... a vorbi... despre strigoi şi cîte alte năzdrăvănii înfiorătoare.* CR.; **altă căciulă,** v. **căciulă; altă aia,** v. **ăla; altă Mărie cu altă pălărie,** altceva, ceva deosebit de ce era pînă acum. // pron. neh. înlocuieşte un nume de fiinţă sau de lucru care nu este aceeaşi sau acelaşi cu fiinţa sau lucrul de faţă sau despre care se vorbeşte; altul, altceva: *n-am urmărit alt decît să vă fac dumneavoastră un bine.* VINEA; **nimic alta** sau **alta nimic,** nimic altceva; (şi: (înv.) **altru**). [Lat. *alt(e)rum*].

alt[2]**, ~ţi, altă, ~e** a. (latinism) înalt: *pereţii, îmbrăcaţi în catifea închis roşie, contrastau într-un mod mirabile cu pilastrii alţi şi ornaţi cu aur.* EM. [Din lat. *altus*].

altáic, ~ci, altaică, ~ce a. din munţii Altai, caracteristic acestor munţi. [Din fr. *altaïque*].

altár, altare n. 1. ridicătură de piatră, de lemn etc. pe care se aduceau jertfe zeilor (la popoarele necreştine): *un altar sub care se zvîrcoleşte o fiară străpunsă.* OD.; 2. parte a bisericii unde preotul oficiază liturghia; masa care se află în această parte a bisericii: *încungiur altariul tău, Doamne.* COR.; 3. (fig.) cult, religie: *al dragostei altar.* AL. [Lat. *altarium*].

altazimút, altazimute n. instrument astronomic pentru măsurarea azimutului şi a înălţimii constelaţiilor. [Din germ. *Altazimut*].

altăcevá pron. neh. v. altceva.

altădátă adv. 1. în trecut, odinioară, cîndva: *mînăstirile Secu şi Neamţu, altădată fala bisericii.* CR.; **de altădată,** din alte vremuri: *legenda, deşi falşifică lucrurile, ne dă impresia vieţii de altă dată.* IBR.; 2. în viitor: *altădată nu va mai face aşa.* ISP. [*Altă* (v. **alt**[1]) + **dată**].

áltcareva pron. neh. (reg.) altcineva. [***Alt***[1] + ***careva***].

áltceva pron. neh. 1. lucru deosebit; alt lucru: *ia mai sfîrşeşte o dată cu lupul cela, altăceva n-ai de vorbit?* CR.; **nu altceva,** nu alta; într-adevăr: *deodată s-a schimbat vremea cea frumoasă într-o vijelie cumplită, să răstoarne brazii la pămînt, nu altăceva.* CR.; 2. alt motiv; altă explicaţie; altă situaţie: *ne ocupăm şi de această teorie, dacă nu pentru altceva, cel puţin pentru curăţirea prealabilă a terenului.* BL.; (şi: (reg.) **altăceva**). [***Alt***[1] + ***ceva***].

áltcineva pron. neh. altă persoană: *rolul de a se ocupa cu „filozofia" d-lui Holban cade asupra altcuiva.* EM.; *să nu-l dai la altcineva, îl cumpăr eu.* CĂL. [***Alt***[1] + ***cineva***].

áltcîndva adv. altădată, odinioară. [***Alt***[1] + ***cîndva***].

áltcum adv. altfel: *a făgăduit monseniorului să treacă la catolicism, altcum nu-mi explic asemenea idee.* CĂL. [***Alt***[1] + ***cum***].

áltcumva adv. altfel. [***Alt***[1] + ***cumva***].

álteori adv. altă dată, în alt moment, în alte rînduri: *Dumnezeu au grijit de mîntuirea rodului omenesc uneori deschis şi la arătare, alteori acoperit.* VARL. [*Alte* (v. **alt**[1]) + ***ori***].

alterá, alterez vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) schimba, a (se) transforma într-o stare mai puţin plăcută, confortabilă sau dorită: *izgoni... o presupunere menită să-i altereze şi picul de agrement al unei aventuri nedorită.* VINEA; 2. (tr. şi refl.) a suferi sau a face să sufere transformări în rău; a (se) preface în rău, a (se) strica, a (se) descompune: *toate aceste oscilaţii nu alterează valoarea versiunilor.* CĂL.; *peştele se alterează repede;* 3. (muz.; tr.) a modifica înălţimea unui sunet; 4. (fig.; tr.) a denatura adevărul, realitatea; a deforma; a afecta: *proprietatea lor n-a fost alterată.* EM.; *a altera un text;* (p. ext.) *este neîndoios un poet pe care-l alterează un pedantism formal incorigibil.* CĂL. [Din fr. *altérer*, lat. *alterare*].

alterábil, ~i, alterabilă, ~e a. care se poate altera: *alimente alterabile.* [Din fr. *altérable*].

alterabilitáte f. calitatea a ceea ce este alterabil. [Din fr. *altérabilité*].

alteráre, alterări f. 1. acţiunea de a (se) altera şi rezultatul ei; denaturare, falsificare: *faptele îl constrîng la o serie de limitări a ideilor sale teoretice şi uneori chiar la alterarea acestora.* BL.; 2. (p. ext.) schimbare, transformare; 3. modificare a pronunţării unui sunet; 4. (muz.) modificare a înălţimii unui sunet sau unui acord cu un semiton; 5. (med.) înrăutăţire a stării organismului în caz de îmbolnăvire; 6. (psih.) **alterare a eului,** dificultate de adaptare a eului ca o consecinţă a unui conflict anterior. [V. *altera*].

alterát, ~ţi, alterată, ~e a. 1. schimbat; prefăcut: *glas alterat;* 2. stricat: *mîncare alterată.* [V. *altera*].

alterativ, ~i, alterativă, ~e a. care modifică proprietăţile unui obiect, unei substanţe etc.: *agent alterativ.* [Din fr. *altératif*].

alterăţie, alteraţii f. 1. schimbare în starea unui lucru; 2. prefacere din bine în rău; 3. (muz.) modificare a înălţimii unui sunet; semn (diez, bemol, becar) care marchează această modificare; (şi: (înv.) **alteraţiune**). [Din fr. *altération*].

alteraţiúne f. v. alteraţie.

altercáţie, altercaţii f. schimb violent de cuvinte între persoane; ceartă, dispută: *am avut cu ea şi altercaţii.* IBR.; (şi: **altercaţiune**). [Din fr. *altercation*, lat. *altercatio, -onis*].

altercaţiúne f. v. **altercaţie.**

álter ego n. **1.** un alt eu; persoană care se aseamănă întru totul cu alta, încît i se poate substitui; **2.** (p.ext.) persoană de mare încredere, prieten apropiat; mînă dreaptă: *el este un alter ego al meu.* [Cuv. lat.].

alteritáte f. (livr.) **1.** starea, caracterul a ceea ce este distinct, diferit; **2.** (filoz.) relaţie a eului cu ceea ce este plasat în afara lui; **3.** (la Hegel) manifestare a ideii (absolute) în afară de sine: *după ce a ieşit din sine, conceptul, îmbogăţit cu aventura alterităţii, să se întoarcă la sine.* BL.; **4.** (filoz.) capacitate a eului de a-şi atribui conştiinţa altora; intersubiectivitate: *numai prin alteritate devine ceva individual obiectivitate.* [Din lat. ***alteritas, -atis,*** fr. ***altérité***].

altérn, ~i, alternă, ~e a. **1.** (geom.) de o parte şi de alta; **unghiuri alterne,** unghiuri formate de o dreaptă care intersectează două drepte paralele; **2.** (bot.) aşezat de o parte şi de alta a tulpinii sau a ramurilor, la înălţimi diferite: *poftim ..., uneori gol, alteori îmbrăcat pe dinafară cu apendice alterne şi sudate cu sepalele.* NEGR.; *frunze alterne; flori alterne.* [Din fr. ***alterne,*** lat. ***alternus***].

alternă, alternez vb. **1.** (intr.) a reveni; a lua pe rînd, unul locul altuia; a (re)veni succesiv: *evoluţia verticală nu alternează cu evoluţia orizontală.* BL.; *ziua alternează cu noaptea;* **2.** (tr.) a face să se succeadă; a face să revină succesiv: *Bălcescu... alternează prezentul istoric cu forme ale trecutului.* VIANU; **3.** (intr.) a se succeda, a se urma unul pe altul (într-o activitate): *începeau şi ei un cîntec, alternînd cu fetele.* AG.; **4.** (intr.; despre sunete) a se schimba prin alternanţă. [Din fr. ***alterner,*** lat. ***alternare***].

alternánt, ~ţi, alternantă, ~e a. **1.** care alternează, care se înlocuiesc pe rînd unul pe altul: *actele acestea alternante se pot repeta indefinit.* BL.; **2.** care conţine sau este alcătuit dintr-o alternanţă; care are elemente cu revenire succesivă: *se mulţumesc să constate mereu jocul alternant al tezei şi al antitezei.* BL. // adv. în mod alternativ, prin alternare: *europeanul a trăit pînă mai acum o sută de ani, succesiv sau alternant, în asemenea înlănţuiri izolatoare.* BL. [Din fr. ***alternant,*** lat. ***alternans, -ntis***].

alternánţă, alternanţe f. **1.** însuşirea de a alterna; (re)venire succesivă: *alternanţa indivizilor la putere împiedică o politică de perspectivă.* GHEŢIE; **2.** (gram.) schimbare regulată a unui sunet din tema unui cuvînt prin altul, în flexiune: *alternanţă vocalică* (de ex. faţă–feţe), *alternanţă consonatică* (de ex. pas–paşi). [Din fr. ***alternance***].

alternáre, alternări f. **1.** faptul de a alterna; succesiune, urmare: *tehnica discursului este alternarea unui elogiu derizoriu ... cu respingerea nemiloasă a unei teze.* CĂL.; **2.** acţiune alternativă; schimbare pe rînd: *era o alternare de trupuri frînte şi de trupuri drepte.* AG. [V. ***alterna***].

alternatív, ~i, alternativă, ~e a. care alternează; care vine pe rînd: *s-ar zice că problema e una din acelea cari nu admit decît două soluţii alternative.* BL.; (adv.) *colinda mare începu: un text cu forme arhaice, cîntat alternativ, cîte două versuri de-un rînd, cîte două de celalalt rînd.* AG.; **curent alternativ,** curent electric care îşi schimbă sensul în mod periodic. [Din fr. ***alternatif***].

alternatívă, alternative f. posibilitate de a alege între două soluţii, între două situaţii etc. care se exclud: *greaua alternativă: sau de a refuza retrocedarea ... sau de a consimţi.* MAIOR. [Din fr. ***alternative***].

alternatór, alternatoare n. generator electric de curent alternativ. [Din fr. ***alternateur***].

altéţă, alteţe f. (şi ca formulă de adresare) titlu dat principilor şi principeselor. [Din it. ***altezza,*** fr. ***altesse***].

áltfel adv. **1.** în alt chip, altminteri: *să-l vedeţi pe cal, veţi judeca altfel.* NEGR.; **altfel de,** de alt tip, soi; de altă natură: *epitetul frumosului se grefează în fiecare din aceste două posibilităţi pe altfel de categorii.* BL.; **de altfel** (scris şi: *dealtfel*), de altminteri, însă; cu toate acestea; în plus: *nici scrisorile mele nu depăşeau, de altfel, convenţionalul.* GHEŢIE; **2.** în caz contrar, dacă nu ...: *altfel ar fi fost vai şi-amar de pielea lui.* CR. [***Alt***[1] ***+ fel***].

althórn, althornuri n. instrument de suflat utilizat în fanfară. [Din germ. ***Althorn***].

alti- element de compunere cu sensul „altitudine". [Din fr. ***alti-;*** cf. lat. ***altus***].

altiér, ~i, altieră, ~e a. care manifestă un orgoliu excesiv; îngîmfat, semeţ, trufaş. [Din fr. ***altier***].

altigráf, altigrafe n. altimetru care înregistrează înălţimile atinse de un avion în zbor. [Din fr. ***altigraphe***].

altimétric, ~ci, altimetrică, ~ce a. care ţine de altimetrie, referitor la altimetrie. [Din fr. ***altimétrique***].

altimetríe f. ramură a topografiei care stabileşte altitudinea punctelor din teren în raport cu nivelul mării. [Din fr. ***altimétrie***].

altimétru, altimetre n. instrument cu care se măsoară altitudinea în raport cu un nivel de referinţă: *avea întotdeauna cu el o busolă de buzunar şi un barometru portativ, pe care îl folosea ca altimetru.* TUD. [Din fr. ***altimètre***].

altiplanáţie, altiplanaţii f. (geol.) proces de nivelare a reliefului din regiunile montane sub acţiunea alternării îngheţului şi dezgheţului. [Din fr. ***altiplanatian***].

altipórt, altiporturi n. suprafaţă de aterizare amenajată în regiunile montane pentru practicarea sporturilor de iarnă. [Din fr. ***altiport***].

altissímo adv. (muz.) cu note foarte înalte. [Cuv. it.].

altíst, ~şti, altistă, ~e m., f. persoană care are voce de alto. [Din germ. ***Altist,*** fr. ***altiste***].

altitelemétru, altitelemetre n. aparat pentru determinarea altitudinii punctelor inaccesibile. [Din fr. ***altitélémètre***].

altitudinál, ~i, altitudinală, ~e a. (care se află) la altitudine. [Din fr. ***altitudinal***].

altitudinár, ~i, altitudinară, ~e a. înalt, de altitudine; (fig.) *punctul altitudinar al culturii.* [Din fr. ***altitudinaire***].

altitúdine, altitudini f. **1.** înălţime a unui punct terestru în raport cu nivelul mării sau cu un alt nivel de referinţă: *coniferele cresc la altitudine înaltă;* (fig.) *ajunşi de jos la o mare altitudine intelectuală, simt dispreţul tăcut al claselor constituite.* CĂL.; **rău de altitudine,** stare de indispoziţie generală, care apare în cursul ascensiunilor, cauzată de scăderea concentraţiei de oxigen din aer; **2.** înălţime la care se află un avion ce zboară, o formaţie de nori etc.: *era un biplan, care zbura la mică altitudine.* GHEŢIE; **a lua altitudine,** a se înălţa; **3.** (rar) întindere mare în sus; zona superioară a unei astfel de întinderi; înălţime, înalt: *are percepţia artistică a altitudinii şi alege piscul cel mai înalt.* CĂL. [Din lat. ***altitudo, -inis,*** fr. ***altitude***].

altíţă, altiţe f. **1.** broderie lată, făcută cu arnici sau cu mătase; parte a mînecii de la umărul unei ii, ornamentată cu cusături: *altiţa de pe umăr e bogat cusută cu fluturi de aur.* OD.; **2.** (p. ext.) cămaşă: *pe pieptul tînăr el şi-a pus altiţă-n loc de-aramă.* COŞB.; (şi: (reg.) **latiţă**). [Cf. sb. ***latica***].

áltîncotro adv. (înv.; rar) altfel, în alt mod: *Bathori n-avea altîncotro face.* BĂLC. [***Alt***[1] ***+ încotro***].

altîngíu, altîngii m. (reg.) condurul-doamnei (*Tropaeolum majus*). [Din turc. ***altymdjyk*** „crizantemă"].

altmínterea adv. v. **altminteri.**

altmínteri adv. **1.** altfel; altcum, în alt chip: *de nu vrea fi întunecat cu acea vrăcolăcie de făcea rău pravoslavnicilor, aimentrea el era bun.* MOXA; *aşa gătită îi şedea şi mai bine decît altminteri.* ISP.; **de altminteri** (scris şi: *dealtminteri*), de altfel, însă; cu toate acestea; în plus: *această bucată e nu numai tendenţioasă, ci curat tezistă, cum dealtminteri vom vedea.* IBR.; **2.** de (unde) nu; dacă nu: *bine că ai venit la timp, altminteri pierdeam totul;* (şi: (înv.) **aimentrea, amintrele, altmintrele, altmintre,** (pop.) **alminterea, altminterea, altmintrelea**). [Lat. ***alteramente***].

altmíntre adv. v. **altminteri.**

altmíntrele adv. v. **altminteri.**

altmíntrelea adv. v. **altminteri.**

álto m. voce (de femeie sau de copil) cu timbru grav, avînd registru între sopran şi tenor. [Din it., fr. ***alto***].

altocúmulus n. formaţie de nori cu altitudinea sub 6000 m, avînd aspect de pături de culoare cenuşie. [Din fr. ***altocumulus***].

altói[1], altoaie n. **1.** ramură cu muguri folosită la altoit; plantă altoită: *se afia în livadă, punînd altoi într-o mlădiţă de măr.* SAD.; (adj.) *vie altoi; vin altoi;* **2.** (înv.) vaccin; (şi: **oltoi**). [Din magh. ***oltvány***].

altoí[2], altoiesc vb. (tr. şi intr.) **1.** a introduce un altoi în ţesutul unei plante, pentru a-i îmbunătăţi calităţile: *au meşteşuguri paşnice şi altoiesc un pom, şi răsădesc o viţă de vie.* SAD.; (fig.) *căuta să-i altoiască adînc gîndul însănătoşirii pe amăgirea cu şarpele străin.* VOIC.; (refl.) *e greu să te mai altoieşti pe locul din care ai fost scos ca o măsea stricată.* VINEA; **2.** (înv.) a vaccina (împotriva unei boli molipsitoare); **3.** (arg.) a bate, a plesni: *şeful tribului se apropie de Anton Lupan, rîzînd, şi-i altoi una cu pumnul în piept.* TUD.; (şi: (reg.) **hultui, oltoi**). [Din magh. ***oltani***].

altoiálă, altoieli f. (rar) altoire; altoit[1]. [***Altoi***[2] ***+ -eală***].

altoíre, altoiri f. acţiunea de a altoi[2]; operaţie prin care se introduce un altoi[1]. [V. ***altoi***[2]].

altoít[1] n. faptul de a altoi[2]. [V. ***altoi***[2]].

altoít[2], ~ţi, altoită, ~e a. care a fost supus altoirii: *meri altoiţi.* [V. ***altoi***[2]].

altoitór, altoitori m. **1.** persoană care altoieşte (pomii); **2.** (înv.) vaccinator. [***Altoi***[2] ***+ -itor***].

altoreliéf, altoreliefuri n. lucrare de sculptură cu relieful ieşit în afară în mod pronunţat, fără a se desprinde de fond. [Din it. ***alto relievo*** (după *relief*)].

altostrátus n. formaţiune de nori cu altitudinea medie de 6000 m, avînd forma unui strat uniform de culoare cenuşie sau albăstruie. [Din fr. ***altostratus***].

áltru a. dem. v. **alt.**

altruísm n. calitatea de a acţiona dezinteresat pentru binele celorlalţi oameni: *în acest altruism (faţă de clasele nefericite) se ascundea şi un egoism de clasă.* IBR. [Din fr. ***altruisme***].

altruíst, ~şti, altruistă, ~e a. **1.** (şi subst.) caracterizat prin altruism: *să provoace milă şi simpatie într-un suflet simţitor, delicat şi altruist.* IBR.; **2.** care denotă altruism; care caracterizează altruismul: *umorul său n-are notă simpatică, altruistă, bună.* IBR. [Din fr. ***altruiste***].

ăltul, ~ţii, alta, ~ele pron. neh. **1.** înlocuieşte un nume de fiinţă sau de lucru care nu este aceeaşi sau acelaşi cu fiinţa sau cu lucrul de faţă sau despre care se vorbeşte: *alţii au trudit, iar voi aţi intrat în truda acelora.* VARL.; *totdeauna supăra pe alţii, iară mai ales pe frate-meu.* CR.; **unuia şi altuia,** oricui: *cum se poate, zicea ea, să ajungă pe mîinile unora şi altora?* ISP.; **între** (sau **printre**) **altele,** printre celelalte lucruri: *ni se vorbeşte printre*

altele şi despre colindările şi peripeţiile acestuia în căutarea nemuririi vieţii terestre. BL.; **unii (şi) alţii,** mai toţi, diverşi: *mă rog ţine cumpăna judecăţii drept şi nu lăsa să-ţ spurce unii şi alţii auzurile, cu vorbele cele otrăvicioase.* ANTIM; **şi unul şi altul,** amîndoi, ambii: *o! cît de înfocaţi erau şi unul şi altul.* BOLLIAC; **unul cu altul,** la fel, deopotrivă, egal: *acolo găsi două femei, una cu alta de tinere.* ISP.; **unul altuia,** reciproc: *îşi jură credinţă unul altuia, primind binecuvîntare de la dînsul.* CR.; **într-un fel** (ori **chip**) **sau altul,** în orice fel, oricum: *pentru elucidarea chestiunii recurge, într-un fel sau altul, la principiul ultim al existenţei.* BL.; **unul mai ... decît altul,** fiecare la fel de ... (foarte ...); **nu de alta,** nu din alt motiv; **din una-n alta** sau **ba din una, ba din alta,** din vorbă-n vorbă; **alta (acum)!,** formulă care exprimă dezaprobarea; **unul una, unul alta,** fiecare cîte ceva; **unul ca altul,** la fel, deopotrivă; **unul după altul,** succesiv, pe rînd; **pînă una-alta,** deocamdată: *pînă una-alta, ia să mă duc să văd, ales-au năsipul din mac?* CR.; **nici una, nici alta, a)** cu orice preţ; **b)** fără a sta mult pe gînduri; **2.** celălalt; al doilea: *de-o fi una, de-o fi alta.* EM.; *ţi-ar veni destul de greu să deduci după versuri din care generaţie e unul, din care altul.* VIERU. [Lat. *alter*].

áltundeva adv. în altă parte: *altundeva, departe, au înflorit cireşii.* ST. [*Alt*[1] + *undeva*].

aluát, aluaturi n. **1.** pastă din făină amestecată cu apă, lapte etc. din care se prepară pîine, cozonac, prăjituri: *soagem noi pita din aluat şi de acii o şi coacem.* DOS.; *ţaca Frăsina întinde foi de aluat.* VLAH.; (fig.) *filosofia fără idei metafizice rămîne un aluat ce nu dospeşte.* BL.; **2.** plămădeală: *şapte zile veţi mînca azime şi den ziua de-ntîi veţi piarde aluatul den casele voastre.* BIBLIA; (fig.) *vă păziţi de aluatul fariseilor, care iaste făţăria.* N.TEST.; **3.** (fig.) material, materie: *îşi îngăduie sentimentul că e plămădit dintr-un alt aluat decît muritorii de rînd.* VINEA; **4.** (la pl.) produse alimentare obţinute din făină; prăjituri: *soseau purceii şi curcanul fript, aluaturile cu smîntînă.* VOIC. [Lat. ***allevatum*** (=***allevatus*** „ridicat, înălţat")].

alucináţie f. v. **halucinaţie.**

alucinaţiúne f. v. **halucinaţie.**

alumín n. varietate de caolin folosită în industria cauciucului ca material de umplutură. [Din fr. *alumine*].

aluminát, aluminaţi m. compus chimic rezultat din reacţia hidroxidului de aluminiu cu un metal. [*Aluminiu* + *-at*].

alumínă f. oxid de aluminiu. [Din fr. *alumine*].

aluminifér, ~i, aluminiferă, ~e a. care conţine aluminiu: *zăcămînt aluminifer.* [Din fr. *aluminifère*].

aluminít n. porţelan foarte refractar, pe bază de alumină, din care se fabrică farfurii şi creuzete. [Din fr. *aluminite*].

alumíniu n. metal alb, uşor, lucitor, ductil şi maleabil, cu largi utilizări în tehnică; **bronz de aluminiu,** aliaj din aluminiu şi aramă, de culoare aurie, folosit la executarea ceasornicelor. [Din fr., lat. *aluminium*].

aluminizá, aluminizez vb. (tr.) a acoperi suprafaţa unui metal cu un strat protector de aluminiu. [*Aluminiu* + *-iza*].

aluminizáre, aluminizări f. acţiunea de a aluminiza şi rezultatul ei. [V. *aluminiza*].

aluminizát, ~ţi, aluminizată, ~e a. acoperit cu un strat de aluminiu. [V. *aluminiza*].

aluminós, ~şi, aluminoásă, ~e a. **1.** care conţine compuşi de aluminiu: *substanţă aluminoasă;* **2.** care conţine aluminiu: *material aluminos.* [Din fr. *alumineux*].

aluminóză, aluminoze f. inflamaţie cronică a plămînilor cauzată de pătrunderea particulelor de aluminiu prin aerul inspirat. [Din fr. *aluminose*].

alúmn, alumni m. (reg.) discipol, elev: *dintre alumnii lui Bogdan-Duică a rămas unul singur.* GHEŢIE. [Din germ. *Alumnus,* lat. *aluminus*].

alún, aluni m. **1.** arbust din familia betulaceelor, cu fructe comestibile, de formă sferică sau ovoidală (*Coryllus avellana*): *mlădioasă ca o creangă de alun.* EM.; **2.** lemnul acestui arbust: *îşi luase furca de alun pîrlită la foc.* AG. [De la *alună*].

alunár, alunari m. **1.** vînzător de alune: *era ... spaima ... alunarilor.* CAR.; **2.** (reg.) pasăre de munte din subordinul galinaceelor, cu penele cafenii, stropite cu alb, care se hrăneşte cu alune, ghindă etc.; gaiţă de munte (*Nucifraga caryocatactes*): *fiecare vecin, veveriţă, corb, alunar, vulpe ori jder, era identificat.* SAD.; **3.** (zool.) pîrş (*Glys glys*). [*Alună* + *-ar*].

alunáş, alunaşi m. diminutiv al lui alun. [*Alun* + *-aş*].

alunát, ~ţi, alunată, ~e a. holbat, zgîit: *cu ochii alunaţi.* [*Alună* + *-at*].

alúnă, alune f. fructul comestibil al alunului, de forma unei nuci mici: *o cojiţă de alune trag locuste.* EM.; **alună de pămînt** (sau **americană**), arahidă (*Arachis hypogaea*); **alună turcească,** v. **turcesc.** [Lat. ***abellona*** (=***abellana*** (*nux*))].

aluneá, alunele f. **1.** aluniţă; **2.** (la pl.) plantă al cărei fruct are un gust asemănător cu al castanei şi din frunzele căreia se face salată; mîndălac (*Carum bulbocastanum*); **3.** (bot.; reg.) baraboi (*Chaerophylum bulbosum*); **4.** numele unui dans popular; melodia acestui dans; (şi: **alunică**). [*Alună* + *-ea, -ică*].

aluneásca f. artic. numele unui dans popular; melodia după care se execută. [*Alună* + *-ească*].

alunecá, alúnec vb. (intr.) **1.** a-şi pierde echilibrul (şi a cădea) pe o suprafaţă lunecoasă: *să aluneci pe poleiul de pe uliţele ninse.* EM.; (refl.; fig.) *îi spune codoşca cîte şi mai multe ş-o face pe femeie să se alunece cu mintea.* CR.; **2.** a se deplasa de la locul unde era aşezat, fixat: *şi singură-n răcoare, de baie se găteşte ... rochiţa de pe umeri alunecă, dispare.* AL.; (fig.) *e ... în primejdie ... de a aluneca pe panta demenţială.* CĂL.; **3.** (despre două corpuri) a se deplasa (unul faţă de celălalt fără rostogolire) rămînînd permanent în atingere: *o mînă îi alunecă pe plimbul scării.* DELAVR.; **4.** a se mişca lin, fără zgomot; a se strecura: *alunece luna prin vîrfuri lungi de brad.* EM.; *o ceaţă caldă cu frunze alunecă printre arbori.* VIERU; **a aluneca printre degete,** a scăpa de sub control; a fi greu de sesizat, de prins: *Nadina îi aluneca mereu printre degete ca argintul-viu.* REBR.; **5.** (fig.) a greşi, a se abate de la datorie: *nu alunecase şi, pînă atunci, era curat cum îl făcuse mă-sa.* CR. [Lat. ***lubricare***].

alunecáre, alunecări f. **1.** acţiunea de a aluneca; pierdere a echilibrului pe o suprafaţă lucioasă, umedă, înclinată etc.: *după multe orbecăieli cu alunecări şi căzături,... am ajuns noaptea la o casă de vînătoare.* VOIC.; **2.** deplasare pe o suprafaţă netedă, lucioasă; alunecătură: *alunecarea patinelor pe gheaţă;* (fig.) *imaginile textului original sînt atenuate şi lexicul e timid, frazele au o alunecare grea.* CĂL.; **3.** deplasare de la locul unde era fixat sau aşezat; **alunecare de teren,** deplasare (pe o suprafaţă extinsă) a straturilor superioare ale solului; **4.** (fig.) corupere, decădere: *provocînd ... o alunecare a noului ei soţ pe panta delapidărilor.* CĂL. [V. *aluneca*].

alunecătór, ~i, alunecătoáre a. care alunecă; (fig.) *de la acesta Asachi ia versurile alunecătoare, ... precum şi obiceiul de a cînta aspectele tehnice.* CĂL. // n. piesă mobilă care se deplasează prin alunecare. [*Aluneca* + *-ător*].

alunecătúră, alunecături f. alunecare. [*Aluneca* + *-ătură*].

alunecós, ~şi, alunecoásă, ~e a. **1.** pe care se alunecă uşor: *parchet alunecos;* **2.** care alunecă uşor; (fig.) *femeie! ochi alunecoşi.* CAR.; **3.** (fig.) nesigur, prefăcut: *om alunecos.* [*Aluneca* + *-os*].

alunecúş, alunecuşuri n. loc alunecos; gheaţă pe care se alunecă; gheţuş, polei; (fig.) *repezind pe-alunecuşul undelor de raze-o lume.* EM. [*Aluneca* + *-uş*].

alunél, alunei m. **1.** diminutiv al lui alun: *tata ţi-a face legănel de păltinel, cu fuştei de-alunel.* POP.; **2.** (artic.) numele unui dans popular românesc (din Oltenia); melodia acestui dans; **3.** aluniţă: *leliţo cu alunei, nu căta la doi, la trei.* AL. [*Alun* + *-el*].

alunét, aluneturi n. aluniş. [*Alun* + *-et*].

alungă, alúng vb. **1.** (tr.) a sili să părăsească un loc, să plece în altă parte; a goni, a îndepărta (de la sine): *alungaţi turma acestor netrebnici cari nu muncesc nimic.* EM.; (fig.) *alungă mîhnirea ta.* CR.; **2.** (tr.) a alerga după cineva, a fugări, a se lua după ...: *în pădure copilul alunga mierlele.* CĂL.; (refl.) *un lup ce se alungă după prada-i spăimîntată.* AL.; **3.** (refl. recipr.) a se fugări unul pe altul: *să văd codrul plin de-areţi şi cîrlanii cum s-alungă.* COŞB. [Lat. ***allongare*** (<***longus***)].

alungáre, alungări f. **1.** acţiunea de a alunga; izgonire, îndepărtare de la sine; **2.** (spec.) scoatere din ţară, expulzare: *în acel act se spune anume că alungarea evreilor poloni nu se face din vreo altă cauză, ci numai din cea economică.* EM. [V. *alunga*].

alungát, ~ţi, alungată, ~e a. care a fost îndepărtat; izgonit; expulzat: *a fost ameninţat cu moartea de o slugă rea, alungată.* CĂL. [V. *alunga*].

alungătór, ~i, alungătoáre a. care alungă: *curcubeul alungător de nori.* AL. [*Alunga* + *-tor*].

alungí, alungesc vb. (tr. şi refl.) a (se) face mai lung; a (se) prelungi: *maxilarul uman are formă de potcoavă, în timp ce la antropoide el se alungeşte.* BL.; (fig.) *mai mult ca perfectul alungeşte raza vederii noastre în trecut.* VIANU. [*A*[3] + ***lungi;*** cf. fr. ***allonger***].

alungíre, alungiri f. prelungire: *în alungirea figurilor, într-o uşoară tendinţă spre bidimensional, putem bănui ceva din stilul bizantin.* BL. [V. *alungi*].

alungít, ~ţi, alungită, ~e a. care are formă lunguiaţă, prelung: *avea conturul feţei oval, ochii uşor alungiţi.* GHEŢIE. [V. *alungi;* cf. fr. ***allongé***].

alunícă f. v. **alunea.**

aluníş, aluníşuri n. pădurice de aluni; alunet: *toate păsările ies, din huceag de aluniş spre voiosul luminiş.* EM. [*Alun* + *-iş*].

alunít n. sulfat natural hidratat de aluminiu şi de potasiu; piatră-acră. [Din fr. *alunite*].

aluníţă, aluníţe f. **1.** diminutiv al lui alună: *foaie verde aluniţă.* POP.; **2.** mică excrescenţă de culoare închisă pe pielea omului: *braţul se umflă sub dragi aluniţe.* BOL. [*Alună* + *-iţă*].

aluníu, ~ii, alunie, ~ii a. (rar) de culoarea alunei; crem. [*Alună* + *-iu*].

aluníză, alunízez vb. (intr.) a aseleniza. [Cf. fr. *alunir*].

alunízáre, alunízări f. acţiunea de a aluniza şi rezultatul ei. [V. *aluniza*].

alúră f. mod de a fi, de a se mişca, de a merge; (p. ext.) înfăţişare: *în prezenţa Carlei, chipul Matildei întinerea, alura însăşi îi devenea mai vie.* GHEŢIE; **a avea alură de ...,** a părea, a semăna cu ...: *îmbrăcat astfel, are alură de licean.* [Din fr. ***allure***].

alurghídă, alurghide f. (înv.) manta de purpură: *poartă alurghidă şi cunună şi alalte ce sînt seamne împărăteşti.* DOS. [Din gr. mod. ***alourghída***].

aluviál, ~i, aluvială, ~e a. format din aluviuni; aluvionar: *teren aluvial.* [Din fr. ***alluvial***].

alúvie f. v. **aluviune.**

aluvionár, ~i, aluvionară, ~e a. aluvial: *teren aluvionar.* [Din fr. ***alluvionnaire***].

aluvionáre, aluvionări f. **1.** depunere de aluviuni; **2.** concentrare a minereurilor şi a cărbunilor efectuată în jgheaburi cu ajutorul unui curent de apă. [Din fr. ***alluvionnement***].

alúviu n. perioadă geologică din cuaternarul superior, începînd de la retragerea gheţarilor şi pînă în zilele noastre. [Din fr., lat. ***alluvium***].

aluviúne, aluviuni f. material adus de apele curgătoare şi depus pe fundul albiei, pe mal sau la vărsare; (p. ext.) *el trăia lîngă mare şi va fi fost desigur impresionat de puternicia, de aluviile şi produsele ei.* BL.; (şi: (rar) **aluvie**). [Din fr. ***alluvion,*** lat. ***alluvio, -onis***].

alúzie, aluzii f. cuvînt sau frază prin care se face referire indirect la ceva sau la cineva: *la Platon se găsesc unele aluzii clare la concepţii evident heliocentrice.* BL.; **a face aluzie la cineva** (sau **la ceva**), a vorbi pe ocolite despre cineva (sau despre ceva); a viza pe cineva (sau ceva): *ştim foarte bine la ce vrea să facă aluzie.* EM.; (şi: (înv.) **aluziune**). [Din fr. ***allusion,*** lat. ***allusio, -onis***].

aluziúne f. v. **aluzie.**

aluzív, ~i, aluzivă, ~e a. **1.** care face aluzii: *este un om abuziv;* **2.** care conţine o aluzie: *gîndirea se înfiripă mai curînd în idei aluzive.* BL.; *limbaj aluziv;* (adv.) *nu le putem indica decît aluziv.* BL.; **3.** care ţine de aluzii, referitor la aluzii: *cititorii ei de-atunci au înregistrat caracterul ei metaforic şi aluziv.* VIANU. [Din fr. ***allusif***].

alvanít m., f. v. **arvanit.**

alveográf, alveografe n. aparat pentru determinarea gradului în care făina poate realiza împreună cu apa un aluat bun. [Din fr. ***alvéographe***].

alveolár, ~i, alveolară, ~e a. **1.** care ţine de alveole, referitor la alveole; **consoană alveolară** (şi subst. f.), consoană care se articulează cu vîrful limbii la nivelul alveolelor superioare; **2.** care are alveole: *structura alveolară a fagurelui;* **3.** care se compune, care se caracterizează prin zone restrînse, delimitate: *chinezului îi aparţine spaţiul alveolar succesiv.* BL. [Din fr. ***alvéolaire***].

alveolát, ~ţi, aiveolată, ~e a. cu alveole; în formă de alveole. [Din fr. ***alvéolé***].

alveólă, alveole f. **1.** (**alveolă dentară**) fiecare dintre cavităţile maxilarelor în care sînt fixaţi dinţii; **alveolă pulmonară,** fiecare dintre cavităţile sferice, de la extremitatea bronhiolelor; **2.** fiecare dintre celulele fagurelui; **3.** intrînd, scobitură; **4.** (p. ext.) zonă restrînsă în care există sau se produce ceva: *spaţiul se clădeşte pe rînd din alveole în jurul deplasării omului.* BL. [Din fr. ***alvéole***].

alveolectomíe, alveolectomii f. (med.) incizie la nivelul alveolei dentare. [Din fr. ***avéolectomie***].

alveolíţă, alveolite f. (med.) inflamare a alveolei dentare. [Din fr. ***alvéolite***].

alveolíză, alveolize f. (med.) distrugere a alveolelor dentare prin procese infecţioase sau degenerative. [Din fr. ***alvéolyse***].

alveolopalatál, ~i, alveolopalatală, ~e a. (lingv.; şi subst. f.) care se articulează la limita alveolelor şi a palatului dur: *sunet alveolopalatal.* [Din fr. ***alveolo-palatal***].

alveolotomíe, alveolotomii f. intervenţie chirurgicală constînd în deschiderea alveolelor dentare. [Din fr. ***avéolotomie***].

álvie[1] f. v. **albie.**

alvíe[2]**, alvii** f. (rar) loc de trecere sau de manifestare; făgaş, cale: *continuitatea se datoreşte unei integrări fireşti a gînditorilor în curente de cugetare cu alvii secular crescute încetul cu încetul.* BL. [Din lat. ***alvea***].

alviţár m. v. **halviţar.**

alvíţă f. v. **halviţă.**

amă interj. (înv.) exclamaţie care exprimă mirare şi îndoială: *ce mai treabă! zău, aşa!: ama, ai vorbit de te-ai pripit.* AL. [Din gr. mod. ***amá***].

amábil, ~i, amabilă, ~e a. **1.** prietenos, binevoitor, politicos: *e o persoană foarte distinsă şi amabilă.* GHEŢIE; *e amabil cu toţi;* **2.** care exprimă, care denotă bunăvoinţă, politeţe, amabilitate: *a rostit cîteva cuvinte amabile drept mulţumire.* GHEŢIE; (adv.) *întors de pe front, concediază amabil pe un adorator al soţiei sale.* CĂL.; **3.** atrăgător, plăcut: *stilul elegant al unuia din cei mai amabili poeţi ai noştri.* OD. [Din lat. ***amabilis,*** fr. ***aimable***].

amábile adv. (muz.) în mod graţios, plăcut. [Cuv. it.].

amabilitáte, amabilităţi f. **1.** însuşirea de a fi amabil; bunăvoinţă; politeţe: *amabilitatea cu care m-aţi oprit în drum ca să mă aduceţi aici în gazdă.* AL.; **2.** atitudine, faptă, vorbă amabilă: *a fost copleşit de amabilităţile gazdei.* [Din fr. ***amabilité,*** lat. ***amabilitas, -atis***].

amalgám, amalgame n. **1.** aliaj al mercurului cu alte metale: *amalgam dentar;* **2.** (fig.) amestec de elemente disparate. [Din fr. ***amalgame,*** lat. ***amalgama***].

amalgamă, amalgamez vb. (tr.) **1.** a alia mercurul cu alte metale; **2.** a amesteca, a pune laolaltă (elemente eterogene): *aceste sentimente sînt amalgamate în poezia lui Eminescu.* IBR. [Din fr. ***amalgamer***].

amalgamáre, amalgamări f. acţiunea de a amalgama: *prin amalgamarea mai multor teorii antice s-a obţinut sinteza.* BL. [V. ***amalgama***].

amalgamát, ~ţi, amalgamată, ~e a. aliat, amestecat, eterogen: *produsul amalgamat este foarte stabil.* [V. ***amalgama***].

amalgamatór, amalgamatoare n. (**amalgamator centrifug**) aparat pentru separarea minereurilor aurifere (prin folosirea forţei centrifuge). [Din fr. ***amalgamateur***].

amalgamizá, amalgamizez vb. (tr.) a amesteca unind, a pune laolaltă; a amalgama: *metaforele revelatorii amalgamizează sau conjugă două fapte.* BL.; (refl.) *elementul german, după toate predispoziţiile lui, nu e tocmai înclinat de-a se amalgamiza cu populaţiunile din orientul Europei.* EM. [***Amalgam*** + ***-iza;*** cf, germ. ***amalgamieren***].

amalgamizáre, amalgamizări f. faptul de a amalgamiza; amalgamare: *amalgamizarea celor două conţinuturi eterogene ... se face de-a dreptul.* BL. [V. ***amalgamiza***].

amán interj. **1.** (înv.) îndurare! iertare!: *aman! ei cu toţii răcnea.* POP.; **2.** (pop.; exclamaţie sentimentală) oh!, ah!: *ah! aman! aman!;* **3.** (iron.) cuvînt folosit pentru a cere iertare: *ia acuş te scarpin ... de-i zice „aman, puiule!".* CR. // n. ananghie, strîmtoare: *cellalt... mijloc de luptă..., folosit numai la cumplit aman, era pistolul.* VOIC.; **a fi** (sau **a ajunge**) **la aman,** a fi la strîmtoare, în încurcătură: *filozof de-aş fi, simţirea-mi ar fi vecinic la aman.* EM. [Din turc. ***aman***].

amándea interj. (reg.) fuga! iute!: *cum le-om zări, amandea pe ele!* AL. [Din turc. ***amade*** „gata"].

amandínă, amandine f. **1.** cremă de migdale; **2.** prăjitură din această cremă (sau cu o compoziţie asemănătoare). [Din fr. ***amandine***].

amanét, amanete şi (rar) **amaneturi** n. **1.** obiect depus ca garanţie: *avea dulapurile pline cu amanete nerăscumpărate.* GHEŢIE; **a pune amanet,** a amaneta: *s-a apucat ş-a pus amanet biserica Uspenia la un cămătar venetic.* SAD.; *şi-a pus casa amanet;* **2.** persoană lăsată drept garanţie; ostatic: *fusese silit să-şi dea copiii amanet unul altuia.* BĂLC. [Din turc. ***emenet,*** gr. mod. ***amanáti***].

amanetă, amanetez vb. (tr.) **1.** a da amanet, gaj ceva; a garanta cu ceva: *ce-o să mai amanetăm.* DELAVR.; **2.** a da ostatec. [De la ***amanet***].

amanetáre, amanetări f. acţiunea de a amaneta: *aluzie răutăcioasă la hoţul tezaurului şi la zvonul amanetării cloştii la Paris.* CĂL. [V. ***amaneta***].

amánt, ~ţi, amantă, ~e m., f. persoană care întreţine relaţii de dragoste cu cineva (în afara căsătoriei): *de-amanţi grădina era plină.* BAC.; *vine amanta lui Mărin, cu papucii plescăind.* POP. [Din fr. ***amant,*** lat. ***amans, -ntis***].

amár, ~i, amară, ~e a. **1.** care are gustul pelinului, al fierii: *un pomuleţ cu cireşe amare, un agud la gard.* VIERU; *nu dau leacuri amare.* POP.; **sare amară,** substanţă compusă din sulf, oxigen şi magneziu, folosit ca purgativ: *în afară de sare amară, depurative şi întăritoare ale inimii nu-i vor da nimic.* GHEŢIE; **a avea gura amară,** a simţi gust neplăcut de fiere; **2.** (fig.) chinuitor, neîndurător; necăjit, trist: *e un ger amar, cumplit.* AL.; *un plîns amar mă-neacă.* EM.; **a face cuiva zile amare,** a face cuiva necazuri mari, suferinţe; **3.** (şi adv.) foarte mult, din tot sufletul: *plîng amar, amar oftez.* AL.; **4.** (şi adv.) strașnic, amarnic: *critica lor este amară, distructivă, fără nici o intenţie de a pune ceva în loc.* IBR.; *am să te pedepsesc amar pentru nesocotinţa ta.* ISP.; **5.** plin de suferinţă; chinuit: *căuta s-o înduioşeze cu copilăria lui amară.* CĂL.; *viaţă amară;* **pîine amară,** existenţă grea, plină de eforturi şi de necazuri; **6.** care exprimă durere, tristeţe, amărăciune: *coardele încăluşate porniseră să îngîne amara destăinuire, sub vraja adîncă a melodiei.* M.CAR.; *şi cîntecul plînge-n cîmpie, suspină şi cîntă în versuri amare.* MAT.; **7.** neplăcut, înţepător: *parfumul ... umplu instantaneu încăperea cu mirosul lui greu, amar.* GHEŢIE. // n. (pl. **amaruri**) **1.** durere, necaz; tristeţe, jale: *în cias ce vei mînca, cu amar veţi muri.* MOXA; *s-o acopere-n viaţă de a zilelor amaruri.* AL.; **a-şi înghiţi amarul,** a suferi în tăcere; **a bea tot amarul,** a simţi toată amărăciunea unei întîmplări sau unei vieţi nefericite; **a-şi vărsa amarul,** a-şi spune durerea, suferinţa; **2.** cantitate mare: *după atîta amar de trudă şi primejdii.* CR.; *de mult amar de vreme după el sufletu-mi geme.* AL. // interj. vai!: *amar vooă bogaţilor.* VARL.; *cît de mult, amar de noi, ne lipseşti la amîndoi!* AL.; (**a fi**) **vai şi amar de capul** (sau **de pielea, de viaţa etc.**) **cuiva,** v. **vai.** [Lat. ***amarus***].

amará, amarez vb. (tr.) **1.** a fixa ceva pe o ambarcaţie pentru a nu se deplasa în timpul balansului; **2.** a lega cu un cablu (o navă): *pupa fu amarată la chei şi se aruncă schela.* TUD. [Din fr. ***amarrer***].

amaráj, amaraje n. (mar.) **1.** legare a unei nave de alta printr-un cablu; **2.** fixare pe o ambarcaţiune pentru a nu se deplasa în timpul mersului. [Din fr. ***amarage***].

amaránt, amaranţi m. **1.** plantă erbacee cu inflorescenţă în formă de spic, cu flori mici, de culoare purpurie catifelată (*Amarantus*): *la cei vechi, amarantul, din cauza persistenţei florilor sale, era simbolul nemuririi şi se consacra morţilor;* **2.** colorant roşu-albăstrui. [Din fr. ***amarante,*** lat. ***amarantus***].

amarantacée, amarantacee f. (la pl.) familie de plante erbacee cu frunze întregi, alterne sau opuse şi cu flori grupate în inflorescenţe; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***amarantacées***].

amarăre, amarări f. acţiunea de a amara. [V. ***amara***].

amarát, ~ţi, amarată, ~e a. care este fixat cu un cablu (pentru a nu se deplasa în timpul balansului): *se asigură el însuşi că toate obiectele pe bord erau bine amarate.* TUD. [V. ***amara***].

amără, amare f. funie cu care se leagă o navă la ţărm sau de altă navă. [Din fr. ***amarre***].

amariiidacée, amarilidacee f. (la pl.) familie de plante erbacee cu flori colorate, de obicei cu bulb (de ex. ghiocelul); (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *amaryllidacées*].

amarílis m. plantă erbacee din familia amarilidaceelor, cu bulb şi cu florile mari, roşii, portocalii sau roz (*Amaryllis*). [Din fr. *amaryllis*].

amariná, amarinez vb. (mar.; tr.) a obişnui echipajul unei nave cu marea şi cu viaţa la bord. [Din fr. *amariner*].

amárnic, ~ci, amarnică, ~ce a. **1.** de neîndurat, cumplit, crunt: *ceasul amarnic al căinţei.* OD.; (adv.) *amarnic m-a lovit în avere.* CR.; *nu veţi plînge-atunci amarnic, că vi-i limba prea săracă.* MAT.; **2.** strașnic, grozav: *da amarnic mai eşti la viaţă!* CR. // adv. foarte tare: *vara te înăduşi de căldură, şi ţînţarii te chinuiesc amarnic.* CR. [*Amar* + *-nic*].

amartiză, amartizez vb. (intr.) a coborî pe suprafaţa planetei Marte. [De la *Marte* n. pr. (după *aluniza, aseleniza*)].

amastíe, amastii f. (med.) absenţă congenitală a ţesutului mamar. [Din fr. *amastie*, engl. *amastia*].

amatofítă, amatofite f. plantă care creşte pe terenuri nisipoase. [Din lat. *amathophytae*].

amát, ~ţi, amată, ~e a. (înv.; rar) iubit: *al vieţii amat vis.* ALEX. [Din fr. *aimé,* lat. *amatus*].

amatór, ~i, amatoáre m., f. şi a. **1.** (persoană) căreia îi place (şi doreşte) ceva: *ştiam că doctorul e amator de curse. GHEŢIE; el este foarte amator de distracţii;* **2.** (persoană) care îndrăgeşte artele, fără însă a fi profesionist; diletant: *pentru un amator lucrarea d-tale este minunată.* CAR. [Din fr. *amateur,* lat. *amator*].

amatorísm n. practicare ca amator (nu ca profesionist) a unui sport, a unei arte etc. [Din fr. *amateurisme*].

amatorístic, ~ci, amatoristică, ~ce a. (depr.) care este realizat în mod neprofesionist (şi nu corespunde unor exigenţe). [*Amator* + *-istic*].

amaurótic, ~ci, amauroticá, ~ce a. şi m., f. (om) bolnav de amauroză. [Din fr. *amaurotique*].

amauróză, amauroze f. (med.) pierdere a vederii datorită atrofierii nervului optic. [Din fr. *amaurose*].

amaxomaníe f. pasiune pentru vehicule. [Din engl. *amaxomanie*].

amazoánă, amazoane f. **1.** (mit.) femeie războinică (aparţinînd unui trib legendar): *e junâ şi frumoasă sub ostăşeşti vestminte! frumoasele-amazoane ea mîntru ne aminte.* BOL.; **2.** femeie care practică sportul călăriei (îmbrăcată într-un costum special); femeie care poartă costum de călărie: *îi şade bine în costum de amazoană.* [Din fr. *amazone*].

amazonián, ~eni, amazoniană, ~ene a. care ţine de regiunea fluviului Amazon, referitor la această zonă. [Din fr. *amazonien*].

amazonít n. (geol.) varietate de feldspat, folosită ca piatră semipreţioasă. [Din fr. *amazonite*].

amăgeálă, amăgeli şi (reg.) **amăgele** f. **1.** preocupare măruntă, amăgire (trecătoare); amăgire, (înv.) amăgitură: *vremea trecea cu amăgele.* CR.; **2.** (mai ales la pl.) minciună, viclenie: *cu amăgele se prindeau flăcăii la oaste.* CR.; **3.** (rar) mijloc de a amăgi; momeală, nadă. [*Amăgi* + *-eală*].

amăgéu, amăgei m. (înv.) om fals, impostor, şarlatan: *să rădică la dregătorii cele de întîi, intriganţii ş-amegeii.* B.-DEL. // **a.** fals, neadevărat: *n-au luat trup amăgeu, ce trup adevărat.* VARL.; (şi: **amegeu**). [De la *amăgi*].

amăgí, amăgesc vb. **1.** (ieşit din uz; tr.) a vrăji; a ademeni, a ispiti: *le amăgi minţile printr-un farmec.* OD.; **2.** (tr.) a induce în eroare cu dibăcie, cu măiestrie: *încercă din răsputeri a amăgi prin tertipuri opinia publică.* EM.; *nevasta ... se preface că boleşte ... şi bărbatu-şi amăgeşte.* POP.; (fig.) *multe cîntam eu delle noastre, amegind vremea în ceasurile mele mîhnicioase.* B.-DEL.; **3.** (refl.) a cădea în eroare; a se înşela, a greşi: *este cu totul de prisos ca să te încerci a-i dovedi cum că se amăgeşte.* OD.; **4.** (refl.) a-şi face iluzii (zadarnice); a se iluziona: *ascultam posturile de radio străine şi ne amăgeam că n-am fost uitaţi.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a trăda în dragoste; a înşela: *mai fusese amăgită de un ofiţer.* CĂL.; (şi: (înv.) **amegi**). [Lat. **ammagire*].

amăgíe, amăgii f. (înv.) înşelăciune, amăgire: *picătura, de va pica de pururea pre piatră, încă o pătrunde, aşa şi amăgiia pre oameni.* MOXA. [*Amăgi* + *-ie*].

amăgíre, amăgiri f. **1.** faptul de a (se) amăgi; înşelăciune, seducţie: *fuge de-a lumii amăgire.* AL.; **2.** iluzie: *răsculaţii au fost nevoiţi să se trezească din această amăgire.* BL. [V. *amăgi*].

amăgít, ~ţi, amăgită, ~e a. înşelat: *eşti foarte amăgit.* [V. *amăgi*].

amăgitór, ~i, amăgitoáre a. care amăgeşte; iluzoriu: *că lumea-i amăgitoare ca o floare trecătoare.* POP.; *visul cel amăgitor.* // m., f. persoană care amăgeşte, înşelător dibaci: *acela este un amăgitor şi trebuie pus la închisoare.* ISP. [*Amăgi* + *-tor*].

amăgitorésc, ~şti, amăgitoeáscă, ~eşti a. (înv.) înşelător, mincinos: *multe ca acestea amăgitoreşti şi tragodiceşti descîntece Moimiţa descîntînd.* CANT. [*Amăgitor* + *-esc*].

amăgitúră, amăgituri f. (înv.) amăgeală, înşelăciune, amăgire: *toate-aceste să făcură prin dimonească amegitură.* B.-DEL.; (şi: **amegitură**). [*Amăgi* + *-tură*].

amănúnt, amănunte şi (pop.) **amănunturi** n. lucru, aspect neesenţial, secundar; detaliu: *analizarea ... amănuntelor poetice.* MAIOR.; **cu amănuntul,** cu bucata, în părţi, în cantităţi mici: *vînzare cu amănuntul;* **cu (de-)amănuntul** sau în **amănunt,** (înv.) **pre amănunt(ul),** pînă în cele mai mici detalii: *cu amănuntul toate, cum s-au întîmplat, i le-a spus.* PANN; *spune în amănunt cum a fost.* SAD.; **a intra în amănunte,** a detalia, a reda pe larg (cu multe detalii): *nu intru în amănunte pentru că tot n-aţi pricepe.* GHEŢIE. // a. (înv.) amănunţit: *cercetarea amănuntă.* OD.; (şi: (reg.) **amărunt**). [*A*[3] + *mănunt* (=*mărunt*)].

amănunţí, amănunţesc vb. (tr.) **1.** a fărîmiţa, a mărunţi; a sfărîma (pămîntul pregătindu-l pentru semănat); **2.** a da amănunte, a detalia: *îi amănunţi cu multă exacticitate afacerea rochiei de bal.* SAD.; *amănunţeşte-mi ce s-a întîmplat;* (absol.) *se mai adaugă şi cel scăpat din şteampurile care mărunţesc acolo, amănunţi omul.* VOIC.; (şi: **amărunţi**). [De la *amănunt*].

amănunţíme, amănunţimi f. amănunt, detaliu: *în mintea ei se deşteaptă, în toate amănunţimile, viaţa.* VLAH. [*Amănunt* + *-ime*].

amănunţíre, amănunţiri f. acţiunea de a amănunţi. [V. *amănunţi*].

amănunţít[1], ~ţi, amănunţită, ~e a. care cuprinde multe amănunte; detaliat: *nu avem studii prea amănunţite asupra situaţiei meseriaşilor şi negustorilor români.* BL. // adv. cu de-amănuntul: *a povestit amănunţit toată întîmplarea.* [V. *amănunţi*].

amănunţít[2] n. (rar) amănunţire, fărîmiţare. [V. *amănunţi*].

amărăciúne, amărăciuni f. **1.** amăreală: *are amărăciunea cojilor de nuci.* CĂL.; *amărăciunea chininei;* **2.** durere, tristeţe; supărare: *din cupa desfătării amărăciunea naşte.* ALEX.; **3.** întîmplare, împrejurare dureroasă, chinuitoare: *aici, după aspre amărăciuni, a înmugurit pentru noi primăvara altei vieţi.* SAD. [*Amar* + *-ăciune*].

amărăiúţă, amărăluţe f. plantă erbacee mică, cu frunzele ascuţite şi cu flori mici, galbene-aurii, care conţin un suc amar cu proprietăţi tonice (*Cicendia foliformis*). [*Amăreală* + *-uţă*].

amărăşteán, ~eni, amărăşteană, ~ene m., f. (fam.) persoană amărîtă (din cauza sărăciei). [De la *amărît*].

amărătăciúne, amărătăciuni f. plantă erbacee cu tulpina înaltă şi cu flori galbene (*Senecio sarracenicus*). [*Amărît* + *-ăciune*].

amăreálă, amăreli f. **1.** gust amar: *culese ... cîteva fructe vechi ... şi-şi răcori gura cu amărala lor plăcută.* SAD.; *amăreala pelinului;* **amăreala merelor şi perelor,** boală a merelor şi perelor manifestată prin apariţia pe acestea a unor pete în dreptul cărora pulpa fructului capătă gust amar; **2.** mică plantă erbacee cu flori albastre, roşii sau albe, întrebuinţată în medicina populară; şopîrliţă, şerpariţă (*Polygala vulgaris*). [*Amărî* + *-eală*].

amăríe f. (rar) amărăciune, durere, tristeţe: *şi tot plîng cu amărie după scumpa mea moşie.* AL. [*Amar* + *-ie*].

amăríu, ~ii, amărie, ~ii a. **1.** amărui; **2.** (fig.) chinuitor: *jale amărie.* AL.; (şi: **amărîu**). [*Amar* + *-iu*].

amărí, amărăsc vb. (intr., tr. şi refl.) **1.** a căpăta sau a face să capete gust amar: *ce-a fost dulce-a amărît.* POP.; *smîntîna s-a amărît;* **2.** (fig.) a (se) supăra, a (se) întrista: *de multă întristăciune mi să amăraşte inima.* ANTIM; *fără a se prigoni şi fără a-şi amări viaţa ei în de ei.* EM. [Lat. *amarire*].

amărîre, amărîri f. faptul de a (se) amări; amărăciune, mîhnire: *amărîrea care sufletu-i apasă.* EM. [V. *amărî*].

amărît, ~ţi, amărîtă, ~e a. **1.** supărat foarte tare; întristat; **2.** (adesea subst.) nenorocit, chinuit: *amărîtul de mine.* CR.; **3.** care exprimă tristeţe; care este pricinuit de tristeţe; trist: *am lăsat-o pe dadacă să lăcrămeze şi am tăcut, cufundat în gînduri amărîte.* SAD.; **4.** (şi subst.) prăpădit, mişel: *amărîtule!;* (fig.) *a făcut un foc amărît din cîteva vreascuri.* GHEŢIE; **5.** ponosit, uzat: *nişte haine amărîte.* [V. *amărî*].

amărîu a. v. **amăriu.**

amărúi, amăruie, ~ui a. care are gust uşor amar: *sorbim tacticos din băutura totodată dulceagă şi amăruie.* GHEŢIE; *vin amărui.* [*Amar* + *-ui*].

amărúnt n. v. **amănunt.**

amărunţél n. artic. (reg.) **de-amărunţelul,** cu de-amănuntul: *cercetaţi lucrurile de-amărunţelul. C.* [*Amărunt* + *-el*].

amărunţí vb. v. **amănunţi.**

amărúţă, amăruţe *f.* plantă mică cu florile galbene-aurii, care are un suc amar; iarba-găii (*Picris hieracioides*). [*Amar* + *-uţă*].

amăsurát adv. după măsură; conform cu...: *e compus amăsurat cu cererile pedagogiei moderne.* EM.; *i-a adus, amăsurat făgăduinţei, pe fiul său.* POP. [*A*[3] + *măsurat;* cf. germ. *gemäss*].

ambalá, ambalez vb. **1.** (tr.) a împacheta (o marfă): *un tapiţer ambala pianul.* VLAH.; (refl. pas.) *era o cutie sau mai bine-zis o lădiţă din acelea în care se ambalează fructele exotice.* GHEŢIE; **2.** (refl. şi tr.) (despre motoare) a depăşi sau a face să depăşească viteza de rotaţie nominală; **3.** (fig.; refl.) a se antrena cu energie, cu entuziasm (într-o acţiune): *speriaţi de detunătură ..., caii se ambalară într-un galop nebun.* GHEŢIE. [Din fr. *emballer*].

ambalăj, ambalaje n. **1.** împachetare (de mărfuri); faptul de a ambala: *sub braţul stîng ţinea un obiect lunguieţ, învelit într-o hîrtie de ambalaj cafenie.* GHEŢIE; **2.** material cu care se împachetează: *ambalaj pentru mobilă.* [Din fr. *emballage*].

ambaláre, ambalări f. **1.** acţiunea de a (se) ambala; împachetare: *ambalarea fructelor;* **2.** creş-

tere a turației unei mașini rotitoare peste turația normală. [V. ***ambala***].

ambalát[1] n. faptul de a ambala; ambalare: *ambalatul cărților a durat mult timp.* [V. ***ambala***].

ambalát[2], **~ți, ambalată, ~e** a. **1.** care a fost făcut pachet, acoperit cu un material protector (din hîrtie) și legat pentru a fi manipulat sau transportat: *mobilă ambalată;* **2.** care a depășit viteza de rotație nominală: *motor ambalat;* **3.** (fig.) care este pasionat, antrenat (pentru ceva). [V. ***ambala***].

ambár n. v. **hambar.**

ambarasá, ambarasez vb. (rar) a încurca; a pune în încurcătură (pe cineva). [Din fr. *embarrasser*].

ambarasánt, ~ți, ambarasantă, ~e a. care pune în încurcătură: *ai avut încă și o scenă foarte ambarasantă la Avereasca.* EM. [Din fr. *embarrassant*].

ambarasát, ~ți, ambarasată, ~e a. (rar) **1.** încurcat, nedumerit; **2.** care exprimă încurcătură: *te făcuseși roșie ca racul și aveai aerul ambarasat, însă foarte vesel și fericit.* EM. [Din fr. *embarassé*].

ambarcá vb. v. **îmbarca.**

ambarcadér, ambarcadere n. loc unde se îmbarcă mărfuri sau călători pe o navă; (și: (înv.) **îmbarcader**). [Din fr. *embarcadère*].

ambarcáție, ambarcații f. mijloc de navigație de dimensiuni mici; (și: **ambarcațiune**). [Din fr. *embarcation*].

ambarcațiúne f. v. **ambarcație.**

ambardée, ambardee f. abatere bruscă și necontrolată a unei nave de la drumul urmat, datorită curenților marini sau vîntului. [Din fr. *embardée*].

ambasádă, ambasade f. **1.** reprezentanță diplomatică condusă de un ambasador: *avea raporturi cu ambasada otomană din Paris.* CĂL.; **secretar de ambasadă,** v. **secretar;** **2.** clădirea în care funcționează o asemenea reprezentanță; **3.** misiunea sau funcția unui ambasador: *îl întrebuință în mai multe ambasade.* BĂLC. [Din fr. *ambassade*].

ambasadór, ambasadori m. **1.** agent diplomatic (al unui stat în alt stat) cu rangul cel mai înalt: *a fost mai apoi ambasador în Englitera.* NEGR.; **2.** (fig.) persoană care intervine în favoarea cuiva pe lîngă cineva. [Din fr. *ambassadeur*].

ambasadúră, ambasaduri f. (neobișnuit) ambasadă: *Don Caldero, ataşat la ambasadura spaniolă.* EM. [De la ***ambasador***].

ambetá, ambetez vb. (rar; tr.; refl.) a (se) plictisi. [Din fr. *embêter*].

ambetánt, ~ți, ambetantă, ~e a. plictisitor: *nu socotești tovărășia mea din cale afară de ambetantă.* GHEȚIE. [Din fr. *embêtant*].

ambiánt, ~ți, ambiantă, ~e a. care înconjoară, care se găsește în jur: *se asigură conservarea ființelor în condițiile ambiante.* BL.; *mediu ambiant.* [Din fr. *ambiant*].

ambiánță, ambiánțe f. mediu în care se află cineva sau ceva: *în această ambianță detestabilă drama pierde orice seriozitate.* CĂL. [Din fr. *ambiance*].

ambidextríe f. capacitate de a se folosi cu aceeași ușurință de ambele mîini. [Din fr. *ambidextrie*].

ambidéxtru, ~i, ambidextră, ~e a. și m., f. (persoană) care poate folosi cu aceeași ușurință ambele mîini. [Din fr. *ambidextre*].

ambieláj, ambielaje n. (tehn.) ansamblu format din bielele arborelui cotit al unui motor. [Din fr. *embiellage*].

ambiént, ambiente n. ambianță, mediu înconjurător. [Din fr. *ambient*].

ambiéntal, ~i, ambiéntală, ~e a. referitor la ambient, care aparține ambientului. [Din fr. *ambiental*].

ambigén, ~i, ambigenă, ~e a. (gram.; și n.) (genul) neutru. [Din lat. *ambigenus*].

ambiguitáte, ambiguități f. însușirea de a fi ambiguu; lipsă de claritate, de precizie; (concr.) expresie, afirmație ambiguă: *comentariul doctorului putea totuși, prin ambiguitate, să-mi risipească bănuielile.* GHEȚIE. [Din fr. *ambiguité,* lat. *ambiguitas, -atis*].

ambiguizá, ambiguizez vb. (livr.; tr.) a face să devină ambiguu. [*Ambiguu* + *-iza*].

ambiguizáre, ambiguizări f. acțiunea de a ambiguiza. [V. *ambiguiza*].

ambíguu, ~ui, ambiguă, ~e a. care are două înțelesuri; neclar, echivoc: *deoarece cuvintele doctorului erau ambigue, l-am rugat să fie mai explicit.* GHEȚIE. [Din lat. *ambiguus*].

ámbii, ambele și (înv.) **ambe** num. col. amîndoi: *înfipse ambii pinteni în coastele armasarului.* NEGR. [Din lat. *ambo, -ae,* it. *ambe*].

ámbit, ambite n. (latinism) circumferință: *ele nu sînt decît pregătiri fără scop și țintă, ambitele unui templu fără sanctuar.* EM. [Din lat. *ambitus*].

ámbitus, ambitusuri n. (muz.) limitele extreme ale înălțimii sunetelor unei lucrări vocale sau instrumentale; întindere a unei voci sau a unui instrument. [Din germ. *Ambitus,* lat. *ambitus*].

ambiție, ambiții f. **1.** dorință (puternică) de a obține ceva (onoruri, glorie, bogății etc.): *vărsă ... pîraie de sînge pentru ambiție.* NEGR.; (p. ext.) *tratatul avea ambiția de a fi practic.* CĂL.; **a (se) pune la ambiție,** a (se) ambiționa; **2.** (fam.) aspirație: *ambiția lor ... nu mai pretindea decît nota mediocră necesară pentru a dobîndi certificatul.* SAD.; (și: (înv.) **ambițiune**). [Din fr. *ambition,* lat. *ambitio, -onis*].

ambiționá, ambiționez vb. **1.** (înv.; tr.) a aspira, a năzui, a rîvni: *boerii ... începură a ambiționa domnia.* NEGR.; **2.** (tr.) a deștepta în cineva ambiția, rîvna: *cuvintele tale l-au ambiționat;* **3.** (tr. și refl.) a dori sau a se strădui să obțină, să realizeze ceva: *marele gînditor german a ambiționat să construiască un sistem pur conceptual.* BL.; *Kogălniceanu se ambiționează să scrie o schiță a istoriei românilor.* CĂL.; (p. ext.) *argumentarea, dacă ar ambiționa să fie strict logică, ar rămînea totdeauna tăutologică.* BL. [Din fr. *ambitionner*].

ambițiós, ~și, ambițioásă, ~e a. **1.** plin de ambiție: *cum e el ambițios.* CAR.; (subst.) *aci n-aveam de a face cu ambițioși politici, cu avari, cu speculanți.* CĂL.; **2.** care denotă ambiție; pornit din ambiție: *ambițioasele lui visuri și marea sete de bani și mărire ... îl munceau.* FIL.; *ambițioasele planuri.* NEGR. [Din fr. *ambitieux,* lat. *ambitiosus*].

ambițiúne f. v. **ambiție.**

ambivalént, ~ți, ambivalentă, ~e a. care prezintă ambivalență. [Din fr. *ambivalent*].

ambivalénță, ambivalențe f. coexistență simultană a două aspecte, însușiri diferite: *al doilea mod al ilimitării... este ambivalența etică.* VIANU. [Din fr. *ambivalence*].

ambiversiúne f. (psih.) reunire a două tendințe egale (introversiune și extraversiune) în aceeași personalitate. [Din engl. *ambiversion*].

ambliopíe, ambliopii f. (med.) slăbire a vederii (datorită unei boli, unor excese sau bătrîneții). [Din fr. *amblyopie*].

amblipódă, amblipode f. (la pl.) mamifere erbivore fosile din clasa copitatelor mari; (și la sg.) mamifer din această clasă. [Din fr. *amblypodes*].

amblistómă, amblistome f. animal amfibiu, din familia salamandrelor, de culoare cărămizie cu pete deschise, care trăiește în America de Nord (*Amblyostoma*). [Din fr. *amblystome*].

ambosá, ambosez vb. (mar.; tr.) a fixa, a lega o navă la țărm (astfel încît să nu-și mai poată schimba poziția). [Din fr. *embosser*].

ambranșamánt, ambranșamente n. ramificație secundară a unei linii de cale ferată, a unei conducte de canalizare etc. [Din fr. *embranchement*].

ambrásă, ambrase f. cordon care ține strîns mijlocul unei perdele sau draperii. [Din fr. *embrasse*].

ambrát, ~ți, ambrată, ~e a. (rar) parfumat cu ambră: *cabinetul subteran ..., răcorit cu mese de marmură, parfumat cu vase ... și cu piei ambrate.* CĂL. [*Ambră* + *-at*].

ambrazúră, ambrazuri f. deschizătură în zidul unei fortificații prin care se poate trage cu o armă. [Din fr. *embrasure*].

ámbră, ambre f. **1.** substanță ceroasă, cu miros de mosc, formată în intestinul unei specii de cașalot, întrebuințată în parfumerie: *ambrul, tenzuful și odagaciul te îmbată de miros.* BOLLIAC; **2. (ambră galbenă)** chihlimbar: *insulele se înălțau cu scorburi de lămîie și cu prund de ambră.* EM.; **de ambră,** de culoarea chihlimbarului: *în cupe vin de ambră.* EM.; (și: (înv.) **ambru**). [Din fr. *ambre,* lat. *ambra*].

ambreiá, ambreiez vb. (tr.) a cupla un motor cu mecanismul pe care trebuie să-l pună în mișcare. [Din fr. *embrayer*].

ambreiáj, ambreiaje n. **1.** dispozitiv care realizează cuplarea și decuplarea unui motor la un mecanism pe care îl pune în stare de funcționare: *i s-a defectat ambreiajul;* **2.** (p. restr.) pedală care acționează acest dispozitiv: *a uitat să apese pe ambreiaj.* [Din fr. *embrayage*].

ambreiáre f. v. **ambreiere.**

ambreiére, ambreieri f. acțiunea de a ambreia; cuplare a unui motor cu organele de mașină care trebuie puse în mișcare; (și: **ambreiare**). [V. *ambreia*].

ambroșáj, ambroșaje n. procedeu de imobilizare a fracturilor prin introducerea unei tije metalice. [Din fr. *embrochage*].

ambroziác, ~ci, ambroziacă, ~ce a. (livr.) **1.** cu parfum de ambrozie; (rar) ambrozic; **2.** (p.ext.) minunat, dumnezeiesc. [Din fr. *ambrosiaque,* lat. *ambrosiacus*].

ambrózic, ~ci, ambrozică, ~ce a. (rar) parfumat cu ambrozie; ambroziac: *ambrozicu-i păr.* COȘB. [*Ambrozie* + *-ic*].

ambrózie f. **1.** (mit.) hrana aromată obișnuită a zeilor; **2.** (p.ext.) băutură, mîncare delicioasă. [Din lat. *ambrosia*].

ámbru n. v. **ambră.**

ambulácru, ambulacre n. tub mic terminat cu o ventuză, care servește ca organ de locomoție la echinoderme. [Din fr. *ambulacre*].

ambulánt, ~ți, ambulantă, ~e a. care umblă din loc în loc; care nu are un loc stabil: *cîntăreț ambulant.* NEGR.; *primăvara următoare a plecat cu o trupă ambulantă de teatru.* CAR.; (adv.) *viața și-a petrecut-o cam ambulant, dînd lecții.* CĂL. [Din fr. *ambulant,* lat. *ambulans, -ntis*].

ambulánță, ambulanțe f. **1.** spital militar care urmează armata în campanie: *al treilea act se petrece la ambulanța din Turnul Măgurele.* EM.; **2.** vehicul care transportă persoanele accidentate sau grav bolnave la spital: *cere o ambulanță cu doi infirmieri zdraveni.* GHEȚIE. [Din fr. *ambulance*].

ambulatór a. v. **ambulatoriu.**

ambulatóriu, ~ii, ambulatorie, ~ii a. care nu necesită internarea în spital: *tratament ambulatoriu.* // n. instituție medicală în care se acordă asistență fără ca bolnavii să fie internați; (și: **ambulator**). [Din lat. *ambulatorius,* fr. *ambulatoire*].

ambuscá, ambuschez vb. (tr. şi refl.) a (se) aşeza pentru a realiza o ambuscadă. [Din fr. *embusquer*].

ambuscádă, ambuscade f. **1.** procedeu de atac prin surprindere şi în condiţii avantajoase; **2.** loc pregătit în vederea unei asemenea lupte. [Din fr. *ambuscade*].

ambuşúră, ambuşuri f. partea prin care se suflă la un instrument muzical de suflat. [Din fr. *embouchure*].

ambuteiá, ambuteiez vb. (franţuzism; tr.) a bloca (cu vehicule, cu nave etc.) căi de comunicaţie rutiere sau navale. [Din fr. *embouteiller*].

ambuteláj, ambutelaje n. **1.** îmbuteliere; **2.** blocare (a circulaţiei). [Din fr. *embouteillage*].

ambutisá, ambutisez vb. (tr.) a supune operaţiei de ambutisare. [De la *ambutisare*].

ambutisáj, ambutisaje n. ambutisare. [Din fr. *emboutissage*].

amegéu m. v. amăgeu.

amegí vb. v. amăgi.

amegitúră f. v. amăgitură.

amelié, amelii f. (med.) anomalie congenitală care constă în absenţa membrelor. [Din fr. *amélie*].

ameliorá, ameliorez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face mai bun, a (se) îmbunătăţi, a (se) îndrepta: *nu s-a grăbit să amelioreze starea iobagilor.* BL.; *vremea se ameliorează;* **2.** (tr.) a efectua o ameliorare. [Din fr. *améliorer*].

ameliorábil, ~i, ameliorabilă, ~e a. care se poate ameliora: *teren ameliorabil; situaţie ameliorabilă.* [Din fr. *améliorable*].

amelioránt, ~ţi, ameliorantă, ~e a. care îmbunătăţeşte, ameliorează; ameliorativ: *factor ameliorant.* [Din fr. *améliorant*].

amelioráre, ameliorări f. **1.** acţiunea de a (se) ameliora şi rezultatul ei; îndreptare, amelioraţie: *împăratul hotărăşte ... măsuri pentru ameliorarea situaţiei iobagilor.* BL.; **2.** schimare în bine, îmbunătăţire a stării unei persoane bolnave: *se mulţumea să reia ştirea, fără a pomeni nici o ameliorare, nici o înrăutăţire a stării bolnavului.* GHEŢIE; **3.** proces de creare a noi rase de animale şi noi soiuri de plante de cultură sau de îmbunătăţire a raselor şi a soiurilor existente: *obsedat de ideea ameliorării plantelor agricole.* CĂL. [V. *ameliora*].

ameliorát, ~şti, ameliorată, ~e a. care a fost îmbunătăţit. [V. *ameliora*].

ameliorativ, ~i, ameliorativă, ~e a. (livr.) care ameliorează. [Din fr. *améliorati*f].

ameliorátor, ~i, ameliorátoare a. şi m., f. (persoană, substanţă) care ameliorează. [Din fr. *améliorateur*].

amelioráţie, ameliorăţii f. **1.** ameliorare; **2.** (la pl.) îmbunătăţire a fertilităţii unor terenuri degradate sau neproductive (printr-un ansamblu de măsuri şi de lucrări); (şi: **ameliorăţiune**). [Din fr. *amélioration*].

ameliorăţiúne f. v. ameliorăţie.

amenajá, amenajez vb. (tr.) **1.** a aranja, a pregăti în vederea unei utilizări: *îl pasiona grădinăritul şi îşi amenajase ... un atelier de tîmplărie.* GHEŢIE; (refl. pas.) *se amenajase... cel mai mare adăpost antiaerian din oraş.* GHEŢIE; **2.** a realiza o aranjare, o organizare (cu un anumit scop). [Din fr. *aménager*].

amenajábil, ~i, amenajabilă, ~e a. care se poate amenaja. [Din fr. *aménageable*].

amenajaménţ, amenajamente n. **1.** disciplină care studiază punerea în valoare şi regenerarea pădurilor; **2.** (rar) organizare, întocmire raţională. [Din fr. *aménagement*].

amenajáre, amenajări f. **1.** acţiunea de a amenaja; **2.** întocmire raţională, aranjare. [V. *amenaja*].

amenaját, ~ţi, amenajată, ~e a. aranjat potrivit unui scop, unei destinaţii sau unor exigenţe estetice. [V. *amenaja*].

amendă[1], amendez vb. (tr.) a pedepsi cu o amendă; (refl. pas.) *se amendează acel care trage în lup.* VIERU. [De la *amendă*].

amendă[2], amendez vb. (tr.) **1.** a aduce amendamente, a îmbunătăţi (articolele unei legi); a emenda: *aceasta este o sistemă pe care poate cineva să o primească sau să o lepede; dar a veni să o amendeze prin deciziuni parţiale ... se pare ... a fi o lucrare inutilă.* OD.; **2.** a îmbunătăţi natura solului prin introducerea unor substanţe; (p. ext.; refl.) *aveţi bune şanse ca necazurile să se amendeze treptat şi să dispară.* GHEŢIE. [Din fr. *amender*].

amendábil, ~i, amendabilă, ~e a. care se poate amenda[2] sau îndrepta: *proiectul este amendabil.* [Din fr. *amendable*].

amendaménţ, amendamente n. **1.** (propunere de) modificare adusă unui proiect de lege, unui tratat etc.; **2.** operaţie de îmbunătăţire a solului; **3.** substanţă care fertilizează solul. [Din fr. *amendement*].

amendáre[1], amendări f. acţiunea de a amenda[1]; aplicare a unei amenzi. [V. *amenda[1]*].

amendáre[2], amendări f. acţiunea de a amenda[2]; modificare în vederea îmbunătăţirii: *definiţia propusă cere noi precizii şi oarecari amendări.* BL. [V. *amenda[2]*].

améndă, amenzi f. sancţiune în bani: *să plătească amenda.* NEGR.; *scot o rublă şi achit amenda cîntînd ...; controlorul e numai mirare.* VIERU; (rar) **amendă onorabilă,** recunoaştere publică a propriei greşeli: *mi-am permis acest blam indiscret ... îl retrag însă, gata de a face amendă onorabilă, dacă mă asiguri că eşti mulţumit.* M.CAR. [Din fr. *amende*].

amenínţă, aménînţ vb. **1.** (tr.) a înfricoşa cu o pedeapsă; a manifesta intenţia de a face rău cuiva: *m-a şi amenînţat că ... are ... să mă întindă la scară.* CR.; (intr.) *azi un diplomat ameninţă, ia parte la manifestaţiile politice din ţara în care este acreditat.* CĂL.; **2.** (intr.) a face semn de ameninţare: *ameninţă asupra lor şi se făcură stane de piatră.* ISP.; **3.** (tr.) a constitui o primejdie pentru cineva: *o serioasă tulburare socialistă ameninţă Europa.* EM.; *poluarea ameninţă sănătatea;* **4.** (tr.) a fi gata să ..., a fi pe punctul de a ...: *sub influenţa unui pozitivism de şcoală nouă, fizica ameninţă să se dizolve în experimentalism şi matematism.* BL.; *casa ameninţă să cadă;* **5.** (tr.) a anunţa, a prevesti (ceva rău): *umbre fioroase ce ies din întunerec o crimă ameninţînd.* ALEX.; (şi: (înv.) **amerinţa, meninţa**). [Lat. *amminaciare* (<*minaciae* „ameninţări")].

amenínţare, amenínţări f. **1.** acţiunea de a ameninţa; cuvinte sau gesturi care urmăresc să înfricoşeze pe cineva: *ameninţarea este mai grea ... decît lovitura.* CAR.; **2.** primejdie, pericol: *se tem şi animalele în prezenţa unei ameninţări din afară.* GHEŢIE. [V. *amenînţa*].

amenínţat, ~ţi, amenínţată, ~e a. care se află în primejdie: *cînd durerile claselor distruse sau ameninţate vorbeau în ei, cum puteau fi ei internaţionalişti?* IBR. [V. *amenînţa*].

amenínţătór, ~i, amenínţătoáre a. **1.** care ameninţă, care sperie: *în veacul nostru ... lucrurile iau o formă foarte ameninţătoare pentru cel economiceşte slab.* EM.; (fig.) *negur-ameninţătoare orizontul învălise.* NEGR.; (adv.) *acesta a cerut ameninţător să se trimită meşteri.* CĂL.; **2.** care formulează o ameninţare la adresa cuiva; care provoacă spaimă prin ceea ce spune, prin ceea ce face: *om ameninţător;* (subst.) *a mers la primărie, apoi la subprefectură, să denunţe pe ameninţător, cerînd să fie păzit.* CAR. [*Ameninţa* + *-tor*].

amenitáte, amenităţi f. (rar) atitudine binevoitoare, amabilitate, blîndeţe: *îl primiră cu ... amenitate nobilă.* NEGR. [Din lat. *amoenitas, -atis,* fr. *aménité*].

amenorée, amenorei f. (med.) absenţă fiziologică a ciclului menstrual. [Din fr. *aménorrhée*].

amént, amenţi m. inflorescenţă a unor arbori şi arbuşti formată din flori foarte mici, înşirate pe o axă şi aţîrnînd ca un ciucure; mîţişor (de ex.: la alun, la salcie). [Din lat. *amentum,* it. *amento*].

amentacée, amentacee f. (la pl.) familie de plante cu inflorescenţa sub formă de ament; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *amentacées*].

amerdá, amerdez vb. (franţuzism; tr.) a bate la cap; a agasa, a plictisi: *dă-i drumul bietului băiat; l-ai amerdat suficient.* VINEA. [Din fr. *emmerder*].

americán, ~i, americană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Americii sau (p.restr.) Statelor Unite ale Americii sau populaţiei lor, referitor la America sau (p. restr.) la Statele Unite ale Americii sau la locuitorii acestora, din America; (rar) americănesc: *reveni ... două zile după sîngerosul bombardament american.* GHEŢIE; *iată de ce sihăstreşte azi Aretie pe un dîmb plantat cu viţă americană.* VINEA. // m., f. persoană care face parte din populaţia Statelor Unite sau a altui stat din America: *toată colonia grecească e în fierbere, în nădejdea că averea americanului va da avînt afacerilor.* CĂL.; **a se face american,** a se preface că nu ştie despre ce este vorba. [*America* n. pr. + *-an;* cf. it. *americano,* fr. *americain*].

americáncă, americance f. (rar) femeie din America sau (p. restr.) din Statele Unite ale Americii: *a visat să meargă în lume cu o americancă bogată.* CĂL. [*American* + *-că*].

americanísm, americanisme n. **1.** cuvînt, expresie, purtare etc. proprie americanilor (din SUA); **2.** (rar) caracter, specific american: *prin americanismul ... demagogiei, ... ţara noastră a devenit o mlaştină de scurgere a elementelor economiceşte şi moraliceşte nesănătoase.* EM. [Din fr. *américanisme*].

americaníst, americanişti m. **1.** specialist în americanistică; **2.** adept al americanismului. [Din fr. *américaniste*].

americanístícă f. studiu al limbilor, culturilor şi civilizaţiilor americane. [Din germ. *Amerikanistik*].

americanizá, americanizez vb. (rar; tr. şi refl.) a da sau a căpăta specific american; a face sau a începe să semene cu America sau cu americanii: *ţara se cutremura de spaimă la perspectiva deschisă de acel articol, care americaniza pe deplin teritoriul nostru.* EM.; *zi cu zi ne americanizăm, zi cu zi devenim mai nepăsători faţă de soarta poporului nostru propriu.* EM. [*American* + *-iza;* cf. fr. *américaniser*].

americanizáre, americanizări f. faptul de a (se) americaniza. [V. *americaniza*].

américă f. pînză de bumbac de calitate inferioară, neînălbită (adusă din America): *un glas bărbătesc străbătea dinăuntru prin storul de americă roză.* VINEA. [De la *America* n. pr.].

americánésc, ~şti, americăneáscă, ~eşti a. (rar) american: *strînsese în el multe lucruri bune..., multă dezinvoltură americănească.* VOIC. [*American* + *-esc*].

americănéşte adv. (rar) ca americanii, în felul americanilor: *cîntă de asemeni fără destulă culoare industria petrolului şi, americăneşte, recluziunea în birou a contabilului.* CĂL. [*American* + *-eşte*].

amerîciu n. element radioactiv sintetic. [Din fr. *américium*, engl. *americium*].

amerindián, ~eni, amerindiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic populaţiei băştinaşe a Americii, referitor la această populaţie. // m., f. (la pl.) populaţii băştinaşe din America, de rasă mongoloidă (numite şi piei roşii sau indieni); (şi la sg.) persoană care aparţine uneia dintre aceste populaţii. [Din fr. *amérindien*].

amerinţá vb. v. ameninţa.

amerizá, amerizez vb. (intr.; despre hidroavioane, nave cosmice) a efectua o amerizare. [Cf. fr. *amerrir*].

amerizáj, amerizaje n. amerizare. [Din fr. *amerrissage*].

amerizáre, amerizări f. coborîre (şi oprire) pe suprafaţa apei; amerizaj. [V. *ameriza*].

améstec, amestecuri n. **1.** reunire de lucruri diverse, diferite; complex format din elemente diferite: *amestec de plăcere şi amare suferinţi.* AL.; *amestecul cu o rasă tînără constituie un plus de energie disponibilă.* EM.; **2.** (chim.) produs obţinut din două sau mai multe substanţe, care îşi păstrează proprietăţile, putînd fi separate prin mijloace fizice: *aerul este un amestec de gaze;* **3.** ingerinţă, intervenţie în treburile altuia: *era un amestec direct în afacerile interioare ale statului nostru.* EM.; *fără nici un amestec din parte-i;* **a (nu) avea (vreun) amestec,** a (nu) avea (vreo) legătură cu cineva sau cu ceva: *n-am cu voi nici un amestec.* MACED.; **4.** (înv.) intrigă: *după atîtea vorbe, amestecuri şi fapte care nu-ţi sînt de laudă, ai îndrăznit în sfîrşit să te înfăţişezi domnului tău.* SAD. [De la ***amesteca***].

amestecá, améstec vb. **1.** (tr.) a pune laolaltă, a reuni lucruri diverse, diferite; a face un amestec: *ideea moralităţii a fost amestecată aicea cu aceea a dreptului.* EM.; *a amesteca vin cu apă;* (refl.) *strigăte confuze se amestecară cu un huruit uscat.* VLAH.; **2.** (tr.) a pune în mişcare, a agita (pentru a realiza un amestec omogen): *terminase de amestecat cărţile.* GHEŢIE; *a amesteca ceva cu lingura, cu degetul;* **3.** (tr.) a încurca, a schimba ordinea (firească): *le amesteca toate;* **4.** (refl.) a interveni, a lua parte: *elementele cuminţi şi drepte, dezgustate de priveliştea aceasta, nici nu se mai amestecă în viaţa publică.* EM.; *nu mă bag, nu mă amestec;* **a se amesteca unde nu-i fierbe oala,** a interveni, a se vîrî acolo unde nu este chemat sau priceput: *n-are să s-amestece ... unde nu-i fierbe oala.* AL.; **5.** (refl.) a pătrunde unii printre alţii, a se risipi, a se pierde: [ei] *se amestecară în norod.* NEGR.; *amîndouă cetele amestecîndu-se.* CAR.; **6.** (tr.) a introduce, a adăuga ceva: *în paharul ce dete lui Făt-Frumos amestecă, fără să ştie el, nişte buruieni adormitoare.* ISP.; (şi: (reg.) **mesteca**). [Lat. ****ammixticare***].

amestecáre, amestecări f. **1.** acţiunea de a (se) amesteca; punere la un loc; unire: *amestecarea laolaltă a marilor scriitori cu autorii de duzină.* CĂL.; **amestecare de sînge, a)** căsătorie între rude apropiate; **b)** incest; **2.** introducere într-un mediu, într-un grup etc.: *nu vede fericirea decît în anonimat, în amestecarea printre cei mulţi.* CĂL.; **3.** intervenţie, participare: *nu se poate schimba fără amestecarea unui element arbitrariu ori neraţional.* EM. [V. ***amesteca***].

amestecát, ~ţi, amestecată, ~e a. compus din elemente diferite; eterogen: *după dînsul se îmbulzeau o duzină de călăreţi amestecaţi, cu arcuri şi suliţi.* SAD.; **sînge amestecat,** amestecare de sînge (v. amestecare) [V. ***amesteca***].

amestecátor, amestecătoare n. dispozitiv mecanic pentru amestecarea unor substanţe, în scopul omogenizării lor; malaxor. // m. (pl. **amestecători**) persoană care amestecă (substanţe, culori etc.): *tabloul e al unui colorist îndrăzneţ, amestecător de costumaţii pitoreşti.* CĂL. [***Amesteca*** + *-tor*].

amestecătúră, amestecături f. produs al amestecării; îngrămădire de lucruri sau de fiinţe în neorînduială: *cu greu se poate închipui o amestecătură mai barocă de anacronisme, trivialităţi, teorii şi foiletonism.* CĂL. [***Amesteca*** + *-ătură*].

amestecúş, amestecuşuri n. (rar) amestec, complex de elemente diferite: *cîteodată în acest amestecuş fragmentar se rătăceşte fără de nici o logică un motiv acvatic.* BL. [***Amesteca*** + *-uş*].

ametabóiă, ametabole a. (entom.) care se dezvoltă fără metamorfoză: *insectă ametabolă.* [Din fr. ***amétabole***].

ametíst, ametiste n. varietate de cuarţ de culoare violetă, folosit ca piatră preţioasă: *toarnă dintr-o fiolă de ametist trei picături într-o cupă cu apă.* CĂL. // a. invar. (rar) ca această varietate de cuarţ; violet: *Ana se întoarse într-o hlamidă episcopală, de culoare ametist.* VINEA. [Din fr. ***améthyste,*** lat. ***amethystus***].

ametróp, ~i, ametropă, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de ametropie. [Din fr. ***amétrope***].

ametropíe, ametropii f. (med.) anomalie a refracţiei oculare (miopie, hipermetropie, astigmatism). [Din fr. ***amétropie***].

ameţeálă, ameţeli f. **1.** senzaţie de pierdere a echilibrului pricinuită de o boală; vertij: *are, probabil din cauza oboselii, un moment de ameţeală.* CAR.; *l-a luat cu frig şi cu ameţeală;* **2.** stare de buimăceală, de zăpăceală: *unia dondăneau ca nebunii, pînă-i apuca ameţeala.* CR. [***Ameţi*** + *-eală*].

ameţí, ameţesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a pricinui sau a avea ameţeală: *Drăgan săracul de cap amete, scapătă din creanga-în care şede.* B.-DEL.; *of! ... ameţesc ..., leşin.* AL.; **2.** (fig.; tr. şi intr.) a (se) zăpăci, a se pierde sau a face să se piardă cu firea: *baba atunci a ameţit de bucurie.* CR.; (fig.) *fumurile aristocratice mai ameţeau pe mulţi.* CĂL.; **3.** (refl.) a se îmbăta; a se chercheli: *au băut, s-au ameţit şi acum horăiesc în podul morii.* SAD.; (tr.) *Ipate li dă de băut pînă le ameţeşte pe amîndouă.* CR.; **4.** (fig.; tr.) a încînta, a extazia: *o speranţă de o dureroasă dulceaţă ... îi ameţea sufletul.* EM. [Lat. ***ammattire*** (<***mattus*** „beat")].

ameţít, ~ţi, ameţită, ~e a. **1.** leşinat, cuprins de ameţeală: *l-a făcut să cadă ameţit la pămînt.* DRĂGHICI; **2.** zăpăcit, tulburat; emoţionat: *se lăsase pe un scaun ... ameţit, răpit.* NEGR.; **3.** beat, cherchelit, turmentat: *oameni ameţiţi ieşeau din birt;* (fig.) *cu un pas ameţit ea se retrase în camera ei.* BAC. [V. ***ameţi***].

ameţitór, ~i, ameţitoáre a. care provoacă ameţeală: *s-aruncă de la o înălţime ameţitoare într-o copcă de piatră.* VLAH. [***Ameţi*** + *-itor*].

amfetamínă, amfetamine f. medicament care stimulează activitatea cerebrală, înlăturînd (temporar) senzaţiile de foame şi de somn. [Din fr. ***amphétamine***].

amfiartróză, amfiartroze f. articulaţie cu un grad limitat de mobilitate. [Din fr. ***amphiarthrose***].

amfibián, amfibieni m. (zool.) batracian. [Din fr. ***amphibien***].

amfibíc, ~ci, amfibică, ~ce a. **1.** de batracian, care aparţine batracienilor, referitor la batracieni: *poseda, în ciuda particularităţilor sale amfibice şi reptiliene, esenţiale însuşiri umane.* BL.; **2.** (fig.) care are o natură dublă sau un aspect dublu; (adv.) *conştiinţa umană există cu alte cuvinte amfibic, în două orizonturi.* BL. [Din germ. ***amphibisch***].

amfibiologíe f. disciplină care studiază amfibienii. [Din engl. ***amphibiology***].

amfibísm n. (rar) calitatea, însuşirea de a fi amfibiu, de a avea o natură dublă sau un aspect dublu; (fig.) *amfibismul conştiinţei umane, adică fiinţarea omului în dublu orizont, ne pune la îndemînă cheia unei disocieri.* BL. [***Amfibiu*** + *-ism*].

amfíbiu, ~ii, amfibie, ~ii a. **1.** (despre fiinţe; şi subst.) care trăieşte atît pe uscat cît şi în apă sau care are o fază de dezvoltare în apă şi una pe uscat (de ex.: crocodilii, broaştele sau libelulele, ţînţarii etc.): *imaginează o linie de evoluţie ... care ar începe o dată cu ridicarea pe două picioare a amfibienilor în paleozoic.* BL.; **2.** (fig.) care are o natură sau un aspect dublu: *era din soiul acel amfibiu.* NEGR. // n. sau f. vehicul care se poate deplasa atît pe uscat, cît şi pe apă. [Din fr. ***amphibie,*** lat. ***amphibium***].

amfiból, amfiboli m. mineral din clasa silicaţilor avînd diferite culori, foarte răspîndit în rocile eruptive şi în şisturile cristaline. [Din fr. ***amphibole***].

amfibolíe, amfibolii f. (livr.) amfibologie. [Din fr. ***amphibolie,*** lat. ***amphibolia***].

amfibológic, ~ci, amfibologică, ~ce a. cu dublu sens; echivoc. [Din fr. ***amphybologique***].

amfibologíe, amfibologii f. construcţie defectuoasă care face ca o frază să aibă un sens imprecis, dublu; ambiguitate. [Din lat. ***amphibologia,*** fr. ***amphibologie***].

amfibrăh, amfibrahi m. picior de vers alcătuit (în metrica antică) dintr-o silabă lungă între două silabe scurte sau (în metrica modernă) dintr-o silabă accentuată între două silabe neaccentuate. [Din lat. ***amphibrachus,*** fr. ***amphibraque***].

amfibráhic, ~ci, amfibrahică, ~ce a. obţinut, alcătuit din amfibrahi: *ritm amfibrahic.* [Din fr. ***amphibrachique***].

amfibríe f. (bot.) încetare a dezvoltării în lungime a organelor unei plante şi continuare a creşterii în grosime. [Din fr. ***amphibrie***].

amficarpíe f. (bot.) proprietate a unor plante de a forma două tipuri de flori şi de fructe. [Din fr. ***amphicarpie,*** germ. ***Amphikarpie***].

amficţión, amficţioni m. (ist.) membru al unei amficţionii. [Din fr. ***amphictyon,*** gr. ***amphiktyon***].

amficţioníe, amficţionii f. (ist.) adunare politică şi culturală a reprezentanţilor unor cetăţi din vechea Grecie (pentru rezolvarea unor diferende). [Din fr. ***amphictyonie***].

amfigoníe f. (biol.) înmulţire sexuată în care gameţii uniţi provin de la indivizi diferiţi. [Din germ. ***Amphigonie***].

amfigúric, ~ci, amfigurică, ~ce a. care este confuz, obscur, neinteligibil: *stil amfiguric; vorbire, scriere amfigurică.* [Din fr. ***amphigourique***].

amfimácru, amfimacri m. picior de vers format din trei silabe, dintre care prima şi ultima sînt lungi, iar cea din mijloc scurtă. [Din fr. ***amphimacre,*** lat. ***amphimacrus***].

amfimixíe f. (biol.) tip de înmulţire în care zigotul se formează după unirea gameţilor de sex contrar. [Din fr. ***amphimixie***].

amfineurián, amfineurieni m. (la pl.) clasă de moluşte marine inferioare cu corpul acoperit de plăci calcaroase care se suprapun ca ţiglele; (şi la sg.) animal din această clasă. [Cf. fr. ***amphineures***].

amfiox, amfiocşi m. animal marin din încrengătura cordatelor, avînd forma unui peşte ascuţit la ambele extremităţi. [Din fr. ***amphioxus***].

amfipód, amfipode n. (la pl.) clasă de crustacee avînd picioare diferenţiate pentru sărit şi pentru înotat; (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***amphipodes***].

amfiprostíl, amfiprostile şi **amfiprostíluri** n. edificiu antic cu portice degajate pe ambele laturi frontale. [Din fr. ***amphiprostyle,*** gr. ***amphiprostylos***].

amfiptéră, amfiptere f. figură heraldică reprezentînd un şarpe sau un dragon înaripat. [Din fr. ***amphiptère***].

amfiteátru, amfiteatre n. **1.** edificiu circular cu trepte în mijlocul căruia se desfăşurau, la popoarele antice, luptele gladiatorilor (cu animalele sălbatice) sau jocurile publice: *în august vizita la Arles minele romane, forul, teatrul, amfiteatrul.* CĂL.; **2.** sală cu locurile aşezate în plan înclinat unde îşi ţin cursurile profesorii (universitari): *la interesantele lecţii de istoria ţării, ţinute de Kogălniceanu, amfiteatrul era totdeauna plin.* GHICA; **în amfiteatru,** în trepte, în plan înclinat; **3.** parte înălţată a unui teatru în faţa scenei: *caprele lui pasc pe treptele amfiteatrului ce răsunase odată de glasurile hohotitoare ale actorilor.* CĂL.; **4.** teren care se înalţă treptat: *un mare amfiteatru de stînci.* NEGR. [Din lat. ***amphitheatrum,*** fr. ***amphithéâtre***].

amfitériu, amfiterii m. mamifer fosil din jurasic, considerat a fi strămoşul marsupialelor şi al mamiferelor placentare. [Din fr. ***amphithérium***].

amfitrión, ~i, amfitrioáná, ~e m., f. stăpîn al unei case în raport cu oaspeţii săi (invitaţi la o masă): *Nicolas îl lăsă pe amfitrion să-şi ţină logosul.* GHEŢIE. [Din fr. ***amphitryon***].

amfogén, ~i, amfogenă, ~e a. (biol.) care produce descendenţi de ambele sexe. [Din fr. ***amphogène***].

ámforă, amfore f. vas (de pămînt), de formă ovoidală, cu două toarte sau mînere, în care se păstra în antichitate vin, ulei etc.: *părea chiar o amforă scăpată-n apa vie.* AL.; (fig.) *spiritul romanic priveşte formele ca nişte amfore metaforice, de sine stătătoare, care aşteaptă să fie umplute.* BL. [Din lat. ***amphora,*** fr. ***amphore***].

amfotér, ~i, amfoteră, ~e a. (chim.) care poate reacţiona atît cu acizii, cît şi cu bazele. [Din fr. ***amphotère***].

amfotoníe, amfotonii f. (med.) hiperactivitate a sistemului nervos simpatic şi a celui parasimpatic. [Din fr. ***amphotonie***, engl. ***amphotony***].

amiábil, ~i, amiabilă, ~e a. prietenos, binevoitor; **pe cale amiabilă,** prin discuţii, prin tratative. [Din fr. ***amiable***].

amiánt, amiante n. silicat natural hidratat de calciu şi de magneziu, filamentos şi ignifug: *cei vechi înfăşurau cadavrele, înainte de a le arde, într-un giulgiu de amiant pentru a le păstra cenuşa;* (şi: **amiantă**). [Din fr. ***amiante***].

amiántă f. v. **amiant.**

amiantifér, ~i, amiantiferă, ~e a. care conţine amiant. [Din fr. ***amiantifère***].

amiantín, ~i, amiantină, ~e a. **1.** care este făcut din amiant; **2.** care are culoare alb-verzuie (ca amiantul). [Din fr. ***amiantin***].

amiáz n. v. **amiază.**

amiáză, amiezi şi (rar) **amiezuri** f. **1.** mijlocul zilei cînd soarele se află la cea mai mare înălţime deasupra orizontului: *amiezuri de zile se duc ca o simptomă fugară.* BAC.; **la** (sau **de**) **amiază,** la ora 12, la prînz: *pe la amiază venea cerbul de bea apă.* CR.; **după-amiază,** după ora 12 (şi pînă seara): *avea obiceiul să doarmă după amiază, umplînd ograda de horcăituri.* CĂL.; (subst.) *am lucrat o după-amiază întreagă şi tot n-am terminat;* **înainte de amiază,** (dimineaţă şi pînă) înainte de ora 12; **crucea amiezii,** v. **cruce;** de **amiază,** de prînz, de la ora prînzului; **ziua(-n) amiaza mare,** în plină zi: *mă duc, ziua amiaza mare, ... să fur nişte cireşe.* CR.; **2.** loc pe cer unde ajunge soarele la ora 12; zenit: *cînd era soarele în amiazi, firea tăcea.* EM.; **deasupra amiazului,** la zenit: *tomai cînd soarele e deasupra amiazului.* OD.; (adv.) *soarele-i amiazi şi d-ta tot în halat şi cu scufa de noapte.* AL.; **3.** (reg.) prînz; **4.** (înv.) miazăzi; sud: *un deal despre amiazi a satului.* OD.; (şi: (reg.) **amiazi, amiaz, amiez,** pl. **amiezuri**). [Lat. ***ad meridiam diem***].

amiázi f. v. **amiază.**

amíbă, amibe f. animal protozoar, unicelular, cu corpul format dintr-o masă de protoplasmă şi unul sau mai multe nuclee; (şi: **amoebă**). [Din fr. ***amibe,*** germ. ***Amöbe***].

amibián, ~eni, amibiană, ~ene a. **1.** care ţine de amibe, referitor la amibe; **2.** care este provocat de amibe: *dezinterie amibiană.* [Din fr. ***amibien***].

amibiáză, amibiaze f. boală parazitară provocată de amibe. [Din fr. ***amibiase***].

amíc, amici m. **1.** prieten: *a devenit un bun şi preţios amic.* GHICA.; (iron.; la voc.) *ce-ţi veni, amice?;* **2.** (p. ext.) iubit: *o oară să fi fost amici, să ne iubim cu dor.* EM.; **3.** (iron.) ins, individ: *se uită unul la altul întrebîndu-se reciproc din ochi cine este amicul.* CAR. [Din lat. ***amicus***].

amicábil, ~i, amicabilă, ~e a. (latinism) prietenos, amical; (adv.) *mă-ntrebă ... amicabil însă destul de rece.* EM. [Din lat. ***amicabilis***].

amicál, ~i, amicală, ~e a. prietenesc, prietenos: *cineva mi-a făcut un semn amical de la o masă vecină.* GHEŢIE; *întîlnire amicală.* // adv. prieteneşte: *tatăl meu primea amical pe tinichigiul de la Paşcani.* SAD.; *vorbeşte amical.* [Din fr. ***amical,*** lat. ***amicalis***].

amicíe, amicii f. (înv.; rar) amiciţie: *despre amicie sau despre prietenie.* PANN. [***Amic*** + ***-ie***].

amicíţie, amiciţii f. sentiment de afecţiune şi stimă care leagă două persoane; prietenie, (înv.) amicie: *amiciţia se-ntemeiază pe stimă.* EM.; *pare că nu ştie cît preţuieşte pentru mine amiciţia lui.* CAR. [Din lat. ***amicitia,*** it. ***amicizia***].

amicrobián, ~eni, amicrobiană, ~ene a. care nu conţine microbi. [Din fr. ***amicrobien***].

amicroscópic, ~ci, amicroscopică, ~ce a. (biol.) care nu poate fi văzut nici cu microscopul. [Din germ. ***amikroskopisch,*** fr. ***amicroscopique***].

amidáză, amidaze f. enzimă care desface legăturile dintre carbon şi azot din diverse substanţe. [Din germ. ***Amidase***].

amídă, amide f. compus organic obţinut prin înlocuirea unui atom de hidrogen din molecula de amoniac cu radicalul unui acid. [Din fr. ***amide***].

amidón n. **1.** substanţă extrasă din cereale (grîu, porumb, secară), din cartofi etc., constituind elementul de bază în multe alimente: *acidul carbonic din atmosferă ... unit cu apa plantelor formează acel preţios amidon.* EM.; **2.** pastă făcută din această substanţă şi folosită la apretat. [Din fr. ***amidon***].

amidopiríná f. medicament cu acţiune febrifugă şi analgezică; piramidon. [Din fr. ***amidopyrine***].

amidúră, amiduri f. (chim.) compus obţinut din amoniac prin substituirea unui atom de hidrogen cu un metal. [Din fr. ***amidure***].

amielotrofíe, amielotrofii f. (med.) atrofie a măduvei spinării. [Din fr. ***amyélotrophie***].

amiéz n. v. **amiază.**

amigdálă, amigdale f. fiecare dintre cele două glande (în formă de migdale) situate de o parte şi de alta a omuşorului: *nu e răceală ..., totul e curat, amigdalele, faringele, laringele.* PR.; *amigdale inflamate.* [Din fr. ***amygdale***].

amigdalectomíe, amigdalectomii f. extirpare chirurgicală a amigdalelor. [Din fr. ***amygdalectomie***].

amigdalián, ~eni, amigdaliană, ~ene a. care ţine de amigdale, referitor la amigdale: *flegmon amigdalian.* [Din fr. ***amygdalien***].

amigdalít, amigdalite f. (med.) inflamaţie a amigdalelor. [Din fr. ***amygdalite***].

amigdaloíd, ~zi, amigdaloidă, ~e a. care seamănă cu forma migdalei: *forma amigdaloidă a gurii.* // n. (geol.) rocă eruptivă care cuprinde diferite materii în formă de migdale; **2.** (arheol.) armă sau instrument în formă de migdală din paleolitic. [Din it. ***amigdaloide,*** fr. ***amygdaloïde***].

amíji, amijesc vb. (reg.) **1.** (intr. şi tr.) a închide ochii pe jumătate strîngînd pleoapele; **2.** (intr. şi refl. impers.) **a amiji** (sau **a se amiji**) **de ziuă,** a începe să se facă ziuă: *mîne dimineaţă, cum s-a amiji de ziuă, să te scoli şi să apuci încotro-i vedea cu ochii.* CR. [A^3 + ***miji***].

amíl, amili m. (chim.) radical organic monovalent, provenit din pentan prin îndepărtarea unui atom de hidrogen, care intră în compoziţia compuşilor anilici. [Din fr. ***amyle***].

amilázã, amilaze f. enzimă produsă de pancreas care transformă amidonul în maltoză şi glucoză. [Din fr. ***amylase***].

amilazemíe, amilazemii f. (med.) prezenţă a amilazei în sînge. [Din fr. ***amylasémie***].

amilazuríe, amilazurii f. (med.) prezenţă a amilazei în urină. [Din fr. ***amylasurie,*** engl. ***amylasurie***].

amílic, ~ci, amilică, ~ce a. **1. alcool amilic,** alcool produs prin fermentarea feculei de cartofi; **2.** care derivă din acest alcool: *substanţă amilică.* [Din fr. ***amylique***].

amilobactér, amilobacteri m. bacterie anaerobă, care descompune amidonul, zahărul şi celuloza, producînd acid butiric. [Din fr. ***amylobacter***].

amilogén, ~i, amilogenă, ~e a. care produce amidon. [Din fr. ***amylogène***].

amilogenéză f. proces de sinteză a amidonului. [Din fr. ***amylogenèse***].

amilométru, amilometre n. aparat pentru determinarea conţinutului de amidon din cartofi. [Din fr. ***amylomètre***].

amín interj. **1.** (bis.) cu adevărat, aşa să fie!: *amin! bleştesc eu cu jumătate de gură.* CR.; *amin să dea Dumnezeu!;* **2.** (fam.) adio! s-a terminat! // n. **cît(u-i) aminul** sau **nici la amin,** niciodată, nicidecum: *nu mai putea ... să-l dezgroape nici la amin.* ISP. [Din sl. ***aminŭ***].

amínă, amine f. derivat al amoniacului prin înlocuirea atomilor de hidrogen cu radicali organici. [Din fr. ***amine***].

amíno m. (chim.) grupare monovalentă rezultată din înlocuirea unui atom de hidrogen din molecula amoniacului. [Din fr. ***amino***].

aminoacíd, aminoacizi m. acid organic care intră în compoziţia proteinelor. [Din fr. ***aminoacide***].

aminoplást, aminoplaste n. masă plastică fabricată din substanţe care conţin azot în molecula lor. [Din fr. ***aminoplaste***].

aminozahăruri n. pl. derivaţi cu amină ai zaharurilor, care intră în componenţa unor substanţe naturale. [Cf. fr. ***amino-sucres***].

amínte adv. **a lua aminte la ceva, a)** a fi atent, a băga de seamă; a ţine seama de ceva: *fără să ia aminte la cele ce tot spuneau fetele.* ISP.; **b)** a cerceta, a observa cu atenţie: *dete cîteva tîrcoale curţii împărăteşti şi luă aminte la toate amănunturile.* ISP.; **a-i fi (cuiva) aminte (de ceva),** a avea chef (de ceva): *nu mi-e aminte de petreceri;* **a(-şi) aduce aminte,** a(-i) reveni în minte; a-şi aminti: *ia adu-ţi aminte ce ţi-am spus odată.* CR.; **aducere-aminte,** amintire: *m-or troieni cu drag aduceri-aminte.* EM.; **luare-aminte,** atenţie, grijă: *ascultă, rogu-te, cu luare-aminte.* CAR. [A^3 + ***minte***].

amintí, amintesc şi (rar) **amínt** vb. **1.** (refl., intr. şi tr.) a(-i) aduce în minte ceva întîmplat mai înainte: *cititorii ... îşi amintesc consideraţiile ce le-am făcut altă dată.* BL.; **2.** (tr. şi intr.) a menţiona, a pomeni, a aduce în atenţie: *se cuvine să amintim că problema spaţiului a fost amplu discutată.* BL.;

am amintit această carte; (refl. pas.) *printre altele, se aminteşte şi despre o maşină automată.* BL. [De la *aminte*].

amintíre, amintiri f. **1.** faptul de a(-şi) aminti; **2.** imagine păstrată în memorie; lucru care revine în memorie: *sta zîmbind de-o amintire.* EM.; **a face amintire,** a aminti, a menţiona: *apologeţii creştini ... fac amintire despre cîteva duzine de sisteme gnostice de nuanţă creştină.* BL.; **în amintirea cuiva** (sau **a ceva**), ca semn că cineva sau ceva nu a fost dat uitării: *cinstesc pe bătrîne în amintirea trecutei lor frumuseţi.* NEGR.; **3.** facultate de a reţine cunoştinţele căpătate; memorie: *cele petrecute în ziua îmbolnăvirii îmi ieşiseră din amintire.* GHEŢIE; **4.** pomenire, menţionare: *locurile care înconjură satul nostru încă-s vrednice de amintire.* CR.; **5.** obiect (dăruit) care aminteşte de cineva sau de ceva: *are un raft plin de amintiri din excursiile făcute;* **6.** (la pl.) memorii: *Amintiri din copilărie.* CR. [V. *aminti*].

amíntit, ~ţi, amintită, ~e a. menţionat (mai înainte); despre care este vorba: *tocmai acest punct de vedere lipseşte la amintiţii cugetători.* BL. [V. *aminti*].

amíntrele adv. v. **altminteri.**

amioplazíe, amioplazii f. boală ereditară caracterizată prin atrofie musculară generalizată. [Din fr. *amyoplasie*].

amiostazíe, amiostazii f. (med.) tremur muscular. [Din fr. *amyostasie*].

amiostenía, amiostenii f. (med.) scădere a forţei musculare. [Din fr. *amyosthénie*].

amiotrofíe, amiotrofii f. atrofie a muşchilor (striaţi); miotrofie. [Din fr. *amyotrophie*].

amíră m. (înv.) împărat, sultan: *era la-mpăratul Damascului, la amira, boiarin mare.* DOS. [Din gr. mod. *amirás*].

amirál, amirali m. gradul cel mai înalt în marina militară; persoană care poartă acest grad (şi comandă o flotă): *escadra pusă sub comanda admiralului Drummond.* EM.; (adj.) **navă-** (sau **vas-**) **amiral,** navă pe care se află comandantul unei flote; (şi: (înv.) **admiral**). [Din fr. *amiral,* germ. *Admiral*].

amiralitáte, amiralităţi f. comandament al marinei militare. [Din it. *ammiralitá,* germ. *Admiralität*].

amirós, amirosuri n. (reg.) emanaţie exalată de un corp sau de o substanţă; miros: *racilor le place mai ales carnea cu amiros tare.* SAD.; *că mama te-a legăna pe-amiros de măr.* VIERU. [*A*[3] + *miros*].

amirosí, amirós vb. (reg.; tr. şi intr.) a adulmeca, a mirosi: *îşi încreţi pielea botului în chip comic, smîrcîind şi amirosind.* SAD. [*A*[3] + *mirosi*].

amistuí, amistuiesc vb. (înv.; refl.) a dispărea, a se mistui: *după ce acvila s-a amistuit în stîncării, m-am întors.* SAD. [*A*[3] + *mistui*].

amitótic, ~ci, amitotică, ~ce a. (biol.) care ţine de amitoză, referitor la amitoză. [Din fr. *amitotique*].

amitóză, amitoze f. diviziune directă a celulelor animale şi vegetale, în care nu apar cromozomi. [Din fr. *amitose*].

amixíe, amixii f. **1.** (biol.) reproducere pe cale asexuată, caracteristică organismelor inferioare; **2.** restricţie de a contracta căsătorii cu parteneri ai aceleiaşi caste, rase, religii etc. [Din fr. *amixie*].

amînă, amîn vb. (tr.) **1.** a lăsa pentru mai tîrziu, pentru altă dată; a întîrzia, a prelungi (un termen): *amîna din zi în zi această ... trebuşoară.* CR.; (refl. pas.) *constatăm că concursul s-a amînat.* EM.; **2.** a purta cu vorba: *tot mă amînau, ba azi, ba mîne.* EM. [*A*[3] + *mîne (=mîine)*].

amînár n. v. **amnar.**

amînáre, amînări f. **1.** acţiunea de a amîna şi rezultatul ei; schimbare pentru o dată ulterioară: *după mai multe amînări, cursurile universitare începură tîrziu.* GHEŢIE; **fără amînare,** îndată, numaidecît; (înv.) **cu amînare,** în tihnă, liniştit: *şezînd cu amînare pe verdeaţă şi-adăstînd.* PANN; **2.** săvîrşire, rezolvare la o dată ulterioară; întîrziere: *îl îndemna... să intervină pentru amînarea cambiei.* VINEA. [V. *amîna*].

amînát[1] adv. (înv. şi reg.) tîrziu: *îi punea masa cît de amînat.* PANN. [V. *amîna*]

amînát[2]**, amînaturi** n. amînare, prelungire. [V. *amîna*].

amînat[3]**, ~ţi, amînată, ~e** a. **1.** care a fost lăsat pentru altă dată: *dosar amînat;* **2.** care a fost reprogramat, planificat la o dată ulterioară (celei fixate). [V. *amîna*].

amîndói, amîndouă num. col. unul şi altul; ambii: *amorul, un amic supus amîndurora.* EM.; (adj.) *piaptănă şi îmbracă la fel pe amîndouă fetele.* CR. [Lat. *amindoi* (*ambi* + *dui*)].

amnár, amnare n. **1.** bucată de oţel cu care se loveşte cremenea pentru a produce scîntei şi care sevește şi pentru ascuţirea unor unelte de tăiat: *scoate bulicheriul,... îl dă pe amînariu.* CR.; **cît ai da** (sau **ai zbate**) **în amnar** sau **cît ai scăpăra cu amnarul** (sau **din amnar**), **a)** într-o clipă: *cît ai zbate din amnar, se îmbrăcase cu straiele dăruite.* SAD.; **b)** o clipă, un moment, foarte puţin timp: *n-am închis ochii nici cît ai scăpăra din amînar.* CR.; **2.** (reg.) mîner la războiul de ţesut cu care se întinde pînza pe sul; **3.** (reg.) cui la fierul lat al plugului sau băţ care susţine capetele loitrelor; **4.** (reg.) lemn scurt cu care se prind grinzile unui tavan: *copacul ista-i bun de amînare, cela de tălpi.* CR.; (şi: (reg.) **amînar**). [*A*[3] + *mînar(e)* (<lat. *manuale*)].

amnărúş, amnăruşe n. (reg.) diminutiv al lui amnar. [*Amnar* + *-uş*].

amnéstic, ~ci, amnestică, ~ce a. şi n. (med.) (substanţă) care provoacă pierderea memoriei. [Din fr. *amnéstique,* engl. *amnestic*].

amnestíe f. v. amnistie.

amnézic, ~ci, amnezică, ~ce a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de amnezie; **2.** referitor la amnezie, care aparţine amneziei. [Din fr. *amnésique*].

amnezíe, amnezii f. (med.) pierdere totală sau parţială a memoriei: *pentru unele perioade ale bolii manifestă o anumită amnezie.* GHEŢIE. [Din fr. *amnésie*].

amniós, amniosuri n. membrana cea mai dinăuntru care înveleşte fetusul la mamifere, păsări şi reptile. [Din fr. *amnios*].

amniótă, amniote f. (la pl.) grup de vertebrate al căror embrion are amnios şi alantoidă; (şi la sg.) animal din acest grup. [Din fr. *amniotes*].

amniótic, ~ci, amniotică, ~ce a. care aparţine amniosului, referitor la amnios: *lichid amniotic.* [Din fr. *amniotique*].

amniotíte, amniotite f. inflamaţie a amniosului. [Din fr. *amniotite*].

amnistiá, amnistiez vb. (tr.) a acorda o amnistie. [Din fr. *amnistier*]

amnistiábil, ~i, amnistiabilă, ~e a. care poate fi amnistiat. [Din fr. *amnistiable*].

amnistiánt, ~ţi, amnistiantă, ~e a. care atrage amnistia. [Din fr. *amnistiant*].

amnistiát, ~ţi, amnistiată, ~e a. şi m., f. (persoană) care beneficiază de o amnistie. [V. *amnistia*].

amnistíe, amnistii f. hotărîre a puterii de stat de a ierta anumite infracţiuni; graţiere: *acordă amnestie insurgenţilor îndată ce ei s-ar declara gata de a propune supunerea lor.* EM.; (şi: (înv.) **amnestie**). [Din fr. *amnistie,* germ. *Amnestie*].

amnistiére, amnistieri f. acţiunea de a amnistia. [V. *amnistia*].

amóc n. **1.** boală mentală tropicală provocată de abuzul de stupefiante şi manifestată prin furie şi tendinţa de a fugi; **2.** (fig.) furie nestăpînită şi nemotivată; izbucnire violentă. [Din fr. *amok*].

amoébă f. v. amibă.

amoniác n. substanţă chimică, compusă din azot şi din hidrogen, folosită la fabricarea îngrăşămintelor, a explozivilor etc.: *la o încercare asemănătoare asupra gazului de amoniac el a remarcat tocmai contrariul.* BL. [Din fr. *ammoniaque,* germ. *Ammoniak*].

amoniacál, ~i, amoniacală, ~e a. care conţine amoniac. [Din fr. *ammoniacal*].

amoniemíe f. (med.) concentraţie plasmatică a amoniacului liber. [Din fr. *ammoniémie*].

amonít[1]**, amoniţi** m. moluscă cefalopodă fosilă cu cochilia în formă de spirală, împărţită în mai multe compartimente. [Din fr. *ammonite*].

amonít[2] n. exploziv realizat din azotat de amoniu şi compuşi nitrici. [Din germ. *Ammonit*].

amóniu n. (chim.) radical monovalent care se comportă ca un metal alcalin. [Din fr., lat. *ammonium*].

amonolíză, amonolize f. (chim.) descompunere a combinaţiilor chimice cu ajutorul amoniacului. [Din fr. *ammonolyse*].

amónte adv. **în amonte,** în susul apei, spre izvor: *peştele stînd întors cu botul în amonte.* SAD.; (subst.) *în amontele rîului se cheamă „la Tartarău".* SAD. [Din it. *a monte*].

amór, amoruri n. **1.** dragoste, iubire; sentiment de afecţiune: *şoptire de dulce amor.* AL.; **amor propriu,** preţuire exagerată a calităţilor proprii; mîndrie: *faptul de a fi participat la atîtea evenimente îi dădea amor propriu.* CĂL.; **de amorul artei,** v. **artă; amor socratic,** pederastie; **2.** persoană iubită. [Din lat. *amor,* it. *amore*].

amorál, ~i, amorală, ~e a. **1.** care este indiferent faţă de principiile morale; care nu ţine cont de morală: *scriitori amorali sînt aceia la care găsim o privire ironică asupra lumii.* IBR.; **2.** care denotă indiferenţă faţă de morală; care este în afara moralităţii: *amoral sau imoral, plagiatul a fost fatal, pănă la un punct, util.* IBR. [Din fr. *amoral*].

amoralísm n. concepţie care propagă indiferenţa faţă de morală. [Din fr. *amoralisme*].

amoralíst, ~şti, amoralistă, ~e m., f. adept al amoralismului. [Din fr. *amoraliste*].

amoralitáte f. lipsă de moralitate, atitudine de om amoral. [Din fr. *amoralité*].

amoráş, amoraşi m. **1.** (pop. şi fam.) persoană iubită: *amoraşul nu se-nsoară.* POP.; **2.** reprezentare în artele plastice a lui Amor, zeul iubirii, în chip de copil gol cu aripioare (purtînd un arc cu săgeţi): *m-am deşteptat în patul momental, sub ghirlandele de flori şi amoraşi sculptaţi.* GHEŢIE. [*Amor* + *-aş*].

amoréz, amorezi m. iubit, amant, ibovnic: *gingaşa fată Selmina ş-amorezul său iubit.* NEGR. [De la *amoreză*].

amoreză, amorezez vb. (refl.) a se îndrăgosti: *un derviş pustnic ... s-amorezase văzînd o fată.* ALEX. [De la *amorez*].

amorezát, ~ţi, amorezată, ~e a. **1.** care s-a îndrăgostit (foarte tare), care iubeşte: *Mişu era amorezat de nevasta unui cîrciumar.* CAR.; (subst.) *dar oare n-ai avut vreun alt amorezat?* NEGR.; **2.** (rar) care exprimă dragoste, plin de dragoste; drăgăstos: *această întrerupere a unei vorbe amorezate pătrunse pe biata fată, care tăcu.* NEGR. [V. *amoreza*].

amoréză, amoreze f. (înv.) iubită; amantă: *sprijinea în braţe p-a lui scumpă amoreză.* NEGR. [Din fr. *amoureuse*].

amórf, ~i, amorfă, ~e a. **1.** (chim.) lipsit de formă fixă; necristalizat: *fosfor amorf;* (fig.) *cîntă nostalgia unui duh divin povîrnit prea mult în materia amorfă.* CĂL.; **2.** (fig.) neorganizat, inform: *toţi oamenii ceilalţi formează o masă amorfă căreia oamenii mari îi dau o formă, o modelează.* IBR. [Din fr. *amorphe*].

amorfíe f. lipsă de formă, de aspect determinat; amorfism. [Din germ. *Amorphie*].

amorfísm n. **1.** lipsă de formă; amorfie; **2.** lipsă de orientare a complexelor macromoleculare în masa fibrelor textile. [Din fr. *amorphisme*].

amorfitáte f. (rar) starea sau însuşirea de a fi amorf: *greu caracterizabili prin amorfitatea lor de începători.* CĂL. [*Amorf* + *-itate*].

amorós, ~şi, amoroásă, ~e a. **1.** care se îndrăgosteşte des; iubăreţ: *apare aici ca un erou amoros.* CĂL.; **2.** plin de dragoste, de amor: *ce puternic e – gîndi ea cu-amoroasă, dulce spaimă.* EM.; **3.** referitor la dragoste, de dragoste: *muzici, mese, intrigi amoroase.* NEGR. [*Amor* + *-os;* cf. fr. *amoureux*].

amoróso [amorózo] adv. (muz.) duios, cu pasiune. [Cuv. it.].

amorsă, amorsez vb. (tr.) **1.** a pregăti şi a provoca un fenomen; **2.** (spec.) a monta amorsa; a declanşa o explozie. [Din fr. *amorcer*].

amorsáj, amorsaje n. **1.** strat de tencuială care face legătura dintre zidărie şi grund; **2.** (chim.) declanşare a unei reacţii de polimerizare prin adăugarea unei substanţe; **3.** (mil.) dispozitiv care provoacă aprinderea unei încărcături explosive. [Din fr. *amorçage*].

amorsáre, amorsări f. acţiunea de a amorsa şi rezultatul ei. [V. *amorsa*].

amorsát, ~ţi, amorsată, ~e a. care este pregătit pentru a acţiona, pentru a se declanşa etc.: *bombă amorsată.* [V. *amorsa*].

amórsă, amorse f. **1.** dispozitiv pentru aprinderea unei încărcături explozive; focos; **2. amorsa drumului,** porţiune din traseul unui drum la intrarea în oraşe, cu o lăţime mai mare decît restul traseului; **3.** nadă, momeală (pentru peşti). [Din fr. *amorce*].

amortíbil, ~i, amortibilă, ~e a. (rar) amortizabil. [Din fr. *amortir* + *-bil*].

amortisméntt, amortismente n. stingere treptată a unei datorii (rambursînd capitalul); (rar) amortizaţie: *pe această bază erau formate şi tabelele de amortisment anexate la proiectul de convenţiune.* EM. [Din fr. *amortissement*].

amortiză, amortizez vb. (tr.) **1.** a stinge o datorie prin returnarea succesivă a părţilor ei; **2.** a recupera o investiţie: *a amortiza utilajele;* **3.** a atenua intensitatea unui zgomot, unui şoc etc. [Din germ. *amortisieren;* cf. fr. *amortir*].

amortizábil, ~i, amortizabilă, ~e a. care poate fi amortizat: *păstra dreptul deplin de a denunţa acele titluri amortizabile în 60 de ani.* EM.; *rentă amortizabilă.* [Din fr. *amortissable,* germ. *amortisabel*].

amortizáre, amortizări f. 1. acţiunea de a amortiza şi rezultatul ei; stingere treptată a creditelor pe termen lung; amortisment: *anuităţi, conform tabelei de amortizare.* EM.; *garanta amortizarea capitalului primitiv de construcţie.* EM.; **2.** atenuare, diminuare a unui şoc, a unui zgomot etc.: *amortizarea trepidaţiilor la un motor.* [V. *amortiza*].

amortizát, ~ţi, amortizată, ~e a. 1. atenuat, diminuat: *sunet amortizat; şoc amortizat;* **2.** care a fost achitat integral: *credit amortizat;* **3.** care a realizat un venit ce acoperă preţul de cumpărare: *utilaj amortizat.* [V. *amortiza*].

amortizáţie, amortizaţii f. (rar) amortisment: *cota de amortizaţie una la mie nu poate fi în nici un caz afectată.* EM. [Din germ. *Amortisation*].

amortizór, amortizoare n. dispozitiv care reduce intensitatea unui zgomot, a unui şoc etc. [Din fr. *amortisseur*].

amorţeálă, amorţeli *f.* stare a celui amorţit; insensibilitate trecătoare a corpului sau a unei părţi a lui; înţepenire: *căzu într-o amorţeală soră cu moartea.* ISP. [*Amorţi* + *-eală*].

amorţí, amorţesc vb. **1.** (intr.) a deveni temporar insensibil; a avea o stare de amorţeală; a înţepeni: *cesta leşină fără de veste, cela-amurte, nu sîmte nimica.* B.-DEL.; *mi-a amorţit piciorul;* **2.** (tr.) a aduce în stare de insensibilitate, de amorţeală: *patul puştii m-a izbit cu atîta putere în umăr, încît mi l-a amorţit.* GHEŢIE; **3.** (intr.) a intra în perioada de hibernare: *iarna ursul amorţeşte;* **4.** (fig.; intr.) a-şi pierde puterea, vigoarea, a slăbi în intensitate: *inima se-npietreşte ..., simţirea amorţeşte.* ALEX.; **5.** (tr.) a domoli, a potoli: *hotărîră a amorţi suferinţa prin vesela petrecere.* NEGR.; **6.** (fig.; intr.) a încetini, a lîncezi: *adevărul este că munca noastră nu se cuvine să amorţească niciodată.* SAD.; (şi: (înv.) **amurţi**). [Lat. **ammortire (=admortire)*].

amorţíre, amorţiri f. **1.** faptul de a amorţi; amorţeală; înţepenire; (fig.) *totul zace-n neclintire, în adîncă amorţire.* AL.; **2.** (fig.) lipsă de contact cu realitatea; absenţă, indiferenţă, letargie: *tot satul ştia... cum s-a desfăcut de greu din amorţirea în care căzuse.* AG. [V. *amorţi*].

amorţít, ~ţi, amorţită, ~e a. **1.** fără simţire; rigid, înţepenit: *cu coatele amorţite, tocmai se ridica să plece.* VLAH.; **2.** (înv.) amuţit, fără glas: *eu amorţit la glas sînt.* BIBLIA; **3.** (rar) care aduce în stare de amorţire: *un somn amorţit îi cuprinde trupul.* EM.; **4.** îngheţat, înfrigurat: *amorţit de frig;* **5.** cuprins de somnul hibernării; **6.** (fig.) lipsit de vigoare, de energie, de vioiciune; (adv.) *a cîntat cam amorţit.* C.; **7.** (fig.) atenuat, slab, lipsit de intensitate: *amorţită li-i durerea, le simţim ca-n vis pe toate.* EM. [V. *amorţi*].

amorţitór, ~i, amorţitoáre a. (rar) care amorţeşte; (p.ext.) care produce degerare, îngheţare: *gloria ... nu cîrpeşte mantalele rupte prin care suflă amorţitorul crivăţ.* EM. [*Amorţi* + *-tor*].

amovíbil, ~i, amovibilă, ~e a. **1.** care poate fi revocat sau mutat dintr-un post în altul: *nişte aprigi apărători înaintea unei justiţii amovibile, intimidate.* EM.; *funcţionar amovibil;* **2.** (despre obiecte, piese etc.) care poate fi separat de restul ansamblului. [Din fr. *amovible*].

amovibilitáte f. faptul de a fi amovibil. [Din fr. *amovibilité*].

amoxicilínă f. antibiotic contra infecţiilor aparatului respirator, gastrointestinal şi urogenital. [Din engl. *amoxycillin*].

ampatamént, ampatamente n. distanţă între axele osiilor extreme la un vehicul. [Din fr. *empattement*].

ampelidacée, ampelidacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, avînd ca reprezentant viţa de vie; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *ampélidacée*].

ampelográfic, ~ci, ampelografică, ~ce a. care aparţine ampelografiei, referitor la ampelografie. [Din fr. *ampélografique*].

ampelográfie f. ramură a viticulturii care se ocupă cu descrierea speciilor şi varietăţilor viţei de vie. [Din fr. *ampélographie*].

ampelópsis n. viţă sălbatică cu fructul în formă de ciorchine cu boabe mici, negre; (reg.) lăuruscă (*Vitis silvestris*). [Din fr. *anpélopsis*].

ampeloterapíe, ampeloterapii f. folosire a strugurilor în scop terapeutic; cură de struguri. [Din fr. *ampélothérapie*].

ampenáj, ampenaje n. dispozitiv care serveşte la stabilizarea şi la schimbarea direcţiei avionului: *planurile zdrobite, ampenajul şi partea posterioară a fuselajului literalmente desfăcute în bucăţi.* GHEŢIE. [Din fr. *empennage*].

ampér, amperi m. unitate de măsură a intensităţii curentului electric. [Din fr. *ampère*].

amperáj, amperaje n. intensitate a unui curent electric exprimată în amperi. [Din fr. *ampérage*].

ampermétru, ampermetre n. aparat pentru măsurarea intensităţii curentului electric. [Din fr. *ampèremètre*].

amperórá, amperore f. unitate practică de măsură a cantităţii de electricitate, egală cu cantitatea de electricitate care străbate într-o oră un conductor cînd curentul este de un amper. [Din fr. *ampère-heure*].

ampéx n. procedeu de reluare rapidă în cadrul transmisiilor directe a imaginilor de televiziune prin intermediul unei imprimări magnetice. [Din engl., fr. *ampex*].

ampicilínă f. antibiotic cu spectru larg de acţiune. [Din engl. *ampicillin*].

amplasá, amplasez vb. (tr.) a aşeza pe un anumit loc (o construcţie, o instalaţie etc.). [De la *amplasament*].

amplasaméntt, amplasamente n. loc pe care se aşază o construcţie, o instalaţie, o piesă de artilerie etc.: *amplasament de tun.* [Din fr. *emplacement*].

amplasáre, amplasări f. acţiunea de a amplasa şi rezultatul ei. [V. *amplasa*].

amplasát, ~ţi, amplasată, ~e a. care a fost aşezat, situat undeva. [V. *amplasa*].

amplectív, ~i, amplectivă, ~e a. (bot.; despre organe) care îmbrăţişează (complet) alte organe. [Din fr. *amplectif*].

amplidínă, amplidine f. maşină electrică de curent continuu cu flux magnetic transversal. [Din fr. *amplidyne*].

amplifiánt, ~ţi, amplifiantă, ~e a. care amplifică, care măreşte: *lentilă amplifiantă;* (log.) **inducţie amplifiantă,** genealizare care porneşte de la cazuri singulare ale unei mulţimi şi vizează toate elementele ei. [Din fr. *amplifiant*].

amplifică, amplífic vb. (tr. şi refl.) a (se) dezvolta, a da sau a căpăta amploare, intensitate, extindere mai mare: *metoda experimentală ia o dezvoltare ce se amplifică mereu.* BL.; *din pereţi ieşeau colţuri de stîncă, ascuţite, care parcă vibrau ca nişte coarde, amplificînd murmurul mării.* TUD. [Din lat. *amplificare,* fr. *amplifier*].

amplificáre, amplificări f. acţiunea de a (se) amplifica; amplificaţie, intensificare, extindere, dezvoltare: *constatăm ... o tendinţă vădită spre amplificare metodologică.* BL.; *amplificare radiofonică.* [V. *amplifica*].

amplificát, ~ţi, amplificată, ~e a. extins, dezvoltat: *o apreciase în mod deosebit, considerînd că, amplificată şi detaliată, ar fi putut constitui subiectul unei teze de stat.* GHEŢIE. [V. *amplifica*].

amplificatív, ~i, amplificativă, ~e a. care amplifică. [*Amplifica* + *-tiv*].

amplificáţie, amplificaţii f. amplificare: *mai puţin blocată de amintiri literare, aglomerate după procedeul amplificaţiei retorice.* VIANU. [Din fr. *amplification*].

amplificatór, amplificatoare n. (tehn.) dispozitiv întrebuinţat pentru a amplifica valorile unei mărimi fizice; **amplificator de antenă,** dispozitiv care amplifică semnalul recepţionat de o antenă (de televizor). [Din fr. *amplificateur*].

amplitúdine, amplitudini f. **1.** distanţă între poziţiile extreme ale unui corp care oscilează: *amplitudinea oscilaţiilor unui pendul;* **2.** (spec.) distanţă între două valori extreme: *amplitudinea*

temperaturilor dintre zi şi noapte; **3.** (mat.) mărime a unui arc; **4.** (astr.) arc al orizontului cuprins între punctul în care un astru răsare sau apune şi direcţia est-vest; **5.** (fig.) întindere, amploare: *face dovada unei mari imaginaţii şi a unei amplitudini lirice excepţionale.* CĂL. [Din fr. ***amplitude,*** lat. ***amplitudo, -inis***].

amploáre f. însuşirea de a fi amplu; întindere, extindere, mărime: *am cîntări problemele după amploarea discuţiilor în jurul lor.* BL.; *amploarea dezastrului.* [Din fr. ***ampleur***].

amploiát, ~ţi, amploiată, ~e m., f. (înv.) funcţionar: *se întunecase şi plecase toţi amploiaţii.* GHICA. [Din fr. ***employé***].

ámplu, ~i, amplă, ~e a. extins, puternic, dezvoltat: *a căutat să pună în lumină, cu ample referinţe la texte, procedeele.* BL.; *voce amplă;* (adv.) *această raţionalizare a fost fertil şi amplu cultivată în antichitate.* BL. [Din fr. ***ample,*** lat. ***amplus***].

ampolós, ~şi, ampoloásă, ~e a. (italienism) emfatic, umflat, bombastic: *mai păstrează sintaxa ampoloasă latină.* CĂL. [Din it. ***ampolloso***].

ampolozitáte f. (rar) emfază; retorism: *el suferă de un delir tehnic, de bombasticism şi ampolozitate.* CĂL. [Din it. ***ampollosità***].

amprentă, amprentez vb. (tr.) a lua amprentele digitale cuiva: *persoanele suspecte au fost amprentate şi fotografiate.* [***Amprentă*** + ***-a***].

amprentáre, amprentări f. acţiunea de a amprenta; luare a amprentelor. [V. ***amprenta***].

ampréntă, amprente f. **1.** urmă lăsată de un obiect prin apăsare (pe o suprafaţă plastică): *cineva luase tăviţa de alpaca şi paharul cu amprenta buzelor Carlei.* GHEŢIE; **amprente digitale,** urme lăsate de degete pe baza cărora se pot identifica autorii unei infracţiuni; **2.** (fig.) urmă lăsată de o idee, de o stare psihică etc.: *toate creaţiile şi înfăptuirile omului poartă amprentele unui cîmp stilistic.* BL. [Din fr. ***empreinte***].

amprentologíe f. studiul amprentelor digitale. [Din fr. ***empreintologie***].

amproór n. v. **proor.**

ámpulă, ampule f. **1.** organ pentru mers la echinoderme; **2.** (anat.) extremitate dilatată a unui canal; **3.** fiolă. [Din fr. ***ampoule,*** lat. ***ampulla***].

ampulifórm, ~i, ampuliformă, ~e a. în formă de ampulă, de veziculă. [Din lat. ***ampulliformis***].

ampulóm, ampuloame n. (med.) tumoare dezvoltată la nivelul unei ampule. [Din fr. ***ampullome***].

ampută, amputez vb. (tr.) **1.** a îndepărta, pe cale chirurgicală, un membru bolnav al corpului sau o parte dintr-un membru; a face o amputare; (refl. pas.) *unui animal capabil de acest mod regenerativ i se amputează o foarte importantă porţiune a corpului.* BL.; **2.** (fig.) a elimina (în mod abuziv) o parte dintr-o operă, dintr-un text etc. [Din fr. ***amputer,*** lat. ***amputare***].

amputáre, amputări f. **1.** acţiunea de a amputa şi rezultatul ei; **2.** îndepărtare, printr-o operaţie chirurgicală, a unui membru al corpului sau a unei părţi dintr-un membru; amputaţie; **3.** (fig.) eliminare (abuzivă) a unei părţi din ceva: *pozitivismul echivalează cu o gravă amputare a posibilităţilor cognitive.* BL. [V. ***amputa***].

amputát, ~ţi, amputată, ~e a. îndepărtat pe cale chirurgicală: *are un picior amputat;* (fig.) *purta... papuci de sultană, bogat cusuţi cu fir, dar cu vîrfurile amputate.* VINEA. [V. ***amputa***].

amputáţie, amputaţii f. amputare: *rana sa a fost atît de puţin îngrijită încît se crede că amputaţia e neapărată.* EM. [Din fr. ***amputation,*** lat. ***amputatio, -onis***].

amú adv. v. **acum.**

amulét n. v. **amuletă.**

amulétă, amulete f. obiect mic căruia i se atribuie puterea de a feri de boli, de a aduce noroc etc.; talisman: *la gît o amuletă pentru deochi.* AL.; (şi: (înv.) **amulet**). [Din fr. ***amulette,*** lat. ***amuletum***].

amúrg, amurguri n. **1.** timpul de la apunerea soarelui şi pînă la lăsarea nopţii, cînd se îngînă ziua cu noaptea; înserare, crepuscul: *soarele cu amurgul nu poate avea întîlnire.* AL.; *o dată cu amurgul sării, încep a se aduna unul cîte unul.* MAT.; (fig.) *intră într-un fel de amurg subpămîntean, între uşi de stejar cu ferestruici zăbrelite.* SAD.; **în amurg (de seară)** sau (înv.) **într-amurg(ul),** pe înserate: *în amurg de seară, lelea Fira sta.* COŞB.; **a da în amurg,** a se însera: *cînd dete în amurg ... ea pieri.* ISP.; **2.** (fig.) bătrîneţe, declin: *trist e deşertul ce se-ntinde pe sub amurgul vieţii.* AL.; *un bătrîn care, în amurgul vieţii, a rămas singur cuc.* VIERU. [***A***[3] + ***murg***].

amurgí, pers. 3 **amurgeşte** vb. (intr.) **1.** a se însera: *abia amurgise cînd Stroici şi Spancioc sosiră.* NEGR.; **2.** (rar) a se întuneca: *lumina amurgeşte şi plugarii ... se-ntorc.* AL. [***Amurg*** + ***-i***].

amurgíre, amurgiri f. faptul de a amurgi; înserare. [V. ***amurgi***].

amurgít[1], ~ţi, amurgită, ~e a. învăluit în întuneric; întunecat; (fig.) *pe zarea amurgită a trecutului.* OD. [V. ***amurgi***].

amurgít[2], (rar) **amurgituri** n. înserat, amurg: *să-mi răcoresc viaţa la un amurgit de seară.* VLAH.; *se apropie amurgitul şi cioarele zboară pe deasupra satului.* MAT.; (fig.) *în zarea anilor trecuţi eu văd în flăcări asfinţituri, eu văd albastre amurgituri.* MAT.; **în** (sau **pe la**) **amurgit,** la vremea amurgului: *iar în amurgit, la strungă, să mulg laptele-n găleţi.* COŞB. [V. ***amurgi***].

amurţí vb. v. **amorţi.**

amúş, amuşuri n. (reg.) groapă cu apă şi var în care se pun pieile la argăsit. [Cf. magh. ***hamus, hamvas***].

amúşi[1] adv. (reg.) îndată, imediat, numaidecît. [***Amu*** + ***şi***].

amuşí[2], amuşesc vb. (tr.) a curăţa părul de pe pieile ţinute în amuş. [De la ***amuş***].

amuşiná vb. v. **muşina.**

amuţá, amúţ şi amuţesc vb. (reg.; tr.) a asmuţi (cîinii): *în grabă afară ieşind şi încă mai tare pre dulău amuţind.* CANT.; (şi: (înv.) **amuţi**). [Lat. ***ammotiare***].

amuţáre f. faptul de a amuţa. [V. ***amuţa***].

amuţeáiă, amuţeli f. (înv.) faptul de a fi mut, stare de muţenie: *i-au pecetluit spurcata şi clevetnica lui gură cu amuţeala.* ANTIM. [***Amuţi***[1] + ***-eală***].

amuţí[1], amuţesc vb. (intr.) **1.** a nu mai putea vorbi; a deveni mut; **2.** a înceta de a vorbi; a tăcea: *sub vraja adîncă a melodiei, întreaga sală amuţise.* M.CAR.; (fig.) *trufia de clasă amuţeşte în el.* CĂL. [Lat. ***ammuttire*** (<***mutus***)].

amuţí[2] vb. v. **amuţa.**

amuţíre, amuţiri f. **1.** faptul de a amuţi[2]; pierdere a facultăţii de a vorbi; (fig.) *vom constrînge repede la amuţire orice subiectivism.* BL.; **2.** (fig.) încetare a oricărui zgomot. [V. ***amuţi***[1]].

amuţít, ~ţi, amuţită, ~e a. **1.** care a devenit mut; **2.** (fig.) tăcut, liniştit: *vulturii ce stau amuţiţi pe crestele seci şi sure ale stîncelor nalte.* EM. [V. ***amuţi***[1]].

amuzá, amúz vb. **1.** (refl.) a se distra, a petrece, a se veseli: *le oferea stridii, amuzîndu-se cînd îi vedea umblînd cu cuţite şi furculiţe.* CĂL.; **2.** (tr.) a face să se distreze, să petreacă: *văd că te amuză propunerea mea.* GHEŢIE. [Din fr. ***amuser***].

amuzaménт, amuzamente n. distracţie, petrecere, divertisment: *astfel de invenţii erau de asemenea privite numai ca prilej de amuzament.* BL. [Din fr. ***amusement***].

amuzánt, ~ţi, amuzantă, ~e a. care amuză; distractiv, plin de haz, nostim: *el ne-a povestit o întîmplare destul de amuzantă.* VIERU; *situaţie amuzantă.* [Din fr. ***amusant***].

amuzát, ~ţi, amuzată, ~e a. înveselit, distrat, vesel: *doctorul îşi înălţase sprîncenile, mirat şi amuzat totodată.* GHEŢIE. [V. ***amuza***].

amvoánă f. v. **amvon.**

amvón, amvoane n. **1.** mic balcon într-o biserică, de unde se predică (sau se citeşte Evanghelia): *predicile sale de pe amvoanele bisericilor.* CR.; **2.** predicaţie: *elocvenţa amvonului;* **3.** (fig.) religie: *ferind de-a sale valuri amvona creştinească.* AL.; (şi: (înv.) **amvoană, amvonă**). [Din sl. ***amŭvonŭ***].

amvónă f. v. **amvon.**

an[1], ani m. **1.** perioadă de timp în care Pămîntul face o rotaţie completă în jurul Soarelui şi care numără 365 de zile (şi 4 ore); (spec.) măsură sau perioadă de timp cuprinzînd 12 luni (şi socotită începînd cu 1 ianuarie): *pe tine, an tînăr, te văd cu mulţumire!* ALEX.; *casa a fost avariată de bombardamentele nemţeşti de anul trecut.* GHEŢIE; **Anul Nou,** ziua de 1 ianuarie (în care se serbează începutul unei astfel de perioade); **la mulţi ani,** urare adresată cu prilejul începutului unei astfel de perioade, unei aniversări etc.; **an de an, a)** în fiecare dintr-o astfel de perioadă; **b)** mereu; **la anul,** după o astfel de perioadă (în viitor): *ne arvonim noi şi pe la anul, cu jurămînt, să umblăm tot împreună.* CR.; **cu anii,** vreme îndelungată: *nu ne vom mai vedea cu anii;* **an şcolar,** perioadă de timp de la deschiderea şcolii pînă la închiderea cursurilor (urmată de vacanţa mare); **2.** fiecare dintre perioadele de acest tip din care este alcătuit un ciclu de învăţămînt: *student în anul al treilea;* **3.** totalitate a studenţilor sau a elevilor care au început şi urmează împreună cursurile: *fiecare an a fost împărţit în două grupe.* GHEŢIE; **4.** măsură sau perioadă de timp cuprinzînd 12 luni (şi raportată la un anumit eveniment, de obicei la naşterea lui Isus Hristos): *cam pe la anul 1568 se începe roirea tătarilor înspre Ţara Moldovei.* EM.; **nu aduce anul ce aduce ceasul,** un moment scurt poate fi decisiv sau important; **din an în Paşte,** v. **Paşti; anul şi cîrlanul,** (iron.) un copil în fiecare an; **de ani şi ani,** de foarte mult timp; **5.** (pl.) măsură a vîrstei; vîrstă: *la zece ani fu adus la Bucureşti la o rudă.* CĂL.; *de cîţi ani eşti?;* **6.** perioadă, epocă din viaţă: *tot mai gîndeşti la anii cînd visam în academii?* EM.; **7. an-lumină,** unitate de măsură astronomică egală cu distanţa străbătută de lumină într-o astfel de perioadă (9466 miliarde de km). [Lat. ***annus***].

an[2] adv. (pop.) anul[1] trecut, acum un an: *an-iarnă bordeiu-mi arsese.* AL.; **mai an,** acum cîţiva ani. [Lat. ***anno***].

an-[3] v. **a-[5].**

ană f. (reg.) frînghie de care sînt suspendate cîrligele carmacelor sau care se agaţă de marginea de sus a mrejelor şi plaselor pescăreşti. [Et. nec.].

anabaptísm n. sectă religioasă care practică botezul (a doua oară) la vîrsta adultă. [Din fr. ***anabaptisme,*** germ. ***Anabaptismus***].

anabaptíst, ~şti, anabaptistă, ~e a. care ţine de anabaptism, referitor la anabaptism. // m., f. adept al anabaptismului. [Din fr. ***anabaptiste***].

anabátic, ~ci, anabatică, ~ce a. **1.** care are o componentă ascendentă: *vînt anabatic;* **2.** (med.) care se măreşte, creşte. [Din fr. ***anabatique***].

anabazínă f. alcaloid toxic, extras dintr-o plantă din Asia Centrală, cu acţiune asemănătoare nicotinei. [Din fr. ***anabasine,*** germ. ***Anabasin***].

anabióză f. reducere (de lungă durată) a funcţiilor vitale ale unor organisme din cauza condiţiilor neprielnice. [Din fr. ***anabiose***].

anabólic, ~ci, anabolică, ~ce a. referitor la anabolism, care ţine de anabolism. [Din fr. ***anabolique***].

anabolísm n. totalitate a proceselor biochimice care au loc în organismele vii şi produc substanţele necesare vieţii. [Din fr. *anabolisme*].

anabolizánt, ~ţi, anabolizantă, ~e a. care favorizează anabolismul: *steroizii anabolizanţi ajută la creşterea muşchilor.* R.L.; *medicament anabolizant.* // m. steroid sintetic cu care se măreşte anabolismul protidic: *dacă ... ar face cură cu anabolizanţi nu l-ar mai încăpea hainele la mîneci şi atîta tot.* R.L. [Din fr. *anabolisant*].

anacárd, anacarde n. fruct al anacardierului. [Din fr. *anacarde*].

anacardiacée, anacardiacee f. (la pl.) familie de arbuşti tropicali, avînd ca tip reprezentativ anacardierul; (şi la sg.) arbust din această familie. [Din fr. *anacardiaceés*].

anacardiér, anacardieri m. arbust tropical din al cărui fruct comestibil se extrage o substanţă folosită la lustruitul mobilelor (*Anacardium orientale*). [Din fr. *anacardier*].

anaciclic, ~ci, anaciclică, ~ce a. care are întotdeauna sens, fie că este citit de la început, fie că este citit de la sfîrşit: *vers anaciclic.* [Din fr. *anacyclique*].

anaciditáte, anaciditáţi f. lipsă a acidităţii gastrice. [Din fr. *anacidité*, engl. *anacidity*].

anaciáză, anaclaze f. **1.** (vers.) distribuire a unei silabe lungi, la două picioare metrice; **2.** înlocuire a unei silabe lungi cu una scurtă sau invers, în metica greacă şi latină; **3.** figură retorică prin care oratorul reia o propoziţie sau o frază a adversarului în sens diferit sau contrar. [Din fr. *anaclase*].

anaclorhidríe, anaclorhidrii f. absenţă a acidului clorhidric din sucul gastric. [Din fr. *anachlorhydrie*].

anacolút, anacolute şi anacoluturi n. (gram.) **1.** construcţie eliptică în care lipseşte corelativul exprimat într-o propoziţie: *din rîndul mijloacelor folosite de stilul vorbit fac parte şi construcţiile incoordonate, aşa-zisele anacolute.* VIANU; **2.** greşeală de exprimare datorită căreia diferite părţi ale frazei par a nu se mai lega între ele. [Din lat., gr. *anacoluthon*, fr. *anacoluthe*].

anacolútic, ~ci, anacolutică, ~ce a. care conţine un anacolut; bazat pe anacolut: *construcţii anacolutice.* [Din germ. *anakoluthisch*].

anacóndă, anaconde f. şarpe mare din America Centrală şi de Sud, care se hrăneşte cu păsări şi cu mamifere (*Eunectes murinus*). [Din fr., sp. *anaconda*].

anacorét m. v. anahoret.

anacreóntic, ~ci, anacreontică, ~ce a. în genul poeziilor atribuite poetului Anacreon (care se remarcau prin veselie, graţie şi delicateţe): *textul lui e anacreontic în liniile generale.* CĂL.; *vers anacreontic.* // f. scriere (poetică) în genul poeziilor atribuite lui Anacreon: *meritul lui Villegas stă în anacreontice, unde paradoxala lui îngîmfare se amestecă cu cea mai încîntătoare bonomie.* CĂL. // m. poet care scrie în genul poeziilor lui Anacreon; persoană care admiră astfel de poezie. [Din lat. *anacreonticus*, fr. *anacréontique*].

anacreontísm n. (rar) imitare a poeziei lui Anacreon: *e obiceiul a se vedea în opera lui Conachi înrîurirea anacreontismului oriental.* CĂL. [Din fr. *anacréontisme*].

anacreontiză, anacreontizez vb. (rar; intr.) a proceda în maniera lui Anacreon; a cînta plăcerile vieţii: *elogiază tihna voioasă anacreontizînd.* CĂL. [De la *Anacreon* n. pr.].

anacrobiónt, anacrobionte n. (biol.) organism anaerob. [Din fr. *anacrobiont*].

anacromátic, ~ci, anacromatică, ~ce a. (fiz.) care nu corectează aberaţiile cromatice. [Din fr. *anachromatique*].

anacrónic, ~ci, anacronică, ~ce a. **1.** care conţine sau care constituie un anacronism; învechit, depăşit: *călugării vorbesc graiul lor anacronic.* CĂL.; **2.** (fig.) care este în contrast cu spiritul timpului în care se află; demodat, ieşit din uz: *domnul Filip sta deoparte,... într-un sacou negru cu vestă anacronică, albă.* VINEA; **3.** (fig.) care are comportare, idei etc. învechite: *persoană anacronică;* (subst.) *doi anacronici, mai precis doi medievali, în ciuda deghizamentului lor.* VINEA. [Din fr. *anachronique*].

anacronísm, anacronisme n. **1.** eroare de cronologie; fixare a unui eveniment la altă dată decît cea reală: *a vorbi de partide politice sau în epoca lui Radu Negru, sau în epoca fanarioţilor, sau chiar în epoca Regulamentului Organic este un curat anahronism.* EM.; **2.** trăsătură care nu corespunde spiritului timpului; idee, comportare etc. învechită: *cu greu se poate închipui o amestecătură mai barocă de anacronisme, trivialităţi, teorii şi foiletonism.* CĂL.; **3.** (p. ext.) considerare, interpretare a fenomenelor fără raportare la un moment, la o perioadă de timp; atemporalitate: *autorul se salvează interior... prin anacronismul şi anatopismul voit.* VIANU (şi: (înv.) **anahronism**). [Din fr. *anachronisme*].

anacronístic, ~ci, anacronistică, ~ce a. (rar) care conţine un anacronism: *legendă de o bizarerie anacronistică cu totul comică.* OD. [Din germ. *anachronistisch*, it. *anacronistico*].

anacrúză, anacruze f. **1.** silabă neaccentuată la începutul unui vers, care nu este considerată ca parte a lui; **2.** măsură incompletă la începutul unei compoziţii muzicale; auftact. [Din fr. *anacrouse*].

anacuzíe, anacuzii f. (med.) pierdere completă a auzului; surzenie. [Din fr. *anacousie*].

anadiplóză, anadiploze f. procedeu stilistic care constă în a începe o frază cu cuvîntul sau cu cuvintele de la sfîrşitul frazei precedente; reduplicaţie. [Din fr. *anadiplose*, lat., gr. *anadiplosis*].

anadipsíe, anadipsii f. (med.) sete exagerată. [Din fr. *anadipsie*].

anadoleán, ~eni, anadoleană, ~ene a. (înv.) care aparţine, care este caracteristic Anadoliei (Asia Mică), referitor la Anadolia; care provine, care este originar din Anadolia: *au ademenit cu ei şi pe doi oşteni anadoleni mai bătrîni.* SAD. [*Anadol* n. pr. + *-ean*].

anadrenalísm n. (med.) lipsă a funcţiei glandelor suprarenale. [Din fr. *anadrénalisme*].

anadróm, ~i, anadromă, ~e a. **1.** (bot.) care este orientat în sus, spre vîrf; **2.** (iht.) care trăieşte în mare, dar urcă în apele dulci pentru reproducere. [Din fr. *anadrome*].

anaerób, ~i, anaerobă, ~e a. care poate trăi într-un mediu fără oxigen: *microorganisme anaerobe.* [Din fr. *anaérobe*].

anaerobióză f. (biol.) formă de viaţă caracteristică unor microorganisme, care nu presupune existenţa aerului. [Din fr. *anaérobiose*].

anaerofít, ~ţi, anaerofită, ~e a. şi f. (plantă) anaerobă. [Din fr. *anaérophyte*].

anafémă f. v. anatemă.

anafíe, anafii f. (med.) lipsă sau pierdere a simţului tactil. [Et. nec.].

anafilácticlc, ~ci, anafilactică, ~ce a. bazat pe anafilaxie, cu caracter de anafilaxie. [Din fr. *anaphylactique*].

anafilaxíe, anafilaxii f. (med.) sensibilitate mărită a organismului la o substanţă care a mai fost administrată (în doze mici). [Din fr. *anaphylaxie*].

anafór, anafoare n. (reg.) vîrtej format în lungul ţărmului unui curs de apă; bulboană. [Din gr. mod. *anafori*].

anaforă, anaforale f. (înv.) raport către domnitor: *gata-i anaforaua către Vodă?* AL. [Din gr. mod. *anaforá*].

anafóră, anafore f. **1.** procedeu stilistic constînd din repetarea unui cuvînt la începutul mai multor fraze sau părţi de frază: *enumerarea acumulativă şi anafora sînt procedee retorice.* VIANU; **2.** (gram.) proces sintactic constînd în reluarea printr-un segment (de obicei un pronume) a unui alt segment al discursului. [Din fr. *anaphore*, lat. *anaphora*].

anaforéză f. transport al particulelor coloidale spre anod sub acţiunea unui curent electric. [Din fr. *anaphorése*].

anafóric, ~ci, anaforică, ~ce a. **1.** referitor la anaforă, care ţine de anaforă: *fiecare element al enumerării este introdus prin legătura anaforică.* VIANU; **2.** care reia o noţiune, o idee exprimată mai înainte: *acest poem ciclopic... este compus din şase serii anaforice.* VIANU; *expresie anaforică.* [Din fr. *anaphorique*].

anafrodiziác, ~ci, anafrodiziacă, ~ce a. şi n. (substanţă) care determină anularea dorinţei sexuale. [Din fr. *anaphrodisiaque*].

anafrodizíe, anafrodizii f. lipsă a dorinţelor sexuale. [Din fr. *anaphrodisie*].

anafrónt, anafronturi n. front atmosferic deasupra căruia aerul cald are o mişcare ascendentă. [Din fr. *anafront*].

anăftemă f. v. anatemă.

anăftimă f. v. anatemă.

anăfură f. pîine sfinţită care se împarte creştinilor după liturghie: *bătrînele ..., ţineau drumul casei, mestecînd anafura sfinţită.* DELAVR.; (şi: (pop.) **nafură**). [Din sl. *(a)nafora*].

anagenéză f. (biol.) **1.** regenerare a ţesuturilor vii distruse accidental; **2.** evoluţie progresivă a unei specii. [Din fr. *anagenèse*].

anaglífă, anaglife f. sculptură în relief sau în basorelief. [Din fr. *anaglyphe*, lat. *anaglyphus*].

anagnóst, anagnoşti m. **1.** (în Roma antică) sclav însărcinat să facă lectura în timpul mesei sau băii stăpînului; **2.** (înv.) cititor la biserică; citeţ: *eram capabil să spun pe carte, cît oricare anagnost de răpede.* NEGR. [Din sl. *anagnostŭ*, fr. *anagnoste*].

anagógic, ~ci, anagogică, ~ce a. care ţine de anagogie, referitor la anagogie: *ar fi fost ... cu sens literal, didactic şi anagogic.* CĂL. [Din fr. *anagogique*].

anagogíe, anagogii f. **1.** figură retorică prin care se trece de la particular la general; **2.** elevaţie, înclinaţie către cele spirituale; **3.** (spec.) interpretare mistică a Scripturii. [Din fr. *anagogie*].

anagramă, anagramez vb. (tr.) a schimba ordinea literelor unui cuvînt pentru a obţine alt cuvînt; a transcrie sub formă de anagramă. [De la *anagramă;* cf. fr. *anagrammatiser*].

anagramáre, anagramări f. acţiunea de a anagrama. [V. *anagrama*].

anagramát, ~ţi, anagramată, ~e a. care a fost scris sub formă de anagramă: *nume anagramat.* [V. *anagramă*].

anagramátic, ~ci, anagramtică, ~ce a. care formează o anagramă, de anagramă. [Din fr. *anagrammatique*].

anagrámă, anagrame f. schimbare a ordinii literelor unui cuvînt pentru a obţine alt cuvînt; cuvînt obţinut prin această schimbare (ex. Roma – amor): *acest nume ... cuprinde în sine întreg numele mieu, prin strămutarea slovelor sau anagramă.* B.-DEL. [Din fr. *anagramme*, germ. *Anagramm*].

anahorét, ~ţi, anahoretă, ~e m., f. pustnic(ă): *se produce un miracol al fecundităţii*

organice grație renunțării la viață a unui anahoret. BL.; (și: (înv.) **anacoret**). [Din fr. ***anachorète,*** lat. ***anachoreta***].

anahorétic, ~ci, anahoretică, ~ce a. de anahoret; (p.ext.) sărăcăcios: *găsim ... o platformă de legitimare a traiului anahoretic.* BL. [Din fr. ***anachorétique***].

anahoretísm n. (mod de) viață de anahoret: *anahoretismul rupe individul de viață, de patrie, de familie.* CĂL. [Din fr. ***anachorétisme***].

anahronísm n. v. anacronism.

anál, ~i, anală, ~e a. referitor la anus. [Din fr. ***anal***].

analcíd n. insecticid utilizat la distrugerea păduchilor, a ploșnițelor, a țânțarilor; hexaclorciclohexan. [Nume comercial].

anále f. pl. **1.** scriere istorică în care evenimentele sînt înregistrate an de an: *nu credem să fi avînd seamăn în analele nici unui parlament de pe fața pămîntului.* EM.; *analele lui Tacit;* **2.** publicație științifică periodică: *Analele Universității „Ștefan cel Mare".* [Din lat., fr. ***annales***].

analécte f. pl. culegere de fragmente din scrieri alese (în proză); crestomație: *„Analectele" lui Timotei Ciparîu.* [Din lat. ***analecta,*** fr. ***analectes***].

analéctic, ~ci, analectică, ~ce a. care ține de analecte, refereitor la analecte. [Din germ. ***analektisch***].

analépsă, analepse f. evocare ulterioară a unui eveniment (istoric). [Din fr. ***analepse***].

analepsíe, analepsii f. (med.) refacere a forțelor după o boală. [Din fr. ***analepsie***].

analéptic, ~ci, analeptică, ~ce a. și n. (medicament) întăritor, tonic. [Din fr. ***analeptique***].

analfabét, ~ți, analfabetă, ~e m., f. **1.** persoană care nu știe să citească și să scrie; neștiutor de carte: *avea credința că se află în fața unor analfabeți.* CĂL.; **2.** (p. ext.) persoană incultă, cu cunoștințe reduse: *subtilitatea nu-i lipsește și sîntem departe de analfabetul care numește hexametru un vers de șase silabe.* CĂL. // a. **1.** care nu știe carte, care nu a învățat la școală: *e fiul unui plugar... cu două clase primare și al unei mame analfabete.* CĂL.; **2.** care denotă incultură, lipsă de cultură suficientă; incult: *este imitat stilul analfabet al administrației de pe vremuri.* VIANU. [Din fr. ***analphabète,*** lat. ***analphabetus***].

analfabetísm n. faptul, starea de a fi analfabet; neștiință de carte: *acest erou ne-ar revela ciudata colaborare între analfabetism și spiritul de inițiativă la unii indivizi.* CĂL. [Din fr. ***analphabétisme***].

analgézic, analgezice n. medicament care calmează durerea: *el are nevoie ori de excitante ori de analgezice ca să suporte sau să uite infernul vieții.* CĂL.; (adj.) *substanță analgezică.* [Din fr. ***analgésique***].

analgezíe, analgezii f. insensibilitate temporară produsă de introducerea în organism a unei substanțe analgezice. [Din fr. ***analgésie***].

analgezínă f. antipirină. [Din fr. ***analgésine***].

analís și **anális** n. v. analiză.

analisă f. v. analiză.

anălisis n. v. analiză.

analíst[1], analiști m. scriitor de anale; cronicar: *analiștii cei vechi ai românilor.* OD. [Din fr. ***analiste,*** germ. ***Annalist***].

analíst[2], ~și, analistă, ~e m., f. **1.** specialist în analiza psihologică; persoană cu aptitudini deosebite în cunoașterea, analiza și descrierea sufletului omenesc: *a fost un analist de sentimente, un om puțin espansiv.* IBR.; **2.** (p. ext.) persoană care obișnuiește să analizeze, să interpreteze faptele, stilurile etc.: *ei aparțin speței clasice a recilor ademenitori de femei, analiști imperturbabili ai situațiilor.* CĂL.; **3.** persoană specializată în analiza matematică; **4.** specialist în informatică; **5. (analist politic)** persoană specializată în comentarea (și interpretarea) evenimentelor politice. // a. care analizează, care studiază îndeaproape: *critica din jandarm al culturii, ca mai înainte, devine analistă, literară.* IBR. [Din fr. ***analyste***].

analístic, ~ci, analitiscă, ~ce a. (rar) care ține de anale, de înregistrarea evenimentelor istorice; referitor la anale: *scurtele note analistice despre începuturi, o prescurtare a lui Nifon, ... toate aceastea au fost adunate laolaltă.* CĂL. [Din it. ***annalistico***].

analística f. studiu al analelor; tip de istoriografie bazat pe expunerea cronologică a faptelor. [Din it. ***annalistica,*** germ. ***Annalistik***].

analític, ~ci, analitică, ~ce a. care procedează prin analiză, care se bazează pe analiză: *o serie de articole teatrale, care dovedesc un spirit analitic și serios.* GHICA; *Maiorescu nici nu are bănuiala existenței unei critici analitice.* CĂL.; *tabla analitică a materiilor;* **limbă analitică,** limbă în care raporturile gramaticale sînt exprimate de obicei prin cuvinte izolate: *limba română e limbă analitică, cea latină e una sintetică;* **geometrie analitică,** ramură a geometriei care uzează de calculul algebric și infinitezimal; **chimie analitică,** ramură a chimiei care se ocupă cu studiul metodelor de identificare și de dozare a elementelor dintr-o substanță și a substanțelor dintr-un amestec; **programă analitică,** document care stabilește materia fiecărei discipline predate într-o instituție de învățământ: *trebui să studieze, potrivit programei analitice, limba latină.* GHEȚIE. [Din lat. ***analyticus,*** fr. ***analytique,*** germ. ***analytisch***].

analitísm n. însușirea de a fi analitic: *analitismul limbilor romanice.* [Din fr. ***analytisme***].

analíz n. v. analiză.

analízā, analizez vb. (tr.) **1.** a descompune un tot în părțile lui pentru a-l putea studia; **2.** a cerceta îndeaproape; a examina cu atenție: *aceste fenomene le putem descrie, le putem clasifica, le putem analiza. BL.;* (refl. pas.) *e frapant că în acest studiu se analizează toate clasele sociale pe larg.* IBR.; (refl.) *cu incapacitatea lui de a se analiza ..., el cade în extaze profunde la cele mai neînsemnate lucruri.* CĂL.; **3.** a examina un text din diferite puncte de vedere; **4.** (chim.) a stabili compoziția unei substanțe. [Din fr. ***analyser,*** germ. ***analysieren***].

analízābil, ~i, analizabilă, ~e a. care poate fi analizat: *ia miturile povestitorului ca personagii reale analizabile.* CĂL. [Din fr. ***analysable,*** it. ***analizzabile***].

analízabilitáte f. trăsătura, caracterul de a fi analizabil: *neagă ideea clasică a analizabilității lumii în entități existente independent.* [***Analizabil*** + ***-itate***].

analízáre, analizări f. acțiunea de a analiza și rezultatul ei: *nu ne vom opri mult asupra analizării acestui document.* EM. [V. ***analiza***].

analizatór, analizatoare n. **1.** instrument care servește la determinări analitice; **2.** aparat al sistemului nervos (format dintr-un organ de simț, din nervi și din celule cerebrale) care culege, transmite și analizează senzațiile: *analizatorul vizual.* // m. (pl. **analizatori**) persoană cu aptitudini deosebite în cunoașterea, în analiza și în deschiderea sufletului omenesc: *Camil Petrescu este, și în roman ca și în teatru, un analizator.* CĂL. [***Analiza*** + ***-tor***; cf. fr. ***analyseur***].

analíză, analize f. **1.** metodă de cercetare care constă în descompunerea unui întreg în elementele lui componente; **analiză cantitativă,** v. **cantitativ; analiză calitativă,** v. **calitativ; analiză semică,** v. **semic; analiză gramaticală,** cercetare a unui text din punct de vedere morfologic și sintactic; descompunere a unei propoziții în părțile ei, a unei fraze în propoziții și identificarea acestora: *putem să ne deslușim pe calea analizei gramaticale despre cele ce zice minunata telegramă.* EM.; (înv.) **analiză logică,** analiză sintactică; **analiză literară,** examinare critică a unei opere literare; **analiză matematică,** disciplină matematică care se bazează pe noțiunile de limită și de funcție; **în ultimă analiză,** în definitiv, în concluzie: *orice fenomen este condiționat, în ultimă analiză, de întregul univers.* BL.; **2.** cercetare amănunțită; rezumat: *urmăm mai departe cu analiza operelor postume ale lui Eminescu.* IBR.; *analiza unui discurs;* **3.** (filoz.) metodă care realizează trecerea de la compus la simplu, de la efect la cauză etc.; **4.** operație de identificare a compoziției unei substanțe; descompunere a unei substanțe în elementele ei componente: *analiza sîngelui;* (și: (înv.) **analis, analisis, analiz, analisă**). [Din lat., gr. ***analysis,*** fr. ***analyse,*** germ. ***Analyse***].

analizór, analizoare n. aparat cu ajutorul căruia se realizează o analiză. [Din fr. ***analyseur***].

analóg[1], ~gi, analogă și (înv.) **analoágă, ~ge** a. care este asemănător cu altceva; la fel: *vei găsi ... un alt om, analog cu mine.* EM. [Din lat. ***analogus,*** fr. ***analogue***].

analóg[2], analoguri n. pupitru înalt, mobil, pe care se pun cărțile de cult în biserica ortodoxă: *lovindu-mă din fugă cu analogu-n spate.* NEGR.; *a văzut lîngă analoghionul din dreapta ceea ce căuta.* SAD.; (și: **analoghion**). [Din gr. mod. ***analóghion***].

analóghion n. v. analog[2].

analógic, ~ci, analogică, ~ce a. **1.** bazat pe analogie: *raționament analogic;* (subst. n.) *gîndirea indică, vede esențialul lucrurilor pe linia analogicului.* BL.; (adv.) *filozoful mai putea porni inductiv sau analogic de la lumea spațială.* BL.; **2.** care se aseamănă; asemănător: *nu cuprinde nici o relație de termeni analogici.* BL.; **3.** (tehn.) care generează, măsoară, prelucrează sau stochează semnale bazate pe analogie: *centrală telefonică analogică;* **4.** (inform.) care este reprezentat de variația continuă a unei mărimi; **5.** care variază continuu: *mărime analogică;* **semnal analogic,** semnal care poate avea o infinitate continuă de valori: *sunetul unui instrument muzical este un semnal analogic.* [Din lat. ***analogicus,*** fr. ***analogique,*** germ. ***analogisch***].

analogíe, analogii f. **1.** asemănare între două sau mai multe lucruri: *analogie de fapte, de idei și de imagine.* OD.; **în analogie cu ...,** în raport, în relație cu ...: *manifestările semenilor le interpretăm în analogie cu fapte cu care ne-am familiarizat.* BL.; (rar) **fără analogie,** incomparabil: *a scris o operă fără analogie în întreaga istorie a literaturii.* VIANU; **2.** (lingv.) asemănare parțială (de formă sau de conținut) a două elemente de limbă (în special cuvinte), care poate determina schimbarea unuia dintre elemente sub influența celuilalt; (ex. *mănușă* devine *mînușă* prin analogie cu *mînă*); **3.** (log.) argumentație care, pe baza unor asemănări de elemente sau de aspecte într-o situație, presupune asemănarea lor și în alte condiții: *raționament prin analogie;* **4.** (jur.) metodă de soluționare a unui caz nerevăzut de lege, dar asemănător cu altul, pentru care legea se pronunță. [Din lat. ***analogia,*** fr. ***analogie,*** germ. ***Analogie***].

analogísm, analogisme a. **1.** gîndire analogică; (raționament prin) analogie; **2.** concepție lingvistică, teoretizată de Aron Pumnul, care urmărea modificarea, prin analogie cu elementele moștenite, a împrumuturilor neologice. [Din fr. ***analogisme,*** germ. ***Analogismus***].

analogíst, analogiști m. **1.** scriitor sau gramatic grec ori latin care utiliza analogia; **2.** adept al analogismului lingvistic: *pumniștii și analogiștii voiau să alunge iarăși cuvintele slavone.* IBR. [Din it. ***analogista;*** ***analogie*** + ***-ist***].

analogístic, ~ci, analogistică, ~ce a. care ține de analogie; bazat pe analogie: *arta analogistică a lui Blaga surprinde tîlcul metafizic al formelor culturii și afinitățile acestora cu natura.* VIANU. [*Analogie* + *-istic*].

analogizá, analogizez vb. (intr.) a explica prin analogie. [Din engl. *analogize*].

analogizánt, ~ți, analogizantă, ~e a. (rar) care realizează analogii: *reprezintă un important pas de pozitivare a spiritului analogizant.* BL. [De la *analogie*].

analogizáre, analogizări f. faptul de a analogiza; întrebuințare a analogiilor: *analogizarea personificantă a lucrat... pentru a obține noțiunea „forței", ca ceva deosebit de „materie".* VIANU. [V. *analogiza*].

analógon n. (germanism) caz, obiect etc. comparabil, corespunzător, asemănător: *un analogon al acelui sens lipsit de timp.* EM.; *i s-ar fi părut o extremă naivitate ... credința că planta e un analogon al animalului.* BL. [Din germ. *Analogon*].

anamít, ~ți, anamită, ~e a. referitor la regiunea Annam din centrul Vietnamului sau la populația ei, care ține de această regiune, de populația ei: *face lecturi indochineze și studiază gramatica anamită.* CĂL. // f. limbă vorbită de această populație. // m., f. persoană care face parte din această populație. [Din fr. *annamite*].

anamnéstic, ~ci, anamnestică, ~ce a. care ține de anamneză[1], referitor la anamneză. [Din fr. *anamnestique*].

anamnéză[1], anamneze f. (med.) descriere a antecedentelor unei boli; înșirare a bolilor de care a suferit cineva. [Din fr. *anamnèse*].

anamnéză[2] f. (în filozofia lui Platon) amintire a ideilor pure contemplate de suflet în existența lui antepământeană. [Din gr., fr. *anamnesis*].

anamnióte f. pl. (zool.) grup de vertebrate lipsite de amnios și de alantoidă. [Din fr. *anamniotes*].

anamorfótic, ~ci, anamorfotică, ~ce a. deformat, anamorfozat; (adv.) *reflectă anamorfotic realitatea.* [Din germ. *anamorphotisch*].

anamorfozá, anamorfozez vb. (tr.) a deforma o imagine prin procedee optice. [Din fr. *anamorphoser*].

anamorfozáre, anamorfozări f. acțiunea de a anamorfoza; deformare a unei imagini. [V. *anamorfoza*].

anamorfozát, ~ți, anamorfozată, ~e a. deformat față de aspectul obișnuit. [Din fr. *anamorphosé*].

anamorfóză, anamorfoze f. imagine diformă (în oglinzi concave sau convexe). [Din fr. *anamorphose*].

ananás, ananași m. **1.** plantă cultivată în regiunile tropicale, cu florile purpurii (*Ananas sativus*); **2.** (pl. și: **ananasuri**) fructul comestibil al acestei plante, de culoare gălbuie-roșiatică, dulce-acrișor, cu o aromă apropiată aceleia de piersică, de mere și de fragi: *întrebați pe bacali dacă mai vînd lămîi și pomeranțuri, naramze și ananasuri.* SAD. [Din fr. *ananas*].

anancástic, ~ci, anancastică, ~ce a. (livr.) obsesiv, obsesional. [Din fr. *anancastique*, germ. *anankastisch*].

anandríe f. (biol.) pierdere a caracterelor sexuale masculine. [Din fr. *anandrie*].

anándru, ~i, anandră, ~e a. (bot.) **1.** lipsit de stamine: *flori anandre;* **2.** care are flori lipsite de caractere bărbătești: *plantă anadră.* [Din fr. *anandre*].

anánghie și **ananghíe** f. situație grea; mare nevoie: *de era ananghie în țară și de se văicărea norodul sub povara birurilor grele..., își astupă urechile.* VLAH.; **a fi** (sau **a se afla**) **la ananghie**, a se afla într-o situație grea, dificilă. [Din gr. mod. *ananki*].

anapést, anapești m. picior de vers format (în metrica antică) din două silabe scurte și una lungă sau (în metrica modernă) din două silabe neaccentuate și una accentuată: *metrica generală din dactil sau anapest nu zace în firea limbii noastre.* BL. [Din fr. *anapeste*, lat. *anapaestus*].

anapéstic, ~ci, anapestică, ~ce a. care folosește anapestul: *se va purta ca un biet școlar la declamațiunea ritmelor anapestice sau dactilice.* EM. [Din fr. *anapestique*, lat. *anapaesticus*].

anaplasmóză, anoplasmoze f. boală parazitară a rumegătoarelor, provocată de protozoare. [Din fr. *anaplasmose*].

anaplástic, ~ci, anaplastică, ~ce a. care ține de anaplastie, referitor la anaplastie. [Din fr. *anaplastique*].

anaplastíe, anaplastii f. operație chirurgicală pentru redarea aspectului normal al unui organ mutilat. [Din fr. *anaplastie*].

anápoda adv. **1.** pe dos, de-a-ndoaselea: *toate lucrurile le face anapoda.* AL.; (adj.) *măi! anapoda lucru ș-aista!* CR.; **2.** în neștire, la întîmplare; zăpăcit, dezorientat: *coboram anapoda treptele tocite spre canal.* PETR.; *umblam anapoda pe străzi.* [Din gr. mod. *anápoda*].

anaptíxă, anaptixe f. (fon.) modificare fonetică necondiționată, care constă în introducerea unei vocale între două consoane ale unui cuvînt. [Din fr. *anaptixe*].

anarghírie, anarghirii f. (înv.) acceptare ca dator pentru o sumă neîncasată sau încasată parțial, specifică epocii fanariote. [Din gr. mod. *anargyría*].

anárhic, ~ci, anarhică, ~ce a. **1.** care ține de anarhie, care duce la anarhie; dezorganizat, haotic: *acest proces ... ar degenera în descentralizare anarhică a existenței.* BL.; **2.** care dovedește anarhie, lipsă de disciplină, de ordine, de metodă etc.: *spiritul european ... se complăcea într-un foarte anarhic amestec de stiluri.* BL. [Din fr. *anarchique*, germ. *anarchisch*].

anarhíe f. **1.** stare de dezorganizare, de haos: *reprezentau imaginea reflectată într-o oglindă micșorătoare a terorii, atrocităților și anarhiei ce domneau într-o țară ce se zvîrcolea în spasmele agoniei.* GHEȚIE; **2.** lipsă de guvernămînt: *cinci ani de anarhie sînt îndestul pentru ... a pierde o țară întreagă.* MAIOR.; **3.** indisciplină, nesupunere a individului față de o colectivitate organizată: *în această instituție domnește o anarhie deplină: fiecare face ce vrea.* [Din fr. *anarchie*, germ. *Anarchie*].

anarhísm n. **1.** curent politic care neagă necesitatea oricărei puteri și autorități de stat; **2.** (rar) dezorganizare, haos, anarhie: *desenul ... este o exteriorizare a unui anarhism desăvîrșit al percepției.* CĂL. [Din fr. *anarchisme*].

anarhíst, ~ști, anarhistă, ~e a. care ține de anarhism, caracteristic anarhismului. // m., f. adept al anarhiei sau al anarhismului: *devin comparați cu anarhiștii și nihiliștii.* EM. [Din fr. *anarchiste*].

anarhizánt, ~ți, anarhizantă, ~e a. care susține anarhismul. [Din fr. *anarchisant*].

anartríe, anartrii f. (med.) imposibilitate de a articula cuvintele în unele îmbolnăviri ale sistemului nervos. [Din fr. *anarthrie*].

anárți m. pl. populație din antichitate, de origine celtică, care a trăit și pe teritoriul Daciei. [Din lat. *Anarti*].

anasînă f. (reg.) **a lua** (sau **a duce, a aduce etc.**) **cu anasîna**, a lua (sau a duce, a aduce etc.) cu forța, cu sila, fără voie: *se duce iar la ostrovul nostru să mai prindă o știucă, poate și mai mare decît aceea pe care i-o luase cu anasîna domnul căpitan.* SAD. [Din turc. *anasini*].

anasón m. **1.** plantă erbacee aromatică, întrebuințată drept condiment și la fabricarea lichiorurilor fine (*Pimpinella anisum*): *gusta ... rachiurile de sacîz și de anason.* OD.; **2.** fructul comestibil și aromat al acestei plante; **3.** băutură alcoolică din asemenea fructe: *sticlă cu anason de Hio.* FIL.; (și: (reg.) **anison**). [Din turc. *anason*].

anastasimatár, anastasimatare n. carte care conține rugăciunile privitoare la învierea Domnului: *Prescurtare din anastasimatar de Anton Pann.* [Din gr. mod. *anastásimos* + *-atar* (după *agheasmatar*)].

anastátic, ~ci, anastatică, ~ce a. (tipogr.) care reproduce textele prin procedee chimice și nu prin fotografie: *tipar anastatic.* [Din fr. *anastatique*].

anastáză, anastaze f. (livr.) înviere. [Din gr. *anastasis*, germ. *Anastasis*].

anastigmátic, ~ci, anastigmatică, ~ce a. care corectează astigmatismul și dă o imagine clară: *obiectiv anastigmatic.* [Din fr. *anastigmatique*].

anastigmatísm n. proprietate a unui sistem optic de a fi lipsit de astigmatisme. [Din fr. *anastigmatisme*].

anastilóză, anastiloze f. restaurare a unui monument prin reamplasarea elementelor căzute. [Din fr. *anastylose*].

anastomótic, ~ci, anastomotică, ~ce a. care ține de anastomoză, referitor la anastomoză. [Din fr. *anastomotique*].

anastomozá, anastomozez vb. (tr.) **1.** (med.) a stabili, pe cale chirurgicală, o legătură între două organe cavitare, între două vase sangvine etc.; **2.** a îmbina, a lega anumite organe vegetale. [Din fr. *anastomoser*].

anastomóză, anastomoze f. comunicație între două vase sangvine, între două organe cavitare etc.; (p.ext.) trecere a fibrelor nervoase de la un nerv la altul. [Din fr. *anastomose*].

anastrófă, anastrofe f. schimbare a ordinii obișnuite a cuvintelor într-o propoziție. [Din fr. *anastrophe*].

anatémă și **anátemă, anateme** f. îndepărtare, excludere a cuiva din comunitatea credincioșilor; afurisenie: *cu anathema vei anathimisi pre ea.* BIBLIA; (și: (înv.) **anatimă, anaftemă, anaftimă, anafemă**). [Din gr. mod. *anáthema*].

anatemizá, anatemizez vb. (tr.) a afurisi, a exclude din rîndul credincioșilor; (înv.) a anatimisi. [*Anatemă* + *-iza*].

anatemizáre, anatemizări f. acțiunea de a anatemiza și rezultatul ei. [V. *anatemiza*].

anatemizát, ~ți, anatemizată, ~e a. care a fost afurisit (și exclus din rîndul credincioșilor). [V. *anatemiza*].

anatexíe f. (geol.) transformare a rocilor din adîncime (peste 30 km) în mase de gresie și de granit. [Din fr. *anatexie*].

anátimă f. v. anatemă.

anatimisí, anatimisesc vb. (înv.; tr.) a anatemiza: *cu anathema vei anathimisi pre ea.* BIBLIA. [*Anatimă* + *-isi*].

anatocísm n. capitalizare a dobînzii unei sume împrumutate; dobîndă la dobîndă. [Din fr. *anatocisme*].

anatói, ~i, anatolă, ~e a. (rar) anatolian: *treceau apoi Bosforul și se făceau cai anatoli ori persienești.* VOIC. [De la *Anatolia* n.pr.].

anatolián, ~eni, anatoliană, ~ene a. care aparține Anatoliei sau populației ei, referitor la Anatolia; originar din Anatolia; (rar) anatol. [Din fr. *anatolien*].

anatóm, anatomi m. (înv.) anatomist: *el era în curentul științelor naturale, era fiziolog, era anatom.* EM. [Din germ. *Anatom*].

anatómic, ~ci, anatomică, ~ce a. 1. care ține de anatomie, referitor la anatomie: *la cunoștințe fiziologice și anatomice tîrziu am ajuns.* EM.; 2. care ține de structura, de organizarea organismului (uman), referitor la structura organismului: *mașina anatomică a omului ne este arătată funcționînd cu toate pîrghiile ei.* VIANU; (adv.) *gradul de centralizare poate fi repetat aproape anatomic și histologic.* BL. [Din fr. ***anatomique,*** lat. ***anatomicus***].

anatomíe f. 1. știință care studiază structura organismului animal sau vegetal (pe care îl disecă): *au lucrat pururea cu aceeași ordine fără ca noi să fi știut anatomie și fiziologie.* EM.; 2. structură a unui organ sau a unui organism: *cunoaște toată anatomia organelor interne*; 3. (fig.) analiză subtilă, cercetare amănunțită: *critica psihologică e anatomia și fiziologia spiritului unui scriitor.* IBR.; *o anatomie a pasiunilor inimii omenești.* [Din fr. ***anatomie,*** lat. ***anatomia***].

anatomíst, ~ști, anatomístă, ~e m., f. specialist în anatomie; (înv.) anatom. [Din fr. *anatomiste*].

anatomofiziológic, ~ci, anatomofiziológică, ~ce a. care ține de anatomia și fiziologia organelor corpului, referitor la anatomia și la fiziologia corpului sau a organelor. [Din fr. *anatomo-physiologique*].

anatomopatológ, anatomopatologi m. specialist în anatomopatologie. [Din it. ***anatomopatologo***].

anatomopatológic, ~ci, anatomopatológică, ~ce a. care ține de anatomopatologie, referitor la anatomopatologie. [Din fr. ***anatomo-pathologique***].

anatomopatologíe f. știință care studiază modificările organice provocate de boli. [Din fr. ***anatomo-pathologie***].

anatopísm n. 1. (psih.) ansamblu de tulburări care apar la unele persoane emigrate, datorate neadaptării la noul mediu; 2. considerare, interpretare a unor fenomene sau fapte, fără a ține seama de un spațiu sau de un loc determinat: *autorul se salvează interior... prin anacronismul și anatopismul voit.* VIANU. [Din fr. ***anatopísme***].

anatoxínă, anatoxíne f. toxină microbiană care poate conferi imunitate. [Din fr. ***anatoxine***].

anaționál, ~i, anațională, ~e a. (rar) care este în afara oricărei națiuni, oricărei etnii; care este indiferent față de valorile naționale: *iubirea față de toți oamenii, de orice neam ar fi ei, nu e nici ea o iubire anațională.* STĂNIL.; *nu există om anațional.* STĂNIL. [*A-*[5] *+ **național***].

ancadraménț, ancadramente n. chenar decorativ la ușă sau la fereastră. [Din fr. ***encadrement***].

ancastraménț, ancastramente n. locaș într-o zidărie unde se montează schela, pasarela unui ponton etc. [Din fr. ***encastrement***].

ánceps n. semn grafic care marchează, în anumite situații, cantitatea silabelor. [Din lat. ***anceps***].

ancestrál, ~i, ancestrálă, ~e a. care provine din timpuri străvechi; strămoșesc: *miturile ... sînt frînturile supraviețuitoare ale unei vaste și adînci experiențe ancestrale.* BL. [Din fr. ***ancestral***].

anchetă, anchetez vb. (tr.) 1. a face anchetă judiciară; a supune unei anchete: *el avea să fie arestat, bătut, anchetat și, apoi, scos din postul său.* BL.; *procurorul anchetează cazul;* 2. a sonda opinia publică; a cerceta pentru a afla opinia în legătură cu un eveniment, cu o situație etc.: *a ancheta opinia publică, ce mai metodă de jurnalist!* CĂL.; (absol.) *cel care anchetează nu face parte din corpul didactic, e un inspector special.* SAD.; 3. a face o cercetare științifică pe teren. [De la ***anchetă***].

anchetáre, anchetări f. acțiunea de a ancheta. [V. ***ancheta***].

anchetatór, ~i, anchetatoáre m., f. persoană care face o anchetă. [***Ancheta*** *+ -tor;* cf. fr. ***enquêteur***].

anchétă, anchete f. 1. cercetare judecătorească sau a unui organ de stat: *în cursul anchetei, Crișan își curmase singur viața în închisoare.* BL.; *fiecare adunare legislativă are dreptul de anchetă;* 2. sondare a opiniei publice; cercetare menită să afle opinia în legătură cu un eveniment, cu o situație etc.: *cu cîțiva ani în urmă a fost o anchetă literară.* IBR.; 3. cercetare științifică (de teren) efectuată pe baza unui chestionar: *anchetă dialectală.* [Din fr. ***enquête***].

anchilodactilíe, anchilodactílii f. diformitate care constă în sudura patologică a degetelor. [Din fr. ***ankylodactylie,*** engl. ***ankylodactyly***].

anchilostóm, anchilostómi m. mic vierme parazit, care trăiește în intestinul uman, perforînd vasele de sînge. [Din fr. ***ankylostome***].

anchilostomiáză, anchilostomiaze f. boală parazitară provocată de anchilostom, constînd în inflamarea mucoasei intestinale și mici hemoragii repetate. [Din fr. ***ankylostomiase***].

anchiloză, anchilozez vb. 1. (tr. și refl.) a produce sau a căpăta o anchiloză; 2. (fig.; refl.) a deveni sclav al rutinei, greoi, mărginit: *anchilozați în anume obiceiuri optice.* BL. [Din fr. ***ankyloser***].

anchilozánt, ~ți, anchilozántă, ~e a. care anchilozează. [Din fr. ***ankylosant***].

anchilozáre, anchilozări f. 1. faptul de a (se) anchiloza; înțepenire: *anchilozarea piciorului;* 2. (fig.) lipsă de mobilitate; fixitate în idei, opinii etc.: *repudiază sistemele filosofice, fiindcă ... ar duce de-a dreptul la anchilozare.* BL. [V. ***anchiloza***].

anchilozát, ~ți, anchilozátă, ~e a. 1. care suferă de anchiloză; 2. (fig.) care are deprinderi mecanice, fixe; sclav al rutinei. [V. ***anchiloza***].

anchilóză, anchiloze f. (med.) suprimare totală sau parțială a mișcărilor unei articulații. [Din fr. ***ankylose***].

anchiluríe, anchilurli f. (med.) strîmtare patologică a uretrei. [Din fr. ***ankylurie***].

anchíră, anchire f. (înv.) ancoră: *două fregate ... au aruncat anghira la 5 verste de la limanul nostru.* A.R.; (și: **anghiră**). [Din sl. ***ǫnkira;*** cf. germ. ***Anker***].

ăncie, ăncii f. mică lamă elastică, așezată la gura unor instrumente de suflat, care servește la producerea sunetelor. [Din it. ***ancia***].

ancilár, ~i, ancilară, ~e a. (livr.) 1. care se referă la slugă, care ține de slugă; subordonat, umil: *bătrîna simulează ... existența unui întins personal ancilar.* CĂL.; 2. (fig.) auxiliar, subordonat. [Din fr. ***ancillaire***, it. ***ancillare***].

ăncilă, ancile f. (latinism) 1. slugă, persoană care servește; 2. (fig.) ceea ce este auxiliar, subordonat: *uneori, cultura devine o ancilă a politicii.* [Din lat. ***ancilla***].

ancîtelea pron. inter. v. **cîtelea**.

anclanșá, anclanșez vb. (tr.) 1. a închide un circuit electric cu ajutorul unui dispozitiv (electro)mecanic; 2. a angrena un mecanism; a transmite o mișcare unei piese. [Din fr. ***enclencher***].

anclanșáre, anclanșări f. acțiunea de a anclanșa și rezultatul ei. [V. ***anclanșa***].

ancombránt, ~ți, ancombrántă, ~e a. (franțuzism) plictisitor, pisălog: *știi că nu sînt deloc ancombrantă, n-am să te deranjez.* VINEA. [Din fr. ***encombrant***].

ancoră, ancorez vb. 1. (intr.) a arunca ancora pentru a imobiliza o navă; (p.ext.) a se opri: *yachturile ancorează simetric.* CĂL.; 2. (tr.) a fixa de pămînt sau de o construcție: *a ancorat bine stîlpul;* 3. (fig.; tr.) a fixa de o bază; a pune în relație cu un element de bază: *cîțiva teologi români ... își ancorează conștiința de neam într-o viziune catolică despre lume și viață.* BL. [De la ***ancoră***].

ancoráj, ancoraje n. 1. ancorare: *canalul se dovedise un loc foarte nimerit pentru ancoraj.* TUD.; 2. ansamblu format dintr-o ancoră și alte piese care servesc la ancorare; 3. sistem de cabluri care fixează un stîlp, o construcție înaltă etc. [Din fr. ***ancorage,*** it. ***ancoraggio***].

ancoráre, ancorări f. 1. acțiunea de a ancora; 2. fixare a unei nave cu ajutorul ancorei; ancoraj: *ancorarea petrolierului a decurs normal;* (fig.) *datorită ancorării în metafizică, toate disciplinele sînt tratate ... în chip dialectic.* BL.; 3. (fig.) legare, fixare (de ceva stabil, solid). [V. ***ancora***].

ancorát, ~ți, ancorátă, ~e a. imobilizat, fixat cu o ancoră: *navă ancorată.* [V. ***ancora***].

ancoratór, ancoratoare n. (mar.) dispozitiv pentru manevrarea ancorei la navele cu vele. [Din it. ***ancoratore***].

ăncoră, ancore f. 1. piesă grea de metal cu brațe ca niște gheare, care se lasă pe fundul apei pentru a imobiliza o navă: *lanțul ancorei se trage prin nară, răsucit pe cabestan.* CĂL.; **a arunca ancora,** a ancora; a se opri; **a ridica ancora,** a pleca în călătorie cu o navă; a porni la drum; 2. (fig.) ultimul mijloc: *ancora de scăpare;* 3. cablu cu care se întăresc stîlpi, construcții înalte etc.; 4. bară (de oțel) care întărește legătura dintre elementele unei construcții. [Din it., lat. ***ancora***].

ancrasá, pers. 3 **ancrasează** vb. (tr. și refl.) a (se) încărca cu reziduuri, cu praf etc. care împiedică funcționarea normală: *bujiile s-au ancrasat.* [Din fr. ***encrasser***].

ancrasáre, ancrasări f. faptul de a (se) ancrasa; depunere de reziduuri, de ulei ars, de praf etc. pe anumite piese ale unui sistem tehnic, împiedicîndu-le funcționarea normală. [V. ***ancrasa;*** cf. fr. ***encrassement***].

ancrasát, ~ți, ancrasátă, ~e a. care este acoperit cu un strat de reziduuri, de ulei ars, de rugină etc., ce împiedică funcționarea normală: *piesă ancrasată; bujie ancrasată.* [V. ***ancrasa***].

andabát, andabați m. (ant.) gladiator a cărui mască nu avea deschizături pentru ochi, fiind obligat să lupte orbește. [Din lat. ***andabata***].

andalúz, ~i, andaluză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Andaluziei sau populației ei, referitor la Andaluzia sau la populația acesteia. // m., f. persoană (originară) din Andaluzia: *participă la o ședință de scrimă cu un andaluz.* CĂL. [Din fr. ***andalou, -se***].

andaluzít n. silicat natural de aluminiu, cristalizat, folosit în industria ceramicii. [Din fr. ***andalousite***].

andánte adv. (muz.) în tempo moderat, rar, liniștit; (adj.) *cadența andante se auzea îndepărtîndu-se.* BAC.; (p. ext.) *dănțuitorii încep andante, făcînd poze măiestoase și pline de grație.* CĂL. // n. arie executată în acest tempo. [Cuv. it.].

andantíno adv. (muz.) repejor, puțin mai repede decît andante. [Cuv. it.].

andárt, andarți m. (ist.) 1. haiduc grec; 2. partizan în luptele de eliberare a Greciei de sub dominația otomană. [Din gr. mod. ***antártis***].

andártic a. v. antarctic.

andezít, andezite n. rocă vulcanică dură, de culoare închisă, folosită pentru pavaje și în construcții. [Din fr. ***andésite***].

andín, ~i, andină, ~e a. care aparține munților Anzi, care se referă la munții Anzi. [Din fr. ***andin***].

andívă, andive f. plantă erbacee cultivată, din ale cărei frunze se face salată; cicoare-de-grădină (*Cichorium endivia*): *salată de andive, anunță, cu undelemn și muștar.* VINEA. [Din fr. ***endive***].

andocá, andochez vb. (tr.) a face manevra de urcare a unei nave pe un doc plutitor sau de intrare într-un doc. [Din germ. ***eindocken***].

andosá, andosez vb. (tr.) a indica pe dosul unui cec, al unei polițe etc. numele persoanei împuternicite să încaseze contravaloarea. [Din fr. ***endosser***].

andosaménț, andosamente n. (fin.) mențiune pe dosul unei polițe, prin care se transferă proprietatea actului respectiv unei alte persoane; andosare. [Din fr. ***endossement***].

andosánt, ~ți, andosantă, ~e m., f. persoană care andosează un cec sau o poliță. [Din fr. ***endossant***].

andosáre, andosări f. acțiunea de a andosa; mențiune pe versoul unei polițe pentru a transmite altcuiva proprietatea ei. [V. ***andosa***].

andosát, ~ți, andosată, ~e a. care poartă (pe verso) numele persoanei împuternicite să-i încaseze contravaloarea: *poliță andosată*. [V. ***andosa***].

andosatár, ~i, andosatară, ~e m., f. (fin.) persoană care beneficiază, prin andosare, de un cec, de o poliță etc. [Din fr. ***endossataire***].

andosatór, ~i, andosatoáre m., f. (fin.) persoană care andosează un cec, o poliță etc.; andosant. [***Andosa*** + *-tor;* cf. fr. ***endosseur***].

andreá[1], andrele f. **1.** ac lung și gros cu care se împletesc obiecte de lînă, de bumbac etc.: *moșneagul sări de pe muchea patului, de-a dreptul în picioare, de parcă l-ar fi impuns o undrea între umeri.* PETR.; **2.** ac lung pentru cusut țesături groase (saci, saltele etc.); **3.** (reg.) talpă sau bîrnă care ține podul morii; **4.** fier lung care prinde fierul lat al grindeiului la plug; **5.** (anat.; pop.; **andreaua grumazului**) **a)** venele gîtului; **b)** claviculă; **6.** (reg.; la pl.) vene hemoroidale; (și: (reg.) **îndrea, undrea**). [Et. nec.].

ándrea[2] m. numele popular al lunii decembrie (care începe după sărbătoarea Sfîntului Andrei): *andrea, cap de iarnă;* (și: **îndrea, undrea**). [De la ***Andrei*** n. pr.].

andro- element de compunere cu semnificația „(de) bărbat". [Din fr. ***andro-***, gr. ***ándros***].

androblastóm, androblastoame n. (med.) tumoare benignă a testicululuí sau a ovarului, producînd uneori apariția unor trăsături ale sexului opus. [Din engl. ***androblastome***].

andróc, androace n. fustă (țărănească) de lînă; (și: (reg.) **handroc, ondroc**). [Din săs. ***angderrock, onderrock*** (=germ. ***Unterrock***)].

androcéu, androcee n. totalitate a staminelor unei flori. [Din fr. ***androcée***].

androcór, ~i, androcoră, ~e a. (bot.) care este răspîndit de om: *plantă androcoră*. [Din fr. ***androchore***].

androecíe f. (bot.) prezență numai de flori masculine pe plantă. [Din fr. ***androécie***].

androfág, androfagi m. (înv.) antropofag: *și Erodot scrie în părțile Știtii de nește androfagi, adecă mîncători de oameni.* B.-DEL. [Din lat. ***androphagus***].

androfilíe f. (psih.) atracție către bărbați. [Din fr. ***androphilie***].

androfób, ~i, androfobă, ~e a. (rar) care manifestă aversiune față de bărbați: *propune un metod de a înfrînge rezistența femeilor androfobe.* CĂL. [De la ***androfobie***].

androfobíe f. aversiune față de bărbați. [Din fr. ***androphobie***].

androgamíe f. (bot.) fecundare a gametului mascul cu cel femel. [Din fr. ***androgamie***].

androgén, ~i, androgenă, ~e a. **1.** care produce numai descendenți masculi: *femelă androgenă;* **2.** care provoacă în organism modificări de tip masculin: *substanță androgenă;* **3.** (și m.) (hormon) care dezvoltă caractere sexuale masculine. [Din fr. ***androgène***].

androgín, ~i, androgină, ~e a. **1.** care ține de ambele sexe; hermafrodit; **2.** care are flori bărbătești și femeiești: *nucul este androgin.* // m. individ de sex masculin care prezintă caracteristici sexuale secundare femeiești: *mitul androginului, răspîndit la romantici, e luat de la el nu de la Platon.* CĂL. [Din fr. ***androgyne***].

androginíe f. caracter androgin. [Din fr. ***androgynie***].

androíd, ~zi, androidă, ~e a. **1.** care are caractere masculine; **2.** care are înfățișare de bărbat. // n. robot cu aspect uman. [Din fr. ***androïde***].

androlatríe f. divinizare a bărbatului. [Din fr. ***andolatrie***].

andrologíe f. ramură a medicinei care studiază anatomia, fiziologia și patologia aparatului genital masculin. [Din fr. ***andrologie***].

andromastíe, andromastii f. (med.) prezență la femei a mamelelor atrofiate, asemănătoare cu acelea ale unui bărbat. [Din fr. ***andromastie***].

andromedídă, andromedide f. ploaie periodică de meteoriți (în luna noiembrie) pornită din direcția constelației Andromeda. [Din fr. ***andromédides***].

andropatíe, andropatii f. boală specifică bărbaților. [Din fr. ***andropathie***].

andropáuză f. diminuare a activității sexuale la bărbat (începînd cu o anumită vîrstă). [Din fr. ***andropause***].

androtíp, androtipuri n. exemplar masculin specific pentru o specie. [Din fr. ***androtype***].

andrúc, andrucuri n. (tipogr.) tipar de probă. [Din germ. ***Andruck***].

anduránță f. **1.** capacitate de a rezista la oboseală, la suferință; **2.** (tehn.) **probă de anduranță,** verificare a calităților de rezistență (mecanică) a unui material. [Din fr. ***endurance***].

aneantizá, aneantizez vb. (livr.; tr.) a reduce la nimic, a distruge total; (refl.) *arta care se izolează ... de restul culturii se aneantizează.* BL. [Cf. fr. ***anéantir***].

aneantizáre, aneantizări f. faptul de a aneantiza: *pentru a vrăji procesul aneantizării unui interior închis,... scriitorul folosește epitete contradictorii.* VIANU. [V. ***aneantiza***].

aneantizát, ~ți, aneantizată, ~e a. nimicit, distrus. [V. ***aneantiza***].

anecdót n. v. anecdotă.

anecdótă, anecdote f. **1.** fapt puțin cunoscut din viața cuiva; întîmplare curioasă, deosebită: *viața lui era plină de anecdote vînătorești.* BOL.; **2.** scurtă povestire hazlie, spirituală, cu un final neașteptat: *în anecdotele despre sectarii iluminați se povestesc cîteodată executări de așa absurdă sălbăticie.* CAR.; (și: (înv.) **anecdot**). [Din fr. ***anecdote***].

anecdótic, ~ci, anecdotică, ~ce a. **1.** cu caracter de anecdotă, care conține anecdote: *bătătoare la ochi este latura anecdotică, în înțelesul cel mai curent, de atitudine umoristică.* CĂL.; (adv.) *proza se hrănește anecdotic din experiența juristului.* CĂL.; **2.** care ține de anecdotă, referitor la anecdotă; hazliu: *unele idei anecdotice i-au fost sugerate chiar de el.* CĂL. // f. **1.** parte hazlie, spirituală a unei povestiri; înșiruire de anecdote: *anecdotica este ... abundentă și creează prin ea însăși atmosfera.* CĂL.; **2.** mulțime de anecdote, totalitatea anecdotelor: *volumul e ocupat cu anecdotică privind copilăria eroului.* CĂL. // n. trăsătură, caracter de anecdotă: *au văzut îngroziți în Coșbuc triumful anecdoticului.* CĂL. [Din fr. ***anecdotique,*** germ. ***anekdotisch***].

ancedotíst, anecdotiști m. (rar) autor de anecdote: *anecdotistul, totdeauna polemic, răsare aducînd o scenă vie.* CĂL. [***Anecdotă*** + *-ist*].

anectá, anectez vb. (latinism; tr.) a adăuga; a anexa: *zice că Austria ar anecta Bosnia.* EM. [Din lat. ***annectere***].

aneiíd, anelide n. (la pl.) încrengătură de viermi cilindrici, cu corpul format dintr-un mare număr de inele (*Annelides*); (și la sg.) vierme din această încrengătură (de ex.: rîma, lipitoarea). [Din fr. ***annélides***].

anemiá, anemiez vb. (refl. și tr.) a ajunge sau a face să ajungă în starea de anemie: *proverbele ... au un ce greu definibil, aproape cu neputință de realizat unui creator cult, anemiat de îndoielile reflexiei.* BL. [Din fr. (*s')**anémier***].

anemiát, ~ți, anemiată, ~e a. slăbit de anemie, bolnav de anemie: *după război, rasa apare și mai anemiată, degenerată.* CĂL. [V. ***anemia***].

anémic, ~ci, anemică, ~ce a. **1.** (și subst.) care suferă de anemie: *nu e leneș, ci anemic, e strivit de boală și de anemie.* C.; **2.** slab, fără vlagă; fără importanță: *toată narațiunea e stîngace, anemică.* BL. [Din fr. ***anémique,*** germ. ***anämisch***].

anemíe, anemii f. **1.** stare patologică manifestată printr-o lipsă de vigoare și datorată scăderii globulelor roșii din sînge: *chemările sînt mai diafane, potrivite anemiei blînde a ftiziacului.* CĂL.; **2.** (fig.) lipsă de vlagă, de valoare etc.: *anemia solului i-a învățat pe oameni să convertească natura la pravila lor.* BL. [Din fr. ***anémie***].

anemiére, anemieri f. **1.** faptul de a (se) anemia; **2.** (fig.) stare de slăbiciune; lipsă de vlagă; (rar) anemizare: *duce inevitabil la o anemiere a artei.* BL. [V. ***anemia***].

anemizáre, anemizări f. (rar) anemiere, slăbire: *le-am adăuga numai prin anemizarea și slăbirea elementului român.* EM. [***Anemie*** + *-izare*].

anemocór, ~i, anemocoră, ~e a. și f. (plantă) ale cărei semințe sînt răspîndite de vînt. [Din fr. ***anémochore***].

anemofíl, ~i, anemofilă, ~e a. și f. (plantă) la care polenizarea se face cu ajutorul vîntului. [Din fr. ***anémophile***].

anemográf, anemografe n. anemometru înregistrator. [Din fr. ***anémographe***].

anemografíe f. disciplină care se ocupă cu descrierea vînturilor. [Din fr. ***anémographie***].

anemográmă, anemograme f. diagramă realizată de anemograf. [Din fr. ***anémogramme***].

anemometríe f. disciplină care studiază tehnicile utilizate la măsurarea vitezei vîntului, a gazelor în conducte, a avioanelor în aer etc. [Din fr. ***anémometrie***].

anemométru, anemometre n. instrument pentru măsurarea vitezei gazelor în conducte, a vîntului sau a avioanelor în zbor. [Din fr. ***anémomètre***].

anemónă, anemone f. **1.** plantă erbacee decorativă, perenă, din familia ranunculaceelor, cu florile mari, de culori variate; degețel (*Pulsatilla pratensis*); **2.** (compus) **anemonă-de-mare,** actinie (*Actinia*). [Din fr. ***anémone,*** lat. ***anemona***].

anemoscóp, anemoscoape n. instrument care indică direcția vîntului. [Din fr. ***anémoscope***].

anemostát, anemostate n. aparat care difuzează aerul în încăperi la instalațiile de încălzire centrală cu aer cald. [Din fr. ***anémostat***].

anemotróp, anemotroape n. motor acționat de vînt. [Din fr. ***anémotrope***].

anemotropísm n. (bot.) orientare a organelor plantelor sub acțiunea curenților de aer. [Din fr. ***anémotropisme***].

anencefalíe, anencefalii f. absență a creierului. [Din fr. ***anéncéphalie***].

anepigráf, ~i, anepigrafă, ~e a. 1. anepigrafic: *monument anepigraf; monetă anepigrafă;* 2. care nu are titlu: *text anepigraf.* [Din fr. ***anépigraphe***].

anepigráfic, ~ci, anepigrafică, ~ce a. care nu are nici un fel de inscripție; anepigraf. [Din germ. ***anepigraphisch***].

aneréză, anereze f. combatere a unui argument în mod direct. [Din fr. ***anhérèse***].

anergíe, anergii f. (med.) absență a reacției organismului la agenții nocivi. [Din fr. ***anergie***].

anergizánt, ~ți, anergizantă, ~e a. 1. care nu produce energie; 2. care provoacă anergie. [Din fr. ***anergisant***].

aneroíd, aneroíde a. (și subst. n.) **barometru aneroid,** barometru având o capsulă al cărei capac, sensibil la presiunea atmosferică, mișcă acul indicator. [Din fr. ***anéroïde***].

anerotísm n. (med.) lipsă a instinctului sexual. [Din fr. ***anérotisme***].

anestétic, ~ci, anestetică, ~ce a. care este lipsit de estetică. [Din germ. ***anästhethisch***].

anesteziá, anesteziez vb. (tr.) a provoca o anestezie. [Din fr. ***anesthésier***].

anesteziábil, ~i, anesteziabilă, ~e a. care poate fi anesteziat. [Din fr. ***anesthésiable***].

anesteziánt, ~ți, antestizantă, ~e a. care provoacă anestezie. // n. anestezic. [Din fr. ***anesthésiant***].

anestézic, anestezice n. substanță care provoacă anestezie: *la început, muzica îi domolea tumultul interior, constituind un fel de anestezic.* GHEȚIE; *eterul este un anestezic.* [Din fr. ***anesthésique***].

anestezíe, anestezii f. suprimare temporară a sensibilității corpului: *cloroformul produce anestezia.* [Din fr. ***anesthésie***].

anesteziére, anestezieri f. acțiunea de a anestezia și rezultatul ei. [V. ***anestezia***].

anesteziológie f. disciplină care studiază metodele de anesteziere și de susținere a funcțiilor vitale ale organismului în timpul și după operație. [Din fr. ***anesthésiologie***].

anestezíst, ~ști, anestezistă, ~e m., f. medic specialist în anestezii; (adj.) *medic anestezist.* [Din fr. ***anesthésiste***].

aneuríe, aneurii f. (med.) slăbire a funcțiilor nervoase; paralizie. [Din fr. ***aneurie***].

anevató adv. (înv.) brodat în relief: *fetele din casă coseau anevato gevrele și sangulii.* [Din gr. mod. ***anevatós***].

anevóie adv. cu greu, cu greutate: *dacă au fost el în iad, anevoie să poate crede că au ieșit de acolo.* B.-DEL.; *lucrul bun anevoie se dobîndește;* **cu anevoie, a)** cu caznă, cu greutate: *este foarte cu anevoie de mers pînă acolo.* CR.; **b)** (înv.) greu de făcut, dificil: *înaintea puterii lui Dumnezeu nu iaste un lucru cu anevoie.* ANTIM; (*înv.*) **de anevoie,** necesar, indispensabil: *doftorii ... mi-au zis că este de anevoie ca să mă caut, pentru că boala poate ca să se învecheaască.* KOG. // a. anevoios: *este o lucrare lungă și anevoie.* BĂLC. [*A*[3] + ***nevoie***].

anevoínță, anevoințe f. (înv.) greutate, dificultate: *peste putință a opri intrarea turcilor în țară, din anevoința d-a străjui toate hotarele.* BĂLC.; **cu (mare) anevoință,** anevoie, cu greu: *cu mare anevoință se dezlipi calul de stăpînul său.* ISP. [***Anevoie*** + *-ință*].

anevoiós, ~și, anevoioásă, ~e a. dificil, greu de făcut; obositor: *pînă la el mai avea de parcurs o cale lungă și anevoioasă.* GHEȚIE; (adv.) *numai așa se înțelege ... de ce naturaliștii au parvenit atît de anevoios la cercetări de atare natură.* BL. [***Anevoie*** + *-os*].

anevrísm, anevrisme n. dilatare patologică a unui vas sangvin: *muri la 23 februarie 1901 de anevrism al aortei.* CĂL. [Din fr. ***anévrisme***].

anevrismál, ~i, anevrismală, ~e a. care ține de anevrism, referitor la anevrism. [Din fr. ***anévrismal***].

anevrismátic, ~ci, anevrismatică, ~ce a. similar, asemănător anevrismului. [Din fr. ***anévrismatique***].

anéx[1] n. v. **anexă.**

anéx[2]**, ~cși, anexă, ~e** a. atașat unui lucru (principal); alăturat: *foile anexe.* [Din fr. ***annexe***].

anexă, anexez vb. (tr.) **1.** a alătura, a pune alături (la ceva principal): *un naturalist iezuit încerca să anexese catolicismului teoriile evoluționiste.* BL.; **2.** a încorpora prin violență (un teritoriu, un stat); (refl. pas.) *cînd s-au anexat Bucovina, nu s-a găsit un singur boier accesibil mituirii.* EM.; (fig.) *încercăm să anexăm filosofiei noastre un ținut pe care, întrucîtva, l-am ocolit pînă acum.* BL.; **3.** a prelua, a integra, a cuprinde: *dogmaticul nu anexează principiul tot ce e transcendent.* BL. [Din fr. ***annexer***].

anexáre, anexări f. acțiunea de a anexa; alipire. [V. ***anexa***].

anexát, ~ți, anexată, ~e a. 1. alipit, alăturat; 2. încorporat prin violență. [V. ***anexa***].

anéxă, anexe f. **1.** element secundar care este alăturat la ceva; **2.** material suplimentar care dezvoltă sau lămurește un text: *în conformitate cu articolul IV din anexă.* AL.; **3.** (anat.) țesut, formații temporare ale embrionului la reptile, păsări și mamifere, cu rol de protecție, de asigurare a nutriției etc.; (și: (înv.) **anex**). [Din fr. ***annexe,*** lat. ***annexus***].

anexionísm n. politică de expansiune prin anexarea unor teritorii sau țări străine. [Din fr. ***annexionnisme***].

anexioníst, ~ști, anexionistă, ~e a. care duce o politică de anexiune, caracteristic anexionismului. // m., f. adept al anexionismului. [Din fr. ***annexionniste***].

anexítă, anexite f. (med.) inflamație a trompelor și a ovarelor. [Din fr. ***annexite***].

anexiúne, anexiuni f. **1.** alipire cu forța de către un stat a teritoriului altui stat: *anexiunea Basarabiei la Imperiul rus;* **2.** (p. ext.) adăugare, alăturare: *proza noastră... îi datorește în primul rînd anexiunea unui sector original al artei descriptive.* VIANU. [Din fr. ***annexion,*** lat. ***annexio, -onis***].

anfiládă, anfilade f. șir de clădiri, portice, colonade etc., așezate în linie dreaptă. [Din fr. ***enfilade***].

anfractuós, ~și, anfractuoásă, ~e a. care este adînc și cu regularități. [Din fr. ***anfractueux***].

anfractuozitáte, anfractuozități f. **1.** calitatea de a fi anfractuos; **2.** cavitate anatomică profundă și neregulată. [Din fr. ***anfractuosité***].

angajá, angajez vb. **1.** (tr.) a primi să lucreze într-un loc de muncă: *publica contractul, criticînd pe noul impresar care angajează artiști de a treia clasă.* CĂL.; *a angajat mulți tineri la firma sa;* **2.** (tr. și refl.) a (se) încadra într-un loc de muncă prin încheierea unui contract: *un scriitor angajează drept copist pe un tînăr evreu de o sărăcie înspăimîntătoare.* CĂL.; *Nina se angajase ca secretară.* GHEȚIE; **3.** (tr.) a primi să efectueze ceva: *a angajat o lucrare;* **4.** (refl.) a-și lua o obligație, a se obliga la ceva; a făgădui: *s-a angajat să plece;* **5.** (tr.) a atrage după sine o obligație, o răspundere: *articolul nu angajează redacția;* (p. ext.) *ideea de infinit ... nu antrenează și nu angajează problematica, ca o idee călăuzitoare.* BL.; **6.** (tr. și refl.) a (se) antrena într-o acțiune, într-o discuție: *Comte s-a angajat astfel în aprigă luptă împotriva ipotezelor metafizice.* BL.; (p. ext.) *găsește dările neplătite și-și angajează munca pe un an.* EM.; **7.** (tr.) a incita, a determina să ia o atitudine, să aibă o orientare, să facă o acțiune; a influența: *multe din paginile sale plutesc într-o atmosferă de sinceritate cordială, care angajează pe cititor.* VIANU; **8.** (refl.) a o apuca pe un anumit traseu, într-o anumită direcție: *femeia s-a angajat pe vreo stradă mărginașă și a dispărut.* GHEȚIE; *automobilul se angajase pe autostradă;* **9.** (tr.) a lua temporar cu chirie: *am angajat o mașină pînă la gară;* **10.** (mil.; refl. și tr.) a începe o acțiune de luptă: *vor veni lupte mari în care se vor angaja toate unitățile.* PETR. [Din fr. ***engager***].

angajaménț, angajamente n. **1.** faptul de a (se) angaja (undeva, la cineva); (concr.) act în care se consemnează acest fapt: *am un angajament la un teatru de bulevard.* VINEA; *a obținut un angajament la bancă;* **2.** promisiune prin care cineva își ia obligația să facă ceva; obligație: *n-au luat nici un angajament.* AL.; *nu pot acuza opoziționea că-i împiedică sau îi trăgăneșe ingajamentele.* EM.; **3.** aranjament, convenție: *urmările angajamentelor cu Turcia n-au întîrziat să se arate.* BL.; (și: (înv.) **ingajament**). [Din fr. ***engagement***].

angajánt, ~ți, angajantă, ~e a. care angajează, care atrage, care implică pe cineva într-o acțiune. [***Angaja*** + *-ant;* cf. fr. ***engageant***].

angajáre, angajări f. **1.** acțiunea de a (se) angaja; **2.** încadrare ca salariat; ocupare a unui loc de muncă: *trecuseră două săptămîni de la angajarea mea.* GHEȚIE; **3.** antrenare într-o acțiune, într-o activitate: *angajarea într-o depășire;* **4.** asumare a unei obligații, a unui acord: *aveau colaborarea mai multor tineri de elită și angajări de abonamente.* BAC.; **5.** începere a unei acțiuni militare: *angajarea trupelor în luptă.* [V. ***angaja***].

angaját, ~ți, angajată, ~e a. **1.** care și-a luat o obligație, care și-a luat un angajament: *nu înțelegem ca o voință angajată să vrea ceva contra angajamentelor ce le-au luat în mod formal.* EM.; **2.** care susține, care urmărește ceva (din punct de vedere politic, social, cultural etc.): *dumneavoastră sînteți angajați, partizanii unui anumit curent politic.* GHEȚIE; (p. ext.) *realiză o rece disertație filozofică, și nu o dezbatere politică angajată.* GHEȚIE. // m., f. persoană încadrată într-un loc de muncă: *cei dintîi care au sosit la locul dramei au fost angajații firmei din apropiere.* GHEȚIE. [V. ***angaja***].

angajatór, ~i, angajatoáre a. și m., f. (persoană) care angajează pe cineva la un loc de muncă: *firmă angajatoare; angajatori privați.* [***Angaja*** + *-tor*].

angará, angarale f. **1.** (înv.) dare în bani sau în natură peste cele legiuite: *o poruncă merge după altă pentru angării, dabile, împlinele.* B.-DEL.; *biruri și angarale.* POP.; **2.** (la pl.) prestație, muncă fără plată în folosul statului; **3.** (reg.; în forma **angărie**) pasăre de curte; **4.** (de obicei la pl.) greutate materială, belea, necaz: *rămăsese în provincie să-și vadă de angarale și de procese.* VINEA; (și: (înv.) **angărie,** pl. **angării**). [Din gr. mod. ***angaría***].

angărie f. v. **angara.**

angeítă, angeite f. (med.) inflamație a vaselor sangvine. [Din fr. ***angéite***].

ángel, angeli m. (latinism) **1.** înger; **2.** (fig.) ființă iubită (considerată preferată): *infirmul autor e torturat ... de angelul infidel, după care lamentează fără consolare.* C. [Din lat. ***angelus***].

angelésc, ~ști, angeleáscă, ~ești a. (rar) îngeresc: *cele două sensuri date ființelor angelești erau curente în tradiția biblică.* CĂL. [***Angel*** + *-esc*].

angélic, ~ci, angelică, ~ce a. **1.** îngeresc, divin: *angelică madonă.* AL.; (fig.) *desfășoară înainte-i amorul lui angelic.* EM.; (subst. n.) *fenomene de lumină și angelic, izbucnind în pacea agrestă în care murise Pan.* CĂL.; **2.** (p. ext.) desăvîrșit: *bunătate angelică.* [Din fr. ***angélique,*** lat. ***angelicus***].

angelícă f. **1.** plantă erbacee aromatică din familia umbeliformelor, cu flori alb-verzui și cu frunze

mari, a cărei rădăcină se folosește în industria farmaceutică; angelină (*Angelica archangelica*): *pui zahăr cît vrei să fie de dulce, pui inipere, izmă-creață, anghelică și coji de portocală.* HOGAȘ; **2.** băutură alcoolică preparată din această plantă: *am gustat de dimineață niște anghelică de casă.* CAR.; (și: (reg.) **anghelică**). [Din lat. ***angelica,*** gr. mod. ***anghélika,*** fr. ***angélique***].

angelínă f. (bot.) angelică (*Angelica archangelica*). [De la ***angelică***].

angelísm, angelisme n. (rar) trăsătură, purtare de înger: *chiar divagațiile, moralitățile, naivele satanisme și angelisme de foileton ... devin savuroase.* CĂL. [***Angel*** + ***-ism***].

angelítate f. (rar) puritate de înger: *impresia de candoare și de angelitate.* CĂL. [***Angel*** + ***-itate;*** cf. it. ***angelicità***].

angelizáre, angelizări f. (rar) atribuire de calități îngerești: *pentru a duce la capăt angelizarea eglogei.* CĂL. [***Angel*** + ***-izare***].

angelolatríe f. erezie care constă în adorarea îngerilor. [Din fr. ***angélolâtrie***].

angelolátru, ~i, angelolátră, ~e a. și m., f. (persoană) care practică angelolatria. [Din fr. ***angélolâtre***].

angelológie f. parte a dogmaticii care tratează despre îngeri. [Din fr. ***angélologie***].

angélus n. rugăciune catolică în amintirea incarnării lui Isus Hristos. [Cuv. lat.].

anghelícă f. v. angelică.

anghemăht, anghemahturi n. mîncare de carne cu sos alb de lămîie. [Din germ. ***Eingemachte***].

anghílă, anghile f. pește migrator, cu corpul alungit, care trăiește în fluviile Europei; țipar (*Anguilla anguilla*). [Din fr. ***anguille,*** lat. ***anguilla***].

anghínare f. plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori roșii-violacee învelite în solzi cărnoși, comestibili, cu frunze mari, spinoase, folosită în medicină și în alimentație (*Cynara scolymus*). [Din gr. mod. ***ankinára***].

anghínă[1] f. v. nanchin.

anghínă[2]**, anghine** f. inflamație a gîtului și a amigdalelor; **anghină pectorală,** boală caracterizată prin sufocări și dureri în regiunea inimii: *moare într-o criză de anghină pectorală.* CĂL.; **anghină difterică,** difterie: *copilul moare de anghină difterică.* CĂL.; (și: **angină**). [Din fr. ***angine,*** lat. ***angina***].

anghíră f. v. anchiră.

angialgíe, anglalgíi f. (med.) durere la nivelul unui vas sangvin sau limfatic. [Din fr. ***angialgie***].

angiectazíe, angiectazíi f. (med.) dilatare a unui vas sangvin sau limfatic. [Din fr. ***angiectasie***].

angínă f. v. anghină[2].

angiocardiográf, angiocardiografe f. aparat folosit în angiocardiografie. [Din fr. ***angiocardiographe***].

angiocardiografíe, angiocradiografíi f. (med.) realizare de radiografii ale cavităților inimii și ale vaselor mari de la baza ei, după injectarea unei substanțe de contrast. [Din fr. ***angiocardiographie,*** engl. ***angiocardiography***].

angiocardítă, angiocardíte f. (med.) inflamație a inimii și a vaselor sangvine. [Din fr. ***angio-cardite***].

angiocolítă, angiocolíte f. (med.) inflamație a căilor biliare, întîlnită în febra tifoidă, în calculoza biliară etc. [Din fr. ***angiocholite***].

angiográfic, ~ci, angiografică, ~ce a. care ține de angiografie, referitor la angiografie. [Din fr. ***angiographique***].

angiografíe, angiografíi f. studiu radioscopic sau radiografic al vaselor sangvine după introducerea unor substanțe opace la radiații. [Din fr. ***angiographie***].

angiográmă, angiograme f. (med.) înregistrare radiografică obținută prin angiografie. [Din germ. ***Angiogram***].

angiológie f. parte a anatomiei care studiază vasele sangvine și limfatice, precum și afecțiunile lor. [Din fr. ***angiologie***].

angióm, angioame n. (med.) tumoare benignă formată prin lărgirea vaselor sangvine. [Din fr. ***angiome***].

angiopatíe, angiopatíi f. (med.) afecțiune a vaselor sangvine. [Din fr. ***angiopathie***].

angioplastíe, angioplastíi f. refacere chirurgicală a unui vas sangvin sau limfatic. [Din fr. ***angioplastie,*** engl. ***angioplasty***].

angioragíe, angioragíi f. (med.) hemoragie arterială. [Din fr. ***angiorragie***].

angiospérm, ~i, angiospermă, ~e a. cu sămînța închisă în fruct: *plante angiosperme.* // f. (la pl.) încrengătură de plante ale căror semințe sînt închise în fructe; (și la sg.) plantă din această încrengătură. [Din fr. ***engiosperme***].

angîș n. (reg.) carîmb la loitra carului. [Din turc. ***angic*** „car mare"].

angléză f. dans de origine engleză, care se execută în grup, dansatorii schimbîndu-și necontenit locul. [Din fr. ***anglaise***].

ángli m. pl. populație germanică venită de pe continent în secolul al V-lea în estul Insulelor Britanice. [Din lat. ***Angli,*** fr. ***Angles***].

anglicán, ~i, anglicană, ~e a. care ține de anglicanism, referitor la anglicanism: *o luă, aproape alergînd, pe lîngă biserica anglicană.* GHEȚIE. // m., f. adept al anglicanismului. [Din fr. ***anglican,*** engl. ***anglican***].

anglicanísm n. religia protestantă a Angliei, cuprinzînd trei ramuri (metodică, evanghelistă și calvinistă), care conservă în mare parte dogmele calvinismului, dar susține încă instituția divină a episcopilor și ierarhia sacerdotului, avînd în frunte pe rege. [Din fr. ***anglicanisme,*** engl. ***anglicanism***].

anglicísm, anglicisme n. expresie specifică limbii engleze; cuvînt de origine engleză împrumutat de o altă limbă și neintegrat în sistemul acesteia: *fiind vorba de anglicisme, ... pronunția ridică dificultăți.* D. [Din fr. ***anglicisme***].

anglicizá, anglicizez vb. **1.** (tr.) a da aspect englezesc; **2.** (tr.) a folosi trăsături ale limbii engleze; **3.** (refl.) a lua aspect englez; a imita trăsăturile sau modul de viață al englezilor. [Din fr. ***angliciser***].

anglicizánt, ~ți, anglicizantă, ~e a. **1.** care anglicizează, care dă aspect englezesc; **2.** (rar) care folosește multe anglicisme: *nuvelele anglicizantului Dragoș Protopopescu fac impresia de pastișe prin cultivarea unui umor al absurdului.* CĂL. [Din fr. ***anglicisant***].

anglicizáre, anglicizări f. faptul de a (se) angliciza. [V. ***angliciza***].

anglicizát, ~ți, anglicizată, ~e a. **1.** care a căpătat aspect englezesc; **2.** care imită modul de a fi al englezilor. [V. ***angliciza***].

anglíe f. (înv. și pop.) stofă inferioară: *nădragi de anglie.* CR. [De la ***Anglia*** n. pr.; cf. sb. ***anglija***].

anglíst, ~ști, anglistă, ~e m., f. specialist în anglistică. [Din fr. ***angliste***].

anglístică f. studiul limbii, culturii și civilizației engleze. [Din germ. ***Anglistik,*** engl. ***Anglistics***].

anglo-américăn, ~i, anglo-americană, ~e a. care aparține Angliei și Americii de Nord (Statele Unite ale Americii): *lumea anglo-americană ... interesează din ce în ce mai mult.* CĂL.; *flota anglo-americană de război.* // m., f. (de obicei la pl.) persoană care face parte din populația Angliei și Americii de Nord. [Din fr. ***anglo-américain***].

anglofíl, ~i, anglofilă, ~e a. și m., f. angloman. [Din fr. ***anglophile***].

anglofílie f. anglomanie. [Din fr. ***anglophilie***].

anglofób, ~i, anglofobă, ~e a. și m., f. (persoană) care urăște pe englezi și ceea ce le aparține sau îi caracterizează. [Din fr. ***anglophobe***].

anglofobíe f. ură față de englezi și față de ceea ce aparține englezilor. [Din fr. ***anglofobie***].

anglofón, ~i, anglofonă, ~e a. și m., f. (persoană) care vorbește limba engleză; (p. restr.) englez sau nordamerican. [Din fr. ***anglophone***].

anglofoníe f. **1.** totalitate a popoarelor anglofone; **2.** faptul de a fi vorbitor al limbii engleze. [Din fr. ***anglophonie***].

anglomán, ~i, anglomană, ~e a. și m., f. (persoană) care are o admirație exagerată pentru englezi și pentru ceea ce le aparține; anglofil: *poate curînd vom trece Manha în vrun balon aerostatic și atunci ne vom vedea anglomani.* NEGR. [Din fr. ***anglomane***].

anglomaníe f. admirație exagerată față de englezi și față de ceea ce le aparține; anglofilie: *era numai, dusă la paroxism, anglomania de totdeauna a văzrului meu.* VOIC. [Din fr. ***anglomanie***].

anglo-saxón, ~i, anglo-saxonă, ~e a. care aparține populațiilor germanice ce au ocupat Insulele Britanice în sec. V-VI: *chinejii sau negrii din America nu se schimbă printr-un proiect de lege în rasă anglo-saxonă, chiar dacă ar vorbi englezeasca americană.* EM. // m., f. persoană care face parte din aceste populații. [Din fr. ***anglo-saxon***].

ănglu, ~i, anglă, ~e a. (înv.) englez, englezesc: *asta e numai o simplă grădină anglă rău ținută.* BAR. [Din fr. ***anglais***].

angoasă, angoasez vb. (tr.) a provoca o angoasă; a neliniști. [Din fr. ***angoisser***].

angoasánt, ~ți, angoasantă, ~e a. care provoacă angoasă, care neliniștește; neliniștitor, îngrijorător: *zile angoasante; situație angoasantă.* [Din fr. ***angoissant***].

angoasát, ~ți, angoasată, ~e a. care este (profund) neliniștit; anxios. [V. ***angoasa***].

angoásă, angoase f. neliniște, îngrijorare, teamă; sentiment de înstrăinare al omului în filozofia existențialistă. [Din fr. ***angoisse***].

angobát, ~ți, angobată, ~e a. acoperit cu angobă: *țiglă angobată.* [***Angobă*** + ***-at***].

angóbă f. v. engobă.

angoléz, ~i, angoleză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Angolei sau populației ei, referitor la Angola sau la populația acesteia. // m., f. persoană (originară) din Angola. [Din fr. ***angolais***].

angóra f. **1.** nume dat unor specii de animale (capre, iepuri, pisici) cu părul lung și mătăsos; **2.** (p. ext.) părul prelucrat al acestor animale: *pulover de angora.* [Din fr. ***angora;*** cf. ***Angora*** (***Ankara***) n. pr.].

angrenă, angrenez vb. **1.** (tr.) a cupla roțile dințate; **2.** (tr. și refl.) a (se) antrena într-o acțiune: *pe subțirele fir al ideii principale..., se angrenează numeroase determinări care îmbogățesc și completează portretul.* VIANU; *mi-am angrenat și colegii la această lucrare.* [Din fr. ***engrener***].

angrenáj, angrenaje n. ansamblu de roți dințate și de pinioane care se angrenează unele pe altele în mișcare: *mașina de scris însoțea... cascada cuvintelor... și le sublinia cu scrîșnete de angrenaj neuns.* VINEA; (fig.) *în angrenajul argumentării intervin factori mai hotărîtori decît logica în sine.* BL. [Din fr. ***engrenage***].

angrenáre, angrenări f. acţiunea de a (se) angrena şi rezultatul ei: *evocarea oamenilor prin felul vorbirii lor şi angrenarea acestora într-o situaţie dramatică.* VIANU. [V. ***angrena***].

angrenát, ~ţi, angrenată, ~e a. **1.** care este cuplat încît poate transmite sau primi mişcarea: *roţile angrenate nu trebuie oprite brusc;* **2.** (fig.) antrenat, mobilizat într-o acţiune: *persoanele angrenate nu s-au dovedit întotdeauna la nivelul exigenţelor.* [V. ***angrena***].

angró adv. în cantitate mare; cu ridicata. [Din fr. ***en gros***].

angrosíst, ~şti, angrosistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care face comerţ angro: *bancherul de comerţ are şi el amicii lui: negustori engrosişti, proprietari mari, meseriaşi însemnaţi.* EM.; (şi: (înv.) **engrosist**). [***Angro*** + *-ist*].

angstróm, angstromi m. (fiz.) unitate de măsură pentru lungimi de undă egală cu a zecea milioana parte dintr-un milimetru. [Din fr. ***angstrœm***].

angulár, ~i, angulară, ~e a. în formă de unghi, care are unghiuri; unghiular. [Din lat. ***angularis,*** fr. ***angulaire***].

angulós, ~şi, anguloásă, ~e a. (rar) colţuros, ascuţit: *femeile nu sînt aşa frumoase ca prin părţile Săliştei, ci ososase, cu faţa anguloasă.* CĂL.; (p. ext.) *Anna e anguloasă, cu nas acut.* CĂL. [Din fr. ***anguleux***].

angustúră f. (rar) lichior care are ca ingredient scoarţa unor copaci din America, folosit ca aperitiv (şi avînd proprietăţi febrifuge şi tonice): *cu angustura falsă,... adorm pe cei ce ar vrea să-i deştepte.* BAR. [Din fr. ***angustura***].

anhidrídă, anhidride f. combinaţie chimică rezultată, de obicei, din deshidratarea unui acid; **anhidridă carbonică**, bioxid de carbon. [Din fr. ***anhydride***].

anhidrít, anhidriţi m. sulfat anhidru natural de calciu. [Din fr. ***anhydrite***].

anhidróză, anhidroze f. stare patologică constînd în absenţa sau insuficienţa transpiraţiei. [Din fr. ***anhydrose***].

anhídru, ~i, anhidră, ~e a. lipsit de apă: *substanţă anhidră; material anhidru.* [Din fr. ***anhydre***].

anicónic, ~ci, aniconică, ~ce a. fără icoane: *religie aniconică; templu aniconic.* [***An-***^{3} + ***iconic***].

anihilá, anihilez vb. (tr.) **1.** a înlătura, a desfiinţa o acţiune sau efectul unei acţiuni: *aceasta înseamnă a slăbi cu totul disciplina în şcoală, a anihila prestigiul şi autoritatea oricărui învăţător.* EM.; **2.** a împiedica, a obstrucţiona: *omul va încerca ... revelarea misterelor, dar el e ... veşnic anihilat în tentativele sale.* BL.; **3.** (fig.) a reduce la tăcere. [Din fr. ***annihiler,*** lat. ***annihilare***].

anihilánt, ~ţi, anihilantă, ~e a. care anihilează; anihilator: *nu există nici o situaţie care să ducă pe român la disperare anihilantă.* BL. [Din fr. ***annihilant***].

anihiláre, anihilări f. acţiunea de a anihila; anulare; nimicire: *s-ar fi ajuns degrabă şi în gîndirea europeană la anihilarea aplicării matematicii în studiul naturii.* BL. [V. ***anihila***].

anihilát, ~ţi, anihilată, ~e a. **1.** al cărui efect a fost anulat; a cărui acţiune a fost anulată; **2.** (fig.) redus la tăcere; pus la punct. [V. ***anihila***].

anihilatór, ~i, anihilatoáre a. anihilant: *efect anihilator.* [Din fr. ***annihilateur***].

aníi, anili m. plantă exotică din care se extrage indigoul; indigotier (*Indigofera trictoria*). [Din fr. ***anil***].

anilínă f. lichid uleios incolor (extras din indigo şi din păcura de huilă), folosit în industria coloranţilor, a medicamentelor etc. [Din fr. ***aniline,*** germ. ***Anilin***].

anilísm n. intoxicaţie cu anilină, manifestată prin nervozitate, anemie şi tulburări digestive. [Din fr. ***anilisme***].

animă, aním vb. (tr. şi refl.) **1.** a da sau a căpăta mai multă viaţă; a (se) însufleţi: *nu se poate deloc spune că poetul a trebuit să anime obiectul neanimat.* VIANU; *privirile reci şi scrutătoare se animaseră de astă dată şi se furişau prin ungherele ascunse ale odăii.* GHEŢIE; (fig.) *chiar ţărna din morminte s-animă şi tresare.* AL.; **2.** a (se) face mai activ sau mai expresiv: *animaţi de-o nouă viaţă, gîndăceii din pămînt la lumină ies în faţă.* AL. [Din fr. ***animer,*** lat. ***animare***].

animál, animale n. **1.** fiinţă vie înzestrată cu capacitatea de a simţi şi de a se mişca: *ba un soare, ba un rege, ba un animal domestic.* EM.; **2.** (p. restr.) mamifer; **3.** (fig.) om brutal. // a. **1.** care este propriu acestor fiinţe, care se referă la aceste fiinţe: *de obicei, figurile animale şi umane sînt abrupt geometrizate.* BL.; *viaţă animală;* **regnul animal**, totalitatea acestor fiinţe; **2.** de natură organică; **3.** trupesc, corporal: *experienţa animală se organizează pe scheme arhetipice, în corelaţie deci cu sisteme reactive înnăscute.* BL.; **4.** (fig.) senzual; fizic: *puterea animală a trupului.* NEGR. [Din lat. ***animal, animalis,*** fr. ***animal***].

animálcul, animalcule n. animal foarte mic, care nu se poate vedea decît cu ajutorul microscopului: *potrivit acestei teorii, organismul este deplin prefigurat sau preformat în ovul sau în animalculul seminal.* BL.; (şi: **animalicul**). [Din fr. ***animalcule***].

animalculár, ~i, animalculară, ~e a. (rar) (care ţine) de animalcul: *o creştere în dimensiuni a organismului, complet dat, în chip minuscul, încă în starea ovulară (sau animalculară).* BL. [***Animalcul*** + *-ar*].

animalculísm n. concepţie potrivit căreia viitorul organism ar exista prefigurat în spermatozoid. [Din fr. ***animalculisme***].

animalculíst, animalculişti m. adept al animalculismului; spermantist. [Din fr. ***animalculiste***].

animálic, ~ci, animalică, ~ce a. **1.** de animal, specific animalelor: *celula organică ce compune astăzi creierul animalic cel mai dezvoltat.* EM.; **2.** (fig.) brutal, necivilizat: *porniri animalice.* [Din germ. ***animalisch***].

animalícul m. v. **animalcul.**

animaliér, ~i, animalieră, ~e a. **1.** referitor la animale, de animal: *produse animaliere;* **2.** care reprezintă animale: *am fost cel dintîi sculptor animalier din ţară.* VOIC.; *motiv animalier; pictor animalier.* [Din fr. ***animalier***].

animalitáte f. natură animală, caracter de animal; lipsă de sensibilitate: *omul este mai întîi o fiinţă în care animalitatea are intensităţi şi proporţii depline.* BL. [Din fr. ***animalité***].

animalizá, animalizez vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină animal; a (se) degrada, a (se) abrutiza: *despotism şi demagogie nu egalizează numai pe oameni, ci-i animalizează totodată.* EM. [Din fr. ***animaliser***].

animalizáre, animalizări f. acţiunea de a (se) animaliza şi rezultatul ei: *printr-o asemenea definiţie omul îndură de fapt o animalizare.* BL. [V. ***animaliza***].

animáre, animări f. **1.** acţiunea de a (se) anima şi rezultatul ei; **2.** atribuire a trăsăturilor fiinţelor vii: *Galilei nu era străin de o atare animare metafizică.* BL. [V. ***anima***].

animát, ~ţi, animată, ~e a. **1.** care are viaţă; viu, însufleţit: *Aristotel întrebuinţează metoda analogiei, atribuind corpurilor inerte o aspiraţie ca a fiinţelor animate.* BL.; (fig.) *înfăţişau un tablou foarte natural şi animat.* NEGR.; **desen animat,** film realizat dintr-o suită de desene a căror proiecţie dă impresia de mişcare; **2.** realizat cu vioiciune, cu intensitate; plin de viaţă; intens: *murmurul unor conversaţii animate răzbătu de jos.* GHEŢIE. [V. ***anima***].

animáto adv. (muz.) cu căldură, cu însufleţire. [Cuv. it.].

animatór, ~i, animatoáre m., f. persoană care însufleţeşte, care stimulează o activitate: *adevăratul ei redactor şi animator fu... G.Ibrăileanu.* CĂL.; (adj.) *nu ne vorbeşte o individualitate originală animatoare.* VIANU. [Din fr. ***animateur***].

animáţie, animaţii f. însufleţire, vioiciune, mişcare continuă: *dar deodată pe coline scade animaţia.* TOP.; *e multă animaţie pe străzi;* (şi: (înv.) **animaţiune**). [Din fr. ***animation,*** lat. ***animatio, -onis***].

animaţiúne f. v. **animaţie.**

ánimă, anime f. (latinism) suflet, spirit: *să simţim împreună cu el toate afectele sufletului său, toate situaţiunile animei sale.* EM. [Din lat. ***anima***].

animísm n. **1.** doctrină după care sufletul ar fi cauza primă a faptelor vitale şi intelectuale; **2.** teorie filozofică care identifică sufletul cu viaţa animală; **3.** credinţă a oamenilor primitivi şi a copiilor în existenţa vieţii şi a lucrurile neînsufleţite: *prin animism, adică prin tendinţa primitivului de a însufleţi lucrurile.* BL.; *animismul e factorul creator al mitologiilor şi al superstiţiilor.* [Din fr. ***animisme,*** germ. ***Animismus***].

animíst, ~şti, animistă, ~e a. care ţine de animism, referitor la animism: *Anghel mînuieşte abil umorul animist.* CĂL. // m. adept al animismului: *neputînd face deosebire între spirit şi materie, între vis şi realitate, el e animist.* CĂL. [Din fr. ***animiste***].

animístic, ~ci, animistică, ~ce a. (rar) animist; însufleţitor: *abia pe alocuri dăm de maniera animistică şi dramatică.* CĂL. [Din it. ***animistico,*** germ. ***animistisch***].

animozitáte, animozităţi f. ură înfocată, atitudine ostilă; neînţelegere între două (grupuri de) persoane: *republica literelor nu e scutită de animozităţi şi lupte civile.* CAR.; *atmosferă de animozitate.* [Din fr. ***animosité,*** lat. ***animositas, -atis***].

anín m. v. **arin.**

anină, anín vb. (pop.) **1.** (tr.) a agăţa, a atîrna: *leagă turbinca la gură ... ş-o anină într-un copac.* CR.; (fig.) *în cele dintîi poezii ale sale, Eminescu anină cîte un epitet de aproape fiecare element al frazei.* VIANU; **2.** (tr.) a aduce vînatul la strîmtoare: *anin capra-neagră;* **3.** (refl.) a se agăţa, a se prinde de ceva: *cum s-anină despre zori roua limpede pe flori.* AL.; *mi-aş da drumul jos cu paraşuta, să mă anin de crengile stejarului.* VIERU; **4.** (fig.; tr.) a se lega de cineva, a căuta pricină: *te anini de proprietatea altuia.* AL. [Lat. ***anninare***].

aninăre, aninări f. acţiunea de a (se) anina. [V. ***anina***].

aninát, ~ţi, aninată, ~e a. agăţat, prins, atîrnat: *perdele, şaluri, straie aninate-n cui par fiinţe omeneşti.* EM. [V. ***anina***].

anínă f. v. **arină**[1].

aninătoáre, aninători f. (pop.) **1.** agăţătoare, gaică; **2.** loc îngust în munţi unde se prinde vînatul: *prin aninătorile ... unde se iveşte ... vînatul de la munte.* OD. [***Anina*** + *-ătoare*].

anión, anioni m. (chim.) ion cu sarcină negativă. [Din fr. ***anion***].

aniónic, ~ci, anionică, ~ce a. (chim.) care ţine de anioni, referitor la anioni. [Din germ. ***anionisch,*** fr. ***anionique***].

anisét n. lichior preparat din alcool, zahăr şi anason. [Din fr. ***anisette***].

anisián, ~eni, anisiană, ~ene a. şi n. (care ţine de, care se referă la) primul etaj al triasicului mediu alpin. [Din fr. ***anisien***].

anisidínă, anisidine f. esenţă aromatică extrasă din anason, folosită la aromatizarea unor băuturi alcoolice. [Din fr. ***anisidine***].

anisól, anisoli m. (chim.) eter metilic al fenolului sub forma unui lichid cu miros plăcut, folosit ca solvent şi ca materie primă în industria chimică. [Din fr. ***anisol***].

anisón m. v. anason.

anistóric, ~ci, anistorică, ~ce a. situat în afara istoriei: *viaţa anistorică e stăpînită de categoriile şi de imperativele organicului.* BL. [*An-*[3] *+ istoric*].

anistorísm n. înlocuire a studiului concret al evenimentelor istorice prin speculaţii teoretice abstracte. [*Anistor*(*ic*) *+ -ism*].

anişór, anişori m. diminutiv al lui an[1]: *ăl mare să fi avut şapte anişori.* CAR. [*An + -işor*].

aniversá, aniversez vb. (tr.) a sărbători un eveniment cu prilejul împlinirii unui număr de ani de la data la care s-a petrecut: *aniversăm apariţia, acum 100 de ani, a primei ediţii a dicţionarului.* [De la ***aniversar***].

aniversăr, ~i, aniversară, ~e a. care aminteşte de un eveniment din alt an, petrecut la aceeaşi dată; (rar) aniversativ: *serbare aniversară.* [Din fr. ***anniversaire,*** lat. ***anniversarius***].

aniversără f. v. aniversare.

aniversáre, aniversări f. **1.** faptul de a aniversa: *la cutare aniversare a naşterii sale se conversează.* CĂL.; **2.** zi aniversară: *la aniversară.* EM.; şi: (înv.) **aniversară**). [V. ***aniversa***].

aniversatív, ~i, aniversativă, ~e a. (rar) cu caracter de aniversare; aniversar. [De la ***aniversa***].

anizocoríe, anizocorii f. (med.) anomalie congenitală care constă în inegalitatea pupilelor. [Din fr. ***anisocorie***, engl. ***anisocoria***].

anizofíl, ~i, anizofilă, ~e a. şi f. (bot.) (plantă) care are frunze de forme şi de dimensiuni diferite. [Din fr. ***anisophylle***].

anizofilíe f. (bot.) însuşirea de a fi anizofil. [Din fr. ***anisophillie***].

anizomelíe, anizomelii f. (med.) malformaţie care constă în dezvoltarea inegală a membrelor. [Din fr. ***anisomélie***, engl. ***anisomelia***].

anizopetál, ~i, anizopetală, ~e a. (bot.) care are petalele inegale: *floare anizopetală.* [Din fr. ***anisopétale***].

anizotróp, ~i, anizotropă, ~e a. care prezintă anizotropie. [Din fr. ***anisotrope***].

anizotropíe f. (fiz.) proprietate a unei substanţe de a prezenta caracteristici fizice variate în funcţie de direcţia de măsurare şi de observare. [Din fr. ***anisotropie***].

anjambamént n. v. **enjambament.**

ankerít n. carbonat dublu de calciu şi de fier. [Din engl. ***ankerite***].

anluminúră, anluminuri f. pictură (miniaturală) de manuscris medieval. [Din fr. ***enluminure***].

anoá m. (zool.) bivol mic care trăieşte în insula Sulawesi. [Din engl. ***anoa***].

anocáto adv. (înv.) anapoda; talmeş-balmeş: *îmi fac casa anocato.* AL. [Din gr. mod. ***anokáto*** „deasupra-dedesubt"].

anód, anozi m. electrod pozitiv. [Din fr. ***anode***].

anódic, ~ci, anodică, ~ce a. care ţine de anod, care provine de la anod. [Din fr. ***anodique***].

anodín, ~i, anodină, ~e a. **1.** care potoleşte durerea: *remediu anodin;* **2.** inofensiv; **3.** neînsemnat, fără valoare: *ultimul punct merită singur să fie relevat, căci celelalte sînt atît de anodine încît se combat prin ele însăşi.* EM.; *satiră anodină.* [Din fr. ***anodine***].

anodínie, anodínii f. (med.) lipsă a durerii. [Din fr. ***anodinie***].

anodinitáte f. (rar) faptul, însuşirea de a fi anodin, fără valoare: *multe poeme metaforice, ... transcrise în roman sînt de o deconcertantă anodinitate.* CĂL. [*Anodin + -itate*].

anodóntă, anodonte f. (zool.) scoică de baltă; scoică de apă dulce (*Anodonta cygnea*). [Din fr. ***anodonte,*** lat. ***anodonta***].

anodontíe, anodontii f. (med.) absenţă a tuturor dinţilor. [Din fr. ***anodontie***].

anofél, anofeli a. ţînţar anofel, v. ţînţar. [Din fr. ***anophèle***].

anoftalmíe, anoftalmii f. lipsă (congenitală) a globilor oculari. [Din fr. ***anophtalmie***].

anomál, ~i, anomală, ~e a. **1.** neregulat: *verb anomal;* **2.** care prezintă o anomalie. [Din fr. ***anomal,*** gr. ***anomalós***].

anomalíe, anomalii f. **1.** însuşirea a ceea ce este anomal; abatere de la normal, neregularitate: *anomaliile graiului;* **2.** defect grav, meteahnă: *a vorbi despre anume anomalii ale spiritului ştiinţific nu înseamnă numaidecît a fi un detractor sau chiar un adversar al ştiinţei.* BL. [Din fr. ***anomalie***].

anómic, ~ci, anomică, ~ce a. lipsit de reguli, caracterizat prin anomie[1]: *şi-au format ... aceastã reprezentare puternică a unei vieţi sociale anomice.* D. [Din germ. ***anomisch***].

anomíe[1], anomii f. (stare, situaţie caracterizată prin) lipsă a regulilor; absenţă a unei organizări naturale sau legale; lipsă a normelor morale: *cînd nu prea ştii la ce să te aştepţi, ... se cheamă că societatea suferă de anomie.* D. [Din fr. ***anomie,*** germ. ***Anomie***].

anomíe[2], anomii f. incapacitate de a evoca nume (de persoane, de localităţi). [Din fr. ***anomie***].

anominăţíe, anominaţii f. figură retorică ce constă în repetarea unui nume propriu (de persoană) prin apelativul de le care vine (de ex.: *ce te pleci Arbore? arborii se pleacă numai de vijelie.* DELAVR.). [Din fr. ***annomination***].

anóna m. arbore din America tropicală cu fructe aromate (*Anona cherimolia*). [Din fr., sp. ***anona***].

anonacée, anonacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate avînd ca tip anona; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***anonackés***].

anoním, ~i, anonimă, ~e a. **1.** (şi subst.) fără nume sau cu nume necunoscut, tăinuit: *cosmografia anonimului din Ravenna, o compilaţie din veacul al 7-lea.* EM.; **2.** al cărui autor nu este cunoscut: *primeşte sistematic scrisori anonime.* CĂL.; **3.** (fig.; şi subst.) lipsit de importanţă; nesemnificativ: *condiţionate de existenţa anonimă a omului în orizontul misterului.* BL.; *romanul s-a bucurat de aceeaşi aprobare ..., detractori fiind doar anonimi.* CĂL.; **4. societate anonimă,** întreprindere (industrială, comercială, financiară etc.) formată prin asociere de capital: *banca şi moara fuseseră societăţi anonime.* GHEŢIE. // n. (înv.) anonimat: *păstrează anonimul.* // f. scrisoare nesemnată. [Din fr. ***anonyme,*** lat. ***anonymus***].

anonimát n. faptul de a fi anonim; situaţia, starea a ceea ce este anonim: *prăbuşirea personajului în mizerie şi anonimat este finalul ce-i place îndeosebi.* CĂL. [Din fr. ***anonymat***].

anonimitáte f. caracter anonim: *anonimitatea literaturii populare.* [Din germ. ***Anonymität***].

anopsíe, anopsii f. (livr.) lipsă a vederii. [Din fr. ***anopsie***].

anoréxic, ~ci, anorexică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de anorexie. [Din fr. ***anorexique***].

anorexíe, anorexii f. (med.) lipsă a poftei de mîncare. [Din fr. ***anorexie***].

anorgánic, ~ci, anorganică, ~ce a. fără viaţă, neînsufleţit; din regnul mineral: *succesiunea fenomenelor de trecere din starea amorfă şi de absolută nemişcare, prin starea chimică anorganică.* EM.; (subst. **n.**) *au susţinut cu convingere teza continuităţii dintre organic şi anorganic.* BL.; **chimie anorganică,** ramură a chimiei care se ocupă cu studiul corpurilor minerale. [Din fr. ***anorganique***].

anorganicián, anorganicieni m. specialist în chimia anorganică. [Din fr. ***anorganicien***].

anorganicitáte f. (rar) însuşirea de a fi anorganic. [*Anorganic + -itate*].

anorgasmíe, anorgasmii f. incapacitate de a ajunge la orgasm. [Din engl. ***anorgasmy***].

anorhidíe, anorhidii f. (biol.) **1.** lipsă sau atrofie a testiculelor; **2.** absenţă a secreţiei testiculare interne. [Din fr. ***anorchidie***].

anormál, ~i, anormală, ~e a. **1.** care se abate de la normal, contrar regulii obişnuite: *băiatul nu se acomodează şi, mai ales, duce o viaţă anormală.* GHEŢIE; *fenomen anormal;* (adv.) *sînt limite dincolo de care nici un om nu poate trece, fără să simtă şi să gîndească anormal.* GHEŢIE; **2.** care prezintă infirmităţi fizice sau psihice: *mamă a unor copii anormali.* CĂL.; (subst.) *el este propriu-zis un anormal.* CĂL. [Din fr. ***anormal,*** lat. ***anormalis***].

anormalitáte, (rar) **anormalităţi** f. faptul sau însuşirea de a fi anormal: *scene de desfrîu sexual şi anormalităţi erotice pigmentează, fără fineţa voluptăţii, cartea.* CĂL. [*Anormal + -itate*].

anosmíe, anosmii f. (biol.) pierdere a simţului mirosului. [Din fr. ***anosmie***].

anóst, ~şti, anostă, ~e a. **1.** (înv.) fără gust, nesărat, neplăcut: *bre, că anoşti mai sînt!* AL.; **2.** plicticos, monoton: *ce viaţă goală şi anostă!* VLAH.; *se mărginise să inspire cîte-un articol financiar cît se poate de anost.* VINEA. [Din gr. mod. ***ánostos***].

anosteálă, anosteli f. (rar) urît, plictiseală: *prostia pe care o făcusem să m-afund în sălbăticia şi anosteala asta.* VLAH. [*Anosti + -eală*].

aností, anostesc vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) plictisi: *cum mă anosteşte omul ăsta!* VLAH. [De la ***anost***].

anostíe, anostii f. (înv.) plictiseală: *ce anostie!* CĂL. [*Anosti + -ie*].

anostóză, anostoze f. (med.) atrofie a oaselor. [Din fr. ***anostose***].

anotă vb. v. **adnota.**

anotáţie f. v. **adnotaţie.**

anotaţiúne f. v. **adnotaţie.**

anotímp, anotimpuri n. fiecare dintre cele patru mari diviziuni ale anului: *emigranţii îşi iau ca ceasornic un cocoş şi estimează anotimpul empiric.* CĂL.; *cele patru anotimpuri sînt: primăvara, vara, toamna şi iarna.* [***An + timp;*** cf. germ. ***Jahreszeit***].

anrobá, anrobez vb. (tr.) **1.** a acoperi cu un strat protector: *a anroba un medicament;* **2.** a amesteca împreună cu un liant. [Din fr. ***enrober***].

anrobăre, anrobări f. acţiunea de a înroba; amestecare a unui material cu un liant. [V. ***anroba***].

anrocaménţ, anrocamente n. îngrămădire de stînci şi pietre prinse în beton, care formează platforme, diguri etc. [Din fr. ***enrochement*** (după *rocă*)].

ansămblu, ansambluri n. **1.** mulţime de elemente asociate funcţional, estetic etc.: *să nu mi se reproşeze că din ansamblul gîndirii greceşti am ales un exemplu care numai incidental ar confirma*

vederea noastră. BL.; **de ansamblu,** care se referă la elementele generale ale unei realităţi; general: *facilitează o primă orientare de ansamblu asupra fenomenelor.* BL.; **în ansamblu,** în linii mari: *situaţia se prezintă bine în ansamblu;* **2.** colectiv de artişti: *ansamblu folcloric.* [Din fr. ***ensemble***].

ánsă, anse f. **1.** toartă de care se prinde un vas, un coş etc.; **2.** formaţie anatomică în formă de toartă; **3.** intrînd îngust (şi adăpostit) al mării. [Din fr. ***anse,*** lat. ***ansa***].

anseriformă, anseriforme f. (la pl.) ordin de păsări înotătoare cu ciocul (lat şi) prevăzut cu lame cornoase sau cu zimţi; palmipede; (şi la sg.) pasăre din acest ordin. [Din fr. ***anseriformes***].

ansilăj, ansilaje n. conservare a nutreţurilor verzi prin murare; însilozare. [Din fr. ***ensilage***].

anşoá m. **1.** peşte mic care trăieşte în Marea Mediterană şi în Oceanul Atlantic (*Engraulis encrassicholus*); **2.** pastă făcută din carnea acestui peşte care se consumă ca aperitiv. [Din fr. ***anchois***].

antablamént, antablamente n. element de arhitectură care susţine acoperişul şi se sprijină pe ziduri sau pe coloane. [Din fr. ***entablement***].

antagónic, ~ci, antagonică, ~ce a. antagonist: *biografia şi romanul stau pe poziţii antagonice.* CĂL. [Din fr. ***antagonique***].

antagonísm, antagonisme n. **1.** rivalitate, luptă între două forţe contrare; opoziţie de idei sau de atitudini; vrăjmăşie: *între adevărata ştiinţă şi între viaţa practică nu poate fi antagonism.* MAIOR.; *între naţional şi uman nu e nici un antagonism.* STĂNIL.; **2.** contradicţie între grupuri şi clase sociale cu interese opuse: *adoptă principiul antagonismului social, atacă pe cei mari.* CĂL. [Din fr. ***antagonisme,*** lat. ***antagonismus***].

antagoníst, ~şti, antagonistă, ~e a. **1.** care reprezintă un antagonism, care se află în opoziţie; antagonic, antagonistic: *aceste două tendinţe sînt antagoniste şi par a se exlude.* VIANU; **2.** ostil, dezavantajos: *faptele secundare sau antagoniste sînt aşezate în planuri mai îndepărtate şi mai umbrite.* VIANU. // m., f. persoană care luptă contra alteia; adversar: *cu mare greutate servitorii otelului au putut scoate pe infortunata femeie din ghearele teribilei sale antagoniste.* EM. [Din fr. ***antagoniste,*** lat. ***antagonista, antagonistus***].

antagonístic, ~ci, antagonistică, ~ce a. antagonist. [Din germ. ***antagonistisch***].

antagonizá, antagonizez vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină antagonic. [Din engl. ***antagonise***].

antál, antale şi (rar) **antaluri** n. (înv.) butoi de stejar (pentru băuturi), avînd capacitatea de 50 sau 100 de vedre: *desfundă largi antale, beu lacom fără cupe.* AL. [Din ucr. ***antal***].

antálgic, ~ci, antalgică, ~ce a. care calmează durerea; calmant. [Din fr. ***antalgique***].

antamá, antamez vb. (franţuzism; tr.) **1.** a tăia, a inciza; a pătrunde; **2.** a decupa (luînd o parte); a diminua. [Din fr. ***entamer***].

antanaclázá, antanaclaze f. figură de stil constînd în reluarea unui cuvînt, dar cu altă accepţiune. [Din fr. ***antanaclase***].

antanagógă, antanagoge f. replică la un argument sau la o acuzaţie; contraargument. [Din fr. ***antanagoge***].

antántă, antante f. **1.** alianţă militară (pe timp de război); **2.** (livr.) înţelegere, convenţie, acord. [Din fr. ***entente***].

antárctic, ~ci, antarctică, ~ce a. situat la Polul Sud sau în regiunea Polului Sud; care are caractere proprii acestei regiuni: *era un fel de fag, asemănător cu cel de la noi, fagul antarctic.* TUD.; *climă antarctică;* (subst.) *mute-se arcticul, strămute-se andarcticul.* CANT.; (şi: (înv.) **andarctic**). [Din fr. ***antarctique,*** lat. ***antarcticus***].

ántă, ante f. (arhit.) pilastru pătrat care prelungeşte zidurile laterale ale unei construcţii. [Din fr. ***ante***].

ante- element de compunere cu semnificaţia „înainte". [Din lat. ***ante***].

antebélic, ~ci, antebelică, ~ce a. anterior unui război. [*Ante-* + lat. ***bellicus***].

antebráţ, antebraţe n. parte a braţului de la cot pînă la încheietura mîinii. [*Ante-* + ***braţ;*** cf. fr. ***avant-bras***].

antecálcul, antecalcule n. (rar) antecalculaţie. [*Ante-* + ***calcul***].

antecalculá, antecalculez vb. (tr.) a calcula dinainte. [De la ***antecalcul***].

antecalculáţie, antecalculaţii f. listă cuprinzînd cheltuielile realizării unui proiect; antecalcul. [*Ante-* + ***calculaţie***].

antecedént, ~ţi, antecedentă, ~e a. care precedă (în timp), care s-a petrecut înainte: *lucrările reprezentanţilor antecedenţi ai ţării.* MAIOR. // n. **1.** fapt petrecut anterior altuia: *aceştia sînt factorii ţărănismului de la 1900 încoace şi cu antecedentele lui.* IBR.; **2.** fapt trecut din viaţa cuiva (la care se raportează unul actual): *individul are antecedente compromiţătoare;* **antecedent penal,** fapt penal din trecutul unui inculpat, de care instanţa ţine seama la stabilirea pedepsei; **3.** (la pl.) simptome care preced o boală; **4.** (gram.) cuvînt la care se raportează un pronume relativ: *întrebuinţarea pronumelui relativ fără antecedent... produce o construcţie franceză.* VIANU; **5.** (aritm.) primul termen al unui raport. // m. predecesor, înaintaş; strămoş: *întîi antecedenţi de care ştie sînt un negustor de ouă şi pui de găină şi un spiţer.* CĂL. [Din fr. ***antécédent,*** lat. ***antecedens, -entis***].

antecedénţă, antecedenţe f. **1.** anterioritate; **2.** (geol.) fenomen caracterizînd un curs de apă al cărui traseu este anterior deformărilor tectonice. [Din fr. ***antécédence***].

antecesór, ~i, antecesoáre m., f. înaintaş, predecesor: *fost ministru ..., antecesorul d-lui K.* MAIOR.; *nimeni nu are scuza că antecesori iluştri nu i-ar mai fi lăsat nimic de lucrat.* EM. [Din it. ***antecessore,*** lat. ***antecessor***].

antedatá, antedatez vb. (tr.) a pune pe un act sau pe o scrisoare o dată anterioară celei reale: *a antedata o cerere;* (p. ext.) *atrage atenţia... asupra virtuţii lui* [imperfectului] *de a antedata cu modestie unele impresii.* VIANU. [*Ante-* + ***data***].

antedatáre, antedatări f. acţiunea de a antedata: *antedatarea unui memoriu;* (p. ext.) *i-aş putea identifica... şi alte funcţiuni decît aceea de antedatare despre care vorbeşte gramatica.* VIANU. [V. ***antedata***].

antedátă, antedate f. dată falsă, anterioară celei adevărate. [*Ante-* + ***dată***].

antedeluvián a. v. antediluvian.

antedeluvianísm n. v. antediluvianism.

antediluvián, ~eni, antediluviană, ~ene a. **1.** care a existat înaintea diluviului, care a precedat glaciaţia cuaternară: *animal antediluvian;* (iron.) *un astronom care-şi pune ocheană e un animal cu creier contemporan şi cu un ochi antidiluvian.* EM.; **2.** (fig.) foarte vechi; perimat: *idila antediluviană în spaţiu edenic cu stînci uriaşe şi vegetaţie virgină e a romanticilor.* CĂL.; (şi: (înv.) **antidiluvian, antedeluvian**). [Din fr. ***antédiluvien***].

antediluvianísm n. (rar) caracterul, însuşirea a ceea ce este antediluvian, străvechi: *antedeluvianismul e o utopie romantică.* CĂL.; (şi: **antedeluvianism**). [***Antediluvian*** + ***-ism***].

antehipofíză, antehipofize f. lob anterior al hipofizei. [Din fr. ***antéhypophyse***].

antelíe, antelii f. (astr.) pată luminoasă rotundă, care se formează pe cer în partea opusă Soarelui, la aceeaşi înălţime. [Din fr. ***anthélie***].

antemăsurătoáre, antemăsurători f. evaluare cantitativă prealabilă a unei lucrări; (concr.) lucrare scrisă care conţine o astfel de evaluare. [*Ante-* + ***măsurătoare;*** cf. fr. ***avant-métré***].

antemeridián, ~i, antemeridiană, ~e a. (prescurtat: a. m.) care este sau se face înainte de amiază: *căpitanul are timp să-mi notifice în scris nevoile sale, pînă mîine ora 10 antemeridian.* TUD.; *orele antemeridiane.* [Din lat. ***antemeridianus***].

ánte merídem adv. (prescurtat: a. m.) înainte de amiază. [Cuv. lat.].

antenátă, antenate f. (la pl.) subîncrengătură care cuprinde animale prevăzute cu antene (crustacee, miriapode, insecte); (şi la sg.) animal din această subîncrengătură. [Din germ. ***Antennaten***].

antenatál, ~i, antenatală, ~e a. (med.) care precedă naşterea. [Din fr. ***anténatal,*** engl. ***antenatal***].

anténă, antene f. **1.** fiecare dintre cele două organe senzitive mobile de pe capul insectelor: *la o insectă bunăoară, în locul unei antene tăiate, poate să regenereze un picior.* BL.; **2.** prăjina catargului care sprijină pînza triunghiulară a corăbiilor; **3.** dispozitiv, instalaţie prin care se emit în spaţiu sau se recepţionează unde electromagnetice: *antenă de televizor; antenă colectivă; antenă de cameră; antenă încorporată.* [Din fr. ***antenne,*** lat. ***antenna***].

antenupţiál, ~i, antenupţială, ~e a. anterior nunţii. [Din fr. ***anténuptial***].

antép n. (înv.) varietate de vişin din al cărui lemn cu miros plăcut se făceau ciubuce: *ciubuce de antep şi de iasomie.* FIL. [Din turc. ***antep***].

antepenúltim, ~i, antepenultimă, ~e a. care este înainte de penultimul, care ocupă locul al treilea, socotind de la ultimul. [Din fr. ***antépénultième,*** lat. ***antepaenultimus***].

antepórt, anteporturi n. zonă la intrarea într-un port, înconjurată, parţial, de diguri, în care staţionează navele. [***Ante-*** + ***port***].

antepoziţie, antepoziţii f. (lingv.) faptul de a fi pus înaintea altui element. [Din fr. ***antéposition,*** engl. ***anteposition***].

antepoziţionáre, antepoziţionări f. punere înainte; antepoziţie: *iată un exemplu pentru antepoziţionarea atributului.* VIANU. [***Ante-*** + ***poziţionare***].

anteproiéct, anteproiecte n. proiect (sumar) în primă redactare: *i se atribuie călătoriei lui intenţia de a cîştiga consentimentul României pentru anteproiect.* EM. [***Ante-*** + ***proiect;*** cf. fr. ***avant-projet***].

antepúne, antepun vb. (tr.) a pune înainte. [***Ante-*** + ***pune;*** cf. fr. ***antéposer***].

antepúnere, antepuneri f. acţiunea de a antepune; procliză: *o altă particularitate a epitetelor adjectivale... este antepunerea lor... faţă de substantiv.* VIANU. [V. ***antepune***].

antepús, ~şi, antepusă, ~e a. care a fost pus înainte: *pentru a accentua mai puternic cuvintele antepuse.* VIANU. [V. ***antepune***].

antéră, antere f. parte terminală a staminei, unde se află polenul. [Din fr. ***anthère***].

anteréu n. v. anteriu.

anteridie, anteridii f. organ în care se găseşte anterozoidul. [Din fr. ***anthéridie***].

anteriór, ~i, anterioáră, ~e a. **1.** care se află înainte (în spaţiu), care se află în faţă: *membre anterioare;* **2.** care precedă în timp: *nici un eu nu se poate explica numai din trecutul anterior lui.* STĂNIL.; (adv.) *îşi aminteşte perfect cele petrecute anterior;* **eveniment anterior,** fapt petrecut înainte; **3.** care este articulat în partea dinainte a cavităţii bucale: *vocale anterioare.* [Din fr. ***antérieur,*** lat. ***anterior***].

anterioritáte f. însuşirea de a fi anterior; prioritate în timp: *ele nu ne apar cu alt rost decît cu acela de a fixa momentul anteriorităţii.* VIANU; *anterioritatea nu-i certifică valoarea.* [Din fr. *antériorité*].

anteriu, anterie n. **1.** haină boierească lungă care se îmbrăca peste cămaşă: *cuconaşul purta un antereu de suvaia alb.* NEGR.; **2.** haină lungă pînă la glezne, purtată de preoţii ortodocşi; sutană: *popa Buligă ... unde nu-şi pune poalele antereului în brîu.* CR.; **3.** haină lungă purtată în trecut de lăutari: *cu antereu ăst de lăutar.* AL.; **4.** halat: *anteriul de noapte al coconului.* FIL.; **5.** haină ţărănească purtată peste celelalte haine, înflorată pe piept, pe guler şi pe mîneci, cu găitane de diferite culori; (şi: (înv.) **antereu, antiriu**). [Din turc. *anteri*].

anteroposteriór, ~i, anteroposterioáră, ~e a. care are direcţia din faţă către spate. [Din fr. *antéroposterieur*].

anterozoíd, anterozoizi m. celulă sexuală masculină, caracteristică plantelor criptogame; microgamet. [Din fr. *anthérozoïde*].

antét, antete n. indicaţie tipărită în partea de sus a unei hîrtii sau a unui plic, conţinînd numele unei instituţii sau al unei persoane: *i se aduse un plic cu antetul Ministerului Instrucţiei Publice.* GHEŢIE. [Din fr. *entête*].

antetítlu, antetitluri *n.* informaţii înscrise înaintea titlului unei cărţi (precum denumirea instituţiei care s-a ocupat de întocmirea ei). [*Ante-* + *titlu;* cf. fr. *avant-titre*].

antetrén, antetrenuri n. partea dinainte (detaşabilă), pe două roţi, a unui tun, a unei bucătării de campanie etc. [*Ante-* + *tren;* cf. fr. *avant-train*].

antetrúpiţă, antetrupiţe f. piesă la plugurile perfecţionate care asigură răsturnarea totală a brazdei. [*Ante-* + *trupiţă*].

antevorbitór, ~i, antevorbitoáre m., f. persoană care a vorbit, a luat cuvîntul înainte. [*Ante-* + *vorbitor;* cf. germ. *Vorredner*].

antéză, anteze f. (bot.) perioadă de înflorire la plante. [Din fr. *anthèse*].

anti- element de compunere cu semnificaţia „împotriva", „în contra", „opus". [Din fr. *anti-*].

antiacadémic, ~ci, antiacademică, ~ce a. care respinge principiile academice. [Din fr. *antiacadémique*].

antiacíd, ~zi, antiacidă, ~e a. **1.** care este rezistent la acţiunea acizilor: *material antiacid;* **2.** (şi n.) (medicament) care neutralizează aciditatea gastrică şi calmează durerile provocate de hiperaciditate. [Din fr. *antiacide*].

antiaerián, ~eni, antiaeriană, ~ene a. **1.** destinat luptei împotriva atacurilor din aer: *a decis ca noi ... să fim vărsaţi la artileria antiaeriană.* GHEŢIE; (subst. f.) *o clădire cu două etaje ... adăpostea regimentul de antiaeriană.* GHEŢIE; **2.** care protejează, care apără de atacul aviaţiei: *se amenajase... cel mai mare adăpost antiaerian din oraş.* GHEŢIE. [Din fr. *antiaérien*].

antiafrodiziác, ~ci, antiafrodiziacă, ~ce a. şi n. (medicament, remediu etc.) care calmează excitaţia sexuală. [Din fr. *antiafrodisiaque*].

antialcoólic, ~ci, antialcoolică, ~ce a. care combate alcoolismul; care nu permite consumul de alcool. [Din fr. *antialcoolique*].

antialérgic, ~ci, antialergică, ~ce a. şi n. (medicament) împotriva stărilor alergice: *tratament antialergic.* [Din fr. *antiallergique*].

antiamericán, ~i, antiamericană, ~e a. şi m., f. (persoană) care este împotriva americanilor (din SUA) sau împotriva influenţei şi acţiunilor SUA. [Din fr. *antiaméricain*].

antiamericanísm n. atitudine sau concepţie ostilă (politicii) SUA. [Din fr. *antiaméricanisme*].

antianémic, ~ci, antianemică, ~ce a. şi n. (medicament) care provine sau tratează anemia. [Din fr. *antianémique*, engl. *antianemic*].

antiártă f. **1.** creaţie lipsită de însuşiri artistice; **2.** mişcare artistică, apărută la sfîrşitul secolului al XIX-lea, ca reacţie împotriva academismului. [Din fr. *antiarte*].

antiartístic, ~ci, antiartistică, ~ce a. contrar principiilor artei; lipsit de valoare artistică: *literatura lui e tot ce poate fi mai antiartistic.* CĂL. [*Anti-* + *artistic*].

antiastmátic, ~ci, antiastmatică, ~ce a. şi n. (medicament) împotriva astmei. [Din fr. *antiasthmatique*].

antiatóm, antiatomi m. atom ipotetic, format dintr-un antinucleu în jurul căruia se învîrt electroni pozitivi; atom de antimaterie. [Din fr. *antiatome*].

antiatómic, ~ci, antiatomică, ~ce a. destinat protecţiei la atacul cu armele atomice: *adăpost antiatomic.* [Din fr. *antiatomique*].

antibacterián, ~eni, antibacteriană, ~ene a. care combate acţiunea bacteriilor. [*Anti-* + *bacterian;* cf. engl. *antibacterial*].

antibalístic, ~ci, antibalistică, ~ce a. destinat luptei împotriva rachetelor balistice. [Din engl. *antiballistic*].

antibioterapíe, antibioterapii f. tratament cu antibiotice. [Din fr. *antibiothérapie*].

antibiótic, ~ci, antibiotică, ~ce a. care are proprietatea de a opri creşterea şi înmulţirea unor bacterii sau microbi: *substanţe antibiotice.* // n. medicament care distruge microbii sau le opreşte înmulţirea. [Din fr. *antibiotique*].

antibonjurísm n. atitudine contrară concepţiilor, manifestărilor bonjuriştilor: *antibonjurismul se va regăsi în felurite formule pînă azi în literatura română.* CĂL. [*Anti-* + *bonjurism*].

antibonjuríst, antibonjurişti m. (rar) adversar al bonjuriştilor: *satiricul e un antibonjurist total, dispreţuind orice progres.* CĂL. [*Anti-* + *bonjurist*].

antibotulínic, ~ci, antibotulinică, ~e a. şi n. (medicament) împotriva botulismului. [Din fr. *antibotulinique*].

antiburghéz, ~i, antiburgheză, ~e a. şi m., f. (persoană, mişcare) împotriva burgheziei: *a scris o carte echivocă ..., antiburgheză şi nu socialistă.* CĂL. [*Anti-* + *burghez*].

antíc şi **ántic, ~ci, antică, ~ce** a. **1.** foarte vechi, din trecutul îndepărtat: *Memfis colo-n depărtare cu zidirile-i antice.* EM.; **2.** care este propriu producţiilor antichităţii (greco-romane); clasic: *operă de o simplitate antică;* **3.** care se referă la epocile vechi, care ţine de aceste epoci: *specialitatea lui era istoria antică şi arheologică.* CĂL.; **4.** demodat: *vestmînt antic.* // m. locuitor din antichitate: *anticii credeau în zei şi le făceau biografia.* CĂL. [Din fr. *antique*, lat. *antiquus*].

anticalofíl, ~i, anticalofilă, ~e a. şi m., f. (persoană, mişcare) împotriva frumosului cu orice preţ, (spec.) împotriva scrisului „frumos": *Stendhal fugea de frază, de stil, era adică un anticalofil.* CĂL. [*Anti-* + *calofil*].

anticalofilísm n. (rar) atitudine, manifestare de combatere a cizelării artistice (excesive) în opera literară: *anticalofilismul de azi repudiază stilul şi compoziţia în toată întinderea operei.* CĂL. [*Anti-* + *calofilism*].

anticámeră, anticamere f. cameră în care se aşteaptă primirea într-o audienţă: *sala în care intraseră era numai un fel de anticameră a salonului cel mare.* PETR.; (prin sinecdocă) *simţise mişcarea anticamerei şi făcu semn amical cucoanei Leona.* SAD.; **a face anticameră,** a aştepta (mult) pînă a fi primit de cineva. [Din it. *anticamera*].

anticancerós, ~şi, anticanceroásă, ~e a. referitor la combaterea cancerului; împotriva cancerului: *tratament anticanceros.* [Din fr. *anticancéreux*].

anticanónic, ~ci, anticanonică, ~ce a. împotriva canoanelor. [*Anti-* + *canonic*].

anticapitalíst, ~şti, anticapitalistă, ~e a. contrar, ostil, potrivnic capitalismului. [*Anti-* + *capitalist;* cf. fr. *anticapitaliste*].

anticár[1], anticari m. **1.** (înv.) persoană care se ocupă cu studiul şi cu explorarea monumentelor antice; arheolog: *acea nobilă patimă a anticarului care-l face să cerceteze.* OD.; **2.** colecţionar sau negustor de obiecte antice: *anticarul ... culege vechea-aramă ce nu mai are curs.* ALEX.; **3.** negustor de cărţi vechi: *manuscriptele ... se găsesc la noi în ţară, dar mai cu samă la anticuari evrei.* EM.; (şi: (înv.) **anticvar, anticuar**). [Din lat. *antiquarius,* fr. *antiquaire*].

anticár[2] a. invar. (înv.) antitanc: *tun anticar.* [*Anti-* + *car*; cf. fr. *antichar*].

anticariát, anticariate n. unitate comercială care cumpără şi vinde cărţi vechi sau obiecte vechi de artă: *din fericire, mă găseam lîngă anticariatul lui Kupermann.* GHEŢIE; **de anticariat,** vechi; învechit: *se găseau o duzină de asemenea prăvălii care puneau în vînzare obiecte de anticariat şi de consignaţie de tot felul.* GHEŢIE. [Din germ. *Antiquariat*].

anticărie a. invar. care combate cariile dentare sau contribuie la prevenirea lor. [*Anti-* + *carie;* cf. engl. *anticarious*].

anticatarál, ~i, anticatarală, ~e a. şi n. (medicament) care combate sau previne catarul. [Din fr. *anticatarahal*].

anticatód, anticatozi m. placă metalică montată într-un tub cu raze X, care, lovită de razele catodice, devine sursă de raze X. [Din fr. *anticathode*].

antícă, antice f. **1.** vestigiu antic (arme, medalii, statui, vase etc.): *muzeu de antice;* **2.** totalitate a operelor de artă din Grecia şi din Italia antică; tipul, maniera, specificitatea acestora: *a desena după antică.* [Din fr. *antique*].

anticelulític, ~ci, anticelulitică, ~ce a. care combate celulita; împotriva celulitei: *tratament anticelulitic; loţiune anticelulitică.* [*Anti-* + *celulită* + *-ic*].

antichímic, ~ci, antichimică, ~ce a. destinat protecţiei împotriva armelor chimice. [*Anti-* + *chimic*].

antichitáte, antichităţi f. **1.** vechime foarte mare: *nici o urmă de antichitate în el* [tîrg] *nu se mai vede.* NEGR.; **2.** (colectiv) cei vechi, lumea veche: *scenele de vînătoare au fost foarte mult întrebuinţate ca subiecte decorative de către sculptorii antichităţii.* OD.; **3.** (mai ales la pl.) monument sau operă de artă antică: *poseda o colecţiune de antichităţi importante.* GHICA; *antichităţi egiptene;* **4.** prima din marile perioade ale istoriei universale, încheiată în anul 476 d. Hr.; **antichitate clasică,** perioadă a istoriei şi a civilizaţiei greco-romane. [Din fr. *antiquité,* lat. *antiquitas, -atis*].

antichizánt, ~ţi, antichizantă, ~e a. care dă aspect învechit, antic; care se referă la lumea antică sau la realizările ei: *întîmpinăm amintirea literară, alegoria antichizantă sau imaginea artificioasă.* VIANU. [Cf. it. *antichizzato*].

anticiclón, anticicloane n. centru de presiune atmosferică foarte ridicată în raport cu regiunile vecine. [Din fr. *anticyclone*].

anticiclónic, ~ci, anticiclonică, ~ce a. care ţine de anticiclon, referitor la anticiclon. [Din fr. *anticyclonique*].

anticipă, anticipez şi **antícip** vb. (tr. şi intr.) **1.** a face ceva înainte de termenul stabilit; a devansa: *pentru a nu anticipa, reproducem acestea*

numai pentru a explica numele. EM.; **2.** a prevedea ceea ce urmează să se întîmple (şi a-şi adapta conduita în funcţie de această previziune): *am anticipat cestiunea de principiu ca şi cînd ar fi fost hotărîtă deja.* EM.; (refl. pas.) *în punerea unei probleme se anticipează întrucîtva asupra soluţiei ce i se va da.* BL. [Din fr. ***anticiper,*** lat. ***anticipare***].

anticipănt, ~ţi, anticipantă, ~e a. care anticipează. [Din engl. ***anticipant***].

anticipáre, anticipări f. **1.** faptul de a anticipa: *prin această corectă înţelegere ar deveni acum vădit caducă precedenta anticipare naivă.* EM.; **2.** pronunţare anticipată a unui sunet din silaba următoare. [V. ***anticipa***].

anticipát, ~ţi, anticipată, ~e a. **1.** realizat înainte de termenul sau de momentul cuvenit; cu anticipaţie: *mi s-a acordat un fond anticipat.* BAC.; *plata anticipată asigură furnizarea obiectului la timp;* (adv.) *plăteşte anticipat birjarului ca să n-aibă discuţie la urmă.* CĂL.; **2.** prevăzut: *ideea anticipată i-a înlesnit observarea unor aspecte ale mişcării corpurilor.* BL.; **3.** care precedă în timp; anterior: *se susţine adesea că nu e permis a se experimenta pe baza unei păreri anticipate.* BL. [V. ***anticipa***].

anticipatív, ~i, anticipativă, ~e a. care are caracter de anticipaţie: *măsuri anticipative;* (adv.) *evoluţia concepţiei lui Eminescu asupra vieţii ... corespunde, dar anticipativ, evoluţiei spiritului unei întregi categorii sociale.* IBR. [Din fr. ***anticipatif***].

anticipatór, ~i, anticipatoáre a. şi m., f. (persoană) care face anticipări: *cititorul se va fi mirat îndeajuns de fervoarea creatoare şi anticipatoare a lui Leonardo.* BL. [Din fr. ***anticipateur***].

anticipáţie, anticipaţii f. anticipare, preîntîmpinare: *în filozofie, anticipaţiile înnoitoare sînt mai radicale.* BL.; **cu anticipaţie,** înainte de termenul stabilit: *în cursul acestui studiu se vor lămuri mai bine cele spuse aici cu anticipaţie.* IBR.; **roman (sau film) de anticipaţie,** roman (sau film) a cărui acţiune e plasată în viitor; (şi: (înv.) **anticipaţiune**). [Din fr. ***anticipation,*** lat. ***anticipatio, -onis***].

anticipaţiúne f. v. anticipaţie.

anticivilizatór, ~i, anticivilizatoáre a. împotriva civilizaţiei, a progresului. [***Anti-*** + ***civilizator***].

anticlasicíst, ~şti, anticlasicistă, ~e a. (rar) împotriva modelelor clasice (consacrate): *în literatură ei sînt totdeauna informaţi, ... anticlasicişti, moderniştii.* CĂL. [***Anti-*** + ***clasicist***].

anticlerícal, ~i, anticlericală, ~e a. contrar ideilor şi intereselor clerului. [Din fr. ***anticlérical***].

anticlericalísm n. opoziţie faţă de clericalism, de amestecul clerului în viaţa politică: *amîndoi studiaseră în Franţa ..., în atmosfera de scepticism şi anticlericalism din primele decenii ale celei de a treia republici.* GHEŢIE. [Din fr. ***anticléricalisme***].

anticlímax, anticlímaxuri n. **1.** opoziţie între o gradaţie ascendentă şi una descendentă, în acelaşi context; **2.** figură retorică ce constă în dispunerea în ordine descendentă a unei serii de concepte sau de cuvinte (de ex.: *mă bate vremea, mă bate ziua, mă bate clipa.* ARG.). [Din fr. ***anticlimax***].

anticlinál, anticlinale n. parte a unei cute geologice ridicată în formă de boltă. [Din fr. ***anticlinal***].

anticoagulánt, ~ţi, anticoagulantă, ~e a. şi n. (substanţă) care împiedică coagularea sîngelui. [Din fr. ***anticoagulant***].

anticolonialísm n. opoziţie faţă de colonialism. [Din fr. ***anticolonialisme***].

anticolonialíst, ~şti, anticolonialistă, ~e a. care ţine de anticolonialism, referitor la anticolonialism. // m., f. adept al anticolonialismului. [***Anti-*** + ***colonialist***].

anticomunísm n. teorie sau atitudine (politică) care combate comunismul. [Din fr. ***anticommunisme***].

anticomuníst, ~şti, anticomunistă, ~e a. îndreptat împotriva comunismului, referitor la anticomunism. // m., f. adept al anticomunismului: *foştii turnători s-au metamorfozat în mari anticomunişti.* CF. [Din fr. ***anticommuniste***].

anticoncepţionál, ~i, anticoncepţională, ~e a. şi n. (mijloc, medicament) care împiedică fecundarea ovulului de către spermatozoid. [Din fr. ***anticonceptionnel***].

anticonformísm n. opoziţie faţă de uzanţele stabilite. [***Anti-*** + ***conformism***].

anticonformíst, ~şti, anticonformistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care se opune conformismului: *e un spirit profund anticonformist, deliberat sarcastic, un polemist caustic.* CF. [***Anti-*** + ***conformist***].

anticongelánt, anticongelanţi m. substanţă care împiedică congelarea. [Din fr. ***anticongélant***].

anticonstituţionál, ~i, anticonstituţională, ~e a. contrar prevederilor constituţiei unui stat: *lege anticonstituţională.* [Din fr. ***anticonstitutionnel***].

anticonvulsív, ~i, anticonvulsivă, ~e a. şi n. (medicament) pentru calmarea şi prevenirea convulsiilor. [Din fr. ***anticonvulsif***].

anticorosív, ~i, anticorosivă, ~e a. şi m. (substanţă) care împiedică sau întîrzie coroziunea metalelor. [Din fr. ***anticorrosif***].

anticórp, anticorpi m. substanţă specifică, de natură proteică, formată în organism în urma unui stimul antigenic, avînd rolul de a combate efectul unor toxine din organism. [Din fr. ***anticorps***].

anticorúpţie f. manifestare, acţiune care se opune corupţiei: *anticorupţia trebuie să devină un principiu social;* (adj.) *măsurile anticorupţie de pînă acum nu au dat roade.* [***Anti-*** + ***corupţie***].

anticreştín, ~i, anticreştină, ~e a. contrar religiei creştine: *literatura populară e eretică, anticreştină, pentru că ea are într-însa multe credinţe şi tradiţii păgîne.* IBR. // m. persoană care se opune creştinismului şi creştinării: *împăratul Indiei, Avenir, violent anticreştin, află de la astrologii haldeeni că fiul său Ioasaf va trece, în virtutea zodiilor, la legea prigonită.* CĂL. [***Anti-*** + ***creştin***; cf. fr. ***antichrétien***].

anticrázĕ f. v. antihreză.

anticriptogámic, ~ci, anticriptogamică, ~ce a. şi n. (substanţă) care combate ciupercile parazite ale plantelor. [Din fr. ***anticryptogamique***].

anticristianísm n. atitudine ostilă creştinismului. [Din fr. ***antichristianisme***].

anticrítică, anticritici f. critică a unei critici. [Din germ. ***Antikritik***].

anticriticísm n. concepţie, teorie care combate criticismul: *pregătind astfel anticriticismul generaţiilor următoare.* CĂL. [***Anti-*** + ***criticism***].

anticriticíst, ~şti, anticriticistă, ~e a. care ţine de anticriticism, referitor la anticriticism: *această atitudine anticriticistă, direct ori indirect, a pătruns pînă la noi.* CĂL. [***Anti-*** + ***criticist***].

anticuár m. v. anticar[1].

anticuát a. v. anticvat.

anticulturál, ~i, anticulturală, ~e a. care este împotriva culturii, care se opune culturii. [***Anti-*** + ***cultural***].

anticvăr m. v. anticar[1].

anticvát, ~ţi, anticvată, ~e a. (rar) vechi; tradiţional: *serii întregi de industriaşi cu meserii anticuate ajung la sărăcie.* EM.; (şi: **anticuat**). [Din lat. ***antiquatus***].

antícvă f. (tipogr.) tip de literă de tipar asemănătoare cu cele folosite în inscripţiile de pe monumentele din vechea Romă. [Din germ. ***Antiqua,*** lat. ***antiqua***].

antideflagránt, ~ţi, antideflagrantă, ~e a. care se poate folosi fără pericol şi în locurile unde există posibilitatea de explozie. [Din fr. ***antidéflagrant***].

antidemocrát, ~ţi, antidemocrată, ~e m., f. persoană care se manifestă împotriva democraţiei. [***Anti-*** + ***democrat***].

antidemocrátic, ~ci, antidemocratică, ~ce a. care este împotriva democraţiei: *văzu castelul..., simbol arhitectural al opresiunii naţionalităţilor de către regimurile antidemocratice.* CĂL. [Din fr. ***antidémocratique***].

antidepresív, ~i, antidepresivă, ~e a. şi n. (medicament) care combate depresiunea psihică. [***Anti-*** + ***depresiv***].

antiderapánt, ~ţi, antiderapantă, ~e a. şi n. (material) care împiedică deraparea vehiculelor: *lanţuri antiderapante.* [Din fr. ***antidérapant***].

antidetonánt, antidetonanţi m. şi **antidetonante** n. substanţă care, amestecată cu benzina, micşorează viteza de ardere a unui amestec carburant. [Din fr. ***antidétonant***].

antidetonánţă f. proprietate a unei benzine de a fi rezistentă la detonaţie. [De la ***antidetonant***].

antidiabétic, ~ci, antidiabetică, ~ce a. şi n. (medicament) care combate diabetul. [Din fr. ***antidiabétique,*** engl. ***antidiabetic***].

antidifтéric, ~ci, antidifterică, ~ce a. şi n. (medicament) care combate difteria: *ser antidifteric.* [Din fr. ***antidiphtérique***].

antidiluvián *a.* v. antediluvian.

antidinástic, ~ci, antidinastică, ~ce a. şi m., f. (persoană) ostilă sistemului dinastic sau unei anumite dinastii: *din antidinastici ne-am făcut dinastici.* EM.; *publicase în „Telegraful" o poezie antidinastică.* CĂL. [Din fr. ***antidynastique***].

antidiurétic, ~ci, antidiuretică, ~ce a. şi n. (substanţă) care diminuează diureza. [***Anti-*** + ***diuretic***; cf. fr. ***antidiurétique***].

antidogmátic, ~ci, antidogmatică, ~ce a. care respinge dogmele, ostil dogmelor: *era firesc ca concomitent cu acest proces să se înjghebeze treptat o orientare de emancipare de sub constrîngeri, o mentalitate antidogmatică.* BL. [***Anti-*** + ***dogmatic***].

antidogmatísm n. atitudine ostilă dogmelor şi dogmatismului. [Din fr. ***antidogmatisme***].

antidóping a. împotriva dopingului: *control antidoping.* [Din engl. ***anti-doping***].

antidót, antidoturi n. **1.** substanţă care neutralizează acţiunea unei otrăvi, a unui virus etc. din organism; **2.** (fig.) remediu, leac: *n-am găsit un alt antidot mai puternic contra epidemiei spirituale decît cultura ţăranului.* EM.; *munca este un antidot al urîtului.* [Din fr. ***antidote,*** lat. ***antidotum***].

antidróg a. invar. care acţionează împotriva drogurilor: *tratament antidrog.* [Din fr. ***antidrogue***].

antidumping [antidámping] n. măsură de apărare (prin protecţionism) împotriva unui dumping străin. [Din engl. ***antidumping***].

antiecleziástic, ~ci, antiecleziastică, ~ce a. care este împotriva ceea ce ţine de biserică sau de cler. [***Anti-*** + ***ecleziastic***].

antiefracţie a. invar. care împiedică efracţia; care semnalează pătrunderea persoanelor (nedorite) într-un spaţiu. [***Anti-*** + ***efracţie***].

antielectrón, antielectroni m. pozitron. [Din fr. ***antiélectron***].

antieminescianísm n. (rar) abatere de la modul de a crea specific lui Mihai Eminescu: *antieminescianismul acesta se vădeşte şi în opera lui Brătescu-Voineşti.* CĂL. [***Anti-*** + ***eminescianism***].

antienzímă, antienzime f. substanţă sau amestec de substanţe care împiedică activitatea unor enzime. [Din fr. ***antienzyme***].

antiepidémic, ~ci, antiepidemică, ~ce a. care este folosit contra epidemiilor. [*Anti-* + *epidemic*].

antiepiléptic, ~ci, antiepileptică, ~ce a. şi n. (medicament) care acţionează contra epilepsiei. [Din fr. *antiepileptique*].

antieróu, antieroi m. personaj dintr-o povestire, dintr-o dramă, dintr-un film etc., căruia îi lipsesc trăsăturile obişnuite de erou: *constata bunăoară că Delaoancea e un antierou.* CF. [Din fr. *antihéros,* engl. *anti-hero*].

antieroziúne a. invar. care previne sau combate eroziunea. [*Anti-* + *eroziune*].

antifáding n. reglaj (automat) al amplificării. [Din fr. *antifading*].

antifascísm n. mişcare politică împotriva fascismului. [*Anti-* + *fascism;* cf. it. *antifascismo,* germ. *Antifascismus*].

antifascíst, ~şti, antifascistă, ~e a. şi m. (persoană) care este împotriva fascismului. [Din germ. *Antifaschist,* fr. *antifasciste*].

antifebríl, ~i, antifebrilă, ~e a. care combate febra; febrifug: *aspirina este un medicament antifebril.* [Din fr. *antifébrile*].

antifebrínă f. medicament pentru combaterea frigurilor. [Din fr. *antifébrine*].

antiferméntˌ antifermenţi m. substanţă care opreşte acţiunea fermenţilor. [Din fr. *antiferment*].

antifeudál, ~i, antifeudală, ~e a. împotriva feudalismului: *programul lui Horia cuprinde deziderate antifeudale.* BL. [*Anti-* + *feudal;* cf. fr. *antiféodal*].

antifilozófic, ~ci, antifilozofică, ~ce a. care este contrar principiilor filozofiei. [Din fr. *antiphilosophique*].

antiflogístic, ~ci, antiflogistică, ~ce a. şi n. (medicament) care combate procesele inflamatorii. [Din fr. *antiphlogistique,* engl. *antiphlogistic*].

antifón[1], antifoane n. (bis.) vers din psalmi, repetat de două coruri sau de două voci, ca şi cum şi-ar răspunde una alteia; cîntare repetată de două coruri la slujbă: *o grămadă de sfinţi ce cînta psalmi şi antifoane.* B.-DEL.; (iron.) *popilor de mir ... le cînta antifoanele următoare.* CR. [Din sl. *antifonŭ*].

antifón[2], antifoane n. corp plastic care se introduce în ureche pentru protecţia împotriva zgomotelor (puternice). [Din fr. *antiphone*].

antifonă, antifonez vb. (tr.) a acoperi caroseria unui vehicul cu un strat protector pentru atenuarea zgomotelor şi împotriva loviturilor. [*Anti-* + *fon* + *-a*].

antifonăr, antifonare n. carte bisericească în care antifoanele sînt redate cu note. [Din gr. mod. *antifonári*].

antifonáre, antifonări f. acţiunea de a antifona. [V. *antifona*].

antifonăt, ~ţi, antifonată, ~e a. acoperit cu un strat protector care atenuează zgomotele şi loviturile. [V. *antifona*].

antifónic[1], ~ci, antifonică, ~ce a. (muz.) alternativ: *în catedralele Bizanţului, corurile antifonice erau alcătuite din grupuri de oameni care în viaţa de toate zilele se învrăjmăşeau.* BL.; *interpretare antifonică de către solist şi de către cor.* [Din fr. *antiphonique*].

antifónic[2], ~ci, antifonică, ~ce a. care atenuează zgomotele: *material antifonic.* [*Anti-* + *fonic*].

antifoníe f. (ant.) interpretare pe mai multe voci. [Din fr. *antiphonie,* gr. *antiphonia*].

antifranţuzísm n. atitudine, opinie, concepţie ostilă imitaţiei şi introducerii elementelor franceze: *la noi, antifranţuzismul, cu cît este mai pasionat, cu atît este o dovadă mai mult de reacţionarism.* IBR. [*Anti-* + *franţuzism*].

antifrázăˌ antifraze f. procedeu stilistic care constă în întrebuinţarea (eufemistică sau ironică a) unui cuvînt sau a unei propoziţii într-un sens opus celui obişnuit (de ex.: Eumenidele, adică Binevoitoarele, nume dat Furiilor, zeiţele răzbunătoare; Milostivele, nume dat Ielelor, zînele rele care paralizează): *nu te-ai putut opri d-a face o pele, cum se zice la ţară, prin antifrasă, cînd din contra se ia pelea.* BAR. [Din fr. *antiphrase*].

antifúrt a. şi n. (dispozitiv) care semnalează (sonor, luminos) tentativele de furt: *şi-a montat antifurt la maşină.* [Din it. *antifurto*].

antigél n. soluţie care coboară temperatura de îngheţ a apei întrebuinţate la răcirea motoarelor. [Din fr. *antigel*].

antigén, antigeni m. substanţă care, introdusă în organism, poate produce anticorpi. [Din fr. *antigène*].

antigénic, ~ci, antigenică, ~ce a. care ţine de antigeni, referitor la antigeni. [Din fr. *antigénique*].

antiglobalizáre a. invar. care se opune globalizării economice, culturale etc.: *acţiuni antiglobalizare.* [*Anti-* + *globalizare*].

antiglónţ a. invar. care împiedică pătrunderea gloanţelor: *vestă antiglonţ; geam antiglonţ.* [*Anti-* + *glonţ*].

antigrăf, antigrafe n. copie manuscrisă de pe un original. [Din lat. *antigraphum*].

antigravitáţie f. anihilare a gravitaţiei. [Din fr. *antigravitation*].

antigravitaţionál, ~i, antigravitaţională, ~e a. care se opune gravitaţiei. [Din it. *antigravitazionale*].

antigripáj a. invar. care împiedică griparea motoarelor: *ulei antigripaj.* [*Anti-* + *gripaj*].

antigripál, ~i, antigripală, ~e a. şi n. (medicament) care previne sau combate gripa. [Din fr *antigrippal*].

antiguvernamentál, ~i, antiguvernamentală, ~e a. contrar guvernului: *demonstraţie antiguvernamentală.* [Din fr. *antigouvernemental*].

antihabsbúrgic, ~ci, antihabsburgică, ~ce a. care este împotriva dinastiei habsburgice. [*Anti-* + *habsburgic*].

antihelmíntic, ~ci, antihelmintică, ~ce a. şi n. vermifug. [Din fr. *antihelmintique*].

antihemorágic, ~ci, antihemoragică, ~ce a. şi n. (medicament, substanţă) care opreşte hemoragia. [Din fr. *antihémorragique*].

antihistamínic, ~ci, antihistaminică, ~ce a. şi n. (medicament) care combate nocivitatea histaminelor din organism. [Din fr. *antihistaminique*].

antihitleríst, ~şti, antihitleristă, ~e a. şi m., f. (persoană, mişcare) împotriva hitlerismului. [*Anti-* + *hitlerist*].

antiholérlc, ~ci, antiholerică, ~ce a. şi n. (medicament) care protejează împotriva holerei. [*Anti-* + *holeric*; cf. fr. *anticholérique*].

antihréză, antihreze f. (jur.) contract de garantare a unei datorii, prin care se cedează creditorului veniturile unui bun imobil care aparţine debitorului; (şi: **anticreză**). [Din fr. *antichrèse*].

antihríst, antihrişti m. (bis.) om nelegiuit, duşman al credinţei şi al credincioşilor. [Din sl. *antihristŭ*].

antiimperialísm n. mişcare (socială) împotriva imperialismului, împotriva ideilor imperialiste. [*Anti-* + *imperialism*].

antiimperialíst, ~şti, antiimperialistă, ~e a. care este împotriva imperialismului. [*Anti-* + *imperialist*; cf. rus. *antiimperialisticeskij*].

antiinfecţiós, ~şi, antiinfecţioásă, ~e a. care combate sau previne infecţiile. [*Anti-* + *infecţios;* cf. fr. *antiinfectieux*].

antiinflamatór, ~i, antiinflamatoáre a. şi n. (medicament) care opreşte un proces inflamator. [*Anti-* + *inflamator*; cf. fr. *antiinflammatoire*].

antiinflaţioníst, ~şti, antiinflaţionistă, ~e a. care previne şi combate inflaţia. [Din fr. *anti-inflationniste*].

antiintelectuál, ~i, antiintelectuală, ~e a. care este împotriva intelectualilor; care respinge necesitatea activităţii intelectuale. [Din engl. *anti-intellectual*].

antiintelectualísm n. concepţie care neagă posibilitatea cunoaşterii ştiinţifice a adevărului cu ajutorul raţiunii. [Din fr. *antiintellectualisme,* rus. *antiintellektualizm*].

antiintelectualíst, ~şti, antiintelectualistă, ~e a. care ţine de antiintelectualism, referitor la antiintelectualism. // m. adept al antiintelectualismului. [Din rus. *antiintellektualist*].

antiistorísm n. concepţie care contestă istorismul. [*Anti-* + *istorism*].

antiistoríst, ~şti, antiistoristă, ~e a. şi m., f. (persoană, mişcare) care promovează, care susţine antiistorismul. [*Anti-* + *istorist*].

antijunimísm n. concepţie contrară, ostilă junimismului. [*Anti-* + *junimism*].

antijunimíst, ~şti, antijunimistă, ~e a. şi m., f. (persoană, mişcare) care aparţine antijunimismului, care susţine, care promovează antijunimismul: *critica cercurilor antijunimiste e detestabilă.* CĂL. [*Anti-* + *junimist*].

antilatinísm n. concepţie, atitudine contrară sau ostilă latinismului. [*Anti-* + *latinism*].

antilatiníst, ~şti, antilatinistă, ~e a. şi m., f. (persoană, mişcare) care combate latinismul, care se opune ideilor latiniste: *începe curentul latinist, de necesitatea căruia îşi dă samă şi un antilatinist din vremea aceea.* IBR.; *cu el se întăreşte în cultura noastră ... noul autohtonism, antilatinist.* CĂL. [*Anti-* + *latinist*].

antiliberál, ~i, antiliberală, ~e a. ostil libertăţii civile şi politice; ostil liberalismului: *aceasta ... ne arată atitudinea sa politică antiliberală.* IBR. [*Anti-* + *liberal*].

antiliteratúră f. **1.** creaţie literară care nu respectă principiile estetice acceptate la un moment dat; **2.** creaţie literară fără valoare estetică. [*Anti-* + *literatură*; cf. fr. *antilittérature*].

antilocáprăˌ antilocapre f. antilopă care trăieşte în preriile şi deşerturile americane (*Antilocapra americana*). [Din lat., it. *antilocapra*].

antilogarítm, antilogaritmi n. (mat.) număr al cărui logaritm este egal cu numărul dat. [Din fr. *antilogarithme*].

antilógic, ~ci, antilogică, ~ce a. care nu respectă principiile logicii, gîndirii corecte, obişnuinţei: *nu e vorba ... de ceva antilogic şi idealizabil în concret.* BL.; (subst.) *ele nu depăşesc funcţiile intelectului în sensul unei alunecări în antilogic.* BL. [*Anti-* + *logic*].

antilogicísm n. antilogicitate. [*Anti-* + *logicism*].

antilogicitáte f. caracterul a ceea ce este antilogic; antilogicism: *în antilogicitatea sa, misterul radicalizat e un moment net, un factor precis.* BL. [*Anti-* + *logicitate*].

antilogíe, antilogii f. **1.** (filoz.) contradicţie între două idei sau între două expresii opuse, dar de aceeaşi forţă; **2.** (psih.) acţiune ilogică, provocată de un impuls inconştient. [Din fr. *antilogie*, it. *antilogia*].

antilópă, antilope f. **1.** mamifer rumegător foarte sprinten, cu coarne lungi şi subţiri în formă de liră, care trăieşte în zone cu climă caldă (*Antilope*): *un primitiv desenează pe peretele peşterii o antilopă.* BL.; **2.** piele tăbăcită a acestui animal: *pantofii îi erau de antilopă, cu talpa triplă şi tocurile înălţate.* VINEA. [Din fr. ***antilope***].

antiluétic, ~ci, antiluetică, ~ce a. şi n. (medicament) împotriva sifilisului; antisifilitic. [Din fr. ***antiluétique***].

antimaláric, ~ci, antimalarică, ~ce a. şi n. (medicament) împotriva malariei: *mă aşezasem pentru campania antimalarică pe malul unei bălţi bîntuite de friguri.* VOIC. [Din fr. ***antimalarique***].

antimarxíst, ~şti, antimarxistă, ~e a. contrar marxismului şi comunismului. [***Anti-*** + ***marxist***; cf. rus. ***antimarksistskij***].

antimaterialísm n. concepţie sau practică opusă materialismului. [***Anti-*** + ***materialism***].

antimaterialíst, ~şti, antimaterialistă, ~e a. şi m., f. (persoană, mişcare) care combate concepţiile materialiste, care se opune materialismului filozofic: *materialismul nu cunoaşte sufiet – antimaterialiştii susţin contrariu*[1]. EM. [***Anti-*** + ***materialist***].

antimatérie f. formă de existenţă a materiei compusă din antiparticule. [Din fr. ***antimatière***].

antimălúric, ~ci, antimălurică, ~ce a. şi n. (substanţă) folosită pentru combaterea mălurii cerealelor. [***Anti-*** + ***mălură*** + ***-ic***].

antimălurire f. operaţie de protejare a cerealelor cu ajutorul unor fungicide. [***Anti-*** + ***mălurire***].

antimătreáţă a. invar. care combate mătreaţa: *şampon antimătreaţă.* [***Anti-*** + ***mătreaţă***].

antimeridián, antimeridiane n. meridian diametral opus altuia. [Din fr. ***antiméridien***].

antimetábolă, antimetabole f. figură retorică prin care se repetă, cu sens schimbat sau chiar opus, cuvintele propoziţiei precedente (de ex.: *nu se trăieşte pentru a mînca, se mănîncă pentru a trăi*). [Din fr. ***antimétabole***, it. ***antimetabole***].

antimetafízic, ~ci, antimetafizică, ~ce a. care se opune sau este ostil metafizicii: *celor de altă părere şi mai ales empiriştilor antimetafizici le-am fi foarte recunoscători să ni le arate.* BL. [***Anti-*** + ***metafizic***].

antimilitarísm n. atitudine opusă spiritului militar. [Din fr. ***antimilitarisme***].

antimilitaríst, ~şti, antimilitaristă, ~e a. şi m., f. (persoană, mişcare) care este împotriva militarismului: *acest fel de literatură, în fond antimilitaristă, era la modă.* CĂL. [***Anti-*** + ***militarist;*** cf. fr. ***antimilitariste***].

antimís n. bucată pătrată de pînză de in (cu imaginea Mîntuitorului în mormînt) care acoperă masa altarului: *pe antimis se poate sluji Sfînta Liturghie şi în afara bisericii.* [Din sl. ***antimisŭ***, gr. ***antimision***].

antimitológic, ~ci, antimitologică, ~ce a. care combate gîndirea mitică; care subapreciază gîndirea mitică: *atitudinea antimitologică luată în numele unui scientism pozitivist ... ni se pare cu totul deplasată.* BL. [***Anti-*** + ***mitologic***].

antimodél, antimodele n. ceea ce nu poate constitui un model: *interviurile sau dezbaterile transmise oferă adesea antimodele.* D. [***Anti-*** + ***model***].

antimonárhic, ~ci, antimonarhică, ~ce a. opus tipului de guvernare monarhică; antimonarhist. [Din fr. ***antimonarchique***].

antimonarhísm n. doctrină sau atitudine care se opune monarhiei, care luptă împotriva guvernării monarhice: *antimonarhismul la această epocă este foarte explicabil.* CĂL. [***Anti-*** + ***monarhism***].

antimonarhíst, ~şti, antimonarhistă, ~e a. antimonarhic. [Din fr. ***antimonarchiste***].

antimoniát, antimoniate n. sare a acidului antimonic. [Din fr. ***antimoniate***].

antimónic, antimonici a. acid antimonic, acid al antimoniului. [Din fr. (*acide*) ***antimonique***].

antimóniu n. metaloid de culoare albă-cenuşie, folosit în tehnică sub formă de aliaje; stibiu; (pop.) sarea pisicii: *antimoniul se întrebuinţează la fabricarea aliajului din care se toarnă literele de tipografie.* [Din lat. ***antimonium***].

antimonopolíst, ~şti, antimonopolistă, ~e a. împotriva monopolurilor. [***Anti-*** + ***monopolist***; cf. rus. ***antimonopolist***].

antimuncitorésc, ~şti, antimuncitoreáscă, ~eşti a. care este împotriva (intereselor) muncitorilor. [***Anti-*** + ***muncitoresc***].

antinaţionál, ~i, antinaţională, ~e a. contrar intereselor sau firii unei naţiuni: *revista nu era antinaţională, căci cultiva valorile naţiei.* CĂL. [Din fr. ***antinational***].

antinazíst, ~şti, antinazistă ,~e a. care se opune, care este ostil nazismului; antifascist: *rezistenţă antinazistă.* // m., f. persoană care militează, care luptă împotriva nazismului. [***Anti-*** + ***nazist;*** cf. germ. ***antinazistisch***].

antineutrón, antineutroni m. (fiz.) antiparticulă a neutronului, care are masa egală cu a protonului şi sarcina electrică nulă. [Din fr. ***antineutron***].

antinevrálgic, ~ci, antinevralgică, ~ce a. şi n. (medicament) care calmează nevralgiile. [Din fr. ***antinévralgique***].

antinómic, ~ci, antinomică, ~ce a. **1.** care ţine de antinomie, referitor la antinomie: *sinteza antinomică nu e realizată într-un concept cu corespondenţe concrete.* BL.; (subst. n.) *antinomicul a fost în diferite timpuri utilizat spre a arăta imposibilitatea de a soluţiona o problemă.* BL.; **2.** care formează o antinomie (opunîndu-se unul altuia): *formulele noastre încep a fi locul de coincidenţă a unor concepte antinomice.* BL. [Din fr. ***antinomique,*** germ. ***antinomisch***].

antinomíe, antinomii f. contradicţie între două teze demonstrabile în aceeaşi măsură: *autorii dogmelor nu s-au mărginit la stabilirea unor antinomii, pentru ca pe urmă să le escamoteze prin deghizare.* BL. [Din lat. ***antinomia,*** fr. ***antinomie,*** germ. ***Antinomie***].

antinomísm n. **1.** (filoz.) atitudine de negare a legilor sau a legităţii; **2.** (teol.) doctrină care susţine, în numele supremaţiei graţiei divine, diminuarea importanţei legii tradiţionale. [Din fr. ***antinomisme***, germ. ***Antinomismus***].

antinomíst, antinomişti m. adept al antinomismului: *antinomişti protestanţi.* [Din germ. ***Antinomist***, fr. ***antinomiste***].

antiohián, antiohieni m. (înv.) locuitor din vechiul oraş grecesc Antiohia: *obliciră antiohiianii de toate patimile noastre ce ni s-au tîmplat.* DOS. [***Antiohia*** n. pr. + ***-ean***].

antioxidánt, ~ţi, antioxidantă, ~e a. şi m. (substanţă, medicament) care împiedică sau întîrzie oxidarea. [Din fr. ***antioxydant***].

antipápă, antipapi m. uzurpator al papalităţii: *ultimul antipapă a fost Amedeu de Savoia (Felix V), ales în anul 1439.* [Din fr. ***antipape,*** it. ***antipapa***].

antiparalél, ~i, antiparalelă, ~e a. (mat.) care sînt paralele şi cu sens opus: *vectori antiparaleli.* [Din fr. ***antiparallèle***].

antiparastáză, antiparastaze f. figură retorică prin care se dovedeşte că un fapt incriminat este, dimpotrivă, lăudabil. [Din fr. ***antiparastase***].

antiparlamentár, ~i, antiparlamentară, ~e a. contrar obişnuinţei unei adunări deliberante. [Din fr. ***antiparlamentaire***].

antiparlamentarísm n. concepţie ostilă parlamentarismului, adversară sistemului parlamentar. [Din fr. ***antiparlamentarisme***].

antipartículă, antiparticule f. particulă elementară care are particularităţi fizice opuse acelora ale unei particule cu aceeaşi masă. [Din fr. ***antiparticule***].

antipartínic, ~ci, antipartinică, ~ce a. care este îndreptat împotriva concepţiilor şi metodelor unui partid (comunist). [***Anti-*** + ***partinic***; cf. rus. ***antipartijnyj***].

antipátic, ~ci, antipatică, ~ce a. **1.** care inspiră antipatie: *omul era antipatic şi n-avea nici talent.* CĂL.; *caracter antipatic;* **2.** (înv.) lipsit de atracţie; respingător: *voia să înveţe medicina, dar disecţiunile anatomice fiindu-i prea antipatice, a trecut la filozofie şi la drept.* MAIOR. [Din fr. ***antipathique***].

antipatíe, antipatii f. aversiune faţă de cineva; resentiment: *îşi arătară antipatia lor ... prin vorbe amare şi împungătoare.* BĂLC. [Din fr. ***antipathie,*** lat. ***antipathia***].

antipatizá, antipatizez vb. (tr.) a avea sentimente de antipatie (faţă de cineva). [***Antipat***(*ie*) + ***-iza***].

antipatizáre f. faptul de a antipatiza: *antipatizarea ariviştilor este firească.* [V. ***antipatiza***].

antipatriótic, ~ci, antipatriotică, ~ce a. îndreptat împotriva patriei; lipsit de patriotism. [***Anti-*** + ***patriotic***; cf. fr. ***antipatriotique***].

antipersonál a. invar. (mil.) care este folosit numai împotriva oamenilor: *mine antipersonal.* [Din fr. ***antipersonnel***].

antipesimíst, ~şti, antipesimistă, ~e a. opus, contrar pesimismului; împotriva pesimismului: *iubirea de natură e antipesimistă.* IBR. [***Anti-*** + ***pesimist***].

antipirétic, ~ci, antipiretică, ~ce a. şi n. (medicament) care face să scadă febra; febrifug. [Din fr. ***antipyrétique***].

antipirínă, antipirine f. medicament (sub formă de cristale albe) folosit ca febrifug şi calmant. [Din fr. ***antipyrine***].

antipód, antipozi m. **1.** (înv.) persoană care locuieşte într-o zonă a Pămîntului diametral opusă cu a noastră; **2.** fiecare dintre punctele (imaginare) diametral opuse de pe suprafaţa Pămîntului; (p.ext.) loc foarte îndepărtat; **3.** (fig.) element opus altuia; poziţie, situaţie opusă alteia: *Maietreyi este dar la antipodul lui Allan care cultivă senzaţiile.* CĂL.; *antipodul raţiunii.* [Din fr. ***antipode***].

antipodál, ~i, antipodală, ~e a. care se află la antipozi: *există în conştiinţa omului două concepţii antipodale, a binelui şi a răului.* TUD.; *roluri antipodale.* [Din fr. ***antipodal***].

antipódic, ~ci, antipodică, ~ce a. diametral opus. [***Antipod*** + ***-ic***].

antipoétic, ~ci, antipoetică, ~ce a. contrar poeziei. [***Anti-*** + ***poetic***; cf. fr. ***antipoétique***].

antipoliomielític, ~ci, antipoliomielitică, ~ce a. şi n. (medicament) care previne poliomielita: *vaccin antipoliomielitic.* [Din fr. ***antipoliomyélitique***].

antipoluánt, ~ţi, antipoluantă, ~e a. şi m. (dispozitiv) folosit împotriva poluării. [***Anti-*** + ***poluant***].

antipopulár, ~i, antipopulară, ~e a. care este nepopular, contrar dorinţelor, voinţei sau intereselor poporului. [***Anti*** + ***popular***].

antiprogresíst, ~şti, antiprogresistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care este contra progresului; conservator. [***Anti*** + ***progresist***].

antiprotón, antiprotoni m. antiparticulă a protonului, cu aceeaşi masă, dar cu sarcină electrică

negativă, stabilă în vid, dar cu o viaţă foarte scurtă în materie. [Din fr. *antiproton*].

antipsihótic, ~ci, antipsihotică, ~ce a. şi n. (medicament, terapie) care combate tulburările mintale. [Din fr. *antipsychotique*, engl. *antipsychotic*].

antiptóză, antiptoze f. figură retorică realizată (la nivel morfologic) prin substituirea unor cuvinte pe baza echivalenţei cazurilor. [Din fr. *antiptose*].

antiputríd, ~zi, antiputridă, ~e a. şi n. (medicament)care împiedică putrefacţia; antiseptic. [Din fr. *antiputride*].

antirăbic, ~ci, antirabică, ~ce a. care combate turbarea: *ser antirabic.* [Din fr. *antirabique*].

antirachétă a. invar. care distruge rachetele lansate înainte de a atinge ţinta: *dispozitiv antirachetă.* [*Anti-* + *rachetă;* cf. engl. *antimissile*].

antirădar a. invar. şi n. (instalaţie, aparat, dispozitiv) care bruiază, anihilează detecţia prin radio. [Din fr. *antiradar*].

antirahític, ~ci, antirahitică, ~ce a. care previne sau combate rahitismul: *terapie antirahitică.* [Din fr. *antirachitique*].

antirasísm n. atitudine, concepţie care se opune rasismului. [Din fr. *antiracisme*, engl. *antiracism*].

antirasíst, ~şti, antirasistă, ~e a. care este împotriva rasismului: *demonstraţie antirasistă.* // m., f. adept al antirasismului. [Din fr. *antiraciste*, engl. *antiracist*].

antiraţionál, ~i, antiraţională, ~e a. care este contrar raţiunii, împotriva raţiunii; antiraţionalist. [Din fr. *antirationnel*].

antiraţionalísm n. concepţie care contestă valoarea raţionalismului: *antiraţionalismul său ... duce la un panteism de formă germanică.* CĂL. [Din fr. *antirationnalisme*].

antiraţionalíst, ~şti, antiraţionalistă, ~e a. **1.** antiraţional; **2.** (şi m., f.) (persoană) care este împotriva curentului raţionalist. [Din fr. *antirationaliste*].

antirăzbóinic, ~ci, antirăzboinică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care este împotriva războiului. [*Anti* + *războnic*].

antirealísm n. (filoz.) **1.** contestare, negare a realităţii obiective şi a legilor ei, precum şi a posibilităţilor de a o cunoaşte; **2.** (spec.) contestare a realismului în literatură şi artă. [Din fr. *antiréalisme*].

antirealíst, ~şti, antirealistă, ~e a. care contestă realitatea obiectivă; care este ostil realismului: *concepţie antirealistă.* // m. adept al antirealismului [Din fr. *antiréaliste*].

antireclámă, antireclame f. reclamă rău făcută (fără efect sau cu efect negativ). [*Anti-* + *reclamă*].

antireformíst, ~şti, antireformistă, ~e a. care împiedică reformele, care se opune reformelor; care este împotriva reformismului: *acţiune antireformistă.* [*Anti-* + *reformist*].

antiregalíst, ~şti, antiregalistă, ~e a. şi m., f. (persoană, partid) duşman al regalităţii, care luptă împotriva regalităţii; antimonarhic. [*Anti-* + *regalist*].

antireligiós, ~şi, antireligioásă, ~e a. contrar religiei: *la ţară nu-i nevoie de propagandă antireligioasă.* IBR. [Din fr. *antireligieux*].

antirepublicán, ~i, antirepublicană, ~e a. şi m., f. (persoană) care se opune ideilor republicane, republicii. [Din fr. *antirépublicain*].

antirepublicanísm n. concepţie contrară republicanismului; atitudine antirepublicană. [Din fr. *antirépublicanisme*].

antiretóric, ~ci, antiretorică, ~ce a. contrar retorismului, împotriva folosirii (excesive) a figurilor retorice: *ajung... la o conştiinţă limpede şi programatică a luptei antiretorice.* VIANU. [*Anti-* + *retoric*].

antiretorísm n. concepţie sau atitudine contrară retorismului, excesului de figuri retorice: *antiretorismul lui Caragiale este o atitudine conştientă.* VIANU. [*Anti-* + *retorism*].

antireumátic, ~ci, antireumatică, ~ce a. şi n. (medicament) antireumatismal. [*Anti-* + *reumatic*].

antireumatísmăl, ~i, antireumatismală, ~e a. şi n. (medicament) împotriva reumatismului; antireumatic. [*Anti-* + *reumatismal;* cf. fr. *antirhumatismal*].

antirevoluţionár, ~i, antirevoluţionară, ~e a. şi m. (persoană) care se opune revoluţiei sau ideologiei ei; contrarevoluţionar. [Din fr. *antirévolutionnaire*].

antiríd a. invar. care acţionează contra ridurilor; care încetineşte ridarea pielii: *cremă antirid.* [Din fr. *antirides*].

antiríu n. v. anteriu.

antiromán, antiromane n. roman care ignoră (programatic) tehnicile şi convenţiile romaneşti tradiţionale. [Din fr. *antiroman*].

antiromăn, ~i, antiromână, ~e a. antiromânesc: *dînşii fac greşeli neiertate în contra limbei române, introducînd construcţiuni false de cuvinte, stil greoi antiromân.* MAIOR. [*Anti-* + *român*].

antirománésc, ~şti, antiromânească, ~eşti a. care este ostil românilor; care prejudiciază cauza românească; antiromân. [*Anti-* + *românesc*].

antirománísm n. atitudine ostilă faţă de români: *antiromânismul separatiştilor transnistreni.* [*Anti-* + *românism*].

antirús, ~şi, antirusă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă ostilitate faţă de ruşi: *rămînea totuşi ideologiceşte un antirus şi un antisemit.* IBR. [*Anti-* + *rus*].

antisclavagíst, ~şti, antisclavagistă, ~e a. care se opune sclavagismului. [Din fr. *antiesclavagiste*].

antisclerótic, ~ci, antisclerotică, ~ce a. şi n. (medicament) care previne sau vindecă scleroza. [*Anti-* + *sclerotic*].

antisegregaţioníst, ~şti, antisegregaţionistă, ~e a. şi n. (persoană, organizaţie) care militează împotriva discriminării rasiale. [Din fr. *antiségrégationniste*].

antiseísmic, ~ci, antiseismică, ~ce a. rezistent la cutremur. [*Anti-* + *seismic*].

antisemít, ~ţi, antisemită, ~e a. şi m., f. (persoană) care admite sau practică antisemitismul: *chiar cu tendinţă antisemită, o scriere poate fi o capodoperă.* CĂL.; *eroul, student, înfruntă opoziţia antisemiţilor.* CĂL. [Din fr. *antisémite*].

antisemític, ~ci, antisemitică, ~ce a. (germanism) antisemit: *dă principelui de coroană al Germaniei ocazia de a se rosti ... în contra mişcării antisemitice.* EM. [Din germ. *antisemitisch*].

antisemitísm n. atitudine ostilă faţă de evrei: *antisemitismul lui Eminescu nu era exclusivist.* IBR. [Din fr. *antisémitisme*].

antisepsíe, antisepsii f. ansamblu de măsuri antiseptice. [Din fr. *antisepsie*].

antiséptic, ~ci, antiseptică, ~ce a. şi n. (substanţă) care împiedică dezvoltarea microbilor patogeni: *acidul fenic e un puternic antiseptic; principalele antiseptice: boraxul, clorul, clorura de zinc, fenolul, formolul, mentolul, nitratul de argint, hipermanganatul de potasiu, sublimatul coroziv.* [Din fr. *antiseptique*].

antisér, antiseruri n. ser obţinut din sîngele unui animal, conţinînd anticorpi formaţi sub acţiunea unui microb sau a unui virus. [Din fr. *antisérum*].

antisifilític, ~ci, antisifilitică, ~ce a. şi n. (medicament) împotriva sifilisului; antiluetic. [Din fr. *antisyphilitique*].

antisindicăl, ~i, antisindicală, ~e a. care este îndreptat împotriva sindicatelor sau împotriva drepturilor, intereselor, solicitărilor acestora. [Din fr. *antisyndical*].

antisioníst, ~şti, antisionistă, ~e a. care este ostil sionismului şi adepţilor lui. // m., f. persoană care se opune sionismului şi sioniştilor. [Din fr. *antisioniste*].

antisociál, ~i, antisocială, ~e a. contrar ordinii sociale: *principiu antisocial.* [Din fr. *antisocial*].

antisocialíst, ~şti, antisocialistă, ~e a. care este ostil socialismului; care se opune socialismului. [*Anti-* + *socialist*].

antisoviétic, ~ci, antisovietică, ~ce a. contrar existenţei, acţiunilor, expansiunii Uniunii Sovietice. [*Anti-* + *sovietic*].

antisovietísm n. concepţie, atitudine, manifestare antisovietică. [*Anti-* + *sovietism*].

antispasmódic, ~ci, antispasmodică, ~ce a. şi n. (substanţă) care combate spasmele, convulsiile: *frunza şi floarea de portocal sînt antispasmodice.* [Din fr. *antispasmodique*].

antispást, antispaste n. picior de vers din patru silabe, avînd două silabe lungi între două silabe scurte. [Din lat. *antispastus*, fr. *antispaste*].

antispástic, ~ci, antispastică, ~ce a. şi n. (medicament) care combate spasmele. [Din fr. *antispastique,* germ. *antispastisch*].

antistatál, ~i, antistatală, ~e a. opus intereselor statului: *opţiunile pentru integrare europeană ... sînt calificate din start ca antistatale.* CF. [*Anti-* + *statal*].

antistrés a. invar. care protejează împotriva stresului; care nu provoacă stres. [*Anti-* + *stres*].

antistrófă, antistrofe f. a doua stanţă dintr-o poezie lirică, cîntată de cor în teatrul antic grec. [Din fr. *antistrophe*].

antisudorífic, ~ci, antisudorifică, ~ce a. şi n. antitranspirant. [*Anti-* + *sudorific*].

antişămbră, antişambre f. (înv.) anticameră: *mai bine voieşte a fi slugă în tinda (pridvoriu, antişambră) raiului.* B.-DEL. [Din fr. *antichambre*].

antişóc a. invar. care amortizează şocul sau unda de şoc. [Din fr. *antichoc*].

antiştiinţífic, ~ci, antiştiinţifică, ~ce a. contrar adevărului ştiinţific şi progresului: *academicienii au votat modificări ortografice antiştiinţifice.* [*Anti-* + *ştiinţific*].

antitabăc a. invar. antitabagic. [Din fr. *antitabac*].

antitabágic, ~ci, antitabagică, ~ce a. care este (folosit) împotriva tutunului şi a fumatului; antitabac. [*Anti-* + *tabagic*].

antitalént, antitalente m. persoană lipsită de talent, de vocaţie într-un domeniu. [*Anti-* + *talent*].

antitánc a. invar. folosit în lupta contra tancurilor: *baraj antitanc.* [Din fr. *antitank*].

antiteátru n. teatru care nu respectă procedeele dramatice consacrate (şi care ilustrează o nouă estetică). [Din fr. *antithéâtre*].

antitéro a. invar. antiterorist: *trupe antitero.* [Prescurtare din *antiterorist*].

antiteroríst, ~şti, antiteroristă, ~e a. care luptă împotriva terorismului; care combate, previne terorismul. [Din fr. *antiteroriste*].

antitetánic, ~ci, antitetanică, ~ce a. şi n. (medicament) care previne, care combate tetanosul: *vaccin antitetanic.* [*Anti-* + *tetanic*; cf. fr. *antitétanique*].

antitetános a. invar. care combate sau previne tetanosul: *vaccin antitetanos.* [*Anti-* + *tetanos*].

antitétic, ~ci, antitetică, ~ce a. **1.** care ţine de antiteză, referitor la antiteză; **2.** care conţine o antiteză; care foloseşte antiteza: *aşa-zisa coincidenţă antitetică... e numai expresia unei insuficienţe categoriale a intelectului.* BL.; **epitet antitetic,** oximoron (de ex.: farmec dureros): *Eminescu n-a folosit prea deseori epitetul antitetic, aşa cum fac scriitorii care cultivă paradoxul.* VIANU. [Din fr. *antithétique*].

antiteticitáte f. (rar) opoziţie, antiteză: *eu nu ştiu dacă mai e vreun remediu contra antiteticităţii de idei şi interese care sfîşie viaţa noastră publică.* EM. [*Antitetic* + *-itate*].

antitéză, antiteze f. **1.** opoziţie între două noţiuni, idei, judecăţi etc.; noţiune, idee, judecată etc. care se opune alteia: *se mulţumesc să constate mereu jocul alternant al tezei şi al antitezei.* BL.; **2.** figură de stil care are la bază contrastul: *poartă pecetea gustului în aplecarea către erotica săgalnică şi jocurile de cuvinte şi de antiteze.* CĂL.; **3.** (fig.) opoziţie între lucruri sau persoane: *orice viaţă nu e decît o unitate rezultătoare din antiteze care se dezvoltă într-una la diferenţe nouă.* EM.; **4.** (concr.) ceea ce se opune, se află la polul opus sau contrastează cu ceva: *Gheorghe este idealistic, o antiteză a lui Păturică.* CĂL. [Din lat. *antithesis*, fr. *antithèse*].

antitotalitár, ~i, antitotalitară, ~e a. care este împotriva totalitarismului; antitotalitarist. [Din fr. *antitotalitaire*].

antitotalitarísm n. concepţie politică sau atitudine antitotalitară. [*Anti-* + *totalitarism*].

antitotalitaríst, ~şti, antitotalitaristă, ~e a. antitotalitar. [*Anti-* + *totalitarist*].

antitóxic, ~ci, antitoxică, ~ce a. care combate toxinele, otrăvurile: *în băutură era otravă şi Busuioc, simţind-o, fuge acasă unde avea ierburi antitoxice.* CĂL. [*Anti-* + *toxic*].

antitoxínă, antitoxine f. anticorp care neutralizează toxinele secretate de anumite bacterii: *antitoxina tetanică.* [Din fr. *antitoxine*].

antitradiţionalíst, ~şti, antitradiţionalistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care combate tradiţiile, care nu respectă tradiţiile. [*Anti-* + *tradiţionalist*].

antitranspirănt, ~ţi, antitranspirantă, ~e a. şi n. (substanţă) care împiedică transpiraţia; antisudorific. [*Anti-* + *transpirant*].

antitrinitár, ~i, antitrinitară, ~e a. care nu crede în Sfînta Treime (precum calvinii sau socinianii din Transilvania). [Din fr. *antitrinitaire*].

antitrúst a. invar. care se opune creării şi extinderii trusturilor: *legi antitrust.* [Din fr. *antitrust*].

antituberculós, ~şi, antituberculoásă, ~e a. şi n. (medicament) care combate tuberculoza. [Din fr. *antituberculeux*].

antitusív, ~i, antitusivă, ~e a. şi n. (medicament) care combate tusea: *ceai antitusiv.* [Din fr. *antitussif*].

antiumán, ~i, antiumană, ~e a. care este contrar atitudinilor, sentimentelor umane; antiumanitar: *imaginea este extravagantă, mai ales luînd seama că e vorba de o manifestaţie antiumană.* CĂL. [*Anti-* + *uman*; cf. fr. *antihumain*].

antiumanísm n. doctrină filozofică (şi artistică) ostilă valorilor umane, umanismului. [*Anti-* + *umanism*].

antiumanitár, ~i, antiumanitară, ~e a. contrar sentimentelor omeneşti; ostil drepturilor şi libertăţilor omului. [*Anti-* + *umanitar*].

antiunioníst, ~şti, antiunionistă, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care este împotriva unirii (a două ţări sau provincii); **2.** (spec.) (persoană) care era împotriva unirii Principatelor Române. [*Anti-* + *unionist*].

antiutopíe, antiutopii f. proiect de organizare socială care combate (prin satiră sau ironie) organizarea utopică: *avem de-a face cu o antiutopie, un univers absurd populat de intelectuali care vorbesc mult, fac băscălie, dar nu comunică.* CF. [*Anti-* + *utopie*].

antivariólic, ~ci, antivariolică, ~ce a. şi n. (medicament, ser, vaccin) care imunizează împotriva variolei. [*Anti-* + *variolic;* cf. fr. *antivariolique*].

antivenín, antiveninuri n. (biol.) anticorp care neutralizează acţiunea unui venin. [*Anti-* + *venin*].

antivirál, ~i, antivirală, ~e a. (med.) care distruge viruşii. [Din fr., engl. *antiviral*].

antivírus n. substanţă care împiedică dezvoltarea virusurilor. [*Anti-* + *virus;* cf. fr. *antivirus*].

antivomitív, ~i, antivomitivă, ~e a. şi n. (medicament) care combate vărsăturile. [Din fr. *anti-vomitif*].

antizgómot a. invar. care atenuează zgomotul: *izolaţie antizgomot.* [*Anti-* + *zgomot;* cf. fr. *anti-bruit*].

antofág, ~gi, antofagă, ~ge a. care mănîncă florile plantelor: *insectă antofagă.* [Din fr. *anthophage*].

antofítă, antofite f. (la pl.) nume generic al plantelor cu flori fanerogame; (şi la sg.) plantă fanerogamă. [Din fr. *antophytes*].

antolít, antolite n. (geol.) plantă fosilă în formă de floare. [Din fr. *antholithe*].

antologă, antologhez vb. (rar; tr.) a alcătui o antologie. [De la *antologie*].

antologáre, antologări f. acţiunea de a antologa. [V. *antologa*].

antologát, ~ţi, antologată, ~e a. care a fost inclus într-o antologie: *textele antologate sînt într-adevăr valoroase.* [V. *antologa*].

antologatór, antologatori m. persoană care realizează o antologie. [*Antologa* + *-tor*].

antológhion n. (înv.) carte care conţine slujba pentru sărbătorile sfinţilor. [Din gr. mod. *anthológhion*].

antológic, ~ci, antologică, ~ce a. de antologie; reprezentativ: *am scos textele cele mai antologice şi le-am tradus.* CĂL.; *pagini antologice.* [Din fr. *anthologique,* germ. *anthologisch*].

antologíe, antologii f. culegere de texte reprezentative dintr-unul sau mai mulţi autori; volum care cuprinde o astfel de culegere: *nu e antologie unde aceste poezii să nu fie.* IBR.; *se mai afla deschisă lîngă pat şi o antologie a poeziei franceze.* VINEA. [Din fr. *anthologie,* germ. *Anthologie*].

antologíst, ~şti, antologistă, ~e m., f. autor de antologii. [Din fr. *antologiste*].

antonícă, antonici f. plantă erbacee din familia umbeliformelor, cu flori albe şi cu fructe aromatice (*Chaerophyllum aromaticum*). [*Anton* n. pr. + *-ică*].

antoním, ~i, antonimă, ~e a. şi n. (cuvînt) care în raport cu altul are sensul exact contrar: *binele e antonimul răului.* [Din fr. *antonyme*].

antonímic, ~ci, antonimică, ~ce a. care ţine de antonime, referitor la antonime sau la antonimie. [Din germ. *antonymisch*].

antonimíe, antonimii f. corelaţie între două cuvinte cu sens opus. [Din fr. *antonymie*].

antonomasíe, antonomasii f. antonomază: *în locul cuvîntului propriu, se întrebuinţează epitetul care l-a însoţit adeseori... şi transferul ia atunci numele de antonomasie.* VIANU. [Din it., gr. *antonomasia*].

antonomázá, antonomaze f. figură de stil care constă din înlocuirea unui nume propriu cu altul comun sau a unui nume comun cu altul propriu; antonomasie (de ex.: *regele-poet* pentru *David* şi, invers, *un Neron* pentru un *tiran*): *la numele proprii se practică un fel de antonomaze.* CĂL. [Din fr. *antonomase*].

antozoár, antozoare n. (la pl.) clasă de celenterate marine sedentare (reprezentată de polipi); (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. *anthozoaires*].

antracén n. substanţă galbenă cristalizată, extrasă din gudronul de huilă şi folosită la fabricarea unor coloranţi sau ca antiseptic. [Din fr. *anthracèn*].

antracít n. cărbune de pămînt de calitate superioară. [Din fr. *anthracite*].

antracoíd, ~zi, antracoidă, ~e a. cu aspect de antrax; simptomatic pentru antrax: *furuncul antracoid.* CĂL. [Din fr. *anthracoïde*].

antracóză, antracoze f. (med.) boală cauzată de prezenţa în plămîni a unor particule de cărbune. [Din fr. *anthracose*].

antráct, antracte n. pauză între două acte sau două părţi ale unei reprezentaţii: *oricine în locul meu ar fi căutat să-i atragă într-un fel atenţia, ieşindu-i în cale în antracte sau chiar făcîndu-i o vizită în lojă.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **întract**). [Din fr. *entracte*].

ántrax n. boală infecţioasă la animale (transmisibilă şi omului), care se manifestă prin leziuni pulmonare, gastrointestinale şi cutanate; dalac. [Din fr. *anthrax*].

antrelúţă, antreluţe f. (rar) diminutiv al lui antreu: *el doarme pe canapea în antreluţă.* CAR. [*Antreu* + *-luţă*].

antrén n. animaţie, bună dispoziţie. [Din fr. *entrain*].

antrená, antrenez vb. **1.** (tr.) a stimula, a atrage într-o acţiune: *masa credincioşilor ... nu ar fi putut fi antrenată cîtuşi de puţin de speculaţii şi argutii teologice.* BL.; **2.** (refl.) a se însufleţi, a se înflăcăra: *doctorul însă se antrenase.* VLAH.; **3.** (tr.) a trage după sine; a pune în mişcare (un organ de maşină sau o maşină): *locomotiva antrenează vagoanele; axul antrenează roţile;* **4.** (tr. şi refl.) a (se) pregăti pentru o activitate (sportivă). [Din fr. *entrainer*].

antrenábil, ~i, antrenabilă, ~e a. care poate fi antrenat. [Din fr. *entraînable*].

antrenamént, antrenamente n. ansamblu de exerciţii cuprins în pregătirea sportivă. [Din fr. *entraînement*].

antrenánt, ~ţi, antrenantă, ~e a. care stimulează; atrăgător: *reuniune antrenantă;* (adv.) *viaţa mergea antrenant.* BAC. [Din fr. *entraînant*].

antrenáre f. acţiunea de a (se) antrena. [V. *antrena*].

antrenát, ~ţi, antrenată, ~e a. **1.** care este pregătit pentru o activitate (sportivă, artistică etc.); **2.** care este implicat, atras într-o acţiune. [V. *antrena*].

antrenór, ~i, antrenoáre m., f. persoană calificată care antrenează sportivii. [Din fr. *entraîneur*].

antrepózit, antrepozite n. depozit de mărfuri sau de materiale: *stradă ... mărginită pe ambele părţi de clădiri şi antrepozite seculare.* GHEŢIE; (şi: **întrepozit**). [Din fr. *entrepôt* (după *depozit*)].

antrepozitár, antrepozitari m. persoană care are sau care stochează mărfuri sau materiale în antrepozit. [Din fr. *entrepositaire*].

antreprenór, ~i, antreprenoáre m., f. persoană care execută lucrări în antrepriză, întreprinzător: *antreprenorii storceau toate clasele ... societății.* EM.; (şi: (înv.) **întreprenor**). [Din fr. ***entrepreneur***].

antreprenoriál, ~i, antreprenoriálă, ~e a. care ține de antreprenor sau de antreprenoriat, referitor la antreprenor. [***Antreprenor*** + ***-at***].

antreprenoriát, antreprenoriate n. conducere a unei antreprize. [***Antreprenor*** + ***-at***].

antrepríză, antreprize f. formă de organizare şi de executare a unor lucrări pe bază de contract inițial şi eşalonare a operațiilor; lucrarea propriu-zisă: *în Franța toate dările erau date în antrepriză.* EM.; (iron.) *ca teren nou de antreprize patriotice.* EM.; **a lua în antrepriză**, a lua conducerea unei lucrări; (şi: (înv.) **întrepriză, întrepriză**). [Din fr. ***entreprise***].

antresól, antresoluri n. etaj mic sub primul etaj; mezanin. [Din fr. ***entresol***].

antreşá f. (înv.) săritură de dans cu răsucire: *nu poți face o singură antreşa.* NEGR. [Din fr. ***entrechat***].

antrét n. v. **antreu.**

antretoáză, antretoaze f. bară de lemn sau de fier care leagă grinzile unui pod. [Din fr. ***entretoise***].

antreţál, antreţele n. diminutiv al lui antret. [***Antret*** + ***-el***].

antréu, antreuri n. **1.** prima încăpere a unei locuințe; vestibul, tindă: *m-am coborît în antret.* AL.; **2.** fel de mîncare care se serveşte înaintea mîncării de bază; (şi: **antret**). [Din fr. ***entrée***].

antricót, antricoate n. **1.** carne de vită sau de porc din regiunea coastelor; **2.** (p. ext.) friptură din această carne; cotlet. [Din fr. ***entrecôte***].

antrópic, ~ci, antropică, ~ce a. care este creat de om; datorat omului. [Din fr. ***anthropic***].

antropísm n. concepție teologică potrivit căreia omul, fiind făcut după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, reprezintă scopul suprem al creației (şi se opune astfel naturii). [Din fr. ***anthropisme***].

antropo- element de compunere cu sensul „(referitor la) om". [Din fr. ***anthropo-***].

antropobiológie f. ramură a biologiei care studiază specia umană şi maimuțele antropoide. [Din fr. ***anthropobiologie***].

antropocéntric, ~ci, antropocentrică, ~ce a. referitor la antropocentrism, propriu antropocentrismului: *prezența elementului antropocentric în vechile sistematizări ale filozofiei a fost denunțată ca o pricină de eroare.* VIANU. [Din fr. ***anthropocentrique***].

antropocentrísm n. concepție potrivit căreia omul este centrul universului: *antropocentrismul nu este o poziție obligatorie a spiritului cunoscător.* VIANU. [Din fr. ***anthropocentrisme***].

antropocér, ~ă, antropocori, ~e a. care este răspîndit de om sau prin intermediul mijloacelor create de acesta: *plante antropocore; animale antropocore.* [Din fr. ***anthropochore***].

antropofág, ~gi, antropofagă, ~ge a. şi m., f. (persoană) care se hrăneşte cu carne de om; canibal: *trăiam într-o țară în care copiii îşi mîncau părinții, ca în insulele antropofagilor.* SAD.; (fig.) *nu xenofobie vulgară, antropofagă.* CĂL. [Din fr. ***anthropophage,*** lat. ***anthropophagus***].

antropofagíe f. obişnuință de a mînca carne de om; canibalism: *antropofagia, existentă în vechime la sciți, odinioară la caraibi şi la algonkini în America, este încă destul de răspîndită în Oceania.* [Din fr. ***anthropophagie***].

antropofíl, ~i, antropofilă, ~e a. care creşte, care trăieşte în apropierea aşezărilor omeneşti: *animal antropofil.* // f. pl. plante care sînt polenizate artificial. [Din fr. ***anthropophile***].

antropofítă, antropofite f. plantă cultivată de om. [Din fr. ***anthropophite***].

antropofób, ~i, antropofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de antropofobie. [Din fr. ***anthropophobe***].

antropofobíe f. teamă patologică de oameni. [Din fr. ***anthropophobie***].

antropogén, ~i, antropogenă, ~e a. care provine de la om; datorat omului. // n. sg. cuaternar. [Din fr. ***anthropogène***].

antropogenétic, ~ci, antropogenetică, ~ce a. care ține de antropogeneză, referitor la antropogeneză: *problema antropogenetică ce ne preocupă îşi găseşte soluția cea mai justă.* BL. [Din fr. ***anthropogénétique***].

antropogenéză f. procesul dezvoltării speciei umane; antropogenie. [Din fr. ***anthropogenèse,*** germ. ***Anthropogenese***].

antropogeníe f. antropogeneză. [Din fr. ***anthropogénie,*** germ. ***Anthropogenie***].

antropogeografíe f. ramură a geografiei care studiază raporturile dintre om şi natură şi repartiția populației pe glob. [Din fr. ***anthropogéographie***].

antropogoníc, ~ci, antropogonică, ~ce a. care ține de antropogonie, referitor la antropogonie: *mituri antropogonice.* [Din fr. ***anthropogonique***].

antropogoníe, antropogonii f. studiu asupra originii umanității. [Din fr. ***anthropogonie***].

antropografíe f. ştiință care studiază trăsăturile fizionomiei raselor şi tipurilor umane. [Din fr. ***anthropographie***].

antropoíd, ~zi, antropoidă, ~e a. care seamănă cu omul: *ar fi cu totul deplasat să se mai afirme că omul ar descinde dintr-o formă antropoidă.* BL.; *maimuță antropoidă.* // f. sau (rar) m. (la pl.) grup de maimuțe superioare asemănătoare cu omul; (şi la sg.) maimuță din acest grup: *pune între om şi antropoid o distanță mai abruptă decît aceea de la specie la specie.* BL. [Din fr. ***anthropoïde***].

antropolatríe f. adorație a omului (caracteristică unei erezii creştine); cult al divinității reprezentate sub formă omenească. [Din fr. ***anthropolâtrie***].

antropológ, antropologi m. specialist în antropologie; (înv.) antropologist: *studiul ... cuprinde o succintă expunere a ideilor desfăşurate de autor la un congres al antropologilor.* BL. [Din fr. ***anthropologue***].

antropológic, ~ci, antropologică, ~ce a. care ține de antropologie sau de obiectul ei, referitor la antropologie: *nu-i cu totul exclus ca ei să fi fost reprezentanții de ultimă strălucire ai unui tip antropologic dispărut.* BL. [Din fr. ***anthropologique***].

antropología f. ştiință care studiază originea, evoluția şi varietatea biologică a omului, în corelație cu condițiile naturale şi socioculturale: *geneza metaforei ar fi o problemă de sociologie sau de istorie, iar nu de antropologie.* BL. [Din fr. ***anthropologie,*** germ. ***Anthropologie,*** lat. ***anthropologia***].

antropologíst, antropologişti m. (înv.) antropolog. [Din fr. ***anthropologiste***].

antropométric, ~ci, antropometrică, ~ce a. de antropometrie, referitor la antropometrie: *serviciu antropometric.* [Din fr. ***anthropométrique***].

antropometríe f. ramură a antropologiei care are drept obiect tot ceea ce poate fi măsurat în corpul uman; **antropometrie judiciară**, metodă de identificare a criminalilor întemeiată pe studiul dimensiunilor corpului şi al amprentelor digitale. [Din fr. ***anthropométrie***].

antropomórf, ~i, antropomorfă, ~e a. care este caracteristic omului; care seamănă cu omul; antropomorfic: *fără să părăsească formele propriu-zise ale percepției antropomorfe, închipuie universul furnicei şi al gîndacului.* VIANU; *statuietă antropomorfă;* (adv.) *zeul principal ... era reprezentat de aşişderea antropomorf.* BL. // n. **1.** (la pl.) grup de maimuțe asemănătoare cu omul; **2.** obiect de artă sau reprezentare decorativă cu formă umană. [Din fr. ***anthropomorphe***].

antropomórfic, ~ci, antropomorfică, ~ce a. antropomorf: *se combină un tablou hibrid, în genere antropomorfic.* CĂL. [Din germ. ***anthropomorphisch***].

antropomorfíe f. (rar) reprezentare antropomorfă: *acea antropomorfie totală artificializînd lumea vegetalelor.* CĂL. [De la ***antropomorf***].

antropomorfísm, (rar) **antropomorfisme** n. credință mistică care atribuie lucrurilor şi fenomenelor însuşiri şi sentimente umane: *desigur că fără de antropomorfisme nu se prea poate dura o metafizică.* BL. [Din fr. ***anthropomorphisme***].

antropomorfizá, antropomorfizez vb. (rar; tr.) a atribui unui lucru, unui fenomen, unei divinități însuşiri umane; a umaniza: *aceste expresii trivializează lumea fizică, antropomorfizînd-o.* CĂL. [Din fr. ***anthropomorphiser***].

antropomorfizánt, ~ţi, antropomorfizantă, ~e a. care antropomorfizează: *primitivul antropomorfizant atribuie animalui intenții şi fapte omeneşti.* VIANU. [***Antropomorfiza*** + ***-ant***].

antropomorfizáre, antropomorfizări f. acțiunea de a antropomorfiza: *în ordinea întîia de idei dăm de-o antropomorfizare a calităților poporului evreiesc.* EM. [V. ***antropomorfiza***].

antroponím, antroponime n. antroponimic. [Din fr. ***anthroponyme***].

antroponímic, ~ci, antroponimică, ~ce a. care ține de antroponimie, referitor la antroponimie; antroponomastic. // n. nume de persoană; antroponim. [Din fr. ***anthroponymique***].

antroponimíe f. **1.** disciplină lingvistică care studiază numele de persoană; antroponomastică; **2.** totalitate a numelor de oameni dintr-o regiune, dintr-o limbă etc. [Din fr. ***anthroponymie***].

antroponomástic, ~ci, antroponomastică, ~ce a. (lingv.) antroponimic. // f. antroponimie. [Din fr. ***anthroponomastique***].

antropopitéc, antropopiteci m. animal ipotetic considerat odinioară intermediar între maimuță şi om. [Din fr. ***anthropopithèque***].

antroposofíe f. v. antropozofie.

antropozófic, ~ci, antropozofică, ~ce a. care ține de antropozofie, referitor la antropozofie. [Din fr. ***anthroposophique***].

antropozofíe f. concepție mistică, influențată de teozofie, care înlocuieşte pe Dumnezeu cu ființa umană divinizată: *antroposofia angajează în ierarhia ei o ierarhie întreagă de corpuri spirituale.* BL. (şi: **antroposofie**). [Din fr. ***anthroposophie***].

ăntru, antre n. (anat.) cavitate naturală, osoasă sau viscerală, a corpului uman. [Din fr. ***antre***, lat. ***antrum***].

antúm, ~i, antumă, ~e a. publicat în timpul vieții autorului: *scrieri antume.* [Din fr. ***anthume***].

antură, anturez vb. (tr. şi refl.) a (se) înconjura (de), a se afla sau a aduna în jur. [Din fr. ***entourer***].

anturáj, anturaje n. mediu (social); compania cuiva; grup de persoane în mijlocul cărora trăieşte cineva: *el nu avea încredere nici în oamenii din anturajul său.* BL.; *anturajul i-a înnobilat conduita.* [Din fr. ***entourage***].

anturáre, anturări f. faptul de a (se) antura. [V. ***antura***].

anţărţ adv. (reg.) acum doi ani: *mai anţărţ la iarmaroc.* AL.; *ca şi anul trecut şi ca şi anterţ, face slujba de pomenire a măriei sale Ion-Vodă.* SAD.; (şi: **anţerţ**). [Lat. *anno tertio*].

anţérţ adv. v. **anţărţ**.

anuál, ~i, anuală, ~e a. 1. care durează, ţine un an: *plantă anuală;* 2. care are loc o dată pe an sau în fiecare an: *un uşor tribut anual.* BĂLC.; *rezultatul examenului anual şi împărţirea premiilor.* CAR. // adv. pe tot anul; în fiecare an: *dau anual naştere cîte unui copil.* ARG.; *plata chiriei se face anual.* [Din fr. ***annuel,*** lat. ***annualis***].

anualitáte f. însuşirea a ceea ce este, se întîmplă anual: *anualitatea sesiunilor ştiinţifice; principiul anualităţii bugetare.* [Din fr. ***annualité***].

anualizát, ~ţi, anualizată, ~e a. raportat la un an; calculat pe întregul an: *inflaţie anualizată.* [Din ***anual***].

anuár, anuare n. 1. publicaţie periodică care apare anual (şi conţine informaţii dintr-un an): *căută în anuar casa lui Artur Sabin şi telefonă.* VINEA; 2. publicaţie anuală a unei instituţii ştiinţifice: *Anuar de lingvistică şi istorie literară.* [Din fr. ***annuaire***].

anucleát, ~ţi, anucleată, ~e a. fără nucleu. [Din fr. ***annuclée***].

anuitáte, anuităţi f. sumă vărsată în fiecare an pentru a lichida treptat o datorie (inclusiv dobînda): *vor pretinde că să li se plătească anuităţile nouăzeci de ani de-a rîndul.* EM. [Din fr. ***annuité,*** lat. ***annuitas, -atis***].

anulă, anulez vb. 1. (jur.; tr.) a declara nul, fără valabilitate; a abroga, a invalida: *a mai anulat alte danii şi legate făcute moştenitorilor.* VOIC.; *tribunalul a anulat contractul;* (refl. pas.) *hotărîrea se anulează numai de o instanţă superioară;* 2. (tr.) a infirma, a răsturna; a desfiinţa: [i]*n şirul de întîi stabileşte un lucru pe care îl anulează prin şirul al doilea.* EM.; (refl. pas.) *avem impresia că se anulează în prealabil o seamă de distincţii posibile.* BL.; 3. (refl. recipr.) a se înlătura, a se desfiinţa unul pe altul: *mişcările se anulează reciproc.* BL.; 4. (tr.) a distruge, a desfiinţa, a anihila, a neutraliza: *mă prefăceam că n-aud, ca să-i anulez atacul.* SAD.; 5. (mat.; tr.) a egala cu zero o expresie; a obţine valoarea zero pentru anumite valori date parametrilor. [Din fr. ***annuler,*** lat. ***annullare***].

anulábil, ~i, anulabilă, ~e a. care poate fi anulat. [Din fr. ***annulable***].

anulabilitáte f. (jur.) trăsătură a unui act sau a unui document de a putea fi anulat. [Din fr. ***annulabilité***].

anulár, ~i, anulară, ~e a. în formă de inel. [Din lat ***annularius,*** fr. ***annulaire***].

anuláre, anulări f. acţiunea de a anula; desfiinţare, suprimare: *puterea sau substanţa magică ... poate uneori să dispară prin anulare, iar nu prin dispersiune.* BL. [V. ***anula***].

anulát, ~ţi, anulată, ~e a. înlăturat, desfiinţat: *nu scade şi nu se consumă proporţional cu puterea anulată.* BL. [V. ***anula***].

anulatív, ~i, anulativă, ~e a. (jur.) care anulează. [Din fr. ***annulatif***].

anulatór, ~i, anulatoáre a. şi m., f. (persoană, instanţă) care anulează, care face să fie nul; (p. ext.) *iată un drept care se naşte din însuşi dreptul, un drept parazitar şi anulator de drept.* ARG. [***Anula*** + ***-tor***].

anulăţie, anulaţii f. (jur.) anulare. [Din fr. ***annulation***].

anumărá, anúmăr vb. (rar; tr.) a adăuga: *în logica generală aste din urmă sînt anumărate celor dentîi.* EM. [***A³*** + ***număra***].

anúme adv. 1. pe nume, după nume; cu numele de ...: *avea ... o fată, anume Artemis.* OD.; 2. adică, iată care: *zicea că este de altă părere, şi anume ...* CR.; 3. înadins, intenţionat: *doamnei i se părea că vine anume să-i alăpteze copilul.* SAD.; *anume pentru voi;* 4. în mod exact: *să ne spuie anume cît de mult a ridicat guvernul actual creditul statului.* EM.; *să-ţi ştiu anume gîndul tău.* COŞB. // a. anumit, determinat, special; deosebit: *aceste deficienţe artistice sînt compensate prin naturaleţa discursului şi un anume farmec personal.* CĂL.; *să-i spună o vorbă anume.* [***A³*** + ***nume***].

anumít, ~ţi, anumită, ~e a. 1. hotărît, determinat, precizat: *apa se ridică în pompe numai pînă la o anumită înălţime.* BL.; *o anumită zi;* 2. deosebit, special: *pentru unele perioade ale bolii manifestă o anumită amnezie.* GHEŢIE; *vorbea într-un anumit fel;* 3. unul, oarecare: *anumiţi oameni.* [***Anume*** + ***-it***; cf. germ. ***bestimmt***].

anunciatór, anunciatoare n. aparat care anunţă modificări sau abateri în timpul funcţionării unui sistem tehnic. [Din fr. ***annonciateur***].

anúnţ, anunţuri n. înştiinţare scrisă prin care se face cunoscut ceva publicului: *introduse în avizierul facultăţii un anunţ de dimensiunile unei jumătăţi de coală ministerială.* GHEŢIE; *foaie de anunţuri.* [De la ***anunţa***].

anunţá, anúnţ vb. (tr.) 1. a da de ştire, a vesti: *ziarele anunţă moartea doctorului.* CĂL.; (fig.) *cele dintîi flori, ce anunţă primăvara la triştii călători.* BOL.; (refl.) *tata se anunţase pentru a doua zi.* GHEŢIE; 2. a vesti sosirea cuiva, rostindu-i numele: *o slugă mă anunţă.* NEGR.; 3. a indica; a prevesti: *barometrul anunţă vreme frumoasă;* (refl.) *viitorul ţării se anunţa la fel de întunecos şi sub raport spiritual.* BL. [Din fr. ***annoncer,*** lat. ***annuntiare***].

anunţáre, anunţări f. acţiunea de a anunţa; înştiinţare. [V. ***anunţa***].

anunţát, ~ţi, anunţată, ~e a. adus la cunoştinţă: *sînt încîntat, stimate maestre, de programul anunţat.* BAC. [V. ***anunţa***].

anunţătór, ~i, anunţătoáre a. (rar) care anunţă sau prevesteşte ceva. [***Anunţa*** + ***-ător***].

anúră, anure f. (la pl.) ordin de batracieni fără coadă (cuprinzînd broaştele); (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. ***anoures***].

anúric, ~ci, anurică, ~ce a. 1. care ţine de anurie, referitor la anurie; 2. (şi m., f.) (persoană) care suferă de anurie. [Din fr. ***anurique***].

anuríe, anurii f. (med.) încetare a secretării urinei. [Din fr. ***anurie***].

ánus, anusuri n. orificiu la extremitatea intestinului gros: *şi-l imagina asemenea anusului la găini.* GHEŢIE. [Din fr., lat. ***anus***].

anvelopánt, ~ţi, anvelopantă, ~e a. (tehn.) care înfăşoară; care înconjoară. [Din fr. ***enveloppant***].

anvelópă, anvelope f. 1. înveliş gros din cauciuc care protejează camera de aer a unei roţi; 2. învelitoare de carte; supracopertă; 3. înveliş exterior al unei mingi de fotbal, de volei etc. [Din fr. ***enveloppe***].

anvergúră, anverguri f. 1. desfăşurare: *un progres istoric de un atare profil şi de această anvergură nu întrezărim nicăieri.* BL.; **de (mare) anvergură,** vast; pe plan mare: *s-a ajuns la punerea unei probleme de anvergură.* BL.; 2. distanţa dintre extremităţile aripilor unui avion sau dintre vîrfurile aripilor întinse la păsări, la fluturi etc. [Din fr. ***envergure***].

anvizajá, anvizajez vb. (tr.) a lua în considerare; a examina. [Din fr. ***envisager***].

anxietáte, (rar) **anxietăţi** f. stare de nelinişte, de teamă nedesluşită (însoţită de palpitaţii, jenă în respiraţie, transpiraţie abundentă etc.): *îl umplea de spaimă şi anxietate numeroasa oaste de cruciaţi.* EM. [Din fr. ***anxiété,*** lat. ***anxietas, -atis***].

anxietós, ~şi, anxietoásă, ~e a. (rar) anxios: *îi descrise starea anxietoasă a sufletului său.* EM. [***Anxiet***(***ate***) + ***-os***].

anxiogén, ~i, anxiogenă, ~e a. care provoacă anxietate sau angoasă: *situaţie anxiogenă.* [Din fr. ***anxiogène,*** engl. ***anxiogenie***].

anxiolític, ~ci, anxiolitică, ~ce a. şi n. (medicament) care linişteşte, care înlătură anxietatea; tranchilizant. [Din fr. ***anxiolytique,*** engl. ***anxiolytic***].

anxiós, ~şi, anxioásă, ~e a. 1. neliniştit, îngrijorat: *în curînd cade la presupusuri absurde cu privire la onestitatea soţiei, devine anxios şi înnebuneşte.* CĂL.; (subst.) *fobia lui e maladivă ... şi acuză un anxios intrat în faza paroxistică la întîia zguduire.* CĂL.; 2. care produce sau care exprimă nelinişte; specific omului neliniştit; (rar) anxietos: *petrec acel timp de aşteptare anxioasă.* CĂL.; (adv.) *pasivismul filosofic, teama de construcţii metafizice, se cristalizau pedant şi anxios într-un fel de agnosticism fatalist.* BL. [Din fr. ***anxieux***].

aoléu interj. exclamaţie care exprimă spaimă, durere, necaz: *aoleu, nu mă strînge-aşa de mînă.* COŞB.; *aoleu şi vai de mine!;* (subst.) *fuge de la aoleu şi dă peste oleoleo.* PANN; (şi: **aleu, auleu, oleoleo**). [Onomat.].

aolí, aolesc vb. (reg.; intr. şi refl.) a se văita, a se boci: *răcnet mare s-auzea, grecul legat s-aulea.* POP.; (şi: **auli**). [De la ***aoleu***].

aolícă interj. (pop.) exclamaţie care exprimă o uşoară părere de rău sau o mustrare blîndă: *aolică, daolică, mult mi-e drăguliţa mică.* POP. [***Aoleu*** + ***-ică***].

aórea adv. (înv.) deodată, uneori: *numai miedzul a unii marule îi era în loc de mîncare şi de băut ..., aoria strugur sau smochine schimbînd.* DOS. [***A³*** + ***oare***].

aoríst n. timp trecut indefinit (în conjugarea verbului din unele limbi). [Din fr. ***aoriste,*** lat. ***aoristus***].

aórtă, aorte f. arteră principală care transportă sîngele oxigenat în tot corpul; (adj.) *artera aortă.* [Din fr. ***aorte***].

aortectazíe, aortectazii f. (med.) dilataţie a aortei. [Din fr. ***aortectasie***].

aórtic, ~ci, aortică, ~ce a. care ţine de aortă. [Din fr. ***aortique***].

aortítă, aortite f. inflamaţie a aortei. [Din fr. ***aortite***].

apagógic, ~ci, apagogică, ~ce a. **argument apagogic** sau **demonstraţie apagogică,** reducere la absurd; demonstraţie indirectă, prin dovedirea concluziilor absurde ce decurg din afirmaţia contradictorie faţă de cea pusă spre demonstrare. [Din lat. ***apagogicus,*** fr. ***apagogique***].

apagogíe, apagogii f. demonstraţie apagogică. [Din fr. ***apagogie***].

apáit, apalturi n. (înv.) drept, autorizaţie de vînzare a unor bunuri de consum, dat numai unor negustori: *apaltul cărţilor de gioc.* AL.; *carnea, pîinea şi lumînările se vindeau la contraccii cu apalt şi se însemna în contract preţul fix.* FIL. [Din it. ***appalto***].

apanágiu n. v. **apanaj.**

apanáj, apanaje n. 1. domeniu feudal, proprietate; venit anual acordat de suveran membrilor familiei regale sau (p.ext.) altcuiva: *Moldova se hotărî de apanagiu fanarioţilor.* NEGR.; 2. (fig.) ceea ce este propriu cuiva: *spiritul ştiinţific nu este apanajul timpurilor moderne.* BL.; *raţiunea e apanajul omului;* (şi: (înv.) **apanagiu**). [Din fr. ***apanage***].

apár, apari m. (înv.) persoană care vindea apă (aducînd-o cu sacaua): *Şahîn e un apar scurt, gros, cu mînile lungi.* SAD. [***Apă*** + ***-ar***].

aparát, aparate n. 1. sistem tehnic destinat efectuării unei operaţii, transmiterii sau transformării energiei: *e un aparat pentru producerea unor cantităţi mai mari de electricitate prin frecare.* EM.; **aparat de radio,** v. **radio; aparat de proiecţie,** v. **proiecţie;** (fig.) *adîncă înţelegere a acestei înalte chemări va deveni în aparatul de gîndire al artistului ca un regulator.* VLAH.; **2.** (anat.) ansamblu de organe care servesc la îndeplinirea unei funcţii în organism: *domnia liberă asupra întrebuinţării aparatelor vorbirii.* EM.; *aparat digestiv;* **3.** totalitate a serviciilor şi personalului dintr-o instituţie: *încetineala cu care funcţiona aparatul justiţiei nemulţumi pe legionari.* GHEŢIE; **aparat de stat,** ansamblul organelor de stat: *el îşi croise cale de funcţionar judecătoresc în aparatul de stat austriac.* BL.; **4.** ansamblul mijloacelor care servesc pentru un anumit scop: *dintr-o înţelegere greşită unii izolează nuvela de aparatul spunerii ei.* CĂL.; **aparat ştiinţific,** totalitatea mijloacelor de investigaţie ştiinţifică folosite într-o cercetare; **aparat critic,** totalitatea notelor şi comentariilor care însoţesc textul unei ediţii critice: *existenţa eroului e urmărită cronologic ... cu pretenţii informative şi chiar cu aparat critic.* CĂL.; **5.** construcţie specială la care se execută anumite exerciţii de gimnastică (de ex.: capră, inele, paralele). [Din germ. ***Apparat,*** lat. ***apparatus***].

aparatáj, aparataje n. totalitate a aparatelor folosite într-un anumit domeniu. [***Aparat*** + ***-aj***].

aparátcic, aparatcici m. 1. (rar) slujbaş în aparatul de stat; **2.** (peior.) membru al conducerii unui partid sau unui sindicat. [Din rus. ***apparatčik,*** fr. ***apparatchik***].

aparatúră, aparaturi f. totalitate a aparatelor care asigură funcţionarea unei instalaţii, a unei maşini etc.; (p.ext.) aparataj; (fig.) *subiectivitatea funcţionează în angrenajul unei aparaturi, astfel încît ţine loc de obiectivitate.* BL. [Din germ. ***Apparatur***].

apáre[1], apări f. (înv.) vas în care se ţinea apa: *ai blagoslovit apările şi apa în vin ai premenit.* DOS. [Lat. ***aqualem***].

apáre[2] vb. v. **apărea.**

aparelăj, aparelaje n. mod de aşezare a elementelor unei zidării (la faţadă). [Din fr. ***appareillage***].

aparént, ~ţi, aparentă, ~e a. 1. care este altfel decît pare, care nu este real: *toate contrazicerile sînt numai aparente.* EM.; *mişcarea aparentă a soarelui;* **2.** evident, vizibil: *în Iaşi ... agitaţiunea era mai aparentă.* GHICA; *drama nu e destul de aparentă şi identificarea atitudinilor devine dificilă.* CĂL.; **3. cărămidă aparentă,** cărămidă specială, care rămîne netencuită la o construcţie: *casa ... era un mic cotaj, cu solul de cărămidă aparentă şi cu un pridvor de lemn.* CĂL. // adv. în aparenţă: *aspectele invocate, aparent asemănătoare, ascund în dosul lor procese absolut eterogene.* BL.; *aparent are dreptate.* [Din fr. ***apparent,*** lat. ***apparens, -ntis***].

aparénţă, aparenţe f. 1. ceea ce apare pe dinafară; înfăţişare exterioară: *aparenţele concrete sînt pentru spiritul ştiinţific totdeauna un punct de plecare.* BL.; *aparenţele sînt înşelătoare;* **în aparenţă,** judecînd după exterior: *simbolurile nu erau în aparenţă decît nişte reprezentări ale concretului.* CĂL.; **după toate aparenţele,** potrivit cu ceea ce se poate constata: *după toate aparenţele, traversaţi o perioadă de sensibilă remisiune.* GHEŢIE; **2.** ceea ce pare că este cineva sau ceva (şi nu este în realitate): *neuniformitatea mişcării solare ... ar fi o aparenţă.* BL.; **a salva aparenţele,** a reuşi să dea unei situaţii, unui fapt etc. o înfăţişare care să ascundă un rău lăuntric; (şi: (înv.) **aparinţă**). [Din fr. ***apparence,*** lat. ***apparentia***].

apareúnie, apareunii f. (med.) incapacitate de a realiza actul sexual. [Din fr. ***apareunie,*** engl. ***apareunia***].

aparínţă f. v. **aparenţă.**

aparíţie, apariţii f. 1. faptul de a apărea; ivire a unui fenomen; (spec.) fenomen: *ar putea să dea consistenţă apariţiilor din lumea sensibilă.* BL.; *apariţia unei comete;* **a-şi face apariţia,** a apărea, a se ivi: *idealul purităţii metodologice îşi face apariţia în istoria gîndirii greceşti.* BL.; **2.** ieşire de sub tipar: *examenul ... îi aduse titlul de doctor în filozofie ... şi, după apariţia cărţii, numeroase aprecieri elogioase.* GHEŢIE; **3.** vedenie, spectru: *în locul apariţiunii, bietul făcu o bisericuţă.* CĂL.; (şi: (înv.) **apariţiune**). [Din fr. ***apparition,*** lat. ***apparitio, -onis***].

apariţiúne f. v. **apariţie.**

apartaménт, apartamente n. 1. locuinţă compusă dintr-un grup de camere (şi dependinţe) într-o clădire: *tinerii se aşezară în apartamentul generalului.* CĂL.; *s-a retras în apartamentul său;* **2.** diviziune principală a unei clădiri de locuinţe: *bloc cu zece apartamente.* [Din fr. ***appartement***].

apárte adv. 1. la o parte; separat, deosebit de ...: *din concertul acela haotic de sunete, s-a desprins un crîmpei de melodie, ritmat aparte.* GHEŢIE; *locuieşte aparte;* **2.** (ca indicaţie la teatru) ca şi cum un personaj ar vorbi cu sine, însă cu glas tare (ca să audă publicul). // a. invar. deosebit, special: *a dat naştere la o seamă de formule, care ... alcătuiesc un tip aparte de cunoaştere.* BL.; *un caracter cu totul aparte;* **a face (o) figură aparte,** a fi deosebit, a se distinge: *putem spune de toată literatura de la 1880 că e subiectivă, dar el face o figură aparte.* IBR. [De la ***parte***; cf. fr. ***à part***].

apartenént, ~ţi, apartenentă, ~e a. care aparţine de drept cuiva. [Din fr. ***appartenent***, it. ***appartenente***].

apartenénţă, apartenenţe f. 1. faptul de a aparţine, de a fi în posesia cuiva; faptul de a depinde de cineva sau de ceva: *nu ştiu apartenenţa acestei maşini;* **2.** faptul de a fi cuprins într-un grup, într-o clasă etc.: *numai apartenenţa la o stirpe aleasă menţinuse printre ei sentimentul originii franceze.* GHEŢIE; **3.** (mat.) calitate, proprietate a unui element de a face parte dintr-o mulţime: *relaţie de apartenenţă.* [Din fr. ***appartenance***].

apartéu, aparteuri n. 1. (teatru) replică spusă aparte cuiva; cuvinte spuse ca pentru sine: *monologul şi aparteul sînt moduri de redare a trăirilor interioare;* **2.** (p. ext.) discuţie cu un număr restrîns de persoane dintr-un grup: *aparteurile sînt interzise, proclamă de la locul său Moroianu.* VINEA. [Din fr. ***aparté***].

aparthéid n. politică de discriminare rasială. [Din engl., ol. ***apartheid***].

apartínic, ~ci, apartinică, ~ce a. care nu face parte din nici un partid politic. [***A-[5]*** + ***partinic***; cf. rus. ***bezpartijnyi***].

apartinitáte f. situaţia sau starea de a fi apartinic. [***A-[5]*** + ***partinitate***; cf. rus. ***bezpartiinostj***].

aparţinătór, ~i, aparţinătoáre a. care aparţine ..., care ţine de ...: *pentru indivizii aparţinători unei anume populaţii ..., orizontul inconştient poate fi, ce-i drept, comun.* BL. [***Aparţine*** + ***-ător***].

aparţíne, aparţin vb. (intr.) 1. a ţine de cineva sau de ceva; a fi proprietatea cuiva: *conceptul şi intuiţia concretă aparţin unor planuri de cunoaştere.* BL.; *această casă îmi aparţine;* **2.** a face parte dintr-o colectivitate: *convine apatrizilor, dar nu şi celor aparţinînd unei naţii.* CĂL.; *el aparţine magistraturii;* (p. ext.) *scriitorul aparţine unei perioade anterioare abundenţei imagistice de azi.* VIANU. [Din fr. ***appartenir*** (după *ţine*)].

apastóp n. produs industrial cu proprietatea de a izola şi de a proteja construcţiile de infiltraţii. [***Apă*** + ***stop***].

apăş, apaşi m. 1. băştinaş din sudul Statelor Unite ale Americii (în special din Texas); **2.** (franţuzism) derbedeu, haimana; hoţ. [Din fr. ***apache***].

apátec a. v. **apatic[2].**

apátic[1], ~ci, apatică, ~ce a. 1. nesimţitor, cuprins de apatie: *se arată aci apatic, aci excesiv vesel.* CĂL.; **2.** care este caracteristic omului lipsit de energie, de pasiuni; care exprimă apatie: *s-a automatizat în pasiunea florilor şi într-o milă apatică de nevastă.* CĂL.; *caracter apatic.* [Din fr. ***apathique***].

apátic[2], ~ci, apatică, ~ce a. (rar) (plin) cu apă, apătos: *luna tremură prin ceţi apatece, prin codrii sfinţi.* EM.; (şi: **apatec**). [***Apă*** + ***-ic***].

apatíe, apatii f. 1. lipsă de interes, de energie, de vlagă; nesimţire: *pentru deşteptarea noastră din apatia faţă cu latinismul, era neapărat trebuincios.* EM.; *falsa apatie e o criză de deznădejde.* CĂL.; **2.** (filoz.) principiu moral, la stoicii antici, care constă în înăbuşirea oricărei pasiuni. [Din fr. ***apathie,*** lat. ***apathia***].

apatít n. îngrăşămînt agricol din amestec natural de fosfat şi de fluorură de calciu. [Din fr. ***apatite***].

apatríd, ~zi, apatridă, ~e m., f. persoană care nu are drepturi cetăţeneşti în nici o ţară: *convine apatrizilor, dar nu şi celor aparţinînd unei naţii.* CĂL. [Din fr. ***apatride***].

apatridíe, apatridii f. situaţie, stare de apatrid. [Din fr. ***apatridie***].

ápă, ape f. 1. lichid transparent şi incolor, fără gust şi fără miros (compus din hidrogen şi din oxigen): *apare Rodica, cu cofa plină de apă.* CĂL.; **2. apă dulce,** acest lichid existent în izvoare şi în rîuri: *peşte de apă dulce;* **apă minerală,** cantitate de acest lichid care conţine în soluţie săruri, gaze şi substanţe radioactive, care îi conferă proprietăţi curative; **apă gazoasă,** cantitate din acest lichid acidulat cu bioxid de carbon; sifon: *las Chişinăul cui îi place apa gazoasă şi fug la ţară.* VIERU; **apă sfinţită,** agheasmă: *să o fie stropit cu apă sfinţită.* B.-DEL.; **apă reziduală,** cantitate din acest lichid cu impurităţi sau cu substanţe toxice, evacuată din întreprinderi, ferme etc.; **apă de ploaie,** (fig.) vorbe goale; **a îmbăta cu apă rece pe cineva,** a încînta pe cineva cu vorbe goale, cu făgăduinţi deşarte; **a nu avea (nici) după ce bea apă,** a fi foarte sărac; **a scoate apă din piatră (seacă),** a fi ingenios, descurcăreţ; a reuşi în situaţii dificile; **a bate apa în piuă,** a vorbi mult şi fără rost; **a fierbe fără apă (pe cineva),** a face necazuri cuiva, a chinui pe cineva; **a face apă din ...,** a şterge deosebirile dintre ..., a face egal, uniform: *a face o apă din toate acele popoare.* OD.; **a fi (toţi) o apă (şi un pămînt),** a fi la fel; **a se face o apă şi-un pămînt,** a pieri în totalitate; a fi nimicit: *cum veniră se făcură toţi o apă şi-un pămînt.* EM.; (fam.) **a intra la apă, a)** (despre ţesături) a-şi micşora dimensiunile la înmuierea în apă; b) (fig.) a intra într-o situaţie grea; **a băga la apă (pe cineva),** a face cuiva un necaz; **3.** masă din acest lichid, formînd un rîu, un lac, o mare etc.: *sub plopii rari apele sună şi plopii rari vîjîie-n vînt.* COŞB.; *apa curge, pietrele rămîn;* (fig.) *în gîndirea lui Plato vom găsi unite în acelaşi fluviu apele diverse ce coborau din vremi.* BL.; **ca pe apă** sau **ca apa,** curgător, fluent; pe dinafară: *a vorbi ca apa;* **pe apă,** trecător, frivol: *să le scriu, cum cere lumea, vro istorie pe apă?* EM.; **a nu fi în apele lui** sau **a nu fi în toate apele,** a fi indispus: *boierul nu-i în toate apele.* AL.; *pe loc, m-am simţit îndrăznet, deşi încă nerevenit pe deplin în apele mele.* GHEŢIE; **a pluti în apele cuiva,** a urma pe cineva, a avea aceeaşi opinie cu cineva: *deocamdată mă pot răsfăţa plutind pe deplin în apele tale.* OD.; **a şti** (sau **a vedea**) **în ce ape se scaldă,** a cunoaşte gîndurile, intenţiile sau dispoziţia cuiva; **a lăsa (să se scalde) în apele lui,** a nu-i acorda atenţie, a-i permite să-şi facă voia: *orice mîngîiere a mea era de prisos. l-am lăsat în apele lui.* SAD.; **a-i veni cuiva apa la moară,** a începe să-i meargă cuiva bine: *îi venise acum şi lui Dănilă apa la moară.* CR.; **a-i lua** (sau **a-i tăia**) **apa (de) la moară (cuiva),** a defavoriza, a produce necazuri cuiva: *el îi trimite peţitori acum*

A Ă Â
4164 intrări • 3802 articole • 5988 sensuri

în post, să taie apa de la moara bătrînului. AG.; **a pescui în apă tulbure,** a se folosi de mijloace sau de împrejurări nefireşti pentru a atinge un scop; **a se duce pe apa sîmbetei** (sau **gîrlei**), a se pierde, a dispărea; **lac de apă,** v. **lac**[1]; **4.** cantitate determinată din acest lichid: *a clăti rufele în trei ape;* **5.** (fig.; mai ales la pl.) joc de culori, pe care îl fac în lumină anumite obiecte lucioase (metale, mătăsuri etc.): *fetele erau în catrinţe de lînă, vrîstate în fel de fel de ape.* SAD.; (fig.) *bătea în ape liberale cînd simţea slabi pe conservatori.* CĂL.; **apa morţilor,** fata morgana: *leşul cu hoitul de cal alb se topeau ca o arătare a apei morţilor cînd te apropii.* VOIC.; **6.** (reg.) pantă a acoperişului unei clădiri: *casă în patru ape;* **7.** denumire dată unor preparate industriale, farmaceutice sau de parfumerie: **apă de colonie,** lichid parfumat folosit în cosmetică: *un vag miros de apă de colonie rusească (parfumul adolescentelor) îmi atinse nările cînd i-am sărutat mîna.* GHEŢIE; **apă tare,** numele popular al acidului azotic; **apă grea,** combinaţie a oxigenului cu deuteriul; **apă oxigenată,** v. **oxigenat; apă de var,** soluţie cu proprietăţi antiacide şi antidiareice; **8.** (în credinţele populare) **apă vie,** apă miraculoasă care redă eroului răpus viaţa şi puterile; **apă moartă,** apă miraculoasă care închide rănile şi îmbină părţile corpului unui om tăiat în bucăţi; **apă neîncepută,** apă scoasă prima oară dintr-o fîntînă, proaspăt adusă şi din care n-a băut nimeni, folosită în descîntece şi în vrăji; **9.** denumire dată unor secreţii apoase ale corpului omenesc (lacrimi, salivă, sudoare etc.): *bărbia i-o ridică, suită-n ochii-i plini de apă.* EM.; **a-i lăsa cuiva gura apă,** a dori mult ceva (mai ales o mîncare); **a fi numai (o) apă,** a fi foarte transpirat; **10.** (med.; pop.) **a)** dropică; **b) (apă la plămîni)** pleurezie; c) lichid amniotic: *i s-a rupt apa;* **d)** (la boi şi la cai) inflamaţie a piciorului de la genunchi în jos. [Lat. *aqua*].

apăi adv. v. **apoi.**

apără, ápăr vb. **1.** (tr.) a interveni în ajutorul cuiva (sau a ceva), susţinîndu-l împotriva unei acţiuni ostile: *încă de vrea fi avut puteare şi vrea fi apărat de Dumnezeu, mai mare rău fi-vrea făcut noao.* COR.; *apără-mă de găini, că de cîni nu mă tem!* CR.; **2.** (refl.) a se împotrivi unui atac, unei acţiuni ostile: *cei mai juni se apărau cu turbare.* NEGR.; **3.** (tr.) a păzi de un atac: *a apăra patria, viaţa;* (p. ext.) *a-şi hrăni existenţa şi a o apăra contra intemperiilor.* EM.; **Doamne-apără!,** cu nici un preţ, pentru nimic în lume: *eu, de-aş fi femeie, nu l-aş lua, Doamne-apără.* NEGR.; **4.** (tr.) a pune la adăpost, a proteja, a feri de ...: *şi-au păstrat şi apărat limba şi datinile.* EM.; *ei sînt privilegiaţi şi de pravili apăraţi.* BOLLIAC; *a apăra de muşte, de vînt;* **5.** (tr.) a pleda în favoarea cuiva sau a ceva: *nici unul din apărătorii unei forţe vitale nu are o idee clară de ceea ce apără.* EM.; *a apăra un acuzat;* **6.** (refl.) a se dezvinovăţi: *încearcă să se apere chiar împotriva evidenţelor;* (fig.) *n-aveţi de ce-mi mulţămi, s-a apărat uncheaşul meu.* SAD.; **7.** (tr.) a susţine respingînd obiecţiile: *apără metoda structuralistă;* **8.** (rar; refl.) a preîntîmpina, a evita, a ocoli: *amor ... de care ... mult m-am apărat.* PANN; *a se apăra de o lovitură, de o învinuire;* **9.** (înv.; tr.) a opri, a sista: *sutaşul apără sveatul loru.* COD. VOR. [Lat. ***apparare*** „a face preparative de apărare"].

apărăie f. apă multă vărsată pe jos; apărie: *face şi o apăraie prin casă.* CR. [*Apă* + *-ăraie*].

apărare, apărări f. **1.** acţiunea de a (se) apăra; împotrivire, rezistenţă în faţa unui atac sau a unei primejdii: *îndată se şi gătiră de apărare.* ISP.; *el trebuie să se-ngrijească de apărare împotriva intemperiilor.* BL.; **legitimă apărare,** situaţie în care se comite în mod legal un act violent împotriva unei agresiuni; **a lua apărarea,** a apăra (pe cineva sau ceva); **2.** afirmare, susţinere, argumentare a unei idei, a unui punct de vedere etc.: *Lamarck se mai încăpăţîna întru apărarea unei concepţii chimice care nu admitea decît acele elemente ale naturii pe care le cunoştea antichitatea.* BL.; **3.** persoană care apără pe cineva sau ceva în instanţă: *se apropie de unu şi mai e de dat cuvîntul apărării.* GHEŢIE; **4.** formă de luptă care constă în oprirea şi înfrîngerea ofensivei inamicului; **5.** pledoarie sau (p. ext.) partea (ori persoana) care apără într-un proces; **6.** (sport) grup de jucători dintr-o echipă care apără poarta. [V. ***apăra***].

apărát, ~ţi, apărată, ~e a. **1.** care este protejat, adăpostit, asigurat; **2.** (înv.; rar) interzis, oprit: *nimic nu iaste apărat de mîinile mele fără numai tu.* BIBLIA. [V. ***apăra***].

apărămînt, apărăminte şi **apărămînturi** n. (înv.) apărare, ocrotire, protecţie; sprijin: *apărămînt şi depărtare a tot rău.* DOS. [*Apăra* + *-mînt*].

apărătór, ~i, apărătoáre, ~ori a. şi m., f. (persoană) care apără sau sprijină pe cineva: *neamuri întregi scotea din robie, la nevinovaţi apărătoare mînă dînd.* B.-DEL.; *nici unul din apărătorii unei forţe vitale nu are o idee clară de ceea ce apără.* EM. // m., f. persoană care apără cauza cuiva în instanţă: *nişte aprigi apărători înaintea unei justiţii amovibile.* EM. // m. (sport) jucător din apărare. // f. **1.** nume dat unor obiecte cu rol protector: *apărătoarea roţilor; apărătoare de muşte;* **2.** (înv.) evantai: *îşi mişcă apărătoarea, pentru a ascunde emoţiunea.* NEGR.; **3.** (reg.) prăjină, ceatlău, coardă; **4.** (reg.) streaşină la casă. [*Apăra* + *-tor*].

apărătúră, apărături f. (înv.) **1.** loc îngrădit, pădure din care e interzis a se tăia lemne: *avînd slobodă voie mănăstirea de a-şi păzi codrul în apărătură* (a. 1821). URIC.; **2.** (reg.) pădure tăiată, unde nu umblă oameni; **3.** piedică, obstacol: *mare apărătură de către spăsenie iaste boala.* COR.; **4.** împotrivire, rezistenţă la un atac sau la o primejdie: *apărătură de către toate primejdiile şi boale fără leac.* DOS.; **5.** (înv.) apărare, protecţie: *dînd isţealenii la tot fealul de neputinţe şi apărătură de către toate primejdele şi boale fără leac.* DOS.; **6.** loc de apărare; fortificaţie: *să nu se afle apărături.* UR. [*Apăra* + *-tură*].

apăreá, apăr vb. (intr.) **1.** a deveni vizibil; a se arăta, a se ivi: *un străin deodat-apare.* AL.; **2.** a părea, a da impresia de ...: *dădaca îmi apărea oarecum comică.* SAD.; **3.** a lua naştere, a începe să existe; **4.** a fi prezent, a se găsi: *preocuparea în chestiunile sociale apare foarte rar.* IBR.; **5.** a ieşi de sub tipar: *periodicul era plănuit să apară în numere de cîte o coală de tipar.* BL.; (şi: **apare**). [Din lat. ***apparere*** (după *părea*)].

apăríe f. apăraie: *un lighean de lut cu ibric pentru spălat, în mijlocul odăii, apărie pe jos.* CR. [*Apă* + *-ărie*].

apărînd, ~zi, apărîndă, ~e a. (rar) care se iveşte, care apare: *a fost reprezentantul unei stări de suflet abia apărînde.* IBR. [V. ***apărea***].

apărút, ~ţi, apărută, ~e a. **1.** care a devenit vizibil; **2.** care a fost tipărit: *revista apărută nu corespunde aşteptărilor.* [V. ***apărea***].

apăs, apăsuri n. (înv.) **1.** apăsare, opresiune: *apăsul nevoii.* DOS.; **2.** mîhnire, supărare, durere: *fiul către părinte, de apăsul ce are, să jăluieşte.* CANT. [De la ***apăsa***].

apăsă, apăs vb. **1.** (tr. şi intr.) a se lăsa cu greutatea asupra cuiva sau a ceva; a exercita o presiune (cu ceva) asupra cuiva sau a ceva; a îngreuia, a împinge, a presa: *apeşi gura ta de foc pe-ai mei ochi închişi.* EM.; *am bătut la toate uşile şi am apăsat pe toate clanţele.* GHEŢIE; **2.** (fig.; tr.) a asupri, a oprima: *streini prinţi ... ne-apăsară.* AL.; **3.** (fig.; intr.) a accentua în vorbire; (refl. pas.) *să se citească aceste propoziţii apăsîndu-se asupra fiecărui cuvînt.* BL.; **4.** (tr. şi intr.) a insista, a stărui (pentru a scoate în evidenţă): *trebuie apăsat asupra faptului că Maiorescu, e, prin origini, un ţăran.* CĂL.; **5.** (fig.; tr.) a chinui, a nelinişti: *o greutate îmi apasă inima.* NEGR. [Lat. pop. ****appensare***].

apăsáre, apăsări f. **1.** acţiunea de a apăsa şi rezultatul ei; împingere, presiune: *prin apăsare mercuriul nu se coboară în barometru, ci se înalţă.* C.; (fig.) *cuvintele au apăsare de plumb şi lichidităţi.* CĂL.; **2.** (fig.) asuprire, oprimare: *vedea o naţiune mare zbuciumîndu-se sub apăsarea unei clase mici.* HASD.; **3.** stare de deprimare: *de cîteva zile aveam o nelinişte, o apăsare.* VLAH. [V. ***apăsa***].

apăsát, ~ţi, apăsată, ~e a. **1.** energic, accentuat: *pe culoar răsună cadenţa unor paşi apăsaţi.* GHEŢIE; *mers apăsat;* **2.** hotărît, ferm: *vorbă apăsată;* **3.** (fig.) asuprit, copleşit, chinuit: *nu se putuse încă şterge amărăciunea unei tinereţi apăsate.* EM.; **3.** puternic, tare: *vorbirea acestor fiinţe e apăsată şi interjecţională.* CĂL. [V. ***apăsa***].

apăsătór, ~i, apăsătoáre a. **1.** care apasă; care presează: *forţă apăsătoare;* **2.** aspru, sever: *lovit fiind în adîncul sufletului de apăsătoarele cuvinte ale părintelui său.* CR.; **3.** greu de suportat; chinuitor: *singurătatea devine apăsătoare.* M.CAR.; **4.** asupritor, oprimant: *tinerii cu învăţătură erau toţi ... duşmani ai claselor de sus, care erau şi apăsătoare, şi de alt neam.* IBR.; *ocupaţia apăsătoare a imperiilor;* (subst.) *nu există decît apăsători şi apăsaţi, din cari cei dentîi trebuiesc nimiciţi, cei din urmă ridicaţi.* EM. [*Apăsa* + *-ător*].

apătós, ~şi, apătoásă, ~e a. care conţine multă apă: *stropi de noroi apătos.* GHICA; (fig.) *credinţei creştine pusă la adăpost de orice interpretări apătoase.* BL. [Lat. ***aquatosus***].

apătoşă, pers. 3 **apătoşează** vb. **1.** (înv.; refl.) a se umple cu apă: *şi părăuăle s-apătoşară, de băură toţi şi s-adăpară.* DOS.; **2.** (pop.; intr.) a degaja, a elimina apă (sau alt lichid): *rana apătoşează.* [*Apătos* + *-a*].

apedúct, apeducte n. construcţie hidrotehnică pentru transportul apei de la locul de captare la cel de folosire. [Lat. ***aquaeductus*** (după *apă*)].

apeductiér, apeductieri m. specialist în construcţia apeductelor. [*Apeduct* + *-ier*].

ăpeiron n. (filoz.) element primar şi cauză materială a tuturor lucrurilor în concepţia lui Anaximandru. [Din fr. ***ápeiron***].

apél, apeluri n. **1.** strigare a numelui pentru a constata prezenţa: *într-o religioasă ascultare, se dădu citire apelului nominal.* VINEA; **2.** chemare adresată cuiva: *profesorul încheia cu un vibrant apel la tinerime.* CĂL.; **3.** cerere; rugăminte; (latinism) apelaţie: *apelul lor fu auzit.* NEGR.; **4.** servire, folosire, întrebuinţare: *vulgarizarea manifestată prin apelul la registrul argotic este supărătoare prin abuz.* D.; **a face apel la cineva** (sau **la ceva**), a solicita ajutorul cuiva (sau a recurge la ceva): *gnosticismul face apel la spiritualizarea insului uman.* BL.; **5.** semnal (sonor sau luminos) indicînd solicitarea unei legături telefonice; **6.** (jur.) cale de atac adresată unei instanţe superioare în urma unei sentinţe; **fără (drept de) apel** sau **fără putinţă de apel,** definitiv, fără a putea fi contestat: *acesta părea sortit unei condamnări fără putinţă de apel.* BL. [Din fr. ***appel,*** germ. ***Appell***].

apelă, apelez vb. (intr.) **1.** (jur.) a se adresa unei instanţe superioare; **2.** (fig.) a solicita, a se adresa, a invoca mărturia, a cere ajutorul cuiva: *avem speranţa că ... veţi apela la serviciile ... pe care vi le oferim.* GHEŢIE. [Din fr. ***appeler,*** lat. ***appellare***].

apelábil, ~i, apelabilă, ~e a. **1.** (jur.) care poate fi obiectul unui apel: *decizie apelabilă;* **2.** care poate fi apelat, solicitat: *telefon apelabil.* [Din fr. ***appelable***].

apelánt, ~ţi, apelantă, ~e m., f. (jur.) persoană care face apel împotriva unei sentinţe judecătoreşti; (adj.) *persoană apelantă.* [Din fr. ***appelant,*** germ. ***Appellant***].

apelăre, apelări f. **1.** faptul de a face apel împotriva unei hotărîri judecătoreşti; **2.** chemare

în instanţă pentru a judeca un apel: *apelarea intimaţilor.* [V. ***apela***].

apelát, ~ţi, apelată, ~e a. **1.** (jur.) contra căruia s-a făcut apel: *sentinţă apelată;* **2.** care este solicitat: *post telefonic apelat.* // f. (reg.) recurs: *poate dă Dumnezeu şi se judecă apelata cu bine.* AG. [V. ***apela***].

apelatív, ~i, apelativă, ~e a. care se aplică unei clase, unei specii întregi; comun, general, generic: *„scit" era un nume apelativ pentru toate popoarele nomade de la nordul la estul Europei.* // n. (şi adj.) substantiv comun; nume; cuvînt de adresare către cineva. [Din fr. ***appellatif,*** lat. ***appellativus,*** germ. ***Appelativ***].

apelaţie, apelaţii f. (latinism) apel; numire: *primatul, apelaţiunea şi comemorarea în rugăciuni.* EM.; (şi: **apelaţiune**). [Din lat. ***appellatio, -onis,*** germ. ***Appellation***].

apelaţiúne f. v. apelaţie.

apelpesíe f. v. apelpisie.

apelpisíe, apelpisíi f. (înv.) deznădejde, disperare: *în starea de apelpesie în care mă aflu.* FIL.; (şi: **apelpesie**). [Din gr. mod. ***apelpisía***].

apelpisít, ~ţi, apelpisită, ~e a. (înv.) **1.** scos din sărite, exasperat, disperat: *Miţa (apelpisită): „nu mai voi!".* CAR.; **2.** nebun, smintit, turbat; (subst.) *te leg butuc ca pe un apelpisit.* AL.; **3.** (fam.; iron.) extraordinar, faimos: *costum apelpisit.* [V. ***apelpisie***].

apendicalgíe, apendicalgíi f. (med.) durere la nivelul apendicelui. [Din fr. ***appendicalgie***].

apéndice şi **apendíce, apendice** n. **1.** (anat.) prelungire mică a cecului; **2.** prelungire sau completare a unui lucru: *acest apendice al şirei spinării are şi el o însemnătate.* OD.; (fig.) *istoria, cu fenomenele ei, a fost prea adesea privită ca un simplu apendice al lumii naturale.* BL.; **3.** anexă, adaos, supliment la o carte, la o publicaţie; **4.** (fon.) element fonetic suplimentar care însoţeşte articulaţia unui sunet. [Din fr. ***appendice,*** lat. ***appendix, -icis***].

apendicectomíe, apendicectomíi f. înlăturare pe cale chirurgicală a apendicelui. [Din fr. ***appendicectomie,*** engl. ***appendicectomy***].

apendicítă, apendicite f. (med.) inflamare a apendicelui cecal. [Din fr. ***appendicite***].

apendícul, apendícule n. şi **apendículi** m. apendice mic. [Din fr. ***appendicule***].

apendiculár, ~i, apendiculară, ~e a. referitor la apendice, care formează un apendice. [Din fr. ***appendiculaire***].

apepsíe, apepsíi f. digestie defectuoasă, digerare grea. [Din fr. ***apepsie***].

apercépe, apercép vb. (tr.) a percepe, a sesiza; a asimila: *nu avem cu ce apercepe ceea ce spune el.* IBR. [Din germ. ***appercipieren***].

aperceptíbil, ~i, aperceptíbilă, ~e a. care poate fi perceput, care poate fi obiect al apercepţiei. [Din fr. ***aperceptible***].

aperceptibilitáte, aperceptibilităţi f. (psih.) însuşirea de a putea fi perceput. [Din fr. ***aperceptibilité***].

aperceptív, ~i, aperceptívă, ~e a. **1.** referitor la apercepţie, care ţine de apercepţie: *faţă de actul nostru aperceptiv el se afirmă ca o certă individuaţiune.* BL.; **2.** obţinut prin apercepţie: *lipsa unei mase de cunoştinţe aperceptive.* IBR. [Din fr. ***aperceptif***].

apercépţie, apercépţii f. percepţie devenită fapt de conştiinţă prin integrarea ei în experienţa anterioară: *reacţiunea aceasta implica totuşi apercepţia unui fenomen într-o masă de aparenţe haotice.* BL.; (şi: (înv.) **apercepţiune**). [Din fr. ***aperception***].

apercepţiúne f. v. apercepţie.

aperiódic, ~ci, aperiodícă, ~ce a. (fiz.) care nu prezintă periodicitate. [Din fr. ***apériodique***].

aperitív, aperitive n. **1.** gustare care se ia înainte de masă; **2.** (şi adj.) băutură alcoolică luată înainte de masă (pentru a stimula pofta de mîncare): *băutură aperitivă.* [Din fr. ***apéritif,*** lat. ***aperitivus***].

apérto a. (muz.) **1.** (despre sunete) deschis; **2.** (despre instrumente de suflat) fără surdină. [Cuv. it.].

apertúră, aperturi f. **1.** deschidere, deschizătură: *ţîşneşte focul interior, ca prin aperturile unor foi de faur.* BL.; **2.** (lingv.) grad de deschidere a gurii în timpul articulaţiei unui fonem; **3.** (anat.) grad de deschidere a unei cavităţi; **4.** unghiulaţie (la un aparat fotografic). [Din lat. ***apertura,*** fr. ***aperture***].

apetál, ~i, apetală, ~e a. fără petale: *floare apetală.* // f. pl. grup de plante dicotiledonate cu flori reduse, lipsite de petale; (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***apétale***].

apeténţă, apetenţe f. înclinaţie naturală, tendinţă spre ceea ce poate satisface. [Din fr. ***appétence,*** lat. ***appetentia***].

apetisánt, ~ţi, apetisantă, ~e a. care stimulează pornirile naturale (în special pofta de mîncare); îmbietor, ispititor: *prăjitură apetisantă.* [Din fr. ***appétisant***].

apetít, (rar) **apetíturi** n. poftă de mîncare: *singur numele bucatelor era de ajuns ca să-mi taie apetitul.* NEGR.; (p. ext.) *mişcarea patetică ce se remarcă în acest tablou redă ... apetitul ireductibil de acţiune, propriu epocii.* BL.; *apetit sexual.* [Din fr. ***appétit,*** lat. ***appetitus***].

apetíţie, apetíţii f. (rar) înclinaţie, dispoziţie, tendinţă: *apetiţia spre o culturalitate maximă.* CĂL. [Din lat. ***appetitio, -onis***].

ápex n. **1.** (astr.) punct al boltei cereşti spre care se îndreaptă sistemul solar; **2.** (mat.) creştet, vîrf; **3.** capăt, extremitate (ascuţită) a unui lucru; **4.** extremitate, vîrf, punct culminant al unei formaţiuni anatomice: *apex dentar; apex pulmonar.* [Din fr., lat. ***apex***].

apexián, ~eni, apexiană, ~ene a. care se referă la extremitatea unui organ (anatomic) de formă conică. [Din fr. ***apexien***].

apexíţă, apexite f. (med.) inflamaţie a extremităţii unui organ (dinte, plămîn etc.). [Din fr. ***apexite***].

api- element de compunere cu sensul („referitor la) albină". [Din fr. ***api-,*** lat. ***apis***].

apicál, ~i, apicală, ~e a. **1.** (med.) situat la extremitatea, la vîrful unui organ; **2.** (lingv.) care se articulează cu vîrful limbii: *consoană apicală.* [Din fr. ***apical,*** germ. ***apikal***].

apícol, ~i, apícolă, ~e a. care se obţine de la albine; care aparţine apiculturii, referitor la apicultură. [Din fr. ***apicole***].

apiculát, ~ţi, apiculată, ~e a. (bot.) care se termină cu un vîrf ascuţit (şi scurt): *frunze apiculate.* [Din fr. ***apiculé***].

apicultór, ~i, apicultóare m., f. persoană care se ocupă cu creşterea albinelor. [Din fr. ***apiculteur***].

apicultúră f. teoria şi practica creşterii albinelor; albinărit: *scrisese pe vremuri ... o broşură de îndrumare în apicultură.* BL. [Din fr. ***apiculture***].

apídă, apide f. (la pl.) familie de insecte himenoptere, din care fac parte albinele şi bondarii; (şi la sg.) insectă din această familie. [Din fr. ***apides***].

apilarníl n. (farm.) produs apicol biostimulator, utilizat în cosmetică sau în scop terapeutic. [Nume comercial].

apipăí, apípăi vb. (înv.; tr.) a atinge, a pipăi: *abiia cu preacuratele mînile sale cuteza a-l apipăi.* ANTIM. [***A³*** + ***pipăi***].

apirén, ~i, apirenă, ~e a. (bot.) care nu are sîmbure, care este fără sîmbure: *fruct apiren.* [Din fr. ***apyrène,*** lat. ***apyrenus***].

apirétic, ~ci, apiretícă, ~ce a. (med.) fără febră; afebril. [Din fr. ***apyrétique***].

apirexíe, apirexíi f. (med.) lipsă a febrei în cazul unor îmbolnăviri. [Din fr. ***apyrexie***].

apiterapíe, apiterapíi f. terapie cu produse apicole. [Din fr. ***apithérapie***].

aplă adv. (înv.) simplu, fără meşteşug; popular: *vorbeşte apla.* // f. limbă vorbită, populară: *traduse din elină în apla fabulele lui Esop.* CĂL. [Din gr. mod. ***aplá***].

aplaná, aplanez vb. (tr.) **1.** a face plan, a nivela, a netezi (un teren); **2.** a potoli, a linişti; a înlătura piedicile: *conflictul s-ar mai fi putut aplana.* GHEŢIE; (refl. pas.) *comisia de graniţă constată o eroare ... şi conflictul se aplanează.* EM. [Din fr. ***aplanir***].

aplanáre, aplanări f. acţiunea de a aplana; liniştire. [V. ***aplana***].

aplatizá, aplatizez vb. **1.** (tr.) a face plat, a turti prin presare; **2.** (fig.; refl.) a-şi pierde specificul, personalitatea; a deveni comun, obişnuit: *oricît de mult talent ar avea, el se risipeşte şi se aplatizează fără disciplinarea riguroasă a acelui talent.* EM. [Cf. fr. ***aplatir***].

aplatizáre, aplatizări f. acţiunea de a (se) aplatiza şi rezultatul ei. [V. ***aplatiza;*** cf. fr. ***aplatissement***].

aplatizát, ~ţi, aplatizată, ~e a. care a devenit plat, turtit. [V. ***aplatiza***].

aplaudá, apláud vb. **1.** (intr. şi tr.) a bate din palme în semn de aprobare, de admiraţie: *piesele amîndouă au fost aplaudate de public.* EM.; *a aplauda actorii;* (refl. impers.) *nu s-a aplaudat la finele actului şi nu s-a făcut pauză.* GHEŢIE; **a aplauda la scenă deschisă,** a bate din palme în timpul spectacolului, al reprezentaţiei; **2.** (tr.) a primi, a accepta cu aplauze, a aproba: *Jung, aplaudat de o seamă de discipoli, consideră miturile ca visuri colective ale popoarelor.* BL.; *a aplauda propunerea;* (şi: (înv.) **aploda**). [Din fr. ***applaudir,*** lat. ***applaudere***].

aplaudác, aplaudaci m. (fam.) persoană obedientă, conformistă (care aplaudă pe cei puternici). [***Aplauda*** + ***-ac***].

aplaudáre, aplaudări f. acţiunea de a aplauda şi rezultatul ei: *sala era plină ..., aplaudări din toate părţile.* RUSSO. [V. ***aplauda***].

aplaudát, ~ţi, aplaudată, ~e a. care stîrneşte aplauze (fiind foarte apreciat). [V. ***aplauda***].

aplaudatór, aplaudatori m. (înv.) persoană care aplaudă. [***Aplauda*** + ***-tor***].

aplăuz, aplauze şi (înv.) **aplauzuri, aplaude** n. (de obicei la pl.) bătăi din palme în semn de aprobare, de mulţumire, de admiraţie: *se luptă ... în aplauzele grele a canaliei de uliţi.* EM.; *a găsi fericirea şi satisfacţiunea sa în valurile unui aplauz vijelios.* EM.; **aplauze la scenă deschisă,** bătăi din palme obţinute de un artist în timpul reprezentaţiei: *cu astfel de sală iei aplauze la scenă deschisă.* PETR. [Din it. ***applauso,*** lat. ***applausus***].

aplázic, ~ci, aplazícă, ~ce a. care prezintă aplazie. [Din fr. ***aplasique***].

aplazíe, aplazíi f. atrofiere a unui ţesut sau a unui organ (datorită întreruperii procesului de dezvoltare). [Din fr. ***aplasie***].

aplecá, aplécc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) pleca, a (se) îndoi; a (se) înclina: *s-apropie de fată, o prinde pe furiş s-apleacă, o sărută.* COŞB.; *căsuţa voastră acum are igrasie şi parcă s-a mai aplecat.* BAC.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) supune: *cu a ei putere să vă aplece-n jug.* EM.; **3.** (pop.; tr.) a alăpta: *cu mînile să-l cuprinză şi cu ţîţele sale să-l aplece.*

ANTIM; *copilul pînă nu a plînge, nu-l apleacă muma.* POP.; **4.** (refl.) a i se apleca, **a)** a i se face greaţă (de ceva); *ai mîncat gras, după atîta post şi ţi s-a aplecat.* AG.; **b)** (p. ext.) a fi dezgustat, plictisit de ceva; **5.** (fig.; refl.) a simţi atracţie; a înclina, a opta pentru ceva: *tot omul s-apleacă la ce este mai pornit.* ALEX.; *subiectul cognitiv are latitudinea de a se apleca de exemplu asupra unui obiect ideal.* BL. [Lat. ***applicare***].

aplecáre, aplecări f. **1.** acţiunea de a (se) apleca; înclinare, îndoire, plecare; **2.** (fig.) înclinaţie, pornire, tragere de inimă: *vînătoarea este o aplecare firească a omului.* OD. [V. ***apleca***].

aplecát¹, ~ţi, aplecată, ~e a. **1.** înclinat, oblic: *steagurile ... se ţineau aplecate.* ISP.; **2.** (fig.) care are înclinaţie, aptitudini pentru ceva; predispus, orientat: *sîntem mai aplecaţi de-a crede că nu va reuşi.* EM. [V. ***apleca***].

aplecát² n. (înv.) **1.** aplecare, îndoire; **2.** alăptare: *la vremea aplecatului, veniia capra de la turmă însăşi, de-l apleca.* DOS. // f. pl. **(aplecate)** (pop.) greaţă, indigestie. [V. ***apleca***].

aplecăciúne, aplecăciuni f. (pop.) **1.** plecăciune, aplecare; **2.** (fig.) înclinaţie, aptitudine. [***Apleca*** + *-ciune*].

aplecătoáre, aplecători f. **1.** (înv.; şi adj.) care dă să sugă: *să-ţi chem o femeie aplecătoare.* DOS.; **2.** (pop.) oaie cu lapte fără miel (la care suge mielul altei oi); **3.** (reg.) parte a unui acoperiş mai înclinată şi mai aproape de pămînt decît celelalte. [***Apleca*** + *-toare*; cf. ***plecătoare***].

aplecătúră, aplecături f. (pop.) **1.** înclinare, aplecare, îndoire; **2.** alăptare; **3.** indigestie, greaţă. [***Apleca*** + *-ătură*].

aplecúş, aplecuşuri n. (pop.) pantă, coastă, povîrniş. [***Apleca*** + *-uş*].

aplică, aplíc vb. **1.** (tr.) a pune un lucru peste altul, făcîndu-l să adere, să se fixeze: *să nu aplici nici un pansament.* GHEŢIE; *i-a aplicat un plasture;* (fig.) *peste drama zgîrceniei este aplicată o comedie socială.* CĂL.; **2.** (tr.) a pune în practică, a întrebuinţa: *se-nţelege că n-ai nevoie să aplici legile prin soldaţi.* EM.; (refl. pas.) *se aplica la noi ... împărţeala de pămînt între membrii unei comunităţi răzăşeşti.* EM.; **3.** (tr.) a face, a administra: *insecta aplică o înţepătură ţesutului vegetal.* BL.; *i-a aplicat un tratament intensiv;* (înv.) **a aplica o corecţie cuiva,** a pedepsi cu bătaia pe cineva: *tata nu ar fi fost în stare să-mi aplice ... o corecţie bine meritată.* SAD.; **4.** (tr.) a pune o ştiinţă în serviciul alteia: *a aplica geografiei astronomia;* **5.** (refl.) a se dedica, a se consacra: *învăţătura la care mai mult se aplică ... fu algebra.* NEGR.; *se aplică medicinei;* **6.** (englezism; tr.) a cere, a solicita; a dori. [Din fr. ***appliquer,*** lat. ***applicare;*** sensul **6** engl. ***apply***].

aplicábil, ~i, aplicabilă, ~e a. care poate sau trebuie să fie aplicat: *politiceşte nematur e oricine susţine adevărul absolut al unor teorii aplicabile la viaţa statului.* EM. [Din fr. ***applicable***].

aplicabilitáte f. (livr.) însuşirea de a fi aplicabil: *aplicabilitatea criteriilor neopozitiviste rămîne discutabilă chiar în domeniul ştiinţei.* BL. [Din fr. ***applicabilité***].

aplicánt, aplicanţi m. (rar) solicitant, petiţionar: *aplicanţii trebuie să fie tineri.* [Din engl. ***applicant***].

aplicáre, aplicări f. **1.** acţiunea de a (se) aplica şi rezultatul ei: *ipoteza îşi va găsi justificarea în posibilităţile ei de aplicare.* BL.; **2. (punere în aplicare)** punere în practică; folosire, utilizare: *constituţia prevede ca bugetul să fie elaborat şi votat c-un an înainte de punerea lui în aplicare.* EM.; *procedeul... este folosit cu intenţia vădită de a-l compromite, prin aplicarea lui la o împrejurare trivială.* VIANU; **a pune în aplicare,** a folosi, a întrebuinţa: *perspectiva de a nu-mi pune în aplicare planul m-a azvîrlit într-o stare de deprimare.* GHEŢIE; **3.** aşezare, punere a unui lucru peste altul: *aplicarea unui strat izolator;* **4.** (fig.) înclinaţie, aptitudine, talent: *aplicarea îmi lipseşte şi n-am darul însemnat a strica şi a preface cîte sînt de îndreptat.* AL. [V. ***aplica***].

aplicát, ~ţi, aplicată, ~e a. **1.** pus în practică: *articolele ... în care Maiorescu face critică aplicată sînt cu totul insuficiente.* CĂL.; **2.** care are aplicaţii practice: *fizică aplicată;* **3.** aşezat, fixat peste altceva: *broderie aplicată.* [V. ***aplica***].

aplicatív, ~i, aplicativă, ~e a. care se poate pune în practică, care este legat de practică. [Din fr. ***applicatif***].

aplicativitáte f. (rar) caracter aplicativ. [Din fr. ***aplicativité***].

aplicatór, aplicatoare n. (med.) instrument pentru aplicarea unei substanţe pe o suprafaţă cutanată sau pe o mucoasă. [Din fr. ***applicateur***].

aplicáţie, aplicaţii f. **1.** faptul de a aplica; punere în practică, întrebuinţare: *nu avem decît să căutăm urmările acestei aplicaţiuni pentru ca să ne încredinţăm despre aceasta.* EM.; **şcoală de aplicaţie,** şcoală alăturată pe lîngă o şcoală mai înaltă (militară sau pedagogică) şi destinată completării pregătirii practice: *învaţă la şcoala de aplicaţie de pe lîngă şcoala pedagogică de fete.* GHEŢIE; **2.** aptitudine, înclinaţie: *are aplicaţie pentru desen;* **3.** rîvnă, silinţă, sîrguinţă: *Maiorescu a fost continuat cu multă aplicaţiune de I. Petrovici.* CĂL.; **4.** (concr.) ceea ce se aplică, se fixează pe ceva: *un birou trandafiriu cu picioare înalte şi recurbate şi cu aplicaţii de bronz aurit.* VINEA; *rochie de stofă cu aplicaţii;* **5.** exerciţiu militar, manevră; **6.** (englezism) cerere, solicitare (de înscriere); (şi: (înv.) **aplicaţiune**). [Din lat. ***applicatio, -onis,*** fr. ***application;*** sensul **6** engl. ***application***].

aplicaţiúne f. v. **aplicaţie.**

aplícă, aplici f. **1.** ceea ce se poate aplica pe un obiect pentru a-l decora; **2.** lampă de iluminat (cu mai multe braţe) care se fixează în perete. [Din fr. ***applique***].

aplít n. rocă eruptivă cu aspect granular fin, de culoare deschisă, avînd în compoziţie cuarţ şi feldspat. [Din fr. ***aplite,*** germ. ***Aplit***].

aplodă vb. v. **aplauda.**

aplómb n. prezenţă de spirit, îndrăzneală, siguranţă: *răspunse cu aplomb.* [Din fr. ***aplomb***].

apnée, apnee f. întrerupere a respiraţiei. [Din fr. ***apnée***].

apo- element de compunere cu sensul de „depărtare", „diferenţiere", „separare". [Din fr. ***apo-***].

apocalíps, (rar) **apocalipse** n. **1.** carte simbolică a Noului Testament care conţine revelaţiile Sfîntului Ioan Evanghelistul în Insula Patmos, în legătură cu sfîrşitul lumii; **2.** compoziţie, producţie analogă (în genere apocrifă) cu revelaţiile evanghelistului Ioan: *alte note tipice din literatura hagiografică sînt mai întărite în aşa-zisele apocalipse.* CĂL.; *apocalipsul apostolului Pavel;* **3.** (fig.) situaţie de dezastru total (ca la sfîrşitul lumii): *bocesc toţi ca într-un apocalips.* CĂL.; **de apocalips,** apocaliptic: *îl ţintea cu o privire încărcată de avertismente de apocalips.* VINEA. [Din gr., lat. ***apocalypsis,*** fr. ***apocalypse***].

apocalíptic, ~ci, apocaliptică, ~ce a. **1.** similar apocalipsului, de apocalips, înspăimîntător: *el recurge la imagini apocaliptice.* BL.; (adv.) *ne pricepe, credem, căci nu vorbim nici chinezeşte, nici apocaliptic.* EM.; (subst. n.) *cultivă cu o mare virtuozitate apocalipticul.* CĂL.; **literatură apocaliptică,** complexul cărţilor ebraico-creştine conţinînd viziuni, simboluri şi profeţii (în legătură cu sfîrşitul lumii); **2.** (fig.) catastrofal, îngrozitor: *scene apocaliptice puteau fi văzute la orice oră a zilei.* GHEŢIE; **3.** (fig.) care prevesteşte o catastrofă, un dezastru: *lingviştii care descriu şi explică transformările au ... un ton mai puţin apocaliptic.* D. [Din fr. ***apocalyptique,*** germ. ***apokalyptisch;*** cf. gr. ***apokalyptikós***].

apocatastáză, apocatastaze f. **1.** (rar) readucere la un stadiu anterior; **2.** (în filozofia stoică şi mistică) reconstituire a unor situaţii iniţiale de provenienţă divină în univers: *sfîrşitul este întoarcerea în Dumnezeu, restabilirea stării dintîi (apocatastază).* CĂL. [Din fr. ***apocatastase***].

apocéntru, apocentre n. (astr.) punct al orbitei unui corp ceresc unde acesta se află la cea mai mare distanţă de corpul în jurul căruia se mişcă. [Din fr. ***apocentre***].

apocinacée, apocinacee f. (la pl.) familie de plante erbacee sau lemnoase care conţin un suc din care se extrage cauciucul; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***apocynacées***].

apocopát, ~ţi, apocopată, ~e a. (despre cuvinte) scurtat în partea finală: *infinitivele în româneşte sînt forme apocopate* (ex. a face = facere). [***Apocopă*** + *-at*].

apocópă, apocope f. **1.** dispariţie a unui sunet sau a unui grup de sunete de la sfîrşitul unui cuvînt (ex. zi, fă = zice, face); **2.** fractură cu pierdere a unui fragment de os. [Din fr. ***apocope,*** lat. ***apocopa***].

apocríf, ~i, apocrifă, ~e a. atribuit în mod fals unui autor; neautentic; nesigur: *s-a lipit de strade o proclamaţie apocrifă, iscălită cu numele plin a generalului Florescu.* EM.; **scriere apocrifă,** scriere cu autor necunoscut sau atribuită în mod eronat cuiva. // n. carte necanonică, considerată de biserică ca neinspirată (cum este apocriful despre copilăria lui Isus şi Epistolia sau Visul Maicii Domnului). [Din fr. ***apocryphe,*** lat. ***apocryphus***].

apocrisiár, apocrisiari m. (ist.) **1.** persoană care transcria în provincii răspunsurile şi edictele emise de împăraţii bizantini şi, apoi, de sultanii otomani; **2.** delegat al papei sau al patriarhului; înalt demnitar al bisericii creştine; **3.** reprezentant al unui episcop pe lîngă mitropolit sau patriarh. [Din lat. ***apocrisiarius***].

apód, ~zi, apodă, ~e a. (biol.) lipsit de picioare: *animale apode.* [Din fr. ***apode***].

apodíctic, ~ci, apodictică, ~ce a. **1.** care exprimă raporturi şi legături necesare, care nu poate fi altfel; care exclude posibilitatea unei opoziţii; indiscutabil: *pe această necesitate apriorică se-ntemeiază certitudinea apodictică a principiilor geometrice.* EM.; (adv.) *nu speram s-o poată dovedi apodictic.* EM.; (subst. n.) *„ştiinţă" cu adevărat este numai cunoaşterea ce cuprinde apodicticul.* BL.; **2.** (p. ext.) fără replică: *a căror confuziune nu se poate prin tonul apodictic.* MAIOR. [Din lat. ***apodicticus,*** gr. ***apodeiktikós***].

apodicticitáte f. caracter apodictic. [Din fr. ***apodicticité***].

apodíe, apodii f. lipsă congenitală a picioarelor. [Din fr. ***apodie***].

apodóză, apodoze f. propoziţie principală într-o perioadă condiţională. [Din fr. ***apodose,*** lat. ***apodosis***].

apoétic, ~ci, apoetică, ~ce a. lipsit de poezie; nepoetic; prozaic. [***A-⁵*** + ***poetic***].

apofántic, ~ci, apofantică, ~ce a. (filoz.) care evidenţiază existenţa unui raport printr-o afirmaţie sau printr-o negaţie; **logică apofantică,** logică întemeiată pe principiile afirmaţiei şi negaţiei. [Din fr. ***apophantique,*** gr. ***apophantikós***].

apofítă, apofite f. (la pl.) plante autohtone, devenite antropocore, uşor adaptabile în culturi. [Din fr. ***apophytes***].

apofizár, ~i, apofizară, ~e a. (anat.) care ţine de apofiză, referitor la apofiză. [Din fr. ***apophysaire***].

apofíză, apofize f. **1.** (anat.) parte proeminentă a unui os, pe care, de obicei, se inserează muşchii; **2.** (arhit.) mulură concavă care leagă fusul unei coloane de baza ei. [Din fr. ***apophyse,*** lat. ***apophysis***].

apofonie, apofonii f. schimbare a vocalei radicale a unui cuvînt în diferite forme flexionare, potrivit unor legi constante. [Din fr. *apophonie*].

apoftegmátic, ~ci, apoftegmatică, ~ce a. cu caracter de apoftegmă. [Din fr. *apophtegmatique*].

apoftégmă, apoftegme f. sentinţă memorabilă, maximă: *expunerea sa se opreşte din cînd în cînd pentru a lua forma maximei şi apoftegmei.* VIANU; *apoftegmele celor şapte înţelepţi ai Greciei.* [Din fr. *apophtegme*].

apogamíe f. (biol.) formare a embrionului unei plante dintr-o altă celulă decît oosfera. [Din fr. *apogamie*].

apogenie f. pierdere a capacităţii de a se reproduce de către un organism vegetal. [Din fr. *apogênie*].

apogéu, apogee n. **1.** (astr.) punctul cel mai îndepărtat de Pămînt de pe orbita unui astru: *luna trecu încet la apogeu.* VOIC.; **2.** punct culminant în dezvoltarea unui fenomen, a unei acţiuni etc.: *cultura majoră nu este apogeul sau piscul celei minore.* BL.; *puterea sa ajunse la apogeu.* [Din fr. *apogée*, lat. *apogaeum*, germ. *Apogäum*].

apogiatúră, apogiaturi f. notă muzicală ornamentală care se execută înaintea unei note obişnuite. [Din it. *appoggiatura*].

apói adv. **1.** pe urmă, după aceea: *zise rămas bun fraţilor săi şi apoi încalecă şi porneşte cu bucurie.* CR.; **apoi de!,** n-am ce face, fie cum o fi!; **ş-apoi?,** ce urmează?; **vremea de apoi,** sfîrşitul lumii; **viaţa de apoi,** v. **viaţă; judecată de apoi,** v. **judecată; de joi pînă mai (de-) apoi, a)** (iron.) puţin timp: *să nu credeţi că nu mi-am ţinut cuvîntul de joi pînă mai de-apoi.* CR.; **b)** la nesfîrşit, fără termen: *amîna din zi în zi şi de joi pînă mai de-apoi.* CR.; **2.** pe lîngă asta, şi încă, unde mai pui că ...; **3.** (cu valoare de conj.) în cazul acesta, atunci, aşa fiind ...: *dacă e aşa, apoi ai dreptate;* **4.** doar, desigur: *d-apoi pentru vrednicia lui mi l-a dat tata!* CR.; **5. şi apoi, a)** şi încă: *ş-apoi ştiţi care? – chiar cumătrul caprei.* CR.; **b)** afară de aceasta, unde mai pui că ...: *ş-apoi, pe vremile acele, ţările erau bîntuite de războaie.* CR.; **6.** vezi! ei!: *apoi, na! eşti de tot poznaşă şi d-ta.* CR.; **7.** dar[2], însă: *apoi bine, frăţioare, de ce nu mi-ai spus aşa de acasă ...?* ISP.; *apoi şi eu aşa zic că trebuie să fie cu pace.* MAT.; **8.** cu toate acestea: *voi vă ziceţi români, ş-apoi vorbiţi o limbă pre care eu n-o înţeleg!* NEGR.; (şi: (reg.) **apăi, păi**). [Lat. *ad post*].

apoliniăn, ~eni, apoliniană, ~ene a. (rar) caracterizat prin ordine şi măsură; apolinic, echilibrat: *d. Brătescu-Voineşti ... e un spirit apolinian.* IBR. [Din fr. *apollinien*].

apolínic, ~ci, apolinică, ~ce a. **1.** referitor la zeul Apolo; **2.** luminos, senin, echilibrat: *e simbol de căpetenie al sufletului apolinic.* BL.; (subst. n.) *Spengler acordă culturii antice atributul apolinicului.* BL. [Din germ. *apollinisch*].

apolític, ~ci, apolitică, ~ce a. **1.** care nu se ocupă cu politica, care este în afara confruntărilor politice: *organizaţie, societate apolitică;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care susţine sau practică apolitismul. [Din it. *apolitico*, fr. *apolitique*].

apolitísm n. neparticipare la viaţa politică; indiferenţă politică. [Din fr. *apolitisme*].

apológ, apologuri n. istorioară cu cuprins moral şi instructiv: *apologul ca şi proverbul au fost totdeauna înţelepciunea naţiunilor.* NEGR. [Din fr. *apologue*, lat. *apologus*].

apologét, apologeţi m. **1.** persoană care laudă (exagerat) pe cineva sau ceva: *găsea informaţii ample în legătură cu ideile al căror apologet el se voia.* BL.; **2.** apărător al creştinismului; persoană care practică apologetica: *apologeţii creştini ... fac amintire despre cîteva duzine de sisteme gnostice de nuanţă creştină.* BL. [Din germ. *Apologet*].

apologétic, ~ci, apologetică, ~ce a. care conţine o apologie, cu caracter de apologie: *stil apologetic.* // f. ramură a teologiei care apără creştinismul (de atacurile altor religii sau ale ateilor). [Din fr. *apologétique*, lat. *apologeticus*].

apologetísm n. (rar) elogiu, laudă exagerată, apologie. [*Apologet* + *-ism*].

apologíe, apologii f. **1.** elogiu, laudă (exagerată) pentru cineva sau pentru ceva (conţmînd o apărare sau o justificare); **a face apologia (cuiva sau a ceva)**, a lăuda (foarte mult): *ceva mai tîrziu, cutare monah e însărcinat să facă apologia domnului.* CĂL.; **2.** scriere, discurs care face elogiul cuiva sau a ceva: *Platon a scris apologia lui Socrate.* [Din fr. *apologie*, lat. *apologia*].

apologísm n. discurs ironic, în care oratorul îi face adversarului o concesie minoră. [*Apologie* + *-ism*].

apologíst, apologişti m. persoană care face apologia cuiva sau a ceva: *corul de apologişti ... stă în proporţie inversă cu valoarea.* MAIOR. [Din fr. *apologiste*].

apologiză, apologizez vb. (rar; tr.) a face o apologie. [*Apologie* + *-iza*].

apomagmátic, ~ci, apomagmatică, ~ce a. care se formează în crăpăturile scoarţei terestre din soluţii reziduale magmatice: *mineral apomagmatic.* [Din fr. *apomagmatique*].

apométru, apometre n. aparat de măsură pentru volumul de apă ce străbate o conductă; contor de apă. [*Apă* + *metru*].

apomíxie f. (biol.) formare a zigotului fără unirea gameţilor. [Din fr. *apomixie*].

aponevrótic, ~ci, aponevrotică, ~ce a. referitor la aponevroză, care ţine de aponevroză. [Din fr. *aponévrotique*].

aponevrózã, aponevroze f. (anat.) membrană fibroasă, albă şi rezistentă, care acoperă şi susţine muşchii. [Din fr. *aponévrose*].

aponevrozítă, aponevrozite f. inflamaţie a aponevrozei. [Din fr. *aponévrosite*].

aponíe f. (filoz.) stare de seninătate şi linişte spirituală la epicurei. [Din gr. *aponía*].

apopléctic, ~ci, apoplectică, ~ce a. **1.** referitor la apoplexie, care ţine de apoplexie, propriu apoplexiei: *simptome apoplectice;* (p. ext.) *i se adresă..., fără să-i pese de apoplectica mînie a lui Găină.* VINEA; **2.** predispus la apoplexie: *bătrîn apoplectic.* [Din fr. *apoplectique*].

apoplexíe, apoplexii f. **1.** pierdere bruscă a cunoştinţei şi a posibilităţii de mişcare (din cauza unei hemoragii cerebrale); (pop.) dambla: *l-a lovit iar apoplexia şi doctorii nu mai dau nici o speranţă de scăpare.* CAR.; *atac de apoplexie;* **2.** revărsare bruscă de sînge într-un organ. [Din fr. *apoplexie*, lat. *apoplexia*].

aporémă, aporeme f. (filoz.) silogism dubitativ care demonstrează valoarea egală a două raţionamente contrare. [Din gr. *apórema*, germ. *Aporem*].

aporétic, ~ci, aporetică, ~ce a. care are caracter de aporie; nesigur. // m. adept al filozofiei scepticului Pyrrhon. [Din lat. *aporeticus*, gr. *aporetikós*, fr. *aporètique*].

aporétică f. (filoz.) metodă de a descoperi contradicţiile şi dificultăţile teoretice în vederea aflării adevărului sau pentru a fundamenta o îndoială agnostică. [Din fr. *aporétique*, germ. *Aporetik*].

aporíe, aporii f. **1.** (filoz.; ant.) problemă insolubilă, contradicţie de raţionament; **2.** nesiguranţă, îndoială: *nu văz nici un spor de la tine; aceasta mă pune în mare aporie.* FIL. [Din lat., gr. *aporia*].

apórt[1] interj. strigăt cu care se îndeamnă un cîine să aducă vînatul împuşcat sau un obiect aruncat: *aport! strigă el prepelicarului.* OD.; a **face aport,** a aduce în dinţi vînatul împuşcat sau un obiect aruncat anume: *cîinele a învăţat să facă aport.* [Din fr. *apporte*].

apórt[2], aporturi n. **1.** contribuţie a unei persoane sau a unei colectivităţi la o activitate: *a-şi aduce aportul la ceva;* **2.** capital adus într-o societate pe acţiuni de fiecare dintre acţionari. [Din fr. *apport*].

aportá, pers. 3 **aportează** vb. (tr.; despre cîini) a aduce vînatul împuşcat sau un obiect aruncat; (absol.) *animale ce trebuiesc dresate pentru a sări peste beţe şi a aporta.* EM. [Din fr. *apporter*].

aportáj, aportaje n. aportare. [Din fr. *apportage*].

aportáre, aportări f. (rar) acţiunea de a aporta; aportaj: *precum se învaţă căţeii la aportare.* EM. [V. *aporta*].

aportór, aportori m. cîine de vînătoare dresat să aducă vînatul lovit; (adj.) *cîine aportor.* [Din fr. *aporteur*].

após, ~şi, apoásă, ~e a. **1.** care conţine (prea) multă apă: *zăpadă apoasă;* **2.** care seamănă cu apa, de felul apei: *din ochii ei albaştri ... curgeau şiroaie de mărgăritare apoase.* EM.; **umoare apoasă,** lichid transparent, aflat între corneea şi cristalinul ochiului; **3.** (rar) spălăcit. [Lat. *aquosus*].

aposcorachínţă f. (înv.) gelozie: *ce-mi trimite, Doamne, a ta socotinţă, să nu duc delungul aposcorachinţă.* DOS. [Din gr. mod. *aposkorakino*].

aposemantísm n. secreţie a unor substanţe cu miros dezgustător întîlnită la unele insecte ca mijloc de protecţie. [Din engl. *aposemantism*, it. *aposemantismo*].

aposiopéză, aposiopeze f. **1.** întrerupere a vorbirii; reticenţă; **2.** figură retorică ce constă din întreruperea propoziţiei sau frazei (fiindcă interlocutorul poate înţelege restul). [Din fr. *aposiopèse*, lat. *aposiopesis*].

apostát, ~ţi, apostată, ~e a. şi m. **1.** (persoană) care s-a lepădat de o religie, care a săvîrşit o apostazie; **2.** (p. ext.) (persoană) care şi-a schimbat convingerile; răzvrătit, rebel: *poţi din nou zdrobi şi frînge apostat – inima mea.* EM. [Din fr. *apostat*, lat. *apostata*].

apostazíe, apostazii f. **1.** renegare publică a unei credinţe religioase: *clopotul a sunat, e drept, la apostazia lui Luther.* CĂL.; **2.** (p.ext.) renegare a unei doctrine, a unor principii; revoltă; răzvrătire: *această concesiune preţioasă ... e o abatere serioasă de la principiul absolut, o apostazie a credinţelor proprii în favorul credinţelor politice a adversarilor.* EM. [Din fr. *apostasie*, lat. *apostasia*].

aposteriórі a. şi adv. bazat pe experienţă, (dobîndit) în urma experienţei: *tradiţia este un fapt neîndoielnic dar constatabil întotdeauna aposteriori.* CĂL.; *cunoştinţe aposteriori.* [Din lat. *a posteriori*].

aposterióric, ~ci, aposteriorică, ~ce a. dobîndit prin experienţă; aposteriori: *calitatea naţională a eului omenesc nu este ceva accidental, de suprafaţă, aposterioric.* STĂNIL. [Din germ. *aposteriorisch*].

aposteriorísm n. teorie care susţine că toate cunoştinţele se obţin în timpul vieţii individului, după naştere. [Din fr. *apostériorisme*].

aposterioríst, ~şti, aposterioristă, ~e a. care ţine de aposteriorism, referitor la aposteriorism. // m. adept al aposteriorismului. [Din fr. *aposterioriste*].

apostíe, apostii f. (med.) lipsă congenitală a prepuţului. [Din fr. *aposthie*].

apostíl n. v. **apostilă.**

apostílă, apostile f. **1.** adaos pe marginea unei scrieri; **2.** rezoluţie notată pe o petiţie, pe o cerere, pe un raport etc: *petiţiunile ... le aducea*

autorităţile ... cu apostila domnească. GHICA; *din acest singur cuvînt consistă tot apostilul pus de împăratul Germaniei pe demisiunea cancelarului său.* EM.; **3.** (p. ext.) semnătură; (şi: (înv.) **apostil**). [Din fr. ***apostille***].

apostímă, apostime f. (înv.) **1.** abces; tumoare; **2.** atac cardiac. [Din gr. mod. ***apóstima***].

apóstol, apostoli m. **1.** nume dat fiecăruia dintre cei 12 ucenici ai Mîntuitorului: *historia faptelor sfinţilor apostoli de la al noaole cap pănă la sfărşit ne învaţă.* N.TEST.; **2.** primul predicator al creştinismului într-o ţară păgînă; misionar; **3.** (fig.) adept şi propagator (înflăcărat) al unei doctrine: *cei mai harnici apostoli şi luminatori.* VLAH.; **4.** (fig.) învăţător, dascăl, maestru: *George Lazăr a fost o puternică personalitate, un mare apostol.* IBR. // n. (la sg.) carte de cult conţinînd faptele apostolilor şi scrisorile lor: *a citi Apostolul.* [Din sl. ***apostolŭ***].

apostolát n. **1.** misiune de apostol, propovăduire a învăţăturii lui Hristos; (rar) apostolie; **2.** misiune (grea) îndeplinită cu sfinţenie, cu abnegaţie: *apostolatul lui Bucur printre hoholi şi găgăuţi mişcă prin ineditul lui.* CĂL.; *cariera lui a fost un apostolat.* [Din fr. ***apostolat***, lat. ***apostolatus***].

apóstolă, apostole f. (înv.) femeie care şi-a asumat misiunea de apostol: *se face apostolă, mărturisind la toţi învierea fiului ei.* DOS. [***Apostol*** + *-ă*].

apostolésc, ~şti, apostoleáscă, ~eşti a. care aparţine apostoliei; în maniera apostolilor; apostolic: *apostoleasca besearecă depururea să o aibă întreagă.* COR.; *smerenie apostolească.* [***Apostol*** + *-esc*].

apostoléşte adv. aşa cum făceau apostolii: *ai plinit apostoleşte slujba ta.* DOS.; **a merge apostoleşte**, a merge pe jos; (eliptic) *haide acasă apostoleşte, altul merge acum călare.* C. [***Apostol*** + *-eşte*].

apostólic, ~ci, apostolică, ~ce a. **1.** care vine de la apostoli; în conformitate cu credinţa propovăduită de aceştia; apostolesc: *el urmează porunca apostolică.* NEGR.; *învăţătură apostolică;* **simbolul apostolic**, crezul, simbolul credinţei; **2.** care emană de la papă; papal: *brevă apostolică;* **majestate apostolică**, titlu dat de papă Casei de Austria; **nunţiu apostolic**, prelat-ambasador al Sfîntului Scaun într-o ţară străină; **Scaunul apostolic**, v. **scaun**; **3.** (fig.) de apostol, de propovăduitor: *zel apostolic.* [Din fr. ***apostolique***, lat. ***apostolicus***].

apostolicésc, ~şti, apostoliceáscă, ~eşti a. (înv.) **1.** apostolic; apostolesc: *toţi cei buni şi direpţi ... şi cîţi voiescu şi lucrează lucruri apostoliceşti.* BIBLIA; **2.** papal: *episcopul de Tipaza, s-au ales vicar apostolicesc la Alepo.* A.R. [Din gr. ***apostolik***(***ós***) + *-esc*].

apostolicéşte adv. (înv.) apostoleşte; **a se plimba apostolicească**, a merge pe jos: *de două ceasuri de cînd ne plimbam apostolicească prin dealuri şi prin văi.* AL. [***Apostolic*** + *-eşte*].

apostolíe f. (rar) apostolat: *se face săborul ... întru cinstita apostolie a sv*[i]*nţilor Petru şi Pavel.* DOS. [***Apostol*** + *-ie*; cf. gr. mod. ***apostolé***].

apostróf, apostrofuri n. semn ortografic în formă de virgulă, care indică dispariţia unui sunet în rostire (de ex. *n'am* în loc de *nu am*): *întrebuinţează apostroful între cuvînt şi articol.* IBR.; (p. ext.) *ele sînt prezentate pe planul sensibilităţii concrete oarecum ca un apostrof.* BL. [Din fr. ***apostrophe***, lat. ***apostrophus***].

apostrofă, apostrofez vb. (tr.) **1.** (înv.) a se adresa direct cuiva, întrerupîndu-şi discursul (sau cursul povestirii) pentru a-l mustra, a-l atenţiona: *un orator apostrofează pe adversarul său.* NEGR.; **2.** a adresa cuiva vorbe supărătoare, mustrătoare: *apostrofează clasele de sus.* IBR.; *mă apostrofa că scriu bine, dar n-am mesaj civic.* CF.; (fig.) *părea că toate laolaltă apostrofează luna.* TOP. [Din fr. ***apostropher***].

apostrofáre, apostrofári f. acţiunea de a apostrofa şi rezultatul ei; apostrofă. [V. ***apostrofa***].

apostrofát, ~ţi, apostrofată, ~e a. care a suferit o imputare, o mustrare; (subst.) *ce are de-a face neamul cu behaviorismul,... cutează apostrofatul să replice.* VOIC. [V. ***apostrofa***].

apostrófă, apostrofe f. **1.** figură retorică prin care un vorbitor sau un scriitor se adresează direct unei persoane sau unui lucru personificat: *celebra apostrofă a lui Cicero;* **2.** imputare, mustrare (pe un ton violent); apostrofare: *chiar dacă în opera d-lui Sadoveanu s-ar cînta imoralitatea, apostrofa d-lui Sanielevici ar fi greşit adresa.* IBR. [Din fr. ***apostrophe***, lat. ***apostropha***].

apostrófic, ~ci, apostrofică, ~ce a. (rar) care este adiacent; care vine din exterior: *spaţiul şi timpul, ca forme de sine stătătoare, au pe planul sensibilităţii concrete o existenţă apostrofică.* BL. [***Apostrof*** + *-ic*].

apotecár, apotecari m. (reg.) farmacist. [Din lat. ***apothecarius***, germ. ***Apotheker***].

apotécă, apoteci f. (reg.) farmacist. [Din germ. ***Apotheke***].

apotémă, apoteme f. (mat.) perpendiculară dusă din centrul unui poligon regulat pe oricare dintre laturile lui. [Din fr. ***apothème***].

apoteótic, ~ci, apoteotică, ~ce a. care ţine de apoteoză, referitor la apoteoză. [***Apote***(*oză*) + *-otic*].

apoteozá, apoteozez vb. (tr.) **1.** (ant.) a pune un erou sau un împărat în rîndul zeilor; a diviniza: *împăratul Augustus a fost apoteozat;* (p. ext.) *natura cea nobilă a lfigeniei apoteozează peripeţia cea mai puternică în soarta ei.* EM.; **2.** (fig.) a lăuda în mod exagerat, a ridica în slavă: *erai apoteozat de vasalii şi adulatorii tăi.* FIL.; *nu sîntem, totuşi, dintre acei care apoteozează trecutul nostru idilic.* HOGAŞ; (refl.) *caută ... să se apoteozeze pe sine plîngînd Basarabia.* EM. [Din fr. ***apothéoser***].

apoteozáre, apoteozări f. acţiunea de a apoteoza: *a-şi comanda statuia încă din viaţă şi a prezida la inaugurarea ei şi la apoteozarea sa.* CAR. [V. ***apoteoza***].

apoteózá, apoteoze f. **1.** (ant.) divinizare, trecere în rîndul zeilor a unui erou, a unui împărat: *apoteoza lui Hercule;* **2.** (p. ext.) glorificare, preamărire a unui om, a unui eveniment cu onoruri extraordinare: *asistă chiar în viaţă l-a sale apoteoze.* AL. [Din fr. ***apothéose***, lat. ***apotheosis***].

apotropáic, ~ci, apotropaică, ~ce a. referitor la talismane, care ţine de talisman: *obiceiuri cu rol apotropaic; funcţie apotropaică.* [Din fr. ***apotropaïque***].

apotropéu, apotropee n. talisman care se crede că îndepărtează duhurile rele. [Din gr. ***apotropaion***].

apozá, apozez vb. (fraţuzism; tr.) a pune, a aplica. [Din fr. ***apposer***].

apozitív, ~i, apozitivá, ~e a. (gram.) apoziţional: *raport apozitiv; construcţie apozitivă.* [Din fr. ***appositif***].

apozíţie, apoziţii f. (gram.) atribut substantival în cazul nominativ (sau în acelaşi caz cu substantivul determinat) (de ex.: oraşul Roma; Attila, biciul lui Dumnezeu); *simte adeseori nevoia să determine substantivele sale, folosind apoziţia.* VIANU; (şi: (înv.) **apoziţiune**). [Din fr. ***apposition***, lat. ***appositio, -onis***, germ. ***Apposition***].

apoziţionál, ~i, apoziţională, ~e a. referitor la apoziţie, care ţine de apoziţie; apozitiv: *construcţii sintactice întinse... folosesc determinări apoziţionale succesive.* VIANU. [Din fr. ***appositionnel***].

apoziţiúne f. v. **apoziţie**.

appassionáto adv. (muz.) cu însufleţire, cu pasiune. [Cuv. it.].

apragmátic, ~ci, apragmatică, ~ce a. care ţine de apragmatism, referitor la apragmatism. [Din fr. ***apragmatique***].

apragmatísm n. (psih.) imposibilitate de a desfăşura acţiuni eficace în vederea atingerii unui scop propus. [Din fr. ***apragmatisme***, engl. ***apragmatism***].

apráxic, ~ci, apraxică, ~ce a. şi m., f. (individ) bolnav de apraxie. [Din fr. ***apraxique***].

apraxíe, apraxii f. (med.) incapacitate de coordonare a mişcărilor ca urmare a unor leziuni cerebrale. [Din fr. ***apraxie***].

aprecăţie, aprecaţii f. (lit.) formulă de încheiere. [Din lat. ***apprecatio, -onis***].

apreciá, apreciez vb. (tr.) **1.** a determina preţul sau valoarea unui lucru; a evalua: *experţii au apreciat valoarea tabloului la un milion;* (p.ext.) *raporturile familiale dintre părinţi şi copii sînt privite şi apreciate după precepte biblice.* BL.; (absol.) *mîine vom fi în măsură să apreciem mai bine.* GHEŢIE; **2.** a preţui la justa valoare: *trebuie o cultură oarecare pentru a aprecia muzica operelor italiene.* IBR.; **3.** a avea o idee bună, a preţui pe cineva sau ceva: *acea scriere a fost foarte apreciată de cititorii dup-atunci.* GHICA; **4.** a socoti (că ...), a considera (că ...): *propunerea e atrăgătoare, a apreciat el.* GHEŢIE; (intr.) *aşa apreciez eu;* (şi: (înv.) **apreţia**). [Din fr. ***apprécier***, lat. ***appretiare***].

apreciábil, ~i, apreciabilă, ~e a. **1.** care poate fi apreciat, determinat, evaluat; **2.** (destul de) mare, (de) mult etc.: *păturile sociale intermediare ... îşi cuceresc pas cu pas o poziţie apreciabilă în organizarea socială.* BL.; *casa e la o distanţă apreciabilă de şcoală;* (adv.) *se resimt apreciabil de influenţa condiţiilor.* BL.; (şi: (înv.) **apreţiabil**). [Din fr. ***appréciable***].

apreciáre f. v. **apreciere**.

apreciát, ~ţi, apreciată, ~e a. care se bucură de stimă; preţuit, stimat. [V. ***aprecia***].

apreciatív, ~i, apreciativá, ~e a. (rar) care marchează, realizează o apreciere; estimativ: *ferindu-se în principiu de consideraţii apreciative.* BL.; *epitetul apreciativ este produsul unei judecăţi de valoare.* VIANU. [Din fr. ***appréciatif***].

apreciatór, ~i, apreciatoáre a. şi m., f. (persoană) care apreciază, care preţuieşte: *deşi apreciator al lui Caragiale, are preferinţă pentru moralizarea directă, prin exemplu.* IBR.; (şi: (înv.) **apreţiator**). [***Aprecia*** + *-tor*].

apreciáţie, apreciaţii f. (rar) apreciere: *dacă există o divergenţă în cestiuni de apreciaţie noi n-o aprobăm.* EM. [Din lat. ***appreciatio, -onis***, fr. ***appreciation***].

apreciére, aprecieri f. **1.** acţiunea de a aprecia şi rezultatul ei; judecată, părere, opinie; (rar) apreciaţie: *o poezie, pe care o supun aprecierii d-voastră.* VLAH.; **a lăsa la aprecierea cuiva**, a lăsa pe cineva să hotărască, să chibzuiască singur; **2.** preţuire, stimă: *cuvintele de apreciere ale dirigintelui m-au mai împăcat.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **apreţiare, apreciare**). [V. ***aprecia***].

ăpreg a. v. **aprig**.

apregiúme f. v. **aprigiume**.

aprehendá, aprehendez vb. (rar; tr.) a prinde; a sesiza: *trebuie deci ca mai întîi ea să fi receptat impresiile în activitatea ei, prin urmare să le fi aprehendat.* EM. [Din fr. ***appréhender***, lat. ***apprehendere***].

aprehendáre, aprehendári f. faptul de a aprehenda. [V. ***aprehenda***].

aprehénsie f. v. **aprehensiune**.

aprehensiúne, aprehensiuni f. teamă vagă, frică nedesluşită: *cînd scria autorul, nimic nu îndrep-*

tăţea la noi aprehensiuni de violenţe pe care românii le-au reprobat totdeauna. CĂL.; (şi: **aprehensie**). [Din fr. *appréhension,* lat. *apprehensio, -onis*].

aprehensív, ~i, aprehensivă, ~e a. temător, neîncrezător; timid. [Din fr. *appréhensif*].

aprét, apreturi n. **1.** preparat cu care se tratează ţesăturile pentru a le face neşifonabile, lucioase, impermeabile etc.; scrobeală; **2.** strat de protecţie şi de lustru aplicat pe faţa pieilor tăbăcite. [Din fr. *apprêt*].

apretá, apretez vb. (tr.) a trata cu apret: *a apreta cămăşile.* [Din fr. *apprêter*].

apretáre, apretări f. acţiunea de a apreta; apretură. [V. *apreta*].

apretát, ~ţi, apretată, ~e a. care a fost supus apretării; scrobit. [V. *apreta*].

apretúră, apreturi f. **1.** apretare; **2.** (p.ext.) totalitate a operaţiilor la care este supus un material textil pentru a căpăta aspectul dorit. [Din germ. *Appretur*].

apreţiá vb. v. **aprecia.**

apreţiábil a. v. **apreciabil.**

apreţiáre f. v. **apreciere.**

apreţiatór a. şi m., f. v. **apreciator.**

apreţuí, apreţuiesc vb. (înv.; tr.) a aprecia, a preţui: *acum şi numai acum îl putem cunoaşte şi apreţui în deplina lui întregime.* OD.; (refl. recipr.) *sîntem meniţi amîndoi a ne cunoaşte şi-a ne apreţui.* AL. [Din fr. *apprecier* (după *preţui*)].

apreţuíre, apreţuiri f. (înv.) apreciere, preţuire: *într-aceste din urmă cuvinte găsim o apreţuire dreaptă şi nimerită a versurilor.* OD. [V. *apreţui*].

apreţuít, ~ţi, apreţuită, ~e a. (înv.) apreciat, preţuit: *de lumea întreagă iubit, apreţuit.* AL. [V. *apreţui*].

apriát, ~ţi, apriată, ~e a. (înv.) care este limpede, lămurit, desluşit; (adv.): *le spunea apriat.* OD. [Et. nec.].

áprig, ~gi, aprigă, ~ge a. **1.** care este iute, înfocat, impetuos, nestăpînit: *flrea lui aprigă şi zvăpăiată.* VLAH.; (adv.) *se zbuciumă aprig noaptea întreagă.* VIERU; **2.** care este aspru, nemilos: *la mînie era aprig.* NEC.; *un domn vrednic, însă apreg la pedepsire.* B.-DEL.; **3.** care este straşnic, înverşunat: *disputa ulterioară a fost aprigă şi multiformă.* BL.; (adv.) *eroarea panteistă a lui Valentin şi a tuturor emanatiştilor a fost combătută aprig de părinţii bisericii.* CĂL.; **4.** care este cumplit, înfiorător, sfişietor: *de multă vreme se strînsese în inimile lor dorul aprig de ţară.* SAD.; **5.** care exprimă asprime, severitate, îndîrjire: *venea asupra lor cu priviri aprige.* SAD.; **6.** drastic, ferm, inflexibil: *o selecţie mai puţin aprigă decît aceea la care ne-am văzut constrînşi.* VIANU; **7.** lacom, hrăpăreţ: *să zice ... „aprig", în loc de „avid".* MAIOR.; **8.** (fig.; înv.) cu înfăţişare sălbatică, greu de urcat, prăpăstios, primejdios: *se caţără pe-un munte stîncos, înalt şi aprig.* NEGR.; (şi: (înv.) **apreg**). [Et. nec.; cf. lat. *apricus* „expus la soare"].

aprigiúme f. (înv.) trăsătura, caracterul de a fi aprig, iute, straşnic: *să-ţi mai cruţi ha trufă timpurie şi-apregiumea ha fără de cale.* B.-DEL.; (şi: **apregiume**). [*Aprig* + *-iume*].

apríl m. v. **aprilie.**

aprílie m. a patra lună a anului (precedată de martie şi urmată de mai); (pop.) prier, florar: *tu rămîi în floare ca luna lui april.* EM.; *cred că e ceva montat şi-n floare aprilului.* VIERU; (adj.) *luna aprilie;* (şi: (pop.) **apríl**). [Din sl. *aprilĭ*].

aprínde, aprind şi (înv. şi reg.) **aprinz** vb. **1.** (tr.) a face să ardă: *mătur casa, aprind focul.* POP.; **2.** (tr.) a pune foc, a face să ardă: *moş Nichifor îşi aprinde luleaua.* CR.; **a-şi aprinde paie în cap,** a-şi crea singur un necaz, o încurcătură; a o încurca cu cineva: *văzînd eu că mi-am aprins paie-n cap cu asta, am şterpelit-o de-acasă.* CR.; **3.** (refl.) a lua foc; a începe să ardă: *lumina nu se aprinde decît pentru cei ce văd.* EM.; *s-a aprins hornul;* **a i se aprinde călcîiele (după cineva),** a se îndrăgosti tare (de cineva): *i se aprind lui Ipate al nostru călcăiele.* CR.; **4.** (pop.; tr.) a face să ia foc o armă: *Beizade Alecu rămase cu pistolul înălţat, fără a putea aprinde.* SAD.; **5.** (refl.) a se descărca, a lua foc: *pistoalele-ntindea, dar nici unul s-aprindea.* POP.; **6.** (tr. şi refl.) a face sau a începe să lumineze: *cînd s-a-noptat bine, au aprins lumînările.* CAR.; (refl. pas.) *se aprinseră felinarele, iar lumea se perinda, într-un dute-vino neîntrerupt.* GHEŢIE; (fig.) *strîngeţi piatra lucitoare ce din soare se aprinde.* MAT.; **7.** (refl.) a lumina, a străluci: *s-aprinde iarăşi soare.* EM.; *în zarea depărtării zorile s-aprind.* MAT.; **8.** (fig.; refl.) a se înflăcăra, a se întărîta: *nu mă aprind, ci caut să fie cu bun simţ.* NEGR.; *de dor mare s-aprindea.* POP.; **9.** (refl.) a se înroşi (la faţă), a se emoţiona; **10.** (tr.) a incita, a provoca, a face să se ivească: *cititorii, al căror interes a fost aprins, vor deschide studiile închinate chestiunii.* BL.; **11.** (fig.; refl.) a se produce, a izbucni: *se aprindea întrebarea dacă natura concretă ... n-ar putea fi scrutată şi din alte perspective.* BL.; **12.** (refl.; despre fîn, cereale, făină) a se altera, a se încinge. [Lat. *apprehendere* „a apuca, a lua"].

apríndere, aprinderi f. **1.** faptul de a (se) aprinde: *alt accident este incendiul, mai ales aprinderea şirelor la arie.* CĂL.; **punct de aprindere,** temperatura cea mai joasă la care un combustibil lichid poate forma cu aerul un amestec exploziv; (pop.) **aprindere de plămîni,** congestie pulmonară: *aprindere de plămîni trebuie să fie.* AG.; **2.** (fig.) înfocare, înflăcărare: *unia, în aprinderea lor, numeau pe cei bătrîni „rugini învechite".* CR.; *aprinderea inimii;* **3.** iniţierea arderii combustibilului la un motor. [V. *aprinde*].

apríns[1], ~şi, aprinsă, ~e a. **1.** care arde, care dă lumină: *scapără şi-i dă foc cu o bucăţică de iască aprinsă.* CR.; *cărbune aprins;* **2.** care este încins, înfierbîntat: *nisipul aprins al plajei;* **3.** (fig.) care este înfocat, înflăcărat: *popa, om aprins şi supus ispitelor, nu scapă neturburat.* CĂL.; **4.** (fig.) îmbujorat: *iat-o veselă şi-aprinsă.* COŞB.; **5.** care trădează pasiune, înflăcărare, înverşunare: *patru tineri... purtau o discuţie aprinsă.* GHEŢIE; **6.** (fig.) puternic, violent: *roşu aprins;* **7.** alterat; încins: *grîu aprins; fîn aprins.* [V. *aprinde*].

apríns[2] n. **1.** faptul de a (se) aprinde; aprindere; **aprinsul lumînărilor,** căderea nopţii: *va intra la dumnealui acasă la un ceas după aprinsul lumînărilor.* SAD.; **2.** (pop.; şi artic.; mai ales la vite) aprindere de plămîni; congestie pulmonară. [V. *aprinde*].

aprinzăcíos, ~şi, aprinzăcioásă, ~e a. (rar) inflamabil; (fig.) *lăsîndu-se urmăriţi cu şi mai mare necumpătare de către aprinzăcioşii latini.* EM. [*Aprinz* (prez. ind. de la *aprinde*) + *-ăcios*].

aprinzătór, ~i, aprinzătóare a. (înv.) inflamabil: *răşină şi alte materii aprinzătoare.* BĂLC. // m. (înv.) persoană care avea sarcina de a aprinde lămpile. // f. **1.** (reg.) chibrit; **2.** (pop. şi fam.) brichetă. // n. **1.** dispozitiv pentru aprinderea fitilului unei încărcături explozive; **2.** mic aparat electric care produce scîntei pentru aprinderea flăcării la maşina de gătit cu gaze. [*Aprinz* (prez. ind. de la *aprinde*) + *-ător*].

aprióri adv. şi a. înainte de orice experienţă: *există judecăţi sintetice apriori?* MAIOR.; *principiile erau false, întemeiate pe o psihologie apriori.* CĂL.; (subst.) *un fel de apriori al tuturor funcţiilor ... proprii conştiinţei umane.* BL. [Din lat. *apriori*].

aprióric, ~ci, apriorică, ~ce a. care este anterior experienţei; independent de experienţă şi bazat numai pe raţiune: *sînt idei aprioríce a asociaţiunii.* EM.; *formă apriorică a cauzalităţii.* MAIOR. [Din germ. *apriorisch*].

aprioricéşte adv. (rar) în mod aprioric: *trebuie să critice aprioricéşte ... încă şi condiţii formale ale sensibilităţii.* EM. [*Aprioric* + *-eşte*].

aprioríşm n. concepţie filozofică care consideră categoriile cunoaşterii ca fiind anterioare oricărei experienţe: *Kant s-a hotărît să solidarizeze apriorismul cu subiectivismul.* BL. [Din germ. *Apriorismus*].

aprioríst, ~şti, aprioristă, ~e a. **1.** care ţine de apriorism; aprioristic: *concepţia aprioristă a lui Kant;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care judecă apriori. // m. adept al apriorismului. [Din fr. *aprioriste*].

apriorístic, ~ci, aprioristică, ~ce a. care ţine de apriorism, referitor la apriorism. [Din germ. *aprioristisch*].

aprioritáte f. caracter aprioric: *admiterea aprioricităţii acestor forme.* EM.; *aprioritatea orizontului spaţial ... nu e, pentru individ, o consecinţă a mediului.* CĂL. [Din fr. *apriorité*].

aproápe adv. **1.** nu prea departe, la o distanţă mică; lîngă: *carele iaste aproape de Ierosalim, cale de o sîmbătă.* N.TEST.; *să-mi fie somnul lin şi codrul aproape.* EM.; **de aproape** (scris şi: *deaproape*), **a)** din apropiere: *să te privesc de-aproape.* EM.; **b)** apropiat, intim: *prin legături de sînge şi prin de-aproape frăţietate.* B.-DEL.; *amic de-aproape?* CAR.; **c)** amănunţit, cu atenţie: *ideea trebuie examinată mai de aproape.* BL.; **a cunoaşte pe cineva de aproape,** a cunoaşte pe cineva foarte bine; **2.** la un interval mic de timp (în viitor sau în trecut): *iarna este aproape;* **aproape de ...,** cu puţin timp înainte de ...: *toate ideile sale apar mai tîrziu, mai aproape de vremea cînd înnebuneşte.* IBR.; **3.** (indică aproximarea) cam, mai: *sărăcia e izvorul a aproape tuturor relelor din lume.* EM.; *aproape gata;* **4.** mai-mai, cît p-aci, pe punctul de ...: *cînd am ajuns, aproape că terminase;* (repetat) *cînd aproape-aproape să pun mîna pe dînsul, i-am pierdut urma.* CR.; **5.** (ceva) mai puţin decît, puţin lipseşte ca ...: *lipsa de talent este la el aproape desăvîrşită.* CĂL. // m. artic. orice om (în raport cu ceilalţi); seamăn: *n-ai năpăstuit pe văduvă şi pe orfan, n-ai lovit în aproapele tău.* SAD.; *iubeşte pe aproapele tău ca pe tine însuţi.* [Lat. *adprope*].

aprobá, aprób vb. (tr.) **1.** a încuviinţa, a consimţi, a fi de acord: *nu aprob zisele poetului.* OD.; **2.** a rezolva în mod favorabil o cerere, o propunere: *ministerul a aprobat planul;* **3.** a aprecia (ca fiind demn de laudă): *aprobă sau dezaprobă faptele după cum sînt sau nu posibile.* CĂL.; *aprob atitudinea ta fermă.* [Din lat. *approbare*].

aprobáre, aprobări f. **1.** faptul de a aproba; încuviinţare, consimţire; **2.** (concr.) act (verbal sau scris) prin care se aprobă ceva; **3.** apreciere, preţuire: *romanul s-a bucurat de aceeaşi aprobare.* CĂL. [V. *aproba*].

aprobát, ~ţi, aprobată, ~e a. care a fost încuviinţat, consimţit. [V. *aproba*].

aprobatív, ~i, aprobativă, ~e a. care exprimă aprobare; aprobator. [Din fr. *approbatif,* lat. *approbativus*].

aprobatór, ~i, aprobatoáre a. care exprimă aprobare; aprobativ: *gest aprobator; cuvinte aprobatoare.* // (rar) m., f. persoană care aprobă. [Din fr. *approbateur,* lat. *approbator*].

aprobáţie, aprobaţii f. (înv.) aprobare. [Din fr. *approbation,* lat. *approbatio, -onis*].

apród, aprozi m. **1. (aprod de curte)** fecior de boier dat la curtea domnească pentru a sluji pe lîngă domn ca paj sau ca scutier: *aprozi atunce ... nu era din oameni proşti ..., ce era tot feciori de boeri.* NEC.; *copiii şi cu aprozii ce pe domnul ocolesc.* NEGR.; **2. aprod de târg,** slujbaş însărcinat cu încasarea sumelor datorate de cineva unui particular sau fiscului; **aprod de divan,** slujbaş însărcinat să aducă la judecată pe împricinaţi; **3.** uşier, slujbaş care introducea publicul în unele

instituții (minister, tribunal): *aprodul cel din urmă, ce ușile păzește.* NEGR. [Din magh. ***aprod*** „paj"].

aprofundá, aprofundez vb. (tr.) a studia serios, a cerceta temeinic: *istoriografii au înțeles ... să înregistreze, să prezinte sau să aprofondeze faptele istorice.* BL. [Din fr. ***approfondir***].

aprofundáre, aprofundări f. acțiunea de a aprofunda; cercetare temeinică: *aprofundarea atentă a condițiilor civilizației.* BL. [V. ***aprofunda***].

aprofundát, ~ți, aprofundată, ~e a. cercetat cu atenție; profund, adîncit: *a supus unui examen aprofundat conceptele categoriale.* BL. [V. ***aprofunda***].

apropiá, aprópii și (reg.) **apropiu** vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) deplasa în spațiu tot mai aproape; a (se) duce sau a (se) pune aproape: *nu te apropia de mine, voinice!* ISP.; *apropiem din ce în ce un conductor de un corp electric.* EM.; (fig.) *să facem un mic efort de a ne apropia de subiectul nostru.* BL.; **a nu se putea apropia de cineva**, a nu reuși să comunice cu cineva; **a nu se putea apropia de ceva**, a nu putea obține ceva (din cauza prețului); **a se apropia funia de** (sau **la**) **par**, a fi aproape deznodămîntul, sfîrșitul: *se vede că mi s-a apropiat funia la par.* CR.; **2.** (refl.) a veni, a fi aproape de un anumit moment, eveniment etc.: *ne apropiem de sfîrșitul lungii și instructivei noastre convorbiri.* GHEȚIE; (refl. impers.) *nu era greu să-mi dau seama, după intensitatea luminii, că se apropia de amiază.* GHEȚIE; **3.** (refl.) a ajunge aproape de o anumită vîrstă: *se apropia de șaizeci de ani;* **a i se apropia ziua sfîrșitului** sau **a i se apropia vremea**, a fi aproape de moarte; **4.** (refl.) a ajunge aproape de momentul în care se produce; a fi cu puțin mai înainte sau mai tîrziu: *un timp crezuse că la mijloc sînt examenele de istoria filozofiei și de gnoseologie care se apropiau.* GHEȚIE; **5.** (refl.) a se asemăna: *se apropie cu atît mai mult de înfățișarea sferei cu cît elementele sînt mai mobile.* BL.; *româna se apropie mult de italiană;* **6.** (tr. și refl.) a-și face prieten pe cineva sau a se împrieteni cu cineva: *dureri sau veselie ... m-apropie de tine.* AL.; **7.** (fig.; tr. și refl.) a(-și) atrage de partea sa pe cineva: *n-am știut să mă apropii de tine.* AG.; *și-a apropiat cîțiva dintre elevi;* **8.** (înv.; refl.) a avea raporturi sexuale; a se culca: *pre muiarea aceasta am luat și, apropiindu-mă de ea, n-am aflat ei feciorie.* BIBLIA. [Lat. ***appropiare***].

apropiát[1] n. (înv.) faptul de a se apropia; apropiere: *după apropiatul oștilor ungurești să nu facă și ei vreo zarvă la curte.* COSTIN. [V. ***apropia***].

apropiát[2]**, ~ți, apropiată, ~e** a. **1.** care se află aproape: *un cimitir apropiat este evocat cu tristețea senină a anticilor.* CĂL.; *satul cel mai apropiat*; **2.** aflat la distanță mică unul de altul: *case apropiate;* **3.** (fig.) legat sufletește, demn de încredere; intim: *încearcă să iei totul de la capăt, ... alături de o ființă apropiată.* GHEȚIE; *cel mai apropiat prieten;* **4.** cu puțin mai înainte sau mai tîrziu: *îl felicită pentru apropiata căsătorie cu Saşa.* CĂL.; **5.** care s-a produs sau se va produce aproape de un moment de referință (de obicei, de momentul vorbirii): *uită de tot ce nu avea vreo legătură directă cu apropiatul eveniment.* GHEȚIE; **6.** care se află la un interval scurt de timp unul de altul; cam de aceeași durată: *sînt ... de vîrste apropiate și au copilărit împreună.* GHEȚIE; **7.** asemănător, similar: *nu era rus, ci italian sau ceva apropiat.* CĂL.; **8.** (fig.; înv.) prietenos, afabil: *la cuvinte apropiată.* POP. // m. (înv.) rudă; prieten: *apropiații mei de departe stătură.* CAR. [V. ***apropia***].

apropiére, apropieri f. **1.** acțiunea de a (se) apropia: *nu știi a ta apropiere cît inima-mi de-adînc o liniștește.* EM.; **2.** vecinătate, stare a lucrului apropiat: *salcîmii înalți se clătinau în apropierea casei.* CĂL.; *venea din apropiere;* (p. ext.) *are conștiința apropierii de stilul epistolar al marelui scriitor francez.* CĂL.; **prin apropiere**, undeva pe aproape; **3.** (fig.) faptul de a deveni prieteni, legați sufletește: *apropierea treptată între ei înlesni tot mai mult schimbul de idei și chiar de confidențe.* GHEȚIE; **4.** comparare, alăturare; confruntare: *unii ar putea alătura pe Minulescu lui Topîrceanu, însă apropierea este greșită.* CĂL.; **5.** înțelegere; împăcare: *e imposibilă o apropiere între ei.* [V. ***apropia***].

apropó adv. fiindcă a venit vorba; cu această ocazie; în această privință: *apropo de însurat ...* AL. // n. **1.** (pl. **apropouri**) aluzie, vorbă spusă la timp: *Caragiale și-a dat satisfacția de a terfeli, cam fără nici un apropo, revoluționarismul român.* IBR.; *apropourile lui Cilibi Moise;* **2.** (rar) calitatea sau faptul de a fi spiritual: *are și apropo, galantomul.* AL. [Din fr. ***à-propos***].

apropriá, apropriez vb. (tr.) **1.** a-și însuși (pe nedrept); a obține: *acele rezultate ... trebuie să și le aproprieze prin o nouă muncă individuală, prin studiu.* EM.; *își apropriază toate faptele mari;* **2.** a potrivi cu ceva, a face să corespundă: *își apropriase discursul împrejurărilor.* [Din fr. ***approprier,*** lat. ***appropriare***].

apropriábil, ~i, apropriabilă, ~e a. care poate fi apropriat. [Din fr. ***appropriable***].

apropriáre f. v. apropriere.

apropriát, ~ți, apropriată, ~e a. **1.** (jur.) care a fost luat în stăpînire de altcineva: *bunuri apropriate;* **2.** care este potrivit pentru ceva; corespunzător, adecvat. [V. ***apropria***].

apropriáție, apropriații f. (rar) apropriere, însușire a unei proprietăți: *toată munca aceasta e o lungă și penibilă muncă de apropriațiune.* EM.; (și: (înv.) **apropriațiune**). [Din lat. ***appropriatio, -onis,*** germ. ***Appropriation***].

apropriațiúne f. v. apropriație.

apropriére, aproprieri f. acțiunea de a-și apropria; (rar) apropriație: *un alt mijloc de apropriare a averii statului e crearea de lefuri.* EM.; (și: (înv.) **apropriare**). [V. ***apropria***].

aprosexíe, aprosexii f. incapacitate psihică de concentrare a atenției. [Din fr. ***aprosexie***].

aprová, pers. 3 **apróvă** vb. (intr. și refl.; despre nave) a (se) înclina cu pupa mai sus decît prora. [De la ***provă***].

aprováre, aprovări f. înclinare a unei nave către proră, datorită încărcării neuniforme. [V. ***aprova***].

aprovizioná, aprovizionez vb. (tr. și refl.) a(-și) procura din timp provizii (de materiale, de hrană etc.): *trebuie să se aprovizioneze cu hrană.* HASD.; *vor aproviziona un prînz de prin apropiere.* BAC. [Din fr. ***approvisionner***].

aprovizionáre, aprovizionări f. **1.** acțiunea de a (se) aproviziona și rezultatul ei; procurare de provizii: *flota grecească, intrînd în albia Dunării, le tăie aprovizionarea.* EM.; **2.** serviciu care se ocupă de procurarea de materiale, bunuri de consum etc.: *doi soldați de la aprovizionare umblă, de colo pînă colo, pe cărăruie.* PETR. [V. ***aproviziona***].

aprovizionát, ~ți, aprovizionată, ~e a. **1.** care este asigurat cu produse: *magazin aprovizionat;* **2.** care este dotat cu utilajele și materialele necesare: *șantier aprovizionat.* [V. ***aproviziona***].

aproximá, aproximez vb. (tr.) a determina valorile aproximative ale unei mărimi; a stabili, a evalua cu aproximație, în general, în linii mari: *să vedem cum a fost comentată, aproximată și desfigurată această situație în diversele concepții.* BL. [Din fr. ***approximer,*** lat. ***approximare***].

aproximáre, aproximări f. acțiunea de a aproxima: *ni se pare mai indicat să arătăm, prin cîteva aproximări, ce este experimentul.* BL. [V. ***aproxima***].

aproximát, ~ți, aproximată, ~e a. care a fost determinat cu aproximație: *valorile aproximate nu pot fi cu mult îndepărtate de cele reale.* [V. ***aproxima***].

aproximatív, ~i, aproximativă, ~e a. **1.** făcut cu aproximație, aproape exact: *Imperiul bizantin dă o imagine aproximativă despre această posibilitate.* BL.; (adv.) *a izbutit ... să calculeze ... aproximativ just circumferința Pămîntului.* BL.; **2.** vag, imprecis: *cunoașterea lor nu e decît aproximativă.* EM.; *cunoștințe aproximative;* (adv.) *despre celelalte culturi Spengler ne dă mai multe schițe vag și aproximativ însăilate.* BL.; **3.** îndoielnic, nesigur (și nesatisfăcător): *din atare documente, de-o valoare oricum aproximativă, ... nu avea dreptul de a conchide asupra unei legi.* BL. // adv. în mod apropiat, similar; cam, aproape, circa: *arheologii și istoricii noștri ne spun că ciobanul nostru se îmbracă aproximativ ca și ciobanul dac.* BL.; *au participat aproximativ 1.000 de oameni.* [Din fr. ***approximatif***].

aproximativitáte f. (rar) ceea ce este aproximativ; aproximație: *trebuie să se mulțămească c-o aproximativitate în efectele acestuia.* EM. [***Aproximativ*** + ***-itate***].

aproximáție, aproximații f. evaluare, apreciere aproape exactă: *calculează cu surprinzătoare aproximație circumferința Pămîntului.* BL.; **cu aproximație**, aproximativ, fără o riguroasă exactitate: *indicatorii rezumă cu aproximație și într-un fel virtual structura cristalului.* BL.; (și: (înv.) **aproximațiune**). [Din ***approximation,*** lat. ***approximatio, -onis***].

aproximațiúne f. v. aproximație.

aprozár, aprozare n. magazin de zarzavaturi, legume și fructe. [Nume comercial, prescurtare din ***apro***(*vizionare* cu) ***zar***(*zavaturi*)].

aprozíe, aprozii f. **1.** (înv.) demnitate de aprod; **2.** slujbă de aprod (într-o instituție judiciară). [***Aprod*** + ***-ie***].

aprozodíe, aprozodii f. (psih.) monotonie a discursului, ca simptom al unor boli degenerative. [Din fr. ***aprosodie***].

apsidál, ~i, apsidală, ~e a. referitor la apsidă, care ține de apsidă. [Din fr. ***apsidal***].

apsídă, apside f. fiecare dintre extremitățile axei mari a orbitei unui corp ceresc. [Din fr. ***apside,*** lat. ***apsida***].

apșoáră, apșoare f. (pop.) diminutiv al lui apă: *i-ai luat apșoara, a stătut și moara.* PANN; (și: **apușoară**). [***Apă*** + ***-ușoară***].

apt, ~ți, aptă, ~e a. **1.** capabil; destoinic: *noi nu afirmăm că spiritul grec n-a fost apt să conceapă ideea de infinit.* BL.; *apt pentru serviciul militar;* (p. ext.) *cuvintele cel mai apte să sensibilizeze sînt adjectivele și adverbele, adică epitetele.* CĂL.; **2.** (jur.) care se înscrie în condițiile cerute de lege: *apt a contracta.* [Din fr. ***apte,*** lat. ***aptus***].

aptér, ~i, apteră, ~e a. lipsit de aripi: *insectă apteră.* [Din fr. ***aptère***].

apterigótă, apterigote f. (la pl.) subclasă de insecte inferioare, lipsite de aripi; (și la sg.) insectă din această subciasă. [Din fr. ***aptérygotes***].

aptérix n. (zool.) kiwi (*Apterix australis*). [Din fr. ***aptéryx***].

aptitudinál, ~i, aptitudinală, ~e a. care ține de aptitudine, referitor la aptitudine. [Din engl. ***aptitudinal***].

aptitúdine, aptitudini f. dispoziție naturală, înclinare; posibilitate, capacitate: *este o aptitudine care s-a născut în țara mea proprie.* EM.; *are aptitudini artistice.* [Din fr. ***aptitude,*** lat. ***aptitudo, -inis***].

apțián, ~i, apțiană, ~e a. și n. (geol.) (care ține de, care se referă la) ultimul etaj al cretacicului inferior. [Din fr. ***aptien***].

apucă, apúc vb. **1.** (tr.) a prinde, a lua, a înșfăca (cu mîna): *cu toții îl apucă și la împărat îl duc.* ISP.; (fig.) *e bine să fie apucat scaunul țării fără nici o*

întîrziere. SAD.; a **apuca taurul de coarne,** a avea curajul de a întreprinde ceva dificil; (fig.) **a apuca pe Dumnezeu de (un) picior,** a fi în culmea fericirii; (reg.) **a apuca pe-a mîinile pe cineva,** a se bate după cineva: *te apucau pe-a mîinile ... aveai muşterei de nu erai bucuros.* CR.; **2.** (tr.) a prinde cu gura, cu dinţii; a înhăţa: *îl apucase ogarul.* ISP.; **3.** (tr.) a lua la repezeală ceva la îndemînă: *apucă o piatră şi aruncă în ei;* (intr.) **(care) pe unde apucă,** (care) pe unde nimereşte; **a apuca prilejul,** a profita de o ocazie: *apuc prilejul de a-ţi arăta recunoştinţa mea.* KOG.; **4.** (refl.) a se prinde, a se agăţa, a se ţine de ceva: *apucîndu-se cu mîinile de pîntece.* NEGR.; *apucă-te numa bine cu amîndouă mîinile de după gîtul meu.* CAR.; **5.** (fig.; tr.) a cuprinde; a copleşi: *dor să nu ne mai apuce.* AL.; *frigurile îl apucaseră;* (fam.) **cînd te-apucă mult te ţine?,** n-ai de gînd să mai isprăveşti odată?; **ce te-a apucat?,** ce-ţi veni?; **6.** (fig.; tr.) a trage la răspundere: *apucase pe ciobanul, paguba să-i împlinească.* PANN; **7.** (tr.) a ajunge la timp pentru a găsi pe cineva sau ceva care este gata să plece; a prinde: *voia s-apuce trenul;* **8.** (tr.) a ajunge să trăiască atîta încît să poată cunoaşte pe cineva sau să fie martor la ceva: *plăieşii spuneau că n-au mai apucat aşa primăvară.* CR.; *cîte apucă omul şi vede;* **9.** (tr. şi intr.) a moşteni: *acestea le-a apucat din bătrîni;* **10.** (tr. şi refl.) a începe să facă ceva; a fi pe punctul de a face ceva: *traducătorul să cuteze a se apuca de lucru.* OD.; *n-apucă să facă zece paşi; apucă-te de treabă!;* **11.** (tr. şi intr.) a se îndrepta; a se angaja pe un drum: *zicînd aceste, apucă peste nişte cîmpi de-a dreptul.* CR.; *nu ştia încotro să apuce;* (fig.) *e unicul mijloc pentru a abate bănuiala publică de pe clina pe care a apucat.* EM.; **a apuca lumea-n cap,** a pleca departe, părăsind totul; **a apuca cîmpii,** a ajunge la disperare, plecînd fără a şti încotro: *ar trebui de la o vreme s-apuci cîmpii.* CR.; *dacă-i auzi cum vorbesc îţi vine să apuci cîmpii.* VIERU; **a apuca fuga** (sau **la fugă**) sau **a o apuca la goană,** a fugi: *văzînd că vin asupră d-încoace, să-apucăm fuga ha sănătoasă.* B.-DEL.; *copiii au apucat-o la goană cu tăciunele, fără a mai întoarce capul.* SAD.; **a apuca cu gura înainte,** a se grăbi să spună ceva (întrerupînd pe cineva): *să n-ai nici o grijă, mămucă, apucară cu gura înainte cei mai mari.* CR.; **12.** (fig.; tr.) a recepta (cu simţurile sau cu mintea); a cuprinde: *din a lor treacăt să apuc acele dulci cuvinte.* EM.; *trece peste drum ca să poată apuca toată faţada dintr-o singură căutătură.* CAR.; **13.** (tr.) (mai ales în construcţii negative) a ajunge, a avea vreme: *n-apucă a merge nici douăzeci de prăjini.* CR.; *nu apucăm să decidem într-un fel că mama intră să ne pofteasca la masă.* GHEŢIE; **14.** (tr.) a surprinde, a sosi, a prinde: *nu putem întîrzia aici, ca să nu ne apuce noaptea.* SAD.; **15.** (intr.) a izbuti, a nimeri, a reuşi: *se opriră la capătul străzii, adăpostindu-se care pe unde apucară.* GHEŢIE; **16.** (reg.; refl.) a se prinde, a se tocmi: *hai să ne apucăm argaţi la popa.* POP. [Lat. ***aucupare***].

apucáre, apucări f. **1.** acţiunea de a (se) apuca; **2.** încercare, început al unei activităţi: *pe care îl l-a mînca spinarea, cerce ş-a vedea din apucare că nu-i lucru lesne cumu-i pare.* B.-DEL.; **3.** (înv.) prădare, jefuire; furt: *să ne oprimu ... mănule de apucarea şi de prădarea.* VARL. [V. ***apuca***].

apucát[1], ~ţi, apucată, ~e a. **1.** luat (prin surprindere), atacat: *apucat de hoţi, de friguri;* **2.** care se enervează uşor; aprig, iute: *oricît de apucat ar fi;* **3.** (în credinţele populare; şi subst.) muncit, chinuit de diavol: *baba scrîşni din dinţi ca o apucată.* EM.; *la operă mi-am ieşit din fire, m-am purtat ca un apucat.* GHEŢIE; **4.** (pop.; despre copii) bolnav de colici. [V. ***apuca***].

apucát[2] n. **1.** faptul de a (se) apuca; **pe apucate** sau **pe apucatele,** în mod superficial, la întîmplare, în fugă: *copist avizat a se cultiva pe apucate.* EM.; *cu Nina mă vedeam pe apucate.* GHEŢIE; **2.** (înv.) prădare, jefuire: *cu tîlhuşagurî şi apucatul a trăi.* CANT.; **3.** (pop.) dureri convulsive la copiii mici, colici; epilepsie: *descîntec de apucat.* [V. ***apuca***].

apucátór, ~i, apucătoáre a. **1.** care apucă, cu care se apucă: *picioare agresive şi apucătoare ca un cleşte, lacome în deschiderea lor ca pantele unui abis.* VINEA; **2.** (fig.; despre oameni) care apucă cu iuţeală sau cu lăcomie; hrăpăreţ. // n. (parte a unui) aparat cu care se apucă ceva. // f. (pop.) fiecare dintre cele două fălci ale unui cleşte. [*Apuca* + *-ător*].

apucătúră, apucături f. **1.** prindere cu mîna: *cu o apucătură fermă, am zgîlţîit umărul lui Raul.* GHEŢIE; *le-a luat dintr-o singură apucătură;* **2.** (pop.) prădare, jefuire: *trăia din apucături;* **3.** (fig.) purtare, mod de a fi; deprindere: *cele mai multe din discuţiile adunărilor au caracterul de cîrciocuri şi apucături advocăţeşti.* EM.; *apucături bune, rele;* **4.** (pop.) cîrcei, dureri convulsive: *suferă de apucătură.* [*Apuca* + *-ătură*].

ápud prep. (abreviat: ap.) indică faptul că ceea ce a fost citat s-a preluat printr-un intermediar. [Din lat. ***apud*** „la"].

ápuli m. pl. populaţie dacică din centrul Transilvaniei. [Din lat. ***Apulli***].

apúne, pers. 3 **apune** vb. (intr.) **1.** a trece sub orizont, a asfinţi: *iată soarele apune.* EM.; (fig.) *ca un astru el apune.* EM.; *şi anii mei tineri apun în mormînt.* BOL.; **soare-apune,** v. **soare**; **2.** (fig.) a fi în declin, a-şi pierde faima, puterea; a dispărea; **a-i apune (cuiva) steaua,** a decădea; a pieri. [Lat. ***apponere*** „a pune jos"].

apúnere, apuneri f. **1.** faptul de a apune; trecere sub orizont (a aştrilor): *ceri rumenit de apunerea soarelui.* EM.; **2.** (fig.) declin, decădere, dispariţie. [V. ***apune***].

apuntá, pers. 3 **apuntează** vb. (intr.; despre avioane) a se aşeza pe puntea unui portavion; (rar) a apuntiza. [*A[3]* + ***punte***].

apuntaménţ, apuntamente n. punte (de lemn) de-a lungul malurilor unei ape, servind la acostarea navelor; debarcader. [Din fr. ***appontement***].

apuntaménte n. pl. (rar) retribuţie fixă (lunară sau anuală): *mulţumindu-se cu apuntamentele cele mai modeste.* EM. [Din fr. ***appointements***].

apuntáre, apuntări f. faptul de a apunta. [V. ***apunta***].

apuntíză, apuntizez vb. (rar; intr.) a apunta. [*Apunta* + *-iza*].

apuntizáre, apuntizări f. faptul de a apuntiza. [V. ***apuntiza***].

apupá, pers. 3 **apúpă** vb. (intr. şi refl.; despre nave) a se înclina cu prora mai sus decît pupa. [Din fr. ***appouper,*** it. ***appoppare***].

apupăre, apupări f. faptul de a (se) apupa; înclinare a unei nave către pupă, datorită încărcăturii repartizate neuniform. [V. ***apupa***].

apúrurea adv. (înv.) pururi; mereu; **de-apururea,** veşnic, totdeauna: *cu ieri viaţa ta o scazi, şi ai cu toate astea-n faţă de-apururi ziua cea de azi.* EM.; (şi: **apururi**). [*A[3]* + ***pururea***].

apúruri adv. v. **apururea**.

apús[1], apusuri n. **1.** trecere treptată sub orizont a unui astru: *curînd scăpătă şi soarele după cele mai de pe urmă trepte ale apusului.* HOGAŞ; *apus de soare;* **2.** moment al zilei cînd apune soarele; asfinţit: *pe la apusul soarelui;* **3.** regiune a cerului unde apun aştrii: *din apus, se răsfira fierbînd un nor.* COŞB.; **4.** unul dintre cele patru puncte cardinale situat pe direcţia unde apune soarele; vest: *vînt de apus;* **5.** (p. ext.) regiune, ţară situată spre acest punct cardinal; occident: *răsăritul iaste începător, apusul va să să înalţe.* UR.; (fig.) *şi Apusul îşi împinse toate neamurile-ncoace.* EM.; **6.** (fig.) dispariţie, sfîrşit: *în zorile vieţii, ca şi la apusul ei, sînt la românii ţărani o samă de obiceiuri şi credinţe.* MAT.; *la apusul vieţii;* **7.** declin, decadenţă: *turnul, trist martor l-al nostru trist apus.* ALEX. [V. ***apune***].

apús[2], ~şi, apusă, ~e a. **1.** care a trecut sub orizont: *soarele apus mai trimitea cîteva raze pe cer;* **2.** (fig.) dispărut pentru totdeauna: *povesteşte ... despre vremi apuse.* EM.; **3.** (fig.) care a decăzut; care s-a şters din memorie: *glorie apusă.* [V. ***apune***].

apuseán, ~eni, apuseană, ~ene a. **1.** care se află la apus; vestic; **2.** care aparţine apusului Europei (şi întregii Americi); caracteristic vieţii de acolo; occidental: *stîlp al lumii apusene.* AL.; *inovaţia creatoare trece în limbile literare apusene cu totul asupra personalităţii de cultură.* BL.; **biserică apuseană,** biserică catolică. // m., f. persoană din vestul Europei sau din America: *apusenii să desputa-ntruna ce-au fost mai întîi, ou sau găină?* B.-DEL. [*Apus[1]* + *-ean*].

apuşoáră f. v. apşoară.

ar, ari m. unitate de măsură a suprafeţei, egală cu 100 m[2]. [Din fr. ***are***].

ará, ar vb. (tr. şi intr.) a brăzda pămîntul, a lucra pămîntul pregătindu-l pentru cultivat: *n-au avut cu ce să are şi nu vor avea nici la anul.* EM.; **boii ară şi caii mănîncă,** unii muncesc, iar alţii profită de pe munca lor; (refl. pas.) *cum se ară şi se samănă mai cu spor.* EM. [Lat. ***arare***].

aráb, ~i, arabă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic popoarelor semitice din Orientul Mijlociu şi din nordul Africii, referitor la aceste popoare sau la ţările locuite de ele; arăbesc: *el e de o gelozie arabă.* CĂL.; *limba arabă;* **cifre arabe,** semne grafice pentru notarea cifrelor (care sînt în realitate de origine indiană). // f. limbă vorbită de aceste popoare: *araba e o limbă semită.* // m., f. persoană aparţinînd unuia dintre popoarele semitice din Orientul Mijlociu şi din nordul Africii: *arabii au adoptat de la inzi temeliile algebrei.* BL. [Din fr. ***arabe,*** lat. ***arabus***].

arababúră f. v. harababură.

arabésc, arabescuri n. **1.** ornamentaţie specifică artei arabe, constînd dintr-un amestec de linii, forme geometrice, frunze, figuri ornamentale etc.: *chioşc ... cu stîlpi şi arabescuri de jur împrejur.* AL.; (fig.) *arabescurile fără de semnificaţie ale muzicii nu-l încîntau prea mult.* BL.; **2.** linie sinuoasă, formată din curbe: *pentru ghicitori, linia din palmă sau un arabesc al pielii e semn al unui destin.* BL.; **3.** figură de balet (inspirată din dansul oriental). [Din fr. ***arabesque***].

arábic, ~ci, arabică, ~ce a. arab; **gumă arabică,** v. **gumă**. // f. sg. cafea originară din Arabia. [Din fr. ***arabique,*** germ. ***arabisch***].

arăbli, ~i, arabilă, ~e a. care se poate ara, bun de arat şi cultivat: *autorităţile i-au acceptat oferta de a-şi dona benevol statului pămîntul arabil.* GHEŢIE. [Din fr. ***arable,*** lat. ***arabilis***].

arabísm, arabisme n. **1.** cuvînt, expresie etc. împrumutată din limba arabă: *spaniola şi portugheza au multe arabisme;* **2.** mod de a fi, particularitate arabă: *relativul arabism al acestor localităţi.* HASD.; **3.** mişcare politică şi culturală care vizează unirea popoarelor arabe. [Din fr. ***arabisme***].

arabíst, ~şti, arabistă, ~e m., f. specialist în arabistică. [Din germ. ***Arabist,*** it. ***arabista***].

arabístică f. ştiinţă care studiază limba, cultura, literatura şi arta arabă. [Din germ. ***Arabistik***].

arabizá, arabizez vb. (tr.) a face arab sau a da caracter arab: *nordul Africii a fost arabizat.* [Din fr. ***arabiser***].

arác[1], araci m. par lung şi subţire folosit la sprijinirea viţei de vie, a fasolei, a ramurilor pomilor etc.: *aracii plecaţi puţin de greutatea rodului.* DELAVR.; (şi: (reg.) **arag, harag**). [Din gr. mod. ***haráki***].

arác[2] n. băutură alcoolică, obţinută prin distilare din orez fermentat sau din must de nucă de cocos, asemănătoare cu romul. [Din fr. ***arack, arak***].

aracăn m., f. v. **sărăcan.**

aracée, aracee f. (la pl.) familie de plante erbacee monocotiledonate perene, al cărei tip este rodul-pământului; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *aracées*].

aracét n. acetat de polivilin, sub formă de pastă fluidă, folosit ca adeziv. [Nume comercial].

aracetín n. substanţă cleioasă cu care se lipesc obiecte din diferite materii. [*Aracet* + *-in*].

arág m. v. **arac.**

aragáz, aragazuri n. 1. gaz petrolier lichefiat, folosit drept combustibil: *dacă poţi, să-mi schimb butelia de aragaz.* CĂL.; 2. maşină de gătit care foloseşte acest gaz: *a aprins aragazul să-şi facă un ceai.* [*A.R.* (=*Astra Română*) + *gaz,* nume comercial].

aragonéz, ~i, aragoneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Aragonului sau populaţiei lui, referitor la Aragon sau la locuitorii acestuia; din Aragon: *după criza de ascentism se şi bate cu un ambasador aragonez ce şi-a luat asupră-şi cauza Ximenei.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din Aragon: *se transportă în Orient cu o armată de catalani, aragonezi şi ... trupe de paradă.* CĂL. // f. dans popular de origine spaniolă; melodia acestui dans. [Din fr. *aragonaise*].

aragonít n. carbonat de calciu utilizat la confecţionarea unor obiecte de ornament. [Din fr. *aragonite*].

arahídă, arahide f. alună de pământ (*Arachis hypogaea*). (v. **alună**). [Din fr. *arachide*].

arahnídă, arahnide f. (la pl.) clasă de animale nevertebrate din încrengătura artropodelor, cu corpul format din cefalotorace, cu şase perechi de apendice, şi din abdomen (ex. păianjenul); (şi la sg.) animal care face parte din această clasă. [Din fr. *arachnide*].

arahnodactílie, arahnodactílii f. (med.) deformaţie congenitală caracterizată prin lungimea excesivă a degetelor. [Din fr. *arachnodactylie*].

arahnoídă, arahnoide f. membrană alcătuind unul dintre cele trei învelişuri ale creierului şi măduvei spinării. [Din fr. *arachnoïde*].

arahnoidítă, arahnoidite f. (med.) inflamaţie a arahnoidei. [Din fr. *arachnoïdite*].

arahnológ, arahnologi m. specialist în arahnologie. [Din fr. *arachnologue,* germ. *Arachnologe*].

arahnológic, ~ci, arahnologică, ~ce a. care ţine de arahnologie, referitor la arahnologie. [Din fr. *arachnologique*].

arahnológie f. ramură a zoologiei care studiază arahnidele. [Din fr. *arachnologie,* germ. *Arachnologie*].

aráldic, ~ci, araldică, ~ce a. (italienism) care se referă la blazoane, steme etc.; heraldic: *îşi puse mîna la urechi, ferindu-şi acustica de efectul acelor instrumente araldice ori de vînătoare.* CĂL. [Din it. *araldico*].

arallacée, arallacee f. (la pl.) familie de arbori şi de arbuşti, rar de plante erbacee, cu frunze lobate sau compuse, cu flori în umbele şi cu fructul bacă sau drupă; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *araliacées*].

aramáic, ~ci, aramaică, ~ce a. arameic: *regatele aramaice.* [Din germ. *aramaïsch*].

arámă, arămuri f. 1. cupru: *deşerta pe tăvi mari de aramă multe din bunătăţile cămărilor ei.* SAD.; 2. (fig.) nume dat unor obiecte făcute din cupru: a) ban, monedă: *anticarul ... culege vechea-aramă ce nu mai are curs.* ALEX.; b) clopot: *răsunetul aramei sacre.* NEGR.; c) tun: *cînd auzii glasul aramei tunătoare.* ALEX.; d) armură: *taie-n arămuri ca şi-în şindrile.* B.-DEL.; 3. (fig.) fire ascunsă, caracter urît (metaforă luată de la banii de aramă, odinioară acoperiţi cu un strat subţire de argint sau de aur; cînd se rodea acest strat se vedea arama banului): *arama omului la beţie s-arată.* PANN; **a-şi da arama pe faţă** sau **a-şi arăta arama,** a se demasca: *cu asta a voit Spînul să-şi arate arama.* CR.; 4. (la pl.) vase făcute din cupru: *se tocmi ţigăneşte un ceas pînă s-a înţeles să-i cositorească arămurile.* VOIC. [Lat. *aramen (=aeramen)*].

arameán, ~eni, arameană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic populaţiei semitice antice din Palestina, Siria şi Mesopotamia, referitor la această populaţie. // f. limbă semitică vorbită de această populaţie; arameică. // m., f. persoană care aparţinea acestei populaţii. [Din fr. *araméen*].

araméic, ~ci, arameică, ~ce a. care aparţine arameenilor sau limbilor semitice vorbite de arameeni, referitor la aceste populaţii sau la aceste limbi; aramaic. // f. limbă semitică vorbită de arameeni; aramaică. [Cf. *aramean*].

aramét, arameturi n. 1. cantitate de aramă; 2. bani de aramă; 3. obiecte sau podoabe de aramă. [*Aramă* + *-et*].

aramín m. v. **haramin.**

arangiá vb. v. **aranja.**

arangiatór, ~i, arangiatoáre a. (înv.; rar) care aranjează, care pregăteşte ceva: *va ţinea preşedintele comitetului arangiator o cuvîntare amăsurată locului şi scopului.* EM. [*Arangia* + *-tor*].

aranjá, aranjez vb. 1. (tr.) a pune în ordine, a rîndui: *a aranjat cărţile în bibliotecă;* (p. ext.) *ar fi fost natural să se folosească de voiajul lui Raul ca să-şi aranjeze afacerile.* GHEŢIE; 2. (refl. şi tr.) a(-şi) potrivi ţinuta exterioară: *doamna se aranja în oglindă cu puful de pudră într-o mînă.* REBR.; *îşi aranjă pălăria;* 3. (p. ext.; tr.) a orîndui, a organiza, a potrivi (în vederea unui scop): *foarte greu e ca omul să spună adevărul, de obicei aranjează faptele.* IBR.; 4. (fam.; tr.) a-i face cuiva un rău: *lasă că te aranjez eu!;* 5. (tr.) a repara, a drege: *a aranja maşina;* 6. (tr.) a ajunge la o învoială: *a aranjat o afacere;* 7. (refl. şi tr.) a(-şi) face un rost în viaţă: *poate vine vremea să mă aranjez altfel.* SAD.; *ţi-ai aranjat copiii;* (fig.) a **aranja (pe cineva),** a bate zdravăn, a desfigura (pe cineva); 8. (tr.) a pregăti, a pune la cale: *stam încă în sufragerie ... bînd vinurile alese în sănătatea acestei necunoscute care aranjase această amăgire.* BAC.; 9. (tr.) a prelucra o bucată muzicală pentru instrumente sau pentru voce: *compozitorii celebri au aranjat un vast concert.* BAC.; (şi: (înv.) **arangia**). [Din fr. *arranger*].

aranjaménţ, aranjamente n. 1. aşezare, punere într-o anumită ordine: *pentru determinarea înclinaţiunii ne servim de înclinatoriu, a cărui aranjament se pricepe fără nici o explicaţie.* EM.; *e frumos aranjamentul acestei camere;* 2. măsuri luate pentru realizarea unei afaceri; înţelegere, învoială; 3. prelucrare a unei bucăţi muzicale pentru instrumente sau pentru voce; 4. (mat.) grupare, după o anumită regulă, a unor elemente. [Din fr. *arrangement*].

aranjáre, aranjări f. 1. acţiunea de a (se) aranja; punere în ordine: *este ocupat cu aranjarea bibliotecii;* 2. mod de organizare, de dispunere a elementelor dintr-un spaţiu: *se înţeleseră cu uşurinţă în tot ce privea noua aranjare a camerei.* AG. [V. *aranja*].

aranját, ~ţi, aranjată, ~e a. 1. pus în ordine; rînduit; 2. îmbrăcat îngrijit; 3. care şi-a făcut un rost în viaţă. [V. *aranja*].

aranjór, ~i, aranjoáre m., f. 1. persoană care face un aranjament muzical; orchestrator; 2. (p. ext.) persoană care organizează, care pune în ordine ceva: *de jur împrejur sînt pînze atîrnate, la care perspectiva este aparentă, ... toate avînd un ce necunoscut de aranjor şi toate închipuiri ale unui suflet mare.* EM. [Din fr. *arrangeur*].

aráp, arapi m. (pop.) 1. persoană care aparţine rasei negroide; (p.ext.) persoană foarte brunetă: *se pomeni cu doi arapi negri ca fundul ceaunului.* ISP.; 2. arab, maur: *tocma să tîmpinasă cu-o ceată de-arapi, pe care-o dete-n răsipă.* B.-DEL.; 3. poreclă dată ţiganilor; (şi: **harap**). [Din bulg. *arap*].

arapáima m. peşte de apă dulce, care trăieşte în fluviile din America, cu corpul acoperit cu solzi mari şi cu posibilitatea de a respira în aer (*Arapaima gigas*). [Din engl. *arapaima*].

arăpcă, arapce f. (înv.; şi adj.) femeie din Arabia; (p. ext.) femeie cu pielea negricioasă: *şi aşea dobândi arapca aceaea sănătate featei sale.* VARL. [Din bulg. *arapka*].

arár[1] n. ţesătură groasă şi rară din păr de capră. [Din turc. *harar*].

arár[2] adv. rareori, arareori: *găsim nu arar în cimilituri metafore de o incontestabilă splendoare.* BL. [*A*[3] + *rar*].

arăre[1]**, arări** f. acţiunea de a ara şi rezultatul ei; arat[2]. [V. *ara*].

aráre[2] adv. (rar) rareori: *inteligenţe se găsesc foarte adese, caractere foarte arare.* EM. [*A*[3] + *rare (=rar)*].

aráreori adv. rar, rareori, din cînd în cînd; arar[2], (rar) arare: *moşu foarte arareori se unea cu ea şi mereu căuta capăt de gîlceavă.* MAT.; *alte zile-arareori, într-una de nouă ori.* POP. [*A*[3] + *rare* + *ori*].

arăt[1]**, ~ţi, arată, ~e** a. care a fost brăzdat cu plugul: *pe răzoarele arate.* POP. [V. *ara*].

arát[2] n. 1. acţiunea de a ara cîmpul; arare[1]: *plugul cu hărnicie s-apucase de arat.* NEGR.; 2. (p. ext.) timpul cînd se ară: *din arat pînă-n cărat.* POP. [V. *ara*].

arátru, aratre n. (latinism) plug: *lasă-şi aratrul pletosul voinic.* EM. [Din lat. *aratrum*].

araucán, ~i, araucană, ~e a. care aparţine unui grup de amerindieni din Chile şi din Argentina. // m., f. persoană care face parte din acest grup. [Din fr. *Araucan*].

araucária f. arbore decorativ (de apartament) originar din America şi Australia (*Araucaria angustifolia*). [Din fr., lat. *araucaria*].

araucariacée, araucariacee f. (la pl.) familie de conifere cu frunzele permanent verzi, al cărei tip este araucaria; (şi la sg.) conifer din această familie. [Din fr. *araucariacées*].

aravoánă f. v. **arvună.**

arăbésc, ~şti, arăbească, ~eşti a. arab: *intră în curţile domneşti în săltăturile unui armăsăruş arăbesc.* OD.; *cai arăbeşti.* [*Arab* + *-esc*].

arăbéşte adv. 1. ca arabii, după obiceiul arabilor; 2. în limba arabă: *a vorbi arăbeşte.* [*Arab* + *-eşte*].

arăbíme f. mulţime de arabi; totalitate a arabilor. [*Arab* + *-ime*].

arăboáică, arăboaice f. femeie sau fată de etnie arabă. [*Arab* + *-oaică*].

arăcí, arăcesc vb. (tr.) a spijini cu araci; a pune araci la plantele agăţătoare; (şi: (reg.) **hărăci, hărăgi**). [De la *arac*].

arăcít[1] n. faptul de a arăci: *arăcitul viei;* (şi: (reg.) **hărăcit, hărăgit**). [V. *arăci*].

arăcít[2]**, ~ţi, arăcită, ~e** a. care are araci pentru susţinere: *vie arăcită; fasole arăcită.* [V. *arăci*].

arăduí, arădui şi **arăduiesc** vb. (reg.) 1. (intr.) a pleca, a porni spre...; a se îndrepta spre...; 2. (intr.) a începe, a porni; 3. (refl.) a izvorî. [Din magh. *eredni*].

arămár, arămari m. persoană care confecţionează sau vinde obiecte de aramă: *încearcă pentru un timp meseria de arămar.* CĂL. [*Aramă* + *-ar*].

arămărie¹, arămării f. meseria de arămar. [*Arămar* + *-ie*].

arămărie², arămării f. **1.** atelier, fabrică sau prăvălie de obiecte de aramă; **2.** obiecte de aramă: *zestrea fetei acordată de fratele Ştefan şi încuviinţată de epitropul Dimitrie Ianca cuprinde arămărie, aşternut şi obişnuitele haine.* CĂL. [*Aramă* + *-ărie*].

arămeásă, arămese f. (înv.) cană de aramă având o capacitate egală cu o oca sau cu o jumătate de oca: *aduc ... o arămeasă de vin chihlimbariu.* FIL. [*Aramă* + *-easă*].

arămí, arămésc vb. 1. (tr.) a acoperi cu un strat de aramă; a fereca cu aramă; **2.** (refl.) a căpăta culoarea arămii; a se înroşi: *la pîlpîitul lor* [flăcărilor], *obrajii celor trei copii se arămeau.* AG. [*Aramă* + *-i*].

arămíre, arămíri f. acţiunea de a arămi şi rezultatul ei. [V. *arămi*].

arămít¹, arămituri n. arămire. [V. *arămi*].

arămít², ~ţi, arămită, ~e a. acoperit cu un strat subţire de aramă. [V. *arămi*].

arămíu, ~ii, arămie, ~ii a. de culoarea aramei: *copacii arămii şi-ntindeau crengile ţepene.* VLAH. [*Aramă* + *-iu*].

arăpésc, ~şti, arăpească, ~eşti a. (pop.) care ţine de arapi, referitor la arapi; arab: *pe metalice tripede ard parfumuri arăpeşti.* MACED.; *cal arăpesc.* // f. horă dobrogeană. [*Arap* + *-esc*].

arăpílă m. (pop.) om negru ca un arap: *alei arăpilă! alei, măi buzilă!* POP. [*Arap* + *-ilă*].

arăpíme f. (pop.) mulţime de arapi, totalitate a arapilor: *face de se miră toată arăpimea.* BOL. [*Arap* + *-ime*].

arăpoáică, arăpoáice f. (pop.) **1.** femeie arabă; negresă: *asta-i cu obraz negru ..., trebuie să fie vreo arăpoaică.* AL.; **2.** (reg.) **găină arăpoaică,** găină cu oasele, carnea şi creasta vinete. [*Arap* + *-oaică*].

arărél m. (reg.) plantă erbacee cu miros greu, cu frunze albicioase şi cu flori roşii-închise (*Cynoglossum officinale*). [Et. nec.].

arătă, arắt vb. **1.** (tr.) a face să fie văzut; a expune privirii: *mi-a arătat camera şi m-a informat că sînt al paisprezecilea amator.* GHEŢIE; *mi-a arătat casele;* (fig.) *cerul stelele-şi arată.* EM.; (p. ext.) *ambii au aretat starea ticăloasă în care ie ştiinţa şi literile de la noi.* C.; **a arăta coada cuiva,** a fugi: *cînd vre, se face pasere măiastră, îţi arată coada şi ie-i urma dacă poţi!* CR.; a **arăta pumnul cuiva,** v. **pumn; a-şi arăta arama,** v. **aramă; a-şi arăta colţii,** v. **colţ; a(-şi) arăta călcîiele,** a o lua la fugă; **a(-şi) arăta fasolele,** a rîde cu gura pînă la urechi; **2.** (tr. şi intr.) a indica printr-un gest pe cineva sau ceva: *îşi mişcă puţin mîna şi arată la nora cea mare.* CR.; a **arăta cuiva uşa,** a da pe cineva afară, a goni; **a arăta pe cineva cu degetul,** a semnala pe cineva batjocurii publice: *pe cei slugarnici, mîndri şi luxoşi îi arăta cu degetul.* CR.; **3.** (tr.) a indica o măsură, o direcţie, orele etc.: *steaua cea polară i-arată a lui cale.* EM.; *ceasornicul arăta ora şapte.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a da o explicaţie, a face o expunere (pentru a lămuri): *misia istoriei este de a ne arăta ... această mişcare progresistă a omenirii.* BĂLC.; (fam.) **îţi arăt eu ţie!,** te învăţ eu minte!; **5.** (tr. şi refl.) a (se) manifesta, a da dovadă de ...; a (se) dovedi: *s-a arătat a fi un om prea brutal.* CAR.; *ai datoria, doamnă, să arăţi în asemenea împrejurări o inimă tare.* SAD.; **6.** (intr.) a părea (după înfăţişare); a avea o anumită înfăţişare: *fiică-sa ... arăta a fi cam zvăpăiată şi originală.* GHEŢIE; (refl. unipers.) *se arată vreme bună;* **a arăta bine** (sau **rău**), a avea o înfăţişare sănătoasă (sau bolnăvicioasă); **pe** (sau **după**) **cît se arată,** pe cît se poate vedea, după cum pare; **7.** (refl.) a se da drept ..., a poza: *să nu s-arate mai ţanţoşi.* PANN; **8.** (refl.) a apărea, a se ivi: *pe cerul plin albastru se arată o cetate, strălucind.* EM.; *cumătrul lup se şi arătă în prag.* CR.; **9.** (tr.) a da pe faţă; a etala, a evidenţia: *încordîndu-se şi scuturîndu-se voiniceşte, iarăşi arată puterile sale.* CR.; (intr.) *calul, scuturîndu-se, mai aratăse o dată tînăr, cum îi plăcea craiului.* CR.; *de unde ştii mamă, cum arătai tînără, cînd nu ţi-ai întipărit pe nici o poză chipul.* VIERU; **10.** (tr.) a destăinui, a mărturisi: *a murit relativ tînără ..., cum arată lespedea gropniţei bisericii.* CĂL.; (şi: (înv. şi reg.) **areta**). [Lat. *arrectare*].

arătănie, arătănii f. (pop.) **1.** monstru, pocitanie; **2.** fantomă, nălucă, stafie. [*Arăta* + *-anie*].

arătáre, arătări f. **1.** acţiunea de a (se) arăta şi rezultatul ei; **2.** (înv.) manifestare, dovadă: *primesc cu mulţumire arătările de supunere.* ISP.; (înv.) **la arătare,** la vedere, în văzul tuturor: *Dumnezeu au grijit de mîntuirea rodului omenesc uneori deschis şi la arătare, alteori acoperit.* VARL.; **a scoate la arătare,** v. **scoate; 3.** înfăţişare, aspect: *barba lungă ... îi da arătarea unui înţelept.* EM.; **4.** vedenie, nălucă; stafie, fantomă: *ivindu-se pe munte o naltă arătare.* AL.; **5.** indicare, etalare, evidenţiere: *arătarea detailată a contribuţiilor fiecărui cercetător ni se pare lucru destul de anevoios.* BL.; **6.** idee, imagine: *ceea ce întrezărise numai vag şi ca arătare la început a luat fiinţă.* BL.; **7.** (înv.) demonstraţie, argumentare: *argumenturile arătării de faţă mai tari sînt decît toate chitelele.* CANT.; **8.** (înv.) fenomen. [V. *arăta*].

arătát, arătaturi n. (înv.) **1.** viziune: *din arătatul sfinţilor îngeri, să-mplură de bărbăţie.* DOS.; **2.** dovadă, prezentare. [V. *arăta*].

arătátor, ~i, arătătoáre a. care arată: *ne-am împuns fiecare vîrful degetului arătător.* SAD. // n. **1.** degetul al doilea de la mînă (cu care se arată): *a făcut un semn cu arătătorul mîinii drepte către ucenică.* SAD.; **2.** indicator de la instrumentele de măsurat: *arătătorul pe ceasornic spune la numărul cutare cîte ceasuri au trecut.* EM. [*Arăta* + *-ător*].

arătătúră, arătături f. (înv.) **1.** ceea ce apare, se arată; fiinţă: *turcii văzînd astă arătătură, oprind caii săi pe loc stătură.* B.-DEL.; **2.** nălucire, vedenie; **3.** monstru: *cu totul barbari, sau mai bine zicînd nişte arătături.* DRAGHICI; **4.** semnalare, indicare. [*Arătta* + *-tură*].

arătór, ~i, arătoáre a. 1. (despre animale) care ară: *boi arători;* **2.** (despre pămînt) arabil. [*Ara* + *-ător*].

arătóriu, ~ii, arătorie, ~ii a. (înv.) care serveşte la arat sau la alte munci agricole: *specimene de instrumente arătorii.* OD. [Din lat. ***aratorius,*** fr. ***aratoire***].

arătós, ~şi, arătoásă, ~e a. **1.** frumos, chipeş; impunător (ca înfăţişare): *sînt în sat feciori şi mai arătoşi şi mai tineri decît el.* AG.; **2.** impozant, mare; deosebit: *din mijlocul uliţei mari, spre stînga, o stradă mai arătoasă, pietruită bine, o ia în sus spre un fel de platou.* CĂL. [*Arăta* + *-os*].

arătúră, arături f. **1.** pămînt arat, ţarină: *de venea apa mare, arăturile lui le îneca.* ISP.; **a(-i) da (cuiva) foc la arătură,** a nu-i putea produce nici un neajuns cuiva; **2.** acţiunea de a ara, aratul cîmpului: *oamenii se grăbiră să înceapă arăturile de primăvară.* AG. [*Ara* + *-tură*].

arắţél m. v. atrăţel.

arbalétă, arbalete f. armă cu care se aruncau săgeţi şi proiectile: *vînătorii se rînduiră cu şpăngile şi arbaletele îndărătul său.* SAD. [Din fr. ***arbalète***].

arbaletriér, arbaletrieri m. 1. soldat înarmat cu arbaletă; **2.** grindă care susţine penele de care se fixează căprioriii acoperişului. [Din fr. ***arbalétrier***].

arbănáş, arbănaşi m. (înv.) albanez, arnăut: *îl prinde gustul să se fotografieze în costum de arbănaş.* CĂL. [Din sb. ***arbanas***].

arbitrá, arbitrez vb. (tr.) **1.** a soluţiona o dispută, un litigiu; **2.** a conduce o competiţie sportivă: (p. ext.; absol.) *cine doreşte să arbitreze* [lupta de cocoşi], *e rugat să poftească.* TUD. [Din fr. ***arbitrer***].

arbitrábil, ~i, arbitrabilă, ~e a. care se poate soluţiona prin arbitraj. [Din fr. ***arbitrable***].

arbitráj, arbitraje n. **1.** soluţionare a unui diferend cu ajutorul arbitrilor; **2.** (fin.) operaţie bancară de aflare a pieţei avantajoase pentru vînzarea şi cumpărarea valorilor de bursă: *petrece cele opt-nouă şi chiar zece ore la birou, la tribunal sau la arbitrajul de stat.* GHEŢIE; **3.** conducere a unei competiţii sportive. [Din fr. ***arbitrage***].

arbitrál, ~i, arbitrală, ~e a. **1.** care este compus din arbitri: *tribunal arbitral;* **2.** care este hotărît de arbitri: *s-au falsificat chiar hotărîri arbitrale care constatau o închipuită judecată.* EM.; *judecată arbitrală.* [Din fr. ***arbitral***].

arbitrár, ~i, arbitrară, ~e a. care nu este supus nici unei legi, nici unei reguli: *nu se poate schimba fără amestecarea unui element arbitrariu ori neraţional.* EM.; *purtare arbitrară.* // n. **1.** ceea ce depinde numai de voinţa, de bunul plac, de capriciul cuiva: *suportă cu zel şi resemnare destinul pe care i-l impune arbitrarul stăpînului.* VIANU; **2.** (spec.) putere despotică, act ilegal (al guvernului): *n-aş voi să văd guvernul şi dinastia... amestecate cu idei de injustiţie şi de arbitrar.* MAIOR.; **3.** caracterul de a fi lipit de obiectivitate, de a fi realizat numai după voinţa cuiva: *arbitrarul unei hotărîri despotice;* **4. arbitrariul semnului lingvistic,** lipsă a unei legături necesare între forma unei denumiri şi obiectul denumit. // adv. după bunul plac; la întîmplare: *sub acest unghi, e cert că speciile nu pot să fie decît instantanee arbitrar tăiate în corpul instabil al unei deveniri.* BL.; (şi: (înv.) **arbitrariu**). [Din fr. ***arbitraire,*** lat. ***arbitrarius***].

arbitráre, arbitrări f. acţiunea de a arbitra şi rezultatul ei. [V. ***arbitra***].

arbitrarietáte f. (livr.) **1.** atitudine, procedeu arbitrar; samavolnicie; (rar) arbitrariatate; **2.** caracter întîmplător; lipsă a oricărei reguli: *se supraveghează puritatea rasei de arbitrarietatea împerecherilor sociale.* CĂL. [Din it. ***arbitrarietà***].

arbitraritáte f. (rar) faptul de a proceda arbitrar; arbitrarietate: *afară de ceea ce creează arbitraritatea omului nu există nimica în lume ce n-ar trebui să fie cum e.* EM. [***Arbitrar*** + *-itate*].

arbitráriu a. şi n. v. **arbitrar.**

arbítru¹, arbitri m. **1.** persoană desemnată pentru a rezolva o neînţelegere, un litigiu; **2.** (fig.) judecător suprem, voinţă suverană; stăpîn absolut: *dacă soarta l-ar fi pus ... arbitru soartei oamenilor ..., asupriţii ... ar fi pierdut.* NEGR.; **3.** persoană calificată în conducerea competiţiilor sportive; **arbitru secund,** v. **secund.** [Din fr. ***arbitre,*** lat. ***arbiter***].

arbítru² n. putere de decizie specifică omului; **liber** (sau **liberul**) **arbitru,** posibilitate de a hotărî după propria voinţă. [Din lat. ***arbitrium***].

arbíu n. (înv.) vărguţă cu care se curăţa sau se încărca puşca: *se pune în ţeavă un glonţ şi se împinge cu arbiul.* ISP. [Din turc. ***harbi***].

ărbor m. v. **arbore.**

arborá, arborez vb. (tr.) **1.** a înălţa, a desfăşura (un steag, un pavilion): *nava a arborat pavilionul de război;* (fig.) *filosofia eleată va arbora accentul transcendental pe gîndirea conceptual-logică.* BL.; (refl. pas.) *în zilele festive se arbora tricolorul.* VINEA; **2.** a înălţa catargele unei nave; **3.** (fig.) a afişa cu ostentaţie (o ţinută, o atitudine): *îmbrăcat corect şi cu o voită notă retrogradă, arbora o mică levalieră, ca o concesie făcută boemei.* CĂL.; **4.** a releva, a manifesta, a dezvălui: *domnul Pandrea arbora o mină de-a dreptul disperată.* GHEŢIE. [Din fr. ***arborer***].

arborádă, arborade f. schelet de susţinere a pînzelor unei nave: *oamenii se urcă în arboradă, un marinar stă în gabie.* CĂL. [***Arbore*** + *-adă*].

arboráre, arborări f. acţiunea de a arbora şi rezultatul ei. [V. ***arbora***].

arborát, ~ţi, arborată, ~e a. care a fost înălţat, desfăşurat: *pavilion arborat.* [V. ***arbora***].

árbore, arbori m. **1.** plantă lemnoasă cu trunchi şi cu coroană ramificată; copac: *din frunzele acestui arbure făcea oamenii cei de demult cunună şi încununa pe biruitori.* B.-DEL.; (compuse) **arbore-de-cacao,** plantă lemnoasă specifică zonei tropicale, cultivată pentru seminţele ei comestibile (*Theobroma cacao*); **arbore-de-cafea,** plantă lemnoasă cultivată în America Latină, Africa şi Asia pentru seminţele ei comestibile (*Coffea arabica*); **arbore-de-cauciuc,** plantă lemnoasă originară din America de Sud, din scoarţa căreia se extrage cauciucul natural (*Hevea brasiliensis*); **arbore-de-pîine,** plantă lemnoasă cu tulpina înaltă şi foarte groasă, al cărei fruct sferic, cu gust de pîine, se consumă fiert sau copt (*Artocarpus incisa*); **arborele-vieţii, a)** arbore decorativ originar din Extremul Orient, cu frunze mici, solzoase; tuia (*Thuja orientalis*); **b)** (fig.) figură reprezentînd evoluţia omului de-a lungul vieţii sale (după vîrstă); **2. arbore genealogic,** tabloul antecedenţilor unei familii sau ai unei persoane: *face monografia unei familii în cîteva generaţii, cu arborele genealogic înainte.* CĂL.; **3.** (nav.) catarg: *îl tîrî pe punte, ca pe un sac, şi-l legă fedeleş la piciorul arborelui mic.* TUD.; **arborele mare,** catargul principal; **4.** organ al unei maşini care transmite o mişcare de rotaţie: *arbore cotit;* (şi: **arbor,** (înv.) **arbure**). [Lat. ***arbor, -oris***].

arborescént, ~ţi, arborescentă, ~e a. care seamănă cu un arbore; ramificat: *plantă arborescentă;* (p. ext.) *bogatele perioade arborescente... au apărut din nevoia de a exprima în fiecare unitate sintactică o idee întreagă.* VIANU. [Din fr. ***arborescent,*** lat. ***arborescens, -ntis***].

arborescénţă, arborescenţe f. stare sau formă a unei plante arborescente: *arborescenţa unei genealogii;* (p. ext.) *perioadele lui Bălcescu, cu stufoasa lor arborescenţă de propoziţii, nu sînt lipsite de armonie.* VIANU. [Din fr. ***arborescence;*** cf. it. ***arborescenza***].

arborét, arboreturi n. **1.** totalitate a arborilor dintr-o porţiune de pădure (omogenă); suprafaţă de pădure; **2.** partea de sus a catargului unei nave. [Din lat. ***arboretum,*** it. ***arboretto***].

arboricíd, ~zi, arboricidă, ~e a. şi n. (substanţă) care distruge anumite plante lemnoase sau le devitalizează rădăcinile. [Din fr. ***arboricide***].

arboricol, ~i, arboricolă, ~e a. **1.** care ţine de arbori, referitor la arbori: *trecerea ... de la o viaţă arboricolă la viaţa terestră.* BL.; **2.** care trăieşte în copaci: *animale arboricole.* [Din fr. ***arboricole***].

arboricultór, arboricultori m. persoană care se ocupă cu arboricultura. [Din fr. ***arboriculteur***].

arboricultúră f. cultura arborilor. [Din fr. ***arboriculture***].

arborifórm, ~i, arboriformă, ~e a. care are aspect de arbore. [***Arbore*** + ***formă***].

arborizát, ~ţi, arborizată, ~e a. (geol.) care prezintă arborizaţii. [Din fr. ***arborisé***].

arborizáţie, arborizaţii f. desen natural în unele minerale, reprezentînd ramuri de arbori. [Din fr. ***arborisation***].

árbure m. v. arbore.

arbúst, arbuşti m. arbore mic ramificat de la rădăcină; tufă: *sădise cu mîinile lui arbuşti.* CĂL. [Din fr. ***arbuste,*** lat. ***arbustum***].

arc, arcuri şi (rar) **arce** n. **1.** armă primitivă, alcătuită dintr-o vergea flexibilă (de lemn) încovoiată şi dintr-o coardă prinsă la extremităţile ei, folosită la aruncarea săgeţilor: *ei scot din a lor arcuri un vifor de săgeţi.* AL.; *seimenii cei iuţi cu arce şi cu măciuce.* NEGR.; **2.** (p. anal.) ceea ce are forma unui segment din circumferinţa cercului: *poetul căsca din tot arcul fălcilor.* CĂL.; *arcul sprîncenei;* **3.** (arhit.) curbură a unei bolţi: *există un geometrism de curburi, de arcuri şi volute.* BL.; **arc de triumf,** monument în formă de poartă boltită, împodobit cu basoreliefuri şi cu inscripţii; **4.** (fig.) boltă: *în mausoleu-ţi mîndru, al cerurilor arc.* EM.; **5.** (mat.) porţiune dintr-o curbă: *arc de cerc;* **6.** (tipogr.) acoladă; **7.** piesă elastică formată din lame sau din spirale de oţel folosită ca amortizor al şocurilor: *trăsură pe arcuri;* **8.** piesă elastică de oţel care, prin destindere, pune în mişcare un mecanism: *arc de ceas;* **9. arc electric** sau **arc voltaic,** descărcare electrică între doi electrozi; **10. arc reflex,** ansamblul elementelor nervoase care asigură realizarea reflexelor. [Lat. ***arcus***].

arcăci, arcace şi **arcaciuri** n. vale sau loc adăpostit; stînă, tîrlă. [Din turc. ***arkac***].

arcádă, arcade f. **1.** element arhitectural în formă de arc susţinut de coloane: *are o prea frumoasă şi mare piatră cu arcade.* KOG.; (p. ext.) *trec prin largi peşteri cu arcade şi bolţi corectate de daltă.* CĂL.; (fig.) *ramurile, împreunîndu-se, deschideau arcade negre.* SAD.; **2.** (anat.) formaţie în formă de arc: *lovitura... i-a deschis arcada ochiului stîng.* GHEŢIE. [Din fr. ***arcade***].

arcádic, ~ci, arcadică, ~ce a. (livr.) referitor la creaţia poetică a academiei culturale italiene „Arcadia", întemeiată la 1690; (p. gener.) pastoral, idilic: *lungile eglogi, în care păstori cu nume arcadice ... îşi narează necazurile amoroase, evocă o vîrstă de aur distinsă.* CĂL.; *poet arcadic.* // m. poet care face parte din societatea culturală „Arcadia": *numele lui nu figurează pe lista arcadicilor.* CĂL. [Din it. ***arcadico***].

arcadiér, arcadieri m. membru al academiei poetice „Arcadia", care avea ca model poezia pastorală antică. [Din germ. ***Arkadien***].

arcadizá, arcadizez vb. (rar; tr.) a compune, a crea în maniera poeţilor care făceau parte din societatea „Arcadia": *poeţii de sînge aristocratic care ... arcadizează, dovedesc o mare cunoaştere a folclorului.* CĂL. [***Arcad****(ic)* + ***-iza***].

arcán[1], arcane n. (reg.) **1.** (înv.) funie răsucită din păr de cal, cu un laţ la unul din capete, întrebuinţată ca armă de atac: *cu săgeţi, cu buzdugane şi la brîie cu arcane.* AL.; **2.** laţ pentru prinderea sau pentru priponirea vitelor: *creşte cai sălbatici şi-i prinde cu arcanul.* AL.; **a prinde cu arcanul (pe cineva), a)** a lua cu forţa în armată: *pe bădiţa Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul.* CR.; **b)** (fig.) a aduce, a lua pe cineva cu forţa; **3.** (artic.) arcana. [Din tăt. ***arkan*** „funie, laţ"] .

arcán[2], arcane n. (mai ales la pl.) **1.** taină, secret; mister: *a reuşit ... să pătrunză în arcanele străvechii literaturi naţionale.* OD.; *cititorul se poate cufunda în basm fără temerea de a ignora cine ştie ce arcane.* CĂL.; **2.** (fig.) loc ascuns, tainic: *în arcane de pădure întuneric ce spăimîntă.* MACED. [Din fr. ***arcane***].

arcaná f. dans popular, asemănător cu hora. [Et. nec.].

arcár, arcari m. (înv.) persoană care confecţionează arcuri. [***Arc*** + ***-ar***].

arcáş, arcaşi m. soldat înarmat cu arc: *ei văd curgînd pe dealuri arcaşii din Orhei.* AL. [***Arc*** + ***-aş***].

arcát, ~ţi, arcată, ~e a. în formă de arc; boltit, arcuit: *şi sprîncenele arcate fruntea albă i-o încheie.* EM.; *ferestre arcate.* [***Arc*** + ***-at***; cf. fr. ***arqué***].

arcatúră, arcaturi f. element arhitectural alcătuit dintr-o serie de arcade mici, în relief, care decorează părţile netede ale zidurilor: *biserica Răducanu, cea cu frumoase arcaturi în stil de caligrafie persană.* CĂL. [Din fr. ***arcature***].

arcáţ m. v. **acaţ.**

árcă, arce f. corabie: *Noe primise porunca să-şi clădească arca.* BL.; **arca lui Noe, a)** corabia legendară a lui Noe; **b)** (fig.) îngrămădire de oameni şi de animale. [Din lat., it. ***arca***].

arcăní, arcănesc vb. (tr.) a prinde cu arcanul: *svîrle laţul, de gît îl arcăneşte.* AL. [De la ***arcan[1]***].

arcăşíe f. (înv.) arta de a trage cu arcul: *se duce ... să-nvingă-n arcăşie pe Ild-Tozcoparan.* AL. [***Arcaş*** + ***-ie***].

arcér, arcere n. (reg.) piatră naturală cu care se ascute briciul, coasa etc.; cute, gresie: *arceriu, adecă cute petrificată din arţariu.* POP.; (şi: **arceriu**). [Et. nec.].

arcériu n. v. arcer.

archebúză, archebuze f. veche armă de foc portabilă, anterioară muschetei şi puştii: *printre mii de săbii şi mii de archebuze.* AL.; (şi: **arhebuză**). [Din fr. ***arquebuse***].

archebuzíér, archebuzieri m. soldat înarmat cu archebuză: *căpitan de archebuzieri călări.* BĂLC. [Din fr. ***arquebusier***].

archíş m. v. **archit.**

archít, archiţi m. (bot.; reg.) ienupăr (*Tuniperis communis*); (şi: **archiş**). [Din gr. mod. ***árkeuthos***].

arcifórm, ~i, arciformă, ~e a. în formă de arc. [Din fr. ***arciforme***].

arcós, ~şi, arcoásă, ~e a. (înv.) care are formă de arc; arcuit: *nu numai arcoase sprîncenele-şi a-ş rădica, ci şi sfaturile a-ş da.* CANT. [***Arc*** + ***-os***].

arcóză f. gresie foarte bogată în feldspaţi. [Din fr. ***arkose***].

árctic, ~ci, arctică, ~ce a. situat la Polul Nord sau în vecinătatea lui; specific acestei regiuni: *către apele reci ale miezului nopţii, către gura fluviilor arctice.* SAD.; *climă arctică;* (fig.) *în loc să se înfunde în candoarea arctică se ascunde în codri.* CĂL.; (subst.) *mute-se arcticul, strămute-se andarcticul.* CANT. [Din fr. ***arctique,*** lat. ***arcticus***].

arcuát, ~ţi, arcuată, ~e a. îndoit ca arcul; arcuit; arcat. [Din lat. ***arcuatus***].

arcuí, arcuiesc vb. (tr. şi refl.) a (se) îndoi în formă de arc; a (se) încovoia: *sprîncenele se lăsau în jos, arcuindu-se pe deasupra ochilor.* SAD.; (fig.) *ici-colo se arcuieşte o boltă de nuci peste trecător.* SAD. [***Arc*** + ***-ui***].

arcuíre, arcuiri f. **1.** faptul de a (se) arcui; încovoiere elastică; (fig.) *cerboaica sări peste el într-o arcuire măreaţă.* SAD.; **2.** (concr.) formă arcuită; arc. [V. ***arcui***].

arcuít, ~ţi, arcuită, ~e a. **1.** încovoiat, îndoit în formă de arc: *avea nişte sprîncene bine arcuite.* ISP.; **2.** (rar) prevăzut cu arcade: *chilioare cu tinde lungi şi arcuite.* OD. [V. ***arcui***].

arcuitúră, arcuituri f. (rar) parte încovoiată în formă de arc a unui obiect: *trupul... se mlădia uşor, fără moleşeală, pe arcuitura tainică a şalelor.* VOIC. [***Arcui*** + ***-tură***].

arculéţ, arculeţe f. diminutiv al lui arc: *luă o viţă de păr din capul fetei, făcu laţuri şi un arculeţ.* ISP. [***Arc*** + ***-uleţ***].

arcúş, arcuşuri n. vergea de lemn între capetele căreia este prinsă o şuviţă de păr de cal, cu care se produc sunete la vioară şi la alte instrumente cu coarde: *degetele-i tremurau pe strune, pe cînd cu dreapta suia şi cobora încet arcuşul.* SAD.; **a trage din arcuş** (sau **cu arcuşul**), a cînta din vioară: *trăgea Dimică cu arcuşul de te ardea la inimă.* GHICA. [***Arc*** + ***-uş***].

árde, ard şi (înv. şi reg.) **arz** vb. **1.** (intr.) a fi aprins: *noaptea potolit şi vînăt arde focul în cămin.* EM.; **2.** (tr.) a consuma, a distruge: *m-aş fi culcat devreme, n-aş fi ars atîtea lemne.* POP.; **a arde gazul degeaba,** a trîndăvi; **3.** (intr. şi tr.) a lua foc, a se mistui prin foc, a se preface

în cenuşă: *puse scîndurile pe foc, de arseră.* ISP.; (la conjunctiv, în formule afective) *arză-l focul de bărbat!* POP.; (fig.) *în gîndu-mi trece vîntul, capul arde pustiit.* EM.; **4.** (tr.) a da foc, a băga în foc: *îl vede arzînd cărţi groase.* CĂL.; *a ars toate documentele compromiţătoare;* **a arde cu fierul roşu, a)** a face (unui animal) un semn distinctiv cu un fier înroşit în foc; **b)** a stigmatiza pe cineva; **5.** (tr.) a strica o mîncare, expunînd-o prea mult acţiunii focului; **6.** (tr.) a expune acţiunii focului în procesul de fabricaţie: *a arde cărămida;* **7.** (intr.) a răspîndi lumină; a lumina, a luci: *arde-n candele-o lumină.* EM.; *gazorniţa ardea pe prichiciul hornului.* SAD.; **8.** (intr.) a răspîndi căldură mare, a dogori: *arde soarele tare;* (fig.) *arată cu ce intensitate ardea în inima lor problema nemuririi.* BL.; **9.** (tr. şi refl.) a (se) pîrli, a (se) bronza (prea tare): *a stat mult pe plajă şi s-a ars;* **10.** (intr.) a avea febră: *„dar dumneata ai febră, arzi tot!" exclamă ea.* GHEŢIE; *ochii-i ard în friguri;* **11.** (refl. şi tr.) a suferi sau a face să sufere o arsură; a (se) frige (atingînd un obiect fierbinte): *focul o arde şi nu poate lua.* CR.; *flacăra l-a ars;* **12.** (tr.) a produce o senzaţie asemănătoare cu arsura: *mă arde-n spate.* EM.; *pietrele îmi ard tălpile;* **a-i arde buza cuiva,** a fi foarte curios, nerăbdător: *îmi ardea buza s-o întreb pe mama, dar nu îndrăzneam.* GHEŢIE; **13.** (fam.; fig.; refl.) a se păcăli, a se înşela: *prietenul nostru s-a ars rău cu casa;* **14.** (fig.; tr.) a spune (cuiva) ceva caustic, neplăcut: *ştii că m-ai ars ..., zise părintele.* CR.; **15.** (fig.; tr.) a da o lovitură; a lovi, a plesni: *luînd cîte un drăcuşor de corniţe, mi ţi-l ardea cu palcele, de-i crăpa pielea.* CR.; *i-a ars un pumn de i-a învineţit un ochi.* GHEŢIE; **16.** (fam.; tr.) a face ceva cu pasiune: *îi arde o horă;* **a o arde la fugă,** a fugi; **17.** (fig.; intr.) a fi cuprins de un sentiment puternic: *ard de nerăbdare s-o întîlnesc iarăşi.* EL.; **a-i arde (cuiva) de ceva,** a simţi o dorinţă arzătoare pentru ceva; a avea chef de ...: *îi ardea cu totul de altele decît de alai.* EM.; *nu-mi arde de glumă;* **18.** (reg.; refl.) a fi cuprins de o bănuială: *atunci se arse împăratul că pot să fie copiii lui.* POP. [Lat. ***ardere***].

ardéi, ardei m. **1.** plantă erbacee, originară din Brazilia, al cărei fruct (verde sau roşu) se întrebuinţează în alimentaţie (drept condiment) (*Capsicum annuum*); **2.** fructul acestei plante: *borşul cu smîntînă şi ardei verde fu sorbit în tăcere.* M.CAR.; *ardei gras; ardei iute;* **iute ca ardeiul,** a) foarte vioi; **b)** supărăcios; arţăgos; **a da cu ardei pe la nas,** a întărîta, a aţîţa, a irita. [*Arde* + *-ei*].

ardelá, ardeiez vb. **1.** (tr.) a condimenta cu ardei; a iuţi; **2.** (fig.; refl.) a se supăra, a se irita. [De la ***ardei***].

ardeiáş, ardeiaşi m. diminutiv al lui ardei. [***Ardei*** + *-aş*].

ardeiát, ~ţi, ardeiată, ~e a. **1.** condimentat cu ardei: *mîncare ardeiată;* **2.** (fig.) care se aprinde, se supără uşor. [V. ***ardeia***].

ardeleán, ~eni, ardeleană, ~ene a. ardelenesc, transilvănean: *Şcoala ardeleană.* // m., f. persoană (originară) din Ardeal; transilvănean: *de la ardeleni va porni regenerarea naţională.* EM.; (adj.) *mai aproape de germani, poeţii ardeleni şi bucovineni au devorat expresionismul.* CĂL. // f. (artic.) dans popular românesc plin de vioiciune, răspîndit în Ardeal; melodia acestui dans. [***Ardeal*** n. pr. + *-ean*].

ardeleáncă, ardelence f. femeie din Ardeal. [***Ardelean*** + *-că*].

ardelenésc, ~şti, ardeleneáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic Ardealului sau care provine din Ardeal, referitor la Ardeal; transilvănean: *observarea limbajului ardelenesc e făcută cu foarte multă exactitate.* CĂL. // f. (artic.) ardeleană. [***Ardelean*** + *-esc*].

ardelenéşte adv. ca în Ardeal, în felul ardelenilor. [***Ardelean*** + *-eşte*].

ardelenísm, ardelenisme n. **1.** cuvînt sau expresie caracteristică vorbirii ardelenilor: *aromânisme, ardelenisme, cuvinte din toate unghiurile ţării sînt armonizate în aceeaşi ţesătură.* CĂL.; **2.** (la sg.) doctrină, concepţie specifică intelectualilor ardeleni (din secolul al XIX-lea): *ardelenismul la noi a fost totdeauna identic cu naţionalismul şi democratismul.* IBR. [***Ardelean*** + *-ism*].

ardeleníst, ardelenişti m. (rar) partizan al ardelenilor; adept al învăţăturilor ardeleni: *a mai găsit însă altceva: pe Eminescu ardelenist.* IBR. [***Ardelean*** + *-ist*].

ardelenizá, ardelenizez vb. **1.** (rar; tr.) a da caracter ardelenesc; a face să pară din Ardeal; (absol.) *Victor Ion Popa ardelenizează îngroşat.* CĂL.; **2.** (refl.) a adopta modul de a fi, trăsăturile ardelenilor: *chiar şi cultura noastră din Regat începe să se ardelenizeze puţin.* IBR. [***Ardelean*** + *-iza*].

ardelenizánt, ~ţi, ardelenizantă, ~e a. (rar) care are sau conferă aspect sau caracter ardelenesc (prin limbă): *paginile sînt pline de haz, ca răvaşul ardelenizant al Elisavetei.* CĂL. [***Ardelean*** + *-izant*].

ardént, ~ţi, ardentă, ~e a. înfocat, plin de ardoare: *era un patriot ardent, de idei vechi.* CĂL.; *spirit ardent.* [Din fr. ***ardent***].

ardénţă f. **1.** ardoare, înflăcărare, înfocare, patimă: *dîndu-i aspect de fantastic, cu mare ardenţă de viaţă.* CĂL.; **2.** (fig.) fierbinţeală: *se lasă violentată de valurile mării şi de ardenţa soarelui.* CĂL. [Din fr. ***ardence,*** it. ***ardenza***].

árdere, arderi f. **1.** faptul de a (se) arde; **2.** mistuire, distrugere prin foc; (p.ext.) incendiere: *după arderea şi prădarea oraşului, Mihai împresură cetatea.* BĂLC.; *Gerilă potopea pădurile prin ardere.* CR.; (fig.) *toată existenţa lui elementară s-a consumat într-o singură ardere.* CĂL.; **ardere de tot,** jertfă (la vechii evrei) prin incinerarea animalului sacrificat: *trimise pre tinerii fiilor lui Israel şi adusără arderi de tot.* BIBLIA; **3.** cauterizare: *arderea unei răni;* **4.** oxidare rapidă însoţită de dezvoltare de căldură şi de lumină: *la arderea totală a unei cantităţi determinate de carbon trebuie să devie liberă aceeaşi cantitate de căldură.* EM.; **5.** (la pl.) descompunere a diferitelor substanţe în organism: *corpurile animalelor produc căldură şi forţă mecanică în socoteala arderilor combinaţiunilor carbonoase în oxigen atmosferic.* EM. [V. ***arde***].

ardézie, ardezii f. rocă negricioasă sau cenuşie care se desparte în plăci subţiri, întrebuinţată la acoperitul caselor, la confecţionarea meselor de biliard şi, în trecut, a tăbliţelor de scris: *apa ... se vede rostogolindu-se pe trepte de piatră fumurie ca ardezia.* CĂL. [Din it. ***ardesia***].

ardícă vb. v. **ridica.**

ardóare, (rar) **ardori** f. înflăcărare, înfocare, pasiune: *toate interesele şi ardorile lor se raliau în cele din urmă în jurul unui gînd.* BL.; *începu cu o ardoare vrednică de laudă să demonstreze nobleţea neamului oropsit.* CĂL. [Din fr. ***ardeur,*** lat. ***ardor, -oris***].

areál[1] n. suprafaţă pe care este răspîndită o specie de plante, de animale etc.; arie. [Din germ. ***Areal***].

areál[2]**, ~i, areală, ~e** a. în afara realităţii. [Din it. ***areale***].

aréci interj. v. **hareci.**

areflexíe, areflexii f. (med.) absenţă a reflexelor. [Din fr. ***aréflexie***].

aréic, ~ci, areică, ~ce a. (geol.) care este lipsit de reţea hidrografică permanentă; uscat, arid: *teren areic.* [Din fr. ***aréique***].

arenacéu, ~cei, arenacee a. (geol.) **1.** care s-a format din nisip: *rocă arenacee;* **2.** care are consistenţa nisipului; nisipos: *pămînt arenaceu.* [Din fr. ***arénacé***].

arenái, arenale n. regiune de şes, lipsită de vegetaţie, din preajma unui vulcan. [Din fr. ***arenale***].

arenár, arenari m. nume dat în antichitate luptătorilor în arenă. [Din lat. ***arenarius***].

arenária f. plantă cariofilacee cu flori albastre şi roz, care creşte pe stînci şi pe nisip (*Arenaria tenuifolia* şi *Balearica*). [Din fr. ***arénaria***].

aréná, arene f. **1.** spaţiu circular în mijlocul unui amfiteatru roman, al unui circ etc., unde au loc reprezentaţiile; **arenă sportivă,** stadion; **2.** (fig.) cîmp, loc, domeniu de desfăşurare a unei activităţi, a unei trăiri: *se încumetă în primăvara anului următor să intre în ţară în arena politică.* CĂL.; *arena vieţii.* [Din fr. ***arène,*** lat. ***arena***].

arendá, arendez vb. (tr.) **1.** a da în arendă: *domeniile ... le arendează în bloc la cine dă mai mult.* CAR.; **2.** a alua cu arendă. [***Arendă*** + *-a*].

arendáre, arendări f. acţiunea de a arenda: *fură de sting, fie pe calea diurnelor şi lefilor nemeritate, fie prin arendarea moşiilor statului.* EM. [V. ***arenda***].

arendáş, arendaşi m. persoană care ia ceva în arendă: *jeluindu-se de încărcarea la datorie din partea arendaşului şi de bătaie.* CAR. [***Arendă*** + *-aş*].

arendát, ~ţi, arendată, ~e a. **1.** care a fost dat în arendă; **2.** care a fost luat în arendă. [V. ***arenda***].

aréndă, arenzi f. **1.** închiriere a unui teren agricol (sau a altor proprietăţi) în schimbul unei sume de bani sau al unor produse; folosire, exploatare a unui bun în astfel de condiţii: *dă în arendă moşia lui Livaridi.* IBR.; **2.** sumă plătită proprietarului de către arendaş: *se obligă printr-un lung înscris ... să plătească arendă pentru locurile de păşunat.* EM. [Din pol., rus. ***arenda***].

arendăşél, arendăşei n. diminutiv al lui arendaş. [***Arendaş*** + *-el*].

arendăsésc, ~şti, arendăşeáscă, ~eşti a. care aparţine arendaşului: *dintr-o potecă lăturaşă ... izbucni în drumul mare o brişculiţă arendăşească.* OD. [***Arendaş*** + *-esc*].

arendăşí, arendăşesc vb. (intr.) a fi arendaş. [De la ***arendaş***].

arendăşíe, arendăşii f. ocupaţie de arendaş. [***Arendaş*** + *-ie*].

arendăşíţă, arendăşiţe f. soţie de arendaş; femeie care ţine ceva în arendă; arendăşoaică. [***Arendaş*** + *-iţă*].

arendăşoáică, arendăşoaice f. arendăşiţă: *erau grămădite o mulţime de tinere arendăşoaice.* OD. [***Arendaş*** + *-oaică*].

arenduí, arendulesc vb. (tr.) a arenda. [***Arendă*** + *-ui*].

arenícol, ~i, arenícolă, ~e a. care creşte pe nisipuri, pietrişuri sau grohotişuri mărunte: *plantă arenicolă.* [Din fr. ***arénicole***].

arenizáre, arenizări f. (geol.) transformare a rocilor cristaline în nisip. [Din fr. ***arénisation***].

areolár, ~i, areolară, ~e a. care ţine de areolă, referitor la areolă. [Din fr. ***aréolaire***].

areólă, areole f. **1.** cerc roşiatic care înconjură o zonă inflamată a pielii; **2.** suprafaţă pigmentată care înconjură mamelonul sînului. [Din fr. ***aréole,*** lat. ***areola***].

areologíe f. **1.** (lingv.) studiu asupra distribuţiei ariilor dialectale pe un teritoriu; **2.** (biol.) disciplină care studiază aria de răspîndire a unor specii vegetale. [Din fr. ***aréologie***].

areometríe f. disciplină a fizicii care studiază determinarea densităţii lichidelor. [Din fr. ***aréométrie***].

areométru, areometre n. instrument pentru măsurarea densităţii lichidelor şi a concentraţiei soluţiilor. [Din fr. ***aréomètre***].

areopág, areopaguri n. 1. tribunal suprem în Atena antică, cu sediul pe colina lui Ares (=Marte); 2. (fig.) adunare de magistrați, de învățați, de politicieni (care hotărăsc în mod suveran): *în fața areopagului european, guvernul nostru se află redus la insuficiența partidului său.* MAIOR. [Din fr. ***aréopage,*** lat. ***areopagus***].

areopagít, areopagiți m. membru al areopagului. [Din fr. ***aréopagite***].

arést, aresturi n. 1. deținere sub pază a unei persoane; arestare: *se află subt politicesc arest.* URIC.; **arest preventiv,** v. **preventiv**; 2. loc unde sînt ținuți cei arestați: *o odaie umedă din arestul poliției.* VLAH. [Din germ. ***Arrest,*** it. ***arresto***].

arestá[1], arestez vb. (tr.) a pune la arest, a priva de libertate; a închide, (reg.) a arestui: *pentru ce l-ați arestat pe Cațavencu?* CAR.; (refl. pas.) *în vremea interogatorului, Ioan Cantacuzino împreună cu alți boieri moldoveni se arestaseră.* BĂLC. [***Arest*** + *-a*].

arestá[2], arest vb. (italienism; tr. și refl.) a (se) reține, a (se) opri: *întinde mîna, cede l-ardoarea juvenilă, s-arestă și așteaptă.* HEL. [Din it. ***arrestare***].

arestánt, arestanți m. (înv.) persoană arestată: *o sumă destul de însemnată de arestanți.* OD. [Din germ. ***Arrestant***].

arestáre, arestări f. acțiunea de a aresta; deținere a unei persoane; (reg.) arestuire: *în legătură indirectă cu arestarea aceasta stă și încurînda sosire a unui comisar.* EM.; **mandat de arestare,** ordin scris pe baza căruia este arestat cineva. [V. ***aresta***].

arestăt, ~ți, arestată, ~e a. și m., f. (persoană) care se află în stare de arest; deținut: *directorele penitenciarului bate crunt cu biciul pe arestați.* EM. [V. ***aresta***].

arestuí, arestuiesc vb. (reg.; tr.) a aresta. [***Arest*** + *-ui*].

arestuíre, arestuíri f. (reg.) arestare: *scrie tu ... ordinul de arestuire ... și dă hîrtia în mîna agăi.* AL. [V. ***arestui***].

áret[1] m. 1. (înv.) pază; apărare: *să fie raiaiii țării Moldovii ..., de aret și de apărare.* NEC.; 2. (reg.) împrejurime; ținut: *nu cuteza să meargă în aretul mănăstirii.* POP.; **în aretul vîntului,** în direcția vîntului. [Et. nec.].

áret[2], areturi n. **cîine de aret,** cîine de vînătoare dresat să se oprească în apropierea vînatului. [Din fr. ***arrêt***].

aretá vb. v. **arăta.**

aréte, areți m. 1. (înv. și pop.) berbec: *areții săltară.* DOS.; 2. (înv.) mașină de război folosită la spargerea zidurilor; berbec. [Lat. ***aretem (=arietem, aries)***].

aréu, arei m. (bot.; reg.) alior (*Euphobia heliscopia*): *foaie verde bob areu eram la taica flăcău.* POP. [Et. nec.].

árfă f. v. **harfă.**

argál, argali m. mamifer erbivor din genul oilor sălbatice, care trăiește în Asia Centrală (*Oris ammom*). [Din germ. ***Argali***].

árgas m. (entom.) gen de acarieni paraziți, care se hrănește cu sîngele oamenilor sau animalelor și pot transmite boli infecțioase. [Din fr. ***argas***].

argát, argați m. persoană care, în schimbul unei plăți, ajută la muncă sau muncește în folosul cuiva; slugă, rîndaș: *băgat ca argat în curțile domnești din Feres.* OD. // a. (înv.) supus, rob: *să nu zică vreo dinioară ... că oastea lui Vlad întreagă ș-armată patria-și lasă la turci argată.* B.-DEL. [Din gr. mod. ***argátis*** „muncitor"].

argăsár, argăsari m. (înv.) tăbăcar. [***Argăsi*** + *-ar*].

argăsăríe, argăsării f. (înv.) tăbăcărie. [***Argăsar*** + *-ie*].

argăseálă, argăseli f. 1. acțiunea de a argăsi; argăsire; 2. amestec de substanțe în care se argăsesc pieile: *pieile erau la loc sigur, în argăseală.* CAR.; *putină de argăseală.* [***Argăsi*** + *-eală*].

argăsí, argăsesc vb. (tr.) a tăbăci: *pielea de focă ... știau de multă vreme s-o argăsească foarte meșteșugit.* TUD. [Din gr. mod. ***árgasa*** (aor. de la ***argázo***)].

argăsíre, argăsiri f. acțiunea de a argăsi; argăseală. [V. ***argăsi***].

argăsít[1] n. faptul de a argăsi; argăsire: *alerga de la unul la altul, lătrînd năuc, înmuiat în apă ca o piele pusă la argăsit.* TUD. [V. ***argăsi***].

argăsít[2], ~ți, argăsită, ~e a. tăbăcit. [V. ***argăsi***].

argăsitór, ~i, argăsitoáre a. și m., f. (persoană) care argăsește; (fig.) *om trăit pe mare sub vînt argăsitor.* MACED. [***Argăsi*** + *-tor*].

argăsitoríe, argăsitorii f. (înv.) 1. meseria de argăsitor; 2. atelier de argăsitor. [***Argăsitor*** + *-ie*].

argățál, argăței m. diminutiv al lui argat: *numai cu un argățel ce-l am de-abia le pot dovedi.* CR. [***Argat*** + *-el*].

argățésc, ~ști, argățeáscă, ~ești a. de argat, specific argatului. [***Argat*** + *-esc*].

argățéște adv. (înv.) în felul argaților, ca argații. [***Argat*** + *-ește*].

argățí, argățesc vb. (tr. și intr.) 1. a munci ca argat: *eu, boier ... s-ajung ... să argățesc?* AL.; 2. (p. ext.) a munci fără plată. [De la ***argat***].

argățíe f. calitatea, starea, slujba argatului: *feții mei din argăție.* AL. [***Argat*** + *-ie*].

argățíme f. mulțime de argați: *cîmpul ... răsună ... de voioasa argățime.* AL. [***Argat*** + *-ime*].

argeá, argele f. (pop.) 1. mică încăpere adîncită în pămînt, unde se țese în timpul verii: *pe la casa cu argea, unde țese lelița.* POP.; 2. războiul de țesut: *muierea la război, ca bărbatul la argea.* POP.; 3. parte a războiului de țesut unde se află scaunul țesătoarei; 4. boltă a unei clădiri; acoperiș: *tavanurile ... sînt regulat boltite în formă de argea.* OD.; 5. boltă de pivniță; 6. schelet de lemn al unei construcții; 7. parte a teascului pentru struguri; 8. (la pl.) grinzi la marginea plutei. [Et. nec.; probabil traco-dac].

argentán n. aliaj inoxidabil de cupru, nichel și zinc, întrebuințat la fabricarea tacîmurilor, a instrumentelor muzicale, optice etc. [Din fr. ***argentan***].

argentéu, ~i, argentee a. (rar) de argint; argintiu; (fig.) *ca un vis argenteu plutește blonda lună.* EM. [Din lat. ***argenteus***].

argentifér, ~i, argentiferă, ~e a. care conține argint. [Din fr. ***argentifère***].

argentinián, ~eni, argentiniană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic Argentinei sau populației ei, referitor la Argentina sau la populația acesteia; din Argentina: *să ascultăm un cîntec de dans argentinian.* BL.; *în locul lor veneau coloniști argentinieni.* TUD. // m., f. persoană (originară) din Argentina: *începea să împărtășească sentimentul că Filip era într-adevăr copilul argentinianului.* CĂL. // m. pl. popor constituit ca națiune în Argentina. [***Argentina*** n. pr. + *-ian*].

argentít n. (geol.) minereu format din sulfură naturală de argint (cristalizată în cristale cenușii). [Din fr. ***argentit,*** germ. ***Argentit***].

arghirofíl, ~i, arghirofilă, ~e m., f. (înv.) persoană lacomă de bani. [Din gr. mod. ***arghirófilos***].

arghirofilíe f. (înv.) lăcomie de bani: *va fi lucrat lăcomia sau, în termeni bisericești, arghirofilia.* MACED. [Din gr. mod. ***arghirofilía***].

argílă, argile f. rocă sedimentară alcătuită din silicați, întrebuințată în ceramică, în sculptură etc.; (fig.) *văsusem obrazul lelei Ileana și-mi apărură apoi mumiile de argilă ale bătrînilor.* SAD. [Din fr. ***argile,*** lat. ***argilla***].

argilít n. (geol.) rocă formată prin recristalizarea argilei. [Din fr. ***argilite***].

argilós, ~și, argiloásă, ~e a. care conține argilă, din argilă: *țărîna argiloasă se preface în smîrc pe ploaie.* CĂL.; *pămînt argilos.* [Din fr. ***argileux,*** lat. ***argillosus***].

arginăză f. enzimă solubilă extrasă din ficatul mamiferelor. [Din fr. ***arginase***].

arginină, arginine f. aminoacid care participă la sinteza ureii în ficat. [Din fr. ***arginine***].

argínt n. 1. metal prețios de culoare albă-cenușie strălucitoare: *flori de tei el are-n păru-i și la șold un corn de-argint.* EM.; **nuntă de argint,** (petrecere organizată la) împlinirea a 25 de ani de la căsătorie; **a plăti în argint,** a plăti cu bani de argint; 2. (p. ext.) avere, avuție: *craii și ministrii avînd sete de-argint, ațiță războaie crunte.* B.-DEL.; *iubitor de argint;* 3. (pl. **argínturi**) obiecte din acest metal: *haine scumpe și arginturi au apucat.* COSTIN; 4. (compus; pop.) **argint viu, a)** mercur: *parcă are argint viu într-însa.* AL.; **b)** om iute, zglobiu, vioi. // m. (pl. **argínți;** mai ales la pl.) ban, para: *Iuda ... a vîndut pe Hristos fariseilor pe treizeci de arginți.* [Lat. ***argentum***].

argintá, argintez vb. (tr.) 1. a acoperi cu un strat de argint; (înv.) argintui; 2. (fig.) a face să aibă strălucirea argintului: *luna argintește tot Egipetul antic.* EM.; (și: **argínti**). [De la ***argint***].

argintár, argintari m. persoană care confecționează sau vinde obiecte din argint: *veniră nainte ... argintarii, de-inele și țînte.* B.-DEL. [***Argint*** + *-ar*].

argintáre, argintări f. acțiunea de a arginta. [V. ***arginta***].

argintát, ~ți, argintată, ~e a. 1. acoperit cu un strat de argint; poleit, suflat cu argint: *frîie țintuite și argintate șele.* AL.; 2. (fig.) cu luciu de argint; argintiu: *aripi de porumbiță argintate.* DOS. [V. ***arginta***].

argintárie[1], argintării f. 1. obiecte din argint: *lucruri scumpe, ... argintării.* NEC.; *hoții îi furară argintăria.* CĂL.; 2. magazin unde se vînd astfel de obiecte. [***Argint*** + *-ărie*].

argintárie[2], argintării f. 1. atelier unde se prelucrează argint; 2. artă de a realiza obiecte sau bijuterii din argint. [***Argintar*** + *-ie*].

argínteálă f. (rar) culoare albă (ca a argintului): *părul îi era tot negru, dar amestecat cu argînteala vîrstei destul de înaintate.* MAT. [***Argint*** + *-eală*].

argínti vb. v. **arginta.**

argíntiu, ~ii, argíntie, ~ii a. 1. de culoarea și de strălucirea argintului: *neguri albe strălucite naște luna argintie.* EM.; *pînă și melcul lasă o cărăruie argintie după el.* VIERU; 2. (fig.) cristalin, plăcut: *își amesteca și ea glasu-i argintiu cu tărăgănatul și scîncitul „Doamne miluiește" al călugărițelor.* VLAH.; (și: (reg.) **argínțiu**) [***Argint*** + *-iu*].

argintós, ~și, argintoásă, ~e a. 1. care conține argint, bogat în argint: *terenuri argintoase;* 2. asemănător argintului; argintiu: *luna varsă raze dulci și argintoase.* BOL.; (fig.) *atunci Memfis se înalță, argintos gînd al pustiei.* EM. [***Argint*** + *-os*].

argintuí, argintuiesc vb. (înv.; tr.) 1. a arginta; 2. a fereca cu argint. [***Argint*** + *-ui*].

argintuít, ~ți, argintuită, ~e a. (înv.) argintat: (fig.) *luna-argintuită, albind iarba de pe vale, ieșea lină.* ALEX. [V. ***argintui***].

argintúț n. (rar) argințel: *i-a dat încă și-un biciuț carele avea în vîrvuț o litră de argintuț.* POP. [***Argint*** + *-uț*].

argințál n. 1. diminutiv al lui argint; (rar) argintuț: *cu șaua de argințel.* POP.; 2. culoare, luciu de argint: *ciocu-i bate-n argințel.* POP. // m. (pl. **arginței**) ban de argint. [***Argint*** + *-el*].

arginţíică, arginţele f. arbust cu flori mari albe şi cu frunzele lucitoare pe partea superioară şi albicioase pe cea inferioară (*Dryas octopetala*). [*Argint* + *-ică*].

arginţíu a. v. **argintiu**.

argiríe f. arginism. [Din fr. *argyrie*].

argirísm n. intoxicaţie cu săruri de argint care provoacă colorarea pielii şi a conjunctivelor; argirie. [Din fr. *argyrisme*].

argirofíl, ~i, argirofílă, ~e a. care are afinitate pentru sărurile de argint: *substanţă argirofilă*. [Din germ., engl. *argyrophil*].

argón n. gaz inert, incolor, întrebuinţat la fabricarea becurilor şi a tuburilor luminescente. [Din fr. *argon*].

argonaút, argonauţi m. **1.** erou legendar grec, care a participat la călătoria spre Colhida cu corabia Argo; **2.** (fig.) navigator îndrăzneţ; (p. ext.) spirit novator, cutezător: *imaginea lui Nastratin Hogea văzut ca un argonaut slinos pe un caic putred.* CĂL.; **3.** specie de moluscă cefalopodă din apele tropicale (*Argonauta argo*). [Din fr. *argonaute*].

argós a. (bis.) (despre preoţi) oprit pentru un timp de a oficia. [Din gr. mod. *argós*].

argosí, argosesc vb. (bis.; tr.) a opri pe un preot de la serviciul bisericesc (ca pedeapsă canonică): *patriarhul ... argosi pre mitropolitul Leon.* NEGR. [*Argos* + *-i*].

argót n. v. **argou**.

argótic, ~ci, argotică, ~ce a. care ţine de argou, referitor la argou: *într-o limbă indecentă, argotică.* CĂL.; *vulgarizarea manifestată prin apelul la registrul argotic este supărătoare prin abuz.* D. [Din fr. *argotique*].

argotísm, argotisme n. element de argou; cuvînt sau expresie argotică: *o discuţie limitată la extragerea argotismelor nedreptăţeşte totuşi textul.* R.L. [Din fr. *argotisme*].

argotizá, argotizez vb. (tr. şi intr.) a folosi argotisme: *în goana după inedit, publiciştii argotizează limba.* [Din fr. *argotiser*].

argotizánt, ~ţi, argotizantă, ~e a. şi m. f. (persoană) care foloseşte cuvinte argotice, care foloseşte argoul: *argoul ... e ... utilizat de argotizanţi.* R.L. [*Argot(ic)* + *-iza* + *-ant*].

argóu, argouri n. limbaj convenţional al unui grup social care, pentru a nu fi înţeles de restul societăţii, foloseşte cuvinte speciale (împrumuturi din limbi străine şi din graiurile populare) sau cu sensuri deosebite: *principial, nu e împotriva artei folosirea oricărui dialect ori argot.* CĂL.; (şi: (înv.) **argot**). [Din fr. *argot*].

argumént, argumente şi (înv.) **argumenturi** n. **1.** dovadă, probă folosită pentru a demonstra ceva: *argumenturile arătării de faţă mai tari sînt decît toate chitelele.* CANT.; *argumentele se adună concentric într-un singur focar.* EM.; **2.** (rar) motiv, motivaţie, raţiune: *argumentul vieţii ei era copilul.* SAD. [Din lat. *argumentum*, fr. *argument*, germ. *Argument*].

argumentá, argumentez vb. (tr.) a demonstra ceva cu argumente; a dovedi, a susţine prin argumente: *Ibrăileanu se sileşte să argumenteze emoţia estetică.* CĂL.; (absol.) *nici noi nu putem argumenta cum trebuie.* IBR. [Din lat. *argumentari*, fr. *argumenter*].

argumentábil, ~i, argumentabilă, ~e a. (rar) care se poate argumenta, pentru care se găsesc argumente: *cu bugetul în mînă, mai ales cînd este argumentabil la infinit, ţii magistratura în mînă.* EM. [*Argumenta* + *-bil*].

argumentabilitáte f. (rar) însuşirea de a fi argumentabil, de a se putea argumenta: *manipularea fără control, argumentabilitatea discreţionară şi neconştiincioasă a unui buget a cărui cheltuieli sporesc în realitate.* EM. [*Argumentabil* + *-itate*].

argumentál, ~i, argumentală, ~e a. (rar) referitor la argumente, care are la bază argumente; care realizează o argumentare: *organizarea argumentală a unei fraze.* [*Argument* + *-al*].

argumentáre, argumentări f. **1.** acţiunea de a argumenta; argumentaţie: *în angrenajul argumentării intervin fractori mai hotărîtori decît logica în sine.* BL.; **2.** totalitate a argumentelor folosite pentru a demonstra ceva. [V. *argumenta*].

argumentát, ~ţi, argumentată, ~e a. **1.** care se întemeiază pe argumente valabile: *propunere argumentată;* **2.** care este bine documentat: *studiu argumentat.* [V. *argumenta*].

argumentatív, ~i, argumentativă, ~e a. care realizează o argumentaţie, care uzează de argumente: *organizarea argumentativă a textului.* [Din fr. *argumentatif*].

argumentativitáte f. caracter argumentativ; aspect, structură specifică argumentaţiei: *argumentativitatea discursului didactic.* [*Argumenativ* + *-itate*].

argumentatór, argumentatori m. (rar) persoană care argumentează, care aduce argumente: *se potrivesc cu panglicăria argumentatorului.* EM. [Din lat. *argumentator*].

argumentáţie, argumentaţii f. argumentare: *Gherea intră în nişte argumentaţii de un mare comic.* CĂL.; *argumentaţie bine susţinută;* (şi: (înv.) **argumentaţiune**). [Din lat. *argumentatio, -onis*, fr. *argumentation*, germ. *Argumentation*].

argumentaţiúne f. v. **argumentaţie**.

árgus m. **1.** personaj legendar despre care se credea că are o sută de ochi; **2.** (fig.) om cu privire ageră, iscoditoare; paznic vigilent; **3.** gen de păsări palmipede din ordinul galinaceelor, cu penele împestriţate, care trăiesc în arhipelagul Malaysiei (*Argusianus argus*). [Din fr. *argus*].

argút, ~ţi, argută, ~e a. (înv.) ascuţit; pătrunzător, penetrant. [Din lat. *argutus*].

argúţie, arguţii f. **1.** raţionament subtil; **2.** subtilităţi inutile, lipsite de conţinut: *sofistul fanariotizat ... şi tipicarul plin de arguţii.* OD.; *publicul rîde, ba se revoltează de arguţiile şi subtilităţile ce servesc de bază la mai toate discuţiunile.* EM. [Din fr. *argutie*, lat. *argutia*].

arháic, ~ci, arhaică, ~ce a. **1.** care aparţine sau este caracteristic unor vremuri trecute: *în limba română se găsesc ... tocmai elementele unei latinităţi arhaice.* EM.; *epocă arhaică;* **2.** foarte vechi, învechit, ieşit din uz: *stil arhaic.* // n. **1.** caracterul a ceea ce este foarte vechi: *reacţiunile lui faţă de sălbateca Moldovă vor defini mai constrastant arhaicul.* CĂL.; **2.** cea mai veche eră geologică. [Din fr. *archaïque*].

arhaícitáte f. arhaitate: *arhaicitatea religiei trebuie să o privim ca un epitet care nu e deloc sinonim cu perimarea.* BL. [*Arhaic* + *-itate*; cf. it. *arcaicità*].

arhaísm, arhaisme n. **1.** cuvînt sau expresie arhaică: *întrebuinţează ... arhaisme reînviate de el.* IBR.; **2.** (rar) caracter arhaic, arhaicitate: *arhaismul lui Homer este stabilit... din pricina lipsei metaforei.* VIANU. [Din fr. *archaïsme*].

arhaitáte f. stare arhaică; caracter arhaic; arhaicitate: *stilul dialogului este împrumutat din Delavrancea, fără simţul arhaităţii şi al coloarei.* CĂL. [*Arha(ic)* + *-itate*].

arhaizá, arhaizez vb. (rar; tr.) a da aspect arhaic limbii, stilului etc., prin folosirea unor elemente lingvistice vechi. [*Arhaic* + *-iza*].

arhaizánt, ~ţi, arhaizantă, ~e a. care dă aspect arhaic; cu aspect arhaic: *tendinţele arhaizante inevitabile ale oricărei noi religii sînt urmări dintre cele mai fireşti ale fiinţei înseşi a religiei.* BL. [Din fr. *archaïsant*].

arhaizáre, arhaizări f. acţiunea de a arhaiza şi rezultatul ei; învechire; (spec.) utilizare a cuvintelor, a formelor fonetice şi gramaticale ieşite din uz. [V. *arhaiza*].

arhănghel, arhangheli m. **1.** (bis.) căpetenie a îngerilor: *puterile arhanghelilor cu frică îi slujesc.* ANTIM; *cu glasul şi ochireaţi de arhanghel.* AL.; **2.** (pop.) colac pentru pomană: *colăcei, arhangheli, scări, prescuri şi altele;* **3.** (iron.) **Sfîntu Arhanghel**, bici. [Din sl. *arhangelŭ*, gr. *arhánghelos*].

arhanghelésc, ~şti, arhanghelească, ~eşti a. (înv.) care ţine de arhangheli, referitor la arhangheli; de arhanghel; arhanghelicesc: *preste cugetăreaţa şi arhangheleşti ceate căpetenie fu rînduit de putearnicul Dumnedzău.* DOS. [*Arhanghel* + *-esc*].

arhanghelicésc, ~şti, arhangheliceáscă, ~eşti a. (înv.) arhanghelesc: *glasul arhanghelicesc prin pămînt în jos pătrunde* (a. 1802). GCR. [*Arhanghel* + *-icesc*].

arhebúză f. v. **archebuză**.

arhegón, arhegoane n. organ de reproducere la muşchi, ferigi şi gimnosperme, de forma unei butelii, în care se formează gameţii femeli. [Din fr. *archégone*].

arhegoniátă, arhegoniate f. (la pl.) grup de plante cu aceeaşi structură a arhegonului, din care fac parte muşchii şi ferigile; (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din it. *archegoniate*, lat. *archegoniatae*].

arheofíte f. pl. plante antropofite din culturile preistorice. [Din fr. *archéophytes*].

arheografíe f. **1.** disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu descoperirea şi publicarea textelor şi a manuscriselor antice; **2.** reprezentare a unor scene antice (prin desen, prin pictură, prin sculptură). [Din fr. *archéographie*].

arheológ, arheologi m. specialist în arheologie: *arheologul nu crede în existenţa comoarei.* CĂL. [Din fr. *archéologue*, germ. *Archäologe*].

arheológic, ~ci, arheologică, ~ce a. care ţine de arheologie, referitor la arheologie: *astăzi schiinţa arheologică cearcă să afle un fir spre a da de căpătîiu acelui labirint.* OD.; *să facă explorări arheologice la temelia ruinelor din Pietroasa.* CĂL.; (scris şi: *archeologic*). [Din fr. *archéologique*, germ. *archäologisch*].

arheologicéşte adv. din punct de vedere arheologic; cu importanţă pentru arheologie: *evocîndu-se arheologiceşte Dobrogea.* CĂL. [*Arheologic* + *-eşte*].

arheológie f. **1.** ştiinţă care studiază trecutul omenirii pe baza interpretării vestigiilor materiale şi a monumentelor: *specialitatea lui era istoria antică şi arheologia.* CĂL.; **2.** (rar) concepţie arheologică: *îşi găsesc expresia mai ales într-o filologie şi o arheologie de o extravaganţă totală.* CĂL.; **3.** (fig.) studiu profund, cercetare amănunţită: *reconstrucţia epocii... e făcută cu sistemă şi exactitate, fără prea multă arheologie.* CĂL. [Din fr. *archéologie*, germ. *Archäologie*].

arheoptérix m. pasăre fosilă cu caractere intermediare între reptile şi păsări. [Din fr. *archéoptéryx*].

arheozóic, ~ci, arheozoică, ~ce a. şi n. (care ţine de, care se referă la) a doua eră geologică, în care au apărut primele forme de viaţă; proterozoic. [Din fr. *archéozoïque*].

arhetíp, arhetipuri n. **1.** model originar; tip: *sînt purtaţi de gîndul unui arhetip, al unui model.* BL.; **2.** manuscris original (după care se fac copii): *arhetipul manuscriselor cronicii lui Ureche.* [Din fr. *archétype*, lat. *archetypum*].

arhetipál, ~i, arhetipală, ~e a. arhetipic. [*Arhetip* + *-al*].

arhetípic, ~ci, arhetipică, ~ce a. **1.** referitor la arhetip; prototipic, arhetipal: *toate fenomenele*

arhetipice sînt construibile ca idei într-un concret imaginar. BL.; **2.** ideal, desăvîrşit. [Din germ. ***archetypisch***].

arhéu, arhei m. (filoz.) esenţă a fenomenelor; esenţă individuală; prototip al fiinţelor şi lucrurilor. [Din it. ***arche***].

arhi- element de compunere cu semnificaţia „foarte". [Din fr., lat. ***archi-***].

arhicunoscút, ~ţi, arhicunoscută, ~e a. foarte cunoscut: *este prin frumuseţea ei o icoană arhicunoscută.* BL. [***Arhi-*** + ***cunoscut***].

arhidiácon, arhidiaconi m. întîiul diacon pe lîngă un episcop; (p.ext.) titlu onorific acordat diaconilor: *era arhidiacon la părintele Nectarie.* DOS. [Din sl. ***arhidijakonŭ***].

arhidiecezán, ~i, arhidiecezană, ~e a. care ţine de arhidieceză, referitor la o arhidieceză: *consistoriu arhidiecezan.* [Din fr. ***archidiocésain***].

arhidiecéză, arhidieceze f. arhiepiscopie: *aveam dreptul de a sfinţi în Bucureşti pe mitropolitul arhidiocezei Ardealului.* EM. [Din lat. ***archidioecesis***].

arhiducál, ~i, arhiducală, ~e a. care aparţine arhiducelui, referitor la arhiduce. [Din fr. ***archiducal***].

arhiducát, arhiducate n. domeniul unui arhiduce. [Din lat. ***archiducatus,*** fr. ***archiduché***].

arhidúce, arhiduci m. titlu dat principilor imperiali în casa de Austria; bărbat care purta acest titlu. [Din fr. ***archiduc,*** lat. ***archidux***].

arhiducésă, arhiducese f. titlu purtat de prinţesele casei imperiale de Austria; femeie care purta acest titlu. [Din it. ***archiduchessa,*** fr. ***archiduchesse***].

arhiepíscop, arhiepiscopi m. **1.** titlu onorific pentru unii episcopi (care conduc o eparhie importantă); **2.** mitropolit: *nu politica putea fi motivul vorbirii bătrînului arhiepiscop al Moldovei.* EM. [Din sl. ***arhiepiskopŭ***].

arhiepiscopál, ~i, arhiepiscopală, ~e a. **1.** care ţine de un arhiepiscop sau de o arhiepiscopie; dat de un arhiepiscop; **2.** (fig.) măreţ, grandios: *în chilie îl aşteaptă un prînz arhiepiscopal.* CĂL. [Din lat. ***archiepiscopalis,*** fr. ***archiépiscopal***].

arhiepiscopát, arhiepiscopate n. arhiepiscopie: *se-nfiinţează arhiepiscopatul Gnesen.* EM. [Din lat. ***arhiepiscopatus***].

arhiepiscopíe, arhiepiscopii f. **1.** diocează a unui arhiepiscop; arhiepiscopat; **2.** sediul, reşedinţa unui arhiepiscop: *arhiepiscopia catolică din Bucureşti;* **3.** funcţia, rangul de arhiepiscop. [Din sl. ***arhiepiskopija***].

arhierárh, arhierarhi m. (rar) arhiereu. [Cf. fr. ***archiérarque***].

arhierăţí, arhierăţesc vb. (înv.; intr.) a funcţiona ca arhiereu: *şi arhierăţîndu în Gangra.* DOS. [Din gr. mod. ***archieroteúo***].

arhierésc, ~şti, arhiereáscă, ~eşti a. de arhiereu, al arhiereului; episcopal: *cununa cea împărătească are despărţeală de mitra cea arhierească.* ANTIM; *episcopul sta în strana arhierească.* CR. [***Arhiereu*** + ***-esc***].

arhieréu, arhierei m. **1.** episcop fără eparhie; **2.** cleric avînd un grad superior (mai sus de arhimandrit şi pînă la patriarh): *vă rog, părinţi arhierei ... să mă tundeţi călugăr.* NEGR. [Din sl. ***arhierei***].

arhiérie, arhierii f. **1.** rangul de arhiereu: *strălucind în arhierie.* DOS.; **2.** eparhie condusă de un arhiereu; **3.** reşedinţa arhiereului. [Din gr. mod. ***arhiería***].

arhifoném, arhifoneme n. (lingv.) unitate fonologică care reuneşte mai multe foneme. [Din fr. ***archiphonème***].

arhiloc, arhiloci m. şi **arhilocuri** n. (şi adj.) vers compus din şapte sau din trei picioare folosit în poezia latină şi greacă. [Din lat. ***archilochium***].

arhimadríe, arhimadrii f. (bis.) **1.** demnitatea, funcţia de arhimadrit; **2.** mănăstire în care starețul este arhimandrit. [Din gr. mod. ***arhimadreía***].

arhimandrít, arhimandriţi m. egumen sau stareţ (în mănăstirile mai importante): *lasă arhimandritului toată grija schitului.* EM. [Din sl. ***arhimandritŭ***].

arhimandrítă, arhimandrite f. (rar) stareţă (la o mănăstire importantă): *Marilena era nepoata arhimandritei Racliş, de la m-rea Văratec.* CĂL. [***Arhimandrit*** + ***-ă***].

arhimilionár, arhimilionari m. persoană foarte bogată (cu o avere de mai multe milioane). [Din fr. ***archimillionnaire***].

arhioptimíst, ~şti, arhioptimistă, ~e a. (rar) foarte optimist, deosebit de optimist: *dacă s-ar fi născut într-o perioadă arhioptimistă, n-ar fi scris.* IBR. [***Arhi-*** + ***optimist***].

arhipăstór, arhipăstori m. arhiereu: *ceilalţi popi, ... cît pe ce să cadă ameţiţi din picioare, de frică şi de ruşinea arhipăstorului.* CR. [***Arhi-*** + ***păstor***].

arhipăstorésc, ~şti, arhipăstoreáscă, ~eşti a. de arhipăstor: *să nu se mai încredinţeze cîrma arhipăstorească la străini ierarhi.* NEGR. [***Arhipăstor*** + ***-esc***].

arhipăstoríe f. rangul de arhipăstor: *cu ştiinţă de trebile arhipăstoriei.* ZILOT. [***Arhipăstor*** + ***-ie***].

arhipelág, arhipelaguri n. **1.** grup de insule dintr-o mare sau dintr-un ocean: *voia să meargă în arhipelag.* TUD.; (fig.) *pe lacul din parc se întindea în arhipelaguri verzi lintea broaştelor.* BL.; **2.** întindere de mare presărată cu insule. [Din gr. mod. ***arhipélagos***].

arhiplín, ~i, arhiplină, ~e a. plin peste măsură. [***Arhi-*** + ***plin***].

arhipopulát, ~ţi, arhipopulată, ~e a. cu populaţie foarte multă, foarte populat. [***Arhi-*** + ***populat***].

arhirăspîndít, ~ţi, arhirăspîndită, ~e a. foarte răspîndit: *prenume arhirăspîndit printre români, deci banal.* GHEŢIE. [***Arhi-*** + ***răspîndit***].

arhistratég, arhistrategi m. (la vechii greci) comandant suprem al armatei. [Din fr. ***arhistratège,*** gr. ***archistratégos***].

arhitéct, arhitecţi m. persoană care face planul unui edificiu (şi conduce lucrările de construcţie): *trimite la Cetatea Albă pe un arhitect grec.* EM. [Din fr. ***architecte,*** lat. ***architectus***].

arhitectónic, ~ci, arhitectonică, ~ce a. **1.** care ţine de arhitectură; folosit în arhitectură; arhitectural, (înv.) arhitectonicesc: *această metafizică latentă şi-a găsit expresia arhitectonică în basilica romană.* BL.; (p. ext.) *compoziţia este partea arhitectonică a unei opere literare.* VIANU; **2.** (fig.) alcătuit sistematic, după un plan riguros: *sînt gîndiri arhitectonici de o grozavă măreţie.* EM.; (adv.) *sentimentul grupează arhitectonic imaginile asociate cu dînsul şi prin care el se exprimă.* IBR. // f. (adesea fig.) îmbinare artistică a elementelor constitutive ale unei construcţii: *înseamnă în părţi mijloacele şi căile de-a ajunge la arhitectonica acestei arte.* EM.; *arhitectonica unei opere.* [Din fr. ***architectonique,*** lat. ***architectonicus,*** germ. ***architektonisch, Architektonik***].

arhitectonicésc, ~şti, arhitectoniceáscă, ~eşti a. (înv.) arhitectonic: *oraşul i se părea ... fără aspect arhitectonicesc.* CĂL. [***Arhitectonic*** + ***-esc***].

arhitecturál, ~i, arhitecturală, ~e a. care ţine de arhitectură; arhitectonic: *catedralele ... sînt întruchiparea arhitecturală a acestor metafizici divers simţite.* BL.; *forme arhitecturale.* [Din fr. ***architectural***].

arhitectúră f. **1.** ştiinţa şi arta de a proiecta şi de a construi edificii şi de a le împodobi: *puternicul avînt constructor... deschide poarta unui mare număr de termeni ai arhitecturii.* VIANU; *facultatea de arhitectură;* **2.** planul, stilul sau caracterul distinctiv al unei clădiri (care exprimă geniul artistic al diferitelor popoare) (ex.: bolţile romane, cupola bizantină, arcul stilului gotic): *recunoscu casa după arhitectura demodată.* GHEŢIE; **3.** aspectul compoziţional, structura unei lucrări, a unei opere: *lipsa copulaţiei obişnuite între cuvinte, a ortografiei, şi arhitectura babilonică a paginii aparţin futurismului.* CĂL.; *arhitectura romanului.* [Din fr. ***architecture,*** lat. ***architectura,*** germ. ***Architektur***].

arhitrávă, arhitrave f. (arhit.) element de construcţie, constituind partea inferioară a antablamentului, care se sprijină direct pe capitelurile coloanelor sau pe zid şi susţine friza: *o discuţie similară a avut loc şi cu privire la originea arhitravei.* BL. [Din fr. ***architrave***].

arhiurbán, ~i, arhiurbană, ~e a. care are un grad înalt de urbanitate, care este în totalitate orăşenesc: *peisajul arhiurban ... există cumva şi la Bucureşti?* IBR. [***Arhi-*** + ***urban***].

arhív n. v. arhivă.

arhivă, arhivez vb. (tr.) a clasa într-o arhivă pe baza unor criterii. [Din fr. ***archiver***].

arhivár, arhivari m. funcţionar însărcinat cu păstrarea şi clasarea actelor, a documentelor unei arhive: *tînărul arhivar ... oferă dosarele grabnic.* CĂL. [***Arhivă*** + ***-ar***].

arhiváre, arhivări f. acţiunea de a arhiva: *arhivarea documentelor.* [V. ***arhiva***].

arhívă, arhive f. **1.** colecţie de acte şi de documente referitoare la istoria unui popor, a unui oraş, a unor instituţii: *un colţ întunecos ... din arhiva unei cancelarii.* EM.; **2.** loc unde se depozitează asemenea acte şi documente: *toate hrisoavele se găseau în arhivele statului.* VOIC.; (şi: (înv.) **arhiv**). [Din fr. ***archives,*** germ. ***Archiv***].

arhivărésc, ~şti, arhivăreáscă, ~eşti a. care ţine de arhive, referitor la arhive: *se abătea cîteodată şi pe la Antim, pentru treburile arhivăreşti.* CĂL. [***Arhivar*** + ***-esc***].

arhivíst, ~şti, arhivistă, ~e m., f. specialist în arhivistică: *oferi vornicului Alecsandri postul de arhivist al statului.* CĂL. [Din fr. ***archiviste***].

arhivístic, ~ci, arhivistică, ~ce a. care ţine de arhive, referitor la arhive: *la Roma a făcut cercetări arhivistice asupra propagandei catolice în ţările române.* CĂL. [Din it. ***archivistico***].

arhivístică f. **1.** ştiinţă care se ocupă cu conservarea şi studierea documentelor: *numeroasele genealogii, studii de arhivistică familiară arată că indivizii care pot produce documente tind să se constituie în castă.* CĂL.; *diplomat în arhivistică;* **2.** (rar) colecţie de acte şi de documente; arhivă: *se înfundă cu voluptate în arhivistică.* CĂL. [Din germ. ***Archivistik***, it. ***archivistica***].

arhivóltă, arhivolte f. (arhit.) ornament sau ansamblu de ornamente în partea de sus a unei arcade. [Din fr. ***archivolte***, it. ***archivolto***].

árhon m. (în epoca fanariotă) titlu de politeţe cu care se adresa cineva unui boier: *plecăciune, arhon sărdar!* AL. [Din gr. mod. ***árhon***].

árhonda m. (înv.) arhon: *şi eu, arhonda, sînt unchi.* AL. [Din gr. mod. ***árhontas***].

arhondár, arhondari m. călugăr care administrează arhondaricul şi primeşte oaspeţii într-o mănăstire. [Din gr. mod. ***arhondáris***].

arhondaríc, arhondarice n. clădire sau parte a unei clădiri mănăstireşti destinată găzduirii oaspeţilor: *în mijloc se desfăcea ... intrarea arhondaricului.* VLAH. [Din gr. mod. ***arhondaríki***].

arhondărie, arhondării f. (reg.) arhondaric: *chilia stareţului ce slujea de arhondărie.* OD. [Din gr. mod. ***arhontaréion***].

arhondăríţă, arhondăriţe f. călugăriţă care îngrijeşte de arhondaric şi primeşte oaspeţii. [***Arhondar*** + ***-iţă***].

arhondológic, ~ci, arhondologică, ~ce a. (rar) care ţine de arhondologie, referitor la arhondologie; referitor la nobilime: *se declara coborîtor prin tată din postelnicul Veveriţă, urmînd genealogia arhondologică a paharnicului Sion.* CĂL. [***Arhondologie*** + ***-ic***].

arhondologíe f. (înv.) **1.** istorie a nobilimii: *letopiseţele noastre şi arhondologia ne arată curat.* FIL.; **2.** registru, repertoriu al familiilor nobile dintr-o ţară: *m-aş încuiba frumos în arhontologhie.* AL.; **3.** noblеţe, boierie; (iron.) *mi-am bătut gioc totdeauna de arhontologhie.* AL.; (şi: **arhontologhie**). [Din gr. mod. ***arhondológhion***].

arhontát, arhontate n. **1.** demnitatea de arhonte; **2.** durata unui mandat de arhonte. [Din fr. ***archontat***].

arhónte, arhonţi m. titlu dat în antichitate magistraţilor supremi; persoană care avea acest titlu: *era bustul unui adolescent, ... de o tinerească neştiinţă, o arătare de arhonte sirian.* VINEA. [Din fr. ***archonte,*** lat. ***archon, -ntis***].

arhontologhíe f. v. **arhondologie.**

arián[1], ~eni, ariană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic popoarelor indo-europene sau indo-iraniene, referitor la aceste popoare. // m., f. (la pl.) denumire veche pentru popoarele indo-europene; denumire actuală pentru popoarele indo-iraniene; (şi la sg.) persoană care aparţine unuia dintre aceste popoare: *ei nu erau semiţi, dar se pare că nici arieni.* BL.; (adj.) *o mitologie preponderent antropomorfă găsim în general la popoarele ariene.* BL. [Din fr. ***aryen***].

arián[2], ~eni, ariană, ~ene a. care ţine de arianism, referitor la arianism: *erezie ariană.* // m., f. adept al arianismului: *nu priimiră ereasele Ariie, fiind el arian acesta-mpărat Ual.* DOS. [Din sl. ***ariană;*** cf. fr. ***arien***].

arianísm m. doctrină eretică susţinută de episcopul Arius şi răspîndită mai ales printre popoarele germanice creştine (vandali, vizigoţi, ostrogoţi): *monumentala operă dovedeşte în ce măsură arianismul ... se integra în spiritualitatea creştină obştească.* BL. [Din fr. ***arianisme***].

áric, ~ci, arică, ~ce a. (germanism) indo-iranian, arian[1]: *persistenţa miturilor de origine arică în memoria poporului nostru.* EM. [Din germ. ***arisch***].

ariceálă, ariceli f. **1.** boală de piele la cai şi la unele vite cornute, manifestată prin inflamarea pielii de la chişiţă; ariei: *eu rămîn unde sînt rînduit, la odăi, să stricnesc caii ori să-i curăţ de ariceală.* SAD.; **2.** boală a viţei de vie, manifestată prin umflături noduroase. [***Arici***[2] + ***-eală***].

aricél, aricei m. diminutiv al lui arici; pui de arici; aricior: *închizînd trei aricei, aricioaica a venit cu iarba fiarelor şi i-a scăpat.* CĂL. [***Arici*** + ***-el***].

aríci[1], arici m. **1.** mamifer insectivor cu corpul acoperit cu ţepi (*Erinaceus europaeus*): *cîrtiţele orbeţe şi aricii ghimpoşi.* OD.; (fig.) *i se zbîrlise ariciul bărbii pe care-l tuşina baba Cireaşa.* SAD.; **zbîrlit ca un arici,** ursuz, supărăcios; **2.** (compus) **arici-de-mare,** animal marin nevertebrat, cu corpul acoperit de ţepi (*Echinus melo*); **3.** numele unui joc de copii; **4.** horă ţărănească (care imită mişcările ariciului); **5.** (pop.) boală de piele la om; **6.** (pop.) boală de picioare la cai şi la vite; aricelă; **7.** (reg.) boală infecţioasă a plantelor; tăciune; **8.** instrument cu care se îndepărtează crusta depusă pe pereţii unor canale; **9.** (mil.) element de baraj, alcătuit din pari sau grinzi metalice dispuse cruciş. [Lat. ***ericius***].

arici[2], pers. 3 **aricește** vb. (refl.) a se îmbolnăvi de ariceală. [De la ***arici***[1]].

aricioáică, aricioaice f. femela ariciului: *Aricioaica a venit cu iarba fiarelor şi i-a scăpat.* CĂL. [***Arici*** + ***-oaică***].

ariciór, ariciori m. diminutiv al lui arici; (spec.) pui de arici: *aricioaica-n umbra florii îşi grijeşte ariciorii.* VIERU. [***Arici*** + ***-ior***].

arid, ~zi, aridă, ~e a. **1.** care este lipsit de umezeală; uscat, sterp: *peisajul plan sau colinos, arid sau fertil, influenţează impresia.* BL.; *sol arid;* **2.** (fig.) care este sărac în idei; sec, greoi: *subiect arid;* **3.** (fig.) care este greu de analizat, de rezolvat; dificil: *să trecem la o chestiune mai aridă.* BL. [Din fr. ***aride,*** lat. ***aridus***].

aridícă vb. v. **ridica.**

aridítate f. **1.** faptul, însuşirea de a fi arid; uscăciune; sterilitate; **2.** (fig.) sărăcie de idei, de imagini: *în aridităţea notelor de jurnal se simte compoziţia.* CĂL.; **3.** (fig.) sobrietate excesivă; austeritate: *persecutată de impresia de aridităţe morală a familiei Rim, simte o ciudată nevoie de frăgezimi compensatorii.* VIANU. [Din fr. ***aridité,*** lat. ***ariditas, -atis***].

árie[1], arii f. **1.** suprafaţă (amenajată) pentru treieratul cerealelor; arman: *orbul îşi caută acul în aria cu paiele.* PANN; **2.** suprafaţă netedă; (fig.) *mii de valuri senine, strălucite, cari treieră aria mării încet.* EM.; **3.** suprafaţă circulară (în jurul unui obiect): *un copil ... a intrat în aria calului.* DELAVR.; **4.** platformă pe care se aşază cărămizile la uscat, se prepară betonul etc. [Lat. ***area***].

árie[2], arii f. **1.** (mat.) măsură a unei suprafeţe închise de o figură geometrică plană; **2.** zonă de răspîndire a unui fenomen, a unui fapt etc.: *şi-a delimitat demersurile la cercetări într-o arie unde ea este cu adevărat stăpînă.* BL.; *aria labialelor palatalizate;* **3.** (biol.) areal. [Din lat. ***area;*** cf. fr. ***aire***].

árie[3], arii f. **1.** compoziţie muzicală vocală (cu acompaniament de pian, de cor etc.) care face parte dintr-o operă, dintr-o operetă, dintr-un oratoriu etc.: *aria calomniei*; **2.** piesă instrumentală cu caracter cantabil; **3.** cîntec, melodie: *o arie comună ... care se cîntă vesel pe trîmbiţa de vînătoare.* OD. [Din it. ***aria***, germ. ***Arie***].

arier- element de compunere cu sensul „în urmă". [Din fr. ***arrière***].

arierát, ~ţi, arierată, ~e a. şi m., f. (individ) înapoiat mental: *tăcea aproape tot timpul, furat de un fel de visare fără obiect, ceea ce-i făcea pe unii să-l socotească arierat.* GHEŢIE. [Din fr. ***arriéré***].

arieráte f. pl. datorii, impozite în restanţă. [Din fr. ***arriéré***].

arieráţie f. (med.) înapoiere mentală; tîmpenie. [Din fr. ***arriération***].

arierbéc, arierbecuri n. parte spre aval a unei pile de pod. [Din fr. ***arrière-bec***].

ariergárdă, ariergărzi f. unitate militară de siguranţă care se deplasează în urma forţelor principale; (înv.) coada oştii: *detaşament de ariergardă;* (fig.) *ariergarda romantică, filosofia ..., aduce o altă interpretare a satisfacţiei estetice datorită artei.* BL. [Din fr. ***arrière-garde***, germ. ***Arriergarde***].

arierplán, arierplane n. **1.** (livr.) linie de perspectivă situată la cea mai mare depărtare de privitor; ultimul plan; **2.** (fig.) **în arierplan,** în poziţie inferioară, în umbră. [Din fr. ***arrière-plan***].

aríl[1] n. radical derivat de la o hidrocarbură aromatică prin îndepărtarea unui atom de hidrogen din moleculă. [Din fr. ***aryle***].

aríl[2], arile n. (bot.) parte exterioară, cărnoasă a fructelor. [Din fr. ***arille***].

arilát, ~ţi, arilată, ~e a. care este prevăzut cu aril[2]: *seminţe arilate.* [Din fr. ***arillé***].

arimá, arimez vb. (tr.) a aranja şi a fixa încărcătura unui vas sau a unui avion pentru a asigura stabilitatea. [Din fr. ***arrimer***].

arimáj, arimaje n. arimare. [Din fr. ***arrimage***].

arimáre, arimări f. acţiunea de a arima; arimaj. [V. ***arima***].

arín, arini m. nume dat mai multor specii de arbori sau arbuşti cu florile verzui-roşietice grupate în amenţi, care cresc prin locuri umede (*Alnus*): *un cîrd pletos de zimbri în codrii de arini.* AL.; (şi: (reg.) **anin**). [Lat. ***alninus*** (=***alnus***)].

arínă[1], arine f. amentul arinului (din care se extrage un colorant negru); (şi: (reg.) **anină**). [De la ***arin***].

arínă[2] f. (înv. şi reg.) nisip: *o mulţime de cucori, ca arina mării de mulţi.* DOS. [Lat. ***arena***].

arinîş[1], arinişuri n. pădurice de arini. [***Arin*** + ***-iş***].

arinîş[2], arinişuri n. (înv.) deşert: *l-am urmat în arinişurile Egiptului.* NEGR. [***Arină***[2] + ***-iş***].

arinîşte, arinişti f. teren unde cresc arini; arinîş: *sara vine din arinişti, cu miroase o îmbată.* EM. [***Arin*** + ***-işte***].

arinós, ~şi, arinoásă, ~e a. (înv.) nisipos. [***Arină***[2] + ***-os***].

ario-europeán, ~eni, ario-europeană, ~ene a. (înv.; rar) indo-european: *limba maghiară, fiind radical deosebită de limbile ario-europene, e în privire lexicală, sintactică şi fonologică foarte grea.* EM. [***Ario*** (=***arian***[1]) + ***european***].

arioso [ariózo] adv. (muz.) patetic, cu efect dramatic. [Cuv. it.].

aripá, aripez vb. (pop.; tr.) a împuşca, a răni în aripă: *l-am trăsnit ca la trei stînjeni de pămînt; l-am aripat numai.* VOIC. [***Aripă*** + ***-a***].

aripát, ~ţi, aripată, ~e a. **1.** înaripat, care are aripi: *se umplu casa cu nişte jivine aripate.* ISP.; **2.** (despre fructe şi seminţe) prevăzut cu un apendice în formă de aripă; **3.** (pop.) împuşcat în aripă: *a doua-i aripată numai.* SAD. [V. ***aripa***].

ăripă şi (pop.) **arípă, aripi** f. **1.** organ al păsărilor, al unor insecte şi al unor mamifere, care serveşte la zbor: *cucoşul ... scutură puternic din aripi.* CR.; *cîntă-un greier din aripă.* VIERU; (fig.) *pe aripile morţii celei mîntuitoare.* AL.; (p. ext.) *ei scăpară sărind cu aripi de şindrilă.* CĂL.; **a căpăta** (sau **a prinde**) **aripi,** a începe să se descurce singur; a deveni independent; **a tăia** (sau **a frînge**) **cuiva aripile,** a descuraja; **2.** (fig.) ocrotire: *ai dat de belşug, luîndu-te sub aripa dumisale.* CR.; **3.** înotătoare (la peşti); **4.** membrană a unor fructe şi seminţe, servind la răspîndirea acestora cu ajutorul vîntului; **5.** organ de susţinere la avion; **6.** (poetic) zbor: *timpul odihneşte bătrîna lui aripă.* AL.; **7.** (fig.) avînt, însufleţire: *imaginaţia lui, fără aripi, e ţinută totuşi în loc de tipicul romantic.* CĂL.; **8.** extremitate a unui corp de armată; flanc: *nu se bătea temeiul oştilor, numai aripile.* NEC.; **9.** (la unele jocuri sportive) extremă; **10.** parte a unei construcţii ca o prelungire laterală; fiecare dintre extremităţile unei clădiri; **11.** pulpană a hainei: *umfiai mantaua de-o aripă.* HOGAŞ; **12.** carcasă de protecţie deasupra roţii unui vehicul; **13.** fiecare dintre lopeţile unei turbine de apă sau eoliene; **14.** (fig.) fracţiune, grupare a unei organizaţii, a unui partid; **15.** (înv.) latură, parte: *sucite să faci ţie pre cele patru aripi a îmbrăcăminţilor tale.* BIBLIA. [Lat. ***alapa***].

aripăríţă, aripăriţe a. (reg.; despre oi) care merge totdeauna la marginea cîrdului. [De la ***aripă***].

aripioáră, aripioare f. **1.** diminutiv al lui aripă; aripă mică: *paserile se depărtaseră cu gălăgie, apoi se apropiară tremurînd din aripioare.* SAD.; (fig.) *scuturînd din aripioare raze dalbe de eter.* BOL.; **2.** înotătoare la peşti; **3.** membrană a unor fructe şi seminţe care serveşte la răspîndirea lor cu ajutorul vîntului: *zburau prin aer ... seminţe de frasin cu aripioarele lor răsucite.* SAD.; **4.** parte mobilă a unei aripi de avion; eleron. [***Aripă*** + ***-ioară***].

aristárh, aristarhi m. critic erudit şi sever. [Din fr. ***aristarque***].

aristát, ~ţi, aristată, ~e a. cu vîrf lung şi subţire ca o ţepuşă: *frunză aristată.* [Din fr. ***aristée***].

arístă, ariste f. (bot.) ţeapă la spicele unor graminee. [Din lat. ***arista***].

aristo- element de compunere cu sensul „nobil". [Din fr. ***aristo-***].

aristocrát, ~ţi, aristocrată, ~e m., f. persoană care aparţine aristocraţiei: *norodul ... rămasă supus acestor aristocraţi.* B.-DEL. // a. aristocratic; distins, ales: *flori aristocrate: camelii, fucţii.* NEGR. [Din fr. ***aristocrate***].

aristocrátic, ~ci, aristocratică, ~ce a. care ţine de aristocraţie, referitor la aristocraţie: *originea ei aristocratică o făcea să se creadă nenorocită în tovărăşia unui om din popor.* VLAH. // adv. ca aristocraţii: *rîzi aristocratic.* COŞB. [Din fr. ***aristocratique,*** germ. ***aristokratisch***].

aristocratísm n. atitudine, concepţie aristocratică: *singurul lucru ce-l indispune fu prea marele aristocratism al moldovenilor.* CĂL. [***Aristocrat*** + ***-ism***].

aristocratizá, aristocratizez vb. **1.** (tr.) a da caracter aristocratic: *în loc de a democratiza clasa de sus, a avut din contra rezultatul de a aristocratiza o clasă nenumărată de indivizi.* EM.; **2.** (refl.) a-şi însuşi concepţii şi caractere aristocratice. [Din fr. ***aristocratiser***].

aristocratizáre f. acţiunea de a (se) aristocratiza; (iron.) *admirabilă însă este aristocratizarea roşilor.* EM. [V. ***aristocratiza***].

aristocratizát, ~ţi, aristocratizată, ~e a. care a căpătat însuşiri aristocratice, care a devenit aristocrat: *plecînd din Grecia demagogic, el se-ntoarse din Egipet aristocratizat, plin de mister.* EM. [V. ***aristocratiza***].

aristocraţíe, aristocraţii f. **1.** (ant.) formă de guvernare în care puterea statului era în mîna nobililor (prin naştere); **2.** clasă socială nobilă; boierime, nobilime: *de aristocraţie nu poate fi vorba în statul nostru.* MAIOR.; **3.** elită: *aristocraţia intelectuală;* **4.** caracter aristocratic; origine aristocratică: *nu recunoaştem alte valori dincolo de acest privilegiu al aşa-zisei lui aristocraţii.* CĂL. [Din fr. ***aristocratie,*** gr. ***aristokratía***].

aristofánic, ~ci, aristofanică, ~ce a. în genul lui Aristofan. // m. vers antic format dintr-un dactil şi doi trohei. [***Aristofan*** n. pr. + ***-ic***; cf. germ. ***aristophanisch***].

aristofórm, ~i, aristoformă, ~e a. (bot.) în formă de aristă. [Din fr. ***aristoforme***].

aristolóh, aristolohe n. (bot.) specie de plantă apetală, cu flori galbene în formă de tub, cultivată pentru umbrare (*Aristolochia sipho*). [Din fr. ***aristoloche***].

aristón, aristoane n. aparat muzical care, acţionat cu o manivelă, execută mecanic ariile înregistrate pe discuri; flaşnetă portativă: *Iulia dictă şi o melodie care se imortaliza pe o placă de ariston.* CĂL. [Din fr. ***ariston***].

aristotelián, ~eni, aristoteliană, ~ene a. aristotelic: *mimetismul aristotelian e cifra de bronz a artei, care nu va fi anulată niciodată.* GHEŢIE. [***Aristotel*** n. pr. + ***-ian***; cf. fr. ***aristotélicien***].

aristotélic, ~ci, aristotelică, ~ce a. **1.** care aparţine lui Aristotel, propriu lui Aristotel; aristotelian: *experimentul dovedeşte mai întîi că teoria aristotelică e insuficientă.* BL.; **2.** întemeiat pe principiile, pe ideile lui Aristotel: *este echitabil să arătăm şi evoluţia realismului de orientare aristotelică.* BL. [Din fr. ***aristotélique,*** lat. ***aristotelicus***].

aristotelísm n. doctrina, sistemul filozofic al lui Aristotel. [Din fr. ***aristotélisme***].

aritenoíd, aritenoide n. (anat.) cartilaj mobil al laringelui care întinde coardele vocale. [Din fr. ***aryténoïde***].

aritenoidíţă, aritenoidite f. (med.) inflamaţie a aritenoidului sau a muşchilor inseraţi pe el. [Din fr. ***aryténoïdite,*** engl. ***arytenoiditis***].

aritmétic, ~ci, aritmetică, ~ce a. referitor la aritmetică, care ţine de aritmetică: *suma lor dă întreg productul căutat ca şi-ntr-un problem aritmetic.* EM.; **medie aritmetică,** v. **mediu**[1]; **progresie aritmetică,** v. **progresie.** [Din fr. ***arithmétique,*** lat. ***arithmeticus***].

aritmétică f. **1.** ramură a matematicii care studiază proprietăţile numerelor şi operaţiile cu ele: *să ne înveţe şi cîte oleacă de aritmetică, de gramatică, de geografie.* CR.; **2.** tratat, manual care tratează materia acestei ramuri a matematicii: *a mai scris: o gramatică, o trigonometrie şi o aritmetică, pe care nu le-a tipărit.* IBR.; **3.** disciplină de învăţămînt care cuprinde capitole din această ramură matematică: *la orele de aritmetică, repetam cu voce tare tabla înmulţirii.* GHEŢIE. [Din lat. ***arithmetica,*** germ. ***Arithmetik,*** fr. ***arithmetique***].

aritmeticián, ~eni, aritmeticiană, ~ene m., f. (rar) specialist în aritmetică. [Din fr. ***arithméticien***].

arítmic, ~ci, aritmică, ~ce a. lipsit de ritm (regulat); (p. ext.) *cîlţii exemplificînd foarte bine starea fibroasă aritmică.* CĂL. [Din fr. ***arythmique***].

aritmíe, aritmii f. **1.** (med.) tulburare a ritmului normal al contracţiilor inimii; **2.** lipsă de ritm (regulat) în versificaţie: *aritmia şi lipsa de rimă îşi au aci rostul lor.* BL. [Din fr. ***arythmie***].

aritmográf, aritmografe n. aparat care efectuează şi înregistrează operaţii aritmetice; maşină de calculat. [Din fr. ***arithmograph***].

aritmogríf, aritmogrife n. joc de cuvinte încrucişate constînd din înlocuirea cu cifre a literelor mai multor cuvinte din acelaşi domeniu, dispuse orizontal, care încadrează un cuvînt scris vertical. [Din germ. ***Aritmogriph***].

aritmología f. studiu al proprietăţilor numerelor independent de operaţiile care pot fi efectuate cu ele. [Din fr. ***arithmologie***].

aritmomanía n. mania operaţiilor aritmetice. [Din fr. ***arithmomanie***].

aritmométru, aritmometre n. aparat care efectuează mecanic operaţii aritmetice. [Din fr. ***arithmomètre***].

arivái, arivaje n. intrare în port a unei nave; (p.ext.) sosire (pe apă) a unui transport de mărfuri. [Din fr. ***arrivage***].

arivísm n. comportare de arivist. [Din fr. ***arrivisme***].

arivíst, ~şti, arivistă, ~e m., f. persoană care vrea să parvină (prin orice mijloace): *d-sa persecută în toate părţile ariviştii, adică procesul de ridicare spre clasele de sus.* IBR. [Din fr. ***arriviste***].

arlechín, arlechini m. **1.** personaj comic (preluat din vechea comedie italiană) îmbrăcat cu un costum pestriţ, viu colorat: *am trîntit ... în spinarea unui arlechin şui o largă purpură imperială.* CAR.; **2.** (fig.) om (politic) care îşi schimbă des opiniile, opţiunile. // n. (pl. **arlechine**) **1.** fiecare dintre extremităţile laterale, din faţă, ale unei scene; **2.** fiecare dintre reflectoarele din faţa scenei. [Din fr. ***arlequin,*** it. ***arlecchino***].

arlechinádă, arlechinade f. **1.** farsă de arlechin; bufonerie; **2.** (fig.) faptă ridicolă: *arlechinadă politică.* [Din fr. ***arléquinade***].

arlechinát, ~ţi, arlechinată, ~e a. ca de arlechin, specific arlechinului; (fig.) împestriţat: *stil arlechinat.* AL. [***Arlechin*** + ***-at***].

arlechinésc, ~şti, arlechinească, ~eşti a. caraghios, buf. [Din it. ***arlechinesco***].

arm, ármuri n. (înv. şi reg.) **1.** partea de sus a piciorului unui animal, între genunchi şi pulpă; spată, but: *mănîncă din armu de dinapoi a iepei.* POP.; **2.** (p.ext.) coapsă, şold: *ridică poalele, de se văd armurile.* POP.; **3.** braţ. [Lat. ***armus***].

armă, armez vb. **1.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) înarma: *v-armaţi de luptă, timpul e propice.* BOL.; **2.** (tr.) a manipula mecanismul de aprindere la o armă; **3.** (tr.) a realiza armătura unei construcţii, a unei galerii subterane etc. [Din fr. ***armer,*** lat. ***armare***].

armădă, armade f. (înv.) flotă. [Din fr., sp. ***armada***].

armamént, armamente n. totalitate a mijloacelor tehnice de luptă (de pe un vas, de la o subunitate etc.): *grăbesc la magazia de armament să număr cartuşele.* PETR. [Din fr. ***armement,*** lat. ***armamentum***].

armán[1], armane n. (reg.) **1.** loc pe cîmp unde se adună şi se treieră recolta; arie[1]: *le-am dat bani să secere şi să lucreze la arman.* SAD.; **2.** loc (împrejmuit) în apropierea casei; curte, ogradă: *ocolim armanul, ca să nu ne oprim caii dintr-o dată.* ST.; **3.** (în forma **armean**) rotocol produs de căderea unei picături pe suprafaţa apei: *fiecare strop de apă ... face cîte-un armean (cerc) împrejurul lui.* ISP.; **4.** varietate a jocului de arşici (care se joacă pe o suprafaţă circulară); (şi: **armean, harman**). [Din turc. ***harman***].

armán[2] a. şi m., f. v. **armean[2]**.

armangíu, armangii m. (înv.) **1.** lucrător cu ziua la un arman; **2.** argat care păzea armanul. [Din turc. ***harmany***].

armár, armare n. (reg.) dulap. [Lat. ***armarium***].

armáre, armări f. **1.** acţiunea de a (se) arma; **2.** îmbrăcare a cablurilor, a barelor etc. cu un înveliş metalic de protecţie; **3.** înarmare: *armarea maritimă a Angliei ia din ce în ce dimensiuni mai mari.* EM. [V. ***arma***].

armáş, armaşi m. **1.** (înv. şi pop.) om înarmat (soldat sau paznic): *arme la armaşi, cai la călăraşi.* POP.; **2.** (rar) luptător, viteaz: *e şi armaş de frunte.* AL.; **3.** (înv.) dregător domnesc cu atribuţii administrative şi judiciare: *o să-mi fac o pereche de case să le întreacă pe ale armaşului.* FIL.; *te-nalţ spre răsplătire la rangul de vel-armaş.* NEGR.; **4.** joc de copii, în care unul dintre jucători interpretează rolul domnului, altul al judecătorului şi altul al tîlharului; **5.** (reg. şi adj.) numele unui soi de vin de Cotnari. [***Armă*** + ***-aş***].

armát, ~ţi, armată, ~e a. **1.** înarmat: *şi cu braţul tău armat pasul soartei l-ai schimbat.* AL.; **2.** caracterizat, însoţit prin acţiuni militare: *conflict armat;* **3.** prevăzut cu armătură: *beton armat.* [V. ***arma***].

armatán n. vînt continental fierbinte şi foarte uscat, care bate dinspre Sahara spre est şi nord-est. [Din fr. ***harmattan***].

armátă, armate f. **1.** corp de trupe organizate pentru război; (p. gener.) unitate militară: *aici găseam comunicatele militare ale armatelor ce se războiau.* GHEŢIE; **corp de armată,** v. **corp**; **2.** totalitate a forţelor militare ale unui stat; oaste: *istovirea noastră economică ne-a oprit de-a avea o armată mai mare.* EM.; *armata este permanentă şi teritorială;* **3.** serviciu militar: *ia-mă, Gheorghe, şi pe mine, să fac armata cu tine.* POP.; **4.** mare unitate militară constituită din mai multe mari unităţi şi din unităţi de diferite arme; **5.** (fig.) mulţime, colectivitate: *armată de scheleturi, şirag de oseminte.* AL. [Din it. ***armata***].

armatór, armatori m. persoană care echipează o navă; proprietar de nave. [Din fr. ***armateur,*** it. ***armatore***].

armatúră, armaturi f. (muz.) totalitatea diezilor sau bemolilor puşi la cheie pentru a indica o tonalitate. [Din fr. ***armature,*** it. ***armatura***].

ármă, arme f. **1.** obiect, maşină, unealtă care serveşte la atac sau la apărare, la vînătoare etc.; (p. restr.) puşcă: *codrul clocoti de zgomot şi de*

arme şi de bucium. EM.; *arma pe umăr!;* **armă de foc,** unealtă de acest tip cu pulbere explozivă (ex.: puşcă, revolver, tun etc.): *arnăuţii se scula, armele de foc scotea.* POP.; **armă albă,** unealtă de acest tip cu lamă de oţel (ex.: cuţit, baionetă etc.); **armă automată,** unealtă de acest tip de foc cu armare automată şi cu lovituri succesive; **a fi (pus) sub arme,** a face serviciul militar; **a depune armele, a)** a se declara învins; **b)** (fig.) a ceda într-o confruntare; **frate de arme,** tovarăş de luptă; **a scoate arma, v. scoate; 2.** categorie de trupe militare specializate: *artileria e armă grea.* SAD.; *armă de geniu;* **3.** (la pl.) carieră militară: *s-a dedicat armelor;* **4.** (la pl.) însemne heraldice; armoarii: *armele Franţei;* **5.** (înv.; la pl.) scrimă: *maestru de arme;* **6.** (fig.) procedeu sau mijloc de combatere sau de apărare într-o dispută de idei, în lupta politică etc.: *criticul acerb... va manevra arma ironiei.* VIANU. [Lat. *arma,* fr. *arme*].

armănít n. (reg.) treierat. [De la *arman*].

armăríe, armării f. (înv. şi reg.) depozit de arme; arsenal: *am văzut ... arsenalul, adecă armăria, unde sînt tot feliul de arme.* KOG. [*Armă* + *-ărie*].

armăsár, armăsari m. **1.** cal necastrat; (p. ext.) cal falnic, iute: *erau cei mai frumoşi armăsari din toată împărăţia.* ISP.; **a face din ţînţar armăsar,** v. **ţînţar; 2.** (reg.) cui (la protapul carului, al căruţei etc.); **3.** (reg.) cătuşă, armăsărel; (şi: (reg.) **harmăsar**). [Lat. (equus) ***admissarius***].

armăsăráş, armăsăraşi m. diminutiv al lui armăsar; (rar) armăsărel, armăsăruş: *era neliniştit ca un harmăsăraş în primăvară.* SAD.; (şi: (reg.) **harmăsăraş**). [*Armăsar* + *-aş*].

armăsărél, armăsărei m. **1.** (rar) armăsăraş; **2.** (reg.) cui lung care prinde cătuşa carului de protap şi se prelungeşte pînă la pămînt, încît ţine jugul ridicat; armăsar. [*Armăsar* + *-el*].

armăsărésc ~şti, armăsăreáscă, ~eşti a. de armăsar, specific armăsarului: *tînărul o urmăreşte chiar şi înot, cu o frenezie ce are uneori ceva viguros şi harmăsăresc.* CĂL. (şi: (reg.) **harmăsăresc**). [*Armăsar* + *-esc*].

armăsăríe, armăsării f. loc în care se cresc şi se îngrijesc armăsarii: *ne întreţine statul; aşa cum întreţine şi armăsăria de la Mangalia.* VINEA. [*Armăsar* + *-ărie*].

armăsărít n. **1.** împreunare a iepei cu armăsarul; **2.** taxă luată de proprietarul armăsarului pentru împreunarea cu iapa. [*Armăsar* + *-it*].

armăsăroáică, armăsăroaice f. (depr.) femeie voinică şi de moravuri uşoare: *fetele, nişte cotoşmane, nişte armăsăroaice.* M.CAR. [*Armăsar* + *-oaică*].

armăsărúş, armăsăruşi m. armăsăraş: *intră în curţile domneşti în săltăturile unui armăsăruş arăbesc, ager şi zglobiu.* OD. [*Armăsar* + *-uş*].

armăşél, armăşei m. (înv.) ostaş care făcea parte dintr-o unitate de artilerie comandată de marele armaş: *armăşeii cei sălbatici barbe stufoase avînd.* NEGR. [*Armaş* + *-el*].

armăşíe f. (înv.) **1.** funcţia de vel-armaş: *i-a dat buzduganul armăşiei de argint şi poleit.* NEGR.; **2.** instituţie condusă de vel-armaş: *uncheşule, te aşteaptă treburile armăşiei.* SAD. [*Armaş* + *-ie*].

armăşoáie, armăşoaie f. (înv.) soţie de armaş. [*Armaş* + *-oaie*].

armătúră, armături f. **1.** (înv.) totalitate a armelor unui soldat; armament: *să-mbrăcară ... cu toată armătura.* DOS.; **2.** (înv.) arsenal: *ofiţer cu armătura;* **3.** (rar) stemă; efigie: *armăturile Basarabiei;* **4.** ansamblul elementelor (metalice) de susţinere a unei construcţii; **5.** fiecare dintre conductoarele unui condensator electric; **6.** înveliş protector al unui cablu electric; **7.** (biol.) **armătură bucală,** totalitatea pieselor anatomice care alcătuiesc aparatul bucal la insecte şi la crustacee. [Din lat. *armatura,* fr. *armature*].

armeán[1] n. v. **arman**[1].

armeán[2]**, ~eni, armeană, ~ene** a. care aparţine, care este caracteristic Armeniei sau locuitorilor ei, referitor la Armenia sau la locuitorii acesteia: *sînt unii care-i bănuiesc o origine armeană sau ruteană.* CĂL. // f. limbă caucaziană vorbită în Armenia. // m., f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Armenia: *intră în dugheana unui armean.* CĂL. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Armenia; (şi: (pop.) **arman**). [Din sl. ***arměninŭ***].

armeáncă, armence f. femeie (originară) din Armenia. [*Armean* + *-că*].

armenésc, ~şti, armeneáscă, ~eşti a. armean[2]: *ţară armenească; obicei armenesc;* **cuc armenesc,** v. **cuc.** // f. (reg.; artic.) un fel de horă (introdusă de armeni). [*Armean* + *-esc*].

armenéşte adv. ca armenii; în limba armeană. [*Armean* + *-eşte*].

ărmie, armii f. (înv.) armată: *armia maghiară ţara a-nvălit.* BOL.; (fig.) *armii grele de furnici.* EM. [Din rus. ***armija***].

armiliáră, armiliare a. sferă armilară, glob format din inele sau din cercuri, reprezentînd, în astronomia veche, cerul şi astrele. [Din fr. ***armillaire***].

armínden, armindeni m. **1.** numele popular al zilei de 1 mai; **2.** (reg.) ramură de pom înverzită care se aşază la întîi mai în faţa casei: *şi-n ziua sfîntului Ilie i-a frînt armindenul în poartă.* GOGA. [Din sl. ***Ieremině-dĭnĭ*** „ziua sfîntului Ieremia"].

arminián, ~eni, arminiană, ~ene a. care ţine de arminism, referitor la arminism. // m. adept al arminismului. [Din fr. ***arminien***].

arminísm n. doctrină protestantă, fondată de episcopul olandez Arminius, care susţine că omul este salvat sau pedepsit în funcţie de credinţa lui. [Din fr. ***arminisme***].

armistíţ n. v. **armistiţiu.**

armistíţie f. v. **armistiţiu.**

armistíţiu, armistiţii n. încetare (temporară) a luptelor printr-o înţelegere între părţile beligerante: *acordă amnestie insurgenţilor îndată ce ei s-ar declara gata de a propune supunerea lor şi a încheia un armistiţ de şase săptămîni.* EM.; *armistiţiul primului război mondial a fost încheiat la 11 noiembrie 1918;* (fig.) *amurgul aducea un ceas de armistiţiu pentru toate vietăţile pădurii.* SAD.;(şi: (înv.) **armistiţ, armistiţie**). [Din lat. ***armistitium,*** fr. ***armistice***].

armînca f. v. **aromâncă.**

armoárii f. pl. (înv.) arme, semne simbolice adoptate ca emblemă de o familie nobilă, de o corporaţie, de un oraş etc.; blazon: *armoariile familiei mele poartă o cumpănă şi o spadă.* AL.; *armorii cusute pe colţuri de harşele.* AL.; (şi: **armorii**). [Din fr. ***armoiries***].

armoníă, armoniez vb. (rar) **1.** (tr. şi refl.) a (se) pune în armonie; **2.** (intr.) a trăi în armonie. [De la ***armonie***].

armoniábil, ~i, armoniabílă, ~e a. (rar) armonizabil: *o seamă de puteri ai căror interese nu sînt armoniabile cu existenţa statului român.* EM. [*Armonie* + *-abil*].

armónic, ~ci, armonícă, ~ce a. **1.** bazat pe armonie; armonios: *Eminescu are un stil armonic.* IBR.; **2.** (fig.) ale cărui părţi concură spre acelaşi scop, spre acelaşi efect: *un tot armonic.* // f. (fiz.) vibraţie care însoţeşte vibraţia fundamentală. [Din fr. ***harmonique,*** lat. ***harmonicus***].

armónică, armonici f. acordeon de dimensiuni mici, acţionat prin butoane; armonie[2]; **a (se) face armonică,** a se turti. [Din germ. (*Zieh*)***harmonika,*** it. ***armonica***].

armoníe[1] şi (înv.) **armónie, armonii** f. **1.** (înv.) încheietură, articulaţie desăvîrşită a părţilor unui întreg: *stricîndu-i toate armoniile trupului şi toate-ncheeturile îi arseră şi pieptul.* DOS.; **2.** îmbinare melodioasă a mai multor sunete: *să mă deprind întru armónia viersului ceresc a lor.* B.-DEL.; **armonie imitativă,** dispoziţie a cuvintelor astfel încît să imite sunete din lumea înconjurătoare (de ex.: *vîjîind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie.* EM.; *un tropot de copite, potop ropotitor.* AL.); **3.** (muz.) succesiune de acorduri: *în toată acea armonie de sunete se simţea perfect tehnica maestrului.* VLAH.; **4.** teoria muzicii care studiază acordurile: *Filimon consultă opere despre armonie şi compoziţie.* CĂL.; **5.** potrivire desăvîrşită a părţilor unui întreg: *totu-i vis şi armonie.* EM.; **armonie prestabilită,** v. **prestabilit; 6.** unire, bună înţelegere: *a trăi în armonie;* (şi: (înv.) **harmonie**). [Din lat. ***harmonia,*** fr. ***harmonie***].

armoníe[2]**, armonii** f. (reg.) acordeon de dimensiuni reduse, acţionat cu butoane; armonică: *vine iarna, vine-acuşi, plîng copile pe la uşi din harmonii bocitoare.* BAC.; (şi: **harmonie**). [De la ***armonie***[1]].

armoniós, ~şi, armonioásă, ~e a. **1.** care are armonie; melodios: *revărsa în lume armonioase şoapte.* AL.; *preludările harmonioase ale acestui june poet.* OD.; **2.** care este alcătuit din elemente ce se potrivesc; care se potriveşte cu alte elemente; (adv.) *frunte de femeie încăpăţînată şi plină de toane, armonios mărginită între sprîncenele lungi.* VINEA; **3.** care se caracterizează prin bună înţelegere, mulţumire: *duc împreună o viaţă armonioasă;* (şi: (înv.) **harmonios**). [Din fr. ***harmonieux***].

armoníst, ~şti, armonístă, ~e m., f. **1.** persoană care cunoaşte armonia[1]; **2.** persoană care cîntă din armonică. [Din fr. ***harmoniste***].

armonístic, ~ci, armonística, ~ce a. care ţine de armonie[1]; referitor la armonie[1]. [Din germ. ***harmonistisch***].

armóniu, armonii n. instrument muzical cu claviatură, asemănător cu orga, care scoate sunete prin vibrarea unor lame metalice acţionate de un curent de aer. [Din fr. ***harmonium,*** germ. ***Harmonium***].

armonizá, armonizez vb. **1.** (tr., intr. şi refl.) a face să fie sau a deveni armonios; a (se) potrivi: *şi zise văilor să cînte, şi văile se ridicară cu voci de frunze şi de ape, cu şopate ce s-armonizară.* MACED.; (p. ext.) *se pricepe să amestece trecutul cu prezentul, să armonizeze confortul cu nostalgia.* VINEA; **2.** (tr.) a compune acompaniamentul la o melodie. [Din fr. ***harmoniser***].

armonizábil, ~i, armonizabílă, ~e a. care se poate potrivi, se poate armoniza cu ceva: *toate acestea sînt armonizabile cu instinctul de conservare al neamului românesc.* EM. [***Armoniza*** + *-bil*].

armonizabilitáte f. (rar) însuşirea sau faptul de a fi armonizabil: *sînt condiţiile unei asemenea armonizabilităţi.* EM. [***Armonizabil*** + *-itate*].

armonizáre, armonizări f. acţiunea de a (se) armoniza. [V. ***armoniza***].

armonizát, ~ţi, armonizată, ~e a. care are elementele în concordanţă, în armonie; bazat pe potrivirea elementelor. [V. ***armoniza***].

armoriál, ~i, armoriálă, ~e a. referitor la blazon, la emblemă. // n. (rar) colecţie de armoarii (ca mărturie a nobleţei). [Din fr. ***armorial***].

armórii f. pl. v. **armoarii.**

armurár, armurari m. (pop.) **1.** boală a vitelor care provoacă infecţia armurilor; armurare; **2.** plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze mari, lucioase, şi cu flori purpurii, cu care se tratează această boală (*Carduus marianus*). [De la ***arm***].

armuráre f. (pop.) armurar. [Lat. ***armoralis***].

armúră, armuri f. **1.** îmbrăcăminte metalică pentru protecţia războinicilor din antichitate şi evul

mediu: *este el cum îl arată sabia lui şi armura?* AL.; **2.** (muz.) totalitatea semnelor de alteraţie de la începutul unui portativ. [Din fr. ***armure***].

armurărésc, ~şti, armurăreáscă, ~eşti a. (rar) care ţine de armură, referitor la armură: *în costum militar, lîngă piese armurăreşti risipite pe jos ..., are o expresie plină de umor latin.* CĂL. [***Armură*** + *-esc*].

armurărie, armurării f. (rar) atelier sau magazin de arme. [Din fr. ***armurerie***].

armuriér, armurieri m. persoană care fabrică, repară sau vinde arme: *Constantin lua de nevastă ... fata unui armurier german.* CĂL. [Din fr. ***armurier***].

arnăút, arnăuţi m. **1.** albanez: *Vasile Lupu era de neam arnăut;* **2.** (**arnăut domnesc**) mercenar (albanez) angajat de domnii fanarioţi în garda domnească: *în zadar umblau străji de arnăuţi şi de seimeni.* NEGR.; **3.** slugă boierească înarmată care asigura paza personală a stăpînului (îndeplinind adesea şi serviciul de lacheu): *un arnăut îmbrăcat numai în fir.* FIL.; **4.** poteraş: *arnăuţii se izbea, armele de foc scotea şi-n Codrean le slobozea.* POP. // a. **grîu arnăut,** (şi subst.) soi de grîu de primăvară, cu boabele mari, de culoare galbenă-deschisă: *tot de grîu mărunt şi de arnăut.* POP. [Din turc. ***arnavud***].

arnăuţésc, ~şti, arnăuţeáscă, ~eşti a. de arnăut, referitor la arnăuţi: *unul ... purta un costum arnăuţesc.* NEGR.; *cei doi lachei în haine arnăuţeşti albe, găietănate.* PETR. // f. (artic.) dans popular introdus în epoca fanariotă de arnăuţii domneşti. [***Arnăut*** + *-esc*].

arnăuţéşte adv. ca arnăuţii, în felul arnăuţilor: *Moisescu, costumat arnăuţeşte şi purtînd ochelari pe nas.* AL. [***Arnăut*** + *-eşte*].

arnăuţíme f. **1.** mulţime de arnăuţi: *instalaţi acolo cu arnăuţimea lor.* GHICA; **2.** corp militar alcătuit din arnăuţi: *arnăuţimea curţii domneşti.* [***Arnăut*** + *-ime*].

améu, arneie n. (reg.) acoperiş la car sau la căruţă, făcut din cercuri de lemn acoperit cu rogojini sau pînză groasă; coviltir. [Din magh. ***ernyë***].

améză, arneze f. figură de stil prin care se insistă asupra unei calităţi omeneşti, pentru a arăta ca cineva este lipsit de ea. [Din fr. ***arnèse***].

ami m. bivol sălbatic, care trăieşte în sud-estul Asiei şi în Indonezia şi care este strămoşul bivolului domestic. [Din germ. ***Arni***].

amícă f. plantă erbacee medicinală, cu flori galbene-portocalii, a cărei tinctură este întrebuinţată pentru vindecarea rănilor (*Arnica montana*): *dudaie de bălării şi snopi de arnică uriaşă... îl străjuiau din toate părţile.* VOIC. [Din lat. ***arnica,*** germ. ***Arnika***].

amíci n. fire de bumbac răsucite şi vopsite, cu care se cos ornamente pe cămăşi, pe ştergare etc.: *dar tu, măi ţigane, ce cauţi aici în cămeşă cusută cu-arnici?* B.-DEL. [Cf. sb. ***jarenica***].

arogă, aróg vb. (tr.) a-şi atribui, fără temei, o calitate sau un drept: *şi-a arogat dreptul de-a indica persoanele ce sînt a se trimite cu misiuni în străinătate.* EM. [Din fr. ***s'arroger,*** lat. ***arrogare***].

arogánt, ~ţi, arogántă, ~e a. care se consideră mai presus de ceilalţi; înfumurat: *avea nevoie de o dramă ca să devină patetică şi arogantă.* CĂL. // adv. obraznic: *se poartă arogant.* [Din fr. ***arrogant,*** lat. ***arrogans, -ntis***].

arogánţă f. purtare sfidătoare, trufie, înfumurare, obrăznicie. [Din fr. ***arrogance,*** lat. ***arrogantia***].

arogáre, arogări f. (jur.) atribuire abuzivă a unui drept sau a unei calităţi. [V. ***aroga***].

arogăt, ~ţi, ~arogată, ~e a. (jur.) care a fost atribuit abuziv. [V. ***aroga***].

aróm n. v. **aromă.**

aromă vb. v. **aromi.**

aromát[1], aromate n. substanţă (vegetală) cu miros plăcut şi puternic (ca balsamul, tămîia, scorţişoara), întrebuinţată ca parfum, medicament sau condiment; mirodenie: *îmbla drumurile ..., împlînd văzduhul de mirodeniile aromatelor şa-moscului, ce să ungea şi purta cu sine.* DOS.; *cu apărătoarea de cozi de păun, ea a făcut vînt spre căţuia cu cărbuni în care ardeau aromate.* SAD. [Din sl. ***aromatŭ,*** gr. mod. ***ároma, arómatis,*** fr. ***aromate***].

aromát[2], ~ţi, aromată, ~e a. care are aromă: *îşi prepară o cafea aromată şi se culcă.* BAC. [***Aromă*** + *-at*].

aromăte f. pl. (tehn.; chim.) substanţe aromatice: *cisternă pentru aromate.* [Din germ. ***Aromaten***].

aromátic, ~ci, aromatícă, ~ce a. **1.** care are sau răspîndeşte aromă: *gazda mă servi la cafea cu ţigări egiptene, dulci şi aromatice.* GHEŢIE; *plantă, băutură aromatică;* **scoarţă aromatică,** v. **scoarţă;** **2.** (chim.) care are în moleculă un ciclu de 6 atomi cu o structură specifică: *hidrocarbură aromatică.* [Din fr. ***aromatique,*** lat. ***aromaticus,*** germ. ***aromatisch***].

aromatiză, aromatizez vb. (tr.) **1.** a parfuma cu aromate; **2.** (chim.) a obţine (prin diverse procedee) o hidrocarbură aromatică. [Din fr. ***aromatiser,*** lat. ***aromatisare***].

aromatizánt, ~ţi, aromatizantă, ~e a. şi n. (substanţă, produs) care aromatizează preparatul (alimentar) la care se adaugă. [***Aromatiza*** + *-ant*; cf. it. ***aromatizzante***].

aromatizâre, aromatizări f. **1.** acţiunea de a aromatiza; **2.** (chim.) transformare a unei hidrocarburi parafinice într-o hidrocarbură aromatică. [V. ***aromatiza***].

aromatizát, ~ţi, aromatizată, ~e a. care are miros sau gust plăcut, prin adăugarea unui aromatizant. [V. ***aromatiza***].

arómă, arome f. miros plăcut, parfum al anumitor substanţe (comestibile): *aroma îmbătătoare a unei cafele turceşti.* EM.; *aroma vaniliei;* (fig.) *Goethe se impregnase de aromele magiei.* BL.; (şi: (înv.) **arom**). [Din fr. ***arôme,*** lat. ***aroma***].

aromân, ~i, aromână, ~e a. care aparţine, care este caracteristic populaţiei româneşti din sudul Dunării ce vorbeşte un dialect distinct; referitor la această populaţie: *peste tot îşi notează cu mare hărnicie cuvinte aromâne.* CĂL. // m., f. persoană care face parte din populaţia românească din sudul Peninsulei Balcanice. // f. dialect al limbii române vorbit de această populaţie. [De la ***armân*** (<lat. ***romanus***)].

aromâncă, aromânce f. femeie care face parte din populaţia aromână: *zărise o mare cavalcadă de aromânce.* CĂL.; (şi: **armîncă**). [***Aromân*** + *-că*].

aromânésc, ~şti, aromâneáscă, ~eşti a. care aparţine aromânilor sau dialectului lor, referitor la aromâni. [***Aromân*** + *-esc*].

aromânéşte adv. **1.** ca aromânii; **2.** în dialectul aromân. [***Aromân*** + *-eşte*].

aromânísm, aromânisme n. element (cuvînt, formă etc.) specific dialectului aromân: *aromânisme, ardelenisme, cuvinte din toate unghiurile ţării sînt armonizate în aceeaşi ţesătură.* CĂL. [***Aromân*** + *-ism*].

aromeálă, aromeli f. stare de somnolenţă; piroteală: *fiorul ... l-a trezit din aromeală.* CAR. [***Aromi*** + *-eală*].

aromí, aromesc vb. **1.** (tr.) a ameţi prin miros îmbătător: *florile m-au aromit şi somn greu am adormit.* POP.; **2.** (intr.) a adormi uşor, a aţipi: *voinic aromea, frîul că slăbea.* POP.; **3.** (fig.; tr.) a potoli, a linişti: *te plîng, o scump părinte, cu lacrămile-acuma durerea-mi aromez.* ALEX.; (şi: **aroma**). [Cf. ***aromă***].

aromíre, aromiri f. **1.** acţiunea de a aromi; dormitare, aţipire: *în simpla aromire viaţa fenomenală e indicată de greierul din sobă sau din grindă, de orologiu.* CĂL.; **2.** (fig.) potolire, liniştire. [V. ***aromi***].

aromít, ~ţi, aromită, ~e a. **1.** parfumat, înmiresmat; **2.** aţipit: *cuprins ca de un farmec dinaintea acelei zîne aromite.* OD. [V. ***aromi***].

aromitór, ~i, aromitoáre a. **1.** care răspîndeşte un miros plăcut: *ziua de sfîrşit de primăvară era lină, cu adieri aromitoare de fineţuri.* SAD.; **2.** care îmbie la somn, care adoarme. [***Aromi*** + *-tor*].

arondâ, arondez vb. (tr.) **1.** a împărţi un teritoriu, o suprafaţă, pentru administrare; **2.** a repartiza la un anumit centru (de administrare, de distribuţie etc.). [Din fr. ***arrondir***].

arondâre, arondări f. acţiunea de a aronda. [V. ***aronda***].

arondát, ~ţi, arondată, ~e a. **1.** care a fost împărţit în zone pentru a fi administrat: *teritoriu arondat;* **2.** care a fost repartizat la un anumit centru: *zonă arondată la o şcoală; persoană arondată la o circumscripţie medicală.* [V. ***aronda***].

arondisménţ, arondismente a. circumscripţie administrativă a departamentelor şi a marilor oraşe din Franţa: *Parisul are 20 de arondismente.* [Din fr. ***arrondissement***].

arpacâş n. produs alimentar obţinut prin decorticarea boabelor de grîu, de orz sau de mei; (şi: (reg.) **harpacaş**). [Din magh. ***árpakása***].

arpacícă f. v. **arpagic.**

arpagíc n. **1.** ceapă mică, obţinută din sămînţă, care, răsădită, produce ceapa pentru consum; **2.** plantă erbacee din familia erbaceelor, cu flori purpurii, care are bulbi mici (ca de ceapă) ce pot fi folosiţi la gătit (*Allium Schoenoprasum*); (şi: (reg.) **arpacică**). [Din turc. ***arpacik,*** bulg. ***arpagik***].

arpagón m. v. **harpagon.**

ârpă f. v. **harpă.**

arpégiu, arpegii n. (muz.) acord melodic care constă din înlănţuirea treptelor principale dintr-o gamă: *acorduri, arpegii, armonii ... orice-au voit din mine au făcut.* BAC. [Din it. ***arpeggio***].

arpentáj n. tehnica măsurării pe teren a parcelelor cadastrale. [Din fr. ***arpentage***].

arpentór, arpentori m. tehnician care se ocupă cu arpentajul. [Din fr. ***arpenteur***].

ars[1], arsuri şi **arse** n. **1.** distrugere prin foc; ardere; **2.** incinerare; ardere; **3.** expunere la foc în procesul de fabricare: *arsul cărămizilor;* **4.** expunere la acţiunea focului: *grija mare o avea pentru arsul cuptorului.* AG. [V. ***arde***].

ars[2], ~şi, arsă, ~e a. **1.** mistuit, nimicit de foc: *e linişte pe dealuri ca-ntr-o mănăstire arsă.* COŞB.; *casă arsă;* **2.** expus acţiunii focului cu un anumit scop: *se ridicau şi destule case mai nouă, zidite de cărămidă arsă.* AG.; **3.** stricat, înnegrit de foc; afumat: *bucatele ... arse şi sleite.* CR.; **4.** fript, rănit prin acţiunea focului sau a unui obiect încins; care prezintă o arsură; **a sări (ca) ars,** a reacţiona repede, din cauza surprinderii sau a spaimei: *nurorile atunci sar ca arse în picioare.* CR.; **5.** bronzat, pîrlit: *faţă arsă;* **6.** decolorat de soare sau de vînt: *un păr ars de soare ... îi făcea umbră frunţii şi ochilor.* SAD.; **7.** (adesea fig.) uscat, pîrjolit (de soare, de secetă): *se auzea numai susurul frunzelor arse pe care vîntul le purta în vîrtej spre culmea dîmbului.* SAD.; *cîmp cu plante arse;* **8.** (fig.) arzător, fierbinte; **a-i trece (sau a-i da) un fier ars prin inimă,** a simţi (dintr-o dată) o mare tulburare sufletească: *fata, cum văzu furca, îi trecu un fier ars prin inimă.* ISP.; **9.** (fig.) corupt, stricat: *suflînd din gură boala vieţii ce-aţi urmat-o şi arşi pîn-în rărunchi.* EM.; **10.** (fig.) nenorocit, dezolat: *pe noi să ne laşi, tocmai acum, străini, cu inima arsă şi fără nici un sprijin.* CR. [V. ***arde***].

ársă, arse f. (înv.; rar) creştere, înălţare (a intensităţii unui sunet): *prepoziţiunea accentului în parenteză nu mai e acela a unei teze faţă cu o arsă.* EM.; *e proporţiunea lărgită dintre arsea şi tezea propusăciunei simple.* EM.; (şi: **arse**). [Din germ. ***Arsis***].

arsătúră, arsături f. (înv.) arsură, ardere: *nu s-a îndurat nimeni să vie a mă scuti de arsătura de toate zilele.* ISP.; *arsătură de soare.* [***Ars*** + ***-ătură***].

árse f. v. **arsă.**

arsén n. arsenic: *toate metalele ar fi compuse în diferite proporţii din arsen, mercur şi sulf.* BL.; **trioxid de arsen,** pulbere albă foarte toxică; şoricioaică. [Din germ. ***Arsen***].

arsenál, arsenale n. **1.** întreprindere în care se fabrică, se repară sau se depozitează arme şi muniţii: *armurile fură trase din arsenal la lumină.* SAD.; *arsenalul armatei;* **2.** (şi fig.) totalitatea mijloacelor de luptă; **3.** (fig.) totalitatea mijloacelor de care se serveşte cineva într-o acţiune, într-o profesie: *maşina guvernamentală dispuse de un arsenal din cele mai complete şi mai perfecţionate pentru a încătuşa voinţa alegătorului.* EM.; *arsenalul cercetătorului.* [Din fr. ***arsenal,*** germ. ***Arsenal***].

arseniát, arseniate n. sare a acidului arsenic. [Din fr. ***arséniate***].

arsénic n. **1.** metaloid de culoare cenuşie din a cărui pulbere se prepară substanţe otrăvitoare contra dăunătorilor; arsen; **2. acid arsenic,** acid rezultat din combinarea arsenului cu acid azotic concentrat. [Din fr. ***arsenic,*** lat. ***arsenicum***].

arsenicál, ~i, arsenicală, ~e a. de arsenic, care conţine arsenic: *avu neplăcerea de a asista la o explozie grozavă arsenicală.* CĂL. [Din fr. ***arsenical***].

arsenícă, arsenici f. (reg.) plantă erbacee din familia cariofilaceelor, cu flori roşii, rar albe, cultivată prin grădini, ca plantă decorativă (*Lychnis chalcedonica*). [Et. nec.].

arsenicísm n. intoxicaţie cu arsenic. [Din fr. ***arsenicisme***].

arsenifér, ~i, arseniferă, ~e a. care conţine arsen: *mineral arsenifer.* [Din fr. ***arsénifère***].

arseniós, ~şi, arsenioásă, ~e a. **acid arsenios,** acid al arsenicului, stabil numai în soluţii apoase: *otrava numită „şoricioaică" este un acid arsenios.* [Din fr. ***arsénieux***].

arsenít, arseniţi m. sare a acidului arsenios. [Din fr. ***arsénite***].

arseniúră, arseniuri f. combinaţie a arsenului cu un metal. [Din fr. ***arséniure***].

arsenolít, arsenoliţi m. anhidridă arsenioasă naturală. [Din germ. ***Arsenolith***, fr. ***arsenolithe***].

arsúră, arsuri f. **1.** faptul de a arde, de a dogori; arşiţă: *nici un pic de adiere nu astîmpăra arsura.* DELAVR.; **2.** rană produsă de foc, de căldură, de un agent chimic etc.; senzaţie dureroasă, usturătoare pricinuită de aceasta: *cînd l-a ajuns arsura la os, a sărit.* CR.; **3.** senzaţie de sete, de usturime cauzată de boală: *dă-mi o pară din copacul care este la uşă, ca să-mi răcoresc arsura gîtlejului.* NEGR.; (fig.) *unde-i văz ochii ca mura mă apucă-n piept arsura.* POP.; *arsură la inimă;* **4.** loc unde a ars o pădure. [Lat. ***arsura***].

arşău, arşele n. (reg.) hîrleţ; cazma. [Din magh. ***ásó***].

arşíc, arşice sau (rar) **arşici** n. **1.** os al articulaţiei genunchiului la miei şi la capre; (p. ext.) *are picioare cu arşici ca de leu.* CĂL.; **2.** (la pl.) joc de copii în care se folosesc asemenea oase: *el şi un pui de ţigan se jucau în arşice.* CĂL. [Din turc. ***aşik*** „oscior"].

arşicár, arşicari m. persoană pasionată de jocul cu arşice. [***Arşic*** + ***-ar***].

arşín, arşini m. veche unitate de măsură pentru lungime, egală cu 0,711 m. [Din rus. ***arşin***].

arşínic, arşinici m. arsenică. [Et. nec.].

arşiţă şi (pop.) **arşíţă, arşiţe** f. **1.** căldură mare a soarelui (în zilele de vară): *norul de arşiţa şi zăduful zilii i-au umbrit.* ANTIM; *arşiţa cea dogoritoare a zilei.* EM.; **2.** (pop.; adesea fig.) senzaţie de căldură (şi de sete) la omul bolnav; febră, temperatură: *ce să aibă? ia, arşiţă, că te dogoreşti la el.* C.; (fig.) *s-a pus să-şi stîngă arşiţa pe care o avea în el.* SAD.; **3.** (reg.) coastă de deal expusă soarelui. [Lat. (*calor*) ***arsicia*** „care arde"].

ártă, arte f. **1.** formă a activităţii umane manifestate în realizarea de structuri expresive generatoare de emoţii specifice complexe: *arta este o viziune paralelă a lumii, mijlocită de nişte spirite excepţionale.* GHEŢIE; **2.** fiecare dintre aspectele acestei activităţi, distincte prin materialul şi maniera de realizare a imaginilor artistice: *arta literară; arta sculpturală;* **3.** formă, latură a conştiinţei care oglindeşte realitatea în imagini artistice; **artă pentru artă,** formulă care exprimă teza autonomiei absolute a acestei forme: *să zicem că un artist face artă pentru artă.* IBR.; **4.** mod de a executa ceva după anumite reguli: *Filimon face o discriminaţie întemeiată între arta şi literatura muzicală.* CĂL.; *artă militară; artă dramatică;* **5.** manieră de exprimare a unui artist: *nu poate să nu observe înrudirea artei lui Creangă cu aceea a lui Caragiale.* CĂL.; **6.** valoare artistică; realizare artistică, frumuseţe: *nici anecdotele, deşi înveselitoare, n-au artă şi fac abuz de vorbe.* CĂL.; **7.** (p. ext.) măiestrie, dibăcie; îndemînare: *arta de a traduce.* MAIOR.; *ceea ce izbeşte plăcut ochiul, de la început, este arta picturală.* CĂL.; **8.** totalitate a operelor realizate de activitatea omenească orientată spre producerea unor valori estetice: *putem să nu cugetăm artea ca mijloc pentru înnobilarea firei omeneşti?* EM.; **arte plastice,** v. **plastic**[1]; **arte frumoase,** poezia, muzica (pictura, sculptura, arhitectura); **arte liberale,** v. **liberal; arte mecanice,** profesii, ocupaţii care ţin de latura materială, precum meseriile; **artă culinară,** pricepere în pregătirea mîncărurilor: *a învăţat arta culinară de la tată-său.* CAR.; **de amorul artei,** în mod dezinteresat; (şi: (înv.) **arte**). [Din fr. ***art,*** lat. ***ars, artis***].

árte f. v. **artă.**

artefáct, artefacte n. fenomen artificial apărut în timpul unor observaţii sau al unor experienţe: *dialectica hegeliană devine astfel echivalentul unui artefact, pe care lucrurile, prin firea lor, îl elimină de la sine.* BL. [Din fr., engl. ***artefact***].

artél, arteluri n. (înv.) formă sovietică de colectivizare (în agricultură). [Din rus. ***artel***].

artélnic, artelnici m. (înv.) soldat care primea şi distribuia hrana într-o subunitate; (p. ext.) *rîndaş şi artelnic la ospiciul Pantelimon.* CĂL. [Din rus. ***artelščik***].

artemídic, ~ci, artemidică, ~ce a. (rar) care ţine de vînătoare, referitor la vînătoare: *urmează animalele artemidice, bourul, cerbul, ciuta.* CĂL. [De la ***Artemis*** n. pr.].

artéră, artere f. **1.** vas sangvin prin care sîngele circulă de la inimă la organe şi ţesuturi: *caldul sînge prin artere năvăleşte înteţit.* MACED.; **2.** cale importantă de comunicaţie şi de circulaţie: *m-am apucat să cutreier oraşul, străbătîndu-i arterele centrale.* GHEŢIE; **3.** conductă, linie electrică principală. [Din fr. ***artère***].

arteriál, ~i, arterială, ~e a. referitor la arteră, care ţine de artere: *sîngele arterial, mai deschis, a putut să fie observat ca atare.* BL. [Din fr. ***artériel***].

arteriectazíe, arteriectazii f. (med.) dilatare a arterelor. [Din fr. ***artériectasie***].

arteriografíe, arteriografii f. radiografie a arterelor (făcută cu ajutorul unei substanţe de contrast). [Din fr. ***artériographie***, engl. ***arteriography***].

arteriográmă, arteriograme f. (med.) imagine a arterei obţinută prin arteriografie. [Din fr. ***artériogramme***, engl. ***arteriogram***].

arteriolár, ~i, arteriolară, ~e a. care ţine de artere, referitor la artere. [Din fr. ***arterialaire***].

arteriólă, arteriole f. ramificaţie subţire a arterelor. [Din fr. ***artériole***].

arteriologíe f. ramură a anatomiei care se ocupă cu studiul arterelor. [Din fr. ***artériologie***].

arteriopatíe, arteriopatii f. (med.) afecţiune a pereţilor arteriali. [Din fr. ***artériopathie***].

arterioscleróză, arterioscleroze f. boală caracterizată prin îngroşarea şi pierderea elasticităţii pereţilor arterelor. [Din fr. ***artériosclérose***].

arteriospásm, arteriospasme n. (med.) contracţie spasmodică a pereţilor arteriali. [Din fr. ***artériospasme***].

arterítă, arterite f. boală care constă în inflamaţia unei artere. [Din fr. ***artérite***].

arterític, ~ci, arteritică, ~ce a. **1.** care ţine de arterită, referitor la arterită; **2.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de arterită. [Din fr. ***artéritique***].

artezián, ~eni, arteziană, ~ene a. izvor (sau **puţ**) **artezian,** izvor (sau puţ) din care apa ţîşneşte cu presiune; **fîntînă arteziană,** (şi subst. f.) fîntînă decorativă care aruncă apa în sus cu putere: *izbucnesc ca fîntînile arteziene.* CĂL.; *oare n-ar fi bine să închidem arteziana?* GHEŢIE; (adv.) *alte specii virtuale, cari ţîşnesc artezian.* BL. [Din fr. ***artésien***].

artíc, artice n. (înv.; reg.) plîngere, jalbă: *deschizînd calea împăratului ... ieu articele ce sînt de jalobă la împărăţie.* UR. [Din lat. ***articulus***].

articliér, ~i, articlieră, ~e a. publicist(ă) care scrie articolul de fond: *noi, ăştia, cei şapte articlieri, vom face cu rîndul.* VINEA. [Din fr. ***articlier***].

artícol, articole n. **1.** subdiviziune a unei legi sau a unui tratat (marcată prin număr de ordine): *discuţia ... asupra articolului 7 se va începe abia sîmbătă.* EM.; **2.** expunere scrisă, într-o publicaţie periodică, pe o anumită temă: *am încheiat articolul trecut cu cuvintele lui Mahomet II.* EM.; *nepublicarea acestui articol foarte m-ar deranja.* MAT.; *articol de ziar;* **articol de fond,** secţiune principală a unei publicaţii periodice; **3.** diviziune dintr-un buget sau plan financiar; **4.** obiect de comerţ; marfă: *cîştigul comerciantului la cumpărătura unui articol industrial.* EM.; *articole de lux, de modă;* **5.** (gram.) parte de vorbire flexibilă care se alătură unui substantiv (sau unui echivalent al lui) pentru a individualiza obiectul desemnat de acesta: *alt fenomen este lipsa articolului la singular.* IBR.; *cu ajutorul articolului se substantivează unele adjective, pronume şi adverbe;* **articol adjectival,** v. **adjectival; articol hotărît,** v. **hotărît;** (şi: (înv.) **articul**). [Din lat. ***articulus,*** fr. ***article***].

articoláş, articolaşe n. **1.** diminutiv al lui articol: *vor fi nişte articolaşe cu caracter amestecat.* MAT.; *nu avea nici o îndoială că articolaşul e consecinţa directă a convorbirii ce o purtase.* GHEŢIE; **2.** (depr.) articol (dintr-un ziar sau dintr-o revistă) lipsit de valoare. [***Articol*** + ***-aş***].

artícul n. v. **articol.**

articulá, articulez vb. **1.** (tr.) a rosti un sunet sau un cuvînt: *de-abia putu articula cîteva cuvinte de mulţumire şi admiraţie.* REBR.; **2.** (tr.) a adăuga articolul unui substantiv sau unui echivalent al lui: *a articula adjectivele cînd precedă substantivele determinate;* (absol.) *articulăm cînd scriem, pentru că scriem limba veche.* IBR.; **3.** (refl.) a se lega prin articulaţii: *mîna se articulează la umăr;* **4.** (tr.) a alcătui, a forma, a închega: *filosoful îşi articulează problematica în legătură cu un tot.* BL.; (refl. pas.) *o teorie se articulează în vederea unei explicaţii.* BL. [Din fr. ***articuler,*** lat. ***articulare***].

articulár, ~i, articulară, ~e a. referitor la articulaţiile corpului: *reumatism articular.* [Din fr. ***articulaire,*** lat. ***articularis***].

articuláre, articulări f. 1. acţiunea de a (se) articula; **2.** rostire cu ajutorul organelor vorbirii: *mişcările îi sînt nesigure, ca şi articularea vorbelor.* CAR.; **3.** adăugare a unui articol: *articularea adjectivului antepus substantivului determinat.* [V. ***articula***].

articulát, ~ţi, articulată, ~e a. **1.** care este rostit, pronunţat cu ajutorul organelor vorbirii: *nemulţumit cu sunetele articulate, scriitorul transcrie şi pe cele nearticulate.* VIANU; **2.** (gram.) însoţit de articol: *acuzativul prepoziţional... manifestă tendinţa de a dispărea, prin înlocuirea lui cu substantivul articulat.* VIANU; (adv.) *nimeni nu vorbeşte articulat.* IBR.; **3.** prevăzut cu articulaţii: *insectele au corpul articulat.* // n. (la pl.) artropode (de ex.: insecte, arahnide etc.). [V. ***articula***].

articulatóriu, ~ii, articulatórie, ~ii a. **1.** (anat.) care ţine de articulaţii, referitor la articulaţie: *dureri articulatorii;* **2.** care ţine de vorbire, referitor la vorbire: *organe articulatorii.* [Din fr. ***articulatoire***].

articuláţie, articulaţii f. **1.** (anat.) legătură între oase; încheietura oaselor: *articulaţia mîinii;* (p. ext.) *nimeni nu gîndeşte nici pe scheme silogistice lucide, deşi aceste scheme redau într-un fel articulaţia intrinsecă a gîndirii.* BL.; **2.** legătură mobilă a segmentelor la artropode; **3.** rostire, pronunţare a sunetelor, a cuvintelor; **bază de articulaţie,** mod de pronunţare a sunetelor specific fiecărei limbi; **4.** (tehn.) legătură elastică între corpuri; (şi: (înv.) **articulaţiune**). [Din fr. ***articulation,*** lat. ***articulatio, -onis***].

articulaţiúne f. v. **articulaţie.**

artificiál, ~i, artificială, ~e a. **1.** care este produs de om: *pe-o movilă-artificială e pagoda argintată.* MACED.; *flori artificiale;* **muscă artificială** v. **muscă;** (adv.) *un tip al d-lui Brătescu se explică prin mediul artificial omenesc.* IBR.; **2.** (şi adv.) realizat după criterii subiective, nefireşti; arbitrar; artificios: *trăiesc din o scumpire artificială a mijloacelor de trai.* EM.; *analiză, clasificare artificială;* **3.** nesincer, prefăcut: *zîmbet artificial.* // n. lipsă de naturaleţe, de firesc; artificialism: *n-am căutat nici o explicaţie omenescului izbucnit în el şi dobîndind peste artificialul ce-şi impusese.* VOIC. [Din fr. ***artificiel,*** lat. ***artificialis***].

artificialísm n. caracter artificial; lipsă de naturaleţe, de firesc: *ce asemănare poate fi între acest poet prin excelenţă al pămîntului nostru şi între imitatorii artificialismului parizian?* IBR. [***Artificial*** + ***-ism***].

artificialitáte f. însuşirea, calitatea de a fi artificial; artificialism: *ţăranul a fost tratat ca o parte din natură, a fost o consolare de artificialitatea vieţii de oraş.* IBR. [***Artificial*** + ***-itate***].

artificializá, artificializez vb. (tr. şi refl.) a face sau a deveni artificial: *este de un prost gust evident, în acea antropomorfie totală artificializînd lumea vegetalelor.* CĂL.; (refl. pas.) *prin imaginile fanteziei, icoana lumii se artificializează şi stilul scriptic devine precumpănitor.* VIANU. [***Artificial*** + ***-iza***].

artificializáre, artificializári f. (rar) acţiunea de a (se) artificializa. [V. ***artificializa***].

artificializát, ~ţi, artificializată, ~e a. (rar) care a devenit artificial, nenatural: *a trăit într-o societate internaţională pestriţă, cu suflet complicat şi artificializat.* CĂL. [V. ***artificializa***].

artificiér, artificieri m. specialist (militar) în manipularea şi folosirea explozibililor: *am lucrat în multe mine ca artifiţier.* CĂL; (şi: (înv.) **artifiţier**). [Din fr. ***artificier***].

artificiós, ~şi, artificioásă, ~e a. lipsit de naturaleţe; artificial: *povestirea, deşi curentă, e silnic artificioasă şi de un simbolism chinuit.* CĂL.; (subst. n.) *Goethe repudia artificiosul şi mortificarea.* BL. [Din lat. ***artificiosus***, it. ***artificioso***].

artificiozitáte f. caracter artificial; complexitate excesivă a unei opere artistice; artificialitate: *artificiozitatea imaginilor lui Petică este manifestarea unei conştiinţe de estet.* VIANU. [Din it. ***artificiosità***].

artifíciu, artifícii n. **1.** procedeu ingenios de a împodobi sau de a modifica realitatea; podoabă (inutilă): *intriga ni se pare numai un artificiu.* IBR.; *artificiul argumentării;* **2.** (mat.) **artificiu de calcul,** procedeu de rezolvare a unei probleme pe o cale mai scurtă, ingenioasă; **3.** (rar) mijloc meşteşugit de a ademeni sau de a înşela pe cineva; viclenie, înşelăciune; **4.** (la pl.) amestec de substanţe chimice şi carburanţi care, prin aprindere, produc efecte de lumină şi culori, fiind folosite ca mijloc de semnalizare, ca divertisment etc.: *el, atunci, pentru întâia dată, văzuse artifiţii.* IBR.; *joc de artificii;* (fig.) *făcea metafore în serie într-un fericit joc de artificii.* CĂL.; **5.** sîrmă scurtă, acoperită pe jumătate cu un preparat chimic inflamabil, care, aprins, aruncă mici scîntei: *am aprins lumînările şi artificiile şi am colindat.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **artifiţ, artifiţiu, artifiţie**). [Din fr. ***artifice,*** lat. ***artificium***].

artifíţ n. v. **artificiu.**

artifíţie f. v. **artificiu.**

artifiţiér m. v. **artificier.**

artifíţiu n. v. **artificiu.**

artilérie, artilerii f. **1.** ansamblu de arme de foc care aruncă proiectile grele la distanţă mare: *desele puşcăriri ale artileriei.* BĂLC.; *au decis ca noi ... să fim vărsaţi la artileria antiaeriană.* GHEŢIE; **2.** unitate militară dotată cu astfel de arme. [Din fr. ***artillerie,*** germ. ***Artillerie***].

artileríst, artileríşti m. militar dintr-o unitate de artilerie: *artileriştii prusieni zic că cetatea aceasta nu se poate lua nici cu un chip.* NEGR. [Din germ. ***Artillerist,*** rus. ***artillerist***].

artimón, artimoane n. catargul din spate al unei corăbii. [Din fr. ***artimon***].

artiodáctil, artiodáctile n. (la pl.) ordin de mamifere erbivore, avînd la fiecare picior un număr egal de degete; paricopitate; (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. ***artiodactyles***].

artíst, ~şti, artístă, ~e m., f. **1.** persoană care lucrează cu artă, cu măiestrie: *e un artist în meseria lui;* **2.** persoană care lucrează într-un domeniu al artei: *munca de artist e crudă şi e trist-a ei răsplată.* VLAH.; **artist plastic,** v. **plastic; 3.** actor: *pune note artiştilor cu un dogmatism de cronicar bătrîn.* CĂL.; *jocul artiştilor a fost bun.* // a. înclinat spre artă; artistic: *naţionalismul aşa cum poate să apară într-un suflet conservator şi artist, mai mult impresionabil decît cugetător şi logic.* IBR. [Din fr. ***artiste,*** lat. ***artista***].

artístic, ~ci, artísticá, ~ce a. **1.** referitor la artă, care aparţine artei: *în epoca clasicismului, s-a produs, cît priveşte preţuirea activităţii artistice, un reviriment.* BL.; **proprietate artistică,** v. **proprietate; 2.** (adesea adv.) cu artă, cu talent: *dansează artistic.* [Din fr. ***artistique***].

artísticéşte adv. (rar) din punct de vedere artistic: *interesant, artisticeşte, este că eroul semnalizează însuşi această infirmitate.* CĂL. [***Artistic*** + ***-eşte***].

artísticitáte f. caracter artistic; realizare artistică. [Din it. ***artisticità***].

artístime f. (rar) mulţime de artişti (de teatru), totalitatea artiştilor: *artistimea (actorimea) femeiască, în genere mai înrudită cu inspiraţiunea decît cu reflesiunea, va ieşi totdeauna în forma asta dezvoltată.* EM. [***Artist*** + ***-ime***].

artizán, artizani m. persoană care execută obiecte de artizanat; meşteşugar. [Din fr. ***artisan***].

artizanál, ~i, artizanală, ~e a. de artizanat; referitor la artizani sau la artizanat. [Din fr. ***artisanal***].

artizanát, artizanate n. **1.** meşteşug (tradiţional) practicat cu artă; produse lucrate artistic de către meşteşugari; **2.** magazin în care se vînd asemenea produse. [Din fr. ***artisanat***].

artizaníe f. (neobişnuit) teorie a artei: *neci o altă arte nu are o trebuinţă mai adîncă şi mai urgentă d-a întemeia o adevărată artizanie (Künstlertum) prin o arhitectonică.* EM. [***Artizan*** + ***-ie***].

artofór n. vas în care se păstrează artosul. [Din gr. mod. ***artóforos***].

ártos, artose n. pîine dusă la biserică spre a fi sfinţită şi folosită la împărtăşanie: *din mîna popei ... n-a luat ... nici prescură, nici artos.* DELAVR. [Din gr. mod. ***ártos***].

artralgíe, artralgii f. (med.) durere a articulaţiilor. [Din fr. ***arthralgie***].

artrítă, artrite f. (med.) proces inflamator al articulaţiilor. [Din fr. ***arthrite,*** lat. ***arthritis***].

artrític, ~ci, artritică, ~ce a. produs, cauzat de artrită: *dureri artritice.* // m., f. bolnav de artrită. [Din fr. ***arthritique,*** lat. ***arthriticus***].

artritísm n. stare maladivă provocată de afecţiuni ale articulaţiilor. [Din fr. ***arthritisme***].

artrocél, artrocele n. (med.) acumulare patologică de lichid în articulaţii. [Din fr. ***arthrocèle***].

artrografíe, artrografii f. (med.) radiografie a unei articulaţii. [Din fr. ***arthrographie***].

artrologíe f. capitol al anatomiei care studiază articulaţiile. [Din fr. ***arthrologie***, engl. ***arthrology***].

artropatíe, artropatii f. (med.) afecţiune a articulaţiilor. [Din fr. ***arthropathie***].

artropód, artropode n. (la pl.) încrengătură de animale nevertebrate cu schelet extern chitinos, cu corpul şi membrele formate din segmente articulate; (şi la sg.) animal din această încrengătură (de ex.: racul, furnica, păianjenul). [Din fr. ***arthropodes***].

artroscóp, artroscoape n. endoscop special pentru examinarea interiorului cavităţilor articulare. [Din fr., engl. ***arthroscope***].

artroscopíe, artroscopii f. (med.) examinare vizuală a cavităţii articulare cu ajutorul artroscopului. [Din germ. ***Arthroskopie***, engl. ***arthroscopy***].

artróză, artroze f. (med.) boală somatică cronică a articulaţiilor. [Din fr. ***arthrose***].

arţăg, arţaguri n. (pop.) **1.** pornire spre ceartă, gust de sfadă: *nu cumva ostaşul acela să aibă harţag.* CR.; **2.** fire capricioasă, irascibilă; toană: *arţagul îşi găseşte pîrţagul.* PANN; (şi: (reg.) **harţag**). [Din magh. ***harcag*** „încăierare"].

arţár, arţari m. **1.** arbore cu lemnul alb şi rezistent, înrudit cu paltinul, şi întrebuinţat în tîmplărie (*Acer platanoides*): *apucă sabia pe care am spînzurat-o în arţar.* SAD.; **2.** (reg.) jug la războiul de ţesut din lemnul acestui arbore. [Lat. ***arciarium*** (<***acer***)].

arţăgós, ~şi, arţăgoásă, ~e a. **1.** pornit pe ceartă; certăreţ: *să aleagă de primar în sat pe cel mai harnic, ... iar nu pe cel mai hărţăgos.* EM.; *la luptă harţăgoşi.* POP.; **2.** care caracterizează omul pus pe ceartă, specific omului certăreţ: *fire arţăgoasă şi el, fu osîndit ... la 15 zile închisoare corecţională.* CĂL.; (şi: (reg.) **hărţăgos, harţăgos**). [***Arţag*** + ***-os***].

arţáráş, arţáraşi m. (pop.) diminutiv al lui arţar: *frunză verde arţăraş, ia ascultă flăcăiaş.* POP. [***Arţar*** + ***-aş***].

aruncá, arúnc vb. **1.** (tr.) a face ca ceva să ajungă la distanţă (printr-o mişcare violentă); a azvîrli: *puse să-i facă un buzdugan de fier, îl aruncă în sus.* EM.; *a arunca piatra;* (fig.) *i se arunca în faţă că altădată avusese o atitudine contrară.* CĂL.; **a arunca ceva în aer,** a distruge cu ajutorul unui exploziv; **a(-şi) arunca ochii** (sau **un ochi, o căutătură, o privire**), a privi repede, în treacăt; a examina, a cerceta sumar: *cînd îşi aruncă ochii*

spre poartă, ce să vadă! CR.; *tînărul aruncă o privire spre ceasul public de la capătul străzii.* GHEŢIE; **a arunca o ochire,** a examina, a cerceta sumar: *să aruncăm dar o ochire asupra trecutului acestei naţii.* BĂLC.; **a arunca banii pe fereastră,** v. **fereastră; a arunca peste bord,** v. **bord; a arunca (cu) praf în ochii cuiva,** v. **praf; 2.** (tr.) a trînti; a face să cadă: *aruncă de pămînt oala.* POP.; **3.** (tr.) a îndepărta (de la sine) ceva rău, nefolositor; a lepăda: *ce poartă ea alt om aruncă.* COŞB.; (refl. pas.) *pomul care nu face roadă se taie şi în foc se aruncă.* CR.; **a arunca vina asupra cuiva,** a da vina pe cineva; a învinui; **4.** (tr.) a împrăştia, a presăra: *a arunca sămînţa;* **5.** (tr.) a scoate, a da afară; a emite: *o văzură ... aruncînd văpaie din gură.* ISP.; *dăm de gheizeri aruncînd coloane verzi de fum.* CĂL.; **6.** (tr.) a răspîndi; a proiecta: *o lampă îi arunca lumina în faţă.* VLAH.; (fig.) *teoria noastră despre matricea stilistică aruncă lumini nu numai asupra structurilor fiinţei umane.* BL.; **7.** (fig.; tr.) a rosti sau a scrie ceva în grabă: *femeia, ciufută, s-a lepădat, aruncînd că are copii bolnavi de gîlci rele.* VOIC.; **a arunca o vorbă** (sau **un cuvînt**), a spune ceva în treacăt: *un cuvînt aruncat la vreme pregăteşte ochiul pentru un tablou.* CĂL.; **8.** (fig.; tr.) a face să ajungă într-o anumită situaţie (rea), a împinge înspre ...: *intervenea aci ... o eroare logică ce-l arunca de-a dreptul în iremediabil, în fabulaţie.* BL.; **a arunca în închisoare** (sau **în temniţă**), a întemniţa: *o vorbă imprudentă descoperă totul şi conspiratorii sînt aruncaţi în temniţă.* CĂL.; **a arunca pe cineva pe drumuri,** a-l da afară din serviciu; a-l lipsi de cele necesare traiului; **a arunca din scaun,** v. **scaun; 9.** (intr.) a da cu ceva în cineva: *copii aruncă cu pietre într-un bătrîn care cîntă cucurigu.* CĂL.; *nu cu pîine să arunci în cîine.* VIERU; (fig.) *biruri aruncă pe ţară grele.* B.-DEL.; **a arunca anatema,** a anatemiza; (fig.) *va arunca anatema asupra arendaşilor.* CĂL.; **10.** (refl.) a se repezi; a se năpusti: *hai de pe culme pe ei să ne aruncăm.* AL.; *se aruncară asupra regatului Bosforului, pe care-l distruseră.* EM.; **a (i) se arunca în braţe** (sau **în braţele**) **cuiva,** a se îndrăgosti de cineva: *e fascinată subit de el şi la sfîrşitul actului i se aruncă în braţe.* CĂL.; **a (i) se arunca la picioare** (sau **la picioarele**) **cuiva,** a se umili în faţa cuiva: *aruncîndu-i-se la picioare, îi destăinuie cine e.* CĂL.; **11.** (refl.) a se avînta, a sări: *amîndoi pe cal s-aruncă.* BOL.; (fig.) *el se aruncă în viaţă, lăsîndu-se cu totul absorbit de ea.* CĂL.; **12.** (refl.) a se vărsa, a se rostogoli: *Oltul s-aruncă în Dunăre;* **13.** (pop.) **a se arunca în partea** (sau **în sămînţa**) **cuiva,** a semăna la chip sau la fire cu cineva: *nu-mi sameni tu mie, te-ai aruncat în sămînţa cea ră a mîne-ta.* MAT. [Lat. ***eruncare***].

aruncáre, aruncări f. **1.** acţiunea de a (se) arunca; aruncătură: *idei aristotelice cu privire la aruncarea şi căderea corpurilor.* BL.; (fig.) *sînt, evident, aruncări pe hîrtie, impresii şi note.* IBR.; **2.** probă atletică care constă în azvîrlirea discului, suliţei, greutăţii etc. [V. ***arunca***].

aruncát[1] n. **1.** faptul de a (se) arunca; azvîrlire: *în apropierea ţărmului, cînd vîntul ameninţa să le pună pe uscat, ele* [corăbiile] *nu aveau să încerce decît o singură scăpare: aruncatul ancorei.* TUD.; **de aruncat,** de lepădat; de eliminat; **2.** farmec, vrajă făcută asupra cuiva; aruncătură; **pe aruncate,** fără rînduială; **3.** mersul în fugă al calului: *flăcăii vin călări ..., pornind la aruncate.* POP. [V. ***arunca***].

aruncát[2]**, ~ţi, aruncată, ~e** a. **1.** îndepărtat (ca nefolositor), lepădat; (subst.) *publicarea celor aruncate la coş e interesantă numai pentru cercetători.* IBR.; **2.** împins (cu forţă) la distanţă; azvîrlit: *a supus observaţiei căderea pe plan înclinat, ... mişcarea corpurilor aruncate etc. etc.* BL.; **3.** împrăştiat, presărat: *sămînţa aruncată nu trebuie desfăcută cu cuţitul ca să încolţească.* BL.; **4.** (sport) **stil aruncat,** stil care constă în ridicarea halterei pînă la piept şi apoi în înălţarea ei prin întinderea braţelor. [V. ***arunca***].

aruncătór, ~i, aruncătoáre a. care aruncă; (rar) **fîntînă aruncătoare de apă,** fîntînă arteziană (v. artezian): *în aşteptare, contemplă o fîntînă aruncătoare de apă.* CĂL. // m., f. **1.** cel care aruncă ceva; (fig.) *aruncător de vorbe;* **2.** sportiv specializat în aruncarea discului, greutăţii, suliţei etc. // n. **1.** dispozitiv, la cutia închizătorului unei arme de foc, care aruncă tuburile cartuşelor trase; **2. (aruncător de mine)** gură de foc cu ţeavă neghintuită cu care se aruncă mine la distanţă; brand; **3. aruncător de flăcări,** armă cu care se aruncă un jet de flăcări asupra inamicului: *flota rusească fusese pur şi simplu distrusă prin aruncătoare de flăcări.* BL.; **4.** (înv.) **aruncător de apă,** havuz. [***Arunca*** + ***-ător***].

aruncătúră, aruncături f. **1.** aruncare; **(dintr-o) aruncătură de ochi,** (dintr-o) privire, (dintr-o) ochire (rapidă): *vom citi c-o singură aruncătură de ochi toată opera istoriei.* EM.; **2.** distanţă la care ajunge un obiect aruncat; **la o aruncătură de băţ,** foarte aproape; **3.** săritură: *şanţurile sărite dintr-o aruncătură.* DELAVR.; **4.** literă scrisă deasupra rîndului (în scrierea cu litere chirilice): *mai adăoga ... cîte o aruncătură două pe deasupra, ca să fie slova mai ciocoiască.* GHICA; **5.** (pop.) farmec aruncat asupra cuiva: *descîntec de aruncătură;* **6.** (reg.) imputare, obiecţie. [***Arunca*** + ***-tură***].

aruspíce, aruspíci m. preot roman care prezicea viitorul, cercetînd măruntaiele animalelor aduse ca jertfă. [Din fr. ***aruspice***].

arvanít, ~ţi, arvanită, ~e a. şi m., f. (înv.) albanez: *o ştiu cu temei, măcar că de viţă sînt arvanit.* CAR.; *avea astfel de porniri de violenţă arvanită.* CĂL.; (şi: **alvanit**). [Din gr. mod. ***arvanitis***].

arvícol, ~i, arvicolă, ~e a. care creşte sau trăieşte pe cîmp: *plantă arvicolă; animal arvicol.* [Din fr. ***arvicol***].

arvónă f. v. **arvună**.

arvoní vb. v. **arvuni**.

arvúnă, arvune f. **1.** (pop.) sumă de bani dată drept garanţie pentru încheierea unui contract (de vînzare-cumpărare, închiriere etc.): *arvuna te leagă şi plata te scapă.* POP.; **2.** (înv.; p. ext.) chezăşie, zălog, amanet: *decade arvuna duhului întru inimile noastre.* N.TEST.; **3.** (înv.; mai ales la pl.) daruri făcute la logodnă; (şi: **arvonă,** (înv.) **aravoană**). [Din gr. biz. ***arravón, -vona***].

arvuní, arvunésc vb. (pop.) **1.** (tr.) a da arvună pentru ceva; **2.** (tr.) a angaja, a tocmi pe cineva pentru ceva, plătind o parte din suma convenită: *a arvunit lăutarii;* (fig.) *cîte suflete mi-ai arvonit?* CR.; **3.** (refl. recipr.) a se angaja (prin legămînt); a se înţelege: *după ce ne arvonim noi şi pe la anul cu jurămînt.* CR.; (şi: **arvoni**). [***Arvună*** + ***-i***].

arvuníre, arvuníri f. (pop.) acţiunea de a (se) arvuni. [V. ***arvuni*** + ***-ire***].

arz, árzuri n. (înv.) plîngere, jalbă (împotriva domnitorului) adresată Porţii Otomane de către boieri: *au cetit arzul cel de jalbă asupra lui Vasilie-Vodă.* COSTIN. [Din turc. ***arz***].

arzătór, ~i, arzătoáre a. **1.** care arde, care este aprins: *se pare că bizantinii utilizau păcura aprinsă, precum, fireşte, şi anumite mecanisme care împroşcau lichidul arzător.* BL.; **2.** care este (foarte) fierbinte: *pierdută razimi fruntea de-arzătorul meu obraz.* EM.; (fig.) *războiul ce l-am purtat a fost poate o imprudenţă ce se iartă unui popor tînăr şi arzător.* EM.; **3.** care degajă căldură mare; torid, fierbinte: *umblase prea mult pe soarele arzător, voia să se odihnească.* GHEŢIE; **4.** care pasionează, care nu poate fi amînat: *chestiuni arzătoare.* CAR.; **5.** care exprimă pasiune, ardoare, vioiciune: *era un bătrîn verde,... cu o privire arzătoare.* VOIC. // adv. cu pasiune, intens: *doresc arzător să mă reîntorc printre oameni.* GHEŢIE. // n. dispozitiv care serveşte la amestecarea unui combustibil cu aerul necesar arderii. [***Arz*** (prez. ind. de la ***arde***) + ***-ător***].

arzíme f. ardoare, pasiune, înfocare: *se doreau cu arzime toată ziua şi abia aşteptau să se întîlnească noaptea.* VOIC. [***Arz*** (prez. ind. de la ***arde***) + ***-ime***].

arzínd, ~zi, arzîndă, ~e a. (rar) care arde, care este aprins (şi luminează): *aceste cuvinte ţi le trimit de lîngă lampa arzîndă.* BAC. [V. ***arde***].

arzmahzár, arzmahzaruri n. (înv.) petiţie colectivă, jalbă la Poarta Otomană în numele unei provincii, al unei ţări: *ceruseră printr-un arzmahzar să li se dea domn pămîntean.* GHICA. [Din turc. ***arzimahzar*** „memoriu"].

arzól, arzoále a. **1.** (rar) arzător, dogoritor: *soarele arzoi al Provenţei.* OD.; **2.** (fig.) înfocat, aprins, ager, vioi: *avea scrise pe faţa sa păroasă şi posomorîtă şi-n ochii săi arzoi şi-ncruntaţi străşnicia caracterului său.* OD.; **3.** pasional, iubăreţ. [***Arz*** (prez. ind. de la ***arde***) + ***-oi***].

arzós, ~şi, arzoásă, ~e a. (înv.) **1.** care se aprinde uşor; inflamabil: *unsuroase şi arzoase lucruri.* DOS.; **2.** (fig.) înflăcărat, focos: *de ce ai suflări arzoase?* PANN. [***Arz*** (prez. ind. de la ***arde***) + ***-os***].

arzúl, arzule, ~i a. (rar) înfocat, focos, pasional: *are să fie o creolă splendidă..., arzuie şi insaţiabilă.* VOIC.; (subst.) *nu putea fi... arzuia cu sînii durdulii.* VOIC. [***Arz*** (prez. ind. de la ***arde***) + ***-ui***].

arzulíu, ~ii, arzulie, ~ii a. (rar) focos, înfocat; (iron.) *focul îngheaţă lîngă tine de arzuliu ce eşti.* CR. [***Arz*** (prez. ind. de la ***arde***) + ***-uliu***].

as, aşi m. **1.** veche monedă romană cu valoarea de aproximativ 5 centime: *într-o sută a împărţit un as.* OD.; **2.** carte de joc (sau zar) însemnat cu un singur punct, avînd cea mai mare valoare între cărţile de aceeaşi culoare; birlic: *o cioară ... neagră ca un as de pică.* TOP.; **a avea** (sau **a ţine**) **asul în mînecă,** a deţine (în secret) proba hotărîtoare; **a scoate asul din mînecă,** a veni cu elementul decisiv (în profitul propriu); **3.** (fig.) persoană remarcabilă într-un domeniu: *devine aviatorul fantomă, urmărit de aşii aviaţiei şi mereu nedescoperit.* CĂL. [Din fr. ***as***, lat. ***as, assis***].

asált, asalturi n. **1.** atac puternic şi decisiv asupra inamicului; asaltare: *se dase trei asalturi redutei neînvinse.* AL.; (fig.) *natura rămînea imună faţă de un asalt direct al matematicii.* BL.; **a lua cu asalt,** a ataca violent (şi a cuceri) o poziţie întărită: *prefectura judeţului e luată cu asalt, bombardată cu pietre.* CĂL. *a lua cu asalt o cetate;* (fig.) *se văzu luat cu asalt de creditori.* CĂL.; **2.** exerciţiu de floretă bazat pe atac; **3.** (fig.) solicitare grabnică: *a da asalt la bugetul statului.* [Din it. ***assalto***].

asaltá, asaltez vb. (tr.) **1.** a da un asalt; a ataca; **2.** (fig.) a insista, a copleşi (pentru a obţine ceva): *cei cinci membri ai comisiei îl asaltară cu zeci de întrebări.* GHEŢIE. [Din it. ***assaltare***].

asaltáre, asaltări f. acţiunea de a asalta; asalt. [V. ***asalta***].

asaltát, ~ţi, asaltată, ~e a. **1.** care este atacat cu forţe militare: *cetatea asaltată n-a rezistat mult;* **2.** care este obiectul unor cereri, rugăminţi etc. insistente: *persoană asaltată.* [V. ***asalta***].

asamblá, asamblez vb. (tr.) **1.** a reuni, a aduna elementele componente: *a asambla un motor;* **2.** a îmbina, a adăuga: *a asambla o piesă la motor.* [Din fr. ***assembler***].

asambláj, asamblaje n. **1.** îmbinare, asamblare; **2.** sistem format din două sau din mai multe obiecte îmbinate sau articulate; **3.** fotogramă obţinută prin îmbinarea mai multor fotograme parţiale. [Din fr. ***assemblage***].

asambláre, asamblări f. acţiunea de a asambla; asamblaj. [V. ***asambla***].

asamblát[1] n. asamblare. [V. ***asambla***].

asamblát[2]**, ~ţi, asamblată, ~e** a. **1.** care este îmbinat la ceva: *piesă asamblată;* **2.** care are componentele îmbinate: *maşină asamblată.* [V. ***asambla***].

asamblór, asamblori m. persoană care asamblează. // n. (pl. **asambloare**) (inform.) program

special care asigură traducerea limbajului simbolic în limbajul calculatorului. [Din fr. *assambleur*].

asaná, asanez vb. (tr.) **1.** a înlătura surplusul de apă dintr-o regiune; **2.** (p. ext.) a seca (o apă stătătoare); **3.** a curăța, a salubriza (o baltă, un lac); **4.** (fig.) a îmbunătăți, a redresa: *a asana moravurile.* [Din fr. *assainir,* germ. *assanieren*].

asanáre, asanári f. acțiunea de a asana. [V. *asana*].

asanatór, ~i, asanatoáre a. (rar) care asanează. [*Asana* + *-tor*].

asanízi m. pl. dinastie românească întemeiată în sudul Dunării de frații Petru și Asan, în anul 1186: *după stingerea liniei bărbătești a asanizilor ... noul regat piere.* EM. [Cf. *Asan* n. pr.].

asasín, ~i, asasínă, ~e a. și m., f. (persoană) care a omorît, care a ucis pe cineva; criminal: *smulgîndu-i un lănțișor de aur de la gît, asasinul se murdărise de sînge pe mîini.* GHEȚIE; *asasinul regelui; are porniri asasine.* // m. (la pl.) numele unei secte musulmane care în timpul cruciadelor săvîrșea numeroase crime, după ce membrii ei se drogau cu hașiș (de unde și numele). [Din fr. *assassin*].

asasinà, asasinez vb. (tr.) **1.** a omorî, a ucide cu premeditare (ca tîlharii): *domnul plănuia să-i asasineze la ospățul nupțial.* CĂL.; **2.** (fig.) a deranja, a inoportuna, a plictisi (cu insistențele): *mă tot asasinează cu întrebările.* [Din fr. *assassiner*].

asasinàre, asasinări f. acțiunea de a asasina; ucidere: *cu prilejul asasinării primului ministru, e pe cale de a fi arestat.* CĂL. [V. *asasina*].

asasinát[1], asasinate n. omor cu premeditare; crimă: *e o țesătură de asasinate și de sacrilegii.* IBR. [Din fr. *assassinat*].

asasinát[2], ~ți, asasinată, ~e a. care a fost ucis, omorît: *erau găsiți a doua zi asasinați în pădurile din jurul Capitalei.* GHEȚIE. [V. *asasina*].

asaúl, asauli m. subaltern al hatmanului la cazaci: *s-a dus prin tăcerea taberii, cu asaulul cel bătrîn după sine.* SAD. [Din turc. *yasaul*].

ascaríd m. v. ascaridă.

ascarídă, ascaride f. (la pl.) familie de viermi paraziți care trăiesc în corpul omului și al unor animale; (și la sg.) vierme din această familie; (spec.) limbric (*Ascaris lumbricoides*); (și: **ascarid**). [Din fr. *ascaride,* lat. *ascarida*].

ascaridióză, ascaridioze f. (med.) boală provocată de unele specii de limbrici. [Din fr. *ascaridiose*].

áscă, asce f. celulă producătoare și purtătoare de spori interni, specifică unor ciuperci. [Din fr. *asque*].

ascendént, ~ți, ascendentă, ~e a. **1.** care urcă: *mișcare ascendentă;* (p. ext.) *numai rareori lanțurile de epitete manifestă un sens ascendent.* VIANU; **linie ascendentă,** linie genealogică ce urcă de la copii la părinți, la bunici etc.; **2.** (fig.) care se dezvoltă, care progresează: *credința în progres nu e decît una din concretizările posibile în perspectiva ascendentă a acestui model temporal.* BL. // n. (fig.) autoritate (morală); influență: *știe ... cît ascendent moral și intelectual exercită asupră-mi.* CAR. // m., f. **1.** rudă directă din generațiile anterioare (părinți, bunici etc.): *unii bănuiesc că un ascendent al lui Dimitrie ... a putut răsturna un nume răzășesc cunoscut.* CĂL.; **2.** (p. ext.) antecesor, înaintaș: *simboliștii sînt urmăriți în ascendenții lor.* CĂL. [Din lat. *ascendens, -ntis,* fr. *ascendant*].

ascendénță, ascendențe f. **1.** linie de rudenie ascendentă; origine, obîrșie: *știri din partea familiei îi dau o ascendență ardeleană.* CĂL.; **2.** faptul de a fi superior, superioritate: *știința arabă și-a afirmat mult timp ascendența asupra celei europene.* BL. [Din fr. *ascendance,* it. *ascendenza*].

ascensionà, ascensionez vb. (tr.) a face ascensiune; a urca. [Din fr. *ascensionner*].

ascensionál, ~i, ascensională, ~e a. (rar) care are tendința de a urca; suitor. [Din fr. *ascensionnel*].

ascensiúne, ascensiuni f. **1.** mișcare de jos în sus, înălțare în atmosferă: *vulturii înfricoșați de năvala lui se risipesc într-o grandioasă ascensiune.* CĂL.; *ascensiune cu balonul;* **2.** urcare pe un munte: *ascensiune pe Negoiu;* **3.** (fig.) dezvoltare, creștere; promovare: *orientarea raționalistă convenea burgheziei în ascensiune.* BL.; *i-am urmărit ascensiunea.* [Din lat. *ascensio, -onis,* fr. *ascension*].

ascensív, ~i, ascensivă, ~e a. care urcă; ascendent. [Din it. *ascensivo*].

ascensór, ascensoare n. instalație pentru transportul pe verticală (de persoane și de mărfuri), în clădirile cu mai multe etaje, în mine etc.; lift: *studie itinerariul ascensorului.* CĂL. [Din fr. *ascenseur,* lat. *ascensor*].

ascét, ~ți, ascetă, ~e m., f. persoană care duce o viață austeră și plină de pietate; anahoret, pustnic: *retragerea asceților are numai o însemnătate metodică.* STĂNIL.; *ciudată alcătuire, tribunul și ascetul.* VIERU. [Din fr. *ascète*].

ascétic, ~ci, ascetică, ~ce a. **1.** care ține de ascetism, de viața de ascet: *practica ascetică are grade de severitate.* BL.; **2.** ca de ascet; auster: *bărbatul mai în vîrstă, cu fața ascetică ..., era îmbrăcat în negru.* GHEȚIE. // f. ramură a teologiei care se ocupă cu viața și operele unor asceți creștini: *ideea fundamentală a întregii ascetici și mistici greco-răsăritene e îndumnezeirea.* STĂNIL. [Din fr. *ascétique*].

ascetísm n. **1.** doctrină religioasă sau morală care propagă renunțarea la plăceri și cere o viață severă, austeră; sihăstrie; **2.** deprindere de a trăi în austeritate, mod de viață auster: *norma și practica morală ... culminează de fiecare dată într-un ascetism negativ.* BL. [Din fr. *ascétisme*].

ascetizá, ascetizez vb. (tr. și refl.) **1.** a da sau a căpăta caracter ascetic; **2.** a face sau a deveni ascet. [*Ascet* + *-iza*].

ascéză, asceze f. viață austeră impusă benevol; stare de spirit a asceților (caracterizată prin aspirația către cele mai înalte virtuți): *asceza ... presupune frește o retragere prealabilă din lumea simțurilor.* BL. [Din fr. *ascèse*].

aschimódie, aschimodii f. (fam.) persoană (foarte) urîtă; urîțenie. [Din gr. mod. *ashimáda*].

ascídie, ascidii f. **1.** animal marin cu corpul în formă de sac, care trăiește fixat pe stînci; **2.** organ în formă de cupă, constituit din unele frunze la plantele carnivore. [Din fr. *ascidie*].

ascifér, ~i, asciferă, ~e a. (bot.) care poartă asce. [Din fr. *ascifère*].

ascítă, ascite f. (med.) răspîndire de lichid în cavitatea abdominală: *boala de ficat cu ascită.* CĂL. [Din fr. *ascite*].

asclepiád, ~zi, asclepiadă, ~e a. **1.** (în metrica antică) compus dintr-un spondeu, doi coriambi și un iamb: *vers asclepiad;* **2.** (p. ext.) alcătuit din astfel de versuri: *strofă asclepiadă.* [Din fr. *asclépiade,* lat. *asclepiadeus*].

asclepiadácee, asclepiadacee f. (la pl.) familie de plante cu frunze opuse, cu flori hermafrodite și cu semințe prevăzute cu un smoc de peri lungi, care secretă latex; (și la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *asclépiadacee,* lat. *asclepiadaceae*].

ascolichén, ascolicheni m. (la pl.) clasă de licheni formați dintr-o ciupercă și o algă verde sau albastră; (și la sg.) lichen din această clasă. [Din fr. *ascolichenes*].

ascomicétă, ascomicete f. (la pl.) clasă de ciuperci caracterizată prin înmulțirea cu spori produși de o ască; (și la sg.) ciupercă din această clasă. [Din fr. *ascomycètes*].

ascórbic a. **acid ascorbic,** vitamina C (care are proprietăți antiscorbutice). [Din fr. *ascorbique*].

ascospór, ascospori m. spor format în interiorul unei asce. [Din fr. *ascospore*].

ascrumá, ascrúm vb. (înv.; tr.) a preface în scrum: *ș-au opărit de-au ascrumit ș-au ars buruianele și toată verdeața și pomii.* DOS. [*A*[3] + *scrum* + *-a*].

ascultá, ascúlt vb. **1.** (tr.) a fi atent la ceea ce se spune sau se cîntă; a urmări (cu auzul), a lua aminte: *un timp, jupînese văduve ascultau cursurile lui despre viață și despre iubire.* BAC.; (absol.) *eu sînt dator să spun povestea și vă rog să ascultați.* CR.; **2.** (tr. și intr.) a trage cu urechea; a fi atent pentru a auzi: *înainte de ... a asculta știrile alergătorilor care-l ajungeau necontenit pe cale.* SAD.; *a asculta la ușă;* **3.** (tr.) a auzi, a percepe: *să-mi pară glasul Linei că-l ascult.* COȘB.; (intr.) *de veț asculta cu auzul glasului mieu și veț face toate cîte voiu zice ție.* BIBLIA; **4.** (med.; tr.) a examina un bolnav aplicînd urechea; a ausculta; **5.** (tr.) a examina oral, a audia: *să asculte dascălul pe fiecare.* CR.; (refl. impers.) *nu se asculta și în general nu se prea făcea carte.* GHEȚIE; (intr.) *învățătorul bătăuș nu se ocupă însă de școlari și pune pe monitori să asculte.* CĂL.; **6.** (tr.) a audia un martor (într-un proces): *un judecător... întreprinde o anchetă sau ascultă o depoziție.* VIANU; **7.** (tr.) a lua în seamă, a lua aminte; a împlini o rugăminte, o dorință: *mă îndoiesc, de altfel, că mi-ar fi ascultat rugămintea.* GHEȚIE; *ascultă ce-ți spun;* **8.** (tr. și intr.) a se conforma, a se supune: *trebuie s-ascult că mi-i capul în primejdie.* CR.; *nu mă ascultă!;* (fig.) *mi-am ascultat inima și-am venit să te îmbrățișez.* GAL. [Lat. ***ascultare (=auscultare)***].

ascultáre, ascultări f. **1.** faptul de a asculta; urmărire: *ascultarea unei conferințe; ascultarea unui program muzical;* **2.** luare-aminte, urmărire atentă: *într-o religioasă ascultare, se dădu citire apelului nominal.* VINEA; *ascultarea conferinței i-a trezit curiozitatea;* **3.** supunere; împlinire, satisfacere, conformare: *se înduplecă și dete ascultare acestor cereri.* ISP.; **a fi** (sau **a sta**) **sub ascultarea cuiva,** a fi sub autoritatea sau în slujba cuiva: *aceștia stau subt ascultarea hatmanului.* BĂLC.; **3.** examinare (a elevilor): *învățătura mea s-a sfîrșit și ... venim mîni în fața măriei-tale, la ascultare.* SAD.; **4.** satisfacere a dorinței sau a poruncii cuiva; conformare, supunere: *sora nu dă ascultare vorbelor ce i s-au zis.* BOL.; **5.** făgăduință de supunere față de biserică făcută de monahi; ucenicia celui care intră în monahism. [V. *asculta*].

ascultátor, ~i, ascultătoáre a. **1.** care ascultă: *oricine iaste ascultătoriu cuvîntului, și nu făcătoriu.* BIBLIA; **2.** care se conformează, se supune unui ordin, îndemn, sfat; supus, docil: *era frumoasă, harnică, ascultătoare.* CR. // m., f. (mai ales la pl.) persoană care audiază (o povestire, o conferință, un concert etc.): *toți ascultătorii să mirară.* B.-DEL. [*Asculta* + *-ător*].

ascultînd, ~zi, ascultîndă, ~e a. (rar) care ascultă; care aude: *am fost numai o mașină orologică care a cîntat urechii d-tale ascultînde.* EM. [V. *asculta*].

ascultói, ascultoi m. (înv.) ascultător: *acel cu minte bună ascultoi și după moarte ascultare.* DOS. [*Asculta* + *-oi*].

ascúnde, ascund și (înv. și reg.) **ascunz** vb. **1.** (tr. și refl.) a face să nu se vadă ori a deveni nevăzut; a (se) sustrage vederii sau auzului: *se ascunse sub pod.* ISP.; *cu mîinile-amîndouă eu fața îmi ascund.* EM.; *draga i-a fugit cu altu s-a ascuns în codru.* VIERU; (fig.) *fiecare se ascunde în adîncurele jalnice ale sufletului său.* MAT.; (pop.) **a ști ce ascunde pisica,** a fi neștiutor; **2.** (fig.; tr.) a tăinui, a disimula: *zîmbetu-i ascunde ades suspin amar.* AL.; (refl. pas.) *în dosul acestora nu se ascundea altceva.* GHEȚIE; (fig.) *întîlnim versuri ascunse în haina perfidă a prozei.* CĂL. [Lat. ***abscondere***].

ascúndere, ascunderi f. faptul de a (se) ascunde: *sofisma e ascunderea unui termen al ecuaţiunii.* EM. [V. ***ascunde***].

ascúns[1]**, ~şi, ascunsă, ~e** a. **1.** pitit, dosit; tainic, nedezvăluit: *cînd nu s-ascundea nimica, deşi tot era ascuns.* EM.; (înv.) **a se da ascuns,** a se ascunde: *românii se dădură ascuns şi le pîndeau trecerea.* BĂLC.; **2.** (fig.) tăinuit, secret: *în inima ei se strecură o bucurie ascunsă.* ISP.; (subst. n.) *ascunsul invită, cheamă, solicită actul dezvelirii.* BL.; (adv.) *îl îndulşoşa cîntarea vorbelor măriei sale şi se bucura, ascuns, că i-a rămas pe umeri capul.* SAD.; **3.** care nu-şi dezvăluie intenţiile, gîndurile, faptele: *eu îl găsesc ascuns, fals şi-l acuz de ipocrizie.* GHEŢIE; *om ascuns.* [V. ***ascunde***].

ascúns[2] n. **1.** faptul de a (se) ascunde; (concr.) taină, enigmă: *nu putea el ghici ascunsul vorbelor bătrînului.* ISP.; **pe** (sau **în, într-**) **ascuns,** pe furiş, în taină: *faceţi blăstămăţii de ştie tot satul şi încă mai vreţi să fie asta pe ascuns.* MAT.; **de-a ascunsul** sau **de-a (v-aţi) ascunselea,** joc de copii în care unul închide ochii pînă se ascund ceilalţi, pe care apoi îi caută; **2.** (înv.) ascunzătoare, ascunziş: *din ascunsuri eşind, o turmă după alta-i pierde cu vîclenie.* B.-DEL.; **în ascunsul inimii** (sau **sufletului**) sau **în ascunsul lui** (**ei** etc.), în cuget, în conştiinţă: *se bucura în ascunsul sufletului său de izbîndele sale.* ISP.; *bunica se lăsa greu, deşi, în ascunsul ei, abia aştepta să se împace.* GHEŢIE. [V. ***ascunde***].

ascunzătoáre, ascunzători f. **1.** loc unde se ascunde cineva sau ceva: *în această ascunzătoare vei găsi nişte haine.* ISP.; **2.** (fig.) ascunziş, taină; disimulare, prefăcătorie: *deşi se-nvrednicise acum printre boieri, nu avea ascunzători în sufletul său.* CR. [***Ascunz*** (prez. ind. de la *ascunde*) + *-(ă)toare*].

ascunzătór, ~i, ascunzătoáre a. şi m., f. (persoană) care ascunde, făcînd nevăzut sau neauzit: *că-mi sînt mie frăţiori, de poteri ascunzători.* POP. [***Ascunz*** (prez. ind. de la *ascunde*) + *-(ă)tor*].

ascunzíş, ascunzişuri n. **1.** loc tainic, ascuns: *împreună cu tovarăşii săi, este prins în ascunzişul din munţi.* BL.; (fig.) *tîlcul ... nu este niciodată urmărit în toate ascunzişurile consecinţelor sale.* BL.; **2.** (fig.) taină, secret: *nu-i poţi pătrunde în ascunzişul inimii;* cu **ascunzişuri,** fără sinceritate; tainic. [***Ascunz*** (prez. ind. de la *ascunde*) + *-iş*].

ascuţí, ascút vb. **1.** (tr.) a face să taie sau să înţepe; a face vîrf, tăiş (prin prelucrare cu un disc abraziv): *au tăiat o creangă ... care, ascuţind-o, au făcut-o frigare.* DRĂGHICI; *s-a pus s-ascută ... securea de tăiat lemne.* CAR.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) face mai ager, mai pătrunzător: *o încordare înaltă a atenţiei ascute simţirea auzului şi singurătatea nopţii.* CAR.; *a ascuţi mintea, strigă şi-şi ascute glasul;* **3.** (refl.) a se înteţi, a spori în intensitate: *disputa se ascute.* [Lat. ***excotire***].

ascuţíme, (rar) **ascuţími** f. **1.** faptul de a fi ascuţit; **2.** agerime a minţii; acuitate; perspicacitate: *astfel chinui Joe pe bietul Prometeu pentru deşteptăciunea şi ascuţimea lui de minte.* ISP.; **cu ascuţime, a)** cu tărie, cu hotărîre; **b)** cu dibăcie, cu pricepere. [***Ascuţi*** + *-ime*].

ascuţíre, ascuţíri f. **1.** acţiunea de a (se) ascuţi; formare a unui vîrf sau a unui tăiş; şlefuire pentru a face mai ascuţit; ascuţit[2]; **2.** (fig.) acutizare, înăsprire: *ascuţirea gerului;* **3.** (fig.) dezvoltare, intensificare: *tipica ascuţire delirantă a simţurilor.* CĂL. [V. ***ascuţi***].

ascuţíş, ascuţişuri n. **1.** tăiş sau vîrf ascuţit: *jură-mi-te pe ascuţişul paloşului tău.* CR.; *sub ascuţişul săbiei;* (p. ext.) *feţele lor uşor măslinii, ... fără ascuţişurile levantine.* CĂL.; (fig.) *vorbirea cronicarului e dulce şi cruntă, cuminte şi plină de ascuţişuri ironice.* CĂL.; (înv.) **a trece prin ascuţişul săbiei** (sau **fierului**), a omorî, a ucide, a tăia; **2.** agerime, putere de pătrundere: *ascultă cu tot ascuţişul auzului la pîndă.* VOIC. [***Ascuţi*** + *-iş*].

ascuţít[1]**, ~ţi, ascuţită, ~e** a. **1.** terminat cu muchie tăioasă sau cu vîrf: *atunci vine şi împăratul cu o mulţime de oameni cu cazmale ascuţite.* CR.; *sabie ascuţită;* **2.** (fig.) viu, ager: *ascuţit la minte;* **3.** (fig.) strident, pătrunzător: *cineva a scos un ţipăt ascuţit.* GHEŢIE; *chiot lung şi ascuţit.* POP.; (adv.) *o pasere ţipa ascuţit.* SAD.; **accent ascuţit,** accent înclinat spre dreapta şi indicînd o anumită intonaţie; **a avea limbă ascuţită,** a fi rău de gură, a critica cu răutate; **4.** intens, puternic; acut: *o durere ascuţită, crudă.* EM.; **5.** aspru, tăios: *are dreptate ..., a început cuvînt ascuţit gospodina.* SAD.; **6.** (mat.) **unghi ascuţit,** unghi mai mic de 90°. [V. ***ascuţi***].

ascuţít[2] n. **1.** faptul de a ascuţi; ascuţire: *ascuţitul coasei;* **2.** (înv.) ascuţiş al unei arme, al unei unelte de tăiat; tăiş: *pîn-a nu pleca şi-ncearcă al sabiei ascuţit.* ALEX.; (rar) **a trece prin** (sau sub) **ascuţitul săbiei** (sau **fierului**), a omorî, a tăia: *cetatea se va cotropi şi garnizoana se va trece subt ascuţitul sabiei.* NEGR. [V. ***ascuţi***].

ascuţitór, ~i, ascuţitoáre, ~ori a. care ascute, cu care se ascute: *unealtă ascuţitoare.* // f. **1.** ustensilă cu care se ascut obiectele tăioase sau cele terminate cu un vîrf; **2.** (spec.) aparat mic cu care se ascut creioanele, făcîndu-le vîrf: *mi se rupsese vîrful de la creion şi uitasem ascuţitoarea acasă.* GHEŢIE. // m. persoană care ascute obiecte tăioase; tocilar. [***Ascuţi*** + *-tor*].

ascuţitoríe, ascuţitorii f. atelier sau secţie într-o fabrică unde se ascut obiecte tăioase. [***Ascuţitor*** + *-ie*].

ascuţiţél, ~i, ascuţiţea, ~ele a. (rar) diminutiv al lui ascuţit; puţin ascuţit: *solzi mărunţei şi vîrv ascuţiţei are.* CANT. [***Ascuţit*** + *-el*].

aseará adv. ieri seară, în seara zilei precedente: *aseară cînd m-am dus acasă, ce să văd?* NEGR. [*A*[3] + ***seară***].

asecă, aséc vb. (tr.) a deseca, a îndepărta apa. [Din fr. ***assécher***].

asecáre, asecări f. acţiunea de a aseca; îndepărtare a apei infiltrate într-un teren; desecare. [V. ***aseca***].

asediá, asedíez vb. (tr.) **1.** a împresura, a supune unui asediu: *se întoarse de asedie Brăila.* BĂLC.; **2.** (fig.) a deranja, a inoportuna cu cereri dese şi insistente. [Din it. ***assediare***].

asediát, ~ţi, asediată, ~e a. şi m., f. (localitate, persoană) care este împresurată. [V. ***asedia***].

asediatór, ~i, asediatoáre a. care asediază, care împresoară: *armată asediatoare.* [***Asedia*** + *-tor*].

asedíere, asedíeri f. acţiunea de a asedia; asediu: *pricepu că este peste putinţă a urma asedierea.* BĂLC. [V. ***asedia***].

asédiu, asedíi n. încercuire cu forţe militare spre a ataca şi a cuceri o localitate, un loc întărit etc.: *asediul de la Varna.* AL.; **stare de asediu,** stare a unei localităţi, a unei regiuni, a unei provincii cînd, în împrejurări deosebite, puterea este preluată de autorităţile militare şi poliţieneşti: *fost-au necesară decretarea stării de asediu?* EM. [Din it. ***assedio***].

aseísmic, ~ci, aseísmică, ~ce a. în care nu se produc cutremure: *regiune, zonă aseismică.* [Din fr. ***aséismique***].

aseísmicitáte f. absenţă a seismelor. [Din fr. ***aséismicité***].

aseitáte f. (filoz.) caracter al unei entităţi ce conţine în sine cauza şi principiul propriei existenţe, atribuit divinităţii în scolastica tîrzie. [Din lat. ***aseitas, -atis***].

aselenizá, aselenizez vb. (intr.) a coborî pe suprafaţa Lunii; a aluniza. [De la ***Selene*** n. pr. (după *aluniza*)].

aselenizáre, aselenizări f. acţiunea de a aseleniza; coborîre pe suprafaţa Lunii (venind de pe Pămînt); venire în contact cu suprafaţa Lunii. [V. ***aseleniza***].

aselghicésc, ~şti, aselghiceáscă, ~eşti a. (înv.; reg.) desfrînat, imoral: *petrecînd în necurăţii aselghiceşti, pohte, vinării, mîncaturi.* DOS. [***Aselghie*** + *-icesc*].

aselghiciúne, aselghiciuni f. (înv.; reg.) desfrînare, imoralitate: *făcînd pîngărite aselghiciuni.* DOS. [***Aselghie*** + *-iciune*].

asélghie, aselghii f. (înv.; reg.) desfrînare: *dimonii vă trag către aselghie.* DOS. [Din gr. ***asélgia***].

asemántic, ~ci, asemantícă, ~ce a. (lingv.) care este lipsit de sens lexical. [Din fr. ***asémantique***].

asemăluí, asemălúiesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) asemăna, a (se) compara: *mă asemăluieşte cu un steag.* AL. [*A*[3] + ***seamă*** + *-ălui*].

asemănă, asémăn vb. **1.** (refl. şi tr.) a semăna sau a face să semene; a (se) asimila: *cu cine te aduni, te asemeni;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) compara, a (se) socoti la fel: *tu vrei un om să te socoţi, cu ei să te asemeni?* EM.; **3.** (înv.; tr.) a nivela, a netezi: *a asemăna un teren;* **a asemăna cu pămîntul,** a face asemenea (sau una) cu pămîntul: *ale lui măreţe ziduri vremea le-a ruinat şi le-a asemănat cu pămîntul.* BĂLC.; **4.** (înv.; tr.) a tălmăci, a tîlcui; a explica: *vis am văzut şi cine să-l asemene nu iaste.* BIBLIA. [Lat. ***assimilare***].

asemănáre, asemănări f. **1.** faptul de a (se) asemăna; similitudine, corespondenţă: *nu e nici o asemănare între voi amîndoi.* NEGR.; **după chipul şi asemănarea cuiva** sau **după chip şi asemănare,** întocmai, leit, la fel: *şi-şi ia un suflet de noră întocmai după chipul şi asemănarea celei dintîi.* CR.; *pentru a se simţi în minister ca acasă, negreşit că vor căuta să se înconjure cu ipochimene după chip şi asemănare.* EM.; **în asemănare cu ...,** în comparaţie cu ...: *omul ar fi, în asemănare cu antropoidele, produsul unei foetalizări.* BL.; **fără asemănare,** extraordinar, incomparabil; **2.** (mat.) corespondenţă între punctele a două figuri, astfel încît raportul lungimilor segmentelor omoloage să fie constant. [V. ***asemăna***].

asemănát, ~ţi, asemănată, ~e a. (înv.) asemănător: *aflăm la noi obiecte antice, asemănate cu altele multe ce s-au descoperit aiurea.* OD. [V. ***asemăna***].

asemănătór, ~i, asemănătoáre a. care seamănă, care este la fel; (înv.) asemănat: *luna iaste podoaba nopţii, asămînătoare soarelui şi stăpînă mării.* ANTIM; *afirmaţii critice asemănătoare se găsesc şi la alţi cărturari.* D. [***Asemăna*** + *-tor*].

asémene a. şi adv. v. asemenea.

asémenea a. **1.** asemănător, deopotrivă, la fel: *ochii ei negri asemenea sînt cu negrele boabe-ale murii.* COŞB.; **2.** (geom.) care au unghiurile corespunzătoare egale şi laturile omoloage proporţionale: *poligoane asemenea;* **3.** astfel de, atare: *lipsa unor asemenea spirite de adîncă înţelepciune ... este cauza acelui gol sufletesc.* EM. // adv. (adesea precedat de prep. „de") **1.** tot aşa, în acelaşi fel; deopotrivă: *asemenea şi cel mijlociu ... plecă.* ISP.; *inversa acestei situaţii experimentale este de asemenea cu putinţă.* BL.; **2.** pe lîngă aceasta, încă, mai; cu acest prilej: *voi să ştii asemenea cît te iubesc de tare.* EM.; (şi: (reg.) **asemene, asemine, asemeni**). [Lat. ***assimile***].

asémeni a. şi adv. v. asemenea.

asémine a. şi adv. v. asemenea.

asemuí, asemuiesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) asemăna, a (se) compara: *a-i asemui ... cu şire lungi de melancolici cocori.* OD.; **2.** (tr.) a lua drept ..., a confunda cu ...: *intrînd ... în casa podarului, e asemuit de mama acestuia cu feciorul ei.* CĂL. [*A*[3] + ***seamă*** + *-ui*].

asemuíre, asemuíri f. faptul de a (se) asemui; asemănare: *nu ne încumetăm a pretinde că nu va fi conţinînd erori multe de fapte şi chiar unele apreţuiri şi asemuiri prea îndrăzneţe.* OD. [V. ***asemui***].

asemuít, ~ţi, asemuítă, ~e a. asemănător, asemenea, la fel: *o atmosferă grea, fumurie şi împufată, asemuită cu aburii ce plutesc alene pe deasupra bălţilor.* DELAVR. [V. *asemui*].

asemuitór, ~i, asemuitóare a. asemănător, asemenea, la fel: *lupul este asemuitor cu cîinele.* [*Asemui* + *-tor*].

asentiméntt, (rar) **asentimente** n. consimţire, consimţământ, aprobare: *mai întîi să am asentimentul d-voastră.* MAIOR.; **a fi în asentimentul cuiva,** a proceda după dorinţa cuiva. [Din fr. *assentiment*].

asepsíe, asepsíi f. (med.) absenţă a microbilor (după sterilizare). [Din fr. *asepsie*].

aséptic, ~ci, aseptícă, ~ce a. lipsit de microorganisme (de microbi); sterilizat. [Din fr. *aseptique*].

aseptizá, aseptizez vb. (tr.) a steriliza. [Din fr. *aseptiser*].

aseptizáre, aseptizări f. acţiunea de a aseptiza; sterilizare. [V. *aseptiza*].

asért, aserte n. (latinism) enunţ, aserţiune: *acest asert nu are valoare decît pentru naturi favorizate.* EM. [Din lat. *assertum*].

asertá, asertez vb. (tr.) a spune, a afirma, a susţine. [Din engl. *assert;* cf. lat. *asserere*].

asertív, ~i, asertívă, ~e a. (livr.) cu caracter de aserţiune; asertoric. [Din fr. *assertif,* engl. *assertive*].

asertivitáte f. **1.** (livr.) însuşirea de a fi asertiv: *asertivitatea este prezentă la nivelul enunţurilor;* **2.** (psih.) încredere şi fermitate în comportarea cu alţii (fără a fi agresiv). [Din fr. *assertivité,* engl. *assertivity*; pentru sensul **2** cf. engl. *assertiveness*].

asertóric, ~ci, asertorícă, ~ce a. care are caracterul unei aserţiuni; care exprimă constatarea unei situaţii; asertoriu: *judecată asertorică.* [Din fr. *assertorique,* germ. *assertorisch*].

asertóriu, ~ii, asertórie, ~ii a. (latinism) asertiv: *se numeşte judecată asertorie aceea în care predicatul se afirmă sau se neagă simplu despre subiect.* MAIOR. [Din lat. *assetorius*].

asérţie f. v. aserţiune.

aserţiúne, aserţiuni f. enunţ adevărat; (p. ext.) afirmaţie (neînsoţită de probe): *nu vă voi oferi nici o aserţiune pe care să n-o justifice o notă în josul paginii.* HASD.; (şi: (înv.) **aserţie**). [Din lat. *assertio, -onis,* germ. *Assertion*].

aserví, aservesc vb. (tr.) **1.** a face să devină supus, a aduce la stadiul de dependenţă absolută; a subordona: *catolicismul rămîne ce-i drept religia de stat, dar împăratul îi retează puterile, aservindu-l puterii de stat.* BL.; (fig.) *orice clipă e aservită clipei următoare.* BL.; **2.** a subjuga, a înrobi: *turcii aservirä o parte din estul european.* [Din fr. *asservir*].

aservíre, aservíri f. **1.** acţiunea de a aservi şi rezultatul ei; supunere deplină: *gîndirea nu cunoaşte nici desăvîrşita autonomie, dar nici aservirea pînă la completă umilire.* BL.; **2.** supunere, subjugare a unui popor, a unui grup social, a unui individ: *comunismul înseamnă... aservirea politică a ţării unei puteri străine.* GHEŢIE. [V. *aservi*].

aservít, ~ţi, aservítă, ~e a. dependent, supus, robit. [V. *aservi*].

asesór, ~i, asesoáre m., f. **1.** ajutor de judecător: *îşi începea slujba de asesor la Piatra.* CĂL.; **2.** (în trecut) reprezentant al poporului în unele complete de judecată; **asesor popular,** judecător ataşat pe lîngă preşedintele de judecată. [Din lat. *assesor,* fr. *assesseur*].

asexuát, ~ţi, asexuată, ~e a. care nu are caractere de diferenţiere sexuală: *plantă asexuată; animal asexuat;* **reproducere asexuată,** înmulţire prin spori sau prin diviziune. [Din fr. *asexué*].

asezoná, asezonez vb. (tr.) **1.** a pune ingrediente într-o mîncare; **2.** a adăuga lucruri picante în vorbire sau în scris. [Din fr. *assaisonner*].

asezonáre, asezonări f. acţiunea de a asezona şi rezultatul ei. [V. *asezona*].

asezonát, ~ţi, asezonată, ~e a. (rar) picant, condimentat cu ingrediente. [V. *asezona*].

asfált, asfalturi n. **1.** amestec de bitum şi de alte materiale întrebuinţat mai ales la pavarea drumurilor: *rămîne încîntat de podirea cu asfalt a stradelor noastre.* EM.; **2.** drum, trotuar acoperit cu acest amestec: *ca nişte ritmice ciocane, răsună paşii pe asfalt.* TOP.; *ploaia în asfalturi bate.* VIERU. [Din fr. *asphalte,* lat. *asphaltus*].

asfaltá, asfaltez vb. (tr.) a aplica un strat de asfalt: *a asfalta o stradă;* (refl. pas.) *am mers atît de repede cît ne-a îngăduit starea şoselei, care tocmai se asfalta.* GHEŢIE. [Din fr. *asphalter*].

asfaltáj, asfaltaje n. strat de asfalt aplicat pe suprafaţa unui element de construcţie. [Din fr. *asphaltage*].

asfaltáre, asfaltări f. acţiunea de a asfalta. [V. *asfalta*].

asfaltát, ~ţi, asfaltată, ~e a. acoperit cu un strat de asfalt: *tabla... fusese de mult înlocuită cu carton asfaltat.* VINEA. [V. *asfalta*].

asfaltíer, asfaltiere n. **1.** navă specială cu care se transportă asfalt; **2.** vehicul cu care se transportă asfalt; agregat pentru fixat asfalt: *pe trotuarul desfundat..., zăceau lespezi de asfalt sparte şi din loc în loc asfaltiere răcite.* VINEA. [Din fr. *asphaltier*].

asfaltít, asfaltite n. (geol.) amestec natural de bitum şi de materii organice. [Din fr. *asphaltite*].

asfaltizáre, asfaltizări f. transformare naturală lentă a ţiţeiului în asfalt; transformare a bitumului din păcură în asfalt. [Din fr. *asphaltisation*].

asfaltór, asfaltori m. muncitor care asfaltează. [Din fr. *asphalteur*].

asfaltós, ~şi, asfaltoásă, ~e a. (rar) care conţine bitum; asfaltic: *poetul măreşte lucrurile inerte, asfaltoase, munte, stîncă, rocă.* CĂL. [*Asfalt* + *-os*].

asféric, ~ci, asferícă, ~ce a. lipsit de sfericitate; care nu este sferic. [Din fr. *asphérique*].

asfigmíe, asfigmíi f. (med.) absenţă temporară a pulsului. [Din fr. *asphygmie*].

asfinţí, pers. 3 **asfinţeşte** şi (rar) **asfínte** vb. (intr.) **1.** a apune, a dispărea sub orizont: *luna în cer au asfinţit.* CR.; *păsări sfinte ... la zori ori cerul cînd asfinte spre alte ramuri mi se duc.* VIERU; (fig.) *e o epocă în care ideile mari asfinţesc, în care zeii mor.* EM.; **2.** (fig.) a merge spre declin: *gloria-i asfinţeşte;* **3.** (fig.) a se închide: *citea pînă tîrziu, de-i asfinţeau ochii.* SAD. [*A*^{3} + *sfînt* + *-i*].

asfinţíre, asfinţíri f. faptul de a asfinţi. [V. *asfinţi*].

asfinţít n. **1.** faptul de a asfinţi; timpul cînd apune soarele: *este sara-n asfinţit şi noaptea o să-nceapă.* EM.; *să şezi acolo într-însa pînă după asfinţitul soarelui.* CR.; **2.** (fig.) dispariţie treptată; declin: *priveşte fără spaimă l-al vieţii asfinţit.* AL.; **3.** locul unde apune soarele; apus: *soarele acum cu mărire se pleacă către-asfinţit.* NEGR.; *pe cerul asfinţitului arde o flacără roşie-deschisă.* MAT. [V. *asfinţi*].

asfixiá, asfixiez vb. (tr. şi refl.) a (se) sufoca, a cauza sau a suferi asfixia. [Din fr. *asphyxier*].

asfixiánt, ~ţi, asfixiantă, ~e a. care asfixiază: *gaz asfixiant;* (fig.) *iată dar mediul asfixiant în care se mişcă începuturile de industrie naţională.* EM. [Din fr. *asphyxiant*].

asfixiát, ~ţi, asfixiată, ~e a. care a suportat asfixia; sufocat: *cine-ţi va plăti ţie, martiră a capitalului, degetele tale rănite, plămînii tăi asfixiaţi, foamea, frigul, mizeria.* EM.; *a găsit-o pe Laura aproape asfixiată în camera ei.* VINEA. [V. *asfixia*].

asfixíe, asfixíi f. împiedicare sau oprire a respiraţiei (provocată de un gaz otrăvitor, de înec, de strangulare): *plămînul dovedeşte existenţa aerului în clipa de asfixie.* CĂL. [Din fr. *asphyxie*].

asfixiére, asfixíeri f. faptul de a (se) asfixia. [V. *asfixia*].

asfodélă, asfodele f. plantă din familia liliaceelor, cu flori albe, cultivată ca ornament (*Asphodelus microcarpus*). [Din fr. *asphodèle,* gr. *asphodelos*].

asfolít n. beton asfaltic dur, rezistent la temperaturi scăzute, care este folosit pentru îmbrăcăminţi rutiere permanente. [Din fr. *aspholithe*].

asialíe, asialíi f. (med.) suprimare sau scădere a secreţiei salivare. [Din fr. *asialie*].

asián, asieni m. (înv.) asiatic: *smintind cărarea au ieşit din pădure ... tocma la cîmpia unde au fost tabăra asienilor.* B.-DEL. [*Asia* n. pr. + *-ean*].

asiánic, ~ci, asiánică, ~ce a. care ţine de asianism, referitor la asianism; propriu asianismului. [Din germ. *asianisch*].

asiánism n. tendinţă, manifestare în literatura elenistică, de a folosi un stil înflorit, ritmat şi afectat. [Din germ. *Asianismus*].

asiát, ~ţi, asiată, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Asiei, referitor la Asia: *presupusa impasibilitate asiată printre lacuri placide şi plante exotice.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din Asia: *orientalul, asiatul, trăieşte în genere în sentimentul peşterii.* BL. [Din fr. *asiate,* germ. *Asiat*].

asiátic, ~ci, asiátică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Asiei sau locuitorilor ei; referitor la Asia sau la populaţia acesteia, din Asia; asiat, (înv.) asiaticesc: *iarmarocul de la Fălticeni pare o îngrămădire asiatică.* CĂL.; (adv.) *poetul se simte bine către piscuri şi singurătăţi, în natura barbară, gigantizată asiatic, spre a fi mai fioroasă.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din Asia: *are braţele şi degetele pline, ca o asiatică, de scule.* CĂL. [Din fr. *asiatique,* lat. *asiaticus*].

asiaticésc, ~eşti, asiaticeáscă, ~eşti a. (înv.) asiatic: *credea că fiul va umbla şi în Franţa cu straie asiaticeşti.* CĂL. [Din lat. *asiaticus* + *-esc*].

asiatísm n. lumea asiatică; mod de viaţă asiatic: *unul vede binele în introducerea regimului parlamentar, altul, neavînd nădejde decît în asiatism, reclamă întărirea despotismului ereditar.* EM. [*Asiat*(*ic*) + *-ism*].

asibilá, asibilez vb. (tr.) a da caracterul sunetului „*s*" altui sunet. [Din fr. *assibiler,* lat. *assibilare*].

asibiláre, asibilări f. (lingv.) fenomen prin care un sunet nesiflant devine siflant; asibilaţie. [V. *asibila*].

asibilăţie, asibilăţii f. asibilare. [Din fr. *assibilation*].

asiduitáte, (rar) **asiduităţi** f. stăruinţă, sîrguinţă continuă, perseverenţă: *pe o văduvă o urmăresc cu asiduităţile doi inşi.* CĂL.; *lucrează cu asiduitate.* [Din fr. *assiduité,* lat. *assiduitas, -atis*].

asíduu, ~i, asíduă, ~e a. stăruitor, perseverent: *o asiduă lucrare.* OD. // adv. neîncetat, fără preget: *unui cenaclist ce nu venea asiduu i se făceau aluzii.* CĂL. [Din lat. *assiduus,* fr. *assidu*].

asiétă, asiete f. **1.** înclinare longitudinală a unei nave, datorită repartizării neuniforme a încărcăturii; **2.** unghi format de linia de zbor a unui avion cu orizontala; **3.** (fin.) mod de aşezare a impozitelor. [Din fr. *assiette*].

asignă, asignez vb. (tr.; ieşit din uz) **1.** a fixa, a determina: *a asigna ziua;* **2.** a chema în justiţie; **3.** a destina fonduri pentru plata unei datorii. [Din fr. *assigner*].

asignáre, asignări f. (rar) atribuire, destinare: *asignarea unui nume, unui semnificat.* [Din fr. *assignation*].

asignát[1], asignate n. hîrtie-monedă emisă în timpul revoluţiei franceze de la 1789. [Din fr. *assignat*].

asignát[2], ~ţi, asignată, ~e a. (rar) atribuit, destinat: *o proprietate asignată.* [V. *asigna*].

asignáţie, asignaţii f. (rar) **1.** hîrtie de valoare; cambie, poliţă; (p.ext.) bancnotă: *va împrumuta ... 500 ruble în asignaţiuni de stat.* CĂL.; **2.** destinare a unei sume pentru plata unei datorii; (şi: (înv.) **asignaţiune**). [Din fr. *assignation,* lat. *assignatio, -onis*].

asignaţiúne f. v. asignaţie.

asigurá, asígur şi (înv.) **asigurez** vb. **1.** (tr.) a oferi o garanţie, a face să fie sigur; a garanta, a încredinţa: *îi va asigura tot lui o ... dăinuitoare izbîndă.* OD.; **2.** (tr. şi refl.) a-şi lua măsuri de precauţie: *încep să simtă ... nevoia de a se asigura faţă de primejdia înstrăinării.* BL.; **3.** (refl. şi tr.) a încheia un contract cu o societate de asigurare: *îl asigură pentru sume mari, cu intenţia de a-i da foc şi a se despăgubi copios.* CĂL.; *a asigura casa împotriva incendiului;* **4.** (refl.) a se convinge: *examina galben cu galben spre a se asigura de integritatea zimţilor.* CĂL.; *m-am asigurat că e un prost;* **5.** (tr.) a împiedica desfacerea, deschiderea, deplasarea etc. elementelor asamblate ale unui sistem tehnic: *asigură portiera.* [*A*[3] + ***sigur***; cf. fr. ***assurer***].

asiguráre, asigurări f. **1.** acţiunea de a (se) asigura; punere în siguranţă; încredinţare: *aceste asigurări ... le primesc cu o vie satisfacţie.* NEGR.; **2.** încredinţare, promisiune: *asigurările doctorului nu izbutiră să-mi alunge neîncrederea.* GHEŢIE; **3.** contract prin care o societate garantează, în schimbul achitării unei sume, despăgubiri în caz de accident, de producere a unui sinistru: *trebuie să concureze societăţile de asigurare.* CĂL.; *asigurare contra incendiilor;* **asigurare pe viaţă,** contract care prevede plata unei sume urmaşilor asiguratului. [V. ***asigura***].

asigurát, ~ţi, asigurată, ~e a. care a devenit sigur; garantat: *necazurile trec, el îşi are pînea asigurată.* SAD. // m. persoană care a încheiat o asigurare. [V. ***asigura***].

asiguratóriu, ~i, asiguratorie, ~ii a. de asigurare, pentru asigurare: *clauză asiguratorie.* [*Asigura* + *-toriu*].

asigurătór, ~i, asigurătoáre a. (şi subst.) care asigură: *e-n stare a da lămuriri asigurătoare.* EM.; **sechestru asigurător,** sechestru efectuat pentru garantarea drepturilor părţilor implicate într-un diferend. [*Asigura* + *-tor*].

asilabíe, asilabíi f. formă de afazie în care bolnavul este incapabil să lege fonemele în cuvinte. [Din fr. ***assylabie***].

asilogístic, ~ci, asilogístică, ~ce a. (log.) care nu se poate reda în formă de silogism. [Din fr. ***asyllogistique***].

asimbolíe, asimbolíi f. incapacitate patologică de a înţelege simbolurile. [Din fr. ***asymbolie***].

asimétric, ~ci, asimetrică, ~ce a. lipsit de simetrie: *creează un corp sintactic cu fraze inegale şi cesuri asimetrice.* CĂL. [Din fr. ***asymétrique***].

asimetríe f. lipsă de simetrie; nesimetrie: *uşoara asimetrie a gurii cînd zîmbeşte.* IBR. [Din fr. ***asymétrie***].

asimilá, asimilez vb. **1.** (tr.) a face asemănător, a prezenta ca asemănător: *cultura aceasta istorică a fost asimilată stilului preistoric al satelor.* BL.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) încorpora, a (se) supune unui proces de asimilare: *este şi rămîne evreu, nu se creştinează şi nu se asimilează.* CĂL.; **3.** (refl.) (despre sunete) a se transforma în alt sunet datorită unui sunet din apropiere; **4.** (tr.) a transforma alimentele în substanţe proprii organismului: *organismul se prezintă ca o alcătuire dinamică, în stare să asimileze materia din afară.* BL.; **5.** (tr.) a dobîndi; a-şi însuşi: *învăţasem ... fără să asimilez nimic.* GAL.; *a asimila cunoştinţe; a asimila o tehnologie;* **6.** (tr.) a introduce în fabricaţie (un produs nou). [Din fr. ***assimiler,*** lat. ***assimilare***].

asimilábil, ~i, asimilabilă, ~e a. care poate fi asimilat: *îl face mai asimilabil pentru contemplatorul literar.* VIANU. [Din fr. ***assimilable***].

asimiláre, asimilări f. **1.** acţiunea de a (se) asimila; asimilaţie: *a fost mai de urgenţă şi mai la ordinea zilei problema asimilării culturii străine.* IBR.; **2.** (fon.) transformare a unui sunet dintr-un cuvînt sub influenţa altuia; **asimilare progresivă,** v. **progresiv; asimilare regresivă,** v. **regresiv; 3.** integrare în alt grup social sau naţional decît cel nativ: *asimilarea unui individ în protipendadă nu este totuna cu rezolvarea problemei sociale.* CĂL.; **4.** proces de integrare a unei colectivităţi în alta, pierzîndu-şi caracteristicile proprii: *admite asimilarea evreilor prin adoptarea limbii române.* EM.; *asimilarea românilor în zonele ocupate de slavi;* **5.** însuşire a cunoştinţelor învăţate; **6.** introducerea în activitate a unei idei, a unei metode, a unei tehnologii etc. [V. ***asimila***].

asimilát, ~ţi, asimilată, ~e a. **1.** care a fost transformat în substanţe necesare organismului: *alimente asimilate;* **2.** care a fost integrat într-un grup social sau naţional: *emigrant asimilat;* **3.** care a fost însuşit, memorat, învăţat: *cunoştinţele asimilate nu i-au folosit la nimic;* **4.** care este introdus în practică, în uz: *tehnologie asimilată.* [V. ***asimila***].

asimilatív, ~i, asimilativă, ~e a. care are capacitatea de a asimila; asimilator. [Din fr. ***assimilatif***].

asimilatór, ~i, asimilatoáre a. **1.** care asimilează; (subst.) *ne fac să-l considerăm printre importatorii ... culturii străine, dar nu printre adevăraţii lor asimilatori.* IBR.; **2.** care urmăreşte asimilarea unui grup social sau naţional, a unei culturi etc.: *arabii, cu pasiunea lor asimilatoare, nu s-au limitat numai la încorporarea ştiinţei greceşti.* BL. [*Asimila* + *-tor*; cf. fr. ***assimilatoire***].

asimilăţie, asimilaţii f. **1.** asimilare; **2.** (lingv.) transformare a unui sunet în altul sub influenţa unui sunet din apropiere; **asimilaţie progresivă,** v. **progresiv; asimilaţie regresivă,** v. **regresiv; 3.** proces metabolic de transformare a alimentelor în substanţe proprii organismului; (şi: (înv.) **asimilaţiune**). [Din lat. ***assimilatio, -onis,*** fr. ***assimilation***].

asimilaţiúne f. v. asimilaţie.

asimptomátic, ~ci, asimptomatică, ~ce a. (med.) care nu prezintă simptom clinic: *boală asimptomatică.* [Din fr. ***asymptomatique***].

asimptótă, asimptote f. (mat.) dreaptă de care se apropie o curbă fără a o atinge în spaţiul finit. [Din fr. ***asymptote***].

asimptótic, ~ci, asimptotică, ~ce a. referitor la asimptotă. [Din fr. ***asymptotique***].

asimţí, asímt vb. (înv. şi reg.) a simţi profund; a reflecta, a medita: *întru sine asimţînd şi pre Dumnezău chitind.* DOS. [*A*[3] + ***simţi***].

asín, asini m. animal domestic din familia calului, mai mic decît acesta şi cu urechi lungi, întrebuinţat ca animal de povară şi de tracţiune; măgar (*Asinus*): *caii nechezau, asinii răspundeau prin nişte ţipete neplăcute urechilor.* BOL. [Lat. ***asinus***].

asínă, asine f. (înv.) femela măgarului; măgăriţă: *o asină despre mîna dreaptă grăind către dînsul omeneşte.* B.-DEL. [De la ***asin***].

asincrón, ~i, asincronă, ~e a. asincronic; **motor asincron,** motor electric cu curent alternativ a cărui viteză depinde de sarcina pe care o are şi nu de frecvenţa curentului. [Din fr. ***asynchrone***].

asincrónic, ~ci, asincronică, ~ce a. care nu se face în acelaşi timp. [Din fr. ***asynchronique***].

asincronísm, asincronísme n. **1.** caracterul a ceea ce este asincron; lipsă de concordanţă în timp; **2.** (spec.) nepotrivire între coloana vizuală şi cea sonoră a unui film. [Din it. ***asincronismo,*** fr. ***asynchronisme***].

asindét, asindete n. figură de stil care constă în suprimarea conjuncţiilor copulative. [Din lat. ***asyndetus,*** fr. ***asyndète***].

asindétic, ~ci, asindetică, ~ce a. care ţine de asindet, referitor la asindet; care nu are exprimate elementele relaţionale: *cititorul poate simţi un astfel de raport chiar atunci cînd refrenul este o construcţie asindetică.* VIANU; *structuri sintactice asindetice.* [Din it. ***asindetico,*** fr. ***asyndétique***].

asindetísm n. folosire a asindetelor în realizarea textului: *stilistica modernă a văzut în asindetism o caracteristică a stilului liric.* VIANU. [*Asindet(ic)* + *-ism*].

asindéză f. (genet.) incapacitate a cromozomilor omologi de a forma perechi în timpul meiozei. Din fr. ***asyndèse***].

asinergíe, asinergii f. (med.) incapacitate patologică de a face simultan diferite mişcări elementare. [Din fr. ***asynergie***].

asinitáte, asinităţi f. (rar) măgărie. [Din it. ***asinità***].

asintáctic, ~ci, asintactică, ~ce a. (despre cuvinte compuse) care nu este format pe baza regulilor sintactice de îmbinare a cuvintelor. [Din fr. ***asyntactique***].

asintaxíe f. (lingv.) lipsă de structură gramaticală a unui limbaj, ce constă dintr-o succesiune de cuvinte. [Din engl. ***asyntaxia***].

asirián, ~eni, asiriană, ~ene a. referitor la Asiria, din Asiria: *dacă am afla misteriul ... pe care l-au posedat poate magii egipteni şi asirieni.* EM. // m., f. persoană care făcea parte din populaţia semitică a statului antic Asiria: *să intrăm la Ierusalim de către faţa haldeilor şi de către faţa puterii asirienilor.* BIBLIA; *află limba ce au vorbit-o asirienii.* EM. [Din fr. ***assyrien***].

asiriológ, asiriologi m. specialist în asiriologie. [Din fr. ***assyriologue***].

asiriologíe f. studiul scrierii, limbii, istoriei şi antichităţilor Asiriei. [Din fr. ***assyriologie***].

asistá, asíst vb. **1.** (intr.) a fi de faţă; a lua parte la ...: *să asiste şi el la acel conciliu de război.* GHICA; (p. ext.) *putem asista la evoluţia ce a făcut-o Eminescu.* IBR.; **2.** (tr.) a ajuta sau a apăra pe cineva, stînd în apropiere: *venea desigur să asiste pe tata în necazul ce avea cu mine.* SAD.; *avocatul asistă pe clientul său.* [Din fr. ***assister,*** lat. ***assistare***].

asistáre, asistări f. faptul de a asista; prezenţă, participare. [V. ***asista***].

asistát, ~ţi, asistată, ~e a. şi m., f. (persoană) care beneficiază de asistenţă (socială): *mentalitatea de asistaţi ... o are majoritatea populaţiei.* D. [V. ***asista***].

asisténţ, ~ţi, asistentă, ~e a. care asistă, care este de faţă: *persoanele asistente au fost încîntate.* // m., f. **1.** persoană care asistă pe cineva ajutîndu-l: *asistentă medicală;* **2. (asistent universitar)** grad didactic în învăţămîntul superior, intermediar între preparator şi lector; persoană cu acest grad: *să găseau neocupate numai două posturi de asistent.* GHEŢIE. [Din germ. ***Assistent,*** fr. ***assistant***].

asistánţă, asistenţe f. **1.** grup de persoane care asistă la ceva: *toată asistenţa, cu ochii sclipitori, aprobă unanim propunerea.* CAR.; **2.** prezenţă, participare: *a avut loc înmormîntarea ... în asistenţa*

unui public puţin numeros. EM.; *începea practica pedagogică prin asistenţe la ore.* GHEŢIE; **3.** ajutor, sprijin: *călugării se dedaseră exclusiv vieţii contemplative, dezinteresîndu-se de educaţia tineretului sau de asistenţa bolnavilor.* BL.; **asistenţă socială,** sistem de ajutorare materială a celor inapţi sau fără mijloace de trai; **asistenţă publică,** totalitate a aşezămintelor de binefacere (spitale, ospicii, aziluri etc.); **asistenţă mutuală,** înţelegere politică şi militară între state privind apărarea comună. [Din fr. *assistance,* germ. *Assistenz*].

asistólic, ~ci, asistolică, ~ce a. (med.) care ţine de asistolie, referitor la asistolie. [Din fr. *asystolique*].

asistolíe, asistolii f. slăbire a contracţiilor inimii în cazul unor boli cardiace. [Din fr. *asystolie*].

asíză, asize f. strat orizontal de material de construcţie dintr-un zid. [Din fr. *assise*].

asmaciúc m. v. **hasmaţuchi.**

asmán m. v. **hazman.**

asmaţúl m. v. **hasmaţuchi.**

ásmă f. (reg.) soi de viţă de vie. [Din turc. *asma* „viţă de vie"].

asmuţá vb. v. **asmuţi.**

asmuţáre f. v. **asmuţire.**

asmuţí, asmút vb. (tr.) **1.** a îndemna cîinii să atace pe cineva: *asmuţi cîinii la dînsa.* ISP.; (p. ext.) *caii ... alergau din răsputeri, asmuţiţi de chiotele călăreţilor.* GHEŢIE; **2.** (fig.) a îndemna la vrajbă; a întărîta: [pe duşmani] *trebuie să-i adune şi să-i asmută.* VINEA; *de ce asmuţi asupra mea pe aceşti oameni?;* **3.** (fig.) a stimula la ceva; a excita: *cîţiva din revoluţionari, fugiţi pe fereastră, asmuţiră pe cetăţeni.* CĂL.; (şi: **asmuţa**). [Et. nec.; cf. *muţa*].

asmuţíre, asmuţíri f. acţiunea de a asmuţi: *asmuţirea bucureştenilor în sunetul clopotelor îl biruiseră.* CĂL.; (şi: **asmuţare**). [V. *asmuţi*].

asociá, asociez vb. **1.** (refl.) a se uni, a se întovărăşi, a forma o asociaţie; **2.** (refl. şi tr.) a (se) alătura, a (se) conexa: *guvernul se asocie cu dorinţa publică.* NEGR.; *a asociat doar sonul clar şi melancolic al flautului cu foşnirea şi căderea somptuoasă a mătasei.* CĂL.; **3.** (refl.) a se înlănţui: *două imagini, care se asociază pe baza aceleiaşi stări sufleteşti, se redeşteaptă reciproc.* IBR.; *s-au asociat ideile.* [Din fr. *associer,* lat. *associare*].

asociál, ~i, asocială, ~e a. care nu este adaptat mediului social; refractar la integrarea socială. [Din fr. *asocial*].

asociát, ~ţi, asociată, ~e a. care este unit sau legat cu altul: *idei asociate prin contrast.* // m., f. **1.** persoană care s-a unit cu alta: *îşi aştepta desigur asociatul ... cu banii pentru socotelile săptămînale.* GHEŢIE; **2.** membru al unei asociaţii. [V. *asocia*].

asociatív, ~i, asociativă, ~e a. **1.** care ţine de asociaţie; referitor la asociaţie, de asociaţie: *îndrăzneala lui asociativă, în chipul vast al lui Hasdeu, încîntă.* CĂL.; **2.** care evocă imagini prin asociaţie: *memorie asociativă*; **3.** care se bazează pe asociaţii, care conţine asociaţii de idei, de imagini etc.: *apare în toate acestea un stil asociativ.* VIANU; **4.** care foloseşte asociaţii, care recurge la asociaţii: *după tipul său sufletesc, Vlahuţă este mai degrabă un contemplator asociativ.* VIANU; **5.** (mat.) care nu depinde de ordinea termenilor: *adunarea este o operaţie asociativă.* [Din fr. *associatif*].

asociativitáte f. proprietate de a fi asociativ. [Din fr. *associativité*].

asociáţie, asociaţii f. **1.** grupare de persoane pentru un scop sau un interes comun: *îl vedem apoi amestecat pe poet în toate asociaţiile conspirative.* CĂL.; **în asociaţie cu ...,** împreună cu ...: *cumpărarea o făcuse în asociaţie cu unghiul său.* CĂL.; **2.** proprietate a psihicului de a lega între ele mai multe imagini senzoriale sau idei; apariţie a unei reprezentări care atrage în conştiinţă o altă reprezentare; legătură între imagini ori idei: *metafora e rezultatul unei asociaţiuni prin similaritate.* IBR.; **asociaţia ideilor,** fenomen psihic prin care un fapt de conştiinţă readuce pe altul păstrat în memorie: *un sector psihologic studiat încă din timpuri străvechi este acela al asociaţiilor ideilor.* BL.; **3.** legătură, relaţie între elemente, reprezentări, idei etc. (stabilită de psihic sau de raţiune): *folosind epitetul împotriva asociaţiilor prestabilite ale limbii.* VIANU; (şi: (înv.) **asociaţiune**). [Din fr. *association,* lat. *associatio, -onis*].

asociaţionísm n. curent filozofic şi psihologic care consideră activitatea psihică o asociere mecanică de senzaţii şi neagă rolul activ al conştiinţei: *precum ne-o dovedeşte asociaţionismul psihologic.* BL. [Din fr. *associationnisme*].

asociaţioníst, ~şti, asociaţionístă, ~e a. care aparţine asociaţionismului, referitor la asociaţionism: *psihologia asociaţionistă ... se învederează aşijderea ca un produs al scientismului.* BL. // m. adept al asociaţionismului. [Din fr. *associationniste*].

asociaţiúne f. v. **asociaţie.**

asociére, asocieri f. acţiunea de a (se) asocia şi rezultatul ei: *s-ar comporta exact ca nişte atomi materiali care prin asocierea şi disocierea lor ar produce toate fenomenele naturale.* BL. [V. *asocia*].

asolá, asolez vb. (rar; tr.) a cultiva pămîntul folosind asolamentul. [Din fr. *assoler*].

asolaménţ, asolamente n. alternare metodică în timp şi spaţiu a culturilor pe un teren pentru a obţine recolte mari. [Din fr. *assolement*].

asoláre, asolări f. acţiunea de a asola. [V. *asola*].

asolizá, pers. 3 **asolizează** vb. (intr.) a coborî pe suprafaţa unei planete: *sonda spaţială a asolizat pe Marte.* [*A*[3] + *sol*[1] + *-iza*].

asolizáre, asolizări f. acţiunea de a asoliza: *asolizarea sondei spaţiale pe Marte a avut loc în condiţii bune.* [V. *asoliza*].

asomá, asomez vb. (tr.) **1.** a ameţi animalele la abator înainte de sacrificare; a lovi mortal; **2.** a deranja, a inoportuna, a stingheri puternic. [Din fr. *assommer*].

asomáre, asomări f. acţiunea de a asoma şi rezultatul ei. [V. *asoma*].

asonánt, ~ţi, asonantă, ~e a. care produce asonanţă, care este în asonanţă. [Din fr. *assonant*].

asonánţă, asonanţe f. rimă imperfectă, bazată pe asemănarea aproximativă a sunetelor: *versul popular are asonanţe, adică rime imperfecte.* IBR.; *asonanţa e foarte răspîndită în poezia populară.* [Din fr. *assonance*].

asortá, asortez vb. **1.** (tr.) a pune, a aşeza laolaltă lucruri care se armonizează: *n-a ştiut să asorteze culorile;* **2.** (refl.) a se potrivi: *poşeta se asortează cu pantofii;* **3.** (tr.) a aproviziona cu mărfuri variate: *a asorta magazinele.* [Din fr. *assortir*].

asortáre, asortări f. acţiunea de a (se) asorta. [V. *asorta*].

asortát, ~ţi, asortată, ~e a. **1.** care se potriveşte, se armonizează (la culoare, mărime etc.); **2.** aprovizionat, înzestrat cu mărfuri variate. [V. *asorta*].

asortimént, asortimente n. ansamblu de produse din aceeaşi categorie (dar de forme, calităţi etc. diferite): *asortiment de stofe, de mobile.* [Din fr. *assortiment*].

asparágus, asparagúşi m. plantă ornamentală din familia liliaceelor, cu frunzele foarte subţiri (*Asparagus silvestris*): *aduse din sală trepiedul din fund, pe care se afla de obicei un asparagus.* VINEA. [Din lat., fr. *asparagus*].

aspartám n. (farm.) tip de edulcorant sintetic. [Din fr. *aspartam(e)*].

aspaţiál, ~i, aspaţială, ~e a. în afara spaţiului, fără raportare la spaţiu: *e aspaţial şi atemporal.* BL. [*A*[-5] + *spaţial*].

aspáct, aspecte şi (înv.) **aspecturi** n. **1.** formă exterioară, înfăţişare: *şiroaiele ploaiei ... deteră capului său aspectul unui berbece plouat.* EM.; **2.** trăsătură, însuşire, caracteristică: *acesta e un alt aspect al operei.* IBR.; **3.** manieră în care se prezintă un lucru, o situaţie: *aspectele invocate, aparent asemănătoare, ascund în dosul lor procese absolut eterogene.* BL.; **sub aspectul ...:** din punctul de vedere ...; sub raportul ...; **4.** categorie gramaticală care indică în unele limbi stadiul de realizare a acţiunii exprimate în verb. [Din fr. *aspect,* lat. *aspectus*].

aspectomát, aspectomate n. aparat de proiecţie cu mecanism de schimbare automată a diapozitivelor. [Din germ. *Aspectomat*].

aspectós a. v. **aspectuos.**

aspectuál, ~i, aspectuală, ~e a. referitor la aspectul verbal. [Din fr. *aspectuel*].

aspectuós, ~şi, aspectuoásă, ~e a. cu aspect plăcut; prezentabil, arătos; (şi: **aspectos**). [*Aspect* + *-(u)os*].

aspergíl, aspergili m. mucegai care se dezvoltă pe materiile dulci (*Aspergillus*). [Din fr., lat. *aspergillus*].

aspergilóză, aspergiloze f. boală cauzată de aspergili şi caracterizată prin apariţia unor noduli pe căile respiratorii. [Din fr. *aspergillose*].

asperitáte, asperităţi f. **1.** proprietatea de a fi aspru, zgrunţuros; asprime: *enervat de asperitatea feţei, îşi smulgea perii de pe obraz.* CĂL.; **2.** (concr.) parte zgrunţuroasă a unei suprafeţe: *se introduc elemente din natură, ... asperităţi stîrcoase, conce şi scoici.* CĂL.; *granitul are multe asperităţi;* **3.** (fig.) lipsă de delicateţe, de suplete, de adecvare: *cu asperităţile verbale caracteristice epocii ..., poetul are sensul versului hohotind sarcastic sub bolţi de dom.* CĂL. [Din fr. *aspérité,* lat. *asperitas, -atis*].

aspermátic, ~ci, aspermatică, ~ce a. lipsit de spermă. [Din germ. *aspermatisch*].

aspermatísm n. imposibilitate de producere şi evacuare a lichidului seminal; sterilitate cauzată de lipsa spermei. [Din germ. *Aspermatismus*].

aspermíe, aspermii f. (med.) lipsă a spermei. [Din fr. *aspermie*].

aspersá, aspersez vb. (tr.) a pulveriza apa pentru irigare. [De la *aspersare*].

aspersáre, aspersări f. stropire cu aspersorul: *irigaţii prin aspersare.* [Din fr. *aspersion*].

aspersiúne, aspersiuni f. stropire cu apă; ploaie artificială. [Din fr. *aspersion,* lat. *aspersio, -onis*].

aspersív, ~i, aspersivă, ~e a. care ţine de aspersiune, referitor la aspersiune. [Din engl. *aspersive*].

aspersór, aspersoare n. dispozitiv de pulverizare a apei, folosit la irigări. [Din fr. *aspersoir*].

aspíc[1] m. (bot.; reg.) levănţică (*Lavandula angustifolia*). [Din germ. *Spik*].

aspíc[2] n. substanţă gelatinoasă obţinută din zeamă de carne şi de oase; gelatină; piftie. [Din fr. *aspic*].

aspídă, aspíde f. **1.** şarpe foarte veninos; viperă (*Vipera berus berus*): *fojgăiau bălauri, aspide veninoase.* CR.; **2.** (fig.) fiinţă nocivă; femeie rea. [Din sl. *aspida*].

aspirá, aspír vb. **1.** (tr.) a trage aer în plămîni; a inspira; **2.** (lingv.; tr.) a rosti sunete cu articulaţie laringală (ca în cazul sunetului h); **3.** (tr.) (despre pompe) a trage, a absorbi; **4.** (fig.; intr.) a năzui

spre ceva; a tinde: *nu e cu putinţă, în nici o ţară care aspiră la cultură, ca majoritatea corpului profesoral ... să se ocupe de activitatea politică.* MAIOR. [Din fr. ***aspirer,*** lat. ***aspirare***].

aspiránt, ~ţi, aspirantă, ~e a. care aspiră; **pompă aspirantă,** pompă în care apa urcă în vid prin presiunea aerului. // m., f. **1.** persoană care aspiră la ceva, care doreşte ceva; candidat: *se cer ... foarte deosebite condiţii de admisibilitate la concurs pentru aspirant.* EM.; **2.** (spec.) elev al unei şcoli de ofiţeri de marină; **3.** (în unele ţări) doctorand; **4.** (în trecut) persoană care se pregătea în cadrul aspiranturii. [Din fr., rus. ***aspirant***].

aspirantúră f. (în trecut) (perioadă de) studiu în vederea obţinerii titlului de „candidat în ştiinţe". [Din rus. ***aspirantura***].

aspiráre, aspirárI f. **1.** acţiunea de a aspira şi rezultatul ei; **2.** articulare cu un zgomot produs de trecerea aerului prin laringe; aspiraţie: *schimbîndu-se apoi în cea mai tare aspirare vocalică.* EM.; **3.** tragere a aerului în plămîni; **4.** tragere în sus a unui lichid cu o pompă; **5.** (fig.) năzuinţă, dorinţă, aspiraţie: *d-acolo adînca acea aspirare spre bunuri ascunse.* ALEX. [V. ***aspira***].

aspirát[1] n. faptul de a aspira; aspirare. [V. ***aspira***].

aspirát[2]**, ~ţi, aspirată, ~e** a. **1.** rostit cu o aspiraţie: *sunet aspirat;* **2.** inspirat, inhalat: *aer aspirat;* **3.** tras cu pompa: *apă aspirată.* [V. ***aspira***].

aspiratór, ~I, aspiratóare a. care serveşte pentru a aspira, care aspiră (gaze, lichide, pulberi etc.): *tub aspirator.* // n. **1.** (tehn.) aparat pentru aspirarea prafului, a fumului, a gazelor etc.; **2.** (spec.) aparat electrocasnic pentru curăţat, cu care se aspiră praful, scamele etc.: *zumzetul agresiv al aspiratorului electric pătrunse la el din încăperile vecine.* VIANU. [Din fr. ***aspirateur***].

aspiráţie, aspiraţii f. **1.** aspirare, absorbire, tragere a unui lichid; **2.** mod de articulaţie a unor sunete însoţite de zgomotul produs de trecerea aerului prin laringe: *sînt sunete nestătătoare de sine şi care trec în aspiraţiunea vocalică.* EM.; **3.** (fig.) năzuinţă, dorinţă, rîvnă: *să vezi marile-aspiraţii că-s reduse la nimic.* EM.; (şi: (înv.) **aspiraţiune**). [Din fr. ***aspiration,*** lat. ***adspiratio, -onis***].

aspiraţiúne f. v. **aspiraţie.**

aspirínă, aspirine f. produs farmaceutic întrebuinţat în combaterea febrei: *daţi-i ceaiuri fierbinţi şi aspirină, să transpire zdravăn.* GHEŢIE. [Din fr. ***aspirine,*** germ. ***Aspirin***].

aspreálă, aspreli f. **1.** (rar) asprime; **2.** (reg.) scrobeală, apret. [***Aspri*** + ***-eală***].

aspréte, aspreţi m. peşte de rîu, cu corpul mic de culoare cenuşie-brună şi acoperit cu solzi mărunţi şi aspri *(Romanichthys valsanicola).* [***Aspru*** + ***-ete***].

asprí, aspresc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face aspru; a (se) înăspri: *i s-au asprit mîinile;* **2.** (tr. şi refl.) a căpăta sau a da expresie de seriozitate, de severitate, de duritate: *sprîncenele încruntate îi aspreau trăsăturile.* AG.; *dacă se mai împlinise la timp, în schimb figura i se asprise.* GHEŢIE; **3.** (refl. şi tr.) a deveni (mai) dur, (mai) puţin îngăduitor, (mai) sever, (mai) irascibil: *cum văd eu, cuvioşia-ta, se asprea superiorul, trăieşti tot timpul între ei.* VOIC.; *necazurile l-au înăsprit;* **4.** (fig.; refl.) a se intensifica, a se înteţi: *priveam degeaba pe geam, întunericul se asprise.* GHEŢIE; **5.** (reg.; tr.) a scrobi, a apreta. [***Aspru*** + ***-i***].

aspríme, asprimi f. **1.** proprietate de a fi aspru (la pipăit, la gust, la auz): *cu mîna dreaptă se sprijină de un zid; îi recunoaşte asprimea zgrunţuroasă.* VINEA; (fig.) *femeia ... s-a înfiorat de asprimea virilă a copacilor pădurii.* CĂL.; **2.** (fig.) purtare aspră; severitate: *se temea de asprimea tată-său.* CR.; (p. ext.) *ţinea să-l cruţe de asprimea lecţiilor, de bătăi.* VOIC.; **cu asprime,** aspru, sever: *au început a o mustra, cu lacrămile în ochi, şi a-i zice cu asprime să se ducă unde ştie.* CR.; *vorbea din ce în ce mai răstit şi mai cu asprime.* MAT.; **3.** (fig.) ceea ce este greu de îndurat; ceea ce cauzează neplăcere, suferinţă; străşnicie: *la asemenea împrejurări,... părintele Evtichie lăsa asprimele pustiei.* VOIC.; *asprimea iernii;* **4.** vigoare, tărie, duritate: *reclamă oarecare asprime în mînuirea daltei.* OD.; **5.** (concr.; la pl.) locuri anevoioase, greu de urcat: *strîmtorile şi asprimile munţilor.* BĂLC. [***Aspru*** + ***-ime***].

aspríre, aspriri f. faptul de a se aspri. [V. ***aspri***].

asprít, ~ţi, aspritá, ~e a. înăsprit, devenit aspru[1]: *palmele lui aveau pielea aspritá.* [***Aspru***[1] + ***-it***].

aspríu, ~ii, asprie, ~ii a. (rar) **1.** cam aspru[1]; **2.** înţepător, acidulat (nu prea tare): *vin aspriu.* [***Aspru***[1] + ***-iu***].

áspru[1], ~I, aspră, ~e a. **1.** care nu este neted; cu suprafaţa zgrunţuroasă: *piele aspră;* **2.** tare, ţepos: *şi-n aspra-i coamă îngropînd obrajii palizi ... suspină trist.* COŞB.; *păr aspru;* **3. apă aspră,** apă saturată cu săruri calcaroase (care nu spală bine); **4.** care nu este dulce; care este acru, acid: *vin aspru;* **5.** care supără auzul: *îi treziră ... pe urmă un ciocănit aspru în geam.* REBR.; *voce aspră;* **6.** (fig. şi adv.) greu de îndurat; care provoacă neplăcere, suferinţă: *el din aspra căzută abea să trezească şi să scoală.* B.-DEL.; *aspru, rece sună cîntul cel etern.* EM.; **7.** (fig.) care nu este indulgent; sever, necruţător: *om mîndru şi sălbatec ... o, cît de aspru el!* EM.; *părerile aspre pe cari le-am emis ... nu erau răsărite din spirit de reacţiune, ci din claritate de vederi.* EM.; **8.** puternic, năprasnic, străşnic: *un vînt aspru se izbea în geamuri.* SAD. [Lat. ***asper***].

áspru[2], aspri m. veche monedă turcească de argint, care a circulat şi în ţările române: *Mircea cel Bătrîn plătea Turciei în 1383 un tribut de 3.000 aspri.* [Din gr. mod. ***áspron*** „alb"].

aspumá, aspumez vb. (înv.; intr.) a face spume; a spumega: *valuri aspumînd a lor răceală.* COR. [***A***[3] + ***spumă***].

assa-fetída f. aerel. [Din lat. ***assa foetida***].

astă, astau vb. (înv. şi reg.) **1.** (intr.) a sta lîngă cineva sau în faţa cuiva; a fi de faţă: *astătu nainte-i, de mărturisi pre Domnul nostru.* DOS.; **2.** (intr.) a se arăta cuiva; a apărea: *îmi astătu înainte îngerul Domnului.* DOS.; **3.** (tr.) a aduce, a prezenta: *deci aducîndu-l păgînii, îl astătură înaintea ighemonului.* DOS. [Lat. ***astare***].

astăr, astaruri n. (înv.) pînză groasă cu care, de obicei, se căptuşeau hainele: *mai bine cu astarul pe ochi, în pămînt, să nu mai văd.* VLAH. [Din turc. ***astar***].

astárá adv. (înv.) în această seară: *porunci igumeniei să-i trimiţă pre Mariea astară.* DOS. [***Astă*** + ***seară***].

astargíu, astargii m. (înv.) persoană care producea sau vindea astar. [***Astar*** + ***-giu***].

astátic, ~ci, astatică, ~ce a. **1.** (fiz.) care este în echilibru în toate poziţiile; **2.** care este indiferent la acţiunile exterioare: *echilibru astatic.* // a. şi m., f. (persoană) care suferă de astazie. [Din fr. ***astatique***].

astatíniu n. (chim.) element radioactiv sintetic. [Din germ. ***Astatinium***].

astatizáre, astatizárI f. (fiz.) mărire a sensibilităţii la deformare prin micşorarea stabilităţii unui sistem. [Din fr. ***astatisation***].

astazíe, astazii f. (med.) pierdere a capacităţii de a se ţine pe picioare. [Din fr. ***astasie***].

astăreálă f. v. astereală.

astări, astăresc vb. (înv.; tr.) a căptuşi cu astar. [***Astar*** + ***-i***].

ástăzi adv. **1.** în ziua în curs (între ieri şi mîine); azi: *astăzi nu sîntem atîta de osteniţi ca ieri.* DRĂGHICI; **astăzi-mîine,** în curînd; **2.** în prezent, în zilele noastre (între trecut şi viitor); acum: *oamenii din ziua de-astăzi.* EM. [Lat. ***ista die*** sau ***astă*** + ***zi***].

asteatózá, asteatoze f. (med.) absenţă a secreţiilor adipoase ale pielii. [Din fr. ***astéatose***].

asteísm, asteisme n. figură retorică ce constă în deghizarea blamului sau a reproşului sub aparenţa unei laude sau a unei flatări. [Din fr. ***astéisme***].

asténic, ~ci, astenică, ~ce a. **1.** care suferă de astenie: *femeie astenică;* **2.** care este caracteristic bolnavului de astenie; care denotă astenie: *începe să fie mai mult sau mai puţin nevrozat, ... să apară stări sufleteşti astenice.* IBR. [Din fr. ***asthénique***].

astenío, astenii f. stare patologică care produce scăderea capacităţii de efort. [Din fr. ***asthénie***].

astenizá, astenizez vb. (tr. şi refl.) a (se) îmbolnăvi de astenie. [***Astenie*** + ***-iza***].

astenizáre, astenizárI f. acţiunea de a (se) asteniza şi rezultatul ei. [V. ***asteniza***].

astenizát, ~ţi, astenizată, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de astenie. [V. ***asteniza***].

astenocoríe, astenocorii f. (med.) reflex pupilar întîrziat la lumină. [Din fr. ***asthénocorie***, engl. ***asthenocoria***].

astenologíe, astenologii f. studiu ştiinţific al debilităţii. [Din engl. ***asthenology***].

astér, asteri m. plantă decorativă de grădină, cu flori roze şi violete; steliţă, rujă vînată de toamnă (*Aster amellus*). [Din fr. ***aster***].

astereálă, astereli f. căptuşeală de scînduri fixate pe un schelet de lemn, care susţine un strat de material; (şi astăreală). [***Astări*** + ***-eală***].

asterídă, asteride f. (la pl.) clasă de animale echinoderme care au corpul în formă de stea; (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***astérides***].

asteríe, asterii f. (zool.) stea-de-mare (*Asteroidea*). [Din fr. ***astérie***].

asterísc, asteriscuri n. semn grafic în formă de steluţă (*), cu ajutorul căruia se fac trimiteri sau se marchează anumite cuvinte ori forme într-un text. [Din fr. ***astérisque,*** lat. ***asteriscus***].

asterísm, asterísme n. **1.** proprietate a unor minerale de a prezenta, în masa lor, cercuri luminoase în lumina reflectată prin ele în diferite direcţii; **2.** constelaţie. [Din fr. ***astérisme***].

asteroíd, asteroizI m. planetă mică a sistemului solar, care se mişcă, în general, între orbitele lui Marte şi Jupiter; bolid. [Din fr. ***astéroïde***].

asteroním, asteronime n. grup de asteriscuri (după o majusculă) care înlocuiesc un nume. [Din fr. ***astéronyme***].

ăstfel adv. **1.** în acest mod, aşa: *de-un veac el şade astfel.* EM.; **2.** prin urmare, deci, de aceea: *îl vede azi, îl vede mîni, astfel dorinţa-i gata.* EM.; **3.** aşa, asemănător cu ...: *unul e în toţi, tot astfel precum una e în toate.* EM.; **astfel de,** asemenea; atare: *să nu-ţi mai scape din gură astfel de vorbe nebune!* NEGR.; *astfel de lucru nemaiauzit;* **4.** în aşa fel, în aşa grad; atît: *vorbi astfel, încît robi toate inimile.* ISP. [*(Într-)**ast*** + ***fel***].

astián, ~eni, astiană, ~e a. şi n. (care se referă la, care ţine de) ultimul etaj de facies marin din Europa de vest, caracterizat prin formaţiuni de nisipuri galbene cu o bogată faună de moluşte. [Din fr. ***astien***].

astigmát, ~ţi, astigmată, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de astigmatism. [Din fr. ***astigmate***].

astigmátic, ~ci, astigmatică, ~ce a. care prezintă astigmatism. [Din germ. ***astigmatisch***, fr. ***astigmatique***].

astigmatísm n. **1.** defect al lentilei care deformează imaginea făcînd-o să apară ca două mici segmente de dreaptă, distanţate şi perpendiculare una pe alta; **2.** defect de vedere cauzat de inegalitatea curburii corneei sau a cristalinului. [Din fr. ***astigmatisme***].

astîmpăr n. odihnă, linişte, pace: *se făcuse un cîrlănaş zburdalnic, de n-avea astîmpăr.* ISP.; **fără astîmpăr, a)** necontenit, întruna: *se veselise şi vorbise fără astîmpăr tot drumul.* SAD.; **b)** (adj.) neastîmpărat: *cîteodată parcă-i o căpriţă fără astîmpăr şi fără hodină.* SAD.; **a nu da astîmpăr cuiva,** a nu lăsa în pace, a deranja. [De la ***astîmpăra***].

astîmpără, astîmpăr vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) potoli, a (se) linişti; a (se) cuminţi: *cum nu te mai astîmperi!* CR.; *tu cu vorbe nu mă saturi, nici m-astîmperi tu zîmbind.* EM.; **2.** (tr.) a domoli, a calma: *nici un pic de adiere nu astîmpără arsura.* DELAVR.; (refl.) *s-au întors din bejenie cu trei veacuri în urmă, după ce se astîmpărase viscolul urgiei tătarilor.* SAD.; (fig.) *foamea nu se poate astîmpăra cu o slabă suflare de vînt.* CAR. [Lat. ***ex-temperare***].

astîmpărare, astîmpărări f. acţiunea de a (se) astîmpăra şi rezultatul ei. [V. ***astîmpăra***].

astîmpărăt, ~ţi, astîmpărată, ~e a. **1.** care este liniştit, potolit; domolit; **2.** (înv. şi reg.) moderat, potrivit (ca temperatură). [V. ***astîmpăra***].

astm n. v. astmă.

astmátic, ~ci, astmatícă, ~ce a. **1.** care este cauzat de astmă; (fig.) *la început apare o frază scurtă, automată, astmatică, simetrică pînă la artificiu.* CĂL.; **2.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de astmă: *caută-ţi alt ratat; ...un academician astmatic.* VINEA. [Din fr. ***asthmatique,*** lat. ***asthmaticus***].

ástmă f. boală care se manifestă prin greutate în respiraţie, prin nevoia intensă de aer: *astfel ne-a uşurat astmul pe care îl aveam amîndoi.* SAD.; **astm bronşic,** spasm al muşchilor bronhiolelor; **astm cardiac,** dipnee asociată unei cardiopatii (şi: **astm**). [Din fr. ***asthme,*** lat. ***asthma***].

astmogén, ~i, astmogenă, ~e a. (med.) care determină crize de astmă. [Din fr. ***asthmogène***].

astragáci, astragace n. (reg.) unealtă în formă de hîrleţ cu care cizmarul întinde talpa: *între ... calupuri, astrăgaci, bedreag, dichici şi alte custuri tăioase.* CR.; (şi: **astrăgaci**). [Cf. magh. ***asztergázni*** „a da la strung"].

astragál, astragale n. **1.** fiecare dintre cele şapte oase ale tarsului; **2.** (arhit.) brîu care înconjură capătul de sus al unei coloane, separînd fusul coloanei de capitel: *din brîul superior, adică din astragalele stîlpilor.* OD.; **3.** (bot.) unghia-găii (*Astragalus glycyphyllos*). [Din fr. ***astragale,*** lat. ***astragalus***].

astragán n. v. astrahan.

astrahán n. **1.** miel cu părul mătăsos şi creţ; **2.** blană de miel din rasa caracul, buclată şi foarte fină: *o doamnă scundă şi planturoasă, purtînd palton de astrahan şi pălărie cu boruri largi.* GHEŢIE; **3.** haină confecţionată din astfel de blană; (şi: **astragan**). [De la ***Astrahan*** n. pr.].

astrál, ~i, astrală, ~e a. al aştrilor, referitor la aştri: *găsim bunăoară o primă încercare de a explica unele fenomene astrale.* BL.; (fig.) *evocă chipuri omeneşti scăldate în lumina astrală a unor vaste semnificaţii.* VIANU. [Din fr. ***astral,*** lat. ***astralis***].

astralít m. exploziv detonant de siguranţă, puţin distrugător şi fără gaze toxice, care se foloseşte în mine, în saline etc. [Din fr. ***astralite***].

astralón n. copolimer termoplastic obţinut din clorură de vinil şi acrilat de metil. [Din fr. ***astralon***].

astrăgáci n. v. astragaci.

astreiná, astreinez vb. (înv.; refl.) a se înstrăina: *şi de împărăţia cerului vă astreinat.* VARL. [A^3 + ***strein*** + *-a*].

astringént, ~ţi, astringentă, ~e a. care produce contractarea ţesuturilor organismului: *alaunul, sulfatul de zinc şi boraxul sînt astringente.* [Din fr. ***astringent,*** lat. ***astringens, -ntis***].

astringénţă f. proprietatea de a fi astringent. [Din fr. ***astringence***].

astrínge, astrîng vb. (înv.; tr.) a aduna, a strînge; a economisi: *ducîndu-să preutul cu Evdochiea la casa ei, astrînsă toată bogata ei bogăţîie şi o au dat pre mîna lui.* DOS. [Lat. ***astringere***].

astro- element de compunere cu semnificaţia „(referitor la) aştri", „univers", „astral", „cosmic". [Din fr. ***astro-;*** cf. lat. ***aster***].

astrobiologíe f. ştiinţă care studiază posibilităţile de viaţă (de) pe alte planete. [Din fr. ***astrobiologie***].

astrobotánică f. ştiinţă care studiază viaţa plantelor (de) pe alte planete. [Din germ. ***Astrobotanik***].

astrocít, astrocíte n. celulă nervoasă proprie emisferelor cerebrale, caracterizată prin prelungiri de formă stelară. [Din fr., engl. ***astrocyte***].

astrofízică f. ramură a astronomiei care studiază structura şi fenomenele caracteristice corpurilor cereşti. [Din fr. ***astrophysique***].

astrofizicián, astrofizicíeni m. specialist în astrofizică. [Din fr. ***astrophysicien***].

astrofotometríe f. ramură a astrofizicii, care se ocupă cu măsurarea strălucirii corpurilor cereşti. [Din fr. ***astrophotométrie***].

astrográf, astrografe n. **1.** lunetă cu care se determină poziţia aştrilor prin fotografiere; **2.** aparat cu care se fotografiază spectrele aştrilor. [Din fr. ***astrographe***].

astrografíe f. ramură a astronomiei care se ocupă cu descrierea astrelor. [Din fr. ***astrographie***].

astroláb, astrolabe n. (înv.) instrument pentru determinarea poziţiei aştrilor. [Din fr. ***astrolabe***].

astrolatríe f. închinare la stele. [Din fr. ***astrolâtrie,*** it. ***astrolatria***].

astrológ, astrologi m. persoană care practică astrologia; cititor în stele: *la acesta lucru întîi ca astrologhii să facem să cade.* CANT.; *află de la astrologii haldeeni că fiul său Ioasaf va trece, în virtutea zodiilor, la legea prigonită.* CĂL. [Din fr. ***astrologue,*** lat. ***astrologus***].

astrológic, ~ci, astrologícă, ~ce a. care ţine de astrologie, referitor la astrologie: *în mîna lui, cartea astrologică.* EM. [Din fr. ***astrologique,*** lat. ***astrologicus***].

astrologíe f. ştiinţă care pretinde a cunoaşte viitorul prin cercetarea poziţiei şi mişcării aştrilor: *o astrologie ... bizantină.* EM. [Din fr. ***astrologie,*** lat. ***astrologia***].

astrométric, ~ci, astrometrícă, ~ce a. care ţine de astrometrie, referitor la astrometrie. [Din fr. ***astrométrique***].

astrometríe f. tehnica determinării locului de observaţie prin raportare la bolta cerească sau la anumiţi aştri. [Din fr. ***astrométrie***].

astrométru, astrometre n. aparat pentru măsurarea şi compararea gradului de luminozitate al aştrilor. [Din germ. ***Astrometer***].

astronáut, astronauţi m. persoană care călătoreşte în spaţiul cosmic; cosmonaut. [Din fr. ***astronaute,*** engl. ***astronaut***].

astronáutică f. ştiinţa şi tehnica zborurilor cosmice. [Din fr. ***astronautique***].

astronauticián, astronauticíeni m. specialist în astronautică. [Din fr. ***astronauticien***].

astronávă, astronave f. navă cosmică. [***Astro-*** + ***navă;*** cf. fr. ***astronef***].

astronóm, astronomi m. **1.** specialist în astronomie: *parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos.* EM.; **2.** (pop.) astrolog: *astronoame Valtazare, varsă din cer foc.* POP. [Din fr. ***astronome,*** lat. ***astronomus***].

astronómic, ~ci, astronomícă, ~ce a. **1.** care ţine de astronomie, referitor la astronomie: *se expun cunoştinţele astronomice cu privire la planete.* BL.; **2.** care se referă la aştri, care ţine de aştri: *mişcarea astronomică o sesizăm mai întîi în coordonatele altor stele şi nu la steaua noastră.* BL.; **3.** (fig.) de proporţii foarte mari: *se abat pe insulă în stoluri astronomice.* VINEA; *cifră astronomică.* [Din fr. ***astronomique,*** lat. ***astronomicus***].

astronomíe f. **1.** ştiinţă care studiază corpurile cereşti şi legile mişcării lor: *descoperă în astronomie perspectiva heliocentrică.* BL.; **2.** (p. ext.) prezicere bazată pe semne naturale: *dacă asta-i astronomia măriei tale, mă închin.* SAD. [Din fr. ***astronomie,*** lat. ***astronomia***].

astroscóp, astroscoape n. telescop folosit pentru examinarea mişcării aştrilor dintr-o anumită zonă. [Din fr. ***astroscope***].

ástru, aştri m. şi (rar) **astre** n. **1.** corp ceresc (stea, planetă etc.): *lumina tuturor aştrilor nu ar fi decît lumină reflectată.* BL.; **2.** (fig.) om ilustru. [Din lat. ***astrum,*** fr. ***astre***].

astrucă, astrúc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a îngropa; a înmormînta: *pe arcaşii morţi ... într-o groapă-i astrucară.* NEGR.; (fig.; refl. pas.) *s-au astrucat cu cinste.* DOS.; **2.** (reg.) a acoperi (cu ceva): *într-o gaură de ziduri băgat şi astrucat cu var, s-au săvîrşit.* DOS. [Lat. ***astruicare (=astruere)***].

astrucăre, astrucări f. (înv. şi reg.) **1.** acţiunea de a astruca; îngropare, înmormîntare: *de la naşterea pruncului pînă la astrucarea moşneagului.* OD.; **2.** acoperire, învelire. [V. ***astruca***].

astrucát, ~ţi, astrucată, ~e a. (reg.) înmormîntat, îngropat: *parastasele adormiţilor domni care se află astrucaţi acolo.* SAD. [V. ***astruca***].

astupá, astúp vb. (tr.) **1.** a înfunda o gaură, a închide o spărtură, a umple o deschizătură: *pentru ce ai astupat minunata fîntînă ca aceasta ... ?* DOS.; *spurcata astupă toate găurile casei.* ISP.; (fig.) *gura pruncilor din tăciuni nu să poate astupa cu minciuni.* B.-DEL.; **a-şi astupa urechile,** a nu voi să audă sau să cunoască ceva: *păgîn! mă curmă dascălul, astupîndu-şi urechile.* NEGR.; **a astupa cuiva gura,** a face pe cineva să tacă, să nu mai clevetească; **2.** a închide, a bara, a opri accesul: *au astupat uşa cu crengi de copaci.* DRĂGHICI; **3.** a înfunda, a face impracticabil: *o dă în frig şi ninsoare cumsecade, şi într-un buc ne astupă calea.* CR.; **4.** a acoperi, a înveli: *în sobă arsese un foc straşnic; îl învălisem şi astupasem, căci era ger afară.* CR.; **5.** (rar) a înăbuşi: *Mihai, după ce astupă în ţară comploturile iscate de intrigile turcilor, se pregăteşte pentru noi triumfuri.* BĂLC. [Lat. ***asstuppare***].

astupáre, astupări f. **1.** acţiunea de a astupa; umplere, înfundare: *astuparea unei gropi;* **2.** acoperire, închidere: *acte de o deosebită abilitate la astuparea intrării locuinţei sale cu o piatră rotundă.* BL. [V. ***astupa***].

astupát, ~ţi, astupată, ~e a. care este acoperit, închis, înfundat; (fig.) *umflaţi în pene, se învălmăşeau orbi şi surzi, cu urechile astupate şi ochii închişi.* SAD. [V. ***astupa***].

astupătór, ~i, astupătoáre a. care astupă. // f. **1.** obiect care astupă; capac, dop; **2.** capac la sobă. [***Astupa*** + *-tor*].

astupúş, astupuşuri n. **1.** dop (de lemn); **2.** cîrpă sau hîrtie strînsă cu care se astupă ceva; **3.** (p. ext.) ceea ce înfundă sau închide o gaură, o spărtură sau o deschizătură: *punînd limba astupuş în gîtul sticlei, se întoarse într-o latură.* VOIC. [***Astupa*** + *-uş*].

astúţie, astuţii f. (livr.) şiretenie, viclenie; şiretlic, vicleşug: *nu vor avea astuţia de a o face.* EM. [Din lat. ***astutia,*** it. ***astuzia***].

astuţiós, ~şi, astuţioásă, ~e a. (livr.) şiret, viclean: *intriga e naivă şi se învîrteşte în jurul relei credinţe a unui frate foarte astuţios al eroului cel bun.* CĂL. [Din it. ***astuzioso,*** fr. ***astucieux***].

asúd n. (pop.) sudoare, năduşeală: *vine Barbul de la plug ... cu trupul plin de asud.* POP.; (bot.) **asudul calului,** dîrmotin (*Ononis spinosa*). [De la ***asuda***].

asudá, asúd vb. (intr.) **1.** a secreta sudoare prin porii pielii; a transpira: *cîteodată asuda noaptea şi dimineaţa se scula obosit.* VLAH.; (fig.) *jucam pînă ce asudau podelele.* CR.; (iron.) **a asuda sub limbă,** a se plînge degeaba că a transpirat muncind; **2.** a se aburi: *fereastra asudă;* (tr.) *frigul începe sticla s-o asude.* BAC.; **3.** (fig.) a munci din greu; a trudi: *n-or asuda, ca tatăl lor, să-şi scoată pîinea din pămînt.* NEGR.; **4.** (rar) a scoate aburi: *aburii se ridică molatici în tavan de pe mămăliga ce asudă pe fund.* VLAH. [Lat. ***assudare***].

asudáre, asudări f. **1.** faptul de a asuda; transpirare, transpiraţie; **2.** aburire, abureală; **3.** (fig.) strădanie, silinţă; efort; **4.** (bot.; reg.) **asudarea-calului,** osul-iepurelui (*Onomis spinosa*). [V. ***asuda***].

asudát[1], ~ţi, asudată, ~e a. **1.** plin de sudoare; transpirat, năduşit: *scăpară toţ cu fuga, ... asudaţ şi încruntaţ.* DOS.; *sosise un tînăr plăieş, a cărui cal asudat păştea înşelat troscotul.* NEGR.; **2.** aburit: *prin geamurile asudate abia străbate o lumină bolnavă şi fumurie.* VLAH.; *perete asudat;* **3.** (fig.) obosit, trudit. [V. ***asuda***].

asudăt[2] n. (rar) faptul de a asuda: *baie de asudat.* [V. ***asuda***].

asudeálă, asudeli f. (reg.) transpiraţie (a animalelor). [***Asuda*** + *-eală*].

asumă, asúm vb. (tr.) **1.** a lua asupra sa, pe seama sa: *diverse personalităţi ... îşi asumă roluri „divine".* BL.; *riscul pe care mi-l asumasem cu voi era prea mare.* CR.; **2.** a se angaja să facă ceva: *omul de ştiinţă îşi asumă rolul de cercetător al unui domeniu delimitat.* BL.; *a-şi asuma o răspundere.* [Din fr. ***assumer,*** lat. ***assumare***].

asumáre, asumări f. acţiunea de a asuma şi rezultatul ei. [V. ***asuma***].

asumát, ~ţi, asumată, ~e a. care este luat asupra cuiva; promis, arogat. [v. ***asuma***].

asumptív, ~i, asumptivă, ~e a. de natura asumpţiei, bazat pe asumpţie. [Din engl. ***assumptive***].

asúmpţie, asumpţii f. **1.** (filoz.) actul de a presupune; **2.** (log.) premisă minoră; (şi: **asumpţiune**). [Din engl. ***assumption,*** it. ***asunzione;*** cf. lat. ***adsumptio, -onis***].

asumpţiúne f. v. **asumpţie.**

asúpra prep. **1.** (exprimă un raport local) pe, peste: *se aruncară asupra regatului Bosforului, pe care-l distruseră.* EM.; *asupră-mi anii grei şi-aştern nămeţii.* VLAH.; **a avea asupra sa,** a purta cu sine: *nu avea chibrituri asupra lui, căci nu era fumător.* GHEŢIE; (reg.; subst.) **cu asupra (de măsură),** peste măsură: *fericit mă simt atuncea cu asupra de măsură.* EM.; *dialectele produc cu asupra de măsură formaţiuni nouă.* EM.; **2.** (exprimă ideea de adversitate) în contră, împotriva: *ursul ... se repezi asupră-i.* OD.; **3.** (exprimă o relaţie) despre, cu privire la ...: *vizitase de cîteva ori muzeul, aşa că avea o oarecare cunoştinţă asupra interiorului.* GHEŢIE; *discuţii asupra ortografiei;* **4.** (exprimă orientarea unui sentiment de adversitate) faţă de ...: *atîta năduf am eu asupra lor, că parcă-mi vine să-ţi mai spun o dată istoria.* SAD.; **5.** (exprimă orientarea unei activităţi, unei acţiuni etc.): *construcţia ... exprimă aplicarea unei operaţii matematice asupra unei mărimi.* BL.; **6.** (exprimă ideea de dominaţie sau de superioritate): *nu mai avea stăpînire asupra mea.* CR.; **7.** (exprimă orientarea unui sentiment favorabil) pentru, de: *prinse dragoste asupra unei fete.* ISP.; **8.** (exprimă o aproximare temporală) în preajma ..., aproape de ...; spre: *un ofiţer asupra însurătorii pleacă la război.* EM.; *rămase fără casă tocmai asupra iernii;* (şi: **asupră**). [Lat. ***ad-supra***].

asúpră prep. v. **asupra.**

asupreálă, asupreli f. (pop.) apăsare, nedreptate: *giudecătoriu asuprelelor mele şi drept sămăluitoriu să te poftesc.* CANT. [***Asupri*** + *-eală*].

asuprélnic, ~ci, asuprelnică, ~ce a. (înv.) asupritor: *se supăra mai înainte cu acele în multe feliuri venituri asuprelnice* (a. 1776). URIC. [***Asupri*** + *-elnic*].

asuprí, asupresc vb. (tr.) **1.** a lipsi de drepturi, a nedreptăţi; a exploata, a oprima: *totdauna revarsă cuvinte de mînie asupra orînduielilor ce asupreau norodul.* EM.; (absol.) *nu ni-s dragi nici slujitorii stăpînirii, care bat şi asupresc.* SAD.; **2.** (rar) a chinui: *astă supărăcioasă boală ... ce asupreşte pe bieţii ieşeni.* NEGR. [De la ***asupra***].

asupríre, asupriri f. acţiunea de a asupri şi rezultatul ei; oprimare, prigonire: *ţara geme subt asuprirea Tomşei.* NEGR. [V. ***asupri***].

asuprít, ~ţi, asuprită, ~e a. (şi subst.) oprimat, prigonit, nedreptăţit: *vei crede celor asupriţi şi necăjiţi.* CR. [V. ***asupri***].

asupritór, ~i, asupritoáre a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care asupreşte: *căuta unde sînt tiranii şi-orice asupritoriu de oameni.* B.-DEL.; *au venit şi alte săbii vestite de la Praguri, ca să bată împotriva păgînilor asupritori.* SAD.; **2.** care împovărează; (înv.) asuprelnic: *dări asupritoare;* (şi: (înv.) **asupritoriu**). [***Asupri*** + *-tor*].

asupritóriu a. v. **asupritor.**

asupritúră, asupriturí f. (înv.) **1.** asuprire, exploatare; **2.** chin, caznă: *că de asupritura trudei călugăreşti ce să asupriia, nice părul nu-i putia crieşte.* DOS. [***Asupri*** + *-tură*].

asurzí, asurzesc vb. **1.** (intr.) a pierde auzul, a deveni surd: *cînd oi chiui eu, ai să asurzeşti.* CR.; **2.** (tr.) a face pe (cineva) să-şi piardă (temporar) auzul: *bubuitul armei m-a asurzit.* GHEŢIE; **3.** (fig.; tr.) a buimăci, a ameţi: *asurzeşti lumea cu ţărăniile tale!* CR.; *mă asurzeşte cu vorbele lui.* [Lat. ***assurdire***].

asurzíre, asurzíri f. **1.** faptul de a asurzi; **2.** (lingv.) pierdere a caracterului sonor: *asurzirea consoanelor sonore.* [V. ***asurzi***].

asurzít, ~ţi, asurzită, ~e a. **1.** care nu aude (bine); lipsit de auz; **2.** abia perceptibil; cu intensitate scăzută; slab; (adv.) *din grădină se auzeau asurzit greierii.* GHEŢIE. [V. ***asurzi***].

asurzitór, ~i, asurzitoáre a. care asurzeşte; intens, puternic: *auzul se resimte de vibrări asurzitoare.* AL.; (fig.) *dacă reconstituim fragmentul poeziei, totul e înecat în zgomotul asurzitor al întregului.* CĂL. [***Asurzi*** + *-tor*].

asúş, asuşe n. parte care nu se detaşează la borderourile, chitanţele sau formularele în formă de carnet; cotor. [Din fr. ***assouche***].

aş interj. da de unde!, nicî vorbă!: *poate că l-o fi iubind ... – aş! nu mai crede, nu-l iubeşte deloc!* FIL. [Onomat.].

aşá adv. **1.** astfel, în modul acesta: *unul din gloată aşa-l ştearsă ... cît îl porni sîngele pe nare.* B.-DEL.; *cum îţi vei aşterne, aşa vei dormi;* **aşa-zis** sau **aşa-numit,** impropriu sau fals numit astfel: *aceşti domni şi-au mîntuit aşa-numitele studii.* EM.; *aşa-zisa coincidenţă antitetică ... e numai expresia unei insuficienţe categoriale a intelectului.* BL.; **aşa o fi,** e posibil; poate; **şi aşa, şi aşa,** şi într-un fel, şi într-altul; **aşa şi aşa, a)** binişor, şi bine şi rău; potrivit, nu prea bine: *învaţă aşa şi aşa;* **b)** în felul în care s-a arătat: *tînăru ... a făcut aşa şi aşa, şi numaidecît a plecat.* ISP.; **azi aşa, mîine aşa,** mereu în felul acesta; **iac-aşa!** sau **ia aşa, uite-aşa** exprimă reacţia faţă de surprinderea (sau opoziţia) cuiva: *eu am acolo un hambar plin cu posmagi, ia aşa, pentru împrejurări grele.* CR.; **2.** în concluzie, după cum se vede: *şi aşa s-a păgubit sărmana capră.* CR.; **aşa-zicînd,** pentru a spune astfel: *Dumnezeu coboară aşa-zicînd în receptaculul iubit şi-l îndumnezeieşte.* BL.; **aşa că,** deci; **3.** întocmai; da: *aşa este? aşa!;* **aşa (e)?** sau **nu-i aşa?,** am dreptate sau nu am; **aşa da!,** sînt de acord, aprob; **4.** în acelaşi fel: *bate acum şi tu găina să-ţi aducă galbeni, c-aşa am bătut eu cucoşul.* CR.; **şi aşa mai departe** (prescurtat **ş.a.m.d.**), etcetera; **5.** (**aşa de**) atît de ...; atît de mult (tare, bine etc.): *să vezi tu cît e de nesuferită viaţa la aşa de adînci bătrîneţe!* CR.; *mă priveşti aşa frumos!; aşa mult mai vorbeşte! //* a. **1.** asemenea, astfel de ..., atare: *educaţia unui aşa copil se dezvolta, fără îndoială, altfel decît în cetăţile oamenilor.* SAD.; *la aşa cap, aşa chiulaf;* **(cam) aşa ceva,** v. **ceva; aşa şi pe dincolo,** v. **dincolo; 2.** (adesea precedat de prep. *de*) în felul acesta, cum se vede: *dacă ţi-i vorba de-aşa, ai să-ţi rupi ciochinele umblînd.* CR.; **3.** (pop.) simplu, obişnuit; de rînd: *tot felul de arme: unele împodobite, ... altele numai aşa.* ISP.; **4.** (precedat de adv. *mai*) nu prea bun (sau frumos, mult etc.): *de-i lua una mai aşa, să nu ai parte de ea!* POP. [Lat. ***eccum-sic***].

aşadár adv. prin urmare, deci: *aşadar, făcu şi el ca noi.* NEGR.; *limba cultă a unui popor e aşadar o abstracţiune.* EM. [***Aşa*** + ***dar***].

aşáşi adv. (înv. şi reg.) **1.** chiar, tocmai; chiar aşa: *pentru credinţă în temniţă flind, l-au născutu-l maică-sa aşeaşi în legături.* DOS.; **2.** aşa încît; de asemena, aşijderea: *perit-au atunce multe vite a lăcuitorilor; iar a bejenarilor aşaşi au perit mai de tot.* NEC.; **3.** imediat, îndată: *şi aşaşi atunce, luni sara, l-au trimes la vezirul.* NEC. [***Aşa*** + ***şi***].

aşchiá, aşchiez vb. (tr.) a face aşchii, a prelucra prin desprindere de aşchii, de fişii: *bărdaşul aşchiază lemnul.* [De la ***aşchie***].

aşchie, aşchii f. **1.** bucată mică şi subţire, desprinsă dintr-un material (de obicei din lemn): *îi intraseră în şold, la stînga, cîteva aşchii de obuz.* SAD.; *aşchia nu sare departe de trunchi.* POP.; **2.** (fig.) cantitate mică, nesemnificativă: *i-au pus dinainte care o frîntură de azimă,... unul o aşchie de slănină.* VOIC.; **3.** (fig.) cel care este mic (de statură) şi slab: *o aşchie de om;* **4.** (fig.) înţepătură, împunsătură: *oamenii... se întîlneau cu feţele vineţii de aşchiile vîntului de la miazănoapte.* AG. [Lat. ***ascla (=astula)***].

aşchiére, aşchieri f. acţiunea de a aşchia. [V. ***aşchia***].

aşchietór, ~i, aşchietoáre a. care aşchiază, care prelucrează prin aşchiere: *scule aşchietoare.* [***Aşchia*** + *-tor*].

aşchioáră, aşchioare f. diminutiv al lui aşchie. [***Aşchie*** + *-ioară*].

aşchiós, ~şi, aşchioásă, ~e a. (rar) care se desface (cu uşurinţă) în aşchii. [***Aşchie*** + *-os*].

aşchiúţă, aşchiuţe f. diminutiv de la aşchie. [***Aşchie*** + *-uţă*].

aşează, aşéz vb. (tr.) **1.** a face să şadă, să stea într-un loc: *mama Anghelina aşezase lampa în fereastra bucătăriei.* SAD.; *aşază copilul pe un scaun;* **2.** a pune într-un loc fix, a pune în rînduială, în ordine: *una-i anina flori în pălărie, alta-i aşeza primenelile şi merindele în desage.* VLAH.; *am aşezat toate lucrurile;* (absol.) *se mişca ... prin cameră, dereticînd şi aşezînd.* SAD.; **a aşeza geană pe geană,** a închide ochii; a adormi, a aţipi: *cafeaua o beau cel mai tîrziu la unu, altfel risc să nu mai pot aşeza geană pe geană pînă dimineaţa.* GHEŢIE; **3.** (fig.) a aduna: *mai aşază-mi gîndurile, să-mi isprăvesc rîndurile.* POP.; **4.** (înv.) a dispune, a fixa; a potrivi: *aşază pielea la loc.* CR.; **5.** a institui, a stabili: *dăjdiile erau aşezate pe toţi deopotrivă.* BĂLC.; **6.** (pop.) a fixa data: *au aşezat nunta pe cutare zi.* POP.; **7.** a procura cuiva o situaţie bună, a căpătui: *să-l poată însura şi aşeza.* CAR.; **8.** a instala (într-o demnitate, într-o funcţie): *domnul fu aşezat în scaun;* **9.** (reg.) a da gata, a distruge: *mîndrele te-or aşeza.* POP. // (refl.) **1.** a se lăsa în jos, a se pune pe un scaun, pe pămînt etc.: *s-aşază fata aproape de fîntînă pe-o lespede de marmor.* COŞB.; *bătrînul se aşează într-un*

colţ; **2.** a se lăsa din zbor pe ceva: *albine ... umblau bezmetice ..., neavînd loc unde să se aşeze.* CR.; **3.** a se stabili undeva: *m-am aşezat în gazdă la Paval Ciubotarul.* CR.; (tr.) *ne-a aşezat bunicul în gazdă ... la una Irinuca.* CR.; **4.** a se aşterne formînd un strat: *s-aşază bruma peste vii.* EM.; **5.** a se limpezi: *vinul se aşază după ce fierbe;* **6.** (fig.) a se potoli, a se astîmpăra: *vremea s-a aşezat;* **7.** a se produce; a se înteţi: *nu se aşază ploaia adevărată pînă la înserat.* SAD.; **8.** (fig.) a începe să ..., a se pune (cu stăruinţă) pe ...: *mă aşezasem pe somn, cînd ... aud ciocănind.* GHICA; **a se aşeza la lucru,** a se apuca de treabă, a se pune la lucru. // (intr.; pop.) a pune la cale, a plănui (un eveniment): *cu cei bătrîni au aşezat.* POP. [Lat. *assediare*].

aşezáre, aşezări f. **1.** acţiunea de a (se) aşeza şi rezultatul ei; fixare într-un loc; aranjare: *aşezarea cărţilor alfabetic;* **2.** loc unde s-a stabilit cineva: *la Brustureni, aşezarea bărbatu-său, ea găsi o bibliotecă.* NEGR.; **3.** reşedinţă, localitate (sat sau oraş): *pe cutare vîrf stă tupilată o aşezare ciobănească.* BL.; **4.** (înv. şi pop.) odihnă, astîmpăr: *n-am stare ş-aşezare.* POP.; **5.** (fig.) atitudine, comportare liniştită: *se vedea după port şi aşezare, că alta nu putea fi decît Înţelepciunea.* ISP.; **6.** (rar) **aşezare la cale,** pregătire, proiectare (în taină); uneltire: *dacă hoţul se învîrteşte mereu pe acolo, are fără doar şi poate aşezări la cale cu Iani.* VOIC. [V. *aşeza*].

aşezát[1], ~ţi, aşezată, ~e a. **1.** aranjat, orînduit, ordonat: *pe tîlhării şi mari fapte rele, prin aşezate pravile, pusă, deosăbite pedepse şi grele.* B.-DEL.; **2.** liniştit, serios, cuminte: *oamenii cei mai şezaţi, mai cu dare de mînă, de la biserică se împrăştie pe acasă.* MAT.; **3.** chibzuit, cumpănit, socotit: *bunicul... era aşezat la mintea lui.* CR.; (p. ext.) *vorbă aşezată;* (adv.) **a vorbi aşezat,** a spune fără patimă, corect; **4.** plăcut, comod, tihnit: *fotografiile de familie sînt martori oneşti ai unei vieţi aşezate.* VINEA; **5.** care este bine întemeiat; durabil: *face lucruri aşezate.* [V. *aşeza*].

aşezát[2] n. acţiunea de a (se) aşeza; aşezare: *m-am ocupat cu aşezatul cărţilor în bibliotecă.* [V. *aşeza*].

aşezămînt, aşezăminte n. **1.** (înv.) stabilire, fixare, aşezare: *de la aşezămîntul romanilor în Dachia.* CANT.; *li se orînduieşte loc de aşezămînt şi de păşunare lung de 32 ceasuri.* EM.; **2.** fundaţie, instituţie: *e vanitoasă şi are ideea fixă de a întemeia un aşezămînt (sanatoriu ori şcoală).* CĂL.; *aşezămînt cultural;* **3.** (înv.) dispoziţie, statut: *nu atît cu moartea luptă Ştefan, cît cu ideea că cineva ar fi în stare să strice aşezămintele sale.* CĂL.; **4.** înţelegere, tocmeală: *cine strică-aşezămînt, n-aibă ţărnă pe mormînt.* POP.; (reg.) **aşezămînt de nuntă,** logodnă; **5.** (înv.) sistem, ansamblu structurat, organizare: *în urmă ş-au făcut o sistemă (aşezămînt).* B.-DEL.; *după aşezămîntul republican nu pot să facă nimica fără de sfatul de obşte a sănatului.* B.-DEL.; **6.** (rar) aşezare omenească, reşedinţă: *unele vechi silişti sau aşezăminte de sate şi tîrguri părăsite.* OD. [*Aşeza* + *-mînt*].

aşezătór, ~i, aşezătoáre a. (înv.) care s-a stabilit într-o localitate pentru a locui acolo: *fiecare pămîntean aşezător ... punea să i se clădească ... acareturile şi casa după fantezia momentului.* SAD. [*Aşeza* + *-tor*].

aşezătúră, aşezături f. (pop.) loc aşezat, mai jos decît împrejurimile: *era pe-o aşezătură sub culme.* SAD. [*Aşeza* + *-tură*].

aşíjderea adv. (înv. şi pop.) de asemenea, tot aşa: *avînd un cocoş de soi, a cumpărat şi găină aşijderea de soi.* ISP.; (reg.) **de aşijderea,** de asemenea: *creaturile sînt de aşişderea iluzorii şi fără consistenţă.* BL.; (şi: **aşijderi, aşişderea**). [*Aşi* + sl. (*tako*)*zde* + *-re* + *-a*].

aşkenázi m. pl. populaţie evreiască stabilită în evul mediu în ţările germane, de unde a emigrat mai tîrziu în restul Europei. [Din fr. *askenades*].

aşíjderi adv. v. **aşijderea.**

aşíşderea adv. v. **aşijderea.**

aşteptá, aştépt vb. **1.** (tr.) a sta pînă vine cineva sau pînă se întîmplă ceva: *s-aşteptăm în pace al soartei ajutor.* ALEX.; (absol.) *ei mă conduseră repede la o trăsură care aştepta.* BAC.; (în ameninţări) *aşteaptă, cîrjaliule, că eu îţi sînt popa de-acu!* AL.; (p.ext.) *la palatul iluminat îi aşteaptă o recepţie.* CĂL.; **la sfîntu-aşteaptă,** niciodată: *la sfîntul-aşteaptă s-a împlini dorinţa lui.* CR.; **2.** (tr.) a avea răbdare, a îngădui: *mai aşteaptă-mă două zile cu datoria;* **3.** (tr.; în construcţii negative) a ezita; a zăbovi: *nici mai aşteaptă să ieie apă, ci fuga la stăpînă-sa.* CR.; **4.** (tr. şi refl.) a spera, a conta pe ceva, a prevedea: *pentru coroana de la care aşteaptă tot binele.* EM.; *nu mă aşteptam la una ca asta;* (tr.) *tot de la Moldova aşteaptă el îmbunătăţirea stării literare.* IBR.; **5.** (refl.) a fi pregătit (să se întîmple); a crede, a-şi închipui (că se va face): *nu este susţinută, cum poate că ne-am aştepta, cu fanatismul propriu credinţelor.* CĂL. [Lat. *adspectare*].

aşteptáre, aşteptări f. **1.** faptul de a (se) aştepta: *starea de spirit e pînda, aşteptarea dementă.* CĂL.; *sală de aşteptare;* **a fi în aşteptare,** a aştepta: *umbra intră în mormînt lumea e în aşteptare.* ALEX.; **2.** speranţă; prevedere: *rezultatele activităţii sale n-au fost conforme cu aşteptarea.* IBR.; **peste** (sau **sub**) **aşteptări,** mai mult (sau mai puţin) decît se vedea sau se prevedea. [V. *aştepta*].

aşteptát[1] n. faptul de a aştepta; (rar) **pe aşteptate,** în aşteptare, aşteptînd: *unde eşti bădiţă, frate, de mă laşi pe aşteptate?* POP. [V. *aştepta*].

aşteptát[2], ~ţi, aşteptată, ~e a. **1.** care se speră să se întîmple: *în locul aşteptatei destinderi, o obosească de plumb îmi îngreuna trupul.* GHEŢIE; **2.** care este previzibil; **3.** care se crede, se speră că va veni: *văzu în coroana unui măr un vas de argint plin cu vin, pus de o femeie la răcoare pentru un aşteptat prieten.* CĂL. [V. *aştepta*].

aşteptătóriu, ~ii, aşteptătorie, ~ii a. (înv.) care este aşteptat, sperat: *mărturisiia cu-ndrăznire cuvîntului Domnului Hristos şi încă şi aşteptătoria bucurie a sfinţilor la împărăţiia ceriurilor.* DOS. [*Aştepta* + *-toriu*].

aştérne, aştern vb. **1.** (tr.) a întinde peste ceva: *peste ţărînă aşterne o rogojină.* CR.; **2.** (tr.) a pregăti patul, masa (acoperindu-le): *mai nainte de botejune, aştern masa frumos.* B.-DEL.; (absol.) *mult bine-mi era la ea, că-mi aşternea la răcoare.* POP.; **3.** (tr. şi refl.; adesea fig.) a (se) împrăştia pe jos (formînd un strat); a acoperi: *frunza jos cădea, pe pămînt se aşternea.* POP.; *cu fulgi prin neguri cîmpii aşternea.* AL.; **a aşterne cu piatră,** a pardosi; **4.** (refl. şi tr.; adesea fig.) a (se) depune, a (se) aşeza, a (se) sedimenta: *în ureche, frazele lui Adam i se aşterneau desluşit, cuvînt cu cuvînt.* VINEA; **5.** (tr.) **(a aşterne pe hîrtie)** a scrie; a compune: *dumnealui trebuie să fi aşternut pe hîrtie această hazlie telegramă.* EM.; (înv.) **a aşterne o plîngere,** a se jelui; **6.** (refl. şi tr.) a se întinde orizontal, a se lungi: *se aşternea de-a lungul, în marginea şesului, şi sta multă vreme cu faţa în soare.* VLAH.; **a se aşterne drumului** (sau **pămîntului** etc.), a alerga foarte repede: *fug caii duşi de spaimă şi vîntului s-aştern.* EM.; **7.** (refl.; fig.) a se apuca temeinic să facă ceva: *s-au aşternut pe vorbă.* DELAVR.; *se pune pe proţap şi se aşterne pe gînduri.* CR.; **a se aşterne cu burta pe carte,** a începe să înveţe serios: *să vă aşterneţi cu burta pe carte, la mine nu merge trîndăvia.* GHEŢIE; **8.** (tr.) a trînti, a culca la pămînt (printr-o lovitură): *mort pe jos îl aşternea.* POP.; (înv.) **a aşterne pe cineva la scară,** a întinde pe cineva pe jos pentru a-l bate. [Lat. *asternere*].

aştérnere, aşterneri f. acţiunea de a (se) întinde, de a (se) aşterne; (înv.) **aşternerea socotelilor,** bilanţ. [V. *aşterne*].

aşternút[1], ~ţi, aşternută, ~e a. **1.** pregătit, acoperit: *alături de sufragerie se zărea prin uşa întredeschisă masa frumos aşternută.* GHEŢIE; **2.** (rar) întins (pe jos): *să şadă fete pe ţolul aşternut, să scarmene cu mîna lîna.* EM. [V. *aşterne*].

aşternút[2], aşternuturi n. **1.** faptul de a (se) aşterne; **2.** totalitate a obiectelor care se întind pe pat pentru dormit: *cum s-a sculat, a şi început a căuta cu de-amănuntul prin aşternut.* CR.; **a cădea** (sau **a pica**) **la aşternut,** (la ghicitul în cărţi) a prevesti venirea cuiva (străin) în casă; **3.** (p. ext.; înv.) loc pentru dormit, pentru plăcere: *să nu aşternuturilor şi spurcăciunilor să lucrăm.* COR.; **4.** culcuş (din paie) pentru animale; **5.** *scris,* însemnat, notat; (subst.) *una era bucuria de a scrie ... şi cu totul altceva valoarea celor aşternute pe foaia de hîrtie.* GHEŢIE; **6.** (reg.) cergă; covor: *un aşternut cu aur ţesut.* POP. [V. *aşterne*].

atác, atacuri n. **1.** acţiune de luptă ofensivă; agresiune: *hotărîrea atacului e o condamnare la moarte la oră incertă.* CĂL.; **2.** izbucnire bruscă şi puternică a unei boli: *e cuprins de atacuri epileptice.* CĂL.; *atac de nervi;* **3.** (pop.) apoplexie, congestie cerebrală: *fugi să nu te mai vadă Eftimiţa, că o dai în atac.* GAL.; **4.** (pop.) ftizie, oftică, tuberculoză pulmonară: *a murit de atac;* **5.** acţiune susţinută şi violentă împotriva unei situaţii, unei teorii etc. sau împotriva celor care le susţin: *atacurile unor deputaţi ... nu aveau nici o greutate.* MAIOR.; **6.** (fam.) insultă, afront: *n-am vrut să-ţi fac un atac;* **7.** (jur.) **cale de atac,** mijloc prin care se cere anularea hotărîrii unui organ de jurisdicţie şi rejudecarea cauzei; **8.** iniţiativă într-un joc sportiv. [Din fr. *attaque*].

atacă, atác vb. **1.** (tr.) a începe lupta; a comite o agresiune; a lovi: *să-i atace flota de pe malul stîng al Dunării.* OD.; *l-a atacat în plină stradă;* (p. ext.) *meseriaşii au fost atacaţi de formele nouă economice şi aproape desfiinţaţi.* IBR.; **2.** (tr.) a combate energic, a lupta împotrivă; a critica: *Maiorescu a fost implacabil faţă de aceia care l-au atacat personal în materie literară.* CĂL.; *a ataca viciul;* **3.** (tr.) **(a ataca în justiţie)** a cere justiţiei să reexamineze o hotărîre sau un act anterior; (refl. pas.) *testamentul se poate ataca;* **4.** (tr.) a vătăma; a roade; a distruge: *mustrarea cugetului ... i-au atacat sănătatea.* NEGR.; *acizii atacă metalele;* (fig.) *a ataca reputaţia cuiva;* **5.** (pop.; refl.) a deveni ofticos, bolnav de tuberculoză: *s-a atacat;* **6.** (arg.; refl.) a se enerva, a se înfuria: *nu te mai ataca degeaba;* **7.** (tr.) a începe o activitate (studierea unei probleme, executarea unei melodii): *am încetat să mai atac cu ea problema.* IBR.; *a ataca o temă;* **8.** (tr.) a provoca o discuţie despre ceva: *am atacat din nou istoria cu eventualitatea unei logodne.* GHEŢIE; **9.** (intr.) a avea (sau a lua) iniţiativa într-o competiţie sportivă. [Din fr. *attaquer*].

atacábil, ~i, atacabilă, ~e a. care poate fi atacat: *în uşa unei case abandonate pentru multă vreme din care s-au ridicat obiectele atacabile de molii.* CĂL.; *a adus argumente atacabile.* [Din fr. *attacable*].

atacánt, ~ţi, atacantă, ~e m., f. sportiv care este în linia de atac. // a. care atacă. [Din fr. *attaquant*].

atacáre, atacări f. **1.** acţiunea de a ataca; **2.** linie de atac a unei echipe sportive; componenţă a acestei linii. [V. *ataca*].

atacát, ~ţi, atacată, ~e a. **1.** care a suferit atacul, agresiunea cuiva: *persoana atacată s-a apărat cum a putut;* **2.** avut în vedere, luat în atenţie: *tema atacată nu era de interes;* **3.** (pop.) bolnav de tuberculoză: *acum nu mai rămăsese îndoială că pieptul sau era atacat.* NEGR. [V. *ataca*].

atacatór, ~i, atacatoáre m., f. **1.** persoană care atacă; **2.** atacant. [*Ataca* + *-tor*].

atamán, atamani m. **1.** (înv.) căpetenie de cazaci; hatman: *au şezut Timuş ... şi atamanii săi.* COSTIN; **2.** (reg.) şef, conducător al unei echipe de pescari. [Din rus., ucr. *ataman*].

ataráxic, ~ci, ataraxică, ~ce a. şi n. (medicament) tranchilizant. [Din fr. ***ataraxique***].

ataraxíe f. **1.** (filoz.; ant.) stare de liniştе sufletească, fără griji şi temeri, considerată ca ideal uman: *căuta dezlegări în istorie ..., examinînd ataraxia lui Buddha.* CĂL.; **2.** (med.) stare patologică de inactivitate a unei funcţii sau a unui organ. [Din fr. ***ataraxie***, gr. ***ataraxía***].

atáre, (înv.) **atari** a. astfel de ..., asemenea: *pentru atari gînditori, filosofia şi arta devin vase comunicante.* BL.; **ca atare, a)** în acest mod, astfel: *era aceasta o idee nu lipsită de ingeniozitate, deoarece, odată formulată ca atare, ar fi trebuit să fie supusă numaidecît unui control empiric.* BL.; **b)** deci, prin urmare: *este şeful dreptei şi, ca atare, regele nu a crezut că-l poate chema azi la putere.* EM.; **c)** (jur.) în această calitate; **d)** aşa cum se prezintă: *e un volum pentru oamenii studioşi, unde sînt transcrise manuscrisele ca atare.* IBR. [Lat. ***eccum-talem***].

atáş, ataşe n. anexă, în formă de cutie metalică, prinsă lateral de o motocicletă, pentru a transporta pachete sau pasageri: *o motocicletă cu ataş se opri în faţa barăcii.* CĂL. [Din fr. ***attache***].

ataşá, ataşez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) alătura, a (se) lipi (vremelnic) de cineva sau de ceva: *eram căprar, ataşat ca instructor la compania a zecea.* SAD.; **2.** (fig.; refl.) a se lega sufleteşte: *cu timpul, băiatul se ataşă de unchiul său.* GHEŢIE; *bătrînul se ataşase de copil.* [Din fr. ***attacher***].

ataşábil, ~i, ataşabilă, ~e a. **1.** care se poate ataşa; **2.** (fig.) sociabil, prietenos. [***Ataşa*** + ***-bil***].

ataşaméntˌ (rar) **ataşamente** n. sentiment de afecţiune puternică şi durabilă: *îmi era greu pe atunci să-mi explic ataşamentul fanatic de Matilda.* GHEŢIE. [Din fr. ***attachement***].

ataşánt, ~ţi, ataşantă, ~e a. **1.** atrăgător, captivant; interesant, pasionant; **2.** apropiat, cald, afectuos, prietenos. [Din fr. ***attachant***].

ataşáre, ataşări f. acţiunea de a (se) ataşa. [V. ***ataşa***].

ataşát, ataşaţi m. membru al unei reprezentanţe diplomatice, avînd gradul cel mai mic: *ataşat cultural.* [V. ***ataşa***].

atávic, ~ci, atavică, ~ce a. transmis prin atavism, care aparţine atavismului: *romanul ... aduce totuşi o notă forţată în dezlănţuirea forţelor atavice.* CĂL. [Din fr. ***atavique***].

atavísm n. (biol.) apariţia la descendenţi, după mai multe generaţii, a unor caracteristici ale strămoşilor; (fig.) *dragostea poetului nu e numai o mecanică de speţă şi de aspiraţie spre absolut, ci osînda unui atavism neînţeles, cu capătul în păgînătate.* CĂL. [Din fr. ***atavisme***].

atavístic, ~ci, atavistică, ~ce a. (germanism) atavic; (adv.) *aproape toate sînt cîştigate sau prin sărăcie proprie sau, atavistic, prin sărăcia strămoşilor.* EM. [Din germ. ***atavistisch***].

atáxic, ~ci, ataxică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de ataxie. [Din fr. ***ataxique***].

ataxíe, ataxii f. (med.) boală nervoasă care împiedică coordonarea mişcărilor. [Din fr. ***ataxie***].

atăgîrţá, atăgîrţez vb. (reg.; tr.) a agăţa ceva, a spînzura un lucru (ca tăgîrţa ce se atîrnă pe umeri). [A^3 + ***tăgîrţă***].

ateísm n. concepţie care neagă existenţa divinităţilor: *respingîndu-i pretinsul ateism, îi îmbrăţişa atitudinea împotriva intoleranţei.* CĂL. [Din lat. ***atheismus***, fr. ***athéisme***].

ateíst, ~şti, ateistă, ~e a. care ţine de ateism, referitor la ateism, de ateu; ateistic: *socotise botezul ca de prisos, înflăcărat de cine ştie ce lecturi ori prelegeri ateiste.* CĂL.; *mişcare ateistă.* // m., f. (înv.) adept al ateismului: *el era un ateist superstiţios.* EM. [Din fr. ***athéiste***].

ateístic, ~ci, ateistică, ~ce a. care ţine de ateism, referitor la ateism; ateist. [Din germ. ***atheistisch***].

ateláj, ateláje n. animale de tracţiune cu harnaşamentul corespunzător; (impropriu) animale împreună cu vehiculul pe care îl trag (sau numai vehiculul): *avea dreptul a ieşi la plimbare cu atelaj de patru cai.* CĂL. [Din fr. ***attélage***].

atelánă, atelane f. farsă populară în vechiul teatru roman. [Din lat. ***atellana***, fr. ***atellanes***].

atélă, atele f. piesă (din lemn) cu care se imobilizează un membru fracturat. [Din fr. ***attelle***].

atelíe, atelii f. (med.) absenţă congenitală a mamelonului. [Din fr. ***athelie***].

ateliér, ateliere n. **1.** loc, încăpere, cu dotarea necesară, unde se desfăşoară o activitate meşteşugărească, industrială sau artistică: *pictorii ies din ateliere în mijlocul naturii.* BL.; *îşi amenajase în nişte atenanse un atelier de tîmplărie.* GHEŢIE; **2.** totalitate a lucrătorilor dintr-un asemenea loc: *tot atelierul s-a bucurat.* [Din fr. ***atelier***].

atelocheílie f. (med.) malformaţie constînd din dezvoltarea incompletă a mîinilor. [Din engl. ***atelocheilia***].

ateloglosíe f. (med.) defect congenital de dezvoltare a limbii. [Din engl. ***ateloglossia***].

atelopodíe f. (med.) anomalie constînd în dezvoltarea defectuoasă a picioarelor. [Din engl. ***atelopodia***].

atemátic, ~ci, atematică, ~ce a. (lingv.) lipsit de vocală tematică: *cuvînt atematic.* [Din fr. ***athématique***].

a témpo adv. (muz.) în tactul prescris. [Cuv. it.].

atemporál, ~i, atemporală, ~e a. fără legătură cu timpul, cu trecerea timpului; acronic: *o existenţă atemporală dar nu veşnică.* BL.; (p. ext.) *bărbatul devine atemporal, în vreme ce femeia rămîne fenomenul împietrit al tinereţii.* CĂL. [***A-***^{5} + ***temporal***].

atemporalitáte f. considerare, interpretare a fenomenelor desprinse din contextul istoric. [Din it. ***atemporalità***].

atenánsă, atenanse f. (înv.) corp secundar al unei case, folosit ca bucătărie, spălătorie etc.; parte secundară a unei locuinţe: *îşi amenajase în nişte atenanse un atelier de tîmplărie.* GHEŢIE; (şi: **atenanţă**). [Din fr. ***attenance***].

atenánţă f. v. atenansă.

ateneíst, ateneişti m. (rar) persoană care face parte dintr-un ateneu, dintr-o instituţie cultural-artistică: *el vrea să spună vechilor ateneişti elogii uzuale.* CĂL. [***Ateneu*** + ***-ist***].

atenéu, atenee n. **1.** (ant.) loc de întîlnire a poeţilor şi oratorilor; **2.** instituţie cultural-artistică; clădire care adăposteşte o astfel de instituţie: *e la ateneu; prima lui conferinţă, sala geme de lume.* VLAH. [Din fr. ***athénée***, lat. ***athenaeum***].

atenián, ~eni, ateniană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Atenei, sau locuitorilor ei, referitor la Atena sau la populaţia acesteia; (înv.) atineesc. // m., f. locuitor al Atenei; (înv.) atineu: *se zidesc teatre unde atenianii să petreacă gratis.* EM.; (adj.) *cetăţeanul atenian făcuse din munca sclavilor săi venitul său.* EM. [***Atena*** n. pr. + ***-ean***].

atenién, ~şi, ateniensă, ~e a.(latinism) atenian: *s-ar ocupa cu deosebirea ce există între constituţiunea ateniensă şi cea lacedemoniană.* EM. [Din lat. ***Atheniensis***].

aténtˌ, ~ţi, atentă, ~e a. **1.** care urmăreşte cu atenţie: *cititorul atent e desigur în stare să controleze constatările noastre.* BL.; *era atent la lecţii;* **2.** amabil, binevoitor, politicos: *faţă de tine am avut întotdeauna o purtare atentă.* GHEŢIE; *era atent cu doamnele.* // adv. (făcut) cu atenţie: *medicul examinează atent pacientul.* [Din lat. ***attentus***].

atentă, atentez vb. (intr.) **1.** a comite un atentat: *ziarele ... cuprindeau ştirea că s-ar fi atentat asupra vieţii principelui.* EM.; **2.** (fig.) a încălca, a viola (un drept). [Din lat. ***attentare***].

atentáre, atentări f. **1.** faptul de a atenta; atentat; **2.** (fig.) încălcare a unui drept, a unui principiu important. [V. ***atenta***].

atentát, atentate n. **1.** faptă criminală; tentativă de omor: *ştirea are nevoie de confirmare şi noi ne îndoim daca s-a întîmplat într-adevăr acest atentat.* EM.; **2.** faptă ilegală săvîrşită împotriva ordinii sociale, publice: *atentat la bunele moravuri;* **atentat la pudoare,** v. **pudoare; 3.** (p. ext.) încălcare a unui drept; constrîngere pentru a renunţa la ceva: *şi mai ofensator era atentatul la memorie şi la cunoştinţele tale.* GHEŢIE. [Din fr. ***attentat***].

atentatór, ~i, atentatoáre m., f. **1.** persoană care comite un atentat sau o tentativă de atentat; **2.** (fig.) persoană care încalcă, care violează ordinea socială, legea, un drept etc.: *se şoptea chiar de o acţiune publică contra atentatorilor la bunele moravuri.* VOIC. [***Atenta*** + ***-tor***; cf. fr. ***attentatoire***].

atentísm n. politică sau atitudine de tergiversare şi de oportunism în luarea deciziilor, aşteptînd derularea evenimentelor. [Din fr. ***attentisme***].

atentíst, ~şti, atentistă, ~e a. care ţine de atentism, referitor la atentism. // m. adept al atentismului. [Din fr. ***attentiste***].

atentív, ~i, atentivă, ~e a. (rar şi adv.) concentrat, atent: *figura ... atentivă.* VLAH. [Din fr. ***attentif***, engl. ***attentiv***].

aténţie, atenţii f. **1.** (la sg.) concentrare psihică într-o anumită direcţie, asupra unui lucru; luare-aminte: *să se citească aceste propoziţii apăsîndu-se asupra fiecărui cuvînt cu toată atenţiunea.* BL.; **a atrage atenţia,** v. **atrage; 2.** interes, preocupare, grijă pentru ceva sau pentru cineva: *prietenii îi dădeau bani şi-l înconjurau cu mare atenţie.* CĂL.; *nimic din înfăţişarea obişnuită a odăii ... nu-i reţinuse atenţia.* GHEŢIE; **în atenţia cuiva,** spre luarea-aminte specială a cuiva; **a da** (sau **a acorda**) **atenţie** (**unei probleme**), a considera ca important; **a fi** (sau **a sta**) **în centrul atenţiei,** a fi în centrul preocupărilor cuiva; **3.** amabilitate, bunăvoinţă: *în singurătatea în care trăiesc mi s-ar cuveni poate un cuvînt, o atenţie.* SAD.; **a da atenţie cuiva,** a fi amabil, curtenitor cu cineva: *vă mulţumesc că-mi daţi atîta atenţie.* C.; **4.** (concr.) dar, cadou: *fu mişcată de atenţiile cu care Victor o copleşea.* GHEŢIE; *a primit o atenţie de la prieteni;* (şi: **atenţiune**). [Din fr. ***attention***, lat. ***attentio, -onis***].

atenţioná, atenţionez vb. (tr.) **1.** a atrage atenţia; a preveni; **2.** a oferi cuiva un dar. [De la ***atenţiune***; cf. fr. ***attentionné***].

atenţionál, ~i, atenţională, ~e a. **1.** care ţine de atenţie, referitor la atenţie: *concentrare atenţională;* **2.** care atrage atenţia: *semnale atenţionale.* [Din engl. ***attentional***].

atenţionáre, atenţionări f. acţiunea de a atenţiona. [V. ***atenţiona***].

atenţiúne f. v. atenţie.

atenuá, atenuez vb. (tr.) a micşora intensitatea, gravitatea sau importanţa (unui fapt); a diminua, a slăbi: *imaginile textului original sînt atenuate şi lexicul e timid, frazele au o alunecare grea.* CĂL.; (refl.) *în loc de a se atenua, zbuciumul crescu.* GHEŢIE; *durerea i s-a atenuat.* [Din fr. ***atténuer***, lat. ***attenuare***].

atenuábil, ~i, atenuabilă, ~e a. care poate fi atenuat, diminuat: *misterele existenţiale devin atenuabile în proces indefinit.* BL. [***Atenua*** + ***-bil***].

atenuánt, ~ţi, atenuantă, ~e a. care atenuează; **circumstanţe atenuante,** împrejurări care micşorează gravitatea unei crime sau unui delict; (p. ext.) *pentru judecata domnilor români circumstanţele sînt desigur atenuante.* BL. [Din fr. ***atténuant***].

atenuáre, atenuári f. acţiunea de a (se) atenua şi rezultatul ei; diminuare; micşorare: *cultura n-o privim aici neapărat în înţeles umanist, ca mijloc de atenuare a animalităţii.* BL. [V. ***atenua***].

atenuát, ~ţi, atenuátă, ~e a. diminuat, micşorat, moderat, redus, slăbit: *Croce combate teoria imitaţiei chiar şi sub forma atenuată că arta ar fi o idealizare.* CĂL. [V. ***atenua***].

atenuatór, atenuatoare n. dispozitiv electric pentru reducerea nivelului unui semnal. [Din fr. *atténuateur*].

aterínă, aterine f. peştişor de mare de culoare argintie, folosit de obicei ca nadă (*Atherina hepsetus*). [Din gr. mod. ***atherina***].

aterisaménţ, aterisamente n. (geogr.) depozit de aluviuni transportate de ape. [Din fr. *atterrissement*].

aterizá, aterizez vb. (intr.) **1.** a coborî pe suprafaţa pămîntului; **2.** (fig.) a apărea pe neaşteptate: *de unde ai aterizat?* [Cf. fr. *atterir*].

aterizáj, aterizaje n. aterizare. [Din fr. *atterrissage*].

aterizáre, aterizări f. acţiunea de a ateriza; aterizaj: *sînt executate manevrele pentru aterizare;* **tren de aterizare,** sistem de roţi cu care avionul rulează pe pămînt; **priză de aterizare,** v. **priză.** [V. ***ateriza***].

aterizór, aterizoare n. tren de aterizare (v. **aterizare**). [Din fr. *atterrisseur*].

atermăl, ~i, atermală, ~e a. referitor la apele minerale reci. [*A-*[5] *+ termal*].

atermán, ~i, atermană, ~e a. prin care nu trece căldura: *material aterman.* [Din fr. *athermane*].

atérmic, ~ci, atermică, ~ce a. (fiz.; despre transformări) care nu degajă şi nu absoarbe căldură. [Din fr. *athermique*].

atero- element de compunere cu sensul „în legătură cu ateromul", „de aterom". [Din fr. *athéro-*].

aterogén, ~i, aterogenă, ~e a. (med.) care produce ateroame. [Din fr. *atherogène*].

ateróm, ateroame n. depunere de substanţe grase şi de colesterol pe pereţii vaselor sangvine. [Din fr. *athérome*].

ateroscleróză f. boală cronică degenerativă produsă prin depunerea de grăsimi şi de colesterol pe pereţii interni ai arterelor. [Din fr. *athéroscl*é*rose*].

atestá, atést şi (înv.) **atestez** vb. (tr.) **1.** a dovedi, a încredinţa în legătură cu adevărul, cu valabilitatea, cu existenţa a ceva: *prezenţa diastemei e atestată la toate antropoidele.* BL.; **2.** a confirma pe cineva într-un post, într-o calitate: *a atesta un cercetător.* [Din fr. *attester,* lat. ***attestari***].

atestáre, atestări f. **1.** mărturie (scrisă) în legătură cu existenţa sau cu valabilitatea unui lucru, a unui fapt: *elocvente rămîn întru atestarea procesului în chestiune documentele vremii.* BL.; **2.** confirmare într-o funcţie, într-un grad: *examen de atestare.* [V. ***atesta***].

atestát[1]**, ~ţi, atestátă, ~e** a. **1.** dovedit, confirmat: *eveniment atestat;* **2.** care există în scris: *cuvînt atestat;* **3.** confirmat în grad: *cercetător atestat.* [V. ***atesta***].

atestát[2]**, atestate** şi (înv.) **atestaturi** n. mărturie scrisă, act prin care se atestă ceva; diplomă, certificat de studii: *avea atestate numai în aur legate.* ALEX. [Din germ. ***Attestat***].

atestáţie, atestaţii f. (rar) dovedire, confirmare, atestare: *şi-a făcut cu martori atestaţie că e fiul legitim al lui Ştefan.* CĂL. [Din fr. ***attestation,*** it. *attestazione*].

atetóză, atetoze f. (med.) tulburare motrice constînd în mişcări involuntare, lente şi neregulate ale extremităţilor membrelor. [Din fr. ***athétose,*** engl. ***athetosis***].

atetózic, ~ci, atetozică, ~ce a. care ţine de atetoză, referitor la atetoză. [Din fr. ***athétosique***].

atéu, ~i, atee m., f. adept al ateismului, persoană fără nici o credinţă religioasă; (adj.) *Anatole France, care contrafăcea, din maliţie, vieţile sfinţilor, era un mirean ateu.* CĂL. [Din fr. ***athée,*** lat. ***atheus***].

átic, ~ci, atică, ~ce a. caracteristic Aticii antice sau locuitorilor ei, referitor la Atica antică sau la populaţia acesteia: *arta ioniană şi apoi atică ... se detaşează încetul cu încetul de pe fundalul modelelor copleşitoare.* BL.; **frumuseţe atică,** frumuseţe perfectă; **sare atică,** v. **sare.** // n. **1.** element de arhitectură situat deasupra cornişei, cu scopul de a masca acoperişul: *pe ambele feţe ale aticului aşternu lungi dedicaţiuni.* OD.; **2.** etaj scund situat imediat sub acoperiş. [Din fr. ***attique,*** lat. ***atticus***].

aticísm n. eleganţă, rafinament de stil caracteristic scriitorilor din Atena antică: *aticismul limbei tale o să-l pună la cîntar.* EM. [Din fr. ***atticisme,*** lat. ***atticismus***].

aticíst, aticişti m. imitator al scrierilor atice. [Din fr. ***atticiste,*** it. ***atticista***].

atímic, ~ci, atimică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de atimie. [Din fr. ***athymique***].

atimíe, atimii f. **1.** (psih.) absenţă a manifestărilor afective şi indiferenţă totală, întîlnită la persoanele bolnave de schizofrenie; **2.** (med.) absenţă a timusului, care produce deficit anabolic şi imunitar. [Din fr. ***athymie,*** engl. ***athymia***].

atímp adv. (înv.) în momentul potrivit, la timp: *nu va răspunde cel ce-i în strîmtoare pînă atimp.* DOS. [*A*[3] *+ timp*].

atineésc, ~şti, atineéască, ~eşti a. (înv.) atenian: *bărbaţi atineeşti preste tot ca deşertaţi.* COR. [*Atina* n. pr. (=*Atena*) *+ -esc*].

atinéu, atinei m. (înv.) atenian; (adj.) *bărbaţi athinei, întru toate mai temători de Dumnezău pe voi văz.* BIBLIA; (scris şi: *athineu*). [Din gr. mod. ***Athinaíos***].

atingătór, ~i, atingătoáre, ~ori a. **1.** privitor la ..., referitor la ...: *cuprinsul* [baladei] *... atingător de ţările româneşti.* OD.; **2.** care menţionează, care surprinde în relatare: *mai atingător este Bălcescu cînd revine la naraţiunea împrejurărilor omeneşti.* VIANU; **3.** (fig.) înduioşător, mişcător emoţionant: *scene atingătoare, al căror erou era el.* VLAH.; **4.** înţepător, ofensator. [***Atinge*** *+ -ător*].

atínge, ating vb. **1.** (tr. şi refl.) a veni în contact (cu organele tactile): *părea că n-atinge pămîntul.* ISP.; *cine călăreşte măgarul, aceluia i se ating picioarele de toate cele.* VIERU; **2.** (tr.) a lovi uşor: *struneau caii din hăţuri şi-i atingeau din cînd în cînd cu sfircul biciului.* SAD.; *l-a atins pe umăr;* a **atinge pe cineva la pungă,** a pricinui cuiva o pagubă bănească; **3.** (fig.; tr.) a înţepa prin vorbe; a ofensa: *Oşlobanu, prost, prost, dar să nu-l atingă cineva cu cît îi negru sub unghie.* CR.; *îl atinge unde-l doare;* **4.** (fig.; tr.) a impresiona, a înduioşa; a înduplleca (provocînd înţelegere, milă): *atins de farmecul vieţii, mă simt o fortă-n univers.* VLAH.; **5.** (refl.) a se apropia de ceva şi a provoca pagube; a prejudicia, a vătăma: *nimeni nu s-a putut atinge de împărăţia mea.* ISP.; **6.** (tr. şi refl.) a avea în vedere (ca scop sau ca obiect); a menţiona (în treacăt): *se atinsese chestiunea limitelor pămîntului.* BL.; *cît se atinge de asta;* **7.** (tr.) a ajunge o limită sau o distanţă: *se-nălţă deodată un munte de piatră care atingea cerul.* ISP.; *o singură dată Alexandrescu a putut atinge echilibrul compoziţiei.* CĂL.; **8.** (refl. recipr.) a se apropia sau a fi aproape unul de altul încît intră în contact (superficial): *extremele se ating;* **9.** (refl.) a mînca puţin dintr-un aliment: *Carla abia se atinse de mîncăruri.* GHEŢIE; **10.** (tr.) a realiza, a îndeplini: *comite enorme boroboaţe şi se-ntoarse fără a-şi fi atins scopul.* CĂR.; **11.** (tr.) a afecta, a îmbolnăvi: *cuprinde în fond lunga agonie a unei femei atinse de ulcer stomacal.* CĂL.; (fig.) *simbolizează jalea romantică a caducităţii de care sînt atinşi endemic mulţi indivizi.* CĂL.; **12.** (tr.) **(a atinge la mir)** a bate, a lovi, a izbi (cu violenţă): *dacă faci o mişcare, să ştii că te ating la mir.* TUD.; *dacă nu te astîmperi, te ating.* [Lat. ***attingere***].

atíngere, atingeri f. **1.** acţiunea de a (se) atinge şi rezultatul ei; lovire uşoară, contactare prin pipăit; (înv.) atinsură: *fata rămîne, cel puţin la început, indiferentă la sărutare şi înfricoşată de atingerea cu mîinile.* CĂL.; **a fi** (sau **a veni, a ajunge etc.) în atingere cu ...,** a fi (sau a veni, a ajunge etc.) în contact, în relaţie cu ...: *gîndirea şi religiozitatea greacă ajung din nou în atingere cu motive străine.* BL.; **2.** (fig.) impresionare, înduioşare; **3.** menţionare, pomenire (în treacăt); **4.** legătură, raport, relaţie: *Eliade alegea de obicei scrierile educative ori cu atingeri la problemele religioase.* CĂL.; **5.** dăunare, păgubire, prejudiciu: *se teme de extrema stîngă, de atingerea principiului proprietăţii.* CĂL.; **6.** (franţuzism) prejudiciu moral, ofensă, jignire. [V. ***atinge;*** cf. fr. ***atteinte***].

atíns, ~şi, atinsă, ~e a. (fig.) **1.** impresionat, înduioşat; **2.** ofensat, jignit: *la aceste vorbe, mulţi dintre boieri s-au simţit atinşi.* CR.; **3.** afectat de o boală gravă: *deocamdată are febră, un fel de stare gripală, însă cred că plămînii sînt atinşi.* CĂL. [V. ***atinge***].

atinsúră, atinsuri f. (înv.) atingere: *pre călătorie ce-au călătorit şi pre atinsură ce s-au atins de pat.* VARL. [***Atins*** *+ -ură*].

atípic, ~ci, atipică, ~ce a. care nu prezintă caracterele obişnuite ale tipului: *fenomenul e atipic pentru genul uman.* BL. [Din fr. ***atypique***].

atipíe, atipii f. însuşirea de a fi atipic, deosebit de tipul obişnuit. [Din fr. ***atypie***].

atîrdisí vb. v. **atîrdisi.**

atiroidíe, atiroidii f. (med.) absenţă completă a secreţiei tiroidiene. [Din fr. ***athyroïdie***].

atitudinál, ~i, atitudinală, ~e a. referitor la atitudine, de atitudine: *tezele lui Plato închid în ele o seamă de consecinţe atitudinale faţă de existenţă.* BL. [Din fr. ***attitudinale,*** engl. ***attitudinal***].

atitúdine, atitudini f. **1.** ţinută a corpului, mod de a ţine corpul: *uneori se rezema de vrun zid, şi în aceeaşi atitudine rămînea încremenit.* VLAH.; *atitudine distinsă, elegantă;* **2.** (fig.) mod de a fi sau de a se comporta; dispoziţie: *atitudinea sa este binevoitoare.* EM.; *atitudine ostilă;* **om de atitudine,** persoană consecventă, fermă; **3.** (psih.) modalitate (relativ constantă) de raportare a individului sau a grupului faţă de anumite laturi ale vieţii şi faţă de sine; **4.** (fig.) poziţie faţă de un eveniment, de o situaţie, de o persoană etc.; părere, opinie despre o problemă: *putem să constatăm de altfel foarte felurite atitudini apreciative pe care le iau istoriografii în practica lor.* BL.; **a lua atitudine,** a-şi afirma cu fermitate punctul de vedere: *scriitorul ia atitudine împotriva acestei teorii.* CĂL.; **luare de atitudine,** afirmare fermă a unei opinii, a unei poziţii: *o luare de atitudine faţă de ea se impune deci de la sine.* BL. [Din fr. ***attitude,*** it. ***attitudine***].

atîrdisí, atîrdisesc vb. (jur.; înv.; tr.) a adjudeca: (absol.) *abia ajuns în localul unde se ţinea mezatul, o ameţeală îl cuprinse şi se puse să atirdisească.* I.NEGR.; (şi: **atirdisi**). [Din turc. ***artyrdy***].

atîrná, atîrn vb. **1.** (tr.) a agăţa făcînd să cadă liber în jos: *şi-a atîrnat la piept o cruce mare de lemn.* CR.; *îmi atîrnai hainele de o cracă;* **2.** (intr.) a sta suspendat (fiind agăţat, prins): *cînd atîrnat cu mîinile, cînd cu picioarele.* ISP.; **3.** (refl.) a se agăţa de cineva sau de ceva; (fig.) *s-atîrnă sufletu-mi de ochii cei plini de lacrimi şi noroc.* EM.; **4.** (intr.) a se apleca (sub povară): *crengile încărcate atîrnau la pămînt;* **5.** (intr.) a trage greu (la cîntar), a cîntări (mult); (fig.) *i se păru că atîrnă mai mult vorbele*

femeii. ISP.; **6.** (intr.) a depinde, a fi dependent: *de la asta atîrnă soarta ta de față și viitoare.* NEGR.; *norocul, știi, atîrnă de un fir de ață.* AL.; *bunătatea sau netrebnicia unui om politic atîrnă de împrejurări, de mediul social.* EM.; **a atîrna de un fir de ață,** v. **ață.** [*A*[3] + *tîrn* + *-a*].

atîrnáre, atîrnări f. **1.** acțiunea de a (se) atîrna și rezultatul ei; agățare, aninare: *maimuțele ... mari sînt animale de copaci extrem specializate, dotate cu brațe supraevoluate, pentru urcușuri prin atîrnare.* BL.; **2.** dependență, subordonare: *ai să-ți osîndești copilul la o vecinică atîrnare.* NEGR.; *atunci turcii pun țările noastre sub o atîrnare foarte grea.* EM. [V. ***atîrna***].

atîrnát, ~ți, atîrnată, ~e a. care atîrnă; care spînzură în jos; aplecat la pămînt: *salce cu lungi ramuri atîrnate.* NEGR.; *cînele, gîfiind și cu limba atîrnată, veni gudurîndu-se.* SAD. // m. pl. (reg.) stîlpii care sprijină streașina casei țărănești. [V. ***atîrna***].

atîrnátor, ~i, atîrnătoáre a. (rar) dependent, subordonat: *s-a format o nouă eparhie, atîrnătoare direct de patriarhul din Constantinopol.* EM.; *numele atîrnătoriu de verb stă în acuzativ.* EM. // f. **1.** agățătoare; **2.** plantă erbacee ornamentală cu flori mici roz-purpurii (*Zebrina pendula*); (și: (înv.) **atîrnătoriu**). [***Atîrna*** + *-ător*].

atîrnătóriu a. v. **atîrnător.**

atît, atîți(a), atîta, atîtea adv. (mai ales în forma **atît, atîta,** adesea urmat de prep. *de*) așa de mult, de tare, de bine etc.: *nu mai dondăni atîta din gură!* NEGR.; *un mocan poate fi tot atît de isteț și deschis la cap ca și un ceasornicar din Paris.* EM.; **tot atît(a),** totuna; indiferent: *ori cu capul de piatră, ori cu piatra de cap, tot atîta-i.* CR.; **atîta tot,** v. **tot**; **(încă) pe atît,** dublu, de două ori precum este: *dar' eu n-oi merge dă-a năduși ta de-ar mai hi Vlad-Vodă pă atîtă.* B.-DEL.; **nici atîta,** și mai puțin: *dă el să descuie ușa, dă s-o desprindă, nici atîta.* CR.; **atîta numai că ...,** doar că, cu singura deosebire că ...; **cu atît mai bine** (sau **mai rău**), e mai convenabil (sau mai dezavantajos); **atît ... cît** (sau, pop., **cum**) ..., la fel ... ca și: *exemplele date nu urmăresc atît discreditarea adversarului cît verificarea unui adevăr de ordin general.* CĂL.; **atît ... cît** (sau **precît**) **și** ..., nu numai ... ci (și): *boieri, atît cei în slujbă, cît și cei din afară.* BĂLC.; **cu atît ... cu cît** ..., în mod proporțional: *îmi permit să cred că n-are dreptate cu atît mai mult cu cît și-a corijat părerea.* IBR. // pron. nehot. (de obicei în forma **atîta**) înlocuiește un nume sau o propoziție care exprimă un număr, o măsură, o cantitate etc.: *atît mai apucă să zică.* ISP.; *Eminescu nu este ... un poet al naturii, al decorației, sau e departe de a fi numai atît.* CĂL.; *toți vor pune cîte atît; atîta-i tot;* **atîta îți trebuie** sau **atîta ți-e leacul,** ai s-o pățești, va fi vai și amar de tine: *doar te-a împinge păcatul să clintești vreo piatră din locul său ... c-apoi atîta ți-i leacul.* CR.; **atîta mi-a fost** (sau **ți-a fost etc.**), cu asta s-a sfîrșit, mai mult nu se mai poate. // a. nehot. **1.** care este așa de mult, așa de mare, așa de tare etc.: *a călcat cu mintea lui atîtea documente, încît memoria lui însăși va avea tăria unui document.* CĂL.; *atîta bogăție;* **atîția alții** (**atîtea altele**), cei mai mulți (cele mai multe): *nu ți-ai pierdut vremea ca atîția alții.* GHEȚIE; **2.** care reprezintă această cantitate, acest număr: *le scriau la terfelogul logofeției atîtea cărături de la pădure.* SAD.; **3.** numai acesta: *dumneata atîta copilă ai.* SAD.; *atîta lucru îți cer; atîta pagubă.* [Lat. ***eccum-tantum***].

atîtíca a. **1.** (și subst.) foarte mic: *îi întinse un bilețel numai atîtica.* SAD.; **2.** cîtuși de puțin: *n-am găsit la omul ăsta măcar atîtica rău.* CAR. [***Atît*** + *-ica*].

atlánt, atlanți m. statuie (reprezentînd un bărbat în atitudine de efort) care susține antablamentul unui edificiu sau alte elemente de arhitectură: *stîlpii de susținere ... închipuiau două figuri umane de dimensiuni neobișnuite, o cariatidă și un atlant.* GHEȚIE. [Din fr. ***atlante***].

atlánte m. (înv.; rar) atlas (geografic): *chipul zugrăvit într-un atlante în care caută a se rezuma toate semnele caracteristice ale speciei ca atare.* EM. [Din it. ***atlante***].

atlántic, ~oi, atlantícă, ~ce a. **1.** referitor la Oceanul Atlantic și la statele vecine; **2.** referitor la țările asociate în Tratatul Atlanticului de Nord (N.A.T.O.): *reuniune atlantică.* [Din fr. ***atlantique***].

atlantozáur, atlantozauri m. dinozaurian preistoric uriaș, asemănător cu brontozaurul. [Din fr. ***atlantosaure***].

atlás[1]**, atlase** și (înv.) **atlasuri** n. **1.** (anat.) prima vertebră cervicală, articulată cu occipitalul și cu axisul; **2.** colecție de hărți geografice, istorice, lingvistice etc. legate într-un volum: *nu-i vorba de cronici, geografii și atlasuri.* EM. [Din fr. ***atlas***].

atlás[2] n. v. **atlaz.**

atláz, atlazuri n. **1.** țesătură de mătase cu o față lucioasă: *anteriu de atlaz vișiniu.* FIL.; (fig.) *luna plutește bălaie ... pe-un nor de atlaz.* MACED.; **2.** (la pl.) sortimente sau confecții dintr-o astfel de țesătură: *le-au dăruit ... postavuri și atlazuri.* NEC.; (și: **atlas**). [Din turc. ***atlas***].

atlét, ~ți, atletă, ~e m., f. **1.** (ant.) luptător la jocuri și la serbări; (fig.) *atleți ai libertății;* **2.** persoană care practică atletismul: *stau singur lîngă vagonul ambulant în care doarme ... o atletă comediantă ostenită.* BAC.; **3.** persoană robustă și vioaie: *împlinea la toamnă optsprezece ani și avea înfățișarea unui atlet.* GHEȚIE. [Din lat. ***athleta,*** fr. ***athlète***].

atlétic, ~ci, atletícă, ~ce a. care ține de atlet sau de atletism, referitor la atleți sau la atletism: *îmi închipui că nu-i vorba de isprăvile atletice ale fiului dumitale.* SAD.; *putere atletică.* [Din fr. ***athlétique,*** lat. ***athleticus***].

atletísm n. ramură a sportului care cuprinde alergări, sărituri și aruncări. [Din fr. ***athlétisme***].

atmo- element de compunere cu sensul „aer". [Din gr. *atmos* „abur"].

atmolíză, atmolize f. separare a gazelor dintr-un amestec la trecerea prin pereții unui vas poros. [Din fr. ***atmolyse***].

atmosférá, atmosfere f. **1.** strat gazos care înconjură Pămîntul; aer: *mîndrul vultur ..., acel domn al atmosferei.* ALEX.; (fig.) *un abstract semn de întrebare le-ar îmbrăca în atmosfera semnificației sale interogative.* BL.; **2.** (flg.) mediu (social), ambianță; stare de spirit din jurul cuiva sau a ceva: *atmosfera sătească e realizată cu mijloace de pictor.* CĂL.; *atmosferă de intrigi;* **de atmosferă,** care redă o ambianță, un mediu determinat: *din cîteva note banale ..., poetul creionează o mică poezie de atmosferă.* CĂL.; **a face atmosferă,** a crea o anumită stare de spirit față de ceva sau de cineva; **atmosferă de ghețărie,** relații reci, încordate; lipsă de comunicare: *prînzul s-a isprăvit într-o atmosferă de ghețărie.* SAD.; **3.** unitate de măsură pentru presiunea gazelor, egală cu greutatea unei coloane de mercur cu secțiunea de 1 cm^2 și înălțimea de 76 cm, la 0° C. [Din fr. ***atmosphère,*** gr. ***atmosphaira***].

atmosféric, ~ci, atmosferícă, ~ce a. care aparține atmosferei, referitor la atmosferă: *corpurile animalelor produc căldură și forță mecanică în socoteala arderilor combinațiunilor carbonoase în oxigen atmosferic.* EM.; *presiune atmosferică.* [Din fr. ***atmosphérique,*** it. ***atmosferico***].

atmosferizá, atmosferizez vb. (rar) **1.** (refl.) a pătrunde într-un anumit mediu (și a fi marcat, influențat): *cînd ne-aducem aminte de bunul simț de-odinioară a poporului nostru ne atmosferizăm oarecum c-o altă epocă.* EM.; **2.** (tr.) a introduce într-un mediu, într-o ambianță; a crea cuiva o stare de spirit: *limba strămoșească e o muzică; și ea ne atmosferizează cu alte tipuri, mai vrednice și mai mari.* EM. [***Atmosferă*** + *-iza*].

atmosferizáre, atmosferizări f. **1.** faptul de a (se) atmosferiza; a (se) integra într-un anumit mediu sau într-o anumită ambianță; **2.** creare a unui anumit mediu, a unei anumite atmosfere: *atmosferizarea de epocă într-un film.* [V. ***atmosferiza***].

atoate- v. **atot-.**

atoatecreatór a. v. **atotcreator.**

atoateizvoditór, ~i, atoateizvoditoáre a. care creează totul; de la care pornește totul: *emanat din atoateizvoditorul ... Vișnu.* BL. [***Atoate-*** + ***izvoditor***].

atoatepurtătór, ~i, atoatepurtătoáre a. care poartă tot cosmosul: *emanat din ... atoatepurtătorul Vișnu.* BL. [***Atoate-*** + ***purtător***].

atoateștiutór a. v. **atoștiutor.**

atoatevăzătór a. v. **atotvăzător.**

atócma[1] adv. (înv. și reg.) **(de atocma)** întocmai, la fel: *iaste altul atocma acestuia lunatec.* CANT. [*A*[3] + *tocma*].

atocmá[2]**, atocmez** vb. (înv.; intr.) a se potrivi întocmai, a se adapta: *zid de marmure în sus se ridica, cît cu înălțimea sclipului se atocma.* CANT. [De la ***atocma***[1]].

atocmát, ~ți, atocmată, ~e a. (înv. și reg.) potrivit, asemănat, nivelat: *tot locul, înluntru, pre ață de-atocma atocmat era.* CANT. [V. ***atocma***[2]].

atocmíre, atocmiri f. (înv.) potrivire, armonie, acord: *în dobitocul acesta ..., firea, nu după mărimea trupului, duhurile în cumpăra atocmiri au împărțit.* CANT. [*A*[3] + *tocmire*].

atól, atoli m. insulă în formă de inel formată în mările calde din resturi de corali. [Din fr., engl. ***atoll***].

atóm, atomi m. și (înv.) **atomuri, atome** n. **1.** cea mai mică parte dintr-un element chimic, care păstrează proprietățile acestuia: *teoria mai veche imagina atomul ca o unitate ultimă și indivizibilă.* BL.; **atom-gram,** cantitate dintr-un element chimic a cărui masă, exprimată în grame, este numeric egală cu masa atomică a acestuia; **2.** (fig.) puterea acestei particule; armă, bombă bazată pe această putere: *ba lunecă la vale-un sat, ba ne amenință atomul.* VIERU; **3.** lucru deosebit de mic: *dorințe nemărginite plantînd într-un atom.* EM.; (și: (înv.) **atomă**). [Din fr. ***atome,*** gr. ***atomos***].

atomár, ~i, atomară, ~e a. **1.** caracteristic atomilor, de atomi: *electronii și protonii se clădesc arhitectural și divers, alcătuind cele cîteva zeci de forme atomare.* BL.; **2.** elementar, primar; de bază: *oamenii de știință reduc totul la procese atomare.* BL.; *structura atomară a textului; valorile atomare ale secolului.* [Din germ. ***atomar***].

atómă f. v. **atom.**

atómic, ~ci, atomícă, ~ce a. **1.** care ține de atomi, referitor la atomi: *a încercat să inventeze lampa care distruge coeziunea atomică.* CĂL.; *teorie atomică;* **2.** bazat pe atomi, alcătuit din atomi: *energie atomică;* **armă** (sau **bombă**) **atomică,** armă de nimicire în masă, a cărei putere este bazată pe energia particulelor din atom (nucleu); **masă** (sau **greutate**) **atomică,** raportul dintre masa atomului unui element chimic și a 12-a parte din masa atomului de carbon; **pilă atomică,** reactor nuclear. [Din fr. ***atomique***].

atomicitáte, atomicități f. **1.** (chim.) valență atomică; **2.** caracter atomic. [Din fr. ***atomicité***].

atomísm n. **1.** concepție (filozofică) care explică formarea universului prin combinarea fortuită și mecanică a atomilor; atomistică; **2.** teorie modernă referitoare la structura și proprietățile atomilor: *una din cele mai rodnice plăsmuiri din istoria științelor ... este ideea atomismului.* BL.; **3. atomism logic,** teorie potrivit căreia lumea este un ansamblu de fapte exprimate într-un limbaj logic formalizat. [Din fr. ***atomisme***].

atomíst, ~ști, atomistă, ~e a. referitor la atomism; (înv.) atomistic: *variantele atomiste greceşti şi indice.* BL. // m., f. **1.** partizan al atomismului; **2.** specialist în fizica atomică: *ideea de vid a atomiştilor rămîne fără consecinţe.* BL. [Din fr. ***atomiste***].

atomístic, ~ci, atomistică, ~ce a. (înv.) **1.** atomic; (p.ext.) de dimensiuni foarte mici: *creierul animalic cel mai dezvoltat să fi existat într-o formă sau alta atomistică.* EM.; **2.** atomist. [Din germ. ***atomistisch,*** fr. ***atomistique***].

atomístică f. **1.** teorie, doctrină care susţine compoziţia atomică a corpurilor; ştiinţa despre atom; fizică nucleară; **2.** concepţie (filozofică) care concepea universul ca fiind format din atomi; atomism: *atomistica antică avea substraturi exclusiv speculative.* BL. [Din fr. ***atomistique,*** germ. ***Atomistik***].

atomizá, atomizez vb. (tr.) **1.** a transforma un lichid în picături foarte fine; a pulveriza; **2.** (p. ext.) a diviza, a despărţi în elementele componente (pentru a realiza o analiză); (fig.) *ameninţă a atomiza pe cel mai numeros popor din răsăritul Europei.* EM. [Din fr. ***atomiser,*** germ. ***atomisieren***].

atomizánt, ~ţi, atomizantă, ~e a. care divizează, care împarte (prin analiză) în elementele componente (cele mai mici): *practică un descriptivism atomizant.* [***Atomiza*** + *-ant*].

atomizáre, atomizări f. acţiunea de a atomiza; (fig.) *numai atomizarea comunelor rurale a făcut că, unde odinioară era un primar, sînt azi patru.* EM. [V. ***atomiza***].

atomizatór, atomizatoare n. aparat pentru pulverizarea fină a unor lichide, folosit la dezinfectare, la vopsit etc.; pulverizator; atomizor. [***Atomiza*** + *-tor*].

atomizór, atomizoare n. atomizator. [Din fr. ***atomiseur***].

atomoeléctric, ~ci, atomoelectrică, ~ce a. care ţine de producerea electricităţii cu ajutorul energiei atomice, referitor la electricitatea bazată pe energia atomică: *centrală atomoelectrică.* [Din fr. ***atomoélectrique***].

atón, ~i, atonă, ~e a. **1.** (gram.; despre vocale, silabe) care nu este accentuat; **2.** (despre ţesuturi) care suferă de atonie; lipsit de vitalitate; atonic. [Din fr. ***atone***].

atonál, ~i, atonală, ~e a. (muz.) compus după regulile atonalităţii; diferit de sistemul tonal tradiţional. [Din fr. ***atonal,*** it. ***atonale***].

atonalísm n. curent sau procedeu care promovează atonalitatea în compoziţiile muzicale. [Din fr. ***atonalisme***].

atonalitáte, atonalităţi f. (muz.) lipsă de tonalitate, de armonie, de linie muzicală definită. [Din fr. ***atonalité***].

atónic, ~ci, atonică, ~ce a. aton. [Din fr. ***atonique***].

atoníe, atonii f. **1.** slăbire a elasticităţii ţesuturilor; **2.** lipsă de putere, de vitalitate, de energie. [Din fr. ***atonie***].

atonísm n. cult monoteist al adoratorilor discului solar, considerat drept o manifestare vizibilă a divinităţii. [De la ***Aton*** n. pr.].

atonít, atoniţi m. adept al atonismului: *atoniţii au dezvoltat o întreagă concepţie.* BL.; (adj.) *tehnica misticii ortodoxe a fost dezvoltată şi practicată îndeosebi de călugării atoniţi.* BL. [De la ***Aton*** n. pr.].

atopíe, atopii f. (med.) stare de hipersensibilitate sau de alergie, pe fondul unei predispoziţii ereditare. [Din fr. ***atopie***].

atot- element de compunere cu semnificaţia „pe deplin", „complet", „desăvîrşit"; (şi: **atoate-**). [A^3 + ***tot***].

atotbiruitór, ~i, atotbiruitoáre a. victorios, triumfător. [***Atot-*** + ***biruitor***].

atotbún, ~i, atotbună, ~e a. (rar) caracterizat prin bunătate deplină; (subst.) *calităţile tale de atotbun îndelung răbdător, lesne iertător.* EM. [***Atot-*** + ***bun***].

atotcotropitór, ~i, atotcotropitoáre a. care cuprinde, cotropeşte totul, pe toţi: *o resemnare atotcotropitoare se desprindea... din vocea-i blîndă.* AG. [***Atot-*** + ***cotropitor***].

atotcreatór, ~i, atotcreatoáre a. care a creat (şi creează) totul; (subst.) *Vişnu este atoatecreatorul şi atoatepurtătorul substratului existenţei.* BL.; (şi: **atoatecreator**). [***Atot-*** + ***creator***].

atotcunoscátór, ~i, atotcunoscătoáre a. care cunoaşte totul. [***Atot-*** + ***cunoscător***].

atotcuprinzátór, ~i, atotcuprinzătoáre a. care cuprinde tot; care cuprinde aspecte, forme, probleme etc. foarte numeroase şi variate dintr-un domeniu: *Leibniz, gînditorul de nuanţată şi atotcuprinzătoare imaginaţie.* BL. [***Atot-*** + ***cuprinzător***].

atotputérnic, ~ci, atotputernică, ~ce a. care are putere nelimitată: *el credea într-o fiinţă atotputernică, în nemurirea sufletului.* EM.; (subst.) *vă credeţi atotputernicele acestei lumi, fiindcă aduceţi pe lume copii.* PR. // m. (artic.) Dumnezeu: *Cel atotputernic ce apele încheagă.* AL. [***Atot-*** + ***puternic***; cf. lat. ***omnipotens***].

atotputérnicíe f. putere nelimitată: *unul îşi dezvoltă braţul, pentru a-mi atinge atotputernicia.* EM. [***Atotputernic*** + *-ie*; cf. lat. ***omnipotentia***].

atotsimţítór, ~i, atotsimţitoáre a. care simte totul, orice: *trimitea veşti pînă la degetele atotsimţitoare ale bătrînei.* VOIC. [***Atot-*** + ***simţitor***].

atotstăpînítór, ~i, atotstăpînitoáre a. care este stăpîn peste tot: *nu ştiu ce gîndeşte norul dar atotstăpînitorul soare-n cer zîmbind ca un moş privind nepoţii zice.* COŞB. [***Atot-*** + ***stăpînitor***].

atotştiínţă f. cunoaştere nelimitată, cunoaştere a tuturor lucrurilor: *altul* [îşi dezvoltă] *mintea, pentru a-mi atinge atotştiinţa.* EM. [***Atot-*** + ***ştiinţă***].

atotştiutór, ~i, atotştiutoáre a. care ştie tot; (subst.) *reverse dulci cîntări atoateştiutoarea.* EM.; (şi: **atoateştiutor**). [***Atot-*** + ***ştiutor;*** cf. lat. ***omniscient***].

atotţiitór, ~i, atotţiitoáre a. care stăpîneşte tot. // m. (artic.) Dumnezeu. [***Atot-*** + ***ţiitor***].

atotvăzátór, ~i, atotvăzătoáre a. care vede tot: *ochiul soacră-sa cel atoatevăzător.* CR.; (şi: **atoatevăzător**). [***Atot-*** + ***văzător***].

atotvisátór, ~i, atotvisătoáre a. care imaginează (în vis) întreg cosmosul, totul: *în mitologia indică, toate zeităţile sînt ... condamnate, să fie reabsorbite, după timpuri cosmice, de atoatevisătorul Vişnu.* BL. [***Atot-*** + ***visător***].

atóxic, ~ci, atoxică, ~ce a. lipsit de toxicitate; neotrăvitor; inofensiv: *substanţă atoxică.* [Din fr. ***atoxique***].

atrábilă f. (med.) bilă de culoare neagră; ipohondrie, melancolie. [Din fr. ***atrabile***].

atrabiliár, ~i, atrabiliară, ~e a. (livr.) coleric; irascibil, iritabil; atins de ipohondrie, de melancolie: *fire atrabiliară şi melancolică, autor de diatribe, ocupat toată viaţa cu violente polemici.* CĂL. [Din it. ***atrabiliare,*** fr. ***atrabiliaire***].

atractív, ~i, atractivă, ~e a. care atrage; atrăgător, captivant; (rar) atracţios: *combinaţia chemică e rezultatul unor puteri atractive între cele mai mici părticele a materiilor.* EM. [Din fr. ***attractif,*** lat. ***attractivus***].

atractivitáte f. însuşirea de a fi atractiv: *să formuleze, în mod firesc, întrebările corespunzătoare ... pentru a asigura materialului un plus de atractivitate.* GHEŢIE. [***Atractiv*** + *-itate*].

atrácţie, atracţii f. **1.** acţiune reciprocă între corpuri, care tinde să le apropie: *să înţeleagă a stelelor rotire şi-atracţia ce trebui să aibă între ele.* NEGR.; *părticele de materie dau urmare atracţiunii lor reciproce.* EM.; **atracţie universală,** forţă a corpurilor cereşti prin care se atrag reciproc; gravitaţie; **2.** înclinaţie puternică spre cineva sau spre ceva; farmec: *are atracţie pentru muzică;* **centru** (sau **punct**) **de atracţie,** ceea ce deşteaptă interes, atrage; **3.** ceea ce atrage, farmecă: *preotul e ispitit de atracţiile cumnatei sale Aristiţa.* CĂL.; *atracţiile unui oraş mare;* (şi: **atracţiune**). [Din fr. ***attraction,*** lat. ***attractio, -onis***].

atracţiós, ~şi, atracţioásă, ~e a. (rar) atractiv: *nu mai este aşa de atracţios.* CĂL. [***Atracţie*** + *-os*].

atracţiozitáte f. caracter atracţios; atractivitate. [***Atracţios*** + *-itate*].

atracţiúne f. v. **atracţie.**

atráge, atrag vb. (tr.) **1.** a exercita o atracţie; a trage spre sine: *planeţii sînt atraşi de soare conform acestei legi.* EM.; *magnetul atrage fierul;* (refl. recipr.) *sarcinile electrice de sens contrar se atrag;* **2.** a determina pe cineva (prin vicleşug) să vină sau să se ducă undeva; a ademeni, a ispiti: *colonii de lumi pierdute ... sînt atrase în viaţă de un dor nemărginit.* EM.; **a atrage atenţia** (sau **luarea-aminte**) **cuiva, a)** a face ca atenţia cuiva să se îndrepte într-o anumită direcţie: *preocupările în jurul economiei atrag atenţia ... unui public tot mai larg.* BL.; **b)** a preveni, a avertiza: *am atras atenţia asupra unui pericol iminent ce ameninţă omenirea.* GHEŢIE; **3.** a-i trezi cuiva interesul, pasiunea, aprecierea; a pasiona: *m-a atras totdeauna cu o putere deosebită folklorul românilor noştri.* MAT.; *pe scriitor îl atrage latura confortabilă a vieţii.* CĂL.; **4.** a cauza, a avea drept consecinţă: *pedeapsa penală atrage destituirea.* [A^3 + ***trage***; cf. fr. ***attirer,*** it. ***attrarre***].

atrágere, atrageri f. acţiunea de a (se) atrage. [V. ***atrage***].

atrapáre f. (rar) prindere, înhăţare: *se va întoarce cu indignaţiune de la atrapare ... după favoare publică.* EM. [Din fr. ***attraper*** + *-are*].

atrápă, atrape f. (franţuzism) **1.** farsă, păcăleală; **2.** obiect destinat să păcălească, să înducă în eroare; (p.ext.) mulaj. [Din fr. ***attrape***].

atrás, ~şi, atrasă, ~e a. **1.** care a fost adus la, spre ceva sau la cineva: *fonduri atrase; atenţie atrasă;* **2.** care are atenţia, activitatea orientată către cineva sau ceva: *tinerii atraşi s-au comportat bine.* [V. ***atrage***].

atrăgátór, ~i, atrăgătoáre a. **1.** care atrage; ademenitor; ispititor, atractiv: *vorba lui potolită ... avea ceva deosebit de atrăgător.* VLAH.; *fată atrăgătoare;* **2.** care place, care dă satisfacţie: *a găsi acolo un isvor de afaceri mai atrăgătoare decît munca cîmpului.* EM.; *muncă atrăgătoare.* [***Atrage*** + *-ător*].

atrăţél, atrăţei m. (reg.) plantă din familia boraginaceelor, cu frunzele acoperite cu puf fin şi cu flori roşietice, rar albe; limba-cîinelui (*Cynglassum officinale*); (şi: **arăţel**). [Din magh. ***atracél***].

atrepsíe, atrepsii f. (med.) tulburare de nutriţie la sugarii hrăniţi artificial. [Din fr. ***athrepsie***].

atribuí, atribuí şi (înv.) **atribuésc** vb. (tr.) **1.** a da, a conferi, a acorda: *calitatea de-a atribui subiectului acest cuprins al lor.* EM.; **2.** a pune pe seama, pe socoteala cuiva sau a ceva: *atribuind ştiinţa mea la vrednicia învăţătorului.* NEGR.; *relele de atunci au fost atribuite claselor stăpînitoare.* EM.; (refl. pas.) *eterului, aşa cum era conceput, i se atribuia o tendinţă imanentă spre echilibru.* BL. [Din fr. ***attribuer,*** lat. ***attribuere***].

atribuíre, atribuiri f. **1.** acţiunea de a atribui şi rezultatul ei: *orice atribuire a unui predicat către un subiect este o ecuaţie.* EM.; **2.** determinare atributivă, prin atribut: *poetul a suprimat urma acţiunii iniţiale de atribuire şi a creat o unitate sintetică nouă.* VIANU. [V. ***atribui***].

atribút, atribute n. **1.** însuşire, trăsătură esenţială a unui obiect, a unei persoane: *femeia e planturoasă, ... cu toate atributele unei bune animalităţi feminine.* CĂL.; *zborul este atributul păsărilor;* **2.** semn distinctiv, simbol: *atributele regalităţii;* **3.** (gram.) parte secundară de propoziţie care determină un substantiv sau un echivalent al acestuia; **4.** (log.) ceea ce se afirmă sau se neagă despre subiectul unei propoziţii. [Din lat. ***attributum,*** fr. ***attribut,*** germ. ***Atributt***].

atributív, ~i, atributivă, ~e a. care are funcţie de atribut: *verbe se numesc acele cuvinte atributive cari exprimă starea, acţiunea sau pasivitatea.* EM.; *propoziţie atributivă.* [Din lat. ***attributivus,*** fr. ***attributif,*** germ. ***attributiv***].

atribúţie, atribuţii f. **1.** sferă de autoritate, de activitate sau de competenţă: *li s-au luat atribuţiunile simple pe cari le aveau zapciii vechi.* EM.; **2.** sarcină, obligaţie, însărcinare: *Chiriac vorbeşte de atribuţiile lui de sergent de gardă.* IBR.; *adunarea îşi exercită atribuţiile;* (şi: **atribuţiune**). [Din fr. ***attribution,*** lat. ***attributio, -onis***].

atribuţiúne f. v. **atribuţie.**

atrichíe, atrichii f. (med.) lipsă congenitală a părului. [Din fr. ***atrichie***].

atríd, atrizi m. **1.** (la pl.) familie de eroi din mitologia greacă, descendenţi ai lui Agamemnon şi Menelaos, care au luptat în războiul împotriva Troiei: *mi-a zugrăvit descoperirile de la Troia şi Michene, cu măştile de aur ale atrizilor.* VOIC.; **2.** descendent al regelui Atron (precum Agamemnon şi Menelaos). [Din fr. ***Atrides***].

atristá, atristez şi **atríst** vb. (rar; tr.) a întrista: *aceste ziduri triste ce viaţa-mi atristează.* BOL.; *mizerie care atristă.* AL. [Din fr. ***attrister***].

atriţiúne, atriţiuni f. **1.** (fiz.) îndepărtare a particulelor de pe suprafaţa granulelor minerale prin frecare umedă; **2.** abraziune; **3.** uzură a pietrelor unei îmbrăcăminţi rutiere (prin frecarea între ele). [Din fr. ***attrition***].

átriu, atrii n. **1.** curte interioară a caselor romane; (p.ext.) *urcă scările de marmură şi nimereşte într-un atrium larg.* GHEŢIE; **2.** parte centrală a unei bazilici; **3.** (anat.) auricul; (şi: **atrium**). [Din lat. ***atrium,*** it. ***atrio***].

átrium n. v. **atriu.**

atróce a. invar. **1.** foarte crud, fioros, cumplit: *capacul sicriului e desfăcut şi o imagine atroce se înfăţişează privirilor.* CĂL.; *fiinţă atroce;* **2.** (fig.) grozav, puternic: *durere atroce.* [Din lat. ***atrox, -ocis,*** fr., it. ***atroce***].

atrocitáte, atrocităţi f. cruzime; faptă cumplită: *luptau sub steagurile lor şi comiteau atrocităţi grozave.* EM.; **cu atrocitate,** intens, puternic: *cine e cu atrocitate subiectiv e romantic.* IBR. [Din lat. ***atrocitas, -atis,*** fr. ***atrocité***].

atrofiá, pers. 3 **atrofiază** vb. (tr. şi refl.) a suferi sau a face să sufere un proces de atrofie; a (se) diminua; a (se) reduce; a slăbi, a-i scădea puterile: *cultura străină avea să pună în valoare energiile poporului, iar nu să atrofieze cumva unele din aceste energii.* IBR.; *un organ în funcţie se întăreşte, iar un organ în neactivitate se atrofiază.* BL. [Din fr. ***atrophier***].

atrofiánt, ~ţi, atrofiantă, ~e a. care cauzează atrofierea. [Din fr. ***atrophiant***].

atrofiát, ~ţi, atrofiată, ~e a. micşorat prin atrofie; redus, slăbit. [V. ***atrofia***].

atrófic, ~ci, atrofică, ~ce a. care este provocat de atrofie; care este atins de atrofiere. [Din fr. ***atrophique***].

atrofíe, atrofii f. degenerare, slăbire morfologică sau funcţională a unui ţesut sau a unui organ: *sentimentul atrofiei voinţei de experienţă.* CĂL. [Din lat. ***atrophia,*** fr. ***atrophie***].

atrofiére, atrofieri f. faptul de a se atrofia. [V. ***atrofia***].

atropínă f. substanţă toxică extrasă din mătrăgună, măselariţă etc., cu efect calmant asupra sistemului nervos şi dilatator al pupilei: *prin deducţii şi analize de laborator, am ajuns la concluzia că atropina ... dădea aceste stări.* PR. [Din fr. ***atropine***].

atropísm n. (med.) intoxicaţie cu atropină. [Din fr. ***atropisme***].

atrupaménţ, atrupamente n. **1.** grupare de unităţi militare; **2.** (p. ext.) adunare de oameni care fac mult zgomot. [Din fr. ***attroupement***].

atú, atuuri n. **1.** (şi pl. **atale**) carte de joc sau culoare cu valoare mai mare decît celelalte; **2.** ceea ce oferă un avantaj, o şansă în plus cuiva: *mai prinsesem încă un atu: prestigiul meu de bărbat unic.* VOIC.; *atuul tinereţii.* [Din fr. ***atout***].

atúncea adv. v. **atunci.**

atúnci adv. **1.** în acel moment, în acel timp (în trecut sau în viitor): *bucuria de atunci era pentru un eveniment în defavorul nostru.* EM.; *ţi-am făgăduit atunci dacă nu mergi, ... ca să te împac.* ISP.; **atunci şi nici atunci,** niciodată: *să-l văd cînd mi-oi vedea ceafa, atunci şi nici atunci.* CR.; **pe atunci,** cam în timpul acela, cam pe vremea aceea: *pe atunci, cînd ţara suna de crunte larme.* AL.; **de atunci,** începînd din acel moment sau din acea epocă: *de atunci răsare lumea, lună, soare şi stihii.* EM.; **de pe atunci,** din vremea aceea: *încă de pe atunci hoinărea în vacanţe.* CĂL.; **atunci cînd,** în momentul în care ..., în situaţia în care ...: *Lamarck e încă foarte nesigur atunci cînd exemplifică cele două feluri de particularităţi.* BL.; **2.** numai în acest caz: *munceşte bine şi atunci te voi aprecia.* // conj. în cazul acesta: *dacă Dumnezeu ne mîntuieşte prin istorie, atunci răul şi binele din secol sînt faze ale ispăşirii.* CĂL.; *dacă nu mergi, atunci plec singur;* (şi: **atuncea**). [Lat. ***ad-tuncce***].

áţă, aţe f. **1.** fir textil întrebuinţat la cusut, la fabricarea ţesăturilor, la legat etc.: *de trei ori scuturîndu-să frînsă legătura, ca neşte fire de aţă.* B.-DEL.; **cusut cu aţă albă,** v. **cusut; nici un capăt de aţă,** absolut nimic: *nu luase nici un capăt de aţă.* CR.; **viaţă cusută cu aţă,** viaţă plină de lipsuri materiale, de privaţiuni; **a întinde aţa,** a întrece măsura: *nu întinde aţa să se rupă.* NEGR.; **pînă-ntr-un cap** (sau **capăt**) **de aţă,** absolut tot; **mai mult aţă decît faţă,** jerpelit, uzat, ros: *din călcîie pînă la cap, haina lui mai mult aţă decît faţă.* PANN; **mai scumpă aţa decît faţa,** v. **scump; din fir pînă-n aţă,** în întregime, în totalitate: *iacă ce mi s-a întîmplat. şi-i spune tot, din fir pînă aţă.* ISP.; **a atîrna de un fir de aţă,** a fi într-o stare precară, a avea puţine posibilităţi pentru a rezista, pentru a se menţine: *viaţa ei atîrna de un fir de aţă.* GHEŢIE; **2.** fibră, formaţiune alungită din unele ţesuturi (vegetale sau animale): *păstăi de fasole cu aţă;* **3.** fir de oţel care se desprinde la ascuţirea uneltelor: *bate-ţi numai coasa pînă la coadă, n-o lăsa bătută numai pe jumătate, că i se strică aţa.* AG.; **4.** (fig.; în credinţele populare) **aţa vieţii,** firul vieţii (cuiva), tors de ursitoare; ursită; **a-l trage aţa la ceva,** a se îndrepta către ceva, mînat de o forţă tainică, irezistibilă: *du-te, băiete, dacă te trage aţa la moarte.* ISP.; **5.** (fig.) dîră subţire: *din ţigară se ridica o aţă de fum;* **6.** (compus) **aţă-de-mare, a)** plantă acvatică cu tulpina scurtă şi foarte ramificată şi cu flori verzui (*Ruppia rostellata*); **b)** peştişor marin cu corpul filiform, cu o singură înotătoare (*Nerophis ophidion*). // adv. în linie dreaptă: *a trecut în goană şi s-a dus aţă la maşină.* GHEŢIE; *merge aţă într-acolo.* [Lat. ***acia***].

aţícă f. **1.** pînză rară şi subţire de bumbac; **2.** numele unei hore muntenești. [***Aţă*** + ***-ică***].

aţíd m. v. **acid.**

aţiditáte f. v. **aciditate.**

aţíne, aţin şi (reg.) **aţiu** vb. **1.** (refl. şi tr.) **(a aţine calea)** a sta în calea cuiva pîndindu-i trecerea; a sta la pîndă: *şi te aţine la hotare.* AL.; *de la mare la Hotin, mereu calea ne-o aţin.* EM.; (fig.) *întrebarea ne aţine calea cu insistenţă.* BL.; **2.** (refl.) a se ţine după cineva; a urmări: *tu cu lumea ta de gînduri după ea să te aţii?* EM.; **3.** (refl.) a fi sau a sta gata pentru a prinde ceva: *băieţii s-aţin să le prindă.* VLAH.; **aţine-te!** fii gata!: *cînd auzeam noi de masă, tăbăram pe dînsa, ş-apoi aţine-te gură!* CR.; (şi: (pop.) **aţinea**). [Lat. ***attenere*** *(=attinere)*].

aţineá vb. v. **aţine.**

aţintá vb. v. **aţinti.**

aţintí, aţintesc vb. **1.** (tr.) a îndrepta privirea spre ceva: *ochii tăi în zare cu dor îi aţinteşti.* AL.; (refl.) *ochii tuturor se aţintiră la măiastra.* ISP.; **2.** (tr.) a îndrepta o armă către o ţintă; a ochi; **3.** (înv.; intr.) a năzui, a aspira, a ţinti: *libertatea-n faţa lumii a aprins un mîndru soare, ş-acum neamurile toate către dînsul aţintesc.* AL.; (şi: (înv.) **aţinta**). [A^3 + ***ţinti***].

aţintíre, aţintiri f. acţiunea de a aţinti. [V. ***aţinti***].

aţintít, ~ţi, aţintită, ~e a. îndreptat, concentrat asupra cuiva sau a ceva: *cu capul aţintit la pază.* OD.; *stătuse şi ea uneori cu urechea aţintită.* SAD. [V. ***aţinti***].

aţipeálă, aţipeli f. stare a celui aţipit; adormire uşoară şi de scurt timp; moţăială: *sări din aţipeala lui, căci richiţele şi bălăriile foşniră.* GAL. [***Aţipi*** + ***-eală***].

aţipí, aţipesc vb. (intr.) a fi cuprins de un somn uşor: *cînd să aţipească, deodată se aud prin casă o mulţime de glasuri.* CR.; *aţipise niţel după masă;* (fig.) *îi aţipea estimp oare voinţa ...?* M.CAR. [Lat. ***attepire*** *(=tepere)*].

aţipíre, aţipiri f. faptul de a aţipi; somn: *o toropeală dulce, asemenea unei aţipiri fără capăt, punea stăpînire pe mine.* GHEŢIE. [V. ***aţipi***].

aţipít[1], aţipituri n. aţipeală: *după-amiaza, în aţipitul mănăstirii, se strecurau acolo.* VOIC. [V. ***aţipi***].

aţipít[2], ~ţi, aţipită, ~e a. abia adormit; (fig.) *problema nu mai poate fi pusă în termenii aţipiţi ai teoriei mediului.* BL. [V. ***aţipi***].

aţişoáră, aţişoare f. diminutiv al lui aţă. [***Aţă*** + ***-işoară***].

aţiţá vb. v. **aţîţa.**

aţiţáre f. v. **aţîţare.**

aţiţát a. v. **aţîţat[1].**

aţîţă, aţîţ vb. (tr.) **1.** a aprinde sau a înviora focul: *scormonind focul în vatră pentru a-l aţîţa.* GANE; *a mers s-aţîţe-n vatră foc.* COŞB.; **2.** (fig.) a stimula, a deştepta (pasiuni, sentimente etc.): *problema astfel pusă aţîţa nespus curiozitatea.* BL.; *i-a aţîţat ambiţia;* **3.** a întărîta, a îndemna la ceva rău: *cu toate intenţiile lui bune, N.Iorga a aţîţat pe neizbutiţii obscuri.* CĂL.; **4.** a iniţia, a pune la cale: *craii şi miniştrii avînd sete de-argint, aţîţă războaie crunte.* B.-DEL.; (şi: (înv.) **aţiţa**). [Lat. ***attitiare*** (<***titio*** „tăciune")].

aţîţáre, aţîţări f. **1.** acţiunea de a aţîţa: *aluziuni anecdotice la personalităţi în viaţă erau destinate aţîţării cititorului.* CĂL.; **2.** agitaţie, neliniște: *în starea de aţîţare nervoasă în care mă aflam, zadarnic aş fi încercat să mă odihnesc.* SAD.; (şi: (înv.) **aţiţare**). [V. ***aţîţa***].

aţîţát[1], ~ţi, aţîţată, ~e a. excitat, înfierbîntat, întărîtat; exaltat: *mai cu vorba bună, mai cu frica ştiu potoli vrajba-aţîţată lăudînd a gloatei judecată.* B.-DEL.; (şi: (înv.) **aţiţat**). [V. ***aţîţa***].

aţîţát[2] n. faptul de a aţîţa; aprindere, înteţire: *moş Bodrîngă paşlise o grămadă de buci pentru aţîţat focul.* CR. [V. ***aţîţa***].

aţîţătór, ~i, aţîţătoáre a. **1.** care aţîţă, care stimulează: *hrana cea rea ... cere numaidecît oarecari lucruri aţîţătoare.* C.; *miros aţîţător;* **2.** (şi m., f.) (cel) care instigă la rele: *carele au fost aţîţător de păgîni asupra creştinilor.* UR. [***Aţîţa*** + ***-tor***].

aţós, ~şi, aţoásă, ~e a. 1. care are în structură fibre sau filamente: *coaja cea pe dinafară era aţoasă ca cînepa.* DRĂGHICI; *păstăi aţoase;* 2. (fig.) ţanţoş, arţăgos: *nici n-am gîndit că eşti aşa de aţoasă la treburile dumitale.* MAT.; *om aţos.* [*Aţă* + *-os*].

au[1] conj. (înv. şi reg.) (indică o alternativă; adesea repetat la fiecare element al alternării) sau: *au ţi-i foame, au ţi-i sete, au ţi-i dor de codrul verde?* POP. // adv. oare?: *au purtarea noastră nu-ţi place?* ISP.; *au nu ştii?* [Lat. ***aut***].

au[2] interj. exclamaţie care exprimă durere, mirare, bucurie etc.: *au, Doamne, cum ne-am mai duce.* POP. [Onomat.].

áuă f. 1. (înv.) strugure: *şi sînge de auo bea, vinu.* PSALT.; 2. (înv.) rodul viei; poamă: *culeage strugurii viei pămîntului, că s-au copt aua.* N.TEST.; 3. (reg.) varietate de struguri cu boabele mărunte şi dese. [Lat. ***uva***].

auctoriál, ~i, auctorială, ~e a. care ţine de autor, referitor la autor, de autor: *ironie auctorială; sursele auctoriale ale operei.* [Din lat. ***auctor*** + *-ial*; cf. it. ***autoriale***].

aucţiúne, aucţiuni f. vînzare la licitaţie a unor bunuri. [Din germ. ***Auction***, lat. ***auctio, -onis***].

audáce a. invar. (latinism) îndrăzneţ, temerar: *ar fi întrecute chiar cele mai audace aşteptări ale ei.* EM. [Din lat. ***audax, -acis***].

audácie f. (latinism) îndrăzneală, cutezanţă: *să se-ntindă cu audacie în imperiul tipurilor poetice.* EM. [Din lat. ***audacia***].

audiá, audiez vb. (tr.) 1. (jur.) a asculta un martor: *judecătorul audiază martorii;* 2. a asculta un curs, o conferinţă, un şir de prelegeri: *voi să-şi împlinească ştiinţa de carte şi audie cursurile Academiei Mihăilene.* CĂL.; 3. a asculta muzică (de obicei înregistrată). [De la ***audienţă***; cf. lat. ***audire***].

audiát, ~ţi, audiată, ~e a. 1. care este ascultat într-un proces: *martor audiat;* 2. care este ascultat (de public, de elevi etc.): *emisiune audiată; curs audiat.* [V. ***audia***].

audíbil, ~i, audibilă, ~e a. care poate fi auzit. [Din fr. ***audible***, lat. ***audibilis***].

audibilitáte f. (fiz.) proprietate a anumitor vibraţii de a produce senzaţia de auz. [Din fr. ***audibilité***].

audiént, ~ţi, audientă, ~e m., f. (înv.) 1. auditor; ascultător (al unei conferinţe, al unui concert etc.); 2. persoană care asistă la cursuri fără a fi înscrisă printre elevii sau studenţii ordinari şi fără a da examene: *înscriindu-se acolo ca audient, înseamnă că poetul nu terminase liceul.* CĂL. [Din lat. ***audiens, -ntis***].

audiénţă, audienţe f. 1. întrevedere acordată, la cerere, de către un demnitar: *a fost primit în audienţă de prezidentul viitor al republicii franceze.* EM.; 2. interes, atenţie, înţelegere manifestată de auditor: *discursul s-a bucurat de o mare audienţă;* **a avea audienţă, a)** a trezi interesul unui public numeros; **b)** a avea influenţă asupra unui mare număr de persoane; 3. şedinţă (publică) a tribunalului, în care sînt ascultate părţile şi pledoariile şi în care se pronunţă sentinţa. [Din lat. ***audientia***, fr. ***audience***].

audiére, audieri f. 1. acţiunea de a audia şi rezultatul ei; 2. (spec.) ascultare a martorilor într-un proces; (p. ext.) *cu riscul de a da proporţii acestui capitol auxiliar, ne-am hotărît la o audiere generală a părerilor.* BL.. [V. ***audia***].

audio-[1] element de compunere cu semnificaţia „(referitor la) auz", „referitor la frecvenţele audibile". [Din fr., it. ***audio-***].

áudio[2] a. invar. care serveşte la înregistrarea, la transmiterea şi la perceperea auditivă: *mijloace audio; casetă audio.* [Din fr. ***audio***].

audiobook [aúdiobuk] n. înregistrare pe casetă sau pe compact disc a unei cărţi, pentru a fi ascultată. [Cuv. engl.].

audiofón, audiofoane n. aparat folosit de hipoacuzici pentru amplificarea sunetelor. [Din fr. ***audiophone***].

audiofrecvénţă, audiofrecvenţe f. frecvenţă a undelor sonore perceptibile pentru urechea umană. [Din fr. ***audiofréquence***].

audiologíe f. disciplină medicală care studiază problemele auzului. [Din fr. ***audiologie***].

audiográmă, audiograme f. grafic pe care se înregistrează rezultatele unui examen audiometric. [Din fr. ***audiogramme***].

audiométric, ~ci, audiometrică, ~ce a. care ţine de audiometrie, referitor la audiometrie. [Din fr. ***audiométrique***].

audiometríe f. metodă de măsurare a acuităţii auditive. [Din fr. ***audiométrie***].

audiométru, audiometre n. aparat pentru determinarea acuităţii auditive şi pentru determinarea înălţimii sunetelor. [Din fr. ***audiomètre***].

audiovídeo a. invar. care ţine de, compus din radiodifuziune şi televiziune: *mijloace de informare audiovideo.* [Din lat. ***audio*** „aud" + ***video*** „văd"].

audiovizuál, ~i, audiovizuală, ~e a. (despre mijloacele de comunicare şi informare) care utilizează auzul şi văzul: *mijloace de comunicare audiovizuală;* (subst. n.) *rolul audiovizualului în epoca noastră.* [Din fr. ***audiovisuel***, engl. ***audio-visual***].

áudit, audituri n. revizie contabilă: *serviciul de audit.* [Din engl. ***audit***].

auditá, auditez vb. (tr. şi intr.) a realiza o revizie (contabilă): *a audita estimările companiilor; companiile sînt auditate.* [Din engl. ***audit***].

auditáre, auditări f. acţiunea de a audita. [V. ***auditar***].

auditív, ~i, auditivă, ~e a. care ţine de auz, referitor la auz: *nuanţa personală apare în legătură cu condiţia de bolnav a poetului, în încordarea auditivă la vibraţiile tăcerii.* CĂL.; **nerv auditiv**, nerv care transmite creierului senzaţiile acustice. // m., f. persoană cu o deosebită acuitate a auzului; persoană care cultivă senzaţiile receptate cu ajutorul auzului: *el e îndeosebi un auditiv halucinant, obsedat de ecouri.* CĂL. [Din fr. ***auditif***].

auditór[1]**, ~i, auditoáre** a. şi m., f. (persoană) care ascultă un curs, o cuvîntare, o prelegere etc.; ascultător: *dacă în odaie s-ar face muzică, un auditor de dindărătul scîndurii de brad ar auzi-o aşa de bine ca şi un auditor din odaie.* EM. [Din fr. ***auditeur***].

auditór[2] n. v. **auditoriu.**

auditóriu, auditorii n. 1. sală pentru conferinţe, spectacole etc.; 2. totalitate a ascultătorilor; asistenţă: *înveselea auditoriul cu cîte-o elegie, o satiră sau o fabulă.* GHICA; (şi: **auditor**). [Din lat. ***auditorium***, germ. ***Auditorium***].

audíţie, audiţii f. 1. ascultare a unei lucrări muzicale: *concertele şi audiţiile de operă italiană au fost frecvente.* CĂL.; **primă audiţie**, prezentare pentru prima oară în public a unei bucăţi muzicale; 2. (p. ext.) ascultare a lecturii unei opere literare (poetice): *plăcerea stîrnită de audiţia scrierilor lui Creangă e de rafinament erudit.* CĂL.; 3. (jur.) ascultare a martorilor; 4. identificare a sunetelor prin simţul auditiv: *puterea lui evocatoare se sprijină, într-o proporţie copleşitoare, pe factorii audiţiei.* VIANU; 5. recepţionare de semnale audio; (şi: **audiţiune**). [Din lat. ***auditio, -onis***, fr. ***audition***].

audiţiúne f. v. **audiţie.**

auftáct, auftacturi n. anacruză. [Din germ. *Auftakt*].

augmént, augmente n. (gram.) vocală adăugată la începutul verbelor în unele limbi indo-europene. [Din fr. ***augment***, lat. ***augmentum***].

augmentă, augmentez vb. (tr.) a mări, a creşte: *şi el augmentează ... valoarea producţiunii naţionale.* EM.; (refl.) *traiul românilor s-a scumpit, fără ca producţiunea să se augmenteze în mod considerabil.* EM. [Din fr. ***augmenter***, lat. ***augmentare***].

augmentábil, ~i, augmentabilă, ~e a. (rar) care poate fi augmentat, mărit: *numărul tranzacţiunilor este însă numai augmentabil în proporţie cu valorile oferite de piaţă.* EM. [*Augmenta* + *-bil*].

augmentáre, augmentări f. acţiunea de a augmenta; creştere: *avem nevoie de stabilitate mai mare, de organizaţie mai solidă, de-o augmentare a autorităţii statului.* EM. [V. ***augmenta***].

augmentatív, ~i, augmentativă, ~e a. şi n. (gram.) 1. (afix) care exprimă o creştere a dimensiunilor unui obiect: *sufix augmentativ;* 2. (cuvînt) format cu un astfel de afix: *este uşor să recunoşti un diminutiv sau un augmentativ.* VIANU. [Din fr. ***augmentatif***].

augmentáţie, augmentaţii f. acţiunea de a augmenta; creştere, sporire; (şi: (înv.) **augmentaţiune**). [Din lat. ***augmentatio, -onis***, fr. ***augmentation***].

augmentaţiúne f. v. **augmentaţie.**

augúr[1]**, auguri** m. preot roman care căuta să afle viitorul după zborul, cîntecul şi mărunţaiele păsărilor: *aleargă pînă-n Roma să-ntrebe el augurii.* COŞB. [Din lat. ***augur***].

augúr[2]**, augure** n. (la romani) prevestire, prezicere făcută de un augur[1]; **de bun** (sau **rău**) **augur**, (ne)favorabil. [Din lat. ***augurium***, fr. ***augure***].

augură, augurez vb. (rar; tr.) a interpreta ceva ca prevestire, ca augur; a prevesti, a prezice, a meni: *imaginaţiunea poporului augurase de aci că acest prunc va fi pieirea ţării.* BĂLC. [Din it. ***augurare***, fr. ***augurer***].

augurál, ~i, auguralĕ, ~e a. de augur[1], referitor la augur[1]: *ştiinţă auguralĕ.* [Din lat. ***auguralis***].

augurát, augurate n. 1. demnitate, funcţie a augurilor; 2. templu construit după consultarea augurilor. [Din lat. ***auguratus***].

augúst[1]**, ~şti, augustă, ~e** a. 1. (ca epitet dat monarhilor şi persoanelor din familiile domnitoare) preamărit, slăvit: *augustul meu strămoş, Caius Ulpiu Traian.* OD.; 2. (fig.) maiestuos, măreţ: *a timpilor eroici imagină augustă.* AL. [Din lat. ***augustus***].

augúst[2] m. a opta lună a anului (precedată de iulie şi urmată de septembrie); (pop.) gustar: *a venit în vara aceea, pe la august, şi cinstita holeră de la 48.* CR.; (adj.) *luna august.* [Din lat. ***augustus***].

augustín, augustini m. călugăr din ordinul Sfîntului Augustin: *vizitează... biserica augustinilor.* CĂL. [Din lat. ***augustinus***].

augustiniăn, ~eni, augustiniană, ~ene a. care ţine de augustinism, referitor la augustinism. // m. augustin. [Din fr. ***augustinien***].

augustinísm n. doctrină a Sfîntului Augustin, care cuprinde idei teologice şi filozofice în legătură cu păcatul originar, graţia divină, liberul arbitru şi predestinarea omului. [Din fr. ***augustinisme***].

auí vb. v. **hăui.**

auiálă f. v. **hăuială.**

aúl, aule n. sat de munte în Caucaz, Crimeea şi Asia Centrală: *îl primeau înduioşaţi şi-l petreceau din aul în aul.* VOIC. [Din rus. ***aul***].

ăulă, aule f. 1. (la romani) curte în faţa locuinţelor patricienilor, în jurul căreia erau grupate dependinţele; 2. sală mare de festivităţi într-o instituţie: *cultivă succesul de aulă şi intră în sală în jaghetă neagră.* CĂL.; *aula universităţii;* 3. (în evul mediu) curte domnească sau împărătească. [Din lat. ***aula***, germ. ***Aula***].

auléu interj. v. **aoleu.**

aulí vb. v. **aoli.**

aúlic, ~ci, aulică, ~ce a. **1.** care ține de curte: *a servit drept temei de discuție Comisiei aulice transilvănene.* BL.; **consilier aulic,** titlu onorific al înalților funcționari și al profesorilor universitari (în Austria); **2.** care ține de activitățile din aulă, referitor la aulă, specific aulei: *limbă aulică;* (p. ext.) *făptura lui respira fineța aulică, fără nici o umbră de snobism.* CĂL. [Din lat. ***aulicus***].

aulmá, aulmă vb. (reg.; intr.) a adulmeca, a mirosi: *cînd aulmă lupul pe de-aproape.* B.-DEL.; (tr.) *și venind svîntul la peșteră spre noi, ne aulmă de departe.* DOS. [***A*³ + *ulma***].

áur n. **1.** metal prețios, galben lucitor, din care se fac obiecte de valoare: *unul din pintenii săi de aur se sfărîmă.* BĂLC.; (fig.) *luna revărsa tot aurul ei în odaia lui.* EM.; **de aur, a)** de culoare galbenă strălucitoare: *păr de aur;* **b)** splendid, măreț: *viitor de aur țara noastră are.* BOL.; *zilele de aur a scripturilor române.* EM.; **epocă de aur,** perioadă înfloritoare; **inimă de aur,** (om cu) suflet bun; **cruce de aur în casă,** v. **cruce; a-i fi gura de aur** sau **a avea gură de aur,** a meni a bine; a spune ceea ce se va întîmpla; **2.** (fig.) lucru de preț; bani, avere: *cinstindu-i bunătățile, l-au însoțît la orecît aur și l-au trimis.* DOS.; **a înota în aur,** a fi foarte bogat; **aur negru,** petrol; **aur verde,** pădurea ca bogăție vegetală; **aur alb,** apa (ca izvor de energie). [Lat. ***aurum***].

auramínă, auramine f. colorant galben folosit la vopsirea hîrtiei și a materialelor textile. [Din fr. ***auramine,*** germ. ***Auramin***].

aurár, aurari m. **1.** persoană care confecționează sau vinde obiecte din aur (și din alte metale prețioase); (adj.) *țigan aurar;* **2.** lucrător la o mină de aur; băieș; **3.** culegător de aur din albia rîurilor: *aurariu va să zică din ceata țiganilor care caută și spală aurul din apă.* B.-DEL.; (și: (înv.) **aurariu**). [***Aur*** + ***-ar***].

aurárlu m. v. **aurar.**

aurăt a. v. **aurit.**

áură, (rar) **aure** f. **1.** aureolă, nimb: *lumina vie și moale a apusului era adunată în spatele fapturii lui albe ca o aură.* PETR.; (fig.) *ideea de obiect își pierde aura și suveranitatea ce i-o atribuie simțul comun.* BL.; **2.** adiere, boare: *ca dulci aure ce zbor.* BOL.; **3.** (med.) stare patologică premergătoare crizei de epilepsie: *un epileptic trece prin euforia ce precede atacul (aura).* CĂL. [Din lat., fr. ***aura***].

aurărie, aurării f. **1.** obiecte (în special bijuterii) din aur (și din alte metale prețioase): *rămăsese uimit de colecțiile de bijuterie și aurărie barbară.* CĂL.; **2.** (înv. și pop.) mină de aur: *baie, adecă aurărie, unde să sapă din pămînt aurul.* B.-DEL. [***Aur*** + ***-ărie***].

aurél, ~i, aurică, ~ele a. (pop.) auriu; blond: *carte cu litere aurele.* BOL.; *perișoru-i aurel.* AL. // m. (pop.) **1.** aur: *stejărel cu frunze de aurel.* POP.; **2.** (reg.) soi de struguri albi, cu boabe mărunte, lunguiețe; **3.** vin obținut din astfel de struguri. // f. arbust din familia verbenaceelor, originar din America, cu flori galbene-portocalii, cu fructul negru la maturitate, cultivat ca plantă decorativă (*Lantana camara*). [***Aur*** + ***-el***].

aureolá, aureolez vb. (tr.) **1.** a înconjura cu aureolă; (refl. pas.) *ucigașul se aureolează, capătă măreții de sfînt.* CĂL.; **2.** (fig.) a glorifica. [Din fr. ***auréoler***].

aureolăre, aureolări f. acțiunea de a aureola și rezultatul ei: *spiritualizări și stilizări minore, aureolări ale ființelor cîmpenești.* CĂL. [V. ***aureola***].

aureolát, ~ți, aureolată, ~e a. înconjurat de o aureolă. [Din fr. ***auréolé***].

aureólă, aureole f. **1.** cerc luminos cu care pictorii înconjoară capul sfinților; nimb; **2.** (fig.) strălucire, glorie, faimă: *îi trebuia aici o mică aureolă de martir.* CĂL.; *capătă aureola meritată;* **3.** zonă mai puțin luminoasă care înconjură o flacără, un bec electric etc. [Din fr. ***auréole,*** lat. (*corona*) ***aureola,*** it. ***aureola***].

aureolizáre, aureolizări f. (rar) aureolare, glorificare: *mulți gînditori ... procedează la aureolizarea gnostică a începuturilor.* BL. [***Aureolă*** + ***-izare***].

aureomicínă f. antibiotic sub forma unei substanțe cristaline de culoare galbenă-aurie. [Din fr. ***auréomycine***].

auréus m. monedă romană de aur. [Din lat. ***aureus***].

auri-[1] element de compunere cu sensul „referitor la aur", „de aur", „ca aurul". [Din fr., it. ***auri-***].

auri[2]**, auresc** vb. **1.** (tr.) a acoperi cu un strat de aur: *a auri un portir;* (fig.) *vine ziua aurindu-mi pîinea.* VIERU; **2.** (fig.; tr. și refl.) a face să strălucească în culoarea aurului; a face să pară de aur: *sub privirea-i s-aurește unda lină din Bosfor.* BOL. [De la ***aur***].

aurícul, auricule n. fiecare dintre cele două compartimente superioare ale inimii; atriu. [Din fr. ***auricule***].

auriculár, ~i, auriculară, ~e a. **1.** care ține de ureche, referitor la ureche, al urechii: *boală auriculară;* **martor auricular,** persoană care a auzit cu urechile sale cele relatate; **2.** care ține de auricul, referitor la auricul. [Din fr. ***auriculaire,*** it. ***auricolare***].

auriculát, ~ți, auriculată, ~e a. **1.** care este înzestrat cu auricule; **2.** care este în formă de auriculă. [Din fr. ***auriculé***].

auriculă, auricule f. pavilionul urechii, urechea externă. [Din lat. ***auricula,*** fr. ***auricule***].

aurifér, ~i, auriferă, ~e a. care conține aur; (rar) auros: *hambarul se umplea cu nisip aurifer.* TUD. [Din fr. ***aurifère,*** lat. ***aurifer***].

auríga m. conducător al unui car de curse în antichitate. [Din lat. ***auriga***].

auríre, auriri f. acțiunea de a auri; acoperire cu aur. [V. ***auri***].

aurít, ~ți, aurită, ~e a. **1.** poleit, suflat cu aur: *jilțuri aurate și secrie de aur.* DOS.; *cadrele-aurite ce de păreți sînt prinse.* AL.; *tron aurit;* (fig.) *magicul și miticul sînt împresurate de nimbul unui particular și aurit privilegiu.* BL.; **fie-ți** (sau **să-ți fie etc.) gura aurită,** să se realizeze ceea ce spui; **2.** cusut sau țesut cu fir de aur: *zobonul de stofă aurită.* NEGR.; **3.** de culoarea aurului; auriu: *tu ai plete aurite.* AL.; *păr aurit;* **4.** (fig.) strălucitor, frumos, ales: *atunci vă veți întoarce la vremile aurite.* EM.; (și: (înv.) **aurat**). [V. ***auri***].

auritúră, aurituri f. **1.** obiect acoperit cu aur; **2.** țesătură sau broderie cu fir de aur; **3.** strat (foarte fin) de aur pe un obiect (sculptat). [***Auri*** + ***-tură***].

auríu, ~ii, aurie, ~ii a. de culoarea aurului, care are culoarea galbenă strălucitoare: *desface o cîrpă în care sînt îngrămădiți o mulțime de peștișori aurii.* CĂL.; *măr auriu.* [***Aur*** + ***-iu***].

aurolác, aurolacuri n. produs industrial de culoare aurie (cu luciu metalic), folosit pentru lucrări de vopsitorie. // m. (pl. **aurolaci**) persoană care obișnuiește să inspire vaporii acestui produs pentru a se droga. [***Aur(o)*** + ***lac***].

aurorál, ~i, aurorală, ~e a. **1.** care ține de aurora; referitor la aurora: *lumină aurorală;* **2.** (fig.) care ține de început: *îndrumă atenția asupra faptelor spirituale deosebit de importante ce ar fi avut loc în faza aurorală a omenirii.* BL. [Din fr. ***auroral***].

auróră, aurore f. **1.** lumină roșie-portocalie care precedă răsăritul soarelui; zori: *aurora se ivește vestitoare dimineții.* NEGR.; **aurora boreală** (sau **polară**), lumină difuză verde sau roșiatică care apare noaptea pe cer în regiunile polare; **2.** (fig.) început: *faza de aurora a gîndirii indice.* BL.; *aurora vieții.* [Din lat. ***aurora,*** fr. ***aurore***].

aurós, ~și, auroásă, ~e a. (rar) **1.** bogat în aur; aurifer: *aurosul năsip al apelor.* HASD.; **2.** auriu, aurit; (fig.) strălucitor, luminos: *stelele voioase scutură-n aer coamele-auroase.* BOL. [***Aur*** + ***-os***].

auscultá, auscúlt vb. (med.; tr.) a examina funcționarea inimii sau a plămînilor ascultînd cu urechea sau cu stetoscopul; a asculta: *doctori ... îi ausculță, le palpează pîntecele.* GHEȚIE. [Din fr. ***ausculter,*** lat. ***auscultare***].

auscultáre, auscultări f. acțiunea de a ausculta. [V. ***ausculta***].

auscultáție, auscultații f. (med.) faptul de a ausculta: *n-aud bine deocamdată; sînt caverne mute, ireperabile la auscultație.* CĂL.; (și: **auscultațiune**). [Din lat. ***auscultatio, -onis,*** fr. ***auscultation***].

auscultațiúne f. v. **auscultație.**

auspíciu, auspicii n. **1.** (la romani) prevestire făcută de auguri din interpretarea zborului, a cîntecului sau a măruntaielor păsărilor; **2.** (fig.) împrejurări care prevestesc ceva: *lucrările au început sub auspiciile cele mai bune;* **3.** (fig.) sprijin, protecție; **sub auspiciile cuiva,** sub egida, sub protecția cuiva: *nimic bun nu poate veni sub auspiciile roșiilor.* EM. [Din lat. ***auspicium***].

austenítă f. constituent al structurii aliajelor din fier și carbon. [Din fr. ***austénite***].

austér, ~i, austeră, ~e a. **1.** sobru, grav; sever: *acest prinț a fost un suveran foarte religios, un auster părinte de familie.* EM.; **2.** lipsit de abundență și de lux; cumpătat: *viață austeră;* (fig.) *zidurile casei, depărtate și austere, se întrezăreau prin rămurișul copacilor.* GHEȚIE; *arhitectură austeră;* (adv.) *cu haina neagră încheiată auster pînă sus.* CĂL.; **3.** care este greu de îndurat; caracterizat prin lipsuri și disconfort: *nu eram făcut pentru existența măreață, dar... austeră a piscurilor.* VOIC. [Din fr. ***austère,*** lat. ***austerus***].

austerítate f. însușirea de a fi auster; cumpătare, sobrietate: *situația fiului îl silește să abdice de la o austeritate greu de suportat.* CĂL. [Din lat. ***austeritas, -atis,*** fr. ***austérité***].

austrál, ~i, australă, ~e a. sudic. [Din fr. ***austral,*** lat. ***australis***].

australián, ~eni, australiană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic Australiei sau populației ei, referitor la Australia sau la locuitorii acesteia, din Australia: *peisajul american sau australian nu l-a răzbit într-atît ca să-și schimbe orizontul-matrice.* BL. // m., f. persoană (originară) din Australia. [Din fr. ***australien***].

australiáncă, australience f. femeie sau fată din Australia. [***Australian*** + ***-că***].

australoíd, ~zi, australoidă, ~e a. care aparține populației autohtone din Australia și din Oceania. // m., f. persoană care face parte din populația (neagră) autohtonă din Australia și din Oceania. [Din fr. ***australoïde***].

australopitéc, australopiteci m. maimuță fosilă evoluată din era terțiară, foarte apropiată de om. [Din fr. ***australopithèque***].

austriác, ~eci, și (înv.) **~aci, austriacă, ~ece** a. care aparține, care este caracteristic Austriei sau locuitorilor ei, referitor la Austria sau la populația acesteia, din Austria: *probele de germanisme în foile române austriace sînt ... numeroase.* MAIOR. // m., f. persoană (originară) din Austria: *cu sabia n-a fost luată ... nici Bucovina de austriaci, nici Basarabia de ruși, ci prin fraudă.* EM. // m. pl. popor constituit ca națiune în Austria. [Lat. ***austriacus,*** it. ***austriaco***].

áustrián, ~eni, austriană, ~ene a. şi m., f. (înv.) austriac: *primisăm slujba la austrieni.* B.-DEL. [*Austria* n. pr. + *-ean*].

austriecésc, ~şti, austrieceáscă, ~eşti a. (înv.) austriac: *industrie austriecească.* EM. [*Austriac* + *-esc*].

austro-ungăr, ~i, austro-ungară, ~e a. care aparţinea Austro-Ungariei, din Austro-Ungaria: *găseşte că maniera de a vedea a centrului şi a jurnalisticei austro-ungare este identică.* EM.; *monarhia austro-ungară.* [*Austro-* („al Austriei") + *ungar*].

áustru n. (şi (înv.) **vîntul austrului**) vînt cald care bate dinspre sud-vest în Banat, Oltenia şi Muntenia: *mari holbure ... vîntul austrului scorneşte.* CANT.; *austrul le suflă coamele pletoase.* BOL. [Lat. *auster, -tri*].

auş, auşi m. (înv., reg.) **1.** moş, unchi; **2.** bunic. [Lat. *avus*].

auşél, auşel m. **1.** mică pasăre insectivoră, cîntătoare, asemănătoare cu sticletele (*Regulus cristatus*); **2.** pasăre din familia piţigoiului, cu spatele roşu aprins, creştetul şi guşa albe, iar coada şi aripile negre (*Aegithalus pendulinis*): *în tufele de sînger de aproape sta aninat, ca o punguţă albă de lînă, un cuib de auşel.* SAD. [*Auş* + *-el*].

aut adv. (sport) în afara terenului de joc. // n. (pl. **auturi**) ieşire, scoatere a mingii în afara terenului de joc; penalizare aplicată în această situaţie. [Din fr., engl. *out*].

autárhic, ~ci, autarhică, ~ce a. **1.** care are caracter de autarhie; **2.** independent, liber; (p. ext.) *ar conferi unor asemenea făpturi sau fiinţe un potenţial autarhic prea ridicat.* BL. [Din fr. *autarchique,* it. *autarchico*].

autarhíe f. **1.** situaţie economică de satisfacere a necesităţilor fără schimburi cu alţii; **2.** stat caracterizat printr-o astfel de situaţie economică; **3.** (în filozofia cinică) independenţă a indivizilor faţă de convenienţele sociale. [Din it. *autarchia,* fr. *autarchie,* gr. *autarkeia*].

auténtic, ~ci, autentică, ~ce a. **1.** a cărui originalitate nu poate fi contestată; sigur, veritabil, original: *e cuprins şi textul autentic al înscrisului tătarilor din Bugeac.* EM.; *operă autentică;* (adv.) *ţine ca eroii să vorbească autentic, să aibă individualitate orală.* CĂL.; (subst. n.) *Pann n-are noţiune de folclor, nu respectă autenticul ţărănesc, ci împestriţează graiul popular cu cel cult.* CĂL.; **2.** a cărui autoritate, probitate sau înţelegere este recunoscută: *poetul îşi va fi limitat cercul autenticilor lui cititori prin înseşi adîncimea şi adevărul subiectiv al expresiei sale.* VIANU; **3.** recunoscut ca propriu unui autor sau unei epoci: *tablou autentic.* **4.** realizat cu respectarea formelor legale: *eu v-am prezentat acte autentice care dovedesc contrariul celor afirmate în adresă.* GHEŢIE. [Din lat. *authenticus,* fr. *authentique,* gr. *authentikós*].

autenticitáte f. însuşirea sau faptul de a fi autentic; originalitate: *nu l-am fi auzit susţiind ... autenticitatea cronicei lui Hurul.* EM. [Din germ. *Authentizität,* it. *autenticità*].

autentificá, autentífic vb. (tr.) **1.** a determina dacă este autentic, original; **2.** a legaliza, a face să devină autentic: *însărcinarea lui... era... de a autentifica documente transcrise.* CĂL. [Din fr. *authentifier,* germ. *authentifizieren*].

autentificáre, autentificări f. acţiunea de a autentifica şi rezultatul ei: *responsabilul îi arătă autentificarea de pe dosul pînzei.* GHEŢIE. [V. *autentifica*].

autentificát, ~ţi, autentificată, ~e a. întărit, învestit cu forme legale. [V. *autentifica*].

autísm n. (med.) stare patologică caracterizată prin ruperea contactului cu lumea exterioară şi prin trăirea excesivă a unei vieţi interioare. [Din fr. *autisme*].

autíst, ~şti, autistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de autism: *echivocurile sînt iubite de naturile imaginative şi autiste.* VIANU. [Din fr. *autiste*].

autístic, ~ci, autistică, ~ce a. care ţine de autism, referitor la autism. [Din. fr. *autistique*].

auto-[1] element de compunere cu semnificaţia „automobil", „automat". [Din fr. *auto-*].

auto-[2] element de compunere pentru cuvinte care arată că acţiunea se face de la sine sau noţiunea se referă la subiect. [Din fr. *auto-*].

áuto[3] a. invar. care se efectuează cu ajutorul unui automobil: *transport auto.* // n. (fam.) automobil. [Din fr. *auto*].

auto[4]**, autouri** n. dramă sacră într-un act, scrisă în secolul al XV-lea, în Spania sau în Portugalia. [Din sp. *auto*].

autoacceptáre, autoaceptări f. acceptare de bunăvoie a unei situaţii, atitudini sau conduite. [*Auto-*[2] + *acceptare*].

autoaccidentá, autoaccidentez vb. (refl.) a se accidenta singur. [*Auto-*[2] + *accidenta*].

autoaccidentáre, autoaccidentări f. faptul de a se autoaccidenta. [V. *autoaccidenta*].

autoacuzá, autoacúz vb. (refl.) a se acuza pe sine însuşi. [*Auto-*[2] + *acuza*].

autoacuzáre, autoacuzări f. **1.** acţiunea de a se autoacuza; **2.** (med.) formă de delir în care bolnavul se învinuieşte de fapte imaginare. [V. *autoacuza*].

autoadaptá, autoadaptez vb. (refl.) a se adapta prin eforturi proprii, fără ajutorul cuiva. [*Auto-*[2] + *adapta*].

autoadezív, ~i, autoadezivă, ~e a. care se lipeşte prin simplă apăsare: *bandă autoadezivă.* [Din fr. *autoadhésif*].

autoadminístrá, autoadminístrez vb. (refl.) a se administra prin mijloace proprii. [*Auto-*[2] + *administra*].

autoadminístráre, autoadminístrări f. acţiunea de a se autoadministra. [V. *autoadministra*].

autoafírmá, autoafírm vb. (refl.) a-şi afirma personalitatea. [*Auto-*[2] + *afirma*].

autoafírmáre, autoafírmări f. faptul de a se autoafirma. [V. *autoafirma*].

autoalármá, autoalarme f. radioreceptor care înregistrează semnalele de pericol. [Din fr. *auto-alarme*].

autoamăgí, autoamăgesc vb. (refl.) a(-şi) amăgi (intenţionat) propria persoană. [*Auto-*[2] + *amăgi*].

autoamăgíre, autoamăgiri f. acţiunea de a se autoamăgi: *metafizica nu se justifică totuşi prin nevoia de autoamăgire a insului.* BL. [V. *autoamăgi*].

autoamfíbiu, autoamfíbii n. automobil (militar) care se poate deplasa atît pe uscat, cît şi pe apă. [Din it. *autoanfibio*].

autoanalíst, autoanalişti m. persoană care se autoanalizează: *lucidul autoanalist o resimţea prea bine.* VIANU. [*Auto-*[2] + *analist*].

autoanalizá, autoanalizez vb. (refl.) a-şi analiza propriile însuşiri, gînduri, sentimente. [*Auto-*[2] + *analiza*].

autoanalíză, autoanalize f. analiză a însuşirilor, gîndurilor, sentimentelor proprii: *a fost preţuit după 1880, în vremea pesimismului, a autoanalizei.* IBR. [*Auto-*[2] + *analiză*].

autoanulăre, autoanulări f. anulare, desfiinţare de sine; autodistrugere: *filosofiei nu i-ar mai rămîne decît actul de autoanulare.* BL. [*Auto-*[2] + *anulare*].

autoapără, autoapăr vb. (refl.) a se apăra singur, prin mijloace proprii. [*Auto-*[2] + *apăra*].

autoapărăre, autoapărări f. apărare prin mijloace proprii: *românii manifestă un fel de atitudine instructivă de autoapărare.* BL. [V. *autoapăra*].

autoapreciá, autoapreciez vb. (refl.) a-şi aprecia propriile calităţi şi defecte: *„băiete, ai talent!" m-am autoapreciat.* GHEŢIE. [*Auto-*[2] + *aprecia*].

autoapreciére, autoaprecieri f. faptul de a se autoaprecia. [V. *autoaprecia*].

autoaprínde, pers. 3 **autoaprinde** vb. (refl.) a se aprinde spontan, fără o sursă exterioară de căldură. [*Auto-*[2] + *aprinde*].

autoapríndere, autoaprinderi f. aprindere de la sine a unui combustibil (în anumite condiţii de presiune şi de temperatură). [V. *autoaprinde*].

autoaprovizionă, autoaprovizionez vb. (refl.) a se aproviziona prin posibilităţi proprii. [*Auto-*[2] + *aproviziona*].

autoaprovizionáre, autoaprovizionări f. faptul de a se autoaproviziona. [V. *autoaproviziona*].

autoatelíér, autoateliere n. atelier de reparaţii instalat pe un autovehicul. [*Auto-*[1] + *atelier*].

autobasculántă, autobasculante f. autocamion prevăzut cu benă basculantă. [*Auto-*[1] + *basculantă*].

autobáză, autobaze f. centru de întreţinere, reparare şi garare a autovehiculelor (autobuze şi autocamioane). [*Auto-*[1] + *bază*].

autobetoniéră, autobetoniere f. betonieră montată pe un automobil. [*Auto-*[1] + *betonieră*].

autobiciuí, autobiciuiesc vb. (refl.) **1.** a se biciui; a se autoflagela; **2.** (fig.) a se autocritica fără menajamente. [*Auto-*[2] + *biciui*].

autobiciuíre, autobiciuiri f. **1.** faptul de a se autobiciui; autoflagelare; **2.** autocritică severă. [V. *autobiciui*].

autobiográfic, ~ci, autobiografică, ~ce a. **1.** referitor la autobiografie, cu caracter de autobiografie: *autorul unui roman nu există în scrierea lui chiar cînd aceasta e autobiografică.* CĂL.; **2.** care redă propria biografie: *n-ar fi exclus ca vreo dragoste să fi inspirat poetului, foarte autobiografic în ultimele opere, piesa.* CĂL. [Din it. *autobiografico,* fr. *autobiographique*].

autobiografíe, autobiografii f. **1.** biografia unei persoane scrisă sau expusă de ea însăşi: *acolo îşi face o autobiografie chimerică.* CĂL.; **2.** operă literară aparţinînd genului epic, în care autorul îşi povesteşte viaţa. [Din it. *autobiografia,* fr. *autobiographie*].

autoblindát, autoblindate n. vehicul blindat, pe roţi sau pe şenile, folosit mai ales în misiuni de cercetare, de recunoaştere, de siguranţă etc. [*Auto-*[1] + *blindat*].

autobréc, autobrecuri n. automobil cu caroserie închisă, cu care se pot transporta în jur de zece persoane. [Din fr., engl. *autobreak*].

autobúz, autobuze n. autovehicul închis, pentru transportul în comun a unui mare număr de persoane: *într-o staţie de autobuz, ... doi călători aşteptau de cîteva minute apariţia unui vehicul.* GHEŢIE. [Din germ. *Autobus,* fr. *autobus*].

autocalomniá, autocalomniez vb. (refl.) a-şi calomnia propria persoană. [*Auto-*[2] + *calomnia*].

autocalomníe, autocalomnii f. calomnie la adresa propriei persoane. [De la *autocalomnia*].

autocamión, autocamioane n. autovehicul de dimensiuni mari, cu caroserie deschisă, prevăzut cu platformă sau cu benă, pentru transportul materialelor, mărfurilor etc. [*Auto-*[1] + *camion*].

autocamionétă, autocamionete f. autocamion mic, camionetă. [*Auto-*[1] + *camionetă*].

autocár, autocare n. autobuz folosit pentru excursii: *are de gînd să achiziţioneze, din străinătate, cîteva autocare.* VINEA. [Din fr. *autocar*].

autocaracterizá, autocaracterizez vb. (refl.) a-şi caracteriza propria persoană. [*Auto-*[2] + *caracteriza*].

autocaracterizáre, autocaracterizări f. faptul de a se autocaracteriza. [V. *autocaracteriza*].

autocatalizá, autocatalize f. cataliză a unei reacţii, datorată chiar produşilor de reacţie. [Din fr. *autocatalyse*].

autocefăl, ~i, autocefală, ~e a. **1.** care se conduce singur, care nu depinde de autoritatea patriarhului: *episcop autocefal;* **2.** care are conducere proprie şi nu este supus altei biserici: *a intra cu eparhia sa în organizaţia bisericei autocefale române.* EM.; *Biserica română a devenit autocefală în 1885.* [Din fr. *autocéphale*].

autocefalíe, (rar) **autocefalii** f. independenţă, neatîrnare a bisericii (faţă de patriarhia ecumenică). [Din fr. *autocéphalie*].

autocenzurá, autocenzurez vb. (refl.) a-şi cenzura propriile gînduri, acţiuni, scrieri etc. [*Auto-*[2] + *cenzura*; cf. fr. *(s')autocensurer*].

autocenzurăre, autocenzurări f. faptul de a se autocenzura. [V. *autocenzura*].

autocenzurát, ~ţi, autocenzurată, ~e a. care a fost cenzurat de către autorul însuşi: *păreau nişte scrisori autocenzurate, atîta informaţie,... atîta umplutură epistolară.* GHEŢIE. [V. *autocenzura*].

autocenzúră, autocenzuri f. cenzură a autorului asupra propriei scrieri. [Din fr. *autocensure*].

autocistérnă, autocisterne f. autovehicul prevăzut cu o cisternă pentru transportul lichidelor. [*Auto-*[1] + *cisternă*].

autocitá, autocitez vb. (refl.) a se cita pe sine însuşi. [Din it. *autocitare*].

autocitáre, autocitări f. faptul de a se autocita. [V. *autocita*].

autocitíre, autocitiri f. aflare a indicaţiilor înregistrate de un aparat de măsură de către beneficiarul unui serviciu pe bază de consum: *autocitirea contorului electric.* [*Auto-*[2] + *citire*].

autoclaustră, autoclaustrez vb. (refl.) a se claustra de bunăvoie. [Din fr. *autoclaustrer*].

autoclaustráre, autoclaustrări f. faptul de a se autoclaustra. [V. *autoclaustra*].

autoclăv n. v. autoclavă.

autoclávă, autoclave f. **1.** vas închis ermetic, folosit la sterilizări, la efectuarea reacţiilor chimice sub presiune etc.; **2.** capac care închide ermetic un recipient dinspre interior şi îl menţine închis prin presiunea din el; (şi: **autoclav**). [Din fr. *autoclave*].

autoclavizáre, autoclavizări f. tratament cu aburi aplicat unui material în instalaţii industriale prevăzute cu autoclave. [*Autoclavă* + *-izare*].

autocolánt, autocolante n. etichetă impregnată cu o substanţă specială, care se lipeşte prin apăsare, fără a fi umezită. // a. care se lipeşte prin simplă apăsare: *folie autocolantă.* [Din fr. *autocollant*].

autocomándă, autocomenzi f. comandă automată. [Din fr. *autocommande*].

autocombínă, autocombine f. combină autopropulsată. [*Auto-*[1] + *combină*].

autocondúcere, autoconduceri f. conducere a unei activităţi (sociale, economice etc.) de către însăşi colectivitatea care desfăşoară activitatea respectivă (sau de către reprezentanţii colectivităţii). [*Auto-*[2] + *conducere*].

autoconservá, autoconsérv vb. (refl.) a-şi menţine, a-şi apăra propria fiinţă. [*Auto-*[2] + *conserva*].

autoconservăre f. faptul de a se autoconserva; menţinere sau apărare a propriei fiinţe: *sînt fenomene psihice condiţionate exclusiv de reacţiuni individuale în vederea autoconservării insului.* BL. [V. *autoconserva*].

autocontemplă, autocontémplu vb. (refl.) a se contempla pe sine însuşi: *conştiinţa are desigur posibilitatea de a se autocontempla.* BL. [Din fr. *autocontempler*].

autocontemplăre, autocontemplări f. acţiunea de a se autocontempla. [V. *autocontempla*].

autocontról n. control al calităţilor şi faptelor proprii: *libertatea politică de exprimare a adus ... lipsa de control (şi autocontrol) a formei lingvistice.* D. [Din fr. *autocontrôl,* it. *autocontrollo;* cf. engl. *selfcontrol*].

autocontrolá, autocontrolez vb. (refl.) a-şi controla propriile fapte. [Din it. *autocontrollare*].

autocór, ~i, autocoră, ~e a. şi f. (plantă) care împrăştie seminţele prin deschiderea bruscă a fructelor. [Din fr. *autochore,* germ. *Autochore*].

autocoríe f. (bot.) împrăştiere a seminţelor fără ajutorul agenţilor externi. [Din germ. *Autochorie,* it. *autocoria*].

autocrát, autocraţi m. conducător cu puteri absolute al unui stat; monarh absolut; (înv.) autocrator: *ce-au rămas de răpitoare mînile-autocraţilor, apucă ierofantul.* B.-DEL. [Din fr. *autocrate,* it. *autocrata*].

autocrátic, ~ci, autocratică, ~ce a. care are caracter de autocraţie, care are puteri absolute: *n-avem încredere într-un guvern autocratic.* EM.; (adv.) *a conduce autocratic.* [Din fr. *autocratique,* it. *autocratico*].

autocratísm n. concepţie sau doctrină bazată pe autocraţie. [*Autocrat* + *-ism*].

autocratór şi **autocrátor, autocratori** m. (înv.) autocrat: *Constantin stătu avtocrator răsăritului.* DOS.; (şi: **avtocrator**). [Din gr. mod. *autokrátor*].

autocraţíe, autocraţii f. **1.** formă de guvernare în care puterea absolută este în mîinile unei singure persoane; absolutism, tiranie: *a trebuit să se plece cîtva timp sub jugul autocraţiei bulgare.* EM.; **2.** stat în care guvernarea este autocratică. [Din fr. *autocratie,* it. *autocrazia*].

autocrític, ~ci, autocritică, ~ce a. bazat pe analiza critică a propriei activităţi: *curioasă lipsă de spirit autocritic.* CĂL. [*Auto-*[2] + *critic*].

autocritícă, autocrític vb. (refl.) a se critica pe sine însuşi. [Din fr. *(s')autocritiquer*].

autocrítică, autocritici f. critică (publică) a propriului comportament, a propriilor fapte: *se vădeşte minunat puternicul simţ de autocritică şi fineţa gustului său.* IBR. [Din fr. *autocritique*].

autocromíe f. **1.** (tipogr.) tipar color executat prin combinarea a două procedee de imprimare; **2.** procedeu de fotografiere în culori. [Din germ. *Autochromie*].

autocunoáşte, autocunosc vb. (refl.) a-şi cunoaşte propria persoană. [*Auto-*[2] + *cunoaşte*].

autocunoáştere f. **1.** faptul de a se autocunoaşte; **2.** metodă de cunoaştere a propriei persoane prin introspecţie. [V. *autocunoaşte*].

autodafé, autodafeuri n. **1.** execuţie prin ardere pe rug a unui eretic condamnat de inchiziţie; **2.** (p. gener.) distrugere prin foc. [Din fr., it. *autodafé*].

autodeclanşá, pers. 3 **autodeclanşează** vb. (refl.) a se declanşa automat. [*Auto-*[2] + *declanşa*].

autodefiní, autodefinesc vb. (refl.) a se caracteriza singur. [*Auto-*[2] + *defini*].

autodemascá, autodemásc vb. (refl.) a se demasca singur. [*Auto-*[2] + *demasca*].

autodemascáre, autodemascári f. faptul de a se autodemasca. [V. *autodemasca*].

autodenúnţ, autodenunţuri n. (jur.) act de autodenunţare. [*Auto-*[2] + *denunţ*].

autodenunţá, autodenúnţ vb. (refl.) a se denunţa singur: *mă simţeam gata să dau pe faţă totul, să mă autodenunţ.* VINEA. [*Auto-*[2] + *denunţa;* cf. it. *autodenunziare*].

autodenunţăre, autodenunţări f. acţiunea de a se autodenunţa: *urmează o fază delirantă, plină de temerea răspunderii, apoi autodenunţarea şi căinţa.* CĂL. [V. *autodenunţa*].

autodepăşí, autodepăşesc vb. (refl.) a(-şi) depăşi propriile realizări anterioare. [*Auto-*[2] + *depăşi*].

autodepăşíre, autodepăşiri f. faptul de a se autodepăşi: *limita superioară a reliozităţii am determinat-o ca rezultat al unui proces de autodepăşire a fiinţei umane.* BL. [V. *autodepăşi*].

autodescoperíre f. descoperire de sine, luare de cunoştinţă de propria existenţă: *autodescoperirea fiinţei dumnezeieşti în sine însăşi.* STĂNIL. [*Auto-*[2] + *descoperire*].

autodesfiinţá, audofesfiinţez vb. (refl.) a se desfiinţa de la sine; a se dizolva singur. [*Auto-*[2] + *desfiinţa*].

autodeterminá, autodetérmin vb. (refl.) a aplica principiul autodeterminării. [*Auto-*[2] + *determina*].

autodeterminăre, autodeterminări f. principiu potrivit căruia o naţiune are dreptul de a hotărî propriile probleme politice, economice şi sociale. [*Auto-*[2] + *determinare;* cf. fr. *autodétermination*].

autodevorá, autodevorez şi **autodevór** vb. (refl.) a se devora pe sine, a se autodistruge: *chiar budhistul, care se autodevorează în căutarea golului metafizic, aşteaptă de la intrarea în Nirvana o stare de nespusă fericire.* BL.; *un joc fără limite, în care lumi se autogenerează şi se autodevoră.* CF. [*Auto-*[2] + *devora*].

autodezvoltáre f. creştere, dezvoltare prin sine, de la sine. [*Auto-*[2] + *dezvoltare*].

autodictăre, autodictări f. reproducere în scris a unui text memorat. [*Auto-*[2] + *dictare*].

autodidáct, ~ţi, autodidactă, ~e m., f. persoană care s-a instruit singură, fără profesor sau fără a fi urmat o formă de învăţămînt: *toate acestea sînt meditaţii pasionante şi inteligente ale unui autodidact.* CĂL. [Din fr. *autodidacte*].

autodidacticísm n. instruire făcută de unul singur (fără profesor): *autodidacticismul are drept consecinţă lipsa sentimentului de valoare.* CĂL. [*Auto-*[2] + *didacticism*; cf. it. *autodidattismo*].

autodisciplínă f. disciplină autoimpusă. [*Auto-*[2] + *disciplină*; cf. fr. *autodiscipline,* it. *autodisciplina*].

autodistrúge, autodistrug vb. (refl.) a se distruge singur. [*Auto-*[2] + *distruge*; cf. fr. *(s')autodétruire*].

autodistrúgere, autodistrugeri f. **1.** faptul de a se autodistruge; **2.** (spec.) proprietate a unor proiectile de a se distruge automat dacă nu şi-au atins ţinta. [V. *autodistruge*].

autodivinizá, autodivinizez vb. (refl.) a-şi atribui statut de zeu, de divinitate: *nu e deloc de mirare că aceşti regi se autodivinizau.* BL. [*Auto-*[2] + *diviniza*].

autodizolvá, pers. 3 **autodizólvă** vb. (refl.) a se dizolva singur; a-şi înceta activitatea: *societatea pe acţiuni s-a autodizolvat.* [*Auto-*[2] + *dizolva*].

autodizolváre, autodizolvări f. faptul de a se autodizolva. [V. *autodizolva*].

autodotá, autodotez vb. (tr.) a autoutila. [*Auto-*[2] + *dota*].

autodotáre, autodotări f. acţiunea de a autodota; autoutilare. [V. *autodota*].

autodróm, autodroame şi **autodromuri** n. teren amenajat special pentru cursele de automobile. [Din fr. *autodrome*].

autodúbă, autodube f. automobil prevăzut cu o dubă, folosit pentru transportul de materiale fragile, produse alimentare, corespondenţă etc. [*Auto-*[1] + *dubă*].

autoeducá, autoedúc vb. (refl.) a se educa pe sine. [*Auto-*[2] + *educa;* cf. it. *autoeducare*].

autoeducáre, autoeducări f. acţiunea de a se autoeduca; autoeducaţie. [V. *autoeduca*].

autoeducáţie f. activitate conştientă de dezvoltare a propriei personalităţi. [*Auto-*[2] + *educaţie;* cf. it. *autoeducazione*].

autoelogiá, autoelogiez vb. (refl.) a-şi aduce elogii. [*Auto-*[2] + *elogia*].

autoevaluá, autoevaluez vb. (refl.) a-şi evalua propriile merite. [*Auto-*[2] + *evalua*].

autoevaluáre, autoevaluări f. faptul de a-şi evalua propriile merite. [V. *autoevalua*].

autoevidenţiá, autoevidenţiez vb. (refl.) a se evidenţia pe sine însuşi; a-şi pune în evidenţă propria persoană. [*Auto-*[2] + *evidenţia*].

autoevidenţiáre, autoevidenţieri f. faptul de a se autoevidenţia. [V. *autoevidenţia*].

autoexámen, autoexamene n. examen al propriei conştiinţe, activităţi, înfăţişări etc. [*Auto-*[2] + *examen*].

autoexcitá, autoexcít vb. (refl.) a se excita singur. [*Auto-*[2] + *excita;* cf. fr. *(s')autoexciter*].

autoexcitáre, autoexcitări f. acţiunea de a se autoexcita şi rezultatul ei; autoexcitaţie. [V. *autoexcita*].

autoexcitáţie, autoexcitaţii f. excitaţie magnetică a unei maşini sau a unui aparat electromagnetic produsă în cursul funcţionării de ele însele. [Din fr. *auto-excitation*].

autoexigénţă, autoexigenţe f. exigenţă faţă de sine. [*Auto-*[2] + *exigenţă*].

autofagíe f. (med.) **1.** consumare a propriilor ţesuturi de către un organism supus inaniţiei; **2.** stare morbidă constînd în ingestia de către un bolnav mintal a unor fragmente provenind din propriul corp. [Din fr. *autophagie*].

autofecundáre, autofecundări f. fecundare prin sine însuşi (care se produce la unele vieţuitoare inferioare). [*Auto-*[2] + *fecundare;* cf. fr. *autofécondation*].

autofinanţá, autofinanţez vb. (refl.) a se finanţa din fonduri proprii. [*Auto-*[2] + *finanţa*].

autofinanţáre, autofinanţări f. faptul de a se autofinanţa, finanţare din fonduri proprii. [V. *autofinanţa*].

autoflagelá, autoflagelez vb. (refl.) a se tortura singur; a se supune unor torturi fizice (din fanatism religios). [Din fr. *autoflageller*].

autoflageláre, autoflagelări f. acţiunea de a se autoflagela; autoflagelaţie. [V. *autoflagela*].

autoflageláţie, autoflagelaţii f. autoflagelare. [Din fr. *autoflagellation*].

autogám, ~i, autogamă, ~e a. şi f. (plantă) care prezintă autogamie. [Din fr. *autogame*].

autogamíe f. **1.** fecundare a florii unor plante prin polenul produs în aceeaşi floare; **2.** autofecundare la organismele monocelulare prin unirea a două nuclee formate în aceeaşi celulă. [Din fr. *autogamie*].

autogarăj, autogaraje n. (rar) garaj de automobile. [*Auto-*[1] + *garaj*].

autogără, autogări f. gară pentru îmbarcarea şi debarcarea din autovehicule: *am însoţit-o la autogară.* GHEŢIE. [*Auto-*[1] + *gară*].

autogén, ~i, autogenă, ~e a. care uneşte, îmbină prin sine însuşi; care există prin sine însuşi; **sudură autogenă,** sudură a pieselor metalice cu ajutorul unui metal topit la o flacără de acetilenă. [Din fr. *autogène*].

autogenerá, pers. 3 **autogenerează** vb. (refl.) a se genera pe sine: *un joc fără limite, în care lumi se autogenerează şi se autodevoră.* CF. [*Auto-*[2] + *genera*].

autogeníe f. capacitate a unui organism vegetal de a se reproduce. [Din fr. *autogénie*].

autogestionár, ~i, autogestionară, ~e a. care are gestiune sau administrare proprie. [*Auto-*[2] + *gestionar*].

autogestionáre, autogestionări f. gestionare sau administrare proprie. [*Auto-*[2] + *gestionare*].

autogestiúne, autogestiuni f. gestiune sau administrare proprie. [Din fr. *autogestion*].

autoghidáj, autoghidaje n. procedeu care permite unui mobil să-şi dirijeze propria mişcare. [Din fr. *autoguidage*].

autogír, autogire n. aeronavă înzestrată cu o elice care se roteşte în jurul unui ax vertical, permiţîndu-i decolarea şi aterizarea verticală. [Din fr. *autogire*].

autognóză f. cunoaştere de sine însuşi. [Din fr. *autognose*].

autogól, autogoluri n. (fotbal) gol în propria poartă. [*Auto-*[2] + *gol*[1]; cf. engl. *own goal*].

autogospodări, autogospodăresc vb. (refl.) a se gospodări prin forţe şi mijloace proprii. [*Auto-*[2] + *gospodări*].

autográf, ~i, autografă, ~e a. şi n. (semnătură sau text) scris chiar de autor: *romanul s-a găsit într-un fragment autograf.* CĂL.; *un şcolar isteţ amator de autografe îl încîntă.* CĂL. [Din fr. *autographe,* it. *autografa*].

autografiá, autografiez vb. (tr.) a reproduce prin autografie. [Din fr. *autographier*].

autografíe, autografii f. **1.** procedeu poligrafic de reproducere a textelor, desenelor etc. pe piatră litografică ori pe o hîrtie specială; **2.** (concr.) text, desen astfel reprodus. [Din fr. *autographie*].

autogréder, autogredere n. greder autopropulsat cu comenzi mecanice. [*Auto-*[1] + *greder*].

autoguverná, autoguvernez vb. (refl.) a se conduce singur (fără amestec străin). [*Auto-*[2] + *guverna*].

autoguvernáre, autoguvernări f. faptul de a se autoguverna. [V. *autoguverna*].

autohtón, ~i, autohtonă, ~e a. şi m., f. (persoană) care s-a născut şi s-a dezvoltat pe teritoriul pe care se află în prezent; băştinaş: *noi sîntem nişte rămăşiţe din vechile populaţii autohtone.* EM.; *tracii erau autohtoni în Peninsula Balcanică.* // a. care este caracteristic, care aparţine unui teritoriu sau populaţiei lui: *nu izbutesc să strice imaginea de sat autohton.* CĂL. [Din fr. *autochtone,* germ. *autochthon, Autochthone*].

autohtoníe f. autohtonism. [Din it. *autoctonia*].

autohtonísm n. caracter autohton; autohtonie, autohtonitate: *apare în poezie autohtonismul tracogetic.* CĂL. [Din fr. *autochtonisme*].

autohtoníst, ~şti, autohtonistă, ~e a. care ţine de autohtonism, referitor la autohtonism. [*Autohton* + *-ist*].

autohtonitáte f. autohtonism: *cultura ... e un aspect al autohtonităţii, în care se cuprind notele de pămînt propriu, cetate proprie, stat propriu.* CĂL. [Din it. *autochtonită*].

autohtonizá, autohtonizez vb. (tr.) a da un caracter autohton. [Din it. *autochtonizzare*].

autohtonizáre, autohtonizări f. acţiunea de a autohtoniza: *aci autohtonizarea e desăvîrşită.* CĂL. [V. *autohtoniza*].

autohtonizát, ~ţi, autohtonizată, ~e a. care a devenit autohton, care s-a adaptat: *versiunea română este originală şi autohtonizată.* CĂL. [V. *autohtoniza*].

autoiluzioná, autoiluzionez vb. (refl.) a-şi face singur iluzii; a se autoamăgi. [*Auto-*[2] + *iluziona;* cf. it. *autoilludersi*].

autoignorá, autoignór vb. (tr.) a se ignora, a se neglija pe sine; a nu lua în seamă propria persoană, propria existenţă. [*Auto-*[2] + *ignora*].

autoiluzionáre, autoiluzionări f. faptul de a se autoiluziona: *prezintă arta ca autoiluzionare conştientă.* BL. [V. *autoiluziona*].

autoimpúne, autoimpun vb. (tr.) a-şi impune (să facă) ceva. [*Auto-*[2] + *impune*].

autoimpúnere, autoimpuneri f. contribuţie bănească (prezentată ca) dată de bună voie pentru o lucrare de interes public. [*Auto-*[2] + *impunere*].

autoindúcţie f. (fiz.) producere a unei forţe electromotoare într-un circuit, datorită cîmpului magnetic al curentului electric variabil care trece prin el; selfinducţie: *procesul seamănă cu fenomenul autoinducţiunii electromagnetice.* BL.; (şi: (înv.) **autoinducţiune**). [Din fr. *autoinduction*].

autoinducţiúne f. v. autoinducţie.

autoinstruí, autoinstruiesc vb. (refl.) a se instrui singur. [*Auto-*[2] + *instrui*].

autoinstruíre, autoinstruiri f. faptul de a se autoinstrui. [V. *autoinstrui*].

autointitulá, autointitulez vb. (refl.) a se intitula singur; a se autodenumi. [*Auto-*[2] + *intitula*].

autointituláre, autointitulări f. faptul de a se autointitula: *autointitularea sa ca erudit nu are valoare.* [V. *autointitula*].

autointoxicát, ~ţi, autointoxicată, ~e a. care s-a intoxicat cu propriile toxine. [*Auto-*[2] + *intoxicat*].

autointoxicáţie, autointoxicaţii f. intoxicaţie produsă de toxinele proprii: *e un fel de autointoxicaţie.* VINEA. [Din fr. *autointoxication*].

autoinvitá, autoinvít vb. (refl.) a veni la cineva sau undeva fără o invitaţie de la gazde sau de la organizatori. [*Auto-*[2] + *invita*].

autoironíe, autoironii f. ironie la adresa propriei persoane: *psihologii actuali ar putea să varieze, dacă ar fi capabili de autoironie, această axiomă.* BL. [*Auto-*[2] + *ironie*].

autoironizá, autoironizez vb. (refl.) a se ironiza pe sine însuşi. [*Auto-*[2] + *ironiza*].

autoîncîntáre, autoîncîntări f. încîntare de sine însuşi (în urma unor succese). [*Auto-*[2] + *încîntare*].

autoîntemeiére, autoîntemeieri f. întemeiere de sine prin propriile mijloace: *procedînd ... la autoîntemeiere, orice filosofie recurge ... la anume premise şi procedee.* BL. [*Auto-*[2] + *întemeiere*].

autolămurire, autolămuriri f. lămurire, clarificare cu propriile mijloace: *este doar un mijloc de autolămurire a unui gînditor.* BL. [*Auto-*[2] + *lămurire*].

autolinişti, autolinistesc vb. (refl.) a se linişti pe sine însuşi. [*Auto-*[2] + *linişti*].

autoliniştíre, autoliniştíri f. acţiunea de a se autolinişti. [V. *autolinişti*].

autolít, autolite n. (geol.) rocă magmatică înglobată în altă rocă, provenind din aceeaşi magmă. [Din fr. *autolithe*].

automagazín, automagazine n. magazin instalat într-un autovehicul. [*Auto-*[1] + *magazin*].

automát, ~ţi, automată, ~e a. 1. care execută operaţii fără intervenţia omului; care se efectuează prin acţiunea unui dispozitiv mecanic: *printre altele, se aminteşte şi despre o maşină automată.* BL.; *strung automat;* (adv.) *a se debloca automat;* **armă automată** (şi subst. n.), armă de foc la care armarea se face fără intervenţia omului; (p. restr.) pistol-mitralieră; **2.** (fig.) care se face de la sine, fără participarea raţiunii: *gesturi automate.* // n. **1.** maşină, dispozitiv care efectuează o anumită operaţie fără intervenţia omului: *i se părea totuşi că merge ţeapăn şi ferm ca un automat.* VINEA; **2.** (fig.; şi m., f.) (persoană) fără iniţiativă, fără voinţă: *nuvela este micul roman al automaţilor şi scurtimea ei este cerută de stereotipismul eroilor.* CĂL.; (adv.) *băiatul îndeplinea tot ce i se cerea, dar automat, fără tragere de inimă.* GHEŢIE. [Din fr. *automate,* germ. *Automat*].

automátic, ~ci, automatică, ~ce a. (înv.) care se face de la sine, fără participarea voinţei: *satirizează astfel gesturile automatice ale vorbirii.* VIANU; *digestia este automatică;* (fig.) *o metodă adiacentă este stenografierea dialogului de judecătorie, adevărat dicteu automatic.* CĂL.; (adv.) *idealul terestru şi viaţa lor decurge automatic.* CĂL. // f. ramură ştiinţifică care studiază metodele şi mijloacele de conducere automată a proceselor tehnice. [Din fr. *automatique,* germ. *automatisch, Automatik*].

automatísm, automatisme n. **1.** caracterul a ceea ce este automat; mişcare (ca) de automat: *Leonora nu va putea ieşi niciodată din automatismul ei.* CĂL.; **2.** proces fiziologic la care nu participă conştiinţa: *toate acele automatisme ale vorbirii... desenează... structura obiectivă şi autonomă a limbajului omenesc.* VIANU. [Din fr. *automatisme*].

automatíst, automatişti m. **1.** specialist în automatică; **2.** adept al teoriei că actele umane se realizează automat, fără participarea raţiunii şi voinţei: *grija cea mai mare a automatiştilor este să delimiteze arta faţă de celelalte creaţii de cultură.* BL. [Din fr. *automatiste*].

automatizá, automatizez vb. (tr.) **1.** a înzestra cu utilaj automat; **2.** a lipsi de raţiune şi de voinţă, a face să devină inconştient: *erou tipic de nuvelă, pentru că automatizează toate elementele sufleteşti.* CĂL. [Din fr. *automatiser,* it. *automatizzare*].

automatizáre, automatizári f. **1.** acţiunea de a automatiza; **2.** folosire a maşinilor automate în producţie; **3.** lipsire de raţiune (şi de voinţă): *automatizarea psihică dă cazul ridicul ... al călugărului căruia i-a intrat în cap să se înalţe la cer.* CĂL. [V. *automatiza*].

automatizát, ~ţi, automatizată, ~e a. care acţionează fără a gîndi: *apar de pe acum bătrînii automatizaţi într-un singur tabiet sau idee fixă.* CĂL. [V. *automatiza*].

automedicáţie, automedicaţii f. medicaţie stabilită de o persoană bolnavă pentru sine. [Din fr. *automédication*].

automistificá, automistífic vb. (refl.) a(-şi) înşela propria persoană. [*Auto-*[2] + *mistifica*].

automistificáre, automistificări f. acţiunea de a se automistifica. [V. *automistifica*].

automişcáre, automişcări f. **1.** mişcare care îşi are cauza în însuşi obiectul ce se mişcă; **2.** stare de continuă mişcare şi transformare a naturii şi a societăţii. [*Auto-*[2] + *mişcare*].

automobíl, ~i, automobilá, ~e a. (despre vehicule) care se mişcă cu un motor propriu, care merge singur. // n. autovehicul pentru transportul unui număr mic de persoane: *automobilul ajunsese numai la vreo cincizeci de paşi şi copilul nu se clintea din loc.* REBR.; *Parisul a inaugurat în 1899 primele automobile.* [Din fr. *automobile,* germ. *Automobil*].

automobilísm n. sport sau turism practicat cu automobilul. [Din fr. *automobilisme*].

automobilíst, automobilişti m. persoană care practică automobilismul. [Din fr. *automobiliste*].

automobilístic, ~ci, automobilistică, ~ce a. care ţine de automobilism, referitor la automobilism: *n-am chef să-mi frîng gîtul pe şosele de dragul sportului automobilistic.* REBR. [Din it. *automobilistico,* germ. *automobilistisch*].

automodél, automodele n. autovehicul în miniatură. [*Auto-*[1] + *model*].

automodelá, automodelez vb. **1.** (refl.) a se modela pe sine însuşi; **2.** (tr.) a face modele miniaturale de automobile. [*Auto-*[2] + *modela*].

automodeláre, automodelári f. acţiunea de a (se) automodela şi rezultatul ei. [V. *automodela*].

automodelísm n. sportul construcţiei de automodele. [Din fr. *automodélisme*].

automodelíst, ~şti, automodelistă, ~e m., f. persoană care practică automodelismul. [Din fr. *automodéliste*].

automotór, automotoare n. (şi adj.) vehicul de cale ferată cu motor propriu, folosit la transportul călătorilor. [Din fr. *automoteur*].

automulţumíre f. mulţumire de sine; suficienţă. [*Auto-*[2] + *mulţumire*].

automutilá, automutilez vb. (refl.) a-şi mutila o parte a corpului. [*Auto-*[2] + *mutila*].

automutiláre, automutilári f. acţiunea de a se automutila şi rezultatul ei: *încercările de acest fel sînt echivalente pe plan spiritual ale automutilărilor fizice săvîrşite pentru a fi scutit de înfruntarea unei primejdii.* BL. [V. *automutila;* cf. fr. *automutilation*].

autoním, ~i, autonimá, ~e a. (despre lucrări, opere artistice) publicat sub numele adevărat al autorului. [Din fr. *autonyme*].

autonimicíre, autonimiciri f. distrugere, nimicire a propriei existenţe: *omul e în stare ... să renunţe, cîteodată chiar pînă la autonimicire, la avantajele echilibrului.* BL. [*Auto-*[2] + *nimicire*].

autonóm, ~i, autonomá, ~e a. **1.** care se bucură de autonomie, care are conducere proprie: *a ştiut să păstreze o ţară creştină şi autonomă coborîtorilor săi.* EM.; **2.** care nu depinde de nimeni sau de nimic; liber: *oricît de autonomă ar părea în evoluţia ei, matematica a fost la fiecare pas îmbogăţită prin sugestii primite din afară.* BL.; *omul vrea să fie autonom.* [Din fr. *autonome,* lat. *autonomus*].

autonomíe, autonomii f. **1.** drept (al unui teritoriu, al unui grup naţional etc.) de a se administra singur în cadrul unui stat condus de o putere centrală: *el desfiinţează autonomiile ţărilor şi-şi împarte imperiul în ţinuturi.* BL.; **2.** situaţia, starea de a nu depinde de nimeni, de a avea deplină libertate în acţiuni: *autonomia breslelor şi îngrădirea lor faţă cu orice agresiune de din afară.* EM.; (p. ext.) *despre autonomia artei s-a vorbit mult şi în fel şi chip.* BL.; **3.** distanţă maximă pe care o poate parcurge un vehicul cu motor (navă, avion etc.) fără alimentare; **4. autonomie financiară,** situaţia unui serviciu cu gestiune financiară independentă. [Din fr. *autonomie,* lat. *autonomia*].

autonomísm n. **1.** autonomie; tendinţă de a obţine sau de a păstra autonomia; **2.** teorie care susţine autonomia esteticului în artă. [Din fr. *autonomisme*].

autonomíst, ~şti, autonomistă, ~e m., f. partizan al autonomiei. // a. care ţine de autonomismul artei: *soluţia intermediară a lui Ibrăileanu se conciliază cu estetica cea mai autonomistă.* CĂL. [Din fr. *autonomiste,* germ. *Autonomist*].

autonomizá, autonomizez vb. (rar; refl.) a deveni autonom. [Din fr. *autonomiser*].

autonomizáre, autonomizári f. faptul de a se autonomiza: *prin autonomizare, factorul fragmentar creează adesea pe cont propriu.* BL. [V. *autonomiza*].

autoobservá, autoobsérv vb. (refl.) a se observa pe sine, a-şi analiza propria viaţă psihică. [Din fr. *autoobserver*].

autoobserváre, autoobservári f. faptul de a se autoobserva; autoobservaţie, introspecţie. [V. *autoobserva*].

autoobservăţie, autoobservaţii f. autoobservare: *autoobservaţia aceasta nu e importantă în genul liric.* IBR. [*Auto-*[2] + *observaţie*].

autooxidáre, autooxidári f. oxidare lentă sub acţiunea oxigenului din aer. [*Auto-*[2] + *oxidare;* cf. fr. *auto-oxydation*].

autoparodiá, autoparodiez vb. (refl.) a-şi parodia propria operă, propria activitate: *poetul, pierzînd suflul liric, se autoparodiază.* CĂL. [*Auto-*[2] + *parodia*].

autopastişá, autopastişez vb. (refl.) a-şi copia, a-şi relua propriile procedee artistice. [*Auto-*[2] + *pastişa*].

autopastişáre, autopastişări f. acţiunea de a se autopastişa şi rezultatul ei. [V. *autopastişa*].

autoperfecţioná, autoperfecţionez vb. (refl.) a se perfecţiona pe sine însuşi: *încearcă să-şi cultive spiritul, să se autoperfecţioneze.* CF. [*Auto-*[2] + *perfecţiona*].

autoperfecţionáre, autoperfecţionări f. acţiunea de a se autoperfecţiona şi rezultatul ei: *neoplatonicienii, disprefuind corporalitatea, ajung ... la un ideal de autoperfecţionare spirituală.* BL.; *fiecare zi e altfel, autoperfecţionarea depinde numai de asta.* CF. [V. *autoperfecţiona*].

autopersiflá, autopersiflez vb. (refl.) a se persifla pe sine însuşi: *în scrisoarea către Nelica ... se autopersiflează cu emoţie.* CĂL. [*Auto-*[2] + *persifla*].

autopersifláre, autopersiflári f. acţiunea de a se autopersifla: *de acest umor al autopersiflării s-a făcut un uz întins în poezia modernă.* CĂL. [V. *autopersifla*].

autoplastíe, autoplastii f. operaţie chirurgicală de înlocuire a unui ţesut bolnav cu o grefă din altă porţiune a aceluiaşi corp. [Din fr. *autoplastie*].

autopolenizáre, autopolenizări f. (bot.) polenizare a florilor cu propriul polen. [*Auto-*[2] + *polenizare*].

autopómpă, autopompe f. autocisternă prevăzută cu o pompă. [Din fr. *autopompe*].

autopomíre, autopomiri f. reluare automată a funcţionării normale a unui motor asincron. [*Auto-*[2] + *pornire*].

autoportrét, autoportrete n. reprezentare a propriei persoane în pictură sau în literatură. [Din fr. *autoportrait*].

autoproclamá, autoproclám vb. (refl.) a se proclama singur. [*Auto-*[2] + *proclama*].

autoproclamáre, autoproclamări f. faptul de a se autoproclama. [V. *autoproclama*].

autopropulsát, ~ţi, autopropulsată, ~e a. mişcat prin propria forţă: *proiectil autopropulsat.* [Din fr. *autopropulsé*].

autopropúlsie, autopropulsii f. propulsie a unui vehicul prin energia din interior. [Din fr. *autopropulsion*].

autopropulsór, autopropulsoáre a. şi n. (dispozitiv) care asigură autopropulsia. [Din fr. *autopropulseur*].

autopropúne, autopropun vb. (refl.) a propune propria persoană pentru o funcţie, o demnitate etc. [*Auto-*[2] + ***propune***].

autoprotejá, autoprotejez vb. (refl.) a se proteja cu mijloace proprii. [*Auto-*[2] + ***proteja***].

autopsiá, autopsiez vb. (rar; tr.) a face autopsie. [Din fr. ***autopsier***].

autopsíe, autopsii f. **1.** disecare a unui cadavru pentru a afla cauza morţii; necropsie: *i-a făcut autopsie fără autorizaţie.* EM.; **2.** (fig.) cercetare amănunţită: *sesizarea extrem de precisă a lucrurilor, autopsia conceptelor şi ideilor îi reuşesc de bună seamă.* EM. [Din fr. ***autopsie***].

autopsiér, autopsieri m. persoană care face autopsii: *autopsierul desface pîntecele cadavrului.* CĂL. [De la ***autopsie***].

autór, ~i, autoáre m., f. **1.** persoană care produce ceva; creator; inventator: *chinezii sînt autorii ingenioşi ai atîtor invenţii.* BL.; **2.** persoană care comite o infracţiune, un delict etc.; făptaş: *d-sa e numit autorul unei pierderi egale cu deficitul conservatorilor.* EM.; *autorul crimei;* **3.** persoană care a creat o operă artistică, ştiinţifică, filozofică etc.: *autorul ne spune şi greutăţile administrative cu care au a lupta cărţile româneşti dincolo.* EM. [Din lat. ***auctor,*** it. ***autore,*** fr. ***auteur***].

autoráş, autoraşi m. (depr.) diminutiv al lui autor; autor slab: *în căptuşeala fiecărui autoraş găseşti materia fulminantă a unui critic.* VLAH. [*Autor* + *-aş*].

autorealizáre f. realizare de sine prin propriile mijloace; fiinţare prin propriile resurse: *Hegel ... definea asta ca o etapă în autorealizarea tot mai înaltă a ideii, a absolutului.* BL. [*Auto-*[2] + ***realizare***].

autoreclámă, autoreclame f. reclamă proprie. [Din fr. ***autoréclame***].

autoreferát, autoreferate n. scurtă expunere făcută de autor asupra unei lucrări proprii. [Din germ. ***Autoreferat***].

autoreglá, autoreglez vb. (tr. şi refl.) a (se) regla automat. [Din fr. ***autorégler***].

autoreglábil, ~i, autoreglabilă, ~e a. care se poate regla în mod automat. [***Autoregla*** + *-bil*].

autoregláj, autoreglaje n. proprietate a unui mecanism sau a unui aparat de a reveni la regimul iniţial după o perturbare. [Din fr. ***autoréglage***].

autoregláre, autoreglări f. reglare automată. [V. ***autoregla***].

autorespéct n. respect faţă de propria persoană. [*Auto-*[2] + ***respect***].

autóric, ~ci, autorică, ~ce a. (rar) care ţine de autor, referitor la autor, de autor: *orice afirmaţie metafizică face înainte de orice vizibilă o prezenţă autorică.* BL. [***Autor*** + *-ic*].

autoritár, ~i, autoritară, ~e a. **1.** care vrea să-şi impună voinţa, autoritatea: *nutrea idei pozitive şi era autoritar după moda veche.* CĂL.; *om autoritar;* **2.** care impune ascultare, supunere: *protestează contra expresiilor autoritare, care încalcă liberul ei arbitru.* CĂL.; *atitudine autoritară;* (adv.) *creştinismul ... a reglementat autoritar gîndirea magică.* BL.; *se poartă autoritar.* [Din fr. ***autoritaire,*** it. ***autoritario***].

autoritarísm n. **1.** caracter autoritar; **2.** sistem autoritar: *ea implică o transcendere a umanului în divin, o înclinare spre absolut, un autoritarism sacral.* BL. [Din fr. ***autoritarisme***].

autoritaríst, ~şti, autoritaristă, ~e a. care ţine de autoritarism, referitor la autoritarism. [***Autoritar*** + *-ist*].

autoritáte, autorităţi f. **1.** dreptul sau puterea de a impune cuiva ascultare, supunere: *autonomia universitară e mai puternică uneori decît autoritatea unui ministru.* GHEŢIE; *autoritatea părinţilor;* (p. ext.) *el nu scrie decît despre cărţile ... asupra cărora s-a pronunţat autoritatea altora.* CĂL.; **2.** organ al puterii de stat, administraţie publică; stăpînire, cîrmuire; guvern: *primăria e un biurou de corespondenţă între autorităţi şi particulari.* EM.; *reprezentant al autorităţii;* (p. ext.) *a înaintat... un memoriu la autoritatea şcolară cerînd anchetă urgentă.* SAD.; **3.** (fig.) capacitate de a se impune prin calităţi deosebite; consideraţie, trecere, vază, prestigiu: *cea gravitate blîndă şi seriosul aer de autoritate intimidă pe Eva.* HEL.; *scrisul său n-avea suficientă autoritate.* CĂL.; *ei se bucură de o mare autoritate;* **4.** persoană care se impune prin prestigiu, prin operă: *orientîndu-se după autorităţile eminente ale timpului, ... calculează vechimea vieţii la 24 milioane de ani.* BL.; *e o autoritate.* [Din fr. ***autorité,*** lat. ***auctoritas, -atis***].

autoritatív, ~i, autoritativă, ~e a. care ţine de autoritate, de cîrmuire, de stăpînire; referitor la autoritate: *ţărănimea era supusă boierilor în privire autoritativă şi civilă.* EM. [Din germ. ***autoritativ***].

autorizá, autorizez şi (înv.) **autoríz** vb. (tr.) a da permisiunea, dreptul, puterea de a face ceva; a împuternici: *nici o împrejurare, nici un fapt, nici un indiciu nu ne autorizează la sugrumarea bazei explicative.* BL. [Din fr. ***autoriser,*** it. ***autorizzare***].

autorizáre, autorizări f. faptul de a autoriza; permisiune, autorizaţie: *ei nu vor pătrunde mai departe înlăuntrul ţării, fără autorizarea expresă a lui Vodă.* EM. [V. ***autoriza***].

autorizát, ~ţi, autorizată, ~e a. **1.** care are autorizaţie; împuternicit să facă, să spună ceva: *notar autorizat;* (p. ext.) *reprezentanţii autorizaţi ai unităţilor încep să simtă ... nevoia de a se asigura faţă de primejdia înstrăinării.* BL.; **2.** făcut de o persoană cu autorizaţie sau competentă: *declaraţii autorizate.* [V. ***autoriza***].

autorizáţie, autorizaţii f. **1.** permisiune, împuternicire dată de o autoritate (statală): *Inochentie convoacă ..., fără a mai cere autorizaţia cîrmuirii, un sinod.* BL.; *lucra la negru, fără autorizaţie;* **2.** document eliberat în acest scop: *spera să obţină autorizaţia de publicare.* BL.; (şi: (înv.) **autorizaţiune**). [Din fr. ***autorisation,*** it. ***autorizzazione***].

autorizaţiúne f. v. autorizaţie.

autorîíc, autorîícuri n. (iron.) pretenţie de a fi autor cu orice preţ. [***Autor*** + *-îic*].

autosalvá, autosalvez vb. (refl.) a se salva singur. [*Auto-*[2] + ***salva***].

autosalváre[1]**, autosalvări** f. **1.** acţiunea de a se autosalva. [V. ***autosalva***].

autosalváre[2]**, autosalvări** f. autoambulanţă, autosanitară. [*Auto-*[1] + ***salvare***].

autosanitáră, autosanitare f. autovehicul închis cu care se transportă bolnavii sau răniţii; autosalvare[2]. [*Auto-*[1] + ***sanitară***].

autoscopíe, autoscopii f. **1.** (med.) sindrom al unor boli psihice caracterizat prin faptul că bolnavul crede că se vede pe sine în faţa sa; **2.** totalitate a observaţiilor făcute asupra propriei persoane. [Din fr. ***autoscopie***].

autoservi, autoservesc vb. (refl.) a se servi singur. [*Auto-*[2] + ***servi***].

autoservice [autosérvis] n. staţie de întreţinere a autoturismelor. [Din engl. ***autoservice***].

autoservíre, autoserviri f. **1.** procedeu de desfacere a mărfurilor prin care clientul se serveşte singur; **2.** magazin în care se practică un asemenea procedeu. [*Auto-*[2] + ***servire***; cf. engl. ***self-service***].

autosesizá, autosesizez vb. (refl.) a iniţia o acţiune de control sau o anchetă: *parchetul s-a autosesizat.* [*Auto-*[2] + ***sesiza***].

autosifón, autosifoáne n. recipient pentru prepararea sifonului cu ajutorul unei mici butelii de acid carbonic. [*Auto-*[2] + ***sifon;*** cf. fr. ***autosyphone***].

autospeciálă, autospeciale f. autovehicul cu caroseria adaptată pentru transportul anumitor mărfuri. [*Auto-*[1] + ***specială;*** cf. it. ***autospeciale***].

autospórt, autosporturi n. autoturism cu motor puternic care poate realiza viteze mari. [*Auto-*[1] + ***sport***].

autostímă f. stimă atribuită propriei persoane: *interlocutorii ... sînt oameni care au nevoie de autostimă şi de confirmări exterioare.* R.L. [*Auto-*[2] + ***stimă***].

autostivuitór, autostivuitoare n. maşină cu care se stivuiesc mărfurile. [*Auto-*[1] + ***stivuitor***].

autostóp, autostopuri n. **1.** instalaţie de semnalizare luminoasă aşezată la intersecţia străzilor, pentru reglementarea circulaţiei; **2.** instalaţie de oprire automată a unui tren, cînd linia nu este liberă; **3.** transport (gratuit) realizat prin solicitarea bunăvoinţei automobiliştilor. [Din fr. ***auto-stop***].

autostopíst, ~şti, autostopistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care practică autostopul, care apelează la bunăvoinţa automobiliştilor pentru a călători (gratis). [Din it. ***autostopista***].

autostrádă, autostrăzi f. şosea principală pentru circulaţia cu mare viteză. [Din it. ***autostrada,*** fr. ***autostrade***].

autosugéstie, autosugestii f. sugestie realizată asupra propriei persoane: *e timid care-şi tratează boala prin autosugestie.* CĂL. [Din fr. ***autosuggestion***].

autosugestioná, autosugestionez vb. (refl.) a se sugestiona. [Din fr. ***(s')autosuggestionner***].

autoşenílă, autoşenile f. autovehicul de transport pe şenile. [Din fr. ***autochenille***].

autoşenilétă, autoşenilete f. autovehicul de transport cu două roţi directoare în faţă şi cu două şenile propulsoare în spate. [***Autoşenilă*** + *-etă*].

autotaxáre, autotaxări f. compostare de către călători a biletelor în vehiculele de transport în comun. [*Auto-*[2] + ***taxare***].

autotélic, ~ci, autotelică, ~ce a. (filoz.) care îşi are scopul în sine. [Din fr. ***autotélique***].

autoterapíe, autoterapii f. vindecare naturală a unei boli, fără ajutor medical. [Din fr. ***authotérapie***].

autotipíe, autotipii f. **1.** procedeu fotochimic de realizare a unui clişeu într-o singură culoare, nuanţele de umbră şi de lumină fiind redate prin descompunerea imaginii în puncte sau în linii; **2.** clişeu obţinut prin acest procedeu. [Din fr. ***autotypie***].

autotomíe, autotomii f. automutilare la care recurg unele animale (precum şopîrla) pentru a scăpa de anumite pericole. [Din fr. ***autotomie***].

autototalizá, autototalizez vb. (refl.) a se însuma pe sine într-un tot unitar: *prin religie, fiinţa umană se autototalizează în faţa ordinei ce şi-o revelează.* BL. [*Auto-*[2] + ***totaliza***].

autotoxínă, autotoxine f. toxină produsă chiar de organism. [Din fr. ***autotoxine***].

autotractór, autotractoare n. vehicul de tracţiune de mare putere. [Din fr. ***autotracteur***].

autotracţiúne f. tracţiune care se face cu mijloace auto. [Din fr. ***autotraction***].

autotráfic, autotraficuri n. trafic de autovehicule. [*Auto-*[1] + ***trafic***; cf. it. ***autotraffico***].

autotráiler, autotrailere n. autovehicul pentru transportul pieselor grele. [*Auto-*[1] + ***trailer***].

autotransformatór, autotransformatoare n. transformator electric cu o singură înfăşurare şi cu trei borne, două pentru înaltă tensiune şi a treia (împreună cu fiecare din celelalte două) pentru joasă tensiune. [Din fr. ***autotransformateur***].

autotransfúzie, autotransfuzii f. (med.) transfuzie a propriului sînge, recoltat înainte de a fi supus unei operaţii. [Din fr. ***autotransfusion***].

autotransplánt, autotransplanturi n. (med.) transplantare a unui fragment de ţesut într-o altă parte a corpului aceleiaşi persoane. [Din fr. *autotransplant*].

autotranspórt, autotransporturi n. transport efectuat cu autocamionul. [*Auto-*[1] + *transport*].

autotrén, autotrenuri n. ansamblu format dintr-un autovehicul şi una sau mai multe remorci. [*Auto-*[1] + *tren;* cf. it. *autotreno*].

autotróf, ~i, autotrofă, ~e a. (biol.) care îşi produce singur substanţele de care are nevoie: *organisme autotrofe.* [Din fr. *autotrophe*].

autotrófic, ~ci, autotrofică, ~ce a. care ţine de autotrofie, referitor la autotrofie. [Din fr. *autotrophique*].

autotrofíe f. mod de hrănire al organismelor autotrofe. [Din fr. *autotrophie*].

autotún, autotunuri n. tun (de mare calibru) montat pe un autovehicul (cu şenile). [*Auto-*[1] + *tun*; cf. fr. *autocanon*].

autoturísm, autoturisme n. automobil pentru transportul unui număr mic de persoane. [*Auto-*[1] + *turism*].

autotúrn, autotumuri n. autovehicul prevăzut cu o platformă care se poate înălţa şi roti, folosit la lucrările electrice aeriene. [*Auto-*[1] + *turn*; cf. germ. *Autoturm(wagen)*].

autoutilá, autoutilez vb. (tr. şi refl.) a (se) utila cu mijloace proprii. [*Auto-*[2] + *utila*].

autoutiláre, autoutilări f. acţiunea de a (se) autoutila; autodotare. [V. *autoutila*].

autoutliitáră, autoutilitare f. autovehicul mic folosit de întreprinderi şi de unităţi comerciale. [*Auto-*[1] + *utilitară*].

autovaccín, autovaccinuri n. vaccin preparat din germeni de la bolnavul însuşi. [Din fr. *autovaccin*].

autovaccinăre, autovaccinări f. vaccinare prin autovaccin. [*Autovaccin* + *-are*].

autovehícul, autovehicule n. vehicul terestru cu tracţiune mecanică proprie. [Din fr. *autovéhicule*].

autoverificá, autoverífic vb. (refl.) a-şi verifica propria activitate. [*Auto-*[2] + *verifica;* cf. fr. *autovérifier*].

autoverificăre, autoverificări f. faptul de a se autoverifica. [V. *autoverifica*].

autumnál, ~i, autumnală, ~e a. de toamnă, tomnatic: *fenomenul antumnal se preface într-o falsă dramă florală.* CĂL. // f. poezie despre toamnă: *cărţile de cetire de pe vremuri cuprindeau această onorabilă autumnală.* CĂL. [Din lat. *autumnalis,* fr. *autumnal*].

auxiliár, ~i, auxiliară, ~e a. 1. care are un rol secundar, ajutător: *cu riscul de a da proporţii acestui capitol auxiliar.* BL.; **verb auxiliar** (şi subst. n.), verb care ajută la formarea timpurilor şi modurilor compuse: *remarcăm... întrebuinţarea verbului auxiliar la modurile predicative ca subiect al unor propoziţii.* VIANU; *numărul auxiliarelor dintr-o limbă este limitat;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care ajută pe cineva la ceva: *pietrele de praştie le mînuiesc numai auxiliarii germani ai legiunilor.* OD. // n. sprijin, ajutor: *istoria politică şi culturală e un auxiliar pentru istoria literaturii.* IBR. [Din fr. *auxiliaire,* lat. *auxiliaris*].

auxiliaritáte a. (rar) caracterul, însuşirea de a fi auxiliar: *relaţie de auxiliaritate.* [Din fr. *auxiliarité*].

auxíliu, auxilii n. (livr.) ajutor. [Din lat. *auxilium*].

auxínă f. hormon vegetal care stimulează creşterea plantelor. [Din fr. *auxine*].

auxo- element de compunere cu sensul „de creştere", „de stimulare". [Din fr. *auxo-*].

auxológic, ~ci, auxologică, ~ce a. care ţine de auxologie, referitor la auxologie. [Din fr. *auxologique*].

auxológie f. ştiinţă care studiază creşterea organismelor. [Din it. *auxologia*].

auxonomíe f. ştiinţă care studiază creşterea arborilor. [Din fr. *auxonomie*].

auxopatíe, auxopatii f. (med.) tulburare a creşterii. [Din fr. *auxopathie*].

aúz, (înv.) **auzuri** n. 1. faptul de a auzi; percepere a sunetelor sau a zgomotelor: *la auzul tonului insolent al apostrofei, am simţit că mă ineacă furia.* GHEŢIE; *la auzul acestei veşti s-a întristat;* **2.** simţ pentru perceperea sunetelor; percepere a sunetelor: *a numelui pomenire ... auzului scărîndăroasă este.* CANT.; *nu lăsa să-ţ spurce unii şi alţii auzurile cu vorbele lor cele otrăvicioase.* ANTIM. [De la *auzi*].

auzí, aúd şi (înv. şi reg.) **auz** vb. 1. (tr.) a percepe sunetele, zgomotele cu ajutorul auzului: *n-auzi tu de departe cucoşul răguşit?* EM.; (intr.) *de-ai asurzit, te face s-auzi.* EM.; (refl. impers.) *de aici se vede şi se aude cît se poate de bine.* GHEŢIE; **n-aude, n-a vede (n-a greul pămîntului),** se face că nu ştie nimic; **2.** (tr.; la imperativ) a lua seama la ce spune; a asculta: *auzi mă! nu-l vezi că e o tigoare?* CR.; **el spune, el aude,** nu ascultă nimeni; **3.** (tr. şi intr.; mai ales la interogativ) a înţelege, a pricepe: *în salon de clasa-ntîi ... ai auzit?* CAR.; **4.** (refl.) a se manifesta sonor; a fi perceptibil cu ajutorul auzului: *cînd să aţipească, deodată se aud prin casă o mulţime de glasuri.* CR.; *afară iarăşi domneşte liniştea şi se aude numai vîntul.* MAT.; **5.** (tr. şi intr.) a afla ştiri, noutăţi: *cică, auzind moş Nichifor de aceasta, tare s-ar fi mîhnit în sufletul său.* CR.; *mult trăieşti, multe auzi;* **a nu mai voi să audă de cineva,** a rupe relaţiile cu cineva; **să auzim de bine!,** formulă de urare la despărţire; **6.** (refl. impers.) a se vorbi, a se zvoni: *nu te lua după ce se aude.* [Lat. *auddire*].

auzíbil, ~i, auzibilă, ~e a. (rar) audibil. [*Auzi* + *-bil;* cf. lat. *audibilis*].

auzibilitáte f. (neobişnuit) faptul de a se auzi: *monotonia lui însă se naşte cu deosebire dintr-o continuă auzibilitate a diairesei.* EM. [*Auzibil* + *-itate*].

auzíre f. faptul de a auzi; percepere cu ajutorul auzului: *materia sensibilă a poeziei e formată din imaginile deşteptate de auzirea cuvintelor.* CĂL.; *mai bine auzire multă şi vorbă mai scurtă.* POP. [V. *auzi*].

auzít[1] n. faptul de a auzi; auzire; **din auzite,** din cîte s-a aflat de la alţii, din zvon public: *ştim însă, din auzite, că-n vechea clădire erau două paraclise sau capele.* OD.; **pe auzite,** după cîte se spune; în mod necontrolat: *fă cunoştinţă cu fata; n-o lua numai pe auzite.* NEGR. [V. *auzi*].

auzít[2]**, ~ţi, auzită, ~e** a. perceput cu ajutorul auzului: *un om sfătos, bucuros să povestească lucruri auzite şi trăite.* VIANU.[V. *auzi*].

auzitór, ~i, auzitoáre m., f. (înv.) auditor: *auzitorii ... au aplaudat.* ALEX. [*Auzi* + *-itor*].

avaét, avaeturi n. (înv.) **1.** taxă la numirea într-o funcţie, pentru obţinerea unor drepturi, a unor beneficii, favoruri etc.: *mi-a oprit şi havaetul judecăţii.* FIL.; **2.** dare, dajdie ce se plătea la vamă, la trecerea unui pod etc.; **3.** dijmă, zeciuială ce se percepea pentru fabricarea rachiului (la povernele altora); (şi: **havaet**). [Din turc. *avaet* „venituri"].

aval[1]**, avaluri** n. direcţia către care curge un rîu; **în aval,** în josul apei, urmînd cursul ei. [Din fr. *aval*].

aval[2]**, avaluri** n. garanţie de plată a unei cambii. [Din fr. *aval*].

avalánşă, avalanşe f. **1.** masă de zăpadă care se desprinde de pe coasta unui munte şi alunecă la vale: *înăsprea prigoana, care, o dată cu frica, creştea ca avalanşa de pe un munte.* GHEŢIE; **2.** (fig.) cantitate mare, năvalnică: *formînd o avalanşă de cataracte mii.* AL. [Din fr. *avalanche*].

avalizá, avalizez vb. (fin.; tr.) a garanta o cambie. [Din fr. *avalises*].

aván[1]**, ~i, avană, ~e** a. (pop.; şi adv.) **1.** amarnic, straşnic: *într-o groapă mare arde-un foc avan.* EM.; **2.** rău, crud, hain: *aştept oardele avane.* AL.; *moartea tare-i neastîmpărată şi avană.* CR. [Din turc. *avvan* „perfid"].

avan-[2] element de compunere cu sensul „înainte", „anterior". [Din fr. *avant*].

avancrónică, avancronici f. cronică a unui spectacol scrisă înaintea premierei. [Din fr. *avant-chronique*].

avangárdă, avangărzi f. **1.** unitate sau subunitate care se deplasează în faţa forţelor militare principale ca element de siguranţă; (fig.) grup care se află în frunte: *avangarda spăimîntată ... oblicis-o mare ceată de păgîni venind călare.* B.-DEL.; **2.** avangardism: *curent (mişcare) de avangardă.* [Din fr. *avant-garde*].

avangardísm n. denumire dată curentelor literar-artistice apărute la începutul secolului al XX-lea, care neagă canoanele artei tradiţionale, urmărind în mod ostentativ înnoirea. [*Avangardă* + *-ism*].

avangardíst, ~şti, avangardistă, ~e a. referitor la avangardă, care ţine de avangardism: *redactorii se pun în curent cu toate publicaţiile avangardiste europene.* CĂL. // m., f. partizan al avangardei; membru al unei mişcări de avangardă: *mereu avangardist, el e un ideolog precipitat.* CĂL. [Din fr. *avant-gardiste*].

avánie, avanii f. (înv.) tratament umilitor; asuprire, împilare: *toate aceste avanii ale turcilor sleiseră răbdarea poporului.* BĂLC. [Din gr. mod. *avánia*].

avanpórt, avanporturi n. zonă amenajată la intrarea într-un port, pentru o scurtă staţionare a navelor. [Din fr. *avant-port*].

avanpóst, avanposturi n. element de siguranţă al unor forţe militare, înaintat în faţa liniei inamicului: *tot se mai ispiteau ... a înainta pînă în preajma avanposturilor noastre.* OD. [Din fr. *avant-poste*].

avanpremiéră, avanpremiere f. repetiţie generală a unui spectacol înaintea premierei; reprezentaţie înaintea premierei (pentru critici, amatori etc.). [Din fr. *avant-première*].

avánş, avansuri n. **1.** sumă de bani plătită anticipat: *i-a dat un avans pentru lucrările contractate;* **2. a face avansuri cuiva,** a face promisiuni ori concesii pentru a cîştiga prietenia sau dragostea cuiva; **3.** interval de timp, poziţie, avantaj cu care cineva sau ceva se află înaintea altuia; **în avans,** realizat înainte de termenul prevăzut. [Din fr. *avance*].

avansá, avansez vb. **1.** (tr.) a da un avans, a plăti cu anticipaţie: *a avansat fondurile necesare;* **2.** (fig.; tr.) a anticipa (o idee): *a avansat propunerea;* **3.** (intr.) a înainta, a progresa, a realiza o avansare: *la Hegel, devenirea avansează în tact de trei spre sinteze tot mai complexe.* BL.; *lucrarea avansează greu;* **a avansa în vîrstă,** a îmbătrîni: *cu cît avansează în vîrstă, cu atît mai mult Cantemir pare un rod al acestui cîmp stilistic.* BL.; **4.** (tr.) a ridica în grad; a promova; **5.** (intr.) a merge (mai) înainte; a înainta: *el avansează fără a privi în jur.* [Din fr. *avancer*].

avansáre, avansări f. **1.** acţiunea de a avansa; **2.** înaintare în grad, promovare: *e supărat pe Ştirbei, care îi tot amînă avansarea.* CĂL.; **3.** plată anticipată a unei sume; **4.** înaintare, progresare, dezvoltare: *dezvoltarea politică oscila cu avansări şi reculări.* BL. [V. *avansa*].

avansát, ~ţi, avansată, ~e a. **1.** înaintat, progresat, dezvoltat: *chiar şi cele mai avansate opinii despre inconştient ne apar astfel impregnate de*

oarecare prejudecăţi. BL.; *atitudine avansată;* **2.** care a beneficiat de o avansare în grad; promovat: *ofiţerii avansaţi au deschis defilarea;* **3.** (fig.) ajuns la un grad înalt; înaintat: *piesa are o uzură avansată;* **4.** plătit înainte: *sumă avansată.* [V. ***avansa***].

avanscéná, avanscene f. **1.** parte a scenei cuprinsă între cortină şi rampă; **2.** fiecare dintre cele două loji situate lîngă scenă: *au zărit-o într-o lojă de avanscenă.* GHEŢIE. [Din fr. ***avant-scène***].

avantagiós a. v. **avantajos.**

avantágiu n. v. **avantaj.**

avantáj, avantaje n. **1.** folos, profit obţinut în plus (faţă de altul): *nu va ieşi din acest război cu nici un avantagiu sau cu avantagiuri disproporţionale cu riscurile şi cheltuielile sale.* EM.; **2.** superioritate (de situaţie, de poziţie etc.); întîietate: *fără îndoială că n-a lăsat să treacă acest avantaj fără folos.* CĂL.; **3.** favoare, privilegiu: *se încearcă reforme în avantajul ţărănimii.* BL.; *i-a acordat mari avantaje;* (şi: (înv.) **avantagiu**). [Din fr. ***avantage,*** it. ***avvantaggio***].

avantajă, avantajez vb. (tr.) **1.** a favoriza, a da avantaje: *ortodoxia a avantajat mai ales dezvoltarea satului.* BL.; **2.** a reliefa, a scoate în relief (calităţile): *coafura foarte simplă, cu coc, o avantaja.* GHEŢIE; *tunsura aceasta o avantajează.* [Din fr. ***avantager,*** it. ***avvantaggiare***].

avantajáre, avantajări f. acţiunea de a avantaja; favorizare: *se urmărea, în primul rînd, o avantajare a industriei austriece.* BL. [V. ***avantaja***].

avantaját, ~ţi, avantajată, ~e a. care are un avantaj, care profită. [V. ***avantaja***].

avantajós, ~şi, avantajoásă, ~e a. care reprezintă un avantaj; favorabil: *iată că sosi momentul, singurul moment avantagios în care puteau îndrepta colosalele greşeli ce le făcuse.* EM.; *părere avantajoasă;* (şi: (înv.) **avantagios**). [Din fr. ***avantageux***].

avánti adv. înainte. [Cuv. it.].

avantrén, avantrenuri n. **1.** parte anterioară a unei maşini agricole pe roţi; **2.** ansamblu de valţuri cu dinţi şi caneluri dintr-un dispozitiv de cardare, care zdrobesc resturile vegetale ataşate de flocoanele de lînă. [Din fr. ***avant-train***].

avár[1], ~i, avară, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) zgîrcită, iubitoare de bani: *aci n-avem de a face cu ambiţioşi politici, cu avari, cu speculanţi.* CĂL.; (fig.) *o lampă-ntinde limbă-avară şi subţire.* EM.; **2.** (rar) econom: *avar de timp, de vorbă.* [Din fr. ***avare,*** lat. ***avarus***].

avár[2], ~i, avară, ~e a. care aparţine unei populaţii turcice migratoare. // m., f. persoană făcînd parte dintr-o populaţie turcică venită în Europa în timpul migraţiilor: *la războiul avarilor, au văzdut 2 vonici chipeşi şi luminaţi de cinste.* DOS.; *logodnica lui Arald, stăpîn peste avari.* EM. [Din fr. ***avares,*** lat. ***Avares***].

avariá, avariez vb. (tr. şi refl.) a (se) strica, a (se) deteriora: *casa a fost avariată de bombardamentele nemţeşti de anul trecut.* GHEŢIE. [Din fr. ***avarier***].

avariát, ~ţi, avariată, ~e a. stricat, deteriorat: *într-o clădire ... cu faţada avariată şi spălată de vreme, se afla un hotel.* GHEŢIE. [V. ***avaria***].

avaríe[1] şi **avárie, avarii** f. deteriorare, stricăciune suferită de o navă, de o maşină, de o construcţie etc. [Din fr. ***avarie,*** it. ***avaria***].

avaríe[2], avarii f. (rar) sete de bani, de avuţii; lăcomie: *toate aceste avarii ale turcilor sleiau răbdarea poporului.* BĂLC. [***Avar*** + ***-ie***].

avariére, avarieri f. faptul de a (se) avaria. [V. ***avaria***].

avariţie, (rar) **avariţii** f. preocupare excesivă pentru bani; zgîrcenie: *între Ion şi socru se duce o luptă de îndărătnicii şi avariţii.* CĂL.; (şi: (înv.) **avariţiune**). [Din fr. ***avarice,*** lat. ***avaritia***].

avariţiós, ~şi, avariţioásă, ~e a. care manifestă zgîrcenie în lucruri mărunte; meschin. [Din fr. ***avaricieux***].

avariţiúne f. v. **avariţie.**

avát, avaţi m. peşte răpitor de apă dulce, cu spinarea verzuie, cu carnea gustoasă (*Aspius rapax*). [Din turc. ***avat***].

avatár, avatare şi **avataruri** n. **1.** (în religia indiană) încarnare a divinităţilor în oameni sau în animale; **2.** (fig.) transformare neprevăzută (şi chinuitoare) în evoluţia cuiva; metamorfoză: *avatarele unei categorii abisale sînt multe pînă să răbufnească în conştiinţă cu deplină izbîndă.* BL. // m. (pl. **avatari**) etapă a existenţei: *călătoria lui Dionis este numai un vis, o reminiscenţă a avatarilor, prin care a trecut.* CĂL. [Din fr. ***avatar***].

ávă[1], ave f. plasă mare de pescuit, formată din trei pînze aşezate vertical în apă. [Din turc. ***av*** „vînătoare"].

ávă[2] m. (rar) nume dat călugărilor bătrîni; părinte, tată. [Din sl. ***avva***].

áve interj. salut. [Cuv. lat.].

aveá, am vb. (tr.) **1.** a stăpîni, a poseda, a deţine: *am auzit că ai o furcă de aur, care toarce singură.* CR.; *am un cal;* (fig.) *poate că şi Roată al nostru să aibă dreptate!* CR.; *a avea o idee;* **ce-am avut şi ce-am pierdut,** puţin îmi pasă; **a avea nădejde,** a nădăjdui: *pot să am nădejde în voi?* CR.; **a avea pe cineva la mînă,** v. **mînă; a avea inimă de piatră,** v. **inimă; a avea o dorinţă,** a dori; **a avea gîdilici la limbă,** v. **gîdilici; a avea aerul că ... (să ..., de ...),** v. **aer; a avea parte la...,** v. **parte; a avea viitor,** a fi viabil, a reuşi: *proiectul despre influenţa limbii franceze asupra celei române nu avea nici el viitor.* GHEŢIE; **2.** a primi, a căpăta: *cine-o zice ... are-un galben de la mine.* POP.; **3.** a dispune de ceva, a se bucura de ceva: *să am un ceas tihnit cînd mă întorc la mine acasă de la treburi.* SAD.; **a avea cap, a)** a putea, a i se permite: *are cineva cap să se liniştească de răul tău?* CR.; **b)** a fi deştept, inteligent; **a avea loc,** v. **loc; a avea ac de cojocul cuiva,** v. **ac; a avea pe mînă,** v. **mînă; a avea zile,** v. **zi; a avea la îndemînă** (sau **la dispoziţie**), a putea dispune: *mai avea la dispoziţie două ore pentru a da de urmele fugarului.* GHEŢIE; **4.** a se folosi de serviciile cuiva sau a ceva: *are păzitor la cireadă un cîine.* ISP.; **5.** a poseda o femeie: *regretam că nu le pot avea pe toate într-o infinită succesiune de împerecheri repetate.* GHEŢIE; **6.** a fi compus din: *oraşul are trei cartiere;* **7.** a fi înzestrat, prevăzut cu ceva: *de-ar avea codrul ista gură să spuie.* CR.; **8.** a conţine, a cuprinde: *cartea are indice de cuvinte;* **9.** a ţine, a purta: *şi flori avea la-ncingătoare, şi-n mînă flori.* COŞB.; **a avea pîinea şi cuţitul în mînă,** v. **pîine; a avea pretenţie,** a pretinde: *e altceva a avea pretenţie că zugrăveşti trecutul.* IBR.; **a (nu) avea parte de ceva** (sau **de cineva**), v. **parte; a avea drag,** a iubi: *acum ghiceşte singur de te am eu drag ori nu?* COŞB.; **a avea pe cineva** (sau **ceva**) **în vedere,** v. **vedere; a avea de furcă,** v. **furcă;** **10.** a fi de o anumită dimensiune, greutate, vîrstă etc.: *ştiuca ... avea cel puţin şase kilograme.* SAD.; *cît are asta?;* **11.** a fi cuprins de o senzaţie, de un sentiment; a simţi: *îi îndemna pe boieri să aibă milă de noroade.* SAD.; **a avea grijă,** a fi îngrijorat: *dacă are Caraiman în mînă băţul de corn, ... nu mai am grijă.* SAD.; **a (nu) avea (pe cineva) la inimă,** a (nu) simpatiza (pe cineva): *încercam să înţeleg de ce Carla nu-l avea la inimă.* GHEŢIE; **a avea impresia,** a i se părea: *avem impresia că mintea interpreţilor a fost de fiecare dată eclipsată de o iluzie.* BL.; *ce ai? am poftă; are o foame de lup;* **a avea intenţia,** a intenţiona: *pe cît se pare, avea intenţia să mă doftoricească.* GHEŢIE; **a avea de gînd,** v. **gînd; a avea nevoie de cineva** (sau **de ceva**), v. **nevoie; a avea nevoie să ...,** v. **nevoie;** **12.** a fi cuprins de o boală: *are gripă;* **a avea orbul găinilor,** a nu vedea, a fi orb: *oamenii boierului ... dau chiori unul peste altul, de parcă aveau orbul găinilor.* CR.; **a nu avea nimic,** a fi sănătos: *ceva nu merge cum trebuie în mine, ... degeaba zise doctorul să-mi văd de treabă că n-am nimic.* GHEŢIE; **13.** (urmat de un infinitiv, conjunctiv sau supin) a trebui: *de cîte ori avea cîte ceva greu de făcut, chema calul.* ISP.; *pînă atunci mai avea să treacă multă vreme.* SL.; *am a scrie, am să scriu, am de scris;* **a avea (de-)a face,** a fi în relaţie cu cineva sau cu ceva (care pune probleme): *bunătatea nu are de-a face cu răutatea.* CR.; **ce are a face?** v. **face; n-are a face,** v. **face;** **14.** (urmat de un verb la infinitiv sau la conjunctiv) a (nu) şti; a (nu) putea, a (nu) găsi: *n-avură ce face.* ISP.; **a nu (mai) avea încotro,** v. **încotro;** **15.** (cu valoare de verb auxiliar, serveşte la formarea timpului perfect compus) *am spus;* **16.** (cu valoare de auxiliar, serveşte la construirea unei forme populare de viitor) *am să fac;* **17.** (înv.; cu valoare de auxiliar serveşte la formarea unui timp perfect) *au avut să arate apostolilor prealuminata slava dumnezeirii sale.* ANTIM; **18.** (cu valoare de auxiliar, urmat de un conjunctiv, realizează o construcţie cu valoare de condiţional) *avea să-mi spună dacă intenţiona să vină.* // (refl.) **a (nu) se avea bine** (sau **rău**) **cu cineva,** a (nu) fi în relaţii bune cu cineva; a (nu) fi prieten: *cu nimenea-n lume nu se aveau bine.* PANN; (refl. recipr.) **a se avea dragi,** a se iubi. [Lat. ***habere***].

avedére adv. (înv. şi reg.) **1.** pe faţă, făţiş: *mărturisind avedere şi cu îndrăznire pe domnul nostru Isus Hristos Dumnedzău, bătut fu.* DOS.; **2.** în realitate, aievea: *văzînd avedere răsipa oştii sale.* COSTIN. [***A[3]*** + ***vedere***].

avenánt, avenante n. (jur.) act scris care constată modificările aduse clauzelor iniţiale ale unui contract, tratat etc. [Din fr. ***avenant***].

avénă, avene f. (livr.) prăpastie în regiunile calcaroase, prin care se scurg apele subterane. [Din lat. ***avena***].

avenire, aveniri f. (înv.) ajungere, venire: *avenirea lui pe tron.* [***A[3]*** + ***venire***].

aventură, aventurez vb. (refl.) a întreprinde o acţiune îndrăzneaţă, riscantă; a se expune riscului, a se hazarda; a risca: *trupele de jandarmi nu se încumetau să se aventureze în nişte locuri pustii.* GHEŢIE; (tr.) *nimeni nu-şi mai aventurează capitalul fără un douăzeci la sută pe lună.* VINEA. [Din fr. ***aventurer,*** it. ***avventurare***].

aventurár, aventurari m. (înv.) aventurier: *povestea romantică ... a unui aventurar.* EM. [***Aventură*** + ***-ar;*** cf. germ. ***Abenteurer***].

aventuráre, aventurări f. acţiunea de a se aventura şi rezultatul ei. [V. ***aventura***].

aventúrá, aventuri f. **1.** acţiune îndrăzneaţă, riscantă, neobişnuită: *sînt sigur că fiecăruia din noi i s-a întîmplat vreo aventură.* I.NEGR.; **2. (aventură galantă)** legătură de dragoste (întîmplătoare): *merg fiecare după aventuri la bal mascat.* CĂL.; *tînărului îi trecu prin creieri ... că rufele lui nu sînt tocmai potrivite pentru aventuri galante.* REBR. [Din fr. ***aventure,*** it. ***avventura***].

aventuriér, ~i, aventurieră, ~e m., f. **1.** persoană care caută aventuri; vîntură-ţară, vagabond: *aventurierul are o însuşire mai mare decît toate celelalte, şi anume încrederea în destin.* CĂL.; **2.** om fără căpătîi, derbedeu. [Din fr. ***aventurier,*** it. ***avventuriero***].

aventurín n. (geol.) varietate de cuarţ care conţine foiţe de mică (galbene sau verzui) şi reflectă puternic lumina. [Din fr. ***aventurine***].

aventurísm n. spirit de aventură. [Din fr. ***aventurisme***].

aventuríst, ~şti, aventuristă, ~e a. care are caracter de aventură. // m., f. persoană cu spirit de aventură. [***Aventură*** + ***-ist***].

aventurós, ~şi, aventuroásă, ~e a. **1.** plin de aventuri, care constituie o aventură: *îi propune scăparea de osîndă, ispitindu-l cu strălucirile vieţii*

aventuroase. CĂL.; (subst. n.) *structural epicul nu a evoluat şi aventurosul e nesatisfăcător.* CĂL.; **2.** amator de acţiuni temerare, riscante: *e neliniştit, aventuros, căutător de satisfacţii violente.* CĂL. [Din fr. ***aventureux,*** it. ***avventuroso***].

avenue [avníu] f. (livr.) bulevard, magistrală; alee care duce spre o locuinţă. [Din fr., engl. ***avenue***].

avére, averi f. totalitate a bunurilor aflate în posesia cuiva; stare: *doresc a trăi fără muncă, fără ştiinţă, fără avere moştenită.* EM.; *adunase averi nemăsurate.* [V. ***avea***].

averroísm n. **1.** doctrina lui Averroes; **2.** curent filozofic medieval întemeiat pe doctrina lui Averroes. [Din fr. ***averroïsme***].

averroíst, ~şti, averroístă, ~e a. referitor la averroism, propriu averroismului. // m. adept al averroismului. [Din fr. ***averroïste***].

avérs n. faţă a unei monede sau a unei medalii, înfăţişînd chipul emiţătorului, stema ţării etc.: *pe avers purta efigia Meduzei decapitate.* GHEŢIE. [Din fr. ***avers***].

avérsă, averse f. ploaie torenţială de scurtă durată: *o aversă nocturnă e privită cu religiozitate.* CĂL.; *averse locale;* (fig.) *hamitul vrea să se asigure cu orice preţ împotriva averselor primejdioase din regiunea necunoscutului.* BL. [Din fr. ***averse***].

aversiúne, aversiuni f. antipatie profundă, repulsie; ură: *îşi manifestau aversiunea faţă de orînduirea feudală nobiliară.* BL. [Din fr. ***aversion,*** lat. ***aversio, -onis***].

avertínă f. (farm.) pulbere cristalină folosită ca anestezic administrat pe cale rectală. [Din fr. ***avertine***].

avertisménţ, avertismente n. **1.** înştiinţare prealabilă pentru a evita un risc, un pericol; prevestire: *lîngă el arma jandarmului se clătina ca un avertisment.* REBR.; *e un avertisment că nu va fi bine;* **2.** dojană, mustrare (oficială): *presa nu va fi pusă niciodată sub regimul avertismentelor;* **3.** avertizare adresată de arbitru unui sportiv care joacă neregulamentar. [Din fr. ***avertissement***].

avertizá, avertizez vb. (tr.) a atrage atenţia; a preveni: *Galilei însuşi avertizează cititorii împotriva importanţei experimentului.* BL. [Cf. fr. ***avertir***].

avertizáre, avertizări f. acţiunea de a avertiza. [V. ***avertiza***].

avertizór, avertizoare n. aparat care semnalizează un pericol. [Din fr. ***avertisseur***].

avi- element de compunere cu sensul „de pasăre", „referitor la păsări". [Din fr. ***avi-***].

aviár, ~i, aviară, ~e a. referitor la păsări: *gripă aviară.* // n. coteţ pentru păsări; poiată. [Din fr. ***aviaire,*** lat. ***aviarius***].

avlasán, aviasane n. **1.** aviaţie sanitară; **2.** avion al acestei aviaţii. [***Avia***(ţie) + ***san(itară)***].

aviátic, ~ci, aviatică, ~ce a. referitor la aviaţie, de aviaţie: *în cartea astfel primită ar fi citit ştirea catastrofei aviatice.* GHEŢIE; *miting aviatic; industrie aviatică.* [Din germ. ***aviatisch***].

aviatór, ~i, aviatoáre m., f. persoană care conduce un avion sau care face parte din echipajul unui avion: *aviatorul povesteşte că ... s-a îndrăgostit de o infirmieră germană.* CĂL. [Din fr. ***aviateur***].

aviáţie, aviaţii f. **1.** navigaţie cu aeronave mai grele decît aerul: *citea reviste tehnice, se interesa de aviaţie.* CĂL.; **2.** ştiinţa şi tehnica conducerii avioanelor; **3.** totalitate a avioanelor unui stat, unei companii etc.: *ne-au vorbit despre ... ce să facem dacă oraşul ar fi atacat de aviaţia inamică.* GHEŢIE. [Din fr. ***aviation,*** it. ***aviazione***].

avícol, ~i, avicolă, ~e a. care ţine de avicultură, referitor la avicultură. [Din fr. ***avicole***].

avicultór, ~i, avicultoáre m., f. zootehnist specializat în creşterea raţională a păsărilor de curte. [Din fr. ***aviculteur***].

avicultúră f. ştiinţă care studiază creşterea păsărilor de curte. [Din fr. ***aviculture***].

avíd, ~zi, avidă, ~e a. **1.** plin de interes, de dorinţă: *avid de glorie;* **2.** lacom, nesăţios: *avid de bani.* [Din fr. ***avide,*** lat. ***avidus***].

aviditáte f. dorinţă arzătoare şi nestăpînită; lăcomie: *să stîrnească aviditatea acelei clase de hoţi semidocţi carii stăpînesc România.* EM. [Din fr. ***avidité,*** lat. ***aviditas, -atis***].

avídoma adv. v. **aidoma.**

avidomă adv. v. **aidoma.**

avinát, ~ţi, avinată, ~e a. (franţuzism) care indică un consum mare de vin, care se resimte de băutul vinului: *voce răguşită, avinată.* VINEA. [Din fr. ***aviné***].

aviofón, aviofoane n. tub acustic de comunicare (în avioanele de şcoală) care face legătura între locuri. [Din fr. ***aviophone***].

avión, avioane n. **1.** aeronavă mai grea decît aerul, susţinută de aripi şi propulsată de motoare; aeroplan: *se şi presupune descinderea cu avionul într-o ţară utopică.* CĂL.; **2.** jucărie care imită o astfel de aeronavă: *eu nu-mi făceam ca alţi copii avioane.* VIERU. [Din fr. ***avion***].

avionétă, avionete f. avion mic. [Din fr. ***avionnette***].

avionór, avionori m. constructor de avioane. [Din fr. ***avioneur***].

avirulént, ~ţi, avirulentă, ~e a. (despre un agent patogen) lipsit de virulenţă. [Din germ. ***avirulent***].

avitaminóză, avitaminoze f. boală cauzată de lipsa vitaminelor din alimentaţie. [Din fr. ***avitaminose***].

avivá, avivez vb. (tr.) **1.** a da o nuanţă mai vie unui material textil, unei piei etc.; **2.** a face să sîngereze marginile unei plăgi; **3.** a înviora; **4.** (fig.) a învenina, a irita; a răscoli (o suferinţă). [Din fr. ***aviver***].

avivăre, avivări f. acţiunea de a aviva şi rezultatul ei. [V. ***aviva***].

avíz, avize n. **1.** înştiinţare scrisă, informare (oficială): *mi-a înmînat un aviz lăsat de factorul poştal.* GHEŢIE; **2.** părere, apreciere competentă: *s-a cerut avizul experţilor;* **3.** rezoluţie (favorabilă) a unei autorităţi; aprobare: *delegaţii ei din Bucureşti aveau avizul de a încheia pace cu orice preţ.* EM. [Din fr. ***avis,*** it. ***avviso***].

avizá, avizez vb. (tr.) **1.** a înştiinţa (printr-un aviz); a avertiza; **2.** a-şi exprima părerea; a da o rezoluţie. [Din fr. ***aviser,*** it. ***avvisare***].

avizáre, avizări f. faptul de a aviza; înştiinţare. [V. ***aviza***].

avizát, ~ţi, avizată, ~e a. prevenit, informat: *după sugestiile celor mai avizaţi chinologi, Tao este aşadar calea ce-şi are obîrşia într-un sens metafizic.* BL. [V. ***aviza***].

aviziér, aviziere n. afişier: *pe culoar, ochii îi căzură asupra avizierului de la secretariat.* GHEŢIE. [***Aviz*** + ***-ier***].

avizó, avizouri n. vas de război cu tonaj mic şi cu viteză mare. [Din fr. ***aviso***].

avînt, avînturi n. **1.** elan, energie în mişcări; vioiciune: *Kogălniceanu nu-şi poate îngădui avînturi poetice.* CĂL.; **a-şi lua avînt,** a se avînta: *păsările negre fîlfîiră pe capetele lor, pînă îşi luară avînt.* GAL.; **2.** (fig.) însufleţire, mişcare pasională: *avîntul de mari fapte, dorinţi de nemurire.* AL.; **3.** progres, dezvoltare rapidă; **a lua avînt,** a creşte, a progresa repede: *ştiinţele specializate au luat, după Aristotel, un avînt mai mult în sens descriptiv, clasificator.* BL.; **a da avînt,** a impulsiona: *el încercă să dea avînt producţiei agricole în sensul doctrinei fiziocratice.* BL. [De la ***avînta***].

avîntá, avînt vb. **1.** (tr.) a mişca ceva sau pe cineva repede prin aer; **a face vînt:** *scoate-o măciucă ... şi-avîntînd-o într-o parte trage.* POP.; **2.** (tr.) a împinge pe cineva sau ceva înainte, cu putere (şi repede); a da vînt: *îmbrîncind tare ţărmul cu vîsla, cîteva voiniceşti lovituri de lopată avîntară micul vas departe de coastă.* OD.; **3.** (tr.) a însufleţi: *se duce să avînte armata cea crăiască.* AL.; **4.** (refl.) a se repezi, a porni plin de elan; a-şi lua vînt: *cu o mică ceată de voinici s-avîntă.* BOL.; (fig.) *se avîntă rîndunele în nemărginire.* BAC. [A^3 + ***vînt*** + ***-a***].

avîntáre, (rar) **avîntări** f. faptul de a (se) avînta. [V. ***avînta***].

avîntát, ~ţi, avîntată, ~e a. **1.** plin de avînt; (fig.) însufleţit, înflăcărat: *s-a menţinut în generalităţi, permiţîndu-şi pe alocuri să devină avîntat şi chiar poetic.* GHEŢIE; **2.** intens, puterenic, vioi: *sentimentul acesta luase brusc o formă avîntată.* SAD. [V. ***avînta***].

avocádo şi avocaduri n. fructul avocatierului, de culoare verde-gălbuie şi de formă ovală, foarte parfumat. [Din sp. ***avocado***].

avocát, ~ţi, avocată, ~e m., f. **1.** persoană calificată pentru a acorda asistenţă juridică (pledînd cauza cuiva în tribunal): *în genere, advocaţii sînt inteligenţele cele mai stricate din lume.* EM.; **2.** (p. ext.) persoană care vorbeşte în numele cuiva, susţinîndu-i cauza; (şi: (înv.) **advocat**). [Din fr. ***avocat,*** lat. ***advocatus,*** germ. ***Advokat***].

avocatiér, avocatieri m. arbore tropical din familia lauraceelor, care creşte în America de Sud *(Persea americana).* [Din fr. ***avocatier***; cf. port. ***abacateiro***].

avocatúră f. profesia de avocat; avocăţie: *începuse a împăna posturile diplomatice ... cu feciori de popă cari toată viaţa lor se ocupaseră cu advocatura.* EM.; (şi: (înv.) **advocatură**). [Din germ. ***Advokatur,*** it. ***avvocatura***].

avocaţiál, ~i, avocaţială, ~e a. avocaţional: *se apără într-un mod prea avocaţial.* CĂL. [De la ***avocat***].

avocaţionál, ~i, avocaţională, ~e a. referitor la avocatură, de avocat; avocaţial: *împuternicire avocaţională.* [De la ***avocat***].

avocăţél, avocăţei m. (şi depr.) diminutiv al lui avocat; avocat slab pregătit: *palavragii şi advocăţei fără pricini.* EM.; (şi: (înv.) **advocăţel**). [***Avocat*** + ***-el***].

avocăţésc, ~şti, avocăţească, ~eşti a. care ţine de avocat, specific avocatului: *cele mai multe din discuţiile adunărilor au caracterul de cîrciocuri şi apucături avocăţeşti.* EM.; (şi: (înv.) **advocăţesc**). [***Avocat*** + ***-esc***].

avocăţéşte adv. în maniera avocaţilor, ca un avocat: *tata se exprimă uneori cam avocăţeşte, aşa cum o face şi acum.* GHEŢIE. [***Avocat*** + ***-eşte***].

avocăţíe f. avocatură: *batjocoreşte advocaţia şi-i singur advocat.* EM.; (şi: (înv.) **advocăţie**). [***Avocat*** + ***-ie***].

avocăţíme f. corpul avocaţilor; (şi: (înv.) **advocăţime**). [***Avocat*** + ***-ime***].

avóriu n. (italienism) fildeş: *în avoriu şi corn de rinocer.* FIL. [Din it. ***avorio***].

avórt, avorturi n. pierdere (accidentală ori provocată) a fătului înainte de naştere: *două femei mor din cauza avorturilor.* CĂL.; (şi: (înv.) **abort**). [De la ***avorta***].

avortá, avortez vb. (intr.) **1.** a pierde fătul înainte de naştere; (pop.) a lepăda: *o persoană aşa de bine constituită nu avortează dintr-un lucru de nimic.* VLAH.; **2.** (fig.) a eşua, a suferi un eşec; (şi: (înv.) **aborta**). [Din fr. ***avorter***].

avortáre, avortări f. faptul de a avorta. [V. ***avorta***].

avortív a. v. **abortiv.**

avortón, avortoni m. **1.** făt născut înainte de termen; **2.** (p.ext.) om slab dezvoltat la trup sau la minte; stîrpitură: *viziune de avortoni, care, refuzîndu-li-se altă viaţă, se hrănesc cu muşte nocturne.* ARG.; **3.** (fig.) lucru nereuşit: *cartea lui e un avorton.* [Din fr. ***avorton***].

avrám, avrami m. (reg.) soi de prun care face fructe galbene şi gustoase (*Prunus insititia*). [De la *avramă*].

avrámă, avrame f. (reg.) varietate de prune. [Din gr. mod. ***avrámilo***].

avrămeásă, avrămese f. (reg.) plantă medicinală care creşte prin livezi; veninariţă, milostivă (*Gratiola officinalis*): *avrămeasa se culege în Duminica Rusaliilor, servind ca leac pentru tuse, ca farmec pentru dragoste.* [Din rus., bulg. ***avran*** + *-easă*].

avtocrátor m. v. **autocrator.**

avuábil, ~i, avuabilă, ~e a. (rar) care se poate mărturisi. [Din fr. ***avouable***].

avúls, avulsuri n. (rar) detaşare, îndepărtare (şi dispariţie): *un eden frumos ... cu cărări acoperite cu nisip alb, cu avulsuri de raze lungi şi diamantice.* EM. [Din lat. ***avulsum***].

avúlsie f. v. **avulsiune.**

avulsiúne, avulsiuni f. **1.** îndepărtare prin smulgere a unei formaţiuni anatomice, a unui organ etc.; **2.** smulgere de către ape a unei porţiuni de mal din pămîntul unui proprietar şi alipirea lui la proprietatea altuia; (şi: **avulsie**). [Din fr. ***avulsion,*** lat. ***avulsio, -onis***].

avút, ~ţi, avută, ~e a. care are mult; bogat: *vedem pe moldoveni cuprinzînd cu cetăţi însemnate şi avute întreg teritoriul dintre Prut şi Nistru.* EM. // n. (pl. **avuturi**) avere, proprietate: *arunc pe a ta carte întregul meu avut.* AL. [V. ***avea***].

avuţie, avuţii f. avere, bogăţie: *se leapădă cineva de sine-ş, împarte toată avuţiia sa cîtă are.* COR.; *să adune nouă avuţii din sudoarea ţăranului.* NEGR. [***Avut*** + *-ie*].

avúz n. v. **havuz.**

ax n. v. **axă.**

axă, axez vb. **1.** (tr.) a centra, a echilibra două sau mai multe piese cilindrice; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) orienta într-un anumit sens, a (se) concentra în jurul a ceva: *s-a axat pe aspectele morale.* [Din fr. ***axer***].

axantopsíe, axantopsii f. (med.) imposibilitate de a distinge culoarea galbenă. [Din fr. ***axantopsie***].

axáre, axări f. acţiunea de a (se) axa; centrare. [V. ***axa***].

axát, ~ţi, axată, ~e a. **1.** care este adus în poziţia în care axa de simetrie sau de rotaţie coincide cu o axă dată: *piesă axată;* **2.** (fig.) care este orientat către un scop. [V. ***axa***].

áxă, axe f. **1.** dreaptă care se consideră a fi orientată într-un anumit sens; (fig.) *planul conştient nu poate niciodată înlocui pe deplin axele unei creşteri organice.* BL.; **axă de simetrie,** dreaptă în raport cu care o figură dată este simetrică; **2.** linie dreaptă care ocupă o anumită poziţie într-un sistem tehnic; (fig.) *modelul acestei producţii este portretul clasic, construit pe o axă unică.* VIANU; **3.** dreaptă imaginară în jurul căreia se face rotaţia unui corp în jurul lui însuşi; (fig.) *ţi se întîmplă să nu prinzi axa discuţiei.* CĂL.; **axa lumii,** prelungire a dreptei care uneşte polii Pămîntului pînă la intersecţia cu sfera cerească; **4.** linie imaginară care împarte un corp sau o suprafaţă în părţi simetrice: *axa străzii;* **5.** (de obicei în forma **ax**) organ de maşină de formă cilindrică, care susţine elementele cu mişcare de rotaţie; osie: *pe-o axă orizontală purtată de sprijoane de sticlă se aşază un disc de sticlă.* EM.; (şi: **ax,** pl. **axe** şi (rar) **axuri**). [Din fr. ***axe,*** lat. ***axis,*** germ. ***Achse***].

axiál, ~i, axială, ~e a. care ţine de axă, situat pe axă, în raport cu o axă. [Din fr. ***axial***].

axilăr, ~i, axilară, ~e a. **1.** (anat.) care se află la subsuoară; **2.** (bot.) care se află în locul unde se uneşte o ramură cu trunchiul sau o frunză cu ramura. [Din fr. ***axillaire***].

axílă, axile f. **1.** subsuoară; **2.** loc unde se uneşte o ramură cu trunchiul sau o frunză cu ramura. [Din lat. ***axilla,*** fr. ***axile***].

axiliflór, ~i, axiliflori, ~e a. cu flori axiale: *plantă axiliflori.* [Din fr. ***axilliflore***].

axio- element de compunere cu sensul „valoros", „de valoare". [Din fr. ***axio-***].

axiológic, ~ci, axiologică, ~ce a. referitor la axiologie sau la valori; care ţine de axiologie sau de valori: *filosofia a fost preocupată exclusiv de categoriile cunoaşterii şi ale atitudinilor axiologice conştiente.* BL. [Din fr. ***axiologique,*** germ. ***axiologisch***].

axiológie f. disciplină filozofică care studiază valorile; teorie generală a valorilor. [Din fr. ***axiologie,*** germ. ***Axiologie***].

axióm n. v. axiomă.

axiomátic, ~ci, axiomatică, ~ce a. care se bazează pe o axiomă; care are caracter de axiomă: *acest adevăr axiomatic mi-a calmat spiritul.* GHEŢIE. // f. disciplină care studiază înlănţuirea corectă a axiomelor. [Din fr. ***axiomatique***, germ. ***axiomatisch, Axiomatik***].

axiomatizá, axiomatizez vb. (tr.) a reduce la un ansamblu de axiome. [Din fr. ***axiomatiser***].

axiomatizáre, axiomatizări f. acţiunea de a axiomatiza. [V. ***axiomatiza***].

axiómă, axiome f. **1.** adevăr admis fără demonstraţie: *nu se schimbă prin axiomul că toţi oamenii sînt liberi prin drept înnăscut şi imprescriptibil.* EM.; **2.** propoziţie primă pe care se întemeiază o teoremă; (şi: (înv.) **axiom**). [Din lat., gr. ***axioma,*** germ. ***Axiom***].

axiométru, axiometre n. (mar.) dispozitiv montat în faţa timonei, care indică unghiul de cîrmă. [Din fr. ***axiomètre***].

axión, axioane n. imn bisericesc, cîntare de laudă: *iar cînd pe la-axion, nu se vedea om cu om.* ISP. [Din gr. mod. ***axión*** (*esti*)].

áxis, axisuri n. **1.** (anat.) a doua vertebră a gîtului; **2.** (bot.) tulpină principală la plante. [Din lat., fr. ***axis***].

axolót, axoloţi m. larvă a unei specii de amfibieni, care se înmulţeşte în stadiul larvar. [Din fr. ***axolot***].

axón, axoni m. prelungire a celulei nervoase. [Din fr. ***axone***].

axonométric, ~ci, axonometrică, ~ce a. care ţine de axonometrie, referitor la axonometrie. [Din fr. ***axonométrique***].

axonometríe f. metodă de realizare a proiecţiei obiectelor din spaţiu într-un plan; disciplină care studiază principiile acestei metode. [Din fr. ***axonométrie***].

ayatoláh, ayatolahi m. şef religios al musulmanilor şiiţi. [Din fr. ***ayatollah***].

az n. numele primei litere a alfabetului slav. [Din sl. ***azŭ***].

azalée, azalee f. arbust exotic cu flori roşii, roz sau albe (*Azalea*): *îţi trămit şi eu un buchet de fucsii, azalee, camelii, pelargonii.* NEGR. [Din fr. ***azalée***].

azárd n. v. **hazard.**

azbést n. silicat de calciu şi de magneziu; material fibros, care nu arde, folosit în industrie, în special ca izolant: *mintea lui veghează ca o flacără orbitoare şi uscată într-un labirint de azbest.* VINEA. [Din fr. ***asbeste***].

azbestóză, azbestoze f. (med.) boală pulmonară profesională, provocată de inhalarea particulelor fine de azbest. [Din fr. ***asbestose***].

azbociménţ n. material de construcţie obţinut dintr-un amestec de ciment şi de azbest. [Din rus. ***asboţement***].

azbúche, azbuchi f. (înv.) **1.** alfabet chirilic; **a fi la azbuche,** a fi abia la începutul învăţăturii; **2.** (fig.) învăţătură, ştiinţă: *ce-o mai învăţat? trebuie să fie acu plin de azbuche ca un stup.* AL. [Din sl. ***azŭ*** + ***buki*** (primele două litere ale alfabetului slavon)].

azbucoávnă, azbucoavne f. (înv.) abecedar. [Din sl. ***azŭbukovino***].

azeotróp, ~i, azeotropă, ~e a. care prezintă azeotropism; azeotropic. [Din fr. ***azéotrope***].

azeotrópic, ~ci, azeotropică, ~ce a. azeotrop. [Din fr. ***azéotropique***].

azeotropísm n. proprietate a unui amestec de substanţe lichide de a avea trăsături diferite de cele ale elementelor care îl compun. [Din fr. ***azéotropisme***].

azér, ~i, azeră, ~e a. şi m., f. azerbaidjan. [Prescurtare de la ***Azerbaidjan;*** cf. ***azeri*** „limbă turcică"].

azerbaidján, ~eni, azerbaidjană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Azerbaidjanului sau populaţiei lui, referitor la Azerbaidjan sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Azerbaidjan. [De la ***Azerbaidjan*** n. pr.].

ázi adv. **1.** în ziua care este în curs; astăzi: *azi un stejar, mîni altul, pe rînd se prăbuşeşte.* AL.; **azi-noapte,** în noaptea precedentă: *plouase binişor azi-noapte.* REBR.; **azi-dimineaţă,** în dimineaţa acestei zile; **ba azi, ba mîine,** exprimă ideea de amînare continuă; **de ieri pînă azi,** într-un timp neaşteptat de scurt; **cu azi, cu mîine** sau **de azi pe mîine,** încet-încet: *se decretase demobilizarea şi... de azi pe mîine oraşul şi-a redobîndit înfăţişarea pierdută.* GHEŢIE; **azi-mîine,** în curînd; **de azi, de ieri,** recent, de curînd: *înstrăinarea şi răceala dintre cele două familii nu erau de azi, de ieri.* AG.; **a trăi de azi pe mîine,** a trăi în sărăcie; **de azi înainte,** în continuare; în zilele care urmează: *îţi iei catrafusele şi de azi înainte nu mai pui piciorul în facultate.* GHEŢIE; **2.** în prezent, în zilele noastre: *alte piese şi-au pierdut azi orice interes.* CĂL.; **3.** chiar acum, în acest moment: *de-ar plăcea mamei ca mie, azi m-aş duce-n cununie.* POP. [Lat. ***hac die***].

azíl, aziluri n. **1.** loc de scăpare, refugiu: *munţii noştri au fost adesea scump azil de libertate.* ALEX.; **azil politic,** (drept de) protecţie acordat de către un stat unei persoane supuse persecuţiilor politice în alt stat; **2.** aşezămînt de binefacere pentru adăpostirea bătrînilor nevoiaşi sau a copiilor orfani: *Azilul Elena Doamna.* [Din fr. ***asile,*** lat. ***asylum***].

azilánt, ~ţi, azilantă, ~e m., f. persoană care a cerut azil, fiind luată în evidenţele unui stat înainte de a obţine statutul de refugiat. [Din germ. ***Asylant;*** cf. fr. ***asilé***].

ázimă, azime f. **1.** pîine nedospită; turtă coaptă în spuză: *făcură o azimă, luară şi niţică legumă, le puseră la traistă şi plecară.* ISP.; *măream fărîma de azimă în patruzeci şi şapte.* VIERU; **2.** turtă de pîine nedospită folosită de catolici la împărtăşanie: *avem şi pentru azimă osebire multă cu latinii* (a. 1699). GCR.; **sărbătoarea azimelor,** Paştele evreilor. [Din gr. mod. ***ázima*** „nedospit"].

azimioáră, azimioare f. diminutiv al lui azimă: *ca să-i fac o azimioară.* POP. [***Azimă*** + *-ioară*].

azimút, azimuturi n. unghi format de planul meridian al unui loc cu planul vertical care trece prin locul respectiv şi printr-un punct dat. [Din fr. ***azimut***].

azimutál, ~i, azimutală, ~e a. care se referă la azimut. [Din fr. ***azimutal***].

azóic[1], **~ci, azoică, ~ce** a. **1.** (despre un mediu) lipsit de animale; **2.** (despre terenuri) lipsit de fosile. [Din fr. *azoïque*].

azóic[2], **~ci, azoică, ~ce** a. (despre compuşi organici) care conţine azot. [Din fr. *azoïque*].

azonál, ~i, azonală, ~e a. (geogr.) fără zone. [Din germ. *azonal*].

azoospermíe, azoospermii f. lipsă a spermatozoizilor în lichidul seminal. [Din fr. *azoospermie*].

azót n. element chimic gazos, incolor, inodor şi insipid, care intră în compoziţia aerului atmosferic în proporţie de aproximativ patru cincimi: *carbon, azot, hidrogen şi oxigen pur sînt indigeste pentru stomac ca alimente.* EM. [Din fr. *azote*].

azotát[1], **azotaţi** m. sare a acidului azotic; nitrat; **azotat de argint,** sare albă, cristalizată, întrebuinţată în medicină şi la fabricarea unor cerneluri; nitrat de argint. [Din fr. *azotat*].

azotát[2], **~ţi, azotată, ~e** a. care are în compunere azot. [Din fr. *azoté*].

azotémic, ~ci, azotemică, ~ce a. care ţine de azotemie, referitor la azotemie. [Din fr. *azotémique*].

azotemíe, azotemii f. (med.) prezenţă în sînge a compuşilor pe bază de azot (uree, acid uric etc.). [Din fr. *azotémie*].

azótic, ~ci, azotică, ~ce a. **1. acid azotic,** acid oxigenat al azotului, lichid incolor, corosiv, oxidant puternic (cu largi utilizări industriale); acid nitric, (pop.) apă-tare; **2. anhidridă azotică,** oxid al azotului care, în reacţie cu apa, se transformă în acid. [Din fr. *azotique*].

azotít, azotiţi m. (chim.) sare a acidului azotos, format prin reacţia cu o bază. [Din fr. *azotite*].

azotós, ~şi, azotoásă, ~e a. azotat[2], nitros: *consumarea de plante azotoase, năut, fasole mare.* CĂL.; **acid azotos,** acid oxidat al azotului, instabil, cunoscut numai în soluţia apoasă, care are atît caracter oxidant, cît şi reducător. [Din fr. *azoteux*].

azotúră, azoturi f. (chim.) combinaţie chimică derivată de la amoniac prin înlocuirea atomilor de hidrogen cu alte elemente; nitrură. [Din fr. *azoture*].

azoturíe, azoturii f. (med.) eliminare anormală de compuşi pe bază de azot prin urină. [Din fr. *azoturie*].

aztéc, ~ci, aztecă, ~ce a. care aparţine populaţiilor amerindiene care trăiau în Mexic, referitor la aceste populaţii: *poetul însuşi admite că tipul indigen ... are foarte mult aspect aztec.* CĂL. // m., f. persoană care făcea parte din triburile amerindiene care formau o uniune pe teritoriul Mexicului. [Din fr. *Aztèque*].

azúr n. culoare albastră-deschisă; albastrul cerului: *eterul şi cu marea unesc azurul lor.* BOL.; (adj.) *din tainica cîmpie apare luna mare cîmpiilor azure.* EM. [Din fr. *azur,* it. *azzurro*].

azurá, azurez vb. (tr.) a albăstri puţin produsele textile albe. [Din fr. *azurer*].

azuráre, azurări f. acţiunea de a azura. [V. *azura*].

azurát, ~ţi, azurată, ~e a. (rar) azuriu: *raze şi umbre pe marea azurată se joc delicios.* BOL. [Din fr. *azuré*].

azurít n. minereu de cupru de culoare albastră, întrebuinţat ca piatră de ornament. [Din fr. *azurite*].

azuríu, ~ii, azurie, ~ii a. de culoarea cerului senin; albastru-deschis; (rar) azurat: *în baie azurie Sicilia se scaldă.* AL.; *cerul azuriu i se răsfrînse în ochi.* SAD. [*Azur* + *-iu*].

azvîrlí, azvîrl vb. **1.** (tr.) a arunca (departe) cu repeziciune şi violenţă: *cine-a azvîrli buzduganul ista mai tare.* CR.; (refl.) *odată ajuns acolo, se azvîrlise pe geam.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a da la o parte, a lepăda: *o rugină de puşcă, pe care ... ar fi azvîrlit-o în gunoi.* OD.; **3.** (tr.) a da afară din sine, a proiecta în afară: *gura de balaur ... azvîrle apa-n sus.* COŞB.; **4.** (intr.) a arunca cu ceva asupra cuiva: *cine azvîrle cu bulgări?* AL.; (refl. impers.) *urlete bestiale de aprobare se ridică cînd s-azvîrle cu noroi în umbra unui înger.* EM.; **5.** (intr.) a izbi cu picioarele: *azvîrleau din copite.* ISP.; **6.** (refl.) a se repezi, a se avînta: *fac vreo două sărituri ..., mă azvîrl peste gard.* CR.; (fig.) *şi valuri peste valuri s-azvîrl spumegoase.* AL. [De la *zvîrli,* prin contaminare cu *arunca*].

azvîrlíre, azvîrliri f. faptul de a azvîrli: *aceasta nu omise nici un detaliu, cu excepţia, inexplicabilă, a azvîrlirii călimării.* GHEŢIE. [V. *azvîrli*].

azvîrlít[1], **azvîrliturí** n. aruncare a unui obiect printr-o mişcare energică; azvîrlire: *gazda mea făcea din azvîrlitul prostovolului numai un fel de sport.* VOIC. [V. *azvîrli*].

azvîrlít[2], **~ţi, azvîrlită, ~e** a. care a fost aruncat: *piatra azvîrlită cade la pămînt.* BL. // f. (reg.) depărtare la care poate ajunge bătaia puştii, o piatră aruncată etc.; distanţă mică: *nu era departe casa bătrînului ..., două azvîrlite de la Calea Moşilor.* SL.; **a da de-a azvîrlita, a)** a arunca ceva cît colo; **b)** (fig.) a brusca, a repezi pe cineva (care a făcut un lucru, un gest greşit). [V. *azvîrli*].

azvîrlitór, ~i, azvîrlitoáre a. care aruncă, care azvîrle. [*Azvîrli* + *-tor*].

azvîrlitúră, azvîrlituri f. **1.** aruncătură violentă; **2.** distanţă pînă la care ajunge un obiect aruncat; **la o azvîrlitură de băţ,** la mică distanţă. [*Azvîrli* + *-itură*].

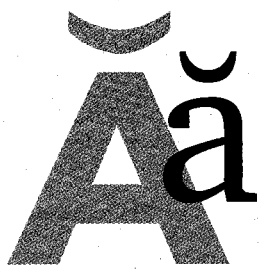

Ă, ă m. invar. **1.** a doua literă a alfabetului limbii române; **2.** sunetul (vocală medială nerotunjită cu deschiderea medie) notat prin această literă.

ăl pron. dem. v. **ăla.**

ăla, ăla, aia, alea pron. dem. (pop.) acela, aceea: *calul bun şi mîndrele, alea-mi mîncă zilele.* POP.; *are ochi albaştri ca ai ăluia.* VOIC.; (adj.) *să-mi aduc-aci pe muierea aia!* NEGR.; **altă aia,** ciudăţenie, monstru: *se minună ca de altă aia.* ISP.; **alte ale, a)** toane, nebunie: *apucată ca de alte alea, o rupse la fugă.* ISP.; **b)** epilepsie; **c)** paralizie; **toate alea,** tot ce trebuie: *puse toate alea la cale pentru drum.* ISP.; **cîte alea toate,** fel de fel de lucruri; **vorba ăluia,** cum se spune; (depr.) **un ăla** (sau **o aia**), un (o) oarecare, un (o) nimeni: *să-şi mănînce ea tinereţile cu un ăla.* CAR. // a. dem. (pop.) (mai ales în formele **ăl, ăi, a, ale**) acel(a), acea (aceea): *poate că şi melodia aia leşinată... îi susţinea în iluzia asta.* VINEA; *că doar nu eşti ăl voinic, ci, bade, eşti de nimic.* POP.; *mîndruliţa mea a dragă.* POP.; *degetul ăl mic;* (şi: **ăl**). [Lat. *ille, illa*].

ălălált sau **ălalalt, ălalalţi, alaláltă** sau **álalaltă, ălelalte** sau **alelalte** pron. dem. (pop. şi fam.) celălalt, cealaltă: *îl preferă pe ălălalt;* (adj.) *ălelalte femei au pufnit în rîs;* (şi: **ăllalt, ăialaltă**). [Lat. *ille alter*].

álalt pron. dem. **ălălalt.**

ără interj. v. **ira.**

ăst a. dem. v. **ăsta.**

ásta, ăştia, ăsta, astea pron. dem. (pop. şi fam.) acesta, aceasta: *ce fel de vorbă-i asta, tată?* CR.; *dacă se gîndea, ăsta era un gînd excitant, nu inhibatoriu.* PR.; (la feminin, cu valoare neutră): *Gane trecu la liberali şi asta cam supără pe convorbiriştii.* CĂL.; *aşa! asta-i altă gîscă.* MAT.; **cu toate astea,** totuşi; **pentru asta,** de aceea: *m-ai ajutat la nevoie şi pentru asta îţi sînt recunoscător;* **cu asta,** în acest mod; astfel: *cu asta am vrut să-mi răstorc cele trei lovituri.* CR.; **asta e!** sau **asta-i! a)** aceasta e cauza: *tu eşti copilă, asta e.* EM.; **b)** nici vorbă, nu se poate; **ce-i asta?,** ce înseamnă lucrul acesta?; **asta-i (încă) una,** e ceva nemaipomenit; nu mai spune; **asta pică de coaptă,** aceasta le întrece pe toate: *toate-au fost cum au fost, zice Moş Nichifor, ... dar asta pică de coaptă!* CR. // a. dem. (pop. şi fam.) (în formele **ăst, ăşti, asta, aste**) acest, această (de aici sau de acum): *ia să mai odihnesc oleacă aste bătrîneţe.* CR.; *poate că şi melodia aia leşinată... îi susţinea în iluzia asta.* VINEA; **(de) astă dată** sau (de) data asta, acum, în aceste împrejurări: *văzură că şi de astă dată îmblă să-i ajungă.* ISP.; (şi: **ăst**). [Lat. *iste, ista*].

ăstălalt, ăştialalţi, ăstălaltă, astelalte pron. dem. (pop. şi fam.) acesta care este mai aproape (de vorbitor): *asta e laptele-stîncei şi astălaltă zîrnă-miţoasă.* OD.; *voi, ăştialalţi, ce-aţi rămas aicea?* TUD. [*Ăst* + *alalt* (=*ălalalt*)].

Â, á m. invar. **1.** a treia literă a alfabetului limbii române: *litera „â" se foloseşte pentru scrierea cuvîntului „român" şi a derivatelor de la acesta, precum şi a unor nume proprii de persoană, conform tradiţiei familiale; din crasă ignoranţă, unii cred că „â" ar releva latinitatea cuvintelor;* **2.** sunetul (vocală medială închisă, nerotunjită) notat prin această literă.

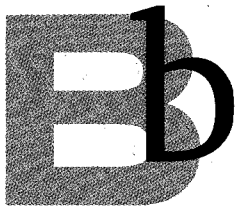

B, b m. invar. **1.** a patra literă (denumită *be* sau *bî*) a alfabetului limbii române; **2.** sunetul (consoană oclusivă bilabială, sonoră) notat cu această literă; **3. B,** (fiz.) simbol pentru „bel"; **4. B,** (muz.) notaţie literală pentru sunetul „si bemol".

ba adv. **1.** (particulă negativă, în dialoguri contradictorii) nicidecum, în nici un caz: *c-a fi trăind calul ori că n-a fi trăind, aceasta mă priveşte pe mine; numai vreau să ştiu dacă mi-l dai ori ba.* CR.; *aşa minunăţie, ba să mai vezi.* AG.; (reg.) **ca mai ba!** sau **nici (cam) mai ba!,** nici vorbă! nici pomeneală!: *a doua zi, Nică Oşlobanu ca mai ba să deie pe la şcoală.* CR.; **a zice ba,** a se opune, a refuza: *nu zi ba de te-oi cuprinde.* EM.; **ba nu,** nicidecum; **ba că chiar?,** (iron.) d-apoi cum nu?: *n-ai frică, soro, că eşti cu mine. – ba că chiar!* AL.; **ba da** sau **ba zău,** într-adevăr: *ba zău, încă mă mir c-am avut răbdare să ţin casă cu baba pîn-acum.* CR.; **ba bine că nu,** evident că da, se-nţelege: *măi Buzilă, mi se pare că tu eşti toată pricina gîlcevei dintre noi; – ba bine că nu, zise Ochilă.* CR.; **a nu zice (sau a nu spune) nici da, nici ba,** a nu se pronunţa, a nu spune nimic: *nevoind a le strica inima, nu le spune nici da nici ba.* CR.; **2.** (întăreşte o afirmaţie sau o negaţie) *era mişel? – ba nu, deloc!* COŞB.; *ba mi-aduc aminte, a răspuns uncheaşul.* SAD.; **3.** (întăreşte unele adverbe sau locuţiuni adverbiale) *limba română este într-adevăr bogată, înzestrată cu un număr de sufixe vii, ba chiar şi cu cantitate.* EM.; **4.** (corelativ) dar, dimpotrivă: *vecinul nu prea vede, ba e orb cum se cade;* **5.** (corelat cu el însuşi) sau ... sau, cînd ... cînd: *băbăţia lui ... începuse a scîrţîi: ba c-o doare ceea, ba c-o doare ceea.* CR.; *ba la unii, ba la alţii;* **ba e albă, ba e neagră** sau **ba e laie, ba-i bălaie,** v. **negru.** [Din bulg., sb. ***ba***].

babá, babale f. piesă de metal sau de beton, în formă de mosor, fixată pe puntea unei nave sau pe chei pentru legarea parîmelor la ancorare. [Din turc. ***babá***].

babác m. v. **babacă.**

babácă, babaci m. **1.** (reg.) tată: *un prieten vechi al babachii-tău.* AL.; **trai nineaco, cu** (sau **pe) banii babachii,** trai bun cu banii tatălui (sau cu banii altuia); **2.** (la pl.) părinţi, bătrîni; (şi: **babac, băbacă**). [Din gr. mod. ***babákas***].

babáie, babai m. (înv. şi reg.) tată, babacă. [***Bab***(*acă*) + *-aie*].

babalîc, babalîci m. **1.** (depr.) om bătrîn şi neputincios: *avem să ne pomenim nişte babalîci gubavi şi oftigoşi.* CR.; **2.** grindă pe care stă moara de vînt; **3.** stîlp de la marginea prispei caselor ţărăneşti. [Din turc. ***babalık;*** pentru sensul **2** v. ***babă***].

babán, ~i, babană, ~e a. mare, voinic. // f. (reg.) oaie bătrînă, fără dinţi. [***Babă*** + *-an*].

babarúgă f. v. **paparudă.**

bábă, babe f. **1.** femeie bătrînă: *numai iaca se trezeşte dinaintea lui cu o babă gîrbovă de bătrîneţe.* CR.; (reg.) **a(u) trecut baba** (sau **babele) cu colacii,** a trecut ce-a fost bun: *trecură babele cu colacii.* B.-DEL.; **babele** sau **zilele babei** (ori **babelor),** primele nouă (sau nouăsprezece) zile ale lunii martie, cu vreme schimbătoare: *s-au dus zilele babei şi nopţile vegherii.* AL.; **Baba-Cloanţa, Baba-Hîrca,** nume tipice de vrăjitoare bătrîne; **baba gaia,** joc de copii în care o cloşcă îşi apără puii contra găii sau eretelui; **baba mija,** nume popular pentru jocul de-a v-aţi ascunselea; **(de-a) baba oarba,** joc de copii în care unul dintre jucători, legat la ochi, încearcă să prindă pe unul din ceilalţi jucători: *nu-ţi aduci aminte cînd te giucai cu dînsa de-a baba oarba?* AL.; **2.** grindă de sprijin la moară; tălpoaie: *cele patru babe ţin podul morii;* **3.** fiecare dintre cele două bucăţi de lemn de la spata războiului de ţesut; **4.** (reg.) colac cu stafide; **5.** (reg.) peşte mic de apă dulce; babuşcă[2] (*Rutilus rutilus*); **6.** (reg.) ciupercă roşie, comestibilă, care creşte pe crăci uscate şi putrede. [Din sl. ***baba***].

bábcă, babce şi **bábci** f. (reg.) mică nicovală fixată într-un ţăruş înfipt în pămînt, pe care se bate coasa; batcă. [Din ucr., rus. ***babka***].

babéilc, ~ci, babeilcă, ~ce a. (rar) **1.** din Babel; care se referă la Babel: *mitul babelic;* **2.** (p. ext.) gigantic, uriaş; **3.** (fig.) confuz, încurcat: *babelică mulţime.* AL. [Din fr. ***babélique***].

babétă[1], babete f. (fam.) femeie bătrînă; babă. [***Babă*** + *-etă*].

babétă[2] f. v. **bavetă.**

babeurre [babör] n. lapte uşor acidulat, lipsit de grăsime, folosit în alimentaţia sugarului. [Cuv. fr.].

babilonián, ~eni, babiloniană, ~ene a. babilonic: *motivul mesianic are în religia babiloniană un nedeghizat caracter astral.* BL. // m., f. persoană făcînd parte din populaţia semitică a statului antic Babilon (mileniile II-I î.d.Hr.): *babilonienii aveau o orientare realistă mult mai viguroasă decît egiptenii.* BL. [Din fr. ***babylonien***].

babilónic, ~ci, babilonică, ~ce a. care ţine de Babilon, din vremea Babilonului, referitor la Babilon: *faimosul turn babilonic a fost o realitate.* BL. [Din lat. ***babylonicus***].

babiloníe, babilonii f. **1.** vorbire sau scriere confuză: *notiţele sale sînt o babilonie întreagă.* CĂL.; **2.** învălmăşeală mare, confuzie: *fu o adevărată babilonie pînă începură să sfîrîie cratiţele.* AG. [***Babilon*** n. pr. + *-ie*].

babirúsă, babiruse f. porc sălbatic din insulele Moluce (Malaysia), cu corpul fără păr şi cu colţii de pe maxilarul superior străbătînd pielea botului (*Babyrousa babyrussa*). [Din fr. ***babiroussa***].

babínă, babine f. parte groasă (care atîrnă) a buzei animalelor. [Din fr. ***babine***].

babít n. aliaj rezistent la fricţiune şi cu temperatură de topire joasă. [Din fr., engl. ***babbit***].

babísm n. curent (religios) despins din islamismul şiit, avînd caracter antifeudal şi anticolonial. [Din fr. ***babisme***, it. ***babismo***].

bábiţă[1], babiţe f. **1.** (pop.) pelican (*Pelecanus onocrotalus*): *pe ostrovul învecinat, un stol de babiţe sta adormite.* OD.; **2.** ciupercă ce creşte pe copaci şi din care se prepară iasca (*Polyporus igniarius*). [Din bulg., sb. ***babica***].

bábiţă[2], babiţe f. (pop.) boală a copiilor mici în perioada creşterii dinţilor. [Din bulg. ***babici***].

baból, baboi m. **1.** (iht.) biban (*Perca fluviatilis*); **2.** peşte mic de apă dulce; plevuşcă: *dimineaţa plecăm spre conac cu căruţa cu peşte, baboi cît degetul.* ST. [Din bulg. ***baboj***].

baboíaş, baboiaşi m. diminutiv al lui baboi: *baboiaşul, opt parale.* POP. [***Baboi*** + *-aş*].

babórd, babordurí n. **1.** partea stîngă a unei nave: *se rostogolesc de la babord la tribord.* GHICA; **2.** marginea din stînga a fuzelajului unui avion. [Din fr. ***bâbord***].

babórniță, babornițe f. babă urîtă și rea: *babornița ... pe loc trimite s-o cheme.* CR.; (și: (reg.) **băbornită**). [Contaminare între ***babă*** și ***bahornită***].

babuín, babuíni m. maimuță mare, cu botul alungit, care trăiește în Africa (*Papio* și *Manduillus*). [Din fr. ***babouin***].

babúșcă[1] f. v. **băbușcă**[1].

babúșcă[2]**, babuște** f. pește de apă dulce, cu spinarea argintie, cu pîntecele alb și cu înotătoarele roșii; ocheană (*Rutilus rutilus*); (și: **băbușcă**[2]). [Din bulg. ***babuška***].

babuvísm n. doctrină politică din timpul revoluției franceze de la 1789, fondată de Babeuf, care propaga egalitatea politică și economică. [Din fr. ***babouvisme***].

babuvíst, ~ști, babuvístă, ~e a. care ține de babuvism, referitor la babuvism. // m., f. adept al babuvismului. [Din fr. ***babouviste***].

baby-sitter [béibi-sităr] f. persoană care supraveghează un copil cît părinții lipsesc de acasă. [Cuv. engl.].

babby-sitting [béibi-siting] n. supraveghere a copiilor în lipsa părinților. [Cuv. engl.].

bac[1] n. (la jocul maca) carte fără nici o valoare. [Din fr. ***bac*** (prescurtare de la *baccara*)].

bac[2]**, bacuri** n. **1.** platformă plutitoare sau ambarcație cu fundul plat pentru transport (de oameni, vehicule etc.) de la un mal la celălalt al unei ape; pod umblător; **2.** (tehn.) recipient, vas cu diverse utilizări industriale. [Din fr. ***bac***].

bac[3]**, bacuri** n. dispozitiv în care se prind piesele în vederea prelucrării. [Din germ. ***Backe***].

bac[4] n. (arg.) bacalaureat. [Prescurtare din ***bacalaureat***].

bacál m. v. **băcan**[1].

bacalá m. pește oceanic de culoare cenușie, cu pete galbene, din al cărui ficat se extrage ulei (*Gadus morrhua*). [Din gr. mod. ***bacalá***].

bacalaureát n. examen general pentru absolvenții liceului; titlu obținut prin acest examen: *au trecut bacalaureatul și ... cu toate astea nu știu a scrie o frază corectă.* EM. // m., f. persoană care a trecut examenul de bacalaureat: *era unul din rarii bacalaureați care se pregăteau să păsească pragul vieții.* GHEȚIE. [Din fr. ***baccalauréat,*** lat. ***baccalaureatus***].

bacalbáșă, bacalbași n. (înv.) staroste al breslei băcanilor. [Din turc. ***bacalbaşa***].

bacanálă, bacanale f. **1.** (la pl.) sărbătoare la romani închinată zeului Bachus, caracterizată prin exaltare mistică și prin orgii; **2.** (fig.) petrecere zgomotoasă și destrăbălată. [Din fr. ***bacchanale,*** lat. ***Bacchanalia***].

bacántă, bacante f. **1.** preoteasă a zeului Bachus: *tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nșelăciune de pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir.* EM.; **2.** femeie destrăbălată: *bacantă între vestale.* AL. [Din fr. ***bacchante,*** lat. ***bacchans, -ntis***].

bacará[1] f. joc de cărți în care nouarii au valoarea maximă, iar decarii (numiți bacara) au valoarea zero; maca. [Din fr. ***baccara***].

bacará[2] f. cristal de calitate superioară; obiect din astfel de cristal: *pahare de bacara.* [Din fr. ***baccarat***].

bácă, bace f. nume dat fructelor cărnoase, cu pieliță subțire și cu miezul zemos, în care se află semințele (de ex.: coacăza, boaba de strugure). [Din lat. ***bacca***].

bacău m. (reg.) **a-și găsi bacăul,** a o păți, a da de bucluc: *la Bacău îmi găsii bacăul.* AL. [Din magh. ***bakó***].

bacceá, baccele f. (înv.) bătrîn ramolit cu idei învechite: *s-au pus pe iscodit porecle bătrînilor: ba strigoi, ba baccele, ba ciocoi, ba retrograzi.* EM.; *fie tînăr sau baccea.* [Et. nec.; cf. turc. ***baci***].

baccelí, baccelésc vb. (refl.) **1.** a îmbătrîni, a deveni baccea; **2.** (fam.) a se îngrășa. [De la ***baccea***].

baccelít, ~ți, baccelită, ~e a. (înv.) ramolit. [V. ***baccelí***].

bachelítă f. rășină sintetică obținută din fenol și formaldehidă, din care se fac piese izolatoare în electrotehnică, obiecte de uz casnic etc. [Din fr. ***bakélite***].

baci, baci m. **1.** cioban care conduce o stînă (și prepară cașul): *baciul de la stînă ... a adunat laptele de la oaia finului.* ISP.; **2.** (fig.) conducător, șef: *țineți minte cuvintele lui Ștefan care v-a fost baci.* DELAVR.; **3.** persoană care cîștigă și aruncă prima la jocul de arșice: *buful cădea totdeauna pe ceilalți jucători și rămînea tot el baciul.* GHICA. [Et. nec.].

bacifér, ~i, baciferă, ~e a. care are ca fruct o bacă: *plantă baciferă.* [Din fr. ***baccifère***].

bacifórm, ~i, baciformă, ~e a. în formă de bacă. [Din fr. ***bacciforme***].

bacíl, bacili m. bacterie (patogenă) de forma unui bastonaș: *tuberculoza este provocată de un bacil.* [Din fr. ***bacille,*** lat. ***bacillus***].

bacilár, ~i, bacilară, ~e a. **1.** produs de bacili; în formă de bacili: *dintre tratamentele meningitei bacilare, dumneata pe care-l alegi?* GHEȚIE; **2.** referitor la bacili. [Din fr. ***bacillaire***].

bacilemíe, bacilemii f. (med.) infecție generalizată prin pătrunderea bacililor în vasele de sînge. [Din fr. ***bacillèmie***].

bacilifér, ~i, baciliferă, ~e a. (med.) care este purtător de bacili. [Din fr. ***bacilifère***].

bacilifórm, ~i, baciliformă, ~e a. care are formă de bacil. [Din fr. ***bacilliforme***].

baciloscopíe, baciloscopii f. (med.) operație de cercetare a organelor, a excreției etc. unui bolnav în vederea depistării bacilului tuberculozei. [Din fr. ***bacilloscopie***].

bacilóză, baciloze f. boală provocată de bacili; (spec.) tuberculoză (pulmonară). [Din fr. ***bacillose***].

baciluríe, bacilurii f. (med.) prezență a bacililor în urină. [Din fr. ***bacillurie***].

báciu, bacii n. (italienism) sărut: *depune p-a ei frunte nupțialul primul baciu.* HEL. [Din it. ***bacio***].

bacitracínă f. antibiotic activ față de unii bacili. [Din fr. ***bacitracine***].

bacivór, ~i, bacivoră, ~e a. (biol.) care se hrănește cu bace. [Din fr. ***baccivore***].

background [bécgraund] n. **1.** (muz.) fond orchestral al unei partituri solistice; **2.** tehnică de filmare la care o proiecție devine fundal; **3.** (p. gener.) context, cadru (al unei acțiuni, al unui eveniment etc.). [Cuv. engl.].

backhand, backhanduri [béchend] n. (tenis) lovitură executată cu reverul rachetei. [Din engl. ***backhand***].

backspace [békspeis] n. tastă care șterge caracterul din stînga cursorului pe monitorul calculatorului. [Cuv. engl.].

baclavá, baclavale f. prăjitură preparată din foi de plăcintă, nuci (sau migdale) și miere de albine (sau sirop de zahăr): *s-a trecut timpul baclavalelor pentru voi, chir Panaite!* AL.; (și: (reg.) **paclava**). [Din turc. ***baklava, paklava***].

bacón[1] m. tutun turcesc (*Nicotina rustica*). [Din rus. ***bakonŭ***].

bacon[2] [béicăn] n. șuncă preparată din carne grasă și afumată. [Cuv. engl.].

bacóniță f. bacon[1]. [***Bacon***[1] + ***-iță***].

bacșíș, bacșișuri n. sumă de bani dată pentru răsplătirea unui serviciu personal; răsplată în bani: *ți-am da un bacșiș bun să ne spui încotro a apucat.* CAR. [Din turc. ***bahşiş***].

bacteriacée, bacteriacee f. (la pl.) familie de microorganisme care cuprinde bacteriile cu celula în formă de bastonaș cilindric. [Din fr. ***bactériacées***].

bacterián, ~eni, bacteriană, ~ene a. de bacterii, produs de bacterii, referitor la bacterii: *cultură bacteriană.* [Din fr. ***bactérien***].

bactericíd, ~zi, bactericidă, ~e a. și n. (preparat) care omoară bacteriile: *substanță bactericidă; bactericid eficace.* [Din fr. ***bactéricide***].

bactérie, bacterii f. organism microscopic unicelular, de natură vegetală (care poate cauza o boală infecțioasă). [Din fr. ***bactérie***].

bacteriofórm, ~i, bacteriformă, ~e a. care are formă de bacterie. [Din fr. ***bactériforme***].

bacteriofág, bacteriofagi m. organism microscopic care distruge bacteriile. [Din fr. ***bactériophage***].

bacteriofagíe f. distrugere a bacteriilor de către bacteriofagi. [Din fr. ***bactériophagie***].

bacteriológ, bacteriologi m. specialist în bacteriologie. [Din fr. ***bactériologue***].

bacteriológic, ~ci, bacteriologícă, ~ce a. care ține de bacterii sau de bacteriologie; **armă bacteriologică,** mijloc de exterminare a populației civile prin răspîndirea de bacterii care provoacă boli. [Din fr. ***bactériologique***].

bacteriologíe f. ramură a biologiei care studiază bacteriile: *fusese numit șef al secției de bacteriologie al laboratorului.* CĂL. [Din fr. ***bactériologie***].

bacteriometríe, bacteriometrii f. analiză a unui mediu bacterian. [Din fr. ***bactériométrie***].

bacteriostátic, ~ci, bacteriostatícă, ~ce a. și n. (substanță) care dezvoltarea bacteriilor. [Din fr. ***bactériostatique***].

bacterióză, bacterioze f. boală a plantelor provocată de bacterii. [Din fr. ***bactériose***].

bactriánă, bactriene f. cămilă cu două cocoașe, care a fost domesticită în Asia (*Camelus ferus*). [Din fr. ***bactrienne***].

badaná f. v. **bidinea.**

bádе m. (pop.) **1.** termen cu care se adresează (la sat) frații mai mici fratelui mai mare; **2.** termen de respect pentru un bărbat mai în vîrstă: *cît cei pe car, bade? ... – trei husăși, dascăle.* CR.; *bade Ioane!;* (iron.) **măi badeo!,** formulă de amenințare: *ha, ha! măi badeo, mi-ai căzut la mînă acu!* AL.; **3.** termen dezmierdător (de adresare) pentru bărbatul iubit; (p.ext.) iubit, ibovnic: *așa-i badea de frumos.* POP.; (și: (reg.) **badiu**). [Et. nec.; cf. bulg. ***bate,*** magh. ***batya***].

badián, badiani m. arbust cultivat în China și în Japonia, ale cărui frunze, flori, tulpină și fructe răspîndesc un miros aromat (*Illicium anisatum*). [Din fr. ***badiane,*** germ. ***Badian***].

badijoná, badijonez vb. **1.** (tr. și refl.) a unge o parte bolnavă a corpului cu o soluție medicamentoasă; **2.** (tr.) a unge trunchiul unui pom cu o soluție specială pentru a distruge insectele dăunătoare și ouăle lor; **3.** (tr.) a acoperi cu un strat subțire bituminos suprafața poroasă sau fisurată a unei șosele asfaltate. [Din fr. ***badigeonner***].

badijonáj, badijonaje n. badijonare. [Din fr. ***badigeonnage***].

badijonáre, badijonări f. acțiunea de a (se) badijona și rezultatul ei; badijonaj. [V. ***badijona***].

badinái, badinaje n. (franțuzism) glumă; șagă: *amestecă lirismul ... cu badinajul.* CĂL. [Din fr. ***badinage***].

badineríe, badinerii f. (franțuzism) **1.** glumă; **2.** (muz.) piesă instrumentală veselă. [Din fr. ***badinerie***].

bádiu m. v. bade.

badlands [bédlendz] n. formă de degradare a terenurilor, rezultată în urma ploilor torenţiale, în zone lipsite de vegetaţie. [Cuv. engl.].

badminton [bédminton] n. joc sportiv asemănător cu tenisul, în care mingea, mică şi uşoară, se joacă fără a atinge pămîntul. [Cuv. engl.].

badóg, badogi m. (reg.) **1.** tinichea; **2.** vas de tinichea (pentru untură); **3.** cutie de conserve. [Din magh. *bádog*].

baedeker [bedécher] n. (rar) ghid turistic (al unui oraş, al unei ţări). [Din germ. *Baedeker*].

báftă, bafte f. (fam.) noroc, şansă; (ca termen de urare) *baftă la examene!* [Din ţig. *batch*; cf. turc. *baht* „noroc, vază"].

bagá, bagale f. materie obţinută din carapacea broaştelor-ţestoase, din care se fabrică piepteni, tabachere, nasturi etc.: *unelte în fildeş, în sidef, în baga.* OD. [Din turc. *baga*].

bagáj, bagaje n. **1.** totalitate a lucrurilor care se iau într-o călătorie, într-o deplasare etc.; calabalîc: *americanul soseşte simplu şi cu puţine bagaje.* CĂL.; (fig.) *un formidabil bagaj de argumente ştiinţifice.* CAR.; **a-şi face bagajul** (sau **bagajele**), **a)** a se pregăti de plecare: *s-au apucat să-şi facă bagajele.* GHEŢIE; **b)** (p.ext.) a pleca; **2.** (înv.) totalitate a lucrurilor care se luau într-o expediţie militară: *după un trup de lănceri ... venea duiumul oastei: trăsuri, bagaje, pedestraşi.* NEGR.; **3. bagaj de cunoştinţe,** totalitate a cunoştinţelor pe care le are cineva. [Din fr. *bagage*].

bagatél n. v. bagatelă.

bagatélă, bagatele şi (pop.) **bagateluri** f. **1.** lucru de mică importanţă, de mică valoare; fleac: *o vorbă, o bagatelă le da prilej de sfadă.* NEGR.; (concr.) *ai făcut inventariul tuturor bagatelelor din colonadă.* NEGR.; **2.** (pop.; mai ales la pl.) horbotă, dantelă: *cearşaf cu bagateluri;* **3.** mică piesă muzicală instrumentală, scrisă pe o temă uşoară; (şi: **bagatel**). [Din it. *bagattella,* fr. *bagattelle*].

bagatelizá, bagatelizez vb. (tr.) a diminua importanţa unui lucru, a unui fapt; a subaprecia: *de aceea bagateliza cu atîta seninătate revoluţia de la 1848.* C. [*Bagatel(ă)* + *-iza*].

bagatelizáre, bagatelizări f. faptul de a bagateliza; subapreciere, minimalizare: *resentimentul scriitorului marchează figuri din viaţa literară... în maniera compromiterii prin bagatelizare.* VIANU. [V. *bagateliza*].

bagdadíe, bagdadii f. (reg.) tavan, plafon (din stucaturi): *bagdadia se sparse şi huruitul bulgărilor ce răpăiau pe scînduri se amestecă într-un vuiet asurzitor de glasuri.* VLAH.; (fig.) *veneau nouri spulberaţi asupra noastră şi treceau la mică înălţime pe sub bagdadia altor nouri.* SAD. [Din turc. *bağdadi*].

bagéa, bagele f. (reg.) bageacă. [Din turc. *baga*].

bageác n. v. bageacă.

bageácă, bageci f. (reg.) mică deschizătură în podul unei case, al unei şuri etc., prin care intră lumina şi iese fumul; lucarnă: *teatrul reprezintă o curte cu zaplaz ...; în dreapta, o şură cu bageacă spre scenă.* AL.; (şi: **bageac**). [Din turc. *bağak*].

baghétă, baghete f. **1.** beţişor subţire; nuieluşă: *cu o mînă ... cerca să vîneze, cu o baghetă fină de abanos, fluturii din aer.* HOGAŞ; **2. (baghetă magică)** nuieluşă vrăjită (din poveşti); beţişor de care se servesc scamatorii; **3.** vargă uşoară întrebuinţată de dirijori; (fig.) măiestria dirijorului; **sub bagheta,** sub conducerea dirijorală; **4.** beţişor cu care se lovesc instrumentele muzicale de percuţie; **5.** vergea de metal, de sticlă etc. cu diferite întrebuinţări tehnice. [Din fr. *baguette*].

bahamét m. v. bahmet.

báhic, ~ci, bahică, ~ce a. **1.** referitor la zeul Bachus, închinat lui Bachus: *foburgul cu bachice dorinţi.* BAC.; **2.** de băutură, de chef: *este o încercare de a continua poezia bahică pe urmele Văcăreştilor.* CĂL.; **cîntec bahic,** cîntec de petrecere. [Din lat. *bacchicus,* fr. *bachique*].

bahmét, bahmeţi m. (înv.) cal tătăresc: *un bahmet ce tot sărea.* POP.; *cincizeci de bahameţi cu perii creţi.* POP.; (şi: **bahamet**). [Din rus. *bahmatŭ,* tăt. *bahmat* „cal mare"].

báhnă, bahne f. (reg.) loc mlăştinos (cu iarbă sau cu stuf): *stejarul cel drept creşte pe munte, în aer curat şi-n ţelină sănătoasă, iar nu în bahnă.* AL. [Din ucr. *bahno*].

băhniţă, bahniţe f. pocitură, urîţenie: *o bahniţă de ţigancă.* ISP. [*Bahnă* + *-iţă*; cf. *bahorniţă*].

bahór, bahoare n. cîrlig fixat la capătul unui băţ cu care se scot din apă peştii prinşi: *doi îl prinseră cu cangea bahorului stăpînindu-l.* SAD. [Et. nec.].

bahórniţă, bahorniţe f. (reg.) baborniţă. [Din sb. *bahornica*].

bahút, bahuturi n. (franţuzism) cufăr, sipet: *încercă uşa unui bahut din lemn de trandafir.* GHEŢIE. [Din fr. *bahut*].

bai, baluri n. (reg.) necaz, încurcătură, belea: *să nu mai am nici un bai.* POP.; **nu-i (nici un) bai (că ...)** sau **de asta nu (mi-)i bai,** nu face nimic, nu e nici o pagubă. [Din magh. *baj*].

baiadéră, baiadere f. dansatoare indiană: *vino de priveşte danţul tinerelor baiadere.* NEGR. [Din fr. *bayadère*].

baibafír, baibafire n. (reg.) (fir de) aur: *p-un fuscior de arginţel trage fir de baibafir.* POP.; (adj.) *cămaşă de in, guler baibafir.* POP.; (şi: **başbafir**). [Din turc. *baibafir*].

baibarác, baibarace n. (reg.) haină scurtă, purtată mai ales de copii şi de femei: *frumos baibarac, nunta să-mi îmbrac.* POP. [Din ucr. *baĭbarak*].

băider, baidere n. (reg.) fişie lungă, împletită din bumbac sau din lînă, cu care ţăranii îşi acoperă gîtul iarna: *fetele au ... împletit baidere.* VLAH. [Din germ. *Beider*].

baideráş, baideraşe n. diminutiv al lui baider: *într-o rochiţă din petici şi c-un baideraş de lînă vechi.* VLAH. [*Baider* + *-aş*].

báie[1], băi f. **1.** cufundare a corpului în apă (în scop igienic sau curativ): *am luat toţi cîte o baie parfumată şi ... am revenit în salon.* BAC.; *am făcut o baie;* **costum de baie,** obiect de îmbrăcăminte, care acoperă, de obicei, numai zonele intime ale corpului, folosit la plajă: *bănuiesc că sub rochie nu ai decît costumul de baie.* GHEŢIE; **2.** apa în care cineva se îmbăiază: *i se părea numai că-n luciul băii ... vedea ca-n vis chipul mirelui ei iubit.* EM.; *baia e caldă;* **baie de sînge,** măcel, vărsare mare de sînge; **3.** încăpere într-o locuinţă (particulară) prevăzută cu instalaţii pentru îmbăiat: *gîndea, acum, la cei care au case curate şi baie.* BAC.; **4.** stabiliment (public) cu instalaţii speciale pentru îmbăiere: *se văd urmele unor băi romane şi ale unui drum de piatră.* VLAH.; *mă duc la baie;* **5.** cadă sau putină în care se îmbăiază cineva; **6.** cameră încălzită puternic pentru a provoca transpiraţia: *aici e ca într-o baie;* **7.** (la pl.) loc, localitate cu ape minerale sau termale, unde se merge pentru tratament: *însoţisem pe tată-meu la băile de la Balta Albă.* OD.; *a plecat la băi;* **8.** expunere a corpului (gol) la acţiunea vaporilor de apă, a soarelui sau a aerului; **9.** (tehn.) recipient cu un lichid destinat unor operaţii chimice sau industriale. [Lat. *bannea (=balnea)*].

báie[2], băi f. (reg.) loc, localitate de unde se extrag minereuri; mină: *Iosif Rodean exploatează o baie de aur.* CĂL.; *băi de aur; Baia de Aramă.* [Din magh. *bánya*].

băier n. v. baieră.

báieră, baiere şi **băieri** f. **1.** şnur, aţă etc. cu care se leagă, se strînge sau se încheie un obiect de îmbrăcăminte: *cămaşa ţărănească are la guler două baiere;* **2.** curea (subţire), sfoară etc. ataşată la un obiect pentru a-l transporta, atîrna sau închide: *taie baierile de la traistă ... şi face cum poate, de leagă el gîrneţul unde trebuia.* CR.; *baierele pungii;* **a strînge băierile pungii,** v. **strînge; a avea nouă băiere la pungă,** a fi foarte zgîrcit: *au fost buni, milostivi şi n-au rîvnit la ale altuia ... şi n-au avut nouă băieri la pungă ca în ziua de azi.* DELAVR.; **din baierile inimii,** din adîncul inimii, din suflet, din adînc; din toate puterile: *sărăcuţ de maica-mea, strigă din băierile inimei Bisoceanul.* OD.; **a (i se) rupe băierile inimii,** a simţi (sau a produce cuiva) o mare durere sufletească: *mi se rup baierele inimii de milă.* ISP.; **a-şi dezlega baierile inimii,** a face confidenţe, a se destăinui cuiva; **3.** (fig.) adîncime, fund: *Tetis chemă pe Briareu ca să iasă din băierile adînci ale pămîntului.* OD.; **4.** ochi de frînghie legat la marginea bărcii pentru a introduce vîsla; **5.** (pop.) împletitură descîntată care se pune la gîtul copiilor bolnavi; amuletă: *acest copil avea un baier atîrnat la gît.* ISP.; (şi: (reg.) **baier**). [Lat. *bajulus, bajula*].

bain-marie [benmarí] n. mod de preparare sau de conservare a alimentelor prin fierbere, aşezînd recipientul în care se află în apa dintr-un alt recipient mai mare, încît sursa de căldură acţionează indirect. [Cuv. fr.].

baionétă, baionete f. **1.** armă în formă de lamă de oţel ascuţită la vîrf, avînd un mîner care se poate fixa la ţeava puştii; sabie-baionetă: *vîrful baionetelor şi tăişul săbiilor ajung pe luptători.* OD.; **2.** lovitură cu o astfel de armă: *cuvintele nu ajută nimic, ci numai biciul şi baioneta.* EM.; **3. îmbinare în baionetă,** îmbinare demontabilă între două piese prin introducerea uneia în cealaltă, urmată de rotirea cu un sfert sau o jumătate de cerc pentru a se fixa. [Din fr. *baïonnette*].

baír, bairuri n. (reg.) povîrniş, coastă. [Din turc. *bayir*].

bairác, bairace şi **bairacuri** n. (înv.) **1.** steag foarte lat; stindard; (iron.) *şi eu am purtat bairacul.* AL.; **2.** unitate militară (de voluntari) care servea sub acelaşi drapel: *bairacul cum făcea? cincizeci voinici că strîngea.* POP. [Din turc. *bairak*].

bairám, bairamuri n. **1.** numele a două sărbători cu care mahomedanii termină şi încep ramadanul (cu acea ocazie domnii români trimiteau daruri sultanului şi altor demnitari turci): *e bairamul vesel, Stambul e în picioare.* AL.; **2.** (fam.) petrecere, chef: *ce mai bairam o să facem!* [Din turc. *bayrâm*].

bairamlíc, bairamlîcuri n. daruri date sultanului şi altor demnitari turci, cu prilejul bairamului: *au pîrît pe Mihai ... pentru două bairamlîcuri.* NEC. [Din turc. *bairâmlıc*].

baiţ, baiţuri n. colorant folosit în tîmplărie, în industria textilă, în tăbăcărie etc. [Din germ. *Beize*].

báiu interj. (reg.) nicidecum, nici poveste: *baiu, baiu nu se poate!* NEGR. [*Ba* + *io (=eu)*].

bajoáier, bajoaiere n. perete lateral la o ecluză. [Din fr. *bajoyer*].

bajocián, ~eni, bajociană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) etajul inferior al jurasicului mijlociu. [Din fr. *bajocien*].

bakunísm n. teorie socială dezvoltată de A. Bakunin care considera statul ca fiind sursa tuturor relelor sociale. [*Bakun(in)* n. pr. + *-ism*].

bal[1], baluri n. petrecere nocturnă însoţită de dans: *n-auzi cîntări, nu vezi luminile de baluri.* EM.; **bal mascat,** petrecere la care participanţii poartă mască: *Lunătescu şi consoarta lui ... merg fiecare după aventuri la bal mascat.* CĂL. [Din fr. *bal*].

bal[2], baluri n. (înv.) balot: *baluri de tutun.* [Din fr. *balle*].

balabán, balabani m. 1. (înv.) specie de şoim mic; 2. chefal; laban (*Mugil cephalus*). [Din turc. ***balaban***].

balabústă, balabuste f. 1. evreică măritată; nevastă, soţie: *tăceţi ... că doarme balabusta.* AL.; 2. (depr.) femeie grasă, greoaie. [Din idiş ***balabuste***].

baladă, baladez vb. (franţuzism; refl.) a hoinări, a se plimba. [Din fr. ***balader***].

baládă, balade f. 1. povestire în versuri, de obicei cu subiect legendar: *doina şi balada noastră au rezonanţa specifică a infinitului ondulat.* BL.; **baladă populară**, cîntec bătrînesc în care se narează întîmplări sau fapte deosebite din trecut (referitoare la domni, boieri, eroi, haiduci); 2. specie a poeziei lirice, cu formă fixă, cultivată mai ales în poezia medievală franceză: [Coşbuc] *n-a grupat baladele de-o parte şi idilele de alta.* IBR.; 3. bucată muzicală cu caracter narativ: *balada pentru vioară.* [Din fr. ***ballade***, germ. ***Ballade***].

baladésc, ~şti, baladescă, ~şti a. care are caracter de baladă; (rar) baladic: *galvanizează tiparul baladesc în cîte o idee poetică puternică.* R.L. [Din germ. ***balladesk***].

baládic, ~ci, baladică, ~ce a. baladesc. [Din germ. ***balladisch***].

baladín, ~i, baladină, ~e m., f. comediant, farsor, măscărici: *a adunat în juru-i poeţi şi baladini.* AL. [Din fr. ***baladin***].

baladór, baladoare n. element de angrenaj al unui schimbător de viteză, compus din una sau din mai multe roţi dinţate, solidarizate între ele, care se pot deplasa longitudinal. [Din fr. ***baladeur***].

balafón, balafoane n. instrument muzical african de percuţie. [Din fr. ***balafon***].

balaláică, balalaici f. instrument muzical cu trei coarde şi cutie de rezonanţă triunghiulară. [Din rus. ***balalaika***].

balamá, balamale şi (pop.) **bălămăli** f. 1. dispozitiv metalic compus din două piese articulate, care permite mişcarea de deschidere şi închidere la uşi, obloane, ferestre; ţîţînă: *cumpără unelte de teslărie: două lătunoaie groase, patru balamale, cîteva piroane.* CR.; 2. (fig.; la pl.) încheieturi, articulaţii ale corpului; **a-i (sau a i se) slăbi (ori a i se muia) cuiva balamalele** sau **a nu-l (mai) ajuta** (sau **ţine**) **balamalele**, a-şi pierde vigoarea (din cauza bătrîneţii, a oboselii etc.): *mi-o slăbit balamalele.* AL.; *dă să se repează pe scenă, dar nu-l ajută balamalele.* CAR.; **a-i tremura balamalele**, a se teme, a-i fi frică; **a-şi ieşi** (sau **sări**) **din balamale**, a-şi ieşi din fire; a o lua razna; **a strînge în balamale pe cineva**, a constrînge, a sili pe cineva să facă ceva; **a scoate pe cineva din balamale**, a enerva. [Din turc. ***baglama***].

balamíş-bălmoş n. v. balmoş.

balamúc, balamucuri n. 1. casă de nebuni; ospiciu: *la balamuc cu tine!* GHEŢIE; **bun de (dus la) balamuc**, nebun, ţicnit; 2. (fig.) gălăgie mare; tărăboi, dezordine: *îţi fac un balamuc de să mă pomeneşti.* [De la ***Malamuc*** n. pr.].

balán, balani m. mic crustaceu marin, care trăieşte fixat pe rocile litorale sau pe cochilii (*Balanus tintinnabulum*). [Din fr. ***balane***, lat. ***balanus***].

balăng interj. cuvînt care redă sunetul unui clopot (mare): *deodată auzii balanga-balanga.* ISP.; (şi: **balanga**). [Onomat.].

balánga interj. v. balang.

balăngă, balăngi f. 1. clopoţel la gîtul animalelor; talangă; 2. (reg.) **de-a balanga**, numele unui joc de copii. [De la ***balang***].

balanítă, balanite f. (med.) inflamaţie a mucoasei glandului şi a prepuţului (provocată de anumite ciuperci). [Din fr. ***balanite***].

baláns, balansuri n. 1. mişcare de pendulare; balansare, legănare: *departe plopii s-apleacă la pămînt în larg balans lenevos.* BAC.; 2. reglaj al unui sistem de redare stereofonică pentru egalizarea nivelelor sonore ale canalelor. [De la ***balansa***].

balansă, balansez vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) mişca înclinîndu-se cînd într-o parte, cînd într-alta; a (se) legăna; (intr.) *întunericul se îndesise, lămpile electrice balansau deasupra străzii.* GHEŢIE; 2. (tr.) a crea un echilibru; a echilibra (braţele unei balanţe): *cercă atunci a balanţa puterea boierilor.* BĂLC.; **a balansa conturile**, a face creditul egal cu debitul; (şi: (înv.) **balanţa**). [Din fr. ***balancer***].

balansáre, balansări f. faptul de a (se) balansa; balans, legănare, oscilare, pendulare. [V. ***balansa***].

balansiér, balansiere n. 1. element al unui mecanism care reglează mişcarea unei maşini sau a unui instrument; balansor: *balansierul unei pendule;* 2. prăjină cu care acrobaţii îşi menţin echilibrul pe sîrmă; 3. fiecare dintre cele două organe de echilibru pentru zbor la insectele diptere; (şi: (înv.) **balanţier**). [Din fr. ***balancier***].

balansoár, balansoare n. fotoliu cu tălpi curbate, care se poate balansa: *cînd se plictisea de şezut în fotoliu, se muta în balansoarul din dormitorul mamei.* GHEŢIE. [Din fr. ***balançoire***].

balansór, balansoare n. balansier (al unei maşini, al unui instrument). [***Balansa*** + ***-or***].

balanţă vb. v. **balansa.**

balánţă, balanţe f. 1. aparat pentru măsurarea greutăţii corpurilor, format dintr-o pîrghie la capetele căreia se pun, de o parte, obiectul de cîntărit şi, de cealaltă parte, greutăţile; cîntar, cumpănă; **a pune în balanţă**, a judeca faptele, împrejurările înainte de a lua o decizie; **a ţine balanţa dreaptă**, a fi drept, nepărtinitor; **a apleca balanţa (în favoarea cuiva)**, a fi părtinitor; **a arunca în balanţă**, a pune în cumpănă; **balanţă romană**, aparat pentru cîntărit cu braţele inegale, cu o singură greutate etalonată care se deplasează pe un braţ lung şi avînd la braţul scurt un cîrlig sau un taler; **balanţă analitică** (sau **de precizie**), aparat pentru determinarea greutăţii cu braţe egale, cu care se poate cîntări cu o precizie de o zecime de miligram; **balanţă zecimală** (sau **cu basculă**), basculă; 2. (fin.) comparaţie, raport între două conturi, două sume etc.: *se spera să se obţină pe această cale o balanţă mereu excedentă în relaţiile comerciale cu străinătatea.* BL.; **balanţă de verificare**, operaţie contabilă de totalizare a cifrelor din debit şi a celor din credit; situaţia conturilor la o anumită dată; **balanţă comercială**, raport între valoarea generală a exportului şi a importului: *balanţa comercială arată că-n fiece an România jertfeşte milioane pe altarul civilizaţiei străine.* EM.; 3. (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera australă, reprezentînd a şaptea zodie din zodiac, situată între Fecioară şi Scorpion; al şaptelea semn zodiacal simbolizat printr-o cumpănă; 4. (astrol.; **zodia balanţei**) numele celei de a şaptea zodii a anului, cuprinsă între 23 septembrie şi 22 octombrie; 5. (p. ext.) persoană născută în această zodie. [Din fr. ***balance***, germ. ***Balance***].

balanţier n. v. balansier.

balaoăcheş, ~i, balaoacheşă, ~e a. (iron.) negricios, oacheş: *o fi tînărul balaoacheş de azi dimineaţă.* VLAH. // m., f. (epitet dat unui ţigan: *a răsărit din pămînt, cu dibla hîrbuită sub bărbie, un balaoacheş bocciu.* VOIC. [***Bălai*** + ***oacheş***].

balást, balasturi n. 1. strat de pietriş care se aşază pe traversele de cale ferată; 2. greutate (alcătuită din saci cu nisip, cu pietriş) care asigură echilibrul unei nave sau ajută la reglarea înălţimii unui aerostat; lest; 3. amestec de nisip şi pietriş, întrebuinţat ca material de construcţie; 4. compartiment etanş al unui submarin care se umple cu apă în momentul scufundării; 5. (fig.) povară; umplutură, inutilitate: *intelectul descarcă cunoaşterea de balastul intuiţiei.* BL. [Din fr. ***ballast***].

balastá, balastez vb. (tr.) 1. a acoperi cu balast (o şosea, un teren etc.); 2. (mar.) a încărca balastul pe o navă. [Din fr. ***ballaster***].

balastáre, balastări f. acţiunea de a balasta şi rezultatul ei. [V. ***balasta***].

balastiérá, balastiere f. 1. loc de unde se extrage nisip sau pietriş; carieră; 2. autovehicul echipat pentru transportul balastului. [Din fr. ***ballastière***].

balastór, balastoare n. maşină pentru aşezarea balastului pe calea ferată. [***Balast*** + ***-or***].

baláş, balaşuri n. (înv.) varietate de rubin: *un inel cu balaş.* [Din it. ***balascio***].

balaşícuri n. pl. (reg.) minciuni care pun pe cineva în încurcătură. [Et. nec.].

balátă, balate f. baladă medievală cîntată (de cor) pe o melodie de dans. [Din it. ***ballata***].

baláur, balauri m. 1. (în basme) şarpe (înaripat) de mărime uriaşă, cu unul sau mai multe capete, care varsă foc pe gură: *ca balauri încruntaţi, cu o falcă-n cerul sfînt şi cu alta pe pămînt.* AL.; 2. (fig.) om crud care trăieşte din munca altora; 3. (fam.) poreclă dată ţiganilor: *lipsiţi de aici, balaurilor!* AL.; *doi balauri negri, ca dosul ceaunului, cîntă, unul din scripcă şi altul din cobză.* MAT.; 4. (la sg.; artic.) numele popular al constelaţiei dragonului; 5. (reg.) cerc de scînduri la marginea luntrei; (şi: (pop.) **bălaur**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***bollë***].

balauroáică, balauroaice f. (în basme) balaur de sex feminin: *ca o balauroaică mi se sumetea împotrivă.* OD. [***Balaur*** + ***-oaică***].

bálă, bale f. (pop.) 1. monstru, dihanie, balaur; fiară groaznică, înfricoşătoare prin mărime şi cruzime: *bala spurcată de zmeu.* ISP.; *se alesese îndeosebi o bală de urs jăcman.* VOIC.; 2. femeie desfrînată şi murdară. [Cuv. autoht.].

balbáş n. (rar) hidromel. [Din turc. ***bâl başı*** „miere de cea mai bună calitate"].

balcánic, ~ci, balcanică, ~ce a. originar din (sau referitor la) munţii Balcani sau Peninsula Balcanică; (subst.) *era un balcanic a cărui familie se trăsese din instinct într-o ţară unde nu avea pe nimeni.* CĂL. [Din fr. ***balkanique***, germ. ***balkanisch***].

balcanísm, balcanisme n. 1. (adesea depr.) (ansamblu de) mentalităţi, deprinderi, manifestări etc. (considerate a fi) specifice oamenilor din Peninsula Balcanică: *Caragiale este ... un mare promotor al balcanismului în sens larg.* CĂL.; 2. cuvînt sau construcţie sintactică specifică uneia din limbile balcanice. [***Balcani*** n. pr. + ***-ism***].

balcanístică f. ansamblul studiilor şi cercetărilor referitoare la limbile, folclorul, etnografia şi istoria popoarelor balcanice. [Din germ. ***Balkanistik***].

balcanizá, balcanizez vb. (adesea depr.; tr. şi refl.) a da sau a căpăta caracter balcanic. [Din fr. ***balkaniser***, germ. ***balkanisieren***].

balcanizáre, balcanizări f. faptul de a (se) balcaniza. [V. ***balcaniza***].

balcanológ, ~gi, balcanologă, ~ge m., f. specialist în balcanistică. [Din germ. ***Balkanologe***].

balcanologíe f. balcanistică. [Din germ. ***Balkanologie***, fr. ***balkanologie***].

bálcă[1], bălci f. (reg.) vale adîncă şi alungită, cu pante line. [Din rus. ***balka***].

bălcă[2], bălci f. (reg.) grindă la baza casei, pe care se construieşte prispa sau pridvorul. [Din germ. ***Balken***].

balcîz, ~i, balcîză, ~e a. (reg.) urît, hîd, diform: *Nic-a lui Costache cel răguşit, balcîz şi răutăcios.* CR. [Et. nec.].

balcón, balcoane n. 1. platformă cu balustradă la peretele exterior al unei clădiri, comunicînd cu interiorul: *uşa mare, deschisă în balconul catului de sus, se clătina scîrţîind în vînt.* EM.; 2. parte a unei săli de spectacol aşezată deasupra parterului şi avînd locuri pentru spectatori. [Din fr. ***balcon,*** it. ***balcone***].

balconáş, balconaşe n. diminutiv al lui balcon, balcon mic: *era o casă ... cu balconaşe înguste şi ferestre cu ochiuri minuscule de sticlă.* GHEŢIE. [***Balcon*** + *-aş*].

balconét, balconete şi **balconeturi** n. 1. mic spaţiu compartiment în uşa frigiderului (pentru sticle, ouă etc.); 2. (fam.) sutien. [Din fr. ***balconnet***].

baldachín, baldachinuri şi **baldachine** n. 1. acoperămînt împodobit cu perdele aşezat deasupra unui pat, a unui tron, a unui amvon etc.: *un baldachin de stofă nouă.* NEGR.; 2. (impropriu) lectică: *ieşi-va la plimbare purtată-n baldachin?* AL.; 3. acoperămînt mobil purtat pe cap la anumite solemnităţi de înalţi demnitari bisericeşti. [Din fr. ***baldaquin***].

baldîr, baldîre n. (reg.) 1. stomac (de animale); 2. pîntece (la om). // f. femeie grasă: *Kiva... era o baldîră groasă, butucănoasă, cîrnă.* VOIC. [Din turc. ***baldyr*** „pulpă"].

băle f. pl. 1. salivă (groasă, spumoasă) care se prelinge din gură; **a-i curge cuiva balele după ceva,** a dori foarte mult ceva; a rîvni; 2. materie vîscoasă pe care o lasă melcii în urma lor. [Lat. ***baba*** (*sg.* ***ba***)].

bálegă f. v. baligă.

baleiáj, baleiaje n. 1. deplasare a spotului luminos pe ecranul unui osciloscop, al unui televizor etc.; 2. evacuare a gazelor arse, prin pătrunderea aerului sau a unui amestec carburant în cilindrul unui motor cu ardere internă. [Din fr. ***balayage***].

balenăr, balenari m. vînător de balene. [***Balenă*** + *-ar*].

baléná, balene f. 1. mamifer marin din ordinul cetaceelor cu corpul foarte mare; (înv.) chit (*Balaena mysticetus*): *din acele regiuni vin şi balenele.* SAD.; 2. (fam.) epitet pentru o persoană foarte grasă; 3. lamelă flexibilă fabricată din lamele cornoase ale acestui mamifer (sau din material plastic): *balene de corset.* [Din fr. ***baleine,*** lat. ***balaena***].

baleniéră, baleniere f. navă uşoară şi rapidă, echipată pentru vînătoarea de balene. [Din fr. ***baleinière***].

balércă, balerci f. (reg.) 1. butoiaş: *se îmbarcă aci ... pe un vas încărcat cu boloboace de pucioasă şi balerci de rachiu.* CĂL.; 2. conţinutul unui butoiaş: *vadră cu vadră face balercă.* AL. [Din ucr. ***barylka***].

balercúţă, balercuţe f. (reg.) diminutiv al lui balercă. [***Balercă*** + *-uţă*].

balerín, ~i, balerină, ~e m., f. persoană care practică baletul: *vezi ce temperatură are iubita noastră balerină.* CĂL. [Din fr. ***ballerine,*** it. ***ballerina***].

balét, balete n. 1. gen de dans artistic cu figuri executate după o compoziţie muzicală; 2. reprezentaţie teatrală constînd din dansuri şi din mişcări ritmice însoţite de muzică; 3. compoziţie muzicală alcătuită pentru o astfel de reprezentaţie; 4. ansamblu, trupă de balerini şi de balerine: *repetiţiile baletului au fost amînate cu o lună de zile.* CĂL. [Din fr. ***ballet,*** it. ***balletto***].

baletíst, ~şti, baletístă, ~e m., f. balerin: *ia-ţi mai bine o baletistă, e mai convenabil.* VOIC.; *mă încîntă mişcările plastice în apă, de baletişti, ale peştilor.* VIERU. [***Balet*** + *-ist*].

balgi-başá m. (înv.) trimis al hanului tătarilor, care lua tribut: *se făcuse aice în Iaşi mare gîlceavă între turci şi între tătari a balgi-başi.* N.COSTIN. [Din turc. ***balcı başı***].

balgi-başlîc n. (înv.) tribut de miere dat tătarilor: *mierea ce să dă în toţi anii balci-başlîc.* N.COSTIN. [Din turc. ***balcı başlık***].

balgíu, balgii m. (înv.) funcţonar turc care cumpăra miere: *au chemat pre boierii cei mari ... şi pre balgii.* NEC. [Din turc. ***balcı***].

balíc, balici m. (arg.) student în anul întîi; boboc: *a cunoscut-o în urmă cu o lună la balul balicilor.* GHEŢIE. [Din ţig. ***balih*** „purceluş"].

bálie, balii f. (reg.) vas mare, circular, pentru spălatul rufelor. [Din ucr. ***balija***].

báligă, baligi f. 1. excrement al animalelor (mari, erbivore): *să mănînce baligă şi să bea pişat cu voi împreună.* BIBLIA; (iron.) **a face sînge-n baligă,** a face lucruri neobişnuite, grozave: *da' amarnic mai eşti la viaţă; cînd te mînii, faci sînge-n baligă.* CR.; 2. (fig.) om moale, lipsit de energie; (şi: **balegă**). [Et. nec.; cf. sb. ***balega,*** alb. ***balgë***].

baliméz, balimezuri n. (înv.) tun de mare calibru pentru spart ziduri: *bucăţi de artilerie, numite în Europa bombarde, la români ... balimezuri.* BĂLC. [Din turc. ***balyemez***].

balístă, baliste f. maşină de război folosită în antichitate pentru a arunca suliţe, bolovani, proiectile: *cavalerii asediară Ierusalimul, bătîndu-l cu pietre dintr-o balistă.* CĂL. [Din fr. ***baliste,*** lat. ***ballista***].

balístic, ~ci, balistică, ~ce a. referitor la mişcarea proiectilelor prin aer; **curbă balistică,** traiectorie urmată de un proiectil de la lansare pînă la atingerea pămîntului. // f. disciplină care studiază mişcarea corpurilor grele lansate în spaţiu. [Din fr. ***balistique,*** germ. ***ballistisch, Ballistik***].

balisticián, balisticieni f. specialist în balistică. [Din fr. ***balisticien***].

balivérnă, baliverne f. vorbă goală; palavră: *cum îţi vine dumitale să crezi asemenea baliverne?* CAR. [Din fr. ***baliverne***].

balizá, balizez vb. (tr.) a fixa o baliză; a marca prin balize diverse puncte de pe un teren. [Din fr. ***baliser***].

balizáj, balizaje n. 1. semnalizare prin balize; 2. delimitare cu ajutorul unor semnale optice, acustice sau radio a unui spaţiu, a unui drum de navigaţie aeriană sau maritimă. [Din fr. ***balisage***].

balizáre, balizări f. acţiunea de a baliza. [V. ***baliza***].

balíză, balize f. 1. semnal pentru delimitarea zonelor navigabile, a limitelor unui aerodrom etc.; 2. reper care indică poziţia unui punct geodezic. [Din fr. ***balise***].

balizór, balizoare n. navă specială pentru instalarea balizelor. // m. (pl. **balizori**) supraveghetor al balizelor. [Din fr. ***baliseur***].

balîc, balîcuri n. (înv.) conservă de nisetru. [Din turc. ***balyk*** „peşte"].

bălmoş n. 1. (**balamiş-balmoş**) mîncare făcută din caş fiert în lapte (sau în unt), la care se adaugă mălai: *pe cînd te hrăneai cu balamiş-balmoş de la cumătra.* AL.; 2. (p. ext.) mîncare ordinară: *mă tem că din belte s-or preface în balmuş.* AL.; 3. (fig.) amestecătură de lucruri diferite şi nepotrivite; talmeş-balmeş; (şi: (reg.) **balmuş**). [Din magh. ***bálmos***].

bálmuş n. v. balmoş.

balneár, ~i, balneară, ~e a. care ţine de băi, referitor la băile curative: *călătoreşte pe la staţiile balneare din Europa.* IBR.; *staţiune balneară.* [Din fr. ***balnéaire,*** lat. ***balnearius***].

balneo- element de compunere cu sensul „balnear". [Din fr. ***balnéo-,*** lat. ***balneum***].

balneoclimatéric, ~ci, balneoclimaterică, ~ce a. balnear şi climateric; balneoclimatic. [***Balneo-*** + ***climateric***].

balneoclimátic, ~ci, balneoclimatică, ~ce a. balneoclimateric: *merge la staţia balneoclimatică Şugău să-şi repare nervii zdruncinaţi.* CĂL. [***Balneo-*** + ***climatic***].

balneológ, ~gi, balneologă, ~ge m., f. medic specialist în balneologie; (adj.) *doctor balneolog.* [De la ***balneologie***].

balneológic, ~ci, balneologică, ~ce a. care ţine de balneologie, referitor la balneologie: *clinică balneologică.* [Din fr. ***balnéologique***].

balneologíe f. ramură a medicinei care studiază acţiunea curativă a apelor minerale sau termale, a nămolurilor etc. [Din fr. ***balnéologie***].

balneoterapíe f. terapeutică prin ape minerale sau termale şi nămoluri. [Din fr. ***balnéothérapie***].

balón[1], baloane n. 1. învelitoare sferică impermeabilă, care se umple cu un gaz mai uşor decît aerul şi căreia i se ataşează o nacelă: *Chiriţa în balon.* AL.; *problema direcţiei baloanelor nu este încă pe deplin rezolvată;* (fam.) **a lua pe cineva în balon,** a-şi bate joc, a ironiza; 2. jucărie din cauciuc foarte subţire, de obicei sferică, umplută cu aer; 3. (sport) minge; 4. **balon de săpun,** a) băşică din clăbuci de săpun: *zilele în restrişte se-nalţă şi apun ca nişte baloane de săpun.* TOP.; b) (fig.) lucru ireal, nerealizabil; 5. vas sferic de sticlă utilizat în laboratoare. [Din fr. ***ballon,*** germ. ***Ballon***].

balón[2], baloane n. balonzaid. [Prescurtare din ***balonzaid***].

balonă, balonez vb. (refl.) 1. a se umfla, a se rotunji ca un balon: *pînzele corăbiei se balonau;* 2. a i se umfla abdomenul din cauza gazelor din intestine. [Din fr. ***balloner***].

balonáre, balonări f. 1. faptul de a se balona; 2. (med.) meteorism. [V. ***balona***].

balonáş, balonaşe n. diminutiv al lui balon[1]. [***Balon[1]*** + *-aş*].

balonát, ~ţi, balonată, ~e a. umflat, rotunjit ca un balon: *porumbei cu guşi tot mai balonate.* BL. [V. ***balona***].

balonét, balonete n. 1. cameră de gaz în interiorul unui dirijabil care se poate umfla şi dezumfla pentru a menţine înălţimea de zbor; 2. plutitor suplimentar la extremitatea aripilor hidroavionului. [Din fr. ***ballonnet,*** germ. ***Ballonett***].

balonzáid, balonzaide n. 1. ţesătură de bumbac sau de mătase (impermeabilă); 2. pardesiu de ploaie confecţionat dintr-o astfel de ţesătură; balon[2]. [Din germ. ***Ballonseide***].

balót, baloturi n. 1. pachet mare de mărfuri sau de obiecte; legătură mare de haine, de rufe etc.: *umblau în sus şi în jos, ca furnicile, scoţînd din magaziile adînci ale pîntecosului vas plutitor baloturi şi butoaie cu marfă.* OD.; 2. **oţel-balot,** bandă de oţel întrebuinţată la confecţionarea cercurilor de butoaie, la ambalaje etc. [Din fr. ***ballot***].

balotá[1], balotez vb. (franţuzism; tr.) a trimite dintr-o parte în alta (ca pe o minge): *în realitate n-a făcut parte nici dintr-o şcoală, balotat între spiritul cel vechi şi cel nou.* IBR. [Din fr. ***ballotter***].

balotá[2], balotez vb. (tr.) a face balot, a strînge în baloturi: *a balota paiele.* [De la ***balot***].

balotáj, balotaje n. 1. situaţie creată la o alegere, cînd nici unul dintre candidaţi nu a obţinut numărul necesar de voturi; 2. repetare a votării pentru a se decide între candidaţii aflaţi într-o astfel de situaţie. [Din fr. ***ballottage***].

balotáre, balotări f. acţiunea de a balota[2]. [V. ***balota***].

balotát[1] n. acţiunea de a balota[2]: *maşină de balotat paie.* [V. ***balota[2]***].

balotát², **~ţi**, **balotată**, **~e** a. legat în baloturi: *paie balotate.* [V. ***balota²***].

balotát³, **~ţi**, **balotată**, **~e** a. trimis dintr-o parte în alta; (fig.) manevrat, manipulat: *în furtune şi în intrigi balotaţi fără-ncetare.* ALEX. [V. ***balota¹***].

bălsa f. arbore tropical din America, din al cărui lemn uşor şi tare se confecţionează plute, ambarcaţiuni sportive etc. (*Ochroma lagopus*). [Cuv. sp.].

balsám, **balsamuri** n. **1.** substanţă lichidă parfumată extrasă din răşini sau din alte produse vegetale, cu diferite întrebuinţări (farmaceutice); **2.** (fig.) alinare, mîngîiere: *cît voi trăi nu voi uita ce dulce îmi era acel balsam melodios.* OD.; *balsamul durerilor;* **3.** (fig.) miros foarte plăcut şi pătrunzător. [Din it. ***balsamo,*** lat. ***balsamum***].

balsámic, **~ci**, **balsamică**, **~ce** a. ca de balsam, din balsam: *pilule balsamice.* [Din fr. ***balsamique***].

balsaminacée, balsaminacee f. (la pl.) familie de plante erbacee, cu florile hermafrodite, care are ca tip balsamina; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***balsaminacées***].

balsamínă, **balsamine** f. plantă decorativă de toamnă, originară din India, cu flori albe-roşietice; canale (*Impatiens balsamina*). [Din fr. ***balsamine***].

baltág, **baltage** şi **baltaguri** n. **1.** topor mic şi uşor, cu coada lungă (şi cu două tăişuri), întrebuinţat ca armă: *sarica, baltagul şi gluga şi le lepădase într-un colţ.* SAD.; *baltagul era însemnul agăi;* **2.** măciucă, ghioagă: *eu port armele sale, baltagul lui cel groaznic şi arcul ostăşesc.* NEGR.; **3.** (rar) lovitură de măciucă: *veţi lua fiecare cîte o sută de baltage.* NEGR. [Din turc. ***balta***].

baltagí-baş, baltagi-başi m. (înv.) căpitan al soldaţilor din garda seraiului, înarmaţi cu baltag: *ieşise poruncă de la împăratul la baltagi-baş.* N.COSTIN. [Din turc. ***baltacı başı***].

baltagíu, baltagii m. (înv.) soldat înarmat cu baltag. [Din turc. ***baltaci***].

bălţă, **bălţi** f. **1.** apă stătătoare permanentă, cu faună şi vegetaţie specifică; (p.ext.) lac: *văd cloşca păscînd bobocii de raţă pe malul bălţii.* OD.; **a rămîne** (sau **a sta, a zăcea**) **baltă,** a stagna, a fi lăsat în părăsire: *vremea trece, flăcăul începe şi el a se trece ... şi însurătoarea rămînea baltă.* CR.; **a cădea baltă,** a deveni inactual, a fi abandonat: *cu zece zile înainte s-au închis şcolile şi totul a căzut baltă.* GHEŢIE; **a lăsa baltă,** a părăsi, a nu mai interesa; **a da cu bîta-n baltă,** a face o gafă; **bou-de-baltă,** v. **bou; 2.** (p. ext.) masă de apă formînd un rîu (în care se poate scălda sau spăla): *lasă toate la pămînt şi se ia după mine la baltă.* CR.; **3.** apă de ploaie adunată într-o adîncitură; groapă (mică) cu apă; mocirlă: *prin bălţile de noroi ... treceau nişte ciubote mari.* EM.; (fig.) *satana-într-o mănăstire s-ascunde vrînd să bage pe fraţi întru balta Necurăţiei.* B.-DEL.; **4.** (p. exager.) lichid împrăştiat pe jos: *vinul amestecat cu sînge făcuse o baltă pe lespezile salei.* NEGR.; *baltă de sînge.* [Din sl. ***blato;*** cf. alb. ***baltë***].

báltic, **~ci**, **baltică**, **~ce** a. care aparţine Mării Baltice sau regiunilor învecinate, referitor la aceste regiuni: *cheamă pe cavalerii germani şi supune ţara baltică.* EM.; *îi recomand ... să vadă unde se situează astăzi ţările baltice.* CF. [Din fr. ***baltique***].

balţ, balţuri n. **1.** (reg.) laţ, ochi de legat; **2.** văl de mireasă. [Lat. ***balteus*** „cingătoare"].

balustrádă, balustrade f. construcţie de forma unui perete sau gard scund care mărgineşte o construcţie sau un element de construcţie (balcon, scară etc.): *balustrada înconjurătoare e cînd de zid lepros, cînd de fier strîmb.* PETR. [Din fr. ***balustrade***].

balústră f. v. balustru.

balústru, baluştri m. **1.** fiecare dintre stîlpii care formează o balustradă, un parmalîc: *construcţia se ţinea încă dreaptă cu cornişele ei sculptate şi baluştrii ei plăpînzi.* VINEA; **2.** compas pentru trasarea cercurilor foarte mici; (şi: (înv.) **balustră**). [Din fr. ***balustre***].

balzacián, **~eni**, **balzaciană**, **~ene** a. care ţine de (opera lui) Balzac; care este specific (operei) lui Balzac: *casa era plină de eroi balzacieni.* VINEA. [***Balzac*** n. pr. + ***-ian***].

bámă, bame f. **1.** plantă leguminoasă cu fructul verde şi plin de seminţe, folosit în alimentaţie (*Hibiscus esculentus*); **2.** (p. restr.) fructul acestei plante: *mîncare de bame;* (şi: (reg.) **bambă**). [Din turc. ***bamya;*** cf. bulg. ***bamia***].

bámbă f. v. bamă.

bambínă, bambine f. (fam.) fată. [Din it. ***bambina***].

bámbu m. v. bambus.

bámbus, bambuşi m. **1.** plantă exotică arborescentă cu tulpina lemnoasă, goală pe dinăuntru, din care se fac construcţii uşoare, mobile etc. (*Bambusa arundinacea*): *băţ de bambus şi plutitoare să nu iei.* GHEŢIE; **2.** baston, vargă din lemnul acestei plante; (şi: (înv.) **bambu**). [Din germ. ***Bambus,*** fr. ***bambou***].

ban¹ interj. cuvînt care, repetat, exprimă sunetul clopotului; bang: *ban! ban!* [Onomat.].

ban², bani m. **1.** (**mare-ban**) titlu purtat de dregătorul delegat de domnul Ţării Româneşti la cîrmuirea Olteniei; (în sec. al XVIII-lea) primul între marii dregători în Ţara Românească: *doi lipscani de olaci se trămiseră cu această veste banului şi vătafului Neagu.* OD.; **2.** boier de rang inferior în Moldova, situat ierarhic între spătar şi paharnic: *poftim, arhon bane.* AL.; **3.** guvernator al unui ţinut în regatul Ungariei: *banul Croaţiei.* [Din sb. ***ban,*** magh. ***bán***].

ban³, bani m. **1.** monedă (de metal sau de hîrtie): *bani n-am mai văzut de-un secol.* EM.; *nu mă supăr că n-am bani.* VIERU; **bani lichizi** (sau **gheaţă, peşin, număraţi**), monede în numerar; **băiat** (sau **fecior**) **de bani gata,** tînăr din familie bogată: *nimic din fumurile şi strîmbăturile feciorilor de bani gata.* VLAH.; **a trăi ca banul cel bun,** a se bucura de mare consideraţie: *am să te ieu cu mine şi-i trăi pe lîngă noi ca banul cel bun.* CR.; **a scutura pe cineva de bani,** v. **scutura; ban la ban şi păduche la golan,** averea tot la cel bogat se adună; **2.** unitate monetară egală cu a suta parte dintr-un leu; (p. ext.) monedă măruntă de mică valoare: *daţi punguţa cu doi bani.* CR.; **a nu face** (sau **a nu plăti**) **doi bani** (sau **un ban**), a nu valora nimic: *o mie de vorbe un ban nu face.* ISP.; (înv.) **ban roşu,** monedă care valora un sfert dintr-un ban vechi: *mări leafa şi o făcu de opt bani roşii.* BĂLC.; (înv.) **ban alb,** monedă de argint: *banul alb e cu atît mai preţios cu cît mai puţin este.* EM.; **3.** (la pl.) avere (în numerar): *cum să nu plătească, că doar nu dă din banii lui!* AL.; *a făcut bani;* **bani publici,** avuţia unei ţări, unei asociaţii, unei comunităţi: *fraţii liberali, această sectă de deturnători de bani publici şi de incapabili.* EM.; **a face bani,** a agonisi, a cîştiga bani; **a avea bani** sau **a se culca pe bani, a mînca banii cu lingura, a se juca cu banii, a fi doldora** (ori **plin**) **de bani,** a fi (foarte) bogat; **a arunca banii pe fereastră,** v. **fereastră; a lăsa** (sau **a fi**) **în banii lui,** a lăsa (sau a fi) liber să facă ce vrea: *dacă ar fi fost în banii lor, s-ar fi lepădat de spîn ca de ucigă-l toaca.* CR. [Et. nec.; cf. ***ban²***].

banál, ~i, banală, ~e a. lipsit de originalitate; comun, obişnuit: *viaţa cu un astfel de om nu poate fi banală.* CĂL.; (subst. n.) *celelalte ştiri... nu depăşeau niciodată limitele banalului.* GHEŢIE. [Din fr. ***banal***].

banalitáte, banalităţi f. **1.** caracterul, faptul de a fi banal, comun; lipsă de originalitate: *toată poezia e banală, dar e profundă ştiinţă în această banalitate.* IBR.; **2.** lucru banal, idee banală: *chiar prin această banalitate a dovedit că nu înţelege.* EM. [Din fr. ***banalité***].

banalizá, banalizez vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină banal: *orice imagine, prin simplul fapt al întrebuinţării, se banalizează.* CĂL. [Din fr. ***banaliser***].

banalizáre f. faptul de a (se) banaliza: *tema a fost tratată pînă la banalizare în literatură.* CĂL. [V. ***banaliza***].

banán, banani m. arbore tropical cu frunze late şi lungi, în mijlocul cărora cresc fructe comestibile; bananier (*Musa paradisiaca*). [De la ***banană***].

banánă, banane f. **1.** fructul aromat şi dulce, de formă alungită, al bananului: *îi invita la prînz, dîndu-le la desert lichior de banane.* CĂL.; **2.** piesă de metal care, montată la capătul unui cordon electric, se introduce într-o bucşă pentru a stabili contactul electric. [Din fr. ***banane***].

bananiér, bananieri m. banan (*Musa paradisiaca*); (adj.) **ţară bananieră, a)** ţară producătoare de banane; **b)** (fig.) ţară cu organizare socială primitivă. [Din fr. ***bananier***].

banăt¹, banate n. **1.** dregătoria de ban²; **2.** rang de ban în ierarhia boierească; **3.** provincie sau ţinut administrat de un ban: *banul, cîrmuind singur banatul Craiovei.* BĂLC. [***Ban²*** + ***-at;*** cf. lat. med. ***banatus***].

banăt² n. soi de grîu cu bobul mare: *banat albineţ şi roşiatic.* [De la ***Banat*** n. pr.].

banatít n. rocă eruptivă de structură granitică, existentă în Banat şi în Munţii Apuseni. [Din fr. ***banatite;*** cf. ***Banat*** n. pr.].

banc¹, bancuri n. **1.** îngrămădire de pietriş, nisip sau nămol formată pe fundul mărilor sau fluviilor (care ajunge pînă aproape de suprafaţă): *un val năpraznic luă barca în spinare şi o slobozi uşor ... într-un banc de nisip.* GAL.; **2.** cîrd mare de peşti marini; grup de scoici. **3.** masă de lucru într-un atelier, pe care se află dispozitive pentru fixarea şi imobilizarea obiectelor de prelucrat; **4.** postament al unei maşini-unelte; **5.** instalaţie pentru măsurarea puterii motoarelor. [Din fr. ***banc***].

banc², bancuri n. **1.** numele unui joc de cărţi: *meseria stosului şi a bancului.* AL.; **2.** glumă (ieftină), anecdotă; minciună; (fam.) **a se ţine de bancuri,** a fi neserios; a nu face ce trebuie. [Din germ. ***Bank***].

báncaizăn, bancaizăne n. **1.** bucată de fier la bancul tîmplarului; **2.** piesă din fier cu care se fixează în perete un dulap, un raft etc. [Din germ. ***Bankeisen***].

bancár, ~i, bancară, ~e a. care aparţine băncii², referitor la bancă: *operaţiunile bancare erau foarte simple.* GHICA. [Din it. ***bancario,*** fr. ***bancaire***].

báncă¹, bănci şi (înv.) **bance** f. **1.** scaun lung (şi îngust) pe care pot sta mai multe persoane: *pe bănci se spun glume, se istorisesc drame.* BAC.; **banca acuzaţilor,** scaun pe care stau acuzaţii în sala de judecată; **2.** scaun (cu pupitre) pe care stau şcolarii în clasă: *capul greu cădea pe bancă, părea toate-n infinit.* EM.; **de pe băncile şcolii,** din timpul cînd mergea la şcoală: *s-a remarcat încă de pe băncile şcolii;* **pe băncile şcolii,** la şcoală: *Esop pe care-l silabisim pe bancele şcoalei.* NEGR. [Din fr. ***banc***].

báncă², bănci f. **1.** instituţie care efectuează operaţii financiare (de plată şi de credit): *dezastrul ar fi fost grăbit şi de unele persoane influente aflate în interiorul băncii.* GHEŢIE; **Banca Naţională,** cea mai mare instituţie de credit a ţării; **bancă de schimb,** v. **schimb; bancă de fituici,** bancă de emisiune, care pune în circulaţie hîrtii de valoare:

guvernul are de gînd a înființa o bancă de fițuici. EM.; **2.** (la jocul de cărți) banii puși în joc de cel ce ține jocul; **3. bancă de date** (sau **de informații**), mulțime de date din anumite domenii, adunate și organizate în scopul folosirii lor cu ajutorul calculatorului. [Din it. ***banca,*** fr. ***banque,*** germ. ***Bank***].

banchér, bancheri m. **1.** proprietar (sau mare acționar) al unei bănci cu capital particular pe care-l pune la dispoziția celor interesați să împrumute: *mai mulți bancheri din Viena ar fi propus să cumpere pămînturile.* EM.; **2.** persoană care conduce jocul de cărți și joacă contra celorlalți. [Din fr. ***banquier,*** germ. ***Bankier***].

banchét, banchete n. masă cu caracter festiv la o sărbătorire: *a amenințat viața celor de la banchetul consulului german.* EM. [Din fr. ***banquet***].

banchetá, banchetez vb. (rar; intr.) a da un banchet; a petrece în banchete; a benchetui. [De la ***banchet***].

banchétă, banchete f. **1.** bancă mică (capitonată), fără spetează; canapea în compartimentele vagoanelor de cale ferată: *s-a suit cu picioarele pe bancheta de catifea.* CAR.; **2.** porțiune orizontală de forma unei trepte într-un terasament. [Din fr. ***banquette***].

banchíză, banchize f. bloc de gheață de-a lungul țărmului mării, format în regiunile polare: *aduți aminte de convietuirea forțată a exploratorilor polari izolați ani de zile pe o banchiză.* VINEA. [Din fr. ***banquise***].

bancnótă, bancnote f. hîrtie-monedă, cu acoperire în aur, emisă de bancă și folosită ca mijloc de plată: *singurul eveniment ... a fost descoperirea într-unul din buzunarele vestonului a unei bancnote de o mie.* GHEȚIE. [Din germ. ***Banknote,*** fr. ***bank-note***].

bánco n. totalul mizelor la jocul de cărți: *aprins de nădejdea de-a îndoi cei 130 de lei din banco ... făcu semn.* DELAVR.; **a face banco,** a juca singur contra tuturor. [Din it., fr. ***banco***].

bancomát, bancomate m. automat bancar, care eliberează numerar (în moneda locală), pe baza cardului. [Din germ. ***Bankomat***].

bancrót n. v. bancrută.

bancrút, bancruți m. (rar) falit. [Din germ. ***Bankrott***].

bancrutá, bancrutez vb. (intr.) a da faliment, a face bancrută. [Din germ. ***bankrottieren***].

bancrutár, bancrutari m. persoană care a suferit o bancrută. [***Bancrută*** + *-ar*; cf. fr. ***banqueroutier***].

bancrútă, bancrute f. faliment dat de un negustor din vina sa: *era o bancrută deghizată, în care se afia administrațiunea publică.* MAIOR.; *cînd bancrotul e la ușă, cînd măsura deficitului e așa de plină încît el trebuie scuturat.* EM.; **bancrută frauduloasă,** faliment datorat unei gestiuni incorecte; (și: (înv.) **bancrot**). [Din fr. ***banqueroute,*** germ. ***Bankrotte***].

bandáj, bandaje n. **1.** fișie (de tifon) cu care se acoperă o rană sau se imobilizează o parte vătămată a corpului; **2.** fișie de pînză cu care boxerii își înfășoară pumnii și peste care își pun mănușile; **3.** îmbrăcăminte, de oțel sau de cauciuc, a obezii unei roți. [Din fr. ***bandage***].

bandajá, bandajez vb. (tr. și refl.) a(-și) aplica un bandaj; (fig.) *umbra păsării-n amiază palma mamei bandajează.* VIERU. [De la ***bandaj***].

bandajáre, bandajări f. acțiunea de a (se) bandaja. [V. ***bandaja***].

bandaját, ~ți, bandajată, ~e a. acoperit cu un bandaj: *avea capul bandajat și mîna stîngă legată într-o eșarfă neagră.* TUD. [V. ***bandaja***].

bandajíst, bandajiști m. (rar) persoană care face sau vinde bandaje. [Din fr. ***bandagiste***].

bándă[1], bande f. **1.** ceată, grup de indivizi reuniți sub o căpetenie, pentru același scop: *o bandă de hoți, cu căpetenia lor, s-a prins în toamna trecută în județul Putna.* EM.; **2.** taraf de lăutari, trupă de muzicanți: *bande de lăutari jucau hore și doine.* NEGR. [Din fr. ***bande***].

bándă[2], benzi și (înv.) **bande** f. **1.** fișie îngustă de stofă, de hîrtie, de piele etc., cu care se leagă sau se întărește ceva; **bandă izolatoare,** fișie acoperită cu un strat adeziv, folosită la izolarea legăturilor electrice; **bandă de expediție,** fișie de hîrtie cu care se învelesc imprimatele trimise prin poștă; banderolă: *am tras din vraful de pe masa de lucru gazetele ..., benzile de expediție nici nu fuseseră desfăcute.* SAD.; **2.** fișie lungă dintr-un material special, folosită pentru înregistrat și redat sunete și imagini: *încep să destăinui o melodie nouă benzii de magnetofon.* VIERU; *bandă de imagini; bandă video;* **3. bandă rulantă,** fișie continuă, acționată mecanic, care servește la transport; **4. bandă de circulație,** fișie dintr-o șosea rezervată circulației în același sens a vehiculelor: *nici o mișcare pe strada largă, cu două benzi de circulație.* GHEȚIE; **5.** grup de frecvențe apropiate ale unei radiații electromagnetice. [Din fr. ***bande***].

banderílă, banderile f. suliță mică împodobită cu fîșii multicolore de pînză, pe care toreadorii o înfig în ceafa taurului ca să-l înfurie. [Din sp. ***banderilla,*** fr. ***banderille***].

banderólă, banderole f. **1.** fișie care se lipește pe o marfă împachetată; **2.** fișie de pînză care se trece în jurul brațului; brasardă; **3.** fișie mică de stofă prinsă la vîrful unui catarg, al unei lănci etc.; **4.** fișie cu o inscripție încadrînd figura sau fiind în mîna unui personaj pictat sau sculptat: *aceste patru icoane din urmă sînt încadrate sus prin niște banderole arcuite, pe care se citește o inscripțiune slavonă.* OD. [Din fr. ***banderole***].

bandiéră, bandiere f. (înv.) **1.** steag al unei armate, (spec.) al unei unități militare; stindard, drapel: *făcură ... semne, cu bandierele, că vor să se predea.* BĂLC.; **2.** steag al unei corporații, al unei societăți, (spec.) al unei corăbii. [Din it. ***bandiera***].

bandít, bandiți m. **1.** răufăcător (care acționează în bandă); tîlhar: *Codreanu întrunește toate notele banditului în serie.* CĂL.; **2.** (fig.) om fără căpătîi. [Din fr. ***bandit,*** germ. ***Bandit***].

banditésc, ~ști, banditeáscă, ~ești a. de bandit, în felul bandiților; tîlhăresc: *eroismul lor de teatru a eșuat atît de lamentabil în comploturi banditești.* SAD.; *atac banditesc.* [***Bandit*** + *-esc*].

banditáște adv. ca bandiții, tîlhărește. [***Bandit*** + *-este*].

banditísm, banditisme n. tîlhărie, faptă de bandit: *a reprezentat, în istoria culturii românești, lupta împotriva acumulării culturii prin banditism.* IBR. [Din fr. ***banditisme***].

bandleader [béndlidăr] m. dirijor al unei formații instrumentale; șef de orchestră. [Cuv. engl.].

bandólă, bandole f. instrument muzical cu coarde, asemănător cu bandura. [Din sp. ***bandola***].

bandoneón, bandoneoane m. mic acordeon hexagonal, folosit îndeosebi în orchestrele care interpretează tangouri. [Din fr. ***bandonéon,*** sp. ***bandoneon***].

bandotécă, bandoteci f. **1.** colecție de benzi magnetice; **2.** depozit, dulap în care se păstrează această colecție. [Din germ. ***Bandoteck***].

bandóu, bandouri n. **1.** panglică legată în jurul capului sau al frunții; **2.** șuviță de păr; **3.** boltă îngustă care formează ancadramentul la intrarea într-un tunel. [Din fr. ***bandeau***].

bandrabúrcă, bandraburci f. (reg.) cartof. [Probabil din ***Brandenburg*** n. pr.].

bandúlă, bandule f. (mar.) pară de lemn (îngreuiată cu plumb) atîrnată de o frînghie lungă, care ajută la prinderea și la tragerea parîmelor grele. [Din it. ***bandola***].

banduliéră, banduliere f. curea lată purtată de militari peste umăr și curmeziș peste piept, spre a susține sabia, pistolul etc.; **în bandulieră,** de-a curmezișul pieptului (fiind fixat printr-o curea care trece peste umăr): *un băsbuzuc fioros, cu pușca în bandulieră, se urca pe punte.* TUD.; *purtau arma în bandulieră.* [Din fr. ***bandoulière***].

bandurár, bandurari m. persoană care cîntă din bandură[2]; bandurist: *bandurarii începeau melancolicele cîntece ale stepei.* SAD. [***Bandură***[2] + *-ar*].

bandúră[1], bandure f. (reg.) cîrpă de pînză groasă și aspră. [Et. nec.].

bandúră[2], banduri f. instrument muzical ucrainean, avînd de la 8 pînă la 24 de coarde: *cîntaseră pînă atunci din bandură și țimbală.* SAD. [Din ucr. ***bandura***].

banduríst, banduriști m. bandurar. [***Bandură***[2] + *-ist*].

bándz, bandzeguri n. fierăstrău cu pînză lată de oțel. [Din germ. ***Bansäge***].

bang interj. (adesea repetat) cuvînt care imită sunetul unui clopot; dang. [Onomat.].

băngăt, bangăte n. (rar) dangăt; (p.ext.) *răsună din margini de tîrg un bangăt puternic de armă.* BAC. [***Bang*** + *-ăt*].

baniéră, baniere f. (înv.) **1.** drapel militar feudal: *corporațiile cu baniere urmau în cadență.* GHICA; **2.** unitate militară feudală: *se ridicau cu banierele și slujitorii lor ca să apere moșia.* BĂLC. [Din fr. ***bannière***].

bániță, baniță f. (pop.) **1.** unitate de măsură de capacitate pentru cereale, variind între 21 și 34 l; **2.** vas special (din doage) cu această capacitate: *numai uitîndu-se cineva la capul lui cel cît banița și la coama aia ... zbîrlită, ar fi înghețat de frică.* ISP.; **3.** conținutul unui asemenea vas: *aveam la dispoziția noastră o baniță de făină de păpușoi.* VLAH. [Din bulg. ***banica***].

banjó, banjouri n. instrument muzical, asemănător cu mandolina, avînd de la cinci pînă la nouă coarde și cutie de rezonanță din piele întinsă. [Din fr. ***banjo***].

banking [bénking] n. (fin.) activitate bancară. [Cuv. engl.].

banner, bannere [bénăr] n. **1.** reclamă sau informație inscripțională pe o fișie de material și suspendată sau fixată pentru a fi citită; **2.** inserție publicitară pe o pagină de internet. [Din engl. ***banner***].

banovắț, banoveți m. (înv.) **1.** fiu al banului Craiovei; **2.** (la pl.) neamul Basarabeștilor: *să prevestească pe banoveți.* OD. [De la ***ban***[2]].

băntam, bantami m. găină dintr-o rasă pitică, originară din insula Java, ai cărei cocoși sînt folosiți la lupte. [Din engl. ***bantam***].

bánță, benți și **bente** f. **1.** bandă[2]: *bantă de hîrtie.* VLAH.; **2.** fișie de pînză cusută pe marginea gulerului și mînecii cămășii, a rochiei etc., servind pe alocuri de guler sau de manșetă: *încheindu-și banta de la mîna dreaptă.* DELAVR.; **3.** (înv.; la pl.) cătușe, obezi: *să-l puie-n bente și să-l ducă la zapciu?* PANN; (și: (rar) **pantă**). [Din rus. ***bant(a)***].

bănteng, bantenguri m. specie de vacă (domestică) care trăiește în Indonezia (*Bos javanicus*). [Din engl. ***banteng***].

bantú a. invar. referitor la triburile din Africa ecuatorială și sudică, care aparține acestor triburi: *limbă bantu.* // m., f. persoană care aparține populației negroide din Africa ecuatorială și de sud. [Din fr. ***bantou***].

bantustán, bantustane n. regiune, teritoriu etc. rezervat unei populații de altă etnie (și rasă) în cadrul unui stat: *în Republica Sud-Africană*

au fost create mai multe bantustane. [Din engl. ***bantustan***].

bantustaniză, bantustanizez vb. (tr.) a crea bantustane pe un teritoriu; a cuprinde într-un bantustan o populație. [De la ***bantustanizare***].

bantustanizáre, bantustanizări f. izolare a unei populații în bantustane; transformare în bantustane a unor zone dintr-o țară. [***Bantustan*** + ***-izare***].

baobáb, baobabi m. arbore de dimensiuni uriașe din Africa tropicală (*Adansonia digitata*): *a fost doborît de furtună un bătrîn stejar uriaș ca un baobab.* CĂL.; (și: **boabab**). [Din fr. ***baobab***].

baptísm n. sectă creștină care consideră că botezul trebuie primit la o vîrstă adultă; doctrină a acestei secte. [Din fr. ***baptisme***].

baptismál, ~i, baptismală, ~e a. (bis.) care ține de botez; care servește la botez: *ceremonial baptismal.* [din fr. ***baptismal***].

baptíst, ~și, baptistă, ~e a. care ține de baptism, referitor la baptism: *biserică baptistă.* // m., f. adept al baptismului. [Din fr. ***baptiste***].

baptistér n. v. **baptisteriu.**

baptistériu, baptisterii n. edificiu anexă la o biserică catolică, unde se face botezul: *maiestuosul baptisteriu al catedralei;* (și: **baptister**, pl. **baptistere**). [Din fr. ***baptistère***, lat. ***baptisterium***].

bar[1], baruri n. **1.** local public unde clienții stau în picioare sau pe scaune speciale în fața unor mese înalte, cu aspect de tejghea: *plăci de gramofon amînteau mulțimea din baruri.* BAC.; **2.** dulap în care se păstrează sticlele cu băuturi; **3.** local de noapte cu program muzical-distractiv. [Din fr. ***bar***].

bar[2], bari m. unitate de măsură a presiunii atmosferice egală cu presiunea exercitată de o megadină pe o suprafață de 1 cm^2. [Din fr. ***bar***].

bar[3], baruri n. (la jocuri de copii ca „uliii și porumbeii", „leapșa" etc.) loc de refugiu și de odihnă dinainte stabilit de jucători. [Et. nec.].

bară, barez vb. (tr.) **1.** a opri, a întrerupe trecerea, circulația: *a bara un drum;* **2.** a pune un stăvilar, a opri cursul, curgerea: *a bara un rîu;* **3.** a trage o linie peste un text scris, pentru a-l anula: *bară cu o linie lungă ceva scris pe o foaie de hîrtie.* GHEȚIE. [Din fr. ***barrer***].

barabánă, barabane f. (înv. și reg.) tobă (pentru anunțarea licitațiilor). [Din rus. ***baraban***].

barabáncă, barabance f. (înv. și reg.) tobă, barabană: *vardie națională cu cozi de cocoș ... și barabance.* DELAVR. [Din rus. ***baraban*** + ***-că***].

barabánci, barabanci m. (înv. și reg.) toboșar: *barabancii și-au bătut tobele.* SAD. [Din rus. ***barabanščik***].

barabói, baraboi m. **1.** plantă erbacee cu rădăcină în formă de bulb, comestibilă (*Chaerophyllum bulbosum*): *frunzuliță baraboi și la dreapta cîte doi!* POP.; **a nu plăti un baraboi,** a nu valora nimic: *cîte fete-n sat la noi, nu plătesc un baraboi.* POP.; **2.** (reg.) cartof (*Solanum tuberosum*); **3.** horă țărănească; melodia după care se dansează; (și: (reg.) **barlaboi, bariaboi**). [Din bulg. ***baraboj***].

barabúlă, barabule f. (reg.) cartof (*Solanum tuberosum*): *în alte părți se cheamă barabule.* VOIC. [Din ucr. ***barabolja***].

barabúilște, barabulișți f. (reg.) teren cultivat cu cartofi. [***Barabulă*** + ***-iște***].

baracaménț, baracamente n. ansamblu de barăci (pe un șantier). [Din fr. ***baraquement***, it. ***baraccamento***].

barácă, barăci f. **1.** construcție de scînduri, servind ca locuință (temporară), magazie, prăvălie etc.: *o luau de-a lungul celor paisprezece barăci înconjurate de sîrmă ghimpată.* GHEȚIE; **2.** (fig.) casă proastă, dărăpănată; (și: (reg.) **baratcă**). [Din fr. ***baraque***].

baracúdă, baracude f. pește marin răpitor, asemănător cu știuca, dar mult mai mare (*Sphyraena*). [Din engl. ***barracuda***].

baragiădină, baragiadine f. (depr.) poreclă dată țiganilor: *am închis barageadina.* AL. [Et. nec.].

baráj, baraje n. **1.** construcție care oprește cursul unei ape pentru a forma un lac de acumulare; **2.** lucrare făcută de militari pentru a împiedica înaintarea dușmanului; **3.** întrecere sportivă pentru a departaja sportivi sau echipe care se află la egalitate. [Din fr. ***barrage***].

barajíst, barajiști m. persoană care supraveghează și asigură întreținerea unei instalații de captare a apei. [Din fr. ***barragiste***].

barángă, barange f. (reg.) **1.** lup bătrîn care conduce o haită și urlă înaintea celorlalți; **2.** taur puternic care conduce cireada și i se pune clopot; **3.** poreclă dată unei persoane care strigă tare. [De la ***balang***].

baraón, baraoni m. poreclă dată țiganilor: *ce-i plesni baraonului prin cap?* ISP. [Derivat din ***bară*** „țigan" sub influența analogică a sinonimului ***faraon***].

baráre, barări f. acțiunea de a bara și rezultatul ei. [V. ***bara***].

barát, ~ți, baratá, ~e a. **1.** care este închis; a cărui trecere este oprită: *drum barat;* **2.** peste care s-a tras una sau mai multe linii: *text barat.* [V. ***bara;*** cf. fr. ***barré***].

barátă, barate f. aparat folosit pentru emulsionarea sau omogenizarea unor grăsimi vegetale, în procesul de fabricație. [Din fr. ***baratte***].

barátcă f. v. **baracă.**

barateríe, baraterii f. fraudă comisă de conducerea sau de echipajul unei nave. [Din fr. ***baraterie***].

báră, bare f. **1.** drug de lemn sau de metal: *o bară metalică încercuia o incintă centrală.* GHEȚIE; *o bară de fier;* **2.** mică barieră ce desparte avocații, împricinații și publicul de membrii unei instanțe de judecată; (p. ext.) loc de unde se pledează în fața justiției; *acuzații sînt strigați pe rînd de președinte și își fac loc printre ceilalți pînă la bară.* GHEȚIE; **a veni la bară,** a pleda; **3.** (fig.) avocatură: *bun orator, cu relații în toate straturile sociale, alese bara.* GHEȚIE; **4.** fiecare dintre stîlpii care delimitează porțile la unele jocuri sportive; **5.** piesă metalică rezistentă, avînd rolul de a proteja de lovituri: *bara din față a automobilului;* **6.** linie folosită pentru separare într-un text. [Din fr. ***barre***].

barbacáná, barbacane f. **1.** deschizătură înaltă și îngustă în zidul unei construcții medievale (spre a putea trage asupra dușmanului); **2.** deschizătură într-un zid de sprijin pentru scurgerea apelor: *atenție la barbacană, la rigola de scurgere.* CĂL.; **3.** fortificație la intrarea într-o cetate sau la capetele unui pod. [Din fr. ***barbacane***].

barbár și (rar) **bărbar, ~i, barbară, ~e** a. **1.** (la greci și la romani) străin, de alt neam (vorbind altă limbă), considerat inferior în cultură și civilizație: *popor barbar;* **2.** străin de cultură; necivilizat, incult: *plăcerea cam barbară de a face paradă.* MAIOR.; **3.** neevoluat, incorect: *stil barbar;* **4.** crud, neomenos: *au făcut pe cărăușii să recurgă la un mod barbar de a transporta dulapii.* VLAH.; *inimă barbară.* // adv. în mod crud, sălbatic: *barbar, cînta femeia-aceea, tîrziu, în cafeneaua goală.* BAC.; *se poartă barbar.* // m. **1.** (la pl.) nume generic pentru popoarele migratoare; (la sg.) *ce cauți la barbarul sub streșina-i de cetini?* EM.; **2.** persoană cu o purtare grosolană, necivilizată. [Din lat. ***barbarus***, fr. ***barbare***].

barbáric n. v. **varvaric.**

barbaríe, barbarii f. **1.** stare rudimentară de dezvoltare social-culturală; stare a omului barbar: *dobîndim acces într-o lume ideală, lipsită de contingențe cu barbaria momentului.* GHEȚIE; **2.** comportare necivilizată; cruzime, sălbăticie: *încremeni la vederea unei asemenea barbarii.* NEGR. [Din fr. ***barbarie,*** lat. ***barbaria***].

barbarísm, barbarisme n. cuvînt introdus dintr-o limbă străină, fără a fi necesar (de ex.: pliro-farisei, audace, delă, otnoșenie, ravaj, antama): *sînt sigur că petiția ce v-a făcut era plină de barbarisme.* NEGR. [Din fr. ***barbarisme,*** lat. ***barbarismus***].

barbarizá, barbarizez vb. (rar; tr.) a aduce în stare de barbarie. [Din fr. ***barbariser***].

barbarolalíe, barbarolalii f. (med.) vorbire neinteligibilă, sacadată, la bolnavii de schizofrenie. [Din fr. ***barbarolalie***].

bárbă, bărbi f. **1.** păr care crește la bărbați pe bărbie și pe obraji: *se ivi un om înalt, cu barba lungă și sură.* EM.; *a-și rade barba;* **a trage nădejde ca spînul de barbă,** a spera ceva irealizabil; **a(-și) rîde în barbă,** a rîde în sine; **a(-și) șopti în barbă,** a spune încet, numai pentru sine: *cu o ură ne-mpăcată mi-am șoptit atunci în barbă.* EM.; **2.** smoc de păr pe care îl au unele animale sub bot; **3.** bărbie, loc unde crește barba: *cel întrebat își frecă barba cu o expresie nehotărîtă.* GHEȚIE; *are bube pe barbă;* **4.** (compuse) **barba-caprei,** a) plantă erbacee cu flori galbene-deschise (*Tragopogon major*): *apuca un smoc de iarbă care se chiamă barba-caprei și fugea mai departe.* SAD.; b) ciupercă comestibilă de culoare galbenă sub forma unor ace suculente (*Clavaria viscosa*); **barba-boierului,** specie de cicoare (*Nigella damascena*); **barba-împăratului,** plantă erbacee cu flori de diferite culori; noptiță, norea (*Mirabilis jalepa*); *rugi de răsură în floare, hamei și curpeni de barba-împăratului.* VOIC.; **barba-ursului** (sau **-sasului**), plantă erbacee care crește prin locuri umede și a cărei tulpină se folosește în medicină și în industrie; coada-calului (*Equisetum arvense*); **barba-lupului,** plantă erbacee din familia compozeelor, cu flori galbene (*Crispis biensis*); **barba-ungurului,** specie de garoafă (*Sianthus spiculifolius*). [Lat. ***barba***].

barbét, barbeți m. prepelicar cu părul creț, dresat pentru vînătoarea de baltă. [Din fr. ***barbet***].

barbétă, barbete f. fiecare dintre cele două smocuri de barbă lăsate de unii bărbați să crească pe părțile laterale ale feței; favorit: *domnul cu barbete avea de gînd să-și manifeste indignarea.* VLAH. [Din fr. ***barbet***].

barbișón, barbișoane n. barbă mică lăsată să crească numai pe vîrful bărbiei; cioc, țăcălie: *căpitanul ... se trăgea necontenit de barbișonul său cel negru și lung.* DELAVR. [Din fr. ***barbichon***].

barbitál n. (med.) hipnotic barbituric cu efect de lungă durată. [Din fr., engl. ***barbital***].

barbitúric, ~ci, barbiturică, ~ce a. **1. acid barbituric,** substanță sintetică rezultată prin condensarea ureei; **2.** (și n.) (medicament) care are o acțiune calmantă asupra sistemului nervos central. [Din fr. ***barbiturique***].

barbiturísm n. totalitate a tulburărilor care apar în intoxicațiile cu barbiturice. [Din fr. ***barbiturisme***].

barbotá, barbotez vb. (tehn.; tr.) a trece un gaz printr-un lichid. [Din fr. ***barboter***].

barbotáj, barbotaje n. **1.** trecere forțată a unui gaz printr-un lichid; barbotare; **2.** ungere automată a organelor unui motor prin trecerea lor printr-o baie de ulei. [Din fr. ***barbotage***].

barbotáre, barbotări f. acțiunea de a barbota; barbotaj. [V. ***barbota***].

barbotór, barbotoare n. (tehn.) recipient folosit pentru barbotare. [Din fr. ***barboteur***].

barbún, barbuni m. pește mic de mare, de culoare roșiatică, cu aripioare galbene și cu două fire lungi sub bărbie (*Mullus barbatus*). [Din gr. mod. ***barbúni;*** cf. it. venețian ***barbun***].

bárbur, barburi m. (reg.) **1.** partea de jos a tăișului securii, cuțitului etc.; **2.** clin triunghiular

cusut la pieptul şi la spatele cămăşilor ţărăneşti; **3.** broderie executată pe partea de sus a cămăşilor ţărăneşti; **4.** cep, cui la obada roţii carului. [Lat. *barbula* „bărbuţă"].

bárbură f. **1.** sărbătorirea Sfintei Varvara (pop. Barbara, Barbura), care cade pe 4 decembrie; **2.** obicei practicat la această dată, cînd copiilor li se face pe faţă semnul crucii, cu degetul muiat în zeamă de căline (sau în miere), crezînd că astfel nu vor suferi de vărsat (v. **îmbărbura**); **3.** călină. [Din lat. *Barbara* n. pr.].

barbút n. joc de noroc cu zaruri. [Din turc. *barbut*].

barbútă, barbute f. (înv.) monedă care a circulat la începutul secolului al XIX-lea. [Et. nec.].

barcagíu, barcagii m. persoană care conduce o barcă; luntraş: *e zglobiu ca un palicar, gălăgios ca un barcagiu.* CĂL. [*Barcă* + *-agiu*].

barcánă, baroane f. dună de nisip în formă de potcoavă cu convexitatea în partea din care bate vîntul, caracteristică periferiei deşertului. [Din fr. *barkhane*].

barcarólă, barcarole f. cîntec de barcagiu, în primul rînd de gondolier venetian; compoziţie muzicală lirică şi ritmică, imitînd unduirea valurilor şi cadenţa vîslelor: *eu, în gondolă, cu-o barcarolă visul tău ... voi îngîna.* AL. [Din it. *barcarola,* fr. *barcarole*].

barcáz, barcazuri n. ambarcaţie (pescărească) de lemn, cu capacitatea între 10 şi 100 de tone: *alte cîteva corăbii şi barcazuri, plecate mai devreme, erau în drum spre Egee.* TUD. [Din rus. *barkas*].

bárcă, bărci f. ambarcaţie mică cu vîsle, cu pînze sau cu motor: *păşeşte lin o barcă pe unda adormită.* ALEX. [Din it. *barca*].

barchét n. v. barhet.

bard, barzi m. **1.** (la vechii celţi) poet care cînta faptele eroilor; **2.** poet (naţional); (iron.) *noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi.* EM. [Din fr. *barde,* lat. *bardus*].

bardăcă f. v. bărdacă.

bárdă, bărzi şi (reg.) **barde** f. secure cu tăişul lat şi cu coada scurtă, întrebuinţată la cioplitul lemnului: *bardă-n mînă apuca şi-n tătari se arunca.* AL.; **cioplit (numai) din bardă, a)** nefinisat; **b)** (fig.) bădăran, grosolan, necioplit; **a da (sau a zvîrli) cu barda-n lună** (sau **în cer, în stele, în Dumnezeu**), a fi nesocotit, necugetat, sărit. [Din magh. *bárd*].

bardór, bardoare n. macara mobilă, folosită pe şantierele de construcţii. [Din fr. *bardeur*].

bardóu, bardoi m. animal rezultat din împreunarea unui armăsar cu o măgăriţă; catîr (*Equus mullus*). [Din fr. *bardot*].

baréj n. v. bariş.

bérem[1] adv. măcar, cel puţin: *Leonida a început să stăruie ca barem să se strămute la Mizil episcopia de Buzău.* CAR. [Din sb., bulg. *barem*].

barém[2], **baremuri** n. **1.** carte, registru etc. care conţine calcule efectuate; tabelă de calcul; **2.** normă care trebuie realizată de sportivi pentru a se putea califica într-o competiţie. [Din fr. *barème*].

barestezíe, barestezii f. (med.) sensibilitate a ţesuturilor şi a organelor la variaţiile de presiune. [Din fr. *baresthésie*].

barétă[1], **barete** f. căciulă de postav sau de catifea (cu trei sau patru colţuri), purtată de unii preoţi sau, în trecut, de militari: *la Paşti dăruia domnul ... o chiveră sau o baretă.* BĂLC. [Din fr. *barrette*].

barétă[2], **barete** f. **1.** bandă îngustă de piele cu care se încheie un pantof: *picioarele ei subţiri, încălţate cu pantofi de lac cu baretă, fremătau nervoase.* GHEŢIE; **2.** panglică de decoraţie. [Din fr. *barrette*].

barétă[3], **barete** f. (rar) pălărie roşie de cardinal. [Din it. *baretta*].

bargéică, bargeici f. (reg.) **1.** săniuţă pentru copii; **2.** sanie trasă de un cal, pentru adus lemne; (şi: **barzeică, bîrzeică**). [Et. nec.].

barhét n. ţesătură de bumbac (cu desene), flanelată; (şi: (pop.) **barchet**). [Din germ. *Barchent*].

bariabói m. v. baraboi.

baribál, baribali m. specie de urs cu blana neagră, care trăieşte în America de Nord. [Din fr. *baribal*].

báric, ~ci, barică, ~ce a. care ţine de presiunea atmosferică, referitor la presiunea atmosferică. [Din fr. *barique*].

baricadă, baricadez vb. **1.** (tr.) a închide, a opri comunicarea prin baricade: *a baricada strada;* **2.** (refl.) a se pune la adăpost în dosul baricadelor; a-şi întări poziţia prin baricade: *procurorul îi întrebă pentru ce s-au baricadat.* VLAH.; **3.** (fig.; refl.) a se închide în sine, a se ascunde de ceilalţi. [Din fr. *barricader*].

baricadáre, baricadări f. acţiunea de a (se) baricada şi rezultatul ei. [V. *baricada*].

baricadát, ~ţi, baricadată, ~e a. **1.** prevăzut cu baricade; închis cu baricade; **2.** adăpostit de baricade. [V. *baricada*].

baricádă, baricade f. întăritură improvizată, folosită mai ales în timpul luptelor de stradă: *suiţi pe baricade de bulgări de granit, se mişcă batalioane a plebei proletare.* EM.; **a fi pe baricade,** a fi în plină activitate; a nu renunţa (la o activitate, la o dispută etc.); **a fi de partea cealaltă a baricadei,** a fi în tabăra adversă; **a muri pe baricade,** a lupta consecvent pentru o idee, pentru o cauză. [Din fr. *barricade,* germ. *Barrikade*].

baricéntric, ~ci, baricentrică, ~ce a. care se referă la baricentru, referitor la baricentru. [Din fr. *barycentrique*].

baricéntru, baricentre n. (fiz.) centru de greutate. [Din fr. *barycentre*].

bárie, barii f. (fiz.) unitate de măsură pentru presiune, egală cu presiunea de o dină pe un centimetru pătrat. [Din fr. *barye*].

bariéră, bariere f. **1.** bară mobilă care opreşte (temporar) circulaţia pe o cale rutieră; **2.** (p. ext.) loc unde se intersectează o cale rutieră cu linia ferată; **3.** loc de intrare într-un oraş (unde se oprea, odinioară, intrarea pe timpul nopţii): *cînd mă trezii, eram afară de barieră, în mijlocul cîmpului.* BOL.; **4.** birou, aşezat la marginea oraşelor, unde se percepeau taxele pentru mărfurile ce se aduceau spre vînzare; (p.ext.) periferie; **5.** (fig.) obstacol, piedică: *formează la un loc tocmai bariera ce rumpe formidabila unitate.* EM.; **6.** linie de plecare la alergările de cai: *dinaintea galeriei este bariera de unde pleacă alergătorii.* NEGR. [Din fr. *barrière*].

bariglosíe f. (med.) dificultate în pronunţarea cuvintelor. [Din fr. *baryglossie*].

baríl, barili m. unitate de măsură pentru capacitate, egală cu circa 160 de litri, întrebuinţată în special pentru produsele petroliere. [Din fr. *baril*].

barimetríe f. apreciere a greutăţii animalelor vii pe bază de măsurători. [Din fr. *barymétrie*].

barimétru, barimetre n. instrument pentru determinarea intensităţii zgomotelor. [Din fr. *barymètre*].

barión n. nume generic al particulelor elementare grele. [Din engl. *barion*].

barisféră f. (geol.) partea centrală a globului pămîntesc, alcătuită din elemente cu densitate mare; centrosferă. [Din fr. *barysphère*].

bariş, barişe n. **1.** ţesătură de lînă foarte subţire şi fină: *alungînd un flutur cu un năvod mic de bariş.* AL.; **2.** broboadă de lînă foarte subţire şi uşoară; maramă, testemel: *cu păr negru şi totdeuna pieptănat cu îngrijire şi acoperit c-un bariz verde.* EM.; (şi: **barej, bariz**). [Din fr. *barège*].

barítă f. hidroxid de bariu; **alb de barită,** sulfat de bariu. [Din fr. *baryte*].

baritínă, baritine f. sulfat natural de bariu. [Din fr. *barytine*].

baritón, baritoni m. cîntăreţ cu voce intermediară între cea de tenor şi cea de bas: *cele două ceasuri le petrecea cu Paul Etimiu, fost bariton la operă.* GHEŢIE. // n. (pl. **baritoane**) **1.** (la sg.) registru al vocii bărbăteşti intermediar între tenor şi bas: *cîntînd o arie de operă cu glas de bariton (semn de simţuri grave), făgăduieşte să fie un Brutus.* CĂL.; **2.** instrument de alamă care produce sunete cu timbru şi registru de acest tip. [Din it. *baritono,* fr. *baryton*].

baritonál, ~i, baritonală, ~e a. de bariton: *voce baritonală;* (adv.) *aţi suferit mult, fireşte, compătimi baritonul şi elegiac Silion.* VINEA. [Din germ. *baritonal*].

báriu n. metal moale, de culoare albă-argintie, cu întrebuinţări în industrie şi în pirotehnie. [Din fr. *baryum*].

baríz n. v. bariş.

bárjă, barje f. **1.** ambarcaţie (de mare tonaj) cu fundul plat, fără propulsie proprie, care este împinsă de altă navă; **2.** barcă cu o velă pătrată, pentru pescuitul pe rîuri. [Din fr. *barge*].

barlabói m. v. baraboi.

bárman, barmani m. **1.** persoană care serveşte la un bar[1]; **2.** proprietar al unui bar[1]. [Din fr., engl. *barman*].

bármaniţă, barmaniţe f. femeie care serveşte la un bar[1]. [*Barman* + *-iţă*].

baroánă, baroane f. soţie de baron: *o baroană îi ia drept turci.* CĂL. [Din fr. *baronne*].

baróc, ~ci, barocă, ~ce a. **1. stil baroc,** stil artistic, specific secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea, caracterizat prin exces de ornamente complicate, prin neregularitate şi prin monumentalitate: *o apropiere între stilul bizantin şi cel baroc e principial imposibilă.* BL.; **2.** realizat, construit în acest stil: *catedrală barocă;* **3.** (fig.) excesiv de încărcat, amestecat, supărător: *cu greu se poate închipui o amestecătură mai barocă de anacronisme, trivialităţi, teorii şi foiletonism.* CĂL.; *idee barocă.* // n. curent cultural dominat de acest stil: *a domnit atunci cînd tumultoasa înflorire a barocului era în toi.* M.CAR. [Din fr. *baroque, it. barocco,* sp. *barroco*].

barochísm n. caracterul, însuşirea de a fi baroc. [Din fr. *baroquisme,* it. *barocchismo*].

barochíst, ~şti, barochistă, ~e a. (rar) care ţine de stilul baroc, de ceea ce caracterizează acest stil: *cîntau de asemenea cu predilecţie părul, din interes barochist pentru circumvoluţii.* CĂL. // m. creator în stil baroc; adept al acestui stil: *afli de la un barochist note clasice şi romantice.* CĂL. [*Baroc* + *-ist*].

barochizá, barochizez vb. (tr.) a imita stilul baroc; a adapta stilului baroc. [Din germ. *barockisieren*].

barochizáre, barochizări f. acţiunea de a barochiza şi rezultatul ei. [V. *barochiza*].

barográf, barografe n. aparat care înregistrează variaţia în timp a presiunii atmosferice. [Din fr. *barographe*].

barográmă, barograme f. curbă care reprezintă variaţiile presiunii atmosferice înregistrate la barograf. [Din fr. *barogramme*].

barométric, ~ci, barometrică, ~ce a. al barometrului, referitor la barometru: *serviciu barometric.* [Din fr. *barométrique*].

barometríe f. parte a fizicii care studiază tehnicile şi aparatele de măsurare a presiunii atmosferice. [Din fr. ***barométrie***].

barométru, barometre n. aparat pentru măsurarea presiunii atmosferice: *nu ştie teoria barometrului, dar nici măcar construcţia lui.* C. [Din fr. ***baromètre***].

barón, baroni m. **1.** (în trecut, în apusul şi centrul Europei) mare senior: *se luminau de soare şi săgeţile altor castele de baroni.* SAD.; **2.** titlu nobiliar superior aceluia de cavaler şi inferior celui de viconte; persoană cu acest titlu: *n-o să răspundă la interpelarea baronului Worms.* GHICA; *regele şi baronii săi;* **3.** (fig.) persoană de rang înalt: *trăieşte ca un baron.* [Din fr. ***baron***].

baroneásă, baronese f. soţie de baron; baroană: *le socotea pe doamnele baronese prea vorbareţe.* SAD. [***Baron*** + *-easă*].

baronét, baroneţi m. titlu de noblеţe dat în Anglia unui ordin de cavaleri; persoană cu acest titlu. [Din fr. ***baronnet***].

baroniál, ~i, baroniálă, ~e a. **1.** care aparţine unui baron; **2.** care este specific baronilor. [Din fr. ***baronnial***].

baroníe, baronii f. **1.** titlu de baron: *şi-a cumpărat baronia de la Papă.* VINEA; **2.** proprietate a unui baron. [Din fr. ***baronnie***].

barós, baroase n. ciocan mare şi greu: *barosul cel mare ..., el se juca cu dînsul.* ISP. [Din ţig. ***baros***].

barosán, ~i, barosană, ~e a. **1.** mare şi greu (ca barosul): *un crap barosan;* **2.** (fig.; şi subst.) bogat, influent: *ne-a dus numai în urale... şi tot soiul de exhibiţii în cinstea barosanului.* VOIC. // m. **1.** baros mare; **2.** (iron.) ţigan. [***Baros*** + *-an*].

baroscóp, baroscoape n. aparat cu care se demonstrează existenţa presiunii atmosferice. [Din fr. ***baroscope***].

barostát, barostate f. (fiz.) aparat pentru menţinerea unei presiuni constante. [Din fr. ***barostat***].

barotermométru, barotermometre n. aparat care măsoară concomitent presiunea atmosferică şi temperatura aerului. [Din fr. ***barothermomètre***].

barotropísm n. (biol.) reacţie a substanţei vii faţă de modificările de presiune. [Din fr. ***barotropisme***].

baróu, barouri n. **1.** organizaţie profesională a avocaţilor: *Raul terminase de curînd dreptul, era înscris în barou, dar nu pleda.* GHEŢIE; **2.** sediul acestei organizaţii. [Din fr. ***barreau***].

barşón, barşoane n. (reg.) catifea (roşie): *rochie de barşon.* [Din magh. ***bársony***].

bárter, bartere n. acord comercial prin care părţile convin să schimbe între ele mărfuri de valori egale. [Din engl. ***barter***].

bartonián, ~eni, bartoniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, care se referă la) ultimul etaj al eocenului. [Din fr. ***bartonien***].

barz, ~i, barză, berze a. (reg.) **1.** cu pene albe şi negre; sur, cenuşiu: *pasăre barză;* **2.** brunet, cu faţa şi părul negre: *om barz;* **3.** pătat, punctat: *mere berze.* [Cf. sb. ***barzast*** „cafeniu, brun"; cf. ***barză***].

bárză, berze f. pasăre călătoare din ordinul picioroangelor, cu penele albe, afară de vîrful aripilor, unde sînt negre, şi cu picioarele lungi; cocostîrc (*Ciconia ciconia*): *barza cea simţitoare care pe om iubeşte.* ALEX.; **barză neagră** (sau **cernită, grivă**), specie a acestui gen de păsări cu penele negre-brune (*Ciconia nigra*). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***bardhë***].

barzélcă f. v. **bargeică.**

bas[1], başi m. cîntăreţ cu voce în registrul cel mai profund. // n. (pl. **basuri**) **1.** (la sg.) registrul cel mai de jos al vocii bărbăteşti: *soprana reprezintă firea angelică, basul caracterul hilar ori tenebros.* CĂL.; **2.** instrument muzical cu sunetul cel mai grav. // a. (rar) care reprezintă registrul cel mai profund al instrumentelor sau al vocii: *deodată, o tobă repetînd o cadenţă andante, apoi fluiere şi completări base, făcu de a trezi convivii.* BAC. [Din it. ***basso***, fr. ***basse***].

bas[2], ~şi, basă, ~e a. (rar) inferior, murdar, josnic: *niciodată însă nu s-a pus înainte o tactică mai basă şi mai ineptă.* EM. [Din fr. ***bas, basse***, lat. ***bassus***].

basamác n. rachiu de calitate inferioară: *umbla ... cu basamacu-n cap.* CAR. [Cf. turc., sb. ***basamak*** „grad"].

basarabeán, ~eni, basarabeană, ~ene a. **1.** care aparţine regiunii istorice Basarabia; **2.** care aparţine estului provinciei româneşti Moldova, numită, după 1812, „Basarabia", referitor la Basarabia sau la locuitorii ei: *se discută asupra competinţei camerelor actuale în privinţa celor trei ţinuturi basarabene.* EM.; *ţăranul nostru basarabean socoteşte căsătoria ca o taină mare.* MAT. // m., f. persoană (băştinaşă, de naţionalitate română) din Basarabia: *pentru pitorescul omului, se cuvine să amintim pe basarabeanul Ioan Prale.* CĂL. [***Basarabia*** n. pr. + *-ean*].

basarabeáncă, basarabence f. femeie din Basarabia, basarabeană: *nu e rusoaică, cum am crezut, ci basarabeancă din Bolgrad.* GHEŢIE. [***Basarabean*** + *-că*].

basc[1], ~ci, bască, ~ce a. care aparţine populaţiei ce locuieşte pe versanţii vestici ai munţilor Pirinei, referitor la aceastã populaţie: *limba bască.* // m., f. persoană (originară) din zona versanţilor vestici ai munţilor Pirinei: *bascii sînt foarte ironizaţi în literatura spaniolă.* CĂL. [Din fr. ***basque***, sp. ***vasco***].

basc[2] n. v. **bască.**

báscă, băşti f. beretă cu marginile îndoite înăuntru: *stă întins pe pat, cu un jerseu gros pe el, cu un basc în cap.* GHEŢIE; (şi: **basc**). [Din fr. (*béret*) ***basque***].

báschet n. joc cu mingea între două echipe care punctează prin aruncarea mingii în coşul adversarului. // m. (pl. **bascheţi**; mai ales la pl.) **1.** ghete cu care se încalţă jucătorii acestui joc; **2.** (p. ext.) încălţăminte uşoară (din pînză), cu talpa de cauciuc, care acoperă piciorul pînă deasupra gleznei. [Din fr. ***basket***].

băschetbal n. baschet; (şi: **baschetbol**). [Din engl., fr. ***basket-ball***].

baschetbalíst, ~şti, baschetbalistă, ~e m., f. sportiv care practică baschetul. [***Baschetbal*** + *-ist*].

báschetbol n. v. **baschetbal.**

baschínă, baschine f. (reg.) bluză ajustată pe talie, purtată de femei: *polcuţa, baschina babelor ... duce cu minteanul uncheşilor.* POP. [Cf. fr. ***basquine***].

basculá, basculez vb. **1.** (intr.) a se roti parţial în jurul unei axe orizontale; **2.** (tr.) a descărca (dintr-un camion, dintr-o remorcă) prin înclinarea platformei. [Din fr. ***basculer***].

basculánt, ~ţi, basculantă, ~e a. care basculează sau poate bascula: *se înşirau şase mese de scris, drepte şi simple, înzestrate fiecare cu cîte un fotoliu basculant.* VINEA; *vagon basculant.* // f. autocamion a cărui platformă se ridică într-o parte pentru a descărca materialele transportate. [Din fr. ***basculant***].

basculáre, basculări f. acţiunea de a bascula. [V. ***bascula***].

basculatór, basculatoare n. dispozitiv cu care se răstoarnă un vas sau un vagonet pentru a-l goli de conţinut. [***Bascula*** + *-tor*].

bascúlă, bascule f. **1.** aparat pentru cîntărit greutăţi mari; **2.** aparat de gimnastică întrebuinţat pentru anumite tipuri de sărituri; **3.** scîndură sau pîrghie mobilă aşezată în cumpănă pe un suport. [Din fr. ***bascule***].

base-ball [béizbol] n. joc sportiv naţional nord-american, asemănător cu oina. [Cuv. engl.].

basét, baseţi m. cîine de vînătoare cu corpul lunguieţ, cu urechi lungi, cu picioare scurte şi cu pete roşietice sau negre pe corp: *a fost strămutată aici şi mica haită de vînătoare..., grifoni, prepelicari şi baseţi.* VINEA. [Din fr. ***basset***].

basétă f. v. **baseţe.**

basáţe f. (franţuzism) lipsă de elevaţie, de demnitate; meschinărie, josnicie: *sporirea funcţiilor sporeşte numărul celor ce aleargă după ele, înzecind servilismul şi baseţa acestora către cei care dispun de distribuirea posturilor.* EM.; (şi: **baseţă**). [Din fr. ***bassesse***].

basic [béizic] n. (inform.) limbaj simbolic universal, uşor accesibil. [Din engl. ***basic***].

basic-english [béizic íngliş] n. formă simplificată a limbii engleze, cu un număr redus de cuvinte (cca 350) şi de forme gramaticale, creată cu scopul de a deveni limbă internaţională. [Cuv. engl.].

basídie f. v. **bazidie.**

basidiomicétă f. v. **bazidiomicetă.**

basiléu, basilei m. **1.** (ant.) titlu purtat de al doilea arhonte al Atenei; **2.** titlu al regilor persani pînă la cucerirea arabă; **3.** titlu al împăraţilor bizantini; persoană care avea acest titlu; (şi: **bazileu**). [Din fr. ***basileus;*** cf. gr. ***basileus***].

basilicále f. pl. v. **vasilicale.**

basilísă, basilise f. soţie a basileului: *iconoclasmul a fost înfrînt pentru totdeauna în imperiul bizantin prin intervenţia unei bazilise, plină de graţia firescului.* BL.; (şi: **bazilisă**). [Din it. ***basilissa***].

basíst, basişti m. **1.** cîntăreţ cu voce profundă; bas; **2.** muzicant care cîntă la contrabas sau la alt instrument cu timbru grav. [Din fr. ***bassiste***].

basm, basme şi (rar) **basmuri** n. **1.** fabulă, alegorie: *basnele lui Esop;* **2.** naraţiune (populară) cu începutul stereotip („a fost odată"), cu elemente fantastice, miraculoase; poveste: *visez la basmul vechi al zînei Dochii.* EM.; **ca de basm**, fantastic, himenic, ireal: *imaginea ca de basm ce şi-o făuriseră babilonienii despre alcătuirea lumii.* BL.; **a se face de basm**, a se face de rîs: *c-am băut tot ce avui şi de basn mă făcui.* POP.; **3.** născocire, minciună; (şi: (înv. şi pop.) **basn**). [Din sl. ***basni***].

basmá, basmale f. **1.** (înv.) ţesătură colorată (din bumbac, din in sau din lînă): *basmale de Florenţa;* **2.** bucată de ţesătură (colorată) cu care femeile îşi acoperă capul: *îşi luă într-o basma lucruşoarele lui.* CAR.; **a scoate** (sau **a scăpa, a ieşi**) **basma curată**, a scăpa cu bine dintr-o încurcătură; **3.** (reg.) batistă de şters nasul sau transpiraţia: *iacă basmalele boierului!* AL.; **4.** legătură de înfăşurat gîtul; **5.** legătura în care se poartă lucruri mărunte. [Din turc. ***basma*** „tipăritură"].

basmangíu, basmangii m. (înv.) fabricant sau vînzător de basmale: *basmangiu pe podul tîrgului-de-afară.* CAR. [Din turc. ***basmacı***].

basn n. v. **basm.**

băsnă, basne f. (înv.) născocire, scornitură; minciună: *socotească şi aicea cititoriul şi cunoască schimositura basnii.* CANT.; *cîte basne firoscoşii undeva spunea în vileag.* PANN. [Din sb. ***basna;*** cf. bulg. ***basnea***].

basoreliéf, basoreliefuri n. sculptură în care figurile ies în relief pe un fond neted: *marginele care despart statuia izolată de basrelief.* EM.; (p. ext.)

cîteva din episodeale narative sau din tablourile istorice ale lui Bălcescu sînt adevărate basoreliefuri literare. VIANU; (şi: (înv.) **basrelief**). [Din it. *bassorilievo*, fr. *bas-relief*, germ. *Basrelief*].

basoreliéfic, ~ci, basoreliefică, ~ce a. (rar) care ţine de basorelief, referitor la basorelief: *se obţine impresia adîncimii de tablou, a succesiunii basoreliefice de planuri.* VIANU. [*Basorelief* + *-ic*].

basreliéf n. v. basorelief.

básta adv. **1.** (la jocul de cărţi) ajunge! gata!; **2.** destul: *basta-i, de acum s-a mîntuit!* CR.; **(şi) cu asta basta,** am terminat. [Din it. *basta*].

bastárd, ~zi, bastardă, ~e m., f. **1.** copil născut din părinţi necăsătoriţi; copil din flori: *Antony e un bastard care nu-şi cunoaşte părinţii.* CĂL.; (adj.) *loc de educaţiune a copiilor bastarzi.* EM.; **2.** animal (sau plantă) rezultat din încrucişarea a două specii diferite; corcitură: *cînii ... sînt nişte bastarzi de demult.* SAD. // a. (fig.) care a pierdut calităţile speciei; degenerat, alterat: *neam bastard.* [Din it. *bastardo*].

bastardă, bastardez vb. (rar; tr.) a încrucişa, a hibrida. [De la *bastard*].

bastardáre, bastardări a. acţiunea de a bastarda: *specie obţinută prin bastardare.* [V. *bastarda*].

bastardizát, ~ţi, bastardizată, ~e a. (rar) corcit, alterat prin amestec: *arta populară cehoslovacă poartă în fizionomia ei anume ereditări bastardizate de ale barocului cult.* BL. [*Bastard* + *-izat*].

bastídă, bastide f. **1.** construcţie mică şi provizorie, realizată pentru a ataca o fortificaţie; **2.** oraş fortificat din Evul Mediu cu sarcina de a apăra un stat senioral sau un domeniu. [Din fr. *bastide*].

bastiménţ, bastimente n. navă (militară) de dimensiuni mari: *de vreo două ori, bastimentul pe care eram a şi abordat într-una din schelele ei.* GHICA. [Din it. *bastimento*].

bastingăj, bastingaje n. parapet de-a lungul bordului unei nave (avînd cutii pentru efectele echipajului). [Din fr. *bastingage*].

bastión, bastioane n. (şi fig.) lucrare de fortificaţie de formă poligonală sau cilindrică (construită de obicei la colţurile unei fortăreţe): *pe ale cărui bastioane gloanţe răpăiesc.* OD.; *Academia a devenit un bastion al stalinismului.* [Din fr. *bastion*].

bastón, bastoane n. **1.** băţ (fasonat) care serveşte de reazem la mers: *mi-am pus gambeta pe cap, bastonul sub braţ.* GHEŢIE; **2.** lovitură dată cu un astfel de băţ; **3.** însemn al gradului de mareşal: *baston de mareşal;* **4.** (rar) baton; **5. de-a bastonul,** numele unui joc de copii. [Din it. *bastone*].

bastonádă, bastonade f. **1.** lovitură cu bastonul; ciomăgeală; **2.** bătaie la tălpi; falangă. [Din fr. *bastonnade*].

bastonáş, bastonaşe n. diminutiv al lui baston: *cu vîrful bastonaşului de plimbare cerceta fiecare piatră.* GHEŢIE. [*Baston* + *-aş*].

baş-[1] (înv.) element de compunere cu semnificaţiile: **1.** cel mai înalt într-o funcţie (*baş-ciohodar, bulibaş*): *sînt Harţă, baş-răzeş.* AL.; **2.** de primă calitate: *cu guler de fir, cu fir chiar baş-fir.* POP.; *cu ravac şi baş-rachiu.* POP.; **3.** (iron.) excelent, grozav: *baş-neghiob; baş-bătăuş.* [Din turc. *baş* „cap, şef, superior, întîi"].

baş[2] n. (înv.) agio: *30 lei başul lor* (a. 1767). URIC. [De la *baş*[1]; cf. turc. *akče başi*].

baş[3] adv. (reg.) chiar, tocmai. [Din sb. *baš*].

baş-agá, baş-agale m. comandant al unui detaşament din armata otomană: *era căpitan-paşa, baş-agaua turcilor.* POP. [Din turc. *baş-ağa*].

báşă m. (înv.; mai ales ca determinant) şef: *bărbier-başă.* [Cf. *baş-*[1]].

başbafír n. v. baibafir.

baş-boiár, baş-boieri m. (înv.) boier cu rangul cel mai înalt, care prezida divanul domnesc: *baş-boierul purta hanger la brîu.* GHICA. [*Baş-*[1] + *boier*].

baş-bulucbáş(ă), baş-bulucbaşi m. (înv.) căpetenie a bulucbaşilor, care, ca şef al gărzii domneşti, supraveghea închisoarea curţii: *baş-bulucbaşa cu steagul cel mare, cu tobe şi sîrmaci.* FIL. [Din turc. *baş-bulukbaş*].

başbuzúc, başbuzuci m. (înv.) **1.** voluntar turc din trupele neregulate, foarte crud: *cumpliţi başbuzuci şi fiarele cercheze.* AL.; **2.** (fig.) persoană turbulentă, violentă: *de la un soi de başibuzuci odioşi.* EM.; (şi: **başibuzuc**). [Din turc. *başi bozuc* „trupe neregulate"].

băşca adv. (pop. şi fam.) **1.** deosebit, separat: *pensia e băşca, o am după legea veche.* CAR.; **2.** în chip deosebit; altfel: *una vorbim şi băşca ne înţelegem.* CAR. // prep. (în) afară de ..., exceptînd: *băşca ce ţi-am dat.* [Din turc. *başka*].

baş-caimacám, baş-caimacami m. întîiul caimacam, şeful caimacamilor: *mulţămim agalelor şi baş-caimacanilor.* POP.; (şi: **baş-caimacan**). [Din turc. *başkaymakan*].

baş-caimacán m. v. baş-caimacam.

băşcă, băşti f. **1.** (înv. şi reg.) încăpere subterană; beci: *trase oblonul de la ferestruica zăbrelită a băşcei unde zăceau hoţii.* VOIC.; **a băga la băşcă,** a închide, a întemniţa; **2.** (înv.) ridicătură de pămînt care proteja o fortificaţie; redută; (şi: **băştă**). [Din pol. *baszta*].

băşchie, băşchii f. (reg.) ciocan de dogar sau de dulgher cu capătul şănţuit. [Din bulg. *baskija*].

baş-ciohodár, baş-ciohodari m. (înv.) întîiul cămăraş al domnului, care avea în subordine pe ceilalţi ciohodari: *a fost baş-ciohodar la domnul Ioniţă Sturza-vodă.* AL. [Din turc. *başçuhadar*].

băşibuzuc m. v. başbuzuc.

başkír, ~i, başkiră, ~e a. care aparţine Başkiriei sau locuitorilor ei. // m., f. persoană (originară) din Başkiria. [Din rus. *başkir;* cf. fr. *bachkir*].

başlíc, başlicuri n. capătul crestat al stîlpilor de la casele ţărăneşti. [Din turc. *başlyk* „coif, glugă"].

başoáldă, başoalde f. (arg.) **1.** femeie neglijentă, greoaie, grasă; **2.** femeie uşuratică. [Et. nec.].

băştă f. v. başcă.

băştie, băştii f. (înv.) ridicătură de pămînt întărită care proteja o fortificaţie: *în noaptea aceea soldaţii făcură băştii.* BĂLC. [Din magh. *bástya*].

băştină, baştine f. locul naşterii, moşia părintească; patrie: *carintienii şi tirolezii au băut apă din Valea Frumoasei şi nu s-au mai întors la baştina lor.* SAD.; **de baştină, a)** de origine, de naştere: *n-a avut odihnă pînă ce nu s-a întors, la bătrîneţă, în locul său de baştină.* SAD.; b) autohton, din acel loc, neaoş: *obicei de baştină;* **din baştină,** din moşi-strămoşi: *vînători de dropii din baştină, cari neam de neamul lor au rătăcit prin Bărăgan.* OD. [Din bulg., sb. *baştina* „moştenire"].

batál[1]**, batali** m. berbec castrat: *pofti să mănînce o friptură de batal.* SAD. [Din turc. *battal*].

batál[2]**, batale** n. groapă mare săpată în apropierea unei sonde, în care se depozitează fluidul de foraj, reziduul de fabricaţie etc. [Et. nec.].

batalamá f. v. patalama.

batălă f. v. vătală.

batalión, batalioane n. **1.** subunitate militară formată din mai multe companii: *aşteptăm ca batalionul din faţă să-şi deschidă drum.* PETR.; *treceţi batalioane române Carpaţii!;* **2.** (fig.) mulţime, ceată numeroasă: *se mişc' batalioane a plebei proletare.* EM. [Din pol., rus. *batalion,* fr. *bataillon,* it. *battaglione*].

batalionár, ~i, batalionară, ~e a. referitor la (un) batalion, care ţine de (un) batalion. [*Batalion* + *-ar*].

batalíst, batalişti m. pictor de scene de război. [Din it. *battaglista*].

batálişte f. v. bătelişte.

batánt, ~ţi, batantă, ~e a. care se închide şi se deschide printr-o mişcare de rotaţie în jurul unei axe verticale situate la una dintre margini: *uşă batantă.* [Din fr. *battant*].

batárd, ~zi, batardă, ~e a. cu caracter combinat, între scrierea rondă şi cea cursivă: *scriere batardă; litere batarde.* // f. literă din acest fel de scriere. [Din fr. *bâtard*].

batardóu, batardouri n. incintă alcătuită din pereţi etanşi, executată în mijlocul unei ape, în interiorul căreia, după evacuarea apei, se execută săpături, zidării pentru fundaţii de poduri etc.; dig temporar. [Din fr. *bâtardeau*].

batát, bataţi m. **1.** plantă perenă originară din America de Sud, cu tulpina lungă, tîrîtoare, cu flori albe sau roz, cultivată pentru rădăcinile ei groase, comestibile, bogate în amidon şi zahăr (*Ipomoea batatas*); **2.** (p. restr.) tuberculul acestei plante. [Din sp., port., it. *batata*].

batáv, ~i, batavă, ~e a. care aparţine populaţiei germanice ce locuia în antichitate pe teritoriul Olandei de azi, referitor la această populaţie. // m., f. persoană care aparţinea acestei populaţii. [Din fr. *Bataves*].

bătă, bete f. **1.** (reg.) betelie: *o coase în bata fustei.* POP.; **2.** cingătoare îngustă şi lungă (ţesută din lînă); **a da pe bete (afară),** a izgoni, a alunga îmbrîncind pe cineva: *apoi îl dete pe bete din ostrov.* ISP.; **a da pe bete,** a da de gol. [Lat. *bitta* (=*vitta* „legătură")].

bátăr adv. (reg.) cel puţin, măcar, barem: *dacă nu în rai, ... batîr pe lîngă parcanele raiului.* SAD.; *ce focul, bade, te ţine, de nu vii seara la mine, batăr la două-trei zile.* POP.; (şi: **batîr**). [Din magh. *bátor*].

bátcă, batce f. (reg.) **1.** nicovală mică pe care se ascute coasa subţiindu-i gura cu ciocanul: *ian dă-mi batca şi ciocanul din blidari.* C.; **2.** peşte mic, asemănător cu plătica (*Blicca björkna*); **3.** capcană pentru prinderea rozătoarelor. [Din ucr. *babka* (după *bate*)].

báte, bat vb. (tr.) **1.** a lovi repetat şi violent (pentru a pedepsi, pentru a constrînge): *fu bătut foarte tare, tot trupul zmicusînd.* DOS.; *el îi bate pe toţi; a bate la palmă, la tălpi pe cineva;* (absol.) *a ieşit Bujor în ţară, bate, pradă, nu omoară.* POP.; **bată-te să te bată,** se spune cuiva pentru a-l mustra uşor; **a bate măr** (sau **ca mărul**), v. **măr**; **a bate de-i merg fulgii,** v. **fulg**; **a bate stroi,** v. **stroi**; **pui de bate,** bătaie straşnică: *mai dîndu-mi şi părintele Isaia un pui de bate aşa din senin.* CR.; **a-şi bate capul** (sau (rar) **firea**) **cu** (sau **pentru** ori **de**) **ceva** sau **cineva,** a-şi frămînta mintea, a se gîndi mult la ceva sau la cineva; a se preocupa de ceva sau de cineva: *şi cînd propria ta viaţă singur n-o ştii pe de rost, o să-şi bată alţii capul s-o pătrunză cum a fost?* EM.; **a bate gîndul** (sau **mintea**) **pe cineva** sau (refl.) **a se bate cu mintea** (sau **cu gîndul, cu gîndurile**), a fi preocupat, obsedat de ceva: *pururea să bate cu gîndurile, ziua şi noaptea, cum ar face o corabie.* DRĂGHICI; **a-i bate gîndul undeva,** a fi înclinat spre ...: *s-a încercat de cîteva ori să afle cam încotro i-ar bate gîndul fetei.* VLAH.; **a bate gîndul ceva,** a crede, a gîndi: *mă bate gîndul, zic eu, că povestea a început să se filfîie.* GHEŢIE; **a bate grija,** a fi îngrijorat; **a-şi bate gura degeaba** (sau **în vînt**), a vorbi în zadar; **a-şi bate picioarele,** a umbla mult, a osteni umblînd: *de n-a fi unul ca mine pe-acolo, degeaba vă mai bateţi picioarele ducîndu-vă.* CR.; **a-şi bate capul,** v. **cap**; (refl.) **a se bate cu pumnii în** (sau **peste**) **cap,** a fi foarte supărat, disperat (şi a-şi da loviturі în cap): *atunci*

odată încep ele a se boci înăduşit şi a se bate cu pumnii în cap. CR.; **a se bate cu pumnul** (sau **pumnii**) **în piept, a)** a se îngîmfa, a se lăuda; **b)** a se pocăi, a se întrista (lovindu-se); **a se bate cu mîna** (sau **cu palma**) **peste gură,** a se lovi peste gură drept pedeapsă (pentru scăparea unor vorbe nesocotite); **2.** a atinge, a lovi uşor (pentru a atenţiona, pentru a arăta bunăvoinţă, încredere etc.); (intr.) *mă pomenesc bătut pe umăr.* CAR.; **a bate palma** (sau, glumeţ, **laba**) **cu cineva,** a da mîna cu cineva (în semn de înţelegere, de căderea la învoială): *badea Ghiţă a poftit numaidecît să bată palma cu ei.* SAD.; **3.** a învinge un adversar: *Mihai bătu pe turci.* BĂLC.; **a se da bătut,** a ceda; **4.** a bombarda, a ataca: *trei zile bătură tunurile.* BĂLC.; *tunurile vrăjmăşeşti ţintesc şi bat fără odihnă.* MAT.; **5.** a pedepsi: *Dumnezeu bătu pe egipteni cu zece plăgi;* (la imperativ, în imprecaţii, adesea glumeţ) *era şi frumoasă, bat-o hazul s-o bată.* CR.; *bată-l norocul!; să-l bată Dumnezeu!;* **a-şi bate joc, a)** a rîde de cineva, a batjocori pe cineva: *ne-am bătut gioc de îngăduinţa lui.* VARL.; *îmi bat joc de el;* **b)** a necinsti, a batjocuri; a viola; **c)** a face de mîntuială, a lucra prost; **6.** a deteriora, a strica: *bruma a bătut rău viile;* **7.** a lovi un lucru cu altul (în diverse scopuri): *furişîndu-se de Ivan, iese cu dînsa afară şi începe a o bate ca de războiu.* CR.; *a bate covoarele; a bate coasa; a bate ouăle;* **a bate o carte,** a juca o carte de joc; **a bate mingea,** a lovi mingea; (p. ext.) a se juca cu mingea; **a bate tactul** (sau **măsura**), a lovi uşor ceva într-un ritm anume; **a bate şaua (să priceapă iapa),** a face aluzie, a ţinti cu vorba; **a bate toba, a)** a da un semnal lovind toba; **b)** a spune peste tot un secret încredinţat; **a bate pasul pe loc,** a nu progresa într-o acţiune; a stagna; **8.** a da o formă, un tipar (prin deformare plastică); **bate fierul cît e** (sau **pînă-i**) **cald,** rezolvă lucrurile la timpul lor; **a bate moneda** (sau **bani**), **a)** a fabrica monede de metal; **b)** a insista asupra erorii cuiva; **9.** a freca, a roade, a produce bătături: *m-au bătut pantofii;* **10.** a bătători; (p.ext.) a lovi pămîntul cu picioarele: *bat pămîntul tropotind.* COŞB.; **11.** (pop.) a juca, a dansa cu foc: *a bate hora, brîul;* **12.** a introduce, a băga: *a bate cuie, pari;* **13.** a fixa (în cuie), a înţepeni: *să le batem la copitele de dinapoi potcoave nouă.* SAD.; **14.** a străbate, a parcurge (cu picioarele); a frecventa: *băteau mahalalele ziua şi noaptea.* GHICA; *am bătut toate drumurile;* (fig.) *autorul va continua neostenit să bată acelaşi drum suav şi monoton.* CĂL.; **a bate podurile** (sau **prundurile**), a umbla fără treabă, fără căpătîi; (compus; m.) **bate-poduri,** persoană care umblă fără rost; (fig.) **a bate cîmpii,** v. **cîmp; a bate apa-n piuă,** v. **piuă; 15.** a agita, a frămînta; a tulbura: *mă bate cugetul; mă bat gîndurile;* **a bate capul cuiva** sau **a bate la cap pe cineva,** a deranja pe cineva vorbindu-i întruna; a nu-i da pace: *umbla după Junona bătîndu-i capul şi spunîndu-i că moare de dragoste pentru dînsa.* ISP.; **16.** (înv.) a se strădui, a năzui la ...: *bate de-mi dă ştire.* DOS.; **17.** (şi intr.) a atinge, a-şi trimite razele pînă la ...; a se reflecta în ...: *codrul ... îşi deschide a lui adîncuri faţa lunei să le bată.* EM.; *soarele mă bătea în faţă.* EM.; *bate luna în fereşti.* EM.; **18.** a îmblăti, a descoji, a dezghioca: *a bate fasolea;* **19. (a bate la maşină;** şi absol.) a imprima la maşina de scris; **20.** (şi intr.) a ajunge: *bate barba brîile şi părul călcîile.* POP.; *grîul bate la piept.* // (intr.) **1.** a lovi în ceva făcînd zgomot; a ciocăni: *odată începe a bate în poartă cît ce putea.* CR.; *în caprele podului băteau talazuri amestecate cu bușteni furaţi de şuvoi.* SAD.; **a bate din picioare,** a tropăi; **a bate din palme,** a aplauda: *începură să bată din palme.* SAD.; **cît ai bate din palme,** numaidecît, într-o clipă, imediat: *am rezolvat daravera cît ai bate din palme.* GHEŢIE; **a bate în pumni,** a face cuiva în ciudă (lovind pumnii); **a bate din buze,** a fi neputincios, perplex: *toporul s-a scufundat şi Prepeleac a rămas bătînd din buze.* CR.; **a bate la maşină,** a dactilografia: *bătea la maşină în timpul liber;* **a-i bate cuiva în strună,** v. **strună; a bate în retragere, a)** a se retrage din faţa inamicului; **b)** a retracta, a da îndărăt; **2.** a îndemna un animal lovindu-l: *în caii lor sălbatici bat cu scările de lemn.* EM.; **3.** a face o mişcare (regulată); a pulsa: *stetea nemişcat cu faţa jeloasă, inima în piept bătîndu-i tare.* B.-DEL.; (p.ext.) *versul bate impasibil ca o limbă de pendul.* CĂL.; **a bate din aripi,** a agita aripile, lovind aerul; **a bate mătănii,** a îngenunchea şi a atinge pămîntul cu fruntea, în semn de pocăinţă, de cucernicie; **4.** (despre motoare) a funcţiona dereglat, scoţînd zgomote anormale; **5.** (despre arme) a trimite proiectile; a trage: *mitraliera bate pînă la 5 kilometri;* **6.** a străbate ajungînd la ...: *cît bate glonţul;* **a bate la ochi** (sau (rar) **la auz, la urechi**), **a)** a se remarca, a face impresie; **b)** a fi suspect, a da de bănuit: *întoarce-te binişor ca să nu bată la ochi.* GHEŢIE; **7.** a sufla: *bătuse toată noaptea austrul, cîntînd şi bubuind în crengi.* SAD.; *bate vîntul tare;* **după cum bate vîntul,** potrivit circumstanţelor, situaţiei; la întîmplare: *se foloseau spre a se declara uniţi sau ortodocşi după cum bătea vîntul.* BL.; **8.** a cădea peste ..., a lovi în ...: *singuri prea eram în casă ploi cu grindină cînd bat.* VIERU; *a bătut bruma, grindina;* **9.** a lătra: [cîinii] *bat cît bat şi de la o vreme te părăsesc.* CR.; **10.** a avea o nuanţă de ..., a da în ...: *bate în roşu;* **11.** a marca prin semnale sonore anumite unităţi de timp; a suna: *bătea de opt şi jumătate la biserica din cartier.* GHEŢIE; **a bate ceasul (să ...),** a sosi momentul (să se întîmple): *după liniştea şi echilibrul olimpic al clasicismului ..., a bătut ceasul reacţiunii romantice.* BL.; **12.** a înclina spre ..., a fi înclinat spre ...; a bate **cu,** a avea simpatie pentru cineva: *Luluţa nu bate nicidecum cu Guliţă.* AL.; **13.** a fi orientat; a ţinti: *nu pricepea încotro bate întrebarea mea.* GHEŢIE. // (refl.) **1.** (şi refl. recipr.) a se lupta: *să se ducă să se bată el singur cu oştile împăratului.* EM.; *s-a bătut voinicește;* **a se bate în duel,** a se duela: *Arthur se bătu în duel cu pistoalele la Băneasa.* GHEŢIE; **a se bate calicii** (sau **lupii, nebunii**) **la** (sau **în**) **gura cuiva,** a mînca sau a vorbi foarte repede; **a se bate cu moartea,** a fi în agonie; **a se bate după ceva,** a dori foarte mult un lucru; **cînd se bate ziua cu noaptea,** pe înserate, în amurg; **a se bate cap în cap,** a se contrazice: *venea să se intereseze care este adevărul în vălmăşagul de ştiri ce circulau şi se băteau cap în cap.* REBR.; **2.** a se agita, a se mişca (ritmic): *lacul în tremur somnoros şi lin se bate.* EM. [Lat. *batt(u)ere*].

bátere, bateri f. acţiunea de a bate şi rezultatul ei: *blînda batere de vînt.* EM. [V. ***bate***].

bateríe, baterii f. **1.** subunitate de artilerie compusă din patru, şase sau opt tunuri cu accesoriile lor: *ofiţerii alergau săltînd în şa ca să-şi găsească bateriile.* SAD.; **2.** şir de tunuri de pe o latură a unei nave; **3.** grup de mijloace de acţiune, de aparate, de dispozitive etc. destinate unei funcţii: *a-şi pregăti bateriile;* **4. (baterie electrică)** ansamblu de acumulatoare sau pile electrice legate în serie care furnizează electricitate; **5.** ansamblul instrumentelor de percuţie dintr-o orchestră; **6.** vas cu gheaţă în care se află sticle cu băutură: *două baterii cu sifon mare.* CAR. [Din fr. ***batterie***].

bateríst, baterişti m. persoană care asigură acompaniamentul ritmic la instrumentele de percuţie. [***Baterie*** + ***-ist***].

batiálă a. **regiune** (sau **zonă**) **batială,** regiune sau zonă din mări sau din oceane, cu o adîncime de 2000-2500 m. [Din fr. ***bathyale***].

batíc, baticuri n. **1.** basma colorată; **2.** ţesătură imprimată cu desene. [Din fr. ***batik***].

batigráf, batigrafe n. aparat care măsoară şi înregistrează adîncimea mării sau a oceanului. [Din fr. ***bathygraphe***].

batigrafíe, batigrafii f. măsurare a adîncimii apei în mări şi oceane. [Din fr. ***bathygraphie***].

batigrámă, batigrame f. diagramă care reprezintă fundul unei mări sau unui ocean. [Din fr. ***bathygramme***].

batimetríe f. (ramură a hidrometriei care se ocupă cu) tehnica măsurării adîncimii apei în mări, lacuri şi rîuri. [Din fr. ***bathymétrie***].

batimétru, batimetre n. aparat pentru măsurarea adîncimii apei în mări, lacuri şi rîuri. [Din fr. ***bathymètre***].

batiplanctón n. plancton din zonele marine de mare adîncime. [Din fr. ***bathyplancton***].

batír, batire n. fir (gros) de bumbac răsucit, folosit la însăilat. [Et. nec.].

batiscáf, batiscafuri n. aparat (în formă de navă) pentru studii oceanografice la mare adîncime. [Din fr. ***bathyscaphe***].

batisféră, batisfere f. cabină sferică, etanşă, suspendată de o navă şi înzestrată cu echipament pentru cercetări submarine. [Din fr. ***bathysphère***].

batíst, batisturi n. ţesătură de in sau de bumbac foarte subţire şi albă: *era într-o rochie de batist alb.* IBR.; *cearşaf de batistă;* (şi: (înv.) **batistă**). [Din fr. ***batiste***].

batístă[1] f. v. **batist.**

batístă[2]**, batiste** f. **1.** bucată pătrată de pînză pentru şters nasul sau faţa: *genarul îi aruncă în faţă o batistă roşie, uşoară, mirositoare.* EM.; **2.** (reg.) basma de pînză. [Din fr. ***batiste***].

batíu, batiuri n. construcţie de fontă sau de oţel pe care se montează mecanismele sau dispozitivele unui sistem tehnic şi prin care acesta se poate fixa pe o fundaţie sau pe o platformă. [Din fr. ***bâti***].

bátîr adv. v. **batăr.**

batjóc, batjocuri n. (înv.; rar) batjocură, bătaie de joc: *a lua în batgioc.* DOS.; *vor fi de batjoc, de ocară, şi le va ieşi vestea peste ţară.* DOS. [***Bate*** + ***joc***].

batjócoră f. v. **batjocură.**

batjocorí, batjocoresc vb. (tr.) **1.** a insulta, a face de rîs, a înjosi; a lua în rîs: *se cade batjocurit a fi de bătrînii şi de mai marii preuţi.* VARL.; *auzi ..., cum batjocoreşte lumea.* AL.; **2.** a necinsti o femeie: *a batjocurit o fată, i-a luat averea, a împins-o la spînzurare.* CĂL.; (şi: (pop.) **batjocuri,** (înv.) **bătjocuri**). [De la ***batjocură***].

batjocoríre, batjocoriri f. faptul de a batjocori. [V. ***batjocori***].

batjocorít, ~ţi, batjocorită, ~e a. **1.** care este făcut de ruşine, de ocară; **2.** care a fost necinstită: *fată batjocorită.* [V. ***batjocori***].

batjocoritór, ~i, batjocoritoáre a. care exprimă o batjocură, care ia în rîs, care batjocoreşte: *Corcodel era învăţat la vorbe proaste şi foarte batjocoritoare.* B.-DEL.; (adv.) *explica batjocoritor că acest lucru e o prostie.* BL.; *a rînjit batjocoritor.* // m. violator: *îl repune în scaun Ştefan, fratele lui Iliaş, batjocoritorul de jupînese.* CĂL. [***Batjocori*** + ***-tor***].

batjócură, batjocuri f. **1.** bătaie de joc, luare în rîs, insultă, ocară: *batjocur-au pus ele-n cînt şi patimă, dragă, şi ură.* COŞB.; **în batjocură,** batjocoritor; **de batjocură,** ridicol, caraghios, vrednic de rîs: *a ajunge de batjocură;* **2.** obiect al insultei, al bătăii de joc: *să moară mai bine decît să ajungă batjocura lumii.* ISP.; **3.** vorbă sau faptă injurioasă şi plină de dispreţ; **4.** (fig.) lucru de mîntuială, prost făcut; (p. ext.) *destul îi fusese batjocură tinereţea.* SAD.; (şi: (pop.) **batjocoră**). [De la ***batjocuri*** (pl. lui *batjoc*)].

batjocurí vb. v. **batjocori.**

batóc f. v. **batog.**

batofobíe, batofobii f. (med.) teamă patologică de adîncime. [Din fr. ***bathophobie***].

batóg, batoguri n. spinare de morun sau de nisetru, sărată şi afumată; (p.gener.) carne de peşte sărată şi afumată: *luai o bucată de batoc.* ISP.; *neavînd altceva mai bun, îi dă batog.* CĂL.; (şi: **batoc**). [Din sb. ***batok***, rus. ***batog***].

batojít, ~ţi, batojită, ~e a. (reg.) fără putere; stors, istovit: *eşti bătrîn, ostenit, batojit.* AL. [Din rus. ***batojt'***].

batolít n. zăcămînt de roci magmatice, în formă de masiv. [Din fr. ***batholithe***].

batologíe f. repetiţie de cuvinte sau de fraze, inutilă şi plictisitoare. [Din fr. ***battologie***].

batométru, batometre n. aparat cu care se iau probe de apă de la diferite adîncimi, pentru a determina aluviunile transportate de rîuri. [Din fr. ***bathomètre***].

batón, batoane n. bucată în formă de bastonaş: *nu mai mănînc nimic; un baton de şocolată şi un corn pe zi.* VINEA. [Din fr. ***bâton***].

batozár, batozari f. (rar) muncitor care alimentează batoza cu cereale destinate treieratului. [***Batoză*** + *-ar*].

batóză, batoze f. maşină de treierat cereale: *unii cară clăile de pe cîmp, alţii adună paiele în şiră, alţii stau sus pe batoze şi hrănesc maşina.* VLAH. [Din fr. ***batteuse***].

batracián, batracieni m. şi (rar) **batraciene** n. (la pl.) clasă de vertebrate amfibii, caracterizate prin temperatură variabilă a corpului şi prin dezvoltare prin metamorfoză; (şi la sg.) animal din această clasă (de ex. broasca): *pădurea se arată fantomatică, emiţătoare de sonuri teribile, plină de batraciene hidoase.* CĂL. // a. (rar) care ţine de această clasă; specific animalelor din această ciasă: *plodul cu înfăţişare batraciană dă o intuiţie... a înrudirii formelor din cele trei regnuri.* CĂL. [Din fr. ***batracien***].

batracoíd, ~zi, batracoidă, ~e a. care are aspect de broască. [Din fr. ***batracoïde***].

battúta f. (muz.) **1.** accent; **2.** măsură. [Cuv. it.].

bau interj. cuvînt care imită lătratul cîinilor sau urletul lupilor şi cu care se sperie, în glumă, copiii sau se semnalizează ceva: *dădu drumul unui strigăt puternic: bau!* SAD. [Onomat.].

baubáu m. personaj imaginar cu care se sperie copiii mici; **a fi pe post de baubau (pentru cineva),** a fi sperietoare pentru cineva. [De la ***bau***].

baud, bauzi m. unitate de măsură a vitezei de semnalizare pe liniile de transmisie, corespunzînd unui punct Morse pe secundă. [Din fr. ***baud***].

bauxítă f. oxid de aluminiu existent în natură ca minereu (de aluminiu), în general de culoare roşie-brună. [Din fr. ***bauxite***].

bavárd, ~zi, bavardă, ~e a. **1.** care este vorbăreţ, limbut; **2.** care este indiscret. [Din fr. ***bavard***].

bavardáj, bavardaje n. (franţuzism) discuţie excesivă pe teme nesemnificative; flecăreală. [Din fr. ***bavardage***].

bavaréz, ~i, bavareză, ~e a. referitor la Bavaria sau la locuitorii ei, care ţine, care este caracteristic Bavariei sau populaţiei acesteia: *cavalerimea stiriană şi bavareză luară asemenea parte la această campanie.* EM. // **m.**, f. persoană (originară) din Bavaria: *pentru că era bavareză,... m-a întrebat dacă vorbesc nemţeşte.* GHEŢIE. [***Bavar***(*ia*) n. pr. + *-ez*].

bavétă, bavete f. şerveţel de pînză, de muşama sau de material plastic, care se leagă la gîtul copiilor mici cînd mănîncă; bărbiţă; (şi: **babetă**). [Din fr. ***bavette***].

baveţícă, baveţele f. diminutiv de la bavetă. [***Bavetă*** + *-ică*].

bavúră, bavuri f. surplus de material rămas peste profilul normal pe suprafaţa pieselor prelucrate sau turnate. [Din fr. ***bavure***].

bax, baxuri n. cutie sau ambalaj care conţine mai multe elemente de acelaşi fel: *bax de ţigări; bax de bere; bax de cafea.* [Din engl. ***box***].

bazá, bazez vb. (refl.) a se întemeia, a se sprijini, a pune temei pe ceva: *argumentele ... se bazează pe lucruri disparate.* SAD.; (tr.) *îşi bazează argumentarea pe fapte concrete.* [Din fr. ***baser***].

bazacónie, bazaconii f. **1.** nelegiuire: *bazaconii de cari iscodeşte şi vrăjeşte dracul.* CR.; **2.** lucru bizar, vorbă sau faptă extravagantă, de necrezut: *cum poţi să-ţi închipuieşti asemenea bazaconii?* AL. [Din sl. ***bezŭ-zakonije*** „fărădelege"].

bazál, ~i, bazală, ~e a. referitor la bază; de bază; **metabolism bazal,** consum minim de energie al unui organism în stare de repaus. [Din fr. ***basal***].

bazált, bazalturi n. rocă vulcanică de culoare închisă, întrebuinţată la construcţii şi pavaje: *să nu facă zgomot pe pavajul de bazalt al curţii.* VINEA. [Din fr. ***basalte,*** lat. ***basaltes***].

bazáltic, ~ci, bazaltică, ~ce a. format din bazalt. [Din fr. ***basaltique***].

bazaltínă, bazaitine f. piatră obţinută din bazalt concasat. [Din fr. ***bazaltine***].

bazaóchi, bazaoáche a. (reg.) **1.** care se uită chiorîş; saşiu; **2.** nebunatic, ştrengar, poznaş; (subst.) *vine bazaochiu ista de-mi tăvăleşte pînza.* AL. [Din ucr. ***bezokij***].

bazár, bazaruri n. loc (acoperit) unde se vînd tot felul de mărfuri; tîrg: *bazarul e plin de mărfuri variate şi are cu ce să îndestuleze curiozitatea vizitatorilor.* AL.; *cinstea nu se vinde ca la bazar leguma.* VIERU; (şi: (reg.) **pazar**). [Din fr. ***bazar***].

bazardá, bazardez vb. (tr.) a se debarasa cît mai repede de ceva; a vinde de urgenţă (indiferent de preţ): *logodnica mea, nevasta de azi, m-a obligat să bazardez totul.* VINEA. [Din fr. ***bazarder***].

bazarghideán m. v. **pazarghidean.**

bază, baze f. **1.** parte inferioară, de jos, care susţine un corp, o construcţie etc.: *la baza stîncii s-au îngrămădit mai mulţi bolovani;* **a sta** (sau **a fi**) **la baza a ceva,** a forma temelia, fundamentul pentru ceva; **a avea la bază,** a se întemeia; **a pune bazele la ceva,** a întemeia, a funda: *Negruzzi a înţeles spiritul cronicii române şi a pus bazele unui romantism pozitiv, scutit de naive idealităţi.* CĂL.; **2.** (fig.) element fundamental; temei, principiu: *egalitatea tuturor în faţa legii este baza societăţii moderne;* **de bază,** fundamental, esenţial; **pe** (sau **în**) **baza ...** sau **pe bază de ..., a)** în conformitate cu ..., pe principiul ...; b) avînd ca principal element componenţ ...; **3.** (geom.) una dintre laturile unui triunghi (sau ale unui poligon) care are o anumită poziţie faţă de celelalte: *baza triunghiului; baza cilindrului;* **4.** loc de concentrare a unor resurse (umane sau materiale): *bază de atac; bază militară; bază de aprovizionare; bază sportivă;* **5.** (lingv.) **bază de articulaţie,** mod, posibilitate de articulare a sunetelor la un popor; **6.** (chim.) substanţă care albăstreşte hîrtia de turnesol şi, combinată cu un acid, formează o sare: *nu se poate spune ... că acidul alege baza cu care el se combină de preferinţă.* BL.; **7.** element principal al unei combinaţii, al unui amestec: *preparat pe bază de plante;* **8.** distanţă între difuzoarele (externe ale) unui sistem de redare stereofonică. [Din fr. ***base,*** lat. ***basis,*** germ. ***Base***].

bazeá, bazele f. (înv.) ţesătură cu urzeală de aţă şi bătătură de bumbac. [Din turc. ***bazé***].

bazedóv n. **(boala (lui) Basedow)** boală endocrină caracterizată prin guşă, proeminenţa globilor oculari, palpitaţii, stare nervoasă etc. [Din fr. (*maladie de*) ***Basedow***].

bazedovián, ~eni, bazedoviană, ~ene a. care prezintă caracteristicile bolii (lui) Basedow: *ochii lui bazedovieni... galopau divergent ca doi cai nărăvaşi.* VINEA. // m., f. persoană bolnavă de bazedov. [Din fr. ***basedowien***].

bázic, ~ci, bazică, ~ce a. care are proprietăţile unei baze: *soluţie bazică.* [Din fr. ***basique***].

bazicitáte f. **1.** proprietate a unor substanţe de a se comporta ca o bază; **2.** concentraţie în ioni hidroxili a unei soluţii; **3.** număr de atomi de hidrogen dintr-o moleculă de acid care pot fi înlocuiţi cu ioni metalici. [Din fr. ***basicité***].

bazídie, bazidii f. organ al unor ciuperci pe care se formează sporii; (şi: **baside**). [Din germ. ***Basidie,*** fr. ***baside***].

bazidiomicétă, bazidiomicete f. (la pl.) clasă de ciuperci la care sporii se formează pe bazidii, în exterior; (şi la sg.) ciupercă din această clasă; (şi: **basidiomicetă**). [Din fr. ***basidiomycètes***].

bazilár, ~i, bazilară, ~e a. (anat.) **1.** care formează baza unui organ; **2.** care este plasat la baza unui organ. [Din fr. ***basilaire***].

bazlíu m. v. **basileu.**

bazilicál, ~i, bazilicală, ~e a. care ţine de biserică, referitor la biserică: *împăratul a promovat îndeosebi arhitectura de tip bazilical.* BL. [Din fr. ***basilical***].

bazilicále f. pl. v. **vasilicale.**

bazílică, bazilici f. **1.** (la romani) edificiu public unde se făceau judecăţi şi unde se tratau afacerile negustoreşti: *bazilica ulpiană cu cinci rînduri de stîlpi de granit.* OD.; **2.** biserică foarte mare; catedrală: *bazilica Sf. Petru din Roma.* [Din lat. ***basilica,*** fr. ***basilique***].

bazilicón n. (înv.) alifie care ajuta la colectarea puroiului infecţiilor. [Probabil denumire comercială].

bazílisă f. v. **basilisă.**

bazilísc[1], baziliști m. şopîrlă din familia iguanidelor, avînd pe cap o excrescenţă triunghiulară, iar pe spate şi pe coadă o creastă dinţată mobilă (*Basiliscus americanus*). [Din it. ***basilisco***].

bazilísc[2] m. v. **vasilisc.**

bazín, bazine şi (rar) **bazinuri** n. **1.** rezervor cu apă (din piatră, din ciment etc.): *trec singur pe lîngă bazinuri cu apă părăsite.* BAC.; **2.** parte a unui port unde staţionează vasele: *bazinul docurilor;* **3.** (geogr.) spaţiu geografic din care îşi colectează apele un rîu, un fluviu etc.: *trupele împărăteşti înaintau imperios în bazinul dunărean.* BL.; *bazinul Oltului;* **4.** regiune bogată în zăcăminte de minereuri, în special de cărbuni; **5.** (anat.) cavitate formată de cele două oase iliace. [Din fr. ***bassin***].

bazinét, bazinete n. **1.** parte superioară, dilatată, a căilor urinare, care face legătura între hilul renal şi ureter; **2.** vas special (de formă plată) întrebuinţat, mai ales în spitale, pentru necesităţile de evacuare, la persoanele care nu se pot ridica şi umbla. [Din fr. ***bassinet***].

bazipetál, ~i, bazipetală, ~e a. la care organele se dezvoltă de la vîrf spre bază: *plante bazipetale.* [Din germ. ***basipetal***].

bazón, bazoane n. bucată de stofă sau de piele aplicată pe turul pantalonilor, izmenelor, chiloţilor, pentru a-i întări. [Et. nec.].

bazoná, bazonez vb. (tr.) a pune un bazon. [De la ***bazon***].

bazonáre, bazonări f. acţiunea de a bazona. [V. ***bazona***].

bazonát, ~ţi, bazonată, ~e a. care este cîrpit cu bazoane: *pantaloni bazonaţi.* [V. ***bazona***].

bazooka [bazúca] f. armă antitanc portabilă. [Cuv. american].

bă interj. (arg.) măi. [Et. nec.].

băbácă m. v. **babacă.**

băbáică, băbăici f. (reg.) vîslă, lopată: *au năvălit pescarii cu băbăicile şi l-au făcut zlamac.* SAD. [Din ucr. ***babajka***].

băbăr, băbari m. (iron.) om însurat: *te-ai înscris în rîndul bărbarilor.* PANN. [***Babă*** + *-ar*].

băbắş, băbaşi m. (reg.) fagure din care s-a scos mierea; boştină. [Et. nec.; cf. magh. ***bábos***].

băbăcúţă, băbăcuţi m. (înv.) diminutiv al lui babacă: *o venit băbăcuţa!* AL. [*Babacă* + *-uţă*].

băbăíţă, băbăiţi m. (înv.) diminutiv al lui babaie: *băbăiţă, băbăiţă ... – ce este copile?* AL. [*Babaie* + *-iţă*].

băbălắu, băbălăi m. (reg.) **1.** babalîc; **2.** om (lung şi) prost. [*Babă* + *-ălău*].

băbălúc m. (reg.) **din băbăluc,** din moşi-strămoşi, din timpuri străvechi. [Din sb. ***babaluk***].

băbăreásă, băbărese f. (reg.) babă (care descîntă sau ghiceşte). [Cf. ***babă***].

băbăríe, băbării f. credinţă băbească, superstiţie, eres. [*Babă* + *-ărie*].

băbătíe, băbătii f. **1.** (reg.) babă, babornıţă: *o băbătie mititică şi scorojită ... sui scările casei.* SAD.; **2.** (fam.) nevastă (bătrînă): *băbătia lui ... nu ştiu ce avea.* CR. [De la ***babă***].

băbésc, ~şti, băbeáscă, ~eşti a. **1.** care provine de la babe: *vorbe, scorneli băbeşti;* **leacuri băbeşti,** mijloace empirice de vindecare a bolilor; **sărbători băbeşti,** v. **sărbătoare; 2.** după felul babelor; superstiţios: *credinţă băbească. //* f. soi românesc de viţă de vie, cu boabe negre-albăstrui. [*Babă* + *-esc*].

băbéşte adv. ca babele; **a socoti** (sau **a o lua**) **băbeşte,** a face calcule (p. ext. judecăţi) în mod empiric, simplist: *şi-a făcut de iznoavă socoteala, băbeşte, cum îl taie capul.* VLAH. [*Babă* + *-eşte*].

băbói, băboi m. (depr.) augmentativ al lui babă: *cum s-a depărtat băboiul de acolo, nenorocita drumeaţă a îngenuncheat lîngă patul soţului ei.* CR. [*Babă* + *-oi*].

băbórniţă f. v. **babornıţă.**

băbúşcă¹, băbuşte f. **1.** băbuţă: *sărmana, băbuşca mea!* CR.; **2.** pasăre bătrînă, care nu mai cîntă: *îşi pierd vremea ... umblînd ... să împuşte şi ei cîte vreo babuşcă de nu ştii care păsărică.* ISP.; (şi: **babuşcă**). [Din bulg., rus. ***babuška***].

băbúşcă² f. v. babuşcă².

băbút, băbuturi n. (reg.) vîrtejul carului. [Et. nec.].

băbúţă, băbuţe f. diminutiv al lui babă; băbuşcă¹: *găsii o băbuţă zgîrcită.* NEGR. [*Babă* + *-uţă*].

băcắn¹, băcani m. negustor care vinde cu amănuntul produse alimentare; proprietar al unei băcănii: *mergi colea la băcan, să-ţi dea mezelicuri.* PANN; *fecior de bacal.* AL.; (şi: (reg.) **bacal**). [Din turc. ***bakal***].

băcán², băcani m. **1.** arbore exotic cu lemnul de culoare roşie, din care se extrage un colorant roşu (*Haematoxylon campechianum*); **2.** (p. ext.) vopsea roşie obţinută din lemnul acestui arbore: *negustor de băcan.* CR.; (fig.) *proza dunăreană e un testemel înflorat din acelea vopsite cu şofran, băcan şi parachină.* CĂL. [Din turc. ***bakám***].

băcăí, pers. 3 **băcắie** vb. (intr.) **1.** (reg.) a bate pulsul, a palpita; **2.** (înv.) a răsuna: *făcutu-m-am ... tîmpănă băcăind.* BIBLIA. [Onomat.].

băcălíe¹ f. v. **băcănie.**

băcălíe² *f.* v. văcălie.

băcăneásă, băcănese f. soţie de băcan¹; proprietară a unei băcănii: *băcăneasa de alături şi-a făcut salon.* CĂL. [*Băcan¹* + *-easă*].

băcăní, băcănesc vb. (rar) **1.** (tr.) a vopsi cu băcan²: *a băcăni ouăle;* **2.** (refl.) a-şi da cu roşu pe faţă: *ca o paparudă se băcăneşte cu roşu pe obraz.* STĂNIL. [De la ***băcan²***].

băcăníe, băcănii f. **1.** (înv.; de obicei la pl.) mirodenie: *vin amestecat cu usturoi pisat şi cu băcănii.* GHICA; **2.** prăvălie în care se vînd produse alimentare; (fig.) *din anecdotă vine o dulce duhoare de băcălie.* CĂL.; **3.** (la sg.) ocupaţia băcanului; (şi: (reg.) **băcălie**). [*Băcan¹* + *-ie*].

băcănioáră, băcănioare f. (rar) diminutiv al lui băcănie. [*Băcănie* + *-ioară*].

băcít n. **1.** ocupaţia baciului; **2.** parte din produsele stînii care se dădea baciului drept remuneraţie. [*Baci* + *-it*].

băcíţă, băciţe f. **1.** femeie care se ocupă cu păstoritul, cu prepararea caşului şi a brînzei; **2.** soţia baciului. [*Baci* + *-iţă*].

băciuí, băciuiesc vb. (intr.) **1.** (reg.) a prepara brînzeturi; **2.** a fi baci; a conduce o stînă; **3.** (fig.) a zăbovi, a sta mult într-un loc. [*Baci* + *-ui*].

bădán, bădani m. (reg.) cazan mare în care se toarnă mustul. [Din sb. *badan* „cadă"].

bădădăí, bădădăiesc vb. (reg.; intr.) a umbla fără rost, într-o doară: *de-atunci, ca mai ba să-l vadă cineva bădădăind pe uliţele Iaşilor.* CR. [Onomat.].

bădărăn, ~i, bădărană, ~e m., f. persoană nepoliticoasă, cu comportare grosolană: *se gîndi că femeia are să creadă că-i un bădăran rău crescut.* REBR. [Cf. magh. ***badaró***].

bădărắncă, bădărance f. femeie cu comportare grosolană: *femeia sa, tip de bădărancă parvenită.* BOL. [*Bădăran* + *-că*].

bădărănésc, ~şti, bădărăneáscă, ~eşti a. grosolan. [*Bădăran* + *-esc*].

bădărănéşte adv. ca bădăranii: *se poartă bădărăneşte.* [*Bădăran* + *-eşte*].

bădărăníe, bădărănii f. atitudine, faptă sau vorbă de bădăran; mitocănie. [*Bădăran* + *-ie*].

bădărăníre f. (rar) depreciere, transformare în rău, în ceva grosolan; compromitere: *dumnealui obicinuieşte anume imitaţie liberă or prelucrare sau traducerea ad litteram sau cel mult bădărănirea nesărată a unui text străin.* EM. [*Bădăran* + *-ire*].

bădărăníza, bădărănizez vb. (rar; tr.) a face grosolan, necioplit: *parodia caricaturiza ţărănia, bădărăniza literatura şi arăta dispreţ culturii şi literaturii străine.* IBR. [*Bădăran* + *-iza*].

bădărănós, ~şi, bădărănoásă, ~e a. (rar) grosolan. [*Bădăran* + *-os*].

bădắu, bădăie n. (reg.) bădan. [Din magh. ***bádöny*** „putină mică„].

bădícă, bădici m. (pop.) bădiţă: *da, bădică, mîne ţi se-mplineşte anul.* EM. [*Bade* + *-ică*].

bădicúţă, bădicuţi m. (pop.) bădiţă: *iartă-mă, bădicuţă, am greşit.* NEGR. [*Bădică* + *-uţă*].

bădíe, bădii m. (pop.) bădiţă: *mănîncă, bădie, şi mata, să vezi ce bunu-i!* HOGAŞ. [*Bade* + *-ie*].

bădişór, bădişori m. (pop.) bădiţă: *bădişor la grai duios, eu din fire mi te-am scos.* POP.; (iron.) *ce spui, bădişorule, pentru un braţ de lemne?* CR. [*Bade* + *-işor*].

bădíţă m. (pop.) **1.** diminutiv al lui bade; bădică, bădicuţă, bădie, bădişor: *bine v-am găsit, bădiţă!* CR.; **2.** termen dezmierdător (de adresare) pentru bărbatul iubit: *numai carul bădiţii şade-n dealul Bistriţii.* POP. [*Bade* + *-iţă*].

băftós, ~şi, băftoásă, ~e a. (fam.) care are baftă; norocos. [*Baftă* + *-os*].

băgá, bag vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să intre sau a intra undeva, a duce sau a merge înăuntru; a (se) introduce: *se potriveşte spînului şi se bagă în fîntînă.* CR.; *a-l băga în casă;* (fig.) *aş fi putut să bag multe minciuni ..., cum fac astăzi istoricii unor neamuri.* B.-DEL.; **a băga ceva în** (sau **la**) **cap,** a pricepe, a reţine: *băgat-ai în cap vorbele mele?* CR.; **a-şi băga în cap,** a intenţiona, a urmări: *acum îş băgasă-în cap să-ş facă tocmeală-n ţigănia săracă.* B.-DEL.; **a-şi băga minţile în cap,** a se cuminţi; a înţelege; **a băga în gură,** a mînca: *bag în gură cu suspin, pun la inimă venin.* POP.; **a-şi băga nasul în ceva,** a se amesteca în ceva; **a(-şi) băga mîna-n foc pentru cineva,** a garanta pentru cineva; **a băga la dubă** (sau **la gros**), a întemniţa; a închide: *aducea vestea că nordul a băgat la dubă pe împăratul ăl nou.* DELAVR.; *pe noi cum ne bagi la gros, cînd bem ceva mai multă stropşeală?* GHEŢIE; **a băga la apă,** v. **apă; a băga pe cineva** (**de viu**) **în mormînt** (sau **în groapă, în pămînt**), **a)** a pricinui moartea cuiva; **b)** (fig.) a cauza cuiva necazuri mari: *David al meu are de gînd să mă bage de vie în mormînt cu apucăturile lui.* CR.; **a băga în mă-sa** (**pe cineva**), a înjura de mamă; **a o băga în teacă,** a fi pus la punct; a trebui să tacă: *acum, vere Idiotisene, o băgarăm toţi în teacă!* B.-DEL.; **a se băga în sufletul** (sau **sub pielea**) **cuiva,** a se face cu insistenţă remarcat, a cîştiga încrederea cuiva; **2.** (tr. şi refl.) a (se) angaja, a (se) plasa undeva: *a-l băga în slujbă; se bagă slugă;* **a se băga la stăpîn, a)** a se angaja ca slugă la cineva; **b)** (fig.) a ajunge la discreţia cuiva: *pentru bani luai bătrîn şi mă băgai la stăpîn.* PANN; **a** (**se**) **băga la scuteală,** v. **scuteală; a băga pe cineva în pîine,** v. **pîine; 3.** (tr.) a înfunda în ceva: *a băga un cep, un cui;* (fig.) *a băga în datorii, într-o belea;* **4.** (tr.) a pricinui, a face cuiva ceva: *a băga frica (groaza) în cineva;* **a-i băga cuiva ceva în cap,** a face pe cineva să fie preocupat, obsedat de ceva; a băga (**pe cineva**) **la** (**o**) **idee,** a(-i) strecura cuiva în suflet teama, îngrijorarea de ceva; **a băga în boală** (sau **în boale, în toate boalele**) sau **a(-i) băga boala în oase, a)** a tulbura, a impresiona puternic, a face să-şi piardă cumpătul: *cînd se uita la cineva, cu ochii ei ceia mari şi negri ca murele, îl băga în toate boalele.* ISP.; **b)** a înspăimînta, a îngrozi; **a băga rufele în boală,** v. **boală; a băga în răcori** (sau **în toate răcorile, în sperieţi, în toţi sperieţii, în groază, în toate grozile morţii, în spaimă**) sau **a-i băga cuiva frica** (sau **fiori în oase**) ori **a băga spaima în cineva,** a speria, a îngrozi, a înfricoşa pe cineva: *m-ai băgat în toate grozile morţii.* CR.; **a băga zîzanie** (sau **vrajbă, intrigă etc.**), a provoca discordie; a învrăjbi: *celelalte zeiţe băgară zîzanie printre toţi craii elenilor.* ISP.; **5.** (tr.) **a băga** (**de**) **seamă,** a observa, a lua aminte, a vedea: *în degetul cel mic ea a băgat de seamă pecetea cu bour pe verigă de aur.* SAD.; **a băga în seamă, a)** a stima, a acorda atenţie, consideraţie: *tot mănăstiri să croieşti dacă vrei să te bage dracii în samă.* CR.; **b)** a remarca, a observa: *trecu pe lîngă el, ca şi cum nu l-ar fi băgat în seamă.* GHEŢIE; (**cum**) **bag de seamă** (sau **seama**), pare-mi-se, se vede că, pasămite: *bag de seamă că nu era acasă;* **6.** (tr.) a înainta autorităţilor; a introduce: *a băgat actele pentru concurs;* **7.** (refl.) a se amesteca: *el se bagă în toate; a se băga în vorbă.* [Et. nec.].

băgáre, băgări f. acţiunea de a (se) băga şi rezultatul ei; **cu băgare de seamă,** v. **seamă; băgare de seamă, a)** observare; **b)** grijă, atenţie: *umbla cu băgare de seamă, fără a zîmbi nevestelor.* SAD.; **băgare în seamă,** stimă, consideraţie. [V. ***băga***].

băgăciós, ~şi, băgăcioásă, ~e a. băgăreţ: *galeria e prea zgomotoasă, mămicile prea băgăcioase.* D. [*Băga* + *-ăcios*].

băgăréţ, ~i, băgăreáţă, ~eţe a. (fam.) care se amestecă în toate; băgăcios, înfigăreţ. [*Băga* + *-ăreţ*].

băgătór, ~i, băgătoáre, ~ori a. care bagă; (subst.) *larma maşinilor bubuia mereu..., după cantitatea ce vîrau băgătorii în gura batozelor.* AG.; **băgător de seamă,** (şi subst.) care observă, care este atent. [*Băga* + *-tor*].

băgắu n. (reg.) tutun de mestecat, fabricat din foi subţiri răsucite: *fetele din Arpatac mereu pipă la tabac, iar cele din Satu-Nou se întrec după băgău.* POP. [Din magh. ***bagó***].

băgrín, băgrini m. (reg.; bot.) salcîm (*Rubinia pseudoacacia*). [Din sb. ***bágrena***].

băhánie, băhanii f. (rar) pocitură: *o băhanie de ţigancă.* [Forma redusă din ***bidihanie***].

băhnít, ~ţi, băhnită, ~e a. (reg.) stătut, clocit, bîhlit: *apa din urcior ... răsuflată şi băhnită.* EM. [*Bahnă* + *-it*].

bähnós, ~şi, bähnoásă, ~e a. (reg.) mlăştinos, mocirlos: *drumul, încă aşternut cu rouă, îl coborî în valea bähnoasă.* VOIC. [*Bahnă* + *-os*].

băi[1], bălesc vb. 1. (refl.) a face baie; a se scălda; 2. (tr.) a spăla, a îmbăia: *doar pe spate să-i băiască ea nu poate.* VIERU. [De la *baie[1]*].

băi[2], bălesc vb. (intr.) a lucra într-o mină (de aur). [De la *baie[2]*].

bălăş[1], băleşi şi bălaşi m. bărbat care serveşte într-o baie publică: *băiaşii de la feredeie.* CĂL. [*Baie[1]* + *-aş*].

bălăş[2] m. v. băieş.

bălát, bălaţi m. 1. copil de sex bărbătesc: *eu oi sta deoparte cu băieţii, iar dumneata să te prinzi în joc lîngă o fată.* CR.; 2. bărbat tînăr (din perspectiva cuiva mai în vîrstă); adolescent: *fiind băiet păduri cutreieram şi mă culcam ades lîngă izvor.* EM.; *bun băiat!*; 3. fiu, fecior: *am un băiat tinerel ş-oi rămînea fără el.* POP.; 4. tînăr angajat la un stăpîn sau la un patron (de prăvălie); ucenic, argat: *băieţii ce stau la uşă şi unii pe alţi se-ntrec.* PANN; **băiat de prăvălie**, v. **prăvălie**; 5. (înv.) ospătar, chelner; (şi: (reg.) **băiet**). [Et. nec.; cf. *(îm)băia*].

bălătă, bălete f. (reg.) fată; fetiţă: *fetele, nevestele, mai cu drag băietele.* POP. [De la *băiat*].

băieş, băieşi m. (reg.) lucrător într-o mină (de aur): *au găurit pămîntul mult mai adînc decît toţi băieşii altor munţi.* EM.; (şi: **băiaş**). [*Baie[2]* + *-aş*].

băleşag, băleşaguri n. (reg.) 1. activitate în mină; 2. regiune minieră. [Din magh. *bányaság*].

băieşíme f. (reg.) totalitatea băieşilor, mulţime de băieşi. [*Băieş* + *-ime*].

băleşíţă[1], băleşiţe f. femeie care serveşte la o baie publică: *ia să fi fost acolo nişte băieşiţe.* TUD. [*Băiaş[1]* + *-iţă*].

băleşíţă[2], băleşiţe f. (reg.) 1. soţie de băieş; 2. femeie care lucrează la o întreprindere minieră. [*Băieş* + *-iţă*].

bălét m. v. băiat.

băletán, băletani m. 1. băiat mai mare: *cît oi putea duce în spate eu şi cu un băietan al meu.* CR.; 2. (înv.) chelner: *băietanul de serviciu se adresa şi primea instrucţiuni.* BAC. [*Băiat* + *-an*].

băletănăş, băletănaşi m. (reg.) diminutiv al lui băietan: *deasupra pantalonilor, băietănaşul purta o cămaşă.* SAD. [*Băietan* + *-aş*].

băletăníme f. (rar) mulţime de băietani. [*Băietan* + *-ime*].

băleţándru, băleţandri m. băiat mai mare, pînă la douăzeci de ani: *au văzut un băieţandru călare.* ISP. [*Băiat* + *-andru*].

băleţăş, băleţaşi m. băieţel: *plăteşte întîi, băieţaş, şi apoi să pleci.* ISP. [*Băiat* + *-aş*].

băleţărále f. (rar) mulţime de băieţi: *mirele scoate din buzunar vro cîţiva bănuţi de argint şi-i aruncă în mijlocul băieţărăiei.* MAT. [*Băieţi* (pl. lui *băiat*) + *-ăraie*].

băleţél, băleţei m. 1. diminutiv al lui băiat; băieţaş: *să-i fur şi eu băieţelul, ca să-i arză sufleţelul.* POP.; 2. (la pl.) plantă erbacee cu frunze păroase, care creşte prin fîneţe şi prin păşuni (*Veronica spicata*). [*Băiat* + *-el*].

băleţésc, ~şti, băleţeáscă, ~eşti a. de băiat, specific băieţilor. [*Băiat* + *-esc*].

băleţéşte adv. ca băieţii: *ştiţi cum vine fata la el, îmbrăcată băieţeşte.* IBR.; *fată tunsă băieţeşte.* [*Băiat* + *-eşte*].

băleţícă m. (reg.; la voc.) băieţel; (iron.) *na şi ţie, băieţică, zicea unui bătrîn bondoc, vărsîndu-i iarbă în corn şi alice în basma.* GHICA. [*Băiat* + *-ică*].

băleţíme f. (rar) mulţime de băieţi. [*Băiat* + *-ime*].

băleţism, băleţisme n. caracter de băiat (întîlnit la o fată). [*Băiat* + *-ism*].

băleţói, băleţoi m. 1. augmentativ al lui băiat; 2. fată cu apucături de băiat. [*Băiat* + *-oi*].

băleţós, ~şi, băleţoásă, ~e a. (care are apucături) de băiat; ca un băiat: *însoţea o fată de vîrsta ei, înaltă, băieţoasă, cu pulpe înguste.* GHEŢIE. [*Băiat* + *-os*].

băíţă, bălţe f. diminutiv al lui baie[1]. [*Baie[1]* + *-iţă*].

bălţui, bălţuiesc vb. (tr.) a acoperi suprafaţa unui obiect cu baiţ. [*Baiţ* + *-ui;* cf. germ. *beizen*].

bălţuíre, bălţuiri f. acţiunea de a bălţui şi rezultatul ei. [V. *bălţui*].

bălţuít[1] n. acţiunea de a bălţui. [V. *bălţui*].

bălţuít[2], ~ţi, bălţuită, ~e a. acoperit cu baiţ. [V. *bălţui*].

bălţénăr, bălţenari m. (înv.) persoană care îşi părăsea (vremelnic) casa, provincia sau patria (din cauza năvălirilor, a persecuţiilor etc.); emigrant, fugar: *vrun bălţenar ... vra să intre argat la mine.* AL.; (şi: **bejenar**). [*Bălţeni* + *-ar*].

bălţenări, bălţenăresc vb. (înv.; intr.) a bălţeni: *au bălţenărit toţi românii de spaimă.* OD.; (şi: **bejenări**). [De la *bălţenar*].

bălţenăríe f. (înv.) bălţenie, fugă în masă; emigrare: *pricina bălţenăriei ş-a jalei obşteşti tu eşti.* NEGR.; (şi: **bălţenerie**). [*Bălţenar* + *-ie*].

bălţenărít n. (înv.) bălţenie: *care poate fi pricina acelui bejănărit?* NEGR.; (şi: **bejenărit, bejănărit**). [V. *bălţenări*].

bălţeneríe f. v. bălţenărie.

bălţeni, bălţenesc vb. (înv.; refl.) a-şi părăsi casa, provincia sau patria (din cauza năvălirilor, a persecuţiilor etc.); a se refugia, a pribegi, a emigra: *Dinu Negruţ se bălţeni cu familia în satul Şărăuţi.* CĂL.; (şi: **bejeni**). [De la *bălţenie*].

bălţénie, bălţenii f. (înv.) 1. fugă (în masă) a populaţiei din cauza invaziilor duşmane, a persecuţiilor etc.; timpul petrecut în această situaţie; bălţenărie: *argintării, şaluri ... le vîndură şi le cheltuiră în bălţenii.* GHICA; 2. (spec.) fugă în munţi a populaţiei la 1821 după învingerea eteriştilor de către turci: *din vremea de bejenie.* AL.; 3. mulţime de bălţenari; (fig.) roi: *vezi bejănii de albine.* EM.; (şi: **bejenie, bejănie**). [Din sl. *běžanije*].

bălţeníre, bălţeniri f. faptul de a se bălţeni: *descrie monoton şi cu văieturi ... înscăunarea Eteriei la Iaşi, organizarea ei, bălţenirea boierilor.* CĂL. [V. *bălţeni*].

băl, ~i, bălă, ~e a. (reg.) 1. (despre oi sau despre alte animale) alb pe tot corpul sau numai pe bot; 2. (despre oameni) frumos, mîndru; blond: *doi voinici, maică, mă cer; unu-i negru, unu-i băl.* POP. [Din sl. *bělŭ*].

bălál, bălale a. 1. blond: *părul tău bălai şi moale.* EM.; 2. (despre animale) cu părul alb; bălan, plăvan; **ori laie, ori bălaie**, ori una, ori alta; să se aleagă odată; **că e laie, că-i bălaie** sau **ba e laie, ba-i bălaie**, ba una, ba alta; şi aşa şi aşa: *că-i leneşă, că-i soi rău ..., că-i laie, că-i bălaie.* CR.; **nici laie, nici bălaie**, nici aşa, nici aşa; nici una, nici alta: *să nu spuneţi nici laie, nici bălaie.* CR. // f. nume dat vacilor (sau iepelor) albe; (fam.) **a înţărcat bălaia**, s-a terminat; nu mai este; **a intrat bălaia în sat**, s-a luminat de ziuă. [*Băl* + *-ai*].

bălán, ~i, bălană, ~e a. 1. blond: *ieşi, copile cu părul bălan, afară şi rîde la soare.* CR.; 2. (despre animale) cu părul alb; plăvan: *oiţă bălană, cu lînă bîrsană.* POP. // m., f. animal domestic cu părul alb: *hi! bălane!;* (pop.) **e mîncat ca bălana de ham**, e copleşit de nevoi. [*Băl* + *-an*].

bălăur m. v. balaur.

bălăbăneálă, bălăbăneli f. mers, mişcare legănată. [*Bălăbăni* + *-eală*].

bălăbăní, bălăbănesc vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) mişca, a (se) deplasa într-o parte şi alta; a (se) legăna: *picioarele îi bălăbăneau de-a lungul coastelor catîrului.* AL.; 2. (tr.) a hurduca, a zdruncina: [brişcarul] *îi bălăbăneşte ... prin toate rătăcăniile.* AL.; 3. (refl.) a se lupta, a se trudi cu cineva sau cu ceva: *cîteva zile se bălăbăni ea aşa cu valurile apelor.* ISP. [Et. nec.; cf. *balaban*].

bălăbăníre, bălăbăniri f. acţiunea de a (se) bălăbăni şi rezultatul ei. [V. *bălăbăni*].

bălăbănít[1] n. faptul de a (se) bălăbăni. [V. *bălăbăni*].

bălăbănít[2], ~ţi, bălăbănită, ~e a. legănat; şovăitor: *mers bălăbănit.* [V. *bălăbăni*].

bălăbănós, bălăbănoşi a. (rar; despre ochi) mare şi crunt (ca al şoimului cînd se repede la pradă); holbat. [*Balaban* + *-os*].

bălăcăreálă, bălăcăreli f. 1. faptul de a (se) bălăcări; bălăceală (în apă murdară); 2. dispută cu proferarea de injurii şi de expresii indecente etc. [*Bălăcări* + *-eală*].

bălăcărí, bălăcăresc vb. 1. (refl. şi intr.) a (se) bălăci: *nişte raţe leşeşti ... bălăcăreau şi măcăneau.* MACED.; *copiii... se bălăcăreau în păraiele pornite de ploile repezite în picuri mari.* AG.; 2. (fam.; tr. şi refl. recipr.) a (se) certa, a (se) batjocori; a rosti cuvinte triviale. [Cf. sb. *balakati*].

bălăcăríe, bălăcăril f. (reg.) vorbă injurioasă, trivială. [*Bălăcări* + *-ie*].

bălăceálă, bălăceli f. joacă, zbenguială prin apă (la scăldat). [*Bălăci* + *-eală*].

bălăcí, bălăcesc vb. (intr. şi refl.) a (se) mişca, a (se) scălda în apă (murdară) producînd un plescăit: *după ce se bălăcise în mocirlă, prinsese două broscuţe.* CAR. [Din bulg. *balakam*].

bălăcíre, bălăciri f. acţiunea de a (se) bălăci: *bălăcirile haimanalelor la gîrla Ciurel.* CĂL.; (fig.) *ce searbădă bălăcire într-o mlaştină de convenţii şi etichete!* VLAH. [V. *bălăci*].

bălăcít n. bălăcire. [V. *bălăci*].

bălălói, ~ei, bălălăia (~icá), ~ele a. (rar) bălăior: *vai, săracu bălălăiel! mult era el frumuşel!* AL. [*Bălai* + *-el*].

bălălór, ~i, bălălăioáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui bălai; bălălăiel: *puiculiţă bălăioară, cu cosiţa gălbioară.* POP. // f. fată (sau femeie) blondă: *am avut o bălăioară, cu numele Mărioară.* POP. [*Bălai* + *-ior*].

bălălăí, bălălălesc vb. (reg.; intr.) a se bălăbăni: *să bălălăieşti ca într-un sucman.* AL. [Onomat.].

bălălău, ~i, bălălale a. care se bălăbăneşte: *se întoarce iar cu faţa-n jos, cu capul bălălău într-o parte.* CR.; (subst.) *nu-i decît un bălălău.* // adv. fără rost, aiurea: *a umbla bălălău de colo-colo.* [*Bălălăi* + *-ău*].

bălănél, ~ei, bălănea (~icá), ~ele a. diminutiv al lui bălan. [*Bălan* + *-el*].

bălăngăí, bălăngăiesc vb. (reg.; tr.) a bălăbăni. [*Balang* + *-ăi*].

bălăngăít n. faptul de a bălăngăi; bălăngănit: *un bălăngăit depărtat de clopote.* DELAVR. [V. *bălăngăi*].

bălăngăní, bălăngănesc vb. 1. (intr.; despre clopote) a suna; 2. (refl. şi tr.) a (se) bălăbăni: *bagajele şi merindele se bălăngăneau în urmă, încărcate pe cîţiva căişori de munte.* VOIC.; *cu pardesiele pe umeri, bălăngănind servietele ..., urcăm la etajul doi.* GHEŢIE. [*Balang* + *-ăni*].

bălăngănít n. faptul de a (se) bălăngăni; sunetul clopotului (de la biserică): *într-un bălăngănit depărtat de clopote.* DELAVR. [V. *bălăngăni*].

bălăngănitór, ~i, bălăngănitoáre a. care bălăngăneşte: *clopotele bisericii ... îşi alinau prelungirile bălăngănitoare.* MACED.; *clopote bălăngănitoare.* [*Bălăngăni* + *-tor*].

bălănúţ, ~i, bălănuţă, ~e a. (reg.) bălăior. [*Bălan* + *-uţ*].

bălăríe, bălărli f. **1.** buruiană înaltă şi stufoasă: *alt miros dă floarea şi alt miros dă bălăria.* PANN; **2.** loc năpădit de buruieni. [Et. nec.; cf. ***bîlie***].

bălăuréi, bălăurei m. (pop.) diminutiv al lui balaur: *doi bălăurei cu capul de zmei.* POP. [*Balaur* + *-el*].

bălbísă, bălbise f. plantă erbacee cu tulpina acoperită de peri aspri, cu flori roşii sau albe (*Stachys silvatica*). [Et. nec.].

bălegă vb. v. băliga.

bălegár n. v. băligar.

bălegát a. v. băligat.

bălígă, pers. 3 **bălígă** vb. (refl.) a-şi elimina baliga; (şi: **bălega**). [De la ***baligă***].

bălígar, bălígare n. **1.** baligă; **2.** amestec de baligă cu paie care (după ce putrezeşte) se întrebuinţează ca îngrăşământ: *fumul băligarului care ardea.* GHICA. // m. (pl. **bălígari**) insectă care trăieşte în gunoi (*Geotrupes stercorarius*); (şi: **bălegar**). [*Baligă* + *-ar*].

bălígăt, ~ţi, bălígată, ~e a. murdar de baligă; (înv.) **vită băligată,** animal (erbivor): *acidul carbonic din atmosferă ..., unit cu apa plantelor semănate, formează acel preţios amidon fără de care desigur n-ar exista ... nici vita bălegată.* EM.; (şi: **bălegat**). [V. *băliga*].

bălígós, ~şi, bălígoásă, ~e a. **1.** care este plin de baligă, murdărit cu baligă; **2.** care este amestecat cu baligă: *lut băligos;* **3.** (fig.) care este fără energie; care este moale (ca o baligă): *om băligos.* [*Baligă* + *-os*].

bălíuţă, băliuţe f. (reg.) diminutiv al lui balie; balie mică. [*Balie* + *-uţă*].

bălmăjeálă, bălmăjeli f. faptul de a bălmăji; încurcătură, zăpăceală. [*Bălmăji* + *-eală*].

bălmăjí, bălmăjesc vb. (tr.) **1.** a amesteca, a încurca mai multe lucruri; **2.** a vorbi, a spune ceva încurcat; a îngăima: *bălmăji pe nas popeşte ... un deşănţat amestec de cîntări bisericeşti şi de cîntece de lume.* M.CAR.; (şi: **bolmoji**). [De la *balmoş*].

bălmăjít, ~ţi, bălmăjită, ~e a. amestecat, încurcat: *din ceaslov şi psaltire, şi acele bălmujite rău.* CR.; (şi: (reg.) **bălmujit, bolmojit**). [V. *bălmăji*].

bălmujít a. v. bălmăjit.

bălós, ~şi, băloásă, ~e a. **1.** căruia îi curg balele; plin de bale: *buze băloase;* **2.** (p. ext.) scîrbos, murdar; (fig.) *băloasa infamie;* **3.** (despre lichide) care curge gros (ca balele); vîscos. // m. **1.** (reg.) ciupercă necomestibilă cu miros neplăcut (*Agaricus foetens*); **2.** (reg.; iht.) babuşcă, ocheană (*Rutilus rutilus*). [*Bale* + *-os*].

băloşál, băloşei m. ciupercă necomestibilă cu pălăria galbenă-roşiatică şi cu miros urît (*Russula foetens*). [*Bălos* + *-el*].

băloşí, băloşesc vb. (refl.) a deveni bălos: *vinul s-a băloşit.* [De la *bălos*].

băloşíre, băloşiri f. **1.** faptul de a se băloşi; **2.** (spec.) boală a unor vinuri care se tulbură şi se întind ca uleiul. [V. *băloşi*].

băloşít, ~ţi, băloşită, ~e a. care a devenit bălos: *vin băloşit; moare băloşită.* [V. *băloşi*].

bălsămá vb. v. bălsămi.

bălsămí, bălsăméz vb. (rar; tr.) a îmbălsăma; (fig.) *a sa dulce sufiare ăst aer bălsămeşte.* ALEX.; (şi: **bălsăma**). [De la ***balsam;*** cf. germ. ***balsamieren***].

bălsămít, ~ţi, bălsămită, ~e a. (rar) îmbălsămat: *mirosul bălsămit al pajiştei.* OD. [V. *bălsămi*].

băltác, băltace n. (rar) baltă mică: *un băltac de sînge.* ISP. [*Baltă* + *-ac*].

băltăcí, băltăcesc vb. (intr.) a merge săltînd, cu efort, prin locuri băltoase. [De la ***baltă***].

băltăgéi, băltăgele n. diminutiv al lui baltag: *dă-mi tu ciomăgelu tău şi na băltăgelu meu.* POP. [*Baltag* + *-el*].

băltăréţ, ~i, băltăreáţă, ~eţe a. de baltă, din regiunea bălţilor: *o parte din fîn era plouat ..., iar altă parte era băltăreţ, amestecat cu şovar şi cu mînzoc.* SL. // m. **1.** locuitor din regiunea bălţilor; **2.** (la sg.; artic.) vînt călduţ şi umed, care bate din sud: *soarele trecuse de amiază şi băltăreţul îşi sporea bîzîitul.* SAD. [*Baltă* + *-ăreţ*].

băltău, băltaie n. baltă mare: *cînd ajunse la locul de luptă, văzu un băltău de sînge.* ISP. [*Baltă* + *-ău*].

băltí, pers. 3 **bălteşte** vb. **1.** (refl. şi intr.) a stagna într-un loc, formînd bălţi, băltoace: *apa bălteşte peste tot;* **2.** (intr.) a se lăsa, a se apleca în jos: *cablul bălteşte între stîlpi; pînza bălteşte la mijloc.* [De la ***baltă***].

băltíre, băltiri f. faptul de a bălti: *băltirea apei.* [V. *bălti*].

băltíş, băltişe şi **băltişuri** n. teren băltos: *băltişurile ... Dunării.* OD. [*Baltă* + *-iş*].

băltít, ~ţi, băltită, ~e a. **1.** care stagnează (formînd o baltă): *apă băltită;* **2.** care este plin de bălţi: *teren băltit.* [V. *bălti*].

băltíţă, băltiţe f. diminutiv al lui baltă; baltă mică: *apa ... vine de se aruncă prin o cascadă de o palmă de naltă, într-o băltiţă.* NEGR. [*Baltă* + *-iţă*].

băltíc interj. cuvînt care, repetat, redă zgomotul produs de mersul greoi prin bălţi şi prin noroi. [Onomat.].

băltoácă, băltoace f. **1.** baltă (mare) (cu apă murdară şi mocirloasă): *cu multă trudă abea să vîrcoli din băltoacă.* B.-DEL.; **2.** cantitate mare de apă, de sînge, de vin etc. vărsată pe jos; (şi: (reg.) **băltoagă**). [*Baltă* + *-oacă*].

băltoágă f. v. băltoacă.

băltói, băltoaie n. baltă (mare): *se aruncă în băltoiul mucezit.* AL. [*Baltă* + *-oi*].

băltós, ~şi, băltoásă, ~e a. acoperit de bălţi; mlăştinos, mocirlos: *vine apoi, pentru regiunea băltoasă, inundaţia.* CĂL.; *loc băltos.* [*Baltă* + *-os*].

bălţă, bălţez vb. (tr.) a vopsi în culori variate (şi nearmonizate); a tărca. [De la ***bălţat***].

bălţát, ~ţi, bălţată, ~e a. **1.** care are pete sau dungi de altă culoare; cu părul de culori diferite: *erau unsprezece bursucei ... unii negri, alţii murgi şi alţii bălţaţi.* OD.; **2.** cu prea multe culori: *rochie bălţată;* **3.** (fig.) amestecat, confuz, nestatornic: *în lumea noastră bălţată.* EM. [Lat. ***balteatus***].

bălţătúră, bălţături f. **1.** animal cu multe pete, cu dungi colorate: *bălţătura cea de vacă;* **2.** (fig.) amestecătură confuză de culori pe un material; obiect colorat ţipător, încărcat. [*Bălţat* + *-ură*].

bălţeá, bălţele f. (reg.) băltoacă: *din munţi unda pogoară, rumpe iazul, răstoarnă poprele, revărsînd lunca de bălţele.* B.-DEL. [*Baltă* + *-ea*].

bălţí, pers. 3 **bălţeşte** vb. (reg.; refl.) a se lăsa în jos; a se destinde, a se slăbi: *funia s-a bălţit.* [De la ***balţ***].

bălţít, ~ţi, bălţită, ~e a. lăsat, curbat în jos la mijloc: *frînghie bălţită.* [V. *bălţi*].

bălúşcă, băluşte f. mică plantă erbacee cu flori albe; plisc-păsăresc (*Ornithogalum umbellatum*). [*Băl* + *-uşcă*].

bălúţ, ~i, băluţă, ~e a. (reg.) diminutiv al lui băl. [*Băl* + *-uţ*].

bălván, bălvani m. (reg.) grindă care se fixează la temelia casei ţărăneşti; talpa casei. [Din sb. *balvan* „grindă"].

bănăt, bănaturi n. (reg.) **1.** supărare, necaz, ciudă: *şi de n-o fi cu bănat, Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat.* EM.; **a-i fi bănat,** a-i fi jale, a-i părea rău: *mi-ar fi, nu mi-ar fi bănat, dacă s-ar fi măritat.* AL.; **2.** durere sufletească, tristeţe; părere de rău: *inima-m pare că să despică dă mare jele, bănat şi frică.* B.-DEL.; *cu ochii plini de lacrimi şi bănat.* COŞB.; **3.** învinuire, reproş, mustrare: *poate că nu veţi aduce bănat ... profesorului.* CR. [Din magh. ***bánat***].

bănănăí, bănănăiesc vb. (intr.) **1.** a se mişca într-o parte şi în alta; a se clătina: *capul îi bănănăia într-o parte şi într-alta.* ISP.; **2.** a umbla şovăind. [Onomat.].

bănărie, bănărli f. (înv.) monetărie. [*Ban*[3] + *-ărie*].

bănărít n. bănet, bani mulţi: *boierul acela, de mult bănărit ce avea, nu-i mai ştia numărul.* CR. [*Ban*[3] + *-ărit*].

bănăţeán, ~eni, bănăţeană, ~ene a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Banatului sau populaţiei lui, referitor la Banat sau la populaţia acestuia; **2.** care provine din Banat, care are originea în Banat. // m., f. persoană (originară) din Banat: *Drăguşan are esenţial o facondă, proprie unor ardeleni şi mai ales bănăţenilor.* CĂL. [*Banat* n. pr. + *-ean*].

bănăţeáncă, bănăţence f. femeie (originară) din Banat. [*Bănăţean* + *-că*].

bănăţenésc, ~şti, bănăţeneáscă, ~eşti a. bănăţean. [*Bănăţean* + *-esc*].

bănăţenéşte adv. **1.** ca în Banat, ca bănăţenii; **2.** în graiul bănăţean. [*Bănăţean* + *-eşte*].

băncúţă, băncuţe f. diminutiv al lui bancă[1]. [*Bancă*[1] + *-uţă*].

băndurícă, băndurici f. (reg.) diminutiv al lui bandură[1]: *le va pune toate într-o băndurică, într-o cîrpă mică.* COŞB. [*Bandură*[1] + *-ică*].

băneáţă, băneţe f. (reg.) oală (mare) cu două torţi. [V. *baniţă*].

bănésc[1], ~şti, băneáscă, ~eşti a. (înv.) de ban[2], al băniei: *o mulţime de panduri băneşti.* OD. [*Ban*[2] + *-esc*].

bănésc[2], ~şti, băneáscă, ~eşti a. de bani[3], în bani, referitor la bani: *aducea foloase băneşti considerabile împăratului.* EM.; *afaceri băneşti.* [*Ban*[3] + *-esc*].

bănéşte adv. în privinţa banilor[3]: *o duce bine băneşte.* [*Ban*[3] + *-eşte*].

bănét n. bani mulţi, avere mare în bani: *a-i trimite ei atîta bănet.* CAR. [*Ban*[3] + *-et*].

băní[1], bănesc vb. **1.** (tr.) a învesti pe cineva cu titlul de ban[2]; **2.** (intr.) a exercita funcţia de ban: *şi tu că-i băni, de te-i ferici.* POP. [De la ***ban***[2]].

băní[2], bănesc vb. (înv.; tr.) a sîcîi, a deranja: *pre unii da la închisoare, de-i bănea, apoi îi slobozea.* N.COSTIN. [Din magh. ***bánni***].

bănícă, bănici f. plantă erbacee cu flori albastre sau, rar, albe, dispuse în capitule, care creşte în zona alpină şi subalpină (*Phyteuma orbiculare*). [Et. nec.].

bănicér, bănicери m. **1.** meşter care face coşuri şi banite din coajă de tei; **2.** persoană care măsoară cereale cu baniţa. [*Baniţă* + *-ar*].

bănicioáră, bănicioare f. diminutiv al lui baniță. [*Baniță* + *-ioară*].

bănie, bănii f. (înv.) **1.** funcția sau rangul de ban[2]: *cui să cuvine bănia?* B.-DEL.; *bănia Craiovei; bănia județului Mehedinți;* **2.** reședința banului[2]. [*Ban*[2] + *-ie*].

bănișór[1], bănișori m. (înv.) subaltern al banului[2]. [*Ban*[2] + *-işor*].

bănișór[2], bănișori m. diminutiv al lui ban[3]: *mai bine ia-ți bănișorii și caută-ți de nevoi!* CR.; *are bănișori.* [*Ban*[3] + *-işor*].

bănós, ~și, bănoásă, ~e a. **1.** bogat, avut: *de n-o fi ea bănoasă, numai să fie frumoasă.* POP.; **2.** care aduce câștig mare; lucrativ, productiv: *afacere bănoasă;* **3.** (rar) care costă mult; scump: *sculuri de mătase de-ale mai bănoase.* POP. [*Ban*[3] + *-os*].

bănui, bănuiesc vb. **1.** (tr.) a considera (pe cineva) autor al unei fapte rele; a suspecta: *Elena este austeră cu cine o bănuiește de infidelitate și generoasă cu cei modești.* CĂL.; *poporul nostru bănuiește pe omul spîn.* BL.; *mă bănuiește rău;* **2.** (spec.; tr.) a suspecta de infidelitate: *își bănuiește soția;* **a da de bănuit,** a stîrni bănuiala, neîncrederea; a nu fi convingător: *nimic nu dădea de bănuit că aviatorul își va încheia misiunea în chip tragic.* GHEȚIE; **3.** (tr.) a presupune, a-și face o părere, a presimți: *simțea că este ceva în juru-i, un susur misterios, pe care-l bănuise și-n alte dăți.* SAD.; *bănuiesc că nu va veni;* (refl. pas.) *legătura dintre ele nu se vede, ci numai să bănuiește.* BL.; **4.** (reg.; intr.) a-i lua în nume de rău; a se supăra: *nu cumva s-o vadă neadormita soacră și să-i bănuiască.* CR.; *stăpîne, să nu bănuiești.* CR.; **5.** (reg.; intr. și tr.) a-i părea rău; a regreta: *nu are a-și bănui nici o greșeală.* NEGR. [Din magh. *bánni*].

bănuiálă, bănuieli f. **1.** neîncredere față de cineva sau de ceva; suspiciune: *comentariul doctorului putea totuși, prin ambiguitate, să-mi risipească bănuielile.* GHEȚIE; **2.** presupunere, prezumție: *nu ni se răspundă cu bănuieli și fraze la limbajul nostru sincer și fățiș.* EM. [*Bănui* + *-eală*].

bănuicíos, ~și, bănuicioásă, ~e a. (rar) predispus la bănuieli; bănuitor. [*Bănui* + *-icios*].

bănuiélnic, ~ci, bănuielnícă, ~ce a. (rar) bănuitor. [*Bănuială* + *-nic*].

bănuíre, bănuiri f. (rar) faptul de a bănui; bănuială; acuzare (nedreaptă): *să scape de atîta bănuire, i-a spus neadevăr.* COȘB. [V. *bănui*].

bănuít, ~ți, bănuită, ~e a. **1.** presupus, suspect: *de bănuita ucidere a lui Ștefăniță-vodă de către doamnă se arată scandalizat.* CĂL.; **2.** (adesea subst.) care este suspect, asupra căruia se îndreaptă bănuiala: *se proceda la arestarea pe capete a celor bănuiți că ar simpatiza cu revoluția franceză.* BL.; **3.** (reg.) supărat, mîhnit: *nu fi, bade, bănuit!* POP. [V. *bănui*].

bănuitór, ~i, bănuitoáre a. **1.** care bănuiește, care este înclinat spre bănuială; neîncrezător, (rar) bănuicios, bănuielnic: *nu fi așa bănuitoare, soro!* ISP.; **2.** care exprimă bănuială, suspiciune, neîncredere: *te întîmpina cu priviri bănuitoare ori de cîte ori încercai să pătrunzi în teritoriul interzis.* GHEȚIE; **3.** care ține de bănuială, de neîncredere: *îl ținuse după poruncile de sus, într-o bănuitoare supraveghere.* VOIC.; **4.** gelos: *grecul, bănuitor și întărîtat.* OD. [*Bănui* + *-tor*].

bănúț, bănuți m. **1.** monedă de valoare sau de dimensiuni mici: *sclipesc în soare ca niște bănuți de argint frunzele sălciilor aplecate pe apă.* VLAH.; *băieții caută bănuții în colbul drumului.* MAT.; **2.** germenul oului (fecundat); **3.** (de obicei la pl.) plantă erbacee cu flori mici, rotunde și frumos colorate; scînteia, scînteioară (*Bollis perennis*). [*Ban*[3] + *-uț*].

bănuțéi, bănuței m. (bot.) bănuț (*Bollis perennis*): *zis-a mîndra că mi-a face o peană de bănuței.* POP. [*Bănuț* + *-el*].

bărăt, bărați m. (înv.) preot sau călugăr catolic: *obștea ... asculta cîntările latinești ale bărătului.* OD. [Din magh. *barát*].

bărăgán, bărăganuri și **bărăgane** n. șes întins cu vegetație de stepă: *Ialomița ... scaldă în deșert profilul vastului bărăgan.* HASD. [De la *Bărăgan* n. pr.].

bărăgánesc, ~ști, bărăgăneáscă, ~ești a. (rar) de bărăgan: *cunoscut peisaj bărăgănesc.* CĂL. [*Bărăgan* + *-esc*].

bărăní, bărănesc vb. (reg.; intr.) a dori mult, a rîvni; a insista: *poate că tu îi bărăni atunci să-mi iei sufletul din mine.* CR. [Et. nec.].

bărăție, bărății f. (înv. și reg.) biserică sau mănăstire catolică. [*Bărat* + *-ie*].

bărbát, bărbați m. **1.** persoană adultă de sex masculin: *treceau bărbați, treceau femei și uruiau trăsurile pe stradă.* COȘB.; **bărbat de stat,** politician: *arăta calitățile eminente ale acestui bărbat de stat.* EM.; **2.** (fig.) om în toată firea, curajos, puternic, hotărît: *fii odată bărbat și nu-ți face voie rea!* CR.; **3.** cel unit prin căsătorie cu o femeie; soț: *ce folos dacă nu pot găsi un bărbat Marghioliței.* AL. // a. (și **bărbată, ~e**) **1.** întreprinzător, harnic; **2.** curajos, energic, voinic: *Zoe, Zoe, fii bărbată!* CAR.; *el e om bărbat, n-o să-și prindă doară mintea c-o femeie.* COȘB.; (subst.) *asta-i mîndra mîndruleană, țesătoarea pînzelor, bărbata bărbatelor.* POP. [Lat. *barbatus* „om cu barbă"].

bărbănúc, bărbănuci m. (bot.; reg.) saschiu (*Vinca herbacea* și *minor*): *era singură, lîngă bărbănucul înflorit albastru și lîngă piatra cea veche cu slove dăltuite.* SAD. [Din rus. *barviok, barvinok*].

bărbăríe f. **1.** barbă mare, stufoasă: *foarfece-n mînă lua și pe Radu-l speria să-i taie bărbăria.* POP.; **2.** (fig.) om bărbos: *ce-ți spuse bărbăria de popă.* CAR. [*Barbă* + *-ărie*].

bărbătésc, ~ști, bărbăteáscă, ~ești a. **1.** caracteristic bărbaților, de bărbat: *am distins o siluetă bărbătească care se strecura prin întunericul grădinii.* GHEȚIE; **2.** care exprimă bărbăție; curajos, viteaz, voinic: *fă piept bărbătesc!* AL. [*Bărbat* + *-esc*].

bărbătéște adv. **1.** ca bărbații: *acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește.* EM.; **2.** cu bărbăție, vitejește: *trăgeam calul dă frîu bărbătește.* B.-DEL.; *se luptă bărbătește.* [*Bărbat* + *-ește*].

bărbătói, bărbătoi m. **1.** augmentativ al lui bărbat; bărbat mare și voinic; **2.** bărbat cu manifestări grosolane; **3.** femeie cu manifestări sau cu trăsături bărbătești. [*Bărbat* + *-oi*].

bărbătós, ~și, bărbătoásă, ~e a. **1.** cu aspect viril; **2.** energic, dîrz; viteaz: *Chiajna își dezvăluie firea ambițioasă și bărbătoasă.* CĂL. [*Bărbat* + *-os*].

bărbătoși, bărbătoșesc vb. (fam.; refl.) a face pe bărbatul (deși este încă mic); a-și da aere de om matur. [*Bărbătos* + *-i*].

bărbătúș, bărbătuși m. mascul al unor păsări: *bărbătușul rîndunicii.* [*Bărbat* + *-uș*].

bărbățél, bărbățel m. **1.** diminutiv al lui bărbat: *tînăra nevastă, văzîndu-și bărbățelul, mai uită din cele năcazuri.* CR.; **2.** (pop.) bărbătuș. [*Bărbat* + *-el*].

bărbăție f. **1.** faptul de a fi bărbat; vîrsta matură a bărbatului; **2.** (rar) sumă de însușiri care caracterizează această vîrstă: *știe că plînsul îi poate veni din lupta între adolescență și bărbăție.* CĂL.; **3.** putere, virilitate, energie; curaj, vitejie: *cu ce tertipuri îmblă ... să-i încerce bărbăția.* ISP. [*Bărbat* + *-ie*].

bărbíe, bărbii f. **1.** parte a feței de sub buza inferioară, care formează o proeminență rotunjită: *se înveli cu pătura pînă sub bărbie.* GHEȚIE; **2.** piele în forma a două lame roșii cărnoase, care atîrnă de o parte și de alta sub ciocul unor păsări (precum găina); **3.** parte cărnoasă care atîrnă sub falca de jos la unele animale; **4.** ceea ce se aseamănă cu partea feței de sub buza inferioară: *bărbia urechii; bărbia toporului;* **5.** dispozitiv de lemn aplicat la baza viorii, pe care se sprijină fața celui care cîntă. [*Barbă* + *-ie*].

bărbiér, bărbieri m. **1.** persoană care se ocupă cu bărbieritul și cu tunsul părului; frizer: *înspăimînta pe bărbier cu o barbă ce creștea pe loc sub brici.* CĂL.; **2.** (înv.; compus) **bărbier-pașa,** frizer la curtea domnitorului, care rădea pe domn, pe fiii acestuia și pe noul boierit: *cînd se căftănea vreun boier, se ducea bărbier-pașa de-l rădea cu bricele sale de mărgean.* AL.; **3.** (fig.) om mincinos. [Din gr. mod. *barbéris;* cf. it. *barbiere,* turc. *barber-basi*].

bărbiereálă, bărbiereli f. **1.** faptul de a (se) bărbieri; **2.** (fig.) lăudăroșenie, minciună. [*Bărbieri* + *-eală*].

bărbierésc, ~ști, bărbiereáscă, ~ești a. de bărbier, referitor la bărbier: *breasla bărbierească mi-este foarte simpatică.* CAR. [*Bărbier* + *-esc*].

bărbieri, bărbieresc vb. **1.** (tr. și refl.) a(-și) rade barba: *se bărbierea zilnic în fața oglinzii.* GHEȚIE; **2.** (fig.; refl.) a se lăuda mințind: *taci, măi, nu te bărbieri!* ST.; **3.** (fig.; tr.) a înșela, a păcăli. [De la *bărbier*].

bărbiérie, bărbierii f. (înv.) **1.** meseria bărbierului; **a învăța bărbieria pe capul cuiva,** a deprinde o meserie făcînd ca altul să suporte riscurile nedibăciei de început; **2.** frizerie. [*Bărbier* + *-ie*].

bărbierít, bărbieríturi n. acțiunea de a (se) bărbieri: *pătrunse în odaia de baie pentru bărbieritul cotidian.* GHEȚIE. [V. *bărbieri*].

bărbieríță, bărbierițe f. (rar) frizeriță: *bărbierița trebuie să fie tînără.* NEGR. [*Bărbier* + *-iță*].

bărbișoáră, bărbișoare f. (reg.; bot.) **1.** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu frunze albicioase și cu flori galbene, care crește în locuri nisipoase (*Alyssum minimum*); **2.** ciucușoară (*Alyssum calycinum*). [*Barbă* + *-işoară*].

bărbíță, bărbițe f. **1.** (rar) diminutiv al lui barbă: *cu bărbiță bălaie și tunsă.* CĂL.; **2.** bavetă. [*Barbă* + *-iță*].

bărbiúță, bărbiuțe f. (rar) bărbuță: *un nas ascuțit de vulpe, o bărbiuță vicleană.* HASD. [*Bărbie* + *-uță*].

bărbîncioáră, bărbîncioare f. (reg.) diminutiv al lui bărbînță. [*Bărbînță* + *-ioară*].

bărbînță, bărbînțe f. (reg.) vas din doage de lemn în care se păstrează lapte sau brînzeturi: *dobîndiseră voie ... să se înfățișeze și să închine brînză în bărbințe.* SAD.; **cînd e brînză, nu-i bărbînță,** cînd este una, nu-i alta; cînd ai ceva, lipsește altceva: *cînd e minte, nu-i ce vinde; cînd e brînză, nu-i bărbînță.* CR.; (și: **berbințe**). [Din magh. *berbence*].

bărból, bărboale n. augmentativ al lui barbă; barbă mare: *le crescuseră niște bărboaie mari, negre, încîlcite.* VOIC. [*Barbă* + *-oi*].

bărbós, ~și, bărboásă, ~e a. (și subst.) cu barbă (mare și deasă); nebărbierit: *s-au pornit bărboșii regi cu sfetnicii-nvechiți în legi.* COȘB. // f. plantă erbacee din familia gramineelor cu frunze păroase și cu flori dispuse în spice pătate cu roșu, verde sau violet (*Andropogon ischaemum*). [*Barbă* + *-os*].

bărbúnc n. (reg.; înv.) **1.** înrolare în armată, recrutare; **2.** dans executat cu ocazia înrolării recruților; melodia acestui dans: *haideți, feciori, la bărbunc, să mîncăm carne de junc.* POP.; **a bate bărbunca,** a umbla fără rost; a trîndăvi; (și: **bărbuncă**). [Din germ. *Werbung* „înrolare"].

bărbúncă f. v. bărbunc.

bărburătúră, bărburături f. tăietură în forma unui unghi drept la urechile vitelor sau oilor. [De la *barbur*].

bărbuşoáră, bărbuşoare f. 1. (rar) diminutiv al lui barbă; 2. plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori galbene plăcut mirositoare (*Erysimum repandum*); (compus) **bărbuşoară-de-munte**, plantă erbacee din familia cruciferelor, cu frunze dispuse în rozetă şi cu flori mici, albe sau gălbui; tunicea (*Arabis turrita*); 3. (reg.) cruşăţea (*Barbarea vulgaris*). [*Barbă* + *-uşoară*].

bărbúţă, bărbuţe f. diminutiv al lui barbă; bărbuşoară, bărbiuţă, bărbiţă: *purta o mustaţă mătăsoasă, care se îmbina în galică coborîre cu o bărbuţă blajină.* VINEA. [*Barbă* + *-uţă*].

bărcăr, bărcari m. persoană care se ocupă cu bărcuitul. [Et. nec.].

bărcoáce, bărcoace f. (reg.) arbust din familia rozaceelor cu fructul roşu, care creşte pe stîncile munţilor (*Cotoneaster*). [Et. nec.].

bărcuít n. căutarea şi găsirea stupilor sălbatici (pentru a le lua mierea). [Et. nec.].

bărculíţă, bărculiţe f. (rar) bărcuţă: *atunci o bărculiţă ... ca lebăda tăcută prin valuri înota.* BOL. [*Barcă* + *-uliţă*].

bărcúţă, bărcuţe f. diminutiv al lui barcă; (rar) bărculiţă. [*Barcă* + *-uţă*].

bărdăc, bărdaci m. varietate indigenă de prun (*Prunus insititia*). [De la *bărdacă*].

bărdăcă, bărdace f. 1. cană mică de pămînt cu toartă: *o bărdacă de apă de izvor să beau.* ISP.; 2. vas de lemn asemănător cu doniţa; 3. varietate de prune lunguieţe şi puţin strangulate spre coadă; (şi: (reg.) **bardacă**). [Din turc. *bardak*].

bărdăş, bărdaşi m. (reg.) lemnar, dulgher: *un bărdaş punea prag nou la tindă.* AG. [*Bardă* + *-aş*].

bărdăcúţă, bărdăcuţe f. diminutiv al lui bărdacă; căniţă, ulcică: *boiul îi era aşa de gingaş, încît îţi venea să o bei într-o bărdăcuţă cu apă.* ISP. [*Bărdacă* + *-uţă*].

bărdăhăn n. v. **burduhan.**

bărdihăn n. v. **burduhan.**

bărdíţă, bărdiţe f. diminutiv al lui bardă; bardă mică: *dedesubt ... era aninată o bărdiţă.* CR. [*Bardă* + *-iţă*].

bărduí, bărduiesc vb. (tr.) a ciopli cu barda: *jupîneasa Carpena ... nici din bardă bărduită ... numai din oţel făcută.* POP. [*Bardă* + *-ui*].

bărduíre, (rar) **bărduíri** f. acţiunea de a bărdui. [V. *bărdui*].

bărnăci, bărnace a. (reg.) negricios, oacheş: *mîndră cu ochii bărnaci.* POP. [Din magh. *barnás*].

bărzăún, bărzăuni m. 1. bondar, albină sălbatică (*Bombus*); 2. nume dat oricărei insecte care zbîrnîie zburînd; 3. (spec.) specie de viespe, de culoare închisă lucitoare, cu dungi galbene; gărgăun (*Vespa rabro*). [Onomat.].

bărzói, bărzoi m. (rar) bărbătuşul berzei: *am văzut o barză şi-un bărzoi.* POP. [*Barză* + *-oi*].

băseărecă f. v. biserică.

băsmălúţă, băsmăluţe f. diminutiv al lui basma: *era subţirică, desculţă şi cu o băsmăluţă albastră legată cochet pe cap.* REBR. [*Basma* + *-ăluţă*].

băsmuitór, băsmuitori m. autor sau povestitor de basme: *băsmuitorul de-acum a-nălbit, iar basmul acesta nu are sfîrşit.* VIERU. [*Basm* + *-ui* + *-tor*].

băsnár, băsnari m. (înv.) persoană care scorneşte povestiri mincinoase, basme: [Herodot] *să nu mai fie tratat de băsnar.* GHICA. [*Basnă* + *-ar*].

băsnăş, băsnaşi m. (înv.) persoană care spune basme (la şezători). [*Basm* + *-aş*].

băsní, băsnesc vb. (înv.; intr.) a povesti lucruri fantastice; a spune basme, poveşti: *ne permitem ... a băsni trista lui viaţă.* CAR.; (refl. impers.) *după cum se şi băsneşte pentru un nerod de mult.* PANN. [De la *basnă*].

băsníre, băsniri f. (înv.) faptul de a băsni; (concr.) scornire, născocire, basm. [V. *băsni*].

băsnít, ~ţi, băsnită, ~e a. (înv. şi pop.) scornit, născocit. [V. *băsni*].

băşcălíe, băşcălii f. a lua pe cineva în **băşcălie** sau a face **băşcălie (de cineva)**, a-şi bate joc de cineva, a face de rîs (pe cineva): *avem de-a face cu ... un univers absurd populat de intelectuali care vorbesc mult, fac băşcălie, dar nu comunică.* CF. [Et. nec.].

băşcăliós, ~şi, băşcălioásă, ~e a. (fam.) care ia în rîs, care îşi bate joc de cineva. [*Băşcălie* + *-os*].

băşcălui, băşcălúiesc vb. (înv.; tr.) a separa: *îşi băşcăluia grîul în două.* C.L. [*Băşca* + *-ălui*].

băşí, băşesc vb. (vulgar; intr. şi refl.) a da flatulenţe: (fig.) *astfel mintea lui se bese şi din ea tragedii iese.* EM.; **capra bese şi oaia trage (ruşinea)**, cineva face un lucru rău şi altcineva suportă consecinţele; (şi: (reg.) **beşi**). [Lat. *vissire*].

băşícă, băşici vb. 1. (tr.) a produce cuiva băşici; 2. (refl.) a face băşici, a se umple de băşici: *mi se băşicase limba.* GHEŢIE; *pielea i se băşică;* (şi: (reg.) **beşica**). [De la *băşică*].

băşícare, băşícări f. acţiunea de a (se) băşica: *băşicarea pielii.* [V. *băşica*].

băşícát, ~ţi, băşícată, ~e a. 1. cu băşici, plin de băşici: *se duse şi el cu talpele beşicate pe urma lui Oşlobanu.* CR.; 2. umflat, rotund: *dungi băşicate.* // f. varietate de struguri cu boabe albe rotunde şi cu pieliţa subţire; (şi: (reg.) **beşicat**). [V. *băşica*].

băşícă, băşici f. 1. sac membranos în care se adună unele secreţii ale organismului; vezică: *mie are să-mi deie coada porcului s-o frig şi beşica s-o umplu cu grăunţe.* CR.; *băşica udului; băşica fierii;* **a-şi goli** (sau **deşerta**) **băşica**, a urina: *ne descheiem la pantaloni şi ne golim îndelung băşicile.* GHEŢIE; 2. membrană obţinută din vezica unor animale, uscată şi întrebuinţată ca pungă, pergament etc.: *o băşică-n loc de sticlă e întinsă-n ferestruie.* EM.; 3. organ intern al peştilor, de forma unui balonaş plin cu gaze, care îi ajută la plutire; 4. mică umflătură a pielii conţinînd o materie lichidă; 5. picătură mare; bulbuc: *ploaie cu băşici;* 6. umflătură mică, plină cu aer, la suprafaţa sau în interiorul unui lichid, a unei materii vîscoase: *băşică de săpun;* 7. (rar) glob (de sticlă): *lumini în băşici de hîrtie.* CAR.; 8. (arg.) minge (de fotbal); (şi: (reg.) **beşică**). [Lat. *bessica (=vessica)*].

băşícós, ~şi, băşícoásă, ~e a. cu multe băşici sau umflături. // f. arbust ornamental din familia leguminoaselor, cu flori galbene şi cu fructe păstăi (*Colutea arborescens*). [*Băşică* + *-os*].

băşícúţă, băşícuţe f. diminutiv al lui băşică. [*Băşică* + *-uţă*].

băşínă, băşini f. (vulgar) eliminare prin anus a gazelor intestinale; flatulenţă: *caprele dau la băşini şi oile pat ruşini.* PANN; (compus) **băşina-porcului** (sau **-calului**), specie de ciupercă necomestibilă (*Lycoperdon hovista*); (şi: (reg.) **beşină**). [Lat. **vissina* (<*vissire*)].

băşinós, ~şi, băşinoásă, ~e a. (vulgar) 1. cel care băşeşte (mult); 2. (depr.) fricos, temător; neputincios (de bătrîneţe); (şi: (reg.) **beşinos**). [*Băşină* + *-os*].

băştináş, ~i, băştinaşă, ~e a. şi m., f. (persoană) care este de baştină; indigen, autohton, aborigen: *produsele industriale erau create de meseriaşii băştinaşi.* IBR.; *băştinaşii au port specific.* [*Baştină* + *-aş*].

bătáie, bătăi f. 1. loviturі repetate date cuiva: *asta în toate zilele de cîte două-trei ori, de-ţi vine, cîteodată, să-i coşeşti în bătaie.* CR.; *a mînca bătaie;* **a da** (sau **a trage**) **cuiva o bătaie** sau **a lua la bătaie pe cineva**, a bate; a începe să bată: *se duce la poiată, găbuieşte găina, o apucă de coadă şi o ia la bătaie.* CR.; **a se lua la bătaie**, a se încăiera; **a stinge** (sau **a snopi, a prăpădi, a zvînta**) **în bătăi** (sau **bătaie**), a bate foarte tare; **a(-i) da bătaie**, a se zori, a se grăbi să facă ceva; **bătaie de moarte** (ori **soră cu moartea**) sau **pui de bătaie**, bătaie straşnică: *argatului îi făgădui o sfîntă de bătaie soră cu moartea.* ISP.; **bătaie de cap**, frămîntare a minţii; (p.ext.) trudă, osteneală: *bătaia de cap a tuturor era să-l scape pe gardian.* VLAH.; **bătaie de joc**, batjocură; faptă rea, urîtă: *l-a făcut atunci, în acel moment, să ia în bătaie de joc efuziunile iubirii.* IBR.; **în bătaie de joc**, fără tragere de inimă; la voia întîmplării, la nimereală; în derîdere: *ia lucrurile mai mult în bătaie de joc.* EM.; *lucrează în bătaie de joc;* **cal de bătaie**, v. **cal**; 2. (înv.) luptă, bătălie, război: *urlă cîmpul şi de tropot şi de strigăt de bătaie.* EM.; 3. încăierare, schimb de lovituri: *totul degenerează într-o bătaie cruntă.* CĂL.; 4. lovire, izbire (repetată) a unui obiect de altul: *văzu doi corbi care se alungau cu repezi bătăi de aripi.* SAD.; *bătaia ciocanului;* 5. lovire pentru a se face auzit; zgomot produs astfel; ciocănire: *ar mai fi dormit poate dacă nu-l trezea o bătaie în uşă.* GHEŢIE; 6. stîrnire a vînatului pentru a putea fi prins; hăituială: *luaţi bătaia sus, din piscuri!* OD.; 7. zvîcnire ritmică (a inimii, a pulsului); pulsaţie: *deosebeşti ritmul regulat, ca o bătaie de inimă, al rotarului care lucrează la colibă.* SAD.; 8. palpitaţie; agitare: *bătaia inimii, a ochiului;* 9. zgomot (ritmic) produs de un motor, de un mecanism în funcţie: *bătaia cea rară-n ceasornic acum a-ncetat.* COŞB.; 10. **bătaia peştelui**, depunere a icrelor; boişte; 11. depărtare pînă la care poate ajunge un proiectil, o săgeată etc.: *bătaia tunului;* 12. adiere, suflare: *bătaia vîntului;* 13. căderе a ploii, a grindinii etc.: *dacă urcă femeia pe schele în bătaia ploii şi a viforniţei, de ce să nu urce şi cîntecul acolo?* VIERU; 14. dogoreală, arşiţă: *în bătaia soarelui, a focului;* 15. (direcţie de) acţiune, (de) influenţă: *afuma o parte din carne şi-o punea la bătaia luminii, lîngă hribi.* SAD.; *în bătaia farurilor;* 16. lătrat al cîinilor: *se depărta ... în bătaia cîinilor.* VLAH.; 17. (muz.) măsură, tact; 18. **a pune la bătaie ceva, a)** a oferi ceva spre a fi cheltuit sau consumat; **b)** a risca ceva, a-şi pune în joc ceva. [Lat. *batt(u)alia*].

bătălăş, bătălaşi m. gonaci care străbate pădurea, făcînd zgomot pentru a ieşi vînatul în bătaia puştii: *chiotele de vînătoare ale bătăiaşilor.* OD. [*Bătaie* + *-aş*].

bătălós, ~şi, bătăloásă, ~e a. 1. căruia îi place să se bată sau (p. ext.) să se certe; violent, impulsiv, iute; 2. (fig.) straşnic (în bine sau în rău), aprig: *vin bătăios;* **femeie bătăioasă**, femeie frumoasă şi voinică, cu înfăţişare bărbătească; 3. (fig.) perseverent, tenace. [*Bătaie* + *-os*].

bătăíţă, bătăiţe f. diminutiv al lui bătaie. [*Bătaie* + *-iţă*].

bătălúş, bătăluşe n. (reg.) titirez la moară. [*Bătaie* + *-iuş*].

bătălău, bătălaie n. (reg.) pisălog, pilug. [*Bat* (prez. ind. al lui *bate*) + *-ălău*].

bătălíe, bătălii f. 1. luptă (mare), război între forţe armate inamice: *poveştile bătrîne şi glumeţe ale ostaşilor înălbiţi în bătalie şi nevoi.* EM.; *bătălia de la Călugăreni;* 2. (înv.) ordine de bătaie a trupelor; 3. stare de vrăjmăşie între două popoare; acţiune, expediţie militară: *au pornit la bătălie;* 4. (fig.) încordare, efort în vederea împlinirii unui scop: *începe bătălia pentru sesiunea de examene.* [Din gr. mod. *batália*].

bătătárnică, bătătarnice f. (reg.) plantă cu flori galbene, ale cărei frunze sînt acoperite cu peri aspri (*Senecio crucifolius*). [Probabil metateză din *bătrînatică*].

bătător[1], ~i, bătătoare a. care bate; **bătător la ochi,** care atrage atenţia; izbitor: *în poartă îşi aşează o firmă bătătoare la ochi.* VLAH. [*Bate* + *-(ă)tor*].

bătător[2], bătătoare n. 1. unealtă de bătut laptele sau smîntîna pentru a se alege untul; 2. băţ sau lopăţică cu care se bat covoarele pentru a scoate praful din ele; 3. unealtă de grădinărie pentru apăsarea pămîntului după semănat; 4. scaunul meliţei (pe care se aşază cînepa sau inul pentru a fi meliţate); 5. suport pe care se aşază covoarele pentru a fi bătute. // f. 1. lopăţică de bătut pînza cînd se înălbeşte sau rufele cînd se spală; 2. maşină care destramă şi curăţă de impurităţi smocurile de bumbac. [Lat. *batt(u)atorium*].

bătători, bătătoresc vb. 1. (tr.) a îndesa pămîntul pentru a-l face tare şi neted; a tasa, a bătuci; 2. (refl.) a face bătături, a se umple de bătături: *mîinile i s-au bătătorit.* [De la ***bătătură***].

bătătoríre, bătătoriri f. acţiunea de a (se) bătători şi rezultatul ei. [V. ***bătători***].

bătătorít[1], ~ţi, bătătorită, ~e a. 1. tasat, bătucit, bătut: *pămînt bătătorit;* 2. cu bătături: *palme bătătorite.* [V. ***bătători***].

bătătorít[2] n. faptul de a bătători. [V. ***bătători***].

bătătórniţă, bătătorniţe f. plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori galbene, dispuse în capitule (*Senecio crucifolius*). [***Bătător*** + *-niţă*].

bătătúră, bătături f. 1. teren bătătorit (în faţa casei) pe care nu creşte iarba; curte, ogradă: *casele se lipesc din ce în ce mai mult de pereţii dealului, rămînînd fără bătătură.* CĂL.; *are vite în bătătură;* 2. (reg.) loc bătătorit (pe lîngă un local) pe care se dansează: *flăcăii joacă în bătătură;* 3. fire introduse cu ajutorul suveicii prin rostul urzelii; băteală: *roata şedea în mijlocul casei, şi canură toarsă nu era pentru bătătură.* CR.; *bătătura este de bumbac şi urzeala de in;* 4. îngroşare a pielii în palme sau la tălpi (din cauza muncii sau a deplasării): *palmele aceste ţărăneşti ale noastre străpunse de pălămidă şi pline de bătături.* CR.; *am bătături;* (fam.) **a călca pe cineva pe bătătură** (sau **pe bătături**), a supăra, a enerva pe cineva; 5. (reg.) crengi uscate, căzute din copaci: *o babă aduna bătături.* [Lat. ***battitura***].

bătăúş, ~i, bătăuşă, ~e a. şi m., f. (persoană) care se bate des cu alţii, care caută prilej de bătaie; scandalagiu: *împăraţi bătăuşi ... căutau oamenilor ceartă.* ISP. [*Bate* + *-uş*].

băteálă, băteli f. 1. fire care se introduc cu suveica prin rostul urzelii; bătătură; 2. (reg.) braţele spetezelor la războiul de ţesut; 3. (reg.) titirez la moară; 4. **a sta băteală (pe capul) cuiva,** a bate capul cuiva, a se ţine de cineva: *le-a stat băteală bieţilor moşnegi s-o mărite.* C. [*Bate* + *-eală*].

bătélişte, bătelişti f. (reg.) 1. loc bătătorit (de vite); loc în care stau animalele sălbatice: *cunoştea toate pădurile, toate văgăunile, toate bătelиştile sălbăticiunilor.* SAD.; *colindam temeiurile codrilor..., ca să ne însemnăm culcuşurile şi bataliştile lor.* VOIC.; 2. loc de întîlnire, de dans: *unde era bătelиştea flăcăilor şi a fetelor.* CR.; 3. (fig.) cărare, drum bătătorit: *în bătelиştea munţilor;* (şi: (reg.) **batalişte**). [*Bate* + *-elişte*].

batjocurí vb. v. **batjocori.**

bătrîlór, ~i, bătrîloáră, ~e a. diminutiv al lui bătrîn; cam bătrîn: *e un boier cam bătrîior.* EM. [***Bătrîn*** + *-ior*].

bătrîn, ~i, bătrînă, ~e a. 1. înaintat în vîrstă, care trăieşte de mult timp: *aşa ne amăgea mama, cu o pupăză care îşi avea cuib de mulţi ani într-un tei foarte bătrîn.* CR.; *om bătrîn;* **fată bătrînă,** fată rămasă nemăritată: *se înclina spre cele două fete bătrîne şi se retrăgea cu un aer demn.* GHEŢIE; 2. de demult, foarte vechi: *din vremile bătrîne; datini bătrîne;* 3. ajuns în stadiul bătrîneţii, lipsit de prospeţime, de frăgezime: *o adîncă întristare era scrisă pe faţa lui bătrînă.* EM. // m., f. 1. persoană în vîrstă înaintată, în ultima etapă a vieţii: *amundoi bătrînii aceştia erau albi ca iarna.* CR.; *un bătrîn; o bătrînă;* 2. (la pl.) cei care au trăit anterior, în timpuri îndepărtate; strămoşi: *ce mi-i lăsară din bătrîni părinţii din părinţi.* EM.; *cuvinte din bătrîni;* 3. (fam.; la m. sg.) tată; (la f. sg.) mamă; (la pl.) părinţi; 4. termen de adresare familiară, între prieteni: *ce mai faci, bătrîne?* [Lat. ***veteranus*** „soldat bătrîn"].

bătrînátic, ~ci, bătrînatică, ~ce a. (rar) 1. care pare bătrîn; 2. care are trăsături, comportare de bătrîn: *june bătrînatic.* [***Bătrîn*** + *-atic*].

bătrînciós a. v. bătrînicios.

bătrînél, ~ei, bătrînică, ~ele m., f. diminutiv al lui bătrîn: *bătrînica nu s-a mai putut stăpîni.* CAR.: *obrazul lui slobozit din stăpînirea voinţii arată trăsături de bătrînel.* SAD. [***Bătrîn*** + *-el*].

bătrînésc, ~şti, bătrîneáscă, ~eşti a. 1. caracteristic omului bătrîn: *vorba, porturile şi apucăturile bătrîneşti nu le mai venea la socoteală.* CR.; 2. rămas de la (sau din) bătrîni; din vechime, de demult: *limba lui e bătrînească, însă deloc naivă.* CĂL.; **cîntec bătrînesc,** baladă populară: *cîntecele bătrîneşti adeveresc cronicile.* RUSSO; **vorbă bătrînească,** zicătoare, proverb. [***Bătrîn*** + *-esc*].

bătrînéşte adv. ca bătrînii, în felul bătrînilor: *mam' mare se ridică bătrîneşte şi se duce în coridor.* CAR. [***Bătrîn*** + *-eşte*].

bătrînéţă f. v. bătrîneţe.

bătrîneáţe, bătrîneţi f. 1. vîrstă înaintată, de după maturitate (aproximativ după 60 de ani): *să ai femeie cum trebuie şi să o duci cu dînsa pînă la adînci bătrîneţe.* CR.; 2. (colectiv) oameni bătrîni: *se adună tot satul: bătrîneţele cu sfatul, flăcăimea cu voioşia şi mulieretul cu zarva.* DELAVR.; (şi: (pop.) **bătrîneţă**). [***Bătrîn*** + *-eţe*].

bătrînícă, bătrînici f. diminutiv al lui bătrînă (v. **bătrîn**); femeie bătrînă (şi scundă). [***Bătrînă*** + *-ică*].

bătrînicíos, ~şi, bătrînicioásă, ~e a. îmbătrînit (înainte de vreme), cu purtare, cu înfăţişare de bătrîn; cam bătrîn: *un cocostîrc de cei bătrînicioşi.* CR.; (şi: **bătrîncios**). [***Bătrîn*** + *-icios*].

bătrînímе f. (rar) mulţime de bătrîni; oameni bătrîni: *vor deschide haina înaintea bătrînimei cetăţii aceiea.* BIBLIA. [***Bătrîn*** + *-ime*].

bătrînîş m. plantă erbacee ornamentală din familia compozitelor, cu flori albastre sau liliachii (*Erigeron canadensis*). [***Bătrîn*** + *-iş*].

bătucí, bătucesc vb. 1. (tr.) a bătători, a presa, a îndesa: *cărarea arăta că o fiinţă bătucise loc de umblet.* SAD.; 2. (refl.) a deveni bătătorit, presat: *mirиştea se bătucea în grabă subt călţunii feciorilor şi cizmele fetelor.* AG.; 3. (refl.) a se acoperi cu bătături, a se îngroşa, a se înăspri: *i s-au bătucit picioarele;* 4. (refl.; despre fructe) a se lovi, a se zdrobi: *s-au bătucit merele.* [***Bat*** (prez. ind. al lui *bate*) + *-uci*].

bătucíre, bătuciri f. faptul de a (se) bătuci. [V. ***bătuci***].

bătucít, ~ţi, bătucită, ~e a. 1. bătătorit; pe care se umblă mult: *uliţă ... bătucită cu nisip.* POP.; 2. cu pielea îngroşată, cu bătături: *mîini bătucite.* [V. ***bătuci***].

bătút[1], ~ţi, bătută, ~e a. 1. care este sau a fost lovit: (subst.) *o să aibă el încă de furcă cu cei bătuţi.* AG.; **a se da bătut,** a renunţa: *trebuie să rezistăm, să nu ne dăm bătuţi.* GHEŢIE; **bătut în** (sau **la**) **cap,** prost, ţicnit; 2. agitat, mişcat, atins: *bătut de toate vînturile;* (fig.) ***bătut de gînduri.*** EM.; 3. bătătorit, presat şi netezit: *pe şeaua dreaptă, bătută ca în palmă, taie întinsa cîmpie.* VLAH.; *drum bătut;* 4. **lapte bătut,** lapte uşor fermentat, cu gust acrişor; 5. ţesut des: *pînză bătută;* 6. împodobit: *cerbul acela este bătut tot cu pietre scumpe.* CR.; 7. deteriorat, stricat, vătămat: *luncă bătută de brumă; boi bătuţi de jug;* 8. (fig.) pedepsit: *bătut de Dumnezeu;* 9. cu petale multe şi dese: *floare bătută;* 10. **(bătut la maşină)** care a fost imprimat la maşina de scris: *într-o lună voi aduce capitolul despre comic gata bătut la maşină.* GHEŢIE. // m. monedă, ban: *n-ai bătuţi?* AL.; (adj.) **bani bătuţi,** bani gheaţă: *nu era în stare să găsească nici o mie de lei bani bătuţi.* GHICA. // f. dans popular cu mişcări repezi şi vioaie; melodia după care se dansează: *cînd aude românul lăutarul cîntînd bătuta subt umbrar, îi intră dracu în opincă şi joacă pînă moare.* OD. [V. ***bate***].

bătút[2] n. batere: *bătutul covoarelor.* [V. ***bate***].

băţ, beţe n. 1. bucată de lemn lungă şi subţire: *iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băţ.* EM.; **a pune cuiva beţe în roate,** a face dificultăţi (cuiva); **a da (ca cînele) prin băţ,** a fi foarte insistent, obraznic: *iedul cel mare şi cu cel mijlociu dau prin băţ de obraznici ce erau.* CR.; **nici (măcar) un băţ de chibrit,** nimic; **a vorbi** (sau **a răspunde**) **de-a băţul,** a vorbi (sau a răspunde) contrînd, la voia întîmplării; 2. (fig.) lovitură sau bătaie cu un astfel de obiect: *căpăta în schimbul pungii cinci beţe sănătoase.* EM.; 3. piesă în formă de vergea, care intră în alcătuirea unor maşini, unelte etc.: *aduceţi-mi degrabă o putină, o pele de cîne şi două beţe, să fac o jucărie.* CR.; *băţul iţelor; beţele tobei.* // adv. drept, ţeapăn, rigid: *stă băţ.* [Et. nec.].

băţíc, băţicuri n. (reg.) unealtă cu care împinge dogarul cercurile; cioacă. [***Băţ*** + *-ic*].

băţós, ~şi, băţoásă, ~e a. 1. drept şi ţeapăn (ca un băţ): *luminările drepte şi băţoase.* DELAVR.; 2. (fig.) lipsit de flexibilitate, rigid; 3. (fig.) plin de sine: *te înşeli, am continuat, băţos şi solemn.* GHEŢIE; *un caracter băţos;* 4. cu tulpina lemnoasă: *fasole băţoasă.* [***Băţ*** + *-os*].

băţoşénie, băţoşenli f. dîrzenie, fermitate: *m-a respins şi ţinut departe..., nu cu severitatea şi băţoşenia femeilor care vor să te exaspereze.* VOIC. [***Băţos*** + *-enie*].

băúbil, ~i, băubilă, ~e a. care poate fi băut. [***Bea*** + *-bil*].

băuná, băun vb. (reg.; intr.) a urla; a mugi; (p.ext.) a ţipa, a se văita: *se strecoară în partea cealaltă a odăii, unde baune mătuşa.* ST.; *lupii băunau;* (şi: **băuni**). [Lat. ***baubulare***].

băuní vb. v. **băuna.**

băút[1], ~ţi, băută, ~e a. 1. care a consumat băutură: *să vii mîncat şi băut;* 2. care este beat: *vizitiul era cam băut.* SAD.; *e băut de dimineaţă;* 3. înghiţit, consumat: *prin crierii lui umbla fumul vinului băut.* MAT. [V. ***bea***].

băút[2] n. 1. faptul de a bea; înghiţire: *mai stă din băut şi iar începe a mormăi.* CR.; 2. consumare de băuturi alcoolice (în cantitate mare): *continua băutul din vinul ce mai avea.* BAC.; *bani de băut;* **a se pune** (sau **a se aşterne**) **pe mîncat şi pe băut** (sau **pe mîncate şi pe băute**), a începe să mănînce şi să bea: *şi unde nu s-au aşternut pe mîncate şi pe băute.* CR. [V. ***bea***].

băutór, ~i, băutoáre a. şi m., f. (persoană) care bea mult; beţiv: *aceasta nu poate să facă numai un beutoriu.* B.-DEL.; *cu bărbatul băutor nu-i face pită-n cuptor.* POP.; (şi: (reg.) **beutor, beutoriu**). [***Bea*** + *-(u)tor*].

băutúră, băuturi f. 1. lichid care se bea: *băutura fierbinte îmi dezmorţi trupul înţepenit.* GHEŢIE; *apa e băutura cea mai sănătoasă;* 2. (spec.) **(băutură alcoolică)** lichid care conţine alcool (vin, ţuică, lichior etc.): *paginile sînt pline de dizertaţii asupra bunelor mîncări şi băuturi.* CĂL.; **băuturi spirtoase,** băuturi puternic alcoolizate, prin distilare: *promiteau desfiinţarea dărilor pe băuturi spirtoase.* EM.; 3. consumare (exagerată) de lichide

alcoolice: *ăsta e timpul care îndeamnă cel mai mult la băutură.* M.CAR.; *de prea multă băutură muri.* POP.; **a (nu) ţine la băutură,** a (nu) rezista la beţie; **4.** chef, petrecere la care se bea (mult): *de o lună ... o dusesem într-o băutură.* M.CAR.; **5.** medicament care se bea: *băutură adormitoare;* (şi: (înv. şi reg.) **beutură**). [Lat. **bibitura*].

băuturícă, băuturici f. (fam.) diminutiv al lui băutură: *din partea mea, mîncarea-i numai o zăbavă; băuturica mai este ce este, zise Setilă.* CR. [*Băutură* + *-ică*].

bdénie f. v. denie.

bea, beau vb. **1.** (tr.) a introduce în gură şi a înghiţi un lichid: *bea în toată sara o cupă de lapte.* CR.; **a bea paharul pînă-n fund,** a îndura un necaz, o suferinţă pînă la capăt; **doar n-am băut gaz,** nu fac (n-am făcut) acest lucru (căci nu sînt nebun); **2.** (tr.) a suge, a sorbi: *văd fluturi albaştri uşor roind şi bînd miere din flori.* EM.; (fig.) *o strînse cu atîta foc, încît îi părea c-o să-i beie viaţa toată din gura ei.* EM.; **3.** (intr.) a consuma băuturi alcoolice (deseori şi în cantităţi mari): *el venise să bea la crîşma unde poposise străinul.* IBR.; *cam bea;* (refl. impers.) *un loc unde se discută politică şi se bea.* CĂL.; (tr.) *îi propuse să intre undeva pentru a bea o bere.* GHEŢIE; **a bea în sănătatea (sau în cinstea) cuiva,** a închina un pahar de băutură în cinstea cuiva, sărbătorind pe cineva; **4.** (tr.) a cheltui (bani, avere etc.) pe băutură: *băui, nene, turma toată.* POP.; **a-şi bea (şi) minţile,** a bea pînă la inconştienţă, pînă la nebunie; **5.** (pop.; tr.) **(a bea tutun)** a fuma: *pînă-şi găteşte de băut luleaua.* CR. [Lat. *bibere*].

beat[1], beţi, beátă, bete a. **1.** care a consumat (o cantitate mare de) băuturi alcoolice, care este în stare de ebrietate: *Octav adoarme beat în poarta cimitirului.* CĂL.; **beat mort** (sau **cuc, turtă, lemn** etc.), ameţit de băutură foarte tare; **2.** (fig.) copleşit, ameţit, tulburat (de un sentiment, de o pasiune etc.): *beat de bucurie, de glorie;* **3.** (fig.) tulbure, rătăcit: *cu pasul slab, cu ochii beţi, el a plecat, gemînd, p-afară.* COŞB. [Lat. *bibitus*].

beat[2] [bit] n. (muz.) **1.** bătaie, timp; timpul forte al unei măsuri; **2.** (în muzica uşoară şi de jaz) stil apărut la începutul deceniului al şaptelea al secolului al XX-lea. // a. invar. care aparţine beatnicilor, specific beatnicilor. [Cuv. engl.].

beatífică, beatífic vb. (tr.; la catolici) a trece o persoană defunctă în categoria fericiţilor bisericii; (p. ext.) *viziunea beatifică, absoarbe în Dumnezeu orice personalitate, anulînd-o.* CĂL. [Din lat. *beatificare;* cf. fr. *béatifier*].

beatificáre, beatificări f. faptul de a beatifica: *toate pretinsele focuri de beatificare a omenirii.* EM. [V. *beatifica*].

beatitúdine f. stare de fericire deplină: *numai el aduce libertate şi beatitudine.* EM.; (iron.) *am intrat în starea de beatitudine – sînt complet ramolit.* CAR. [Din lat. *beatitudo, -inis*].

beatnic [bítnic] m. **1.** adept al unei mişcări sociale şi literare americane de la mijlocul secolului al XX-lea, apărute ca reacţie împotriva modului de viaţă şi a valorilor din societatea industrială; **2.** (p.ext.) tînăr care, prin neîngrijire şi stridenţă, protestează împotriva stilului de viaţă burghez. [Cuv. engl.].

bébe m. **1.** copil mic, copilaş; **2.** (fig.) păpuşă. [Din fr. *bébé*].

bebéle f. (reg.) piatră de rîu: *cela aruncînd o bebee, îl toacă tocma în gura căscată.* B.-DEL. [Et. nec.].

bebelúş, bebeluşi m. nou-născut; sugar. [*Bebe* + *-luş*].

bec[1], becuri n. **1.** lampă electrică formată dintr-un filament protejat de un glob de sticlă: *sînt solitarul pustiilor pieţe cu tristele becuri cu pală lumină.* BAC.; **a călca pe bec,** a fi infidel; **2.** lumină produsă de o astfel de lampă: *a citi la bec;* **3.** (înv.) orificiu prin care iese un gaz (sau un lichid vaporizat) spre a putea fi aprins: *candelabru cu şase becuri;* **4. (bec de gaz)** arzător pentru gaz, folosit pentru iluminat sau pentru încălzit; **5. bec de sudură** (sau **de sudaj**), piesă la aparatul de sudură prin care ies gazele. [Din fr. *bec* (*de gaz*)].

bec[2] m. jucător fundaş la fotbal. [Din engl. *beck*].

becár, becari m. (muz.) semn care, anulînd un bemol sau un diez anterior, indică revenirea la tonul natural al unei note. [Din fr. *bécarre*].

becáţ m. v. becaţă.

becáţă, becaţe f. pasăre călătoare din familia picioroangelor, cu ciocul lung, avînd carnea foarte gustoasă (*Capella gallinago* sau *media*); (şi: **becaţ**). [Din gr. mod. *becátsa;* cf. fr. *bécasse*].

becaţínă, becaţine f. pasăre înrudită cu becaţa, dar mai mică; berbecuţ (*Scolopax gallinula*): *la apropierea noastră, zburau becaţine şi părechi de crihance.* SAD. [Din fr. *bécassine* (după *becaţă*)].

becér, beceri m. vechi dregător care avea în grijă proviziile domnului; (p. ext.) bucătarul curţii, locţiitor al stolnicului: *a trimite la ocnă pe şase beceri.* NEGR. [*Beci* + *-er*].

beceríe, beceríi f. (înv.) bucătărie domnească: *mai în laturile caselor domneşti ... erau beceriile sau cuiniile.* OD. [*Becer* + *-ie*].

bechér, becheri m. **1.** (fam.) flăcău neînsurat; burlac, holtei: *cîţi becheri zgîrciţi nu vor fi linguşit slugăreşte pe bătrînul monarh.* OD.; **2.** (înv.) cal de poştă extenuat. [Din turc. *bekâr* „fără ocupaţie"].

becherăş, becheraşi m. (fam.) diminutiv al lui becher. [*Becher* + *-aş*].

bechíe, bechíi f. **1.** dispozitiv aşezat la coada fuzelajului avionului, care serveşte la rezemarea acestuia pe sol; **2.** piesă de metal care protejează elicea unei ambarcaţiuni cu motor. [Din fr. *béquille* (*de queue*)].

béchlu adv. **nici bechiu,** nimic; deloc: *n-am înţeles nici bechiu.* AL.; **a nu şti** (sau **fără a şti**) **bechiu,** a nu şti nici o boabă: *începi a bolborosi turceşte, fără să ştii bechiu măcar.* CR. [Et. nec.; cf. magh. *bétü* „litera b"].

beci, beciuri n. **1.** (înv.) închisoare subterană: *domnul cu Stoica se coborîră în beciurile boltite ale palatului.* OD.; **2.** pivniţă boltită pentru păstrat alimente: *du-te-n beci, adă un ulcior de vin.* MAT.; *un gospodar s-apucase să-şi facă un beci în pămînt.* POP. [Et. nec.].

becísnic, ~ci, becísnică, ~ce a. şi m., f. (pop.) **1.** (om) care nu este bun de nimic, fără personalitate: *sîntem atît de becisnici şi nu atingem perfecţiunea.* GHEŢIE; *bicisnicul este de obicei sau prea modest, sau prea obraznic.* VIERU; **2.** (om) debil, slăbănog, neputincios: *nu se cuvine ... să bat laturile ca un becisnic.* C.L.; **3.** (om) nevoiaş, mişel; (şi: **biciznic**). [Din sl. *bečistĭnikŭ* „fără cinste"].

becísnicíe, becísnicii f. (pop.) **1.** stare a omului becisnic: *aceaea încă era dată spre bicisnicie şi căuta la înşelăciunea păgînei.* DOS.; **2.** ticăloşie, nemernicîe: *să se amestece în certurile şi becisniciile celorlalţi?* ISP. [*Becisnic* + *-ie*].

bectemís, bectemísuri n. (înv.) tutun de calitate superioară. [Din turc. ***pek temis*** „tare şi curat"].

beculéţ, beculeţe n. diminutiv al lui bec; bec mic: *crezui că se duce să facă rost de nişte beculeţe.* POP. [*Bec* + *-uleţ*].

bédă, bede f. (înv. şi reg.) necaz, pacoste. [Din sl. *beda*].

bedérniţă f. v. nabederniţă.

bedreăg, bedreaguri n. (reg.) scaun sau banc de lucru pentru lemnar, rotar sau cizmar: *gazda robotind zi şi noapte ..., între şanuri, calupuri, astrăgaci, bedreag.* CR. [Et. nec.].

beduín, ~i, beduínă, ~e m., f. arab nomad care trăieşte în deşert: *un beduin într-un pustiu, sub lună călător.* VLAH. // a. care aparţine beduinilor, privitor la beduini: *prin deşert străbat sălbatec mari familii beduine.* EM. [Din fr. ***bédouin***].

bée interj. cuvînt care imită strigătul oilor sau al caprelor; (şi: **beeh**). [Onomat.].

beeh interj. v. bee.

beep, beepuri [bip] n. **1.** semnal sonor de avertizare emis de un aparat de comunicaţie; **2.** (spec.) semnal scurt dat cuiva la telefon, fără a aştepta un răspuns imediat; **a da un beep,** a apela o persoană prin telefonul mobil, fără a realiza o convorbire. [Din engl. *beeper*].

beglerbéi m. v. beilerbei.

begoniacée, begoniacee f. (la pl.) familie de plante erbacee perene sau frutescente monoice, care are ca tip begonia; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *bégoniacées*].

begónie, begonii f. plantă ornamentală, cu flori şi frunze decorative (*Begonia*). [Din lat. *begonia,* fr. *bégonia*].

behaviorísm n. teorie care pune la baza psihologiei comportarea faţă de stimuli exteriori; comportamentism: *ne opri cu întrebarea dacă ştim ce este behaviorismul.* VOIC. [Din engl. ***behaviourism,*** fr. *béhaviorisme*].

behavioríst, ~şti, behaviorístă, ~e a. care ţine de behaviorism, referitor la behaviorism; behavioristic. // m., f. adept al behaviorismului. [Din fr. *béhavioriste,* engl. *behaviorist*].

behaviorístic, ~ci, behaviorística, ~ce a. behaviorist: *să vă povestesc eu cea mai... behavioristică întîmplare.* VOIC. [Din germ. ***behavioristisch,*** it. ***behavioristico***].

behăí, béhăi vb. **1.** (intr.) a scoate strigătele caracteristice oilor şi caprelor: *o capră neagră ... behăia şi se da pe lîngă boi.* VLAH.; **2.** (fig.; tr. şi intr.) a cînta urît, strident: *a behăi o romanţă.* [*Bee(h)* + *-ăi*].

behăít, behăituri n. strigăt caracteristic al oii sau al caprei; behăitură: *deodată răsună în liniştea grea un behăit de ţap.* AG. [V. *behăi*].

behăitór, ~i, behăitoáre a. care behăie: *capra cea cu multe ugere şi cu glas behăitor este o caricatură oferită chiar de natură.* CĂL. [*Behăi* + *-tor*].

behăitúră, behăituri f. behăit: *behăitura caprei răsună laolaltă cu jelania ţărăncii.* CĂL. [*Behăi* + *-tură*].

behehé interj. bee. // m. miel, oaie, capră: *pentru behehe vei prăpădi şi pe mihoho.* NEGR. [Onomat.].

béhlit m. v. blehniţă.

béhliţă f. v. blehniţă.

bei, bei m. **1.** guvernator al unei provincii sau al unui oraş la turci (mai mic decît paşa): *se ştie că diplomaţia engleză, împreună cu vînzarea beiului grec Morusi, a fost cauza cesiunii Basarabiei.* EM.; **2.** titlu dat de turci domnilor ţărilor române: *turceşte-te, beiule, beiule, creştinule!* POP.; **3.** (p.ext.) prinţ oriental: *dormea cît un bei pînă ce asfinţea soarele.* CR.; **4.** (reg.) partea scobită a arşicului; poziţie a arşicului cu partea scobită în sus; împărat: *jocul în bei bun.* [Din turc. ***bey***].

beilerbéi, beilerbei m. (înv.) guvernator general al unei provincii turceşti (paşă cu 3 tuiuri): *s-a pregătit măria sa Ion-Vodă să se ducă jertfă în tabăra beglerbeiului.* SAD.; (şi: **beglerbei**). [Din turc. ***beylerbeyi*** „beiul beilor"].

beilíc, beilícuri n. **1.** palat în care erau găzduiţi beii şi alţi demnitari otomani în ţările române: *beilicul de lîngă Sfînta-Vineri din Iaşi.* GHICA; **2.** rechiziţie sau vînzare forţată (şi defavorabilă) a oilor în ţările române pentru sultan; dijmă (în oi): *oi de beilic;* **3.** clacă, muncă fără plată în folosul unui bei, al domnitorului, al unui boier; **4.** (fig.) muncă gratuită şi fără folos; **a lucra de beilic,** a munci fără tragere de inimă. [Din turc. ***beylik***].

beísá, beise f. specie de antilopă care trăieşte în estul Africii (*Oryx gazella beisa*). [Din lat., engl. *beisa*].

beizadé f. v. beizadea.

beizadeá, beizadele f. (înv.) fiu de domn: *seamăn cu o beizadea.* FIL.; (şi m.) *un beizade să se hotărască la plugărie!* AL.; (şi: **beizade**). [Din turc. *beyzadé* „fiu de bei"].

bej a. invar. cafeniu foarte deschis: *stofă bej.* // n. culoare cafenie foarte deschisă: *o avantajează bejul.* [Din fr. *beige*].

bejănárít n. v. băjenărit.

bejánie f. v. băjenie.

bejenár m. v. băjenar.

bejenárí vb. v. băjenări.

bejenárít n. v. băjenărit.

bejení vb. v. băjeni.

bejénie f. v. băjenie.

bel', **beli** m. unitate de măsură pentru intensitatea sunetelor. [Din fr. *bel*].

bel², **~i, belă, ~e** a. (italienism) frumos: *stăi bela mea dilectă, întoarce-te, o Eva.* HEL. [Din it. *bello*].

belacoásă, belacoase f. (înv.) stofă de mătase: *rochie de belacoasă roşie sau galbenă.* OD. [Din fr. *belle Ecosse*].

beladónă, beladone f. **1.** (bot.) mătrăgună (*Atropa belladonna*); **2.** produs farmaceutic obţinut din frunzele acestei plante: *o calfă de spiţer înveninat prin belladona (mătrăgună) văzu cu ochii săi judecata din urmă.* EM. [Din fr. *belladone,* it. *belladonna* „doamnă frumoasă"].

belaliu, ~ii, belalie şi **belelie, ~ii** a. **1.** (reg.) anevoios, dificil, greu: *aplicaţia doftoriilor externe e mai belelie.* CAR.; **2.** (rar) aducător de nenorocire; funest: *păsările sînt belelii;* **3.** mofturos, năzuros: *om cu tabieturi şi belaliu la drum.* CAR.; (fig.) *vinul e belaliu; prinde miros de la toate mîrşăviile.* VOIC.; **4.** capricios: *iarnă grea şi belalie.* [Din turc. *belâli*].

belcánto n. stil italian de interpretare în muzica vocală, caracterizat prin puritatea emisiunii vocale şi prin virtuozitate. [Din it. *belcanto*].

belciúg, belciuge n. inel, verigă de metal cu care se prinde un lacăt, un lanţ etc.: *legă roibul de belciugul bătut în stîlpul gros din faţa crîşmei.* SAD.; *belciug de aur la gîtul porcului;* **a pune** (sau **a atîrna**) **cuiva belciugul în nas,** a pune stăpînire pe cineva, a dispune după voie de cineva; **doar nu m-ai** (sau **nu-s**) **cîştigat la belciuge,** nu am de ce face acest efort, această concesie. [Din sl. *běličugŭ*].

belciugát, ~ţi, belciugată, ~e a. încovoiat, rotund: *boii de la roate, cu coarnele belciugate.* POP. [*Belciug* + *-at*].

béldie, beldii f. (reg.) **1.** tulpină (uscată) la unele plante erbacee; cotor; (fig.) *veni de data asta cu... vînătorul, o beldie crăcănată, cu mişcări mlădii.* VOIC.; **2.** prăjină lungă şi subţire: *ce ştie boul de beldie;* **3.** bălărie, buruiană: *am pornit-o razna, peste cîmpuri, prin beldii.* SAD. [Et. nec.].

béldiţă, beldiţe f. (reg.) peşte mic cu corpul lunguieţ care trăieşte în rîurile de munte (*Alburnus bipunctatus*); (şi: **berchiţă**). [Et. nec.; cf. *blehniţă*].

beleá şi (înv.) **beleáuă, belele** f. **1.** neplăcere, supărare, încurcătură neaşteptată: *habar n-aveau de ce-i aşteaptă şi de ce belea şi-au adus pe cap.* EM.; **a da de belea** sau **a-şi găsi beleaua,** a o păţi, a da de bucluc: *mi-am găsit beleaua cu dihania asta de cucoş.* CR.; **a (se) vîrî** (sau **a (se) băga** (rar) **a cădea) în** (sau **la) belea,** a intra sau a face să intre într-o încurcătură, într-un necaz: *Călăban, care să ascunsese în spini, încă căzu într-o beleauă.* B.-DEL.; *la grea belea m-a vîrît iar spînul.* CR.; **2.** povară, greutate anevoie de suportat: *nu pot scăpa de beleaua asta de om.* [Din turc. *belă*].

bele-árte f. pl. arte frumoase, arte care au ca obiect exprimarea frumosului (pictura, sculptura, arhitectura): *ai de gînd să urmezi belle-artele?* GHEŢIE; *şcoala de bele-arte;* (scris şi: *belle-arte*). [Din it. *belle arti*].

beleáznă, belezne f. (înv.) rană; (p. ext.) cicatrice: *au intrat iarăşi în oraş sănătos şi zdravăn, nice leac de sămn sau beleazn avînd dintr-atîtea rane ce-i dedease.* DOS. [Et. nec.; posibilă compunere din *beli* şi *pleasnă*].

belemnít, belemniţi m. moluscă fosilă din clasa cefalopodelor, cu o cochilie în formă de săgeată sau de cilindru avînd un os intern de susţinere; (pop.) piatră de trăsnet. [Din fr. *bélemnite*].

beletríst, beletrişti m. (rar) autor de beletristică; (adj.) *scriitorii beletrişti nu prea aveau o idee clară de diferitele sisteme lingvistice.* IBR. [Din germ. *Belletrist*].

beletrístic, ~ci, beletristică, ~ce a. **1.** artistic: *critica lui Alecsandri este mai mult practică, adică este consemnată mai mult în operele sale beletristice.* IBR.; **2.** literar: *acestei influenţe vechi franceze se datoresc începuturile noastre beletristice.* IBR.; **3.** (rar) care scrie literatură artistică: *el e primul nostru poet, primul scriitor beletristic.* IBR. // f. literatură artistică: *de aci apoi datează degenerarea beletristicii.* EM. [Din germ. *belletristisch, Belletristik*].

bélfer, belferi m. (fam.) **1.** profesoraş, dăscălaş: *se întîlneau cu grămezi de băieţaşi ..., duşi spre şcoală de belferi cu feţele necăjite şi gînditoare.* SAD.; **2.** om care se lăfăieşte în lux. [Din idiş *Belfer* (=germ. *Beihelfer*)].

belferíe f. (rar) calitate de belfer; viaţă de belfer: *eu sînt ţinut să fac pe năzdrăvanul ca să mă depărtez de gravitatea solemnă a belferiei.* VINEA. [*Belfer* + *-ie*].

belgi m. pl. triburi celtice populînd, în antichitate, teritoriul dintre Sena şi Rin. [Din fr. *Belges*].

belgián, ~eni, belgiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Belgiei sau populaţiei ei, referitor la Belgia sau la populaţia acesteia. // m., f. persoană (originară) din Belgia: *după nume ..., pare a fi francez ori, poate, elveţian sau, cine ştie, belgian.* GHEŢIE. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Belgia. [*Belgia* n. pr. + *-an*].

belgiáncă, belgience f. femeie (originară) din Belgia. [*Belgian* + *-că*].

bélhiţă, belhiţe f. animal rozător cu coadă lungă acoperită cu păr des (*Myoxus glis*): *blane ... de belhiţă.* FIL. [Cf. *begliţă*].

belí, belesc vb. (pop.) **1.** (tr.) a desface pielea de pe corp; a jupui: *fratele tată-mio a belit bivoliţa.* HOGAŞ; *a beli un bou;* **2.** (fig.; tr.) a despuia, a stoarce: *ne beleşte şi ne pradă.* NEGR.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) juli: *şi-a belit fruntea;* **4.** (tr.) **a(-şi) beli ochii,** a face ochii mari (de mirare sau de prostie); **5.** (tr.) a desprinde, a lua coaja, scoarţa de pe plante; a descoji. [Din sl. *bĕliti* „a albi"].

bélic, ~ci, belică, ~ce a. (italienism) de război, războinic: *pe lac în jos s-apasă vizierile lor belici.* HEL. [Din it. *bellico*].

belicísm n. doctrină care preconizează folosirea forţei pentru rezolvarea problemelor litigioase internaţionale. [Din fr. *bellicisme*].

belicíst, ~şti, belicistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care susţine întrebuinţarea forţei în relaţiile internaţionale; belicos. [Din fr. *belliciste*].

belicós, ~şi, belicoásă, ~e a. războinic, agresiv: *vestit prin multe fapte belicoase.* BĂLC. [Din lat. *bellicosus*].

belléră, bellere f. verigă de care se atîrnă sabia. [Din fr. *bélière*].

beligeránt, ~ţi, beligerantă, ~e a. care se află în război: *părţile beligerante.* // m. (la pl.) cei care poartă un război: *au hotărît acţiunea tuturor beligeranţilor în cestiune.* EM. [Din fr. *belligérant,* lat. *belligerans, -ntis*].

beligeránţă f. situaţie în care se află un beligerant; stare de război. [Din fr. *belligerance*].

belinográf, belinografe n. aparat de transmitere a imaginilor fixe (desene, fotografii) prin mijloace de telecomunicaţii cu sau fără fir. [Din fr. *bélinographe*].

belinográmă, belinograme f. imagine transmisă prin belinograf. [Din fr. *bélinogramme*].

belíre, beliri f. acţiunea de a (se) beli şi rezultatul ei. [V. *beli*].

belít, ~ţi, belită, ~e a. (pop.) **1.** care are pielea desprinsă de pe corp; jupuit; (fig.) jigărit: *miel belit;* **2.** dezvelit, descoperit: *ca şi-un juncan Dragosin rage şi cu dinţii beliţi clenţăneşte.* B.-DEL.; **3.** bulbucat, exoftalmic: *ochi beliţi.* [V. *beli*].

belítă f. exploziv de siguranţă întrebuinţat în minele de cărbuni. [Din fr. *bellite*].

beloníde f. pl. familie de peşti teleosteeni marini, din ordinul beloniformelor. [Din lat. *belonidae*].

belonifórm, beloniforme n. (la pl.) ordin de peşti care cuprinde specii marine, cu corpul alungit şi cilindric, avînd ca tip zăganul; (şi la sg.) peşte din acest ordin. [Din fr. *beloniforme*].

belótă f. joc de cărţi. [Din fr. *belotte*].

belşíţă, belşiţe f. plantă erbacee ornamentală cu frunze mari verzi sau purpurii (*Canna indica*). [Et. nec.].

belşúg n. abundenţă, îndestulare; cantitate mare de bunuri materiale (peste necesităţi): *trăieşte în belşug;* (iron.) *se vede c-o început a fi belşug în ţară despre tagma patrioţilor.* AL.; **din belşug,** mult, din plin. [Din magh. *bőlség*].

belteá f. v. peltea.

belúgă f. **1.** specie de balenă din zonele arctice de coastă (*Delphinapterus leucas*); **2.** sturion de dimensiuni mari care trăieşte în mările mici şi în unele rîuri (*Huso huso*). [Din engl. *beluga;* cf. rus. *beluga*].

belvedére n. construcţie pe un loc ridicat de unde se poate privi departe; terasă sau foişor în partea de sus a unei case sau pe un loc înalt, de unde se vede în depărtare. [Din fr. *belvédère*].

belzebút m. (livr.) unul dintre numele date diavolului; (p. restr.) căpetenie a diavolilor. [Cf. fr. *Belzébuth*].

bémberg n. ţesătură de mătase artificială, folosită pentru lenjerie. [Din fr. *bemberg*].

bemól, bemoli m. (muz.) **1.** semn care coboară o notă sau un şir de note cu un semiton; **2.** sunet coborît cu un semiton: *şirul de clape negre ale bemolilor sub mîna prestigioasă a unui artist.* VIANU. [Din fr. *bémol,* it. *bemolle*].

bemolizá, bemolizez vb. (tr.) a pune bemolul înaintea unei note sau a unui şir de note. [Din fr. *bémoliser*].

bénă, bene f. **1.** parte a autocamionului în care se încarcă materiale; **2.** cupă metalică la macarale, elevatoare etc. [Din fr. *benne*].

benchét, benchete n. (pop.) masă mare cu petrecere: *la benchete bravii nu se mai adună.* BOL. [Din ucr. *benket*].

benchetuí, benchetuiesc vb. (intr.) a petrece în ospeţe; a chefui: *cine-mi dă un pahar de vin, să benchetuiesc cu voi?* AL. [*Benchet* + *-ui*].

benchetuiálă, benchetuieli f. petrecere, ospăţ: *nu se trăieşte numai cu benchetuieli.* POP. [*Benchetui* + *-eală*].

benchetuíre, benchetuíri f. (rar) faptul de a benchetui; benchetuială: *muncă, nu comunalism, muncă, nu benchetuiri cu gunoaiele civilizației franceze.* EM. [V. ***benchetui***].

benchi n. v. **benghi**.

bendíx, bendíxuri n. mecanism care permite angrenarea pinionului demarorului cu coroana dințată de pe volantul motorului, la automobile, avioane etc. [Din fr. ***bendix***].

benedictín, ~i, benedictínă, ~e m., f. călugăr sau călugăriță dintr-un ordin întemeiat în secolul al VI-lea: *m-am apucat de munca mea stăruitoare de benedictin pe la mijlocul lui septembrie.* GHEȚIE; (adj.) *înțeleg foarte bine de ce frații benedictini au uitat cu desăvîrșire poruncile abatelui lor.* SAD. // a. **1.** care aparține acestui ordin sau membrilor lui, referitor la acest ordin sau la membrii lui; **2.** laborios, harnic. // f. băutură alcoolică cu gust dulce (preparată la început de membrii acestui ordin). [Din fr. ***bénédictin,*** lat. ***benedictinus***].

benedictísm n. (rar) comportare, viață de benedictin: *pași în Mînăstirea Cernica unde se schimnici, făcînd benedictism intelectual.* CĂL. [***Benedict(in)*** + ***-ism***].

benedicțiúne, benedicțiuni f. binecuvîntare acordată în cadrul unei solemnități: *benedicțiunea religioasă e obligatorie la căsătorie.* [Din lat. ***benedictio, -onis,*** fr. ***bénédiction***].

benéfic, ~ci, benéfică, ~ce a. favorabil, binefăcător: *expunerea la un mediu sau civilizație nouă este benefică pentru formarea tinerilor.* CF.; *intervenție benefică.* [Din fr. ***bénéfique***].

beneficénță, beneficențe f. (italienism) însușire de a face bine; binefacere: *apasă asupra beneficenței cuprinsului artei.* CĂL. [Din it. ***beneficenza***; cf. lat. ***beneficentia***].

beneficiá, beneficiez vb. (intr.) a trage folos, a avea un cîștig, un drept; a profita: *nu prea poți să beneficiezi de avantajele punctului de vedere dimensional.* BL. [Din fr. ***bénéficier***].

beneficiár, ~i, beneficiară, ~e m., f. persoană, colectivitate sau instituție care beneficiază de ceva sau în folosul căreia se face ceva. [Din fr. ***bénéficiaire,*** lat. ***beneficiarius***].

beneficiént, ~ți, beneficientă, ~e m., f. (înv.) beneficiar. [Din germ. ***Benefiziant***].

beneficiére, beneficieri f. (rar) faptul de a beneficia. [V. ***beneficia***].

beneficiu, beneficii și (rar) **beneficiuri** n. **1.** cîștig, profit, folos: *izvor de beneficiuri bănești pentru clica catilinară pe care o reprezintă.* EM.; **2.** (jur.) **beneficiu de inventar,** mod de dobîndire a unei moșteniri; **sub beneficiu de inventar,** sub rezerva de a verifica ulterior: *au fost înregistrate ... nu numai sub beneficiu de inventar, ci ca motiv de pasionantă meditație.* BL. [Din fr. ***bénéfice,*** lat. ***beneficium***].

bene-merénti m. numele unei medalii românești, instituită de regele Carol I în 1876 și acordată personalităților culturale și științifice: *capătă medalia Benemerenti pentru scrieri literare.* EM. [Cuv. lat.].

benetitálă, benetitale f. (la pl.) grup de plante gimnosperme fosile inferioare, care fac trecerea la angiosperme; (și la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***bennettitales***].

benevól, ~i, benevolă, ~e a. făcut de bunăvoie, nesilit: *acei beți intelectuali propagatori benevoli ai culturii politice prin cartier.* BAC.; *contribuție benevolă;* (adv.) *autoritățile i-au acceptat oferta de a-și dona benevol statului pămîntul arabil.* GHEȚIE. [Din fr. ***bénévole,*** lat. ***benevolus***].

benevolénță f. (livr.) bunăvoință. [Din lat. ***benevolentia,*** it. ***benevolenza***].

bénga m. (fam.) nume dat diavolului: *lua-te-ar benga!* [Din țig. ***beng*** „diavol"].

bengál, bengale a. **foc bengal,** foc de artificii: *cortina coboară la lumină de foc bengal.* CĂL. [Din fr. *(Feu de)* ***Bengale***].

bengaléz, ~i, bengaleză, ~e a. care aparține, care este caracteristic provinciei indiene Bengal sau populației ei, referitor la această provincie sau la populația ei: *cine n-are mamă, n-are nimic, glăsuie un proverb bengalez.* VIERU. // m., f. persoană care face parte din populația indo-europeană situată în regiunile de pe malurile cursului inferior al Gangelui și al Brahmaputrei. // f. limbă indo-europeană vorbită de această populație: *o scrisoare în bengaleză ... ar dovedi că fata mai avusese legături cu cineva.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din Bengal. // m. pl. popor care trăiește în Bengal. [***Bengal*** n. pr. + ***-ez***].

bengalí m. (rar) pasăre asemănătoare cu vrabia, care trăiește în regiunile tropicale: *glasul ei mai dulce îi pare decît a lui bengali.* NEGR. // a. **limba bengali,** limbă vorbită în Bengal (India); bengaleză. [Din fr. ***bengali***].

bengalínă f. (înv.) țesătură din mătase și din lînă. [Et. nec.].

benghi, benghiuri n. (pop.) **1.** mic semn negru pe obraz sau pe trup: *obrazul dres cu roșu și-mpestrițat cu benghiuri.* AL.; **2.** (p.ext.) mică pată (neagră): *glodu-ți lipește benghiuri pe nas.* AL.; **3.** (în superstiții) semn făcut pe fruntea copiilor pentru a-i feri de deochi: *și-mi făcea apoi cîte-un benchi boghet în frunte, ca să nu-și prăpădească odorul.* CR.; **4.** varietate a jocului cu arșice: *jocul în zbenghi.* ISP.; (și: **benchi, zbenghi**). [Din turc. ***benek*** „pată"].

benígn, ~i, benignă, ~e a. ușor, lipsit de gravitate: *tumoare benignă.* [Din lat. ***benignus,*** fr. ***bénin, bénigne***].

benignitáte f. stare ușoară a unei boli. [Din fr. ***bénignité***].

beninéz, ~i, beninează, ~e a. care aparține, care este caracteristic statului Benin sau populației lui, referitor la Benin sau la populația acestuia. // m., f. persoană (originară) din Benin. // m. pl. popor care trăiește în Benin. [***Benin*** n. pr. + ***-ez***; cf. fr. ***béninois***].

beníș n. v. **biniș**.

benișál m. v. **binișel**.

benjamín m. (rar) cel mai mic copil al unei familii; cel mai tînăr membru al unui grup. [Din fr. ***benjamin***].

benoclá, benoclez vb. (fam.) a privi insistent, a iscodi cu privirea. [***Benoclu*** + ***-a***].

benóclu n. v. **binoclu**.

benoár, benoare și **benoaruri** n. (înv.) lojă la nivelul parterului (într-un teatru): *și-au stîrnit în cap o droaie de dușmani străsnici: jumătate din logile rangul I, parte din benoaruri.* NEGR. [Din fr. ***baignoire***].

bentiță, bentițe f. diminutiv al lui bantă; fișie de pînză cusută pe marginea mînecii sau a gulerului: *e un fel de semicerc de fir susținut de bentițe late tot de fir.* OD. [***Bantă*** + ***-iță***].

bentónic, ~ci, bentonică, ~ce a. care trăiește pe fundul apelor: *plantă bentonică; pește bentonic.* [Din fr. ***benthonique***].

bentonít n. rocă sedimentară argiloasă, cu puternice proprietăți absorbante, utilizată ca decolorant, dezodorizant, la purificarea uleiurilor etc. [Din fr. ***bentonite***].

béntos n. totalitate a organismelor care trăiesc pe fundul lacurilor, mărilor și oceanelor. [Din fr. ***benthos***].

benzaldehídă, benzaldehíde f. aldehidă derivată din benzen, care se prezintă sub forma unui lichid incolor cu miros de migdale amare, folosită în industria coloranților și în parfumerie. [Din fr. ***benzaldéhyde***].

benzedrínă f. excitant cerebral care înlătură temporar somnul și foamea. [Din engl. ***benzedrine***].

benzén, benzeni m. hidrocarbură lichidă, incoloră, folosită în industria chimică, a medicamentelor și în cosmetică; benzol. [Din fr. ***benzène***].

benzénic, ~ci, benzenică, ~ce a. care aparține familiei benzenului, care conține benzen. [Din fr. ***benzénique***].

benzíl, benzíli m. (chim.) substanță aromatică, solubilă în benzen și insolubilă în apă, care se prezintă sub formă de prisme triunghiulare galbene. [Din fr. ***benzile***].

benzínă, (rar) **benzine** f. produs petrolier sau de sinteză, sub forma unui lichid incolor ușor inflamabil, folosit mai ales drept combustibil la motoarele cu ardere internă: *rămînea o mică pată pe reverul hainei, pe care urma s-o scot cu benzină.* GHEȚIE. [Din fr. ***benzine***].

benzinăríe, benzinării f. **1.** magazin de alimentare a automobilelor cu benzină (și alți carburanți); **2.** depozit de benzină (și de alți carburanți). [***Benzină*** + ***-ărie***]

benzipirén n. substanță extrasă din gudron, cu acțiune cancerigenă, utilizată pentru producerea tumorilor experimentale. [Din engl. ***benzipiren***].

benzoát, benzoați m. sare sau ester al acidului benzoic. [Din fr. ***benzoate***].

benzóe n. substanță naturală aromatică, produsă de un arbore din India și întrebuințată în medicină și în parfumerie. [Din germ. ***Benzoe***].

benzóic, benzoici a. **acid benzoic,** acid organic folosit în medicină, în industria farmaceutică și alimentară. [Din fr. ***benzoïque***].

benzól, benzoli m. (chim.) benzen. [Din fr. ***benzol***].

benzopurpurínă f. colorant roșu folosit la vopsirea bumbacului. [Din fr. ***benzopurpurine***].

beotísm n. **1.** lipsă de gust și de preocupări intelectuale; bădărănie, vulgaritate; **2.** caracter rudimentar în stil și în limbă. [Din fr. ***béotisme***].

beoțián, beoțieni m. **1.** locuitor al Beoției antice; **2.** (fig.) om stupid. [Din fr. ***béotien***].

berár, berari m. (înv.) fabricant sau negustor de bere: *după eșecurile comerciale, berarul se refugie iar în funcționarism.* CĂL. [***Bere***[1] + ***-ar***].

berărie, berării f. **1.** local în care se bea bere: *intru într-o berărie și aștept să pice din moment în moment ediția de seară a ziarelor politice.* CAR.; **2.** (rar) fabrică de bere. [***Bere***[1] + ***-ărie***].

berbánt, berbanți m. și a. (înv.) (om) ușuratic, neserios, desfrînat; (reg.) craidon: *toți cu inime ușoare, toți șăgalnici și berbanți.* EM. [Din gr. mod. ***birbántis***].

berbantíc, berbantícuri n. (înv. și fam.) berbănție: *te-i fi dus prin lume după berbanlîcuri.* CR. [***Berbant*** + ***-lîc***].

berbănție, berbănții f. (înv.) purtare, faptă de berbant: *dar de berbănție.* AL. [***Berbant*** + ***-ie***].

berbéc, berbeci m. **1.** masculul oii; animal cu coarne mari și întoarse pe spate, cu corpul acoperit cu lînă: *bucnește în cap ca ș-un berbece pe Iosofat și nu poate trece.* B.-DEL.; (fig.) *marea, deși brăzdată de berbeci albi, după două ore de drum se arăta neputincioasă.* TUD.; **2.** carnea acestui animal, folosită în alimentație: *n-avea nevoie de altă mîncare decît de-o ocă de chebap de berbec pe zi.* SAD.; **3.** dispozitiv mecanic pentru bătut pari, piloni sau pentru compactarea pămîntului: *oamenii băteau în apă, cu berbeci, stîlpii podului.* GAL.; **4.** mașină de război întrebuințată în trecut la spargerea zidurilor și porților; **5.** (la sg.; artic.) numele unei constelații

din emisfera boreală, reprezentînd prima zodie din zodiac, situată între Peşti şi Taur; al cincilea semn zodiacal de forma unei acolade cu bucla în jos; **6.** (astrol.; şi **zodia berbecului**) numele primei zodii a anului cuprinsă între 21 martie şi 21 aprilie: *soarele se întoarse biruitor în zodia berbecului ca un simbol al acestui adevăr.* SAD.; **7.** (p. ext.) persoană născută în această zodie; (şi: (reg.) **berbece**). [Lat. ***berbex, -ecis (=vervex)***].

berbecár, berbecari m. **1.** păstor de berbeci; **2.** (la pl.) nume pentru cei trei Filipi de toamnă, sărbătoriţi în popor între 26 şi 28 octombrie (pentru a feri berbecii de lupi). [***Berbec*** + *-ar*].

berbecáre, berbecări f. (rar) lovitură puternică (ca de berbec): *lui Tandaler tocma-între picioare dîndu-i o cumplită berbecare.* B.-DEL. [***Berbec*** + *-are*].

berbecăt, ~ţi, berbecată, ~e a. cu fruntea bombată (ca a berbecului); cu profil convex: *căluţii ... erau ... cu boturi lungi şi frunţi berbecate.* SAD. [***Berbec*** + *-at*].

berbecărie, berbecării f. ţarc, îngrădătură unde se ţin berbecii despărţiţi de oi. [***Berbec*** + *-ărie*].

berbéce m. v. **berbec.**

berbecél, berbecei m. **1.** berbecuţ: *tu-mi aduci berbecelul cel mai drag din turma noastră.* AG.; **2.** (reg.) numele unei varietăţi de struguri cu boabe mici, ruginii şi dulci; **3.** (ornit.) sfrîncioc (*Lanius collurio*). [***Berbec*** + *-el*].

berbecésc, ~şti, berbeceáscă, ~eşti a. care ţine de berbec; de berbec; ca berbecii; (p. ext.) puternic: *îi plăcu zburdul lor, lovirea berbecească în capete.* VOIC. [***Berbec*** + *-esc*].

berbecéşte adv. ca berbecii; (p. ext.) cu putere. [***Berbec*** + *-eşte*].

berbecí, berbecesc vb. (tr.) **1.** a izbi, a lovi puternic: *cînd l-a berbecit în frunte cu pumnul, l-a dărîmat pe spate.* SAD.; **2.** a mîrli oile; **3.** (fig.) a poseda, a avea o femeie: *oamenii îi zic aşa fiindcă le berbeceşte muierile.* VOIC. [***Berbec*** + *-i*].

berbecúţ, ~i, berbecuţă, ~e m., f. **1.** diminutiv al lui berbec; berbec mic; **2.** miel de un an: *tăcu iar, mîngîindu-şi căciula scoasă ca pe o berbecuţă sălbatică.* VOIC.; **3.**(reg.) becaţină (*Scolopax gallinula*). [***Berbec*** + *-uţ*].

berbeleác n. artic. **de-a berbeleacul** (sau **berbeleaca**), de-a rostogolul, peste cap: *fugarul se ducea de-a berbeleacul pe povîrniş.* TUD.; *se dau de-a berbeleacul.* [De la ***berbec***].

berbelîc, berbelîcuri n. (rar) prosop întrebuinţat în frizerii: *berbelîcuri pentru ras.* AL. [Din turc. ***berberlık***].

berbér, ~i, berberă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic populaţiei semito-hamitice din nordul Africii, referitor la această populaţie: *începuse atacul împotriva vizigoţilor combătînd întîi tribul berber.* CĂL. // m., f. persoană care aparţine unei populaţii semito-hamitice din nordul Africii: *e un colorist ardent ..., adică hiperbolic ca un berber.* CĂL. // m. pl. grup de etnii semito-hamitice care locuiesc din preistorie în nordul Africii şi care au fost convertite la islamism. [Din fr. ***berbère***].

berberidacée, berberidacee f. (la pl.) familie de plante erbacee şi lemnoase, avînd ca tip dracila; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***berbéridacées***].

berberíţă, berberiţe f. (bot.) dracilă (*Berbenis vulgaris*). [Din germ. ***Berberitze***].

berbínţă f. v. **bărbînţă.**

berc[1], ~ci, beárcă, berce a. **1.** cu coada scurtă sau scurtată; fără coadă: *vro cinci sute de berbeci ... tot berbeci de coade berci.* POP.; *găină bearcă;* **2.** teşit, fără ţugui: *căciulă bearcă.* [Et. nec.].

berc[2], bercuri n. (reg.) dumbravă, pădure: *du-te, cucule, în berc şi mă lasă să-mi petrec.* POP. [Din magh. ***berek***].

bérchiţă f. v. **beldiţă.**

bére[1] f. **1.** băutură slab alcoolică, obţinută din malţ şi hamei fermentat: *desfrîu de bere şi de vin prin berării şi cafenele.* BAC.; **2.** (pl. **beri**) halbă, sticlă etc. cu această băutură: *eu iau o tizană, tu ia o bere.* CAR. [Din germ. ***Bier*** (influenţat de infinitivul lung *bere[2]*)].

bére[2] f. (înv. şi pop.) faptul de a bea (băuturi alcoolice): *las berea şi mîncarea.* POP. [V. ***bea***].

berechét, berecheturi n. **1.** noroc, fericire: *se mirau ţăranii ce berechet i-a găsit.* CR.; **2.** belşug, abundenţă. // (adv.) din belşug, din abundenţă: *în ciuda asigurărilor pe care singur mi le dădeam că am timp berechet, paşii nu voiau să mă asculte.* GHEŢIE; *are bani berechet.* // m. (pl. **berecheţi**) **1.** (adesea iron.) om care aduce belşug, noroc: *ştiu că eşti berechet bun.* CR.; **2.** (fam.) om şiret, coţcar; haimana: *nu te pune... cu toţi berecheţii.* C. [Din turc. ***bereket***].

beregátă, beregate f. (pop.) laringe, înghiţitoare; parte a gîtului unde se află laringele, gîtlej: *unul taie hangiului beregata.* CĂL.; *beregata curcanului;* **a lua de beregată (pe cineva),** a trage pe cineva la răspundere. [Cf. sb. ***berikat***].

beregăţí, beregăţesc vb. (rar; refl.) a se semeţi sărind cu gura: *domnilor! se beregăţi Someşan, dar glasul i se înecă.* VINEA. [***Beregată*** + *-i*].

berét n. v. **beretă.**

berétă, berete f. şapcă moale, fără cozoroc; bască: *un mic fular de voal în jurul gîtului şi o beretă gri în cap.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **beret**). [Din fr. ***béret***].

bergamótă, bergamote f. soi de pere de formă rotundă, de culoare galbenă şi cu gust plăcut: (adj.) *pere bergamote;* (şi: **pergamută**). [Din fr. ***bergamote***].

bergsonián, ~eni, bergsoniană, ~ene a. referitor la bergsonism, care ţine de bergsonism: *aceasta ar fi vederea bergsoniană de maximă amploare asupra instinctului.* BL. // m., f. adept al bergsonismului. [Din fr. ***bergsonien***].

bergsonísm n. doctrina filozofică dezvoltată de Henri Bergson, potrivit căreia intuiţia este calea de a accede la adevăr: *unele fascinante variaţii pe temă evoluţionistă au făcut la un moment dat faima bergsonismului.* BL. [Din fr. ***bergsonisme***].

beri-béri n. boală din Extremul Orient datorată lipsei vitaminei B_1 în organism. [Din fr. ***béri-béri***].

bericícă, bericele f. diminutiv al lui bere[1]: *bericică blondină ... cu un hering sărăţel.* CAR. [***Bere[1]*** + *-ic* + *-ică*].

beríl, beriluri n. mineral ale cărei varietăţi sînt întrebuinţate ca pietre preţioase. [Din fr. ***béryl,*** lat. ***beryllus***].

beríliu n. metal alb, dur, întrebuinţat la aliaje. [Din fr. ***béryllium***].

berjérá, berjere f. (rar) fotoliu larg şi adînc: *mai departe, pe berjera de lîngă bibliotecă, un pardesiu.* VINEA; *s-a trîntit pe o berjeră.* [Din fr. ***bergère***].

berkéliu n. element chimic sintetic radioactiv. [Din engl. ***berkelium***].

berlánt, berlante n. (înv.) briliant: *am pierdut un diamant mai frumos decît berlant.* PANN. [Formă coruptă din ***briliant***].

berlínă, berline f. **1.** automobil cu patru uşi şi cu patru geamuri laterale mobile; **2.** (înv.) trăsură în formă de cupeu, cu patru locuri: *am recunoscut berlina lui Paul Gerotta, una dintre ultimele trăsuri închise din oraş.* GHEŢIE. [Din fr. ***berline,*** it. ***berlina***].

berlinéz, ~i, berlineză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Berlinului sau locuitorilor lui, referitor la Berlin sau la populaţia acestuia: *aceste informaţiuni fiind culese în mare parte dintr-o foaie berlineză oficioasă.* EM. // m., f. locuitor al oraşului Berlin. [De la ***Berlin*** n. pr. + *-ez*].

bérmá, berme f. banchetă lată de circa un metru, realizată pe taluzurile înalte pentru a le mări stabilitatea. [Din fr. ***berme***].

bernardín[1], ~i, bernardină, ~e m., f. călugăr din ordinul Sf. Benedict, reformat de Sf. Bernard. [Din fr. ***bernardin***].

bernardín[2], bernardini m. cîine mare de culoare albă cu pete roşcate, originar din Elveţia şi dresat pentru descoperirea călătorilor rătăciţi în munţi: *îl văd şi astăzi în faţa mea: elegant, amabil, cu un imens cîine bernardin în lesă.* R.L. [Din germ. ***Bernhardiner***].

bérná f. în **bernă,** pe jumătate coborît în semn de doliu: *guvernul nostru decretă doliu naţional, drapelele fură coborîte în bernă.* GHEŢIE. [Din fr. (*pavillon en*) ***berne***].

bernevéci m. pl. (reg.) pantaloni ţărăneşti, largi şi groşi: *iţari, bernevici, cămeşoaie.* CR.; (şi: **bernevici**). [Din bulg. ***vernevici***].

bernevíci m. v. **berneveci.**

bértă, berte f. (reg.) broboadă de lînă (croşetată), purtată de femei pe cap sau pe umeri. [Din fr. ***berthe*** „pelerină"].

bertón, bertoane n. barcă cu vîsle, din pînză cauciucată, folosită la bordul submarinelor şi al navelor mici. [Din fr. ***berthon***].

besacté f. v. **besactea.**

besacteá, besactele f. (înv.) cutie sau lădiţă (de lemn) ornamentată (în care se păstrau ustensilele pentru cusut): *o măsuţă cu o besactè deschisă.* AL.; *pe glaful ferestrei e o besactea.* CĂL.; (şi: (reg.) **besacte**). [Din gr. mod. ***bestahtas,*** turc. ***beştahta***].

béschie, beschii f. (reg.) ferăstrău mare cu lama lată (şi cu mînere la capete) pentru buşteni: *încearcă să prefacă trunchiurile în scînduri cu ajutorul beşchiei.* TUD.; (şi: **beşchie**). [Din turc. ***biçki***; cf. bg. ***bičkija***].

beschegíu, beschegii m. (reg.) persoană care taie buşteni cu beschia: *între sculele de dulgherie ... erau două joagăre, aşa că se alcătuiră două echipe de beşchegii.* TUD.; (şi: **beşchegiu**). [***Beschie*** + *-giu*].

beseádă, beseade f. **1.** (înv.) convorbire, discuţie: *Domnul duse-se dacă svîrşi beseada cu Avraam.* PALIA; **2.** (reg.) anecdotă; ghicitoare. [Din sl. ***beseada***, magh. ***beszéd***].

besérică f. v. **biserică.**

bessi m. pl. nume dat de romani tribului trac situat între munţii Rodopi şi rîul Mariţa. [Cuv. lat.].

bestiái, ~i, bestială, ~e a. neomenos, brutal, feroce; de bestie: *o poftă bestială de a sfîşia îi apucase pe amîndoi.* VLAH. [Din fr. ***bestial,*** lat. ***bestialis***].

bestialitáte, bestialităţi f. **1.** faptă bestială, de bestie; **2.** fire, pornire bestială: *un tip de o imoralitate şi o bestialitate înspăimîntătoare.* IBR. [Din fr. ***bestialité***].

bestializá, bestializez vb. (rar; refl.) a deveni bestial. [Din fr. ***bestialiser***].

bestializáre, bestializări f. faptul de a se bestializa. [V. ***bestializa***].

bestiár[1], bestiari m. gladiator care lupta cu fiarele în arenele romane. // n. (pl. **bestiare**) luptă între oameni şi animale în circuri. [Din lat. ***bestiarius***].

bestiár[2], bestiare n. culegere medievală de fabule sau povestiri alegorice despre animale: *portretul pisicii (din bestiar) e un poem plin de suavitate.* CĂL. [Din fr. ***bestiaire***].

béstie, bestii f. **1.** animal sălbatic; fiară: *bestiile din menajerii.* CAR.; **2.** (fig.) om crud cu apucături de fiară. [Din lat., it. ***bestia***].

bestiólă, bestiole f. 1. diminutiv al lui bestie; animal mic; gînganie; 2. (fig.) persoană cu un grad de sălbăticie: *uşor de zis, cînd eşti o bestiolă gingaşă şi sănătoasă.* VINEA. [Din fr. ***bestiole***].

best-seller [best-sélăr] n. 1. mare succes de librărie; carte de mare tiraj; 2. mare succes comercial. [Cuv. engl.].

beşamál n. sos alb făcut cu smîntînă. [Din fr. ***béchamel***].

beşchegíu m. v. beschegiu.

béşchie f. v. beschie.

beşí vb. v. băşi.

beşicá vb. v. băşica.

beşicát a. v. băşicat.

beşícă f. v. băşică.

beşínă f. v. băşină.

beşinós a. v. băşinos.

beşleágă, beşlegi m. 1. (înv.) căpitan de beşlii (în fiecare judeţ, iar la Bucureşti şi la Iaşi cîte un baş-beşliagă): *beşleaga din Orava.* POP.; 2. (iron.) babalîc; baccea; (şi: **beşli-aga**). [Din turc. ***beşli ağası***].

beşlí-aga m. v. beşleagă.

beşlíc, beşlici m. monedă turcească în valoare de cinci parale, care a circulat în Muntenia: *şi nişte beşlici tot de cîte cinci.* POP. [Din turc. ***beşlik***].

beşlíu, beşlii m. (înv.) 1. soldat (turc) de cavalerie: *trei beşlii şi trei delii ce ţin raiaua în Dii.* POP.; 2. (reg.) curier domnesc sau jandarm (de origine turcă sau tătară); 3. (reg.; la pl.) cavalerie (din 200 de soldaţi) înfiinţată de Mihai Viteazul: *beşlii şi delii;* 4. (după 1821) soldat turc rămas pentru menţinerea ordinii (care comitea tot felul de abuzuri); 5. (reg.) hoţ, jefuitor: *sturze, sturzule, haramagiule, tu beşliule!* POP. [Din turc. ***beşli*** „gardă călare a marelui vizir"].

beşteleálă, beşteleli f. (fam.) faptul de a beşteli; mustrare, ocară: *mă aşteptam la o beşteleală straşnică.* GHEŢIE. [***Beşteli*** + *-eală*].

beşteléşi, beştelésc vb. (fam.; tr.) a mustra (cu asprime) pe cineva: *era chemat criticul şi beştelit, pus să-şi retracteze opinia.* PR. [Cf. ***feşteli***].

beşteléire, beşteléri f. acţiunea de a beşteli; ocărîre. [V. ***beşteli***].

béta m. 1. a doua literă a alfabetului grecesc (B,β); 2. (fiz.) **particulă beta,** electron negativ emis de unele substanţe radioactive. [Din fr. ***bêta***].

betatrón, betatroane n. (fiz.) accelerator de particule pentru accelerarea electronilor într-un cîmp electric circular, imprimîndu-le energii foarte mari. [Din fr. ***bétatron***].

beteág, ~egi, beteagă, ~ege a. (pop.) 1. schilod, infirm: *nu căta că-i cam beteag la nas.* AL.; 2. bolnav: *om beteag;* (subst.) *beteagul îşi dădu ochii peste cap şi începu să icnească.* TUD. [Din magh. ***beteg*** „bolnav"].

beteálă f. mănunchi de fire lungi metalice, argintii sau aurii, cu care se împodobesc miresele, brazii de Crăciun etc.: *mirele ... avea un smoc mare de betealã în piept.* GANE; (fig.) *liniile şerpuite ale rîurilor se desprindeau ca fire creţe de betealã argintie.* OD.; (şi: **peteală**). [Din gr. mod. ***petali***].

betegí vb. v. beteji.

betegíe, betegíi f. (rar) infirmitate: *iată cîrja ce-i va sprijini betegia.* OD. [***Beteag*** + *-ie*].

betejeálă, betejeli f. infirmitate, beteşug: *cauza întreitei ei betejeli.* CAR. [***Betegí*** + *-eală*].

betejí, betejésc vb. 1. (pop.; tr. şi refl.) a (se) schilodi, a (se) vătăma (la o parte a corpului); 2. (reg.; refl.) a face o hernie; 3. (reg.; refl.) a se îmbolnăvi; (şi: **betegi**). [De la ***beteag***].

betejíe f. vătămare, rană: *fu croit şi zdrumicat şi fript pre grătariu şi ieşi sănătos, fără nice o betejie.* DOS. [***Beteag*** + *-ie*].

betejít, ~ţi, betejítă, ~e a. beteag, infirm; bolnav. [V. ***beteji***].

betél, beteli m. piper agăţător, care creşte în India şi în Indonezia (*Piper melamiris*). [Din fr. ***bétel***].

betelíe, betelii f. 1. fîşie îngustă cusută în partea de sus a pantalonilor, a fustelor etc.; bată: *privi lung la mijlocul ei subţire, mlădios şi sugrumat în betelia rochiei zdrenţăroase.* DELAVR.; 2. margine tivită la mînecile cămăşii (sau ale altor haine): [iia] *se încheie la mînicuţe cu o betelie decorată.* OD. [De la ***bată***].

beteşúg, beteşuguri n. 1. (pop.) infirmitate; defect corporal: *părea sănătos şi teafăr, fără beteşug, afară de un picior pe care-l trăgea niţel.* GHEŢIE; 2. (reg.) boală: *beteşug de tuse.* [Din magh. ***betegség*** „boală"].

betíţă, betiţe f. diminutiv al lui bată. [***Bată*** + *-iţă*].

betón, (rar) **betoane** n. material de construcţie alcătuit din pietriş, nisip, ciment (sau var hidraulic, asfalt etc.) şi apă, care se întăreşte, devenind rezistent: *tot se vorbeşte în sat de un pod de piatră şi beton.* SAD.; **a turna beton,** a betona; **beton armat,** v. **armat.** // a. invar. (fig.) 1. rezistent; de neînlăturat; convingător: *argument beton;* 2. straşnic, nemaipomenit: *o gagică beton.* [Din fr. ***béton***].

betonă, betonez vb. (tr. şi intr.) a construi din beton. [Din fr. ***bétonner***].

betonáj, betonaje n. betonare. [Din fr. ***bétonnage***].

betonáre, betonări f. acţiunea de a betona; betonaj. [V. ***betona***].

betonát, ~ţi, betonată, ~e a. construit (sau acoperit) cu beton: *acolo unde dau peste zăgazuri betonate, ies în vremea nopţii din apă.* SAD. [V. ***betona***].

betóng, betongi m. numele unor specii de canguri mici din Australia (*Bettongia* şi *Aepypryninus*). [Din engl. ***bettong***].

betonícă, betonice f. plantă erbacee cu proprietăţi medicinale; iarba tăieturii, vindecea (*Betonica officinalis*). [Din lat. ***betonica***].

betoniéră, betoniere f. maşină pentru prepararea sau pentru transportul betonului. [Din fr. ***bétonnière***].

betoníst, betonişti m. persoană specializată în lucrări de beton. [***Beton*** + *-ist*].

betonít, betonite n. bloc prefabricat de beton, folosit la executarea îmbrăcămintelor de tunel. [Din fr. ***bétonite***].

betulacée, betulacee f. (la pl.) familie de plante lemnoase cu flori grupate în amenţi, care se polenizează cu ajutorul vîntului; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: mesteacănul, alunul). [Din fr. ***bétulacées***].

beţíe, beţii f. 1. stare a omului beat, a celui care a băut mult: *beţia din cap nu le mai iese.* CR.; **beţie cu stupefiante** sau **beţie rece,** stare de ameţeală, de tulburare a minţii produsă de introducerea în organism a unor stupefiante; 2. petrecere cu băutură; chef: *în chilia lui Chiril se încinge o beţie zgomotoasă.* CĂL.; *o duce într-o beţie;* 3. deprindere, patimă de a bea (deseori şi în cantităţi mari) băuturi alcoolice: *să se ferească de lene şi de beţie.* NEGR.; 4. (fig.) stare sufletească de tulburare; emoţie puternică: *beţia succesului;* **beţie de cuvinte,** stil umflat, bombastic; 5. pornire nestăpînită; furie: *beţia de a risipi banii;* (fig.) *faţa ţesăturii nu posedă nici un cîmp liber, ci e în întregime cotropită de beţia ornamentală.* BL. [***Beat*** + *-ie*].

beţigáş, beţigaşe n. beţişor. [De la ***băţ***].

beţişór, beţişoare n. 1. diminutiv al lui băţ; beţigaş: *o învîrte-într-o mînă pe-îndelete, ca ş-un beţişor.* B.-DEL.; *beţişor de chibrit;* 2. (iron.) baston: *merge la şosea cu beţişorul în mînă.* AL. [***Băţ*** + *-işor*].

beţív, ~i, beţívă, ~e a. şi m., f. (persoană) care are viciul beţiei, persoană care bea mult şi deseori: *pentru un beţiv toate se reduc la un vin bun.* VLAH.; **muscă-beţivă** (şi f.), musculiţă care trăieşte în roiuri în jurul vaselor cu băuturi alcoolice (*Drosophila funebris*). [***Beţie*** + *-iv*; cf. lat. ***bibitivus***].

beţiván, ~i, beţivană, ~e a. şi m., f. beţiv mare. [***Beţiv*** + *-an*].

beţiváncă, beţivănci f. (pop.) femeie care obişnuieşte să consume alcool, care are viciul beţiei. [***Beţivan*** + *-că*].

beţiví, beţívesc vb. (pop.; refl.) a se ameţi cu băuturi alcoolice; a se îmbăta. [De la ***beţiv***].

béucă, beuci f. (reg.) văgăună, scobitură neregulată săpată de ape; rîpă, loc prăpăstios. [Et. nec.].

beutór a. şi m., f. v. băutor.

beutóriu a. şi m., f. v. băutor.

beutúră f. v. băutură.

beúţă, beuţe f. (reg.) pietricică albă şi mică ce se găseşte prin rîuri: *monedele îi păreau bucăţi de tinichea, iar pietrele scumpe beuţe din albia rîului.* SL. [Din sb. ***bioce***].

bevatrón, bevatroane n. (fiz.) accelerator circular capabil să imprime protonilor energii de miliarde de electronvolţi. [Din fr. ***bévatron***].

bez adv. (înv.) afară de ...; fără: *bez comisionul d-tale.* AL. [Din sl. ***bezŭ***].

bezacónic, ~ci, bezaconică, ~ce a. (înv.) neleguit: *un copil creştin muncit de bezaconicii jidovi.* NEC. [Din sl. ***bezzakonikŭ***].

bezbójnic, ~ci, bezbojnică, ~ce a. (înv.) ateu: *nu-i cu direptul să fie vii oamenii cei bezbojnici.* DOS. [Et. nec.].

bezeá, bezele f. 1. (fam.) sărutare trimisă cuiva cu vîrful degetelor: *îi face bezele, versuri îi citeşte.* PANN; 2. prăjitură din albuş de ou bătut cu zahăr: *cataifuri, bezele, baclavale.* [Din fr. ***baiser***].

bézmăn n. v. bezmen.

bézmen n. (înv. şi reg.) 1. impozit pentru cîrciumă; 2. închiriere pentru o perioadă îndelungată sau fără termen a unui teren; (şi: **bezmăn**). [Din ucr. ***bezmyn***].

bezmétec a. v. bezmetic.

bezmétic, ~ci, bezmetică, ~ce a. (adesea adv.) fără rost; zăpăcit: *albine ... umblau bezmetice de colo pînă colo.* CR.; (şi: (reg.) **bezmetec**). [Din ucr. ***bezmatok*** „(stup) fără matcă"].

bezmeticí, bezmeticesc vb. 1. (intr.) a umbla fără rost: *în timpul acesta torţa bezmeticea printre copaci.* TUD.; *albinele bezmeticesc fără matcă;* 2. (refl.) a deveni năuc, zăpăcit. [De la ***bezmetic***].

bezmeticít, ~ţi, bezmeticită, ~e a. zăpăcit, năucit, uluit. [***Bezmetic*** + *-it*].

beznátic, ~ci, beznatică, ~ce a. (rar) întunecos, umbros. [***Beznă*** + *-atic*].

béznă, bezne f. 1. (înv.) abis, prăpastie; (spec.) adîncimea iadului: *în mări şi în toate beznele.* BIBLIA; 2. întunecime de nepătruns: *noaptea cu beznele sale a cotropit omenirea.* BĂLC.; **întuneric beznă,** întuneric mare: *noaptea era întunerec beznă.* ISP. [Din sl. ***bezdŭna*** „fără fund"].

bezoár[1], bezoari m. capră sălbatică ce trăieşte în munţii stîncoşi din Creta, din Asia Mică şi din Caucaz (*Capra aegagus*). [Din engl. ***bezoar***].

bezoár² n. concreţiune care se întîlneşte în stomacul unor animale (erbivore) şi uneori la om, formată din resturi vegetale fibroase sau din păr. [Din fr. *bézoard*].

bi- element de compunere cu sensul „de două ori", „dublu". [Din fr. *bi-*, lat. *bis*].

biacíd, biacizi a. acid biacid, acid bibazic. [*Bi-* + *acid*].

bianuál, ~i, bianuală, ~e a. **1.** care se produce, care apare de două ori pe an; **2.** care rodeşte de două ori într-un an: *plante bianuale*. [*Bi-* + *anual*; cf. fr. *bisannuel*].

biatlón, biatloane n. probă sportivă constînd din alergare pe schiuri pe o distanţă de 20 km şi tragerea cu arma la ţintă. [Din rus. *biatlon*].

biatloníst, ~şti, biatlonistă, ~e m., f. persoană care practică biatlonul. [*Biatlon* + *-ist*].

biatómic, ~ci, biatomică, ~ce a. a cărui moleculă este formată din doi atomi; diatomic. [Din fr. *biatomique*].

biaxiál, ~i, biaxială, ~e a. cu două axe. [Din fr. *biaxial*].

bláz, blazuri n. (înv.) hîrtie cu semnătură sau cu pecete în alb: *îi trimitea şi blazuri, cu pecetea măriei sale, ca să scrie după cum va găsi cu cale.* KOG. [Din turc. *beyaz*].

bibán, bibani m. peşte răpitor (foarte lacom) de apă dulce, cu carne albă şi gustoasă (*Perca fluviatilis*): *fugind de umbra ghimpoasă a bibanilor.* SAD. [Din bulg. *biban*].

bibázic, ~ci, bibazică, ~ce a. care are doi atomi de hidrogen ce pot fi înlocuiţi cu metale: *acid bibazic.* [Din fr. *bibasique*].

bibelóu, bibelouri n. mic obiect de artă decorativă: *cîteva fleacuri botezate bibelouri de familie erau a lui Titu.* REBR. [Din fr. *bibelot*].

bíber, biberi m. **1.** (zool.) castor (*Castor canadensis*); **2.** blană de castor: *palton cu guler de biber;* **3.** sortiment de postav. [Din germ. *Biber*].

biberét, bibereţi m. **1.** blăniţă de miel, de culoare maro-roşcată, imitînd blana de biber; **2.** pluş de culoare gri sau maro, folosit pentru gulere, căciuli etc. [Din germ. *Biberette*].

biberón, biberoane n. mic obiect de cauciuc care serveşte la alăptarea artificială a sugarilor: *a băut cu cafea laptele destinat biberonului unui copil.* CĂL. [Din fr. *biberon*].

bibíc¹, bibici m. (zool.) nagîţ (*Vanellus vanellus*). [Din magh. *bibic*].

bibíc², ~ci, bibică, ~ce a. şi m., f. (fam.) drăguţ, simpatic: *iată-le-s bibici hazlie.* AL.; *bibicule, Mangafaua pleacă mîine.* CAR. [Din fr. *bibi*].

bibilícă, bibilici f. **1.** pasăre domestică de mărimea unei găini, cu pene negre-cenuşii împestriţate cu alb şi cu o proeminenţă cornoasă pe frunte (*Numida meleagris*); **2.** (înv.) termen de dezmierdare: *acu aide, bibilico, să ne culcăm.* CAR.; **3.** mică plantă erbacee cu flori pestriţe (*Fritillaria meleagris*). [Cf. bulg., sb. *biba*].

bibilói, bibiloi m. **1.** masculul bibilicii; **2.** termen dezmierdător (pentru copii): *la şcoală bibiloi!* DELAVR. [*Bibil*(*ică*) + *-oi*].

bibíluri n. pl. (înv. şi reg.) cusătură în formă de dinţişori pe marginea unui guler sau a unei mîneci: *toţi de-a rîndul îmbrăcaţi cu cămeşuice cusute cu bibiluri albe.* CR. [Din gr. mod. *bibíla* „refec"].

bíblic, ~ci, biblică, ~ce a. **1.** care aparţine Bibliei, propriu Bibliei: *nici o speţie de versuri din poezia profană nu se poate compara cu versetele biblice.* HEL.; *stil biblic;* (subst. f.) *Eliad zidea din visuri şi din basme seculare delta biblicelor sînte.* EM.; **2.** din timpul evocat de Biblie: *Nimrod, vînătorul biblic.* OD.; **3.** referitor la Biblie: *Societatea biblică a fost înfiinţată la Londra în 1804 pentru răspîndirea Sfintei Scripturi printre popoare.* [Din fr. *biblique*].

bíblie, biblii f. **1.** culegere de texte care conţin doctrina religioasă a evreilor (Vechiul Testament) şi a creştinilor (Vechiul şi Noul Testament); Sfînta Scriptură; carte care conţine aceste texte: *Biblia ne povesteşte de Samson.* EM.; *Biblia cuprinde cărţi juridico-istorice (Pentateuc, Judecători, Regi, Faptele Apostolilor), etice sau morale (Psalmi, Iov şi Epistolele Apostolilor) şi profetice (Isaia, Ieremia etc., Apocalipsul).* **2.** (fig.) cartea cea mai de seamă a unei culturi; **3.** (fig.) carte voluminoasă: *o biblie întreagă aud că a citit.* NEGR. [Din lat. *biblia*].

biblio- element de compunere cu sensul „(referitor la) carte". [Din fr. *biblio-*].

biblioclást, ~şti, bibliocl astă, ~e m., f. (livr.) distrugător de cărţi. [Din germ. *Biblioklast*].

bibliofág, ~gi, bibliofagă, ~ge a. şi m., f. (insectă) care se hrăneşte cu celuloza din hîrtie. [Din fr. *bibliophague*].

bibliofíl, ~i, bibliofilă, ~e m., f. persoană care iubeşte şi colecţionează cărţi rare şi preţioase: *el va fi totdeauna un colecţionar pios de poezie, bibliofil şi bibliograf înfrigurat.* CĂL. // a. **1.** care ţine de bibliofilie, referitor la bibliofilie: *colinda anticariatele de pe Chei, revenind de fiecare dată cu vreo raritate bibliofilă.* GHEŢIE; **2. ediţie bibliofilă,** carte rară, preţioasă, editată în condiţii grafice deosebite; ediţie de lux. [Din fr. *bibliophile*].

bibliofílic, ~ci, bibliofilică, ~ce a. care ţine de bibliofilie; care corespunde exigenţelor bibliofililor; (adv) *colindam librăriile, căutînd cartea cea mai jinduită de el, care trebuie legată bibliofilic, cu cifrul lui în anumit loc.* VOIC. [*Bibliofilie* + *-ic*].

bibliofílie f. **1.** pasiunea de a colecţiona cărţi rare şi preţioase: *o altă bucurie i-o aducea bibliofilia.* GHEŢIE; **2.** ramură a bibliologiei care se ocupă cu studiul cărţilor rare şi preţioase. [Din fr. *bibliophilie*].

bibliofílm, bibliofilme n. copie a unui text (preţios), executată pe film fotografic. [Din fr. *bibliofilm*].

bibliofób, bibliofobi m. duşman al cărţilor. [Din germ. *Bibliophobe*].

bibliofobíe, bibliofobii f. ură faţă de cărţi. [Din germ. *Bibliophobie*].

bibliográf, bibliografi m. specialist în domeniul bibliografiei (care publică lucrări în acest domeniu): *el va fi totdeauna un colecţionar pios de poezie, bibliofil şi bibliograf înfrigurat.* CĂL. [Din fr. *bibliographe*].

bibliografiá, bibliografiez vb. (tr.) a selecţiona, a clasifica, a descrie şi a organiza publicaţiile dintr-un anumit domeniu, referitoare la o profesie etc. [Din fr. *bibliographier*, germ. *bibliographieren*].

bibliográfic, ~ci, bibliografică, ~ce a. care ţine de bibliografie, referitor la bibliografie: *autorul va trebui să citeze neapărat literatura întreagă de care s-a servit, fie în prefaţă, fie într-un adaus bibliografic.* EM.; *indicaţii bibliografice.* [Din fr. *bibliographique*].

bibliografícéşte adv. (rar) din punct de vedere al bibliografiei, ca bibliografie: *filozoful se sileşte, asemeni istoricului, să se ţină la zi bibliograficeşte.* CĂL. [*Bibliografie* + *-iceşte*].

bibliografíe, bibliografii f. **1.** disciplină care se ocupă cu descrierea şi cu sistematizarea cărţilor; **2.** carte care conţine informaţii referitoare la scrierile dintr-o perioadă, dintr-o cultură, ale unui autor etc.: *Bibliografia românească;* **3.** listă a scrierilor referitoare la o problemă, la un domeniu: *am pus la sfîrşit o bibliografie rezonabilă care să fie de folos cercetătorului.* CĂL.; *bibliografie medicală;* **4.** material informativ (cărţi, articole etc.) folosit la realizarea unei lucrări; listă a surselor de informaţie folosite într-o lucrare. [Din fr. *bibliographie*].

bibliografiére, bibliografieri f. acţiunea de a bibliografia şi rezultatul ei; selecţionare, clasificare, descriere şi adnotare a publicaţiilor. [V. *bibliografia*].

bibliológ, bibliologi m. specialist în bibliologie. [Din fr. *bibliologue*].

bibliologíe *f.* ştiinţă care se ocupă cu studiul cărţii ca fenomen al vieţii social-culturale. [Din fr. *bibliologie*].

bibliomán, bibliomani m. persoană pasionată de cărţile frumoase sau rare; bibliofil. [Din fr. *bibliomane*].

bibliomaníe f. pasiune (exagerată) pentru cărţi. [Din fr. *bibliomanie*].

biblioráft, bibliorafturi n. clasor de carton în formă de carte pentru păstrarea corespondenţei, a actelor etc. [*Biblio*(*tecă*) + *raft*].

bibliotecár, ~i, bibliotecară, ~e m., f. persoană care are în grijă administrarea şi funcţionarea unei biblioteci: *bibliotecarul ... l-a rugat să-i identifice titlurile exact în franţuzeşte.* EM. [Din fr. *bibliothécaire*, germ. *Bibliothekar*].

bibliotécă, biblioteci f. **1.** colecţie de cărţi şi de manuscrise aşezate într-o anumită ordine; instituţie care colecţionează cărţi, reviste etc. pentru a fi utilizate de cititori: *întîmplarea norocoasă a îngăduit să se scoată la lumină marea bibliotecă din Ninive.* BL.; *cea mai celebră bibliotecă din antichitate a fost cea din Alexandria, care cuprindea pînă la 700.000 volume;* **2.** cameră, sală în care se păstrează (şi se citesc) cărţile: *lucrurile acestea împiedică închiderea în bibliotecă.* CĂL.; *lucrează în bibliotecă;* **3.** colecţie particulară de cărţi (şi de periodice): *în seara aceea am mers să-mi arate biblioteca sa.* BAC.; **4.** mobilă cu rafturi în care se păstrează cărţile. [Din fr. *bibliothèque*, lat. *bibliotheca*, germ. *Bibliothek*].

bibliotecărésc, ~şti, bibliotecăreáscă, ~eşti a. (rar) de bibliotecă, de bibliotecar; referitor la bibliotecă: *eram dealtminteri destul de ocupat cu noua mea îndeletnicire bibliotecărească.* GHEŢIE. [*Bibliotecar* + *-esc*].

biblioteconomíe f. ramură a bibliologiei care studiază modul de organizare şi de conducere a bibliotecilor. [Din fr. *bibliothéconomie*].

bibliotéhnică f. tehnica producerii materiale a unei cărţi. [Cf. fr. *bibliotechnie*].

biblíst, biblişti m. specialist în studiul *Bibliei*. [Din fr. *biblist*].

biblístică f. studiul al *Bibliei*. [Din germ. *Biblistik*].

bicamerál, ~i, bicamerală, ~e a. sistem **bicameral,** sistem în care organul legislativ este compus din două adunări (camere) reprezentative. [Din fr. *bicaméral*].

bicameralísm n. sistem politic în care organul legislativ este alcătuit din două camere. [Din fr. *bicaméralisme*].

bicarbonát, bicarbonaţi m. **1.** sare a acidului carbonic, în care un atom de hidrogen este înlocuit cu unul de metal; **2. (bicarbonat de sodiu)** sare în formă de pulbere albă, folosită în farmacie şi în alimentaţie: *cînd Ambrozie sosi cu bicarbonatul, generalul refuză din cap.* VINEA. [Din fr. *bicarbonate*].

bicarpelár, ~i, bicarpelară, ~e a. (despre gineceu) format din două carpele. [Din fr. *bicarpellaire*].

bicăş n. (reg.) cremene; cuarţ. [Din magh. *békasó*].

bicefál, ~i, bicefală, ~e a. cu două capete: *monstru bicefal.* [Din fr. *bicéphale*].

bicentenár, ~i, bicentenară, ~e a. care durează de două secole, care a împlinit două sute de ani. // n. împlinirea a două secole de la un eveniment important; a două suta aniversare a unui eveniment. [Din fr. *bicentenaire*].

bíceps, bicepşi m. muşchi avînd două tendoane de inserţie la extremitatea superioară, situat între umăr şi cot, care permite mişcarea antebraţului. [Din lat., fr. *biceps*].

bichirí, bichiresc vb. (reg.; tr.) a face, a drege un lucru pe îndelete, migălind: *bichirea ... prim-prejurul căruţei.* CR.; (şi: (reg.) **pichiri**). [Et. nec.].

bici, bíce n. **1.** obiect format dintr-o împletitură de curele sau de cînepă cu care se îndeamnă la mers animalele: *nu mai sta din pocnit cu biciul.* CR.; **a face din căcat** (sau **din rahat**) **bici,** a fi imposibil de făcut ceva de calitate dintr-un material prost; **2.** lovitură cu acest obiect: *dă bici iepelor.* CR.; **3.** (fig.) flagel; nenorocire (considerată ca o pedeapsă divină): *războiul e bici groaznic, căci moartea îl iubeşte.* ALEX.; **biciul lui Dumnezeu,** supranume al lui Atilla. [Din sl. *bičĭ*].

bicicletă, biciclete f. vehicul cu două roţi egale, aşezate una după alta, pus în mişcare de pedale acţionate de picioare: *trec pe cai ori pe biciclete.* BAC.; **bicicletă-tandem,** vehicul de acest tip pentru două persoane, avînd două şei şi două perechi de pedale. [Din fr. *bicyclette*].

bicíclic, ~ci, bicíclică, ~ce a. care prezintă două cicluri. [Din germ. *bizyklisch*].

biciclíst, ~şti, biciclístă, ~e m., f. persoană care merge pe bicicletă. [Din fr. *bicycliste*].

bicíclu, biciclе n. velociped cu două roţi inegale, dintre care prima este roata motoare. [Din fr. *bicycle*].

biciuí, biciuiesc vb. (tr.) **1.** a lovi, a bate cu biciul: *birjarul îşi biciua caii suduindu-i.* SAD.; **2.** (fig.) a critica, a satiriza (fără cruţare): *Donici biciuia viciurile prin fabulele sale.* NEGR.; (refl. pas.) *într-o satiră, biciuindu-se defectele într-un om rău sau în mai mulţi, pot încăpea şi alte personaje, care să nu fie rele.* IBR. [*Bici* + *-ui*].

biciuíală, biciuíeli f. biciuire. [*Biciui* + *-eală*].

biciuíre, biciuíri f. **1.** acţiunea de a biciui şi rezultatul ei; lovire cu biciul; biciuială: *Năstase înfăşura caii în două biciuiri şi trăsura începu a fugi spre răsărit, către Moldova.* SAD.; **2.** (fig.) satirizare, criticare; batjocorire: *avem proverbe care sînt biciuiri de foc.* BL. [V. *biciui*].

biciuítor, ~i, biciuitoáre a. care biciuieşte; usturător: *vînt biciuitor;* (fig.) *această atitudine este negativă şi biciuitoare.* VIANU; (subst.) *în teatru acesta e un biciuitor al moravurilor.* BL. [*Biciui* + *-tor*].

biciúşcă, biciuşti f. bici scurt şi subţire; cravaşă: *Moş Nichifor avea o biciuşcă de cele de cînepă.* CR. [*Bici* + *-uşcă*].

biciuşór, biciuşoare n. diminutiv al lui bici; biciuţ: *ne aduce, dar de şcoală nouă, un drăguţ de biciuşor de curele.* CR. [*Bici* + *-uşor*].

biciúţ, biciuţe n. (reg.) biciuşor: *i-a dat încă şi-un biciuţ carele avea în vîrvuţ o litră de argintuţ.* POP. [*Bici* + *-uţ*].

bicíznic a. şi m., f. v. **becisnic.**

bicolór, ~i, bicoloră, ~e a. care are două culori: *steguleţe ... de mătase bicolore.* BĂLC. [Din fr. *bicolore*].

biconcáv, ~i, biconcavă, ~e a. care are două feţe concave opuse: *lentilă biconcavă.* [Din fr. *biconcave*].

biconvéx, ~cşi, biconvexă, ~e a. care are două feţe convexe opuse: *sticle de ochelari biconvexe.* [Din fr. *biconvexe*].

bicórn, bicornuri n. pălărie bărbătească (de uniformă) cu două colţuri: *generali cu bicorn brodat alergau ca iepurii.* CĂL. [Din fr. *bicorne*].

bicromát, bicromaţi m. sare obţinută prin tratarea cu acid a cromatului unui metal; **bicromat de potasiu,** sare cristalizată, portocalie, solubilă în apă, folosită ca agent oxidant şi în vopsitorie. [Din fr. *bichromate*].

bicromíe, bicromii f. **1.** tipar în două culori; **2.** decor pictat în două culori. [Din fr. *bichromie*].

biculturalísm n. coexistenţă a două culturi naţionale, reprezentate de două limbi, în aceeaşi ţară. [Din fr. *biculturalisme*].

bicuspíd, ~zi, bicuspídă, ~e a. (despre o formaţie anatomică) care are două vîrfuri. [Din fr. *bicuspide*].

bidéu, bideuri n. vas de toaletă pentru spălături intime. [Din fr. *bidet*].

bidigánie, bidigánii f. (reg.) dihanie: *văzînd groaza ce dase în boieri pentru cele două bidigănii, se simţea mulţumită.* AG.; (şi: **bidihanie**). [V. *bîzdîganie*].

bidihánie f. v. **bidiganie.**

bidimensionál, ~i, bidimensionálă, ~e a. care are două dimensiuni: *mijloacele ei* [picturii] *ţin de spaţiul bidimensional, de darurile culorii şi ale liniei.* BL.; (subst. n.) *în alungirea figurilor, într-o uşoară tendinţă spre bidimensional, putem bănui ceva din stilul bizantin.* BL. [*Bi-* + *dimensional*].

bidimensionalitáte f. (rar) caracterul, trăsătura de a fi bidimensional, de a avea două dimensiuni: *aceste exemple dezvoltă consecvent bidimensionalitate.* BL. [*Bidimensional* + *-itate*].

bidinár, bidinari m. (rar) **1.** persoană care face sau vinde bidinele; **2.** persoană care spoieşte pereţii cu bidineaua. [*Bidinea* + *-ar*].

bidinéa, bidinele f. perie pentru văruit pereţii (de obicei cu coadă lungă): *cu nişte tîrsoage de barbe cît badanalele de mari.* CR.; *parc-ar fi scuturat cineva bidinelele muiete în roşu.* DELAVR.; (şi: (reg.) **badana**). [Din turc. *badana*].

bidiviu, bidivii m. cal tînăr, iute şi frumos: *un bidiviu cu sînge de argint viu.* POP.; (adj.) *poştalioanele cu opt cai bividii.* DELAVR. [Din turc. *bedevî* „cal beduin"].

bidón, bidoane n. **1.** vas (de tablă) pentru lichide; **2.** recipient (în formă de ploscă) folosit de soldaţi sau de excursionişti pentru apă sau altă băutură: *Crăciun înălţă bidonul cu rachiu, trase un gît şi-l trecu lui Michiu.* SAD. [Din fr. *bidon*].

bidonáş, bidonaşe n. diminutiv al lui bidon; bidon mic: *îşi deşertă paharul într-un bidonaş pe care îl agăţă de catarg.* TUD. [*Bidon* + *-aş*].

bidonvíl, bidonvíiuri n. cartier cu locuinţe improvizate şi mizere la periferia marilor oraşe. [Din fr. *bidonville*].

blé, bleuri n. (franţuzism) **1.** linie, direcţie oblică; **în bie,** oblic, de-a curmezişul; (fig.) indirect, pieziş; **2.** (concr.) fişie de material textil tăiată oblic, folosită în croitorie. [Din fr. *biais*].

biedermeier [bídărmaier] a. **stil biedermeier,** stil de mobilier din prima jumătate a secolului al XIX-lea. [Din germ. *Biedermeier* n. pr.].

bléf n. porţiune de canal sau de rîu cuprinsă între două ecluze sau baraje. [Din fr. *bief*].

bléla, biele f. organ de maşină în formă de bară, care particlpă la transformarea mişcării rectilinii în mişcare de rotaţie şi invers. [Din fr. *bielle*].

bielétă, bielete f. bielă de dimensiuni mici. [Din fr. *biellette*].

bielorús, ~şi, bielorusă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Bielorusiei sau populaţiei ei, referitor la Bielorusia sau la locuitorii acesteia. // f. limbă slavă din grupa estică. // m., f. **1.** persoană care are ca limbă maternă această limbă; **2.** persoană (originară) din Bielorusia. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Bielorusia. [Din rus. *belorus*].

bienál, ~i, bienală, ~e a. **1.** care durează doi ani: *asolament bienal;* **2.** care dă roade la doi ani după semănare: *plantă bienală;* **3.** care are loc sau apare o dată la doi ani: *premiu bienal.* // f. întrunire, consfătuire etc. care se ţine o dată la doi ani. [Din fr. *biennal,* lat. *biennalis*].

biet, ~ţi, biátă, ~ete a. **1.** care inspiră milă, vrednic de plîns; sărman: *gloabele le plăteau bieţii pămîntenii.* SAD.; *bietul om!; bietele flori!;* (p. ext.) *m-am dus la opera nemţească, la vodevilul francez şi la bietul Teatru Naţional.* AL.; **2.** (despre persoane decedate) regretat: *numai aşa se putea linişti biata mamă de răul nostru.* CR.; **3.** neînsemnat, fără valoare; în stare proastă: *nu puteţi da jos o biată uşă?* AL.; *un biet scriitoraş;* (invar.) *ea, biet nu ştia unde să meargă.* ISP. [Cf. sl. *bědinŭ*].

bifá, bifez vb. (tr.) a face un semn ca indiciu că a fost verificat, luat în atenţie etc. [Din fr. *biffer*].

bifactoriál, ~i, bifactorială, ~e a. care depinde de doi factori sau de două tipuri de factori. [Din fr. *bifactorial*].

bifáre, bifări f. acţiunea de a bifa. [V. *bifa*].

bifazát, ~ţi, bifazată, ~e a. (tehn.) difazat. [Din fr. *biphasé*].

bifíd, ~zi, bifídă, ~e a. (anat.; bot.) despicat în două. [Din lat. *bifidus,* fr. *bifide*].

bifilár, ~i, bifilară, ~e a. format din două fire: *circuit bifilar.* [Din fr. *bifilaire*].

biflór, ~i, biflоră, ~e a. care are, care poartă două flori: *plantă, inflorescenţă biflоră.* [Din fr. *biflore*].

bifocál, ~i, bifocală, ~e a. care are două distanţe focale diferite: *elipsa este o curbă bifocală.* [Din fr. *bifocal*].

bifór, ~i, biforă, ~e a. (în stilul gotic) împărţit în două printr-o colonetă, fiecare despărţitură fiind terminată cu un arc: *fereastră, uşă biforă.* [Din lat. *biforis*].

bifórm, ~i, biformă, ~e a. care se poate prezenta sub două forme. [Din germ. *biform,* lat. *biformis*].

bíftec, biftecuri şi **biftece** n. friptură din muşchi de vită: *părinţii le învălesc sara cu îngrijire şi le hrănesc cu biftece ca să le păstreze frăgezimea obrazului.* IBR. [Din fr. *bifteck,* engl. *beefsteak*].

biftuí vb. v. **ghiftui.**

biftuíre f. v. **ghiftuire.**

bifurcă, pers. 3 **bifúrcă** vb. (refl.) a se despărţi în două ramuri: *drumul nostru se bifurcă şi de aici încolo mergem pe căi diferite.* HOGAŞ; (p. ext.) *metoda experimentală se bifurcă în două mari tipuri.* BL. [Din fr. *bifurquer*].

bifurcáre, bifurcări f. **1.** faptul de a se bifurca; despărţire în două: *bifurcarea învăţămîntului;* (p.ext.) *aceste momente coincid cu bifurcări posibile ale devenirii speciilor.* BL.; **2.** loc unde se bifurcă ceva; bifurcaţie: *bifurcarea drumului.* [V. *bifurca*].

bifurcát, ~ţi, bifurcată, ~e a. care se desparte în două: *drum bifurcat.* [V. *bifurca*].

bifurcáţie, bifurcaţii f. bifurcare: *ne întîlnim la bifurcaţie.* [Din fr. *bifurcation*].

big, bíguri n. unitate comercială complexă. [*B*(ăcănie) + *I*(ndustriale) + *G*(ospodina)].

bigám, ~i, bigamă, ~e a. şi m., f. (persoană) căsătorită a doua oară fără a fi desfăcută legal prima căsătorie. [Din fr. *bigame,* lat. *bigamus*].

bigamíe, bigamii f. situaţia bigamului. [Din fr. *bigamie*].

bígă, bigi f. utilaj de ridicat greutăţi alcătuit dintr-un braţ înclinabil şi rotitor în jurul unui ax vertical, folosit în construcţii şi la bordul navelor. [Din fr. *bigue*].

bigeminísm n. (med.) aritmie cardiacă manifestată printr-o grupare repetată de două sistole (una normală şi o extrasistolă, de intensitate mai scăzută). [Din fr. *bigéminisme*].

bigi-bígi n. denumire dată unor cofeturi orientale, făcute dintr-o pastă asemănătoare cu rahatul şi amestecate cu miez de nucă. [Cf. turc. *ğigi bici*].

bignónia f. arbore exotic decorativ cu frunze mari, în formă de inimă, şi cu flori albe (*Bignonia leucoxylon*). [Din fr. *bignonia*].

bignoniacée, bignoniacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate gamopetale, avînd ca tip bignonia; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *bignoniacées*].

bigót, ~ţi, bigotă, ~e a. şi m., f. (persoană) extrem de religioasă şi de superstiţioasă; (om) evlavios; habotnic: *clerului bigot şi ignorant.* NEGR.; *oamenii evului mediu erau înapoiaţi, bigoţi, superstiţioşi.* GHEŢIE. [Din fr. *bigot*].

bigoteríe, bigoterii f. (livr.) bigotism: *toată educaţia ei veche, fondul ei înnăscut de bigoterie, năvălesc la suprafaţă.* CĂL. [Din fr. *bigoterie*].

bigotísm n. caracter, atitudine de bigot; bigoterie. [Din fr. *bigotisme*].

bigudíu, bigudiuri n. obiect de toaletă de forma unui tub scurt în jurul căruia se răsuceşte o şuviţă de păr pentru a o ondula: *îşi pune părul pe bigudiuri.* [Din fr. *bigoudi*].

bihoreán, ~eni, bihoreánă, ~ene a. care ţine de Bihor sau de populaţia lui, referitor la Bihor sau la populaţia acestuia. // m., f. persoană (originară) din Bihor. [*Bihor* + *-ean*].

bihoreáncă, bihorence f. femeie (originară) din Bihor. [*Bihorean* + *-că*].

bihúncă, bihunci f. (reg.) trăsură uşoară pe patru roţi, trasă de obicei de un singur cal: *umbla pe moşie încălecat pe o bihuncă de curse.* SAD. [Din ucr. *bihunky*].

bijóg m. v. **ghijoagă**.

bijói, bijoaie n. (reg.) şipot, izvor. [Et. nec.].

bijuteríe, bijuterii f. **1.** obiect de podoabă făcut din metale (şi pietre) preţioase; giuvaier: *a oferi o bijuterie costisitoare unei persoane abia cunoscute.* GHEŢIE; **2.** magazin în care se confecţionează şi se vînd giuvaiere. [Din fr. *bijouterie*].

bijutiér, bijutieri m. persoană care face sau vinde bijuterii; giuvaiergiu: *prăvăliile bijutierilor se ţineau lanţ.* TUD. [Din fr. *bijoutier*].

bikíni n. costum de baie feminin format din două piese de dimensiuni reduse; (p. restr.) slip îngust: *să rămînă în sutien şi bikini.* D. [Din engl., fr. *bikini*].

bil, bíluri n. **1.** proiect de lege propus parlamentului englez; **2.** lege votată de parlamentul englez. [Din engl., fr. *bill*].

bilabiál, ~i, bilabială, ~e a. şi f. (sunet) care se articulează cu amîndouă buzele: *b, p, m sînt consoane bilabiale.* [Din fr. *bilabial*].

bilabiát, ~ţi, bilabiată, ~e a. (bot.) care seamănă cu buzele unei guri deschise: *floare cu corola bilabiată.* [Din fr. *bilabié*].

bilánţ, bilanţuri n. **1.** contabilizare a activului şi a pasivului unei activităţi financiare într-o perioadă de timp; **2.** (fig.) rezultat sintetic al unei activităţi într-o perioadă dată: *bilanţul are un aspect de o precizie ireproşabilă.* BL. [Din germ. *Bilanz*].

bilanţiér, ~i, bilanţieră, ~e a. care ţine de bilanţ. // n. registru în care sînt înscrise bilanţuri. [*Bilanţ* + *-ier*].

bilaterál, ~i, bilaterală, ~e a. **1.** care are două părţi sau două laturi opuse, simetrice; **2.** care priveşte în acelaşi timp două laturi sau două aspecte ale unui întreg; **3.** care obligă ambele părţi: *contract bilateral.* [Din fr. *bilatéral*].

bilateralísm n. **1.** acord între două ţări în legătură cu bunurile şi serviciile schimbate; **2.** însuşirea, caracterul de a avea două părţi, două laturi opuse (simetrice): *bilateralismul corpului uman.* [*Bilateral* + *-ism*].

bilateralitáte f. însuşirea de a fi bilateral. [*Bilateral* + *-itate*].

bílă[1] f. fiere: *bila ajută la digestie.* [Din fr. *bile*, lat. *bilis*].

bílă[2]**, bile** f. **1.** obiect de formă sferică (de dimensiuni mici) cu diferite întrebuinţări (la unele jocuri); **2.** mijloc de vot (sau de apreciere) constînd dintr-un mic obiect sferic de culoare albă sau neagră: *bila albă exprimă acordul, iar bila neagră dezacordul cu ceva.* [Din fr. *bille*].

bílă[3]**, bile** f. trunchi subţire de arbore, mai ales de brad, întrebuinţat în construcţii: *din brazi se fac buşteni şi bile.* [Din bulg. *bilo* „bîrnă"].

bildungsromán, bildungsromane n. roman în care este înfăţişată formarea sufletească a unui om trecînd prin medii sociale variate. [Din germ. *Bildungsroman*].

bileálă, bileli f. (înv. şi reg.) **1.** faptul de a bili; **2.** pudră albă, fard alb: *negustor de băcan, iruri, ghileală.* CR.; (şi: **ghileală**). [*Bili* + *-eală*].

bilét, bilete n. **1.** scrisoare foarte scurtă: *eram, se vede, cu totul absorbit în transcrierea biletului.* GHEŢIE; *bilet de invitaţie*; **2.** bucată de hîrtie sau de carton, de format mic, care dă dreptul la ocuparea unui loc într-un mijloc de transport, într-o sală de spectacol etc.: *am bilete la cinema, trec pe la Puiu să-l iau.* GHEŢIE; *casă de bilete*; **bilet de voie**, permisiune de a ieşi în oraş, acordată, în scris, unui militar încazarmat sau unui elev intern; **3.** (fin.) hîrtie de valoare: *creanţieri cu nume teribile prezentau bilete scadente.* CĂL.; **bilet de bancă**, bancnotă; **bilet de ordin**, cambie. [Din fr. *billet*, it. *biglietto*].

bilétă, bilete f. semifabricat de oţel cu secţiunea pătrată, din care se laminează bare sau sîrme ori se stanţează piese. [Din fr. *bilette*].

bileţél, bileţele n. diminutiv al lui bilet. [*Bilet* + *-el*].

bilí, bilesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr.) a înălbi spălînd; (spec.) a înălbi pînza (de cînepă) prin muierea ei în apă şi întinderea la soare: *spălînd şi bilind cămeş.* DOS.; *fete ce ghileau pînza.* CR.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) farda, a(-şi) trata faţa cu cosmetice; (şi: **ghili**). [Din ucr. *biliti*].

biliár, ~i, biliară, ~e a. referitor la fiere, la bilă, care ţine de bilă: *secreţie biliară*; **vezică biliară**, v. **vezică**; **calcul biliar**, piatră care se formează în această pungă. [Din fr. *biliaire*].

biliárd, biliarde n. **1.** joc cu bile[2] care sînt deplasate cu tacul: *toţi şi-au părăsit interesele, unul stosul, altul proslăvirea zeului Bacchus, moşiile pe care nu le au şi tacurile de biliard.* EM.; **2.** masă specială pe care se joacă acest joc: *scria cu cridă pe postavul verde al biliardului.* EM.; **3.** încăpere în care se află astfel de mese. [Din fr. *billard*].

bilíngv, ~i, bilingvă, ~e a. **1.** care vorbeşte curent două limbi: *populaţie bilingvă*; **2.** scris în două limbi: *text bilingv*; **dicţionar bilingv**, dicţionar în care cuvintele dintr-o limbă sînt traduse în alta. [Din fr. *bilingue*, lat. *bilinguis*].

bilingvísm n. situaţia unei persoane de a vorbi curent două limbi. [Din fr. *bilinguisme*].

bilión, bilioane n. număr egal cu o mie de miliarde (în unele ţări) sau cu un miliard (în alte ţări): *în fiece minut s-aruncă 94.000 şi 188.000 bilioane kilograme de masă meteorică.* EM. [Din fr. *billion*].

biliós, ~şi, bilioásă, ~e a. care are o secreţie biliară excesivă; **ten bilios**, ten galben. [Din fr. *bilieux*].

biliragíe f. (med.) scurgere a bilei către exterior. [Din fr. *bilirragie*].

bilíre, biliri f. (reg.) acţiunea de a bili şi rezultatul ei; (şi: **ghilire**). [V. *bili*].

bilirubínă f. pigment biliar, derivat al hemoglobinei, prezent în sînge, în bilă, în calculii biliari. [Din fr. *bilirubine*].

bilít[1] n. (reg.) bileală, bilire: *dau pînza în apă la ghilit.* CR.; (şi: **ghilit**). [V. *bili*].

bilít[2]**, ~ţi, bilită, ~e** a. (reg.) care a fost albit (prin muiere în apă şi expunere la soare): *purtînd pe cap un val de pînză ghilită.* AL.; (şi: **ghilit**). [V. *bili*].

bilitoáre, bilitori f. (reg.) loc unde se bilesc rufele; (şi: **ghilitoare**). [*Bili* + *-itoare*].

bilitór, bilitori m. (reg.) persoană care spală rufele (albindu-le): *duse cămeşile pre la stăpîni, că era bilitoriu.* DOS.; (şi: (înv.) **bilitoriu**). [*Bili* + *-tor*].

bilitóriu m. v. **bilitor**.

bíliţă, biliţe f. (reg.) capcană cu arc pentru animale mici. [Et. nec.].

bilobát, ~ţi, bilobată, ~e a. (bot.) alcătuit din doi lobi: *frunze bilobate.* [Din fr. *bilobé*].

bilón, biloni m. **1.** aliaj monetar în compoziţia căruia intră metale comune; **2.** (fin.) monedă divizionară cu valoare intrinsecă inferioară celei nominale. // n. (pl. **biloane**) ridicătură de pămînt de-a lungul unui rînd de plante cultivate [Din fr. *billon*].

bilunár, ~i, bilunară, ~e a. care se produce sau apare de două ori pe lună; bimensual: *revistă bilunară.* [*Bi-* + *lunar*; cf. fr. *bimensuel*].

bimán, ~i, bimană, ~e a. care are două mîini: *alunecă picioarele celor muritori, coboare-se aceştia din neamul biman.* EM.; *omul este biman.* // f. (la pl.) una dintre diviziunile clasei mamiferelor. [Din fr. *bimane*].

bímbaşă, bimbaşi m. (înv.) comandant peste o mie de soldaţi turci; colonel: *bimbaşa avusese şase fii.* CĂL.; *căpitani, bulucbaşi, bimbaşi, sumă.* POP.; **a trăi ca un bimbaşă** (sau **ca bimbaşa**), a trăi în belşug, în lux: *la mine trăiţi ca bimpaşa, se lăuda jupîn Moţatu.* ST.; (şi: **bimpaşă**). [Din turc. *binbaşı*].

bimémbru, ~i, bimembră, ~e a. **1.** care are două membre, două părţi sau două elemente; **2. propoziţie bimembră**, propoziţie alcătuită din subiect şi predicat (ambele fiind exprimate). [Din it. *bimembre*].

bimensuál, ~i, bimensuală, ~e a. bilunar: *revistă bimensuală.* [Din fr. *bimensuel*].

bimestriál, ~i, bimestrială, ~e a. care se întîmplă sau apare din două în două luni: *revistă bimestrială.* [Din fr. *bimestriel*, it. *bimestriale*].

biméstru, bimestre n. interval, perioadă de două luni. [Din fr. *bimestre*, lat *bimestris*].

bimetál, bimetale n. **1.** produs tehnic realizat prin unirea a două metale; **2.** semifabricat (tablă, sîrmă etc.) din două straturi de metale diferite, reunite prin presare, laminare, sudare etc., pentru a se obţine combinaţii cu proprietăţi deosebite. [Din fr. *bimétal*].

bimetálic, ~ci, bimetalică, ~ce a. **1.** alcătuit din două metale diferite: *conductor electric bimetalic*; **2.** (despre un sistem monetar) bazat pe bimetalism; bimetalist. [Din fr. *bimétallique*].

bimetalísm n. sistem monetar bazat pe valoarea a două metale-etalon, aur şi argint. [Din fr. *bimétallisme*].

bimetalíst, ~şti, bimetalistă, ~e a. bimetalic. [Din fr. *bimetalliste*].

bimilenár, ~i, bimilenară, ~e a. care are o vechime sau o durată de (circa) două mii de ani: *între evreii de pretutindeni nu e, după bimilenara risipire, nici o coeziune.* CĂL.; *inscripţie bimilenară.* [Din fr. *bimillénaire*].

bimoleculár, ~i, bimoleculară, ~e a. în care intervin două molecule: *reacţie biomoleculară.* [Din fr. *biméléculaire*].

bimotór, ~i, bimotoáre a. cu două motoare. // n. avion cu două motoare. [Din fr. ***bimoteur***].

bimpáşă m. v. **bimbaşă**.

biná, binale f. **1.** clădire (de zidărie) în construcţie sau în reparaţie: *i-am dat drumul de pe schelă, ca să iasă pe la spatele binalei.* CAR.; **2.** (înv.) clădire, construcţie: *o bina cu patru odăi.* AL.; **3.** (la pl.) obiecte de tîmplărie (uşi, ferestre etc.) destinate unei construcţii: *atelier de binale.* [Din turc. ***bina***].

binagíu, binagii m. (înv.) mic antreprenor de construcţii: *Dincă binagiul mi-a făcut-o.* CAR. [***Bina*** + *-giu*].

binár, ~i, binară, ~e a. **1.** compus din două unităţi, din două elemente; **2.** (mat.) a cărui bază este numărul doi; **relaţie binară**, relaţie care are loc între doi termeni. [Din fr. ***binaire***, lat. ***binarius***].

binaritáte f. (mat.) însuşirea de a se diviza în două unităţi sau elemente. [***Binar*** + *-itate*].

bindisí, bindisesc vb. (reg.; intr.) a-i păsa, a se sinchisi: *mama ... ne jnăpăia, dar noi parcă bindiseam de asta?* CR. [Din gr. mod. ***begendízo*** (aor. ***ebegendisa***)].

bíne adv. **1.** cum se cuvine; în mod convenabil, plăcut; după dorinţă: *cîtu-i lumea pe sub soare, nu-i bine ca-n şezătoare.* POP.; *vorbeşte bine;* **a trăi bine**, a duce o viaţă plăcută, fără lipsuri, uşoară: *pînă codrul frunza-şi ţine, toţi voinicii trăiesc bine.* POP.; **a pune bine**, v. **pune**; **a-i merge (treburile) bine**, a reuşi, a avea succes, noroc: *nu i-a mers bine în acea zi.* CR.; **a primi bine (pe cineva)**, a primi prietenește, cu dragoste, bucuros (pe cineva); **a face bine**, a face lucruri bune, plăcute, favorabile: *fă bine să-ţi auzi rău.* CR.; **facere de bine**, v. **facere**; **bine făcut**, voinic; arătos, frumos: *Mărica, o fetişoară bine făcută, ... plîngea cu mîinile pe obraz.* MAT.; **a-i fi bine cuiva** sau **a fi bine de cineva**, a avea parte de liniște, de mulţumire, de bunăstare etc.: *vai de biata ţară cînd vom avea războaie între noi, şi poate şi mării-tale nu-i va fi bine.* NEGR.; **a fi (sau a trăi, a se avea) bine (cu cineva)**, v. **avea**; **a-i părea bine**, v. **părea**; **a(-i) prinde bine**, a(-i) fi de folos, a(-i) prii: *păstreaz-o, că ţi-a prinde bine la nevoie.* CR.; **a sta bine**, a fi bogat, avut; **a-i veni bine (să ...)**, a găsi momentul prielnic, potrivit (să ...), a-i fi la îndemînă (să ...): *nu ştiu cum îi veni bine fetei împăratului, aduse paloşul cam pieziş şi-i reteză capul.* ISP.; **bine-ai venit!**, formulă de salut la primirea unui oaspete: *cît sîntem încă pe pace, eu îţi zic: bine-ai venit!* EM.; **bine v-am găsit!**, formulă de salut spusă de un nou venit; **a vedea bine**, a-şi da seama: *vedem bine că-i o minciună totul.* SAD.; **2.** cum trebuie, de tot; mult (şi prielnic): *vorba bine nu sfîrşea şi de cale se gătea.* POP.; *a mîncat bine;* **mult şi bine**, foarte mult; **mai bine**, mai mult: *trecuse un an şi mai bine de la internare.* GHEŢIE; *de 20 şi mai bine de ani;* **de bine, de rău**, oarecum, întrucîtva: *domnilor români, de bine de rău aleşi încă din familiile pămîntene, li se îngăduiau doar fapte de echilibristică politică.* BL.; **3.** în mod favorabil, cu folos; avantajos: *deşi bine intenţionate, cuvintele sale mi se par cinice.* GHEŢIE; *a vinde bine;* **4.** pe deplin, complet: *pentru că se împrimăvărase bine, să-l tundă chilug.* GHEŢIE; *nod bine strîns;* **5.** sănătos: *sînt bine;* **a se simţi bine** sau **a-i fi bine**, a fi sănătos: *acum îmi era cît se poate de bine.* GHEŢIE; **a se face bine**, a se însănătoşi: *să te faci cît mai repede bine!* GHEŢIE; **a nu-i fi bine, a)** a fi bolnav; b) (fam.) a nu fi în toată firea; **6.** agreabil, plăcut, frumos: *arată bine; cîntă bine;* (adj.) *o femeie bine;* **e bine**, e vreme bună: *nu e soare, dar e bine.* COŞB.; **a-i sta** (sau **veni, şedea**) **bine**, a i se potrivi: *costumul îi vine bine;* **a fi bine văzut**, a fi apreciat, preţuit, stimat: *un bărbat care a cucerit fiziceşte cît mai multe femei este bine văzut.* CĂL.; **a se avea bine**, a se îndrăgi, a se iubi: *poate că înţelegi că eu şi acea căpităneasă ne avem bine? – cam aşa, bade Chiţă.* SAD.; **7.** clar, exact, precis: *vezi bine că aşa stau lucrurile;* **mai bine zis**, mai exact, mai precis: *era o cutie sau mai bine zis o lădiţă din acelea în care se ambalează fructele exotice.* GHEŢIE; **8.** da: *bine, mă voi duce!;* **ei bine ...**, după cum spuneam ...; **9.** comod, confortabil: *casa rămîne nici fierbinte, nici rece, cum e mai bine de dormit într-însa.* CR.; **10.** (sînt) de acord, e convenabil: *bine, Ioane, du-te.* CR.; **bine că ...**, noroc că (cel puţin) ...: *în sfîrşit, bine că am dat de tine.* GHEŢIE; **bine de bine**, exprimă aprobarea uneia dintre două alternative: *de-oi putea face ceva, bine de bine, iară de nu, mi-i crede şi dumneata.* CR.; **ba bine că nu!**, fireşte (că da)!, desigur!, se înţelege!; **11.** cum trebuie, cum se cere: *oi clătări plosca bine şi-oi umplea-o cu apă.* CR.; **a pune bine (ceva)**, a pune la păstrare; **bine-rău**, după posibilităţi, după putinţă: *ne-am pus bine-rău gura la cale.* CR.; **12.** conform realităţii, adevărului; corect: *încă nu poţi înţelege bine unele ca acestea.* SAD.; **13.** în conformitate cu cerinţele sociale, morale, profesionale etc.: *bucuros mi te-oi lăsa dacă bine te-i purta.* POP. // n. **1.** ceea ce este folositor, convenabil; faptă bună: *binele ades vine pe urmele mîhnirii.* ALEX.; **om de bine**, om care acţionează în folosul celor din jur; **a huzuri de bine**, a fi îndestulat, a avea tot ce trebuie: *îmi ţin socoteala ban cu ban, şi huzuresc de bine.* CR.; **cu bine**, în mod fericit, cu succes: *am bună nădejde să isprăveşti cu bine slujba.* ISP.; **a lua pe cineva cu binele**, a proceda cu bunăvoinţă, cu înţelegere faţă de cineva; **a i se urî cu binele** sau **a da binelui cu piciorul**, a comite imprudenţe, riscînd o situaţie; **a nu fi** (sau **a nu face**) **a bine**, a nu fi semn bun: *parcă nu faceţi a bine.* CR.; **a vorbi de bine (pe cineva)**, a lăuda, a spune lucruri bune (despre cineva); **2.** noroc, mulţumire, fericire: *vin cu bine, cu bine te du!* AL.; **s-auzim de bine!**, rămîneţi sănătoşi!; **3. de-a binele(a), a)** aşa cum trebuie, de tot: *nu fusese moartă de-a binelea cînd o îngropase.* GHEŢIE; b) (rar) într-adevăr: *s-ar dovedi că filosofarea are de-a binelea un obiect.* BL.; **4.** ceea ce este moral, drept, corect; categorie morală care exprimă ceea ce corespunde cu cerinţele şi cu idealurile sociale din planul relaţiilor interumane: *eroul e o forţă pozitivă, constructivă, o expresie a binelui.* CĂL. [Lat. ***bene***].

binecrescút, ~ţi, binecrescută, ~e a. cu purtări frumoase; educat. [***Bine*** + ***crescut;*** cf. fr. ***bien-élevé***].

binecugetá, binecúget vb. (rar; intr.) a gîndi îndelung; a reflecta: *regele, binecugetînd, nu s-a adresat la dînsul.* EM. [***Bine*** + ***cugeta***].

binecunoscút, ~ţi, binecunoscută, ~e a. care este cunoscut de mult timp sau de multă lume: *din cauze istorice binecunoscute, el a trebuit să piardă toate bunurile culturale aduse aici de coloniști.* IBR.; *sînt binecunoscute şi fărădelegile lui din economie.* CF. [***Bine*** + ***cunoscut***].

binecuvîntá, binecuvîntez vb. (tr.) **1.** a invoca harul divinităţii, a chema favoarea cerească pentru cineva: *binecuvîntează-mă, tată, şi rămîi sănătos!* CR.; (p.ext.) *vă poftesc ca să zăboviţi spre a ne binecuvînta băutura şi gustarea.* SAD.; **2.** a dărui toate bunătăţile, a revărsa graţia divină: *Dumnezeu l-a binecuvîntat cu talent;* **3.** a lăuda, a glorifica: *binecuvîntaţi pe Domnul!* [***Bine*** + ***cuvînta;*** cf. sl. ***blagosloviti***].

binecuvîntáre, binecuvîntări f. **1.** acţiunea de a binecuvînta: *i-au dat pe fiica lor, singură la părinţi şi tîrziu născută din binecuvîntare dumnezeiască.* SAD.; **2.** formulă rostită sau gest făcut de preot cînd binecuvîntează: *primind binecuvîntare de la dînsul.* CR.; **a-şi da binecuvîntarea**, a încuviinţa, a aproba, a fi de acord cu ceva; **sub (sau cu) binecuvîntarea cuiva**, cu aprobarea, încuviinţarea, învoirea cuiva: *publicase versuri juvenile cu binecuvîntarea lui Al. Macedonski.* CĂL. [V. ***binecuvînta***].

binecuvîntát, ~ţi, binecuvîntată, ~e a. **1.** care a primit binecuvîntarea cuiva: *ei sînt binecuvîntaţi şi se simt irezistibil atraşi de viaţa de călugărie.* BL.; **2.** (fig.) înzestrat; dotat: *pămîntul nostru e binecuvîntat.* BOL.; **3.** cu acţiune benefică: *această epocă cuprinde anii de domnie ai lui Ştefan cel Mare, dar începe mai curînd şi depăşeşte cu cel puţin un veac binecuvîntata domnie.* BL.; *ploi binecuvîntate;* **4.** bine întemeiat, îndreptăţit, legitim: *avem motive binecuvîntate să credem că nu.* BL. [V. ***binecuvînta***].

binedispúne, binedispun vb. (tr. şi refl.) a face să se simtă sau a se simţi bine. [***Bine*** + ***dispune***].

binefăcere, binefaceri f. **1.** faptă bună, ajutor dat cuiva; (înv.) binefaptă: *să-i mulţumească pentru atîtea binefaceri ce primise.* CR.; **societate** (sau **aşezare, casă**) **de binefacere**, asociaţie menită a ajuta săracii: *aduce aminte de casele de binefacere.* EM.; *a lăsat ţării o avere uriaşă pentru aşezări de binefacere.* VINEA; **2.** deprindere de a face bine: *binefacerea trebuie să fie virtutea bogatului;* **3.** (fig.) folos, avantaj: *binefacerile păcii.* [***Bine*** + ***facere;*** cf. lat. ***benefacere***].

binefáptă, binefapte f. (înv.) binefacere: *iuitară binefapta lui.* COR. [***Bine*** + ***faptă***].

binefăcătór, ~i, binefăcătoáre a. care face mult bine; bun, folositor: *s-a făcut binefăcătoarea reacţiune în contra ignoranţei şi spiritului de neadevăr al academicianilor.* EM.; *efectele binefăcătoare ale medicamentului. //* m., f. persoană care face bine, care ajută: *ce vom face ... pentru binefăcătorul nostru?* ISP. [***Bine*** + ***făcător***].

bineînţelége, bineînţeleg vb. (rar; tr.) a fi de la sine înţeles, a fi clar; (refl. pas.) *bineînţelegîndu-se că n-avea a face decît cu evreii ca indivizi.* EM. [***Bine*** + ***înţelege***].

bineînţelés adv. desigur, fireşte: *au fost uneori învinuiţi chiar de cosmopolitism, pe nedrept, bineînţeles.* IBR. [***Bine*** + ***înţeles;*** cf. fr. ***bien entendu***].

binemerită, binemérit vb. (tr.) a cîştiga dreptul la recunoştinţa cuiva: *a binemeritat de la patrie.* AL. [***Bine*** + ***merita***].

binemeritát, ~ţi, binemeritată, ~e a. (adesea iron.) obţinut pe drept; îndreptăţit: *iată dar sfîrşitul binemeritat al aceluia care a trădat Basarabia pentru ca s-ajungă domn.* EM. [***Bine*** + ***meritat;*** v. ***binemerita***].

binéţ n. v. **bineţe**.

binéţe f. salutări: *din rost îm dzîceţ bineţ, de mă îmblîndzîţ.* DOS.; *făcură bineţele cuvenite;* **a(-şi) da bineţe**, a (se) saluta: *cînd m-a cunoscut bătrînul, ca-ntinerit, mi-a dat bineţe.* GOGA; (şi: (înv.) **bineţ**). [De la ***bine aţi*** (*venit*)].

binevenít, ~ţi, binevenită, ~e a. care soseşte la timpul potrivit, în momentul oportun; a cărui venire produce plăcere: *o dată cu criticismul s-a declarat în om un categoric şi binevenit spor de conştiinţă.* BL; **fii binevenit**, bine ai venit: *fii binevenit. bea pentru un an mai bun.* BAC. [***Bine*** + ***venit;*** cf. fr. ***bienvenu***].

binevoí, binevoiesc vb. (tr.) **1.** a avea bunătatea, bunăvoinţa să ...: *doamna comitesă să binevoiască a ne lăsa nouă ghiordanul de nestemate.* SAD.; *binevoiţi a mă asculta;* **2.** a găsi de cuviinţă, a crede: *va hotărî cum va binevoi; eu nu mă amestec.* SAD. [***Bine*** + ***voi***].

binevoíre, binevoiri f. (înv.) atitudine favorabilă faţă de cineva sau unul faţă de altul. [V. ***binevoi***].

binevoitór, ~i, binevoitoáre a. (adesea subst.) care arată bunăvoinţă, voitor de bine; amabil: *atitudinea sa pare binevoitoare.* EM.; *să-i mulţumesc binevoitorului meu critic.* CAR. [***Binevoi*** + *-tor*].

binezíce, binezic vb. (înv.; tr.) a lăuda, a gloridica, a binecuvînta: *tu eşti ce-n toată făptura eu laud şi binezic.* HEL. [***Bine*** + ***zice***].

bing-băng interj. expresie care imită sunetul clopotului; (subst.) *bing-bangul clopotului mare pornea mereu din turn.* AG. [Onomat.].

bíngo n. joc de noroc asemănător loteriei. [Din fr., engl. ***bingo***].

binigíu, binigíi m. (înv.) geambaş care încalecă cai neînvăţaţi sau cu nărav. [Din turc. ***bindjy*** „călăreţ"].

biníş, binişuri n. (înv.) **1.** haină boierească pentru solemnităţi, lungă şi cu blană pe margini: *îmbrăcat ... cu biniş de postav albastru închis.* FIL.; *auritul văl de beteală răsfirat pe un biniş de sevai alb.* OD.; **2.** (p. ext.) haină lungă purtată de haiduci şi de lăutari: *acum mi se mucezeşte cobza sub beniş.* AL.; (şi: (reg.) **beniş**). [Din turc. ***biniş*** „călărie"].

binişél, binişele n. (înv. şi reg.) diminutiv al lui biniş; biniş femeiesc: *benişel de felendeş albastru.* NEGR.; (şi: **benişel**). [***Biniş*** + ***-el***].

binişlíu, binişlíi m. (înv.) persoană care purta biniş; curtean: *doamna cu boierii cei mari şi cu binişliii săi.* FIL. [Din turc. ***binişli***].

binişór adv. **1.** destul de bine, acceptabil; mediocru: *a răspuns binişor la examen;* **2.** destul de mult, în mod evident: *era un bărbat trecut binişor de cumpăna vîrstei.* GHEŢIE; **3.** încet, cu băgare de seamă: *răstoarnă albinele frumuşel din pălărie în buştihan, îl întoarce binişor cu gura în jos.* CR.; *umblă binişor. //* n. **cu binişorul,** cu blîndeţe, cu bunătate: *împărăteasa îl luă cu binişorul.* ISP. [***Bine*** + ***-işor***].

binóclu, binocluri n. **1.** instrument optic, format din două lunete mici, folosit pentru a vedea la distanţă: *am cercetat-o cu binoclul.* SAD.; **2.** pansament care acoperă amîndoi ochii; (şi: (pop.) **benoclu**). [Din fr. ***binocle***].

binoculár, ~i, binoculară, ~e a. **1.** cu două oculare; **2.** văzut cu amîndoi ochii. [Din fr. ***binoculaire***].

binóm, binoame n. **1.** expresie algebrică formată din suma sau diferenţa a două monoame; **2.** ansamblu de două elemente considerate global. [Din fr. ***binôme***].

binomiál, ~i, binomială, ~e a. care ţine de binom, referitor la binom; binomic. [Din fr. ***binomiale***].

binómic, ~ci, binomică, ~ce a. binomial. [Din germ. ***binomisch***].

bíntă, bínte f. stîlp de care se leagă o navă la chei: *se aşează tacticos, picior peste picior, pe o bintă din marginea cheiului.* TUD. [Din it. ***binda***].

binturóng, binturongi m. (zool.) mamifer cu blană negricioasă şi coadă prehensibilă, care trăieşte în sud-estul Asiei (*Arctictis binturong*). [Din engl. ***binturong***].

binucleát, ~ţi, binucleată, ~e a. care are două nuclee: *celulă binucleată.* [Din engl. ***binucleate***].

bio- element de compunere cu semnificaţia „viaţă". [Din fr. ***bio-***].

bioactív, ~i, bioactivă, ~e a. care are un efect sau declanşează un răspuns în celulele vii: *substanţă bioactivă.* [***Bio-*** + ***activ***].

bioacumuláre, bioacumulări f. proces de acumulare în sol a substanţelor organice, în urma descompunerii resturilor vegetale şi animale. [***Bio-*** + ***acumulare***].

biobibliográfic, ~ci, biobibliografică, ~ce a. referitor la viaţa şi la opera unui scriitor: *notiţă biobibliografică.* [***Bio-*** + ***bibliografic***].

biobibliografíe, biobibliografii f. scriere care cuprinde date privind biografia unui autor împreună cu lista lucrărilor lui. [Din fr. ***biobibliographie***].

biocatalizatór, biocatalizatori m. substanţă organică cu rol activant în reacţiile biologice (ex.: enzime, hormoni, vitamine). [Din germ. ***Biokatalysator***].

biocenológie f. ştiinţă care se ocupă cu studiul biocenozelor. [Din fr. ***biocénologie***].

biocenótic, ~ci, biocenotică, ~ce a. care ţine de biocenoză, referitor la biocenoză. [Din fr. ***biocénotique***].

biocenóză, biocenoze f. (biol.) totalitate a organismelor vegetale şi animale care populează un anumit mediu, formînd un tot unitar. [Din fr. ***biocénose***].

biochímic, ~ci, biochimică, ~ce a. care ţine de biochimie, referitor la biochimie. [Din fr. ***biochimique***].

biochimíe f. **1.** ramură a chimiei care studiază compoziţia chimică a materiei vii; **2.** facultate, secţie, tratat etc. care se ocupă cu acest studiu: *vorbea despre un posibil transfer al lui Tibi la secţia de biochimie.* GHEŢIE. [Din fr. ***biochimie***].

biochimíst, ~şti, biochimistă, ~e m., f. specialist în biochimie. [***Biochimie*** + ***-ist***].

biocibernétică f. ramură a ciberneticii care studiază principiile şi mecanismele comenzii, reglării, conservării, prelucrării şi transmiterii de informaţie în sistemele biologice. [Din fr. ***biocybernétique***, engl. ***biocybernetics***].

biociclu, biocicluri n. ciclu de viaţă al unui organism. [Din fr. ***biocycle***].

bioclimátic, ~ci, bioclimatică, ~ce a. care ţine de bioclimatologie. [Din fr. ***bioclimatique***].

bioclimatologíe f. ştiinţă care studiază influenţa climei asupra organismelor vii. [Din fr. ***bioclimatologie***].

biocór n. (biol.) grupare de plante şi de animale în cadrul unui biotop. [Din germ. ***Biochor***].

biocróm n. pigment de natură biologică. [Din fr. ***biochrome***].

biocurént, biocurenţi m. activitate electrică prezentă în ţesuturile şi organele fiinţelor vii. [***Bio-*** + ***curent***].

biodegradábil, ~i, biodegradabilă, ~e a. care poate fi degradat de factori biologici: *material biodegradabil.* [Din fr. ***biodégradable***].

biodegradáre, biodegradări f. proces de descompunere (în compuşi lipsiţi de nocivitate) a unui material, a unei substanţe etc. [Din fr. ***biodégradation***].

biodérmă, bioderme f. strat de organisme sedentare (alge, bureţi, moluşte etc.) care acoperă părţile scufundate în apă ale obiectelor şi plantelor aflate în apă. [Din fr. ***bioderme***].

biodinámică f. ştiinţă a proceselor vitale active, de mişcare, care se petrec în organisme. [***Bio-*** + ***dinamică***].

biodiversitáte f. diversitate a formelor de viaţă (dintr-un anumit mediu). [***Bio-*** + ***diversitate***].

bioelectricitáte f. electricitate animală. [Din fr. ***bioélectricité***, engl. ***bioelectricity***].

bioeleméntt, bioelemente n. element chimic care intră în compoziţia celulelor vii. [Din fr. ***bioélément***].

bioenergétic, ~ci, bioenergetică, ~ce a. care ţine de bioenergie, referitor la bioenergie. // f. ramură a biofizicii care studiază procesele energetice din materia vie. [Din fr. ***bioénergétique***].

bioenergeticián, ~eni, bioenergeticiană, ~ene m., f. **1.** specialist în bioenergie; **2.** terapeut care reglează energia vitală din organismul uman. [***Bioenergetic*** + ***-ian***].

bioenergíe, bioenergii f. **1.** energie de natură organică; **2.** terapeutică ce foloseşte această energie. [Din fr. ***bioénergie***].

bioética f. totalitate a implicaţiilor morale ale cercetărilor efectuate de medici şi biologi. [Din fr. ***bioèthique***].

biofiltru, biofiltre n. instalaţie de epurare a apelor de canal cu ajutorul bacteriilor aerobe. [Din fr. ***biofiltre***].

biofízic, ~ci, biofizică, ~ce a. care ţine de biofizică. [Din fr. ***biophysique***].

biofízică f. ştiinţă care studiază procesele biologice din punct de vedere fizic. [Din fr. ***biophysique,*** germ. ***Biophysik***].

biofizicián, ~eni, biofiziciană, ~ene m., f. specialist în biofizică. [Din fr. ***biophysicien***].

biofotón, biofotoni m. radiaţie luminoasă emisă de unele substanţe din organismele vii. [Din fr. ***biophoton***].

biogáz n. gaz rezultat prin descompunerea substanţelor organice. [Din germ. ***Biogas***].

biogén, ~i, biogenă, ~e a. care rezultă din ţesuturi vii. // n. îngrăşămînt agricol obţinut din culturi de bacterii bogate în azot. [Din fr. ***biogène***].

biogenétic, ~ci, biogenetică, ~ce a. care aparţine biogenezei, referitor la biogeneză: *fenomenele embriologice interpretate prin legea biogenetică.* BL. [Din fr. ***biogénétique***].

biogenéză f. teorie după care orice fiinţă ia naştere din altă fiinţă. [Din fr. ***biogenèse***].

biogeográfic, ~ci, biogeografică, ~ce a. care ţine de biogeografie, referitor la biogeografie. [Din fr. ***biogéographique***].

biogeografíe f. ramură a geografiei care studiază răspîndirea plantelor şi animalelor pe suprafaţa pămîntului. [Din fr. ***biogéographie***].

biográf, biografi m. autor de biografii: *un biograf al său ... a căutat să pună în lumină ... procedeele fanteziste.* BL. [Din fr. ***biographe***].

biográfic, ~ci, biografică, ~ce a. **1.** referitor la biografie, care aparţine biografiei; **2.** (p. ext.) care ţine de viaţa cuiva, care se referă la viaţa cuiva: *e cam penibil să intrăm în detalii biografice.* IBR. [Din fr. ***biographique***].

biografícéşte adv. (rar) din punctul de vedere al biografiei, al evenimentelor din viaţa cuiva: *biograficeşte faptul nu e adevărat.* CĂL. [***Biografie*** + ***-iceşte***].

biografíe, biografii f. **1.** relatare (în scris) în care se expune viaţa unei persoane: *în cîteva trăsături îi făcui portretul şi biografia ei.* BOL.; *la sfîrşitul fiecărei biografii un erou român sau descrierea unui trecut românesc.* EM.; **2.** (p. ext.) curs al evenimentelor din viaţa cuiva: *în biografia insului uman nu există numai libido refulat.* BL. [Din fr. ***biographie,*** germ. ***Biographie***].

biografísm n. (rar) relatare biografică; realizare de biografii: *trebuie să studiem toate acestea, dar în nici un caz să exagerăm biografismul.* IBR. [***Biografie*** + ***-ism***].

bioingineríe f. **1.** disciplină care studiază transferul de principii teoretice şi metodologice între biologie şi ştiinţele tehnice; **2.** inginerie genetică. [***Bio-*** + ***inginerie;*** cf. engl. ***bioengineering***].

biológ, biologi m. specialist în biologie: *după opinia biologului, o particularitate utilă deja constituită ... poate fi aşadar transmisă şi urmaşilor.* BL. [Din fr. ***biologue,*** germ. ***Biologe***].

biológic, ~ci, biologică, ~ce a. referitor la viaţă sau la biologie, care aparţine biologiei: *se pune un accent prea apăsat ... pe latura biologică a omului.* BL.; (subst. n.) *este un organ ce depăşeşte pur şi simplu limitele biologicului general.* BL. [Din fr. ***biologique,*** germ. ***biologisch***].

biologíe f. **1.** ştiinţă care studiază legile materiei vii şi organismele vii: *biologia deabia făcuse întîi paşi cînd s-a şi crezut îndreptăţită să procedeze*

la formularea unei pretinse legi. BL.; **2.** existenţă biologică, cu viaţă: *această biologie idealizată este proprie antropomorfismului grecesc.* BL. [Din fr. ***biologie,*** germ. ***Biologie***].

biologísm n. teorie care reduce fenomenele sociale la factori biologici: *Vaihinger mai dă acestora şi o interpretare prea exclusiv în spiritul biologismului.* BL. [Din fr. ***biologisme***].

biologíst, biologişti m. (înv.) biolog. // a. care ţine de biologism, referitor la biologism: *între teoriile subiectiviste sînt unele de nuanţă biologistă.* BL. [Din fr. ***biologiste***].

biologizánt, ~ţi, biologizantă, ~e a. care extinde principiile teoretice şi metodologice ale biologiei în alte domenii: *concepţie filozofică biologizantă.* [De la ***biologie***].

bioluminescént, ~ţi, bioluminescentă, ~e a. care produce bioluminiscenţă: *insectă bioluminescentă.* [Din fr., engl. ***bioluminescent***].

bioluminescénţă f. lumină rece produsă de organisme vii (ex. licurici) sau de microorganisme. [Din fr. ***bioluminescence***].

biomagnetísm, (rar) **biomagnetísme** n. magnetism generat de structurile biologice. [Din fr. ***biomagnétisme***].

biomásă f. (biol.) totalitate a vieţuitoarelor dintr-o regiune. [Din fr. ***biomasse***].

biomecánică f. ştiinţă care studiază, pe baza mecanicii generale, structura, evoluţia şi funcţiile aparatului motor al animalelor şi al omului. [Din fr. ***biomécanique***].

biometeorologíe f. ramură a meteorologiei care studiază influenţa stărilor meteorologice asupra biosferei. [Din fr. ***biométéorologie***].

biométric, ~ci, biometrică, ~ce a. care ţine de biometrie, referitor la biometrie: *aplicînd studiul biometric sub raportul lungimii.* CĂL. [***Biometrie*** + ***-ic***].

biometríe f. ştiinţă care aplică la animalele vii metodele statisticii şi ale calculului probabilităţilor. [Din fr. ***biométrie***].

biomicínă f. aureomicină. [Din fr. ***biomycine***].

biomotór, biomotoare n. (med.) aparat pentru respiraţie artificială. [Din germ. ***Biomotor***].

bión, bioni m. (biol.) organism individual (animal sau vegetal). [Din fr. ***bion***].

biónică f. ramură a ciberneticii care se ocupă cu studiul proceselor biologice şi al structurii organismelor vii, în scopul găsirii unor modele pentru ştiinţele tehnice. [Din fr. ***bionique,*** germ. ***Bionik,*** engl. ***bionics***].

bionicián, bionicieni m. specialist în bionică. [Din fr. ***bionicien***].

bionomíe f. ştiinţă care studiază regulile vieţuirii. [Din germ. ***Bionomie***].

bioplásmă f. (biol.) substanţă organică vie aflată în constituţia oricărui organism viu. [Din fr. ***bioplasme***].

biopoiézá f. (biol.) totalitate a fenomenelor care au contribuit la apariţia organismelor vii. [Din fr. ***biopoièse***].

biopolítică, biopolitici f. **1.** studiere a influenţei factorilor biologici asupra politicii; **2.** concepţie politică bazată pe teoria superiorităţii biologice (de rasă). [Din germ. ***Biopolitik***].

biopsíe, biopsii f. extragere pe cale chirurgicală a unui fragment de ţesut dintr-un organism viu pentru a fi studiat la microscop. [Din fr. ***biopsie,*** germ. ***Biopsie***].

biopsíhic, ~ci, biopsihică, ~ce a. (rar) care ţine de viaţă şi de psihic, referitor la viaţă şi la psihic: *fenomenele aduse mărturie de psihanalişti sînt mai mult accidente ale individului biopsihic.* BL. [***Bio-*** + ***psihic***].

biorítm n. ritm al proceselor biologice, cu durată diferită de la un proces la altul. [Din engl. ***biorhythm***].

biosféră f. parte din învelişul pămîntului în care se manifestă viaţa. [Din fr. ***biosphère***].

biosintéză, biosinteze f. (biol.) sinteză a unui compus chimic care se produce în organism sau în contact cu celulele vii. [Din fr. ***biosynthèse***].

biosistém, biosisteme n. (biol.) grup de indivizi din specii diferite care conviewuiesc. [Din fr. ***biosystème***].

biosociologíe f. concepţie care explică viaţa socială şi politică prin factori biologici (în special rasiali). [Din fr. ***biosociologie***].

biospeológ, biospeologi m. specialist în biospeologie. [De la ***biospeologie***].

biospeologíe f. ramură a speologiei care studiază fauna şi flora peşterilor. [***Bio-*** + ***speologie;*** cf. fr. ***biospéléologie***].

biostimuláre, biostimulări f. stimulare cu ajutorul biostimulatorilor. [De la ***biostimulator***].

biostimulatór, ~i, biostimulatoáre a. şi m. (substanţă) care stimulează asimilaţia, dezvoltarea şi sporeşte imunitatea organismului; biostimulent. [Din fr. ***biostimulateur***].

biostimulént, ~ţi, biostimulentă, ~e a. şi m. biostimulator. [Din fr. ***biostimulant***].

biotactísm n. atracţie exercitată de o celulă asupra alteia. [Din fr. ***biotactisme***].

biotaxíe f. disciplină care se ocupă cu clasificarea organismelor vii. [Din fr. ***biotaxie***].

bioterapeút, ~ţi, bioterapeută, ~e m., f. (medic) specialist în bioterapie. [Din fr. ***biothérapeute***].

bioterapíe, bioterapii f. (med.) tratament realizat cu ajutorul vaccinurilor sau al unor produse organice (fermenţi lactici, bilă etc.). [Din fr. ***biothérapie***].

biótic, ~ci, biotică, ~ce a. referitor la viaţă, legat de viaţă. [Din fr. ***biotique***].

biotínă f. vitamina H. [Din fr. ***biotine***].

biotíp, biotipuri n. (biol.) grup de plante sau de animale cu aceeaşi structură genetică. [Din fr., engl. ***biotype***].

biotít n. (geol.) mică de culoare neagră, brună sau verzuie. [Din fr. ***biotit***].

biotóp, biotopuri n. (biol.) mediu geografic care prezintă condiţii de viaţă relativ unitare şi care adăposteşte o biocenoză. [Din engl. ***biotope***].

biotrón, biotroane n. cameră de aclimatizare, izolată complet de mediul înconjurător. [Din fr. ***biotron***].

biovulát, ~ţi, biovulată, ~e a. cu două ovule. [Din fr. ***biovulé***].

bioxíd, bioxizi m. compus chimic din doi atomi de oxigen şi un atom de metal sau de metaloid; dioxid. [Din fr. ***bioxyde***].

bipartíd, bipartide a. sistem bipartid, sistem de organizare politică în care, la putere, se succed două partide. [***Bi-*** + ***partid;*** cf. fr. ***biparti***].

bipartidísm n. formă de guvernămînt bazată pe două partide politice. [***Bipartid*** + ***-ism***].

bipartít, ~ţi, bipartită, ~e a. care cuprinde sau implică două părţi; **convenţie** (sau **înţelegere**) **bipartită,** convenţie (sau înţelegere) între două state, între două partide etc. [Din lat. ***bipartitus,*** fr. ***biparti***].

bipartíţie, bipartiţii f. (bot.) diviziune în două părţi: *bipartiţia celulelor.* [Din fr. ***bipartition,*** lat. ***bipartitio, -onis***].

bipătrát, ~ţi, bipătrată, ~e a. (mat.; despre ecuaţii algebrice) care conţine necunoscuta în doi termeni, dintre care unul are un exponent de două ori mai mare decît exponentul celuilalt. [***Bi-*** + ***pătrat;*** cf. fr. ***bicarré***].

bipéd, ~zi, bipedă, ~e a. (şi subst.) care umblă pe două picioare: *însăşi fiarele, scîrbite de a vedea scăpătarea gustului artistic la bipezi, şi-au luat lumea în cap.* OD.; *omul şi păsările sînt bipede.* [Din fr. ***bipède,*** lat. ***bipes, -edis***].

bipénă, bipene f. secure romană cu două tăişuri. [Din lat. ***bipennis,*** fr. ***bipenne***].

biplán, biplane n. avion cu aripi suprapuse: *era un biplan care zbura la mică altitudine.* GHEŢIE. [Din fr. ***biplan***].

bipolár, ~i, bipolară, ~e a. care are doi poli electrici sau magnetici. [Din fr. ***bipolaire***].

bipolarísm n. **1.** teorie potrivit căreia două centre de putere polarizează principalele forţe mondiale; **2.** sistem politic cu două grupări de partide opuse. [Din fr. ***bipolarisme***].

bipolaritáte f. stare a unui corp care are doi poli magnetici, electrici etc.; (p.ext.) *să analizăm fenomenul bipolarităţii, limitîndu-ne la aspectele generale ale catolicismului.* BL. [Din fr. ***bipolarité***].

bir, biruri n. (înv.) **1.** dare plătită de ţărani către stat; impozit: *sînt sătul de biruri grele.* AL.; **a da bir cu fugiţii,** a fugi, a dispărea de undeva: *Dimitrie ar fi dat bir cu fugiţii.* GHEŢIE; **biru-i greu,** numele unei hore; **2.** tribut; (spec.) tribut plătit de ţările române către Poartă: *dau ca bir tot al zecelea din copiii supuşilor mei.* EM.; **3.** (pop.) taxă. [Din magh. ***bér*** „chirie"].

birár, birari m. (înv.) încasator de biruri; perceptor.: *stăteau asupra lui stolurile prădalnice ale birarilor şi dăbilarilor.* SAD. [***Bir*** + ***-ar***].

birăíţă, birăiţe f. (înv.; reg.) soţie de birău: *birăiţa noastră-i doamnă.* POP. [***Birău*** + ***-iţă***].

birău, birăi m. (înv.; reg.) **1.** primar sau judecător (la sat): *hai, leliţă, 'n satul meu, că nu-i popă, nici birău.* POP.; **2.** supraveghetor al celor care scot sare din ocnă: *fată de birău, fă pe placul meu.* POP. [Din magh. ***biró*** „judecător"].

bireactór, bireactoare n. avion cu două reactoare; (adj.) *avion bireactor.* [Din fr. ***biréacteur***].

birefringént, ~ţi, birefringentă, ~e a. care prezintă fenomenul birefringenţei: *lentilă birefringentă; cristal birefringent.* [Din fr. ***biréfringent***].

birefringénţă, birefringenţe f. **1.** dublare prin refracţie a razelor de lumină la pătrunderea în anumite medii; **2.** însuşire a unor cristale de a dubla razele de lumină. [Din fr. ***biréfringence***].

birémă, bireme f. navă antică de război cu două rînduri de vîsle suprapuse. [Din fr. ***birème,*** lat. ***biremis***].

bíriş, birişi m. (reg.) argat: *decît slugă şi biriş, mai bine colo pe Criş.* POP. [Din magh. ***béres***].

birjár, birjari m. vizitiu (şi proprietar) al unei birje: *cum mă vede, opreşte trăsura, înfigînd cu putere vîrful umbreluţei în spinarea birjarului.* CAR. [***Birjă*** + ***-ar***].

bírjă, birje f. trăsură de piaţă: *m-am suit într-o birjă.* GHICA. [Din rus. ***birža***].

birjărésc, ~şti, birjărească, ~eşti a. **1.** de birjar, al birjarului; **2.** (fig.) grosolan, necioplit, vulgar: *înjurătură birjărească.* [***Birjar*** + ***-esc***].

birjăréşte adv. **1.** ca birjarii, în felul birjarilor; **2.** (fig.) necivilizat, trivial. [***Birjar*** + ***-eşte***].

birlíc, birlici m. (pop.) as (la cărţile de joc): *dă-mi un birlic.* FIL. // n. (pl. **birlicuri**) spetează mijlocie la zmeul de hîrtie: *mai trebuie smeului un cap şi un birlic.* FIL. [Din turc. ***birlik*** „unitate"].

birmán, ~i, birmană, ~e a. şi m., f. birmanez. [Din fr. ***birman***].

birmanéz, ~i, birmaneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Birmaniei sau populaţiei ei; referitor la Birmania sau la populaţia

acesteia; **pisică birmaneză** (şi f.) specie de pisică originară din Extremul Orient, cu coada stufoasă. // f. limbă din familia sino-tibetană, vorbită în Birmania. // m., f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Birmania. // m. pl. popor care locuieşte în Birmania. [*Birman* + *-ez*].

bírnic, ~ci, birnică, ~ce m., f. (înv.) contribuabil, persoană care plătea bir: *să scoată de sub sabia boierimii pe biruicii şi credincioşii săi.* SAD.; *birnicii erau supuşi la dări şi angării;* (adj.) *proprietarul birnic ... nu avea drept să ceară boieresc.* KOG. [*Bir* + *-nic*].

birоáş n. v. birouaş.

birocrát, ~ţi, birocrată, ~e m., f. **1.** funcţionar în birourile unei administraţii: *se găsea acum într-o încăpere spaţioasă,... camera de lucru a unui birocrat.* VINEA; **2.** persoană care acordă importanţă exagerată formalităţilor. [Din fr. *bureaucrate*].

birocrátic, ~ci, birocratică, ~ce a. care ţine de birocratism sau de birocraţi: *să dăm un exemplu de ce este natura biurocratică.* EM.; (şi: (înv.) **biurocratic**). [Din fr. *bureaucratique,* germ. *bürokratisch*].

birocratísm n. manieră de a rezolva problemele administrative în spirit formalist, cu complicaţii inutile; birocraţie: *birocratismul înfloreşte, hârtiile se perindă de la unul la altul.* CĂL. [*Birocrat* + *-ism;* cf. it. *burocratismo,* fr. *bureaucratisme*].

birocratizá, birocratizez vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma în birocrat; a (se) trata în mod birocratic. [Din fr. *bureaucratiser*].

birocratizáre f. faptul de a deveni birocratic. [V. *birocratiza*].

birocraţíe, birocraţii f. **1.** (înv.) organizare a muncii funcţionarilor în birouri; administraţie; **2.** personal administrativ: *vom avea o biurocraţie cultă, dar poate cam pedantă.* EM.; **3.** birocratism; (şi: (înv.) **biurocraţie**). [Din fr. *bureaucratie,* germ. *Bürokratie*].

birótică f. ansamblu de tehnici de informatică ce ţin de activitatea administrativă, de secretariat. [Din fr. *bureautique*].

bíróu, birouri n. **1.** masă de scris (cu sertare): *făcuse ordine pe birou.* VLAH.; **2.** local sau încăpere în care lucrează funcţionarii: *primăria e un biurou de corespondenţă între autorităţi şi particulari.* EM.; **birou de mişcare,** v. **mişcare**; **3.** cameră în care are cineva masa de scris: *îmi părea rău că-l las neguros şi obosit în biroul său.* SAD.; **4.** grup de persoane (alese) care conduc o organizaţie, un partid etc.; **5.** comisie însărcinată cu examinarea unei probleme sau a unui grup de probleme: *biroul Congresului filologilor;* **6. birou de plasare,** agenţie care se ocupă cu plasarea în serviciu; (şi: (înv.) **biurou**). [Din fr. *bureau,* germ. *Büro*].

birouáş, birouaşe n. diminutiv al lui birou; birou mic: *în prelungirea holului, se deschidea un cabinet de lucru cu un biroaş vetust.* VINEA; (şi: (fam.) **biroaş**). [*Birou* + *-aş*].

bírt, bírturi n. **1.** mic restaurant, ospătărie: *au umblat toată noaptea prin cafenele şi birturi.* EM.; **2.** (înv.) han, hotel: *trase la cel mai bun birt.* NEGR. [Din sb. *birt*].

birtáş, birtaşi m. persoană care ţine un birt: *fost tejghetar, fost birtaş, acum moşier şi liberal.* DELAVR. [*Birt* + *-aş*].

birtăşíţă, birtăşiţe f. soţia birtaşului; femeie care ţine un birt, proprietara unui birt. [*Birtaş* + *-iţă*].

birturéi, birturele n. (pop.) diminutiv al lui birt: *jos la nouă oraşele scrise-s nouă birturele.* POP. [*Birt* + *-ele* (sg. refăcut după pl.)].

biruí, bírui vb. (tr.) **1.** a învinge, a înfrânge, a bate (un duşman, un adversar): *moartea e biruită în putearea Domnului* (a. 1575). GCR.; **2.** a fi în stare, a izbuti; a duce la bun sfârşit, a face faţă: *casa i-a rămas urzită numai din lemne şi n-a mai biruit s-o isprăvească.* SAD.; *e lucru prea mult şi nu-l poate birui;* **3.** a înfrâna, a(-şi) stăpâni sentimente, porniri: *cel ce ştie să-şi biruie lăcomia.* OD.; **4.** (rar) a îndupleca: *fie-sa îl birui cu rugăciunile.* ISP.; **5.** a copleşi: *osteneala acelei nopţi neobişnuite îl biruise.* GHEŢIE; *somnul l-a biruit.* [Din magh. *birni* „a putea, a fi în stare"].

biruínţă, biruínţe f. victorie, izbândă: *vrînd creştetele-nalte ale ţării să-ncunune cu un nimb de biruinţă.* EM. [*Birui* + *-inţă*].

biruíre, biruíri f. (rar) faptul de a birui. [V. *birui*].

biruitór, ~i, biruitoáre a. (şi subst.) care biruie; victorios, învingător: *gonind biruitoare, tot veneau a ţării steaguri.* EM.; *căzură amîndoi în mîinile biruitorului.* EM.; (p. ext.) *n-avea pe lumea asta laudă mai mare decît acea laudă a biruitorilor de mistreţi.* SAD.; (adv.) *cît priveşte voiciunea imaginaţiei, ... ţăranul nostru ia biruitor concurenţa cu oricare din vecinii săi.* BL. [*Birui* + *-tor*].

bis a. **1.** (după un număr) repetat, a doua oară: *numărul 3 bis;* **2.** (interj.) strigăt prin care spectatorii cer repetarea unei părţi din program. [Din fr., lat. *bis*].

bísă, bísez vb. (tr.) **1.** a cere să se repete o parte din program; **2.** a repeta o parte din program la cerere: *pianistul a bisat finalul concertului.* [Din fr. *bisser*].

bisácăn, bisacăni m. (bot.; reg.) zburătoare, răscoage (*Chamaenerion augustifolium*): *poiana era încărcată de bisacăn înflorit roşu.* SAD.; (şi: **bisăcan**). [Et. nec.].

bisánuál, ~i, bisanuală, ~e a. (despre plante) care trăieşte doi ani, rodind în anul al doilea (ex. varza). [Din fr. *bisannuel*].

bisáre, bisări f. acţiunea de a bisa şi rezultatul ei. [V. *lisa*].

bisát, ~ţi, bisată, ~e a. **1.** (despre actori) rechemat în scenă; **2.** (despre părţi dintr-un spectacol) repetat la cererea publicului. [V. *bisa*].

bisăcán m. v. bisacăn.

bisăptămînái, ~i, bisăptămînală, ~e a. care apare de două ori pe săptămînă. // n. publicaţie care are două apariţii săptămînal. [*Bi-* + *săptămînal*].

biscuít, biscuiţi m. **1.** produs alimentar, de diferite forme, făcut din făină (cu ouă), zahăr etc., bine deshidratat prin coacere; pesmet; **2.** ceramică neglazurată, arsă la temperaturi înalte, folosită la fabricarea faianţei sau a porţelanului; (şi: (pop.) **biscuite**). [Din fr. *biscuit*].

biscuíte m. v. biscuit.

biséct, bisecţi a. an **bisect,** an de 366 de zile, care este o dată la patru ani, cînd luna februarie are 29 de zile; bisextil; (şi: (pop.) **visect**). [Din lat. *bissextus,* fr. *bissexte*].

bisectór, bisectoáre a. plan **bisector,** plan care împarte un diedru în două diedre egale. // f. linie dreaptă care trece prin vîrful unui unghi, împărţindu-l în părţi egale. [Din fr. *bissecteur*].

biseculár, ~i, biseculară, ~e a. care are o vechime sau o durată de 200 de ani. [Din fr. *bisèculaire*].

bisericáş, bisericaşi m. (înv.) om de biserică; preot. [*Biserică* + *-aş*].

bisérică, biserici f. **1.** (înv.; rar) adunare a credincioşilor: *era băsearea turburată.* COD.VOR.; **2.** clădire destinată celebrării cultului religios (creştin): *merge numai la biserică.* NEGR.; a **(nu) fi uşă de biserică,** a (nu) respecta morala creştină; a (nu) fi corect, cinstit; a **nu fi dus (de multe ori) la biserică,** a nu da importanţă convenienţelor, a nu se sfii să spună lucruri neplăcute; **3.** comunitate a creştinilor care ţin de acelaşi cult: *se va face unirea bisericilor şi mîntuirea întregei creştinătăţi.* EM.; *biserica apostolească; biserica romană;* **4.** instituţia creştinismului în ansamblu; **5.** (înv.) religie, cult; credinţă: *pui noi arhierei noao beserici şi-închinăciuni.* B.-DEL.; (şi: (înv.) **beserică, băseareсă**). [Lat. *basilica*].

bisericésc, ~şti, bisericeáscă, ~eşti a. **1.** care ţine de biserică, referitor la biserică: *ce folos că citesc orice carte bisericească!* CR.; *veşmînt bisericesc;* **faţă bisericească,** preot, prelat: *scriu mai mult profanii decît feţele bisericeşti.* IBR.; **marea schismă bisericească,** v. **schismă**; **2.** religios: *în toate sărbătorile ascultau cu evlavie slujba bisericească.* CR.; *cîntec bisericesc.* [*Biserică* + *-esc*].

bisericéşte adv. (rar) **1.** ca la biserică, cum se face la biserică: *aprinde lumînări pe pridvorul casei şi cîntă bisericeşte.* CĂL.; **2.** din punctul de vedere al bisericii: *neputîndu-se administra bisericeşte de episcopia de Buzău, s-a format o nouă eparhie.* EM. [*Biserică* + *-eşte*].

bisericós, ~şi, bisericoásă, ~e a. care merge des la biserică; religios, evlavios: *femeile bisericoase din sat îi băgase mamei o mulţime de bazaconii în cap.* CR.; (fig.) *cu priviri de curtezană şi cu ochi bisericoşi, s-ar preface că pricepe.* EM. [*Biserică* + *-os*].

bisericúţă, bisericuţe f. **1.** diminutiv al lui biserică: *această bisericuţă a rămas neatinsă.* GHICA; **2.** (fig.) cerc îngust de oameni cu preocupări egoiste reprobabile; gaşcă, coterie. [*Biserică* + *-uţă*].

bisextíl, bisextíli a. bisect. [Din fr. *bissextile*].

bisexuál, ~i, bisexuală, ~e a. hermafrodit, bisexuat. [Din fr. *bissexuel*].

bisexualísm n. atracţie simultană pentru ambele sexe. [Din it. *bisessualismo*].

bisexualitáte f. existenţă simultană la acelaşi individ a organelor de reproducere ale ambelor sexe; hermafroditism. [Din fr. *bissexualité*].

bisexuát, ~ţi, bisexuată, ~e a. (despre plante sau animale) care are organe de reproducere ale ambelor sexe; hermafrodit, bisexual. [Din fr. *bissexué*].

bisilábic, ~ci, bisilabică, ~ce a. format din două silabe: *cuvînt bisilabic.* [*Bi-* + *silabic*].

bisimétric, ~ci, bisimetrică, ~ce a. care prezintă două planuri de simetrie. [Din fr. *bisymétrique*].

bismút n. metal alb-cenuşiu ale cărui săruri au întrebuinţări în medicină. [Din fr. *bismuth*].

bismutínă, bismutine f. sulfură de bismut naturală. [Din fr. *bismuthine*].

bismutísm n. intoxicaţie cu săruri de bismut. [Din fr. *bismuthisme*].

bístriţ, ~i, bistriţă, ~e a. (reg.) **prune bistriţe,** prune brumării; **prun bistriţ,** varietate de prun care produce astfel de prune. [De la *Bistriţa* n. pr.].

bistróu, bistrouri n. mic restaurant în care se consumă băuturi alcoolice. [Din fr. *bistro*].

bisturíu, bisturie n. cuţitaş special folosit în chirurgie: *îl vede arzînd cărţi groase şi tăindu-şi o vînă cu bisturiul.* CĂL. [Din fr. *bistouri*].

bisúlc, ~ci, bisulcă, ~ce a. (despre animale) care are copite despicate. [Din fr. *bisulque,* lat. *bisulcus*].

bisulfát, bisulfaţi m. sare a acidului sulfuric; sulfat acid. [Din fr. *bisulfate*].

bisulfít, bisulfiţi m. sare a acidului sulfuros; sulfit acid. [Din fr. *bisulfite*].

bisulfúră, bisulfuri f. sulfură care cuprinde în moleculă doi atomi de sulf şi un atom din alt element. [Din fr. *bisulfure*].

bişniţár, bişniţari m. (fam.) persoană care face afaceri mărunte (necinstite). [*Bişniţă* + *-ar*].

bişniţă, bişniţe f. (fam.) afacere măruntă (necinstită). [Din engl. ***business***].

bişniţăreálă, bişniţăreli f. faptul de a face bişniţă. [***Bişniţări*** + ***-eală***].

bişniţări, bişniţăresc vb. (intr.) a face bişnitiţă, comerţ cu lucruri mărunte: *bişniţăreşte şi el de cîştigă un ban.* [***Bişniţă*** + ***-ări***].

bîştár, bîştari m. (arg.; de obicei la pl.) ban[3]: *un sfert pentru individul care a venit cu pontul şi cu bîştarii.* VINEA. [Din ţig. ***bisto***].

bit, biţi m. unitate de măsură a cantităţii de informaţie, exprimată în sistemul binar. [Din engl. ***bi***(*nary digi*)***t***].

bitáng, ~gi, bitangă, ~ge m., f. (reg.; adesea adj.) copil nelegitim; bastard. [Din magh. ***bitang***].

bíter n. lichior amar, consumat ca aperitiv. [Din fr. *bitter,* germ. ***Bitter***].

bitínic, ~ci, bitinică, ~ce a. care ţine de Bithynia sau locuitorii ei, referitor la Bithynia sau la populaţia acesteia: *ia Brussa ... de lîngă Olimpul bitinic ca rezidenţă.* EM. [***Bithynia*** n. pr. + ***-ic***].

bitúm n. produs plastic de culoare neagră, obţinut din reziduuri de petrol şi folosit la prepararea asfalturilor, ca izolant etc.: *se ridicau ici şi colo munţi de cărămizi, ... suluri de carton gudronat, movile de bitum.* CĂL. [Din fr. ***bitume***].

bitumá, bitumez vb. (tr.) **1.** a amesteca un material granular cu bitum; **2.** a face bitumajul unei şosele; **3.** a umple cu material bituminos spaţiile dintre pavelele sau dalele de beton ale unei şosele, ale unei alei etc. [Din fr. ***bitumer***].

bitumáj, bitumaje n. tratament superficial al şoselei, constînd în stropirea acesteia cu bitum şi acoperirea cu criblură, urmată de cilindrare. [Din fr. ***bitumage***].

bitumáre, bitumări f. acţiunea de a bituma. [V. ***bituma***].

bitúmen n. materie minerală bogată în hidrocarburi provenită din transformarea cerurilor şi răşinilor din plante: *cărbunele de pămînt este un bitumen solid, precum păcura este un bitumen lichid.* [Din germ. ***Bitumen,*** lat. ***bitumen***].

bituminizáre, bituminizări f. proces de formare a asfaltului în natură, prin transformarea lentă, în absenţa aerului, a nămolului rezultat din descompunerea organismelor animale şi vegetale. [Din fr. ***bituminisation***].

bituminós, ~şi, bituminoásă, ~e a. care este de natura bitumenului, care conţine bitumen: *dintr-un lichid gros, bituminos, la început, a rămas pe fundul retortei o apă albă.* CĂL.; *chihlimbarul este o substanţă bituminoasă.* [Din fr. ***bitumineux,*** lat. ***bituminosus***].

bitúşcă, bituşti f. (reg.) cojoc ţărănesc scurt (cu mîneci). [Et. nec.].

bîţă m. (reg.) bădiţă. [Prescurtare din ***bădiţă***].

biu n. (înv.) abundenţă, prisos, belşug: *bişugul şi bivul carile peste toată iarna avusese.* CANT.; **de biu,** destul; din belşug: *să-şi aibă de ajuns şi de biu de toate.* DOS.; (şi: **biv**). [Din magh. ***bő, bőv***].

biunívoc, ~ci, biunívocă, ~ce a. care are corespondenţă unică în ambele sensuri (şi nu este echivoc); (mat.) **corespondenţă biunivocă,** corespondenţă între elementele a două mulţimi, astfel încît elementele uneia să corespundă univoc elementelor celeilalte. [Din fr. ***biunivoque***].

biunivocitáte f, însuşirea de a fi biunivoc. [***Biunivoc*** + ***-itate***].

biurétă, biurete f. tub de sticlă gradat, cu un robinet în partea inferioară folosit în lucrări de laborator. [Din fr. ***burette***].

biurocrátic a. v. **birocratic.**

biurocraţíe f. v. **birocraţie.**

biuróu n. v. **birou.**

biútă, biute f. ridicătură de teren folosită în poligoanele de tir. [Din fr. ***butte***].

biv[1] a. (înv.) fost: *biv vel logofăt.* [Din sl. ***bivŭ***].

biv[2] n. v. **biu.**

bivalént, ~ţi, bivalentă, ~e a. (chim.) care are valenţa doi: *element bivalent; radical bivalent.* [Din fr. ***bivallent***].

bivalénţă, bivalenţe f. (chim.) însuşirea de a fi bivalent. [Din fr. ***bivallence***].

biválv, ~i, bivalvă, ~e a. **1.** (despre animale) cu corpul acoperit de două valve: *midia este bivalvă;* **2.** (bot.) compus din două părţi: *capsula liliacului este bivalvă.* [Din fr. ***bivalve***].

bivérb, biverbe n. joc care constă în reprezentarea a două cuvinte prin litere sau figuri combinate între ele. [***Bi-*** + ***verb***].

bivitelín, ~i, bivitelină, ~e a. care provine din două ouă diferite: *gemeni bivitelini.* [Din fr. ***bivitellin***].

bívol, bivoli m. **1.** animal domestic rumegător, asemănător cu boul, cu părul negru sau alb şi cu coarne întoarse spre spate (*Bubalus*): *în băltoacele din curte..., bivolii şi purceii se scăldau fratern.* CĂL.; *sat picurat alb pe deal ca sarea sudorii pe bivol.* VIERU; **2.** (fig.) om gras, mătăhălos şi insensibil. [Din sl. ***byvolŭ***].

bivolár, bivolari m. păzitor de bivoli: *culcat pe spate şede voinicul bivolar.* AL. [***Bivol*** + ***-ar***].

bivoláş, bivolaşi m. diminutiv al lui bivol; viţel de bivoliţă. [***Bivol*** + ***-aş***].

bívoliţă, bivoliţe f. femela bivolului, care dă lapte mai gras decît al vacii: *dacă e pe înserat te poţi împiedica de îngrămădirea de oi ori de bivoliţe mînate spre case.* CĂL. [Din bulg. ***bivolica***].

bivuác, bivuacuri n. **1.** cantonament de trupe militare în corturi sau sub cerul liber, în afara localităţilor: *încolo se zăreau, nelămurite prin întunecimea nopţii, bivuacurile.* SAD.; **2.** locul, terenul pe care se face staţionarea. [Din fr. ***bivouac***].

bivuacá, bivuachez vb. (intr.; despre unităţile militare) a staţiona în corturi sau sub cerul liber: *pururea în buza tunului, siliţi a bivuaca sub un cort.* NEGR. [Din fr. ***bivouaquer***].

bizám, bizami m. **1.** mamifer rozător originar din America de Nord, care trăieşte în preajma apelor, cu blană preţioasă, castanie-roşcată, utilizată în blănărie (*Ondatra zibethica*); **2.** blana acestui animal: *haină de bizam.* [Din germ. ***Bisam***].

bizantín, ~i, bizantină, ~e a. **1.** din Bizanţ, care este propriu Bizanţului, din vremea Imperiului Roman de răsărit: *împăratul bizantin au fost atacat de către româno-bulgarii de dincoace de Balcani.* EM.; (adv.) *El Greco a zugrăvit, caricaturizînd bizantin, nobili.* CĂL.; **stil bizantin,** stil particular al monumentelor creştine medievale din Constantinopol, caracterizat prin prezenţa cupolei şi a liniilor curbe, prin bogăţie de culori şi aururi: [Trei Ierarhi] *de stil mestecat gotic şi bizantin.* NEGR.; **Imperiul Bizantin,** nume dat Imperiului Roman de răsărit de la împăratul Constantin cel Mare pînă la căderea Constantinopolului sub turci (395-1453); **2.** (fig.) corupt, perfid, oţios: *discuţie bizantină.* // m., f. locuitor al Bizanţului sau al Imperiului Roman de răsărit: *bizantinilor şi arabilor le revine meritul de a fi salvat patrimoniul spiritual al antichităţii.* BL. [Din fr. ***byzantin,*** lat. ***byzantinus***].

bizantinésc, ~şti, bizantineáscă, ~eşti a. (înv.) bizantin, din Bizanţ: *aceasta îm pare că am cetit la scriptorii bizantineşti.* B.-DEL. [Din lat. ***bizantinus*** + ***-esc***].

bizantinism n. **1.** ceea ce ţine de Bizanţ sau de cultura lui, specific Bizanţului sau culturii lui: *bizantinismul ... este prin definiţie static.* BL.; **2.** comportare bizantină, caracterizată prin intrigi şi frivolităţi; caracter bizantin; subtilitate, duplicitate: *acest bizantinism al funcţiilor ... amenинţă a năbuşi vitalitatea din statul nostru.* MAIOR. [Din fr. ***byzantinisme,*** germ. ***Byzantinismus***].

bizantiníst, ~şti, bizantinístă, ~e m., f. bizantinolog. [Din fr. ***bysantiniste***].

bizantinístică f. bizantinologie. [Din germ. ***Byzantinistik***].

bizantinizá, bizantinizez vb. (tr. şi refl.) a face să capete sau a căpăta caracter bizantin. [***Bizantin*** + ***-iza***].

bizantinizánt, ~ţi, bizantinizantă, ~e a. (rar) care dă aspect bizantin, cu aspect bizantin: *Adrian Maniu este spiritual primul poet bizantinizant.* CĂL. [***Bizantiniza*** + ***-ant***].

bizantinizáre f. acţiunea de a (se) bizantiniza. [V. ***bizantiniza***].

bizantinológ, ~gi, bizantinoloagă, ~ge m., f. specialist în bizantinologie; bizantinist. [De la ***bizantinologie***].

bizantinologíe f. disciplină care cercetează istoria, literatura, limba şi arta bizantină; bizantinistică. [Din fr. ***byzantinologie***].

bizár, ~i, bizară, ~e a. ciudat, neobişnuit, straniu, extravagant: *o lume de ... închipuiri umoristice ... care mai de care mai bizară.* EM.; *a adăugat o frază bizară, de care aveam să ne amintim.* GHEŢIE. [Din fr. ***bizarre***].

bizareríe, bizarerii f. caracterul a ceea ce este bizar; ciudăţenie, extravaganţă; fantezie: *bizarериile vor trebui să le lase.* EM. [Din fr. ***bizarrerie***].

bizáréu m. v. **piţărău.**

bizéţ, bizeţuri n. bucată de piele care se pune ca garnitură la încălţăminte: *îşi încalţă ghetele cele noi cu bizeţuri.* CAR. [Din germ. ***Besätze***].

bizón, bizoni m. **1.** animal rumegător din subfamilia bovinelor, cu fruntea mare, bombată, cu coarne scurte, cu umeri mai ridicaţi decît crupa şi cu coamă deasă (*Bison bison*); **2.** pielea tăbăcită a acestui animal; **3.** piele de viţel tăbăcită care imită pielea acestui animal. [Din fr., lat. ***bison***].

bizotá, bizotez vb. (tr.) a şlefui oblic (marginea unei oglinzi, o piatră preţioasă etc.). [Din fr. ***biseauter***].

bizotáre, bizotări f. acţiunea de a bizota şi rezultatul ei. [V. ***bizota***].

bizóu, bizouri m. margine oblică (la oglinzi, la pietre preţioase etc.). [Din fr. ***biseau***].

bizuí, bízui şi **bizuésc** vb. (refl.) **1.** a se încrede, a se baza, a pune temei: *bizuindu-se cu încredere pe reazimul lor ostăşesc.* OD.; *cred în noroc, dar mă bizui pe muncă.* VIERU; **2.** a cuteza, a avea curajul, a se încumeta: *numai un păcurar se bizuieşte la treaba asta.* CR. [Din magh. ***bizni***].

bizuínţă f. (înv.) curaj, cutezanţă: *toţi cu bizuinţă acolo să bagă şi s-afundă.* B.-DEL. [***Bizui*** + ***-inţă***].

bizuíre, bizuiri f. faptul de a se bizui: *planurile, destăinuirile, bizuirile absurde ale tinereţii.* GAL. [V. ***bizui***].

bizunié f. v. **vizuină.**

bîca interj. a face **bîca,** a cădea: *era să facă bîca.* AL. [Onomat.].

bîcîí, bîcîi vb. (înv. şi reg.; intr.) **1.** a bate neregulat: *s-au închis în căşărie, cu inimile bîcîind de aşteptare.* VOIC.; **2.** a lovi făcînd zgomot. [Et. nec.].

bîcsí, bîcsesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a ticsi, a îndesa (cu ceva); **2.** (refl.) a se lipi, a se îndesa (cu murdărie, cu praf); a îmbîcsi: *i se bîcsise părul.* [Et. nec.].

bîcsít, ~ţi, bîcsită, ~e a. îndesat, înţesat (cu murdărie, cu praf); îmbîcsit. [V. ***bîcsi***].

bîhă, bîhe f. (înv.) a **prinde bîhă** (sau **bîha**) ori a **se apuca de bîhă,** a persista în negarea unui

fapt: *a tăgădui şi bîhă a prinde nu vei putea, căci ţie înţelepciunea duhului ţi s-a dat.* CANT. [Din sl. *bŭhŭ*].

bîhlă, bîhle f. (reg.) apă stătută. [De la *bîhli*].

bîhlí, pers. 3 **bîhleşte** vb. (reg.; refl.) a se altera, a se cloci un lichid prin stagnare: *borşul ţinut la căldură se bîhleşte.* POP. [De la *bahnă*].

bîhlíre, bîhlíri f. (reg.) faptul de a se bîhli. [V. *bîhli*].

bîhlít, ~ţi, bîhlítă, ~e a. (reg.) stătut, clocit: *apa era bîhlită.* CR. [V. *bîhli*].

bîhlítură, bîhlíturi f. (reg.) **1.** apă stagnantă, murdară şi rău mirositoare; **2.** loc mocirlos (pe care nu se fac case). [*Bîhli* + *-tură*].

bîlguí, bîlgui vb. (intr. şi refl.) **1.** a vorbi fără noimă, fără sens; a îngăima: *începu să se lovească cu pumnii în cap, bîiguind.* REBR.; (tr.) *a bîiguit ceva şi a plecat;* **2.** a vorbi încet şi nedesluşit; a îngîna: *mi l-a împrumutat un prieten, am bîiguit intimidat.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **buigui**). [Cf. magh. *bolyo(n)gni*].

bîlguíală, bîlguíeli f. faptul de a (se) bîigui; exprimare fără şir, încurcată; bîiguire: *mă trezisem din buiguială şi venisăm iar la socoteală.* B.-DEL.; *valuri de inepţii şi de bîiguieli bolnave.* VLAH.; (şi: (reg.) **buiguială**). [*Bîigui* + *-eală*].

bîlguíre, bîlguíri f. (rar) **1.** bîiguială: *prin codru fuga întinsă cu mintea de buiguiri aprinsă.* B.-DEL.; **2.** (concr.) şir de vorbe fără sens, incoerent; (şi: (reg.) **buiguire**). [V. *bîigui*].

bîlguít, ~ţi, bîlguítă, ~e a. **1.** neclar, fără noimă; rău articulat: *vorbe bîiguite;* **2.** zăpăcit, buimac: *Duţu se uită cîtva timp, buiguit, în vînt.* SL.; *om bîiguit;* (şi: (reg.) **buiguit**). [V. *bîigui*].

bîlguitór, ~i, bîlguitoáre a. **1.** care bîiguie; care delirează; **2.** (rar) de neînţeles, fără sens; fără noimă: *după arătarea minţii ceii mai lămurate, s-află în urmă că sînt himere şi izvodiri buiguitoare.* B.-DEL.; **3.** (înv.) lipsit de simţul realităţii: *om fără nice o frică spre Dumnedzău, ... tiran dereptu fantastic, adică buiguitoriu în gînduri.* COSTIN; (şi: (reg.) **buiguitor,** (înv.) **buiguitoriu**). [*Bîigui* + *-tor*].

bîja interj. cuvînt prin care se atrage atenţia copiilor să se ferească de foc. // f. foc; a **fi bîja** (sau bîjă), a fi pericol; a fi supărare. [Onomat.].

bîjbîí, bîjbî şi (rar) **bîjbîiesc** vb. (intr.) **1.** (reg.) a produce un zgomot surd; a bîzîi; **2.** a mişuna, a roi: *lumea bîjbîie împrejurul nostru!* DELAVR.; **3.** a umbla şovăitor, nesigur, orbecăind; a căuta ceva, pipăind prin întuneric: *bîjbîi ... cu mîinile pe pereţi pînă să găsesc uşa.* VLAH.; *începe a bojbăi prin toate buruienile.* CR.; *bojbăi el şi orbăcăi prin bunget.* ISP.; (şi: (pop.) **bojbăi**). [Onomat.].

bîjbîiálă, bîjbîieli f. faptul de a bîjbîi; bîjbîire; bîjbîit; (rar) bîjbîitură: *după oarecare bîjbîială, am apucat cu degete nesigure un obiect de pînză fină.* GHEŢIE. [*Bîjbîi* + *-eală*].

bîjbîíre, bîjbîíri f. bîjbîială. [V. *bîjbîi*].

bîjbîít n. bîjbîială; **pe bîjbîite,** pe dibuite, bîjbîind. [V. *bîjbîi*].

bîjbîítură, bîjbîíturi f. (rar) bîjbîială. [*Bîjbîi* + *-tură*].

bîlbă, bîlbe f. bîlbîială. [De la *bîlbîi*].

bîlbîí, bîlbî vb. 1. (refl., intr. şi tr.) a pronunţa nedesluşit sunete sau cuvinte; a vorbi îngăimat sau împiedicat: *bîlbîind cuvinte neînţelese s-a depărtat de căruţă.* C.; **2.** (refl.) a rosti defectuos, repetînd silabele: *era blondă, vorbea repezit şi se bîlbîia uşor.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a se încurca, a pierde şirul în reproducerea unui text, în interpretarea unui rol: *s-a bîlbîit la examen.* [Cf. lat. *balbus*].

bîlbîiálă, bîlbîieli f. **1.** faptul de a (se) bîlbîi: *prostia, incultura, bîlbîiala sînt lucruri care n-au de-a face nimic, nici în bine, nici în rău.* IBR.; **2.** (concr.) cuvinte repetate defectuos sau nedesluşit: *nu înţeleg nimic din bîlbîielile tale.* [*Bîlbîi* + *-eală*].

bîlbîít, ~ţi, bîlbîítă, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care (se) bîlbîie: *bîlbîiţi cu gura strîmbă sînt stăpînii astei naţii.* EM.; (adv.) *vorbeşte bîlbîit;* **2.** (fig.) gogoman; **3.** pronunţat neclar, nedesluşit; îngăimat: *mezinul şi-a muşcat limba şi a cerut pe loc iertare, mai mult bîlbîit, de la stăpînul casei.* SAD. [V. *bîlbîi*].

bîlbîítură, bîlbîíturi f. **1.** rostire neclară, împiedicată sau repetată a cuvintelor; **2.** (rostire de) cuvinte şi fraze fără sens. [*Bîlbîi* + *-tură*].

bîlbór, bîlboare n. (reg.) bulboană. [Et. nec.].

bîlci, bîlciuri n. **1.** târg mare ţinut la date fixe din an; iarmaroc: *căruţele adunate ca la bîlci.* GHICA; **2.** (fig.) gălăgie, hărmălaie, zăpăceală: *s-a creat un bîlci nemaipomenit;* (p.ext.) *Italia alcătuieşte un adevărat bîlci de dialecte.* BL.; **3.** (reg.) sărbătoare a numelui. [Din magh. *bolcsu* „hram"].

bîldîbîc interj. cuvînt care imită zgomotul surd produs de căderea unui corp în apă: *şi, bîldîbîc! dete în fîntînă.* ISP. [Onomat.].

bîlbîcîí, bîltîcîí vb. (intr.) a cădea pe neaşteptate în apă, a face bîldîbîc. [*Bîltîc* + *-îi*].

bînşág, bînşaguri n. (reg.) vegetaţie compusă din ierburi, arbuşti etc., care creşte printre copacii pădurii. [Et. nec.].

bîntuí, bîntui vb. **1.** (intr. şi tr.) a se abate cu furie producînd pagube; a strica: *mare parte a judeţului a fost cumplit de bîntuită de grindină.* EM.; *piatra a bîntuit rău recoltele;* **2.** (tr.) a pustii, a devasta: *turcii bîntuiră ţara;* **3.** (tr.) a face ravagii: *ciuma bîntuie oraşul;* **4.** (înv.; tr.) a împila, a asupri: [Alexandru-Vodă] *bîntuia cumplit ţara.* ISP.; **5.** (tr. şi intr.) a apăsa, a chinui, a nelinişti: *întrebările paradoxale nu-i bîntuiau cugetul.* GHEŢIE. [Din magh. *bántani*].

bîntuiálă, bîntuieli f. (pop.) supărare, necaz; vătămare: *să le păzească de orice răutăţi şi bîntuieli.* ISP. [*Bîntui* + *-eală*].

bîntuíre, bîntuíri f. faptul de a bîntui; devastare, pustiire: *am auzit de bîntuirile ţării.* NEGR. [V. *bîntui*].

bîntuít, ~ţi, bîntuită, ~e a. **1.** vătămat, păgubit; **2.** pustiit: *bîntuit de ciumă;* **3.** apăsat, chinuit, necăjit: *om bîntuit.* [V. *bîntui*].

bîntuitór, ~i, bîntuitoáre a. care bîntuie. [*Bîntui* + *-tor*].

bîr interj. cuvînt cu care ciobanul îndeamnă sau alungă oile: *bîr, oiţă, bîr.* AL. [Onomat.; probabil traco-dac].

bîrcoăce f. arbust cu flori şi cu fructe roşii, care creşte în pădurile de munte (*Cotoneaster integerrima*). [Et. nec.].

bîrdán, bîrdane n. (reg.) stomac de vită, (iron.) de om. [De la *bîrdîhan*].

bîrdăoásă f. (reg.) monstru, sperietoare; bordea. [Cf. *burduhos* „burtos"].

bîrdîhán n. v. burduhan.

bîrdîhán n. v. burduhan.

bîrdîhăní, bîrdîhănesc vb. (reg.; tr.) a sfîşia cu cruzime un animal (cum fac lupii). [*Bîrdîhan* + *-i*].

bîrfă, bîrfe f. bîrfeală: *stă toată ziua la bîrfă.* [De la *bîrfi*].

bîrfeálă, bîrfeli, (înv.) **bîrfeale** f. **1.** vorbă calomnioasă, defăimătoare; bîrfire, bîrfit: *cu minciuni şi cu bîrfeale ei să arăta oamenilor.* COR.; *să se ferească de bîrfeli şi clevete.* CAR.; **2.** vorbe fără importanţă; flecăreală, bîrfă. [*Bîrfi* + *-eală*].

bîrfí, bîrfesc vb. (tr.) **1.** a vorbi de rău pe cineva; a calomnia, a defăima: *deoarece nu sînt prezenţi, hai să-i bîrfim puţintel.* GHEŢIE; (intr.) *apucă spre păduri, să vadă ... doar a face pe vreun om să bîrfească împotriva lui Dumnezeu.* CR.; **2.** a spune minciuni, a flecări: *bîrfeau verzi şi uscate.* ISP. [Cf. sl. *brehati*].

bîrfíre, bîrfíri f. faptul de a bîrfi; bîrfeală: *izvoditoriu scîrbavnicii scrisori purtătoare de ocarnice bîrfire se va pedepsi după măsura cutezării sale* (a. 1804). URIC. [V. *bîrfi*].

bîrfít n. bîrfeală: *ştiu să fac descînteci ... de bîrfit şi de furat.* AL. [V. *bîrfi*].

bîrfitór, ~i, bîrfitoáre a. şi m., f. **1.** (persoană) care bîrfeşte: *bîrfitorii afirmau că ar fi amanetat cloşca cu pui.* CĂL.; *lumea rea şi bîrfitoare;* **2.** (persoană) care spune fleacuri; flecar. // a. care este specific bîrfei, de bîrfeală: *experienţa, vîrsta înaintată îi dau lui Neculce dezlegarea limbii, tonul bîrfitor şi moralizator.* CĂL. [*Bîrfi* + *-tor*].

bîrîí, bîrî vb. (intr. şi tr.) a vorbi mereu, fără noimă; a cicăli: *femeie, ce tot bîrîi?* CAR.; a **bîrîi la cap pe cineva,** a insista pentru ceva (pe lîngă cineva), a bate capul cuiva pentru a obţine ceva. [*Bîr* + *-îi*].

bîrligá, pers. 3 **bîrligă** vb. (tr.) **1.** a-şi ridica coada; a încîrliga: *se-nfipse în copite şi bîrligă coada.* CAR.; **2.** (p. ext.) a răsuci, a face ca un cîrlig. [Et. nec.].

bîrligát, ~ţi, bîrligată, ~e a. încîrligat, cu vîrful în sus: *începe a-şi purta codiţa cea bîrligată pe la nasul uncheşului.* CR. [V. *bîrliga*].

bîrlóc n. v. bîrlog.

bîrlóg, bîrloguri şi (pop.) **bîrloage** n. **1.** adăpost în pămînt al ursului (sau al altor animale sălbatice): *intră prin bîrloage şi prinde urşi vii.* AL.; **2.** (fig.) culcuş, locuinţă: *fixase anume întîlnirea lor ..., pentru a-l mai scoate din bîrlog.* GHEŢIE; *s-a retras în bîrlogul său;* **3.** loc aşternut pentru dormit; culcuş; (şi: (reg.) **bîrloc**). [Din sl. *brŭlogŭ*].

bîrnă, bîrne f. grindă cioplită dintr-un trunchi de copac, folosită în construcţii: *acest castel era în mare parte durat din bîrne.* EM.; (fig.) *vede paiul din ochiul altuia şi nu vede bîrna din ochiul lui.* [Din sl. *brŭvĭno*].

bîrneáţă f. v. brîneţ.

bîrnáţ n. v. brîneţ.

bîrnuí, bîrnuiesc vb. (reg.; tr.) a aşeza bîrnele pentru a alcătui pereţii unei construcţii. [*Bîrnă* + *-ui*].

bîrsán, ~i, bîrsană, ~e a. cu lîna lungă şi aspră: *oiţă bîrsană, de eşti năzdrăvană.* POP.; (p. ext.; subst.) *umbla... legat la gît şi-n cap un gogeamite bîrsană de căciulă fumurie.* BR.-VOIN.; **lînă bîrsană,** lînă lungă, deasă şi aspră: *oiţă bălană, cu lînă bîrsană.* POP. [*Bîrsa* n. pr. + *-an*].

bîrsă, bîrse f. (reg.) bucată de lemn sau de fier care leagă plazul cu grindeiul plugului; (şi: **bîrţă**). [Cuv. autoht.; cf. alb. *vërz*].

bîrţă f. v. bîrsă.

bîrz, ~i, bîrză, ~e a. (pop.) ridicat în sus, drept în sus: *era un urs bîrz, ţintat în frunte.* MAT. [Cf. *bîrzoi*].

bîrzélcă f. v. bargeică.

bîrzól adv. (reg.) **1.** ridicat drept în sus: *caprei îi cade coada de rîie şi ea tot bîzoi o ţine.* ISP.; **2.** (fig., fam.) ţanţoş, semeţ: *te ţii bîrzoi;* (şi: **bîzoi**). [Et. nec.; cf. *bîzoi*[2]].

bîrzoiá, bîrzoiez vb. (reg.; refl.) **1.** a se umfla în pene, a se îngîmfa: *acum te-ai bîrzoiat, cu nărav te-ai învăţat.* POP.; **2.** a se supăra (deodată) şi a sta supărat. [De la *bîrzoi*].

bîrzoiát, ~ţi, bîrzoiată, ~e a. ridicat în sus; bîrligat: *cu coada bîrzoiată.* [V. *bîrzoia*].

bît, bîţi m. (reg.) bunic: *bună dimineaţa bîtule!* [Et. nec.].

bîtă[1], **bîte** f. (reg.) bunică: *nu vreau nimic, bîtă.* ST. [De la *bît*].

bîtă[2], **bîte** f. **1.** băţ lung şi gros (cu măciulie); ciomag: *c-un cot de-o stîncă şi c-o mînă pe bîtă.* EM.; **a da cu bîta-n baltă, v. baltă**; (adv.) **a fi (prost) bîtă,** a fi total ignorant; **2.** lovitură cu un astfel de băţ. [Din sl. *bŭtŭ*].

bîtcă, bîtci f. (reg.) înălţime, ridicătură (pe coasta unui munte) împădurită; măgură: *păzea de multă vreme bîtcile cele bătrîne.* SAD. [Et. nec.].

bîtlán, bîtlani m. pasăre de baltă, cu gîtul şi picioarele lungi şi cu pene cenuşii (*Ardea cinerea*): *bîtlanul printre nuferi stă-n labă neclintit.* AL. [Din bulg. *batlan*].

bîtlănáş, bîtlănaşi m. pasăre din ordinul picioroangelor, cu ciocul lung şi cu penele roşcate şi negre (*Ardetta minuta*): *ca mine îl privea şi un bîtlănaş cînepiu de pe tava verde a unei frunze de nufăr.* SAD. [*Bîtlan* + *-aş*].

bîţ interj. (adesea repetat) cuvînt care imită o mişcare rapidă şi nervoasă; (şi: **bîţa**). [Onomat.].

bîţa interj. v. **bîţ**.

bîţîí, bîţîi vb. (tr., intr. şi refl.) **1.** a (se) agita; a (se) mişca: *stă pe gînduri bîţîind din piciorul drept.* CAR.; *îi îndeplini porunca, bîţîind ca de friguri.* TUD.; **2.** a da din coadă. [*Bîţ* + *-îi*].

bîţîiálă, bîţîieli f. tremur nervos al mîinilor, al picioarelor, al capului etc.: *cînd e să pună mîna pe cuţit ori pe iatagan, îl apucă bîţîiala şi cade la pămînt.* TUD. [*Bîţîi* + *-eală*].

bîţîitoáre, bîţîitori f. (reg.; ornit.) codobatură (*Motocilla alba*). [*Bîţîi* + *-tor*].

bîz interj. **1.** cuvînt care imită sunetul produs în zbor de unele insecte (albine, muşte, ţînţari etc.); **2.** cuvînt care redă satisfacţia răutăcioasă (la copii); sîc: *băiatul le făcea cu bîz!* ISP. [Onomat.].

bîză, bîze f. (pop.) **1.** insectă zburătoare, insectă care bîzîie (muscă, albină etc.); **2.** joc de copii în care partenerii, la atingerea celui care se pune „bîză", strigă „bîzz!" [De la *bîz*].

bîzălău, bîzălăi m. (reg.) gărgăun (*Vespa crabro*). [*Bîz* + *-ălău*].

bîzdáră, bîzdare f. (reg.) streche (*Hypoderma bovis*). [Cf. *bîzdări*].

bîzdări, pers. 3 **bîzdăreşte** vb. (reg.; intr.) a strechia: *o bîzdărit boii.* POP. [Din sl. *bzdĭritŭ*].

bîzdîc, bîzdîcuri n. (fam.) supărare, toane; **a-i veni** (sau **a-i sări, a-l apuca**) **bîzdîcul,** a avea toane, a se înfuria: *din chiar senin îi sare bîzdocul;* (şi: **bîzdoc**). [Et. nec.].

bîzdîgánie, bîzdîgănii f. (pop. şi fam.) monstru, pocitanie, dihanie; ciudăţenie: *numai iaca ce vede Harap Alb altă bîzdîganie şi mai şi.* CR.; *ce bîzdîganie mai este şi aia?* [Din sl. *bezdyhanĭnŭ* „neînsufleţit"].

bîzdoácă, bîzdoace f. (reg.) ciomag gros; bîtă; (şi: **bîzdoagă,** (reg.) **buzdugă**). [Formă redusă din *buzdugan;* cf. *moacă*].

bîzdoăgă f. v. **bîzdoacă**.

bîzdóc n. v. **bîzdîc**.

bîzîí, bîzîi vb. **1.** (intr.; despre insecte) a face „bîz" (în timpul zborului); a zbîrnîi, a zumzăi: *musca bîzîie;* (fig.) *bîzîia oarecum în mine tăunul neliniştii.* SAD.; (tr.) *a alungat o viespe care-l bîzîia şi a coborît grăbit din cerdac.* SAD.; **2.** (intr.) a cînta, a ţine isonul la o cîntare; a mormăi: *duminicile bîzîiam la strană.* CR.; **3.** (intr.; despre copii) a plînge încet, a scînci; **4.** (tr.) a cîrti, a-şi manifesta nemulţumirea: *atunci s-a dat de gol afacerea şi a prins a bîzîi satul.* SAD.; **5.** (intr.; despre foc) a arde încet (fîsîind); **6.** (fam.; tr.) a sîcîi, a cicăli: *nu mă mai bîzîi atîta!* [*Bîz* + *-îi*].

bîzîiálă, bîzîieli f. zgomot produs de insecte care zboară; bîzîit; (fig.) *pentru aceste simple principii e toată această bîzîială de comentarii.* BAC. [*Bîzîi* + *-eală*].

bîzîít n. zumzet, zbîrnîit; bîzîitură, bîzoi[1]: *dar ce zgomot se aude, bîzîit ca de albine.* EM.; *după bîzîitul de bondar al vorbelor schimbate în pragul chiliei, se făcuse deodată tăcere.* SAD. [V. *bîzîi*].

bîzîitór, ~i, bîzîitoáre a. care bîzîie. // f. jucărie (făcută dintr-o coajă de nucă), care produce un zbîrnîit. [*Bîzîi* + *-tor*].

bîzîitúră, bîzîituri f. bîzîit (prelungit): *aude o bîzîitură înăduşită.* CR. [*Bîzîi* + *-tură*].

bîzói[1] n. (pop.) **1.** bîzîit, zbîrnîitură; **2.** (coardă cu) timbrul cel mai grav al unui instrument muzical: *începură a cînta, una în coarda subţire, altul bîzoiul ţinea.* PANN. // m. (pl. **bîzoi**) **1.** insectă mare (bondar, tăun etc.) care bîzîie în zbor; **2.** (reg.) viespe (*Vespa vulgaris*). [*Bîz* + *-oi*].

bîzói[2] adv. v. **bîrzoi**.

bla-bla interj. (fam.) cuvînt care indică vorbăria multă şi fără rost. [Onomat.].

blabórnic m. v. **bobornic**.

blachéu, blacheuri n. bucată (semiovală) de tablă care se aplică pe vîrful şi pe tocul încălţămintei pentru a o proteja. [Et. nec.].

blágă, blăgi f. (reg.) bogăţie, avere: *cuvinte nouă-or fi, dar blaga veche.* EM. [Din sb. *blago*].

blagocéstie, blagocestii f. (înv.) evlavie, pietate: *răsturnînd cu ruga sa idolniţele şi capiştile şi aducînd pre mulţi către blagocistie.* DOS.; (şi: **blagocistie**). [Din sl. *blagočestine*].

blagocestív, ~i, blagocestivă, ~e a. (înv.) evlavios, pios: *era om blagocistiv şi iubitori la mişei şi la streini.* DOS.; (şi: **blagocistiv**). [Din sl. *blagočestivŭ*].

blagocístie f. v. **blagocestie**.

blagocístiv a. v. **blagocestiv**.

blagodarénie f. (înv.) mulţumire: *iară blagodareniia, cît bine o avăm, ea o păzeaşte şi o fereaşte.* COR.; *mîncăm şi facem blagodarenie.* DOS. [Din sl. *blagodarenie*].

blagodarí, blagodaresc vb. (înv. şi reg.; intr.) **1.** a mulţumi, a-şi arăta recunoştinţa: *şi blagodari Dumnedzău între toţi.* COD.VOR.; **2.** a vorbi încurcat (într-o limbă străină), fără a putea fi înţeles; a bodogăni; (tr.) *ce tot blogodoreşti, popo?;* (şi: **blodogori, blogodari, blotocări**). [Din sl. *blagodariti*].

blagomán, blagomani m. (rar) persoană care se exprimă neclar, îngăimat: *gazetă făr' de noimă zadarnic ce apare de blagomani compusă.* EM. [De la *blagomanie*].

blagomaníe, blagomanii f. (pop.) **1.** vorbă îngăimată, neclară: *am vrea să avem ... un răspuns clar ..., fără blagomanie şi platitudini tocite.* EM.; **2.** moft, fleac: *nu credem că puteţi cere ca noi să confundăm mătăsăriile de Lyon cu blagomaniile d-lui N. Inescu.* EM.; *ştiinţa ... n-are de a face ... cu ... blagomanii copilăreşti.* C.L. [Formă coruptă din *blagoslovenie* prin apropiere de *manie*].

blagoródnic, ~ci, blagorodnică, ~ce a. (înv.) de neam bun; nobil: *cu toată cinstita şi blagorodnica boierime.* ANTIM; *de, blagorodnice stăpîne!* FIL. [Din sl. *blagorodinŭ*].

blagorodnície f. (înv.; ca termen de adresare) excelenţă: *preacinstită scrisoare a blagorodniciei tale.* FIL. [*Blagorodnic* + *-ie*].

blagoslovénie, blagoslovenii f. (înv.) binecuvîntare: *au învărtejit Domnul Dumnezeul tău blestemurile în blagoslovenie.* BIBLIA. [Din sl. *blagoslovenije*].

blagosloví, blagoslovesc vb. (adesea fig.; tr.) a binecuvînta: *blagosloveşte-mi turbinca asta, că ori pe cine-oi vrea eu, să-l vîr într-însa.* CR.; (absol.) *papa în domnia sa precum îi plăcea aşa afurisea şi blagoslovea.* B.-DEL. [Din sl. *blagosloviti*].

blagoslovíre, blagosloviri f. acţiunea de a blagoslovi; binecuvîntare. [V. *blagoslovi*].

blagoslovít, ~ţi, blagoslovită, ~e a. binecuvîntat: *munca e blagoslovită, cînd te ţii de ea ai pită.* PANN; *ce casă blagoslovită!* AL. [V. *blagoslovi*].

blagovestvuí, blagovestvuiesc vb. (înv.; tr.) a binecuvînta, a preamări: *strigă blagoveastvuind împărăţiia lui Dumnădzău.* DOS. [De la *blagoveşti*].

blagoveşténie, blagoveşteni f. (pop.) Buna-Vestire; **stoborul blagoveşteniilor,** sărbătoare băbească la data de 26 martie, zi considerată nefastă pentru sănătate. [Din sl. *blagověštenije*].

blagoveşti, blagoveştesc vb. (înv.; tr.) **1.** a propovădui Evanghelia; a binevesti, a prooroci; **2.** a blagoslovi. [Din sl. *blagověstiti*].

blajín, ~i, blajină, ~e a. **1.** bun la inimă, blînd, paşnic, omenos: *orişiunde te-i duce, să fii supusă, blajină şi harnică.* CR.; **2.** care exprimă bunătate, blîndeţe: *cu un grai blajin îmi arătă drumul.* ISP.; **3.** (rar; despre animale) blînd, prietenos; de care te poţi apropia. // m. pl. (pop.) oameni buni şi evlavioşi, despre care se crede că trăiesc la marginea pămîntului şi sărbătoresc Paştele în lunea care urmează după Duminica Tomii. [Din sl. *blažĕnŭ* „bun, fericit"].

blajinătáte f. blîndeţe, bunătate; (iron.) *blajinitatea şi-o zugrăviseră ... pe obraz.* ST. [*Blajin* + *-ătate*].

blam, blamuri n. mustrare, dojană, dezaprobare publică, oprobriu: *aş merita blamul persoanelor serioase.* AL.; **vot de blam,** v. **vot**. [Din fr. *blâme*].

blamá, blamez vb. (tr.) a exprima (public) dezaprobarea; a condamna; a vorbi de rău, a defăima: *nu-mi rămîne decît să vă blamez atitudinea.* GHEŢIE; (refl. pas.) *chiar în adunările societăţii literare ... se blama vînzarea averii.* GHICA. [Din fr. *blâmer*].

blamábil, ~i, blamabilă, ~e a. vrednic de blam; reprobabil. [Din fr. *blâmable*].

blamanjéle f. pl. (reg.; înv.) cremă din lapte de migdale: *din blamanjele ... nu mă slăbeşte.* AL. [Din fr. *blanc manger*].

blamáre, blamări f. acţiunea de a blama. [V. *blama*].

blănă, blănuri şi (înv.) **blane** f. **1.** părul sau lîna care acoperă pielea unor animale; piele de animal (viu) cu păr (mult) pe ea: *cum nu sînt un şoarec, Doamne – măcar totuşi are blană.* EM.; *oaia are blană deasă;* **a scutura blana cuiva,** v. **scutura**; **2.** piele de animal (cu păr), prelucrată şi întrebuinţată pentru confecţionarea hainelor de piele sau pentru garnisirea lor: *moş Isailă încarcă în spate blănile de vulpe.* SAD.; *o blană scumpă;* **3.** (pl. **blănuri**) haină făcută din astfel de piele sau îmblănită, haină de piele: *pe stradă treceau automobile şi trăsuri cu femei ascunse în blănuri.* BAC.; *blană lungă, moale, cu samur în poale.* AL.; **4.** (pop.) scîndură (groasă): *un sfredel ... rozînd ţesăturile uscate ale blănii bătrîne de stejar.* CAR. // adv. (reg.) întins: *zăcu blană două zile;* **a dormi blană,** a dormi buştean. [Din bulg. *blana*].

blanc[1], **~ci, blancă, ~ce** a. (înv.; rar) (despre monede din metal nobil) care cîntăreşte cît trebuie; care are greutatea corespunzătoare: *galbeni blanci.* [Din săs. *blank*].

blanc[2], **blancuri** n. spaţiu alb care desparte două cuvinte tipărite. [Din fr. *blanc*].

blanc[3], **blancuri** n. **1.** piele prelucrată, suplă şi elastică, folosită în marochinărie; **2.** fişie de material insensibil adăugată la capetele unei benzi magnetice sau fotosensibile. [Din germ. *Blank*].

blanchét n. v. **blanchetă**[1].

blanchétă[1], **blanchete** f. **1.** formular (pentru telegrame, polițe etc.) care se completează cu mîna; **2.** (înv.) răvaș de drum: *e un blanchet ce ți-a dat regina.* NEGR.; (și: **blanchet**). [Din germ. *Blankett*].

blanchétă[2], **blanchete** f. mîncare de carne cu sos alb; ciulama. [Din fr. *blanquette*].

blanșáre, blanșări f. operație de sterilizare prin opărire a alimentelor ce urmează a fi conservate. [Et. nec.; cf. fr. *blanchir*].

blanșír, blanșiruri n. deșeu rezultat de la blanșiruire. [Din germ. (*Reste von*) *Blanschieren*].

blanșiruíre, blanșiruiri f. operație de curățare a dosului pieilor tăbăcite. [Cf. fr. *blanchir,* germ. *blanschieren*].

blasfém, blasfeme și **blasfemuri** n. (înv.) blasfemie. [Din gr. mod. *blasphéma,* fr. *blasphème*].

blasfemá, blasfemez vb. (înv.; tr.) a defăima, a huli, a-și bate joc de cele sfinte. [Din fr. *blasphémer*].

blasfematór, ~i, blasfematoáre a. care conține o blasfemie. // m., f. persoană care defăimează, hulește, care își bate joc de cele sfinte. [Din fr. *blasphématoire, blasphémateur*].

blasfemíe, blasfemii f. defăimare a religiei, a dogmelor și a obiectelor de cult; hulă. [Din lat. *blasphemia*].

blasgoníe, blasgonii f. **1.** parodiere (intenționată) a cîntărilor și rugăciunilor slavone, prin introducerea de cuvinte românești (hazlii), apropiate formal cu cele slavone; **2.** (reg.) poznă, caraghioslîc. [V. *blagodari*].

blast m. parte a embrionului care se dezvoltă după germinare. [Din fr. *blaste*].

blastémă, blasteme f. (bot.) **1.** mugure din care se regenerează un organ; **2.** tal de lichen. [Din fr. *blastème*].

blastocárp, blastocarpi m. (bot.) mugure florifer. [Din fr. *blastocarp*].

blastocíst, blastociste n. (biol.) **1.** stadiu în dezvoltarea embrionului la mamifere, care corespunde sfîrșitului segmentării oului; **2.** veziculă germinativă. [Din fr. *blastocyste*].

blastodérm, blastoderme n. membrană vitelină care dă naștere corpului embrionului. [Din fr. *blastoderme*].

blastogenéză f. **1.** primele stadii ale dezvoltării embrionului; **2.** reproducere prin înmugurire. [Din fr. *blastogenèse*].

blastóm, blastomuri n. tumoare canceroasă; neoplasm. [Din fr. *blastome*].

blastomér, blastomere n. (biol.) celulă formată prin diviziunea primară a zigotului. [Din fr. *blastomère*].

blastomicétă, blastomicete f. (la pl.) familie de ciuperci care se înmulțesc prin înmugurire; (și la sg.) ciupercă din această familie. [Din fr. *blastomycètes*].

blastomicóză, blastomicoze f. boală provocată de blastomicete. [Din fr. *blastomycose*].

blastúlă, blastule f. stadiul de embrion la metazoare. [Din fr. *blastule*].

blat[1], **blaturi** n. foaie din aluat special pentru tort (sau alte prăjituri). [Din germ. *Blatt*].

blat[2] n. (arg.) **a face blatul,** a nu achita costul unui serviciu, unei consumații etc.: *a făcut blatul la cantină; a făcut blatul în tramvai;* **pe blat, a)** fără a plăti: *a călători pe blat;* **b)** fără știrea nimănui: *a venit pe blat.* [Et. nec.].

blatídă, blatide f. (la pl.) familie de insecte ortoptere alergătoare, cu corpul turtit, cu antene lungi și cu protorace lățit ca un disc, ce acoperă capul; (și la sg.) insectă din această familie. [Din fr. *blatidés*].

blau n. **a face blau,** a lipsi de la lucru a doua zi după o sărbătoare. [Din germ. *blaue* (*Montag*)].

blaugáz n. amestec de hidrocarburi gazoase și de hidrogen, folosit drept combustibil. [Din germ. *Blaugaz*].

blazá, blazez vb. (tr. și refl.) **1.** a (se) dezgusta, a deveni sau a face să devină indiferent; **2.** a(-și) pierde sau a face să piardă intensitatea simțurilor sau a emoțiilor. [Din fr. *blaser*].

blazáre f. faptul de a (se) blaza: *blazarea și corupțiunea simțurilor se naște din înmulțirea populațiunei.* EM. [V. *blaza*].

blazát, ~ți, blazată, ~e a. **1.** care și-a pierdut intensitatea simțurilor și a emoțiilor: *în război lașitatea stă alături de acte de bravură care uimesc spiritele cele mai blazate.* CĂL.; **2.** incapabil de emoții și de sentimente; indiferent: *în lume m-ai dat în vîltorile grele, atît de blazat.* BAC. [V. *blaza*].

bláză, blaze f. rezervor în partea inferioară a unei coloane de rectificare. [Din germ. *Blase*].

blazer, blazere [bléizer] n. jachetă bărbătească din stofă sau din catifea (cu buzunare aplicate). [Din engl., fr. *blazer*].

bláznă, blazne f. (înv. și reg.) pocitanie, monstru. [Din sl. *blazna*].

blazón, blazoane n. însemn, emblemă a unui stat, a unei provincii, a unui oraș, a unei familii nobile, a unei bresle etc.; armoarii; (rar) scut; (înv.) herb: *două uși în dreapta, ... cu frontoane bogat sculptate, cu blazoane colorate, duc spre apartamente.* PETR. [Din fr. *blason*].

blănár, blănari m. meseriaș care face îmbrăcăminte din blană; negustor de blănuri: *pentru mieii ce să vor tăia de către blănari..., să nu să supere cu plata goștinei* (a. 1809). URIC. [*Blană* + *-ar*].

blănăreásă, blănărese f. femeie care lucrează sau vinde blănuri. [*Blănar* + *-easă*].

blănăríe[1], **blănării** f. **1.** meseria blănarului; **2.** atelier în care se fac haine din blană; **3.** magazin unde se vînd blănuri. [*Blănar* + *-ie*].

blănăríe[2], **blănării** f. sortimente sau obiecte de îmbrăcăminte de blană: *blănăria din București era căutată în seraiul din Constantinopol.* EM. [*Blană* + *-ărie*].

blăní, blănesc vb. (tr.) **1.** (pop.) a căptuși cu blană: *eu minteanul ți-oi blăni.* POP.; **2.** (reg.) a pardosi cu scînduri; **3.** (fam.) a bate. [De la *blană*].

blănít, ~ți, blănită, ~e a. (rar) căptușit cu blană. [V. *blăni*].

blăníță, blănițe f. diminutiv al lui blană: *camerista se grăbi în fugă spre odăile doamnei, ca să-i aducă blănița de vulpe.* SAD. [*Blană* + *-iță*].

blănós, ~și, blănoásă, ~e a. cu blană bogată: *în sărici blănoase ... ceilalți merg cu privirea pironită în jos.* DELAVR. [*Blană* + *-os*].

blănuí, blănuiesc vb. (înv.; tr.) a îmblăni: *un benișel de felendreș albastru blănuit cu samur.* NEGR. [*Blană* + *-ui*].

blăstăm n. v. blestem.

blăstămá vb. v. blestema.

blăstămát a. v. blestemat.

blăstămăție f. v. blestemăție.

blăstém n. v. blestem.

blăzní, blăznesc vb. (înv.; tr. și refl.) a (se) înșela, a (se) amăgi: *ferice de cela ce nu să va blăzni pentru mine.* DOS. [Din sl. *blazniti* „a rătăci, a (se) înșela"].

blăznír, blăznii f. (înv.) înșelăciune, amăgire, cursă: *la cetatea scăpînd împărătească, nu-ș părăsîră răutatea blăzniei.* DOS. [*Blăzni* + *-ie*].

bleah m. v. bleau[1].

bleándă[1], **blende** f. (pop.) **1.** specie de șoim de talie mică (*Falco aesalon*); **2.** sperietoare de păsări; **3.** epitet pentru o pasăre (sau (p. ext.) pentru o persoană) moliie, bleagă: *se stîrcise ca o bleandă.* ISP. [Et. nec.].

bleándă[2], **blende** f. (reg.) **1.** lovitură, împinsătură, brînci: *i-am tras ... o bleandă, pentru că nu-mi da pace.* CR.; *dă o bleandă lespezii de la gura cuptorului.* CR.; *moș Dumitru îi dă blende și ea abia nu cade ... jos.* MAT.; **2.** tiflă: *îmi dai blende nitam-nisam.* AL. [Et. nec.].

bleasc n. (reg.) sufletul animalelor; abur. [Din sl. *blěskŭ*].

bleașc interj. cuvînt care redă zgomotul produs de mersul prin băltoace; fleașc. [Onomat.].

bleășcă a. invar. (reg.) leoarcă; (adv.) *era udă bleașcă.* VLAH. [Cf. *bleașc, fleașcă*].

bleau[1], **bleăuri** n. (reg.) **1.** tablă de fier, bătută pe osia carului, pentru a o proteja; **2.** (fig.) lucru nesemnificativ; fleac: *nu umbla cu bleauri!* (și: **bleav, bleah**). [Din ucr. *bljiacha,* germ. *Blech*].

bleau[2] n. (reg.) **a nu zice (nici) bleau,** a nu zice nimic, a nu zice (nici) cîrc: *nu mai cutează să zică nici bleau.* ISP. [Et. nec.].

bleav n. v. bleau[1].

blefarítă, blefarite f. inflamație a pleoapelor. [Din fr. *blépharite*].

blefarospásm, blefarospasme n. (med.) contracție spasmodică, involuntară și anormală a mușchiului orbicular al pleoapelor. [Din fr. *blépharospasme*].

bleg, ~gi, bleágă, ~egi a. **1.** (despre urechile animalelor) care atîrnă în jos; **2.** (despre animale) cu urechi mari și lăsate în jos; **3.** (despre oameni) molatic; prost, nătărău: *al treilea, spînatec, mai plin decît ei, însă bleg și cu privirile adormite.* SAD.; (subst.) *stăm ca blegii în cafenele.* CAR. [Cf. sb. *bleka* „prost"].

blegeálă, blegeli f. lipsă de vigoare; toropeală: *toți cîți erau în moschee își legănau capetele cu blegeală, să zici că și-au uitat de toate cîte sînt pe lume.* TUD. [*Bleg* + *-eală*].

blegí, blegesc vb. (refl.) **1.** (despre urechi) a se face bleg; a se lăsa în jos; **2.** (despre oameni) a deveni bleg; a se moleși. [*Bleg* + *-i*].

blegít, ~ți, blegită, ~e a. (despre urechi) lăsat în jos: *cu botul la pămînt, cu urechile blegite, ... alergă fără îndurare.* OD. [De la *blegi*].

blegomán, ~i, blegomană, ~e a. (glumeț; despre oameni) bleg. [De la *bleg*].

blegomaníe f. însușirea sau starea omului bleg. [De la *blegoman*].

blegoși, blegoșesc vb. (refl.) a-și pierde vioiciunea, vigoarea, entuziasmul; a se moleși: *Ioniță se blegoși, dar tot se ținea de slugă.* AG. [De la *bleg*].

blehăí, bléhăi vb. (intr.) **1.** a lătra; **2.** (fig.) a vorbi mult și fără rost: *nu mai blehăi atîta!* [Onomat.].

bléhniță, blehnițe f. (reg.) pește de apă dulce asemănător cu un pui de plătică (*Rhodeus amarus*); (și: **behliță, behlit**). [De la *bîhlit*].

blehuí, blehuiesc vb. (tr.) a acoperi osia, a căptuși cu bleauri: *car blehuit;* (și: **bleui**). [*Bleah* + *-ui*].

blejdí vb. v. bleojdi[1].

bléndă, blende f. **1.** minereu, rocă lucioasă reprezentînd sulfura naturală de zinc; **2.** deschidere a obiectivului la aparatele optice; diafragmă. [Din germ. *Blende,* fr. *blende*].

blénder, blendere n. aparat electric folosit pentru lichefierea, mărunțirea sau pasarea mîncării. [Din engl. *blender*].

blendí, blendesc vb. (reg.; tr.) a îmbrînci, a împinge: *fiind chiar blendesit, sînt paraponisit.* AL.; *comisarul m-a blendit afară;* (şi: **blendisi**). [De la ***bleandă***[2]].

blendisí vb. v. blendi.

blénie, blenii f. peşte de apă dulce calmă şi de litoral, cu capul mare şi cu corpul alungit *(Blennius)*. [Din fr. ***blennie***].

bleno- element de compunere cu sensul „(referitor la) mucoasă". [Din fr. ***blenno-***].

blenorágic, ~ci, blenoragică, ~ce a. care ţine de blenoragie, de natura blenoragiei. [Din fr. ***blennorragique***].

blenoragíe, blenoragii f. boală venerică infecţioasă, constînd din inflamarea mucoaselor organelor genitale; blenoree, gonoree, (pop.) sculament. [Din fr. ***blennorragie***].

blenorée, blenorei f. blenoragie. [Din fr. ***blennorrhée***].

bleojdí[1], bleojdesc vb. (tr. şi refl.) a(-şi) deschide ochii tare şi a se uita nedumerit; a (se) holba: *căscase gura şi bleojdise ochii.* ISP.; (şi: **blejdi**). [Et. nec.].

bleojdí[2], bleojdesc vb. (pop. şi fam.) **1.** (tr.) a lăsa să atîrne; a pleoşti; **2.** (refl.) a se blegi; a se moleşi, a se ramoli. [Et. nec.; cf. ***pleoşti***].

bleojdíre[1], bleojdiri f. faptul de a (se) bleojdi[1]. [V. ***bleojdi***[1]].

bleojdíre[2], bleojdiri f. faptul de a (se) bleojdi[2]; blegire, pleoştire. [V. ***bleojdi***[2]].

bleojdít[1], ~ţi, bleojdită, ~e a. (despre ochi) căscat, zgîit: *el rămăsese cu ochii bleojdiţi.* ISP. [V. ***bleojdi***[1]].

bleojdít[2], ~ţi, bleojdită, ~e a. (reg. şi fam.) lăsat în jos; pleoştit: *urechi bleojdite.* [V. ***bleojdi***[2]].

bleot, ~ţi, bleoată, ~e a. (reg.) prost, tont, stîngaci: *sîrbu bleotu, care dă cu cotu.* POP. [Din germ. ***blöd***].

bleotocăreálă, bleotocăreli f. (reg.) faptul de a bleotocări; flecăreală: *în literatură ... bleotocăreală de vorbe fără miez.* VLAH. [***Bleotocări*** + *-eală*].

bleotocărí, bleotocăresc vb. (reg.; intr.) **1.** a se bălăci: *lîngă fîntînă ... bleotocăreau nişte raţe.* C.; **2.** a vorbi îngăimat, incoerent; a flecări. [Et. nec.].

blestém, blesteme şi (înv. şi pop.) **blestemuri** n. **1.** imprecaţie prin care se invocă abaterea unei nenorociri asupra cuiva; chemare a pedepsei divine asupra cuiva: *să ne oprimu ... limba de grăirea clevete şi minciuni şi blăstămi.* VARL.; *nu voi profera blesteme în contra soartei.* CAR.; **a-şi face blestem cu** (sau **de**) **cineva,** a chinui, a oropsi, a maltrata: *acum cred că nu ţi-i mai face blăstăm cu mine.* CR.; **2.** soartă rea de care nu poate scăpa cineva: *a aflat de la învăţătorul său taina blăstămului acestui pămînt.* SAD.; *e un blestem;* **3.** anatemă: *carte de blestem;* (şi: (reg.) **blăstem, blăstăm**). [De la ***blestema***].

blestemă, bléstem şi **blestém** vb. **1.** (tr.) a chema asupra cuiva urgia cerului, a exprima un blestem împotriva cuiva: *blestemîndu-şi părinţii, de ce i-au călugărit.* POP.; (refl. recipr.) *hai să ne blăstămăm.* CR.; (intr.) *nu mai dondăi atîta din gură şi blastămă şi tu acum.* CR.; **2.** (intr.) a rosti vorbe rele şi injurioase la adresa cuiva; a înjura; **3.** (tr.) a se revolta împotriva (vitregiilor) vieţii, soartei etc.: *viaţa nu-mi blestem şi nici moartea nu mi-o chem.* MACED.; **4.** (înv.; tr.) a se jura: *blătemămu-vă cu Isus.* COD.VOR.; (şi: (reg.) **blăstăma**). [Lat. ***blastemare (=blasphemare)***].

blestemáre, blestemări f. acţiunea de a blestema şi rezultatul ei. [V. ***blestema***].

blestemát, ~ţi, blestemată, ~e a. **1.** care este sub puterea unui blestem, ajuns de blestem: *viaţa-mi este acum blestemată.* BOL.; **2.** rău, ticălos: *fapte blestemate;* **3.** (şi subst.) cu purtări rele; mişel, netrebnic: *vrăjitoarea blestemată ieri aşa îmi proroci.* NEGR.; *staţi oleacă, blăstămaţilor.* CR.; **4.** neprielnic, dăunător: *pirul e plantă blestemată;* (şi: (reg.) **blăstămat**). [V. ***blestema***].

blestemăţésc, ~şti, blestemăţeáscă, ~eşti a. (rar) de om rău, blestemat; mişelesc: *fapte blestemăţeşti.* [***Blestemat*** + *-esc*].

blestemăţíe, blestemăţii f. **1.** purtare, faptă de om blestemat; ticăloşie: *să fi văzut ce blăstămăţie ... era în casă.* CR.; *faceţi blăstămăţii de vă ştie tot satul.* MAT.; **2.** vorbă urîtă, injurioasă; (şi: (reg.) **blăstămăţie**). [***Blestemat*** + *-ie*].

bleşti, bleştesc vb. (reg.; intr.) **1.** a-şi trage (cu greu) sufletul: *abia bleştesc.* POP.; **2.** a vorbi greu, a rosti îngăimat; a crîcni: *amin! bleştesc eu cu jumătate de gură.* CR.; (tr.) *a rămas cu gura căscată, fără să bleştească un cuvînt.* CR. [Cf. sl. ***blensti,*** sb. ***bleštiti***].

bleu [blö] a. invar. de culoarea cerului, azuriu; albastru-deschis: *purta o rochiţă cuminte, un sarafan bleu.* GHEŢIE. [Din fr. ***bleu***].

bleuí vb. v. blehui.

bleumarín a. invar. albastru-închis: *chiar lui îi puseseră nişte hăinuţe bleumarin cu panglică neagră la braţ.* GHEŢIE. [Din fr. ***bleu*** *(à la)* ***marine***].

blid, blide şi **bliduri** n. (pop.) **1.** vas adînc de pămînt sau de lemn din care se mănîncă; strachină: *mai nainte de botejune, aştern masa frumos şi pun într-un blid curat apă limpede.* B.-DEL.; **a intrat nora în blide,** (iron.) a venit o persoană neîndemînatecă (ce sparge tot); **a mînca dintr-un blid cu cineva,** a fi intim, a fi în raporturi strînse cu cineva; **2.** cantitate de mîncare cuprinsă într-un astfel de vas; **pentru un blid de linte,** pentru o răsplată neînsemnată (a unei fapte nedemne, josnice); **3.** (la pl.) vase în care se pune mîncarea; vase de bucătărie: *fărmături, blide aruncate în toate părţile.* CR. [Din sl. ***bliudŭ***].

blidár, blidare n. (pop.) dulap cu poliţe, fără uşi, în care se păstrează blide, tacîmuri etc.: *de pe blidar un biet opaiţ îşi joacă para turburată.* GOGA. // m. (pl. **blidari**) persoană care face blide. [***Blid*** + *-ar*].

blidişél, blidişele n. diminutiv al lui blid; blid mic: *trecu în tindă şi veni cu un blidişel plin cu sare.* AG. [***Blid*** + *-(i)şel*].

blindá, blindez vb. (tr.) a acoperi cu un blindaj: *a blinda un tren;* (fig.; refl.) *a se blinda cu argumente.* [Din fr. ***blinder***].

blindáj, blindaje n. **1.** înveliş metalic gros care protejează diferite aparate, mecanisme sau maşini de luptă; **2.** înveliş metalic închis al unui aparat electric. [Din fr. ***blindage***].

blindáre, blindări f. acţiunea de a blinda. [V. ***blinda***].

blindát, ~ţi, blindată, ~e a. **1.** prevăzut cu blindaj: *tancurile şi maşinile blindate tăiau pîrtii largi trupelor de infanterie.* GHEŢIE; *tren blindat; transport blindat;* **2.** care are în compunere mijloace de luptă blindate: *au intrat în scenă diviziile blindate, escadrilele de bombardament, cuirasatele şi submarinele.* R.L. // n. vehicul de luptă prevăzut cu blindaj. [V. ***blinda***].

blinéie f. v. blinie.

bliníe, blinii f. mîncare făcută din aluat cu diferite umpluturi: *i-am gătit ... blineie cu icre.* NEGR.; (şi: **blineie**). [Din rus. ***blin***].

blitzkrieg [blíţcrig] n. război-fulger. [Din germ. ***Blietzkrieg***].

bliţ, blíţuri n. lampă electronică pentru fotografiere; (scris şi: *blitz*). [Din germ. ***Blitz****(licht)*].

blîdnic, ~ci, blîdnică, ~ce m., f. (înv.) desfrînat(ă): *această blîdnică ce-au spurcat atîţia oameni.* DOS. [Din sl. ***blondinikŭ***].

blîdniţă, blîdniţe f. (înv.) femeie desfrînată: *ca şi cînd spăla picioarele Sfinţiii sale blîdniţa.* DOS. [Din sl. ***blondinica***].

blînd, ~zi, blíndă, ~e a. **1.** care dă senzaţie plăcută de calm; plăcut, agreabil: *ce noapte blîndă se coboară.* VLAH.; **2.** care este prietenos cu omul, care nu face rău: *oile blînde prin ocoale.* B.-DEL.; *pisica blîndă zgîrie rău;* **3.** care este paşnic, lipsit de răutate, plin de bunăvoinţă; blajin: *era bun cîrmuitor, ... blînd către norod.* NEGR.; **4.** (p.ext.) caracteristic omului binevoitor, paşnic; de om bun: *mutra blîndă şi supusă pe care o face hidoasa pocitură.* EM.; *cuvinte blînde;* (adv.) *aşa vorbeşte de blînd, ... de ţi-i mai mare dragul să te duci la el.* CR.; **5.** domol, lipsit de elemente abrupte: *satul aici se întinde pe poalele mai blînde ale dealului.* CĂL. // f. (pop.) băşicuţă roşie, însoţită de mîncărime; urticarie: *uite ce blîndă mi-a ieşit pe trup!* CR. [Lat. ***blandus***].

blîndéţă f. v. blîndeţe.

blîndéţe f. **1.** însuşirea de a fi blînd, purtare de om blînd: *o babă întîmpină pe fată cu blîndeţă.* CR.; **cu duhul blîndeţii,** v. **duh; 2.** (fig.; concr.) persoană blajină, bună: *mezina era o blîndeţă bălaie, subţire ca o trestie.* SAD.; (şi: (pop.) **blîndeţă**). [Lat. ***blandities, blanditia***].

blînzişór adv. (rar) cu bunătate, prietenește: *nu vezi doi să-ş strîngă mîna, să-şi vorbească blînzişor.* BOL. [***Blînd*** + *-işor*].

bloc[1], blocuri n. **1.** bucată mare dintr-un material greu (metal, piatră): *avea trei cîini şi făcea afaceri cu blocuri de marmoră.* CĂL.; **2.** corp, obiect dintr-o singură bucată; **bloc continental,** sector de mari dimensiuni al scoarţei terestre, mărginit de oceane şi de mări; **3.** grup de obiecte (de acelaşi fel sau cu aceeaşi destinaţie) alcătuind o masă unică; **bloc de desen,** teanc de foi de hîrtie de aceleaşi dimensiuni, prinse într-o parte, uşor detaşabile, întrebuinţate pentru desenat; **bloc motor,** (la automobile) ansamblu format din motor, ambreiaj şi cutia de viteze; **bloc operator,** totalitate a instalaţiilor destinate operaţiilor chirurgicale; **în bloc,** împreună, laolaltă: *luate lucrurile în bloc constatăm de atunci pînă azi un progres.* IBR.; **4.** (tipogr.) caracter de literă înrudit cu cel grotesc. [Din fr. ***bloc***].

bloc[2], blocuri n. clădire geometrică cu mai multe etaje; blochaus: *mergea cu mîinile în buzunare printre blocuri.* GHEŢIE; *bloc de locuinţe; bloc administrativ;* **bloc-turn,** clădire în formă de turn, cu multe etaje. [Din germ. ***Blockhaus***].

bloc[3], blocuri n. **1.** blocadă; **2.** alianţă (între state, între partide etc.): *blocul stîngii; politica blocurilor;* **3.** (med.) întrerupere a circulaţiei într-un vas de sînge; întrerupere a conductibilităţii musculare; blocaj; (şi: **blocus**). [Din fr. ***blocus***].

blocá, blochez vb. **1.** (tr.) a împresura şi a izola o cetate, un oraş sau un stat; **2.** (tr.) a închide o arteră de circulaţie, a opri circulaţia: *a bloca şoseaua;* **3.** (tr.) a opri folosirea unor resurse: *au fost blocate fondurile băneşti;* **4.** (refl.) a se înţepeni, a nu mai funcţiona: *i s-au blocat rinichii; motorul s-a blocat;* **5.** (tr.) a opri completarea unui post vacant: *posturile noi de la institut au fost blocate.* GHEŢIE. [Din fr. ***bloquer***].

blocádă, blocade f. **1.** izolare a unei cetăţi, a unui stat de către forţe duşmane; bloc[3]; **2.** asediu, blocare a unei cetăţi, a unui oraş. [Din germ. ***Blockade***].

blocáj, blocaje n. **1.** procedeu de apărare sau de oprire a unei acţiuni a adversarului; blocare; **2.** fundaţie de drum formată dintr-un strat de piatră aşezată pe un pat de nisip; **3.** (med.) bloc[3]. [Din fr. ***blocage***].

blocáre, blocări f. acţiunea de a (se) bloca şi rezultatul ei; blocaj. [V. ***bloca***].

blocdiagramă, blocdiagrame f. reprezentare grafică a unei regiuni terestre în perspectivă şi în secţiune. [Din fr. *bloc-diagramme*].

blóchaus, blochausuri n. (rar) bloc[2]: *se ridicaseră primele block-hausuri pe marile bulevarde.* GHEŢIE; (scris şi: *block-haus*). [Din germ. *Blockhaus,* engl. amer. *blockhouse*].

blocnótes, blocnotesuri n. carnet pentru însemnări curente; notes. [Din fr. *blocnotes*].

blocstărt, blocstarturi n. (sport) startbloc. [Din engl. *blockstart*].

blócus n. v. bloc[3].

blodogorí vb. v. blagodari.

blog, bloguri n. site web personal, conceput ca organ de informare independent care se actualizează permanent: *au apărut şi site-uri sau chiar bloguri cu orientare religioasă.* D. [Din engl. *blog*].

blogger, bloggeri [blogăr] m. creator sau deţinător al unui blog. [Din engl. *blogger*].

blogodarí vb. v. blagodari.

bloj, bloji m. (reg.) om murdar, ordinar. [Et. nec.].

blójdină, blojdine f. (reg.) scîndură pentru podele. [Et. nec.].

blojeritór, blojeritori m. (înv.) persoană care cleveteşte, care defăimează: *armele ... apucînd împotriva blojeritorilor.* CANT.; (şi: **blojviitor**). [*Blojori* + *-tor*].

blojeritúră, blojerituri f. (înv.) defăimare, denigrare, născocire: *minciună sau alt chip de blojeritură în voroava mea.* CANT. [*Blojori* + *-tură*].

blojí, blojesc vb. (reg.; tr.) a murdări. [De la *bloj*].

blojitúră, blojituri f. (înv.) defăimare; născocire: *povestea a unei adevărate istorii în urechile şi gurile a unor băsmuitori căzînd, în putoase şi grozave blojituri să preface.* CANT. [*Bloji* + *-tură*].

blojorí, blojoresc vb. (înv.; tr.) a cleveti, a defăima: *pre singurii elinii ..., a blojori nu s-au siit.* CANT. [*Bloj* + *-ori*].

blojviitor m. v. blojeritor.

blond, ~zi, blondă, ~e a. 1. de culoare deschisă, care bate înspre galben: *copila mea cu lungi şi blonde plete.* EM.; *Nilul mişcă valuri blonde pe cîmpii cuprinşi de maur.* EM.; (fig.) *o panglică albastră îi încingea fruntea, idealizîndu-i privirile blonde.* VINEA; 2. (şi subst.) cu părul de culoare deschisă şi cu ochii albaştri: *nu le-ar putea cineva deosebi dacă ... n-ar fi una brună şi alta blondă.* NEGR.; *secretara, o blondă volubilă de vreo treizeci de ani, îl anunţă.* GHEŢIE. [Din fr. *blond*].

blóndă, blonde şi **blonduri** f. (înv.) dantelă albă de mătase: *un văl de blondă albă.* NEGR. [Din fr. *blonde*].

blondín, ~i, blondină, ~e a. 1. blond: *îmbaieră mîinile-n părul blondin.* COŞB.; (p.ext.) *bericică blondină ... cu un hering sărăţel.* CAR.; 2. cu părul blond: *a mea muză-i ca de marmur şi ca spicul e blondină.* EM. // m., f. persoană cu părul blond. [Din fr. *blondin*].

blonzí, blonzesc vb. (fam.; tr. şi refl.) a(-şi) decolora părul (pînă la blond). [De la *blond*].

blotocárí vb. v. blagodari.

blúcă, bluci f. (reg.) bulgăraş, cocoloş, bulz. [Et. nec.].

blues, bluesuri [bluz] n. 1. muzică instrumentală (de jaz) provenită din cîntecele negrilor americani; 2. dans lent executat în ritmul acestei muzici. [Cuv. engl.].

bluf, blufuri n. vorbă (sau acţiune) neizbutită (care a fost făcută cu scopul de a intimida sau de a induce în eroare). [Din fr., engl. *bluff*].

blugi m. pl. 1. pantaloni confecţionaţi dintr-un material special, albastru, foarte rezistent; 2. (p. ext.) pantaloni din material asemănător: *era îmbrăcată cu blugi negri;* 3. material din care se confecţionează astfel de pantaloni: *rochie de blugi;* (şi: **blugins**). [Din engl. *blue-jeans*].

blúgins m. v. blugi.

blum, blumuri n. semifabricat de oţel cu secţiunea dreptunghiulară. [Din fr., engl. *bloom*].

blúming, bluminguri n. laminor pentru obţinerea blumurilor. [Din engl., fr. *blooming*].

blură, blurez vb. (tr. şi refl.) a face sau a deveni neclar sau nedistinct: *nu blurăm imaginile.* [Din engl. *blur*].

blurăre, blurări f. faptul de a (se) blura. [V. *blura*].

bluză, pers.3 **bluzează** vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni bluzat. [De la *bluzat*].

bluzát, ~ţi, bluzată, ~e a. (despre corsajul unei rochii) făcut mai larg şi atîrnînd puţin peste cingătoare. [*Bluză* + *-at*].

blúză, bluze f. 1. obiect subţire de îmbrăcăminte pentru partea de sus a corpului (la femei): *îşi tocmea bluza de mătase care-i ieşise din fustă.* GHEŢIE; 2. haină purtată vara de militari; 3. îmbrăcăminte de protecţie din pînză groasă pentru muncitori. [Din fr. *blouse,* germ. *Bluse*].

bluzíţă, bluziţe f. bluzuliţă: *Lena poartă numai o bluziţă subţire din pînză topită.* GHEŢIE. [*Bluză* + *-iţă*].

bluzón, bluzoane n. obiect de îmbrăcăminte (sport), larg şi comod, pentru partea de sus a corpului. [Din fr. *blouson*].

bluzulíţă, bluzuliţe f. diminutiv al lui bluză; bluziţă. [*Bluză* + *-uliţă*].

bóa m. 1. şarpe uriaş, neveninos, din familia boideelor, care trăieşte în regiunile tropicale (*Boa constrictor*); (adj.) *şarpele boa;* 2. (înv.) fişie lungă de blană purtată de femei în jurul gîtului. [Din fr., lat. *boa*].

boabáb m. v. baobab.

boábă, boabe f. 1. fruct cărnos (şi rotund) care are în mijloc sîmburi: *aveau la îmbinarea sprîncenelor un punct negru, strălucitor, de mărimea boabei de piper.* GHEŢIE; *boabă de strugure;* 2. cantitate mică dintr-un lichid; strop: *boabele de apă prelingîndu-se de streşini.* CAR.; 3. (fig.; în construcţii negative) pic, puţin: *dacă nu ştii boabă de carte, cum ai să mă înţelegi?* CR.; **a nu zice (nici o) boabă (frîntă)** sau **(nici) două boabe legănate,** a nu scoate nici o vorbă: *nu ştiu deocamdată să zică nici două boabe legănate.* ISP.; 4. (arg.) examen restanţă: *am două boabe pe toamnă.* [Cf. sb. *boba*].

boácă f. **a fi tare** (sau **gros**) **de boacă,** a fi prost, mărginit, a fi tare de cap; **a nu şti** (sau **a nu pricepe**) **o boacă,** a nu şti (sau a nu pricepe) nimic. [Et. nec.].

boăcán, ~i, boacănă, ~e a. din cale-afară de prostesc; stupid, nepotrivit: *acum orice privesc e boacăn, trist, urît.* AL.; **a făcut una boacănă** sau **a făcut-o boacănă,** a făcut ceva nepotrivit, prostesc: *să nu fi făcut vreuna boacănă.* TUD. [Et. nec.].

boáce f. (reg.) voce, glas; vorbă. [Lat. *vox, -cis*].

boághe, boaghe f. (reg.) buhă, bufniţă (*Bubo bubo*): *că-s mîndră nesăpunită ..., nu ca boaghea ha urîtă.* POP. [Din magh. *boglya*].

boáită, boaite f. (reg.) 1. vită slabă: *nişte boaite de boi;* 2. (fig.) epitet batjocoritor pentru oameni (mai ales pentru călugări sau preoţi): *era să ne ologească boaita cea îndrăcită.* CR. [Din magh. *bojti* „vită cornută"].

boálă, boli f. 1. tulburare a sănătăţii; tulburare a activităţii normale a organismului (sub acţiunea unor agenţi externi): *poate fi o boală trecătoare.* NEGR.; **a fi lovit de boală,** a se îmbolnăvi: *fusese lovit la Ismail de o boală de pe urma căreia rămăsese infirm.* CĂL.; (rar) **a se ridica de pe boală,** a se vindeca, a deveni sănătos: *mama ei, bigotă, o făgăduieşte mănăstirii de se va ridica de pe boală.* CĂL.; **a scoate din boală,** a trata, a vindeca: *peste cîteva zile îl scoate din boală.* CR.; **scutire de boală,** v. **scutire; boala copiilor,** epilepsie; **boală cînească,** umflare a abdomenului la copiii sugari; **boală uscată,** atrofie, consumpţiune; **boală seacă,** tuberculoză; **boală lungă** (sau **mare**), tifos; **boală rea, a)** epilepsie; **b)** tifos; **boală de zahăr,** diabet; **boală profesională,** v. **profesional; a băga** (sau **a scoate**) **rufele în** (sau **din**) **boală** (ori **boale**), a spăla rufele prost (sau bine); **a băga** (ori **a vîrî**) **în boală** (sau **în boale, în toate boalele**), a înspăimînta, a îngrozi: *să nu mai zici că vine lupul, Moş Nichifor, că mă vîri în toate boalele.* CR.; 2. epitet dat vitelor (sau altor animale) slabe, leneşe, nărăvaşe: *hăis, boală!;* 3. dezechilibru în dezvoltarea plantelor; agent patogen care provoacă un astfel de dezechilibru; 4. (fam.) capriciu, pasiune pentru cineva sau pentru ceva: *are boala popicelor;* **a avea boală pe cineva,** a avea ciudă, pică pe cineva. [Din sl. *bolĭ*].

boălfă f. v. bolfă.

boáită f. v. boltă.

boămbă[1], boambe f. (reg.) bilă, glob, boabă: *un buzdugan scurt, mlădios, şi cu boambă de plumb la capăt.* SAD.; (adj.) *fasole boambe.* [Formă nazalizată din *boabă*].

boămbă[2], boambe f. (reg.) vită proastă: *ai nişte boambe de boi.* [Et. nec.].

boămbă[3] f. v. bombă.

boáncă, boance f. (reg.) 1. copac (gros şi scorburos; buturugă; 2. (fig.) oaie bătrînă şi ştirbă; 3. (bot.; mai ales la pl.) crăiţă, vîzdoagă (*Tagetes erecta* şi *patula*). [Et. nec.].

boándă f. v. bundă.

boánghen, ~i, boanghină, ~e a. (adesea depr.) ungur(oaică): *bată-te Dumnezeu de boanghen! zise tînăra.* CAR.; *să nu-i batjocoreşti, zicîndu-le... boanghină.* GHEŢIE. [Et. nec.].

boánţă f. v. boaţă.

boár, boari m. persoană care păzeşte boii la păscut: *m-au lepădat... în grija unor boari aşezaţi pentru vărat acolo.* VOIC. [Lat. *bo(v)arius*].

boárcă, boarce f. (iht.; reg.) blehniţă (*Rhodeus amarus*). [Et. nec.].

boáre f. 1. adiere de vînt, răcoare plăcută: *freamătul undei cînd boarea o răsfaţă.* BOL.; (p. ext.) *simunul din pustie cu boarea sa fierbinte.* NAUM; 2. (fig.) abur; miros, aromă, mireasmă: *boarea greţoasă a mîncărurilor ieftine şi a băuturilor îngroşa aerul înecăcios.* GHEŢIE. [Din lat. *boreas*].

boárfă, boarfe f. 1. (mai ale la pl.) rufă sau haină (veche, uzată): *îşi culegea boarfele de jos.* CR.; 2. (arg.) tîrfă. [Et. nec.].

boárţă, boarţe f. peşte de apă dulce, mic, scurt şi lat, care-şi depune icrele între valvele unor moluşte (*Rhodeus sericeus*). [Et. nec.].

boáscă f. (reg.) tescovină, boştină. [Din sl. *voskŭ;* cf. *boştină*].

boáşă f. v. boş.

boáţă, boaţe f. (reg.) poznă, boroboaţă, năzbîtie: *fără îndoială că şi ele făceau din cînd în cînd cîte ceva, cîte vreo boaţă.* C.; **a i se întîmpla** (sau **a da peste**) **o boaţă,** a suporta un necaz neprevăzut: *făr-a se gîndi c-ar da peste vreo boaţă.* POP.; (şi: **boanţă**). [De la *boţ;* cf. *boroboaţă*].

boáz n. v. bogaz.

boazeríe, boazerii f. (franţuzism) lemnărie care îmbracă pereţii interiori ai unei locuinţe; lambriu. [Din fr. *boiserie*].

bob[1], boabe n. 1. sămînţa unor plante; grăunte: *bob de grîu;* **din bob în bob,** amănunţit: *dacă nu*

ştii ţi-aş arăta din bob în bob amorul. EM.; **bob numărat,** întocmai, exact: *arăta bob numărat că ţara e ruinată prin monopol.* EM.; **bob cu bob,** cu grijă şi cu răbdare; amănunţit; **a nu zice** (sau **a nu pricepe**) **bob,** a nu zice (sau a nu pricepe) nimic: *nu zise nici măcar bob.* ISP.; **2.** obiect mic (rotund): *conştiinţa pluteşte ca o minusculă gînganie pentru care un bob de apă a devenit un solid impenetrabil.* CĂL.; *bob de nisip; boabe de mărgăritar.* // m. (pl. **bobi**) **1.** plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu păstăi mari şi cu seminţe ovale turtite (*Vicia faba*); **2.** (p. restr.) sămînţa acestei plante: *gătitu-le-aţi ceva bob fiert?* CR.; **3.** semănătură, lan cu această plantă: *porcii sălbatici le calcă mazărea şi bobul.* SAD.; **4.** (compus) **bob-de-ţarină,** plantă leguminoasă cu fructe alungite şi cu seminţe cenuşii (*Latyrus platyphyllos*); **5.** seminţe de porumb, de fasole etc. folosite la ghicit viitorul; **a da bobi** sau **a da cu bobii** (sau **în bobi**), **a trage** (ori **a pune**) **în bobi,** a face prevestiri cu ajutorul seminţelor: *babele care trag pe fundul sitei în 41 de bobi ... îi băgase mamei o mulţime de bazaconii în cap.* CR.; *dar poate da ea bobi cu sîta.* COŞB. [Din sl. ***bobŭ***].

bob², boburi n. **1.** sanie joasă dirijată cu un volan, folosită în întrecerile sportive; **2.** sport practicat cu acest fel de sanie; bobslei. [Din fr., engl. ***bob***(*sleigh*)].

bob³, boburi n. instalaţie pentru ridicarea materialelor de construcţie. [Et. nec.].

bobâlcă, bobâlci f. (reg.) vîslă, lopată. [Din ucr. ***babaika***].

bobăreásă, bobărese f. (pop.) femeie care ghiceşte cu bobii. [***Bob*** + ***-ăreasă***].

bobătáie f. v. bobotaie.

bobí, bobesc vb. (reg.; tr.) **1.** a ghici (dînd cu bobii); **2.** a nimeri, a găsi, a da de urma cuiva; a brodi: *umblară să găsească nurora şi o bobiră.* ISP. [De la ***bob¹***].

bobină, bobinez vb. (tr.) a înfăşura, a depăna (în jurul unei bobine); a face bobină. [Din fr. ***bobiner***].

bobináj, bobinaje n. 1. bobinare; **2.** totalitate a bobinelor dintr-o maşină, dintr-un aparat (electric). [Din fr. ***bobinage***].

bobináre, bobinări f. acţiunea de a bobina; bobinaj. [V. ***bobina***].

bobinatór, ~i, bobinatoáre m., f. persoană care confecţionează şi repară bobine pentru maşini electrice: *avem o balerină admirabilă, care e bobinătoare într-o întreprindere electrotehnică.* CĂL. [***Bobina*** + ***-tor***].

bobínă, bobine f. **1.** piesă cilindrică pe care se înfăşoară un fir, un cablu, o bandă etc.; **2.** mosor; (ansamblu format din această piesă şi) materialul înfăşurat: *bobină de aţă; hîrtie velină în bobine;* **bobină electrică,** element al unui circuit electric, constituit dintr-un ansamblu de spire conductoare; **bobină de inducţie,** transformator electric constituit din două înfăşurări, bobinate pe un singur miez de fier. [Din fr. ***bobine***].

bobiţá, bobiţez vb. (rar; intr.) a lua bobiţele de pe ciorchinii de struguri. [De la ***bobiţă***].

bobíţă, bobiţe f. **1.** diminutiv al lui boabă: *bobiţă de strugure;* **2.** cerculeţ imprimat sau desenat: *un fluture alb cu bobiţe albastre.* DELAVR.; *rochie cu bobiţe;* **3.** aluniţă (pe piele). [***Boabă*** + ***-iţă***].

bobiţéi, bobiţei m. specie de arbust din familia leguminoaselor cu flori galbene (*Cytisus nigricans*). [***Bobiţă*** + ***-ei***].

bobînic m. v. bobornic.

bobîrnác, bobîrnace n. **1.** lovitură dată cu degetul mijlociu încovoiat sub cel mare şi destins brusc: *dădea ... bobîrnace gunoaielor de pe haine.* DELAVR.; **2.** (fig.) aluzie răutăcioasă; mustrare, imputare: *grădinarul ... dobîndise pînă atunci cîteva bobîrnace de la fetele împăratului.* ISP. [Et. nec.].

boblétic, ~ci, bobletică, ~ce a. (reg.) bobleţ. [Din gr. mod. *apopliktikós*].

bobléţ, ~i, bobleáţă, ~eţe a. prost, bleg, nătărău; (subst.) *să rămîie mai pe jos decît el, ca nişte bobleţi!* ISP. [Et. nec.; cf. ***bobletic***].

boboánă, boboane f. (înv. şi reg.) farmec, descîntec, vrajă: *mearse la capiştea unde făcea împăratul boboanele aceale.* DOS.; *ducă-se de pe om ... boboanele.* POP.; **a face boboane,** a vrăji. [Din magh. ***babona***].

bobóc, bobóci m. **1.** floare nedeschisă şi nedezvoltată deplin: *era înfrunzit şi plin de boboci.* ISP.; **2.** pui de gîscă sau de raţă: *cercînd ca să adune într-un cîrd bobocii mulţi.* EM.; *toamna se numără bobocii;* a **paşte** (sau **a păzi**) **boboci,** a fi gură-cască, a-şi pierde vremea: *se vede că paşteţi boboci, de nu pricepeţi al cui fapt e acesta.* CR.; **3.** (fig.) tînăr frumos, în floarea tinereţii: *un boboc de fată;* **4.** (fam.) termen de dezmierdare pentru o fiinţă iubită: *ca dumneata, bobocule, mai rar cineva.* CAR.; **5.** (fig.) începător, om lipsit de experienţă: *fiul craiului, boboc ... la trebi de aiestea.* CR. // adv. ca o floare tînără, abia deschisă: *frumoasă boboc.* [Din gr. mod. ***bubúki***].

bobocél, bobocei m. **1.** diminutiv al lui boboc: *foaie verde bobocel.* POP.; **2.** termen de dezmierdare pentru o fiinţă iubită: *mi se rupe, uite, băierile inimii de milă pentru dumneata, bobocelul mamii.* ISP.; **3.** pui de gîscă sau de raţă: *o blîndă copiliţă ... paşte bobocei de aur lîngă-un limpede izvor.* AL. [***Boboc*** + ***-el***].

bobolóş n. v. boloboţ.

bobórnic, bobornici m. plantă erbacee cu flori albastre şi cu fructul o capsulă (*Veronica beccabunga*); (şi: **blabornic, bobîlnic, bobovnic, bribornic**). [Din sl. ***bobovnic***].

bobós, ~şi, boboásă, ~e a. (rar) plin de bobi sau de boabe. [***Bob¹*** + ***-os***].

bobóş, boboşi m. (reg.) glob ocular. [***Bob¹*** + ***-oş***].

boboşá vb. v. boboşi.

boboşát a. v. boboşit.

boboşi, pers. 3 **boboşeşte** vb. (refl.) **1.** a se reliefa, a se ivi: *pe sub cămaşa care n-ar fi făcut faţă unei cercetări mai cu luare-aminte se boboşeau rotunjimile noi ale unui corp în treptată preschimbare.* VINEA; **2.** a se umfla: *i s-au boboşit ochii;* (şi: **boboşa**). [***Boboş*** + ***-i***].

boboşít, ~ţi, boboşítă, ~e a. (reg.) ieşit în afară; bulbucat: *s-a uitat la mine cu ochii lui boboşaţi şi sentimentali.* VINEA; (şi: **boboşat**). [V. ***boboşi***].

bóbot, bobote n. (înv. şi reg.) **1.** flacără; **2. în bobote,** fără rost, fără sens, la întîmplare: *vorbeşte în bobote pălămariul.* AL.; *mergea cum se zise în bobote; nu ştia singură încotro.* C.; **3.** acces de furie. [Din bulg., sb. ***bobot***].

bobotáie, bobotăi f. (reg.) flacără mare, vîlvătaie: *dintr-o micşoară scînteie, o mare să scornea bobătaie.* B.-DEL.; *m-aş aprinde de tot ş-aş arde cu bobotaie.* POP.; (şi: **bobătaie**). [***Bobot*** + ***-aie***].

boboteáză f. **1.** sărbătoarea botezului Domnului (la 6 ianuarie), cînd se sfinţeşte apa: *la Boboteză strigam Chiraleisa.* CR.; **gerul Bobotezei,** ger mare; **2.** (fam.) boroboaţă, belea: *a păţit o boboteză de i s-a dus numele.* [***Apă*** + ***botează***].

bobotí, bobotesc vb. (reg.) 1. (intr.; despre foc) a arde cu flacără: *flacără ... să rădica bobotind în văpaie.* B.-DEL.; *s-aprinde şi bobotească;* **2.** (fig.; refl.) a se înfuria, a se mînia; **3.** (refl.; despre răni) a se umfla, a se infecta. [De la ***bobot***].

bobóu, boboauă n. (înv.) haină ţărănească, sarică: *petrecură în boboaă şi piei de capră.* DOS. [Din magh. ***guba***].

bobóvnic m. v. bobornic.

bóbslei n. bob². [Din engl. ***bobsleigh***].

bobuléţ, bobuleţe n. diminutiv al lui bob¹; bobuşor. [***Bob*** + ***-uleţ***].

bobuşór, bobuşori m. **1.** bobuleţ; **2.** (reg.) plantă erbacee din familia leguminoaselor cu flori violete, cu ale cărei boabe se hrănesc porumbeii (*Vicia lathyroides*). [***Bob¹*** + ***-uşor***].

boc¹, bocuri n. (reg.) butuc tăiat în scînduri: *un boc de scînduri.* [Din germ. ***Bock***].

boc² interj. cuvînt care redă zgomotul produs de lovirea cu ciocanul, cu toporul sau cu alt obiect. [Onomat.].

bocál, bocale n. (reg.) **1.** pocal; **2.** vas de sticlă; borcan. [Din sb. ***bokal***].

bocánc, bocanci m. gheată rezistentă cu talpa groasă: *a pus pe el straie nouă şi şi-a încălţat bocancii cei mari cu clonţuri de oţel.* SAD.; (şi: (reg.) **bocancă**). [Din magh. ***bakancs***].

bocáncă f. v. bocanc.

bocapórt, bocaporţi m. deschizătură pe punte, prin care se încarcă mărfurile în navă: *cînd ceru să se deschidă bocaportul, Agop păru că leşină.* TUD. [Din it. ***boccaporto***].

bocăncăr, bocăncari m. **1.** persoană care poartă bocanci; **2.** poreclă dată, în trecut, soldaţilor austrieci; (adj.) *nu mi-i ciudă pe muscali, nici pe nemţii bocăncari.* POP. [***Bocanc*** + ***-ar***].

bocăneálă, bocăneli f. faptul de a bocăni; bocănit, bocănitură: *după multă bocăneală se trezi şi părintele Vasile.* C. [***Bocăni*** + ***-eală***].

bocăní, bocănesc vb. **1.** (intr.) a lovi (repetat) în ceva cu un obiect tare, producînd zgomot: *toţi bocăneau la uşă cît ce puteau şi strigau le lua gura.* CR.; *cum de nu bocăneşti pămîntul cu talpa ...?* VIERU; **2.** (rar; refl.) a se îmbolnăvi. [De la ***boc²***].

bocánít n. acţiunea de a bocăni şi rezultatul ei: *suna în tăcerea faptului zilei bocănitul ciubotelor pe hudiţi şi cărări.* SAD. [V. ***bocăni***].

bocănitoáre, bocănitori f. (reg.) ciocănitoare, ghionoaie (*Picus*). [***Bocăni*** + ***-toare***].

bocănitúră, bocăniturí f. bocănit: *se aud bocănituri în uşă.* [***Bocăni*** + ***-tură***].

bocceá, boccele f. **1.** (înv.) şal pătrat pe care îl puneau femeile pe spate; **2.** (reg.) basma mare de lînă purtată la ţară; **3.** bucată mare de pînză în care se strîng diferite lucruri: *rădicînd avuţiile domneşti în lăzi şi în boccele.* OD.; **4.** legătură (care se poate lua în spate) cu diferite obiecte aşezate într-o pînză cu capetele legate cruciş: *într-o boccea de marfă.* AL.; **5.** (p. ext.) lucru (împachetat) care este luat la plecarea într-o deplasare; bagaj: *mîine ne pregătim boccelele, iar poimîine ne luăm tălpăşiţa.* GHEŢIE; **6.** (reg.) pachet de tutun (alcătuit din mai multe păpuşi de frunze). [Din turc. ***bohça***].

bocceagíu, bocceagii m. (înv.) **1.** persoană care făcea sau vindea boccele; **2.** negustor ambulant care-şi purta marfa în boccele: *se auzea prin oraşe cîte un bocceagiu strigînd.* GHICA. [Din turc. ***bohçaci***].

boccealíc, boccealîcuri n. (înv.) **1.** învelitoare: *boccealîcuri de stofă.* OD.; **2.** pachet de haine şi de stofe pe care mireasa le dăruia mirelui: *boccealîcul: două şaluri ..., două blane de jder.* AL. [Din turc. ***bohçalık***].

boccelúţă, bocceluţe f. diminutiv al lui boccea; boccea mică: *fiecare cu cîte-o bocceluţă în spinare.* REBR. [***Boccea*** + ***-luţă***].

boccíu, ~i, boccie, ~ii a. care are trăsături grosolane, urîte: *flăcăul ... s-a însurat cu alta, cu una boccie, cu avere.* ST. // m. **1.** (înv.) măcelar, persoană care taie vitele; **2.** (fig.) mitocan, bădăran: *nu face pentru d-ta să stai între boccii.* CAR.; **3.** (reg.) om prost, nerod; **bocciu la cap,** tîmpit; (şi: (reg.) **bucciu**). [Din turc. ***bokçu***].

boceálă, bocelí f. faptul de a (se) boci; văicăreală: *cu boceala nu o scoate la nici un căpătîi.* ISP. [***Boci*** + ***-eală***].

bócet, bocete n. 1. compunere (în versuri) spusă cu glas jalnic la înmormîntare: *era mai greu să înseileze vorbe pentru bocet şi să scoată glas.* AG.; 2. plîns zbuciumat, cu ţipete şi vaiete: *glas de mamă plîngător, bocet lung, pătrunzător.* AL. [*Boci* + *-et*].

bocí, bocesc vb. 1. (intr.) a plînge cu jale, a se văita: *femeia lui ... începe a boci.* CR.; (refl.) *trei zile s-a bocit umblînd aiurită pe mal.* VLAH.; 2. (tr.) a jeli pe cineva, a plînge cu bocete: *pe fată ... să mi-o bocească.* COŞB. [De la *boace*].

bocíre, bocíri f. acţiunea de a (se) boci şi rezultatul ei; bocit[2], geamăt, plînset, vaiet: *nu-i vreme de bocire.* [V. *boci*].

bocít[1], ~ţi, bocită, ~e a. 1. care a fost jelit: *mort bocit;* 2. umflat de plîns: *faţă bocită.* [V. *boci*].

bocít[2] n. bocire. [V. *boci*].

bocítoare, bocítoare f. femeie care plînge la un mort; (adj.; fig.) *plîng copile pe la uşi din harmonii bocitoare.* BAC. [*Boci* + *-toare*].

boclúc n. v. **bucluc.**

boclucáş m. v. **buclucaş.**

bócnă f. a fi (sau a se face, a îngheţa) **bocnă,** a îngheţa tare: *căpraru meu era bocnă.* AL. [Et. nec.; cf. *boacănă*].

bócşă, bocşe f. (reg.) 1. grămadă de lemne pregătite pentru a fi transformate în cărbune prin ardere înceată; (p.ext.) cuptor de mangal, cărbunărie; 2. grămadă de minereuri bogate în sulf, folosite pentru desulfurarea parţială a altor minereuri. [Din magh. *boksa*].

bocşér, bocşeri m. (reg.) cărbunar. [*Bocşă* + *-er*].

bocşerít n. (reg.) ardere a lemnului de esenţă tare pentru obţinerea mangalului. [*Bocşă* + *-erit*].

bodapróste interj. v. **bogdaproste.**

bodaprósti interj. v. **bogdaproste.**

bodégă, bodegi f. local (mic) unde se consumă gustări şi băuturi (alcoolice): *am băut într-o bodegă.* PETR. [Din germ. *Bodega*].

bódicec, bodicecuri n. (hochei) atac reglementar cu umărul, cu pieptul sau cu şoldul asupra adversarului aflat în mişcare. [Din engl. *bodycheck*].

bodicecá, bodicechez vb. (tr.) a practica bodicecul. [*Bodicec* + *-a*].

bodigáş, bodigaşi m. (ornit.; reg.) uliu, bodiu (*Astur palumbarius*). [Et. nec.].

bódiu, bodii m. (ornit.; reg.) erete, uliu (*Astur palumbarius* şi *Falco subbuteo*). [Et. nec.].

bodîrlắu[1], bodîrlăi m. 1. pasăre de baltă asemănătoare cu raţa, cu pene negre şi cu ciocul ascuţit, care se cufundă des în apă; cufundar (*Colymbus arcticus*): *cîte un bodîrlău îşi arată capul său subţire şi mişcător peste unde.* OD.; 2. (compus) **bodîrlău-cu-ferăstrău,** pasăre de baltă înrudită cu raţa, avînd zimţii laterali ai ciocului asemănători cu dinţii de ferăstrău (*Mergus merganter*). [Et. nec.].

bodîrlắu[2], bodîrlaie n. (reg.) temniţă, închisoare: *hoţii merg la bodîrlău.* [Et. nec.].

bodogăneálă, bodogăneli f. faptul de a bodogăni; bombăneală, mormăială; (şi: (reg.) **bodrogăneală**). [*Bodogăni* + *-eală*].

bodogắni, bodogănesc vb. 1. (tr.) a mormăi, a spune ceva încet şi nedesluşit: *să bodogăneşti zi şi noapte poveştile franţujilor.* NEGR.; 2. (intr. şi tr.) a cicăli, a certa pentru fapte minore; a bombăni, a cîrti: *nu mai bodogăni, că parcă eşti o moară stricată.* AL.; *bodrogănind vrute şi nevrute.* CR.; (şi: **bodrogăni**). [Et. nec.].

bodogắnire, bodogăniri f. acţiunea de a bodogăni; bodogăneală, bodogănit. [V. *bodogăni*].

bodogắnit, bodogănituri n. bodogănire. [V. *bodogăni*].

bodolán, bodolane n. (reg.) os mare, ciolan: *acolo ţi-or putrezi bodolanele.* [Et. nec.].

bodóni m. caracter de literă cu contrast mare între liniile de bază şi cele secundare şi cu picioruşele subţiri şi drepte. [Din germ. *Bodoni*].

bodroánţe f. pl. (reg.) boarfe, catrafuse. [Et. nec.].

bodrogăneálă f. v. **bodogăneală.**

bodrogắni vb. v. **bodogăni.**

bodybuilding [bódibilding] n. ansamblu de exerciţii sportive (îndeosebi bazate pe ridicarea greutăţilor), destinate fortificării organismului. [Cuv. engl.].

bodyguard, bodyguarzi [bódigad] m. (englezism) escortă, gardă personală; (spec.) persoană care face parte dintr-o astfel de escortă, de gardă. [Din engl. *body guard*].

boém[1], ~i, boemă, ~e a. care aparţine Boemiei sau populaţiei ei; referitor la Boemia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Boemia. [Din lat. *Bohemus*].

boém[2], ~i, boemá ~e m., f. persoană (cu preocupări artistice) care nu ţine cont de convenienţele sociale (ducînd o viaţă dezordonată): *îl citeau ... boemi libertini din Cartierul latin.* PHIL. // a. care ţine de firea sau de felul de viaţă al unei astfel de persoane: *casa, elegantă, n-avea însă dezordinea interioarelor boeme.* CĂL. // f. mediu în care trăiesc astfel de persoane; viaţă dusă de astfel de persoane: *ducînd o viaţă de sărăcie şi de boemă, el trăieşte numai în societatea bărbaţilor.* IBR. [Din fr. *bohème*].

boemiắn, ~eni, boemiană, ~ene a. (rar) de boem[2], caracteristic boemilor: *graţioasa înfatuare şi poza boemiană se explică şi prin originea poetului.* CĂL. [*Boem*[2] + *-ian*].

boftá, bófte f. (bot.; reg.) vîzdoagă (*Tages erecta* şi *patula*). [Cf. *buft*].

bogasiér, bogasieri m. (înv.) negustor care vindea mărfuri manufacturate şi, în special, bogasiu: *căciula cu roată a bogasierului.* FIL. [*Bogasiu* + *-er*].

bogasierésc, ~şti, bogasiereáscă, ~eşti a. (înv.) care ţine de bogasier, caracteristic bogasierului, de bogasier: *aste-s vorbe bogasiereşti.* AL. [*Bogasier* + *-esc*].

bogasieríe, bogasierii f. (înv.) 1. ocupaţia bogasierului; lipscănie: *30 de ani de bogasierie.* AL.; 2. marfă de bogasier; prăvălia bogasierului: *am parte în bogasierie la Ploieşti.* CAR. [*Bogasier* + *-ie*].

bogasíu, bogosiuri n. (înv.) material textil de calitate superioară, care se importa din Orient şi se întrebuinţa mai ales pentru căptuşeli: *o fermenea ... căptuşită cu bogasiu roşu.* FIL.; *şalvari de bogasiu.* [Din turc. *bogasi*].

bogắt, ~ţi, bogată, ~e a. 1. (şi subst.) care are multă avere, care a adunat bogăţii: *ca Săgeată de bogat nici astăzi domn pe lume nu-i.* COŞB.; *bogatul nu crede săracului;* **putred de bogat,** v. **putred;** 2. care are produse multe, bunuri multe: *se simte destoinic a împărăţi peste o ţară aşa de mare şi bogată.* CR.; (fig.) *periodul... este... prin abundentele lui compliniri, un mijloc de exprimare a unei cugetări bogate şi fine.* VIANU; 3. scump, de mare preţ: *îşi alese ... hainele cele mai mîndre şi mai bogate.* ISP.; 4. în cantitate mare, din belşug: *avea un păr foarte bogat, în culoarea coajei de castan.* SAD.; (adv.) *ningea bogat, şi trist ningea.* BAC.; 5. (despre pămînt) mănos, roditor; 6. variat, divers: *o limbă literară trebuie să fie mai bogată.* IBR.; *floră bogată.* [Din sl. *bogatŭ*].

bogáz, bogazuri n. (înv. şi reg.) 1. canal, gură de rîu: *apa Volga, căzînd în Marea Caspia, se împarte în 70 şi mai bine de boazuri.* N.COSTIN; *pe un buhaz de mare, mie mi se pare.* POP.; 2. pas, strîmtoare; (şi: **boaz,** (reg.) **buhaz**)). [Din turc. *boghaz*].

bogătán, ~i, bogătană, ~e m., f. (depr.) bogătaş: *răzeşii s-au vîndut bogătanilor şi au intrat în şerbie.* SAD. [*Bogat* + *-an*].

bogătár, bogătari m. (rar) bogătaş: *trufaşi bogătari cu punga mare.* B.-DEL. [*Bogat* + *-ar*].

bogătáş, ~i, bogătaşă, ~e m., f. om foarte bogat: *de la starea de vînzător ambulant ... ajunge bogătaş.* CĂL. [*Bogat* + *-aş*].

bogătáte f. (înv.) bogăţie, avere: *acela să caută şi să asculte care are bogătate mai multă.* B.-DEL. [*Bogat* + *-ătate*].

bogăţél m. pl. (bot.; reg.) spînz (*Helleborus*). [Cf. *boz*].

bogắţie, bogăţii f. 1. cantitate mare de bunuri materiale, de obiecte de valoare etc.; avuţie: *palatul ... cu toate bogăţiile şi podoabele din el.* CR.; 2. starea, condiţia omului bogat; faptul de a avea avere multă: *omul aspiră la bogăţie;* (fig.) *le-au lipsit înălţimea intelectuală şi bogăţia sufletească.* IBR.; 3. resurse naturale: *bogăţiile subsolului;* 4. cantitate mare; abundenţă: *bogăţie de idei.* MAIOR. [*Bogat* + *-ie*].

bogắţol, bogăţoi m. (depr.) bogătaş: *feciorul lui Busuioc bogăţoiul iubeşte pe Simina.* CĂL. [*Bogat* + *-oi*].

bogdắn[1], bogdani m. (reg.) stîlp la stăvilarul morii. [Et. nec.].

bogdán[2], bogdani m. (înv.) moldovean: *turcii bogdani ne zic, de pre numele domnului.* COSTIN. [De la *Bogdan* n. pr.].

bogdapróste interj. 1. cuvînt cu care se mulţumeşte pentru ceva primit de pomană: *bogdaprosti, cucoane, şi Dumnezeu să primească.* ISP.; 2. mulţumesc: *el la toată lovitura bogdaproste le zicea.* PANN. // n. mulţumire: *împărţind bogdaprostele în dreapta şi în stînga.* NEGR.; **a (se) umple de bogdaproste,** a se alege cu ocări, cu reproşuri: *ia să-l fi pus păcatul să se întreacă cu didiochiul; căci baba şi cu fiică-sa îl umplea de bogdaprosti.* CR.; **de bogdaproste,** de pomană, căpătat: *umbla cu haine de bogdaproste;* **pui de bogdaproste,** cerşetor, prăpădit: *ghemuit în dăsagi ca un pui de bodaproste.* CR.; (şi: **bodaproste, bodaprosti**). [Din bulg. *bog da prosti* „Dumnezeu să(-ţi) ierte (păcatele)"].

bogdắnésc, ~şti, bogdăneáscă, ~eşti a. (înv.) moldovenesc: *el cunoaşte Dunărea ... şi malurile turceşti şi schelele bogdăneşti.* POP. [*Bogdan*[2] + *-esc*].

boghét, ~ţi, boghetă, ~e a. (reg.) 1. (despre găini) cu un smoc de pene pe cap; moţat: *păsări cari de cari mai cucuiete şi mai boghete.* CR.; 2. mare şi frumos: *şi-mi făcea ... un benchi boghet în frunte.* CR. [Et. nec.; probabil de la *boaghe*].

boghíu, boghiuri n. dispozitiv în formă de cărucior, format din două sau trei osii, la vehiculele de cale ferată, care permite înscrierea în curbe. [Din fr. *bogie, boggie*].

boglár, boglari m. plantă erbacee otrăvitoare cu flori galbene, care creşte în locuri mocirloase; rărunchi[2] (*Ranunculus sceleratus*). [Din magh. *boglár*].

bogoiavlénie f. (înv.) bobotează: *cuvînt de învăţătură la bogoiavlenie.* ANTIM. [Din sl. *bogojavljenije*].

bogomíl, bogomili m. adept al bogomilismului. [Din fr. *bogomile*].

bogomílic, ~ci, bogomilică, ~ce a. care ţine de bogomilism, referitor la bogomili sau la bogomilism: *legenda, de origină bogumilică, circulă într-o seamă de variante.* BL.; *doctrina bogomilică;* (şi: (rar) **bogumilic**). [*Bogomil* n. pr. + *-ic*].

bogomilísm n. doctrină şi sectă religioasă medievală, apărută în Bulgaria, care nu recunoştea nici preceptele bisericii creştine, nici autoritatea statului: *introducerea unui stareţ Bogumil îndreaptă gîndul spre bogomilism.* CĂL. [Din fr. ***bogomilisme***].

bogonisí, bogonisesc vb. (înv.; tr.) a bolborosi, a mormăi: *un biet călugăr bogonisea pe sloveneşte ... rugele agoniei.* OD. [Et. nec.].

bogonósnic, ~ci, bogonosnícă, ~ce a. (înv.; rar) purtător de Dumnezeu: *bogonosnicii săhastri.* DOS. [Din sl. ***bogonosĭnikŭ***].

bogoslóv, bogoslovi m. (înv.) teolog: *bogoslovii erau toţi oameni mari, cu barbă şi cu musteţe.* SL. // a. învăţat, savant: *toţi oameni cuvioşi, foarte procopsiţi şi bogoslovi.* NEGR. [Din sl. ***bogoslovŭ***].

bogoslóvie f. (înv.) teologie: *tropare cu de tot adîncul bogosloviei.* DOS. [Din sl. ***bogoslovie***].

bogumílic a. v. **bogomilic.**

bogzár, bogzari m. (iht.) viză măruntă. [Et. nec.].

bógză, bogze f. (reg.) bufniţă (*Bubo bubo*): *nu se vor mînca ... struţul şi bogza şi babiţa.* BIBLIA. [Et. nec.].

boháce n. v. **pogace.**

boháci n. v. **pogace.**

bohóci, bohoci m. fluture mic de noapte cu corpul acoperit cu perişori lungi şi deşi şi cu aripile de dinainte cenuşii cu pete roşii şi albe (*Mamestra brassicae*). [Et. nec.].

boí[1], bolesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a vopsi, a colora: *lînuri boite fel de fel.* CR.; **2.** (tr.) a înşela, a păcăli: *bine l-am boit!* CR.; **3.** (refl.) a se farda; (tr.) *păpuşa ... am boit-o cu roşu.* AL. [De la ***boia***].

bol[2], boluri n. (pop.) trup, statură, înfăţişare: *boiul lui arată a fi ceva deosebit.* ISP. [Din turc. ***boy***].

bolá, bolele f. **1.** (reg.) vopsea, culoare; **2.** (peior.) fard (roşu) pentru obraz sau pentru păr: *baba îşi pune boia în păr.* AL.; **3.** ardei roşu uscat şi pisat mărunt folosit drept condiment: *le-am servit un fruştuc din slănină în boia iute.* VOIC.; **4.** (reg.) sos făcut cu oţet şi legume. [Din turc. ***boya***].

bolálă, bolele f. **1.** vopsire; **2.** (iron.) fard; fardare, sulemenire: *au fost degeaba toată boiala.* NEGR. [***Boi[1]*** + *-eală*].

bolangerí́e, bolangerii f. **1.** meseria boiangiului; **2.** atelierul sau prăvălia boiangiului; vopsitorie. [***Boiangiu*** + *-ărie*].

bolangíu, bolangii m. persoană care vopseşte haine, ţesături sau materiale textile. [Din turc. ***boyacı***].

boláŕen m. v. **boier.**

bolárin m. v. **boier.**

bolárnic, bolarnici m. (înv.) boier: *să prinză ... pe mulţi alţi boiarnici de price.* OD. [De la ***boiarin***].

bolástră, bolastre f. (rar) vacă rea: *ho balţato, na boiastro!* POP. [***Bou*** + *-astru;* cf. lat. ***bovestris***].

bolcót, bolcoturi n. refuz de a avea relaţii politice, economice, comerciale etc. (cu o ţară, cu o întreprindere, cu o persoană) cu scopul de a izola, de a pedepsi: *boicot comercial;* (p.ext.) *românii manifestă un fel de atitudine instructivă de autoapărare care se poate numi „boicot al istoriei".* BL. [De la ***boicòta***].

bolcotá, bolcotez vb. (tr.) a exercita un boicot; (p.ext.) *studenta teribilă ... boicotează cursurile şi examenele.* CĂL. [Din fr. ***boycotter***].

bolcotáre, bolcotări f. acţiunea de a boicota. [V. ***boicota***].

boldée, boldee f. (la pl.) familie de reptile cuprinzînd şerpii neveninoşi de dimensiuni mari (de ex.: boa, piton); (şi la sg.) reptilă din această familie. [Din fr. ***boïdés***].

bolér, boleri m. **1.** (în epoca feudală) nobil: *să plătească 24 de litre de argint boiarinului celuia a cui va fi ţăranul.* PRAV.; *de mare folos şi cinste este domniei şi ţării boierinul înţălept şi avut.* COSTIN; **2. (boier de sfat)** titlu dat marilor demnitari (şi proprietari de pămînt), consilieri ai domnitorului (marele logofăt, doi vornici, hatmanul, postelnicul, spătarul şi paharnicul); **boier de divan,** boier care, împreună cu mitropolitul şi cu episcopii, formau divanul domnesc; **boier mare** (sau **velit** ori **cu barbă**), boier de rangul întîi (marele stolnic, comis, medelnicer, clucer, serdar, sulger, jignicer, pitar, şatrar, armaş, agă, căminar etc.): *în loc de a-l pedepsi ..., l-a îmbrăcat în caftan de boier cu barbă.* GHICA; **boier mic,** boier care ocupa slujbe mărunte la curte sau pe lîngă domn; boiernaş; **3.** (înv.) termen de adresare reverenţioasă: *să iertaţi, boieri, ca nunta s-o pornim şi noi alături.* EM.; *boieri Dumneavoastră!;* **4.** nume dat (în popor) moşierului sau deţinătorului unei proprietăţi; moşier, stăpîn: *boieru-i minciună din creştet în tălpi.* SAD.; **a face pe boierul,** a-şi da aere de nobleţe, de aristocrat; (şi: (înv.) **boiarin, boiaren, boierin**). [Din sl. ***boljarinŭ***].

boleráş, boleraşi m. (uneori depr.) diminutiv al lui boier: *boieraş de moda nouă fură cloşca de pe ouă.* POP. [***Boier*** + *-aş*].

bolereálă, bolereli f. **1.** stare, situaţie de boier; **2.** (p. ext.) stare de bogăţie şi de confort. [***Boier***+ *-eală*].

bolereásă, bolerese f. (înv.) boieroaică. [***Boier*** + *-easă*].

bolerésc, ~şti, bolereáscă, ~eşti a. care ţine de boieri, referitor la boieri: *toate păsările din ograda boierească ... s-au luat după dînsul.* CR.; *rang boieresc.* // n. (înv. şi reg.) clacă, muncă gratuită pentru boieri: *eu cu doina mă plătesc de bir şi de boieresc.* POP. [***Boier*** + *-esc*].

bolerésţe adv. ca boierii; (fig.) foarte bine: *trăieşte boiereşte.* [***Boier*** + *-eşte*].

bolerí, bolerésc vb. **1.** (înv.; tr.) a ridica la rangul de boier (dîndu-i o slujbă înaltă): [Ştefan] *îl boieri, ş-acum e în divanul ţării.* DELAVR.; **2.** (refl.) a trăi (şi a se comporta) ca un boier; a se lenevi, a se fuduli: *nu cumva s-o boierit?* AL. [De la ***boier***].

bolerí́e, bolerii f. (în epoca feudală) **1.** titlul şi demnitatea de boier; nobleţe: *să ştii şi tu o dată boieria ce-i.* EM.; **2.** slujbă înaltă la curtea domnească: *s-a face un logofăt şi a cîştiga şi el boierie.* NEGR.; **3.** poziţie socială înaltă; putere, avere conferită de o astfel de poziţie: *eu chiteam că-i boierie, şi-i numai o sărăcie!* POP.; **4.** clasă boierească, boierime: *totdeauna poetul a susţinut că n-a existat la noi boierie ereditară, ci numai funcţională.* CĂL.; **5.** trai, apucături de boier: *şi-a păstrat boieria tagmei lui.* IBR.; **6.** (iron.) viaţă uşoară, lipsită de griji: *aici e adevărată boierie.* [***Boier*** + *-ie*].

bolerí́me f. clasa boierească; nobilime; totalitatea boierilor: *Dan trecea iute printr-o parte de oraş în care locuia boierimea.* EM.; (fig.) *boierimea tartarului toată într-o clipită fusă-adunată.* B.-DEL. [***Boier*** + *-ime*].

bolérin m. v. **boier.**

bolerínáş m. v. **boiernaş.**

bolerí́re f. faptul de a (se) boieri, de a deveni boier: *vremea Regulamentului este aceea care au favorizat boierirea lichelelor.* EM. [V. ***boieri***].

bolerísm n. (rar) **1.** clasă privilegiată; boierime; **2.** comportare de boier. [***Boier*** + *-ism*].

bolerít, ~ţi, bolerită, ~e a. **1.** care a fost făcut boier; **2.** care a devenit boier de curînd; parvenit: *bădăranul boierit.* [V. ***boieri***].

bolerí́ţă, bolerí́ţe f. (pop.) soţie de boier; boieroaică. [***Boier*** + *-iţă*].

bolernáş, bolernaşi m. **1.** boier de rangul cel mai de jos (servind la curtea domnească în dregătoriile inferioare de cămăraş, cupar, ciohodar, aprod etc.): *gloata boierilor mazili şi boiernaşilor.* OD.; **2.** boier de la ţară: *boiernaşii sînt amenînţaţi de marii proprietari mai noi să fie înghiţiţi.* IBR.; **3.** (reg.) varietate de crap cu solzi aurii, de un luciu metalic pronunţat; (şi: **boierinaş**). [***Boiarin*** + *-aş*].

bolerоáică, bolerоáice f. soţie de boier, femeie dintr-o familie nobilă; (înv.) boierească, (pop.) boieriţă: *boieroaicele... nu făceau doi paşi prin oraş decît numai în trăsură.* CĂL.; (adj.) *am mai umblat eu c-o mulţime de cucoane, cu maice boieroaice şi cu alte feţe cinstite.* CR. [***Boier*** + *-oaică*].

bolerós, ~şi, bolerоásă, ~e a. care are comportare de boier; pretenţios, greu de mulţumit: *ciocoi boieroşi şi fudui.* EM.; *da boieros mai eşti!* [***Boier*** + *-os*].

bóiler, boilere n. rezervor metalic închis, în care se încălzeşte apa necesară consumului într-o clădire. [Din germ. ***Boiler***].

bólnic, bolnici m. (înv.) luptător, atlet: *tiranul puse neşte boinici să-l ginghe cu cuţitele.* DOS.; (adj.) *ucise crai boinici.* DOS. [Din sl. ***bojnikŭ***].

bólniţă f. (înv.) loc de luptă: *uliţa boiniţei.* DOS. [Din sl. ***bojnica***].

boíre, boiri f. (reg.) acţiunea de a (se) boi[1]; boit, vopsire. [V. ***boi[1]***].

bóişte, boişti f. **1.** (în cîntecele populare) loc de luptă: *dară banul ce-mi făcea? tot în boişte mergea.* POP.; **2.** (reg.) depunerea şi fecundarea icrelor; loc unde se depun icrele; bătaia peştilor: *păstrăvii începeau să se ducă la locurile lor de boişte.* SAD.; **3.** (reg.) boiştean (*Phoxinus phoxinus*). [Din bulg. ***boište,*** sb. ***bojište***].

boişteán, boişteni m. peşte mic cu spatele cafeniu sau verde şi cu burta albă, care trăieşte în apele de munte; sulac (*Phoxinus phoxinus*): *într-o clipă masa fu gata: cîteva foi late şi rotunde de potbal cu zglăvoace şi boişteni uscaţi pe vatră.* HOGAŞ. [***Boişte*** + *-ean*].

boít n. (reg.) boire. [V. ***boi[1]***].

boltár, boltari m. (reg.) ajutor de păstor (de porci): *fiecare păstor e ajutat de către doi-trei băieţi, boitarii.* SL. [Din magh. ***bojtár***].

bojbăí vb. v. **bîjbîi.**

bojdéucă, bojdeuci f. (reg.) casă mică, sărăcăcioasă: *în bojdeuca unde locuiesc ei.* CR.; (şi: **bujdeucă**). [Diminutiv de la ***bujdă***].

bojmolí, bojmolesc vb. (reg.; tr.) a încropi, a înjgheba: *după o uşoară odihnă cu aţipire,... bojmolea un proces-verbal de inspecţie după tipic.* VOIC. [Onomat.].

bójniţă, bojniţe f. (înv.) capişte: *răsîpind cu propovedaniia direptăţii bojniţele idolilor.* DOS. [Din sl. ***božĭnitsa***].

bojóc, bojoci m. (pop.) **1.** plămîn (la animale): *puteai să-ţi rupi bojocii jucînd.* ISP.; **2.** mîncare pregătită din măruntaie; (şi: (reg.) **bojog**). [Et. nec.].

bojóg m. v. **bojoc.**

bojogár, bojogari m. (rar) hoţ, borfaş, găinar: *da, ... sînteţi nişte bojogari.* FIL. [***Bojog*** + *-ar*].

boi, boluri n. **1.** ceaşcă mare fără toartă; cupă: *aşează pe masă o tavă cu două boluri de cristal pline cu o apă aurie.* VINEA; **2.** vas de metal sau de ceramică în formă de calotă sferică: *stingea, cu o mişcare leneşă, ţigara într-un bol de porţelan chinezesc.* GHEŢIE; **3. bol alimentar,** cocoloş rezultat din amestecarea alimentelor cu salivă, care poate fi înghiţit dintr-o dată. [Din fr. ***bol***].

bolárd, bolarzi m. stîlp scurt fixat pe chei, de care se leagă parîmele de acostare ale navelor. [Din fr. ***bollard***].

bolbăltúră, bolbăituri f. (înv.; rar) bîlbîială, bolboroseală: *a nebunului bolbăitură sie ură, iară altora scărandăvitură este.* CANT. [Cf. ***bîlbîitură, bolbol***].

bolboăcă f. v. bulboacă.

bolboănă f. v. bulboană.

bolboăre, bolbori f. (reg.) vîrtej; bulboană: *se închide lacul cu bolbori.* BOL. [V. ***bolbol***].

bolbóc m. v. bulbuc.

bolbocát a. v. bulbucat.

bolbocí, bolbocesc vb. (rar; intr.) a se bălăci: *fiarele sălbatice ... bolboceau în bălţile-i revărsate.* OD. [Onomat.].

bolból interj. cuvînt care imită ciocotitul apei sau strigătul curcanilor; (şi: **bolbor**). [Onomat.].

bolbór interj. v. bolbol.

bolboróc, bolboroci m. (rar) băşică formată la suprafaţa apei cînd cade ceva în ea. [V. ***bolbor***].

bolboroseálă, bolboroseli f. **1.** zgomot produs de un lichid care cade pe un material dur sau care ţîşneşte printr-un orificiu: *toamna ai fi putut auzi ... bolboroseala monotonă a streşinilor.* CĂL.; **2.** bodogăneală, mormăială. [***Bolborosi*** + ***-eală***].

bolborosí, bolborosesc vb. **1.** (intr.) a produce zgomot la ciocnirea cu un obstacol, la ţîşnirea printr-un orificiu sau la fierbere: *capul de-a dura sărea, sîngele bolborosea.* POP.; **2.** (intr. şi tr.) a vorbi nedesluşit, încurcat: *începi a bolborosi turceşte, fără să ştii bechi măcar.* CR.; **3.** (intr.) (despre curcani) a scoate sunete caracteristice; (şi: **borborosi**, (rar) **borbosi**). [Onomat.].

bolborosíre, bolborosiri f. faptul de a bolborosi; bolboroseală, bolborosit[1]. [V. ***bolborosi***].

bolborosít[1] n. bolborosire: *am scăpat şi eu de urît şi Trăsnea de bolborosit prin somn.* CR. [V. ***bolborosi***].

bolborosít[2], ~ţi, bolborosită, ~e a. pronunţat defectuos, exprimat nedesluşit; mormăit, bodogănit: *fraze bolborosite;* (adv.) *vorbeşte bolborosit.* [V. ***bolborosi***].

bolborositór, ~i, bolborositoáre a. care bolboroseşte, care produce zgomot prin fierbere, prin rotire sau prin ţîşnire: *bulboane bolborositoare fierseră multă vreme.* VOIC. [***Bolborosi*** + ***-tor***].

bolboşă, bolboşesc vb. (tr.) a bulbuca: *bolboşea ochii săi.* DELAVR. [Et. nec.].

bolboşăt, bolboşaţi a. (despre ochi) bulbucat. [V. ***bolboşa***].

bolbotínă, bolbotine f. (reg.) buruiană folosită ca hrană pentru păsări sau ca plantă medicinală: *vino, mîndră, prin grădină, smulgînd cîte-o bolbotină.* POP. [Din bulg. ***bălvotina***].

bólbură f. v. volbură.

bold[1] a. invar. aldin: *litere bold;* (subst.) *scriere cu bold.* [Din engl. ***bold***].

bold[2], bólduri n. (reg.) **1.** ac la unele insecte; **2.** ac cu gămălie: *i-am scris în mai multe rînduri să-mi trimită un bold.* KOG.; **3.** vîrf ascuţit: *un fulg mlădios îi juca în boldul coifului.* SAD.; (fig.) *un bold de ghiaţă îi împungea inima.* SAD.; **4.** băţ ascuţit cu care se îndeamnă la mers vitele: *aoleu! mă doare şoldul, c-a dat în mine cu boldul!* POP.; **a da cu boldul în cineva** sau **a da cuiva bolduri,** a necăji, a înţepa (cu aluzii răutăcioase): *n-a fost zi să nu deie cu boldul în cinstiţii caimacani.* SAD.; **5.** împunsătură, înţepătură: *au fost duşi sub boldul suliţii căzăceşti.* EM.; *a da bolduri boilor;* **6.** (fig.) îndemn, stimulent, îmbold: *sub boldul unui dor.* AL.; **7.** fier care se pune în capătul fusului morii; **8.** par ascuţit care se pune în vîrful caselor ţărăneşti, al corturilor, al steagurilor etc.; ţăruş: *boldul de la cortul împăratului l-au sfărîmat.* NEC. [Din sl. ***boldiĭ***].

boldéi, boldei m. cîine de vînătoare cu picioarele scurte: *boldeiul cu coada cîrligată i-a lins mîna.* SAD. [***Bold*** + ***-ei***].

boldéică, boldeici f. femela boldeiului: *e-o boldeică lătrătoare.* POP. [***Boldei*** + ***-că***].

boldí, boldesc vb. **1.** (tr.) a împunge cu boldul; a înţepa; **2.** (fig.; tr.) a îndemna, a îmboldi; **3.** (tr.) a căsca, a holba ochii: *ce ... boldeşti ochii la mine?* AL.; (intr.) *boldind toţ[i] la dînsul le zise.* DOS.; **4.** (refl.) a privi cu încordare, a se uita ţintă. [De la ***bold***].

boldíş adv. împungînd, îmboldind. [***Bold*** + ***-iş***].

boldişór, boldişoare n. diminutiv al lui bold: *să facem un boldişor, să-l avem la pluguşor.* POP. [***Bold*** + ***-işor***].

boldít, ~ţi, boldită, ~e a. holbat, zgîit: *aleargă cu ochii boldiţi la locul unde au zărit-o picînd.* AL. [V. ***boldi***].

bóldo m. plantă originară din Chile, din frunzele căreia se prepară infuzii, tincturi sau extracte cu acţiune colagenă (*Peumus boldus*). [Din fr., sp. ***boldo***].

boleác, ~eci, boleacă, ~eci a. (înv.) bolnăvicios, debil: *boleacul Iosofan dîndu-şi cu ceafa-n uşă, ameţit zăcea.* B.-DEL. [Cf. rus. ***boljaga***].

boleáznă, bolezne f. (pop.) boleşniţă, molimă: *pică de bolezne cîte o vită.* OD. [Din sl. ***bolezni***].

boleró, bolerouri n. **1.** haină femeiască scurtă, fără mîneci, purtată peste bluză; **2.** dans popular spaniol; melodia după care se dansează: *nu ocolea nici boleroul... şi acel brîuleţ frenetic şi istovitor care punea vîrf la toate.* VINEA. [Din fr. ***boléro,*** sp. ***bolero***].

boléşniţă, boleşniţe f. (pop.) **1.** boală molipsitoare; **2.** epidemie, epizootie: *în ţară bîntuie multe boleşniţe.* CAR. [Din bulg. ***boleštnica***].

bolet, boleţi m. ciupercă din clasa bazidiomicete, cu pălărie groasă şi cu picior central (*Boletus*). [Din fr. ***bolet***, lat. ***boletus***].

bólfă, bolfe f. (pop.) **1.** amigdală, gîlcă; **2.** umflătură cauzată de o lovitură sau de o boală: *o babă ... c-o bolfă mare în obrazul stîng.* VLAH.; **3.** (p. ext.) proeminenţă, ridicătură, umflătură pe suprafaţa unui obiect: *gardul de nuiele făcea bolfe mari.* AG.; (şi: (reg.) **boalfă**). [Cf. ucr. ***bol'fa***].

bolfós, ~şi, bolfoásă, ~e a. **1.** care are obrajii umflaţi: *copil bolfos;* **2.** umflat: *obraz bolfos;* **3.** noduros: *bîtă bolfoasă.* [***Bolfă*** + ***-os***].

bólgie, bolgii f. **1.** despărţitură, compartiment: *nu m-am oprit decît în cea de-a doua bolgie, în mijlocul grămezilor de cărţi.* GHEŢIE; **2.** compartiment în cercul al optulea din infernul dantesc. [Din it. ***bolgia***].

bolí, bolesc vb. (pop.; intr.) a fi bolnav, a zăcea din cauza unei boli: *să scul ă zdravăn ca şi cînd n-ar hi mai bolit, nerămîdu-i leac de boală.* DOS. [Din sl. ***boleti***].

bolíd, bolizi m. **1.** meteorit care cade pe pămînt; **2.** (fig.) vehicul de mare viteză. [Din fr. ***bolide,*** lat. ***bolis, -idis***].

bolíndăţ m. v. colindeţ.

bolire, boliri f. (rar) faptul de a boli; stare a omului bolnav; boală: *pentru ţăranul care nu poate analiza stările interioare, jalea e o bolire.* CĂL. [V. ***boli***].

bólişte, bolişti f. (reg.) **1.** epidemie, molimă; boleşniţă: *şed acolo pînă s-a mai potoli bolişteа.* CR.; **2.** boală grea: *fata lui s-a vindecat de tot de bolişteа în care căzuse.* AG. [***Boală*** + ***-işte***].

bolivián, ~eni, boliviană, ~ene a. care aparţine Boliviei sau populaţiei ei: *artă boliviană.* // m., f. persoană (originară) din Bolivia. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Bolivia. [***Bolivia*** n. pr. + ***-an***].

bolînd, ~zi, bolîndă, ~e a. (reg.) nebun, smintit; nerod; (şi: **bolund**). [Din magh. ***bolond***].

bolînzí, bolînzesc vb. (reg.; intr.) a înnebuni: *oare or fi bune ciupercile, să nu bolunzim cumva?* GHEŢIE; (şi: **bolunzi**). [***Bolînd*** + ***-i***].

bolmoájă, bolmoaje f. (reg.) farmec, vrajă. [De la ***bolmoji***].

bolmojí *vb.* v. bălmăji.

bolmojít a. v. bălmăjit.

bolnáv şi (pop.) **bólnav, ~i, bolnavă, ~e** a. şi m., f. (fiinţă) care suferă de o boală; suferind: *soldatul nostru umblă gol şi desculţ, flămînd şi bolnav pe cîmpiile Bulgariei.* EM.; *parcă erau bolnavi de inimă;* (fig.) *o lampă-nătrunse limb-avară şi subţire, fîrîind în aer bolnav.* EM.; **bolnav de moarte** sau **bolnav mort,** foarte bolnav, grav bolnav: *căzu la pat bolnavă de moarte.* CR.; **a cădea bolnav,** a se îmbolnăvi: *căzînd bolnav de friguri, se întoarse la Salonic.* CĂL. [Din bulg. ***bolnav***].

bolnăví, bolnăvesc vb. (pop.) **1.** (tr.) a îmbolnăvi; **2.** (refl.) a deveni bolnav, a cădea la pat; a se îmbolnăvi: *hai, nevastă, la plivit! aoleu, m-am bolnăvit.* POP. [De la ***bolnav***].

bolnăvicíos, ~şi, bolnăvicioásă, ~e a. **1.** care se îmbolnăveşte uşor, care are sănătatea şubredă: *cum e cam bolnăvicios, şi-a făcut testamentul.* CAR.; **2.** care trădează o boală ascunsă; (ca) de bolnav: *o îngrijorare bolnăvicioasă îmi strîngea inima.* GHEŢIE; *înfăţişare bolnăvicioasă;* **3.** (rar) care îmbolnăveşte, care produce boală: *aerul malefic şi bolnăvicios.* EM.; **4.** (fig.) exagerat, anormal: *curiozitate bolnăvicioasă.* [***Bolnav*** + ***-icios***].

bolnăvíor, ~i, bolnăvioáră, ~e a. diminutiv al lui bolnav: *ori eşti bolnăvioară, drăguţă mioară?* POP. [***Bolnav*** + ***-ior***].

bolnicér, bolniceri m. (înv.) călugăr care îngrijeşte bolnavii într-o mănăstire: *îl dureau şalele, întîi bolnicerul.* VOIC; (adj.) *ia să mă urc eu sus, cu părintele bolnicer.* VOIC. [***Bolniţă*** + ***-ar***].

bólniţă, bolniţe f. (înv.) **1.** spital, infirmerie: *eu slujesc la bolniţă, unde avem priceput vraci.* SAD.; **2.** loc de îngrijire a vitelor bolnave. [Din sl. ***bolĭnica***].

bolobóc n. v. poloboc.

bolobóţ, boloboaţe n. (reg.) **1.** cocoloş (de unt); **2.** conţinutul oului; (şi: **bobolóş**). [Contopire din ***bob*** şi ***cocoloş***].

bolocăn, bolocani m. nume care se dă boilor. // a. (fig.) mojic. [Et. nec.].

bolohán m. v. bolovan.

bolohăneálă f. v. bolovăneală.

bolohăní vb. v. bolovăni.

bolohănitúră, bolohănituri f. (pop.) boală care se manifestă prin întărirea sînilor la femei şi a ugerului la vaci; bolovăneală. [***Bolohăni*** + ***-tură***].

bolonícă, bolonici f. (reg.) plantă cu frunzele în formă de seceră (*Sium latifolium*). [Din magh. ***bolonyik***].

bolován, bolovani m. **1.** bucată mare de piatră (rotunjită); pietroi: *spaniolii pentru bolovani cu aur, taie pe mexicani.* B.-DEL.; *cu capul pe un bolovan de cremene, plînse într-o scaldă de aur.* EM.; **2.** (p. ext.) bucată mare dintr-o materie solidă: *bolovan de sare;* **3.** (fig.) om care înţelege greu; prost; **4.** (rar) butuc; (spec.) grindă care formează talpa sau temelia casei ţărăneşti; (şi: (reg.) **bolohan**). [Din bulg. ***balvan***].

bolovăneálă, bolovăneli f. (pop.) **1.** bătaie cu bolovani; **2.** bolohănitură; **3.** împrejmuire a unei curţi, a unei proprietăţi etc. cu bolovani; **4.** îngrămădire de nori. [***Bolovăni*** + ***-eală***].

bolovănél, bolovănei m. **1.** (rar) diminutiv al lui bolovan: *doi bolovănei, în loc de cercei.* POP.; **2.** numele unui dans popular; melodia după care se execută. [***Bolovan*** + ***-el***].

bolovăní, bolovănesc vb. **1.** (tr.) a căsca, a holba ochii: *taurii înjugați fluturau mînioși capetele, bolovănind ochii cu rămurele de sînge în ei.* VOIC.; **2.** (refl.) a se strînge, a se îngrămădi: *d-odată să bolovănură nori negri cum e catranul.* DELAVR.; **3.** (tr.) a bate cu pietre, cu bolovani; (şi: (pop.) **bolohăni**). [De la ***bolovan***].

bolovănire, bolovăniri f. acţiunea de a (se) bolovăni. [V. ***bolovăni***].

bolovăníş, bolovănişuri n. teren pietros, plin de bolovani. [***Bolovan*** + *-iş*].

bolovănít, ~ţi, bolovănită, ~e a. (rar) bolovănos. [V. ***bolovăni***].

bolovănós, ~şi, bolovánoasă, ~e a. **1.** plin cu bolovani; (rar) bolovănit: *matca bolovănoasă a unui pîrîu;* (fig.) *stil bolovănos;* **2.** care are aspect de bolovan; mare (şi rotund) ca un bolovan: *capul lui bolovănos... e parcă menţinut la suprafaţa farfuriei.* VINEA. [***Bolovan*** + *-os*].

bolóză, bolozale f. (înv.) caic, luntre mare: *şepte bolozale şi şepte sandale.* POP.; *două-trei sandale, nouă bolozane.* POP.; (şi: **bolozan**). [Et. nec.].

bolozán n. v. **boloza.**

bolşevíc, ~ci, bolşevică, ~ce a. care aparţine bolşevismului sau adepţilor lui, referitor la bolşevism; bolşevist: *frica de poziţiile dure făcuse din el un om fără intransigenţă pus la index de partidul bolşevic.* CĂL. // m., f. adept al bolşevismului; comunist. [Din rus. ***bol'ševic,*** fr. ***bolchevik, bolchevique***].

bolşevísm n. **1.** doctrina leninistă despre revoluţia proletară; **2.** regim dictatorial instaurat în Rusia după lovitura de stat din octombrie 1917: *bazat pe demagogie şi teroare, bolşevismul a stins pînă la izvoarele lui comerţul şi industria, ruinînd ţara şi supunînd-o foametei.* [Din rus. ***bol'ševizm,*** fr. ***bolchevisme***].

bolşevíst, ~şti, bolşevistă, ~e a. bolşevic; cu tendinţe demagogice extreme: *în 1919, revoluţii bolşeviste au bîntuit Prusia, Bavaria şi Ungaria.* [Din fr. ***bolcheviste***].

bolşevizá, bolşevizez vb. (tr.) a introduce, a întări spiritul bolşevic, bolşevismul; a educa în spirit bolşevic. [***Bolşevic*** + *-iza;* cf. rus. ***bol'ševizirovat'***].

bolşevizáre, bolşevizări f. acţiunea de a bolşeviza. [V. ***bolşeviza***].

boltáş, boltaşi m. (reg.) proprietar al unei prăvălii; negustor. [***Boltă*** + *-aş*].

bóltă, bolţi f. **1.** (element de) construcţie în formă de arc: *sub bolta cea înaltă a unei vechi biserici.* EM.; **cheie de boltă,** v. **cheie**; **2.** (p.anal.) ceea ce are formă de arc: *o boltă de un curat albastru se rezema pe stîncile goale şi cărunte ale Balcanilor.* SAD.; *boltă cerului; boltă de viţă;* **3.** (reg.) prăvălie, dugheană: *l-ar fi surprins spărgînd o boltă de lipscănie.* AL.; **4.** (reg.) căruţă cu coviltir; (şi: (înv. şi pop.) **boaltă**). [Din sb. ***bolta,*** magh. ***bolt***].

boltí, boltesc vb. **1.** (tr.) a realiza o boltă la o construcţie; (fig.) *cerul bolteşte un albastru curat.* SAD.; **2.** (refl.) a lua sau a avea formă de arc, de boltă: *soarele se lăsa spre dealul Galatei ... şi cerul se boltea fără nouri.* SAD. [De la ***boltă***].

boltíre, boltiri f. boltă (a cerului): *tremur lumine pe boltirea cea albastră.* EM. [V. ***bolti***].

boltít, ~ţi, boltită, ~e a. **1.** care are formă de boltă sau de arc: *boltite poduri.* AL.; *cu paşi nesiguri am străbătut lungul tunel boltit.* GHEŢIE; **2.** bombat: *o frunte ... netedă, corect boltită.* EM. [V. ***bolti***].

boltitúră, boltituri f. **1.** parte arcuită a unei construcţii; boltă: *să i-o aşeze într-o anume boltitură, în păretele din dreapta.* SAD.; **2.** alcătuire în formă de boltă, de arc: *au întrat cu carul pe-o cale adîncă, subt boltiturile stejarilor şi fagilor bătrîni.* AG. [***Bolti*** + *-tură*].

boltíţă, boltiţe f. (pop.) **1.** diminutiv al lui boltă; cupolă: *iară capul meu, pune-l-vei boltiţă, boltiţă-n portiţă.* POP.; **2.** prăvălie: *crătinţa-i în două iţe, cumpărată din boltiţe.* POP.; **3.** (înv.) cameră mică; odăiţă: *în fundul casii era o mică boltiţă.* DOS. [***Boltă*** + *-iţă*].

bolţ, bolţuri n. bulon, cui, pivot. [Din germ. *Bolz*].

bolţár, bolţari m. bucată de piatră sau de beton cu formă determinată din care se execută construcţii (în special bolţi). [***Boltă*** + *-ar*].

bolţişoáră, bolţişoare f. boltă mică şi puţin arcuită între grinzile de metal sau de beton ale unui planşeu masiv. [***Boltă*** + *-işoară*].

bolúnd a. v. **bolînd.**

bolunzí vb. v. **bolînzi.**

bólus n. argilă fină folosită ca diluant solid. [Din germ. ***Bollus***].

bombá, bombez vb. (tr. şi refl.) a da sau a lua o formă arcuită convexă; a (se) umfla, a (se) rotunji: *îşi bombează pieptul înainte.* VLAH. [Din fr. ***bomber***].

bombáj, bombaje n. deformare a unei plăci care are cel puţin o suprafaţă convexă. [Din fr. ***bombage***].

bombamént, bombamente n. convexitate a părţii carosabile a unui drum, în profil transversal. [Din fr. ***bombement***].

bombăr, bombari m. (reg.) viespe mare cu înţepătura foarte veninoasă; bondar (*Bombus terrestris*). [Onomat.; cf. sb. ***bumbar***].

bombardá, bombardez vb. (tr.) **1.** a arunca bombe, a trimite proiectile; (p. ext.) *prefectura judeţului e luată cu asalt, bombardată cu pietre.* CĂL.; **2.** (fig.) a ataca, a copleşi: *nu-mi bombarda modestia cu complimente.* AL.; **3.** (fig.) a plictisi (cu insistenţele), a stărui (mai mult decît este normal). [Din fr. ***bombarder***].

bombardamént, bombardamente n. lovire a unui obiectiv cu bombe, cu proiectile (de artilerie, de aviaţie) sau cu rachete; bombardare: *bombardamentul încetă pe la douăsprezece.* GHEŢIE. [Din fr. ***bombardement,*** it. ***bombardamento***].

bombardáre, bombardări f. acţiunea de a bombarda; bombardament. [V. ***bombarda***].

bombardát, ~ţi, bombardată, ~e a. care a fost supus unui bombardament. [V. ***bombarda***].

bombărdă, bombarde f. **1.** (în evul mediu) maşină de război cu care se aruncau bolovani: *toate tunurile şi bombardele.* BĂLC.; **2.** balimez. [Din fr. ***bombarde***].

bombardiér, bombardiere n. avion de bombardament. [Din fr. ***bombardier***].

bombardón, bombardoane n. instrument muzical de suflat din alamă, în forma unei mari trompete cu piston. [Din fr. ***bombardon***].

bombăre, bombări f. acţiunea de a (se) bomba. [V. ***bomba***].

bombăst, ~şti, bombastă, ~e a. (rar) bombastic: *citind pasaje bombaste din producţiile sale proprii.* EM. [Din germ. ***Bombast***].

bombástic, ~ci, bombastică, ~ce a. **1.** emfatic, umflat, (rar) bombat: *nu se lasă amăgit de fraze bombastice şi declamaţiuni.* EM.; *stil bombastic;* (subst. n.) *Hogaş are propensiune spre bombasticul oratoric şi spre hiperbolă.* CĂL.; **2.** (rar) care se exprimă prin cuvinte exagerate, nefireşti: *profesor slab şi orator bombastic.* EM.; (adv.) *Solon se ceartă bombastic şi teatral cu corista Carolina.* CĂL. [Din germ. ***bombastisch***].

bombasticísm n. exprimare bombastică: *el suferă de un delir tehnic, de bombasticism.* CĂL. [***Bombastic*** + *-ism*].

bombasticitáte f. însuşirea de a fi bombastic: *notele afectaţiei, bombasticităţii şi facticelui observate de Trivale îi sînt proprii.* CĂL. [***Bombastic*** + *-itate*].

bombát, ~ţi, bombată, ~e a. de formă convexă; boltit. [V. ***bomba***].

bómbă, bombe f. **1.** (înv.) proiectil de artilerie: *au început a bate cetatea din tunuri şi au aruncat boambe.* NEC.; *rîzînd de-al bombei şuier.* AL.; **2.** proiectil (de formă alungită) cu încărcătură explozivă, incendiară etc., folosit în bombardamentele aviatice: *i se descarcă omului bombele în faţa porţii.* VIERU; **bombă atomică** (sau **nucleară**), proiectil care foloseşte ca exploziv energia declanşată prin dezintegrarea atomului; **bombă vulcanică,** bucată de lavă aruncată la începutul unei erupţii vulcanice; **3.** bilă, minge: *arunca o boambă pînă în tavanul teatrului şi o primea fie în cap, fie în vîrful degetelor.* CĂL.; **4.** (fig.; sport) lovitură puternică de minge; **5.** (fig.) veste neaşteptată, ştire senzaţională: *moartea tatălui său fu o bombă pentru dînsul;* **6.** (peior.) loc rău famat; cîrciumă sordidă; speluncă: *ne refugiam în cîte o bombă nenorocită, unde sporovăiam.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **boambă**). [Din fr. ***bombe,*** germ. ***Bombe***].

bombănéală, bombăneli f. faptul de a bombăni; vorbe spuse de cel care bombăneşte. [***Bombăni*** + *-eală*].

bombăní, bombănesc vb. **1.** (intr.) a vorbi singur, încet şi nedesluşit; a mormăi (exprimînd o nemulţumire, un protest): *ţiganul plecă scărpinîndu-se-n cap şi bombănind.* CAR.; *tot bombănea din gură;* **2.** (tr.) a sîcîi pe cineva (certînd întruna, obiectînd): *m-ai bombănit destul;* (şi: (reg.) **bondăni**). [Onomat.].

bombăníre, bombăniri f. faptul de a bombăni; bombănit. [V. ***bombăni***].

bombănít n. bombănire. [V. ***bombăni***].

bombănitór, ~i, bombănitoáre a. (rar) care bombăneşte (mereu): *s-aude-apoi şi vocea în veci bombănitoare a corului de preoţi.* MACED. [***Bombăni*** + *-itor*].

bombétă, bombete f. lampă folosită pentru semnalizare în navigaţie. [Din fr. ***bombette***].

bombéu, bombeuri n. parte întărită şi bombată care formează vîrful încălţămintei. [Din fr. ***bombé***].

bombíţă, bombiţe f. bilă, glob mic. [***Bombă*** + *-iţă*].

bomboánă, bomboane f. **1.** mic preparat dulce, de forme şi culori diferite: *mergi la cofetărie, de-mi adă vro două ocale de bomboane.* AL.; **2.** (fam.) fiinţă drăgălaşă, iubită: *e o bomboană;* (şi: (înv.) **bombon**). [Din fr. ***bonbon***].

bombón n. v. **bomboană.**

bomboneá, bombonele f. diminutiv al lui bomboană; bomboană mică. [***Bomboană*** + *-ea*].

bomboneríe, bombonerii f. magazin în care se vînd bomboane. [Din fr. ***bonbonnerie***].

bomboniéră, bomboniere f. vas mic în care se păstrează bomboane. [Din fr. ***bonbonnière***].

bomfáier şi **bómfaier, bomfaiere** n. ferăstrău de mînă pentru tăiat metale. [Din germ. *Bogenfeilen*].

bomprés, bomprese şi **bompresuri** n. primul dintre catargele unei nave cu pînze: *un val sălbatic ... se rostogolea neputincios pe sub chilă, ca să se spargă sub vîrful bompresului.* TUD. [Din it. ***bompresso***].

bon, bonuri n. **1.** dovadă care conferă dreptul de a primi ceva: *ţi se dă un carneţel cu bonuri, din care rupi zilnic cîte unul.* GHEŢIE; **2.** notă care face dovada plăţii unei mărfi; **3.** hîrtie de valoare; **bon de tezaur,** obligaţie reprezentînd un împrumut pe termen scurt. [Din fr. ***bon***].

bonapartísm n. **1.** formă de guvernământ ale cărei principii amintesc de guvernarea dinastiei Bonaparte; **2.** ataşament faţă de dinastia Bonaparte sau faţă de sistemul ei politic. [Din fr. ***bonapartisme***].

bonapartíst, bonapartişti m. adept al regimului politic instaurat de Napoleon Bonaparte. [Din fr. ***bonapartiste***].

bónă, bone f. **1.** femeie angajată pentru creşterea unui copil: *căsătorit cu o bonă germană ..., e acuzat de filogermanism.* CĂL.; **2.** femeie de serviciu. [Din fr. ***bonne***].

bónca interj. cuvînt care imită zgomotul produs de un şir de lovituri sacadate: *pe drum, bonca-bonca, mă împiedicam de toate pietrele.* DELAVR. [Onomat.].

boncăí, pers. 3 **boncăieşte** vb. (refl. şi intr.) **1.** a boncălui; **2.** a suna grav: *întîi boncăni clopotul cel mare.* AG.; **3.** (reg.; despre copii) a scînci, a plînge; (şi: (reg.) **boncăni**). [Cf. sb. ***bukati***].

boncăíre, boncăíri f. faptul de a boncăi; boncăit. [V. ***boncăi***].

boncăít, boncăíturi n. muget puternic scos de taur, de cerb etc.; (şi: **boncănit**). [V. ***boncăi***].

boncălúi, pers. 3 **boncăluieşte** vb. (refl. şi intr.) a scoate mugete sau răgete puternice, prelungi: *cerbul venea boncăluind.* CR.; *buhaiul lui Frunză a prins a boncălui.* SAD. [Cf. ***boncăi***].

boncăluít n. **1.** faptul de a boncălui; răget prelung şi puternic: *veni o clipă, în înserarea limpede, un boncăluit înăbuşit de taur.* SAD.; **2.** (fig.) sunet prelung emis de unele instrumente de suflat: *porni, în mijlocul satului, boncăluitul buciumului de cireş.* SAD. [V. ***boncălui***].

boncăní vb. v. **boncăi.**

boncănít n. v. **boncăit.**

bond, bonduri n. salt al avionului la o aterizare incorectă. [Din fr. ***bond***].

bondăr, bondari m. **1.** insectă mare din ordinul himenopterelor; bărzăun, bombar (*Bombus*): *un bondar rotund în pîntec.* EM.; **2.** (pop.) nume dat oricărei insecte mari care bîzîie în timpul zborului: *un bondar ameţit în abisul de miresme al unei corole.* VINEA; (şi: (reg.) **bongar, bonzar**). [De la ***bondăni***].

bóndă f. v. **bundă.**

bondăní vb. v. **bombăni.**

bondărăş, bondăraşi m. diminutiv al lui bondar: *se zărea, întîi ca un porumbaş, apoi ca un lăstunaş, apoi ca un bondăraş.* POP. [***Bondar*** + ***-aş***].

bondisá, pers. 3 **bondiseazá** vb. (intr.) a face bonduri: *avionul bondisează.* [Cf. fr. ***bondir***].

bondíţă f. v. **bundiţă.**

bondóc, ~ci, bondoácă, ~ce a. (despre oameni (şi fig.) despre obiecte) scurt şi gros: *na şi ţie, băieţică, zicea unui bătrîn bondoc.* GHICA; *pe stîlpii lui bondoci de stejar cioplit.* CAR.; (şi: (reg.) **bunduc**). [Din turc. ***bunduk***].

bondocél, ~ei, bondocea, ~ele a. (fam.) diminutiv al lui bondoc: *turcul mărunţel, mărunţel şi bondocel.* POP. [***Bondoc*** + ***-el***].

bonét n. v. **bonetă.**

bonétă, bonete f. **1.** acoperămînt pentru cap purtat de militari; **2.** scufie înnodată sub bărbie: *mă prinde boneta asta nouă?* AL.; **3.** tichie de pînză albă purtată de medici, de bucătari etc.; **4. bonetă frigiană,** acoperămînt pentru cap purtat în antichitate de sclavii eliberaţi şi adoptată, în timpul revoluţiei franceze (1789), ca simbol al libertăţii; (şi: (înv.) **bonet**). [Din fr. ***bonnet***].

bonetărie, bonetării f. (înv.) atelier în care se execută bonete, ciorapi, tricouri etc. [***Bonetă*** + ***-ărie***].

boneţícă, boneţele f. diminutiv al lui bonetă: *are să-i cumpere mama o boneţică roşie.* C. [***Bonetă*** + ***-ică***].

bongár m. v. **bondar.**

bongoáse f. pl. (reg.) palavre, istorioare hazlii: *pe la ce şcoli a învăţat, de ştie a spune atîtea bongoase?* CR. [Et. nec.].

bóngos, bongosuri n. instrument de percuţie de formă conică sau cilindrică. [Din sp. ***bongos***].

boniér, boniere n. carnet din care se detaşează bonuri. [***Bon*** + ***-ier***].

bonificá, bonífic vb. (fin.; tr.) **1.** a scădea o sumă dintr-o factură (în scopul unei compensaţii); **2.** a face rabat. [Din fr. ***bonifier***].

bonificáre, bonificări f. acţiunea de a bonifica şi rezultatul ei; bonificaţie. [V. ***bonifica***].

bonificáţie, bonificaţii f. sumă de bani care reprezintă o reducere sau compensează o pierdere. [Din fr. ***bonification***].

bonitáre, bonitări f. **1.** determinare a calităţii; apreciere pe baza unor criterii stabilite; clasificare după calitate; **2.** apreciere complexă a unui animal, a unei păsări în vederea selecţiei. [Din germ. ***Bonitierung***].

bonitáte, bonităţi f. **1.** capacitate de plată şi de credit; solvabilitate, solvenţă; **2.** capacitate a unui teren, a unei ape etc. de a da o anumită producţie prin exploatare. [Din germ. ***Bonität***].

bonítă, bonite f. nume dat peştilor mediteraneeni care au ca tip tonul. [Din fr. ***bonite***].

bonjúr interj. bună ziua!: *şi îndată viind unul îl cinsteşte cu bonjur.* PANN. // m. (pl. **bonjuri**) bonjurist: *bonjurii cu lungi plete.* AL. // n. (pl. **bonjururi**) **1.** haină la modă pe la mijlocul secolului al XIX-lea: *să pui ... un bonjur făcut după jurnal.* NEGR.; **2.** (reg.) ciupag ţărănesc. [Din fr. ***bonjour***].

bonjurísm n. ansamblul concepţiilor, manifestărilor caracteristice bonjuriştilor: *bătrînii nu se pot adapta bonjurismului.* CĂL. [***Bonjur*** + ***-ism***].

bonjuríst, bonjurişti m. nume dat, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, tinerilor români întorşi din Occident cu idei reformatoare (care se salutau cu *bonjur*): *să fi văzut apoi luptă între giubelii şi bonjuriştii de moda veche.* EM. // a. care este caracteristic acestor tineri: *soseşte în costum bonjurist şi cu lornion în mînă.* CĂL. [***Bonjur*** + ***-ist***].

bónobo m. specie de cimpanzeu cu faţa şi blana negre, care trăieşte în Africa ecuatorială (*Pan paniscus*). [Din engl. ***bonobo***].

bonóm, bonomi m. (livr.) om cu caracter blajin: *a fost un om de o discretă generozitate şi un bonom.* CĂL. // a. care este specific unui astfel de om: *memorialistul are o melancolie bonomă.* CĂL. [Din fr. ***bonhomme***].

bonomíe f. (livr.) însuşirea de bonom, caracterul omului blajin, simplu, sincer, credul: *era înconjurat de un mic stat major, pe care nu-l putuse înlătura şi pe care-l accepta cu bonomie.* SAD. [Din fr. ***bonhomie***].

bonsái m. arbore sau arbust miniaturizat după o tehnică de origine chineză. [Din fr. ***bonsaï, bonzaï***].

bont, ~ţi, boántă, ~e a. **1.** fără vîrf, ciuntit: *cuţit bont;* **2.** (despre mîini, degete etc.) scurt şi gros; (subst. f.) *cu boantele desfăşă copilul.* ISP. [Probabil formă nazalizată din ***but*** „trunchi"].

bontăní, bontănesc vb. (reg.; intr.) a bate, a lovi; a ciocăni: *bontănind mai tare la uşă.* CR. [Et. nec.; cf. magh. ***bántani***].

bontăníre, bontăníri f. faptul de a bontăni. [V. ***bontăni***].

bontănitúră, bontănituri f. (reg.) ciocănitură, bocănitură. [***Bontăni*** + ***-tură***].

bontí, bontesc vb. (tr.) a teşi muchia unui obiect; a face bont. [***Bont*** + ***-i***].

bontón n. (franţuzism) (cod de) reguli de comportare, de exprimare etc. specifice lumii distinse, elegante: *ia aminte ... că-n bonton sînt pravili grele pentr-un necioplit ca tine.* VLAH. [Din fr. ***bonton***].

bonţ, bonţuri n. (reg.) **1.** vîrf, colţ: *iarba nu şi-a scos bonţul afară.* ST.; **2.** sfîrc: *fetiţele caută bonţurile ţîţelor.* ST. [Et. nec.].

bónus, (rar) **bonusuri** n. reducere a preţului unei mărfi sau unui abonament; avantaj financiar, sumă adăugată (periodic) pentru o performanţă. [Din fr., engl. ***bonus***].

bonvivánt, bonvivanţi m. (rar) persoană jovială care iubeşte plăcerea; (adj.) *un colonel bonvivant ... nu uită niciodată mahalaua din care se trage.* CĂL. [Din fr. ***bonvivant***].

bonz, bonzi m. **1.** preot sau călugăr budist: *turnuri nalte şi pagode unde cîntă vechiul bonz.* AL.; **2.** (fig.) persoană care ocupă o funcţie importantă; boss, leader, şef. [Din fr. ***bonze***].

bonzár m. v. **bondar.**

bónză, bonze f. (reg.) muscă (*Musca domestica*). [Onomat.; cf. ***bonzar***].

bonzălău, bonzălăi m. (reg.) bondar (*Bombus*). [De la ***bonzar***].

boogie-woogie [búghi-úghi] n. **1.** stil pianistic (în jaz) derivat din blues; **2.** dans de origine nord-americană, asemănător cu bluesul; melodia după care se dansează. [Cuv. engl.].

book-maker [búcmeicăr] m. persoană care ţine evidenţa pariurilor la curse, la meciurile de box etc. [Cuv. engl.].

booleán, ~eni, booleană, ~ene [buleán] a. care ţine de teoria matematică şi logică a lui George Boole, referitor la această teorie; **variabilă booleană,** variabilă care poate lua valori ce se exclud reciproc (d. ex.: 0 şi 1). [***Boole*** n. pr. + ***-ean***].

boom [bum] n. **1.** urcare bruscă a valorii acţiunilor la bursă; **2.** perioadă (efemeră) de avînt economic; (scris şi: *bum*). [Cuv. engl.].

bor[1] n. metaloid care se găseşte în natură în sărurile acidului boric. [Din fr. ***bore***].

bor[2]**, boruri** n. margine răsfrîntă a pălăriei: *îşi duse neglijent două degete la borul pălăriei.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **bord**). [Din fr. ***bord***].

bóra m. vînt puternic, uscat şi rece, care bate pe coastele de nord-est ale Mării Adriatice şi ale Mării Negre. [Din it., fr. ***bora***].

borăci n. unealtă manuală pentru găurit metale. [Cf. germ. ***Bohrer***].

boraginácee, boraginacee f. (la pl.) familie de plante erbacee, cu tulpinile şi frunzele acoperite cu peri, cu florile grupate în inflorescenţe; (şi la sg.) plantă din această familie (de ex.: nu-mă-uita, mierea-ursului). [Din fr. ***borraginacées***].

borangíc, borangicuri n. **1.** fir obţinut din gogoşile viermilor-de-mătase: *trîmbele de borangic neţesute.* OD.; **2.** ţesătură fină făcută din acest fir: *primeneli de borangic şi de filaliu.* OD.; **3.** (bot.; reg.) torţel, cuscută (*Cuscuta epithymum*); (şi: (reg.) **burangic, burungic**). [Din turc. ***bürüncük***].

boránţă, boranţe f. plantă medicinală întrebuinţată pentru durerile de piept (*Borrago*). [Et. nec.].

borát, boraţi m. sare a acidului boric. [Din fr. ***borate***].

bórax n. sare a acidului boric întrebuinţată la sudura metalelor şi în medicină. [Din fr., lat. ***borax***].

borăí, pers.3 **bórăie** vb. (reg.; intr.) a brăhni. [Onomat.].

borăít, borăituri n. (reg.) brăhnit. [V. ***borăi***].

borboáse f. pl. (pop.) **1.** hramul Sfintei Varvara, al Sfîntului Sava şi al Sfîntului Nicolae; **2.** farmece, vrăji; descîntece. [Et. nec.].

borbolínă, borboline f. (pop.) băţ, ciomăgel: *sări, măciuco! dă, borbolino!* ISP. [Et. nec.].

borborosí vb. v. bolborosi.

borbosí vb. v. bolborosi.

borcán, borcane n. vas (de sticlă, de formă cilindrică) fără toartă şi larg la gură: *îi dete două borcane.* ISP.; *borcan de dulceaţă, borcan de murături.* [Din bulg. ***burkan***].

borcănáş, borcănaşe n. diminutiv al lui borcan; borcan mic. [***Borcan*** + *-aş*].

borcănát, ~ţi, borcănată, ~e a. mare, gros, umflat: *nasuri lungi, borcănate.* PANN. [***Borcan*** + *-at*].

borcănós, ~şi, borcănoásă, ~e a. mare şi gros: *nas borcănos; ardei borcănos.* [***Borcan*** + *-os*].

borceág m. numele a două plante din familia leguminoaselor cultivate ca nutreţ (*Vicia sativa* şi *Vicia pannonica*). // n. (pl. **borceaguri**) cultură furajeră formată dintr-un amestec de leguminoase şi de cereale. [Din bulg. ***borčak***].

borcút, borcuturi n. (reg.) apă minerală; borviz. [Din magh. ***borkut***].

bord[1], borduri n. **1.** fiecare dintre cele două părţi ale punţii unei nave; **2.** puntea unei nave: *s-a îmbarcat la 9 august pe bordul vasului.* CĂL.; **3.** (p. ext.) navă maritimă sau aeriană; **la bord,** pe puntea unei nave, (p. ext.) în avion sau pe o navă cosmică; **a arunca peste bord,** a da la o parte, a înlătura: *această concepţie a fost aruncată peste bord după ce multe secole a stăpînit toate spiritele ştiinţifice.* BL.; **4.** (tehn.) panou pe care sînt fixate instrumentele de măsură şi aparatele de control în interiorul unui vehicul (terestru, naval sau aerian): *îşi imagina strîmta carlingă a pilotului, ... jocul acelor pe indicatoarele de bord.* GHEŢIE. [Din fr. ***bord,*** germ. ***Bord***].

bord[2] n. v. bor[2].

bord[3], borduri n. consiliu de conducere. [Din engl. ***board***].

bord[4], borzi m. (reg.) **1.** bulgăre de pămînt uscat; **2.** (bot.) dovleac (*Cucurbita pepo*). [Et. nec.].

bordáj, bordaje n. înveliş exterior, perete al unei nave: *nu se mai auzea decît răsuflarea oamenilor şi freamătul valurilor dincolo de bordaj.* TUD. [Din fr. ***bordage***].

bórdea m. (pop.) fiinţă imaginară cu care se sperie copiii mici pentru a tăcea şi a sta liniştiţi. [Cf. ***burdulea***].

bordéi, bordeie n. **1.** locuinţă rudimentară, (pe jumătate) săpată în pămînt şi acoperită cu pămînt, paie sau stuf: *ici, şi colo, fumegînd în zăpadă, dorm bordeie.* BAC.; *cîte bordeie, atîtea obiceie;* **2.** (fig.) casă sărăcăcioasă: *se uita prin bordei în toate părţile să vadă de unde a ieşit acel glas.* CR.; *să am şi eu un bordei.* [Et. nec.].

bordeiáş, bordeiaşe n. **1.** diminutiv al lui bordei; bordeuţ; **2.** (rar) încăpere într-o casă ţărănească unde se păstrează iarna legume. [***Bordei*** + *-aş*].

bordél, bordeluri n. casă de prostituţie; lupanar: *astea sînt maniere de bordel.* VINEA. [Din fr. ***bordel***].

borderóu, borderouri n. tabel sau listă în care se înscriu sumele unui cont, actele dintr-un dosar etc. [Din fr. ***bordereau***].

bordeúţ, bordeuţe n. diminutiv al lui bordei; bordeiaş: *făcîndu-ş un bordeuţ mic săruta viaţa călugărească.* DOS. [***Bordei*** + *-uţ*].

bordó a. invar. roşu-închis. // n. **1.** varietate de struguri de culoare neagră, cu boabele mari, care se cultivă în regiunea Bordeaux din Franţa; **2.** vin roşu produs din astfel de struguri. [Din fr. ***bordeaux***].

bordură, bordurez vb. (tr.) a face operaţia de răsfrîngere a marginilor unui obiect prin tragere şi întindere. [De la ***bordură***].

borduráre, bordurări f. acţiunea de a bordura. [V. ***bordura***].

bordúră, borduri f. **1.** margine a unui trotuar, făcută dintr-un material rezistent: *se aşează pe un bolovan aflat lîngă bordura trotuarului.* GHEŢIE; (p. ext.) *cineva ajunsese acum pe bordura de granit a zidului casei.* VINEA; **2.** fişie, bandă sau dungă aplicată pe marginea unui obiect: *o basma roşie cu bordură de fir.* OD. [Din fr. ***bordure***].

boreál, ~i, borealĕ, ~e a. **1.** de nord, din nord; septentrional: *Toma Nour s-ar fi înfundat în Siberia borealĕ.* CĂL.; **aureolă borealĕ,** v. **aurorĕ**; **2.** care este specific zonei nordice, polului nord: *teroarea de fenomenul boreal i-a prilejuit lui Alecsandri cîteva strofe ce sînt mici capodopere.* CĂL. [Din fr. ***boréal,*** lat. ***borealis***].

borealísm n. (rar) ceea ce ţine de zona nordică, de polul nord; ceea ce este specific acestei zone: *poetul împerechează chiar mediteraneanismul cu borealismul, creînd un peisaj mixt.* CĂL. [***Boreal*** + *-ism*].

boreásă, borese f. (reg.) femeie măritată, nevastă: *o boreasă ce-i zice cîrciumăreasă.* PANN. [De la ***boiereasă***].

borfăş, borfaşi m. hoţ de lucruri mărunte; gănar, pungaş: *presupusul borfaş era un hamal.* GHEŢIE. [***Boarfă*** + *-aş*].

borfăí, borfăiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a jefui pe cineva, luîndu-i hainele; **2.** a scotoci (prin hainele cuiva); **3.** a produce zgomote prin mişcarea gazelor (în intestine): *mă borfăie în burtă.* [***Boarfă*** + *-ăi*].

borfăşíe f. (rar) hoţie, pungăşie: *tovarăşe, mi s-a urît cu borfăşia.* ISP. [***Borfaş*** + *-ie*].

borfét, borfeturi n. **1.** boarfă; **2.** prostituată. [***Boarfă*** + *-et*].

borféte, borfeţi m. (zool.; reg.) boiştean (*Phoxinus phoxinus*). [Et. nec.].

bórghis n. (tipogr.) corp de literă folosit de obicei la culegerea articolelor pentru ziare. [Din germ. ***Borgis***].

borhán, borhane n. (reg.) **1.** stomac de vită; **2.** (la pl.) intestine (la animalele mari); mărunţaie. [De la ***burduhan***].

borhót şi (reg.) **bórhot, borhoturi** n. **1.** resturi rămase de la struguri, fructe sau cereale după stoarcerea sucului sau după distilare: *cu borhotul se îngraşă vitele;* **2.** (fig.) lucru nefolositor, balast: *azvîrlă, ca borhot, mai bine de jumătate biată frumoasa noastră limbă românească.* OD. [Et. nec.].

bóric a. **acid boric,** acid al borului, folosit ca antiseptic. [Din fr. ***borique***].

boricát, ~ţi, boricată, ~e a. **apă boricată,** apă în care s-a dizolvat acid boric; **vaselină boricată,** vaselină cu acid boric. [Din fr. ***boriqué***].

borílă m. vînt de miazăzi, aducător de ploaie. [V. ***boare***].

borísm n. (med.) intoxicaţie gravă cu bor sau cu derivaţi ai acestuia. [Din fr. ***borisme***, engl. ***borism***].

borí, borăsc vb. (pop.; intr. şi tr.) a da afară pe gură conţinutul stomacului; a vărsa, a vomita. [Et. nec.].

borît, ~ţi, borîtă, ~e a. (fam.) dezgustător, scîrbos: *la dînsul cărturarul şi cugetătorul fiind altoiţi pe un cioroi borît.* M.CAR. // m., f. persoană urîtă, neagră: *fata vecinului s-a măritat cu un borît.* [V. ***borî***].

borîtúră, borîturi f. **1.** (pop.) ceea ce se vomită; **2.** (fam.) epitet injurios dat cuiva (urît). [***Borî*** + *-tură*].

bormaşínă, bormaşini f. maşină de găurit. [Din germ. ***Bohrmaschine***].

bornă, bornez vb. (tr.) a pune borne[2]. [Din fr. ***borner***].

bornác, bornace n. (reg.) covrig care se dă colindătorilor. [Et. nec.].

bornáj, bornaje n. bornare. [Din fr. ***bornage***].

bornáre, bornări f. acţiunea de a borna şi rezultatul ei; bornaj. [V. ***borna***].

bornát, ~ţi, bornată, ~e a. delimitat prin borne. [V. ***borna***].

bórnă[1], borne f. (reg.) muscă (*Musca domestica*). [Onomat.].

bórnă[2], borne f. **1.** semn (piatră, stîlp etc.) care marchează un traseu, un teren etc.; **bornă kilometrică,** mic stîlp de piatră aşezat pe marginea drumurilor pentru a marca distanţa în kilometri (în raport cu o localitate importantă); **2.** piesă metalică prin care se realizează conectarea la reţeaua electrică. [Din fr. ***borne***].

bornáí, pers. 3 **bórnăie** vb. (reg.; intr.) **1.** a bîzîi: *albinele bornăie;* **2.** a boncăi; **3.** a plînge; a urla: *copiii bornăie;* **4.** a cînta cu glas scăzut (şi aspru): *la melodiile cunoscute îi venea să bornăie şi el după crai.* AG. [Et. nec.; cf. ***zbîrnîi***].

bornáit, bornăituri n. (reg.) bîzîit grav (de insectă mare): *auziră ca un bornăit de bondar în odaie.* AG. [V. ***bornăi***].

bornéu, borneie n. (înv.; reg.) raniţă. [Din magh. ***borjú***].

boroánă, boroane f. (reg.) grapă (cu colţi de lemn sau de metal): *de-a curmezişul brazdei boroanele pornesc.* AL.; (şi: **boronă**). [Din ucr. ***borona***].

boroboáţă, boroboaţe f. faptă nesocotită cu urmări neplăcute; poznă, întîmplare nefavorabilă: *comite enorme boroboaţe şi se-ntoarse fără a-şi fi atins scopul.* CĂL.; *mi s-a întîmplat o mare boroboaţă.* [Cf. ***boloboţ, boaţă, boţ*** „boroboaţă"].

boróná f. v. boroană.

boroní, boronesc vb. (reg.; tr.) a grăpa, a netezi cu boroana. [De la ***boroană***].

boroníre, boroniri f. acţiunea de a boroni şi rezultatul ei; grăpare. [V. ***boroni***].

boronít n. acţiunea de a boroni. [V. ***boroni***].

borsalínă, borsaline f. pălărie bărbătească din fetru: *m-a oprit un tînăr înalt şi costeliv,... pe cap cu o borsalină.* VINEA. [Din it. ***borsalino***].

borselínă, borseline f. geantă bărbătească de mici dimensiuni. [Din it. ***borsellino***].

borsétă, borsete f. mică geantă (bărbătească) pentru acte, documente etc. [Din it. ***borsetta***].

borş, borşuri n. **1.** lichid cu gust acru obţinut prin fermentarea tărîţelor în apă; **2.** ciorbă preparată din acest lichid, din zeamă de varză sau acrită în alt mod: *de-atîtica timp în şir să nu vezi o sărmăluţă, ci numai borş cu ştir!* HASD.; (fig.) *a vîntura mereu din revistă în revistă acelaşi borş de platitudini.* VLAH.; **a(-i) sufla (cuiva) în borş,** a se amesteca în treburile cuiva: *mie unuia ... nu-mi suflă nimene în borş.* CR.; **a mînca borş,** a spune lucruri fără noimă; a minţi: *taci, nu mai mînca borş!;* **3.** ceea ce este acru: *vin, borş curat;* **a se face borş, a)** a se acri; **b)** (fig.) a se înfuria: *Ignat Cercel se făcu borş de cum deschise ochii.* REBR. [Din rus. ***boršč***].

borşí[1], pers. 3 **borşeşte** vb. (refl.) **1.** a se acri, a se face acru ca borşul: *vinul s-a borşit;* **2.** a se strica (acrindu-se): *laptele s-a borşit;* **3.** a se schimba în rău, a deveni defavorabil: *mai adineauri vremea era frumoasă, văz că se borşi!* SAD. [De la ***borş***].

borşí[2] vb. v. **zborşi.**

borşíncă, borşinci m. (reg.) putină în care se prepară şi se păstrează borşul. [***Borş*** + *-incă*].

borşişór, borşişori m. plantă erbacee cu frunze cărnoase şi flori roz, care creşte pe stînci calcaroase (*Sempervivum schlehani*). [*Borş* + *-işor*].

borşít, ~ţi, borşită, ~e a. **1.** care s-a stricat (acrindu-se): *lapte borşit;* **2.** (fig.) trecut, ofilit: *tinere desmăritate cel puţin o dată şi de timpuriu borşite de avorturi.* M.CAR. [V. *borşi*].

bort n. varietate impură de diamant, întrebuinţată ca abraziv. [Din fr., engl. *bort*].

bortán, bortani m. (reg.) copac bătrîn şi scorburos. [*Bortă* + *-an*].

bórtă, borte şi **boarte** f. (reg.) **1.** gaură (în pămînt): *nu intră şoarecul în bortă.* CAR.; **2.** scobitură, scorbură: *eu odată, pre malul mării, în borta unii stînci lăcuind.* CANT.; **3.** groapă: *bortele şoselei.* NEGR.; **4.** (înv.; după fr. *fosse*) cuşca sufleorului. [Din ucr. *bort*].

bortelí, bortelesc vb. (reg.; tr.) a găuri, a sfredeli: *glonţul ... borteli perina.* NEGR. [De la *bortă* şi *sfredeli*].

borteiíre, borteiiri f. acţiunea de a borteli şi rezultatul ei. [V. *borteli*].

bortelít, ~ţi, bortelită, ~e a. (reg.) găurit. [V. *borteli*].

bortí, bortesc vb. (reg.; tr.) a găuri: *au făcut o rotiţă de lemn, bortind-o în mijloc.* DRĂGHICI. [Din ucr. *bortyty*].

borticícă, borticele f. (reg.) diminutiv al lui bortă; gaură mică: *şoarecul ... ieşi din borticică.* NEGR. [*Bortă* + *-icică*].

bortít, ~ţi, bortită, ~e a. (reg.) **1.** găurit; **2.** scorburos: *bietul Păpuc ... aţipisă în fagul bortit.* B.-DEL. [V. *borti*].

bortíţă, bortiţe f. (înv.) diminutiv al lui bortă: *oricînd leul brînca în bortiţa stîncii şi-ar băga.* CANT. [*Bortă* + *-iţă*].

bortós, ~şi, bortoasă, ~e a. (reg.) cu bortă, găurit, găunos; (spec.) scorburos: *un copac bortos.* [*Bortă* + *-os*].

borţ, borţuri n. (reg.) **1.** pîntec umflat (la femeia însărcinată): *cu borţul la gură.* ISP.; **2.** stare de graviditate: *ce are de-a face borţul femeiesc cu harul şi mîntuirea duhovnicească?* VOIC. [Singular refăcut din pl. *borţi* = *burţi*].

borţós, ~şi, borţoásă, ~e a. (pop.) **1.** cu burta mare: *a cumpărat un crap mare şi borţos.* CAR.; **2.** (despre femei) gravidă: *a aflat că am rămas borţoasă.* ST. [*Borţ* + *-os*].

borúră, boruri f. compus al borului cu un metal. [Din fr. *borure*].

bórviz n. apă minerală: *adăogă aproape o litră de apă minerală, nişte borviz uşor.* M.CAR. [Din magh. *borviz*].

borz, ~i, bórză sau **boárză, ~e** a. (reg.; despre animale) cu părul zbîrlit. // f. (pop.; adesea artic.) fiinţă imaginară cu care se sperie copiii; bordea. [Din magh. *borz* „bursuc"].

bórză, borze f. gîndac mare, negru, care trăieşte în locuri umede, întunecoase, şi elimină o secreţie rău mirositoare (*Blaps mortisaga*). [Onomat.; cf. *bărzăun*].

bósă, bose f. **1.** (med.) proeminenţă, umflătură; **2.** aptitudine, capacitate; **a avea bosă,** a fi dotat, înzestrat. [Din fr. *bosse*].

boscăr, boscari m. (reg.) scamator: *neam de neamu meu n-a fost boscar!* AL. [*Bosco* n. pr. + *-ar*].

boscăríe, boscării f. (reg.) **1.** scamatorie: *înjghebase cu fetele jocuri ..., pe care le vrîsta ... cu cîte-o boscărie.* HOGAŞ; **2.** înşelătorie, pungăşie: *aşa tîrg vestit să fie pentru boscărie.* AL. [*Boscar* + *-ie*].

boschét, boschete n. şi **boscheţi** m. grup de arbori sau de arbuşti într-o grădină sau într-un parc: *dulce îmi veneai în umbra tăinuitului boschet.* EM. [Din fr. *bosquet,* it. *boschetto*].

boschetár, boschetari m. persoană fără locuinţă, care trăieşte prin boschete, prin canalizări etc. [*Boschet* + *-ar*].

boscîrţă, boscîrţe f. (reg.) **a-şi lua** (sau **a-şi aduna**) **boscîrţele,** a-şi lua (sau aduna) boarfele. [Cf. magh. *bocskorszij*].

boscoánă, boscoane f. (reg.) descîntec; farmec, vrajă: *culegînd flori de boscoane, ierbi de farmec pentru vrajă.* COŞB. [Din gr. biz. *baskanía*].

bosconí, bosconesc vb. (reg.; intr.) **1.** a descînta, a face farmece; **2.** a vorbi neclar, îngăimat; a bolborosi (ca atunci cînd se descîntă). [De la *boscoană*].

bosconíre, bosconiri f. (reg.) faptul de a bosconi; descîntare, vrăjire. [V. *bosconi*].

boscorodeálă, boscorodeli f. faptul de a boscorodi; bombăneală. [*Boscorodi* + *-eală*].

boscorodí, boscorodesc vb. (reg.) **1.** (intr. şi tr.) a mormăi, a vorbi neclar: *femeia boscorodea în tindă.* REBR.; **2.** (intr. şi tr.) a descînta; a vrăji: *începe dracul a boscorodi şi a descînta.* CR.; **3.** (tr.) a mustra, a cicăli: *la masă stătea lîngă mine şi mă boscorodea mereu că nu mănînc.* IBR.; **4.** (rar; intr.) a scotoci: *ce-mi boscorodeşti prin dulap?* AL. [Cf. ucr. *božkorodity*].

bosîmflă vb. v. bosumfla.

bosmă, bosmale f. (înv.) poznă, şotie: *are să-i facă bosmaua.* ISP. [Din turc. *bozma* „crimă"].

bosniác, ~eci, bosniacă, ~ece a. care aparţine, care este caracteristic Bosniei sau populaţiei ei, referitor la Bosnia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Bosnia: *nu ne e frică de aceşti oameni, precum austriacilor nu le e frică de bosniaci.* EM. [Din fr. *bosniaque*].

boss m. (fam.) şef. [Cuv. engl.].

bossa-nóva f. dans de origine braziliană, asemănător cu rumba; melodia după care se dansează. [Din port. *bossa-nova*].

bostán, bostani m. (reg.) **1.** dovleac (*Cucurbita pepo maxima*): *alături nişte bostani turceşti.* CR.; **2.** (fig.) cap: *a făcut cum i-a trăsnit prin bostanul lui.* POP.; **3.** pepene verde. [Din turc. *bostan* „grădină de bostani"].

bostánă, bostane f. (reg.) bostănărie: *încălecăm pe cai şi plecăm spre bostane.* ST.; *bostană fără pîndar.* [De la *bostan*].

bostangíu, bostangii m. **1.** (înv.) soldat din garda sultanului, care îngrijea grădinile seraiului: *osmangii şi bostangii au să curgă mii de mii.* AL.; **2.** cultivator sau vînzător de pepeni. [Din turc. *bostancí* „grădinar"].

bostănár, bostănari m. cultivator sau negustor de pepeni; păzitor al unei bostănării. [*Bostan* + *-ar*].

bostănăríe, bostănării f. (reg.) teren cultivat cu pepeni; loc unde se vînd pepeni: *frica păzeşte bostănăria.* CR. [*Bostan* + *-ărie*].

bostánél, bostánei m. (reg.) **1.** diminutiv al lui bostan; **2.** dovlecel (*Cucurbita pepo oblonga*): *bostănei umpluţi.* [*Bostan* + *-el*].

bostón[1] şi **bóston** n. **1.** joc de cărţi pentru patru persoane: *Matilda m-a întrebat dacă joc boston.* GHEŢIE; **2.** vals cu mişcări lente; melodia după care se execută. [Din fr. *boston*].

bóston[2] n. (tipogr.) presă manuală pentru imprimarea cărţilor de vizită, a ferparelor, a afişelor mici etc. [Din germ. *Boston*(*presse*)].

bostroménghер, bostromengheri m. (înv.) intrigant: *strejeri cari rămaseră ca nişte bostromengheri.* ISP.; (şi: **potromenghiu**). [Et. nec.].

bosumflá, bosúmflu vb. (fam.) **1.** (refl.) a se îmbufna, a se supăra (luînd o înfăţişare posomorîtă): *atunci n-am făcut nimica ..., s-a bosumflat Mînecuţă.* SAD.; **2.** (tr.) a mări volumul; a umfla: *nimeni ca dînşii nu bosîmflă buzele şi nările cînd fumă.* HEL.; (şi: **bosîmfla**). [Et. nec.; probabil *buză* + *umfla*].

bosumflăre, bosumflări f. faptul de a se bosumfla; îmbufnare: *fotografia ... ni-l înfăţişează cu o buză inferioară lăsată blînd într-o mişcare de dulce bosumflare.* CĂL. [V. *bosumfla*].

bosumflát, ~ţi, bosumflată, ~e a. **1.** îmbufnat, supărat: *i-am remarcat ochii plînşi, mina bosumflată şi bătaia deasă a pleoapelor.* GHEŢIE; **2.** (fig.) umflat, bombastic: *stil bosumflat.* [V. *bosumfla*].

boş, boáşe şi **boaşte** n. şi **boşi** m. (pop.) **1.** testicul: *îl va apuca de boaşă.* BIBLIA; *avînd 2 chile la amîndoi boşii.* DOS.; **boaşele-popii,** remf (*Aristolochia clematitis*); **boaşa-colităi,** untul-vacii (*Orueis morio*); **2.** bîrnă piezişă sub un zid: *zidul şade în boş;* (şi: **boaşă**). [Lat. **byrsea*].

boşăr, boşari m. pepene verde cu miezul galben: *creşte, ba cît oul de găină, ba cît oul de dropie, ba cît un boşar.* DELAVR.; *boşar de Brăila.* [Et. nec.].

boşcéa, boşcele f. (reg.) fotă: *a ieşit potrivindu-şi boşcelele.* ST. [Et. nec.].

boşimán, ~i, boşimană, ~e m., f. persoană care aparţine populaţiei băştinaşe negroide din sudul Africii. [Din fr. *Boschimans*].

boşoálcă, boşoalce f. (reg.) umflătură, tumoare. [Cf. *boş, boalfă*].

boşoróg, ~gi, boşoroágă, ~ge a. şi m., f. **1.** (persoană) care suferă de hernie; **2.** (iron.) bătrîn, ramolit. [De la *boş* cu un sufix analogic; cf. *hodorog*].

boşorogeálă, boşorogeli f. **1.** hernie, vătămătură; **2.** (iron.) ramoleală. [*Boşorogi* + *-eală*].

boşorogí, boşorogesc vb. (refl.) **1.** (pop.) a se îmbolnăvi de hernie; **2.** (fig.) a se ramoli (de bătrîneţe). [De la *boşorog*].

boştinár, boştinari m. (reg.) negustor ambulant care cumpără boştine. [*Boştină* + *-ar*].

bóştină, boştine f. **1.** rămăşiţă din faguri după ce s-a scos mierea şi ceara: *prăjeau pe foc într-un ceaun mare nişte hoştine cu său.* CR.; **2.** tescovină; (şi: (reg.) **hoştină, voştină**). [Din sl. *voština*].

bóştiur a. v. boştur.

bóştur, ~i, boştură, ~e a. (reg.) sec, gol: *capete boşture.* // f. văgăună: *boştura aceasta, umedă şi fioroasă.* VLAH. ; (şi: **boştiur**). [Din turc. *boştur*].

bot, boturi n. **1.** parte anterioară a corpului animalelor cuprinzînd gura şi nasul: *căţeluşa şi-a scos botul subţire dintr-un cotlonaş şi a adulmecat o clipă spre străini.* SAD.; **a bea la botul calului,** a bea încă un pahar, în picioare, înainte de plecare: *să le mai dea cîte un pahar, să bea la botu calului.* ISP.; **a fi** (sau **a pune**) **cu botul pe labe,** a fi redus (sau a reduce) la tăcere, a fi pus (sau a pune) la respect; **bot de iepure,** lagostom; **2.** (fam.; la om) gură: *muia feleştiocul în strachina cu dohot şi-mi trăgea un pui de răbuială ca aceea, pe la bot.* CR.; **a se întîlni bot în** (sau **la**) **bot,** a se întîlni faţă în faţă (pe neaşteptate): *într-o dimineaţă, mă întîlnesc bot la bot cu ursul ist de sub fereastră.* AL.; **a se pupa în bot (cu cineva),** a fi în intimitate, în mare prietenie cu cineva; **a da peste bot cuiva,** a pune la punct, a dojeni pe cineva; **a face bot** sau **a pune botul,** a se supăra, a se bosumfla; **a se şterge pe bot,** a nu (mai) primi ceva dorit: *îţi spun dinainte, să te ştergi pe bot despre dînsul.* CR.; **bot-gros,** om lipsit de bună-cuviinţă; mitocan: *multe nu prea ştiu despre botgrosul ăsta de Rădaşcă.* SAD.; **3.** parte ascuţită (din faţă) a unui obiect: *jos, lîngă căpătîi, se afla şaua cu boturile de argint.* SAD.; *botul cizmei; botul luntrei;* **4.** proeminenţă de teren: *supraveghind şoseaua de pe boturi de deal.* PETR. [Et. nec.].

botánic, ~ci, botanică, ~ce a. referitor la plante: *s-a remarcat mai ales în domeniul botanic.* BL.; *institut botanic; grădină botanică.* [Din fr. ***botanique,*** germ. ***botanisch***].

botánică f. **1.** ştiinţă care se ocupă cu descrierea şi clasificarea plantelor: *m-am pus pe studiat botanica.* NEGR.; **2.** manual sau tratat în care sînt studiate plantele: *în botanica lui Cesalpino, ... găsim o opţiune spirituală în favoarea fiinţei vegetale.* BL.; **3.** disciplină de învăţămînt care are ca obiect acest studiu: *l-a ascultat la botanică şi a început să-i mîngîie părul.* GHEŢIE. [Din fr. ***botanique,*** gr. ***botaniké,*** germ. ***Botanik***].

botaníst, ~şti, botanistă, ~e m., f. specialist în botanică: *partea literară a primului număr e o monografie a botanistului M.I. Schleiden.* EM. [Din fr. ***botaniste***].

botanizá, botanizez vb. (tr.) a colecţiona plante pentru a le studia. [Din fr. ***botaniser***].

botanizáre, botanizări f. acţiunea de a botaniza şi rezultatul ei. [V. ***botaniza***].

botanolít, botanoliţi m. plantă fosilă. [Din fr. ***botanolithe***].

bótă[1], bote f. **1.** vas de lemn înfundat la ambele capete şi cu o deschidere mică, în care se ţine apă sau alt lichid: *am o botă plină cu apă rece.* PR.; **2.** butoiaş, doniţă: *o botă cu păstrăvi.* OD. [V. ***bute***].

bótă[2], bote f. (reg.) bîtă; **a nu şti botă,** a nu şti nimic. [Din magh. ***bot***].

botăjúne f. v. botejune.

botău, botăie n. (reg.) bîtă ciobănească: *şi oile cu botăul le mînă.* POP. [***Botă[2]*** + ***-ău***].

bótcă, botce f. (reg.) alveolă în care creşte matca albinelor. [Et. nec.; cf. ***butcă***].

botéi, boteie n. (reg.) cîrd, ciopor (de oi, de cerbi etc.). [Et. nec.].

botejúne f. (reg.) botez: *mai nainte de botejune, aştern masa frumos.* B.-DEL.; (şi: **botăjune**). [Lat. ****baptidionem***].

botéi, boteiuri n. vas fluvial vechi, ancorat la malul apei şi transformat în hotel. [Din fr. ***bottel***].

botéiniţă, boteiniţe f. botniţă. [***Bot*** + ***-elniţă***].

botéz, botezuri n. **1.** ritual creştin de primire în rîndul credincioşilor, însoţit de atribuirea unui prenume; cumetrie: *întăia taină este botezul, ... a cincea pocăinţa* (a.1645). GCR.; *să mai jucăm un pic şi la botez.* EM.; (fig.) *din botezul de lacrimi luară numele de lăcrămioară.* EM.; **nume de botez,** prenume: *dintr-un acrostih aflăm că numele de botez îi era Ştefan.* CĂL.; **botezul focului,** prima participare activă la o luptă; **smucit din botez,** nebun, scrîntit: *vezi că tatăl tău îi zmuncit din botez.* MAT.; **2.** apă folosită pentru săvîrşirea acestui ritual: *acel vas cu botez se află ... în mijlocul unei biserice.* ISP.; **3.** (fig.) consacrare, stabilire, consfinţire: *Aristotel ... le-a dat* [categoriilor] *botezul definitiv, încercînd enumerarea lor.* BL.; **4.** stropire cu agheasmă a credincioşilor şi a caselor lor de către preot, cu prilejul unor slujbe sau sărbători bisericeşti; **5.** (spec.) vestire a sărbătorii şi stropire cu agheasmă în ajunul Bobotezei: *popii, cînd venea cu botezul, îi ieşea înainte în pielea goală.* M.CAR. [De la ***boteza***].

botează, botéz vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) supune ritualului botezului, a (se) face creştin prin botez: *l-ar fi botezat la cinci zile după naştere, fiindcă copilul era debil.* IBR.; **2.** (tr.) a stropi cu agheasmă; (refl. pas.) *unii... o luară spre casă cît ce se botezară.* AG.; **3.** (fig.; tr.) a uda, a stropi: *oricare chin eu mi-l botez cu vin.* AL.; (fam.) **a boteza laptele** (sau **vinul, rachiul etc.**), a adăuga apă, falsificînd laptele (sau vinul, rachiul etc.): *coana Profira botează rachiul.* CĂL.; **4.** (tr.) a îndeplini atribuţiile de naş la botezul cuiva: *mă gîndesc eu că am un cumătru, care-mi botezase fata.* SAD.; **(să rămînă) cîţi am botezat eu,** (să nu rămînă) niciunul; **5.** (tr.) a da cuiva sau la ceva un nume; a porecli: *boteza cînii cu numele oamenilor politici.* CĂL. [Lat. ***baptizare***].

botezáre, botezări f. **1.** acţiunea de a boteza; creştinare; **2.** stropire pe cap cu agheazmă: *apoi se începu botezarea credincioşilor.* AG. [V. ***boteza***].

botezát, ~ţi, botezată, ~e a. **1.** care a primit botezul devenind creştin: *scrie tatălui său despre vremea ticăloasă petrecută într-o casă de jidovi botezaţi.* CĂL.; **2.** (fam.; despre lapte, băuturi etc.) falsificat, înmulţit cu apă. [V. ***boteza***].

botezátor, ~i, botezătoáre a. care botează: *Sf. Ioan Botezătorul.* [***Boteza*** + ***-ător***].

botfór şi **bótfor, botfori** m. şi (înv.) **botfore** n. cizmă cu turetci tari şi încreţite: *cu pantalonii vîrîţi în turetcile botforilor.* VLAH. [Din rus. ***boftor,*** fr. ***bottes fortes***].

botgrós, botgroşi m. pasăre sedentară, cu penele roşietice pe piept şi brune pe restul corpului, cu ciocul scurt şi gros (*Coccothraustes coccothraustes*): *botgroşii şi scatiii ... cu dulcile lor cîntări.* OD. [***Bot*** + ***gros***].

botíc, boticuri n. diminutiv al lui bot; botişor: *aricioaica-n umbra florii îşi grijeşte ariciorii, îi tot spală de cu zori pe botic şi ochişori.* VIERU. [***Bot*** + ***-ic***].

botínă, botine f. (reg.) gheată înaltă, cizmuliţă: *el* [o] *privi ... de la capul inundat în aur pîn' la botinele micuţe.* EM.; *botină de lac.* [Din fr. ***bottine***].

botişór, botişoare n. diminutiv al lui bot; botic: *puiul o urma tremurînd încă pe picioarele-i strîmbe şi întindea după dînsa botişoru-i umed.* SAD.; **a avea pufuşor pe botişor,** a trăda anumite fapte (reprobabile) săvîrşite anterior. [***Bot*** + ***-işor***].

botnián, ~eni, botniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) epoca superioară a arhaicului din regiunea baltică. [Din fr. ***bothnien***].

bótniţă, botniţe f. plasă (din sfoară, din curele etc.) care se leagă la botul unor animale pentru a le împiedica să muşte, să sugă sau să pască: *a stăruit să se scoată de pe boturile viţeilor botniţele ţintuite cu cuie.* VOIC.; **a(-şi) pune botniţă la gură,** a(-şi) impune tăcere. [***Bot*** + ***-niţă***].

botós, ~şi, botoăsă, ~e a. **1.** cu gura mare (ca un bot): *oglindea pe faţa-i rînjitoare şi botoasă josnicia cea mai murdară.* M.CAR.; **2.** (fig.) bosumflat, supărat: *de ce eşti botos?;* **3.** (fam.) obraznic. [***Bot*** + ***-os***].

bótoş, botoşi m. (reg.) încălţăminte asemănătoare opincilor. [Din magh. ***botos*** „încălţăminte de pîslă"].

botoşái, botoşei m. diminutiv al lui botoş; încălţăminte pentru copii: *i-am cumpărat primele rochiţe şi cei dintîi botoşei.* VOIC. [***Botoş*** + ***-el***].

botoşí, botoşésc vb. (pop.; refl.) a se supăra, a se bosumfla. [***Botos*** + ***-i***].

botrídie, botridii f. (zool.) organ special de fixare specific unor viermi paraziţi. [Din fr. ***bothridie***].

botriocefái, botriocefai m. vierme în formă de panglică, care trăieşte ca parazit în intestinul subţire al omului şi al unor animale (*Diphyllobothrium latum*). [Din fr. ***botriocéphale***].

botriocefalóză, botriocefaloze f. boală provocată prin consumul cărnii de peşte cu botriocefal, care se manifestă prin anemie şi tulburări digestive. [Din fr. ***bothriocéphalose***].

botriofór, ~i, botrioforă, ~e a. care poartă ciorchini sau raceme: *plantă botrioforă.* [Din fr. ***botryophore***].

botróş, botroşi m. pasăre cîntătoare cu ciocul scurt şi cu penele frumos colorate, care trăieşte în pădurile de munte (*Pyrrhula vulgaris*). [***Bot*** + ***roş***].

botulínic, botulinici a. **bacil botulinic,** bacil care se găseşte în carnea sau în fructele conservate şi în nutreţul însilozat. [Din fr. ***bothulinique***].

botulísm n. toxiinfecţie alimentară provocată de toxina bacilului botulinic. [Din fr. ***bothulisme***].

boţ, boţuri n. **1.** bucată mică, rotundă dintr-o materie; cocoloş: *iaca ce vede pe-o teşitură un boţ de mămăligă.* CR.; *făcînd mămăliga boţ;* (fig.) *boţul cel flrav de carne îşi gurguţă buzele, cerîndu-i sînul.* SAD.; **boţ cu ochi,** copil mic, prunc; fiinţă mică: *ia, am fost şi eu, în lumea asta, un boţ cu ochi.* CR.; **2.** (fig.; înv.) boroboaţă: *Măria-sa mai făcu un boţ.* ZILOT. [Et. nec.].

boţí, boţesc vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) mototoli, a (se) face boţ: *ea boţi scrisoarea cu mîna.* EM.; **2.** a (se) zbîrci, a (se) încreţi. [De la ***boţ***].

boţişór, boţişoare n. diminutiv al lui boţ: *eu mă uit ţintă ... la un boţişor de icre negre.* VLAH. [***Boţ*** + ***-işor***].

boţít, ~ţi, boţită, ~e a. **1.** făcut boţ: *parcă-i un boţ, chilimboţ boţit.* CR.; **2.** mototolit: *îl găsiră cu straiele boţite pe el încă din ajun.* SAD.; **3.** zbîrcit, încreţit: *faţa mică, boţită.* VLAH. [V. ***boţi***].

boţitúră, boţituri f. cută, încreţitură. [***Boţi*** + ***-tură***].

bóţman, boţmani m. şef de echipaj pe o navă; nostrom. [Din rus. ***boţman***].

boţóg, boţogi m. (iht.; reg.) cosac mic. [De la ***boţ***].

boţoróg, boţoroage n. (rar) boroboaţă: *îi făcu boţorogul.* [De la ***boţ***].

bou, boi m. **1.** taur castrat, folosit pentru tracţiune (*Bos taurus*): *pocnind din bici pe lîngă boi, în zori de zi el a trecut.* COŞB.; **a-şi pune boii în plug cu cineva,** a ajunge în relaţii (ostile) cu cineva: *cu mine ţi-ai pus boii în plug?* CR.; **a pune carul înaintea boilor,** v. **car; a nu-i fi cuiva (toţi) boii acasă** sau **a nu fi în boii lui,** a fi rău dispus: *nu ştiu ce o fi avînd nea Chiriac ..., parcă nu-i sînt toţi boii acasă.* CAR.; *şi-a dat seama că nici eu nu sînt tocmai în boii mei.* GHEŢIE; **a lăsa în boii lui pe cineva,** a lăsa în apele lui, a da pace cuiva; **a scoate din boii lui,** a scoate din sărite; a enerva; **a nu face cu cineva boi bălţaţi,** a nu se împăca mult timp cu cineva; **s-a dus bou şi s-a întors vacă,** a revenit la fel de neînvăţat sau de nelămurit de cum a plecat; **de-a-nboulea,** fără judecată, la întîmplare: *umbla de-anboulea prin lume;* **2.** (fig.) om greu de cap, prost; **3. de-a boul,** joc de copii care constă în aruncarea repetată a unui băţ (denumit *bou*); **4.** (compuse) **bou-de-baltă, a)** pasăre de baltă cu ciocul lunguieţ şi ascuţit, cu pene galbene-verzui pe spate, cu capul negru şi cu gîtul alb; buhai-de-baltă (*Boutaurus stellaris*): *cînt ca un bou-de-baltă cînd din turnuri clopotele sună înviere.* BAC.; **b)** nume dat la două specii de broască, una cu pete roşii pe pîntece, iar alta cu pete galbene (*Bombinator igneus* şi *pachypus*); **c)** (şi **bou-de-apă, boul-bălţii**) gîndac mare, negru, cu picioarele acoperite cu peri deşi şi adaptate la înot (*Hydrophilus piceus*): *boul-bălţii, gîndac dintre cei de tot mici, ... al cărui cîntec răsună departe.* MACED.; **boul-Domnului** (şi **boul-lui-Dumnezeu**), **a)** vaca-Domnului (*Coccinella septempunctata*); **b)** rădaşcă (*Lucanus cervus*); **c)** (fig.) om prost, tont; **bou-de-mare,** peşte marin mic, cu capul gros şi lătăreţ şi cu ochii în partea superioară a capului (*Uranoscopus scaber*); **bou-de-noapte,** bufniţă (*Bubo bubo*). [Lat. ***bovus*** (=***bos, bovis***)].

bouár, bouari m. paznic de boi: *bouarii mănăstirii l-au găsit pe Paloman ciuruit de cuţite şi mort.* GAL. [***Bou*** + ***-ar***].

boulangism [bulanjísm] n. mişcare şovină din Franţa, care, la sfîrşitul secolului al XIX-lea, urmărea restaurarea monarhiei. [Din fr. ***boulagisme***].

boulangist, boulangişti [bulangíst] m. adept al boulangismului: *cînd am auzit de Boulanger, am devenit boulangist.* IBR. [Din fr. ***boulangiste***].

bouleán, bouleni m. **1.** bou tînăr: *era un car cu oiştea-ntoarsă şi-n jug, alături boulenii.* GOGA; **2.** (iht.; reg.) avat (*Aspius rapax*). [De la ***bou***].

bóur, bouri m. **1.** taur sălbatic care trăia în trecut şi în ţara noastră (*Bos primigenius*): *bouri nalţi cu steme-n frunte.* EM.; *doar bourul lipseşte din vechea faună cinegetică a ţării.* VOIC.; **2.** vechea stemă a Moldovei cu imaginea unui cap de taur sălbatec: *capul cel buăr ... semneadză putere ţărîi nesmintită.* DOS.; *pe de-asupra-i steagul cu bour.* AL.; **3.** (înv.) semn care se imprima cu fierul înroşit pe pielea răufăcătorilor sau a animalelor: *cum se cunosc boii din cireadă şi caii din herghelie de pre bourul lor.* NEGR.; **4.** (pop.) partea ridicată de dinainte a tălpii la sanie; **5.** (pop.) botul luntrei; (şi: (înv.) **buăr**). [Lat. ***bubalus***].

boureán, boureni *n.* bou: *ha, ha, bourean! trage brazda pe tăpşan!* POP. [***Bour*** + *-ean*].

bourél, bourei m. **1.** diminutiv al lui bou; (adj.) *12 boi bourei la coadă codălbei.* POP.; **2.** (reg.) melc (*Helix Limnaea, Limax*): *bourel, bourel, scoate coarne de viţel.* POP.; **3.** (ornit.; reg.) sfredeluş; ochiul-boului, pitulice (*Troglodytes troglodytes*); **4.** (rar) sfîrcul sînului: *sub alba haină de noapte, de la gît în jos se trădau boureii sînilor.* EM. [***Bour*** + *-el*].

bourésc, ~şti, boureáscă, ~eşti a. (ca) de bou: *melc, melc, ... scoate coarne boureşti.* POP. [***Bour*** + *-esc*].

bouroáică, bouroaice f. (rar) femela bourului: *buhaii mugesc cu putere ..., războindu-se pentru stăpînirea poienilor unde pasc bouroaicele.* SAD. [***Bour*** + *-oaică*].

bourrée [buré] n. **1.** vechi dans popular francez cu ritm vioi; melodia acestui dans; **2.** un fel de fagot. [Cuv. fr.].

bouşór, bouşori şi **bolşori** m. diminutiv al lui bou; bout: *bieţii boişorii mei s-au dus ca pe gura lupului.* CR. [***Bou*** + *-uşor*].

boúţ, bouţi m. bouşor. [***Bou*** + *-uţ*].

bováric, ~ci, bovarică, ~ce a. care ţine de bovarism, referitor la bovarism. [***Bovar***(*ism*) + *-ic*].

bovarísm n. tendinţă a unor persoane (nemulţumite de realitatea propriei condiţii) de a-şi făuri o personalitate fictivă. [Din fr. ***bovarysme***].

bovíd, bovide n. (la pl.) familie de rumegătoare cu coarne persistente, din care fac parte bovinele, caprinele, ovinele, antilopele, gazelele etc.; (şi la sg.) animal din această familie. [Din fr. ***bovidés***].

bovín, ~i, bovină, ~e a. (despre animale) de bou, din speţa boului: *rasă bovină;* (fam.) **privire bovină,** privire stupidă, lipsită de inteligenţă. // f. (la pl.) subfamilie de rumegătoare din care fac parte vitele cornute mari; (şi la sg.) animal din această subfamilie: *o cireadă de bovine urmează să fie îmbarcată pentru Malta.* CĂL. [Din fr. ***bovin,*** lat. ***bovinus***].

bovindóu, bovindouri n. (englezism) nişă care prelungeşte spre exterior o cameră: *stăteam nemişcat în faţa casei cu logii şi bovindouri.* GHEŢIE. [Din engl. ***bowwindow***].

bowling [băuling] n. joc de popice cu dispozitive automate de colectare şi de amplasare a popicelor. [Cuv. engl.].

box[1], boxuri n. **1.** armă albă constînd dintr-o bucată de metal cu găuri pentru degete, cu care se atacă ţinînd pumnul strîns; **2.** sport în care adversarii luptă cu pumnii îmbrăcaţi în mănuşi speciale: *un pumn greu de vînt îi astupă gura... şi-l clătină ca o lovitură de box.* VOIC. [Din fr. ***boxe,*** engl. ***box***].

box[2] n. piele prelucrată de bovine din care se fac feţele la încălţăminte şi diverse obiecte de marochinărie. [Din fr. ***box***(*-calf*)].

boxă, boxez vb. **1.** (intr.) a practica boxul[1]; **2.** (fam.; tr.) a lovi cu pumnii (ca la box). [Din fr. ***boxer***].

bóxă, boxe f. **1.** despărţitură, compartiment într-un local (la tribunal pentru acuzaţi, la restaurant pentru masă separată etc.): *grupul e condus la masa rezervată, spre dreapta, aşezată oblic într-un fel de boxă.* PETR.; **2.** despărţitură într-un grajd, pentru a izola unele animale; **3.** mic compartiment în interiorul unei construcţii, destinat unor servicii auxiliare; **4.** ladă servind la încărcarea şi la descărcarea animalelor pe o navă; **5.** incintă acustică. [Din fr. ***boxe***].

boxér[1], boxeri m. sportiv care practică boxul[1]: *Lucu scutură din cap ca un boxer ameţit.* VINEA. [Din fr. ***boxeur***].

bóxer[2], boxeri m. cîine de pază, înrudit cu dogul german, cu părul arămiu strălucitor. [Din fr. ***boxer***].

box-office [box-ófis] n. dimensiune a succesului unei piese de teatru, al unui film, al unei cărţi, exprimată în totalitatea încasărilor realizate. [Cuv. engl.].

boz[1], boji m. plantă erbacee cu flori albe, fructe negre şi cu miros neplăcut; bozie (*Sambucus ebulus*): *viţa de vie tot învie, iară viţa de boz tot rogoz.* CR. [Din bulg., ucr. ***boz***].

boz[2], bozi m. (înv.) divinitate păgînă, zeu păgîn; idol: *voiu pune oasele voastre peste oasele bozilor voştri.* BIBLIA. [Din sl. ***bozĭ*** (pl. de la ***bogŭ***)].

bozafér, ~i, bozaferă, ~e a. (turcism; înv.) cenuşiu. [Din turc. ***bozaver***].

bozăí, pers. 3 **bozăieşte** vb. (reg.; intr.) a mucegăi, a face floare (vinul, berea etc.). [De la ***boz***[1]].

bozărie f. teren pe care cresc boji. [***Boz***[1] + *-ărie*].

bózgor, bozgori m. (de obicei depr.) ungur, maghiar. [Din sl. ***bez gorod***].

bozgoríme f. (pop.) maghiarime, ungurime. [***Bozgor*** + *-ime*].

bozgoroáică, bozgoroaice f. (de obicei depr.) unguroaică. [***Bozgor*** + *-oaică*].

bózie, bozii f. (bot.) boz[1] (*Sambucus ebulus*): *subt un snop de bozie, o păstaie de sulcină a făcut explozie.* TOP. [***Boz*** + *-ie*].

bozmolí, bozmolesc vb. (reg.; intr.) a vorbi încet şi nedesluşit; a mormăi: *nu i-am spus...; am bozmolit ceva şi am tăcut.* VOIC. [Cf. ***bombăni***].

brabéte m. v. **vrăbete.**

brac[1], brácuri n. (reg.) **1.** rămăşiţă, deşeu; sfărîmătură: *pe cînd luna străluceşte pestea tomurilor bracuri.* EM.; **de brac, a)** netrebnic; prost: *slab şi costeliv, ca un cal de brac.* OD.; **b)** inutil, nefolositor: *să nu facem cum fac alţii războiul numai c-o mînă lăsînd alantă mînă dă brac.* B.-DEL.; **2.** (spec.) deşeu rezultat la fabricarea hîrtiei. [Din rus. ***brak***].

brac[2], braci m. cîine de vînătoare cu părul scurt; prepelicar. [Din fr. ***braque***].

bracă, brachez vb. (rar; tr.) a aşeza într-o direcţie determinată: *a braca un aparat.* [Din fr. ***braquer***].

brácă, brace şi **braci** f. (reg.; mai ales la pl.) izmene. [Lat. ***bracca*** „pantaloni"].

brachét, brachete n. placă de oţel care serveşte la prinderea barelor ce se unesc într-un nod al unei grinzi (metalice). [Din engl. ***bracket***].

braconá, braconez vb. (intr.) a vîna sau a pescui ilegal. [Din fr. ***braconner***].

braconáj, braconaje n. vînătoare ilegală; pescuit ilegal: *făcea braconaj de la şaptesprezece ani.* GHEŢIE. [Din fr. ***braconnage***].

braconáre, braconări f. acţiunea de a bracona. [V. ***bracona***].

braconiér, braconieri m. persoană care practică braconajul: *era dus... cu braconierii la vreo vînătoare neîngăduită.* VINEA. [Din fr. ***braconnier***].

bracteál, ~i, bracteală, ~e a. (bot.) care ţine de bractee; referitor la bractee. [Din fr. ***bractéal***].

bracteát, ~ţi, bracteată, ~e a. (bot.) prevăzut cu bractee: *flori bracteate.* [Din fr. ***bractée***].

bractée, bractee f. (bot.) frunză mică aflată la baza florilor: *bracteele acoperă bobocul înainte de înflorire.* [Din fr. ***bractée,*** lat. ***bractea***].

brad, brazi m. **1.** arbore din familia coniferelor, care creşte în zona muntoasă, cu frunze în formă de ace de culoare verde-închis, persistente (*Abies alba* şi *Abies pectinata*); (p. gener.) nume dat coniferelor: *din vîrful Carpaţilor, din desimea brazilor.* AL.; **înalt ca bradul şi prost ca gardul,** mare şi prost; **apă de brad, a)** amestec de apă şi de ulei extras din frunze de pin, folosit la împrospătarea aerului în camere; **b)** băutură alcoolică aromată cu esenţă din seminţe de jneapăn; **2.** lemnul acestui arbore: *cele două rînduri de iesle dinlăuntru răspundeau în şură prin două uşiţe de brad.* AG.; *fac cărăuşie cu blăni de brad.* CĂL.; **3.** arbore din familia coniferelor, tăiat şi împodobit cu prilejul Crăciunului sau al Anului Nou; **4.** (fig.) dîrz şi arătos: *un brad de flăcău;* **5.** vîrf sau crengi de conifer cu care se împodobesc carul şi porţile mirilor în timpul nunţii; **6.** (artic.) horă care se joacă în ajunul nunţii, la casa miresei; melodia acestui dans: *hora bradului; ziua de brad;* **7.** (compuse) **bradul-ciumei,** varietate de jneapăn cu fructe mici (*Juniperus intermedia*); **brad-negru** sau **brad-roşu,** molid (*Picea excelsa*). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***breth***].

bradford [brédfod] n. sistem englezesc de clasificare a lînurilor, după calitate, în cifre care reprezintă numărul de sculuri obţinute dintr-o livră de lînă. [Cuv. engl.].

bradiatríe, bradiatrii f. (med.) bradilalie. [Din fr. ***bradyathrie***].

bradicardíe, bradicardii f. (med.) rărire, normală sau patologică, a ritmului cardiac. [Din fr. ***bradycardie***].

bradifazíe, bradifazii f. (med.) faptul de a vorbi cu o încetineală anormală. [Din fr. ***bradyphasie***].

bradilalíe, bradilalii f. (med.) ritm lent de articulare a cuvintelor, care apare în unele boli nervoase; bradiatrie. [Din fr. ***bradylalie***].

bradipepsíe, bradipepsii f. (med.) digestie înceată. [Din fr. ***bradypepsie***].

bradipsihíe, bradipsihii f. (med.) ritm lent de desfăşurare a proceselor psihice. [Din fr. ***bradypsychie***].

braditrofíe, braditrofii f. (med.) încetinire a proceselor metabolice. [Din fr. ***bradytrophie***].

bradóş, bradoşi m. (reg.) colăcel preparat cu nucă şi miere pentru sărbătoarea din 9 martie (40 de Mucenici); mucenic, sfînt; (şi: (reg.) **brenduş**). [Et. nec.].

bradt n. semifabricat obţinut prin tocarea fină a cărnii proaspete de vită, folosit la prepararea salamurilor. [Cuv. engl.].

bragageríe, bragagerii f. loc unde se prepară sau se vinde bragă. [***Bragagiu*** + *-erie*].

bragagíu, bragagii m. persoană care prepară sau vinde bragă: *se aude, acoperind tot zgomotul stradei, glasul unui bragagiu.* CAR. [***Bragă*** + *-agiu*].

brágă f. **1.** băutură răcoritoare acrişoară făcută din făină de mei, de porumb sau de secară, fiartă şi fermentată: *cinstiţii lor părinţi ... vîndeau bragă şi rahat cu apă rece.* EM.; **ieftin ca braga,** foarte ieftin; **2.** (fig.) băutură proastă. [Din rus. ***braga***].

brághină f. varietate de struguri cu boabe roşii, rare, care se coc devreme. [Et. nec.].

bráhă f. **1.** orz măcinat întrebuinţat la fabricarea berii; **2.** reziduu rămas pe fundul cazanului după fabricarea rachiului. [Din ucr. ***braha***].

brahiál, ~i, brahială, ~e a. care aparţine braţelor, referitor la braţe: *muşchi brahiali.* [Din fr. ***brachial***, lat. ***brachialis***].

brahicefál, ~i, brahicefală, ~e a. şi m., f. (persoană) cu capul aproape rotund. [Din fr. ***brachycéphale***].

brahicefalíe f. însuşirea de a fi brahicefal. [Din fr. ***brachycéphalie***].

brahigrafíe f. scriere scurtată (cu prescurtări cu suprascriere etc.). [Din germ. ***Brachygraphie***].

brahilogíe, brahilogii f. (lingv.) elipsă constînd în evitarea repetării unui element al frazei, care a fost exprimat anterior; (şi: **brahiologie**). [Din fr. ***brachylogie***].

brahiologíe f. v. **brahilogie.**

brahiopód, brahiopode n. (la pl.) clasă de nevertebrate marine cu cochilie bivalvă şi cu două braţe pe laturile gurii (*Brachiopoda*); (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***brachyopodes***].

brahiotomíe, brahiotomii f. (med.) amputare a unui braţ. [Din fr. ***brachiotomie***].

brahiptéră, brahiptere f. (la pl.) subordin de păsări cu aripi scurte şi cu degetele picioarelor palmate (de ex.: pinguinii, cufundarii etc.); (şi la sg.) pasăre din acest subordin. [Din fr. ***brachyptères***].

bráhma f. rasă de găini mari, originară din Asia. [De la ***Brahma***(*putra*) n. pr.].

brahmán, ~i, brahmană, ~e m., f. membru al primei caste sacerdotale indiene. // m. preot al lui Brahma. // f. (rar) scriere brahmanică: *în epoca brahmanelor s-a afirmat că Prajapaţi, zeul creator al lumii, este însăşi jertfa magică.* BL. // a. brahmanic: *în textele brahmane ... apar întîiele formule metafizice.* BL.; (şi: (înv.) **bramán**). [Din fr. ***brahmane***, lat. ***brachmanus***, germ. ***Brahmane, Brahman***].

brahmánic, ~ci, brahmanică, ~ce a. **1.** de brahmani, referitor la brahmani sau la brahmanism: *potrivit concepţiei brahmanice, omul e chemat să înlăture doar iluzia că nu ar fi una cu Dumnezeu.* BL.; *credinţe brahmanice;* **2.** (rar) magic, misterios: *inzii vedici credeau într-o putere magică ereditară sau într-o facultate brahmanică ce s-ar moşteni din tată în fiu.* BL. [Din fr. ***brahmanique***, germ. ***brahmanisch***].

brahmanísm n. religie indiană al cărei zeu suprem este Brahma şi care stă la baza budismului: *filosofia şi misticismul islam ocupă o poziţie singulară în felul ei, între helenismul neoplatonic şi brahmanismul specific indic.* BL. [Din fr. ***brahmanisme***, germ. ***Brahmanismus***].

brahmaníst, ~şti, brahmanistă, ~e a. (rar) brahmanic: *au ajuns la deprecierea lumii sensibile numai în lumina metafizicii brahmaniste.* BL. [***Brahman***(*ism*) + *-ist*].

brahmín, brahmini m. (rar) brahman: *cele nouă ceruri după bramini.* CĂL. // a. brahmanic: *de la India brahmină.* AL. [Din germ. ***Brahmine***].

brălcă, bralce f. căţea (de vînătoare). [De la ***brac***[2]].

brainstorming [bréinstorming] n. tehnică de stimulare a creativităţii pe o temă dată în grupe, fiecare spunînd ceea ce îi trece prin minte în acel moment. [Cuv. engl.].

braişvánţ n. blană de calitate superioară obţinută prin sacrificarea mielului înainte de naştere. [Din germ. ***Breitschwanz***].

brăman m. v. **brahman.**

brámă, brame f. semifabricat obţinut prin laminarea lingourilor de oţel, cu secţiunea dreptunghiulară sau pătrată, cu muchii rotunjite şi cu suprafaţa striată sau punctată. [Din fr. ***brame***].

brámbura adv. fără rost; de-a valma: *a umbla brambura.* [Et. nec.].

brambureálă, brambureli f. (fam.) acţiunea de a (se) bramburi; dezordine. [***Bramburi*** + *-eală*].

bramburí, bramburesc vb. (fam.) **1.** (tr.) a pune în dezordine; a încurca; **2.** (intr.) a umbla fără rost, a umbla de colo-colo. [De la ***brambura***].

bramburít, ~ţi, bramburită, ~e a. (fam.) **1.** zăpăcit; **2.** aflat în dezordine. [V. ***bramburi***].

brancărdă, brancarde f. targă pentru transportarea răniţilor sau bolnavilor. [Din fr. ***brancard***].

brancardiér, ~i, brancardieră, ~e m., f. persoană care poartă brancarda: *s-au apropiat de mine brancardierii şi m-au luat cu targa.* SAD. [Din fr. ***brancardier***].

bránchie f. v. **branhie.**

brancióg, brancioguri n. (reg.) teren pietros: *sapă ... ţăranii noştri în branciogul sterp al dealurilor.* OD. [Et. nec.].

brand[1]**, branduri** n. (mil.) **1.** aruncător; **2.** proiectil de aruncător: *a fost rănit de un brand.* [Din germ. ***Brand***].

brand[2] [brend] n. (ec.) marcă de fabrică. [Cuv. engl.].

brandebúr n. v. **brandenburg.**

brandenbúrg, brandenburguri n. şnur sau găitan care se coase pe pieptul unor haine (în dreptul butonierelor): *vizitiul, înfofolit într-un caftan cu brandenburguri, mă salută de pe capră.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **brandebur**). [Din fr. ***brandenbourg***].

brandy [bréndi] n. băutură alcoolică preparată prin distilarea vinului vechi; coniac. [Cuv. engl.].

branhiál, ~i, branhială, ~e a. referitor la branhii. [Din fr. ***branchial***].

branhiátă, branhiate f. (la pl.) subclasă de moluşte gasteropode prevăzute cu branhii; (şi la sg.) animal din această subclasă. [Din fr. ***branchiés***].

bránhie, branhii f. organ extern al respiraţiei la unele animale acvatice (peşti, raci etc.): *trebuie să-şi lunece lin degetele spre ei, să-i pipăie şi să-şi strîngă mîna ca un cleşte asupra branchiilor.* SAD.; (şi: (înv.) **branchie**). [Din fr. ***branchies***, lat. ***branchiae***].

branhiomicétă, branhiomicete f. (de obicei la pl.) ciupercă inferioară care parazitează vasele sangvine din lamelele branhiale ale peştilor. [Din fr. ***branchiomycétes***].

branhiopód, branhiopode n. (la pl.) ordin de crustacee de apă dulce, cu corpul segmentat şi cu apendice toracice prevăzute cu excrescenţe care servesc la respiraţie (*Branchiopoda*); (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. ***branchiopodes***].

branhiozáur, branhiozauri m. gen de amfibieni fosili din carboniferul superior, asemănători cu salamandra. [Din germ. ***Branchiosaurus***].

bránişte, branişti f. **1.** pădure deasă (unde este interzisă tăierea lemnelor); (p. gener.) pădure: *braniştе numai de o tufă nu se face niciodată.* PANN; **2.** (reg.; înv.) moşie domnească folosită ca păşune sau ca fîneaţă: *vămile oilor de la munte, a boilor de la Bohotin, a hergheliei din braniştea de la Neamţ.* SAD. [Din bulg. ***branište***].

branşá, branşez vb. (tr.) a face un branşament sau un racord electric. [Din fr. ***brancher***].

branşaméntt, branşamente n. (loc de) conectare a unei conducte secundare (de apă, de gaz etc.) la una principală. [Din fr. ***branchement***].

branşáre, branşări f. acţiunea de a branşa şi rezultatul ei. [V. ***branşa***].

bránşă, branşe f. **1.** ramură, diviziune specială a unei ştiinţe; **2.** specialitate, profesie: *s-a stabilit acolo înainte de război şi lucrează în branşa noastră.* GHEŢIE. [Din fr. ***branche***].

branţ, branţuri n. bucată de piele, de carton sau de plută care se aplică în interiorul încălţămintei, peste talpă. [Din germ. ***Brandshohle***].

bras n. stil de înot caracterizat prin mişcări ample, în plan orizontal, cu mîinile şi cu picioarele simultan: *am început cu cel mai simplu stil, brasul.* GHEŢIE; (adj.) *înotător la stilul bras.* [Din fr. ***brasse***].

brasáj n. **1.** amestecare cu aer a vaporilor sau a picăturilor unui combustibil, înainte de introducerea lui în cilindrul motorului; **2.** amestecare a făinii de malţ cu apă caldă, pentru a obţine mustul de bere. [Din fr. ***brassage***].

brasárdă, brasarde f. **1.** fîşie de stofă, de mătase etc. pusă în jurul braţului pentru a indica o anumită calitate a unei persoane: *gărzile vor fi alcătuite din doi studenţi, purtînd brasarde negre.* GHEŢIE; **2.** parte a armurii care protejează braţul. [Din fr. ***brassard***].

braseríe, braserii f. local în care se servesc preparate culinare de patiserie şi de cofetărie, băuturi, cafea etc.: *sînt mai întîi obişnuiţii acestei braserii de lux.* VINEA. [Din fr. ***brasserie***].

brasiéră, brasiere f. obiect de lenjerie pentru femei, care susţine sînii; sutien. [Din fr. ***brassière***].

brasíst, ~şti, brasistă, ~e m., f. sportiv care înoată bras. [Din fr. ***brassiste***].

braşoávă, braşoave f. (fam.) palavră, minciună; fleac: *nu se trec braşoavele pe la noi.* AL. [De la ***Braşov*** n. pr.].

braşoveán, braşoveni m. **1.** persoană din Braşov; **2.** negustor care vinde marfă de Braşov: *era braşovean şi-mi spusese braşoave.* AL. [***Braşov*** n. pr. + *-ean*].

braşoveáncă, braşovence f. **1.** femeie (originară) din Braşov; **2.** căruţă sau trăsură mare cu coviltir: *braşovencele încărcate cu vîrf.* PETR. [***Braşovean*** + *-că*].

braşovenésc, ~şti, braşoveneáscă, ~eşti a. de la Braşov: *cu cioareci braşoveneşti.* POP. [***Braşovean*** + *-esc*].

braşovenéşte adv. **1.** ca la Braşov, ca braşovenii; **2.** (fig.) cu minciuni, cu palavre: *prea frumos le spui aceste, însă cam braşoveneşte.* NEGR. [***Braşovean*** + *-eşte*].

braşovenía, braşovenii f. (înv.) **1.** marfă de Braşov: *carul de braşovenie.* FIL.; **2.** prăvălie unde se vinde această marfă. [***Braşovean*** + *-ie*].

braţ, braţe n. **1.** membru superior al corpului omenesc (de la umăr pînă la cot sau pînă la încheietura mîinii): *puternicele braţe spre dînsa întindea.* EM.; **(braţ) la braţ** sau (rar) **de braţ,** cu mîna trecută pe sub mîna altuia: *se plimbau prin oraş braţ la braţ, ca două camarade.* GHEŢIE; **a primi** (sau **a aştepta**) **pe cineva cu braţele deschise,** a primi pe cineva cu bucurie, cu mare plăcere: *ne aşteaptă omul împăratului ... cu braţele deschise.* CR.; **a fi** (sau **a sta, a şedea**) **cu braţele încrucişate,** a nu face nimic, a nu acţiona: *nu mai putem sta cu braţele încrucişate.* CAR.; **a încrucişa braţele,** a se opri din muncă, a nu (mai) lucra: *în caz că banii nu vin, ei încrucişează braţele şi nu mişcă un deget.* GHEŢIE; **a ajunge** (sau **a aduce, a arunca**) **(pe cineva) în braţele cuiva,** a ajunge (sau a lăsa) (pe cineva) la discreţia sau în puterea cuiva: *e fascinată subit de el şi la sfîrşitul actului i se aruncă în braţe.* CĂL.; **în braţe,** cu mîinile petrecute în jurul cuiva sau a ceva: *tată-său, cuprinzîndu-l în braţe, îl sărută.* CR.; **braţ secular,** v. **secular**[2]; **2.** cantitate care se poate cuprinde sau duce cu mîinile petrecute în jurul ei: *smulsei din zmeuriş şi-i adusei, pentru noapte, un braţ zdravăn de iarbă fragedă.* HOGAŞ; *un braţ de lemne;* **3.** (fig.; la pl.) muncitor, lucrător: *mii de braţe trebuie acolo, nu şapte.* CR.; **4.** obiect sau

parte a unui obiect care seamănă cu mîna omului: *candelabre cu sute de braţe.* EM.; **5.** ramificaţie a unei ape curgătoare: *aproape de vărsare, Dunărea se desparte în trei braţe;* **6.** (fig.) putere: *braţul lui Dumnezeu.* [Lat. ***brachium***].

braţelétă, braţelete f. (rar) brăţară mică. [Din fr. ***bracelet***].

braţétă f. (fam.) **la braţetă,** braţ la braţ. [De la ***braţ***; cf. it. ***a braccetto***].

braunít n. oxid de mangan, constituind un important minereu de mangan. [Din fr. ***braunite***].

brav, ~i, bravă, ~e a. viteaz, curajos: *bravi, teribili sub armele lor brave.* AL.; (subst.) *numărul bravilor scădea pe toată ziua.* NEGR. [Din fr. ***brave***].

brăva[1] interj. v. **bravo.**

bravă[2]**, bravez** vb. (tr. şi intr.) **1.** a înfrunta bărbăteşte, vitejeşte (o primejdie): *un om tare ... poate sfida şi brava mediul.* IBR.; **2.** a se expune inutil unei primejdii; **3.** a provoca, a desfide pe cineva: *ideea de a brava pe Lola ... îl tentă.* CĂL. [Din fr. ***braver***].

bravádă, bravade f. faptă sau vorbă prin care se înfruntă o persoană, o situaţie etc.; cutezanţă, sfidare: *intrînd din bravadă într-un tunel, un tînăr este surprins de tren.* CĂL. [Din fr. ***bravade***].

braváre, bravări f. faptul de a brava: *bravarea primejdiei.* [V. ***brava***].

bravísimo interj. (fam. şi iron.) excelent, foarte bine: *bravisimo, să trăiască ... şi să tot îndoape la curcani.* C. [Din it. ***bravissimo***].

brávo interj. exclamaţie de aprobare sau de apreciere (însoţită de aplauze); (iron.) *bravo! ... vă duceţi şi mă lăsaţi în mijlocul drumului.* AL. // n. (înv.; pl. **bravuri**) aplauze: *eu spun şi altul bravuri ia.* PANN; (şi: **brava, bravos**). [Din fr. ***bravo***].

brávos interj. v. **bravo.**

bravúră, bravuri f. **1.** vitejie, curaj, îndrăzneală: *fu înaintat porucic pentru acte de bravură.* CĂL.; **2.** faptă vitejească, curajoasă: *îţi trebuie o zi-ntreagă bravurile s-asculţi.* NEGR. [Din fr. ***bravure***].

brázdă, brazde f. **1.** fişie de pămînt răsturnată cu plugul: *l-am văzut adesea pe ţăran despicînd cu greutate, în arşiţa soarelui, brazda rebelă.* BĂLC.; *şesuri, văi frumoase, sate, pînă în brazde samanate.* MAT.; **a se da pe** (sau **la**) **brazdă,** a se îndrepta, a se acomoda: *încet, încet, nora s-a dat la brazdă şi baba era mulţumită.* CR.; **a da** (sau **a aduce**) **pe** (sau **la**) **brazdă (bună) pe cineva,** a face să se deprindă cu împrejurările, să se acomodeze; a aduce pe calea cea dreaptă: *pînă l-am dat la brazdă mi-am stupit sufletul cu dînsul.* CR.; **de** (sau **din**) **brazdă,** (despre vite înjugate) din dreapta; **2.** urmă, şanţ care se formează prin ruperea şi răsturnarea pămîntului cu plugul; **3.** bucată de pămînt desprinsă cu iarbă cu tot dintr-un loc şi aşezată în altul (pe taluze, pe şanţuri etc.): *în capătul aleii, ne-am pus pe o canapea de brazde.* NEGR.; **4.** strat, bucată de pămînt cultivată cu flori, legume, iarbă: *i se păruse atunci lui Lucu o biată grădiniţă cu... brazde de flori pe care se veştejeau cîrciumărese şi crizanteme.* VINEA; *brazdă cu ceapă;* **5.** şir (de fîn, de nutreţ etc.) rămas în urma coasei: *iată vin cosaşii ... unii brazdele răstoarnă, în căpiţi alţii le-adună.* AL.; **6.** urmă, dîră: *vaporul ... taie-o brazdă lungă pe-al mării plai senin.* AL.; *cînd în cercuri unduioase, cînd în brazde de văpaie.* EM.; **7.** (fig.) zbîrcitură, cută a feţei; rid. [Din sl. ***brazda***].

brazilián, ~eni, braziliană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Braziliei sau populaţiei ei, referitor la Brazilia sau la locuitorii acesteia: *făcură calea întoarsă şi se luară după vaporul brazilian.* TUD.; *cafea braziliană.* // m., f. persoană (originară) din Brazilia. // m. pl. popor care trăieşte în Brazilia. [***Brazilia*** n. pr. + *-an;* cf. fr. ***brésilien***].

brăbánoc m. v. **brebenoc.**

brăbîn, brăbîni m. (reg.; bot.) plantă erbacee din familia cruciferelor, cu florile galbene *(Bunias orientalis).* [Et. nec.].

brăceá *f.* v. **brăcie.**

brăcíe, brăcii f. (reg.) cingătoare lungă de lînă, cusută cu mărgele şi fluturi, care se poartă peste brîu; *cosaşi în cămeşi albe,... încinşi cu o brăcie sau o curea.* AG.; (şi: **brăcea, brăcire**). [Din lat. ***bracile;*** cf. ***bracă***].

brăcinár, brăcinari m. (reg.) **1.** curea, sfoară sau şiret cu care se strîng în jurul mijlocului itarii, izmenele etc.: *îşi spînzură cuţitul la spate, într-un ochete de la brăcinarul nădragilor.* GAL.; **2.** spetează care leagă capetele cracilor la piscul carului; brînişor. [***Brăcire*** + *-ar*].

brăcíre f. v. **brăcie.**

brăcuí, brăcuiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a alege bracurile, a da deoparte ceea ce este de aruncat; **2.** a lăsa numai bracurile (tăind tot lemnul bun dintr-o pădure); **3.** (p. ext.) a răvăşi, a deteriora. [***Brac*** + *-ui*].

brăcuíre, brăcuiri f. (reg.) acţiunea de a brăcui. [V. ***brăcui***].

brăcuít, ~ţi, brăcuită, ~e a. **1.** stricat, răvăşit: *printre tomuri brăcuite aşezat şi el, un brac.* EM.; **2.** cu copaci tăiaţi: *păduri brăcuite.* [V. ***brăcui***].

brădán, brădani m. (reg.) brad stufos. [***Brad*** + *-an*].

brădănáş, brădănaşi m. (reg.) diminutiv al lui brădan. [***Brădan*** + *-aş*].

brădăţái, brădăţele n. şi **brădăţei** m. (rar) brădet mic, tînăr: *printre brădăţei şi prin luminişuri, un călăreţ ... urmărea la deal o ciută.* SAD. [***Brădet*** + *-el*].

brădét, brădeturi n. pădure de brazi: *plină despre munte iese luna din brădet.* COŞB. [***Brad*** + *-et*].

brădiníş, brădinişuri n. (rar) brădet; brădiş, (rar) brădiniş. [***Brad*** + *-iniş*].

brădioáră, brădioare f. (reg.; ornit.) ieruncă *(Tetrastes bonasia).* [***Brad*** + *-ioară*].

brădíş, brădişuri n. brădet: *în stînga începe să s-aşeze un platou, la poalele brădişului din care iese gol masivul Bucegiului.* VLAH. [***Brad*** + *-iş*].

brădişoáră, brădişoare f. (ornit.) ieruncă *(Tetrastes bonasia).* [***Brad*** + *-işoară*].

brădişór, brădişori m. **1.** diminutiv al lui brad; **2.** plantă erbacee cu frunze subţiri şi ascuţite ca cele de brad *(Lycopodium selago);* **3.** (reg.) ienupăr *(Juniperus communis).* [***Brad*** + *-işor*].

brădúi, brădui m. (reg.) brăduţ: *i-am pus între pleoape un clomburel de brădui.* SAD. [***Brad*** + *-ui*].

brăduléţ, brăduleţi m. **1.** brăduţ: *sus, în vîrf de brăduleţ, s-a oprit un şoimuleţ.* POP.; **2.** motiv de broderie care imită frunzele de brad. [***Brad*** + *-uleţ*].

brăduliţă, brăduliţe f. (rar) brăduţ. [***Brad*** + *-uliţă*].

brăduşteán, brăduşteni m. brăduţ. [***Brad*** + *-uştean*].

brădúţ, brăduţi m. diminutiv al lui brad; brădui, brăduleţ, (rar) brăduliţă, brăduştean: *o plută bătrînă ... lîngă un brăduţ verde.* DELAVR. [***Brad*** + *-uţ*].

brăhní, pers. 3 **brăhneşte** vb. (intr.; despre căprioare, căpriori) a scoate un sunet răguşit şi sacadat de spaimă: *acolo ... mugeşte ursul şi brăhneşte căpriorul.* SAD. [Din ucr. ***brehaty***].

brăhnít n. faptul de a brăhni; sunet pe care îl scot căprioarele şi căpriorii cînd sînt în pericol. [V. ***brăhni***].

brăileáncă f. horă de la Brăila; melodia acestui dans. [***Brăila*** n. pr. + *-eancă*].

brăní, brănesc vb. (înv.; tr.) a împiedica, a opri: *pre apărătoriul carile pre alţii aceasta a face brăniia, vinovat şi rău a fi vrea să-l dovedească.* CANT. [Din sl. ***braniti***].

brănuí, brănuiesc vb. (tr.) a impregna cu grăsimi topite pieile tăbăcite. [Et. nec.].

brăţár, brăţări şi (rar) **brăţare** f. **1.** podoabă (de metal preţios) purtată de femei la încheietura mîinii: *o fetiţă smedioară şi la mînă cu brăţară.* EM.; (fig.) *meşteşugul la om e brăţară de aur.* PANN; **2.** piesă de metal (din mai multe bucăţi) care se strînge în jurul unor piese (tubulare) pentru a le asambla; **3.** inel de metal cu care se fixează coada la toporişcă; **4.** inel de fier cu care se fixează pînza coasei la toporişte; **5.** (arhit.) inel de metal care strînge o coloană; ornament ieşit în relief cu asemenea formă: *stîlpi ... cu brăţări la mijloc.* DELAVR.; **6.** manşetă brodată în culori la cămăşile ţărăneşti. [Lat. ***brachiale***].

brăţeá, brăţele f. (reg.) brăţară (mică): *dezleagă o brăţea de diamanturi şi i-o dă.* NEGR. [Refăcut din pl. ***brăţale*** (ieşit din uz) „brăţară"].

brăţíş adv. (rar) corp la corp: *se luptă brăţiş cu ursul.* [***Braţ*** + *-iş*].

brăţişór, brăţişoare n. (pop.) diminutiv al lui braţ: *să mă ducă-n şezătoare, să mă ţie-n brăţişoare.* POP. [***Braţ*** + *-işor*].

brăzdá, brăzdez vb. (tr.) **1.** a trage brazde cu plugul: *brăzdează harnicii plugari al ţării lor mănos pămînt.* MAT.; **2.** a pătrunde (lăsînd urme): *mama-pădurilor ... trecea peste apă cu piuă cu tot şi-i brăzda faţa în dealuri.* EM.; (fig.) *aceste vorbe au brăzdat adînc inima norodului.* CR.; **3.** a străbate: *fulgerele brăzdau cerul;* **4.** (fig.; şi refl.) a (se) zbîrci, a (se) rida: *cu gura strîmbă şi faţa brăzdată de riduri.* GHEŢIE; *i s-a brăzdat faţa.* [De la ***brazdă***].

brăzdár, brăzdare n. fierul plugului care taie brazda: *brăzdarul e partea cea mai folositoare şi mai necesară a plugului.* [***Brazdă*** + *-ar*].

brăzdáre, brăzdări f. acţiunea de a (se) brăzda şi rezultatul ei. [V. ***brăzda***].

brăzdát, ~ţi, brăzdată, ~e a. **1.** acoperit sau străbătut de brazde: *drum brăzdat;* **2.** încreţit, zbîrcit: *faţă brăzdată.* [V. ***brăzda***].

brăzdătúră, brăzdături f. brazdă de plug: *trecînd ea prin brăzdăturile pe care le trăsese omul.* SAD. [***Brazdă*** + *-tură*].

brăzdíţă, brăzdiţe f. (reg.) **1.** diminutiv al lui brazdă; **2. de-a brăzdiţa,** numele unui joc de copii. [***Brazdă*** + *-iţă*].

brăzduí, brăzduiesc vb. (tr.) a brăzda, a face brazde: *un român arînd în silă şi movila brăzduind.* AL.; (fig.) *brăzduind cerul, fulgerul scînteitor.* NEGR. [***Brazdă*** + *-ui*].

brăzduíre, brăzduiri f. acţiunea de a brăzdui şi rezultatul ei. [V. ***brăzdui***].

bre interj. (fam.) **1.** cuvînt care exprimă mirare: *da deschide uşa, bre omule.* AL.; **2.** cuvînt cu care se atrage atenţia cuiva: *bre, oameni buni, eu am să vă fac trei întrebări.* ISP.; *spune, bre! omule!; vino încoa, bre!* [Din turc. ***bre***].

breăbăn, brebeni m. (reg.) **1.** plantă erbacee din familia cruciferelor cu flori roşii în raceme şi cu rizom acoperit cu solzi *(Dentaria glandulosa);* **2.** (bot.) anemonă *(Pulsatilla pratensis);* **3.** (bot.) brebenel *(Corydalis).* [Et. nec.].

breakfast [brécfăst] n. mic dejun: *vrei poate să lansezi prin noi breakfast-ul şi să prînzim dimineaţa la şapte.* VINEA. [Cuv. engl.].

breáslă, bresle f. (înv.) **1.** organizaţie a meseriaşilor din aceeaşi branşă; corporaţie: *o deosebită importanţă revine în această epocă breslelor.* BL.; *breasla blănarilor;* **2.** meserie, profesiune, slujbă, îndeletnicire: *una din breslele boierului ... fiind ornicăria, domnia sa învăţase a cunoaşte ceasurile.*

SAD.; *nu şi-a mai schimbat breasla;* **3.** (înv.) trupă de soldaţi recrutată mai ales din breslaşi: *breslele de ostaşi.* BĂLC.; **4.** (înv.) categorie socială sau profesională; tagmă: *piară breasla boierească!* BOLLIAC. [Din sl. *bratĭstvo*].

breaz, ~eji, breáză, ~eze a. **1.** cu o pată albă în frunte sau cu o dungă albă pe bot: *bou breaz; cal breaz;* (subst.) *hi, breazule, nu te lenevi!* AL.; **cunoscut ca un cal breaz,** foarte cunoscut; **foame breáză,** foame foarte mare; **2.** (fig.; iron.) deştept, iscusit, distins: *nici el nu fu mai breaz, ci se întoarse la tatăl său cu nasul în jos.* ISP.; *nu eşti mai breaz decît alţii.* [Din bulg. *breaz*].

breáza f. artic. **ca la breaza,** dans popular răspîndit în zona subcarpatică şi în sudul Ardealului, cu ritm sincopat; melodia acestui dans. [De la *Breaza* n. pr.].

breb, brebi m. animal rozător înrudit cu castorul (*Castor fiber*): *îşi alcătuiesc iaz şi-şi durează colibe nişte jivine care se chiamă brebi.* SAD. [Din sl. *brebŭ*].

brebenéa, brebenele a. (bot.) brebenel (*Corydalis Marshalliana* şi *salida*). [*Breabăn* + *-ea*].

brebeneác, brebeneci m. (reg.) sturz cîntăreţ (*Turdus musicus*). [Et. nec.].

brebenél, brebenei m. numele a două plante erbacee cu flori de diferite culori, care înfloresc primăvara; breabăn (*Corydalis Marshalliana* şi *salida*): *rîd brebeneii cei albi, iar crinul cîmpiei de-o parte ţine potirul plecat.* COŞB.; **a lăsa brebenel pe cineva,** a lăsa gol puşcă. [*Breabăn* + *-el*].

brebenóc, brebenoci m. (bot.; reg.) saschiu, pervincă (*Vinca herbace minor*); (şi: **brăbănoc**). [Din ucr. *bervinok*].

brec[1], brecuri n. **1.** automobil cu caroseria între berlină şi utilitară; **2.** (înv.) trăsură uşoară cu patru roţi, cu capra înaltă şi cu două bănci aşezate faţă în faţă. [Din fr., engl. *break*].

brec[2], brecuri n. **1.** comandă dată de un arbitru într-un meci de box, cînd loviturile nu sînt regulamentare, obligînd boxerii să se distanţeze unul de altul; **2.** punct obţinut de un jucător de tenis pe serviciul adversarului. [Din engl. *break*].

brécie f. rocă sedimentară alcătuită din fragmente colţuroase de alte roci tari, legate printr-un ciment calcaros, silicios etc. [Din germ. *Breccie*].

breeches [brícis] n. pantaloni scurţi (pentru sport). [Cuv. engl.].

brégmă, bregme f. punct de întîlnire a oaselor parietale cu osul frontal, ocupat la nou-născut de fontanela anterioară. [Din fr. *bregma*].

brehăí, pers. 3 **brehăie** vb. (înv.; intr.) a lătra: *dulăii ... prin somn ca cum ar scînci şi ar brehăi se videa.* CANT. [Din ucr. *brehaty*].

brehăít n. (înv.) lătrat: *dulăii de brehăit şi şoimul de piuit amurţiră.* CANT. [V. *brehăi*].

brehăitúră, brehăituri f. (înv.) lătrătură: *dulăul ... îndată toată pădurea ... de brehăituri împlu.* CANT. [*Brehăi* + *-tură*].

brehău, brehăi m. (înv.) cîine (care lătră): *pre dulăi şi pre cotei şi pre alalţi brehăi, pre toţi la un loc afla.* CANT. [*Brehăi* + *-ău*].

brehnace, brehnace f. (înv.) specie de uliu: *s-au rînduit spre hrana brehnacelor.* BIBLIA; (şi: **brehnice**). [Et. nec.].

brehníce f. v. **brehnace**.

brei m. **1. (brei-de-pădure, breiul părului)** plantă erbacee cu tulpina ramificată şi cu flori verzui, folosită în medicina populară ca laxativ (*Mercurialis perennis*); **2. (brei-de-cîmp)** trepădătoare (*Mercurialis annua*). [Din bulg. *brei*].

brelán, brelanuri n. (la unele jocuri de cărţi) grup de trei cărţi de aceeaşi valoare. [Din fr. *brelan*].

brelóc, brelocuri n. mică podoabă ce se poartă la gît, la ceasornic sau la brăţară: *scoase piatra gălbuie şi translucidă, transformată în breloc la lanţul ceasornicului de buzunar.* GHEŢIE. [Din fr. *breloque*].

brémză, bremze f. plan înclinat cu dispozitiv de frînare pe care circulă vagonetele în mină. [Din germ. *Bremse*].

brénduş n. v. **bradoş**.

breslăş, breslaşi m. **1.** membru al unei bresle; meseriaş: *boierii şi breslaşii la curte se adună.* AL.; **2.** (înv.) soldat aparţinînd unei bresle de ostaşi: *cînd patria era în primejdie, se ridicau mazilii şi „breslaşii„.* BĂLC.; **3.** (înv.) funcţionar, profesionist. [*Breaslă* + *-aş*].

bréşă, breşe f. **1.** spărtură în zidul unei fortificaţii; **2.** străpungere în dispozitivul de luptă inamic; **3.** (rar) spărtură (într-un zid, într-un gard etc.); **4.** (fig.) gaură, ruptură, gol. [Din fr. *brèche*].

breteá, bretele f. **1.** (la pl.) piesă de îmbrăcăminte confecţionată din două fîşii de elastic, de piele etc., care se petrec peste umeri pentru a susţine pantalonii; **2.** fiecare dintre cele două fîşii sau panglici aplicate la unele obiecte de îmbrăcăminte pentru a le susţine de umeri: *era numai în furou, cu o bretea căzută.* GHEŢIE; *breteaua sutienului; rochie cu bretele.* [Din fr. *bretelles*].

bretélă, bretele f. sistem de ramificaţie de cale ferată, montat între două linii paralele, care permite trecerea vehiculelor feroviare de pe o linie pe alta, în ambele sensuri. [Din fr. *bretelle*].

bretón[1], bretoane n. păr lăsat pe frunte şi retezat în linie dreaptă: *în mantie regală cu sceptru scurt în mînă, cu barbete, păr lăsat în breton pe frunte.* CĂL.; (adv.) *o fetiţă blondă, tunsă breton, avînd ochii verzi.* GHEŢIE. [Din fr. (*à la*) *bretonne*].

bretón[2], ~i, bretonă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic provinciei franceze Bretagne sau locuitorilor ei; referitor la această provincie. // f. idiom celtic vorbit de locuitorii din Bretagne. // m., f. **1.** persoană care are ca limbă maternă această limbă; **2.** persoană care face parte din populaţia peninsulei Bretagne, descendentă a vechilor celţi. [Din fr. *breton*].

brévă, breve f. scrisoare papală mai puţin solemnă decît bula. [Din it. *breve*].

brevét, brevete n. document, certificat acordat de stat, prin care se recunoaşte unei persoane dreptul de a practica o anumită profesie, o anumită activitate; licenţă: *brevet pentru băuturi spirtoase; brevet de pilot;* **brevet de invenţie,** certificat acordat inventatorului, prin care i se recunoaşte şi se autorizează dreptul de proprietate şi de exploatare a descoperirii sale; patentă: *ar trebui să solicite un brevet de invenţiune.* EM. [Din fr. *brevet*].

brevetá, brevetez vb. (tr.) a acorda un brevet (pentru o invenţie): *a breveta o invenţie;* (refl. pas) *născoceşte şi-şi brevetează un aparat de stins coşurile.* CĂL. [Din fr. *breveter*].

brevetáre, brevetări f. faptul de a breveta. [V. *breveta*].

brevetát, ~ţi, brevetată, ~e a. care a fost recunoscut printr-un brevet: *invenţie brevetată.* [V. *breveta*].

breviár, breviare n. **1.** lucrare în care sînt expuse sumar noţiunile dintr-un anumit domeniu; **2.** carte care cuprinde rugăciunile care trebuie recitate la anumite ore ale zilei de clericii catolici: *luă breviarul ..., se puse a citi la lumina lunii ceasurile canonice.* BĂLC. [Din lat. *breviarium,* fr. *bréviaire*].

brevilín, ~i, brevilínă, ~e a. şi m., f. (tip constituţional) caracterizat prin trup şi membre scurte şi groase. [Din fr. *bréviligne*].

brevilocvént, ~ţi, brevilocventă, ~e a. (livr.) scurt: *expunere brevilocventă.* [Din it. *breviloquente*].

brevilocvénţă f. (livr.) însuşirea de a fi brevilocvent. [Din it. *breviloquenza*].

brevitáte f. (rar) calitatea de fi scurt, succint: *gramatica latină ..., cu o brevitate lapidară.* MAIOR. [Din fr. *brévité,* lat. *brevitas, -atis*].

brezá, brezez vb. (reg.; tr.) **1.** a murdări, a păta; **2.** a astupa cu lut spărturile din pereţi înainte de a-i văruí. [De la *breaz*].

brezăíe, brezăi f. **1.** joc cu caracter de pantomimă, de tipul caprei sau turcei, aparţinînd teatrului folcloric, întîlnit mai ales în Muntenia; **2.** persoană mascată (cu un cap de animal sau de pasăre) care joacă pe la casele sătenilor la anumite sărbători, mai ales în preajma Crăciunului: *diamantele şi rubinele sînt aruncate pe dînsa cu lopata, parcă e brezaie.* FIL.; **3.** fată împodobită cu frunze şi cu flori, care juca la casele sătenilor la Rusalii: *îl împodobiră cu flori ca p-o brezaie.* ISP.; **4.** (fig.; iron.) femeie împodobită sau fardată excesiv: *parcă era o brezaie.* [Et. nec.].

brezătúră, brezături f. (reg.) **1.** pată albă pe fruntea vitelor; **2.** pată pe pereţii caselor, formată din lutul cu care se astupă crăpăturile înainte de văruit. [*Breza* + *-ătură*].

brlá, brlez vb. (franţuzism; intr.) a se remarca într-o împrejurare prin calităţi excepţionale; a străluci. [Din fr. *briller*].

brlánt v. **briliant**.

brlantínă, brlantine f. produs cosmetic folosit pentru a da strălucire părului; (şi: (înv.) **briliantină**). [Din fr. *brillantine*].

brlánţă f. (franţuzism) strălucire. [Din fr. *brillance*].

briból, briboi m. (reg.) plantă erbacee cu tulpina păroasă şi cu flori purpurii (*Geranium silvaticum*). [Et. nec.].

bribórnic m. v. **bobornic**.

bric[1], bricuri n. navă cu două catarge şi cu pînze pătrate: *îl luă bricul de război ce şedea la dispoziţia lui Ghica.* CĂL. [Din fr. *brick*].

bric[2] a. invar. (franţuzism) cărămiziu. // n. culoare cărămizie. [Din fr. *brique*].

bric-ă-brac n. (franţuzism) **1.** (magazin de) lucruri vechi (de mică valoare), uzate, demodate; (fig.) *e un potpourri bine armonizat, un magazin de bric-à-brac literar.* CĂL.; **2.** învălmăşeală, dezordine: *se găseau aici, într-un bric-à-brac greu de imaginat, toate lucrurile din lume.* GHEŢIE. [Cuv. fr.].

briceág, bricege n. cuţitaş de buzunar cu una sau mai multe limbi care se pot strînge între plăsele: *scoase iute un briceag, tăie o crenguţă subţire de brad.* HOGAŞ. [Din turc. *bričak*].

brichetá, brichetez vb. (tr.) a produce brichete[2], prin aglomerarea de materiale mărunte sau pulverulente. [Din fr. *briqueter*].

brichetáj, brichetaje n. brichetare. [Din fr. *briquetage*].

brichetáre, brichetări f. acţiunea de a bricheta; brichetaj. [V. *bricheta*].

brichétă[1], brichete f. mic aparat de buzunar pentru aprins ţigări: *aprinzîndu-şi ţigara cu o mică brichetă de chihlimbar.* GHEŢIE; *brichetă cu gaz.* [Din fr. *briquet*].

brichétă[2], brichete f. produs de formă geometrică obţinut prin presarea anumitor materiale mărunte: *brichete de cărbune.* [Din fr. *briquette*].

brici, bríce n. instrument de bărbierit format dintr-o limbă de oţel cu mîner: *ca dintr-un brici ascuţît pre cute, faci vicleşug şi-nşelăciuni multe.* DOS.; (fig.) *frigul se face un brici de oţel.* MACED. // adv. **1.** (tăios) ca briciul: *taie brici;* (fig.) *soarele e splendit, dar vîntul brici.* AL.; **2.** (fig.) foarte (tare): *e deştept brici.* [Din sl. *briči*].

bricolă, bricolez vb. (franţuzism) **1.** (tr. şi refl.) a practica mai multe meserii; a(-şi) cîştiga existenţa din mici expediente; **2.** (tr.) a efectua reparaţii mărunte în gospodăria proprie; **3.** (tr.) a repara (provizoriu): *a bricolat motorul.* [Din fr. ***bricoler***].

bricoláj, bricolaje n. acţiunea de a bricola; reparaţie provizorie. [Din fr. ***bricolage***].

bricólă, bricole f. (în evul mediu) maşină de război asemănătoare cu balista. [Din fr. ***bricole***, it. ***briccola***].

bricolér, bricoleri m. persoană care, în timpul liber, execută lucrări manuale de întreţinere şi de reparaţii. [Din fr. ***bricoleur***].

brídă, bride f. **1.** gaică prin care se petrece un cordon sau cu care se încheie o copcă; **2.** (tehn.) placă sau bandă folosită pentru strîngerea sau solidarizarea unor piese. [Din fr. ***bride***].

bridge [brigi] n. numele unui joc de cărţi: *ţine să fie primit în lumea bună, pierde la bridge şi pocker intenţionat.* VINEA. [Din engl., fr. ***bridge***].

bridgíst, ~şti, bridgistă, ~e [brigíst] m., f. jucător de bridge. [***Bridge*** + ***-ist***].

bríe, brii f. (reg.) **1.** plantă erbacee aromatică cu frunze ascuţite şi cu flori albe (*Meum athamanticum*); **2.** (bot.) brei (*Mercurialis perennis*). [Et. nec.].

briefing, briefinguri [brífing] n. (englezism) expunere scurtă. [Din engl. ***briefing***].

brigádă, brigăzi şi (rar) **brigade** f. **1.** mare unitate militară compusă din mai multe regimente: *o brigadă din miliţia Rumeliei răsăritene a ocupat portul Burgas.* EM.; *general de brigadă;* **2.** echipă, formaţie de lucru; **3.** subunitate silvică. [Din fr. ***brigade***].

brigadiér, brigadieri m. **1.** persoană care face parte dintr-o brigadă; **2.** tehnician din administraţia pădurilor; **3.** (înv.) general de brigadă; **4.** (înv.) caporal de artilerie sau de cavalerie; **5.** persoană care făcea parte dintr-o echipă de lucru. [Din fr. ***brigadier***].

brigánd, briganzi m. (franţuzism) tîlhar: *neci Werther, neci briganzii nu mai răpesc în lumea cea poetă a Germaniei pe cititori şi auditori în vîrtejul acestor pasiuni.* EM.; (adj.; fig.) *noaptea, cîte-o stea brigandă căuta şi dispărea.* BAC. [Din fr. ***brigand***].

brigandáj, brigandaje n. (franţuzism) tîlhărie la drumul mare; prădăciune, jaf: *atîta lux guvernamental şi atîta brigandaj parlamentar.* EM. [Din fr. ***brigandage***].

brigantínă, brigantine f. navă de dimensiuni reduse, cu pînze şi cu două catarge. [Din fr. ***brigantine***].

brighidău, brighidaie n. (reg.) bătător pentru lapte. [Cf. magh. *fergetyü* „roată"].

briliánt, ~ţi, briliantă, ~e a. (înv.) strălucitor; splendid: *balul e ... foarte briliant.* AL. // n. (pl. **briliante** şi (înv.) **briliánturi**) **1.** diamant şlefuit, folosit ca bijuterie: *îi dădu un inel cu briliante.* CĂL.; **2.** caracter de literă tipografică; (şi: (înv.) **briánt**). [Din fr. ***brillant***].

briliantín, ~i, briliantină, ~e a. (înv.) care străluceşte ca briliantul: *pudră briliantină;* (fig.) *luce-o rouă briliantină.* AL. [Din ***briliant***].

briliantínă f. v. **briantină**.

brilioáncă, brilioance f. (bot.; reg.) iarba fiarelor (*Cynanchum vincetoxicum*). [Et. nec.].

brind n. (franţuzism) pahar băut în sănătatea cuiva: *vă-nchin acest brind al fraţiei!* AL. [Din fr. ***brinde***].

brío n. (muz.) **cu brio, a)** cu multă însufleţire: *porneşte cu mult brio grandioasa sa simfonie.* CAR.; **b)** în mod strălucit: *a încheiat turneul cu brio.* [Din it., fr. ***brio***].

brioálă, brioale f. plantă erbacee aromatică din familia umbeliferelor, cu flori roşietice şi fructe aproape cilindrice (*Meum mutellina*). [Cf. ***brie***].

briofítă, briofite f. (la pl.) încrengătură de plante cu corpul redus la un tal sau diferenţiat în tulpini şi frunze cu structură foarte simplă; (şi la sg.) plantă din această încrengătură (de ex. muşchii). [Din fr. ***bryophytes***].

briológ, briologi m. specialist în briologie. [Din fr. ***bryologue***].

briológic, ~ci, briologică, ~ce a. care ţine de briologie, referitor la briologie. [Din fr. ***bryologique***].

briologíe f. ramură a botanicii care studiază muşchii. [Din fr. ***bryologie***].

brióşă, brioşe f. prăjitură de forma unei pîini mici, făcută din aluat de cozonac: *pe aşternut, o risipă de brioşe care se rupseră fîşii, ca mătasea.* VOIC. [Din fr. ***brioche***].

briozoár, briozoare n. (la pl.) clasă de nevertebrate mici, care trăiesc fixate pe fundul apei sau pe obiecte din apă, alcătuind colonii cu aspect de muşchi; (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***bryozoaires***].

bríptă, bripte f. (reg.) cuţit sau briceag cu mîner de lemn; **a lua la briptă pe cineva,** a lua la bătaie pe cineva. [Din sb. ***britva***, ucr. ***brytva***].

bristól, bristoluri n. hîrtie albă, groasă, de calitate superioară din care se fac coperte de cărţi şi cărţi de vizită; (p.ext.) carte de vizită. [Din fr. ***bristol***].

brişcăr, brişcari m. persoană care are sau conduce o brişcă; negustor de brişti: *ce dîrdîi tu, mă brişcarule ...?* AL. [***Brişcă*** + ***-ar***].

brîşcă[1], brişti şi (rar) **brişte** f. trăsură mică, neacoperită: *a alergat cu brişca la moaşa satului.* CAR. [Din rus. ***brička***].

brîşcă[2], brişte şi (rar) **brişti** f. (reg.) briceag. [Din magh. ***bicska*** (influenţat de ***brici*** şi ***briceag***)].

brişculiţă, brişculiţe f. diminutiv al lui brişcă[1]: *o brişculiţă arendăşească tîrîtă de trei căluşei.* OD. [***Brişcă***[1] + ***-uliţă***].

brişcúţă, brişcuţe f. (reg.) diminutiv al lui brişcă[2]. [***Brişcă***[2] + ***-uţă***].

británi m. pl. triburi celtice, constituind, pînă la cucerirea anglo-saxonă (sec. V-VI), populaţia de bază a Britaniei. [Din lat. ***britanni***].

británic, ~ci, britanică, ~ce a. referitor la Marea Britanie sau la locuitorii ei; englezesc. // m., f. persoană (originară) din Marea Britanie; englez. [Din fr. ***britannique***].

brizá, brizez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) face bucăţi, a (se) sparge. [Din fr. ***briser***].

brizánt, ~ţi, brizantă, ~e a. (despre explozibili sau despre proiectile) care acţionează foarte repede (producînd un suflu foarte puternic). // m. pl. **1.** valuri care se sparg în spumă, lovindu-se de funduri puţin adînci sau de stînci: *oamenii nu vedeau nimic în jur, auzeau mugetele brizanţilor.* TUD.; **2.** obstacol de care se sparg valurile. [Din fr. ***brisant***].

brizánţă f. proprietate a unui exploziv de a fi brizant. [Din fr. ***brisance***].

brizáre, brizări f. faptul de a (se) briza: *aţi distribuit găurile de încărcare* [cu explozibil], *evitînd brizarea bruscă.* CĂL. [V. ***briza***].

brízã, brize f. vînt uşor care suflă regulat la ţărmul mării, ziua spre uscat, iar noaptea spre mare; (p.ext.) adiere, boare. [Din fr. ***brise***].

brizbíz, brizbize şi **brizbizuri** n. **1.** perdeluţă la partea de jos a ferestrei: *prin briz-bizul uşii se întrezăreau cîteva siluete bărbăteşti.* GHEŢIE; **2.** (la pl.) dantelă, volănaşe; încărcătură de accesorii; (scris şi: *briz-biz*). [Din fr. ***brise-bise***].

brîglăr, brîglari m. bătul brîglelor. [***Brîglă*** + ***-ar***].

brîglă, brîgle f. (mai ales la pl.) vătală (la războiul de ţesut). [Et. nec.].

brînáci, brînace n. (reg.) cingătoare: *sai de-mi sumete brînaciul.* POP. [***Brînă*** + ***-aci***].

brînă, brîne f. **1.** brîu: *cu furcile în brîne, cu feţele voioase.* BOLLIAC; **2.** ornament (vopsit sau modelat) în formă de brîu: *am admirat noua brînă de piatră, săpată întocmai ca alesătúrile unei bogate cămeşi ţărăneşti.* OD.; **3.** cărare îngustă de-a lungul unui perete de stîncă: *ţinînd îngusta brînă săpată în pieptul muntelui, aveau să răzbească în scurtă vreme.* GHEŢIE. [Cf. ***brîu***].

brîncă[1], brînci f. **1.** (reg.) partea de jos a piciorului animalelor; labă: *să fiu cîne-n patru brînci.* POP.; **2.** (reg.) mînă: *sculîndu-să bea şi mîncă sau îş' razămă capul în brîncă.* B.-DEL.; **pe brînci,** pe mîini şi pe picioare (ca animalele); de-a buşilea: *fugind mai mult pe brînci decît în picioare.* CR.; **a cădea** (sau **a da**) **în** (sau **pe**) **brînci, a)** a cădea în mîini (istovit): *munceşti pînă cazi pe brînci.* PANN; **b)** (fig.) a cădea (la pămînt); a îngenunchea: *deodată Stambulul cade-n brînci.* AL.; **a munci** (sau **a lucra**) **pe brînci,** a munci din răsputeri; **3.** (pop.; la pl.) împinsătură cu mîna; izbitură, ghiont: *cînd cu brînci groaznice, cînd cu dinte apărîndu-se.* B.-DEL.; *mi-a dat un brînci;* **a-i da inima brînci,** a simţi un imbold, un stimulent pentru (a face) ceva; **4.** plantă erbacee, fără frunze, cu flori verzui sau alburii grupate în formă de spic (*Salicornia herbacea*); **5.** (bot.; compuse) **brînca-porcului, a)** plantă erbacee acoperită cu peri moi (*Scrophularia Scopolii*); **b)** cinsteţ (*Salvia glutinosa*); **brînca-ursului, a)** crucea-pămîntului (*Heracleum sphondylium*); **b)** pedicuţă (*Lycopodium selago* sau *clavatum*); **c)** acantă (*Acanthus*); **6.** ciuperc㠒 pălăria răsfrîntă, acoperită cu peri aspri (*Stereum hirsutum*); (şi: (reg.) **brînci**). [Lat. ***branca***].

brîncă[2] f. **1.** (med.; pop.) erizipel: *mai ştiu leacuri multe încă pentru cei ce zac de brîncă.* AL.; **2.** boală contagioasă a animalelor domestice (în special a porcilor), caracterizată prin apariţia unor pete violacee: *bivolii sînt apăraţi de brîncă;* (în imprecaţii) *mînca-l-ar brînca să-l mănînce, ... că mult mă mai înăduşi cu dînsul.* CR. [Probabil cuv. autohton; cf. sl. ***brenkna*** „mă inflamez", gr. mod. ***bránchos*** „răguşeală"].

brînci[1], brîncesc vb. (reg.; tr.) a împinge (cu mîinile); a îmbrînci: *fata îi pune atunci mîna în piept, îl brînceşte cît colo.* CR. [De la ***brîncă***[1]].

brînci[2] m. v. **brîncă[1]**.

brînciş adv. pe brînci: *afară brînciş l-a dat.* [***Brîncă***[1] + ***-iş***].

brîncúţă, brîncuţe f. **1.** plantă erbacee cu tulpina păroasă şi cu flori galbene (*Sisymbrium officinale*); **2.** plantă erbacee cu flori mici, galbene, folosită în medicină (*Nasturtium palustre*). [***Brîncă***[2] + ***-uţă***].

brîndúşă, brînduşe f. **1.** nume dat mai multor plante cu flori în formă de pîlnie, violete, albe sau galbene, care cresc prin poieni şi păşuni umede: *Leona are obicei de strînge, toamna, cepe de brînduşă.* SAD.; **brînduşă-de-toamnă,** plantă care înfloreşte la începutul toamnei, cu flori roşietice în formă de pîlnie (*Colchicum autumnale*); **brînduşă-de-primăvară,** plantă cu flori divers colorate (de obicei violete), care înfloreşte primăvara de timpuriu (*Crocus heuffelianus*): *brînduşi de primăvară, sub chipuri drăgălaşe de vesele copile.* AL.; **brînduşă galbenă,** plantă erbacee perenă cu flori galbene-aurii (*Crocus moesiacus*); **2. (brînduşă albă** sau **mică)** plantă din familia iridiacee cu flori albe sau albastru-deschis (*Crocus varigatus*);

3. (bot.; reg.) ghiocel (*Galantus nivalis*); **4.** (bot.; reg.) lăcrimioare (*Convallaria majalis*). [Cf. bulg. ***brenduška,*** sb. ***brnduša***].

brînduşeá, brînduşele f. diminutiv al lui brînduşă; (rar) brînduşiţă: *foaie verde brînduşea.* POP. [***Brînduşă*** + *-ea*].

brînduşiţă, brînduşiţe f. (rar) brînduşea. [***Brînduşă*** + *-iţă*].

brînéţ, brîneţe n. (pop.) **1.** cingătoare la portul ţărănesc (iţari, catrinţă etc.); **2.** brăcinar; (şi: **bîrneţ, bîrneaţă**). [***Brîu*** + *-eţ*].

brînişór, brînişoare n. (reg.) **1.** cingătoare îngustă; brîuleţ: *cu brînişoare de betelă.* OD.; **2.** brăcinar. [***Brînă*** + *-işor*].

brînzăr, brînzari m. persoană care prepară sau vinde brînză. [***Brînză*** + *-ar*].

brînză f. **1.** produs alimentar obţinut prin coagularea laptelui (cu ajutorul cheagului sau al altor coagulanţi): *o strachinoaie de brînză cu smîntînă şi mămăliguţă erau gata.* CR.; *brînză de oaie; brînză frămîntată;* **brînză bună în burduf de cîine,** om cu calităţi, pe care însă nu şi le foloseşte (din lene); **a nu face brînză cu cineva,** a nu face nici o ispravă cu cineva: *alt stăpîn în locul meu nu mai face brînză cu Harap-Alb.* CR.; **asta e altă brînză,** asta e altceva; **ducă-se (du-te) opt cu a brînzei** (sau **opt şi cu a brînzei nouă**), ducă-se (du-te) oriunde, nu-mi pasă: *te duci opt cu a brînzii!* PANN; **brînză-n sticlă,** om zgîrcit; **2.** (fig.; fam.) ispravă, treabă: *nu-i nici o brînză de el;* **3.** (la pl. **brînzeturi**) diferite feluri din acest produs; mîncăruri cu acest produs (sau cu lactate): *sînt negustorese de brînzeturi în burduf şi de carne de oaie.* CĂL.; **4.** (pop.) **brînză-de-iepure,** halva. [Et. nec.].

brînzăreásă, brînzărese f. femeie care face sau vinde brînză. [***Brînzar*** + *-easă*].

brînzărie, brînzării f. **1.** încăpere unde se prepară brînza (la stînă); **2.** magazin în care se vînd brînzeturi; **3.** cantitate mare de brînză. [***Brînză*** + *-ărie*].

brînzí, pers. 3 **brînzeşte** vb. (refl.) a se închega; a se strica: *la căldură laptele se brînzeşte.* [***Brînză*** + *-i*].

brînzíre, brînziri f. faptul de a se brînzi. [V. ***brînzi***].

brînzít, ~ţi, brînzită, ~e a. care s-a făcut brînză; care s-a alterat: *lapte brînzit.* [V. ***brînzi***].

brînzoáică, brînzoaice f. **1.** plăcintă cu brînză (în bucăţi mici); **2.** bucată rotundă de brînză de vaci. [***Brînză*** + *-oaică*].

brînzós, ~şi, brînzoásă, ~e a. **1.** cu multă brînză; **2.** cu aspect de brînză, ca brînza: *apa acestui izvor este limpede, însă brînzoasă.* NEGR. [***Brînză*** + *-os*].

brîu, brîie şi (rar) **brîuri,** (înv.) **brîne** n. **1.** cingătoare lată (de lînă) pe care o poartă ţăranii; (p.ext.) cingătoare: *mlădiul trup i-l încingea un brîu de-argint.* COŞB.; **(plăcinte) poale-n brîu,** v. **poală; a sta cu mîinile în brîu,** a nu face nimic, a fi inactiv; **2.** cingătoare lată pe care o poartă preoţii, ca semn al unui grad ierarhic; **3.** fîşie de ţesătură, de blană etc. purtată în jurul mijlocului de suferinzi; **4.** parte a corpului pe care se pune această cingătoare; mijloc: *îl trezea dimineaţa la şase şi îl punea să se spele pînă la brîu.* GHEŢIE; *cu barba pînă la brîu;* **5.** ornament (colorat sau în relief) pe un element de construcţie: *odaia mea mă înspăimîntă cu brîie negre zugrăvite.* BAC.; **6.** (fig.) dungă: *cînd plouă, vara, cîteodată, un brîu de foc pe cer s-arată.* COŞB.; *brîie de lumină;* **7.** şir, lanţ: *brîu de munţi, de dealuri;* **8.** (artic.) brîuleţ; dans popular executat în ritm vioi; melodia după care se dansează: *cîntaţi brîul, lăutari!* [Cuv. autoht.; cf. alb. ***bres, brezi***].

brîuléţ, brîuleţe n. **1.** diminutiv al lui brîu; brîuşor; **2.** numele mai multor dansuri populare; melodia acestor dansuri: *nu ocolea nici boleroul... şi acel brîuleţ frenetic şi istovitor care punea vîrf la toate.* VINEA. [***Brîu*** + *-uleţ*].

brîuşór, brîuşoare n. brîuleţ: *dar dinjos de brîuşor scrisă-i marea tulbureanca.* POP. [***Brîu*** + *-uşor*].

broájbă, broajbe f. (bot.; reg.) nap (*Brassica napus*): *broajbe şi gulii.* PANN; (şi: **brojbă**). [Din sb. ***broskva***].

broáncă, broance f. (reg.) lăută, violină. [Et. nec.].

broáscă, broaşte f. **1.** animal amfibiu din clasa batracienilor, fără coadă, cu picioarele dinapoi mai lungi, cu gura largă şi cu ochii bulbucaţi (*Rana esculenta*): *unele orăcăiau ca broasca.* CR.; **ochi de broască,** ochi bulbucaţi; **cînd o face broasca păr,** niciodată; **pînă la genunchiul broaştei,** v. **genunchi; a se face** (sau **a se lipi, a se grămădi**) **broască la pămînt,** a se piti (pentru a nu fi văzut): *mă fac broască la pămînt, îmi aşez durda spre vînt.* POP.; **2.** (compuse) **broască-rîioasă** sau **broască-buboasă,** specie a acestui animal cu pielea acoperită de umflături din care se scurge un lichid iritant (*Bufo*); **broască-ţestoasă** sau (reg.) **broască cu covată** (ori **cu toacă**), reptilă cu corpul închis într-o carapace osoasă (*Testudo* şi *Emys*): *păsările ar descinde, după opinia sa, din broaşte ţestoase.* BL.; *să cerşim broaştei cu covată încetineala.* SAD.; **broască-verde** sau **broască de iarbă,** broatec (*Hyla arborea*); **3.** mecanism din metal care, aplicat la uşi, sertare etc., permite închiderea sau încuierea lor: *băgă cheia în broasca uşii.* ISP.; **4.** (reg.) umflătură sub pielea gîtului; (la pl.) scrofule; **5.** (reg.) cioc la cleştele dogarului; **6.** (la pl.) şurubelniţele teascului de struguri; **7.** (înv.) floare la capătul stîlpilor unui bordei; **8.** un fel de rindea; **9.** (iron.) om mic şi gras; **10.** plantă arborescentă exotică, cu flori mari galbene şi cu frunze cărnoase, cultivată ca plantă ornamentală (*Opuntia ficus indica*); **11.** (compuse) **broasca-apei,** plantă erbacee acvatică, cu frunze lucioase, cufundate în apă, şi cu flori verzui (*Potamogeton lucens*); **iarba-broaştei,** v. **iarbă; mătasea** (sau **lîna**)**-broaştei,** v. **mătase.** // adv. îngrămădit (ca o broască): *stă broască şi nu se vede de departe.* [Lat. ***brosca***].

broátec, broateci m. animal amfibiu, înrudit cu broasca, de culoare verde; brotac, brotăcel (*Hyla arborea*): *broaştele şi broatecii compun pentru împrejurare un cîntec.* CĂL. [Lat. ***brotacus***].

brobínţă, brobinţe f. (reg.) **1.** plantă din care se obţine un colorant galben (*Reseda luteola*); **2.** boabă, bobiţă: *strugure cu brobinţa neagră.* [Probabil contaminare între ***broboană*** şi ***bobiţă;*** cf. ***drobiţă***].

broboádă, broboade f. basma (mare) cu care se acoperă femeile pe cap sau pe spate; bariş; boccea; maramă; ştergar; testemel: *duce sfat din casă-n casă că n-am broboade de mătasă.* COŞB.; (fig.) *m-aş fi îndepărtat în direcţia hotelului, dacă luna n-ar fi sfîşiat dintr-o dată broboada subţire a norilor.* GHEŢIE. [Cf. bulg. ***podbradka***].

broboánă, broboane f. **1.** boabă mare; **2.** picătură mare: *mi-era foarte cald, broboane fierbinţi de sudoare îmi acopereau fruntea.* GHEŢIE; **3.** agrişă sau coacăză roşie; **4.** bobiţă de strugure: *ariciul ..., după ce merge la vie, întîi să satură el de struguri şi apoi scutură viţa de cad broboanele şi să tăvălească pre dînsele de să înfig în ghimpii lui şi duce şi puiilor.* ANTIM; **5.** (pop.) bubuliţă. [Cf. bulg. ***brăbonka***].

brobodélnic, brobodelnice n. (înv.) broboadă sau văl de mireasă: *să învăli cu brobodelnicul.* BIBLIA. [***Broboadă*** + *-elnic*].

broboná vb. v. **broboni.**

broboní, brobonesc vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) acoperi cu broboane de sudoare: *fruntea lui Dan se broboni de sudoare.* VLAH.; *o sudoare rece îi broboni fruntea;* **2.** a (se) băşica; (şi: **brobona**). [De la ***broboană***].

brobonít, ~ţi, brobonită, ~e a. acoperit cu broboane, cu picături; (fig.) *pămîntul brobonit de rouă.* [V. ***broboni***].

brocárd n. v. **brocart.**

brocárt, brocarturi n. stofă de mătase, împodobită cu flori, cu ornamente şi cu fir de aur sau de argint: *ţesătură de brocard muiată-n fir.* MACED.; *călătorea pe o pataşcă de brocart, aşezată pe un cal mare alb.* SAD.; (şi: **brocard**). [Din fr. ***brocart***].

bróccoli m. varietate de varză de culoare verde, cu gust şi cu aspect de conopidă. [Din it. ***broccoli*** (pl. lui ***broccolo***); cf. engl. ***broccoli***].

bróciu n. (bot.; reg.) roibă (*Rubia tinctorum*). [Din sb. ***broč***].

brod, broduri n. (reg.) bac. [Din sl. ***brodŭ*** „vad"].

brodá, brodez vb. (tr.) **1.** a coase o broderie: *a broda o batistă;* (absol.) *a broda cu mătase;* **2.** (fig.) a dezvolta, a adăuga (înflorind ceva); a inventa: *hrănită de lecturi, imaginaţia sa fecundă brodă canavaua unui adevărat roman.* GHEŢIE; (fig.) *a brodat pe tradiţii locale o legendă romantică.* CĂL.; (refl. pas.) *se brodează ... pe tema lipsei de merit.* CAR. [Din fr. ***broder***].

brodáre, brodări f. (rar) acţiunea de a broda. [V. ***broda***].

brodát[1], ~ţi, brodată, ~e a. împodobit cu broderii: *generali cu bicorn brodat alergau ca iepurii.* CĂL.; *bluză brodată.* [V. ***broda***].

brodát[2] n. faptul de a broda: *se întrerupse din brodat.* PETR. [V. ***broda***].

brodeáiă[1], brodeli f. potrivire (de întîmplări, de vorbe etc.); **la brodeală,** la nimereală, la întîmplare. [***Brodi*** + *-eală*].

brodeáiă[2], brodeli f. (reg.) broboadă. [Contaminare între ***broboadă*** şi ***broderie***].

brodelnicitúră, brodelnicituri f. (înv.) vorbă nesocotită, proastă: *lasă-ţi brodelniciturile şi fă porunca împăratului.* DOS. [De la ***brodi***].

broderíe, broderii f. **1.** cusătură decorativă în relief pe o ţesătură: *purta una dintr-acele scurte cataveici numite fermenele, broderia căreia, cu fir şi cu tertel, îi acoperea tot pieptul.* NEGR.; **2.** adaos (ornamental) la o povestire, la o piesă muzicală; **3.** (p. gener.) ornamentaţie fină. [Din fr. ***broderie***].

brodáză, brodeze f. femeie care brodează, care face broderii. [Din fr. ***brodeuse***].

brodí, brodesc vb. **1.** (tr.) a găsi pe cineva sau ceva (din întîmplare): *am brodit-o acasă;* **2.** (tr.) a o nimeri bine, a o scoate bine la capăt: *ai brodit-o bine astăzi;* **3.** (refl.) a se întîmpla, a se nimeri: *batalionul nostru s-a brodit să nu fie nici cînd s-a luat Griviţa.* GHICA; *cum se brodi ca locul să fie alături?;* **4.** (tr.) a pune la cale, a aranja: *brodise planul să mînjească pe părintele Pantelimon pe cap.* C.; **5.** (rar; tr.) a potrivi (un lucru cu altul); (refl.) *vrei să întrebi dacă vreunul din planurile de acasă se brodesc pentru situaţii reale?* PETR.; **6.** (înv.; intr.) a umbla (prin apă), a naviga: *vei brodi prin sînge, ca şi de mainte.* DOS.; **7.** (înv.; tr.) a vorbi; a bîigui: *şi-ţi ado aminte de ocară ce brodesc nebunii pînă-n sară.* DOS. [Din sl. ***broditi***].

brodíre, brodiri f. (pop.) acţiunea de a (se) brodi şi rezultatul ei. [V. ***brodi***].

brodít n. faptul de a (se) brodi; **pe brodite,** la întîmplare, la nimereală: *mergea treaba mai mult pe brodite.* DELAVR. [V. ***brodi***].

bródiu a. v. **brudiu.**

broh interj. cuvînt care redă sunetele caracteristice ale porcului (mistreţ): *şi o dată porunceşte: broh!* SAD. [Onomat.].

brójbă f. v. **broajbă.**

bróker, brokeri [brócăr] m. agent (de bursă), mijlocitor, intermediar, comisionar. [Din engl. ***broker***].

9505 intrări • 8748 articole • 13689 sensuri

brokeráj, brokeraje n. intermediere în afaceri. [Din engl. ***brokerage***].

brom n. metaloid lichid de culoare roşie închisă, cu miros pătrunzător, întrebuinţat în farmacie, în industria chimică etc. [Din fr. ***brome***].

bromát, bromaţi m. sare a acidului bromic. [Din fr. ***bromate***].

bromeliacée, bromeliacee f. (la pl.) familie de plante tropicale monocotiledonate, având ca tip ananasul; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***broméliacées***].

bromhexín n. medicament cu efect decongestionant şi dezinfectant al căilor respiratorii. [Denumire comercială].

bromhidrát, bromhidraţi m. (chim.) sare a acidului bromhidric. [Din fr. ***bromhydrate***].

bromhídric a. **acid bromhidric,** gaz incolor rezultat din combinarea bromului cu hidrogenul. [Din fr. ***bromhydrique***].

bromhidróză, bromhidroze f. transpiraţie urît mirositoare şi abundentă. [Din fr. ***bromhydrose***].

brómic a. **acid bromic,** acid oxigenat al bromului, cu proprietăţi oxidante. [Din fr. ***bromique***].

bromísm n. intoxicaţie cu săruri de) brom. [Din fr. ***bromisme***].

bromocét n. dezinfectant puternic (pentru piele, instrumente medicale etc.). [***Brom(ură de)*** + ***cet(rimoniu)***].

bromofórm n. lichid incolor, dulceag, preparat pe bază de brom şi folosit pentru calmarea tusei, a spasmelor etc. [Din fr. ***bromoforme***].

bromurál n. produs farmaceutic, sub formă de cristale incolore, folosit ca sedativ şi hipnotic slab. [Din germ. ***Bromural***].

bromurăre, bromurări f. reacţie chimică prin care se introduc atomi de brom în molecula unui compus organic. [De la ***brom***].

bromúră, bromuri f. sare rezultată din reacţia acidului bromhidric cu un metal: *bromura de potasiu e întrebuinţată în medicină ca un calmant al sistemului nervos.* [Din fr. ***bromure***].

bronhi- element de compunere cu sensul „(referitor la) bronhii"; (şi: **bronho-, bronş-**). [Din fr. ***broncho-***].

bronhiál, ~i, bronhială, ~e a. (anat.) care ţine de bronhii, referitor la bronhii; bronhic; bronşic. [Din fr. ***bronchial***].

brónhic, ~ci, bronhică, ~ce a. bronhial; bronşic. [Din fr. ***bronchique***].

brónhie, bronhii f. ramificaţie a traheii prin care aerul ajunge în plămîni. [Din lat. ***bronchia,*** fr. ***bronche***].

bronhiólă, bronhiole f. (anat.) fiecare dintre ramificaţiile bronhiilor, care pătrunde profund în ţesutul pulmonar. [Din fr. ***bronchiole***].

bronhiolítă, bronhiolite f. inflamaţie a bronhiilor. [Din fr. ***bronhiolite***].

bronho- v. **bronhi-**.

bronhofoníe, bronhofonii f. rezonanţă puternică a vocii şi a respiraţiei la bolnavii de pneumonie, bronşită etc. [Din fr. ***bronchophonie***].

bronhografíe, bronhografii f. (med.) radiografie a bronhiilor după introducerea în căile respiratorii a unei substanţe de contrast. [Din fr. ***bronchographie***].

bronhoíít, bronholite n. (med.) calcul bronşic. [Din fr. ***broncholithe***].

bronhologíe f. ramură a medicinii care studiază şi tratează bolile bronhiilor. [Din fr. ***bronchologie,*** engl. ***bronchology***].

bronhomicóză, bronhomicoze f. informaţie a bonhiilor, provocată de unele ciuperci patogene. [Din fr. ***bronchomycose***].

bronhopneumoníe, bronhopneumonii f. boală constînd în inflamaţia bronhiilor, a bronhiolelor şi a lobulilor pulmonari, caracterizată prin febră, tuse etc. [Din fr. ***bronchopneumonie***].

bronhorée, bronhorei f. (med.) secreţie şi expectoraţie abundentă, frecventă în astmul bronşic, în bronşita cronică etc. [Din fr. ***bronchorrhée***].

bronhoscóp, bronhoscoape n. (med.) instrument medical care serveşte la efectuarea bronhoscopiilor. [Din fr. ***bronchoscope***].

bronhoscópic, ~ci, bronhoscopică, ~ce a. care ţine de bronhoscopie, referitor la bronhoscopie. [Din fr. ***bronchoscopique***].

bronhoscopíe, bronhoscopii f. (med.) examinare vizuală a bronhiilor cu bronhoscopul. [Din fr. ***bronchoscopie***].

bronhotomíe, bronhotomii f. (med.) intervenţie chirurgicală care constă în secţionarea unei bronhii. [Din fr. ***bronchotomie***].

bronş- v. **bronhi-**.

bronşectazíe, bronşectazii f. (med.) dilatare a bronhiilor ca urmare a sclerozei pulmonare. [Din fr. ***bronchectasie***].

brónşic, ~ci, bronşică, ~ce a. bronhic: *astm bronşic.* [Din fr. ***bronchique***].

bronşítă, bronşite f. inflamaţie a mucoasei bronhiilor, manifestată prin tuse puternică, stare febrilă etc.: *eram bolnav, o bronşită urîtă... m-a ţinut în casă două săptămîni.* GHEŢIE. [Din fr. ***bronchite***].

bronşític, ~ci, bronşitică, ~ce a. 1. care ţine de bronşită, referitor la bronşită; **2.** care suferă de bronşită. [Din fr. ***bronchitique***].

brontozáur, brontozauri n. gen de reptile uriaşe din ordinul dinozaurienilor erbivori, care au trăit în era secundară. [Din germ. ***Brontosaurus,*** fr. ***brontosaure***].

bronz, bronzuri n. 1. aliaj de cupru cu unul sau mai multe metale (cositor, zinc etc.), din care se toarnă statui, clopote, monede, instrumente muzicale etc.: *o placă de bronz ... era plasată exact în centrul clădirii.* GHEŢIE; **epoca bronzului** (sau **de bronz**), perioadă din istoria omenirii, în care s-a generalizat folosirea acestui aliaj, a uneltelor şi a armelor din acest aliaj; **2.** obiect (de artă) făcut din acest aliaj: *vrea să aibă imagini palpabile de artă antică, cumpără bronzuri.* CĂL.; **3.** (spec.) clopot făcut din acest aliaj: *ascultînd distrat dangătele bronzurilor care vesteau amiaza.* GHEŢIE; **4.** pigment metalic de culoare galbenă: *firmele de modă veche, pictate cu litere de bronz pe fond negru.* GHEŢIE; *ramă vopsită cu bronz;* **5.** culoare arămie a pielii în urma expunerii la soare sau la vînt; **6.** (fig.) **de bronz,** neclintit, ferm: *inimă de bronz; caracter de bronz.* [Din fr. ***bronze***].

bronzá, bronzez vb. 1. (tr.) a acoperi cu un strat de bronz sau de vopsea de bronz; **2.** (tr. şi refl.) a (se) înnegri de soare sau de vînt (căpătînd o culoare arămie): *apărură doi oşteni mari şi bine legaţi, cu obrazurile bronzate de soare şi vînturi.* SAD. [Din fr. ***bronzer***].

bronzáj, bronzaje n. (rar) bronzare. [Din fr. ***bronzage***].

bronzáre, bronzări f. 1. faptul de a bronza; acoperire cu un strat de bronz sau cu vopsea de bronz; bronzaj; **2.** înnegrire a pielii (sub acţiunea soarelui, a vîntului etc.). [V. ***bronza***].

bronzát, ~ţi, bronzată, ~e a. 1. care este acoperit cu un strat de bronz sau de vopsea de bronz; **2.** cu pielea înnegrită (de soare): *faţa lui bronzată,... ochii strălucitori... exprimau o liniştită încredere şi siguranţă de sine.* VINEA; *marinari bronzaţi.* [V. ***bronza***].

bronzărie, bronzării f. 1. mulţime de obiecte din bronz; **2.** prăvălie în care se vînd obiecte din bronz. [***Bronz*** + ***-ărie***].

bronzíér, bronzieri f. persoană care produce obiecte (de artă) din bronz. [Din fr. ***bronzier***].

broscáriţă, broscariţe f. 1. plantă erbacee acvatică, cu flori albe-verzui; limba-apei; notătoare (*Potamogeton natans*); **2.** plantă erbacee acvatică cu flori verzi şi cu fructe capsule care se desfac la maturitate în trei valve; iarba-şerpilor (*Triglochin palustre*). [***Broască*** + ***-ariţă***].

broscárésc, ~şti, broscăreáscă, ~eşti a. (rar) al broaştelor, de broaşte: *apa rămîne ... pe vale, formînd multe locuri de adăpost pentru neamul broscăresc.* SL. [***Broască*** + ***-ăresc***].

broscărie, broscării f. loc cu multe broaşte; mulţime de broaşte. [***Broască*** + ***-ărie***].

broscăriţă, broscăriţe f. plantă erbacee acvatică cu flori verzui; iarba-şarpelui (*Triglochin palustris*). [***Broască*** + ***-ăriţă***].

broscói, broscoi m. 1. augmentativ al lui broască; masculul broaştei: *broscoii din răstoacă îl insultă-n pauze.* TOP.; **2.** (iron.) copil. [***Broască*** + ***-oi***].

broscúţ, broscuţi m. pui de broască: *îşi hrănea broscuţul lui.* CAR. [***Broască*** + ***-uţ***].

broscúţă, broscuţe f. diminutiv al lui broască. [***Broască*** + ***-uţă***].

broşá, broşez vb. (tr.) 1. a coase împreună foile unei broşuri, unei cărţi, unui caiet etc.; **2.** a prelucra suprafaţa unei piese metalice cu broşa; **3.** a executa ornamente pe o ţesătură, prin introducerea unui fir colorat în rost. [Din fr. ***brocher***].

broşáre, broşări f. acţiunea de a broşa; broşat[2]. [V. ***broşa***].

broşát[1], ~ţi, broşată, ~e a. (despre broşuri, caiete etc.) cu foile cusute împreună (şi puse într-o copertă). [V. ***broşa***].

broşát[2] n. broşare. [V. ***broşa***].

bróşă, broşe f. 1. bijuterie prevăzută cu un ac, cu care se prinde pe rochie, pe guler etc.; **2.** unealtă de aşchiere cu care se prelucrează suprafeţele pieselor metalice. [Din fr. ***broche***].

broştésc, ~şti, broşteáscă, ~eşti a. **1.** (ca) de broască, al broaştelor; **ochi broşteşti,** ochi bulbucaţi; **umblet broştesc,** mers cu sărituri; **2. lînă-broştească,** plantă acvatică din familia algelor; strai de broască (*Conferva rivularis*). [***Broască*** + ***-esc***].

broştét n. 1. mulţime de broaşte; **2.** (iron.) mulţime de copii mici. [***Broască*** + ***-et***].

broşúră, broşuri şi (înv.) **broşure** f. 1. lucrare tipărită avînd un număr redus de foi: *despre toate aceste găsim mai multe în jurnale şi broşure străine decît în cele române.* EM.; **2.** (înv.) fasciculă: *„Magazinul istoric" va ieşi în broşuri.* BĂLC. [Din fr. ***brochure***].

broşurícă, broşurele f. diminutiv al lui broşură. [***Broşură*** + ***-ică***].

brotác, brotaci m. 1. (zool.) broatec (*Hyla arborea*); **2.** lemn scobit pe care stă capătul grindeiului la roata morii. [V. ***broatec***].

brotán, brotani m. (reg.) broatec (*Hyla arborea*). [***Brot(ac)*** + ***-an***].

brotăcél, brotăcei m. 1. (zool.) diminutiv al lui brotac; broatec: *brotăceii orăcăiau în depărtare.* ISP.; **2.** (ornit.) florinte (*Carduelis chloris chloris*): *brotăcelul cîntă vesel înturnarea zilelor calde.* OD. [***Brotac*** + ***-el***].

brotícíu, ~ii, brotície, ~ii a. (rar) verde (ca brotacul): *mazăre ... cu foile mărunte şi broticii.* HOGAŞ. [***Brotac*** + ***-iu***].

brownián, ~eni, browniană, ~ene [braunián] a. **mişcare browniană,** mişcare continuă şi

dezordonată a particulelor microscopice aflate în suspensie într-un fluid, datorată ciocnirii acestora cu moleculele mediului. [Din fr. ***brownien***].

browning, browninguri [bráuning] n. pistol automat cu încărcătorul în mîner: *îşi ieşi din fire şi trase la rîndul său browningul lui din teacă.* VOIC. [Din fr. ***browning***].

brr interj. **1.** cuvînt care redă sunetul produs de tobă: *furişîndu-se de Ivan, iese cu dînsa afară şi începe a o bate ca de război: brr ... brr ...* CR.; **2.** exclamaţie care redă o accentuată senzaţie de frig; (şi: **bru**). [Onomat.].

bru interj. v. **brr.**

bruceióză, bruceloze f. boală contagioasă a vitelor, transmisibilă la om prin alimentele provenite de la animalele bolnave, manifestată prin dureri de cap, febră etc. [Din fr. ***brucellose***].

brucínă f. alcaloid foarte toxic extras din nuca vomică, utilizat în medicină şi în farmacie. [Din fr. ***brucine***].

brudár, brudari m. (reg.) conducător al unui pod plutitor. [***Brod*** + *-ar*].

brúdă, brude f. (reg.) specie de peşte de apă dulce, asemănător cu păstrăvul. [Probabil cuv. autoht.].

bruderşăft, bruderşafturi n. mod de a bea în care partenerii duc paharele la gură luîndu-se de braţ în semn de prietenie. [Din germ. ***Bruderschaft***].

brudiésc, ~eşti, brudieáscă, ~eşti a. (înv.) copilăresc: *lucruri brudieşti.* CANT. [***Brudiu*** + *-esc*].

brudiéşte adv. (înv.) copilăreşte: *vredniciilor lui Traian de-a-tocma să le facă brudiiaşte gîndea.* CANT. [***Brudiu*** + *-eşte*].

brúdină, brudine f. (reg.) **1.** pod plutitor; bac; **2.** taxă pentru trecerea apei pe un bac: *să plătească brudină zece zloţi.* SAD. [Din sb. ***brodina***].

brudiór, ~i, brudioáră, ~e a. (reg.) diminutiv al lui brudiu. [***Brudiu*** + *-ior*].

brudíu, ~ii, brudie, ~ii a. şi m., f. **1.** (reg.) (om) tînăr, nevîrstnic, zglobiu, fără experienţă, naiv: *fost-am tînăr şi brudiu, pare-mi rău, ş-amu-i tîrziu.* POP.; **2.** (înv.) (om) frumos: *să ne ducă pre cale-n giudeaţe, pre cei brudivi şi cei cu blîndeaţe.* DOS.; (şi: **brodiu,** (înv.) **brudiv**). [Et. nec.].

brúdiv a. şi m., f. v. **brudiu.**

brúdnic[1], ~ci, brudnícă, ~ce a. (reg.) brudiu, tînăr: *se alintă ca o copilă brudnică.* NEGR. [***Brud***(*iu*) + *-nic*].

brúdnic[2], brudnici m. (reg.) brudar: *brudnicul cel vechi s-a mirat de asemenea plată.* SAD. [***Brod*** + *-nic*].

bruft, brufturi n. (reg.) prima tencuială aruncată pe perete fără a fi netezită. [De la ***bruftui***].

bruftuí, bruftuiesc vb. (tr.) **1.** (reg.) a pune pe perete un strat de bruft; **2.** (fig.) a adresa cuiva cuvinte aspre; a brusca: *începu s-o gonească şi s-o bruftuiască;* (şi: **bruftului**). [Et. nec.].

bruftuiálă, bruftuieli f. **1.** (reg.) bruft, prima tencuială; **2.** (fig.) ceartă, ocară; bătaie: *Ştefan le-a dat* [turcilor] *o bruftuială.* ISP.; (şi: **bruftuluiálă**). [***Bruftui*** + *-eală*].

bruftulúi vb. v. **bruftui.**

bruftuluiálă f. v. **bruftuială.**

bruh interj. exclamaţie scoasă de cel pătruns de frig: *bruh! mi-i frig.* EM. [Onomat.].

bruiá, bruiez vb. (tr.) a perturba audiţia radiofonică. [Din fr. ***brouiller***].

bruiáj, bruiaje n. faptul de a bruia. [Din fr. ***brouillage***].

bruiát, ~ţi, bruiată, ~e a. perturbat (prin zgomote): *post de radio bruiat.* [V. ***bruia***].

bruiére f. acţiunea de a bruia. [V. ***bruia***].

bruión, bruioane n. ciornă, concept: *închipuiţi-vă că s-ar scula Eminescu şi ar vedea că-i circulă bruioanele.* IBR.; (şi: (înv.) **brulion**). [Din fr. ***brouillon***].

bruiór, bruioare n. emiţător pentru bruierea emisiunilor radiofonice. [Din fr. ***brouilleur***].

brulínc m. v. **burlinc.**

brulión n. v. **bruion.**

brumă, pers. 3 **brumează** vb. **1.** (intr.) a cădea brumă; **2.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi cu brumă sau cu ceva care seamănă cu bruma: *verde frunză ... cît o ninge ş-o brumează ea e tot mîndră şi creaţă.* POP. [De la ***brumă***].

brumár[1] m. (pop.) (luna) noiembrie: *veştejită şi uscată ca o frunză de brumar.* DELAVR.; *se pune o vreme tare din luna lui brumar.* SAD. [***Brumă*** + *-ar*].

brumár[2] m. luna a doua a calendarului republican francez (22 oct.–22 nov.). [Din fr. ***brumaire***].

brumát, ~ţi, brumată, ~e a. **1.** acoperit cu brumă; peste care a căzut bruma: *spunea de-un trandafir brumat în doina ei.* COŞB.; *o păsărică în grădina brumată, în liniştea rece a iarnă-a făcut.* BAC.; **2.** acoperit de un strat fin alburiu: *prune brumate;* **3.** (fig.) aburit: *pahare brumate;* **4.** (rar) brumăriu: *mioarele brumate.* POP.; **5.** (fig.) indispus, fără chef: *nu fi aşa brumat.* [V. ***bruma***].

brumátic, ~ci, brumatícă, ~ce a. (rar) de toamnă; rece, friguros: *e toamnă, ... cu nopţile tot mai lungi şi mai brumatice.* C.; *vînt brumatic.* [***Brumă*** + *-atic*].

brúmă, (rar) **brume** f. **1.** rouă îngheţată (în urma scăderii temperaturii): *s-aşază bruma peste vii.* EM.; *vor trimite brumă pe floarea pomului.* VIERU; (fig.) *bruma sclaviei ucide în rădăcină chiar florile cele mai alese.* HASD.; **a fi bătut de brumă,** a fi bătrîn, cu părul alb; **2.** strat fin alburiu care acoperă unele fructe: *strugurii ... înflaţi stau în soare; vineţi cu brumă sînt unii.* EM.; **3.** (pop.) chiciură, promoroacă: *trînteşte o brumă pe pereţi de trei palme de groasă.* CR.; **4.** (compus) **floarea-brumei,** brînduşă de toamnă (*Colchicum autumnale*): *în jurul lor răsăreau ici-colo, din ţarina săracă, brînduşe, florile-brumei.* SAD.; **5.** (fig.) cantitate mică: *el ar fi putut să producă numai confuzie pentru bruma de cunoştinţe astronomice din acele vremi.* BL.; *o brumă de învăţătură.* [Lat. ***bruma*** „solstiţiu de iarnă"].

brumăreá, brumărele f. numele a două plante erbacee ornamentale cu flori diferit şi viu colorate şi cu miros plăcut; scînteiuţă (*Phlox paniculata* şi *drummondi*). [***Brumă*** + *-ăreа*].

brumărél m. (pop.) (luna) octombrie: *face în numărul său de miercuri 18 brumărel declaraţii de iubire partidului conservator.* EM. [***Brumar*** + *-el*].

brumăríţă, brumăriţe f. numele a două specii de păsări mici, una cu bărbia albă cu pete brune (*Prunella collaris*), cealaltă, cu bărbia sură (*Prunella modularis*). [***Brumă*** + *-ăriţă*].

brumăríu, ~ii, brumărie, ~ii a. de culoarea brumei; alb-cenuşiu: *l-a sărutat la tîmpla stîngă sub cuşma domniei sale brumărie.* SAD.; *căciulă brumărie;* **prune brumării,** soi de prune acoperite cu o pulbere alburie; **oaie brumărie,** varietate de oaie cu lînă pestriţă, alb cu negru. // f. varietate de struguri. [***Brumă*** + *-ăriu*].

brumós, ~şi, brumoásă, ~e a. (înv.) **1.** ceţos, neguros, întunecat: *un cer brumos şi posomorît.* NEGR.; **2.** friguros, rece: *muntele e mediul brumos al romanticilor noştri.* CĂL.; *timp brumos;* **3.** (fig.) întunecat, fără lumină: *să descopăr ... din ceaţa brumoasă a prezentului o falnică lumină.* OD. [Din fr. ***brumeux,*** lat. ***brumosus***].

brun, ~i, brună, ~e a. **1.** cafeniu-închis; (fig.) *la vîntul din pustie, la răcoarea nopţii brună.* EM.; **2.** (despre oameni) cu părul negru şi cu tenul negricios; brunet, oacheş: *nu le-ar putea cineva deosebi dacă ... n-ar fi una brună şi alta blondă.* NEGR.; (subst.) *la clavir o brună despletită cînta purtînd o mantie cernită.* BAC. [Din fr. ***brun***].

bruná, brunez vb. (tr.) **1.** a acoperi, pe cale chimică, o piesă de oţel sau de cupru cu un strat protector de oxizi de culoare brună; **2.** a înnegri, a bronza: *avea o carne vîrtoasă, cu pielea brunată de soare şi bătută de vînt.* SAD. [Din fr. ***brunir***].

brunáj n. brunare. [***Bruna*** + *-aj*; cf. fr. ***brunissage***].

brunáre f. acţiunea de a bruna şi rezultatul ei; brumaj. [V. ***bruna***].

brunát, ~ţi, brunată, ~e a. **1.** acoperit cu un strat de oxizi: *pe cavalerul din frunte, în armură brunată, doamna comitesă îl cunoştea bine.* SAD.; **2.** (rar) înnegrit, bronzat de soare: *faţa-i rotundă şi brunată era străjuită ... de păr castaniu.* HOGAŞ. [V. ***bruna***].

brunél n. (înv.) stofă de lînă de culoare închisă, utilizată la fabricarea încălţămintei: *cu cizmuliţe de brunel, umbla prin casă.* MACED.; *ghete de brunel.* [Din germ. ***Brunelle***].

brunét, ~ţi, brunetă, ~e a. şi m., f. (persoană) cu tenul negricios şi cu părul negru: *un june brunet ... de pe barbetă şi musteţi se cunoştea că era străin.* NEGR.; *observă că nevasta acestuia, o brunetă cu profil grec, ... îi face ochi dulci.* GHEŢIE. [Din fr. ***brunet***].

bruneţál, ~i, bruneţică, ~ele a. şi f. (persoană) cam brunetă: *Stana semăna cu tată-său, era bruneţică, cu ochii negri.* AG. [***Brunet*** + *-el*].

brúsă, bruse f. regiune tropicală de stepă în care cresc arbuşti. [Din fr. ***brousse***].

brusc, ~şti, bruscă, ~şte a. **1.** care se produce într-un timp scurt; subit, neaşteptat; repede: *o rază răsfrîntă într-una din pietrele cercelului sclipea intermitent în fulgerări bruşte.* GHEŢIE; *plecare bruscă;* (adv.) *brusc sosi furtuna ca o revărsare de puhoi.* SAD.; *s-a ridicat brusc;* **2.** (rar) aspru, strident: *caracter brusc.* [Din it. ***brusco,*** fr. ***brusque***].

bruscá, bruschez vb. (tr.) **1.** a trata cu asprime, fără menajamente pe cineva; a repezi: *dramaturgul bruschează pe cunoscuţii săi cu un limbaj cu care unii nu sînt obişnuiţi.* CĂL.; **2.** a grăbi, a forţa, a precipita un eveniment, un proces: *a brusca lecuirea.* NEGR. [Din fr. ***brusquer***].

bruscáre, bruscări f. acţiunea de a brusca şi rezultatul ei. [V. ***brusca***].

bruschâţă f. v. **bruscheţe.**

bruschéţe f. **1.** purtare sau atitudine aspră, grosolană: *lasă asta! făcu ea cu bruscheţe, retrăgîndu-şi mîna.* GHEŢIE; **2.** firea, caracterul de a fi brusc: *temperamental, poate îşi exlica însăşi bruscheţea vitalităţii sale prin originea orientală.* CĂL.; (şi: (înv.) **bruschéţă**). [Din it. ***bruschezza***].

brusnát, ~ţi, brusnată, ~e a. (rar) grăsuliu, bucălat: *a plăsmuit luna în chip de femeie brusnată, durdulie.* HOGAŞ; (adv.) *răsărea brusnat faţa-i rotundă.* HOGAŞ. [Et. nec.].

brustán, brustani m. plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori galbene dispuse în capitule, avînd miros plăcut (*Telekia speciosa*). [Cf. ***brusture***].

brústur m. v. **brusture.**

brústure, brusturi m. numele mai multor plante erbacee, cu frunze mari, late şi cu flori purpurii sau violete, cu întrebuinţări medicinale (*Lappa maior, minor* sau *tomentosa*): *un şipot de apă ... şerpuia printre brusturi şi alte buruieni.* ISP.; (şi: **brustur**). [Et. nec.].

bruş, bruşi m. (reg.) bulgăre: *îmi dau un bruş de brînză.* AG.; *bruş de pămînt.* [Din sb. ***bruš***].

brut[1], brute n. (înv. şi reg.) pîine neagră; pită. [Din sl. ***brotŭ***].

brut², **~ţi**, **brută**, **~e** a. **1.** (rar) grosolan, brutal: *înaintea acestei acţiuni,... materia nu aparţine artei, ci naturii brute şi inexpresive.* VIANU; *om brut;* **2.** (despre materii prime) neprelucrat, în stare naturală: *piei brute;* (p. ext.) *nu tot materialul brut poate fi transformat în material artistic.* IBR.; **3.** care nu a fost rafinat, care nu a fost transformat în produs finit: *zahăr brut; aur brut;* **produs brut**, v. **produs**; **4.** inert, lipsit de viaţă: *corp brut;* **5.** (despre venituri) din care nu s-au scăzut cheltuielile, impozitele: *salariu brut;* **6.** (despre greutatea mărfurilor) din care nu s-a scăzut daraua. [Din lat. ***brutus,*** fr. ***brut***].

brutál, **~i**, **brutală**, **~e** a. **1.** care ţine de animal, animalic: *poftă brutală;* **2.** grosolan, lipsit de delicateţe; necioplit: *Gheorghe s-a arătat a fi un om prea brutal şi prea ursuz.* CAR.; **3.** care exprimă brutalitate; care este caracteristic omului grosolan: *acest mod brutal de a vesti moartea.* VLAH. // adv. cu brutalitate; dur: *comutatorul pocni brutal şi camera fu inundată de lumină.* GHEŢIE; *se poartă brutal.* [Din fr., germ. ***brutal,*** lat. ***brutalis***].

brutalitáte, **brutalităţi** f. **1.** fire sau purtare brutală: *ni-s arătate ca victime ale brutalităţii bărbaţilor.* IBR.; **2.** vorbă sau faptă brutală; grosolănie: *la ea constatăm o oroare înnăscută pentru brutalitate.* CĂL.; **cu brutalitate**, în mod brutal, nedelicat: *cere un concediu pe care un superior i-l refuză cu brutalitate.* VIANU. [Din fr. ***brutalité,*** germ. ***Brutalität***].

brutalizá, **brutalizez** vb. (tr.) a trata grosolan, cu brutalitate; a maltrata (pe cineva): *fata fusese brutalizată şi depravată de Nenea.* CĂL. [Din fr. ***brutaliser***].

brutalizáre, **brutalizări** f. acţiunea de a brutaliza. [V. ***brutaliza***].

brutár, **brutari** m. persoană care fabrică sau vinde pîine. [***Brut***¹ + ***-ar***].

brútă, **brute** f. **1.** animal (sălbatic, de neîmblînzit); **2.** om brutal, grosolan: *Ion nu e însă decît o brută, căreia şiretenia îi ţine loc de deşteptăciune.* CĂL.; *eşti o brută.* [Din fr. ***brute***].

brutăreásă, **brutărese** f. femeie care face sau vinde pîine: *întîlni o brutăreasă care ştergea un cuptor.* ISP. [***Brutar*** + ***-easă***].

brutăríe, **brutării** f. **1.** meseria de brutar; **2.** clădire în care se fabrică sau se vinde pîine: *mai degrabă ţi-ar plăcea să ai o brutărie.* TUD. [***Brutar*** + ***-ie***].

brúto adv. în total, fără a scădea daraua, cheltuielile, impozitele etc. [Din germ. ***Brutto,*** it. ***brutto***].

bruxísm n. obicei de a scrîşni din dinţi (din cauza unei ocluzii dentare defectuoase, a unei spasmofilii constituţionale). [Din engl. ***bruxism***].

búár m. v. **bour.**

buărá, pers. **3 buărează** vb. (înv.; intr.) a ţine coarnele gata de atac; (fig.) *condeiele mai ascuţite decît sulele şi mai lungi decît suleţele asupră-le-şi buărează.* CANT. [De la ***buăr***].

buărát, **~ţi**, **buărată**, **~e** a. (înv.) **1.** îndreptat, aţintit: *coarne buorate.* CANT.; (fig.) *cu suliţa buărată, pre bietul iepure în goană luă.* CANT.; **2.** care are coarnele aţintite, îndreptate (pentru a împunge): *bou cornat şi buărat.* CANT.; (şi: **buorat**). [V. ***buăra***].

bubái, bubali m. antilopă africană de talie mare, cu coarnele în formă de liră *(Bubalis tora).* [Din fr. ***bubale***].

bubalínă, **bubaline** f. (la pl.) specie de vite comute, înrudite cu taurinele, cu capul mare, cu coarnele în formă de semilună şi cu părul negru; (şi la sg.) animal din această specie. [Din fr. ***bubalines***].

bubát, **~ţi**, **bubată**, **~e** a. **1.** plin de bube; **2.** ciupit de vărsat. // n. (pop.) variolă. [De la ***bubă*** contaminat cu ***vărsat***].

búbă, **bube** f. **1.** umflătură dureroasă cu caracter purulent: *ce n-a făcut el ca să se cureţe de bube?* ISP.; **s-a spart buba,** s-a dat totul pe faţă; **buba-oii** sau **bubă-neagră**, boală contagioasă a oilor; dalac; **buba-mînzului,** boală contagioasă a cailor; răpciugă; **bube-dulci,** bubuliţe dese, de natură infecţioasă, care apar în special la copii, pe cap şi în jurul gurii: *două fete ... cu bube dulci pe lîngă năsucurile mucoase.* ST.; **2.** rană, leziune: *îi scoase ţeapul, apoi îl legă la bubă.* ISP.; **3.** (p. ext.) asperitate (asemenea rănilor) pe plante sau pe fructe; **4.** (fig.) punct slab, parte dificilă: *asta-i buba!;* **5.** defect, defecţiune. [Cf. ucr. ***buba***].

buberíc, buberici m. plantă erbacee cu rizom noduros, cu frunze dinţate şi cu flori brune sau verzi (*Scrophularia nodosa*). [Cf. bulg. ***bubrek*** „rinichi"].

bubói, buboaie n. augmentativ al lui bubă; (spec.) furuncul. [***Bubă*** + ***-oi***].

bubón, buboane n. (med.) inflamare a ganglionilor limfatici din regiunea inghinală, axilară etc., caracteristică ciumei, scarlatinei, bolilor venerice. [Din fr. ***bubon***].

bubónic, ~ci, bubonică, ~ce a. referitor la bubon, care se manifestă printr-un bubon; **ciumă** (sau **pestă**) **bubonică**, ciumă (sau pestă) manifestată prin buboane. [Din fr. ***bubonique***].

bubós, ~şi, buboásă, ~e a. **1.** cu bube, plin de bube: *un cal răpciugos şi bubos.* ISP.; **2.** cu noduri, cu crestături, cu asperităţi (asemenea rănilor); buburos: *arbori chirciţi, buboşi.* ST. [***Bubă*** + ***-os***].

bubuí, pers. 3 **búbuie** vb. (intr.) **1.** a produce un sunet înfundat şi puternic: *vine ploaia binefăcătoare, tunetul bubuie în văzduh.* CĂL.; **îi prost de bubuie,** este foarte prost; **2.** (p.ext.) a produce un sunet asurzitor: *tunuri sute bubuiau, se clătina pămîntul.* AL.; **3.** (arg.; prez. ind. **búbui**) a repezi, a aranja: *te bubui de nu te vezi!* (Onomat.].

bubuíre, bubuiri f. (rar) bubuit, bubuitură: *bubuirile buciumelor înălţau la cer prelungă zvoană a morţii.* SAD. [V. ***bubui***].

bubuít n. zgomot puternic (produs de tunet, de explozii etc.); bubuitură; (rar) bubuire: *în curînd un bubuit surd se auzi.* SAD. [V. ***bubui***].

bubuitór, ~i, bubuitoáre a. care bubuie; răsunător: *paşi îndesaţi, bubuitori răsunau în spatele meu.* GHEŢIE. [***Bubui*** + ***-tor***].

bubuitúră, bubulturi f. bubuit: *se auziră nişte ... bubuituri şi duduituri îngrozitoare.* ISP. [***Bubui*** + ***-tură***].

bubulíţă, bubuliţe f. diminutiv al lui bubă; bubă mică; bubuşoară. [***Bubă*** + ***-uliţă***].

bubulúc, bubuluci m. (reg.) stîlp care sprijină marginea prispei la casele ţărăneşti. [Formă diferenţiată din ***babalîc***].

buburós, ~şi, buburoásă, ~e a. (despre scoarţa copacilor, frunze, fructe etc.) care are pe suprafaţă asperităţi asemănătoare bubelor; bubos. [***Bubă*** + ***-uros***].

buburúz m. v. **buburuză.**

buburúză, buburuze f. **1.** insectă cu elitrele roşii pătate cu şapte puncte negre; boul-lui-Dumnezeu (*Coccinella septempunctata*): *toată ziua prindea buburuzi şi, punîndu-i pe dosul mînei, zicea.* CR.; **2.** (reg.) fărîmă, bucată mică (şi rotundă): *o buburuză de mămăliguţă;* **un buburuz de om,** om de statură foarte mică; **3.** (reg.) bubuliţă (de fierbinţeală); zgrăbunţă; (şi: (pop.) **buburuz**). [Et. nec.].

bubuşoáră, bubuşoare f. bubuliţă. [***Bubă*** + ***-uşoară***].

buc¹ m. (reg.) **într-un buc,** foarte repede, imediat: *şi într-un buc* [furnicile] *au şi ales năsipul.* CR. [Et. nec.].

buc², **bucі** m. (reg.) **1.** pleavă rămasă după vînturarea seminţelor: *pisa mălaiul şi-l vîntura de buc.* CR.; **2.** (la pl.) scame rămase după meliţarea şi pieptănarea cînepei: *aci sînt nişte buci pentru făcut saci.* CR. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***byk***].

buc³, bucі m. (reg.) fag bătrîn. [Din sl. ***bukŭ***].

bucál, **~i**, **bucală**, **~e** a. care ţine de gură, referitor la gură: *orificiul bucal;* **pe cale bucală,** pe gură, oral. [Din fr. ***bucal***].

bucátă, **bucăţi** f. **1.** parte dintr-un tot, dintr-un întreg; fragment, frîntură: *îşi muie o bucată de carne, bătînd-o cu maiul.* DRĂGHICI; *prăvali o bucată de stîncă.* EM.; **a face** (sau **a rupe, a tăia etc.**) **bucăţi** (sau **în bucăţi, bucăţi-bucăţi, bucăţi-bucăţele**), a rupe în fragmente mici: *întru o clipală îl făcu bucăţi.* NEGR.; *altul şi-a ucis femeia tăind-o bucăţi-bucăţele.* SAD.; **2.** interval; porţiune: *m-a lăsat în voia mea pentru o bucată de vreme.* CR.; *mergînd ei o bucată bună, Spînul se preface că-i e sete.* CR.; *merse o bucată de drum;* **3.** exemplar, piesă, parte (considerată ca o unitate) dintr-o mulţime, dintr-un ansamblu: *a vinde cu bucata;* **om dintr-o bucată,** om integru: *nu s-a încovoiat niciodată: era om dintr-o bucată.* CAR.; **4.** operă (sau fragment dintr-o operă) artistică: *în toate bucăţile d-lui Sadoveanu, natura face parte integrantă din fondul nuvelei.* IBR.; *bucată muzicală; bucată de teatru.* // (pl. **bucate**) **1.** (feluri de) mîncare: *bucatele aiestea-s pripite.* CR.; *bucate de dulce, de post;* (la sg. pentru pl.) *a sluji, de samă nu bagă, numa s-aibă odihnă şi bucată.* B.-DEL.; **listă de bucate,** meniu, listă pe care sînt înscrise felurile de mîncare ce pot fi servite: *Victor se adîncise în lectura listei de bucate.* GHEŢIE; **2.** (pop.) recoltă de grîne, cereale: *bucatele cîmpilor cetăţii ce era pen împrejurul ei au pus întru dînsa.* BIBLIA; *cîmpul cu bucate.* [Lat. ***buccata***].

búcă, bucі f. **1.** fiecare dintre cele două părţi cărnoase ale obrazului omului, de la tîmplă în jos: *să iei un trombon de-ale marele de la muzică, să-ţi umfli bucile, să sufli cu putere.* BR.-VOIN.; **2.** fesă: *dede-n pizmaş cu război iute, de le cădea buci de pe şezute.* DOS.; **3.** (fig.) îmbucare, mîncare: *negăsind ursul nimic de bucă.* PANN. [Lat. ***bucca*** „gură"].

bucăláie, bucălăi f. şi a. (oaie) cu lîna albă şi cu botul negru: *mioriţă laie, laie bucălaie.* POP. [***Bucă*** + ***laie***].

bucălát, **~ţi**, **bucălată**, **~e** a. **1.** rotund, grăsuliu, durduliu, bucălai: *cu obrajii bucălaţi ca nişte pite.* DELAVR.; **2.** cu obrazul grăsuliu, grăsuţ, (rar) bucăliu: *chipul bucălat şi alb al lui Ion Micu se făcu liliachiu.* PR. [Cf. ***bucă***].

bucălíu, ~ii, bucălie, ~ii a. (rar) bucălat: *cel mai mic* [copil], *un creţ cîrlionţat şi bucăliu.* DELAVR. [Cf. ***bucă, bucălat***].

bucătár, bucătari m. bărbat care are meseria de a prepara mîncare: *bucătarii curţii ... nu ştiu ce făcuseră.* ISP.; *foamea e cel mai bun bucătar.* [***Bucate*** (pl. de la *bucată*) + ***-ar***].

bucătăreásă, bucătărese f. femeie care are meseria de a prepara mîncare; (reg.) bucătăriţă: *chemă pe bucătăreasă şi-i dete buruienile să le fiarbă.* ISP. [***Bucătar*** + ***-easă***].

bucătărie, bucătării f. **1.** cameră (sau clădire) unde se prepară mîncarea: *zice unei babe de la bucătărie să ia cucoşul.* CR.; **2.** faptul de a prepara mîncare; mod specific de a găti mîncarea: *mama ... priceută la bucătărie.* CAR.; *bucătărie românească;* **3.** (fig.) ceea ce serveşte la definitivarea unei lucrări, după stabilirea principiilor de bază: *era cel mai entuziast ... dintre tinerii care făceau, cum se zice, bucătăria gazetei.* VLAH. [***Bucătar*** + ***-ie***].

bucătărioáră, bucătărioare f. diminutiv al lui bucătărie; bucătărie mică: *trecu în bucătărioara*

pe care o împărţea cu proprietăreasa. GHEŢIE. [*Bucătărie* + *-ioară*].

bucătăríţă, bucătăriţe f. (reg.) bucătăreasă. [*Bucătar* + *-iţă*].

bucătúră, bucături f. (pop.) **1.** cantitate de mîncare care se poate lua în gură; îmbucătură: *oferă invitatului o bucătură fină cu propria-i furculiţă.* CĂL.; *bucătură de pîine;* **2.** (p. ext.) cantitate mică de mîncare: *puneau la îndemînă colăcei de toate mărimile şi cîte-o bucătură de dulce pentru ţigani.* AG. [De la *îmbucătură*].

bucăţeá, (~ică), bucăţele f. diminutiv al lui bucată; bucată mică: *scăpără şi-i dă foc cu o bucăţică de iască aprinsă.* CR.; (fig.) *au şi oamenii ... destulă deşteptăciune, căci ştiu să aprindă o bucăţică de soare orişiunde vor.* SAD.; **bucăţică ruptă** sau **ruptă bucăţică,** leit, exact la fel (cu cineva): *îţi samănă ţie, ruptă bucăţică.* CR.; **a face** (sau **a tăia, a rupe**) **bucăţele (-bucăţele),** a fărîmiţa, a mărunţi: *îl făcu bucăţele-bucăţele, cu paloşul.* ISP.; **a lua cuiva bucăţica de la gură,** a lua tot cuiva, a lipsi chiar şi de strictul necesar pe cineva; **a fi bună bucăţică,** (iron.) a fi uşuratic, fără prejudecăţi; (şi: **bucăţică**). [*Bucată* + *-ea, -ică*].

bucăţél, bucăţei m. plantă erbacee din familia gramineelor, cu frunzele răsucite în formă de sul şi cu flori roşietice sau violacee (*Agrostis canina*). [De la *bucăţea*].

bucăţelí, bucăţelesc vb. (reg.; tr.) a îmbucătăţi. [De la *bucăţele*].

bucăţí, bucăţesc vb. (pop.; tr.) a face bucăţi: *lama cuţitului ei cu-al cărei tăiş bucăţesc pînea pe masă.* VIERU; (fig.) *izolarea ... bucăţeşte firul vieţii şi sfărîmă dispoziţiunea artistică din noi.* EM. [De la *bucată*].

bucăţícă f. v. bucăţea.

bucăţíre, bucăţiri f. acţiunea de a bucăţi şi rezultatul ei. [V. *bucăţi*].

bucăţít, ~ţi, bucăţită, ~e a. (rar) fragmentat, împărţit: *latinii se împrăştiaseră înlăuntrul bucăţitei împărăţii.* EM. [V. *bucăţi*].

buccinatór, buccinatori m. muşchi facial cu ajutorul căruia poate fi expulzat, cu putere, aerul din plămîni. [Din fr. *buccinateur*].

bucciu a. v. bocciu.

bucéa, bucele f. **1.** manşon de fier fixat pe dinăuntru în butucul roţii pentru a-l proteja; bucşă: *se isprăvise caldarîmul şi o luăm pe şleau, cu roatele în noroi pînă la buccea.* GHICA; **2.** scobitură într-o piesă în care intră capul altei piese cu care se îmbină; **3.** dispozitiv în care se prinde luminarea în sfeşnic; **4.** (reg.) ţeavă la pîlnie. [Lat. *buccella* „guriţă"].

bucefál, bucefali m. cal de luptă sau de paradă. [Din fr. *bucéphale*].

bucelá, bucelez vb. (tr.) a monta o bucea. [De la *bucea*].

bucentáur, bucentauri m. **1.** (mit.) centaur care avea corp de taur; **2.** corabie aurită de pe care dogii Veneţiei aruncau în valuri (la încoronare) un inel, semn al logodnei cu Marea Adriatică: *pe vechiul bucentaur, prin Veneţia purtat.* AL. [Din fr. *bucentaure*].

búche, buchi f. **1.** a doua literă a alfabetului chirilic; **2.** (p. ext.) literă (chirilică); (la pl.) alfabet (chirilic): *ochii ... m-au lăsat de tot ..., nu mai văd deloc buchile.* REBR.; *nu ştie buchile;* **3.** (înv.) cunoştinţe elementare, învăţătură: *bucheaua poate s-o înveţe şi acasă cine vrea.* CR.; **a nu şti buche** sau **a încurca două buchi,** a nu şti nimic: *oameni ce încurcă două buchi pe hîrtie ... aspiră a deveni deputaţi şi miniştri.* EM.; **buchea cărţii,** exact ca în carte; în mod mecanic; **4.** (fig.) tîlc, pont: *taci că-i cu buche, l-am potcovit bine.* CR.; (şi: (rar) **buchea**). [Din sl. *buky*].

bucheá f. v. buche.

buchér, bucheri m. **1.** persoană care învaţă buchile; **2.** (fig.) începător la învăţătură (care ştie puţin): *mentalitatea e a unui bucher suficient şi inuman de serios.* CĂL.; **3.** persoană care învaţă (sau acţionează) în mod mecanic: *era ... bucher de frunte şi tîmp în felul său.* CR. [*Buche* + *-ar*].

buchereálă, bucherели f. (fam.) faptul de a silabisi (un text); (p. ext.) faptul de a învăţa ceva pe de rost, mecanic; buchiseală. [*Bucheri* + *-eală*].

bucherésc, ~şti, buchereáscă, ~eşti a. **1.** care ţine de buche sau de bucher, referitor la buche sau la bucher; **2.** (spec.) bătrînesc. [*Bucher* + *-esc*].

bucheréşte adv. **1.** ca un începător; **2.** (fig.) în felul bucherilor, în mod mecanic. [*Bucher* + *-eşte*].

bucherí, bucheresc vb. (fam.; tr.) a silabisi (un text). [De la *bucher*].

bucherie, bucherii f. învăţătură elementară; toceală: *patru ani ... de bucherie zăpăcită.* VLAH. [*Bucher* + *-ie*].

buchét, buchete n. **1.** mănunchi de flori legate împreună: *buchet de flori dalbe sub capu-şi găseşte.* BOL.; **2.** boschet: *pe şesul larg, între buchetele de sălcii, înfloreau finaţurile.* SAD.; *buchet de copaci;* **3.** aromă a vinurilor superioare; **4.** mică plantă erbacee cu flori violete sau albastre-purpurii (*Geranium pusillum*). [Din fr. *bouquet*].

buchetiéră, buchetiere f. (înv.) florăreasă: *buchetiera din Florenţa.* AL.; *la Florenţa captivase o buchetieră.* CĂL. [Din fr. *bouquetière*].

bucheţél, bucheţele n. diminutiv al lui buchet; buchet mic sau din flori mici. [*Buchet* + *-el*].

buchiní, buchinesc vb. (tr. şi intr.) a silabisi; a bucheri: *buchinind slovă cu slovă.* VLAH. [De la *buche*; cf. fr. *bouquiner*].

buchiníst, buchinişti m. (franţuzism) persoană care vinde cărţi vechi; anticar: *o carte rară descoperită în vrafurile mucezite ale vreunui buchinist.* VLAH. [Din fr. *bouquiniste*].

buchirisí, buchirisesc vb. (rar; intr.) a citi sau a învăţa cu mare osteneală sau cu migală. [*Bucher* + *-isi*].

buchisá vb. v. buchisi.

buchiseálă, buchiseli f. (pop. şi fam.) **1.** învăţare, bucherеală: *asta însemna sculare la cinci şi jumătate şi buchiseală disperată pînă la şapte şi jumătate seara.* GHEŢIE; **2.** bătaie înfundată (cu pumnii): *m-am săturat de buchiseală.* AL. [*Buchisi* + *-eală*].

buchisí, buchisesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a lucra cu multă trudă şi migală; a citi cu greutate: *înainte de orice, trebuie să înveţi textul pe dinafară, să-l buchiseşti, dacă e nevoie.* GHEŢIE; *buchiseşte toată ziua la latină;* **2.** (fig.; tr.) a lovi cu pumnii, a bate tare pe cineva: *începură a-l răsuci şi a-l buchisi înfundat.* ISP.; **3.** (intr.) a strivi lovind, a zdrobi: *cînd ţiuia tăciunele, ... mama îl mustra acolo, în vatra focului, şi-l buchisa cu cleştele.* CR.; (şi: **buchisa**). [Cf. *buche*].

buchisíre, buchisiri f. faptul de a buchisi. [V. *buchisi*].

buchisít, buchisituri n. învăţare, toceală. [V. *buchisi*].

buciardá, buciardez vb. (tr.) a prelucra cu buciarda: *bolţul de la cheie şi cele laterale să fie frumos buciardate.* CĂL. [Din fr. *boucharder*].

buciardáre, buciardări f. acţiunea de a buciarda. [V. *buciarda*].

buciardát, ~ţi, buciardată, ~e a. prelucrat cu buciarda: *piatră, tencuială buciardată.* [V. *buciarda*].

buciárdă, buciarde f. ciocan prevăzut cu dinţi deşi, cu care se prelucrează piatra de construcţie, suprafaţa unei construcţii etc. imprimîndu-i-se adînciturі sau şanţuri. [Din fr. *boucharde*].

búcin n. v. **bucium²**.

buciná vb. v. buciuma.

bucínă, bucine n. (la romani) instrument de suflat asemănător cornului de vînătoare; trompetă. [Din lat. *bucina*].

buciníş, buciníşi m. (bot.; reg.) **1.** angelică (*Angelica archangelica*); **2.** cucută (*Conium maculatum*). [Et. nec.; cf. *bucin*].

buciúc, buciucuri n. (turcism; înv.) steag turcesc sau tătăresc, format dintr-o jumătate de coadă de cal fixată pe o prăjină (care era însemnul unor demnităţi turceşti): *marele căpitan de lefegii cu zapciii, buciucul şi toboşarii.* FIL. [Din turc. *buçuk* „jumătate"].

búcium¹, buciume n. (pop.) **1.** trunchi de copac, butuc: *la buciumul viţei, trei vlăstare cresc.* PANN; **2.** butuc (al roţii carului). [Et. nec.].

búcium², buciume şi (înv.) **buciumuri** n. instrument muzical de suflat, de forma unui tub conic, lung pînă la doi metri şi jumătate, (făcut din coajă de tei), folosit (în trecut) îndeosebi de ciobani pentru chemări şi semnale; tulnic: *cu glas de bucin.* MOXA; *buciumul vuieşte-n munte, sună valea de cimpoi.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **bucin**). [Lat. *bucinum*].

buciumá, búcium vb. **1.** (intr.) a suna, a cînta din bucium² sau (p. ext.) dintr-un alt instrument: *apoi un corn apucă şi buciumă în vînt.* AL.; (fig.) *buciumă toamna agonic.* BAC.; **2.** (fig.; tr.) a striga în gura mare, a spune la toată lumea; (fig.) *toamna îşi buciuma mîhnirea în adîncimi.* SAD.; (şi: (înv.) **bucina**). [Lat. *bucinare*].

buciumáre, buciumări f. acţiunea de a buciuma şi rezultatul ei; buciumat: *ţinuturile Mozelei se umplură de buciumări de război.* SAD.; (fig.) *trăsura intră în codru, într-o noapte bîntuită de buciumări sălbatice.* SAD. [V. *buciuma*].

buciumáş, buciumaşi m. persoană care buciumă: *buciumaşii, fluieraşii şi surlaşii răsunau alai mare.* DELAVR. [*Bucium²* + *-aş*].

buciumát n. semnalare cu buciumul; buciumare: *a scos şapte ţevi lungi cu condace şi pădurarii s-au mirat, socotindu-le trîmbiţi de buciumat.* SAD. [V. *buciuma*].

buciumátor, ~i, buciumătoáre a. (rar) care buciumă: *un corn buciumător.* OD. [*Buciuma* + *-tor*].

buciumătúră, buciumături f. sunet (repetat) al buciumului. [*Bucium* + *-ătură*].

buclă, buclez vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) face bucle, a(-şi) încreţi, a(-şi) cîrlionţa părul: *caută-n oglindă de-şi bucleză al său păr.* EM.; **2.** (tr.) a face o buclă, un ochi unui fir. [Din fr. *boucler*].

bucláj, buclaje n. **1.** buclele de pe pielea unui miel; **2.** forma, mărimea etc. buclelor unei pielicele de miel: *buclaj mărunt; buclaj înalt.* [Din fr. *bouclage*].

bucláre, buclări f. acţiunea de a (se) bucla. [V. *bucla*].

buclarisí, buclarisesc vb. (fam.; tr.) a o păţi, a o sfecli. [Et. nec.].

buclát, ~ţi, buclată, ~e a. cu bucle; cîrlionţat: *cu ochi şireţi ca cei de vulpi ..., cu păr buclat.* COŞB. [V. *bucla;* cf. fr. *bouclé*].

búclă, bucle f. **1.** şuviţă de păr răsucită (în spirală): *buclele-i de aur cad pe albu-i sîn.* BOL.; **2.** porţiune foarte curbată a unei căi de comunicaţii, a unei conducte etc.; **3.** îndoitura firului din care este alcătuit ochiul tricotului; **4.** piesă metalică pe care se fixează prin îndoire capătul unui cablu. [Din fr. *boucle*].

bucléu, buclee n. ţesătură de lînă, de bumbac etc. cu aspect buclat. [Din fr. *bouclé*].

bucliúc n. v. bucluc.

buclúc, buclucuri n. **1.** încurcătură, necaz, ceartă: *după bucluc umbli, peste bucluc ai dat.* CR.; *se ţine numai de buclucuri;* **2.** (reg.; la pl.) obiecte neînsemnate, mărunţişuri; catrafuse: *am găsit şi secure, şi frînghie ... pe sub buclucurile d-tale.* CR.; **3.** (reg.; în forma **bucliuc**) gunoi folosit ca îngrăşămînt; (şi: (reg.) **bucliuc, bocluc**). [Din turc. *bokluk* „excremente"].

buclucáş, ~i, buclucaşă, ~e a. (şi subst.) care caută ceartă cu orice preţ, care provoacă buclucuri: *se făcuse buclucaş, hărţăgos.* CR.; *nu e de chip s-o scoţi la capăt cu buclucaşul acesta.* CR.; (şi: **boclucaş**). [*Bucluc* + *-aş*].

bucmeá, bucmele f. (înv.) găitan cusut ca chenar; şnur: *bucmea de lînă.* [Din turc. *bökme* „şnur"].

bucní vb. v. bufni.

bucoávnă, bucoavne f. **1.** (înv.) abecedar (cu slove chirilice): *cei de la bucoavnă rîvneau la dînşii.* GHICA; **2.** (p. ext.) carte veche (bisericească) cu litere chirilice: *sînt cu ceară picurate filele-n bucoavna mea.* COŞB. [Din sl. *azúbukovĭno*].

bucólic, ~ci, bucolică, ~ce a. **1.** pastoral, care ţine de viaţa păstorilor sau a ţăranilor: *trai bucolic;* **2.** referitor la viaţa la ţară; idilic: *bucolica undă adoarme în tihna de sălcii pletoase.* MACED.; *poemă bucolică.* // f. creaţie literară care prezintă (idealizat) viaţa de la ţară; eglogă, idilă: *poezia veche nu cultiva în bucolica ei vacile şi provincia.* CĂL.; *"Bucolicele" lui Virgiliu.* [Din lat. *bucolica*, fr. *bucolique*].

bucolísm n. (livr.) caracter bucolic. [*Bucol*(*ic*) + *-ism*].

bucovineán, ~eni, bucovineană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic provinciei româneşti Bucovina sau populaţiei ei, referitor la Bucovina sau la populaţia acesteia: *ceea ce izbeşte la noua generaţie bucovineană este hotărîrea de a cultiva valorile pure.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din Bucovina: *mulţi bucovineni au rude de aproape pe cîmpul de război.* EM. [*Bucovina* n. pr. + *-ean*].

bucovineáncă, bucovinence f. femeie (originară) din Bucovina. [*Bucovinean* + *-că*].

bucovinísm n. (rar) spirit bucovinean; mod de a fi, de a se comporta etc. al bucovinenilor: *acestei apropieri de ardelenism şi bucovinism datoreşte Eminescu oarecare greşeli şi improprietăţi în limba sa.* IBR. [*Bucovina* n. pr. + *-ism*].

bucsáu m. arbust din familia leguminoaselor, cu flori galbene, frumos mirositoare, cultivat în grădini (*Spartium junceum*). [Din lat. *buxus*].

búcşă, bucşe f. bucea (la roată): *reluai filetatul bucşei.* PR. [Din ucr. *bukša;* cf. germ. *Büchse*].

bucşí, bucşesc vb. (reg.; tr.) a îndesa, a umple pînă la refuz. [Et. nec.].

bucşít, ~ţi, bucşită, ~e a. plin pînă la refuz; îndesat, ticsit: *caprele ... bucşite de rîie.* POP. [V. *bucşi*].

bucurá, búcur vb. **1.** (refl.) a simţi bucurie, plăcere, a simţi mulţumire: *se bucură că-i veniră musafiri.* NEGR.; *a se bucura din toată inima;* **2.** (refl.) a se desfăta, a petrece: *să bem şi să ne bucurăm;* **3.** (refl.) a-i fi caracteristic, a poseda: *numai în Bugeac tătarii colonizaţi s-au bucurat de oarecari privilegii.* EM.; *el se bucură de deplină sănătate;* **4.** (tr.) a procura cuiva o plăcere, o satisfacţie, o mulţumire: *am alergat s-o bucur anunţîndu-i vizita d-voastră.* AL.; **5.** (peior.; refl.) a rîvni la ceva; a încerca să profite de ...: *mă bucurai la avere.* POP. [Cuv. autoht.; cf. alb. *bukur*].

bucurát, ~ţi, bucurată, ~e a. plin de bucurie, mulţumit, bucuros: *bucurată a fost plecarea aceea pentru unii şi întristată pentru alţii.* SAD.; *astăzi lumea cîntă bucurată.* POP. [V. *bucura*].

bucureşteán, ~eni, bucureşteană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic municipiului Bucureşti sau locuitorilor lui; referitor la municipiul Bucureşti sau la populaţia acestuia; din Bucureşti: *romanul tinde să zugrăvească dedesubturile societăţii bucureştene.* CĂL.; *teatrul bucureştean.* // m., f. persoană (originară) din Bucureşti sau din zonele limitrofe: *atentatul, indiferenţa armatei, asmuţirea bucureştenilor în sunetul clopotelor îl biruiseră.* CĂL. [*Bucureşti* n. pr. + *-ean*].

bucureşteáncă, bucureştence f. femeie (originară) din Bucureşti: *pretinsele romane cu bucureştence care dau camere mobilate.* CĂL. [*Bucureştean* + *-că*].

bucureşténeşte adv. ca bucureştenii: *Hasan e şi el cetăţean cu galantomie care face chefuri şi vorbeşte fetelor bucureşteneşte.* CĂL. [*Bucureştean* + *-eşte*].

bucuríe, bucurii f. **1.** sentiment de mulţumire, de satisfacţie sufletească: *sînt sufiet în sufletul neamului meu şi-i cînt bucuria şi-amarul.* COŞB.; *saltă de bucurie;* **a nu mai putea de bucurie,** a se bucura foarte mult: *cînd auzi fata că tată-său îi dă voie să meargă, nu mai putea de bucurie.* ISP.; **cu bucurie** sau **cu toată bucuria,** foarte bucuros, din toată inima: *cu toată bucuria ... am să vin numaidecît.* CR.; **a sălta de bucurie,** v. **sălta; 2.** (concr.) ceea ce bucură pe cineva: *el era bucuria mea.* NEGR. [*Bucura* + *-ie*].

bucurós, ~şi, bucuroásă, ~e a. **1.** voios, vesel, plin de bucurie: *aveai muşterii, de nu erai bucuros.* CR.; **a fi bucuros de oaspeţi,** a primi cu plăcere oaspeţi: *l-au întrebat de-i bucuros de oaspeţi.* NEGR.; **a fi mai bucuros să ...** (sau **dacă ..., cînd ...**), a prefera să ...: *mai bucuros eram cînd m-ai fi chemat la nuntă.* CR.; **2.** care exprimă bucurie; care este caracteristic omului mulţumit, vesel: *am crezut întotdeauna în tine, am murmurat stăpînit de o bucuroasă frenezie.* GHEŢIE; **3.** care face ceva cu plăcere, cu tragere de inimă: *bucuroşi le-om duce toate, de e pace, de-i război.* EM. // adv. (reg.) cu bucurie, cu plăcere. [*Bucura* + *-os*].

budác, budace n. (reg.) sapă mare sau tîrnăcop cu care se fac cuiburi pentru sădit. [Din sb. *budak*].

budácă, budace f. (reg.) **1.** vas de lemn în care se pune laptele la închegat; **2.** (fig.) femeie scundă şi grasă; (şi: (reg.) **budaşcă, budaie**). [*Bud*(*ăi*) + *-acă*].

budáie f. v. budacă.

budalá m. (rar) nătărău, prostănac: *eu cu budalaua ... ăsta de Ianulea.* CAR. [Din turc. *budala* „năuc"].

budánă, budane f. (reg.) butoi mare. [*Budăi* + *-ană*].

budáşcă f. v. budacă.

búdă, bude f. (reg.) **1.** căsuţă de lemn în pădure; colibă; **2.** prăvălioară de lemn; magherniţă: *pîrîse pe negustor la judeţii craiului leşesc şi-l prigonise pentru nişte bude.* SAD.; **3.** closet. [Din rus., pol., magh. *buda*].

budái, budáie n. (reg.) **1.** vas de lemn (de mică capacitate) pentru lapte sau pentru alte lichide: *feace un budăiu mare şi mîna argaţii de căra apă.* DOS.; **2.** putinei; **3.** (în forma **budui**) vas de lemn în care se păstrează făina: *ia şi cea sită din cui şi fărină din budui.* POP.; **4.** trunchi scobit, întrebuinţat ca ghizd la fîntînă; fîntînă puţin adîncă: *şapte budăie ... deschise într-o parte erau cufundate numai de doi coţi deasupra izvoarelor.* SAD.; (şi: (reg.) **budui**). [Din magh. *bödöny*].

budáláş, budálaşe n. diminutiv al lui budăi. [*Budăi* + *-aş*].

budálău, budálaie n. (reg.) budacă. [*Budăi* + *-ălău*].

budgét n. v. buget[1].

búdic, ~ci, budică, ~ce a. care ţine de budism, referitor la budism. [Din fr. *bouddhique*].

budiháce, budihace f. (reg.) pocitanie, monstru: *să-şi facă budihacea casa la noi în sat.* CR. [Et. nec.].

budiháie, budihái f. (reg.) sperietoare de ciori; momîie, matahală. [Et. nec.].

budíncă, budinci f. preparat culinar făcut din făină (sau din paste făinoase), orez, legume, brînză etc. şi copt în cuptor. [Din engl. *pudding*, fr. *pouding*].

budísm n. concepţie religioasă şi filozofică, răspîndită în Asia orientală (bazată pe credinţa că omul ispăşeşte, într-un şir de existenţe, păcatele comise anterior), care are ca principiu fundamental renunţarea la preocupările obişnuite ale vieţii, pentru a merita repausul final sau nefiinţa numită „nirvana": *şi-a creat teoria din propria sa experienţă, dar s-a inspirat şi din budism.* IBR.; (p. ext.) *budismul lui Eminescu.* CĂL. [Din germ. *Buddhismus*, fr. *bouddhisme*].

budíst, ~şti, budistă, ~e a. care ţine de budism, referitor la budism: *Eminescu şi-a însuşit teoria budistă.* IBR. // m., f. adept al budismului: *ferventul budist este acuma fericit.* CAR. [Din fr. *bouddhiste*, germ. *Buddhist*].

budoár, budoare n. (livr.) cameră (elegant împodobită) pentru uzul particular al unei femei: *în umbra parfumată a budoarului să vin.* EM. [Din fr. *boudoir*].

buduhálă, buduhale f. (reg.) **1.** monstru, momîie; budihace; **2.** boală molipsitoare: *a fi pîrdalnica buduhoală de gît, face ... pîrjol în copii.* C.; (şi: **buduhoală**) [Et. nec.].

buduhoálă f. v. buduhală.

budúi n. v. budăi.

budulác, ~ci, budulacă, ~ce a. prost, naiv: *fratele meu e cam budulac.* ISP. [*Budala* + *-ac*].

búdur, budure n. **1.** (pop.) stîncă mare, cu vegetaţie săracă; **2.** (rar) trunchi de copac scorburos; **3.** ghizd de fîntînă (făcut dintr-un trunchi scobit). [Et. nec.; cf. *budăi*, magh. *gugyor*, sb. *gudura*].

buduréţ, budureţe n. (reg.) coş pentru fum (făcut dintr-un budur). [*Budur* + *-eţ*; cf. *buduroi*].

budurói, buduroaie n. (pop.) **1.** vas, coş de lemn pentru păstrat diferite produse; budăi: *buduroaiele cu ceară ori cu miere.* GAL.; **2.** stup (primitiv) pentru albine făcut dintr-o scorbură sau dintr-un lemn scobit: *îngrijea o stupină de vreo cincizeci de coşniţe şi buduroaie.* SAD.; **3.** horn la casele ţărăneşti; **4.** ghizd de fîntînă (făcut din scînduri sau din împletitură de nuiele): *cobiliţa e rezemată de buduroiul fîntînii.* ST. [*Budur* + *-oi*].

buf[1] interj. cuvînt care redă zgomotul înfundat al căderii unui corp sau al unei explozii: *buf! cade ... în groapa cu jăratec.* CR.; *a da buf! de perete.* [Onomat.].

buf[2]**, bufi** m. (ornit.; reg.) buhă mică cucuiată (*Strix scopos*). [V. *buhă*].

buf[3]**, ~i, bufă, ~e** a. **1.** cu un caracter comic exagerat: *scenele de caracterizare sînt bufe.* CĂL.; *comedie bufă;* **2.** (despre actori) care joacă roluri în comedii sau în opere comice. [Din fr. *bouffe*].

buf[4] n. numele unei figuri la jocul de arşice: *le potrivea aşa de bine, că buful cădea totdeauna pe ceilalţi jucători.* GHICA. [Et. nec.].

bufánt, ~ţi, bufantă, ~e a. (despre îmbrăcăminte) umflat, înfoiat: *pantaloni bufanţi.* [Din fr. *bouffant*].

búfă[1] f. v. buhă.

búfă[2]**, bufe** f. fald, umflătură (la mîneca unei haine, la pantaloni etc.). [Din it. *buffa*].

bufét, bufete n. **1.** dulap în care se ţine veselă (şi tacîmuri): *mama îi rugase să folosească holul*

... *unde erau instalate masa şi bufetul.* GHEŢIE; **2.** cameră sau masă unde se servesc mîncăruri, băuturi etc.: *hai dar la bufet îndată să mai prindem la inimă.* AL.; **3.** local în care se servesc mîncăruri (reci) şi băuturi: *invită pe poet să meargă la bufet să mănînce înghețată.* CĂL.; **4.** mîncăruri care se servesc la un astfel de local: *bufet rece.* [Din fr. ***buffet,*** it. ***buffetto***].

bufetiér, ~i, bufetieră, ~e m., f. persoană care servește la un bufet: *să ştii c-ajungem departe dacă lăsăm viaţa pe mîna vînzătorilor, taximetriştilor şi bufetierelor.* CF.; *bufetierul teatrului.* [Din fr. ***buffetier***].

buféu, bufeuri n. **1.** răbufnire subită şi trecătoare de febră; enervare, palpitaţii etc. provocate de tulburări organice; **2.** aer care iese pe gură; **3.** mişcare bruscă şi trecătoare; acces, răbufnire. [Din fr. ***bouffée***].

búflea m. (depr.) epitet pentru un om foarte gros, gras. [Et. nec.; cf. ***buf***[1]].

buflói, buflei m. copil sau pui gras, dolofan: *Dolfa cu cinci, şase buflei.* DELAVR. [Et. nec.].

búfnă, bufne f. (ornit.; reg.) bufniţă (*Bubo bubo*): *bufnele posomorîte ţipă cu glas amorţit.* AL.; *îmi pare că-s o ruină pe care buhna ţipă.* AL.; (şi: **buhnă**). [Onomat.].

bufneálă, bufneli f. **1.** îmbufnare: *în fitece oră socoteli şi catastişe, bufneli şi chiondoreli.* DELAVR.; **2.** bufnitură: *se auzeau bufnelile valurilor în dig.* [***Bufni*** + *-eală*].

búfnet, bufnete n. **1.** zgomot puternic; bufnitură: *uşile se deschid cu bufnet;* **2.** strigătul bufniţei: *de buhnet ţipă cobele-n codru.* AL.; (şi: **buhnet**). [***Bufni*** + *-et*].

bufní, bufnesc vb. **1.** (intr.; **a bufni în rîs, a bufni rîsul**) a izbucni, a pufni în rîs (pe înfundate): *străjerii, cum îl văd, încep a se uita unul la altul şi a bufni în rîs.* CR.; *mă bufneşte şi astăzi rîsul, cînd mă gîndesc.* HOGAŞ; **2.** (intr.) a-şi manifesta nemulţumirea bombănind: *se sculă bufnind: nu vrea să vorbească.* CAR.; **3.** (intr.) a produce zgomot (căzînd, explodînd): *o învăluire mai tare de vînt trecu, o fereastră se izbi, bufnind răsunător.* SAD.; **4.** (tr.) a trînti, a lovi cu violenţă: *pleacă, bufnind uşa.* CAR.; **5.** (tr.) a lovi, a pocni, a izbi (scurt şi cu putere): *dă să fugă şi spre uşă mere, dar bucneşte în cap ca ş-un berbece pe Iosofat.* B.-DEL.; **6.** (intr.) a se năpusti, a da buzna; a izbucni: *un fum galben bufni pe fereastră.* DELAVR.; *vîntul a bufnit în perdelele ferestrei deschise.* SAD.; (şi: **bucni**). [De la ***buf***[1]].

bufníre, bufníri f. acţiunea de a bufni şi rezultatul ei. [V. ***bufni***].

bufnitúră, bufnituri f. zgomot produs prin cădere, izbire sau explozie: *deodată a auzit o bufnitură grozavă.* SAD. [***Bufni*** + *-tură*].

búfniţă, bufniţe f. **1.** pasăre răpitoare de noapte de culoare brună-cenuşie, cu ochi mari, cu smocuri lungi de pene la urechi (*Bubo bubo*): *se uită şi văzu o bufniţă mare şi sură.* EM.; **2.** (reg.) cucuvea (*Athene noctua*); **3.** (fig.) persoană care trăieşte retrasă de lume. [***Bufnă*** + *-iţă*].

bufón, ~i, bufonă, ~e a. caraghios, comic: *sîntem introduşi şi într-o şedinţă bufonă de francmasonerie.* CĂL. // m. **1.** măscărici, personaj comic (întreţinut la curţile suveranilor feudali); **2.** (p.ext.) persoană care îi face pe alţii să rîdă prin glume sau prin gesturi ridicole: *la voi toată vremea au trecere bufonii.* NEGR. [Din fr. ***bouffon***].

bufonádă, bufonade f. reprezentaţie scenică; farsă, (rar) bufonerie: *burlescul lui Pulci atrage mai puţin decît bufonadele lui Giulio Cezare Croce.* CĂL.; (p. ext.) *repeziciunea emiterii aforistice este un fel de bufonadă verbală.* CĂL. [Din it. ***buffonata***].

bufonăreálă, bufonăreli f. (rar) vorbă, glumă de un comic grotesc: *cedează bufonărelilor şi basmelor de incest şi adulteriu.* EM. [***Bufon*** + *-ăreală*].

bufonerí́e, bufonerii f. caraghioslîc, ceea ce provoacă rîsul: *am numi-o bufonerie constituţională sau panglicărie parlamentară.* EM. [Din fr. ***bouffonnerie***].

bufonídă, bufonide f. (la pl.) familie de batracieni care cuprinde broaştele rîioase; (şi la sg.) animal din această familie. [Din fr. ***bufonidés***].

buft, bufturi n. (reg.) stomac sau burtă la animalele mari; **buft umplut,** tobă, caltaboş: *costiţe de porc afumate, chişte şi buft umplut ... se duc unse pe gît.* CR. [Et. nec.; cf. magh. ***bufli***].

búftea m. calificativ pentru un om sau un copil gras. [***Buft*** + *-ea*].

bugeác, bugeacuri n. ţinut de stepă brăzdat de văi adînci şi seci şi lipsit de ape curgătoare. [Din turc. ***buğak***].

búged, ~zi, bugedă, ~e a. (reg.) puhav, umflat (de boală): *vezi colo pe urîciunea ... cu privirea-mpăroşată şi la fălci umflat şi buget.* EM.; (şi: **buget**). [Lat. **buccidus*].

bugét[1]**, bugete** f. stare a cheltuielilor şi veniturilor unui stat, unei întreprinderi, unei administraţii etc. într-o perioadă determinată (de obicei un an): *Constituţia prevede ca bugetul să fie elaborat şi votat cu-n an înainte de punerea lui în aplicare.* EM.; (şi: (înv.) **budget**). [Din fr. ***budget,*** germ. ***Budget***].

búget[2] n. v. **buged.**

bugetár, ~i, bugetară, ~e a. **1.** referitor la buget, prevăzut în buget; **an bugetar,** perioadă de un an pe care se stabilesc veniturile şi cheltuielile prevăzute de buget: *mai nu era an bugetar să nu se-ncheie c-un escedent de vro cîteva milioane.* EM.; **2.** care primeşte fonduri din buget: *instituţie bugetară.* [Din fr. ***budgétaire***].

bugetivór, ~i, bugetivoră, ~e a. (peior.) care trăieşte parazitar din bugetul statului: *sînteţi o clică de bugetivori cocoţaţi în vîrful piramidei sinecuriste.* VINEA; *academia este o instituţie bugetivoră.* [Din fr. ***budgétivore***].

bugetofág, bugetofagi m. (iron.) funcţionar al statului: *acei care compun grosul acestei armate de fribustieri sînt bugetofagii.* EM. // a. bugetivor: *academia este o instituţie bugetofagă.* [***Buget*** + *-fag*].

bugezí, bugezesc vb. (reg.; refl.) a se buhăi, a se umfla la faţă (de boală, de somn etc.). [De la ***buged***].

búglă, bugle f. **1.** trompetă din piele; **2.** (la pl.) nume generic dat instrumentelor muzicale de suflat din alamă. [Din fr., engl. ***bugle***].

buglovián, ~eni, bugloviană, ~ene a. şi n. (care ţine de, care se referă la) subetajul miocenului superior, situat între tortonian şi sarmaţian. [Din fr. ***buglovien***].

buh n. (reg.) faimă, renume: *mi se dusese buhul despre pozna ce făcusem.* CR. [Onomat.].

búha f. (reg.) stomac de bou; (şi: **bufă**). [Et. nec.].

buhăi, buhaie m. **1.** taur: *poate vreun buhai înfuriat i-a veni de hac.* CR.; (iron.) **buhai comunal,** bărbat afemeiat; **2.** (compuse) (ornit.) **buhai-de-baltă, a)** bou de baltă (*Botaurus stellaris*): *se auzea lugubru vuietul nelămurit al buhaiului-de-baltă.* SAD.; **b)** specie de broască mică cu pete roşii pe pîntece (*Bombina bombina*): *băieţii, cînd te văd, rămîn cu ochii holbaţi ca nişte buhai-de-baltă.* AL.; (entom.) **buhaiul-verzei,** fluture nocturn, cenuşiu, ale cărui larve distrug varza şi conopida (*Mamestra brassicae*); **3.** (depr.) om (scund şi) gras, cu voce groasă; **4.** plantă erbacee cu frunze mari, ovale, şi cu flori verzi-gălbui dispuse în spic; puţa-moşului (*Listera ovata*). // n. (pl. **buhaiuri** şi **buhaie**) **1.** instrument muzical popular folosit de colindători, format dintr-o putinică cu un fund de piele, prin care se trece un smoc de păr de cal, care produce sunete asemănătoare cu mugetul taurului: *toată ziua am stat pe capul tatei, să-mi facă şi mie un buhai.* CR.; *cu buhaiul se colindă în seara de Sf. Vasile, urînd plugușorul;* **2.** (reg.) stup care nu roieşte; **3.** (reg.) rindea mare mînuită de două persoane; **4.** (reg.) cîrlig la coasă; **5.** (reg.) dispozitiv la moară care ridică sau coboară poliţa, prîsnelul şi pietrele. [Din ucr. ***buhaj***].

buhăş, buhaşi m. (reg.) brad mic, pipernicit, cu crengi dese. [Et. nec.].

buhăv a. v. **puhav.**

búhaz n. v. **bogaz.**

búhă, buhe f. (pop.) **1.** (ornit.) bufniţă (*Bubo bubo*): *cînd buha se plînge prin triste suspine.* BOL.; **2.** (fig.) femeie care umblă cu părul nepieptănat, vîlvoi; **3.** (compus) **buha-semănăturilor,** fluture mic nocturn, cenuşiu, care dăunează semănăturilor (*Agrotis segetum*). [Onomat.].

buhăí[1]**, buhălesc** vb. (rar; intr.) a plînge ţipînd; a urla: *eu plîngeam ca un prost, ... buhăiam aşa de tare, încît am sculat toată curtea în picioare.* SAD. [De la ***buhă***].

buhăí[2]**, buhălesc** vb. (refl.) a deveni puhav la faţă, a se umfla (de somn sau de băutură); a se puhăvi: *Silion nu mai semăna cu sine însuşi; se buhăise la faţă şi la trup.* VINEA. [De la ***buhav***].

buhăiálă[1]**, buhăiell** f. (rar) faptul de a buhăi[1]; plîns, urlet. [***Buhăi***[1] + *-eală*].

buhăiálă[2]**, buhăiell** f. (reg.) faptul de a se buhăi[2]. [***Buhăi***[2] + *-eală*].

buhăléş, buhăleşi m. diminutiv al lui buhai; tăuraş. [***Buhai*** + *-aş*].

buhăít, ~ţi, buhăită, ~e a. **1.** care este cu faţa puhavă, umflată (de boală, de somn etc.): *era încă buhăit şi mahmur.* REBR.; (subst.) *un buhăit cu nasul vînăt de beţie.* SAD.; **2.** care are aspect puhav, umflat: *figura buhăită şi roşie a lui Vasile se învineţi.* VINEA. [V. ***buhăi***[2]].

búhnă f. v. **bufnă.**

búhnet n. v. **bufnet.**

buhós, ~şi, buhoásă, ~e a. **1.** care este ciufulit, zbîrlit: *un moşneguţ mărunt, cu capul gol, cu părul buhos, ieşi la lumină.* SAD.; *o pasăre cîrnă şi buhoasă;* **2.** buhăit, umflat la faţă: *om buhos;* **3.** (fig.) nefavorabil, neplăcut, rău: *urcam o vale împîslită cu ceaţă, pe-o vreme buhoasă, fără pic de privelişte.* VOIC. [***Buhă*** + *-os*].

buhúr, buhururi n. (înv.) stofă de mătase sau de lînă fină: *o largă mantie de buhur alb.* OD. [Din turc. ***buhur***].

buhurdár, buhurdaruri n. (înv.) vas (de metal) pentru afumat cu substanţe parfumate: *buhurdaruri pline de scumpe miresme.* OD. [Din turc. ***buhurdar***].

buhuréz m. v. **huhurez.**

buí, buiesc vb. (intr.) **1.** a chema, a da semnale (strigînd, sunînd din corn etc.); **2.** a răsuna, a vui; **3.** a urca (la deal); **4.** a da de năvală, a se înghesui. [Cf. sb. ***bujati***].

bulác, ~eci, bulacă, ~ece a. **1.** nebunatic, zglobiu, zburdalnic: *pentru ceea ce am săvîrşit cînd eram buiac şi fără grijă, m-a judecat la Stambul vizirul.* SAD.; (p.ext.) *tu eşti ca un mînzoc buiac într-o primăvară.* SAD.; **2.** (înv.) nebun, smintit, nechibzuit: *o, buieci izraileni, ce mă împroşcaţi?* DOS.; (subst.) *buiacii să-n-ţăleasă.* DOS.; **3.** (înv.) răsfăţat, dezmierdat; (subst.) *Dumnedzău-i giudeţ cumplit mîndrilor, buiacilor.* VARL.; **4.** (înv.) roditor, fertil; îmbelşugat. [Din sl. ***bujakŭ***].

bulamá, bulamale f. (reg.) testemel. [Din turc. ***boyama***].

bulandrúg, bulandrugi m. grindă de susţinere deasupra unei uşi, unei ferestre, unei porţi. [Et. nec.].

buicí, buicesc vb. 1. (reg.; intr.) a creşte, a se dezvolta peste măsură (fiind însă slab productiv): *scrie svînta evanghelie ... că-i buiciră ţarinile, adecă i să înmulţi avuţia şi agonisita.* VARL.; *a buicit grîul;* 2. (reg.; intr.) a se simţi foarte bine, a nu mai putea de bine; a nu-şi încăpea în piele: *vede un taur fără pază, mugînd, buiecind într-o poiană.* B.-DEL.; 3. (înv.; refl.) a deveni îngîmfat, încrezut: *vlahii ... de biruinţă ca aceasta buiecindu-să.* CANT.; 4. (înv.; tr.) a ameţi, a zăpăci: *nărocul pe bulgari buiecind, capetele ei înde ei au început a se gîlcevi.* CANT.; (şi: (înv.) **buieci**). [De la ***buiac***].

buiecí vb. v. **buici.**

buiecíe f. (înv.) îngîmfare, sminteală nechibzuinţă: *să lasaţi buecia să vă căutaţi giudecia.* DOS.; *nevoia în carea Iulian cu mîndria şi cu buieciia lui aduse oastea.* CANT. [***Buiac*** + *-ie*].

buiecíre, buiecíri f. faptul de a (se) buieci. [V. ***buieci***].

buiecitúră, buiecíturi f. (înv.) îngîmfare, nechibzuinţă: *iară eu dziş în buiecitura mea: nu m-oi clăti în veac!* DOS. [***Buieci*** + *-tură*].

buiestráş, buiestraşi m. cal care merge în buiestru: *flăcăul dă călcîie buiestraşului.* CAR.; (adj.) *venea călare pe un murg buiestraş.* SL. [***Buiestru*** + *-aş*].

buiéstru, ~ştri, buiastră, ~estre a. 1. (şi m.) buiestraş; 2. nărăvaş, zburdalnic: *dîrzia cai buiestri înteţeşte.* B.-DEL.; (fig.) *nu cu vedită şi buiastră tărie noi să dăm ajutare, ci pre-ascuns.* B.-DEL. // n. mers al calului (şi al altor animale) cînd calcă deodată cu picioarele de pe aceeaşi parte; trap mărunt, mers legănat al calului care îngăduie călăreţului să nu salte în şa: *vine domol la vale un călăreţ tînăr, în buiestru ţăcănit.* CAR.; *calul bătrîn nu se mai învaţă în buiestru;* (fig.) *domnu inginer a nostru e cal vîrstnic; i-a trecut vremea să înveţe buiestrul.* SAD. [Et. nec.].

buiguí vb. v. **bîigui.**

buiguiálă f. v. **bîiguială.**

buiguíre f. v. **bîiguire.**

buigut n. v. **bîiguit.**

buiguitór a. v. **bîiguitor.**

buiguitóriu a. v. **bîiguitor.**

building, buildinguri [bílding] n. (rar) clădire modernă de mari dimensiuni. [Cuv. engl.].

buimác, ~ci, buimacă, ~ce a. ameţit, zăpăcit, năuc: *era buimac de cap ... de atîta îmblat.* CR.; *am apucat-o buimac pe culoarele pustii.* GHEŢIE. [Et. nec.; cf. sl. ***bui*** „sălbatic"].

buimătec a. v. **buimatic.**

buimătic, ~ci, buimatică, ~ce a. (rar) buimac: *urieşii stau buimatici.* AL.; (şi: **buimatec**). [***Buim***(*ac*) + *-atic*].

buimăceálă, buimăceli f. ameţeală, zăpăceală: *o deplină absenţă de spirit şi o buimăceală necontenită la discutarea legilor.* EM.; *trezind-o din buimăceala în care căzuse.* ISP. [***Buimăci*** + *-eală*].

buimăcí, buimăcesc vb. (refl. şi tr.) a (se) ameţi, a (se) zăpăci: *portarul se buimăcise de cele ce vedea.* ISP. [De la ***buimac***].

buimăcíre, buimăciri f. faptul de a (se) buimăci; buimăceală: *vino-ţi în sine ... eşti în buimăcire.* NEGR.; *în buimăcirea generală, discursul lăudăros ... ni s-a părut un lung şi îndărătnic şuier de ironie.* EM. [V. ***buimăci***].

buimăcít, ~ţi, buimăcită, ~e a. uluit, năucit; buimac: *capu-i vuia buimăcit.* VLAH.; (subst.) *popii se uitau unii la alţii ca nişte buimăciţi.* NEGR. [V. ***buimăci***].

buimăcitór, ~i, buimăcitoáre a. care buimăceşte, ameţeşte: *a primit o lovitură neaşteptată, buimăcitoare.* GHEŢIE; (p. ext.) *pîndea o clipă... să-i trîntească un răspuns buimăcitor, pregătit din vreme.* VINEA. [***Buimăci*** + *-tor*].

buiótă, buiote f. pungă plată în care se pune apă caldă, folosită, mai ales, în scop terapeutic; termofor. [Din fr. ***bouillotte***].

buiurdisí, buiurdisesc vb. (înv.; tr.) a ordona, a dispune, a decreta: *buiurdiseşte-o* [pricina] *către starostii breslelor, ca s-o cerceteze.* NEGR. [Din turc. ***buiurdün*** „ordin, decret"].

buiurdisít, ~ţi, buiurdisită, ~e a. întărit prin decret oficial: *administraţia-i un codru plin de hoţi buiurdisiţi.* AL. [V. ***buiurdisi***].

buiurdíu n. (înv.) 1. ordin al paşei sau al vizirului cu aplicabilitate în Constantinopol; 2. decret domnesc. [Din turc. ***buyurdu***].

bújdă, bujde f. (reg.) cocioabă: *cu cît var ai pus pe bujda asta zideam o curte.* C. [Cf. rus. ***buda*** „colibă"].

bujdéucă f. v. **bojdeucă.**

bujdí, bujdesc vb. (reg.; intr.) a năvăli, a ţîşni: *nu văd eu acum bujdind pe poarta iadului suflete ca nainte.* B.-DEL.; *rîul de primăvară ... să varsă şi bujdeşte, toate îneacă.* B.-DEL. [Et. nec.; cf. magh. ***buzdulni***].

bújeniţă, bujeniţe f. (reg.) pastramă de căprioară (sau de alt vînat): *bujeniţă de muşchi zvîntaţi.* AL. [Din ucr. ***buženica***].

bujíe, bujii f. 1. dispozitiv de producere a scînteii electrice pentru aprinderea carburantului la motoarele cu explozie; 2. (farm.) preparat din unt de cacao, în formă de cartuş, în care se încorporează substanţa activă. [Din fr. ***bougie***].

bujór, bujori m. 1. plantă erbacee cu flori mari roşii, roz sau albe (*Paeonia*): *prunca iubeaţă atunci roşi-n faţă ca vara bujor.* B.-DEL.; *bujor de grădină; bujor de cîmp;* (în comparaţii) *cu obrăjei ca doi bujori de rumeni, bată-i vina.* EM.; *un bujor de fată;* 2. (compus) **bujor-de-munte**, smirdar (*Rhododendron kotschyl*); 3. (fig.) roşeaţă naturală a obrajilor: *în pălărie cu flori şi pe faţă cu bujori.* POP.; *are bujori în obraji.* [Din bulg. ***božur***].

bujoráş, bujoraşi m. diminutiv al lui bujor; bujorel; (fig.) *acum iată-l ţeapăn ... bujoraşu mamii.* AL. [***Bujor*** + *-aş*].

bujorát, ~ţi, bujorată, ~e a. îmbujorat, înroşit: *cu obrajii bujoraţi de palme.* [***Bujor*** + *-at*].

bujorél, bujorei m. 1. bujoraş; 2. mică plantă erbacee din familia orhideelor, cu flori mari, purpurii; gemănariţă (*Orchis papilionacea*): *bujorelul vioi, rumen, cu năltuţa odoleană.* AL. [***Bujor*** + *-el*].

bulamác m. v. **bulumac.**

bulán, bulane n. (arg.) picior (de femeie). [Cf. ***bulamac***].

bulát n. (reg.) cuţit de făcut cercuri (de lemn). [Din rus. ***bulatŭ*** „oţel"].

búlă[1], bule f. 1. act oficial (cu pecete) emis de papă sau de alt suveran: *chiar şi pentru publicarea bulelor papale ... trebuia să se obţină autorizaţia sa.* BL.; *bulă de excomunicare;* 2. (în evul mediu; la catolici) act de iertare a păcatelor, acordat în schimbul unei sume de bani; indulgenţă: *plasator de bule, adică de indulgenţe, şi mare farsor.* CĂL.; 3. (în antichitate şi în evul mediu) pecete de aur, de argint sau de plumb, care se ataşa unui act pentru a-l autentifica; act care purta o astfel de pecete; **bula de aur,** diplomă a regelui maghiar Andrei II (din anul 1222) în care se stabileau raporturile dintre rege şi statele supuse. [Din lat. ***bulla,*** fr. ***bulle***].

búlă[2], bule f. 1. băşică de aer sau de alt gaz în masa unui corp: *nivela cu bulă de aer;* 2. sferă (goală pe dinăuntru) de metal sau de sticlă; 3. umflătură a pielii plină cu un lichid seros. [Din fr. ***bulle,*** lat. ***bulla***].

bulăneálă, bulăneli f. (arg.) pipăire, pipăială (ca manifestare a dragostei). [***Bulăni*** + *-eală*].

bulăní, bulănesc vb. (arg.; refl. şi tr.) a (se) pipăi (în semn de dragoste). [De la ***bulan***].

bulănós, ~şi, bulănoásă, ~e a. (fam.) care are picioare groase. [***Bulan*** + *-os*].

bulău, bulăle n. (fam.) închisoare, puşcărie: *a sta la bulău.* [Et. nec.].

bulb, bulbi m. 1. tulpină subterană de formă sferică a unor plante: *bulb de lalea;* 2. ceea ce are formă umflată, globulară; **bulb dentar,** germenul dintelui; **bulb rahidian,** partea inferioară a creierului, care face legătura cu măduva spinării; **bulbul ochiului,** globul ochiului: *vedea bine cum bulbii ochilor se umflau.* REBR. [Din lat. ***bulbus,*** fr. ***bulbe***].

bulbár, ~i, bulbară, ~e a. 1. (bot.) care ţine de bulbul plantelor, referitor la bulb; 2. (anat.) care ţine de bulbul rahidian. [Din fr. ***bulbaire***].

bulbifér, ~i, bulbiferă, ~e a. (bot.) care produce bulbi: *plantă bulbiferă.* [Din fr. ***bulbifère***].

bulbifórm, ~i, bulbiformă, ~e a. care este în formă de bulb. [Din fr. ***bulbiforme***].

bulbíi, bulbili m. lăstar mic cu frunzişoare ca nişte solzi, formate pe tulpina sau lîngă rădăcina unei plante. [Din fr. ***bulbille***].

bulboácă, bulboace f. (reg.) loc pe cursul unui rîu unde apa este mai adîncă; vîrtej de apă, vîltoare (la moară): *privesc cum apa ... adoarme la bulboace.* AL.; (şi: **bolboacă**). [***Bulb***(*oană*) + *-oacă*].

bulboánă, bulboane f. vîltoare, bulboacă: *aruncîndu-se în braţele bulboanelor, în care se-nvîrtesc nebune.* EM.; (şi: (reg.) **bolboană**). [***Bulb***(*uc*) + *-oană*].

bulbós, ~şi, bulboásă, ~e a. 1. care are bulb: *plantă bulboasă;* 2. de forma unui bulb: *Filip îl privi cu amărăciune, ridicînd spre Lucu un arătător bulbos.* VINEA; *parte bulboasă.* [***Bulb*** + *-os*].

bulbúc, bulbuci m. 1. băşică de apă, de săpun etc.: *balta scapără de bulbuci.* SAD.; *plouă cu bulbuci;* 2. corp rotund (ca o băşică); 3. (pop.; la pl.) plantă erbacee cu flori mari galbene, cu vinişoare verzi pe dinafară (*Trollius europaeus*): *să las crînguri, să las hucii şi poiana cu bulbucii!* COŞB.; 4. (la pl.) plantă erbacee înaltă pînă la un metru, cu flori mari, albastre, care creşte prin păduri (*Campanula trachelium*); (şi: (reg.) **bolboc**). [De la ***bulbuca***].

bulbucá, bulbúc vb. 1. (intr. şi refl.; despre apă) a clocoti, a face băşici (cu zgomot); a bulbuci; 2. (refl. şi tr.) a (se) holba: *îşi bulbucă ochii.* [Lat. ***volvicare (=volvere)***].

bulbucát, ~ţi, bulbucată, ~e a. 1. ieşit în afară, care formează o proeminenţă rotundă; holbat: *îşi aruncă pocitura bulbucaţii ochi de broască.* EM.; 2. (rar) bombat: *clipi cu resemnare sub sticlele bulbucate ale ochelarilor.* TUD.; *frunte bulbucată;* (şi: (reg.) **bolbocat**). [V. ***bulbuca***].

bulbucătúră, bulbucături f. proeminenţă rotunjită; protuberanţă. [***Bulbuca*** + *-ătură*].

bulbuceálă, bulbuceli f. 1. faptul de a bulbuci; zgomot produs de apă cînd face bulbuci; 2. mulţime de bulbuci. [***Bulbuci*** + *-eală*].

bulbucí, pers. 3 bulbuceşte vb. (intr.) a face bulbuci mişcîndu-se: *vine de ape groase ca pe picior... bulbuceau în afunzişuri.* VOIC. [De la ***bulbuc***].

bulbucós, ~şi, bulbucoásă, ~e a. (rar) care face bulbuci, cu bulbuci: *curg pieziş apele bulbucoase ale Moldovei.* CĂL. [***Bulbuc*** + *-os*].

búlcă, bulci f. (reg.) pîine mică şi rotundă; (p.ext.) franzelă. [Din ucr. ***bulka***].

búlder, bulderi m. (rar) vînzător de bule: *buldenul, foarte rugat de cei de faţă, se îndura să-l exocizeze cu bula.* CĂL. [Din sp. ***buldero***].

buldóg, buldogi m. cîine cu capul mare, cu botul turtit, cu fălcile proeminente şi cu labele scurte şi groase: *am nişte buldogi pursînge.* VINEA. [Din engl. ***buldog***, fr. ***bouledogue***].

buldózer, buldozere n. **1.** maşină alcătuită dintr-un tractor prevăzut (în faţă) cu o lamă puternică, folosită pentru nivelări, deszăpeziri etc.; **2.** presă orizontală. [Din engl., fr. ***bulldozer***].

buldozeríst, buldozerişti m. persoană care conduce un buldozer. [***Buldozer*** + *-ist*].

buleálă, buleli vb. (arg.) încurcătură, dezordine. [***Buli*** + *-eală*].

buleándră, bulendre f. **1.** haină veche, ponosită, ruptă: *numai după bulendre l-a cunoscut.* SAD.; (fig.) *iar o buleandră de hîrtie?* AL.; **2.** (fig.) termen injurios pentru o femeie imorală; om de nimic; **3.** lucru de mică valoare: *la ce sînt bune bulendrele pe care vă sfădiţi voi?* ISP. [Et. nec.].

buleărcă, bulerci f. (reg.) băutură (rachiu sau vin) de proastă calitate. [Cf. ***holercă***].

buiét, buleţi m. articulaţia gleznei calului, aflată între chişiţă şi osul fluierului. [Din fr. ***boulet***].

buletín, buletine n. **1.** act oficial care atestă identitatea cuiva: *are mutaţia înscrisă în buletin;* **2.** listă cu numele candidaţilor la o alegere, cu care votează alegătorul; **3.** raport, comunicat, anunţ sau notă oficială, cuprinzînd informaţii de actualitate: *căutînd programe muzicale, nimerea în mod fatal peste buletine de ştiri şi informaţii diverse.* GHEŢIE; *Buletinul bursei;* **4.** adeverinţă care atestă ceva: *bătrînul citi meticulos buletinele de analiză.* GHEŢIE; *buletin de bagaje;* **5.** formular, fişă tipizată: *Comşa se mulţumi să completeze un nou buletin de cerere* [la bibliotecă]. GHEŢIE; **6.** publicaţie periodică care cuprinde dări de seamă, studii şi informaţii de specialitate: *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide".* [Din fr. ***bulletin***].

bulevárd, bulevarde şi (înv.) **bulevarduri** n. **1.** stradă largă, plantată cu arbori pe margine: *am fost oprit pe bulevard de un domn şi o doamnă.* PETR.; *bulevardul Carol;* **de bulevard,** de calitate scăzută; comun, nesemnificativ: *nu putem vedea între noi o discuţie ca în piesele de bulevard.* PETR.; **2.** (înv.) întăritură umplută cu pămînt, constituind partea superioară a unei fortificaţii: *poruncind să ducă toate tunurile pe bulevarduri.* BĂLC.; **3.** (fig.) ceea ce serveşte la apărare şi la protecţie: *Carpaţii au fost bulevardul naţionalităţii române.* [Din fr. ***boulevard***].

bulevardiér, ~i, bulevardieră, ~e a. **1.** de bulevard; **2.** (fig.; despre opere dramatice) superficial, uşor, amuzant: *personaj popular în teatrul bulevardier de la începutul secolului al XIX-lea.* CĂL. // m., f. (fam.) bulevardist. [Din fr. ***boulevardier***].

bulevardísm n. atitudine bulevardieră, de derbedeu. [***Bulevard*** + *-ism*].

bulevardíst, ~şti, bulevardistă, ~e m., f. (fam.) om plimbăreţ; derbedeu, haimana. [***Bulevard*** + *-ist*].

bulféu, bulfeie şi **bulfei** n. fiecare dintre cele două speteze care leagă partea de sus a jugului de policioară: *ei că mi-or tăia resteie, bulfeie.* POP. [Din magh. ***bélfa***].

búlfins, bulfinsuri n. obstacol constînd dintr-un zid (acoperit cu nuiele), la alergările de cai. [Din fr., engl. ***bull-finch***].

bulg, bulgi m. (înv. şi reg.) bulgăre: *bulg de aur.* POP. [Cf. ***bulz***].

bulgár, ~i, bulgară, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Bulgariei sau populaţiei ei, referitor la Bulgaria sau la populaţia acesteia. // f. **1.** limba slavonă (în care au apărut primele texte slave); **2.** limbă slavă de sud vorbită de această populaţie. // m., f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Bulgaria; (adj.) *să fie trimis la curte c-un călugăr bulgar.* EM. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Bulgaria. [Din sl. ***bŭlgarinŭ***].

bulgárcă, bulgarce f. (rar) bulgăroaică; (adj.) *a doua dragoste se realizează cu o tînără nevastă bulgarcă.* CĂL. [***Bulgar*** + *-că*].

búlgăr m. v. bulgăre.

bulgăráş, bulgăraşi m. diminutiv al lui bulgăre; bulgăre mic: *bulgăraş de gheaţă rece.* POP.; (fig.) *undele veneau mai repezi, ... săreau fărîmîndu-se în bulgăraşi de argint.* SAD. [***Bulgăre*** + *-aş*].

búlgăre, bulgări m. **1.** bucată (aproximativ rotundă) de pămînt sau din altă materie solidă: *o ceată de copii alergau ..., zvîrlind cu bulgări de zăpadă.* GHEŢIE; **2.** (fig.) ghem: *norii au urzit o umbră fină, ruptă de mişcări de valuri ca de bulgări de lumină.* EM.; (şi: (pop.) **bulgăr**). [Sg. refăcut din pl. lui ***bulg***].

bulgăreálă, bulgăreli f. (reg.) amestec de lut şi balegă (de vacă), cu care se tencuiau casele la ţară. [***bulgăre*** + *-eală*].

bulgărésc, ~şti, bulgăreáscă, ~eşti a. **1.** din Bulgaria; bulgar: *Cerna ştia limba bulgărească.* CĂL.; **2.** scris în limba slavă veche, în limba bulgară: *teancurile de traftoloage greceşti, latineşti, bulgăreşti.* CR. // f. (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [***Bulgar*** + *-esc*].

bulgărêşte adv. ca bulgarii; (în) limba bulgară: *români cari să ştie bine bulgăreşte.* EM. [***Bulgar*** + *-eşte*].

bulgări, bulgăresc vb. (pop.) **1.** (tr.) a arunca cu bulgări în cineva; **2.** (tr.) a tencui cu bulgăreală: *trei femei bulgăreau şi lipeau crăpăturile din pereţii grajdului.* AG.; **3.** (refl.) a se îngrămădi, a se înghesui (într-un spaţiu restrîns). [***Bulgăre*** + *-i*].

bulgărie, bulgării f. (reg.) grădină de zarzavat: *o bulgărie îşi întindea răzoarele lungi şi liniile negre ale şănţurelelor.* SAD. [***Bulgar*** + *-ie*].

bulgărít, ~ţi, bulgărită, ~e a. (pop.) **1.** care este alungat cu bulgări aruncaţi de cineva; **2.** care este acoperit cu bulgăreală: *multe case erau clădite... cu pereţi din nuiele, bulgăriţi.* AG.; **3.** care este îngrămădit, înghesuit: *oamenii, bulgăriţi între nişte sălcii zbuciumate, clefetiră cîtiva pezmeţi.* VOIC. [V. ***bulgări***].

bulgăríţă, bulgăriţe f. **1.** bulgăroaică; **2.** (reg.) săculeţ de pînză rară în care se pune caşul pentru a se stoarce. [***Bulgar*** + *-iţă*].

bulgăroáică, bulgăroaice f. femeie (originară) din Bulgaria; (rar) bulgarcă: *se căsători la Galaţi cu o bulgăroaică.* CĂL. [***Bulgar*** + *-oaică*].

bulgărói, bulgăroi m. (iron.) bulgar: *bulgăroi cu ceafa groasă.* EM. [***Bulgar*** + *-oi*].

bulgărós, ~şi, bulgăroásă, ~e a. (rar) cu bulgări, plin de bulgări; bolovănos: *teren bulgăros.* [***Bulgăr*** + *-os*].

bulgúr n. (reg.) **1.** grîu măcinat mare, rîşnit sau pisat (din care se face mîncare); **2.** mîncare gătită din acest grîu: *puţintel bulgur ... cu învîrtită la sfîrşit.* AL. [Din turc. ***bulgur***].

bulhăc, bulhace n. (reg.) băltoacă, mlaştină: *se duce tot înainte pe nişte ponoare, pănă ce dă peste un bulhac.* CR. [Et. nec.].

bulí, bulesc vb. (tr.) **1.** (reg.) **a o buli,** a o păţi, a o încurca; **2.** (reg.) a face ceva la repezeală, de proastă calitate. [Et. nec.].

bulibáşă, bulibaşi m. conducător al unei cete de ţigani. [De la ***bulucbaşă***].

bulibăşeálă, bulibăţeli f. (pop.) dezordine, învălmăşeală. [***Bulibăşi*** + *-eală*].

bulibăşí, bulibăşesc vb. (pop.) **1.** (intr.) a deveni bulibaşă; **2.** (tr. şi intr.) a (se) încurca, a (se) învălmăşi. [***Bulibaşă*** + *-i*].

bulibăşíe, bulibăşii f. **1.** rang de bulibaşă; *în dreapta ţinea toiagul cu cinci noduri al bulibăşiei.* VOIC.; **2.** perioadă în care o persoană deţine acest rang; **3.** locuinţă, sediu al bulibaşei: *călăreţii s-au oprit în faţa cortului bulibăşiei.* VOIC. [***Bulibaşă*** + *-ie*].

bulichér, bulichere n. (reg.) cuţit mare şi lung; cuţit care nu taie bine; cioarsă: *scoate bulicherul din teacă.* CR. [Cf. magh. ***bugyli*** „briceag"].

bulímic, ~ci, bulimică, ~ce a. şi m., f. (suferind) de bulimie. [Din fr. ***boulimique***].

bulimíe, bulimii f. (med.) foame excesivă. [Din fr. ***boulimie***].

bulín n. v. bulină.

bulínă, buline f. **1.** petec mic de hîrtie cu care se lipesc plicurile; **2.** capsulă, caşetă în care se află un medicament: *îşi culese de pe masă servieta, exagerat de vastă pentru fiinţa lui în formă de bulin.* VINEA; **3.** desen rotund imprimat pe o ţesătură: *rochie cu buline;* (şi: **bulin**). [Din gr. mod. ***bulini***].

bulión n. **1.** pastă conservată din pătlăgele roşii sau din ardei: *pe unul din rafturi stăteau două sticle mari, din acelea în care se păstrează bulionul.* GHEŢIE; **2.** supă de carne fără zarzavat sau paste făinoase; **3.** mediu lichid pentru culturi de microorganisme. [Din fr. ***bouillon***].

bulón, buloane n. tijă cilindrică (cu filet), care serveşte la îmbinarea a două piese. [Din fr. ***boulon***].

bulonă, bulonez vb. (tr.) a îmbina două piese, două organe de maşini etc. cu ajutorul unor buloane. [Din fr. ***boulonner***].

bulonáre, bulonări f. acţiunea de a bulona şi rezultatul ei. [V. ***bulona***].

bulúc, bulucuri n. şi (rar) **buluci** m. **1.** (înv.) unitate militară (în oştirea turcească sau în cea pămînteană a seimenilor şi arnăuţilor) avînd aproximativ efectivul unei companii; (p. ext.) ceată de oameni înarmaţi: *agii ienicerilor şi ai bulucilor.* BĂLC.; **2.** mulţime de oameni; droaie, gloată: *a ieşit Cos din bulucul celorlalţi sfetnici şi a făcut doi paşi.* SAD.; **3.** (fig.) belşug, bogăţie: *pîrâul ... se împînzea la vale din bulucul izvorului.* SAD. // adv. în masă, cu grămada; iute, repede; înghesuindu-se, unul peste altul: *şi cum ajung, o dată intră buluc în ogradă.* CR. [Din turc. ***buluk*** „corp de armată"].

bulucbăş m. v. bulucbaşă.

bulucbáşă, bulucbaşi m. (înv.) comandant de buluc: *hotnogii, sutaşii şi bulucbaşii.* BĂLC.; (şi: **bulucbaş**). [Din turc. ***bulük-bašy***].

bulucbăşíe, bulucbăşii f. (înv., rar) buluc (de ostaşi): *seimenii hătmăneşti împărţiţi în zece bulucbăşii.* BĂLC. [***Bulucbaşă*** + *-ie*].

buluceálă, buluceli f. îngrămădire, înghesuială. [***Buluci*** + *-eală*].

bulucí, bulucesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) îngrămădi; a (se) aduna grămadă; a (se) îmbulzi, a (se) înghesui: *în coridoare şi pe terase se bulucirâ deodată muierile.* SAD.; *o mişcare înfrigurată tot mai mult bulucea lumea necunoscută spre sfîntul lăcaş.* SAD.; **2.** (tr.) a face să înainteze; a împinge, a îmboldi: *l-a bulucit pe uşă afară.* [***Buluc*** + *-i*].

bulucíre, buluciri f. faptul de a (se) buluci. [V. ***buluci***].

bulucít, ~ţi, bulucită, ~e a. adunat, strîns grămadă; îngrămădit: *pe coridor aşteptau buluciţi vreo sută de elevi.* GHEŢIE. [V. ***buluci***].

bulugheánă f. v. bulughină.

bulughínă, bulughine f. (reg.) cartof: *ia nişte bulughine cu mujdei şi cu mămăligă.* CR.; (şi: **bulugheană**). [Et. nec.].

bulumác, bulumaci m. stîlp (gros) de susţinere; grindă cu întrebuinţare în construcţii: *întreaga alcătuire dîrdîie din rădăcinile-i afunde*

pînă-n vîrful bulumacilor unşi cu catran. VOIC.; (şi: (reg.) **bulamac**). [Et. nec.].

bulván, bulvani m. buştean (pentru scînduri). [Din sb. ***balvan***].

bulversá, bulversez vb. (tr.) a răsturna, a întoarce pe dos; a zăpăci, a tulbura: *întîmplarea l-a bulversat complet.* [Din fr. ***bouleverser***].

bulversánt, ~ţi, bulversantă, ~e a. care bulverseză; tulburător: *întîmplare bulversantă.* [Din fr. ***bouleversant***].

bulversáre, bulversări f. acţiunea de a bulversa şi rezultatul ei. [V. ***bulversa***].

bulversát, ~ţi, bulversată, ~e a. **1.** care se află în dezordine: *lucruri bulversate;* **2.** zăpăcit, năucit; dezorientat: *mă simt bulversat.* [V. ***bulversa***].

bulz, bulzi m. şi **bulzuri** n. (pop.) **1.** cocoloş, bot de caş (înainte de a fi scos din strecurătoare): *oamenii se înghesuiesc întocmai cum se adună în săculeţe bulzii de caş.* VIANU; (fig.) *s-au ales bulzi de aur mari de nu-i poate ridica omul în braţe.* SAD.; **2.** bulgăre, cocoloş realizat (prin presare) dintr-un material mărunţit sau granular: *urmară... frunzuliţe de pastramă de ied, bulzuri de brînză.* VOIC.; **3.** cocoloş de mămăligă în care s-a pus brînză de oaie sau urdă: *scoteau din trăistuţe bulzii de mămălică cu brînză.* SAD.; **4.** (rar) îmbulzeală, îngrămădeală: *cei din bulzul de la intrarea casei s-au revărsat spre poartă.* SAD. [Et. nec.].

bulzí, bulzesc vb. **1.** (reg.; tr.) a cocoloşi, a face bulz; **2.** (pop.; refl.) a se îmbulzi, a se îngrămădi. [***Bulz*** + *-i*].

bulzíş adv. (reg.) înghesuit unul lîngă altul: *o căruţă cu patru cai bulziş ... a căutat loc de găzduire la un han din margine.* SAD. [***Bulz*** + *-iş*].

bulzít, ~ţi, bulzită, ~e a. (pop.) îngrămădit, adunat, îmbulzit: *nu poate printre mulţime prejur bulzită, încai la cetaşii să străbată.* B.-DEL. [V. ***bulzi***].

bum[1] interj. cuvînt care imită detunătura unei arme, zgomotul tobei sau cel produs de o lovitură înfundată ori de o cădere. [Onomat.].

bum[2] n. v. **boom.**

bumáşcă, bumăşti f. (înv.) bancnotă: *hîrtii făr de valoare, mai depreciate decît bumaştele ruseşti.* EM. [Din rus. ***bumajka***].

bumb, bumbi m. **1.** (pop.) nasture (de metal): *un bumb galben de cristal.* AL.; (iron.) **a se juca cu ţara-n bumbi,** a putea face orice, a nu ţine cont de nimic; **2.** (p. anal.) mic ornament de formă sferică: *bumbi de piatră sculptată.* OD. [Din magh. ***gomb***].

bumbác m. plantă textilă tropicală în formă de arbust, care produce un puf alb (*Gossypium*). // n. **1.** puf vegetal format din fibrele textile care înconjoară seminţele acestei plante; (spec.) vată: *îşi înfundă gîtu-n umeri şi bumbacul în urechi.* EM.; **a avea bumbac în urechi,** a nu auzi bine; **2.** fir răsucit din acest puf: *eu te-oi blăstăma: cîndu-i trage cu acul, să se rupă bumbacul.* POP.; *urzitura pînzei de in, iar bătătura de bumbac;* **3.** ţesătură din astfel de fir: *ciorap de bumbac;* **4.** (p.ext.) puf care creşte pe unele fructe (precum gutuile); **5.** (fig.) bunăstare, huzur: *a fost crescut în bumbac;* **6.** (compus) **bumbac-de-cîmp,** bumbăcariţă (*Eriophorum angustifolium* şi *latifolium*). [Cf. sb. ***bumibak***, bulg. ***bubak***].

bumbará, bumbarale f. (înv.) cumbara: *cu tunuri şi bumbarale.* POP. [Contaminare între ***bombă*** şi ***cumbara***].

bumbaşír *m.* v. **mumbaşir.**

bumbăcár, bumbăcari m. **1.** lucrător care scarmănă şi toarce bumbac; **2.** negustor de bumbac sau de ţesături din bumbac: *bumbăcarii, orzarii, rogojinarii.* EM. [***Bumbac*** + *-ar*].

bumbăcăriţă, bumbăcariţe f. nume dat mai multor plante erbacee ale căror fructe sînt acoperite cu peri lungi, mătăsoşi, asemănători bumbacului; lînăriţă (*Eriophorum angustifolium* şi *latifolium*). [***Bumbac*** + *-ariţă*].

bumbăcărăie f. cantitate mare de ţesături de bumbac sau de obiecte confecţionate din aceste ţesături. [***Bumbac*** + *-ărie*].

bumbăcăreásă, bumbăcărese f. lucrătoare care scarmănă sau toarce bumbac. [***Bumbăcar*** + *-easă*].

bumbăcăríe, bumbăcării f. **1.** îndeletnicirea de a prelucra bumbacul; **2.** fabrică unde se prelucrează bumbacul; **3.** ţesătură din bumbac; **4.** prăvălie unde se vinde bumbac sau ţesături din bumbac; **5.** teren cultivat cu bumbac. [***Bumbac*** + *-ărie*].

bumbăceálă, bumbăceli f. **1.** bumbăcit; **2.** (fam.; fig.) bătaie zdravănă. [***Bumbăci*** + *-eală*].

bumbácél n. **1.** diminutiv al lui bumbac: *mititel, înfăşăţel în scutec de bumbăcel.* POP.; **2.** aţă de bumbac pentru cusut sau pentru brodat. [***Bumbac*** + *-el*].

bumbăcí, bumbăcesc vb. (tr.) **1.** (rar) a căptuşi cu bumbac; a vătui; **2.** (fig.) a bate zdravăn pe cineva. [***Bumbac*** + *-i*].

bumbăcít n. faptul de a bumbăci; vătuire. [V. ***bumbăci***].

bumbăcós, ~şi, bumbăcoásă, ~e a. moale ca bumbacul, înfoiat. [***Bumbac*** + *-os*].

búmben, ~i, bumbenă, ~e a. şi adv. ţeapăn, neclintit: *toţi dormeau bumbeni.* ISP.; *rămase moartă bumbenă.* ISP. [Et. nec.].

bumbişór, bumbişori m. (reg.; bot.) **1.** calomfir (*Chrysanthemum balsamita);* **2.** granat (*Chrysanthemum parthenium);* **3.** bănuţ (*Bellis perennis);* **4.** (la pl.) rotoţele (*Achillea cartilaginea).* [***Bumb*** + *-işor*].

bumburéz, bumburezi m. (reg.) **1.** grăunte, bob de mazăre, de fasole etc.; **2.** plantă erbacee cu spice de culoare brună (*Schoenus nigricans*). [Cf. ***bumb***].

bumbuşór, bumbuşori m. **1.** nasture mic; **2.** (reg.) bănuţ (*Bellis perennis*); **3.** (reg.) bumburez (*Schoenus nigricans*). [***Bumb*** + *-uşor*].

bumeráng, bumeranguri n. armă din lemn curbat (folosită de australieni), care, dacă şi-a atins ţinta, revine la locul de aruncare. [Din fr. ***boumerang***].

bun, ~i, bună, ~e a. **1.** care are însuşiri pozitive, care face bine altora; binevoitor: *măria-ta, ca domn, fii bun şi blînd.* KOG.; *om bun;* **bun la inimă,** milos, milostiv: *nevasta acestui sărac era muncitoare şi bună la inimă.* CR.; **2.** caracteristic omului mulţumit, vesel, bine dispus: *digresiunea aceasta îi mări şi mai mult buna dispoziţie.* GHEŢIE; **a fi în toane bune,** a fi bine dispus; **3.** corect, cuviincios, frumos: *mi-a vorbit despre... acea pravilă a bontonului, a bunelor maniere şi a educaţiei.* VOIC.; *purtare bună;* **bun de gură,** vorbăreţ, limbut; **bun de mînă,** îndemînatic; **bun de picioare,** sprinten; **a fi** (sau **a ajunge**) **pe mîini bune,** a fi (sau a ajunge) în mîini sigure; **a pune o vorbă bună pentru cineva,** a interveni în favoarea cuiva; (compuse) **bun-simţ,** mod corect, rezonabil de gîndire, de apreciere: *nici insinuaţiunile perfide şi lipsite de bun simţ ... nu ne vor abate o clipă chiar din calea noastră.* EM.; **după bunul plac al cuiva,** v. **plac; bună-cuviinţă,** purtare cuviincioasă: *imprecaţiunile ... sînt de o prozaică bună-cuviinţă.* CĂL.; **bună-credinţă,** sinceritate, onestitate: *a rezolva adecă cu bună-credinţă problemele statului.* EM.; **bun-gust,** gust estetic fin, rafinat: *fabulosul e umplut cu bufonerii, nu totdeauna de bun-gust.* CĂL.; **bună-purtare,** purtare conformă normelor morale şi ale educaţiei; **certificat de bună purtare,** recomandare care atestă purtarea bună a cuiva (în serviciu, la şcoală etc.); **4.** liniştit, tihnit, fericit: *n-a mai avut zi bună în casă cu baba.* CR.; (în formele de salut) *bună-dimineaţa, domnule Cantemir! îi ură vecinul de cameră.* GHEŢIE; **bună ziua,** v. zi; (subst.) *umflau juncanii şi plecau fără măcar o bună ziua.* VOIC.; **a-şi lua ziua bună,** a pleca (spunînd „bună ziua"): *îşi ie ziua bună şi a doua zi porneşte şi el.* CR.; **5.** potrivit, apt pentru un anumit scop, pentru o anumită activitate: *bun de popă; bun de însurat;* **6.** folositor, util: *ţi-oi cădea ... vreodată bun la ceva.* ISP.; **la ce bun?,** la ce foloseşte? ce folos?; **7.** favorabil, avantajos: *dînd ... un vînt bun, corăbiile mergeau ca săgeata.* ISP.; *vreme bună;* **a nu fi (de-)a bună,** a prevesti ceva rău; **într-o bună zi,** într-o zi oarecare: *într-o bună zi i s-a părut că-l examinează şi-i zîmbeşte.* GHEŢIE; **8.** valabil: *bun pentru trei persoane;* **cu bună ştiinţă,** v. **ştiinţă; 9.** straşnic, zdravăn: *trage un somnuleţ bun.* ISP.; **10.** veritabil, de calitate superioară: *aur bun;* **a o lua de bună,** a crede adevărat sau bine; a lua (ceva) în serios; **a o ţine (una şi) bună,** a susţine un lucru cu insistenţă; **(a şti) una şi bună,** (a şti sau a spune) un singur lucru; (a avea o) opinie nezdruncinată; **a i se prinde (ceva) de bun,** a trece drept adevărat, a fi crezut: *văzînd că i s-au prins minciunile de bune.* CR.; **a trăi (pe lîngă cineva) ca banul cel bun,** a fi preţuit (de cineva): *am să te iau cu mine şi-i trăi pe lîngă noi ca banul cel bun.* CR.; (subst.) **pe bune,** cu siguranţă, într-adevăr, fără îndoială: *a cîştigat pe bune o sumă frumoasă;* **11.** prevestitor de bine: *aista nu-i semn bun.* CR.; *nu-i a bună;* **12.** care face sau prinde bine; care face plăcere; plăcut, satisfăcător, convenabil, agreabil, îmbucurător: *nu prea bune veşti.* CR.; **a o păţi bună,** a da de bucluc: *eu unul ştiu c-am păţit-o bună.* CR.; **a i-o face bună** sau **a face (cuiva) una bună,** a face (cuiva) o poznă, un lucru rău; **13.** mare, considerabil: *un bun număr de cetăţeni;* **în bună parte** (sau **măsură**), în mare măsură, în mare parte: *cele mai îndrăzneţe teorii actuale sînt, în bună parte, un produs al tendinţei spre intuitivitate.* BL.; *e vorba de ceva foarte însemnat, de care atîrnă în bună măsură soarta şi poate chiar viaţa mea.* GHEŢIE; **de bună seamă,** v. **seamă; o bună parte (din ...** sau **dintre ...),** o parte însemnată, un număr considerabil: *o bună parte din produsele agricole se vînd negustorilor de la oraşe.* BL.; **14.** pe deplin, definitiv: *diata rămase bună făcută.* CR.; **15.** plăcut (la gust, la miros); delicios: *bune sarmale ai mai făcut!* CR.; **16.** neuzat sau puţin uzat; (p.ext.) nou, de sărbătoare: *a încălţat pantofii cei buni;* **17.** înzestrat, talentat, priceput, capabil; (p. ext.) iscusit, îndemînatic, abil: *caută de casă, cum se cuvine unei bune gospodine.* NEGR.; *un poet bun ţine de toate generaţiile, mediocritatea de nici una.* VIERU; **18.** distins; nobil, de neam: *pe atunci se obişnuia în lumea bună să-ţi faci amantă şi nu soţie dintr-o cîntăreaţă de operă.* GHEŢIE; **19.** (despre legături de rudenie) adevărat, de sînge: *ai fi zis că e soră bună şi de mamă şi de tată cu celelalte două.* DELAVR.; *tată bun;* **văr bun,** văr primar. // adv. (exprimă o aprobare) bine, da, aşa. // m., f. bunic(ă), strămoş: *bunii auziseră de la străbunii lor.* ISP. // n. (pl. **búnuri**) **1.** ceea ce este util sau necesar: *mişeii se vor bucura aicea pe pămînt de bunurile acestei vieţi.* SAD.; *sănătatea e bun nepreţuit;* **2.** ceea ce posedă cineva; avere, proprietate: *banca poseda mine de cărbuni, fabrici şi bunuri imobiliare.* GHEŢIE; *bunuri mobile şi imobile;* **bunuri de consum,** produse destinate consumului personal; **separaţie de bunuri,** v. **separaţie; 3.** calitate, virtute: *mai aveam şi alte bunuri.* CR.; *bunurile ce înnobilează omenirea.* EM.; **4. bun de tipar** (sau **de cules**), aprobare dată (de autor sau de editură) pentru tipărirea unui text: *primi din partea redacţiei ... un plic ce conţinea o versiune refăcută a interviului, cu rugămintea de a da „bun de cules".* GHEŢIE. [Lat. ***bonus***].

búna f. varietate de cauciuc sintetic. [Din germ. ***Buna*** (denumire comercială)].

bunavestíre f. **1.** sărbătoare creştină (la 25 martie) în amintirea sosirii arhanghelului Gavril pentru a vesti Fecioarei Maria naşterea lui Isus

Hristos; blagovestenie: *de Bunavestire înfloriseră zarzării;* **2.** (rar) veste bună, care bucură: *îi va spune, bunăoară, că şi-a luat cîmpii de fericire la auzul minunatei bunevestiri.* VINEA. [*Bună + vestire*; cf. sl. *blagověštenije*].

bunăoárã adv. de pildă, de exemplu, cum ar fi: *se aplica la noi bunăoară pînă mai ieri alaltăieri ... împărţeala de pămînt între membrii unei comunităţi răzăşeşti.* EM. [*Bună + oară*].

bunástáre f. prosperitate, bogăţie: *principiul nostru intim rămîne că existenţa şi bunăstarea ţării şi a poporului nostru sînt lucrurile de căpetenie.* EM. [*Bună + stare*; cf. germ. *Wohlstand*].

bunătáte, bunătăţi şi (rar) **bunătăţuri** f. **1.** însuşirea de a fi bun, înclinarea de a face bine; blîndeţe: *dragostea iaste vîrhul bunătăţilor.* COR.; *nu este individ mai rău ca cel imitînd bunătatea.* VIERU; **2.** bunăvoinţă, amabilitate: *aşa vorbeşte de blînd şi primeşte cu bunătate pe fiecare, de ţi-i mai mare dragul să te duci la el.* CR.; *ai bunătatea şi arată-mi;* **3.** faptă bună, binefacere: *multe bunătăţi ... făcuse oamenilor.* ISP.; **4.** persoană, lucru de calitate foarte bună: *era să dărm bunătate de casă din pricina carului.* CR.; *o bunătate de om; o bunătate de vin;* **5.** (concr.) ceva bun de mîncat: *nu tot umblaţi după bunătăţi; mai mîncaţi şi răbdări prăjite.* CR.; **6.** (la pl.) averi, bogăţii: *toate bunătăţurile de pe lume erau ... în palatul lor.* CR.; **7.** gust bun, plăcut: *începe a bea lacom la apă şi a-şi linge buzele de dulceaţa şi bunătatea ei.* CR.; **8.** (rar) utilitate, eficienţă, validitate: *voind a arăta publicului vienez bunătatea sistemului său de psihiatrie.* EM. [Lat. *bonitas, -atis*].

bunăvóie f. **1. de bunăvoie,** nesilit, de la sine: *nici unul din noi nu vom să ne ispovedim de bunăvoie.* ANTIM; **2.** (înv.) învoire, acord: *desigur nu cu bunăvoia noastră.* EM.; **3.** îngăduinţă, indulgenţă: *m-am aşezat între voi cu bunăvoia şi înţelegerea.* VOIC. [*Bună + voie*].

bunăvoínţă f. **1.** atitudine, purtare favorabilă faţă de cineva; îngăduinţă: *fură ascultaţi cu multă bunăvoinţă.* BĂLC.; **2.** tragere de inimă, rîvnă, sîrg: *înlăturarea răului nu atîrnă numai de la bunăvoinţă.* EM. [*Bună + voinţă*; cf. lat. *benevolentia*].

bunăvóire f. **1.** învoire, înţelegere: *între oameni bunăvoire;* **2.** (înv.) bunătate, bunăvoinţă: *l-au încununat cu cununa darului celui de sus, cu arma bunavoirii, după cum zice David.* ANTIM. [*Bună + voire*].

búncăr, buncăre n. **1.** adăpost militar blindat; cazemată; **2.** depozit pentru materii granulare; (scris şi: *bunker*). [Din germ. *Bunker*].

bunceág, bunceaguri n. (reg.) **1.** îngrămădire de trunchiuri căzute, crengi uscate etc.; **2.** pămînt negru de pădure; **3.** muşchi *(Yanthoria pariesina);* **4.** (bot.) pedicuţă *(Lycopodium clavatum).* [cf. magh. *bonocsok*, ucr. *bynčyk*, sb. *bučak*].

bunclúc, bunciucuri n. (înv.) steag turcesc sau tătăresc alcătuit dintr-o jumătate de coadă albă de cal fixată într-o prăjină: *luat-au şi şepte bunciucuri tătărăşti.* N.COSTIN. [Din rus. *bunčuk*].

bund, bunduri n. asociaţie, confrerie, confederaţie. [Din germ. *Bund*].

búndă, bunde f. **1.** haină bărbătească largă şi lungă, îmblănită: *aşternu bunda sa pe oblîncul şelei.* OD.; **2.** (reg.) cojoc fără mîneci, scurt pînă la brîu: *fratele mamei era un bărbat mare şi spătos, cu chimir lat şi cu bundă.* SAD.; (şi: (reg.) **bondă, boándă**). [Din magh. *bunda*].

búndestag n. numele adunării legislative din Germania. [Din germ. *Bundestag*].

bundíţă, bundiţe f. **1.** diminutiv al lui bundă; cojocel: *în catrinţă, şi-n bondiţă.* POP.; **2.** (compus) **bundiţa-vîntului,** plantă erbacee cu flori violete-purpurii, care creşte mai ales prin fineţe; solovîrfiţă *(Pholomis pungeus);* (şi: **bondiţă**). [*Bundă + -iţă*].

bundúc a. v. **bondoc.**

bunéi, bunei m. (reg.) bunic. [*Bun + -el*].

bunéţe, buneţi f. (reg.) bunătate. [*Bun + -eţe*].

bungalóu n. v. **bungalov.**

bungalóv, bungalovuri n. locuinţă de lemn sau din împletitură de trestie, înconjurată de vegetaţie: *numea astfel întregul grup de vile şi bungalouri de pe acel cîmp parcelat.* VINEA; (şi: **bungalou**). [Din engl. *bungalow*].

bungét şi **búnget, bungeturi** şi (rar) **bungete** n. pădure deasă şi întunecoasă; desiş: *prin bungetul ăsta de pădure mergînd şi pe dibuitele.* ISP. [Cuv. autoht.; cf alb. *bunk* „stejar"].

bungheálă, bunghéli f. cercetare insistentă cu privirea. [*Bunghi + -eală*].

bunghí, bunghesc vb. (pop.) **1.** (refl.) a se uita, a privi cu atenţie (la ceva); **2.** (tr.) a-şi da seama; a înţelege; a descoperi. [Cf. ţig. *banghi*].

bunghíni, bunghinesc vb. (reg.; intr.) a migăli. [Cf. *bunghi*].

buníc, bunici m. **1.** tatăl tatălui sau al mamei: *se fudulea că seamănă la vrednicia vinului cu bunicul său.* SAD.; **2.** (la pl.) părinţii părinţilor; (p. ext.) strămoşi. [*Bun + -ic*].

bunícă, bunici f. mama tatălui sau a mamei: *bunica spunea, spunea înainte.* DELAVR; **(pe) cînd era bunica fată (mare),** demult: *de cînd învăţ eu la gimnaziu? – de cînd era bunica fată!* SAD. [*Bun + -ică*].

bunicéi, ~i, bunicícă (~cea), ~ele a. **1.** aproape de bine; potrivit de bun: *organizarea a fost bunicică;* **2.** mulţumitor, satisfăcător; apreciabil: *are strînsă o avere bunicică în bani şi vinaţuri bine îngrijite.* CAR. [*Bun + -icel*].

bunicúţă, bunicuţe f. **1.** diminutiv al lui bunică; **2.** mătuşică. [*Bunică + -uţă*].

bunişór, ~i, bunişoárã, ~e a. aproape bun; potrivit de bun: *cîntă şi mie, fii bunişoară, toate cîte făcu ţigănia.* B.-DEL. [*Bun + -işor*].

buníţă, buniţe f. (reg.) bunică. [*Bună + -iţă*].

bunt, bunturi n. (înv.) răscoală, revoltă: *vai de mine! a fi iar vrun bunt!* AL. [Din pol., rus. *bunt*].

buntáş, buntaşi m. (înv.) rebel, răzvrătit: *buntaşi cari au de gînd să deie foc tîrgului.* AL. [*Bunt + -aş*].

buntúşnic, buntuşnici m. (înv.) conjurat, rebel, răzvrătit: *au ieşit acei buntuşnici, ca lupii, în văi către sate.* SAD. [Din rus. *buntovščik*].

bunúţ, ~ţi, bunuţã, ~e a. (pop.) bunişor; **bun-bunuţ,** foarte bun. [*Bun + -uţ*].

buorát a. v. **buărat.**

bur, buri m. persoană care face parte din coloniştii olandezi, stabiliţi în Africa de Sud, în secolul al XVII-lea. [Din germ. *Bur*, ol. *boer*].

burá[1], pers. 3 **burează** vb. (intr.) a ploua mărunt şi des; a burniţa: *începe a bura, apoi o întoarce în lapoviţă.* CR.; (p.ext.) *sînge burează din aer atunci şi smultură de pene.* COŞB; (tr.) *erau cu năframa-ntr-o ureche, buratã de făină.* AG. [*Bură + -a*].

burá[2], burez vb. (tr.) a astupa cu material inert (argilă, nisip etc.) o gaură (de mină) în care a fost introdus un exploziv. [Din fr. *bourrer*].

burangíc n. v. **borangic.**

burãre, burări f. acţiunea de a bura[2] şi rezultatul ei: *şeful miner va supraveghea perforarea, burarea găurilor, aprinderea fitilelor.* CĂL. [V. *bura[2]*].

burát, burate n. sită centrifugă folosită în industria morăritului pentru a cerne făină. [Din fr. *burat*].

burátec m. v. **buratic.**

burátic, buratici m. brotac, broatec *(Hyla arborea): moale ca matasa şi verde ca buratecul.* CR.; (şi: (reg.) **buratec**). [*Bură + broatec*].

búrã f. ploaie mărunţă şi deasă; burniţă: *pulberea de diamante cade fină ca o bură.* EM.; (şi: (reg.) **burnă**). [Cf. sb. *bura*].

búrbă, burbe f. rămăşiţă sau drojdie rămasă după limpezirea mustului. [Din fr. *bourbe*].

burbión, burbioane n. (med.) punct central al unui furuncul, format din puroi şi ţesut dermic necrozat. [Din fr. *bourbillon*].

burboánă, burboane f. (bot.; reg.) agrişă, coacăză roşie. [Cf. *broboană*].

burcáş[1], burcaşi m. (reg.) copil mic. [Et. nec.].

burcăş[2], ~i, burcaşă, ~e a. (reg.) care poartă burcă. [*Burcă + -aş*].

búrcă, burci f. (reg.) cojoc mare şi lăţos; sarică ciobănească: *învelit într-o burcă mohorîtă, el sta pe podul vaporului.* AL. [Din ucr. *burka*].

burcuşoárã, burcuşoare f. (reg.) diminutiv al lui burcă. [*Burcă + -uşoară*].

burdăc, burdace f. (reg.) urcior cu gura strîmtă şi cu dop. [Et. nec.].

burdăhán n. v. **burduhan.**

burdigalián, ~eni, burdigaliană, ~ene a. şi m. (care ţine de, care se referă la) etajul inferior al miocenului. [Din fr. *burgadilien*].

burdihán n. v. **burduhan.**

burdiós a. v. **burduhos.**

burducă vb. v. **hurduca.**

burdúf, burdufuri şi (rar) **burdufe** n. **1.** sac făcut din pielea netăbăcită sau din stomacul unor animale (capră, oaie, bivol), în care se păstrează sau se transportă brînză, făină, apă etc.: *găseşte cu cale să trimită pe unul din ei c-un burduf de bivol plin cu bani.* CR.; **brînză bună în burduf de cîine,** v. brînză; **a da în burduful dracului,** a lăsa în voia lui, a nu mai da atenţie: *lehămetindu-se, l-au dat în burduhul dracului şi l-au lăsat pe seama lui.* CR.; **burduf de carte,** foarte învăţat, tobă de carte; **2.** (reg.) stomac de vită (sau de alt animal); **3.** sac făcut din stomacul vitelor, din pielea unor animale etc., în care se înmagazinează aerul la cimpoi, la armonică, la foale etc.; (p. anal.) *aparat de fotografiat cu burduf;* **4.** acoperitoare din piele care, în timp de ploaie, protejează pe cei din trăsură: *o birjă, cu coşul ridicat şi cu burduful tras, se opreşte din goana mare.* CAR.; **5.** perete ondulat (din piele, pînză cauciucată etc.) între două vagoane; **6.** (reg.) cutie de rezonanţă la vioară; **7.** membrană din băşica uscată a animalelor care se întrebuinţa, în trecut, în locul sticlei de la fereastră; **8.** (reg.) copcă (mare) în gheaţă. // adv. **1.** umflat, bombat: *îi făcu spinarea burduf de bătaie;* **2.** ţeapăn, fix: *l-au legat burduf;* **3.** foarte plin, ticsit: *compartimentul nostru era burduf de călători.* VOIC.; (şi: **burduv, burduh, burduş**). [Et. nec.; probabil dintr-un primitiv *burd*, înrudit cu *burtă*].

burdufós a. v. **burduhos.**

burdúh n. v. **burduf.**

burduhán, burduhane n. **1.** stomacul animalelor rumegătoare; **2.** (p.ext.) burtă: *grozav burdăhan şi nesăţios gîtlej.* CR.; **3.** membrană din băşica uscată a animalelor care se întrebuinţa, în trecut, în locul sticlei de la fereastră: *a spart o fereastră de bărdăhan.* CR.; **4.** (reg.) membrană care înveleşte organele interne (în special intestinele şi stomacul); prapur; (şi: (reg.) **bărdăhan, bărdihan, burdăhan, burdihan, bîrdihan, bîrdîhan**). [*Burduh + -an*].

burduhănós, ~şi, burduhănoásă, ~e a. (fam.; şi subst.) burtos: *mîncarea multă îl făcu burduhănos.* CĂL.; *burduhănosul se plimbă cînd călare, cînd cu trăsura.* ST. [*Burduhan + -os*].

burduhós, ~şi, burduhoásă, ~e a. (şi subst.) cu burta mare, pîntecos: *cîte pene pe cucoşi, atîţia copii burduhoşi.* CR.; *atuncea burduhosul m-a tras de pulpană în moară.* SAD.; (p.ext.) *cea ploscă*

burduhoasă. NEGR.; *teiule, grosule şi burdufosule!* PANN; (şi: (reg.) **burdufos, burdios**). [*Burduh* + *-os*].

burdúlea m. om cu burta mare. [V. *bordea*].

burdúş n. v. **burduf.**

burduşeálă, burduşeli f. faptul de a (se) burduşi. [*Burduşi* + *-eală*].

burduşél, burduşele n. burduf mic: *un burduşel cu brînză.* ISP. [*Burduş* + *-el*].

burduşí, burduşesc vb. **1.** (fig.; tr.) a bate zdravăn pe cineva, a umfla în bătăi: *mă cam burduşise în spate.* PANN; **2.** (tr.) a umple ceva ca pe un burduf; a îndesa, a ticsi: *să burduşiţi pămîntul de grîu.* ISP.; **3.** (refl.) a se scoroji, a se umfla (de uscăciune sau de umezeală): *s-a burduşit peretele;* **4.** (refl.; despre arbori) a se face găunos, scorburos; **5.** (refl.; despre fructe) a se face mălăieţ. [*Burduş* + *-i*].

burduşíre, burduşiri f. **1.** acţiunea de a (se) burduşi; **2.** deformare accidentală, cu formare a unei convexităţi în exterior. [V. *burduşi*].

burduşít, ~ţi, burduşită, ~e a. **1.** îndesat, ticsit; **2.** scorojit, coşcovit: *perete burduşit.* [V. *burduşi*].

burdúv n. v. **burduf.**

burdúz interj. v. **hurduz.**

burét n. **1.** fir gros şi neregulat de mătase naturală; **2.** ţesătură din acest fir sau (p.ext.) din fire noduroase de bumbac. [Din fr. *bourette*].

buréte, bureţi m. **1.** (bot.) ciupercă (comestibilă); (la pl.) mîncare preparată din ciuperci: *capilaritatea bureţilor aplicată la rane pentru a absorbi materiile bolnave.* EM.; **burete-iute,** iuţar (*Lactarius piperatus*); **buretele-calului,** popenci (*Coprinus comatus*); **doar n-am mîncat bureţi,** doar n-am înnebunit; **2.** animal marin din încrengătura spongierilor, cu corpul alcătuit dintr-o reţea compactă de fibre elastice şi rezistente; spongie (*Spongia officinalis*): *suge ca un burete;* **3.** obiect făcut din corpul acestui animal sau din cauciuc spongios folosit pentru şters sau spălat: *o cultură se umple de magie ca buretele de apă.* BL.; **a da cu buretele peste ceva, a)** a şterge; **b)** (fig.) a trece cu vederea; **4.** (la pl.) capetele căpăţînii de roată. [Lat. *boletis (=boletus)*].

buretiéră, buretiere f. cutiuţă în care se ţine un burete (ud). [*Burete* + *-ieră*].

buretós, ~şi, buretoásă, ~e a. care seamănă cu buretele; care suge, absoarbe lichidele; spongios. [*Burete* + *-os*].

buréză, bureze f. maşină pentru prelucrarea balastului sub traverse. [Din fr. *bourreuse*].

burfuí, burfulesc vb. (reg.; tr.) a prăşi porumbul pentru prima oară. [Et. nec.].

burfuiálă, burfuleli f. (reg.) acţiunea de a burfui şi rezultatul ei. [*Burfui* + *-eală*].

burg, burguri n. oraş medieval; castel, palat: *locuitori ... de zece ori mai mulţi decît vechiul burg de pe Rin.* GHEŢIE. [Din germ. *Burg,* fr. *bourg*].

burgádă, burgade f. burg mic; tîrguşor. [Din fr. *bourgade*].

burghéz, ~i, burgheză, ~e a. propriu burgheziei, referitor la burghezie: *oraşele sînt cuiburile care priesc incipientelor libertăţi burgheze.* BL.; *clasa burgheză.* // m., f. **1.** persoană care aparţine burgheziei; capitalist: *trec burgheze colorate în cupeuri de cristal.* BAC.; **2.** (în feudalism) orăşean. [Din it. *borghese;* cf. fr. *bourgeois*].

burghezéşte adv. (rar) ca burghezii, în felul burghezilor: *eu şi cu Arghir ne-am făcut socotelile burghezeşte.* VINEA. [*Burghez* + *-eşte*].

burghezí, burghezesc vb. (refl.) a deveni burghez. [*Burghez* + *-i*].

burghezíe, burghezii f. **1.** clasă socială dominantă în regimul capitalist, care posedă mijloacele de producţie: *burghezia a fost o creaţiune a formelor politice.* IBR.; **2.** (înv.) clasă mijlocie (orăşenească), între nobilime şi proletariat: *scriitorul are o antipatie grozavă împotriva burgheziei.* IBR. [Din it. *borghesi*].

burghezificáre f. (rar) faptul de a căpăta caracter burghez, de a fi dominat de burghezie: *autorul vorbeşte de burghesificarea oraşului.* IBR. [*Burghez* + *-ificare*].

burghezíme f. (înv.) burghezie: *aceeaşi burghezime aduce nu numai sărăcirea ţărănimii, ci şi distrugerea industriei mici.* IBR. [*Burghez* + *-ime*].

burghiáş, burghiaşi m. insectă mică de culoare cafenie, acoperită cu peri suri (*Rynchites cupreus*). [Et. nec.].

burghíu, burghie n. unealtă de oţel în formă de spirală cu care se execută găurirea materialelor: *să facă patru găuri cu un burghiu mare, în scîndura porţii.* CAR. [Din turc. *burgu,* bulg., sb. *burgija*].

búrgmaister m. v. **burgmaistru.**

búrgmaistru, burgmaiştri m. (rar) primar: *burgmaisterul era un bătrîn viguros, cu fruntea căruntă.* CĂL.; *o încăpere îngustă şi cam întunecoasă, asemeni unei locuinţe de burgmaistru.* VIANU; (şi: **burgmaister**). [Din germ. *Bürgmeister*].

burgráv, burgravi m. titlu dat conducătorului unui burg în Germania medievală. [Din fr. *burgrave*].

burgúnd, ~zi, burgundă, ~e a. care aparţine Burgundiei sau populaţiei ei, referitor la Burgundia sau la populaţia acesteia: *în cîrciuma burgundă azi-noapte aţi intrat.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din Burgundia: *subjugînd pe venezi, burgunzi, roxolani ... se-ntinseră din ce în ce.* EM. // n. vin produs în Burgundia: *numai două sticle de burgund roşu.* SAD. [De la *Burgundia* n. pr.].

burhái, burhaie n. (reg.) **1.** ceaţă rară care se ridică după ploaie: *s-a risipit burhaiul de deasupra şi a lucit iar soarele.* SAD.; **2.** ploaie deasă şi rece de toamnă: *ceaţa oarbă,... amestecată cu burhai de ploaie,... ne încercui.* VOIC. [Et. nec.].

burhăí, pers. 3 **burhăieşte** şi **búrhăie** vb. (reg.; intr.) a ploua mărunt. [De la *burhai*].

burláş, buriaşe n. buriu mic (de 5–20 vedre). [*Buriu* + *-aş*].

buríc, burice n. **1.** cicatrice rămasă la mijlocul abdomenului după tăierea cordonului ombilical; ombilic: *pe Toma mi-l tăia, ... deasupra buricului.* POP.; (p. ext.) *şedăţi acum întinşi pă burice! sfătuindu-vă cu gura goală.* B.-DEL.; **2.** punct din mijloc; centru: *buricul pămîntului;* **a se crede** (sau **a se socoti**) **buricul pămîntului,** a se crede cel mai important, cel mai inteligent etc.; **3.** cordon ombilical: *copilul cu mai multe moaşe rămâne cu buricul netăiat;* **4. buricul degetului,** vîrful degetului; **5.** (pop.) vîrf: *buricul dealului;* **6.** gaură la mijlocul pietrei zăcătoare a morii; **7.** (compuse) **buricul-apei,** plantă erbacee cu flori mici, albe sau roşietice, dispuse în umbele (*Hydrocotyle vulgaris*); **buricul-pămîntului,** şerpariţă (*Polygala vulgaris*). [Lat. *umbulicus (=umbilicus)*].

buricá, buríc vb. (fam.; refl.) **1.** a se urca (tîrîş-grăbiş, pe o coastă abruptă), a se căţăra (într-un arbore), a se ridica (cu greutate); **2.** (fig.) a se semeţi, a se grozăvi. [*Buric* + *urca*].

buricát, ~ţi, buricată, ~e a. bombat, convex, ieşit în relief. [V. *burica*].

buricătúră, buricături f. (fam.) proeminenţă. [*Burica* + *-tură*].

buricél, buricele n. (reg.) loc în care se leagă crucea din spate a carului cu piscul dinapoi. [*Buric* + *-el*].

buricós, ~şi, buricoásă, ~e a. (pop.) **1.** cu buricul sau cu burta mare; **2.** (fig.) care se dă mare; care se încrede; care este ambiţios. [*Buric* + *-os*].

buríu, burie n. (reg.) butoi (de circa 20–40 vedre) în care se păstrează de obicei ţuica. [Din turc. *bury,* bulg. *burija*].

burjúi, burjui m. (depr.) burghez. [Din rus. *buržui*].

burlác, burlaci m. bărbat necăsătorit; celibatar, holtei, becher: *pătrunse în vechea lui odaie de burlac şi întoarse dibuind comutatorul.* GHEŢIE; (adj.) *fă colaci mari de doi saci, pentru cumnăţei burlaci.* POP. [Din rus., ucr. *burlak*].

burlán, burlane m. **1.** tub de tablă prin care se scurge apa de la streşini; uluc; **2.** tub cilindric din tablă sau din ceramică prin care iese fumul din sobă; **3.** tub de beton, de fontă etc. din care se fac canale. [Cf. turc. *buru* „ţeavă"].

burlăcésc, ~şti, burlăceáscă, ~eşti a. care este caracteristic pentru burlaci. [*Burlac* + *-esc*].

burlăcí, burlăcesc vb. (intr.) a duce viaţă de burlac. [*Burlac* + *-i*].

burlăcíe f. calitatea de a fi burlac, viaţă de burlac: *mergînd tot înainte cu burlăcia şi însurătoarea rămînea baltă.* CR. [*Burlac* + *-ie*].

burlău, burlăi m. (pop.) muscă artificială folosită ca nadă de pescari. [Et. nec.].

burlésc, ~şti, burlescă, ~şti a. **1.** de un comic excesiv; trivial: *ia cuvîntul şi atunci începe acea scenă burlescă care aminteşte scena citată mai sus de la institutul de alienaţi.* EM.; (subst. n.) *efectul literar al naivităţii este burlescul.* CĂL.; **teatru burlesc,** tip de teatru comic caracterizat prin caricaturizare şi parodiere; **2.** care realizează opere literare de un comic excesiv, trivial: *întîiul poet burlesc muntean este pitarul Hristache.* CĂL. // f. compoziţie muzicală de mici proporţii, cu caracter umoristic. [Din fr. *burlesque*].

burlét, burleturi n. şnur gros din bumbac, cauciuc etc., care se pune la uşi şi la ferestre pentru a împiedica pătrunderea frigului. [Din fr. *bourrelet*].

burlínc, burlinci m. (reg.) **1.** purcel înţărcat; grăsun: *nu erau douăzeci de familii în tot satul... care să nu taie porc..., care nu, cel puţin un burlinc de cîteva luni.* AG.; **2.** (fig.) putină în care se păstrează brînza; (şi: **brulinc**). [Din săs. *brelenk*].

burlói, burloaie n. (reg.) **1.** urcior de pămînt, cu găurele la gură şi o supapă pe toartă, pe unde se poate bea; **2.** conţinutul unui astfel de urcior. [Et. nec.].

burlúi, burluie n. (reg.) ţeava pîlniei (prin care se toarnă vinul). [Et. nec.; cf. *burlan*].

búrnă f. v. **bură.**

burniţá, pers. 3 **burniţează** vb. (intr.) a bura: *norii posomorîţi burniţau peste toată mahalaua.* DELAVR.; (impers.) *de un sfert de ceas se apucase să burniţeze.* GHEŢIE. [De la *burniţă*].

búrniţă, burniţe f. bură: *începe ca să pice o burniţă de ploaie.* MACED.; *au ieşit prin burniţă şi-au trecut la casa hatmanului.* SAD. [De la *bură*].

burniţeálă, burniţeli f. (rar) bură. [*Burniţi (=burniţa)* + *-eală*].

burniţós, ~şi, burniţoásă, ~e a. cu burniţă; umed, ploios: *toamnă burniţoasă.* [*Burniţă* + *-os*].

burnonít n. mineral complex care conţine plumb, cupru şi stibiu. [Din fr. *bournonite*].

burnús n. v. **burnuz.**

burnúz, burnuzuri n. **1.** manta de lînă, cu glugă, pe care o poartă arabii: *arabii înveliţi în burnusuri albe.* AL.; **2.** (reg.) scurtă purtată de femei la ţară; scurteică: *era cam sărăcăcios îmbrăcată, cu un burnuz de satin.* C.; (şi: **burnus**). [Din turc. *burnuz,* fr. *burnous*].

búrsă[1], burse f. 1. alocație acordată (de stat) pentru întreținerea la studii a unui elev sau a unui student; stipendiu: *dădeau burse și îmbrățișau pe tineri cu căldură.* CĂL.; 2. (med.) formație anatomică în formă de sac, localizată în regiunea articulațiilor, conținînd un lichid vîscos: *bursă seroasă.* [Din fr. ***bourse;*** cf. lat. ***bursa***].

búrsă[2], burse f. 1. instituție în care este organizată piața valorilor mobiliare, a mărfurilor: *dă o privire sălii de bursă a negustorilor de cărbuni de pămînt.* CĂL.; 2. totalitate a operațiunilor financiare efectuate în acest loc: *produsele agricole să ia caracterul de marfă cotată la bursă.* IBR.; **a juca la bursă,** a cumpăra și a revinde efecte valorice; **lovitură de bursă,** speculație reușită; **bursă neagră,** comerț clandestin. [Din fr. ***bourse***].

bursiér[1], ~i, bursieră, ~e a. care ține de bursă[2], referitor la bursă: *crah bursier.* [Din fr. ***boursier***].

bursiér[2], ~i, bursieră, ~e m., f. elev sau student care beneficiază de bursă[1]: *am intrat ca bursier în școala statului.* VLAH. [Din fr. ***boursier***].

bursoácă f. (bot.; reg.) mohor (*Setaria*). [De la ***bursuc***].

bursúc, bursuci m. 1. mamifer carnivor, cu blana cenușie și cu trupul greoi; viezure (*Meles meles*): *bursucii somnoroși ... ies numai noaptea din vizuini.* OD.; *bursucul își adună provizii pentru iarnă.* EM.; 2. (fig.) om sau copil bondoc, îndesat, greoi: *nu ești bărbat, ești un bursuc, un aluat moale.* C.; 3. (fig.) om retras, izolat, ursuz. [Din turc. ***borsuk***].

bursucă, bursúc vb. (reg.; refl.) a se burzului; a se umfla în pene: *pentr-o mîndră cît o nucă, toți feciorii se bursucă.* POP. [***Bursuc*** + *-a*].

bursucár, bursucari m. cîine de vînătoare (pentru vînatul mare). [***Bursuc*** + *-ar*].

bursúcă, bursuce f. 1. femela bursucului; 2. plantă erbacee mică cu flori violete, așezate în formă de spic (*Bartsia alpina*). [De la ***bursuc***].

bursucél, bursucei m. pui de bursuc: *erau ... bursucei ... cari se zvîrcoleau.* OD. [***Bursuc*** + *-el*].

bursuflát, ~ți, bursuflată, ~e a. (franțuzism) umflat, bombastic: *jargon bursuflat.* AL. [Din fr. ***boursouflé***].

bursuflúră, bursufluri f. 1. umflătură pe suprafața unei piese ceramice; 2. bulă de aer sub stratul de var (sau de vopsea) de pe perete. [Din fr. ***boursouflure***].

bursúne m. (înv.) oxid roșu-portocaliu (de fier), care (în anumite combinații) era întrebuințat pentru obținerea unui colorant negru. [Et. nec.].

búrtă, burți f. 1. abdomen, pîntece: *Afin lovi cerbul de trei ori în burtă.* ISP.; **a sta cu burta la soare,** v. **soare; a se lungi cu burta pe pămînt,** a se umili în fața cuiva: *slujenia de neom se topea de dragostea fetei, se lungea cu burta pe pămînt și umbla cu șopîrle.* ISP.; **(parcă) mi-au** (sau **ți-au, i-au) mas șoarecii în burtă,** v. **șoarece; a fi** (sau **a rămîne, a ajunge) cu burta la gură,** a fi (sau a rămîne) însărcinată; **a sta cu burta pe carte,** a învăța asiduu; **a se așterne cu burta pe carte,** v. **așterne; a vorbi din burtă,** a vorbi nedocumentat, fără probe; **a avea broaște în burtă,** a fi foarte flămînd; **a i se lipi burta de spinare,** a fi foarte slab, foarte flămînd; **burtă (ca) de popă,** burtă mare (a celui care mănîncă și bea mult); **a-și pune burta la cale,** a mînca, a se sătura; **a fi robul burții,** a fi mîncăcios, amator de mîncare și băutură; **ciorbă de burtă,** ciorbă făcută din pîntece de vacă; 2. (fig.) parte bombată, ieșită în afară a unor obiecte: *burta butoiului.* [Et. nec.].

burtăvérde, burtăverzi m. (iron.) 1. burghez (de obicei negustor); 2. (fig.) persoană dominată de interese materiale (fără preocupări spirituale): *fără să scandalizez o duzină de burtă-verzi.* VINEA; 3. (înv.) șorț sau brîu verde purtat de negustori; (scris și: *burtă-verde*). [***Burtă*** + ***verde***].

burtăverzíme f. (depr.) burghezie; negustorime. [***Burtăverde*** + *-ime*].

búrtea m. poreclă pentru un om cu burta mare. [***Burtă*** + *-ea*].

burtícă, burtici f. burticică: *legăna pe niște picioare subțiri, arcuite în afară, o burtică ascuțită.* M.CAR. [***Burtă*** + *-ică*].

burticícă, burticele f. diminutiv al lui burtă; burticică. [***Burtă*** + *-icică*].

burticós, ~și, burticoásă, ~e a. (rar) bombat, pîntecos, burtos: *oală burticoasă.* [***Burtică*** + *-os*].

burtiéră, burtiere f. 1. corset care strînge abdomenul și șoldurile; 2. (fam.) bandă cu informații scrise, care se derulează în timpul unor emisiuni, în partea de jos a ecranului de televizor: *titlurile scrise pe burtiera știrilor... sînt și ele semnificative.* D. [***Burtă*** + *-ieră*; cf. fr. ***ventrière***].

burtós, ~și, burtoásă, ~e a. 1. care are burtă mare; pîntecos; 2. bombat, ieșit în afară: *butoi burtos.* [***Burtă*** + *-os*].

buruián n. v. **buruiană.**

buruiánă, buruieni f. (pop.) 1. nume dat plantelor erbacee necultivate (în afară de iarbă), care dăunează culturilor agricole: *lobodele și buruienile crescuseră mari.* EM.; (fig.) *să ne dezobișnuim de a vedea în toate misticismele una și aceeași buruiană.* BL.; 2. **(buruiană de leac)** plantă medicinală: *ne ducem și pregătim o fiertură de buruieni.* SAD.; (prin metonimie) *m-a tras cu undelemn, mi-a dat să beau buruieni.* VOIC.; **buruiană de bubă rea,** spanac porcesc (*Chenopodium hybrinum*); **buruiană cîinească,** brei (*Mercurialis perennis*); **buruiană de cinci degete,** scrîntitoare (*Potentilla repta* și *reptans*); **buruiană de friguri,** laptele-cîinelui; alior (*Euphorbia*); **buruiană de lingoare,** leuștean (*Levisticum officinale*); **buruiană domnească,** vîzdoagă (*Tagetes erecta* și *patula*); **buruiana-dracului,** rostogol (*Echinops spharacephalus*), **buruiana-rușinii,** rușinea-fetei (*Daucus carota*); **buruiană-de-stup,** roiniță (*Melissa officinalis*); (și: (reg.) **buruian**). [Din bulg., sb. ***burjan***].

buruieníș, buruienișuri n. desiș de buruieni, multe buruieni. [***Buruieni*** (pl. de la *buruiană*) + *-iș*].

buruiéniște, buruieniști f. teren acoperit cu buruieni; hățiș. [**Buruieni** (pl. de la *buruiană*) + *-iște*].

buruieníță, buruienițe f. (reg.) buruiană mică. [***Buruiană*** + *-iță*].

buruienós, ~și, buruienoásă, ~e a. 1. năpădit de buruieni, de bălării: *ard movili buruienoase scoțînd fumuri cenușii.* AL.; 2. (fig.) stufos, încîlcit; neîngrijit, vulgar: *stil buruienos.* [***Buruiană*** + *-os*].

buruienúță, buruienuțe f. (pop.) diminutiv al lui buruiană. [***Buruiană*** + *-uță*].

burungíc n. v. **borangic.**

burzului, burzuluiesc vb. 1. (refl. și tr.) a se zbîrli: *pe fața-i lătăreață, țepile nerase de cine știe cînd se burzuluiau.* REBR.; **a-și burzului creasta,** a se îngîmfa, a se grozăvi: *noi ne-am burzuluit creasta.* AL.; 2. (fig.; refl.) a se înfuria, a se mînia; a se răsti: *dar ce facem noi aici, se burzului el deodată ...?* GHEȚIE; 3. (refl.) a se schimba în rău: *marea se burzuluia și ... piratii benchetuiau mulțumiți.* TUD.; 4. (înv.; refl. și tr.) a (se) răscula, a (se) răzvrăti: *apucînd a sări peste ziduri ... burzuluiseră norodul.* NEGR. [Din magh. ***borzolni***].

burzuluiálă, burzuluieli f. 1. faptul de a (se) burzului; 2. enervare, supărare; 3. (înv.) răscoală. [***Burzului*** + *-eală*].

burzuluít, ~ți, burzuluită, ~e a. 1. mînios, enervat: *zise ea, burzuluită grozav.* CR.; 2. zbîrlit: *păr burzuluit;* 3. (înv.) revoltat, răsculat. [V. ***burzului***].

busculă, busculez vb. (rar; refl. și tr.) a (se) înghesui, a (se) învălmăși: *se dau grijului la o parte de teamă... să nu fie busculați.* GHEȚIE. [Din fr. ***bousculer***].

busculádă, busculade f. înghesuială; învălmășeală. [Din fr. ***bousculade***].

business, businessuri [bíznis] n. (englezism) 1. afacere; 2. ocupație, muncă. [Din engl. ***business***].

businessman, businessmani [biznismén] m. (englezism) 1. om de afaceri; 2. (glumeț) bișnițar. [Din engl. ***businessman***].

busnát, ~ți, busnată, ~e a. (reg.) bucălat: *a plăsmuit luna în chip de femeie busnată, durdulie.* HOGAȘ. [Et. nec.].

busólă, busole f. 1. instrument alcătuit dintr-un cadran și un ac magnetic care se poate roti în plan orizontal, astfel încît arată direcția nord: *busola drumul la pol i-arată.* ALEX.; **a-și pierde busola,** a se descumpăni, a se zăpăci; 2. (fig.) călăuză, conducător: *lipsa de bună-credință în afacerile publice și în cele private, fățărnicia și amăgirea ca busolă a presei, iată cumplitele efecte ale unui guvern liberal.* EM. [Din fr. ***boussole***].

bust, busturi n. 1. partea superioară a corpului omenesc: *era patroana, ... o nemțoaică autoritară, cu bust voluminos și obraji bucălați.* GHEȚIE; 2. sculptură (sau pictură) care reprezintă capul și pieptul unei persoane: *era aninat într-un cui bustul, în mărime naturală, al unui copil.* EM. [Din fr. ***buste,*** it. ***busto***].

bústa adv. v. **buzna.**

bustrofedón n. fel de scriere foarte veche în care rîndurile mergeau de la stînga la dreapta și, în continuare, de la dreapta la stînga. [Din fr. ***boustrophédon***].

busuióc n. 1. plantă erbacee cu flori albe sau trandafirii și cu miros plăcut, pătrunzător (*Ocimum basilicum*): *dă cuviosul un sfeștoc de busuioc proaspăt.* NEGR.; *busuiocul joacă un rol mare în credințele poporului: el aduce noroc la casa omului;* (fig.) *pentru babă, fata moșneagului era piatră de moară în casă, iar fata ei, busuioc de pus la icoane.* CR.; (fam.) **a drege busuiocul,** a repara o greșeală, o gafă; 2. mănunchi de busuioc folosit de preoți pentru a stropi cu agheasmă. // a. cu aroma sau cu mirosul acestei plante; **poamă busuioacă,** poamă tămîioasă; **pere busuioace,** varietate de pere văratice. // f. varietate de viță de vie; strugure produs de această viță: *se umpluse toată Coasta Morii... de mireasma busuioacei.* AG.; *busuioacă de Bohotin.* [Din bulg. ***bosilek,*** sb. ***bosilijak***].

busurmăn, busurmani m. (înv.) musulman: *iar tu, vezi doamne, ești busurman, și nu știi nimică.* NEC. [Din rus. ***busurman***].

buș, buși m. și (înv.) **bușuri** n. pumn; (p. ext.; la pl.) lovituri cu pumnul: *de aciia, mai muncit cu bușurile, au dat în mîna lui Dumnedzău sufletul.* DOS.; **în patru buși,** în patru labe; **de-a bușilea,** pe brînci: *se tîrîră niței de-a bușilea printre tufe de ismă.* VINEA. [De la ***buși***].

bușeálă, bușeli f. lovitură puternică (cu pumnul); bușitură: *s-amestecă val-vîrtej ciocneli de pahare, bușeli de călcîie.* DELAVR. [***Buși*** + *-eală*].

bușél, bușei m. unitate de măsură englezească pentru volum, egală cu 36 de litri. [Din engl. ***bushel***].

bușéu, bușeuri n. prăjitură cu nuci, cremă, frișcă sau ciocolată. [Din fr. ***bouchée***].

bușí, bușesc vb. 1. (tr. și intr.) a lovi (cu pumnul): *fiind fecior în putere ... l-a bușit și l-a trîntit pe acela de nici n-a avut ce face cu el.* SAD.; 2. (tr.) a îmbrînci, a trînti: *calul rău l-a bușit.* AL.; **a buși rîsul,** a cuprinde, a apuca un rîs violent: *mă buși un rîs nebun.* HOGAȘ. [Din bulg. ***bușa,*** sb. ***bušiti***].

buşít, ~ţi, buşită, ~e a. care a fost lovit cu ceva sau care s-a lovit de ceva: *schijele de vînt îi plesneau, stîlcindu-le plămînii sub presiunea aerului proiectat cu violenţă în piepturile buşite.* VOIC. [V. *buşi*].

buşitúră, buşituri f. **1.** buşeală: *numai eu ştiu cîte buşituri am mîncat.* AL.; **2.** zgomot produs la căderea unui corp voluminos (şi greu) pe o suprafaţă dură: *numai arar se desprindea din această monotonie huruitul unei macarale, buşitura unui balot scăpat pe punte.* TUD. [*Buşi* + *-itură*].

buşmachíu, buşmachíi m. (înv. şi reg.) pantof de casă; papuc: *îşi punea buşmachii de iuft.* VLAH. [Din rus., ucr. *bušmak*].

buşón, buşoane n. **1.** dop (cu ghivent); **2.** piesă cilindrică de porţelan care conţine o siguranţă electrică. [Din fr. *bouchon*].

buşteán, buşteni m. **1.** trunchi de copac tăiat şi curăţat de crengi: *în caprele podului băteau talazuri amestecate cu buşteni furaţi de şuvoi.* SAD.; **2.** butuc, bucată de lemn gros: *găseşte un buştihan putregăit.* CR.; **3.** (fig.) epitet pentru un om lipsit de pricepere şi de sensibilitate: *ce stai ca un buştean?;* **4.** (reg.) butuc la roată. // adv. ca un trunchi, ţeapăn, neclintit: *închise ochii mulţumit şi dormi buştean.* TUD.; **a (se) lămuri buştean,** a lăsa (sau a rămîne) nedumerit, nelămurit; (şi: (reg.) **buştihan**). [Din săs. *bumstamm* (=germ. *Baumstamm)*].

buştihán m. v. **buştean.**

buşulí, buşulesc vb. (reg.) **1.** (refl.) a se întrista, a se amărî; **2.** (intr.) a-i părea rău de ceva; a regreta ceva. [Din magh. *búsul*].

buşumá, buşumez vb. (tr.) a freca cu un şomoiog de paie: *numaidecît ne oprim să buşumăm caii.* PR. [Et. nec.].

but[1], buturi n. coapsă de dinapoi a animalelor rumegătoare; bucată (mare) de carne: *să tragem între noi strachina aceea de grezie, în care se află butul cel mai mare.* SAD.; (fig.) *nu putea fi... nici arzuia cu sînii durdulii şi buturii coapselor neastîmpărate ca nişte şerpi.* VOIC. [Din turc. *but*].

but[2] n. (reg.) **în butul cuiva,** în ciuda, în pofida cuiva: *ce horeşti aşa cu jele în butul dragostei mele?* POP. [Et. nec.].

but[3], buturi n. stîlp din terenul de ţintă la jocul de rugbi. [Din fr. *but*].

butác, ~ci, butacă, ~ce a. (reg.; despre animale) cu coarne scurte şi groase. [Cf. magh. *buta*].

butádă, butade f. vorbă de spirit (ironică): *ţi-aduci aminte butada pamfletarului.* PETR. [Din fr. *boutade*].

butadiénă, butadiene f. hidrocarbură obţinută din butan, din alcool etilic şi din acetilenă, folosită la prepararea cauciucurilor sintetice, a lacurilor etc. [Din fr. *butadiène*].

butafór, butafori m. decorator specializat în butaforie. [De la *butaforie*].

butafóric, ~ci, butaforică, ~ce a. care ţine de butaforie, referitor la butaforie. [Din rus. *butaforskij*].

butaforíe f. ansamblu de obiecte confecţionate din carton presat, din paste maleabile etc. folosite la realizarea decorurilor. [Din rus. *butaforija*].

bután n. gaz incolor care se găseşte în gazele de sondă sau se sintetizează, fiind componentul de bază al aragazului. [Din fr. *butan*].

butanól, butanoli m. (chim.) substanţă din clasa alcoolilor, folosită ca dizolvant pentru lacuri şi ca intermediar în sintezele organice; alcool butilic. [Din fr. *butanol*].

butanónă, butanone f. (chim.) substanţă lichidă inflamabilă, cu miros de acetonă, utilizată în industria chimică şi farmaceutică. [Din fr. *butanone*].

butăr, butari m. (reg.) **1.** persoană care face sau vinde buţi; dogar; **2.** persoană care are în seamă butiile într-o pivniţă: *pivnicierii şi butarii se coborîră sub boltă,* OD. [*Bute* + *-ar*].

butárgă f. icre de chefal (preparate şi conservate). [Din fr. *boutargue*].

butáş, butaşi m. lăstar, frunză sau porţiune de rădăcină detaşată de la o plantă şi sădită pentru a prinde rădăcini. [Din magh. *bujtás*].

butăríe, butării f. (reg.) dogărie. [*Bute* + *-ărie*].

butăşí, butăşesc vb. (tr.) **1.** a înmulţi o plantă prin butaşi; **2.** (reg.) a săpa în jurul unui arbore. [De la *butaş*].

butăşíre, butăşiri f. acţiunea de a butăşi; butăşit[1]. [V. *butăşi*].

butăşít[1] n. butăşire. [V. *butăşi*].

butăşít[2], ~ţi, butăşită, ~e a. înmulţit prin butaşi: *vie butăşită.* [V. *butăşi*].

bútcă, butci f. (înv. şi reg.) caleaşcă: *trase butca dinaintea bordeiului.* AL. [Din ucr. *budka*].

búte, buţi f. **1.** vas mare de lemn cu două funduri şi cu doage legate cu cercuri de fier, în care se păstrează vin sau alte lichide; butoi: *butea cînd se umple începe a pişti.* POP.; (**umflat**) **cît o bute,** (umflat) foarte tare, foarte mult: *biata babă era umflată cît o bute.* CR.; (adv.) **a dormi bute,** a dormi adînc; **2.** conţinutul unui butoi: *a băut o bute de vin;* **3.** (reg.) butucul roţii: *se uită prin butia roţii.* ISP.; (şi: (reg.) **butie**). [Lat. *buttis*].

butélcă, butelci f. (reg.) **1.** recipient din sticlă (pentru băuturi alcoolice): *în firizi ..., sute şi mii de butelci negre astupate cu dopuri.* HOGAŞ; **2.** damigeană mică făcută din lut ars. [Din ucr. *butelka*].

butelcúţă, butelcuţe f. diminutiv al lui butelcă. [Butelcă + *-uţă*].

butélie şi (pop.) **butelíe, butelii** f. **1.** vas de sticlă, de metal sau de material plastic pentru depozitarea şi transportarea unor materiale: *o cameră pe care o zării întredeschisă licărea de butelii* [cu vin]. BAC.; **butelie de Leyda,** condensator electric de formă cilindrică sau conică: *se simţea descărcat de puteri, ca o butelie de Leyda pe care o descarci de electricitate atingînd-o cu degetul.* VOIC.; **2.** recipient (cilindric) de oţel pentru gaze comprimate: *dacă poţi, să-mi schimbi butelia de aragaz.* CĂL. [Din fr. *bouteille*].

buténă f. butilenă. [Din fr. *boutène*].

buterólă, buterole f. instrument folosit la operaţiile de nituire pentru formarea capului bombat al niturilor. [Din fr. *bouterolle*].

butíc, buticuri n. (franţuzism) magazin mic şi luxos (cu mărfuri de serie mică). [Din fr. *boutique*].

buticăr, buticari m. vînzător (şi proprietar) de butic. [*Butic* + *-ar*; cf. fr. *boutiquer*].

bútie f. v. bute.

butilénă f. hidrocarbură cu 4 atomi de carbon şi o dublă legătură; butenă. [Din fr. *butilène*].

butílic, ~ci, butilică, ~ce a. care are molecule ce conţin un radical obţinut prin îndepărtarea unui atom de hidrogen din molecula butanului. [Din fr. *butylique*].

butirát, butiraţi m. sare sau ester al acidului butiric. [Din fr. *butyrate*].

butíric a. **acid butiric,** acid organic care se găseşte în grăsimile animale, mai ales în unt, întrebuinţat la prepararea unor esteri, a celulozei etc.: *simţul olfactiv al căpuşei se dovedeşte deosebit de sensibil la mirosul acidului butiric, ce-l emană glandele sebacee ale tuturor mamiferelor.* BL. [Din fr. *butyrique*].

butirínă f. ester al glicerinei cu acidul butiric. [Din fr. *butyrine*].

butirométru, butirometre n. instrument pentru determinarea procentului de grăsime din lapte. [Din fr. *butyromètre*].

butísă, butise f. pavea de piatră, mai lungă decît cele obişnuite, folosită la încheierea pavajului. [Din fr. *boutisse*].

butnăr, butnari m. (reg.) dogar: *ţi-am adus butnari să-ţi dogească în butoaie.* ST. [Din germ. *Büttner*].

butnărie, butnării f. (reg.) **1.** meşteşugul butnarului; dogărie; **2.** atelierul butnarului: *bate gol, în poloboace, butnăria.* BAC. [*Butnar* + *-ie*].

butoáră f. v. butoarcă.

butoárcă, butorci f. (reg.) **1.** buturugă; scorbură, trunchi găurit; **2.** gaură, spărtură (în pămînt, în îmbrăcăminte); (şi: **butoară**). [Cf. *butuc, butură*].

butói, butoaie n. **1.** vas de lemn făcut din doage, mai larg la mijloc decît la capete, folosit pentru păstrarea lichidelor: *care cu butoaie de vin pe strujeni treceau încet.* BAC.; *vinul dintr-o butie se poate deşerta în mai multe butoaie;* **2.** conţinutul unui asemenea vas; **3.** (fig.) om gras, cu burta mare: *bine a făcut dacă a zgîlţîit puţin pe butoiul cela de George.* REBR.; **4.** partea cilindrică, în care se introduc cartuşele la unele revolvere. [*Bute* + *-oi*].

butoiáş, butoiaşe n. **1.** diminutiv al lui butoi; butoi mic: *călugării au ghicit că părintele Chiril a adus de acasă un butoiaş de vin.* CĂL.; **2.** piesă cilindrică în care se introduc cartuşele la unele revolvere. [*Butoi* + *-aş*].

butón, butoane n. mică piesă care, prin apăsare sau învîrtire, transmite o comandă (mecanică sau electrică): *întinse mîna să apese butonul soneriei.* GHEŢIE. // m. (pl. **butoni**) nasture mic (mobil): *desfăcu cravata şi gulerul, iar butonul mic, de argint, îl depuse într-o casetă.* GHEŢIE; *butoni de manşetă.* [Din fr. *bouton*].

butoná, butonez vb. (intr. şi tr.) a apăsa tastele unei maşini de scris, unui calculator, unui telefon etc.; a tasta. [*Buton* + *-a*].

butonáj, butonaje n. butonare. [Din fr. *boutonnage*].

butonáre, butonări f. acţiunea de a butona. [V. *butona*].

butonát, ~ţi, butonată, ~e a. (rar) prevăzut cu butoni (la manşete): *el este în tot cuprinsul vieţii aceleaşi om egal, ... înjobenat, butonat la bătrîneţe.* CĂL. [*Buton* + *-at*].

butoniáră, butoniere f. **1.** gaură la o haină pe unde trece butonul, nasturele; **2.** parte a reverului hainei unde se prinde o floare, o insignă: *trandafirasul de la butonieră şi-l lăsase în cancelarie.* SAD. [Din fr. *boutonnière*].

butorí, butoresc vb. (reg.; tr.) a găuri, a sfredeli. [V. *butoarcă*].

butúc, butuci m. **1.** bucată dintr-un trunchi de copac tăiat şi curăţat de crengi; bucată groasă de lemn: *îl pun într-un car cu boi, ca pe un butuc nesimţitor.* CR.; **a fi din butuci** (sau **ca butucul**), a fi prost, necioplit, bădăran: *vede el bine unde merge treaba, că doar nu era din butuci.* CR.; **2.** (**butuc de vie**) exemplar de viţă de vie (cu tulpina groasă): *creşte, cătărîndu-se în lumină, cu puternic butuc şi vînjoase ramificaţii, o viţă de vie.* BL.; **3.** bucată groasă de lemn pe care se taie lemnele de foc; **4.** parte centrală a unei roţi, în care sînt fixate spiţele: *o roată iese din butuc.* AL.; **5.** talpa, patul vîrtelniţei sau războiului de ţesut; **6.** trunchi de lemn cu diferite utilizări (pentru tăiatul cărnii, cioplitul doagelor etc.); **pe butuci, a)** fără întrebuinţare (avînd roţile scoase): *meşteşugeşte ceva la Chevroletul său demodat, pe care l-a ţinut pe butuci în timpul războiului.* GHEŢIE; **b)** fără resurse; fără posibilităţi de existenţă: *a ajuns pe butuci;* **7.** (de obicei la pl.) instrument de tortură (folosit în trecut) format din bucăţi groase de lemn între care se prindeau gîtul, mîinile sau picioarele celui pedepsit: *cu picioarele-n butuci şi cu mîinile-n cătuşi.*

POP.; **a trage cuiva butucul,** a păcăli pe cineva: *fetişoara împăratului ne-a tras butucul.* CR.; **8.** (fig.) om prost şi necioplit: *a mai da ... şi peste oameni, nu tot peste butuci.* CR. // adv. ţeapăn, ca un trunchi: *a dormi, a lega butuc.* [Et. nec.].

butucănós, ~şi, butucănoásă, ~e a. gros, grosolan, butucos: *în picioarele butucănoase, strînse în cioareci, purta opinci.* GHEŢIE. [*Butuc* + *-ănos*].

butucărít n. (înv.) dare care se percepea pe butucii de viţă de vie: *să nu puie dări peste dări, ba butucărit, ba stupărit, ba văcărit.* EM. [*Butuc* + *-ărit*].

butucí, butucesc vb. (înv.; tr.) a prinde în butuci: *picioarele nu se mai mişcară, ca şi cînd ar fi fost butucite.* ISP. [*Butuc* + *-i*].

butucós, ~şi, butucoásă, ~e a. butucănos: *picior butucos.* [*Butuc* + *-os*].

bútură, buturi f. (reg.) **1.** scorbură: *butură de stejar;* **2.** butuc, buturugă: *Drăgan sta oropsit p-un buture de stejar.* DELAVR.; (şi: **buture**). [*But(uc)* + *-ură*].

búture m. v. butură.

buturúgă, buturugi f. rădăcină cu o (mică) parte din trunchiul tăiat al unui copac (folosită pentru foc); bucată de lemn groasă şi noduroasă: *pe lîngă buturugi ... se adună putregaiul.* SL.; *buturuga mică răstoarnă carul mare.* [*Butură* + *-ugă*].

buvábil, ~i, buvabilă, ~e a. care poate fi băut. [Din fr. *buvable*].

buxacée, buxacee f. (bot.; la pl.) familie de plante dicotiledonate lemnoase avînd ca tip cimişirul; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *buxacées*].

buzát, ~ţi, buzată, ~e a. **1.** cu buze mari, groase; **2.** (fig.) cu buzele umflate, păcălit, dezamăgit, supărat: *m-am întors, buzat, la şatră.* VOIC.; *te goneşte şi te lasă buzat.* [*Buză* + *-at*].

búză, buze f. **1.** fiecare dintre cele două părţi cărnoase care mărginesc gura: *pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină.* EM.; **buză de iepure,** defect din naştere constînd dintr-o despicătură uşoară a buzei de sus, lăsînd să se vadă dinţii; **a(-şi) face buzele,** a (se) ruja: *îşi pusese pardesiul şi-şi făcea buzele în oglindă.* GHEŢIE; **a sufla** (sau **a bate**) **în buze,** a rămîne păgubaş de ceva: *toporul s-a cufundat şi Prepeleac a rămas bătînd în buze.* CR.; **a se şterge** (sau **linge, spăla**) **pe buze,** a fi silit să renunţe la ceva; **a-şi linge buzele** (**după ceva**), a pofti, a rîvni ceva; **a-i arde buza,** v. **arde**; **a lăsa** (sau **a pune**) **buza,** a fi gata să izbucnească în plîns; **a rămîne cu buzele umflate,** a fi dezamăgit, înşelat în aşteptări: *răpi-vor acei toate, noi om rămînea cu buze îmflate.* B.-DEL.; **a-şi muşca buzele,** a regreta foarte tare: *plăieşii numa icneau şi-şi muşcau buzele de necaz.* CR.; **a-i crăpa** (sau **a-i scăpăra**) **buza** (sau **buzele**) **după ...** (sau **de ...**), a avea mare nevoie de ceva; **2.** (p. ext.) formaţie anatomică de forma unei margini cărnoase; margine a unei răni adînci; **3.** margine a unui obiect, a unui vas: *o ţigară fumega, uitată, pe buza scrumierei de porţelan.* GHEŢIE; **în buza tunului,** expus bombardamentului sau (p. ext.) primejdiilor: *pururea în buza tunului, siliţi a bivuaca sub un cort.* NEGR.; **4.** ascuţiş al unui obiect de tăiat: *cine are bardă mică, facă-i buza subţirică.* POP.; *buza cuţitului;* **5.** culme a unui deal, a unui pisc; margine a unui şanţ, a unei păduri. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***buzë***].

buzăţél, ~i, buzăţică, ~ele a. diminutiv al lui buzat: *surioara lui ... cam scurtuţă, cam cîrnuţă, cam buzăţică.* HOGAŞ. [*Buzat* + *-el*].

buzău a. invar. (rar) **a sta buzău,** a sta bosumflat, îmbufnat: *eşti bună, de-l laşi să plîngă şi-ngădui să-ţi stea buzău.* PANN. [*Buză* + *-ău*].

buzdugán, buzdugane n. **1.** însemn al puterii domneşti constituit dintr-o măciucă de fier (cu măciulia ţintuită): *mi-au pus pe cap coroana şi buzduganu-n mînă.* AL.; **2.** armă formată dintr-o ghioagă de fier ţintuită, mare şi grea: *Arbure hatmanul ce-n mînă poartă un groaznic buzdugan.* NEGR.; **3.** lovitură dată cu această armă: *cheamă pe Hălturaru ..., dîndu-i două buzdugane-n piept.* POP.; **4.** plantă erbacee cu flori verzi-alburii şi cu fructe de forma unor piramide răsturnate (*Sparganium ramosum*); **5.** (reg.) cocean de porumb. [Din turc. ***bozdogan*** „şoim cenuşiu"].

buzdúgă f. v. bîzdoacă.

buzdugăní, buzdugănesc vb. (tr.) **1.** a lovi, a bate, a ucide cu buzduganul: *cheamă pe Hălturaru şi-l buzdugăneşte, dîndu-i două buzdugane-n piept.* POP.; **2.** (fig.) a muştrului, a certa: *rar se întîmpla să buzdugănească un căprar ori un soldat.* SAD. [*Buzdugan* + *-i*].

buzílă m. epitet pentru un om cu buze mari, groase. [*Buză* + *-ilă*].

buzíş adv. pe un singur rînd, unul după altul: *cu patru cai buzíş.* [*Buză* + *-iş*].

buzişoáră, buzişoare f. diminutiv al lui buză; (iron.) *Gerilă suflă de trei ori cu buzişoarele sale cele iscusite.* CR. [*Buză* + *-işoară*].

búzna adv. pe neaşteptate; toţi deodată, năvălind; **a da buzna,** a năvăli: *da busta în casă.* AL.; *iartă-mă că dau buzna peste tine la ora asta.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **busta**). [Cf. magh. ***buszma***].

buzói, buzoaie n. augmentativ (cu sens depreciativ) al lui buză; buză mare, groasă: *avea nişte urechi clăpăuge şi nişte buzoaie groase.* CR. [*Buză* + *-oi*].

buzunár, buzunare şi (rar) **buzunări** n. săculeţ cusut la haine, în care se ţin bani şi alte obiecte mărunte: *chiu şi vai prin buzunări.* CR.; *mirele scoate din buzunari vro cîţiva banuţi.* MAT.; (fig.) *vin aici... emigranţi intelectuali din buzunările Moldovei.* VINEA; **de buzunar,** care se poartă în acest săculeţ; (p. ext.) de format sau de proporţii mici: *dicţionar de buzunar;* **bani de buzunar,** sumă mică de bani, pentru cheltuieli mărunte; buzunărit; **a da din buzunar,** a plăti din bani proprii (o pagubă); **a băga în buzunar,** a-şi însuşi, fără justificare, o sumă de bani; **a avea** (sau **a băga, a vîrî**) **în buzunar (pe cineva),** a avea (pe cineva) în puterea sau la discreţia sa; a avea la mînă (pe cineva); **a avea** (ceva) **în buzunar,** a fi sigur de ceva, a dispune de ceva; **a scutura buzunarele cuiva,** v. **scutura**; **buzunar fals,** clapă sau ornament pe o haină, lăsînd impresia deschiderii unui astfel de săculeţ: *o batistă de muselină prinsă de un buzunar fals de la piept.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **pozunar**). [Din gr. mod. ***buzunári***].

buzunăráş, buzunăraşe n. diminutiv al lui buzunar; buzunărel: *mi-am pipăit ceasornicul şi l-am tras din buzunăraşul vestei.* SAD. [*Buzunar* + *-aş*].

buzunăreálă, buzunăreli f. acţiunea de a buzunări. [*Buzunări* + *-eală*].

buzunărél, buzunărele n. buzunăraş. [*Buzunar* + *-el*].

buzunărí, buzunăresc vb. (tr.) **1.** a fura cuiva ceva din buzunar; **2.** a scotoci, a căuta prin buzunarele cuiva (din curiozitate, pentru a găsi sau a lua ceva etc.). [*Buzunar* + *-i*].

buzunărít n. bani de buzunar (pentru cheltuieli mărunte): *bani ... pentru buzunăritul Adelei şi al meu.* AL. [*Buzunar* + *-it*].

bürger, bürgeri [biúrgher] m. (germanism) locuitor al unui burg: *burghezia transilvăneană era alcătuită în chip precumpănitor din bürgherii cetăţilor şi tîrgurilor.* BL. [Din germ. ***Bürger***].

byronian, ~eni, byroniană, ~ene [baironián] a. referitor la opera lui Byron, specific operei acestuia: *s-a născut şcoala romantică în Franţa, fiică a Şcoalei romantice germane şi a dispreţului byronian pentru lume.* EM. [*Byron* n. pr. + *ian*].

byronísm [baironísm] n. (lit.) (imitaţie a poeziei lui Byron caracterizată printr-o) atitudine de revoltă individualistă, sinceră şi cinstită: *pe atunci byronismul era la modă.* IBR. [Din germ. ***Byronismus***].

byroníst, byronişti [baironíst] m. adept al lui Byron; poet sau (p. ext.) scriitor care adoptă maniera de creaţie sau concepţia lui Byron: *vom vedea foarte mulţi byronişti de ai noştri satirizaţi de Eliade.* IBR. [*Byron* n. pr. + *-ist*].

byronizá, byronizez [baironizá] vb. (rar; intr.) a compune literatură (în versuri) în maniera lui Byron: *byronizează liric, epic şi dramatic.* CĂL. [*Byron* n. pr. + *-iza*].

byte, byţi [bait] m. unitate de măsură a capacităţii memoriei unui calculator, reprezentînd un ansamblu de opt biţi. [Din engl. ***byte***].

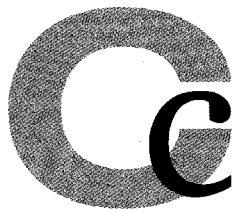

C, c m. **1.** a cincea literă (denumită *ce* sau *cî*) a alfabetului limbii române: *scrie un „C" pe tablă;* **2.** sunet notat prin această literă: **a)** consoană oclusivă velară surdă; **b)** consoană semioclusivă prepalatală surdă, cînd este urmată de *e* sau de *i;* **c)** consoană oclusivă palatală surdă în grupurile *che, chi.* **3. C,** cifră romană avînd valoarea „o sută"; **4. C,** (fiz.) abreviere pentru „coulomb"; **5. C,** (mat.) simbol pentru „mulţimea numerelor complexe"; **6.** (precedat de un număr şi urmat de semnul °) simbol pentru „grad Celsius"; **7. C,** (fiz.) simbol pentru „viteza luminii"; **8. C,** (muz.) notaţie literală pentru sunetul „do".

ca[1] adv. **1.** (exprimă o echivalare sau o asemănare) la fel cu, precum, după cum: *a fost odată ca-n poveşti, a fost ca niciodată.* EM.; **ca la Plevna,** strașnic, nemaipomenit: *a fost o sfadă ca la Plevna;* **ca lumea,** v. **lume; ca vai de el** sau **ca vai de capul cuiva,** v. **vai; ca (şi) cum,** (de) parcă: *zidul pieri ca şi cum n-ar mai fi fost.* ISP.; **ca şi,** la fel, precum: *aveau facultatea, ca şi căminul, la dracu-n praznic.* GHEŢIE; **2.** (exprimă corelarea în cadrul unei comparaţii de egalitate) precum, la fel: *alb ca zăpada;* (urmat de *şi*) *iaste încă, ca şi Lazăr, legat de mîini şi de picioare.* ANTIM; **ca şi cînd,** parcă: *picioarele nu se mai mişcară, ca şi cînd ar fi fost butucite.* ISP.; **ca acela** (sau **aceea**), v. **acela; ca atare,** v. **atare; ca urmare a ...,** din cauza ...; **3.** (exprimă o aproximaţie) aproape, cam, aproximativ: *copil ca de patru ani; era ca la zece paşi distanţă de mine;* **ca mîine (-poimîine),** în curînd: *ca mîne, poimîne mi se împlinesc anii.* CR.; **ca ieri (-alaltăieri),** de curînd; nu de mult timp: *ca ieri de cînd era numai de-o şchioapă; ca ieri-alaltăieri era încă elev;* (înv.) **ca ce (fel de),** cam ce (fel de): *ca ce fel de zăticneală ai putea să întîmpini din pricina asta?* CR.; **ca mai ba,** v. **ba; 4.** (exprimă o raportare sau o corelare) decît: *mult mai mari şi mai frumoase ca acestea.* CR.; *mai dulce ca mierea;* **5.** (exprimă comparaţia unei noţiuni cu ea însăşi) în felul ..., cum e obiceiul: *lumea, ca lumea, se uita curios.* VLAH.; **6.** (introduce o exemplificare, o enumerare) de exemplu, precum: *sînt metale elemente ca fierul, cuprul, aluminiul etc.* // prep. **1.** (pop.; exprimă o opoziţie) decît: *îi place mai mult distracţia ca munca;* **2.** în calitate de ..., fiind ...: *spînul înainte, ca stăpîn, Harap-Alb în urmă, ca slugă.* CR.; **ca ce?,** pentru ce? cu ce scop?; **3.** drept, precum: *se poate socoti ca mort.* NEGR.; **4.** (exprimă o relaţie) cu privire la ..., în ce priveşte ...: *ca aspect exterior, e bine lucrat.* // interj. (reg.) ia!, ei!: *ci ca fugi şi d-ta de fereastră!* ISP. [Lat. ***quam***].

ca[2] conj. (urmat de „să") **1.** (introduce o propoziţie finală), cu scopul ..., cu intenţia ...: *dacă ţi-am făgăduit atunci, a fost numai ca să te împac.* ISP.; **2.** (introduce o propoziţie consecutivă) încît, de: *dar cine-i el, păgînul ca să-mi sărute fete-n drum?* COŞB.; **ca nu cumva,** pentru a evita: *precizez aceasta ca nu cumva să fiu înţeles greşit;* **3.** (introduce o propoziţie subiectivă): *ca să trecem prin pădure e peste poate.* ISP.; **4.** (introduce o propoziţie atributivă): *veţi crede c-aveţi dreptul şi voi ca să trăiţi.* EM.; **ca nu cumva,** de a nu se întîmpla: *temerea ca nu cumva să i se impute a nu fi recunoscut un talent îl făcea să se poarte cu multă chibzuială.* CĂL.; **5.** (introduce o propoziţie completivă directă) că: *am jurat ca peste dînşii să trec falnic, fără păs.* EM.; **6. (ca nu cumva)** (introduce o propoziţie completivă indirectă): *se temea ca nu cumva bătăile aceastea s-o deştepte pe Roza din somn.* REBR.; *mă tem ca să nu vină în lipsa mea;* **7.** (introduce o propoziţie predicativă): *problema e ca să terminăm pînă mîine.* [Lat. ***qu(i)a***].

cab, cáburi n. cabrioletă englezească acoperită în care vizitiul şade în spate. [Din engl., fr. ***cab***].

cabadái, cabadai m. (înv.) voinic, viteaz (ca ostaşii lui Pazvantoglu): *feciorii de boieri luară un fel de aer de cabadai.* GHICA. [Din turc. ***caba davi*** „mojic şi voinic"].

cabálă, cabale f. **1.** tradiţie religioasă ebraică bazată pe interpretarea mistică a Vechiului Testament; **2.** ştiinţă ocultă de a comunica cu spiritele; **3.** ansamblu de intrigi şi de uneltiri (pentru a face să eşueze ceva): *legaţi între dînşii printr-o comunitate de idei şi de principii, iar nu prin ... cabale.* GHICA. [Din fr. ***cabale,*** germ. ***Kabbala, Kabale***].

cabalín, ~i, cabalină, ~e a. referitor la cal, de cal: *rasă cabalină; profil cabalin.* // f. (la pl.) familie de animale mamifere din care face parte calul; (şi la sg.) animal din această familie: *cabalinele au picioarele cu o formaţie cornoasă; zebra este o cabalină.* [Din lat. ***caballinus***].

cabalísm n. (rar) concepţie (filozofică) bazată pe cabală: *bătrînul cheamă pe filozof să privească în oglindă, însă îi atrage atenţia, şi în asta stă kabbalismul, că umbrele sînt simbolice.* CĂL.; (scris şi: *kabbalism*). [De la ***cabală***].

cabalíst, cabalişti m. filozof sau teolog adept al cabalei ebraice. [Din fr. ***cabaliste,*** germ. ***Kabbalist***].

cabalístic, ~ci, cabalistică, ~ce a. **1.** care ţine de cabala ebraică; magic, misterios, tainic: *ideile sînt eretice, panteistice şi în legătură mai mult cu esoterismul kabbalistic.* CĂL.; (adv.) *numele lui Adam e făcut, kabbalistic, din patru slove.* CĂL.; **2.** referitor la ştiinţa de a comunica cu spiritele: *aceasta invocă prin semne cabalistice în faţa unui vas de aramă puterile infernale.* CĂL.; *practicile cabalistice erau cultivate de mistici.* // f. doctrină religioasă care ţine de cabală: *o magie a numerelor în cabalistica medievală.* BL.; (scris şi: *kabbalistic*). [Din fr. ***cabalistique,*** germ. ***kabbalistisch, Kabbalistik***].

cabánă[1]**, cabane** f. (franţuzism) haină largă (din lînă) pe care o purtau pe deasupra preoţii, unii funcţionari şi unii militari. [Din fr. ***caban*** „manta cu glugă"].

cabánă[2]**, cabane** f. clădire (la munte) pentru adăpostirea turiştilor, vînătorilor etc.: *cabanele sînt construite, de obicei, din lemn.* [Din fr. ***cabane***].

cabanıér, cabanieri m. administrator la o cabană[2]: *au poruncit cabanierului şi nevestei sale să aducă tot ce aveau de mîncare.* GHEŢIE. [***Cabană*** + ***-ier***].

cabániţă, cabaniţe f. **1.** (înv.) mantie (domnească) împodobită cu fir şi cu pietre preţioase, căptuşită cu blană de samur (pe care sultanul o trimitea domnitorilor la urcarea lor pe tron): *peste dulama poloneză Lăpuşneanu avea cabaniţă turcească.* NEGR.; **2.** (reg.) zeghe, zăbun. [Din bulg., sb. ***kabanica***].

cabanós, cabanoşi m. cîrnăcior uscat şi subţire. [Din pol. ***kabános***].

cabarét, cabarete n. local cu băuturi, divertismente şi dans: *rămasă pe drumuri, devine stea de cabaret.* CĂL. [Din fr. ***cabaret***].

cabaretiér, ~i, cabaretieră, ~e m., f. proprietar al unui cabaret. [Din fr. *cabaretier*].

cabáz, cabazi m. (înv.) om poznaş, glumeţ: *ia să vedem ce mai scrie cabazul cel de Tache.* AL. // n. (pl. **cabazuri**) glumă, poznă: *avea un hoge caraghioz pe care îl chema Nastratin, identic cu acela ale cărui taclale şi cabazuri le-a cules şi le-a pus în versuri răposatul Anton Pann.* EM. [Din turc. (*hok*)**kabaz** „cel ce joacă cu pahare"].

cabazlîc, cabazlîcuri n. (înv.) poznă, glumă (proastă): *nu-i aici locul de spus cabazlîcuri.* AL. [Din turc. (*hok*)**kabazlık**].

cabernét n. **1.** soi de viţă de vie cu strugurii mici de culoare neagră-albăstrie, din care se produc vinuri superioare; **2.** vin produs din acest soi. [Din fr. *cabernet*].

cabestán, cabestane şi **cabestanuri** n. dispozitiv folosit la tragerea unor vehicule sau greutăţi mari pe mici porţiuni orizontale sau în pantă: *se opinteau în manelele cabestanului, trăgînd lanţul ancorei.* TUD.; *toate corăbiile au cîte un cabestan.* [Din fr. *cabestan*].

cabínă, cabine f. **1.** mică încăpere la bordul unei nave; **2.** încăpere mică (într-o clădire sau într-un vehicul) cu destinaţii speciale: *începea montarea cabinelor de vot, iar accesul în clădire era interzis.* GHEŢIE; *cabină telefonică; cabină spaţială.* [Din fr. *cabine*].

cabinét, cabinete n. **1.** încăpere destinată exercitării unei profesiuni sau unei activităţi: *Andronache s-a închis în cabinetul său.* NEGR.; *trimise două ore mai tîrziu o soră, care-l invită să-l urmeze în cabinetul doctorului.* GHEŢIE; **cabinet metodic,** centru didactic al activităţii dintr-o şcoală, dintr-un oraş etc.; **2.** biroul unei persoane cu o funcţie înaltă: *este şef de cabinet la Ministerul Instrucţiunii.* CĂL.; *cabinetul ministrului;* **3.** consiliu de miniştri, guvern: *întreg cabinetul nu are nici o idee clară despre ceea ce trebuie să facă.* EM.; *cabinetul de la Bucureşti;* **4.** încăpere în care se expun sau se conservă obiecte de muzeu, de studiu etc.: *cabinet de fizică, de chimie; cabinet de numismatică;* **5.** (şi (rar) **cabinet de toaletă**) cioset: *un mic culoar în care dădeau uşile celor două camere şi ale cabinetelor de toaletă.* GHEŢIE. [Din fr. *cabinet*].

cabiniér, ~i, cabinieră, ~e m., f. persoană care are în grijă o cabină. [Din fr. *cabinier*].

cablá, cablez vb. (tr.) **1.** a instala cabluri (de telecomunicaţii); **2.** a face legătura (unei locuinţe, unei instituţii etc.) cu un cablu de telecomunicaţii. [Din fr. *câbler*].

cabláj, cablaje n. **1.** mod de răsucire sau de împletire a firelor unui cablu; **2.** totalitate a cablurilor şi firelor unei instalaţii. [Din fr. *câblage*].

cablăre, cablări f. acţiunea de a cabla. [V. *cabla*].

cablíér, cabliere n. navă care transportă şi instalează cabluri submarine. [Din fr. *câblier*].

cablográmă, cablograme f. comunicare transmisă prin cablu (submarin): *se afla în holul Poştei Mari, la ghişeul unde se primeau cablogramele.* TUD. [Din fr. *câblogramme*].

cablór, cablori m. persoană care execută lucrări de cablare; (adj.) *inginer cablor.* [Din fr. *câbleur*].

cáblu, cabluri n. **1.** odgon, funie groasă (din fibre textile sau metalice răsucite) folosită la transport sau la ridicat; **2.** conductă electrică formată din mai multe fire metalice îmbrăcate într-un înveliş izolator. [Din fr. *câble;* cf. engl. *cable*].

cabotáj, cabotaje n. navigaţie de-a lungul coastei mărilor: *mijlocul se cheamă navigaţie costieră sau cabotaj.* TUD. [Din fr. *cabotage*].

cabotiér, cabotiere n. navă de tonaj mic sau mijlociu, care navighează de-a lungul coastelor; cabotor. [Din fr. *cabotier*].

cabotín, ~i, cabotină, ~e m., f. **1.** actor fără talent; **2.** persoană care urmăreşte succese uşoare prin mijloace ieftine: *acest om orgolios peste marginile îngăduite, pînă acolo încît să pară un cabotin.* CĂL.; (adj.) *fluşturatică, cabotină, dar nu neserioasă.* GHEŢIE. [Din fr. *cabotin*].

cabotináj n. cabotinism: *demnitatea e o pauză, un cabotinaj, o pelerină uzată.* VINEA. [Din fr. *cabotinage*].

cabotineríe, cabotinerii f. (rar) comportare, atitudine, faptă de cabotin: *înclinaţia spre cabotinerie explică ceva, dar nu totul.* GHEŢIE. [De la *cabotin*].

cabotinésc, ~şti, cabotineáscă, ~eşti a. de cabotin. [*Cabotin* + *-esc*].

cabotinísm n. atitudine, gest, apucătură de cabotin; cabotinaj: *poetul cade într-un iluzionism susţinut doctrinar şi în care numai superficialii au putut vedea cabotinism.* CĂL. [Din fr. *cabotinisme*].

cabotór, cabotoare n. cabotier. [Din fr. *caboteur*].

cabrá, cabrez vb. (intr.) **1.** a se ridica pe picioarele dinapoi: *calul cabrează la vederea aglomeraţiei;* **2.** a se ridica brusc cu partea anterioară: *avionul cabrează imediat după decolare.* [Din fr. *cabrer*].

cabráj, cabraje n. **1.** ridicare a unui cal pe picioarele dinapoi; cabrare; **2.** mărire bruscă a pantei de urcare de către un avion; cabrare. [Din fr. *cabrage*].

cabráre, cabrări f. acţiunea de a cabra şi rezultatul ei; cabraj. [V. *cabra*].

cabriólă, cabriole f. salt al calului cu o întoarcere pe loc. [Din fr. *cabriole*].

cabriolétă, cabriolete f. trăsură uşoară cu două roţi: *în curtea largă, înconjurată de acareturi, stătea stingheră o cabrioletă cu un cal negru.* REBR.; (şi: **gabrioletă**). [Din fr. *cabriolet*].

căbul n. v. **cabulă**.

căbulă, cabule f. (rar) superstiţie (de jucător de cărţi); **a face cabul,** a face caz, a lua în seamă: *se poate să faci cabul la aşa ceva?;* (şi: **cabul**). [Din turc. *kabul* „a consimţi"].

cabulipsí, cabulipsesc vb. (înv.; tr.) a catadicsi: *dacă d-lui cabulipseşte să ne onoreze.* CAR. [Din gr. mod. *kabúleisa*].

cáca n. **1.** excrement; **a face caca,** a defeca; **2.** (fig.) om sau lucru de nimic: *este un caca;* **caca-maca,** mai nimic. [Din fr. *caca*].

cacadîr, cacadîri m. (reg.) măceş (*Rosa canina*). [Et. nec.].

cacadú, cacaduşi m. specie de papagali cu penele alb-roz şi cu creastă, care trăieşte în Australia şi în Noua Guinee (*Kakatoe*). [Din fr. *cacatoés, kakatoés*].

cacáo f. **1.** produs alimentar în formă de pulbere parfumată, obţinut din măcinarea seminţelor cacaotierului, care serveşte la prepararea ciocolatei, a unor băuturi etc.; **2.** (p. ext.) băutură preparată din acest produs. [Din fr. *cacao*].

cacaotiér, cacaotieri m. arbore de cacao (*Theobroma cacao*). [Din fr. *cacaotier*].

cacealmá, cacealmale f. **1.** (la jocul de cărţi) simulare a posedării unor cărţi bune pentru a induce în eroare adversarul: *numa de nu ne-ar bate o dată toba cu atîtea cacealmale!* CAR.; **2.** (fig.) păcăleală, înşelăciune. [Din turc. *kaçirma*].

caciúr, ~i, caciură, ~e a. (despre oi) care are lîna neagră-roşcată şi pete în jurul ochilor. [Et. nec.].

cáco- element de compunere cu semnificaţia „urît", „rău", „greşit". [Din fr. *caco-;* cf. gr. *kakos* „rău, urît"].

cacodilát, cacodilaţi m. sare sau ester al acidului cacodilic, cu acţiune tonică. [Din fr. *cacodylate*].

cacodílic a. **acid cacodilic,** acid organic pe bază de arsen. [Din fr. *cacodylique*].

cacofílic, ~ci, cacofilică, ~ce a. şi m. (rar) (scriitor) care respinge cizelarea (excesivă) a operei literare: *esteticeşte clasicul e un calofilic, iar romanticul foarte adesea un cacofilic.* CĂL. [*Caco-* + *-fil* + *-ic*].

cacofónic, ~ci, cacofonică, ~ce a. care produce o cacofonie; lipsit de armonie: *e un pamflet, trăind dintr-o indignare furioasă, transcrisă într-o năvală de epitete cacofonice.* CĂL. [Din fr. *cacophonique*].

cacofoníe, cacofonii f. asociaţie neplăcută de sunete (în vorbire sau în muzică): *criticul apucă orice cuvînt ieşit în cale, neevitînd franţuzismele ... şi căzînd cu inocenţă în cacofonii.* CĂL. [Din fr. *cacophonie*].

cacogén, ~i, cacogenă, ~e a. (bot.) care prezintă o structură genetică nefavorabilă. [Din fr. *cacogène*].

cacogenéză f. dezvoltare anormală a unui organ. [Din fr. *cacogenèse*].

cacográf, cacografi m. iniţiator, adept sau practicant al cacografiei: *cacografii scriu cu „â" şi cu „sunt".* [De la *cacografie*].

cacografíe, (rar) **cacografii** f. scriere greşită ca urmare a unei normări defectuoase, aberante: *cîţi oameni, atîtea ortografii, sau mai drept vorbind cacografii.* EM.; *scrierea cu „â" în interiorul cuvintelor şi cu „sunt" ţine de cacografie.* [Din fr. *cacographie*].

cacolalíe, cacolalii f. vorbire defectuoasă. [Din fr. *cacolalie*].

cacológic, ~ci, cacologică, ~ce a. care ţine de cacologie, referitor la cacologie. [Din fr. *cacologique*].

cacologíe, cacologii f. construcţie, locuţiune defectuoasă. [Din fr. *cacologie*].

cacóm, cacomi m. (înv.) mic animal care trăieşte în nordul Europei şi al Asiei, avînd blana albă; hermină (*Putorius erminea*). // n. (pl. **cacomuri**) blana foarte scumpă a acestui animal: *giubeaua blănită cu cacom.* NEGR. [Din turc. *kakım*].

cacosmíe, cacosmii f. **1.** afecţiune constînd în plăcerea mirosurilor urîte; **2.** percepere obişnuită de mirosuri urîte (datorită imaginaţiei sau unor afecţiuni). [Din fr. *cacosmie*].

cactacée, cactacee f. cactee. [Din fr. *cactacées*].

cactée, cactee f. (la pl.) familie de plante exotice adaptate la uscăciune, avînd frunzele reduse sub formă de spini; (şi la sg.) plantă din această familie; cactacee, cactus: *turnurile templelor ... par uriaşe cactee de piatră într-o lume contaminată de logica basmului.* BL. [Din fr. *cactées*].

cáctus, cactuşi m. gen de plante cărnoase şi spinoase, fără frunze, cultivate la noi ca plante ornamentale: *o pădure de cactuşi ţepoşi şi uriaşi ... ar fi pentru noi o viziune.* CĂL. [Din fr. *cactus*].

cadastrá, cadastrez vb. (tr.) a înscrie în cadastru. [Din fr. *cadastrer*].

cadastráj, cadastraje n. (rar) cadastrare. [Din fr. *cadastrage*].

cadastrál, ~i, cadastrală, ~e a. care ţine de cadastru, referitor la cadastru: *moşia măsura acum cinci sute de iugăre cadastrale.* GHEŢIE; *registru cadastral.* [Din fr. *cadastral*].

cadastrăre, cadastrări f. acţiunea de a cadastra; cadastraj. [V. *cadastra*].

cadástru, cadastre n. **1.** registru oficial în care sînt înregistrate proprietăţile funciare dintr-o zonă (sau dintr-o unitate administrativă); **2.** ansamblu de lucrări destinate determinării proprietăţilor funciare şi a caracteristicilor lor; **3.** serviciu (pe lîngă o administraţie) care efectuează aceste lucrări. [Din fr. *cadastre*].

cadavéric, ~ci, cadavérică, ~ce a. **1.** referitor la cadavru: *autopsie cadaverică;* **2.** ca de cadavru: *ten cadaveric.* [Din fr. ***cadavérique***].

cadávru, cadavre n. corp de om sau de animal mort: *cadavrul îmbălsămat al regelui ajuns pînă la noi.* EM.; **cadavru ambulant**, persoană foarte slabă; **a călca** (sau **a trece**) **peste cadavre**, a fi lipsit de scrupule în atingerea unui scop. [Din fr. ***cadavre,*** lat. ***cadaver***].

cádă, căzi f. **1.** vas mare din doage, în formă de trunchi de con, în care se zdrobesc strugurii; zăcătoare: *vin de cel ce fierbe-n cadă.* POP.; **2.** vas mare pentru îmbăiat: *un şipot puternic umplea cu zgomot cada de faianţă de alături.* VINEA; **3.** vas mare în care se introduc lichidele folosite în diferite operaţii industriale: *la cada cu dubala, cumătre lup.* CR. [Din sl. ***kadĭ;*** cf. gr. ***kádos***].

cadélniţă f. v. **cădelniţă.**

cadenţă, cadenţez vb. (tr.) a imprima cadenţă sau ritm unei fraze, unei mişcări etc.; a ritma; (fig.) *mintea cadenţează fără şir cugetări pustii.* BAC. [Din fr. ***cadencer***].

cadenţáre, cadenţări f. acţiunea de a cadenţa. [V. ***cadenţa***].

cadenţát, ~ţi, cadenţată, ~e a. executat în cadenţă; ritmat: *caldarîmul străzilor devenise o uriaşă tobă izbită de loviturile cadenţate ale cizmelor.* GHEŢIE; (adv.) *paşii răsună cadenţat.* [V. ***cadenţa***].

cadénţă, cadenţe f. **1.** repetare regulată a unei mişcări; ritm: *zidul vechi al monastirei în cadenţă îl izbesc.* ALEX.; **2.** succesiune ritmică în muzică sau în poezie (care creează armonia): *cutare poezie este imitaţia cadenţei unui marş funebru.* CĂL.; (p. ext.) *cuvintele de uz comun dau cadenţe mai vesele discursurilor.* CĂL.; **3.** număr de lovituri trase de o armă de foc într-o unitate de timp; **4.** mişcare regulată şi uniformă a pasului (în marş); număr de paşi executat într-un minut: *am desluşit o cadenţă străină de paşi pe scările din vestibul.* GHEŢIE; **5.** formulă armonică care formează sfîrşitul unei compoziţii muzicale. [Din fr. ***cadence,*** germ. ***Kadenz***].

cadét, cadeţi m. **1.** (înv.) tînăr nobil care se pregătea pentru o carieră militară; elev al unei şcoli militare: *erau înscrişi de caimacam în cataloagele oştirii în calitate de cadeţi.* CĂL.; **2.** (franţuzism) al doilea născut într-o familie; **3.** (înv.) membru al unui partid politic din vechea Rusie. [Din fr. ***cadet***].

cadiaschér, cadiascheri m. (turcism) înalt demnitar militar turc, cu atribuţii de judecător: *veni în Bucureşti un cadiascher sau emir.* BĂLC. [Din turc. ***kadiasker***].

cadíu, cadíi m. (turcism) judecător la turci: *era jurămîntul ghiaurului înaintea cadiului turcesc.* EM.; *pe fata cadiului din satul Odriului.* POP. [Din turc. ***kade***].

cadînă, cadîne f. femeie dintr-un harem; (p. ext.) soţie de turc, turcoaică: *palida cadînă cu lacrimi pe-a ei gene.* AL. [Din turc. ***kadin***].

cadîneáscă f. dans specific satelor turceşti din Dobrogea. [***Cadînă*** + *-ească*].

cadmiá, cadmiez vb. (tr.) a acoperi o suprafaţă metalică cu un strat subţire de cadmiu. [De la ***cadmiu***].

cadmíe, cadmii f. oxid de zinc impur care se depune pe pereţii cuptoarelor de zinc. [Din fr. ***cadmie***].

cadmiére, cadmieri f. acţiunea de a cadmia şi rezultatul ei. [V. ***cadmia***].

cadmifér, ~i, cadmiferă, ~e a. care conţine cadmiu. [Din fr. ***cadmifère***].

cádmiu m. metal moale, asemănător cu zincul, întrebuinţat pentru aliaje, în medicină etc.; (şi: **cadmium**). [Din fr. ***cadmium***].

cádmium m. v. **cadmiu.**

cadoriseálă, cadoriseli f. cadorisire. [***Cadorisi*** + *-eală*].

cadorisí, cadorisesc vb. (înv.; tr.) a face un cadou, a dărui. [***Cadou*** + *-risi*; cf. verbe ca *a gargarisi, a metahirisi*].

cadorisíre, cadorisiri f. dăruire; dar. [V. ***cadorisi***].

cadorisít, ~ţi, cadorisită, ~e a. încărcat, copleşit de cadouri: *plecase bine cadorisit.* CAR. [V. ***cadorisi***].

cadóu, cadouri n. lucru dăruit cuiva; dar; **a face cadou,** a dărui: *i-am făcut cadou mai multe dicţionare.* [Din fr. ***cadeau***].

cadrá, pers. 3 **cadrează** vb. **1.** (intr.) a se potrivi, a corespunde: *faptele nu cadrează cu spusele sale;* **2.** (tr.) a delimita spaţiul cuprins de un obiectiv fotografic sau cinematografic. [Din fr. ***cadrer***].

cadráj, cadraje n. **1.** delimitare a spaţiului cuprins de un obiectiv fotografic sau al aparatului de filmat; **2.** operaţie de aranjare a culorilor de imprimat pe o ţesătură. [Din fr. ***cadrage***].

cadrán, cadrane şi (rar) **cadranuri** n. **1.** placă (circulară) cu diviziuni şi indicaţii, pe care se poate urmări deplasarea unui ac indicator: *moţăia cu nasul în busolă; cadranul se legăna uşor în lumina firavă a felinarului.* TUD.; **cadran solar,** suprafaţă plană pe care umbra unui băţ indică orele; **2.** (geom.) un sfert din aria unui cerc; arcul corespunzător acestei arii. [Din fr. ***cadran***].

cadranúră, cadranuri f. defect al lemnelor constînd în crăpături dispuse radial. [Din fr. ***cadranure***].

cádră f. v. **cadru.**

cadríl, cadriluri n. dans lent în timpul căruia partenerii se schimbă între ei; melodia acestui dans. [Din fr. ***quadrille***].

cadrilá, cadrilez vb. (tr.) a diviza în careuri cu ajutorul unor linii sau unor dungi: *a cadrila hîrtia.* [Din fr. ***quadriller***].

cadriláj, cadrilaje n. reţea de drepte realizînd careuri sau romburi. [Din fr. ***quadrillage***].

cadriláre, cadrilări f. acţiunea de a cadrila şi rezultatul ei. [V. ***cadrilare***].

cadrilát, ~ţi, cadrilată, ~e a. cu pătrăţele sau cu romburi (colorate): *stofă cadrilată.* // n. stofă cu pătrăţele sau cu romburi (colorate): *perne de cadrilat.* [Din fr. ***quadrillé***].

cadrilatér, cadrilatere n. **1.** figură geometrică cu patru laturi; patrulater; **2.** (mil.) regiune cu patru laturi întărite: *Cadrilaterul românesc a fost ocupat în 1940;* (şi: (înv.) **cvadrilater, quadrilater, cuadrilater**). [Din lat. ***quadrilaterus,*** fr. ***quadrilatère***].

cadrilatúră, cadrilaturi f. **1.** ţesătură cu pătrăţele sau cu romburi (colorate); cadrilat: *Ilinca poartă o rochie semănată cu flori, în mijlocul unor cadrilaturi, dintr-un brocart părînd cusut cu fire de aur.* CĂL.; **2.** desen cu linii drepte, întretăiate. [***Cadrilat*** + *-ură*].

cadríst, ~şti, cadristă, ~e m., f. funcţionar din serviciul de cadre. [***Cadre*** (pl. de la *cadru*) + *-ist*].

cádru, cadre n. **1.** (şi în forma **cadră**) ramă la un tablou, la o fotografie etc.: *mi s-a năzărit că rama ferestrei de la hotel e cadra unui tablou.* GHEŢIE; *frumoasă ca o cadră;* **2.** (şi în forma **cadră**) tablou, fotografie etc. în ramă: *se face că fluieră ... uitîndu-se la o cadră din perete.* CAR.; **3.** pervaz la uşă sau la fereastră; deschizătură a peretelui ocupată de o uşă sau de o fereastră: *iluzorii pete albe întunecau pentru fracţiuni de secundă cadrul luminos al ferestrei.* GHEŢIE; **4.** (fig.) ceea ce circumscrie un subiect sau un obiect; mediu, ambianţă: *arta cu natura acolo s-uneşte să formeze cadrul cel mai răpitor.* BOL.; *cadrele legalităţii;* **5.** (fig.) limitele unei opere, unui subiect etc.: *problema mai poate fi pusă şi în cadrul cosmologiei metafizice.* BL.; **6.** limitele temporale ale unei activităţi sau ale unei acţiuni: *toată discuţia a avut loc în cadrul pauzei;* **7.** suport pentru diferite aparate, obiecte sau construcţii: *cadru de bicicletă;* **8.** (la pl.) personal de conducere într-o întreprindere sau într-o organizaţie; **9.** (la pl.) structură a serviciilor administrative şi funcţionarii cuprinşi în ea: *dulăii de la cadre sînt pe urmele mele.* GHEŢIE; **10.** persoană din efectivul unei instituţii: *după alte cîteva zile, convocase cadrele didactice la o consfătuire în aulă.* GHEŢIE; **11.** (la pl.) ansamblul elementelor de comandă (ofiţeri şi subofiţeri) ale unei unităţi sau subunităţi militare: *şcoală de cadre;* (şi: **cadră**). [Din fr. ***cadre***, germ. ***Kader***].

cadúc, ~ci, caducă, ~ce a. **1.** lipsit de trăinicie; şubred: *prin această corectă înţelegere ar deveni acum vădit caducă precedenta anticipare naivă.* EM.; (subst.) *gloata de tineri şi caduci.* AL.; **2.** (jur.; despre acte) care şi-a pierdut valoarea juridică: *dacă un legator moare înaintea testatorului, legatul devine caduc;* **3.** care cade (înainte de vreme): *frunze caduce.* [Din fr. ***caduc,*** lat. ***caducus***].

caducéu, caduceuri n. sceptru de forma unui baston pe care se încolăcesc doi şerpi, care era însemnul zeului Mercur şi simbolul comerţului. [Din lat. ***caduceum***].

caducitáte, caducităţi f. faptul de a fi caduc; şubrezenie: *omul îşi dă uneori seama de caducitatea funciară a creaţiilor sale.* BL. [Din fr. ***caducité***].

cádus, cadusuri n. vas mare (de lut) pentru vin, ulei etc., la greci şi la romani. [Din lat. ***cadus***].

cafás, cafasuri n. (înv.) **1.** jaluzea din vergele de lemn colorat care se fixa la fereastră: *chiar sultanul ascultă prin cafas umbros.* BOL.; *casa are două ferestre cu cafas în faţa uliţei.* FIL.; **2.** balcon într-o biserică (unde cîntă corul); (şi: (rar) **cafaz**). [Din turc. ***kafas,*** gr. mod. ***kafasi***].

cafáz n. v. **cafas.**

cafeá, cafele f. **1.** sămînţă a unui arbore tropical (*Caffea arabica*), din care se prepară o băutură aromată; **2.** băutură preparată din această sămînţă, după ce a fost prăjită şi măcinată, sau din înlocuitori: *sorbind din felegene spuma cafelii.* NEGR.; **3.** moment (după masă) în care se bea această băutură: *a ajuns tocmai la cafea.* [Din turc. ***kahve***].

café-bar, cafe-baruri n. local în care se consumă cafele şi băuturi alcoolice. [***Cafe***(*nea*) + ***bar***].

café-concert [café-consér] n. varieteu. [Cuv. fr.].

café-frappé n. cafea rece cu îngheţată, frişcă (şi alcool). [Cuv. fr.].

cafégibaşa m. (înv.) boier de rang inferior, cu sarcina de a aduce cafeaua domnitorului: *bărbatu-meu care a fost cafegibaşa la Caragea.* AL. [Din turc. ***kahvecibaşı***].

cafegioáică, cafegioaice f. **1.** soţie de cafegiu; proprietară a unei cafenele: *ai fi făcut nunta, sau ţi-a dat cafegioaica arvună.* TUD.; **2.** ghicitoare în cafea; **3.** femeie care consumă multă cafea. [***Cafegiu*** + *-oaică*].

cafegíu, cafegii m. **1.** (înv.) persoană care prepara sau vindea cafea: *cu ţinută de efeb modern în hainele sale boujuniste, deşi fiul unui cafegiu grec.* CĂL.; **2.** (înv.) proprietar al unei cafenele; **3.** (înv.) slujitor domnesc însărcinat cu prepararea şi servirea cafelei: *cafegiii, ciubucciii şi alţi slujbaşi ai palatului.* FIL.; **4.** (înv.) slugă boierească care prepara cafelele: *cafegiul boierului îmbrăcat cu un mintean de postav negru.* FIL.; **5.** (fam.) băutor pasionat de cafea. [Din turc. ***kahveci***].

cafeínă f. alcaloid extras din boabele de cafea, cu întrebuinţări în medicină. [Din fr. ***caféine***].

cafeísm n. intoxicaţie cu cafea. [Din fr. ***caféisme***].

cafelí, cafelesc vb. (fam.; refl.) a bea cafea (stînd la taifas). [De la ***cafele*** (pl. de la *cafea*)].

cafelúţă, cafeluţe f. **1.** diminutiv al lui cafea; cafea mică; **2.** plantă erbacee cu tulpina ramificată şi cu flori albe sau albăstrii, cultivată pentru nutreţ (*Lupinus albus*); **3.** plantă ornamentală cu flori albe, dispuse în formă de spic (*Lupinus varius*). [***Cafea*** + *-eluţă*].

cafeneá, cafenele f. local public în care se consumă cafea, ceai, băuturi alcoolice etc.: *sînt cîntaţi în cafenele şi fac zgomot în saloane.* EM.; **de cafenea,** fără valoare; neserios: *el n-a făcut altceva decît să asculte nişte mizere anecdote de cafenea, de mult banalizate.* CĂL.; **cafenea literară,** local public în care se consumă îndeosebi cafea şi în care se adună, de obicei, scriitorii pentru a schimba opinii: *iubeşte boema subţire, frecventînd cafenelele literare ale Parisului.* CĂL.; (şi: (înv.) **cafinea**). [Din turc. ***kahvehane***].

cafeníu, ~ii, cafenie, ~ii a. de culoarea cafelei prăjite; brun: *destul, latră atunci vulpoiul cafeniu.* ALEX. [***Cafea*** + *-iu*].

cafeónă f. produs aromatic, uleios, care se obţine prin prăjirea boabelor de cafea. [Din fr. ***cafeóne***].

cáfer, caferi m. bivol negru care trăieşte în Africa (*Syncerus caffer*). [Din germ. ***Kaffer***].

cafetiéră, cafetiere f. serviciu de cafea; vas pentru preparat sau turnat cafea. [Din fr. ***cafetière***].

caféu[1] m. (rar) arbore tropical ale cărui fructe conţin boabe de cafea (*Caffea arabica*). [Din it. ***caffè***].

caféu[2]**, cafeuri** n. (franţuzism) cafenea: *un cutremur lung în fumul cafeului, unde mulţimea se aseamănă.* BAC. [Din fr. ***café***].

cafineá f. v. **cafenea.**

cáfri m. pl. populaţie de rasă neagră din sudul Africii. [Din fr. ***Cafres***].

caft, cafturi n. (arg.) bătaie. [De la ***cafti***].

caftán, caftane n. **1.** (înv.) manta (albă) lungă şi largă pe care o purtau domnitorul şi boierii (mari): *Mihnea ieşi din biserică, îmbrăcă în tindă caftanul alb cu guler de samur.* OD.; *caftanul se acorda primelor trei clase de boieri;* **a îmbrăca caftan** sau **a îmbrăca cu** (sau **în**) **caftan pe cineva,** a (se) ridica la rangul de domn sau de boier: *să te înfăţoşezi la curte în spătărie, spre a îmbrăca caftan de vornic mare.* NEGR.; **a lua un caftan,** a lua bătaie: *ar avea haz să ieu un caftan.* AL.; **2.** (p. ext.) haină lungă; mantie: *vizitiul, înfofolit într-un caftan cu brandenburguri, mă salută de pe capră.* GHEŢIE; **3.** (fig.) rang boieresc, boierie: *înţeleseră mulţi atunci că pot rîvni la caftanul vistiernicului, jitnicerului şi spătarului.* SAD.; *caftanele se dădeau pe bani în vremea lui Caragea.* [Din turc. ***kaftan***].

caftangíu[1]**, caftangii** m. (înv.) slujbaş domnesc care se îngrijea de caftanul domnului şi al noilor boieriţi. [Din turc. ***kaftandji***].

caftangíu[2]**, caftangii** m. (arg.) bătăuş. [***Caft*** + *-angiu*].

cafteálă, cafteli f. (arg.) bătaie; caft. [***Cafti*** + *-eală*].

caftí, caftesc vb. (arg.; tr.) a bate, a lovi. [Din ţig. ***kafti***].

cafúzo m. metis brazilian, rezultat din părinţi negri şi amerindieni. [Din pg. ***cafuzo,*** sp. ***cafuso***].

cagulárd, cagularzi m. membru al unei organizaţii fasciste din Franţa, din anii 1935-1940. [Din fr. ***cagoulard***].

cagulát, ~ţi, cagulată, ~e a. acoperit cu cagulă: *teroristul avea capul cagulat.* [***Cagulă*** + *-at*].

cagúlă, cagule f. **1.** mantie purtată de călugări; **2.** glugă închisă pe toate părţile, cu orificii în dreptul ochilor: *sus, un călău, cu cagulă roşie, rezemat de lunga coadă a securii.* GHEŢIE; *jefuitorii purtau cagule;* **3.** partea din cauciuc a unei măşti de gaze. [Din fr. ***cagoule***].

cáhlă, cahle f. (reg.) **1.** coşul sobei; deschizătură prin care iese fumul; **2.** placă de teracotă sau de faianţă pentru sobe. [Din ucr. ***kahlja***].

caiá, caiele f. cui cu care se prinde potcoava (la piciorul animalelor sau la cizme): *murgul ţi-l potcovea cu potcoave de argint ... caiele de sîrmă groasă.* POP.; *ciubote cu călcîiul potcovit cu caiele.* [Cf. turc. ***kayar***].

caiác, caiace n. **1.** barcă pentru sport, ascuţită la capete, condusă cu padele; **2.** (la sg.) ramură sau probă sportivă, practicată cu o astfel de barcă; **3.** (prin confuzie) caic: *întrecerea între grînari la acapararea cerealelor de încărcat pe caiace.* CĂL.; **4.** barcă de pescuit, făcută din piei de focă, la unele popoare arctice. [Din fr. ***kayac***].

caiacíst, ~şti, caiacistă, ~e m., f. persoană care practică sportul cu caiacul. [***Caiac*** + *-ist*].

caiáfá caiafe f. persoană făţarnică, ipocrită: *o caiafă de călugăr.* [Din gr. mod. ***kaiafa***].

caíc, caice n. **1.** navă mică cu vele (şi cu motor), avînd pupa şi prora înalte: *un caic soseşte în tăcere-adîncă.* BOL.; **2.** luntre uşoară, lungă şi îngustă, cu capetele înălţate: *doarme-n legănarea lungilor caice.* AL. [Din turc. ***kayik***].

caicciú, caicchi m. (înv.) conducător de caic: *caicciul care-l luase să-l treacă Dunărea ... l-ar fi omorît ca să-l jefuiască.* GHICA; (şi: **caicgiu**). [Din turc. ***kayıçı***].

caicél, caicele n. (pop.) diminutiv al lui caic: *frunză verde ş-o lalea, caicel că se zărea.* POP. [***Caic*** + *-el*].

caicgíu m. v. **caicciu.**

caíd[1]**, caizi** m. **1.** (în nordul Africii) funcţionar administrativ cu atribuţii de judecător, administrator, şef al poliţiei etc.; **2.** (fam.) şef al unei bande de gangsteri sau de traficanţi; **3.** (fam.) personaj foarte important; boss. [Din fr. ***caïde***].

caíd[2]**, caiduri** n. (înv.; rar) registru, dosar; arhivă: *încredinţîndu-se din caidurile ... împărăţiei de acest drept legiuit.* NEGR. [Din turc. ***kayd***].

cáie, căi f. (reg.) gaie (*Milvus milvus*): *Trandafira s-a repezit asupra lui ca o caie cu ghiarele.* SAD. [Din magh. ***kánya***].

căier, caiere n. **1.** mănunchi de lînă, de cînepă etc. care se pune în furcă pentru a fi tors: *caierul de burungic din furcă şi suveica stativelor unde se ţesea filaliul.* NEGR.; (fig.) *cînd torsul s-aude l-al vrăjilor caier.* EM.; **2.** (fig.) păr; smoc de păr: *te-oi înşfăca de caier.* [Lat. ****caiulus***].

caiét, caiete n. **1.** fascicul de foi de hîrtie legate sau broşate, folosit la scris sau la desenat: *pe margini de caiete scriam versuri.* EM.; **caiet de sarcini,** document care conţine condiţiile de adjudecare a execuţiei unei lucrări; **2.** (rar) (jurnal de) memorii, însemnări: *Sandu Aldea a debutat cu poezii şi cu un caiet de note de călătorie.* CĂL.; **3.** (rar) publicaţie periodică de specialitate. [Din fr. ***cahier***].

caieţăl, caieţele n. diminutiv al lui caiet; caiet mic: *poezia cotidianului încă din caieţelele de adolescentă ale poetului.* CĂL. [***Caiet*** + *-el*].

caifét n. (înv.) **1.** înfăţişare; aspect: *am eu caifet de hoţ?* FIL.; **2.** lux (la haine): *ce cai, trăsuri, ce caifet!* **3.** (iron.) rang; poziţie într-o ierarhie: *cu ce ne ţinem caifetul?* AL. [Din turc. ***kyiafet*** „fizionomie, aspect exterior"].

caimác, caimacuri n. **1.** strat de smîntînă care se formează la suprafaţa laptelui: *marinaturi şi cataifuri, şi caimac.* AL.; **2.** spumă care se formează deasupra cafelei la fierbere: *cafea cu caimac;* **3.** (înv.) strat de tutun care se află în jurul cărbunelui din ciubuc: *îşi aprinse un ciubuc cu caimac.* FIL.; **4.** (fig.) partea cea mai bună a unui lucru: *a lua caimacul.* [Din turc. ***kaymak***].

caimacám, caimacami m. (înv.) **1.** locţiitor al domnitorului (care ocupa tronul rămas vacant pînă la instalarea altui domnitor): *ei erau să fie înlocuiţi prin caimacami numiţi de Poartă.* GHICA; **2.** locţiitor al unui demnitar: *banii Severinului, caimacamii Oltului.* POP.; **caimacam-aga,** locţiitor al marelui vizir; (şi: **caimacan**). [Din turc. ***kaymakam***].

caimacán m. v. **caimacam.**

caimán[1]**, caimani** m. (zool.) reptilă din America, asemănătoare cu crocodilul; aligator (*Caiman sclerops*): *cînd cresc, caimanii ajung pînă la lungimea de cinci metri.* GHEŢIE. [Din fr. ***caïman***].

caimán[2]**, caimani** m. (reg.) persoană care însoţeşte muncitorii sau plutaşii în pădure pentru a le face mîncare, a le păzi şi curăţa coliba: *lucrătorii erau la lucrul lor, la mînatul buştenilor pe unda rîului, numai caimanul se afla acasă şi pregătea prînzul.* SAD. [Probabil din germ. ***kein Mann*** „nimeni"].

caimeá, caimele f. (înv.) **1.** bancnotă turcească: *vin la ideea falită de a înfiinţa bancă de caimele.* EM.; **2.** scrisoare sau notă oficială (a unui comandant turc). [Din turc. ***kayime***].

cáinic, ~ci, cainică, ~ce a. (înv.) sărman, de plîns: *călăuzul ce duce la Moldova pe rătăcitul cainic.* AL. [***Căi*** + *-nic*].

cainísm n. obişnuinţă a puilor unor specii de vultur de a-şi ucide fraţii care ies mai tîrziu din ou. [***Cain*** n. pr. + *-ism*].

cainozóic n. şi a. (geol.) neozoic. [Din fr. ***caenozoïque,*** engl. ***cainozoic***].

caís, caişi m. pom din familia rozaceelor, originar din Asia, cu fructul gustos şi parfumat, de culoare galbenă-portocalie (*Prunus armeniaca*): *se ocupa cu grădinaria, cultivînd caişi, piersici, portocali.* CĂL. [De la ***caisă***].

caísă, caise f. fructul comestibil al caisului: *buzele ei desfăcute ca şi caisa răscoaptă.* SL. [Din gr. mod. ***kaisi***].

caisíu, ~ii, caisie, ~ii a. galben-deschis (precum caisa). [***Caisă*** + *-iu*].

cájá, caje f. (mec.) înveliş metalic de protecţie al pieselor unui motor; carter. [Din fr. ***cage***].

cajolăre, cajolări f. (rar) măgulire, periere (pentru a înşela): *cajolarea celui ce vreau să-l pierd.* EM. [De la ***cajola*** (<fr. ***cajoler***)].

cakewalk [chéicuăc] n. dans american, preluat din folclorul negrilor, la modă la sfîrşitul secolului al XIX-lea. [Cuv. engl.].

cal, cai m. **1.** mamifer domestic ierbivor (în special masculul castrat), cu copita nedespicată, folosit la tracţiune şi călărie (*Equus caballus*): *am obosit ca un cal de poştă ce nu-şi are tainul la vreme.* AL.; *calul de dar nu se caută în gură;* (fig.) **cal de bătaie, a)** persoană hărţuită de toţi; **b)** problemă de care se ocupă multă lume: *evenimentele ... au devenit calul de bătaie al gazetarilor şi al istoricilor improvizaţi.* GHEŢIE; **a fi** (sau **a ajunge**) **cal de poştă,** a fi solicitat foarte mult, a fi întrebuinţat la toate: *ai ajuns cal de poştă împregiurul horii.* AL.; **a sări peste cal,** v. **sări; a fi cal de dîrvală,** a munci mereu (pentru cineva); **a face** (sau **a ajunge**) **din cal măgar,** a aduce (sau a ajunge) într-o situaţie mai proastă decît cea anterioară: *nu mă faceţi din cal măgar că vă veţi găsi mantaua cu mine.* CR.; **a umbla după** (sau **a căuta**) **potcoave de cai morţi,** v. **potcoavă; a dezlega calul (de la gard),** v. **dezlega; a-şi juca calul,** a-şi face mendrele: *lasă-l să-şi mai joace calul.* CR.; **la Paştile cailor** (sau **calului**), niciodată; **o fugă de cal,** o distanţă nu prea mare; **cai verzi (pe pereţi),** lucruri imposibile, de necrezut: *l-am trimis la cai verzi pe pereţi.* CAR.; **2.** (compuse) **cal-de-mare** sau (rar) **calul-mării,** mic peşte marin cu capul asemănător cu cel al calului (*Hippocampus*): *împrejuru-ne s-adună ... caii mării, albi ca spuma.* EM.; **calul-dracului, a)** (şi **calul-popii, cal-turtit, cal-de-apă**) libelulă; **b)** (fig.) femeie rea; **3.** (tehn.) **cal-putere,** unitate

de măsură a puterii egală cu 75 kilogrammetri pe secundă: *maşină de zece cai-putere;* **4. cal-troian** sau **calul-troian,** stratagemă; înşelătorie; **5.** aparat de gimnastică pentru sărituri; **6.** piesă la jocul de şah în forma capului acestui mamifer; **7.** (reg.; la pl.) cele două lemne care sprijină coşul morii (şi care, privite lateral, seamănă cu capul acestui mamifer); **8.** scaunul cu patru picioare al dulgherului; **9.** (reg.) piedică de la sulul din spate al războiului de ţesut; **10.** (mil.; înv.) **cal de frizã,** baraj contra infanteriei, alcătuit dintr-un schelet de lemn (sau de fier) acoperit cu sîrmă ghimpată. [Lat. ***caballus***].

calã, calez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) imobiliza un organ de maşină sau o piesă; **2.** (tr.) a fixa orizontal, cu ajutorul nivelei, un aparat, un dispozitiv etc. [Din fr. ***caler***].

calabalîc, calabalîcuri n. **1.** (înv.) gloată, mulţime, lume multă: *una din roabe se strecură prin calabalîcul de dogari.* ISP.; **2.** (rar) tapaj; gălăgie, scandal: *bărbatul meu va face un calabalîc.* NEGR.; **3.** obiecte felurite (luate la plecarea într-o călătorie); bagaj, catrafuse: *te-au încărcat cu tot calabalîcul în spinare.* ISP.; **4.** (rar) trudă, chin: *el tot n-ar înceta de-a voi să trăiască şi ar începe calabalîcul din nou.* EM. [Din turc. ***kalabalık*** „mulţime"].

calabréz, ~i, calabreză, ~e a. care aparţine Calabriei sau populaţiei ei, referitor la Calabria sau la populaţia acesteia. // m., f. persoană (originară) din Calabria. [Din fr. ***Calabrais***].

calabrián, ~eni, calabriană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) ultimul etaj al pliocenului cu aspect marin. [Din fr. ***calabrien***].

calacán n. v. **calaican.**

calafát n. **1.** material format din cîrpe sau cîlţi îmbibaţi cu smoală cu care se etanşează bărcile şi punţile navelor; **2.** (reg.) stinghie la fundul butoiului. [Din turc. ***kalâfat***].

calaícan n. sulfat de fier, de culoare verde, folosit ca dezinfectant sau colorant: *hîrbul cu călăcan.* CR.; *Matache fusese uns pe mîni cu calaican.* CAR.; (şi: (reg.) **calacan, călacan, călăcan**). [Din gr. mod. ***kalakánthi***].

caláj, calaje n. **1.** imobilizare a unui organ de maşină; **2.** aşezare la orizontală a unui aparat, a unui dispozitiv etc.; **3.** mod de aşezare a aripii sau a ampenajului unui avion în raport cu fuzelajul; **4.** adîncime pînă la care se cufundă o navă. [Din fr. ***calage***].

calamandrós, calamandroase n. (reg.) dezordine, neorînduială, harababură: *cu smîntînitul oalelor ce calamandros făceam!* CR. [Et. nec.].

calámă, calame f. (înv.) pană de scris. [Din lat. ***calamum,*** fr. ***calame***].

calambúr, calambururi n. joc de cuvinte bazat pe echivocul creat de asemănarea sunetelor şi pe deosebirea sensurilor (ex. *cînd nu-ţi sună-n buzunare, pătimeşti de gălbinare* (=galbeni n-are). PANN): *Pristanda e o perlă a calambururilor semnificative.* CĂL. [Din fr. ***calembour***].

calamburgíu, ~ii, calamburgie, ~ii m., f. persoană care face calambururi; amator de calambururi: *celălalt îl sîcîia prietenește; era un calamburgiu nărăvit.* VINEA. [***Calambur*** + *-giu*].

calamburíst, ~şti, calamburistă, ~e m., f. autor de calambururi; calamburgiu. [***Calambur*** + *-ist*].

calamínă, calamine f. reziduu provenit din arderea combustibilului într-un motor cu ardere internă. [Din fr. ***calamine***].

calamít, calamiţi m. arbore fosil din încrengătura criptogamelor vasculare. [Din fr. ***calamite***].

calamitá, pers. 3 **calamitează** vb. (livr.; tr.) a devasta, a distruge. [De la ***calamitate***].

calamitáre, calamitări f. acţiunea de a calamita şi rezultatul ei; distrugere, devastare datorită calamităţilor naturale: *anual are loc calamitarea unei părţi din producţia agricolă.* [V. ***calamita***].

calamitát, ~ţi, calamitată, ~e a. care a suferit de pe urma unei calamităţi naturale. [De la ***calamitate***].

calamitáte, calamităţi f. **1.** nenorocire mare, catastrofă, dezastru care afectează o colectivitate; flagel: *sosirea acestui domn în Bucureşti a fost semnalul a mari calamităţi pentru ţară.* GHICA; **2.** (jur.) forţă majoră. [Din lat. ***calamitas, -atis,*** fr. ***calamité***].

calamitós, ~şi, calamitoásă, ~e a. (rar) care abundă în calamităţi; care are caracter de calamitate: *domnie calamitoasă.* [Din fr. ***calamiteux,*** lat. ***calamitosus***].

calandrá, calandrez vb. (tr.) a trece printr-un calandru. [Din fr. ***calandrer***].

calandrãre, calandrări f. acţiunea de a calandra şi rezultatul ei. [V. ***calandra***].

calandrór, ~i, calandroãre m., f. persoană care lucrează la calandru. [Din fr. ***calandreur***].

calándru, calandre n. **1.** maşină alcătuită din mai mulţi cilindri, printre care se trece un material (hîrtie, ţesătură etc.) pentru a-l subţia, a-l netezi, a-l imprima; **2.** (tipogr.) presă pentru imprimarea în relief a matriţelor (de stereotipie) şi pentru satinarea hîrtiei. [Din fr. ***calandre***].

calão m. pasăre din Asia şi Africa, cu ciocul prevăzut cu un apendice încovoiat (*Buceros*). [Din fr. ***calao***].

calapắr, calapări m. (reg.; bot.) calomfir (*Chrysanthemum balsamita*): *oale cu ... mintă, calapăr şi busuioc.* NEGR.; (şi: **calupăr**). [Din sb. ***kaloper***].

calapód, calapoade şi (rar) **calapoduri** n. **1.** piesă de lemn de forma (labei) piciorului, folosită la confecţionarea sau la întreţinerea încălţămintei: *calapod pentru pantofi;* (fig.) *primele foiletoane merg cam greu; adesea trebuie să fure calapodul cu cizmă cu tot.* VLAH.; **2.** (p. ext.) formă, tipar, model; **pe acelaşi calapod,** la fel. [Din gr. mod. ***kalapodi*** „picior de lemn"].

calarábă, calarabe f. (reg.) gulie (*Brassica oleracea*); (şi: **caralambă**). [Din magh. ***kalaráb***].

calãre, calări f. acţiunea de a (se) cala şi rezultatul ei. [V. ***cala***].

calátos n. vas de lut în formă de cupă la vechii greci. [Din fr. ***calathos,*** gr. ***kálathos***].

cálă[1], cale f. **1.** încăpere destinată încărcăturii şi situată în fundul unei nave; **2.** platformă (înclinată) pe care se construiesc sau se repară nave. [Din fr. ***cale***].

cálă[2], cale f. plantă decorativă cu frunzele în formă de săgeată, una dintre ele, de culoare albă, înconjurînd inflorescenţa (*Calla aethiopica*). [Din germ. ***Kalla,*** lat. ***calla***].

calc, calcuri n. **1. (hîrtie de calc),** hîrtie translucidă pentru copiat; **2.** copie reprodusă pe o astfel de hîrtie; **3.** (fig.) reproducere prea exactă, copie servilă; **4.** (lingv.) traducerea din altă limbă a elementelor de formare a unui cuvînt sau a unei expresii; împrumut semantic: *a preferat, atunci cînd a avut nevoie de o expresie nouă, să folosească procedeul calcului lingvistic.* VIANU; *cuvîntul „anotimp" este calc după germanul „Jahreszeit".* [Din fr. ***calque***].

calcã vb. v. **calchia.**

calcán[1], calcane n. **1.** (înv.) scut, pavăză (ca podoabă la cai): *cal domnesc împodobit cu cioltare de fier şi calcane de argint.* FIL.; **2.** zid din spate (fără deschizături) al unei case: *priveşte în depărtare calcanele caselor, coşurile fabricilor.* GHEŢIE. [Din turc. ***kalkan***].

calcán[2], calcani m. peşte de mare cu corpul turtit şi cu ambii ochi pe partea stîngă (*Rhombus maeoticus*). [Din turc. ***kalkan*** (*balt³i*)].

calcanéu, calcanee n. os cu o formă specială, care stă la baza şi dă forma călcîiului. [Din fr. ***calcanéum,*** lat. ***calcaneum***].

calcantít n. sulfat natural hidratat de cupru; piatră-vînătă. [Din fr. ***calcantite***].

calcár şi cálcar, calcare şi (rar) **calcaruri** n. **1.** rocă formată din carbonat de calciu; piatră de var: *un indiciu elocvent în această privinţă rămîne o lucrare plastică în piatră de calcar.* BL.; (adj.) *cuvîntul „marmură" desemnează în românește piatra calcară foarte dură.* VIANU; **2.** (p.ext.) teren, spaţiu geografic dominat de o astfel de rocă: *fizionomie personală de om al soarelui de calcaruri.* CĂL. [Din lat. ***calcarius,*** fr. ***calcaire***].

calcáric, ~ci, calcarică, ~ce a. (rar) calcic. [***Calcar*** + *-ic*].

calcarón, calcaroane n. cuptor pentru rafinarea sulfului. [Din it. ***calcarone***].

calcarós, ~şi, calcaroásă, ~e a. care conţine calcar: *peisajul Spaniei e dominat ... de lanţurile de munţi calcaroşi şi granitici.* CĂL.; *zonă calcaroasă.* [***Calcar*** + *-os*].

calcavúră, calcavuri f. **1.** cursă pentru prins vînat; **2.** (reg.) curea cu care cizmarul fixează pe genunchi obiectul de prelucrat; **3.** (fam.) bătaie, scatoalcă; (p. ext.) dojană: *în loc de bucate, îţi mînca o calcavură de cele tătăreşti.* AL.; *i-a tras o calcavură.* [Et. nec.].

cálce[1], calce f. (**calcea calului**) plantă erbacee cu frunze groase şi lucitoare, în forma copitei de cal, şi cu flori galbene (*Caltha palustris*). [Lat. ***calx, calcis***].

cálce[2] f. (înv.) oxid de calciu. [Din lat. ***calx, calcis***].

calcedónie f. mineral (format din bioxid de calciu) folosit la confecţionarea unor opere de artă. [Din fr. ***calcédoine,*** lat. ***chalcedonius***].

calcemíe f. cantitate de calciu aflată în sînge. [Din fr. ***calcémie***].

calchiá, calchiez vb. (tr.) **1.** a reproduce cu ajutorul hîrtiei de calc; **2.** (lingv.) a forma cuvinte sau expresii transpunînd elemente de formare din altă limbă; a prelua un sens; (şi: (rar) **calca**). [Din fr. ***calquer***].

calchiére, calchieri f. acţiunea de a calchia şi rezultatul ei. [V. ***calchia***].

cálcic, ~ci, calcică, ~ce a. de calciu; (rar) calcaric: *depozit calcic.* [Din fr. ***calcique***].

calcifér, ~i, calciferă, ~e a. care conţine calciu. [Din fr. ***calcifère***].

calciferól m. vitamina D_2. [Din fr. ***calciférol,*** germ. ***Kalziferol***].

calcifiá, pers. 3 **calcifiază** vb. (refl.) a se calcifica. [Din fr. ***calcifier***].

calcifiát, ~ţi, calcifiată, ~e a. calcificat. [Din fr. ***calcifié***; v. ***calcifia***].

calcificá, pers. 3 **calcifică** vb. (refl.) **1.** (despre ţesuturi) a se întări prin depuneri de săruri de calciu; a se calcifia; **2.** (despre substanţe) a se îmbogăţi în carbonat de calciu. [De la ***calciu;*** cf. fr. ***calcifier***].

calcificáre, calcificări f. acţiunea de a se calcifica şi rezultatul ei; calcifiere. [V. ***calcifica***].

calcificát, ~ţi, calcificată, ~e a. întărit prin depuneri de săruri de calciu; calcifiat: *ţesut calcificat.* [V. ***calcifica***].

calcifiére, calcifieri f. depunere a sărurilor de calciu în (sau pe) anumite ţesuturi organice, producînd întărirea lor; calcificare. [V. ***calcifia***].

calcifúg, ~gi, calcigugă, ~ge a. care nu suportă calciul, terenul calcaros: *plantă calcifugă.* [Din fr. ***calcifuge***].

calciná, calcinez vb. (tr.) **1.** a preface (prin ardere) piatra calcaroasă în var: *a calcina roca;*

C

(p. ext.) *un miros de igrasie se amesteca cu parfumul acru-pişcător al volumelor calcinate de vreme.* CĂL.; **2.** a supune la o temperatură înaltă pentru a înlătura unele substanţe din compoziţie; (pop.) a prăji: *oasele erau calcinate în cuptor şi pisate.* VOIC. [Din fr. ***calciner***].

calcinâre, calcinâri f. acţiunea de a calcina; (pop.) prăjire: *calcinarea minereurilor.* [V. ***calcina***].

calcinât, ~ţi, calcinată, ~e a. care a fost supus procesului de calcinare: *piatră calcinată.* [V. ***calcina***].

calcinatór[1]**, ~i, calcinatoáre** m., f. persoană care lucrează la calcinarea minereurilor. [***Calcina*** + ***-tor***].

calcinatór[2]**, calcinatoare** n. aparat folosit pentru recuperarea căldurii gazelor de ardere din cuptoarele rotative pentru ciment. [Din fr. ***calcinateur***].

calcinâţie, calcinaţii f. faptul de a calcina; (şi: (înv.) **calcinaţiune**). [Din fr. ***calcination***].

calcinaţiúne f. v. **calcinaţie.**

calcínă, calcine f. substanţă sub forma unei pulberi galbene, obţinută din cositor şi plumb şi folosită la prepararea unor emailuri sau ca abraziv. [Din fr. ***calcin***].

calcinóză, calcinoze f. boală cauzată de depunerea anormală a sărurilor de calciu în ţesuturi, muşchi etc. [Din fr. ***calcinose***].

calcio-vécchio n. tencuială ornamentală cu asperităţi şi şanţuri la suprafaţă: *burghezii uzează acum calcio-vecchio, care e o insultă adusă ochiului.* CĂL. [Cuv. it.].

calcipeníe, calcipenii f. (med.) scădere a concentraţiei de calciu în organism. [Din fr. ***calcipénie***].

calcít n. carbonat natural de calciu, care alcătuieşte calcarul, marmura etc. [Din fr. ***calcite***].

cálciu n. **1.** metal alb-argintiu, foarte răspîndit în natură sub formă de săruri; **2.** săruri ale acestui metal întrebuinţate ca medicament. [Din fr., lat. ***calcium***].

calciuríe, calciurii f. (med.) prezenţă a calciului în urină. [Din fr. ***calciurie***].

calcizáre, calcizări f. încorporare a carbonatului de calciu în sol. [***Calciu*** + ***-izare***].

calcocloróză, calcocloroze f. îngălbenire a frunzelor din cauza lipsei fierului asimilabil din solurile bogate în calciu. [Din fr. ***chalcochlorose***].

calcográf, calcografi f. muncitor specialist în calcografie. [Din fr. ***chalcographe***].

calcografiá, calcografiez vb. (tr.) a reproduce prin calcografie. [Din fr. ***chalcographier***].

calcográfic, ~ci, calcografică, ~ce a. care ţine de calcografie. [Din fr. ***chalcographique***].

calcografíe f. reproducere grafică prin tipar a unor imagini gravate în zinc; tipar adînc. [Din fr. ***chalcographie***].

calcografiére, calcografieri f. acţiunea de a calcografia. [V. ***calcografia***].

calcopirítă f. mineral compus din sulfură de cupru şi de fier. [Din fr. ***chalcopyrite***].

calcotipíe f. **1.** procedeu de reproducere grafică prin gravare chimică pe plăci de zinc; **2.** stampă obţinută prin acest procedeu. [Din fr. ***chalcotypie***].

calcozínă f. sulfură naturală de cupru. [Din fr. ***chalcosine***].

cálcul, calcule n. **1.** ansamblu de operaţii matematice pentru a afla valoarea unei mărimi; socoteală: *bătrînul dascăl ... într-un calcul fără capăt tot socoate şi socoate.* EM.; **calculul probabilităţilor,** v. **probabilitate; calcul infinitezimal,** v. **infinitezimal; calcul diferenţial,** v. **diferenţial; calcul integral,** v. **integral; 2.** (fig.) plan, socoteală, combinaţie, ansamblu de măsuri luate pentru a ajunge la un scop: *gelozia şi calculul politic au şi determinat o hotărîre imperceptibilă.* CĂL.; *calculele ambiţiei.* // m. (pl. **calculi**) formaţiune accidentală, ca o pietricică, în unele organe interne: *calculii cresc în proporţii, iar eliminarea lor devine din ce în ce mai anevoioasă.* GHEŢIE; *calcul renal.* [Din lat. ***calculus,*** fr. ***calcul***].

calculá, calculez vb. (tr.) **1.** a face calcule; a socoti: *urmează a calcula, după formule, numărul de metri cubi cuprinşi în ele.* CĂL.; (absol.) *cu cît mai mult veţi calcula cu atît mai mult veţi păgubi.* BOLLIAC; **2.** (fig.) a reflecta asupra modului de a face ceva şi asupra consecinţelor. [Din fr. ***calculer,*** lat. ***calculare***].

calculábil, ~i, calculabilă, ~e a. care poate fi calculat, evaluat. [Din fr. ***calculable***].

calculáre, calculări f. acţiunea de a calcula; socotire; calculaţie: *căutarea unor procedee matematice pentru calcularea circumferinţei globului terestru.* BL. [V. ***calcula***].

calculát, ~ţi, calculată, ~e a. **1.** chibzuit, prudent, socotit, prevăzător: *e o fiinţă aparte, mai rece, mai calculată.* GHEŢIE; *este un om calculat;* **2.** (peior.) preocupat (numai) de interesul personal; care are anumite intenţii sau ambiţii: *nu avea nici o importanţă dacă era inocentă sau depravată, ... spontană sau calculată.* GHEŢIE; **3.** care a rezultat dintr-un calcul, dintr-o socoteală: *suma calculată a fost insuficientă;* **4.** care este consecinţa unei reflecţii, unei premeditări: *o pauză calculată trebuie să fi făcut un mare efect de stupoare.* CĂL. [V. ***calcula***].

calculatór, calculatori m. **1.** persoană specializată în calcule; **2.** (p. ext.) persoană care calculează ceva: *a admira calculatori nomazi, fără hîrtie şi fără creion.* BL. // n. (pl. **calculatoare**) **1.** broşură care cuprinde tabele de calcule; **2.** maşină sau instalaţie cu ajutorul căreia se efectuează operaţii matematice sau logice; **calculator personal,** microcalculator; **3.** (**calculator electronic**) maşină automată care înregistrează şi prelucrează date, după programe alcătuite dintr-o suită de operaţii aritmetice şi logice; ordinator, computer. // a. (rar) care se bazează pe calcule, pe intenţii (ascunse); care recurge la calcule: *ce ambiţii calculatoare ar putea îndemna pe simplul sătean ca să-şi întrupeze simţirea în formă poetică!* MAIOR. [Din fr. ***calculateur,*** lat. ***calculator***].

calculâţie, calculaţii f. ansamblu de calcule făcute în scopul aflării valorii unei mărimi; calculare: *calculaţia facturilor.* [Din lat. ***calculatio, -onis***].

calculós, ~şi, calculoásă, ~e a. (med.) care are calculi; bolnav de calculoză. [Din fr. ***calculeux***].

calculóză, calculoze f. boală cauzată de formarea calculilor în diferite organe; litiază. [Din fr. ***calculose***].

cald, ~zi, căldă, ~e a. **1.** care are temperatura ridicată (fără a fi fierbinte); care are, dă, produce căldură: *parcă simţea mînuţele-i calde şi înguste în mîinile lui.* EM.; **2.** care reţine căldura; călduros: *haină caldă;* **3.** (fig.) care dă senzaţia de căldură; care impresionează; aprins, înfocat: *cu-a gurii tale calde şoapte.* EM.; *iubire caldă;* **4.** prietenos, afectuos: *avea o privire caldă şi liniştită.* VLAH.; **5.** proaspăt: *colindă oraşul, noaptea, deplîngînd proasta recoltă şi mîncînd covrigi calzi.* CĂL.; *pîine caldă;* **(bun) ca pîinea caldă,** cumsecade, milos; **6.** (fig.) foarte nou: *ştire caldă;* **7.** care are temperatură (constant) ridicată: *ţările calde;* **a bate fierul cît e cald,** v. **fier.** // n. căldură: *aci îl lua cu cald, aci cu frig.* [Lat. ***caldus*** (=***calidus***)].

caldarîm, caldarîmuri n. loc sau drum pavat; pavaj: *pe caldarîmul umed, luminile străzii desenau nenumărate cărări frînte.* GHEŢIE. [Din turc. ***kaldirim***].

caldárium n. sală de aburi în băile romane. [Din lat., fr. ***caldarium***].

caldarîmgíu, caldarîmgii m. (înv.) meseriaş care executa pavaje; pietrar: *astă noapte doi caldarîmgii au spart peretele.* AL. [Din turc. ***kaldirimci***].

caldeeán, ~eni, caldeeană, ~ene a. care aparţine regiunii Caldeea din Mesopotamia sau populaţiei ei, referitor la Caldeea sau la populaţia ei: *cultura caldeeană.* // m., f. persoană (originară) din Caldeea. // m. pl. populaţie care locuia în Caldeea: *indienii, caldeenii, evreii credeau în armonia sferelor celeste învîrtindu-se în spaţiu.* CĂL. [Din fr. ***Chaldéen***].

caldeíră, caldeire f. **1.** (geol.) depresiune de origine vulcanică în formă de căldare; **2.** circ glaciar. [Din lat., fr. ***caldeira***].

cále, căi f. **1.** fişie de teren (amenajată) pentru deplasarea dintr-un loc în altul; drum: *iese înaintea fecioru-său, pe altă cale, şi se bagă sub un pod.* CR.; *cale de comunicaţie;* **Calea Lactee** sau **calea lui Troian,** v. **lactee; Calea-Laptelui,** v. **lapte; calea-valea,** aşa şi aşa, binişor, suportabil, fie: *în zilele de lucru calea-valea, se lua cu treaba şi uita de urît.* CR.; **ce mai calea-valea,** ce să mai lungim vorba, ce mai încoace-încolo; **în cale,** înainte: *ordinul e să cercetăm tot ce întîlnim în cale.* PETR.; **a(-i) ieşi în cale(a) cuiva, a)** a se afla pe traseul deplasării cuiva: *ca prin minune, evitam obiectele ce-mi ieşeau în cale.* GHEŢIE; **b) (şi a se pune în calea cuiva)** a ieşi cuiva înainte, a întîmpina: *se duse mai întîi în calea zmeului celui mai mare.* ISP.; **a fi** (sau **a sta, a se pune**) **în calea cuiva,** a se împotrivi cuiva, a fi cuiva o piedică: *a, tu nici visezi, bătrîne, cîţi în cale mi s-au pus.* EM.; **a(-i) (a)ţine calea cuiva,** v. **ţine; 2.** traseu pietruit, asfaltat etc. între localităţi; şosea: *calea naţională; cale judeţeană;* **3.** stradă mare, bulevard: *Calea Victoriei;* **4.** parcurs al unui drum; călătorie: *şi porunci lor nemica să-şi ia pre cale, numai un toiag.* COR.; *cîndu-mi vine dor de cale.* POP.; **a(-şi) lua** (sau **a apuca**) **calea,** a pleca, a porni la drum: *el îşi luă calea iar spre pămînt.* EM.; **a face cale(a) întoarsă,** a se întoarce din drum; a se înapoia: *cu toţii făcură calea întoarsă în faţa intrasigenţei servitorului.* GHEŢIE; **calea jumătate,** numai o parte din drum, din călătorie; **cale bună!** sau **bună calea!,** formulă de salut la plecarea cuiva: *cale bună, fata mea, îi zise tată-său.* ISP.; *bună calea, Ivane!* CR.; **a-şi căuta de cale,** a merge mai departe, a continua drumul: *iaca eu îmi căutam de cale şi întrebam în dreapta şi în stînga.* ISP.; **a fi pe cale,** a călători, a merge: *însă, pe cale fiind şi silind să ajungă, calul zise fetei.* ISP.; **în cale,** pe drum, pe parcurs: *în cale, băgă de seamă că alte şase bufniţe se ţineau după dînsul.* ISP.; **a-şi tăia cale,** v. **tăia; a tăia calea cuiva,** v. **tăia; cale de mijloc,** v. **mijloc; 5.** distanţă, depărtare: *s-a dus la Humuleşti, cale de două ceasuri cu piciorul.* CR.; **6.** mărime, durată a călătoriei: *casele iaste aproape de Ierosalim, cale de o sîmbătă.* N.TEST.; **7.** mijloc, procedeu: *aceasta ar fi fost calea de dezvoltare prin muncă.* EM.; *pachetele se expediază pe calea poştei;* **8.** modalitate de transport; **cale ferată,** v. **ferată; schimbător de cale,** v. **schimbător; 9.** canal, conductă: *căile respiratorii;* **cale primară,** v. **primar; 10.** (fig.) direcţie, linie urmată: *se ridică în contra războiului, ca şi împotriva unei calamităţi care se pune în calea progresului.* IBR.; *calea binelui;* **a fi cu cale,** a se cuveni, a fi normal: *aşa cred că ar fi cu cale, cînd e vorba de dreptate.* CR.; **11.** (fig.) cuviinţă, corectitudine: *cu cale, fără cale;* **a găsi** (sau **a afla**) **cu cale,** a fi de părere; a considera normal, a crede de cuviinţă: *a găsit cu cale să deie fata după feciorul moşneagului.* CR.; **a pune la cale,** a) a pregăti, a proiecta; a unelti; a hotărî: *chiar în acea zi, către seară, baba începu să puie la cale viaţa nurori-sa.* CR.; **b)** a sfătui, a îndruma, a povăţui, a îndemna: *baba pune la cale şi pe feciorul cel mijlociu.* CR.; **c)** a aplica o pedeapsă cuiva, a învăţa minte pe cineva: *te-oi pune eu la cale şi pe tine acuşi.* AL.;

aşezare la cale, v. **aşezare**; **a(-şi) pune gura** (sau **inima**) **la cale**, a-şi potoli foamea (şi setea); a se ospăta: *eu ştiu că mi-am pus bine gura la cale, să-mi fie pe toată ziua.* CR.; *facem foc şi ne punem inima la cale.* SAD.; **a fi pe cale, a)** a avea de gînd, a începe să ...: *a fost pe cale să admită o absurditate.* PETR.; **b)** a fi pe punctul, în situaţia: *sînteţi pe cale de a comite o neiertată eroare.* GHEŢIE; **din cale-afară** sau **afară din cale**, peste măsură: *era miloasă din cale-afară.* CR.; *debandada e din cale afară de mare.* PETR.; **12.** posibilitate sau drept de a pătrunde, de a ajunge, de a face; acces: *înţelegînd că trebuie să fie vreun suflet necăjit, face semn să i se deschidă calea.* CR.; *de-acu, bre Chirică, ţi s-au închis căile vînatului.* SAD.; **13. (calea Domnului, calea lui Dumnezeu)** credinţă creştină: *în calea Domnului adevăr înveţi.* COR.; *eu sînt calea şi dereptatea şi viaţa.* N.TEST.; **14.** învăţătură, doctrină (creştină): *şi încă cale mai cinstită voiu arăta voao.* N.TEST.; **15.** (înv.) traiect, orientare spirituală: *şi îngustele căi duce-vă-vor în viaţă.* COR. [Lat. ***callis***].

caleáscă f. v. caleaşcă.

caleáşcă, caleşti f. (înv.) trăsură de lux pe arcuri foarte flexibile: *o caleaşcă trecu în fuga cailor pe uliţa mare.* NEGR.; (şi: (înv.) **calească**). [Din rus. ***kaleaska***].

caledonián[1], ~eni, caledoniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) etajul inferior al devonianului. [Din fr. ***calédonien***].

caledonián[2], ~eni, caledoniană, ~ene m., f. persoană din Scoţia (după numele roman, Caledonia, dat acestei provincii). // m. pl. populaţie din Scoţia: *caledonienii credeau că sufletele vitejilor şi virtuoşilor mergeau în palatele părinţilor lor din nori.* CĂL. [Din engl. ***Caledonian***, fr. ***calédonien***].

calefáctor, calefactori m. (rar) bucătar. [Din germ. ***Kalefaktor***].

calefácţie, calefacţii f. (fiz.) vaporizare intensă la zona de separaţie dintre un lichid şi un corp solid încins, care le împiedică contactul. [Din fr. ***caléfaction***].

caleidoscóp, caleidoscoape n. **1.** aparat optic alcătuit dintr-un tub cu mai multe oglinzi, cu ajutorul cărora se formează imagini simetrice ale unor corpuri mici din interior; **2.** rubrică într-o publicaţie, într-o emisiune la radio ori la televiziune cu subiecte variate; **3.** (fig.) varietate, diversitate: *îl pasiona mai mult caleidoscopul intelectual al timpului.* BL. [Din fr. ***kaléidoscope***].

caleidoscopál, ~e, caleidoscopală, ~e a. care ţine de caleidoscop, referitor la caleidoscop; divers, caleidoscopic: *graiul neologistic face mai bine acest serviciu,... prin percepţia unei varietăţi caleidoscopale.* VIANU. [***Caleidoscop*** + ***-al***].

caleidoscópic, ~ci, caleidoscopică, ~ce a. **1.** care îşi schimbă culoarea; **2.** divers, variat, caleidoscopal. [Din it. ***caleidoscopico***, germ. ***kaleidoskopisch***].

calém, calemuri n. (înv.) **1.** birou, cancelarie: *la ce calem slujeşti?* FIL.; **2.** administraţie publică: *cumpără mai întîi calemul vinăriciului şi al oieritului.* FIL. [Din turc. ***kalem***].

calemár, calemare n. călimară în formă de toc, purtată odinioară la brîu. [Din fr. ***calemar***].

calembéc m. (turcism) specie de arbore exotic, cu lemnul negru şi foarte mirositor: *s-ar îndeletnici ... cu vînzare de cutnii şi mătănii de calembec.* AL. [Din turc. ***kalembek***].

calemcheríu n. (înv.) stofă de cea mai bună calitate: *anteriu de calemcheriu.* GHICA. [Din turc. ***kalemkârî***].

calemgíu, calemgii m. (înv.) funcţionar de cancelarie (la divan): *dieci de vistierie şi calemgii.* GHICA. [Din turc. ***kalemcı***].

calendár, calendare n. **1.** sistem de împărţire a timpului în ani, luni şi zile, bazat pe fenomenele periodice ale naturii: *şi s-au ales pace, septemvrie 29 dzile, pre calendariul nostru.* COSTIN; **calendar iulian**, v. **iulian; calendar gregorian**, v. **gregorian; 2.** indicator (în formă de carte, tablou, agendă etc.) al succesiunii zilelor şi lunilor dintr-un an; a **face capul calendar (cuiva)**, a zăpăci (pe cineva): *destul acum, că ne-ai făcut capul călindar.* CR.; **a se uita ca mîţa-n calendar la ceva**, a privi fără a pricepe nimic; **a-şi pierde calendarul**, a-şi pierde firea; a se dezorienta: *bătrînii-şi pierd cu totul călindarul.* EM.; **3.** publicaţie, almanah, magazin (cu caracter ştiinţific sau literar): *Kogălniceanu se îndîrji în editură şi începu să scoată calendare, cu înfăţişarea cea mai cuminte.* CĂL.; (şi: (înv.) **calendariu**, (pop.) **călindar**). [Din lat. ***calendarium***, it. ***calendario***].

calendarístic, ~ci, calendaristică, ~ce a. referitor la calendar, după calendar: *o seamă de atare produse se ofereau stăpînului la unele date calendaristice.* BL. [***Calendar*** + ***-istic***].

caléndе f. pl. prima zi a lunii în calendarul roman; **la calendele greceşti**, niciodată (grecii neavînd calende); **la calende**, pentru un timp îndelungat; la infinit, nelimitat: *miniştrii ştiu cum se amînă la calende plata unei creanţe asupra statului.* VINEA. [Din lat. ***calendae***].

calendériu n. v. **calendar.**

calendróі m. v. calindroi.

calévri m. pl. (înv.) pantofi groşi din pîslă: *îşi lepădă calevrii.* ISP. [Din bulg. ***calevra***].

calfatá, calfatez vb. (rar; tr.) a călăfătui. [Din fr. ***calfater***].

calfatáre, calfatări f. călăfătuire. [V. ***calfata***].

cálfă, calfe f. lucrător calificat după o perioadă de ucenicie: *eu sînt calfă.* CAR. [Din turc. ***kalfa***].

calibrá, calibrez vb. (tr.) **1.** a prelucra un obiect pentru a obţine dimensiunile prescrise; **2.** a măsura calibrul, diametrul unei piese; **3.** a alege, a sorta (cereale, fructe), după mărime. [Din fr. ***calibrer***].

calibráj, calibraje n. calibrare. [Din fr. ***calibrage***].

calibráre, calibrări f. acţiunea de a calibra; calibraj. [V. ***calibra***].

calibrór, ~i, calibroáre a. care calibrează. // n. **1.** maşină pentru sortarea fructelor după mărime; **2.** instrument pentru măsurarea diametrului puieţilor. [Din fr. ***calibreur***].

calíbru, calibre n. **1.** diametrul intern al ţevii unei arme sau diametrul extern al unui proiectil: *regimentul avea numai tunuri de calibru mic, pentru aviaţia de asalt şi de recunoaştere.* GHEŢIE; *tun de mare calibru;* **2.** instrument cu care se determină precis dimensiunile pieselor fabricate; **3.** (fig.) mărime, valoare: *spirite de acelaşi calibru.* [Din fr. ***calibre***].

calíc, ~ci, calică, ~ce a. (asedea subst.) **1.** lipsit de mijloace materiale, sărac lipit: *o să prefacă neamul în turmă de calici.* AL.; *cu un rac, tot sărac, cu un pitic, tot calic.* NEGR.; **2.** zgîrcit, avar: *muncesc şi nu s-alege nemica de mine, pentru că tot de stăpîni calici mi-am avut parte.* CR.; **3.** mişel, (om) de nimic; cerşetor: *răspundea iute, iute şi mormăit, cum cer calicii la pod.* CR.; **4.** (reg.) becisnic, neputincios; infirm: *care n-a ieşi este-un calic, epure fricos ş-om de nimic.* B.-DEL. [Din ucr. ***kalika***].

calicénie f. (rar) calicie. [***Calic*** + ***-enie***].

calicáşte adv. (rar) ca un calic: *în zdrenţe mă-nveleşte, de mă schimbă caliceşte.* POP. [***Calic*** + ***-eşte***].

calicí, calicesc vb. **1.** (refl., intr. şi tr.) a deveni sau a face să devină sărac; a sărăci: *în cîţiva ani de zile m-au calicit cu desărvîre.* CR.; *neamul tău să calicească.* POP.; **2.** (intr. şi refl.) a cerşi: *văzui copiii pe uliţi calicind.* NEGR.; *a se calici la cineva;* **3.** (refl.) a se zgîrci, a se lăcomi: *se caliceşte să cheme un doctor;* **4.** (tr.) a se lovi (la mînă, la picior): *şi-a calicit un deget.* [De la ***calic***].

calicíe f. **1.** sărăcie, (rar) calicenie: *trebuie să munceşti ca un cîine, să pui osul, ... altfel te mănîncă fript calicia.* REBR.; (fig.) *ai avut drept sceptru un băţ de calicie.* AL.; **2.** zgîrcenie, avariţie: *văzu pînă unde merge calicia zeului zeilor.* ISP. [***Calic*** + ***-ie***].

caliciflór, ~i, caliciflоră, ~e a. (bot.) care este fixat pe caliciu. [Din fr. ***caliciflore***].

calicifórm, ~i, caliciformă, ~e a. în formă de caliciu. [Din fr. ***caliciforme***].

calicíme f. colectivitate de oameni săraci; totalitatea săracilor. [***Calic*** + ***-ime***].

calicíre f. faptul de a (se) calici; sărăcire. [V. ***calici***].

calicít, ~ţi, calicită, ~e a. **1.** sărăcit; **2.** (reg.) lovit (la o mînă, la un picior). [V. ***calici***].

calíciu, calicii n. **1.** înveliş exterior de la baza florilor, alcătuit din sepale; **2.** vas sacru pentru vinul sfinţit; potir. [Din lat. ***calyx, -cis***, fr. ***calice***].

calicó n. pînză care imită pielea, folosită în legătoria de cărţi. [Din engl. ***calico***, fr. ***calicot***].

calícul, caliculi m. **1.** (bot.) caliciu suplimentar al unor flori (ex.: garoafe, fragi); **2.** (anat.) structură anatomică în formă de cupă. [Din fr. ***calicule***].

calidémia, calidemii f. (bot.; reg.) sclipeţi (*Potentilla erecta*). [Et. nec.].

calíf, califi m. şef religios şi politic la arabi (considerat a fi urmaş al lui Mahomed): *califul ar fi în stare să-ţi încredinţeze puterea lui pe o zi.* CAR. [Din fr. ***calife***].

califár m. v. călifar.

califát, califate n. **1.** rangul, calitatea de calif; **2.** durata guvernării unui calif; **3.** stat întemeiat (sau stăpînit) de arabii cuceritori (după moartea lui Mahomed): *de curînd califatul Ommiazinilor începuse atacul împotriva vizigoţilor.* CĂL. [Din fr. ***califat***].

califică, califíc vb. **1.** (refl. şi tr.) a dobîndi sau a face să dobîndească o specializare; **2.** (refl.) a obţine dreptul de a participa la o etapă superioară într-o competiţie; **3.** (tr.) a indica o trăsătură a unei persoane sau a unui lucru; **4.** (tr.) a caracteriza printr-un cuvînt: *nu găsim cuvinte pentru a califica această pretenţiune.* EM.; *obţiunile pentru integrare europeană ... sînt calificate din start ca antistatale.* CF. [Din fr. ***qualifier***, lat. ***qualificare***].

calificábil, ~i, calificabilă, ~e a. care poate fi calificat. [***Califica*** + ***-bil***; cf. fr. ***qualifiable***].

calificáre, calificări f. **1.** acţiunea de a (se) califica şi rezultatul ei; **2.** pregătire profesională într-un anumit domeniu: *tatăl meu e monteur de avioane, o meserie de înaltă calificare.* PR.; **3.** trecere cu succes a unui concurs sau a unei probe. [V. ***califica***].

calificát, ~ţi, calificată, ~e a. **1.** care are (o bună) pregătire de specialitate; **2.** (jur.; despre infracţiuni) săvîrşit în împrejurări speciale; **furt calificat**, furt săvîrşit în circumstanţe agravante. [V. ***califica***].

calificatív, ~i, calificativă, ~e a. care califică, care exprimă o calitate: *adjectiv calificativ.* // n. **1.** termen de caracterizare pentru o persoană sau un lucru: *generalitatea calificativelor lui e cunoscută.* CĂL.; **2.** sistem de notare a rezultatelor la învăţătură şi la purtare. [Din fr. ***qualificatif***].

calificáţie, calificaţii f. (înv.) atribuire a unui calificativ sau a unui titlu: *calificaţia ce da persoanelor despre care vorbea era atît de ingenioasă.* BOL.; (şi: **calificaţiune**). [Din fr. ***qualification***, lat. ***qualificatio, -onis***].

calificaţiúne f. v. **calificaţie.**

californiu n. element radioactiv artificial, din familia actinidelor. [Din fr. ***californium***].

caligráf, caligrafi m. 1. persoană care scrie frumos; copist: *desenează fără invenţie, dar cu un delicat ochi de caligraf.* CĂL.; 2. persoană care predă caligrafia. [Din fr. ***calligraphe***].

caligrafiá, caligrafiez vb. (tr.) a scrie frumos, caligrafic: *manuscrisul ... reprezintă de fapt o copie caligrafiată de un necunoscut.* BL. [Din fr. ***calligraphier***].

caligrafiát, ~ţi, caligrafiată, ~e a. scris caligrafic; realizat după regulile caligrafiei: *îi oferi, frumos caligrafiat, un epitalam.* CĂL. [V. ***caligrafia***].

caligráfic, ~ci, caligrafică, ~ce a. (despre scris) frumos; ordonat, citeţ: *istoricul gustă cu o mare justeţă arta caligrafică a cronicarilor.* CĂL.; (adv.) *scrie caligrafic.* [Din fr. ***calligraphique***].

caligrafíe f. 1. arta şi deprinderea de a scrie frumos; scriere frumoasă: *în acest veac ... chiar caligrafia e mai frumoasă în Moldova.* IBR.; 2. disciplină didactică pentru însuşirea acestei arte: *a fost impiegat prin felurite instituţii şi maiestru suplinitor de desen şi caligrafie.* CĂL.; 3. (p. ext.) fel de a scrie (al cuiva): *fu dat la cancelarie, la cinstita dejurstvă, unde caligrafia lui nu plăcu.* CĂL.; *l-a recunoscut după caligrafie.* [Din fr. ***calligraphie***].

caligrafiére, caligrafieri f. acţiunea de a caligrafia. [V. ***caligrafia***].

caligrămă, caligrame f. dispunere a versurilor care urmăreşte reprezentarea grafică a simbolurilor sau sugestiilor dintr-o poezie. [Din fr. ***calligramme***].

caliméră f. (fam.) **a se schimba calimera,** a se schimba situaţia; **a** (se) **strica calimera,** a (se) strica prietenia; **a întoarce calimera,** a-şi schimba atitudinea, comportarea faţă de cineva. [Din gr. mod. ***kali méra*** „bună ziua"].

calín, ~i, calină, ~e a. 1. mîngîietor, tandru; alintător, dezmierdător: *tînăra femeie, zîmbitoare, îi acompania, calină, declamaţia la clavir.* CĂL.; 2. măgulitor, linguşitor: *ba ştii, dar nu vrei să-mi spui, se îndîrji fata, abandonînd tonul calin şi diplomatic.* GHEŢIE. [Din fr. ***câlin***].

calindrói, calindroi m. (reg.) ştrengar, vagabond: *măi, da calendroi mi-ai mai fost!* ISP.; *auzi coşcogea calindroiu.* AL.; (şi: **calendroi**). [Et. nec.].

calinerîe, calinerii f. alint, alintare: *aceste puneri la punct te lăsau să înţelegi mai mult decît calinerîile şi îmbrăţişările.* GHEŢIE. [Din fr. ***câlinerie***].

calitáte, calităţi f. 1. totalitate a însuşirilor care fac ca un lucru să fie ceea ce este, deosebindu-se de alte lucruri; 2. însuşire (bună sau rea); fel de a fi (bun sau rău): *fineţea e calitatea dominantă a criticului.* CĂL.; *calităţi bune, rele;* 3. **de calitate,** de valoare, din material preţios sau bine realizat; 4. caracteristică pozitivă; noblеţe, valoare: *insinuînd simplitatea chestiunii şi inutilitatea pentru un intelectual de calitatea lui de a-şi demonstra cunoştinţele.* CĂL.; 5. poziţie, situaţie; titlu care conferă un drept: *calitate de tutore;* **în calitate de ...,** cu titlul, cu dreptul de ..., ca ...: *în calitate de conducător al girondiştilor a avut o deosebită înrîurire asupra mersului marii Revoluţii franceze.* BL. [Din lat. ***qualitas, -atis,*** fr. ***qualité***].

calitatív, ~i, calitativă, ~e a. referitor la calitate, care ţine de calitate: *în programul lui sta comprimarea învăţămîntului în vederea unei dezvoltări calitative.* CĂL.; *analiză calitativă;* (adv.) *culorile ar fi deci diferite nu calitativ, ci cantitativ.* BL.; *lucru calitativ superior.* [Din lat. ***qualitativus,*** fr. ***qualitatif***].

calíp n. v. **calup.**

calm, ~i, calmă, ~e a. 1. care se află în stare de linişte; lipsit de agitaţie: *după o noapte calmă, m-am trezit devreme.* GHEŢIE; *mare calmă; vreme calmă;* 2. stăpînit, cumpănit, potolit: *pur şi simplu o aşteptam şi-mi îngăduiam să fiu ceva mai puţin calm ca de obicei.* GHEŢIE; (p. ext.) *prin observaţia calmă, prin lipsa de acumulare excesivă de detalii ... are un caracter clasic.* IBR. // n. 1. stare de linişte deplină; încetare totală a vîntului; 2. stăpînire de sine; sînge rece; tact: *persoanele toate păstrează un calm imperturbabil.* CAR.; *calm englezesc;* 3. pace sufletească: *traiul lui Alecsandri se va desfăşura în acelaşi calm euforic.* CĂL. [Din fr. ***calme,*** it. ***calmo, calma***].

calmă, calmez vb. 1. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină lipsit de frămîntări, de griji, de emoţii; a (se) linişti: *mi-am turnat din belşug apă pe obraji şi pe ceafă, pentru a mă calma.* GHEŢIE; *acest adevăr axiomatic mi-a calmat spiritul.* GHEŢIE; 2. (refl.) a se domoli, a pierde din intensitate: *vîntul, marea s-a calmat;* 3. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni lipsit de zgomot, de agitaţie: *circulaţia s-a calmat.* [Din fr. ***calmer,*** it. ***calmare***].

calmánt, ~ţi, calmantă, ~e a. care calmează (durerile). // n. medicament care potoleşte durerile: *am să-ţi dau înainte de a te vîrî în aşternut un calmant.* VOIC. [Din fr. ***calmant***].

calmár, calmari m. moluscă cefalopodă comestibilă, cu corpul alungit şi cu gura înconjurată de zece tentacule (*Loligo*). [Din fr. ***calmar***].

calmáre, calmări f. acţiunea de a (se) calma şi rezultatul ei: *cimitirile îi dau calmări meditative.* CĂL. [V. ***calma***].

calmáto adv. (muz.) liniştit, potolit, cu calm. [Cuv. it.].

calmîc m. v. **calmuc**[2].

calmúc[1] n. tip de postav cu peri lungi. [Din rus. ***kalmyk***].

calmúc[2]**, ~ci, calmucă, ~ce** a. care aparţine unei populaţii de rasă mongolă din Kalmîkia, republică autonomă în cadrul Federaţiei Ruse. // m., f. persoană care face parte din această populaţie mongolică din Rusia: *între Prut şi Nistru domnesc ..., în negrul întuneric, calmuci cu cap de cîne.* EM.; (şi: **calmîc**) [Din rus. ***kalmyk***].

calmucésc, ~şti, calmuceáscă, ~eşti a. (rar) calmuc: *hanger calmucesc.* NEGR. [***Calmuc***[2] + ***-esc***].

calofíl, ~i, calofilă, ~e a. care denotă calofilie; calofilic: *predispoziţie calofilă; stil calofil.* // m., f. adept al calofiliei; calofilic. [Din fr. ***callophile***].

calofílic, ~ci, calofilică, ~ce a. calofil: *Franţa are temperament clasic, oroare teoretică de romantism şi e profund calofilică.* CĂL. // m. calofil: *esteticeşte clasicul e un calofilic.* CĂL. [***Calófil*** + ***-ic***].

calofilíe f. (livr.) tendinţă de a da expresiei literare o cizelare excesivă; calofilism. [***Calofil*** + ***-ie***].

calofilísm n. (livr.) calofilie: *repudia calofilismul cu cîteva decenii înaintea lui Camil Petrescu.* CĂL. [***Calofil*** + ***-ism***].

caloián m. 1. obiect de ritual folcloric care, în timp de secetă, se îngropa sau se arunca în apă ca să aducă ploaie; scaloian; 2. (artic.) ceremonial popular românesc de combatere a secetei; 3. textul poetic rostit în timpul ritualului. [Cf. sl. ***kalenŭ***].

calomél n. clorură de mercur cu întrebuinţări în medicină. [Din fr. ***calomel***].

calomfíl m. v. **calomfir.**

calomfír, calomfiri m. plantă erbacee aromatică, cu frunze ovale, compuse, şi cu flori galbene (*Chrysanthemum balsamita*): *rupeţi fir de calomfir ş-o steblă de busuioc.* POP.; (şi: (reg.) **calomfil, caramfil**). [Din bulg. ***kalofer***].

calomniá, calomniez vb. (tr.) a păta cuiva onoarea sau reputaţia prin calomnii; a vorbi de rău pe nedrept; a bîrfi; a defăima: *m-a maltratat, m-a calomniat, şi, de saţiu, m-a iertat.* CAR.; (refl.) *foarte greu e ca omul să spună adevărul; de obicei aranjează faptele, ca să se prezinte sub o lumină favorabilă, sau se calomniază.* IBR. [Din fr. ***calomnier,*** lat. ***calumniari***].

calomniáre f. v. **calomniere.**

calomniát, ~ţi, calomniată, ~e a. şi m., f. (persoană) a cărui onoare sau reputaţie a fost ştirbită. [V. ***calomnia***].

calomniatór, ~i, calomniatoáre m., f. persoană care calomniază: *calomniatorii adăugau: hatîrgiu, luător de mită.* CĂL.; (adj.) *Eliade e violent, injurios, ... chiar calomniator.* IBR. // a. calomnios: *discurs calomniator.* [Din fr. ***calomniateur,*** lat. ***calumniator***].

calomníe, calomnii f. afirmaţie falsă care atinge onoarea sau reputaţia cuiva; defăimare, ponegrire: *calomnia este ca un cărbune stins, ce nu te arde, dar te mînjeşte.* BOL.; (şi: (înv.) **calumnie**). [Din fr. ***calomnie,*** lat. ***calumnia***].

calomniére, calomnieri f. faptul de a calomnia: *ceea ce nu putem trece cu vederea este calomniarea opoziţiei.* EM.; (şi: (înv.) **calomniare**). [V. ***calomnia***].

calomniós, ~şi, calomnioásă, ~e a. care conţine o calomnie, o defăimare: *întrebuinţase nişte insinuări nedemne şi calomnioase.* EM.; *denunţuri calomnioase.* [Din fr. ***calomnieux,*** lat. ***calumniosus***].

calonét, caloneţi m. (reg.) scîndură lată folosită la împletitul plaselor pescăreşti. [Et. nec.].

calori- element de compunere cu sensul „(de) căldură". [Din fr. ***calori-***].

calóric, ~ci, calorică, ~ce a. de căldură; referitor la căldură: *tremuratul este un fenomen de finalitate, datorită căruia se produce o reacţiune calorică necesară ţesuturilor.* BL. [Din germ. ***kalorisch,*** fr. ***calorique***].

calórică f. (rar) disciplină care se ocupă cu studiul căldurii: *e aplicat în toate domeniile fizicii, şi mai ales în mecanică şi calorică.* BL. [Din germ. ***Kalorik***].

caloricitáte f. proprietate a corpurilor de a dezvolta căldură. [Din fr. ***caloricité***].

calorie, calorii f. 1. unitate de măsură a căldurii, egală cu cantitatea de căldură necesară ridicării temperaturii unui gram de apă de la 14,5 la 15,5°C la presiune atmosferică normală; 2. cantitate de energie produsă de alimente în corp. [Din fr. ***calorie,*** germ. ***Kalorie***].

caloriférr, ~i, caloriferă, ~e a. (înv.) care transmite căldura. // n. aparat de încălzit în încăperile unei case (conectat la o instalaţie de apă caldă sau de aburi); radiator; instalaţie pentru încălzit (cu aburi, apă caldă sau aer cald): *casa avea calorifer, dar cu lemne.* GHEŢIE. [Din fr. ***calorifère***].

caloriferíst, caloriferişti m. muncitor care montează, repară şi întreţine calorifere. [***Calorifer*** + ***-ist***].

calorífic, ~ci, calorifică, ~ce a. 1. care produce, degajă căldură: *raze calorifice;* **putere calorifică,** cantitate de căldură dezvoltată prin arderea completă a unui kilogram de combustibil; 2. care ţine de căldură; de căldură: *calitatea de conducător electric şi calorific.* EM. [Din fr. ***calorifique,*** lat. ***calorificus***].

calorificáre f. producere de căldură în corpurile vii. [Din fr. ***calorification***].

calorifúg, ~gi, calorifugă, ~ge a. şi m. (material) rău conducător de căldură (folosit ca termoizolant). [Din fr. ***calorifuge***].

calorifugáre, calorifugări f. acoperire cu o substanţă calorifugă; izolare termică. [Cf. fr. ***calorifuger***].

calorigén, ~i, calorigenă, ~e a. care produce căldură. [Din fr. ***calorigène***].

calorimétric, ~ci, calorimetrică, ~ce a. care ține de calorimetrie, referitor la calorimetrie. [Din fr. *calorimétrique,* germ. *kalorimetrisch*].

calorimetríe f. capitol al fizicii care studiază metodele de măsurare a căldurii: *calorimetrie se numește partea aceea a științei despre căldură care se ocupă cu măsurarea cantităților de căldură.* EM. [Din fr. *calorimétrie,* germ. *Kalorimetrie*].

calorimétru, calorimetre n. aparat pentru măsurat cantitatea de căldură degajată sau absorbită. [Din fr. *calorimètre,* germ. *Kalorimeter*].

calorizá, calorizez vb. (tr.) a trata termic și chimic suprafața pieselor de oțel. [Din fr. *caloriser*].

calorizáre, calorizări f. acțiunea de a caloriza. [V. *caloriza*].

caloroso [calerózo] adv. (muz.) cu căldură. [Cuv. it.].

calós, ~și, caloásă, ~e a. (anat.) care are îngroșări; **corp calos**, fascicul de fibre nervoase care unește emisferele cerebrale. [Din lat. *callosus,* fr. *calleux*].

calosómă, calosome f. insectă coleopteră carnivoră, de culoare verzuie sau negricioasă (*Calosoma sycophanta*). [Din lat., it. *calosoma*].

calótă, calote f. **1.** (mat.) fiecare dintre cele două porțiuni obținute prin secționarea unei sfere cu un plan: *calotă sferică;* **2.** partea de deasupra a unei pălării, care acoperă capul; tichie care acoperă creștetul capului: *am răsărit în fața măruntului evreu care, încoronat de calotă, veghea, ca de obicei, la intrare.* GHEȚIE; **3. calotă craniană**, oasele de sus ale cutiei craniene; **4. calotă glaciară**, masă de gheață care acoperă regiunile polare; **5.** boltă de tunel; partea superioară a unei excavații de teren, (p. ext.) a unei turele, a unei construcții cu boltă; **6.** partea de sus a pistonului de la motoarele cu ardere internă; **7.** (p. ext.) piesă care are forma unei (mici) bolți. [Din fr. *calotte,* it. *calotta,* germ. *Kalotte*].

calovián, ~eni, caloviană, ~ene a. și n. (care ține de, referitor la) primul etaj al jurasicului superior. [Din fr. *callovien*].

calóză f. (biol.) substanță care se depune pe plăcile capilarelor sau pe membranele vaselor liberiene, formînd calusul vegetal. [Din fr. *callose*].

calozitáte, calozități f. întărire și îngroșare a pielii. [Din lat. *callositas, -atis,* fr. *callosité*].

calp, ~i, calpă, ~e a. **1.** fals, falsificat: *bani tăiați sau calpi.* FIL.; **2.** (fig.) degenerat, netrebnic: *totu-i calp, totu-i străin.* EM. [Din turc. *kalp*].

calpác, calpace n. (înv.) **1.** căciulă mare din piele neagră, tivită cu blană scumpă, purtată de domni și de boierii mari: *calpac de hîrșie fumurie.* OD.; **2.** căciulă cilindrică de stofă, împodobită cu blană, purtată de orășeni: *i s-a arătat un bărbat voinic cu dulamă, cu calpac căzăcesc și cizme de lac.* SAD.; **3.** căciulă purtată la unele uniforme militare. [Din turc. *kalpak*].

calpuzán, calpuzani m. (înv.) **1.** falsificator de bani: *te pune la rînd cu pungașii, cu contrabanzii, cu calpuzanii.* OD.; **2.** (fig.) om rău, nemernic: *este cel mai mîrșav și mai calpuzan dintre toți grecii din Țara Românească.* FIL. [Din turc. *kalpazan*].

caltabóș, caltaboși m. cîrnat din mărunțaie de porc, cu adaos de orez și de aromate: *îl cînta nuntașilor voioși de vin, și sătui de cîrtaboși.* B.-DEL.; (și: (reg.) **cartaboș, cîrtaboș**). [Et. nec.].

calțavétă, calțavete f. (înv.) jartieră. [Din gr. mod. *kaltsodéta*].

calumét, calumete n. pipă lungă folosită de indienii nordamericani. [Din fr. *calumet*].

calumníe f. v. calomnie.

calúp, calupuri n. (pop.) **1.** calapod (de cizmar); tipar: *m-ai amețit puindu-ți sfîrloagele pe calup.* CR.; (fig.) *ea ne face să nu ne cunoaștem țara, să judecăm toate după calupuri străine.* EM.; **2.** tipar de lemn pentru căciuli, pălării etc.; **3.** bucată (de săpun, de brînză etc.) de diferite forme: *puse lîngă om un calup de lut vînăt.* VOIC.; **4.** bucată (paralelipipedică) de piatră, beton sau lemn (folosită la pavare); **5.** (p.gener.) formă, model, tipar: *ne semănăm în toate, parc-am fi făcuți toți pe un calup.* AL.; (fig.) *se știe cu cîtă greutate cuvintele franțuzești au fost puse pe calupul limbii românești.* IBR.; **6.** (fig.) șiretenie, înșelăciune; **a pune (pe cineva) în calup** sau **a pune** (sau **a trage**) **cuiva calupul,** a păcăli, a înșela pe cineva: *l-am pus pe calup pe ciubotar.* AL.; **a mînca** (sau **a înghiți**) **calupul,** a suferi o înfrîngere, a fi păcălit; (și: (reg.) **calîp**). [Din turc. *kalıp*].

calupăr n. v. calapăr.

cálus, calusuri n. **1.** țesut osos nou care sudează capetele produse prin fractura unui os; **2.** țesut vegetal care se formează pe rănile unei plante. [Din fr. *callus*].

calusáre, calusări f. (biol.) formare a calusului. [*Calus* + *-are*].

caivádos n. rachiu din cidru. [Din fr. *calvados*].

calvár, calvaruri n. chin, suferință (morală); șir de încercări dureroase: *trecută... prin calvarul anilor de criză, presimțea că belșugul se va curma într-o bună zi.* GHEȚIE. [Din fr. *calvaire,* lat. *calvarium*].

calvát, ~ți, calvată, ~e a. (latinism) chelit. [Din lat. *calvatus*].

calvín, ~i, calvină, ~e a. care aparține calvinismului, referitor la calvinism; calvinesc: *la diverse colegii calvine situația nu era alta.* BL. // m., f. adept al calvinismului: *alcătuitoriul acestor stihuri au fost fără credință și doară vreun calvin.* B.-DEL.; *calvinii vor face nenumărate dificultăți stăpînirii.* BL. [De la *Calvin* n. pr.].

calvinésc, ~ști, calvineáscă, ~ești a. calvin: *catehism calvinesc.* [*Calvin* n. pr. + *-esc*].

calvinísm n. cult religios protestant, întemeiat în secolul al XVI-lea de Jean Calvin, care a suprimat complet ceremoniile, neagă tradiția și susține dogma predestinării: *se resimte îndeobște orientarea apuseanului contaminat de calvinism.* BL. [Din fr. *calvinisme*].

calviníst, ~ști, calvinistă, ~e a. și m., f. (adept) al calvinismului; calvin. [Din fr. *calviniste*].

calvinizá, calvinizez vb. (tr. și refl.) a trece (pe cineva) la calvinism: *această tipărire de cărți clerice în limbile deosebite a fost întrebuințată ca mijloc pentru a calviniza pe români.* EM. [*Calvin* + *-iza*].

calvinizáre, calvinizări f. acțiunea de a (se) calviniza și rezultatul ei; convertire la calvinism. [V. *calviniza*].

calvíție, calviții f. cădere a părului; pleșuvie: *administra leacuri împotriva calviției.* CĂL. [Din fr. *calvities,* lat. *calvities*].

cam adv. **1.** (exprimă ideea de limitare, de restrîngere) aproximativ, aproape: *cam pe vremea aceea trăia moș Nechifor.* CR.; **2.** (exprimă aproximarea) destul de ..., prea: *săniuța ... e cam strîmtă pentru doi.* AL.; **a se cam (mai) duce,** a pleca (de-a binelea): *face o săritură înapoi și una înainte și se cam mai duc la împărăție.* CR.; **3.** (exprimă o tendință) într-o măsură oarecare; oarecum, întrucîtva: *cununia se făcu cam pe sub ascuns.* ISP.; (întărit prin *oarecum*) *bine ..., zise împăratul, uitîndu-se la dînșii cam acru oarecum.* CR.; **cam cum,** în ce mod, în ce fel: *ia să mai vedem cam cum ar veni trebușoara asta.* CR.; **4.** (exprimă restrîngerea, reducerea) puțin, întrucîtva: *o tăcere jenantă urmă acelei interpelări cam răstite.* GHEȚIE. [De la *camai*].

camái adv. (înv.) (indică atenuarea) puțin, mai: *Domnul Hristos de aceea nu camai îmblă la arătare.* VARL. [Lat. *quam magis*].

camambért n. brînză grasă fermentată, preparată din lapte de vacă. [Din fr. *camembert*].

camarád, camarazi m. tovarăș de arme; (p. ext.) coleg, prieten: *trebuia să ajungă în fruntea camarazilor săi.* CAR. [Din fr. *camarade*].

camaraderésc, ~ști, camaradereáscă, ~ești a. de camarad; prietenesc; colegial: *raporturile dintre Carla și Raul ... erau cordiale, camaraderești.* GHEȚIE. [*Camaraderie* + *-esc*].

camaraderéște adv. în felul camarazilor; ca un camarad; prietenește: *tot camaraderește se săruta cu unii musafiri, din întîmplare cu cei mai chipeși.* VINEA. [*Camarad* + *-ește*].

camaraderíe, camaraderii f. relație prietenească; prietenie, colegialitate: *camaraderia dintre ele avea, prin urmare, anumite limite firești.* GHEȚIE. [Din fr. *camaraderie*].

camardinér m. v. camerdiner.

camarílă, camarile f. **1.** grup de curteni care influențează hotărîrile suveranului: *camarilă regală;* **2.** (p. ext.) coterie influentă în jurul unui bărbat puternic. [Din fr. *camarilla*].

camarót, camaroți m. ospătar pe o navă. [Din sp. *camarotero*].

camátnic, camatnici m. (înv.) cămătar: *camatnicii și asupritorii satiu nici dinioară nu au.* COR. [*Cămătă* + *-nic*].

cámă, came f. proeminență pe fața unui obiect cilindric care determină deplasarea altui obiect. [Din fr. *came,* germ. *Kamm*].

cămănă, camene f. (reg.) odgon la partea inferioară a năvoadelor sau a altor unelte de pescuit (de care se leagă greutăți de plumb). [Din sl. *kameni* „piatră"].

cámătă, camete f. dobîndă foarte mare (luată de cămătar): *discuția dacă luarea de camete este îndreptățită sau nu.* BL. [Din sl. *kamata,* ngr. *kámatos*].

cambiál, ~i, cambială, ~e a. referitor la cambie: *dreptul cambial.* [Din it. *cambiale*].

cămbie, cambii f. **1.** poliță, document de plată; **2.** plată prevăzută la un termen menționat într-o astfel de poliță: *să-l înduplece pe samsar să intervină pentru amînarea cambiei.* VINEA. [Din it. *cambio*].

cámbium n. țesut din zona generatoare a tulpinii arborilor. [Din germ. *Kambium*].

cambodgián, ~eni, cambodgiană, ~ene a. care aparține Cambodgiei sau populației ei, referitor la Cambodgia sau la populația acesteia. // m., f. persoană (originară) din Cambodgia. // m. pl. popor care trăiește în Cambodgia. [Din fr. *Cambodgien*].

cambrá, cambrez vb. (tr. și refl.) a (se) curba, a (se) îndoi, a (se) arcui: *ridică bărbia în sus și-și cambră talia.* VINEA. [Din fr. *cambrer*].

cambráre, cambrări f. acțiunea de a (se) cambra. [V. *cambra*].

cambrát, ~ți, cambrată, ~e a. îndoit, încovoiat, arcuit, scobit: *rochie cambrată în talie;* (p. ext.) *în spatele lor,... îl ghici pe Andone, palid, supt și cambrat.* VINEA. [V. *cambra*].

cambrián, ~eni, cambriană, ~ene a. și n. (care ține de, referitor la) prima perioadă a erei paleozoice. [Din fr. *cambrien*].

cambrioláj, cambriolaje n. (franțuzism) spargere, furt (prin efracție); jaf. [Din fr. *cambriolage*].

cambrioláre, cambriolări f. acțiunea de a cambriola și rezultatul ei. [V. *cambriola*].

cambriolór, cambriolori m. (franţuzism) hoţ, jefuitor, spărgător. [Din fr. *cambrioleur*].

cambrúră, cambruri f. (franţuzism) **1.** curbură a unei piese de mobilier, a unei bolţi etc.; **2.** curbură a tălpii piciorului. [Din fr. *cambrure*].

cambúlă, cambule f. peşte marin cu corpul turtit şi asimetric, cu ambii ochi pe aceeaşi parte (*Pleuronectes flessus*). [Cf. bulg. *kambaln*].

cambúză, cambuze f. magazie de provizii la bordul unei nave: *se pomeniră ... cu punga goală şi cu cambuza la fel.* TUD. [Din fr. *cambuse*].

cambuzíér, cambuzieri m. **1.** marinar care administrează cambuza; **2.** chelner pe o navă. [Din fr. *cambusier*].

camée, camee f. piatră fină sculptată servind ca podoabă: *o faţă ... de o fineţă de camee în toate liniile.* CĂL. [Din fr. *camée*].

cameleón, cameleoni m. **1.** specie de şopîrlă din regiunile tropicale, a cărei piele îşi schimbă culoarea potrivit mediului (*Chamaeleo vulgaris*): *hameloane, fundul răutăţilor şi vîrful vicleşugului.* CANT.; *vai şi de cel care-şi schimbă mereu culoarea scrisului ca un cameleon.* VIERU; **2.** (fig.) om care îşi schimbă purtarea şi convingerile după împrejurări; (şi: (înv.) **hameleon**). [Din fr. *caméléon,* lat. *chamaeleon*].

cameleónic, ~ci, cameleonícă, ~ce a. (livr.) **1.** care îşi schimbă culoarea; în felul cameleonului; (adv.) *el trece cameleonic prin toate culorile curcubeului.* CĂL.; **2.** (fig.) versatil, schimbător: *purtare cameleonică.* [*Cameleon* + *-ic*].

cameleonísm n. **1.** proprietate a cameleonului de a-şi schimba culoarea pielii după mediu; **2.** (fig.) trăsătură a unei persoane de a-şi schimba purtarea şi convingerile după împrejurări: *prin acest nevinovat camelionism, Kogălniceanu îşi exercită caracterul, care îi este ferm, pozitiv.* CĂL. [*Cameleon* + *-ism*].

cameleonízá, cameleonizez vb. (intr. şi refl.) a-şi schimba purtarea şi convingerile după împrejurări. [*Cameleon* + *-iza*].

camelíacée, camelíacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate al cărei tip reprezentativ este ceaiul; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *camelliacées*].

camelíd, camelíde n. (la pl.) familie de mamifere erbivore rumegătoare care cuprinde cămila, dromaderul şi lama; (şi la sg.) animal din această familie; (şi: **camelidă**). [Din fr. *camélidés*].

camelídă f. v. camelid.

camélie, camelii f. **1.** plantă ornamentală cu frunze permanent verzi şi cu flori mari, albe sau roşii (*Camellia*): *poetul visează ţări cu camelii, grădini albastre şi lacuri verzi.* CĂL.; **2.** floarea acestei plante, asemănătoare cu cea de trandafir, care rezistă mult timp: *spre răsplată, îţi trămit şi eu un buchet de fucsii, azalee, camelii.* NEGR. [Din fr. *caméllia,* lat. *camellia*].

camelínă, cameline f. plantă din familia cruciferelor, cu flori galbene, din ale cărei seminţe se extrage un ulei folosit în pictură (*Myagrium sativum*). [Din fr. *caméline*].

camelót, cameloţi m. (rar) vînzător ambulant. [Din fr. *camelot*].

camelótă, camelote f. (rar) marfă proastă; lucru de cîrpaci. [Din fr. *camelote*].

camerál, ~i, cameralá, ~e a. **1.** care priveşte finanţele; financiar: *drept cameral;* **2.** (muz.) de cameră. [Din fr. *caméral,* engl. *cameral*].

cameralísm n. doctrină economică, financiară şi administrativă, care a apărut în secolul al XVII-lea în Germania. [Din germ. *Kammeralismus*].

cameramán, cameramani m. asistent al operatorului de imagine; operator (secund) de imagine. [Din fr., engl. *cameraman*].

cámeră, camere f. **1.** încăpere într-o clădire, într-o locuinţă; odaie: *cere să i se închirieze două camere.* CĂL.; *apartament cu 3 camere; cameră de hotel;* **cameră de culcare** (sau **de dormit**), dormitor: *a venit de alături ca să aducă vasele cu flori din camera de dormit.* PETR.; **rochie de cameră,** rochie de interior; **muzică de cameră,** compoziţie muzicală pentru un număr mic de instrumente; **2.** încăpere, compartiment la bordul unei nave: *camera maşiniştilor;* **3.** încăpere cu destinaţie specială; **cameră de gardă,** încăpere de primire a bolnavilor şi de acordare a primului ajutor (într-un spital); **cameră frigorifică,** încăpere dotată cu instalaţii de răcire pentru conservarea alimentelor; **cameră obscură,** încăpere cu iluminare specială, în care se lucrează cu materiale fotosensibile; **4.** aparat, dispozitiv care seamănă cu o încăpere; **cameră fotografică** (sau (înv.) **obscură**), aparat de fotografiat: *fotograful îşi aşază camera obscură şi eternizează ... grupul înfrăţit al vechilor români.* EM.; **cameră cinematografică** (sau **de luat vederi**), aparat cu ajutorul căruia se obţin imagini succesive ale obiectelor în mişcare pe o peliculă de celuloid; **cameră de televiziune,** aparat complex cu ajutorul căruia se realizează captarea imaginilor şi transformarea lor în semnale video; **cameră de combustie,** compartiment al motorului cu ardere internă în care se aprinde amestecul de gaze; **5. cameră de aer, a)** tub de cauciuc introdus în anvelopele roţii şi umplut cu aer sub presiune; **b)** balon de cauciuc introdus în mingile sportive şi umplut cu aer sub presiune; **6.** adunare legislativă: *Camera deputaţilor; Camera Lorzilor;* **7.** organizaţie însărcinată să apere interesele unui grup profesional; **cameră de comerţ,** adunare reprezentativă a comercianţilor şi a industriaşilor. [Din it. *camera,* germ. *Kamera,* fr. *caméra*; cf. lat. *camera*].

camerdinér, camerdineri m. camerier[1]: *am primit poruncă de la camardinerul lui Ţugui.* SAD.; *am să-ţi împuşc într-o zi camerdinerul.* VOIC.; (şi: **camardiner**). [Din germ. *Kammerdiener*].

cameriér[1], camerieri m. om de serviciu care îngrijea camerele şi îmbrăcămintea stăpînului; camerdiner, fecior, valet: *un servitor francez, ... care-mi servea de camerier.* GHICA. [Din fr. *camérier*].

cameriér[2], camerieri m. **1.** demnitar ecleziastic sau laic ataşat persoanei papei; **2.** (înv.) călugăr însărcinat cu finanţele unei mănăstiri catolice. [Din it. *cameriere*].

cameriérá, cameriere f. femeie de serviciu; îngrijitoare: *baroneasa, crezută astfel în tren, era o simplă camerieră.* CĂL. [*Camerier*[1] + *-ă*].

cameríst, camerişti m. (ieşit din uz) om de serviciu care îngrijea camerele dintr-o instituţie; odăiaş. [De la *camerístă*].

camerístă, cameriste f. **1.** (înv.) doamnă de onoare a unei prinţese: *alături de ea ... umbla camerista şi domnişoara sa de credinţă.* SAD.; **2.** femeie de serviciu (într-un hotel, într-un motel etc). [Din fr. *camériste*].

camertón, camertonuri n. instrument format dintr-un tub cu care se poate emite nota „la", folosit la acordarea instrumentelor muzicale. [Din germ. *Kammerton*].

camerunéz, ~i, camerunéză, ~e a. care aparţine Camerunului sau populaţiei lui, referitor la Camerun sau la populaţia acestuia. // m., f. persoană (originară) din Camerun. // m. pl. popor care trăieşte în Camerun. [Din fr. *Camerounais*].

cámfor n. substanţă incoloră, volatilă, cu miros puternic şi cu gust amar, întrebuinţată în medicină şi la fabricarea celuloidului: *în aerul închis şi greu plutea un miros intens de camfor şi naftalină.* VINEA; (şi: (înv.; pop.) **camfură**). [Din gr. mod. *kámfora*].

camforár, camforari m. (rar) arbore exotic, asemănător cu dafinul, din lemnul căruia se extrage camforul (*Cinnamonum canphora*). [*Camfor* + *-ar*].

camforát, ~ţi, camforátă, ~e a. care conţine camfor: *alcool camforat.* [*Camfor* + *-at*; cf. fr. *camphré*].

camfórcă, camforci f. (reg.) suport metalic mobil sau mică sobă portativă pe care se aşază un vas sau un instrument pentru a fi încălzit: *înlăturase din odăiţa cu gratii camforca şi sculele de giuvaiergiu.* SAD.; (şi: **canforcă**). [Din rus. *kamforka*].

cámfură f. v. camfor.

cámgam n. stofă de calitate superioară, făcută din fire netede de lînă. [Din germ. *Kammgarn*].

camilafcă, camilafce f. potcap acoperit cu un văl (negru), purtat de călugării ortodocşi în anumite ocazii: *după ce toate se isprăviră ..., camilafcele cuvioşilor părinţi se mişcară într-acolo.* SAD.; (şi: **cămilaică**). [Din sl. *kamilavka*].

cámină f. (înv.; reg.) dare anuală pe băuturile spirtoase. [Vechi rom. ***camănă*** „a cincea parte dintr-o majă" (<sl. *kameni*)].

camión, camioane n. **1.** automobil folosit pentru transport; autocamion: *camionul se opri la poartă.* BAC.; **2.** vehicul cu tracţiune animală, prevăzut cu platformă şi întrebuinţat la transport. [Din fr. *camion*].

camionagíu, camionagii m. persoană care conduce un camion; (rar) camionar: *nişte camionagii, opriţi în faţă, descărcau butoaie.* [*Camion* + *-agiu*].

camionáj, camionaje n. **1.** transport de mărfuri cu ajutorul camionului; **2.** serviciu care efectuează asemenea transport. [Din fr. *camionnage*].

camionár, camionari m. (rar) camionagiu. [*Camion* + *-ar*].

camionétă, camionete f. camion de dimensiuni reduse. [Din fr. *camionnette*].

camizól, camizole n. **1.** (înv.) haină pentru femei, scurtă şi cu mîneci, purtată în casă peste cămaşă: *îndepărtînd delicat fărîmăturile de pe pieptii camizolului dumisale alb.* SAD.; **camizol de forţă,** haină de pînză foarte rezistentă, în care sînt imobilizaţi nebunii furioşi; **2.** (reg.) ciupag, scurteică. [Din fr. *camisole*].

camlót n. stofă groasă din lînă sau din păr de capră. [Din fr. *camelot*].

camohás n. (înv.) stofă de mătase orientală; damască: *camohas de Veneţia cu flr.* FIL. [Din gr. mod. *kamuhás*].

camómilă, camomile f. (rar) muşeţel, romaniţă (*Matricaria chamomilla*). [Din lat. *chamomilla*].

campá, pers. 3 **campează** vb. (intr.; despre unităţi militare, despre turişti) a sta în corturi pe un cîmp, într-o pădure etc. [Din fr. *camper*].

campadúră f. v. capandură.

campamént, campamente n. **1.** teren pe care s-a instalat temporar o unitate militară; **2.** instalare temporară a unei unităţi militare; bivuac, cantonament: *Cidul îşi face campamentul afară din oraş.* CĂL.; *regimentul se află în campament;* **3.** totalitate a obiectelor necesare instalării în cîmp a unei unităţi militare. [Din fr. *campement*].

campánă, campane f. **1.** clopot atîrnat la gîtul vitelor; talangă; **2.** (arhit.) capitel de coloană în formă de clopot. [Din fr. *campane,* it. *campana*].

campanélă, campanele f. (rar) clopoţel. [Din it., lat. *campanella*].

campanián, ~eni, campaniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) al treilea etaj al cretacicului superior. [Din fr. *campanien*].

campánie, campanii f. **1.** totalitate a operaţiunilor militare dintr-o anumită perioadă (a luptelor); timp în care se execută aceste operaţiuni:

era chemat la Tîrgoviște ca să se înțeleagă cu Ipsilante despre planul de campanie. GHICA; **spital de campanie,** serviciu medical mobil care însoțește trupele în misiune: *l-au trimis pe front într-un spital de campanie.* GHEȚIE; **bucătărie de campanie,** bucătărie (militară) mobilă; **pat de campanie,** pat care se poate strînge, se poate plia; **2.** acțiune organizată în vederea îndeplinirii unui scop: *se începu o campanie de împărțire de afișe satirice.* CĂL.; *campanie electorală; campanie de presă.* [Din fr. *campagne*].

campanílă, campanile f. clopotniță în formă de turn. [Din it. *campanile*].

campanulacée, campanulacee f. (la pl.) familie de plante erbacee cu frunze alterne și cu flori de forma unui clopoțel; (și la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *campanulacées*].

campanúlă, campanule f. (bot.) clopoțel (*Campanula*): *jos, pe-un vîrf de campanulă, pururea-n vibrație, și-a oprit o libelulă zborul plin de grație.* TOP. [Din fr. *campanule*].

campáre, campări f. faptul de a campa. [V. *campa*].

campéstru, ~ștri, campestră, ~e a. cîmpenesc; de cîmp: *erotica este și ea fluierată pe naiuri campestre.* CĂL.; *jocuri campestre.* [Din it. *campestre,* lat. *campester*].

campimétru, campimetri n. instrument pentru măsurarea cîmpului vizual. [Din fr. *campimetre*].

camping, campinguri [kémping] n. teren amenajat pentru turiști (avînd corturi, căsuțe etc.): *mă primea în cadrul celui mai confortabil camping ce s-ar fi putut instala în vîrful muntelui.* VOIC. [Din engl. *camping*].

campión, ~i, campioánă, ~e m., f. **1.** persoană sau echipă care a cucerit primul loc într-o întrecere sportivă; **2.** (fig.) luptător, apărător de frunte: *campionul libertății.* [Din it. *campione,* fr. *champion*].

campionát, campionate n. **1.** competiție sportivă pentru a stabili ocupantul locului întîi (pe plan național, zonal sau mondial); **2.** situație, calitate de campion: *echipa care deține campionatul nu mai este în formă.* [Din it. *campionato*].

cámpos n. savană din platourile braziliene. [Cuv. port.].

cámpus, campusuri n. teren pe care sînt amplasate unități de învățămînt superior și locuințe pentru profesori și studenți. [Din fr. *campus*].

camuflá, camuflez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) ascunde (vederii inamicului): *tunurile au fost camuflare la marginea pădurii;* **2.** (tr.) a acoperi o sursă de lumină, pentru ca razele să nu străbată afară în timpul nopții; **3.** (fig.; tr. și refl.) a (se) ascunde, a (se) deghiza, a (se) masca: *unei oferte camuflate parțial sub postulate teologice, preoțimea română îi răspunde printr-un vot de acceptare.* BL.; (refl. pas.) *trecerea la catolicism ... s-a camuflat sub formele tradiționale ale ritului răsăritean.* BL. [Din fr. *camoufler*].

camuflái, camuflaje n. mascare, acoperire (astfel încît să nu se poată observa de inamic). [Din fr. *camouflage*].

camufláre, camuflări f. acțiunea de a (se) camufla; camuflaj. [V. *camufla*].

camuflát, ~ți, camuflată, ~e a. **1.** ascuns vederii inamicului; acoperit; **2.** (fig.) deghizat, mascat: *sînt elemente camuflate, dar de structură, ale unei filosofii.* BL. [V. *camufla*].

caná f. v. canea.

canác n. v. canaf.

canabinacée, canabinacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, al cărei tip reprezentativ este cînepa; (și la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *cannabinacées*].

canabínă f. substanță rășinoasă secretată de o specie de cînepă care crește în India. [Cf. lat. *canabis*].

canábis n. (livr.) **1.** cînepă indiană (*Canabis indica*); **2.** stupefiant extras din această cînepă. [Din fr., engl. *cannabis*].

canabísm n. intoxicație cu canabină (întîlnită la lucrătorii care prelucrează cînepa). [Din fr. *cannabisme*].

canadián, ~eni, canadiană, ~ene a. care aparține Canadei sau populației ei, referitor la Canada sau la populația acesteia. // m., f. persoană (originară) din Canada: *are o aventură amoroasă la Viena cu o canadiană.* CĂL.; // m. pl. popor constituit ca națiune în Canada: *acea vorbire apăsată ... sună pentru urechile noastre de azi cum trebuie să răsune pentru francezi franțuzeasca canadienilor.* CĂL. [Din fr. *canadien*].

canadiánă, canadiene f. haină scurtă (cu glugă) făcută dintr-un material impermeabil: *un soi de canadiană largă de dóc, căptușită cu blană de ren.* CĂL. [Din fr. *canadienne*].

canáf, canafuri n. ciucure: *un șnur cu canafuri în loc de cravată.* VLAH.; *fes cu canafuri;* (și: (înv.) **canac**). [Din magh. *kanaf*].

canafás n. pînză rară și tare (de cînepă), folosită la confecționarea întăriturilor la haine; pînză apretată utilizată la legarea cărților. [Din germ. *Kannefas, Kanevas*].

canál, canale și (înv.) **canaluri** n. **1.** albie artificială a unui rîu, a unui fluviu etc., destinată navigației, irigației etc.; **2.** braț de mare între două țărmuri apropiate; **3.** legătură artificială între două fluvii, un fluviu și o mare etc.: *pe drumuri de fier sună trenurile, pe canaluri lunecă vapoare.* SAD.; *canalul Dunăre – Marea Neagră;* **4.** conductă pentru transportul lichidelor (în special a apei): *tovarăș mi-i rîsul hidos, și cu umbra ce sperie cîinii pribegi prin canale.* BAC.; **5.** traiect anatomic tubular în organismele animale și vegetale: *canal biliar;* **canal seminifer,** v. **seminifer; 6.** domeniu de frecvență al transmisiilor de radio și de televiziune; **7.** (fig.) intermediar, mijlocitor. [Din fr. *canal,* lat. *canalis*].

canalagíu, canalagii m. muncitor care lucrează la instalarea și la întreținerea canalizării. [*Canal* + *-agiu*].

canále f. pl. plantă erbacee cu flori albe, roșii sau pestriță (*Impatiens balsamina*). [Et. nec.].

canalícul, canalicule n. vas de mici dimensiuni într-un țesut organic. [Din fr. *canalicule*].

canaliculár, ~i, canaliculară, ~e a. care ține la canalicul, referitor la canalicul; cu canalicule. [Din fr. *canaliculaire*].

canaliculát, ~ți, canaliculată, ~e a. străbătut de canalicule, cu canalicule. [Din fr. *canaliculé*].

canálie, canalii f. persoană care săvîrșește fapte josnice; nemernic, netrebnic: *în aplauzele grele a canaliei de uliți.* EM. [Din it. *canaglia*].

canalizá, canalizez vb. (tr.) **1.** a prevedea cu canale (o localitate); **2.** a dirija, a îndrepta cursul unei ape pe un canal; **3.** (fig.) a dirija o acțiune, o activitate într-un anumit sens: *matricea stilistică proprie dorienilor a canalizat și a dirijat spiritul inventiv în acest sens.* BL. [Din fr. *canaliser*].

canalizábil, ~i, canalizabilă, ~e a. care poate fi canalizat. [Din fr. *canalisable*].

canalizáre, canalizări f. **1.** acțiunea de a canaliza și rezultatul ei; dirijare, îndreptare a cursului unui rîu pe un canal (navigabil); canalizație: *prin sistematice, insistente canalizări, ... o parte a deșertului sirian fusese atît de fertil.* BL.; *canalizarea Dîmboviței;* **2.** înzestrare cu canale de scurgere a unei localități; totalitate a lucrărilor executate (în oraș) pentru a colecta și evacua apa: *porni pe strada desfundată, sărind peste șanțurile făcute în vederea canalizării.* TUD. [V. *canaliza*].

canalizát, ~ți, canalizată, ~e a. **1.** îndreptat pe un canal: *rîu canalizat;* **2.** prevăzut cu canale, cu canalizație: *localitate canalizată.* [V. *canaliza*].

canalizatór, ~i, canalizatoáre a. (și fig.) care canalizează; care conduce într-o anumită direcție: *atribuim ... categoriilor abisale ... și o funcție canalizatoare, selectivă sau de dirijare a spiritului inventiv.* BL. [Din fr. *canalisateur*].

canalizáție, canalizații f. canalizare. [Din fr. *canalisation*].

canapeá, canapele f. obiect de mobilier (cu spătar și cu brațe), îmbrăcat în stofă sau în piele, pe care se poate ședea sau dormi; divan; sofa: *simțind că e cercetată, Carla părăsi canapeaua.* GHEȚIE; (fig.) *ajungînd la capătul aleii, ne-am pus pe o canapea de brazde.* NEGR. [Din fr. *canapé,* germ. *Kanapee*].

canapelúță, canapeluțe f. diminutiv al lui canapea: *aud un grozav horcăit pe canapeluța unde el dormea.* NEGR. [*Canapele* (pl. de la *canapea*) + *-uță*].

canár, canari m. pasăre mică cîntătoare cu pene galbene, originară din insulele Canare (*Serinus canaria*): *se găseau o mulțime de canari închiși în colivii.* VIANU. [Din fr. *canari*].

canará, canarale f. **1.** stană de piatră; stîncă: *sub o canara de piatră, unde-un cîine mare latră.* POP.; **2.** (reg.) pășune suculentă (unde se îngrașă animalele). [Din turc. *kanara*].

canástă, canaste f. joc de cărți care constă din realizarea de serii a cîte 7 cărți de aceeași valoare. [Din fr., it. *canasta*].

canát, canate și **canaturi** n. fiecare dintre părțile mobile din care este alcătuită o ușă, o poartă, o fereastră etc.: *ușa cu două canaturi de stejar.* OD. [Din turc. *kanat*].

canavá, canavale f. **1.** țesătură rară din bumbac, formînd o împletitură de pătrate regulate și servind la executarea unei broderii: *un „abat-jour" cusut pe canava.* CAR.; (fig.) *unele fire luate din aceste lucrări trebuiesc întreținute și în canavaua ce ne-am propus să urzim.* BL.; **2.** (fig.) plan sau schiță a unei lucrări: *hrănită de lecturi, imaginația sa fecundă brodă canavaua unui adevărat roman.* GHEȚIE. [Din fr. *canevas*].

canavắță f. v. cănăvăț.

canavắț n. v. cănăvăț.

cáncă, căni f. vas cu toartă (din metal sau din ceramică) care servește la băut: *ni s-a și înfățoșat cu o cană mare de lut, plină cu vin.* CR.; *în drum, pe tinerei îi așteaptă o gloată întreagă de băieței mici, cu cănile de apă.* MAT. [Din bulg. *kana,* sb. *kanna,* germ. *Kanne*].

cancán, cancanuri n. **1.** dans excentric de cabaret: *am jucat și cancanul.* AL.; (fig.) *fenomenul stă în scandalul de a surprinde pe un om atît de serios schițînd cancanul pe scara rulantă a bibliotecii lui.* CĂL.; **2.** intrigă, bîrfă, vorbă răutăcioasă: *știam tot cancanul de care ți-a vorbit Costică.* CAR. [Din fr. *cancan*].

cancanlér, ~i, cancanieră, ~e a. bîrfitor: *conversație cancanieră.* [Din fr. *cancanier*].

cancelár, cancelari m. **1.** prim-ministru în Germania și în Austria: *cancelarul a persistat atunci asupra soluțiunii negative.* EM.; **2.** funcționar înalt: *au trecut pe la Bar cantelarul cel mare.* COSTIN; **lord cancelar,** președinte al Camerei Lorzilor în Anglia; **3.** șef al cancelariei într-o reprezentanță diplomatică sau consulară; **4.** secretar particular în epoca feudală: *domnul comite se retrase îndată*

cu cancelarul său. SAD.; (şi: (înv.) **canţelar**). [Din lat. *cancellarius,* germ. *Kanzler*].

cancelariát, cancelariate n. **1.** funcţia de cancelar; **2.** clădirea unde acesta îşi exercită funcţia. [Din fr. *cancellariat,* germ. *Kanzellariat*].

cancelárie, cancelarii f. **1.** birou sau secţie într-o instituţie, având funcţii administrative: *notar al oraşului, deputat în cancelaria imperială.* EM.; **stil de cancelarie,** stil arid, lipsit de eleganţă; **2.** (spec.) încăpere specială într-o şcoală, unde se adună cadrele didactice şi se păstrează cataloagele, condica de prezenţă etc.: *intră în cancelaria profesorilor.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **cănţelărie**). [Din it. *cancelleria*].

cancelaríst, cancelarişti m. funcţionar într-o cancelarie. [Din it. *cancellerista*].

cancelarístic, ~ci, cancelaristică, ~ce a. (adesea peior.) de cancelarie; birocratic. [*Cancelarie* + *-istic*].

cáncer, (rar) **cancere** n. **1.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, reprezentînd a patra zodie din zodiac situată între Gemeni şi Leu; al cincilea semn zodiacal reprezentat printr-un crab; **2.** (astrol.; şi **Zodia Cancerului**) numele celei de-a patra zodii a anului cuprinsă între 22 iunie şi 22 iulie; rac; **3.** (p.ext.) persoană născută în această zodie; **4.** tumoare malignă provocată de multiplicarea anarhică a celulelor; neoplasm; (pop.) rac: *cancerul e o boală provocată de o celulă care se înmulţeşte dezorganizat.* PETR.; **cancer al sîngelui,** leucemie; **5.** maladie a plantelor provocată de unele ciuperci şi bacterii parazite; **6. tropicul cancerului,** cerc imaginar la nordul ecuatorului terestru, care desparte regiunea tropicală de cea boreală; tropicul racului; **7.** (fig.) ceea ce macină, distruge; rău profund şi fără leac. [Din fr., lat. *cancer*].

cancerifórm, ~i, canceriformă, ~e a. care are forma unui cancer. [Din fr. *cancériforme*].

cancerigén, ~i, cancerigenă, ~e a. şi n. (substanţă, factor) care poate provoca apariţia cancerului. [Din fr. *cancérigène*].

cancerizá, pers. 3 **cancerizează** vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma în cancer. [Din fr. *cancériser*].

cancerizáre, cancerizări f. faptul de a (se) canceriza. [V. *cancerisa*].

cancerológ, ~gi, cancerologă, ~ge m., f. oncolog; (adj.) *medic cancerolog.* [De la *cancerologie*].

cancerológic, ~ci, cancerologică, ~ce a. oncologic. [Din fr. *cancérologique*].

cancerologíe f. (med.) oncologie. [De la *cancer*].

cancerós, ~şi, canceroásă, ~e a. **1.** de natura cancerului, referitor la cancer: *tumoare canceroasă;* **2.** (şi m., f.) bolnav de cancer: *peste cîţiva ani Clara va muri canceroasă.* CĂL. [Din fr. *cancéreux*].

canci adv. (arg.) deloc, nimic. [Din ţig. *kanč*].

cancióc, cancíocuri n. unealtă de zidărie din metal, în formă de căuş. [Din magh. *kancsó*].

cancionéro [cansionéro] n. culegere de poezii lirice medievale din Peninsula Iberică. [Din sp. *cancionero*; cf. port. *cancioneiro*].

cándel n. (şi adj.) zahăr cristalizat în prisme transparente. [Din germ. *Kandel(zucker)*].

candelábru, candelabre n. suport (suspendat), cu mai multe braţe, pentru lumînări sau pentru becuri; policandru: *o duzină de luminiţe vesele sclipiră printre ţurţurii de cristal ai candelabrului.* GHEŢIE. [Din lat. *candelabrum,* fr. *candélabre*].

cándelă[1], candele f. **1.** mică lampă cu ulei (suspendată) în faţa icoanelor sau la morminte: *îşi aprinsese candela la icoane.* CAR.; **2.** (fig.) făclie: *stinge ... sfînta candelă-a sperării.* EM. [Din sl. *kanŭdilo*].

cándelă[2], candele f. (fiz.) unitate de măsură a intensităţii luminoase. [Din fr. *candela*].

candíd, ~zi, candidă, ~e a. **1.** plin de candoare; curat la suflet, nevinovat; pur: *cardinalul apare ca un om cu desăvîrşire candid, ... cu ochii înlăcrimaţi de pietate.* CĂL.; (fig.) *îi răspunde cu cea mai candidă inexperienţă stilistică.* CĂL.; (adv.) *i-a replicat candid că nu şi-a dat seama;* **2.** (înv.) alb strălucitor: *se umple tot abisul ... de candidele perle, de rumenul coraliu.* HEL. [Din fr. *candide,* lat. *candidus*].

cándida[1] f. gen de ciuperci saprofite care pot deveni patogene producînd candidoze. [Din fr. *candida*].

candidá[2], candidez vb. (intr.) **1.** a fi propus sau a-şi pune candidatura pentru a fi ales; **2.** a concura pentru ocuparea unui post, pentru obţinerea unui titlu, pentru înscrierea într-o instituţie (superioară) de învăţămînt etc.: *Odobescu nu mai îndrăzni a candida.* CĂL. [De la *candidat*].

candidáre, candidări f. faptul de a candida[2]; depunere a candidaturii: *familia luptă pentru candidare, Spirache vrea să se eschiveze.* CĂL. [V. *candida*[2]].

candidát, ~ţi, candidată, ~e m., f. **1.** persoană care aspiră la o funcţie, la o demnitate (care se obţine prin alegeri): *să proclamăm numele candidatului.* CAR.; **2.** persoană care se prezintă la un examen pentru a ocupa un post, pentru a obţine un titlu sau pentru a fi înscrisă într-o instituţie (superioară) de învăţămînt: *la Galaţi, profesorul cere în căsătorie pe candidată.* CĂL.; (fig.) *interogatoriul căruia este supus candidatul la impozitul chiriei începe cu o frază invariabilă.* ARG.; **candidat în ştiinţe,** (în unele ţări) titlu care se acordă, după trecerea unor examene, celui care termină stagiul de aspirantură. [Din fr. *candidat,* lat. *candidatus*].

candidatúră, candidaturi f. faptul de a candida; starea, calitatea de candidat: *anunţă îndată candidatura.* CAR. [Din fr. *candidature,* germ. *Kandidatur*].

candidóză, candidoze f. infecţie a pielii şi a mucoaselor provocată de anumite ciuperci. [Din fr. *candidose*].

candizáre, candizări f. cristalizare a zahărului candel. [Din fr. *candisation*].

candoáre, (rar) **candori** f. **1.** curăţenie morală; puritate, nevinovăţie: *humorul franciscan presupuse candoare din partea povestitorului.* CĂL.; **2.** (rar) albeaţă strălucitoare: *în loc să se înfunde în candoarea arctică se ascunde în codri.* CĂL. [Din fr. *candeur,* lat. *candor, -oris,* it. *candore*].

candríu, ~i, candrie, ~ii a. (reg.) **1.** beat, afumat; **2.** ţicnit, într-o ureche. [Cf. ţig. *kand* „ureche"].

caneá, canele f. cep de lemn sau de metal cu robinet la capăt, care serveşte la scoaterea lichidului dintr-un vas: *o canea pentru butoiul de vin.* CĂL.; (şi: (reg.) **cana**). [Din gr. mod. *kanélla*].

canefóră, canefore f. (la vechii greci) **1.** femeie tînără ce purta pe cap coşul cu cele necesare sacrificiilor religioase: *vin mîndre canefore.* NAUM; **2.** statuie reprezentînd o astfel de femeie. [Din fr. *canéphore*].

canelá, canelez vb. (tr.) a face caneluri pe o suprafaţă. [Din fr. *canneler*].

canelăre, canelări f. acţiunea de a canela. [V. *canela*].

canelát, ~ţi, canelată, ~e a. prevăzut cu caneluri: *două coloane de piatră..., cu piedestalul foarte înalt, fusul canelat şi capitelul brodat mărunt.* CĂL. [Din fr. *cannelé*].

canelúră, caneluri f. fiecare dintre şanţurile paralele executate pe suprafaţa unei piese, a unei coloane etc.: *o discuţie asemănătoare a avut loc şi în legătură cu problema originii canelurilor columnelor.* BL. [Din fr. *cannelure*].

canétă, canete f. ţeavă pe care se înfăşoară firele în suveică. [Din fr. *canette*].

canevás, canevasuri f. **1.** schiţă a unui desen; **2.** reţea de linii trasate în vederea întocmirii unei hărţi. [Din fr. *canevas*].

canfórcă f. v. **camforcă.**

cánge, cângi f. **1.** prăjină lungă, cu cîrlig de fier în vîrf, pentru a apuca şi trage un obiect de departe: *răsturnau cu cangea şi străpungeau cu lancea.* AL.; **2.** (reg.) prăjină cu care se împinge luntrea; **3.** gheară ascuţită şi întoarsă a păsărilor răpitoare: *sub cângi de vultur rabdă martirul cel deplin.* AL.; **4.** (fig.) mînă, labă: *cînd să puie cangea pe hoţi ...* AL.; *o babă ... trage să moară şi se ţine cu cângile de viaţă, pînă ce-oi veni eu s-o izbăvesc.* SAD. [Din turc. *kanca*].

cangrenă, pers. 3 **cangrenează** vb. **1.** (refl.) a face o cangrenă; a se distruge, a putrezi; **2.** (tr.) a cauza o cangrenă; **3.** (fig.; tr.) a corupe moral; (şi: **gangrena**). [Din fr. *gangrener*].

cangrenáre, cangrenări f. faptul de a (se) cangrena. [V. *cangrena*].

cangrenát, ~ţi, cangrenată, ~e a. atins de cangrenă; (şi: **gangrenat**). [*Cangrenă* + *-at*].

cangréna, cangrene f. **1.** distrugere, putrezire a unei părţi din ţesuturile unui organism animal; **2.** (fig.) corupţie, decădere morală (totală): *de ruşinea şi de cangrena ţării noastre sîntem siliţi a vorbi.* EM.; (şi: **gangrenă**). [Din fr. *gangrène,* lat. *gangraena*].

cangrenós, ~şi, cangrenoásă, ~e a. de natura cangrenei, cu aspect de cangrenă; (şi: **gangrenos**). [Din fr. *gangréneux*].

cángur, canguri m. mamifer ierbivor din Australia a cărui femelă are sub pîntece o pungă în care îşi ţine puii mici (*Macropus giganteus*): *prin pădurea estivală, cînd soarele e o imensă vîlvătaie, ... prin frunziş saltă cangurul.* CĂL. [Din fr. *kangourou*].

canibál, canibali m. **1.** sălbatic care se hrăneşte cu carne de om; antropofag; (adj.) *populaţiile canibale aproape au dispărut;* **2.** (p. gener.) animal care mănîncă animale din propria specie; **3.** (fig.) om crud. [Din fr. *cannibale,* germ. *Kannibale*].

canibálic, ~ci, canibalică, ~ce a. de canibal: *o fiinţă stăpînită de obiceiuri canibalice şi care se hrănea din vînat.* BL. [Din germ. *kannibalisch*].

canibalísm n. **1.** folosire a cărnii de om drept hrană; antropofagie: *în mintea copilului se instalase ideea că ... ar săvîrşi un act de canibalism.* GHEŢIE; **2.** (p. gener.) faptul de a mînca animale din propria specie: *majoritatea paianjenilor se caracterizează prin canibalism;* **3.** (fig.) cruzime, sălbăticie, ferocitate. [Din fr. *cannibalisme,* germ. *Kannibalismus*].

caniculár, ~i, canículară, ~e a. referitor la canicula, de canicula; arzător, dogoritor: *uneori aceste mlaştini devin gloduri uscate în arşiţile caniculare.* SAD.; *zile caniculare.* [Din fr. *caniculaire,* lat. *canicularis*].

canículat, ~ţi, canículată, ~e a. (bot.) care are şanţuri semicirculare: *frunze canículate.* [Cf. fr. *cannelé*].

canícula, canicule f. **1.** căldură foarte mare (specifică zilelor de vară); **2.** (artic.) nume dat stelei Sirius din constelaţia Cîinelui; **3.** perioadă a anului în care această stea răsare şi apune o dată cu soarele (22 iulie – 23 august). [Din fr. *canicule,* lat. *canicula*].

canicultúră f. ramură a zootehniei care se ocupă cu creşterea şi dresarea cîinilor. [Din fr. *caniculture*].

canid, canide n. (la pl.) familie de mamifere carnivore cu gheare neretractile (ex.: lupul, vulpea, şacalul etc.); (şi la sg.) animal din această familie. [Din fr. *canidés*].

canín, ~i, canină, ~e a. 1. de cîine, referitor la cîine: *vasul e ţinut în carantină, inspectat de autorităţi, totul spre a evita corcirea unei rase canine britanice.* CĂL.; *expoziţie canină;* 2. ca la cîine: *dentiţie canină;* **dinte canin,** (şi subst. m.) dinte lung şi ascuţit aşezat între incisivi şi măsele: *maimuţele mari ... au păr şi canini puternici.* BL. [Din fr. *canin,* lat. *caninus*].

canión, canioane n. vale adîncă şi strîmtă, cu pereţi abrupţi. [Din fr., sp. *cañon*].

caniótă, caniote f. (înv.; rar) coşuleţ sau farfurioară în care se pun cîştigurile la jocul de cărţi: *sînt 100 de galbeni în caniotă.* AL. [Din fr. *cagnotte*].

canístră, canistre f. bidon de tablă cu închidere etanşă, care serveşte la transportul lichidelor. [Din germ. *Kanister*].

canistrélă, canistrele f. piesă metalică în formă de inel despicat, folosită pe nave la prinderea unor parîme. [Din it. *canestrella*].

canís m. rasă de cîini cu părul creţ. [Din fr. *caniche*].

canísă, canise f. (livr.) crescătorie de cîini. [Din fr. *caniche*].

canítie f. albire a părului. [Din fr. *canitie,* lat. *canities*].

canóe, canoe f. ambarcaţie uşoară cu capetele ascuţite şi înălţate, condusă cu o padelă. [Din fr. *canoë*].

canoíst, ~şti, canoistă, ~e m., f. persoană care practică sportul cu canoe. [*Canoe* + *-ist*; cf. fr. *canoéist*].

canón, canoane n. 1. lege sau regulă bisericească; decizie a unei autorităţi religioase: *canoanele bisericii;* 2. totalitate a cărţilor sacre, considerate ca fiind de origine divină: *canon biblic;* 3. regulă artistică obligatorie într-o anumită epocă; regulă rigidă: *dacă te luai după tradiţie şi canoane, puteai să vorbeşti de un anumit diletantism.* GHEŢIE; *canoanele clasicismului;* 4. pedeapsă dată pentru iertarea păcatelor; penitenţă impusă celui păcătos: *dă-mi un canon şi eu să mă pocăiesc.* PANN; 5. cîntare bisericească compusă din mai multe părţi: *canon de umilinţă;* 6. (fig.) şir de suferinţe grele; chin, tortură: *anii de armată i-au fost un canon.* AG.; *ce mai canon a îndurat!;* 7. (fam.) cîntec, glas: [baba] *... începe duios după canonul ei: faceţi-vă milă şi pomană!* CAR.; 8. compoziţie muzicală în care două sau mai multe voci, intrînd succesiv, execută aceeaşi melodie: *ca într-un canon muzical, ciclul de întrebări şi răspunsuri se pornea din nou.* VINEA; 9. instrument muzical oriental, format dintr-o ladă sonoră trapezoidală, cu coarde puse în vibraţie de ambele mîini: *canonul e un instrument evreiesc antic.* CĂL. [Din sl. *kanonŭ,* gr, mod. *kanón,* fr. *canon,* germ. *Kanon*].

canonádă, canonade f. bombardament de artilerie (cu multe tunuri): *grozăvia canonadei e evocată cu imagini ţărăneşti.* CĂL.; (fig.) *auzeam numai canonada uşilor trîntite şi ştiam atunci că mama şi tata s-au certat.* GHEŢIE. [Din fr. *canonnade*].

canoneálă, canonelí f. (pop.) caznă, trudă. [*Canoni* + *-eală*].

canoní, canonesc vb. 1. (tr.) a da un canon sau o pedeapsă bisericească cuiva; 2. (tr. şi refl.) a (se) chinui, a (se) trudi, a (se) munci: *a crescut băiatul canonit şi muncit şi a ajuns, după ucenicie, culegător.* CAR.; *mă canoneam vreme de un ceas lîngă o femeie temută şi necruţătoare.* GHEŢIE; (refl. recipr.) *vă canoniţi unul pe altul degeaba, nici tu nu eşti de ea, nici ea de tine.* CAR. [*Canon* + *-i*].

canoniál, ~i, canonială, ~e a. (rar) canonic. [Din fr. *canonial*].

canónic, ~ci, canonică, ~ce a. 1. potrivit cu canoanele bisericii, referitor la canoane; (rar) canonial: *imaginaţia populară catolică este insistent îndrumată într-o alvie canonică.* BL.; **drept canonic,** drept ecleziastic; **cărţi canonice,** cărţi considerate ca fiind scrise sub inspiraţie divină; 2. care ţine de canoanele bisericii, referitor la canoane: *încredinţînd îndealtmintrelea administraţia lor canonică mitropoliţilor.* EM.; 3. conform unor reguli (rigide şi obligatorii): *opera de artă are aspecte canonice şi aspecte originale.* BL. // m. preot catolic care face parte din consiliul episcopal. [Din lat. *canonicus,* fr. *canonique*].

canonicát, canonicate n. demnitatea de canonic. [Din germ. *Kanonikat,* fr. *canonicat*].

canonicitáte f. calitatea de a fi canonic; însuşirea de a fi conform cu canoanele: *o operă de artă reprezintă totdeauna un dozaj de mister deschis, imponderabil, şi ... de canonicitate şi de originalitate.* BL. [*Canonic* + *-itate*].

canoniéră, canoniere f. navă mică de război pentru patrulare, escortare şi pază: *scoate din săculeţul ei un beret tot din uniforma canonierei „le Formidable".* CAR. [Din fr. *canonnière*].

canoníre, canoniri f. faptul de a (se) canoni; trudă, chin: *tulbura liniştea obştii cu apucăturile şi canonirile lui.* VOIC. [V. *canoni*].

canoníst, canonişti m. specialist în dreptul canonic: *a intrat aci în joc ... obiectivitatea sa, onestitatea canonistului de meserie.* BL. [Din lat. *canonista,* germ. *Kanonist*].

canonística f. disciplină care se ocupă de dreptul canonic. [Din lat. *canonistica,* germ. *Kanonistik*].

canonít, ~ţi, canonită, ~e a. chinuit: *om canonit.* [V. *canoni*].

canonizá, canonizez vb. (tr.) a trece, a pune o persoană decedată în rîndul sfinţilor; a recunoaşte drept sfînt. [Din fr. *canoniser,* lat. *canonisare*].

canonizáre, canonizări f. faptul de a canoniza. [V. *canoniza*].

canotă, canotez vb. (rar; tr.) a face să meargă vîslind sau manevrînd pînzele. [Din fr. *canoter*].

canotáj n. sport nautic practicat cu ambarcaţii cu vîsle: *pentru ce n-ai fost la canotaj?* PETR. [Din fr. *canotage*].

canotiéră, canotiere f. pălărie de paie cu fundul şi cu borurile drepte. [Din fr. (*chapeau*) *canotier*].

canotór, ~i, canotoáre m., f. persoană care practică sportul cu vîsle. [Din fr. *canoteur*].

cant, cánturi n. 1. muchie, latură îngustă a unor obiecte: *aşază cărămida pe cant;* 2. parte a copertei care depăşeşte dimensiunile filelor cărţii sau revistei. [Din germ. *Kante*].

cantábil, ~i, cantabilă, ~e a. 1. care se poate cînta: *flautul acompaniază în terţă sau în sextă partea cantabilă.* CĂL.; 2. melodios, expresiv. [Din it. *cantabile,* lat. *cantabilis*].

cantábile adv. (muz.) în mod clar, expresiv, melodios. [Cuv. it.].

cantabilitáte f. 1. însuşire a unei piese muzicale de a avea o linie melodică expresivă; 2. calitate a versurilor de a fi muzicale; muzicalitate: *cantabilitatea poemelor lui Eminescu.* [Din it. *cantabilità*].

cantábri m. pl. popor antic din Spania, stabilit la sud de Golful Biscaya şi ocupat de romani. [Din fr. *cantabres*].

cantál n. varietate de brînză franţuzească din lapte de vacă, ca o pastă cu crustă rezistentă. [Din fr. *cantal*].

cantalúp, cantalupi m. varietate de pepene galben cu miezul aromat şi cu coaja groasă (*Cucumis melo*). [Din fr. *cantaloup*].

cantándo adv. (muz.) în mod melodios; cîntînd. [Cuv. it.].

cántar, cantare n. 1. vas de băut la greci şi la romani, cu picior şi cu toarte; 2. fîntînă arteziană în formă de vas. [Din lat. *cantharus,* fr. *canthare*].

cantaragíu, cantaragii m. funcţionar care cîntăreşte bagajele sau mărfurile la vamă, la gară etc. [Din turc. *kantarcı*].

cantarídă, cantaride f. 1. insectă coleopteră verde-aurie, cu miros caracteristic (*Lytta vesicatoria*); 2. substanţă afrodisiacă obţinută din această insectă. [Din fr. *cantharide,* lat. *cantharis, -idis*].

cantaridínă f. substanţă toxică extrasă din cantaridă. [Din fr. *cantharidine*].

cantaridísm n. (med.) intoxicaţie cu cantaridină. [Din engl. *cantharidism*].

cantátă, cantate f. compoziţie muzicală ocazională avînd la bază un poem liric; cantilenă: *cantata compusă de d. Sdislav Lubicz ... se va reprezenta încă în stagiunea aceasta la Londra.* EM. [Din it. *cantata*].

cantatríce, cantatrice f. (franţuzism) cîntăreaţă de profesie; artistă care cîntă la operă. [Din fr. *cantatrice*].

cantíc, canticuri n. cîntec religios compus după modelul psalmilor: *canticul are un sens hermetic.* CĂL. [Din fr. *cantique,* lat. *canticus*].

cantilénă, cantilene f. melodie gravă, sentimentală, cu ritm tărăgănat: *descîntecul se face o cantilenă grotescă.* CĂL.; *cantilenă tînguitoare;* (fig.) *de atunci datează interminabila cantilenă: formă şi fond.* IBR. [Din it. *cantilena*].

cantínă, cantine f. 1. local unde servesc masa membrii unei colectivităţi (elevi, studenţi, muncitori etc.): *luăm masa la cantina fabricii de mezeluri, unde tata este jurisconsult.* GHEŢIE; 2. încăpere în interiorul unei unităţi (militare) unde se pot cumpăra diferite alimente şi obiecte. [Din fr. *cantine*].

cantiniér, ~i, cantinieră, ~e m., f. persoană care conduce o cantină. [Din fr. *cantinier*].

cantitáte, cantităţi f. 1. însuşirea a ceea ce poate fi măsurat; lucru măsurabil: *cantitate mare;* **cantitate neglijabilă,** măsură, dimensiune ce poate fi trecută cu vederea; **în cantităţi industriale,** foarte mult; 2. mulţime, număr mare, abundenţă: *o cantitate de alimente;* 3. număr de unităţi sau măsură care serveşte la determinarea unei grupări de lucruri sau a unei porţiuni dintr-o materie: *pămîntul mai sărac sileşte la muncă mai multă pentru producerea aceleiaşi cantităţi de bunuri.* EM.; 4. (log.) criteriu de clasificare a judecăţilor de predicaţie după sfera subiectului; 5. (fon.) durata rostirii unui sunet sau unei silabe. [Din lat. *quantitas, -atis,* fr. *quantité*].

cantitatív, ~i, cantitativă, ~e a. relativ la cantitate, de cantitate; sub aspectul cantităţii, numărului, mărimii: *teatrul original a avut o dezvoltare cantitativă remarcabilă, fără a ajunge la rezultate durabile.* CĂL.; (adv.) *schimbarea este neglijabilă cantitativ;* **analiză cantitativă,** analiză chimică de determinare a maselor şi a volumelor corpurilor amestecate sau combinate. [Din fr. *quantitatif,* lat. *quantitativus*].

cánto n. 1. muzică vocală; cîntare; 2. studiul tehnicii şi artei vocale. [Din it. *canto*].

cantón, cantoane n. 1. porţiune dintr-un teritoriu forestier; locuinţa pădurarului; 2. unitate administrativ-teritorială în unele ţări (Elveţia, Franţa): *părăsiţi şi ideea nefericită de a împărţi Franţa în cantoane.* PETR.; 3. clădire (care serveşte ca locuinţă pentru cantonier) înzestrată cu aparatele necesare pentru supravegherea şi întreţinerea unei

căi de comunicaţie: *la depărtare de cinci sute de paşi spre cantonul drumului de fier.* SAD. [Din fr. ***canton***].

cantoná, cantonez vb. **1.** (intr.) a se instala temporar în casele locuitorilor pe parcursul deplasării: *în acel timp, trupele au cantonat în satele comunei;* **2.** (refl.) a se retrage (într-un canton) pentru siguranţă; a se izola: *s-a cantonat pentru mai mult timp într-o locuinţă retrasă;* **3.** (intr.) a rămîne pe loc; **4.** (fig.; refl.) a se limita: *s-a cantonat numai în propriile cercetări.* [Din fr. ***cantonner***].

cantonádă, cantonade f. (franţuzism) colţul scenei, apropiat de culise, dintr-un teatru; culise. [Din fr. ***cantonade***].

cantonál, ~i, cantonală, ~e a. care ţine de canton, referitor la canton: *alegeri cantonale.* [Din fr. ***cantonal***].

cantonaménte, cantonamente n. **1.** staţionare temporară (a unei unităţi militare) într-o localitate: *plec pe drumul din pădure spre cantonament.* PETR.; **2.** loc special amenajat unde se pregăteşte un grup de sportivi. [Din fr. ***cantonnement***].

cantonáre, cantonări f. acţiunea de a (se) cantona şi rezultatul ei. [V. ***cantona***].

cantonát, ~ţi, cantonată, ~e a. care este în cantonament: *trupe cantonate; echipă cantonată.* [V. ***cantona;*** cf. fr. ***cantonné***].

cantoniér, cantonieri m. persoană însărcinată cu paza şi cu întreţinerea unui canton (de cale ferată). [Din fr. ***cantonnier***].

cantonieríţă, cantonieriţe f. soţia cantonierului. [***Cantonier*** + ***-iţă***].

cántor[1], cantori m. (reg.) cîntăreţ la biserică; dascăl. [Din germ. ***Kantor,*** lat. ***cantor***].

cantór[2], cantoare n. (reg.) contoar, tejghea: *mă duc să închid cantorul şi magazia.* CAR. [Din fr. ***comptoir***].

cantorál, ~i, cantorală, ~e a. care aparţine cantorilor[1], referitor la cantori: *în strana cantorală, pe lîngă diac, erau toţi cîntăreţii de căpetenie.* AG. [***Cantor***[1] + ***-al***].

cántoră, cantore f. (înv.) birou, cancelarie. [Din rus. ***kontora***].

cántus, cantusuri n. unghiul, comisura pleoapelor. [Din fr. ***canthus***].

cantşelár m. v. **cancelar.**

cantşónă, cantşone f. poezie lirică italiană medievală, consacrată iubirii cavalereşti; (p. ext.) *melancolia susţinută, statornicia se regăsesc în sonetele şi canzonele italiene ale lui Asachi.* CĂL.; (scris şi: *canzonă*). [Din it. ***canzone***].

cantşonétă, cantşonete f. **1.** cîntec popular italian cu versuri scurte; (p. ext.) cîntec scurt: *în ritm de cantşonetă, toate fredonă ca o poveste.* BAC.; *cantşonete comice;* **2.** (rar) poezie simplă, uşoară. [Din it. ***canzonetta***].

cantşonetíst, cantşonetişti m. autor sau cîntăreţ de cantşonete; (adj.) *sînt cantşonetişti şi anacreontici.* CĂL. [Din it. ***canzonettista***].

cantşoniér, cantşoniere n. culegere de poezii lirice italiene; culegere de cantşone sau de cantşonete. [Din it. ***canzoniere***].

canúlă, canule f. tub întrebuinţat de medici pentru spălături interne. [Din fr. ***canule,*** lat. ***cannula***].

cánură f. lînă scurtă, rămasă după dărăcit şi folosită pentru ţesături groase: *să aducă curăţitul doao găini vii curate şi lemn de chedru înfăşurat cu canură roşie şi isop.* COR.; *roata şedea în mijlocul casei şi canură toarsă nu era pentru bătătură.* CR. [Lat. ***cannula***].

caolín n. mineral argilos cristalizat, întrebuinţat la fabricarea porţelanului. [Din fr. ***kaolin***].

caolinít n. silicat de aluminiu hidratat (de culoare albă), care intră în compoziţia caolinului. [Din fr. ***kaolinite***].

caolinizáre, caolinizări f. proces chimic de transformare a unor roci în caolin. [Din fr. ***kaolinisation***].

caolinós, ~şi, caolinoásă, ~e a. cu (aspect de) caolin. [***Caolin*** + ***-os***].

cáos n. v. **haos.**

cap[1], capete n. **1.** parte a corpului (la om şi la animale) alcătuită din cutia craniană şi legată de trunchi prin gît: *se zărea, printre oale de flori, un cap de fată oacheş şi visător.* EM.; *capul plecat sabia nu-l taie;* **(la) aşa cap, aşa căciulă,** v. **căciulă; a umbla cu gărgăunii în cap,** v. **gărgăuni; a-şi sfărîma capul,** v. **sfărîma; a-şi pune capul,** v. **pune; a i se sui cuiva părul în vîrful capului,** v. **vîrf; a-şi da ochii peste cap,** v. **ochi; a se scărmăna de cap,** v. **scărmăna; a sări în capul cuiva** sau **a-i sări cuiva în cap,** v. **sări; a pune cuiva capul sub picior** sau **a lua** (ori **a răpune**) **capul cuiva,** a ucide, a omorî pe cineva: *spînul vrea să-mi răpuie capul cu orice preţ.* CR.; *pentru fapta lui ascunsă şi prefăcută se cuvine să luăm acestui fecioraş capul.* SAD.; **a-i fi capul în primejdie,** a fi ameninţat: *trebuie s-ascult că mi-i capul în primejdie.* CR.; **a-şi scăpa capul,** a se salva: *prietenii săi ... l-au sfătuit să-şi scape capul.* SAD.; **din cap pînă în picioare** (sau **pînă în glezne**), **a)** în întregime, cu desăvîrşire: *o îmbrăcă-să turceşte din cap pănă în glezne.* B.-DEL.; *mergea alături cu vornicul Bogdan ... înarmaţi din cap pînă în picioare.* NEGR.; **b)** peste tot, în totalitate: *hoaşca mă măsură din cap pînă în picioare.* GHEŢIE; **ori (cu) capul de piatră, ori (cu) piatra de cap,** într-un fel sau într-altul; fie ce-o fi!: *ori cu capul de piatră ori cu piatra de cap, tot atîta-i.* CR.; **a-i fi** (sau **a-i rămîne**) **(cuiva) de cap,** a-şi atrage nenorociri asupra sa: *mergi de i le du şi acestea, că i-or rămîne ele de cap odată.* CR.; **a-şi pune capul (pentru ceva** sau **pentru cineva),** a garanta cu propria persoană; **a se da peste cap,** a face tot posibilul; **a-şi pune mîinile în cap** (sau **a se lua cu mîinile de cap**), a se îngrozi; **a avea (ceva) pe cap,** a fi preocupat, apăsat de ceva: *pe vremea aceea aveam o mie de griji pe cap.* GHEŢIE; **cu noaptea în cap,** dis-de-dimineaţă; **(nici) în ruptul capului,** cu nici un preţ: *hîrşita de mătuşă nu mă slăbea din fugă nici în ruptul capului.* CR.; **în cap,** fix, exact; **cu un cap mai sus,** cu mult superior; **cu capul în jos,** pe dos, anormal, nefiresc: *lumea asta e pe dos, toate merg cu capu-n jos.* CR.; **(a fi) cu cap şi coadă** sau **(a avea) cap şi coadă,** (a fi) complet, întemeiat; **fără cap şi fără coadă,** incoerent, neîntemeiat, incorect; **a da ceva peste cap, a)** a face ceva de mîntuială; **b)** a încurca, a zădărnici (un plan, o activitate); **a da peste cap pe cineva,** a răsturna, a trînti la pămînt pe cineva; **a se da peste cap, a)** a face tumbe: *broasca se dete de trei ori peste cap şi se făcu o zînă.* ISP.; **b)** (fig.) a face imposibilul; **a da paharul peste cap,** a goli paharul dintr-o singură înghiţitură; **a scoate capul în lume,** a se arăta printre oameni (ieşind din casă): *n-avea să scoată capul în lume Sultănica ... că începeau şuşuitul şi ponoasele.* DELAVR.; **a i se urca cuiva la cap,** a deveni prea îndrăzneţ, înfumurat; a depăşi limita; **a i se urca cuiva în cap,** a se obrăznici faţă de cineva; **a nu-şi (mai) vedea capul de ...** sau **a nu şti unde-i stă capul,** a fi copleşit, a nu mai prididi: *nu-mi văd capul de trebi.* CR.; **a-şi pierde capul, a)** a fi ucis; **b)** a se zăpăci; **a nu avea unde pune capul,** a fi fără adăpost; **a nu durea (nici) capul pe cineva,** a nu fi îngrijorat, a nu-i păsa de ce urmează: *trecea prin pădure fără să-l doară măcar capul.* ISP.; **a da cuiva la cap, a)** a lovi; a ucide; **b)** (fig.) a ataca (cu vorba); **a umbla cu capul între urechi** (sau **în traistă**), a nu fi atent; **a se da cu capul de pereţi** (sau **de toţi pereţii, de vatră**), a fi cuprins de disperare sau de ciudă: *vii acasă supărată, te dai cu capul de vatră.* POP.; **a(-şi) lua lumea în cap,** a pleca în lume: *desperat, era să ieie lumea în cap.* EM.; **a-şi aprinde paie în cap,** v. **aprinde; a-şi pleca capul, a)** a se supune, a se da învins; **b)** a fi umilit, ruşinat; **cu capul plecat,** învins; umilit; ruşinat; **bătut** (sau **căzut**) **în cap,** prost; **a-şi vîrî** (sau **a-şi băga, a-şi pune**) **cap teafăr** (sau **sănătos**) **sub evanghelie,** a intra de bună voie într-o belea; **a ridica cap,** a se răscula: *hotărîrea ... d-a ridica cap şi sabie împotriva domnului.* BĂLC.; **vai (sau haram) de capul lui,** vai de el: *bolnavă ca vai de capul ei.* CR.; **a nu fi nimic de capul cuiva,** a fi lipsit de merite, de calităţi; a fi fără căpătîi; **a cădea (sau a veni, a se sparge, a se întoarce) pe (sau în) capul cuiva,** a ajunge o nenorocire pe cineva: *biata mamă nu ştie de astă mare urgie ce i-a venit pe cap.* CR.; **a cădea pe capul cuiva,** a sosi pe neaşteptate la cineva (deranjîndu-l); **a sta (sau a se ţine, a se lega, a se apuca) de capul cuiva** sau **a se pune pe capul cuiva,** a nu lăsa în pace pe cineva insistînd, stăruind; **a nu şti** (sau **a nu avea**) **ce-şi face capului,** a nu şti ce să (mai) facă; a nu avea încotro; **a umbla cu bucii în cap,** a fi dezorientat, neatent; **a-i veni mintea** (sau **mînţile**) **la cap,** a se deştepta; a se lămuri; **(nici) în** (sau **de-a**) **ruptul capului,** cu nici un preţ; **a-şi face de cap,** a nu respecta nici o regulă, a face lucruri reprobabile; **a fi cu capul pe umeri,** a fi judecat, cumpănit; **a bate la cap,** v. **bate; bătaie de cap,** v. **bătaie; a se bate cap în cap,** v. **bate;** **2.** (p. ext.) individ, exemplar (al unei specii de fiinţe): *producţie (venit) pe cap de locuitor; au murit şase capete de vite;* pe **capete,** pe întrecute: *se luptară pe capete.* ISP.; **3.** craniu, ţeastă, tigvă: *aşază cele două capete cu dinţii rînjiţi în fereşti.* CR.; **4.** (fig.) minte, gîndire, judecată, raţiune: *am încetăţenit pe de-a-ntregul o cultură străină în capetele româneşti.* IBR.; **cu cap,** cu multă minte; deştept: *bătrînul meu e bun la suflet, dar se socoate prea cu cap.* AL.; **fără cap (şi fără picioare),** ilogic; necugetat, nejudecat; **a avea cap,** a gîndi; **a fi ajuns de cap,** a fi deştept: *dar ştii că eşti ajuns de cap?* CR.; **greu de cap,** v. **greu; a fi uşor (greu) de cap,** a pricepe repede (cu dificultate); **a băga la cap,** a ţine minte; **a-şi bate** (sau **a-şi frămînta, a-şi sparge**) **capul,** a se strădui: *dracul mă punea să-mi bat capul cu gramatica?* CR.; *cît îmi bat eu capul să-l mai cioplesc, să-l mai chilesc ... pace!* AL.; **a-l duce** (sau **a-l tăia, a ajunge**) **capul (pe cineva),** a se pricepe: *al nostru nu poate vorbi şi nu-l duce capul ca pe alţii ... la atîtea iznoave.* CR.; *atîta-i ajungea capul, atîta făceau şi ei pe vremea lor.* CR.; *eu îndrugam acolo două-trei vorbe, ce mă tăia capul.* GHEŢIE; **a-şi face de cap,** a face prostii, a comite ticăloşii; **cu scaun la cap,** v. **scaun; a fi** (sau **a umbla**) **cu capul în nori,** a fi distrat, zăpăcit; **a(-i) veni** (sau **a(-i) trece, a(-i) intra**) **(ceva) în cap,** a gîndi; a imagina: *cîte drăcii le vin în cap, toate le fac.* CR.; *îi trecea prin cap un plan disperat.* CĂL.; **a-i băga** (sau **a-i vîrî**) **în cap ceva,** a face să creadă ceva: *cine ţi-a vîrît în cap şi una ca aceasta, acela încă-i unul.* CR.; **a nu(-i) intra (ceva) în cap,** a nu putea pricepe; **a-i ieşi (ceva) din cap,** a uita, a renunţa; **a nu-i mai ieşi ceva din cap,** a nu putea uita; **a-şi pierde capul,** a nu se mai putea stăpîni (de emoţie, de enervare): *din clipa aceea am simţit că-mi pierd capul.* GHEŢIE; **a-l duce capul la ...** sau **a-i sta capul la ...,** a se ţine de ..., a-i trece prin minte să ...; **a avea cap să ...,** a se gîndi, a-i trece prin minte să ...; **a face capul calendar (cuiva),** v. **calendar; de capul meu (tău** etc.), **a)** din proprie iniţiativă; **b)** lipsit de îndatoriri, de constrîngeri; liber: *are să urmeze cum ştim noi, nu cum vrea el, că doar nu-i de capul său.* CR.; **a face (ceva) de** (sau **din**) **capul său,** a face ceva fără a se consulta cu altcineva; **a întoarce** (sau **a suci, a învîrti**) **capul cuiva,** a zăpăci, a face să nu mai judece corect: *de ce caută el să-i învîrtească capul fetei?* REBR.; **5.** viaţă, fapt de a fi viu: *nu cumva să meargă la pieirea capului său.* ISP.; **6.** faţă a monedei, pe care este imprimat chipul unei personalităţi; **7.** parte principală, privilegiată (a unui lucru): *pe duşman pofteşte-l la masă, dar nu-l pune-n capul mesei.* VIERU; **capul cinstei,** loc, poziţie de onoare, de

vază: *doar nu-i frate cu mama să-l pun în capul cinstei.* CR.; **capul listei,** începutul listei; **cap de afiş,** vedetă; **8.** capăt, extremitate, margine: *o luăm noi de la popa Oşlobanu, tocmai din capul satului din sus.* CR.; **cap la** (sau **în**) **cap,** cu părţile extreme alăturate; **a pune cap la cap,** a uni, a însuma: *toate capetele acestea de tranşee... nu făceau, puse cap la cap, un kilometru.* PETR.; **din cap în cap** sau **de la un cap la altul** (sau **celălalt**), în întregime, de la o margine pînă la cealaltă; **cap de ţară,** hotar; **cap de linie,** staţie terminus; **capul patului,** căpătîiul patului; **9.** început, punct de plecare (şi de referinţă); moment iniţial: *indivizii vegetali şi animali au trebuit şi ei să se ivească în timp cîndva, avînd cap de serie un iniţiator fără părinţi.* BL.; **capul răutăţilor,** iniţiator, coordonator al unor fapte condamnabile; **de la cap,** de la început; **din capul locului,** înainte de orice altceva: *o distincţie esenţială se impune din capul locului.* BL.; **a sta** (sau **a se ridica, a se sălta**) **în capul oaselor,** a sta în pat (sau a se ridica) în şezut: *m-am săltat cu energie în capul oaselor.* GHEŢIE; **10.** partea de sus a unui obiect; vîrf: *aduc apă vie şi apă moartă de la munţii ce se bat în capete.* ISP.; **capul pieptului,** partea de sus a toracelui; **11.** extremitate proeminentă a unui dispozitiv, instrument etc.; **12.** căpătîi (la pat): *Ipolit o privea stînd la capul ei.* NEGR.; **13.** umflătură a unei bube unde se scurge puroiul: *buba cap nu face pînă nu să coace.* PANN; **14.** (pop.) gland; **15.** parte de jos sau din spate; capăt, sfîrşit; **a o scoate la cap** sau **a ajunge în cap,** a termina, a sfîrşi; **a-i da de cap** (cuiva sau la ceva), a răzbi, a veni de hac; **a (o) scoate la cap** sau **a ieşi la (un) cap,** a reuşi, a termina cu bine; **în cap,** exact, întocmai: *sînt douăsprezece în cap.* ISP.; **16. cap de pod,** loc aflat pe terenul inamic, dincolo de un curs de apă, de un defileu etc.; **17.** bucată (rămasă) dintr-un obiect; lucru de mică valoare; **nici un cap de aţă,** absolut nimic; **pînă la un** (sau **într-un**) **cap de aţă,** absolut tot; **18.** (înv.) capitol (de carte): *capul al patrulea*; **19.** (la pl.; înv.) capital; **20.** (jur.) **cap de acuzare,** motivele pe care se întemeiază acuzarea cuiva; **21.** (compuse) **capul-ariciului,** şovar (*Sparganium ramosum*); **cap-de-cocoş,** plantă erbacee cu flori purpurii care creşte în păşunile montane şi pe stînci (*Hedysamon obscurum*); **cap-de-mort,** strigă (*Acherontia atropos*); (adj.) *nu pot suferi albinele, fluturii cap-de-mort.* SAD.; **capul-şarpelui,** plantă erbacee acoperită cu peri aspri, care are flori roşii ca sîngele (*Echium rubrum*). // m. (pl. **capi**) **1.** căpetenie, conducător, şef: *ca un cap ce sînt al partidului.* CAR.; **capul armatei,** comandant militar; **capul familiei** sau **cap de familie,** bărbat; (p.ext.) persoană care asigură mijloacele de viaţă şi conduce o familie; **2.** iniţiator, începător: *capii revoluţiei.* [Lat. ***caput***].

cap², capuri n. parte de uscat care înaintează în mare; promontoriu: *între aceste două capuri era un vad.* BOL. [Din fr. ***cap***].

capábil, ~i, capabilă, ~e a. **1.** care este în stare, apt pentru ceva: *nu mai era capabilă să gîndească.* BAC.; *capabil să reuşească;* **capabil de orice,** care întrebuinţează toate mijloacele pentru a-şi atinge scopul; **2.** înzestrat, destoinic, inteligent: *om capabil;* **3.** care posedă capacitatea de a ...: *o substanţă chimică capabilă de cristalizare o închipuim aşadar compusă.* BL.; *capabil de a testa.* [Din fr. ***capable***, lat. ***capabilis***].

capabilitáte f. însuşirea, calitatea de a fi capabil: *mă îmbătoşai, cu capabilitate, într-o şi mai strașnică aşteptare.* VOIC. [Din fr. ***capabilité***].

capăc, capace n. **1.** acoperitoare care se aşază deasupra deschizăturii unui vas, unei cutii etc.: *ridică capacul chichiţei.* ISP.; **a pune capac cuiva,** a închide gura cuiva cu un răspuns potrivit; **asta pune capac la toate,** asta e prea de tot; mai mult nu se poate admite; **2.** clin cu care se încheie pantalonii la spate: *pantaloni de nanchin cu capac.* GHICA; **3.** învîrtitură oblică a zmeului de hîrtie: *zmeul face capace.* ISP.; **4.** carapacea broaştei-ţestoase. [Din turc. ***kapak***].

capacitá, capacitez vb. (tr.) **1.** a cîştiga adeziunea, încrederea cuiva; a-şi alătura pe cineva; **2.** a pune pe cineva în situaţia de a putea îndeplini o acţiune. [Din it. ***capacitare***].

capacitáre, capacitări f. acţiunea de a capacita. [V. ***capacita***].

capacitáte, capacităţi f. **1.** proprietate de a conţine o anumită cantitate de substanţă; volum al unui recipient; **măsură de capacitate,** măsură cu care se determină volumul lichidelor, al cerealelor etc.; **2.** posibilitate a unui sistem tehnic sau a unui dispozitiv de a executa o operaţie, de a produce ceva sau de a se transforma: *capacitate de producţie;* **3.** calitate de a face acte juridice valabile: *capacitatea de a testa;* **4.** posibilitate de a activa într-un domeniu, de a realiza ceva: *era un om d-un caracter original şi de-o mare capacitate.* BĂLC.; *capacitatea lui de absorpţiune pentru acidul carbonic din atmosferă.* EM.; **5.** persoană foarte capabilă într-un domeniu; savant, învăţat: *e o capacitate;* **examen de capacitate,** (înv.) examen pentru titlul de profesor secundar; **6. (examen de capacitate)** examen susţinut de elevii primului ciclu al învăţămîntului mediu pentru a putea continua studiile la liceu: *am aflat că la examenul de capacitate reuşise cel dintîi.* GHEŢIE. [Din fr. ***capacité***, lat. ***capacitas, -atis***].

capamá, capamale f. (înv.) tocană de miel sau de pui cu stafide. [Din turc. ***kapama***].

capán, capanuri n. (înv.) magazie de aprovizionare: *acest judeţ este un capan împărătesc nesecat.* FIL. [Din turc. ***kapan***].

capandúră, capanduri f. (reg.) deschizătură în acoperişul casei, pe unde iese fumul; (şi: **campadură**). [Din bulg. ***kapandura***].

capángă, capange f. (înv.) **1.** cursă (pentru păsări); **2. a pune în capange,** a lega, a imobiliza. [Din turc. ***kapándja***].

capanîíu, capanîîi m. (înv.) negustor turc care achiziţiona alimente pentru aprovizionarea trupelor: *capanîîi au tăiat nartul grîului la schelele Dunării pe şase lei chila şi pe cinci parale ocaua de unt şi de miere.* GHICA. [Din turc. ***kapanlı***].

capáucă, capauce f. (reg.) femela copoiului; căţea de vînătoare: *asta-i capauca mea, zise Vasile, întinzînd urechea.* SAD.; (şi: **căpaucă**). [***Capău*** *(=copoi)* + *-că*].

cápă, cape f. **1.** pelerină (scurtă) de blană sau de stofă; **2.** dispozitiv de protecţie contra accidentelor la maşinile prelucrătoare. [Din fr. ***cape***].

cápăt, capete n. **1.** margine, limită, parte extremă a unui lucru, a unei perioade, situaţii, stări etc.: *ridică pîrghia la un capăt.* EM.; *ne odihnim la capătul podişului.* VLAH.; (p. exager.) *parcă ne-am fi dus pe nu ştiu cît timp într-un alt capăt al lumii.* GHEŢIE; **2.** rezultat, scop: *tot efortul a avut un capăt neaşteptat;* **a (o) scoate la capăt,** a reuşi, a-şi atinge ţinta: *asta-i o treabă foarte grea, şi mare lucru să fie ca s-o putem noi scoate la capăt.* CR.; **3.** sfîrşit, punct final, încheiere: *un capăt poeziei şi pustiului să pun.* EM.; **a pune capăt,** a face să înceteze, a determina sfîrşitul: *un incident banal a pus capăt acestei rătăciri nefireşti a simţurilor.* GHEŢIE; **a duce la capăt,** a termina, a definitiva: *pentru a duce la capăt angelizarea eglogei.* CĂL.; **a(-i) da de capăt,** a duce la bun sfîrşit, a ajunge la sfîrşitul unui lucru: *jocul însuşi era o poveste lungă şi-ncurcată ... căreia nu-i mai dădeau de capăt.* EM.; **a pune capăt zilelor cuiva,** a ucide, a omorî pe cineva; **a-şi pune capăt zilelor,** a se sinucide: *unii mor cînd vor; îşi pun capăt zilelor.* ST.; **în capăt,** exact, deplin: *după ce se împlinesc trei ani în capăt.* CR.; **fără (de) capăt,** fără sfîrşit: *într-un calcul fără capăt, tot socoate şi socoate.* EM.; **pînă la capăt,** pînă la sfîrşit: *cine iubeşte pînă la capăt trăieşte mult, se zice.* VIERU; **4.** început: *am s-o ieu şi eu din capăt, şi poate, cu tine, ... să mă pot desluşi.* CR.; *a porni de la capăt;* **a o lua de la capăt,** a reîncepe, a relua o activitate sau o acţiune: *mă simţeam capabil să o iau încă o dată de la capăt.* GHEŢIE; **5. fragment,** bucată: *jucă totuşi satira dramatică în faţa cortinei între două capete de lumînare de seu.* CĂL.; **pînă-ntr-un capăt de aţă,** în totalitate; pe deplin: *i-am plătit pînă-ntr-un capăt de aţă;* **6.** (reg.) osie: *să-i rup vreun capăt de la car.* CR. [Din pl. ***capete*** (<lat. ***capita***)].

capcánă, capcane f. **1.** cursă, dispozitiv pentru prinderea unor animale: *în arta de capcane eşti meşter cu ispită.* AL.; **2.** (fig.) situaţie nefavorabilă sau neplăcută în care este atras sau intră cineva: *vere Ghiţă te-ai prins singur în capcană.* AL. [Din turc. ***kapkan***].

căpchiu a. v. capiu.

capcín m. v. căpcăun.

capdeóperă f. v. capodoperă.

capelá, capelez vb. (tr.) a lega un cablu sau o parîmă de un catarg. [Din fr. ***capeler***].

capelán, capelani m. preot care oficiază într-o capelă²: *în 1795 era capelan şi preot la spitalul din Lemberg.* CĂL. [Din it. ***cappellano***].

capelăre, capelări f. acţiunea de a capela. [V. ***capela***].

capélă¹, capele f. (înv.) **1.** pălărie de damă; **2.** bonetă cu cozoroc, purtată de militari: *soldatul ... îşi aşează capela-n cap, puţin plecată pe ochiul drept.* SAD. [Din gr. mod. ***kapéllo,*** it. ***cappello***].

capélă², capele f. mică biserică (în cimitir): *din paraclis făcut-a capelă luterană.* AL. [Din it. ***cappella***].

capélă³, capele f. **1.** orchestră mică; fanfară (militară); **2.** grup de corişti. [Din it. ***capella,*** germ. ***Kapelle***].

capelínă, capeline f. bonetă sau bandă circulară folosită pentru imobilizarea fracturilor. [Din fr. ***capeline***].

capélmaistru, capelmaiştri n. dirijor al unei orchestre mici (la un bal, într-un teatru) sau al unui cor de biserică: *a scris, de asemeni, libretul unei opere eroice în trei acte, pe muzică de capelmaistrul Engel.* CĂL. [Din germ. ***Kapellmeister***].

căper, caperi m. arbust din regiunile calde ale Europei, cu flori mari, albe sau roşietice şi cu fructe comestibile (*Capparis spinosa*). [Din it. ***cappero***].

căperă, capere f. mugur al caperului folosit drept condiment: *cred că mai bine i-ar fi stat cu masline şi cu capere, pe această masă, în această sufragerie.* SAD. [De la ***caper***].

căpeş, ~i, capeşă, ~e a. (rar) energic, hotărît; încăpăţînat: *Doamna Chiajna, muiere capeşă şi dăunoasă ..., ştiu să doboare cu armele împotrivirea românilor.* OD. [***Cap¹*** + *-eş*].

cápia m. specie de ardei (roşu) lung; (adj.) *ardei capia.* [Din bulg. ***kapis***].

capibára m. animal rozător, care trăieşte în America de Sud, asemănător cu cobaiul, dar de talie mai mare (*Hydrochaerus hydrochaeris*). [Din engl. ***capybara,*** sp. ***capibara***].

capichehále f. v. capuchehaie.

cápie f. **1.** boală a oilor, vacilor şi caprelor, provocată de localizarea teniei în creier, care se manifestă prin convulsii şi mişcări repezi; **2.** (fig.) furie excesivă, turbare. [Din sl. ***capija***].

capîgíu m. v. capugiu.

capilár, ~i, capilară, ~e a. subţire (ca părul), fin, îngust; **vase capilare,** (şi subst.) vasele de sînge cele mai mici, care servesc la hrănirea ţesuturilor: *pereţii capilarelor.* [Din fr. ***capillaire,*** lat. ***capillaris***].

capilaritáte f. **1.** însuşirea de a fi capilar, foarte subţire; **2.** proprietate a lichidelor de a se urca sau

de a coborî în tuburi foarte subţiri: *Leonardo a dat preţioase „observaţii" cu privire la vasele comunicante şi la fenomenele capilarităţii.* BL.; *uleiul se urcă în lămpi prin capilaritate;* **3.** proprietatea de a fi străbătut, de a conţine tuburi (foarte) subţiri sau mici spaţii goale (în care sînt absorbite materiile lichide): *capilaritatea bureţilor aplicată la rane pentru a absorbi materiile bolnave.* EM. [Din fr. ***capillarité***].

capilarítă, capilarite f. inflamaţie a vaselor capilare. [Din fr. ***capillarite***].

capilaroscopíe, capilaroscopii f. studiere (sub microscop) a circulaţiei capilare. [Din fr. ***capillaroscopie***].

capişón, capişoane n. **1.** bonetă cu unul sau două colţuri, purtată de femei şi de copii: *capşonul alb de lînă înconjura faţa, fruntea.* EM.; **2.** apărătoare la coşul de fum; (şi: **capşon, capuşon**). [Din fr. ***capuchon***].

cápişte, capişti f. (înv.) **1.** templu sau altar dedicat zeilor antici: *cu surpare să surpi capiştile lor şi zdrobind să zdrobeşti stîlpii lor.* BIBLIA; (fig.) *în aste ziduri de capişte străbună.* AL.; **2.** (fig.) lăcaş, clădire: *casa lui era capiştea desfătărilor.* NEGR. [Din sl. ***kapište***].

capitál, ~i, capitală, ~e a. **1.** principal, esenţial, de primă importanţă: *o idee capitală nu este niciodată creaţia unui singur om.* BL.; *punct capital al unei afaceri; reparaţie capitală;* **2.** mortal, de moarte: *pedeapsă capitală; păcat capital.* // n. (pl. **capitaluri**) **1.** sumă de bani (existentă într-o bancă) care produce dobîndă; **2.** fond comercial sau industrial; sumă avansată într-o afacere: *acumulaţie enormă de indivizi aşteptînd de la capitalul claselor superioare întrebuinţarea braţelor lor.* EM.; (fig.) *o cultură străină împrumutată este ca un capital străin.* IBR.; **3.** sumă mare de bani (aflată în circulaţie): *capitalurile sînt rare;* **4.** (fig.) capitalism, clasa capitaliştilor; **5.** (fig.) avuţie spirituală: *capital de cunoştinţe, de idei.* [Din fr. ***capital***, germ. ***kapital, Kapital***].

capitálă, capitale f. **1.** oraş principal, reşedinţă a organelor de conducere ale unui stat: *mătasa ce îmbracă cocotele capitalei.* EM.; **2.** literă mare de tipar; majusculă; (şi: (înv.) **capitalie**). [Din fr. ***capitale***].

capitálle f. v. capitală.

capitalísm n. **1.** regim economic şi social bazat pe proprietatea individuală a capitalurilor; **2.** totalitate a capitaliştilor, a statelor capitaliste. [Din fr. ***capitalisme***, germ. ***Kapitalismus***].

capitalíst, ~şti, capitalistă, ~e a. care ţine de capitalism, referitor la capitalism: *aceşti factori devin eficienţi cel mult în faza liberei concurenţe a burgheziei capitaliste.* BL. // m. **1.** persoană care posedă şi pune în circulaţie capitaluri: *este comedia unui capitalist avar ... care se codeşte să dea fiicei dota cuvenită.* CĂL.; **2.** (iron.) persoană care locuieşte în capitală: *nu voi să recunosc epitropia bucureştenilor, capitaliştilor, asupra noastră.* CAR. [Din fr. ***capitaliste***, germ. ***Kapitalist, kapitalistisch***].

capitalizá, capitalizez vb. (tr.) **1.** a adăuga veniturile la capital; a transforma o valoare în capital; **2.** a acumula bani pentru a forma capital; a tezauriza. [Din fr. ***capitaliser***, germ. ***kapitalisieren***].

capitalizábil, ~i, capitalizabilă, ~e a. care poate fi capitalizat. [Din fr. ***capitalisable***].

capitalizáre, capitalizări f. acţiunea de a capitaliza. [V. ***capitaliza***].

capitalizát, ~ţi, capitalizată, ~e a. **1.** transformat în capital; **2.** acumulat, strîns: *masa de averi capitalizate din trecut se repărţeşte tot asupra a mai puţini şi mai puţini.* EM. [V. ***capitaliza***].

capitáţie, capitaţii f. (în evul mediu) impozit plătit pentru persoane: *să plătesc eu capitaţie?* AL.; (şi: (înv.) **capitaţiune**). [Din fr. ***capitation***, lat. ***capitatio, -onis***].

capitaţiúne f. v. capitaţie.

capitălăş, capitălaşe n. (fam.) diminutiv al lui capital; sumă mică (investită într-o afacere): *să le faci dumneata rost de un capitălaş, să s-apuce şi dînşii de vreo negustorie.* CAR. [***Capital*** + ***-aş***].

capitălúţă, capităluţe f. literă de tipar majusculă de aceeaşi înălţime cu litera mică din acelaşi corp. [(*Literă*) ***capitală*** + ***-uţă***].

capitél, capiteluri n. (arhit.) parte superioară (ornată) a unei coloane sau a unui pilastru: *două coloane de piatră..., cu piedestalul foarte înalt, fusul canelat şi capitelul brodat mărunt.* CĂL.; *capitel doric, ionic.* [Din it. ***capitello***, lat. ***capitellum***].

capítol, capitole n. **1.** diviziune a unui text de dimensiuni mari: *am citit un întreg capitol.* NEGR.; **2.** (p. ext.) secţiune, sector; subdiviziune, specie, categorie: *diferenţele dintre popoare împăratul le punea la capitolul mărimilor neglijabile.* BL.; (şi: (înv.) **capitul**). [Din it. ***capitolo***, lat. ***capitulum***, germ. ***Kapitel***].

capitolín, ~i, capitolină, ~e a. care aparţine Capitoliului, referitor la Capitoliu: *jocuri capitoline.* [Din lat. ***capitolinus***, fr. ***capitoline***].

capitoná, capitonez vb. (tr.) a tapisa, a acoperi (un perete sau o uşă) cu un strat izolator: *un cub negru, subsol, capitonat cu catifea neagră, ne înconjura între podele.* BAC. [Din fr. ***capitonner***].

capitonáj, capitonaje n. **1.** capitonare; **2.** strat izolator care acoperă un perete sau o uşă: *păreau întemniţate între capitonajul de stejar al pereţilor... şi grinzile care împărţeau între muchiile lor tavanul.* VINEA; **3.** (med.) apropiere şi suturare a pereţilor unei cavităţi. [Din fr. ***capitonnage***].

capitonáre, capitonări f. acţiunea de a capitona; capitonaj. [V. ***capitona***].

capitonát, ~ţi, capitonată, ~e a. tapisat, prevăzut cu un strat izolator: *cîmpul de bătaie al lui Oster era cabinetul cu uşi capitonate.* CĂL. [V. ***capitona***].

capitós, ~şi, capitoásă, ~e a. (franţuzism) care se urcă la cap; care ameţeşte, îmbată: *băutura aceasta este cam capitoasă.* CAR. [Din fr. ***capiteux***].

capítul[1], capitule n. inflorescenţă cu numeroase flori grupate în jurul unei axe: *capitule de floarea-soarelui.* [Din fr. ***capitule***, lat. ***capitulum***].

capítul[2], capituli m. (la catolici) adunare a canonicilor unei catedrale. [Din lat. ***capitulum***, it. ***capitulo***].

capítul[3] m. v. capitol.

capitulă, capitulez vb. (intr.) **1.** (despre armate, state etc.) a se preda învingătorului, a se supune; **2.** (fig.) a ceda, a da înapoi (în faţa piedicilor): *jurăm că nu vom capitula niciodată în faţa unui tiran.* PETR. [Din fr. ***capituler***, lat. ***capitulare***].

capitulánt, ~ţi, capitulantă, ~e m., f. persoană care cedează uşor în faţa adversarului. [Din fr. ***capitulant***].

capitulár, ~i, capitulară, ~e a. (rar) ceea ce ţine de capitul[2]: *vicar capitular.* // n. culegere de ordonanţe ale regilor francezi din a doua dinastie: *capitularele lui Carol cel Mare.* [Din fr. ***capitulaire***].

capitulárd, ~zi, capitulardă, ~e a. (rar) care capitulează, care cedează uşor. [Din fr. ***capitulard***].

capituláre, capitulări f. acţiunea de a capitula şi rezultatul ei. [V. ***capitula***].

capitulárii n. pl. acte legislative emanate de la regi şi difuzate în capitole. [Din fr. ***capitulaires***].

capituláţie, capitulaţii f. **1.** tratat prin care se predă învingătorului o armată, o localitate etc.: *capitulaţia Parisului în 1871;* **2.** convenţie care asigură cetăţenilor unui stat anumite privilegii pe teritoriul altui stat; (şi: (înv.) **capitulaţiune**). [Din fr. ***capitulation***].

capitulaţiúne f. v. capitulaţie.

cápiu, ~ii, capie, ~ii a. **1.** bolnav de capie: *oaie capie;* **2.** (fig.) năuc, ameţit, nebun: *acolo şade o măiastră şi oricine merge la dînsa se întoarce capiu.* ISP.; (subst.) *mare capchiu-i.* AL.; (şi: (reg.) **capchiu**). [De la ***capie***].

capîntórtură, capîntorturi f. pasăre mică de culoare brună-cenuşie cu pete închise, care răsuceşte des şi cu uşurinţă capul (*Junx torquilla*). [***Cap[1]*** + ***întort*** („întors") + ***-ură***].

caplageá, caplagele f. (reg.) specie de grîu; alac. [Din turc. ***kaplydja*** (<***kaply*** „grăunte")].

caplamá, caplamale f. (reg.) îmbinare a marginilor scîndurilor din podea sau din tavan. [Din turc. ***kaplama*** „acoperămînt"].

caplăn, caplani m. (înv.; în sens colectiv) miliţie turcească: *apoi către ceauşii cu nume de caplani.* AL. [Din turc. ***kaplan*** „tigru"].

capóc n. fibră vegetală obţinută din fructul unui arbore exotic şi folosită ca umplutură pentru perne, saltele etc. [Din engl., fr. ***kapok***].

capód n. v. capot.

capodóperă, capodopere f. **1.** operă de valoare excepţională: *apucă cu amîndouă mînuţele ... dreapta care comisese capodopera.* CAR.; **2.** lucrare pe care o realizează un meşteşugar din evul mediu pentru a obţine titlul de maestru; (şi: **capdeoperă**). [Din it. ***capo d'opera***].

caponá, caponez vb. (intr.) a manifesta laşitate. [Din fr. ***caponner***].

caponiérá, caponiere f. tunel de legătură la lucrările de fortificaţie. [Din fr. ***caponnière***, it. ***capponiera***].

caporál, caporali m. grad militar între fruntaş şi sergent; persoană cu acest grad: *de la un caporal sau sergent în armată se cer mai multe garanţii de capacitate decît la gradele superioare din gardă.* EM. [Din fr. ***caporal***, germ. ***Kapporal***].

caporalísm n. regim politic în care militarii au un rol hotărîtor: *caporalism prusian.* [Din fr. ***caporalisme***].

caporalizá, caporalizez vb. (tr.) a impune caporalismul, regimul autoritar. [Din fr. ***caporaliser***].

capót[1], capoate n. **1.** (înv.) manta boierească: *tata-meu îşi pune capotul cel roşu şi încalecă calul.* GHICA; **2.** (spec.) manta militară: *călăreţii turci purtînd nişte capoate de felendreş.* OD.; **3.** îmbrăcăminte femeiască de casă (lungă pînă la călcîie): *văzură copila ieşind din ietac în capot de noapte.* NEGR.; (şi: **capod**). [Din turc. ***kapot***, fr. ***capot***].

capót[2] n. (înv.) **a face capot pe cineva,** (la jocul de cărţi) a cîştiga permanent în defavoarea cuiva; (p.ext.) a cîştiga un mare avantaj asupra cuiva, a da gata pe cineva: *veţi vedea cum voi face capot pe ministru cu tot departamentul său.* NEGR. [Din fr. ***capot***].

capotá, pers. 3 **capotează** vb. (intr.) **1.** (despre autovehicule, avioane etc.) a se da peste cap, intrînd cu partea din faţă în pămînt; **2.** (fig.) a eşua. [Din fr. ***capoter***].

capotáj, capotaje n. **1.** accident suferit de un autovehicul sau de un avion care capotează; **2.** (fig.) eşuare. [Din fr. ***capotage***].

capotáre, capotări f. acţiunea de a capota şi rezultatul ei. [V. ***capota***].

capótă, capote f. **1.** înveliş metalic detaşabil care acoperă motorul unui autovehicul: *a trîntit capota cu putere şi s-a apropiat de şofer.* GHEŢIE; **2.** acoperiş pliabil al unui vehicul. [Din fr. ***capote***].

capoţél, capoţele n. diminutiv de la capot. [*Capot* + *-el*].

caprafói m. v. caprifoi.

cápră, capre f. **1.** femela ţapului; animal domestic rumegător cornut cu părul lung, crescut pentru lapte (*Capra*): *capra cu trei iezi.* CR.; **a împăca şi capra şi varza,** a mulţumi pe toţi; a concilia două tendinţe opuse; **capră rîioasă,** persoană înfumurată; **2.** pielea prelucrată (pentru încălţăminte) a acestui animal: *să-i cumperi cizme de capră.* POP.; **3.** arşic (de miel sau de ied); **4.** obicei practicat în preajma Anului Nou, constînd din jocul unui flăcău mascat în chipul acestui animal; (p. ext.) flăcăul masat astfel; **5.** scaun în partea din faţă a trăsurii, pe care stă vizitiul: *Moş Nichifor se azvîrle pe capră, dă bici iepelor.* CR.; **6.** suport (de lemn) pe care se taie lemnele cu ferăstrăul; **7.** îmbinarea a vîrf a doi căpriori la casă; sistem de lemne încrucişate cu care se întăreşte o construcţie; **capra podului,** suport al podului realizat prin unirea a două picioare în partea de sus: *în caprele podului băteau talazuri amestecate cu buşteni furaţi de şuvoi.* SAD.; **8. (de-a capra)** joc de copii, în care unul stă aplecat cu mîinile sprijinite de genunchi, iar ceilalţi sar peste el; **9.** aparat de gimnastică peste care se fac sărituri; **10.** (zool.; compuse) **capra-dracului,** lupul vrăbiilor, sfrîncioc (*Lanius excubitor*); **capră-neagră** sau **capră-de-munte,** animal rumegător din genul antilopei, cu părul cafeniu (închis), care trăieşte în regiunile alpine (*Rupicapra rupicapra*): *pe stînci albicioase ce se pierd în văzduh, s-arată sfleaţă capra-neagră cu cornîţele-i crescute în formă de cîrlig.* OD.; **capră-de-stîncă,** animal sălbatic erbivor cu blana roşcată şi cu coarnele în formă de spadă (*Capra ibex*); **11.** (bot.) **capră-nemţească,** calcea-calului (*Caltha palustris*). [Lat. *capra*].

capreolát, ~ţi, capreolată, ~e a. (bot.) **1.** (despre organe) cu aspect de cîrcel; **2.** (despre plante) cu cîrcei. [De la lat. *capreolus*].

capriccióso adv. (muz.) cu schimbări neaşteptate de ritm, de nuanţe etc. [Cuv. it.].

capricíos, ~şi, capricioásă, ~e a. **1.** care are capricii; schimbător, inconsecvent; cu manifestări inegale şi neaşteptate: *domnişoara Carla e zvăpăiată, capricioasă, schimbătoare.* GHEŢIE; **2.** care îşi schimbă (la întîmplare) forma, sensul etc.: *supusă contingenţelor celor mai capricioase, conştiinţa e dispusă să-şi trădeze în orice moment peisajul.* BL.; (adv.) *se vedea Prahova alergînd capricios.* BOL.; **3.** care iese din comun; neobişnuit: *adora cele mai capricioase stofe.* VOIC.; (şi: (înv.) **capriţios**). [Din fr. *capricieux,* it. *capriccioso*].

capríciu, capricii n. **1.** dorinţă trecătoare (şi extravagantă); atitudine schimbătoare, neaşteptată; toană: *prudent e de a expune împărăţia la cine ştie ce calamităţi, pentru capriciul unei copile alintate?* AL.; **2.** compoziţie muzicală cu formă liberă, adesea cu caracter de improvizaţie; (şi: (înv.) **capriţ, capriţiu**). [Din fr. *caprice,* it. *capriccio*].

capricórn n. **1.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera australă, reprezentînd a zecea zodie a zodiacului, situată între Săgetător şi Vărsător; ţapul; **2.** (astrol.; şi **zodia Capricornului**), numele celei de-a zecea zodii a anului, cuprinsă între 22 decembrie şi 22 ianuarie şi reprezentată printr-un ţap; **3.** (p. ext.) persoană născută în această zodie; **4. tropicul-capricornului,** tropicul din emisfera sudică; **5.** insectă coleopteră cu antene lungi (*Cerambyx*). [Din lat. *capricornus,* fr. *capricorne*].

caprifói, caprifoi m. arbust cu flori parfumate, albe, gălbui sau roşietice, cultivat ca plantă ornamentală (*Lonicera caprifolium*): *poarta mănăstirii ... încărcată de trandafiri şi cununi de caprifoi.* SAD.; (şi: (rar) **caprafoi**). [Lat. *caprifolium*].

caprifoliácee, caprifoliacee f. (la pl.) familie de plante gamopetale, avînd ca tip caprifoiul; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *caprifoliacées*].

capriiémă, caprileme f. plantă cu flori albe şi mici, întrebuinţată în alimentaţie (*Lepidium sativum*). [Et. nec.].

caprílic a. **acid caprilic,** acid gras, cu miros neplăcut, care se extrage din untul de capră (rînced). [Din fr. *caprylique*].

caprimúlg, caprimulgi m. (rar) rîndunică de noapte (*Caprimulgus europaeus*): *ieşiseră paseri de amurg, cu ochi mari, ciufi şi caprimulgi.* SAD. [Din lat. *caprimulgus*].

caprín, ~i, capriná, ~e a. referitor la capre. // f. (la pl.) subdiviziune a familiei rumegătoarelor, care are ca tip capra; (şi la sg.) animal din această subdiviziune. [Din fr. *caprin,* lat. *caprinus*].

capriólă, capriole f. săritură uşoară ca a caprei. [Et. nec.]

capríţ n. v. capriciu.

capriţiós a. v. capricios.

capríţiu n. v. capriciu.

caprolactámă f. substanţă organică din care se fabrică fire sintetice. [Din fr. *caprolactame*].

caprón n. fibră textilă sintetică, rezistentă şi elastică, obţinută din caprolactamă: *e cam fluşturatică, gîndul îi stă numai la fuste, rujuri, ciorapi de kapron şi altele.* GHEŢIE; (scris şi: *kapron*). [Din rus. *kapron,* fr. *capron*].

capsá, capsez vb. (tr.) **1.** a prinde cu capse: *documentele au fost capsate;* **2.** a prevedea cu capsă (un cartuş). [De la *capsă*].

capsáre, capsări f. acţiunea de a capsa şi rezultatul ei. [V. *capsa*].

capsát, ~ţi, capsată, ~e a. **1.** prins cu capse; **2.** prevăzut cu capsă; **3.** (fig.) pornit, furios, înverşunat (pe cineva). [V. *capsa*].

capsatór, capsatoare n. instrument pentru prinderea cu capse a foilor de hîrtie. [*Capsa* + *-ator*].

cápsă, capse f. **1.** căpăcel sau mic tub metalic umplut cu o substanţă fulminantă care declanşează explozia încărcăturii la armele de foc, la mine etc.; **2.** piesă de metal care serveşte la încheierea hainelor; **3.** inel metalic prin care se întăreşte o butonieră şi prin care trece şiretul; **4.** capac mic (de tablă) cu care se închid ermetic sticlele; capsulă; **5.** fir de sîrmă sau inel metalic servind la ataşarea hîrtiilor; **6.** (fig.) **(a fi) cu capsa pusă,** (a fi) foarte furios: *şeful de echipă, ... cu capsa pusă, a tăbărît cu gura pe el.* GHEŢIE. [Din lat. *capsa,* germ. *Kapsel*].

capsélă, capsele f. plantă medicinală din familia cruciferelor; traista-ciobanului (*Capsella bursa-pastoris*). [Din fr. *capselle,* lat. *capsella*].

capsomán, ~i, capsomană, ~e m., f. om prost şi încăpăţînat: *cu budalaua, cu capsomanul ăsta de Ianulea, mult n-am să mai fac purici.* CAR. [Et. nec.; cf. alb. *kaps* „încăpăţînat"].

capsulá, capsulez vb. (tr.) a închide ermetic cu capsule (sticlele). [Din fr. *capsuler*].

capsulár, ~i, capsulară, ~e a. în formă de capsulă: *fruct capsular.* [Din fr. *capsulaire*].

capsulăre, capsulări f. acţiunea de a capsula şi rezultatul ei. [V. *capsula*].

capsulát, ~ţi, capsulată, ~e a. **1.** închis într-o capsulă: *medicament capsulat;* **2.** închis ermetic cu o capsulă: *sticle capsulate.* [V. *capsula*].

capsúlă, capsule f. **1.** tip de fruct uscat care la maturitate se deschide eliberînd seminţele: *caracterul principal al acestei specii* [de plante] *este capsula compusă din două despărţituri.* EM.; **2.** vas din material rezistent la căldură folosit în laborator; **3.** cutiuţă din materie solubilă în care se închid unele medicamente pentru a fi înghiţite; casetă; **4.** capac (de tablă) cu care se închid sticlele (de bere, de apă minerală etc.); **5.** (înv.) mică cutiuţă metalică cu fulminant de mercur care declanşează explozia la armele de foc; capsă; **6. capsulă cosmică,** cabină spaţială. [Din lat. *capsula,* fr. *capsule*].

capsulifér, ~i, capsuliferă, ~e a. (bot.) care are fructul o capsulă: *plantă capsuliferă.* [Din fr. *capsulifère*].

capşón n. v. capişon.

captá, captez vb. (tr.) **1.** a atrage, a ademeni pe cineva: *o închide într-un turn ..., trimiţîndu-i totuşi, spre a o capta, diademul de emiră.* CĂL.; (p. ext.) *Lola asculta ... toate dizertaţiile estetice născocite de acesta spre a-i capta interesul.* CĂL.; **2.** a aduna, a colecta (lichide sau gaze) într-un tub (de curgere) sau într-un rezervor: *canalul captează apele reziduale;* **3.** a intercepta: *radioul captează toate lungimile de undă.* [Din fr. *capter,* lat. *captare*].

captábil, ~i, captabilă, ~e a. care poate fi captat. [*Capta* + *-bil*].

captalán, captalani m. **1.** plantă din familia compozitelor, cu frunze mari şi cu flori roşii, dispuse în inflorescenţe (*Petasites officinalis*); **2.** (p. restr.) frunzele acestei plante: *îi pune deasupra nişte căptălani.* CR.; (şi: **căptălan**). [Din magh. *káptalan*].

captár, captare n. (pop.) **1.** (apic.) capac (din coajă de tei) cu care se acoperă stupul pentru a-l proteja; **2.** (p.ext.) apărătoare din coajă de brad, cu care ciobanul îşi protejează hainele la mulsul oilor; (şi: **căptan**). [Din magh. *kaptár*].

captáre, captări f. **1.** acţiunea de a capta şi rezultatul ei; **2.** operaţie de colectare a unui fluid, a unor pulberi etc. (pentru a le refolosi sau purifica); **3.** ademenire, atragere: *viaţa romanţată ca întreprindere editorială se bizuie tocmai pe captarea instinctului de erudiţie.* CĂL. [V. *capta*].

captatór, captatori m. persoană care urmăreşte să capteze: *captator de moşteniri.* // n. (pl. **captatoare**) dispozitiv care serveşte la captare; **captator solar,** instalaţie pentru captarea şi utilizarea energiei solare. [*Capta* + *-tor*].

captáţie, captaţii f. **1.** uneltire vicleană cu scopul de a obţine anumite foloase; **2.** (rar) captare; (şi: (înv.) **captaţiune**). [Din fr. *captation,* lat. *captatio, -onis*].

captaţiúne f. v. captaţie.

captív, ~i, captivá, ~e a. prins şi lipsit de libertate; prizonier: *persoane captive;* (p. ext.) *animale captive;* (subst.) *se îndrăgosteşte în taină de captivă şi salvează de la moarte pe băliman.* CĂL.; **balon captiv,** balon fixat la sol printr-un cablu. [Din fr. *captif,* lat. *captivus*].

captivá, captivez vb. (tr.) **1.** a fermeca, a atrage, a cuceri: *e atît de obişnuită să captiveze şi să stăpînească publicul cu glasul ei frumos.* CAR.; **2.** (fig.) a preocupa în mod intens; a absorbi: *îl captează filatelia.* [Din fr. *captiver,* lat. *captivare*].

captivánt, ~ţi, captivantă, ~e a. care captivează; cuceritor, atractiv; fermecător: *legendele sînt captivante pentru puterea cu care ele ilustrează structuri adînci ale spiritului românesc.* BL.; *lectură captivantă.* [Din fr. *captivant*].

captivát, ~ţi, captivată, ~e a. cucerit, fermecat. [V. *captiva*].

captivitáte, (rar) **captivităţi** f. **1.** stare a omului captiv, faptul de a fi captiv: *sînt amintirile de captivitate ale unui intelectual, fost prizonier în Bulgaria.* CĂL.; **2.** stare a unui animal sălbatic îngrijit de om într-un spaţiu restrîns: *unele animale nu se înmulţesc în captivitate;* (p. ext.) *ochii animalului* [cîinelui] *exprimau deopotrivă duioşia revederii şi amărăciunile captivităţii.* VINEA; **3.** robie, servitute. [Din fr. *captivité,* lat. *captivitas, -atis,* germ. *Kaptivität*].

captór, captoare n. aparat care serveşte la transformarea semnalelor sonore sau optice în semnale electrice. [Din fr. *capteur*].

captură, capturez vb. (tr.) **1.** a prinde militari inamici şi a-i lua prizonieri; a lua materiale care aparţin inamicului: *un escadron de roşiori ... captură cîteva care de proviziuni.* OD.; *a captura o corabie;* **2.** a prinde un răufăcător; **3.** a prinde un animal sălbatic: *a captura o vulpe;* **4.** (fig.) a cuceri, a captiva: *vanitatea ... joacă un mare rol, mîndria că a capturat o fiinţă.* IBR. [Din fr. ***capturer***].

capturáre, capturări f. acţiunea de a captura. [V. ***captura***].

captúră, capturi f. **1.** material capturat de la inamic; pradă de război; **2.** mărfuri de contrabandă sechestrate; **3.** (rar) capturare, prindere: *dacă este ce bănuiesc eu, apoi atunci captura lui s-o facem noi.* CAR. [Din fr. ***capture,*** lat. ***captura,*** germ. ***Kaptur***].

capţiós, ~şi, capţioásă, ~e a. (rar) care încearcă să înşele, să surprindă: *discurs capţios;* (fig.) *ca într-un sanctuar, fumul capţios al ţigării părea închinat unei tainice aşteptări.* VINEA. [Din fr. ***captieux***].

capuchehaiá, capuchehaiele f. (turcism; înv.) agent diplomatic al domnitorilor români la Poarta otomană: *cheamă pe capuchehaia lui Vodă Ştirbei, ca să-i serve de dragoman.* GHICA; (şi: **capuchehaie, capichehaie**). [Din turc. ***kapıkâhayası***].

capuchehále f. v. capuchehaia.

capucín, ~i, capucină, ~e m., f. călugăr reformat din ordinul franciscan: *am întîlnit un capuţin mergînd călare.* NEGR.; (adj.) *călugăr capucin.* // n. capuţiner: *beam un capuţin ... cînd cineva mi-a făcut un semn amical de la o masă vecină.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **capuţin**). [Din fr. ***capucin,*** it. ***cappuccino***].

capudán-paşa m. (turcism; înv.) comandant al flotei turceşti: *capudanul-paşa Piale era ungur.* OD. [Din turc. ***kaptan paşa***].

capugí-başa m. (înv.) şeful portarilor seraiului; mare şambelan al Porţii, care aducea firmanul de mazilire: *dragomanul mai tălmăceşte şi aceste două cugetări ale capugi-başei.* CĂL. [Din turc. ***kapici başı***].

capugíu, capugii m. (înv.) trimis al sultanului, însărcinat în special cu schimbarea domnilor: *în chip de mare solie, neşte capigii vicleni trimeasă.* B.-DEL.; *sosea la Bucureşti capugiul, ce venea să-i taie capul lui Catargiu.* GHICA; (şi: **capigiu**). [Din turc. ***kapici***].

capuşón n. v. capişon.

caputín m. v. capucin.

caputíner, caputínere n. (înv.) (pahar cu) cafea cu lapte: *nu mîncase de vreo trei zile decît ceaiuri şi caputínere.* PETR. [Din germ. ***Kapuziner***].

car[1], care n. **1.** vehicul cu patru roţi, cu tracţiune animală, folosit pentru transportarea poverilor: *care cu poveri de muncă vin încet şi scîrţînd.* COŞB.; **a pune carul înaintea boilor,** a face lucruri altfel decît normal; **a fi a cincea roată la car,** v. **cincilea; a căuta acul în carul cu fîn,** v. **ac; nici în car, nici în căruţă,** nici într-un fel; **car funebru** (sau **funerar, mortuar**), dric; **car alegoric,** v. **alegoric; car de reportaj** (sau **de televiziune, de imagine**), v. **reportaj; 2.** conţinutul unui astfel de vehicul: *un car de fîn;* (fig.) *decît un bonjurist c-o mînă de învăţătură, mai bine un ţăran cu un car de minte.* CR.; **destul** (sau **ajunge**) **o măciucă** (sau **un băţ**) **la un car de oale,** nu este nevoie de mult efort pentru a face ceva (rău); **cu carul,** din belşug, foarte mult: *spune minciuni cu carul;* **3.** (în antichitate) vehicul cu două roţi, tras de cai: *car de triumf;* **4.** (fig.) cantitate mare; mulţime, grămadă: *un car de ani;* **5.** (reg.) parte a joagărului care poartă bușteanul pentru scînduri; **6. car de luptă** (sau **de asalt, de război**), vehicul blindat, cu şenile; tanc: *regiment de care.* **7. Carul-Mare,** constelaţie alcătuită din şapte stele dispuse în forma acestui vehicul cu patru roţi: *la miazănoapte carul mare îşi întorsese oiştea.* SAD.; **Carul-Mic,** constelaţie formată din şapte stele (printre care şi steaua polară) aşezate în mod asemănător ca la Carul-Mare; **8.** (calc după fr. ***chariot;*** pl. ***caruri***) piesă cilindrică mobilă pe care se fixează hîrtia la maşina de scris. [Lat. ***carrus***].

car[2], cari m. insectă din ordinul coleopterelor care trăieşte în lemn rozîndu-l (*Bostrychus typographus* şi *Anobium pertinax*): *drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur.* EM.; (şi (pop.) **cariu**). [Lat. ***carius (=caries)***].

caráb, carabi m. insectă coleopteră cu corpul alungit, care se hrăneşte cu larve, omizi etc. (*Carabus auratus*). [Din fr. ***carabe***].

carabán, carabani m. (entom.) nasicorn (*Oryctes nasicornis*). [Cf. alb. ***karabishte***].

carabáná, carabane f. (reg.) picior (de animal): *se răstoarnă cu carabanele în sus.* [Et. nec.].

carábă, carabe f. (reg.) fluier primitiv făcut de copii din ţeavă de soc, din cotorul frunzei de dovleac etc.; (şi: **cătărabă**). [Din sb. ***karabe***].

carabáţ, carabeţi m. (reg.) larvă a unor insecte; (şi: **carabete**). [Et. nec.].

carabéte m. v. carabăţ.

carabídă, carabide f. (la pl.) familie de insecte coleoptere alergătoare, care se hrănesc cu omizi, viermi etc.; (şi la *sg.*) insectă din această familie. [Din fr. ***carabidés***].

carabínă, carabine f. **1.** puşcă uşoară, cu ţeava scurtă: *o descărcătură de carabină făcu să răsune văile.* BOL.; **2.** cîrlig închis cu un arc la extremitatea unui lanţ, a unei curele etc. pentru a prinde de el diferite obiecte: *cum s-a putut desface din carabina lănţugului?* SAD. [Din fr. ***carabine,*** it. ***carabina***].

carabiniér, carabinieri n. **1.** (înv.) soldat înarmat cu carabină; **2.** (în unele ţări) poliţist: *carabinierul apare aci ca un duşman ereditar, monstruos prin inflexibilitatea lui.* CĂL.; *carabinierii italieni.* [Din fr. ***carabinier,*** it. ***carabiniere***].

carăcal, caracali m. specie de pisică sălbatică asemănătoare cu linxul, cu blana roşie şi urechile negre; rîsul-pustiului (*Felis caracal*): *blană de caracal.* [Din fr. ***caracal***].

caracára f. pasăre răpitoare din America Centrală şi de Sud, asemănătoare cu vulturul (*Polyborus plancus* şi *brasiliensis*). [Din fr., engl. ***caracara***].

caracátiţă, caracatiţe f. **1.** animal marin din încrengătura moluştelor, cu corpul rotund şi cu opt braţe cu ventuze (*Octopus vulgaris*): *s-a specializat în monstroase lupte între fiinţe ireale, informe, cu mişcări de reptile şi de caracatiţe.* CĂL.; (fig.) *o caracatiţă de scînteieri i se legăna înăuntrul craniului său.* VINEA; **2.** (fig.) persoană lacomă, hrăpăreaţă; **3.** (fig.) reţea de relaţii între persoane care fac lucruri reprobabile. [Din rus. ***karakatica***].

carachiúl s. v. caracul.

caractér şi **carácter, caractere** n. **1.** semn grafic convenţional: *caracter alfabetic; caractere hieroglifice;* **2.** literă de tipar: *numele ..., tipărit cu frumoase caractere italice în colţul din stînga al plicului, nu-mi spunea mare lucru.* GHEŢIE; **3.** calitate, trăsătură distinctivă: *perfecţiunea e caracterul divinităţii;* **4.** specific al unui animal sau al unei plante; **5.** însuşire morală superioară, măreţie sufletească: *caracter mare!* CAR.; **6.** individualitate cu trăsături psihice determinate prezentată într-o operă literară; **comedie de caracter,** comedie construită pe conflictul creat între personajele cu particularităţi psihice deosebite: *comedia de caracter e de obicei mai serioasă.* CĂL.; **7.** particularitate fundamentală a unei persoane, bazată pe trăsăturile ei psihice esenţiale şi stabile: *nepotrivirea de caracter şi de inteligenţă au făcut imposibilă continuarea căsătoriei.* CAR. [Din fr. ***caractère,*** lat. ***character***].

caracteriál, ~i, caracteriálă, ~e a. (livr.) care ţine de caracter, referitor la caracter. [Din fr. ***caractériel***].

característic, ~ci, caracteristícă, ~ce a. care caracterizează, care individualizează (pe cineva sau ceva): *melancolia în vîrsta lui e semnul caracteristic al orfanilor.* EM.; *voce caracteristică; expresie caracteristică.* // n. ceea ce reprezintă trăsătura de bază, însuşirea determinantă: *romanticii germani năzuiau să redea în creaţiile lor interesantul, caracteristicul.* BL. [Din fr. ***caractéristique,*** germ. ***charakteristisch***].

característica, caracteristici f. **1.** semn distinctiv, caracter predominant, însuşire tipică: *aici nu vom găsi o caracteristică perfect comună tuturor scriitorilor.* IBR.; *prepoziţia a este în româneşte caracteristica infinitivului;* **2.** mărime sau element care determină dintr-un anumit punct de vedere modul de funcţionare a unui sistem tehnic; **3.** (mat.) partea întreagă a unui logaritm. [Din fr. ***caractéristique,*** germ. ***Charakteristik***].

caracterizá, caracterizez vb. (tr.) **1.** a constitui caracteristica cuiva sau a ceva: *modestia care-l caracteriza nu i-a permis să primească.* GHICA; (refl. pas.) *o epocă literară nu se caracterizează numai prin scriitori, ci şi prin publicul cititor.* IBR.; *adevăratul intelectual se caracterizează prin spirit critic;* **2.** a înfăţişa, a releva trăsăturile caracteristice ale unei persoane, ale unui lucru etc.: *cu multă fineţe, şi-a caracterizat singur firea.* CĂL. [Din fr. ***caractériser***].

caracterizábil, ~i, caracterizabilă, ~e a. care poate fi caracterizat; care are trăsături clare: *necunoscuţi greu caracterizabili prin atmosfera lor de începători.* CĂL. [***Caracteriza*** + ***-bil***].

caracterizánt, ~ţi, caracterizantă, ~e a. care caracterizează; caracterizator: *el găseşte uneori... cîte un accent cu adevărat energic şi adînc caracterizant.* VIANU. [Din fr. ***caractérisant***].

caracterizáre, caracterizări f. acţiunea de a caracteriza şi rezultatul ei; indicare a notei caracteristice a unei fiinţe, a unui lucru etc.: *am isprăvit cu caracterizarea generală a acestei epoci.* IBR. [V. ***caracteriza***].

caracterizatór, ~i, caracterizatoáre a. care caracterizează; caracterizant. [***Caracteriza*** + ***-tor***].

caracterológ, caracterologi m. specialist în caracterologie. [Din fr. ***caractérologue***].

caracterológic, ~ci, caracterologícă, ~ce a. referitor la caracter sau la caracterologie: *subiectul ... e mai potrivit unei tratări caracterologice.* CĂL. [Din fr. ***caractérologique***].

caracterológie f. **1.** disciplină care studiază structura şi dezvoltarea caracterelor; **2.** tip de caractere umane (care apar într-o operă literară): *imitaţia lui Le Sage e superioară pentru caracterologia ei.* CĂL. [Din fr. ***caractérologie***].

caracúdă, caracude f. **1.** caras (*Carassius*): *numai ştiucă şi păstrugă, şi galbenă caracudă.* POP.; **2.** nume generic pentru peştii mici; **3.** (fig.) om fără valoare, fără însemnătate: *eu sînt biata caracudă ce trăia fără de trudă.* EM.; *caracuda partidului.* [Din bulg. ***karakuda***].

caracúl, caraculi m. oaie din rasa cu miei cu blana buclată, de obicei neagră, asemănătoare cu astrahanul. // n. (pl. **caracule**) blăniţă de miel de la o astfel de oaie, din care se fac căciuli, paltoane etc.; (şi: **carachiul**). [Din fr. ***caracul***].

carăfá f. v. garafă.

caráfte f. pl. (reg.) cele două bucăţi de lemn orizontale care ţin vatalele. [Et. nec.].

caragáná, caragane f. arbust ornamental din familia leguminoaselor, cu frunze compuse şi cu flori mari, galbene-aurii (*Caragona arborescens*). [Din fr. ***caragan***].

caragáţă, caragaţe f. 1. coţofană (*Pica caudata*); 2. (fig.; fam.) femeie vorbăreaţă; (şi: **garagaţă**). [Din gr. mod. ***karakáxa***].

caraghiós, ~şi, caraghioásă, ~e a. care provoacă rîsul; ridicol, comic; care nu trebuie luat în serios: *avea un hoge caraghioz pe care îl chema Nastratin.* EM.; *mutră caraghioasă.* // m., f. persoană ridiculă, neserioasă, incompetentă: *neavînd oameni vrednici, cari să constituie clasa de mijloc, le-au umplut caraghioşii şi haimanalele.* EM.; *ce-i asta, caraghiosule?* [Din turc. ***karagöz***].

caraghioslîc, caraghioslîcuri n. 1. farsă; faptă, gest sau lucru comic: *un caraghioslîc ca toate revoluţiile de la noi.* AL.; 2. glumă grosolană şi josnică; faptă neserioasă şi nepotrivită: *care va să zică şi caraghioslîc pe lîngă celelalte.* AL. [Din turc. ***karagözlük***].

caralámbă f. v. **calarabă**.

caramán, ~i, caramană, ~e a. (reg.; despre vite) cu părul negru. [Din turc. ***karaman***].

caramból, caramboluri n. 1. (biliard) bilă roşie; carambolaj; 2. (fig.) încurcătură, zăpăceală; ciocnire. [Din fr. ***carambole***].

caramboláj, carambolaje n. (biliard) lovire cu bila proprie a celorlalte două bile. [Din fr. ***carambolage***].

carambolíst, carambolişti m. persoană care realizează carambolaje: *e cel mai bun carambolist din oraş.* GHEŢIE. [***Carambol*** + ***-ist***].

carameá f. v. **caramelă**.

caramél, carameluri n. produs realizat prin încălzirea zahărului, folosit în cofetărie. [Din fr. ***caramel,*** germ. ***Karamel***].

caramelág n. caramelizare. [***Caramel*** + ***-ag***].

caramélă, caramele f. bomboană din caramel cu substanţe colorante şi aromatice: *o cutiuţă de argint frumos buclată, plină cu caramele.* GHEŢIE; (şi: **caramea**). [Din fr. ***caramel,*** germ. ***Karamelle;*** cf. it. ***caramella***].

caramelizá, caramelizez vb. (refl. şi tr.) a (se) transforma prin încălzire în caramel. [Din fr. ***caraméliser***].

caramelizáre, caramelizări f. acţiunea de a (se) carameliza şi rezultatul ei; caramelag. [V. ***carameliza***].

caramfíl m. v. **calomfir**.

caranfílă, caranfile f. (înv.) garafă: *puse apă proaspătă în caranfile.* FIL. [Din gr. mod. ***karanfilka***].

carantinál, ~i, carantinală, ~e a. care ţine de carantină, referitor la carantină: *măsuri carantinale; puncte carantinale.* [***Carantină*** + ***-al***].

carantínă, carantine f. 1. menţinere în izolare a persoanelor şi oprire a circulaţiei unor mărfuri care provin dintr-o zonă unde se manifestă o boală epidemică; punct sanitar pentru cercetarea şi izolarea persoanelor, mărfurilor etc. venite dintr-o regiune bîntuită de o epidemie: *am stat numai într-o fumărie de baligi, ca la carantină.* CR.; 2. (fig.) excludere temporară de la ceva. [Din fr. ***quarantaine,*** germ. ***Quarantäne,*** rus. ***karantin***].

carapáce, carapace f. înveliş osos sau calcaros care protejează corpul unor animale (raci, broaşte-ţestoase etc.): *în carapacea sau lîna animalelor recunoaştem fără greutate nişte mijloace de apărare.* BL. [Din fr. ***carapace***].

carás, caraşi m. peşte de baltă din familia crapilor, cu capul scurt şi cu solzi mari (*Carassius vulgaris*): *să vii înapoi cînd or ieşi caraşii fripţi din Bahlui.* AL. [Din rus ***karas'***].

carát, carate n. 1. unitate de măsură pentru evaluarea aurului dintr-un aliaj, egală cu a 24-a parte din masa totală: *aur de 20 carate;* 2. unitate de greutate pentru pietre preţioase, egală cu 206 miligrame: *acest diamant cîntăreşte 5 carate;* (fig.) *privelişteа de o înaltă calitate estetică a unui colţ de natură nu mi se pare că are carate istorice prin sine însăşi.* BL.; 3. cotă de participare la o societate comercială. [Din fr. ***carat***].

carául m. v. **caraulă**.

caraúlă, caraule f. (înv.) 1. santinelă, strajă, corp de gardă: *de la odăi ieşeau slujitori ..., luînd caraulele vechi şi aşezînd altele proaspete.* SAD.; 2. gardă, strajă, pază: *dete vătăşelului porunca să meargă cu doi oameni de caraulă, ca să-l ieie pe Duţu.* SL.; 3. (reg.; în forma **caraul**) pedeapsă pentru copii, prin obligarea de a sta în colţul camerei: *să te duci degrabă la caraul şi să nu crîcneşti.* AL.; (şi: **caraul**). [Din rus., bulg. ***karaul***].

caravánă, caravane f. 1. grup de oameni şi de animale (cămile sau cai), care transportă mărfuri sau bagaje, prin pustiuri sau prin stepe: *caravane pe lîngă piramide de pelerini şi beduini.* BAC.; 2. convoi de vehicule şi de călători care parcurg un drum: *mai mulţi tineri ... urmau caravana călări.* GHICA; **caravană cinematografică,** autovehicul special dotat cu echipamentul necesar realizării unor proiecţii de filme; 3. (rar) căruţă sau car pentru transport; rulotă. [Din fr. ***caravane***].

caravánі m. pl. (înv.) pantaloni largi în talie şi strîmţi în jos, strînşi la glezne cu nasturi sau cu copci: *caravani de pînză albă de casă.* FIL. [Din bulg. ***karavani***].

caravaniér, caravanieri m. conducător al animalelor unei caravane. [Din fr. ***caravanier***].

caraváning, caravaninguri n. (rar) camping pentru rulote. [Din engl., fr. ***caravaning***].

caravanserái, caravanseraiuri n. (în Orient) han mare la care poposesc caravanele. [Din fr. ***caravansérail***].

carávă, carave f. (reg.) una din părţile cimpoiului. [Et. nec.].

caravélă, caravele f. 1. corabie cu pînze folosită, în trecut, de spanioli şi de portughezi; 2. bastiment turcesc. [Din it. ***caravella,*** fr. ***caravelle,*** port. ***caravela***].

caravláh, caravlahi m. (rar) nume dat românilor munteni de către turci: *mai încearcă a explica de ce muntenii sînt numiţi caravlahi, adică vlahii negri, respingînd insinuarea că ar fi ţigani.* CĂL. [Din turc. ***kara iflak***].

carbamídă f. uree. [Din germ. ***Karbamid***].

carbénă f. (chim.) compus organic care se găseşte în asfalturi. [Din fr. ***carbènes***].

carbíd n. substanţă solidă, cenuşie, formată din calciu şi din carbon, întrebuinţată la producerea acetilenei. [Din fr. ***carbide,*** germ. ***Karbid***].

carbinól n. alcool metilic; alcool secundar sau terţiar. [Din fr. ***carbinol***].

carbo- element de compunere cu sensul „carbon". [Din fr. ***carbo-***].

carboánţă, carboanţe f. (înv.) carboavă: *o jumătate de carboanţă.* AL. [Din rus. ***karbovanec***].

carboávă, carboave f. veche monedă rusească egală în valoare cu o rublă: *l-au slobozit din oaste, ... dîndu-i şi două carboave de cheltuială.* CR. [Din rus. ***karbovec***].

carbodiamídă f. (chim.) uree. [Din fr. ***carbodiamide***].

carbogazoásă, carbogazoase a. apă carbogazoasă, apă minerală care conţine bioxid de carbon. [***Carbo***(*n*) + ***gazoasă***].

carbogén n. amestec de bioxid de carbon cu oxigen, folosit ca stimulent al căilor respiratorii. [Din fr. ***carbogène***].

carbohidráză, carbohidraze f. enzimă care catalizează hidroliza zaharurilor. [Din fr. ***carbohydrase***].

carboíde f. pl. grup de compuşi organici care se găsesc în asfalturile naturale, în unele reziduuri etc. [Din fr. ***carboïde***].

carbój n. cujba luntrei. [Et. nec.].

carbólic a. **acid carbolic,** fenol. [Din fr. ***carbolique***].

carbolinéum n. substanţă lichidă de culoare brună, obţinută prin distilarea cărbunilor de pămînt şi întrebuinţată la impregnarea lemnului. [Din fr. ***carbolineum***].

carbométru, carbometre n. aparat pentru detectarea bioxidului de carbon. [Din fr. ***cabomètre***].

carbón n. metaloid care intră în componenţa tuturor substanţelor organice: *în stare elementară, carbonul se găseşte în diamant, în grafit şi în cărbunele negru;* **hîrtie-carbon,** v. **hîrtie.** [Din fr. ***carbon,*** lat. ***carbo, -onis***].

carbonádo n. diamant impur, foarte dur, folosit pentru tăirea pieselor şi rocilor dure. [Din fr. ***carbonado***].

carbonár, carbonari m. luptător pentru independenţa şi unitatea Italiei din secolul al XIX-lea: *un tînăr care pleacă noaptea de-acasă s-o fi ducînd la o întrunire de carbonari.* SAD. // a. care ţine de carbonarism, referitor la carbonarism: *în umbra asociaţiei dospea o înjghebare carbonară.* CĂL. [Din it. ***carbonaro***].

carbonarísm n. doctrină politică şi socială a carbonarilor: *ca de obicei, în umbra literaturii dospea carbonarismul.* CĂL. [Din it. ***carbonarismo***].

carbonát, ~ţi, carbonată, ~e a. care conţine carbon: *gazul de iluminat e hidrogen carbonat.* // m. sare a acidului carbonic. [Din fr. ***carbonate***].

carbonatá, pers. 3 **carbonatează** vb. (tr.) a transforma în carbonat. [Din fr. ***carbonater***].

carbonatáre, carbonatări f. reacţie chimică la care participă bioxidul de carbon şi un hidroxid, din care rezultă un carbonat. [Din fr. ***carbonatation***].

carbónic, ~ci, carbonică, ~ce a. care conţine carbon; bogat în carbon; **acid carbonic,** acid gazos compus din carbon, oxigen şi hidrogen: *capacitatea lui de absorpţiune pentru acidul carbonic din atmosferă.* EM. [Din fr. ***carbonique***].

carbonifér, ~i, carboniferă, ~e a. 1. care conţine straturi de cărbuni: *teren carbonifer; bazin carbonifer;* 2. referitor la cărbunii de pămînt; care se ocupă cu extracţia şi cu prelucrarea cărbunilor: *industrie carboniferă.* // n. penultima perioadă a paleozoicului, în care s-au constituit cele mai importante zăcăminte de cărbune. [Din fr. ***carbonifère***].

carbonil, carbonili m. combinaţie a oxidului de carbon cu unele metale grele. [Din fr. ***carbonyle***].

carbonílic, ~ci, carbonilică, ~ce a. (chim.) care conţine în moleculă gruparea carbonil: *compuşi carbonilici.* [Din engl. ***carbonylic***].

carbonizá, pers. 3 **carbonizează** vb. (refl.) 1. a se preface în cărbuni; 2. a se descompune (prin ardere): *lemnul s-a carbonizat;* (tr.) *arcul electric carbonizează ebonita;* (fig.) *contractul direct cu absolutul ne-ar împietri, ne-ar carboniza s-au ne-ar da puteri divine.* BL. [Din fr. ***carboniser***].

carbonizábil, ~i, carbonizabilă, ~e a. care se poate preface în cărbuni. [Din fr. ***carbonisable***].

carbonizánt, ~ţi, carbonizantă, ~e a. (rar) care carbonizează: *le simţeai vibraţia descărcîndu-se în braţe, în trup, ca un şoc electric fierbinte, aproape carbonizant.* TUD. [***Carboniza*** + ***-ant***].

C

carbonizáre, carbonizări f. acţiunea de a se carboniza şi rezultatul ei. [V. *carboniza*].

carbonizát, ~ţi, carbonizată, ~e a. **1.** transformat în cărbune: *lemn carbonizat;* **2.** descompus prin ardere: *bunuri carbonizate;* **3.** (fig.) nimicit. [V. *carboniza*].

carbonós, ~şi, carbonoásă, ~e a. care conţine carbon; pe bază de carbon: *corpurile animalelor produc căldură şi forţă mecanică în socoteala arderilor combinaţiunilor carbonoase în oxigen atmosferic.* EM. [Din fr. *charbonneux*].

carboxíl m. grupare monovalentă caracteristică acizilor organici. [Din fr. *carboxyle*].

carburá, carburez vb. (tr.) a introduce carbon într-o masă topită de fier sau într-un aliaj de fier. [De la *carbură*].

carburánt, carburanţi m. combustibil lichid folosit la motoarele cu explozie. [Din fr. *carburant*].

carburáre, carburări f. acţiunea de a carbura: *fierul este supus carburării.* [V. *carbura*].

carburatór, carburatoare n. aparat care amestecă aerul cu combustibilul la motoarele cu explozie. [Din fr. *carburateur*].

carburáţie, carburaţii f. amestecare a combustibilului lichid cu aerul în carburator; (şi: (înv.) **carburaţiune**). [Din fr. *carburation*].

carburaţiúne f. v. carburaţie.

carbúră, carburi f. substanţă rezultată din combinarea carbonului cu un metal sau cu unele metaloide. [Din fr. *carbure*].

carcaléte, carcaleţi m. **1.** băutură preparată din vin, sirop şi sifon; **2.** (p. ext.) amestec de băuturi alcoolice. [Et. nec.].

carcăn, carcane n. guler de fier cu care erau legaţi răufăcătorii la stîlpul infamiei. [Din fr. *carcan*].

carcásă, carcase f. **1.** scheletul unei maşini, al unei construcţii etc.; **2.** totalitate a oaselor unui animal. [Din fr. *carcasse*].

cărceră, carcere f. **1.** cameră mică şi întunecoasă pentru detenţia temporară a unei persoane pedepsite; arest: *fusese bătut şi pus la carceră.* CĂL.; **2.** încăpere (de mărimea unui dulap) în care erau închişi cei pedepsiţi în cazărmi şi în şcoli; (şi: (înv.) carcere). [Din lat. *carcer,* it. *carcere*].

cárcere f. v. carceră.

carcino- element de compunere cu sensul „(referitor la) cancer". [Din fr. *carcino-*].

carcinogén, ~í, carcinogenă, ~e a. cancerigen. [Din fr. *carcinogène*].

carcinologíe f. ramură a oncologiei care se ocupă cu studiul carcinoamelor. [Din fr. *carcinologie*].

carcinóm, carcinoame n. tumoare malignă, alcătuită din celule epiteliale. [Din fr. *carcinome*].

carcinomatózá, carcinomatoze f. carcinoză. [Din fr. *carcinomatose*].

carcinóză, carcinoze f. boală manifestată prin apariţia de carcinoame; cancer generalizat; carcinomatoză. [Din fr. *carcinose*].

card, carduri n. mică piesă rectangulară din material plastic, conţinînd datele personale în maniera de redare a unei maşini (electronice); fişă: *card de credit.* [Din engl. *card*].

cardá, cardez vb. (tr.) a prelucra un material textil la cardă. [Din fr. *carder*].

cardamă, cardamale f. plantă erbacee, cu tulpina ramificată şi cu flori mici, albe (*Nasturtium officinale*): *frunză verde cardama.* POP. [Din gr. mod. *kárdamon*].

cardamóm n. v. cardamomă.

cardamómă, cardamome f. plantă orientală, ale cărei seminţe se întrebuinţează ca stimulent energetic (*Elettaria*); (şi: **cardamom**). [Din fr. *cardamome*].

cardán, cardane n. sistem de suspensie sau de articulaţie (la maşini) care permite mişcarea în toate direcţiile. [Din fr. *cardan*].

cardánic, ~ci, cardanică, ~ce a. **1.** care permite unui obiect suspendat să-şi păstreze poziţia orizontală: *suspensie cardanică;* **2.** care permite mişcarea şi transmiterea ei: *articulaţie cardanică;* **ax** (sau **arbore**) **cardanic** sau **axă cardanică,** organ al maşinii care cuplează cutia de viteze cu arboreie diferenţialului. [*Cardan* n. pr. + *-ic*].

cardáre, cardări f. acţiunea de a carda. [V. *carda*].

cardăş, cardaşi m. (înv.) tovarăş. [Din turc. *kardaş*].

cardăt, ~ţi, cardată, ~e a. scărmănat, dăraeit: *lînă cardată; bumbac cardat.* [V. *carda*].

cărdă, carde f. maşină pentru dărăcirea (şi prelucrarea mecanizată a) materialelor textile. [Din fr. *carde*].

cardiác, ~ci, cardiacă, ~ce a. referitor la inimă, care ţine de inimă: *muri subit, ca urmare a unei crize cardiace.* GHEŢIE; *stop cardiac.* // m., f. persoană care suferă de o boală de inimă. [Din fr. *cardiaque,* lat. *cardiacus*].

cardialgíe, cardialgii f. durere acută localizată în partea superioară a stomacului, aproape de inimă. [Din fr. *cardialgie*].

cărdie f. (anat.) orificiu superior al stomacului în apropierea inimii. [Din fr. *cardia*].

cardiectazíe, cardiectazii f. dilataţie a cavităţilor inimii. [Din fr. *cardiéctasie*].

cardigán, cardigane n. jachetă (bărbătească) cu mîneci largi. [Din fr. *cardigan*].

cardinál[1]**, cardinali** m. **1.** înalt demnitar catolic din consiliul pontifical care participă la alegerea papei: *cardinalul apare ca un om cu desăvîrşire candid.* CĂL.; **2.** pasăre din America de Nord (familia fringilidelor) cu pene roşii (*Richmondena cardinalis*). // n. eşarfă de culoare roşie (purtată de judecători): *manta cu cardinal pe umărul stîng;* (adj.) **roşu-cardinal,** roşu-purpuriu. [Din fr. *cardinal,* lat. *cardinalis*].

cardinál[2]**, ~i, cardinală, ~e** a. principal, fundamental, esenţial: *e unul din cele două puncte cardinale ale pesimismului.* IBR.; **virtuţi cardinale,** justiţia, prudenţa, temperanţa şi forţa; **punct cardinal,** fiecare din cele patru direcţii ale orizontului (nord, sud, est şi vest); (gram.) **numeral cardinal,** numeral care exprimă un număr sau determinarea numerică a obiectelor; (mat.) **număr cardinal,** număr natural, număr care exprimă o cantitate. [Din fr. *cardinal,* germ. *kardinal*].

cardinalát n. demnitatea de cardinal[1]: *printr-însul să dobîndească cardinalatul.* BĂLC. [Din fr. *cardinalat,* it. *cardinalate*].

cardinalésc, ~şti, cardinalească, ~şti a. (italienism) care ţine de cardinal[1], referitor la înaltul demnitar catolic: *călcînd cu spada scoasă cardinalescul sediu, am „acceptat" un dar.* CĂL. [Din it. *cardinalesco*]

cardio- element de compunere cu sensul „(referitor la) inimă". [Din fr. *cardio-*].

cardioacceleratór, ~i, cardioacceleratoáre a. care accelerează ritmul inimii. [Din fr. *cardioaccélérateur*].

cardioclazíe, cardioclazii f. (med.) ruptură a unuia dintre pereţii inimii. [Din fr. *cardioclasie*].

cardiográf, cardiografe n. aparat care înregistrează grafic pulsaţiile inimii. [Din fr. *cardiographe*].

cardiográfic, ~ci, cardiografică, ~ce a. care ţine de cardiografie, referitor la cardiografie: *grafic cardiografic.* [Din fr. *cardiographique*].

cardiografíe, cardiografii f. înregistrare a activităţii cardiace cu ajutorul cardiografului. [Din fr. *cardiographie*].

cardiográmă, cardiograme f. curbă care reprezintă pulsaţiile inimii înregistrate la cardiograf. [Din fr. *cardiogramme*].

cardioinhibatór, ~i, cardioinhibatoáre a. care încetineşte sau opreşte ritmul cardiac. [Din fr. *cardioinhibateur*].

cardiológ, cardiologi m. medic specialist în bolile de inimă; (adj.) *medic cardiolog.* [Din fr. *cardiologue*].

cardiologíe f. **1.** ramură a medicinei care se ocupă de bolile de inimă; **2.** (secţie într-o) clinică unde se tratează bolile de inimă. [Din fr. *cardiologie*].

cardiomegalíe, cardiomegalii f. (med.) mărire a volumului inimii. [Din fr. *cardiomégalie*].

cardiopatíe, cardiopatii f. boală de inimă: *cardiopatie ischemică.* [Din fr. *cardiopathie*].

cardioplastíe, cardioplastii f. operaţie plastică asupra cardiei şi părţii terminale a esofagului pentru a remedia spasmul lor. [Din fr. *cardioplastie*].

cardioplegíe, cardioplegii f. (med.) paralizie a muşchilor inimii. [Din fr. *cardioplégie*].

cardioscleróză, cardioscleroze f. scleroză a muşchilor inimii. [Din fr. *cardiosclérose*].

cardioscóp, cardioscoape n. aparat cu care se înregistrează contracţiile inimii. [Din fr. *cardioscope*].

cardioscopíe, cardioscopii f. examinare a bătăilor inimii cu ajutorul unui aparat. [Din fr. *cardioscopie*].

cardiospásm, cardiospasme n. spasm al inimii. [Din fr. *cardiospasme*].

cardiotónic, ~ci, cardiotonică, ~ce a. şi n. (medicament) care stimulează activitatea inimii. [Din fr. *cardiotonique*].

cardiotóxic, ~ci, cardiotoxică, ~ce a. (med.) care tulbură activitatea inimii. [Din fr. *cardiotoxique*].

cardiovasculár, ~i, cardiovasculară, ~e a. referitor la inimă şi la vasele sangvine, care ţine de inimă şi de vasele sangvine. [Din fr. *cardiovasculaire*].

cardítă, cardite f. inflamaţie a inimii. [Din fr. *cardite*].

cardón m. plantă erbacee de grădină, cu flori roşii-violacee, întrebuinţată în gastronomie (*Cynara carduncula*). [Din fr. *cardon*].

cáre pron. inter.-rel. **1.** (interogativ) înlocuieşte într-o propoziţie interogativă răspunsul aşteptat: *care-i acolo, măi! strigă argatul.* SAD.; (adj.) *care om nu ţine la viaţă înainte de toate?* CR.; **care alta?,** ce altceva?: *d-apoi de care alta, măi Chirică?* CR.; **care pe care?,** cine din doi poate birui pe celălalt?: *acum să vedem, care pe care?* CR.; **2.** (relativ) introduce propoziţii subordonate avînd rol de conjuncţie: *sora mea care mă purta în cîrcă.* DELAVR.; *omul care vorbeşte;* **3.** (cu valoare de pron. dem.) cel ce, ceea ce: *baba îşi lua cămeşa de soacră, ba încă netăiată la gură, care însemnează că soacra nu trebuie să fie cu gura mare.* CR.; **după care,** după aceea: *„amin!" zise domnul ... după care apoi se depărtă.* EM.; **care va (sau vra) să zică,** ceea ce înseamnă, prin urmare: *orizontul politic s-a posomorît! ... care vra să zică, iar bejănie!* AL.; **4.** (cu valoare de pron. neh.) fiecare: *au început a vorbi care ce ştia şi cum îi ducea capul.* CR.; **nu care cumva ...?,** (oare) nu cumva ...?; **5.** (cu valoare de pron. neh.; în corelaţie cu el însuşi) unul ... altul, acesta ... acela,

parte ... parte: *Fulga masa că-şi gătea, miei de piele că-i jupea, care prin frigări frigea, care prin căldări fierbea.* POP.; **care (mai) de care,** pe întrecute, unul mai mult decît altul: *ce să fie acolo, ziceau oamenii, alergînd care de care din toate părţile.* CR.; **care dincotro,** din toate părţile; fiecare din altă parte: *băieţii încep a curge toţi, care dincotro, cu blăstemurile părinteşti în mînă.* CR.; (şi: (înv. şi pop.) **cari**). [Lat. ***qualis***].

carená, carenez vb. (tr.) **1.** a repara carena unei nave; **2.** a acoperi cu tablă suprafaţa exterioară a unui vehicul de mare viteză. [Din fr. ***caréner,*** it. ***carenare***].

carenáj, carenaje n. **1.** faptul de a carena; carenare; **2.** îmbrăcăminte (de tablă sau de placaj), aplicată pe un corp pentru a-i micşora rezistenţa aerodinamică. [Din fr. ***carénage***].

carenál, ~i, carenală, ~e a. (bot.) care ţine de carena florilor, referitor la carenă. [Din fr. ***carénal***].

carenáre, carenări f. acţiunea de a carena şi rezultatul ei; carenaj. [V. ***carena***].

caréna, carene f. **1.** parte a unei nave care stă în apă (cînd este încărcată): *marinarii ung carena bărcilor şi spală puntea.* CĂL.; **2.** volum de apă dislocat de o navă sau de un plutitor; **3.** porţiune a corolei leguminoaselor, în formă de luntre, la unirea celor două petale inferioare; **4.** creasta osului stern la păsări. [Din gr. mod. ***karena***].

carént, ~ţi, carentă, ~e a. lipsit, privat: *piesa este carentă de orice valoare dramatică.* CĂL. [De la ***carenţă***].

carénţă, carenţe f. lipsă, deficienţă: *gîndirea primitivă nu poate fi acuzată de o carenţă funcţională.* BL.; *carenţele sistemului de învăţămînt.* [Din fr. ***carence,*** lat. ***carentia***].

carét, careţi m. broască-ţestoasă comestibilă din mările tropicale (*Eretmochelis imbricata*). [Din fr. ***caret***].

caretáş, caretaşi m. (înv.) persoană care făcea sau vindea carete: *mi-am zdruncinat şelile prin droşce pe paveaua noastră ... cea vîndută carîtaşilor.* AL.; (şi: (înv.) ***carătaş***) [***Caretă*** + ***-aş***].

carétă, carete f. trăsură elegantă şi închisă pe patru roţi; cupeu: *careta domnească şi caleştile suitei trebuiau să schimbe caii.* CAR. [Din it. ***carretta***].

caretăşie f. ocupaţia, meseria caretaşului. [***Caretaş*** + ***-ie***].

caréte, careţi m. nume dat unor viermişori care se formează pe unele alimente. [***Car***^{2} + ***-ete***].

caréu, careuri n. **1.** mod de aşezare în formă de pătrat a unor persoane sau obiecte: *careu de dans;* **2.** (sport) suprafaţă din cîmpul de joc, în care se aplică reguli speciale; **3.** (la jocul de cărţi) grup de patru cărţi de aceeaşi valoare: *careu de aşi.* [Din fr. ***carré***].

carevá pron. neh. vreunul, oarecare, cineva: *deşi încadrat de infirmieri şi de gardieni, careva îl lovi.* GHEŢIE; *fumează careva dintre dumneavoastră?* GHEŢIE. [***Care*** + ***-va***].

carfiţă, carfiţe f. (înv.) ac cu gămălie împodobit cu pietre scumpe: *scumpe carfiţe de aur.* FIL. [Din gr. mod. ***karfitza***].

carfologíe, carfologii f. (med.) agitaţie anormală a degetelor unui bolnav care pare că vrea să pipăie obiecte mici. [Din fr. ***carphologie***].

cargăn, cargane n. fibră proteică, obţinută din cazeină. [Et. nec.].

cargobót, cargoboturi n. navă pentru transportul mărfurilor; cargou: *fusese îmbarcat, ca secund, pe un cargobot românesc.* TUD. [Din engl. ***cargoboat***].

cargóu, cargouri n. cargobot. [Din fr. ***cargo***].

cárl pron. inter.-rel. v. **care.**

carlá, carlează vb. (refl.; despre dinţi) a se găuri, a se strica. [Din fr. ***carier***].

carlát, ~ţi, carlată, ~e a. **1.** găurit, stricat: *dinte cariat; măsea cariată;* **2.** (fig.) găunos. [V. ***caria***].

carlatídă, carlatide f. statuie reprezentînd o femeie care sprijină o cornişă: *cariatide frînte şi toarsele coloane.* NAUM. [Din fr. ***cariatide,*** lat. ***caryatides***].

caribú m. specie de ren care trăieşte în Canada. [Din fr., engl. ***caribou***].

caríc, carice şi **caricuri** n. încărcătură utilă a unei nave de comerţ. [Din it. ***carico***].

caricá, carichez vb. (înv.; tr.) a caricaturiza. [Din it. ***caricare,*** germ. ***karikieren***].

caricáre f. (rar) caricaturizare: *umorul lui Topîrceanu provine din caricare şi imaginaţie.* CĂL. [V. ***carica***].

caricát, ~ţi, caricată, ~e a. (rar) reprezentat caricatural: *ai un singur bloc de marmură, dacă îl întrebuinţezi pentru o formă caricată, de unde să mai poţi sculpta o Minervă?* MAIOR. [V. ***carica***].

caricaturál, ~i, caricaturală, ~e a. care ţine de caricatură sau de caricaturizare; referitor la caricaturi; de caricatură: *rămîne o teorie construită într-o perspectivă de ochean deformat, o teorie caricaturală.* BL.; (subst. n.) *ideea despre inconştient, încărcată de mari virtualităţi, s-a desfigurat uneori pînă la caricatural.* BL. [Din fr. ***caricatural***].

caricatúră, caricaturi f. **1.** reprezentare grafică ridiculizantă (a unei persoane): *expoziţie de caricaturi;* **2.** imitaţie nereuşită (care denaturează originalul); **3.** înfăţişare ridicolă (deformantă) a unei persoane, a unui lucru etc.: *viţiul hagiului e desfăcut cu totul de individualitate, redus la o caricatură simbolică.* CĂL.; (p. ext.) *se vor strădui să le vîre în cap acelor copii nenorociţi o caricatură de învăţătură.* GHEŢIE; **4.** persoană cu înfăţişare ridicolă: *cel mititel de statură, căruia-i căzu mustaţa şi e chiar caricatură.* NEGR. [Din fr. ***caricature***].

caricaturísm n. (rar) mod caricatural de prezentare a unei persoane, a unei situaţii etc. [***Caricatură*** + ***-ism***].

caricaturíst, caricaturişti m. artist care desenează caricaturi: *vezi tipuri atît de pocite încît abia [o] fantezie de caricaturist le-ar putea inventa.* EM. [Din fr. ***caricaturiste***].

caricaturístic, ~ci, caricaturistică, ~ce a. **1.** care exagerează unele trăsături (negative) cu intenţie satirică; **2.** care ţine de caricatură: *nu are la îndemîna iubirii de sine şi a maliţiei un talent caricaturistic grandios.* CĂL.; (subst. n.) *arta caricaturisticului... n-a fost nicăieri mai insistent cultivată.* VIANU. [Din germ. ***karikaturistisch***].

caricaturizá, caricaturizez vb. (tr.) **1.** a reprezenta printr-o caricatură; **2.** a da o înfăţişare ridicolă (într-o operă literară), a transforma în ceva ridicol: *Alecsandri, nemulţămit, îi caricaturizează.* IBR.; (refl.) *Alecsandri se ridiculizează şi se caricaturizează pe sine, generaţia sa.* IBR. [Din fr. ***caricaturiser***].

caricaturizáre, caricaturizări f. acţiunea de a caricaturiza; ridiculizare, satirizare: *Alecsandri, cînd se pune pe caricaturizare, nu se-ncurcă.* IBR. [V. ***caricaturiza***].

caríci, cariciuri n. (arg.) membru viril, penis. [Din ţig. ***kar***].

carídă, caride f. crevetă (*Palaemon squilla*). [Din gr. mod. ***gharidha***].

cărie, carii f. **1.** boală caracterizată prin măcinarea progresivă a dinţilor: *dinţii îl dureau şi amenînţau cu carie prematură.* CĂL.; **2.** boală a cerealelor; **3.** (tehn.) defect al pieselor turnate, sub forma unor canale, provocate de gaze. [Din fr. ***carie,*** lat. ***caries***].

cariérá^1**, cariere** f. loc de unde se extrage piatră, pietriş, nisip sau marmură. [Din fr. ***carrière***].

cariérá^2**, cariere** f. **1.** (înv.) loc închis unde se desfăşoară alergări de cai sau de care; **2.** activitate pe care o desfăşoară cineva (într-o întreprindere, într-o instituţie), pe baza unei pregătiri speciale; profesiune, ocupaţie: *autorul urmăreşte pe absolvenţi în cariera de învăţători.* CĂL.; *militar de carieră;* (p.ext.) *soţia de cincisprezece ani îşi începe lunga carieră maternă.* CĂL.; **3.** drum în viaţă; situaţie, poziţie în ierarhia socială şi profesională: *ajungînd cîndva miniştri, le-a deschide carieră.* EM.; **a face carieră,** a) a reuşi într-o profesie; b) a deveni cunoscut, a fi în vogă: *piesele sale n-au făcut carieră, fiind banale şi de o poezie falsă.* CĂL. [Din fr. ***carrière***].

cariére, carieri f. acţiunea de a se caria şi rezultatul ei. [V. ***caria***].

carierísm n. tendinţă de a parveni. [***Carieră***^{2} + ***-ism***].

carieríst, ~şti, carieristă, ~e a. şi m., f. (persoană) care luptă să parvină: *un carierist pentru care talentul, arta, esteticul sînt doar nişte ifose.* CF. [***Carieră***^{2} + ***-ist***].

carintián, ~i, carintiană, ~e a. şi m., f. (persoană) din Carintia: *carintienii şi tirolezii au băut apă din Valea Frumoasei şi nu s-au mai întors la baştina lor.* SAD. [***Carintia*** n.pr. + ***-ean***].

cario- element de compunere cu sensul „(referitor la) nucleul celulei". [Din fr. ***cario-***].

carióca^1 f. dans popular brazilian; melodia acestui dans. [Din port., sp. ***carioca***].

carióca^2 f. instrument de scris cu tuş îmbibat într-o pîslă. [Denumire comercială].

cariochinéză f. proces de multiplicare celulară indirectă. [Din fr. ***karyokinèse, caryocinèse***].

cariofilácée, cariofilacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, cu noduri pe tulpină şi cu frunze înguste (ex. garoafa); (şi la sg.) plantă din această familie; cariofilee. [Din fr. ***caryophyllacées***].

cariofiléе, cariofilee f. cariofilacee. [Din fr. ***caryophyllées***].

cariólă, cariole f. trăsură uşoară cu două roţi, trasă de un cal: *pe sub ferestre, o cariolă de lăptar se depărtează la pas.* VINEA. [Din it. ***cariole***].

cariologíe f. parte a biologiei care studiază celula şi nucleul. [Din fr. ***caryologie***].

cariometríe, cariometrii f. determinare a diametrului nucleelor celulare cu ajutorul microscopului. [Din fr. ***caryometrie***].

cariópsă, cariopse f. fruct uscat, indehiscent, cu pericarpul lipit de sămînţă: *fructul grîului este o cariopsă.* [Din fr. ***caryopse***].

cariotíp, cariotipuri n. dispunere sistematică a cromozomilor unei specii. [Din fr. ***caryotype***].

carismátic, ~ci, carismatică, ~ce a. **1.** referitor la carismă; care se caracterizează prin carismă: *persoană carismatică;* **putere carismatică,** capacitate de influenţare, prestigiu de care se bucură cineva în virtutea unor calităţi de excepţie; **2.** care se caracterizează printr-o intensă viaţă religioasă: *comunităţile carismatice au apărut în diferite epoci;* (scris şi: *charismatic*); (şi: **harismatic**). [Din fr. ***charismatique,*** germ. ***charismatisch***].

carismatísm n. doctrină creştină care pune accentul pe spirit, pe darul divin. [Din fr. ***charismatisme***].

carísmă, (rar) **carisme** f. **1.** (teol.) ansamblu de date spirituale deosebite, coborîte prin Duhul Sfînt asupra comunităţilor sau asupra indivizilor; **2.** influenţă asupra mulţimii datorată prestigiului, farmecului personal etc.: *politician cu carismă;* (scris şi: *charismă*); (şi: **harismă**). [Din fr. ***charisme,*** germ. ***Charisma,*** gr. ***kharisma***].

C

caritábil, ~i, caritabilă, ~e a. 1. care manifestă caritate; milos, generos: *om caritabil;* 2. care exprimă caritate: *a făcut un act caritabil, donînd bani pentru săraci.* [Din fr. ***charitable***].

caritáte f. 1. atitudine generoasă, miloasă (în concordanţă cu preceptele creştine): *lumea catolică era bigotă, caritatea – o virtute foarte recomandată de biserică.* CĂL.; *credinţa, speranţa şi caritatea sînt cele trei virtuţi teologale;* (înv.) **soră de caritate,** infirmieră: *sora de caritate a clătinat din cap în semn de înţelegere şi compătimire.* VINEA; 2. filantropie; **instituţie de caritate,** instituţie de binefacere. [Din lat. ***caritas, -atis,*** fr. ***charité***].

caritatív, ~i, caritativă, ~e a. (rar) 1. care manifestă caritate; caritabil: *toţi sînt pentru el cavaleri, dacă se arată dezinteresaţi, caritativi şi cu respect pentru eroii vestiţi.* CĂL.; 2. care exprimă caritate: *el ţine ca isprăvile sale, chiar caritative, să se ştie.* CĂL. [Din it. ***caritativo,*** fr. ***caritatif***].

cáriu m. v. **car²**.

carîmb, carîmbi m. 1. parte de formă cilindrică a cizmei, care îmbracă pulpa piciorului de la gleznă pînă la genunchi: *mîna în carîmb băga, mititel pistol scotea.* POP.; 2. drug la loitrea carului: *de acum numai să te ţii bine de carîmbi şi de speteze.* CR. [Probabil traco-dac].

carîtáş m. v. **caretaş.**

carlín, carlini m. specie de cîine cu corpul lung, capul masiv şi rotund şi cu botul scurt; mops: *a pus un carlin gălăgios şi jucăuţ... să mîrîie fioros.* VINEA. [Din fr. ***carlin***].

carlíngă, carlingi f. cabină unde se află comenzile şi unde stă pilotul unui avion: *îşi imagina strîmta carlingă a pilotului.* GHEŢIE. [Din fr. ***carlingue***].

carmăc, carmace n. unealtă de pescuit fără nadă, alcătuită din mai multe şiruri de cîrlige mari: *pescarii îşi aveau reţele de carmace pentru pescuitul morunului şi nisetrului.* SAD. [Din rus. ***karmak***].

carmajín n. (reg.) piele vopsită în roşu-închis: *poartă cămaşă subţire şi albă ... şi bici de carmajin cu codiriştea de os.* SL. [Din magh. ***karmazsin***].

carmangeríe, carmangerii f. 1. măcelărie; 2. restaurant în care se prepară şi se servesc preparate din carne. [*Carmangiu* + *-erie*].

carmangíu, carmangii m. (înv.) măcelar. [Din turc. dial. ***karmanci***].

carmaniólă, carmaniole f. 1. cîntec şi dans revoluţionar francez; 2. vestă scurtă purtată în timpul revoluţiei franceze. [Din fr. ***carmagnole***].

carmelít, ~ţi, carmelită, ~e m., f. călugăr sau călugăriţă catolic(ă) membru(ă) a(l) unui ordin înfiinţat în secolul al XIII-lea în Spania: *intră definitiv în ordinul carmelitelor desculţe.* CĂL.; (adj.) *în mijloc,... fraţii carmeliţi cu stindardul ordinului.* CĂL. [Din fr. ***carmélite,*** sp. ***carmelita***].

carmín n. 1. colorant de culoare roşie-deschisă, ca a cîrmîzului: *femeile germane sînt adesea cu ochi şi sprîncene încîntătoare, buze ce provoacă coralul şi carminul cel mai fin.* CĂL.; 2. (p. ext.) culoare roşie vie. [Din fr. ***carmin,*** lat. ***carminium***].

carmínă, carminez vb. (rar; tr.) a colora, a vopsi cu carmin. [Din fr. ***carminer***].

carminatív, ~i, carminativă, ~e a. (med.) care are proprietatea de a evacua gazele din intestin: *ceai carminativ.* [Din fr. ***carminatif***].

carmínic a. **acid carminic,** acid extras din coşenilă. [Din fr. ***carminique***].

carnabát m. rasă de oi cu lîna semifină, de culoare roşcată-cafenie, şi cu carnea fără miros. [Din bulg. ***karnabat***].

carnăgiu n. v. **carnaj.**

carnáj, carnaje n. 1. măcel, masacru; 2. (rar) carne; **de carnaj,** carnivor: *cum sînt alcătuite fălcile rechinului, vietatea cea mai necruţătoare dintre vietăţile de carnaj.* TUD.; (şi: **carnagiu**). [Din fr. ***carnage,*** it. ***carnaggio***].

carnál, ~i, carnală, ~e a. care ţine de carne, referitor la carne; trupesc: *vom găsi atitudini sublimate de elementul carnal.* CĂL.; *pofte carnale. //* m., f. persoană dominată de dorinţele trupeşti: *tînărul popă e un carnal şi-un instinctual pînă la crimă.* CĂL. [Din lat. ***carnalis***, it. ***carnale***].

carnalít n. amestec natural de clorură de potasiu şi de magneziu, folosit ca îngrăşămînt chimic. [Din fr. ***carnallite***].

carnalitáte f. (rar) dorinţă trupească; (p. ext.) ceea ce ţine de carne, de trup; senzualitate: *o umbră de onestă carnalitate abia se întrevede, pe ici, pe colo, în descripţia, de pildă, a unui umăr.* CĂL. [Din it. ***carnalità***].

carnasiér, ~i, carnasieră, ~e a. carnivor: *animale carnasiere. //* f. fiecare dintre cele patru măsele mari şi tăioase ale animalelor carnivore. [Din fr. ***carnassier***].

carnát, ~ţi, carnată, ~e a. 1. care este compus din carne; cu carne: *aici parcă toată lumea şi-a însuşit coloritul lui Cromwell; semn de supranutriţie carnată.* VINEA; *alimentaţie carnată;* 2. care are aspect de carne; de culoarea cărnii. [Din fr. ***carné***].

carnáţie, carnaţii f. 1. coloritul şi structura pielii unei persoane; 2. (pict.) parte nudă a corpului; 3. (fig.) ceea ce constituie latura materială (şi vizibilă); aspect palpabil: *metaforele acestea sînt destinate să redea cît mai mult carnaţia concretă a unui fapt.* BL.; (şi: (înv.) **carnaţiune**). [Din fr. ***carnation***].

carnaţiúne f. v. **carnaţie.**

camavál, carnavaluri şi (rar) **camavale** n. 1. petrecere populară cu deghizări, care alegorice, focuri de artificii etc.: *în vremea carnavalului, mă deghizez cu vreun caftan.* EM.; (fig.) *acest mare carnaval al filosofiei ... a durat cîteva veacuri.* BL.; **de carnaval,** ridicol; frivol: *o mahala grotesc ireală improvizează o înmormîntare de carnaval.* CĂL.; 2. perioadă care precedă postul, în unele ţări, cînd au loc asemenea petreceri; cîşlegi. [Din fr. ***carnaval,*** it. ***carnavale***].

carnavalésc, ~şti, carnavalească, ~şti a. care aparţine carnavalului, referitor la carnaval. [Din fr. ***carnavalesque***].

carnaxí interj. (înv.) exclamaţie care exprimă supărare, ciudă, indignare: *carnaxi! că era să mă chiorască.* AL. [Din turc. ***karnaksi***].

cárne, cărnuri f. 1. ţesut muscular al corpului animalelor şi al oamenilor: *cărnurile uriaşilor veţi mînca şi sîngele boiarilor pămîntului veţi bea.* BIBLIA; **a i se scutura cuiva carnea,** v. **scutura; carne de tun,** militari expuşi măcelului; **carne vie, a)** carne de pe care s-a jupuit pielea; b) (fig.) oameni: *au avut ordin să tragă în carne vie.* CAR.; **comerţ cu carne vie,** proxenetism; **a tăia** (sau **a da, a trage**) **în carne vie, a)** a tăia, a lovi în plin (şi fără milă); b) (fig.) a curma fără cruţare un rău; **a fi rău** (sau **bun**) **de carne,** a se vindeca greu (sau uşor) de o rană; **în carne şi oase,** în persoană, în realitate: *am văzut ... la stînga mea un înger în carne şi oase.* BL.; **(a fi) carne din carnea cuiva,** (a fi) descendent direct din cineva, (a fi) legat prin sînge de cineva; **a creşte carnea pe cineva** sau **a prinde** (sau **a pune**) **carne, a)** a se îngrăşa, a lua proporţii: *Sultănica ... nu era d-alea tărtăneţele ce pune carnea pe coaste cu lopata.* DELAVR.; **b)** a simţi o satisfacţie, o mulţumire: *privea şi creştea carnea pe el de mulţumire.* ISP.; **a tremura carnea pe cineva,** a tremura foarte tare (de frică, de indignare etc.); **a fi prieten unghie şi carne** (**cu cineva**), a fi prieten foarte bun cu cineva: *Pavel făcu o pereche de ciubote de iuft vărului meu Ioan, cu care era prietin unghie şi carne.* CR.; **a-şi pune** (sau **a-şi băga**) **carnea la saramură,** a face mari eforturi (expunîndu-şi viaţa), a face tot posibilul; 2. bucată din ţesutul muscular al animalelor folosită ca aliment: *era nevoiţi a mînca carne de cal.* NEGR.; *el scoase o torbă plină de cărnuri fripte.* AL.; *cine poate oase roade, cine nu, nici carne moale.* CR.; **carne albă,** v. **alb;** 3. carnaţie, trup (de om): *carnea i se înfăţişa în toată ademenirea ei, tulburîndu-i simţurile.* REBR.; (fig.) *Petică glorifică diafanitatea fiorilor, exalaţia cărnurilor vegetale.* CĂL.; 4. parte moale de sub coaja fructelor care înconjură sămînţa: *prune cu carnea galbenă.* [Lat. ***caro, carnis***].

carnefíce m. (livr.) călău, gîde. [Din fr. ***carnefice***].

carnét, carnete n. 1. caiet mic de buzunar pentru diferite însemnări: *ţi-am scris o reţetă, zise el, rupînd hîrtia din carnet.* GHEŢIE; 2. act (în formă de caiet mic): *carnet de membru.* [Din fr. ***carnet***].

carneţél, carneţele n. diminutiv de la carnet: *cu un carneţel în mînă, Eminescu îşi făcea însemnări.* CĂL. [*Carnet* + *-el*].

carnián, ~eni, carniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) primul etaj al triasicului superior din regiunile alpine. [Din fr. ***carnien***].

carnivór, ~i, carnivoră, ~e a. care se hrăneşte cu carne: *toată lumea cunoaşte lupul, fiara asta carnivoră şi nesăţioasă.* NEGR. // n. (la pl.) ordin din clasa mamiferelor cuprinzînd animalele care se hrănesc cu carne; (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. ***carnivore,*** lat. ***carnivorus***].

carnotít, carnotiţi n. (geol.) mineral de uraniu şi de vanadiu cu radioactivitate mare. [Din fr. ***carnotit***].

caró, carale n. una dintre cele patru culori la cărţile de joc, însemnată prin romburi: *mi-a ieşit zece ochi de caro.* AL. [Din fr. ***carreau***].

caroiá, caroiez vb. (tr. şi intr.) a aplica un caroiaj pe o hartă. [Din fr. ***carroyer***].

caroiáj, caroiaje n. reţea de drepte perpendiculare între ele, necesară pentru transpunerea pe hîrtie a unui desen, a unei hărţi etc. sau pentru determinarea coordonatelor punctelor pe o hartă. [Din fr. ***carroyage***].

carólă f. vechi dans francez de societate, asemănător cu cadrilul; melodia după care se execută acest dans. [Din fr. ***carole***].

carolingián, ~eni, carolingiană, ~ene a. care aparţine dinastiei lui Carol cel Mare, referitor la această dinastie. [Din fr. ***carolingien***].

carosá, carosez vb. (tr.) a proiecta, a produce sau a monta o caroserie. [Din fr. ***carrosser***].

carosábil, ~i, carosabilă, ~e a. care permite circulaţia vehiculelor, destinat circulaţiei vehiculelor. // n. parte a unei căi rutiere pe care se circulă: *carosabilul este umed.* [Din fr. ***carrossable***].

carosáre, carosări f. acţiunea de a carosa. [V. ***carosa***].

carosát, ~ţi, carosată, ~e a. care are montată caroseria (nouă): *maşină carosată.* [V. ***carosa***].

caroserí, caroserii f. parte a unui vehicul aşezată deasupra roţilor şi amenajată pentru transport: *vechea caroserie ... pîrîia, legîndu-se în dreapta şi-n stînga.* GHEŢIE. [Din fr. ***carrosserie***].

carosiér, carosieri m. fabricant de caroserii. [Din fr. ***carrossier***].

carotá, carotez vb. (franţuzism; intr.) a înşela; a escroca; a fraieri. [Din fr. ***carotter***].

carotáj, carotaje n. 1. determinare a structurii unui teren prin analiza carotelor; 2. (fam.) înşelăciune, escrocherie. [Din fr. ***carottage***].

carótă, carote f. 1. varietate de morcovi de culoare galbenă-roşiatică; 2. probă cilindrică de material luată din fundul unei sonde; 3. (fig.) înşelătorie, trişare. [Din fr. ***carotte***].

carotén n. pigment galben sau roşu (carbură de hidrogen) prezent în unele ţesuturi vegetale (în special la morcovi) şi animale. [Din fr. *carotène*].

carotídă, carotide f. fiecare dintre cele două artere care duc sîngele de la inimă la cap: *răfuielile începute cu palme şi terminate cu înfigerea unui ac lung de oţel în carotidă sau în inimă.* R.L. [Din fr. *carotide*].

carotidián, ~eni, carotidiană, ~ene a. care ţine de carotidă. [Din fr. *carotidien*].

carotiéră, carotiere f. aparat folosit la tăierea şi la extragerea carotelor din sonde. [Din fr. *carotière*].

carotinemíe, carotinemii f. prezenţă a carotenului în sînge. [Din fr. *carotinémie*].

caróu, carouri n. pătrăţel imprimat sau ţesut pe unele stofe: *stofă cu carouri.* [Din fr. *carreau*].

carp n. ansamblu de opt oase mici care alcătuiesc articulaţia dintre braţ şi palmă. [Din fr. *carpe*, lat. *carpus*].

carpátic, ~ci, carpatică, ~ce a. din munţii Carpaţi; al Carpaţilor: *vulturii carpatici cu zborul îndrăzneţ.* AL. [Din fr. *karpathique*].

carpatín, ~i, carpatină, ~e a. carpatic: *coborît din întîmplare un moment din piscurile carpatine.* CAR.; *cerb carpatin.* [Din fr. *karpathin*].

carpélă, carpele f. frunză modificată care intră în alcătuirea pistilului sau poartă ovulele florii. [Din fr. *carpelle*].

cárpen, carpeni m. arbore cu lemnul tare şi alb, întrebuinţat în construcţii şi în rotărie (*Carpinus betulus*): *carpenii stufoşi, salba moale şi teii cresc amestecaţi cu falnici jugastri.* OD. [Lat. *carpinus*].

cărpenă, carpene f. (reg.) **1.** fructul carpenului; **2.** specie de grîu negru (*Melampyrum nemorosum*); **3.** ţeapă (din lemn de carpen): *jupîneasa Carpena, adusă din Slatina.* POP. [De la *carpen*].

carpétă, carpete f. covoraş. [Din fr. *carpette*].

cárpi m. pl. populaţie dacă care a trăit în Moldova: *dacii se amintesc sub numele carpilor şi costobocilor.* CĂL. [Din lat. *Carpes*].

carpián, ~eni, carpiană, ~ene a. al carpului: *os carpian.* [Din fr. *carpien*].

carpo- element de compunere cu semnificaţia „fruct". [Din fr. *carpo-*].

carpocápsă, carpocapse f. fluture al cărui larvă trăieşte în fructul mărului (*Carpocapsa pomonella*). [Din fr. *carpocapse*].

carpofág, ~gi, carpofagă, ~ge a. care se hrăneşte cu fructe: *animal carpofag.* [Din fr. *carpophage*].

carpolít, carpolite n. fruct fosil aflat în straturile geologice. [Din germ. *Karpolith*].

carpologíe f. parte a botanicii care se ocupă cu studiul fructelor. [Din fr. *carpologie*].

carst, carsturi n. eroziune a calcarelor şi a ghipsurilor, însoţită de formarea de pîlnii, peşteri etc. [Din germ. *Karst*].

cárstic, ~ci, carstică, ~ce a. referitor la carst, specific carstului: *relief carstic.* [Din fr. *karstique*].

carstificáre, carstificări f. proces de dizolvare a rocilor (calcaroase) şi de transport, de depunere sau de precipitare a materialelor. [Din fr. *karstification*].

carstologíe f. disciplină a geologiei care studiază fenomenele carstice. [Din fr. *karstologie*].

cart[1], carturi n. **1.** serviciu de patru ore făcut la bordul unei nave: *ofiţerul de quart strigă.* CĂL.; **2.** diviziune unghiulară egală cu a 32-a parte din roza vînturilor: *luă drumul spre Egee, sud 5 carturi spre vest.* TUD.; (şi: **quart**). [Din fr. *quart*].

cart[2], carturi n. **1.** automobil de sport, a cărui caroserie şi parte mecanică sînt simplificate; **2.** automobil construit pentru copii; (scris şi: *kart*). [Din fr., engl. *kart*].

cartá, cartez vb. (tr.) **1.** a repartiza, a grupa; **2.** a adăuga pe o hartă anumite detalii. [De la *cartă*].

cartabóş m. v. **caltaboş**.

cartaginéz, ~i, cartaginează, ~e a. care aparţine Cartaginei sau locuitorilor ei, referitor la Cartagina sau la locuitorii ei; punic. // m., f. persoană care făcea parte din populaţia vechii Cartagine: *contesta şi romanilor şi cartaginezilor posesiunea Italiei.* EM. [*Cartagina* n. pr. + *-ez*].

cartáre, cartări f. **1.** acţiunea de a carta şi rezultatul ei; **2.** (spec.) serviciu poştal unde se cartează scrisori. [V. *carta*].

cartatór, ~i, cartatoáre m., f. persoană care cartează corespondenţa. [*Carta* + *-tor*].

cărtă, carte f. **1.** (în evul mediu) act destinat a consemna anumite drepturi şi libertăţi: *Regulamentul organic era şi cartă care conţinea ... şi dispoziţiuni administrative.* GHICA; **2.** pact politic important: *Carta ONU;* **3.** (înv.) **cartă poştală**, carte poştală (v. **carte**); **cartă de vizită**, carte de vizită (v. **carte**): *îşi luase mai demult pe genunchi geamantănaşul de piele fină cu carta de vizită scoasă în evidenţă.* REBR.; **4.** (înv.) hartă. [Din fr. *charte*, lat. *charta*].

cárte, cărţi f. **1.** scriere tipărită pe mai multe foi legate împreună: *multe din ilustraţiile cărţilor lui le-a făcut însuşi.* CĂL.; *se consideră că o „carte" trebuie să aibă peste 48 de pagini, cărţi, dacă are mai puţin, este „broşură";* **a vorbi** (sau a **spune**) **ca din carte**, a vorbi ca un om învăţat; a face caz de propria erudiţie; **carte de căpătîi**, v. **căpătîi**; **semn de carte**, v. **semn**; **carte albă** (sau **albastră**, **neagră** etc.), publicaţie oficială (a unui guvern), conţinînd documente justificative referitoare la o problemă politică; **cartea sorţii**, v. **soartă**; **2.** diviziune mai mare decît un capitol a unei scrieri de proporţii mari: *cartea 3, cap. 4;* **3.** (fig.) cunoştinţe de scriere şi de citire; instrucţie, ştiinţă, învăţătură: *întrecea mai pe toţi băieţii şi din carte, dar şi din nebunii.* CR.; **a se pune pe carte**, a se apuca serios de învăţat; **(a fi) tobă** (sau **burduf**) **de carte**, (a fi) foarte învăţat: *la Socola să mergem, dacă vrem să ieşim dobă de carte.* CR.; **a nu şti boabă de carte**, a nu şti nici măcar a citi şi a scrie: *dacă nu ştii boabă de carte, cum ai să mă înţelegi?* CR.; **cum scrie la carte**, aşa cum trebuie, cum se cere; reglementar; **om de carte**, învăţat; cărturar; **ştiutor de carte**, v. **ştiutor**; **4.** (înv.) scrisoare: *împăratul a scris carte frăţîne-său craiului.* CR.; **5.** (înv. şi pop.) act scris, emis de o autoritate: *răzăşia mi-ai mîncat-o de haram, cu cărţi mincinoase, cu plastografii.* AL.; *ai carte, ai parte;* **carte de judecată**, hotărîre a unui judecător; **carte de scuteală** (sau **de scutire**), v. **scuteală**; **6. carte poştală**, bucată de carton, cu anumite tipărituri pe ea, folosită în corespondenţă: *scociorîndu-se într-un buzunar, scoase o carte poştală.* SAD.; **carte de vizită**, bucată mică de carton pe care este tipărit numele, titlurile, adresa etc. unei persoane; **carte de intrare**, permis de frecventare a unei biblioteci; **7.** ordin scris emis de o autoritate: *scrie carte împăratul, scoate veste-n ţara toată.* EM.; **carte roşie**, document internaţional în care sînt înscrise speciile de plante şi de animale rare, endemice sau ameninţate cu dispariţia; **carte verde**, document special pentru automobilele cu circulaţie europeană: *s-a stopat vînzarea de carte verde pentru automobilele care vor să plece în Europa.* CF.; **8.** (de obicei la pl.; **cărţi de joc**) piesă formată dintr-o bucată de carton cu semne şi figuri întrebuinţată la jocurile de noroc; (p. ext.) joc executat cu astfel de piese: *incompetenţa în materie de cărţi a lui Ghika era notorie.* GHEŢIE; *o pereche de cărţi cuprinde 52 de bucăţi;* **a face cărţile**, a amesteca aceste piese; **a da cărţile**, a împărţi aceste piese la jucători: *începu să dea cărţile.* DELAVR.; **a(-şi) juca (şi) ultima carte**, a folosi ultimele resurse, a face o ultimă încercare (posibilă) pentru a reuşi: *în seara aceea, îmi jucasem ultima carte şi ratasem totul.* GHEŢIE; **a da în cărţi** (sau **cu cărţile**), a ghici, a prevedea; **a da** (sau **a juca cu**) **cărţile pe faţă**, a deconspira, a da de gol; a spune lămurit: *ştii ce ..., ia să dăm noi mai bine cărţile pe faţă.* CAR.; *nu credeţi că ar fi mai bine să jucăm cu cărţile pe faţă?* GHEŢIE. [Lat. *charta*].

cartél, carteluri n. **1.** (înv.) provocare la duel în scris; **2.** (înv.) convenţie scrisă între state privind schimbul prizonierilor sau extrădarea emigranţilor; **3.** asociaţie de întreprinderi din aceeaşi ramură, pentru stabilirea preţurilor, a pieţelor de desfacere, a eliminării concurenţei etc.; **4.** coaliţie de partide, de organizaţii etc.: *cartel electoral; cartel sindical.* [Din fr. *cartel*].

cartelá[1], cartelez vb. (refl.; despre întreprinderi, partide politice etc.) a se reuni într-un cartel. [De la *cartel*].

cartelá[2], cartelez vb. (tr.) a raţionaliza un produs, supunîndu-l la regimul cartelelor. [De la *cartelă*].

cartelăre[1], cartelări f. acţiunea de a se cartela[1]. [V. *cartela[1]*].

cartelăre[2], cartelări f. acţiunea de a cartela[2] şi rezultatul ei: *s-a ajuns pînă la cartelarea pînii.* [V. *cartela[2]*].

cartelát, ~ţi, cartelată, ~e a. distribuit pe bază de cartelă; raţionalizat. [V. *cartela[2]*].

cartélă, cartele f. **1.** bucată de hîrtie sau de carton cu bonuri (detaşabile) pe baza căreia se obţin produsele raţionalizate; **2.** fişă sau bandă specială (din carton, material plastic etc.) cu care se declanşează un mecanism sau se conduce un proces; **cartelă perforată**, carton dreptunghiular de dimensiuni standardizate care serveşte ca suport de informaţie în sistemele de prelucrare automată a datelor: *scriai programul în limbajul Fortran, îl imprimai pe cartele perforate.* D. [Din it. *cartella*].

cárter, cartere n. înveliş metalic de protecţie pentru părţile în mişcare ale unui motor. [Din fr. *carter*].

cartezián, ~eni, cartezlană, ~ene a. care ţine de gîndirea, de opera, de filozofia lui Descartes (Cartesius): *descripţia lui este o pagină clasică, în spiritul analizelor carteziene ale pasiunilor.* VIANU; **coordonate carteziene**, sistem de numere care determină poziţia unui punct în funcţie de două (sau trei) axe perpendiculare între ele. // m. adept al cartezianismului: *adesea cearta dintre cartesiani şi leibnitziani au fost declarată ceartă de cuvinte.* EM. [Din fr. *cartésien*].

cartezianísm n. doctrina filozofului Descartes, care pune la baza cunoaşterii raţiunea şi îndoiala metodică. [Din fr. *cartésianisme*].

cartiér, cartiere n. **1.** parte a unui oraş cu o poziţie distinctă şi unitară; populaţia acestei părţi de oraş: *se întîrnă spre cartierul în care locuia.* BAC.; **2.** parte din comandamentul unei mari unităţi; **cartier general**, loc unde se află, în război, comandantul şi statul major al unei armate: *a venit împăratul Constantin cel Mare şi a stabilit cartierul său general.* GAL.; **3.** (heraldică) fiecare dintre diviziunile unui scut; (şi: **cuartier**). [Din fr. *quartier*].

cartilaginós, ~şi, cartilaginoásă, ~e a. format din cartilaje; cu cartilaje. [Din fr. *cartilagineux*, lat. *cartilaginosus*].

cartilăgiu f. v. **cartilaj**.

cartiláj, cartilaje n. ţesut conjunctiv elastic şi rezistent care se află în organism (de obicei la extremităţile oaselor); (pop.) zgîrci; (şi: **cartilagiu**). [Din fr. *cartilage*].

cárting n. sport practicat cu cartul[2]; competiţie de carturi. [Din engl., fr. *karting*].

cartiruí, cartirulesc vb. (tr.) a încartirui. [Din rus. *kvartirovat'*].

cartiruíre, cartiruiri f. încartiruire. [V. *cartirui*].

cartísm n. mişcare politică a muncitorilor englezi în secolul al XIX-lea. [Din engl. *chartism*].

cartíst, ~şti, cartistă, ~e a. care aparţine cartismului, referitor la cartism. // m. adept al cartismului. [Din engl. *chartist*].

cártnic, cartnici m. **1.** ofiţer care face de cart pe bordul unui vapor; **2.** grad în marina militară, corespunzător aceluia de caporal; persoană având acest grad. [*Cart* + *-nic*].

carto- element de compunere cu semnificaţia „hartă", „grafic", „carte de joc". [Din fr., it. *carto-*].

cartoáfă f. v. cartof.

cartodiagrámă, cartodiagrame f. hartă care reprezintă grafic date statistico-economice. [Din fr. *cartodiagramme*].

cartóf, cartofi m. plantă erbacee cu flori albe sau violete, ale cărei tulpini subterane se termină cu tuberculi comestibili (*Solanum tuberosum*); (p. restr.) tubercul al acestei plante: *ferice de tine, cartofule, de întregul pământ eşti îmbrăţişat.* VIERU; *cartofii au fost introduşi la noi din Austria pe la începutul secolului al XIX-lea;* (şi: (reg.) **cartoafă, cartofă**). [Din germ. *Kartoffel*].

cartófă f. v. cartof.

cartoflór, cartoflori m. diminutiv al lui cartof. [*Cartof* + *-ior*].

cartofór, cartofori m. persoană cu patima jocului de cărţi: *adunătura de stîlpi de cafenele şi de cartofori din Dealul Mitropoliei.* EM. [Din gr. mod. *kartophóros*].

cartoforíe f. (rar) patimă a jocului de cărţi: *portretele pe care ... cucoana Zinca le ţine ascunse de privirile nepotului ei Ionuţ ascund o taină ereditară (luxurie, cartoforie).* CĂL. [*Cartofor* + *-ie*].

cartográf, ~i, cartografă, ~e m., f. specialist în întocmirea hărţilor şi a planurilor topografice. [Din fr. *cartographe*].

cartografiá, cartografiez vb. (tr.) a alcătui hărţi sau planuri topografice. [*Cartografie* + *-a*].

cartográfic, ~ci, cartografică, ~ce a. care ţine de cartografie, referitor la cartografie. [Din fr. *cartographique*].

cartografíe f. **1.** ştiinţa şi tehnica întocmirii hărţilor şi a planurilor topografice; **2.** hartă sau plan întocmite potrivit acestei ştiinţe şi tehnici: *avem deja realizată cartografia întregului teren;* (p. ext.) *nu e însă sarcina noastră să facem aici cartografia detaliată a tuturor acestor poziţii.* BL. [Din fr. *cartographie*].

cartografiére, cartografieri f. acţiunea de a cartografia. [V. *cartografia*].

cartográmă, cartograme f. grafic pe o hartă care reprezintă date statistice repartizate teritorial. [Din fr. *cartogramme*].

cartolínă, cartoline f. carte poştală ilustrată. [Din it. *cartolina*].

cartomanţíe f. (rar) ghicit în cărţi. [Din it. *cartomanzia*].

cartón[1], cartoane n. **1.** hîrtie groasă şi dură, cu flexibilitate redusă: *era obişnuita cutioară albastră de carton cu zece ţigări.* GHEŢIE; **de carton,** lipsit de trăinicie; **carton presat,** hîrtie groasă dură din care se fac diferite obiecte: *geamantan de carton presat;* **2.** foaie, bucată dintr-o astfel de hîrtie cu o anumită destinaţie; **3.** desen iniţial al unui tablou sau al unor detalii ale lui; **4.** tub mic de hîrtie la capătul unor ţigări, unde se află filtrul; **5.** tăviţă de hîrtie groasă şi dură: *un carton de prăjituri.* [Din fr. *carton*, germ. *Karton*].

cartón[2], cartoane n. (reg.) pînză de bumbac; stambă. [Din pol. *kartun*].

cartoná, cartonez vb. (tr.) a lega o carte, un caiet etc. în coperte de carton. [Din fr. *cartonner*].

cartonáj, cartonaje n. **1.** legătură în carton; **2.** obiect de carton; **3.** atelier unde se execută obiecte din carton. [Din fr. *cartonnage*].

cartonáre, cartonări f. acţiunea de a cartona şi rezultatul ei. [V. *cartona*].

cartonáş, cartonaşe n. **1.** diminutiv al lui carton[1]; **2.** bucată mică de carton[1]: *notam titlurile cărţilor pe micile cartonaşe dreptunghiulare.* GHEŢIE; **cartonaş galben** (sau roşu), bucată mică şi dreptunghiulară de carton[1], colorată în galben (sau în roşu), cu care arbitrul unui meci (de fotbal) avertizează (sau exclude) un jucător care a comis o greşeală. [*Carton* + *-aş*].

cartonát, ~ţi, cartonată, ~e a. legat în carton, cu coperte de carton: *îşi aprinse o ţigară aleasă cu grijă din cutia cartonată.* GHEŢIE. [V. *cartona*].

cartotécă, cartoteci f. colecţie a fişelor de evidenţă a persoanelor, a materialelor etc. dintr-o instituţie; dulap, cutie în care se păstrează aceste fişe. [Din germ. *Kartothek*].

cartulár, cartulare n. (rar) colecţie de documente privitoare la o biserică sau la o mănăstire catolică. [Din lat. *chartularium,* fr. *cartulaire*].

cartúş, cartuşe n. **1.** tub metalic sau de carton, prevăzut cu o capsă, cu încărcătură explozivă şi cu proiectil sau alice, folosit ca muniţie pentru armele de foc: *luai revolverul, îi aşezai cartuşe la toate cele şase ţevi.* VLAH.; **2.** bucată cilindrică de exploziv folosită în găurile din mină; **3.** filtru de hîrtie (mai ales pentru carburatoare); **4.** dreptunghi rezervat pentru titlu sau pentru comentarii pe un tablou, pe o hartă etc.; **5.** ornament ce încadrează un titlu, un text; titlul, textul astfel încadrat; **6.** ambalaj care grupează mai multe pachete de ţigări (de obicei zece). [Din fr. *cartouche*].

cartuşiéră, cartuşiere f. pungă mică (din piele), prinsă la centură, în care se ţin cartuşele; brîu (din piele) cu lăcaşuri pentru cartuşe: *în corpul de gardă soldaţii stau drepţi, încinşi, cu baioneta şi cartuşiera.* SAD. [Din fr. *cartouchière*].

carúb, carubi m. (înv.) roşcov (*Ceratonia siliqua*): *o pădure de măslini, de carubi, de lauri şi de rodieri.* AL. [Din fr. *caroube*].

carubiér, carubieri m. arbore cu lemn roşu şi tare din familia cesalpinaceelor, răspîndit în regiunile mediteraneene; roşcov (*Ceratonia siliqua*). [Din fr. *caroubier*].

carúnculă, caruncule f. (med.) nodul. [Din fr. *caroncule*].

carúră f. formă a umerilor şi a spatelui; lăţime în spate. [Din fr. *carrure*].

caruséi, carusele n. **1.** căluşei pentru copii: *din jocurile de azi aş alege caruselul, unde nimeni nu întrece pe nimeni.* VIERU; **2.** serie de mişcări continue. [Din fr. *carrousel*].

carvasará, carvasarale f. (înv.) birou vamal: *în preajma curţii, era temeiul negustorimii cu carvasaraua şi hanurile.* SAD. [Din turc. *kervansaray*].

casá, casez vb. **1.** (tr.) a anula o hotărîre judecătorească sau rezultatul unor alegeri, unui concurs etc.: *alegerile au fost casate, dar scrutinul următor m-a scos tot pe mine.* VINEA; *a casa o judecată, un concurs;* **2.** (înv.; tr.) a priva de un grad, a retrograda: *a casa un ofiţer;* **3.** (tr.) a scoate din uz un mijloc fix; **4.** (refl.; despre vin) a se deprecia, a se degrada. [Din fr. *casser*].

casábil, ~i, casabilă, ~e a. **1.** casant; **2.** care poate fi anulat. [Din fr. *cassable*].

casánt, ~ţi, casantă, ~e a. **1.** care se sparge sau se sfărîmă uşor; fragil; **2.** dur, obositor: *bine făcea că îi toca cu clămpănitul ei casant nervii lui prea groşi.* PR. [Din fr. *cassant*].

casăp, casapi m. (reg.) **1.** măcelar: *casapi de la Diu, haiduci de la Tiu.* POP.; **2.** (fig.) om crud: *Fabiani pentru voi e păstor; pentru noi e casap.* NEGR.; (şi: (înv.) **căsap**). [Din turc. *kasap*].

casáre, casări f. acţiunea de a (se) casa şi rezultatul ei. [V. *casa*].

casátă, casate f. îngheţată din mai multe sortimente dispuse în straturi. [Din it. *cassata,* fr. *cassate*].

casáţie, casaţii f. decizie care casează sau anulează judecăţile, procesele: *recurs la casaţie;* **curte de casaţie,** for judecătoresc suprem, care avea dreptul să caseze o sentinţă: *Curtea de casaţie a fost înfiinţată la Bucureşti în 1861;* (şi: (înv.) **casaţiune**). [Din fr. *cassation*].

casaţiúne f. v. casaţie.

căsă[1], case f. **1.** clădire servind drept locuinţă omului: *o pereche de case cu mai multe încăperi;* **de casă,** făcut în locuinţa proprie: *pîine de casă;* **(a avea) o casă de copii,** (a avea) copii mulţi: *mă vede că-s o vădană sărmană şi c-o casă de copii.* CR.; **a-i fi casa casă şi masa masă,** a duce o viaţă ordonată, tihnită, fără necazuri: *calea să-ţi fie numai cu flori, şi casa casă şi masa masă.* AL.; (fam.) **piatra din casă,** v. **piatră**; **fată în casă,** fată tînără angajată pentru întreţinerea camerelor; **casa scării,** spaţiu în care este construită scara la o clădire cu mai multe etaje; (fig.) **casă de veci,** mormînt: *iaca Ivane şi casa de veci.* CR.; **casă de cultură,** instituţie care organizează manifestări culturale: *s-au construit un stadion cu optzeci de mii de locuri, o operă, o casă de cultură.* GHEŢIE; **2.** persoane care trăiesc împreună; familie: *are o casă grea;* **a ţine** (sau **a fi**) **de casa cuiva,** a ţine de familia cuiva; a fi dintre oamenii apropiaţi ai cuiva: *acum eşti de casa noastră.* CR.; **3.** dinastie, neam: *casa de Hohenzollern;* **4.** gospodărie: *caută de casă, cum se cuvine unei bune gospodine.* NEGR.; *ţine bine casa;* **5.** căsnicie: *trebuie să fie un trimis de undeva, numai pentru a iscodi casele oamenilor.* CR.; **a ţine casă cu cineva,** a trăi împreună cu cineva (fiind căsătoriţi): *încă mă mir c-am avut răbdare să ţin casă cu baba pîn-acum.* CR.; **a strica casa cuiva,** a strica armonia dintre soţi (făcîndu-i să se despartă); **a face** (sau **a duce**) **casă (bună) cu cineva,** a trăi laolaltă în bună înţelegere; a se împăca bine cu cineva; **6.** instituţie sau aşezămînt cu o anumită destinaţie: *cică să ne-apucăm de durat o casă comunală.* AL.; **casă de corecţie,** închisoare pentru minori; **casă de nebuni,** ospiciu: *să dai foc la puşcărie şi la casa de nebuni!* EM.; **casă de naşteri, maternitate**; **casă de sănătate,** v. **sănătate**; **7.** întreprindere, firmă comercială; **specialitatea casei,** produs al unei întreprinderi, cu care aceasta îşi face reclamă (considerîndu-l superior produselor altor întreprinderi). [Lat. *casa*].

căsă[2], case f. **1.** dulap sau lădiţă din fier în care se ţin bani, bijuterii etc.; **2.** masă sau pupitru într-un magazin unde se achită cumpărăturile; **3.** ghişeu sau încăpere într-o instituţie sau într-o întreprindere unde se fac plăţile şi încasările, unde se eliberează bilete etc.: *acel du-te vino din preajma caselor de pariuri.* GHEŢIE; **a face casa,** a face bilanţul încasărilor şi plăţilor dintr-o zi; **casă de schimb,** v. **schimb**; **4.** sumă de bani de care dispune la un moment dat o casierie. [Din it. *cassa,* germ. *Kasse*].

cascádă, cascade f. **1.** cădere de apă de la mare înălţime: *în zadar vuieşte Cerna şi se bate de-a ei stînci ... şi-n cascade albe saltă.* AL.; (fig.) *curcubeul se-ntinde cu mărire ... formînd cu strălucire măreţe şi frumoase cascade de cristal.* NEGR.; **în cascadă,** în coborîre (bruscă): *pieptănătura fantezistă cu buclele în cascadă, îi lungea şi-i lumina chipul.* GHEŢIE; **2.** (fig.) succesiune (rapidă) de

evenimente, de situaţii etc.: *am apăsat butonul care a declanşat o adevărată cascadă de sunete în vestibul.* GHEŢIE; *cascada peripeţiilor;* **în cascadă,** tot mai intens: *clinchetul micilor discuri metalice, multiplicat în cascadă, o încînta.* GHEŢIE; **3.** cascadorie. [Din fr. ***cascade,*** germ. ***Kaskade***].

cascadát, ~ţi, cascadată, ~e a. (rar) în cădere, în coborîre (bruscă): *trecea în zîmbete pierdute spre Copou, cu părul cascadat pe spate.* CĂL. [***Cascadă*** + ***-at***].

cascadór, cascadori m. **1.** persoană special antrenată pentru sărituri, căzături etc. cu un grad mare de periculozitate, care dublează actorii în filme; **2.** (fig.) persoană uşuratică. [Din fr. ***cascadeur***].

cascadoríe, cascadorii f. **1.** săritură primejdioasă, situaţie dificilă etc.; **2.** meseria cascadorului. [***Cascador*** + ***-ie***].

căscă, căşti f. **1.** acoperămînt de protecţie pentru cap, din metal, piele sau cauciuc: *un gradat german, în ţinută de campanie, salută cu mîna la cască.* CĂL.; **2.** dispozitiv metalic de forma unei căciuli care serveşte la coafat; **3.** receptor format din una sau două capsule telefonice care se pun la urechi. [Din fr. ***casque***].

caschétă, caschete f. şapcă de stofă cu fundul larg şi rotund şi cu cozoroc. [Din fr. ***casquette***].

caserólă, caserole f. **1.** capsulă de porţelan cu coadă, folosită în lucrări de laborator; **2.** vas de bucătărie cu coadă şi cu fundul plat; **3.** carenajul elicei. [Din fr. ***casserole,*** germ. ***Kasserolle***].

casétă, casete f. **1.** cutie în care se păstrează bani sau mici obiecte (de valoare): *desfăcu cravata şi gulerul, iar butonul mic, de argint, îl depuse într-o casetă din acelaşi metal.* GHEŢIE; **2.** avere personală a unui rege, a unui împărat sau a unui prinţ: *Saşa primeşte din caseta imperială rusă o pensie viageră.* CĂL.; **3.** cutie pentru închiderea şi protejarea unor dispozitive sau mecanisme; **4.** cutie dintr-un material plastic în care se află o bandă pentru înregistrarea şi redarea cu ajutorul unor aparate audiovizuale: *casetă audio; casetă video*; **5.** curtie etanşă de diferite forme, în care se ţin clişee sau alte pelicule fotosensibile; **6.** text tipărit încadrat într-un chenar; **casetă tehnică,** notă a editurii sau a tipografiei (plasată pe ultima pagină) care conţine date asupra apariţiei unei tipărituri. [Din it. ***casseta,*** germ. ***Kassette,*** fr. ***cassette***].

casetofón, casetofoane n. aparat pentru (înregistrarea şi) redarea casetelor audio. [***Casetă*** + (***magneto***)***fon***].

cash [keş] n. bani peşin, bani gheaţă; numerar; plată în numerar: *nu are cash acum;* (adv.) *a plăti cash;* (adj.) *bani cash.* [Cuv. engl.].

casiér, ~i, casieră, ~e m., f. persoană care distribuie şi încasează bani (avînd în grijă casa de bani): *ministrul crede că persoana casierului şi un caz izolat de neîncasare e cauza răului.* EM. [Din it. ***cassiere***].

casieríe, casierii f. încăpere sau serviciu pentru primirea, păstrarea sau distribuirea banilor. [***Casier*** + ***-ie***].

casieríţă, casieriţe f. femeie care încasează şi distribuie banii într-o instituţie, la o întreprindere etc.; casieră: *am zăbovit vreme îndelungată în ceainărie, urmărit de ochirile neprietenoase ale chelnerului şi ale casieriţei.* GHEŢIE. [***Casier*** + ***-iţă***].

casíncă f. v. casîncă.

casiterít n. oxid natural de staniu. [Din fr. ***cassitérite***].

casíu, casii n. rigolă pavată, largă şi evazată, pentru scurgerea apei de ploaie. [Din fr. ***cassis***].

casînă, casînci f. (reg.) broboadă împodobită cu flori brodate (şi cu franjuri): *numa ia casinca de pe colac şi se uită cum e de frumoasă.* MAT.; (şi: **casincă**). [Din rus. ***kasynka***].

casmofít, ~ţi, casmofită, ~e a. care creşte în crăpăturile stîncilor: *plantă, specie casmofită.* [Din fr. ***chasmophyte***].

casmogamíe f. (bot.) polenizare care se realizează după deschiderea florilor. [Din fr. ***chasmogamie***].

căsnic, ~ci, casnică, ~ce a. **1.** care ţine de casă[1], de gospodărie: *în acest timp industria casnică românească ia un deosebit avînt.* BL.; **2.** care duce o viaţă retrasă, care îşi petrece timpul liber acasă, în familie; **3.** (şi subst.) care se ocupă numai de gospodărie, de casă: *femeie casnică.* // m. persoană care face parte dintr-o familie (cu care trăieşte în aceeaşi casă); căsean: *stăpînul şi stăpîna dau mîna cu noii casnici.* EM. [***Casă***[1] + ***-nic***].

casolétă, casolete f. **1.** (franţuzism) vas în care se ard mirodenii: *ard în casoletă flori de plantă aromatică.* AL.; **2.** vas de metal în care se sterilizează pansamente şi instrumente medicale. [Din fr. ***cassolette***].

cast, ~şti, castă, ~e a. curat, pur, neprihănit: *cea mai castă treacă-ntîi!* COŞB. [Din lat. ***castus***].

castăn, castani m. **1.** (**castan dulce, castan bun**) arbore originar din sudul Europei, cu frunze alungite şi cu fructe comestibile (*Castanea sativa* sau *vesca*): *sus pe Măgură,... creştea castanul dulce.* GHEŢIE; **2.** arbore mare cu frunzele compuse, cu flori albe sau roşcate dispuse în panicule şi cu fructe necomestibile (*Aesculus hippocas-tanum*): *prin spintecătura aceasta a munţilor, drumul ... se adînceşte într-un desiş de castani.* VLAH. [Din gr. mod. ***kastanon***; cf. it. ***castagno***].

castánă[1], castane f. fructul castanului de formă aproximativ sferică, cu coajă tare, cafenie: *avea şi un păr foarte bogat, în coloarea coajei de castană.* SAD.; **a scoate castanele din foc** (sau **din spuză**) **cu mîna altuia,** a se folosi de cineva în interesul propriu: *noi ne batem şi murim, iar cei mari scot din spuză castane cu mîinile noastre.* C.; **castane de baltă** (sau **de apă**), cornaci[1] (*Trapa natans*). [De la ***castan***; cf. it. ***castagna***].

castánă[2], castane f. fiecare dintre micile formaţiuni cornoase, aflate pe faţa interioară a piciorului calului. [Din fr. mod. ***kastaniá***].

castaniétă, castaniete f. instrument (spaniol) de acompaniament, format din două bucăţi de lemn sau de fildeş prinse între degete, care sînt lovite una de alta: *danţa în pîrîit de castagnete.* CĂL.; (scris şi: *castagnetă*). [Din fr. ***castagnettes,*** sp. ***castañeta***].

castaníu, ~ii, castanie, ~ii a. de culoarea castanei; cafeniu: *îi rămăseseră tot frumoşi ochii mari castanii.* SAD.; *era o copilă cu înfăţişare străină, cu păr castaniu şi cu ochii căprui.* SAD. [***Castană*** + ***-iu***].

cástă, caste f. **1.** grup social închis şi delimitat prin origine, profesiune şi privilegii în India şi în alte ţări orientale: *sistema castelor e aceea în care dreptul de a fi membrul unei profesiuni nu e otărît numai prin chemare, ci şi prin naştere.* EM.; **2.** (fig.) grup social închis; clasă socială: *revendicările de castă ale boierilor se realizează tot mai mult.* IBR.; *castă nobiliară;* **spirit de castă,** spirit exclusivist. [Din fr. ***caste***].

castél, castele n. **1.** (în evul mediu) construcţie mare, fortificată, care servea ca locuinţă seniorilor: *stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri.* EM.; **2.** (p.ext.) casă mare şi frumoasă: *Castelul Peleş;* **3. castel de apă,** construcţie specială (în formă de turn) care serveşte ca rezervor de apă; **4.** (fig.) **castele în Spania,** proiecte fantastice, nerealizabile. [Din lat. ***castellum,*** germ. ***Kastell,*** it. ***castello***].

castelán, ~i, castelană, ~e m., f. **1.** persoană care stăpîneşte un castel: *suferind de podagră, boala marilor castelani.* CĂL.; **2.** persoană care locuieşte într-un castel: *şi acolo găsim intelectuali înamoraţi de castelane.* IBR. [Din lat. ***castellanus,*** germ. ***Kastellan,*** it. ***castellano***].

castilián, ~eni, castiliană, ~ene a. şi m., f. (persoană) din Castilia: *se afirmă că scrisul lui Figaro e un model de proză castiliană.* CĂL.; **limba castiliană,** limba spaniolă (literară): *pentru cine nu-i sensibil la eufoniile limbii castiliene, materia nu aduce nimic rău.* CĂL. [Din sp. ***castellano***].

cásting, (rar) **castinguri** n. concurs sportiv în care participanţii realizează un număr de aruncări la ţintă cu lanseta, într-un timp limitat. [Din engl. ***casting***].

castitáte f. calitatea de a fi cast; feciorie, nevinovăţie: *eu nu cred în virtuţile conservative ale castităţii.* VINEA; **centură de castitate,** v. **centură.** [Din lat. ***castitas, -atis***].

căstor, castori m. mamifer acvatic rozător, care îşi construieşte locuinţe pe malul apelor (*Castor canadensis*): *cunoşteam unde sînt iazurile castorilor, ş-am deprins multe viclenii ca să-i pot prinde.* SAD.; *castorii, exterminaţi mai în toată Europa, sînt încă destul de comuni în părţile bălţoase de pe lîngă Dunăre.* // n. **1.** blana preţioasă a acestui animal; **2.** postav făcut din părul acestui animal. [Din fr., lat. ***castor***].

castrá, castrez vb. (tr.) **1.** a suprima testiculele sau ovarele; a scopi, a jugăni: *pusese la cale pe un căpitan Mitache să castreze pe iubitul ei.* CĂL.; **2.** (fig.) a potoli, a face inactiv: *oamenii izbutesc în cele din urmă să-şi castreze curiozitatea.* BL. [Din lat. ***castrare,*** fr. ***castrer***].

castrăre, castrări f. **1.** acţiunea de a castra; suprimare a testiculelor sau a ovarelor; castraţie: *castrarea însăşi nu repugna filozofului.* CĂL.; **2.** (bot.) înlăturare a staminelor sau a inflorescenţelor masculine. [V. ***castra***].

castrát, ~ţi, castrată, ~e a. care are suprimate organele de reproducere. [V. ***castra***].

castráţie, castraţii f. castrare. [Din fr. ***castration***].

castraveciór, castraveciori m. castravete tînăr, de dimensiuni mici, bun pentru consum sau pentru conservare: *înfuleca deodată cîte două bucăţi de friptură şi cîte două rotogoale de castraveciori.* VOIC. [***Castravete*** + ***-ior***].

castravéte, castraveţi m. **1.** plantă cu tulpina agăţătoare, cu frunze mari şi cu flori galbene (*Cucumis sativus*); **2.** fructul acestei plante de formă alungită şi de culoare verde care se consumă crud, murat sau gătit; **a vinde castraveţi grădinarului** (sau **la grădinar**), a da explicaţii inutile (unui cunoscător); **3. castravete-de-mare,** holoturie (*Holothuria*); (şi: *crastavete*). [Din bulg. ***krastavec***].

castrón, castroane n. vas adînc (din porţelan) în care se aduc unele mîncăruri pe masă: *Iudita vărsa apă fiartă într-un castron alb.* GHEŢIE. [Din pol. ***kastrol***].

castronáş, castronaşe n. diminutiv al lui castron; castron mic. [***Castron*** + ***-aş***].

cástru, castre n. (la romani) lagăr, tabără întărită. [Din lat. ***castra, -orum***].

casuăr m. v. cazuar.

casuarína f. arbore cu tulpina subţire şi articulată care creşte în Australia şi în sud-estul Asiei (*Casuarina*). [Din engl. ***casuarina***].

căsus-belli n. împrejurare, motiv care aduce un stat în situaţia de a recurge la război. [Cuv. lat.].

casúră, casuri f. (tehn.) fisură, spărtură, ruptură. [Din fr. ***cassure***].

caş, caşuri n. **1.** produs alimentar obţinut din lapte închegat şi stors de zer: *i-am adus caş nou frămîntat care ştiu că-i place.* SAD.; **2. caşu-popii,** plantă asemănătoare cu nalba (*Malva rotundifolia*); **3.** substanţă gălbuie-albicioasă care se formează în colţurile ciocului la puii unor păsări sau (p. ext.) în colţurile gurii unor persoane; **(a fi) cu caş(ul) la**

gură, (a fi) lipsit de experienţă, nepriceput: *spîrci cu caşul la gură ... fac pe deziluzionaţii.* VLAH. [Lat. *caseus*].

caşă f. stofă moale de lînă de culoare deschisă. [Et. nec.].

caşalót, caşaloţi m. mamifer marin din ordinul cetaceelor, asemănător cu balena, care trăieşte în mările calde (*Physeter macrocephalus*). [Din fr. *cachalot*].

caşáre, caşări f. acoperire a unei ţesături cu o peliculă care imită pielea; caşerare. [Cf. fr. *cacher*].

cáşă f. mîncare din arpacaş sau din mei cu multă grăsime. [Din rus. *kaşa*].

caşcaválˈ, (rar) **caşcavaluri** n. **1.** brînză fină (de obicei din lapte de oaie), presată sub forma unor turte: *lăpturi, caşcavaluri şi unturi.* OD.; *prea se-ntinde abonamentul lui ca caşcavalul prăjit.* CAR.; *caşcaval de Penteleu, de Azuga;* **2.** (fig.) belşug, avuţie: *poftă de gustat din caşcavalul bugetului.* AL.; **a se întinde la caşcaval,** a-şi permite prea mult, a se obrăznici. [Din turc. *kaşkaval*].

caşéctic, ~ci, caşectică, ~ce a. şi m., f. bolnav de caşexie: *e drept că sînt bătrîn, caşectic.* CĂL. [Din fr. *cachectique*].

caşerá, caşerez vb. (tr.) **1.** a lipi pe un carton o hîrtie de calitate superioară; **2.** a acoperi o ţesătură cu o peliculă care imită pielea. [Cf. fr. *cacher*].

caşeráre, caşerări f. acţiunea de a caşera şi rezultatul ei. [V. *caşera*].

caşerát, ~ţi, caşerată, ~e a. acoperit (prin lipire) cu un strat de o calitate superioară: *carton caşerat.* [V. *caşera*].

caşétă, caşete f. capsulă mică din amidon în care se închide un medicament pentru a fi înghiţit: *a uitat să ia la cinci caşeta prescrisă de medic.* GHEŢIE. [Din fr. *cachet*].

caşexíe, caşexii f. stare de slăbire generală a organismului, în cazul unor îmbolnăviri. [Din fr. *cachexie,* lat. *cachexia*].

caşmír n. **1.** ţesătură fină şi moale făcută din lîna caprelor sau a oilor (din Tibet): *să-mi fac rochii de caşmir.* POP.; **2.** şal dintr-o astfel de ţesătură. [Din fr. *cachemire*].

cáştă, caşte f. (înv.) cutie cu despărţituri unde sînt repartizate literele de tipar. [Din magh. *kásta,* germ. *Kasten*].

cat, cáturi n. **1.** etaj: *era o locuinţă cu două caturi, cu cameră de convorbire.* CĂL.; **2.** suprapunere a literelor în scrierile vechi: *scrisoare cu caturi.* [Din turc. *kat*].

cata- element de compunere cu semnificaţia „în jos", „către fund". [Din fr. *cata-*].

catabátic, ~ci, catabatică, ~ce a. care are o componentă descendentă, care coboară: *curenţi catabatici.* [Din fr. *catabatique,* germ. *katabatisch*].

catabólic, ~ci, catabolică, ~ce a. care ţine de catabolism, referitor la catabolism. [Din fr. *catabolique*].

catabolísm n. proces de dezintegrare care are loc în organismele vii. [Din fr. *catabolisme*].

cataclástic, ~ci, cataclastică, ~ce a. care ţine de cataclază, referitor la cataclază. [Din fr. *cataclastique*].

cataclázá, cataclaze f. zdrobire a minereurilor din roci sub acţiunea proceselor din scoarţa pămîntului. [Din fr. *cataclase,* germ. *Kataklase*].

cataclísm, cataclisme n. **1.** schimbare bruscă în caracterul şi în condiţiile naturii şi ale vieţii pe pămînt: *viziunea cataclismului întoarcerii pe dos a lumii e plină de umor fantastic.* CĂL.; **2.** (fig.) schimbare bruscă, distrugătoare în viaţa socială. [Din fr. *cataclysme,* lat. *cataclysmus*].

cataclísmic, ~ci, cataclismică, ~ce a. (rar) care are caracter de cataclism; brusc, violent. [Din fr. *cataclismique*].

catacombál, ~i, catacombală, ~e a. **1.** (care ţine) de catacombă, referitor la catacombă; propriu catacombei; **2.** (fig.) gros, înfundat, aspru: *tinere, îi zise cu un glas catacombal, să vii la mine dacă vrei să înveţi să mănînci.* VINEA. [Din it. *catacombale*].

catacómbă, catacombe f. **1.** galerie subterană care servea primilor creştini drept refugiu, loc de cult şi de înmormîntare: *ciocanele spărgeau catacombele romanilor şi cenuşa lor o aruncau în vînt.* NEGR.; *străvechi rămăşiţe de artă creştină s-au păstrat în catacombe.* BL.; **2.** (p. ext.) galerie subterană. [Din fr. *catacombe,* lat. *catacumba*].

catacréză, catacreze f. figură de stil constînd din atribuirea înţelesului unui cuvînt altui cuvînt cu sens apropiat: *catacreza circumscrie dar şi întunecă obiectul.* BL.; (şi: catahreză). [Din fr. *catachrèse,* gr. *katachrésis,* lat. *catachresis*].

catacrézic, ~ci, catacrezică, ~ce a. (rar) care ţine de catacreză; (cu valoare) de catacreză: *metaforele ... iau o înfăţişare excesivă sau catacrezică.* BL. [Din germ. *katachrestisch*].

catadícsí, catadícsesc vb. (fam.; tr.) a găsi de cuviinţă, a socoti de demnitatea cuiva: *nici măcar n-am catadicsit să-i răspund.* GHEŢIE; *a catadicsit să-mi răspundă la scrisoare;* (refl.) *cucoana nu se mai catadicseşte să caute de gospodărie.* AL. [Din gr. mod. *katadéhomai*].

catadióptic, ~ci, catadioptică, ~ce a. alcătuit din lentile şi oglindă reflectoare. [Din fr. *catadioptique*].

catadiópˈtru, catadioptri m. sistem optic care reflectă razele de lumină; ochi-de-pisică (pentru semnalizare). [Din fr. *catadioptre*].

catafálc, catafalcuri n. postament pe care se aşază sicriul unui mort, împreună cu alte însemne comemorative: *pe catafalc întîrnă, de flori împresurată, stă albă şi frumoasă.* VLAH. [Din fr. *catafalque*].

catafazíe, catafazii f. tulburare a vorbirii prin repetarea mecanică a aceleiaşi fraze. [Din fr. *cataphasie*].

catáforă, catafore f. (lingv.) folosire a unui cuvînt referitor la un cuvînt ce se va întrebuinţa ulterior. [Din fr. *cataphore;* cf. engl. *cataphora*].

cataforétic, ~ci, cataforetică, ~ce a. care ţine de cataforeză: *tratament cataforetic.* [Din fr. *cataphorétique*].

cataforéză, cataforeze f. **1.** deplasare spre catod a particulelor dintr-o soluţie coloidală sub acţiunea cîmpului electric; **2.** introducere în organism a unor substanţe medicamentoase prin ionizări cu curent continuu. [Din fr. *cataphorèse*].

catagrafiá, catagrafiez vb. (înv.; tr.) a înregistra, a inventaria. [Din gr. mod. *katagráfo*].

catagrafiát,~ţi, catagrafiată, ~e a. înregistrat, inventariat: *documente catagrafiate;* (fig.) *în această natură catagrafiată, scriitorul caută sălbătăciunile.* CĂL. [V. *catagrafia*].

catagrafíe, catagrafii f. (înv.) **1.** recensămînt; **2.** inventar: *habar n-avusese să facă şi el ... o catagrafie.* CAR. [Din gr. mod. *katagrafí*].

catagrafisí, catagrafisesc vb. (înv.; tr.) a catagrafia: *şi cîte altele vor mai veni mai pe urmă, să se catagrafisască în condică* (a. 1852). URIC. [Et. nec.].

catagrafisíre, catagrafisiri f. faptul de a catagrafisi; înregistrare: *solicită orînduirea unei epitropii şi catagrafisirea averii mişcătoare.* CĂL. [V. *catagrafisi*].

catahréză f. v. catacreză.

catahrís, catahrisuri n. (înv.) abuz: *încuviinţează toate catahrisurile.* AL. [Din gr. mod. *katáhrisis*].

cataíf, cataifuri n. (înv.) prăjitură făcută din straturi de tăiţei prăjiţi şi frişcă, miere etc.: *cataifurile treceau pe dinaintea lui fără măcar să le atingă.* NEGR. [Din turc. *kataif*].

catalán, ~i, catalană, ~e a. care ţine de Catalonia (provincie spaniolă) sau de populaţia ei; referitor la Catalonia sau la populaţia acesteia. // f. limbă romanică vorbită de această populaţie: *a scris în catalană un fel de roman picaresc şi la mod autobiografic.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din Catalonia. [Din fr. *catalan*].

cataléctic, catalectice a. vers catalectic, (în poezia greco-latină) vers care se termină printr-un picior incomplet. [Din fr. *catalectique*].

catalepsíe, catalepsii f. **1.** stare patologică manifestată prin rigidizarea bruscă a muşchilor şi prin tulburarea funcţiilor cerebrale: *ia priveşte-l, a căzut în catalepsie.* VINEA; **2.** (fig.) întepenire, fixitate: *teologii ... văd în catalepsia dogmei o însuşire esenţială.* BL. [Din fr. *catalepsie,* lat. *catalepsis*].

cataléptic, ~ci, cataleptică, ~ce a. referitor la catalepsie; atins de catalepsie; caracteristic catalepsiei: *baba cu iepele năzdrăvane cade într-un somn cataleptic.* CĂL. [Din fr. *cataleptique,* lat. *catalepticus*].

catalíge f. pl. două prăjini prevăzute cu suporturi pentru picioare, cu care se umblă la înălţime; picioroange, catarigi; (fig.) *cocostîrcii cu lungile lor catalige.* AL. [Din bulg. *katarjaga*].

catalític, ~ci, catalitică, ~ce a. **1.** produs prin cataliză; de cataliză: *cracare catalitică;* **2.** care are rol catalizator, care catalizează: *aceste substanţe active, care rămîn totuşi pe dinafară, se numesc „catalitice".* BL.; (p.ext.) *influenţa germană e mai mult de natură catalitică decît modelatoare.* BL. [Din fr. *catalytique,* germ. *katalytisch*].

catalizá, catalizez vb. (tr.) **1.** a produce o cataliză; **2.** (fig.) a produce o reacţie prin simpla prezenţă; a stimula. [Din fr. *catalyser*].

catalizáre, catalizări f. acţiunea de a cataliza şi rezultatul ei. [V. *cataliza*].

catalizatór, catalizatori m. substanţă care grăbeşte sau încetineşte o reacţie chimică, fără a o modifica; catalizor; (fig.) **spirit catalizator,** spirit emulativ. [*Cataliza* + *-tor*; cf. fr. *catalyseur*; germ. *Katalysator*].

catalízá, catalize f. grăbire sau încetinire a unei reacţii chimice sub influenţa catalizatorilor. [Din fr. *catalyse,* germ. *Katalyse*].

catalizór, catalizori m. catalizator. [Din fr. *catalyseur*].

catalóg, cataloage n. **1.** listă (într-un caiet) a unor obiecte clasificate; registru: *după cataloagele visteriei.* NEGR.; **2.** registru special în care sînt înscrişi elevii dintr-o clasă, cu rubrici corespunzătoare pentru note: *băieţii alergau ... ca să nu scape cetirea catalogului.* C. [Din fr. *catalogue,* lat. *catalogus,* germ. *Katalog*].

catalogá, cataloghez vb. (tr.) a înregistra într-un catalog, într-o anumită ordine, cărţi, obiecte de artă etc.: *în timp ce catalogam cărţile, mi s-a năzărit că-i aud vocea.* GHEŢIE. [Din fr. *cataloguer*].

catalogáre, catalogări f. acţiunea de a cataloga şi rezultatul ei; înregistrare: *am prezentat un proiect de catalogare a cărţilor după principii cît mai simple şi mai raţionale.* GHEŢIE. [V. *cataloga*].

catalogizá, catalogizez vb. (înv.; tr.) a cataloga: *am hotărît să catalogizez din nou biblioteca.* EM. [Din germ. *katalogisieren*].

catalografíe f. ştiinţa şi tehnica întocmirii cataloagelor de bibliotecă. [Din fr. *catalographie*].

catálpă, catalpe f. arbore decorativ, originar din America de Nord, cu frunze mari, ovale şi cu flori albe (*Catalpa bignonioides*). [Din fr. ***catalpa***].

catamarán, catamarane n. **1.** ambarcaţie cu pînze care are două corpuri de plutire; **2.** pirogă cu două flotoare laterale. [Din fr. ***catamaran***].

cataméniu, catamenii n. perioada menstruaţiei. [Din lat. ***catamenium***].

catamnéză f. studiul evoluţiei unei boli după ieşirea bolnavului din spital. [Din fr. ***catamnèse***].

catamorfísm n. (geol.) totalitate a proceselor din partea superioară a scoarţei terestre. [Din fr. ***catamorphisme***].

catapeteásmă, catapetesme f. **1.** (în templul din Ierusalim) văl care delimita cele două părţi, sfînta de sfînta sfintelor; **2.** (la bisericile ortodoxe) perete (împodobit cu icoane) între altar şi restul bisericii: *biserica creştină, a ei catapeteasmă de-un fulger drept în două e ruptă şi tresare.* EM.; **3.** (fig.) acoperămînt: *dar catapeteasma lumii în adînc s-a înnegrit.* EM. [Din gr. mod. ***katapétasma***].

cataplásmă, cataplasme f. pastă medicinală care se aplică (cu ajutorul unui bandaj), ca remediu, pe o parte bolnavă a corpului: *fusese fript cu o cataplasmă de muştar.* CĂL.; (fig.) *îl învălui încă o dată cu o privire duioasă ca într-o cataplasmă de sentiment.* VINEA. [Din fr. ***cataplasme***, lat. ***cataplasma***].

cataplexíe, cataplexii f. încetare bruscă şi de scurtă durată a oricărei mişcări datorită fricii; încremenire de frică. [Din fr. ***cataplexie***].

catapúlt n. v. catapultă.

catapultá, catapultez vb. (tr. şi refl.) a (se) lansa cu o catapultă: *constatînd că avionul se prăbuşeşte, pilotul s-a catapultat.* [Din fr. ***catapulter***].

catapultáre, catapultări f. acţiunea de a (se) catapulta. [V. ***catapulta***].

catapúltă, catapulte f. **1.** maşină de război folosită în antichitate la aruncarea pietrelor; (fig.) *un iureş sălbatec îl lovise cu spăimîntătorul lui catapult de vîntoasă peste coşul pieptului.* VOIC.; **2.** dispozitiv pentru lansarea avioanelor (de pe portavioane) sau a planoarelor; **3.** dispozitiv pentru aruncarea pilotului din avion în caz de pericol; (şi: (înv.) **catapult**, pl. **catapulturi**). [Din fr. ***catapulte***, lat. ***catapulta***].

catár[1], catari m. adept al unei secte creştine din evul mediu care respingea ierarhia catolică şi considera proprietatea privată un păcat. [Din fr. ***cathare***].

catár[2], cataruri n. inflamaţie a mucoasei unui organ, însoţită de obicei de secreţii: *avusesem o otită acută şi un catar tubar.* GHEŢIE. [Din fr. ***catarrhe***, lat. ***catarrhus***].

cataráct n. v. cataractă.

cataráctă, cataracte f. **1.** cascadă: *formînd o avalanşă de cataracte mii.* AL.; *pîraie repezi ... se prăvălesc în cataracte.* OD.; (fig.) *a fost o cataractă de flori şi la biserică şi la cimitir.* VINEA; **2.** (med.) albeaţă la ochi; boală de ochi care provoacă pierderea transparenţei cristalinului; (şi: (înv.) **cataract**). [Din fr. ***cataracte***, lat. ***cataracta***, germ. ***Katarakt***].

catarál, ~i, cataralá, ~e a. de natura catarului[2]. [Din fr. ***catarrhal***].

catarámă, catarame şi (pop.) **cătărămi** f. piesă din metal, din os etc. cu care se strînge sau se încheie o cingătoare ori alt tip de curea cu alte destinaţii: *desfăcu chingile şi cataramele din spate şi pătrunse în interiorul armurii.* GHEŢIE; **la catarámă, a)** strașnic, zdravăn: *combăteam la catarámă.* VLAH.; **b)** intim: *prieteni la catarámă.* [Din săs. ***kattenramen*** (=germ. ***Kettenriemen*** „curea cu lanţ")].

catárg, catarge şi (rar) **catarguri** n. **1.** stîlp montat vertical pe o navă pentru a susţine pînzele sau antenele: *luntrea cu-ale ei vintrele spînzurate de catarg.* EM.; **2.** stîlp înalt, tijă lungă verticală (pe care se înalţă un steag); (şi: (înv.) **catart**). [Din gr. mod. ***katárti***].

catárgă, catarge f. (reg.) sanie mică (trasă de oameni) de adus lemne. [De la ***catarg***].

catarígi f. pl. **1.** catalige; **2.** (reg.) răcituri, piftie. [V. ***catalige***].

catarinián, catarinieni m. (la pl.) grup de maimuţe superioare cu nările apropiate (şi cu coadă scurtă); (şi la sg.) maimuţă din acest grup. [Din fr. ***catarhiniens***].

catarói, cataroale n. (înv. şi reg.) **1.** gripă, guturai: *la vîrsta noastră cataroile sînt foarte şugubeţe.* AL.; **2.** apoplexie, dambla. [Din gr. mod. ***katarroi***].

catarós, ~şi, cataroásă, ~e a. şi m., f. (bolnav) de catar[2]. [Din fr. ***catarrheux***].

catársis n. (livr.) efect purificator; purificare realizată prin artă: *noţiunea catarsisului aristotelic a fost mai apoi generalizată la cazul tuturor manifestărilor artistice.* VIANU; (scris şi: *catharsis*). [Din gr. ***kathársis***, fr. ***catharsis***, germ. ***Katharsis***].

catárt n. v. catarg.

catártic, ~ci, catartică, ~ce a. **1.** care purifică: *au ţinut să interpreteze plăsmuirile religioase în analogie cu visurile, ca rezolvare a unor tensiuni psihice, avînd uneori efect catartic.* BL.; **2.** care produce purgaţie; laxativ. [Din fr. ***cathartique***, germ. ***kathartisch***].

catastáză, catastaze f. moment de maximă tensiune în tragedia antică, înaintea catastrofei. [Din fr. ***catastase***].

catastíf, catastife n. (înv.) registru, condică (de socoteli): *trebuie să te punem la catastiful barierii.* AL.; **a trece la catastif** sau **a fi** (sau **a avea**) **(însemnat** sau **scris) la catastif,** a ţine socoteala faptelor, manifestărilor cuiva; a urmări faptele cuiva (pentru a se răzbuna): *şi eu îl am însemnat pe musiu Tache la catastiful meu.* CAR.; (şi: **catastih**). [Din gr. mod. ***katástihon***].

catastíh n. v. catastif.

catastrofál, ~i, catastrofală, ~e a. care produce o catastrofă; dezastruos: *numai aşa se explică putinţa lui de-a face faţă prefacerilor climatice catastrofale.* BL.; (adv.) *observaţia o subliniem ştiind că ea nu se ciocneşte catastrofal cu afirmaţia de mai înainte.* BL. [Din germ. ***katastrophal***].

catastrófă, catastrofe f. **1.** eveniment tragic de mari proporţii; dezastru: *în urma catastrofei de la Drăgăşani n-a mai rămas din armata grecească decît cete izolate.* GHICA; **teoria catastrofelor,** catastrofism; **2.** (p. ext.) nenorocire, tragedie: *doctorul e încredinţat că o catastrofă se va produce.* CĂL.; **3.** deznodămîntul tragediei clasice. [Din fr. ***catastrophe***, lat. ***catastropha***].

catastrófic, ~ci, catastrofică, ~ce a. **1.** catastrofal; (p.ext.) violent: *romanul curge domol şi lat ca un fluviu, nuvela are o cădere catastrofică de cascadă.* CĂL.; **2.** (rar) care este adept al ideii despre existenţa catastrofelor: *unii istorici, mai catastrofici, înclină să imagineze refugierea ca o retragere totală în munţi.* BL. [Din fr. ***catastrophique***].

catastrofísm n. teorie (susţinută de Cuvier) după care schimbările din istoria pămîntului s-ar datora unor cataclisme. [Din fr. ***catastrophisme***].

catastrofíst, ~şti, catastrofistă, ~e a. care ţine de catastrofism, referitor la catastrofism. [***Catastrof(ism)*** + ***-ist***].

catatímie, catatimii f. (med.) schimbare subită a stărilor afective. [Et. nec.].

catavásie, catavasii f. cîntare religioasă la sfîrşitul utreniei, înainte de liturghie: *cîntăreţii se luptau vitejeşte să nu se curme troparele şi catavasiile nici o clipă.* AG. [Din gr. mod. ***katavasis***].

catavasiér, catavasiere n. carte bisericească care cuprinde catavasii (şi alte rugăciuni): *Catavasier de Anton Pann.* [***Catavasie*** + ***-ar***].

catch [keci] n. luptă sportivă între doi concurenţi care se pot prinde de orice parte a corpului. [Din fr., engl. ***catch***].

catedrálă, catedrale f. biserică mare în care oficiază un arhiepiscop: *trecut-a prin oraşe cu mîndre catedrale.* AL.; (adj.) *ceasornicul din turnul bisericii catedrale făcu să răsune prima din cele cinci bătăi ce anunţau ora.* GHEŢIE. [Din fr. ***cathédrale***, lat. ***cathedralis***].

catedrátic, ~ci, catedratică, ~ce a. de catedră; profesoral: *Dimitrie îşi desfăşoară toate iscusinţele retoriceşti, cu toată pompa catedratică.* CĂL. // m. titular al unei catedre universitare: *e un catedratic sportiv, fiindcă face călărie şi vînează prepeliţe şi porci mistreţi.* CĂL. [Din it. ***cattedratico***].

catédră, catedre f. **1.** masă (sau pupitru) aşezată de obicei pe o estradă, pentru profesori, oratori etc.: *se şi vedea singur la catedră în faţa băncilor goale.* GHEŢIE; **2.** post în învăţămînt; funcţie de profesor: *avea o catedră dobîndită prin concurs.* VLAH.; **om de catedră,** profesor: *oamenii de catedră ... se vor impresiona poate de analogiile citate.* BL.; **3.** unitate de bază a unei instituţii de învăţămînt (superior) care grupează activitatea legată de o disciplină: *nu s-au semnalat ingerinţe ale ministerului în activitatea catedrelor şi a profesorilor.* GHEŢIE; *catedră de limbi moderne;* **4.** (fig.) învăţămînt, profesorat; **5.** (p. ext.) şcoală, erudiţie: *gluma miroase a catedră.* CĂL.; **6.** (înv.; rar) curs: *două lecţii pe zi, adică 24 de ceasuri de catedră pe săptămînă.* GHICA. [Din lat. ***cathedra***].

categoremátic, ~ci, categorematică, ~ce a. (log.; despre termeni) care are semnificaţie proprie de sine stătătoare. [Din fr. ***catégorématique***, lat. ***categorematicus***].

categorémă, categoreme f. (log.) noţiune generală, care serveşte la stabilirea de relaţii între lucruri. [Din fr. ***catégorème***, lat. ***categorema***].

categoriál, ~i, categorială, ~e a. **1.** referitor la categorii, care ţine de o categorie: *funcţiile categoriale sînt deduse la Fichte pe rînd.* BL.; (subst. n.) *în războiul declarat cunoaşterii conceptuale, nu e în stare să evite categorialul.* BL.; **2.** care are valoare de categorie: *a supus unui examen aprofundat conceptele categoriale.* BL. [Din germ. ***kategorial, kategoriell***].

categóric, ~ci, categorică, ~ce a. hotărît, precis, necondiţionat: *în cîteva cazuri, întîmpină în mod inexplicabil cu un refuz categoric îndemnurile mătuşii.* GHEŢIE; (adv.) *persoanele indezirabile vor fi îndepărtate, precizează categoric Raul.* GHEŢIE; **imperativ categoric,** (în filozofia lui Kant) regulă de conduită care se impune voinţei ca universală şi absolută; (p. ext.) *de unde în capul unui proletar, care n-are ce mînca, acest imperativ categoric?* IBR. [Din lat. ***categoricus***, fr. ***catégorique***, germ. ***kategorisch***].

categoríe, categorii f. **1.** grup de fiinţe, de obiecte sau de fenomene de acelaşi fel sau asemănătoare: *breslele se alcătuiau de oarecari slujbaşi mai mici ai ţării şi deosebitele categorii ale burgheziei.* BĂLC.; **categorie socială,** clasă sau pătură socială: *luptele din prima jumătate a secolului al XIX-lea sînt lupte între categoriile sociale.* IBR.; **2.** noţiune fundamentală (cu sfera foarte largă): *Aristotel a remarcat rolul ontologic al categoriilor.* BL.; *vom analiza mai întîi categoriile gramaticale ale epitetului care însoţeşte un substantiv.* VIANU; **3.** caracter, natură: *oameni de aceeaşi categorie;* **4.** grupă în cadrul unei ramuri sportive, stabilită după greutatea corporală, după performanţe sau după vîrstă. [Din lat. ***categoria***, fr. ***catégorie***, germ. ***Kategorie***].

categorisí, categorisesc vb. (fam.; tr.) **1.** a aşeza pe categorii; a clasa; **2.** (fig.) a caracteriza, a califica: *nu vei propovădui întoarcerea la stadiul de natură, fie şi numai pentru a nu risca să fii categorisit drept nebun.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***katigórisa*** (aor. de la ***katigorí***)].

categorisíre, categorisiri f. acţiunea de a categorisi. [V. ***categorisi***].

categorizá, categorizez vb. (tr.) a clasifica pe categorii; a clasifica: *să împartă nume lucrurilor şi fiinţelor, adică să le recunoască, să le claseze, să le categorizeze.* BL. [Din germ. ***kategorisieren***].

catehética a. **metodă catehetică,** variantă a metodei conversaţiei bazată pe reproducerea cunoştinţelor însuşite anterior. [Din lat. ***catecheticus,*** gr. ***katechetikós***].

catehézá, cateheze f. explicaţie scurtă şi metodică a doctrinei creştine şi a misterelor credinţei: *cele expuse în acest capitol alcătuiesc un fel de cateheză.* BL. [Din fr. ***catéchèse,*** gr. ***katekhesis***].

catehisí, catehisesc vb. (rar; tr.) a catehiza; (refl.) *sub motiv că voieşte a trece la creştinism şi a se catehisi, turcul cercetează casa popii.* CĂL.; (şi: (înv.) **catihisí**). [Din gr. mod. ***katihisa*** (aor. de la ***katihó***)].

catehísm, catehisme n. **1.** expunere a principiilor religiei creştine, sub formă de întrebări şi răspunsuri: *ne venea părintele Silvăşan pentru ora de catehism.* GHEŢIE; **2.** carte care cuprinde această expunere; **3.** (fig.) lucrare în care se expun principiile unei doctrine. [Din gr. mod. ***katéhismos***].

catehizá, catehizez vb. (înv.; tr.) a învăţa catehismul sau (p. ext.) dogmele creştine pe cineva: *cucernicul... îi spovedi, îi catehiză prin zăbrele.* VOIC. [Din fr. ***catéchiser***].

catehizáre, catehizări f. acţiunea de a catehiza: *după ce-i împărtăşi unele precepe generale, făcînd o catehizare sumară, îi puse în mînă o „Biblie".* GHEŢIE. [V. ***catehiza***].

catehizatór, ~i, catehizatoáre a. care catehizează; (subst.) *el e tipul vechiului boier cu iubire de ţară, ... mare catehizator.* CĂL. [***Catehiza*** + ***-tor***].

catehúmen, ~i, catehumenă, ~e m., f. persoană adultă pregătită pentru botez. [Din fr. ***catéchumène***].

catenár, ~i, catenară, ~e a. (rar) aşezat, dispus în lanţ, în serii. [Din fr. ***caténaire***].

caténă, catene f. **1.** şir de încreţituri ale scoarţei pămîntului; **2.** lanţ de atomi legaţi prin valenţe simple sau multiple; **3.** (înv.) lanţ: *ele formează o catenă de momente similară.* BL.; (fig.) *mai toţi muritorii despre mine cu înaurite-s legaţi cătină.* B.-DEL.; (şi: (înv.) **cătină**). [Din lat. ***catena***].

căter, catere n. cuţit (cu lama subţire şi foarte ascuţit). [Din engl. ***cutter***].

catering [kétăring] n. serviciu de asigurare a mîncării (conservate prin frig) la bordul unei nave, al unei aeronave etc. [Cuv. engl.].

caterincă, caterinci f. (reg.) flaşnetă: *noaptea tîrziu să plîngă discordant o caterincă într-un cătun.* BAC. [Din ucr. ***katerynka***].

caterisí, caterisesc vb. (tr.) a răspopi, a destitui un preot: *fusese caterisit pentru fărădelegi şi moravuri urîte.* VINEA. [Din gr. mod. ***katheró*** (aor. ***katherísa***)].

caterpilár, caterpilare n. tractor puternic pe şenile. [Din fr. ***caterpillar***].

catétă, catete f. (geom.) fiecare dintre laturile unghiului drept al unui triunghi dreptunghic. [Din fr. ***cathète,*** lat. ***cathetus***].

catetér, catetere n. (med.) sondă care se introduce în organism pentru a stabili diagnosticul, pentru a dilata un canal sau un orificiu etc. [Din fr. ***cathéter***].

catetométru, catetometre n. aparat pentru măsurarea distanţei verticale dintre două puncte. [Din fr. ***cathétomètre***].

cátgut n. fir făcut din intestinele unor animale, întrebuinţat în chirurgie, la cusături. [Din fr. ***catgut***].

catiféa, catifele f. ţesătură de mătase, de lînă sau de bumbac cu faţa păroasă, ca o blană deasă: *jiletcă de catifea vişinie cu găitan de fir de jur împrejur.* GHICA; (fig.) *în veşmînt de catifele, un bondar rotund în pîntec.* EM. [Din turc. ***katifé,*** gr. mod. ***katifés***].

catifelát, ~ţi, catifelată, ~e a. **1.** neted şi moale precum catifeaua: *se plecă şi-şi lipi gura de ceafa catifelată a femeii.* REBR.; **2.** plăcut, cald, mîngîietor: *voce catifelată.* [***Catifele*** (pl. de la ***catifea***) + ***-at***].

catifelín, ~i, catifelină, ~e a. cu aspect de catifea. [De la ***catifelat***].

catifeliu, ~ii, catifelie, ~ii a. (rar) (ca) de catifea: *ochi mari, negri, catifelii.* AL. [***Catifele*** (pl. de la ***catifea***) + ***-iu***].

catifelúţă, catifeluţe f. **1.** panglică de catifea; **2.** fir de catifea cu care se brodează flori; **3.** (bot.) specie de viorea cu floarea în trei culori (*Viola tricolor*). [***Catifele*** (pl. de la ***catifea***) + ***-uţă***].

catigoríe, catigorii f. (înv.) calomnie, clevetire: *auzi d-ta aşa batjocură, aşa catigorie!* AL. [Din gr. mod. ***katigoria***].

catigorisí, catigorisesc vb. (înv.; tr.) a calomnia, a vorbi de rău: *nimeni n-ar avea dreptate să mă catigorisească.* AL. [De la ***catigorie***].

catihét, catiheţi m. persoană care îi învaţă pe copii catehismul; profesor de religie: *trebuia să ducă dascălii plocon catihetului de la fabrica de popi.* CR.; (adj.) *părintele catihetul să trăiască!* CR. [Din gr. mod. ***katihitis***].

catihétic, ~ci, catihetică, ~ce a. referitor la preoţi, de preoţi sau de învăţămînt religios: *s-a dus să înveţe la şcoala catihetică din Fălticeni.* CR. [Din gr. mod. ***katehetikós***].

catiheţíe, catiheţii f. (înv.) şcoală de preoţie (unde predă un catihet): *fire-ar afurisit să fie cine a mai desfiinţat şi catiheţiile cele.* CR. [***Catihet*** + ***-ie***].

catihís n. (înv.) catehism: *spuneau cu ochii închişi cele şapte taine din catihisul cel mare.* CR. [Din gr. mod. ***katihisis***].

catihisí vb. v. catehisi.

catilinár, ~i, catilinară, ~e a. (rar) discutabil, îndoielnic, dubios: *statele centrale romanice produc cele mai multe naturi catilinare.* EM.; *izvor de beneficii băneşti pentru clica catilinară pe care o reprezintă.* EM. [Din germ. ***katilinarisch***].

catilináră, catilinare f. **1.** fiecare dintre cele patru discursuri polemice ale lui Cicero împotriva lui Catilina; **2.** (fig.) apostrofă vehementă împotriva cuiva. [Din fr. ***catilinaire***].

catión, cationi n. ion cu sarcină electrică pozitivă. [Din fr. ***cation***].

catiónic, ~ci, cationică, ~ce a. care ţine de cationi, referitor la cationi. [Din fr. ***cationique***].

catísmă, catisme f. grup de psalmi după citirea cărora se face o pauză: *catismele dimineţii.* [Din sl. ***katisma;*** cf. gr. mod. ***katisma*** „şedere"].

catîr, catîri m. **1.** animal domestic obţinut prin încrucişare (măgar şi iapă sau armăsar şi măgăriţă) (*Equus mullus*): *ne-am dus călare pe catîri pînă la portul Salonicului.* CAR.; **2.** (fig.) om încăpăţînat. [Din turc. ***katir***].

catîrcă, catîrce f. femela catîrului: *în grajd de piatră intra, pe catîrcă mi-o lua.* POP. [***Catîr*** + ***-că***].

catoblépas, catoblepaşi m. **1.** animal fabulos cu privire ucigătoare; **2.** specie de şarpe veninos. [Din fr. ***catoblépas***].

catód, catozi m. **1.** electrod al unui tub electronic care emite electroni; **2.** electrod negativ al unei pile electrice sau al unui aparat de electroliză. [Din fr. ***cathode,*** germ. ***Kat(h)ode***].

catódic, ~ci, catodică, ~ce a. de la catod, referitor la catod; **lampă catodică,** lampă care emite electroni; **raze catodice,** fascicul de electroni emişi într-un tub de descărcare la presiune foarte joasă. [Din fr. ***cathodique***].

catogenéză, catogeneze f. (geol.) proces de formare a rocilor sedimentare. [Din fr. ***catogenèse***].

católic, ~ci, catolică, ~ce a. care aparţine catolicismului, referitor la catolicism: *regele polon mergea la biserica catolică.* NEGR.; **biserică catolică,** catolicism; **a fi mai catolic decît papa,** a fi peste măsură de exigent. // m., f. adept al catolicismului: *romancierul ridiculizează pe ortodocşii din Ardeal, luînd partea catolicilor.* CĂL.; *făcut-au acei catolnici asemenea mişelie?* SAD.; (şi: (reg.) **catolnic**) [Din lat. ***catholicus***].

catolicísm n. **1.** confesiune creştină avînd o organizare bisericească în fruntea căreia se află Papa de la Roma: *nu se spovedi, nu se împărtăşi şi nu trecu ... la catolicism.* GHEŢIE; **2.** totalitate a credincioşilor acestei confesiuni; catolicitate. [Din fr. ***catholicisme,*** lat. ***catholicismus***].

catolicitáte f. **1.** caracter catolic, potrivit doctrinei bisericii catolice; **2.** totalitate a credincioşilor catolici; catolicism. [Din fr. ***catholicité***].

catolicizá, catolicizez vb. (tr. şi refl.) a face să treacă sau a trece la catolicism. [***Catolic*** + ***-iza***].

catolicizáre, catolicizări f. acţiunea de a (se) catoliciza şi rezultatul ei: *realizarea planurilor pe care Curtea imperială le nutrea în vederea catolicizării ţinuturilor.* BL. [V. ***catoliciza***].

catolicizát, ~ţi, catolicizată, ~e a. care a trecut sau a fost făcut să treacă la catolicism. [V. ***catoliciza***].

catolizá, catolizez vb. (rar; tr.) a catoliciza: *Papa va stărui a*[-i] *catoliza.* EM. [Din germ. ***katholisieren***].

catolnic a. şi m., f. v. catolic.

catonísm n. (rar) sobrietate, decenţă, moralitate: *îşi rîd de morală, de catonism, de autorii cari predică imperativul categoric.* EM. [***Caton***(*ic*) (<germ. ***katonisch***) + ***-ism***].

catóptrică f. capitol al opticii care studiază fenomenele de reflexie a luminii. [Din fr. ***catoptrique***].

catrafúse f. pl. (fam.) obiecte casnice mărunte (în dezordine); calabalîc: *toate catrafusele îşi aveau vătaful lor.* ISP.; **a-şi lua** (sau **a-şi strînge**) **catrafusele,** a se căra, a pleca, a fugi: *luaţi-vă catrafusele şi începeţi a vă cărăbăni de la casa mea.* CR. [Et. nec.].

catramínă f. substanţă extrasă din catran cu întrebuinţări în medicină. [Et. nec.].

catrán n. **1.** lichid vîscos, de culoare neagră, obţinut din petrol, cărbuni sau lemn: *d-odată să bolovăniră nori negri cum e catranul.* DELAVR.; (fig.) *a intrat şi profesorul... lunecîndu-şi asupra noastră ochii de catran migdalaţi.* SAD.; a se face **catran (de mînie),** a se înfuria; **2.** (fig.) supărare mare; mînie; (şi: (pop.) **cătran**). [Din turc. ***katran***].

catrén, catrene n. poezie (sau strofă) de patru versuri: *refrenul... înseamnă la sfîrşitul primului catren o simplă constatare.* VIANU. [Din fr. ***quatrain***].

catrínţă, catrinţe f. obiect de îmbrăcăminte popular pentru femei, constînd dintr-o bucată dreptunghiulară de stofă (cu alesături), care se poartă ca fustă sau ca şorţ: *în ştergar şi-n catrinţă,*

merge o sprintenă română. AL.; *numa-n ie şi-n cretinţă.* POP.; **a-i mirosi cuiva a catrinţă,** a fi atras de fete (sau de femei): *cînd s-a face mai mărişor, are să înceapă a-i mirosi a catrinţă.* CR.; (şi: (reg.) **cătrinţă, cretinţă**). [Din magh. ***katrinca, katrinka***].

cáţa interj. cuvînt care imită strigătul coţofenei: *caţa! caţa! să prindeţi o coţofană fainâ.* ISP.; **a se pune caţa pe capul cuiva,** a stărui insistent. [Onomat.].

caţaón, caţaoni m. (înv.) **1.** canalie, secătură: *caţaonul cel de dascăl.* AL.; **2.** termen injurios pentru un arendaş grec: *un caţaon alungat din ţara lui.* AL. [Et. nec.].

caţavéică, caţaveici f. haină ţărănească pentru femei, (îmblănită şi) lungă pînă în talie; scurteică: *o să-mi fac un pieptar mie, şi femeii o caţaveică.* NEGR. [Din ucr. ***kacavejka***].

cáţă[1], caţe f. (reg.) băţ lung cu cîrlig la capăt, cu care ciobanii prind oile: *şi mocanii îşi beau turmele, rămînînd cu caţele.* POP.; **a umbla cu caţa,** a înşela, a duce cu vorba: *să nu mai umbli cu caţa şi să-mi amărăşti viaţa.* PANN. [De la ***(a)căţa*** (<lat. ***captiare***)].

cáţă[2], caţe f. (fam.) femeie bîrfitoare, cicălitoare: *caţa de nevastă-sa.* [De la ***caţa***].

cáuă f. (reg.) fiinţă imaginară, cu care sînt speriaţi copiii: *vine caua din pădure.* POP.; *se vor teme de tine ca copiii de caua.* AL. [Din ucr. ***kava***].

caúc[1], cauce n. **1.** (înv.) acoperămînt pentru cap, înalt şi rotund, purtat de unii boieri şi de femei: *un cauc oltenesc de hîrşie neagră de miel.* FIL.; **2.** potcap purtat de călugări: *întîlni un călugăraş, îi dădu vestmintele ei şi îi luă rasa şi caucul lui.* DELAVR. [Din turc. ***kavuk***].

caúc[2], cauce n. (reg.) căuş: *cel mai bun meşter de covate, de scafe, cauce, linguri.* B.-DEL.; (şi: **căuc**). [Lat. ***caucus***].

caucazián, ~eni, caucaziană, ~ene a. care aparţine Caucazului sau populaţiei lui, referitor la Caucaz sau la populaţia acestuia: *sprîncenele lungi caucaziene şi părul abundent.* VINEA. // m., f. persoană (originară) din Caucaz. [***Caucaz*** n. pr. + ***-ian***].

cauciúc, cauciucuri n. **1.** produs elastic şi rezistent (de culoare neagră) fabricat din sucul unor arbori tropicali sau obţinut pe cale sintetică: *i-am dat băieţelului o minge foarte mare de cauciuc şi foarte elastică.* CAR.; **2.** anvelopă pentru roţile vehiculelor rutiere. [Din fr. ***caoutchouc***].

cauciucá, cauciuchez vb. (tr.) a acoperi cu un strat de cauciuc sau a impregna cu cauciuc. [De la ***cauciuc***].

cauciucáre, cauciucări f. acţiunea de a cauciuca şi rezultatul ei. [V. ***cauciuca***].

cauciucát, ~ţi, cauciucată, ~e a. acoperit sau impregnat cu cauciuc: *pînză cauciucată.* [V. ***cauciuca***].

caudál, ~i, caudală, ~e a. care ţine de coadă: *aripioară caudală.* [Din fr. ***caudal,*** it. ***caudale***].

caudát, caudate n. (la pl.) ordin de amfibieni cu coadă; (şi la sg.) animal din acest ordin. // a. prevăzut cu coadă. [Din fr. ***caudates***].

caudíllo m. dictator într-o ţară de limbă spaniolă. [Cuv. sp.].

caudíne a. **a trece (pe) sub furci(le) caudine,** a umili, a supune unor condiţii umilitoare (după o înfrîngere); (fig.) a supune unei critici severe: *în togă, plîngînd de ruşine i-om trece sub furci caudine.* COŞB. [Din lat. (*fauces*) ***Caudinae***].

caulescént, ~ţi, caulescentă, ~e a. (bot.) care are tulpină aeriană: *plantă caulescentă.* [Din fr. ***caulescent***].

caústic, ~ci, caustică, ~ce a. **1.** arzător, corosiv; care distruge ţesutul animal şi vegetal: *substanţă caustică;* **sodă caustică,** hidrat de sodiu cristalizat, întrebuinţat la fabricarea săpunului; **2.** (fig.) satiric, muşcător: *observaţie caustică.* [Din lat. ***causticus,*** it. ***caustico,*** fr. ***caustique***].

causticitáte f. **1.** proprietate a unor substanţe de a fi caustice; **2.** (fig.) tendinţa sau faptul de a fi caustic, satiric. [Din fr. ***causticité***].

causticizá, causticizez vb. (chim.; tr.) a caustifica. [***Caustic*** + ***-iza***].

causticizáre, causticizări f. acţiunea de a causticiza. [V. ***causticiza***].

caustificá, caustífic vb. (tr.) a transforma carbonaţii alcalini în alcalii caustice; a causticiza. [Cf. fr. ***caustification***].

caustobiolít n. rocă de origine organică, avînd proprietatea de a arde. [Din germ. ***Kaustobiolithe***].

cautér, cautere n. **1.** instrument chirurgical metalic cu care se cauterizează; **2.** (înv.) substanţă caustică cu ajutorul căreia se dezinfectează răni sau ţesuturi bolnave. [Din lat. ***cauterium,*** fr. ***cautèr***].

cauterizá, cauterizez vb. (tr.) a arde cu cauterul sau cu o substanţă caustică o rană sau un ţesut bolnav pentru a dezinfecta sau a vindeca. [Din fr. ***cautériser,*** lat. ***cauterisare***].

cauterizáre, cauterizări f. acţiunea de a cauteriza. [V. ***cauteriza***].

cauţiúne, cauţiuni f. **1.** garanţie (în bani) pentru îndeplinirea unei obligaţii; **2.** sumă de bani depusă pentru lăsarea în libertate a infractorului în timpul procesului penal: *eliberare pe cauţiune.* [Din lat. ***cautio, -onis,*** fr. ***caution***].

cauzá, cauzez vb. (tr.) a fi cauza a ceva; a pricinui; a produce: *dezvoltarea pe care el o cauzează să fie istorică, sănătoasă.* EM.; *au sărit asupra-i cauzîndu-i leziuni.* CAR. [Din fr. ***causer***].

cauzál, ~i, cauzală, ~e a. **1.** care ţine de cauză, referitor la cauză: *mentalitatea naturalistă stăruie în preocuparea de a stabili lanţuri cauzale.* CĂL.; (adv.) *lucrul în sine, ... prin contactul cu subiectul uman, determină cauzal, dar din afară, fenomenul sensibil.* BL.; (gram.) **propoziţie cauzală,** propoziţie subordonată care exprimă cauza acţiunii din regentă; **2.** (gram.) care ţine de o astfel de propoziţie: *este o conjuncţie cu înţeles în acelaşi timp adversativ şi cauzal.* VIANU; *conjuncţie cauzală.* [Din lat. ***causalis,*** fr. ***causal***].

cauzalgíe, cauzalgii f. (med.) senzaţie dureroasă de arsură care însoţeşte uneori rănile la nervi. [Din fr. ***causalgie***].

cauzalísm n. **1.** concepţie (filozofică) bazată pe cauzalitate: *popoare nemolipsite încă de cauzalismul raţionalist.* BL.; **2.** (p. ext.) explicare prin cauze. [Din fr. ***causalisme***].

cauzalíst, ~şti, cauzalistă, ~e a. care ţine de cauzalism, referitor la cauzalism: *aceasta nu e cu putinţă decît printr-un tur de forţă şi printr-un abuz de gîndire cauzalistă.* BL. // m. adept al cauzalismului. [Din fr. ***causaliste***].

cauzalitáte, (rar) **cauzalitáţi** f. raport între cauză şi efect; interdependenţă în care existenţa unui fenomen este condiţionată de alt fenomen: *omul crescut la oraş parvine să înţeleagă sau să se prefacă a înţelege cauzalităţile împrejmuitoare.* BL.; (filoz.) **principiul cauzalităţii,** principiu potrivit căruia orice fapt are o cauză, aceeaşi cauză producînd, în condiţii identice, acelaşi efect. [Din fr. ***causalité,*** germ. ***Kansalität***].

cauzáre, cauzări f. faptul de a cauza. [V. ***cauza***].

cauzatív, ~i, cauzativă, ~e a. (gram.) care enunţă sau introduce cauza: *conjuncţie cauzativă;* **verb cauzativ,** verb factitiv (v. **factitiv**); (subst. n.) *un soi deosebit al tranzitivelor sînt factitivele sau cauzativele.* EM. [Din lat. ***causativus,*** it. ***causativo***].

cauzativitáte f. (rar) funcţie cauzală; caracter cauzal. [***Cauzativ*** + ***-itate***].

cauzatór, ~i, cauzatoáre a. care cauzează ceva: *leziuni cauzatoare de moarte.* [***Cauza*** + ***-tor***].

cáuză, cauze f. **1.** ceea ce determină, provoacă apariţia unui fenomen a unei întîmplări; fenomen care generează un alt fenomen; origine, pricină: *această revoluţie nu avu drept cauză tulburările din Europa.* BOL.; **2.** motiv, raţiune: *orice lucru trebuie să aibă o cauză.* IBR.; *fără nici o cauză;* **din cauză că,** deoarece, fiindcă: *află că copiii lor vreau să se sinucidă din cauză că mamele nu-i lasă să se căsătorească.* IBR.; **3.** idee, problemă de interes mai larg propusă spre susţinere: *se naşte dorinţa dezinteresată de bine, ce dă naştere sacrificiului pentru a cauză.* IBR.; *cauza păcii;* **în cunoştinţă de cauză,** cunoscînd bine lucrurile despre care este vorba; **a face cauză comună (cu cineva),** a-şi uni interesele (cu ale altuia); **4.** (jur.) proces: *cauză civilă;* **a pleda cauza cuiva,** a apăra pe cineva; **a avea cîştig de cauză,** a cîştiga; **(a fi) în cauză,** (a fi) interesat într-o chestiune; **5.** (jur.) scopul pentru care se încheie un act juridic. [Din lat. ***causa,*** fr. ***cause***].

cav, ~i, cavă, ~e a. care are o cavitate; **venă cavă,** fiecare dintre cele două vene care transportă sîngele la inimă. [Din fr. ***cave***].

caváf, cavafi m. (înv.) cizmar, pantofar; negustor de încălţăminte de calitate inferioară. [Din turc. ***kavaf***].

cavál[1], cavale n. fluier mare ciobănesc care scoate sunete grave: *în caval de jale-mi cînta.* POP. [Din turc. ***kaval***].

cavál[2], cavaluri n. şanţ mic prin care trece apa între straturile de legume: *mai era mult de lucru la cavaluri şi trebuiau pregătite ogoarele de porumb.* SAD. [Et. nec.].

cavălă, cavale f. (înv.; rar) iapă: *baba pe o cavală iute ca fulgerul trece-nainte.* BOL. [Din fr. ***cavale***].

cavalcadă, cavalcadez vb. (intr.) a se plimba călare (făcînd parte dintr-un grup); (fig.) *valurile cavalcadau sălbatice către scopul lor necunoscut.* MACED. [Din fr. ***cavalcader***].

cavalcádă, cavalcade f. **1.** grup de călăreţi: *ai prea multă plăcere a vedea cum trec cortegele şi cavalcadele reginei.* NEGR.; **2.** plimbare călare în grup. [Din fr. ***cavalcade***].

cavalér, cavaleri m. **1.** (în evul mediu) persoană (de origine nobilă) care făcea parte dintr-un ordin militar-religios: *s-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta.* EM.; **cavaler rătăcitor,** nobil care colinda lumea în căutare de aventuri pentru a-şi putea dovedi curajul şi iscusinţa; **2.** nobil învestit de rege; **3.** posesor al unor decoraţii: *Cavaler al Coroanei României;* **4.** bărbat amabil, binevoitor, generos; (adj.) *aştept din parte-ţi, o rege cavaler, că-mi vei da prins pe-acela ce umilit ţi-l cer.* EM.; **5.** bărbat necăsătorit; burlac: *cavalerii invitau la un vals pe noile lor cunoştinţe.* VLAH.; **cavaler de onoare,** tînăr care însoţeşte pe miri la cununie; **6.** bărbat care însoţeşte o femeie în societate. [Din fr. ***cavalier, chevalier,*** it. ***cavaliere,*** rus. ***kavaler***].

cavalerésc, ~şti, cavalereáscă, ~eşti a. care ţine de cavalerism, de cavaler; nobil, generos: *era un caracter independent şi cavaleresc.* GHICA. [***Cavaler*** + ***-esc***; cf. it. ***cavalleresco,*** fr. ***chevaleresque***].

cavalerésţe adv. în felul cavalerilor; sincer, deschis: *s-a purtat atît de cavalereşte cu Rusia şi spera a fi tratat pe un picior egal.* EM. [***Cavaler*** + ***-eşte***].

cavalérie[1], cavalerii f. **1.** categorie de trupe alcătuite din militari călare; (înv.) cavalerime: *cavaleria română se compunea din 26 regimente (11 de roşiori, 14 de călăraşi şi 1 de escortă);*

2. unitate militară din această categorie: *cavaleria acestor divizii le acoperea la dreapta, spre Vid.* MAIOR.; 3. (rar) călărie: *la exerciţiile de cavalerie cade de pe cal.* CĂL. [Din germ. ***Kavallerie,*** rus. ***kavalerija,*** it. ***cavalleria***].

cavalerie², **cavalerii** f. (înv.) 1. demnitatea, rangul de cavaler al unui ordin; 2. decoraţie, ordin: *au trimes cavalerii la 3 prefecţi.* GHICA. [Din fr. ***cavalerie,*** it. ***cavalleria***].

cavalerime f. (înv.) cavalerie¹: *cavalerimea-n linii se-ntinde pe cîmpie.* AL. [***Cavaler*** + ***-ime***].

cavalerism, (rar) **cavalerisme** n. 1. purtare nobilă, de cavaler; amabilitate, bunăvoinţă: *impresia romantică care asupra noastră o face războiul cruciaţilor şi cavalerismul de-atuncea.* EM.; 2. (rar) acţiune, întîmplare cu cavaleri medievali; faptă cavalerească: *Ariosto e umbrit cu totul de autori de cavalerisme degradate.* CĂL. [***Cavaler*** + ***-ism***].

cavalerist, cavaleriști m. militar din cavalerie. [Din germ. ***Kavallerist,*** rus. ***kavalerist***].

cavalét, cavaleţi m. (mar.) postament pe care se aşază ambarcaţiile la bordul unei nave sau pe uscat: *cînd o corabie se lansează sau se scoate din apă, i se pune dedesubt o sanie de cavaleţi.* TUD. [Din it. ***cavalletto***].

cavaliér, cavaliere n. 1. terasă pentru amplasarea turnurilor într-o fortificaţie; 2. dîră continuă de pămînt formată prin curăţarea unui şanţ. [Din fr. ***cavalier***].

cavalín, ~i, cavalină, ~e a. 1. **rasă cavalină,** specia cailor; 2. de cal sau de călărie; al calului: *iapa, aparţinînd nobilei spețe cavaline, a fost la războaie.* CĂL.; (p. ext.) *în ţinută de campanie, e o curată parodie, pe un fond cavalin.* CĂL. [Din it. ***cavallino***].

cavás, cavaşi m. (înv.) agent de poliţie; jandarm: *vine un cavas şi mă cheamă.* GHICA. [Din turc. ***kavas***].

cavăs-başa m. (înv.) şeful gărzii domneşti care stătea la uşa domnitorului. [Din turc. ***kavas başı***].

cavatínă, cavatine f. (muz.) 1. arie lirică dintr-o operă; 2. mică piesă instrumentală cu caracter cantabil. [Din it. ***cavatina***].

cavérnă, caverne f. 1. peşteră, grotă: *a fost silit să dea singur lupta inegală cu ursul cavernelor.* VOIC.; *primii creştini se ascundeau în caverne;* 2. cavitate cauzată de o boală într-un ţesut organic: *n-aud bine deocamdată; sînt caverne mute, ireperabile la auscultaţie.* CĂL.; *caverne pulmonare.* [Din fr. ***caverne,*** lat. ***caverna***].

cavernícol, ~i, cavernícolă, ~e a. specific peşterii, care ţine de peşteră; care trăieşte sau creşte în peşteră. [Din fr. ***cavernicole***].

cavernós, ~şi, cavernoásă, ~e a. 1. care are caverne; 2. (fig.) gros, înfundat, aspru: *prologul, deschizînd poemul asupra unui miez de noapte în munţi, are sonorităţi cavernoase.* CĂL.; (adv.) *glasul îi răsuna cavernos, ca dintr-o groapă.* VLAH. [Din fr. ***caverneux,*** lat. ***cavernosus***].

caviár n. icre negre. [Din fr. ***caviar***].

cavicórn, cavicorne n. (la pl.) familie de erbivore rumegătoare cu coarnele cavitare (precum taurinele, ovinele etc.); (şi la sg.) animal din această familie. [Din fr. ***cavicornes***].

cavilăţie, cavilaţii f. (livr.) argument neserios, declaraţie goală. [Din fr. ***cavillation,*** lat. ***cavillatio, -onis***].

cavílă, cavile f. (mar.) 1. fiecare dintre mînerele fixate pe cîrmă pentru a înlesni manevrarea ei: *stătea la cîrmă, ... strîngînd cavilele timonei în mîini.* TUD.; 2. piesă pentru legarea de catarg a parîmelor cu care se manevrează velele. [Din it. ***caviglio***].

cavitár, ~i, cavitară, ~e a. gol în interior. [Din fr. ***cavitaire***].

cavitáte, cavităţi f. 1. gaură într-un corp solid: *lăcaşul, o cavitate ajustată la volumul corpului său, el şi-l face în fundul apei.* BL.; 2. spaţiu gol în interiorul unui corp sau al unui organism: *la om, faţa rămîne oarecum retrasă sub cavitatea cerebrală.* BL.; *cavitate toracică; cavitate bucală.* [Din lat. ***cavitas, -atis,*** fr. ***cavité***].

cavitáţie, cavitaţii f. formare de cavităţi conţinînd vapori sau gaze în interiorul unui lichid în mişcare. [Din fr. ***cavitation***].

cavóu, cavouri n. construcţie funerară (subterană) în care se depun morţii: *stam singur în cavou ... şi era vînt.* BAC. [Din fr. ***caveau***].

caz, cázuri n. 1. ceea ce se întîmplă (pe neprevăzute); întîmplare, eveniment, accident: *nu mă preocupă cazul izolat de la Dorohoi.* MAIOR.; 2. împrejurare, circumstanţă; situaţie: *nu lua parte la joc decît în cazuri excepţionale, mulţumindu-se să privească.* GHEŢIE; *ce faci în cazul ăsta?;* **în orice caz** sau **în tot cazul,** oricum: *interesante, în orice caz, rămîn încercările de epigrame şi elegii.* CĂL.; **în nici un caz, a)** cu nici un preţ: *distanţa dintre mituri şi construcţiile ipotetice ale cunoaşterii ştiinţifice nu vom măsura-o în nici un caz ... sub unghiul controlabilităţii lor.* BL.; **b)** nicidecum; deloc: *purtarea ei nu era în nici un caz întîmplătoare.* GHEŢIE; **în tot cazul,** orice se întîmplă; **a face caz (de ceva** sau **de cineva),** a exagera însemnătatea, meritele sau defectele (a ceva sau ale cuiva): *de aceste împrumuturi a putut face atîta caz numai o critică incapabilă de a vedea dincolo de materia unei opere literare.* BL.; **de la caz la caz** sau **din caz în caz,** după împrejurări: *din caz în caz, ea poate fi alta şi alta.* BL.; **caz de forţă majoră,** situaţie care impune ceva (împotriva voinţei cuiva); **caz de conştiinţă,** dificultate apărută ori de cîte ori cineva este silit să procedeze altfel decît îi dictează conştiinţa (morală, religioasă etc.); scrupul: *îl încurcă mărunte cazuri de conştiinţă, ... făcute aducătoare de anxietăţi.* CĂL.; 3. stare a unei persoane din punct de vedere medical; îmbolnăvire, boală: *cazurile de holeră;* a **fi un caz,** a prezenta trăsături singulare; 4. (jur.) situaţie definită de legea penală; litigiu, proces; 5. (gram.) fiecare dintre formele prin care se exprimă funcţiile sintactice ale substantivului, adjectivului, articolului, pronumelui şi numeralului. [Din lat. ***casus,*** fr. ***cas***].

cazá, cazez vb. (tr. şi refl.) a (se) instala (temporar) într-o locuinţă. [Din fr. ***caser***].

cazác, cazaci m. 1. persoană care face parte dintr-o populaţie rusă din regiunile de graniţă, cu anumite obligaţii militare: *din afară încep a veni tătarii şi cazacii.* EM.; 2. (în trecut, în Rusia) soldat din unităţile de cavalerie: *intrară cu gradul de cadeţi în regimentul cazacilor.* CĂL.; 3. (fig.) agent de poliţie (necruţător): *ce te apucase să asmuţi cazacii asupra noastră?* AL.; 4. (reg.) numele unui vînt care bate dinspre est. [Din rus. ***kazak***].

cazácă, cazace f. bluză cu mîneci largi, lungă pînă mai jos de talie şi închisă la gît. [Din fr. ***casaque***].

cazacíncă f. (rar) căzăcească: *începe a chiui prin iad şi a juca horodinca şi cazacinca.* CR. [De la ***cazac***].

cazaclóc, cazaclocuri n. dansul căzăcească. [Din rus. ***kazaciok***].

cazaclíe, cazaclii f. (înv.) căciulă din piele neagră, cu fundul din postav alb. [De la ***cazacliu***].

cazacliu, cazaclii m. (înv.) 1. negustor cazac care făcea comerţ cu vinuri, cu blănuri etc. între Ucraina şi Moldova: *pelcelușe brumării le vindea la cazaclii.* POP.; 2. negustor român care vindea blănuri aduse din Rusia: *căciula de cazacliu a cojocarului subţire.* FIL. [Din turc. ***kazakli***].

cazán, cazane n. 1. vas mare de metal folosit în gospodărie, în unele întreprinderi industriale etc. pentru fiert sau încălzit (apă, mîncare etc.): *să aibă pregătit la îndemînă cîteva cazane cu smoală.* ISP.; 2. rezervor metalic în care se încălzeşte apă (pînă se transformă în vapori): *cazanul locomotivei;* 3. instalaţie care serveşte la distilarea alcoolului: *pentru un cazan de făcut rachiu cîte 24 sfanţi.* EM.; 4. (geogr.) căldare. [Din turc. ***kazan***].

cazangerie, cazangerii f. 1. atelier în care se fac sau se repară cazane; 2. meseria cazangiului. [***Cazangiu*** + ***-ărie***].

cazangíu, cazangii m. 1. meseriaş care face sau repară cazane; 2. (înv.) muncitor care topea grăsimea la zahana; 3. muncitor care supraveghează cazanele generatoare de apă fierbinte sau de abur. [Din turc. ***kazancı***].

cazánie, cazanii f. 1. predică, cuvîntare pe o temă religioasă: *şi-a adus aminte de cazanie şi de isprăvile sfîntului din celălalt an.* SAD.; 2. carte care cuprinde predici, interpretări ale textelor biblice: *limba noastră-i limbă sfîntă, limba vechilor cazanii.* MAT.; *Cazania lui Varlaam;* 3. (fig.) povestire lungă şi plictisitoare. [Din sl. ***kazanije*** „învăţătură"].

cazaniér, ~i, cazanieră, ~e a. care stă mult în casă; legat de casă; sedentar: *sînt teribil de cazanieră.* GHEŢIE. [Din fr. ***casanier***].

cazáre, cazări f. acţiunea de a (se) caza şi rezultatul ei. [V. ***caza***].

cazarmamént, (rar) **cazarmamente** n. totalitate a efectelor de pat primite de un militar sau de cineva care se stabileşte temporar într-o cabană, într-un internat etc. [***Cazarmă*** + (***echipa***)***ment***].

cazármă, cazărmi f. clădire (sau grup de clădiri) în care sînt instalate unităţi militare: *la cazarmă aduna pe lîngă dînsul, în orele de recreaţie, mai mulţi sergenţi şi soldaţi.* GHICA. [Din rus. ***kazarma***].

cazeificáre, cazeificări f. 1. proces de precipitare a cazeinei; 2. (med.) afecţiune patologică, caracteristică tuberculozei, care constă în transformarea ţesuturilor într-o masă amorfă. [Din fr. ***caséification***].

cazeínă f. substanţă care se găseşte în lapte şi formează componenta principală a brînzeturilor. [Din fr. ***caséine***].

cazeinogén n. cazeină. [Din fr. ***caséinogène***].

cazemátă, cazemate f. fortificaţie (din beton) care protejează persoanele şi armamentul de focul inamicului: *continua construirea de linii fortificate, cu cazemate.* GHEŢIE. [Din fr. ***casemate,*** germ. ***Kasematte***].

cazeós, ~şi, cazeoásă, ~e a. care are aspect de brînză; brînzos. [Din fr. ***caséeux***].

cazíér, cazíere n. 1. (**cazier judiciar**) totalitate a informaţiilor de justiţie în legătură cu o persoană; 2. dulap cu despărţituri în care se păstrează acte, dosare etc. [Din fr. ***casier***].

cazínă f. v. cazinou.

cazinó n. v. cazinou.

cazinóu, cazinouri n. local public cu restaurant, săli de dans, pentru jocuri (de noroc) etc.: *oraşul era plicticos şi intelectualii se strîngeau la cazină.* CĂL.; (şi: **cazino,** (rar) **cazină**). [Din fr. ***casino***].

cazmá, cazmale f. 1. (reg.) unealtă de fier cu coadă de lemn pentru săpat pămîntul; hîrleţ; 2. (reg.) tîrnăcop: *vine şi împăratul cu o mulţime de oameni cu cazmale ascuţite.* CR.; 3. (rar) lovitură de tîrnăcop: *numa din două cazmale scoase cîteva cărămizi.* ISP. [Din turc. ***kazma*** „sapă"].

cáznă, cazne f. 1. torturare, chinuire a vinovatului pentru a mărturisi crima; tortură, supliciu: *Lăpuşneanul ... redevine damnatul înfricoşat de caznele iadului.* CĂL.; 2. trudă, osteneală, străduinţă; **cu mare cazną,** cu greu, cu trudă, cu efort deosebit. [Din sl. ***kazni*** „pedeapsă"].

cazón, ~i, cazonă, ~e a. 1. de cazarmă, propriu cazărmii; milităresc: *viaţa cazonă şi-a*

găsit în Gh. Brăescu un umorist de talent. CĂL.; **2.** (fig.) rigid, stereotip, aspru. [Din rus. ***kazënnyi*** „al statului"].

cazuál, ~l, cazuală, ~e a. **1.** care depinde de împrejurări; accidental, întîmplător; **2.** care marchează cazul gramatical: *desinenţă cazuală.* [Din lat. ***casualis,*** germ. ***kasual***].

cazualísm n. concepţie filozofică care susţine că dezvoltarea este supusă hazardului. [Din fr. ***casualisme,*** germ. ***Kasualismus***].

cazualitáte a. calitatea sau starea a ceea ce este cazual. [***Cazual*** + ***-itate***].

cazuár, cazuari m. pasăre care trăieşte în Oceania, asemănătoare cu struţul, cu penele frumos colorate (*Casuarius paleatus*); (şi: **casuar**). [Din lat. ***casuarius,*** fr. ***casoar***].

cazuíst, cazuişti m. teolog care predă morala şi aplică metodele cazuisticii în rezolvarea cazurilor de conştiinţă: *e romanul unui cazuist, însetat de certitudini şi înspăimîntat de contradicţiile ce răsar la tot pasul.* CĂL. [Din fr. ***casuiste***].

cazuístic, ~ci, cazuística, ~ce a. **1.** bazat pe cazuistică, referitor la cazuistică; **2.** (rar) care ţine de hazard; întîmplător: *tot ce ni se pare pe pămînt cazuistic este un şir care odată se va repeta din nou.* EM. // f. **1.** parte a teologiei morale medievale care încerca să rezolve cazurile de conştiinţă prin dispute subtile; **2.** dibăcie (necinstită) în argumentarea unei teze: *petrarchismul e caracterizat prin pedanterie în subtilităţi, prin cazuistică sentimentală.* CĂL.; **3.** (rar) motivaţie, temei: *trebuie să studieze toată cazuistica întîmplărilor pentru de-a putea trăi.* EM. [Din fr. ***casuistique***, germ. ***kasuistisch, Kasuistik***].

că conj. **1.** (introduce o propoziţie completivă directă): *şi zici că nu doreşti nimica?* SAD.; *crede că nu pot;* **2.** (introduce o propoziţie subiectivă): *părea că-n somn un înger ar trece prin infern.* EM.; **3.** (introduce o propoziţie atributivă): *se culcă pe pragul uşei, cu gînd că n-o să poată nimeni intra fără să simtă ea.* ISP.; **4.** (introduce o propoziţie cauzală) căci, fiindcă, pentru că: *nu din gură, ci din carte, că ne eşti aşa departe.* EM.; **5.** (introduce o propoziţie consecutivă) încît, de: *era un senin pe ceri şi aşa de frumos şi cald afară, că-ţi venea să te scalzi pe uscat, ca găinile.* CR.; **6.** (introduce o propoziţie concesivă) deşi, cu toate că, măcar că: *eu, babei mele, că merge pe douăzeci şi patru de ani de cînd m-am luat cu dînsa, ... şi tot nu i-am spus.* CR.; **7.** (introduce o propoziţie temporală) după ce, cînd: *acum, că ne-am odihnit, putem porni iar la drum;* **8.** (indică o completare, o precizare etc.) şi: *cît or mai fi dondănit, că numai iată, se face ziuă.* CR.; **9.** (indică valabilitatea unei afirmaţii) într-adevăr, aşa e: *că bine zici d-ta.* CR.; (înv.) **ba că chiar!,** nici vorbă!, da de unde!: *poate era niscaiva aur? – ba că chiar şi tu ai gîcit.* DRĂGHICI; **10.** (indică o insistenţă, o subliniere etc.) desigur, vezi bine, doar: *că nu mi-oi feşteli eu mînuţele.* CR.; **11.** intră în alcătuirea unor locuţiuni conjuncţionale: *cum că, după ce că, măcar că* etc.; **numai că,** dar, însă: *îmi convine propunerea, numai că acum nu am timp.* [Lat. ***quod***].

căblă, căble f. (înv.; reg.) unitate de măsură egală cu aproximativ 100 grame. [Din sl. ***kŭbŭlŭ***].

căblărít n. (înv.) dijmă de cereale care se lua de la toţi locuitorii. [***Căblă*** + ***-ărit***].

căcă, cac vb. (vulgar) **1.** (refl.) a defeca; (tr.) *cacă lupe ce-ai mîncat.* POP.; (reg.) **s-a căcat în căldătoare,** v. **căldător; 2.** (tr.) a murdări: *geamuri căcate de muşte;* **cacă-frică,** persoană fricoasă; **cacă-vacă,** persoană considerată proastă (datorită bunătăţii sale); **3.** (trivial; tr. şi intr.) a naşte. [Lat. ***cacare***].

căcăre, căcări f. acţiunea sau necesitatea de a (se) căca: *a apuca căcarea (pe cineva).* [V. ***căca***].

căcăt, căcaţi m. (vulgar) excrement (de om): *îl trimiseră ... să tragă cu lanţul căldări de căcat din haznalele oraşului.* PR.; **a mînca căcat, a)** a sta de vorbă (mult şi fără rost); **b)** a spune lucruri false, nesemnificative; **căcat cu ochi,** persoană sau lucru fără importanţă; **a se face de căcat,** a deveni vestit prin prostie, incompetenţă etc.; a ajunge de rîsul lumii. // n. (pl. **căcaturi**) fleac, lucru fără importanţă; **a face din căcat bici,** a încerca imposibilul; a exagera. [V. ***căca***].

căcăcíos, ~şi, căcăcioásă, ~e a. **1.** care iese des afară; **2.** (fig.) fricos, slab de înger. [***Căca*** + ***-ios***].

căcălău n. grămadă mare: *un căcălău de bani.* ISP. [***Căca*** + ***-ălău***].

căcănár, căcănari m. **1.** (înv.) curăţitor de latrine: *îşi uită menirea naltă şi-a cerut de la primari ca s-o facă căcănari.* EM.; **2.** (depr.) om neserios, incorect. [De la ***căca***].

căcărăză f. v. **căcărează.**

căcăreáţă f. v. **căcărează.**

căcăreáză, căcăreze f. baligă (de oaie, de capră, de iepure etc.): *cîte căcăraze cămila din afară de grajd ar lepăda.* CANT.; (şi: (reg.) **căcărază, căcăreaţă**). [***Căcare*** + ***-ează***].

căcăstoáre, căcăstori f. (vulgar) closet, veceu. [De la ***căca***].

căcău, căcăl m. (reg.) dumbrăveancă (*Caracias garrula*). [De la ***căca***].

căce conj. v. **căci.**

căci conj. **1.** (exprimă o explicaţie) pentru că, fiindcă, întrucît, deoarece: *eu îi cunosc pe boierii noştri, căci am trăit cu dînşii.* NEGR.; (înv.; întărit prin *pentru*): *pentru căce o au smerit, nu va putea să o gonească preste toată vremea.* BIBLIA; **2.** (introduce o nedumerire sau o întrebare) de ce; cum: *căci băiatul mi l-ai pedepsit?* PANN; *căci nu pot eu s-o ajung, să-i dau o scărmănătură bună!* CR.; (şi: (înv.) **căce**). [***Că*** + ***ce***].

căclúgă, căclugi f. (reg.) cegă (*Acipenser ruthenus*). [Din sb. ***kečiga***].

căciulár, căciulari m. **1.** persoană care face sau vinde căciuli; **2.** dorobanţ cu căciulă înaltă: *toţi dorobanţi, toţi căciulari, români de viţă veche.* AL.; **3.** bărbat care poartă căciulă. [***Căciulă*** + ***-ar***].

căciulát, ~ţi, căciulată, ~e a. care poartă căciulă; cu căciulă: *cu pasuri măsurate, căldărarii mari de stat să iviră; toţi căciulaţi, cu barbe-afumate.* B.-DEL.; (subst.) *era vestita cuşmă a căciulaţilor, semnul oamenilor liberi şi de neam.* VOIC. [***Căciulă*** + ***-at***].

căciúlă, căciuli f. **1.** acoperămînt pentru cap (la bărbaţi) făcut din pielea unui animal (de obicei din blana mielului): *privitorii, cu căciulile în mînă, îi urau drum bun.* CR.; **(la) aşa cap, aşa căciulă,** cum este omul aşa este şi purtarea lui; **a purta căciula degeaba,** a fi prost, netrebnic; **a-şi scoate** (sau **a-şi lua**) **căciula în faţa** (sau **dinaintea**) **cuiva,** a respecta pe cineva; a datora respect cuiva; **a-i ieşi** (**cuiva**) **părul prin căciulă, a)** a aştepta foarte mult, a i se urî aşteptînd; **b)** a o duce greu (din cauza sărăciei); **a fi** (sau **a se şti, a se simţi**) **cu musca pe căciulă,** a se simţi vinovat; **a avea** (**multe**) **muşte pe căciulă,** a fi implicat în lucuri necinstite; a i se putea imputa fapte reprobabile: *nu mi-e frică, prea are multe muşte pe căciulă.* VINEA; **a da cu căciula în cîini,** a fi cu chef; a-şi face de cap; **altă căciulă,** altceva, o altă problemă; **2.** obiect sau parte a unui obiect care are forma acoperămîntului pentru cap: *căciula unei căpăţîni de zahăr;* **3.** (reg.) başlic; **4.** partea superioară a ciupercii; **5.** căpăcel la lampă, pe unde iese flacăra fitilului; **6.** (reg.) glugă. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***këšul'ë***].

căciuleálă, căciuleli f. căciulire. [***Căciuli*** + ***-eală***].

căciulí, căciulesc vb. (refl.) a se ploconi, a face plecăciuni, a se umili (pentru a obţine ceva): *decît să mă căciulesc, mai bine să haiducesc.* POP.; *n-avem nevoie a ne căciuli la nimenea.* EM. [De la ***căciulă***].

căciulíe, căciulíi f. (reg.) **1.** căpăţînă de usturoi; **2.** măciulie de mac. [***Căciulă*** + ***-ie***].

căciulíre, căciulíri f. faptul de a se căciuli; ploconire, căciuleală. [V. ***căciuli***].

căciulíţă, căciuliţe f. **1.** diminutiv al lui căciulă; căciulă mică; **2.** bonetă (din lînă) purtată mai ales de copii şi de femei: *avea obiceiul să stea de strajă în dreptul uşii, ... cu o căciuliţă de catifea pe cap.* GHEŢIE. [***Căciulă*** + ***-iţă***].

căciulói, căciuloaie n. (rar) augmentativ al lui căciulă; căciulă mare: *a strigat ... către un om zbîrlit şi c-un căciuloi dintr-o oaie în cap.* SAD. [***Căciulă*** + ***-oi***].

cădeá, cad şi (înv. şi pop.) **caz** vb. (intr.) **1.** a se deplasa (cu viteză) de sus în jos prin propria greutate; a pica: *îndată pe dîns mai mulţi grămadă unul pe altul împedecaţi căzură.* B.-DEL.; *victima a căzut de la etajul al treilea.* GHEŢIE; (întărit prin *jos*): *mătuşa, nu ştiu cum, se încîlceşte prin cînepă ... şi cade jos.* CR.; (fig.) *tăceri lungi cădeau între un şir de vorbe schimbate şi altul.* SAD.; **a fi căzut din cer** (sau **din lună, din pod** etc.), **a)** a rămîne uimit (de cele auzite); **b)** a fi dezorientat, buimăcit; **c)** a veni pe neaşteptate; **2.** a se lăsa în jos; a coborî: *departe, pe cîmp, cad corbii, domol.* BAC.; **3.** a-şi pierde poziţia verticală; a se prăvăli: *începe a tăia copacul, să cadă în car deodată.* CR.; **4.** a se orienta, a se îndrepta: *toată lumina cădea asupra patului dîndu-i o înfăţişare pompoasă.* REBR.; **a-i cădea cu tronc,** a-i plăcea (dintr-o dată); **a cădea cuiva drag** (sau **la inimă**), a-i fi cuiva pe plac, a-i deveni drag; **a cădea în genunchi,** a îngenunchea şi a ruga cu insistenţă; a implora: *un ţăran bătrîn cade în genunchi înaintea domnitorului, ... dîndu-i o hîrtie scrisă pe toate feţele.* CR.; **a cădea la** (sau **pe**) **mîna** (sau **mîinile**) **cuiva,** a ajunge în puterea, la discreţia cuiva; **a cădea cu vorba,** a spune ceva pe neaşteptate: *aşa, soro, căzu cu vorba Ceauşanea, ca din senin.* DELAVR.; **a cădea pe capul cuiva** sau **a-i cădea** (**cuiva**) **belea pe cap,** a veni nedorit (şi pe neaşteptate), la cineva; **5.** a se desprinde din locul în care era fixat: *măselele şi dinţii i-au căzut.* CR.; (fig.) *ştia că de făcut treabă nu mai cade coada nimănui.* CR.; **6.** a se lăsa în jos, a atîrna: *părul său negru ... pe umeri neted cădea.* AL.; **a-i cădea falca cuiva,** a fi surprins, încurcat; a rămîne cu gura căscată; **7.** a se dărăpăna, a se dărîma; a înceta de a mai sta vertical; a se prăvăli: *casa asta cade;* **8.** a ajunge într-o stare, într-o situaţie rea; a decădea: *îndobitocită de mizerie, se îmbată cu ţuică şi cade în trivialităţi.* CĂL.; **a cădea în desuetudine,** v. **desuetudine; a cădea în păcat,** v. **păcat; a cădea în dizgraţie,** v. **dizgraţie; a cădea în smintă,** v. **smintă; a cădea baltă,** v. **baltă; 9.** a ajunge (brusc) să fie într-o stare: *holbă ochii şi, cu un scurt ţipăt căzu din nou în nesimţire.* GHEŢIE; *în august cadea prizonier la germani.* CĂL.; **a cădea (bolnav) la pat** (sau **la zăcare**), a se îmbolnăvi: *împăratul acela, aproape de bătrîneţe, căzînd la zăcare, a scris carte frăţîne-său craiului.* CR.; **a cădea (tot) în picioare,** a ieşi bine dintr-o situaţie dificilă; **a cădea din picioare** (sau **de-a-n picioarele**), a fi foarte obosit; **a cădea pe gînduri,** a deveni îngîndurat: *focul pîlpîie în sobă, iară eu pe gînduri cad.* EM.; **a-i cădea bine** (sau **rău**), a (nu)-i plăcea, a (nu)-i conveni; **10.** (fig.) a avea un insucces, a nu reuşi: *a căzut la examen;* **11.** (fig.) a muri, a pieri (în luptă): *el în foc căzuse, după ce făcuse vitejii de zmeu.* AL.; (p. ext.) *întîii martiri păgîni care au căzut jertfă intoleranţei creştine i-a dat Spania.* BL.; **12.** (fig.) a fi cucerit, a ajunge în mîinile adversarului: *a căzut în mîinile duşmanului;* **13.** (fig.) a-şi înceta existenţa, a nu mai fi în vigoare; a ieşi din funcţie: *cabinetul căzu ... printr-un vot de neîncredere.* CĂL.; *a căzut guvernul;* **14.** (fig.) a se lăsa, a începe să se

manifeste: *cade o noapte întunecoasă.* AL.; **15.** (fig.) a se nimeri, a fi: *războiul căzuse tocmai în timpul cînd domnia sa îşi primea moştenirea.* SAD.; *anul acesta Paştile cad în martie;* **a cădea în sarcina** (sau **în grija, în atribuţiile** etc.) **cuiva,** a reveni cuiva; **16.** a curge; a se produce: *cade ploaie, zăpadă, rouă, brumă;* (p. ext.) *căzu în aceşti ani şi altă întîmplare decisivă în viaţa scriitorului.* CĂL.; **17.** (înv.) a se întîmpla să devină; a deveni: *apoi au căzut şi vistiernic mare.* COSTIN; **18.** a conveni: *a cădea la învoială; a cădea la pace;* **19.** a ajunge, a nimeri: *am căzut la casă împărătească.* CR. // (refl.) **1.** a reveni cuiva, a se cuveni: *partea aceasta mi se cade mie.* POP.; **2.** a fi necesar, a trebui: *se cădea să răspund şi eu acelor saluturi.* GHEŢIE; **3.** a se potrivi, a şedea bine: *un critic experimentat nu se cade să se lase intimidat de rezistenţa contemporanilor imediaţi.* CĂL.; **cum se cade,** deplin, de-a binelea: *de la o vreme se chefăluieşte Ivan cum se cade, şi unde nu începe a chiui prin iad.* CR. [Lat. *cadere*].

cădelniţá, cădelniţez vb. (intr.) a tămîia mişcînd cădelniţa: *şi popi şirag, cădelniţînd, ceteau ectenii de comînd.* COŞB.; (tr.) *preotul trebui să aştepte puţin, după ce cădelniţă prinoasele.* AG. [*Cădelniţă* + *-a*].

cădelniţáre, cădelniţări f. faptul de a cădelniţa; tămîiere, cădelniţat. [V. *cădelniţa*].

cădelniţát, cădelniţaturi n. cădelniţare: *cînd venea rîndul la cădelniţat, el punea şi mai multă tămîie.* AG. [V. *cădelniţa*].

cădélniţă, cădelniţe f. **1.** vas de metal atîrnat de lănţişoare, în care se arde tămîie la slujbele religioase: *din cădelniţe se înalţă în rotocoale albastre fumul de tămîie.* VLAH.; **2.** (fig.) preoţie, popie: *cădelniţa nu se vede a fi fost vocaţia lui Spiridon.* CĂL.; (şi: (reg.) **cadelniţă**). [Din sl. *kadilĭnica*].

cădénie f. (înv.) cuviinţă. [*Cădea* + *-enie*].

cădére, căderi f. **1.** faptul de a cădea; deplasare de sus în jos (ca efect al gravitaţiei): *Galilei a examinat experimental căderea liberă a unui corp material.* BL.; *căderea frunzelor;* **2.** (fig.) încetare a atribuţiilor, ieşire din funcţie: *după căderea lui Clain au urmat ani de incertitudine pentru biserica unită.* BL.; *căderea guvernului;* **3.** (fig.) ruinare definitivă; ocupaţie, cucerire: *acesta le încurcă treaba dîndu-le o telegramă cifrată cu ştirea prematură a căderii Plevnei.* CĂL.; *căderea Imperiului roman;* **4.** (**cădere de apă**) cascadă: *căderea Rinului;* **5.** (fig.) nereuşită, insucces; (p. ext.) *rămase în Turcia şi după căderea revoluţiei.* CĂL.; (înv.) **cădere din dreptate,** pierdere a unui proces: *însuşi dumnealui postelnicul au fost pricina căderei sale din dreptate de la judecata noastră* (a. 1794). URIC.; **6.** (început de) manifestare; lăsare: *era, spre căderea iernii, o vreme de lacrimi.* M.CAR.; **7.** orientare, îndreptare: *Tales explică just întunecimea lunară prin căderea umbrei pămîntului asupra lunii.* BL.; **8.** competenţă, drept: *poeţii nu au căderea să dea opiniuni critice.* CĂL.; *căderea de a judeca;* **9.** început, începere: *am ajuns aproape împăcat sufleteşte acasă, după căderea serii.* GHEŢIE; **10. cădere de tensiune,** coborîre sub limita normală a tensiunii. [V. *cădea*].

cădí, cădesc vb. (înv.; intr. şi tr.) a cădelniţa, a tămîia: *ar cădi cu sfinte miresme ... altarul vînătorilor.* OD. [Din sl. *kaditi*].

căftánél, căftánele n. diminutiv al lui caftan. [*Caftan* + *-el*].

căftăní, căftănesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) îmbrăca cu caftan (la acordarea domniei sau la acordarea unui rang boleresc): *l-au căftănit şi i-au dăruit vodă şi doamna cîte trei pungi de ibrişin cu cîte o mie de galbeni.* CAR.; (refl.pas.) *cînd se căftănea vreun boier.* AL. [De la *caftan*].

căftánie f. (înv.) privilegiul de a purta caftan: *şi răzăşi cu răzăşie, şi ciocoi cu căftănie.* DELAVR. [*Caftan* + *-ie*].

căí, călesc vb. **1.** (tr.) a compătimi pe cineva, a plînge pe cineva: *iar pe drum cine trecea ... tot pe badiul mi-l căia.* POP.; **2.** (refl.) a se întrista pentru că a greşit, a-i părea rău; a regreta: *nu face una ca asta că te-i căi mai pe urmă.* AL. [Din sl. *kajati*].

călgíu, călgii n. muncitor care taie mărunt tutunul. [Din turc. *kyidji*].

călmăcămíe, călmăcămii f. (înv.) formă de guvernare provizorie în timpul cît tronul era vacant; locotenenţă domnească: *este ministru de externe cu titlu provizoriu sub căimăcămie.* CĂL. [*Caimacam* + *-ie*].

călnă, călnez vb. 1. (tr.) a compătimi, a deplînge: *cum căina poporul de dînşii calicit.* AL.; **2.** (refl.) a se tîngui, a se plînge: *Ileana Simziana se căina şi se întrista în sufletul ei.* ISP. [Din sl. *kajanŭ* (part. de la *kajati sen*)].

călnáre, călnări f. acţiunea de a (se) căina: *pornirăm şi noi, petrecuţi de căinările notarului.* VOIC. [V. *căina*].

căínţă, căínţe f. părere de rău; regret, remuşcare (pentru săvîrşirea unei fapte rele): *inima-i sîngera, răsipită în tîrzii şi zadarnice căinţe.* OD.; *după căinţă, pocăinţă.* [*Căi* + *-inţă*].

căíre, căíri f. (rar) faptul de a se căi; căinţă: *ades în cupa plină se ascunde o căire.* AL. [V. *căi*].

călşór, călşori m. diminutiv al lui cal; cal de talie mică; căluţ: *bagajele şi merindele se bălăngăneau în urmă, încărcate pe cîţiva căişori de munte.* VOIC. [*Cal* + *-işor*].

căíţă, căíţe f. **1.** (reg.) bonetă, scufie (legată pe sub bărbie): *aşa era dă sălbătecoşi, toţi avînd pă cap căiţe roşi.* B.-DEL.; **2.** (pop.) membrană care înveleşte capul unor copii nou-născuţi: *deşi nu m-am născut cu căiţă, ca fratele meu Tibi, am fost întîmpinat cu mai multă mulţumire decît el.* GHEŢIE; **născut cu căiţă (pe cap),** norocos, favorizat; **3.** (reg.) placentă. [Din bg. *kaiţa,* sb. *kaica*].

călacán n. v. **calaican.**

căláre adv. încălecat pe cal (sau pe alt animal): *ades călare pleacă în mîndre nopţi cu lună.* EM.; (adj.) *noi vom urca dealul călări.* BOL.; **a sta** (sau **a şedea**) **călare pe ceva** (sau **pe cineva**), **a)** a sta urcat pe ceva (sau pe cineva): *Dănilă însă şedea călare pe burduful cu banii.* CR.; **b)** (fig.) a domina o situaţie (sau pe cineva); **a sta** (sau **a şedea**) **călare în inima cuiva,** a cunoaşte ce gîndeşte cineva: *eu şad călare în inima lor şi, nu că mă laud, dar ştiu toate mărunţaiele dintr-însele.* CR.; **nici călare, nici pe jos,** nici aşa, nici aşa; **a fi călare pe situaţie,** a domina, a fi sigur într-o împrejurare (dificilă); **de-a călare,** călărind: *din Hotin şi pîn' la mare, vin muscalii de-a călare.* EM. // m. călăreţ: *durduind soseau călării ca un zid înalt de suliţi.* EM. [Lat. *caballaris*].

călăcán n. v. **calaican.**

călăfătuí, călăfătuiesc vb. (tr.) a astupa găurile unei bărci, unei corăbii etc. cu calafat. [*Calafat* + *-ui*].

călăfătuíre, călăfătuiri f. acţiunea de a călăfătui; călăfătuit. [V. *călăfătui*].

călăfătuít, călăfătuituri n. călăfătuire: *găsise după felinar o daltă de călăfătuit.* TUD. [V. *călăfătui*].

călămáră f. v. **călimară.**

călămăr n. v. **călimară.**

călăráş, călăraşi m. (înv.) **1.** militar de cavalerie: *iacă zăreşte venind împotriva lui vrăjmaş pe cal înteţit, un călăraş.* B.-DEL.; **2.** (la pl.) corp de militari de cavalerie sub comanda marelui spătar; **3.** curier: *călăraşii de Ţarigrad;* **4.** (reg.) coardă de rod la vie. [*Călare* + *-aş*].

călărésc, ~şti, călăreáscă, ~eşti a. (înv.) care luptă călare. [*Călare* + *-esc*].

călăréşte adv. (pop.) călare, pe cal: *beau voinicii călăreşte.* POP. [*Călare* + *-eşte*].

călăréţ, călăreţi m. **1.** (şi f.: **călăreaţă, călăreţe**) persoană care umblă călare: *domnişoara, prima şi ultima călăreaţă de forţă a companiei, dă tîrcoale în arenă pe veteranul ei armăsar alb.* CAR.; (adj.) *zăreşte-o ceată călăreaţă ducînd pe-un rob.* B.-DEL.; **2.** (înv.) militar de cavalerie: *călăreţii împlu cîmpul.* EM.; (adj.) *garda călăreaţă nu ştim de cît era.* BĂLC.; **3.** (înv.) cal la jocul de şah; **4.** (la pl.) unul dintre cele trei ordine la care aparţineau cetăţenii romani (spre deosebire de senat şi de plebe); **5.** piesă de fier prin care se trec firele la războiul de ţesut; **6.** piesă mică din fir de platină aşezată pe braţele unei balanţe analitice pentru a obţine echilibrul; **7.** (la pl.) armături scurte într-o piesă de beton armat. [Lat. **caballaricius*].

călări, călăresc vb. **1.** (intr. şi tr.) a umbla, a merge călare: *tot alături călăresc, nu au grijă nimănuia.* EM.; *cine călăreşte măgarul, aceluia i se ating picioarele de toate cele.* VIERU; **2.** (fig.; tr.) a conduce, a purta pe cineva după propria voinţă. [De la *călare*].

călăríe f. acţiunea sau arta de a călări; mers călare; călărit: *pistoale de Veneţie şi cal bun de călărie.* POP.; *asemenea călărie, asemenea sărituri, asemenea zvîrlituri cu arcanul ... nu mai văzuseră ei niciodată.* SAD.; (fig.) *să mă scutesc de călăria Balan.* CR. [*Călare* + *-ie*].

călăríme, călărimi f. (înv.) oaste călare, cavalerie: *unul din cei mai vestiţi căpitani de călărime.* BĂLC. [*Călare* + *-ime*].

călăríre, călăriri f. faptul de a călări; călărie: *se îmbolnăvi ... de o prozaică dizenterie, iar nu de romantica ftizie căpătată în urma călăririi în noapte după bal.* CĂL. [V. *călări*].

călărít n. călărie: *să înveţe pe oamenii mei de-acolo meşteşugul călăritului şi al săbiei.* SAD.; *cal de călărit; şcoală de călărit.* [V. *călări*].

călătór, ~i, călătoáre a. **1.** (şi subst.) care este în călătorie, care călătoreşte: *putem sta de vorbă cu oamenii călători.* SAD.; *mulţi călători ne-au vorbit cam dispreţuitor despre spiritul practic ... al chinezilor.* BL.; **2.** (rar) nomad: *şi naţii călătoare, împinse de a mea, împlut-au sperioase pustiul.* EM.; **3.** (fig.) vagabond: *a mea soartă călătoare.* AL.; **4.** migrator, care pleacă iarna de la noi: *numai spre primăvară se întoarnă paserile călătoare.* MAT. [*Cale* + *-ător*].

călători, călătoresc vb. **1.** (intr. şi refl.) a face o călătorie, a se deplasa către un loc mai îndepărtat (într-o altă ţară): *nu se putea călători aşa de uşor şi fără primejdii.* CR.; (fig.; tr.) *luna ... călătoreşte călătoriia ei, făr' de zăticneală.* ANTIM; **2.** (intr.) a migra, a se deplasa în altă regiune: *stoluri de păsări migratoare sfîşiau cerul, călătorind spre nord.* GHEŢIE; **3.** (fig.; refl.) a se sfîrşi, a trece: *nu trecu mult şi ziua se călători.* CR.; **4.** (fig.; refl.) a muri, a deceda: *va da Dumnezeu şi se va călători şi Moisă.* AG. [*Călător* + *-i*].

călătoríe, călătorii f. **1.** acţiunea de a călători; drum parcurs către un loc mai îndepărtat: *în călătorie, toate amintirile juniei se grămădeau în închipuirea mea.* NEGR.; (iron.) **călătorie sprîncenată!,** mergi sănătos!; **2.** (p. ext.) scriere în care se relatează întîmplările dintr-o deplasare (în locuri îndepărtate): *el a fost mai întîi de toate prozator bun, în călătoriile sale mai ales.* IBR. [*Călător* + *-ie*].

călătorít, ~ţi, călătorítă, ~e a. care a făcut multe călătorii, care a umblat mult. [V. *călători*].

călău, călăi m. **1.** bărbat care execută condamnaţii la moarte: *fusese condamnat la moarte, apoi graţiat în clipa cînd călăul sta să-i reteze capul.* CĂL.; **2.** (fig.) om sîngeros, tiran: *călău antropofag.* CAR. [Din ţig. *kalo* „negru"].

călăúz m. v. **călăuză.**

călăúză, călăuze f. **1.** persoană care însoţeşte pe cineva spre a-i arăta drumul; ghid: *călăuzul meu ... avea sămînţă multă de vorbă.* OD.; (fig.) *rîul cel*

de stele e călăuzul tainic. AL.; **2.** (fig.) persoană care îndrumă pe alții; **3.** (p. ext.) teorie, doctrină, învățătură etc. care orientează o activitate, o acțiune etc.; (și: (înv.) **călăuz**). [Din turc. ***kılavuz***, gr. mod. ***kalaúzis***].

călăuzí, călăuzesc vb. **1.** (tr.) a conduce pe cineva pe un drum, a servi de călăuză: *el îi va călăuzi.* ISP.; (fig.) *el tremură ca alte dăți în codri și pe dealuri, călăuzind singurătăți de mișcătoare valuri.* EM.; **2.** (fig.; tr.) a îndruma, a dirija: *omul care înfăptuiește fapte istorice este el însuși călăuzit de anumite valori.* BL.; **3.** (refl.) a se orienta, a se conduce: *el se călăuzește după principii ferme.* [De la ***călăuză***].

călăuzíre f. acțiunea de a (se) călăuzi; ghidare, îndrumare. [V. ***călăuzi***].

călăuzít, ~ți, călăuzítă, ~e a. îndrumat, condus. [V. ***călăuzi***].

călăuzitór, ~i, călăuzitoáre a. (și fig.) care călăuzește, îndrumător: *probează prezența călăuzitoare, dacă nu determinantă, a factorilor stilistici.* BL.; (subst.) *s-ar putea să-i chemăm, a zis pădurarul privind spre Potcoavă ca înspre călăuzitorul acelor neguțători.* SAD. [***Călăuzi*** + *-tor*].

călbáza f. v. gălbează.

călbeáză f. v. gălbează.

călbegít a. v. gălbejit.

călcá, calc vb. **1.** (intr.) a pune piciorul pe ceva sau undeva; a păși: *purcelul calcă înainte pe covoare.* CR.; *a călca ușor;* (rar) **a călca din pod** (sau **de sus**), a umbla țanțoș, trufaș: *cum o să-și răsucească mustața de grozav printre tineret, o să calce din pod.* DELAVR.; **a călca cu stîngul,** a da greș; **a călca în strâchini,** a gafa; **a călca ca pe ace,** v. **ac**; **a călca popește,** v. **popește**; **a călca peste cadavre,** v. **cadavru**; **a călca în urma cuiva** sau (tr.) **a călca pe urmă pe cineva,** a merge după ..., a urma pe cineva: *mă călcați pe urmă din popas în popas și ne sprijiniți trecerea la un vad.* SAD.; *nici un os nu mai găsea că-n urma voinicilor calcă ceata lupilor.* POP.; **a călca pe urmele cuiva,** a avea apucăturile, obiceiurile, aptitudinile cuiva; **a călca strîmb, a)** a atinge pământul cu piciorul într-un mod defectuos: *călcase strîmb și trebui să se sprijine de zidul casei.* GHEȚIE; **b)** (sau **a calca într-aiurea** ori **alături a cu drumul**) a se abate de la normele conduitei; a înșela: *iubești pe alta ... te-am înțeles eu de mult că-mi calci într-aiurea.* AL.; **a călca a ...,** a) a umbla ca ...; **b)** a promite să ajungă ...; **a nu mai călca iarbă verde,** a nu mai trăi, a muri; **2.** (tr.; **a călca în picioare**) a apăsa (cu piciorul), a strivi: *nu îndrăznesc să calc în picioare vipera ce m-a încolțit.* VIERU; *a călca struguri; l-a călcat o trăsură;* **a călca pe cineva pe picior,** v. **picior**: (refl.) *oastea-în răsipă-acum pornită să calcă fugind și-e neoprită.* B.-DEL.; **3.** (tr.) a jefui, a prăda: *arendașul ... a fost călcat de cu seara.* CAR.; **4.** (tr.) a năvăli, a încălca pustiind și prădînd: *țara noastră a fost călcată de vreo patru-cinci ori în acest secol de către Rusia.* EM.; *ne calcă păgînii și țara-i la pieire.* AL.; **5.** (tr.) a cutreiera, a străbate un drum, o regiune etc.: *de cînd mă simt bărbat, multe țări eu am călcat.* AL.; **6.** (intr.) a veni, a intra undeva; a se abate: *mi-a hotărît să nu-i mai calc în casă, de cînd i-am zis că se dă cu roș.* AL.; **a călca pragul** (sau **casa**) **cuiva,** a merge la cineva; a vizita pe cineva: *i-a poruncit să nu-i mai calce pragul.* CAR.; (pop.) **a călca pragul,** a ieși din casă: *dar nici pragul n-am călcat și altul mi-am căpătat.* POP.; **7.** (pop.; tr. și refl.; despre păsări) a se împerechea; a fecunda; **8.** (tr.) a bătători, a îndesa, a frămînta cu picioarele: *își suflecă mînecile, calcă lut și lipi cuptiorul.* CR.; **9.** (intr.) a înfrînge un sentiment, o pornire: *a-și călca pe inimă;* **10.** (fig.; tr.) a nesocoti o lege, o regulă, o obligație etc.: *aș călca hotărîrea de a spune adevărul.* NEGR.; *așa trebuie să pățească cine calcă jurămîntul.* CR.; (intr.; însoțit de prep. *peste*): *au îndrăznit să calce peste voința părinților săi.* DRĂGHICI; **11.** (tr. și intr.) a netezi îmbrăcămintea cu fierul de călcat: *ba gătește duducile ..., ba calcă rochii de bal.* AL.; **12.** (refl.; despre cai) a lovi, la mers, picioarele din față de cele din spate. [Lat. ***calcare***].

călcáre, călcări f. **1.** faptul de a călca sau de a încălca; **2.** nerespectare, violare a unei legi, dispoziții, convenții etc.: *călcări mai mult sau mai puțin grave ale pactului fundamental.* CAR.; **3.** atacare, jefuire: *se întîmplase peste noapte o călcare cu omor.* CAR. [V. ***călca***].

călcát n. acțiunea de a călca: *echipajul se lua la întrecere cu bărbieritul, cu călcatul hainelor și cu spălatul rufelor.* TUD.; *călcatul strugurilor;* **fier de călcat,** v. **fier**. [V. ***călca***].

călcâi n. v. călcîi.

călcăléș n. v. călcîiaș.

călcătoáre, călcători f. **1.** loc unde se calcă; **2.** scîndură pe care olarul calcă lutul cu picioarele; **3.** (mai ales la pl.) iepele războiului de țesut; **4.** teasc în care se zdrobesc strugurii (cu picioarele): *iubirea boierului cu țiganca s-a petrecut într-o călcătoare de vin.* CĂL. [***Călca*** + *-ătoare*].

călcătór, călcători m. **1.** persoană care calcă sau încalcă o lege, o dispoziție etc.: *călcător de drepturile altuia.* ISP.; *călcător de lege;* **2.** prădător, hoț: *afurisește ... pre călcătorii acestui așezămînt.* NEGR. [***Călca*** + *-ător*].

călcătoreásă, călcătorese f. femeie care se ocupă cu călcatul hainelor, rufelor. [***Călcător*** + *-easă*].

călcătoríe, călcătorii f. atelier în care se calcă haine, rufărie etc. [***Călcător*** + *-ie*].

călcătúră, călcături f. **1.** mod de a merge, umblet: *avea o călcătură țeapănă, hotărîtă.* GHEȚIE; **2.** (concr.) urmă, semn lăsat pe picior: *să-ți arăt călcătura.* POP. [Lat. ***calcatura***].

călcîí, călcîie n. **1.** partea din spate a tălpii piciorului: *frumosu-i păr de aur desfăcut cădea pîn' la călcîie.* EM.; (fig.) *grumejii striviți sub călcîiul despotismului.* CAR.; **a-i sfîrîi** (sau **a-i pîrîi**) **cuiva călcîile,** v. **sfîrîi**; **a da călcîie,** v. **da**; **(fuge ori aleargă) de(-i) scapără călcîiele,** v. **scăpăra**; **a i se aprinde** (sau **a-i sfîrîi**) **(cuiva) călcîile (după cineva),** a se îndrăgosti foarte tare de cineva: *se prinde în joc lîngă o fată ... și ... i se aprind lui Ipate al nostru călcîile.* CR.; **a-și lua rămas bun de la călcîie,** a pleca în ascuns, fără a spune nimănui: *îndată ce m-am sculat de la masă, luîndu-mi rămas bun de la călcăie, fuga la scăldat.* CR.; (livr.) **călcîiul lui Ahile,** parte vulnerabilă, slabă (a unei persoane); **2.** parte a ciorapului sau a încălțămintei care acoperă această parte a tălpii piciorului; **3.** lovitură dată cu această parte a tălpii: *dau călcîie calului;* **4.** parte de dinapoi (sau de jos) a unui obiect; (și: (reg.) **călcăi**). [Lat. ***calcaneum***].

călcîiáș, călcîiașe n. diminutiv al lui călcîi: *mălăieș în călcăieș.* CR.; (și: (reg.) **călcăieș**). [***Călcîi*** + *-aș*].

căldáre, căldări f. **1.** vas (mare) de metal (de obicei de aramă) în care se păstrează sau se fierbe ceva: *pe unul am să-l pun la frigare și pe celălalt am să-l fierb în căldare.* AL.; **căldare de rachiu,** cazan de distilat țuica; **2.** vas tronconic de metal cu toartă; găleată; **3.** (geogr.) depresiune circulară de origine glaciară în zona munților înalți: *continuară marșul monoton pe circumferința căldării de piatră.* GHEȚIE; *căldările Rodnei.* [Lat. ***caldaria***].

căldărár, căldărari m. meșteșugar care face sau repară căldări și alte vase (de aramă): *Tandaler ... făcu întru căldărari mare moarte.* B.-DEL.; (adj.) *acum și cetele căldărare ... partea-i împresurară roată.* B.-DEL.; *țigan căldărar.* [***Căldare*** + *-ar*].

căldărăș, căldărași m. (reg.) botroș (*Pyrrhula vulgaris*). [***Căldare*** + *-aș*].

căldărúșă, căldărușe f. **1.** diminutiv al lui căldare: *atîrnă căldărușa de mămăligă în crăcane.* ISP.; **2.** căldare mică în care preoții țin agheasma: *nu lipsea de la clasă decît o dată pe lună, la zi-ntîi, cînd îl lua popa cu căldărușa.* VLAH.; **3.** plantă ornamentală cu flori albastre, violete, roșii sau, rar, albe (*Aquilegia vulgaris*): *Nicoară se juca cu floarea de căldărușă pe care i-o aduse-se jupînița Ilinca.* SAD.; **4.** (reg.) varietate de struguri. [***Căldare*** + *-ușă*].

căldicél, ~i, căldicícă, ~cele a. puțin cald; călduț, căldișor: *soarele zîmbitor scălda cu razele lui căldicele adunările pestrițe ale nuntașilor.* MAT.; *vînt căldicel;* (adv.) *soarele bătea căldicel pe prispă.* VLAH. [***Cald*** + *-icel*].

căldișór, ~i, căldișoáră, ~e a. căldicel. [***Cald*** + *-işor*].

căldúră, călduri f. **1.** stare de încălzire a unui corp; senzație produsă de corpurile calde: *Gerilă se întindea de căldură.* CR.; **2.** (la pl.) timp călduros, atmosferă fierbinte; **3.** (la pl.) temperatură ridicată a corpului; febră; **4.** (fig.) ardoare, patimă: *pare că îl dojenește cînd șoptește cu căldură.* EM.; **5.** afecțiune, prietenie: *recomandăm cu căldură învățătorilor noștri această foaie.* EM.; **6.** (la pl.) perioadă în care femelele manifestă dorința naturală de a se împerechea: *o vacă gonitoare, în călduri,... mugi dornică de buhai.* VOIC. [Lat. ***caldura***].

căldurícă f. diminutiv al lui căldură: *cum au dat de căldurică, pe loc li s-au muiet ciolanele.* CR.; **a sta la căldurică,** a evita efortul, munca; a fi comod, iubitor de confort. [***Căldură*** + *-ică*].

căldurós, ~și, călduroásă, ~e a. **1.** care emană sau menține căldura: *după o zi călduroasă de iunie, o adiere proaspătă foșnea frunzele salcîmilor.* GHEȚIE; *haine călduroase;* **2.** (fig.) plin de ardoare, de zel, însuflețit: *felicitările noastre călduroase tinerei și simpaticei perechi.* CAR.; (adv.) *îmbrățișă călduros ideea confederației.* CĂL. [***Căldură*** + *-os*].

căldúț, ~i, căldúță, ~e a. potrivit de cald; căldicel: *adia dintr-acolo pe un vînt călduț o mireasmă dulce.* SAD. [***Cald*** + *-uț*].

căleálă, căleli f. **1.** calitate a oțelului de a fi călit; **2.** (fam.) beție ușoară. [***Căli*** + *-eală*].

căleáp, călepe n. (reg.) **1.** rășchitor mic; **2.** (p. ext.) scul: *pe-o grindă, călepe de tort și lînuri.* CR. [Din turc. ***keleb*** „rășchitor"].

călfíe f. stare, condiție de calfă: *trei luni am pînă la călfie.* PANN. [***Calfă*** + *-ie*].

călí, călesc vb. **1.** (tr.) a mări duritatea și rezistența unui metal prin răcire bruscă după o încălzire intensă: *nu e paloș de fier, călit de vreun săbier.* POP.; (fig.) *arși cu jigale înfocate de her și căliți cu oțăt și sare peste arsuri.* DOS.; **2.** (tr. și refl.) a (se) întări, a căpăta sau a face să capete rezistență: *s-a călit făcînd sport;* **3.** (fam.; refl.) a se îmbăta; **4.** (tr.) a prăji alimente (în special ceapă, varză) în grăsime. [Din sl. ***kaliti***].

călífăr, călífari m. **1.** numele a două specii de păsări acvatice, asemănătoare cu rața, cu penele albe, negre sau ruginii (*Tadorna tadorna* și *casarca*): *claponi, cocori și călifari ce furnicau prin curtea boierească.* FIL.; **2.** specie de porumbel domestic; (și: (înv.) **califar**). [Din bulg. ***kalefar***].

călímără, călímări f. vas mic în care se ține cerneală: *scriitorii turci ședeau jos cu călimările la brîu.* CĂL.; (și: (înv. și pop.) **călămară, călimăr, călămăr**). [Din gr. mod. ***kalamári***].

călímăr n. v. călimară.

călín, călíni m. arbust sălbatic cu flori albe și cu fructe roșii în ciorchini (*Viburnum opulus*): *frunză verde de călin, îmi înec aleanu-n vin.* AL. [De la ***călină***].

călínă, călíne f. fructul călinului, de culoare roșie și cu gust acrișor. [Din bulg. ***kalina***].

călíndar n. v. calendar.

călinét, călinéturi n. (rar) crîng de călini. [*Călin* + *-et*].

călinícă f. v. filimică.

călíre, călíri f. 1. acţiunea de a (se) căli; călit[1]; 2. procedeu de mărire a durităţii oţelului prin răcire bruscă după încălzirea la temperaturi înalte; 3. (fig.) întărire, oţelire (fizică sau sufletească). [V. *căli*].

călişór, călişori m. 1. căluţ: *Tudorel, de le grăia, călişor încăleca.* POP.; 2. (la pl.) căluţei. [*Cal* + *-işor*].

călít[1] n. călire. [V. *căli*].

călít[2], ~ţi, călită, ~e a. 1. întărit prin călire: *fier călit;* 2. (fig.) rezistent, întărit: *feciori buni de mînă, căliţi, tari de vînă.* POP.; 3. prăjit în grăsime: *acum mîncau varză călită.* AG.; 4. (fam.) beat. [V. *căli*].

călîf, călîfuri n. (înv.) toc de imamea: *i-am cusut un călîf de ciubuc cu mărgele.* AL. [Din turc. *kılıf*].

călîie, călîi f. (reg.) plăcintă din făină, lapte şi ouă, coaptă în cuptor. [Cf. turc. *kalye*].

călîu, ~îi, călîie, ~îi a. (reg.) 1. necopt bine: *pîine călîie;* 2. călduţ: *apă călîie;* 3. verde, crud: *grîu călîu;* 4. neuscat bine, umed, verde: *lemnele călîi se vînd ieftin.* [Et. nec.; cf. *lălîu*].

călţún, călţuni m. (reg.) 1. încălţăminte asemănătoare cu cizmele, cu carîmb scurt: *miriştea să bătucea în grabă subt călţuni feciorilor şi cizmele fetelor.* AG.; 2. încălţăminte de lînă care se purta prin casă sau prin curte; 3. ciorap; 4. (compuse) **călţunul-doamnei,** a) plantă erbacee cu flori galbene; cerenţel (*Geum urbanum*); b) plantă decorativă de grădină cu flori galbene (*Geum rivale*); **călţunul-popii,** mică plantă erbacee cu flori albastre şi violete, prevăzute cu un pinten scurt (*Viola silvestris*); (şi: (reg.) **colţun**). [Din gr. mod. *kaltsúni*].

călţunár, călţunari m. 1. (înv.) persoană care confecţionează sau vinde călţuni; 2. (reg.) bărbat (tînăr) care duce darurile miresei; (şi: (reg.) **colţunar**). [*Călţun* + *-ar*].

călţunáş, călţunaşi m. 1. (reg.) ciorap mic (de copil); 2. (mai ales în forma **colţunaş**) preparat culinar din aluat tăiat în formă de triunghiuri sau de pătrate mici umplute cu carne tocată sau cu brînză, care se fierb în apă; 3. (bot.) condurul-doamnei (*Tropoaeulum majus*); 4. (bot.) toporaş (*Viola*); (şi: **colţunaş**). [*Călţun* + *-aş*].

călţunăreásă, călţunărese f. (reg.) femeie care duce darurile miresei: *după amiazi, porneau călţunuresele, tot cucoane alese.* GHICA; (şi: **călţunureasă**). [*Călţunar* + *-easă*].

călţunuréasă f. v. călţunărească.

călúgăr, călúgări m. bărbat care, renunţînd la viaţa obişnuită, trăieşte într-o mănăstire: *pentru hatîrul călugărilor.* CR.; (adj.) *cetindu-l doară, vreun evlavnic părinte călugăr l-au şters.* B.-DEL. [Din sl. *kalugerŭ*].

călugăráş, călugăraşi m. 1. călugăr tînăr: *întîlni un călugăraş, îi dădu vestmintele ei şi îi luă rasa şi caucul lui.* DELAVR.; (adj.) *părintele călugăraş mai spuse o dată ghicitoarea.* DELAVR.; 2. (reg.) muşcata-dracului (*Knautia arvensis*). [*Călugăr* + *-aş*].

călugărésc, ~şti, călugăreáscă, ~eşti a. de călugăr, monahal: *îi îmbracă în haine călugăreşti.* ISP.; **a lua** (sau **a îmbrăca**) **schima călugărească,** v. **schimă;** **ghiveci călugăresc,** ghiveci fără carne. [*Călugăr* + *-esc*].

călugăréşte adv. în felul călugărilor: *un mijloc de-a ucide pe împăratul Rosiei printr-un turc îmbrăcat călugăreşte.* EM. [*Călugăr* + *-eşte*].

călugări, călugăresc vb. (refl. şi tr.) a (se) face călugăr (sau călugăriţă): *îl călugăriră, puindu-i numele Paisie.* ISP.; *s-a călugărit ..., făcînd multe pomeniri cît a fost în viaţă.* CR. [*Călugăr* + *-i*].

călugăríe f. 1. viaţă de călugăr: *prin călugărie se depărtase pe jumătate de lume.* CĂL.; 2. mănăstire: *l-au semnat la nas şi l-au dat la călugărie.* UR.; *trimise fata la călugărie.* [*Călugăr* + *-ie*].

călugăríre, călugăriri f. (rar) faptul de a (se) călugări; trecere la viaţa de călugăr; călugărit: *obţinuse ordin de călugărire.* CĂL. [V. *călugări*].

călugărít n. călugărire; (concr.) călugărie: *se vede că tu ai fost bun de călugărit, iar nu de trăit în lume.* CR.; *călugăritul l-a ajutat să fugă de zbuciumul vieţii.* [V. *călugări*].

călúgăriţă, călugăriţe f. 1. femeie care trăieşte într-o comunitate mănăstirească: *chemase pe toate călugăriţele la ascultare.* ISP.; 2. insectă carnivoră cu picioarele din faţă în formă de cange (*Mantis religiosa*). [*Călugăr* + *-iţă*].

călúş, căluşi m. 1. cal mic, căluţ. // n. (pl. **căluşuri**) 1. bucată de fier sau de lemn care se pune în gura unui animal ca să ţină gura deschisă; 2. bucată de lemn, sfoară sau cîrpă care se pune în gura unei persoane pentru a o împiedica să strige: *l-au găsit a doua zi ... cu căluşu-n gură.* CAR.; (fig.) *striga... peste capul furtunii, fără să-i piese de căluşul ce-i punea viscolul.* VOIC.; **a pune (cuiva) căluşul în gură,** a împiedica (pe cineva) să vorbească; 3. (reg.) buştean tăiat în scînduri: *un căluş de scînduri;* 4. bucăţică de lemn pe care se sprijină coardele unui instrument muzical; scăunaş: *două coarde îi plesniră una dupe alta şi căluşul îi căzu din nou.* DELAVR.; 5. suport de lemn pe care aşază pictorii tabloul cînd lucrează; şevalet: *pe căluşul din faţa ferestrei ... stă o altă pînză neîncepută.* VLAH.; 6. (reg.) jocul căluşarilor. [*Cal* + *-uş*].

căluşár, căluşari m. 1. dans popular cu figuri variate, jucat (în preajma Rusaliilor) de un grup de flăcăi; 2. flăcău care execută acest dans: *banda de căluşari ... venise tocmai dupe malul Mureşului.* OD. [*Căluş* + *-ar*].

căluşél, căluşei m. 1. căluţ, mînz, cal tînăr: *ţi-a cumpărat un căluşel.* CAR.; 2. (la pl.) mijloc de divertisment pentru copii, alcătuit din mai mulţi cai de lemn care se învîrt în jurul unui ax; carusel; 3. nume dat mai multor insecte din familia lăcustelor; 4. flăcău care execută jocul căluşarilor: *mocăneasca, corabiasca ... şi, în sfîrşit, danţul căluşăilor.* AL. [*Cal* + *-uş* + *-el*].

călúţ, căluţi m. 1. diminutiv al lui cal; cal mic: *un voinic ... p-un căluţ de la Buzău.* POP.; 2. lăcustă (*Decticus verrucivorus*); 3. (compus) **căluţ-de-mare,** cal-de-mare (*Hippocampus*). [*Cal* + *-uţ*].

cămară, cămări f. 1. (înv.) cameră, odaie: *ca în cămara ta să vin, să te privesc de-aproape.* EM.; 2. vistierie domnească; 3. (în epoca fanariotă) casetă particulară a domnitorului: *Constantin Mavrocordat a unit venitul cămarei cu al vistieriei, făcînd o singură casă;* 4. încăpere în care se păstrează alimente: *ea ţine cheile de la cămară şi de la pivniţă.* AL.; 5. parte a casei ţărăneşti unde se găseşte vatra. [Din gr. mod. *kamara*].

cămáşă, cămăşi f. 1. îmbrăcăminte (de pînză sau de mătase) care se poartă pe piele acoperind partea superioară a corpului: *noaptea mama lucra croitoreasă, cosea cămăşi de pînză din cînepă scorţoasă.* VIERU; *fă-mi cămaşă de fuior, că mi-i gîndu să mă-nsor.* POP.; **cămaşă de noapte,** îmbrăcăminte pentru dormit (din pînză, mătase etc.) care se poartă (de către femei) direct pe piele; **cămaşă de forţă,** îmbrăcăminte (din pînză tare) care împiedică mişcarea mîinilor şi care se foloseşte pentru imobilizarea nebunilor furioşi: *cu o docilitate la care nu se aştepta, acceptă să i se pună cămaşa de forţă.* GHEŢIE; **cămaşă de fier** (sau **de zale**), platoşă; **a rămîne în cămaşă,** a ajunge sărac, a pierde tot; **a nu avea cămaşă pe el,** a fi foarte sărac; **a lăsa în cămaşă (pe cineva)** sau **a-i lua şi cămaşa de pe el,** a-i lua cuiva tot; **a-şi da şi cămaşa (de pe el),** a fi foarte darnic, milos, binevoitor; **a nu-l (mai) încăpea cămaşa, a)** a fi înfumurat; **b)** a-i merge bine; **a arde cămaşa pe cineva,** a fi în mare zor; **a nu avea** (sau **a nu şti**) **pe unde să scoată cămaşa,** a nu găsi ieşire dintr-o încurcătură; **a-şi bea (şi) cămaşa,** a da totul pe băutură; **a sări cămaşa de pe cineva,** a fi într-o stare de mare agitaţie; a tremura foarte tare: *au început a clănţăni şi ceilalţi de frig, de sărea cămeşa de pe dînşii.* CR.; 2. membrană care se formează la suprafaţa unui lichid (lapte, vin): *scoate dintr-o bute vin atît de vechi că trebuie să taie cămaşa lui cu spada.* CĂL.; 3. înveliş, căptuşeală care îmbracă unele obiecte sau piese; 4. găoacea sau pleava bobului de grîu; 5. membrană, înveliş, căptuşeală a unui obiect sau a unei piese: *cămaşă de cilindru;* 6. (compus) **cămaşa-broaştei,** algă verde de forma unei reţele, care acoperă suprafaţa apelor dulci (*Hydrodictyon reticulatum*); (şi: (reg.) **cămeşă**). [Lat. *camisia*].

cămăráş, cămăraşi m. (înv.) 1. slujitor la odăile domnitorului: *odăile locuite de cămăraşi.* OD.; 2. (**marele cămăraş**) administrator al tezaurului particular al domnitorului; 3. administrator al ocnelor. [*Cămară* + *-aş*].

cămărăşél, cămărăşei m. (înv.) slujbaş la cămara domnească: *şopteau ... că ar fi găsit a doua zi cămărăşeii boabe de mărgăritar răsipite.* OD. [*Cămăraş* + *-el*].

cămărăşie f. (înv.) rangul şi funcţia cămărăşului. [*Cămăraş* + *-ie*].

cămărăşiţă, cămărăşiţe f. (înv.) 1. soţia cămărăşului; 2. (rar) îngrijitoare a cămării de alimente; menajeră: *nici cămărăşiţă ca mama ... nu vreau să ajung.* SAD. [*Cămăraş* + *-iţă*].

cămărúie, cămărui f. cămăruţă. [*Cămară* + *-uie*].

cămărúşă, cămăruşe f. (pop.) cămăruţă: *scrise-n nouă cămăruşe.* POP. [*Cămară* + *-uşă*].

cămăruţă, cămăruţe f. diminutiv al lui cămară; cămăruie, (pop.) cămăruşă: *preîmblîndu-se în lung şi în larg prin mica cămăruţă.* NEGR. [*Cămară* + *-uţă*].

cămăşui, cămăşuiesc vb. (tr.) a acoperi cu beton, metal etc. un element de construcţie. [*Cămaşă* + *-ui*].

cămăşuiálă, cămăşuieli f. 1. pojghiţă, înveliş care acoperă unele obiecte, piese sau materii; 2. căptuşeală interioară a unui tunel; 3. strat de piatră dezagregată care acoperă, de obicei, rocile din cariere. [De la *cămaşă*].

cămăşúică, cămăşuici f. cămăşuţă: *toţi de-a rîndul îmbrăcaţi cu cămeşuice cusute cu bibiluri.* CR.; (şi: (reg.) **cămeşuică**) [*Cămaşă* + *-uică*].

cămăşuíre, cămăşuiri f. acţiunea de a cămăşui; cămăşuit. [V. *cămăşui*].

cămăşuít n. faptul de a cămăşui. [V. *cămăşui*].

cămăşúţă, cămăşuţe f. diminutiv al lui cămaşă; cămaşă scurtă; cămăşuică: *are peste cămăşuţă minteanul lui taică-său.* CAR. [*Cămaşă* + *-uţă*].

cămătár, cămătari m. persoană care împrumută bani cu camătă: *am alergat la cămătarul nostru.* NEGR. [*Camătă* + *-ar*].

cămătăreásă, cămătărese f. (rar) femeie care dă bani cu camătă; soţie de cămătar. [*Cămătar* + *-easă*].

cămătăresc, ~şti, cămătăreáscă, ~eşti a. referitor la camătă sau la cămătar, care ţine de camătă sau de cămătar: *nu era ... avizată la măruntele tranzacţii cămătăreşti.* GHEŢIE. [*Cămătar* + *-esc*].

cămătărie, cămătării f. faptul de a da bani cu camătă; ocupaţia cămătarului: *Matilda practica cămătăria în forma ei clasică, pe gajuri.* GHEŢIE. [*Cămătar* + *-ie*].

căméşă f. v. cămaşă.

cămeşói, cămeşoaie n. augmentativ al lui cămaşă; cămaşă lungă: *iţari, berneveci, cămeşoaie.* CR. [*Cămeşă* + *-oi*].

cămeşúică f. v. cămăşuică.

cămilăícă f. v. camilafcă.

cămilár, cămilari m. conducător de cămile. [*Cămilă* + *-ar*].

cămílă, cămile f. mamifer rumegător, care trăieşte în Africa şi în Asia, cu una sau două cocoaşe pe spate, folosit la cărat poveri (*Camelus*): *nu poate încăpea cămila prein urechile acului derept multă strimtură.* COR.; *cîte căcăraze cămila din afară de grajd ar lepăda.* CANT. [Din sl. ***kamilĭ***, gr. biz. ***haméla***].

cămín, cămínuri n. **1.** sobă joasă, lîngă peretele camerei, cu vatra larg deschisă: *salonul încălzit şi luminat numai de razele roşii ale jăratecului din cămin.* EM.; **2.** încăpere subterană zidită, cu capac de fontă, pentru accesul la conducte subterane. // (pl. **cămine**) **1.** casă, locuinţă; (p. ext.) familie: *după o aventură de documentare, soţul se va întoarce la cămin.* CĂL.; *căminul părintesc;* **2.** internat (pentru studenţi, elevi etc.); **3.** instituţie cu caracter social-cultural; (spec.) creşă: *cămin de zi.* [Din sl. ***kamina***, gr. biz. ***háminos, hámine***].

cămínar, cămínari m. (înv.) boier care avea în grijă strîngerea dărilor pe băuturile spirtoase: *intră ca diac la vistierie şi în 1836 îl vedem intitulîndu-se cămînar.* CĂL. [***Cămină*** + *-ar*].

cămínist, ~şti, cămínistă, ~e a. şi m., f. (student, muncitor) care locuieşte în cămin: *aici sosesc pe la prînz şi după-amiază studentele căministe.* GHEŢIE. [***Cămin*** + *-ist*].

cănăráş, cănăraşi m. diminutiv al lui canar; (rar) cănăruţ: *cu zaharicale, ca pe un canaraş.* AL. [***Canar*** + *-aş*].

cănăríţă, cănăriţe f. femela canarului. [***Canar*** + *-iţă*].

cănăruţ, cănăruţi m. (rar) cănăraş: *un cuib din puf de boboc, din pene de cănăruţi.* DELAVR. [***Canar*** + *-uţ*].

cănăţúle, cănăţui f. (rar) cană mică: *sapă o gaură ca o cănăţuie de apă.* ISP. [***Căniţă*** + *-uie*].

cănăvăţ, cănăveţe n. (înv.) pînză rară din care se făceau anterie: *un colan de canavăţ roşu.* FIL.; *antereu de canavaţă.* CR.; (şi: **canavăţ, canavaţă**). [Din gr. mod. ***kanravatson***].

cănéală, cănéli f. vopsea (neagră) pentru păr. [***Căni*** + *-eală*].

căngiuít, ~ţi, căngiuită, ~e a. (rar) prevăzut cu o cange, în formă de cange: *cu lancea căngiuită în gloată pătrundeau.* AL. [***Cange*** + *-uit*].

căní, cănesc vb. (tr.) **1.** a vopsi (în negru) părul, barba sau sprîncenele: *[i]şi cănea părul şi barba cu cireşe negre.* CR.; **2.** a marca cu vopsea animalele pentru a fi recunoscute. [Cf. turc. ***kına***].

cănire, căniri f. acţiunea de a căni; vopsire. [V. ***căni***].

căniţă, căniţe şi (reg.) **căniţi** f. diminutiv al lui cană; cană mică; cănuţă: *fumega, în căniţe, vin flert cu mirodenii.* SAD. [***Cană*** + *-iţă*].

cănţelárie f. v. cancelarie.

cănúţă, cănuţe f. căniţă: *stătea singur după masă, lîngă o cănuţă cu vin.* AG. [***Cană*** + *-uţă*].

căpăucă f. v. capaucă.

căpăcél, căpăcele n. diminutiv al lui capac. [***Capac*** + *-el*].

căpăluí, căpăluiesc vb. (reg.; intr.) a prăsi porumbul: *mireasa noastră îi fată, duce-om la căpăluit şi-om videa ce-am tîrguit.* POP. [Din magh. ***kapál***].

căpăstru, căpestre n. plasă de funie sau din curele care se pune pe capul animalelor mari (cai, boi etc.) pentru a le lega la iesle sau pentru a le mîna undeva: *coboară de acolo un căpăstru.* CR. [Lat. ***capistrum***].

căpătá, căpăt vb. **1.** (tr.) a obţine un lucru, un serviciu solicitat: *am venit înaintea judecăţii să capăt dreptate.* CR.; **2.** (tr.) a primi în dar sau de pomană: *îşi băgă hainele cele frumoase ce le căpătă în dăsagi.* ISP.; **3.** (tr.) a cîştiga, a agonisi: *să-şi capete plînea de toate zilele.* POP.; **4.** (tr.) a dobîndi, a agonisi, a obţine ceva: *în şcoală însă nu se ilustră şi nu căpătă nici un premiu.* CĂL.; *va mai căpăta minte;* (p. ext.) *acţiunea lui, lipsită de realizarea imediată, căpătă o formă delirantă.* CĂL.; **5.** (tr. şi (reg.) refl.) a se alege cu ..., a avea parte de: *a căpăta friguri, răni; m-am căpătat cu păduchi.* [Lat. ***capitare***].

căpătáre, căpătări f. **1.** acţiunea de a (se) căpăta şi rezultatul ei; obţinere a unui lucru; **2.** primire în dar sau de pomană; căpătat[1]. [V. ***căpăta***].

căpătát[1] n. **1.** faptul de a căpăta; obţinere de pomană sau în dar a unui bun; căpătare: *tată-său, cu popa, umbla după căpătat.* CR.; **de căpătat,** obţinut prin cerşit; primit în dar: *dormitul prin grajduri, ... mîncarea de căpătat de pe la seminar îl destrămară şi-l slăbiră.* CĂL.; **2.** cerşit, cerşetorie: *a umbla cu căpătatul.* [V. ***căpăta***].

căpătát[2], ~ţi, căpătată, ~e a. obţinut de pomană, în dar, pe degeaba: *nişte ghete nouă căpătate îi dau stări religioase.* CĂL. [V. ***căpăta***].

căpătîí, căpătîile n. **1.** parte a patului (sau a altui culcuş) unde se pune capul: *lîngă căpătîiul patului se aflau două butoane.* GHEŢIE; **a sta la căpătîiul cuiva,** a veghea lîngă o persoană bolnavă; **2.** obiect, pernă pe care se pune capul: *pun capul pe căpătîi şi gîndesc la tine-ntîi.* POP.; **(om) fără căpătîi,** vagabond: *cu noi şedea şi Bodîngă, un om fără căpătăiu, însă de tot hazul.* CR.; **a nu avea căpătîi,** a nu avea nici un rost (în viaţă); **a nu şti de căpătîiul cuiva,** a nu cunoaşte rostul, situaţia, soarta cuiva: *îşi aduse aminte de tatăl său şi de mumă-sa şi se întristă că nu ştia nimic de căpătîiul lor.* ISP.; **a face (cuiva) de căpătîi,** a căpătui; a căsători: *am trei feciori ... apoi să le facem de căpătîi, să-i însurăm.* OD.; **carte de căpătîi, a)** carte fundamentală într-un domeniu; b) carte preferată; **3.** lemn scurt şi gros care se pune sub un butoi, sub o ladă etc.; suport: *au început a-i putrezi căpătăiile.* CR.; **4.** bucată, fragment: *căpătîi de lemn, de funie;* **5.** capăt, margine: *puse iarăşi căpătîi la căpătîi celelalte oscioare.* ISP.; **6.** (fig.) limită (început sau sfîrşit); **a da de căpătîi,** a descurca, a înţelege: *cine ştie ce încurcătură vei face p-acolo, de să nu-i mai dea nimeni de căpătîi.* ISP.; **a scoate ceva la căpătîi,** a termina ceva cu succes, a scoate la capăt; **a o scoate la căpătîi,** a ieşi (cu) bine, a se descurca: *cu pizma nu o scoate nimenea la căpătîi.* PANN; **a ieşi la căpătîi,** a izbuti, a termina cu bine. [Lat. ***capitaneum***].

căpătîán m. v. captalan.

căpătuí, căpătuiesc vb. (tr. şi refl.) **1.** a(-şi) face un rost, a (se) îmbogăţi, a (se) înavuţi: *să înzestreze şi să căpătuiască pe orfani.* OD.; (fig.) *iată cum ... te căpătuieşti ... şi cu un învăţămînt moral.* R.L.; **2.** (fam.) a (se) căsători: *a căpătuit doi feciori şi două fete.* [***Capăt*** + *-ui*].

căpătuiálă, căpătuieli f. **1.** faptul de a se căpătui; îmbogăţire; căpătuire; **2.** stare, avere; rost. [***Căpătui*** + *-eală*].

căpătuíre, căpătuiri f. **1.** căpătuială: *toţi au aceleaşi nevoi de căpătuire şi aceleaşi tendenţe.* EM.; **2.** (fam.) căsătorie. [V. ***căpătui***].

căpătuít, ~ţi, căpătuită, ~e a. **1.** îmbogăţit, cu stare; **2.** (fam.) căsătorit. [V. ***căpătui***].

căpăţînă f. v. căpăţînă.

căpăţînós a. v. căpăţînos.

căpăţînă, căpăţîni f. **1.** cap de animal despărţit de corp: *luă o căpăţînă de cal uscată ce era acolo alăturea.* ISP.; **2.** cap de om mort despărţit de trup; craniu: *dete peste nişte grămezi de căpăţîni şi oase de oameni.* ISP.; **3.** (p. ext.) cap de om sau de animal; **4.** (fig.) minte, gîndire, judecată, raţiune; **a(-i) trece** (sau **trăsni**) **prin căpăţînă,** a gîndi; a imagina: *anul acela ne-a trăsnit prin căpăţînă ceva cu totul neobişnuit.* GHEŢIE; **5.** (iron.) cap (mare şi fără minte): *atunci lumea-n căpăţînă se-nvîrtea ca o morişcă.* EM.; **6.** parte bulbucată a unei plante (formată din tulpină sau din suprapunerea frunzelor): *căpăţîni de ceapă, de usturoi, de varză;* **7.** butuc de roată; **8.** con de zahăr: *cei cu pricina de ieri o adus zece căpăţîni de zahăr.* AL.; (şi: (reg.) **căpăţînă**). [Lat. *****capitina*** (<***caput, capitis***)].

căpăţînós, ~şi, căpăţînoásă, ~e a. **1.** cu capul mare; **2.** (fig.) încăpăţînat; greu de cap: *de ce eşti căpăţînos şi nu vrei să înţelegi?* CAR.; (şi: (reg.) **căpăţinos**). [***Căpăţînă*** + *-os*].

căpău m. v. copoi.

căpăuáş m. v. copoiaş.

căpcáun, căpcăuni m. **1.** monstru antropofag în mitologia populară: *a trecut prin ţara furnicilor mîncătoare de oameni, ... a căpcînilor, cu un cap de om şi unul de cîine.* CĂL.; **2.** om rău, barbar, crud, sălbatic: *fugi căpcăunule că mi-ai omorît odoru.* AL.; *o mînă de capcîn să se atingă de al lumilor stăpîn.* AL.; *cîţi cazaci, căpcîni şi alte lifte spurcate.* CR.; (şi: (reg.) **cătcăun, căpcîn, capcîn**). [***Cap***[1] + ***cîine;*** cf. gr. ***kynoképhalos***].

căpchiá vb. v. căpia.

căpcín m. v. căpcăun.

căpeneág n. v. chepeneag.

căpestérie f. v. căpistere.

căpeténie, căpetenii f. conducător, şef, comandant: *un popă tînăr e căpetenia unei bande de tîlhari.* CĂL.; *căpetenie de ostaşi;* (p. ext.) *prin faptul că gînditorul formulează mai bine momentul, el e mereu căpetenia spirituală a momentului.* CĂL.; **de căpetenie,** principal, important: *lucrul de căpetenie pentru dînşii e să ajungă la putere.* EM. [***Capete*** (pl. de la ***cap***[1]) + *-enie*].

căpeţeá, căpeţele f. parte a frîului alcătuită din curele, care trec peste capul şi peste botul calului, de care sînt prinse zăbalele: *ba nu-s propele, nici căpiţele.* AL.; (şi: (reg.) **căpiţea, căpeţeală**). [De la ***căpeţel***].

căpeţeálă f. v. căpeţea.

căpeţél, căpeţele n. **1.** bucată mică, capăt: *în clondir se stinge căpeţelul de lumină.* EM.; **2.** colac care se duce la biserică pentru pomenirea morţilor; **3.** lumînare (la capul mortului): *nici pomană, nici căpeţele.* [Lat. ***capitellum***].

căpiá, căpiez vb. (intr.) **1.** (despre oi sau vaci) a se îmbolnăvi de capie; **2.** (fig.) a avea ameţeli, a înnebuni, a se scrînti: *baba a căpchiat.* AL.; *lumea spunea despre el că a căpiat.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **căpchia**). [De la ***capiu***].

căpiálă, căpieli f. (pop.) **1.** cenuroză, căpiere; **2.** zăpăceală, învălmăşeală: *ca prin farmec, căpiala încetă.* VOIC. [***Căpia*** + *-eală*].

căpiát, ~ţi, căpiată, ~e a. **1.** bolnav de capie, de cenuroză; **2.** (fig.) scrîntit, nebun. [V. ***căpia***].

căpicioáră, căpicioare f. diminutiv al lui căpiţă: *am făcut d-o căpicioară.* POP. [***Căpiţă*** + *-ioară*].

căpiére, căpieri f. (rar) faptul de a căpia. [V. ***căpia***].

căpistére, căpisteri f. (reg.) albie, covată în care se cerne făina şi se frămîntă pîinea: *plămădesc ca aluatu-n căpistere.* POP.; (şi: **căpesterie**). [Lat. ***capisterium***].

căpitán, căpitani m. **1.** ofiţer cu grad superior aceluia de locotenent-major şi inferior celui de maior: *să poftească şi el în gazdă pe căpitanul.* CAR.; **2.** ofiţer de marină care comandă o navă militară, comercială ori un port: *căpitanul se sui pe puntea*

de lîngă hornul maşinei. AL.; **3.** comandant militar: *Hanibal a fost un mare căpitan;* **4.** (înv.) căpetenie de haiduci; şef al unei bande de hoţi: *tîlharii o duse la căpitanul lor.* ISP.; **5.** (sport) jucător care, în timpul unei competiţii, este reprezentantul şi conducătorul unei echipe. [Din it. ***capitano,*** germ. ***Kapitän***].

căpitanát, căpitanate n. (înv.) diviziune administrativ-militară în Austria. [***Căpitan*** + *-at*].

căpitän-paşa m. (înv.) amiral turc: *da-n cauc cine era? – era căpitan-paşa.* AL. [Formă românizată din turc. ***kapudan-bası***].

căpitănéască, căpitănese f. **1.** soţie de căpitan: *pe un pat-sofa dormea de-a lungul căpităneasa cu un copil la sîn.* GHICA; **2.** femeie cu grad de căpitan; **3.** (p. ext.) femeie care are rangul cel mai mare; femeie care conduce: *căpităneasa nevestelor s-a întors spre uncheşul Petrea.* SAD. [***Căpitan*** + *-easă*].

căpităníe, căpitănii f. **1.** funcţie corespunzătoare gradului de căpitan; **2.** subunitate comandată de un căpitan: *la Cetatea Sucevii se aflau două căpitănii ale străjerilor.* SAD.; *roşiorii despărţiţi în căpitănii;* **3.** (înv.) unitate administrativ-militară în unele ţări europene; **4.** (înv.) diviziune a unui judeţ comandată de un căpitan: *căpitănia Focşanilor;* **5.** administraţie care dirijează activitatea unui port; clădire în care funcţionează această administraţie: *legară bine luntrea lîngă căpitănia portului.* C.; **6.** (rar) căpetenie, şef: *Scaraoschi, căpitănia dracilor ... porneşte cu grăbire la locul ştiut.* CR. [***Căpitan*** + *-ie*].

căpiţă, căpiţe şi (pop.) **căpiţi** f. grămadă conică din fîn sau din tulpina unor cereale: *brazdele răstoarnă-n căpiţi, altii le adună.* AL.; *în căpiţa de paie auzeam cum respiră spionii.* VIERU; (şi: (reg.) **copiţă**). [Din bulg. ***kopica***].

căpiţeá f. v. căpeţea.

căpiţí, căpiţésc vb. (pop.; tr.) a strînge în căpiţe, a face căpiţă: *ce-am cosit am căpiţit.* POP.; (absol.) *ne ducem ... să căpiţim.* POP. [De la ***căpiţă***].

căpoiéş m. v. copoiaş.

căpós, ~şi, căpoásă, ~e a. (fam.) **1.** care are capul mare; **2.** deştept; **3.** (fig.) încăpăţînat. [***Cap***[1] + *-os*].

căprár[1]**, căprari** n. (rar) păzitor de capre. [Lat. ***caprarius***].

căprár[2]**, căprari** n. (pop.) caporal: *o fată de ţăran de vreo 12 ani se lasă sărutată de căprarul Aurel într-un şopron, printre coceni.* CĂL. [Din magh. ***káprár,*** germ. ***Kapral (=Kapporal)***].

căprárie, căprării f. (înv.) detaşament mic de soldaţi comandat de un căprar[2]: *o căprărie fu rînduită jos, la scara spitalului.* VLAH.; **pe căprării,** pe grade şi pe contingente. [***Căprar***[2] + *-ie*].

căprésc, ~şti, căpreáscă, ~eşti a. de capră: *ne trezim într-o bună dimineaţă plini ciucur de rîie căprească.* CR.; **salcie căpreascá,** v. **salcie.** [***Capră*** + *-esc*].

căprioáră, căprioare f. **1.** diminutiv al lui capră; capră mică; **2.** femela căpriorului: *ieşind de prin pădure, căprioarele pe creste.* COŞB.; (fig.) *hăţasul căprioarelor cu sprincene scăpate din mănăstire.* CR.; **3.** (fig.) tînără zveltă; **4.** capră-neagră (*Rupicapra rupicapra*). [Lat. ***capriola***].

căpriór, căpriori m. **1.** mamifer sălbatic rumegător, asemănător cu cerbul, dar de talie mai mică (*Capreolus capreolus*): *ce vîrstă socoţi că poate să aibă căpriorul acesta?* NEGR.; **2.** fiecare dintre bîrnele încrucişate care alcătuiesc scheletul acoperişului unei case: *vîntul începu ... a scutura casa cea mică, în toate încheieturile căpriorilor ei.* EM.; (fig.) *[î]i arde lui Iorgu cîteva perechi de palme de-i strămută căpriorii.* CAR.; **3.** suport de lemn pe care se aşază scîndurile patului, platforma zidarului etc.: *în alt colţ, un pat, adică cîteva scînduri pe doi căpriori de piatră.* EM. [Lat. ***capriolus***].

căprioreálă, căprioreli f. (rar) **1.** montare a căpriorilor (la o clădire); **2.** totalitate a căpriorilor (de la o casă); **3.** (rar) element de susţinere (din bîrne): *ziduri ... proptite cu largi căprioreli de piatră.* OD. [***Căprior*** + *-eală*].

căpriorí, căprioresc vb. (tr.) a fixa căpriorii la o construcţie. [De la ***căprior***].

căprişór, căprişori m. plantă erbacee cu flori gălbui sau brune (*Cyperus flavescens* şi *fuscus*). [***Capră*** + *-işor*].

căpriţă, căpriţe f. **1.** diminutiv al lui capră, capră mică: *căpriţa se apropie zburdînd mereu.* CAR.; **2.** plantă erbacee alburie, cu flori verzi (*Atriplex litoralis*). [***Capră*** + *-iţă*].

căpríu, ~ii, căprie, ~ii a. (reg.) căprui: *era o copilă cu înfăţişare străină, cu păr castaniu şi cu ochii căprii.* SAD. [***Capră*** + *-iu*].

căprúi, căpruie, ~i a. de culoare cafenie-gălbuie; (reg.) căpriu: *nu va mai vedea ochii ei căprui şi şăgalnici.* REBR. [***Capră*** + *-ui*].

căpşór n. v. căpuşor.

căpşún, căpşuni m. plantă erbacee din familia rozaceelor cu flori albe şi cu fructe comestibile (*Fragaria moschata*). [De la ***căpşună***].

căpşúnă, căpşune şi (pop.) **căpşuni** f. **1.** fructul căpşunului, asemănător cu fraga, dar mult mai mare, de culoare roşie, cărnos şi parfumat: *ea mergea căpşuni s-adune.* COŞB.; **2.** plantă erbacee cu flori albe-gălbui şi fructul roşu, comestibil (*Fragaria viridis* şi *elatior*); **3.** varietate de struguri nealtoi; căpşunică. [***Cap***[1] + *-uş* + *-ună*].

căpşunícă, căpşunele f. **1.** diminutiv al lui căpşună; **2.** varietate de struguri nealtoiţi; căpşună; **3.** vin obţinut din astfel de struguri. [***Căpşună*** + *-ică*].

căptán n. v. captar.

căptălán m. v. captalan.

căptuşeálă, căptuşeli f. **1.** pînză sau stofă cu care se dublează în interior hainele: *am vrut să-i scot căptuşeala.* CAR.; **2.** strat rezistent de material cu care se acoperă pe dinăuntru sau pe dinafară un obiect pentru a i se putea da o anumită întrebuinţare; **3.** parte exterioară a unui obiect: *să fac ... din pielea lui căptuşeală dobelor mele.* NEGR.; **4.** (fig. şi fam.) înşelăciune uşoară, tragere pe sfoară. [***Căptuşi*** + *-eală*].

căptuşí, căptuşésc vb. **1.** (tr.) a coase căptuşeală la o haină: *o fermenea ... căptuşită cu bogasiu roşu.* FIL.; **2.** (tr.) a acoperi un obiect pe dinăuntru (sau pe dinafară) cu un strat protector sau izolator: *postav roşu căptuşea uşile de la sala de intrare.* CĂL.; (fig.) *cerul, căptuşit cu nori tomnatici, apăsa greu.* REBR.; **3.** (fig.; tr.) a înşela: *m-a căptuşit cu cîteva mii de lei;* **4.** (tr.) a prinde, a înşfăca: *stai ... că te căptuşeşte ea, Marioara, acuşi!* CR.; **5.** (fam.; refl.) a se alege cu ceva: *tot m-am căptuşit cu ceva.* AL. [Din germ. ***Kapptuch*** „învelitoare"].

căptuşíre, căptuşiri f. acţiunea de a (se) căptuşi. [V. ***căptuşi***].

căptuşít, ~ţi, căptuşită, ~e a. prevăzut cu căptuşeală; la care s-a pus căptuşeală: *era îmbrăcat cu haine căptuşite.* [V. ***căptuşi***].

căpuí, căpuiesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a prinde, a pune mîna pe cineva sau pe ceva; (absol.) *să nu mai îmble să leşiască pre supt zebrele să căpuiască, întinzînd laţuri în drum cu nadă.* DOS.; **2.** (refl.) a-şi procura, a obţine: *se căpuieră d-un ginere pe potriva lor.* GHICA. [Din magh. ***kapni***].

căpuíre[1]**, căpuiri** f. acţiunea de a (se) căpui şi rezultatul ei. [V. ***căpui***].

căpuíre[2]**, căpuiri** f. realizare a celui de-al doilea cap al unui nit prin turtirea extremităţii libere. [De la ***cap***[1]].

căpuít, ~ţi, căpuită, ~e a. (reg.) căpătuit: *aşa căpuit şi pregătit de drum, plecă către satul unde trăiau părinţii lui.* ISP. [V. ***căpui***].

căpuitór, căpuitoare n. unealtă cu care se execută căpuirea[2] niturilor. [De la ***cap***[1]].

căpúşă, căpuşe f. **1.** animal parazit din clasa arahnidelor, care se prinde de pielea animalelor hrănindu-se cu sînge (*Ixodes ricinus*): *căpuşa e dotată cu simţuri extrem de reduse.* BL.; **ce-i în guşă, şi-n căpuşă,** se spune despre o persoană sinceră, care nu umblă cu ascunzişuri; **2.** (bot.) ricin (*Ricinus communis*): *unt de căpuşă;* **3.** ochi, mugure de viţă din care se dezvoltă coarda. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***këpushë***].

căpuşór, căpuşoare n. diminutiv al lui cap[1]: *o săsoaică, un blond şi melancolic căpşor din Transilvania.* HASD.; *căpuşorul acela cu păr bălai era soarele viitorului.* SAD.; (şi: (pop.) **căpşor**). [***Cap***[1] + *-uşor*].

căputá, căputez vb. (tr.) **1.** a pune căpute la încălţăminte: *el să-i căputeze ciubotele.* CR.; **2.** a înlocui, total sau parţial, la un ciorap uzat, partea care îmbracă laba piciorului. [De la ***căpută***].

căputáre, căputări f. (rar) acţiunea de a căputa. [V. ***căputa***].

căpútă, căpute f. **1.** partea de deasupra a labei piciorului; **2.** parte a încălţămintei care acoperă pe deasupra laba piciorului; (înv.) căputătură. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***këputsë***].

căputătúră, căputături f. (înv.) căpută la încălţăminte. [***Căputa*** + *-ătură*].

cără, car vb. **1.** (tr.) a duce ceva dintr-un loc în altul; a transporta: *rugă pe colegii săi să-l păsuiască a căra lemnele încet, încet.* CĂL.; *a căra pietre;* (absol.) *unii secerau, alţii legau snopi ..., alţii cărau, alţii durau girezi.* CR.; **a căra apă cu ciurul,** a face o muncă zadarnică; **a-l căra (pe cineva) păcatul** (sau **păcatele**), a se lăsa dus, tîrît (fără voie): *cine ştie pe unde l-or mai căra păcatele!* VLAH.; **2.** (fig.; intr. şi tr.) a lua în cantitate mare: *cu lingura tot căram.* PANN; **3.** (intr. şi tr.) a lovi, a da cu pumnul, cu palma: *începe să-i care la pumni în cap.* CAR.; **4.** (refl.) a pleca (repede), a-şi lua tălpăşiţa: *de pe murg descălecă şi la crîşmă se cără.* POP.; **5.** (fam.; refl.) a deceda, a muri. [Lat. ***carrare*** (<***carrum***)].

cărare, cărări f. **1.** drum foarte îngust pe unde se poate merge numai cu piciorul; potecă: *printre crengi scînteie stele, farmec dînd cărării strîmte.* EM.; (fig.) *luna ... din ţărm în ţărm durează o cărare de văpaie.* EM.; *Dumnezeu să te aibă în paza sa pe toate cărările vieţii.* AG.; **a (i se) tăia** (sau **închide**) **cuiva cărarile** (sau **cărarea**), a (i se) închide cuiva calea; a fi oprit din drum: *mare lucru să fie de nu ţi s-or tăia şi ţie cărările.* CR.; **a-i scurta cuiva cărările,** a opri pe cineva din drum; a omorî pe cineva: *nu cumva să-ţi iasă vro dihanie, ceva, înainte şi să-ţi scurteze cărările.* CR.; **a-şi îndrepta cărările,** a porni, a apuca (într-o direcţie): *într-acolo deci şi dînsul îşi îndreaptă cărările.* ISP.; **a umbla pe două** (sau **pe trei, pe şapte**) **cărări,** a merge clătinîndu-se (fiind beat); a fi beat: *nu-l vedeai umblînd pe două cărări.* DELAVR.; **pe toate cărările,** în tot locul, pretutindeni, la tot pasul: *atunci ar trebui să vezi tot oameni morţi, pe toate cărările.* CR.; **2.** loc de trecere: *îndărăpt să dede fiecare, făcînd aurariului cărare.* B.-DEL.; *el ne-a împins o vreme cu ghionderul prin cărarea de trestii.* SAD.; **3.** dungă, linie obţinută prin despărţirea în două a părului de pe cap: *cu părul lins şi cu cărarea aleasă drept în creştetul capului.* DELAVR.; **4.** traseu, rută: *vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute.* EM.; **5.** (fig.) cale, drum; desfăşurare, evoluţie: *ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* EM.; **6.** (înv.) învăţătură: *gătiţi calea dumnezeiască, derepte faceţi cărările lui.* COR. [Lat. ***carraria***].

cărát n. **1.** acţiunea de a căra; **2.** transport de materiale: *căratul finului;* **3.** timpul cînd se

transportă un produs (agricol): *din arat, pînă-n cărat.* POP. [V. ***căra***].

cărăbăní, cărăbănesc vb. **1.** (reg.; tr.) a lua; a căra: *încep a cărăbăni la cireşe în sîn.* CR.; *atunci ştiu că n-ar avea cine să vă cărăbănească aşa de des pe la tîrg.* CR.; **2.** (reg.; intr.) a lovi în mod repetat şi cu putere: *ce l-a apucat de cărăbăneşte cu pumnii în oameni?* AL.; **3.** (fam.; refl.) a pleca repede, a o şterge: *începeţi a vă cărăbăni de la casa mea.* CR. [Probabil din turc. ***cek arabayi*** „a trage căruţa"].

cărăbúş, cărăbuşi m. **1.** insectă coleoptera de culoare roşiatică a cărei larvă este foarte dăunătoare (*Melolontha vulgaris*): *vin ţînţarii, lăutarii, gîndăceii, cărăbuşii.* EM.; **2.** (p. ext.) nume dat altor insecte asemănătoare cu aceasta (reprezentînd stadiul adult al unor larve). [***Carab***(*aş*) + *-uş*].

cărămidár, cărămidari m. persoană care fabrică sau vinde cărămizi: *taică-său era cărămidar la marginea oraşului Bucureşti.* VLAH. [***Cărămidă*** + *-ar*].

cărămídă, cărămízi f. material de construcţie sub forma unui paralelipiped, din argilă arsă în cuptor: *glonţul ... se înfipse într-o cărămidă din perete.* NEGR.; *a cumpăra cărămidă;* (fig.) *cărţile erau pentru ei cărămizi pentru zidirea lumii.* BL. [Din gr. mod. ***keramidi***].

cărămidăríe[1]**, cărămidării** f. fabrică de cărămizi; loc unde se ard cărămizile în cuptoare: *am să-l pîndesc dincolo de rohatcă, la cărămidăria cea veche.* SAD. [***Cărămidă*** + *-ărie*].

cărămidăríe[2] *f.* meşteşugul fabricării cărămizilor; meseria cărămidarului. [***Cărămidar*** + *-ie*].

cărămízioáră, cărămízioare f. **1.** diminutiv al lui cărămidă; cărămidă mică; **2. de-a cărămizioara,** joc de copii, care constă în a arunca mingea pentru a lovi o ţintă (de cărămidă). [***Cărămidă*** + *-ioară*].

cărămízíu, ~íi, cărămízie, ~ii a. care are culoarea cărămizii arse; roşiatic (precum cărămida): *am văzut-o în fine apărînd într-o rochie de mătase cărămizie.* GHEŢIE; *basma cărămizie.* // n. vopsea roşie: *îşi boia barba cu cărămiziu.* [***Cărămizi*** (pl. de la *cărămidă*) + *-iu*].

cărărát, ~ţi, cărărată, ~e a. (rar) cu multe cărări: *păşeşte vînătorul pe coama cărărată a piciorului de munte.* OD. [***Cărare*** + *-at*].

cărăreá, cărărele f. cărăruie: *ştiu ascunsă cărărea printre stînci.* POP. [***Cărare*** + *-ea*].

cărărúică, cărărúici f. cărăruie: *furca-n brîu să pui, cărăruica să-mi tot sui.* POP. [***Cărare*** + *-uică*].

cărărúie, cărărui f. **1.** diminutiv al lui cărare; cărărea, cărăruică, cărăruşă: *doi soldaţi de la aprovizionare umblă, de colo pînă colo, pe cărăruie.* PETR.; *lasă-mă ca să mă duc, cărăruia să-mi apuc.* POP.; **2.** (fig.) dungă, linie: *pînă şi melcul lasă o cărăruie argintie după el.* VIERU. [***Cărare*** + *-uie*].

cărărúşă, cărăruşe şi (înv.) **cărăruşi** f. cărăruie: *şi era de-o parte, pre lîngă acea rîpă, o cărăruşe strîmtă.* DOS.; *mergeau cărăruşe pe coasta dealului.* EM.; (şi: (înv.) **cărăruşe**). [***Cărare*** + *-uşă*].

cărărúşe f. v. cărăruşă.

cărăşél, cărăşei m. diminutiv al lui caras. // n. (pl. **cărăşele**) dans popular cu mişcări vioaie; melodia după care se execută. [***Caras*** + *-el*].

cărătór, cărători m. **1.** persoană care cară recolta: *au venit cărătorii şi m-au înţepat cu ţăpoaiele.* POP.; **2.** hamal: *matrozii corăbiei şi cărătorii sau hamalii portului.* OD. [***Căra*** + *-tor*].

cărătúră, cărături f. **1.** totalitate a bunurilor, a materialelor sau a persoanelor ce sînt transportate împreună; transport: *le scriau la terfelogul logofeţiei atîtea cărături de la pădure.* SAD.; **2.** lucru cărat, cantitate care se poate transporta o dată. [***Căra*** + *-tură*].

cărăúl, cărăule, ~i a. pe jumătate beat, afumat: *cărăui pe drum cînd vine.* PANN. [Et. nec.].

cărăúş, cărăuşi m. **1.** persoană care transportă mărfuri şi materiale cu carul; căruţaş: *în trecut nu erau drumuri de fier şi acum sînt, distrugînd meseria de cărăuş.* IBR.; *nevoia învaţă pe cărăuş.* CR.; **2.** numele unei stele mici, puţin vizibilă cu ochiul liber, din Carul-Mare. [***Căra*** + *-uş*].

cărăuşí, cărăuşesc vb. (intr.) a face cărăuşie. [De la ***cărăuş***].

cărăuşíe, cărăuşii f. ocupaţia cărăuşului, transport de mărfuri sau de persoane (cu carul sau cu căruţa); cărăuşit: *cărăuşia e scumpă, şosele mai n-avem.* AL. [***Cărăuş*** + *-ie*].

cărăuşít n. cărăuşie. [V. ***cărăuşi***].

cărbunár, cărbunari m. **1.** persoană care fabrică sau vinde cărbuni de lemn; **2.** miner. [Lat. ***carbonarius***].

cărbunáş, cărbunaşi m. diminutiv al lui cărbune: *să te miluiesc şi eu c-o mînuţă de tărîţă, ... prin tărîţă cărbunaşi.* POP. [***Cărbune*** + *-aş*].

cărbunăríe[1]**, cărbunării** f. **1.** loc sau cuptor unde se fac cărbuni de lemn; **2.** depozit sau magazie de cărbuni. [***Cărbune*** + *-ărie*].

cărbunăríe[2] f. (rar) meseria cărbunarului. [***Cărbunar*** + *-ie*].

cărbúne, cărbuni m. **1.** material combustibil de culoare neagră, rezultat din arderea incompletă a lemnului: *cîte greşele va face să i le însemne cu cărbune pe ceva.* CR.; **a stinge cărbuni,** a descînta de deochi (aruncînd bucăţi aprinse din astfel de material în apă); **a se face cărbune,** a arde, a fi expus căldurii (mai mult decît trebuie): *pîinea s-a făcut cărbune;* **(negru) ca cărbunele,** foarte negru; **2.** bucată de lemn consumată de foc, dar aflată în stare incandescentă; jar: *în cenuşă mai licureau cîţiva cărbuni.* EM.; **a sta (ca) pe cărbuni (aprinşi),** a fi foarte nerăbdător; **3. (cărbune de pămînt)** rocă combustibilă amorfă, de culoare neagră, formată prin îmbogăţirea cu carbon a resturilor unor plante din epocile geologice: *dă o privire sălii de bursă a negustorilor de cărbuni de pămînt.* CĂL.; **4.** creion negru, foarte moale, folosit de pictori şi de desenatori (pentru schiţe): *desen în cărbune;* **5.** boală a plantelor manifestată prin apariţia unui corp negru, sfărîmicios; tăciune; **6.** (reg.; la pl.) plantă erbacee cu frunze ovale la bază şi cu flori negre-violacee; spinuţă (*Phyteuma spiciforma*); **7.** boală infecţioasă la animale (şi la om) manifestată prin abcese; antrax. [Lat. ***carbo, -onis***].

cărbunós, ~şi, cărbunoásă, ~e a. care conţine cărbune. [***Cărbune*** + *-os*].

căréte, căreţi m. (reg.) car[2] (*Bostrychus typographus*): *acel mititel cărete pe-ncet, de desupt, începe-a roade.* B.-DEL. [***Car***[2] + *-ete*].

cărí, pers. 3 **căreşte** vb. (pop.; tr.) a roade (precum carii): *ce vierme îi căreşte măduva osului?* [De la ***car***[2]].

cărícă, cărici f. (reg.) roată; (adv.) *daţi pe moarte cruciş, în curmăziş şi cărigă.* B.-DEL.; (şi: **cărigă**). [Din magh. ***karica***].

cărígă f. v. cărică.

cărindár m. (pop.) ianuarie: *în luna lui cărindar, pe ger de crăpau lemnele şi pietrele, bătu Rusciucul.* ISP. [Lat. ***calendarius***].

cărnăríe, (rar) **cărnării** f. cantitate mare de carne. [***Carne*** + *-ărie*].

cărnicícă f. (pop.) cărniţă. [***Carne*** + *-icică*].

cărnişoáră f. cărniţă: *să-mi mănînci din cărnişoară.* POP. [***Carne*** + *-işoară*].

cărníţă, cărníţe f. diminutiv al lui carne; bucată mică de carne; cărnicică, cărnişoară: *racii de mult îmi dădeau de veste în sfori, trăgînd cărniţele spre cotloane.* SAD. [***Carne*** + *-iţă*].

cărnós, ~şi, cărnoásă, ~e a. **1.** care are multă carne: *porc cărnos;* **2.** (fig.) bucălat, grăsuţ: *un aer neîncrezător fluturâ pe obrajii cărnoşi ai fetei.* GHEŢIE; **3.** cu mult miez: *fructe cărnoase.* [Lat. ***carnosus***].

cărnosí, cărnosesc vb. (tr.) a îndepărta resturile de carne de pe dosul pieilor, înainte de tăbăcire. [De la ***carne***].

cărpănós, ~şi, cărpănoásă, ~e a. zgîrcit, avar: *face portretul în manieră grotescă a unui boier cărpănos care ţine pe vizitiu descult şi caii nemîncaţi.* CĂL.; (subst.) *moş Vasile era un cărpănos.* CR. [De la ***cîrpă***; cf. ***răpănos***].

cărpănoşíe f. zgîrcenie, avariţie: *cu toată cărpănoşia lui, iese cîne-cîneşte în medean.* CR. [***Cărpănos*** + *-ie*].

cărpínăr, cărpínari m. (reg.) carpen (*Carpinus betulus*). [De la ***carpen***].

cărpinét, cărpinéturi n. cărpiniş. [***Carpen*** + *-et*].

cărpiníş, cărpiníşuri n. pădurice sau desiş de carpeni (tineri); cărpinet, cărpinişte: *la hăţiş de cărpiniş nu mai e loc de cîrmiş.* POP. [***Carpen*** + *-iş*].

cărpiníşte, cărpiníşti f. cărpiniş. [***Carpen*** + *-işte*].

cărpiníţă, cărpiníţe f. arbore mic cu scoarţa netedă, cenuşie, cu frunze mici, ovale, şi cu flori în amenţi (*Carpinus orientalis*). [***Carpen*** + *-iţă*].

cărticícă (~eá), cărticele f. **1.** diminutiv al lui carte; carte mică: *se duse cu cărticica lui în mînă şi stătu în priveghere.* ISP.; **2.** pachetel cu foiţe de ţigară: *dar tutun şi cărticică ţi-ai luat?* CAR. [***Carte*** + *-icică (-ea)*].

cărtuiár m. v. cărturar.

cărtuiárlu m. v. cărturar.

cărturár, cărturari m. **1.** (la vechii evrei) învăţat care explica şi interpreta dogmele religiei: *se cade bătjocurit a fi de bătrîni şi de mai marii preuţi şi de cărtulari.* VARL.; *Pavel cît au fost de cărtulariu mare de scrisorile sale aeave arată.* N.TEST.; *cărturarii şi fariseii;* (rar; la f.) *au cunoscut de-amănunt toată taina credinţei, ca o cărtulare şi înţăleaptă ce era.* DOS.; **2.** învăţat, erudit; intelectual: *eu nu-s cărturar ca dumneta.* AL.; **3.** (p. ext.) persoană căreia îi place să citească, să înveţe; persoană care ştie multă carte; **4.** (iron.) persoană care ghiceşte în cărţi; (şi: (înv.) **cărtular, cărtulariu**). [Din lat. ***chartularius***, gr. mod. ***hartulários***].

cărturăreásă, cărturărese f. femeie care ghiceşte în cărţi: *zodierii şi cărturăresele pe la care căutase pentru mine.* CR. [***Cărturar*** + *-easă*].

cărturărésc, ~şti, cărturăreáscă, ~eşti a. de cărturar: *fie oricît de lipsit de cultura cărturărească.* MAIOR. [***Cărturar*** + *-esc*].

cărturăríe f. (rar) învăţătură, ştiinţă, erudiţie: *cînd să-ţi petreci şi tinereţea, apucă-te de cărturărie.* CR. [***Cărturar*** + *-ie*].

cărturărísm n. (rar) erudiţie, elevaţie, cultură: *din cărturărism Hogaş îşi face un umor, care e fireşte graţios.* CĂL. [***Cărturar*** + *-ism*].

cărţulíe, cărţulíi f. **1.** (şi depr.) carte mică: *îi arată o cărţulie românească.* CĂL.; **2.** (înv.) permis de liberă trecere prin vamă: *cerceta la lumina spiraiului o cărţulie albastră.* TUD.; **3.** (înv.) livret. [***Carte*** + *-ul -ie*].

cărucér, cărucéri m. (reg.) căruţaş: *două scrisori ce le aducea cărucerul.* NEGR. [***Căruţă*** + *-ar*].

cărucioáră, cărucioare f. căruţă mică şi uşoară (folosită, în trecut, la serviciul de poştă): *iată, o cărucioară, fără să fie trasă de cai, veni.* ISP. [***Căruţă*** + *-ioară*].

cărucíor, cărucioare n. **1.** mic vehicul în care sînt purtaţi copiii mici; căruţ; **2.** vehicul

de dimensiuni reduse în care se transportă, pe distanţe scurte, sarcini mici; **3.** dispozitiv al unei maşini-unelte, care poartă piesa de prelucrat. [*Cărut* + *-ior*].

cărugeá, cărugele f. (reg.; bot.) vîzdoagă (*Tagetes erecta*): *frunză verde cărugele.* POP. [Et. nec.].

cărúnt, ~ţi, cărúntă, ~e a. **1.** care a început să albească; alb: *cărunta-i barbă netezind stă mut, de suflet gol.* COŞB.; **2.** cu părul alb: *cărunt eu? ... ştii că te găsesc nostim?* AL.; **3.** (fig.) alb, nins: *visul apelor adînce şi a stîncilor cărunte.* EM.; **4.** (fig.) vechi, străvechi: *acum pre toate acele persoane luminate din căruntele veacuri, ceaţa uităciunii i-au acoperit.* B.-DEL. [Lat. ***canutus***].

cărúntă vb. v. **cărunţi.**

cărúntăţă f. v. **cărunteţe.**

cărúnteţe f. cărunţeală, bătrîneţe: *abia la vremea cărunteţii dobîndi şi el un copil.* ISP.; (şi: (pop.) **cărunteţă**). [*Cărunt* + *-eţe*].

cărunţeálă f. faptul de a fi cărunt; cărunteţe, încărunţire, albire, (rar) cărunţie: *perii capului îi dăduseră în cărunţeală.* SL. [*Cărunţi* + *-eală*].

cărunţí, cărunţesc vb. (intr.) **1.** a începe să albească, a deveni cărunt; a încărunţi: *ţi-a căruntat părul.* NEGR.; **2.** a începe să aibă păr alb; (p. ext.) a îmbătrîni; (şi: (rar) **cărunta**). [De la ***cărunt***].

cărunţíe f. (rar) cărunţeală: *era un uriaş cu ochi albaştri şi părul intrat în cărunţie.* SAD. [*Cărunt* + *-ie*].

cărúţ, cărúţuri n. **1.** diminutiv al lui car; car mic: *tremură pe pietre cărţul hîrbuit.* NEGR.; **2.** cărucior pentru copii; **3.** dispozitiv al unei maşini care se deplasează pe rotiţe sau prin glisare. [*Car* + *-uţ*].

cărúţáş, cărúţaşi m. **1.** persoană care face transporturi cu căruţa; (reg.) cărucer: *vînători şi cărţaşi ... dorm acum duşi.* OD.; **2.** persoană care repară căruţe. [*Căruţă* + *-aş*].

cărúţă, cărúţe f. **1.** vehicul mai mic decît carul, tras de animale: *căruţa acum am adus-o de la încălţat.* CR.; **a rămîne de căruţă,** a pierde o ocazie; a rămîne în urmă; **a se lăsa de căruţă,** a renunţa la un lucru sau la o activitate (începută); **(a fi) a cincea roată la căruţă,** v. **cincilea; nici în car, nici în căruţă (nici în teleguţă),** v. **car; 2.** cantitate dintr-o povară cît se poate încărca într-un astfel de vehicul: *cu el se făceau vînători homerice, împuşcîndu-se cîte o căruţă de lupi, vulpi şi iepuri.* CĂL.; *o căruţă de lemne;* **3.** (reg.) car la joagăr. [*Car*[1] + *-uţă*].

cărúţărie f. **1.** meşteşugul de a face şi de a repara căruţe; **2.** (rar; cu sens colectiv) unelte de căruţaş: *unelte telegrafice, căruţărie.* OD. [*Căruţă* + *-ărie*].

cărvunár, cărvunari m. membru al mişcării reformatoare cu tendinţe liberale, apărute în Muntenia şi în Moldova la începutul secolului al XIX-lea. [Cf. it. ***carbonaro***].

căsáp m. v. **casap.**

căsáş, ~i, căsaşă, ~e a. cu casă: *om căsaş;* (subst.) *vrun căsaş (din cei ce se află în casă) ... , de obicei, spune vro glumă.* MAT. [*Casă* + *-aş*].

căsăpí, căsăpesc vb. (tr.) a tăia, a măcelări: *pe tătari îi căsăpeşte.* POP. [De la ***casap***].

căsăpíe, căsăpii f. măcelărie: *o turmă de oi de căsăpie.* AL. [*Casap* + *-ie*].

căsăpíre, căsăpiri f. acţiunea de a căsăpi. [V. ***căsăpi***].

căsătór, căsători m. (înv.) soţ, bărbat căsătorit; tată al familiei, stăpîn al casei: *toţi căsătorii era cu toată casa.* COR.; *nu pociu suferi a merge după casătoriu mai prost decît mine.* DOS.; (adj.) *asemenea este împărăţia ceriurilor omului căsătoriu.* BIBLIA. (şi: **căsătoriu**). [*Casă*[1] + *-ător*].

căsătorésc, ~şti, căsătoreáscă, ~eşti a. (rar) de căsătorie, conjugal: *se teme de vreo pacoste căsătorească.* AL. [*Căsători* + *-esc*].

căsătorí, căsătoresc vb. **1.** (tr.) a uni prin căsătorie un bărbat şi o femeie: *am fete de căsătorit.* AL.; **2.** (refl.) a lua de soţ sau de soţie: *regele s-a căsătorit cu aceasta din urmă.* EM. [De la ***căsător***].

căsătoríe, căsătorii f. **1.** unire legalizată a unui bărbat cu o femeie: *vorbesc de căsătoria fiului meu.* AL.; **a lua în căsătorie pe cineva,** a se căsători cu cineva: *nu are îndrăzneala de a lua în căsătorie pe fată.* CĂL.; **a cere în căsătorie pe cineva,** a propune cuiva să se unească cu el pentru a întemeia o familie: *a avut norocul să fie cerută în căsătorie de un samsar bogat.* GHEŢIE; **2.** ceremonie religioasă cu prilejul acestei uniri: *a asista la o căsătorie;* **căsătorie civilă,** v. **civil; 3.** trai în comun al soţilor; viaţă conjugală: *abia începuse a gusta dulceţile unei căsătorii potrivite.* NEGR. [*Căsător* + *-ie*].

căsătoríre, căsătoriri f. (rar) căsătorie; ceremonia căsătoriei: *reprezintă România ... la ceremonia căsătorirei.* EM. [V. ***căsători***].

căsătorít, ~ţi, căsătorită, ~e a. care este unit prin căsătorie cu altcineva. [V. ***căsători***].

căsătórlu m. v. **căsător.**

căscă, casc vb. **1.** (intr.) a deschide gura mare printr-o mişcare reflexă de inspiraţie adîncă urmată de expiraţie, din cauza somnului, oboselii sau plictiselii: *începură a se-ntinde şi a căsca.* ISP.; (tr.) *Bucşan... căsca un enorm rînjet mut.* SAD.; **2.** (tr.) **a căsca ochii,** a deschide ochii tare, a se holba: *Dimitrie o luase la voia întîmplării, căscînd ochii cînd într-o parte, cînd în alta.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a deschide gura; **a căsca gura,** a) a privi cu interes, cu mirare, cu curiozitate: *lăliii cască gura la mărfurile expuse prin magazine.* NEGR.; **b)** a pierde vremea: *mai şede el cît şede, de cască gura prin tîrg.* CR.; **cască-gură** sau **gură-cască** (m.), persoană care îşi iroseşte timpul fără rost; **4.** (tr.) a întredeschide: *a căsca uşa;* **5.** (refl.; despre obiecte) a se deschide (parţial), a se crăpa: *prăpastia se cască în faţa noastră;* (fig.) *între ele se cască ... o deosebire profundă de natură ontologică.* BL.; **6.** (fig.; intr.) a dori, a jindui: *turcii din an în anu să întărescu şi cască asupra Ardealului.* COSTIN. [Lat. ***cascare***].

căscáre, căscări f. acţiunea de a (se) căsca şi rezultatul ei. [V. ***căsca***].

căscát[1], ~ţi, căscată, ~e a. **1.** deschis: *stăteau cu gurile căscate, numai şi numai să-i înghită.* CR.; **gură-căscată,** gură-cască (v. **căsca**): *văd nişte guri-căscate uitîndu-se la mine.* CR.; **a rămîne** (sau **a sta, a privi** etc.) **cu gura căscată,** a fi mirat, buimăcit, surprins: *rămăsesem încremenit, cu ochii holbaţi, cu gura căscată, căci nu înţelegeam nimic.* NEGR.; **2.** (reg.) întredeschis: *a lăsat uşa căscată;* **3.** holbat, zgîit: *a rămas cu ochii căscaţi;* **4.** neatent, nătăfleţ, uituc: *constat că eşti căscat;* (subst.) *eşti un căscat;* **5.** care prezintă o deschizătură (mare): *nu prevedea groapa ce stă căscată dinainte-i.* OD. [V. ***căsca***].

căscát[2] n. faptul de a casca; (act reflex manifestat printr-o) deschidere a gurii cu o inspiraţie adîncă, urmată de expiraţie (care trădează somnolenţă, plictiseală, oboseală): *umblă ... din pom în pom, ca căscatul din om în om.* PANN. [V. ***căsca***].

căscătúră, căscături f. **1.** căscat[2]; **2.** deschizătură, crăpătură. [*Căsca* + *-ătură*].

căscăúnd, căscăunzi m. gură-cască (v. **căsca**), nătăfleţ, zăpăcit: *îl porecleau zicîndu-i căscăundul satului.* ISP.; (adj.) *de boiul lui mărunţel cu chipul căscăund.* ISP. [Lat. **cascabundus*].

căscioáră, căscioare f. diminutiv al lui casă[1]: *dete peste o căscioară şi bătu la poartă.* ISP. [*Căsuţă* + *-ioară*].

căseán, căseni m. (pop.) fiecare dintre persoanele care locuiesc împreună într-o casă (făcînd parte dintr-o familie). [*Casă*[1] + *-ean*].

căsnície, căsnicii f. trai în comun al soţilor; viaţă conjugală: *ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui.* EM. [*Casnic* + *-ie*].

căsoále, căsoale f. **1.** augmentativ al lui casă[1]: *pe intrarea cea mai largă a căsoaiei s-a izbit un vîrtej de zloată bufnind în foc.* SAD.; **2.** parte a casei ţărăneşti care serveşte drept cămară şi magazie: *tăbîrcesc sacul cum pot, îl pun într-o căsoaie, pe cuptior.* CR.; *numai gospodarii au căsoaie;* **3.** casă primitivă, baracă unde se adăpostesc muncitorii (în pădure); **4.** (reg.) cramă; **5.** (reg.) loc unde se învîrteşte coaca joagărului; (şi: **căsoi**). [*Casă*[1] + *-oaie*].

căsói n. v. **căsoaie.**

căsulíe, căsulii f. căsuţă: *celor tari le place a se lupta cu cei tari, nu cu căsulii făcute din cărţi de joc.* EM. [*Casă*[1] + *-ul -ie*].

căsúţă, căsuţe f. **1.** diminutiv al lui casă[1]; căscioară, căsulie: *avea o căsuţă ascunsă sub vro trei butuci de vie.* NEGR.; **2. căsuţă poştală,** ghişeu special sau compartiment la un oficiu poştal unde se repartizează şi se păstrează corespondenţa; **3.** (tipogr.) compartiment într-o cutie cu litere, în care se păstrează un singur fel de semne. [*Casă*[1] + *-uţă*].

căşăríe, căşării f. parte a stînei unde se prepară brînzeturile: *cînd îi la subprefectură, cînd la căşărie.* AL. [*Caş* + *-ărie*].

căşúnă, căşunez vb. **1.** (tr.) a cauza, a pricinui: *asta poate să-ţi căşuneze vro supărare.* AL.; *i-a căşunat multe neajunsuri;* **2.** (intr.) a-i veni pe neaşteptate (o poftă, o mînie): *i-a căşunat ca baba la mormînt.* PANN; (tr.) *din te miri ce îi căşuna că lumea nu se poartă cum se cuvine.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a prinde necaz pe cineva, a căuta să facă rău cuiva: *ceilalţi argaţi căşunaseră pe dînsul şi-l tot luau peste picior.* ISP. [Lat. ***occasionare***].

căşunătúră, căşunături f. (rar) **1.** durere neaşteptată; **2.** (fig.) capriciu. [*Căşuna* + *-ătură*].

căşúţ, căşuţi m. (pop.) diminutiv al lui caş: *nici căşuţ la-nchegătoare.* POP. [*Caş* + *-uţ*].

cătá vb. v. **căuta.**

cătănă, cătane f. (reg.) soldat, ostaş: *oştiri străine şi o droaie de cătane călări.* CR.; (şi: **cătună**). [Din magh. ***katona***].

cătáre[1], cătări f. **1.** privire: *plecă a sa cătare.* BOL.; **2.** ţintire, luare la ochi: *puse săgeata şi o luă la cătare.* ISP.; **3.** piesă montată pe ţeava unei arme de foc, care serveşte la ochire. [V. ***căta***].

cătáre[2] f. v. **căutare.**

cătănésc, ~şti, cătăneáscă, ~eşti a. de cătană, ostăşesc: *cîntece cătăneşti.* [*Cătană* + *-esc*].

cătănéşte adv. (reg.) soldăţeşte, ostăşeşte. [*Cătană* + *-eşte*].

cătăní, cătănesc vb. **1.** (tr.) a lua în armată: *cari cătănesc feciorii.* POP.; **2.** (intr.) a face serviciul militar: *de cînd badea cătăneşte.* POP. [De la ***cătană***].

cătăníe f. (pop.) serviciu militar, militărie: *trei ani vor fi la toamnă de cînd l-au dus la cătănie.* SL.; *cîntec de cătănie.* [*Cătană* + *-ie*].

cătăníţă, cătăniţe f. (reg.) diminutiv al lui cătană: *pe cel deal, pe cea colniţă, plimbă-mi-se-o cătăniţă.* POP. [*Cătană* + *-iţă*].

cătărăbă f. v. carabă.

cătătúră n. v. căutătură.

cătăţíme f. v. cîtăţime.

cătcáun m. v. căpcăun.

cătínat, ~ţi, cătínată, ~e a. spinos (precum cătina): *un brad verde cătinat.* POP. [*Cătină*[1] + *-at*].

cătínă[1] şi (reg.) **cătínă, cătini** f. (bot.) **1.** arbust cu flori mici cafenii şi cu fructe galbe-

ne-portocalii cu întrebuinţare medicală (*Hippophaë rhamnoides*): *căută un loc cu desime de cătină.* SAD.; **2.** arbust cu flori roşii-violacee şi cu fructe roşii, cultivat ca gard viu (*Tamarix ramosissima*). [Lat. *catena*].

cătínă[2] f. v. catenă.

cătinél adv. încet, domol, lin: *şoptea şi umbla cătinel ca să n-o audă împăratul.* CR. [Lat. **cautelinus* (<*cautela* „prevedere")].

cătinelúş adv. (înv.) diminutiv al lui cătinel; încetişor: *sculîndu-să cătineluş şedzu sprejenindu-l d-îmble părţi.* DOS. [*Cătinel* + *-uş*].

cătinícă f. perioadă scurtă, bucată: *după ce mai trece o cătinică de vreme.* ISP. [De la *cătinel*].

cătiníş, cătinişuri n. desiş de cătină. [*Cătină* + *-iş*].

cătrán n. v. catran.

cătră prep. v. către.

cătrăneálă, cătrăneli f. cătrănire. [*Cătrăni* + *-eală*].

cătrăní, cătrănesc vb. **1.** (tr.) a unge cu catran: *trupu-i cătrănea, după cel golea, apoi foc îi da.* AL.; **2.** (refl. şi tr.) a (se) supăra tare, a (se) amărî, a (se) necăji: *să-şi uite necazul care-l cătrănea.* PANN. [De la *catran*].

cătrănire, cătrăniri f. **1.** acţiunea de a (se) cătrăni şi rezultatul ei; (rar) cătrănit; **2.** ungere cu catran; cătrăneală; **3.** (fig.) supărare mare. [V. *cătrăni*].

cătrănít[1] n. (rar) cătrănire. [V. *cătrăni*].

cătrănít[2]**, ~ţi, cătrănită, ~e** a. **1.** de culoare închisă; negru; **2.** (fig.) amărît, supărat, necăjit: *am făcut o faţă cătrănită.* EM.; **3.** (fig.) înveninat, otrăvit: *balele cătrănite ... se scurg năclăite.* OD. [V. *cătrăni*].

către prep. **1.** (indică direcţia) spre, înspre, la: *să ne întoarcă den întunereac către lumină.* COR.; *tot da către fintînă zor.* COŞB.; (p. ext.) *nota comună este înclinarea către monstruos şi colosal.* CĂL.; **de către, a)** dinspre, de la: *ceaţa cobora de către munţi;* **b)** (indică autorul acţiunii) de: *li s-a dictat de către unul dintre aceştia cu glas tare.* CAR.; **c)** împotriva, în contra: *apără vitejeşte independenţa ţării sale de către poloni.* BĂLC.; **2.** (indică destinaţia) pentru; înspre: *strigă către ai săi cu biruinţă: „după mine copii!"* B.-DEL.; **3.** (exprimă o aproximare temporală) pe la ..., cam la ...: *poeţii începîndu-şi activitatea în primele decenii ale veacului trăiesc şi scriu către sfîrşitul lui.* CĂL.; *către seară;* **4.** (exprimă o relaţie) faţă de ...: *am arătat asprime către mulţi.* NEGR.; **5.** (pop.; exprimă proximitatea) aproape de ..., pe lîngă: *zări către un desiş un fel de casă.* ISP.; **6.** (înv.) împotriva, în contra: *răzvrătit către cer.* BĂLC.; **7.** (înv.; exprimă suprapunerea) peste, pe: *luînd Moisi jumătate de sînge turnă în clondir, iar jumătate turnă către jărtăvnic.* BIBLIA; **8.** (înv.; exprimă finalitatea) cu scopul ..., pentru ...; (şi: (înv. şi reg.) cătră). [Lat. *contra*].

cătrínţă f. v. catrinţă.

cătún, cătune şi (rar) **cătunuri** n. **1.** grup de case mai mic decît un sat (fără a fi o unitate administrativă); subdiviziune a unui sat: *noaptea s-a lăsat pe vale şi cătunu-i adormit.* VLAH.; **2.** (reg.) pădurice, hăţiş, desiş: *să cărăm fîn pentru boi, pîn' ce-a da frunza-n cătun.* POP. [Cuv. autoht.; cf. alb. *katunt*].

cătúnă f. v. cătană.

cătúşă, cătuşe f. **1.** (reg.; înv.) pisică (*Felis domestica*); **2.** lemn încovoiat cu care se prinde jugul la tînjala carului; **3.** bucată de lemn cu care se prind doi căpriori aflaţi pe cele două versante ale acoperişului; **4.** inel metalic montat la un lanţ cu care se leagă mîinile (şi picioarele) arestaţilor: *cu picioarele-n butuci şi cu mîinile-n cătuşi.* POP.; **5.** plantă erbacee cu flori albastre-violete (*Ballota nigra*). [Lat. *catta* „pisică" + *-uşă*].

cătuşnic n. v. cătuşnică.

cătúşnică, cătuşnice f. (reg.) **1.** plantă erbacee aromatică, cu flori albe sau roşietice, cu proprietăţi tonice (*Nepeta cataria*): *plecam de jos, dintre malurile căptuşite cu cătuşnic şi crivine argintii.* VOIC.; **2.** plantă erbacee din familia labiatelor, cu flori albe sau liliachii, frumos mirositoare; iarba-stupului, melisă, voinţă (*Melissa officinalis*): *îl frecă pe dinăuntru cu cătuşnică, cu sulcină, cu mătăciune.* CR.; (şi: **cătuşnic**). [*Cătuşă* + *-nică*].

căţăí, căţăi vb. (rar; intr.) a flecări: *aşa e moara trîndavilor; căţăie, că nu ţine parale.* DELAVR. [De la *caţă*].

căţăiíe f. v. ţăcălie[1].

căţărá, căţăr vb. (refl.) **1.** a se urca, a se sui, agăţîndu-se, pe un loc înalt şi abrupt sau într-un copac: *se căţără pe brîtele măgurilor.* VLAH.; *o fetiţă, prietenă de joacă, se căţără în prunii cimitirului.* BL.; **2.** a se prinde cu cîrcei sau înfăşurîndu-se: *iedera se caţără pe copaci.* [De la *acăţa*].

căţăráre, căţărări f. acţiunea de a se căţăra şi rezultatul ei. [V. *căţăra*].

căţărát[1]**, căţăraturi** n. faptul de a se căţăra; căţărare: *nu mai avem mult de urcat, zise primarul, care avea şi el probleme cu căţăratul.* GHEŢIE. [V. *căţăra*].

căţărát[2]**, ~ţi, căţărată, ~e** a. urcat, suit, aflat pe un loc înalt: *casa ei era căţărată sub munte.* CĂL. [V. *căţăra*].

căţărătór, ~i, căţărătoáre a. care se caţără: *plantă căţărătoare.* // f. (reg.) **1.** (la pl.) agăţătoare (v. **agăţător**); **2.** (spec.) ciocănitoare, ghionoaie (*Picus*). [*Căţăra* + *-tor*].

căţeá, căţele f. **1.** femela ciinelui: *am o căţea cu dinţii de oţel.* CR.; **2.** (fig.) femeie rea sau desfrînată: *mă iubii cu multă frică, dar vecina, căţeaua, mă pîrî către maica.* POP.; **3.** (arg.) mitralieră; **4.** (fig.) duşmancă, vrăjmaşă: *pe aşa căţea de vreme.* [Lat. *catella*].

căţél, căţei m. **1.** ciine mic, pui de ciine: *luînd doi căţei de la o căţea ce fătase de curînd.* ISP.; *latră-n faţa ei căţelul ca la duşman şi străin.* VIERU; **cu căţel (şi) cu purcel,** cu tot ce are; **2.** pui de animal sălbatic (asemănător cu ciinele): *eu m-am născut şi am crescut între căţei de lup.* VOIC.; *căţei de vulpe;* **3.** (compuse) **căţelul-pămîntului,** orbeţ (*Spalax microphtalmus*): *în codrii adînci căţelul-pămîntului tot latră.* EM.; **căţelul-frasinului** sau **căţel-de-frasin,** cantaridă (*Lytta vesicatoria*); **4.** ou sau pui de albină; **5.** fiecare dintre părţile care compun căpăţîna de usturoi: *vreo cîţiva căţei de usturoi şi vreo două cepe.* C.; **6.** dinte în broasca uşii sau la rădăcina lamei la coasă; **7.** (reg.) scîndură cu crestături în care se fixează piedica de la sul la războiul de ţesut; **8.** (pl.) bube micl care apar în jurul unui abces; **9.** (fig.) om linguşitor, josnic. [Lat. *catellus*].

căţelándru, căţelandri m. căţel mai mare, pui mai mare al unor animale sălbatice (asemănătoare cu cîncle): *puii vulpii se făcuse căţelandri.* ISP.; *era un răspuns pe care căţelandrul obişnuia să-l deie cu coada.* SAD. [*Căţel* + *-andru*].

căţeií, pers. 3 **căţeleşte** vb. (refl.) **1.** (despre răni şi bube) a se extinde, a se lăţi: *„bubă ce se căţăleşte", cugeta în sine cu mare spaimă uncheşul Petrea.* SAD.; **2.** (despre căţele, vulpi, lupoaice) a se împerechea; **3.** (despre femei) a se prostitua. [De la *căţel*].

căţelúş, căţeluşi m. diminutiv al lui căţel: *mîngîia ... un căţeluş mic de casă.* ALEX. [*Căţel* + *-uş*].

căţelúşă, căţeluşe f. diminutiv al lui căţea: *îi ieşi înainte o căţeluşă bolnavă.* CR. [De la *căţeluş*].

căţíe f. v. căţuie.

căţúie, căţui f. vas de metal sau de pămînt în care se arde tămîie: *cu apărătoarea de cozi de păun ea a făcut vînt spre căţuia cu cărbuni în care ardeau aromate.* SAD.; (şi: (înv.) **căţie**). [Din gr. mod. *katsi* + *-uie*].

căúc n. v. cauc[2].

căúş, căuşe n. **1.** vas în formă de lingură sau de cupă, cu mîner scurt, folosit pentru a lua făină, grăunţe etc.: *au început a lucra alvii şi căuşe de plop şi salcie.* SAD.; **a face mîna căuş,** a da forma unui recipient, apropiind degetele şi adîncind palma; **a veni drăguş la căuş,** a ajunge să ceară ajutor, a recurge la bunătatea cuiva; **2.** cantitate dintr-un material, dintr-un produs etc. care intră într-un astfel de vas: *un căuş de făină;* **3.** (p.ext.) obiect sau parte a unui obiect care are forma unui astfel de vas: *morile cu roate aşezate de-a curmezişul (roate cu căuşe sau făcaie).* OD.; *stătea despuiată la doi paşi de mine, cu sînii ascunşi în căuşul palmelor.* GHEŢIE. [De la *cau* (<lat. *cavus*) + *-uş*].

căuşél, căuşele n. (pop.) diminutiv al lui căuş: *a luat acel căuşel de lemn şi s-a dus pînă la bulboana de aproape a Nistrului.* SAD. [*Căuş* + *-el*].

căută, căut vb. **1.** (tr.) a umbla după ..., a încerca să găsească, să afle: *nimeni nu căutase pe adevăratul criminal.* C.; *nu căta în depărtare fericirea ta, iubite.* EM.; (absol.) *cine caută găseşte;* (refl.) *de pe Şalga jos sărea şi la brîu se căuta.* POP.; **a căuta (cuiva) ceartă** (sau **pricină, scandal**) **(cu lumînarea),** a afla prilej de ceartă, de scandal: *nemaiavînd ce pricină să le caute, rămîne pe gînduri.* CR.; *lui Hajdeu scandalul îi place şi-l caută cu lumînarea.* CĂL.; **a căuta cu ochii** (ceva sau pe cineva), a încerca să descopere într-un grup, într-o mulţime; **a căuta cu gîndul,** a se sili să-şi amintească; **a căuta privirile cuiva,** a încerca să întîlnească privirile cuiva; **a căuta ziua de ieri,** v. **ieri; a căuta pe dracul,** v. **drac; a căuta acul în carul cu fîn,** v. **ac; a căuta (cuiva) nod în papură,** v. **nod; cată-ceartă,** (m.) persoană certăreaţă, pusă pe gîlceavă; **2.** (intr.) a cerceta, a scotoci: *încape a căuta prin casă în toate părţile dar nu găseşte pe nimene.* CR.; **3.** (tr.) a încerca să obţină, a urmări ceva: *iernatice nopţi viscolesc ..., dar cine mai cată grandoarea din vremuri mereu, ce-amăgesc?* BAC.; *hoţii căutară să scape;* **4.** (tr.) a se deplasa pentru a găsi sau a întîlni pe cineva; a se interesa de prezenţa cuiva: *lasă bucatele la foc să fiarbă şi ea se duce prin pădure să caute pe cumătru-său.* CR.; **5.** (intr.) a se uita, a privi, a urmări cu ochii: *a căuta cu milă la ea;* **a căuta în coarne (cuiva),** a răsfăţa pe cineva: *n-avem vreme să le căutăm în coarne.* SAD.; **6.** (intr. şi tr.) a purta de grijă, a se îngriji de ...: *a dat-o fetei ca mulţămită pentru că a căutat-o la boală.* CR.; *a căuta un bolnav;* **a-şi căuta de treabă** (sau **de treburi, de nevoi**), **a)** (şi **a-şi căuta de ale sale**) a-şi vedea de ocupaţiile sale, a nu se amesteca în problemele altora: *mai bine să ne căutăm de ale noastre.* CR.; **b)** (la imperativ) nu-ţi face griji!, nu te amesteca!; **a-şi căuta de drum** (sau **de cale**), **a)** a continua drumul, a merge mai departe: *ieşind din biserică, îşi caută de drum.* CR.; *iaca eu îmi cătam de cale şi întrebam în dreapta şi în stînga.* ISP.; **b)** (la imperativ) pleacă! vezi-ţi de treabă!: *căutăţi de drum şi nu umbla cu gărgăuni în cap.* CR.; **a-şi căuta de sărăcie,** v. **sărăcie;** **7.** (refl.) a se trata, a se îngriji la un doctor; **8.** (tr.) a cerceta, a examina: *mă caută în toate părţile;* **9.** (refl.) a se cere, a avea trecere: *marfa bună se caută;* **10.** (intr.) a se îngriji, a se ocupa, a se interesa de ...: *aşa cauţi tu de suflet?* CR.; (tr.) *gloata silită de foame va căuta să meargă bărbăteşte ca flămînd pîntece să-ş întrame.* B.-DEL.; **11.** (tr.; impers.) a trebui, a fi necesar; a fi nevoit: *neavîndu nimică pas, nici vreme de gătire Ieremia Vodă, numai ce i-au căutatu a lăsa Suciava.* COSTIN; *pentru acele treburi şi procese cată să ajungă pînă la Sibiu.* SAD.; **12.** (intr. şi tr.) a lua în consideraţie; a ţine cont de ...; a se lua după ...: *nu căuta că-s mic.* CR.; **13.** (înv.; refl.) a cere răzbunare: *sîngele lui* [Iosif] *se caută.* BIBLIA; (şi: (pop.) **căta**). [Lat. **cautare*].

căutáre, căutări f. 1. acţiunea de a căuta; încercare, cercetare cu scopul de a afla, de a obţine ceva: *căutarea nu mi-a fost îndelungată.* GHEŢIE; (p. ext.) *temele documentează asupra căutărilor scriitorilor de azi.* CĂL.; 2. găsire, întîlnire (în urma unei deplasări); identificare (cu privirea): *o soră îşi vîrî capul pe uşă în căutarea doctorului.* GHEŢIE; (p.ext.) *cîteşitrei făloşi şi în căutare de isprăvi.* CĂL.; 3. trecere, preţ bun (la vînzare): *nu voi să-i întunec vrednicia, căci banii-au în lume căutare.* B.-DEL.; *marfă cu multă căutare;* 4. îngrijire, tratare: *căutarea bolnavilor;* 5. (înv.) inspecţie, trecere în revistă: *făcu căutarea armatei sale.* BĂLC.; 6. privire, căutătură: *sub arzînda ei căutare mugurii îmbobocesc.* BOL.; **a lua (puşca) la (sau în) cătare,** a ochi: *ca într-un fulger el ia puşca la cătare şi trage.* OD.; (şi: **cătare**). [V. *căuta*].

căutát[1] n. acţiunea de a căuta. [V. *căuta*].

căutát[2]**, ~ţi, căutată, ~e** a. 1. ales cu grijă (exagerată); afectat, pedant: *foloseşte cuvinte căutate;* 2. preţuit, apreciat: *plăcintele şi gugoaşele erau mult mai căutate.* NEGR. [V. *căuta*].

căutătór, ~i, căutătoáre m., f. persoană care caută, cercetează, umblă după ceva: *Iancu Văcărescu e un căutător de procedee şi forme.* CĂL.; *toată viaţa am fost un înverşunat căutător de comori.* VOIC.; (adj.) *Lelia, căutătoare de emoţii mai puternice, cade în braţele lui Crevedia.* CĂL. [*Căuta* + *-tor*].

căutătúră, căutături f. 1. fel de a privi al cuiva; expresie a ochilor; înfăţişare: *nici te temi dă-a lui înfricoşate arme sau şi căutătură îndrăzneaţă.* B.-DEL.; 2. privire, urmărire cu ochii: *am mai adăogi o vorbă, fără a ne preucupa mult de căutătura de dispreţ.* EM.; *aruncă o căutătură;* (şi: (pop.) **cătătură**). [*Căuta* + *-tură*].

căuzáş, căuzaşi m. (înv.) conspirator; revoluţionar: *fraţi căuzaşi, m-aţi auzit?* AL. [*Cauză* + *-aş*].

căuzăşésc, ~şti, căuzăşeáscă, ~eşti a. (înv.) referitor la căuzaş, al căuzaşului. [*Căuzaş* + *-esc*].

căvăfíe, căvăfii f. (înv.) 1. meseria cavafului, cizmărie; 2. prăvălie unde se vindea încălţăminte de calitate inferioară. [*Cavaf* + *-ie*].

căvăláş, căvălaşe n. (pop.) diminutiv al lui caval: *căvălaş de soc, mult zice cu foc.* POP. [*Caval* + *-aş*].

căvălăríe, căvălării f. (reg.) decoraţie: *este semnificativă înstrăinarea familiei acestui boier român, ... cum se vede după căvălerie şi calpacul în chip de clopotniţă.* CĂL. [Din rus. *kavaleriia*].

căzăcésc, ~şti, căzăceáscă, ~eşti a. care ţine de cazaci, referitor la cazaci: *au fost duşi sub boldul suliţii căzăceşti.* EM. // f. (de obicei artic.) dans naţional al cazacilor; melodia acestui dans: *avea un mierloi care fluiera căzăceasca.* CAR. [*Cazac* + *-esc*].

căzăcéşte adv. ca un cazac, în felul cazacilor: *ţinta omenirii nu este a juca căzăceşte.* EM. [*Cazac* + *-eşte*].

căzăcíme f. mulţime de cazaci; totalitate a cazacilor: *îi stîrnise cîntece de slavă căzăcimea.* SAD. [*Cazac* + *-ime*].

căzăcíţă, căzăcíţe f. femeie din comunitatea cazacilor; soţie de cazac: *căzăcitele văduve se închinau făcîndu-şi cruce.* SAD. [*Cazac* + *-iţă*].

căzănăríe, căzănării f. (înv.) 1. parte a zalhanalei unde se topeşte seul în cazane şi se face cirivişul; 2. loc unde se află un cazan pentru ţuică. [*Cazan* + *-ărie*].

căzănél, căzănele n. diminutiv al lui cazan. [*Cazan* + *-el*].

căzătór, ~i, căzătoáre a. care cade: *cireşii ningeau căzătorii lor fulgi de albă şi nobilă floare.* COŞB.; **stea căzătoare,** meteorit: *o stea căzătoare din cer, ea mării ne-a spus sărutarea.* COŞB. [*Caz* (prez. ind. de la *cădea*) + *-(ă)tor*].

căzătúră, căzături f. 1. faptul de a cădea; deplasare bruscă de sus în jos: *după multe orbecăieli cu alunecări şi căzături,... am ajuns.* VOIC.; 2. (fig.) ruină, casă veche; 3. om sau animal bătrîn, neputincios: *ai nenorocit şi căzăturile ieste de bătrîni.* CR.; *o căzătură de om.* [*Caz* (prez. ind. de la *cădea*) + *-(ă)tură*].

căzmălúţă, căzmăluţe f. diminutiv al lui cazma: *la gealaţi că poruncea, căzmăluţele lua.* POP. [*Cazma* + *-ăluţă*].

căznát, ~ţi, căznată, ~e a. (înv.) urît, pocit, desfigurat: *acolo era un uriiaş, negru şi căznat şi grozliv.* DOS. [Et. nec.; cf. *caznă*].

căzní, căznesc vb. 1. (tr.) a supune la cazne; a tortura, a chinui: *pedepsind pe şefi cu mare cruzime, căznind pe unii, la alţii tăindu-le capul.* BĂLC.; (fig.) *frumoasa noastră limbă căznită şi schingiuită astfel.* NEGR.; (absol.) *codrii şi drumurile împănate de cete de hoţi, care jefuiau şi căzneau.* GHICA; 2. (refl.) a se strădui din greu, a depune mult efort: *se căzni pînă ce îi scoase steapul.* ISP. [De la *caznă*].

căznít, ~ţi, căznită, ~e a. 1. muncit, împilat, asuprit, torturat: *om căznit;* 2. care (a fost făcut cu greu şi) este lipsit de firesc, de naturaleţe: *îl scutea de sarcina de a născoci... minciuni căznite şi cusute cu aţă albă.* VINEA. [V. *căzni*].

căzút, ~ţi, căzută, ~e a. 1. surpat, ajuns jos: *e un poem faustian cu o istorie de înger căzut.* CĂL.; (subst.) *descheie şi pe căzut, ca să-i lege braţul.* SAD.; 2. care atîrnă în jos; lăsat: *legănîndu-şi sînii căzuţi şi coapsele dolofane.* M.CAR.; 3. (fig.) cuvenit: *căzuta rînduială;* 4. (despre ochi) înfundat în cap: *căzuţi în cap sînt ochii.* EM. // f. (înv.) cădere, căzătură: *el din aspra căzută abea să trezeşte şi să scoală.* B.-DEL. [V. *cădea*].

ce[1] pron. inter.-rel. 1. (interogativ): *ce-a fost aici, copile?* CR.; *ce vrei?, de ce?, pentru ce?;* **ce mai încoace şi-ncolo?** v. **încoace**; **ce mai la deal la vale?** v. **deal**; **ce-are a face?** v. **face**; 2. (ca replică; uneori cu nuanţă exclamativă) poftim?; 3. (nehotărît) un lucru oarecare, ceva: *pune el ce pune la rană, şi pe loc se tămăduieşte.* CR.; (subst.) *este un ce măreţ, în firea noastră.* EM.; *actul logic de punere a unei unităţi cantitative aplicat asupra unui ce concret.* BL.; (reg.) **cu mare ce,** cu mare greutate: *cu mare ce scăpînd din labele lui.* CR.; 4. orice, oricît: *zică cine ce va vrea.* POP.; 5. (exclamativ; indică mirarea, surpriza etc.) *ce om!; ce vreme frumoasă!;* **ce face?**, cum?, se poate?; 6. (cu valoare de adv.) cît (de), cum: *ce-aş mai rîde să te văd întorcîndu-te.* ISP.; *ştiu ce mult lucrezi;* **te miri ce,** nimica toată; foarte puţin: *le-a vîndut directoraşului unei şcoale primare cu te miri ce.* CR.; **cît pe ce,** aproape, gata-gata; **de ce ... de ce** (sau **de aceea**), cu cît ... cu atîta: *de ce mergeau înainte, de ce lui Harap-Alb i se tulburau minţile.* CR.; **ce mai de ...,** foarte mulţi: *prin îndemnul său, ce mai de pomi s-au pus în ţinterim.* CR.; **din ce în ce,** tot mai mult; cu cît trece timpul: *din ce în ce mai dragă ţi-ar cădea.* EM.; **numai ce** (**iată** sau **iaca**), iată că ..., fără veste, pe neaşteptate: *cum sta în preajma fintînii, numai ce iaca pe slujnica ştiută.* CR.; 7. (cu valoare de conj.) care (lucru anume): *nu mai ştia ce să facă de bucurie.* CR.; *grădina ce înfloreşte;* **pe zi ce trece,** tot mai mult; 8. (cu valoare de interj.) cum adică?, se poate?; 9. pentru care motiv?, din care cauză?: *ce te miri?;* **de ce nu?, a)** desigur; cum să nu: *de ce nu? dă furca-ncoace şi rămîi aici.* CR.; **b)** se poate, este posibil; 10. (introduce o atributivă) care: *oamenii ce priveau ... mureau de rîs.* CR.; 11. (introduce o completivă directă) ceea ce: *aţi aflat ce s-a întîmplat la Piteşti?* AL.; **ce-i drept,** într-adevăr: *adevărat că ... trăiesc, ce-i drept, mult mai greu.* AL. // a. 1. care?, ce fel de?: *ce vînt te-a abătut pe-aci?* CR.; 2. oricare, care: *regulamentul nu interzice unui profesor să se întîlnească cu o studentă, indiferent în ce loc.* GHEŢIE. [Lat. *quid*].

ce[2] conj. v. **ci**.

cea interj. 1. strigăt cu care se îndeamnă boii sau vacile să apuce la dreapta: *hăis, haram, cea, haram!* CR.; 2. (subst.) partea dreaptă; dreapta: *să trag ... eu la hăis, puica la cea.* POP. // adv. la dreapta: *dete cea pe lîngă boi.* POP.; (şi: (reg.) **ceala, cealã**). [Onomat.].

ceacắu, ceacăie n. (înv.) chipiu pentru solemnităţi în armata austro-ungară: *măi, neamţule, nu ţi-i greu cînd vezi sînge pe ceacău?* POP. [Din magh. *csakó*].

ceacîr, ~i, ceacîră, ~e a. 1. (despre ochii cuiva) care prezintă anomalia de a fi de culori diferite: *cu ochii ceacîri, gura lăbărţată.* PANN; 2. cu ochi de culori diferite: *om ceacîr;* 3. (despre animale) care are un cearcăn alb în jurul luminii ochilor; 4. beat, mahmur; **5. grîu ceacîr,** specie de grîu de toamnă. [Din turc. *çakır*].

ceacşíri m. pl. (înv.) pantaloni turceşti largi (de culoare roşie): *boierii cei mari se îmbrăcau cu ceacşiri roşii cu meşi.* GHICA. [Din turc. *çakşır*].

ceadîríu, ~ii, ceadîrie, ~ii a. (înv.) de culoare verde ca paiul grîului: *cu panglice ceadîrii, atîrnate de chelii.* POP.; *sacul cu lire se află acuma pus bine, înfăşurat într-un testemel ceadîriu.* CAR. [Din turc. *çadırı*].

ceáfă, cefe f. partea din spate a gîtului (şi a capului): *pe lîngă îşti deci ochi, mai am unul la ceafă.* CR.; **cînd mi-oi vedea ceafa,** niciodată: *să-l văd cînd mi-oi vedea ceafa.* CR. [Cuv. autoht.; cf. alb. *cafë*].

ceaglắu n. v. **ceatlău**.

ceahlắu, ceahlăi m. (reg.) pasăre răpitoare care trăieşte în zona muntoasă, făcîndu-şi cuibul pe stînci inaccesibile; zăgan (*Gypactus barbatus*); (şi: **cealhău**). [Din magh. *csaholó*].

ceai m. arbust din ţările orientale cultivat pentru frunzele lui (*Thea sinensis*). // n. (pl. **ceaiuri**) 1. frunzele culese şi uscate ale acestui arbust: *ceai mandarin;* 2. băutură obţinută prin opărirea acestor frunze: *nu ştiam cum să-l rog să prepare două ceaiuri într-un ibric.* BAC.; 3. băutură obţinută prin fierberea (frunzelor, florilor, rădăcinilor etc.) unor plante medicinale: *o ajută cu ceai de muşeţel şi masaje cu untdelemn.* CĂL.; 4. perioadă a zilei (în timpul dimineţii) cînd se bea ceaiul; 5. reuniune (între prieteni) în cursul după-amiezii (la care se serveşte ceai sau diferite gustări). [Din rus. *čaj*].

ceainăríe, ceainării f. (înv.) local unde se bea ceai: *lepădase ... comănacul şi rasa şi deschisese ceainărie.* C. [*Ceainã* (<rus. *čajnyi*) + *-ărie*].

ceáinic, ceainice n. vas special pentru prepararea ceaiului: *apa fierbea pentru ceai şi ... ea o turnă într-un ceainic de porţelan.* BAC. [Din rus. *čajnik*].

ceaír, ceairuri n. (înv. şi reg.) loc de păşunat (pentru cai): *caii zburdă prin ceairuri.* AL.; *am ajuns într-un tîrziu, noaptea, în cieriul Socolei.* CR.; (şi: **cier**). [Din turc. *cair*].

ceăla interj. v. **cea**.

ceálă interj. v. **cea**.

cealhắu m. v. **ceahlău**.

cealmă, cealmale f. (înv.) turban: *cadiul se îngălbenea, cealmaua pe ochi punea.* POP.; *o cealma pestriţă îi înfăşura d-a curmezişul capul.* NEGR. [Din turc. *çalma*].

cealmagíu, cealmagii m. (înv.) bărbat care purta cealma; (p. restr.) turc. [*Cealma* + *-giu*].

ceam, ceamuri n. (înv.) luntre mare (de brad sau de stejar) pentru transportul pe Dunăre al materialelor grele: *au ajuns la malul fluviului şi s-au uitat o vreme cum trec ceamuri şi corăbii.* SAD. [Din turc. *çam* „brad"].

ceambúl n. v. **ceambur**.

ceambúr, ceambururi n. 1. (înv.) detaşament (de tătari) care umbla după pradă: *ţara unde ne ducem noi să fie apărată de prădăciunea ceambulurilor.* SAD.; 2. (reg.) **a bate** (sau **a umbla**) **ceamburul,** a nu se ţine de treabă, a-şi trece timpul cu lucruri neserioase; (şi: **ceambul, ceambură**). [Din turc. *çambul*].

ceambúră f. v. **ceambur.**

ceamparále f. pl. v. **geamparale.**

ceamúr m. (reg.) material pentru tencuială şi construcţie din lut frămîntat cu paie uscate: *aţiţa focul la o vatră adăpostită de cărămizi de ceamur.* SAD. [Din turc. *çamur* „noroi"].

ceanác, ceanace n. (reg.) strachină (de lut) smălţuită: *un ceanac de lapte.* [Din turc. *çanak*].

ceangău, ceangăi m. persoană care face parte dintr-o populaţie de limbă maghiară stabilită pe cursul mijlociu al Siretului: *acesta păstorea vreo două sute de credincioşi, ceangăi care-şi uitaseră limba.* GHEŢIE. [Din magh. *csángó*].

ceápă, cepe f. 1. plantă legumicolă cu tulpina subterană în formă de bulb (*Allium cepa*); (p. restr.) bulbul acestei plante: *de mîncare? o ceapă, un usturoi şi o bucată de mămăligă rece.* CR.; (în construcţii negative) **(cît) o ceapă (degerată),** nici o valoare: *cîte trei nu fac o ceapă.* GHICA; **cît cepele,** holbat, foarte deschis: *patroana s-a zgîit la mine cu ochii cît cepele.* GHEŢIE; 2. (compuse) **ceapă-blîndă,** (reg.) praz; **ceapa-ciorii,** plantă erbacee din familia liliaceelor cu flori galbene (*Gagea pratensis*), albastre (*Muscari comosum*), violete ori alb-verzui (*Muscari tenuiflorum*); **a mînca ceapa-ciorii,** a înnebuni; 3. bulb: *o ceapă de lalea.* NEGR. [Lat. *caepa*].

ceápcă, cepce f. (rar) coif; chipiu, şapcă: *merg bătînd din pinteni ..., cepce purtînd.* AL. [Din pol. *czapka*].

ceapcîn[1], ceapcîni m. (şi adj.) om rău, şiret, prefăcut: *al dracului venetic şi ceapcîn de popă.* CR. [Din turc. *çapkın*].

ceapcîn[2] n. v. **cepchen.**

ceapráz, ceaprazuri n. 1. şnur sau panglică de mătase, de fir etc. cu care se împodobesc hainele (militare): *cabaniţa ... era un fel de contoş cu ceaprazuri de fir.* GHICA; 2. unealtă cu care se rostuiesc dinţii ferăstrăului; 3. poziţie alternativă, într-o parte şi în alta, a dinţilor ferăstrăului; rost. [Din turc. *çapraz*].

ceaprazár, ceaprazari m. persoană care confecţionează sau vinde ceaprazuri (şi alte obiecte ţinînd de uniforme): *ceaprazarii fabricau bucmele, şireturi, tasmale şi terteluri.* [*Ceapraz* + *-ar*].

ceaprazárie[1] f. meseria de ceaprazar. [*Ceaprazar* + *-ie*].

ceaprazárie[2], ceaprazării f. 1. prăvălie de ceaprazuri; 2. (colectiv) diferite feluri de ceaprazuri: *pînzeturile şi cusăturile de tot felul, ceaprazăria, rufăria felurită.* OD. [*Ceapraz* + *-ărie*].

ceaprăzuí, ceaprăzuiesc vb. (tr.) a îndoi dinţii ferăstrăului într-o parte şi în alta, pentru a realiza ceaprazul, rostul. [*Ceapraz* + *-ui*].

ceaprăzuíre, ceaprăzuiri f. acţiunea de a ceaprăzui. [V. *ceaprăzui*].

ceaprăzuít, ~ţi, ceaprăzuită, ~e a. cu dinţii curbaţi alternativ, într-o parte şi în alta: *ferăstrău ceaprăzuit.* [V. *ceaprăzui*].

ceápsă, ceapse f. (reg.) scufie; bonetă, căciuliţă: *la fina i-am dat o ceapsă.* POP. [Din magh. *csápsza*].

ceáră f. 1. substanţă gălbuie, plastică şi uşor de topit produsă de albine (din care se fac lumînări); substanţă sintetică cu proprietăţi asemănătoare: *două mari policandre cu lumînări de ceară galbenă.* NEGR.; *faţa le era ca galbenă ceară.* B.-DEL.; **galben ca ceara,** palid; foarte galben; **să-l pici cu ceară,** v. **pica;** 2. **(ceară roşie)** substanţă alcătuită din răşină, lac şi gumă, folosită la pecetluitul scrisorilor sau pentru unele etanşări: *în încăpere mirosea pătrunzător a ceară de sigilat.* GHEŢIE; 3. substanţă vîscoasă care se formează în urechi; cerumen. [Lat. *cera*].

ceárcăn, cearcăne n. 1. cerc luminos vizibil uneori în jurul soarelui sau al lunii: *luna s-a arătat c-un cearcăn roşu.* DELAVR.; 2. cerc vînăt în jurul ochilor: *lungi cearcăne vinete se trăgeau împrejurul ochilor.* EM.; 3. compas de dogar. [Lat. *circinus*].

cearceáf n. v. **cearşaf.**

ceardác n. v. **cerdac.**

ceárdaş, ceardaşuri n. dans naţional maghiar; melodia după care se execută acest dans: *un ciardaş unguresc îl întregeşti, fără să vrei, cu planul neted al pustei.* BL. [Din magh. *csárdás*].

cearşáf, cearşafuri n. 1. obiect de rufărie făcut din pînză, care se aşterne pe pat sau cu care se îmbracă plapuma: *o ţineau legată-n cearceafuri ude.* CAR.; **a se scula cu faţa la cearşaf,** v. **scula;** 2. (înv.) pînză: *cîteva perdele cu cearşafuri înnădite unele de altele.* GHICA; (şi: **cearceaf**). [Din turc. *çarşaf*].

ceártă, certuri şi (înv.) **certe** f. 1. dispută aprinsă (cu schimb de cuvinte aspre, jignitoare); sfadă, gîlceavă: *văzînd cearta iscată între tata şi mama din pricina mea.* CR.; *adesea cearta dintre cartesiani şi leibnitziani au fost declarată ceartă de cuvinte.* EM.; **a căuta ceartă** (sau **cearta**) **cu lumînarea,** a provoca ceartă, a căuta prilej de ceartă: *şi de astă dată se legară de dînsul şi-i căuta cearta cu lumînarea.* ISP.; 2. (rar) discordie, neînţelegere; duşmănie, ură: *să-i dau un pahar de vin, de certuri să ne-mpăcăm.* POP. [De la *certa*].

ceárter n. contract de transport naval sau aerian: *cursă charter;* (scris şi: *charter*). [Din engl. *charter*].

ceas, ceásuri n. 1. interval de timp de 60 de minute, corespunzînd cu a douăzeci şi patra parte dintr-o zi; oră: *un ceas ţinu lupta.* ISP.; **cu ceasurile** sau, rar, **cu ceasul,** timp îndelungat: *la orice îi sare glasul şi rîde nebun, cu ceasul.* PANN; **la tot ceasul,** mereu, întruna; **cu un ceas mai devreme** (sau **mai curînd**), fără întîrziere: *cere ce mai ai de cerut, cu un ceas mai curînd.* ISP.; **în ceasul al doisprezecelea,** în ultimul moment; 2. moment al zilei: *ceasul prînzului;* (în superstiţii) **ceas bun** sau **ceas rău,** moment favorabil sau defavorabil: *se vede c-am pornit într-un ceas rău.* CR.; **(să fie) într-un ceas bun!** urare adresată cuiva cînd începe sau întreprinde ceva: *să vă fie logodna într-un ceas bun.* AL.; (pop.) **ceasul cel rău,** epilepsie: *bolnav de ceasul cel rău;* **a se da de ceasul morţii,** a se frămînta, a se preocupa: *să se dea fiul împăratului de ceasul morţii de ciudă, cînd auzi una ca aceasta.* ISP.; 3. distanţă, spaţiu parcurs într-o oră: *suflă văpaia din gura ei cea spurcată cale de trei ceasuri.* ISP.; 4. fiecare dintre cele 12 puncte principale de pe cadranul ceasornicului: *la al treilea ceas al nopţii, au fost în drum în bărăganul de la Dropii.* SAD.; 5. aparat care serveşte la determinarea şi la măsurarea timpului zilei; ceasornic: *ceasul său de aur cu două capace, precis ca un cronometru, se afla pe noptieră.* GHEŢIE; *a stat ceasul;* **a merge ca ceasul** (sau (adv.) **ceas**), a merge perfect; **a-i suna cuiva ceasul,** v. **suna; ceas-brăţară,** ceasornic care se prinde cu o cureluşă sau cu o brăţară deasupra încheieturii mîinii: *ceasul-brăţară i se zărea lucind sub manşeta cămăşii.* GHEŢIE; **ceas electronic,** ceasornic cu circuite integrate (acţionat cu o baterie); 6. (prin confuzie) aparat de măsură (pentru mişcări, debite etc.) avînd un cadran; contor; 7. timp, vreme, moment (dinaintea sau în cursul unui eveniment): *negru şi-ntunecos ca ceasul cînd intră-n inimi fragezi păcatul fioros.* NEGR.; *a sunat ceasul de plecare;* 8. (la pl.) slujbe religioase săvîrşite la anumite ore din zi: *bătrînul nu scăpa, nici utrene, nici ceasuri, nici liturghia.* NEGR. [Din sl. *časŭ*].

ceaslá f. v. **şasla.**

ceaslóv, ceasloave şi (rar) **ceaslovuri** n. 1. carte de rugăciuni şi de cîntări bisericeşti (pentru diferite momente ale zilei): *ţineam ceaslovul deschis, şi, cum erau filele cam unse, trăgeau muştele şi bondarii la ele.* CR.; **a(-şi) face capul ceaslov,** a(-şi) încărca memoria: *vorbesc puţin şi ascult mult, adică îmi fac capul ceaslov.* FIL.; 2. (fig.) caiet sau carte mare: *înfăţişă numaidecît cîteva ceasloave cu sute de vederi.* VOIC.; (şi: (rar) **ceasoslov**). [Din sl. *časoslovŭ*].

ceasórnic, ceasornice n. 1. aparat care serveşte la determinarea şi la măsurarea timpului zilei; ceas: *doar ceasornicul urmează lunga timpului cărare.* EM.; *pupăza era ceasornicul satului.* CR.; 2. (artic.) numele unei hore munteneşti; melodia acestei hore; 3. plantă decorativă agăţătoare cu flori albe, roşii sau albăstrui plăcut mirositoare (*Passiflora caerulea*). [Din bulg., sb. *časovnik* (modificat după *ornic*)].

ceasornicár, ceasornicari m. persoană care repară sau vinde ceasornice: *staţia balneară adăposteşte între zidurile ei un ceasornicar.* IBR. [*Ceasornic* + *-ar*].

ceasornicărie[1] f. meseria de ceasornicar: *a învăţat ceasornicăria.* [*Ceasornicar* + *-ie*].

ceasornicărie[2], ceasornicării f. 1. atelier unde se repară ceasuri; 2. magazin în care se vînd ceasuri. [*Ceasornic* + *-ărie*].

ceasoslóv n. v. **ceaslov.**

ceáşcă, ceşti f. 1. vas mic de porţelan, rotund (şi cu toartă), servind la băut (cafea, ceai etc.): *împinsă din greşeală, ceaşca de ceai căzu pe ciment.* GHEŢIE; *ceştile stăteau rînduite pe masă;* 2. conţinutul unui astfel de vas: *nu poftiţi o ceaşcă de ceai?* AL. [Din rus. *čaška*].

ceátă, cete f. 1. grup (neorganizat) de oameni sau de animale (de acelaşi fel): *toate cetele-atunci s-adunară.* B.-DEL.; (fig.) *ceata visurilor dalbe.* AL.; 2. (înv.) trupă (de o sută) de soldaţi: *am fugit în vremea zaverei ... de frica unei cete de turci.* CR.; 3. suită: *sosi cu o ceată numeroasă.* [Din sl. *četa*].

ceatlău, ceatlaie şi **ceatlăie** n. (reg.) 1. bucată de lemn cu care se strînge (prin răsucire) funia sau lanţul trecut peste o sarcină de lemne, de fîn etc.; 2. prăjină legată de inima căruţei pentru a înhăma încă un cal: *cînd pe saci sau pe ceaglău, pe drum oblu, ziua şi noaptea.* AG.; *cal de ceatlău;* 3. funie cu care se leagă protapul de sanie; 4. băţ gros, ciomag; (şi: **cetlău, ceaglău**). [Din magh. *csatló*].

ceat-pat adv. (rar) aşa şi aşa, bine-rău: *cît ştiam eu niţel ceat-pat.* PANN. [Din turc. *çatpat* „din cînd în cînd"].

ceáţă, ceţuri f. 1. aburi, particule de apă care plutesc aproape de suprafaţa solului; negură, pîclă: *numai luna printre ceaţă, varsă apelor văpaie.* EM.; *o ceaţă caldă cu frunze alunecă printre arbori.* VIERU; (fig.) *o ceaţă i-a acoperit razele de voie bună ce i se vedeau în faţă.* NEGR.; *şi odorurile minţei noi le-am prăpădit, căci în ceaţa neştiinţei tot am viejuit.* MAT.; **a vedea ca prin ceaţă,** a vedea nedesluşit; 2. aburi care se aşază pe o sticlă: *telescopul lui Arago prinse ceaţă.* NEGR.; 3. strat fin alburiu care acoperă unele fructe; brumă: *prunele se arătau prin frunzişul copacilor cu ceaţa lor brumărie.* C.; 4. perdea, obstacol (semitransparent) la ochi. [Lat. *caecia* (<*caecus* „orb")].

ceaún, ceaune n. 1. vas de fontă sau de aluminiu cu fundul rotund (în care se fierbe mămăliga): *luase ceaunul de pe foc să mestece mămăliga.* CR.; 2. (reg.) cumpănă orizontală folosită în zidărie. [Din tăt. *ca(h)un*].

ceaúş, ceauşi m. (înv.) 1. curier sau ştafetă în Imperiul Otoman: *sosirea unui ceauş turc cu scrisori din partea sultanului.* BĂLC.; 2. uşier; 3. grad militar inferior; căpetenie: *iar ceauşul*

poterii, slujitorul domniei. POP.; **4.** vătaf de surugii: *doi surugii precedaţi de un ceauş călare.* GHICA; **5.** aprod care aducea pe vinovaţi în faţa justiţiei: *un ceauş îi aduce înainte doi împricinaţi să-i judece.* GHICA; **6.** varietate de struguri cu gust plăcut: *ceauş negru;* **7.** om de serviciu la o sinagogă: *din cînd în cînd un ceauş trece grăbit spre sinagogă.* SAD.; **8.** (artic.) numele unui dans; melodia după care se execută. [Din turc. *çavuş*].

ceaúş-baş m. (înv.) comandant al ceauşilor, vătaf de aprozi ai divanului. [Din turc. *çavuş baş*].

ceauşél, ceauşel m. (înv.) diminutiv al lui ceauş: *ei la mal dac-ajungea, ceauşelul ce-mi făcea.* POP. [*Ceauş* + *-el*].

ceauşíe f. (rar) funcţia, slujba de ceauş: *avu de tînăr felurite slujbe, începînd cu ceauşia.* CĂL. [*Ceauş* + *-ie*].

ceauşísm n. atitudine, concepţie sau comportare de tip totalitar, specifică vieţii sociale şi politice româneşti din ultimele decenii ale secolului al XX-lea de pînă la 1989. [*Ceauşescu* n.pr. + *-ism*].

ceauşíst, ~şti, ceauşístă, ~e a. care ţine de ceauşism, referitor la ceauşism. // m., f. adept al ceauşismului; persoană caracterizată prin ceauşism: *mulţi ceauşişti au ajuns academicieni; ceauşiştii au stricat scrierea limbii române în 1993.* [*Ceauş(ism)* + *-ist*].

cebáre f. (reg.) plantă erbacee aromatică întrebuinţată drept condiment (*Sanguisorba minor*). [Din magh. *csabaire*].

cebăluí, cebăluiesc vb. (înv.; tr.) **1.** a ameţi, a zăpăci; **2.** (p. ext.) a deforma, a rupe. [Din magh. *(el-, meg-)csábului* „a fi înşelat"].

cebăluít, ~ţi, cebăluítă, ~e a. (înv.) **1.** ameţit, zăpăcit; **2.** (p. ext.) deformat, rupt. [V. *cebălui*].

cebăluitúră, cebăluituri f. (înv.) ameţeală, tulburare, zăpăceală: *teame-se şi se ohileaşte şi cu frica şi cu cutremurul şi cu cebăluitură de tot va fi.* COR. [*Cebălui* + *-tură*].

cebocefál, ~i, cebocefálă, ~e a., m. (monstru) care prezintă cebocefalie. [Din fr. *cébocéphale*].

cebocefalíe f. malformaţie congenitală manifestată prin nas turtit şi ochi foarte apropiaţi. [Din fr. *cébocéphalie*].

cec[1], **cécuri** n. document prin care se ridică o sumă de bani dintr-un cont bancar: *i se păru că face aluzie la cecul pe care i-l dăduse ca să stingă datoriile.* CĂL. [Din fr. *chéque,* engl. *check*].

cec[2] n. **1.** întreprindere românească pentru păstrarea economiilor băneşti ale populaţiei, acordarea unor credite, efectuarea unor plăţi etc.: *a ţine banii la cec;* **2.** clădire, birou în care îşi desfăşoară activitatea o secţie a acestei întreprinderi: *s-a deschis la cec.* [Din iniţialele *C(asa)* de *E(conomii)* şi *C(onsemnaţiuni)*].

cec[3] n. v. **cecum.**

cecál, ~i, cecálă, ~e a. care aparţine ceculuí[3], referitor la cec. [Din fr. *caecal*].

cecídie, cecidii f. excrescenţă pe diferite organe ale plantelor, provocată de unii paraziţi. [Din fr. *cécidie*].

cecilíz, cecilízi m. (reg.) reptilă lipsită de venin, care hibernează în pămînt (*Anguis fragilis*). [Cf. it. *cecilia*].

cecitáte f. lipsă de vedere, stare a omului orb; (fig.) *suferă într-o privinţă de ceeitatea cu care l-a însemnat filosofia naturalistă a timpului său.* BL. [Din lat. *caecitas, -atis,* fr. *cécité*].

cecmegeá, cecmegele f. (înv.) cutie, sertar unde se ţineau banii într-o prăvălie; (şi: **cicmigea**). [Din turc. *çekmece*].

cecográf, cecografe n. instrument de care se servesc orbii pentru a scrie. [Din fr. *cécographe*].

cecografíe f. metodă specială prin care sînt învăţaţi orbii să scrie. [Din fr. *cécographie*].

cecrópia f. arbore tropical din America, care creşte foarte repede (*Cecropia*). [Din lat., engl. *cecropia*].

cécum, cecumuri n. (anat.) prima parte a intestinului gros care este în continuarea intestinului subţire; (şi: cec). [Din fr., lat. *caecum*].

cedă, cedez vb. **1.** (tr.) a lăsa cuiva ceva, renunţînd la posesie: *se scoală după fotoliul său pe care-l cedează unui vicepreşedinte.* CAR.; *cedez dreptul meu;* (p. ext.) *ne găsim în faţa unei probleme, pe care, evident, n-o putem ceda spre dezlegare metafizicii.* BL.; **2.** (intr.) a se supune, a nu mai opune rezistenţă; a da cuiva dreptate într-o discuţie: *ele nu se pot împreuna niciodată asupra acelui punct, astfel încît una să cedeze celeilalte cu deplinătate, ci trebuie să se ivească o a treia concepţiune.* EM.; (p. ext.) *m-am felicitat pentru că nu cedasem într-un moment de slăbiciune.* GHEŢIE; (fig.) *procedeul vorbirii digresive... reproduce ideaţia neselectată prin atenţie, cedînd oricărei asociaţii.* VIANU; **3.** (intr.) a se încovoia sau a se rupe la presiune: *cablul a cedat;* **4.** (sport; intr.) a se recunoaşte învins (renunţînd la luptă); a nu mai putea continua o competiţie; **5.** (intr.) a nu mai rezista, a fi copleşit: *nervii i-au cedat;* **6.** (intr.) a slăbi (în intensitate); a se reduce: *hegemonia pe care Franţa o exercită asupra statelor din Europa începe a ceda.* BL.; **7.** (intr.) a se ameliora; a scădea: *boala a cedat.* [Din fr. *céder*].

cedáre, cedări f. acţiunea de a ceda şi rezultatul ei: *fiind învinsă în război, ţara a fost silită la importante cedări teritoriale.* [V. *ceda*].

cedént, cedenţi m. (jur.) creditor care transmite altcuiva dreptul de creanţă, printr-un contract de cesiune: (adj.) *partea cedentă.* [Din lat. *cedens, -ntis*].

cédru, cedri m. **1.** conifer exotic cu lemnul tare (*Cedrus Libani*): *să aducă curăţitul doao găini vii curate şi lemn de chedru înfăşurat cu canură roşie.* COR.; *cu lemne de chiedru şi cu lemne de pin.* BIBLIA; *în fiecare grădină cîte trei şi patru copaci mari, cedri de Liban.* GHICA; **2.** lemnul acestui arbore: *aşezaţi într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului.* EM.; (şi: (înv. şi pop.) **chedru, chiedru**). [Din gr. mod. *kédros,* sl. *kedrŭ,* fr. *cèdre,* lat. *cedrus*].

cedúlă f. v. **ţidulă.**

cefalálgic, ~ci, cefalálgică, ~ce a. care ţine de cefalalgie, referitor la cefalalgie. [Din fr. *céphalalgique*].

cefalalgíe, cefalalgii f. (med.) durere de cap: *din capul marelui arhanghel Lucifer, printr-o groaznică cefalalgie, iese ... Păcătuirea.* CĂL. [Din fr. *céphalalgie*].

cefalée, cefalei f. durere de cap care însoţeşte unele boli. [Din fr. *céphalée*].

cefálic, ~ci, cefálică, ~ce a. (anat.) care ţine de cap; **arteră cefalică,** carotidă. [Din fr. *céphalique,* lat. *cephalicus*].

cefalítă, cefalíte f. (med.) inflamaţie a creierului şi a membranei lui. [Din fr. *céphalite*].

cefalo- element de compunere cu sensul „(referitor la) cap". [Din fr. *céphal(o)-*].

cefalocordát, cefalocordate n. (la pl.) încrengătură de cordate inferioare, care face trecerea de la vertebrate la nevertebrate; (şi la sg.) animal din această încrengătură. [Din fr. *céphalocordates*].

cefalografíe, cefalografii f. **1.** descriere anatomică a capului; **2.** înregistrare grafică a formei şi dimensiunilor capului. [Din fr. *céphalographie*].

cefalóm, cefaloame n. (med.) cancer la encefal. [Din fr. *céphalome*].

cefalométric, ~ci, cefalometrică, ~ce a. care ţine de cefalometrie, referitor la cefalometrie. [Din fr. *céphalométrique*].

cefalometríe, cefalometrii f. (med.) măsurare a dimensiunilor capului. [Din fr. *céphalométrie*].

cefalometru, cefalometre n. instrument pentru măsurarea dimensiunilor capului. [Din fr. *céphalomètre*].

cefalopód, cefalopode n. (la pl.) clasă de moluşte marine avînd în jurul gurii braţe tentaculare cu ventuze; (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. *céphalopode*].

cefalorahidián, ~eni, cefalorahidiană, ~ene a. care ţine de creier şi de măduva spinării: *lichid cefalorahidian.* [Din fr. *céphalo-rachidien*].

cefaloscópic, ~ci, cefaloscopică, ~ce a. care ţine de cefaloscopie, referitor la cefaloscopie. [Din fr. *céphaloscopique*].

cefaloscopíe, cefaloscopii f. examinare a capului. [Din fr. *céphaloscopie*].

cefalotoráce, cefalotorace n. parte a corpului unor crustacee şi arahnide formată din cap şi torace. [Din fr. *céphalothorax*].

cefalotripsíe, cefalotripsii f. (med.) intervenţie prin care se zdrobeşte capul fătului în pîntecele mamei, pentru a-l putea scoate. [Din fr. *céphalotripsie*].

cefár, cefare n. **1.** parte superioară a jugului, de forma unei bare de lemn cu două curburi; **2.** bucată de pînză prinsă de chipiu la ceafă, pentru protecţia împotriva arşiţei. [*Ceafă* + *-ar*].

cefeídă, cefeíde f. stea cu strălucire variabilă. [Din fr. *céphéide*].

ceferé n. întreprinderea de căi ferate a României. [Din iniţialele: *C(ăile) F(erate) R(omâne)*].

ceferíst, ~şti, ceferístă, ~e m., f. persoană angajată la Căile Ferate Române: *rudele voiau să facă din tînărul Garabet un cheferist.* CĂL.; (adj.) *muncitor ceferist;* (şi: (pop.) **cheferist**). [*Cefere* + *-ist*].

cegárniţă, cegarniţe f. (reg.) plasă pentru pescuit cegă. [*Cegă* + *-arniţă*].

cégă, cegi f. peşte de apă dulce cu botul ascuţit şi cu plăci osoase pe spate şi pe laturi (*Acipenser ruthenus*): *m-am întovărăşit cu popa, cel mai iscusit vînător de cegi din tot lungul fluviului.* VOIC.; **a vorbi cegă şi păstrugă,** v. **păstrugă;** (şi: (reg.) **cigă**). [Din sb. *čiga*].

ceh, ~i, cehă, ~e a. care aparţine Cehiei sau populaţiei ei, referitor la Cehia sau la populaţia acesteia. // f. limbă slavă de apus vorbită de slavii stabiliţi în Boemia, Moravia şi o parte a Ungariei: *ceha seamănă cu slovaca.* // m., f. **1.** persoană care vorbeşte această limbă: *la finele sutei a şaptea se restrînge de la nord şi de la apus prin lehi, venzi şi cehi.* EM.; **2.** persoană (originară) din Cehia: *amintirea obsesivă a cehului... era acum gata să-şi doboare victima.* VIANU. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Cehia. [Din ceh. *čech*].

cehăí vb. v. **cihăi.**

cehésc, ~şti, ceheáscă, ~eşti a. (rar) ceh. [*Ceh* + *-esc*].

cehoslovác, ~ci, cehoslovacă, ~ce a. care aparţinea fostei Cehoslovacii (federaţie a Cehiei şi Slovaciei) sau populaţiei acesteia, referitor la Cehoslovacia sau la populaţia ei: *ornamentica cehoslovacă ocoleşte grijuliu orice geometrism drepliniar.* BL. // m., f. persoană (originară) din fosta Cehoslovacie. [*Ceh* + *slovac*].

cel[1] pron. dem. v. **cela**[2].

cel², **cei**, **cea**, **cele** a. dem. **1.** (arată că obiectul desemnat de substantiv se află mai departe de vorbitor); acela, aceea: *zise omului celuia ce avea mînă seacă.* N.TEST.; *cele dealuri nalte.* AL.; (p. ext.) *vorba ceea: la plăcinte înainte şi la război înapoi.* CR.; **2.** (rar) celălalt: *numai se întorceau pe ceea parte în ţipetele mele şi horăiau mereu.* CR.; **cea** (sau **ceea**) **lume**, lumea cealaltă; tărîmul celălalt: *împăratul parcă era dus pe ceea lume.* CR. // art. dem. **1.** (leagă un substantiv de determinant): *s-a pus el, nu-i vorbă, luntre şi punte ca să-şi vîre codiţa cea bîrligată undeva.* CR.; *omul cel înţelept;* **2.** (precedă un adjectiv sau un numeral substantivîndu-le): *îmi pare rău, făcu cel muştruluit, cu o sinceră consternare.* GHEŢIE; *cei şase se aşezară solid şi cu o insolenţă reţinută.* CĂL.; **cele sfinte**, cuminecătură, împărtăşanie; (pop.) **cel pierit**, sifilis; **cel rău**, diavol; **3.** (urmat de *mai* formează superlativul relativ): *cel mai bun; cel mai bine;* **cel mult**, în cazul optim; în cazul extrem; **cel puţin**, măcar; barem: *fapta lui a părut de început ... cel puţin stranie.* BL.; **cel din** (sau **de pe**) **urmă**, ultimul; **în cele din** (sau **de pe**) **urmă**, în sfîrşit: *e vorba aci, în cele din urmă, despre nişte întocmiri profunde.* BL.; (şi: **cela, ceea**). [De la *acel*].

céla¹, **ceea** a. dem. v. cel².

céla², **ceia**, **ceea**, **celea** pron. dem. (indică un obiect îndepărtat de vorbitor) acela: *tu ai dreptate; cela aiurează.* ISP.; **ba ceea ..., ba ceea**, ba una ... ba alta: *ba c-o doare ceea, ba c-o doare ceea.* CR.; **cel** (**ceea**) **ce**, acela (aceea) care: *cel ce în astă lume a dus numai durerea nimic n-are dincolo.* EM.; **ceea ce**, lucrul (aspectul, fenomenul etc.) care: *tu rămîi pentru mine ceea ce defineşte frumosul.* BAC.; **ceea ce este**, realitate, existenţă efectivă: *să laşi închipuirile, că ele înfrică pe om mai tare decît ceea ce este.* AG.; **toate cele(a)**, totul, toate: *cînd m-aş potrivi eu babei la toate cele, apoi aş lua cîmpii.* CR.; **multe cele** (sau **celea**), de toate, multe lucruri; **alte cele** (sau **celea**), altceva, alte lucruri: *de alte cele-n lume n-aveai să întrebi.* EM.; **Cel-de-Sus**, Dumnezeu: *eu acuma plec, numa Cel-de-sus ştie cînd m-oi întoarce.* CAR.; **cel de pe comoară** sau **cel cu coarne**, dracul: *parcă eşti cel de pe comoară.* CR.; (şi: **cel**). [De la *acela*].

célalalt pron. dem. v. celălalt.

célalt pron. dem. v. celălalt.

celapérm n. fibră sintetică obţinută din celuloza de bumbac. [Din fr. *celaperm*].

celár, **celare** n. (reg.) mică încăpere pentru păstrarea alimentelor: *trece la tarabă, de-acolo în celar.* CAR.; (şi: **chelar**). [Lat. *cellarium*].

celălált, **ceilalţi**, **cealáltă**, **celelalte** pron. dem. **1.** cel mai îndepărtat dintre doi; altul decît cel avut în vedere: *ce neştine de te va lovi preste falca cea dereaptă, întoarce-i lui şi ceaealaltă.* COR.; *se pare că ei au gîndit-o independent unul de celălalt.* BL.; **2.** (la pl.) toţi cei luaţi în consideraţie, afară de cel luat în discuţie: *Harap-Alb iese atunci din mijlocul celorlalţi şi iar se înfăţişează înaintea împăratului.* CR.; *să vină celălalt.* // a. dem. **1.** care este mai îndepărtat faţă de altul avut în vedere: *la cellalt capăt e lipită într-un inel de aramă.* EM.; **lumea cealaltă**, v. **lume**; **celălalt tărîm** sau **tărîmul celălalt**, v. **tărîm**; **2.** care urmează: *ziua cealaltă;* (şi: (pop.) **celalalt, celalt, cellalt**). [*Cel* + *alalt*].

celărél, **celărele** n. (pop.) diminutiv al lui celar: *acum dute-n celărel, să-mi aduci un cojocel.* POP. [*Celar* + *-el*].

celebíu a. v. **cilibiu**.

celebrá, **celebrez** vb. (tr.) **1.** a săvîrşi un act solemn: *a celebra o căsătorie;* **2.** a sărbători un eveniment: *astăzi celebrează lehimea-n sărbătoare victoria dorită a zilei viitoare.* AL. [Din fr. *célébrer*, lat. *celebrare*].

celebráre, **celebrări** f. acţiunea de a celebra. [V. *celebra*].

celebráţie, **celebraţii** f. (înv.) acţiunea de a celebra: *celebraţiunea cultului, a căsătoriei;* (şi: **celebraţiune**). [Din fr. *célébration*].

celebraţiúne f. v. celebraţie.

celebritáte, **celebrităţi** f. **1.** reputaţie, faimă: *probabil celebritatea tatălui îl apasă.* CĂL.; de **tristă celebritate**, de reputaţie proastă: *aceasta era pe-atunci eroul de tristă celebritate al zilei.* VLAH.; **2.** persoană vestită, celebră: *a făcut cunoştinţă cu multe celebrităţi.* [Din fr. *celebrité*, lat. *celebritas, -atis*].

celébru, **~i**, **celebră**, **~e** a. faimos, renumit, vestit: *un celebru diplomat ... petrecător în misiune politică la Viena.* HASD. [Din fr. *célèbre*, lat. *celebris*].

celenterát, **celenterate** n. (la pl.) încrengătură de animale inferioare cu corpul de forma unui sac cu un orificiu; (şi la sg.) animal din această încrengătură; (adj.) *meduza este un animal celenterat.* [Din fr. *coelentérés*].

céler m. v. ţeler.

celerimétru, **celerimetre** n. tahimetru. [Din fr. *célérimètre*].

celeritáte f. (rar) iuţeală, repeziciune: *vagoanele mergeau cu atîta celeritate încît curînd scriitorul ajunse.* CĂL. [Din fr. *célérité*, lat. *celeritas, -atis*].

celést, **~şti**, **celestă**, **~e** a. **1.** care se află pe cer; care ţine de cer; ceresc: *printr-o ciudată exaltare i se atribuie o autoritate indiscutabilă şi de natură celestă.* BL.; **2.** (fig.) frumos, minunat. [Din fr. *céleste*, lat. *celestis*].

celéstă, **celeste** f. instrument muzical de percuţie cu claviatură, care produce sunete prin lovirea unor plăcuţe de metal. [Din fr. *célesta*].

celestiál, **~i**, **celestială**, **~e** a. (italienism) minunat, celest, divin: *fiinţă celestială, plină de graţie şi de sfială.* CĂL. [Din it. *celestiale*].

celestín, **celestini** m. călugăr dintr-un ordin catolic fondat în 1254. [Din fr. *célestin*].

celestínă f. sulfat natural de staniu, folosit ca materie primă la prepararea sărurilor de stronţiu. [Din fr. *célestine*].

celí, pers. 3 **celeşte** vb. (reg.; refl.) a se ofili, a se veşteji: *florile... începură a se celi în căldură.* AG. [Cf. *ciuli*].

celiác, **~ci**, **celiacă**, **~ce** a. referitor la cavitatea abdominală. [Din fr. *coeliaque, céliaque*].

celibát n. faptul, starea de a fi celibatar, neînsurat: *a studiat teologia, îmbrăţişînd celibatul.* GHEŢIE; *celibatul preoţilor catolici a devenit obligatoriu de la 1074.* [Din fr. *célibat*, lat. *caelibatus*].

celibatár, **~i**, **celibatară**, **~e** m., f. persoană matură necăsătorită: *Virgilia muri celibatară în vîrstă de 60 de ani.* CĂL.; *celibatar convins.* [Din fr. *célibataire*].

célibe, **celibi** m. (reg.) celibatar; (adj.) *după patru ani era hirotonisit preot celibe.* GHEŢIE. [Din lat. *caelebs*].

célină f. v. ţelină².

celioscopíe, **celioscopii** f. examinare vizuală a cavităţii abdominale cu un dispozitiv optic. [Din fr. *coelioscopie*].

celít, **~ţi**, **celită**, **~e** a. (reg.) uscat, deshidratat: *deasupra luncilor se ridicau... unde aromate de otavă celită din delniţele cosite mai înainte.* AG. [V. *celi*].

célla f. sală de cult în templele greceşti sau romane, unde se găsea statuia zeului protector. [Cuv. lat.].

céllalt pron. dem. v. celălalt.

céllo n. (italienism) violoncel. [Cuv. it.].

célnic, **~ci**, **celnică**, **~ce** a. (reg.) liber, fără povară. [Din bulg. *celnik*].

celochít, **celochituri** n. chit special din bitum şi fibre de celuloză pentru izolaţiile hidrofuge. [*Celu(loză)* + *chit*].

celofán n. material din celuloză pură în formă de foi subţiri, transparente şi insolubile: *în mîna dreaptă ţinea un buchet de garoafe albe, învelite în celofan.* GHEŢIE. [Din fr. *cellophane*].

celofaná, **celofanez** vb. (tr.) a înveli, a îmbrăca în foi de celofan. [De la *celofan*].

celofanáre, **celofanări** f. acţiunea de a celofana. [V. *celofana*].

celofanát, **~ţi**, **celofanată**, **~e** a. acoperit cu celofan: *hîrtie celofanată.* [V. *celofana*].

celofíbră, **celofibre** f. fibră textilă artificială folosită ca înlocuitor al lînii. [Din fr. *cellofibre*].

celolínă f. fibră textilă artificială, fabricată din vîscoză şi folosită ca înlocuitor al lînii. [*Celo(fibră)* + *lînă*].

celóm, **celomuri** n. cavitate în interiorul corpului metazoarelor. [Din fr. *coelome*].

celomát, **celomate** n. animal prevăzut cu celom. [Din fr. *coelomates*].

celómic, **~ci**, **celomică**, **~ce** a. care aparţine celomului, referitor la celom. [Din fr. *coelomique*].

celostát, **celostate** n. aparat care urmăreşte mişcarea diurnă a unui astru. [Din fr. *caelostat*].

celt, **~ţi**, **céltă**, **~e** m., f. persoană care făcea parte dintr-o veche populaţie europeană din Galia: *celţii s-au revărsat acum două milenii şi ceva în aceste părţi.* CĂL. // f. limbă indo-europeană vorbită de această populaţie: *celta se vorbeşte astăzi în zone puţin extinse.* // a. care aparţine acestei populaţii; care ţine de această populaţie; caracteristic acestei populaţii: *peştera răsună de ecouri satanice şi deşteaptă imaginea pădurilor celte.* CĂL.; *limba celtă.* [Din fr. *celte*].

celtibéri m. pl. popor antic format din amestecul iberilor cu celţii în zona nordică şi centrală a Spaniei: *celtiberii au fost cuceriţi de romani în anul 133 î.d.Hr.* [Din fr. *Celtibères*].

céltic, **~ci**, **celtică**, **~ce** a. referitor la celţi, care aparţine celţilor: *civilizaţia celtică.* [Din fr. *celtique*].

celtísm n. **1.** lumea celţilor; cultura celtică; (p.ext.) caracter celtic: *celtismul nostru e deopotrivă confirmat.* CĂL.; **2.** expresie proprie limbii celte. [Din fr. *celtisme*].

celtíst, **celtişti** m. specialist în celtistică. [Din fr. *celtiste*].

celtístică f. studiu al civilizaţiei, culturii şi limbii celţilor. [*Celt* + *-istică*].

celtológ, **celtologi** m. celtist. [Din fr. *celtologue*].

celtologíe f. celtistică. [Din fr. *celtologie*].

celuí, **celuiesc** vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) înşela, a (se) amăgi: *d-a minţit şi n-a venit, Doamne rău m-a celuit.* POP. [Din magh. *csalni*].

celuiálă, **celuieli** f. (reg.) înşelare, amăgire; ademenire. [*Celui* + *-eală*].

celuít, **~ţi**, **celuită**, **~e** a. (reg.) înşelat, amăgit; ademenit. [V. *celui*].

celuitór, **~i**, **celuitoáre** m., f. şi a. (reg.) (persoană) care înşeală, amăgeşte, ademeneşte. [*Celui* + *-tor*].

celulár, **~i**, **celulară**, **~e** a. **1.** alcătuit din celule, cu celule; de natura celulei, de celule: *oul fecundat, intrat în procesul embriologic se dublează prin înmulţire celulară.* BL.; **ţesătură celulară**, organizare a celulelor într-un ţesut; **2.** de celulă, de închisoare: *e pe deplin matur pentru izolarea celulară.* EM.; **închisoare celulară**, închisoare în care

deţinuţii stau în celule separate. // n. telefon mobil fără fir: (adj.) *telefon celular.* [Din fr. ***cellulaire***].

celúlă, celule f. **1.** încăpere mică unde stau arestaţii sau călugării; chilie: *el fu găsit mort în celulă.* CĂL.; **2.** (biol.) element constitutiv de bază al ţesuturilor animale sau vegetale, format în general din nucleu, citoplasmă şi membrană: *organele se produc nu numai prin creştere dimensională, ci şi prin organizare de structuri inexistente în celula generatoare.* BL.; **3.** cavitate a fagurelui; **4.** ansamblu format din aripile şi fuzelajul unui avion; **5.** formaţiune de zbor alcătuită din două avioane de luptă; **6.** fiecare dintre compartimentele sau elementele identice, alăturate şi cu aceeaşi funcţie, ale unui dispozitiv sau ale unui sistem tehnic: *această ardere se-ntîmplă în celulele unei baterii galvanice.* EM.; **celulă fotoelectrică,** v. **fotoelectric.** [Din fr. ***cellule,*** lat. ***cellula***].

celulítă, celulite f. (med.) inflamare a ţesutului celular (subcutanat): *un schimb de vorbe banale,... despre boala la modă: „celulita".* VOIC. [Din fr. ***cellulite***].

celuloíd m. material solid, incolor şi flexibil, folosit la fabricarea peliculei de film şi a unor obiecte: *peste gulerul de celuloid căzuse, flască guşa strălucitoare.* GHEŢIE; *pieptene de celuloid.* [Din fr. ***celluloïd***].

celulóză f. substanţă organică obţinută din tulpina plantelor, cu întrebuinţări industriale. [Din fr. ***cellulose***].

celulózic, ~ci, celulozică, ~ce a. care conţine celuloză, care este format din celuloză. [Din fr. ***cellulosique***].

cembálo, cembalóuri n. **1.** instrument de percuţie alcătuit din două talgere; **2.** cimbal. [Din it. ***cembalo***].

ceménţ, cementuri n. **1.** praf care serveşte la cimentarea oţelului; **2. (cement dentar)** material cu care se obturează provizoriu cariile şi se fixează protezele dentare. [Din fr. ***cément***].

cementá, cementez vb. (tr.) **1.** a trata oţelul, introducînd carbon, crom, azot etc. în stratul superficial; **2.** a fixa sau a obtura cu cement dentar. [Din fr. ***cémenter***].

cementáre, cementări f. acţiunea de a cementa; cementaţie. [V. ***cementa***].

cementáţie, cementaţii f. **1.** cementare; **2.** întărire a straturilor externe ale lemnului, datorită uscării excesive. [Din fr. ***cémentation***].

cementítă, cementite f. carbură de fier dură, care se găseşte în fontă şi în oţel. [Din fr. ***cémentite***].

cementós, ~şi, cementoásă, ~e a. de natura cementului, ca cementul. [Din fr. ***cémenteux***].

cenaclíst, ~şti, cenaclístă, ~e m., f. membru al unui cenaclu: *unui cenaclist ce nu venea asiduu i se făceau aluzii.* CĂL. [***Cenaclu*** + ***-ist***].

cenáclu, cenacluri şi (rar) **cenacle** n. grupare de artişti (literaţi) care are o anumită orientare estetică; cerc: *am fost şi i-am văzut în cenaclul lor din Strada Fîntînii.* VLAH. [Din fr. ***cénacle,*** lat. ***cenaculum***].

cenestézic, ~ci, cenestezică, ~ce a. care ţine de cenestezie, referitor la cenestezie. [Din fr. ***cénesthésique***].

cenestezíe f. senzaţie generală vagă provenită de la organele interne; sensibilitate care reflectă propria existenţă corporală: *copiii au şi o voluptate tactilă şi unele jocuri absurde sînt indiciul unei cenestezii sporite.* CĂL. [Din fr. ***cénesthésie***].

cenghenéa, cenghenele f. (rar) ţigan: *te învăţ eu pe tine cenghenea turcească.* CAR. [Din turc. ***çenghenè***].

cenobít, cenobiţi m. călugăr care trăieşte (împreună cu alţii) într-o mănăstire: *nu se putea împăca deloc cu ascetismul şi mizantropia cenobiţilor răsăritului.* SAD. [Din fr. ***cénobite,*** lat. ***coenobita***].

cenobític, ~ci, cenobitică, ~ce a. referitor la cenobiţi. [Din fr. ***cénobitique***].

cenobitísm n. situaţie, viaţă de cenobit. [Din fr. ***cénobitisme***].

cenóbiu, cenobii n. (livr.) mănăstire în care călugării au viaţa organizată în comun. [Din it. ***cenobio***].

cenogenétic, ~ci, cenogenetică, ~ce a. (biol.) **1.** care dispare la maturitate: *trăsătură cenogenetică;* **2.** de dată recentă. [Din fr. ***cénogénétique***].

cenogenéză f. (biol.) **1.** dezvoltare a unui individ care nu respectă filogenia speciei; **2.** grup de indivizi rezultaţi dintr-un strămoş comun. [Din fr. ***cénogenèse***].

cenomanián, ~eni, cenomaniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) cel de-al doilea etaj al cretacicului mediu, caracterizat prin amoniţi şi lamelibranhiate. [Din fr. ***cénomanien***].

cenotáf, cenotafe n. monument funerar fără rămăşiţele pămînteşti ale defunctului: *doamna, crezîndu-l mort, ... i-a făcut un cenotaf.* CĂL. [Din fr. ***cénotaphe,*** lat. ***cenotaphium***].

cenótic, ~ci, cenotică, ~ce a. evacuator, purgativ. [Din fr. ***cénotique***].

cenóză, cenoze f. eliminare a fecalelor. [Din it. ***cenosi***].

cens, cénsuri n. **1.** (la romani) recensămînt al populaţiei şi al averilor: *profesiunile liberale sînt scutite de cens;* **2.** (înv.) rentă în bani sau în natură plătită seniorului de posesorii de pămînt: *dispensă de cens;* **3.** (înv.) **cens electoral,** nivel de impozit necesar pentru a alege sau a fi ales; **4.** (rar) stabilire a majorităţii (prin vot): *spre a evita lupta antitezelor nu e alt mijloc decît censul.* EM. [Din lat. ***census,*** germ. ***Zensus***].

cent, cenţi m. monedă divizionară reprezentînd a suta parte din cea de bază în SUA, Canada etc. [Din engl., fr. ***cent***].

centáur, centauri m. **1.** (mit.) fiinţă fabuloasă, jumătate om şi jumătate cal: *în mitologia greacă se găsesc plăsmuiri de ale imaginaţiei ca centaurii şi faunii.* BL.; **2.** (astr.; artic.) constelaţie în emisfera australă. [Din lat. ***centaurus***].

centáură f. v. **ţintaură.**

centáuric, ~ci, centaurică, ~ce a. (rar) eterogen, amestecat (precum imaginea centaurului); de natura centaurului: [conceptul] *e o plăsmuire pentru sine, intermediară, sau cum am numit-o centaurică.* BL. [***Centaur*** + ***-ic***].

centávo, centavos m. monedă divizionară reprezentînd a suta parte din cea de bază în Portugalia şi în unele ţări din America Latină: *bucătarul cumpără un bilet de doi centavos.* TUD. [Din port., sp. ***centavo***].

centenár, centenare n. împlinire a unui secol de la producerea unui eveniment important; celebrare a unui eveniment după o sută de ani. // a. care există de o sută sau (p. ext.) de mai multe sute de ani; secular: *un arbore centenar;* (subst.) *maica Epraxia, centenara, vorbind morţilor.* CĂL. // m. guvernator al unei centurii; centurion: *centenarii şi alţi guvernatori de provincie sau districte.* BAR. [Din lat. ***centenarius***].

centezimál, ~i, centezimală, ~e a. care este compus din o sută de părţi egale: *scara centezimală a termometrului.* [Din fr. ***centésimal***].

centézimă, centezime f. (fin.) dobîndă de unu la sută pe lună. [Din it. ***centesima***].

centi- element de compunere cu semnificaţia „a suta parte". [Din fr., it. ***centi-***].

centiár, centiari m. unitate de măsură pentru teren egală cu a suta parte dintr-un ar; metru pătrat. [Din fr. ***centiare***].

centigrád, ~zi, centigradă, ~e a. **1.** care este împărţit în o sută de grade: *termometru centigrad;* **2.** (şi n.) (subdiviziune) care reprezintă a suta parte dintr-un grad. [Din fr. ***centigrade***].

centigrám, centigrame n. măsură de greutate egală cu a suta parte dintr-un gram. [Din fr. ***centigramme***].

centílă, centile f. a suta parte dintr-o mulţime de date clasate într-o anumită ordine statistică. [Din fr. ***centile***].

centilítru, centilitri m. măsură de capacitate reprezentînd a suta parte dintr-un litru. [Din fr. ***centilitre***].

centímă, centime f. (rar) valoare bănească egală cu a suta parte dintr-un franc, dintr-un leu vechi etc.; **nici o centimă,** nici un ban. [Din fr. ***centime***].

centimétru, centimetri m. măsură de lungime reprezentînd a suta parte dintr-un metru: *nişte foi verzi de-o lungime de mai mulţi centimetri.* BL. // n. (pl. **centimetre**) panglică îngustă, lungă de cel puţin un metru (şi avînd însemnate subdiviziunile metrului), folosită la măsurat. [Din fr. ***centimètre***].

centímo m. monedă divizionară reprezentînd a suta parte din cea de bază în Spania şi în Costa Rica. [Din sp. ***centimo***].

centirón, centiroane n. centură (militară); (şi: (înv.) **centuron**). [Din fr. ***ceinturon***].

centnér, centnere n. (reg.) chintal. [Din rus. ***ţentner***].

centón, centoane n. (livr.) **1.** poezie alcătuită din versuri luate din diferiţi autori; **2.** operă lipsită de originalitate. [Din fr. ***centon***].

centră, centrez vb. **1.** (tr.) a fixa o piesă pentru prelucrare sau pentru funcţionare ţinînd cont de axa ei de rotaţie: *a centra roata bicicletei;* **2.** (tr.) a orienta o activitate spre un anumit obiectiv: *a-şi centra cercetările pe documente;* (refl.) *activitatea lui se centra spre obţinerea unor rezultate imediate;* **3.** (intr. şi tr.) a trimite mingea, pucul etc. spre centrul terenului sau spre poarta adversă: *fundaşul interceptează mingea şi centrează.* [Din fr. ***centrer***].

centráj, centraje n. centrare. [Din fr. ***centrage***].

centrál, ~i, centrală, ~e a. **1.** care se află în centru, la mijloc: *încăperea dreptunghiulară, avînd o lungă masă centrală ..., era cu desăvîrşire goală.* GHEŢIE; **încălzire centrală,** v. **încălzire; puterile centrale,** v. **putere; 2.** (fig.) principal, fundamental: *din faţa casei se zărea piaţa centrală, dominată de clădirea zveltă a primăriei.* GHEŢIE; *idee centrală a unei cărţi; sistem nervos central;* **3.** care conduce, care dirijează de la centru: *batem o depeşă la Bucureşti, la Comitetul Central.* CAR.; *administraţie centrală.* [Din fr. ***central,*** lat. ***centralis,*** germ. ***zentral***].

centrálă, centrale f. **1.** instituţie care coordonează întreprinderi cu profil similar: *au apărut ... nişte persoane necunoscute, despre care se spunea că ar fi de la centrală.* GHEŢIE; **2.** instalaţie în care se produc anumite forme de energie: *centrală electrică;* **3.** staţie de punere în legătură a posturilor unei reţele de comunicaţii (telefonice). [Din fr. ***centrale,*** germ. ***Zentrale***].

centralísm n. sistem de organizare în care organele locale sînt subordonate puterii centrale; (p. ext.) *prin ele se salvează centralismul existenţei.* BL. [Din fr. ***centralisme,*** germ. ***Zentralismus***].

centralíst, ~şti, centralístă, ~e a. conform centralismului; care aparţine centralismului, referi-

tor la centralism. // m., f. operator într-o centrală telefonică sau telegrafică. [Din fr. ***centraliste***].

centraliístic, ~ci, centralistică, ~ce a. (rar) bazat pe centralism, caracterizat prin centralism: *cugetarea proporţiunilor mari e scurtă însă în orice stat centralistic.* EM. [Din germ. ***zentralistisch***].

centralitáte f. (rar) caracterul de a fi central, de a fi centru: *centralitatea şi imobilitatea Pământului în univers.* BL. [***Central*** + *-itate*].

centralizá, centralizez vb. (tr.) **1.** a reuni într-un singur loc, sub o conducere unică; **2.** a înscrie într-un centralizator. [Din fr. ***centraliser***].

centralizáre, centralizări f. 1. acţiunea de a centraliza şi rezultatul ei; (înv.) centralizaţie; **2.** formă de organizare a statului cu un singur guvern, un singur parlament şi o singură putere juridică: *statul românesc actual se caracterizează printr-o centralizare excesivă.* [V. ***centraliza***].

centralizát, ~ţi, centralizată, ~e a. care are un centru conducător, reunit sub o conducere unică: *animalul se dovedeşte capabil de a reacţiona ca o alcătuire centralizată în sine faţă de un mediu.* BL. [V. ***centraliza***].

centralizatór, ~i, centralizatoáre a. care centralizează. // n. document în care se centralizează date. [Din fr. ***centralisateur***].

centralizáţie, centralizaţii f. (înv.) **1.** acţiunea de a centraliza; **2.** sistem de raportare la o conducere centrală a tuturor organelor administrative, politice, economice: *ţara luă o organizaţie ostăşească şi o centralizaţie puternică.* BĂLC.; (şi: **centralizaţiune**). [Din fr. ***centralisation***].

centralizaţiúne f. v. centralizaţie.

centráre, centrări f. **1.** acţiunea de a centra; centraj: *centrarea roţilor;* **2.** (sport) trimitere a mingii sau a pucului spre centrul terenului (în apropierea porţii adverse). [V. ***centra***].

centrát, ~ţi, centrată, ~e a. orientat, fixat în (sau pe) centru. [V. ***centra***].

centrifúg, ~gi, centrifugă, ~ge a. 1. (fiz.) care tinde să se îndepărteze de centru; centrifugal: *forţă centrifugă; mişcare centrifugă;* **2.** care se foloseşte de tendinţa de depărtare de centru: *pompă centrifugă.* // f. aparat pentru separarea componenţilor cu densităţi diferite dintr-un amestec (lichid) cu ajutorul forţei centrifugale. [Din fr. ***centrifuge***].

centrifugă, centrifughez vb. (tr.) **1.** a da o mişcare centrifugă; a supune forţei centrifuge; **2.** a separa componentele cu o centrifugă: *a centrifuga fagurii pentru a scoate mierea.* [Din fr. ***centrifuger***].

centrifugál, ~i, centrifugală, ~e a. (fiz.) **1.** care tinde să se depărteze de centru: *forţă centrifugală;* **2.** care ţine de această tendinţă, referitor la această tendinţă; care vizează această tendinţă: *maşina cu vapor ar plesni sau ar sta pe loc fără regulatorul centrifugal.* EM. [Din fr. ***centrifugal***, germ. ***zentrifugal***].

centrifugáre, centrifugări f. **1.** acţiunea de a centrifuga; **2.** separare a componentelor cu densităţi diferite dintr-un compus sub acţiunea forţei centrifuge. [V. ***centrifuga***].

centriól, centrioli m. (biol.) corpuscul în formă de bastonaş sau de granulă aflat în centrul centrozomului. [Din fr. ***centriole***, germ. ***Zentriol***].

centripét, ~ţi, centripetă, ~e a. care tinde să se apropie de centru; centripetal: *forţă centripetă.* [Din fr. ***centripète***].

centripetál, ~i, centripetală, ~e a. (fiz.) centripet: *forţa centripetală şi centrifugală sînt, ca acţiune şi reacţiune, pururea egale şi opuse.* EM.; *mişcare centripetală.* [Din fr. ***centripétal***, germ. ***zentripetal***].

centrísm n. **1.** orientare politică (a unor partide) caracterizată printr-o poziţie de mijloc (în raport cu partidele de stînga şi cu cele de dreapta); **2.** curent politic conciliant apărut în cadrul Internaţionalei a II-a. [Din germ. ***Zentrismus***, rus. ***ţentrizm***].

centríst, ~şti, centristă, ~e a. care aparţine centrismului, referitor la centrism. // m. adept al centrismului. [Din fr. ***centriste***, rus. ***ţentrist***].

centroplásmă, centroplasme f. (biol.) matrice fundamentală a centrozomului. [Din fr. ***centroplasme***].

centrosféră f. partea centrală a globului pământesc, care se consideră a fi formată din nichel şi din fier. [Din fr. ***centrosphère***].

centrospérmă, centrosperme f. (la pl.) grup mare de plante cu ovar superior şi cu seminţe localizate în centrul fructului; (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***centrospermes***].

centrozóm, centrozomi m. corpuscul situat lîngă nucleul celulei, care serveşte la reproducerea indirectă a acesteia. [Din fr. ***centrosome***].

céntru, centre n. 1. (geom.) punct situat la egală distanţă de toate punctele de pe o circumferinţă sau de pe suprafaţa unei sfere: *centrul cercului;* **centru de simetrie,** punct în raport cu care punctele unei figuri sau ale unui corp geometric se asociază în perechi simetrice: *centrul unui triunghi;* **2.** (p. ext.) mijlocul unei suprafeţe sau al unui corp: *locul natural ar pietrei ar fi centrul pământului.* BL.; **centru de greutate,** punct de convergenţă al forţelor gravitaţiei care acţionează asupra părţilor unui corp: *găsirea centrului de greutate al corpurilor era pentru Arhimede o problemă de geometrie.* BL.; **3.** punct de întîlnire a diagonalelor sau a axelor unei figuri: *centrul dreptunghiului; centrul elipsei;* **4.** (sport) punct în mijlocul unui teren de sport, de unde se începe întrecerea; **5.** loc de mare concentrare a unei activităţi; sediu al unei activităţi: *Roma este centrul artelor; centru comercial;* **6.** oraş mare, în care sînt concentrate organismele de conducere ale unui stat, ale unei diviziuni administrative: *studiază ştiinţele şi mai cu seamă filozofia şi istoria, stă în centrele civilizate.* IBR.; *centru judeţean;* **7.** partea centrală a unei localităţi: *spre centrul oraşului se vedea lumină mai mare.* BAC.; **8.** instituţie superioară conducătoare; putere administrativă, politică centrală: *indicaţie de la centru;* **9.** parte a unei adunări legislative situată între stînga şi dreapta; **10.** (fig.) punct de atracţie: *centru de interes.* // m. (pl. **centri**) **1.** (anat.) **centri nervoşi,** părţi ale sistemului nervos care comandă funcţionarea anumitor organe: *aceste observaţii ne fac să presupunem existenţa unor centri nervoşi.* BL.; **2.** (sport) **centru înaintaş,** jucător care se află în mijlocul liniei de înaintare a unei echipe. [Din lat. ***centrum***, fr. ***centre***, it. ***centro***, germ. ***Zentrum***].

céntum a. (lingv.) **limbă centum,** limbă indo-europeană care a păstrat sunetele [k] şi [g] nealterate înaintea vocalelor [e] şi [i]. [Din lat. ***centum*** „sută"].

centumvír, centumviri m. (la romani) **1.** membru al unui colegiu de judecători format dintr-o sută de magistraţi care judecau afacerile civile; **2.** magistrat dintr-un municipiu sau dintr-o colonie. [Din lat. ***centumvir***].

centumvirál, ~i, centumvirală, ~e a. referitor la centumviri; care emană de la centumviri. [Din lat. ***centumviralis***].

centumvirát n. demnitatea de centumvir. [Din fr. ***centumvirat***].

centúplu, ~i, centuplă, ~e a. însutit. [Din fr. ***centuple***; cf. lat. ***centuplus***].

centúră, centuri f. 1. curea lată (din piele, din pînză) folosită mai ales de militari; **centură de siguranţă,** bandă lată, rezistentă, destinată a reţine pasagerii unui avion, ai unui automobil pe scaune, în caz de accident: *legaţi-vă centurile!;* **centură de castitate,** dispozitiv închis cu lacăt, care cuprindea bazinul femeii, împiedicîndu-o să întreţină relaţii sexuale: *visa ... la doamna sa, rămasă în turnul castelului şi asigurată în centura de castitate cu lacată.* SAD.; **pînă la centură,** de la umeri pînă la talie; **2.** cingătoare; **3.** (sport) linie imaginară la nivelul ombilicului sub care nu sînt permise loviturile la box; **a lovi sub centură (pe cineva),** a aplica o lovitură fatală (neaşteptată) cuiva; **4.** ceea ce înconjoară un corp, un obiect în imediata lui apropiere; **centuri de radiaţii,** straturi de grosimi variabile în jurul pământului, caracterizate printr-un nivel ridicat de radiaţie crepusculară ionizată; **5.** ceea ce este periferic: *şosea de centură; cale ferată de centură;* **6.** (anat.) ansamblul oaselor care leagă membrele de trunchi; **centura pelviană,** bazin; **centura scapulară,** omoplatul şi clavicula; **7.** brîu de beton pe care se fixează planşeul clădirilor. [Din fr. ***ceinture***].

centuriát, ~ţi, centuriată, ~e a. de centurie, al centuriei; repartizat pe centurii. [Din lat. ***centuriatus***].

centúrie, centurii f. 1. grup de o sută de cetăţeni cu aceeaşi stare economică în Roma antică; **2.** subdiviziune tactică, în armata romană, formată din o sută de soldaţi; (fig.) *arhanghelul Mihail ... vine s-o ia cu patru sute de îngeri, punînd cîte o centurie la fiecare punct cardinal.* CĂL.; **3.** grup de o sută de membri ai Gărzii de Fier: *va fi numit şef de centurie şi va primi o tresă.* GHEŢIE. [Din lat. ***centuria***].

centurión, centurioni m. **1.** (la romani) comandant al unei centurii de soldaţi; **2.** (p. ext.) membru într-o subunitate organizată după sistemul roman: *s-a prezentat la noi vestitul Gavrilcea, cu o gardă întreagă de centurioni.* CĂL. [Din lat. ***centurio, -onis***].

centurón n. v. centiron.

cenúr, cenuri m. larvă a teniei care se dezvoltă în organismul animal. [Din fr. ***cénure***].

cenuróză, cenuroze f. boală provocată de cenuri. [Din fr. ***cénurose***].

cenuşár, cenuşare n. **1.** cutie în care cade cenuşa (din sobă); **2.** bazin în care se pun pieile crude, cu o soluţie de lapte de var şi leşie de cenuşă, pentru a le curăţa de păr; **3.** urnă în care se păstrează cenuşa unei persoane incinerate. // m. (înv. şi iron.; pl. **cenuşari**) copist prost (într-o cancelarie): *dă înainte la catastif, cenuşerule!* AL.; (şi: **cenuşer**). [***Cenuşă*** + *-ar*].

cenúşă, (rar) **cenuşe** f. 1. substanţă în formă de pulbere rămasă după arderea unui corp: *se coceau pe vatra sură două turte în cenuşă.* EM.; (fig.) *simţea că din iubirea ei de odinioară nu mai rămăsese decît cenuşă.* SAD.; **a preface în cenuşă,** a distruge prin foc; a pustii: *prefăcuse în cenuşă mai mult de jumătate a oraşului Iaşii.* NEGR.; **a nu avea nici cenuşă în vatră,** a fi foarte sărac; **a-i lua** (sau **a-i vinde**) **şi cenuşa din vatră,** a-i lua cuiva tot ce are (pentru achitarea unei datorii); a lăsa sărac lipit pe cineva; **a se alege** (sau **a nu rămîne decît**) **praf şi cenuşă (din ceva),** a se pierde, a se distruge în întregime: *s-a ales praf şi cenuşă din averea lui;* **a trage cenuşa pe turta sa,** a urmări propriul interes: *ai încercat să mă strici cu Florica, pentru ca să tragi cenuşa pe turta ta?* AL.; **a-şi pune cenuşă pe cap,** a se pocăi, a-şi recunoaşte vina sau greşeala; **2.** rămăşiţele unui mort incinerat. [Lat. ***cinusia (=cinis)***].

cenuşăreásă f. 1. eroină din basme, închipuită ca o fată persecutată de mama vitregă: (fig.) *în istoria filosofiei, ideea de „mister" a jucat un rol mai mult sau mai puţin deplorabil, de cenuşăreasă.* BL.; **2.** (fig.) femeie murdară şi proastă. [***Cenuşar*** + *-easă*].

cenuşărít n. tratare a pieilor cu lapte de var şi cu leşie de cenuşă, pentru a le curăţa de păr. [***Cenuşă*** + *-ărit*].

cenuşér n. v. cenuşar.

cenuşémiţă, cenuşemiţe f. (pop.) scrumieră: *puse lemnuşul de chibrit în cenuşerniţa ce sta pe pat, lîngă el.* SL. [*Cenuşă* + *-erniţă*].

cenuşíu, ~ii, cenuşie, ~ii a. de culoarea cenuşii; gri: *nori groşi se primblau ca nişte munţi pe el, lăsînd în urma lor o ceaţă cenuşie.* NEGR.; (fig.) *filosofia se complăcea în rolul cenuşiu de slujnică a teologiei.* BL.; **materie cenuşie,** v. **materie.** // n. culoare cenuşie: *privea cenuşiul cerului;* (fig.) *poezia epocii ..., ca o reacţiune la cenuşiul abstract al liricei mai vechi.* CĂL. [*Cenuşă* + *-iu*].

cenuşótcă m. 1. erou din basme, corespondentul masculin al Cenuşăresei, care, sub o înfăţişare deplorabilă, ascunde calităţi deosebite; 2. (fig.) om murdar, leneş şi prost. [De la *cenuşă*].

cenzitár, ~i, cenzitară, ~e a. care are la bază censul, întemeiat pe cens; **sistem electoral cenzitar,** sistem în care drepturile electorale depind de avere. [Din fr. *censitaire*].

cénzor, cenzori m. 1. (la romani) magistrat însărcinat cu recensămîntul şi cu supravegherea moravurilor publice; 2. persoană însărcinată cu verificarea cărţilor şi a periodicelor înainte de publicare: *e numit cenzor al cărţilor româneşti ce se tipăreau la Buda.* BL.; 3. persoană care verifică gestiunea unei întreprinderi, unei bănci etc.: *le-a fost împus ca cenzor suprem al întregii activităţi eclesiastice.* BL.; *cenzor la Cameră, la bancă.* [Din lat. *censor,* fr. *censeur*].

cenzoriál, ~i, cenzorială, ~e a. care ţine de cenzori, specific cenzorilor; referitor la cenzori; (p. ext.) *individul cognitiv se poate plasa în diverse structuri cenzoriale.* BL. [Din fr. *censorial*].

cenzurá, cenzurez vb. (tr.) 1. a aplica cenzura; a suprima, a interzice o publicaţie, o lucrare, un articol etc.; 2. a controla şi a critica: *liber fiind prin înalta sa poziţiune de a cenzura şi oamenii şi faptele.* OD. [Din fr. *censurer*].

cenzurábil, ~i, cenzurabilă, ~e a. care este destinat cenzurii, care poate fi cenzurat. [Din fr. *censurable*].

cenzuránt, cenzuranţi m. (înv.; reg.) persoană care verifica lucrările scrise la un examen. [*Cenzura* + *-ant*].

cenzurăre, cenzurări f. acţiunea de a cenzura: *progresele cugetării impun... cenzurarea concepţiilor imaginative ale spritiului.* VIANU. [V. *cenzura*].

cenzurát, ~ţi, cenzurată, ~e a. care a fost supus cenzurării. [V. *cenzura*].

cenzúră, cenzuri şi (înv.) **cenzure** f. 1. (la romani) demnitatea şi funcţia de cenzor; 2. sancţionare, mustrare, imputare: *îl ameninţă cu toate cenzurele bisericeşti indicate de canoane.* EM.; 3. control oficial asupra publicaţiilor, tipăriturilor, pieselor de teatru etc. înainte de a fi cunoscute publicului: *Eliade scosese, fără a supune cenzurii, o mică dizertaţie.* CĂL.; 4. organ de stat care exercită acest control; 5. (p. gener.) control, reţinere: *spiritul său lucid nu opera nici o cenzură asupra unor oarecum nesăbuite visări.* GHEŢIE. [Din lat. *censura,* fr. *censure,* germ. *Zensur*].

cep, cépuri n. 1. porţiune rămasă dintr-o ramură tăiată (de viţă de vie); 2. dop lung de lemn cu care se astupă gaura unui butoi: *trase cepurile la cîteva buţi d-odată.* ISP.; 3. gaură în care se bagă acest dop: *dintr-o bute mare acoperită cu iederă şi hamei izvora prin cep pe un pat de prundiş un rîuleţ.* CĂL.; **a da cep (unui butoi, unei buţi etc.),** a începe un vas plin (cu vin); 4. cui de lemn care leagă obezile roţii; 5. fier care se fixează în capătul fusului morii; 6. proeminenţă (cilindrică) a unei piese care se fixează într-o scobitură a altei piese. [Lat. *cippus* „trunchi"].

cepăí, cepăiesc vb. (reg.; intr.) a păşi producînd un zgomot uşor; a lipăi. [Cf. magh. *csapni*].

cepăít, cepăituri n. (reg.) faptul de a cepăi; zgomot uşor produs în timpul mersului. [V. *cepăi*].

cepchén, cepchene n. 1. (înv.) haină boierească scurtă care se purta pe umeri: *îmbrăcat cu cepchen verde şi blănit cu samur.* NEGR.; 2. pieptar ţărănesc îmblănit: *cepchen alb cu găitanuri albastre;* (şi: ceapcîn). [Din turc. *çepken*].

cepeleág, ~egi, cepeleagă, ~ege a. (reg.) peltic: *cepeleag şi alintat.* AL.; (adv.) *vorbea pripit şi cepeleag.* VLAH. // n. defectul de a vorbi peltic: *ce te-apucă? gîngăvia ori cepeleagul?* AL.; (şi: (înv.) şepeleav). [Din ucr., rus. *šepeljavy*].

cepelegíe f. (rar) defectul de a vorbi peltic; pelticie: *reaua pronunţie a străinilor, cepelegia beţivilor.* CĂL. [*Cepeleag* + *-ie*].

ceperíg m. v. **ţipirig**[1].

cepşoáră f. v. cepuşoară.

cepuşoáră, cepuşoare f. diminutiv al lui ceapă; ceapă măruntă; (şi: **cepşoară**). [*Ceapă* + *-uşoară*].

cepuşór, cepuşoare n. diminutiv al lui cep; cep mic. [*Cep* + *-uşor*].

cer[1]**, céruri** n. 1. spaţiu nesfîrşit în care se află aştrii; 2. parte a acestui spaţiu văzută deasupra orizontului, care are o formă aparent emisferică şi pe care par fixate astrele; boltă: *cerul era tulburat; nori groşi se primblau ca nişte munţi pe el.* NEGR.; (fig.) *pe cerul literaturii româneşti răsare o nouă poezie.* IBR.; **pînă-i cerul,** niciodată: *eu mă duc, mîndruţă, duc, ... şi nu vin pînă-i ceriul.* POP.; **în înaltul** (sau **slava**) **cerului,** la mare înălţime, foarte sus; **sub cerul liber,** afară, fără adăpost; **între cer şi pămînt,** în aer; **ca cerul de pămînt** sau **ca de la cer la pămînt,** foarte deosebiţi; **a pica** (sau **a cădea**) **din cer, a)** a sosi pe neaşteptate; **b)** a nu putea înţelege, a fi străin de ceea ce se întîmplă; **a cădea cerul pe cineva,** a fi uluit, descumpănit, uimit (de ceva neaşteptat şi nedorit); **a face gaură** (sau **bortă**) **în cer,** (şi iron.) a realiza ceva foarte important; **a făgădui cerul şi pămîntul,** a promite lucruri irealizabile; **cu o falcă în cer şi cu una** (sau **alta**) **în** (sau **pe**) **pămînt,** vijelios, furios (gata să distrugă totul): *numai iaca ce vede că vine ursul cu o falcă în ceriu şi cu una în pămînt.* CR.; 3. aer, văzduh, atmosferă: *urmărind prin ceruri limpezi cum pluteşte-o ciocîrlie.* EM.; *cerul Italiei;* 4. putere divină, providenţă: *facă cerul!;* 5. **(împărăţia cerurilor)** paradis, rai; sediu al divinităţii: *se frîngea cu posturi şi tot feliu de netihnă omenească, ca să dobîndească împărăţia cerurilor.* B.-DEL.; **a fi în al şaptelea** (sau **al nouălea**) **cer,** a fi foarte fericit; 6. **cerul-gurii,** peretele superior al cavităţii bucale, în formă de boltă: *lăsîndu-i în schimb o senzaţie plăcută de răcoare în cerul gurii.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi reg.) **ceriu**). [Lat. *caelum*].

cer[2]**, ceri** m. arbore înrudit cu stejarul, cu lemnul bun pentru foc (*Quercus cerris*): *lemnele de cer sînt cele mai bune de ars.* [Lat. *cerrus*].

cerambicíd, cerambicide n. (la pl.) familie de insecte viu colorate, cu antene foarte lungi şi cu corpul alungit; (şi la sg.) insectă din această familie. [Din fr. *cérambycidés,* lat. *cerambicidae*].

cerámic, ~ci, ceramică, ~ce a. referitor la ceramică, care ţine de ceramică. [Din fr. *céramique*].

cerámică f. 1. tehnica şi arta de a fabrica obiecte din argilă întărite prin uscare în cuptor; 2. obiecte făcute din argilă: *descoperirile de numismatică, de ceramică.* OD. [Din fr. *céramique,* germ. *Keramik*].

ceramíst, ceramişti m. specialist în fabricarea obiectelor de ceramică. [Din fr. *céramiste*].

ceramografíe f. disciplină a istoriei care studiază ceramica. [Din fr. *céramographie*].

cerargirít n. clorură de argint naturală. [Din fr. *cérargyrite*].

cerát, ~ţi, cerată, ~e a. impregnat, acoperit cu un strat de ceară: *romanii scriau pe table cerate.* [*Ceară* + *-at*].

ceratít, ceratiţi m. moluscă cefalopodă fosilă din era mezozoică. [Din fr. *cératites*].

cerărít n. (înv.) impozit pe producţia de ceară. [*Ceară* + *-ărit*].

cerb, cerbi m. 1. mamifer rumegător cu coarne ramificate, care cad şi cresc în fiecare an (*Cervus elaphus*): *ieşind a vînat vădzu un cerb.* DOS.; *prindeam în fugă cerbii, ciutele, căprioare.* NEGR.; **cerb lopătar,** specie a acestui animal cu coarnele lăţite (*Cervus dama*); 2. (reg.) obicei practicat cu ocazia Crăciunului şi a Anului Nou, care constă în jocuri executate de către un flăcău mascat în chip de cerb (sau de capră); (p. ext.) flăcăul mascat astfel; (pop.) turcă, (reg.) cerbuţ. [Lat. *cervus*].

cerbăríe, cerbării f. 1. loc, teren unde sînt ţinuţi cerbii; 2. (rar) mulţime de cerbi: *un codru fabulos în umbra căruia să mişune pînă la zdrobire cerbăria şi furnicăria.* CĂL. [*Cerb* + *-ărie*].

cérber, cerberi m. 1. (în mitologia greacă) animal fabulos, imaginat ca un cîine cu trei capete, care păzeşte porţile infernului: *stam... ca un cerber neadormit la datorie.* VINEA; 2. (fig.) paznic rău, crud, sever. [Din fr. *cerbère,* lat. *cerberus*].

cerbíce, cerbice f. 1. ceafă, grumaz: *îl apucă pe la spate, dîndu-i cu sete pumni în cerbice.* CAR.; *vaca îşi scutura cerbicia încordată cu muşchi ca fierul.* VOIC.; **cu cerbicea tare,** încăpăţînat; **a fi tare de cerbice,** a fi dîrz, neînduplecat; 2. partea de sus a jugului care acoperă ceafa boului; 3. (fig.) mîndrie; împotrivire: *să muiem cerbicea nelegiuitului.* ISP. (şi: (reg.) **cerbicie**). [Lat. *cervix, -icis*].

cerbicíe[1]**, cerbicii** f. îndîrjire, tenacitate: *să le plece cerbicia şi să le smerească trufia.* NEGR. [*Cerbice* + *-ie*].

cerbície[2] f. v. cerbice.

cerbicós, ~şi, cerbicoásă, ~e a. (rar) cu cerbicea tare; încăpăţînat: *cerbicoşii nobili.* BĂLC. [*Cerbice* + *-os*].

cerboáică, cerboaice f. femela cerbului; ciută: *m-am întors iarăşi la cerboaică.* SAD. [*Cerb* + *-oaică*].

cerbúţ, cerbuţi m. 1. cerb mic, pui de cerb; 2. (reg.) turcă. [*Cerb* + *-uţ*].

cerc, cercuri n. 1. (geom.) linie curbă închisă ale cărei puncte sînt egal depărtate de un punct fix numit centru: *suprafaţa cercului;* **cerc polar,** fiecare dintre cele două linii imaginare, paralele cu ecuatorul, care delimitează zonele polare; **cerc diurn,** curbă descrisă de aştri în mişcarea lor aparentă, zilnică, în jurul Pămîntului; 2. figură, desen, linie sau mişcare în formă de inel sau de roată: *apa unde-au fost căzut în cercuri se roteşte.* EM.; **în cerc,** circular, în formă de roată: *intervine aici, din punct de vedere metodologic, oarecare învîrtire în cerc.* BL.; 3. suprafaţă plană delimitată de o circumferinţă; 4. bandă de fier sau de lemn care înconjoară un butoi (sau un alt vas) pentru consolidarea doagelor; 5. şină de fier fixată în jurul roţilor de lemn ale vehiculelor cu tracţiune animală, pentru a consolida obezile; 6. (p. ext.) obiect de metal sau de lemn de formă circulară: *atunci ea deodată s-a văzut încinsă peste mijloc cu un cerc zdravăn de fier.* CR.; 7. (fig.) sferă, limită, cuprins: *trăind în cercul vostru strîmt.* EM.; *cercul cunoştinţelor noastre;* 8. linie în formă de arc: *ochii unchiaşului, înfundaţi în cercul albit al sprîncenelor.* OD.; 9. asociaţie de oameni legaţi între ei prin preocupări, idei, convingeri etc.: *acum cîţiva ani putea fi văzut prin cercurile literare un om sfios.* CĂL.; *cercul militar;* 10. (log.) **cerc vicios,** raţionament defectuos în care se aduce drept probă ceea ce trebuie demonstrat; (p. ext.) situaţie fără ieşire: *din acest cerc vicios nu este ieşire.* BL.; 11. (înv.; rar) arondisment, district, circumscripţie:

legile în privinţa cercurilor şi a provinciilor. EM. [Lat. ***circus***].

cercá, cerc vb. **1.** (tr.) a căuta, a cerceta: *cercam un vad să ies la lumea largă.* EM.; **2.** (tr.) a supune unei cercetări, a cerceta cu de-amănuntul; a examina; a iscodi: *oamenii cercăm: care-s cu păcate, care-s cu dreptate.* POP.; **3.** (tr.) a proba, a verifica, a pune la probă: *a cerca o armă, un prieten;* **4.** (tr. şi refl.) a (se) străduí, a (se) sili: *biata fată ... se cercă să zică şi ea ceva.* ISP.; **5.** (pop.; tr.) a proba (dacă este bun), a încerca: *iar cînd a-nsera de noapte, să mai cerc durda ce poate.* POP.; **a cerca marea cu degetul**, a face o încercare cu şanse minime de reuşită: *cercaţi voi marea cu degetul, dar ia să vedem cum i-ţi da de fund.* CR.; **6.** (intr.) a se interesa, a se informa, a întreba: *eu pe-un fir de romăniţă voi cerca de mă iubeşti.* EM.; **7.** (înv.; tr.) a supune la suferinţe, la grele încercări: *mai mult de opt zile cercară ţara, arzînd oraşele, hrăpind bucatele, robind pe locuitori.* BĂLC.; **8.** (tr.) a vizita, a frecventa: *poate că nici crîşmăriţei nu-i era tocmai urît a sta între noi, de ne cerca aşa des.* CR.; **9.** (tr. unipers.) a se ivi, a cuprinde: *de cîtva timp îl cerca în răstimpuri un junghi în piept.* VLAH. [Lat. ***circare***].

cercalám n. v. **ţărcălam.**

cercálă, cercale f. (reg.) crîsnic fără coadă pentru pescuit zglăvoace. [De la ***cerca***].

cercaláu n. v. **ţărcălam.**

cercár, cercari m. larvă a gălbezii, care trăieşte în apă şi devine adultă în corpul animalelor. [Din fr. ***cercaire***].

cercáre, cercări f. 1. acţiunea de a (se) cerca şi rezultatul ei: *vrăjmaşa lui cercare zadarnic-a rămas.* BOL.; **2.** probă: *eu învăţînd lătineşte, italieneşte şi franţuzeşte, întru care limbi să află poesii frumoase, m-am îndemnat a face o cercare.* B.-DEL.; **3.** cercetare, investigaţie; **4.** experienţă, încercare: *începu o nouă viaţă, avînd puterea juneţii şi cercarea bătrîneţii.* NEGR.; **5.** (înv.) suferinţă, durere, nenorocire: *o fiinţă ... pîngărită de bici ori de alte cercări mişelnice.* SAD. [V. ***cerca***].

cercát, ~ţi, cercată, ~e a. **1.** trecut prin greutăţi; încercat; **2.** experimentat, priceput. [V. ***cerca***].

cercătá vb. v. cerceta.

cercălău n. v. **ţărcălam.**

cercănát, ~ţi, cercănată, ~e a. încercănat. [***Cearcăn*** + ***-at***].

cercătór, ~i, cercătoáre a. (înv.) care încearcă, probează. // m. **1.** persoană care încearcă, care face o încercare, o experienţă: *nu se cuvine ca noul cercător să-i ia orbeşte drept călăuze.* OD.; **2.** controlor: *contracciii cumpărau pe cercători.* FIL. [***Cerca*** + ***-ător***].

cercătúră, cercături f. (înv.) **1.** probă, încercare: *au socotit să facă o cercătură şi să alcătuiască în limba noastră ceva cu un feliu de stihuri noao.* B.-DEL.; **2.** controlul strîngerii birurilor prin comisionari: *n-ai decît să scoţi o cercătură în ţară.* FIL. [***Cerca*** + ***-ătură***].

cercél, cercei m. **1.** obiect de podoabă purtat (de femei) la ureche: *nu-mi lua cercei şi salbe, că de-amu am plete albe.* VIERU; *o rază răsfrîntă într-una din pietrele cercelului sclipea intermitent.* GHEŢIE; **2.** inel de fier (la loitra carului). [Lat. ***circellus***].

cercelár, cercelari m. (rar) vînzător de podoabe femeieşti (cercei, ace, mărgele). [***Cercel*** + ***-ar***].

cerceiát, ~ţi, cercelată, ~e a. **1.** împodobit cu cercei; (fig.) *pădurile în depărtare, ... ciucurate de ninsoare, par cercelate cu flori de zarzări şi de corcoduşi.* DELAVR.; **2.** încreţit, inelat, buclat: *păr cercelat.* [***Cercel*** + ***-at***].

cercelúş, cerceluşi m. **1.** diminutiv al lui cercel; **2.** (la pl.) mici excrescenţe cărnoase care cresc uneori sub bărbie la animale (de obicei la porci); **3.** plantă decorativă cu flori roşii, galbene-verzui sau pestriţe (*Fuchsia*); **4.** (reg.; la pl.) lăcrimioare (*Convallaria majalis*). [***Cercel*** + ***-uş***].

cercetă, cercetez vb. (tr.) **1.** a examina cu atenţie; a observa, a controla: *vadurile străbătînd, malurile cercetînd.* POP.; *mă cerceta cu un ochi întrebător prin întredeschiderea uşii.* GHEŢIE; (refl. pas.) *literatura română era încadrată în cea universală, ... cercetîndu-se valorile capitale.* CĂL.; (refl.) *mă opream frecvent în faţa oglinzii şi mă cercetam îndelung.* GHEŢIE; **2.** a întreba, a chestiona: *am cercetat pe oamenii din localitate.* ISP.; **3.** (jur.) a ancheta: [am] *cercetat imediat cazul.* CAR.; **4.** a căuta peste tot: *după ce cercetă toate odăile.* ISP.; **5.** a studia, a consulta: *românul ... cercetînd originea şi limba lui, se văzu că e roman.* NEGR.; **6.** a căuta să afle, a se informa: *a cerceta cine are dreptate;* **7.** (mil.) a inspecta pentru a culege date (despre inamic, despre teren etc.): *Vodă tabăra le cercetează cu garda sa turceşte îmbrăcată.* B.-DEL.; **8.** (pop.) a vizita, a căuta: *veniia adesea acolo, de cercăta pre toţi călugăraşii pre la chilii.* DOS.; (absol.) *rărişor să cercetezi şi mai puţintel să şezi.* PANN; (şi: (înv.) **cercăta**). [Lat. ***circitare***].

cercetáre, cercetări f. **1.** faptul de a cerceta; **2.** examinare, observare; **3.** (jur.) anchetare, interogare: *prin jalba ce au făcut cătră fostul vitе-prezident s-au tînguit că acea cercetare s-au făcut cu părtenire* (a. 1839). URIC.; **4.** vizită: *cercetările mai bune sînt cele mai rare.* PANN; **5. (cercetare ştiinţifică)** investigaţie pentru descoperirea de noi cunoştinţe: *cele mai frumoase rezultate ale cercetărilor experimentale de ştiinţă naturală.* EM.; *la seminar ne iniţia în tehnica cercetării ştiinţifice.* GHEŢIE; **6.** lucrare ştiinţifică (tipărită) care cuprinde rezultatele unei astfel de investigaţii: *a consultat toate cercetările de pînă acum;* **7.** (mil.) culegere de date despre inamic şi despre teren. [V. ***cerceta***].

cercetáş, cercetaşi m. **1.** persoană trimisă să culeagă informaţii, să observe: *împăratul trimise cercetaşi în toate, ca să-i caute.* ISP.; **2.** (mil.) militar care execută cercetări (asupra inamicului şi a terenului); **3.** persoană care făcea parte din organizaţia de tineret a cercetăşiei: *pînă atunci fuseseră cercetaşi, îmbrăcaţi în cămăşi kaki.* GHEŢIE. [***Cerceta*** + ***-aş***].

cercetăşie f. organizaţie de tineret cu caracter sportiv, care urmărea educaţia fizică şi morală: *cercetăşia a fost înfiinţată în 1912.* [***Cercetaş*** + ***-ie***].

cercetătór, ~i, cercetătoáre m., f. **1.** persoană care face cercetări în domeniul ştiinţei sau al tehnicii; om de ştiinţă: *un cercetător a examinat embrionii umani.* BL.; **2.** (p. ext.) observator[1]: *el a fost şi un cercetător al problemelor sociale.* IBR. // a. care cercetează; scrutător: *tînărul o învălui într-o privire cercetătoare.* GHEŢIE; (adv.) *îl priveşte cercetător.* [***Cerceta*** + ***-ător***].

cerceveá, cercevele f. 1. ramă de tablou; **2.** cadru (de lemn) în care se fixează geamul la fereastră sau la uşă: *scoate o scară de mătase, o aruncă pe fereastră şi leagă capătul de cercevea.* NEGR.; (şi: (reg.) **ciorciovea, ciurciuvea, giurgiuvea**). [Din turc. ***çerçeve***].

cerchéz, ~i, cercheză, ~e a. care aparţine Regiunii Autonome Cercheze din Rusia sau populaţiei ei, referitor la această regiune sau la populaţia acesteia: *cumpliţi başbuzuci şi fiarele cercheze.* AL. // m., f. persoană (originară) din Regiunea Autonomă Cercheză (din Rusia): *populaţiunile sălbatice locuind în corturi, asemănătoare cu cerchezii.* EM. [Din turc. ***çerkez***].

cerchezeáscă f. (reg.) numele unui dans popular; melodia după care se execută acest dans. [***Cerchez*** + ***-ească***].

cerci m. pl. pereche de formaţii filamentoase terminale la unele insecte. [Din fr. ***cerque***].

cercláj, cerclaje n. (franţuzism) **1.** încercuire; **2.** procedeu chirurgical de fixare a fracturii printr-un inel. [Din fr. ***cerclage***].

cerciíu, cerciii m. monedă de trei lei care circula în vremea lui Caragea. [Din turc. ***çerkli*** „rotat"].

cercomferínţă f. v. circumferinţă.

cercopitéc, cercopiteci m. maimuţă africană cu coada lungă (*Cercopithecus*). [Din fr. ***cercopithèque***].

cercopitecíd, cercopitecide n. (la pl.) familie de maimuţe, cu pungi faringiene şi cu coadă lungă; (şi la sg.) maimuţă din această familie. [Din fr. ***cercopithécidés***].

cercosporióză, cercosporioze f. boală a plantelor provocată de ciuperci, care se manifestă prin apariţia pe frunze a unor pete. [Din fr. ***cercosporiose***].

cercuál, ~i, cercuală, ~e a. (rar) **1.** în formă de cerc; rotund: *singura mişcare nelimitată a unui corp este cea cercuală.* BL.; **2.** care ţine de un arondisment, de o circumscripţie: *drepturi propriu-zise, de alegere şi de a fi ales la adunările cercuale.* EM. [***Cerc*** + ***-al***].

cercuí, cercuiesc vb. **1.** (tr.) a lega, a strînge cu cercuri (un butoi, o roată etc.); **2.** (tr.) a înconjura, a cuprinde ca într-un cerc: *pe împăratul ... îl cercuiră, cu mîngîieri şi dezvoltări.* DELAVR.; **3.** (fig.; tr.) a mărgini, a limita, a circumscrie: *cercuind lumea întreagă în poienita înflorită.* OD.; **4.** (intr.) a se aşeza în formă de cerc, a face roată: *oamenii ... cercuiesc în jurul tăciunilor şi povestesc.* DELAVR. [***Cerc*** + ***-ui***].

cercuiálă, cercuieli f. cercuire. [***Cercui*** + ***-eală***].

cercuíre, cercuiri f. acţiunea de a cercui; cercuială. [V. ***cercui***].

cercuít[1], ~ţi, cercuită, ~e a. care are cercuri. // adv. în cerc; rotund: *risipiturile de furtună purtate cercuit în vîltoarea unei ape.* SAD. [V. ***cercui***].

cercuít[2] n. faptul de a cercui; cercuire. [V. ***cercui***].

cercuitór, cercuitori m. (reg.) meseriaş care pune cercuri la vase. [***Cercui*** + ***-itor***].

cerculéţ, cerculeţe n. 1. diminutiv al lui cerc; cercurel, cercuşor; **2.** cută, încreţitură de formă circulară. [***Cerc*** + ***-uleţ***].

cércură, cercure f. (rar) spaţiu mărginit de un cerc: *ian caută tu prin hăst inel ..., toate chiar tu vei zări prin el şi prin cercura lui ha rătundă.* B.-DEL. [***Cerc*** + ***-ură***].

cercuréi, cercurele n. cerculeţ: *lăsînd ... pe luciul apelor vălurele uşurele şi vîrteje-n cercurele.* POP. [***Cercuri*** (pl. lui *cerc*) + ***-el***].

cercuríu, ~ii, cercurie, ~ii a. (reg.) rotund, curbat: *coarne cercurii.* [***Cercuri*** (pl. lui *cerc*) + ***-iu***].

cercuşór, cercuşoare n. cerculeţ: *gura gîrliciului îi prinsă pe un cercuşor de lemn.* POP. [***Cerc*** + ***-uşor***].

cerdác, cerdace şi **cerdacuri** n. **1.** (înv.) balcon la casele boiereşti: *şezi toată ziua în cerdac de tragi ciubuc.* AL.; **2.** pridvor (închis cu geamuri) la casele ţărăneşti: *pe cerdacul căsuţei tale, părinţii tăi bătrîni se uită la lumea care trece.* BAC.; *orice casă ţărănească are un cerdac şi un hambar;* **3.** încăpere (din scînduri) aşezată pe o ridicătură de pămînt sau pe stîlpi înalţi, servind ca post de observaţie; pavilion, chioşc: *unde-i grădina de la cerdacul lui Ferenţ?* NEGR.; **4.** tinda unei mori de vînt; **5.** (pop.) acoperiş (la fîntînă): *la fîntîna cu cerdac este-un trandafir de leac.* POP.; (şi: (pop.) **ceardac**). [Din turc. ***çardak*** „patru stîlpi"].

cerdăcéi, cerdăcele n. diminutiv al lui cerdac; cerdăcuţ. [***Cerdac*** + ***-el***].

cerdăcúţ, cerdăcuţe n. cerdăcel. [***Cerdac*** + ***-uţ***].

cére, cer vb. **1.** (tr.) a se adresa cuiva pentru a obţine ceva, a-şi manifesta dorinţa de a obţine ceva; a solicita: *ce cereai în petiţie?* CAR.; *a cere un post, o favoare;* (refl. pas.) *se cereau drepturi*

civile şi politice pentru tot românul. CĂL.; **2.** (tr.) a reclama, a pretinde, a impune: *fu nevoit a îndeplini prevederile legii care cereau un examen.* CĂL.; (fig.) *nota specifică a piesei, care cerea un spectator rafinat, este interioritatea dramei.* CĂL.; *bunăcuviinţa cere să nu te porţi aşa;* **3.** (tr.) a dori, a pofti, a voi: *cum inima ta cere, dispar şi ceruri şi pământ.* EM.; (refl.) *pare că i-ar fi tot lene şi s-ar cere alintată.* EM.; **4.** (tr. şi intr.) a cerşi: *calicul pînă nu cere, nu mănîncă cu plăcere.* POP.; **5.** (tr.) a face propuneri de căsătorie (unei fete): *hai la maica de mă cere.* POP.; **6.** (tr.) **a cere voie să ...,** a stărui, a ruga pentru a obţine permisiunea să ...; **7.** (tr.) a pretinde: *copilul ..., cu îndărătnică violenţă, cere o poveste fără de sfîrşit.* CĂL.; *cît ceri pe grîu?;* **a cere satisfacţie,** a pretinde satisfacţie morală în urma unei jigniri, a unei insulte; **a cere socoteală** (sau **seamă**) **(cuiva),** a trage la răspundere pe cineva: *lumea are drept a-i cere această seamă.* BĂLC.; **a cere cuvîntul,** a solicita dreptul de a vorbi; **8.** (refl.) a se impune, a se cuveni (moralicește): *concluzia se cere a fi încă mai limpede.* EM.; **9.** (refl.) a se căuta, a avea căutare, a fi solicitat: *grînele au început să se ceară.* [Lat. ***quaerere***].

cerealá, cereale f. (mai ales la pl.) plantă din familia gramineelor (grîu, porumb, orz etc.) ale cărei seminţe servesc la hrana omului şi a animalelor; grîne: *importul creşte şi, cu cît creşte el, cu atît creşte exportul de cereale.* IBR. [Din fr. ***céréale,*** lat. ***cerealis***].

cerealiér, ~i, cerealieră, ~e a. care produce cereale, de cereale: *regiune cerealieră;* **plante cerealiere,** plante cultivate. [Din fr. ***céréalier***].

cerealíst, cerealişti m. negustor de cereale. [Din fr. ***céréaliste***].

cerebél, cerebele n. partea din spate a encefalului; creierul mic. [Din lat. ***cerebellum***].

cerebelítă, cerebelite f. (med.) inflamaţie a cerebelului. [Din fr. ***cérebellite***].

cerebelós, ~şi, cerebeloásă, ~e a. care ţine de cerebel, referitor la cerebel. [Din fr. ***cérebelleux***].

cerebrál, ~i, cerebrală, ~e a. **1.** care ţine de creier, referitor la creier: *o rafinare cerebrală, trecută prin ereditate de la o generaţie la alta.* IBR.; *arteră cerebrală;* **scoarţă cerebrală,** v. **scoarţă; congestie cerebrală,** v. **congestie; 2.** intelectual, mintal: *activitate cerebrală;* (subst. n.) *elementele strict gramaticale sînt extirpate la maxima măsură, eliminîndu-se cerebralul şi oprindu-se senzorialul semnificativ.* CĂL.; **3.** greu de pătruns; abstract: *în romanele sale prea cerebrale ... se arată obsedat de umanitarism.* CĂL.; **4.** raţional, judecat: *îi plăcea să înfăţişeze eroi cerebrali şi chiar temperamente tumultuoase.* VIANU; *ins cerebral.* [Din fr. ***cérébral***].

cerebralísm n. (livr.) raţionalism (exagerat). [Din engl. ***cerebralism***].

cerebralitáte f. faptul de a fi cerebral, caracter cerebral: *să scrie versuri, proză, iar, în lipsa talentului, eseu de înaltă cerebralitate.* CĂL. [Din fr. ***cérébralité***].

cerebralizá, cerebralizez vb. (tr.) a da caracter cerebral. [***Cerebral*** + ***-iza***].

cerebralizére, cerebralizări f. acţiunea de a cerebraliza. [V. ***cerebraliza***].

cerebrastenie, cerebrastenii f. (med.) astenie nervoasă datorată surmenajului intelectual. [Din fr. ***cérébrasthénie***].

cerebroíd, ~zi, cerebroidă, ~e a. care se aseamănă cu creierul; **ganglioni cerebroizi,** ganglioni care îndeplinesc funcţiile creierului la unele animale inferioare (precum insectele). [Din fr. ***cérébroïde***].

cerebrosclerózá, cerebrosclerozе f. sclerozare a ţesutului cerebral. [Din fr. ***cérébrosclérose***].

cerebrospinál, ~i, cerebrospinală, ~e a. care ţine de creier şi de măduva spinării, referitor la creier şi la măduva spinării: *sistemul cerebrospinal.* [Din fr. ***cérébrospinal***].

cerebrozídă, cerebrozide f. substanţă lipoidă complexă din ţesutul nervos. [Din fr. ***cérébroside***].

ceremoniái, ceremoniale n. totalitate a regulilor şi a formulelor întrebuinţate la o ceremonie: *gătit-aţi tot pentru ceremonialul primirii lor?* AL.; (adj.) *reguli ceremoniale.* // a. (rar) **1.** ceremonios: *jupiniţa Nasta, ruşinoasă şi ceremonială ..., nu vrea să se arate dintru început coconului voievodal.* CĂL.; **2.** care ţine de ceremonie, referitor la ceremonie: *spectacolul ce se desprinde din amănunţimea ceremonială.* CĂL. [Din fr. ***cérémonial,*** lat. ***caerimonialis***].

ceremonialísm n. respectare strictă a ceremonialului (religios). [Din fr. ***céremonialisme***].

ceremoníe, ceremonii f. **1.** ansamblu de forme exterioare ale unui cult religios; **2.** solemnitate, paradă, pompă: *ieşind cu ceremonie mare din Constantinopole.* BĂLC.; (fig.) *el porunceşte implorînd şi maltratează cu ceremonie zîmbitoare.* CĂL.; **3.** ansamblul regulilor de politeţe folosite în relaţiile dintre oameni: *descrie ceremonia peţitului la ţară.* CĂL. [Din fr. ***cérémonie,*** lat. ***caerimonia***].

ceremoniós, ~şi, ceremonioásă, ~e a. **1.** care se comportă (foarte) politicos (după reguli fixe); (rar) ceremonial: *oamenii sînt ceremonioşi şi sfioşi totodată.* CĂL.; **2.** care este realizat cu politeţe (exagerată): *un moment se opreşte gînditor, într-o atitudine ceremonioasă.* VLAH.; (adv.) *îşi netezi barbetele şi salută ceremonios.* VLAH. [Din fr. ***cérémonieux***].

cerenţél, cerenţei m. plantă cu flori galbene-aurii care creşte prin păduri (*Geum urbanum*): *iată mintă, săbiuţă ..., angelică şi cerenţel.* NEGR. [Lat. ***cerinthe*** + ***-el***].

cérere, cereri f. **1.** acţiunea de a (se) cere şi rezultatul ei; solicitare, dorinţă: *după cererea sa, îl conduse dinaintea stareţului.* NEGR.; **2.** pretenţie, exigenţă, revendicare: *e compus amăsurat cu cererile pedagogiei moderne.* EM.; **3.** căutare, cerinţă: *magnetofoanele nu mai au cerere;* **la cerere,** cînd se solicită; **(raport dintre) cerere şi ofertă,** (raport dintre) cantitatea de mărfuri de pe piaţă şi posibilitatea şi necesitatea de cumpărare; **4.** (concr.) petiţie, memoriu prin care se solicită ceva unei autorităţi: *e interesantă această cerere, fiindcă din ea vedem cum se reflectează în mintea oamenilor politici din vremea aceea marele poet.* IBR.; *a lăsat o cerere la secretariat.* [V. ***cere***].

cerésc, ~şti, cerească, ~eşti a. **1.** care ţine de cer, referitor la cer, care se află pe cer: *vezi printr-a nopţii stele ce rază luminoasă revarsă-n a sa cale luceafărul ceresc?* AL.; *boltă cerească;* (înv.) **Imperiul ceresc,** Imperiul chinez; **2.** care vine din cer, de la divinitate; care ţine de divinitate: *Dumnezeu să-l ierte şi să-l odihnească întru împărăţia cerească.* CR.; *bunătate cerească;* **3.** (fig.) fermecător, minunat: *zîmbirea-i e cerească, privirea ei, amor.* ALEX.; *voce cerească.* [***Cer***[1] + ***-esc***].

cerevíş n. v. **cerviş.**

cerezínă, cerezine f. produs asemănător cu ceara de albine, obţinut din petrol prin rafinare: *lumînări de cerezină.* [Din fr. ***céresine***].

cérgá, cergi f. **1.** pătură de lînă (care serveşte la învelit): *acoperite cu cerga ca să nu te vadă.* AL.; *cît ţi-i cerga, atîta întinde-te;* **2.** ţol, scoarţă. [Din turc. ***çerge***].

cerifér[1], ~i, ceriferă, ~e a. care produce ceară. [Din fr. ***cérifère***].

cerifér[2], ~i, ceriferă, ~e a. care conţine ceriu. [Din fr. ***cérifère***].

cerificáre, cerificări f. impregnare cu ceară a ţesuturilor vegetale. [Din fr. ***cérification***].

cerínţă, cerinţe f. necesitate, cerere; pretenţie, exigenţă: *doză mai mare de confienţă şi de lipsă de inspecţiune în fiinţa şi cerinţele artei lor.* EM.; (fig.) *cerinţele carnale sînt biruite de educaţia familială.* CĂL. [***Cere*** + ***-inţă***].

cerít n. silicat hidratat natural de ceriu. [Din fr. ***cérite***].

cerithium m. moluscă gasteropodă cu cochilia alungită, în spirală, cu striaţii. [Din lat. ***cerithium***].

cériu[1] m. metal moale ductil şi strălucitor, care face parte din familia pămînturilor rare. [Din fr. ***cérium***].

cériu[2] n. v. **cer[1].**

cernăuţeán, ~eni, cernăuţeană, ~ene a. care aparţine oraşului Cernăuţi sau locuitorilor lui, referitor la Cernăuţi sau la locuitorii acestuia: *în genere, şcoala cernăuţeană nu-i plăcea lui Eminescu.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din oraşul Cernăuţi sau din zonele limitrofe. [***Cernăuţi*** n. pr. + ***-ean***].

cérne, cern vb. **1.** (tr.) a trece un material prin sită sau prin ciur pentru a selecta granulele mici de cele mari: *a cerne făina; a cerne nisip;* (absol.) *cine nu vrea să frămînte, toată ziua cerne.* POP.; **2.** (fig.; tr.) a mişca făcînd să cadă; a presăra ca printr-o sită: *din văzduh cumplita iarnă cerne norii de zăpadă.* AL.; (fig.) *soarele strălucea în azurul cerului, cernînd pulbere de aur peste grădini înflorite.* SAD.; (refl. pas.) *o dată cu zăpada mi se părea că se cern pe pămînt fulgi negri, mărunţi, rotunzi.* SAD.; **3.** (fig.; tr.) a alege cercetînd cu atenţie; a deosebi, a discerne: *gîndul îmi era a cerne prin sita studiilor clasice cele mai multe din acele datine bătrîneşti.* OD.; **4.** (fig.; tr.) a supune verificării, observării atente; a cerceta: *împotriva lui Amoaşei porneau acum patru capete de mreji să-i cearnă sălaşurile.* VOIC.; **5.** (intr. unipers.) a bura, a ploua mărunt: *afară era moină, cernea de sus o bură mărunţă.* VLAH.; (refl.) *se cerneau ploile echinocţiului sau ultimele ninsori ale unei ierni întîrziate.* GHEŢIE. [Lat. ***cernere***].

cerneálă[1], cerneluri f. **1.** substanţă lichidă colorată care serveşte la scris, la tipărit, la ştampilat etc.: *iniţialele acestei cărţi cu buchi erau scrise ciudat cu cerneală roşie ca sîngele.* EM.; **2.** (reg.) culoare neagră cu care se vopsesc materiile textile şi părul; negreală: *părăuţ, apă amară, face-te-ai neagră cerneală, ca să-mi cernesc eu portu.* POP.; **3.** (reg.; fig.) amărăciune, tristeţe, jale: *tuturor li-i lumea dragă, mie mi-i cerneală neagră.* POP. [Din sl. ***črŭnilo*** „negreală"].

cerneálă[2], cerneli f. (pop.) faptul de a (se) cerni; vopsire în negru: *pune faţa la ghileală, buze moi la rumineală şi sprîncene la cerneală.* POP. [***Cerni*** + ***-eală***].

cérnere, cerneri f. **1.** acţiunea de a cerne; trecere prin sită sau prin ciur; cernut[1]: [ciurul] *se folosea încă la cerneri şi alesături de grăunţe.* AG.; *cernerea făinii;* **2.** (fig.) cădere uşoară, ca şi cum ar fi presărat prin sită: *păşea încet cu capu-n piept, prin cernerea ploii.* SAD.; **3.** (fig.) trecere lentă; scurgere, perindare: *cernerea anilor;* **4.** (fig.) alegere, deosebire; discernere: *ceea ce trebuia să prezideze la această alegere, la această cernere a elementului străin, trebuia să fie spiritul critic.* IBR. [V. ***cerne***].

cerní, cernesc vb. (pop.) **1.** (tr.) a vopsi în negru; a înnegri, a căni: *a-şi cerni barba;* (refl.) *pînzele vi se-nnegreascâ, pînzele vi se cernească.* POP.; **2.** (refl.) a se îmbrăca în negru (în semn de doliu); **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) întuneca, a (se) mîhni: *întristarea i-a cernit inima.* [Din sl. ***črŭniti***].

cerníre, cerniri f. acţiunea de a (se) cerni; (pop.) cerneală[2]; (rar) cernit[2]. [V. ***cerni***].

cernít[1], ~ţi, cernită, ~e a. **1.** de culoare neagră (în semn de doliu): *fu întîmpinat de Profiriţa, şi*

ea în veşminte cernite. GHEŢIE; **2.** îmbrăcat în haine negre; îndoliat: *o întîlnisem cernită la intrarea mea.* CAR.; (fig.) *urla prin aerul cernit Muma-pădurilor cea nebună.* EM.; **3.** (fig.) mîhnit, trist: *o văd umblînd necontenit galbenă şi cernită.* NEGR.; *inimă cernită.* [V. ***cerni***].

cernít² n. (rar) cernire. [V. ***cerni***].

cernozióm, cernoziomuri n. sol negru, foarte fertil: *cernoziomul din Bărăgan.* [Din rus. ***černozëm***].

cernúşcă, cernuşti f. plantă cu seminţele negre, întrebuinţate drept condiment (*Nigella*). [Din ucr., rus. ***černuška***].

cernút¹ n. cernere: *patru zile... ţinu îmblătitul şi cernutul grîului.* AG. [V. ***cerne***].

cernút², ~ţi, cernută, ~e a. care a fost trecut prin sită sau prin ciur. [V. ***cerne***].

cerografíe f. procedeu de realizare a unei forme pentru tipar înalt, prin gravarea manuală pe un strat de ceară aplicat pe o placă metalică. [Din fr. ***cérographie***].

ceroplástică f. arta de a modela în ceară. [Din fr. ***céroplastique***].

cerós, ~şi, ceroásă, ~e a. bogat în ceară; ca ceara: *substanţă ceroasă.* [***Ceară*** + *-os*].

cersălát a. v. ţesălat².

cerşetór, ~i, cerşetoáre m., f. persoană care cere de pomană: *îl întîmpină în pragul uşii cerşitoarea căreia îi dăduse el un ban de pomană.* CR. // a. care cere, care cerşeşte: *o simplă rugă de ploaie cerşetoare.* AL.; (şi: (reg.) **cerşitor**). [***Cerşi*** + *-tor*].

cerşetorésc, ~şti, cerşetoreáscă, ~eşti a. de cerşetor. [***Cerşetor*** + *-esc*].

cerşetorí, cerşetoresc vb. (tr. şi intr.) a cerşi, a cere de pomană: *pre la biserici, cerşitorind mila creştinilor.* NEGR.; (şi: (reg.) **cerşitori**). [De la ***cerşetor***].

cerşetoríe, cerşetorii f. faptul de a cerşi, de a cerşetori; stare de cerşetor: *ea duce o viaţă de mari privaţiuni şi chiar de cerşetorie.* CĂL.; (şi: (reg.) **cerşitorie**). [***Cerşetor*** + *-ie*].

cerşetoríme f. mulţime de cerşetori. [***Cerşetor*** + *-ime*].

cerşetorít n. (rar) cerşit, cerşetorie; căpătat: *în loc să umble morţiş, ca alţi popi, după cerşitorit ..., zicea că este de altă părere.* CR.; (şi (reg.) **cerşitorit**). [V. ***cerşetori***].

cerşí, cerşesc vb. **1.** (intr. şi tr.) a cere de pomană: *nu-i trebuie pomană şi nu vrea să cerşească.* COŞB.; **2.** (intr.) a solicita cu stăruinţă: *el se da tot mai aproape şi cerşea copilăreşte.* EM.; (tr.) *în poeziile de chemare poetul cerşeşte iubirea, nu caută s-o cucerească.* IBR.; **3.** (intr. şi tr.) a se înjosi cerînd ceva: *a cerşi voturile alegătorilor;* (fig.) *să nu crezi că-ţi cerşesc milă.* GHEŢIE; **4.** (înv.; tr.) a cere, a solicita: *au cerşit domn de la Poartă.* N.COSTIN. [De la ***cere***].

cerşíre, cerşíri f. (rar) faptul de a cerşi; solicitare, rugăminte; rugăciune: *sus, din cor, apasă un cîntec trist, prin stîlpii reci, ca o cerşire tînguioasă pentru repausul de veci.* EM.; *toate legile cerşirei le-a întrebuinţat faţă cu acea putere.* EM. [V. ***cerşi***].

cerşít n. faptul de a cerşi; cerşetorie; (rar) cerşire: *nu am nice un meşteşug, ci trăiesc cu cerşitul şi furatul.* B.-DEL.; *paralele ce adunase din cerşit.* ISP. [V. ***cerşi***].

cerşitór m., f. v. **cerşetor.**

cerşitorí vb. v. **cerşetori.**

cerşitoríe f. v. **cerşetorie.**

cerşitorít n. v. **cerşetorit.**

cerşút a. v. **cerut¹.**

cert, ~ţi, certă, ~e a. sigur, neîndoios: *lucru cert.* [Din lat. ***certus***].

certă, cert vb. **1.** (tr.) a mustra violent, a înfrunta cu asprime: *şi va lua bătrînimea cetăţii aceia pre omul acela şi-l vor certa.* BIBLIA; *îl certă mereu pentru toate nimicurile;* **2.** (înv.; tr.) a pedepsi: *dar acu vei vrea cu oaste şi război ca să ne certi.* EM.; **3.** (refl. recipr.) **a-şi** vărsa supărarea prin vorbe sau fapte violente; a se sfădi, a se gîlcevi: *în loc de-a ne certa împreună, n-ar fi mai nimerit să ne-nţelegem?* AL.; (fig.) *flori şi stele se certau noaptea-ntre ele.* AL.; **a se certa furcă,** v. **furcă; 4.** (refl.) a rupe relaţiile cu cineva, a se învrăjbi cu cineva: *pentr-un rîs al ei se certă.* COŞB. [Lat. ***certare*** „a se lupta"].

certáre, certări f. (rar) acţiunea de a (se) certa: *aş suferi şi cele mai mari certări şi mustrări a oamenilor.* DRĂGHICI. [V. ***certa***].

certát, ~ţi, certată, ~e a. care a rupt relaţiile cu cineva; supărat; **a fi certat cu morala** (sau **cu legea, cu justiţia**), a încălca normele morale (sau legile). [V. ***certa***].

certăréţ, ~i, certăreáţă, ~eţe a. care caută ceartă; gîlcevitor: *le erau într-ajutor la nevoie de trecători certăreţi ori la o viitură de ape.* SAD. [***Certa*** + *-ăreţ*].

certătúră, certături f. mustrare, pedeapsă: *au şi pedepse după măsură ... îşi ia fieşcare certătură.* B.-DEL. [***Certa*** + *-ătură*].

certifică, certífic vb. (tr.) a confirma, a întări autenticitatea, valabilitatea unui lucru; a da mărturie că este adevărat; (refl. pas.) *se certifică sociabilitatea afabilă a profesorului.* C. [Din lat. ***certificare,*** fr. ***certifier***].

certificáre, certificări f. acţiunea de a certifica; certificaţie. [V. ***certifica***].

certificát, certificate n. act oficial prin care se certifică, se garantează ceva; certificaţie: *familia îl internează într-un sanatoriu, sperînd să obţină din complezenţă un certificat de iresponsabilitate.* CĂL.; **cerificat de bună purtare,** v. **bun.** [Din fr. ***certificat,*** lat. ***certificatum***].

certificáţie, certificaţii f. **1.** certificare; **2.** certificat. [Din fr. ***certification***].

certitúdine, certitudini f. **1.** siguranţă, încredere deplină: *izbit de certitudinile lui, profesorul dă pe uşă afară pe junele critic.* CĂL.; *certitudine matematică;* **2.** caracterul a ceea ce este cert, sigur: *faptul primar este aci chiar certitudinea salvării.* BL.; **3.** adevăr, realitate: *ajunse la o singură concluzie, pe care o luă drept certitudine.* AG. [Din lat. ***certitudo, -inis***].

certozín, certozini m. **1.** călugăr aparţinînd unui ordin întemeiat în 1084 în munţii Alpi; **2.** (fig.) om retras, singuratic. [Din it. ***certosino***].

ceruí, cerulesc vb. (tr.) a acoperi cu un strat de ceară; a lustrui cu ceară. [***Ceară*** + *-ui*].

cerulálă, cerulelí f. faptul de a cerui; ceruire, ceruit¹. [***Cerui*** + *-ală*].

ceruíre, ceruíri f. acţiunea de a cerui; ceruială. [V. ***cerui***].

ceruít¹, ceruituri n. faptul de a cerui, ceruială: *ceruitul scîndurilor.* [V. ***cerui***].

ceruít², ~ţi, cerultă, ~e a. acoperit cu un strat de ceară; lustruit cu ceară: *curţile ... cu cerdacuri şi scări a căror scînduri curate şi ceruite sclipeau în lună.* EM. [V. ***cerui***].

ceruléu n. substanţă minerală albastră, obţinută dintr-un amestec de oxizi de cobalt şi staniu. [Din fr. ***céruléum***].

cerúmen n. materie cleioasă care se formează în urechi. [Din lat. ***cerumen,*** fr. ***cérumen***].

ceruminós, ~şi, ceruminoásă, ~e a. de natura cerumenului, ca cerumenul. [Din fr. ***cérumineux***].

cerút¹, ~ţi, cerută, ~e a. **1.** care a fost solicitat, revendicat; (subst.) *îndată i se aduc cele cerute.* CR.; **2.** necesar, trebuincios; indicat: *mare deala Domnului, cerşut în toate voile lui.* COR.; *individul a băut cantitatea de apă cerută.* CĂL.; (şi: (înv.) **cerşut**). [V. ***cere***].

cerút² n. faptul de a cere; cerşit: *umblă cu cerutul.* [V. ***cere***].

cerúză f. carbonat bazic de plumb (de forma unei substanţe albe) folosit mai ales la prepararea vopselelor; alb de plumb. [Din fr. ***céruse,*** lat. ***cerussa***].

ceruzít n. carbonat natural de plumb. [Din fr. ***cérusite***].

cervănă, cervane f. plantă erbacee cu frunzele crestate şi cu florile mici, albe (*Lycopus exaltatus* şi *europaeus*). [Din sl. ***červenĭ***].

cervantesc, ~şti, cervantească, ~şti [servantésc] a. (livr.) referitor la opera lui Cervantes, propriu operei lui Cervantes. [Din sp. ***cervantesco***].

cervicál, ~i, cervicală, ~e a. care ţine de partea din spate a gîtului; de la ceafă. [Din fr. ***cervical***].

cervicalgíe, cervicalgii f. (med.) durere cervicală. [Din fr. ***cervicalgie***].

cervicítă, cervicite f. (med.) inflamaţie a colului uterin sau a vezicii urinare. [Din fr. ***cervicite***].

cervíd, cervide n. (la pl.) familie de animale erbivore rumegătoare, cu coarne ramificate care cad în fiecare an (ex. cerbul); (şi la sg.) animal din această familie; (şi: **cervidă**). [Din fr. ***cervidés***].

cevídă f. v. cervid.

cervín, ~i, cervină, ~e a. asemănător cerbului. [Din fr. ***cervin***].

cervíş n. (înv.) grăsime topită de bovine (extrasă din oase şi întrebuinţată la gătit): *îşi puse o băşică de ciriviş în cap.* ISP.; (şi: **ciriviş, cereviş**). [Din turc. ***çerviş*** „gras"].

cérvix n. partea inferioară a uterului sau a vezicii urinare; col uterin sau col vezical. [Din fr. ***cervix***].

cesălă f. v. ţesală.

cesalpinacée, cesalpinacee f. (la pl.) familie de plante leguminoase cu florile sub formă de ciorchine şi cu fructele închise într-o păstaie; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***césalpinacée***].

cesălă vb. v. ţesăla.

cescúţ, cescuţuri n. (reg.) diminutiv al lui ceas, moment, clipă, timp (scurt): *tocma în cescuţurile scumpe pre lina păusare le rumpe.* B.-DEL. [De la ***ceas***].

ceseálă f. v. ţesală.

césie f. v. cesiune.

cesioná, cesionez vb. (tr.) a transfera asupra altuia un bun propriu, a renunţa la un drept în avantajul cuiva. [De la ***cesiune***].

cesionábil, ~i, cesionabilă, ~e a. care poate fi cesionat. [***Cesiona*** + *-bil*].

cesionár, cesionari m. persoană căreia i se face o cesiune. [Din fr. ***cessionnaire,*** germ. ***Zessionar, Zessionär***].

cesionáre, cesionări f. faptul de a cesiona. [V. ***cesiona***].

césiu n. metal alcalin asemănător cu sodiul. [Din fr. ***césium,*** lat. ***caesius***].

cesiúne, cesiuni f. **1.** contract prin care creditorul transmite unei persoane drepturile pe care le are faţă de debitorul său; **2.** bun cesionat; (şi: (înv.) **cesie, ţesie**). [Din lat. ***cessio, -onis,*** fr. ***cession,*** germ. ***Zession***].

cest[1], **cești** m. 1. mănușă din piele armată cu plumb și cu fier, de care se serveau atleții în lupte: *atleții cu brațele vînjoase și cești lucitoare.* NAUM; 2. (rar) pugilat. [Din lat. *caestus*, fr. *ceste*].

cest[2], **cești, ceástă, ceste** a. dem. (înv. și reg.) acest: *p-înaintea cestor curți ..., plimbă-mi-se mi se plimbă.* POP. [De la *acest*].

césta, ceștia, ceásta, cestea pron. dem. (înv. și reg.) acesta: *multe prostii îi fi cetit de cînd ești; ceteşte rogu-te și ceste.* CR. [De la *acesta*].

céstălalt, ceștilalți, ceástălaltă, cestelalte pron. dem. acela care este mai în apropiere (decît altul). // a. care este (mai) aproape, care este aici: *să intrăm, a hotărît ea, în ceastălaltă odaie.* SAD. [*Cest* + *ălalt* (=*ălalalt*)].

céstie f. v. **chestiune.**

cestiúne f. v. **chestiune.**

cestód, cestode n. (la pl.) clasă de viermi intestinali paraziți, în formă de panglică; (și la sg.) vierme din această clasă. [Din fr. *cestodes*].

cesuléț, cesuleţe n. diminutiv al lui ceas. [*Ceas* + *-uleț*].

ceşcúță, ceşcuţe f. diminutiv al lui ceașcă; ceașcă mică: *la cafeaua în ceşcuța cît un degetar, cucoana Georgeta făcea o mărturisire.* SAD. [*Ceașcă* + *-uță*].

cet a. invar. (reg.) liniștit: *bată vîntul, fie cet frunza ta-n loc să nu steie.* POP. [Et. nec.].

cetacéu, cetacee n. (la pl.) ordin de mamifere marine gigantice; (și la sg.) animal din acest ordin: *balena este un cetaceu.* [Din fr. *cétacés*].

cetacéum n. grăsime extrasă din unele specii de balenă, utilizată în cosmetică și în farmacie. [Din lat. *caetaceum*].

cetán n. (chim.) hidrocarbură saturată. [Din fr. *cétane*].

cetánie f. v. **citanie.**

cetăș, cetași m. (înv.) 1. membru al unei cete: *eu cu toți cetașii miei sînt gata.* B.-DEL.; 2. comandant de ceată: *cetaș mare de haiduci.* POP. [*Ceată* + *-aș*].

cetăte, cetăți f. 1. loc întărit, fortăreață: *războinicii învinși se strîng să moară în cetatea lor.* CĂL.; *Cetatea Neamțului;* **Cetatea eternă,** Roma: *la două mile de cetatea eternă, inima lui de român ... fu cuprinsă de nerăbdare.* CĂL.; 2. oraș întărit cu ziduri; oraș mare: *ca-n țintirim tăcere e-n cetate.* EM.; **cetate de scaun,** capitală; **dreptul de cetate,** calitatea de a se bucura de toate drepturile de cetățean; 3. locuitorii unui oraș (întărit). [Lat. *civitas, -atis*].

cetărá vb. v. **cetera.**

cetățeán, ~eni, cetățeánă, ~ene m., f. 1. (rar) locuitor al unei cetăți sau al unui oraș; 2. locuitor cu drepturi civile și politice depline al unui stat: *cetățene, nu uita condiția cu care am venit aici!* CAR.; (adj.) *a cînta femeia cetățeană nu e amor, cetățenismul n-are a face cu amorul.* IBR. // a. referitor la locuitorii unui stat; cîvil: *de-aci războaiele cetățene să-ncep.* B.-DEL.; *acest fenomen este procesul prin care se formează în societatea cetățeană de stat clase.* EM. [*Cetate* + *-ean*].

cetățeáncă, cetățence f. femeie care locuiește într-un stat, avînd drepturi depline. [*Cetățean* + *-că*].

cetățenésc, ~şti, cetățeneáscă, ~eşti a. de cetățean, al cetățenilor: *garda cetățenească din București a fost strînsă să facă paradă.* EM.; *drepturi cetățenești;* (fig.) *dregătorii să mută în omide care rod cu multă lăcomie frunza pomului cetățenesc.* B.-DEL. [*Cetățean* + *-esc*].

cetățénie f. calitate, drept de cetățean; apartenență statală: *li se acorda dreptul de cetățenie.* GHICA; *Senatul lua în considerare acordarea cetățeniei române.* CĂL. [*Cetățean* + *-ie*].

cetățeníme, cetățenimi f. clasă a cetățenilor; (spec.) clasă mijlocie. [*Cetățean* + *-ime*].

cetățenism n. (rar) spirit cetățenesc, sentiment de cetățean: *a cînta femeia cetățeană nu e amor, cetățenismul n-are a face cu amorul.* IBR. [*Cetățean* + *-ism*].

cetățúie, cetățui f. cetate mică, loc fortificat: *pe deasupra de prăpăstii sînt zidiri de cetățuie.* EM. [*Cetate* + *-uie*].

ceténă, cetene f. substanță chimică obținută prin piroliza acetonei. [Din fr. *cétène*].

ceterá, céter vb. (reg.) 1. (intr.) a cînta din ceteră; 2. (fig.; tr.) a bate la cap; a sîcîi: *nu tot cetărați pe Măria-sa, că om e dumnealui.* CR.; (și: **cetăra**). [De la *ceteră*].

ceteráș, ceteraşi m. lăutar (care cîntă din ceteră): *de-aici pîn-la Făgăraș nu-mi trebuie ceteraș.* POP. [*Ceteră* + *-aș*].

céterá, cetere f. (reg.) vioară: *decît cu cetera mai bine cu gura mea.* POP. [Lat. *cithera* (=*cithara*)].

cetí vb. v. **citi.**

cétină, cetini f. 1. ramură de brad (sau de alt conifer) cu frunzele pe ea: *luceferi ce răsar din umbra de cetini.* EM.; 2. conifer (de talie mică); **cetină-de-negi,** mic arbust răşinos ornamental (*Juniperus Sabina*). [Din bulg., sb. *četina*].

cetinél adv. (poetic) încet: *din carpata geană se varsă cetinel.* BOL. [De la *încet;* v. *cătinel*].

cetiníș, cetinișuri n. 1. pădure tînără de conifere; 2. desiș, frunziș. [*Cetină* + *-iș*].

cetioáră, cetioare f. diminutiv al lui ceată: *o zătignită cetioară ... să băgă într-o cireadă de boi.* B.-DEL. [*Ceată* + *-ioară*].

cetíre f. v. **citire.**

cetitór m., f. v. **cititor.**

cetit[1] n. v. citit[1].

cetit[2] a. v. citit[2].

cetitoriu m. v. **cititor.**

cetlău n. v. **ceatlău.**

cetluí, cetluiesc vb. (reg.; tr.) 1. a strînge cu un ceatlău, a lega strîns: *a tăiet lemne, a încărcat carul zdravăn și l-a cetluit bine.* CR.; 2. a lega fedeleș: *îl cetluiți și-l aruncați în beciuri.* AL. [Din magh. *csatolni*].

cetluít n. (rar) acțiunea de a cetlui și rezultatul ei. [V. *cetlui*].

cétnic, cetnici m. 1. partizan în lupta antiotomană din secolul al XIX-lea a popoarelor slave balcanice; 2. luptător antinazist din Iugoslavia: *cetnicii au fost lichidați de Tito.* [Din sb. *četnici*].

cetoacidóză, cetoacidoze f. (med.) stare patologică caracterizată prin scăderea rezervei alcaline a sîngelui, datorată acumulării de acetonă. [Din fr. *cétoacidose*].

cetogén, ~i, cetogenă, ~e a. care favorizează producerea de cetone în organism: *aliment cetogen.* [Din fr. *cétogène*].

cetogenéză f. formare de cetone în organism. [Din fr. *cétogenèse*].

cetónă, cetone f. compus organic rezultat de obicei prin oxidarea alcoolilor secundari sau a hidrocarburilor. [Din fr. *cétone*].

cetonemíe, cetonemii f. (med.) prezență a cetonei în sînge. [Din fr. *cétonémie*].

cetonuríe, cetonurii f. (med.) eliminare prin urină a cetonelor rezultate din arderea incompletă a grăsimilor. [Din fr. *cétonurie*].

cetóză, cetoze f. glucidă care conține cetonă. [Din fr. *cétose*].

ceţós, ~şi, ceţoásă, ~e a. 1. plin de ceață, întunecat de ceață: *s-a luminat de ploaie, lumină ceţoasă.* CAR.; *Parisul ceţos și ploaia îi dau adevărate vedenii.* CĂL.; 2. (fig.) împăienjenit; lipsit de claritate: *ochii lui ceţoși priveau pierduți, ascunși în fundul capului.* AG.; 3. (fig.) obscur: *Eliade era un mesianic ceţos și egoist.* CĂL. [*Ceață* + *-os*].

ceúcă, ceuce f. (reg.) stăncuță (*Coloeus manedula*): *Cetatea Neamțului străjuită de ceuce și vinderei.* CR.; (și: **ciocă**). [Din bulg., sb. *čavka*].

cevá pron. neh. 1. un lucru oarecare: *te-oi otîngi cu ceva, de nu te-i pute hrăni în toată viața.* CR.; *să-ți spun ceva;* **a fi** (sau **a ajunge**) **ceva de speriat,** a căpăta o înfățișare neobișnuită: *cucoșul său era ceva de spăriet.* CR.; **așa ceva,** un astfel de lucru, un lucru ca acesta: *nu mai auzise pînă atunci de așa ceva.* ISP.; **a fi ceva de cineva** (sau **de capul cuiva**), a avea (multe) calități; 2. cantitate mică, parte neînsemnată, lucru (cît de) mic: *îi pofti întîi să guste ceva.* NEGR.; 3. lucru important, valoros; parte însemnată: *vreau să cunosc ceva, cînd voi ieși de la dumneata.* CR. // a. neh. 1. oarecare, oarecît, cîtva: *mai aveți și ceva treabă de făcut.* CR.; 2. (fam.) foarte bun, foarte frumos; **mai ceva,** mai de seamă; mai mult: *cum pățise și alți peștitori poate mai ceva decît aceștia.* CR. // adv. puțin, întrucîtva: *aceasta era mai în vîrstă și ceva încrucișată, dar foc de harnică.* CR.; *ceva mai tîrziu, o bătaie în ușă mă chemă în vestibul.* GHEȚIE. [*Ce* + *va*].

cevăşi pron. neh. (înv. și reg.) ceva: *ca cînd cevaș' s-ar încrede, hotărît spre Tandaler purcede.* B.-DEL. [*Ceva* + *și*].

cevăşílea pron. neh. (pop.) ceva: *numai să vorbesc cevașilea cu țățica.* CAR. [*Cevaşi* + *-le* + *-a*].

ceviánă, ceviane f. (mat.) dreaptă care unește un vîrf al unui triunghi cu un punct de pe latura opusă. [Din fr. *céviene*].

cezár, cezari m. împărat roman; (p. ext.) împărat: *nici el, nici cesarul să nu se grăbească.* BĂLC.; *cezarul trece palid, în gînduri adîncit.* EM.; (scris și: *cesar*); (și: (înv.) **chezar**). [Din lat. *caesar*].

cezariăn, ~eni, cezariană, ~ene a. 1. (rar) referitor la cezarii romani, care aparține epocii lui Cezar; 2. **operație cezariană** (și subst. f.), operație chirurgicală pentru a scoate copilul din pîntecele mamei: *Dimitrie se născu prematur la șapte luni, prin cezariană.* GHEȚIE. [Din fr. *césarien*].

cezáric, ~ci, cezarică, ~ce a. (rar) împărătesc: *reacțiunea cezarică a fost ... de multe ori ... drastică.* BL. [*Cezar*+ *-ic*].

cezarín, ~i, cezarină, ~e a. imperial: *togă cezarină.* AL. [Din lat. *caesarinus*].

cezarísm n. guvernare despotică cu ajutorul militarilor; (fig.) *cultura occidentală mai are în față o perioadă de construcții civilizatoare, de cezarism și de pesimism sceptic.* BL. [Din fr. *césarisme*].

cezaro-crăiésc, ~şti, cezaro-crăiáscă, ~eşti a. (înv.) austro-ungar, austriac; (și: **chesaro-crăiesc**). [*Cezaro-* („de cezar") + *crăiesc*].

cezarotomíe, cezarotomii f. (med.) operație cezariană. [Din fr. *césarotomie*].

cezúră, cezuri f. 1. pauză ritmică care împarte un vers în două emistihuri (ex. ale turnurilor umbre / peste unde stau culcate. ALEX.); *creează un corp sintactic cu fraze și cesuri asimetrice.* CĂL.; 2. pauză de respirație între două fraze sau între secțiunile înrudite ale unei lucrări muzicale; 3. (p. gener.) element despărțitor, delimitare: *zidurile sînt cezura între două lumi.* BL.; (scris și: *cesură*). [Din lat. *caesura*, fr. *césure*].

cfartal n. v. **cvartal.**

cfas n. v. **cvas.**

cfit adv. (reg.) chit, achitat: *sîntem cfit de acum.* AL. [Din germ. *quitt*].

cfitui, cfituiesc vb. (reg.; refl.) a se achita: *cum m-oi cfitui de datoria lui?* AL. [Din germ. *quittieren*].

cha-cha-cha [cea-cea-cea] n. dans modern, inspirat din folclorul negrilor americani, cu ritm vioi; melodia după care se execută acest dans. [Cuv. sp.].

chalet [şalét] n. vilă în stil elveţian. [Cuv. fr.].

challenger, challengeri [célinger] m. **1.** (sport) şalanger; **2.** pretendent; **3.** persoană contestatară. [Din engl. ***challenger***].

chalon [şalón] n. substanţă produsă de glandele cu secreţie internă, cu rol inhibitiv asupra altor organe. [Cuv. fr.].

chamois [şamoá] n. piele de căprioară, de cerb sau de oaie, tăbăcită printr-un procedeu special. [Cuv. fr.].

chardonnay [şardoné] n. soi de viţă de vie cu boabe rotunde, albe-verzui; vin din acest soi de viţă. [Cuv. fr.].

charleston [cearlstón] n. dans american de salon cu mişcări rapide. [Cuv. engl.].

chartreuse [şartröz] f. băutură alcoolică fină obţinută prin macerarea în alcool a unor plante alpine. [Cuv. fr.].

chat [cet] n. (inform.) **1.** program sau sistem de programe care permite conversaţiile cu transmitere (aproape) instantanee a mesajelor; **2.** conversaţie realizată prin acest mijloc. [Cuv. engl.].

chateaubriand [şatobrián] n. muşchi de vită la grătar. [Cuv. fr.].

cheag, cheaguri n. **1.** stomac al rumegătoarelor tinere conservat, din care se extrage un ferment folosit la închegarea laptelui pentru a prepara caşul: *un gram de cheag poate închega treizeci de litri de lapte;* **2.** despărţitură a stomacului rumegătoarelor de forma unui sac alungit; **3.** (fig.) fond, capital, putere: *a prinde cheag; ai cheag destul;* **4.** masă roşie gelatinoasă formată prin închegarea sîngelui. [Lat. ***clagum*** (=***coagulum***)].

cheanţ, cheanţuri n. (reg.) **1.** stîncă mare cu pereţi abrupţi; **2.** vale strîmtă şi adîncă (cu pereţi de stîncă): *intrasem cu nasul în nişte chianţuri cu pereţi ca de sticlă.* VOIC.; (şi: **chianţ**). [Et. nec.].

chebáb n. v. **chebap.**

chebáp, chebapuri n. friptură la frigare preparată după tipicul bucătăriei turceşti: *dobe de mistreţi şi chebapuri de căprioară.* OD.; (şi: **chebab**). [Din turc. ***kebab***].

chébe, chebe f. (înv.) haină de pîslă împodobită cu găitane, purtată în trecut de haiduci şi de săteni: *cu chebe roşii pe spate.* POP.; *azi chebea e dispărută.* [Din turc. ***kebe*** „pîslă groasă"].

chec, checuri n. prăjitură din aluat cu grăsime, stafide, rahat etc., coaptă la cuptor. [Din engl. ***cake***].

chébă f. v. **ghebă.**

chécheriţă f. v. **chicheriţă.**

chéder, (rar) **chedere** n. ramă de cauciuc cu ajutorul căreia se fixează sticla (la geamurile mijloacelor de transport, la glasvand etc.). [Et. nec.; cf. germ. ***Kader***].

chédru m. v. **cedru.**

cheeseburger, cheeseburgeri [císburgăr] m. felie de carne (de vită) friptă sau prăjită cu o felie de brînză peste ea, care se serveşte într-o chiflă. [Din engl. ***cheeseburger***].

chef, chefuri n. **1.** (înv.) tabiet oriental constînd în servirea cafelei şi a ciubucului: *Hiotoglu îşi făcea cheful cu ciubuc şi cu cafea, după obiceiul oriental.* GHICA; **2.** bună dispoziţie, voie bună, veselie: *ce ai la sufletul tău de eşti tot fără chef şi mîhnit?* ISP.; **3.** petrecere zgomotoasă cu mîncare şi băutură multă: *s-au logodit şi acum s-au pus pe chef.* ISP.; **4.** stare de (uşoară) beţie: *omul la chef multe face.* AL.; **5.** dorinţă, poftă, toană: *pînă vine cheful bogatului, iese sufletul săracului.* PANN; **a face pe cheful cuiva** sau **a face cuiva pe chef,** a împlini voia cuiva, a face pe placul cuiva: *voia să mai facă şi pe cheful lui Ivan.* CR. // interj. să fii sănătos! [Din turc. ***ke(yi)f***].

chefál, chefali m. peşte marin cu capul mare şi turtit (*Mugil capito* şi *cephalus*): *am prins chefali şi guvizi cu undiţa.* VOIC. [Din gr. mod. ***kéfalos***].

chefăluí, chefăluiesc vb. (reg.; refl.) a se ameţi de băutură: *boierii s-o cam chefăluit.* AL. [***Chef*** + ***-ălui***].

chefăluít, ~ţi, chefăluită, ~e a. (reg.) ameţit de băutură; (p. ext.) beat: *cîte un oaspe chefăluit întinde un pahar de vin scripcarului.* MAT. [V. ***chefălui***].

cheferíst m. v. **ceferist.**

chefír n. lapte uşor acidulat, obţinut prin fermentarea artificială a laptelui dulce. [Din fr. ***kéfir, képhir***].

chefliu, ~ii, cheflie, ~ii a. **1.** vesel, bine dispus; **2.** căruia îi plac chefurile: *om chefliu;* **3.** ameţit de băutură, beat: *io, cumnată, o să viu, cum mă vezi aşa chefliu!* POP.; (subst.) *un creion uşor conturează o dimineaţă văzută de un chefliu.* CĂL. [Din turc. ***keyfli***].

chefní, pers. 3 **chefneşte** vb. (intr.) a lătra scurt, repetat şi agitat (manifestîndu-şi bucuria): *toţi cîinii mahalalei lătrînd şi chefnind a bucurie.* DELAVR. [Onomat.].

chefnít, chefnituri n. faptul de a chefni; lătrat scurt, agitat: *îşi aplecă urechea şi-i auzi chefnitul sonor.* SAD. [V. ***chefni***].

chefuí, chefuiesc vb. (intr.) a face chef, a petrece zgomotos cu băutură: *poftiră pe Făt-Frumos la masă, ca să chefuiască şi să petreacă.* ISP.; (tr.) *şapte buţi de vin scotea, mare chef că chefuia.* POP. [***Chef*** + ***-ui***].

chefuléţ, chefuleţe n. diminutiv al lui chef; chefuşor. [***Chef*** + ***-uleţ***].

chefuşór, chefuşoare n. chefuleţ. [***Chef*** + ***-uşor***].

chegórniţă, chegorniţe f. (reg.) vas în care se dă cheag laptelui strecurat. [***Cheag*** + ***-orniţă***].

chehaiá, chehaiale f. (înv.) **1.** intendent al vizirului sau al unui paşă turc: *dacă se ducea colo la paşa, chihaia îl poftea, ciubucul să-şi bea şi cafea îi da.* POP.; **2.** slujbaş vamal; şef de poştă: *Iordache Pruncu, chehaiaua, îmi adusese podorojna.* GHICA; **3.** reprezentant al domnilor români pe lîngă Poartă; (şi: **chihaia**). [Din turc. ***kehaya*** „stăpînul casei"].

chehaílîc n. (înv.) funcţia, rangul de chehaia. [Din turc. ***kehaylık***].

chei, chéiuri n. **1.** loc amenajat într-un port pentru acostarea navelor: *rezemat de bara de fier a micului chei de piatră, priveam apa dumnezeiesc de limpede.* PETR.; **2.** ridicătură de pămînt de-a lungul unei ape pentru a preveni revărsările; **3.** peron în staţiile de cale ferată; (şi: **cheu**). [Din fr. ***quai***].

cheiáj n. **1.** staţionare a unei nave la chei: *vameşul cere taxa de cheiaj, măsurînd riguros locul ocupat de vite.* CĂL.; **2.** taxă plătită de o navă pentru staţionare la chei şi pentru utilizarea instalaţiilor portuare. [***Chei*** + ***-aj***].

chéie, chei f. **1.** obiect de metal cu care se încuie şi se descuie lacătul sau broasca de la uşă, de la seif etc.: *aruncau cu uncrop pe la ţîţînile uşii şi în borta cheii.* CR.; (fig.) *Petru s-au făcut verhovnic apostolilor, căruia i s-au încredinţat chieile împărăţiei ceriului.* ANTIM; **a ţine sub cheie,** a ţine încuiat; **(a fi) cheia şi lăcata,** (a fi) elementul principal, începutul şi sfîrşitul; **la cheie,** bun pentru locuit; complet finisat; **2.** (fig.) element foarte însemnat pentru ceva; element care duce la rezolvarea unei situaţii: *cheia unei probleme; Strasbourgul era cheia Franţei;* (adj.) *martor cheie; cuvînt cheie;* **3.** mijloc, procedeu prin care se poate explica, dezlega ceva: *el susţine că matematica este partea şi cheia celorlalte ştiinţe.* BL.; **cheie de boltă,** (fig.) principiu fundamental: *în locul unui răspuns ferm la această întrebare, cheia de boltă a edificiului ridicat cu atîtea eforturi, el prezentase mai multe soluţii.* GHEŢIE; **4.** sistem de cifrare; dezlegare a unui cifru: *statuetele, scrise în cifre cu cheie, erau păstrate la mine.* GHICA; (fig.) *ea poseda o taină, deţinea cheia de descifrare a unui mister.* GHEŢIE; **5.** unealtă de metal cu care se strîng sau se desfac şuruburile şi piuliţele; **cheie franceză** (sau **universală**), unealtă pentru strîns şi desfăcut şuruburi, cu mecanism de reglare a distanţei dintre fălci; **6.** instrument cu care se întind coardele unor instrumente muzicale; **7.** (muz.) semn pus la începutul portativului, pentru a fixa valoarea notelor: *cheia sol;* **8.** (la pl.) vale strîmtă cu pereţi înalţi de stîncă: *Cheile Bistriţei; Cheile Argeşului.* [Lat. ***clavis***].

cheietúră, cheieturi f. (înv. şi reg.) articulaţie a oaselor; încheietură: *aduseră cleşti şi croiale de-i scoaseră ciolănealele de prin cheieturi, la mîni şi la picioare.* DOS. [*(În)****cheia*** + ***-tură***].

cheilítă, cheilite f. (med.) inflamaţie a buzelor. [Din fr. ***chéilite***].

cheilofagíe, cheilofagii f. tic constînd din muşcarea buzelor. [Din fr. ***chéilophagie***].

cheiloplastíe, cheiloplastii f. (med.) refacere prin chirurgie plastică a buzelor. [Din fr. ***chéiloplastie***].

cheiroptér, cheiroptere n. (la pl.) ordin de mamifere cu membrele anterioare în forma unor aripi membranoase (ex. *liliacul*); (şi la sg.) animal din acest ordin; (şi: **chiropter**). [Din fr. ***chéiroptères***].

cheíţă, cheiţe f. **1.** diminutiv al lui cheie; **2.** (pop.) cusătură care încheie marginile unui material textil; **3.** (reg.) cheotoare făcută din aţă. [***Cheie*** + ***-iţă***].

cheji m. pl. (reg.) **1.** piază (bună sau rea); **2.** (fig.) dispoziţie: *nu-l prea vedeai în cheji buni.* CR. [V. ***piază***].

chel, chei, cheálă, chele a. căruia i-a căzut (parţial) părul de pe cap, care are chelie; pleşuv: *ascultă lungile fraze debitate de omuleţul chel.* GHEŢIE; (subst.) *chelului ce-i lipseşte, numai tichie de mărgăritar.* PANN. [Din turc. ***kel***].

chelár[1], chelari m. (înv.) pivnicer, econom: *Ghierman chielariul era.* B.-DEL.; *lua cheile pivniţei din mîna chelarului;* (şi: **chelariu**). [Din sl. ***kelarŭ***].

chelár[2] n. v. **celar.**

chelárіu m. v. **chelar[1].**

chelălăí, pers. 3 **chelălăie** vb. (intr.) **1.** a scoate urlete jalnice, ascuţite şi dese: *nenorocitul animal fugea făcînd nişte salturi nebuneşti şi chelălăind într-un chip infernal.* CAR.; **2.** (fig.) (despre copii) a plînge întruna. [Onomat.].

chelălăíală, chelălăieli f. faptul de a chelălăi; sunet tînguitor şi repetat scos de cîini (sau de alte animale); chelălăitură, chelălăit[1]: *îl prăbuşea ca într-o prăpastie de spaimă şi de chelălăială.* GAL. [***Chelălăi*** + ***-eală***].

chelălăít[1] n. chelălăială: *pare că se şi aude ... chelălăitul lor.* OD. [V. ***chelălăi***].

chelălăít[2], ~ţi, chelălăită, ~e a. tînguitor şi ascuţit: *lătratul chelălăit al cîinelui.* [V. ***chelălăi***].

chelălăitúră, chelălăituri f. chelălăială: *din urmă sunară chelălăiturile lupilor.* SAD.; (fig.) *nu trebuie dat crezămînt chelălăiturilor acestor canalii.* CAR. [***Chelălăi*** + ***-itură***].

chelăreásă, chelărese f. **1.** soţia chelarului[1]; **2.** femeie care îndeplinea funcţia de chelar[1]; chelăriţă: *peste pivniţele şi peste cămările boierului era chelăreasă Safta.* GAL. [***Chelar*** + ***-easă***].

chelărél, chelărei m. (reg.; bot.) ochelariță (*Biscutelia laevigata*). [Prescurtat din ***ochelărel***].

chelăríță, chelăriţe f. (înv.) chelărească. [***Chelar*** + *-iță*].

chelbăş, ~i, chelbaşă, ~e a. (reg.) chelbos. [Din turc. ***kelbaşlii***].

chélbe f. (reg.) boală contagioasă care provoacă căderea părului. [De la ***chelbaş***].

chelbós, ~şi, chelboásă, ~e a. care are chelbe; chel, chelbaş; (subst.) *chelbosului tichie de mărgăritar nu-i trebuie.* NEGR. [***Chelbe*** + *-os*].

chelboşí, chelboşesc vb. (reg.; intr.) a căpăta chelbe; a cheli: *doar n-am chelboşit.* AL. [De la ***chelbos***].

chelciúg n. v. **chelşug.**

chelemét, chelemeturi n. (înv.) **a face chelemet cu cineva,** a intra în relaţii cu cineva: *ca vecini, se cunoşteau de pe nume, chelemet nu făceau unii cu alţii.* C. [Din turc. ***kelimat*** „vorbe, cuvinte"].

chelén n. anestezic local pe bază de clorură de etil. [Din fr. ***kélène***].

chéleş, cheleşi a. şi m. (înv.) (persoană) care are chelie: *cheamă pe argatul cel cheleş.* ISP. [Din turc. ***keleş***].

chelfăneálă, chelfăneli f. (fam.) bătaie zdravănă; mustrare aspră: *am mai mîncat eu odată de la unul ca acesta o chelfăneală.* CR. [***Chelfăni*** + *-eală*].

chelfăní, chelfănesc vb. (fam.; tr.) a bate zdravăn; a mustra aspru. [Et. nec.].

chelí, chelesc vb. (intr.) a deveni chel; (reg.) a chelboşi: *unii au chelit, alţii au niţică burtă.* VINEA. [***Chel*** + *-i*].

chelicér, chelicere n. fiecare dintre cele două apendice ale arahnidelor, cu care prind hrana. [Din fr. ***chélicère***].

chelicerát, chelicerate n. (la pl.) subîncrengătură a artropodelor, cuprinzînd clasa arahnidelor; (şi la sg.) animal din această subîncrengătură. [Din fr. ***chélicèrates***].

chelíe, chelii f. **1.** cădere a părului de pe cap; faptul de a fi chel: *chelului despre chelie să nu-i spui vreo istorie.* EM.; **2.** parte a capului de pe care a căzut părul: *moşierul era un bărbat mărunt şi smead ... cu o largă şi strălucitoare chelie frontală.* GHEŢIE; *să nu răcească la chelie.* [***Chel*** + *-ie*].

chelifér, cheliferi m. (zool.) gen de mici arahnide; scorpion de cărţi (*Chelifer cancroides*). [Din fr. ***chélifère***].

chelím n. v. **chilim.**

chélnă f. v. **chilnă.**

chélner, chelneri m. persoană care serveşte într-un restaurant, într-o cafenea etc.; ospătar: *chelnerul şterge urmele accesului de violenţă.* CAR. [Din germ. ***Kellner***].

chélneriţă şi (pop.) **chelneríţă, chelneriţe** f. femeie care serveşte într-un local de consum; ospătăriţă: *chelneriţa era roşie.* IBR. [***Chelner*** + *-iţă*].

cheloíd, cheloide n. (med.) tumoare benignă a pielii, care apare adesea pe locul unei cicatrici. [Din fr. ***chéloïde***].

chelonián, chelonieni m. (la pl.) ordin de reptile al căror corp este închis într-o carapace osoasă; (şi la sg.) reptilă din acest ordin. [Din fr. ***chéloniens***].

chelşúg, chelşuguri n. (reg.) bani de cheltuială: *nici chelciugu n-am sfîrşit, decît asear' pe-nserat.* POP.; (şi: **chelciug**). [Din magh. ***költség***].

cheltuí, cheltuiesc vb. (tr.) **1.** a întrebuinţa bani pentru a cumpăra; a plăti: *dă serbări cu consumaţii copioase şi e mîndră de cît cheltuieşte.* CĂL.; **2.** (fig.) a consuma, a întrebuinţa, a folosi; a risipi; a irosi: *trebuie să-şi formeze limba, îşi cheltuiesc cea mai mare parte din energie pentru acest lucru.* IBR.; (refl.) *se cheltuia deci în discipline eterogene pentru care n-avea pregătire.* CĂL. [Din magh. ***költeni***].

cheltuiálă, cheltuieli f. **1.** faptul de a cheltui; bani cheltuiţi: *asigură un al treilea depozit de cîteva sute de mii, destinat cheltuielilor curente.* GHEŢIE; **a băga în (sau la) cheltuială,** a determina, a face să cheltuiască bani mulţi; **cheltuieli de judecată,** sumă de bani plătită de cel care pierde un proces; **2.** (fig.) risipă, irosire; consum, întrebuinţare: *se vedeau perechi învîrtindu-se tot timpul în loc, cu o cheltuială de graţii ... ce te făcea să zîmbeşti.* VLAH.; *cheltuială de timp, de puteri;* **3.** (fam.) **a da de cheltuială,** a bate, a chelfăni: *ei, las' că ţi-oi da eu ţie de cheltuială.* CR.; **4.** (înv.; la pl.) garnituri (la haine): *dulamă cu cheltuieli grele de mătase;* **5.** (la pl.) rubrică într-un registru contabil unde se trec sumele cheltuite. [***Cheltui*** + *-eală*].

cheltuíre f. acţiunea de a cheltui şi rezultatul ei: *cheltuiri în van în întreprinderi neperformante.* D.; *omul ... ştie că mişcarea propriului său corp cere un efort şi este însoţită de cheltuirea unei energii.* BL. [V. ***cheltui***].

cheltuitór, ~i, cheltuitoáre a. şi m., f. (persoană) care cheltuieşte mult (şi fără rost): *om cheltuitor;* (subst.) *banii strîngătorului intră în mîna cheltuitorului.* NEGR. [***Cheltui*** + *-itor*].

chemă, chem vb. **1.** (tr.) a spune, a striga, a comunica să vină undeva (cu un scop anumit): *într-o zi, capra chemă iezii de pe-afară.* CR.; (fig.) *întîmplările mă cheamă unde miroase a sînge şi a praf de puşcă.* SAD.; (intr.) *o păsărică cu pieptul cărămiziu chemă de cîteva ori pe o ramură.* SAD.; **2.** (tr.) a striga pe nume; a evoca: *prindeau toţi a vorbi de trecutul prăpădit în negura de sînge, chemau umbrele vitejilor.* SAD.; **3.** (tr.) a impune (în mod oficial) să se prezinte într-un anumit loc; a cita: *a fost chemat ca martor;* **a chema în judecată,** a cita în justiţie; **a chema la ordine,** a cere să se respecte ordinea şi disciplina; **a chema sub arme** (sau **sub drapel**), a încorpora; a mobiliza; **4.** (tr.) a pofti, a invita: *vine-şi-l cheamă la nunta unui frate al femeii sale.* CR.; *m-a chemat acasă;* (fig.) *goliciunea îl chema şi în acelaşi timp îl şi înspăimînta.* REBR.; **5.** (tr.) a îndemna, a îmbia: *nu înceta învăţîndu-i şi cătă spăsenie chema pre ei.* COR.; **6.** (tr. şi refl.) a avea numele ..., a (se) numi: *era odată un rus, pe care îl chema Ivan.* CR.; *se cheamă Ion;* (p. ext.) *Virghil, de la Enea, eroele pe care au cîntat, au chiemat cîntarea sa „Eneada".* B.-DEL.; **tac mă cheamă,** nu spune nimic, tace: *apoi intră cu toţii înlăuntru, se tologesc care unde apucă şi tac mă cheamă.* CR.; **7.** (reg.; refl.) a se considera, a se zice, a se socoti; a considera: *nu orice lucru se cheamă că e inedit.* IBR.; *mă chem că sînt bogat.* [Lat. ***clamare***].

chemán, chemane n. (înv.) instrument muzical oriental asemănător cu vioara. [Din turc. ***keman***].

chemáre, chemări f. **1.** acţiunea de a chema şi rezultatul ei: *n-a răspuns nimeni, nici la întîia, nici la a doua chemare.* SAD.; (fig.) *simte chemarea pămîntului într-un elan al cărui substrat economic nu este contestabil.* VIANU; **2.** exprimare a dorinţei de a veni undeva: *din sfera mea venii cu greu ca să-ţi urmez chemarea.* EM.; **3.** convocare, citaţie: *întîia chemare;* **4.** invitare, invitaţie (la nuntă); **5.** (fig.) înclinaţie, vocaţie, misiune: *înalta chemare a acestui popor;* **6.** misiune, menire; însărcinare: *învăţătorul îmi pare a fi un tînăr de ispravă, care-şi pricepe chemarea.* VLAH.; **7.** proclamaţie, îndemn de a participa (la o acţiune, la un fapt); **8.** strigăt, ţipăt, urlet (de animal): *fiara scoase deodată o chemare sfîşietoare şi dureroasă.* SAD. [V. ***chema***].

chemát, ~ţi, chemată, ~e a. care posedă însuşirile, mijloacele, vocaţia necesară pentru a face ceva. [V. ***chema***].

chemătór, ~i, chemătoáre a. **1.** care cheamă: *aude-n depărtare glas de clopot chemător.* AL.; **2.** care invită; îmbietor, ademenitor. // m. (pop.) persoană care invită la nuntă; vornicel. [***Chema*** + *-ător*].

chembrícă, chembrici f. (înv.) ţesătură din bumbac, vopsită şi apretată: *chembrica roşie ce îmbrăca sicriul.* VLAH. [Din engl. ***cambric***].

chemigrafíe f. tehnică a gravării clişeelor tipografice prin procedee chimice. [Din fr. ***chémigraphie***].

chemiluminescánţă f. emisiune de lumină care însoţeşte unele reacţii chimice; (şi: **chimioluminescenţă**). [Din fr. ***chémiluminescence***].

chemin de fer [şmen dö fer] n. joc de noroc asemănător bacaralei. [Cuv. fr.].

chemosórbţie, chemosorbţii f. fixare a unei substanţe pe un corp prin formarea unei combinaţii chimice pe suprafaţa lui. [Din fr. ***chémosorption***].

chemoterapíe, chemoterapii f. tratare a unor boli cu ajutorul substanţelor chimice care distrug microbii. [Din germ. ***Chemotherapie***].

chemotropísm n. orientare a plantelor către anumiţi reactivi chimici. [Din germ. ***Chemotropismus***].

chemózis n. (med.) edem al conjunctivei în urma unei inflamaţii sau a unui traumatism. [Din fr. ***chémosis***].

chenáf, chenafi m. plantă erbacee cu flori galbene, din a cărei tulpină se extrag fibre textile (*Hibiscus cannabinus*). [Et. nec.].

chenár, chenare şi (rar) **chenaruri** n. **1.** margine de culoare sau de formă deosebită a unui lucru; bordură: *cu mintea împrăştiată, ... l-am înconjurat într-un chenar negru.* GHEŢIE; **2.** broderie cusută pe margine: *o basma cu chenar pe margine.* ISP.; **3.** şir de sculpturi care încadrează ferestrele sau uşile la o clădire. [Din turc. ***kenar***].

chenăráş, chenăraşe n. diminutiv al lui chenar. [***Chenar*** + *-aş*].

chenăruí, chenăruiesc vb. (rar; tr.) a împrejmui cu chenar. [***Chenar*** + *-ui*].

chenopodiacée, chenopodiacee f. (la pl.) familie de plante perene cu flori mici (şi verzi), dispuse în inflorescenţe; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***chénopodiacées***].

chenóză, chenoze f. (bis.) asumare a unei condiţii umile; smerenie: *chenoza Fiului lui Dumnezeu.* [Din gr. ***kénosis***; cf. it. ***kènosis, cenòsi***].

chenzinál, ~i, chenzinală, ~e a. (mai ales despre plăţi) care are loc o dată la cincisprezece zile sau la fiecare chenzină. [***Chenzină*** + *-al*].

chenzínă, chenzine f. salariu pentru cincisprezece zile de muncă. [Din fr. ***quinzaine***].

cheotoáre, cheotori f. **1.** mic semicerc de aţă, de şiret, de stofă etc. prins la o haină, prin care se trece nasturele; **2.** mică tăietură tivită la reverul hainei; butonieră; **3.** (reg.) loc de împreunare a bîrnelor la colţul casei; (şi: (pop.) **cheutoare,** (înv.) **chiaotoare, chiotoare**). [Lat. ***clautoria*** (<***clautus*** = ***clavatus***)].

chépă, chepe f. peşte asemănător cu scrumbia avînd carnea foarte gustoasă (*Chipea alosa*). [Din it. ***cheppia***].

chepceá, chepcele f. (reg.) lingură cu găuri cu care se ia spuma de pe mîncare (cînd fierbe). [Din turc. ***kepce***].

chepeneág, chepenege şi **chepeneguri** n. (înv.) **1.** haină boierească festivă, strînsă pe trup: *chepeneag de catifea roşie cu ceaprazuri şi cu bumbi de aur.* OD.; **2.** manta din pînză groasă cu glugă: *după ploaie chepeneag.* PANN; (şi: **căpeneag**). [Din turc. ***kepenek***].

chepéng, chepenguri n. 1. uşă de pivniţă aşezată orizontal la nivelul solului: *iese din beci ... închide chepengul la loc.* CAR.; 2. capac la intrarea în magazia unei nave; 3. oblon la o fereastră, la o uşă de prăvălie etc., care se poate ridica şi coborî; **în chepeng,** pe verticală, de sus în jos: *obloane ce se trăgeau drept în chepeng.* OD. [Din turc. ***kepenk***].

chéra f. artic. (grecism; înv.) cucoană, doamnă: *eram ... în contact mai des cu chera Sofia.* GHICA; (scris şi: *kera*); (şi: **chira**). [Din gr. mod. ***kerá***].

cheratínă f. proteină solidă care se găseşte în epidermă, în păr, în unghii etc. [Din fr. ***kératine***].

cheratinizáre, cheratinizări f. îngroşare a stratului cornos al pielii în cazul unor boli. [***Cheratină*** + *-izare*].

cheratinizát, ~ţi, cheratinizată, ~e a. îngroşat cu cheratină. [Din fr. ***kératinisé***].

cheratítă, cheratite f. (med.) inflamaţie a corneei. [Din fr. ***kératite***].

cheratolític, ~ci, cheratolitică, ~ce a. şi n. (agent terapeutic) care dizolvă cheratina. [Din fr. ***kératolytique***].

cheratoplastíe, cheratoplastii f. grefă de cornee. [Din fr. ***kératoplastie***].

cheratoscóp, cheratoscoape n. (med.) aparat pentru măsurarea astigmatismului vizual. [Din fr. ***kératoscope***].

cheratóză, cheratoze f. îngroşare a pielii. [Din fr. ***kératose***].

chercăní, pers. 3 **chercăneşte** vb. (intr.; despre găini) a cîrîi. [Onomat.].

chercheleálă, chercheleli f. (fam.) faptul de a se chercheli; beţie uşoară. [***Chercheli*** + *-eală*].

cherchelí, chercheleşc vb. (fam.; refl.) a se ameţi (uşor) de băutură. [Cf. magh. ***kérkedni***].

chercheliít, ~ţi, chercheliită, ~e a. ameţit (uşor) de băutură. [V. ***chercheli***].

cherci, cherci m. scrumbie sărată şi conservată. [Din rus. ***kerča***].

cherém n. discreţie, capriciu; **a fi (sau a rămîne, a lasa) la cheremul cuiva,** a fi la bunul plac al cuiva: *de acum îi la cheremul meu.* AL.; **a nu-i veni cuiva la cherem,** a nu-i conveni; a nu i se nimeri: *totuşi rog divina ca depărcior rămîie de corpul meu nevrednic – nu-mi vine la cherem.* EM. [Din turc. ***kerem***].

cheresteá, cherestele f. 1. material lemnos folosit în construcţii: *făcea de cîţiva ani negoţ de cherestea.* AL.; 2. lemnărie întrebuinţată la o construcţie: *vindea lemne de cherestea din pădurea Sf. Sava.* CĂL.; 3. (fig.) constituţie, structură: *e un om cu cheresteaua uriaşă.* CAR.; 4. mecanism interior: *cheresteaua ceasornicului;* 5. (fig.; fam.) caracter, obraz; **a nu avea cherestea,** a nu avea caracter, ruşine. [Din turc. ***keresté***].

cherestegeríe, cherestegerii f. loc unde se depozitează şi se vinde cheresteaua; (şi: **cherestegíe**). [De la ***cherestegiu***].

cherestegíe f. v. **cherestegerie.**

cherestegíu, cherestegii m. negustor de cherestea. [Din turc. ***keresteci***].

cherhaná, cherhanale f. construcţie sau întreprindere mică pentru conservarea, prepararea sau transportul peştelui: *tovarăşii pleacă la alte cherhanale.* VOIC. [Din turc. ***kerhané***].

cherméză, chermeze f. petrecere (în aer liber) cu muzică şi dans. [Din fr. ***kermesse***].

chérnăr, chernăre n. (tehn.) 1. punctator; 2. vîrf de centrare la o maşină-unealtă. [Din germ. ***Kerner***].

cherpedín, cherpedine n. (reg.) cleşte de scos cuie. [Din turc. ***kerpeten***].

cherry-brandy [ceri-bréndi]) n. băutură alcoolică preparată din cireşe. [Cuv. engl.].

chersín, chersine n. (reg.) covată adîncă, largă şi scurtă: *asemene cel mijlociu, ţuşti! iute sub un chersin.* CR. [Din turc. ***kersene***].

cheruvíc n. v. **heruvic.**

cherván, chervane n. (înv.) 1. şir lung de trăsuri sau de care; caravană: *la Băneasa chervanul se ţinea lanţ, sute de trăsuri mergeau pe şleau una după alta.* GHICA; 2. car mare de transport: *cu clopote la gîturi ca la orişice chervan.* PANN. [Din turc. ***kervan*** „caravană"].

ches interj. (înv.) exclamaţie cu care se ordona tăierea capului unui osîndit: *cînd olteanul zicea ches!, capul şi zbura.* GHICA; **a face ches,** a tăia (capete): *le-au făcut ches pe toate.* AL. [Din turc. ***kes!*** „taie"].

chesareo-crăiesc a. v. **cesaro-crăiesc.**

chesăt n. (înv.) lipsă de vînzare, de bani; încetare a afacerilor: *bîntuia pe atunci mare chesat asupra tîrgului.* CAR. [Din turc. ***kesad***].

chesăgí, chesăgesc vb. (pop.; tr.) a tăia bucăţi; a zdrobi; a măcelări: *vai, săracii arnăuţii, cum îi chesăgeşte turcii!* POP. [De la ***chesăgiu***].

chesăgíu, chesăgii m. 1. hoţ (de buzunare); 2. (înv.) măcelar. [Din turc. ***kesiği***].

cheschét, chescheturi n. (înv.) supă de griş cu bulion: *să-mi facă la masă vrun cheschet.* AL. [Din turc. ***keşkek***].

cheseá f. v. **chisea**[2].

chesméc n. (reg.) resturi care rămîn din vînturatul, din selectarea grîului; goz, codină. [Din turc. ***kesmic*** „paie"].

chesón, chesoane n. 1. vehicul special pentru transportul muniţiei: *chesoanele şi tunurile porneau huruind înăbuşit.* SAD.; 2. încăpere etanşă, cu pereţi metalici, la bordul unei nave; 3. construcţie sub apă, de forma unei cutii, în care se fac lucrări de fundaţie. [Din fr. ***caisson***].

chesonár m. v. **chesonier.**

chesoniér, chesonieri m. muncitor care lucrează în cheson; (şi: **chesonar**). [***Cheson*** + *-ier*].

chéstie f. v. **chestiune.**

chestioná, chestionez vb. (tr.) 1. a pune întrebări, a întreba: *spune-mi, găsi el potrivit să-l chestioneze, de ce stai toată ziua închis în odaia ta?* GHEŢIE; 2. a interoga. [Din fr. ***questionner***].

chestionár, chestionare n. listă de întrebări referitoare la o problemă, la o persoană etc.; formularul pe care sînt scrise întrebările: *aştept răspunsul d-tale la chestionarul propus.* CAR.; *chestionar lingvistic.* [Din fr. ***questionnaire***].

chestionáre, chestionări f. acţiunea de a chestiona. [V. ***chestiona***].

chestiúne, chestiuni f. 1. (înv.) întrebare în legătură cu ceva; 2. problemă care face obiectul unei preocupări: *cînd a început nevoia de a se introduce alfabetul latin, s-a pus chestia sunetelor nouă.* IBR.; *chestiunea Orientului;* **în chestiune,** despre care este vorba, în discuţie: *memoriul în chestiune era redactat cu o remarcabilă abilitate.* BL.; 3. întîmplare, fapt divers: *aşteaptă ... să spun şi tătucăi chestia.* SAD.; (şi: **chestie,** (înv.) **cestiune, cestie**). [Din lat. ***quaestio, -onis,*** fr. ***question***].

chéstor, chestori n. 1. magistrat roman care administra finanţele; 2. membru al unui organ însărcinat cu verificarea întrebuinţării fondurilor (băneşti): *chestorul Camerei, Senatului;* 3. şeful unei chesturi de poliţie. [Din lat. ***quaestor,*** fr. ***questeur***].

chestúră, chesturi f. 1. (la romani) funcţia de chestor; 2. (înv.) organ de poliţie superior comisariatelor; 3. clădirea în care funcţionează acest organ de poliţie: *am luat-o fără grabă spre fosta chestură de poliţie.* GHEŢIE. [Din lat. ***quaestura,*** fr. ***questure***].

chétă, chete f. strîngere de bani, prin contribuţie voluntară, într-un anumit scop. [Din fr. ***quête***].

cheu n. v. **chei.**

cheuní, cheunesc vb. (reg.) 1. (intr.) a chiui; 2. (refl.) a se îmbăta; 3. (fig.; refl.) a se scrînti, a se sminti, a se ţicni: *se vede că te-ai cheunit rău la cap.* AG. [Onomat.].

cheutoáre f. v. **cheotoare.**

chewing-gum [cíuingam] n. gumă de mestecat. [Cuv. engl.].

chezáp n. (înv.) acid azotic; apă tare. [Din turc. ***kezap***].

chezár m. v. **cezar.**

chezăş, chezaşi m. 1. (înv.) persoană care garantează (cu averea) pentru altcineva; garant: *sînt chezaş pentru dumnealui.* NEGR.; 2. bucată de lemn pe care se aşază un obiect pentru a evita contactul direct cu pămîntul: *buţile stau bine înţepenite pe chezaşii lor.* OD. [Din magh. ***kezes***].

chezăşíe, chezăşii f. cauţiune, garanţie; amanet: *îi făcu totodată şi hîrtia de chezăşie, pe care trebuia să o dea comisarului.* SL. [***Chezaş*** + *-ie*].

chezăşuí, chezăşuiesc vb. (tr.) a garanta, a-şi lua răspunderea: *să chezăşuiască onesta şi sincera aplicare şi observare a acelor legi.* OD. [***Chezaş*** + *-ui*].

chezăşuíre, chezăşuiri f. acţiunea de a chezăşui şi rezultatul ei; garantare: *spre chezăşuirea acelei libertăţi.* BĂLC. [V. ***chezăşui***].

chiab, chiaburi n. (reg.) castron. [Cf. ***chiup***].

chiabúr, ~i, chiabură, ~e a. înstărit, bogat: *e chiabur, se scaldă în averile sale.* PANN. // m. ţăran bogat, care posedă mai mult pămînt decît ceilalţi. [Din turc. ***kibar***].

chiaburán, chiaburani m. (şi depr.) chiabur. [***Chiabur*** + *-an*].

chiaburésc, ~şti, chiaburească, ~eşti a. care aparţine chiaburilor, referitor la chiaburi, caracteristic chiaburilor. [***Chiabur*** + *-esc*].

chiaburí, chiaburesc vb. (rar; refl.) a se îmbogăţi, a deveni chiabur: *Tudorel se-mbogăţea, Tudorel se chiaburea.* POP.; (intr.) *noi cu el am haiducit, noi cu el am chiaburit.* POP. [De la ***chiabur***].

chiaburíme f. totalitate a chiaburilor, mulţime de chiaburi. [***Chiabur*** + *-ime*].

chiaburoáică, chiaburoaice f. soţie de chiabur; femeie bogată. [***Chiabur*** + *-oaică*].

chiaburói, chiaburoi m. (şi depr.) augmentativ al lui chiabur. [***Chiabur*** + *-oi*].

chiaotoáre f. v. **cheotoare.**

chiar[1] adv. 1. însuşi, singur: *la unele dintre aceste fenomene echivoce au recurs chiar adepţii mecanicismului.* BL.; 2. în realitate, într-adevăr: *nu că zic eu, dar chiar vine.* CR.; 3. încă: *ist copil chiar din poruncie maica sa mi l-a dat mie.* POP.; *chiar de la început;* 4. tocmai, întocmai, exact: *fata se culcă şi Harap Alb se pune de strajă chiar la uşa ei.* CR.; *porneşte chiar acum;* **(ca) din chiar senin,** v. **senin;** 5. pînă şi, încă şi: *ne făgăduim chiar a ne jertfi.* ISP.; **nici chiar,** nici măcar: *nici părinţii n-au ce-mi face ..., nici chiar domnii sfatului.* POP.; **ba chiar,** ba încă, mai mult decît atît: *ba chiar se făcuse buclucaş.* CR. [Lat. ***claro***].

chiar[2]**, ~i, chiară, ~e** a. (înv.) curat, limpede, clar: *nu vedeţi ce-nţelepciune e-n faptura voastră chiară?* EM.; *vin chiar; inimă chiară;* (adv.) *de Dumnezeu glăsuitorul Luca într-această zi de astăzi are a pune înainte şi mai chear.* COR. [Lat. ***clarus***].

chiasm, chiasme n. figură de stil care constă din reluarea, în ordine inversă, a două cuvinte sau expresii. [Din fr. ***chiasme***].

C

chiásmă, chiasme f. 1. punct de întretăiere a ramurilor nervilor optici; 2. încrucişare a două formaţiuni anatomice (tendoane, nervi). [Din fr. *chiasma*].

chibíţ, chibiţi m. persoană care asistă, fără să joace, la un joc de cărţi, la o întrecere sportivă etc.: *eu sînt marele chibiţ, eternul spectator.* GHEŢIE. [Din germ. *Kiebitz*].

chibiţá, chibiţez vb. (intr.) a asista la jocul altora fără a participa: *se apucase să chibiţeze pe rînd fiecărui jucător.* GHEŢIE; (tr.) *fiecare din jucători ceru Carlei să-i chibiţeze.* GHEŢIE. [De la *chibiţ*].

chíblă, chible f. vas de oţel sau de fontă (asemănător cu o găleată) cu care se transportă zgura, se scoate materialul excavat etc. [Din germ. *Kübel*, engl. *kibble*].

chibrít, chibrituri şi (pop.) **chibrite** n. beţişor (de lemn) avînd la un capăt o măciulie de materie inflamabilă, care se aprinde prin frecare: *dă-i o pîrlealâ bună cu nişte chibrituri de ieste, care ard mocnit.* CR. [Din turc. *kibrit* „sulf"].

chibritélniţă, chibritelniţe f. suport pentru cutia de chibrituri: *luă chibritelniţa din mijlocul mesei şi-o dete ceva mai la o parte.* VLAH. [*Chibrit* + *-elniţă*].

chibz, chibzuri n. (înv.) chibzuială; **a sta** (sau **a intra**) **la** (sau **în**) **chibz** (sau **chibzuri**), a medita, a reflecta: *stă la chibzuri în care parte să se deie.* ISP. [De la *chibzui*].

chibzuí, chibzuiesc vb. 1. (tr.) a reflecta, a cumpăni, a se gîndi: *arendaşul chibzui că la despărţire trebuie să ştii cu cine ai călătorit.* REBR.; (absol.) *le-au făgăduit că va chibzui.* AL.; (refl.) *acum cu atît mai mult trebuia să se chibzuiască de soarta ei.* SL.; 2. (refl.) a se sfătui unul cu altul; a se consulta: *boierii ţării ... să chibzuiră a trămite o deputaţiune.* OD.; 3. (tr. şi intr.) a pune la cale, a plănui, a decide: *spre dînsul aleargă chibzuind tocma capul să-i spargă.* B.-DEL.; *omul chibzuieşte şi Dumnezeu hotărăşte.* [Din magh. *képezni* „a forma"].

chibzuiálă, chibzuieli f. judecată, reflexiune, meditaţie, deliberare: *spune tu, că eşti om cu chibzuială.* REBR.; **a sta la chibzuială**, a sta pe gînduri, a şovăi, a ezita: *să nu stai la chibzuială nici o cîrtă.* ISP.; **a fi de bună chibzuială**, a fi cumpănit, judecat: *se şi cuvine însă unui om din oameni, ca dînsul, să fie de bună chibzuială.* SL. [*Chibzui* + *-eală*].

chibzuínţă, (rar) **chibzuinţe** f. reflexiune, deliberare, judecată: *am procedat fără chibzuinţă, apoi am regretat.* GHEŢIE. [*Chibzui* + *-inţă*].

chibzuíre,chibzuiri f. acţiunea de a (se) chibzui. [V. *chibzui*].

chibzuít, ~ţi, chibzuită, ~e a. 1. care judecă cumpănind toate eventualităţile; socotit: *om chibzuit;* (p.ext.) *privirea îi e chibzuită, deşteaptă, în contrast cu veşmintele orientale.* CĂL.; (adv.) *să vedem! zise el chibzuit.* SL.; 2. realizat în urma unei atente analize; raţional: *m-am jurat să duc o viaţă chibzuită.* GHEŢIE; *o hotărîre chibzuită.* [V. *chibzui*].

chícă, chici f. 1. părul capului (la ceafă) lăsat să crească lung; plete: *într-o zi fu găsit cu mîna înfiptă în chica unui ucenic.* CĂL.; *îl luă de chică;* **a face (cuiva) chica topor** (sau **măciucă**) sau **a face (cuiva) morişcă în chică**, a trage de păr, a părui; (p. ext.) a bate zdravăn: *ia să-i faci chica topor, spinarea dobă şi pîntecele cobză.* CR.; 2. (compus) **chica-voinicului,** plantă erbacee cu flori albastre şi frunzele despicate în fişii subţiri (ca părul) (*Nigella damascenna*); 3. (reg.) mătasea porumbului; 4. (rar) părul de la ceafa animalelor; (p. ext.) ceafă: *vulpoiul sprinten îi sări* [lupului] *în chică şi-l doborî.* OD.; 5. (pop.) penele de pe capul păsărilor: *se roteşte-o păuniţă ş-un păun cu chica scurtă.* AL. [Din sl. *kyka*].

chícheriţă, chicheriţe f. (reg.) insectă parazită care trăieşte în blana oilor şi le suge sîngele; căpuşă (*Melophagus ovinus*); (şi: **checheriţă**). [Cf. bulg. *kekerica*].

chichíe, chichii f. (înv.) cutie. [Din gr. mod. *thíki*].

chichineáţă, chichineţe f. 1. coteneaţă; 2. casă sau cameră mică şi sărăcăcioasă: *înăuntru, trei chichineţe, din care una n-are lumină decît de la uşa coridorului.* CAR.; 3. prăvălioară proastă. [Cf. *coteneaţă*].

chichión, chichioane n. încurcătură, belea, bucluc: *iaca în ce chichion am întrat.* CR. [Din gr. mod. *kikeón*].

chichiréz, chichirezuri n. 1. (reg.) titirez la moară; 2. (la sg.) haz, farmec: *n-are nici un chichirez.* [Cf. *titirez*].

chichirnéţ, chichirneţe n. (reg.) pipernicit: *auzi? un chichirneţ acolo!* AL. [Cf. *chichineaţă*].

chichíţă, chichiţe f. 1. (reg.) despărţitură mică în formă de cutie cu capac, pe peretele interior al unei lăzi: *ridică capacul chichiţei.* ISP.; 2. lădiţă sub capra vizitiului: *alţii şedeau pe chichiţă, în codîrlă.* ISP.; 3. (fig.) subterfugiu, şiretlic, pretext: *o să-ţi vie greu ..., pîn' te-i deprinde cu chichiţele meseriei.* VLAH.; *caută vro chichiţă;* 4. amăgire, vicleşug: *umblă cu chichiţe şi momiţe.* [*Chichie* + *-iţă*].

chicinétă, chicinete f. încăpere mică care serveşte ca bucătărie. [Din engl. *kitchen* „bucătărie" + *-etă*].

chícliură f. strat de gheaţă care se formează pe arbori şi pe obiecte din vapori de apă sau din ploaie; promoroacă: *ogrăzile ... dorm, nălbite de chiciură şi zăpadă.* DELAVR.; (şi: **cicură**). [Din bulg. *kičur*].

chiciáz, chiclazuri n. (reg.) 1. (**piatră de chiclaz**) sulfat de fier; calaican: *lumina acelor ochi verzi ca piatra de chiclaz plutea ca într-o pîclă.* SAD.; 2. (fig.) fard: *boia de păr, chiclazuri, piatră vînătă.* CR. [Cf. magh. *kék* „vînăt"].

chicós, ~şi, chicoásă, ~e a. (rar) cu chică mare; cu păr lung: *era ... chicos, adecă părul lung.* DOS. [*Chică* + *-os*].

chícot, chicote n. rîs (înfundat) cu izbucniri: *ţinea nunta cîte o săptămînă tot în chiote şi chicote.* AL. [Din bulg., sb. *kikot*].

chicoteálă, chicoteli f. faptul de a chicoti; izbucnire (înfundată) de rîs; chicot, chicotit: *chicotelile şi zgomotele înfundate ce veneau din camera vecină.* GHEŢIE. [*Chicoti* + *-eală*].

chicotí, chicotesc vb. (intr.) a rîde pe ascuns sau înfundat: *Statu-Palmă chicoti.* AL.; *elevii clasei îşi dădeau coate şi chicoteau.* SAD.; (refl.) *cum intră în casă, începe a se chicoti şi a spune de la nuntă.* CR. [De la *chicot*].

chicotít, chicotituri n. chicoteală: *i-am răspuns cu un chicotit.* GHEŢIE. [V. *chicoti*].

chicuí, chicuiesc vb. (rar; tr.) a apuca, a trage de chică. [*Chică* + *-ui*].

chicuiíţă, chiculiţe f. (pop.) diminutiv al lui chică: *chiculiţa lui, spicul orzului.* POP. [*Chică* + *-uliţă*].

chiédru m. v. **cedru.**

chietísm n. 1. concepţie etico-religioasă care susţine contemplaţia divinităţii, negînd importanţa practicii rituale; 2. (p.ext.) concepţie care consideră pasivitatea contemplativă ca ideal al vieţii; (scris şi: *quietism*); (şi: **cvietism**). [Din fr. *quiétisme,* lat. *quietismus*].

chietíst, ~şti, chietistă, ~e a. care ţine de chietism, referitor la chietism. // m. adept al chietismului; (scris şi: *quietist*); (şi: **cvietist**). [Din fr. *quiétiste*].

chietúdine f. (rar) linişte, calm: *parafrazează în sute de variante tema chietudinii rurale.* CĂL.; (scris şi: *quietudine*); (şi: **cvietudine**). [Din lat. *quietudo, -inis,* fr. *quiétude*].

chíflă, chifle f. pîine mică din făină de grîu: *să-ţi aducă dimineaţa cafeaua cu lapte ... cu chifle proaspete.* AL. [Din germ. *Kipfel*].

chifteá, chiftele f. turtă mică din carne tocată, care se prăjeşte: *chiftele cu sos;* (şi: (pop.) **piftea**). [Din turc. *köfte*].

chiftelúţă, chifteluţe f. diminutiv al lui chiftea. [*Chiftea* + *-uţă*].

chífteriţă, chifteriţe f. (reg.) coropişniţă (*Gryllotalpa vulgaris*): (fig.) *pînă a nu mă muşca chifteriţa ambiţiei.* AL. [Cf. *coropişniţă*].

chiftí, chiftesc vb. (intr.) 1. a ieşi (din pămînt) la o presiune uşoară: *apa chifleşte peste tot;* 2. a elimina lichid la apăsare; a musti: *pămîntul chifteşte după atîta ploaie.* [Onomat.].

chihaiá f. v. **chehaia.**

chihăie, chihăi m. (înv.) 1. şeful pădurarilor: *poposiră la casa chihaiei, într-o poieniţă.* SAD.; 2. comandant al unei grupe de ostaşi: *chihăii ... erau peste zece ostaşi.* BĂLC. [Din turc. *kehaya*].

chihăí, chihăiesc vb. (reg.) 1. (tr.) a bate la cap, a plictisi prin insistenţă: *chihăiam pe mama să se puie pe lîngă tata.* CR.; 2. (intr.) a tuşi sec. [Onomat.].

chihlíbăr n. v. **chihlimbar.**

chihlibaríu a. v. **chihlimbariu.**

chihlimbár, chihlimbare n. substanţă răşinoasă fosilă, colorată de obicei în galben, întrebuinţată la fabricarea obiectelor de podoabă: *mătănii de mărgean sau de chihrimbar.* AL.; *chihlimbarul de Buzău e de culoare închisă cu reflexe verzui;* (şi: (înv.) **chihlibar, chihrimbar, chilimbar**). [Din turc. *kehlibar*].

chihlimbaríu, ~ii, chihlimbarie, ~ii a. de culoarea chihlimbarului; gălbui: *vin chihlimbariu.;* (şi: (înv.) **chihlibariu, chilimbariu**). [*Chihlimbar* + *-iu*].

chihotí, chihotesc vb. (rar; intr.) 1. a chiui: *ţopăiau şi chihoteau.* CAR.; 2. a necheza: *calul chihotise şi-şi rînjise colţii.* VOIC. [De la *chiot*].

chihrimbár n. v. **chihlimbar.**

chil n. (fiziol.) lichid lăptos (rezultat din digerarea alimentelor), răspîndit de vasele limfatice intestinale în organism, pentru a-l hrăni. [Din fr. *chyle,* lat. *chylus*].

chiláci a. v. **pilaci.**

chílă[1], chile f. (înv.) măsură de capacitate pentru cereale, egală aproximativ cu 500 de kilograme: *dacă vrei să-mi dai grîul cu 50 de lei chila.* AL. [Din turc. *kilé*].

chílă[2], chile f. element de rezistenţă dispus în plan longitudinal pe fundul unei nave: *un val sălbatic ... se rostogolea neputincios pe sub chilă.* TUD. [Din fr. *quille*].

chileálă f. v. **pileală.**

chilér, chilere n. (reg.) 1. încăpere mică şi joasă, aflată în spatele casei, folosită ca locuinţă; 2. mică încăpere folosită drept cămară: *viţelul e jupuit şi spînzurat în chiler.* SAD.; *sub chiler sînt pivniţele.* [Din turc. *kiler*].

chilermeneá f. (înv.) substanţă roşie, de proveniență orientală, întrebuinţată, în trecut, în medicină şi în industrie (*Bolus armeniaca*). [Din turc. *kil ermeni* „humă din Armenia"].

chilí vb. v. **pili[1].**

chilian, ~eni, chiliană, ~ene [cilián] a. care aparţine statului Chile sau populaţiei lui, referitor la acest stat sau la populaţia acestuia: *aruncă ancora ... la adăpostul ţărmului chilian.* TUD. // m., f. persoană (originară) din Chile: *Punta Arenas număra două mii de locuitori, ... în mare parte*

chilieni. TUD. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Chile; (şi: **cilian**). [*Chile* n. pr. + *-ean*].

chiliárh, chiliarhi m. (în Grecia antică) comandant peste o mie de soldaţi. [Din fr. *chiliarque*].

chiliarhíe f. demnitatea de chiliarh. [Din fr. *chiliarchie*].

chiliásm n. milenarism; (şi: **hiliasm**). [Din fr. *chiliasme*].

chiliást, ~şti, chiliastă, ~e a. care ţine de chiliasm, referitor la chiliasm: *procedeul împărţirii în perioade cosmice va trece ... în gîndirea chiliastă.* BL. [Din fr. *chiliaste*].

chilíchi m. pl. (înv.) filipi: *idol făcut de argint şi de aur de Maxim, domnul chilichilor.* DOS. [Et. nec.].

chilíe, chilii f. **1.** odaie mică într-o mănăstire: *au răscolit de-a fir-a-păr toate chiliile maicelor.* CR.; **2.** (p. ext.) cameră mică de locuit; cămăruţă, odăiţă: *cînd intră în chilia lui, răsuflă lung.* EM.; **3.** cameră de închisoare: *căpătă prin intercesiuni de amici o chilie.* CĂL.; **4.** camera morii de vînt; **5.** (reg.) construcţie, clădire (cu o singură cameră): *ce chilie durată s-a făcut la poarta bisericii pentru şcoală.* CR. [Din sl. *kelija*].

chilifér, ~i, chiliferă, ~e a. care aparţine chilului, referitor la chil; prin care circulă chilul: *vase chilifere.* [Din fr. *chylifère*].

chilím, chilimuri n. (înv.) covor (turcesc) cu două feţe: *chilim de Ţarigrad.* FIL.; *ornamentica populară, variat ilustrată prin exemplele chilimurilor olteneşti.* BL.; (şi: **chelim**). [Din turc. *kilim*].

chilimbár n. v. **chihlimbar.**

chilimbaríu a. v. **chihlimbariu.**

chilimbóţ n. bucată de pîine care nu s-a copt bine: *boţ chilimboţ.* CR. [Et. nec.].

chiimíe, chilimii f. (reg.) spetează de care se leagă leuca. [Et. nec.].

chilínă f. v. **chilnă.**

chilioár㠍, chilioare f. **1.** diminutiv al lui chilie; chilie mică; chiliuţă: *de eşti om bun, aproape de chilioara mea.* CR.; **2.** cămăruţă în fagure. [*Chilie* + *-ioară*].

chilipír, chilipiruri n. **1.** marfă luată pe un preţ de nimic; lucru cumpărat ieftin: *s-a îndulcit cu chilipiruri de cînd a pus mîna pe moşie.* AL.; **2.** cîştig neaşteptat; afacere avantajoasă: *umbla după chilipiruri;* **3.** (iron.) bucăţică bună: *o vulpe mirosise a carne ..., socotea că a dat de vreun chilipir.* ISP. [Din turc. *kelepir* „jaf, pradă"].

chilipirgíu, chilipirgii m. (peior.) persoană care umblă după chilipiruri: *individul nu era decît un chilipirgiu.* CAR. [Din turc. *kelepirci*].

chiliúţă, chiliuţe f. chilioară: *şedea într-o chiliuţă.* EM. [*Chilie* + *-uţă*].

chílnă, chilne f. (reg.) **1.** partea de dinainte sau de dinapoi, adăugată la coşul căruţei; **2.** lădiţă la trăsură sau la căruţă, sub capra vizitiului: *a început a cotrobăi prin chilna căruţei.* CR.; (şi: **chelnă, chilină**). [Din pol. *kielnia*].

chilóm, chiloame n. armă în formă de baston cu secure la un capăt: *în mînă cu un chilom.* PANN. // m. (pl. **chilomi**) lovitură cu pumnul; pumn, ghiont: *îi căra mereu la chilomi.* ISP. [Din turc. *külünk*].

chilomán[1], chilomane n. (reg.) oală de băut: *ciocan cu ciocan fac chilomanul.* [De la *chilom*].

chilomán[2], chilomane n. (reg.) gălăgie, strigăt: *auzind gîlceavă, ţipete, chilomane.* PANN. [Cf. *chelălăi*].

chilopód, chilopode n. (la pl.) ordin de artropode cu multe picioare; (şi la sg.) animal din acest ordin; miriapod. [Din fr. *chilopodes*].

chilós, ~şi, chiloásă, ~e a. (reg.) stăruitor, încăpăţînat: *fiind mai chilos şi mai tare de cap, răbdă el cît răbdă.* CR. [Et. nec.].

chilót m. v. **chiloţi.**

chílotă f. v. **pilotă.**

chilóţi m. pl. obiect de îmbrăcăminte care acoperă corpul de la talie pînă mai sus de genunchi; (spec.) obiect de îmbrăcăminte care acoperă corpul în zona articulaţiei membrelor inferioare cu trunchiul: *pe un fotoliu, lăsaţi de cu seară, ciorapii, portjartierul, chiloţii.* VINEA; (şi: la sg. **chilot**). [Din fr. *culotte*].

chilúg n. v. **pilug.**

chiluríe, chilurii f. (med.) prezenţă a chilului în urină. [Din fr. *chylurie*].

chim n. masă semilichidă de alimente parţial digerate, care se găseşte în stomac şi în duoden. [Din fr. *chyme*].

chimáză, chimaze f. enzimă care coagulează cazeina din lapte. [Din germ. *Chymase*].

chímen şi (rar) **chimén** m. plantă erbacee cu flori mici dispuse în umbele şi cu fructe aromatice, întrebuinţate în alimentaţie şi în medicină (*Carum carvi*): *supa de chimen sau de fidea e obligatorie.* VINEA; (şi: **chimin**). [Din turc. *kimun,* bg. *kimih,* magh. *kömény*].

chímeneţ, chimeneţe n. (reg.) poliţă în colţul casei. [Cf. magh. *kemeni* „cămin"].

chimér n. v. **chimir.**

chiméră f. v. **himeră.**

chiméric a. v. **himeric.**

chimériu n. v. **chimir.**

chímic, ~ci, chimică, ~ce a. **1.** care ţine de chimie, referitor la chimie: *o formulă chimică disimulează o parte a proceselor pe care le înfăţişează.* VIANU; **element chimic,** substanţă simplă (care poate intra în compuşi): *materia se descompune în cîteva zeci de elemente chimice.* BL.; **2.** care utilizează substanţe chimice: *curăţătorie chimică;* **creion chimic,** creion cu mină violetă a cărui urmă se şterge greu: *comisionarul îi întinse condica şi un crîmpei de creion chimic.* VINEA. [Din fr. *chimique*].

chimicále f. pl. produse chimice (folosite în gospodărie): *îl socoate... mai demn de această cinste; un comis-voiajor în chimicale şi parfumuri.* VINEA. [Din germ. *Chemikalien;* cf. engl. *chemicals*].

chimicéşte adv. (rar) din punct de vedere al compoziţiei chimice, al structurii chimice sau al posibilităţilor de combinare chimică: *oricît de complecşi chimiceşte, atomii nu pot fi alteraţi în structura lor.* BL. [*Chimic* + *-eşte*].

chimicián, chimicieni m. (rar) chimist: *opinia înflorită în formă de teorie a chimicienilor veacului al XVIII-lea.* BL. [*Chimie* + *-ician*].

chimíe f. **1.** ştiinţă care studiază compoziţia, structura internă şi proprietăţile corpurilor, precum şi legile transformării şi combinării substanţelor: *arabii înşişi au dezvoltat apoi ştiinţe precum chimia şi optica.* BL.; **2.** disciplină de învăţămînt, manual sau tratat în care se tratează problemele acestei ştiinţe. [Din fr. *chimie,* lat. *chimia,* germ. *Chemie*].

chimín m. v. **chimen.**

chimioluminescénţă f. v. **chemiluminescenţă.**

chimión, chimioni m. **1.** plantă erbacee mică cu flori albe-liliachii, ale cărei fructe aromatice se întrebuinţează în medicină şi în alimentaţie (*Cuminum Cyminum*); **2.** (compus) **chimion-de-cîmp** (sau **-sălbatic**), chimen (*Carum carvi*). [Din turc. *kimyon*].

chimioterápic, ~ci, chimioterapică, ~ce a. cu acţiune toxică faţă de organisme parazitare dar netoxic pentru organismul tratat. [Din fr. *chimiothérapique*].

chimioterapíe f. terapie prin substanţe chimice; chemoterapie. [Din fr. *chimiothérapie*].

chimiotropísm n. chemotropism. [Din fr. *chimiotropisme*].

chimír, chimire şi **chimiruri** n. **1.** brîu lat din piele cu buzunare, purtat de ţărani: *chimirul s-o vărsat, banii s-or fi-mprăştiat.* POP.; *chimir cu oţele;* **a pune la chimir,** a strînge bani; a fi zgîrcit; **a avea la chimir,** a fi bogat; **2.** pungă pentru bani: *cînd mă văd supus la bir, atins tocmai la chimir.* AL.; *o cureluşă de cele cu chimeriu.* CR.; (şi: (reg.) **chimer, chimeriu**). [Din turc. *kemer*].

chimirăş, chimiraşe n. diminutiv al lui chimir: *umpluse de sfanţi chimiraşul.* PANN. [*Chimir* + *-aş*].

chimísm n. **1.** totalitate a reacţiilor chimice din organism; **2.** cantitate a unei substanţe chimice (ex. a unui acid) dintr-un organ: *faptele se petrec ca şi cum viespea ar cunoaşte mai întîi chimismul stejarului şi posibilităţile acestuia.* BL.; *chimism gastric.* [Din fr. *chimisme*].

chimíst, ~şti, chimistă, ~e m., f. specialist în chimie: *în ştiinţă nu ne interesează dacă cutare chimist era francez sau german.* IBR. [Din fr. *chimiste,* germ. *Chemist*].

chimiţă m. **1.** nume dat diavolului; **2.** prostălău, găgăuţă; **3.** (reg.) măscărici, om caraghios: *e un Chimiţă.* [De la *Chimiţă* n. pr.].

chimizá, chimizez vb. (tr.) a folosi produse chimice în industrie şi în agricultură; a prelucra prin procedee chimice. [Din fr. *chimiser*].

chimizáre, chimizări f. faptul de a chimiza: *chimizarea agriculturii.* [V. *chimiza*].

chimográf, chimografe n. **1.** aparat folosit pentru înregistrarea grafică a mişcării unor organe; **2.** aparat pentru înregistrarea unor caracteristici ale sunetelor vorbirii. [Din fr. *kymographe*].

chimografíe, chimografii f. înregistrare grafică a unor fenomene fiziologice cu ajutorul chimografului. [Din fr. *kymographie*].

chimográmă, chimograme f. curbă reprezentînd rezultatul înregistrării la chimograf. [Din fr. *kymogramme*].

chimonó, chimonouri n. **1.** (croială de) haină femeiască, cu mînecile dintr-o singură bucată cu restul hainei: *îşi oferă graţiile senină şi fără oprobriu, înveşmîntată feeric în kimono.* CĂL.; (adj.) *bluză chimono;* **2.** haină japoneză în formă de halat: *era îmbrăcat într-un chimono de mătase galbenă.* GHEŢIE; (scris şi: *kimono*); (şi: **chimonou**). [Din fr. *kimono*].

chimonóu n. v. **chimono.**

chimozínă, chimozine f. cheag. [Din fr. *chymosine*].

chimvál, chimvale n. **1.** instrument muzical, folosit în vechime, compus din două talere: *cinghia lor mergea înaintea, ce era de clopote şi chimvale.* B.-DEL.; **2.** (înv.) clopot: *dădea sunet greu şi prelung, din cînd în cînd, chimvalul cel mare.* SAD. [Din sl. *kimvalŭ*].

chin, chinuri n. **1.** suferinţă fizică grea, tortură, supliciu: *o zi de astfel de chinuri.* CAR.; **2.** durere sufletească, suferinţă morală; necaz, grijă: *chinuri morale ce nu le pot descrie.* NEGR. [Din magh. *kin*].

chinchílă f. v. **cincilă.**

chinchínă, chinchine f. arbore exotic din a cărui scoarţă se extrage chinina şi alte substanţe tonice (*Cinchona*): *îşi petrecea zilele plămădind cantaride şi pisînd chinchină.* NEGR. [Din fr. *quinquina*].

chincít a. v. **cinchit.**

chindéu, chindee n. (reg.) ştergar, năframă. [Din magh. *kenkdö*].

chindíe, chindii f. **1.** (de obicei, la pl.) perioadă a zilei aproape de asfinţitul soarelui; înserat: *pe la chindii am ajuns în palatul zmeilor.* ISP.; **2.** loc pe bolta cerească unde se află soarele pe înserat:

cînd fu soarele-n chindie. POP.; **3.** dans popular asemănător cu sîrba; melodie după care se execută acest dans; **4.** (înv.) muzică domnească înainte de asfinţitul Soarelui: *a bate chindia.* [Din turc. ***ikindi*** „după amiază"].

chindisí, chindisesc vb. (reg.; tr.) **1.** a broda: *îmi coase şi-mi chindiseşte guleraş.* POP.; **2.** a împodobi: *îşi luase furca de alun pîrlită în foc şi frumos chindisită de jur împrejur.* AG.; (p. ext.) *începură să tragă la învîrtite iuţi, chindisite cu tacturi şi întorsături dese.* AG. [Din gr. mod. ***kentizo*** (aor. de la ***kento***)].

chindisít, ~ţi, chindisită, ~e a. împodobit, înflorat: *traistă nouă cu baieră frumos chindisită.* AG. [V. ***chindisi***].

chinestézic, ~ci, chinestezică, ~ce a. care aparţine chinesteziei, referitor la chinestezie: *el însuşi înregistrează senzaţii kinestezice în zece cazuri.* VIANU; (scris şi: *kinestezic*). [Din fr. ***kinesthésique***].

chinestezíe f. totalitate a senzaţiilor care reflectă mişcările propriului corp. [Din fr. ***kinesthésie***].

chinéz[1], ~i, chineză, ~e a. care aparţine Chinei sau populaţiei ei, referitor la China sau la populaţia acesteia: *avarii ... goniţi de pe teritoriu prin invazie chineză.* EM. // f. limbă vorbită de populaţia Chinei. // m., f. **1.** persoană care vorbeşte această limbă; **2.** persoană (originară) din China.; **a se face chinez** sau **a o face pe chinezul**, a (se preface că) nu pricepe: *ei stimabile prea te faci chinez.* CAR. // m. pl. popor care trăieşte în China: *chinezii se amuzau cu fel de fel de invenţii foarte subtile.* BL. [Din it. ***chinese***].

chinéz[2], chinezi m. (înv.; reg.) primar. [Din magh. ***kenéz,*** sb. ***knez***].

chinezărie, chinezării f. (fam.) obiect (de artă) chinezesc sau lucrat migălos în stil chinez: *chinezăriile acestea graţioase, ciudate şi fragile, devin inteligibile.* BL. [***Chinez*** + ***-ărie***].

chinezésc, ~şti, chinezească, ~eşti a. chinez, din China: *stingea ... ţigara într-un bol de porţelan chinezesc.* GHEŢIE; **umbre chinezeşti,** umbre reprezentînd diverse figuri, proiectate pe un perete sau pe un ecran; **zid chinezesc, a)** zid care despărţea în vechime China de Mongolia; **b)** obstacol, stavilă, barieră (de netrecut). [***Chinez[1]*** + ***-esc***].

chinezéşte adv. în felul chinezilor[1]; în limba chineză. [***Chinez[1]*** + ***-eşte***].

chineziterapeút, chineziterapeuţi m. masor specializat în chineziterapie. [Din fr. ***kinésithérapeute***].

chineziterapíe, chineziterapii f. terapeutică prin mişcare. [Din fr. ***kinésithérapie***].

chinezoáică, chinezoaice f. femeie din China. [***Chinez[1]*** + ***-oaică***].

chíngă, chingi f. **1.** cingătoare de piele (sau din alt material): *îmbrăcat cu poturi de aba, ilic de postav ..., chingă de curea bătută cu ţinte.* AL.; **2.** curea cu care se strînge şaua calului: *înşelă şi înfrînă calul şi chinga o strînse mai mult decît altă dată.* ISP.; **a strînge în chingi** (sau **în chingă**), a constrînge pe cineva (să spună); a lua din scurt: *strînşi în chingă, bieţii fugari se adresară cu rugăminţi ..., cerînd permisiunea de a se retrage în Polonia.* HASD.; **a ţine chingile pe cineva**, a fi în stare, a se simţi în putere; **3.** bară de lemn (sau de metal) care leagă părţile componente ale unui obiect, întărindu-le; **4.** (înv.) suprafaţă de teren lungă şi lată. [Lat. ****clinga*** (=***cingula***)].

chingulíţă, chinguliţe f. diminutiv al lui chingă; chinguţă: *aninau cu veselie unu-o salbă-n chinguliţă, altul flori la pălărie.* AL. [***Chingă*** + ***-uliţă***].

chingúţă, chinguţe f. chinguliţă: *să tragă cu picioru şi chinguţa cu mînuţa.* POP. [***Chingă*** + ***-uţă***].

chinidínă f. alcaloid extras din scoarţa arborelui chinchina, folosit în tratarea aritmiilor cardiace. [Din fr. ***quinidine***].

chinínă, chinine f. substanţă albă, cu gust amar, folosită ca medicament contra frigurilor şi gripelor: *chinina este mai amară decît este dulce zahărul.* IBR. [Din fr. ***quinine***].

chinoleínă f. v. **chinolină.**

chinolínă, chinoline f. substanţă extrasă din gudronul de huilă, folosită la fabricarea unor coloranţi şi a unor medicamente; (şi: **chinoleină**). [Din fr. ***quinoline,*** germ. ***Chinolin***].

chinológ, chinologi m. (rar) sinolog: *după sugestiile celor mai avizaţi chinologi, Tao este ... calea ce-şi are obîrşia într-un sens metafizic.* BL. [De la ***China*** n. pr.].

chinónă f. substanţă organică care reprezintă componentul de bază în sinteza unor materii colorante. [Din fr. ***quinone***].

chinonic, chinonice n. (înv.) cîntare bisericească în timpul împărtăşaniei: *n-au mai putut să cînte nici cheruvic, nici chinonic.* GHICA. [Din gr. mod. ***koinonikón***].

chinonicár, chinonicare n. culegere de chinonice; carte care conţine o astfel de culegere. [***Chinonic*** + ***-ar***].

chinorós n. v. **chinoroz.**

chinoróz n. funingine fină folosită la fabricarea unor vopsele, a cernelii de tipar etc.: *fu şi uns o dată, printr-o păcăleală, cu chinoroz pe obraz.* CĂL.; (fig.) *cerul de chinoros se apropia destrămat şi fără stele.* VINEA; (şi: **chinoros**). [Din germ. ***Kienruss***].

chinovár n. sulfură de mercur de culoare roşie, folosită drept colorant sau medicament: *logofătul pune alături pecetea domnească cu chinovar.* OD. [Din bulg. ***kinovar***].

chinoviál, ~i, chinovială, ~e a. care aparţine unei chinovii, referitor la chinovie, de chinovie: *patrulaterul chinovial, foarte graţios, este înfrumuseţat cu mici turle.* CĂL. [***Chinovie*** + ***-al***].

chinóvie, chinovii f. mănăstire în care călugării trăiesc în comun: *economul chinoviei ... mă duse în biblioteca monastirii.* BĂLC.; *Neamţul e chinovie de călugări, iar Horezul e chinovie de maici.* [Din sl. ***kinovija***].

chinovít, ~ţi, chinovită, ~e m., f. călugăr (sau călugăriţă) dintr-o chinovie: *am devenit chinovit după rînduiala Sfîntului Vasilie.* SAD. [Din gr. mod. ***koinovítis***].

chintál, chintale n. unitate de măsură pentru greutate egală cu o sută de kilograme; (scris şi *quintal*); (şi: (înv.) **cvintal**). [Din fr. ***quintal***].

chíntă, chinte f. **1.** (muz.) interval dintre cinci note consecutive; **2.** a cincea dintre cele opt poziţii de apărare la scrimă; **3.** formaţie de cinci cărţi consecutive, de aceeaşi culoare, la jocul de cărţi; (scris şi: (înv.) *quintă*); (şi: **cvintă**). [Din it. ***quinta,*** fr. ***quinte***].

chintesénţă f. **1.** ceea ce este esenţial, fundamental: *toţi pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă, cvintesenţă de mizerii de la creştet pînă-n talpă.* EM.; **2.** (rar) a cincea esenţă; substanţă, esenţă eterică considerată de alchimişti al cincilea element pe lîngă pămînt, apă, aer şi foc; (scris şi: (înv.) *quintesenţă*); (şi: (înv.) **cvintesenţă**). [Din fr. ***quintessence,*** germ. ***Quintessenz***].

chintesenţiál, ~i, chintesenţială, ~e a. care ţine de chintesenţă; esenţial, principal; (adv.) *ne-am hotărît să concentrăm toată teoria, oarecum chintesenţial, în conceptul de „cîmp stilistic".* BL. [Din fr. ***quintessenciel***].

chinuí, chinuiesc şi **chínui** vb. **1.** (tr.) a supune la suferinţe fizice; a tortura: *tu ai fost bun de călugărit, iar nu de trăit în lume, să necăjeşti oamenii şi să chinuieşti nevasta şi copiii!* CR.; *pe mine mă chinuie foamea.* TUD.; (fig.) *scriitorul îşi chinuieşte mai mult manuscrisul, conştiinţa lui artistică e şi mai mare.* IBR.; **2.** (refl.) a suferi foarte mult: *sărmana s-a chinuit aşa pînă despre ziuă.* CR.; **3.** (tr.) a necăji, a plictisi; **4.** (refl.) a se strădui, a face eforturi pentru a realiza ceva: *m-am chinuit şi l-am crescut şi l-am scos din toată nevoia.* CR. [***Chin*** + ***-ui***].

chinuíre, chinuiri f. faptul de a (se) chinui; chin, suferinţă: *şi-n ţara voastră va purcede pe drum de spini şi chinuire.* MAT. [V. ***chinui***].

chinuít, ~ţi, chinuită, ~e a. **1.** plin de chinuri, de suferinţe: *viaţă chinuită;* **2.** făcut cu multă trudă (fără a fi însă prea reuşit): *un text chinuit;* (fig.) *povestirea, deşi curentă, e silnic artificioasă şi de un simbolism chinuit.* CĂL. [V. ***chinui***].

chinuitór, ~i, chinuitoáre a. care chinuieşte; care produce chinuri: *cumplit de chinuitoare erau nopţile lui Radu.* VLAH.; (subst.) *osîndiţii fierbeau în cazane cu smoală, înţepaţi de furcile chinuitorilor.* GHEŢIE. [***Chinui*** + ***-tor***].

chiocéc, chiocecuri n. (înv.) dans turcesc; melodia acestui dans: *soitarii care jucau chiocecurile pe lîngă trăsură.* GHICA. [Din turc. ***köçek***].

chiolhán, chiolhanuri n. petrecere, chef mare: *la chiolhan, la iarbă verde.* CAR.; *cofetarul are să vie să se puie pe chiulhan.* ISP.; (şi: (reg.) **chiulhan**). [Din turc. ***külhan*** „baie de aburi"].

chiolhános, ~şi, chiolhănoásă, ~e a. şi m., f. (reg.) ticălos, mişel: *dac-ar şti el, chiolhănosul şi ticăitul, de unde-am pornit astă noapte, ş-ar strînge lioarba acasă.* CR. [***Chiolhan*** + ***-os***].

chiomb a. v. **chiomp.**

chiomp, ~i, chioámpă, ~e a. (reg.) **1.** prost, nesocotit; **2.** care suferă de miopie; miop: *a coborît vrăjitorul,... sfrijit ca un zbîrciog, chiomb de un ochi.* VOIC.; **3.** care este afectat de miopie, cu care nu se poate vedea bine: *ochiul chiomb se ivi de sub pleoapă.* VOIC.; (şi: **chiomb**). [Et. nec.].

chiompăní, chiompănesc vb. (reg.; intr.) **1.** a umbla cu ochii închişi prin întuneric; **2.** a lucra încet, cu migală; (tr.) *ce tot chiompăneşti acolo?* [***Chiomp*** + ***-ăni***].

chiondoreálă, chiondoreli f. (reg.) privire încruntată, posomorîtă: *în fitece oră socoteli şi catastişe, bufneli şi chiondoreli.* DELAVR. [***(În)chiondora*** + ***-eală***].

chiondorîş adv. (rar) chiorîş, încruntat: *se uita la dînsul tot chiondorîş.* ISP. [***(În)chiondora*** + ***-îş***].

chior, ~i, chioáră, ~e a. **1.** care vede numai cu un ochi, căruia îi lipseşte un ochi: *eşti chior sau nătărău de dai în gropi mereu?* AL.; *în ţara orbilor, chiorul e împărat;* **2.** orb, nevăzător: *te văd eu, că doar nu-s chioară.* AL.; **a da chior peste cineva**, a se ciocni de cineva orbeşte: *oamenii boierului ... dau chiori unul peste altul, de parcă aveau orbul găinilor.* CR.; **3.** (p. ext.) care nu vede bine; care are vederea scurtă; miop; **4.** (pop.) care se uită cruciş; încrucişat, aşiu: *dragă mi-e leliţa chioară, suflă-n foc, se uită-n oală.* POP.; **5.** slab, insuficient: *jos era umezeală şi o lumină chioară.* GHEŢIE; **6.** care dă lumină slabă: *am urcat treptele tocite ale unei scări cu balustradă metalică luminată de un bec chior.* GHEŢIE; **7. para chioară,** ban (găurit) de mică valoare: *n-ai o para chioară şi lenea te doboară.* PANN; (subst.) *un prăpădit amploiat, n-are chioară-n pungă.* CAR.; **8. apă chioară, a)** mîncare sau băutură prea diluată; **b)** vorbe goale, lipsite de valoare. // adv. **(de-a) chioara**, orbeşte: *de acum s-o luăm de-a chioara.* CR. [Din turc. ***kör***].

chiorâí, pers. 3 **chiórăle** vb. (intr.; despre intestine) a produce zgomot datorită mişcării gazelor în interior: *se duse într-un suflet la Bacus ... cu maţele chiorăind şi cu burta lihnită.* ISP.;(şi: (reg.) **ghiorăi**). [Onomat.].

chiorăiálă, chiorăieli f. zgomot produs de mişcarea gazelor în intestine; chiorăit; chiorăitură; (şi: (reg.) **ghiorăiálă**). [*Chiorăi* + *-eală*].

chiorăít, chiorăituri n. chiorăială; (şi: (reg.) **ghiorăit**). [V. *chiorăi*].

chiorăitúră, chiorăituri f. chiorăială; (şi: (reg.) **ghiorăitură**). [*Chiorăi* + *-tură*].

chiorí, chiorásc vb. **1.** (intr. şi tr.) a pierde sau a face să piardă un ochi; a slăbi sau a face să slăbească vederea: *era să mă chiorască! cine azvîrle cu bulgări?* AL.; **2.** (înv.; intr.) a ochi, a ţinti: *unde chioreşte şi unde loveşte.* PANN; **3.** (fig.; tr.) a încerca să înşele; **4.** (fam.; refl.) a se uita foarte atent; a se holba: *nenea Ghiţă s-a mai chiorît prin ciobul de sticlă.* SAD. [*Chior* + *-i*].

chiorîş adv. **1.** ca chiorii, orbeşte: *dau chiorîş unul peste altul.* CR.; **2.** cruciş: *se uită chiorîş;* **3.** (fig.) cu coada ochiului, dintr-o parte; cu dispreţ sau cu duşmănie: *zise împăratul, uitîndu-se chiorîş la dînşii.* CR. // a. **1.** saşiu, încrucişat: *dragă mi-e lelea chiorîşă, suflă-n foc, se uită-n uşă.* POP.; **2.** (fig.) supărat, îmbufnat. [*Chiorî* + *-iş*].

chiorpăcă, chiorpece f. (reg.) şindrilă mai lungă decît cea obişnuită. [Cf. *chirpici*].

chiostéc, chiostecuri şi **chiostece** n. (înv.) **1.** cordon, şiret: *venghercă de postav negru cu brandebururi şi chiostecuri.* GHICA; **2.** piedică la picioarele cailor: *cînd te uiţi la el şi trece, parcă este în chiostece.* PANN. [Din turc. *köstek*].

chiostro n. (italienism) portic interior la o mănăstire; incintă a unei mănăstiri: *apărea... ca o mare fortăreaţă albă, în chip de chiostro în jurul bisericii.* CĂL. [Din it. *chiostro*].

chioşc, chióşcuri n. **1.** construcţie uşoară (de lemn) în grădini sau în parcuri: *împăratul ridică un chioşc în pădurea aceea.* ISP.; **2.** gheretă (pe străzi sau în gări) în care se vînd ziare, răcoritoare etc.: *peste cîteva zile am întîlnit-o în faţa chioşcului de ziare.* PETR. [Din turc. *köşk*].

chioşcár, chioşcari m. vînzător într-un chioşc. [*Chioşc* + *-ar*].

chíot, chiote n. strigăt puternic (de bucurie sau de durere): *răsună codrul de-mpuşcături, de chiote voioase.* AL. [*Chiu* + *-ot*].

chiotí, chiotesc vb. (rar; intr.) **1.** a da chiote, a striga, a ţipa: *cel mai tînăr chiotea.* COŞB.; **2.** a răsuna: *codrul negru clocotea, de-un lung chiot chiotea.* AL. [*Chiot* + *-i*].

chiotóare f. v. **cheotoare.**

chioveán, chioveni m. (înv.) cărăuş. [*Kiov (=Kiev)* n. pr. + *-ean*].

chip, chípuri n. **1.** figură, faţă, obraz: *un chip de marmură frumos.* EM.; **2.** expresie a feţei, fizionomie: *se puse la poartă cu chip umilit şi smerit.* ISP.; *un chip trist;* **3.** aspect, înfăţişare: *o oglindă fixată deasupra chiuvetei îi înfăţişă chipul unui bărbat.* GHEŢIE; *frumoasă la chip şi la făptură;* **în chip de ...,** cu înfăţişare de ..., asemenea cu ..., ca ...: *toate acele fete au fost drăculeţi în chip de om.* B.-DEL.; **după chipul şi asemănarea cuiva,** exact, la fel ca cineva: *ia un suflet de noră, întocmai după chipul şi asemănarea celei de-ntîi.* CR.; **4.** fiinţă, persoană: *un chip de-a pururi adorat.* EM.; *erau de faţă chipuri cunoscute;* **5.** desen, sculptură care înfăţişează o figură omenească; imagine a unei persoane redată prin desen, pictură, sculptură etc.: *se apucă şi făcu chipul lui Greuceanu numai şi numai din fier.* ISP.; **chip cioplit,** idol, statuie; **6.** formă, imagine: *i s-a arătat în chip de pasăre;* **7.** mod, modalitate, fel: *nu şi-au schimbat în chip sensibil înfăţişarea.* BL.; *pentru bogătate strînsă bani în chipuri ne-înnoite.* B.-DEL.; **8.** mijloc, posibilitate: *oi găsi eu vrun chip să vin iară.* AL.; **a nu fi chip să ...** şi **a fi imposibil să ...**: *nu mai era chip să doarmă, cum dormea alte dăţi.* CR.; **cu orice chip,** prin orice mijloc: *baba şi cu fiică-sa voiesc cu orice chip s-o alunge.* CR.; **cu nici un chip,** în nici un caz; **nu e chip,** nu se poate; **(în) fel şi chip,** în tot felul: *m-am frămîntat cu gîndul, feliu şi chip, cum aş putea îndupleca pe mama.* CR.; **9.** (reg.) încercare, tentativă: *pentru ce m-ai silit să jur că n-oi face nici un chip de a afla cine eşti?* AL.; **a căuta chip,** a căuta mijloacele: *chip cătam cu viclenie să te fac să-ntrebi.* COŞB.; **10. cu chip să ...** (sau **că ...**), cu scopul să ...; cu pretextul că ...: *ies din casă cu chip că mă duc la scăldat.* CR. // adv. **1.** (mai ales la pl.) cică, vorba vine: *a venit, chipurile, să-mi spună;* **2.** ba chiar, mai bine zis: *dar nu-i poartă ciobăneşte, ci mi-i poartă, chip, domneşte.* POP. [Din magh. *kép*].

chiparoásă, chiparoase f. plantă decorativă cu tulpina înaltă, terminată cu un mănunchi de flori albe sau roz, plăcut mirositoare; tuberoză (*Polyanthes tuberosa*). [De la *chiparos*; cf. fr. *tubéreuse*].

chiparós, chiparoşi m. conifer cu frunze verzi şi lemnul rezistent şi parfumat (*Cupressus sempervivens*): *tu, regină a sufletelor, nu eşti curată ca izvorul, mlădioasă ca chiparosul?* EM. [Din gr. mod. *kyparissi*].

chipărúş, chipăruşi m. (reg.) ardei (iute). [*Chiper (=piper)* + *-uş*].

chípeş, ~i, chipeşă, ~e a. frumos, arătos, falnic, mîndru, împunător: *era un erculean de voinic, chipeş şi legat.* ISP. [Din magh. *képes* „capabil"].

chipíu, chipie şi (rar) **chipiuri** n. şapcă (de uniformă) cu fundul rotund şi tare şi cu cozoroc: *un şofer ..., cu chipiul în mînă, ţinu portiera pe cînd ea urca.* GHEŢIE. [Din fr. *képi,* germ. *Käppi*].

chipós, ~şi, chipoăsă, ~e a. (pop.) chipeş: *are un băiet aşa de chipos.* CR. [*Chip* + *-os*].

chípotă, chipote f. (reg.) partea inferioară a piciorului cailor. [Din rus. *kipota* „gheară"].

chipriótic, ~ci, chipriotică, ~ce a. (înv.) cipriot: *vin chipriotic.* FIL. [*Chipriot (=cipriot)* + *-ic*].

chipuşór, chipuşoare n. diminutiv al lui chip. [*Chip* + *-uşor*].

chir m. (grecism; înv.) **1.** jupîn, domn: *prea sfinţitul părintele chirio chir Partenie;* **2.** (ca termen de adresare): *chir Jane;* **3.** individ, persoană (oarecare): *să mi-l luaţi pe chir ăla care trece în căruţă.* ISP. [Din gr. mod. *kyr(ios)*].

chíra f. v. **chera.**

chiraléisa interj. formulă liturgică grecească, rostită de însoţitorii preotului la Bobotează: *la Bobotează strigam chiraleisa de clocotea satul.* CR. // f. duh rău: *pînă şi turca, pînă şi chiraleisa.* AL. [Din gr. mod. *kyrie eléison*].

chirándă f. v. **pirandă.**

chirăí, pers. 3 **chírăie** vb. (intr.) **1.** a ţîrîi, a cîrîi: *un greiere chirăie după sobă.* VLAH.; **2.** (fig.) a scînci, a plînge: *copiii nu mai putură răbda şi chirăiră, începînd să cearâ.* VOIC. [Onomat.].

chirăít, chirăituri n. ţîrîit de greier. [V. *chirăi*].

chírcă, chirci f. (reg.) sapă pentru curăţat buruienile. [Et. nec.].

chircí, chircesc vb. **1.** (refl.) a se strînge grămadă, a se ghemui: *îşi acoperi ochii cu palmele, chircindu-se deasupra cîrmei.* TUD.; **2.** (refl.) a se pipernici, a nu se dezvolta: *oile fără hrană se chircesc;* **3.** (tr.) a face să fie pipernicit, a poci: [baba] *pe vite le chirceşte.* AL. [Et. nec.; cf. *cîrci*].

chircít, ~ţi, chircită, ~e a. pipernicit, nedezvoltat: *generaţia asta nouă e chircită.* AL. // m. om bondoc şi pocit. [V. *chirci*].

chircitúră, chircituri f. (pop.) om, animal sau plantă insuficient dezvoltată. [*Chirci* + *-itură*].

chirfoseálă, chirfoseli f. (reg.) învălmăşeală, zăpăceală: *se aruncă în mijlocul lor să şi-i ieie şi se face o chirfosală şi un rîs în şcoală.* CR. [*Chirfosi* + *-eală*].

chirfosí, chirfosesc vb. (reg.; tr.) a strivi, a terciui: *după ce le chirfosea aşa pe toate ... rupea cutia.* VLAH. [Et. nec.].

chiriacodrómion, chiriacodromioane n. (grecism; înv.) cazanie pentru duminici. [Din gr. mod. *kyriakodrómion*].

chiriárh, chiriarhi m. (înv.) ierarh conducător al unei eparhii; episcop: *numaidecît se înfăţişă înaltului chiriarh.* VOIC. [Din gr. mod. *kyriárhis*].

chiriarhíe, chiriarhii f. (înv.) demnitatea de chiriarh: *i-a luat chiriarhia, puterea de predicator.* CR. [Din gr. mod. *kyriarhía*].

chiriáş, ~i, chiriaşă, ~e m., f. **1.** persoană care ia cu chirie o locuinţă: *o gloată de chiriaşi neînlesniţi popula locuinţele întunecoase.* GHEŢIE; **2.** persoană care închiriază o trăsură, cai etc.: *şi pentru calul şchiop se găseşte chiriaş.* PANN. [*Chirie* + *-aş*].

chiríe, chirii f. **1.** sumă de bani plătită unui proprietar pentru folosirea temporară a unui lucru: *îl evacuează din locuinţă pentru neplata chiriei.* CĂL.; *a da, a lua cu chirie;* **cu chirie,** pentru folosire temporară contra unei plăţi: *şed în casă cu chirie.* NEGR.; **gura nu cere** (sau **nu ţine**) **chirie,** poate vorbi cît vrea: *ştiind că gura nu-i ţine chirie, spuse.* ISP.; **2.** preţ pentru transport: *unde pui chiria de aici pînă la Dunăre?* AL. [Din bulg., sb. *kirija*].

chiriélă, chirieli f. **1.** litanie; **2.** (fig.) înşirare lungă de lucruri plicticoase sau supărătoare: *chirielă de epitete.* NEGR. [Din fr. *kyrielle*].

chirighíţă, chirighiţe f. pasăre călătoare care trăieşte pe lîngă rîuri şi bălţi şi se hrăneşte cu peşte (*Chlidonias*). [Cf. *caragaţă*].

chirigíu, chirigii m. (înv.) **1.** persoană care dădea trăsuri cu chirie; **2.** persoană care transporta cu căruţa (mărfuri sau persoane) contra unei sume de bani: *chiria deşteaptă pe chirigiu şi drumul pe călător.* PANN. [Din turc. *kiraci*].

chirílic, ~ci, chirilică, ~ce a. **1.** referitor la misionarul Chiril; **alfabet chirilic,** alfabet slav vechi, compus în secolul al IX-lea, folosit şi de români pînă la mijlocul secolului al XIX-lea; (subst., pl.) *ştia a citi bine cu chirilice şi cunoştea şi cele opt glasuri.* AG.; *cunoaşte chirilicele;* **2.** care ţine de acest alfabet, referitor la acest alfabet: *ajutat de nişte olteni ştiutori de carte care lucrau la via părintească descifra slova chirilică.* CĂL.; **3.** care este scris cu acest alfabet: *text chirilic;* (şi: **cirilic**). [*Chiril* n. pr. + *-ic*].

chirográf, chirografe n. act (diplomatic) întărit de semnături autentice. [Din fr. *chirographe*].

chirografár, ~i, chirografară, ~e a. (jur.) care deţine un drept personal de creditor pe baza unui act cu semnătură autentică. [Din fr. *chirographaire*].

chirográfic, ~ci, chirografică, ~ce a. care ţine de chirografie, referitor la chirografie. [Din fr. *chirographique*].

chirografíe f. studiul liniilor palmare (şi digitale) ale mîinii. [Din fr. *chirographie*].

chirológie f. **1.** arta de a se exprima prin mişcările degetelor mîinii; **2.** studiul relaţiilor dintre configuraţia mîinii şi caracter. [Din fr. *chirologie*].

chirománt, ~ţi, chiromantă, ~e m., f. persoană care practică chiromanţia. [Din it. *chiromante*].

chiromanţíe f. practică ocultă a aflării destinului cuiva pe baza studierii liniilor din palmă; (p. ext.) *ne-am obişnuit puţin cu chiromanţia ascunselor fundaluri.* BL. [Din it. *chiromanzia*].

chiroptér n. v. **cheiropter.**

chiróşcă f. v. **piroşcă.**

chirpíci m. cărămidă din pămînt nears. [Din turc. ***kirpiç***, bulg. ***kirpič***].

chirúrg, chirurgi m. medic specialist în chirurgie: *un chirurg uită foarfecul în abdomenul meu.* VIERU; (adj.) *medic chirurg; are de-a face cu un savant chirurg.* SAD.; (şi: (înv.) **hirurg**). [Din lat. ***chirurgus***, germ. ***Chirurg***].

chirurgicál, ~i, chirurgicală, ~e a. care ţine de chirurgie, referitor la chirurgie; care se realizează cu ajutorul chirurgiei: *clinica chirurgicală se făcea la spitalul Colţea.* CĂL.; *operaţie chirurgicală.* [Din fr. ***chirurgical***, lat. ***chirurgicalis***].

chirurgíe, chirurgii f. **1.** ramură a medicinei care studiază şi aplică metode de tratare prin operaţii; **chirurgie estetică**, v. **estetic**; **chirurgie plastică**, v. **plastic**; **2.** secţie într-un spital unde se fac operaţii: *băiatul mai mare ... era intern la clinica de chirurgie.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **hirurgie**). [Din fr. ***chirurgie***, lat. ***chirurgia***].

chiseá[1], chisele f. vas de sticlă, de cristal sau de porţelan pentru dulceaţă: *două chisele de dulceaţă de chitră.* AL. [Din turc. ***käse***].

chiseá[2], chisele f. (înv.) pungă în care se ţinea tutun: *chisele de tutun cusute cu fluturi.* AL.; (şi: **chesea**). [Din turc. ***kesé***].

chíseliţă, chiseliţe f. **1.** fiertură de fructe (cireşe, prune etc.): *dragostea de copiliţă, ca zeama de chisăliţă.* POP.; **2.** (fig.) amestec din care nu se poate înţelege nimic; terci: *să mă facă chisăliţă de bătaie.* AL.; *unde-i ... să-i fac scăfîrlia chisăliţă?* GANE; (şi: (reg.) **pisăliţă**). [Din bulg., sb. ***kiselica***].

chisér, chisere n. (reg.) teslă de dulgher. [Din turc. ***keser***].

chisnovăt, ~ţi, chisnovată, ~e a. (reg.) poznaş, glumeţ: *minunată femeie ..., zicînd adese nişte vorbe chisnovate.* NEGR. [Cf. ceh. ***kysny*** „ciudat"].

chisoárcă f. (reg.) peşte mic, plevuşcă. [Et. nec.].

chisoáre, chisori f. (înv.) închisoare: *să căutăm pre cei bolnavi şi pre cei din chisori să-i cercetăm.* ANTIM. [De la ***închisoare***].

chist, chísturi n. **1.** tumoare benignă sub forma unei pungi (cu lichid); **2.** înveliş protector secretat de unele animale inferioare aflate în condiţii nefavorabile; **3.** stadiul larvar al teniei; **4.** celulă cu rol de organ de înmulţire la unele plante inferioare. [Din fr. ***kyste***].

chistectomíe, chistectomii f. (med.) extirpare chirurgicală a unui chist. [Din fr. ***kystectomie***].

chístic, ~ci, chistică, ~ce a. de natura chistului, cu aspect de chist. [Din fr. ***kystique***].

chişcár, chişcari m. (reg.) ţipar (*Misgurnus fossilis*): *chişcarul mai ales e bun să-l freci cu sare şi să-l zvîrli de viu pe cărbuni.* SAD.; (şi: (reg.) **pişcar**). [Cf. rus. ***piskar***].

chíşcă, chişte f. (reg.) caltaboş făcut din stomacul sau din intestinele porcului: *costiţe de porc afumate, chişte şi buft umplut.* CR. // adv. plin pînă la refuz: *buzunarul ... umplut chişcă cu cei 500 de napoleoni.* VLAH. [Din ucr. ***kyška***].

chişinăuián, ~eni, chişinăuiană, ~ene a. care aparţine municipiului Chişinău sau locuitorilor lui, referitor la Chişinău sau la locuitorii lui: *presa chişinăuiană.* // m., f. persoană (originară) din municipiul Chişinău sau din zonele limitrofe. [***Chişinău*** n. pr. + ***-ian***].

chişinăuiáncă, chişinăuience f. femeie (originară) din Chişinău. [***Chişinăuian*** + ***-că***].

chíşiţă[1], chişiţe f. încheietura piciorului, deasupra copitei, la animale: *vedea capul şarpelui, la chişiţa murgului.* POP.; (şi: (reg.) **pişiţă**). [Din bulg. ***kitčica***, sb. ***kičica***].

chíşiţă[2], chişiţe f. (reg.) pensulă pentru încondeiat ouăle. [Din bulg. ***kitica***].

chişieág n. (reg.) lapte prins (după ce s-a luat smîntîna): *începeam a linchi groşciorul de pe deasupra oalelor ... pînă ce dam de chişleag.* CR. [Din ucr. ***kysljak***].

chişmíş n. (înv.) stafide roşii care se puneau în pilaf. [Din turc. ***kişmiş***].

chiştóc, chiştoace n. muc de ţigară: *nu lipsea nici chiştocul de ţigară lepădat într-un colţ de un locatar necivilizat.* GHEŢIE. // m. (pl. **chiştoci**) copil mic şi îndesat. [Et. nec.].

chit[1], chiţi m. (înv.) balenă (*Balaena mysticetus*): *au găsit ... oase de chit.* DRĂGHICI. [Din sl. ***kitŭ***].

chit[2], chituri n. pastă folosită la etanşarea geamurilor în cercevele, la astuparea găurilor etc.: *a alergat după nişte chit alb pentru geamuri.* GHEŢIE. [Din germ. ***Kitt***].

chit[3] adv. (franţuzism) achitat, plătit; **a fi chit**, a nu mai datora nimic: *tu mi-ai scăpat viaţa şi eu sînt datoare să scap pe a ta, pentru ca să fim chit.* BOL.; **chit că ...**, chiar dacă ...: *trenul ... e ieftin şi destul de rapid, chit că e un personal.* GHEŢIE. [Din fr. ***quitte***].

chitáci, chitace a. (reg.) care chiteşte. [***Chiti*** + ***-aci***].

chitái, chitai m. (înv.) chinez: *numai cu chitaii nu se putea descurca.* SAD. [Din rus. ***kitaj***].

chitán, chitani m. (reg.) pîine sau mămăligă foarte tare, de proastă calitate. [***Chită (=pită)*** + ***-an***].

chitánţă, chitanţe f. act scris prin care se face dovada primirii sau predării unei sume de bani, unor bunuri etc.: *aveam datoria să înaintez ... chitanţele şi recipisele care certificau cheltuielile făcute.* GHEŢIE. [Din fr. ***quittance***].

chitanţiér, chitanţiere n. carnet cu foi detaşabile pentru întocmirea chitanţelor. [***Chitanţă*** + ***-ier***].

chitáră, chitare f. instrument muzical cu coarde, care emite sunete prin ciupire sau prin lovire cu degetele: *seara pe lună îşi încerca inspirat compoziţiile la chitară.* CĂL.; (şi: **ghitară**). [Din it. ***chitarra***].

chitaríst, chitarişti m. persoană care cîntă la chitară: *chitaristul ... pişca patetic şi cadenţat coardele chitarei.* DELAVR.; (şi: (înv.) **citarist, ghitarist**). [Din it. ***chitarrista***].

chítă[1], chite f. **1.** (reg.) legătură de 12 fuioare de in sau de cînepă: *un teanc de chite de cînepă şi de in.* CR.; **2.** buchet: *o chită de flori.* [Din sb. ***kita***, ucr. ***kyta***].

chítă[2] f. (reg.) moment oportun: *acum mi-i chita.* [Cf. ***chiti***].

chitcăít, ~ţi, chitcăită, ~e a. (reg.) mocăit, ticăit: *am văzut eu şi destui bărbaţi mult mai ticăiţi şi mai chitcăiţi decît cea mai bicisnică femeie.* CR. [Et. nec.].

chiteálă, chiteli f. **1.** (reg.) găteală; **2.** (pop.) chibzuială, socotinţă: *nu dăm greş cu chiteală.* AL. [***Chiti*** + ***-eală***].

chití[1], chitesc vb. (reg.; tr.) **1.** a ţinti, a ochi (cu arma, cu piatra): *şi cum zice mi-l chiteşte, drept în frunte mi-l loveşte.* AL.; **2.** a alege din ochi; a arunca o privire: *se duse în pădure şi începe-a chiti copacii trebuitori.* CR. [Din sb. ***hititi***].

chití[2], chitesc vb. (pop.) **1.** (tr., intr. şi refl.) a chibzui, a judeca, a socoti: *chiteam în mintea mea cea proastă.* CR.; *în acest timp se chitea cum ar face să vadă banii acasă la dînsul.* CR.; **2.** (tr.) a plănui, a pune la cale: *duşmani ai domniei chitesc să-l fure pe Alexandru.* CĂL.; **3.** (reg.; tr.) a găti, a împodobi. [Din sl. ***kititi***].

chitíc m. v. **pitic**.

chitíe f. v. **tichie**.

chitínă f. substanţă organică conţinută de scheletul exterior al insectelor şi al crustaceelor. [Din fr. ***chitine***].

chitinós, ~şi, chitinoásă, ~e a. care conţine chitină, format din chitină. [Din fr. ***chitineux***].

chitít, ~ţi, chititá, ~e a. chibzuit, socotit: *flăcăul era chitit la capul său.* CR. [V. ***chiti[2]***].

chitiúţă f. v. **tichiuţă**.

chitón[1], chitoane n. tunică purtată de grecii antici. [Din fr. ***chiton***].

chitón[2], chitoni m. moluscă marină având o cochilie formată din plăci articulate. [Din fr. ***chiton***].

chitonăg[1] n. (reg.) dulceaţă de gutui. [Cf. fr. ***cotignac***].

chitonăg[2] n. v. **chitonog**.

chitonóg, chitonoage n. unealtă cu care se fac găuri în pămînt pentru înfipt aracii la vie; (şi: (reg.) **chitonag, cotonoagă**). [Et. nec.].

chítră, chitre f. fructul chitrului, asemănător cu lămîia, din care se face dulceaţă: *două chisele de dulceaţă de chitră.* AL. [De la ***chitru***].

chítru, chitri m. **1.** arbore exotic cu flori mari, albe şi cu fructe mari galbene avînd miezul alb şi acru (*Citrus medica*); **2.** (rar) chitră: *dulceţi de chitru mai avem?* AL. [Din gr. mod. ***kitron***].

chitui, chituiesc vb. (tr.) a lipi, a astupa, a netezi cu chit[2]. [***Chit[2]*** + ***-ui***].

chituíre, chituiri f. acţiunea de a chitui. [V. ***chitui***].

chituít, ~ţi, chituită, ~e a. lipit, fixat, astupat cu chit[2]. [V. ***chitui***].

chiţ interj. cuvînt care imită sunetele ascuţite scoase de şoareci. [Onomat.].

chiţăí, pers. 3 **chíţăie** vb. (intr.; despre şoareci sau despre alte animale) a scoate sunete ascuţite, caracteristice speciei: *bursucei cari se zvîrcoleau chiţăind.* OD. [***Chiţ*** + ***-ăi***].

chiţăíft, chiţăituri n. faptul de a chiţăi; sunet ascuţit specific pe care îl scoate şoarecele: *auzea chiţăitul şoarecilor.* [V. ***chiţăi***].

chiţcán, chiţcani m. animal insectivor brun-castaniu, puţin mai mare decît şoarecele, care trăieşte în galerii subterane (*Sorex araneus*): *suceşte gîtul chiţcanilor.* OD. [***Chiţcăi*** + ***-an***].

chiţcáí, pers. 3 **chíţcăie** vb. (intr.; despre greieri, căţei, şobolani etc.) a scoate sunete prelungi (şi ascuţite). [De la ***chiţăi***].

chiţcăít, chiţcăituri n. **1.** chiţăit: *un sunet intermitent, asemănător unui chiţcăit, se auzi undeva în încăpere.* GHEŢIE; **2.** ţîrîit: *cîmpul încropit vibra de chiţcăitul ascuţit, prelung, tremurător şi metalic al cristeilor şi greierilor din iarbă.* VLAH. [V. ***chiţcăi***].

chiţibúş, chiţibuşuri n. fapt, lucru lipsit de importanţă; mărunţiş, fleac: *cu chiţibuşuri de aceste să ne zăbovim noi?* CR. [Et. nec.].

chiţibuşár, chiţibuşari m. **1.** persoană care se ocupă de chiţibuşuri; pedant; **2.** persoană care dă importanţă fleacurilor (căutînd altora nod în papură). [***Chiţibuş*** + ***-ar***].

chiţibuşárie, chiţibuşării f. faptă, acţiune, atitudine de chiţibuşar. [***Chiţibuşar*** + ***-ie***].

chiţorán, chiţorani m. (reg.) chiţcan (*Sorex araneus*): *chiţorani mari cît mîţa stau să-l roadă de viu.* CĂL. [***Chiţ***(***can***) + ***-or*** + ***-an***].

chiu n. **1.** chiot, strigăt de bucurie: *chiu şi vivat fericit!* AL.; **2. chiu şi vai**, strigăt de durere, de tristeţe; (p. ext.) durere, sărăcie, lipsă: *se auzeau numai chiu şi vai în toate părţile.* CR.; **cu chiu cu vai**, cu mare greutate: *cu chiu, cu vai ajungem la Brădiceni.* VLAH. [Onomat.].

chiub n. v. **chiup**.

chiuí, chíui şi (pop.) **chiuiesc** vb. (intr.) **1.** a scoate strigăte ascuţite (de bucurie): *vara ... chiuind, cutreieram dumbrăvile.* CR.; (tr.) *las' că te-oi chiui eu.* CR.; **2.** a spune strigături (la nuntă): *să cînte ceteraşii şi să chiuie nuntaşii în casă.* AG.; *căruţele merg foarte răpede, în toată fuga cailor, şi nuntaşii chiuie mereu.* MAT. [*Chiu* + *-i*].

chiuíre, chiuíri f. faptul de a chiui; chiuit: *este în stihuirea lui chiuirea, hilaritatea sfîntă a misticilor italieni.* CĂL. [V. *chiui*].

chiuít, chiuituri n. strigăt ascuţit şi prelung; răcnet: *cu tine m-oi întrece din chiuit.* CR. [V. *chiui*].

chiuítă f. (reg.) **cu chiuita,** foarte mult, cu nemiluita: *parcă naiba mă împingea, de le făceam atunci cu chiuita.* CR. [V. *chiui*].

chiuitór, ~i, chiuitoáre a. **1.** care chiuie: *nuntaşi chiuitori;* **2.** (p.ext.) strident, ţipător: *de astă dată, goana, ajutată de un vers trepădat, e de un fantastic chiuitor, festiv.* CĂL. [*Chiui* + *-tor*].

chiuitúră, chiuituri f. **1.** chiot, chiuit: *s-aude-un corn de vînătoare şi multe-apoi chiuituri răsunătoare.* COŞB.; **2.** strigătură, versuri (satirice) strigate în timpul executării dansurilor populare. [*Chiui* + *-tură*].

chiui, chiúluri n. (fam.) absentare, lipsă nemotivată; sustragere de la o datorie: *încurajasem... spiritul de anarhie şi de chiul în redacţie.* VINEA; **a trage chiulul,** a lipsi fără motiv: *astăzi vrei să tragi chiulul de la şcoală.* GHEŢIE; **a trage cuiva chiulul,** a păcăli, a înşela pe cineva. [Din fr. *cul*].

chiuláf, chiulafuri n. (înv.) **1.** căciulă turcească: *Sinan îşi pierdu chiulaful şi feregeaua.* BĂLC.; **2.** (p. gener.) căciulă: *la aşa cap, aşa chiulaf.* PANN. [Din turc. *külah*].

chiulangíu, ~ii, chiulangie, ~ii m., f. persoană care trage chiulul (în mod sistematic): *mai sînt şi alţi chiulangii în instituţie.* VINEA. [*Chiul* + *-angiu*].

chiulásă, chiulase f. **1.** piesă metalică care închide cilindrii unui motor cu ardere internă; **2.** partea de dinapoi a unei arme de foc (pe unde se introduce încărcătura). [Din fr. *culasse*].

chiulhán n. v. **chiolhan.**

chiulí, chiulesc vb. (intr.) a se sustrage nemotivat de la o obligaţie; a trage chiulul: *cînd ziaristul are bani, chiuleşte mai uşor.* VINEA. [*Chiul* + *-i*].

chiup, chiúpuri n. (reg.) vas mare de forma unei amfore: *zece chiuburi tot cu galbeni.* PANN; (şi: **chiub**). [Din turc. *küp*].

chiurchiului, chiurchiuluiesc vb. (reg.; refl.) a se chercheli: *începuse a se chiurchiului cîte o leacă.* CR. [Cf. *chercheli*].

chiuretá, chiuretez vb. (tr.) a curăţa cu chiureta. [Din fr. *cureter*].

chiuretáj, chiuretaje n. **1.** îndepărtare cu chiureta a unor formaţiuni sau ţesuturi organice; chiuretare; **2.** (spec.) raclaj uterin. [Din fr. *curetage*].

chiuretáre, chiuretări f. acţiunea de a chiureta şi rezultatul ei; chiuretaj. [V. *chiureta*].

chiurétă, chiurete f. instrument chirurgical folosit pentru chiuretaje. [Din fr. *curette*].

chiurluí, chiurluiesc vb. (reg.; refl.) a se ameţi de băutură: *badea Ghiţă se „chiurluise", cum se spunea în sat la Dăvideni.* SAD. [Cf. *chercheli*].

chiurluít, ~ţi, chiurluită, ~e a. afumat, ameţit de băutură: *viind şi moş Bodrîngă chiurluit, începe a-şi face cruce de la uşă.* CR. [Cf. *chiurchiului*].

chiuvétă, chiuvete f. vas (din porţelan sau din metal) fixat lîngă un perete sub un robinet şi avînd scurgere: *deschise robinetul de la chiuvetă.* GHEŢIE. [Din fr. *cuvette*].

chívără, chivere f. (înv.) chipiu înalt folosit în unele unităţi militare: *haina vînătă şi în cap chivere.* BĂLC. [Din rus. *kiver*].

chiverniseálă, chiverniseli şi (rar) **chivernisele** f. **1.** (înv.) administrare, conducere: *reaua chiverniseală a domnilor fanarioţi;* **2.** cîştig, profit: *pentru dascălul Chiosea, şcoala nu era o chiverniseală.* GHICA; **3.** bunăstare, avere: *să dobîndim chiverniseală şi să strîngem stare.* FIL. [*Chivernisi* + *-eală*].

chivernisí, chivernisesc vb. **1.** (înv.; tr.) a administra, a conduce; (refl. pas.) *prin uşoare legi democratice, ... să chivernisea cînd rău, cînd bine.* B.-DEL.; **2.** (refl.) a se ocupa, a-şi avea resursele, a trăi din ...: *cu ce te chiverniseşti acum?* FIL.; **3.** (tr.) a economisi, a agonisi; **4.** (refl.) a se procopsi, a se căpătui: *încet-încet, m-am chivernisit cumsecade.* CAR. [Din gr. mod. *kyvernisa* (*aor.* de la *kyvernó*)].

chivernisíre, chivernisiri f. **1.** acţiunea de a (se) chivernisi; **2.** administrare, conducere: *el are simţul organizării şi al chivernisirii.* BL.; **3.** agonisire, economisire; căpătuire, îmbogăţire: *din toate ... forme de chivenisiri ştiute, n-au aşezat vr'una.* B.-DEL. [V. *chivernisi*].

chivernisít, ~ţi, chivernisită, ~e a. (pop. şi fam.) căpătuit, înstărit, îmbogăţit. [V. *chivernisi*].

chivernisitór, chivernisitori m. (înv.) administrator; conducător, cîrmuitor: *alţii îi erau... potrivnici, mai ales slujitorii şi chivernisitorii bisericii.* VOIC. [*Chivernisi* + *-tor*].

chivirdíc a. invar. v. **chivirgic.**

chivirgíc a. invar. (reg.) care are lîna roşiatică şi carnea gustoasă: *la vatra de jar se frigeau în ţiglă hartane de oi chivirdic.* SAD.; (şi: **chivirdic**). [Din turc. *kyvyrčyk*].

chívot, chivoturi şi **chivote** n. **1.** (în Biblie) arca lui Noe; **2.** (în Vechiul Testament) ladă în care se păstrau tablele legii: *intrase 12 preoţi de ţinea chivotul pre spatele lor.* ANTIM; **3.** (în biserica creştină) cutie pe masa altarului în care se află cuminecătura (pentru cei bolnavi). [Din sl. *kivotŭ*].

chivúţă, chivuţe f. (reg.) **1.** muncitoare care spoieşte cu bidineaua sau practică negoţul ambulant: *le slăbise pe chivuţe, lăsîndu-le însă tot la secret nemîncate.* CAR.; **2.** (fig.) femeie rea de gură. [*Chiva (=Paraschiva)* n. pr. + *-uţă*].

chix, chixuri n. (fam.) nereuşită, eşec: *fluierături şi chixuri;* **a da chix,** a eşua, a nu reuşi. [Din germ. *Kicks*].

choánă f. fiecare dintre orificiile posterioare ale foselor nazale, care fac legătura cu faringele. [Din fr. *choane*].

chor n. v. **cor.**

chórus n. vechi dans şi cîntec englezesc (interpretat de solişti şi de cor). [Din fr. *chorus*].

chow-chow [şu-şu] m. rasă de cîini originari din China, crescuţi mai ales pentru blană. [Din fr. *chow-chow*].

ci conj. **1.** (după o negaţie; exprimă o opoziţie) ba, dimpotrivă: *n-au murit, ce doarme.* ANTIM; *vei dobîndi şi alte alcătuiri, însă nu de şagă, ci serioase şi adevărat eroice.* B.-DEL.; *nu acum, ci altădată;* (corelativ) **nu numai ..., ci şi ...,** atît ..., dar şi: *ceea ce ai realizat constituie o mîndrie nu numai pentru dumneata, ci şi pentru noi toţi.* GHEŢIE; **2.** (după o afirmaţie; exprimă o afirmaţie contrarie sau o restricţie) dar, cu toate acestea, totuşi: *cu vecinicia sînt legat, ci voi să mă dezlege.* EM.; **3.** (însoţind un imperativ; exprimă nerăbdarea) dar: *ci vino, de mă botează, ca să se împlinească purtarea mea de grijă.* ANTIM; *ci stai cu binişorul!* EM.; **4.** (după o condiţională; exprimă o concesie) cu toate acestea; dar, însă: *ţi-aş arăta din bob în bob amorul, ci numai nu te mînia.* EM.; (şi: (înv.) **ce**). [Lat. *quid*].

ciacónă, ciacone f. vechi dans (de origine spaniolă), cu mişcări lente; melodia după care se execută acest dans. [Din it. *ciaccona,* sp. *chacona*].

cián n. gaz incolor, otrăvitor, cu miros de migdale amare; cianogen. [Din germ. *Cyan*].

cianamídă, cianamide f. substanţă chimică cristalină, din care se obţine melamina. [Din fr. *cyanamide*].

cianát, cianaţi m. (chim.) sare a acidului cianhidric. [Din fr. *cyanate*].

cianhídric a. **acid cianhidric,** substanţă lichidă toxică, incoloră şi cu miros de migdale amare. [Din fr. *cyanhydrique*].

cianhidrínă, cianhidrine f. compus organic care conţine în moleculă un hidroxil şi un nitril, folosit la obţinerea aminoacizilor şi a unor mase plastice. [Din fr. *cyanhydrine*].

cianhidrizáre f. tratare cu acid cianhidric a răsadurilor pentru combaterea dăunătorilor. [Din fr. *cyanhydrisation*].

cianínă f. substanţă colorantă albastră, folosită ca sensibilizator fotografic pentru radiaţii infraroşii. [Din fr. *cyanine*].

cianizáre, cianizări f. tratament termochimic prin care se introduce carbon şi azot în stratul de suprafaţă al unei piese de oţel; cianurare. [Din fr. *cyanisation*].

ciano- element de compunere cu sensul „albastru". [Din fr. *cyan(o)-*].

cianoficée, cianoficee f. (la pl.) clasă de alge albastre microscopice, înrudite cu bacteriile şi răspîndite în apele dulci; (şi la sg.) plantă din această clasă. [Din fr. *cyanophycées*].

cianogén n. cian. [Din fr. *cyanogene*].

cianopsíe, cianopsii f. defect de vedere datorită căruia obiectele apar colorate în albastru. [Din fr. *cyanopsie*].

cianótic, ~ci, cianotică, ~ce a. **1.** referitor la cianoză; de cianoză; **2.** care are culoare albastră-vineţie; care prezintă cianoză: *are o figură cianotică.* [Din fr. *cyanotique*].

cianoză, pers. 3 **cianozează** vb. (tr. şi refl.) a provoca cianoză sau a fi atins de cianoză. [Din fr. *cyanoser*].

cianozáre, cianozări f. faptul de a (se) cianoza. [V. *cianoza*].

cianozát, ~ţi, cianozată, ~e a. atins de cianoză. [V. *cianoza*].

cianóză, cianoze f. (med.) coloraţie albastră-vineţie a pielii din cauza insuficientei oxigenări a sîngelui: *cianozele sînt manifestări ale unor îmbolnăviri.* [Din fr. *cyanose*].

cianură, cianurez vb. (tr.) a efectua operaţia de cianurare. [Din fr. *cyanurer*].

cianuráre, cianurări f. **1.** procedeu industrial de extragere a metalelor nobile din minereuri cu soluţii de cianuri; **2.** cianizare. [V. *cianura*].

cianúră, cianuri f. sare a acidului cianhidric: *cianură de potasiu.* [Din fr. *cyanure*].

cíba interj. v. **ţibă.**

cibernétic, ~ci, cibernetică, ~ce a. care aparţine ciberneticii, referitor la cibernetică; bazat pe principiile ciberneticii. [Din fr. *cybernétique*].

cibernéticá f. ştiinţă care studiază principiile comune ale funcţionării legăturilor, comenzilor şi controlului în sistemele tehnice şi în organismele vii. [Din fr. *cybernétique,* engl. *cybernetics,* germ. *Kybernetik*].

cibernetician, ~eni, cibernetiană, ~ene m., f. specialist în cibernetică. [Din fr. *cybernéticien,* engl. *cybernetician*].

cibernetizá, cibernetizez vb. (tr.) a aplica cibernetica şi metodele ei. [Din fr. *cybernétiser*].

cibernetizáre, cibernetizări f. acţiunea de a cibernetiza. [V. *cibernetiza*].

cibóriu, ciboriumuri n. 1. baldachin sprijinit pe coloane, care acoperea altarul bazilicilor creştine; 2. (în biserica catolică) vas pentru păstrarea rezervei euharistice după slujbă. [Din lat., fr. *ciborium*].

cicádă, cicade f. insectă cu corpul scurt şi cu capul mare, terminat printr-o proeminenţă ascuţită (*Cicada*). [Din lat. *Cicada*].

cicadée, cicadee f. (la pl.) familie de plante gimnosperme, cu tulpina fără ramuri şi cu frunze mari; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *cycadées*].

cicálă, cicale f. (rar) persoană (prea) vorbăreaţă, cicălitoare. [Cf. it. *cicalo* „greiere"].

cicár, cicari m. animal vertebrat marin, care trăieşte ca parazit pe pielea unor peşti (*Eudontomyzon danfordi*). [Et. nec.].

cicaríc, cicarice n. (reg.) depănătoare; (şi: **cicric**). [Din turc. *çykryk*].

cicatríce, cicatrici f. 1. semn lăsat de o rană sau de o tăietură după vindecare: *descoperi abia atunci că tînăra are la gît o cicatrice subţire.* GHEŢIE; 2. (fig.) amintire a unui afront, a unei injurii. [Din lat. *cicatrix, -icis*].

cicatriciál, ~i, cicatricială, ~e a. referitor la cicatrice. [Din fr. *cicatriciel*].

cicatrizá, pers. 3 **cicatrizează** vb. 1. (refl.) a se vindeca lăsînd o cicatrice: *rana s-a cicatrizat;* 2. (fig.; tr.) a alina: *timpul cicatrizează necazurile.* [Din fr. *cicatriser,* lat. *cicatrizare*].

cicatrizánt, ~ţi, cicatrizantă, ~e a. şi n. (medicament) care favorizează cicatrizarea. [Din fr. *cicatrisant*].

cicatrizáre, cicatrizări f. faptul de a (se) cicatriza. [V. *cicatriza*].

cícă adv. (fam.) 1. (precedă afirmaţia altuia) se spune că ..., (se) zice că ...: *cică era odată o babă şi un moşneag.* CR.; 2. (indică mirarea sau îndoiala) e cu putinţă?, auzi: *apoi cică să nu te strici de rîs.* CR.; 3. mai mult: *îi dă fata; ba cică-i mai dă şi jumătate din împărăţia lui.* CR.; 4. (indică convingerea de valabilitatea contrariului) chipurile, vorba vine: *mă ţin ... numai într-un picior, cică să mă înveţe a face marş.* AL. [(*Zi*)*ce* + *că*].

cicăleálă, cicăleli f. 1. faptul de a cicăli; cicălire; 2. reproşuri repetate (pentru lucruri neimportante); 3. insistenţă supărătoare pe lîngă cineva: *mîine, fără cîrteală, ospătăm pe cicăleală.* PANN. [*Cicăli* + *-eală*].

cicălí, cicălesc vb. (tr.) a certa mereu, a mustra întruna; a bate la cap: *îl cicălea şi-l împungea muierea în toate zilele anului.* SAD. [De la *cicală*].

cicălíre, cicăliri f. faptul de a cicăli; cicăleală. [V. *cicăli*].

cicálitór, ~i, cicălitoáre a. care cicăleşte; supărător, sîcîitor: *voce graseiată, tărăgănată, cicălitoare.* CĂL. [*Cicăli* + *-tor*].

cícero[1] m. (tipogr.) corp de literă (sau albitură) de 12 puncte; (adj.) *expune pe 37 de pagini cicero istoricul scurt al ministerelor perîndate.* EM. [Din fr. *cicéro*].

cícero[2] m. gen de tunsoare bărbătească (scurtă). [De la *Cicero* n. pr.].

ciceróne, ciceroni m. călăuză a vizitatorilor într-un muzeu, într-un oraş etc.: *chiar astăzi, ciceronii veneţieni au păstrat mai mult gust în judecarea tablourilor.* EM. [Din it. *cicerone,* fr. *cicérone*].

ciceroniăn, ~eni, ciceroniană, ~ene a. 1. propriu lui Cicero; care imită pe Cicero; 2. (fig.) maiestuos, exemplar: *perioadă ciceroniană.* [Din fr. *cicéronien*].

cichirgiú, cichirgii m. (înv.) cofetar la curtea domnească: *s-ajungem cafegii, ciubuccii şi cichirgii.* AL. [Din turc. *şekerci*].

cicisbéu, cicisbei m. (înv.) curtezan al unei doamne; (în sec. al XVIII-lea) cavaler care servea o doamnă; sigisbeu: *o varietate de cicisbeu decent care stă de vorbă cu călugăriţele la grilaj.* CĂL. [Din it. *cicisbeo*].

ciclámă, ciclame f. plantă decorativă cu frunze în formă de inimă şi cu flori roşii sau albe (*Cyclamen europaeum*). [Din fr. *cyclamen*].

ciclán, ciclani m. hidrocarbură ciclică saturată, prezentă în petrol. [Din fr. *cyclane*].

ciclău n. v. ţiclău.

cíclic, ~ci, ciclică, ~ce a. 1. care se desfăşoară în cicluri, care aparţine unui ciclu: *ideea de periodicitate ciclică avea în cadrele spiritului babilonian o potenţă categorială.* BL.; 2. care revine, care se repetă după intervale de timp (aproximativ) egale; periodic: *simţeam că mă pîndeşte una din crizele ciclice din ultimii ani.* GHEŢIE; 3. **poeţi ciclici,** poeţi care au cîntat Grecia eroică, evenimentele petrecute înainte de împresurarea Troiei. [Din fr. *cyclique*].

ciclicitáte, ciclicităţi f. caracter ciclic. [*Ciclic* + *-itate*].

ciclídă, ciclide f. (la pl.) gen de peşti tropicali de apă dulce, cu corpul alungit (*Ciclidae*); (şi la sg.) peşte din acest gen. [Din lat. *Ciclidae,* engl. *cichlid*].

ciclísm n. sport practicat cu bicicleta. [Din fr. *cyclisme*].

ciclíst, ~şti, ciclistă, ~e m., f. sportiv care practică ciclismul; persoană care umblă cu bicicleta; biciclist. [Din fr. *cycliste*].

ciclizáre f. **reacţie de ciclizare,** reacţie chimică prin care lanţul de atomi din molecula unui compus organic se închide şi formează un ciclu. [Din fr. (*réaction de*) *cyclisation*].

ciclo- element de compunere cu sensul „rotund" sau „periodic". [Din fr. *cyclo-*].

ciclocefál, ~i, ciclocefală, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de ciclocefalie. [Din fr. *cyclocéphale*].

ciclocefalíe, ciclocefalii f. malformaţie congenitală constînd din lipsa organelor olfactive şi din situarea ochilor (uniţi) într-o singură orbită. [Din fr. *cyclocéphalie*].

ciclocrós, ciclocrosuri n. probă sportivă combinată din ciclism şi cros. [Din fr. *cyclocross*].

ciclofazotrón, ciclofazotroane n. instalaţie care funcţionează atît ca ciclotron, cît şi ca fazotron. [Din fr. *cyclophasotron*].

ciclohexán n. hidrocarbură ciclică saturată, cu şase atomi în moleculă, extrasă din petrol şi întrebuinţată ca solvent sau ca materie primă pentru fibrele sintetice. [Din fr. *cyclohexane*].

cicloíd, ~zi, cicloidă, ~e a. 1. asemănător unui cerc; rotund; 2. (med.) care se referă la cicloidie; atins de cicloidie. // f. (geom.) curbă descrisă de un punct al circumferinţei unui cerc mobil prin rostogolire fără alunecare pe o dreaptă fixă în planul cercului. [Din fr. *cicloïde*].

cicloidál, ~i, cicloidală, ~e a. care se referă la cicloidă, care aparţine cicloidei; de forma unei cicloide. [Din fr. *cycloïdal*].

cicloidíe, cicloidii f. stadiu premorbid al ciclotimiei, care poate degenera în psihoză maniaco-depresivă. [Din fr. *cycloïdie*].

ciclometríe f. tehnica măsurării cercurilor. [Din fr. *cyclométrie*].

ciclométru, ciclometre n. instrument pentru măsurarea cercurilor. [Din fr. *cyclomètre*].

ciclomorfóză, ciclomorfoze f. (biol.) totalitate a modificărilor morfologice ale unui organism în cursul dezvoltării ontogenetice. [Din engl. *cyclomorphosis*].

ciclomotór, ciclomotoare n. bicicletă cu motor. [Din fr. *cyclomoteur*].

cición, cicloane n. 1. vînt puternic însoţit de ploi torenţiale şi de tornade, specific regiunilor tropicale: *Alexandru a ameţit o lume ca trombele şi ciclonii călători.* CAR.; 2. maşină centrifugă pentru separarea prafurilor din gaze; 3. substanţă pe bază de acid cianuric, folosită pentru combaterea dăunătorilor din încăperi. [Din fr. *cyclone*].

ciclonál, ~i, ciclonală, ~e a. ciclonic. [Din fr. *cyclonal*].

ciclónic, ~ci, ciclonică, ~ce a. referitor la cicloni, de ciclon; ciclonal. [Din fr. *cyclonique*].

ciclóp, ciclopi m. 1. personaj mitic imaginat ca un uriaş cu un ochi mare în mijlocul frunţii; 2. gen de crustacee cu un singur ochi (*Cyclops*). [Din fr. *cyclope,* lat. *cyclops, -opis*].

ciclopeán, ~eni, ciclopeană, ~ene a. ciclopic, uriaş: *acel caracter neistovit al viziunii... procedează prin acumulare de blocuri ciclopeene.* VIANU. [*Ciclop* + *-ean*].

ciclopentán n. hidrocarbură ciclică saturată, cu cinci atomi în moleculă, folosită în industria chimică. [Din fr. *cyclopentane*].

ciclópic, ~ci, ciclopică, ~ce a. 1. de ciclop, referitor la ciclopi: *era portretul unui bărbat... de o statură ciclopică.* VINEA; 2. (fig.) uriaş, gigantic, ciclopean: *poarta ferecată a schitului era dată de perete, un perete masiv de statuie ciclopică.* VINEA; *ziduri ciclopice;* (p. ext.) *acest poem ciclopic, de 94 de strofe de cîte patru versuri, este compus de şase serii anaforice.* VIANU; (adv.; fig.) *el n-a ştiut să-şi elucideze teza şi să şi-o cimenteze ciclopic.* BL. [*Ciclop* + *-ic*].

ciclopíe, ciclopii f. (med.) malformaţie congenitală constînd în dezvoltarea unui singur glob ocular. [Din fr. *cyclopie*].

ciclopropán n. gaz incolor inflamabil şi exploziv, folosit ca anestezic. [Din fr. *cyclopropane*].

ciclostóm, ciclostomi m. (la pl.) clasă de vertebrate acvatice inferioare, asemănătoare cu peştii; (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. *cyclostomes*].

ciclotímic, ~ci, ciclotimică, ~ce a. şi m., f. (med.) (bolnav) de ciclotimie. [Din fr. *cyclothymique*].

ciclotímie, ciclotimii f. stare psihică morbidă în care alternează buna dispoziţie cu depresiunea. [Din fr. *cyclothymie*].

ciclotrón, ciclotroane n. accelerator de particule folosit pentru a obţine transmutări şi dezintegrări atomice. [Din fr. *cyclotron*].

cicloturísm n. turism practicat cu bicicleta. [Din fr. *cyclotourisme*].

cicloturíst, ~şti, cicloturistă, ~e m., f. persoană care practică cicloturismul. [Din fr. *cyclotouriste*].

cicloturístic, ~ci, cicloturistică, ~ce a. care ţine de cicloturism, referitor la cicloturism. [*Cicloturist* + *-ic*].

ciclóză, cicloze f. (biol.) mişcare a protoplasmei în interiorul celulei. [Din fr. *cyclose*].

cíclu, cicluri n. 1. succesiune de fenomene, stări etc. realizate în desfăşurarea unui proces, pînă în momentul revenirii la situaţia iniţială; **ciclu solar,** perioadă de aproximativ 22 ani, în cursul căreia activitatea solară variază; **ciclu biologic,** totalitate a etapelor prin care trece o fiinţă vie din momentul fecundării pînă cînd devine capabilă să se reproducă; 2. lanţ închis de atomi din molecula unei substanţe; 3. grup de poeme epice referitoare la acelaşi eveniment: *ciclul breton;* 4. (**ciclu menstrual**) menstruaţie; 5. grupare a claselor în învăţămînt: *ciclul primar.* [Din fr. *cycle,* lat. *cyclus*].

cicmigeă f. v. cecmegea.

cicní, cicnesc vb. (reg.; intr.; despre animale) a crăpa. [V. *ţicni*].

cíco n. băutură răcoritoare (din citrice). [*Ci(trice)* + *co(la)*].

cicoáre[1], cicori f. **1.** plantă erbacee cu flori albastre-trandafirii, folosită ca plantă medicinală (*Cichorium intybus*): *frunză verde de cicoare, astă noapte pe răcoare.* CR.; **2.** înlocuitor de cafea preparat din rădăcina acestei plante. [Lat. **cichoria (=cichorium)*].

cicoáre[2], cicori f. insectă galbenă-castanie, neagră pe spate, având corpul lat şi ochii mari (*Cicada orni*). [Lat. **cicala (=cicada)*].

ciconiídă, ciconilde f. (ornit.) ciconiiformă. [Din fr. *ciconiidés*].

ciconiifórmă, ciconiiforme f. (la pl.) ordin de păsări mari, cu gâtul şi picioarele lungi, cu ciocul conic (ex.: bîtdanul, egreta, barza); (şi la sg.) pasăre din acest ordin. [Din fr. *ciconiiformes*].

cicríc n. v. cicaric.

cicúră f. v. chiciură.

cídru n. băutură alcoolică obţinută prin fermentarea mustului de mere sau al altor fructe. [Din fr. *cidre*].

ciér n. v. ceair.

cifért n. v. sfert.

ciflíc, ciflicuri n. (înv.) proprietate, moşie mică: *n-am ciflicuri, nici sarai.* BOL. [Din turc. *çiflik*].

cifós, ~şi, cifoásă, ~e a. (med.) cocoşat. [Din fr. *cypheux*].

cifótic, ~ci, cifotică, ~ce a. şi m., f. (med.) (bolnav) de cifoză. [Cf. fr. *cyfeux*].

cifóză, cifoze f. (med.) încovoiere a coloanei vertebrale producînd o proeminenţă dorsală. [Din fr. *cyphose*].

cifră, cifrez vb. **1.** (refl.) a se evalua în cifre: *cheltuielile se cifrează la o sumă enormă;* **2.** (înv.; tr.) a numerota: *a cifra paginile;* **3.** (tr.) a reprezenta, a evalua în cifre: *lasă întreaga avere ... şi o sumă în numerar cifrată la cîteva sute de mii unicului său nepot.* GHEŢIE; *a cifra produsul unei moşteniri;* **4.** (tr.) a scrie un text în cifru: *a cifra telegrama.* [Din fr. *chiffrer*].

cifráre, cifrări f. faptul de a cifra. [V. *cifra*].

cifrát, ~ţi, cifrată, ~e a. scris în cifru: *le încurcă treaba dîndu-le o telegramă cifrată cu ştirea prematură a căderii Plevnei.* CĂL.; *scrisoare cifrată.* [Din fr. *chiffré*].

cífră, cifre f. **1.** simbol grafic care reprezintă unul dintre numerele de la unu la nouă: *cifra 3;* **2.** cantitate, volum: *cifrele sînt publicate de autorul statisticii.* BL.; *cifra bugetului;* **3.** număr care indică mărimea caracteristică a unei substanţe: *cifră octanică;* **4.** (înv.) cifru; (şi: (înv.) **ţifră**). [Din it., lat. *cifra,* fr. *chiffre,* germ. *Ziffer*].

cífric, ~ci, cifrică, ~ce a. exprimat în cifre: *reprezentare cifrică a unei cantităţi.* [*Cifră* + *-ic*].

cífru, cifruri n. **1.** sistem secret de semne convenţionale: *cifrul este folosit îndeosebi în armată;* (fig.) *această proză, printr-un sistem de elipse şi de cifruri simbolistice, încearcă poetul a o hermetiza.* CĂL.; **2.** combinaţie de litere sau de cifre cu care se deschid unele încuietori. [Din fr. *chiffre*].

cígă f. v. cegă.

cígă-mígă f. (reg.) **1.** bureţi-galbeni (*Cantharellus cibarius*); **2.** (fig. şi fam.) fleacuri. [Et. nec.].

cighír, cighiruri n. (reg.) drob de miel. [Din turc. *çeger* „măruntaie"].

cihăí, cihăiesc vb. (reg.) **1.** (intr.) a lătra: *s-alerge ca cîinele şi să flămînzească, pregiul tîrgul tot să cehăiască.* POP.; **2.** (fig.; tr.) a stărui foarte mult pe lîngă cineva, a bate la cap pe cineva: *tot cihăia mama pe tata să mă mai deie undeva la şcoală.* CR.; (şi: **cehăi**). [Cf. magh. *csaholni*].

cihoáie f. v. acioaie.

cil, cili m. prelungire plasmatică în formă de fir a unor infuzori sau a unor celule animale. [Din fr. *cil*].

cilián a. şi m., f. v. chilian.

ciliár, ~i, ciliară, ~e a. care are formă de cil. [Din fr. *ciliaire*].

ciliát, ~ţi, ciliată, ~e a. prevăzut cu cili. // n. (zool.) infuzor. [Din fr. *cilié*].

cilibí, cilibesc vb. (înv.; tr.) a înnobila: *vezi ce face-o singură hîrtie, cum cilibeşte într-o clipită toată viitoarea sămînţie.* B.-DEL. [De la *cilibiu*].

cilibíu, ~li, cilibie, ~ii a. (înv.; şi subst.) **1.** chir, domn: *celebiu Dumitrache;* **2.** distins, nobil: *celebii de la Fanar.* AL.; (fig.) *ş-adaugă numele cu „achi" sau „cachi" după grecie, fiindcă sună mai cilibiu.* B.-DEL.; **3.** elegant: *coconaş cilibiu;* **4.** (reg.) bine făcut, zvelt; (şi: **celebiu**). [Din turc. *çelebi*].

cilíc, cilicuri n. mărgea de metal. [Din turc. *celik*].

cilíciu, cilicii n. cămaşă (sau centură) aspră din păr de capră, purtată de penitenţi direct pe piele pentru a se mortifica; (fig.) *străinul aruncă pe umerii cavalerului ambulant ciliciile aspre ale prejudecăţilor lui despre Spania.* CĂL. [Din lat. *cilicium,* fr. *cilice*].

cilihói, cilihoaie n. (reg.) **1.** pasăre mare de pradă; **2.** ceahlău (*Gypactus barbatus*); **3.** fiinţă hidoasă. [*Cealh(ău)* *(=Ceahlău)* + *-oi*].

cilindrá, cilindrez vb. (tr.) **1.** a compacta, a presa şi a nivela o cale rutieră; **2.** a da formă de cilindru. [Din fr. *cylindrer*].

cilindráre, cilindrări f. acţiunea de a cilindra şi rezultatul ei. [V. *cilindra*].

cilindrée f. **1.** volumul cilindrului unui motor sau al unei maşini cu abur, cuprins între poziţiile extreme ale pistonului; **2.** cantitate de gaze introdusă în cilindrul unui motor în timpul admisiei. [Din fr. *cylindrée*].

cilíndric, ~ci, cilindrică, ~ce a. care are forma unui cilindru. [Din fr. *cylindrique*].

cilindricitáte, cilindricităţi f. proprietatea de a se apropia de forma cilindrică. [Din fr. *cylindricité*].

cilindroíd, ~zi, cilindroidă, ~e a. şi n. (corp) care are forma unui cilindru. [Din fr. *cylindroïde*].

cilindróm, cilindroame n. (med.) tumoare benignă a ţesuturilor epiteliale cu celule cilindroide. [Din fr. *cylindrome*].

cilíndru, cilindri m. **1.** corp care are forma unui sul; **2.** (geom.) corp geometric rezultat prin rotirea unui dreptunghi în jurul uneia dintre laturi; **3.** organ de maşină tubular, în interiorul căruia se poate deplasa un piston: *puterea oarbă a aburului întemniţată în cilindrul maşinei cu vapor.* EM.; **4.** (la pl.) **cilindri urinari,** corpi cilindrici microscopici care se formează la bolnavii de nefrită. // n. (pl. **cilindre**) (înv.) pălărie bărbătească înaltă, cilindrică, cu boruri înguste; joben: *trebuie să vii în jachetă gri şi cu cilindru.* GHEŢIE. [Din fr. *cylindre,* lat. *cylindrus,* germ. *Zylinder*].

cilindruríe, cilindrurii f. (med.) prezenţă în urină a cilindrilor de origine renală. [Din fr. *cylindrurie*].

cilóză, ciloze f. tremur consecutiv cronic al pleoapei superioare. [Din fr. *cillose*].

cimăză, cimaze f. (arhit.) chenar ornamental (de-a lungul unei faţade). [Din it. *cimasa*].

címă, cime f. inflorescenţă în care axul principal poartă în vîrf o singură floare. [Din fr. *cyme*].

cimbál, cimbale n. **1.** instrument de percuţie alcătuit din două discuri; cembalo: *toboşari şi muscalagii cu naiul, cu dairaua, cu cimbalele, cu diblele şi cu surlele.* OD. [Din lat. *cymbalum,* fr. *cymbale*].

cimbér, cimbere n. (reg.) **1.** năframă, basma: *să-ţi cumperi cimbir şi fes.* POP.; **2.** ştergar cu care se împodobeşte mireasa; (şi: **cimbir**). [Din turc. *çember*].

cimbír n. v. cimber.

cimbístră, cimbistre f. (înv.) pensetă: *părul ce rămîne pe cap să-l smulgi cu cimbistra fir cu fir.* AL. [Din turc. *çimbistra*].

címbri m. pl. trib germanic aşezat în antichitate la vărsarea Elbei şi nimicit de romani. [Din fr. *Cimbres*].

cimbrişór, cimbrişori m. plantă aromatică cu flori roşii-purpurii sau albe, folosită în medicină (*Thymus vulgaris*): *frunză verde cimbrişor, bate murgul din picior.* POP. [*Cimbru* + *-işor*].

címbru m. **1.** plantă erbacee aromatică, cu frunze înguste şi cu flori liliachii sau albe, folosită drept condiment (*Satureja hortensis*); **a se băga** (sau **a se amesteca**) **ca cimbru-n borş,** a interveni inoportun; **2.** (compuse) **cimbru-de-cîmp** (sau **-sălbatic**) cimbrişor (*Thymus vulgaris*); **cimbru-de-munte,** mică plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu frunzele ovale şi păroase şi cu flori roşii-violacee, plăcut mirositoare (*Calamintha Baumgarteni*). [Din gr. mod. *thymbros*].

cimén n. lichid aromatic care se găseşte în uleiurile eterice (din plante, răşini, petrol). [Din fr. *cyméne*].

ciment, cimenturi n. **1.** material de construcţie sub forma unei pulberi care, după contactul cu apa, se întăreşte; **2.** (element de) construcţie din acest material: *împinsă din greşeală, ceaşca de ceai căzu pe ciment.* GHEŢIE; **3.** (fig.) legătură trainică; liant: *toleranţa religioasă e cimentul societăţilor.* [Din it. *cimento,* fr. *ciment*].

cimentá, cimentéz vb. **1.** (tr.) a lega, a consolida cu ciment: *linia de închidere a celor două jgheaburi era cimentată.* GAL.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a face sau a deveni solid, a (se) întări: *el n-a ştiut să-şi elucideze teza şi să şi-o cimenteze ciclopic.* BL.; *a cimenta prietenia.* [De la *ciment*; cf. fr. *cimenter*].

cimentár, cimentari a. muncitor care prepară şi toarnă ciment: *eu, fiind cimentar, n-am prea avut ce face.* CĂL. [*Cimenta* + *-ar*; cf. it. *cementario*].

cimentáre, cimentări f. **1.** acţiunea de a (se) cimenta; **2.** (fig.) întărire, consolidare. [V. *cimenta*].

cimentíst, cimentişti m. muncitor într-o fabrică de ciment. [*Ciment* + *-ist*].

cimeriéni m. pl. populaţie tracă migrată în antichitate de la nordul Mării Negre în Asia Mică. // a. care ţine de această populaţie sau de cultura ei; referitor la această populaţie: *brumele flamande se transformă în ceţuri cimeriene.* CĂL. [Din fr. *Cimmériens*].

cimilí, cimilesc vb. (reg.; intr.) **1.** a spune, a face cimilituri; **2.** (şi tr.) a alcătui cimilituri, a transpune în cimilituri. [Et. nec.].

cimilitúră, cimilituri f. ghicitoare: *ia să vedem dacă mi-i gîci tu cimilitura aceasta.* CR. [*Cimili* + *-tură*].

cimír n., m. v. ţimir.

cimişír, cimişiruri m. arbust decorativ cu frunze ovale, permanent verzi, şi cu flori galbene-verzui, din lemnul căruia se fac diverse obiecte (*Buxus sempervirens*). [Din turc. *çimşir*].

cimiteriál, ~i, cimiterială, ~e a. de cimitir: *sinistritatea cimitérială a ruinelor e zugrăvită cu*

surprinzător tuş. CĂL.; *bazilică cimiterială.* [Din it. ***cimiteriale***].

cimitír, cimitire n. **1.** loc (îngrădit) unde se îngroapă morţii: *Octav adoarme beat în poarta cimitirului.* CĂL.; **cimitirul elefanţilor, a)** loc în care se deplasează elefanţii cînd simt că vor muri; **b)** (fig.) loc, serviciu, instituţie etc. unde sînt plasate persoanele indezirabile (autorităţilor): *institutul de cercetare devenise cimitirul elefanţilor pentru universitate;* **2.** (fig.) loc unde sînt depozitate (temporar) obiecte sau utilaje scoase din uz: *cimitir de maşini vechi.* [Din gr. mod. ***kimitirion,*** it. ***cimitero***].

cimitirán, cimitireni m. administrator, îngrijitor al unui cimitir. [***Cimitir*** + *-ean*].

cimós, ~şi, cimoásă, ~e a. (despre inflorescenţe) în formă de cimă. [Din it. ***cimoso***].

cimótie, cimotii f. **1.** (reg.) rudă (îndepărtată): *era o leacă de cimotie cu noi.* CR.; **2.** (fig.) om urît, stîrpitură, urîţenie. [Din magh. ***csimota*** „odraslă"].

cimpanzéu, cimpanzei m. maimuţă antropoidă mare, cu pielea neagră, care trăieşte în unele zone africane (*Simia troglodites*): *asemănăm corpul uman cu al cimpanzeului.* BL. [Din fr. ***chimpanzé***].

címpav a. v. **ciumpav.**

cimpí, cimpesc vb. (reg.; refl.) a se ghemui, a se strînci. [Cf. ***ciump***].

cimpói, cimpoaie n. instrument muzical popular, alcătuit dintr-un burduf din piele de capră şi mai multe tuburi: *avea o guşă la gît ... şi gîrîia dintr-însa ca dintr-un cimpoi.* CR. [Din magh. ***csimpolya***].

cimpoiáş, cimpoieşi m. cimpoier: *Aron-vodă petrecea ... cu cimpoieşi.* CĂL. [***Cimpoi*** + *-aş*].

cimpoiér, cimpoieri m. cîntăreţ din cimpoi; cimpoiaş: *o fată ... iubea pe un tînăr cimpoier sărac.* GANE; *cimpoierul Viorel au cîntat ... o cîntare scornită de el.* B.-DEL. [***Cimpoi*** + *-ar*].

cin[1], cinuri n. **1.** rang, poziţie socială: *nici lacom de avere, nici de cinuri.* CR.; **2.** ordin preoţesc sau călugăresc: *toţi au pătruns în învăţămîntul secundar, în cinul preoţesc şi prin felurite alte servicii.* GAL. [Din sl. ***cinŭ***].

cin[2], cinuri n. **1.** (înv.) luntre făcută dintr-un trunchi scobit; **2.** (reg.) luntre mică, barcă (din scinduri). [Din sl. ***čun***].

cină, cine vb. (intr. şi tr.) a lua masa de seară: *să vii şi tu acolo, să cinăm împreună.* CAR. [Lat. ***cenare***].

cinábru n. sulfură naturală de mercur, de culoare roşie, folosită la prepararea vopselelor. [Din fr. ***cinabre***].

cínă, cine f. masă de seară; mîncare pentru masa de seară: *nu mi-am putut continua lucrul după cină.* GHEŢIE; **cina Domnului,** cină luată de Hristos împreună cu apostolii în ajunul răstignirii; **cina cea de taină,** împărtăşanie, cuminecătură. [Lat. ***cena***].

cinătuí, cinătuiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a curăţa păsări, peşti etc.; a tăia în bucăţi; **2.** (fam.) a stîlci în bătaie: *eu acum te cinătuiesc frumuşel cu dichiciul.* CR. [Din magh. ***csinált*** „pregătit"].

cinătuiálă, cinătuieli f. (reg.) acţiunea de a cinătui; curăţare de fulgi, de solzi sau de măruntaie. [***Cinătui*** + *-eală*].

cincantenár, ~i, cincantenară, ~e a. şi m., f. (persoană) care a împlinit cincizeci de ani: *un aventurier cincantenar... să-l fac patron de gazetă.* VINEA; *cincantenarul se ţine în pas cu vremea.* VINEA. // n. sărbătorire a cincizeci de ani de la un eveniment. [Din fr. ***cinquantenaire***].

cincantín n. soi de porumb cu tulpina scurtă şi cu bobul mărunt de culoare portocalie; porumb nemţesc. [Din it. ***cinquantino***].

cincár, cincari a. şi m. (cal) de cinci ani. [***Cinci*** + *-ar*].

cincăí, cincălesc vb. (reg.; tr.) a nu da pace cuiva; a cicăli, a necăji. [Cf. ***cicăli***].

cincăréi, cincărei a. şi m. cincar: *un căluţ cam pătrărel, ieşea-n vară cincărel.* POP. [***Cincar*** + *-el*].

cinchí, cinchesc vb. (reg.; refl.) a se ghemui, a sta pe vine: *se cinchise cu coatele pe genunchi şi cu obrazul cuprins în palme.* SAD. [Et. nec.].

cinchít, ~ţi, cinchită, ~e a. (reg.) ghemuit, lăsat pe vine: *babele chincite jos cîntă sîrba şi bat din palme.* CĂL.; (şi: **chincit**). [V. ***cinchi***].

cinci num. card. **1.** număr impar egal cu degetele de la o mînă şi avînd în numărătoare locul între patru şi şase; (adj.) *gătesc de mîncat toate cele cinci pîni.* CR.; **2.** oră marcată pe cadranul ceasornicului prin acest număr: *pe la cinci, trăsura se înapoie aducîndu-l pe fostul consilier.* GHEŢIE; **3.** notă reprezentînd treapta minimă de promovare în aprecierea cunoştinţelor: *un amărît de cinci tot împuşc eu.* GHEŢIE; **4.** (cu valoare de num. ord.) *etajul cinci.* // (bot.; compuse, subst.) **cinci-coade,** căldăruşă (*Aquilegia vulgaris*); **cinci-degete,** plantă erbacee tîrîtoare, ale cărei frunze au cinci foliole; sclipeţi, scrîntitoare (*Potentilla reptans*); **cinci-foi** (sau **-clopoţele**), ciuboţica-cucului (*Primula veris*). [Lat. ***cinque*** *(=quinque)*].

cincíiă f. mamifer rozător din America de Sud, asemănător cu veverita, cu blana cenuşie (*Chinchilla lanigera*); (şi: **chinchilă**). [Din fr., sp. ***chinchilla***].

cíncilea, cincea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al patrulea şi al şaselea: *să introducem specializarea după aptitudini a elevilor, cu începere din clasa a cincea.* GHEŢIE; (subst.) *apoi venea al patrulea ş-al cincilea.* DELAVR.; **a fi a cincea roată la car** (sau **la căruţă**), (a fi) ceva de prisos, nesemnificativ: *ea reprezintă doar a cincea roată la car.* BL. [***Cinci*** + *le* + *a*].

cincíme, cincimi f. a cincea parte dintr-un întreg. [***Cinci*** + *-ime*].

cincinál, ~i, cincinală, ~e a. care se întinde pe cinci ani: *un carierist pentru care talentul, arta, esteticul sînt doar nişte ifose ce împiedică realizarea planului cincinal.* CF. [Din fr. ***quinquennal,*** lat. ***quinquennalis***].

cincisprezéce num. card. număr impar care ocupă în numărătoare locul între paisprezece şi şaisprezece; (adj.) *avea o activitate de vreo cincisprezece ani.* CĂL. [***Cinci*** + ***spre*** + ***zece***].

cíncisprezecelea, cincisprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al paisprezecelea şi al şaisprezecelea: *vremile s-au schimbat din veacul al cincisprezecelea şi pînă azi.* EM. [***Cincisprezece*** + *le* + *a*].

cincizéci num. card. numărul care în numărătoare se află între patruzeci şi nouă şi cincizeci şi unu; de cinci ori zece: *era un om de cincizeci de ani, încă neîncărunţit.* SAD. [***Cinci*** + ***zeci***].

cincizécilea, cincizecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al patruzeci şi noualea şi al cincizeci şi unulea. [***Cincizeci*** + *le* + *a*].

cinconidínă, cinconidine a. alcaloid extras din scoarţa chinchinei şi folosit în tratarea paludismului. [Din fr. ***cinchonidine***].

cincuagenár, ~i, cincuagenară, ~e a. şi m., f. (persoană) care are vîrsta de 50 de ani: *e un cincuagenar brunet, cu ochi de căprioară obosită.* VINEA. [Din fr. ***quinquagénaire***; cf. lat. ***quinquagenarius***].

cíndură conj. (reg.) fiindcă; **cindură că,** fiindcă. [V. ***fiindcă***].

cíne pron. inter.-rel. **1.** (relativ; înlocuieşte numele unei persoane nedeterminate) cel ce, acela care: *bucheua poate s-o înveţe şi acasă cine vrea.* CR.; *cine aleargă se poticneşte;* **cine ştie ce, a)** vreun, vreo: *aşteptîndu-se pesemne să săvîrşesc cine ştie ce gafă.* GHEŢIE; **b)** nişte, oarecare: *nu-şi făcuse cine ştie ce iluzii în legătură cu monedele.* GHEŢIE; **c)** ceva, oarece: *sper că n-am făcut cine ştie ce gafă.* VINEA; *nu-i cine ştie ce de capul lui;* **cine ştie cine,** cineva, oarecare; **2.** (relativ) ce fel (de om), (de) care: *e foarte greu şi aproape imposibil să putem şti cine a fost Eminescu completamente.* IBR.; **3.** (interogativ; se referă la o persoană necunoscută): *cine e acolo?;* **cine (mai) ştie?,** nu ştiu, n-am idee; **4.** (nehotărît) fiecare, oricine, oricare: *zică cine ce va vrea.* POP. [Lat. ***quene*** *(=quem)*].

cineamatór, ~i, cineamatoáre m., f. cineast amator; cinefil. [***Cine***(*ast*) + ***amator***].

cineást, cineaşti m. persoană care lucrează în cinematografie; cinematografist. [Din fr. ***cinéaste***].

cineástic, ~ci, cineastică, ~ce a. care ţine de cineast sau de cinematografie, referitor la cineast sau la cinematografie: *găsisem un cîmp pentru desfăşurarea activităţii mele cineastice pe aceste meleaguri.* VOIC. [***Cineast*** + *-ic*].

cineclúb, cinecluburi n. asociaţie care urmăreşte formarea culturii cinematografice a membrilor săi. [Din fr. ***cinéclub***].

cinefíl, ~i, cinefilă, ~e a. şi m., f. (persoană) pasionată de filme; cineamator. [Din fr. ***cinéphile***].

cinefilíe f. pasiune pentru filme. [De la ***cinefil***].

cinegét, cinegeţi m. vînător; (adj.) *vitejia fiecăruia dintre provocatori întrecea cu mult isprăvile legendarilor eroi cinegeţi.* VOIC. [Din fr. ***kynegétes,*** it. ***cinegeta***].

cinegétic, ~ci, cinegetică, ~ce a. care ţine de vînătoare, referitor la vînătoare; vînătoresc: *toate aspectele de viaţă primitivă, nomadă, cinegetică ... sînt grandioase şi fantastice.* CĂL.; *tratat cinegetic.* // f. arta vînătorii: *avem de-a face cu un amator, specializat în cinegetică.* CĂL. [Din fr. ***cynégétique***].

cinéi, cinele n. instrument muzical de percuţie alcătuit din două talere; chimval. [Din it. ***cinelli***].

cinél-cinél interj. (ca formulă iniţială a ghicitorilor) ghici, ghicitoarea mea. [Et. nec.].

cinemă n. cinematograf. [Din fr. ***cinéma***(*tographe*)].

cinemascóp n. **1.** procedeu de proiecţie a filmelor pe un ecran lat; **2.** film realizat pentru o asemenea proiectare. [Din fr. ***cinémascope***].

cinematécă, cinemateci f. **1.** arhivă de filme; **2.** sală de cinematograf unde se proiectează filme de arhivă. [Din fr. ***cinémathèque***].

cinemátic, ~ci, cinematică, ~ce a. referitor la cinematică sau de mişcare, care ţine de cinematică sau de mişcare. [Din fr. ***cinématique,*** germ. ***kinematisch***].

cinemátică f. ramură a mecanicii care se ocupă cu studiul mişcării corpurilor, independent de cauzele care o produc. [Din fr. ***cinématique,*** germ. ***Kinematik***].

cinematográf, cinematografe n. **1.** loc destinat proiectării filmelor pentru public; cinema: *am invitat-o de vreo două ori la cinematograf.* GHEŢIE; **2.** cinematografie: *scena a devenit comună în cinematograf.* CĂL. [Din fr. ***cinématographe***].

cinematografiá, cinematografiez vb. (tr.) a filma. [Din fr. ***cinématographier***].

cinematográfic, ~ci, cinematografică, ~ce a. care ţine de cinematograf sau de cinematografie: *este de remarcat în el repetarea mecanică a unui procedeu cinematografic.* CĂL.; **caravană cinematografică,** v. **caravană.** [Din fr. ***cinématographique***].

cinematografíe f. tehnică a înregistrării şi a reproducerii prin proiecţie a scenelor în mişcare; artă cinematografică; industrie a filmelor: *înfiinţasem*

primul serviciu de cinematografie pe lîngă Ministerul de Interne. VOIC. [Din fr. ***cinématographie***].

cinematografiére, cinematografieri f. acţiunea de a cinematografia şi rezultatul ei. [V. ***cinematografia***].

cinematografíst, ~şti, cinematografístă, ~e m., f. cineast. [Din fr. ***cinématographiste***].

cinemográf, cinemografe n. instrument pentru determinarea şi înregistrarea vitezelor. [Din fr. ***cinémographe***].

cinemográmă, cinemograme f. înregistrare ritmică, pe peliculă fotografică, a fazelor unei mişcări. [Din fr. ***cinémogramme***].

cinerámă, cinerame f. procedeu de filmare pe trei pelicule şi de proiectare sincronă a lor. [Din fr. ***cinérama***].

cinerár, ~i, cinerară, ~e a. care conţine cenuşa unui mort: *urnă cinerară.* [Din fr. ***cinéraire,*** lat. ***cinerarius***].

cinerária f. plantă decorativă cu frunze mari şi cu flori de diferite culori (*Cineraria hybrida*). [Din lat. ***cineraria***].

cinerít, cinerituri n. rocă vulcanică formată prin solidificarea lavei pulverizate şi a cenuşei vulcanice. [Din fr. ***cinérite***].

cinescóp, cinescoape n. tub catodic folosit în redarea imaginilor de televiziune. [Din fr. ***cinéscope***].

cinétic, ~ci, cinetică, ~ce a. referitor la mişcare, care ţine de mişcare; **energie cinetică,** energie înmagazinată de un corp în mişcare; **artă cinetică,** curent în arta contemporană care tinde să integreze mişcarea (virtuală sau reală) în operele artistice. [Din fr. ***cinétique,*** germ. ***kinetisch***].

cinétică f. ramură a mecanicii care studiază legile mişcării materiei. [Din fr. ***cinétique,*** germ. ***Kinetik***].

cinevá pron. neh. **1.** (înlocuieşte numele unei persoane nedeterminate) un om oarecare (din mai mulţi); (înv.) cinevaşi: *cineva se naşte pesimist sau optimist.* IBR.; *cînd eram mic cineva îmi dădu un ochean.* VIERU; **2.** fiecare, oricine: *tot de-o moarte are să moară cineva.* CR.; **3.** (fam.) om de valoare, de seamă: *socotea că e cineva şi-i plăcea să se poarte ca atare.* GHEŢIE; *a ajuns cineva.* [***Cine*** + ***-va***].

cineváşi pron. neh. (înv.) cineva: *cinevaşi s-apucă să arate.* ALEX.; (şi: **cinevaşilea**). [***Cineva*** + ***şi***].

cinevášilea pron. neh. v. **cinevaşi.**

cine-verite [sine-verité] n. curent în cinematografia contemporană, care propune o imagine cît mai aproape de adevăr a realului. [Cuv. fr.].

cinflór, cinflori m. (ornit.; reg.) grangur (*Oriolus galbula*). [Et. nec.].

cingătoáre, cingători f. **1.** ceea ce serveşte la încins (fişie de pînză, de piele etc.): *scoţînd un pistol din cingătoare, îl slobozi în el.* NEGR.; **2.** mijlocul corpului: *pînă la cingătoare;* **3.** (fig.) ceea ce înconjoară: *cingătoare de dealuri.* [***Cing*** (=***încing,*** prez. ind. de la ***încinge***) + ***-(ă)toare***].

cínge, cing vb. (reg.; tr.) a încinge; (fig.) *cinge-ţi coapsa, o ţara mea!* BĂLC. [Lat. ***cingere***].

cinghél, cinghéluri n. cîrlig de care se atîrnă marfa la balanţă. [Din turc. ***çengel***].

cinghíe, cinghii f. (înv.) harpă; (p. ext.) muzică: *cinghia lor mergea înaintea ce era de clopote şi chimvale.* B.-DEL. [Din turc. ***çengi,*** sb. ***čengija***].

cínic, ~ci, cinică, ~ce a. **1.** care ţine de curentul filozofic din Grecia antică care respingea normele morale şi propunea întoarcerea la natură: *filozofia cinică;* **2.** (fig.) care sfidează buna-cuviinţă, care are purtări sau idei condamnabile: *aci avea colegi pe cinicul Caragiale şi pe grijuliul Slavici.* CĂL.; **3.** care denotă cinism, dispreţ pentru buna-cuviinţă: *din prima zi am observat la el un rîs barjocoritor, cinic, pe care nu-l avea înainte.* VLAH. // m. filozof din Grecia antică care contesta valabilitatea normelor morale existente şi propunea simplificarea lor prin întoarcerea la natură; (adj.) *filozof cinic.* [Din lat. ***cynicus,*** fr. ***cynique***].

cinísm, (rar) **cinisme** n. **1.** doctrina filozofilor cinici; **2.** (fig.) manifestare a dispreţului pentru buna-cuviinţă; nerusinare: *în lupanare de cinisme şi de lene.* EM.; *aştept... să văd pînă unde mergi cu cinismul sau cu inconştienţa.* VINEA. [Din fr. ***cynisme,*** lat. ***cynismus***].

cinocefál, cinocefali m. maimuţă din Africa cu botul prelungit ca la cîine (ex. babuinul). [Din fr. ***cynocéphale,*** lat. ***cynocephalus***].

cinodróm, cinodromuri n. pistă amenajată pentru cursele de cîini. [Din fr. ***cynodrome***].

cinofíl, ~i, cinofilă, ~e a. şi m., f. (persoană) care iubeşte cîinii. [Din fr. ***cynophile***].

cinofilíe f. ataşament faţă de cîini. [Din fr. ***cynophilie***].

cinofobíe f. teamă patologică de cîini. [Din fr. ***cynophobie***].

cinologíe f. ramură a medicinei veterinare care se ocupă de cîini. [Din it. ***cinologia***].

cinonaceálnic, cinonacealnici m. (înv.) conducător al unei cete, al unui cin: *le iaste cinonacealnic sau hetman pîrvodiaconul lui Hristos.* DOS. [Din sl. ***činnačialŭnikŭ***].

cinopedíe f. creşterea cîinilor de vînătoare. [Din fr. ***cynopédie***].

cinorexíe, cinorexii f. senzaţie de foame puternică, resimţită în unele boli ale aparatului digestiv. [Din fr. ***cynorexie***].

cinóvnic, cinovnici m. (înv.) funcţionar de stat: *tată-său a fost mult timp cinovnic la spirtoase.* GHICA. [Din rus. ***činovnik***].

cinquecento [cincuecénto] n. denumire italiană pentru secolul al XVI-lea; arta şi cultura din acest secol. [Cuv. it.].

cínste, (rar) **cinste** şi **cinsti** f. **1.** onoare, onestitate, corectitudine, probitate: *cu cinste veţi răspunde la a patriei chemare.* ALEX.; **de cinste,** onest, demn de încredere: *în bătătură le ieşi-nainte un bătrîn de treabă şi foarte de cinste.* PANN; **2.** consideraţie, stimă, preţuire, respect: *ai rîs şi de surorile mele, fără ca toate astea să le scază cinstea.* ISP.; **cu cinste,** în mod onorabil; cinstit: *să înveţi vreun meşteşug, prin care să poţi trăi cu cinste.* DRĂGHICI; **a da cinstea pe ruşine,** a se face de ruşine, a pierde reputaţia bună: *cată să nu dăm cinstea pe ruşine şi pacea pe gîlceavă.* CR.; **pe cinste** sau **pe cinstea mea,** grozav, nemaipomenit: *am făcut un chef pe cinste;* **capul cinstei,** v. **cap**; **3.** tratare, ospătare: *masă mare că-i pusese, cinstea bună i-o făcuse.* POP.; **a face cinste,** a da de băut, a trata, a omeni: *să-ţi fac o cinste;* **4.** virtute, fidelitate, castitate: *îşi călcă datoriile sale de femeie, uită virtutea, lepădă cinstea.* NEGR.; **5.** (pop.) dar, cadou, plocon: *hotărîtă ... să ducă peştişorii la împărat şi să-i facă cinste.* SL.; **6.** favoare, onoare, merit: *eu cred că mie mi se cuvine această cinste.* CR.; **a avea cinstea de a ...,** a avea onoarea, favoarea, ocazia de a ...: *după cum am cinstea a vă spune, multă vorbă s-a făcut între tata şi mama pentru mine.* CR.; **7.** virginitate, feciorie; **8.** (la pl.) **cinstile,** daruri făcute miresei de rude şi de cunoscuţi. [Din sl. ***čisti***].

cínsteş, ~i, cinsteşă, ~e a. (înv.) mîndru, frumos; preţuit: *cinsteş, la stat, vederos şi luminat în bunătăţ.* DOS. [***Cinste*** + ***-eş***].

cinstéţ, cinsteţi m. plantă erbacee cu flori galbene cu puncte cafenii (*Salvia glutinosa*). [Din ucr. ***čystec***].

cinstí, cinstesc vb. (tr.) **1.** a onora, a respecta, a preţui pe cineva: *slava strămoşească pe strămoşi cinsteşte.* ALEX.; **2.** a trata, a ospăta (cu băutură): *scoate vin de ne cinstiţi, că-s feciorii osteniţi.* AL.; **3.** a bea în cinstea cuiva sau pentru ceva; a închina: *să cinstim cîte un pahar de vin în sănătatea gospodarilor.* CR.; (absol.) *chiuind şi cinstind din oale mari de lut.* SAD. [Din sl. ***čistiti***].

cinstíre f. **1.** acţiunea de a cinsti şi rezultatul ei; consideraţie, respect, veneraţie: *a patriei cinstire;* **2.** tratare, ospătare: *aduceţi teasuri pline de vin pentru cinstire.* AL. [V. ***cinsti***].

cinstít, ~ţi, cinstită, ~e a. **1.** onest, onorabil, onorat: *mai marii oraşelor şi alte feţe cinstite.* CR.; (fig.) *cam pe înserate, ... ne băgăm într-o cinstită crîşmă.* CR.; **2.** fidel, credincios, devotat: *n-a fost cinstită întotdeauna;* (adv.) *se constată că fratele de cruce se purtase cinstit.* CĂL.; **3.** cast, curat; virgin: *fată cinstită;* **4.** (ca termen de adresare reverenţioasă) *cinstite părinte!* [V. ***cinsti***].

cintáură f. v. **ţintaură.**

cinterím n. v. **ţintirim.**

cintéz, cintezi m. cintezoi: *cintezul tot cînta cu foc în tufele de lîngă fereastră.* SAD. [De la ***cinteză***].

cintéză, cinteze f. mică pasăre cîntătoare, cu spatele verzui şi cu aripile negre, care trăieşte în păduri (*Fringilla coelebs*): *veneau să se scalde mierlele, cintiţele şi grangurii.* CĂL.; (şi: (reg.) **cintiţă**). [Et. nec.].

cintezoí, cintezoi m. bărbăţuşul cintezei: *pitpalaci şi cintezoi şi-un taraf de granguri.* COŞB.; (şi: (reg.) **cintiţoi**). [***Cinteză*** + ***-oi***].

cintíţă f. v. **cinteză.**

cintiţói m. v. **cintezoi.**

cíntru, cintre n. partea concavă a unei bolţi sau a unui arc. [Din fr. ***cintre***].

cinz n. stofă de bumbac, imprimată, pentru decoraţii interioare. [Din fr. ***cintz***].

cinzeácă, cinzeci f. **1.** unitate de măsură pentru băuturi, echivalînd cu aproximativ 0,16 litri; **2.** sticlă sau cană avînd această capacitate. [De la ***cincizeci***].

cioácă[1], cioace f. (reg.) **1.** cioară neagră (*Corvus monedula*): *trebuia să întîmpinăm valul de asalt al cioacelor băutoare de ouă crude.* VOIC.; **2.** (pop.) poreclă pentru ţigani; **a umbla cu cioaca,** a induce în eroare; **3.** (reg.) vorbă de clacă, balivernă: *a sta la cioace;* **a se ţine de cioace,** a face glume, şmecherii. [Et. nec.; probabil cuv. autoht.].

cioácă[2], cioace f. **1.** unealtă cu care se împing cercurile butoiului în poziţia optimă; **2.** scoabă: *cioacele joagărului.* [Cf. ***cioc***].

cioáclă, cioacle f. (reg.) sanie mică (sau căruţă) pentru adus lemne: *p-aşa frig o cioaclă de lemne costă un galben.* DELAVR. [Din magh. ***csáklya***].

cioáie f. v. **acioaie.**

cioáncă, cioance f. pipă scurtă: *apoi îşi aprinde cioanca şi zice.* CR. [V. ***cionc***].

cioándă, cioande f. (reg.) ceartă, sfadă: *a se lua la cioandă.* [De la ***ciondăni***].

cioáne f. pl. (reg.; bot.) talpa-gîştei (*Leonurus cardiaca*). [Et. nec.].

cioáră, ciori şi (pop.) **cioare** f. **1.** pasăre neagră sau cenuşie, din familia corbului, dar mai mică decît acesta (*Corvus cornix*): *acest suflet lumesc este tot acelaşi la vultur şi la cioară.* NEGR.; *se apropie amurgitul, şi cioarele zboară pe deasupra satului.* MAT.; **cît** (sau **ca**) **cioara-n par,** foarte puţin, aproape deloc: *servindu-mi ţara pe aşezate, iar nu din fugă, ca cioara-n par.* AL.; **2.** (fig.) ţigan: *cioară, adu călimări şi hîrtie!* FIL.; **3.** (în imprecaţii): *fir-ai al cioarelor!* [Cuv. autoht.; cf. alb. ***sorrë***].

cioáreci m. pl. **1.** pantaloni ţărăneşti foarte strîmţi, făcuţi din lînă; **2.** (reg.) ciorapi de dimie groasă (pentru femei). [Et. nec.; probabil cuv. autoht.].

C

cioársă, cioarse f. (reg.) unealtă cu tăişul uzat, care taie rău: *aurariul tot să înfoacă şi pusă mîna pe cioarsa ruginită.* B.-DEL. [Cf. ucr. *čersati* „a zgîria"].

cioáscă, cioaşte f. (reg.) broască rîioasă (*Bufo*). [Et. nec.].

cioátă, cioate f. (reg.) ciot, buturugă. [De la *ciot*].

ciob, cióburi n. **1.** bucată dintr-un obiect de sticlă, de faianţă, de lut etc. spart: *un lac de sînge închegase pe cioburile viorii.* DELAVR.; (fig.) *luna pe o dîră îşi revarsă lumina în cioburile unui fluviu.* VINEA; **rîde ciob de oală spartă** (sau **hîrbul de ciob**), rîde de cusururile altuia, nevăzîndu-le pe ale sale mult mai evidente; **2.** vas vechi (şi spart): *amîndoi mîncaţi dintr-un ciob.* PANN. [Din turc. *çöp*].

ciobăcă, ciobace f. (reg.) luntre făcută dintr-un trunchi scorburos sau scobit: *ispol de scos apă din ciobacă însă avea.* SAD. [Din ucr. *čobak*].

ciobán, ciobani m. **1.** păzitor de oi; păstor: *ciobanii şi baciul habar n-aveau de asta.* CR.; **2.** (compuse) **steaua-ciobanului, a)** luceafărul de seară; **b)** steaua polară; **Ciobanul-cu-Oile,** constelaţie din emisfera boreală. [Din turc. *çoban*].

ciobănáş, ciobănaşi m. ciobănel: *că şi eu m-oi face un mic ciobănaş.* POP. [*Cioban* + *-aş*].

ciobăncúţă, ciobăncuţe f. păstoriţă, ciobăniţă. [*Cioban* + *-că* + *-uţă*].

ciobănél, ciobănei m. diminitiv al lui cioban; cioban tînăr; ciobănaş: *trei turme de miei, cu trei ciobănei.* POP. [*Cioban* + *-el*].

ciobănésc, ~şti, ciobăneáscă, ~eşti a. de cioban, referitor la cioban: *să-mi dai glugă ciobănească.* POP. [*Cioban* + *-esc*].

ciobănáşte adv. ca ciobanii, după obiceiul ciobanilor: *băiatul se pune ciobăneşte într-un genunchi.* CR. [*Cioban* + *-eşte*].

ciobăní, ciobănesc vb. (intr. şi refl.) a fi sau a se face cioban: *foaie verde şi-o lalea, Miul mi se ciobănea.* POP. [De la *cioban*].

ciobăníe f. stare, îndeletnicire de cioban; ciobănit[1]: *toată tinereţea şi-o petrecuse la ciobănie, în pîcla munţilor.* SAD. [*Cioban* + *-ie*].

ciobănít[1] n. ciobănie. [V. *ciobăni*].

ciobănít[2], ~ţi, ciobănită, ~e a. care a devenit cioban: *a întîlnit un ţăran ciobănit.* [V. *ciobăni*].

ciobăníţă, ciobăniţe f. femeie care păzeşte (şi îngrijeşte) oile; soţie de cioban: *ciobanul sta culcat cu capul în poala ciobăniţei.* GAL. [*Cioban* + *-iţă*].

ciobí, ciobesc vb. (tr.) a ştirbi, a sparge sau a crăpa un obiect casant. [De la *ciob*].

ciobíre, ciobiri f. faptul de a ciobi. [V. *ciobi*].

ciobít, ~ţi, ciobită, ~e a. ştirbit. [V. *ciobi*].

ciobotár m. v. **ciubotar.**

ciobótă f. v. **ciubotă.**

ciobotăríe f. v. **ciubotărie.**

cioboţícă f. v. **ciuboţică.**

ciobuléţ, ciobuleţe n. diminutiv al lui ciob. [*Ciob* + *-uleţ*].

cioc[1], ciócuri n. **1.** partea anterioară, alungită şi cornoasă a gurii păsărilor: *cocoşul ... începe a trînti cu ciocul în geamuri.* CR.; **2.** (compus) **ciocul-berzei,** plantă erbacee cu frunze crestate şi păroase şi cu flori violete-purpurii (*Granium pratense*); **3.** cantitate de lichid sau de hrană care încape în cioc: *un cioc de apă.* ISP.; **4.** părul bărbiei lăsat neras; barbişon: *un domn gras, cu cioc, a stat înăuntru peste o oră.* PETR.; *barbă în cioc;* **5.** parte ascuţită a unor obiecte; vîrf; (anat.) **cioc-de-papagal,** formaţie alungită în zona marginală a vertebrei; **6.** jgheab la gura unui vas, pentru a putea turna uşor lichidul din el: *au luat din mîinile robilor una un jgheab de aur, alta o cană cu cioc.* CAR. [Cuv. autoht.; cf. alb. *čok*].

cioc[2] interj. cuvînt care redă zgomotul produs de lovituri într-un obiect tare. [Onomat.].

ciocăn[1], ciocani m. (reg.) **1.** ştiulete de porumb curăţat de boabe, cotor de varză etc.: *cucuruzul se sfarmă de pe ciocan.* POP.; **2.** tulpină de porumb (fără ştiulete). [Din sl. *čokan*].

ciocán[2], ciocane n. **1.** unealtă (din metal) prevăzută cu mîner de lemn pentru bătut şi prelucrat prin deformare plastică: *îl lovi cu ciocanul în frunte.* B.-DEL.; **a fi între ciocan şi nicovală,** a fi într-o situaţie critică; **a sta ciocan pe** (sau **de**) **capul cuiva,** a bate la cap pe cineva, a stărui pentru a obţine ceva; **2.** lovitură dată cu această unealtă; zgomot produs de o astfel de lovitură: *se auzeau ciocanele înăbuşite ale cizmarilor.* SAD.; **3.** (arg.) act sexual; **4. (ciocan-de-lipit)** unealtă folosită pentru lipirea cu cositor a unor obiecte metalice; **5.** (sport) obiect de aruncat, format dintr-o sferă metalică cu un mîner; **6.** (compus) **peşte-ciocan,** peşte cu capul lăţit în forma ciocanului (*Zugaeno malleus*). [Din sl. *čekanŭ*].

ciocán[3], ciocane n. păhărel în formă de sticluţă cu gîtul lung, din care se bea rachiu: *după ce, ca tot omul, un ciocan de rachiu trag.* PANN. [Din bulg. *čokan,* sb. *čokanj*].

ciócă f. v. ceucă.

ciocălăişte, ciocălaişti f. (reg.) porumbişte. [*Ciocălău* + *-işte*].

ciocălău, ciocălăi m. (reg.) **1.** ştiulete de porumb curăţat de boabe: *a face zahăr din ciocălăi de cucuruzi.* NEGR.; **2.** (p. ext.) ştiulete: *se făcea că nu-l zărea şi cu luare-aminte despărţea ciocălăii de pănuşe.* MAT.; **3.** parte din tulpina porumbului rămasă pe cîmp; (şi: (reg.) **ciucălău**). [Din magh. *csukló*].

ciocăltéu, ciocălteuri n. (reg.) cui prin jugul carului. [Cf. *cioacă*].

ciocănár, ciocănari m. muncitor care mînuieşte ciocanul[2] (la nituit); ciocănaş. [*Ciocan* + *-ar*].

ciocănăş[1], ciocănaşi m. **1.** muncitor care sparge sarea cu ciocanul[2] în ocnă: *cele din urmă bătăi ale ciocănaşului căzură răzleţe în adîncime.* SAD.; **2.** (reg.) ciocănitoare (*Picus viridis*). [*Ciocan*[2] + *-aş*].

ciocănăş[2], ciocănaşe n. diminutiv al lui ciocan[2]. [*Ciocan*[2] + *-aş*].

ciocănáşi m. pl. (reg.) porumb semănat des care se foloseşte ca nutreţ pentru vite. [*Ciocan*[1] + *-aş*].

ciocăneá, ciocănele f. (reg.; zool.) sitar (*Scolopax rusticola*). [*Ciocan*[2] + *-ea*].

ciocăneálă, ciocăneli f. **1.** acţiunea de a lovi cu ciocanul; ciocănit; **2.** (fig.) bătaie. [*Ciocăni* + *-eală*].

ciocănél, ciocănele n. **1.** ciocan mic cu care se lovesc coardele pianului, toba, toaca etc.; **2.** (anat.) mică formaţie osoasă a urechii interne. [*Ciocan*[2] + *-el*].

ciocăní, ciocănesc vb. **1.** (intr.; tr.) a lucra sau a prelucra lovind cu ciocanul: *dă de pietrarii care ciocănesc din zori de zi pînă la apusul Soarelui.* SL.; (fig.) *ciocănită mai deaproape, expresia aceasta ni se descopere ca improprie.* BL.; **2.** (intr.) a lovi cu degetele, cu ciocul etc. un corp dur; (tr.) *mi-a sugerat, ciocănind cu unghia lăcuită un trei de cupă şi un valet de pică.* GHEŢIE; **3.** (fig.; tr.) a bate la cap; a cicăli; **4.** (fam.; tr.) a bate uşor. [De la *ciocan*[2]].

ciocăníre, ciocăniri f. acţiunea de a ciocăni. [V. *ciocăni*].

ciocănít, ciocănituri n. **1.** faptul de a ciocăni; ciocăneală: *se oprea din ciocănit şi se uita la slugă cînd vorbea.* AG.; **2.** ciocănitură: *îi trezirăm ... pe urmă un ciocănit aspru în geam.* REBR. [V. *ciocăni*].

ciocănitoáre, ciocănitori f. pasăre insectivoră de pădure, care sparge coaja copacilor pentru a-şi găsi hrana (*Picus viridis*): *ciocănitorile colorate băteau toaca de sară.* SAD. [*Ciocăni* + *-itoare*].

ciocănitúră, ciocănituri f. zgomot produs de lovirea repetată a unui corp dur; ciocănit: *cînd am sărit din aşternut, ciocănitura s-a repetat.* SAD. [*Ciocăni* + *-itură*].

cioc-bóc interj. cuvînt care imită zgomotul produs de lovirea cu ciocanul: *moşul cioc-boc, cioc-boc, pînă dădu de buzele cazanului.* DELAVR. [Onomat.].

cióchie, ciochii f. unealtă de dogărie care serveşte la aşezarea şi întinderea cercurilor pe butoaie. [Din magh. *csáklya*].

ciochinăr, ciochinare n. mănunchi de curele cu ochiuri sau inele, de care se atîrnă vînatul. [*Ciochină* + *-ar*].

ciochínă, ciochine f. **1.** partea din spate (de obicei bifurcată) a şeii, de care se leagă traista, desagii etc.: *ai să-ţi rupi ciochinele umblînd.* CR.; **2.** (fig.) **a pune la ciochină,** a părăsi, a da uitării; **3.** cîrlig purtat la brîu de oamenii de la munte; **4.** (reg.) os rotund, proeminent, pe ambele părţi ale gleznei. [Din turc. *çikin*].

ciochíst, ~şti, ciochistă, ~e m., f. (arg.) persoană care practică sexul oral, avînd partener un bărbat: *ciochiştii pronunţă "sunt" în loc de "sînt".* [*Cioc* + *-ist*].

cioci m. pl. (reg.) ciorapi din postav alb lungi pînă la genunchi, purtaţi de femeile ardelence. [Din it. *cioccia*].

ciocîltáu n. v. **ciocîlteu.**

ciocîltéu, ciocîlteie n. (reg.) **1.** cui, ştift, diblu; **2.** japiţă la plug; (şi: **ciocîrteu, ciocîltău**). [Din magh. *csikoltó*].

ciocîrlán, ciocîrlani m. **1.** bărbăţuşul ciocîrliei; **2.** pasăre mică de culoare cenuşie, cu un moţ în vîrful capului (*Galerida cristata*): *numai iaca un ciocîrlan şchiop se vede viind.* CR.; (fig.) *de-aş putea să-l smulg de pene pe ciocîrlanul ist de proprietar nou.* AL. [*Cioc*[1] + *-îrlă* + *-an*].

ciocîrlăt n. (înv.) stofă de culoare stacojie: *cu şalvari de ciocîrlat.* POP. [Din magh. *sakarlót*].

ciocîrléţ, ciocîrleţi m. (reg.) pasăre cîntătoare de pădure cu ciocul tare şi ascuţit (*Sitta caesia*). [*Cioc* + *-îrlă* + *-eţ*].

ciocîrlíe, ciocîrlii f. **1.** mică pasăre cîntătoare de culoare cenuşie-cafenie, care zboară vertical la înălţimi mari (*Alauda arvensis*): *din grai ţîşneşte viu ca din grîu o ciocîrlie.* VIERU; **2.** (artic.) cîntec popular care imită ciripitul acestei păsări; **3.** (reg.) coardă de viţă de vie pusă în pămînt pentru a face rădăcină. [*Cioc* + *-îrlă* + *-ie*].

ciocîrtéu n. v. **ciocîlteu.**

ciocîrtí, ciocîrtesc vb. (reg.; tr.) a tăia în bucăţi; a ciopîrţi: *odoare ciocîrtite sub mii de lovituri.* AL. [V. *ciopîrţi*].

ciocláş, cioclaşi m. (reg.) persoană care vinde lemne pe care le transportă cu căruţa. [*Cioaclă* + *-aş*].

ciocléj, ciocleji m. (reg.) partea de jos a tulpinii porumbului după ce restul a fost tăiat. [Et. nec.].

cioclejél, cioclejei m. (reg.; entom.) sfredeluş (*Troglodytes parvulus*). [*Cioclej* + *-el*].

ciocloávă, ciocloave f. (depr.) ciocoi. [De la *ciocoi* şi *cioclu*].

ciocloíme f. (depr.) ciocoime. [*Ciocloavă* + *-ime*].

ciocloínă, ciocloine f. (depr.) ciocoi, boier: *te ţine s-ameţeşti bine pe ciocloine.* AL. [*Ciocl*(*oavă*) + *-ină*].

cióclu, ciocli m. persoană care transportă (şi îngroapă) morţii: *am dat de-ale cimitirului porţi, acolo ciocliii îşi bat joc de morţi.* BAC. [De la *cioaclă;* cf. bulg. *čokla*].

ciocmăgí, ciocmăgesc vb. (tr.) a bate, a ciomăgi: *cînd îi ciocmăgea, cînd îi cicălea.* ISP. [De la *cioc* şi *ciomăgi*].

ciocmăní, ciocmănesc vb. **1.** (tr.) a certa întruna, a bate la cap: *după ce-l mai ciocmăni muierea o toană.* ISP.; **2.** (fam.; refl.) a se certa, a se disputa. [De la *ciocman,* augmentativ de la *cioc*].

ciocneálă, ciocneli f. ciocnire: *s-amestecă val-vîrtej ciocneli de pahare, buşeli de călcîie, cu zbîrnîitul otova al cobzarului.* DELAVR. [*Ciocni* + *-eală*].

ciócnet, ciocnete n. zgomot produs de lovirea a două corpuri tari. [*Ciocni* + *-et*].

ciocní, ciocnesc vb. **1.** (intr.) a lovi, a izbi în ceva tare; **2.** (refl. şi tr.) a (se) lovi, a (se) izbi (unul de altul): *Smărăndiţa a ciocnit o mulţime de ouă roşii cu mine.* CR.; *la Paşte se ciocnesc ouă roşii; trenurile s-au ciocnit;* **3.** (intr. şi tr.) a lovi (încet) paharele cu băutură, înainte de a bea, închinînd în sănătatea cuiva: *să ciocnim cîteva pahare.* AL.; (refl. pas.) *se ciocneau cupe din toate părţile.* PETR.; **4.** (refl.) a se îmbăta: *s-a ciocnit puţin la petrecerea de ieri;* **5.** (intr.; despre pui) a sparge coaja oului pentru a ieşi din el; **6.** (refl.) a fi sau a veni în contradicţie: *s-au întîlnit şi ciocnit tot felul de curente contradictorii.* IBR.; **7.** (fig.; refl.) a se încăiera, a se lupta: *armata s-a ciocnit într-un sat cu revoltaţii.* REBR. [Cf. bulg. *čukna,* ucr. *koknuti*].

ciocníre, ciocniri f. **1.** acţiunea de a (se) ciocni; **2.** lovire (cu zgomot) a două corpuri tari; ciocneală, ciocnitură: *din ciocnirea ouălor ies stigleţii.* CAR.; (fig.) *trebui ... să facă faţă singur necruţătoarei ciocniri cu o realitate absolut nouă şi derutantă.* GHEŢIE; **3.** (fig.) confruntare de interese sau de idei: *din ciocnirea ideilor iese adevărul.* CAR.; **4.** (fig.) bătălie, luptă (între armate): *ciocnirea turcilor cu pompierii e descrisă de îngustul patriot ca o mascaradă.* CĂL. [V. *ciocni*].

ciocnít[1], ~ţi, ciocnită, ~e a. **1.** lovit, izbit; **2.** crăpat, plesnit; **3.** (fig.) ţicnit: *e cam ciocnit;* **4.** (fam.) ameţit de băutură. [V. *ciocni*].

ciocnít[2] n. faptul de a (se) ciocni. [V. *ciocni*].

ciocnitúră, ciocnituri f. **1.** ciocnire, ciocnit; zgomot produs de lovirea unui obiect de altul: *atingînd scîndura, produse o ciocnitură de speriat.* CAR.; **2.** crăpătură, fisură a unui obiect (produsă prin lovire). [*Ciocni* + *-itură*].

ciocoáică, ciocoaice f. femeie bogată (prin parvenire); soţie de ciocoi[1]: *am să te fac s-ajungi ciocoaică.* AL. [*Ciocoi[1]* + *-oaică*].

ciocói[1], ciocoi m. **1.** (înv.) slujitor însărcinat cu strîngerea dărilor: *ciocoii făceau multe supărări săracilor;* **2.** (înv.) slugă boierească: *echipajul avea un vizitiu de minune şi înapoi doi lachei (ciocoi), din care unul era arap.* C.R.; *boierii şi ciocoii;* **3.** (depr.) arendaş, vătaf etc. parvenit: *a ieşit Bujor în ţară, pe ciocoi îi bagă-n fiară.* POP.; *ciocoi cu falca largă, cu ceafa-n veci plecată.* AL.; **4.** (fig.) om servil, lipsit de demnitate cu cei mari şi trufaş cu cei mici. **5.** (reg.) ciocîrlan (*Galerida cristata*); **6.** (compus) **ciocoi-gulerat, a)** specie de corb, cioară gulerată (*Corvus albicollis*); **b)** (iron.) orăşean bogat. [*Cioc[1]* + *-oi*].

ciocoí[2], ciocoiesc vb. (înv.; refl.) **1.** a se linguşi înjosindu-se; a se pleca: *deprins a te ciocoi la toţi domnii.* NEGR.; **2.** a deveni ciocoi, a-şi însuşi purtare de ciocoi. [De la *ciocoi[1]*].

ciocoiáş, ciocoiaşi m. slugă boierească: *se desprinde volubila facondă folclorică din „cîntecul Păcalei" către un ciocoiaş.* CĂL. [*Ciocoi[1]* + *-aş*].

ciocoiésc, ~şti, ciocoiáscă, ~eşti a. **1.** de ciocoi, referitor la ciocoi; **2.** josnic, slugarnic: *apucături ciocoieşti;* **3.** (despre scrierea chirilică) caligrafic: *slovă ciocoiască.* GHICA. [*Ciocoi[1]* + *-esc*].

ciocoíme f. mulţime de ciocoi, totalitate a ciocoilor. [*Ciocoi[1]* + *-ime*].

ciocoísm, ciocoisme n. **1.** purtare, apucătură de ciocoi; parvenitism: *ciocoismul şi străinii să trăiască, şi las' pe dînşii, că ne scot ei la covrigi.* CR.; **2.** slugărnicie, lipsă de demnitate: *democratul se simte jignit de acest ireductibil ciocoism.* CĂL. [*Ciocoi[1]* + *-ism*].

ciocolădă f. v. ciocolată.

ciocolátă, ciocolate f. **1.** preparat alimentar făcut dintr-un amestec de cacao şi zahăr: *îmblănită în stejar şi cu tavanul de grinzi de culoarea ciocolatei, amintea de interioarele şvăbeşti.* VINEA; *bomboane de ciocolată;* **2.** băutură care conţine acest preparat dizolvat în lapte, în apă etc.: *trecea să-şi ia ciocolata în salonaş, trăgînd o perdea de catifea.* CĂL.; (şi: (rar) **ciocoladă, şocoladă, şocolată**). [Din it. *ciocolata,* germ. *Schokolade*].

ciocolatiéră, ciocolatiere f. vas în care se serveşte ciocolată lichidă. [Din fr. *chocolatière*].

ciocolatíu, ~ii, ciocolatie, ~ii a. (fam.) de culoarea ciocolatei; cafeniu. [*Ciocolată* + *-iu*].

ciocotníţă, ciocotniţe f. (înv.) persoană slugarnică. [De la *ciocoi[1]*].

ciocotniţí, ciocotniţesc vb. (înv.; intr. şi tr.) a linguşi în mod josnic. [De la *ciocotniţă*].

ciocotniţíre f. faptul de a ciocotniţi: *nu vei dobîndi slujbe cinstite făr' argint sau făr' ciocotniţire.* B.-DEL. [V. *ciocotniţi*].

ciocotniţitór, ~i, ciocotniţitoáre a. şi m., f. (înv.) (persoană) care linguşeşte, slugarnică: *aleg mai cu samă pre cei ... care ... sînt curteni, adecă ciocotniţitori şi intriganţi.* B.-DEL. [*Ciocotniţi* + *-tor*].

ciocoláţ, ciocoleţe n. diminutiv al lui cioc[1]. [*Cioc[1]* + *-uleţ*].

ciof m. v. ciuf[1].

ciofăí, ciófăi vb. (reg.; intr.) a mînca făcînd zgomot. [Onomat.].

cioflác, cioflaci m. (reg.) copil răzgîiat. [Et. nec.].

ciofligăr m. v. cioflingar.

cioflingăr, cioflingari m. secătură, vagabond: *am mai văzut dăunăzi umblînd pe aici prin sat un ciofligar de-alde tine.* CR.; *îl văzu viind ca un cioflingar.* ISP.; (şi: (pop.) **ciofligar**). [Cf. germ. *Schuhflicker* „cîrpaci"].

cioflínga, cioflînge n. (reg.) tijă de oţel lungă, de obicei cu lanţ sau verigă la capăt, cu care se poate trî o povară. [Din săs. *schivlänk* = germ. *Schiebling*].

ciohodăr, ciohodari m. (înv.) **1.** dregător care avea în grijă încălţămintea domnului: *îşi făcuse meseria de ciohodar în curtea acestui principe.* FIL.; **baş-ciohodar,** întîiul cămăraş al palatului; **2.** slujbaş domnesc: *trimite-mi sus patru ciohodari.* GHICA; **3.** servitor care însoţea pe înalţii demnitari turci. [Din turc. *çuhadar*].

cioinág, cioinage n. (reg.) **1.** varietate de struguri; **2.** cosor. [Et. nec.].

ciolác, ~ci, ciolacă, ~ce a. ciung, ciunt: *mînă, preoteasă, bate pe roibul, dă zor, parcă eşti ciolacă.* DELAVR. [Din turc. *çolak*].

ciolăn, ciolane n. **1.** os (mare): *un ciolan vede zăcînd pe pămînt, de moartă vită.* B.-DEL.; (rar) **gros în ciolane,** osos; voinic: *toţi oamenii nalţi şi groş' în ciolane.* B.-DEL.; **a-i putrezi cuiva ciolanele,** v. **putrezi; a-i trece cuiva ciolan prin ciolan,** a fi foarte obosit; a înţepeni de oboseală: *eu mă las puţin, că mi-a trecut ciolan prin ciolan cu nunta voastră.* CR.; **a i se muia ciolanele,** a se moleşi, a-i slăbi puterile: *cum au dat de căldurică, pe loc li s-au muiet ciolanele.* CR.; **a-i rupe** (sau **a-i muia**) **ciolanele,** a bate foarte tare: *să ieşi afară, hoţule, că-ţi rup ciolanele.* AL.; **2.** (fig.) profit, folos: *a da cuiva un ciolan (de ros); a umbla după ciolan; a scăpa ciolanul (din mînă);* **3.** (reg.) obadă la roată. [Din sl. *članŭ*].

ciolănár, ciolănari m. (glumeţ) persoană care umblă după funcţii, după profit, după căpătuire. [*Ciolan* + *-ar*].

ciolănáş, ciolănaşe n. diminutiv al lui ciolan; os mic; ciolănel: *nu rămîne din el decît două ciolănaşe subţiri.* AL. [*Ciolan* + *-aş*].

ciolánél, ciolánele n. ciolănaş: *adusără ceşti şi scoasără ciolănealele de prin cheituri, la mîni şi la picioare.* DOS. [*Ciolan* + *-el*].

ciolánós, ~şi, ciolánoásă, ~e a. cu oase mari, proeminente; osos: *avea şi el o pereche de boi ... ciolănoşi şi graşi.* CR.; *îşi suprapuse mîinile mari, ciolănoase pe genunchi.* GHEŢIE. [*Ciolan* + *-os*].

ciolpăn, ciolpani m. (pop.) trunchi de arbore fără crengi rămas în pămînt; arbore rupt de vînt: *la craca ciolpanului, la cuibul şoimanului.* POP. [Et. nec.].

cioltăr, cioltare n. (înv.) pătură împodobită care se pune sub şa: *preîmblau armăsării îmbrăcaţi cu cioltare cusute cu sîrmă de aur.* FIL. [Din turc. *çultari*].

ciomág, ciomege n. **1.** băţ gros (cu măciulie); bîtă: *ia ciomagul lui de văcălie.* POP.; **2.** lovitură, bătaie cu un astfel de băţ: *adesea şi ciomege pe spinare cam cîştig.* ALEX. [Din turc. *çomak*].

ciomăgár, ciomăgari m. ciomăgaş. [*Ciomag* + *-ar*].

ciomăgáş, ciomăgaşi m. bătăuş, ciomăgar. [*Ciomag* + *-aş*].

ciomăgeálă, ciomăgeli f. bătaie zdravănă (cu ciomagul): *abatele afemeiat se alege doar cu o bună ciomăgelă.* CĂL. [*Ciomăgi* + *-eală*].

ciomăgél, ciomăgele n. diminutiv al lui ciomag: *puseră pe lîngă dînşii şi cîte un ciomăgel.* PANN. [*Ciomag* + *-el*].

ciomăgí, ciomăgesc vb. (tr.) a bate zdravăn (cu ciomagul): *cum o adormi, am să vin să-l ciomăgesc pînă l-oi ucide.* AL. [*Ciomag* + *-i*].

ciomofái m. v. ciumăfaie.

ciomp, ciompuri n. (reg.) **1.** ciot rămas pe locul în care s-a tăiat un copac; **2.** cotor al ştiuletelui de porumb. [Et. nec.].

cionc, ~ci, cioáncă, ~ce a. (reg.) **1.** lipsit de un corn: *bou cionc;* **2.** lipsit de un braţ: *om cionc;* **3.** care are o parte lipsă: *oală cioancă.* [Din magh. *csonka*].

ciondăneálă, ciondăneli f. ceartă uşoară; ciondănit: *Mărioara petrecu vara destul de veselă; cînd şi cînd numai cîte-o ciondăneală.* C. [*Ciondăni* + *-eală*].

ciondăní, ciondănesc vb. (refl. şi tr.) a (se) certa pentru nimicuri; a (se) împunge cu vorba: *ce tot mă ciondăneşte degeaba.* AL.; *moşnegii s-au ciondănit ... şi, cît erau de îngrijiţi, despre ziuă au adormit.* CR. [Cf. săs. *schänden*].

ciondănít, ciondănituri n. ciondăneală: *se ia la ciondănit cu mama din pricina mea.* CR. [V. *ciondăni*].

ciont[1], cionturi n. (reg.) buştean, buturugă: *un ciont de lemn.* [De la *ciot*].

ciont[2] a. v. ciunt.

ciontă vb. v. ciunti.

ciontí vb. v. ciunti.

ciopártă f. v. ciopată.

ciopátă, ciopăţi f. (reg.) bucată ruptă; ciosvîrtă: *începu a mi-l cresta pe şearpe pînă ce-l făcu ciopăţi, ciopăţi.* ISP.; (şi: **ciopartă**). [Din magh. *csapat*].

ciopîrtác, ~ci, ciopîrtacă, ~ce a. (reg.; despre animale) cu coada scurtă sau fără vîrf. [De la *ciopartă*].

ciopîrtí vb. v. **ciopîrţi.**

ciopîrţeálă, ciopîrţeli f. ciopîrţire. [*Ciopîrţi* + *-eală*].

ciopîrţí, ciopîrţesc vb. (tr.) **1.** a tăia în bucăţi o fiinţă sau o parte a trupului ei: *îl ciopîrţiră şi-l aruncară în rîul Tundja.* CĂL.; (fig.) *numărul fu ciopârţit de cenzură, care suprimă cea mai mare parte din program.* CĂL.; **2.** a tăia neregulat un obiect, a ciopli rău: *o calfă de dulgher stîngaci ciopîrţeşte bîrna.* OD.; (şi: **ciopîrti**). [De la *ciopartă* (modificat după *parte*)].

ciopîrţíre, ciopîrţiri f. acţiunea de a ciopîrţi; ciopîrţeală. [V. *ciopîrţi*].

ciopleálă, ciopleli f. (rar) cioplire. [*Ciopli* + *-eală*].

ciopli, cioplesc vb. **1.** (tr.) a tăia cu o unealtă aşchii dintr-o bucată de lemn, de piatră etc.: *teslarii, cioplind grinzile cu bărzile, le suie pe zid.* DRĂGHICI; **2.** (tr.) a sculpta: *îi cioplea Aniţei o păpuşă.* SL.; **3.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) cultiva, a (se) civiliza: *cît îmi bat capul să-l mai cioplesc.* AL.; *s-a mai cioplit şi el.* CAR.; **4.** (fig.; tr.) a cizela, a face îndreptări, a perfecţiona: *cum am sfîrşit lucrarea, o strîng, o dau uitării; apoi o cioplesc iarăşi.* NEGR. [Din bulg. *čoplja, čopljiti*].

cioplíre, ciopliri f. acţiunea de a (se) ciopli; (rar) cioplează. [V. *ciopli*].

cioplít[1] n. faptul de a (se) ciopli: *cioplitul bîrnelor.* [V. *ciopli*].

cioplít[2]**, ~ţi, cioplită, ~e** a. **1.** prelucrat prin cioplire; netezit: *lemn cioplit;* **scaun de cioplit,** v. **scaun; 2.** sculptat; **chip cioplit,** v. **chip;** (subst.) *şi pregiur cioplitii lor slujiră, pregiur idoli, de să rătăciră.* DOS.; **3.** (fig.) cult, civilizat: *om cioplit.* [V. *ciopli*].

cioplitoáre, cioplitoare f. (reg.) cuţit sau daltă de cioplit. [*Ciopli* + *-toare*].

cioplitór, cioplitori m. **1.** persoană care cioplеşte lemn sau piatră: *îi fu adus un bătrîn meşter cioplitor în piatră.* SAD.; **2.** lucrător în ocnă, care netezeşte pereţii de sare; **3.** sculptor (lipsit de talent). // n. (pl. **cioplitoare**) **1.** rindea cu talpa curbă; **2.** unealtă pentru curăţat copita calului. [*Ciopli* + *-tor*].

cioplitúră, ciopliturí f. **1.** obiect cioplit[2]; **2.** surcele sau aşchii căzute la cioplit[2]. [*Ciopli* + *-tură*].

ciopór, ciopoare şi (înv.) **ciopoară** n. **1.** turmă de animale de acelaşi fel (oi, vite etc.); cîrd; (fig.) *hărţuind cu sabii de pară printre păgîneştile ciopoară.* B.-DEL.; **2.** (reg.) grămadă, mulţime. [Din magh. *csopor(t)*].

cioráp, ciorapi m. obiect de îmbrăcăminte din lînă, bumbac sau mătase care acoperă piciorul: *era îmbrăcată ... cu ciorapi fumurii şi un mic fular de voal verde.* GHEŢIE; **ciorap-pantalon** (sau **ciorap-chilot**), ciorap lung, continuat cu chiloţi. [Din turc. *çorap*].

ciorăí, pers. 3 **ciorăie** vb. (intr.; despre ape) a curge murmurînd: *rîurile ce ciorăiau ... învăţau de la păstorul împărat doina iubirilor.* EM. [Onomat.].

ciorăpărie, ciorăpării f. **1.** grămadă, mulţime de ciorapi; **2.** magazin în care se vînd ciorapi. [*Ciorap* + *-ărie*].

ciorbagíu, ciorbagii m. (înv.) **1.** comandant al unui regiment de ieniceri; ofiţer de ieniceri: *la porunca lui Husein-Aga, mare ciorbagiu al oştenilor porţii.* SAD.; **2.** (rar) gospodar, om înstărit, de vază; **3.** primar al unui sat în Turcia: *să trimitem jandarmii să ne aducă pe ciorbagii.* GHICA. [Din turc. *çorbaci*].

ciorbalîc, ciorbalîcuri n. lingură mare de scos ciorbă; polonic. [Din turc. *çorbalık*].

ciórbă, ciorbe f. mîncare constînd dintr-o zeamă (acrită) din legume (şi din carne): *îi plăcea cu deosebire ciorbă de ştiucă fiartă cu zeamă de varză acră.* GHICA; (fig.) **ciorbă lungă,** vorbărie inutilă şi îndelungată; **a se amesteca** (sau **a se băga**) **în ciorba cuiva,** a se amesteca în afacerile sau în viaţa cuiva. [Din turc. *çorba*].

ciorchín m. v. ciorchine.

ciorchínă f. v. ciorchine.

ciorchíne, ciorchini m. **1.** inflorescenţă caracterizată printr-un ax principal de-a lungul căruia sînt prinse numeroase flori: *salcîmii îşi legănau greoaiele şi foşnitoarele coroane încărcate cu ciorchini aromaţi.* GHEŢIE; **2.** grupare de fructe aşezate unele lîngă altele de-a lungul aceluiaşi cotor; strugure: *ciorchinii erau încă verzi.* PETR.; (şi: (reg.) **ciorchin, ciorchină**). [Lat. *circ(u)lina* (<*circulus* „cerc mic")].

ciorciovéa f. v. cercevea.

ciordeálă, ciordeli f. (fam.) faptul de a ciordi. [*Ciordi* + *-eală*].

ciordí, ciordesc vb. (fam.; tr.) a fura (cu dibăcie) lucruri mărunte; a şterpeli: *ce putem să ciordim de pe ici, de pe colo.* ISP. [Din ţig. *cior* (part. **ciordiom**)].

ciordít[1] n. (fam.) faptul de a ciordi. [V. *ciordi*].

ciordít[2]**, ~ţi, ciordită, ~e** a. (fam.) care a fost furat, sustras, şterpelit: *curînd, toate găinile ciordite se părpăleau în frigări.* VOIC. [V. *ciordi*].

ciorecár, ciorecari m. ţăran care poartă cioareci. [*Cioarec(i)* + *-ar*].

ciorésc, ~şti, cioreăscă, ~eşti a. (rar) **1.** care ţine de ciori, referitor la ciori: *neamul cioresc;* **2.** (fig.) ţigănesc: *cu soarele-mpreună răsărisă, precum cronica ciorască scrisă.* B.-DEL. [*Cioară* + *-esc*].

cioríc n. v. şorici.

cioríci n. v. şorici.

ciorînglav, ciorînglavi m. poreclă pentru ţigani. [Compus pornind de la *cioară*].

ciórmă, ciorme f. (reg.) vierme. [Din sl. *ciormŭ*].

ciormág, ciormagi m. (reg.) larva cărăbuşului. [*Ciormă* + *-ag*].

ciormoiág, ciormoiagi m. (reg.) plantă erbacee cu frunze în formă de inimă şi cu flori albe-roşietice; grîul-prepeliţei (*Melampyrum cristatum*). [Din magh. *csormolya* + *-ag*].

ciórnă, ciorne f. scriere provizorie, în primă redactare; concept: *am făcut o ciornă, pe care am copiat-o cu băgare de seamă.* GHEŢIE. [Din rus. *čornyj* „negru"].

cioroáică, cioroaice f. **1.** cioară (*Corvus*); **2.** (fig.) femeie brunetă; ţigancă. [*Cioroi* + *-oaică*].

ciorobără, ciorobare f. (reg.) coţofană (*Pica caudatus*). [Cf. *ciorobor*].

ciorobăríţă, ciorobăriţe f. (la pl.) furculiţele carului. [*Ciorobară* + *-iţă*].

ciorobór, cioroboruri n. (reg.) ceartă, larmă, gîlceavă: *auzind atîta ciorobor strigă cît putu.* B.-DEL.; *ciorobor pentru un topor.* [Onomat.; cf. magh. *csörpör*].

ciorobotá vb. v. cioroboti.

ciorobotí, ciorobotesc vb. (reg.; tr.) **1.** a deredica, a face ordine în casă; a lucra prin casă; **2.** a vorbi încet, a şopti; (şi: **ciorobota**). [*Cioro(văi)* + *roboti*].

ciorói, cioroi m. **1.** bărbăţuşul ciorii; **2.** (fam.) ţigan; **3.** plantă erbacee cu flori galbene dispuse în capitule (*Inula*). [*Cioară* + *-oi*].

cioropínă, cioropine f. (reg.) poreclă dată ţiganului: *iară cioropina sta în capul mesii.* ISP. [Contaminare între *cioară* şi *arapină*].

ciorovăí, ciorovăiesc vb. (refl. recipr.) a se certa, a se ciondăni (făcînd gălăgie) pentru lucruri neimportante: *unii mai îndrăzneţi se ciorăvăiau din pricina vitelor.* REBR.; (şi: (reg.) **giorovăi**). [Cf. *ciorobor*].

ciorovăiálă, ciorovăieli f. ceartă, gîlceavă (pentru nimicuri). [*Ciorovăi* + *-eală*].

ciorovăíre, ciorovăiri f. (rar) faptul de a se ciorovăi; ciorovăială. [V. *ciorovăi*].

ciorpác, ciorpace n. (reg.) **1.** plasă de pescuit de forma unui sac; **2.** căuş cu coada lungă. [Din rus. *čerpak*].

ciorpandél, ciorpandei m. (reg.) copil de ţigan; puradel. [*Cioară* + *(par)pandel*].

ciorsăí, ciórsăi vb. **1.** (tr.) a tăia anevoie cu un obiect neascuţit (bine); **2.** (refl.) a se scărpina pe trup; **3.** (refl.) a se desprinde: *s-a mai ciorsăit.* [De la *cioarsă*].

ciorsăít[1] n. **1.** acţiunea de a (se) ciorsăi şi rezultatul ei; **2.** (concr.) scîrţîit produs de frecarea unui obiect de altul. [V. *ciorsăi*].

ciorsăít[2]**, ~ţi, ciorsăită, ~e** a. (reg.) uzat; vechi: *avea haine ciorsăite.* [V. *ciorsăi*].

ciortán, ciortani m. (reg.) crap de mărime mijlocie. [Din turc. *çortan*].

ciortí, ciortesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a şterpeli, a fura: *muscalii ne mai ciortesc o bucată de pămînt.* GHICA; **2.** (refl. recipr.) a se certa (uşor). [Et. nec.].

cioşmălí vb. v. cioşmoli.

cioşmolí, cioşmolesc vb. (reg.) **1.** (refl.) a se zvîrcoli, a se frămînta (în aşternut): *aşa-i viaţa cîmpenească, zise moş Luca, cioşmălindu-se şi învîrtindu-se ca pe jăratec.* CR.; **2.** (refl.) a se codi: *ce te tot cioşmoleşti?* C.; **3.** (tr.) a linchi; (şi: **cioşmăli**). [Et. nec.].

ciot, cióturi n. **1.** trunchi, buturugă: *lăsatu-l-am în codru călare pe un ciot.* AL.; (fig.; depr.) *întreg aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot?* EM.; **2.** nod într-un trunchi de arbore, într-o scîndură: *lemn fără cioturi;* **3.** parte rămasă dintr-un braţ, dintr-un picior sau (la animale) din coadă, după ce restul a fost ciuntit: *un iepure făcu două copce pe omătul moale, cu ciotul alb de coadă bîrligat.* SAD.; (fig.) *mi-au lăsat ... un ciot de viaţă.* PETR. [Cf. it. *ciotto*].

ciótcă, ciotci f. (reg.) **1.** grămadă, mulţime înghesuită: *guiţau a foame o ciotcă de prunci.* VOIC.; (adv.) *albinele se adună ciotcă în pălărie.* CR.; **2.** buturugă, rădăcină de copac. [Din magh. *csutka*].

ciotîrcă, ciotîrci f. (reg.) arbore strîmb şi cioturos; buştean noduros. [De la *ciot*].

ciotoroángă f. v. şotroagă.

ciotorós a. v. cioturos.

ciótur, cioturi n. (rar) ciot: *nasul i se strîmbă şi se uscă ca un ciotur de copac.* EM. [De la *cioturi* (pl. de la *ciot*)].

cioturós, ~şi, cioturoásă, ~e a. **1.** cu multe cioturi; noduros: *să nu ne pui alături de aceşti ţărani cu mîinile ciotoroase.* SAD.; **2.** (fig.) grosolan; **3.** (reg.) cu părul zbîrlit, nepieptănat; (şi: **ciotoros**). [*Cioturi* (pl. de la *ciot*) + *-os*].

ciovéi, cioveie n. obiect casnic, vas: *gazoriţa ardea pe prichiciul hornului, împrăştiind în bordeiul strîmt şi peste cioveile grămădite în colţuri lumina-i slabă.* SAD. [Din săs. *şof* (=germ. *Schaff*) + *-ei*].

ciovícă, ciovici şi (rar) **ciovice** f. **1.** specie de bufniţă de talie mică (*Glaucidium passerinum*): *începeau să iasă din scorburi ciuvicile cobitoare.* VOIC.; **2.** pasăre cu pene măslinii, cu coada ca de rîndunică, care trăieşte în apropierea mării (*Gloreola pratincola*); (şi: **ciuvică**). [Onomat. (după strigătul ei *ciovic-ciovic*)].

cioviícă, ciovîici f. pasăre din ordinul piciorroangelor, care trăieşte pe malul bălţilor; nagîţ (*Vanellus cristatus*). [Onomat.].

ciozvîrtă, ciozvîrte şi **ciozvîrţi** f. (reg.) bucată (mare) din carnea unui animal tăiat: *în dăsagi de se uita, ciozvîrţi de carne vedea.* POP.; *ciozvîrtă de miel, de berbec.* [Din bulg. *cetvărt*].

cípcă, cipci f. (reg.) dantelă: *vinde-ţi cipca de la poale, mă scoate de la-nchisoare.* POP. [Din magh. *csipke*].

cipcíi, pers. 3 **cipcieşte** vb. (reg.; intr.) a plescăi, a face un zgomot uşor lovindu-se de ceva. [Onomat.].

ciperacée, ciperacee f. (la pl.) familie de plante erbacee cu rizom, cu tulpina în trei muchii şi cu flori mici; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *cypéracées*].

cipíc, cipici m. **1.** (înv.) gheată (fină); botină: *îşi deculţă opinca şi-ncalţă cipicul.* POP.; **2.** papuc din lînă împletită sau din stofă: *vine la sindrofia de prezentare numai în cipici.* CĂL. [Din bulg. *čepik*].

cipilícă, cipilici f. căciuliţă care se poartă pe creştetul capului. [Et. nec.].

cipiríg m. v. **ţipirig**[1].

cipolín n. (geol.) marmură albă conţinînd straturi de mică albă sau de alte minerale. [Din it. *cipolino*].

ciprinicultúră f. ramură a pisciculturii care se ocupă cu creşterea crapului. [Din fr. *cypriniculture*].

ciprinid, ciprinide n. (la pl.) familie de peşti de apă dulce, cuprinzînd crapul, linul, caracuda etc.; (şi la sg.) peşte din această familie. [Din fr. *cyprinidés*].

cipriót, ~ţi, cipriotă, ~e a. care aparţine insulei Cipru sau populaţiei ei, referitor la insula Cipru sau la populaţia acesteia. // m., f. persoană (originară) din insula Cipru. [Din fr. *Cypriote*].

cípru, cipri m. (rar) chiparos: *cu cipru verde-ncinge antică fruntea ta.* EM. [Din lat. *cypros*].

cir[1] n. (reg.) zeamă groasă din mămăliga care fierbe, înainte de a fi mestecată; terci: *s-a face mămăliga cremene şi cirul s-a răci.* C. [Cf. ucr. *čyr*].

cir[2]**, ciri** m. păr ţepos pe corpul unor animale nevertebrate. [Din fr. *cirre,* lat. *cirrus*].

cirác, ciraci m. **1.** (înv.) protejat sau favorit al cuiva: *elciii scot la maidan fiecare cîte un cirac.* GHICA; **2.** om de casă, persoană servilă: *ciracii vornicului ajung boieri mari.* AL.; **3.** ucenic, discipol: *am voit să-i scot ciraci ai mei.* ISP.; *gradele profesionale erau înainte: cirac, calfă, meşter.* [Din turc. *çırak*].

circ, círcuri n. **1.** incintă circulară, neacoperită, unde aveau loc jocurile publice la romani; **2.** spectacol alcătuit din reprezentaţii de acrobaţie, de animale dresate etc.: *să rupi lanţuri la circ şi să te înduioşezi de soarta unui boboc de roză?* GHEŢIE; **3.** local circular, cu o arenă în mijloc şi cu locuri aşezate în amfiteatru pentru spectatori, unde au loc asemenea spectacole; **4.** (fam.) dezordine, scandal, gălăgie: *ce-i circul ăsta?;* **a face circ,** a face scandal (expunîndu-se vederii tuturor); **5.** depresiune montană circulară, formată prin eroziune sau prin acţiunea unui gheţar: *circ glaciar.* [Din fr. *cirque,* lat. *circus*].

círca adv. cam, aproximativ. [Din lat. *circa*].

circadián a. (med.) **ritm circadian,** ritm biologic intern al unui organism, pe o durată de aproximativ 24 de ore. [Din fr. *circadien*].

circár, circari m. **1.** artist de circ; **2.** (fig.) persoană neserioasă (care face mereu scandal). [*Circ* + *-ar*].

circazián, ~eni, circaziană, ~ene a. şi m., f. (rar) kirghiz: *soţia lui Vasile Lupu ..., Caterina, o circaziană înrudită cu hanul tătărăsc.* CĂL.; *tutorele e un bun circazian, moale şi catifelat.* VINEA. [Din fr. *circassien*].

círcă f. (fam.) circumscripţie (financiară, medicală etc.): *anunţă cineva circa sanitară, vine un doctor.* GHEŢIE. [Abreviere din *circumscripţie*].

circonferénţă f. v. circumferinţă.

circuít, circuite n. **1.** mişcare circulară; **2.** itinerar turistic; **3.** parcurs, traseu; drum străbătut: *altele* [trăsuri] *începuseră clasicul circuit dintre rondul al doilea şi casa doctor Minovici.* PETR.; **a scoate din circuit,** v. **scoate; 4.** traseu închis într-o competiţie sportivă: *circuit automobilistic;* **5.** totalitate a transformărilor suferite de o substanţă pînă revine la starea iniţială: *circuitul apei în natură;* **6.** traseu închis de conductori, conducte prin care circulă energie electrică, lichide, gaze; **circuit imprimat,** circuit electric prefabricat, realizat pe un suport izolant; **circuit integrat,** bloc semiconductor ale cărui componente au o funcţie precisă; **7.** proces de transformare a materiei prime în produse finite: *circuit de producţie.* [Din fr. *circuit,* lat. *circuitus*].

circulă, círcul vb. (intr.) **1.** a se deplasa, a fi în mişcare (pe un traseu): *trenurile circulă cu întîrziere din cauza zăpezii; trecătorii circulă grăbiţi;* (fig.) *în faţa lui stă un domn chel, pe capul căruia circulă o muscă.* CĂL.; **2.** a fi în mişcare mereu (revenind la punctul de plecare): *sîngele circulă în organism;* **3.** a fi întrebuinţat (trecînd din mînă în mînă): *banii circulă;* **4.** a se propaga, a se răspîndi, a se transmite: *vorbesc de ediţiile care au circulat mult.* IBR.; *a face să circule un manuscris.* [Din fr. *circuler,* lat. *circulari*].

circulábil, ~i, circulabilă, ~e a. **1.** pe care se poate circula: *drum, pod circulabil;* **2.** pe care se circulă: *şosea circulabilă;* **3.** care poate circula: *autovehicul circulabil.* [*Circula* + *-bil*].

circulabilitáte f. (rar) circulare, circulaţie: *condiţii de circulabilitate.* [*Circulabil* + *-itate*].

circulánt, ~ţi, circulantă, ~e a. care circulă; aflat în circulaţie: *se făcură şi traduceri româneşti, multe circulante în ms.* CĂL. [Din fr. *circulant*].

circulár, ~i, circulară, ~e a. **1.** care are forma unui cerc: *turnul circular de cărămidă, cu partea superioară crenelată.* GHEŢIE; **2.** care descrie un cerc: *m-am înapoiat gînditor din plimbarea mea circulară.* GHEŢIE; *mişcare circulară;* (adv.) *cu vîrful limbii plimbată circular şi încet pe buza de sus, urmărea mersul stiloului său pe pagini.* VINEA; **3. ferăstrău circular,** ferăstrău mecanic cu pînza în forma unui disc zimţat; (subst. n.) *a dat scîndurile la circular.* // f. dispoziţie, ordin transmis în scris subordonaţilor: *circularele bisericii nu mai pot fi emise.* BL.; (pop. n.) *e calculat şi în circularul primit de la episcopie.* AG. [Din fr. *circulaire,* lat. *circularis*].

circuláre, circulări f. acţiunea de a circula; circulaţie. [V. *circula*].

circulatív, ~i, circulativă, ~e a. (rar) de circulaţie, circulatoriu: *cu cît mai multe sînt, cu atît mai puţină putere circulativă au.* EM.; *acest spor de valoare nu e intrinsec, ci circulativ.* EM. [De la *circula*].

circulatór a. v. circulatoriu.

circulatóriu, ~ii, circulatorie, ~ii a. **1.** care ţine de circulaţie, referitor la circulaţie; (rar) circulativ: *în colecţii nu găsim decît superstiţii de o valoare circulatorie.* BL.; **2.** (în forma **circulator**) care aparţine circulaţiei sîngelui, referitor la circulaţia sîngelui; **aparat circulator,** inima şi vasele sangvine; (şi: **circulator**). [Din fr. *circulatoire,* lat. *circulatorius*].

circulăţie, circulaţii f. **1.** acţiunea de a circula; deplasare pe o cale de comunicaţie: *accidentul de circulaţie se produsese într-adevăr în jurul orei respective.* GHEŢIE; *agentul de circulaţie îl fluieră de cîteva ori.* VINEA; *circulaţia automobilelor;* **2.** mişcare, curgere a unui lichid: *în fiziologie el a descoperit circulaţia sîngelui.* BL.; **3.** transmitere, întrebuinţare: *împăratul Iosif al II-lea n-a oprit circulaţia acestor scrieri în împărăţie.* BL.; *circulaţia banilor;* **a pune în circulaţie,** a face să circule, să se răspîndească, să fie cunoscut, să intre în uz: *punea în circulaţie cu atîta timp înainte teoria cuantelor.* BL.; **a scoate din circulaţie,** v. **scoate**; (şi: (înv.) **circulaţiune**). [Din fr. *circulation,* lat. *circulatio, -onis,* germ. *Zirkulation*].

circulaţiúne f. v. circulaţie.

circum- element de compunere cu sensul „în cerc", „împrejur". [Din it., lat. *circum*].

circumcíde, circumcid vb. (tr.) a face operaţia de circumcizie. [Din lat. *circumcidere*].

circumcís, circumcişi a. care a fost supus circumciziei; tăiat împrejur. [V. *circumcide*].

circumcízie, circumcizii f. tăiere împrejur a prepuţului; ceremonie religioasă la evrei şi la mahomedani; (şi: (înv.) **circumciziune**). [Din lat. *circumcisio, -onis,* germ. *Zircumzision*].

circumciziúne f. v. circumcizie.

circumferénţă f. v. circumferinţă.

circumferínţă, circumferinţe f. **1.** linie curbă închisă ale cărei puncte sînt egal depărtate de un punct fix, numit centru; cerc; **2.** linie care înconjoară un corp (rotund), o suprafaţă de teren etc.; lungime a conturului unui corp: *în cap avea un şlic de o circonferenţă cel puţin de şepte palme.* NEGR.; (şi: (înv.) **circumferenţă, circonferinţă, cercomferinţă**). [Din lat. *circumferentia,* fr. *circonférence*].

circumfléx, ~ecşi, circumflexă, ~e a. **1. accent circumflex,** semn diacritic în formă de unghi cu vîrful în sus, care se pune deasupra unei vocale pentru a indica o anumită pronunţie: *sprîncenele frînte la mijloc, ca două accente circumflexe.* GHEŢIE; **2.** care este în forma acestui semn diacritic: *pe sub sprîncenile lui circumflexe, Fane se uită pe rînd la toate chipurile.* VINEA; **3.** (despre plante) cu ramurile curbate în jos. [Din lat. *circumflexus,* fr. *circonflexe*].

circumlocúţie, circumlocuţii f. perifrază, şir de cuvinte (ocolitoare): *comparaţiile homerice sînt forme ale circumlocuţiunii, adică ale dezvoltării în jurul unui subiect.* VIANU; (şi: (înv.) **circumlocuţiune**). [Din lat. *circumlocutio, -onis,* fr. *circonlocution*].

circumlocuţiúne f. v. circumlocuţie.

circumlunár, ~i, circumlunară, ~e a. care se află sau care se petrece în jurul Lunii. [*Circum-* + *lunar*].

circumnavigáţie, circumnavigaţii f. călătorie în jurul unei insule, a unui continent sau a pămîntului. [Din lat. *circumnavigatio, -onis,* fr. *circumnavigation*].

circumorál, ~i, circumorală, ~e a. situat în jurul gurii. [*Circum-* + *oral*].

circumorbitál, ~i, circumorbitală, ~e a. (astr.) care se află sau se petrece pe o orbită. [*Circum-* + *orbital*].

circumpolár, ~i, circumpolară, ~e a. care se află în jurul sau în vecinătatea polilor. [Din fr. *circumpolaire*].

circumscríe, circumscriu vb. (tr.) **1.** a delimita, a restrînge la un cadru: *cunoaşterea deplină se realizează numai prin concepte ce circumscriu genuri determinate.* BL.; **2.** (geom.) a desena o figură în jurul alteia (atingînd-o). [Din lat. *circumscribere*; cf. *scrie*].

circumscríere, circumscrieri f. acţiunea de a circumscrie şi rezultatul ei: *natura primejdiilor ... nu se poate preciza dincolo de această circumscriere ipotetică a lor.* BL. [V. *circumscrie*].

circumscrípţie, circumscripţii f. 1. spaţiu care delimitează extensiunea corpurilor; 2. diviziune administrativă a unui teritoriu, în care îşi exercită atribuţiile o instituţie financiară, medicală, electorală etc.; circă: *doctor de circumscripţie nu era decît cu numele.* AG.; (şi: (înv.) **circumscripţiune**). [Din fr. *circonscription,* lat. *circumscriptio, -onis*].

circumscripţiúne f. v. circumscripţie.

circumscrís, ~şi, circumscrisă, ~e a. 1. (despre figuri geometrice) mărginit, delimitat de o altă figură geometrică; 2. mărginit într-un mod precis: *îşi făceau o mîndrie din a părăsi prejudecăţile geografice circumscrise ale diverselor seminţii de oameni.* BL. [V. *circumscrie*].

circumselenár, ~i, circumselenară, ~e a. circumlunar. [*Circum-* + *selenar*].

circumsolár, ~i, circumsolară, ~e a. care se află sau care se petrece în jurul Soarelui. [*Circum-* + *solar*].

circumspéct, ~ţi, circumspectă, ~e a. 1. care vorbeşte şi acţionează cu prudenţă; prudent, precaut: *am sfătuit-o ... să fie mai circumspectă în relaţiile cu bărbaţii.* GHEŢIE.; 2. care exprimă, care denotă prudenţă, circumspecţie: *i-am răspuns printr-o privire circumspectă şi oarecum dezamăgită.* GHEŢIE. [Din fr. *circonspect,* lat. *circumspectus*].

circumspécţie, curcumspecţii f. prudenţă, precauţie: *toate aceste compoziţii trebuiesc privite cu multă circumspecţie, unele fiind date chiar ca imitaţii.* CĂL.; (şi: (înv.) **circumspecţiune**). [Din fr. *circonspection,* lat. *circumspectio, -onis*].

circumspecţiúne f. v. circumspecţie.

circumstánţă, circumstanţe f. 1. împrejurare, particularitate care însoţeşte o acţiune sau un fenomen: *circumstanţele politice erau favorabile pentru înţelegerea şi înfrăţirea popoarelor împilate.* GHICA; *circumstanţe atenuante, agravante;* 2. situaţie, stare a lucrurilor: *trebuie luate măsuri după circumstanţe;* **de circumstanţă, a)** pentru o anumită ocazie: *o întîlnire întîmplătoare în foaierul teatrului se încheiase cu cîteva fraze de circumstanţă şi cu saluturi politicoase.* GHEŢIE; **b)** formal, de ochii lumii: *el scoase doar exclamaţii de circumstanţă, condamnînd acele invenţii ca produse detestabile ale luxului.* BL.; **pentru circumstanţă,** ocazional: *scriitorul adoptă pentru circumstanţă unul din felurile vorbirii inculte.* VIANU. [Din lat. *circumstantia,* fr. *circonstance*].

circumstanţiál, ~i, circumstanţială, ~e a. care exprimă o circumstanţă sau indică o modificare: *propoziţie circumstanţială; complement circumstanţial;* (subst. n. şi f.) *circumstanţial de mod; circumstanţială de cauză.* [Din fr. *circonstantiel*].

circumstanţiát, ~ţi, circumstanţiată, ~e a. care prezintă toate circumstanţele; detaliat. [Din fr. *circonstancié*].

circumteréstru, ~ştri, circumterestră, ~e a. care se află în jurul Pămîntului, care înconjoară Pămîntul. [Din fr. *circumterrestre*].

circumvalát, ~ţi, circumvalată, ~e a. înconjurat de fortificaţii. [Din lat. *circumvallatus*].

circumvalăţie, circumvalaţii f. 1. fortificaţie făcută de asediatorul unei cetăţi, unui oraş etc. contra atacurilor din exterior: *domnul inginer este invitat să continue traseul înainte pînă la obor, ca să se completeze o linie de circumvalaţiune împrejurul oraşului.* GHICA; 2. şosea care ocoleşte o aglomerare urbană; (şi: (înv.) **circumvalaţiune**). [Din fr. *circumvallation*].

circumvalaţiúne f. v. circumvalaţie.

circumvolúţie, circumvoluţii f. 1. cută pe suprafaţa creierului: *raţiunea noastră e mărginită de numărul de circumvoluţiuni ale creierului.* GHEŢIE; 2. rotire circulară sau în spirală în jurul unui ax; (fig.) *fraza, în circumvoluţii de stil bizantin, ... înăbuşă desenul.* CĂL.; (şi: (înv.) **circumvoluţiune**). [Din fr. *circonvolution*].

circumvoluţiúne f. v. circumvoluţie.

cireádă, cirezi şi (pop.) **cirede** f. grup mare, turmă de vite mari: *vezeteul iarăşi ia cucoşul şi-l zvîrle în cireadă.* CR.; *nouă cirede de vaci, toate cu viţei alaci.* POP. [Din sl. *črěda*].

cireáşă, cireşe f. fructul cireşului, mic, sferic şi zemos: *mă furişez din casă şi mă duc ... să fur nişte cireşe.* CR.; *un pomuleţ cu cireşe amare.* VIERU; **cireaşa-lupului,** mătrăgună (*Atropa belladonna*). [Lat. *ceresia (=cerasea)*].

cirenálc, ~ci, cirenaică, ~ce a. 1. şcoala **cirenaică,** curent filozofic din Grecia antică, întemeiat de Aristip la Cirene, care susţinea că scopul esenţial al vieţii ar fi cultivarea raţională a plăcerilor; 2. referitor la acest curent filozofic, care ţine de acest curent. // m. adept al acestui curent filozofic. [Din fr. *cyrénaïque,* lat. *cyrenaicus*].

ciréş, cireşi m. pom roditor din familia rozaceelor, cu fructe comestibile (*Cerasus*): *atît de fragedă, te-asemeni cu floarea albă de cireş.* EM. [Lat. *ceresius (=cerasus)*].

cireşár, cireşari m. 1. (pop.) lună în care se coc cireşele; iunie; 2. (ornit.) botgros (*Coccothroustes coccothroustes*). [*Cireaşă* + *-ar*].

cireşéi, cireşei m. diminutiv al lui cireş. [*Cireş* + *-el*].

cireşíu, ~ii, cireşie, ~ii a. (rar) de culoarea cireşei; galben-roşiatic: *vei găsi doi pui de dafini, unul cireşiu şi altul trandafiriu.* ISP. [*Cireaşă* + *-iu*].

cirezár, cirezari m. (înv.) 1. negustor de vite: *fost mare ceauş, devenit cirezar, nutreşte visuri evgheniste.* CĂL.; 2. proprietar de cirezi de vite; 3. persoană care duce la păscut, păzeşte sau îngrijeşte vacile; văcar: *dăduse în seama cirezarilor vacile urcate la vărat.* VOIC. [*Cirezi* (pl. de la *cireadă*) + *-ar*].

ciríc, cirice n. (înv.) unitate de măsură a lungimii egală cu un sfert de stînjen. [Din turc. *čerek* „sfert"].

cirícă f. (reg.) joc în cinci pietre. [Et. nec.].

cirílic a. v. chirilic.

ciríp interj. cuvînt care imită strigătul păsărelelor (în special al vrăbiilor). [Onomat.].

ciripeálă, ciripeli f. şir de sunete scoase de unele păsărele; ciripire. [*Ciripi* + *-eală*].

ciripéd, ciripede n. (la pl.) ordin de crustacee marine care, în stadiul adult, trăiesc fixate; (şi la sg.) crustaceu din acest ordin. [Din fr. *cirripède*].

ciripí, ciripesc vb. 1. (intr.; despre păsărele) a scoate sunete ascuţite, uniforme şi repetate: *scatiul, afară, ciripea de-abia auzit în guşă.* SAD.; 2. (intr.; despre femei) a vorbi (mult) cu voce subţire: *fireşte! ciripi Eugenia.* REBR.; 3. (arg.; tr.) a divulga ceva: *ajungea ca vreo gură spartă să ciripească că tata a fost aşa şi pe dincolo.* GHEŢIE. [De la *cirip*].

ciripíe, ciripii f. (reg.) sfoară înmuiată în ceară roşie, cu care se trasează linii drepte în dulgherie; **ca pe ciripie,** în linie dreaptă, întins: *merse drept ca pe ciripie la stuful cu flori.* ISP. [Din turc. *çirpi*].

ciripíre, ciripiri f. acţiunea de a ciripi: *ciocîrlia ... înturnarea primăverii prin dulci ciripiri serba.* NEGR. [V. *ciripi*].

ciripít, ciripituri n. faptul de a ciripi; (concr.) sunete scoase de păsări cînd ciripesc. [V. *ciripi*].

ciripitór, ~i, ciripitoáre a. 1. care ciripeşte; (rar) ciripiu: *păsările-ntruna se-ntrec cu glas ciripitor.* EM.; (fig.) *tot văzduhul era plin de cîntece ciripitoare.* COŞB.; 2. (p. ext.) gălăgios, zgomotos; gureş, guraliv: *erau vesele şi ciripitoare ca vrăbiile din gard.* AG. [*Ciripi* + *-tor*].

ciripíu, ~ii, ciripie, ~ii a. (rar) ciripitor: *ciocîrlia ciripie, filfiind din aripioare.* AL. [*Cirip* + *-iu*].

ciríş, cirişuri m. (reg.) cocă din făină pentru lipit. [Din turc. *çiriş*].

ciritéi, ciritei m. 1. tufiş din copăcei: *ne încurcăm printre ciritei de brad.* CR.; 2. arbust mic din familia rozaceelor (*Spiraea ulmifolia*): *bogatu-i ca un ciritel, numai cu ţepi tot pe el.* POP. [*Ceret* (<*cer*[2]) + *-el*].

ciritíş, ciritişuri n. pădure de ceri, tufărie. [*Ceret* (<*cer*[2]) + *-iş*].

cirivíş n. v. **cerviş.**

cirocúmulus m. tip de nori de forma unui strat alb, aflaţi la altitudinea de peste 6000 m. [Din fr. *cirrocumulus*].

cirostrátus m. tip de nori denşi cu aspect lăptos, alcătuiţi din cristale de gheaţă, aflaţi la altitudini între 6000 şi 7500 m. [Din fr. *cirrostratus*].

cirótic, ~ci, cirotică, ~ce a. 1. referitor la ciroză, care ţine de ciroză; 2. (şi m., f.) (persoană) bolnavă de ciroză. [Din fr. *cirrhotique*].

ciróză, ciroze f. boală gravă a ficatului, caracterizată prin distrugerea celulelor hepatice: *profesorul e bolnav de ciroză şi e un miracol că mai trăieşte.* GHEŢIE. [Din fr. *cirrhose*].

círtă, cirte f. (înv.) 1. mic semn diacritic (liniuţă sau accent); **nici o cirtă,** nici o iotă; 2. interval scurt de timp: *într-o cirtă de vreme.* ISP. [Din sl. *črŭta*].

cirtometríe, cirtometrii f. măsurare a perimetrului toracic. [Din fr. *cyrtométrie*].

círus m. tip de nori rarefiaţi şi izolaţi, de culoare albă, alcătuiţi din cristale de gheaţă, situaţi la altitudinea de circa 10000 m. [Din fr. *cirrus*].

cis- element de compunere cu sensul „dincoace de", „de aceeaşi parte". [Din fr., it., lat. *cis-*].

cisalpín, ~i, cisalpină, ~e a. dincoace de Alpi (în raport cu Roma): *popoare cisalpine.* [Din lat. *cisalpinus,* it. *cisalpino*].

císlă, cisle f. 1. (înv.) repartizare a dărilor în funcţie de avere, realizată de obştea satului: *cislă pentru plata datoriilor statului.* OD.; 2. (reg.) consfătuire, sfat: *fac cislă colea-n crîşmă.* AL. [Din sl. *čislo*].

cisluí, cisluiesc vb. (reg.) 1. (intr.) a încasa dările; 2. (refl.) a se sfătui; 3. (tr.) a pune la cale: *nu ştiu ce cisluia prinprejurul căruţei.* CR.; (fig.; intr.) *stoluri de vrăbii prinseră a cislui prin sălcii.* SAD.; 4. (tr.) a acuza, a învinovăţi; a certa: *ce-l mai cisluiţi atîta pe bietul catihet?* CR. [De la *cislă*].

cisoídă, cisoide f. (geom.) curbă plană descrisă de un punct de pe o secantă mobilă care trece printr-un punct fix al unui cerc, intersectîndu-l a doua oară. [Din fr. *cissoïde*].

cistalgíe, cistalgii f. (med.) afecţiune dureroasă a vezicii urinare. [Din fr. *cystalgie*].

cistectazíe, cistectazii f. (med.) dilataţie a vezicii urinare. [Din fr. *cystectasie*].

cistectomíe, cistectomii f. (med.) ablaţiune a vezicii urinare. [Din fr. *cystectomie*].

cistercián, ~eni, cisterciană, ~ene a. 1. care aparţine unei congregaţii benedictine fundate în Franţa în secolul al XI-lea; referitor la această congregaţie sau la adepţii ei; 2. simplu, sever: *arhitectură cisterciană.* // m., f. călugăr sau călugăriţă care făcea parte din această congregaţie. [Din fr. *cistercien*].

cistérnă, cisterne f. 1. (rar) rezervor în care se adună apa de ploaie: *o cisternă firească în fundul unei cavităţi.* OD.; 2. rezervor mare (cilindric, de metal) montat pe roţi, pentru transportul lichidelor. [Din lat., it. *cisterna*].

cístic, ~ci, cistică, ~ce a. (med.) care aparţine vezicii urinare sau vezicii biliare, referitor la vezica urinară sau la vezicula biliară. [Din fr. *cystique*].

cisticérc, cisticerci m. formă larvară a teniei care se fixează în carnea porcului (*Cysticercus celulosae*). [Din fr. ***cysticerque***].

cisticercóză, cisticercoze f. boală parazitară la animale şi la oameni, produsă de localizarea cisticercilor în organism. [Din fr. ***cysticercose***].

cisticítă, cisticite f. (med.) inflamaţie a canalului cistic. [Din fr. ***cysticite***].

cistítă, cistite f. inflamare a membranei interne a vezicii urinare. [Din fr. ***cystite***].

cistocél, cistocele n. (med.) hernie a vezicii urinare. [Din fr. ***cystocèle***].

cistografíe, cistografii f. radiografie a vezicii urinare. [Din fr. ***cystographie***].

cistopatíe, cistopatii f. (med.) afecţiune a vezicii urinare. [Din fr. ***cystopathie***].

cistoplegíe, cistoplegii f. (med.) paralizie a vezicii urinare. [Din fr. ***cystoplégie***].

cistoscóp, cistoscoape n. aparat medical prevăzut cu un dispozitiv optic, cu care se examinează interiorul vezicii urinare. [Din fr. ***cystoscope***].

cistoscópic, ~ci, cistoscopică, ~ce a. (med.) care ţine de cistoscopie, referitor la cistoscopie. [Din fr. ***cystoscopique***].

cistoscopíe, cistoscopii f. examen al cavităţii vezicii urinare. [Din fr. ***cystoscopie***].

cistotomíe, cistotomii f. (med.) deschidere chirurgicală (în cursul unei operaţii) a vezicii urinare. [Din fr. ***cystotomie***].

cişít, cişituri n. (înv.) **1.** asortiment de mărfuri; **2.** vînzare, desfacere. [Din turc. ***çişit***].

cişméa, cişmele f. **1.** instalaţie (cu robinet sau cu pompă) din care curge apa adusă printr-o conductă: *nu se putea să intre în Iaşi cal neadăpat la cişmeaua Păcurarului.* SAD.; **2.** (rar) izvor: *iar unde-mi cădea ... cişmea izvora.* POP. [Din turc. ***çeşme***].

cişníu, cişniuri n. (înv.) expertiză pentru fixarea preţului obiectelor de consum: *cît a fost asupra cişniului ... lua bani de la brutari şi grînari.* GHICA. [Din turc. ***çeşni*** „gustare"].

cit, cituri n. (înv.) ţesătură de bumbac înflorată şi apretată: *perne îmbrăcate cu cit.* FIL.; *patul de lemn de brad cu plapomă de cit.* CĂL. [Din turc. ***çit***].

citá[1], citez vb. (tr.) **1.** a chema în faţa unei instanţe judecătoreşti (printr-o citaţie): *a fost citat ca martor;* **2.** a da un citat, a reproduce ce a spus sau a scris cineva: *am răspuns inabil şi grosolan, citîndu-i replica unui personaj feminin.* GHEŢIE; **3.** a menţiona, a indica, a semnala: *Lamark citează unul şi acelaşi exemplu.* BL.; *a cita ca model.*; (refl. pas.) *se citează adesea nume de mari creatori de artă.* BL. [Din fr. ***citer,*** lat. ***citare***].

cíta[2], (rar) **cíte** f. (englezism) specie de leopard, de talie mică, folosit în trecut în India pentru vînătoarea de căprioare şi de antilope (*Felis jubata*); (adj.) *mascul cita.* [Din engl. ***cheetah***].

citábil, ~i, citabilă, ~e a. care poate fi citat, vrednic de a fi menţionat: *copiile versificate sînt cele mai slabe şi e citabilă doar aceea care ... pune în scenă pe Creangă.* CĂL. [Din fr. ***citable***].

citadélă, citadele f. **1.** cetăţuie, fortăreaţă mică (în interiorul unei cetăţi); **2.** (p. gener.) oraş întărit; **3.** (fig.) centru, bastion: *Roma, citadela catolicismului.* [Din fr. ***citadelle,*** it. ***citadella***].

citadín, ~i, citadină, ~e a. care aparţine oraşului, de oraş; orăşenesc: *mă simţeam străin în acel decor citadin.* GHEŢIE. // m., f. persoană care locuieşte la oraş; orăşean: *eroii sînt nu numai citadini, dar oameni opulenţi şi cultivaţi.* CĂL. [Din fr. ***citadin***].

citadinísm n. caracter citadin. [Din it. ***cittadinismo***].

citadinizá, citadinizez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) urbaniza. [***Citadin*** + ***-iza***].

citadinizáre f. faptul de a (se) citadiniza; (p. ext.) *urmînd programul de citadinizare a poeziei, evoca cu fineţă un interior modern.* CĂL. [V. ***citadiniza***].

citánie, citanii f. (înv.) **1.** citit, lectură de rugăciuni: *dară citeniile la dzîle mari şi alte cărţi pentru toate şi cu de tot răspunsul.* DOS.; *la cetanii popa Ciotică spune fără să se uite în tipic.* SAD.; **2.** (fig.) citire monotonă: *ce-ţi faci capul ciulama cu atîta citanie?* M.CAR.; (şi: (înv. şi pop.) **cetanie,** (înv.) **citenie**). [Din sl. ***četanije, čitenije***].

citáre, citări f. **1.** acţiunea de a cita şi rezultatul ei; **semnele citării,** ghilimele: *scriitorul topeşte în textul său propriile cuvinte ale personajelor sale, fără a le încadra în semnele citării.* VIANU; **2.** citaţie. [V. ***cita***].

citareá f. (înv.) stofă fină, vărgată (din care se făceau anterie): *cu anteriu de citarea.* AL. [Din turc. ***çetare***].

citaríst m. v. **chitarist.**

citát[1], citate n. fragment dintr-o scriere reprodus întocmai şi cu indicarea izvorului: *citatele n-au decît un rost informativ.* CĂL. [Din germ. ***Zitat***].

citát[2], ~ţi, citată, ~e a. **1.** care a fost chemat în faţa justiţiei sau a altei autorităţi: *martor citat;* **2.** care a fost reprodus întocmai: *abia în ultima propoziţie a pasajului citat întîmpinăm imperfectul.* VIANU; **3.** care a fost menţionat, amintit: *ultimul dintre exemplele citate este identic cu celelalte din punct de vedere formal.* VIANU. [V. ***cita***].

citatomaníe f. mania de a da citate (fără a face interpretări). [***Citat*** + ***manie***].

citáţie, citaţii f. **1.** act oficial prin care cineva este chemat înaintea unei instanţe judecătoreşti sau a unei autorităţi; citare: *primise o citaţie de la Curtea de Apel.* CĂL.; **2.** (înv.) pasaj luat dintr-un autor; citat: *am lăsat totuşi citaţiile neschimbate.* IBR.; **3.** (înv.) evidenţiere a unui militar pentru o faptă (eroică) deosebită; (şi: (înv.) **citaţiune**). [Din fr. ***citation,*** lat. ***citatio, -onis***].

citaţiúne f. v. **citaţie.**

citénie f. v. **citanie.**

cíteră f. v. **ţiteră.**

citéţ[1], ~i, citeáţă, ~eţe a. care se poate citi (uşor); desluşit, lizibil: *umplu două pagini cu scrisul său mărunt şi citeţ.* GHEŢIE. [***Citi*** + ***-eţ***].

citáţ[2], citeţi m. cititor în biserică; anagnost. [Din sl. ***čitici***].

citi, citesc vb. **1.** (tr.) a parcurge un text cu ochii şi a lua cunoştinţă de cele scrise: *tot mai citesc măiastra-ţi carte, deşi ţi-o ştiu pe dinafară.* VLAH.; (absol.) *am învăţat a ceti fără lesniciosul metod al abecedarului d-tale.* NEGR.; *a citi ziare;* **2.** (tr.) a cerceta indicaţiile înregistrate de un contor sau de alt aparat de măsură; **3.** (fig.; tr.) a pătrunde, a descoperi ceva ascuns: *în priviri citeam o vecinicie de-ucigătoare visuri de plăcere.* EM.; (refl. pas.) *ea înaltă spre el ochii verzi în care se citea o implorare mută.* GHEŢIE; (intr.) *privirea-i ce citeşte în suflete-omeneşti.* EM.; **4.** (intr.) a ghici, a prezice: *a citi în stele, în cărţi, în cafea etc.;* **5.** (tr.) a descifra, a interpreta: *magul, paza răzbunării, a citit semnul întors.* EM.; **6.** (intr.) a învăţa, a studia: *îi plăcea să citească, foarte bine, dar să depună şi activitate manuală.* GHEŢIE; **7.** (tr.) a comunica altora prin voce conţinutul unei scrieri: *tinerii conjuraţi citiră proclamaţii.* CĂL.; (şi: (înv.) **ceti**). [Din sl. ***čitati, čisti***].

citíbil, ~i, citibilă, ~e a. (rar) care se poate citi: *redactorii ei cată să se silească a o face mai citibilă.* EM. [***Citi*** + ***-bil***].

citíre, citiri f. **1.** acţiunea de a citi; citit[1], (înv.) cititură, lectură: *mulţi vor găsi plăcere în citirea acestei cărţi.* CĂL.; **a da citire,** a citi; (refl. pas.) *într-o religioasă ascultare, se dădu citire apelului nominal.* VINEA; **2.** cunoştinţă de a citi: *îl învaţă citirea;* (şi: (înv. şi pop.) **cetire**). [V. ***citi***].

citít[1] n. **1.** citire, lectură: *deocamdată, n-am alte ocupaţiuni decît scrisul şi cititul.* MAT.; **2.** cunoştinţă de a citi: *a învăţat cititul şi scrisul;* (şi: (înv.) **cetit**). [V. ***citi***].

citít[2], ~ţi, citită, ~e a. **1.** parcurs cu privirea; lecturat, studiat: *orice operă poetică cetită adaugă la seria motivelor determinante ale acţiunii noastre.* IBR.; *îi restituie cărţile citite;* (subst.) *minute cînd cele citite din cărţi revin vagi.* BAC.; **2.** instruit, învăţat: *e o naraţiune scrisă jurnalistic, cu o decenţă stilistică de om citit.* CĂL.; (şi: (înv. şi pop.) **cetit**). [V. ***citi***].

cititór, ~i, cititoáre m., f. persoană care citeşte: *asemenea reacţiuni simpliste ale cititorilor sînt frecvente.* CĂL.; **cititor de stele,** astrolog: *chemă un cititor de stele să-i spuie ce-i pricina de-i merg lucrurile anapoda.* ISP.; **3.** funcţionar care citeşte contoarele abonaţilor (la electricitate, gaze, apă etc.); (şi: (înv.) **cetitor, cetitoriu**). [***Citi*** + ***-tor***].

cititúră, cituri f. (înv.) lectură: *mai vîrtos să aţîţa spre cititură.* BIBLIA. [***Citi*** + ***-tură***].

cito- element de compunere cu sensul „(referitor la) celulă". [Din fr. ***cyto-***].

citobiologíe f. biologie celulară. [Din fr. ***cytobiologie***].

citoblást, citoblaste n. (biol.) nucleu al unei celule. [Din fr. ***cytoblaste***].

citobotánică f. studiu al celulelor vegetale. [Din fr. ***cytobotanique***].

citochimíe f. studiu al constituţiei chimice a celulelor şi al proceselor biochimice din ele. [Din fr. ***cytochimie***].

citochimísm n. totalitate a proceselor biochimice din celule. [Din fr. ***cytochimisme***].

citocinéză, citocineze f. (biol.) diviziune a unei celule, care urmează după diviziunea nucleului. [Din fr. ***cytokinèse***].

citocróm, citocromi m. (biol.) proteină complexă, avînd rol determinant în realizarea respiraţiei celulare. [Din fr. ***cytochrome***].

citocromíe, citocromii f. procedeu rapid de tipar în patru culori suprapuse, forma parţială de negru servind la redarea tonurilor închise. [Din fr. ***cytochromie***].

citodiagnóstic, citodiagnostice n. (med.) diagnosticare prin examinarea la microscop a celulelor luate din organism. [Din fr. ***cytodiagnostique***].

citofagíe, citofagii f. (biol.) înglobare a unei celule sau părţi de celulă de către altă celulă. [Din engl. ***cytophagy***].

citofiziologíe f. ramură a fiziologiei care studiază funcţiile celulelor vii. [Din fr. ***cytophysiologie***].

citogamíe, citogamii f. (biol.) fuzionare a gameţilor în cadrul fecundaţiei. [Din engl. ***cytogamy***].

citogenétic, ~ci, citogenetică, ~ce a. care ţine de citogenetică, referitor la citogenetică. [Din fr. ***cytogénétique***].

citogenétică f. ramură a geneticii care studiază componenţii celulari ai ereditătii şi consecinţele anomaliilor cromozomiale. [Din fr. ***cytogénétique,*** germ. ***Zytogenetik***].

citogeneticián, ~eni, citogeneticiană, ~ene m., f. specialist în citogenetică. [Din fr. ***cytogénéticien***].

citogenéză, citogeneze f. (biol.) proces de formare a celulei. [Din fr. ***cytogenèse***].

citólă, citole f. instrument muzical medieval cu coarde, de forma migdalei şi cu gîtul scurt. [Din fr. ***citole***].

C

citolític, ~ci, citolitică, ~ce a. şi n. (biol.) (ser) care distruge celulele. [Din fr. *cytolytique*].

citolíză, citolize f. (biol.) proces de distrugere a integrităţii celulei. [Din fr. *cytolyse,* germ. *Zytolyse*].

citológ, citologi m. specialist în citologie. [De la *citologie* şi din germ. *Zytologe*].

citológic, ~ci, citologică, ~ce a. care ţine de citologie, referitor la citologie. [Din fr. *cytologique,* germ. *zytologisch*].

citología f. ramură a biologiei care studiază structura, dezvoltarea şi funcţiile celulelor. [Din fr. *cytologie,* germ. *Zytologie*].

citomorfóză, citomorfoze f. totalitate a modificărilor suferite de celule în timpul existenţei lor. [Din engl. *cytomorphosis*].

citopatología f. ramură a patologiei care studiază modificările din interiorul celulei. [Din fr. *cytopathologie*].

citoplasmátic, ~ci, citoplasmatică, ~ce a. citoplasmic. [Din fr. *citoplasmatique,* engl. *cytoplasmatic*].

citoplásmă, citoplasme f. element constitutiv fundamental al celulei, format mai ales din albumină asociată cu alte substanţe organice. [Din fr. *cytoplasme,* germ. *Zytoplasma*].

citoplăsmic, ~ci, citoplasmică, ~ce a. de natura citoplasmei; care ţine de citoplasmă. [Din fr. *cytoplasmique,* engl. *cytoplasmic*].

citopoiéză, citopoieze f. (biol.) proces de formare şi de dezvoltare a celulei. [Din fr. *cytopoïèse*].

citoscopíe, citoscopii f. (med.) citodiagnostic. [Din fr. *cytoscopie*].

citostátic, citostatice n. medicament folosit în tratarea cancerului; (adj.) *substanţe citostatice.* [Din fr. *cytostatique*].

citotóxic, ~ci, citotoxică, ~ce a. care are efect toxic asupra unor celule: *substanţă citotoxică.* [Din fr. *cytotoxique*].

citotoxínă, citotoxine f. **1.** toxină de origine celulară; **2.** substanţă cu efect toxic asupra celulelor. [Din fr. *cytotoxine*].

citozoología f. studiu al celulelor animale. [Din fr. *cytozoologie*].

citrát, citraţi m. sare a acidului citric. [Din fr. *citrate*].

cítric, ~ci, citrică, ~ce a. referitor la lămîi, portocale, mandarine etc., care ţine de lămîi, portocale etc.: *plante citrice; fructe citrice;* (subst.) *citricele cresc în zona mediteraneană; suc de citrice;* **acid citric,** acid care se găseşte în sucul acestor fructe. [Din fr. *citrique*].

citrín n. varietate de cuarţ de culoare galbenă. [Din fr. *citrine*].

cítro n. băutură răcoritoare pe bază de citrice. [De la *citrice*].

citronádă, citronade f. băutură răcoritoare din zeamă de lămîie, zahăr şi apă. [Din fr. *citronnade*].

ciubăr, ciubere n. vas rotund cu două toarte, făcut din doage de lemn: *Bogdan indică nu mai puţin un negustor de ciubere şi butoaie.* CĂL. [Din bulg. *cebăr*].

ciubărár, ciubărari m. persoană care face sau care vinde ciubere: *oieri şi cuibărari, nu sînteţi robii nici unei munci care să strice omenia din voi.* VOIC. [*Ciubăr* + *-ar*].

ciubăráş, ciubăraşe n. diminutiv al lui ciubăr: *primi drept în faţă toată apa din ciubăraşul Stanei.* AG. [*Ciubăr* + *-aş*].

ciubéică, ciubeici f. (reg.) lulea (proastă): *stă lîngă foc şi tot mozolea în gură o ciubeică fără tiutiun.* SAD. [*Ciub*(*uc*) + *-eică*].

ciubotăr, ciubotari m. (reg.) cizmar: *d-apoi cu moş Chiorpec ciubotarul, megieşul nostru, ce necaz aveam!* CR.; (şi: **ciobotar**). [*Ciubotă* + *-ar*].

ciubótă, ciubote f. (reg.) cizmă: *dac-ar fi să iasă toţi învăţaţi, ... n-ar mai avea cine să ne tragă ciubotele.* CR.; *ciobote din piele groasă;* (şi: **ciobotă**). [Din ucr. *čoboty*].

ciubotărésc, ~şti, ciubotăreáscă, ~eşti a. (reg.) cizmărie. [*Ciubotar* + *-esc*].

ciubotăríe[1] f. (reg.) meseria ciubotarului: *aş face ciubote dacă aş şti ciubotăria.* AL.; (şi: **ciobotărie**). [*Ciubotar* + *-ie*].

ciubotăríe[2], **ciubotării** f. (reg.) atelier în care se fac ciubote şi alte obiecte de încălţăminte: *pufnea rîsul pe toţi ucenicii din ciubotărie.* CR. [*Ciubotă* + *-ărie*].

ciuboţícă, ciuboţele f. **1.** (reg.) ciubotă mică; botină; **2.** (compuse) **ciuboţica-cucului,** mică plantă erbacee cu flori galbene, plăcut mirositoare (*Primula officinalis*); **ciuboţica-ursului,** plantă erbacee cu frunze lobate şi cu fiori purpurii (*Cortusa matthioli*); (şi: **ciobotică**). [*Ciubotă* + *-ică*].

ciubúc, ciubuce n. **1.** pipă orientală cu ţeavă lungă (şi cu imamea de fildeş): *boierul trage ciubuc în vremea asta.* AL.; **2.** ornament dreptunghiular sau curbat în relief pe perete, pe tavan etc.: *pereţii erau împodobiţi, iar ciubucele erau poleite.* ISP.; **3.** dungă pe pînzeturi sau pe covoare de lînă; **4.** bomboană în formă de bastonaş, făcută din zahăr colorat. // (pl. **ciubucuri**) cîştig (ilegal), bacşiş, şperţ. [Din turc. *çubuk*].

ciubucár, ciubucare n. (pop.) unealtă cu care se fac ciubucele pe pereţi. // m. (pl. **ciubucari**) (fig.) persoană care umblă după ciubucuri, după bacşişuri, după cîştiguri ilicite. [*Ciubuc* + *-ar*].

ciubucăríe, ciubucării f. (rar) totalitate a ciubucelor unei zidării, unei mobile etc.: *geamurile, cercevelele, ciubucăria ... dovedeau că acolo era locuinţa unor oameni mai de seamă.* DELAVR. [*Ciubuc* + *-ărie*].

ciubucciu, ciubuccii m. (înv.) slujitor (domnesc sau boieresc) însărcinat cu umplerea şi aprinderea ciubucelor: *ciubucciu îşi trimitea, la serai că mi-l chema.* POP.; *voi să te învăţ meseria de ciubucciu, cu care te-a cinstit stăpînul.* FIL. [Din turc. *çubukçu*].

ciucá vb. v. **ţuca.**

ciúcă[1], **ciuci** f. (reg.) **1.** cioacă[1] (*Corvus monedula*); **2.** poreclă pentru ţigani; **a fi ciuca bătăilor,** a fi expus la toate neajunsurile. [V. *cioacă*].

ciúcă[2], **ciuci** f. (iht.; reg.) ştiucă (*Esox lucius*): *într-un blid mămăliga cu moare, într-altul fălci de porc afumate, ... ciuci.* B.-DEL. [Din magh. *csuka*].

ciucălău m. v. **ciocălău.**

ciuci[1], **ciuci** m. (reg.) crap mic. [Cf. *ciuciulete*].

ciucí[2], **ciucesc** vb. (refl.) **1.** (pop.) a se face ghem, a se ghemui (pentru a nu fi văzut); **2.** (pop.) a se aşeza pe vine (pentru a defeca); **3.** (reg.) a se răsuci: *frunzele se ciucesc.* [Din sb. *čučati*].

ciúciu m. (arg.) penis; **îţi dau ciuciu,** nu-ţi dau nimic. [De la *ciuci*[2]].

ciuciuleán, ciuciuleni m. (reg.) crap mic. [*Ciuci* + *-ulean*].

ciuciuléte, ciuciuleţi m. **1.** ciupercă comestibilă cu pălăria galbenă zbîrcită; zbîrciog (*Morchella esculenta*): *ceata voinică merge tăind în goleţi ca şi în cucute sau ciuciuleţi.* B.-DEL.; **2.** cocoloş, boţ (mic): *frecai după legea artei palmă de palmă, iar mămăliga lipită de ele căzu cernîndu-se în ciuciuleţi uscaţi şi mici.* HOGAŞ; (adv.) **a (se) face ciuciulete** sau **a fi ud ciuciulete,** a fi ud pînă la piele: *păcat de ei ... o să-i facă ploaia ciuciulete.* GAL.; **a uda ciuculete,** a uda pînă la piele: *e rîndul meu să fiu udat ciuculete.* GHEŢIE. [*Ciucluli* + *-eţ* (sg. după pl. *ciuciuleţi*)].

ciuciulí, ciuciulesc vb. (pop.; refl.) a se strînge, a se ghemui. [Cf. magh. *csücsülni* „a şedea"].

ciuciulít, ~ţi, ciuciulită, ~e a. (pop.) strîns, ghemuit, chircit. [V. *ciuciuli*].

ciuciún, ciuciuni m. (reg.) jgheab la teasc. [Et. nec.].

ciúciur, ciuciure n. (reg.) uluc, jgheab prin care curge apa de la un izvor. [Et. nec.].

ciúciure, ciuciuri m. plantă erbacee acoperită cu peri moi, cu flori violete sau albastre (*Campanula glomerata*). [Et. nec.].

ciúcur m. v. **ciucure.**

ciucurăş, ciucuraşi m. **1.** diminutiv al lui ciucure; **ciucurel:** *frîuleţ cu ciucuraş.* POP.; **2.** plantă erbacee cu flori roz sau albe, dispuse în capitule (*Adenostyles alliarae*). [*Ciucure* + *-aş*].

ciucurát, ~ţi, ciucurată, ~e a. (rar) împodobit, încărcat cu ciucuri: *manşetă ciucurată;* (fig.) *pădurile îndepărtate, cu tulpini fumurii ciucurate de ninsoare.* DELAVR. [*Ciucure* + *-at*].

ciúcure, ciucuri m. **1.** ornament dintr-o împletitură de mătase, de lînă sau de bumbac, cu care se împodobesc marginile covoarelor, hainelor, draperiilor etc.: *îngînduratâ se joacă, răsfirînd ciucurii unui şal.* PETR.; **(plin) ciucure de ...,** năpădit, încărcat de ...: *ne trezim într-o bună dimineaţă plini ciucur de rîie căprească.* CR.; **2.** ţurţur de gheaţă; **3.** ornament de cristal sau de sticlă care atîrnă la candelabre sau la lămpi: *mingea sare pînă la policandrul din tavanul salonului, unde turbură grozav liniştea ciucurilor de cristal.* CAR.; (şi: **ciucur**). [Cf. lat. *cicculum*].

ciucuréi, ciucurei m. (pop.) ciucuraş. [*Ciucure* + *-el*].

ciucuşoáră, ciucuşoare f. plantă erbacee cu tulpina şi cu frunzele acoperite cu peri, cu flori albe sau galbene (*Alyssum calycimum*). [Et. nec.].

ciudát, ~ţi, ciudată, ~e a. de mirare, curios, straniu; neobişnuit, bizar: *vocea ... căpătase din nou inflexiunile acelea ciudate.* GHEŢIE; *lucru ciudat;* **2.** care are ciudăţenii; care face sau spune ciudăţenii; curios, sucit: *mă uitam fascinat la personajul ciudat.* GHEŢIE. [Din bulg. *čudat* „minunat"].

ciúdă, (înv.) **ciude** f. **1.** (înv.) minune: *ispovedi-vor ceriurile ciudele tale, Doamne.* COR.; *acesta amu şi înmulţirea ciudeseei iaste.* COR.; **2.** (înv.) mirare: *toţi rămaseră încremeniţi de ciudă.* OD.; **3.** părere de rău amestecată cu mînie: *mi-e ciudă cum de vremea să mai treacă se îndură.* EM.; **4.** supărare mare, necaz: *se duce la crîşmă să-şi înece ciuda.* CR.; **cu ciudă,** enervat, mînios: *i-a zis cu ciudă să iasă din ogradă şi să meargă unde ştie.* CR.; **a crăpa** (sau **a plesni**) **de ciudă,** a fi foarte enervat de ceva: *crapă de ciudă cucoana că nu-şi poate mărita fata.* AL.; *numa-i sclipeau răutăcioasei ochii în cap şi plesnea de ciudă.* CR.; **în ciuda cuiva,** a) cu intenţia de a supăra pe cineva: *am să-mi arăt puterile chiar de aici, de pe loc, în ciuda spînului.* CR.; b) sfidînd, înfruntînd împotrivirea cuiva; **în ciuda a ceva,** învingînd, trecînd peste ...; în pofida: *în ciuda indiferenţei dumitale politice ..., mi-aş permite să-ţi dau un sfat.* GHEŢIE; **a face în ciudă,** a necăji intenţionat; (şi: (înv.) **ciudesă**). [Din sl. *čudo,* gen. *čudese* „minune"].

ciudăţánie, ciudăţenii f. **1.** întîmplare, lucru curios: *ca o ciudăţenie, ... numele expeditorului nu figura pe dosul plicului.* GHEŢIE; **2.** purtare, faptă, atitudine neobişnuită; curiozitate: *dintr-o ciudăţenie femeiască, se răzbună pe mine.* GHEŢIE. [*Ciudat* + *-enie*].

ciudésă f. v. ciudă.

ciudí, ciudesc vb. (refl.) **1.** a se mira: *în deşert dar ţi-e mirarea şi în zadar te ciudeşti.* PANN; **2.** (înv.) **a se ciudi de necaz,** a se mîhni, a se frămînta: *cum îl văzură zînele scăpat, se ciudeau de necaz că nu putură să-l prinză.* ISP.; **3.** a se necăji:

mă ciudeam cum de nu vine căruţa. ISP. [Din sl. *čiuditi sen* „a se mira"].

ciudít, ~ţi, ciudită, ~e a. (înv.) neliniştit: *Dragomir ... ciudit din ce în ce.* CAR. [V. ***ciudi***].

ciudós, ~şi, ciudoásă, ~e a. **1.** (înv.) ciudat, neobişnuit: *la Drăghici cu ciudoasă zîmbire căutînd zisă.* B.-DEL.; **2.** plin de ciudă: *om ciudos.* [***Ciudă*** + *-os*].

ciuen m. (înv.; rar) săpun mic întrebuinţat la parfumatul rufelor. [Din turc. ***čuien***].

ciuf[1], ciufi m. **1.** pasăre răpitoare de noapte din familia bufniţelor, cu două smocuri de pene pe laturile capului (*Asio* şi *Otus*): *ieşiseră paseri de amurg, cu ochi mari, ciufi şi caprimulgi.* SAD.; *vine cioful de la baltă cu plătica îmbaierată.* POP.; **2.** (înv.; fig.) măscărici, om caraghios; **3.** (fig.) secătură: *mare ciuf îi dascălu.* // n. (pl. **ciufuri**) smoc de păr zbîrlit pe frunte: *i-a luat ciufui foc.* ISP.; (şi: **ciof**). [Din magh. ***csuf***].

ciuf[2], ~i, ciufă, ~e a. (înv.) **1.** zbîrlit, nepieptănat: *cu părul ciuf;* **2.** cu perii zbîrliţi: *o iapă ciufă.* PANN. [V. ***ciuf[1]***].

ciufuleálă, ciufuleli f. faptul de a ciufuli. [***Ciufuli*** + *-eală*].

ciufulí, ciufulesc vb. **1.** (tr.) a trage de păr pe cineva; a zbîrli părul sau barba: *întind în palmă unsoarea şi-mi ciufulesc, îmi ridic vîlvoi într-o clipă tot părul din cap.* SAD.; **2.** (refl. recipr.) a se încăiera luîndu-se de păr; **3.** (reg.; tr. şi refl.) a-şi bate joc: *vreme-i să ne ciufulim.* POP.; (şi: (reg.) **ciufului**). [De la ***ciuf*** şi din magh. ***csúfolni***].

ciufulíre, ciufuliri f. acţiunea de a (se) ciufuli. [V. ***ciufuli***].

ciufulít, ~ţi, ciufulită, ~e a. **1.** zbîrlit, în dezordine: *păr ciufulit; cu penele ciufulite;* **2.** care are părul în dezordine: *era cam ciufulită şi îmbujorată.* GHEŢIE; *băiat ciufulit.* [V. ***ciufuli***].

ciufului vb. v. **ciufuli.**

ciufút, ~ţi, ciufută, ~e a. (şi subst.) **1.** avar, zgîrcit: *un ciufut bătrîn.* CAR.; **2.** cu toane, prost dispus: *trezit din somn, sînt mahmur, ursuz, ciufut.* M.CAR. [Din turc. ***çifit***].

ciuguleálă, ciuguleli f. faptul de a ciuguli. [***Ciuguli*** + *-eală*].

ciugulí, ciugulesc vb. **1.** (tr.; intr.) a mînca ciupind cu ciocul: *îl desface şi-l ciuguleşte cu ciocul.* SAD.; *găina ciuguleşte;* (fig.) *ciugulea cu degetele neliniştite un canaf de la sulul canapelei.* SAD.; **2.** (tr.) a mînca fără poftă, luînd cîte puţin: *căprioara ciugulea cu botişoru-i fin steblele înalte ale florilor.* SAD.; **3.** (fig.; refl.) a se săruta: *să vă ciuguliţi ca doi hulubaşi.* AL. [Et. nec.].

ciúhă, ciuhe f. **1.** femela ciufului: *ciuhele serveau înainte la vînatul păsărilor;* **2.** semn făcut de secerători între holde; momîie, sperietoare. [Din săs. ***čuha;*** cf. germ. ***Scheuche***].

ciuhós, ~şi, ciuhoásă, ~e a. zdrenţuros, rupt, rufos: *ruptoşi, ciuhoşi, leşinaţi de foame.* B.-DEL. [***Ciuhă*** + *-os*].

ciuhuréz, ciuhurezi m. ciuf[1] (*Asio* şi *Otus*): *iară ciuhurezii te apucă răcori de groază cînd îi auzi.* ISP. [***Ciuf*** + ***huhurez***].

ciuín, ciuini m. plantă erbacee cu flori albe sau roz, a cărei rădăcină are întrebuinţări industriale; odagaci (*Saponaria officinalis*). [Din turc. ***çöven***].

ciul[1], ~i, ciulă, ~e a. (reg.) **1.** care are urechile scurte sau rotunjite: *oaie ciulă;* **2.** fără un corn: *bou ciul; vacă ciulă.* [Din sb. ***čula***].

ciul[2] m. insectă dipteră ale cărei larve trăiesc pe materii în putrefacţie sau în rănile animalelor (*Sarcophaga magnifica*). [Et. nec.].

ciulamá, ciulamale f. mîncare de pasăre cu sos din făină, lapte şi unt: *bucate de cele sănătoase ... musaca, capama, ciulama.* AL. [Din turc. ***çulama***].

ciuleá, ciulele f. (reg.) **1.** păpuşă din foi de tutun; **2.** jurubiţă: *o ciulea de aţă.* [Din turc. ***çilé*** „ghem, pachet"].

ciuleándra f. artic. dans popular din Muntenia, cu ritm progresiv accelerat; melodia după care se execută acest dans: *Puiu a întîlnit pe Mădălina la jocul ţărănesc numit ciuleandra.* CĂL. [Et. nec.].

ciuléi, ciulei m. plantă erbacee mică cu frunze înguste, ţepoase şi cu tulpina ramificată, acoperită cu peri (*Ceratocarpus arenarius*). [Et. nec.].

ciulí, ciulesc vb. (tr.) **a ciuli urechile, a)** a ridica urechile drept în sus (pentru a asculta): *în creştetul pădurii ... ciulea urechile un lup.* GAL.; **b)** (fig.) a-şi încorda auzul, a asculta cu luare-aminte: *adunarea a ciulit urechile, ascuţindu-şi auzul.* SAD. [Din sb. ***čuljiti***].

ciulín, ciulini m. **1.** plantă erbacee bianuală cu frunze spinoase şi cu flori roşii-purpurii (*Carduus nutans*): *suie către culmea dealului fără a lua în seamă ciulinii şi rugii ce-i tăiau picioarele.* DELAVR.; **2.** (reg.) cornaci[1]; castană de baltă (*Trapa natans*). [Cf. rus. ***čilim***].

ciulít, ~ţi, ciulită, ~e a. (rar) care are urechile ridicate pentru a asculta; care pîndeşte: *ca lupul flămînd care, supt deasă, tufă ciulit, pe pîntece zace.* B.-DEL.; **(cu) urechile ciulite,** (cu) auzul încordat; atent: *copii se joacă şi tu pîndeşi vorba, cu urechile ciulite.* DELAVR. [V. ***ciuli***].

ciumăre, (rar) **ciumări** f. **1.** (înv.) infestare cu ciumă; **2.** (înv.) epidemie de ciumă; **3.** (reg.) înnegrire şi stricare a fructelor sau a legumelor. [***Ciumă*** + *-are*].

ciumáş, ~i, ciumaşă, ~e a. (înv.) contagios, molipsitor: *atmosfera e împuţită şi conţine germenii boalelor ciumaşe.* AL. [***Ciumă*** + *-aş*].

ciumát, ~ţi, ciumată, ~e a. contaminat de ciumă, bolnav de ciumă: *nimeni nu mai stătea de vorbă cu ea, parcă ar fi fost ciumată.* GHEŢIE; (subst.) *jafurile şi tîlhăriile oamenilor, direct sau indirect prepuşi la serviciul ciumaţilor, au fost nemaipomenite.* GHICA. [***Ciumă*** + *-at*].

ciúmă, ciume f. **1.** boală epidemică şi contagioasă, manifestată prin umflături pe piele, prin inflamarea ganglionilor etc.; pestă: *parcă erau bolnavi de ciumă, sărmanii.* CR.; (în imprecaţii) *mînca-v-ar ciuma să vă mănînce!* CR.; **2.** (fig.) femeie foarte urîtă (şi rea); **3.** (fig.) nenorocire mare; situaţie foarte grea şi nesuferită: *această ciumă-n lume şi aceste creaturi nici ruşine n-au să ieie în smintitele lor guri gloria neamului nostru.* EM. [Lat. ***cyma*** „umflătură"].

ciumăfále, ciumăfăi f. plantă erbacee otrăvitoare cu flori albe, ale cărei frunze şi seminţe sînt folosite în medicină; laur (*Datura stramonium*); (şi: (reg.) **ciomofai**). [Cf. magh. ***csudafa***].

ciumăreá, ciumărele f. plantă erbacee cu flori liliachii grupate în inflorescenţe (*Galega officinalis*). [***Ciumare*** + *-ea*].

ciuméte, ciumeţi m. **1.** om urît; urîţenie; **2.** (arg.) om de nimic; secătură. [***Ciumă*** + *-ete*].

ciumíză, ciumize f. plantă graminee furajeră cu frunze late şi cu inflorescenţa un panicul (*Setaria italica-maxima*). [Et. nec.].

ciumléc, ciumlecuri n. (înv.) ghiveci fiert înăbuşit. [Din turc. ***çömlek*** „oală"].

ciump, ciumpi m. (reg.) capăt rămas dintr-un trunchi de copac sau dintr-o ramură după tăiere. [Formă nazalizată dintr-un primitiv ***ciop***].

ciúmpav, ~i, ciumpavă, ~e a. **1.** ciuntit (prin rupere sau prin tăiere); care este mutilat, anchilozat etc.: *slăbindu-i picioarele ciumpave, în urmă, de dor şi jale mare, se trînti jos şi vru să să omoare.* B.-DEL.; *coadă ciumpavă;* **2.** şchiop, bolnav de picioare; (şi: **cimpav**). [***Ciump*** + *-av*].

ciumpăví, ciumpăvesc vb. **1.** (tr.) a amputa, a tăia (la vîrf) o parte a corpului; a ciunti: *a ciumpăvi urechea unei oi pentru a o însemna;* **2.** (tr.) a rupe, a frînge o plantă; a ciunti: *mărgăritar înflorit, cine mi te-a ciumpăvit?* POP.; **3.** (intr.) a şchiopăta, a se îmbolnăvi de picioare. [***Ciumpav*** + *-i*].

ciumpăvít, ~ţi, ciumpăvită, ~e a. ciumpav, ciuntit (prin tăiere sau prin rupere): *dădu semne de mare bucurie, mişcîndu-şi coada ciumpăvită.* SAD. [V. ***ciumpăvi***].

ciumpéi, ciumpeie n. unealtă de dogărie pentru prelucrat cercurile de lemn. [***Ciump*** + *-ei*].

ciumurluí, ciumurluiesc vb. (reg.; intr.) a i se pleca. [Et. nec.].

ciumurluiálă, ciumurluieli f. (reg.) indigestie. [***Ciumurlui*** + *-eală*].

ciung, ~gi, ciungă, ~ge a. **1.** care a fost retezat: *mîna dreaptă îi este ciungă din război;* **2.** (şi subst.) care are o mînă retezată: *ciung nu sînt, olog nu sînt.* PANN; (fig.) *o filozofie ce nu se încoronează cu o metafizică ni se pare ciungă sau fără cap.* BL.; **3.** rupt, cu crengile rupte. // n. (reg.) butuc, buturugă: *parcă-s un ciung pîrlit.* AL. [Cf. it. ***cionco***].

ciungăr, ciungari m. (reg.) arbore cu crengile sau cu vîrful retezate. [***Ciung*** + *-ar*].

ciungărí, ciungăresc vb. (reg.; tr.) **1.** a mutila, a schilodi; **2.** a smulge, a despuia de frunze, de crengi: *vin ... s-o ciungărească, floarea cea domnească.* POP. [***Ciungar*** + *-i*].

ciungí, ciungesc vb. (pop.; tr.) **1.** a mutila, a schilodi, a face ciung; **2.** a despuia de crengi. [***Ciung*** + *-i*].

ciunísm n. curent lingvistic românesc care urmărea modificarea neologismelor potrivit transformărilor suferite de cuvintele moştenite din latină. [*-ciune* (terminaţie) + *-ism*].

ciunt, ~ţi, ciuntă, ~e a. **1.** (şi subst.) ciung: *cel dintîi care a venit, şchiop şi ciunt s-a nimerit.* C.; (fig.) *îşi dete cu mîna prin pletele ei ciunte.* CAR.; **2.** (rar) şchiop; (subst.) *s-a pornit frumoasă nuntă, de păşea pînă şi ciunte.* EM.; (şi: **ciont**). [Contaminare între ***ciot*** şi ***ciung;*** cf. ***ciont***].

ciuntí, ciuntesc vb. (tr.) **1.** a tăia, a amputa o parte a unui membru al corpului (coada, urechile, coarnele etc.): *îi ciuntîră mai întîi picioarele.* BĂLC.; (fig.) *ei sînt siliţi să ciuntească acest program.* BL.; **2.** a rupe, a tăia o parte dintr-o plantă; (şi: (reg.) **ciontá, cionti**). [De la ***ciunt***].

ciuntíre, ciuntiri f. acţiunea de a ciunti. [V. ***ciunti***].

ciuntít, ~ţi, ciuntită, ~e a. trunchiat, tăiat, scurtat: *un organ ciuntit îşi reface cu exactitate matematică toate părţile retezate.* BL.; *coadă ciuntită;* (fig.) *s-au conservat în ele amintiri ciuntite.* BL. [V. ***ciunti***].

ciuntitúră, ciuntituri f. parte rămasă dintr-un membru sau dintr-un copac ciuntit. [***Ciunti*** + *-itură*].

ciup, ciupi m. (reg.) şuviţă de păr. [Din sl. ***čip(a)***].

ciupăg, ciupage n. (reg.) pieptar dintr-o ţesătură subţire cu cusături, purtat de femeile de la ţară. [Din sl. ***čipagŭ***].

ciúpă, ciupe f. (reg.) albie pentru baie: *ea ciupa că mi-a ţipat, tot în umbra nucilor.* POP. [Cf. bulg. ***čipa***].

ciupărá, ciúpăr şi **ciupárez** vb. (reg.; tr.) **1.** a curăţa de fulgi; a jumuli: *îi opări repede* [puii], *începu să-i ciupere.* AG.; **2.** a lua, a desprinde, a desface: *îi ciupără crengile laterale cu mîna.* AG. [Din magh. ***csipérsz***].

ciupeálă, ciupeli f. **1.** faptul de a ciupi; **2.** (fig.) însuşire a unei sume (mici) de bani, a unor obiecte (mărunte) etc.; furtişag: *la cea dintîi*

ciupeală ar fi venit un domn inspector şi i-ar fi făcut casa. CAR.; **3.** preluare a unor fragmente, a unor idei din lucrările altora: *ai făcut în carte-ţi oarecare împrumuturi tăinuite, adică, cum am zice, vreo ciupeală.* OD. [*Ciupi* + *-eală*].

ciupercăr, ciupercari m. persoană care cultivă ciuperci: *de cîţiva ani a devenit ciupercar.* [*Ciupercă* + *-ar*].

ciupércă, ciuperci f. plantă criptogamă lipsită de clorofilă, făcînd parte dintr-o încrengătură principală a regnului vegetal, care cuprinde şi specii comestibile: *parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte.* CR.; **pagubă (sau jaf) în ciuperci,** atîta rău: *de m-o răpune şi pe mine, atîta jaf în ciuperci.* ISP.; **doar n-am mîncat ciuperci,** doar n-am înnebunit. [Din bulg. *čepurka,* sb. *pečurka*].

ciupercăríe, ciupercării f. **1.** cultură de ciuperci comestibile; **2.** încăpere amenajată pentru o astfel de cultură. [*Ciupercă* + *-ărie*].

ciupí, ciupesc vb. **1.** (tr.) a strînge pielea cu vîrful degetelor sau cu unghiile; a pişca; (p. ext.) *pleca urechea pe gîtul scripcii, ciupea cu unghia strunele pe rînd.* HOGAŞ; **2.** (tr.) a apuca, a muşca cu ciocul: *pe Prometeu îl ciupeau de pîntece ... vulturii cu pliscurile de fier.* HOGAŞ; **3.** (fig.; tr.) a necăji, a tachina; a înţepa: *îl ciupeşte cîte-odată în legătură cu examenul pierdut;* **4.** (tr.) a mînca cîte puţin: *să-şi mai scoată ale oiţe la cîmp, să mai ciupească ici-colea ale firicele de iarbă uscată.* ISP.; **5.** (tr.) a tăia sau a rupe vîrful tulpinii sau al lăstarilor unei plante pentru a favoriza dezvoltarea fructelor; (fig.) a smulge, a rupe: *tînăra îşi uda florile, ciupea cîteva frunze îngălbenite.* SAD.; **6.** (fig.; tr.) a şterpeli, a fura, a pişca: *eu îi ciupesc cîţiva icosari de aur.* TUD.; **7.** (fig.; refl.) a se chercheli, a se ameţi: *cînd e trează, e cumsecade, dar dacă se ciupeşte, face urît.* M.CAR. [Cf. bulg. *čupja,* sb. *čupati*].

ciupít[1] n. acţiunea de a ciupi: *ajunge-a se susţine ca fiarele cu prada, ca paseri cu ciupitul.* HEL. [V. *ciupi*].

ciupít[2]**, ~ţi, ciupită, ~e** a. **1.** cu urme de vărsat; **2.** (fam.) cherchelit, ameţit. [V. *ciupi*].

ciupitúră, ciupituri f. **1.** pişcătură, înţepătură; **2.** semn de vărsat; urmă rămasă după o pişcătură. [*Ciupi* + *-tură*].

ciur[1] interj. (repetat sau cu „r" prelungit) cuvînt care redă sunetul produs de curgerea unui fir subţire de lichid. [Onomat.].

ciur[2]**, ciúruri** şi (înv.) **ciure** n. **1.** unealtă de separat impurităţile din cereale prin cernere, făcută dintr-o reţea deasă de sîrmă sau dintr-o piele ori tablă perforată, fixată într-o ramă circulară: *să rădică cu ciudă Cucavel, făcătoriu de ciure.* B.-DEL.; **trecut prin ciur şi prin dîrmon,** (despre oameni) încercat, păţit: *un boier bătrîn, trecut şi prin ciur şi prin dîrmon, d-ăia care auzise, văzuse şi păţise mult.* ISP.; **a vedea ca prin elur,** a vedea neclar, şters; **a da** (sau **a cerne**) **prin ciur şi prin dîrmon,** a discuta intens despre ceva sau despre cineva bîrfind; **2.** cantitate (de obiecte) care încape într-o astfel de unealtă: *fata moşneagului nu se încurca, ci torcea cîte-un ciur plin de fuse.* CR.; **3.** unealtă pentru cernut nisipul sau prundişul, formată dintr-o reţea de sîrmă fixată pe o ramă de lemn sau de metal; **4.** (înv.) ramă circulară pentru brodat: *cosea la ciur;* **5.** una dintre cele patru părţi ale stomacului rumegătoarelor. [Lat. *cibrum (=cribrum)*].

ciurár, ciurari m. persoană care face sau vinde ciururi: *iacă şi ciurarii sumeţi împresurară cinstitul sobor.* B.-DEL. [*Ciur* + *-ar*].

ciurăríme f. (rar) mulţime de ciurari; totalitate a ciurarilor: *iute-l rădică şi să răpede între ciurărimea grămădită.* B.-DEL. [*Ciurar* + *-ime*].

ciurciuveá f. v. cercevea.

ciurdăr, ciurdari m. (reg.) văcar. [*Ciurdă* + *-ar*].

ciúrdă, ciurde şi (rar) **ciurzi** f. (reg.) **1.** cireadă: *dădeau în zorii zilei vitele în ciurdă.* AG.; (p. ext.) *umblau mistreţi negri, în ciurde, spre apă.* SAD.; **2.** (fam.) mulţime (de oameni sau de copii). [Din magh. *csorda*].

ciuréc, ciurecuri n. şi **ciurechi** m. (înv.) plăcintă cu brînză: *pîini, ciurecuri, colaci.* AL.; *copii îndopîndu-se cu ciurechi.* FIL. [Din turc. *çörek*].

ciurecăr, ciurecari m. (înv.) plăcintar care făcea (şi vindea) ciurecuri. [*Ciurec* + *-ar*].

ciuréi, ciureie n. **1.** ciur mic; **2.** maşină pentru curăţat seminţele de impurităţi cu site dese; vînturător: *era vorba dacă să mai cearnă şi cu ciurelul grîul de sămînţă ori nu.* AG.; **3.** văl cu găurele pe care-l purtau femeile în trecut. [*Ciur*[2] + *-el*].

ciuréz m. v. huhurez.

ciurlán, ciurlani m. plantă cu tulpina ramificată, cu frunze lungi, subţiri şi terminate cu un spin (*Salsola ruthenica*). [Et. nec.].

ciuriícăr n. v. şurlicar.

ciurói, ciuroaie n. (reg.) şipot. [Cf. *ciurui*].

ciurúc, ciurucuri n. **1.** obiect fără valoare; rămăşiţă bună de aruncat; (fig.) *ciurucuri de oştire.* ISP.; **2.** (depr.) om de nimic, demn de dispreţ: *mediocrităţi ..., ciurucuri sociale.* CAR. [Din turc. *çurük*].

ciuruí[1], pers. 3 **ciúruie** vb. (intr.) a curge ţîşnind, şiroind, producînd zgomot: *apa ciuruia din ţeve aurite.* ISP. [*Ciur*[1] + *-ui*].

ciuruí[2]**, ciuruiesc** vb. **1.** (tr.) a cerne cu ciurul, a trece prin ciur: *piatră c-alegea şi mi-o ciuruia.* POP.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) găuri în multe locuri: *dacă nu vă faceţi nevăzuţi pe loc, vă ciuruiesc pielea.* GHEŢIE; (fig.) *cînd apare idila, diminutivele ciuruiesc versurile.* CĂL.; **3.** (fig.; tr.) a întrerupe în mod repetat, a produce discontimităţi: *soneria veşnicului telefon ciurui tocmai atunci solemnitatea momentului.* VINEA. [*Ciur*[2] + *-ui*].

ciuruiálă, ciuruieli f. **1.** faptul de a ciurui[2]; **2.** (concr.) corpuri străine care se separă cu ciurul. [*Ciurui*[2] + *-eală*].

ciuruíre[1]**, ciuruiri** f. faptul de a ciurui[2]; zgomot produs de apa care şiroieşte: *frunzele pălite atîrnau nemişcate deasupra ciuruirilor de unde.* SAD. [V. *ciurui*[1]].

ciuruíre[2]**, ciuruiri** f. acţiunea de a (se) ciurui[2] şi rezultatul ei. [V. *ciurui*[2]].

ciuruít n. acţiunea de a cerne cu ciurul: *ciuruitul grăunţelor.* [V. *ciurui*[2]].

ciuruitór, ~i, ciururitoáre a. care ciuruie[1], care şiroieşte făcînd zgomot. [*Ciurui*[1] + *-tor*].

ciuş, ciuşi m. (reg.) ciuf, bufniţă (*Bubo bubo*). // a. miop: *o găinuşă ciuşă.* ISP. [V. *ciuf*].

ciúşcă, ciuşte f. (reg.) ardei iute. [Din bulg. *čiuška*].

ciuşdí, pers. 3 **ciuşdeşte** vb. (reg.; refl.; despre cai) a se speria. [Din sl. *čujdati* „a încremeni de mirare"].

ciut, ~ţi, ciută, ~e a. lipsit de coarne: *o ţin de coarne, se uită, şi tot strigă că e ciută!* PANN; *capră ciută.* [Cuv. autoht.; cf. alb. *shut*].

ciutác, ~ci, ciutacă, ~ce a. (reg.; despre animale cornute) ciut; (despre coarne) scurt: *coarnele mici ciutace.* [*Ciut* + *-ac*].

ciútă, ciute f. femela cerbului, cerboaică: *cerbi cu coarne rămuroase, ciute sprintene de munte.* EM. [Cuv. autoht.; cf. alb. *shutë*].

ciutéică, ciuteici f. (reg.) buturugă. [*Ciot* + *-eică*].

ciútură, ciuturi f. **1.** găleată din doage pentru scos apa din fîntînă: *lumea e ca un puţ cu două ciuturi.* AL.; **a turna cu ciutura,** a ploua foarte tare: *trimise asupra locului o vijelie şi o ploaie de turnă cu ciutura.* ISP.; **2.** (reg.; la morile de apă) roată cu fusul vertical; **3.** (reg.) ţeavă la pipă: *slujeşti pe o ţundră sură şi pe o pipă cu ciutură.* POP.; **4.** (reg.) tigvă pentru păstrat apa la cîmp. [Lat. *cytola*].

ciutureá, ciuturele f. (pop.) diminutiv al lui ciutură: *şi io m-oi face mică ciuturea.* POP. [*Ciutură* + *-ea*].

ciuváş, ~i, ciuvaşă, ~e a. care aparţine Ciuvaşiei, republică din cadrul Federaţiei Ruse, sau populaţiei ei, referitor la această republică sau la populaţia acesteia. // m., f. persoană din Republica Ciuvaşia. [Din rus. *čuvaşi*].

ciuvícă f. v. ciovică.

civadiéră, civadiere f. (mar.) pînză pătrată fixată pe bompres. [Din it. *civadiera,* fr. *civadière*].

civét, civeturi n. carne de vînat preparat cu sos de vin şi cu arpagic: *deşi vînatul oprit, ţinea să mă ospăteze cu civet.* VOIC. [Din fr. *civet*].

civétă, civete f. mamifer carnivor care trăieşte în Africa şi în Asia şi are o pungă ce secretă o materie odorantă folosită în parfumerie (*Viverra civetta*). [Din fr. *civette*].

cívic, ~ci, civică, ~ce a. **1.** cetăţenesc: *datorii, virtuţi civice;* **centru civic,** zonă a unei localităţi (de obicei a unui oraş mare) în care sînt concentrate instituţiile administrative; **coroană civică,** cunună de stejar atribuită la romani celui care salva viaţa unui cetăţean; **2.** (rar) patriotic: *am scris destule poezii civice, patriotice în sensul direct al cuvîntului.* VIERU. // n. ceea ce ţine de cetăţean, de viaţa în societate: *libertatea e bună cînd e însoţită de noţiunea civicului.* CĂL. [Din fr. *civique,* lat. *civicus*].

cívil, ~i, civilă, ~e a. **1.** referitor la cetăţenii unui stat şi la raporturile juridice dintre ei: *ca să li se dea o situaţie civilă, au fost înfiaţi de către un unchi.* CĂL.; *societate civilă;* **război civil,** conflict armat între grupuri adverse din aceeaşi ţară: *războaiele civile depopulase Italia însăşi.* EM.; **2.** care nu este militar sau care nu ţine de biserică: *căpitanul şi-ar fi dorit o înmormîntare civilă sau, şi mai bine, incinerarea.* GHEŢIE; *haine civile; autorităţi civile;* **în civil,** cu haine civile, fără uniformă: *ofiţer îmbrăcat în civil;* **drept civil,** ramură a dreptului care se ocupă cu condiţiile persoanelor, raporturile lor de familie, precum şi alte raporturi juridice generatoare de drepturi, obligaţii etc.; **cod civil,** totalitate a normelor juridice care reglementează raporturile în această ramură a dreptului; **drepturi civile,** drepturi care vizează interesele personale; **parte civilă,** persoană care reclamă despăgubiri pentru daunele suferite; **stare civilă,** situaţie a unei persoane potrivit actelor de naştere, de căsătorie şi de deces: *primarii sînt ofiţerii stării civile;* **căsătorie** (sau **cununie civilă**), căsătorie oficiată de reprezentantul autorităţii administrative: *cununia civilă se oficie chiar în locuinţa bătrînei mirese.* CĂL.; *a rămas hotărît că vor face căsătoria civilă la Bucureşti.* VINEA. // m. persoană care nu este militar sau preot: *mai făcu doi-trei paşi spre un grup de trei civili.* PETR.; (şi: (înv.) **ţivil**). [Din fr. *civil,* lat. *civilis,* germ. *zivil, Zivil*].

civilíe f. (pop.) stare, condiţie de om civil (care nu este militar sau preot). [*Civil* + *-ie*].

civilíst, civilişti m. specialist în dreptul civil. [Din fr. *civiliste*].

civilitáte, (rar) **civilităţi** f. **1.** comportare frumoasă; politeţe, curtenie: *l-am abordat cu multă civilitate, aplecîndu-mă politicos în faţa lui.* GHEŢIE; *a fost apreciat pentru civilitatea lui;* **2.** (rar) apreciere, vorbă, gest de complezenţă: *cartea nu întîmpină printre gînditorii cărora li se trimise decît civilităţi.* CĂL.; **3.** (rar) stare, condiţie de om civil, civilie: *trecînd în civilitate, trebuie să dezbrace uniforma.* CĂL. [Din lat. *civilitas, -atis,* fr. *civilité*].

civilizá, civilizez vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni civilizat: *atîta vreme cît i-a trebuit omenirii, de la egipteni pînă azi, spre a se civiliza.* IBR. [Din fr. ***civiliser***].

civilizăbil, ~i, civilizabilă, ~e a. care se poate civiliza: *populaţii greu civilizabile.* [Din fr. ***civilisable***].

civilizáre f. acţiunea de a (se) civiliza. [V. ***civiliza***].

civilizăt, ~ţi, civilizată, ~e a. **1.** care are un nivel cultural înalt, care are un standard de viaţă ridicat: *vorbeşte ca un fecior de boier, ca un bonjurist care a fost în ţări civilizate.* CĂL.; (subst.) *mintea primitivă se deosebeşte de mintea civilizatului prin elemente fundamentale de conţinut.* BL.; **2.** manierat, politicos. [V. ***civiliza***].

civilizatór, ~i, civilizatoáre a. **1.** care răspîndeşte civilizaţia, care civilizează: *erau chemaţi a începe şi a urma fără descurajare solia lor civilizatoare.* AL.; **2.** care favorizează progresul civilizaţiei: *sînt fenomene de creaţie culturală, de producţie civilizatorie.* BL.; (şi: **civilizatoriu**). [Din fr. ***civilisateur***].

civilizatóriu a. v. **civilizator.**

civilizáţie, civilizaţii f. **1.** stare a omului civilizat şi a societăţii civilizate: *tema efemerităţii civilizaţiilor şi împărăţiilor era proprie literaturii române.* CĂL.; *binefacerile civilizaţiei;* **2.** nivel superior în dezvoltarea omenirii: *clasele mici vin în contact cu civilizaţia şi sînt distruse.* IBR.; **3.** sumă a valorilor materiale şi spirituale create de o comunitate umană; (p. restr.) cultură: *este introducerea civilizaţiei apusene sau, mai bine, europenizarea ţărilor române.* IBR.; (şi: (înv.) **civilizaţiune**). [Din fr. ***civilisation,*** germ. ***Zivilisation***].

civilizaţiúne f. v. **civilizaţie.**

civísm n. atitudine, comportare de bun cetăţean: *civismul tău nu poate suporta una ca asta.* VINEA. [Din fr. ***civisme***].

civít, ~ţi, civită, ~e a. (reg.) albastru-închis, indigo: *birjarii ... înfăşuraţi în dulămi roşii şi civite îşi înfundau căciulile pe ochi.* MACED. [Din turc. ***çivit***].

civíu, civii m. (reg.) pui mic de crap. [Et. nec.].

ciz, cizi m. (reg.) scatiu (*Cardualis spinus*). [Din sl. ***çiz***].

cizelá, cizelez vb. **1.** (tr.) a prelucra minuţios cu dalta şi cu ciocanul; **2.** (tr.) a şlefui; (p. ext.) a perfecţiona, a îmbunătăţi: *un scriitor, mai cu seamă care îşi cizelează stilul, şi un poet trebuie să facă acest lucru.* IBR.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) civiliza. [Din fr. ***ciseler***].

cizeláre, cizelări f. acţiunea de a (se) cizela şi rezultatul ei. [V. ***cizela***].

cizelát, ~ţi, cizelată, ~e a. **1.** prelucrat, finisat (cu dalta, cu ciocanul etc.): *o zaharniţă veche şi un cleştişor cizelat, amîndouă de argint, completau dichisul.* VINEA; *bijuterie cizelată;* **2.** îmbunătăţit ca stil, ca exprimare: *vers cizelat;* **3.** (fig.) cu deprinderi civilizate; rafinat: *un tînăr cizelat.* [V. ***cizela***].

cizelúră, cizeluri f. ornament, înfloriturăă (artistică) realizată cu migală: *poeziile sale sînt ca nişte cizeluri pe argint.* MACED. [Din fr. ***ciselure***].

cizmár, cizmari m. persoană care face sau repară încălţăminte: *autorul fusese poet şi cizmar.* BAC.; (adj.) *tot o convorbire de acestea ... se deschisese într-o zi între el şi un lucrător cizmar.* BAC. [***Cizmă*** + *-ar*].

cízmă, cizme f. **1.** încălţăminte cu carîmbul (aproape) pînă la genunchi: *un bărbat voinic, cu cizme, îşi croi drum spre mine.* GHEŢIE; *cizma se compune din căpută şi carîmb;* **prost ca o cizmă,** foarte prost, tîmpit; **2.** (depr.) om de nimic (prost şi închipuit). [Din magh. ***csizma***].

cizmărésc, ~şti, cizmăreáscă, ~eşti a. care serveşte cizmarului; care aparţine cizmarului. [***Cizmar*** + *-esc*].

cizmărie[1], cizmării f. **1.** atelierul cizmarului: *nu rareori îl vedeai prin cizmării stînd pe scăunaş.* BAC. [***Cizmă*** + *-ărie*].

cizmărie[2] f. meseria de cizmar: *decît pseudotalent în literatură, mai bine talent în cizmărie.* EM. [***Cizmar*** + *-ie*].

cizmulíţă, cizmulíţe f. diminutiv al lui cizmă. [***Cizmă*** + *-uliţă*].

cîci, cîciuri n. (reg.) chichiţa sau lada luntrei. [Et. nec.].

cîcîí, cîcîi vb. (refl.) a zăbovi, a întîrzia prea mult (făcînd ceva); a ezita. [Et. nec.].

cîcîíală, cîcîieli f. faptul de a se cîcîi; şovăire, ezitare. [***Cîcîi*** + *-eală*].

cîine, cîini m. **1.** mamifer carnivor domesticit, folosit, de obicei, pentru pază şi pentru vînătoare (*Canis domesticus*): *cine-au îndrăgit străinii, mînca-i-ar inima cîinii.* EM.; *stăpîne, mai cheamă şi-un cîne.* POP.; **cîine-lup,** specie a acestui animal rezultată din încrucişarea cu lupul: *Azor era un cîine-lup splendid.* VOIC.; **viaţă de cîine,** trai prost, viaţă grea; **a trăi ca cîinile cu pisica** sau **a se mînca ca cîinii,** a trăi în duşmănie, a nu se înţelege deloc; **a tăia frunză la cîini** (sau **cîinilor**), a trîndăvi, a nu face nimic; **nici cîine, nici ogar,** v. **ogar; din coadă de cîine nu faci sită de mătase,** v. **coadă; nu-i numai un cîine scurt de coadă,** sînt mai multe lucruri la fel; **cîinele care latră nu muşcă,** cine face multă gură nu este şi cel primejdios; **a-i mînca** (cuiva) **cîinii din traistă,** v. **traistă; cum nu-i este cîinelui a linge sare,** deloc, cu nici un chip: *nu ne era a învăţa cum nu-i e cînelui a linge sare.* CR.; **2.** nume dat unui om rău, hain: *cîinele de tată-său.* POP.; **3.** poreclă dată de turci creştinilor: *un om făr'de lege, un cîine creştin.* BOL.; **4. cîinele-mare,** constelaţie boreală din care face parte steaua Sirius; **cîinele-mic,** constelaţie boreală, situată între Hydra şi Orion; **5.** (reg.) **cîine-tătărăsc,** nagîţ (*Vanellus vanellus*); **6. cîinele-babei,** larva unor fluturi de noapte, de forma unui vierme mare, chitinos, cu un cîrlig la unul din capete; **7. cîine-de-mare,** specie de rechin de talie mică, de culoare albastră-cenuşie, cu cîte un spin la aripioarele dorsale: *vînarea în pură frenezie cinegetică a cîinilor de mare cu ciomegele.* CĂL.; **8.** (reg.) masă de tras doage; (şi: (pop.) **cîne**). [Lat. ***canis***].

cîinésc, ~şti, cîineáscă, ~eşti a. **1.** care ţine de cîine, referitor la cîine; specific cîinilor: *alte cîteva minute le petrecură tot în tăcere,... cuprinşi de o poftă de mîncare cîinească.* VINEA; *boală cîinească;* **lemn-cîinesc,** v. **lemn**; **2.** (fig.) rău, hain; aspru: *afară e o vreme cîinească.* CAR.; *suflet cîinesc;* (şi: (pop.) **cînesc**). [***Cîine*** + *-esc*].

cîinéşte adv. **1.** ca un cîine; **a înota cîineşte,** a înota dînd dezordonat din mîini şi din picioare: *m-au învăţat mai întîi să înot cîineşte.* GHEŢIE; **2.** cu duşmănie; fără milă: *turcul se uită cîineşte.* POP.; **3.** cu anevoie, în mod chinuitor; **cîine-cîineşte,** cu mare greutate: *cu spînul tot am dus-o cum am dus-o, cîne-cîneşte, pînă acum.* CR., (şi: (pop.) **cîneşte**). [***Cîine*** + *-eşte*].

cîinie f. neîndurare, cruzime, cînoşenie. [***Cîine*** + *-ie*].

cîinós, ~şi, cîinoásă, ~e a. **1.** rău la inimă; crud, rău: *baba, cînoasă la inimă, de cuvînt: face cum i-a zis stăpînu-său.* CR.; *încercaţi să faceţi asta, el nu este cînos.* VIERU; **2.** greu de suportat; vrăjmaş: *vreme cînoasă;* (şi: (pop.) **cînos**). [***Cîine*** + *-os*].

cîinoşénie f. cînie: *ştiam cînoşenia lui Ştirbei.* PETR. [***Cînos*** + *-enie*].

cîlţi m. pl. fire scurte şi groase, rămase după dărăcirea cînepei sau a inului şi folosite la ţesutul sacilor: *o, tu crai cu barba-n noduri ca şi cîlţii cînd nu-i perii.* EM. [Din sl. ***klŭkŭ*** (pl. ***klŭci***)].

cîlţós, ~şi, cîlţoasă, ~e a. cu fire încîlcite (şi tari) ca nişte cîlţi: *era bătrînă, cu păr cîlţos şi cărunt.* SAD. [***Cîlţi*** + *-os*].

cîlţuí, cîlţuiesc vb. (tr.) **1.** a astupa cu cîlţi; **2.** a destrăma o împletitură sau o ţesătură. [De la ***cîlţi***].

cîmp, cîmpuri n. şi (rar) **cîmpi** m. **1.** întindere de pămînt (arabil) fără accidente importante; cîmpie: *bucatele cîmpilor cetăţii ce era pen împrejurul ei au pus întru dînsa.* BIBLIA; *la noi sînt codri verzi de brad şi cîmpuri de mătasă.* GOGA; (fig.) *uncheşul a trecut călare prin cîmpul sufletului meu, ca un şef al seminţiilor vechi.* SAD.; **în plin cîmp,** sub cerul liber, fără adăpost; **2.** loc, spaţiu de pămînt în afara unei localităţi (unde nu mai sînt case): *în cîteva minute sînt afară, la cîmp.* CAR.; **a(-şi) lua cîmpii, a)** a fugi; **b)** a-şi pierde minţile, a înnebuni: *îmi vine să turbez, să iau cîmpii, nu altă ceva.* CR.; **a bate cîmpii,** a se abate de la subiect, a aiuri: *Odobescu bate cîmpii cu graţie pe simpla firmă verbală a vînătoarei.* CĂL.; **3.** loc, spaţiu unde se desfăşoară o anumită activitate: *era de aşteptat un alt curier de pe cîmpul de război.* SAD.; *cîmpul de bătaie;* **4.** fondul unui tablou, unei ţesături (imprimate) etc.: *rochie cu cîmp negru şi cu flori de mătase;* **5.** (fig.) domeniu, sferă (de acţiune, de existenţă etc.): *toate descoperirile ce s-au făcut în cîmpul vast al chimiei.* BL.; *vastul cîmp al istoriei naţionale.* [Lat. ***campus***].

cîmpeán, cîmpeni m. locuitor de la cîmp, de la ţară. [***Cîmp*** + *-ean*].

cîmpeáncă, cîmpence f. femeie care locuieşte la cîmp, la ţară: *junele cîmpence se duceau ... să petrecă sărbătoarea în vecini.* OD. [***Cîmpean*** + *-că*].

cîmpenésc, ~şti, cîmpeneáscă, ~eşti a. specific cîmpului sau vieţii de la ţară; de (la) cîmp; (înv.) cîmpesc: *armonia cîmpenească împle sara cu miile ei de glasuri.* EM. [***Cîmpean*** + *-esc*].

cîmpésc, ~şti, cîmpeáscă, ~eşti a. (înv.) cîmpenesc: *toate vestesc ... dulceaţa vieţii cîmpeşti.* NEGR. [***Cîmp*** + *-esc*].

cîmpíe, cîmpii f. suprafaţă de pămînt întinsă (fără accidente de teren); şes, cîmp: *cîmpia aburca în soarele dimineţii.* SAD.; *partea cea mai mare a Munteniei e o imensă cîmpie.* [***Cîmp*** + *-ie*].

cînd adv. **1.** (interogativ) în care moment?, în care timp?: *cînd ai pierdut biletul, Zoe?* CAR.; *cînd te-ai întors?* (precedat de prep.): *dar de cînd aţi pus voi stăpînire pe mine?* zise Gerilă. CR.; **2.** (relativ; introduce o temporală) în (momentul în) care; în timp ce: *acum e timpul cînd se dă de mîncare.* ISP.; *toată nobilimea era la biserică, cînd am intrat.* NEGR.; (preced. de prep.): *noi nu sîntem de pe cînd ovreme cîinească. CR.; **cînd şi cînd** sau **din cînd în cînd,** din timp în timp; cîteodată: *cînd şi cînd un cîine urlă ca din surlă.* TOP.; *din cînd în cînd autorul intervine în focul disputelor cu adnotaţii la subsol.* BL.; **cînd de cînd,** din clipă în clipă, cît p-aci, aproape să ...: *cînd de cînd era să-l şi ajungă cu paloşul.* BĂLC.; **cînd ..., cînd ...,** cîteodată ... altă dată, uneori ... alteori: *prind cocoşii a cînta ... cînd mai gros, cînd mai subţire.* POP.; **3.** (relativ; indică legătura dintre două acţiuni) şi (deodată): *cînd prin dreptul podului, numai iaca şi ursul.* CR.; **cînd colo,** (exprimă surprinderea) în loc de asta, în realitate: *cînd colo, zărghitul de Trăsnea dormea pe hat.* CR.; **4.** (relativ; introduce o cauzală) fiindcă, deoarece: *cînd ştia că are să deie peste Ivan, i se tăiau picioarele.* CR.; **5.** (relativ; introduce o condiţională) dară, de: *ce a scos din voi Apusul, cînd nimic nu e de scos?* EM. [Lat. ***quando***].

cîndăi adv. (înv.) poate, posibil: *iară înaintea lui Dumnedzău cândai vor hi mari nu vor hi pleave.* VARL. [***Cînd*** + *-ai*].

cîndvá adv. într-un moment (neprecizat) din trecut sau din viitor: *ei speră c-ajungînd cîndva*

miniştri le-a deschide carieră. EM.; *saşii, care şi ei fuseseră cîndva catolici, au îmbrăţişat cu toţii luteranismul.* BL. [*Cînd + -va*].

cîne m. v. **cîine.**

cînepár, cînepari m. pasăre mică cu pene roşii pe cap şi pe gît şi albe pe aripi, care se hrăneşte mai ales cu seminţe de cînepă (*Carduellis cannabina*). [*Cînepă + -ar*].

cînepă, (rar) **cînepe** f. **1.** plantă textilă din tulpina căreia se scot fibre (pentru ţesături) şi din seminţele căreia se extrage ulei (*Cannabis sativa*): *eu fuga iepureşte prin cînepă, şi ea pe urma mea.* CR.; **2.** fibre textile obţinute din tulpina acestei plante: *avea o biciuşcă de cele de cînepă, împletită de mîna lui.* CR.; **cînepa-dracului, a)** (şi **cînepa-codrului**) cînepioară (*Eupatorium cannabinum*); **b)** (fam.) chică, păr: *am s-o ieu de cînepa dracului şi am s-o învăţ eu.* CR.; **3.** seminţele acestei plante: *unele păsări cîntătoare se hrănesc cu cînepă.* [Lat. ***canepa (=cannabis)***].

cînepărîe, cînepării f. **1.** cînepă multă strînsă la un loc; **2.** cînepişte. [*Cînepă + -ărie*].

cînepăríţă, cînepăriţe f. (reg.) cînepar (*Carduelles cannabina*). [*Cînepă + -ăriţă*].

cînepioáră, cînepioare f. plantă erbacee din familia compozitelor cu flori roşietice (*Eupatorium cannabinum*). [*Cînepă + -ioară*].

cînepíşte, cînepişti f. teren cultivat cu cînepă; cînepărie. [*Cînepă + -işte*].

cînepíu, ~ii, cînepie, ~ii a. **1.** de culoarea cînepii; cenuşiu: *cu o chică mare de păr cînepiu şi cu nasul roşu, părintele ne vorbea fără şart.* GHEŢIE; *o găină cînepie;* **2.** (fam.) ameţit, beat. [*Cînepă + -iu*].

cînér, cîneri m. (reg.) om rău, hain, cîinos: *afurisit să fie cîneriul de vornic.* CR. [De la ***cîne***].

cînésc a. v. **cîinesc.**

cîneşte adv. v. **cîineşte.**

cînjéu, cînjeuri n. (reg.) parte a furcii în care se prinde caierul. [V. ***gînjeu***].

cînós a. v. **cîinos.**

cînt, cînturi m. **1.** cîntec, cîntare: *un cînt frumos şi dulce adormitor sunînd.* EM.; **2.** poezie (însoţită de muzică): *al meu e cîntul ce-n pustie neputincioasă jale-şi plînge.* GOGA; **3.** disciplină de învăţămînt prin care se studiază muzica şi se exersează bucăţi muzicale: *mai atrăgătoare se dovedeau a fi orele de desen şi de cînt.* GHEŢIE; **4.** (înv.) diviziune a unei opere literare: *epopee în douăsprezece cînturi.* [De la ***cînta***].

cîntá, cînt vb. **1.** (intr. şi tr.) a emite cu ajutorul vocii un şir de sunete muzicale care formează o melodie sau un acord: *vin cîntînd în stoluri fete de la grîu.* COŞB.; (p. ext.) *îngînat de glas de ape cînt-un corn cu-nduioşare.* EM.; (fig.) *bătuse toată noaptea austrul, cîntînd şi bubuind în crengi.* SAD.; **2.** (intr. şi tr.) a executa un cîntec cu un instrument muzical: *dădea lustru saloanelor, cîntînd din harfă.* CĂL.; *a cînta la vioară;* (refl. impers.) *era numele unui instrument muzical cu care se cînta în antichitate.* IBR.; **a cînta cuiva în strună** (sau **în struna,** rar, **în strunele cuiva**), v. **strună; 3.** (intr.; despre păsări, insecte etc.) a scoate sunetele caracteristice speciei: *broaştele semeţe cîntau cu glasuri multe.* TOP.; *cocoşul cîntă;* **a(-i) cînta (cuiva) cucul din faţă,** v. **faţă; 4.** (tr.) a descrie, a povesti ceva în versuri: *încorda-voi a mea liră să cînt dragostea?* EM.; (refl. pas.) *pentru întîia oară se cîntă la noi intimitatea.* CĂL.; (fig.; intr.) *lui Parpangel rău cărţile-i cîntă.* B-DEL.; **5.** (tr.) a glorifica, a celebra: *scriitorii sînt mai blazaţi, au un plumb în aripă, nu mai cîntă aspiraţiile poporului.* IBR.; *a cînta isprăvile eroului;* **6.** (tr.) a vorbi mereu, a înduga: *să-mi cînte lumea cîte vrea! mi-e dragă una şi-i a mea.* COŞB.; **7.** (reg.; tr.) a boci, a jeli pe cineva; **8.** (refl.) a plînge, a se tîngui: *pîne să nu mai frămînte, după min' să nu se cînte.* POP. [Lat. ***cantare***].

cîntár, cîntare n. **1.** instrument care serveşte la stabilirea greutăţii: *nu-i cîntar să-i poată să-i cîntărească grîul.* VIERU; *a verificat cantitatea la cîntar;* (fig.) *aticismul limbii tale o să-l pună la cîntar.* EM.; **a trage la cîntar,** a) a avea greutate mare; a fi greu; **b)** (fig.) a avea importanţă (mare); a conta; **2.** cîntărire: *l-a înşelat la cîntar;* **3.** (înv.) unitate pentru măsurarea greutăţii, echivalentă cu 50 de kilograme: *îmbarcară pe corăbii aproape o mie cîntare de mobile.* BĂLC. [Din turc. ***kantar***].

cîntáre, cîntări f. **1.** acţiunea de a cînta şi rezultatul ei; cîntat; **2.** cîntec, muzică: *noaptea părea că ascultă această cîntare în tristeţea ei, în fîşîitul frunzelor.* MAT.; **3.** compoziţie literară cu caracter laudativ: *Cîntarea României.* RUSSO; **Cîntarea cîntărilor,** una din cărţile Vechiului Testament atribuite lui Solomon. [V. ***cînta***].

cîntát n. **1.** faptul de a cînta; cîntare; **2.** sunet caracteristic scos de unele păsări, insecte sau animale: *cîntatul cocoşilor.* [V. ***cînta***].

cîntăreálă, cîntăreli f. determinare a greutăţii; acţiunea de a cîntări. [*Cîntări + -eală*].

cîntăréţ, ~i, cîntăreáţă, ~eţe m., f. **1.** persoană care cîntă din gură sau la un instrument; (p.ext.) *bate vîntul frunza-n dungă, cîntăreţii mi-i alungă.* EM.; **2.** artist care are profesiunea de a cînta: *Eminescu umbla după o cîntăreaţă vieneză.* CĂL; **3.** persoană care realizează cîntările (şi citirile) la serviciul religios; dascăl: *într-o vreme cînd cîntăreţii bisericeşti înfăţişau ceva, el a trecut din loc în loc.* CĂL.; **4.** poet: *pe la amiază, viitorul cîntăreţ al limbii văzu lumina zilei.* CĂL.; *străvechiul cîntăreţ Homer.* // a. (înv.) care cîntă: *era să pice cu tine şi cea sîntă putere cîntăreaţă ce aveai tu rară.* B.-DEL. [*Cînta + -ăreţ*].

cîntări, cîntăresc vb. **1.** (tr.) a determina greutatea unui lucru: *nu-i cîntar să-i poată să-i cîntărească grîul.* VIERU; *a cîntări carnea;* (refl. pas.) *se va da semnalul alergării îndată ce se vor cîntări concurenţii.* NEGR.; **2.** (intr.) a trage la cîntar, a avea o anumită greutate: *aurul cîntăreşte mai mult decît argintul;* **3.** (fig.; tr.) a aprecia, a evalua, a judeca (valoarea): *ea cunoştea prea bine pe comite şi învăţase a cîntări mîniile lui.* SAD.; *cum l-am văzut, l-am şi cîntărit;* **a-şi cîntări (bine) vorbele** (sau **cuvintele**), a vorbi cu grijă; **4.** (fig.; intr.) a valora, a preţui, a conta: *părerea lui cîntăreşte mult.* [De la ***cîntar***].

cîntăríre, cîntăriri f. acţiunea de a cîntări: *cîntărirea în perspectivă politică a evenimentelor religioase din istoria popoarelor apare în chip izbitor.* BL. [V. ***cîntări***].

cîntărít[1] n. faptul de a cîntări: *cîntăritul mărfurilor.* [V. ***cîntări***].

cîntărít[2]**, ~ţi, cîntărită, ~e** a. **1.** care se comportă echilibrat, care chibzuieşte bine înainte de a face ceva; cumpănit, măsurat, chibzuit: *om cîntărit;* **2.** care reflectă echilibru, chibzuinţă, stăpînire, reţinere: *vorbe cîntărite.* [V. ***cîntări***].

cîntătór, ~i, cîntătoáre a. care cîntă: *pasăre cîntătoare;* (fig.) *o verde oază fermecată cu repezi ape cîntătoare.* MACED. // m. **1.** (înv.) cîntăreţ de profesie: *s-au păstrat pe la cîntătorii din sate.* OD.; **2.** poet: *cîntător al primăverii ce ai darul a plăcea.* ALEX.; **3.** (pop.) cocoş: *despre ziori, la glas viu de cîntători.* AL.; **4.** (pl.) timpul cînd cîntă cocoşii de ziuă; zori: *noaptea pe la cîntători cînd zorile-s albe.* AL. [*Cînta + -tor*].

cîntec, cîntece n. **1.** şir de sunete armonioase emise de voce sau de un instrument; cîntare, cînt: *o ducea tot într-un cîntec, de parcă era toată lumea a lui.* CR.; **cîntec popular,** compoziţie muzicală transmisă din generaţie în generaţie de membrii unui popor, fără a se cunoaşte momentul, locul şi autorul compunerii: *cîntecele noastre populare sînt mai ales hore sau doine;* **a fi cu cîntec,** a fi cu tîlc, dubios, obscur; **2.** ciripitul păsărilor: *şi cum vin cu drum de fier, toate cîntecele pier.* EM.; *duiosul cîntec al privighetorii;* **cîntecul lebedei,** ultima operă sau manifestare de valoare a unui artist; **3.** compoziţie literară în versuri însoţită de melodie; **cîntec bătrînesc,** baladă populară; **cîntec de dor,** doină; **cîntec de lume,** poezie de dragoste însoţită de melodie: *îl plimba cu dînsul noaptea în butcă ... de-i cînta cîntece de lume.* GHICA; **cîntec de stea,** cîntec religios (sub forma unui psalm versificat) interpretat în preajma şi în zilele Crăciunului de colindătorii cu steaua; **povestea** (sau **vorba**) **cîntecului,** cum se zice, cum este vorba: *şi-apoi povestea cîntecului: las'că era de la Piatră de locul ei, dar era şi îmbujorată Malca.* CR.; **4.** (înv.) diviziune, capitol al unei epopei (sau al altei opere în versuri): *poeticu ... începe de unde curmasă în cîntecul trecut.* B.-DEL. [Lat. ***canticum***].

cîntecél, cîntecele n. diminutiv al lui cîntec; cîntec scurt: *destule cîntecele făcui eu mai demult, ce fetele le cîntă.* NEGR.; *cîntecel comic.* [*Cîntec + -el*].

cîr interj. **1.** cuvînt care imită strigătul ciorii şi al găinii; **2.** (reg.) strigătul cu care se alungă păsările; **cîr-mîr,** (cu) ceartă, (cu) ciorovăială, (cu) cîrteală: *ce să mai zică puiul? nu mai încăpea cîr-mîr.* CAR.; **că-i cîr, că-i mîr,** se spune despre cineva nehotărît, şovăitor. [Onomat.].

cîrav, ~i, cîravă, ~e a. (reg.) bolnăvicios; (aproape) bolnav: *astăzi este cîrav, nu poate face nimic.* [Et. nec.].

cîră[1] f. cicăleală, insistenţă; **a se ţine de cîra cuiva,** a stărui pe lîngă cineva: *se ţinu de cîra bărbatului său, ca să-şi prăpădească copiii.* ISP. [De la ***cîr***].

cîră[2]**, cîre** f. (reg.) zvîrlugă (*Cobitus taenia*). [Et. nec.].

cîrc interj. sunet slab, cuvînt nedesluşit; **a nu zice nici cîrc,** a tăcea chitic, a nu spune nimic: *auzind noi ce ni se pregăteşte, ghiontitune-am unul pe altul, chicotind înăduşit şi ca mai ba să zicem nici cîrc.* CR.; **cît ai zice cîrc,** foarte repede, într-o clipă. [Onomat.].

cîrcă f. **1. în cîrcă,** în spate, în spinare: *ai fi zis că duce în cîrcă jumătate din globul pămîntesc.* HOGAŞ; *îl luă în cîrcă;* **a-i pune** (cuiva ceva) **în cîrcă,** a-i atribui cuiva ceva (condamnabil): *acţiunea fusese pusă la cale de nişte adversari necunoscuţi, pentru a le pune în cîrcă o nelegiuire.* GHEŢIE; **2.** sarcină: *o cîrcă de struguri.* [Din sb. ***krke***].

cîrcălác, cîrcăieci m. insectă miriapodă, de culoare castanie, care trăieşte în locuri umede şi întunecoase (*Scolopendra cingulata*): *moliile şi cîrcîiecii se folosesc singuri de acele rămăşiţe.* OD. [Din turc. ***kirkayak***].

cîrcălí, cîrcălesc vb. (reg.) **1.** (refl.) a se frige numai deasupra; a se perpeli; **2.** (tr.) a face de mîntuială; a strica. [Cf. sb. ***krkalyti***].

cîrceá, cîrceie f. (reg.) lemn care leagă tînjala de protap. [V. ***cîrcel***].

cîrcéie, cîrceie f. cîrlig de fier sau de lemn care leagă tînjala de protap cînd se înjugă patru boi: *sclipuim de cole o coasă ruptă, de ici o cîrceie de tînjală.* CR. [V. ***cîrcel***].

cîrcél, cîrcei m. **1.** organ al unor plante, de forma unui fir în spirală, cu care se agaţă de corpurile din jur: *ea adoră ... sinuozităţile mixte, spirale, ca ale cîrcelului viţei de vie.* BL.; (adv.) *peste noapte a şi dat holera peste mine şi m-a zgîrcit cîrcel.* CR.; **2.** ciorchine fără boabe; **3.** amnar la războiul de ţesut; **4.** contracţie bruscă şi involuntară a muşchilor (însoţită de senzaţii dureroase): *îngele se opuse în mine şi simţeam cîrcei în picioare.* RUSSO. [De la ***cîrci*** (<sb. ***krč***) + ***-el***].

cîrcí, cîrcesc vb. (refl.) a se strînge, a se zgîrci. [Din sl. ***krŭčiti***].

cîrciumăr m. v. **cîrciumar.**

cîrcióc n. v. **cîrcîog.**

cîrcimă f. v. **cîrciumă.**

cîrcimăreásă f. v. cîrciumăreasă.

cîrcimăríţă f. v. cîrciumăriţă.

cîrciocár m. v. cîrciogar.

cîrciocărésc a. v. cîrciogăresc.

cîrcióg, cîrcioguri n. tertip, şiretlic (judecătoresc): *cunosc orice cîrcioguri şi orice coţcării.* AL.; *fraza sforăitoare şi cîrciocul advocăţesc sînt chemate a înlocui şi minte, şi prevedere.* EM.; (şi: (reg.) **cîrcioc**). [Din ucr. ***kručok***].

cîrciogár, cîrciogari m. om care caută ceartă; cîrcotaş: *îi cîrciocar de frunte.* AL.; *România are ruşinea de-a geme sub jugul cîrciocarilor.* EM.; (şi: **cîrciocar**). [***Cîrciog*** + *-ar*].

cîrciogărésc, ~şti, cîrciogăreáscă, ~eşti a. care ţine de cîrciogar, al cîrciogarului: *să întoarcă şuruburi cîrciocăreşti.* AL.; (şi: **cîrciocăresc**). [***Cîrciogar*** + *-esc*].

cîrcíor, ~i, cîrcioáră, ~e a. (reg.) cu lîna creaţă: *oaie cîrcioară; berbec cîrcîor.* [Cf. ***cîrcel***].

cîrciumár, cîrciumari m. persoană care ţine o cîrciumă: *a încercat să ducă o viaţă cinstită de cîrciumar.* CĂL.; (şi: (reg.) **cîrcimar, crîşmar,** (înv.) **crîcimar**). [***Cîrciumă*** + *-ar*].

cîrciumă, cîrciumi f. local unde se vînd şi se consumă băuturi alcoolice; (şi: (reg.) **cîrcimă, crîşmă**). [Din sl. ***krŭčima***].

cîrciumăreásă, cîrciumărese f. **1.** soţie de cîrciumar; femeie care ţine o cîrciumă; cîrciumăriţă: *cînd aburii vinului şi ochii crîşmăresei au produs efectul lor, încep horele.* NEGR.; *îşi ia nevasta frumoasă ş-o pune cîrciumăreasă.* POP.; **2.** plantă erbacee ornamentală cu flori mari, albe, galbene sau roşii (*Zinnia elegans*); *glastre de cîrciumărese şi de muşcate atîrnau... în dreptul geamurilor.* VINEA; (şi: (reg.) **cîrcimăreasă, crîşmăreasă**). [***Cîrciumar*** + *-easă*].

cîrciumărí, cîrciumăresc vb. (pop.; intr.) a avea cîrciumă; a vinde sau a servi într-o cîrciumă: *vin cine vindea şi-mi cîrciumărea?* POP. [***Cîrciumar*** + *-i*].

cîrciumăríe f. meserie de cîrciumar: *cîrciumăria evreiască în ţară au ajuns un adevărat scandal.* EM. [***Cîrciumar*** + *-ie*].

cîrciumărít n. **1.** (pop.) faptul de a cîrciumări; **2.** (înv.) impozit care se percepea pe cîrciumi. [V. ***cîrciumări***].

cîrciumăríţă, cîrciumăriţe f. cîrciumăreasă: *iar' dă crîcimăriţe şi crîcimari pe-aceia pun ş-acolo să fie.* B.-DEL.; (şi: (înv.) **crîcimăriţă,** (reg.) **cîrcimăriţă, crîşmăriţă**). [***Cîrciumar*** + *-iţă*].

cîrcîí, pers. 3 **cîrcîie** vb. (intr.; despre unele păsări) a scoate sunete caracteristice: *umblam ... stîrnind struzi cu zbor tăcut şi mierle care filfîiau cîrcîind spăriate.* SAD. [Onomat.].

cîrcîíre, cîrcîíri f. acţiunea de a cîrcîi şi rezultatul ei; sunet scos de unele păsări: *auzi cîrcîiri de spaimă şi bătăi de aripi în poiată.* SAD. [V. ***cîrcîi***].

cîrcní vb. v. ***crîcni***.

cîrcotáş, ~i, cîrcotaşă, ~e a. (şi subst.) care este mereu nemulţumit, care caută mereu ceartă: *eşti cîrcotaş şi rău amic.* CAR. [***Cîrcotă*** + *-aş*].

cîrcotă, cîrcote f. **1.** ceartă, gîlceavă, neînţelegere: *negoţul se petrece fără cîrcotă.* DELAVR.; **a intra** (sau **a se baga**) **în cîrcotă (cu cineva),** a ajunge la ceartă, la dispută (cu cineva): *drept să-ţi spun, cu boierii în cîrcotă nu mă bag.* CAR.; **2.** conflict, diferend, dispută: *s-a deschis în revendicare un vechi proces, crezut stins, o cîrcotă cu moştenitorii unuia Ciobanu.* VOIC. [De la ***cîrcoti***].

cîrcotí, cîrcotesc vb. (tr. şi refl.) a (se) certa, a (se) contrazice mereu. [De la ***cîrc***].

cîrcotíre, cîrcotiri f. faptul de a (se) cîrcoti; cîrtire: *pagina întreagă e o comedie înaltă, alunecînd de la reaua cîrcotire la patriarhala plîngere.* CĂL. [V. ***cîrcoti***].

cîrcserdăr, cîrcserdari m. (înv.) comandant de jandarmerie (turcă): *Caragea pierduse doi cîrcserdari şi un tufecciu.* GHICA. [Din turc. ***kirserdari***].

cîrd, cîrduri n. **1.** grup mare de animale sau de păsări: *deasupra cerul e ca sineala şi-n văzduhul luminos răsar din vreme în vreme cîrduri de cocoare.* SAD.; *cîrd de vaci, de boi, de porci;* **2.** ceată de fiinţe umane: *cîrd de fete şi neveste de la sat aduc merinde.* AL.; **a se pune** (sau **a intra**) **în cîrd cu cineva,** a se asocia, a avea de-a face cu cineva: *văzînd bietul popă că s-a pus în cîrd cu nebunii, începe s-o întoarcă la şurub.* CR.: **3.** mulţime, grămadă, şir; **cu cîrdul,** mulţi; **4.** (fig.) **de un cîrd de vreme,** de un timp. [Din sl. ***krd***].

cîrdăşíe, cîrdăşii f. întovărăşire în scopuri necinstite; (atenuat) *din aceste cîrdăşii, Caragiale ieşi cu un vocabular zgomotos plebeu.* CĂL.; **a intra în cîrdăşie cu cineva,** a se asocia cu cineva; a avea relaţii, afaceri cu cineva: *nu intru în cîrdăşie cu oricine.* [***Cardaş*** (<turc. ***kardaş***) + *-ie*].

cîrdişór, cîrdişoare n. diminutiv al lui cîrd: *venea ... cu cîrdişorul de oi şi cu cele două vaci.* SAD. [***Cîrd*** + *-işor*].

cîrduí, cîrduiesc vb. (tr.) a aduna în cîrd: *mă văd ca cîinele la lupi, la ceia carii fac pagubă în besereca lui Dumnădzău şi cîrduiesc oile.* DOS.; *ciobanii cîrduiesc oile;* (refl.) *prepeliţele se cîrduiesc şi se tot duc spre miazăzi.* SAD. [***Cîrd*** + *-ui*].

cîrîí, cîrîi şi (rar) **cîrîiesc** vb. **1.** (intr.) a face cîr; a scoate sunete scurte şi guturale: *stoluri de ciori, cîrîind sălbatic, începură să se învăluie peste sat.* AG.; *cloşca cîrîie;* **2.** (intr.) a vorbi strident (şi cu ostilitate); **3.** (tr.) a cicăli, a cîrti mereu pe cineva: *nu mă mai cîrîi şi tu.* SL.; **4.** (refl. recipr.) a se certa, a se ciorovăi. [De la ***cîr***].

cîrîlálă, cîrîlell f. **1.** sunet produs de unele păsări (ciori, găini): *din vîrful acestui paltin ieşi o cîrîială crîncenă.* GAL.; **2.** (fig.) cicăleală, cîrtire, ceartă: *apoi cam cu cîrîiala, cam cu sila, fu nevoit să treacă.* ISP. [***Cîrîi*** + *-ală*].

cîrîíre, cîrîíri f. faptul de a cîrîi; cîrîială, cîrîit: *răzbeau din finaţurile de dincolo de apă cîrîirile acelor paseri sălbatice.* SAD. [V. ***cîrîi***].

cîrîít n. sunet caracteristic scos de unele păsări (ciori, găini): *de la marginea poienii porneşte cîrîitul înăbuşit al unui cristel.* SAD. [V. ***cîrîi***].

cîrîítor, ~i, cîrîitoáre a. care cîrîie. // f. **1.** scîrţiitoare cu care se alungă ciorile; **2.** cioară (*Corvus*); **3.** (fam.) ţigancă. // m. (arg.) hoţ: *îşi notă, ca şi Baronzi, jargonul cîrîitorilor.* CĂL.; *limba cîrîitorilor.* [***Cîrîi*** + *-tor*].

cîrjăliu, cîrjalii m. (înv.) hoţ, tîlhar: *de mă găsea, mă hăcuia cîrjaliul.* AL.; *se pomeneşte vremea tătarilor, vremea turcilor, vremea fanarîoţilor, a cîrjalîilor.* EM.; (şi: **cîrjalîu**). [Din turc. ***kirgali***].

cîrjalîu m. v. **cîrjaliu**.

cîrjáncă, cîrjance f. (reg.) plătică de mărime mijlocie. [Et. nec.].

cîrjă, cîrje f. **1.** baston, toiag cu partea de sus încovoiată pe care se sprijină oamenii bătrîni (sau bolnavi) cînd merg; **2.** băţ bifurcat la partea superioară, servind de sprijin la mers oamenilor infirmi; **3.** însemn al episcopilor, egumenilor constînd dintr-un toiag împodobit: *pe-un jilţ tăiat în stîncă stă ţapăn, palid, drept, cu cîrja lui în mînă, preotul cel păgîn.* EM.; **4.** carboj, cujbă la luntre. [Din sl. ***kruži*** „cruce"].

cîrjălésc, ~şti, cîrjăleáscă, ~eşti a. (înv.) de cîrjaliu: *baltage cîrjăleşti.* NEGR. [***Cîrjaliu*** + *-esc*].

cîrjoiát, ~ţi, cîrjoiată, ~e a. (reg.) încovoiat (ca o cîrjă): *ciocul cîrjoiat al vulturului.* [De la ***cîrjă***; cf. ***încovoiat***].

cîrjoáie, cîrjoaie f. (rar) cotitură (de drum): *cătră amiază au prins a pogorî pe un drumeag ce se strecura în cîrjoaie pe subt muncele.* SAD. [***Cîrjă*** + *-oaie*].

cîrjób a. v. gîrjob.

cîrláci, cîrlaciuri n. (reg.) luntre mică cu fundul plat (folosită pe Dunăre). [Din sb. ***krilaš***].

cîrlián, cîrlani m. **1.** (reg.) mînz de pînă la trei ani: *călăraşul, cînd o ajunse, îşi domoli cîrlanul.* MACED.; **2.** miel sau ied înţărcat (în al doilea an): *stau dă coaste spînzuraţi, pă rînd, ca şi în măcelării cei cîrlani.* B.-DEL.; **3.** (reg.) berbec castrat. // a. **lînă cîrlană,** lînă scurtă şi subţire. [Et. nec.].

cîrlănár, cîrlănari m. cioban care duce la păscut şi păzeşte cîrlanii. [***Cîrlan*** + *-ar*].

cîrlălíor, ~i, cîrlălioáră, ~e m., f. (reg.) diminutiv al lui cîrlan; mînz sau mînză (pînă la trei ani): *să văz codru ca un rai, poiana plină de cai, să-mi aleg un cărlăior.* POP. [***Cîrlan*** + *-ior*].

cîrlănáş, cîrlănaşi m. **1.** diminutiv al lui cîrlan; **2.** miel (sau ied) înţărcat: *cîrlănaş de la Ispas.* POP.; **3.** (reg.) mînz de pînă la trei ani: *crescuse de se făsuse un cîrlănaş zburdalnic.* ISP. [***Cîrlan*** + *-aş*].

cîrlíg, cîrlige n. **1.** piesă, instrument de metal sau de lemn, lung şi îndoit la capăt, servind la apucat sau la atîrnat ceva: *toate-s strîmbe de spinare, ca cîrligul la căldare.* POP.; (adv.) *cu arătătorul făcut cîrlig, îi făcu semn lui Lucu să se apropie.* VINEA; **a se face cîrlig,** a se încovoia, a se ghemui, a se strînge; **2.** piesă metalică a undiţei, de forma unui ac îndoit, care se înfige în gura peştelui: *mi-am pregătit cu grijă cîrlige nouă.* SAD.; **3.** butaş de viţă de vie; **4.** andrea, ac mare de împletit: *bătrîna înşiră ochiurile pe cîrlige, da din cap şi vorbea.* DELAVR.; **5.** unealtă din două bucăţi mici de lemn sau de material plastic, prinse cu un arc între ele, cu care se prind rufele; **6.** încuietoare în formă de cui încovoiat sau de bară subţire care se poate prinde într-un ochi de metal: *îşi puse cîrligul la uşa tinzii şi plecă prin vecini.* VLAH.; **7.** (fig.) cuvînt, expresie, raţionament captios. [Din bulg. ***kărlik***].

cîrligă, cîrlíg vb. (rar; refl.) a se încîrliga; a se îndoi (ca un cîrlig): *a prins a rîde, cîrligîndu-se de şale şi bătînd cu palmele împrejurul lor.* SAD. [De la ***cîrlig***].

cîrligáş, cîrligaşe n. diminutiv al lui cîrlig; (fig.) *în dosul genelor lungi şi răsfrînte în cîrligaşe.* SAD. [***Cîrlig*** + *-aş*].

cîrligát, ~ţi, cîrligată, ~e a. încovoiat, încîrligat: *boldeiul cu coada cîrligată i-a lins mîna.* SAD. // m. (pl. **cîrligaţi**) plantă cu tulpina plină de noduri (*Polygonum bistorta*). [***Cîrlig*** + *-at*].

cîrligioáră, cîrligioare f. (reg.; bot.) iarbă-roşie (*Bidens cernuus*). [***Cîrlig*** + *-ioară*].

cîrlionţ, cîrlionţi m. **1.** buclă (de păr); zuluf: *cu cîrlionţii blonzi ai femeii, alunecaţi pe fruntea sa, bărbatul se simte împărat.* CĂL.; **2.** (reg.) cîrlig de undiţă. [Et. nec.].

cîrlionţá, cîrlionţez vb. (tr.) a face părul cîrlionţi, inele; a bucla. [***Cîrlionţ*** + *-a*].

cîrlionţát, ~ţi, cîrlionţată, ~e a. cu cîrlionţi, buclat: *le duceau spre iarmarocul de la Aachen, sub supravegherea neguţătorilor graşi, cu bărbi lungi şi plete cîrlionţate.* SAD.; *păr cîrlionţat.* [V. ***cîrlionţa***].

cîrlogáncă f. (reg.) varietate de struguri. [Et. nec.].

cîrmá, cîrmez vb. (rar; tr.) a cîrmui, a conduce; (refl. pas.) *trupul cetăţănesc prin singur unul să să cîrmeze.* B.-DEL. [***Cîrmă*** + *-a*].

cîrmáci, cîrmaci m. **1.** persoană care manevrează cîrma unei nave: *doar nu-s cîrmaci de ieri, de alaltăieri.* TUD.; **2.** (fig.) cîrmuitor, conducător. [Din bulg. ***kărmač***].

cîrmă, cîrme f. 1. dispozitiv pentru menţinerea şi schimbarea direcţiei unei nave marine sau aeriene: *ai putea să lepezi cîrma şi lopeţile să lepezi.* EM.; 2. (fig.) conducere, cîrmuire: *iară nu sintu vremile supt cîrma omului, ci bietul om supt vremi.* COSTIN; *cîrma toată a acestei mici ceremonii o are viitoarea nănaşă.* MAT.; *cîrma statului.* [Din sl. *krŭma*].

cîrmeálă, cîrmeli f. 1. întorsătură, cotitură; 2. (fig.) lipsă de hotărîre; şovăială. [*Cîrmi* + *-eală*].

cîrmí, cîrmesc vb. (intr.) 1. a se abate din cale, a apuca alt drum: *el cîrmi într-acolo ... grăbind lopătarea.* OD.; 2. (fig.) a-şi schimba atitudinea, hotărîrea; a şovăi, a ezita: *ar fi voit s-o cîrmească împăratul.* ISP. [Din sl. *krŭmiti*].

cîrmíre, cîrmiri f. acţiunea de a cîrmi; întorsătură, cotitură: *la o cîrmire a vieţii, simţurile, unul cîte unul, încep să se întunece.* DELAVR. [V. *cîrmi*].

cîrmíş n. (reg.) cotire; cotitură: *la hătiş de cărpeniş, nu mai e loc de cîrmiş.* POP. [*Cîrmi* + *-iş*].

cîrmíţă, cîrmiţe f. (înv.) diminutiv al lui cîrmă; cîrmă de navă maritimă: *corabiia, căt fiind şi de iute vănt, o adăpostim, întorcîndu-se cu mică cîrmiţă.* COR. [*Cîrmă* + *-iţă*].

cîrmíz, cîrmízi m. 1. coşenilă (*Coccus cacti*); 2. plantă erbacee cu flori mici albe-roz, cu fructe în formă de bobiţe roşii sau negre, folosite drept colorant (*Phytolacca decandra*). // n. (pl. **cîrmízuri**) materie colorantă obţinută din fructele acestei plante sau din gogoşi de coşenilă: *s-a îmbolnăvit de gălbenare, i-a trecut cu cîrmîz şi cu acrituri.* CAR. // a. de culoarea bobiţelor acestei plante; roşu-închis: *gîdea şterse repede fierul cu postav cîrmîz şi-i cercetă de-aproape ascuţişul.* SAD.; (şi: (rar) **cîrmuz**). [Din turc. *kirmiz*].

cîrmízíu, ~ii, cîrmízie, ~ii a. (pop.) roşu-închis, de culoarea cîrmîzului. [*Cîrmîz* + *-iu*].

cîrmoájă, cîrmoji f. (reg.) 1. resturi (de mîncare); coajă de pîine sau de mămăliguă; 2. lucru, faptă de proastă calitate, netemeinică: *nu mai umbla cu cîrmoji;* (şi: **cîrmojie**). [Cf. *coajă*].

cîrmóg, cîrmoguri n. (reg.) ciocul leucei. [Cf. *cîrmi*].

cîrmójie f. v. **cîrmoajă**.

cîrmuí, cîrmuiesc vb. 1. (tr.) a conduce cu ajutorul cîrmei: *a cîrmui o barcă;* 2. (fig.; tr. şi refl.) a (se) administra, a (se) guverna, a (se) conduce: *toată greimea, lumii acest prunc înfăşat o cîrmuiaşte.* ANTIM; *eşti în stare a cîrmui şi pe alţii.* CR. [*Cîrmă* + *-ui*].

cîrmuíre, cîrmuiri f. 1. conducere, administrare, guvernare: *violenţa în cîrmuire o socoteşte o greşeală.* CĂL.; 2. organ de conducere, stăpînire: *a fost prezentă toată cîrmuirea judeţului.* [V. *cîrmui*].

cîrmuitór, ~i, cîrmuitoáre a. care conduce, care administrează: *toată oblăduirea bună stă întru o putere cîrmuitoare.* B.-DEL. // m. conducător, administrator. [*Cîrmui* + *-tor*].

cîrmúz n. v. **cîrmîz**.

cîrn, ~i, cîrnă, ~e a. 1. mic şi ridicat puţin în sus: *nas cîrn;* (p.ext.) *avea un cîine cu botul cîrn;* 2. cu nasul mic, ridicat puţin în sus: *un om cîrn;* 3. (rar) cu nasul mutilat; 4. cu vîrful strîmb (în sus): *o babă bătrînă, c-o seceră cîrnă.* POP. [Din sl. *krŭnŭ*].

cîrnát, cîrnaţi m. preparat alimentar din carne tocată şi mirodenii, introduse în intestine de porc (sau de alt animal): *orbul cumpără un cîrnaţ, Lazarillo îl schimbă la fript cu un nap.* CĂL.; (şi: (pop.) **cîrnaţ**). [Lat. *carnacius*].

cîmáţ m. v. **cîrnat**.

cîrnăclór, cîrnăclori m. diminutiv al lui cîrnat: *gardurile-acolo-s împletite tot cu fripţi cîrnăciori lungi.* B.-DEL. [*Cîrnat* + *-ior*].

cîrnăţár, cîrnăţari m. 1. persoană care prepară sau vinde cîrnaţi: *tat-su a fost bancher, dar e nepotul unui cîrnăţar.* VINEA; 2. (depr.) om neserios. [*Cîrnat* + *-ar*].

cîrnăţăríe, cîrnăţării f. 1. cantitate (mare) de cîrnaţi; 2. magazin unde se vînd cîrnaţi (şi alte mezeluri). [*Cîrnat* + *-ărie*].

cîrnău a. (înv.) **grîu cîrnău,** varietate de grîu cu bobul turtit. [*Cîrn* + *-ău*].

cîrneleágă, cîrnelegi f. săptămîna antepenultimă din cîşlegi, cînd nu se posteşte miercurea şi vinerea: *în săptămîna harţei sau cîrneleagă.* CR. [Lat. *carnem ligat*].

cîrní, cîrnesc vb. 1. (intr. şi tr.) a (se) îndrepta în altă direcţie: *apucă iepele de dîrlog, cîrneşte căruţa şi-o trăşte cum poate pănă-n poiană.* CR.; *călăreţii cîrniră la dreapta.* VLAH.; 2. (refl.) a se mişca, a se urni: *zise atunci leneşul, cu jumătate de gură, fără să se cîrnească din loc.* CR.; 3. (intr.) a strîmba din nas: *soţul meu cam cîrnea din nas.* AL.; **a cîrni nasul (din loc),** a mirosi foarte urît: *la spiţerie ... se aprovizionă cu ... un praf care ... îţi cîrneşte nasul din loc.* HOGAŞ; 4. (tr.) a tăia vîrful lăstarilor tineri, inflorescenţele etc. pentru a favoriza creşterea: *a cîrni via.* [*Cîrn* + *-i*].

cîrnic, ~ci, cîrnică, ~ce a. care iese (des) din turmă: *oaie cîrnică; berbecuţ cîrnic.* [De la *cîrni*].

cîmíş, cîmişuri n. (reg.) întoarcere: *nu-i loc de cîrniş.* POP. [*Cîrni* + *-iş*].

cîrnít, cîrnituri n. faptul de a cîrni, tăiere a vîrfurilor lăstarilor tineri sau a inflorescenţelor pentru a favoriza creşterea: *cîrnitul lăstarilor la vie.* [V. *cîrni*].

cîrnitúră, cîrnituri f. (pop.) cotitură (de drum): *pe mine m-au purtat cel mai afund, într-o cîrnitură de vale seacă.* VOIC. [*Cîrni* + *-tură*].

cîrnosí, cîrnosesc vb. (tr.) 1. a sfîşia, a face bucăţi: *i-aş cîrnosi şi i-aş jumuli.* CR.; 2. a prepara pielea pentru tăbăcit (curăţînd-o de carne). [Et. nec.; cf. *cărnos*].

cîrnúţ, ~i, cîrnuţă, ~e a. diminutiv al lui cîrn; cu nasul puţin ridicat în sus: *surioara lui ... cam scurtuţă, cam cîrnuţă, cam buzăţică.* HOGAŞ. [*Cîrn* + *-uţ*].

cîrpáci, cîrpaci m. 1. meseriaş care peticeşte, care repară haine sau încălţăminte veche: *un cîrpaci de cizme ... aci-n piaţă sta.* PANN; 2. meseriaş care lucrează prost: *mi-ai pus piele scoaptă, cîrpaciule, zise Mogorogea înfuriat.* CR. [Din bulg. *kărpač*].

cîrpă, cîrpe f. 1. bucată de pînză sau de stofă veche şi uzată: *mama se încovoie, cuprinzînd pachetul de cîrpe, şi se întoarse cu spatele la străin.* SAD.; 2. bucată de pînză sau de stofă (tivită) folosită la şters; 3. (fig.) om de nimic, fără personalitate: *eşti o cîrpă!;* 4. (reg.) maramă. [Din bulg. *kărpa,* sb. *krpa*].

cîrpăceálă, cîrpăceli f. acţiunea de a cîrpăci şi rezultatul ei. [*Cîrpăci* + *-eală*].

cîrpácí, cîrpăcesc vb. (tr.) a cîrpi prost, a petici: *ascultînd pe vechii dascăli, cîrpocind la haina vremii.* EM.; (şi: **cîrpoci**). [De la *cîrpaci*].

cîrpăcíe f. (rar) meseria cîrpaciului: *taci, de cîrpăcia, cu al ei venit, sînt sătul de dînsa.* PANN. [*Cîrpăci* + *-ie*].

cîrpătór, cîrpătoare n. (reg.) 1. fund de bucătărie: *fură aşezate în trei părţi ale mesei, pe trei cîrpătoare, mămăligile aurii.* AG.; 2. lopată din lemn cu care se introduce şi se scoate pîinea din cuptor. [Lat. *coopertorium*].

cîrpeálă, cîrpeli f. 1. reparaţie sumară (inestetică şi nerezistentă); 2. bucată de material cusută deasupra unei rupturi; 3. (fig.) treabă de mîntuială. [*Cîrpi* + *-eală*].

cîrpét, cîrpeturi n. (rar) obiecte de îmbrăcăminte uşoare (şi ieftine): *pe alţi trei cai a împărţit mălaiul, slănina afumată şi cîteva cîrpeturi.* GAL. [*Cîrpă* + *-et*].

cîrpí, cîrpesc vb. 1. (tr.) a repara un obiect (de îmbrăcăminte) rupt sau descusut: *păstrează albiturile bune ca pe o zestre de mireasă şi cîrpeşte pe cele vechi.* CĂL.; 2. (tr.) a astupa crăpăturile unui obiect; (fig.) *noi cîrpim cerul cu stele.* EM.; **cu ochii cîrpiţi (de somn),** somnoros, cu ochii aproape închişi: *ea se sfieşte să-i iasă înainte cu ochii cîrpiţi de somn.* VLAH.; 3. (fig.; tr.) a născoci, a inventa: *ajunge în sat, la frate-său, şi pe loc cîrpeşte o minciună.* CR.; 4. (tr.) a trage palme, a lovi: *grădinarul, voind să-l cîrpească, fu oprit de fata cea mai mică.* ISP.; 5. (fam.; intr.) a bea mult, a se îmbăta: *pare-mi-se, cîrpeşte moşneagul.* AL. [Din sl. *krŭpiti*].

cîrpíre, cîrpiri f. acţiunea de a cîrpi şi rezultatul ei. [V. *cîrpi*].

cîrpít[1], ~ţi, cîrpită, ~e a. 1. reparat, cusut; 2. astupat; (fig.) *cu ochii cîrpiţi, somnoros.* PANN; 3. (fam.) beat. [V. *cîrpi*].

cîrpít[2] n. 1. acţiunea de a cîrpi: *mama s-a oprit din cîrpit şi a ridicat ochii spre mine.* GHEŢIE; *cîrpitul cămăşilor;* 2. (reg.) plantare a boabelor în locurile rămase goale după semănat. [V. *cîrpi*].

cîrpitúră, cîrpituri f. 1. faptul de a cîrpi, reparaţie: *aşteptau să vie niscai vechituri şi să ia parale după cîrpituri.* PANN; 2. loc unde a fost cîrpit un lucru; (spec.) bucată de material cusută deasupra unei rupturi: *cîrpiturile sînt din material de altă culoare;* 3. (fig.) născocire, minciună. [*Cîrpi* + *-tură*].

cîrpoci vb. v. **cîrpăci**.

cîrpuşoáră, cîrpuşoare f. diminutiv al lui cîrpă; basma: *el mă ia de cîrpuşoară şi mă dă pe uşă-afară.* POP. [*Cîrpă* + *-uşoară*].

cîrstác, cîrstace n. (reg.) claie de grîu. [Din sl. *krŭstŭ* „cruce"].

cîrstăş, cîrstaşi m. (reg.) crîsnic. [Din sl. *krŭstŭ* „cruce"].

cîrstéi m. v. **cristei**.

cîrstélniţă f. v. **cristelniţă**.

cîrstineásă, cîrstinese f. plantă erbacee cu florile gălbui cu vine purpurii, întrebuinţată în medicina populară (*Ajuga*). [Din sl. *krŭstinŭ* „în formă de cruce"].

cîrtabóş m. v. **caltaboş**.

cîrteálă, cîrteli f. critică, nemulţumire, protest (rostit cu jumătate de gură, pe înfundate): *la-împărţeală era multă sfadă şi cîrteală.* B.-DEL. [*Cîrti* + *-eală*].

cîrtí, cîrtesc vb. 1. (intr.) a-şi exprima nemulţumirea prin critici (murmurate): *soacra nu trebuie să fie cu gura mare şi să tot cîrtească de toate cele.* CR.; 2. (tr.) a critica, a cicăli: *dac-o întrebi, dac-o cîrteşti, ea zice c-o bănuieşti.* POP.; 3. (reg.; tr.) a sfîşia, a face bucăţi. [Cf. bulg. *kărtja,* sb. *krtiti*].

cîrtíre, cîrtiri f. (pop.) acţiunea de a cîrti; protest, nemulţămire: *vaietele şi cîrtirile poporului ... îl înfioră de frică.* BĂLC. [V. *cîrti*].

cîrtitór, ~i, cîrtitoáre a. care cîrteşte, care este nemulţumit (şi bombăneşte): *boierii cei mai tineri ... erau cîrtitori asupra trecutului.* CR.; (subst.) *cum socotesc aceşti mai sus cîrtitori asupra poetului nostru.* B.-DEL. [*Cîrti* + *-tor*].

cîrtiţă, cîrtiţe f. 1. mamifer insectivor care trăieşte în galeriile pe care le sapă în pămînt (*Talpa europaea*): *de-a lungul zidurilor împrejmuitoare mergeau cărăruşe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de muşuroaie de cîrtiţe.* EM.; 2. (fig.) persoană retrogradă (care sabotează); 3. (reg.) buboi lunguieţ: *cîrtiţă la cal.* [Din bulg. *cărtica,* sb. *krtica*].

cîrţîí, cîrţîi vb. (reg.; intr.) a scrîşni din dinţi. [*Cîrţ (-scîrţ)* + *-îi*].

cîrţîitór, ~i, cîrţîitoáre a. (reg.) ascuţit, strident: *deodată se auzi glasul cîrţîitor al bătrînelului.* AG. [*Cîrţîi* + *-tor*].

cîscîcl, cîscîciuri n. (reg.; şi **lanţul cîsciciului**) lanţ de ancorare la o moară de vînt. [Din turc. *kyskač* „scară portativă"].

cîş, ~l, cîşă, ~e a. (reg.) care are o infirmitate la mînă; fără degete, ciung: *ai să rămîi cîş de mîna dreaptă.* HOGAŞ. // a. şi adv. (care este) strîmb: *i-a aruncat o privire cîşă; s-a uitat cîş la el.* [De la *cîşi* (pl. lui *cîs* <bulg. *kus* „scurt")].

cîşiţă, cîşiţe f. insectă dipteră ale cărei larve trăiesc în brînză (*Piophila casei*). [Et. nec.].

cîşlár, cîşlari m. (înv.) persoană care aduna produsele la o stînă. [*Cîşlă* + *-ar*].

cîşlă, cîşle f. **1.** (reg.) aşezare de păstori unde se mulg oile sau vacile; stînă; **2.** (înv.) aşezămînt provizoriu (de turci sau de tătari). [Din turc. *kişla*].

cîşlăríe, cîşlărli f. (reg.) cîşlă: *fiind acu patru ani la o cîşlărie, haita noastră Vidra, ... iată că s-a pustiit o vreme cu acel lup sur.* SAD. [*Cîşlă* + *-ărie*].

cîşlégi f. pl. interval de timp între două posturi, în care creştinii mănîncă şi brînzeturi: *prin cîşlegile Crăciunului aproape de cîrneleagă.* CR. [Lat. *caseum ligat*].

cîşt n. v. **cîşti.**

cîşti, cîştiuri n. (înv.) sumă de bani plătită la date fixe (ca rată din arenda unei moşii): *am primit toate cîştiurile înainte pe 5 ani.* AL.; (fig.) *fiara a străbătut în goană stîna, şi-a luat cîştul şi s-a dus.* VOIC.; (şi: **cîşt**). [Din turc. *kişt*].

cîştíg, cîştíguri n. 1. bani obţinuţi: *a avut un cîştig mare la vînzare;* **2.** folos, profit material obţinut dintr-o activitate, dintr-o afacere etc.: *numai banul îl vînează şi cîştigul fără muncă.* EM.; **a avea cîştig de cauză,** a obţine o victorie (asupra cuiva); **a fi în cîştig asupra cuiva,** a avea un avantaj faţă de cineva: *eram în cîştig asupra lui Grigoriţă cu doi ardei.* HOGAŞ; obţinere, dobîndire; **3.** avantaj, profit: *răsucirea mustăţilor serveşte... spre a produce o stare de calm şi un cîştig de timp.* CĂL. [De la *cîştiga*].

cîştigá, cîştíg vb. **1.** (tr.) a obţine, a dobîndi bani sau alte bunuri (prin muncă, prin speculaţii etc.): *tustrei feciorii babei umblau în cărăuşie şi cîştigau mulţi bani.* CR.; (absol.) *meseriaş priceput, cîştiga binişor ca şef al zeţăriei.* GHEŢIE; (refl. pas.) *anevoie se cîştigă, lesne se cheltuieşte;* **2.** (tr.) a cuceri, a obţine (o victorie): *om agreabil, potolit şi bonom, îşi cîştigă prietenia tuturor.* CĂL.; *a cîştiga un proces;* (fig.) *pe costişe lanurile erau verzi şi se lămureau încet-încet, cu cît luminile cîştigau văile.* SAD.; **a cîştiga teren, v. teren;** 3. (fig.; tr.) a atrage de partea sa; a cuceri: *a cîştiga iubire, simpatie;* **4.** (intr.) a se îmbogăţi în ..., a deveni mai bogat în ...: *cu aceasta cîştigăm perspective teoretice.* BL.; *stilul cîştigă în claritate;* **5.** (înv.; refl.) a se îngriji, a avea grijă: *lăcuiţi şi vă cîştigaţi pre însul* [pămîntul] *şi agoniseţi întru el.* BIBLIA. [Lat. *castigare*].

cîştigáre f. acţiunea de a cîştiga; atragere, obţinere: *stăpînirea habsburgică se gîndeşte ... la cîştigarea de partea ei a poporului român ortodox.* BL. [V. *cîştiga*].

cîştigăt, ~ţi, cîştigată, ~e a. **1.** care s-a ales cu un folos; care şi-a îmbogăţit cunoştinţele, experienţa: *eu sînt cea cîştigată ... tu m-ai învăţat să văd lucrurile pe care eu înainte nu le vedeam.* PETR.; *a ieşit cîştigat din afacere;* **2.** obţinut, dobîndit, căpătat: *maşină cîştigată la loto.* [V. *cîştiga*].

cîştigătór, ~i, cîştigătoáre a. **1.** (şi subst.) care are o superioritate asupra altuia într-o competiţie: *echipa cîştigătoare; cîştigătorii competiţiei;* (p.ext.) *nici o femeie n-ar fi cîştigată dacă ar simţi repulsia cîştigătorului.* CĂL.; **2.** care asigură cîştigul, care dă un drept: *aveţi vreun bilet cîştigător?* CAR.; **3.** (şi subst.) care a obţinut un cîştig material: *persoanele cîştigătoare la loto.* [*Cîştiga* + *-tor*].

cît[1] adv. **1.** (exprimă imprecis ideea de cantitate sau de intensitate) în ce măsură, în ce grad, în ce durată de timp: *m-am străduit cît am putut să ţin ochii deschişi şi am privit prin încăpere.* GHEŢIE; *cît e de bun!;* **cît pe ce,** aproape: *eu intram în pămînt de ruşine şi cît pe ce să mă înec, de ciudă ce-mi era.* CR.; **cît de cît, a)** (măcar) puţin, cîtva: *cînd timpul redevenea cît de cît prielnic, călătorii ridicau ancora.* TUD.; **b)** deloc: *nu-i plăcea cît de cît;* **cît colea,** nu departe, în apropiere: *se ia după moşneag şi cît colea, mergea în urma lui.* CR.; **cît de colo,** de departe, de la mare distanţă: *se vedea cît de colo că vorbea cu înţelepciune.* ISP.; **cît colo,** departe: *fata îi pune atunci mîna în piept, îl brînceşte cît colo.* CR.; **cît mai,** foarte: *am hotărît să-mi înaintez demisia cît mai degrabă.* GHEŢIE; **atît cît,** în măsura în care: *m-am descheiat la pardesiu (atît cît să nu se observe uzura înaintată a hainelor) şi am luat loc la o masă.* GHEŢIE; **atît ... cît** (sau **cum**) ori **pe cît de ... pe atît de,** în acelaşi grad, număr etc. ... ca şi ...: *o formulă pe cît de simplă, pe atît de cuprinzătoare.* BL.; **atît ... cît şi ...,** şi ... şi; nu numai ..., ci (şi); **cu cît ... cu atît ...** sau **cu atît ... cu cît ...,** pe măsură ce ... tot mai mult ...: *cu cît am înainta în vîrstă, cu atît sentimentalismul scade.* IBR.; **2.** (exprimă durata) atunci cînd ...: *cît eşti tînăr;* **3.** oricît: *căruţa mea e largă, poate să încapă într-însa cît de mult.* CR.; *vino cît de des.* // conj. **1.** (introduce propoziţii temporale, modale sau atributive) în timpul în care ..., în măsura în care ...: *iaca şi capra, venea cît putea.* CR.; **numai cît ...,** doar ... : *numai cît a gîndit Făt-Frumos, şi îndată au şi fost de faţă părinţii împărătesei lui.* CR.; **cît ce,** imediat cînd: *din tindă... se întra în cămară, pe care Nastasia o încuia cît ce cădea însărarea.* AG.; **cît ai bate din** (sau **în**) **palme** ori **cît te-ai şterge la ochi, cît ai scăpăra din** (sau **dintr-un**) **amnar,** foarte repede, într-o clipă: *cît ai bate din palme, ni s-a şi înfăţoşat cu o cană mare de lut, plină cu vin.* CR.; **cît ai clipi,** v. **clipi;** pe **cît ...,** după cum ..., precum ...; **2.** (introduce propoziţii completive directe): *am plătit cît mi-a cerut;* **3.** (introduce propoziţii consecutive) încît, de, că: *au trîntit un hohot mare, cît s-au răsunat pămîntul.* AL.; **4.** (introduce propoziţii concesive) deşi, cu toate că, oricît: *cît era de pustnic Dănilă, tot mai mult se bizuia pe drughineaţă decît în sfînta cruce.* CR.; **5.** (introduce propoziţii adversative) ci, mai ales: *nu mi-e ciudă de străini, cît de pămînteni haini.* POP.; **cît ... cît ...,** cînd ..., cînd ..., şi ... şi ...: *m-oi duce şi eu cît călare, cît pe jos, cum oi putea.* CR. // prep. (în comparaţii) ca, precum: *ochii i-au ieşit afară din cap cît cepele de mari.* CR.; *e mare cît o zi de post.*; **cît despre ...** sau **cît pentru ...,** în ceea ce priveşte ..., relativ la ...: *cît despre apă bună, nu vă îngrijiţi.* CR. [Lat. *quantus* (contaminat cu lat. *quotus* şi *cata*)].

cît[2]**, cîturi** n. număr care reprezintă rezultatul unei împărţiri. [Lat. *quantus*].

cît[3]**, ~ţi, cîtă, ~e** pron. neh. **1.** (la pl.) cei (cele) care: *gîndurile cîte îi trec prin minte;* **cîte şi mai cîte** sau **cîte şi mai multe, cîte-n lună şi-n soare** (sau **şi-n stele**), de toate, tot felul de lucruri: *mă rog, nebunii de-a lui, cîte-n lună şi în stele.* CR.; *le dă el pilde cîte şi mai multe.* CR.; **cîte (...) toate,** multe, felurite: *şi-mi spune cîte toate, că-i scump, că ea nu poate.* COŞB.; **nu ştii cît** (sau **cîtă, cîţi, cîte**), foarte mult: *mergînd înainte, cale de nu ştiu cîte zile.* ISP.; **2.** (cu valoare de pronume interogativ) ce cantitate?, ce număr?: *cîţi oameni?; cîte zile?;* **cîte şi mai cîte,** tot felul de lucruri; **3.** ce preţ?: *cît costă?* // a. neh. (arată cantitatea) care: *cîte poame sînt de vară, nice una nu-i amară.* POP.; **cîtă frunză, cîtă iarbă** (sau **şi iarbă**) ori **cîtă pulbere şi spuză,** în număr foarte mare: *cînd văzui a lor mulţime cîtă frunză, cîtă iarbă.* EM. [Lat. *quantus*].

cîte adv. **1.** (formează numeralele distributive): *se pot tăia pe ici, pe colo, cîte o privelişte sau un moment mai bine creionat.* CĂL.; **una cîte una,** rînd pe rînd: *izvorăsc din veacuri stele una cîte una.* EM.; **cîte una,** ceva deosebit, grozav: *cînd spunea cîte una, ori te ţineai cu mîna de inimă rîzînd, ori te făcea să-ţi sară inima din loc, de frică.* CR.; **cîte ceva,** puţin: *treptat frisoanele diminuară, dădu semne de îndreptare, mînca şi bău cîte ceva.* GHEŢIE; **2.** (formează numerale colective): *cîte trele.* [Lat. *cata*].

cîtăţíme, cîtăţimi f. (înv.) cantitate, mulţime: *grandoarea se face după cîtăţimea mai mare sau mai mică de sensibilitate.* MAIOR.; (şi: **cătăţime**). [*Cît*[2] + *mulţime*].

cîtelea, cîta pron. inter. (precedat de art. *al, a;* vizează locul ocupat într-o serie): *al cîtelea rînd?;* (şi: **ancîtelea**). [*Cîte* + *-le* + *-a*].

cîteodátă adv. (exprimă realizarea sau manifestarea repetată la distanţe mari în timp) uneori, din timp în timp, din cînd în cînd: *pe la şcoală mai dam noi aşa, cîteodată, de formă.* CR. [*Cîte* + *o* + *dată*].

cîteşi- element de compunere cu semnificaţia „toţi (sau toate) împreună", care serveşte la formarea unor numerale colective: *ne înghesuiam cîteşicinci în bezna de fund de mormînt.* VOIC. [*Cîte* + *şi*].

cîtíme, cîtimi f. (rar) mărime, cantitate: *se petrecu repede, într-o cîtime de timp care nu se lasă măsurată.* TUD. [*Cît*[3] + *-ime*].

cîtuşi adv. **cîtuşi de puţin** sau **cîtuşi de cît,** oricît de puţin, cît de cît; deloc: *dacă nu ştii a însemna măcar cîtuş de cît e greu.* CR. [*Cît*(*u*) + *-şi*].

cîtvá, cîţiva, cîtăva, cîteva pron. neh. (şi adj.) puţin, un număr mic, o cantitate mică, nu mult: *nu le vom enumera pe toate, dar vom pune în relief cîteva.* BL.; *ministerul îi cumpăra pentru premiile şcolare cîteva exemplare din operele sale.* CĂL.; *cîtva timp; cîţiva oameni; cîteva femei.* [*Cît* + *va* (=*vrea*)].

cîţ interj. cuvînt cu care se alungă pisica. [Onomat.].

cîţá, cîţe f. (reg.) **1.** bibilică (*Numida meleagris*); **2.** (fig.) persoană rea de gură. [V. *caţă*].

cîzlár, cîzlari m. (turcism) şeful eunucilor seraiului: *dar, eu, frate, mult mă tem de cîzlarul din harem.* POP. [Din turc. *kyzlar*].

cîzlar-agasí m. (turcism) şeful eunucilor (care urma în rang după vizir şi muftiu): *dorinţele lui cîzlar-agasi fost-au ele vreodată neîmplinite?* FIL. [Din turc. *kyzlar-agası*].

clábăţ, clabăţuri n. (reg.) căciulă mare: *un voinic ardelenesc cu clabăţ selagienesc.* POP. [Din sb. *klobuk* „pălărie"].

clac[1]**, clácuri** n. pălărie bărbătească care se poate turti şi purta sub braţ: *destinse cu un gest de scamator clacul pe care-l ţinea în mînă şi se acoperi.* VINEA. [Din fr. *claque*].

clac[2] interj. cuvînt care redă un zgomot scurt şi sec. [Onomat.].

clacá, clachez vb. (intr.) **1.** a face să se audă, a produce un zgomot sec; **2.** a ceda, a obosi; a nu mai avea resurse: *risc să clachez după primele săptămîni ori luni.* GHEŢIE; **3.** a-şi luxa un tendon de la picior. [Din fr. *claquer*].

clacáj, clacaje n. **1.** faptul de a claca; **2.** întindere, ruptură sau leziune a unui tendon sau a unui muşchi. [Din fr. *claquage*].

clacáre, clacári f. acţiunea de a claca. [V. *claca*].

clácă, clăci f. **1.** muncă gratuită pe care ţăranul iobag era obligat s-o presteze în folosul proprietarului de pămînt: *claca a fost desfiinţată în 1864, o dată cu împroprietărirea ţăranilor;* **2.** (pop.) muncă colectivă benevolă, pe care o fac ţăranii unii în folosul altora, însoţită de obicei de o mică petrecere: *la o clacă de desghiocat păpuşoi, i-am scos Măriucăi un şoarec din sîn.* CR.; **vorbă de clacă,** vorbă inutilă, flecăreală: *dacă ... ai poftă şi vreme să mai schimbăm două vorbe de clacă, mă găseşti.* CAR.; **3.** muncă prestată ocazional la unele lucrări de interes public: *scoate vornicul din sat pe*

oameni la o clacă de dres drumul. CR. [Din bulg., sb. *tlaka*].

clachétă, clachete f. dispozitiv care asigură sincronizarea în filmările cinematografice. [Din fr. *claquette*].

clădă, clade f. (reg.) morman, grămadă: *de albe oseminte o cladă tristă, rece.* AL.; *locul lui de pîndă l-am aflat pe o cladă.* SAD.; (şi: **cladără**). [Din bulg., sb. *klada*].

cládără f. v. **cladă**.

cladocér, cladoceri m. (la pl.) ordin de crustacee foarte mici adaptate la înot; (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. *cladocères*].

clále, clái f. **1.** grămadă mare de fîn, de snopi sau de paie de cereale, de formă conică: *unii secerau, alţii legau snopi, alţii făceau clái.* CR.; *din snopi se face claie, şi din clái stoguri;* (fig.) *cîteodată intram de-a dreptul în cláile de nea.* VOIC.; **2.** (p. ext.) grămadă mare de obiecte sau de oameni în dezordine: *o claie de duduci stăteau în cerc pe scaune şi jucau ceva.* HOGAŞ; **claie peste grămadă,** unul peste altul, în dezordine, la întîmplare: *pe masa de lucru se amestecau, claie peste grămadă, hîrtii, dosare, reviste.* GHEŢIE. [Din bulg., sb. *kladnja*].

clamă, clamez vb. (livr.; intr.) a chema cu voce tare; a se manifesta violent, prin strigăte: *clama împotriva nelegiuirilor lui Mihail Sturza.* CĂL.; *a-şi clama indignarea.* [Din fr. *clamer,* lat., it. *clamare*].

clámăre, clamări f. faptul de a clama. [V. *clama*].

clámă, clame f. piesă din metal cu care se prind foile, buclele părului etc.; agrafă. [Din germ. *Klammer*].

clamoáre, (rar) **clamori** f. (livr.) strigăt de protest, de ajutor: *cînd au apărut acele scrisori, s-a făcut o clamoare teribilă în toată ţara, s-a spus că e o infamie.* IBR.; *un puhoi de hohote, răcnete şi clamori pasionate... se căţărau pe scara sunetelor.* VINEA. [Din lat. *clamor, -oris,* fr. *clameur*].

clamorós, ~şi, clamoroásă, ~e a. (livr.) **1.** strigător, chemător, plin de deznădejde; **2.** (care se realizează) cu mult zgomot, cu multă larmă: *pacientul era dispreţuit, ... apoi, printr-un proces clamoros, consemnat vindictei publice.* CĂL. [Din it. *clamoroso*].

clamp interj. cuvînt care imită zgomotul produs de lovirea a două obiecte, în special de închiderea violentă a unei uşi sau a unui capac. [Onomat.].

clámpă, clampe f. (reg.) **1.** clanţă la uşă: *inima din loc îmi sare cînd aud că sună cleampa.* EM.; *zăpada-i cît gardul, şi-a prins promoroacă şi clampa.* BAC.; **2.** (fig.; fam.) gură: *nu-i tăcea clampa toată ziua;* **a da din clampă,** a vorbi mult (şi fără rost); **a-şi ţine clampa,** a tăcea. // adv. **a fi (beat) clampă,** a fi foarte beat; (şi: **cleampă**). [Din germ. *Klampe*].

clan, clánuri n. **1.** comunitate primitivă formată din rude avînd la origine un strămoş comun: *şef de clan;* **2.** cerc închis de persoane cu idei şi gusturi comune; **3.** (peior.) clică, şleahtă. [Din fr. *clan*].

clanc interj. cuvînt care imită sunetul clopotului, zgomotul produs de o lovire, de închiderea unei uşi, a unui capac etc.; (subst.) *făcînd un clanc din limbă, trecu.* DELAVR. [Onomat.].

cláncăt, clancăte n. zgomot produs de lovirea a două obiecte (dure). [*Clanc* + *-at*].

clandestín, ~i, clandestină, ~e a. făcut în secret (fiind oprit de lege); ilegal; ilicit: *scoase o revistă clandestină.* CĂL.; (adv.) *el refuză să se prezinte în faţa comisiei aulice şi fuge clandestin la Roma.* BL. [Din fr. *clandestin,* lat. *clandestinus*].

clandestiníşm n. (rar) clandestinitate. [Din it. *clandestinismo*].

clandestinitáte f. caracterul a ceea ce este clandestin; ilegalitate; (rar) clandestinism. [Din fr. *clandestinité*].

clanţ[1] interj. cuvînt care redă sunetul produs de izbirea dinţilor, de clanţa uşii, de închiderea unui capac etc.; (fig.) *toată ziua clanţa-clanţa din gură.* PANN; (şi: **clanţa**). [Onomat.].

clanţ[2]**, clánţuri** n. **1.** cioc, clonţ; **2.** (fam.) gură: *te poftesc să-ţi mai ţii clanţul.* AL.; **a ţine clanţ,** a lupta cu vorba: *ţinea clanţ cu orice advocat.* AL. [Onomat.].

clánţa interj. v. **clanţ**[1].

clánţă, clanţe f. **1.** mîner metalic aplicat la broasca uşii, care acţionează mecanismul de închidere şi deschidere; piesă metalică din mecanismul broaştei care realizează închiderea: *trăgînd uşa chiliei, o închise cu clanţa.* OD.; **2.** (fig.) gură; **a(-i) da cu clanţa,** a vorbi mult; **a se lua la clanţă (cu cineva),** a se certa; **rău** (sau **bun**) **de clanţă** rău (sau bun) de gură; certăreţ; **3.** persoană care vorbeşte mult; flecar, guraliv: *ce clanţă de femeie!* [De la *clanţ*[1]].

clap interj. cuvînt care imită zgomotul produs prin închiderea bruscă a unui capac, prin căderea unui corp, prin lovirea a două piese metalice etc. [Onomat.].

clápă, clape f. **1.** piesă mobilă care se apasă cu degetul pentru a produce sunetul dorit la pian, orgă, acordeon etc.: *ea plînge şi-a căzut pe clape şi geme greu ca în delir.* BAC.; **2.** capac; (spec.) capac de coşciug: *să-i fac coşciug de argint şi clapă mare de plumb.* POP.; **a-i trage cuiva clapa,** a păcăli pe cineva: *a intervenit ceva neaşteptat... sau pur şi simplu mi-a tras clapa.* GHEŢIE; **3.** mic disc mobil, care, prin apăsare, imprimă o literă la maşina de scris; **4.** placă montată printr-o articulaţie astfel încît să poată acoperi sau descoperi un orificiu; **5.** bucată mobilă de stofă care cade peste deschizătura buzunarului: *rămăsei cu piciorul drept acăţat în cheutoarea de la clapa din dreapta a surtucului meu.* HOGAŞ; **6.** fiecare dintre cele două elemente mobile ale căciulii cu care se acoperă urechile. [Din germ. *Klappe*].

clapc interj. clap: *clapc! dete într-o cursă.* ISP. [Onomat.].

clápcă f. (reg.) cursă, capcană: *a se feri să nu dea în clapcă.* ISP. [Din bulg. *klapka*].

clapétă, clapete f. clapă mică; parte mobilă a unei supape. [Din fr. *clapet*].

clapíst, clapişti m. (iron.) persoană care trage clapa, care păcăleşte, care minte: *nu va expune un singur vot al clapiştilor d-lui Brăteanu.* EM. [*Clapă* + *-ist*].

clapón, claponi m. cocoş castrat care se îngraşă repede: *unui dascăl i se fură claponii.* CĂL. [Din pol. *kaplon*].

claponăreásă, claponărese f. (rar) femeie care castrează cocoşii (făcîndu-i claponi): *toată viaţa ei mătuşa Doroteea fusese claponăreasă şi operase zeci de generaţii de cocoşei.* SAD. [*Clapon* + *-ar* + *-easă*].

clapotáj, clapotaje n. (med.) clipocit care se produce atunci cînd există lichid în unele cavităţi ale organismului; clapotament. [Din fr. *clapotage*].

clapotamént, clapotamente n. **1.** clapotaj; **2.** (tehn.) zgomot produs de apa uşor agitată. [Din fr. *clapotement*].

clar, ~i, clară, ~e a. **1.** luminos, pur, strălucit: *cînd răsai-nainte-mi ca marmura de clară.* EM.; **2.** cu lumină limpede; strălucitor: *un soare clar lumina odaia parfumată şi caldă.* BAC.; (subst.) **clar de lună,** lumină strălucitoare de lună; **3.** delimitat cu precizie; precizat: *nu intenţionăm decît să ne retragem pe poziţii iniţiale clare.* BL.; **4.** care răsună distinct, care se aude bine: *sunet clar;* **5.** transparent; **6.** uşor de înţeles; lămurit: *ar dori să cunoască ştiri mai clare despre cele ce se petrec la castel.* SAD.; (adv.) *Ibrăileanu a intuit cercetările tipologice germane, pe care e clar că nu le cunoştea.* CĂL.; **7.** care înţelege lucrurile, care se exprimă limpede: *spirit clar.* [Din lat. *clarus*].

clarificá, clarífic vb. (tr. şi refl.) a (se) limpezi, a (se) lămuri, a (se) desluşi: *dacă-ţi poţi clarifica sentimentele, îţi vin şi cuvintele.* IBR. [Din lat. *clarificare,* fr. *clarifier*].

clarificáre, clarificări f. acţiunea de a (se) clarifica; lămurire, precizare: *faţă de o asemenea interpretare ... trebuie să luăm poziţie de clarificare.* BL. [V. *clarifica*].

clarificatór, ~i, clarificatoáre a. care clarifică, limpezeşte, lămureşte: *aceşti termeni ... nu vor să fie decît nişte metafore clarificatoare şi nimic mai mult.* IBR. // n. substanţă care are proprietatea de a limpezi un lichid tulbure; (şi: (rar) **clarificător**). [*Clarifica* + *-tor*].

clarificătór a. v. **clarificator**.

clarinét, clarinete n. instrument muzical de suflat, din lemn, de forma unui tub lărgit la un capăt şi cu găuri şi clape metalice pentru degete: *unul cu vioara, altul cu clarinetul şi al treilea cu ţimbala.* SL.; (şi: (înv.) **clarinetă**). [Din fr. *clarinette,* germ. *Klarinette*].

clarinétă f. v. **clarinet**.

clarinetíst, clarinetişti m. muzicant care cîntă din clarinet: *îl aruncase ..., în stradă împreună cu un gologan unor clarinetişti.* CĂL. [Din fr. *clarinettiste*].

clarísim, ~i, clarísimă, ~e a. (livr.) care este foarte clar. [Din lat. *clarissimus*].

claritáte, (rar) **claritáţi** f. însuşirea de a fi clar, limpede, desluşit: *Kogălniceanu se exprimă cu o claritate desăvîrşită.* IBR.; *te încîntă prin plăcerea ce poate rezulta din claritatile psihice.* CĂL.; *claritatea ideilor, a stilului.* [Din lat. *claritas, -atis,* fr. *clarité*].

clarobscúr n. procedeu de distribuire a umbrei şi a luminii pe suprafaţa unui tablou: *clarobscurul misterios e remarcabil.* CĂL.; (fig.) *s-a aplecat cu imens interes şi cu acaparantă pasiune peste clarobscurul vieţii sufleteşti.* BL. // a. care cuprinde zone de lumină şi de umbră în contrast puternic: *străbate holul clarobscur, care trezea într-însul tot aceleaşi amintiri.* VINEA; (adv.) *utilizează cu deosebire acele aspecte ale făpturilor pe care le surprinde clarobscur ochiul vieţii.* BL. [*Clar* + *obscur*; cf. fr. *clairobscur*].

clarobscurítate f. (rar) amestec de lumină şi de umbră: *versurile sînt ale unui eremit profan ..., care jubilează de clarobscuritatea universului.* CĂL. [*Clarobscur* + *-itate*].

clarvăzátor, ~i, clarvăzătoáre a. şi m., f. (persoană) care prevede ceea ce se va întîmpla; (persoană) care dovedeşte perspicacitate, clarviziune: *el era desigur un clarvăzător în sensul obişnuit al acestui cuvînt.* BL.; *persoane sau medii clarvăzătoare ... răspund aproape unanim că ele înseşi nu înţeleg nimic.* BL. [*Clar* + *văzător*; cf. fr. *clairvoyant*].

clarviziúne, clarviziuni f. calitate a cuiva de a pătrunde, de a pricepe lucrurile şi de a prevedea fenomene viitoare: *aceeaşi uluitoare clarviziune îl serveşte şi în alte domenii.* BL. [*Clar* + *viziune*].

clas n. v. **clasă**.

clasă, clasez vb. **1.** (tr.) a distribui în clase, a aranja, a împărţi pe clase sau pe categorii: *să împartă nume lucrurilor şi fiinţelor, adică să le recunoască, să le claseze, să le categorizeze.* BL.; **2.** (refl.) a deţine un anumit loc într-un clasament (sportiv): *s-a clasat pe locul al doilea;* **3.** (jur.; tr.) a scoate de sub cercetare un caz. [Din fr. *classer,* germ. *klassieren*].

clasábil, ~i, clasabilă, ~e a. care poate fi clasat. [Din fr. ***classable***].

clasaménţ, clasamente n. ordine a concurenţilor în funcţie de rezultatele obţinute la o competiţie (sportivă). [Din fr. ***classement***].

clasáre, clasări f. **1.** acţiunea de a (se) clasa, de a (se) aşeza într-o anumită ordine; **2.** scoatere de sub cercetare; stare a lucrului clasat. [V. ***clasa***].

clásă, clase f. **1.** grupare de persoane sau de obiecte realizată pe baza unui criteriu; **2. (clasă socială)** grup social alcătuit din oameni de aceeaşi condiţie sau de condiţie apropiată: *din pricina clasei din care făceau parte, ei moşteniseră un temperament mai conservator.* IBR.; **3.** rang atribuit după importanţă, merit, confort etc.: *coborî scările vagonului de clasa I ţinînd într-o mînă un geamantan de piele.* GHEŢIE; *secretar de clasa a doua;* **4.** diviziune a regnului vegetal sau animal mai mică decît încrengătura şi mai mare decît familia; **5.** (mat.) fiecare dintre grupele de cîte trei cifre ale unui număr cu mai multe cifre; **6.** an de studiu în învăţămîntul preuniversitar: *urmează două clase la liceul românesc din Năsăud.* CĂL.; **clasă primară,** v. **primar**; **7.** grupare în învăţămîntul public care cuprinde elevi de aceeaşi vîrstă şi cu aceeaşi pregătire: *a doua zi a avut loc banchetul clasei a opta.* GHEŢIE; *clasă de 30 de elevi;* **8.** sală în care ţin cursurile elevii de pe aceeaşi treaptă de învăţămînt (distribuiţi în grupuri): *îi cade un urs mare din sîn şi de-a dura prin clasă.* CR.; **9.** (franţuzism) oră de curs; timp în care se ţine o lecţie: *la sfîrşitul clasei, noi ieşeam grămadă şi zgomotoşi.* GHICA; **10.** categorie, grad, rang: *clasă de salarizare;* **de (mare) clasă** sau **(de) clasa-ntîi** (ori **întîia**), de cea mai bună calitate; (şi: (înv.) **clas**). [Din lat. ***classis,*** fr. ***classe***].

clasém, claseme n. (lingv.) ansamblu al trăsăturilor semantice minimale ale unei unităţi lexicale. [Din fr. ***classème***].

clásic, ~ci, clasică, ~ce a. **1.** (înv.) destinat a fi citit, a fi studiat în clasă: *autori clasici; opere clasice;* **2.** (despre opere sau autori) care a atins nivelul perfecţiunii, care a devenit o autoritate; **3.** care ţine de antichitatea greco-romană; care urmează regulile de compoziţie specifice culturii greco-latine: *aceasta s-a întîmplat în antichitatea clasică.* BL.; **limbă clasică, a)** limbă care aparţine antichităţii greco-latine, din perioada de maximă înflorire, considerată ca bază a educaţiei şi a civilizaţiei; **b)** (p.ext.) formă a unei limbi care are calităţile estetice ale perioadei de maximă înflorire a culturii greco-latine: *limba clasică e sarcina generaţiilor viitoare.* EM.; **4.** care se poate lua drept model, care excelează prin ceva: *Anglia e ţara clasică a libertăţii;* **5.** tipic, caracteristic, reprezentativ; **6.** (p.ext.) cunoscut, comun, curent: *nu îngăduie o explicaţie decît prin clasica teorie a ondulaţiunii.* BL. // m. autor de opere de mare valoare (realizate după principiile clasicismului): *în clasicii francezi nu percepe nici una din fineţile consacrate.* CĂL. // n. (rar) clasicism: *clasicul înclină spre liniar, clădeşte perspectiva în planuri izolabile.* BL. [Din fr. ***classique,*** lat. ***classicus***].

clasicísm n. **1.** curent artistic european din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea care tindea spre imitarea modelelor antichităţii greco-latine: *după liniştea şi echilibrul olimpic al clasicismului, ... a urmat o perioadă de efervescenţă spirituală.* BL.; **2.** ansamblu de trăsături (armonie, echilibru, sobrietate) pe care le întruneşte o operă clasică: *pendulează între clasicismul epigramatic şi cel mai patetic romantism.* CĂL.; **3.** (pl. **clasicisme**) tendinţă de a urma modelele clasice; revenire la rigorile clasice: *clasicismele moderne au, spre deosebire de cel antic, ca fundal spaţiul infinit.* BL. [Din fr. ***classicisme,*** germ. ***Klassizismus***].

clasicíst, ~şti, clasicistă, ~e a. care ţine de clasicism, referitor la clasicism: *în opoziţie multiplă faţă de tradiţia clasicistă.* BL. // m. specialist în studiul limbilor şi culturilor antice (greacă şi latină). [***Clasic*** + *-ist;* cf. germ. ***klassizistisch***].

clasicitáte f. **1.** caracter clasic: *spiritul aparţine ... acestei epoci prin voinţa de clasicitate şi distincţie.* CĂL.; *clasicitatea operei lui Alecsandri;* **2.** totalitate a operelor clasice, a ideilor exprimate în ele şi a modalităţilor lor de alcătuire: *temeiul culturii lui îl formează clasicitatea şi literatura italiană.* CĂL.; **3.** (pl. **clasicităţi**) operă clasică: *Pelimon capătă o clipă pasiunea clasicităţilor.* CĂL. [Din germ. ***Klassizität,*** it. ***classicità***].

clasicizá, clasicizez vb. (tr. şi refl.) a da sau a dobîndi caracter clasic; (intr.) *poeziile lui Naum sînt ale unui diletant, clasicizînd superficial în modul lui Alecsandri.* CĂL. [***Clasic*** + *-iza*].

clasicizánt, ~ţi, clasicizantă, ~e a. care urmează modelele clasice: *în epocile clasicizante, găsim destule exemple de simboluri realizate în forme tipice.* BL. [***Clasiciza*** + *-ant*].

clasicizáre f. acţiunea de a (se) clasiciza şi rezultatul ei. [V. ***clasiciza***].

clasicizát, ~ţi, clasicizată, ~e a. care a devenit clasic; care este recunoscut (ca fiind o autoritate). [V. ***clasiciza***].

clasifică, clasífic vb. (tr.) **1.** a împărţi, a repartiza pe clase sau într-o anumită ordine: *nu-l putem clasifica în nici o şcoală.* IBR.; *aceste valori ... se pot clasifica în cîteva grupuri foarte eterogene.* BL.; **2.** a grupa, a pune împreună: *e şi o nuvelă pe care o putem clasifica la un loc cu alte nuvele de ale noastre.* IBR. [Din fr. ***classifier,*** germ. ***klassifizieren***].

clasificábil, ~i, clasificabilă, ~e a. (rar) care se poate clasifica: *misterele existenţiale devin clasificabile după simetria şi congruenţa lor.* BL. [***Clasifica*** + *-bil*].

clasificáre, clasificări f. acţiunea de a clasifica şi rezultatul ei; distribuire, repartizare pe clase sau într-o anumită ordine; clasificaţie: *clasificarea metaforelor diferă considerabil de la autor la autor.* BL. [V. ***clasifica***].

clasificatór, ~i, clasificatoáre a. care clasifică, care serveşte la clasificare: *ştiinţele descriptive şi clasificatoare au găsit întotdeauna că una din sarcinile lor de căpetenie este de a stabili tipurile.* BL. // m., f. persoană care clasifică. // n. îndrumar, indicator în care se clasifică ceva; (şi: (înv.) **clasificatoriu**). [Din fr. ***classificateur***].

clasificatóriu a. v. **clasificator**.

clasificáţie, clasificaţii f. clasificare: *Caragiale e aşa de mare, încît iese din clasificaţii.* IBR.; (şi: (înv.) **clasificaţiune**). [Din fr. ***classification***].

clasificaţiúne f. v. **clasificaţie**.

clasór, clasoare n. **1.** mapă, album sau piesă de mobilier în care se păstrează obiecte clasate: *a încuiat manualele şi caietele în clasor.* GHEŢIE; **2.** (spec.) mapă specială în care filateliştii păstrează timbrele. [Din fr. ***classeur***].

clast- element de compunere cu sensul „sfărîmat", „zdrobit". [Din fr. ***clast(o)-***].

clástic, ~ci, clastică, ~ce a. (geol.) format din fragmente de minerale sau de roci. [Din fr. ***clastique***].

clastomaníe, clastomanii f. (med.) înclinaţie morbidă de a distruge obiectele întîlnite. [Din fr. ***clastomanie***].

claudicánt, ~ţi, claudicantă, ~e a. (livr.) care indică o claudicaţie; şchiop. [Din lat., fr. ***claudicant***].

claudicáţie, claudicaţii f. **1.** (med.) tulburare apărută ca urmare a funcţionării mai intense a unui organ, care dispare după un scurt repaos; **2.** faptul de a şchiopăta; şchiopătare: *rămase cu o anumită rigiditate a ţinutei, precum şi cu o claudicaţie nu prea accentuată, dar totuşi vizibilă, a piciorului stîng.* GHEŢIE. [Din lat. ***claudicatio, -onis,*** fr. ***claudication***].

claustr- element de compunere cu sensul „închidere", „închisoare". [Din lat. ***claustrare*** (<***claudere*** „a închide")].

claustrá, claustrez vb. (livr.; refl. şi tr.) a (se) închide, a (se) izola într-un loc retras (mai ales la o mănăstire): *se claustră într-o izolare orgolioasă la moşia familiei.* GHEŢIE. [Din fr. ***claustrer***].

claustrál, ~i, claustrală, ~e a. (rar) care ţine de mănăstire; mănăstiresc: *poate fi aci şi un ecou al temei ororii claustrale din Dideron.* CĂL.; *existenţă claustrală.* [Din fr. ***claustral,*** lat. ***claustralis***].

claustráre, claustrări f. faptul de a (se) claustra: *căzu într-o inerţie totală, manifestată prin claustrarea în sordida cameră de hotel.* GHEŢIE. [V. ***claustra***].

claustrăţie, claustraţii f. acţiunea de a (se) claustra: *el nu venea cu rezultatele unei îndelungi claustraţiuni meditative.* CĂL.; (şi: (înv.) **claustraţiune**). [Din fr. ***claustration***].

claustraţiúne f. v. **claustraţie**.

claustrofobíe, claustrofobii f. (med.) teamă patologică de spaţii închise. [Din fr. ***claustrophobie***].

claústru, claustre n. (rar) **1.** loc închis; întăritură; **2.** (la catolici) mănăstire (de maici): *călugării vorbesc graiul lor anacronic, iar scriitorul, frate de claustru cu ei, îi zugrăveşte în propria lor limbă.* CĂL. [Din lat. ***claustrum***].

clăuză, clauze f. dispoziţie specială prevăzută într-un act: *de această clauză profită pictorul Neonil.* CĂL. [Din fr. ***clause,*** lat. ***clausa***].

clauzúlă, clauzule f. **1.** silabă accentuată la sfîrşitul unui vers care, împreună cu silabele neaccentuate, formează un ritm expresiv; **2.** organizare ritmică a cuvintelor la sfîrşitul unui vers, al unei strofe sau al unei fraze: *o deosebită atenţie acordă Creangă şi sfîrşitului ritmat al frazelor (clausulelor).* VIANU; (scris şi: *clausulă*). [Din lat. ***clausula***].

clav, clavuri n. bandă purpurie aplicată pe tunica romanilor pentru a le indica apartenenţa la unele ordine. [Din lat. ***clavus***].

clavecín, clavecine n. vechi instrument muzical cu claviatură şi cu coarde. [Din fr. ***clavecin***].

claveciníst, ~şti, clavecinistă, ~e m., f. persoană care cîntă la clavecin. [Din fr. ***clavéciniste***].

claviatúră, claviaturi f. totalitate a clapelor la pian, la orgă, la acordeon, la maşina de scris etc.: *complexa claviatură a unei imense orge.* CAR.; (fig.) *o istorie a civilizaţiei şi un volum dintr-o enciclopedie modernă completau claviatura pe care îşi plimbase în ajun gîndurile.* VINEA. [Din germ. ***Klaviatur***].

clavicimbál, clavicimbaluri n. (înv.) clavecin: *prin cafenele ... se aud clavicimbalurile.* CAR. [Din lat. ***clavicymbalum,*** it. ***clavicembalo***].

clavicórd, clavicorduri n. vechi instrument muzical, de formă dreptunghiulară, cu claviatură şi coarde. [Din fr. ***clavicorde,*** lat. ***clavicordium***].

claviculár, ~i, claviculară, ~e a. care ţine de claviculă. [Din lat. ***clavicularius,*** fr. ***claviculaire***].

clavículă, clavicule f. fiecare dintre cele două oase care leagă omoplaţii de stern: *glonţul a intrat pe sub claviculă şi a ieşit prin omoplat.* TUD. [Din lat. ***clavicula,*** fr. ***clavicule***].

clavifórm, ~i, claviformă, ~e a. care se îngroaşă la vîrf: *organ claviform.* [Din fr. ***claviforme***].

clavír, clavire n. (înv.) pian: *alta joacă din clavir.* AL.; *afară ninge prăpădind, iubita cîntă la clavir.* BAC. [Din germ. ***Klavier***].

claviríst, ~şti, claviristă, ~e m., f. persoană care cîntă la clavir: *şi nu mai uit nebuna lăutară, şi transfigurată, trista claviristă.* BAC. [***Clavir*** + *-ist*].

clăvus n. 1. (med.) bătătură; 2. (zool.) parte a elitrelor unor insecte. [Din fr., lat. *clavus*].

claxón, claxoane n. 1. dispozitiv de semnalizare sonoră (montat pe autovehicule, biciclete etc.); 2. sunet produs de un astfel de dispozitiv: *îl însoţi vuietul neîntrerupt al străzii, claxoanele automobilelor.* GHEŢIE. [Din fr. *klaxon*].

claxoná, claxonez vb. (intr.) a semnaliza cu claxonul. [Din fr. *klaxonner*].

claxonáre, claxonări f. acţiunea de a claxona şi rezultatul ei; claxonat: *o claxonare în faţa casei... mă întrerupe.* VOIC. [V. *claxona*].

claxonát n. claxonare. [V. *claxona*].

clăbúc, clăbuci m. 1. spumă făcută de săpun, cînd este amestecat cu apă, sau de lichide cînd fierb: *mai bem ... un vinişor, o cafeluţă cu clăbuc.* CAR.; *începu să-şi spele meticulos obrazul, scăpat de sub masca albă de clăbuc.* GHEŢIE; 2. salivă spumoasă, cu băşici; **a face clăbuci la gură,** a vorbi foarte mult, cu furie: *tigru turbat de-a sa ură, scrîşnind din dinţi sălbatic, făcînd clăbuci la gură.* AL.; 3. spumă, transpiraţie: *calul avea clăbuc pe spate;* 4. (la pl.) rotocoale de fum sau de aburi: *se văd satele pierdute sub clăbucii albi de fum.* AL. [Din bulg. *klabuk,* sb. *klobuk*].

clăbucí, clăbucesc vb. 1. (intr.) a face clăbuci, a spumega: *clocotul lor aprig clăbucind, fierbînd în spume.* AL.; 2. (tr.) a acoperi cu clăbuci: *i-a clăbucit barba pentru ras;* (refl. recipr.) *nu-i spuse... că s-au zbenguit în baie, că s-au clăbucit ca doi copii.* VINEA. [De la *clăbuc*].

clăcăş, clăcaşi m. (în regimul feudal) ţăran obligat să presteze zile de clacă pe pămîntul proprietarului; rumân, vecin, iobag: *avînd mulţi clăcaşi lua puţin de la fiecare.* IBR.; *clăcaşii plăteau proprietarului în muncă chiria pămîntului pe care locuiau şi din care se hrăneau.* [*Clacă* + *-aş*].

clăcăşésc, ~şti, clăcăşeáscă, ~eşti a. (înv.) de clăcaşi, care aparţine ciăcaşilor, referitor la clăcaşi: *sat clăcăşesc.* [*Clăcaş* + *-esc*].

clăcăşí, clăcăşesc vb. (înv.; intr.) a fi clăcaş, a face clacă. [*Clăcaş* + *-i*].

clăcuí, clăculesc vb. (înv.; intr.) a fi clăcaş, a face clacă. [*Clacă* + *-ui*].

clăcuşoáră, clăcuşoare f. 1. diminutiv al lui clacă; 2. (fig.) poznă, ispravă, faptă nepotrivită: *după ce se mîntuie şi clăcuşoara asta, lumea ne lasă în cît ne-a găsit.* CR. [*Clacă* + *-uşoară*].

clădăríe, clădării f. 1. grămadă, movilă: *clădărie de porumb;* 2. (fig.) mulţime: *asfinţise soarele în dosul clădăriei de nouri amestecaţi cu piscurile munţilor.* SAD.; *clădărie de bunătăţi;* 3. aglomerare de obiecte, puse unele peste altele; clit; stivă: *clădărie de patru ori cît turnul Colţei.* OD. [*Cladă* + *-ărie*].

clădí, clădesc vb. (tr.) 1. a face o construcţie; a zidi, a construi, a edifica: *la moşie, îşi clădise biserică pe care puse o cucernică inscripţie.* CĂL.; **a clădi pe nisip,** v. **nisip**; 2. (fig.) a alcătui, a compune: *sub auspiciile acestui punct de vedere el a putut să clădească grandioasa concepţie fizicală.* BL.; *a clădi o poemă, o teorie;* 3. a aduna în grămezi mari: *a clădi fînul în stoguri;* 4. a potrivi, a pune, a aşeza: *mi-am clădit grabnic pe mine hainele.* SAD.; 5. a asambla pentru a forma un întreg; a uni pentru a alcătui ceva: *a clădit sacii într-o stivă înaltă;* 6. a aşeza rmul peste altul, făcînd o grămadă: *clădind movili de leşuri sub zdravănul topor.* AL.; (refl. reclpr.) *colegii mei au scos un urlet prelung de piei-roşii, clădindu-se unii peste alţii în băncile din preajma mea.* SAD. [Din sl. *kladon* „a pune, a aşeza"].

clădíre, clădiri f. 1. acţiunea de a clădi: *principala preocupare a faraonului este clădirea piramidei, a mormîntului.* BL.; 2. (concr.) construcţie, edificiu: *reintrai în vechea clădire, cu ecoul ei de pustiu.* BAC.; (fig.) *clădiri de visuri nalte.* AL. [V. *clădi*].

clădít n. 1. faptul de a clădi; alcătuire, compunere: *clăditul crucilor... nu începea pînă către sfîrşitul seceratului unei delniţe.* AG.; *clăditul casei; clăditul stogului;* 2. asamblare pentru a forma un întreg; potrivire, aşezare: *spre sară se începea clăditul lor* [snopilor] *în cruci.* AG. [V. *clădi*].

clăditór, ~i, clăditoáre m., f. (rar) persoană care clădeşte. [*Clădi* + *-tor*].

clăditúră, clăduturi f. (înv.) construcţie, zidire; mod de a zidi: *era o cetate cariia frînseţea şi-mpistritura şi înşirătura şi clăditura zidurilor nu să poate povesti.* DOS. [*Clădi* + *-tură*].

cláí, clálesc vb. (reg.; intr.) a face clăi: *ne ducem ... să cläim.* POP. [De la *claie*].

clăiţă, clăiţe f. diminutiv al lui claie: *îşi priveau tăcuţi clăiţele de fîn.* AG. [*Claie* + *-iţă*].

clămpăí, clămpălesc vb. (reg.; intr.) a clămpăni. [*Clamp* + *-ăi*].

clămpăneálă, clămpăneli f. clămpănit. [*Clămpăni* + *-eală*].

clămpăní, clămpănesc vb. 1. (pop.; intr.) a clănţăni; (reg.) a clămpăi: *cînii clămpănesc după muşte.* SAD.; *a clămpăni din dinţi;* (fig.) *bîzîiau cobze,... clămpăneau ţambale.* VOIC.; 2. (intr.) a avea mişcări nesigure, a se deplasa nesigur: *dar clămpănea de bătrîn ce era.* CR.; 3. (intr. şi tr.) a produce zgomot prin lovirea a două obiecte dure; 4. (intr.) a vorbi (întruna şi fără rost): *degeaba mai clămpăneam eu din gură.* CR.; 5. (fig.; tr.) a face să producă zgomotul „clamp" (lovind, închizînd): *cînd clămpăneam ceaslovul, cîte zece-douăzeci de suflete prăpădeam deodată.* CR.; *dactilografa clămpănea ceva la maşina de scris.* GHEŢIE. [*Clamp* + *-ăni*].

clămpănire, clămpăniri f. acţiunea de a clămpăni. [V. *clămpăni*].

clămpănít n. 1. faptul de a clămpăni; 2. zgomot produs prin lovirea a două obiecte (dure); clămpăneală; clămpănitură: *bine făcea că îi toca cu clămpănitul ei casant nervii lui prea groşi.* PR. [V. *clămpăni*].

clămpănitór, ~i, clămpănitoáre a. care clămpăneşte, care produce clămpănit; zgomot: *exuberanţa chiar a păsărilor urîte se notează cu termeni clămpănitori.* CĂL. [*Clămpăni* + *-tor*].

clămpănitúră, clămpănituri f. clămpănit. [*Clămpăni* + *-tură*].

clămpúş n. v. **clempuş**.

clăncăí, pers. 3 **clăncăle** vb. (intr.) 1. (despre clopote) a suna; 2. a produce zgomot prin ciocnire; (şi: **clăngăi**). [*Clanc* + *-ăi*].

clăncăíre, clăncăíri f. acţiunea de a clăncăi şi rezultatul ei. [V. *clăncăni*].

clăncăít n. sunet de clopot sau zgomot produs de obiecte care se ciocnesc: *clăngăitul paloşelor.* BĂLC.; (şi: **clăngăit**). [V. *clăncăi*].

clăngăí vb. v. **clăncăi.**

clăngăít n. v. **clăncăit.**

clănţăí, clănţălesc vb. (intr.) a clănţăni. [*Clanţ* + *-ăi*].

clănţăneálă, clănţăneli f. 1. clănţănit; 2. ceartă, sfadă: *ieri au avut o clănţăneală pe această temă.* [*Clănţăni* + *-eală*].

clănţăní, clănţănesc vb. 1. (intr.) a produce zgomot prin lovirea ritmică a unor obiecte de metal sau de sticlă; 2. (intr.) a mişca repetat şi cu zgomot clanţa uşii; 3. (intr.) a-şi clocni repetat dinţii din cauza frigului, a fricii etc.; a clănţăi: *au început a clănţăni şi ceilalţi de frig.* CR.; *tremura zgîlţîit de friguri, de se auzeau dinţii clănţănindu-i în gură.* GHEŢIE; 4. (fig.; intr.) a vorbi întruna; a flecări; 5. (refl.) a se certa, a se sfădi: *nu vreau să mă clănţănesc cu el.* SAD. [*Clanţă* + *-ăni*].

clănţănire, clănţăniri f. acţiunea de a (se) clănţăni şi rezultatul ei: *tremura ... ca varga şi i-ai fi auzit clănţănirea dinţilor.* EM. [V. *clănţăni*].

clănţănít n. faptul de a clănţăni; zgomot produs prin ciocnirea repetată a două obiecte dure; clănţăneală, clănţănitură: *cînele-şi scoase limba, de osteneală şi de căldură, din cînd în cînd şi-o retrăgea iute cu un clănţănit din dinţi.* VLAH. [V. *clănţăni*].

clănţănitúră, clănţănituri f. clănţănit. [*Clănţăni* + *-tură*].

clănţáu, clănţăi m. 1. persoană care vorbeşte mult (şi violent): *văd că eşti clănţău şi te ţii cu nasul pe sus.* SAD.; 2. (peior.) avocat. [*Clanţă* + *-ău*].

clăpăr, clăpari m. încălţăminte pentru schi, de forma unor bocanci, care se închide cu clape. [*Clapă* + *-ar*].

clăpăí, clăpălesc vb. 1. (rar; intr.) a clămpăni; 2. (fig.; tr.) a vorbi repede (şi neclar): *ea clăpăi pe nerăsuflate o fabulă.* CAR. [*Clap* + *-ăi*].

clăpăúg, ~gi, clăpăugă, ~ge a. 1. aplecat în jos: *omul acela ... avea nişte urechi clăpăuge.* CR.; 2. cu urechile mari şi aplecate: *cîine clăpăug;* 3. (fig.) prostănac, bleg. [Din ucr. *klapo-uchy*].

clătări, clătăresc vb. (reg.; tr.) a clăti (de mai multe ori): *oi clătări plosca bine.* CR. [Cf. sb. *klatariti se*].

clăti, clătesc vb. 1. (înv.; tr. şi refl.) a (se) clătina, a (se) zgudui: *pămîntul clătitu-l-ai şi l-ai strămutat.* DOS.; *a lumii temelie se mişcă, se clăteşte.* ALEX.; **a clăti capul** (sau **din cap**), a da din cap, în semn de mirare, de îndoială: *cetitorul va fi clătit din cap şi va fi întrebat.* EM.; 2. (înv.; tr.) a schimba în alt loc; a strămuta: *îşi clăti tabăra cu multă greutate.* BĂLC.; (fig.) *ştii că nimeni altul nu s-a apropiat de doamnă, iar această ştiinţă n-o poate clăti nimeni.* SAD.; 3. (înv.; refl.) a se mişca, a se deplasa tîrîndu-se; a se tîrî: *tot tîrîtorul ce se clăteşte pre pămînt.* BIBLIA; 4. (sens curent; tr.) a curăţa spălînd cu apă; (înv.) a clătări: *să clătească sticlele, pentru a le aduce umplute.* BAC.; *a clăti paharele, gura;* 5. (tr.) a limpezi într-o ultimă apă curată: *unele pînze-nălbea, în gîrlă că le spăla, în fîntînă le clătea.* POP. [Din sl. *klatiti*].

clătină, clătin vb. 1. (tr., intr. şi refl.) a (se) mişca într-o parte şi în alta, a (se) agita (uşor): *de vînt se clatină copacul.* BAC.; (fig.) *ani de zile poetul se clatină ... între eroare şi luciditate.* CĂL.; **a clătina din cap** (sau **capul**), a-şi mişca capul în semn de mirare, de îndoială etc.: *se depărtează clătinînd din cap.* NEGR.; 2. (fig.; tr.) a schimba, a produce modificări: *nici o dezamăgire n-a fost în stare să-i clatine sufletul.* BL.; 3. (refl.) a şovăi în mers, în mişcări; a se împletici: *se clatină rărite şiruri lungi de bătălie.* EM.; 4. (refl.) a fi într-o situaţie materială critică: *a aflat negustorimea că se clatină rău Kir Ianulea.* CAR. [De la *clăti*].

clătináre, clătinări f. acţiunea de a (se) clătina; clătinat: *Dimitrie refuză mut, printr-o clătinare a capului.* GHEŢIE. [V. *clătina*].

clătinát, clătinaturi n. clătinare. [V. *clătina*].

clătinátor, ~i, clătinătoáre a. care se clatină, care se agită uşor: *burgmaisterul era un bătrîn viguros, cu fruntea căruntă, cu capul clătinător.* CĂL. [*Clătina* + *-tor*].

clătinătúră, clătinături f. mişcare şovăitoare. [*Clătina* + *-tură*].

clătíre, clătiri f. acţiunea de a (se) clăti; limpezire. [V. *clăti*].

clătít[1]**, ~ţi, clătită, ~e** a. 1. (înv.) mişcat, strămutat, schimbat; 2. care a fost spălat uşor sau limpezit cu apă: *rufe clătite.* [V. *clăti*].

clătít[2] n. acţiunea de a clăti; spălare ultimă: *clătitul rufelor.* [V. *clăti*].

clătítă, clătite f. plăcintă subţire, prăjită şi umplută cu dulceaţă, marmeladă, brînză etc.: *a venit către fecior şi cealaltă schivnică aducîndu-i în talger clătite cu smîntînă.* SAD. [De la *clăti*].

cleámpă f. v. **clampă.**

clean, cleni m. peşte de apă dulce, cu corpul gros şi solzi mari, tiviţi cu negru (*Leuciscus cephalus*): *iată aleşi deoparte, în crîsnic, cleni şi scobai.* SAD. [Din bulg. ***kljan***].

cleaning [clíning] n. curăţare, curăţenie: *serviciu de cleaning şi de reparaţii.* [Cuv. engl.].

clearing [clíring] n. compensare de operaţiuni financiare (mai ales între state): *acord de clearing;* (scris şi: *cliring*). [Cuv. engl.].

clefăí, cléfăi şi (rar) **clefăiesc** vb. **1.** (tr. şi intr.) a mînca cu zgomot: *înfulica îmbucături mari şi clefăia repede.* VLAH.; **2.** (intr.) a plescăi umblînd prin noroi. [Din onomat. ***cle(a)f***].

clefăít, clefăituri n. faptul de a clefăi; zgomot produs de cel care mănîncă, umblă prin noroi etc.: *clefăitul fălcilor.* [V. ***clefăi***].

clefetí, clefetesc vb. (rar; intr.) **1.** a mînca cu zgomot; a plescăi: *să se întoarcă ... clefetind din gură.* ISP.; (tr.) *oamenii, bulgăriţi între nişte sălcii zbuciumate, clefetiră cîţiva pesmeţi găsiţi prin buzunar.* VOIC.; **2.** a deschide şi a închide gura plescăind: *căsca şi, clefetind buimăcit de cîteva ori, izbuti să spuie.* DELAVR. [Cf. ***clefăi***].

cleft, clefţi m. (înv.) ţăran grec răzvrătit. [Din gr. mod. ***kleftis***].

cleí, cléluri n. **1.** substanţă vîscoasă, de origine naturală sau obţinută sintetic, cu ajutorul căreia se pot lipi diverse obiecte: *hîrbul cu călăcan, cleí şi tot ce trebuie unui ciubotar.* CR.; **2.** cerumen; **3.** suc gros care se scurge pe scoarţa unor pomi, solidificîndu-se în contact cu aerul; **4.** (şi adv.) nimic: *ştii tabla? îl ascult ... cleí!* CR.; **5.** (şi adv.) clampă (de beat). [Din sl. ***klej***].

cleionáj, cleionaje n. reţea de gărduleţe de nuiele împletite, cu care se consolidează o coastă de deal, o rîpă etc. [Din fr. ***clayonnage***].

cleiós, ~şi, cleioásă, ~e a. **1.** ca cleiul, lipicios; **2.** vîscos, clisos: *se făcu un noroi cleios ... de ţi se scutura carnea de pe tine.* ISP.; **3.** (arg.) nepregătit, neştiutor: *a venit cleios la examen.* [***Cleí*** + *-os*].

cleistogám, ~i, cleistogamă, ~e a. care prezintă cleistogamie. [Din fr. ***cléistogame***].

cleistogamíe, cleistogamii f. (bot.) autopolenizare. [Din fr. ***cléistogamie***].

clemantínă f. v. clementină.

clematítă, clematite f. plantă erbacee cu flori mari, albe, roz sau violete; clopoţel, viţă-albă, curpen de pădure (*Clematis integrifolia*). [Din fr. ***clématite***].

clémă, cleme f. dispozitiv cu care se prind împreună piese, obiecte etc. [Din germ. ***Klemme***].

cleménţ, ~ţi, clementă, ~e a. (livr.) indulgent, blînd; (adv.) *se poartă clement cu toţi.* CĂL. [Din fr. ***clément***, lat. ***clemens, -ntis***].

clementínă, clementine f. fructul clementinierului (care este o specie de mandarină cu coaja subţire); (şi: **clemantină**). [Din fr. ***clémentine***].

clementiniér, clementinieri m. arbore fructifer, obţinut prin hibridare din naramz şi mandarin. [Din fr. ***clémentinier***].

cleménţă, clemenţe f. îndurare, indulgenţă, bunăvoinţă (faţă de cei inferiori, faţă de cei vinovaţi): *nu înceacă să falsifice figura unui tiran cu gesturi teatrale de clemenţă.* CĂL. [Din lat. ***clementia***, fr. ***clémence***].

clempúş, clempuşuri n. cîrlig (din fier) pe care cade clanţa cînd se închide uşa: *la al treilea ceas al nopţii, s-au auzit clempuşurile de la uşă căzînd.* SAD.; (şi: **clămpuş**). [***Cleampă*** + *-uş*].

clempuşór, clempuşoare n. diminutiv al lui clempuş: *desfăcu clempuşorul şi dădu drumul lui Vîlcu.* SAD. [***Clempuş*** + *-uşor*].

clenci, clénciuri n. **1.** (pop.) cîrlig (făcut dintr-o creangă): *Culai ... a aninat ceaunul în clenciul lui, deasupra flacării.* SAD.; **2.** sens ascuns; tîlc; **3.** (fig.) motiv de ceartă; dispută: *cu ea am avut şi eu odată o leacă de clenci.* CR.; **4.** (reg.) bold la cataramă; **5.** (înv.) ghimpe: *bătură svîntului prin şedzut un lemn ascuţit şi cu clinciuri dinpregiur.* DOS.; (şi: **clinci**). [Din bulg. ***klinče***].

clenciurós, ~şi, clenciuroásă, ~e a. (înv.) **1.** cu clenciuri, cu cîrlige: *îi scoasă şi le zdrobi cu beaţe clinciuroase oasele braţelor şi umerilor.* DOS.; **2.** (fig.) încurcat; (şi: **clinciuros**). [***Clenciuri*** (pl. al lui *clenci*) + *-os*].

clepsídră, clepsidre f. instrument antic de măsurat timpul, după cantitatea de apă sau de nisip cursă într-un rezervor; ceas de apă; ceas de nisip; (şi: (înv.) **clepsidru**). [Din fr. ***clepsydre***, lat. ***clepsydra***].

clepsídru n. v. clepsidră.

cleptofobíe, cleptofobii f. teamă patologică de a nu fi victima unui furt. [Din fr. ***cleptophobie***].

cleptomán, ~i, cleptomană, ~e m., f. persoană care suferă de cleptomanie. [Din fr. ***cleptomane***].

cleptomaníe f. pornire, manie de a fura lucruri mărunte sau bani. [Din fr. ***cleptomanie***].

cler n. totalitate a preoţilor unui cult, unei eparhii sau unei ţări: *mitropolitul ieşi înainte urmat de tot clerul.* NEGR. [Din lat. ***clerus***].

cléric, clerici m. membru al clerului; preot: *s-au suit în schimă de cliric.* DOS.; *încet, adînc, răsună cîntările de clerici.* EM.; (şi: (înv.) **cliric**). [Din lat. ***clericus***].

clericál, ~i, clericală, ~e a. care ţine de cler; referitor la cler sau la clericalism: *el ascunde instincte nepotrivite cu haina clerică.* CĂL.; *partidul clerical.* [Din fr. ***clerical***, lat. ***clericalis***].

clericalísm n. curent politic care urmăreşte creşterea influenţei clerului asupra vieţii politice şi culturale a unei ţări. [Din fr. ***cléricalisme***].

clerón, cleronuri n. (înv.) trîmbiţă cu sunet pătrunzător: *se aud cleronurile vînătorilor.* AL. [Din fr. ***clairon***].

cleştár[1] n. **1.** cristal: *pardoseala era de cleştar.* ISP.; (fig.) *ei nu s-au distins însă aproape niciodată prin transparenţa de cleştar a gîndirii.* BL.; **2.** (fig.) transparenţă: *atributul cleştarului se atribuie pămîntului ca purtător al unei purităţi divine primordiale.* BL. [Din magh. ***kristály***].

cleştár[2], cleştare n. cleşte folosit în dogărie la punerea cercurilor. [***Cleşte*** + *-ar*].

cléşte, cleşti m. **1.** unealtă metalică (din fier) formată din două braţe articulate între ele, care serveşte la apucarea unor piese sau obiecte (pentru a le trage, a le transporta, a le ţine unite): *intră şi Chirică pe uşă, cu un ciocan, c-o daltă şi c-o păreche de cleşti în mînă.* CR.; (fig.) *cît am plîns eu strîns de al foamei cleşte.* VIERU; (fig.) **a prinde** (sau **a apuca, a strînge**) **(ca) într-un cleşte pe cineva**, a prinde la strîmtoare, a încolţi, a constrînge pe cineva: *fiul craiului, văzîndu-se prins în cleşte şi fără nici o putere, îi jură credinţă.* CR.; **a-i scoate** (sau **smulge**) **cuiva vorba (din gură) cu cleştele**, a face cu greu pe cineva să vorbească: *trebuia să-ţi smulgă omul vorba din gură cu cleştele.* GHEŢIE; **2.** unealtă cu care se trage jarul sau cenuşa din sobă: *jăraticul să-l potol, să-l sfarm cu lunge cleşti.* EM.; **3.** foarfece la rac; **4.** unealtă cu care se opreşte moara. [Din sl. ***klešta***].

cléştet n. (neobişnuit) încleştare: *se strîng, se prind cu urâ-n cleştet infernal.* AL. [De la ***cleşte***].

cleştişór, cleştişori m. diminutiv al lui cleşte: *o zaharniţă veche şi un cleştişor cizelat, amîndouă de argint, completau dichisul.* VINEA. [***Cleşte*** + *-işor*].

cleştíţă, cleştiţe f. (tipogr.) unealtă cu care se scot literele căzute între rînduri. [***Cleşte*** + *-iţă*].

cleuăsm, cleuasme n. figură de stil care constă în simularea, reproşarea unor lipsuri pentru a sugera nevinovăţia altcuiva. [Din fr. ***cléuasme***].

clévetă, clevete f. calomnie, clevetire: *să ne oprimu ... limba de grăirea clevete şi minciuni şi blăstămi.* VARL. [Din sl. ***kleveta***].

cleveteálă, cleveteli f. (pop.) bîrfeală, calomniere. [***Cleveti*** + *-eală*].

clevetí, clevetesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a vorbi de rău; a calomnia, a defăima, a ponegri: *ea cu limba ascuţită cleveteşte-ntreaga fire.* EM.; *se duceau ca s-o cleveteacă.* SAD.; (refl. recipr.) *nu vă clevetireţi urul alaltu.* COD.VOR.; **2.** (înv.; tr.) a demasca, a deconspira: *slujind pururea lui Dumnădzău în tainâ, fură clevetiţi.* DOS. [Din sl. ***klevetati***].

clevetíre, clevetiri f. (pop.) acţiunea de a cleveti şi rezultatul ei: *să plece la Cosma şi să-i ceară iertare, numai ca satul să rămîie de ruşine cu clevetirile sale.* SL. [V. ***cleveti***].

clevetitór, ~i, clevetitoáre a. şi m., f. (persoană) care cleveteşte: *toată comedia asta e o neruşinată năpaste a clevetitorilor mei.* NEGR.; *serveşte boierilor săi un pilaf cu mărgăritare pentru a le rupe dinţii şi a le însîngera gurile clevetitoare.* VIANU. [***Cleveti*** + *-tor*].

clevétnic, ~ci, clevetnică, ~ce m., f. (înv.) calomniator: *scăpînd de mînule acestor clevetnici ..., sosî la locul de mai sus dzîs.* DOS.; (adj.) *i-au pecetluit spurcata şi clevetnica lui gură cu amuţeala.* ANTIM. [Din sl. ***klevetnik***].

clic[1] interj. cuvînt care redă un zgomot scurt şi sec. [Onomat.].

clic[2], clicuri n. (reg.) clacă. [Din bulg., sb. ***klik***].

clícă, clici f. grup de oameni puţin onorabili; bandă, gaşcă. [Din fr. ***clique***].

clichét, clichete n. pîrghie specială, articulată la un capăt, care împiedică mişcarea unei roţi dinţate într-un anumit sens. [Din fr. ***cliquet***].

clícin, clicine n. (reg.) obiect de îmbrăcăminte, care se încheie la spate: *Sora Corbu... şşi pusese clicinul de pănură neagră.* AG. [Din sās. ***klidchen***, germ. ***Kleidchen***].

clidonográf, clidonografe n. (fiz.) aparat pentru determinarea polarităţii şi amplitudinii undelor din instalaţiile electrice. [Din fr. ***clydonographe***].

cliént, ~ţi, clientă, ~e a. **1.** (la romani) plebeu fără drepturi depline, pus sub patronajul unui patrician; **2.** persoană care cumpără (regulat) de la un magazin sau care consumă într-un local public: *încă de la Bonn devenise clientul anticariatelor.* GHEŢIE; **3.** persoană considerată în raport cu avocatul sau cu medicul său: *i se părea că e avocatul care, în trăsura unei temniţe, îşi însoţeşte clientul la potoul de execuţie.* VINEA; (p. ext.) *şi-a pus copilul în geam spre a spune clienţilor cărturăresei că Saraha nu e acasă.* CĂL. [Din fr. ***client***, lat. ***cliens, -ntis***].

clientelár, ~i, clientelară, ~e a. **1.** care aparţine clienţilor, referitor la clienţi; **2.** referitor la raportul care exista între statul roman şi populaţiile străine ce se recunoşteau dependente de autoritatea Romei: *relaţii clientelare.* [***Clientelă*** + *-ar*].

clientélă, clientele f. **1.** (la romani) totalitate a clienţilor unui patrician; **2.** totalitate a clienţilor unui avocat, unui medic, unui comerciant etc.: *mesele în găteală matinală, cu feţe de in vărgate cu galben, aşteptau clientela.* VINEA; (p.ext.) *politicienii de profesie se află permanent la dispoziţia şi sub presiunea clientelei electorale.* GHEŢIE. [Din fr. ***clientèle***, lat. ***clientela***].

climactériu n. fază care marchează încetarea secreţiei interne a glandelor genitale. [Din germ. ***Klimakterium***, lat. ***climacterium***].

climát, climate şi (rar) **climaturi** n. **1.** climă: *îl sfătui să facă o călătorie în Italia pentru schimbarea climatului.* NEGR.; *ochii aceştia... te duc cu gîndul la alte climaturi şi anotimpuri.* VINEA; **2.** (fig.) ambianţă (socială, morală etc.); atmosferă morală: *într-un asemenea climat spiritual, religia se constituie într-un fel cu totul aparte.* BL. [Din fr. ***climat***].

climatéric, ~ci, climaterică, ~ce a. referitor la climă, care ţine de climă; climatic. [Din fr. ***climatérique***].

climátic, ~ci, climatică, ~ce a. climateric: *numai aşa se explică putinţa lui de-a face faţă prefacerilor climatice catastrofale.* BL. [Din fr. ***climatique***, germ. ***klimatisch***].

climatísm n. studiu al climatelor în vederea unor aplicaţii în tratarea bolilor. [Din fr. ***climatisme***].

climatizá, climatizez vb. (tr.) a asigura climatizarea. [Din fr. ***climatiser***].

climatizáre, climatizări f. operaţie de menţinere într-un spaţiu a unei anumite temperaturi, umidităţi, purităţi etc.: *păstrarea îndelungată a cărţilor necesită climatizare.* [V. ***climatiza;*** cf. fr. ***climatisation***].

climatizatór, climatizatoare n. climatizor. [***Climatiza*** + ***-tor***].

climatizór, climatizoare n. aparat pentru realizarea climatizării; climatizator. [Din fr. ***climatiseur***].

climatografíe f. descriere a climatelor. [Din fr. ***climatographie***].

climatogrămă, climatograme f. reprezentare grafică a datelor meteorologice principale dintr-o regiune. [Din fr. ***climogramme***].

climatológ, climatologi m. specialist în climatologie. [Din fr. ***climatologue***, germ. ***Klimatologe***].

climatológic, ~ci, climatologică, ~ce a. referitor la climatologie; care ţine de climatologie sau de climă. [Din fr. ***climatologique***].

climatológie f. ştiinţă care studiază clima diferitelor regiuni ale globului: *studia şi climatologia.* CĂL. [Din fr. ***climatologie***, germ. ***Klimatologie***].

climatopatológie f. studiu al acţiunii patogene a climatului asupra organismului. [Din fr. ***climatopathologie***].

climatoterápic, ~ci, climatoterapică, ~oe a. care ţine de climatoterapie; referitor la climatoterapie. [Din fr. ***climatothérapique***].

climatoterapíe, climatoterapii f. utilizare terapeutică a factorilor climatici. [Din fr. ***climatothérapie***].

climax, climaxuri n. **1.** fază finală în evoluţia naturală a unei formaţii vegetale; **2.** figură de stil care constă în desfăşurarea ascendentă a ideilor sau acţiunii într-o operă; **3.** orgasm sexual; **4.** stadiu de intensitate maximă a unei boli; **5.** punct culminant al unei acţiuni, al unui conflict. [Din fr. ***climax***, germ. ***Klimax***].

clímă, clíme f. **1.** totalitate a fenomenelor meteorologice care caracterizează atmosfera unei regiuni: *s-aibă totdeauna privire la împrejurări, la loc şi la climă.*" B.-DEL.; *climă caldă, rece, uscată;* **2.** regiune considerată din punctul de vedere al fenomenelor atmosferice caracteristice. [Din lat. ***clima***, germ. ***Klima***].

climostát, climostate n. instrument care, aşezat în exteriorul unei clădiri, măsoară efectul termic al factorilor climatici. [Din fr. ***climostat***].

clîn, clíni m. şi (rar) **clînuri** n. **1.** bucată (triunghiulară) de pînză sau de stofă, folosită ca piesă componentă a unei haine sau ca adaos pentru a lărgi haina: *în costumul de mătase neagră, cu clinuri şi bentiţe stacogii.* CAR.; **nici în clin, nici în mînecă,** deloc, cîtuşi de puţin: *să n-am de-a face cu dînşii nici în clin, nici în mînecă.* CR.; **2.** petic (triunghiular) de pămînt sau de pădure: *pe clin, la vale, erau împrăştiate case.* SAD.; **3.** (reg.) unealtă de cizmărie. [Din sl. ***klinŭ***].

clínă, cline f. pantă, suprafaţă înclinată; poziţie oblică: *sub cetăţuie se revarsă pe o clină satul.* SAD.; (fig.) *e unicul mijloc pentru a abate bănuiala publică de pe clina care a apucat.* EM. [Din it. ***clina***; cf. ***înclina***].

clinc interj. v. **cling.**

clíncher n. produs intermediar obţinut la fabricarea cimentului prin încălzirea materiei prime şi transformarea ei într-o masă dură şi compactă. [Din germ. ***Klinker,*** fr. ***clinker***].

clínchet, clínchete n. **1.** sunet produs de clopoţei sau de zurgălăi: *în văzduh voios răsună clinchete de zurgălăi.* AL.; **2.** zgomot produs de vibrarea sau de clocnirea unor obiecte de metal sau de sticlă: *un ţurţur de cristal scoase un clinchet vesel.* GHEŢIE. [***Clinc*** + ***-et***].

clínchetí, clínchetesc vb. (rar; intr.) a scoate clinchete: *în clipa aceasta clincheti din nou semnalul de cristal de adineaori.* VINEA. [***Clínchet*** + ***-i***].

clínchetitór, ~i, clínchetitoáre a. (rar) care produce clinchete; care reprezintă clinchete: *adaoge-se harul de a gîndi prin simţuri, de a imita prin sunete foşnitoare, horăitoare, clinchetitoare.* CĂL. [***Clínchet*** + ***-itor***].

clínci[1] n. v. **clenci.**

clínci[2]**, clínciuri** n. încleştare şi imobilizare reciprocă a adversarilor într-un meci de box. [Din fr. ***clinch,*** engl. ***clinching***].

clínciurós a. v. **clenciuros.**

cling interj. cuvînt care imită sunetul clopoţeilor sau al zurgălăilor ori zgomotul produs de vibrarea sau lovirea unor obiecte de metal, de sticlă etc.; (şi: **clinc**). [Onomat.].

clíngherít n. material izolant obţinut dintr-un amestec de azbest şi de cauciuc. [Din germ. ***Klingerit***].

clínic, ~ci, clinică, ~ce a. **1.** de clinică, care ţine de clinică; (rar) clinical: *învăţămînt clinic;* **2.** (spec.) care se tratează în clinică; de boală, maladiv: *era vorba de un caz clinic.* BL. [Din fr. ***clinique***, germ. ***klinisch***].

clinicál, ~i, clinicală, ~e a. (rar) clinic: (adv.) *Pană este clinical vorbind un melancolic.* CĂL. [Cf. engl. ***clinical***].

clínică, clínici f. unitate spitalicească în care se fac cercetări ştiinţifice sau se efectuează învăţămîntul practic de specialitate: *clinica chirurgicală se făcea la spitalul Colţea.* CĂL.; *clinică stomatologică;* **de clinică,** maladiv, de boală: *Caragiale tratează un caz de clinică.* CĂL. [Din fr. ***clinique,*** germ. ***Klinik***].

clinicián, ~eni, cliniciană, ~ene m., f. medic care lucrează într-o clinică: *îi vorbi ca un clinician care explică pacientului întrebuinţarea unei reţete.* VINEA. [Din fr. ***clinicien***].

clinodactílie, clinodactílii f. malformaţie congenitală constînd în devierea laterală a degetelor mîinii. [Din fr. ***clinodactylie***].

clinográf, clinografe n. instrument pentru măsurarea pe verticală sau pe orizontală a unui strat din teren. [Din fr. ***clinographe***].

clinométru, clinometre n. instrument pentru măsurarea unghiurilor verticale faţă de orizont sau a unghiurilor zenitale faţă de verticala locului. [Din fr. ***clinomètre***].

clinostát, clinostate n. aparat pentru determinarea direcţiei de creştere a plantelor. [Din fr. ***clinostat***].

clinostatísm n. ansamblu de modificări fiziologice produse prin poziţia culcată a corpului. [Din fr. ***clinostatisme***].

clinoterapíe, clinoterapii f. tratament prin repaos la pat. [Din fr. ***clinothérapie***].

clint, clinturi n. (rar) clintire, mişcare: *parcă-i mort de veacuri satul şi trudit de-atîta clint.* COŞB. [De la ***clinti***].

clintí, clíntesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) mişca din loc, a (se) deplasa puţin: *tot turnul s-a clintit.* ALEX.; *doar te-a împinge păcatul să clinteşti vreo piatră din locul său.* CR.; **2.** (fig.; tr.) a determina pe cineva să renunţe la convingerile sau la hotărîrile sale. [Et. nec.].

clip, clipuri n. secvenţă de scurtă durată transmisă (prin întreruperea unui program în desfăşurare) la un post de radio sau de televiziune: *clip publicitar.* [Din engl. ***clip***].

clipálă f. v. **clipeală.**

clípă, clípe f. **1.** mişcare (rapidă) a pleoapelor de acoperire şi de descoperire a ochilor; clipeală, clipire, clipit; **2.** interval foarte scurt de timp; clipită, moment: *raţionamentul şi filosofia vin după clipa de plăcere.* SAD.; (fig.) *lumea asta e o clipă suspendată.* EM.; **într-o clipă** sau (rar) **în clipă,** numaidecît, îndată, imediat: *te-am pofti să mergi cu noi în clipă.* SAD.; *într-o clipă boierul a intuit taina.* CĂL.; **din clipă în clipă,** în orice moment; cît de curînd: *trenul trebuia să pornească din clipă în clipă.* GHEŢIE; **în cîteva clipe,** foarte repede: *toate astea s-au petrecut în cîteva clipe.* CAR. [De la ***clipi***].

clipeálă, clipeli f. clipire; clipă: *şi-n aceeaşi clipeală auzi vîjîind pe sub vagon o apă repede şi puternică.* VLAH.; **într-o clipeală (de ochi),** numaidecît, îndată: *chemă calul, care veni într-o clipeală de ochi.* ISP.; (şi: (reg.) **clipală**). [***Clipi*** + ***-eală***].

clíper[1]**, clípere** n. **1.** navă comercială rapidă, cu pînze şi cu trei catarge, cu pupa şi prora ridicate; **2.** avion de cursă lungă. [Din fr., engl. ***clipper,*** germ. ***Klipper***].

clíper[2]**, clípere** n. **1.** lampă electrică cu lumină galbenă întermitentă, montată la intersecţia unor străzi; **2.** semnalizator luminos montat la bordul unui automobil. [Din engl. ***clipper***].

clipésc, ~şti, clipeáscă, ~şti a. (rar) momentan, trecător: *vechi martor de ale lumii clipeşti deşertăciuni.* AL. [***Clipă*** + ***-esc***].

clípet, clípete n. (rar) clipire. [***Clipi*** + ***-et***].

clipí, clípesc vb. (intr.) **1.** a apropia şi a depărta (în mod reflex) pleoapele una de alta: *uleul cu ochii a clipi şi din grumazi a adia începu.* CANT.; *ca un ochi roş de balaur ce adoarme şi clipeşte.* AL.; **cît ai clipi** sau **cît clipeşti (din ochi** sau **cu ochii),** numaidecît, imediat: *scutură frîul şi încălecă pe cal, carele venise numai cît ai clipi.* ISP.; **fără să clipesc (clipeşti** etc.), impasibil, neclintit: *lăsam cererile de angajare într-o doară şi primeam răspunsurile fără să clipesc.* GHEŢIE; **2.** (fig.) a sclipi, a licări: *clipeşte o lumină.* AL.; **3.** a scînteia, a avea reflexe luminoase: *ale rîurilor ape ce clipesc fugind în ropot.* EM. [Din sl. ***klepati*** „a ciocăni"].

clipíre, clipíri f. **1.** acţiunea de a clipi; mişcare (rapidă) a pleoapelor; clipeală; (înv.) clipitură: *era de fapt o domnişoară de şaptesprezece ani, ... deja femeie în toată puterea cuvîntului, cu o clipire şireată din ochi.* GHEŢIE; **2.** clipă, clipită: *nălucă este omul şi viaţa o clipire.* AL. [V. ***clipi***].

clipíş adv. (rar) într-o clipă: *şi trece pe sub stea clipiş.* AL. [***Clipi*** + ***-iş***].

clipít, (rar) **clipituri** n. **1.** faptul de a clipi; clipire, clipeală: *clipitul des arăta că a obosit;* **2.** clipă, moment scurt: *nu privirá spre ţărm mai mult decît un clipit, şi apoi se ascunserá iar.* TUD.; **3.** sclipit, sclipire: *clipitul banilor de aur de la gîtu-i.* GAL. [V. ***clipi***].

clipítă, clípite f. clipă, moment, secundă: *o clipită privirea lui rămase aţintită asupra Ilenei.* SL.; **într-o clipită** sau (reg.) **pe clipită,** imediat, îndată: *zbură cu el într-o clipită.* B.-DEL. [V. ***clipi***].

clipitúră, clipituri f. (înv.) mişcare a pleoapelor; clipire: *că-n clipitura ochilor tot omul s-a schimbă-să.* DOS. [*Clipi* + *-tură*].

clipoceálă[1], clipoceli f. aţipire, moţăială, piroteală. [*Clipoci*[1] + *-eală*].

clipoceálă[2], clipoceli f. zgomot uşor făcut de o apă curgătoare; susur. [*Clipoci*[2] + *-eală*].

clipocí[1], clipocesc vb. (intr.) **1.** a clipi (de somn), a moţăi: *îl simţea şi Gelo care dormita în bătaia razelor şi clipocea într-o somnie plăcută.* SAD.; **2.** a licări, a scînteia (cu intensitate variabilă): *în faţa iconostasului clipoceşte candela.* GÎRL. [De la *clipaci* (<bulg. *klepač*)].

clipocí[2], pers. 3 **clipoceşte** vb. (intr.) a susura, a face un zgomot uşor: *apele veneau posomorîte, clătinîndu-se ca lespezi fumurii şi clipotind uşor la ţărm.* SAD.; (fig.) *o adevărată undă lirică trece, clipocind inefabilă printre aceste umile pietricele.* CĂL.; (şi: **clipoti**). [Onomat.].

clipocíre, clipociri f. faptul de a clipoci[2]; clipocit. [V. *clipoci*[2]].

clipocít, clipocituri n. susur, zgomot uşor: *clipocitul apei ce curgea de la robinet i-a acoperit vocea.* GHEŢIE. [V. *clipoci*[2]].

clipotí vb. v. clipoci[2].

clips, clípsuri n. **1.** obiect de podoabă (cercel, agrafă, broşă) care se prinde cu o clapă mică sau cu un ac cu arc; **2.** piesă formată din două elemente care se asamblează şi se desfac uşor. [Din germ. *Klips*].

clíric m. v. cleric.

clironóm, ~i, clironoámă, ~e m., f. (înv.) moştenitor: *să mă lase clironomul întregii sale averi.* AL. [Din gr. mod. *klironómos*].

clironomíe, clironomii f. (înv.) moştenire: *să-i rămîie clironomie.* CAR. [Din gr. mod. *klironomía*].

clironomisí, clironomisesc vb. (înv.; tr.) a moşteni: *ai socotit că aş primi eu să te clironomisesc de viu?* AL. [Din gr. mod. *klironomo* (viit. *klironomiso*)].

clísă, clise f. **1.** argilă; **2.** (reg.) slănină: *mulţămim foarte măriii-tale, mai vîrtos pentru mălaiul şi clisă.* B.-DEL.; **3.** (reg.) aliment cleios, fără gust; (spec.) pîine necoaptă bine: *unde-mbuc de-o-mbucătură, clisă mi se face-n gură.* POP. [Din bulg. *klisa*].

clísmă, clisme f. spălătură intestinală; clistir. [Din gr. mod. *klýsma,* germ. *Klysma*].

clisós, ~şi, clisoásă, ~e a. argilos: *o luncă noroioasă, cu pămînt clisos.* OD.; *salcîmul e un pom de albie clisoasă.* CĂL. [*Clisă* + *-os*].

clistír, clistire n. **1.** irigator; **2.** clismă. [Din gr. mod. *klystír,* germ. *Klystir*].

clistrón, clistroane n. tub electronic care generează sau amplifică unde de înaltă frecvenţă. [Din fr., engl. *klystron*].

clişă, clişez vb. (intr.) a face un clişeu pentru stereotipie. [Din fr. *clicher*].

clişáj, clisaje n. acţiunea de a clişa şi rezultatul ei; clişare. [Din fr. *clichage*].

clişáre f. clisaj. [V. *clişa*].

clişeizá, clişeizez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) transforma în şablon. [*Clişeu* + *-iza*].

clişeizáre, clişeizări f. acţiunea de a (se) clişeiza: *tentativa de clişeizare a artei.* [V. *clişeiza*].

clişéu, clişee n. **1.** planşă tipografică care reproduce imaginile pentru imprimat; **2.** film sau placă fotografică (impresionată) care constituie negativul fotografiilor: *concursul dat de d-sa la colectarea clişeelor echivalează cu o colaborare.* CĂL.; **3.** (fig.) frază banală (repetată deseori); (p. ext.) banalitate care se repetă; şablon: *a rămas un fel de clişeu critic că poetul e fantezist.* CĂL. [Din fr. *cliché*].

clit, cliturí n. (reg.) grămadă, teanc, stivă: *am văzut la el cliturí de scrisori, grele de aurul recunoştinţei înfometaţilor şi însetaţilor de cîntec.* VIERU. [Din ucr. *klit*].

clitoridectomíe, clitoridectomii f. (med.) îndepărtare chirurgicală a clitorisului. [Din fr. *clitoridectomie*].

clítoris n. organ erectil situat în vulvă; (pop.) lindic. [Din fr. *clitoris*].

clitorísm n. (med.) erecţie maladivă a clitorisului. [Din fr. *clitorisme*].

clivá, pers. 3 **clivează** vb. (intr.) a se desface în plăci sau în lame: *mica clivează la apăsare.* [Din fr. *cliver*].

clivăj, clivaje n. proprietate a unor cristale şi minerale de a se desface în lame. [Din fr. *clivage*].

cliváre, clivări f. acţiunea de a cliva şi rezultatul ei. [V. *cliva*].

clizimétru, clizimetri n. instrument topografic pentru măsurarea unghiurilor de pantă. [Din fr. *clisimètre*].

cloacál, ~i, cloacală, ~e a. care ţine de cloacă: *orificiu cloacal.* [*Cloacă* + *-al*].

cloácă, cloace f. **1.** canal subteran pentru scurgerea murdăriei; **2.** băltoacă murdară şi rău mirositoare; **3.** (fig.) loc infect şi nesănătos; **4.** orificiu excretor la batracieni, la păsări şi la reptile. [Din lat. *cloaca,* fr. *cloaque*].

cloámbă, cloambe f. (reg.) creangă, cracă: *pe cloambe înalte de brad, cucoşii cîntau.* SAD. [Cf. rus. *klumba* „boschet"].

cloanţă, cloanţe f. **1.** (pop.) babă rea şi arţăgoasă; vrăjitoare bătrînă: *cloanţa toarce din măsele clănţănind.* AL.; **2.** (peior.) gură. [V. *clonţ*].

cloăsmă f. (med.) pigmentare a pielii cu pete galbene-maronii (în cazuri de sarcină, de hepatită etc.). [Din fr. *chloasme*].

cloáţă f. v. cloţă.

clobánţ, clobanţuri n. (reg.) cioc, clonţ. [Cf. *clonţ*].

clócă, cloci f. (reg.) cloşcă: *năframă cu ciucurii pe sub cloca cu puii.* POP. [De la *cloci*].

cloceálă, clocelí f. acţiunea de a (se) cloci. [*Cloci* + *-eală*].

clocí, clocesc vb. **1.** (intr. şi tr.) a sta pe ouă pentru a le încălzi şi a scoate pui: *găina care cloceşte niciodată nu-i grasă.* ISP.; **2.** (fig.; intr.) a fi inactiv, a sta locului şi a nu face nimic: *mi s-a urît clocind acasă pe vatră.* ISP.; **3.** (fig.; tr.) a pîndi, a fixa: *fiara mă cloceşte cu ochii roşi de foc.* AL.; **4.** (fig.; tr.) a pregăti în taină, a pune la cale, a urzi: *în capul lui clocea alte gînduri spurcate.* ISP.; *cloceşte planuri rele;* **5.** (refl.) a prinde miros urît, a se altera; **6.** (refl.) a se moleşi (de trîndăvie): *punea pe fata uncheaşului la toate greutăţile casei, iară fata ei se clocise de şedere.* ISP. [Din bulg. *kloči*].

clocíre, clociri f. clocit[1]. [V. *cloci*].

clocít[1] n. **1.** faptul de a (se) cloci; clocire; **2.** şedere pe ouă a păsărilor pentru a scoate pui: *încăierările pentru împerechere trecuseră şi găinile căzuseră la clocit.* VOIC. [V. *cloci*].

clocít[2], ~ţi, clocită, ~e a. alterat, stătut: *apă clocită; ouă clocite.* [V. *cloci*].

clocitoáre, clocitoare a. care cloceşte, bună de clocit: *găină clocitoare.* // f. (pl. **clocitori**) aparat pentru clocirea artificială a ouălor sau a icrelor. [*Cloci* + *-toare*].

clococlóv, clococlovi m. plantă decorativă cu flori galbene (*Telekia speciosa*). [Derivat din *clocot*].

clócot, clocote n. **1.** mişcare zgomotoasă a lichidelor cînd fierb; clocotitură: *nu se mai auzea decît clocotul înfundat al unei oale întîrziate la foc.* AG.; *apa fierbe în clocote;* **a da în clocot,** a începe să fiarbă: *ceaiul dăduse de mult în clocot.* GHEŢIE; **2.** (fig.) agitaţie, zbucium, frămîntare; (rar) clocotiş; clocotitură: *schiţarea subiectului ... poate da iluzia liniei epice, care e însă disparentă sub atîta clocot de cuvinte.* CĂL.; *un clocot de glasuri;* (şi: (înv.) **colcot**). [Din sl. *klokotŭ*].

clocotí, clocotesc vb. (intr.) **1.** a fierbe în clocote: *apa clocoteşte în oală;* (fig.) *Alecsandri, în care clocoteşte cine ştie ce sînge insular, are oroare de frig.* CĂL.; (p.ext.) *samovarul clocotea; ceaiul vărsat prin pahare luă o vopsea purpurie.* NEGR.; **2.** a se agita intens şi zgomotos: *mările clocotesc şi peştii din ele se sparie.* CR.; *valurile clocotesc;* **3.** (fig.) a răsuna, a vui: *la Bobotează strigam chiraleisa de clocotea satul.* CR.; **4.** (fig.) a fi gata să se dezlănţuie; a ajunge la un grad înalt de intensitate: *în capul lui aprins clocotea un potop de gînduri.* VLAH.; *clocotind de indignare gratuită, i-am povestit din fir în păr ce aflasem.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **colcoti**). [Din sl. *klokotati*].

clocotícl, clocotícl m. (reg.) plantă cu flori galbene (*Rhinanhus alpinus*). [Cf. sb. *klokočika*].

clocotíre, clocotiri f. acţiunea de a clocoti. [V. *clocoti*].

clocotíş[1], clocotişi m. arbust cu frunze compuse şi cu flori în formă de clopot, grupate în ciorchini (*Staphylea pinnata*). [*Clocot*(*ici*) + *-iş*].

clocotíş[2], clocotişuri n. (rar) clocot: *din clocotişul lor se înalţă, la dreaptă, mîndrul Barnar.* VLAH. [*Clocot* + *-iş*].

clocotít, ~ţi, clocotită, ~e a. **1.** care fierbe sau a fiert în clocote: *mai fierbinte decît smoala clocotită.* CAR.; *apă clocotită;* **2.** (p.ext.) fierbinte, foarte cald: *plită clocotită.* [V. *clocoti*].

clocotitór, ~i, clocotitoáre a. **1.** care clocoteşte; fierbinte: *scăpau pentru o vreme din cazanele clocotitoare ale iadului.* GHEŢIE; *apă clocotitoare;* **2.** care se agită intens: *un popor de stînci se ridica din fundul rîului clocotitor.* VLAH.; *mare clocotitoare;* **3.** (fig.) puternic, intens, gata să se dezlănţuie: *este o luptă între viaţa clocotitoare şi tiparul pedant al actului oficial.* CĂL.; **4.** (fig.) stăpînit de idei, de sentimente puternice; agitat, frămîntat: *Goethe l-a eternizat în acel clocotitor personaj.* BL.; **5.** (fig.) răsunător, zgomotos: *rămase încă viu şi îngrozitor urletul clocotitor al apelor.* HOGAŞ; (adv.) *un tunet răzleţ ... răscoli clocotitor nemărginirile rotunde.* HOGAŞ. [*Clocoti* + *-tor*].

clocotitúră, clocotituri f. (rar) clocot: *deodată şi glasurile copiilor şi ţipetele trîmbiţelor şi clocotitura noroiului fierbinte care se smacină în pîntecele maşinii sînt acoperite de urale zguduitoare.* CAR. [*Clocoti* + *-tură*].

clocoţél, clocoţei m. plantă erbacee cu flori mari, albastre (*Clematis integrifolia*). [*Clocot* + *-el*].

cloison [cloazón] n. perete despărţitor subţire. [Cuv. fr.].

cloisonne [cloazoné] a. lucrat după tehnica încastrării emailului în metal. // n. tehnică a încastrării emailului în metal. [Cuv. fr.].

clomb, clomburi n. (reg.) creangă (subţire), ramură: *dacă s-aruncă în grumazul ciutei şi ciuta e voinică şi bătrînă, îl duce şi îl izbeşte în clomburi.* SAD. [Cf. săs. *klompon* (=germ. *Klumpen*); cf. *cloambă*].

clomburél, clomburele n. (reg.) diminutiv al lui clomb; crenguţă: *i-am pus între pleoape un clomburel de brădui.* SAD. [*Clomburi* (pl. al lui *clomb*) + *-el*].

clon, clone n. (biol.) totalitate a indivizilor identici proveniţi dintr-un singur organism, pe cale asexuată; (şi: **clonă**). [Din fr., engl. *clone*].

cloná, clonez vb. (biol.; tr.) a izola din clon indivizi pentru a deveni cap de serie pentru noi generaţii. [De la *clon*].

clonáj, clonaje n. clonare. [Din engl., fr. *clonage*].

clonáre, clonări f. acţiunea de a clona şi rezultatul ei; clonaj. [V. *clona*].

clónă f. v. clon.

clonc[1] interj. cuvînt care imită strigătul cloştii sau al ciorii: *aproape de el, o cloşcă cu puişori cloncăneşte: clonc, clonc!* SAD. [Onomat.].

clonc², clóncuri n. instrument care face zgomot în apă, speriind peştele, în special somnul, şi gonindu-l către plase sau cîrlige. [Et. nec.].

cloncán, cloncani m. **1.** corb (*Corvus corax*): *dacă ţi-aş trimite o săgeată, măi cloncane?* SAD.; **2.** (fig.) funcţionar superior, demnitar înalt: *mijlocise printre cloncanii partidului liberal să-i puie acolo.* SAD.; (adj.) *numai boierii cloncani şi-au găsit acolea Canaanul şi pe la noi.* SAD. [*Clonc*[1] + *-an*].

cloncăí, pers. 3 **cloncăleşte** şi **clóncăle** vb. (intr.) a cloncăni. [*Clonc*[1] + *-ăi*].

cloncăní, pers. 3 **cloncăneşte** şi **clóncăne** vb. (intr.) **1.** (despre cloşti) a scoate sunete caracteristice; a cloncăi; **2.** (despre ciori) a croncăni; **3.** (fig.) a flecări. [*Clonc*[1] + *-ăni*].

cloncăníre, cloncăníri f. acţiunea de a cloncăni; strigăt scos de cloşti: *cloncănirile deznădăjduite ale cloştelor răsunau de luau auzul.* MACED. [V. *cloncăni*].

cloncănít n. faptul de a cloncăni; strigăt scos de cloşti (sau de alte păsări); cloncăt. [V. *cloncăni*].

clóncăt, cloncăte n. cloncănit: *l-a întîmpinat o larmă de piuituri, cloncăte şi filfîieturi.* VOIC. [*Clonc*[1] + *-ăt*].

clondír, clondire n. vas de sticlă cu gîtul scurt şi strîmt: *şi luînd Moisi jumătate de sînge, turnă în clondir.* BIBLIA; *pe cealaltă parte a medaliei va fi săpat un clondir.* CAR. [Din bulg. *krondir*, gr. mod. *klontiri*].

clondiráş, clondiraşe n. diminutiv al lui clondir: *i-a dat din desagă un clondiraş cu rachiu de izmă.* CAR. [*Clondir* + *-aş*].

clónic, ~ci, clonică, ~ce a. referitor la clonus. [Din fr. *clonique*].

clonísm n. stare patologică manifestată prin convulsii clonice. [Din fr. *clonisme*].

clonţ, clónţuri n. (reg.) **1.** cioc, plisc: *cum o găseşte, o şi ia în clonţ şi se întoarnă cu dînsa înapoi.* CR.; *păsări cu clonţul de fier;* (fig.) *s-a arătat întăi o bătrînă cît un mal, cu gura suptă şi clonţul nasului adus spre bărbie.* SAD.; **2.** (fig.) gură: *închide-ţi clonţul, duduică!* SAD.; **3.** ţintă, cui: *şi-a încălţat bocancii cei mari cu clonţuri de oţel.* SAD. [Din bulg. *kljunec*].

clonţán, clonţane n. (rar) colţ de stîncă, stîncă ţuguiată: *sare capra neagră din clonţan în clonţan.* PANN. [*Clonţ* + *-an*].

clonţár, clonţari m. botgros (*Coccotraustes coccotraustes*). [*Clonţ* + *-ar*].

clonţát, ~ţi, clonţată, ~e a. (pop.) cu gura proeminentă, ascuţită (ca un clonţ); cu dinţii mari şi rari; (subst.) *el zărea, mări, vedea, o clonţată ce rîdea.* POP. [*Clonţ* + *-at*].

clonţişór, clonţişoáre n. **1.** diminutiv al lui clonţ; **2.** (fig.) gură: *a apucat-o pe logofeteasă de după gît, trăgînd-o înspre clonţişorul lui.* SAD. [*Clonţ* + *-işor*].

clonţós, ~şi, clonţoásă, ~e a. (fam.) rău de gură; certăreţ. [*Clonţ* + *-os*].

clónus n. (med.) serie de contracţii musculare rapide şi dezordonate, ca urmare a leziunii centrilor nervoşi motori superiori. [Din fr. *clonus*].

clop, clópuri n. (reg.) pălărie (neagră cu calota emisferică şi cu borurile înguste): *sta Gruie supărat, cu clopul pe ochi lăsat.* POP. [Din magh. *kalap*].

clópot, clopote n. **1.** obiect de metal (în special din bronz) de formă conică, cu o limbă mobilă de fier în interior care, lovindu-se de pereţi, produce sunete: *glas domol de clopot.* EM.; **a trage clopotele, a)** a face clopotele să sune; **b)** (fig.) a divulga un secret; **2.** sunetul acestui obiect; **3.** piesă asemănătoare cu acest obiect avînd diverse întrebuinţări; (spec.) capac de sticlă sub care se poate păstra sau proteja ceva; (fig.) *ideile ştiinţifice sînt ca soneriile puse să se agite în vid sub clopotul de sticlă.* BL.; **4.** cameră de aer pentru lucrări sub apă. [Din sl. *klopotŭ*].

clopotár, clopotari m. **1.** persoană care toarnă clopote; **2.** persoană care trage clopotele (şi bate toaca) la biserică: *clopotarul Vavilon moare tocmai în joia mare.* CĂL.; **3.** (reg.) berbec care merge în fruntea turmei şi are clopot la gît. [*Clopot* + *-ar*].

clopotí, clopotesc vb. (intr.) a face clopotele să sune, a trage clopotele: *ei trebuiau... să clopotească toată vremea cît ţinea drumul din urmă al mortului.* AG. [*Clopot* + *-i*].

clopotíre, clopotíri f. (rar) faptul de a trage clopotele; (concr.) sunet de clopot: *Dumnezeu nu lasă un clopotar fără clopotire.* CĂL. [V. *clopoti*].

clopótniţă clopotniţe f. turn (de biserică) unde sînt instalate clopotele: *clopotniţa înaltă domneşte-mprejmuirea tihnitei mănăstiri.* MAT. [*Clopot* + *-niţă*].

clopoţél, clopoţei m. **1.** diminutiv al lui clopot; (spec.) clopot mic (care se agită cu mîna sau se agaţă la gîtul animalelor): *parcă-l văz pe venerabilul că se scoală şi trage clopoţelul.* CAR.; *doarme-n tihnă greieruşu-n clopoţelul de la uşă.* VIERU; **2.** (de obicei la pl.) plantă erbacee cu flori în formă de clopot (*Campanula*); **3.** ghiocel (*Galanthus rivalis*): *în frunzele moarte din marginea unei rîpi, Victoria găsi clopoţei albi.* SAD.; **4.** (reg.; bot.) lăcrimioară (*Convallaria majalis*). [*Clopot* + *-el*].

clopoţí, clopoţesc vb. (rar; intr.) a suna din clopoţel; a trage clopotul: *în sfîrşit... (clopoţind): nu întrerupeţi, mă rog.* CAR. [*Clopot* + *-i*].

clor n. element chimic gazos, de culoare galbenă-verzuie, cu miros înţepător şi cu proprietăţi decolorante şi dezinfectante, avînd întrebuinţări în industrie. [Din fr. *chlore*].

clorál n. substanţă lichidă, uleioasă, folosită ca antiseptic, calmant şi hipnotic. [Din fr. *chloral*].

cloramfenicól n. antibiotic puternic folosit în tratamentul unor boli infecţioase. [Din fr. *chloramphénicol*].

cloramínă, cloramine f. compus organic cu puternice proprietăţi oxidante şi antiseptice. [Din fr. *chloramine*].

clorát, cloraţi m. sare a acidului cloric: *clorat de potasiu.* [Din fr. *chlorate*, germ. *Chlorat*].

cloremíe f. (med.) concentraţie a clorului în sînge. [Din fr. *chlorémie*].

cloretónă f. alcool folosit ca hipnotic şi ca anestezic. [Din fr. *chlorétone*, germ. *Chloreton*].

clorhidrát, clorhidraţi m. sare care conţine în moleculă acid clorhidric. [Din fr. *chlorhydrate*].

clorhídric a. **acid clorhidric**, acid incolor, rezultat din combinarea clorului cu hidrogenul, folosit în industria chimică. [Din fr. *chlorhydrique*].

clóric a. **acid cloric**, acid oxigenat al clorului, întrebuinţat la fabricarea coloranţilor. [Din fr. *chlorique*].

clorít, cloriţi m. silicat natural hidratat de magneziu şi de fier, de culoare verde. [Din fr. *chlorite*].

clorizáre, clorizări f. dezinfectare a apei prin tratarea cu clor. [Din fr. *chlorisation*].

cloro- element de compunere cu sensurile „clor" şi „verde". [Din fr. *chloro-*].

cloroficée, cloroficee f. (la pl.) clasă de alge verzi (acvatice), care conţin clorofilă; (şi la sg.) algă din această clasă. [Din fr. *chlorophycées*].

clorofílă f. pigment natural de culoare verde existent în plante, care se formează sub acţiunea luminii şi condiţionează asimilarea carbonului. [Din fr. *chlorophylle*].

clorofilián, ~eni, clorofiliană, ~ene a. care ţine de clorofilă, referitor la clorofilă; **asimilaţie clorofiliană**, fotosinteză. [Din fr. *chlorophyllien*].

clorofórm n. compus organic al clorului, lichid, incolor şi cu miros caracteristic, întrebuinţat în medicină ca narcotic şi anestezic: *se gîndeşte la sinucidere prin cloroform.* CĂL. [Din fr. *chloroforme*].

cloroformísm n. intoxicaţie cu cloroform. [Din fr. *chloroformisme*].

cloroformizá, cloroformizez vb. (tr.) a narcotiza cu ajutorul cloroformului. [Din fr. *chloroformiser*].

cloroformizáre, clorformizări f. acţiunea de a cloroformiza şi rezultatul ei. [V. *cloroformiza*].

cloroleucocítă, cloroleucocite f. corpuscul cu clorofilă existent în protoplasma celulei vegetale. [Din fr. *chloroleucocites*].

clorometríe f. (chim.) determinare a cantităţii de clor conţinute într-o soluţie decolorantă. [Din fr. *chlorométrie*].

cloromicetínă f. pulbere albă, insolubilă în apă, cu acţiune bacteriostatică. [Din fr. *chloromycétine*].

cloropenía, cloropenii f. (med.) scădere a cantităţii clorului din organism. [Din fr. *chloropénie*].

cloropexíe f. fixare a clorurilor în ţesuturile organismului. [Din fr. *chloropexie*].

cloropicrínă f. gaz de luptă sufocant şi lacrimogen. [Din fr. *chloropicrine*].

cloroplást, cloroplaste n. corpuscul verde din citoplasma plantelor. [Din fr. *chloro-plaste*].

clorótic, ~ci, clorotică ~ce a. **1.** (şi m., f.) (persoană) bolnavă de cloroză; (p. ext.) (persoană) anemică, fără vigoare: *se observă trecerea imperceptibilă de la lunateca fată de împărat eminesciană la prinţesa simbolistică, clorotică, bolnavă.* CĂL.; **2.** (bot.) îngălbenit din cauza lipsei de clorofilă. [Din fr. *chlorotique*].

cloróză, cloroze f. **1.** culoare palidă, paloare; boală caracterizată prin scăderea hemoglobinei din sînge; **2.** stare patologică a plantelor manifestată prin îngălbenire ca urmare a pierderii clorofilei. [Din fr. *chlorose*].

clorură, clorurez vb. (tr.) a supune clorurării. [Din fr. *chlorurer*].

cloruráre, clorurări f. tratare cu clor; reacţie chimică de introducere a atomilor de clor; cloruraţie. [V. *clorura*].

clorurát, ~ţi, clorurată, ~e a. care a fost supus operaţiei de clorurare. [V. *clorura*].

cloruráţie, cloruraţii f. clorurare. [Din fr. *chloruration*].

clorúră, cloruri f. combinaţie a clorului (din acidul clorhidric) cu un metal sau cu o substanţă organică; **clorură de natriu** (sau **de sodiu**), sare de bucătărie. [Din fr. *chlorure*].

cloruremíe, cloruremii f. prezenţă a clorurilor în sînge. [Din fr. *chlorurémie*].

cloruríe, cloruríi f. (med.) prezenţă a clorurilor în urină. [Din fr. *chlorurie*].

clorurós, ~şi, cloruroásă, ~e a. (rar) de natura clorurilor; format din clorură (de sodiu): *templele hinduse în genere par piscuri calcaroase*

sau cloruroase, sculptate de un lichid corosiv. CĂL. [*Clorură* + *-os*].

closét, closete n. instalaţie igienică servind la satisfacerea nevoilor fiziologice de evacuare; privată; latrină, vespasiană: *ne vedeam numai în pauze, la closet sau în fundul curţii.* GHEŢIE. [Din fr. *closet*].

cloş, clóşuri n. (şi adj. invar.) croială largă (cu falduri), în formă de clopot: *fustă cloş.* [Din fr. *cloche*].

clóşcă, cloşte f. **1.** găină (sau altă pasăre) care clocește sau a scos pui de curînd: *vedea de pui mai cu milă decît cloştile.* ISP.; **vînzător (sau negustor) de piei de cloşcă,** farsor, escroc; om neserios: *negustorii de piei de cloşcă, dar cu mîna lungă de-un cot.* GHEŢIE; (adv.) **a şedea (sau a sta) cloşcă,** a sta nemişcat (lenevind); **2.** (artic.) **(cloşca-cu-pui),** constelaţie din emisfera boreală; pleiadele, găinuşa: *pe cînd ieşise cloşca pe cer, boierii intrau unul după altul în butcile lor.* GHICA; *a vegheat ... pînă ce constelaţia cloştei cu pui s-a înclinat deasupra asfinţitului.* SAD. [Din bulg. *kločka*].

cloşcărie, cloşcării f. **1.** loc unde se ţin cloştile cînd clocesc; **2.** clocitoare: *cu tot geamul deschis,... credeam că plesnesc de căldură, închis ca într-o cloşcărie artificială.* VOIC.; **3.** (fig.) trăsură veche: *birjarul dete nu „io!" la cai şi cloşcăria o porni din nou prin hîrtoape.* ZAMF. [*Cloşcă* + *-ărie*].

clóşter, cloştere n. **1.** galenie care înconjoară partea principală a unei biserici sau mănăstiri: *prinseră obiceiul de a fura mîncările depuse de bietul licenţiat în cloaşterul catedralei.* CĂL.; **2.** mănăstire: *de cealaltă parte a străzii, zăreai mănăstirea sau cloşterul.* GHEŢIE; (şi: **cloaşter**). [Din germ. *Kloster*].

cloţán, cloţani m. (reg.) şobolan (*Rattus*). [*Cloţ* (<sb. *klocati*) + *-an*].

clóţă, cloţe f. **1.** (reg.) cloşcă; **2.** (arg.) ibovnică; **3.** (arg.) prostituată, curvă; (şi: **cloaţă**). [Cf. *clonc*].

clovn, clovni n. artist comic de circ, îmbrăcat caraghios. [Din fr., engl. *clown*].

clovnerie, clovnerii f. vorbă, glumă, gest (ca) de clovn: *am chemat, într-o zi, pe colegele noastre ... la un spectacol de gimnastică şi de clownerie.* GAL.; (scris şi: *clownerie*). [Din fr. *clownerie*].

club, cluburi n. asociaţie de persoane cu preocupări asemănătoare şi urmărind un scop comun (politic, sportiv, monden etc.), care se reunesc într-un loc anume destinat: *îşi poate permite să piardă o mie-două la club sau la hipodrom.* GHEŢIE. [Din fr., engl. *club*].

clubíst, clubişti m. (rar) membru al unui club: *lumea de clubişti, cartofori şi indivizi fără moralitate ... cere pătrundere psihologică şi compoziţie.* CĂL. [*Club* + *-ist*].

clúbman, clubmani m. membru al unui club; (şi: **ciubmen**). [Din engl. *clubman*].

clúbmen m. v. **clubman.**

clucér, cluceri m. (înv.) boier avînd atribuţia de a aproviziona curtea domnească: *se prenumărau ... căminari şi cluceri mari.* GHICA.; *clucerul murind, rămaseră trei copii nevîrstnici sub epistropia mamei.* CĂL. [Din sl. *ključarŭ*].

clujeán, ~eni, clujeană, ~ene a. care aparţine municipiului Cluj-Napoca ori judeţului Cluj sau locuitorilor lui; referitor la Cluj sau la locuitorii acestuia: *adăugînd în paranteze şi deosebirile ce le deosebim în textul clujean.* BL. // m., f. persoană (originară) din municipiul Cluj-Napoca sau din judeţul Cluj. [*Cluj* n. pr. + *-ean*].

clujeáncă, clujence f. femeie (originară) din Cluj-Napoca. [*Clujean* + *-că*].

clupá, clupez vb. (tr.) a măsura diametrul arborilor cu ajutorul clupei. [Din germ. *kluppieren*].

clupáre, clupări f. acţiunea de a clupa şi rezultatul ei. [V. *clupa*].

clúpă, clupe f. instrument pentru măsurarea diametrului arborilor. [Din germ. *Kluppe*].

clúpsă, clupse f. (reg.) cursă de şoareci. [Et. nec.].

cneaghínă, cneaghine f. (înv.) soţie de cneaz ori de ţar: *cînd ne întoarcem, porunci stăpînitorul, să mi se înfăţişeze cneaghina şi jupîniţa ei.* SAD. [Din rus., ucr. *kneaghina*].

cneaz, cnejí şi (rar) **cnezi** m. (înv.) **1.** întemeietor sau şef al unui stat: *a ieşit pentru noi dreptate şi pieire pentru cneaz.* SAD.; **2.** conducător al unei provincii în vechea Rusie. [Din rus. *kneaz*, ucr. *knjaz*].

cnejíe, cnejíi f. (rar) rangul, funcţia de cneaz; guvernare a unui cneaz: *aceiaşi generali vice-regi, aceleaşi divanuri ale cnejiei respective.* IORGA. [*Cneaz* + *-ie*].

cnemídă, cnemide f. jambieră de metal folosită de soldaţii din Grecia antică. [Din fr. *cnémide*].

cnezát, cnezate n. (în feudalism) **1.** formă de organizare politică bazată pe autoritatea cneazului; teritoriu stăpînit de un cneaz: *din cîteva cnezate şi un voivodat se înjgheabă deodată un principat.* CĂL.; **2.** principat. [*Cneaz* + *-at*].

cnócaut, cnocauturi n. (box) scoatere din luptă a adversarului prin trîntire la podea; **a face cnocaut pe cineva,** a răpune, a învinge pe cineva. [Din fr., engl. *knock-out*].

cnocautá, cnocautez vb. (tr.) a învinge adversarul prin cnocaut. [De la *cnocaut*].

cnócdaun, cnocdaunuri n. situaţie în care boxerul trîntit la pămînt se ridică înainte de a fi numărat pînă la zece. [Din engl. *knock-down*].

cnut, cnúturi n. bici cu mai multe sfîrcuri avînd la capete bucăţi de plumb: *mînaţi de cnutul cazacului ..., mergeau siliţi cu carele lor.* EM.; (p. ext.) *să încăpem sub un stat în care cnutul nu joacă nici un rol.* EM.; (şi: **cnută**). [Din rus. *knut*].

cnútă f. v. **cnut.**

co- v. **con-**[1].

coabitá, coabitez vb. (jur.; intr.) a convieţui, a locui împreună: *a aflat că logodnicul ei Dinu a coabitat cu mătuşi-sa Silvia.* CĂL. [Din fr. *cohabiter*, lat. *cohabitare*].

coabitánt, ~ţi, coabitantă, ~e a. şi m., f. (jur.) (persoană) care locuieşte împreună cu alţii în aceeaşi casă. [Din fr. *cohabitant*].

coabitáre, coabitări f. (jur.) faptul de a coabita; coabitaţie. [V. *coabita*].

coabitáţie, coabitaţii f. coabitare. [Din lat. *cohabitatio, -onis*, fr. *cohabitation*].

coácă, coace f. (reg.) dispozitiv din fier la ferăstrăul hidraulic, care transmite mişcarea roţii. [Din sl. *kuka* „cîrlig"].

coăcăz, coacăzi m. arbust cu flori galbene-verzui dispuse în ciorchine şi cu fructe comestibile (*Ribes rubrum*). [De la *coacăză*].

coácăză, coacăze f. fructul comestibil al coacăzului, în formă de bobiţe dispuse în ciorchine; pomuşoară: *tufele de coacăze şi de agrişe aveau fructele coapte.* GHEŢIE. [Cuv. autoht.; cf. alb. *kokëzë*].

coáce, coc vb. **1.** (tr.) a supune un aliment la acţiunea căldurii (în cuptor): *trec furnici ducînd în gură de făină marii saci, ca să coacă pentru nuntă şi plăcinte şi colaci.* EM.; *a coace pîine;* **2.** (refl.) a deveni bun de mîncat prin acţiunea căldurii (din cuptor): *se coceau pe vatra sură două turte în cenuşă.* EM.; **3.** (refl.) a ajunge să aibă sămînţa formată; a se maturiza sub acţiunea soarelui: *se coace poama. cîntec răsună prin pădure.* MAT.; (fig.) *a rămas răgaz ca toată învăţătura să se coacă în mintea şi în sufletul ucenicului.* SAD.; **4.** (tr.) a face să ajungă la maturitate, să fie bun de mîncat, să dea sămînţă: *razele fierbinţi ale verii coc grîul;* **5.** (rar; intr.) a-şi maturiza fructele, sămînţa: *a sădit un pom ... care înfloreşte ziua, iar noaptea coace şi dă mere ce pier dimineaţa.* CĂL.; **6.** (fig.; refl.) a ajunge la maturitate, a se forma: *e tînăr şi s-o mai face, tigva de i să va coace.* PANN; **7.** (fig.; tr.) a urzi, a pune ceva la cale: *boierii pismaşi a tot bune rînduieli cocea sfaturi păgîne.* B.-DEL.; **a i-o coace,** a unelti, a încerca să facă rău (cuiva): *ei lasă tu, meştere papagal, că ţi-o coc eu ţie.* SAD.; **8.** (fig.; tr.) a arde, a chinui: *tot plînge şi lăcrămi stoarce, focul inimioara-i coace.* POP.; **9.** (intr.) a face puroi: *buba cap nu face, pînă nu se coace.* PANN. [Lat. pop. *cocere* (=*coquere*)].

coácere, coaceri f. **1.** acţiunea de a (se) coace; supunere a unui aliment la acţiunea căldurii (în cuptor): *coacerea pîinii;* **2.** maturizare a unei plante prin încheierea formării seminţelor: *în două-trei zile după coacerea holdelor, lanurile se umplură de lucrători.* AG. [V. *coace*].

coacervát, coacervate n. (la pl.) forme de viaţă microscopice, considerate ca făcînd trecerea de la substanţele organice la primele organisme; (şi la sg.) individ din aceste forme microscopice. [Din fr. *coacervat*].

coacervăţie f. (fiz.) stare instabilă a unei soluţii coloidale între starea de dizolvare şi cea de precipitare. [Din engl. *coacervation*].

coacţionár, ~i, coacţionară, ~e m., f. persoană care posedă acţiuni împreună cu altcineva. [*Co-* + *acţionar*].

coacţiúne, coacţiuni f. (rar) acţiune făcută împreună cu altcineva. [Din it. *coazione*].

coacuzát, ~ţi, coacuzată, ~e m., f. persoană acuzată împreună cu alta (sau cu altele) în acelaşi proces. [Din fr. *coaccusé*].

coadaptáre, coadaptări f. (rar) adaptare reciprocă unul la celălalt: *numai în legătură, în coadaptare una cu alta prîmesc un înţeles.* EM. [*Co-* + *adaptare*].

coádă, cozi şi (înv.) **coade** f. **1.** apendice cu care se termină partea posterioară a unui mare număr de animale (vertebrate); smoc de păr sau de pene care acoperă acest apendice: *cocoşi cu cozi tot mai impozante.* BL.; *cînd o prinde mîţa peşte şi coada la urs o creşte.* POP.; **a călca pe coadă pe cineva,** a supăra, a necăji pe cineva (atingîndu-l unde este sensibil, vulnerabil); **a(-şi) pune coada pe** (sau **la**) **spinare,** a o şterge, a pleca lăsînd totul baltă; **a(-i) atîrna ceva de coadă,** a-l acuza de ceva, a-i pune în seamă: *pe nedrept îi atîrnau de coadă acest ponos ceilalţi argaţi din sat.* ISP.; **(get-beget) coada vacii,** v. **vacă; nu-i numai un cîine scurt de coadă,** v. **cîine; din coadă de cîine nu faci sită de mătase,** nu se poate realiza ceva bun din altceva de proastă calitate; **a umbla cîinii cu covrigi** (sau **cu colaci**) **în coadă,** a fi belşug; **a trage mîţa** (sau **dracul**) **de coadă,** a o duce greu: *pe vremuri au tras împreună dracul de coadă.* GHEŢIE; **a prinde prepeliţa de coadă,** v. **prepeliţă; a-şi băga coada,** a se amesteca în treaba altuia; **a-şi băga** (sau **vîrî**) **dracul coada,** a se ivi intrigi, discordie, necazuri; **a da din coadă,** (despre oameni) a se linguşi pe lîngă cineva; **cu coada între picioare,** (despre oameni) descurajat, ruşinat; **2.** partea dindărăt, mai îngustă, a peştelui, a şarpelui etc.; **3.** parte a unei plante care leagă frunza, floarea sau fructul de tulpină sau de creangă; peduncul: *ceai din cozi de cireşe;* **4.** prelungire a unei comete: *atuncea a sosit ştire ... cum că acea stea cu coadă ar arăta sfîrşitul veacului vieţii.* SAD.; **5.** mîner, toartă, parte de unde se apucă cu mîna: *au căzut toporul unuia din coadă şi s-au înecat în apă.* ANTIM; *stinse gazul şi luă ibricul, după ce-i înfăşură coada într-un ştergar.* GHEŢIE; **coadă de topor,** v. **topor; a vedea de coada măturii** (sau **tigăii**), a face treburi gospodăreşti: *şezi acasă ... de vezi de coada măturii.* ISP.;

C

la coada cratiţei, în bucătărie, la gătit mîncare: *degeaba încearcă bărbaţii să le trimită acasă la coada cratiţei.* GHEŢIE; **a lua (sau a apuca) de coadă,** a începe să lucreze: *ne-om întoarce iar la Măgura, ca să luăm de coadă toate cîte-am lăsat.* SAD.; **6.** parte a părului împletit sau înnodat la spate: *Ipate odată mi ţi-o înşfacă de cozi, o trînteşte la pămînt şi-o ţine bine.* CR.; **a împleti coadă albă,** a îmbătrîni nemăritată: *eşti ca floarea cea de nalbă, dar împletişi coadă albă.* AL.; **coadă-lungă, minte scurtă,** lipsă de inteligenţă; **7.** partea din spate, alungită (care se tîrăşte) a unei haine: *temîndu-se să nu calce pe coadele rochiilor.* NEGR.; **8.** parte terminală a unui lucru, a unui fenomen, a unei perioade de timp: *am găsit, din nenorocire, un vagon de clasa a doua la coada trenului.* CAR.; *şezu la coada mesei; coada veacului; coada oştii;* **la (sau în) coadă,** în locul cel din urmă, cel nesemnificativ; **de la coadă,** de la sfîrşit spre început; **a nu avea nici cap, nici coadă,** a nu avea nici o logică; **fără cap (şi) fără coadă,** v. **cap; cu cap şi coadă,** v. **cap; 9.** extremitatea (unghiulară) a ochiului: *abia cutezam s-o privesc din cînd în cînd cu coada ochiului.* GHEŢIE; *îi face cu coada ochiului;* **10.** şir (lung) de oameni care aşteaptă ceva: *mărfurile se aduceau la date şi ore imprevizibile, de unde cozi interminabile.* GHEŢIE; **a face coadă,** a sta la rînd; **11.** partea unde se îngustează un lac, un iaz etc.; **12.** (bot.; compuse) **coada-vacii** sau **coada-boului,** lumînărică (*Verbuscum thapsus*); **coada-calului** sau **coada-mînzului,** plantă erbacee cu două tipuri de tulpini, una fertilă şi alta sterilă (*Equisetum*); **coada-cocoşului,** plantă erbacee cu flori albe, întrebuinţată în medicina populară (*Polygonatum*); **coada-mielului** sau **coada-lupului,** plantă erbacee cu frunze lucitoare şi cu flori violete (*Verbascum phoeniceum*); **coada-racului,** plantă erbacee cu flori mari de culoare galbenă (*Potentilla anserina*); **coada-şoricelului,** plantă erbacee cu frunze ramificate şi cu flori albe, întrebuinţată în medicină (*Achillea millefolium*); **coada-vulpii,** varietate de viţă de vie; **coada-mîţei,** plantă erbacee cu flori mici, roz (*Leomurus marru biastrum*); **coada-zmeului,** plantă otrăvitoare cu tulpina tîrîtoare şi cu fructele de forma unor bobiţe roşii (*Calla palustris*); **13. coada-rîndunicii,** fluture mare, frumos colorat, cu o prelungire în partea posterioară a aripilor (*Papillio machon şi podalirius*). [Lat. ***coda (=cauda)***].

coadnăt, ~ţi, coadnată, ~e a. (bot.) care s-au dezvoltat împreună, unindu-se: *ramuri coadnate.* [Din fr. ***coadné***].

coadnáţie, coadnaţii f. (bot.) starea a două părţi de plante sau a două organe coadnate, unite. [Din fr. ***coadnation***].

coafá, coafez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) pieptăna, a(-şi) aranja, a(-şi) ondula părul (la coafor). [Din fr. ***coiffer***].

coafáre, coafări f. acţiunea de a (se) coafa. [V. ***coafa***].

coafát[1] n. faptul de a (se) coafa. [V. ***coafa***].

coafát[2]**, ~ţi, coafată, ~e** a. **1.** care are părul aranjat, ondulat: *femeie coafată;* **2.** care este aranjat, ondulat: *păr coafat.* [V. ***coafa***].

coafézã, coafeze f. femeie care are meseria de a coafa: *ea îi furniza adresa coafezelor.* GHEŢIE. [Din fr. ***coiffeuse***].

coafór, coafori m. bărbat care are meseria de a coafa. // n. (pl. **coaforuri**) atelier unde se aranjează părul (la femei): *cap de meduză care a îndurat represiunea şi disciplina coaforului.* VINEA. [Din fr. ***coiffeur***].

coafúră, coafuri f. aranjament al părului de pe cap (la femei): *coafura montantă o avantajează.* GHEŢIE. [Din fr. ***coiffure***].

coáge, coagez vb. (rar; intr.) a acţiona împreună: *a produs-o cei ce coagează asupra individului.* EM. [*Co-* + ***age***].

coágul, coaguli m. gel obţinut prin coagularea unor substanţe coloidale. [Din lat., fr. ***coagulum***].

coagulă, coagulez vb. **1.** (refl.) a se închega; **2.** (tr.) a face să se închege; (fig.; intr.) *fantazia inventează fără a coagula în mituri pline de sens.* CĂL. [Din fr. ***coaguler,*** lat. ***coagulare***].

coagulábil, ~i, coagulabilă, ~e a. care se poate coagula. [Din fr. ***coagulable***].

coagulabilitáte f. însuşirea de a fi coagulabil. [Din fr. ***coagulabilité***].

coagulánt, ~ţi, coagulantă, ~e a. şi m. (substanţă) care produce coagularea: *un anume principiu coagulant s-ar fi găsit.* CĂL. [Din fr. ***coagulant***].

coaguláre, coagulări f. acţiunea de a (se) coagula; (rar) coagulaţie: *un element de coagulare ... a acestor elemente de stare mijlocie îl constituiau intelectualii.* BL. [V. ***coagula***].

coagulát, ~ţi, coagulată, ~e a. închegat: *lapte coagulat;* (fig.) *a surprinde taina creaţiei, trecerea de la ideea informă la operă coagulată.* CĂL. [V. ***coagula***].

coagulatór, coagulatoare n. (rar) cheag. [***Coagula*** + ***-ator***].

coagulâţie, coagulaţii f. (rar) coagulare, închegare: *coagulaţiunea sîngelui;* (şi: (înv.) **coagulaţiune**). [Din lat. ***coagulatio, -onis,*** fr. ***coagulation***].

coagulaţiúne f. v. coagulaţie.

coagulopatíe, coagulopatii f. (med.) sindrom hemoragic datorat tulburărilor de coagulare a sîngelui. [Din fr. ***coagulopathie***].

coájă, coji f. **1.** înveliş alcătuit dintr-un ţesut protector, care acoperă trunchiul şi ramurile unor plante: *a ras toată coaja copacilor din codru.* CR.; **2.** înveliş exterior al fructelor, al seminţelor: *sîmburele se desparte de coajă.* BL.; **3.** înveliş tare şi calcaros al oului: *valsul lui se pierde prin mahalaua plină de soare, de coji de ouă roşii şi de fărmituri de cozonac.* BAC.; (fig.) *cînd face sforţări uriaşe să spargă coaja subiectivismului, nu reuşeşte decît foarte puţin.* IBR.; **4.** (înv.) înveliş calcaros şi tare al unor moluşte sau crustacee: *se strînge ca melcul în coaja lui.* PANN; **5.** partea exterioară, întărită, a unor alimente (coapte, fripte etc.): *să te ferească Dumnezeu cînd prinde mămăliga coajă.* CR.; *coajă de pîine;* **6. coaja pămîntului,** strat exterior al globului terestru; **7.** parte exterioară, întărită, după coagularea sîngelui, a unei răni; **8.** (p. ext.) strat (exterior) subţire: *pe coaja de gheaţă, nu-i chip de umblat fără cîngi.* BAC.; **9.** (pop.; la pl.) bube dulci pe obraz la copii. [Din sl. ***koža***].

coálă, coli şi (înv.) **coale** f. foaie dreptunghiulară de hîrtie, de celofan etc.: *coala de hîrtie de pe masă se umplu de figuri geometrice.* GHEŢIE; **coală ministerială,** v. **ministerial; coală de autor** sau **coală editorială, coală de tipar,** spaţiu tipografic de 40000 de semne: *periodicul era plănuit să apară în numere de cîte o coală de tipar fiecare.* BL. [Din gr. mod. ***kólla***].

coalescént, ~ţi, coalescentă, ~e a. (chim.) care prezintă coalescenţă. [Din fr. ***coalescent***].

coalescénţă f. **1.** aderare a unor părţi (divizate natural sau artificial); **2.** (chim.) contopire a picăturilor dintr-o emulsie sau a granulelor dintr-o suspensie în picături sau particule mai mari. [Din fr. ***coalescence***].

coalíţie, coaliţii f. alianţă între state, partide sau clase sociale, în vederea realizării unui obiectiv comun; **guvern de coaliţie,** guvern compus din reprezentanţii mai multor partide; (şi: (înv.) **coaliţiune**). [Din fr. ***coalition***].

coaliţiúne f. v. coaliţie.

coalizá, coalizez vb. (refl.) a forma o coaliţie, a se alia, a se uni: *observ că şi dumneata te-ai coalizat cu ei.* GHEŢIE. [Din fr. ***coaliser***].

coalizáre, coalizări f. acţiunea de a se coaliza şi rezultatul ei: *procesul de coalizare a forţelor politice democratice poate fi impulsionat.* CF. [V. ***coaliza***].

coalizát, ~ţi, coalizată, ~e a. care a făcut o coaliţie; (subst.) *coalizaţii invadară Franţa în 1814.* [V. ***coaliza***].

coámă, coame f. **1.** păr lung care creşte pe gîtul unor animale (cal, leu etc.): *fiul craiului, încălecînd, îl netezeşte pe coamă.* CR.; (fig.) *marea turbează de valuri împinsă şi-şi scuturã coama de spume şi vînt.* EM.; **2.** păr (prea) lung pe capul unei persoane (în special al unui bărbat); plete: *nişte coame castanii, unduioase, se răsfiră peste umerii şi pieptarul lui înfirat.* NEGR.; **3.** coadă a unei comete; **4.** culme, muchie a unui munte sau deal: *cătărîndu-se cînd pe muchi, cînd pe coame de munţi, ajunse la o peşteră.* ISP.; **5.** partea de deasupra a unui zid: *se urcă pe dînsul; d-aci pe coama zidului, şi sări în grădină.* ISP.; **6.** (fig.) vîrf înfrunzit al arborilor: *purcedeau şi vînturi pe coama brazilor.* SAD.; **7.** culme a acoperişului, unde se intersectează cele două versante; **8.** ţiglă specială, curbată sau în formă de unghi, care se fixează pe culmea acoperişului. [Lat. ***coma***].

coápsă, coapse f. **1.** (la om) parte a piciorului între şold şi genunchi: *mîna mea dreaptă s-a rătăcit, pe sub fustă, pe una din coapse.* GHEŢIE; (fig.) *în coapsa grăitoarei mirişti, devreme plugul vostru ară.* GOGA; **2.** (la animale) parte a piciorului din spate, între crupă şi gambă: *ciuta hodinea mai la o parte ..., culcată cu puiul cel nou lîngă coapsă.* SAD. [Lat. ***coxa***].

coaptáţie, coaptaţii f. **1.** (biol.) stare de interacţiune a organelor unui corp viu; **2.** (med.) punere la loc a fragmentelor oaselor fracturate sau a oaselor luxate. [Din fr. ***coaptation***].

coárbă, coarbe f. **1.** unealtă de găurit în formă de semicerc, acţionată manual; **2.** (reg.) mîner la sucală. [Din ucr. ***korba***].

coárdă, coarde şi **corzi** f. **1.** fir împletit care ţine întinse capetele unui arc: *muşchii i se întinseseră ca coarda unui arc.* NEGR.; **a întinde (prea mult) coarda,** a depăşi limitele admise de o situaţie: *nu e bine să întindă coarda prea mult.* VINEA; **2.** fir din metal sau din intestinele unor animale, întins pe anumite instrumente, care produce sunete prin vibrare; strună: *stabilea anume raporturi matematice între lungimea coardelor muzicale şi înălţimea tonurilor emise.* BL.; (fig.) *în „Luceafărul" avem concentrate o mulţime din coardele poeziei lui Eminescu.* IBR.; **a atinge la coarda sensibilă** (sau **simţitoare**), a se adresa cuiva punînd accentul pe ce are sensibil; **coarde vocale,** formaţii ligamentoase ale faringelui, care produc sunete prin vibrare; **3.** (pop.) tendon, nerv: *mă dor a pieptului meu coarde.* EM.; (fig.) *coardele puterii sale s-au rupt.* OD.; **4.** tărie, şuviţă consistentă: *dulceţile nu au coardă.* AL.; **5.** curbura de la gîtul calului: *pe coarda-i cea pletoasă să dezmierd murgul voinic.* AL.; **6.** ramură a butucului viţei de vie; **7.** arc la broasca uşii; piesă elastică (de oţel): *mongolul se mlădia ca o coardă de oţel.* SAD.; **8.** funie din nuiele împletite (la car sau la sanie); **9.** (mat.) segment de dreaptă care uneşte două puncte ale unei curbe sau extremităţile unui arc de cerc; **10.** sfoară răsucită care leagă capetele ferăstrăului întinzînd pînza metalică; **11.** frînghie (folosită de alpinişti, de sportivi etc.); **12.** (la pl.) funii întinse pe laturile ringului de box; **13.** frînghie sau sfoară groasă folosită de copii sau de sportivi pentru a se antrena sărind peste ea; **14.** (pop.) grindă care susţine tavanul casei: *acuşi ieu varga din coardă şi vă merg petecele.* CR.; **15.** (arg.) prostituată, curvă. [Lat. ***chorda***].

coárnă, coarne f. **1.** fructul comestibil, roşu şi acrişor, al cornului: *de te-ai coace toată toamna, eşti mai acră decît coarna.* CR.; **2.** varietate de struguri de masă, cu boabe alungite, de culoare neagră sau

14770 intrări • 13564 articole • 21852 sensuri

galbenă-verzuie şi cu coaja tare; **3.** (reg.) **coarnă de mare,** roşcovă. [Lat. *corna* (pl. de la *cornum*)].

coárneş, ~i, coarneşă, ~e a. (înv.) cu coarne (mari): *taurii cei coarneş să să spămîntezdă.* DOS. [*Coarne* (pl. lui *corn*[1]) + *-eş*].

coarticulaţie, coarticulaţii f. (lingv.) producere concomitentă a mişcărilor articulatorii în emiterea a două sunete. [Din fr. *coarticulation*].

coásă, coase f. **1.** unealtă agricolă compusă dintr-o lamă de oţel fixată pe o coadă lungă, folosită la cosit: *osteniţi oameni cu coasa-n spinare vin de la cîmp.* EM.; **2.** acţiunea de a cosi; timpul cînd se coseşte; cosit: *prin august lumea merge la coasă.* CĂL.; *e timpul coasei iată.* VIERU; *coasa finului;* **3.** recoltă de plante cosite; **4.** simbol al sfîrşitului vieţii şi al morţii: *vremea ce răstoarnă cu coasa-i neîmpăcată a falei omenirii vechi marturi şi măreţi.* AL.; *moartea-şi găsi coasa-n acea zi fatală.* AL. [Din sl. *kosa*].

coáse, cos vb. (tr.) **1.** a prinde, a lega cu ajutorul unui fir de aţă trecut printr-un ac: *luase obicei în toată seara, la culcare, a-şi coase mînecile cntrăşului.* CR.; **2.** a confecţiona, a realiza (croind un material şi prinzîndu-l cu aţă): *mama lucra croitoreasă; cosea cămăşi de pînză din cînepă scorţoasă.* VIERU; **cusut cu aţă albă,** v. **aţă**; **3.** a broda: *şi să vezi cum coasă la gherghef, să te minunezi.* AL.; **4.** a prinde cu un fir marginile unei plăgi sau ale unei incizii; **5.** (rar) a fixa, a prinde: *oamenii s-au grăbit să coase în cuie capacul sicriului.* SAD. [Lat. pop. *cosere (=consuere)*].

coasiguráre, coasigurări f. asigurare simultană a mai multor persoane în limita unei sume depuse în prealabil. [După fr. *coassurance*].

coasociát, coasociaţi m. persoană asociată cu altele în vederea unei acţiuni: *acel proiect ... a fost respins de coasociaţii săi.* GHICA. [Din fr. *coassocié*].

coástă, coaste f. **1.** fiecare dintre oasele lungi şi arcuite, aşezate pe părţile laterale ale pieptului şi articulate în spate de coloana vertebrală: *avea dureri nesuferite în arcurile coastelor.* VLAH.; *calul zace pe coaste;* **a sta cuiva în coaste** (sau **în coastele cuiva**), a stingheri pe cineva; a **pune sula în coastă** (sau **coaste**) **cuiva,** a sili, a obliga să facă ceva neplăcut: *parcă am fost din alea care să-ţi puie sula în coastă să-i cumperi marchizet şi pantofi de lac.* PR.; **a i se lipi coastele (de foame),** a fi foarte flămînd; **cu pîntecele lipit de coaste,** v. **pîntece**; (înv.) **a-şi da coaste,** a se înghesui, a se îmbulzi: *toţ pizmaşii ş-au datuş coaste, de-au rădicatuş cap peste oaste.* DOS.; **2.** pantă, povîrniş, parte înclinată a unei înălţimi: *coasta dealului;* **3.** parte laterală a unor obiecte: *în coasta casei era un păr bătrîn.* VLAH.; **pe o coastă,** înclinat, aplecat: *văzu doi corbi care se alungau cu repezi bătăi de aripi şi lunecări line pe-o coastă.* SAD.; **4.** mal, ţărm al unei mări: *pază de coastă;* **5.** (înv.) flanc al unei armate: [oastea] *cuprinsă-i de pieire şi în faţă şi în coaste.* EM. [Lat. *costa*].

coáti m. mamifer carnivor cu capul alungit, care trăieşte în zona tropicală a Americii (*Nasua*). [Din fr., engl. *coati*].

coautór, coautori n. persoană care a realizat, a săvîrşit ceva împreună cu altcineva. [Din fr. *coauteur*].

coaxiál, ~i, coaxială, ~e a. care are aceeaşi axă cu altul: *roţi coaxiale.* [Din fr. *coaxial*].

coaxialitáte f. însuşirea de a fi coaxial. [Din fr. *coaxialité*].

cobái, cobai m. **1.** mic mamifer rozător, folosit pentru experienţe în medicină şi în biologie (*Cavia porcellus*); **2.** (p. gener.) animal care serveşte pentru experienţe: *experienţele sînt făcute de un om asupra propriei persoane, redusă la rolul de cobai.* GHEŢIE. [Din fr. *cobaye*].

cobále, cobăi f. (reg.) găină; (la pl.) păsări de curte: *ograda lui era plină de tot soiul de cobăi.* SAD. [V. *cobe*].

cobált şi **cóbalt** m. metal alb-argintiu foarte dur, întrebuinţat pentru fabricarea unor oţeluri speciale şi în medicină: *o zveltă lampă de cobalt cu sticlă de cristal... ar fi părut mai mult o statuetă.* VINEA. [Din fr. *cobalt,* germ. *Kobalt*].

cobaltá, cobaltez vb. (tr.) a acoperi cu un strat de cobalt suprafaţa unui corp metalic. [De la *cobalt*].

cobaltáre f. acţiunea de a cobalta. [V. *cobalta*].

cobaltínă f. minereu de cobalt şi de arsen, cu luciu metalic pronunţat. [Din fr. *cobaltine*].

cobaltít n. carbonat natural de cobalt. [Din fr. *cobaltite*].

cobăí, pers. 3 **cobăieşte** vb. (reg.; intr.) a scoate sunete specifice unei cobe: *cobea în aer cobăieşte.* [De la *cobe*].

cobăít, ~ţi, cobăită, ~e a. **1.** (reg.) care are cobe; **2.** bolnăvicios, netrebnic: *nu-l vezi că-i o tigoare de băiet, cobăit şi leneş, de n-are păreche?* CR. [De la *cobe*].

cóbe, cobe f. **1.** (în superstiţii) pasăre care prevesteşte o nenorocire: *ca cobea ce-ngînă un cînt de veselie.* EM.; *plîns de cobe pe la geamuri se opri.* BAC.; **2.** boală a găinilor manifestată prin apariţia unor excrescenţe sub limbă; ţignă: *cobea se face din sete mare;* **3.** (fig.) piază-rea, fiinţă sau lucru care aduce o nenorocire; (adj.) *păsări cobe zboară.* EM.; **4.** prevestire, semn: *armele aheste nu-s cobe bună.* B.-DEL. [Din sl. *kobi* „augur"].

cobeálă, cobeli f. faptul de a cobi. [*Cobi* + *-eală*].

cobélci m. (reg.) fel de a aranja părul, la femei, legat şi răsucit în formă de coarne. [V. *cocobelci*].

cobeligeránt, ~ţi, cobeligerantă, ~e a. şi m., f. (ţară, stat, armată etc.) aflat alături de un aliat într-un război. [Din fr. *cobelligérant*].

cobéţ, cobeţi m. (reg.) uliul găinilor (*Astur palumbarius*): *ziua cuc, noaptea cobeţ.* POP. [Din sl. *kobecĭ,* sb. *kobac*].

cobí, cobesc vb. (intr. şi tr.) a meni a rău, a prevesti o nenorocire; (p.ext.) a vesti, a anunţa; a prezice: *corbii nu cobesc bine niceodată.* B.-DEL.; *noi, tată, nu-ţi cobim moarte.* PANN. [Din bulg. *kobja,* sb. *kobiti*].

cobílă, cobile f. **1.** capră alcătuită din două lemne împreunate, pe care se transportă plugul; **2.** (depr.) om sau animal înalt şi slab; **3.** scaun pe care se montează spiţele şi obezile la roţi: *deosebeşti ritmul regulat, ca o bătaie de inimă, al rotarului care lucrează la cobilă.* SAD.; (şi: (reg.) **cobîlă**). [Din sl. *kobyla* „iapă"].

cobilíţă, cobiliţe f. **1.** bucată de lemn curbată, cu crestături sau cîrlige la capete, care se poartă pe umeri pentru a transporta găleţi, coşuri etc.: *zăreau jucîndu-se codanele limbute ... purtînd pe umăr, cu umblet legănat, cobiliţa cu două doniţe.* OD.; *cobiliţa cu cofele;* **2.** (reg.) libelulă, calul-dracului (*Libellula quadrimaculata* şi *Aeschene grandis*). [Din bulg., sb. *kobilica*].

cobitór, ~i, cobitoáre a. care menejte a rău: *pe ramuri uscate, cînta cucuveaua cu glas cobitor.* ALEX.; *închipuirea îi plăsmuieşte vedenii cobitoare.* OD. [*Cobi* + *-tor*].

cobîlă f. v. cobilă.

cobîlţîi, cobîlţîiesc vb. (reg.; refl.) a se clătina, a se scutura: *clondirul ... se cobîlţîia totdeauna sub braţul moşneagului.* SAD. [Din sl. *kolĕbati* „a agita" + *zgîlţîi*].

coblenţián, ~eni, coblenţiană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) al treilea etaj al devonianului inferior. [Din fr. *coblentzien*].

coblizán, coblizani m. (reg.) om (tînăr) înalt; lungan, vlăjgan: *bine îţi şade, coşcogeme coblizan să umbli lela pe drumuri în halul acesta ... !* CR. [Et. nec.].

cobóc n. (reg.) strachină de mujdei. [Din rus. *kubokŭ* „cupă"].

coból n. limbaj simbolic folosit în programarea automată, cu utilizări în gestiunea economică. [Din engl., fr. *cobol*].

cobóld, cobolzi m. (rar) spiriduş (răutăcios); iazmă, spirit: *degetele de la mîini erau cobolzi de peşteră.* BL. [Din germ. *Kobold*].

coborî, cobór vb. **1.** (intr., tr. şi refl.) a se da jos dintr-un loc ridicat sau dintr-un vehicul; a veni în jos dintr-un loc ridicat: *coborîndu-se în fîntînă, umple întîi plosca şi o pune la şold.* CR.; *coborîsem discret din tren într-o mică gară.* GHEŢIE; *a se coborî de la munte; a coborî dealul;* (p. ext.) *un pîrău ... cobora cu vuiet dintre codri.* SAD.; (fig.) *de departe-n văi coboară tînguiosul glas de clopot.* EM.; **coborît cu hîrzobul din cer,** v. **hîrzob**; **2.** (tr.) a da jos, a pune mai jos ceva: *sicriul era tocmai coborît în groapă şi cei de faţă aruncau ţărînă de-asupra.* CĂL.; **a coborî ochii** (sau **privirea**), a privi în jos: *nu mai coborî ochii şi zi că vrei să se sfîrşească comedia.* AL.; **3.** (rar; tr.) a înclina, a apleca: *fără să îndrăznească a rosti un cuvînt, Ionuţ îşi coborî fruntea şi îngenunche.* SAD.; **4.** (fig.; intr.) a se lăsa: *în cameră cobora înserarea.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a scădea, a trece de la note acute la note grave: *a coborî tonul, vocea;* **6.** (intr. şi refl.) a-şi avea originea, a se trage din ...: *rădăcina lui era la Crîm, printre mîrzacii tătari, neamul coborîndu-i-se din însuşi mongolul han Timur.* SAD. [Cf. *pogorî*].

coborîre, coborîri f. **1.** acţiunea de a (se) coborî; deplasare în jos; coborîş: *creştinătatea era încă necontenit pătrunsă de sentimentul că ... o coborîre pe pămînt a Sfîntului duh tocmai s-a întîmplat ori e iminentă.* BL.; **2.** micşorare, înjosire: *nu admitea asemenea coborîre a demnităţii omeneşti.* SAD.; **3.** scădere, reducere: *vîntul de la sud şuşuia cu creşteri şi coborîri.* SAD.; **4.** (concr.) loc pe unde se coboară: *o revărsare uniformă, curgînd neîncetat spre coborîre.* GHEŢIE. [V. *coborî*].

coborîş, coborîşuri n. **1.** faptul de a coborî; coborîre: *mersul acesta e un ritmic suiş şi coborîş.* BL.; **2.** drum pieziş, coastă de coborît: *văi fără de coborîş;.* [*Coborî* + *-îş*].

coborîtór, ~i, coborîtoáre a. **1.** care (se) coboară: *omul se simte receptacul al unei transcendenţe coborîtoare.* BL.; (p. ext.) *în momentul de faţă, ideile bune se află în linie coborîtoare.* EM.; **2.** înclinat, povîrnit: *clădirea se dovedea a fi surprinzător de adîncă şi construită într-o pantă uşor coborîtoare.* GHEŢIE. // m., f. persoană care se trage din ...; urmaş, descendent: *el a ştiut să păstreze o ţară creştină şi autonomă coborîtorilor săi.* EM.; *coborîtoarea nobililor ei strămoşi a dat de duşcă licoarea de foc.* SAD. [*Coborî* + *-tor*].

cóbră, cobre f. şarpe veninos din Africa şi din Asia, cu gît lat cu pete negre mărginite cu alb, semănînd cu ochelarii; şarpe-cu-ochelari (*Naja naja*). [Din fr. *cobra*].

cobúr, coburi m. (pop.) toc pentru pistol atîrnat la şa: *strecură în coburul din stînga scrisoarea castelanului.* SAD. [Din turc. *kubur,* ucr., bulg. *kobur*].

cobúz, cobuze n. (înv.) instrument muzical asemănător cu fluierul şi cavalul: *alăutele şi cobzele murmurară, iar cobuzul de os umplu de fior bolţile răsunătoare.* SAD.; *glas de cobuz, dulce la auz.* POP. [Din turc. *copuz, cobuz*].

cobzár, cobzari m. lăutar care cîntă din cobză: *cîte un oaspe chefăluit întinde un pahar de vin scripcarului sau cobzarului.* MAT.; *cobzarii cu cobzele, lăutarii cu diblele.* POP. [*Cobză* + *-ar*].

cóbză, cobze f. instrument muzical cu zece coarde, cu cutia de rezonanţă foarte bombată, întrebuinţat mai ales la acompaniament: *lin vioarele răsună, iară cobza ţine hangul.* EM.; **a duce cu cobza,** a amăgi, a înşela; **a-i face pîntecele cobză (cuiva),** a bate foarte tare: *să-i faci chica topor, spinarea dobă şi pîntecele cobză.* CR. // adv. ţeapăn, strîns: *puse de-l lega cobză şi-l întoarse la şcoală.* CĂL. [Din ucr., pol. ***kobza***].

cobzişoáră, cobzişoare f. diminutiv al lui cobză: *dragă cobzişoară! ... bune zile am petrecut amîndoi.* AL. [***Cobză*** + ***-işoară***].

coc[1], cócuri n. pieptănătură femeiască cu părul strîns sau împletit şi răsucit la ceafă sau în creştet: *coafura foarte simplă, cu coc, o avantaja.* GHEŢIE. [Din fr. ***coque***].

coc[2], cocі m. bacterie de formă sferică. [Din germ. ***Kokke,*** fr. ***coccus***].

cóca m. arbust din America de Sud, ale cărei frunze conţin cocaina (*Erythroxylon coca*). [Din fr. ***coca***].

coca-cóla f. băutură răcoritoare preparată din zahăr şi un extras netoxic din seminţe şi frunze de coca. [Din engl. ***coca-cola***].

cocaínă f. alcaloid extras din frunzele de coca şi întrebuinţat ca anestezic sau ca stupefiant: *după ce ia cocaină, Scheianu declamă banalităţi, în admiraţia pioasă a celor de faţă.* CĂL. [Din fr. ***cocaïne***].

cocaínism n. (med.) intoxicaţie cu cocaină. [Din fr. ***cocaïnisme***].

cocainomán, ~i, cocainomană, ~e m., f. persoană care se droghează cu cocaină: *este prietenul lor Dan Scheianu, poet şi cocainoman.* CĂL. [Din fr. ***cocaïnomane***].

cocainomaníe f. obişnuinţă morbidă de a folosi cocaina ca stupefiant. [Din fr. ***cocaïnomanie***].

cocárdă, cocarde f. **1.** însemn (insignă sau panglică în culorile naţionale) purtat de militari; **2.** emblemă distinctivă (pentru un partid, un curent cultural etc.): *acolo am declarat cocarda verde revoluţionară.* PETR. [Din fr. ***cocarde***].

cócă[1] f. **1.** pastă din făină amestecată cu apă, întrebuinţată la lipit hîrtia; pap; **2.** aluat plămădit pentru produse de panificaţie; **3.** (reg.) turtă. [Et. nec.].

cócă[2] f. (în graiul copiilor) copil mic. [Cf. sb. ***koka,*** it. ***cucco***].

cócă[3], cocі f. structură exterioară a unui avion sau a unei nave. [Din fr. ***coque***].

cocăí, cocălesc şi **cócăi** vb. (reg.; refl.) a se înfierbînta; a suporta fierbinţeala: *m-am cocăit toată ziua la bucătărie.* [Cf. ***cocă[1]***].

cocălálă, cocălelі f. căldură mare, fierbinţeală: *afară e cocălală.* [***Cocăi*** + ***-eală***].

cocătór, ~i, cocătoáre m., f. persoană care prepară aluatul şi supraveghează coptul într-o fabrică de pîine. [***Coace*** + ***-ător***].

cocăzăr, cocăzarі m. (reg.) bujor (*Rhododendron*). [De la ***coacăză***].

coccídie, coccidіі f. (la pl.) gen de protozoare parazite care trăiesc în celulele epiteliale ale unor animale; (şi la sg.) protozoar aparţinînd acestui gen. [Din fr. ***coccidies***].

coccidinіe, coccidinіі f. durere la nivelul coccisului. [Din fr. ***coccydynie***].

coccidlóză, coccidloze f. boală a tubului digestiv provocată de coccidii. [Din fr. ***coccidiose***].

coccigián, ~enі, coccigіană, ~ene a. referitor la coccis, al coccisului. [Din fr. ***coccygien***].

coccinélă, coccinele f. (latinism) buburuză, vaca-Domnului (*Coccinella septempunctata*). [Din lat. ***coccinella***].

cóccis, coccisuri n. mic os triunghiular de la extremitatea inferioară a coloanei vertebrale; (pop.) noadă. [Din fr. ***coccyx***].

coceán, cocenі m. **1.** tulpina porumbului, folosită ca nutreţ: *se lasă sărutată de căprarul Aurel într-un şopron, printre coceni.* CĂL.; **2.** mijlocul (tare al) unor fructe sau legume; cotor: *Lazăr se hrăneşte cu coceni de varză şi cerşeşte pentru stăpînul său.* CĂL.; *cocean de măr;* **3.** mijlocul ştiuletelui de porumb de pe care se desfac boabele. [Din bulg., sb. ***kočan***].

cócher, cocherі m. rasă de cîini de vînătoare cu părul lung şi cu urechile mari, lăsate în jos; (scris şi: *cocker*). [Din engl., fr. ***cocker***].

cochét, ~ţі, cochetă, ~e a. **1.** care caută să placă, să arate bine (sub aspectul îmbrăcămintei): *cea mai puţin cochetă dintre femei simţeşte iubirea unui bărbat.* SAD.; **2.** graţios, elegant: *casa însurăţeilor părea şi ea tînără şi cochetă.* SAD. [Din fr. ***coquet***].

cochetă, cochetez vb. (intr.) **1.** a căuta să placă, să atragă atenţia, simpatia (unei persoane de sex opus): *dama cochetează cu privirile-i galante.* EM.; **2.** a schimba cu cineva vorbe curtenitoare; a manifesta atitudine binevoitoare, relaţii de prietenie; a flirta; (fig.) *însuşi Caragiale a cam cochetat cu socialismul.* IBR. [Din fr. ***coqueter***].

cochetărіe, cochetărі f. purtare, mod de a se îmbrăca sau atitudine prin care o persoană caută să placă: *îşi ascundea urma vechii răni nu numai din cochetărie, ci şi din alt motiv.* GHEŢIE.; (fig.) *este un act de cochetărie nevinovată cu metafizica şi nimic altceva.* BL. [Din fr. ***coquetterie***].

cóchli-vechі m. pl. (înv.) licitaţie publică în perioada fanariotă (pentru arendarea perceperii dărilor): *moşiile le-au luat la mezat de la cochii-vechi.* GHICA. [Din magh. ***kótyavetye*** (<sb. ***koče veče***) „cine dă mai mult?"].

cochiliáj, cochiliaje n. **1.** animal cu cochile; **2.** cochilie; **3.** motiv decorativ alcătuit din cochilii. [Din fr. ***coquillage***].

cochílie şi (rar) **cochílie, cochilіі** f. **1.** înveliş calcaros al unor moluşte: *tot în grai se stinge ca melcu-n cochilie.* VIERU; **2.** (fig.) spaţiu retras, închis, impenetrabil; ascunzătoare: *Dimitrie ieşi din cochilie, se purta firesc, ca un copil în propria casă.* GHEŢIE; **3.** tipar metalic pentru turnarea unor piese sau lingouri. [Din fr. ***coquille***].

cochilіfér, ~i, cochiliferă, ~e a. format din cochilii: *roci cochilifere.* [Cf. fr. ***coquillier***].

cochínchina f. rasă de găini de carne, cu penaj bogat, originară din China. [Din engl. ***Cochinchina***].

cochínţ, cochinţі m. (înv.; depr.) arendaş (grec): *să scăpăm de lighioi, de cochinţi şi de ciocoi.* FIL. [Formă alterată din ***cocon***].

cocíe, cocіі f. (înv. şi reg.) trăsură mică şi uşoară: *din cocie ferecată, am rămas numai c-o roată.* POP. [Din magh. ***kocsi,*** sb. ***kočija***].

cócină, cocіnі f. **1.** coteţ, adăpost pentru porci: *s-a trezit închis în cocină, cu porcii.* GAL.; **2.** (fig.) loc, grupare unde se întîmplă lucruri murdare, se unelteşte etc. [Din sb., bulg. ***kočina***].

cocioábă, cocioabe f. casă mică, sărăcăcioasă, dărăpănată: *Irinuca avea o cocioabă veche de bîrue.* CR. [Et. nec.; cf. macedo-român ***cuciubă*** „butuc"].

cociobáі, cociobăiesc vb. (reg.; intr.) a scotoci. [De la ***cocioabă***].

cocióc, cocioace n. (reg.) **1.** nămol vegetal amestecat cu bucăţi de rădăcini de stuf şi de papură (care formează mici insule plutitoare); **2.** baltă mică, izolată, într-o zonă inundabilă. [Et. nec.].

cociórbă f. v. **cociorvă.**

cociórvă, cociorve f. **1.** unealtă casnică formată dintr-o prăjină cu un cîrlig sau o placă la capăt, cu care se scoate jarul şi cenuşa din cuptor: *moşneagul a rămas pleşuv şi spetit de mult ce-l netezise baba pe cap şi de cercat în spatele lui cu cociorva.* CR.; **2.** lopată pentru amestecat varul şi nisipul pentru tencuieli; **3.** (fig.) ciorovăială, ceartă: *din vorbă în vorbă au ajuns şi la cociorbă.* PANN; (şi: (reg.) **cociorbă**). [Din rus. ***kočerga,*** ucr. ***kočerha***].

cocîrjă, cocîrjez vb. (refl.) a se îndoi (de spate): *se simţea încă zdravănă, măcar că i se cocîrjise puţin spatele.* REBR.; (şi: (reg.) **cocîrji**). [Probabil de la ***cîrjă***].

cocîrját, ~ţi, cocîrjată, ~e a. **1.** curbat, încovoiat: *un nas mare şi cocîrjat.* OD.; **2.** cu spatele îndoit: *Pandele se arătă spelb şi slab ..., înalt şi cocîrjat.* MACED.; (şi: (reg.) **cocîrjit**). [V. ***cocîrja***].

cocîrjí vb. v. **cocîrja.**

cocîrjít a. v. **cocîrjat.**

cocîrlă, cocîrle f. (reg.) **1.** obiect făcut dintr-un fier îndoit; cîrlig de tras cărbuni; **2.** lemn încovoiat la luntre; **3.** coacă la joagăr; **4.** (reg.) sanie. [De la ***coacă*** (cu acelaşi sufix ca la *codîrlă*)].

cocîrtíţă, cocîrtiţe f. (reg.) cocîrţă. [***Cocîrţă*** + ***-iţă***].

cocîrţă, cocîrţe f. (reg.) mîncare ciobănească din caş dulce şi din zer. [De la ***cocă***].

cocláură, coclauri f. loc neumblat, pustiu, îndepărtat; rîpă: *nu vedeţi în ce păcat de coclaură trăiţi.* AL.; *răsună-n coclauri un bucium.* BAC. [Et. nec.].

cocleálă, cocleli f. **1.** strat de carbonat de cupru, de culoare verde, care se formează la suprafaţa obiectelor din aramă: *cocleala e otravă violentă;* (fig.) *n-am prins încă pe inimă şi pe creier cocleala şi rugina rutinei şi conformismului.* GHEŢIE; **2.** gust neplăcut pe care îl capătă mîncarea ţinută în vas de aramă; **3.** senzaţie neplăcută în gură. [***Cocli*** + ***-eală***].

cocléţ, cocleţe n. **1.** ochi la iţe, pe unde se trece firul de urzeală: *totalul cocleţilor formează iţele;* **2.** (reg.; în forma **cotleţ**) greşeală la năvădit pe iţe şi spată; (fig.) **a căuta cotleţe cuiva,** a căuta nod în papură; (şi: (reg.) **cotleţ**). [Et. nec.].

coclí, pers. 3 **coclеşte** vb. **1.** (intr. şi refl.) a se acoperi cu un strat de cocleală; a se oxida; **2.** (refl.) a căpăta gust de cocleală: *înnoieşte prăjiturile care se codesc de vreo două săptămîni.* VOIC.; (tr.) *de ce izvorul meu, limpede ca roua şi rece ca gheaţa, cocleşte gura călătorilor.* DELAVR.; **3.** (fam.; refl.) a se ameţi de băutură: *se îmbătă boierul de se coclise turtă.* ISP. [Cf. bulg. ***kotljasvam***].

coclíre, cocliri f. acţiunea de a (se) cocli. [V. ***cocli***].

coclít, ~ţi, coclită, ~e a. **1.** acoperit cu cocleală; oxidat, ruginit: *a lăsat în urmă monumentul cu patru vulturi ţinînd în vîrful aripilor o amforă de bronz coclit.* GHEŢIE; (fig.) *bătrîni, cocliţi de bătrîni.* CAR.; **2.** specific coclelii, amar: *rămase singur, cu gura coclită de la ciubucul din care trăgea prima oară.* TUD. [V. ***cocli***].

cocoánă f. v. **cucoană.**

cocoáră f. v. **cocor.**

cocoáşă, cocoaşe f. **1.** deformaţie patologică la om, care constă dintr-o curbură a spatelui sau a pieptului; gheb: *nu-ţi vezi cocoaşa ce-o porţi în spinare?* PANN; **2.** protuberanţă naturală pe spatele cămilei: *măgura ascunsă şi tainică, cu cele două piscuri ale sale, asemuite de cineva cu cocoaşele unei cămile.* GHEŢIE; (fig.) *cocoaşele dealurilor ascundeau însă oţelul apei.* GAL.; **3.** (fig.) semn al stigmatizării: *o astfel de cocoaşă e calitatea de evreu.* CĂL. [Cf. ***gogoaşă***].

cocobárză, cocoberze f. (reg.) cocostîrc, barză (*Ciconia ciconia*). [De la *coco(stîrc)* + *barză*].

cocobélci, oocobelci m. (reg.) melc (*Helix, Limnaea, Limax*). [*Cocă* + *belci*, în loc de *melci* „melc cu găoace"].

cocolí, cocolesc vb. (pop. și fam.; tr.) **1.** a înfofoli, a îmbrăca cu haine (prea) groase; (glumeț) *motanul ei din ceea lume îi plîngea de milă, pentru că l-a cocolit așa de bine.* CR.; **2.** a răsfăța, a răzgîia: *o lua la ea acasă, o cocolea toată ziua, nu se mai putea despărți de ea.* VLAH. // (refl.) a se complace în răsfățări; a se alinta: *se simțea în lauda lumii; se cocolea în atîtea priviri drăgăstoase.* DELAVR.; (și: (reg.) **corcoli, gogoli, guguli**). [Et. nec.].

cocolít, ~ți, cocolită, ~e a. (pop. și fam.) **1.** înfofolit, îmbrăcat cu haine groase; **2.** răsfățat, răzgîiat. [V. *cocoli*].

cocoloáșă f. v. cocoloș.

cocolóș, cocoloașe n. **1.** bucată dintr-o substanță cu formă (aproape) rotundă: *pufnea din cînd în cînd spre Titu și-l bombarda cu cocoloașe de pîine.* REBR.; *cocoloș de ceară, de zăpadă;* **2.** bulgăre de făină, de mălai etc. rămas întărit (și nefiert) într-o mîncare; **3.** (reg.) bucată de mămăligă în care s-a pus brînză în interior și este prăjită pe cărbuni; (și: (reg.) **cocoloașă**). [Probabil formație onomatopeică].

cocoloșeálă, cocoloșeli f. cocoloșire. [*Cocoloși* + *-eală*].

cocoloși, cocoloșesc vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) face cocoloș, a (se) mototoli: *apucă hîrtia, o rupse încet în două, apoi în patru, cocoloși cele patru bucăți în palmă.* SL.; **2.** (fig.; tr.) a trece cu vederea, a ascunde o faptă rea; **3.** (tr.) a răsfăța, a răzgîia pe cineva; **4.** (tr. și refl.) a (se) înfofoli, a (se) îmbrăca prea gros: *iarna se cocoloșea într-o bundă cu blană lățoasă.* DELAVR. [*Cocoloș* + *-i*].

cocoloșíre, cocoloșiri f. acțiunea de a (se) cocoloși; cocoloșeală. [V. *cocoloși*].

cocón[1], coconi m. **1.** (înv.) fiu de domn sau de boier; copil nobil: *la dreapta ei umblau doi coconi tineri ca de 14 și 15 ani.* OD.; *dacă ai fi fost un mișel, se întoarse măria sa spre cocon, ai fi asudat în robie.* SAD.; **2.** termen de politețe pentru un bărbat; domn: *cocoane Iancule!;* **3.** (înv. și reg.) copil mic, prunc: *au junghiat 14 mii de coconi mici.* ANTIM; *mulți coconi mici a tăiat.* POP.; (și: **cucon**). [Et. nec.].

cocón[2], coconi m. înveliș protector din fire foarte subțiri secretate de larvele unor insecte, în care se închid pupele; gogoașă. [Din fr. *cocon*].

coconár[1], coconari m. **1.** arbore conifer ornamental, care crește în zona mediteraneană (*Pinus pinea*); **2.** (și **coconară**) sămînța acestui arbore, de formă ovală și cu gust de alune; (și: **coconară**). [Din gr. mod. *kukunári*].

coconár[2], coconari m. (reg.) pește cu corpul alungit; beldiță (*Alburnus bipunctatus*). [Et. nec.].

coconáră f. v. coconar[1].

coconăș, coconași m. (înv. și pop.) **1.** fiu de boier: *într-aceasta faptele să-ncheie a coconașilor cilibii.* B.-DEL.; **2.** prunc, copil: *cînd veni vremea, născură amîndouă cîte un coconaș.* ISP.; **3.** termen de politețe pentru un nobil tînăr; **4.** (iron.) tînăr elegant: *din trăsură se coborî un tînăr elegant, coconaș, a cărui costum era după moda curții.* NEGR. [*Cocon* + *-aș*].

coconél, coconei m. (reg.) ghiocel (*Galanthus nivalis*). [*Cocon[1]* + *-el*].

coconí vb. v. cuconi.

coconíe, coconii f. (înv.) situație, stare de cocon[1]; copilărie: *o femeie creștină fu adusă la iviri, carea era deplin învățată și deprinsă viață călugărească din cuconie.* DOS.; (și: **cuconie**). [*Cocon[1]* + *-ie*].

coconíță f. v. cuconiță.

cocontractánt, ~ți, cocontractantă, ~e m., f. fiecare dintre părțile care participă la un contact. [Din fr. *cocontractant*].

cocór, cocori m. **1.** pasăre migratoare din clasa picioroangelor, cu ciocul și cu gîtul lungi și cu penele cenușii, avînd o pată roșie pe cap (*Grus grus*): *deasupra brazilor și a fagilor sunară glasuri de cocoare.* SAD.; *stol de cocori apucă-ntinsele și necuprinsele drumuri de nori.* EM.; *cucorii se duc.* VIERU; **2.** (reg.; la pl.) sortiment de dantelă; (și: (reg.) **cucor, cocoáră**). [Et. nec.].

cocorádă, cocorade f. (reg.) plăcintă umplută cu carne, caș sau magiun. [Et. nec.].

cocoréi, cocorei m. plantă cu flori mari roșii-purpurii (*Erythronium dens canis*). [*Cocor* + *-el*].

cocorí, cocorăsc vb. (înv.; refl.) a se sumeți, a se ridica: *alții se cocoresc îndată și vor să taie-ntr-înșii ca în clisă.* B.-DEL. [De la *cocor*].

cócos m. **1.** (**nucă de cocos**) fructul cocotierului, de mărimea unui pepene, cu suc lăptos comestibil; **lapte de cocos,** suc lăptos al acestui fruct; **2.** băutură făcută din miambal. [Din germ. *Kokos*].

cocostîrc, cocostîrci m. **1.** barză (*Ciconia ciconia*): *cocostîrcul tainic în lume călător.* AL.; **2.** (reg.) fîntînă cu cumpănă; **3.** (iron.) om slab și cu gîtul lung. [Contaminare între *cocor* și *stîrc*].

cocostîrcă, cocostîrce f. (rar) femela cocostîrcului. [*Cocostîrc* + *-că*].

cocóș, cocoși m. **1.** masculul găinii, mai mare decît găina, cu creastă roșie, dezvoltată și cu penele de diferite culori (*Gallus bankiva domestica*): *un cocoș amorezat o ruga să-i fie milă.* NEGR.; (prin sinecdocă) *întîi tăcere ... apoi cîțiva cocoși de ziuă, cîteva rulări de care grele.* BAC.; **povestea (sau basmul) cocoșului** (sau **cu cocoșul**) **roșu,** poveste (întîmplare, activitate) fără sfîrșit; **(pe) la cîntatul cocoșilor,** pe la miezul nopții sau spre zorii zilei, cînd cîntă cocoșii; **2.** (compuse) **cocoș-de-munte** sau **cocoș-sălbatic,** pasăre sălbatică de mărimea unui curcan cu pene negre (*Tetrao urogallus*): *curînd auzi glasul cucoșilor sălbatici.* SAD.: *adoră vînătoarea de cocoși-de-munte.* VOIC.; **cocoș-de-mesteacăn,** pasăre sălbatică cu coada în formă de liră și cu penele negre (*Lyrurus tetrix*); **3.** numele unui pește din Marea Neagră (*Raja*); **4.** (și **coada-cocoșului**) plantă cu rizom cărnos tîrîtor (*Polygonatum*); **5.** (pop.) partea centrală a miezului la pepene; **6.** (reg.) cui îndoit la grindeiul plugului sau la capătul osiei carului; **7.** (la pl.) floricele de porumb; **8.** categorie în care sînt încadrați boxerii între 51 și 54 kg și luptători între 52 și 57 kg; sportiv care face parte din această categorie. // n. (pl. **cocoașe**) **1.** ciocănel percutor (la armele de vînătoare): *ridică, pe rînd, cele două cocoașe ale armei și îndreaptă țevile asupra coloanei negre.* GHEȚIE; **2.** pîrghie de comandă a supapei la ciocanele pneumatice; (și: (reg.) **cucoș**). [Din sl. *kokoši* „găină"].

cocoșă, cocoșez vb. **1.** (refl.) a se îndoi, a deveni cocoșat: *ține-te mai drept! ... ce te cocoșezi așa?* VLAH.; **2.** (tr.) a bate foarte tare pe cineva, a snopi în bătaie; **3.** (tr.) a încovoia. [De la *cocoașă*].

cocoșár, cocoșari m. pasăre din genul sturzilor, cu pene sure pe spate și castanii pe restul corpului (*Turdus pilaris*): *după cum se crede, pe românește, sturzi și cocoșari.* OD. [Din bulg. *kokosar*].

cocoșát, ~ți, cocoșată, ~e a. **1.** care are cocoașă; ghebos: *Hancu, cocoșat și epileptic, împușcă pe Adrian din gelozie.* CĂL.; (subst.) *nici cocoșatul nu e însuși vinovat că are cocoașă în spinare.* SL.; **2.** (fig.) încovoiat, gîrbovit: *un bătrîn ... slab și pipirnicit și cocoșat.* ISP. [V. *cocoșa*].

cocoșél, cocoșei m. **1.** diminutiv al lui cocoș; cocoș tînăr: *fusese claponăreasă și operase multe generații de cocoșei.* SAD.; **2.** (fig.) termen de dezmierdare pentru bărbatul iubit: *m-așteptî de mult, cocoșelule?* CAR.; **3.** cocoș (la grindeiul plugului); **4.** (la pl.) floricele de porumb; **5.** (compus) **cocoșel-de-cîmp,** plantă erbacee cu flori roșii-cărămizii, care crește prin semănături sau prin locuri necultivate (*Adonis aestivalis*); **6.** cocorel (*Erythronium dens canis*); **7.** monedă de aur (de origine franceză, având gravat un cocoș): *prețul li se păru cam piperat (trei milioane și două sute de cocoșei).* GHEȚIE. [*Cocoș* + *-el*].

cocoșésc, ~ști, cocoșeáscă, ~ești a. de cocoș. [*Cocoș* + *-esc*].

cocoșéște adv. ca cocoșii, în felul cocoșilor: *găinile nu mai cîntau cucoșește la casa moșneagului.* CR.; (și: (reg.) **cucoșește**). [*Cocoș* + *-ește*].

cocoși, cocoșesc vb. **1.** (refl.) a se umfla în pene, a se îngîmfa; **2.** (tr.) a fecunda, a călca: *cocoșul cocoșește găinile.* [*Cocoș* + *-i*].

cocoșneáță, cocoșnețe f. (iron.) femeie cu pretenții, cu ifose: *la noi s-aduna zilnic un guraliv sobor: cocoșnețe ..., preotese, moașe.* M.CAR. [Contaminare între *cucoană* și *fișneață*].

cocoșoáică, cocoșoaice f. (reg.) plantă otrăvitoare cu frunze lucitoare (cu pete brune) (*Arum maculatum*). [*Cocoș* + *-oaică*].

cocótă, cocote f. femeie de moravuri ușoare; curvă, prostituată: *e în pericolul de a fi guvernat ... de speculante ale instinctului sexual, de cocote.* EM. [Din fr. *cocotte*].

cocotiér, cocotieri m. arbore tropical din familia palmierilor, care produce nuca de cocos (*Cocos nucifera*): *poetul evocă pinii Renașterii în grădinile spaniole, palmierii, cocotierii.* CĂL. [Din fr. *cocotier*].

cocoțá, cocóț și (pop.) **cocoțez** vb. (refl. și tr.) **1.** a (se) urca pe ceva, a (se) așeza într-un loc ridicat: *ar fi tras și în graurii ce se cocoțează pe spinarea boilor.* CĂL.; **2.** (fig.) a promova într-o funcție, într-o situație (prea) înaltă (și nemeritată). [Et. nec.].

cocoțáre, cocoțări f. faptul de a (se) cocoța: *cocoțarea nulităților în acele locuri la cari numai o înaltă inteligență sau un caracter estraordinar dau un drept.* EM. [V. *cocoța*].

cocreditér, ~i, cocreditoáre m., f. creditor împreună cu altcineva; (adj.) *bancă cocreditoare.* [*Co-* + *creditor*].

cocs, cócsuri n. produs solid obținut din cărbune sau din reziduuri de petrol, întrebuințat în metalurgie drept combustibil sau în industria chimică: *ca un bulgăre de cocs, care-a stat o noapte-n ploaie.* TOP. [Din germ. *Koks*].

cocsacíz, cocsacîzi m. plantă erbacee, asemănătoare cu păpădia, cu rădăcina bogată în latex, din care se extrage cauciuc (*Taraxacum koksaghyz*). [Din rus. *koksagîz*].

cocsáre, cocsări f. cracare termică care se aplică reziduurilor petroliere. [*Cocs* + *-are*].

cocseríe, cocserii f. instalație sau secție în care se fabrică cocsul. [*Cocs* + *-erie*; cf. fr. *cokerie*].

cocsifică, cocsífic vb. (tr.) a transforma în cocs (cărbuni de pămînt sau reziduuri de petrol). [De la *cocs*; cf. fr. *cokéfier*].

cocsificábil, ~i, cocsificabilă, ~e a. care se poate cocsifica: *cărbune cocsificabil.* [*Cocsifica* + *-bil*].

cocsificáre, cocsificări f. acțiunea de a cocsifica. [V. *cocsifica*].

cocsochímic, ~ci, cocsochimică, ~ce a. care aparține cocsochimiei, referitor la cocsochimie. [*Cocs* + *chimic*].

cocsochimíe f. **1.** ramură industrială care prelucrează cărbunii de pămînt prin cocsificare; **2.** studiul prelucrării produșilor chimici obținuți din cărbuni prin cocsificare. [*Cocs* + *chimie*].

coctéil, cocteiluri n. 1. băutură preparată dintr-un amestec de băuturi alcoolice (cu ingrediente); (fig.) *cocteil de medicamente;* **cocteil Molotov,** bombă incendiară artizanală formată dintr-o sticlă umplută cu un lichid inflamabil (de obicei benzină) şi un fitil; 2. recepţie, reuniune (restrînsă). [Din engl., fr. ***cocktail***].

cocţiúne, cocţiuni f. 1. fierbere a frunzelor, florilor etc. unor plante medicinale pentru a extrage principiile active; 2. digestie a alimentelor în stomac. [Din fr. ***coction***].

cocúţă, cocuţe f. 1. copil mic (de faşă); 2. păpuşă care înfăţişează un copil (mic). [***Cocă*** + ***-uţă***].

cod[1] m. peşte marin din nordul Oceanului Atlantic cu trei aripioare dorsale (*Gadus morrhua*). [Din engl. ***cod***].

cod[2]**, códuri** n. 1. culegere de reguli juridice; codice: *voind să publice noul cod, a cerut lui Văcărescu să-i facă cîteva versuri.* GHICA; 2. (fig.) culegere de precepte, de reguli de comportare: *codul bunelor maniere;* (p. ext.) *aceşti tineri au cunoscut ... şi alte coduri de comportament.* CF.; 3. sistem de semne sau de semnale care servesc la transmiterea mesajelor (şi la realizarea comunicării); **cod poştal,** număr atribuit de serviciul poştal unei localităţi sau unei străzi; 4. **cod genetic,** informaţie ereditară. [Din fr. ***code***].

códa[1] f. reluare finală a unei părţi dintr-o bucată muzicală. [Din fr. ***coda***].

codá[2]**, codez** vb. (tr.) a transforma un text (scris într-un limbaj obişnuit) într-un şir de semne specifice unui cod[2]. [Din fr. ***coder***].

codăci a. (reg.) 1. cu coada lungă; 2. fricos; leneş. [***Coadă*** + ***-aci***].

codáj, codaje n. codare. [Din fr. ***codage***].

codálb, ~i, codalbă, ~e a. (pop.) 1. cu marginea sau vîrful cozii albe: *avea şi el o păreche de boi, ... amundoi cudalbi, ţintaşi în frunte.* CR.; 2. cu părul blond: *Mărica ... e prelungă la chip, codalbă, cu ochii viorii.* DELAVR.; (şi: (reg.) **cudalb**). [***Coadă*** + ***alb***(***ă***)].

codăn, ~i, codană, ~e a. 1. (înv.) codaş, cel din urmă; 2. cu coadă lungă: *e vînatul cel domnesc la urşi cu negre blane, ... la vulpile codane.* AL.; (subst.) *cumătra codană fugea înapoi.* SAD. // f. fată tînără (cu cozi): *zăreau jucîndu-se codanele limbute.* OD. [***Coadă*** + ***-an***].

codáre, codări f. acţiunea de a coda; codaj. [V. ***coda***[2]].

codáş, ~i, codaşă, ~e a. şi m., f. (persoană, grup de persoane etc.) care a rămas în urmă; cu rezultate slabe: *decît codaş la oraş, mai bine-n satul tău fruntaş.* CR. [***Coadă*** + ***-aş***].

codát, ~ţi, codată, ~e a. 1. (despre animale) cu coada lungă; 2. prelung, migdalat: *cu ochii negri, codaţi, cu părul ca soarele spre amurg.* TUD. [***Coadă*** + ***-at***].

codălbéi, ~i, codălbeá, ~ele a. (pop.) diminutiv al lui codalb: *boi streinei, în coadă codălbei.* POP. [***Codalb*** + ***-el***].

codălbí, codălbesc vb. (reg.; tr.) a o codălbi, a o păţi, a nu reuşi: *aşa-i c-am codălghit-o.* AL. [De la ***codalb***].

codălbíţă, codălbiţe f. pasăre cu penele multicolore, care se hrăneşte cu insecte (*Lanius colturio*). [***Codalb*** + ***-iţă***].

codărîşte f. v. codirişte.

codcodăcí vb. v. cotcodăci.

códea m. nume popular al necuratului, drac (cu coadă): *Nodea şi Codea.* [De la ***coadă***].

codeálă, codeli f. ezitare, şovăială: *după oarecare codeală, am hotărît să mă adresez tatei.* GHEŢIE. [***Codi*** + ***-eală***].

codebitór, ~i, codebitoáre a. şi m., f. (persoană) care este datoare (cuiva) împreună cu altcineva. [Din fr. ***codébiteur***].

codeínă f. alcaloid extras din opiu şi întrebuinţat ca medicament calmant: *autorul ia codeină spre a intra în agonie şi a experimenta însuşi clipa alunecării spre alt nivel.* CĂL. [Din fr. ***codeine***].

códex n. v. codice.

codí, codesc vb. (refl.) 1. a ocoli ceva, a se da înapoi de la ceva, a se feri de ceva: *nu te tot codi că mămuca ne vede.* CR.; 2. a şovăi, a ezita să facă ceva: *ian să-i fi sculat la treabă, ş-apoi să vezi cum se codesc.* CR. [***Coadă*** + ***-i***].

códice, codice n. 1. culegere (manuscrisă) de legi, de documente (medievale) sau de alte texte vechi: *actul de naştere poetul şi-l făcea cu martori, deoarece nu era înscris în codicele bisericii.* CĂL.; *codicele lui Napoleon din 1804 s-a tradus la noi în 1865; Codicele Voroneţean conţinînd Faptele Apostolilor este un monument din prima jumătate a secolului al XVI-lea;* 2. (la romani) reunire de table cerate; (şi: **codex**). [Din lat. ***codex, -icis***].

codicíl, codicile n. act care conţine un adaos sau o modificare ulterioară la un testament; (p. ext.) *s-a spus că poezia lui e doar un codicil, dar lupta lui trebuie ţinută în socoteală.* IBR. [Din lat. ***codicillus,*** fr. ***codicille***].

codicología f. disciplină a paleografiei care studiază istoria manuscriselor; istorie a colecţiilor de manuscrise. [Din fr. ***codicologie***].

códie, codii f. (reg.) codirişcă: *codia biciului i s-a spart în hăşchii.* DELAVR. [***Coadă*** + ***-ie***].

codifică, codífic vb. (tr.) 1. a reuni şi a sistematiza într-un cod normele juridice cu un anumit obiect; 2. (rar) a supune unor reguli de coerenţă; 3. a reda printr-un cod[2], printr-un sistem de semne: *a codifica un mesaj.* [Din fr. ***codifier***].

codificáre, codificări f. acţiunea de a codifica: *codificarea informaţiilor.* [V. ***codifica***].

codificatór, ~i, codificatoáre a. şi m., f. (persoană) care codifică. [Din fr. ***codificateur***].

códină f. (pop.) 1. lînă de calitate inferioară, tunsă de pe capul, picioarele şi coada oilor; 2. grîu de calitate inferioară, amestecat cu corpuri străine; 3. plantă din familia gramineelor care creşte prin livezi şi prin fînete (*Alopecurus pratensis*). [***Coadă*** + ***-ină***].

codínă n. (pop.) tundere a lînii din jurul ugerului şi de pe coada oii la fătare. [***Codină*** + ***-it***].

codíre, codiri f. acţiunea de a se codi; ezitare, şovăială: *după puţină codire, ... bătrînul pleacă la tîrg la curtea împărătească.* CĂL. [V. ***codi***].

codiréctor, codirectori m. persoană care deţine conducerea (unei întreprinderi, unei instituţii etc.) împreună cu alta (sau cu altele). [Din fr. ***codirecteur***].

codirécţie f. conducere (a unei întreprinderi, a unei instituţii) asigurată de două sau mai multe persoane cu acelaşi grad. [Din fr. ***codirection***].

codirîşcă, codirişti f. (reg.) codirişte: *începu să bată mînzaţii cu codirîşca.* DELAVR. [Contaminare între ***codirişte*** şi ***biciuşcă***].

codirîşte, codirişti f. (pop.) coadă de bici; (reg.) codie, codirîşcă: *poartă cămaşă subţire şi albă ... şi bici de carmajin cu codirîştea de os.* SL.; (şi: (reg.) **codărişte, codorîşte**). [Contaminare între ***coadă*** şi ***toporişte***].

codîrlă f. v. codîrlă.

codíţă, codiţe f. 1. diminutiv al lui coadă; coadă mică (împletită): *să le lege de codiţele a trei cai neînvăţaţi.* REBR.; 2. parte care leagă fructul, frunza sau floarea de plantă; peduncul: *abia se clătinau tremurînd, ici-colo, în marginea poienilor, frunzele de plopi pe codiţele lor lungi şi subţiri.* SAD.; 3. semn grafic sub unele consoane (ş, ţ); 4. (fig. şi fam.) cusur, defect; 5. codoş, om care este unealta cuiva; 6. (fig.) adaos, înfloritură (la o ştire, la un zvon): *vedea cum fuge una la alta, ... cum fiecare îi pune cîte-o codiţă.* SL. [***Coadă*** + ***-iţă***].

codîrlă, codîrle f. 1. parte din spate (mobilă) a carului sau a căruţei, în care se pune de obicei nutreţ: *se călătorea în birjă de Horasca cu coviltir şi codîrlă.* CAR.; 2. (fig.) partea din urmă a unei cete: *baciul începe, şi după dînsul pe rînd ceilalţi, pînă la codîrlă.* ISP.; (şi: (reg.) **codîrlă**). [***Coadă*** + ***-îrlă***].

codîrlí, codîrlesc vb. (reg.; intr.) a scotoci peste tot. [De la ***codîrlă***].

codobătură, codobaturi f. mică pasăre migratoare, cu pene cenuşii şi cu coada lungă în permanentă mişcare (*Motacilla alba*): *o codobatură cu pene cenuşii sălta în zbor neliniştit.* SAD. [Lat. ***codobatulla***].

codobélc, codobelci m. nume dat melcului în unele versuri la jocurile de copii: *melc, melc, codobelc, scoate coarne boureşti.* POP. [Contaminare între ***codoberc*** (*coadă* + *berc*) şi ***melc***].

codorîşte f. v. codirişte.

codóş, ~i, codoáşă, ~e m., f. 1. persoană care mijloceşte prostituţia; proxenet; 2. persoană care este unealta cuiva. [Din turc. ***kodoş***].

codóşcă, codoşte f. femeie care mijloceşte practicarea prostituţiei: *îi spune codoşca cîte şi mai multe ş-o face pe femeie să se alunece cu mintea.* CR. [***Codoş*** + ***-că***].

codoşénie, codoşenii f. faptul de a fi codoş; comportare de codoş. [***Codoş*** + ***-enie***].

codoşí, codoşesc vb. 1. (intr.) a face pe codoşul, a mijloci prostituţia; 2. (tr. şi intr.) a pîrî, a denunţa. [***Codoş*** + ***-i***].

codoşíe f. proxenetism. [***Codoş*** + ***-ie***].

codránt, codranţi m. (înv.) monedă de valoare mică, egală cu două parale: *şi viind o văduvă săracă, aruncă doi fileri, ce este un codrant.* BIBLIA. [Din gr. mod. ***chodrántis***].

codreán, ~i, codreană, ~ene a. de codru, referitor la codru: *umbra dulce şi codreana armonie.* AL. // m., f. persoană care trăieşte într-o zonă cu păduri: *un codrean cu fruntea naltă vine ... hăulind.* AL. [***Codru*** + ***-ean***].

codrésc, ~şti, codreáscă, ~eşti a. (rar) de codru: *a ucis un cerb codresc şi patru căprioare.* AL. [***Codru*** + ***-esc***].

codróş, codroşi m. pasăre migratoare cîntătoare, cu penajul cenuşiu-roşiatic şi cu coada lungă, roşie (*Phoenicurus*). [***Coadă*** + ***roşu***].

códru, codri m. 1. pădure (mare, deasă, bătrînă): *codrul – frate cu românul – de săcure se tot pleacă.* EM.; ca în **codru,** fără reţinere, nestingherit: *fură ca-n codru;* 2. bucată mare (de pîine, de mămăliguă etc.): *flămîndul codrii visează.* [Lat. ***quodrum*** (=***quadrum***)].

codruléţ, codruleţe n. 1. diminutiv al lui codru; codruţ; pădure: *colo-n codruleţul verde.* POP.; 2. bucată: *cu un codruleţ de pîne ... ş-ar face din acel cîne rătăcit un tovarăş folositor.* OD. [***Codru*** + ***-uleţ***].

codrúţ, codruţi m. diminutiv al lui codru; pădure: *codruţule, ce mai faci, drăguţule?* EM. [***Codru*** + ***-uţ***].

coechipiér, ~i, coechipieră, ~e m., f. membru al unui grup considerat în raport cu ceilalţi membri. [Din fr. ***coéquipier***].

coeducáţie f. educare a băieţilor împreună cu fetele în şcoli mixte. [Din fr. ***coéducation***].

coeficiént, coeficienţi m. 1. element constant într-o expresie matematică (care multiplică o mărime variabilă); 2. mărime care exprimă raportul dintre doi indicatori; 3. mărime care indică sau caracterizează o proprietate constantă a unui corp

sau a unei substanţe: *adaptabilitatea unei specii are margini, adică un coeficient de elasticitate, peste care nu se trece.* BL. [Din fr. ***coefficient***].

coemptiúne, coemptiuni f. (jur.) cumpărare reciprocă. [Din fr. ***coemption,*** lat. ***coemptio, -onis***].

coercíbil, ~i, coercibilă, ~e a. (fiz.) care poate fi comprimat; comprimabil: *toate gazele sînt coercibile.* [Din fr. ***coercible***].

coercibilitáte f. însuşirea a ceea ce este coercibil. [Din fr. ***coercibilité***].

coercitív, ~i, coercitivă, ~e a. care are puterea sau dreptul de a constrînge: *cuprinde puterea sa coercitivă în sine însuşi şi în conştiinţa omului.* EM. [Din fr. ***coercitif***].

coerciţie, coerciţii f. **1.** (jur.) măsură de constrîngere pentru îndeplinirea unei obligaţii: *coerciţia constă în aplicarea unei pedepse, în lipsirea de unele drepturi etc.;* **2.** impunere (silnică) a propriei voinţe sau a propriilor idei; constrîngere; (şi: (înv.) **coerciţiune**). [Din fr. ***coercition,*** lat. ***coercitio, -onis***].

coerciţiúne f. v. coerciţie.

coeréde, coerezi m. (jur.) moştenitor împreună cu alţii, considerat în raport cu aceştia; comoştenitor. [Din lat. ***coheres, -edis***].

coerént, ~ţi, coerentă, ~e a. compus din elemente legate (armonios) între ele; coeziv: *capul i se limpezi şi putu închega cîteva gînduri coerente.* GHEŢIE; *nu a existat un program coerent de integrare culturală.* CF.; *argumentare coerentă;* (subst. n.) *clasicul promovează coherentul liniştitor.* CĂL.; (şi: (înv.) **coherent**). [Din fr. ***cohérent,*** lat. ***cohaerens, -ntis***].

coerânţă, coerenţe f. **1.** legătură, unire strînsă (şi armonioasă) între elementele unui corp material; **2.** armonie logică între elementele unui ansamblu de fapte sau de idei; **3.** (fiz.) proprietate a undelor de a avea aceeaşi lungime şi diferenţe de fază constante; (şi: (înv.) **coherenţă**). [Din lat. ***cohaerentia,*** fr. ***cohérence***].

coexistá, coexíst vb. (intr.) a exista împreună cu altcineva sau cu altceva: *s-a născut simpatie pentru aceste clase, fiindcă au coexistat un timp.* IBR. [Din fr. ***coexister***].

coexistént, ~ţi, coexistentă, ~e a. care există împreună cu altcineva sau cu altceva. [Din fr. ***coexistant***].

coexistánţă, coexistenţe f. existenţă simultană a mai multor realităţi: *rîsul lor lasă neatinse aspectele coexistenţei omeneşti.* VIANU; **coexistenţă paşnică,** menţinerea de relaţii paşnice între state sau blocuri de state cu sisteme politice diferite. [Din fr. ***coexistence***].

coexistenţiál, ~i, coexistenţială, ~e a. care există simultan; care există împreună: *viziunea unor lucruri coexistenţiale, se opune acestei proceduri.* VIANU. [***Coexistenţă*** + ***-ial***].

coextensív, ~i, coextensivă, ~e a. care poate avea aceeaşi extensiune: *acţiunea creatoare de artă nu este coextensivă cu limba, dar... se interferează necontenit cu ea.* VIANU. [Din fr. ***coextensif***].

coeziúne, coeziuni f. **1.** proprietate a elementelor substanţelor de a se menţine unite: *a încercat să inventeze lampa care distruge coeziunea atomică.* CĂL.; *coeziune moleculară;* **2.** (fig.) legătură internă: *conferinţa prezenta cea mai strînsă coeziune.* CĂL.; *coeziunea imperiului.* [Din fr. ***cohésion,*** lat. ***cohaesio, -onis***].

coezív, ~i, coezivă, ~e a. (livr.) **1.** care se compune din elemente strîns legate între ele; coerent; **2.** care realizează o legătură (internă) între elemente: *argoul ... e ... utilizat de argotizanţi, care sînt conştienţi de caracterul său coeziv.* R.L. [Din fr. ***cohésif***].

coezivitáte f. proprietate a materiei de a-şi menţine stabilitatea prin echilibrarea forţelor interne. [Din fr. ***cohésivité***].

cófă, cofe f. **1.** vas din doage de brad, cu coadă, de formă cilindrică, în care se ţine apa; doniţă: *luă cofa şi ulcica şi coborî în bordei.* SAD.; **a pune** (sau **a băga**) **în cofă pe cineva,** a întrece (prin pricepere sau prin viclenie) pe cineva; **a ploua** (sau **a turna**) **cu cofa** (sau **ca din cofă**), a ploua foarte tare: *în dreptul uzinei, ploua ca din cofă.* GHEŢIE; **2.** cantitate de lichid sau de altă materie care încape într-un astfel de vas: *acuma hai să aducem o cofă de apă de la fîntînă.* SAD. [Cf. bulg., sb. ***kofa***].

cofăléi, cofăiele n. (reg.) cofiţă: *pe ceas beam cîte-un cofăiel întreg de apă.* CR. [***Cofă*** + ***-el***].

cofăiéş, cofăieşe n. (reg.) cofiţă: *cofăieşul de pe capu-i se-ngrijeşte-a nu scăpa.* NEGR. [***Cofei*** + ***-aş***].

coféi, cofele n. (reg.) vas mai jos şi mai larg decît cofa: *pe cărarea spre izvor ce le-am dat-o tuturor, împlîndu-şi cofeile, mi-o cîntă femeile.* EM. [***Cofă*** + ***-ei***].

cofeínă f. cafeină. [Din germ. ***Koffein***].

cofetár, cofetari m. persoană care face sau vinde produse de cofetărie: *mă duc la un cofetar ca să ieu îngheţată.* AL. [***Cofet*** (sg. lui *cofeturi*) + ***-ar***].

cofetăreásă, cofetărese f. femeie care face sau vinde produse de cofetărie. [***Cofetar*** + ***-easă***].

cofetărie, cofetării f. local în care se fac, se vînd şi se consumă dulciuri (prăjituri, îngheţată etc.): *ne-am reluat întîlnirile zilnice, plimbările pe străzi şi prin parcuri, frecventarea cofetăriilor.* GHEŢIE. [***Cofet*** (sg. de la *cofeturi*) + ***-ărie***].

coféturi n. pl. sortimente de bomboane, de zaharicale: *venea pe la ei ... şi le dădea cofeturi şi gologani.* VLAH. [Din gr. mod. ***ko(n)feta***].

cofiţă, cofiţe f. diminutiv al lui cofă; cofă mică; (reg.) cofăiel, cofăieş: *s-anin cofiţa plină-n salcîm într-un cîrlig.* VIERU. [***Cofă*** + ***-iţă***].

cofleşí, pers. 3 **cofleşeşte** vb. (pop.; refl.; despre fructe) a se muia, a se fleşcăi. [Lat. ***conflexire*** „a încovoia"].

cofleşíre, cofleşiri f. faptul de a se cofleşi; fleşcăire. [V. ***cofleşi***].

cofózã, cofoze f. surzenie; anacuzie. [Din fr. ***cophose***].

cofrá, cofrez vb. (tr.) **1.** a executa un cofraj; **2.** a turna material de construcţie într-un cofraj. [Din fr. ***coffrer***].

cofráj, cofraje n. tipar de lemn sau de metal în care se toarnă un material în stare fluidă, care se întăreşte după forma stabilită. [Din fr. ***coffrage***].

cofráre, cofrări f. acţiunea de a cofra. [V. ***cofra***].

cofrét, cofrete n. firidă închisă cu o uşă metalică, în care sînt grupate siguranţele unei instalaţii de curent electric. [Din fr. ***coffret***].

cofteríe, cofteríi f. (înv.) stofă preţioasă din care se făceau dulămi boiereşti şi cingători: *Constantin I înveşmîntă pe căpitanii dorobanţilor ... cu frînghii şi cofterii şi cu atlas.* BĂLC.; *şi o rochie de cofterie.* POP. [Din turc. ***kufteri***].

cogeámite a. invar. (pop.) foarte mare, foarte înalt: *umbla... legat la gît şi-n cap cu gogeamite bîrsană de căciulă fumurie.* BR.-VOIN.; *cogeamite om;* (şi: **gogeamite, cogemite**). [Din sb. ***kódžamiti,*** bulg. ***kodjamiti***].

cogémite a. v. cogeamite.

cogestiúne, cogestiuni f. gestiune ţinută în comun de mai multe persoane. [Din fr. ***cogestion***].

cogitabúnd, ~zi, cogitabundă, ~e a. (livr.) preaplin de gînduri; gînditor: *natura campestră şi abruptă măreşte predispoziţia cogitabundă.* CĂL. [Din it. ***cogitabondo***].

cogitatív, ~i, cogitativă, ~e a. (rar) care ţine de cugetare, caracteristic cugetării; de cugetare, gînditor: *romanul ... îi sluşeşte ca prilej de a osîndi structura cogitativă a poetului.* CĂL. [Din it. ***cogitativo***].

cogitáţie, cogitaţii f. (livr.) **1.** gîndire, cugetare; **2.** gînd. [Din lat. ***cogitatio, -onis***].

cognác n. v. coniac.

cognát m. regim juridic al celui înrudit cu alţii. [Din lat. ***cognatus,*** germ. ***Kognat***].

cognaţiúne, cognaţiuni f. (jur.) înrudire naturală (în special pe linie maternă). [Din lat. ***cognatio, -onis***].

cognitív, ~i, cognitivă, ~e a. **1.** referitor la cunoaştere, care aparţine cunoaşterii: *momentelor mitice li se atribuie aceeaşi valoare cognitivă ca şi celor abstracte.* BL.; **2.** cunoscător; care realizează cunoaşterea: *imposibilitatea subiectului cognitiv de a ajunge la o cunoaştere pozitiv-adecvată e un fapt.* BL. [Din fr. ***cognitif,*** germ. ***kognitiv***].

cogniţie, cogniţii f. **1.** cunoaştere; **2.** cunoştinţă. [Din lat. ***cognitio, -onis,*** germ. ***Kognition***].

cognómen, cognomene n. **1.** (la romani) al treilea nume (care arată familia) al unei persoane; **2.** poreclă, supranume. [Din lat. ***cognomen, -inis***].

cognoscíbil, ~i, cognoscibilă, ~e a. (filoz.) care se poate cunoaşte: *se întemeiază pe credinţa într-o realitate cel puţin pînă la un punct cognoscibilă şi determinabilă.* BL. [Din lat. ***cognoscibilis***].

cognoscibilitáte f. însuşirea de a putea fi cunoscut: *Hegel porneşte de la premisa fundamentală a cognoscibilităţii absolut adecvate a realităţii din partea indivizilor creatori.* BL. [Din fr. ***cognoscibilité***].

cohá, cohale f. (înv.; rar) cupă emisferică fără picior: *cohale de cleştar.* OD. [Cf. turc. ***ková*** „cofă"].

cohálm, cohalmuri n. (reg.) cîmp, livadă: *tatăl mamei venea cu mine de la făcut fîn, de pe cohalmuri.* SAD. [Cf. magh. ***köhalom***].

coherént a. v. coerent.

coherénţă f. v. coerenţă.

cohlée, cohlee f. parte a urechii interne, formată dintr-un canal răsucit. [Din fr. ***cochlée***].

cohórtă, cohorte f. **1.** (la romani) unitate de infanterie care corespundea cu a zecea parte dintr-o legiune (aproximativ 600 de soldaţi): *stindardele, deasupra cohortelor, mişcate de vîntul dimineţii, vibrau amestecate.* MACED.; **2.** unitate militară, mulţime de militari: *săcuii se formară ... în cohorte* BĂLC. [Din lat. ***cohors, -tis***].

col[1], coale n. (pop.) **1.** testicul: *om la care va fi într-însul rîie sălbatică sau funecei sau să fie cu un coi.* BIBLIA; **a avea** (sau **a fi cu**) **trei coaie,** a fi deosebit, ieşit din comun; **a se învîrti** (sau **a umbla**) **ca un coi într-o căldare,** a umbla mult şi fără rost; **2.** greutate cursoare la balanţă; **3.** (compus) **coaiele-popei, a)** spînz, nebunariţă (*Helleborus purpurascens*); **b)** poroinic (*Orhis moris*). [Lat. ***coleus***].

coí[2], colesc vb. (vulgar; refl.) a umbla sau a se agita fără rost. [De la ***coi[1]***].

colf, cólfuri n. **1.** acoperămînt pentru cap, din metal sau din piele, purtat în trecut de soldaţi: *coiful îi fusese lovit şi rupt de buzdugan.* SAD.; **2.** caschetă de hîrtie (în formă de bicorn) cu care se joacă copiii, purtată pentru a proteja capul de soare etc. [Din lat. ***cofea***].

colnăc, colnacuri n. (înv.) **1.** coccis; (pop.) noadă; **2.** bucată de cărămidă prinsă la capătul sfo-

rii cu care se fixează zmeul: *se mai prinde smeul şi cu coinacul.* ISP. [Din turc. ***kainak*** „încheietură"].

coincíde, pers. 3 **coincide** vb. (intr.) **1.** a se petrece simultan, în acelaşi timp; **2.** a se suprapune perfect: *cele două concepte ale propoziţiei trebuie sau să coincidă complet, sau să rămînă cu totul distincte.* BL.; **3.** a fi identic, a se potrivi întocmai: *în veacul de mijloc, naţiunile coincideau cu dinastiile.* IBR. [Din fr. ***coïncider,*** it. ***coincidere***].

coincidént, ~ţi, coincidentă, ~e a. (rar) care coincide: *reprezentări coincidente.* [Din fr. ***coïncident***].

coincidénţă, coincidenţe f. **1.** faptul de a coincide; potrivire: *era probabil o simplă coincidenţă.* GHEŢIE; **2.** nimerire, brodire: *coincidenţele sînt suverane într-o lume a întîmplării şi a neprevăzutului.* GHEŢIE. [Din fr. ***coïncidence***].

coincídere, coincideri f. (rar) faptul de a coincide. [V. ***coincide***].

cointeresá, cointeresez vb. (tr.) a stimula, a trezi interesul cuiva pentru ceva. [Din fr. ***coïnteresser***].

cointeresáre, cointeresări f. acţiunea de a cointeresa şi rezultatul ei. [V. ***cointeresa***].

cointeresát, ~ţi, cointeresată, ~e a. care are un interes (împreună cu altul). [V. ***co-interesa***].

colós, coloşi a. (pop.) **1.** cu testicule mari; **2.** (iron.) grozav; drăcos. [***Coi***[1] + *-os*].

colót, coloţi m. mamifer carnivor din America, asemănător cu lupul şi cu şacalul (*Canis latrans*). [Din fr. ***coyote***].

coir m. **1.** plantă textilă exotică; **2.** fibră elastică extrasă din această plantă. [Din engl. ***coir***].

coít, coituri n. împreunare sexuală. [Din lat. ***coitus,*** fr. ***coït***].

coján, cojani m. (reg.) locuitor de la cîmpie: *povăţuit de nişte cojani urcaţi cu carele după lemne.* VOIC. [Et. nec.].

cojeálă, cojeli f. **1.** cojire; **2.** (concr.) ceea ce se desprinde prin cojire. [***Coji*** + *-eală*].

cojí, cojesc vb. **1.** (tr.) a curăţa de coajă (legume, fructe etc.); **2.** (refl.; despre piele, răni etc.) a se descuama: *m-am gîndit că mi se umflă şi mi se cojeşte pielea de pe spate.* SAD.; (tr.) *învîrtind căciulile în mînele lor cojite de soare şi de ger.* DELAVR.; **3.** (refl.; despre pereţi sau despre varul de pe ei) a se coşcovi. [De la ***coajă***].

cojíre, cojiri f. acţiunea de a (se) coji; cojeală. [V. ***coji***].

cojít, ~ţi, cojită, ~e a. **1.** care a fost curăţat de coajă; **2.** descuamat: *privirile lui ... se opreau ... pe mîinile ei cojite şi butucănoase.* VLAH.; **3.** coşcovit: *pereţii odăii sînt murdari pătaţi, cojiţi şi galbeni.* DELAVR. [V. ***coji***].

cojitór, cojitoare n. instrument cu care se realizează cojirea trunchiurilor de arbori. [***Coji*** + *-tor*].

cojíţă, cojiţe f. **1.** diminutiv al lui coajă; **2.** înveliş exterior (lemnos) al unor seminţe sau fructe: *o cojiţă de alună trag locuste, podul scutur.* EM.; **3.** partea exterioară, mai tare, a unor alimente: *cu tărîţe, cu cojiţe, purcelul începe a se înfiripa.* CR. [***Coajă*** + *-iţă*].

cojoácă f. v. **cojoc.**

cojóc, cojoace n. **1.** haină din piele de oaie prelucrată, cu miţe cu tot, care se poartă mai ales la ţară: *îşi ia cojocul între umere şi biciul în mînă.* CR.; **a avea** (sau **a găsi, a afla**) **ac de** (sau **pentru**) **cojocul cuiva,** v. **ac; a scutura cojocul cuiva,** v. **scutura; a-şi întoarce cojocul pe cealaltă parte** (sau **pe dos**), a-şi schimba (pe neaşteptate) atitudinea sau părerea; a se supăra: *nu mă faceţi să-mi întorc cojocul pe dos.* AL.; **cît îi poate cojocul,** cît poate; **vai de cojocul lui,** vai de el; **a nu mai întreba** (pe cineva) **de ce-i e cojocul,** a lua repede, a nu lăsa ragaz să gîndească: *calul n-o mai întrebă de ce-i e cojocul.* CR.; **a-şi teme cojocul,** a fi precaut; **2.** (rar) blană de animal: *sare asupra-i pe loc, şi îi rupe* [cîinelui] *din cojoc.* PANN; (şi: (reg.) cojoacă). [Din sl. ***kožuhŭ***].

cojocár, cojocari m. persoană care face sau vinde cojoace: *pe băiat îl dă ucenic la un cojocar.* CĂL. [***Cojoc*** + *-ar*].

cojocáresc, ~şti, cojocăreáscă, ~eşti a. care aparţine cojocarului sau cojocăriei, referitor la cojocar sau la cojocărie. [***Cojocar*** + *-esc*].

cojocărie[1] f. meseria cojocarului: *să-i dai un băiat să-l înveţe cojocăria.* CR. [***Cojocar*** + *-ie*].

cojocărie[2]**, cojocării** f. atelier în care se lucrează cojoace, căciuli etc.; magazin unde se vînd cojoace şi alte obiecte din blană. [***Cojoc*** + *-ărie*].

cojocél, cojocele n. **1.** diminutiv al lui cojoc; **2.** cojoc scurt fără mîneci; pieptar, bundiţă: *să-mi aduci un cojocel.* POP. [***Cojoc*** + *-el*].

cojocíţă, cojociţe f. cojoc scurt, de obicei fără mîneci: *mătuşa, îmbrăcată în cojociţă, îşi înfăşura o năframă galbenă, de lînă groasă în jurul capului.* AG. [***Cojoc*** + *-iţă*].

col, coluri n. (anat.) parte îngustă şi strîmtă a unui organ sau a unui os: *col uterin.* [Din fr. ***col***].

cóla[1] m. arbore tropical cu fructe de forma unei nuci, care conţin alcaloizi stimulanţi (*Cola nitida*). [Din fr. ***cola, kola***].

cóla[2]**,** (rar) **cole** f. băutură răcoritoare cu extract de cola[1]. [Din engl. (*coca*) ***cola***].

colá[3]**, colez** vb. (franţuzism) **1.** (tr. şi refl.) a (se) combina, a (se) sorta; **2.** (refl.) a trăi în concubinaj; **3.** (refl.; despre îmbrăcăminte) a se lipi de corp. [Din fr. ***coller***].

colabá, pers. 3 **colabează** vb. (tr. şi refl.) a (se) turti: *un plămîn i s-a colabat în accident.* [Din fr. ***collaber***].

colabáre, colabări f. faptul de a (se) colaba. [V. ***colaba***].

colabát, ~ţi, colabată, ~te a. turtit, deformat (prin presare): *accidentatul avea un plămîn colabat.* [V. ***colaba***].

colaborá, colaborez vb. (intr.) **1.** a participa alături de alţii la o lucrare; a conlucra, a coopera: *căpăta obişnuinţa perfidă de a-i invita să colaboreze cu el.* CĂL.; (p. ext.) *la alcătuirea individului colaborează desigur şi o sumă de accidente.* BL.; **2.** a se uni, a se alătura pentru a realiza ceva, pentru a atinge un scop: *toate simţurile scriitorului colaborează pentru a obţine acest peisaj.* VIANU; **3.** a publica o lucrare într-un periodic sau într-o culegere: *Kogălniceanu ... edită şi colaboră la „Dacia literară".* NEGR. [Din fr. ***collaborer***].

colaboráre, colaborări f. **1.** acţiunea de a colabora şi rezultatul ei; muncă în comun: *acest lucru nu se poate obţine decît printr-o colaborare strînsă între noi doi.* GHEŢIE.; (p. ext.) *este vorba a se lumina colaborarea geniului cult cu cel popular.* VIANU; **2.** participare cu lucrări proprii la o publicaţie (periodică): *aveau colaborarea mai multor tineri de elită şi angajări de abonamente.* BAC. [V. ***colabora***].

colaboratór, ~i, colaboratoáre m., f. persoană care colaborează (la o acţiune, la o lucrare): *gazetărie făcu şi mai departe în felurite publicaţii ca simplu colaborator.* CĂL. [Din fr. ***collaborateur***].

colaboraţionísm n. atitudine sau politică de trădare a intereselor propriei ţări, propriului partid etc. prin colaborare cu duşmanii sau cu adversarii: *aici nici măcar nu s-a pus problema colaboraţionismului.* GHEŢIE. [De la ***colaboraţionist***].

colaboraţioníst, colaboraţionişti m. persoană care colaborează cu duşmanul. [Din fr. ***collaborationniste***].

colác, colaci m. **1.** pîine în formă de inel, împletită din mai multe suluri de cocă: *aducînd pitaci şi colaci ... a împărţit la flecare.* CR.; *colacii se împart la praznice sau comîndare; colac de Crăciun;* **au trecut babele cu colacii,** v. **babă; colac peste pupăză,** v. **pupăză; a umbla cîinii cu colacii în coadă,** v. **coadă; a umbla după** (sau **a aştepta**) **colaci calzi,** a urmări numai lucrurile bune venite de-a gata; **a aştepta cu colaci calzi** (pe cineva), a face cuiva o primire călduroasă; **2.** obiect de lemn, de cauciuc, (din fire) de metal etc. de formă inelară: *colac de sîrmă;* **colac de salvare,** inel de plută sau de cauciuc, umflat cu aer, care poate ţine o persoană deasupra apei; **3.** ghizd de fîntînă: *pe colacul fîntînei erau două pahare de argint.* CR. // adv. ca un inel, ca un covrig, ca un cerc: *parîmele zăceau uneori grămadă, pentru că nimeni nu mai simţea îndemnul să le strîngă colac.* TUD.; **a se face colac,** a se ghemui. [Din sl. ***kolačĭ***].

colachíe, colachii f. (înv.) linguşire, măgueală: *încep să apară în ea, ca în istoriografia munteană, colachiile şi ocările, dar şi o notă de liberalism.* CĂL.; *colachii femeieşti.* [Din gr. mod. ***kolakeia***].

colagén n. (biol.) proteină care se găseşte în ţesutul conjunctiv osos şi cartilaginos. [Din fr. ***collagène***].

colagenóză, colagenoze f. (med.) boală produsă prin proliferarea colagenului în ţesutul conjunctiv. [Din fr. ***collagénose***].

colagóg, ~gi, colagogă, ~ge a. (med.) care stimulează secreţia biliară: *medicament, aliment colagog.* [Din fr. ***cholagogue***].

coláj, colaje n. **1.** acţiunea de a cola[3]; **2.** procedeu care constă în compunerea unui tablou prin lipirea laolaltă a unor elemente eterogene; tablou realizat prin acest procedeu; **3.** situaţia unui bărbat şi a unei femei care trăiesc împreună fără a fi căsătoriţi; concubinaj. [Din fr. ***collage***].

colăn, colane n. **1.** cingătoare împodobită, purtată de femei: *Ruxandra era încinsă cu un colan de aur.* NEGR.; **2.** şirag purtat la gît; colier: *de gît aveau atîrnate cîte un colan de aur ce le împodobea pieptul.* ISP.; (p. ext.) *un colan de barbă aspră, retezată scurt, îi acoperea circumferinţa figurii ovale.* GHEŢIE. [Din turc. ***kolan***].

colangiografíe, colangiografii f. (med.) radiografie a căilor biliare realizată cu ajutorul unei substanţe de contrast. [Din fr. ***cholangiographie***].

colánt, ~ţi, colantă, ~e a. **1.** care aderă, care se lipeşte: *hîrtie colantă;* **2.** strîns, lipit de corp; mulat: *pantaloni colanţi.* // m. pl. ciorap-pantalon. [Din fr. ***collant***].

cólaps, colapsuri n. **1.** insuficienţă circulatorie care produce scăderea tensiunii arteriale, puls slab etc.: *a suferit un infarct miocardic şi se află în stare de colaps.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) prăbuşire, decădere totală: *colapsul economiei.* [Din lat., fr. ***collapsus***].

coláre, colări f. acţiunea de a (se) cola[3] şi rezultatul ei. [V. ***cola***[3]].

colargól n. antiseptic preparat dintr-o soluţie apoasă de argint. [Din fr. ***collargol***].

colástră f. v. coraslă.

colaterál, ~i, colaterală, ~e a. **1.** lăturalnic, secundar: *chestiune colaterală;* (subst.) *distanţa pusă între Dumnezeu şi om nu este ... la Plotin decît o colaterală a concepţiei greceşti despre realitatea ideilor.* BL.; **2.** (despre rude) care nu este în linie dreaptă. [Din fr. ***collatéral,*** lat. ***collateralis***].

colaţioná, colaţionez vb. (tr.) **1.** a confrunta un text cu originalul; **2.** (rar) a verifica foile dintr-o carte. [Din fr. ***collationer***].

colaţionáre, colaţionări f. acţiunea de a colaţiona şi rezultatul ei. [V. ***colaţiona***].

colaţiúne, colaţiuni f. 1. (înv.) acţiunea de a colaţiona; comparare a două texte (copia şi originalul); 2. (rar) gustare: *dimineaţa li se serveşte ... colaţiuni cu unt şi dulceaţă.* CĂL. [Din fr. *collation*, lat. *collatio, -onis*].

colăcár, colăcari m. (pop.) flăcău care cheamă la nuntă, însoţeşte alaiul (călare) şi rosteşte oraţia: *pe noi colăceri ne-alese.* POP.; *colăcarii se mai numesc şi soli;* (şi: **colăcer**). [*Colac* + *-ar*].

colăcărí, colăcăresc vb. (pop.; intr.) a rosti oraţia de nuntă. [*Colăcar* + *-i*].

colăcăríe, colăcării f. (pop.) oraţie de nuntă. [*Colăcar* + *-ie*].

colăcél, colăcei m. diminutiv al lui colac; colac mic care se împarte colindătorilor, la înmormîntări etc.: *covrigii şi colăceii băieţii îi înşiră pe prăjină.* MAT. [*Colac* + *-el*].

colăcér m. v. **colăcar.**

colăcí, colăcesc vb. (reg.) 1. (tr.) a recomanda pentru căsătorie; a peţi: *îl duse la o fată pe care i-o colăcise o peţitoare.* ISP.; 2. (tr.) a sfătui, a îndemna: *curat ucigă-l crucea l-a colăcit să vie.* CR.; 3. (refl.) a se încolăci: *v-aţi colăcit ca tîrîtoarele la-picioarele lui.* OD. [*Colac* + *-i*].

colăréz, colărezi m. (pop.) 1. (mai ales la pl.) mîncare (pentru copii) din orez şi din făină, fierte în lapte; 2. (fig.) minte: *am niţel colărez în cap.* [Et. nec.].

colătău, colătaie n. (reg.) mănuşă la sucală. [Din magh. *kalantyú*].

colb, (rar) **cólburi** n. (reg.) praf, pulbere: *şterge colbul de pe cronice bătrîne.* EM.; *poezia copiilor este ploaia curată care mă spală de colbul zilei.* VIERU; (fig.) *din nori curge-o bură, un colb de diamante.* EM.; **a-i merge colbul,** a se face praf; a se sfărîma, a se strica: *scoteam mîţele de prin ocniţe ... şi le flocăiam ... de le mergea colbul.* CR.; **a da colb,** a termina, a expedia repede: *iaca nişte bulughine ... hai, dă-le colb şi apoi te apucă de treabă.* CR. [Et. nec.].

colbăí, colbăiesc vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) prăfui; 2. (intr.) a stîrni praful, a face praf: *colbăind cu coada ... se tîrîie cînele pînă în apropierea ei.* SL.; 3. (tr.) a scutura de praf; 4. (reg.; intr.) a fuma, scoţînd fum; a pufăi: *de-acum nu-s mai vrednic nici să colbăiesc din pipă.* AG. [*Colb* + *-ăi*].

colbăít, ~ţi, colbăítă, ~e a. (reg.) prăfuit: *după cum vezi, îi cam colbăit, mititelul!* CR. [V. *colbăi*].

colbărále f. (reg.) prăfărie. [*Colb* + *-ăraie*].

colbăríe f. (reg.) prăfărie: *aici glodul, colbăria pe pămînt şi-n cer domnesc.* AL. [*Colb* + *-ărie*].

colbós, ~şi, colboásă, ~e a. (reg.) 1. plin de praf; prăfuit; 2. ca praful; pulverulent, prăfos: *pămîntul scăpat de strîmtoarea vegetaţiei era negricios şi colbos.* CĂL. [*Colb* + *-os*].

colburós, ~şi, colburoásă, ~e a. (reg.) prăfuit. [*Colb* + *-uros*].

colcăí, pers. 3 **cólcăie** vb. (intr.) 1. (despre fiinţe) a umbla de colo pînă colo în număr mare: *prin păduri colcăie fiarăle;* 2. a fi înţesat de ..., a fi plin de ...: *cărţile clasice chineze colcăie de parimii.* CĂL.; 3. (reg.) a clocoti. [Onomat.].

colcăiálă, colcăieli f. faptul de a colcăi; zgomot făcut de ceea ce colcăie. [*Colcăi* + *-eală*].

colcăitór, ~i, colcăitoáre a. care colcăie; care este plin de ...: *dovedind un suflet colcăitor de sentimente.* CĂL. [*Colcăi* + *-tor*].

colceác, colceacuri n. şi **colceaci** m. (înv.) 1. manşon; 2. gheată care se încheia cu copci: *purtînd colceaci şi cepchen.* OD. [Din turc. *kolçak*].

cólcot n. v. **clocot.**

colcotí vb. v. **clocoti.**

cold-cream [cóldcrim] n. (ieşit din uz) produs cosmetic din ceară, ulei şi migdale. [Cuv. engl.].

coleá şi **cólea** adv. (pop.) 1. aici (pe aproape); în apropiere: *şezi colea şi să ospătezi oleacă.* CR.; **pe ici (pe) colea** sau **ici şi colea,** pe alocuri: *mai iscodeşte ea pe ici, pe colea, să vadă n-a pute afla ceva despre copil.* CR.; **ba ici, ba colea,** pretutindeni: *tot mai cercînd el, ba ici, ba colea, înspre sară numai ce dă de-o pîrtie.* CR.; **de colea pînă colea,** dintr-un loc în altul; **cît colea,** aproape, prin apropiere: *eu mă duc, ia, cît colea, să tai nişte lemne.* ISP.; 2. într-adevăr, cu adevărat: *acu văd şi eu că eşti bărbat, om verde, colea, care rupe mîţa-n două.* AL.; **ştii** (sau **ştiţi**) **colea,** zdravăn, de seamă: *mă duc să pregătesc ceva de-a mîncării, ştii colea, ceva mai omeneşte.* CR.; 3. atunci, în timpul, în momentul cînd ...: *cît dor duc colea seara cînd mă culc.* POP. [De la *acolea*].

coleándru m. v. **coriandru.**

coleáşă, coleşe f. (reg.) 1. mîncare din făină de grîu, din griş sau din cartofi care, după fierbere, se prăjesc în unt sau în untură; 2. mămăligă (moale); (şi: **culeaşă**). [Din sb. *kulijes,* bulg. *kulijaša*].

colecíst, colecisturi n. (anat.) vezică biliară. [Din fr. *cholécyste*].

colecistítă, colecistite f. inflamaţie a vezicii biliare. [Din fr. *cholécystite*].

colecistografíe, colecistografii f. radiografie a vezicii biliare (după introducerea în organism a unei substanţe de contrast). [Din fr. *cholécystographie*].

colecistopatíe, colecistopatii f. boală a căilor biliare. [Din fr. *cholécystopathie*].

colectă, colectez vb. (tr.) 1. a strînge prin colectă (fonduri, produse, semnături): *n-avea altă treabă decît a colecta dijma.* BL.; 2. a aduna, a strînge la un loc: *am putea spune că literatura de la 1900 a colectat din întîmplare tot ce a fost mai bun din epocile anterioare.* IBR.; 3. a capta (un fluid): *apa era colectată de la mai multe izvoare, la mare înălţime, într-un rezervor betonat.* GHEŢIE; *canalul colectează apa de ploaie;* 4. (despre abcese, răni etc.) a coace, a face puroi. [Din fr. *collecter*].

colectánt, colectanţi m. (rar) persoană care face o colectă. [*Colecta* + *-ant*].

colectáre, colectări f. acţiunea de a colecta: *concursul dat de d-sa la colectarea clişeelor echivalează cu o colaborare.* CĂL. [V. *colecta*].

colectazíe, colectazii f. (med.) dilatare a colonului. [Din fr. *colectasie*].

colécţă, colecte f. adunare de bani sau de alte bunuri în scopuri caritabile. [Din fr. *collecte*].

colectív, ~i, colectivă, ~e a. 1. care cuprinde mai multe persoane sau obiecte: *bilanţul colectiv al moşiilor;* (subst. n.) *scriitorul nu vede individualul, ci numai colectivul.* CĂL.; 2. care aparţine tuturor; comun, obştesc: *avem de a face aici cu un ţăran colectiv, cu o psihologie de gloată.* CĂL.; 3. care a fost realizat de mai multe persoane: *o limită se impune în orice iniţiativă individuală sau colectivă.* GHEŢIE; *lucrare colectivă;* 4. (gram.) referitor la ideea de colectivitate: *substantiv colectiv; sufix colectiv.* // n. grup de persoane reunite profesional: *colectiv de redacţie.* // f. (în trecut) colhoz. [Din fr. *collectif,* lat. *collectivus*].

colectivísm n. teorie socială care susţine desfiinţarea proprietăţii particulare şi dominaţia statului. [Din fr. *collectivisme,* rus. *kollektivizm*].

colectivíst, ~şti, colectivistă, ~e m., f. 1. adept al colectivismului; 2. (în trecut) ţăran care muncea pămîntul, împreună cu alţii, într-un colhoz, într-o colectivă: *colectiviştii..., avînd tractoare, au omorît caii ca să nu le dea nutreţ degeaba.* CĂL. [Din fr. *collectiviste*].

colectivitáte, colectivităţi f. 1. grup de oameni (cu îndeletniciri comune): *orice partid politic nu poate fi decît o colectivitate.* CAR.; *oamenii erau organizaţi în colectivităţi lăuntric puţin diferenţiate.* BL.; 2. (p. ext.) totalitate a oamenilor care trăiesc laolaltă (cu aceleaşi legi, cu aceeaşi cultură etc.); societate: *tot idealismul german îmbrînceşte pe individ în frămîntările colectivităţii.* CĂL.; 3. (p. gener.) grup de animale care trăiesc împreună: *colectivitate de furnici.* [Din fr. *collectivité*].

colectivizá, colectivizez vb. (tr.) 1. a atribui colectivităţii ceea ce este în proprietate individuală; 2. (în trecut) a uni proprietăţile agricole şi a-i determina pe ţărani să lucreze în comun pămîntul. [Din fr. *collectiviser*].

colectivizáre, colectivizări f. acţiunea de a colectiviza şi rezultatul ei; trecere în proprietate colectivă a ceea ce aparţine indivizilor: *este chemat unul din fabrică să înceapă lupta împotriva strîmbătăţii, spre a înfăptui colectivizarea bunurilor.* CĂL. [V. *colectiviza*].

colectór, ~i, colectoáre a. care adună, care captează, care colectează: *necurăţeniile luate de apă curgeau prin gratii de fier în canalul colector.* GHICA; *tub colector.* // n. încăpere, recipient sau conductă pentru adunarea şi conducerea lichidelor sau gazelor într-un sistem tehnic. // m. 1. persoană care strînge mărfuri, produse etc. (pentru stat): *aici poposeau, primăvara, colectorii de blănuri.* TUD.; 2. persoană care strînge o colectă; 3. persoană care colecţionează sau realizează o culegere; culegător: *şi el e un mic colector de proverbe populare.* IBR.; 4. (rar) colecţionar: *ba-n vremea din urmă şi-au îndreptat zelul de colector asupra gîndacilor şi fluturilor.* EM. [Din fr. *collecteur*].

colectúră, colecturi f. 1. oficiu de adunare a cărţilor (pentru aprovizionarea bibliotecilor); 2. (înv.) agenţie în care se vînd bilete de loterie: *se ocupă de o colectură a loteriei de stat.* VINEA. [Din germ. *Kollektur*].

colécţie, colecţii f. 1. reuniune de obiecte de aceeaşi categorie, care reprezintă o valoare artistică, documentară, ştiinţifică etc.: *îşi cerceta şi colecţia de monede de aur.* CĂL.; *ceru îndatoritoarei bibliotecare colecţia ziarului.* GHEŢIE; *colecţie de cărţi, de tablouri;* 2. culegere, antologie: *într-o colecţie de folclor românesc am găsit o legendă cu privire la dispariţia inorogului.* BL.; (şi: (înv.) **colecţiune**). [Din fr. *collection,* lat. *collectio, -onis*].

colecţioná, colecţionez vb. (tr.) a strînge, a aduna pentru a face o colecţie: *a colecţiona exemplare edificatoare de creaţii de artă.* BL. [Din fr. *collectionner*].

colecţionár, ~i, colecţionară, ~e m., f. persoană care face sau are o colecţie: *eram un pasionat colecţionar şi cunoscător.* GHEŢIE; (fig.) *e un colecţionar de senzaţii.* CĂL. [Din fr. *collectionneur*].

colecţionáre, colecţionări f. acţiunea de a colecţiona. [V. *colecţiona*].

colecţionát, ~ţi, colecţionată, ~e a. care face parte dintr-o colecţie: *lucrările sale de sinteză şi de cercetător, materialul muzeal colecţionat fac desigur epocă.* BL. [V. *colecţiona*].

colecţiúne f. v. **colecţie.**

coledóc a. **canal coledoc,** (şi subst.) canal prin care se varsă fierea în duoden. [Din fr. *cholédoque,* lat. *choledochus*].

coledocítă, coledocite f. (med.) inflamaţie a canalului coledoc. [Din fr. *cholédocite*].

colég, ~gi, colegă, ~ge m., f. persoană care desfăşoară o activitate într-un grup, considerată în raport cu celelalte persoane ale grupului; confrate: *eroul întîlneşte un fost coleg de şcoală.* CĂL.; *se certă cu colegii săi din comitetul teatrelor.* CĂL. [Din fr. *collègue*].

colegatár, ~i, colegatară, ~e m., f. (jur.) persoană care moşteneşte împreună cu alţii o avere lăsată prin testament. [Din fr. *colégataire*].

coléghie f. v. **colegiu.**

colegiál, ~i, colegială, ~e a. de coleg: *că a făcut parte din această trupă rezultă şi din afecţia colegială pe care i-o păstrează directorii companiei.* CĂL.; *relaţii colegiale.* [Din fr. ***collégial***].

colegialitáte f. atitudine, comportare de (bun) coleg. [***Colegial*** + *-itate*; cf. germ. ***Kollegialität***].

colegiăn, colegieni m. (înv.) elev al unui colegiu: *dezvăluie un aspect al vieţii colegienilor săraci.* CĂL. [Din fr. ***collégien***].

colégiu, colegii n. **1.** reuniune de persoane egale în funcţie: *colegiul pontificilor;* **2. (colegiu electoral)** adunare de alegători desemnaţi pentru a alege un deputat, un senator sau un consilier: *el e împotriva reducerii celor patru colegii electorale la trei.* IBR.; **3.** organ de conducere colectivă (în administraţii, în întreprinderi, în redacţii): *s-au încredinţat direcţia coleghiei pricinilor străine.* A.R.; **4.** instituţie de învăţământ mediu sau superior (cu internat): *peste-o săptămînă tată-său îl interna într-un colegiu privat la Berlin.* VLAH.; (şi: (înv.) **coleghie**). [Din lat. ***collegium,*** fr. ***collège***].

colelitiáză, colelitiaze f. (med.) litiază biliară. [Din fr. ***cholèlithiase***].

colembólă, colembole f. (la pl.) ordin de insecte primitive, fără aripi; (şi la sg.) insectă din acest ordin. [Din fr. ***collemboles***].

colemíe, colemii f. (med.) trecere a bilei în sînge. [Din fr. ***cholémie***].

colenchím, colenchimuri n. (bot.) ţesut de susţinere la plantele erbacee, bogat în celuloză. [Din fr. ***collenchyme***].

coleo- element de compunere cu sensul „teacă", „scoarţă". [Din fr. *coleo-*].

coleoptér, coleoptere n. (la pl.) ordin de insecte cu patru aripi, dintre care cele două superioare întărite cu rol de protecţie, iar celelalte două subţiri servind la zbor; (şi la sg.) insectă din acest ordin. [Din fr. ***coléoptères***].

coleoptíl, coleoptile n. (bot.) frunză în formă de teacă, care învelește mugurașul embrionului la graminee. [Din fr. ***coléoptile***].

coleorízǎ, coleorize f. (bot.) organ membranos în formă de sac, care acoperă radicula embrionului la unele plante monocotiledonate. [Din fr. ***coléorhise***].

colerétă, colerete f. guleraş din ţesătură fină sau din dantelă. [Din fr. ***collerette***].

colerátic, ~ci, coleratică, ~ce a. şi n. (substanţă) care stimulează secreţia bilei. [Din fr. ***colérétique***].

coleréză f. producere a bilei de către ficat. [Din fr. ***cholérèse***].

colériс, ~ci, colerică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care se supără uşor, cu izbucniri de mînie; bilios: *mărturiseşte singur că e un coleric.* CĂL.; *pornirea unui temperament coleric este inspiratoarea acestor portrete.* VIANU. [Din fr. ***colérique***].

colesterínă f. substanţă organică care se găseşte în protoplasma tuturor celulelor (îndeosebi în celulele nervoase). [Din fr. ***colésterine***].

colesteról n. substanţă organică care reglementează permeabilitatea faţă de lichide a membranelor celulare: *v-aţi sporit cel mai mult greutatea corporală şi colesterolul, expunîndu-vă unor boli de circulaţie.* GHEŢIE. [Din fr. ***cholestérol***].

colét[1], colete şi (rar) **coleturi** n. pachet (mic) expediat prin poştă: *docurile îl surprind cu pădurea de cataroguri, munţii de saci şi de coleturi.* CĂL. [Din fr. *colis* (după *pachet*)].

colét[2], colete n. (bot.) zonă de trecere între rădăcina şi tulpina plantei. [Din fr. ***collet***].

coletărie, coletării f. **1.** mărfuri expediate în cantităţi mici şi în forme uşor de mînuit; **2.** serviciu sau mijloc special de transport ori de depozitare temporară a coletelor[1]. [*Colet*[1] + *-ărie*].

colhóz, colhozuri n. formă sovietică de asociere prin desfiinţarea silită a proprietăţii individuale din agricultură: *ţăranii au fost lămuriţi să intre în colhozuri.* GHEŢIE. [Din rus. ***kolhoz***].

colhóznic, ~ci, colhoznică, ~ce a. care ţine de colhoz, referitor la colhoz. // m., f. membru al unui colhoz. [***Colhoz*** + *-nic;* cf. rus. ***kolhoznîi***; pentru sensul subst. din rus. ***kolhoznik***].

coliádnic, coliadnice n. (înv.) **1.** prezicere avînd la bază întîmplările din zilele de Crăciun; **2.** carte astrologică care conţine modul de realizare a unei astfel de preziceri. [Din rus. ***koliadnikŭ*** (din *kol²ada* „urare de Crăciun")].

colibacíl, colibacili m. bacil care trăieşte în intestinul uman şi poate deveni patogen în anumite cazuri. [Din fr. ***colibacille***].

colibacilóză, colibacilóze f. boală infecţioasă provocată de colibacilii patogeni. [Din fr. ***colibacillose***].

colibáş, colibaşi m. (rar) **1.** om care locuieşte într-o colibă: *întrebă pe colibaş ce are la mămăligă.* POP.; **2.** pustnic: *Sfîntul Ioan Colibaşul (sărbătorit la 15 ianuarie).* [***Colibă*** + *-aş*].

colíbă, colibe şi (reg.) **colibi** f. **1.** casă mică şi sărăcăcioasă (învelită cu paie sau cu stuf): *ei ar trăi mai mult în colibe risipite.* CĂL.; **2.** adăpost provizoriu pentru oameni sau, uneori, pentru animale. [Din sl. ***koliba***].

colibrí m. mică pasăre, cu pene viu colorate, care trăieşte în America tropicală şi zboară foarte repede; pasăre-muscă (*Trochilus*): *cu mici aripioare ... zbura prin aer ca un colibri.* AL. [Din fr. ***colibri***].

cólic, ~ci, colică, ~ce a. care ţine de colon, referitor la colon: *arteră colică.* [Din fr. ***côlique***].

cólică, colici f. durere abdominală intensă, spasmodică. [Din fr. ***colique,*** lat. ***colica***].

colíer, colíere n. **1.** şirag, salbă de mărgele, de pietre preţioase etc. care se poartă în jurul gîtului: *se îmbrăca cu gust, purtînd întotdeauna la gît un colier de perle.* GHEŢIE; *coliere de diamante;* **2.** lanţ de aur purtat de cavalerii unor ordine; **3.** inel sau brăţară (din metal) care prinde laolaltă anumite piese. [Din fr. ***collier***].

coligáre, coligări f. **1.** (log.) acţiunea de a sintetiza mai multe observaţii; **2.** (chim.) formare a unei legături covalente prin unirea a doi atomi. [Din it. ***colligare,*** fr. ***colligation***].

coligatív, ~i, coligativă, ~e a. (fiz.) care depinde numai de numărul şi de natura moleculelor substanţei. [Din fr. ***colligatif***].

colíliu, ~i, colíile, ~ii a. alb: *la revărstul dimineţii cîmpul e coliliu.* DELAVR. // f. plantă din familia gramineelor, cu tulpină înaltă, subţire, cu frunze înguste şi cu inflorescenţa un panicul avînd prelungiri albe (*Stipa*): *cerbul ... paşte pe-ntinsa cîmpie, dalbă colilie.* POP; (adj.) **cu părul coliliu,** cu părul complet alb. [Cf. sb. ***kovilje***].

colimá, colímez vb. (fiz.; intr.) **1.** a transforma un fascicul de raze convergent sau divergent într-un unul paralel; **2.** a determina, a viza o anumită direcţie. [Din lat. ***collimare***].

colimáre, colimări f. acţiunea de a colima şi rezultatul ei. [V. ***colima***].

colimatór, colimatoare n. **1.** dispozitiv optic care transformă un fascicul de raze divergent sau convergent într-unul paralel; **2.** instrument optic pentru determinarea (aproximativă) a unei direcţii; **a lua în colimator pe cineva,** a supraveghea (urmărindu-i greşelile). [Din fr. ***collimateur***].

colimáţie, colimaţii f. coincidenţă între axa optică a lunetei unui aparat topografic şi linia de vizare; (şi: **colimaţiune**). [Din germ. ***Kollimation,*** fr. ***collimation***].

colimaţiúne f. v. **colimaţie.**

colín, colíni m. (reg.) ramificaţie a tulpinii unui copac crescută din rădăcină: *dar pe apă ce mi-şi vine? doi colini din rădăcine.* POP. [Et. nec.].

colínar, ~i, colinară, ~e a. cu coline; de coline: *zonă colinară.* [***Colină*** + *-ar*].

colínă, coline f. formă de relief mai mică decît dealul (şi lipsită de zone abrupte): *cîmpii întinse luară locul colinelor şi luminişurilor din pădure.* GHEŢIE. [Din fr. ***colline***].

colínd, colinde n. **1.** obiceiul de a colinda; **2.** colindă: *şi-a găsit răsunetul în versuri de colind.* BL.; **3.** deplasare dintr-un loc în altul; colindare: *colindul de prin tufişurile de soc.* DELAVR. [De la ***colinda***].

colíndă, colínd vb. (intr.) **1.** a umbla din casă în casă cîntînd colinde; (p. restr.) a cînta colinde: *am aprins lumînările şi artificiile şi am colindat.* GHEŢIE; **2.** a umbla din loc în loc, dintr-un loc în altul: *o lună de zile colindase cu puţin folos pe la mînăstirile de peste Olt.* CĂL.; (fig.) *vocea le devenea şovăitoare, iar privirile colindau rătăcite prin colţuri.* GHEŢIE; (tr.) *sate, oraşe am colindat.* POP.; **3.** a cutreiera, a umbla: (fig.) *în jur parcă-mi colindă dulci şi mîndre primăveri.* EM. [De la ***colindă***].

colindáre, colindări f. acţiunea de a colinda; deplasare dintr-un loc în altul; colind; colindat: *în colindările ei printre ţigani, învăţase bine limba lor strămoşească.* AG. [V. ***colinda***].

colindát n. **1.** mersul cu colinda în ajunul marilor sărbători de iarnă: *pe faţa colacului, plata colindatului.* POP.; **2.** deplasare, călătorie, colindare: *trei zile-n şir a ţinut colindatul ei pe la funcţionari.* AG. [V. ***colinda***].

colíndă, colinde f. **1.** cîntec tradiţional cîntat de cete (de copii) cu prilejul sărbătorilor de Crăciun şi de Anul Nou: *să părem că mergem cu colinda prin sat.* AL.; **2.** (fig.) călătorie (în lung şi în lat): *doamna îşi urma istovitoarea colindă peste Olt.* OD. [Din sl. ***kolenda***].

colindátór, colindători m. **1.** persoană care colindă, care cîntă colinde: *colindători glăsuiau în noapte de Anul Nou.* BAC.; **2.** persoană care umblă din loc în loc: *cunoscător al marilor realişti,... colindător de muzee de artă,... el are toate mijloacele de a studia omul.* CĂL. [***Colinda*** + *-tor*].

colindéţ, colindeţe n. şi **colindeţi** m. (pop.) colăcel sau alt dar care se dă colindătorilor: *la Crăciun am plecat prin sat după bolindeţi.* ST.; *Moş-Ajunul cu colindeţe;* (şi: (reg.) **bolindeţ**). [***Colind*** + *-eţ*].

colineár a. v. **coliniar.**

colinérgic, ~ci, colinergică, ~ce a. referitor la o acţiune stimulată, activată sau transmisă cu ajutorul unei amine din complexul vitaminei B. [Din fr. ***cholinérgique***].

coliniár, ~i, coliniară, ~e a. (mat.; despre puncte) situat pe aceeaşi dreaptă; (şi: **colinear**). [*Co-* + ***liniar;*** cf. fr. ***collinéaire,*** germ. ***Kolinear***].

coliniarítate f. calitate a mai multor puncte de a fi situate pe aceeaşi dreaptă. [Cf. it. ***collinearità***].

colínds, ~şi, colinoásă, ~e a. (rar) cu coline: *peisajul plan sau colinos, arid sau fertil, influenţează impresia.* BL. [***Colină*** + *-os*].

colír n. preparat farmaceutic folosit în tratamentul afecţiunilor ochilor. [Din fr. ***collyre***].

colíţă, colite f. inflamare a colonului care produce diferite tulburări de digestie. [Din fr. ***colite***].

colíţă, colíţe f. **1.** coală mică de hîrtie, pe care sînt tipărite una sau mai multe mărci poştale şi o inscripţie; **2.** coală de carte sau de revistă tipărită; fasciculă. [***Coală*** + *-iţă*].

colivár, colivari m. om care umblă pe la înmormîntări şi parastase pentru a mînca colivă şi alte pomeni. [***Colivă*** + *-ar*].

colívă, colive şi (rar) **colivi** f. grîu fiert amestecat cu zahăr şi cu nuci pisate (şi ornat cu bomboane, zahăr etc.), care se împarte ca pomană la înmormîntări şi la parastase: *numai să fi avut pîntece unde să pui coliva şi bucatele, atît de multe erau.* CR.; **a mirosi a colivă,** a fi pe moarte; **a mînca coliva cuiva,** a supravieţui cuiva: *ca mîine o să-mi mănînce coliva.* PANN. [Din sl. *kolivo*].

colívie, colivii f. **1.** cuşcă mică în care sînt ţinute păsările cîntătoare sau decorative: *în colivia lui verde, scatiul cînta, luminat de soarele căldut de toamnă.* SAD.; **2.** construcţie metalică servind la transportul persoanelor şi materialelor în mine; **3.** cabină de ascensor; **4.** (p. gener.) spaţiu închis în care există, se mişcă sau acţionează ceva sau cineva: *aude liftul suind în colivia lui de sticlă şi fier.* VINEA; (şi: (înv.) **culvie**). [Din sl. *kulĭvija*].

colivioáră[1], colivioare f. (pop.) diminutiv al lui colivă: *deie Dumnezeu să moară, să-i mănînc din colivioară.* POP. [*Colivă* + *-ioară*].

colivioáră[2], colivioare f. (reg.) diminutiv al lui colivie: *îşi hrănea broscuţul lui şi-l ţinea într-o colivioară mică.* CAR. [*Colivie* + *-ioară*].

colízle f. v. coliziune.

coliziúne, coliziuni f. **1.** ciocnire violentă a două corpuri; izbire; (fig.) *personajul vine în diferite coliziuni cu realitatea.* IBR.; **2.** (fig.) ciocnire de forţe, tendinţe sau interese contrare; **3.** încăierare, bătaie, luptă: *în toate zilele urma colizii între ei, şi ele se sfîrşeau totdeauna prin moartea a cîţiva.* NEGR.; (şi: (înv.) **colizie**). [Din fr. *collision,* lat. *collisio, -onis*].

colligátum n. volum alcătuit din două sau mai multe lucrări diferite legate împreună. [Cuv. lat.].

colmatá, colmatez vb. (tr.) a produce o colmatare. [Din fr. *colmater*].

colmatáj, colmataje n. colmatare. [Din fr. *colmatage*].

colmatáre, colmatări f. **1.** (tehn.) astupare a porilor unui corp poros cu o materie coloidală; colmataj; **2.** depunere a materialului transportat de o apă curgătoare. [V. *colmata*].

cólnă, colne f. (reg.) construcţie primitivă (la vie): *sub vie, zidită în mal, era colna.* SL. [Din sb. *kolna*].

colníc, colnice n. **1.** formă de relief mai mică decît dealul; colină: *trecu dealuri, văi, colnice.* ISP.; **2.** drum îngust care trece peste un deal; cărare prin pădure: *cînd treci în zori pe colnic ..., tu-n iernile vieţii eşti zi de primăvară.* COŞB.; **3.** loc lipsit de vegetaţie, în pădure; luminiş: *vara, în zilele de sărbătoare, cu fetele pe cîmpie, pe colnice.* CR. [Din bulg., sb. *kolnic*].

colnicél, colnicele n. (pop.) diminutiv al lui colnic: *pe deal, pe colnicele, şi-a perdut, sărmana lele, dragostele tinerele.* POP. [*Colnic* + *-el*].

cólniţă, colniţe f. (reg.) adăpost pentru oi sau pentru vaci; şopron. [Din sb. *kolnica*].

cólo adv. acolo; în acel loc (relativ îndepărtat): *colo, sub adîncul frunziş al codrului, stă pitit vînătorul.* OD.; **colo şi colo,** din loc în loc; **ici şi colo,** din loc în loc, pe alocurea: *ici şi colo a ei haină s-a desprins din sponci.* EM.; **pe colo ..., pe dincolo,** într-o parte ..., într-alta: *se iţeşte el pe colo, se iţeşte pe dincolo, dar, pace bună!* CR.; **cît colo,** mai la o parte, departe; **de colo (pînă) colo,** din loc în loc, încoace şi încolo: *încep a mă purta ţanţoş printre oameni, de colo pînă colo.* CR.; **cînd colo,** v. **cînd.** [De la *acolo*].

coloánă, coloane f. **1.** stîlp cilindric (de marmură, de piatră etc.) destinat să susţină o parte a unei construcţii sau cu rol decorativ: *naltele coloane unui templu maiestos.* AL.; **2.** (fig.) sprijin, reazem: *coloanele statului;* **3.** fiecare dintre secţiunile verticale în care se împarte o pagină tipărită de ziar, de revistă etc. (despărţită printr-o linie verticală sau prin spaţiu alb): *nu am aflat nici o coloană a vreunui număr care să fi fost lipsită de ele.* MAIOR.; *dicţionar pe două coloane;* **a pune pe două coloane,** a arăta că cineva a plagiat, punînd alături textul original de cel al plagiatorului; **4.** şir vertical de cifre; **5.** (tehn.) parte dintr-o instalaţie (industrială) alcătuită dintr-un cilindru aşezat vertical în interiorul căreia se află aparate sau structuri pentru realizarea unui proces chimic; **6.** convoi ordonat de oameni, de animale, de vehicule; formaţie militară realizată prin dispunerea în adîncime a trupelor în vederea deplasării lor: *acum coloana s-a oprit sub crivăţul de noapte.* AL.; **7.** (fiz.) fluid (aer, apă, mercur) închis într-un tub cilindric sau ieşind cu presiune dintr-o conductă ori dintr-un rezervor; **8.** (anat.) **(coloană vertebrală)** totalitate a vertebrelor reunite, formînd axul de susţinere la animalele vertebrate; şira spinării: *executa exerciţii gimnastice complicate, recomandate de medici pentru a-şi păstra flexibilitatea coloanei.* GHEŢIE; **a avea coloană vertebrală,** a avea personalitate, a fi ferm în opinii, în comportare (nemanifestînd obedienţă); **9. coloană sonoră,** totalitate a sunetelor care însoţesc imaginile unui film. [Din fr. *colonne,* germ. *Kolonne*].

coloáre f. v. culoare.

colocatár, ~i, colocatară, ~e m., f. persoană care locuieşte în aceeaşi casă cu persoane străine de familia sa. [Din fr. *colocataire*].

colocáţie[1], colocaţii f. (jur.) clasare a creditorilor în ordinea în care trebuie plătiţi; (şi: (înv.) **colocaţiune**). [Din fr. *collocation,* lat. *collocatio, -onis*].

colocáţie[2], colocaţii f. (lingv.) înlănţuire de cuvinte posibilă din punct de vedere semantic prin actualizarea diferitelor lor semnificaţii. [Din germ. *Kollokation*].

colocaţiúne f. v. colocaţie[1].

colocázie, colocazii f. plantă tropicală cu frunze mari, cultivată la noi ca plantă decorativă (*Colocasia antiquorum*). [Din lat. *Colocasia*].

colocviál, ~i, colocvială, ~e a. de conversaţie: *stil colocvial.* [Din engl. *colloquial,* germ. *kolloquial*].

colocvialism n. (rar) colocvialitate. [Din engl. *colloquialism*].

colocvialitáte f. caracter colocvial; (rar) colocvialism. [*Colocvial* + *-itate*].

colócviu, colocvii n. **1.** convorbire, dialog, discuţie: *el are colocvii cu academicienii.* CĂL.; **2.** formă de examinare a cunoştinţelor studenţilor bazată pe discuţii, probe de laborator, lucrări practice etc. [Din lat. *colloquium,* germ. *Kolloquium*].

colódiu n. soluţie obţinută prin dizolvarea nitrocelulozei într-un amestec de eter şi alcool care, prin evaporare, lasă o peliculă aderentă. [Din fr. *collodion,* lat. *collodium*].

colofón, colofoane n. însemnare la sfîrşitul unei cărţi, care reia sau completează datele legate de tipărire. [Din fr., lat. *colophon*].

colofóniu n. produs obţinut din răşina de conifere prin îndepărtarea terebentinei, avînd diferite întrebuinţări; sacîz. [Din gr. mod. *kolofónion,* germ. *Kolophonium*].

cologarítm, cologaritmi m. (mat.) logaritmul inversului unui număr. [Din fr. *cologarithme*].

colografíe f. procedeu de tipărire cu clişee pe plăci de sticlă. [Din fr. *colographie*].

coloíd, ~zi, coloidă, ~e a. (chim.; despre substanţe) care are particulele în stare de dispersie şi nu trece prin membrane. // m. substanţă cu această trăsătură. [Din fr. *coloïde*].

coloidál, ~i, coloidală, ~e a. care are aspectul şi proprietăţile unui coloid: *soluţie coloidală.* [Din fr. *coloïdal*].

colómbă, colombe f. (franţuzism) porumbiţă. [Din fr. *colombe*].

colombínă, colombine f. personaj feminin din comedia bufă italiană, costumat la fel ca arlechinul. [Din it. *colombina*].

colón[1], coloni m. **1.** (la romani) muncitor agricol liber sau cu pămînt în arendă; **2.** (p. ext.) muncitor agricol (fără pămînt): *fiilor de coloni li se deschide astfel drumul care va duce la îngroşarea rîndurilor burgheziei în formare.* BL. [Din lat. *colonus,* fr. *colon*].

colón[2], colonuri n. ultima parte a intestinului gros. [Din fr. *côlon,* lat. *colon*].

colón[3], coloni m. parte sau subdiviziune a unui vers, a unei strofe sau a unei perioade în metrica antică. [Din gr. mod. *kólon*].

colón[4], coloni m. unitate monetară în Costa Rica şi Salvador. [Din sp., fr. *colon*].

colonádă, colonade f. ansamblu de coloane dispuse într-o ordine simetrică în cadrul unui edificiu: *în templele măreţe, colonade-n marmuri albe.* EM. [Din fr. *colonnade,* germ. *Kolonnade*].

colonát[1], colonate n. (înv.) taler sau piastru spaniol: *primeşte 200 colonate.* BĂLC. [Cf. *colon[4]*].

colonát[2] n. formă de organizare socială, la sfîrşitul Imperiului Roman, caracterizată prin legarea de pămînt a muncitorilor agricoli. [Din lat. *colonatus,* fr. *colonat*].

coloncífră f. v. coloncifru.

coloncífru, coloncifre f. (tipogr.) cifră care indică numărul de ordine al paginii unei cărţi, reviste etc.; (şi: **coloncifră**). [Din fr. *colonnechiffre,* germ. *Kolumnenziffer*].

colonél[1], colonei m. ofiţer superior care are gradul între locotenent-colonel şi general de brigadă: *dedesubt erau iscăliţi un colonel, un maior şi alţi zece ofiţeri.* SAD. [Din fr. *colonel,* germ. *Kolonel*].

colonél[2] n. (tipogr.) corp de literă de şapte puncte tipografice. [Din germ. *Kolonel*].

colonélă, colonele f. (rar) soţie de colonel: *toată lumea vorbeşte că Ipolit a să ia pe colonela D.* NEGR. [De la *colonel[1]*].

colonétă, colonete f. (arhit.) coloană mică şi subţire. [Din fr. *colonnette*].

coloniál, ~i, colonială, ~e a. **1.** care ţine de colonii, referitor la colonii: *mare vîlvă a stîrnit aducerea pe front a regimentelor coloniale.* GHEŢIE; **2.** care are colonii: *a permis apoi portughezilor să-şi facă descoperirile geografice şi să întemeieze imperiul colonial.* BL.; *Anglia e prima ţară colonială;* **3.** care provine din ţări îndepărtate (odinioară colonii ale unor state europene): *articole coloniale.* // f. pl. **coloniale,** articole alimentare (ceai, cafea etc.) provenite din ţări exotice (odinioară colonii). [Din fr. *colonial,* germ. *kolonial;* sensul f. din fr. *coloniales,* germ. *Kolonial(waren)*].

colonialísm n. sistem de expansiune colonială. [Din fr. *colonialisme*].

colonialíst, ~şti, colonialistă, ~e a. care ţine de colonialism sau de colonii[1], referitor la colonialism sau la colonii. // m. reprezentant al unei puteri coloniale. [Din fr. *colonialiste*].

coloníe[1], colonii f. **1.** grup de persoane (de aceeaşi origine) aşezate într-o ţară sau într-o regiune: *coloniile chinezeşti din America;* (fig.) *colonii de lumi pierdute.* EM.; **2.** (în antichitate) cetate sau oraş întemeiat de negustori sau de comercianţi în teritorii străine: *pe vremile împărăţiei sale încă au făcut pre numele său colonii.* COSTIN; *coloniile greceşti din nordul Africii;* **3.** totalitate a cetăţenilor de naţionalitate diferită de cea a populaţiei majoritare dintr-un oraş: *e vorba mai mult de colonia română din capitala Franţei.* CĂL.; *colonia franceză din Bucureşti;* **4.** grup de copii aflaţi la odihnă: *îi*

mai avertiza că la o colonie şcolară au fost cazuri de scarlatină. CĂL.; **5.** teritoriu, ţară etc. lipsită de suveranitate şi aservită unui stat expansionist; **6.** grup de animale de aceeaşi specie care trăiesc în comun: *în colonie vom descoperi indivizi care fac serviciu de culegători de hrană.* BL.; *colonie de furnici.* [Din fr. ***colonie,*** lat. ***colonia***].

colónie² f. (**apă de colonie**) lichid parfumat, fabricat din alcool şi din uleiuri vegetale. [Din fr. (*eau de*) ***Cologne***].

coloníst, colonişti m. persoană strămutată din ţara sau din locul de origine şi stabilită într-un teritoriu sau într-un oraş dintr-o ţară străină: *Şincai îşi expune părerea cu privire la originea românilor din coloniştii lui Traian.* BL. [Din germ. ***Kolonist***].

colonizá, colonizez vb. (tr.) **1.** a popula o ţară sau o regiune cu oameni din alte locuri: *Traian, cucerind Dacia, o colonizează cu romani.* NEGR.; (refl. pas.) *a fost vorba atunci să se colonizeze Ţara Moldovei cu ardeleni, pentru comerţ.* IBR.; **2.** a transforma un teritoriu sau o ţară în colonie. [Din fr. ***coloniser,*** germ. ***kolonisieren***].

colonizábil, ~i, colonizabilă, ~e a. care poate fi colonizat. [Din fr. ***colonisable***].

colonizáre, colonizări f. acţiunea de a coloniza; populare cu coloniști: *statul încurajează colonizarea, nu emigrarea.* CĂL. [V. ***coloniza***].

colonizatór, ~i, colonizatoáre a. şi m., f. (stat sau populaţie) care colonizează un teritoriu. [Din fr. ***colonisateur***].

colontítlu, colontitluri n. rînd care se tipăreşte deasupra textului fiecărei pagini, care cuprinde numele autorului, titlul capitolului etc. [După fr. ***colonne-titre***].

colopatíe, colopatii f. (med.) afecţiune a colonului. [Din fr. ***colopathie***].

colór a. (despre filme) care reproduce (şi redă) (toate) culorile; colorat. [Din engl. ***color***].

colorá, colorez vb. (tr.) **1.** a da o culoare: *soarele colorează fructele;* **2.** a face să capete o culoare prin aplicarea unei vopsele; a vopsi: *colorează figurile din pagină;* (fig.) *întîmplările sociale sînt aşa de importante, încît ele colorează concepţia asupra vieţii.* IBR.; **3.** (fig.) a da o nuanţă expresivă stilului, exprimării etc.: *nu ezităm de-a cita cîteva pasaje dintr-o epistolă ... care colorează oarecum ideea aceasta.* EM. [Din fr. ***colorer,*** lat. ***colorare***].

colorábil, ~i, colorabilă, ~e a. care poate fi colorat. [Din fr. ***colorable***].

colorănt, ~ţi, colorantă, ~e a. care are proprietatea de a colora. // m. substanţă (organică) cu care se colorează diferite produse (textile, din piele, plastice etc.): *industria coloranţilor.* [Din fr. ***colorant***].

coloráre, colorări f. **1.** acţiunea de a colora; **2.** faptul de a căpăta o culoare, de a deveni colorat; **3.** faptul de a căpăta pregnanţă, expresivitate: *pe măsura colorării lirice generale, satanismul s-a delineat complet.* CĂL. [V. ***colora***].

colorát, ~ţi, colorată, ~e a. **1.** care are o culoare (alta decît alb sau negru); care are mai multe culori: *fete rumene ... cu altiţe şi fote colorate.* NEGR.; **2.** expresiv, bogat în nuanţe: *proza lui Faguet e ... colorată, vibrantă, urmărind sinuozităţile vorbirii.* LOV.; *stil colorat; vorbire colorată.* [V. ***colora***].

coloratúră, coloraturi f. **1.** manieră de interpretare, de redare, de alcătuire specifică: *soprană de coloratură;* **2.** mod de îmbinare a culorilor; bogăţie de culori; colorit: *păretele din frunte, spre uliţă, era plin de icoane, unele vechi, pe sticlă, cu o coloratură variată.* AG.; (fig.) *o şezătoare e numai un prilej de coloratură.* CĂL. [Din it. ***coloratura,*** germ. ***Koloratur***].

coloráţie, coloraţii f. îmbinare a culorilor; efect al îmbinării culorilor; colorit; (şi: (înv.) **coloraţiune**). [Din fr. ***coloration***].

coloraţiúne f. v. **coloraţie.**

coloriáj n. acţiunea de a colora (un desen, o poză, o stampă etc.). [Din fr. ***coloriage***].

colorimétric, ~ci, colorimetrică, ~ce a. referitor la colorimetrie. [Din fr. ***colorimétrique***].

colorimetríe f. **1.** determinare a concentraţiei unei soluţii colorate; **2.** stabilire a caracteristicilor unei culori. [Din fr. ***colorimétrie,*** germ. ***Kolorimetrie***].

colorimétru, colorimetre n. aparat optic pentru determinarea concentraţiei soluţiilor colorate. [Din fr. ***colorimètre***].

colorísm n. tendinţă în pictură de a da o importanţă deosebită culorilor: *colorismul rămîne, fireşte, subordonat mijloacelor sculpturale.* BL. [Din germ. ***Kolorismus***].

coloríst, coloriști m. **1.** pictor care întrebuinţează culorile cu abilitate: *tabloul e al unui colorist îndrăzneţ, amestecător de costumaţii pitoreşti, de sînge şi lividităţi.* CĂL.; **2.** persoană care colorează planşe, hărţi etc. [Din fr. ***coloriste,*** germ. ***Kolorist***].

colorístic, ~ci, coloristică, ~ce a. referitor la culori, de culori: *modurile coloristice sînt de asemenea mai multe.* BL.; (fig.) *Dosoftei are viziune şi încarcă originalul în sens coloristic.* CĂL.; (adv.) *nici o strofă nu are valoare vizuală şi nu alcătuieşte coloristic un tablou oricît de caricatural.* CĂL. // f. studiu al culorilor. [Din fr. ***coloristique,*** germ. ***koloristisch, Koloristik***].

colorít, coloriturí n. **1.** rezultat, efect al îmbinării culorilor într-un tablou; coloraţie; **2.** totalitate a culorilor unui obiect; bogăţie de culori; **3.** (fig.) strălucire, expresivitate (a stilului): *păcat că au aspectul teru al fotografiei şi nu coloritul viu al vieţii.* OD. [Din it. ***colorito,*** germ. ***Kolorit,*** fr. ***coloris***].

colós, colóşi m. şi (înv.) **coloáse, colosuri** n. **1.** statuie de o mărime extraordinară: *coloase deşirate cu forma ca o turlă.* BOL.; **Colosul din Rodos,** statuie din bronz a lui Apollo, înaltă de 30 m şi ridicată (în sec. III î.Hr.) la intrarea în portul Rodos; **2.** (fig.) om (sau altă fiinţă) de mărime foarte mare: *e un colos;* **3.** obiect, stat etc. de proporţii foarte mari: *o forţă a naturii, un colos!* GHEŢIE. [Din fr. ***colosse,*** lat. ***colossus***].

colosál, ~i, colosală, ~e a. **1.** de mărime extraordinară; uriaş, gigantic, enorm, imens: *ridică cu amîndouă mîinile de pe ţeasta rasă un colosal calpac.* CĂL.; **2.** care depăşeşte cu mult nivelul obişnuit (prin extindere, intensitate etc.): *e deosebire colosală între ceea ce spune acum Vlahuţă şi produsele sale anterioare.* IBR.; *succes colosal.* // n. ceea ce are mărime extraordinară, dimensiuni foarte mari: *aveau un deosebit simţ pentru colosal.* BL. [Din fr. ***colossal,*** germ. ***kolossal***].

colosalitáte f. caracterul a ceea ce este colosal: *imaginile sînt ... de o oareşicare colosalitate barocă.* CĂL. [***Colosal*** + ***-itate***].

colóstru n. lapte matern, secretat timp de cîteva zile după naşterea copilului, care formează prima hrană a sugarului. [Din lat., fr. ***colostrum,*** it. ***colostro***].

colotí, colotesc vb. (reg.; tr.) a alunga: *coloteşte găina de pe strături!* [Din ucr. ***kolotiti***].

colpítă, colpite f. (med.) inflamaţie a colului uterin. [Din fr. ***colpite***].

colportá, colportez vb. (tr.) **1.** (înv.) a transporta în localităţi mărfuri spre vînzare; (p. ext.) *aceste opere, deşi de ordin secundar, erau foarte colportate în epoca lui Cervantes.* CĂL.; **2.** a răspîndi în toate părţile informaţii false: *nu e demn de văduva unui general român să colporteze toate prostiile.* REBR.; *a colporta ştiri, zvonuri etc.;* (refl. impers.) *în privinţa relaţiilor dintre ei se colportau versiuni discutabile.* GHEŢIE. [Din fr. ***colporter***].

colportáj, colportaje n. **1.** răspîndire, distribuire; colportare; **2.** (înv.) comerţ ambulant: (fig.) *„cărţile populare" sînt cărţi de colportaj şi au aspectele cele mai variate.* CĂL. [Din fr. ***colportage***].

colportáre, colportări f. acţiunea de a colporta şi rezultatul ei; colportaj. [V. ***colporta***].

colportór, colportori m. **1.** (înv.) negustor ambulant (care transporta marfa în spate); (p. ext.) *în literatură ei sînt totdeauna informaţi, colportori de lucrurile cele mai noi.* CĂL.; **2.** persoană care răspîndeşte ştiri, zvonuri etc. (false): *ceea ce a făcut simpatică figura colportorului chiar printre scriitori ... sînt istoriile de haiduci.* CĂL. [Din fr. ***colporteur***].

colposcóp, colposcoape n. aparat cu care se face colposcopia. [Din fr. ***colposcope***].

colposcopíe, colposcopii f. (med.) examen optic al vaginului şi al colului uterin. [Din fr. ***colposcopie***].

colt, cólturi n. **1.** revolver; **2.** pistol automat (calibrul 11,43 mm). [Din engl., fr. ***colt***].

coltúc, coltuce n. **1.** (reg.) pernă mică care serveşte drept căpătîi: *copilul a găsit la crivat: a văzut pe un coltuc aruncat un strai de mătasă.* SAD.; *coltuc sub cap;* **2.** fiecare din cele două capete ale unei pîini lungi: *jimblă caldă ... albă, prăjită şi cu coltuc revărsat.* DELAVR.; **3.** gest de refuz, lovind cotul cu mîna: *zînele se rugară cu barem nucile cu hainele să le dea; băiatul le arătă coltucul.* ISP.; (şi: (reg.) **cultuc**). [Din turc. ***koltuk*** „subsuoară"].

coltucél, coltucele n. (reg.) diminutiv al lui coltuc; perniţă. [***Coltuc*** + ***-el***].

colţ, colţuri n. **1.** punct unde se întîlnesc muchiile unui obiect sau laturile unei figuri: *nişte bani stau pe colţul mesei.* BAC.; *colţul unei case;* **colţul gurii,** fiecare dintre extremităţile laterale ale gurii, unde se întîlnesc buzele: *cu respiraţia întretăiată am sărutat-o stîngaci în colţul gurii.* GHEŢIE; **2.** parte proeminentă a unui obiect: *colţ de pîine;* **3.** unghi format de două străzi care se întîlnesc: *la colţul unei străzi aşteptau mai mulţi un tramvai.* BAC.; **4.** loc dintr-o încăpere unde se reunesc extremităţile pereţilor: *nu l-am mai găsit în colţul lui pe judecătorul surd.* GHEŢIE; **a da din colţ în colţ,** a recurge la subterfugii pentru a ieşi din încurcătură: *slujitorii dădeau din colţ în colţ şi nu mai ştiau ce să răspundă.* ISP.; **a pune la colţ,** **a)** a pedepsi; **b)** a arăta cuiva ce se cuvine şi ce nu; **5.** loc retras, dosnic, îndepărtat: *agenţii secătuiau fără milă resursele acestui colţ de pămînt.* BL.; *stă la colţ.* // m. (pl. **colţi**) **1.** dinte (canin) al animalelor: *diastema se produce cînd caninii se transformă în colţi sfîşiitori.* BL.; **a-şi arăta colţii,** a manifesta o atitudine agresivă: *dulăii de la cadre sînt pe urmele mele, ba chiar au prins să-şi arate colţii pe faţă.* GHEŢIE; **2.** fragment dintr-un dinte sau dintr-o măsea ruptă; **3.** vîrf ascuţit (la o unealtă, la o sculă etc.): *colţii de la greblă;* **4.** pisc de munte, stîncă ascuţită; **5.** vîrf ascuţit al plantelor cînd încolţesc; germen, vlăstar: *nu se ştia cît va mai trece pînă va da colţul ierbii.* AG.; **6.** tăietură aproximativ triunghiulară făcută pe marginea unui material textil; împletitură cu această formă; **7.** (compus) **colţii-babei,** plantă erbacee cu flori galbene şi cu fructe ţepoase (*Tribulus terrestris*). [Din bulg. ***kolec,*** sb. ***kolac***].

colţán, colţani m. **1.** (înv.) colţ mare de stîncă: *prin colţanii unde se iveşte ... vînatul de la munte.* OD.; **2.** (reg.; bot.) ciulin (al cărui fruct are patru colţi) (*Carduus nutans*). [***Colţ*** + ***-an***].

colţár, colţare n. **1.** dulap aşezat într-un colţ al camerei: *ie şi tu o bucată de mămăligă din colţariu.* CR.; **2.** stîlp (din lemn) care realizează consolidarea îmbinării de colţ la casă; **3.** unealtă folosită de constructori pentru verificarea unghiurilor drepte; echer; **4.** canapea cu formă specială pentru a fi amplasată într-un colţ al unei încăperi: *i se făcea patul pe un colţar de sub scara din hol.* VINEA; (şi: (reg.) **colţariu**). [***Colţ*** + ***-ar***].

colţáriu n. v. **colţar.**

colţát, ~ţi, colţată, ~e a. **1.** cu colţi mari, proeminenţi: *toate lighioanele-acelea ce erau mai colţate.* ALEX.; **2.** (fig.) care îşi arată colţii, arţăgos, rău de gură: *boierii cei mai colţaţi erau adunaţi la sfat.* GHICA. [*Colţ* + *-at*].

colţişór, colţişoare n. diminutiv al lui colţ, colţ mic; colţuleţ: *în colţişorul tainic al paserilor izbucni vulpea ca şi cum ar fi căzut de sus.* SAD. // m. (pl. **colţişori**) plantă erbacee de pădure cu flori albe sau roşietice (*Dentaria bulbifera*); **2.** (la pl.) dantelă: *colţişori şi bibiluri de mătase.* FIL. [*Colţ* + *-işor*].

colţós, ~şi, colţoásă, ~e a. **1.** cu colţi proeminenţi; **2.** (fig.) arţăgos, agresiv: *prin ţinută colţoasă ... faţă de exponenţii civilizaţiei.* CĂL. [*Colţ* + *-os*].

colţuléţ, colţuleţe n. **1.** colţişor: *ocoli de vreo două ori cercetînd fiecare cameră, fiecare colţuleţ.* ISP.; **2.** loc îndepărtat, retras: *la un colţuleţ de ţară, de-o femeie văduvioară.* POP. [*Colţ* + *-uleţ*].

colţún m. v. **călţun.**

colţunár m. v. **călţunar.**

colţunáş m. v. **călţunaş.**

colţurát, ~ţi, colţurată, ~e a. cu multe colţuri; dinţat: *s-aruncă de pe-o piatră pînă-ntr-alta, colţurată.* POP. [*Colţuri* (pl. de la *colţ*) + *-at*].

colţurós, ~şi, colţuroásă, ~e a. **1.** plin de colţuri; grunţuros: *îşi sucieră gîturile spre dreapta, căutînd zadarnic silueta binecunoscută a stîncii colţuroase.* GHEŢIE; (fig.) *vocea gravă, colţuroasă a lui Iuga războ pînă la mine.* GHEŢIE; **2.** care are unghiuri (ascuţite); cu extremităţi unghiulare: *citeam cuvintele aşternute într-o grafie colţuroasă, cu slove mari.* GHEŢIE; **3.** proeminent, osos: *trăsăturile, colţuroase şi imobile, i se destinseră într-un abia stăpînit zîmbet.* GHEŢIE; **4.** (rar) arţăgos, colţos: *ce voia să mai spună bătrînelul ăsta colţuros şi veninos?* AG. [*Colţuri* (pl. de la *colţ*) + *-os*].

colubríd, colubrizi m. (la pl.) familie de şerpi cuprinzînd îndeosebi viperele; (şi la sg.) şarpe din această familie. [Din fr. *colubridé(s)*].

colúde, colud vb. (latinism; intr.) a se asocia pentru a face ceva: *e produsă într-un caracter prin fapta şi vorbele celor ce ... colud.* EM. [Din lat. *colludere*].

columbácă, columbace f. **(muscă columbacă)** insectă mică, asemănătoare cu o muscă, cu înţepătura veninoasă (*Simulium columbacense*): *el descrie musca columbacă în acelaşi chip vizual cu care Miron Costin evoca lăcustele.* CĂL. [Din sb. *Kolumbaci* n. pr.].

columbár, columbare n. (arheol.) monument funerar cu nişe în care se păstrează cenuşa morţilor: *a trebuit să mă descurc foarte repede în labirintul aleilor pînă la columbariu.* R.L.; (şi: **columbariu**). [Din lat. *columbarium*].

columbúriu n. v. **columbar.**

colúmbă, columbe f. (înv.) porumbiţă: *să aducă măcar un paravan în cameră, gunguri ea ca o columbă la urechea mea.* VOIC. [Din lat. *columba*].

columbián, ~eni, columbiană, ~ene a. care aparţine Columbiei sau populaţiei ei, referitor la Columbia sau la populaţia ei. // m., f. persoană (originară) din Columbia. [*Columbia* n. pr. + *-an*].

columbifórm, ~i, columbiformă, ~e a. care se aseamănă cu porumbelul. // f. (la pl.) ordin de păsări care îşi hrănesc puii, în primele zile, cu o secreţie a mucoasei guşii; (şi la sg.) pasăre din acest ordin. [Din fr. *colombiformes*].

columbít n. mineral care conţine niobiu. [Din fr. *columbite*].

colúmbiu n. (chim.) niobiu. [Din fr. *columbium*].

columbofíl, ~i, columbofilă, ~e a. care aparţine porumbeilor, referitor la porumbei. // m. crescător de porumbei voiajori. [Din fr. *colombophile*].

columbofilíe f. pasiunea de a creşte porumbei. [Din fr. *colombophilie*].

columélă, columele f. **1.** axă a cochiliei melcilor; **2.** coloană funerară de mici dimensiuni. [Din fr. *columelle*].

columnár, ~i, columnară, ~e a. (despre structura rocilor) în formă de columnă; asemănător unei columne. [Din lat. *columnaris*].

colúmnă, columne f. monument (antic) comemorativ în formă de coloană: *vei admira în mijlocul acelei pieţe ... măreaţa columnă de marmură.* OD. [Din lat. *columna*].

colún, coluni m. (înv.) măgar sălbatic (*Equus asinus*): *s-a arătat într-o poiană un măgar foarte frumos, care se cheamă colun.* SAD. [Din sl. *kolunŭ*].

cólur, colure n. (reg.) săgeată la moara de vînt. [Din sl. *kolŭ;* forma *colur* este refăcută după pl.].

coluríe, colurii f. (med.) prezenţă a pigmenţilor biliari în urină. [Din fr. *cholurie*].

coluviái, ~i, coluvială, ~e a. care ţine de coluviu; care formează coluvii. [Din fr. *colluvial*].

colúviu, coluvii n. material detritic acumulat la baza pantelor şi provenit din dezintegrarea rocilor. [Din fr. *colluvium*].

colúz, coluzuri n. (reg.) **1.** soi de grîu cu spicul lung şi ţepos şi cu boabele pe patru rînduri; **2.** lemn cu care trag pescarii năvodul. [Et. nec.].

coluziúne, coluziuni f. (rar) înţelegere secretă între două persoane în prejudiciul unei a treia. [Din lat. *collusio, -onis,* fr. *collusion*].

comanác n. v. **comănac.**

comănă, comane f. (reg.) coama casei. [De la *coamă*].

comandă, comănd vb. (tr.) **1.** (mil.) a avea comanda, autoritatea: *a ţării eroică oştire în lupte uriaşe Buzeştii comanda.* ALEX.; *să fie ales a comanda un corp de armată.* EM.; **2.** a da un ordin sau un semnal; a ordona; **3.** a da în lucru, a face o comandă: *boierii îşi schimbă mobila, comandă canapele occidentale.* CĂL.; *a comanda un mobilier;* **4.** a solicita, a cere (într-un local public): (intr.) *Mitzi, am comandat cu o voce stridentă, dă-mi, te rog, zece indiene cu frişcă.* GHEŢIE; **5.** a face să funcţioneze, a pune în mişcare: *pedala care comandă frînele.* [Din fr. *commander,* germ. *kommandieren*].

comandaménţ, comandamente n. **1.** (mil.) organ de conducere (al unei unităţi, instituţii etc.): *i-au chemat pe cei în cauză la comandamentele de unităţi.* GHEŢIE; *comandamentul artileriei;* **2.** (fig.) precept, regulă, principiu (care călăuzeşte o acţiune): *junimiştii porneau de la comandamentul artei valabile în sine.* CĂL.; *ştie să împace ispitele noi cu comandamentele conştiinţei.* VIANU. [Din fr. *commandement*].

comandánt, comandanţi m. persoană care comandă o unitate militară, o navă, o expediţie etc.: *în viaţa lui de militar avusese un singur comandant adorat.* CĂL. [Din fr. *commandant,* germ. *Kommandant*].

comandáre f. acţiunea de a comanda şi rezultatul ei. [V. *comanda*].

comandát, ~ţi, comandată, ~e a. **1.** executat printr-o comandă; **2.** (despre camere) care comunică între ele. [V. *comanda*].

comandatúră, comandaturi f. comandament (al trupelor germane). [Din germ. *Kommandatur*].

comándă, comenzi şi (înv.) **comande, comănzi** f. **1.** solicitare, cerere pentru un produs, pentru un serviciu; **2.** ordin, poruncă: *în aer zbor nechezuri, comănzi răsunătoare.* AL.; **3.** conducere a unei unităţi militare, a unei nave etc.; locul unde se află aceasta; **a lua comanda,** v. **lua;** **4.** control exercitat asupra modului de funcţionare al unei maşini; fiecare dintre dispozitivele de pornire (oprire) ale unei maşini; **pupitru de comandă,** v. **pupitru;** **5. de comandă,** **a)** executat după indicaţiile clientului; **b)** (fig.) contrafăcut, pentru a face plăcere cuiva: *veselie de comandă.* [Din fr. *commande*].

comandír, comandiri m. (înv.) comandant: *multe însuşiri să aibă se cuvine un vrednic comandir.* NEGR.; *Tudor Vladimirescu a fost comandir de panduri.* [Din rus. *komandir*].

comanditá, comanditez vb. (tr.) a participa băneşte la o întreprindere comercială sau industrială, avînd răspundere faţă de creditori. [Din fr. *commanditer*].

comanditár, comanditari m. persoană care comanditează sau finanţează o societate: *oamenii ăştia preferă să lucreze acoperit, fără riscuri, prin comanditar.* VINEA. [Din fr. *commanditaire*].

comanditáre, comanditări f. acţiunea de a comandita. [V. *comandita*].

comanditát, ~ţi, comanditată, ~e a. şi m., f. (persoană sau întreprindere) care se asociază la o întreprindere comercială sau industrială, avînd răspundere faţă de creditori. [V. *comandita*].

comandítă, comandite f. **1.** societate compusă din asociaţi responsabili şi solidari (la care se pot adăuga şi alţii, responsabili în limitele capitalului învestit); **2.** contract de asociaţie, prin care se răspunde solidar pentru obligaţiile societăţii faţă de creditori. [Din fr. *commandite*].

comándo, comandóuri n. corp de trupe antrenat pentru acţiuni deosebite, executate independent. [Din fr., port. *commando*].

comandór, comandori m. **1.** rang onorific în ierarhia unor decoraţii militare sau civile de altădată; persoană care avea acest rang: *soţul prinde de veste şi-l omoară pe comandor.* CĂL.; **2.** (înv.) ofiţer de aviaţie sau de marină corespunzător colonelului din armata terestră. [Din fr. *commandeur*].

cománşi m. pl. populaţie amerindiană din America de Nord care trăia în sudul Podişului Preriilor. [Din fr. *commanci*].

comár, comari m. (reg.) ceafa căpeţelii. [Cf. *coamă*].

comámic, comarnice n. **1.** poliţă sau leasă la stînă pe care se pune caşul la uscat: *a vădi care-i mai harnic de pus caşii pe comarnic.* COŞB.; **2.** colibă la stînă care apără strunga de ploaie; **3.** adăpost la stînă pentru păstrarea caşului: *i-au luat baciului tot caşul din comarnic.* SAD.; **4.** (reg.) coş la soba ţărănească care se deschide în podul casei; ursoaică. [Din bulg. *komarnik*].

comasá, comasez vb. (tr.) a reuni, a strînge laolaltă, a concentra. [Din germ. *kommasieren,* lat. *comassare*].

comasáre, comasări f. acţiunea de a comasa: *groful vrea să ceară comasarea pămîntului şi la noi.* AG. [V. *comasa*].

comasát, ~ţi, comasată, ~e a. strîns laolaltă, reunit: *terenuri, întreprinderi comasate.* [V. *comasa*].

comáş n. v. **cumaş.**

comát, ~ţi, comată, ~e a. cu coamă (bogată). [De la *coamă;* cf. lat. *comatus*].

comáti m. pl. nume dat de romani geto-dacilor. [Din lat. *comati*].

comatogén, ~i, comatogenă, ~e a. (med.) care produce comă[1]. [Din fr. *comatogène*].

comatós, ~şi, comatoásă, ~e a. (med.) care ţine de comă[1], referitor la comă. [Din fr. *comateux*].

cómă¹, come f. (med.) pierdere totală şi prelungită a cunoştinţei, asemănătoare cu un somn adînc, provocată de stări maladive grave; agonie; (arg.) **de comă,** extraordinar, nemaipomenit. [Din fr. *coma*].

cómă², come f. **1.** cel mai mic interval muzical (greu perceptibil pentru ureche); **2.** (reg.) virgulă. [Din germ. *Komma*].

comănác, comănace n. **1.** acoperămînt pentru cap, de formă cilindrică, fără boruri, confecţionat din lînă sau din pîslă, purtat de călugări: *sub icoana afumată a unui sfînt cu comănac.* EM.; **a-şi pune capul sub comănac,** a se călugări: *nu pricep cum de i-a trăsnit prin gînd să-şi puie capul sub comanac.* HOGAŞ; **2.** acoperămînt pentru cap, asemănător cu cel călugăresc, purtat altădată de bărbaţi: *i-au aşezat pe cap comănac negru rotund din aceeaşi piele.* SAD.; **3.** acoperămînt pentru cap, purtat de măicuţe sub văl; **4.** căciuliţă de mătase sau de stofă scumpă, purtată altădată de femei: *feregea de mătasă şi comanac ţesut cu fir de aur.* SAD.; (şi: **comanac**). [Et. nec.].

combálnă f. v. combină.

combatánt, ~ţi, combatantă, ~e a. (şi subst.) **1.** care ia (sau poate lua) parte la lupta armată: *soarta lui Comşa e a oricărui combatant.* CĂL.; *guvernul se arată nepăsător de soarta ţăranilor combatanţi.* CĂL.; **2.** (fig.) care militează, luptă pentru triumful unei idei, unei cauze: *concepea pe poet ca un factor social şi ca un combatant pentru emanciparea sclavilor.* CĂL. [Din fr. ***combattant,*** germ. ***kombattant, Kombattant***].

combáte, combat vb. **1.** (înv.; intr.) a se lupta, a lua parte la o luptă: *mergi de te-narmă, mergi de combate.* AL.; **2.** (tr.) a se împotrivi, a se lupta împotriva unor idei, atitudini etc. sau persoanelor care le susţin: *Alecsandri a combătut franţuzismul, ridiculizîndu-l în diferite tipuri.* IBR.; *a combate prejudecăţile;* **3.** (tr.) a stăvili, a stîrpi un flagel social, o boală etc.: *a combate malaria.* [Din fr. ***combattre*** (după *bate*)].

combátere, combateri f. acţiunea de a combate: *s-ar putea desigur încerca o combatere a acestui mod de a înţelege.* BL. [V. ***combate***].

combatív, ~i, combativă, ~e a. **1.** care luptă cu dîrzenie pentru susţinerea unui punct de vedere; agresiv, bătăios, belicos: *era un om onest şi combativ care denunţa relele societăţii timpului.* CĂL.; **2.** care relevă, exprimă fermitate, agresivitate: *încercările critice, uneori nu lipsite de vigoare combativă, împotriva teoriei despre inconştient, se ţin lanţ.* BL. [Din fr. ***combatif***].

combativitáte f. însuşirea de a fi combativ: *activitatea lui politică se reduce în fond ... la combativitatea jurnalistică.* CĂL. [Din fr. ***combativité***].

cómbi n. (şi adj.) autoturism cu portbagajul în interiorul maşinii, în spate. [Din germ. *Kombi(wagen)*].

combínă, combíne vb. **1.** (tr.) a îmbina, a împreuna mai multe lucruri diferite: *poetul combină cuvintele care definesc naţiunile, pentru ca să reiasă imagini clare.* IBR.; **2.** (tr.) a plănui, a pregăti, a urzi: *a combina un atac;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) uni (atomi, molecule, radicali) printr-o reacţie chimică: *a combina sodiul cu apa; hidrogenul se combină cu oxigenul;* (p. ext.) *în experiment observaţia se combină în chip rodnic cu acţiunea practică.* BL.; **4.** (fam.; refl.) a avea o relaţie (de dragoste) cu cineva. [Din fr. ***combiner,*** lat. ***combinare***].

combinábil, ~i, combinabilă, ~e a. care se poate combina. [Din fr. ***combinable***].

combinabilitáte f. (rar) faptul sau însuşirea de a fi combinabil: *combinabilitate semantică.* [***Combinabil*** + *-itate*].

combináre, combinări f. **1.** acţiunea de a (se) combina; combinaţie: *ar da, prin combinarea lor în diverse condiţii sau în diverse dozaje, diferite culori.* BL.; **2.** (mat.; la pl.) totalitate a grupurilor care se pot forma cu un număr dat de elemente; **3.** (chim.) fenomen de unire a doi sau mai mulţi atomi, radicali sau molecule. [V. ***combina***].

combinát¹, combinate n. complex industrial care reuneşte mai multe întreprinderi. [Din fr. ***combinat,*** germ. ***Kombinat***].

combinát², ~ţi, combinată, ~e a. **1.** alcătuit din mai multe elemente diferite; compus: *am obţinut astfel şapte modele diferite, dintre care trei pure şi patru combinate.* BL.; (subst.) *vom obţine deci o serie de combinate posibile.* BL.; **2.** (fam.) care se află în relaţie (de dragoste) cu cineva: *ştiam despre el că e combinat cu o blondă.* GHEŢIE. [V. ***combina;*** cf. fr. ***combiné***].

combinatív, ~i, combinativă, ~e a. de combinare: *operaţie combinativă.* [Din engl. ***combinative,*** germ. ***kombinativ***].

combinatór, ~i, combinatoáre a. care combină: *a izbutit, cu mintea sa combinatorie, să calculeze ... aproximativ just circumferinţa Pămîntului.* BL. // n. mecanism care poate realiza combinaţii între circuitele unui motor, unui aparat etc. // m., f. proxenet; (şi: **combinatoriu**). [Din fr. ***combinateur***].

combinatoriál, ~i, combinatorială, ~e a. care ţine de combinaţie sau de combinare; referitor la realizarea de combinaţii: *posibilitatea combinatorială a unei substanţe.* [***Combinatoriu*** + *-al*].

combinatórie, combinatorii a. **analiză combinatorie,** capitol din calculul probabilităţilor care studiază aranjamentele, permutările şi combinările. [Din fr. ***combinatoire***].

combinatóriu a. v. combinator.

combinăţie, combinaţii f. **1.** reunire, îmbinare de elemente (într-o ordine determinată): *nu avem de-a face aici cu o combinaţie incidentală de cuvinte.* BL.; *experimentul funcţionează în combinaţie cu alte căi de cunoaştere.* BL.; *combinaţie de culori;* **2.** (fam.) plan, măsuri luate pentru a reuşi; aranjament: *el s-a gîndit mult la combinaţia aceasta de căsătorie.* AG.; *are şi el combinaţiile lui;* **a intra în combinaţie cu cineva,** a se asocia în vederea unei activităţi; **3.** (chim.) reacţie dintre două sau mai multe elemente din care rezultă un element nou; substanţă obţinută printr-o astfel de reacţie: *apa rezultă dintr-o combinaţie a hidrogenului cu oxigenul;* (şi: (înv.) **combinaţiune**). [Din lat. ***combinatio, -onis,*** germ. ***Kombination***].

combinaţiúne f. v. combinaţie.

combínă, combíne f. **1.** maşină agricolă care execută simultan mai multe operaţii (secerat, treierat etc.): *degrabă ieşi-va combina la măcelul de spice, stîrnind din grîne soarele.* VIERU; **2.** (**combină muzicală**) set de aparate (casetofon, pick-up, amplificator etc.) montate împreună; (şi: **combainâ**). [Din engl. ***combine;*** cf. rus. ***kombain***].

combinér, combineri m. muncitor care manevrează o combină. [***Combină*** + *-er*].

combinezón, combinezoane n. **1.** obiect de lenjerie din material subţire pentru femei, care acoperă corpul, sub rochie, de la umeri pînă deasupra genunchilor: *pescuieşte de la balcon, cu ajutorul unui cîrlig, un ciorap căzut şi cîteva combinezoane de la etaje inferioare.* CĂL.; **2.** îmbrăcăminte de protecţie. [Din fr. ***combinaison***].

combinór, combinoare n. organ suplimentar într-o centrală telefonică automată, care schimbă succesiv circuitele. [***Combina*** + *-or*].

comburánt, ~ţi, comburantă, ~e a. care întreţine arderea, care face să ardă: *oxigenul este un element comburant.* [Din fr. ***comburant***].

combustíbil, ~i, combustibilă, ~e a. care are proprietatea de a arde: *lichid combustibil.* // m. materie (organică) care arde, dezvoltînd căldură, şi care este folosită ca izvor de energie: *va fi arsă pe rug cu ajutorul cărţilor rele, prilej de ironii faţă de literatura contemporană găsită în mormanul de combustibil.* CĂL. [Din fr. ***combustible***].

combustibilitáte f. proprietate de a arde în contact cu aerul. [Din fr. ***combustibilité***].

combústie, combustii f. **1.** faptul de a arde (în întregime); (fig.) *simţul comun nu putea să accepte combustia lumii în principiul identităţii.* BL.; **2.** ardere, incendiu: *motor cu combustie internă;* (fig.) *unei doamne îi trimite ... un comentariu despre puterea de combustiune a pasiunii.* CĂL.; **3.** (fig.) stare de efervescenţă; tulburare, zarvă izbucnită pe neaşteptate; **4.** proces de descompunere a alimentelor în organism: *nu-i fusese foame, ca şi cum se temea chiar de combustiunea alimentară.* PAP.-B.; (şi: (înv.) **combustiune**). [Din fr. ***combustion,*** lat. ***combustio, -onis***].

combustiúne f. v. combustie.

comedián, ~eni, comediană, ~ene m., f. **1.** actor sau actriţă de comedie: *eu sînt numai o sărmană comediană de teatru.* NEGR.; **2.** (fig.) persoană care ştie să se prefacă, să adopte atitudini teatrale: *să-ţi spun drept ... mare comedian ai mai fost!* AL. [Din fr. ***comédien***].

comediánt, ~ţi, comediantă, ~e m., f. **1.** (înv.) actor sau actriţă de comedie; **2.** actor sau actriţă de bîlci; saltimbanc, pehlivan: *stau lîngă vagonul ambulant în care doarme, în lumină, o atletă comediantă ostenită.* BAC.; **3.** (fig.) persoană prefăcută, ipocrită, şarlatan. [Din germ. ***Komödiant,*** it. ***commediante***].

comédie¹, comedii f. **1.** piesă de teatru care provoacă rîsul, înfăţişînd vicii, ciudăţenii sau obiceiuri ridicole din societate: *unele comedii sînt de-a dreptul localizări.* CĂL.; *comedie de caracter, de intrigă, de moravuri;* **2.** (sală de) spectacol unde se joacă astfel de piese: *petrece foarte bine la comedie;* **3.** (fig.) prefăcătorie, ipocrizie. [Din fr. ***comédie,*** lat. ***comoedia***].

comédie², comedii f. **1.** (pop.) faptă hazlie, ciudată; bazaconie, poznă: *comedia slută văzînd, pe deasupra lor trasă cu degete sfinte-un semn de cruce.* B.-DEL.; *se ţine numai de comedii;* **2.** (rar) spectacol public cu numere de circ: *se strînsese lumea ca la comedie împrejurul nostru.* CR.; **3.** lucru neaşteptat, surprinzător; minune: *stai, să vezi comedie!* CAR.; **4.** (fig.) maşinărie, mecanism: *atunci lumea-n căpăţînă se-nvîrtea ca o morişcă, de simţeam, ca Galilei, că comedia se mişcă.* EM. [Din turc. ***komedya***].

comedioáră, comedioare f. diminutiv al lui comedie¹. [***Comedie*** + *-ioară*].

comediográf, comediografi m. autor de comedii¹: *a devenit unul din cei mai de seamă comediografi ai noştri.* CĂL. [Din it. ***commediografe,*** lat. ***comoediographus***].

comediós, ~şi, comedioásă, ~e a. glumeţ, poznaş: *din glume şi din cîntece comedioase se putea lua la întrecere chiar cu căpitanul.* CĂL.; (adv.) *comedios sfada iar spuindu-şi.* PANN. [***Comedie²*** + *-os*].

comedón, comedoane n. mică formaţie de substanţe sebacee cu extremitatea neagră, care astupă uneori glandele sebacee ale feţei. [Din fr. ***comédon***].

comemorá, comemorez vb. (tr.) a celebra solemn amintirea unei personalităţi sau a unui eveniment. [Din fr. ***commémorer,*** lat. ***commemorare***].

comemorábil, ~i, comemorabilă, ~e a. care trebuie (sau poate fi) comemorat, de comemorat. [Din fr. ***commémorable,*** lat. ***commemorabilis***].

comemoráre, comemorări f. acţiunea de a comemora şi rezultatul ei; ceremonie care evocă amintirea unei personalităţi sau a unui eveniment; (rar) comemoraţie. [V. ***comemora***].

comemorativ, ~i, comemorativă, ~e a. care evocă amintirea unui eveniment, unei personalităţi etc.: *o placă de bronz, înfăţişînd profilul unui bărbat şi cîteva rînduri comemorative, era plasată exact în centrul clădirii.* GHEŢIE; *serbare comemorativă.* [Din fr. ***commémoratif***].

comemorăţie, comemoraţii f. (rar) comemorare; (şi: (înv.) **comemoraţiune**). [Din fr. ***commémoration,*** lat. ***commemoratio, -onis***].

comemoraţiúne f. v. comemoraţie.

comendadór, comendadori m. (rar) rang în organizarea socială, militară şi ecleziastică a Spaniei; persoană care avea acest rang; comandor: *mama închiriază o casă, ... spălînd rufele unor grăjdari ai comendadorului de la Magdalena.* CĂL. [Din sp. ***comendador***].

comenduí, comendulesc vb. (înv.; tr.) a comanda o armată; (şi: **comîndui**). [Din rus. ***komandovati***].

comenduíre, comenduíri f. (înv.) **1.** organ militar care supraveghea serviciul de gardă, ordinea într-o localitate etc.: *din pricina unei neglijenţe a comenduirii am rămas nedecorat.* CAR.; **2.** local în care îşi desfăşoară activitatea un asemenea organ: *comenduirea pieţei.* [V. ***comendui***].

comensualísm n. (biol.) fenomen bazat pe relaţiile dintre două plante sau două animale care folosesc aceleaşi resurse de hrană. [Din germ. ***Kommensalismus,*** fr. ***commensalisme***].

comensurábil, ~i, comensurabílă, ~e a. (mat.; despre două sau mai multe mărimi) care pot fi măsurate cu aceeaşi unitate de măsură. [Din fr. ***commensurable,*** lat. ***commensurabilis***].

comensurabilitáte f. proprietate a două mărimi de a admite o măsură comună luată ca întreg. [Din fr. ***commensurabilité***].

comentá, comentez vb. **1.** (tr.) a interpreta, a face observaţii asupra unei întîmplări, unui eveniment etc.: *Creangă comentează fapta nurorilor cu o comică duşmănie faţă de soacră.* CĂL.; **2.** (tr.) a analiza, a interpreta textul unei scrieri: *poezia lui Goga este greu de comentat, fiind cu mult deasupra goalelor cuvinte.* CĂL.; *a comenta Biblia;* **3.** (fam.; intr.) a discuta cu rea-voinţă; a interpreta negativ sau răuvoitor; a cîrti: *n-am comentat cuvintele ei.* GHEŢIE. [Din fr. ***commenter,*** lat. ***commentari***].

comentár n. v. comentariu.

comentáre, comentări f. acţiunea de a comenta: *după comentarea situaţiei, se trecu la şedinţa de informaţii prin radio.* CĂL. [V. ***comenta***].

comentáriu, comentarii n. **1.** interpretare, apreciere (critică) a unei probleme, a unui eveniment: *fenomenul e susceptibil de un comentar sub foarte multe raporturi.* BL.; *Comentariile lui Cezar;* **2.** explicare a unei opere (literare, istorice etc.): *pe atunci cugetarea se mărginea la cîmpul moralităţii şi se satisfăcea cu cărţi de comentariu religios.* CĂL.; **3.** observaţie, remarcă: *ziariştii se rezumau să consemneze faptele, fără a-şi permite cel mai mărunt comentariu.* GHEŢIE; **fără comentarii,** convingător prin el însuşi; (şi: (înv.) **comentar**). [Din lat. ***commentarium,*** fr. ***commentaire,*** germ. ***Kommentar***].

comentát, ~ţi, comentátă, ~e a. **1.** care este interpretat, discutat: *eveniment comentat;* **2.** care este explicat: *text comentat.* [V. ***comenta***].

comentatív, ~i, comentatívă, ~e a. **1.** care cuprinde, care conţine comentarii: *text comentativ;* **2.** care realizează comentarii: *prezentul este un timp comentativ obişnuit în vorbirea directă.* [De la ***comenta***].

comentatór, ~i, comentatoáre m., f. **1.** persoană care comentează, care interpretează o operă: *cel mai cunoscut dintre comentatori crede că raportul dintre sufletul individual şi Brahman trebuie înţeles astfel.* BL.; **2.** persoană care comentează desfăşurarea unui eveniment, a unei întreceri sportive etc. [Din fr. ***commentateur,*** germ. ***Kommentator,*** lat. ***commentator, -oris***].

comerăj, comeraje n. (rar) trăncăneală indiscretă, pălăvrăgeală; bîrfă, colportaj. [Din fr. ***commérage***].

comerciábil, ~i, comerciabílă, ~e a. care îndeplineşte condiţiile pentru a fi comercializat (uşor). [Din fr. ***commerciable***].

comerciál, ~i, comerciálă, ~e a. **1.** care aparţine comerţului, referitor la comerţ: *întreprinderile intelectuale se diosibesc de cele comerciale.* CAR.; *au rămas caiete de cursuri din care se vede că studiile juridice şi comerciale nu l-au entuziasmat.* CĂL.; **drept comercial,** totalitate a legilor şi a reglementărilor referitoare la comerţ; **2.** caracterizat prin comerţ intens: *oraş comercial.* [Din fr. ***commercial,*** lat. ***commercialis***].

comercialísm n. spirit comercial. [Din engl. ***commercialism***].

comercializá, comercializez vb. (tr.) a pune în vînzare, a face să devină obiect de comerţ; (refl. pas.) *agricultura mare se face în vederea exportului, deci s-a comercializat.* IBR. [Din fr. ***commercialiser***].

comercializáre, comercializări f. acţiunea de a comercializa şi rezultatul ei: *prin comercializarea agriculturii trebuia să se cultive mult.* IBR. [V. ***comercializa***].

comerciánt, ~ţi, comerciantă, ~e m., f. persoană care se ocupă cu comerţul (privat); negustor; (franţuzism) comersant: *ar fi fost crescut în casa unui comerciant din Turcia.* CĂL. [Din it. ***commerciante;*** cf. fr. ***commerçant***].

comersánt, comersanţi m. (franţuzism) comerciant: *scriitorul şi fata cunoscîndu-se în mediul comersanţilor.* CĂL.; (adj.) *numele „Pristanda" îl luase din mediul comersant.* CĂL. [Din fr. ***commerçant***].

comérţ, (rar) **comerţuri** n. **1.** schimb de mărfuri sau de produse prin vînzare şi cumpărare; negoţ: *ţărănimea începe să fie exploatată puternic, din cauză că acum s-a introdus comerţul mare al cerealelor.* IBR.; *comerţul exterior cuprinde exportul şi importul;* **comerţ cu carne vie,** v. **carne**; **2.** asociaţie de comercianţi; negustorime: *comerţul se plînge de taxele pe circulaţia mărfurilor;* **3.** ramură a economiei în cadrul căreia se desfăşoară circulaţia mărfurilor: *toată industria şi comerţul se adunaseră într-o singură mînă.* GHEŢIE. [Din lat. ***commercium,*** fr. ***commerce***].

comeseán, ~eni, comeseană, ~ene m., f. persoană care stă la masă (şi mănîncă) împreună cu altcineva; conviv: *cade-o trîmbă luminoasă ce-nfăşoară comesenii într-un ritm strălucitor.* MACED.; (şi: (înv.) **conmesean**). [***Co-*** + ***mesean***; cf. fr. ***comensal***].

comestíbil, ~i, comestibílă, ~e a. bun de mîncat; care poate servi ca hrană; manjabil, mîncabil: *ciuperci comestibile;* (subst.) *aducea cu sine gustoase comestibile din oraş.* BAC. [Din fr. ***comestible,*** lat. ***comestibilis***].

comestibilitáte f. calitatea a ceea ce este comestibil. [Din fr. ***comestibilité***].

comét n. v. cometă.

cometár, ~i, cometară, ~e a. care ţine de comete; alcătuit din comete: *nucleu cometar.* [Din fr. ***cométaire***].

cométă, comete f. corp ceresc format dintr-un nucleu luminos înconjurat de gaze şi de pulberi şi prelungit în forma unei cozi îndreptate în sens opus soarelui; stea cu coadă: *ignorantul nu mai crede că o cometă este accidentală.* BĂLC.; *mai înainte lumea credea că cometele prevesteau nenorociri mari;* (şi: (înv.) **comită, comet**). [Din fr. ***comète,*** lat. ***cometa***].

comfórt n. v. confort.

cómic, ~ci, comică, ~ce a. **1.** care ţine de comedie, referitor la comedie: *piesă comică;* **2.** care provoacă rîsul; hazliu: *scena este comică şi impulsiunea nevinovată.* CĂL.; *aventură comică.* // m. actor care interpretează roluri de comedie[1]. // n. **1.** categorie estetică care cuprinde actele, situaţiile şi personajele care provoacă rîsul: *l-am părăsit... cu promisiunea că într-o lună voi aduce capitolul despre comic.* GHEŢIE; **2.** element sau efect comic; parte hazlie, notă ridicolă: *comicul vine din ruptura între generaţii.* CĂL.; **comic de situaţie,** v. **situaţie**; [Din fr. ***comique,*** lat. ***comicus,*** germ. ***komisch, Komiker, Komik***].

comicăríe, comicării f. (pop.; peior.) faptă sau situaţie care provoacă rîsul: *îl atraseră apoi în comicăria unei acţiuni politice.* CĂL. [***Comic*** + ***-ărie***].

comicésc, ~şti, comicească, ~eşti a. (înv.) comic: *alte de acest feliu de izvodiri comiceşti.* B.-DEL. [Din lat. ***comicus*** + ***-esc***].

comicitáte f. (rar) caracter comic. [***Comic*** + ***-itate***].

cómics, comicsuri n. povestire prezentată sub formă de serial (publicată în reviste, în broşuri etc.). [Din engl. ***comics***].

cominatóriu, ~ii, cominatorie, ~ii a. (jur.) care constrînge o persoană să procedeze într-un anumit mod: *sentinţă cominatorie.* [Din fr. ***comminatoire,*** lat. ***comminatorius***].

cominăţie, cominaţii f. figură retorică prin care se anunţă, cu titlu de avertisment, o iminentă nenorocire. [Din fr. ***commination,*** lat. ***comminatio, -onis***].

cómină f. (reg.) tescovină. [Din sb. ***komina***].

cominărít n. (înv.) dare pe butoaiele de vin. [***Comină*** + ***-ărit***].

cominutív, ~i, cominutívă, ~e a. (med.) în fragmente mici: *fractură cominutivă.* [Din fr. ***comminutif***].

cominúţie, cominuţii f. (rar) rupere, spargere în fragmente mici; (şi: **cominuţiune**). [Din fr. ***comminution***].

cominuţiúne f. v. cominuţie.

cómis[1], comişi m. (în epoca feudală) mare dregător în Moldova şi în Ţara Românească, care avea în grijă caii şi grajdurile domneşti: *l-a făcut comis mai dăunăzi.* AL. [Din gr. biz. ***kómis***].

comís[2], comisuri n. **1.** confiscare a bunurilor unui vasal; **2.** confiscare a unor mărfuri prohibite sau intrate fraudulos în ţară. [Din fr. ***commis***].

comisár, comisari m. (înv.) **1.** persoană însărcinată cu un mandat special: *le trimitea cîte doi domni comisari mai mari şi aceia comisari le făcea giudeţă.* COSTIN; *faţă de gravitatea evenimentului, comisarul se deplasă în persoană.* GHEŢIE; *comisarul guvernului;* **2. (comisar de poliţie),** şef al unui comisariat de poliţie, ofiţer de poliţie: *noi, comisarul secţiei 55, după reclamaţia părţilor.* CAR. [Din fr. ***commissaire,*** lat. ***commissarius***].

comisariát, comisariate n. **1.** (înv.) secţie a poliţiei orăşeneşti condusă de un comisar; localul acestei secţii; **2.** local al instituţiei coduse de comisar; **3. comisariat militar,** organ de conducere militară avînd funcţia de a recruta şi de a încorpora persoanele din evidenţă. [Din germ. ***Kommissariat***].

comísie, comisii f. **1.** (înv.) secţie de poliţie; **2.** organ al unei organizaţii (internaţionale) sau colectiv organizat pe lîngă o instituţie cu anumite sarcini (de a face propuneri, de a controla etc.): *aleasără-n comisie din cei mai procopsiţi cărturari.* B.-DEL.; *comisie de examen;* **3.** (jur.) săvîrşire a unei fapte oprite de lege; (şi: (înv.) **comisiune**). [Din lat. ***commissio, -onis,*** fr. ***commission,*** germ. ***Kommission***].

C

comisión, comisioane n. **1.** însărcinare dată cuiva pentru a procura ceva sau pentru a face o tranzacţie: *prietenii îi dădură comisioane.* CĂL.; *casă de comision;* **2.** recompensă pentru o astfel de însărcinare: *stimulat de comisionul promis, Petcu se puse îndată în mişcare.* GHEŢIE. [Din fr. ***commission***].

comisioná, comisionez vb. (tr.) **1.** a însărcina pe cineva să procure sau să tranzacţioneze ceva, oferindu-i o retribuţie; **2.** a-şi procura printr-un comisionar: *strîngînd părintele Duhu para cîte para şi-a comisionat cărţi spiritiste.* CR. [Din fr. ***commissionner***].

comisionár, comisionari m. **1.** persoană care, în schimbul unui beneficiu, tratează afaceri comerciale în contul altcuiva: *aventurierul se preface în negustor de galanterii veneţiene şi în comisionar al negoţului de ceară pentru cetatea dogilor.* CĂL.; **2.** persoană care transmite personal mesaje, pachete etc.: *fusese ... comisionarul unui turc din Vidin.* GHICA. [Din fr. ***commissionnaire,*** germ. ***Kommissionär***].

comisiúne f. v. comisie.

comisoáie, comisoaie f. (înv.) soţie de comis: *comisoaia se căina tăcut, clătinîndu-şi fruntea la dreapta şi la stînga.* SAD. [***Comis*** + *-oaie*].

comisóriu, ~ii, comisorie, ~ii a. (jur.) care duce la rezilierea, anularea unui contract: *clăuză comisorie a unui contract.* [Din fr. ***commissoire,*** lat. ***commissorius***].

comisurál, ~i, comisurală, ~e a. (anat.) care ţine de comisură, referitor la comisură. [Din fr. ***commissural***].

comisúră, comisuri f. (anat.) punct de unire a două părţi ale corpului: *comisura buzelor.* [Din fr. ***commissure,*** lat. ***commissura***].

comis-voiajór, comis-voiajori m. persoană care mijloceşte vînzarea mărfurilor, deplasîndu-se la domiciliile cetăţenilor, la sediile firmelor, pentru a căuta beneficiari: *îl socoate... mai demn de această cinste; un comis-voiajor în chimicale şi parfumuri.* VINEA. [Din fr. ***commis voyageur***].

comişél, comişei m. (înv.) ajutor de comis: *calul ... să-i fie adus îndată de comişel la scară.* SAD. [***Comis*** + *-el*].

comitagíu, comitagii m. (înv.) membru al unei organizaţii revoluţionare bulgare care lupta pentru eliberare. [Din turc. ***komitaci***].

comitál, ~i, comitală, ~e a. (rar) care ţine de comite[2], privitor la comite; de comite: *purtau la origine ... coroana comitală.* GHEŢIE. [***Comite***[2] + *-al*].

comitát, comitate n. unitate administrativă în Anglia şi în fostul Imperiu Austro-Ungar; district: *din capitală de comitat,... a ajuns o simplă reşedinţă de plasă.* GHEŢIE. [Din germ. ***Komitat***].

comítă f. v. cometă.

comíte[1], comit vb. (tr.) a face, a săvîrşi, a înfăptui (o faptă rea): *comisesem nişte gafe teribile şi totodată ridicule prin proporţiile şi inutilitatea lor.* GHEŢIE; *a comite o greşeală, o crimă.* [Din lat. ***committere***].

cómite[2], comiţi m. (înv.) conducător al unui comitat; conte: *comiţii Ardealului.* BĂLC.; *e un comite încă tînăr, a avut însă vreme să-şi facă frumos nume în războaie.* SAD. [Din lat. ***comes, -itis***].

comitént, ~ţi, comitentă, ~e m., f. (jur.) persoană care împuterniceşte pe altcineva să-i reprezinte interesele; mandatar. [Din lat. ***commitens, -ntis,*** it. ***commettente,*** germ. ***Kommitent***].

comítere, comiteri f. acţiunea de a comite[1]. [V. ***comite***[1]].

comitésă, comitese f. (înv.) soţie de comite[2]: *doamna comitesă pofti să adauge la găteala sa şi ghiordanul de olmazuri.* SAD. [***Comite***[2] + *-esă*].

comitét, comitete n. grup de persoane avînd însărcinarea de a discuta şi rezolva problemele unei organizaţii, unei instituţii etc.: *este numit copist la comitetul permanent al judeţului Botoşani.* IBR. [Din fr. ***comité,*** rus. ***komitet***].

comiţiál, ~i, comiţială, ~e a. care ţine de epilepsie, referitor la epilepsie: *criză comiţială.* [Din fr. ***comitial***].

comíţii f. pl. (în Roma antică) adunări ale poporului roman pentru alegerea magistraţilor. [Din lat. ***comitia, -orum***].

comizerativ, ~i, comizerativă, ~e a. (rar) compătimitor. [Din it. ***commiserativo***].

comizeráţie, comizeraţii f. milă, compătimire: *dacă se dă vro comedie, publicul plînge de interpretarea, vrednică de comizeraţiune, a rolelor sale comice.* EM.; (şi: (înv.) **comizeraţiune**). [Din fr. ***commisération,*** lat. ***commiseratio, -onis***].

comizeraţiúne f. v. comizeraţie.

comînd, comînduri n. (înv.) **1.** masă de pomenire a unui mort; praznic, pomană: *la masa morţii voi să mîncaţi comîndul.* AL.; **2.** bunuri păstrate pentru înmormîntare şi pentru praznic: *casa s-a mai îngreuiat cu un mîncău şi eu nu vreu să-mi pierd comîndul.* CR.; **3.** (rar) înmormîntare: *şi popi, şirag, cădelniţînd citeau ectenii de comînd.* COŞB. [De la ***comînda***].

comîndá, comînd vb. (tr.) a face comînd, (masă de) pomenire. [Lat. ***commandare (=commendare)***].

comîndáre, comîndări f. (înv.) acţiunea de a comînda şi rezultatul ei; praznic la înmormîntare; pomană: *s-ospătă la botez şi la nunte, la zăifături, cumîndări şi mese.* B.-DEL.; *am spus că-mi trebuieşti tu pentru comîndare.* EM.; (şi: **cumîndare**). [V. ***comînda***].

comînduí vb. v. comendui.

commódo adv. (muz.) prin atenuarea mişcării rapide. [Cuv. it.].

comoáră, comori f. **1.** grămadă de bani (din aur) sau de obiecte de preţ (ascunsă în pămînt sau păstrată sub lacăt): *şedea pe o comoară şi cerea milostenie.* CR.; (fig.) *limba noastră-i o comoară în adîncuri înfundată.* MAT.; **cel de pe comoară,** dracul: *parcă eşti cel de pe comoară, măi, de ştii toate cele.* CR.; **2.** (fig.) avuţie, avere: *să nu facem lucrurile în fătărie, să nu adunăm comori pre pămînt.* ANTIM; *vrednic eşti de comoara ce ţi-o las.* CR.; *munca este o comoară;* **3.** (fig.) mină abundentă; bun nepreţuit, tezaur: *tinerimea Moldovei adusese cu dînsa în societate o comoară preţioasă de idei nouă şi de simţiri patriotice.* AL.; *inima-i o comoară de bunătăţi.* [Din sl. ***komora*** „cămara vistieriei"].

comód, ~zi, comodă, ~e a. **1.** care se poate folosi uşor şi cu plăcere: [Căsuţa] *nu e tocmai comodă; ferestrile mici, coperămîntul vechi.* NEGR.; *trăsură comodă;* (adv.) *nu era prea comod, dar ... se putea trăi.* GHEŢIE; **2.** (despre oameni) care evită efortul, care nu iese din ritmul, din obiceiurile lui; indolent, leneş; **3.** liber, fără rigori: *morală comodă.*; **4.** tihnit, liniştitor; uşor, lejer: *viitorul îl mîngîia cu iluzia şi surpriza unei locuinţe mai confortabile şi a unui trai mai comod.* BAC.; (adv.) *ne mulţumim să indicăm porţile prin care cetatea poate fi comod invadată.* BL. [Din fr. ***commode,*** lat. ***commodus,*** germ. ***kommod***].

comodánt, comodanţi m. (jur.) persoană care face un comodat. [Din fr. ***comodant***].

comodát n. (rar; jur.) împrumut gratuit al unui obiect pentru folosinţă imediată. [Din lat. ***commodatus,*** fr. ***commodat***].

comódă, comode f. obiect de mobilier cu sertare suprapuse, în care se păstrează lenjeria; scrin. [Din fr. ***commode,*** germ. ***Kommode***].

comodităte f. **1.** calitatea de a fi comod, confortabil; **2.** viaţă comodă; confort: *răgaz iluzoriu de linişte şi comoditate.* GHEŢIE; **3.** (peior.) atitudine a unei persoane comode. [Din fr. ***commodité,*** lat. ***commoditas, -atis,*** germ. ***Kommodität***].

comodór, comodori m. (în marina engleză şi americană) ofiţer superior căpitanului de vas şi inferior contraamiralului. [Din engl., fr. ***commodore***].

comórnic, comornice n. (înv.) cămară la stînă. [Din pol. ***komornik***].

comoştenitór, ~i, comoştenitoáre m., f. (jur.) persoană care moşteneşte ceva împreună cu alţii, considerată în raport cu aceştia. [*Co-* + ***moştenitor***; cf. fr. ***cohéritier***].

comóţie, comoţii f. **1.** zguduire puternică, bruscă: *scriitorul are faţă de spectacolul geologic o comoţiune oarbă pe care n-o poate transpune.* CĂL.; **2.** şoc, dezechilibru brusc: *Micu moare într-o comoţie cardiacă.* CĂL.; **comoţie cerebrală,** afecţiune gravă a creierului, cauzată de o cădere, de o lovitură etc.; (şi: (înv.) **comoţiune**). [Din fr. ***commotion,*** germ. ***Kommotion***].

comoţiúne f. v. comoţie.

compacitáte f. (fiz.) raport între greutatea specifică aparentă a unui material granular sau poros şi greutatea lui specifică reală; (p. ext.) însuşirea de a fi compact. [Din fr. ***compacité***].

compáct, ~ţi, compactă, ~e a. **1.** dens, strîns: *furtuna se rupsese într-o ploaie compactă.* SAD.; *scriere compactă;* **2.** (fig.) numeros şi des: *mulţime compactă.* // n. numele unor documente emise de papă. [Din fr. ***compact,*** lat. ***compactus***].

compáct disc, compact discuri [sidí] n. disc metalic special folosit pentru înregistrat şi redat sunete şi imagini (cu ajutorul calculatorului); (prescurtat CD). [Din engl. ***compact disc***].

compactá, compactez vb. (tr.) **1.** a îndesa (cu ajutorul compactorului); a tasa; **2.** (rar) a lega cărţi. [De la ***compactor***].

compactáre, compactări f. acţiunea de a compacta şi rezultatul ei; operaţie de îndesare a pămîntului sau a materialelor. [V. ***compacta***].

compactíbil, ~i, compactibilă, ~e a. care poate fi compactat. [*Compact* + *-ibil*].

compactibilitáte f. proprietatea de a putea fi compactat. [Din fr. ***compactibilité***].

compactitáte, compactităţi f. însuşirea de a fi compact. [*Compact* + *-itate*; cf. germ. ***Kompaktheit***].

compactizáre, compactizări f. presare, compactare. [*Compact* + *-izare*].

compactór, compactoare n. utilaj folosit pentru îndesarea pămîntului. [Din fr. ***compacteur,*** lat. ***compactor***].

companíe[1], companii f. **1.** însoţire, tovărăşie, reuniune: *damă de companie;* **a ţine companie,** a însoţi; **2.** mare întreprindere industrială, comercială sau de transport: *în 1636, o primă companie de negoţ grecească ia fiinţă la Sibiu.* BL.; *companie de căi ferate;* **şi compania** (ori **et comp.** sau **& comp.**), formulă înlocuind în titlul unei societăţi comerciale numele asociaţilor nemenţionaţi ca atare; **3.** societate, grup mic de persoane care îşi petrec timpul liber împreună: *gătindu-se bucatele, compania s-a pus la masă.* NEGR. [Din fr. ***compagnie,*** engl. ***company***].

compánie[2], companii f. subunitate militară mai mare decît plutonul şi mai mică decît batalionul: *în timpul cursului, trece cu muzică o companie militară.* CĂL. [Din fr. ***compagnie,*** it. ***compagnia***].

companión, ~i, companioánă, ~e m., f. (franţuzism) asociat, tovarăş, camarad: *strămoşii noştri romani, companionii de arme ai strămoşului nostru Traian.* AL. [Din fr. ***compagnon***].

companíst, companişti m. (înv.) persoană care făcea parte dintr-o companie[1] comercială. [*Companie*[1] + *-ist*].

compará, compár vb. (tr. şi refl.) a (se) pune alături pentru a stabili asemănările şi deosebirile; a (se) confrunta: *compară adevărul, binele şi frumosul din Apus cu înjosirea şi mizeria din patria sa.* IBR. [Din fr. *comparer,* lat. *comparare*].

comparábil, ~i, comparabilă, ~e a. care se poate compara. [Din fr. *comparable,* lat. *comparabilis*].

comparabilitáte f. însuşirea de a fi comparabil. [Din germ. *Komparabilität*].

comparáre, comparări f. acţiunea de a (se) compara: *compararea unor vocabule însemnînd procese psihice elementare este instructivă.* CĂL. [V. *compara*].

comparát, ~ţi, comparată, ~e a. care studiază fenomenele punîndu-le în comparaţie: *literatură comparată; gramatică comparată.* [V. *compara*].

comparatísm n. **1.** metodă de cercetare bazată pe identificarea şi compararea motivelor comune (din culturi diferite); **2.** (lingv.) cercetare bazată pe metoda comparativ-istorică; comparativism. [Din fr. *comparatisme*].

comparatíst, comparatişti m. specialist în domeniul unei discipline comparate. [Din fr. *comparatiste,* germ. *Komparatist*].

comparatív, ~i, comparativă, ~e a. care se bazează pe comparaţie: *de această diversitate a semnificaţiilor ne convingem lesne printr-o simplă operaţie comparativă.* BL.; (adv.) *să recapitulăm situaţiile comparativ şi pe puncte.* BL.; (gram.) **grad comparativ** (şi subst.), grad de comparaţie care exprimă însuşirea prin comparaţie cu manifestarea ei în alte situaţii; (lingv.) **metodă comparativ-istorică,** metodă de cercetare a limbilor prin compararea lor în diferite faze de evoluţie, prin compararea cu o limbă originară sau prin compararea diferitelor faze din istoria lor: *cu ajutprul metodei comparativ-istorice se pot reconstitui fapte de limbă din trecut neatestate în scris.* [Din lat. *comparativus,* fr. *comparatif,* germ. *komparativ*].

comparativísm n. (lingv.) comparatism. [Din germ. *Komparativismus*].

comparatór, comparatoare n. instrument pentru măsurarea distanţei dintre două puncte sau dintre două repere. [Din fr. *comparateur,* germ. *Komparator*].

comparáţie, comparaţii f. 1. alăturare a două sau mai multe realităţi pentru a stabili asemănările şi deosebirile dintre ele: *consider că orice comparaţie este deplasată.* GHEŢIE; **a nu suferi comparaţie cu ...,** a fi mai presus de ...; **2.** (gram.; **grad de comparaţie**) măsură în care se atribuie, cu ajutorul adjectivului sau adverbului, o însuşire sau o caracteristică: *sînt întrebuinţate pentru a exprima gradul superlativ al comparaţiei.* VIANU; **3.** figură de stil care constă în alăturarea de obiecte, personaje, situaţii etc. pe baza unor însuşiri comune: *un scriitor are ambiţia să nu repete o imagine, o comparaţie.* IBR.; **comparaţie nobilă,** recurgere la mitologie în realizarea unui paralelism cu un personaj, cu un fenomen etc.: *mulţumită comparaţiei nobile, lucrurile cele mai hazardate pot fi strecurate sub aparenţe graţioase.* VIANU; (şi: (înv.) **comparaţiune**). [Din lat. *comparatio, -onis,* germ. *Komparation*].

comparaţiúne f. v. comparaţie.

compáre vb. v. compărea.

compariţie, compariţii f. (rar) faptul de a compărea: *mandat de compariţiune;* (şi: (înv.) **compariţiune**). [Din fr. *comparition*].

compariţiúne f. v. compariţie.

compárs, comparşi m. (franţuzism) **1.** figurant (mut) la teatru; **2.** (fig.) om lipsit de personalitate, de însemnătate: *comparşi politici.* [Din fr. *comparse*].

compartimént, compartimente n. **1.** diviziune delimitată într-o încăpere mare, într-un dulap, într-o cutie etc.: *scoase un mare portofoliu de culoare cafenie; îl deschse şi scotoci într-unul din numeroasele lui compartimente.* GHEŢIE; **2.** despărţitură într-un vagon de cale ferată pentru călători: *repetasem prea des aceste cuvinte în compartimentul trenului.* GHEŢIE; **3.** domeniu, sector, sferă (de activitate): *istoria, în general, se împarte, după cum se ştie, în două mari compartimente.* BL. [Din fr. *compartiment,* germ. *Kompartiment*].

compartimentá, compartimentez vb. (tr.) a împărţi în compartimente. [Din fr. *compartimenter*].

compartimentáj, compartimentaje n. (rar) **1.** faptul de a compartimenta; compartimentare; **2.** serie de compartimente. [Din fr. *compartimentage*].

compartimentál, ~i, compartimentală, ~e a. care ţine de un compartiment, referitor la un compartiment. [Din fr. *compartimental*].

compartimentáre, compartimentări f. faptul de a compartimenta; compartimentaj. [V. *compartimenta*].

compartimentát, ~ţi, compartimentată, ~e a. împărţit în compartimente. [V. *compartimenta*].

compás, compasuri n. **1.** instrument compus din două braţe articulate, care serveşte la trasat cercuri sau la măsurat lungimi: *sprîncene arcuite şi trase cu compasul.* MACED.; **2.** (înv.) busolă; **cap compas,** drum urmat de o navă sau de o aeronavă după busolă; **a-şi pierde compasul,** a se zăpăci, a se încurca. [Din fr. *compas,* germ. *Kompass*].

compasá, compasez vb. (înv.; tr.) **1.** a măsura cu compasul; **2.** a regla exact (şi excesiv): *a compasa mersul, stilul.* [Din fr. *compasser*].

compasát, ~ţi, compasată, ~e a. **1.** care are o simetrie perfectă; **2.** (fig.) (excesiv de) exact, fix: *gesturi compasate.* [Din fr. *compassé;* v. *compasa*].

compasionál, ~i, compasională, ~e a. referitor la compasiune, care ţine de compasiune. [*Compasiune* + *-al*].

compasiúne, (rar) **compasiuni** f. milă, compătimire: *se gîndi că ar trebui poate să-şi exprime compasiunea.* GHEŢIE. [Din fr. *compassion*].

compatíbil, ~i, compatibilă, ~e a. **1.** care poate coexista sau se poate acomoda cu altceva sau cu altcineva: *rochia ei şi coafura nu erau deloc compatibile cu o preumblare în public.* IBR.; **2.** care se poate exercita simultan cu altceva: *funcţii compatibile;* **3.** (mat.; despre un sistem de ecuaţii) care admite soluţii. [Din fr. *compatible*].

compatibilitáte f. faptul de a fi compatibil; proprietate de a fi compatibil cu altceva sau cu altcineva; potrivire. [Din fr. *compatibilité*].

compatibilizá, compatibilizez vb. (tr.) a face compatibil cu ceva sau cu cineva: *a compatibiliza propria opinie cu a celorlalţi.* [*Compatibil* + *-iza*].

compatibilizáre, compatibilizări f. acţiunea de a compatibiliza. [V. *compatibiliza*].

compatriót, compatrioţi m. persoană considerată în raport cu alta din aceeaşi ţară: *el s-a emancipat ... mai mult decît oricare dintre compatrioţii săi de pînă la el.* BL. [Din fr. *compatriote,* lat. *compatriota,* germ. *Kompatriot*].

compáreá, compăr vb. (intr.) a apărea, a se prezenta în faţa unei instanţe judecătoreşti: *este aceasta vreo resemnare de a compărea, şi ca aceşti negustori să-mi producă materialul ziaristic în schimbul unei remunerări.* BAC.; (şi: (înv.) **compare**). [Din fr. *comparaître* (după *părea*)].

compătimí, compătimesc vb. **1.** (tr.) a avea sau a manifesta părere de rău faţă de nenorocirile cuiva: *îl compătimeşte pentru pierderea suferită;* (intr.) *aţi suferit mult, fireşte, compătimi baritonal şi elegiac Silion.* VINEA; **2.** (intr.) a lua parte la suferinţa cuiva; a suferi împreună cu altcineva: *plăcut şi cu blîndeţe, la vorbă măsurat, compătimeşte însuşi cînd vede pe sărac.* NEGR. [*Con-*[1] + *pătimi;* cf. fr. *compatir*].

compătimíre, compătimiri f. **1.** acţiunea de a compătimi şi rezultatul ei; stare sufletească generată de participarea la suferinţa altuia; suferinţă împărtăşită cu cineva: *eu tot crez că e-n fire acea compătimire ce inimile leagă cu lanţul sufletesc.* ALEX.; **2.** părere de rău, milă faţă de suferinţa sau nenorocirea cuiva: *figurile lor îţi stîrneau mai degrabă compătimire decît teamă.* GHEŢIE. [V. *compătimi*].

compătimitór, ~i, compătimitoáre a. **1.** care compătimeşte (pe cineva): *au clătinat din cap compătimitori, sfîrşind de fiecare dată prin a ridica din umeri.* GHEŢIE; **2.** care exprimă compătimire, care denotă participare la suferinţa cuiva: *politeţea rezervată şi compătimitoare cu care îl înconjurau prietenii şi cunoscuţii.* CĂL.; *i-a aruncat o privire compătimitoare.* [*Compătimi* + *-tor*].

compendiatór, compendiatori m. persoană care face un compendiu. [Cf. fr. *compendiaire*].

compéndiu, compendii n. operă prescurtată, expunere sintetică; prescurtare, conspect: *o frază care ar trebui pusă ca moto la orice compendiu de istorie.* EM.; *compendiu de istoria literaturii române.* [Din lat., fr. *compendium,* germ. *Kompendium*].

compenetrábil, ~i, compenetrabilă, ~e a. (rar) care se poate interpătrunde cu altceva: *termenii nu sînt compenetrabili.* BL. [Cf. *compenetraţie*].

compenetráţie, compenetraţii f. întrepătrundere a senzaţiilor de miros, văz şi auz; sinestezie. [Din fr. *compénétration*].

compensá, compensez vb. **1.** (tr.) a înlocui ceva prin altceva cu valoare echivalentă: *habsburgii reuşesc totuşi să-şi compenseze pierderile printr-o expansiune spre sud-est.* BL.; *a compensa preţul medicamentelor; satisfacţia rezultatului compensează efortul;* **2.** (tr.) a despăgubi, a acorda o înlesnire (pentru o pierdere sau un inconvenient); a echilibra: *fineţa reală, înnăscută îi lipseşte, fără a fi compensată de imaginaţia genială.* CĂL.; *a compensa cîştigul cu paguba;* **3.** (fiz.; tr.) a micşora, a anula efectul unei acţiuni; (spec.) a înlătura erorile de deviaţie ale unei busole; **4.** (med.; tr. şi refl.) a face să-şi revină sau a-şi reveni la normal. [Din fr. *compenser,* lat. *compensare*].

compensábil, ~i, compensabilă, ~e a. care poate fi compensat: *efort compensabil prin rezultate.* [Din fr. *compensable*].

compensáre, compensări f. acţiunea de a (se) compensa şi rezultatul ei. [V. *compensa*].

compensát, ~ţi, compensată, ~e a. **1.** în stare de echilibru; echilibrat; **2.** care este despăgubit, suportat de altcineva: *medicament compensat;* **3.** (med.) revenit la o stare de funcţionare normală. [V. *compensa*].

compensatív, ~i, compensativă, ~e a. care compensează, care realizează o compensaţie; (adv.) *îl sătură, compensativ, pe frunte.* VINEA. [Din fr. *compensatif*].

compensatór, ~i, compensatoáre a. care compensează; compensatoriu: *accentele se distribuie în spirit compensator pentru ca dominant să rămînă în ambele cazuri staticul.* BL. // n. **1.** (fiz.) aparat sau dispozitiv cu care se realizează o compensaţie sau o echilibrare; **2.** (tehn.) sistem care poate efectua compensarea variaţiei unei mărimi în vederea realizării unui anumit regim de funcţionare. [Din fr. *compensateur;* pentru sensul n. şi din germ. *Kompensator*].

C

compensatóriu, ~ii, compensatorie, ~ii a. **1.** care compensează; compensator: *alţii au interpretat arta ca vis, ca expresie compensatorie a unei deficienţe sau a unui dezechilibru psihic, individual.* BL.; **2.** (jur.) care duce la repararea unei pagube: *daune compensatorii.* [Din fr. ***compensatoire***].

compensáţie, compensaţii f. faptul de a compensa; despăgubire; (pentru o cheltuială, pentru o pierdere etc.): *compensaţie pentru recolta distrusă de grindină;* (p. ext.) *avem nevoie şi chiar pretindem cît mai multe semne de afecţiune..., o compensaţie la izolarea şi la privaţiunile de care avem parte.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **compensaţiune**). [Din fr. ***compensation,*** lat. ***compensatio, -onis***].

compensaţiúne f. v. **compensaţie.**

compér[1], comperi m. (rar) prezentator al unui spectacol de estradă. [Din engl. ***comper***].

compér[2], comperi m. (franţuzism) **1.** cumătru; **2.** cuscru. [Din fr. ***compère***].

comperáj, comperaje n. prezentare a unui spectacol de estradă, de varietăţi etc. [Din fr. ***compérage***].

competént, ~ţi, competentă, ~e a. **1.** care are atribuţia, căderea, autoritatea să facă ceva: *în locul unor oameni competenţi,... veţi aşeza nişte indivizi inculţi.* GHEŢIE; *tribunal competent;* **2.** care este apt de a face ceva; capabil să judece un anumit lucru; care este (bine) informat într-un domeniu: *tînăr aşa de competinte.* CAR.; *n-a vorbit mult despre problema limbii literare ..., şi din cauză că nu se simţea competent.* IBR.; (şi: (înv.) **competinte**). [Din fr. ***compétent,*** lat. ***competens, -ntis,*** germ. ***kompetent***].

competénţă, competenţe f. **1.** dreptul, autoritatea legală de a judeca: *competenţa judecătorilor şi a tribunalelor este stabilită prin lege;* **a fi de competenţa cuiva,** a intra în atribuţiile cuiva; **a-şi declina competenţa,** a se declara fără autoritate (legală) sau nepregătit: *în această materie, rosti el, nu pot decît să-mi declin competenţa.* VINEA; **2.** capacitate de a se pronunţa asupra unui lucru, pe baza cunoaşterii depline a problemei; capacitate de a decide: *critică în favoarea simboliştilor a făcut cu multă căldură şi competenţă N. Davidescu.* CĂL.; *alesul celorlalte lucrări şi culegeri ... aştept de la competinţa şi bunăvoinţa dumitale.* MAT.; (p.ext.) *judecăţile asupra scriitorilor n-au desigur competenţă şi cultura ideologică e deficitară.* CĂL.; **3.** (lingv.) cunoaştere a sistemului de reguli al unei limbi de către vorbitorii ei nativi; (şi: (înv.) **competinţă**). [Din lat. ***competentia,*** fr. ***compétence,*** germ. ***Kompetenz;*** pentru sensul **3** şi engl. ***competence***].

competínte a. v. **competent.**

competínţă f. v. **competenţă.**

competitív, ~i, competitivă, ~e a. susceptibil de a suporta concurenţa: *mărfuri competitive.* [Din fr. ***compétitif***].

competitivitáte f. însuşirea de a fi competitiv: *o răsturnare de mentalitate ... să ne dea certitudinea competitivităţii la nivel naţional.* CF. [***Competitiv*** + ***-itate***].

competitór, ~i, competitoáre m., f. persoană care aspiră la acelaşi lucru, la acelaşi rezultat cu alta; concurent, candidat: *acesta îi împărtăşi ... dorinţa ca Dimitrie să se numere printre competitori.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **competitor**). [Din fr. ***compétiteur,*** lat. ***competitor***].

competíţie, competiţii f. întrecere, concurs; rivalitate: *competiţie sportivă;* (şi: (înv.) **competiţiune**). [Din fr. ***compétition***].

competiţionál, ~i, competiţională, ~e a. care ţine de o competiţie, referitor la o competiţie: *sezon competiţional.* [***Competiţie*** + ***-onal***].

competiţiúne f. v. **competiţie.**

competítor m. v. **competitor.**

compilá, compilez vb. (tr.) **1.** a alcătui o lucrare din pasaje, idei extrase din scrierile diverşilor autori, fără o contribuţie personală: *Grandea compila aci o mulţime de articole după izvoare secundare.* CĂL.; **2.** a reuni, a amesteca cu ideile, cu exprimările altora: *tot ce părea reacţiune personală e din ghid, de unde e scoasă toată erudiţia şi compilată cu opinii din Viardot.* CĂL. [Din fr. ***compiler,*** lat., it. ***compilare***].

compiláre, compilări f. acţiunea de a compila şi rezultatul ei: *cu toată compilarea exagerată de fapte şi discursuri ..., „Legendele" înseamnă o etapă hotărîtoare în poezia română.* CĂL. [V. ***compila***].

compilatór, compilatori m. persoană care compilează. // n. (pl. **compilatoare**) program pentru calculator care realizează o compilaţie. [Din fr. ***compilateur,*** lat. ***compilator***].

compilăţie, compilaţii f. **1.** faptul de a compila; **2.** lucrare, operă care conţine idei şi fragmente (neprelucrate) din alţi autori: *ceea ce este indiscutabil e că scrierea e o compilaţie.* CĂL.; **3.** (inform.) traducere a unui algoritm dintr-un limbaj într-altul; (şi: (înv.) **compilaţiune**). [Din lat. ***compilatio, -onis,*** fr. ***compilation***].

compilaţiúne f. v. **compilaţie.**

compláce vb. v. **complăcea.**

compláceă, complác vb. (refl.) **1.** a găsi o mulţumire completă în ceva: *Macedonski s-a complăcut a se socoti precursor al simbolismului.* CĂL.; **2.** (peior.) a se mulţumi cu o anumită situaţie (fără a încerca a o depăşi): *scriitorul se complace în acest mediu barbar.* CĂL.; (p. ext.) *filosofia se complăcea în rolul cenuşiu de slujnică a teologiei.* BL.; (şi: **complace**). [***Con-[1]*** + ***plăcea;*** cf. fr. ***complaire***].

complăcére f. **1.** (rar) faptul de a se complăcea: *în privinţa cruzimii, este de notat şi am zice complăcerea scriitorului în scenele de violenţă.* CĂL.; **2.** (înv.) amabilitate, complezenţă: *contez pe complăcerea ta, ca să faci ... podoaba adunării.* NEGR. [V. ***complăcea***].

compléct a. v. **complet[1].**

complectá vb. v. **completa.**

complectaménte adv. v. **completamente.**

complectudinísm n. curent ideologic românesc interbelic, al tinerilor uniţi în grupul „Crinul alb", care viza o refacere totală a societăţii: *complectudinismul n-a reuşit, fiindcă iniţiatorii înşişi n-au dat pilda marilor fapte.* CĂL. [***Completitudine*** + ***-ism***].

complecţiúne f. v. **complexiune.**

compleméntt, complemente n. **1.** ceea ce se adaugă pentru a completa ceva; **2.** (gram.) parte secundară de propoziţie care determină un verb: *epitetul adverbial îndeplineşte funcţia sintactică a complementului de mod.* VIANU. [Din lat. ***complementum,*** fr. ***complément,*** germ. ***Komplement***].

complementár, ~i, complementară, ~e a. **1.** care completează; care completează: *cele două procedee se întregesc ca părţi complementare ale unui grup întreg.* BL.; (adv.) *cele două feluri de cunoaştere se întregesc complementar.* BL.; **2.** (fiz.) care prin suprapunere dau culoare albă: *în fizică, două culori complementare suprapuse dau culoarea albă sau solară.* BL.; **3.** (mat.) **unghiuri complementare,** unghiuri care prin însumare alcătuiesc un unghi de 90^0; (şi: **complimentar**). [Din fr. ***complementaire,*** germ. ***komplementär***].

complementarísm n. **1.** (filoz.) teză fundamentală a empirismului logic, care constă în asocierea empirismului cu logicismul; **2.** (rar) capacitate de a completa, de a se întregi: *ele se integrează de la sine pe temeiul unui suficient finalism şi complementarism intrinsec al lor.* BL. [Din fr. ***complémentarisme***].

complementaritáte f. însuşirea de a fi complementar. [Din fr. ***complémentarité,*** germ. ***Komplementarität***].

complementarizá, complementarizez vb. (rar; refl.) a deveni complementar la ceva; a se completa, a se întregi. [***Complementar*** + ***-iza***].

complementáţie f. (rar) complementaritate. [Din fr. ***complémentation***].

complét[1], ~ţi, completă, ~e a. **1.** căruia nu-i lipseşte nimic; întreg, deplin: *maşina guvernamentală dispune de un arsenal din cele mai complecte şi mai perfecţionate pentru a încătuşa voinţa alegătorilor.* EM.; *opere complete;* **2.** în care nu mai poate încăpea nimic; ocupat, plin: *vagonul este complet.* // n. (pl. **completuri**) **1. complet de judecată,** colectiv de judecători şi de asesori care poate judeca şi pronunţa o sentinţă în mod legal: *preşedintele completului de judecată... se consultă cu ceilalţi colegi dacă e cazul să facă o pauză.* GHEŢIE; **2.** costum de haine; îmbrăcăminte compusă din două sau mai multe piese asortate. // adv. în întregime, cu desăvîrşire: *ideea că cultura română e deschisă cu prea multă grabă la orice infiltraţie străină este complet greşită.* CĂL.; (şi: (înv.) **complect**). [Din fr. ***complet,*** lat. ***completus,*** germ. ***komplett, Komplet***].

complét[2], completuri n. (ieşit din uz) bal; local de dans. [Cf. fr. ***cuplet***].

completá, completez vb. **1.** (tr.) a adăuga pentru a face complet; a întregi: *ofiţerii dau tîrcoale bărcilor de salvare, spre a-şi completa informaţiile.* CĂL.; **2.** (spec.; tr.) a scrie (într-un formular tipizat) datele cerute: *Comşa se mulţumi să completeze un nou buletin de cerere.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a forma un ansamblu, un tot: *temperamente în multe privinţe diametral opuse, ei se completează reciproc.* BL.; (şi: (înv.) **complecta**). [Din fr. ***compléter,*** germ. ***komplettieren***].

completábil, ~i, completabilă, ~e a. care poate fi completat: *comparaţiile care le constituie sînt numai completabile, dar nu complete.* VIANU. [***Completa*** + ***-bil***].

completaménte adv. (livr.) în mod complet[1], cu desăvîrşire: *e foarte greu şi aproape imposibil să putem şti cine a fost Eminescu complectamente.* IBR.; (şi: (înv.) **complectamente**). [Din it. ***completamente***].

completáre, completări f. **1.** acţiunea de a completa şi rezultatul ei: *cei mai apropiaţi auziră în completare şi o energică invocare a dumnezeirii.* VINEA; **2.** (concr.) ceea ce se adaugă pentru a completa. [V. ***completa***].

completát, ~ţi, completată, ~e a. care a devenit complet; întregit. [V. ***completa***].

completitúdine f. (filoz.) proprietate a unui sistem axiomatic sau a unui sistem operaţional în care orice propoziţie poate fi demonstrată. [***Complet*** + ***-itudine***; cf. fr. ***complétude***].

completívă, completive a. (despre propoziţii; şi subst.) care are rol de complement pentru un verb din altă propoziţie. [Din fr. ***complétif,*** lat. ***completivus***].

completivitáte f. (rar) însuşirea de a fi complet. [Din fr. ***complétivité***].

compléx, ~cşi, complexă, ~e a. **1.** care este format din mai multe părţi, din mai multe elemente; complicat: *problema e, în orice caz, foarte complexă.* BL.; *omul este o fiinţă complexă;* **2.** (mat.) **număr complex,** număr alcătuit prin însumarea unui număr real cu un număr imaginar. // n. **1.** întreg, unitate formată din mai multe părţi, din mai multe elemente: *o culoare îndură efectul complexului de culori din jurul ei dobîndind caracter de inefabilă nuanţă.* BL.; *complex alimentar;* **2.** ansamblu de tendinţe inconştiente care determină comportarea persoanei: *renunţînd la portretul moral şi la despicarea complexelor sufleteşti, Caragiale nu foloseşte mai mult nici aşa-numitul portret fizic.* VIANU; **3. (complex de inferioritate)** sentiment de neîncredere în forţele proprii (format

în copilărie): *în mediile universitare acest complex de inferioritate se acoperă în haina specialității.* CĂL. [Din fr. ***complexe***, lat. ***complexus***, germ. ***komplex, Komplex***].

complexá, complexez vb. (tr.) a face să aibă complexe; a face să se simtă inferior. [De la ***complexat***].

complexát, ~ţi, complexată, ~e a. stăpînit de complexe: *persoană complexată.* [Din fr. ***complexé***].

complexitáte f. faptul de a fi complex; caracterul a ceea ce este complex: *a putut să se dedice cu mai mult zel acestor chestiuni de o mare complexitate.* BL. [Din fr. ***complexité***].

complexiúne, complexiuni f. (rar) **1.** totalitate a trăsăturilor psihofizice care caracterizează o persoană: *complexiunea corpului s-ar fi modificat.* EM.; **2.** ansamblu, structură: *cere atîta complecţiunea volumului.* EM.; *cunoaşterea ... este complexiune de intuiţie senzitivă şi de gîndire conceptuală.* BL.; (şi: (înv.) **complecţiune**). [Din fr. ***complexion***, lat. ***complexio, -onis***, it. ***complessione***].

complexív, ~i, complexivă, ~e a. (rar) global, total. // adv. luat în totalitate, în total: *despre aspectul monumental complexiv al Parisului ... autorul spune puţine lucruri.* CĂL. [Din it. ***complessivo***].

complezánt a. v. complezent.

complezént, ~ţi, complezentă, ~e a. **1.** îndatoritor, amabil, politicos (din dorinţa de a face plăcere): *prietena cea blondă şi complezentă o luă înainte.* VINEA; **2.** care exprimă complezenţă, amabilitate (prefăcută): *ton complezent;* (şi: (înv.) **complezant**). [Din fr. ***complaisant***].

complezénţă, (rar) **complezenţe** f. dispoziţie de a face plăcere; serviabilitate, amabilitate (nesinceră): *i se găsesc şi atitudini reacţionare ..., complezenţe faţă de ţar.* CĂL.; *act de complezenţă;* **de** (sau **din**) **complezenţă,** în mod formal; nesincer. [Din fr. ***complaisance***].

complián̦ţă f. mărime care indică gradul de elasticitate a unui sistem mecanic. [Din engl. ***compliance***].

complică, complíc vb. (tr. şi refl.) **1.** a face sau a deveni mai greu de priceput, de descurcat, de rezolvat; a (se) încîlci, a (se) încurca: *ei nu-şi prea nuanţează şi nici nu-şi complică problematica spiritului.* BL.; *problema migraţiei sufletului se complică în cazul dublului.* CĂL.; **2.** a (se) agrava, a (se) înrăutăţi: *frigul i-a complicat boala de plămîni.* [Din fr. ***compliquer***].

complicáre, complicări f. faptul de a (se) complica: *complicarea ulterioară a intrigei este fără folos.* CĂL. [V. ***complica***].

complicát, ~ţi, complicată, ~e a. **1.** alcătuit dintr-un număr (prea) mare de părţi; încurcat, încîlcit: *omul e prea complicat pentru a fi la discreţia împrejurărilor.* IBR.; *unui împărat roman i s-au demonstrat maşini complicate destinate să înlocuiască sclavii.* BL.; **2.** agravat prin implicaţii multiple: *boală complicată.* [V. ***complica***].

complicáţie, complicaţii f. **1.** stare complicată, greu de descurcat; încurcătură: *sînt o mulţime de inexactităţi, copleşite de complicaţia inverosimilă a acţiunii.* CĂL.; **2.** abuz de elemente secundare; lipsă de claritate (datorită unor adaosuri): *tata se amuza de complicaţiile nefolositoare ale unor enunţuri.* SAD.; **3.** formă nouă şi agravată a unei boli: *gripa netratată corespunzător poate produce complicaţii periculoase;* (şi: (înv.) **complicaţiune**). [Din fr. ***complication***, germ. ***Komplikation***].

complicaţiúne f. v. complicaţie.

complíce, complíci m. persoană care participă la o infracţiune sau o înlesneşte: *complicele acestui furt era un tînăr viorist.* CAR.; (fig.) *soţia lui e groaza şi noaptea – a lui complice.* AL. [Din fr. ***complice***].

complicitáte, (rar) **complicităţi** f. participare alături de cineva la săvîrşirea unei infracţiuni sau favorizare şi ascundere a unei infracţiuni: *înţelege să nu se pună rău cu sămădăul care-i cere complicitatea pînă la un punct.* CĂL. [Din fr. ***complicité***].

compliméntt, complimente şi (înv.) **complimenturi** n. **1.** cuvînt (exagerat) de laudă, de felicitare, de măgulire: *fiecare se sileşte să-ţi arunce un compliment.* VLAH.; **2.** (la pl.) salutări trimise prin intermediar: *el îţi înşiră solii de complimente de la copii, nevastă.* NEGR.; **3.** înclinare a capului sau a corpului în semn de salut reverenţios; plecăciune, reverenţă: *la curte, îl vedem pe Tuzluc făcînd infinite complimente pînă la pămînt lui vodă.* CĂL. [Din fr. ***compliment***, germ. ***Kompliment***].

complimentá, complimentez vb. (tr.) **1.** a exprima complimente; a aduce laude: *bine c-ai venit, să te complimentez de buna-creştere a Adelei.* AL.; **2.** (înv.) a saluta: *Mihai-vodă trimisese boierii de-l complimentă.* BĂLC. [Din fr. ***complimenter***].

complimentáre, complimentări f. acţiunea de a complimenta şi rezultatul ei. [V. ***complimenta***].

complimentár a. v. complementar.

complimentatór, complimentatori m. (rar) persoană care exagerează în a face complimente. [***Complimenta*** + *-tor*].

complini, complinesc vb. (tr.) a adăuga ceea ce lipseşte; a întregi, a completa; a determina. [***Con-***[1] + *(îm)plini* (după *completa*)].

complinire, compliniri f. **1.** acţiunea de a complini şi rezultatul ei; completare: *pune... în lumină procedeul nou al eliminării complinirilor, prin care legătura contextelor tinde să se desfacă.* VIANU; **2.** (concr.) ceea ce complineşte: *există metafore care sînt fraze întregi şi nu numai compliniri într-o frază.* VIANU. [V. ***complini***].

complinitór, ~i, complinitoáre a. care complineşte. [***Complini*** + *-tor*].

complînge, complîng vb. (rar; tr.) a plînge sau a jeli pe cineva. [***Con-***[1] + ***plînge***].

complót, comploturi n. înţelegere secretă a unor persoane care uneltesc împotriva unei persoane, unui guvern etc.; conspiraţie: *pierzînd firul imaginaţiei, fabricau istorii fabuloase despre un complot al cărui victimă ar fi fost ea.* GHEŢIE. [Din fr. ***complot***, germ. ***Komplott***].

complotá, complotez vb. (intr.) a urzi un complot; a conspira. [Din fr. ***comploter***].

complotáş, complotaşi m. (înv.) complotist: *cunosc pe toţi complotaşii.* AL. [***Complot*** + *-aş*].

complotísm n. tactica anarhiştilor, a complotiştilor. [Din it. ***complotismo***].

complotíst, complotişti m. persoană care participă la un complot: *complotiştii băgară fără de veste în Craiova un corp de cinci mii de sîrbi.* BĂLC. [***Complot*** + *-ist*].

componcţiúne, componcţiuni f. (rar) părere de rău, regret (pentru săvîrşirea unui păcat). [Din fr. ***componction***, lat. ***compunctio, -onis***].

componént, ~ţi, componentă, ~e a. care intră în componenţa unui întreg: *nu mai găsim pe daci, ca un element component al frumosului din trecut, decît o singură dată la Cezar Bolliac.* IBR. // n. (chim.) substanţă sau element care intră în combinaţia unui compus. // f. **1.** (fiz.) fiecare dintre forţele care participă la producerea unei forţe unice, numită rezultantă; **2.** fiecare dintre elementele care alcătuiesc un întreg sau un ansamblu: *creştinul cu dreaptă înţelegere nu dispreţuieşte niciuna dintre componentele cosmosului.* STĂNIL.; *aceste două componente ale cunoaşterii sînt eterogene prin însăşi natura lor.* BL.; **componentă semantică,** v. **semantic.** [Din lat. ***componentes***, germ. ***Komponente***].

componénţă, componenţe f. totalitate a elementelor care alcătuiesc un compus; alcătuire: *multe sate sînt de componenţă transilvană.* CĂL. [De la ***component***].

componenţial, ~i, componenţială, ~e a. (lingv.) **analiză componenţială,** analiză a înţelesului unui cuvînt sau a altei unităţi lingvistice în componente semantice minime. [Din engl. ***componential***].

componíst, componişti m. (înv.) compozitor. [Din germ. ***Komponist***].

componístic, ~ci, componistică, ~ce a. care ţine de o compoziţie muzicală, referitor la o compoziţie muzicală: *operă componistică.* [***Componist*** + *-ic*].

comportá, compórt vb. **1.** (tr.) a aduce cu sine; (p.ext.) a necesita, a cere: *problematica inconştientului comportă chiar o încoronare în duhul unor deliberări de natură cu totul metafizică.* BL.; *acest post comportă mari cheltuieli;* **2.** (refl.) a se purta, a avea o anumită conduită: *Matilda se comporta ca o persoană preocupată de un fapt mărunt.* GHEŢIE; (p. ext.) *în condiţii cotidiane, naturale, lucrurile se comportă aşa cum arată Aristotel.* BL. [Din fr. ***comporter***].

comportaménţ, comportamente n. **1.** mod de a se purta; conduită, comportare: *la om, în general, comportamentul instinctiv nu se mai menţine tocmai în forma sa genuină.* BL.; *continuă să facă aceeaşi jenantă şi derutantă echilibristică verbală şi de comportament.* CF.; **2.** (p. ext.) mod de a se manifesta, de a exista: *Aristotel a rostit o seamă de idei cu privire la comportamentul atîtor fenomene naturale.* BL.; **3.** (psih.) totalitate a reacţiilor unui organism la stimulii interni şi externi: *profesorul... iar o lua de la comportament la reacţie şi la atitudine, o întreagă babilonie.* VOIC. [Din fr. ***comportement***].

comportamentál, ~i, comportamentală, ~e a. care ţine de comportament, referitor la comportament: *dereglări comportamentale.* [Din fr. ***comportemental***].

comportamentísm n. behaviorism. [Din it. ***comportamentismo***].

comportamentíst, ~şti, comportamentistă, ~e a. care ţine de comportamentism, referitor la comportamentism. // m. adept al comportamentismului. [***Comportament***(*ism*) + *-ist*].

comportáre, comportări f. comportament, purtare: *valetul fu frapat de schimbarea produsă în comportarea stăpînului său.* GHEŢIE; (p.ext.) *ne interesează modul de comportare al substanţei sau puterii magice în stare nativă.* BL. [V. ***comporta***].

comportísm n. (rar) mod de comportare. [***Comporta*** + *-ism*].

compóst, composturi n. îngrăşămînt agricol natural din resturi vegetale şi animale amestecate cu unele substanţe minerale. [Din fr., engl. ***compost***, germ. ***Kompost***].

compostá, compostez vb. (tr.) **1.** a marca cu compostorul; **2.** a îngrăşa un teren cu compost. [Din fr. ***composter***].

compostór, compostoare n. aparat pentru imprimarea datei pe biletele de călătorie; aparat pentru perforarea biletelor de călătorie. [Din fr. ***composteur***].

compót, compoturi n. preparat alimentar din fructe fierte cu zahăr: *două borcane de compot cu etichete decolorate.* GHEŢIE; *compot de pere.* [Din fr. ***compote***].

compotiéră, compotiere f. vas în care se serveşte compotul. [Din fr. ***compotier***].

compound [compáund] n. **1.** mod de grupare a două mecanisme, maşini etc.; **2.** material electroizolant obţinut dintr-un amestec de bitum, răşină şi ceară. [Cuv. engl.].

compoundá, compoundez vb. (tehn.; tr.) a face operaţia de compoundare. [Din engl. *compound*].

compoundáre f. 1. (tehn.) reglare a tensiunii generatoare sau a turaţiei la motoarele de curent continuu, prin excitarea suplimentară a maşinii; 2. adăugare de grăsimi într-un ulei mineral pentru a-i spori calităţile. [V. *compounda*].

compozée, compozee f. (bot.) compozită. [Din fr. *composées*].

compozít, ~ţi, compozită, ~e a. (arhit.) alcătuit din elemente disparate, felurite; **ordinul compozit,** ordin arhitectonic antic care combina capitelul ionic cu cel corintian. // f. (bot.; la pl.) familie de plante superioare dicotiledonate, cu frunze de obicei alterne şi cu flori mici, dispuse în inflorescenţe; compozee; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *composités,* lat. *compositus*].

compozitór, compozitori m. 1. persoană care compune lucrări muzicale: *alerg într-o zi spre casa unui compozitor.* VIERU; *Mozart a fost un admirabil compozitor;* 2. (înv.) lucrător într-o tipografie care ordonează literele pentru a forma cuvinte; zeţar. [Din fr. *compositeur*].

compoziţie, compoziţii f. 1. totalitate a elementelor care alcătuiesc o unitate; structură: *romanul ... e genul cel mai pretenţios ... din punctul de vedere al compoziţiei.* IBR.; 2. lucrare şcolară pe o temă dată; compunere; 3. operă artistică (mai ales muzicală): *seara pe lună îşi încerca inspirat compoziţiile la chitară.* CĂL.; 4. mod de dispunere a elementelor unui desen, unei picturi, unei opere literare etc.: *vedem o mulţime de forme, de aspecte ale compoziţiei lui Eminescu.* IBR.; 5. gen de pictură reprezentînd oamenii în acţiune; 6. studiu al regulilor de compunere a operelor artistice (muzicale): *Filimon consultă opere despre armonie şi compoziţie.* CĂL.; 7. interpretare a unui rol de către un actor, bazată pe trăsăturile personajului: *rol de compoziţie;* (şi: (înv.) **compoziţiune**). [Din fr. ***composition,*** lat. ***compositio, -onis,*** germ. ***Komposition***].

compoziţionál, ~i, compoziţională, ~e a. referitor la compoziţia unei opere (de artă): *tabloul este una din categoriile compoziţionale mai frecvent folosite de scriitor.* VIANU. [Din it. ***composizionale,*** germ. ***kompositionell***].

compoziţiúne f. v. compoziţie.

compradór, ~i, compradoră, ~e a. **burghezie compradoră,** parte a burgheziei dintr-o colonie sau dintr-un teritoriu dependent care pactizează cu puterea colonială. // m. membru al acestei burghezii. [Din sp. *comprador*].

comprehensíbil, ~i, comprehensibilă, ~e a. 1. care se poate înţelege (uşor); inteligibil: *multe atitudini stranii ale primitivului devin comprehensibile pe calea aceasta.* BL.; *raţionament comprehensibil;* 2. explicabil, lămurit: *ştiinţele cele mai potrivite pentru a face un om comprehensibil sînt ştiinţele vieţii.* IBR. [Din fr. ***compréhensible,*** lat. ***comprehensibilis***].

comprehensibilitáte f. însuşirea de a fi comprehensibil; inteligibilitate. [Din fr. ***compréhensibilité***].

comprehensiúne f. 1. capacitate de a pătrunde, de a înţelege; pătrundere, înţelegere: *aspectul întrece puterea de comprehensiune logică obişnuită.* BL.; 2. (p. ext.) bunăvoinţă, îngăduinţă, înţelegere: *în mod sincer avea oarecare comprehensiune pentru formele nouă.* IBR.; 3. cunoaştere, cunoştinţă (deplină): *în vederea unei comprehensiuni totale a religiei s-au propus o seamă de definiţii.* BL.; 4. (filoz.) totalitate a elementelor (sau a notelor) unei noţiuni, unei idei; conţinut. [Din fr. ***compréhension,*** lat. ***comprehensio, -onis,*** germ. ***Komprehension***].

comprehensív, ~i, comprehensivă, ~e a. 1. care înţelege repede şi just; inteligent: *un cititor comprehensiv gustă şi pe Maiorescu şi pe Ghreea.* CĂL.; *spirit comprehensiv;* 2. (p. ext.) binevoitor, îngăduitor, înţelegător: *în faza întâia e, ca şi în privinţa limbii, comprehensiv, conştient de nevoile momentului.* IBR.; 3. (rar) inteligibil, comprehensibil: *în dorinţa, dacă nu de a da lămuriri mai comprehensive, cel puţin de a le lămuri, ne vom formula răspunsul în aceeaşi perspectivă.* BL.; 4. (log.) care cuprinde un număr de note, de trăsături; referitor la conţinutul noţiunii. [Din fr. ***compréhensif,*** lat. ***comprehensivus***].

comprehensivitáte f. (rar) comprehensiune, înţelegere. [***Comprehensiv*** + ***-itate***].

comprés, ~şi, compresă, ~e a. (bot.; despre organe) comprimat. // n. text cules strîns, fără spaţii mari între rînduri. [Din germ. ***Kompress***].

compresá, compresez vb. (rar; tr.) a presa, a apăsa: *printr-un proces fatal, justa ambiţie compresată într-un loc iese pulverulentă prin mici spărturi.* CĂL. [De la ***compresă, compresor***].

comprésă, comprese f. bucată de pînză udată cu apă sau cu un medicament, care se aplică pe o rană sau pe o parte bolnavă a corpului: *rămase nemişcat şi înţepenit într-o imensă compresă.* VINEA. [Din fr. ***compresse***].

compresíbil, ~i, compresibilă, ~e a. (fiz.) care îşi poate micşora volumul, care se comprimă cînd creşte presiunea: *gazele sînt foarte compresibile.* [Din fr. ***compressible,*** germ. ***kompressibel***].

compresibilitáte f. (fiz.) proprietatea de a-şi putea micşora volumul cînd creşte presiunea exterioară. [Din fr. ***compressibilité,*** germ. ***Kompressibilität***].

compresiúne, compresiuni f. 1. (fiz.) micşorare a volumului unui corp cu ajutorul unei presiuni exterioare; 2. (fig.) constrîngere morală; 3. presiune, constrîngere: *fiecare articol se ocupa cu o altă latură şi suferea de o parţială compresiune exterioară.* CĂL. [Din fr. ***compression,*** lat. ***compressio, -onis,*** germ. ***Kompression***].

compresív, ~i, compresivă, ~e a. care serveşte pentru a comprima, a strînge: *bandaj compresiv.* [Din fr. ***compressif***].

compresór, compresoare n. 1. maşină pentru ridicarea presiunii unui gaz: *un compresor de aer;* 2. utilaj prevăzut cu un cilindru metalic masiv, cu care se nivelează şi se îndeasă terasamentele. [Din fr. ***compresseur***].

comprimá, comprím vb. (tr.) 1. a exercita o presiune pentru a micşora volumul: *a comprima un gaz;* (fig.) *o mînă era strîns apăsată de inimă, ea comprima convulsiv durerea ce o simţea acolo.* EM.; 2. (fig.) a împiedica să se manifeste; a înăbuşi: *se stăpîni, bucurîndu-se şi mai tare de această veste pe care o comprima în sine.* SAD.; *a comprima mînia, complotul;* 3. a restrînge, a reduce personalul unei întreprinderi sau unei instituţii. [Din fr. ***comprimer***].

comprimábil, ~i, comprimabilă, ~e a. care poate fi comprimat. [Din fr. ***comprimable***].

comprimáre, comprimări f. 1. acţiunea de a comprima; micşorare a volumului cu ajutorul unei presiuni exterioare: *comprimarea aburilor;* 2. restrîngere, reducere (de personal): *în programul lui sta comprimarea învăţămîntului în vederea unei dezvoltări calitative.* CĂL. [V. ***comprima***].

comprimát, ~ţi, comprimată, ~e a. (mai ales despre gaze) supus unei presiuni mari şi avînd un volum restrîns: *frînă cu aer comprimat;* (p. ext.) *de fapt, monadele sînt un fel de lumi comprimate, lumi in-trovertite.* BL. // n. medicament solid obţinut prin comprimarea unor pulberi; pastilă, tabletă. [Din fr. ***comprimé***].

compromís[1], compromisuri n. 1. acord, înţelegere realizată prin cedări reciproce: *puterea de stat centrală a fost nevoită să cadă necontenit la compromisuri cu nobilimea.* BL.; *au ajuns la un compromis;* (p. ext.) *cînd nu se întîmplă să învingă un dialect, limba literară se formează prin compromisuri.* IBR.; 2. cedare de la principiile de corectitudine, de dreptate etc.; acceptare a unor lucruri neconforme exigenţelor morale: *elanul reformator al redacţiei luneca pe calea tuturor compromisurilor.* VINEA; 3. (jur.) convenţie prin care două persoane în litigiu acceptă, pentru rezolvare, să se raporteze la unul sau mai mulţi arbitri; 4. stare intermediară, poziţie de mijloc: *a găsi un compromis între rigoare şi indulgenţă.* [Din fr. ***compromis,*** germ. ***Kompromis***].

compromís[2], ~şi, compromisă, ~e a. 1. discreditat, cu reputaţie proastă: *persoană compromisă; termenul „dogmă" e aproape iremediabil compromis.* BL.; 2. stricat, defect: *instalaţie compromisă;* 3. care nu se mai poate folosi; care este inutilizabil; pierdut: *află că Şerb a murit şi că banii sînt compromişi.* IBR.; *lipsită de ajutorul pacientului, misiunea medicului este practic compromisă.* GHEŢIE. [V. ***compromite***].

compromisóriu, ~ii, compromisorie, ~ii a. (jur.) care este în legătură cu un compromis; **judecată compromisorie,** judecată pronunţată de arbitri. [Din fr. ***compromissoire***].

compromíte, compromit vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) discredita, a face să-şi piardă sau a-şi pierde buna reputaţie: *el are speranţa intimă de a compromite prin ridiculizarea demagogismului însuşi democratismul.* IBR.; *l-a compromis;* 2. (tr.) a pune în pericol; a strica: *îi rămînea în plus riscul de a fi descoperit, arestat şi de a-şi compromite cariera.* GHEŢIE; *a compromite recolta.* [Din fr. ***compromettre,*** lat. ***compromittere***].

compromítere, compromiteri f. acţiunea de a (se) compromite: *un atare epitet acordat cuiva echivalează cu o compromitere.* BL. [V. ***compromite***].

compromiţătór, ~i, compromiţătoáre a. care (poate) compromite: *e terorizată de lacheu care deţine o scrisoare compromiţătoare.* CĂL.; *vorbe compromiţătoare.* [***Compromite*** + ***-ător***].

comptá vb. v. **conta.**

comptábil a. v. **contabil.**

comptabilitáte f. v. **contabilitate.**

comptuár n. v. **contor.**

compulsá, compulsez vb. (rar; tr.) a examina cu atenţie; a cerceta: *a compulsa registrele.* [Din fr. ***compulser***].

compulsáre, compulsări f. acţiunea de a compulsa: *compulsarea documentelor ... ne-au dus la concluziunile următoare.* OD. [V. ***compulsa***].

compúlsie, compulsii f. (med.) nevroză caracterizată prin teama de a nu comite un act impulsiv. [Din fr. ***compulsion,*** lat. ***compulsio, -onis***].

compuncţiós, ~şi, compuncţioásă, ~e a. (rar) neplăcut, jenant, iritant: *impresionante în singurătatea lor nobilă sînt sanatoriile cu mobile infantile de lac alb, cu discreţia compuncţioasă a unui aristocratism medical.* CĂL. [Cf. engl. ***compunctious***].

compúne, compun vb. 1. (tr.) a forma, a alcătui un tot, un întreg: *îşi compune o stemă-sigiliu, reprezentînd pe un ecuson încoronat un luceafăr.* CĂL.; 2. (refl.) a fi alcătuit, a consta din ...: *parcul meu se compune de doi plopi plutaşi, trei paltini.* NEGR.; 3. (tr.) a produce, a crea: *a compus numeroase poezii originale.* CĂL.; *compun versuri;* (absol.) *în cancelarie se punea mult preţ pe meşteşugul lui de a compune.* IBR.; 4. (tr.) a lua o anumită înfăţişare sau ţinută: *ne compunem nişte figuri cucernice şi ascultăm slujba pînă la capăt.* GHEŢIE. [Din lat. ***componere*** (după *pune*)].

compúnere, compuneri f. 1. acţiunea de a (se) compune şi rezultatul ei; îmbinare: *concepe*

geneza unor tipuri biologice prin compunerea de fragmente. BL.; **2.** alcătuire, formare, întocmire (a unui întreg): *păstraseră din mamă-n fiică şi taina compunerii culorilor din buruieni culese de pe hotar.* AG.; **3.** lucrare şcolară asupra unei teme: *nu era zi să nu avem vreo compunere sau o problemă de rezolvat.* GHEŢIE; **4.** operă literară sau muzicală; compoziţie: *citite ca poezie, compunerile lui Eliade sînt imposibile.* CĂL.; **5.** (lingv.) procedeu de formare a cuvintelor prin alipirea a două sau mai multe cuvinte. [V. ***compune***].

compús, ~şi, compusă, ~e a. alcătuit din mai multe părţi sau elemente; (arhit.) **stil compus,** stil format din elemente preluate din mai multe stiluri arhitectonice; (gram.) **timp compus,** timp alcătuit cu ajutorul verbelor auxiliare; (lingv.) **cuvînt compus,** (şi subst. n.) cuvînt rezultat prin reunirea a două sau mai multe cuvinte: *„anotimp" este un compus.* // m. (chim.) substanţă formată din combinarea mai multor substanţe; combinaţie: *compuşii azotului.* [V. ***compune***].

compút, computuri n. calcul al timpului pentru stabilirea datei Paştilor şi pentru socotirea calendarului bisericesc. [Din fr. ***comput,*** lat. ***computus***].

computá, computez vb. (tr.) **1.** a calcula, a număra, a socoti; **2.** (jur.) a scădea preventia din durata unei condamnări. [Din fr. ***computer***].

computábil, ~i, computabilă, ~e a. (rar) calculabil, numărabil: *coloanele unui templu doric sînt computabile, acelea ale unui templu egiptean ori asiat, inumerabile.* CĂL. [Din it. ***computabile;*** cf. lat. ***computabilis***].

computáre, computări f. acţiunea de a computa şi rezultatul ei; **computarea preventiei,** scădere a duratei arestului preventiv din durata unei pedepse privative de libertate. [V. ***computa***].

computatór, computatoare n. (rar) calculator (electronic). [Din lat. ***computator***].

computáţie, computaţii f. comput; (şi: **computaţiune**). [Din fr. ***computation,*** lat. ***computatio, -onis***].

computaţionál, ~i, computaţională, ~e a. care uzează de computer sau de tehnicile prelucrării pe computer: *lingvistică computaţională.* [Din engl. ***computational***].

computaţiúne f. v. **computaţie.**

compúter, computere n. calculator electronic; ordinator; (rar) computator. [Din engl. ***computer***].

computerístic, ~ci, computeristică, ~ce a. care ţine de computer, care se realizează pe computer: *experimente computeristice.* [***Computer*** + ***-istic***].

computerizá, computerizez vb. (tr.) **1.** a introduce folosirea computerelor într-un domeniu de activitate; **2.** a prelucra cu ajutorul computerului. [Din engl. ***computerize***].

computerizáre, computerizări f. acţiunea de a computeriza şi rezultatul ei. [V. ***computeriza***].

computerizát, ~ţi, computerizată, ~e a. **1.** prevăzut cu computere: *serviciu computerizat;* **2.** care foloseşte computerul, care se află sub controlul computerului: *activitate computerizată.* [V. ***computeriza***].

comsomól n. organizaţie comunistă de tineret în Rusia. [Din rus. ***komsomol***].

comsomolíst, ~şti, comsomolistă, ~e m., f. membru al comsomolului. [***Comsomol*** + ***-ist***].

cómte m. v. **conte.**

común, ~i, comună, ~e a. **1.** care aparţine tuturor sau mai multora; folosit de toţi sau de mai mulţi; obştesc: *fenomenele între ele, oricît de deosebite, au o legătură, au o cauză comună.* IBR.; *soarta comună a umanităţii;* **a face cauză comună cu cineva,** a fi de partea cuiva (într-o discuţie, într-o chestiune etc.); de **comun acord,** în perfectă înţelegere; **a nu avea nimic (în) comun cu cineva,** a nu avea nici un fel de relaţii, a nu avea de-a face cu cineva; (jur.) **drept comun,** totalitate a legilor cu aplicare generală: *deţinut de drept comun;* (gram.) **substantiv comun,** nume care se aplică tuturor obiectelor de acelaşi fel; (mat.) **numitor comun,** numitor care aparţine mai multor fracţii; **divizor comun,** număr întreg la care se împart mai multe numere întregi date, astfel ca rezultatul să fie tot un număr întreg; **factor comun,** număr cu care se înmulţesc toţi termenii unei sume; **multiplu comun,** număr care este divizibil prin mai multe numere întregi date; **2.** frecvent, obişnuit: *grandomania poate fi o rea notă etică la un om comun.* CĂL.; *argintul este mai comun decît aurul;* **3.** banal, de rînd, de proastă calitate: *scena a devenit comună în cinematograf.* CĂL.; *loc comun;* (subst. n.) *rar se poate întîlni o mai mare perfecţie a comunului.* CĂL. // n. ceea ce aparţine tuturor sau mai multora; ceea ce este alcătuit pe baze obşteşti; **în comun,** laolaltă, împreună; **a ieşi din comun,** a se distinge, a se evidenţia, a se remarca; **ieşit din comun,** neobişnuit: *în afara unei sagacităţi ieşite din comun, ... e nevoie de o inteligenţă tăioasă ca briciul.* GHEŢIE. [Din lat. ***communis,*** fr. ***commun***].

comunál, ~i, comunală, ~e a. **1.** referitor la comună, care ţine de comună: *cică să ne-apucăm de durat o casă comunală.* AL.; *şcoală comunală; consiliu comunal;* **2.** care leagă două sau mai multe comune: *drum comunal.* [Din fr. ***communal,*** lat. ***communalis***].

comunalísm n. (rar) activitate, politică specifică Comunei din Paris (de la 1871): *muncă nu comunalism; muncă nu bencheturi cu gunoaiele civilizaţiei franceze.* EM. [***Comunal*** + ***-ism***].

comunárd, comunarzi m. partizan, adept sau membru al Comunei din Paris. // a. care ţine de Comuna din Paris, referitor la Comuna din Paris: *se împlinea acest hronograf abandonat cu domnia lui Napoleon III şi revoluţia comunardă.* CĂL. [Din fr. ***comunard***].

comúnă, comune f. **1.** (în trecut; în Europa apuseană) societate a burghezilor unui oraş sau unui tîrg, care avea propria conducere: *emanciparea comunelor;* **2.** (sens curent) unitate administrativă compusă din unul sau mai multe sate, condusă de un primar şi de un consiliu comunal: *comuna săsească e o colectivitate raţională de oameni închişi.* BL.; **3. Camera Comunelor,** una dintre cele două camere ale parlamentului englez: *Camera Comunelor şi Camera Lorzilor;* **4. Comuna din Paris,** formă de guvernare a oraşului Paris instituită în 1871; **5. comuna primitivă,** prima formaţie socială omenească; **6.** (rar) comunitate, colectivitate: *primul trai al comunelor creştine era comunismul bazat pe egalitate economică.* EM. [Din fr. ***commune***].

comunéros m. pl. **1.** denumire a oraşelor libere din Castilia, care s-au răsculat în 1520; **2.** denumire dată răsculaţilor din 1871 din Noua Granadă. [Cuv. sp.].

comuniánt, ~ţi, comuniantă, ~e m., f. persoană care primeşte comuniunea. [Din fr. ***communiant***].

comunicá, comúnic vb. **1.** (tr.) a transmite, a da: *trag concluziile, de fapt o scurtă recapitulare, le comunic tema compunerii pentru ora următoare.* GHEŢIE; *vă rugăm să ne comunicaţi observaţiile dvs. în scris;* **2.** (tr.) a face cunoscut, a informa, a spune: *se întîmpla să intre numai pentru a-i comunica că i-a fost dor de ea.* GHEŢIE; *a comunica un secret;* **3.** (intr.) a fi, a se pune în legătură cu...: *sînt obscuri autorii care, dorind să se exprime cît mai complet şi mai profund, nu mai ajung să comunice cu alţii.* VIANU; **4.** (intr.) a fi în legătură cu ..., în contact cu ...: *cele două moduri ontologice, ireductibile unul la altul, chiar dacă ele comunică, se disting.* BL.; *această poartă comunică cu o subterană.* [Din fr. ***communiquer***].

comunicábil, ~i, comunicabilă, ~e a. **1.** care poate fi comunicat; **2.** care poate fi pus în comunicare. [Din fr. ***communicable***].

comunicabilitáte f. (rar) **1.** posibilitate de a comunica, de a transmite informaţii: *trăirea în societate a indivizilor umani, într-o atmosferă de comunicabilitate, este în general mijlocul cel mai puternic de promovare a posibilităţilor umane.* BL.; **2.** faptul de a fi comunicabil. [***Comunicabil*** + ***-itate***].

comunicánt, ~ţi, comunicantă, ~e a. care comunică cu altceva, care este în legătură cu altceva; **vase comunicante,** sistem de tuburi verticale, care comunică între ele la bază, încît un lichid turnat în unul trece şi la celelalte, urcîndu-se la acelaşi nivel: *Leonardo a dat preţioase „observaţii" cu privire la vasele comunicante.* BL. [Din fr. ***communicant***].

comunicáre, comunicări f. **1.** înştiinţare, ştire, veste: *tinerii coconi ascultară, cu luare-aminte, comunicarea.* SAD.; **2.** transmitere de informaţii, de mesaje (prin vorbire): *foamea împiedică comunicarea lesnicioasă a ideilor.* GHEŢIE; **3.** raport, relaţie, legătură: *comunicarea cu lumea se face în proverbe ce condensează o înţelepciune steriotipată.* CĂL.; **mijloace de comunicare (în masă),** suma posibilităţilor de informare a mediului public (radio, televiziune, publicaţii etc.); **4.** prezentare a unei contribuţii ştiinţifice personale; contribuţia ce face obiectul prezentării. [V. ***comunica***].

comunicát, comunicate n. **1.** informaţie oficială specială transmisă prin presă, radio etc.: *tocmai se difuzase la radio un comunicat.* GHEŢIE; **2.** buletin oficial al comandamentului unei armate aflate în război, care informează asupra operaţiunilor militare: *aici găseam comunicatele militare ale armatelor ce se băteau.* GHEŢIE. [Din germ. ***Kommunikat,*** fr. ***communiqué***].

comunicatív, ~i, comunicativă, ~e a. **1.** care se transmite uşor de la o persoană la alta: *rîsul este comunicativ;* **2.** care intră uşor în legătură cu alţii; sociabil: *om comunicativ.* [Din fr. ***communicatif,*** lat. ***communicativus***].

comunicativitáte f. însuşirea de a fi comunicativ: *era un om dedicat bucuriilor inedite, somptuos, plin de o jovială comunicativitate.* CĂL. [***Comunicativ*** + ***-itate***].

comunicatór, comunicatori m. (rar) cel care comunică, care are relaţie cu cineva: *artistul e geniul inspirat de divinitate, profetul, comunicatorul cu Divinitatea.* CĂL. [***Comunica*** + ***-tor***].

comunicáţie, comunicaţii f. **1.** acţiunea de a comunica şi rezultatul ei; **2.** (înv.) informaţie, ştire; **3.** mijloc de comunicare, de legătură între două puncte (geografice); contact, legătură (rutieră, aeriană, radio etc.): *comunicaţiunea cu mănăstirea se face printr-un pod umblător.* ODOB.; (p.ext.) *cum ştim că între literatură şi între curentele sociale e totdeauna o comunicaţie, este destul de explicabil acest lucru.* IBR.; (şi: (înv.) **comunicaţiune**). [Din fr. ***communication,*** lat. ***communicatio, -onis***].

comunicaţionál, ~i, comunicaţională, ~e a. care ţine de comunicaţie, referitor la comunicaţie: *activitate comunicaţională.* [Din fr. ***communicationnel***].

comunicaţiúne f. v. **comunicaţie.**

comunísm n. **1.** doctrină socială şi politică care urmăreşte proprietatea comună asupra bunurilor: *în Rusia, comunismul are o mulţime de adepţi.* EM.; *te suspectă probabil de comunism.* GHEŢIE; **2.** organizare economică şi socială bazată pe desfiinţarea proprietăţii particulare în favoarea proprietăţii colective: *detesta socialismul şi comunismul sub cuvînt de integritate ireductibilă.* CĂL.; **3.** (p. ext.) viaţă în comun; activitate în comun; proprietate

în comun: *primul trai al comunelor creştine era comunismul bazat pe egalitatea economică.* EM.; (p. ext.) *mai toţi profesau un comunism sexual înspăimîntător.* CĂL. [Din fr. ***communisme,*** germ. ***Kommunismus***].

comuníst, ~şti, comunístă, ~e a. **1.** care ţine de comunism, referitor la comunism: *ideologie comunistă;* **2.** care urmăreşte triumful revoluţiei sociale, care luptă pentru comunism: *acest erou participă la o mişcare comunistă.* CĂL.; **3.** care propagă, care susţine ideologia comunismului: *în 1947 întocmea un volum de versuri comuniste.* CĂL. // m., f. adept al comunismului: *un grup de comunişti se aduna în cîte un colţ.* GHEŢIE. [Din fr. ***communiste***].

comunitár, ~i, comunitară, ~e a. referitor la o comunitate, care ţine de o comunitate. [Din fr. ***communitaire***].

comunitarísm m. caracter comunitar. [Din fr. ***communitarisme***].

comunitáte, comunităţi f. **1.** totalitate a persoanelor care trăiesc în acelaşi loc, avînd aceleaşi obiceiuri, norme de viaţă etc.; colectivitate: *dăduse lecţii la o şcoală străină, la şcoala comunităţii evanghelice.* CĂL.; *comunitate religioasă;* **2.** faptul de a fi comun; posesiune în comun: *comunitate de interese, de idei.* [Din lat. ***communitas, -atis,*** fr. ***communauté***].

comuniúne, comuniuni f. **1.** legătură strînsă, unire: *i se părea astfel că intră în comuniune cu sufletul moartei.* SAD.; **2.** (bis.) împărtăşanie. [Din fr. ***communion,*** lat. ***communio, -onis***].

comunizá, comunizez vb. (tr.) a trece la comunism; a face să devină comunist. [***Comun*** + ***-iza;*** cf. ***comunizant***].

comunizánt, ~ţi, comunizantă, ~e a. care ţine de comunism; referitor la comunism: *idei comunizante.* [Din fr. ***communisant***].

comunizáre, comunizări f. acţiunea de a comuniza şi rezultatul ei; trecere la comunism: *ruşii au impus comunizarea României.* [V. ***comuniza***].

comutá, comút vb. (tr.) **1.** (jur.) a schimba o pedeapsă prin alta mai uşoară; **2.** a înlocui o conexiune electrică prin alta; a schimba sensul curentului electric; **3.** (mat.) a realiza operaţia de comutare. [Din lat. ***commutare,*** fr. ***commuter***].

comutábil, ~i, comutabilă, ~e a. care poate fi schimbat: *pedeapsă comutabilă.* [Din fr. ***commutable***].

comutáre, comutări f. **1.** acţiunea de a comuta şi rezultatul ei; **2.** (mat.) operaţie de schimbare a ordinii numerelor dintr-un şir; **3.** (lingv.) procedeu de înlocuire a unui element al limbii cu altul pentru a-i determina valoarea. [V. ***comuta***].

comutatív, ~i, comutativă, ~e a. care ţine de comutaţie: *drept comutativ.* [Din fr. ***commutatif***].

comutativitáte f. proprietate a unei relaţii sau a unei operaţii matematice de a fi independentă de ordinea elementelor pe care le conţine. [***Comutativ*** + ***-itate***].

comutatoáre, comutatoare f. maşină electrică pentru transformarea curentului alternativ în curent continuu şi invers. [***Comuta*** + ***-toare***].

comutatór, comutatoare n. dispozitiv pentru închiderea şi deschiderea unui circuit electric, pentru înlocuirea unei conexiuni electrice cu alta etc.; buton, întrerupător: *comutatorul pocni brutal şi camera fu inundată de lumină.* GHEŢIE. [Din fr. ***commutateur***].

comutáţie, comutaţii f. **1.** schimbare, comutare; **2.** totalitate a operaţiilor de conectare şi de deconectare a liniilor în vederea realizării unei legături telefonice; **3.** proces de schimbare rapidă a sensului sau a valorii curentului unei maşini electrice; **4.** (jur.) schimbare a unei pedepse în alta mai mică; **5.** figură de stil prin care sînt puse în opoziţie două propoziţii astfel încît prin schimbarea ordinii cuvintelor să rezulte un sens contrar; (şi: (înv.) **comutaţiune**). [Din fr. ***commutation,*** lat. ***commutatio, -onis***].

comutaţiúne f. v. **comutaţie.**

con-[1] element de compunere cu semnificaţia „împreună cu"; (şi: **co-**). [Din fr. ***con-,*** lat. ***cum-***].

con[2]**, cónuri** n. **1.** (geom.) suprafaţă generată de o dreaptă care se mişcă sprijinindu-se pe o curbă închisă şi pe un punct; **2.** corp geometric mărginit de o astfel de suprafaţă şi de un plan; **3.** (p. ext.) aspect, figură similară unui astfel de corp geometric: *un con de lumină cu care se luminează un corp macroscopic.* BL.; **4.** fructul coniferelor, format dintr-un ax cu numeroşi solzi lemnoşi; **5.** (geol.) **con vulcanic,** formă de relief, asemănătoare unui munte, construită din lavă; **6.** (astr.) **con de umbră,** umbră proiectată de o planetă în direcţia opusă Soarelui. [Din lat. ***conus,*** fr. ***cône***].

conabíu, ~ii, conabie, ~ii a. (înv.) roşu-închis, vişiniu: *frumoase farfurii! cu chenar dublu, unul conabiu ... şi altul pembe.* CAR.; *perdelele de la fiece fereastră sînt de tibet cu o parte albastră şi cu alta conabie sau roşie.* MACED.; (subst.) *de la un pembe cît mai spălăcit, pînă la conabiul cel mai posomorît.* CAR. [Din turc. ***kunebi*** „de cînepă"].

conác, conace n. **1.** (înv.) loc de popas, staţie de poştă: *ordine strașnice pentru caleşti, cai de poştă şi conace.* GHICA; **a face conac,** a poposi; **2.** reşedinţă a unui ispravnic, a unui vizir sau a unui paşă: *la conac că-i aducea, la conac lîngă geamie.* POP.; **3.** casă boierească la o moşie: *în uşa conacului îl aştepta Profiriţa vestită de clopoţeii cailor.* GHEŢIE; **4.** distanţă între două staţii de poştă: *aruncă buzduganul cale de trei conace.* ISP.; **5.** interval de timp egal cu o jumătate de zi: *poporul împarte ziua în două conace sau popasuri, unul la amiază şi celălalt la apusul soarelui.* [Din turc. ***konak***].

conacciu, conaccii m. (înv.) persoană care avea sarcina de a pregăti un conac pentru primirea oaspeţilor; administrator al unui conac: *avusese slujba de conacciu.* CĂL. [Din turc. ***konakçy***].

conát, ~ţi, conată, ~e a. (bot.; despre organe) concrescut, unit la bază. [Din lat. ***connatus,*** it. ***connato***].

conaţionál, ~i, conaţională, ~e a. şi m., f. (persoană) care face parte din aceeaşi naţiune cu alta, considerată prin raportare la aceasta: *locuia împreună cu alţi conaţionali.* CĂL.; *aş mai adăuga aplecarea multor conaţionali de-ai noştri spre fetişism şi idolatrie.* CF. [***Con-***[1] + ***naţional***].

conăcár, conăcari m. **1.** (înv.) persoană care avea în sarcină găzduirea domnului sau a marilor boieri şi dregători; **2.** (reg.) flăcău care însoţeşte pe mire în ziua nunţii, cînd pleacă după mireasă: *se pornesc călări prin sat conocarii mirelui.* MAT.; (şi: (reg.) **conocar**). [***Conac*** + ***-ar***; pentru sensul **2** v. ***colăcar***].

conăcăríe, conăcării f. (reg.) oraţie de nuntă: *ştie a spune atîtea bongoase şi conocăria pe la nunţi.* CR.; *îndată ce s-a spus conocăria, mireasa prinde a se găti de plecare.* MAT.; (şi: **conocărie**). [***Conăcar*** + ***-ie***].

conăcí, conăcesc vb. (înv.; intr. şi refl.) a face popas, a poposi, a rămîne peste noapte: *turcii se conăciră într-un sat.* BĂLC. [***Conac*** + ***-i***].

conăcíre, conăciri f. (înv.) acţiunea de (se) a conăci; popas. [V. ***conăci***].

con brio adv. cu strălucire. [Cuv. it.].

concasá, concasez vb. (tr.) a sfărîma un material solid: *a concasa pietre.* [Din fr. ***concasser***].

concasáre, concasări f. acţiunea de a concasa şi rezultatul ei. [V. ***concasa***].

concasór, concasoare n. maşină de sfărîmat materiale dure. [Din fr. ***concasseur***].

concatenáţie, concatenaţii f. **1.** înlănţuire retorică de anadiploze succesive; **2.** (lingv.) înlănţuire a elementelor vecine, în plan sintagmatic. [Din fr. ***concaténation***].

concáv, ~i, concavă, ~e a. care prezintă o adîncitură: *punem două mari oglinzi concave una-n faţa alteia.* EM.; (p. ext.) *să mă lungesc puţin pe coasta dulce şi concavă.* PETR. [Din lat. ***concavus,*** fr. ***concave***].

concavitáte, concavităţi f. adîncitură, scobitură a unui corp concav; (p.ext.) *poetul se trage în concavitatea odăii.* CĂL. [Din fr. ***concavité***].

cóncă, conci şi (rar) **conce** f. **1.** cochilie mare concavă: *se introduc cîteva elemente din natură, ... asperităţi stîncoase, conce şi scoici.* CĂL.; **2.** (anat.) cavitate a pavilionului urechii; **3.** (arhit.) acoperămînt în forma unei jumătăţi de cupolă. [Din lat., it. ***conca***].

concedá vb. v. **concede.**

concéde, conced vb. (tr.) **1.** a ceda un drept, un privilegiu: *era să fie liber, sau să continuie lucrarea în regie, sau să o conceadă la o companie de constructori.* GHICA; *a concede unei companii o linie ferată;* **2.** a îngădui, a încuviinţa, a fi de acord: *concedem fireşte că şi indiciile empirice sugerau o ipoteză de această factură.* BL.; (refl. pas.) *dacă se concede că în planul valorilor o operă e produsul libertăţii, nimeni n-a contestat vreodată că opera ca fenomen social oglindeşte mediul.* CĂL.; (intr.) *zi-le cum vrei, concedă Barbu.* VINEA; (şi: **conceda**). [Din lat. ***concedere,*** fr. ***concéder***].

concédere, concederi f. faptul de a concede; concesie. [V. ***concede***].

concediá, concediez vb. (tr.) **1.** (rar) a da drumul cuiva, a îngădui să se retragă: *m-am oprit, aşteptînd să mă concedieze.* GHEŢIE; **2.** a elibera dintr-o funcţie, a îndepărta din serviciu; a da afară, a disponibiliza: *a concedia un funcţionar;* (fig.) *întors de pe front, concediază amabil pe un adorator al soţiei sale.* CĂL. [Din fr. ***congédier;*** cf. ***concede***].

concediére, concedieri f. acţiunea de a concedia şi rezultatul ei; eliberare din serviciu, dare afară. [V. ***concedia***].

concédiu, concedii n. interval de timp în care un angajat este scutit de a presta muncă: *Laura avea să-şi ia concediu de la catedră.* GHEŢIE; *concediu medical;* (şi: **congediu**). [Din it. ***congedo,*** fr. ***congé***; cf. ***concede***].

concení, concenesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a extermina, a nimici: *de-ar veni moartea să-i concenească cu toată soartea.* DOS.; *vom conceni şi pe fraţii tăi.* ISP. [Din sl. ***koničati***].

concénie, concenii f. (înv.) exterminare, nimicire. [Din sl. ***koničanie***].

concentrá, concentrez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) reuni într-un centru; a (se) strînge, a (se) acumula într-un singur loc: *formula concentrează într-o abstracţiune o serie de relaţiuni analoage.* BL.; *piesa nu are descărcări vizibile şi se concentrează într-un fel de tablouri istorice.* CĂL.; **2.** (tr.) a mări conţinutul procentual al unui component dintr-o soluţie sau dintr-un amestec: *a concentra siropuri;* **3.** (refl.) a-şi încorda şi a-şi orienta atenţia sau gîndirea; a fi absorbit de ceva: *s-a concentrat la un moment dat asupra unor observaţiuni cotidiene.* BL.; **4.** (tr.) a chema vremelnic sub arme un rezervist: *în primăvara aceea, au fost concentraţi opt sute de recruţi.* SAD.; **5.** (tr.) a separa părţile utile din minereul brut. [Din fr. ***concentrer***].

concentráre, concentrări f. **1.** acţiunea de a (se) concentra şi rezultatul ei; **2.** orientare prelungită a conştiinţei asupra unui obiect, unei probleme sau unei activităţi: *ascultase fiecare cuvînt al lui Iuga cu sufletul la gură, într-o stare de maximă concentrare.* GHEŢIE; **3.** strîngere la un loc (în mare număr); adunare: *se cerea concentrarea de*

forţe militare şi poliţieneşti. GHEŢIE; **4.** separare a minereurilor utile de steril; **5.** (chim.) mărire a concentraţiei unui component dintr-un amestec sau dintr-o soluţie; **6.** chemare vremelnică sub arme a unui rezervist: *se apropia sfîrşitul concentrării, şi lumea era din ce în ce mai obosită.* SAD.; **7. lagăr de concentrare,** loc în care regimurile totalitare îi închid pe cei consideraţi periculoşi. [V. ***concentra***].

concentrát, ~ţi, concentrată, ~e a. **1.** care are o concentraţie mare: *întunericul se limpezea ca o soluţie concentrată în care stau topite toate sărurile.* VOIC.; *acid concentrat;* (p.ext.) *text concentrat;* (adv.) *rezumă concentrat toată experienţa şi dorul de ghicire ale omului.* BL.; **2.** (fig.) care se acumulează fără a răbufni: *furie concentrată;* **3.** concis: *nu cunosc în literatura românească un stil mai concentrat.* IBR. // n. **1.** produs minier bogat în minerale utile; **2.** produs alimentar care conţine într-un volum mic un procent mare de substanţe hrănitoare. [V. ***concentra***].

concentratív, ~i, concentrativă, ~e a. (rar) care concentrează, care cumulează, strînge la un loc: *nu cunosc în literatura românească ... o mai mare pază de cuvinte neesenţiale, cuprinse deja în cuvîntul unic, concentrativ.* IBR. [***Concentrat*** + ***-iv***].

concentráţie, concentraţii f. (chim.) raport între cantitatea de substanţă dizolvată şi cantitatea de solvent dintr-o soluţie; (şi: (înv.) **concentraţiune**). [Din fr. ***concentration***].

concentraţionár, ~i, concentraţionară, ~e a. referitor la lagărele de concentrare. [Din fr. ***concentrationnaire***].

concentraţiúne f. v. concentraţie.

concéntric, ~ci, concentrică, ~ce a. care are centrul comun cu altul: *privea plictisit în vale cercurile concentrice de marmură ale teatrului.* TUD.; (p.ext.) *naraţiunea are două realităţi concentrice.* CĂL. // adv. (în forma unor curbe) cu acelaşi centru: *argumentele se adună concentric într-un singur focar.* EM. [Din fr. ***concentrique***].

concépe, concep vb. **1.** (tr.) a imagina, a crea, a gîndi ceva nou: *omul, ca şi toate celelalte făpturi organice, trebuie conceput ca rezultat al unei evoluţii.* BL.; *a concepe o idee, un plan;* (refl.) *Eminescu se concepea pe dînsul şi generaţia lui ca o generaţie care nu mai e în continuitate.* IBR.; **2.** (tr.) a pricepe, a înţelege: *nu putem concepe o mai frumoasă combinaţie de cuvinte.* IBR.; **3.** (intr.; despre femei) a rămîne însărcinată: *a fost sedusă ... şi adusă în stare de a concepe.* CĂL.; (tr.) *eu ştiu ceasul şi ziua în care a fost conceput* [copilul] *şi conştiinţa nu poate fi de nimic întunecată.* SAD.; **4.** (tr.) a urzi, a gîndi, a plănui: *pare să fi conceput o oarecare inimiciţie împotriva paşoptiştilor.* CĂL. [Din lat. ***concipere***].

concépere, conceperi f. **1.** acţiunea de a concepe; creare; imaginare, plănuire: *orice lucrare literară însemnată cuprinde ... actul intelectual al observaţiei şi conceperei.* EM.; **2.** fecundaţie, procreare: *doi gemeni sînt feţe omeneşti cu totul deosebite din momentul naşterii şi chiar al conceperii lor.* STĂNIL. [V. ***concepe***].

concépt, concepte n. **1.** noţiune, idee generală: *conceptul şi intuiţia concretă aparţin unor planuri diverse de cunoaştere.* BL.; *Dimitrie nu cunoştea unele din conceptele şi dogmele de bază ale religiei creştine.* GHEŢIE; **2.** ciornă, schiţă, primă redactare: *face conceptele scurte şi nu respectă cu stricteţă formele consacrate.* VLAH. [Din lat. ***conceptus,*** fr. ***concept,*** germ. ***Konzept***].

conceptácul, conceptacule n. cavitate mică în care se formează gameţii la unele criptogame. [Din fr. ***conceptacle,*** lat. ***conceptaculum***].

conceptíbil, ~i, conceptibilă, ~e a. de conceput; logic admis(ibil): *ura defensivă de rasă e conceptibilă.* CĂL. [***Concept*** + ***-ibil;*** cf. germ. ***konzeptibel***].

conceptísm n. **1.** şcoală literară spaniolă caracterizată prin cultul pentru alegorie şi prin erudiţie scolastică: *omul, aşa de înţelept în materie etică, este autorul unui manual ..., cod al conceptualismului.* CĂL.; **2.** aplicare a preceptelor acestei şcoli la un autor, într-o operă literară: *conceptismul lui e un exces de bufonerie, de invenţie satirică.* CĂL. [Din fr. ***conceptisme,*** it. ***concettismo,*** sp. ***conceptismo***].

conceptíst, ~şti, conceptistă, ~e a. care ţine de conceptism; referitor la conceptism. // m., f. adept al conceptismului: *satiricul ... este el însuşi un „conceptist".* CĂL.; (adj.) *unul dintre poeţii conceptişti... dedică iubitei lui... sonetul.* VIANU. [Din fr. ***conceptiste,*** it. ***concettista,*** sp. ***conceptista***].

conceptístic, ~ci, conceptistică, ~ce a. care se caracterizează prin subtilitate excesivă, rafinament şi artificiozitate. [Din it. ***concettistico***].

conceptív, ~i, conceptivă, ~e a. (rar) abstract, conceptual: *entitate conceptivă.* [Din fr. ***conceptif***].

conceptivitáte f. fecunditate a femeii. [Din fr. ***conceptivité***].

conceptuál, ~i, conceptuală, ~e a. **1.** care ţine de concept; conceptiv, abstract: *în războiul declarat cunoaşterii conceptuale, nu e în stare să evite categorialul.* BL.; **2.** care uzează de concepte, care aderă la cunoaşterea pe bază de concepte: *toţi erau mai mult sau mai puţin conceptuali.* CĂL. [Din lat. ***conceptualis,*** fr. ***conceptuel,*** germ. ***konzeptuell***].

conceptualísm n. concepţie filozofică scolastică, care contesta existenţa generalului independentă de lucrurile singulare, dar considera conceptele ca fiind preexistente experienţei: *nominalismului i se recunoaşte ... meritul de a fi încercat cu succes să elibereze spiritul de un conceptualism desuet.* BL. [Din lat. ***conceptualismus,*** fr. ***conceptualisme,*** germ. ***Konzeptualismus***].

conceptualíst, ~şti, conceptualistă, ~e a. care ţine de conceptualism, referitor la conceptualism. // m. adept al conceptualismului. [Din lat. ***conceptualistus, conceptualista,*** fr. ***conceptualiste***].

conceptualitáte f. **1.** caracterul, însuşirea de a fi conceptual, abstract, raţional: *conceptualitatea limbajului e compensată prin corpul cuvîntului.* BL.; **2.** (rar) ceea ce ţine, se raportează la concept, la noţiune: *aicea ... poate fi vorba ... numai despre conceptualitatea vorbei.* EM. [***Conceptual*** + ***-itate***].

conceptualizá, conceptualizez vb. (tr.) a da formă de concept; a transpune în concepte o teorie: *poeta încearcă să conceptualizeze imaginea sălciei.* CĂL.; (intr.) *capacitatea limbii de a conceptualiza.* [Din fr. ***conceptualiser,*** germ. ***konzeptualisieren***].

conceptualizáre, conceptualizări f. acţiunea de a conceptualiza: *orice conceptualizări sub raportul conţinutului sînt nu numai permise, dar chiar obligatorii.* CĂL.; *alegoria se produce... prin conceptualizarea şi personificarea unei impresii concrete.* VIANU. [V. ***conceptualiza***].

conceptualizát, ~ţi, conceptualizată, ~e a. transpus în concept: *totul e prea conceptualizat.* CĂL. [V. ***conceptualiza***].

concépţie, concepţii f. **1.** sistem de idei, interpretare a faptelor; mod de a concepe ceva; obiectul conceput: *a ajutat pe oameni să-şi facă o concepţie mult mai largă asupra lumii.* IBR.; *concepţie originală;* **2.** zămislire, procreare (a unui copil): *catolicii formulaseră încă înainte şi dogma despre imaculata concepţie a Mariei.* BL.; (şi: (înv.) **concepţiune**). [Din lat. ***conceptio, -onis,*** fr. ***conception,*** germ. ***Konzeption***].

concepţionál, ~i, concepţională, ~e a. referitor la concepţie, care ţine de concepţie: *premise concepţionale.* [Din engl. ***conceptional,*** germ. ***konzeptionell***].

concepţiúne f. v. concepţie.

concérn, concerne şi concernuri n. reuniune de întreprinderi economice sub o conducere unitară. [Din engl. ***concern,*** germ. ***Konzern***].

concérne, pers. 3 **concerne** vb. (franţuzism; tr.) a privi; a viza: *convenisem cu fratele meu, un an înaintea morţii sale, asupra punctelor concernînd revizuirea operei.* [Din fr. ***concerner***].

concért, concerte n. **1.** interpretare în public a unor opere muzicale: *repetau concertul ce se găteau să dea.* GHICA; (fig.) *acolo ascultă concertul privighitorilor şi clocotul Siretului.* CĂL.; **2.** compoziţie muzicală amplă cu solişti şi orchestră; **3.** reuniune de sunete, de strigăte: *concert de aclamaţii;* **4.** (fig.) acord, unire: *din al lumii splendid concert de admirări.* AL. [Din fr. ***concert,*** it. ***concerto,*** germ. ***Konzert***].

concertá, concertez vb. **1.** (intr.) a da un concert; **2.** (rar; refl.) a se reuni, a se învoi: *aici au să se adune spre a se concerta.* AL. [Din it. ***concertare,*** fr. ***concerter,*** germ. ***konzertieren***].

concertánt, ~ţi, concertantă, ~e a. **1.** cu caracter de concert; în formă de concert: *spectacol concertant;* **simfonie concertantă,** simfonie în care două sau mai multe instrumente au roluri dominante în orchestră; **2.** care susţine un concert: *orchestră concertantă.* [Din fr. ***concertant,*** germ. ***konzertant***].

concertínă, concertine f. instrument muzical asemănător cu acordeonul, cu feţele laterale hexagonale. [Din fr. ***concertino***].

concertíno n. concert instrumental de mici proporţii. [Cuv. it.].

concertíst, concertişti m. persoană care dă concerte. [Din fr. ***concertiste***].

concertístic, ~ci, concertistică, ~ce a. care ţine de concert, referitor la concert. [***Concert*** + ***-istic***].

concértmaistru m. primul violonist într-o orchestră. [Din germ. ***Konzertmeister***].

concérto grosso n. compoziţie muzicală în care un mic grup de instrumente cîntă alternativ cu restul orchestrei. [Cuv. it.].

concésie, concesii f. **1.** faptul de a concede; îngăduinţă, cedare în folosul cuiva: *a fost nevoit să facă concesii împotriva convingerilor sale.* IBR.; *sub presiunea noilor condiţii istorice ea se acomodează la concesii conservatoare sau de restaurare.* BL.; **2.** obiectul cedat; **3.** (în forma **concesiune**) drept de a exploata un serviciu sau un bun al statului; (p. ext.) obiect al unei astfel de exploatări: *luă concesiunea restaurantului gării Buzău.* CĂL.; (şi: **concesiune**). [Din fr. ***concession,*** lat. ***concessio, -onis,*** germ. ***Konzession***].

concesioná, concesionez vb. (tr.) a da în concesiune. [De la ***concesiune***].

concesionál, ~i, concesională, ~e a. (jur.) care ţine de concesiune. [Din fr. ***concessionale***].

concesionár, concesionari m. persoană care a obţinut o concesiune. [Din fr. ***concessionnaire,*** germ. ***Konzessionär***].

concesionáre, concesionări f. faptul de a concesiona. [V. ***concesiona***].

concesiúne f. v. concesie.

concesív, ~i, concesivă, ~e a. **1.** care face concesii; îngăduitor: *curtea de la Viena, arătîndu-se concesivă, încerca totuşi să prezinte stările din Transilvania în altă lumină.* BL.; **2.** care exprimă o concesie, care are conţinut de concesie: *scriitorul întrebuinţează construcţii adversative sau concesive.* VIANU; **3.** (gram.) **propoziţie concesivă,** (şi subst. f.) propoziţie secundară care arată că acţiunea din regentă se realizează, deşi există o piedică; **conjuncţie concesivă,** conjuncţie care introduce

o astfel de propoziţie. [Din lat. ***concessivus,*** fr. ***concessif,*** germ. ***konzessiv***].

concesivitáte f. (rar) caracterul, însuşirea de a fi concesiv: *concesivitatea el şi-o demonstrează şi dincolo de limitele cu care protestanţii ţineau încă să se îngrădească.* BL. [***Concesiv*** + ***-itate***].

concetăţeán, concetăţeni m. persoană considerată în raport cu alta care este din acelaşi stat sau oraş; compatriot; concitadin: *concetăţenii sînt disprepuitori şi sceptici faţă de putinţele fiului unei femei sărace.* CĂL. [***Con-***[1] + ***cetăţean;*** cf. fr. ***concitoyen***].

concheránt, ~ţi, concherantă, ~e a. (franţuzism) cuceritor: *popoare concherante.* BĂLC. [Din fr. ***conquérant***].

conchétă, conchete f. (franţuzism) cucerire (în special galantă): *ai făcut fără ştire o conchetă.* AL. [Din fr. ***conquête***].

conchíde, conchíd vb. (tr. şi intr.) **1.** a încheia o expunere, o cercetare etc.; **2.** a trage o concluzie; a conclude; **3.** a fi de părere, a se pronunţa pentru ...: *avocatul conchide pentru pedeapsa cu moartea.* [Din lat. ***concludere*** (după *închide*)].

conchídere, conchíderi f. acţiunea, faptul de a conchide; concluzie, hotărîre. [V. ***conchide***].

conchiliologíe f. ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul scoicilor. [Din fr. ***conchyliologie***].

conchistadór, conchistadori m. spaniol plecat pentru cuceriri de teritorii americane: *plecînd în călătoria lor pe mare, ca atîţi exploratori şi conchistadori ai vremii,... întîlnesc un vas încărcat cu călugări.* VIANU. [Din sp., fr. ***conquistador***].

conchístă, conchiste f. cucerire, lucru cucerit: *despotismul este sufletul concuistei.* BĂLC.; (şi: (înv.) **concuistă**). [Din sp., it. ***conquista***].

concl, cónclui n. **1.** (reg.) cerc de lemn, de lînă etc., purtat de ţărăncile măritate pe creştetul capului, sub basma; **2.** coc de păr: *tînăra fecioară se arătă cu conciul semănat cu diamanturi.* OD. [Din magh. ***konty***].

concíclic, ~ci, conciclică, ~ce a. (despre puncte) care se află pe acelaşi cerc. [***Con-***[1] + ***ciclic***].

conciliá, conciliez vb. **1.** (tr.) a împăca, a înlătura divergenţele (de interese, de opinii etc.); **2.** (tr.) a pune de acord ceea ce este contrar; **3.** (refl.) a se învoi, a se împăca: *toate se reduc ... şi se conciliază în tendinţa lui permanentă şi dominantă.* IBR. [Din lat. ***conciliare,*** fr. ***concilier***].

conciliábil, ~i, conciliabilă, ~e a. care se poate concilia. [Din fr. ***conciliable***].

conciliábul, conciliabule n. consfătuire (secretă) între oameni care uneltesc: *au făcut să se aprobe printr-un conciliabul ţinut la Constantinopole secta iconoclaştilor.* EM. [Din fr. ***conciliabule,*** lat. ***conciliabulum***].

conciliánt, ~ţi, conciliantă, ~e a. împăciuitor, uşor de înduplecat: *e natural şi aproape obligatoriu, conveni conciliant Dimitrie.* GHEŢIE. [Din fr. ***conciliant***].

conciliatór, ~i, conciliatoáre a. şi m., f. împăciuitor: *ton conciliator.* [Din fr. ***conciliateur,*** lat. ***conciliator***].

conciliatorísm n. atitudine sau acţiune împăciuitoare. [Din it. ***conciliatorismo***].

conciliatoríst, ~şti, conciliatoristă, ~e a. care ţine de conciliatorism, referitor la conciliatorism; conciliator: *o gazetă..., dînd, prin denaturarea ideilor scriitorului, o întrepretare interesat conciliatoristă operei sale,... îl laudă.* CĂL. [***Concilitor(ism)*** + ***-ist***].

conciliatóriu, ~ii, conciliatorie, ~ii a. (înv.) care tinde spre un acord, spre conciliere: *demers conciliatoriu.* [Din fr. ***conciliatoire***].

conciliáţie, conciliaţii f. (înv.) conciliere: *se încearcă de o politică de conciliaţie, fără a izbuti.* BĂLC. [Din fr. ***conciliation,*** lat. ***conciliatio, -onis***].

conciliére, concilieri f. acţiunea de a (se) concilia şi rezultatul ei; acord, împăcare; (înv.) conciliaţie: *el însuşi se casătoreşte cu fata boierului expropriat, ca spre a simboliza concilierea între clase.* CĂL. [V. ***concilia***].

concíliu, concilii şi (înv.) **concílie** n. adunare de arhierei în care se decide asupra unei chestiuni de dogmă sau de disciplină ecleziastică; sinod: *Maior se extinde pe larg asupra conciliului de la Florenţa.* BL.; *de la primul din Necta (825) şi pînă la cel din Roma (1870) au fost 19 concilii;* **conciliu ecumenic,** adunare la care iau parte toţi episcopii catolici, prezidaţi de papă sau de cineva care-l reprezintă. [Din lat. ***concilium***].

cóncina, concine f. numele unui joc de cărţi: *om face o partidă de măriej sau o concină?* AL.; (fam.; în imprecaţii uşoare): *bată-l concina.* AL.; (şi: (înv.) **conţină**). [Din gr. mod. ***kontsina***].

concís, ~şi, concisă, ~e a. expus pe scurt, în puţine cuvinte; laconic: *putem să încercăm o definire foarte concisă a fenomenului istoric.* BL.; *stil concis.* [Din fr. ***concis,*** lat. ***concisus***].

concitadín, ~i, concitadină, ~e m., f. persoană considerată în raport cu alta, cu care locuieşte în acelaşi oraş. [Din it. ***concitadino***].

concitát, ~ţi, concitată, ~e a. (livr.) aţîţat, întărîtat, violent. [Din lat. ***concitatus***].

concitáţie, concitaţii f. (livr.) **1.** agitaţie sufletească; excitare; nelinişte: *scrie o comedie lipsită de concitaţia spaniolă.* CĂL.; **2.** tulburare, răscoală. [Din lat. ***concitatio, -onis***].

concízie f. însuşirea de a fi concis, formulare scurtă; laconism: *iniţia pe cititor ..., în versuri foarte frumoase, de o concizie indimenticabilă.* CĂL.; (şi: (înv.) **conciziune**). [Din fr. ***concision,*** lat. ***concisio, -onis***].

concizíune f. v. concizie.

concláv, conclave şi **conclavuri** n. **1.** sală de primire a matroanelor romane; **2.** adunare a cardinalilor pentru alegerea unui papă. [Din fr., lat. ***conclave***].

conclúde, conclud vb. (tr.) a conchide: *am putea avea dreptul să concludem că a fost un junimist de categoria a doua.* IBR. [Din lat. ***concludere***].

concludént, ~ţi, concludentă, ~e a. (şi adv.) convingător, relevant: *deosebit de concludentă în această privinţă.ni se pare filosofia lui Hegel.* BL. [Din lat. ***concludens, -ntis,*** germ. ***konkludent***].

concludénţă f. caracterul, însuşirea de a fi concludent, convingător: *pînă aici totul ni se pare normal şi de-o concludenţă ireproşabilă.* BL. [Din it. ***concludenza***].

conclúdere, concluderi f. acţiunea de a conclude şi rezultatul ei; conchidere. [V. ***conclude***].

conclusív, ~i, conclusivă, ~e a. care conţine o concluzie, care constituie o concluzie: *două vorbe concluzive.* EM.; *raportul conclusiv nu este în nici un fel indicat.* VIANU; **propoziţie conclusivă,** (şi subst. f.) propoziţie care exprimă concluzia acţiunii sau stării din propoziţia (coordonată) anterioară; **conjuncţie concluzivă,** conjuncţie care introduce o astfel de propoziţie; (şi: **concluziv**). [Din lat. ***conclusivus,*** germ. ***konklusiv***].

conclúzie, concluzii f. **1.** idee dedusă dintr-o serie de argumente sau de constatări; rezultat al unui şir de judecăţi: *toată demonstraţia merge spre concluzie.* IBR.; **a trage concluzia (că),** v. **trage**; **a trage concluzii(le),** a rezuma ideile emise, precizînd consecinţele care rezultă din ele: *tu crezi că faci ştiinţă obiectivă, tragi concluzii şi generalizezi o invenţie, o toană a unui singur năzdrăvan.* VOIC.; **2.** parte finală a unei expuneri sau a unei opere: *ajunge la concluzia că inima este o pompă musculară care pune sîngele în circulaţie.* BL.; **3.** judecată finală a unui silogism; **4.** (la pl.) încheiere judiciară sau ministerială; (şi: (înv.) **concluziune**). [Din lat. ***conclusio, -onis,*** fr. ***conclusion,*** germ. ***Konklusion***].

concluzioná, concluzionez vb. (intr. şi tr.) **1.** a trage concluzii; a conchide; **2.** (fam.) a încheia discuţia. [***Concluzie*** + ***-ona***].

concluzionáre, concluzionări f. acţiunea de a concluziona. [V. ***concluziona***].

concluzíune f. v. concluzie.

concluzív a. v. conclusiv.

concoidál, ~i, concoidală, ~e a. (mat.) referitor la concoidă, care ţine de concoidă. [Din fr. ***conchoïdal***].

concoídă, concoide f. curbă plană obţinută dintr-o curbă dată, cu ajutorul unei secante care se roteşte sprijinindu-se pe un punct fix. [Din fr. ***conchoïde***].

concomitánt n. v. concomitent.

concomitánţă f. v. concomitenţă.

concomitént, ~ţi, concomitentă, ~e a. care se petrece, care are loc în acelaşi timp; simultan, sincronic, paralel: *influenţă apuseană şi naţionalism românesc sînt fenomene concomitante.* IBR.; *izbucnirea oricărui nou mod ontologic este concomitentă şi cu ivirea unor motive structurale.* BL. // adv. în acelaşi timp: *poezia nu va folosi concomitent şi metrul antic şi rima.* BL.; (şi: (înv.) **concomitant**). [Din fr. ***concomitant,*** germ. ***konkomitant***].

concomiténţă f. coexistenţă, simultaneitate a două sau mai multe lucruri; (şi: (înv.) **concomitanţă**). [Din fr. ***concomitance,*** germ. ***Konkomitanz***].

concordă, pers. 3 **concórdă** vb. (intr.) a fi în acord, a corespunde, a se potrivi: *în toate aceste poezii, fireşte, natura concordă cu sentimentul.* IBR.; *aceste mărturii nu concordă.* [Din fr. ***concorder,*** lat. ***concordare***].

concordánt, ~ţi, concordantă, ~e a. care concordă, care corespunde, care se potriveşte (cu ...): *marile creaţii sînt concordante prin ceva cu orice epocă.* CĂL. [Din fr. ***concordant,*** germ. ***konkordant***].

concordánţă, concordanţe f. **1.** acord, potrivire, conformitate: *omul ... are putinţa de a pune mediul acesta în concordanţă cu sine însuşi.* IBR.; *concordanţă de păreri;* **2.** (gram.) acord al cuvintelor între ele (în alcătuirea propoziţiei); **3.** index al corespondenţelor diferitelor cuvinte sau pasaje ale Bibliei. [Din fr. ***concordance,*** germ. ***Konkordanz***].

concordát, concordate n. **1.** tratat încheiat între papă şi un conducător de stat: *Concordatul din 1801 s-a făcut între Bonaparte şi Pius IX;* **2.** contract încheiat între un comerciant şi creditorii lui. [Din lat. ***concordatum,*** fr. ***concordat***].

concordatár, ~i, concordatară, ~e a. (despre comercianţi insolvabili) care a obţinut un concordat. [Din fr. ***concordataire***].

concórdie, (rar) **concórdii** f. **1.** unitate, unire, acţionare împreună; **2.** bună înţelegere, concordanţă. [Din lat. ***concordia,*** germ. ***Konkordia***].

concordísm n. orientare exegetică care urmăreşte corelarea învăţăturilor biblice cu rezultatele ştiinţei. [Din fr. ***concordisme***].

concordíst, ~şti, concordistă, ~e a. care ţine de concordism, referitor la concordism. // m. persoană care practică concordismul. [Din fr. ***concordiste***].

concrescént, ~ţi, concrescentă, ~e a. **1.** (bot.) concrescut: *frunze concrescente;* **2.** (med.) afectat de concrescenţă: *degete concrescente.* [Din fr. ***concrescent***].

concrescénţă, concrescenţe f. (med.) creştere împreună, împreunare patologică: *con-*

crescența a două degete. [Din lat. ***concrescentia,*** fr. ***concrescence***].

concrescút, ~ți, concrescută, ~e a. care a crescut împreună, lipit unul de altul: *petale concrescute;* (fig.) *cuprind prefixe atît de strîns concrescute cu rădăcina încît nu mai urmează analogia prefixelor ordinare.* EM. [V. ***concreşte***].

concréşte, concresc vb. (intr.) a creşte împreună. [Din lat. ***concrescere*** (după ***creşte***)].

concrét, ~ți, concretă, ~e a. **1.** care poate fi perceput cu simțurile; palpabil; real: *el poate converti într-un sistem de concepte datele lumii concrete.* BL.; **2.** dedus din experiență, din practică: *morală concretă;* **3.** care are simțul realității: *spirit concret;* **4.** (gram.) care denumește obiecte perceptibile prin simțuri: *substantive concrete;* **5.** (aritm.) care exprimă felul unităților: *numere concrete;* **6.** precis, bine determinat: *este ținută sub observație o constelație de date concrete.* BL.; *fii concret, te rog!;* (adv.) *el arată concret deficiențele demonstrației.* // n. **1.** ceea ce este palpabil, determinat cu simțurile; totalitate a lucrurilor cu această trăsătură: *nu se poate gîndi pînă la capăt nici în lumea abstracțiunii logice și nici în lumea concretului.* BL.; **2.** element, obiect perceptibil cu simțurile; entitate palpabilă, reală: *știința operează cu concretele în chestiune acceptîndu-le global.* BL. [Din lat. ***concretus,*** fr. ***concret,*** germ. ***konkret, Konkretum***].

concretéță f. v. **concreteţe**.

concretéţe f. (rar) însușirea de a fi concret; caracterul a ceea ce este concret: *darul de scriitor al lui Miron Costin nu se mai nutrește din concreteța individuală a cuvintelor.* CĂL.; (și: **concreteță**). [Din it. ***concretezza***].

concretitúdine f. (rar) concreteţe. [***Concret*** + ***-itudine***].

concretizá, concretizez vb. **1.** (tr.) a înfățișa în mod concret: *o imagine plastică concretizează situația.* VIANU; *a concretiza ideile susținute;* (absol.) *epitetul și metafora nu adaugă o idee; ele numai concretizează.* IBR.; **2.** (tr. și refl.) a (se) materializa, a (se) realiza în mod practic. [Din fr. ***concrétiser,*** germ. ***konkretisieren***].

concretizáre, concretizări f. **1.** acțiunea de a (se) concretiza și rezultatul ei; **2.** înfățișare, prezentare concretă: *tot limbajul formulei culturii sale slujește la concretizarea acestui unic motiv.* BL. [V. ***concretiza***].

concretizát, ~ți, concretizată, ~e a. realizat în mod practic; materializat. [V. ***concretiza***].

concretizátor, ~i, concretizatoáre a. (rar) care concretizează. [***Concretiza*** + ***-tor***].

concreţioná, concreţionez vb. (refl.) a suferi procesul de concreţiune. [Din fr. ***concrétionner***].

concreţionár, ~i, concreţionară, ~e a. care prezintă concreţiuni. [Din fr. ***concrétionnaire***].

concreţionáre, concreţionări f. **1.** operație de transformare, printr-un tratament termic, a unui conglomerat de pulberi de metale, de metaloizi etc. într-un corp solid; **2.** formare a concreţiunilor. [V. ***concreţiona***].

concreţiúne, concreţiuni f. **1.** (înv.) solidificare, coagulare: *concreţiunea laptelui;* **2.** (geol.) depunere a rocilor în forme sferice sau neregulate prin concentrarea substanţelor minerale din soluţii apoase. [Din fr. ***concrétion,*** lat. ***concretio, -onis***].

concubín, ~i, concubină, ~e m., f. persoană care trăiește în concubinaj: *se află în perplexitate între soția franceză care l-a găsit și o concubină indigenă.* CĂL. [Din fr. ***concubine,*** lat. ***concubinus***].

concubináj n. convieţuire cu o persoană de sex opus fără legalizare prin căsătorie; căsătorie nelegitimă: *concubinajul e o formă de căsnicie normală.* CĂL. [Din fr. ***concubinage***].

concústă f. v. conchistă.

concupiscént, ~ți, concupiscentă, ~e a. **1.** înclinat către plăceri senzuale, trupești: *un preot lasciv sare să scape de la înec o fată pe care o pîndea dintr-un tufiș și se înecă, devenind din om concupiscent un erou al caritații.* CĂL.; **2.** (p. ext.) care exprimă, care denotă concupiscență: *în ochii concupiscenți ai cutărui urmăritor anonim citești ascendența bulgară.* CĂL. [Din fr. ***concupiscent,*** it. ***concupiscente***].

concupiscénţă, (rar) **concupiscenţe** f. înclinaţie către plăcerile trupeşti: *era frîul care strunea în Adam concupiscența naturală lui.* STĂNIL.; *Ghedeon ... e ademenit prin concupiscențe elementare.* CĂL. [Din lat. ***concupiscentia,*** fr. ***concupiscence***].

concură, concurez vb. **1.** (tr.) a tinde spre același rezultat, a avea același scop: *întîmplările concurează la ideea unei povești fantastice.* CĂL.; **2.** (intr., refl. și tr.) a (se) lupta pentru întîietate, a(-și) face concurență: *a dorit să aibă cu orice preț fonograful și l-a concurat pe secretarul președintelui.* TUD.; *firmele se concurează pentru piață de desfacere;* (p. ext.) *țăranul n-aduce pe jgheaburi apă din rîu ca să concureze divina ploaie.* CĂL.; **3.** (intr.) a participa la un concurs: *cu cincisprezece ani în urmă concuraseră amîndoi la catedra lui Bogdan-Duică.* GHEȚIE; *a concura la un premiu.* [Din fr. ***concourir,*** lat. ***concurrere***].

concurént, ~ți, concurentă, ~e a. și m., f. **1.** (persoană) care participă la un concurs (făcînd concurență alteia): *concurenții au fost de valori inegale; firmă concurentă;* **2.** (persoană) care urmărește același rezultat, același scop: *pe lîngă mulți rivali și concurenți, îmi făcusem și cîțiva ucenici.* VOIC.; (geom.) **drepte concurente,** drepte care se întîlnesc în același punct. [Din fr. ***concurrent,*** lat. ***concurrens, -ntis***].

concurénţă, concurenţe f. **1.** întrecere, rivalitate între-un cîmp de activitate: *în vechiul regim, agricultura nu se făcea pentru export, în orice caz, nu exista concurență.* IBR.; (p. ext.) *concurența îndrăgostiților de nații felurite e un vechi truc al teatrului italian.* CĂL.; **2.** raport de rivalitate între comercianți sau între industriași pentru acapararea pieței, pentru obținerea de profituri etc.: *vor evita să facă o concurență directă producției industriale și comerțului.* BL.; **concurență neloială,** v. **loial**; **3.** (geom.) proprietate a dreptelor concurente; **punct de concurență,** punct de întîlnire a dreptelor concurente. [Din fr. ***concurrence,*** germ. ***Konkurrenz***].

concurenţiál, ~i, concurenţială, ~e a. unde intervine sau poate interveni concurența; competitiv. [Din fr. ***concurrentiel***].

concúrge, concurg vb. (înv.; intr.) **1.** a se întîlni într-un punct, venind din mai multe direcții; **2.** a colabora; **3.** a concura. [Din lat. ***concurrere*** (după ***curge***)].

concúrs, concursuri n. **1.** colaborare, ajutor, sprijin: *vru cu tot dinadinsul să înlăture pe poet și să-și asigure concursul lui Odobescu.* CĂL.; *ofer concursul meu;* **2.** (fig.) întîlnire, conjunctură: *concurs de împrejurări neprevăzute;* **3.** întrecere pentru obținerea unui titlu, unui premiu sau unui post: *încă de la terminarea gimnaziului îl dusese la seminar să dea concurs.* CĂL.; *îi împărtăși hotărîrea de a scoate la concurs conferința vacantă.* GHEȚIE; **4.** întrecere, competiție sportivă (la o probă individuală). [Din fr. ***concours,*** lat. ***concursus,*** germ. ***Konkurs***].

concusionár, concusionari m. (jur.) jefuitor al avutului public. [Din fr. ***concussionnaire***].

concusiúne, concusiuni f. (jur.) extorcare fiscală; abuz în administrarea banilor publici. [Din fr. ***concussion,*** lat. ***concussio, -onis***].

condác[1], condace n. cîntec bisericesc scurt în onoarea sfîntului zilei: *privind la dînsa-și uitasă metanele, ceasuri și condacul.* B.-DEL.; *condacul umple sacul și troparul hambarul.* CR. [Din sl. ***kondakŭ***].

condác[2], condace n. (reg.) **1.** pat de puşcă: *o bombă se sparge iarăși în dosul meu la zece pași și-mi smulge arma din mînă, făcîndu-mi bucăți condacul.* SAD.; **2.** mîner la ferăstrău. [Din turc. ***kondak***].

condamná, condámn vb. (tr.) **1.** a rosti o sentință împotriva cuiva; a osîndi: *în primăvară a fost arestat din nou, judecat și condamnat pe doi ani.* GHEȚIE; **2.** a blama, a dezaproba: *el scoate exclamații de circumstanță, condamnînd acele invenții ca produse detestabile ale luxului.* BL.; *condamn sentimentele sale;* **3.** a reduce, a obliga: *mă condamnă la tăcere;* **4.** a considera un bolnav fără nici o speranță de salvare; **5.** (înv.) a bloca, a astupa, a închide definitiv o fereastră sau o uşă. [Din fr. ***condamner,*** lat. ***condemnare***].

condamnábil, ~i, condamnabilă, ~e a. care merită să fie condamnat; reprobabil: *filosofia a abuzat în mod condamnabil și cu ușurință contagioasă de cuvîntul „mister".* BL. [Din fr. ***condamnable***].

condamnáre, condamnări f. **1.** faptul de a condamna; obligație, sentință rostită de un judecător împotriva unei persoane; **2.** aplicare a unei pedepse; osîndă la care este supus cineva: *a fost salvat de Eliazar de la o condamnare infamantă prin însușirea delictului.* CĂL.; **3.** dezaprobare, blamare. [V. ***condamna***].

condamnát, ~ți, condamnată, ~e m., f. persoană osîndită printr-o hotărîre judecătorească: *aș fi vrut să-i spun că de un an și jumătate viața mea e o viață de spion și condamnat.* PETR. [V. ***condamna***].

condamnáţie, condamnaţii f. (înv.) **1.** decizie a justiției de a condamna un vinovat; **2.** pedeapsă impusă prin judecată; (și: **condamnațiune**). [Din fr. ***condamnation,*** lat. ***condemnatio, -onis***].

condamnaţiúne f. v. **condamnaţie**.

condéi, condeie n. **1.** unealtă de scris de forma unui beţişor, la care se fixează o peniţă; toc: *ia condei și hîrtie, vreau să-ți dictez niște scrisori.* GHEȚIE; **ca din condei,** ordonat, regulat, frumos; **dintr-un condei** sau **dintr-o trăsătură de condei,** dintr-o dată; **a trage condeiul,** a încărca la socoteală: *cu steagurile de alaltăieri ... ai tras frumușel condeiul.* CAR.; **2.** mod de a scrie; scris: *cu subțirimea și gingășia condeiului său, au știut într-atîta pe eroii săi.* B.-DEL.; *să-ți văd condeiul;* **a avea condei,** a scrie bine, cu talent; **a aduce (bine) din condei,** a se descurca; a vorbi bine; **3.** (p. ext.) instrument de scris, de pictat, de însemnat etc.: *chemînd un băiet ca de nouă ani îi dete condeiul de cretă.* NEGR.; *condei de pictat ouă;* **4.** par lung care, împreună cu lopata, formează cîrma plutei. [Din gr. mod. ***kondili***].

condeiér, condeieri m. (rar) scriitor (puțin talentat): *putem întîlni și la noi condeieri și învățători de limbă și literatură al căror vocabular pălește pe lîngă cel al orătăniilor.* VIERU. [***Condei*** + ***-ar***].

condéns, condensuri n. **1.** rezultat al condensării vaporilor; umezeală produsă prin condensare; **2.** infiltrare în pereţi a umezelii rezultate din condensare. [De la ***condensa***].

condensá, condensez vb. **1.** (tr.) a face mai dens, a reduce volumul: *frigul condensează aerul;* (fig.) *comunicarea cu lumea se face în proverbe ce condensează o înțelepciune stereotipată.* CĂL.; (refl.) *înțelepciunea milenară se condensează obiectiv în zicători și proverbe.* CĂL.; **2.** (tr.) a face mai concis: *a-și condensa cugetarea;* **3.** (refl.; despre vapori sau gaze) a se transforma în lichid (prin răcire și comprimare): *vaporii s-au condensat în jurul corpusculilor.* BL.; **4.** (tr.) a acumula electricitate. [Din fr. ***condenser,*** lat. ***condensare***].

C

condensábil, ~i, condensabilă, ~e a. care poate fi condensat: *gaz condensabil.* [Din fr. ***condensable***].

condensáre, condensări f. faptul de a (se) condensa; comprimare: *condensarea epigramatică nu-i fără grație.* CĂL. [V. ***condensa***].

condensát, ~ți, condensată, ~e a. dens, comprimat: *sînt formule condensate ale unor adevăruri care se întind pe pagini întregi.* IBR. [V. ***condensa***].

condensatór, condensatoare n. **1.** sistem de două conductoare separate, folosit pentru a acumula sarcini electrice statice; **condensator variabil,** dispozitiv folosit în radiofonie a cărui capacitate de acumulare poate fi variată: *întoarce condensatorul variabil, pînă ce-a veni cîntecul care-ți place ție.* SAD.; **2.** aparat pentru condensarea vaporilor. [Din fr. ***condensateur,*** germ. ***Kondensator***].

condensór, condensoare n. **1.** lentilă sau grup de lentile care dirijează razele unei surse de lumină spre un obiect; **2.** dispozitiv la un aparat optic care concentrează lumina. [Din fr. ***condenseur,*** germ. ***Kondensor***].

condescendént, ~ți, condescendentă, ~e a. care are o atitudine de respect sau de bunăvoință față de cineva (mai ales față de un inferior). [Din fr. ***condescendant***].

condescendénță f. purtare plină de considerație sau de bunăvoință față de un inferior; respect: *Dimitrie se simți tratat cu o condescendență politicoasă.* GHEȚIE. [Din fr. ***condescendance,*** germ. ***Kondeszendenz***].

condescínde, condescind vb. (rar; intr.) a consimți de complezență; a face ceva pentru a fi pe placul altuia; a catadicsi. [Din lat. ***condescendere,*** fr. ***condescendre***].

condescíndere, condescinderi f. acțiunea de a condescinde. [V. ***condescinde***].

condicár, condicari m. (înv.) persoană care scria sau avea în păstrare condicile; arhivar: *doi condicari de divan.* FIL. [***Condică*** + ***-ar***].

cóndică, condici f. **1.** (înv.) colecție de legi, decrete etc.; condice: *obștească hotărîre statornicindu-se astfel, diecii logofeției o scriseră cu pene de gîscă în condica cea mare.* SAD.; *Condica lui Ipsilante; Condica lui Caragea; Condica lui Calimah;* **2.** (înv.) colecție de acte privitoare la o mănăstire: *Condica Bistriței, Tismanei;* **3.** registru, catastif: *scapă jos condicile ce ține subțioară.* AL.; **4. (condică de prezență),** registru în care semnează (la sosire și la plecare) salariații unei instituții sau unei întreprinderi: *introdusese în înaltul for condica de prezență.* VINEA; *cu siguranță o să piardă condica la minister.* GHEȚIE. [Din gr. mod. ***kontikas***].

condicúță, condicuțe f. **1.** diminutiv al lui condică; registru de mici dimensiuni: *ține socoteala casei într-o condicuță.* CĂL.; **2.** (înv.) carnet destinat personalului casnic, în care se notau identitatea și datele personale. [***Condică*** + ***-uță***].

condíl, condili m. (anat.) proeminență rotundă la extremitatea unui os. [Din fr. ***condyle***].

condilém, condiloame n. (med.) tumoare benignă a tegumentelor sau a mucoaselor. [Din fr. ***condylome***].

condiмént, condimente n. **1.** substanță picantă sau aromată care se pune în mîncare pentru a-i da gust: *am fost tăvălit ca o cheftea de vită bătrînă prin sare, piper și alte condimente.* CAR.; **2.** (fig.) ceea ce dă însușiri deosebite; particularitate, individualitate: *condimentul piesei îl constituie cîntecele zise cu ochii în grindă ale Măzărescului.* CĂL. [Din fr. ***condiment,*** lat. ***condimentum***].

condimentá, condimentez vb. (tr.) a da gust prin adăugare de condimente. [***Condiment*** + ***-a***].

condimentár, ~i, condimentară, ~e a. (rar) folosit drept condiment: *legume condimentare.* [Din fr. ***condimentaire***].

condimentát, ~ți, condimentată, ~e a. picant, iute. [V. ***condimenta***].

condiscípol, condiscipoli m. (rar) coleg de studii. [Din lat. ***condiscipulus,*** fr. ***condisciple***].

condíție, condiții f. **1.** situație socială a cuiva: *inegalitatea condițiilor nu împiedică egalitatea înaintea legii;* de **(bună) condiție,** care aparține unei familii bune, bogate: *d-na Amicet, femeie de bună condiție, e interesantă.* CĂL.; **2.** stare, împrejurare, situație în care se află cineva; mod de a fi al unui lucru: *să dizolvăm sau să topim un cristal, iar substanța s-o punem din nou în condiția de a cristaliza.* BL.; **3.** calitate necesară, fapt, împrejurare de care depinde apariția sau existența unui fenomen: *condiții de moralitate;* **4.** obligație, clauză a unei înțelegeri, a unei convenții: *îți împrumut cartea cu condiția de a o citi;* **cu condiția ca (să),** numai în cazul că ..., (numai) dacă: *ceruseră voie să plece la Constantinopol, și voia li se dase cu condiția să-i ducă o escortă pînă la hotar.* BOL.; **5.** necesitate, lucru necesar: *respirația este una din condițiile vieții;* (și: (înv.) **condițiune**). [Din lat. ***conditio, -onis,*** fr. ***condition,*** germ. ***Kondition***].

condiționá, condiționez vb. (tr.) **1.** a fi condiția de care depinde ceva; a fi cauză pentru ceva: *înțelegerea acestei manifestări a spiritului critic e condiționată de cunoașterea influențelor apusene din veacurile trecute.* IBR.; (refl. recipr.) *cele două momente se înlătură, dar se și condiționează reciproc.* BL.; **2.** a pune anumite condiții; a accepta numai în anumite condiții: *nu condiționăm dogma de faptul acceptării ei fără control din partea unei comunități.* BL. [Din fr. ***conditionner***].

condiționál, ~i, condițională, ~e a. **1.** supus unei condiții; care conține o condiție: *slujba pe care mi-au dat-o era condițională.* GAL.; *clauză condițională;* **2.** (gram.) **mod condițional** (și subst. n.), mod personal care exprimă o acțiune a cărei realizare depinde de o condiție; **3.** (gram.) **propoziție condițională** (și subst. f.), propoziție subordonată care exprimă o acțiune de a cărei îndeplinire depinde realizarea acțiunii din regentă; **conjuncție condițională,** conjuncție care introduce o astfel de propoziție subordonată. [Din fr. ***conditionnel,*** lat. ***condicionalis,*** germ. ***konditional, konditionell, Konditional(is)***].

condiționalísm n. (filoz.) tendință de a identifica și de a înlocui cauzele cu condițiile în explicarea apariției sau existenței fenomenelor. [Din fr. ***conditionnalisme,*** germ. ***Konditionalismus***].

condiționalitáte f. caracter condiționat. [***Condițional*** + ***-itate***].

condiționáre, condiționări f. **1.** acțiunea de a condiționa; **2.** stabilire a unui raport de dependență: *între aceste două idei a fost o legătură mare, ba chiar o condiționare.* IBR.; **3.** operație de aducere într-o anumită stare (de puritate, de umiditate etc.) a unui material sau produs. [V. ***condiționa***].

condiționát, ~ți, condiționată, ~e a. care depinde de anumite condiții: *salvarea nu e o perspectivă condiționată a existenței, ci mediul cert al existenței.* BL.; **aer condiționat,** v. **aer;** (psih.) **reflex condiționat,** reacție bazată pe o legătură nervoasă temporară a două focare de pe scoarța cerebrală. [V. ***condiționa***].

condițiúne f. v. **condiție.**

condolá, condolez vb. (rar; tr.) a prezenta condoleanțe (cuiva). [Din it. ***condolersi,*** germ. ***kondolieren***].

condoleánță, condoleanțe f. (mai ales la pl.) exprimare a simpatiei față de o persoană căreia i-a murit cineva apropiat: *doamne în negru ... murmurau cuvinte de condoleanțe.* GHEȚIE. [Din fr. ***condoléance***].

condomíniu, condominii n. statut al unui teritoriu supus autorității politice a două sau mai multe state. [Din lat. ***condominium***].

condór, condori m. pasăre mare de pradă din munții Americii de Sud (*Sarcorhamphus gryphus*): *purtînd smaralzi în frunte cît oul de condor.* AL. [Din fr. ***condor***].

condotiér, condotieri m. **1.** (înv.) căpetenie de mercenari în Italia: *Tolstoi își închipuie pe Napoleon ca un fel de parvenit, Taine ca un fel de condotier în timpurile moderne.* IBR.; (fig.) *crede, cu vînjoșie de condotier al ideii, în înălțarea vieții pe un alt podiș spiritual.* BL.; **2.** (fig.) ins venal, gata să slujească orice cauză. [Din it. ***condottiere***].

condrățél m. pl. (reg.) nume generic dat insectelor parazite (păduchi, purici): *se găsesc condrăței în capul lor.* ISP. [Et. nec.].

condrínă f. (biol.) materie proteică fundamentală a țesutului cartilaginos. [Din fr. ***chondrine***].

condrítă, condrite f. (med.) inflamație a unui cartilaj. [Din fr. ***condrite***].

condróm, condroame n. (med.) tumoare benignă a țesutului cartilaginos. [Din fr. ***condrome***].

condróniu m. plantă erbacee cu frunze lanceolate și cu flori purpurii sau galbene (*Melampyrum arvense*). [Et. nec.].

condropterigián, condropterigieni m. (la pl.) subclasă de pești cu schelet cartilaginos (rechini, torpile etc.); (și la sg.) pește din această subclasă. [Din fr. ***chondroptérygiens***].

condrosarcóm, condrosarcoame n. (med.) tumoare malignă a țesutului cartilaginos. [Din fr. ***chondrosarcome***].

conducátor, ~i, conducătoáre a. **1.** care conduce; de conducere: *idealul umanității întregi ar trebui să fie și steaua noastră conducătoare în calea spre progres.* CĂL.; **2.** (despre corpuri, materiale etc.) care transmite electricitatea sau căldura. // m., f. **1.** persoană (sau grup de persoane) care conduce; șef: *am lăsat oșteni destui și conducător vrednic.* SAD.; **2.** specialist cu un grad universitar sau de cercetare care îndrumă realizarea unor lucrări științifice (de către absolvenți, doctoranzi etc.): *o dată cu moartea lui Pallady, rămăsesem fără conducător de lucrare.* GHEȚIE; **3.** persoană care conduce un (auto)vehicul: *una dintre mașini a avut pană și ne-am oprit cu toții pentru ca stăpînii și conducătorii să repare rău.* PETR. [***Conduce*** + ***-ător***].

condúce, conduc vb. **1.** (tr.) a aduce cu sine, a mîna; **2.** (tr.) a însoți pe cineva: *am cerut Carlei îngăduința de a o conduce acasă.* GHEȚIE; *l-a condus la gară;* **3.** (fig.; tr.) a dirija, a supraveghea: *a conduce o afacere;* **4.** (tr.) a comanda, a dirija, a îndruma: *Hasdeu ... conducea mișcarea literară din București.* IBR.; *a conduce un atac;* **5. (refl.)** a se orienta după ..., a se comporta după ...: *marele fizician al antichității s-a condus în studiul naturii.* BL.; (tr.) *noi intenționăm a arăta ceea ce conduce de trei decenii cercetările noastre.* BL.; **a conduce la ...,** a produce: *aceste necesități conduc la schimbări funcționale ale organismului.* BL.; **6.** (fig.; tr.) a dirija (o discuție) spre un anumit subiect; a supraveghea desfășurarea unei dezbateri: *tînărul filozof se distrează conducînd discuția cu mult sarcasm.* CĂL.; **7.** (tr.) a dirija mersul unui vehicul: *suise într-o mașină luxoasă, condusă de un șofer galonat.* GHEȚIE.; (intr.) *conduce la fel de sigur pe orice vreme.* [Din lat. ***conducere***].

condúcere, conduceri f. **1.** acțiunea de a (se) conduce; activitatea conducătorului; **2.** persoană sau grup de persoane care conduce; direcțiune: *sînt unul din membrii consiliului de conducere.* GHEȚIE. [V. ***conduce***].

condúct[1] n. v. **conductă.**

condúct², **conducte** n. formaţie anatomică avînd aspect de canal sau de tub. [Din germ. *Kondukt*].

conductánţă, **conductanţe** f. mărime care reprezintă capacitatea de conductibilitate electrică a unui corp sau a unui circuit. [Din fr. *conductance*, germ. *Konduktanz*].

condúctă, **conducte** f. **1.** ţeavă pentru transportul fluidelor pe un anumit traseu: *pesemne că o conductă s-a spart ... şi a permis infiltrarea unei substanţe străine.* GHEŢIE; *conductă subterană;* **2.** fir metalic sau cablu prin care circulă curent electric; (şi: (înv.) **conduct**). [Din lat. *conductus*, germ. *Kondukt*].

conductíbil, **~i**, **conductibilă**, **~e** a. care poate transmite electricitatea sau căldura. [Din fr. *conductible*].

conductibilitáte f. (fiz.) proprietate a unor corpuri de a transmite electricitatea sau căldura. [Din fr. *conductibilité*].

conductív, **~i**, **conductivă**, **~e** a. referitor la conductibilitatea electrică; care conduce. [Din fr. *conductive*].

conductivitáte f. (fiz.) conductibilitate electrică specifică (reprezentînd inversul rezistivităţii). [Din fr. *conductivité*].

conductometríe f. metodă electrochimică de analiză, bazată pe modificarea conductivităţii soluţiei analizate. [*Conducti*(*vitate*) + *-metrie*].

conductométru, **conductometre** n. dispozitiv pentru determinarea conductivităţii lichidelor. [Din fr. *conductomètre*].

conductór, **~i**, **conductoáre** a. care conduce; (spec.) care transportă electricitate. // m. **1.** funcţionar la calea ferată care controlează biletele călătorilor; **2.** supraveghetor al unei echipe de lucrători. // n. corp care are capacitatea de a transmite uşor căldura sau electricitatea: *argintul este un bun conductor de căldură.* [Din fr. *conducteur*, lat. *conductor*, germ. *Konduktor*].

condúcţie, **conducţii** f. fenomenul trecerii căldurii sau electricităţii prin corpuri; conductibilitate. [Din fr. *conduction*].

conduítă, **conduite** f. mod de a se purta, de a se manifesta; comportare: *natura comicului său cere cea mai deplină spontaneitate, stenografierea conduitelor verbale.* CĂL. [Din fr. *conduite*, germ. *Konduite*].

condupilcát, **~ţi**, **conduplicată**, **~e** a. (bot.; despre organe) îndoit în lungime, în două jumătăţi. [Din fr. *conduplqué*].

conduplicáţie, **conduplicaţii** f. **1.** (bot.) stare a organului conduplicat; **2.** repetiţie a unui cuvînt la începutul sau la sfîrşitul unei fraze. [Din fr. *conduplication*].

condúr, **conduri** m. **1.** (înv.) pantof femeiesc cu tocul înalt (şi împodobit cu broderii): *într-un condur şi într-un papuc.* PANN; *să văd piciorul acela într-un condur de atlaz.* SAD.; **2.** (compus) **condurul-doamnei**, conduraş (*Tropaeolum majus*): *unele-n condurii-doamnei şi-n rochiţi de rîndunele.* AL. [Din turc. *kondura*].

conduráş, **conduraşi** m. **1.** diminutiv al lui condur; condur mic: *ar fi vrut iarăşi să îngenuncheze şi să-i sărute pătimaş piciorul cu conduraş galben.* SAD.; **2.** (de obicei la pl.) plantă ornamentală din familia tropeolaceelor, originară din America de Sud, cu frunze rotunjite şi flori galbene-portocalii; capucină (*Tropaeolum majus*). [*Condur* + *-aş*].

conectá, **conectez** vb. (tr.) **1.** a conexa, a uni doi sau mai mulţi conductori electrici; **2.** (p. ext.) a lega, a uni împreună (cu ...). [Din fr. *connecter*, lat. *connectere*].

conectáre, **conectări** f. **1.** acţiunea de a conecta; conexiune; **2.** legare la o reţea electrică a unui aparat sau dispozitiv electric. [V. *conecta*].

conectív, **~i**, **conectivă**, **~e** a. care poate fi conectat. // n. **1.** (bot.) parte a anterei care reuneşte sacii polenici; **2.** (mat.) legătură care realizează expresii din variabile separate; conector; **3.** (anat.) nerv care reuneşte mai mulţi ganglioni. [Din fr. *connectif*, lat. *connectivus*].

conectór, **~i**, **conectoáre** a. care conectează, care leagă. // n. **1.** aparat sau mecanism care conectează: *conector electric;* **2.** (mat.) conectiv. [Din fr. *connecteur*, germ. *Konnektor*].

conetábil, **conetabili** m. comandant suprem al armatelor regale din Franţa feudală: *conetabilul de Bourbon trădă Franţa sub Francisc I.* [Din fr. *connétable*].

conéţ n. (înv.) sfîrşit: *na, că ţi-am făcut coneţul.* CR. [Din sl. *konĭcĭ*].

conéx, **~cşi**, **conexă**, **~e** a. care are legături (strînse) cu altceva; care însoţeşte ceva: *acţiunile conexe sînt împinse în penumbra trecutului.* VIANU; *idei conexe.* [Din lat. *connexus*, fr. *connexe*].

conexá, **conexez** vb. (tr.) a alătura, a lega împreună, a reuni. [*Conex* + *-a*].

conexáre, **conexări** f. acţiunea de a conexa şi rezultatul ei. [V. *conexa*].

conéxie f. v. conexiune.

conexitáte, **conexităţi** f. (rar) conexiune: *ceea ce nu prea putem înţelege este relaţia ... sau, mai bine zis, necesitatea unei asemenea conexităţi.* BL. [Din fr. *connexité*, germ. *Konnexität*].

conexiúne, **conexiuni** f. **1.** legătură între două sau mai multe obiecte sau fenomene; înlănţuire, conexitate; raport, relaţie: *orice încercare de a face vreo conexiune prea strînsă între peisajul unei culturi şi viziunea sa spaţială e caducă.* BL.; **2.** legătură între două sau mai multe circuite electrice; conectare; (şi: (înv.) **conexie**). [Din lat. *connexio*, *-onis*, fr. *connexion*, germ. *Konnexion*].

confabuláţie, **confabulaţii** f. (med.) simptom în unele boli mintale, constînd în reprezentarea unor fapte imaginare. [Din fr. *confabulation*].

confécţie, **confecţii** f. **1.** lucrare, întocmire, fabricare: *confecţia unei haine;* **2.** obiect de îmbrăcăminte fabricat în serie: *magazin de confecţii;* (şi: (înv.) **confecţiune**). [Din fr. *confection*, lat. *confectio*, *-onis*, germ. *Konfektion*].

confecţionă, **confecţionez** vb. (tr.) a produce, a fabrica: *a confecţiona o maşină; a confecţiona un costum;* (p. ext.) *cu cît cugetam mai adînc, cu atît versiunea confecţionată de mine îmi părea neverosimilă.* GHEŢIE. [Din fr. *confectionner*, germ. *konfektionieren*].

confecţionáre, **confecţionări** f. acţiunea de a confecţiona: *ce talent avea el pentru confecţionarea arcelor de nuiele cu săgeţi de şindrilă!* GHICA. [V. *confecţiona*].

confecţionát¹ n. faptul de a confecţiona; confecţionare. [V. *confecţiona*].

confecţionát², **~ţi**, **confecţionată**, **~e** a. **1.** care este realizat (dintr-un material); **2.** (fig.) artificial, nenatural, nefiresc: *n-aş putea să vorbesc de ele, fiindcă cred că sînt confecţionate.* IBR. [V. *confecţiona*].

confecţionatór, **confecţionatori** m. (rar) persoană care confecţionează (haine); confecţioner; (p.ext.) *un confecţionator de pagini de citit o singură dată.* CĂL. [*Confecţiona* + *-tor*].

confecţionér, **~i**, **confecţioneră**, **~e** m., f. persoană care face confecţii. [Din fr. *confectionneur*, germ. *Konfektionär*].

confecţiúne f. v. confecţie.

confederá, pers. 3 **confederează** vb. (rar; refl.) a se uni într-o confederaţie. [Din fr. *confédérer*].

confederál, **~i**, **confederală**, **~e** a. referitor la confederaţie, de confederaţie. [Din fr. *confédéral*].

confederát, **confederaţi** m. persoană care trăieşte într-o confederaţie. [Din fr. *confédéré*].

confederatív, **~i**, **confederativă**, **~e** a. care aparţine unei confederaţii, care are caracterul unei confederaţii: *republică confederativă.* [Din fr. *confédératif*].

confederáţie, **confederaţii** f. **1.** unire într-un singur stat a mai multor state independente: *îmbrăţişa călduros ideea confederaţiei.* CĂL.; *confederaţia elveţiană;* **2.** reunire a mai multor organizaţii: *confederaţie sindicală;* (şi: (înv.) **confederaţiune**). [Din fr. *confédération*, lat. *confederatio*, *-onis*].

confederaţiúne f. v. confederaţie.

cónfer (prescurtat: cf.) termen prin care se face o referire, o trimitere la un text, la o idee, la un cuvînt etc.; compară, apropie. [Cuv. lat.].

conferénţă f. v. conferinţă.

conferenţiá, **conferenţiez** vb. (intr.) a vorbi în public; a ţine o conferinţă: *avea o funcţie vagă la Casa Şcoalelor, în numele căreia conferenţia la cercurile culturale.* CĂL. [*Conferinţă* + *-ia*].

conferenţiár, **conferenţiari** m. **1.** persoană care ţine o conferinţă: *m-a trezit fraza finală a conferenţiarului, rostită într-o elevaţie crescîndă.* GHEŢIE; **2.** grad universitar superior aceluia de lector şi inferior celui de profesor; persoană care are acest grad: *mi-a fost peste putinţă să-ţi creez postul promis de conferenţiar.* GHEŢIE. [Din fr. *conférencier*].

conferí, **confér** vb. **1.** (tr.) a da, a acorda (un titlu, un grad etc.): *îi conferea sau mai degrabă îi vindea rangul iluzoriu de agă.* CĂL.; *a conferi o demnitate, o decoraţie;* (refl. pas.) *el depune în mîinile senatului şi ale poporului toate puterile excepţionale ce i s-au conferit.* BL.; **2.** (tr.) a atribui, a repartiza: *interpreţii s-au ferit pînă acum să confere mitului un asemenea sens.* BL.; **3.** (intr.) a discuta cu cineva, a se întreţine cu cineva: *cei doi demnitari au conferit mai multe ore asupra problemelor actuale.* [Din it. *conferire*, fr. *conférer*].

conferínţă, **conferinţe** f. **1.** expunere publică asupra unei teme: *s-a hotărît! trebuie sîmbătă să ţin ... o conferinţă în şedinţă plenară.* CAR.; **2.** consfătuire, convorbire: *l-am găsit în conferinţă cu ambasadorul englez.* GHICA; **conferinţă de presă,** discuţie între reprezentanţii presei şi reprezentanţii unui stat, unui guvern, unui partid, unei organizaţii etc.; **3.** reunire a reprezentanţilor unor state, ai unor organizaţii, ai unui partid etc. pentru a lua hotărîri cu privire la unele probleme: *se vorbeşte insistent de o conferinţă a marilor puteri.* GHEŢIE; *Conferinţa păcii de la Paris s-a deschis la 18 ianuarie 1919;* **4.** for superior al unei organizaţii politice sau profesionale, care se întruneşte periodic sau în anumite împrejurări: *acest caz de gravă indisciplină va fi luat în discuţia conferinţei profesorale.* GHEŢIE; **5.** post, catedră de conferenţiar universitar: *conferinţa de istoria filosofiei nu are titular.* GHEŢIE; (şi: (înv.) conferenţă). [Din fr. *conférence*, lat. *conferentia*, germ. *Konferenz*].

conferíre, **conferiri** f. faptul de a conferi. [V. *conferi*].

conférvă, **conferve** f. (rar) plantă acvatică din familia algelor; mătasea-broaştelor, mătreaţă-de-apă (*Conferva*). [Din lat. *conferva*].

confesá, **confesez** vb. (refl.) a se destăinui, a mărturisi ceva intim; a se spovedi. [Din fr. *confesser*].

confésie f. v. confesiune.

confesionál¹, **~i**, **confesională**, **~e** a. **1.** care ţine de o confesiune (religioasă), referitor la o confesiune (religioasă): *şcoalele confesionale ... disciplinează în mod riguros caracterul populaţiuni-*

lor. EM.; *situaţia confesională pentru o lungă durată.* BL.; **2.** care ţine de destăinuire, care reprezintă o destăinuire: *poezia ... este de tipul confesional şi cîntă copilăria hoinară.* CĂL. [Din fr. ***confessionnel,*** germ. ***konfessionell***].

confesionál², **confesionale** n. (la catolici) loc (în biserică) unde preotul ascultă spovedania: *la una din îngenuncherile ei la confesional, se spovedi bătrînului capelan asupra unora dintre simţurile care o tulburau.* SAD. [Din fr. ***confessionnal,*** it. ***confessionale***].

confesionalísm n. concepţie teologică care consideră obligatorie apartenenţa la o anumită confesiune: *nimenea nu va susţine, oricît confesionalismul mai abureşte vederea, că Luther, de pildă, n-ar fi fost un om profund religios.* BL. [Din germ. ***Konfessionalismus***].

confesiúne, **confesiuni** f. **1.** mărturisire a unor fapte, a unor gînduri intime; destăinuire: *aceste confesiuni artistice nu redau decît aspectul conştient.* BL.; **2.** scriere literară care conţine gînduri şi sentimente ce ţin de viaţa personală a autorului: *Confesiunile Sf. Augustin; Confesiunile lui Rousseau;* **3.** spovedanie făcută preotului: *calitatea mea, domnule Ruset, se pare că-mi dă dreptul s-ascult confesiuni.* SAD.; **4.** religie, cult: *nu consimte să-şi crească copii în confesiunea catolică.* CĂL.; *am cel mai mare respect pentru diferitele confesiuni religioase care au contribuit la cultura şi civilizaţia umană.* CF.; **5.** declarare a credinţei profesate: *Confesiunea de la Augsburg;* (şi: (înv.) **confesie**). [Din lat. ***confessio, -onis,*** fr. ***confession,*** germ. ***Konfession***].

confesív, **~i**, **confesivă**, **~e** a. **1.** care conţine o confesiune, referitor la o confesiune: *scrisoare confesivă;* **2.** care se destăinuie; care face confesiuni: *exemplul lui Wilde m-a făcut dintr-o dată locvace şi confesiv.* GHEŢIE. [***Confesa*** + ***-iv***].

confesivitáte f. faptul sau trăsătura de a fi confesiv, de a se baza pe confesiune. [***Confesiv*** + ***-itate***].

confesór, **confesori** m. (în biserica creştină) duhovnic: *începe să aibă un sentiment al prezenţei lui Dumnezeu, pe care-l comunică fireşte confesorului.* SAD. [Din lat. ***confessor,*** fr. ***confesseur***].

conféte f. pl. v. confeti.

conféti f. pl. bucăţele rotunde de hîrtie colorată pe care şi le aruncă unii altora participanţii la o petrecere: *în ploaie de confeti saltă părechile dănţuitoare.* TOP.; (şi: (rar) **confete**). [Din it., fr. ***confetti***].

confiá, confiez vb. 1. (tr.) a încredinţa cuiva ceva, a lăsa ceva în grija cuiva: *cînd a plecat azi Vodă, te-a confiat el mie.* AL.; **2.** (refl. şi tr.) a (se) destăinui; a se încrede în cineva: *de-aş fi, mîndră, rîuşorul, care dorul şi-l confie cîmpului.* EM. [Din fr. ***confier***].

confiát, **~ţi**, **confiată**, **~e** a. conservat prin fierbere în sirop de zahăr şi prin uscare: *caise confiate.* [Cf. fr. ***confit***].

confidént, **~ţi**, **confidentă**, **~e** m., f. **1.** persoană căreia i se încredinţează gîndurile ascunse, tainele; prieten: *se gîndi să facă din cameristă o confidentă.* SAD.; **2.** (teatru) personaj secundar căruia i se destăinuie un personaj principal. [Din fr. ***confident,*** lat. ***confidens, -ntis,*** germ. ***Konfident***].

confidénţă, **confidenţe** f. încredinţare a gîndurilor ascunse, a unui secret; destăinuire: *e o chestiune prea intimă ca să fac confidenţe.* GHEŢIE; **a fi în confidenţă cu cineva**, a fi foarte apropiat sufleteşte de cineva (încredinţîndu-i gîndurile): *cu cei mari nu e bine să fii în confidenţă.* CĂL. [Din fr. ***confidence,*** lat. ***confidentia,*** germ. ***Konfidenz***].

confidenţiál, **~i**, **confidenţială**, **~e** a. **1.** care se spune sau se face în taină; secret: *aviz confidenţial;* (adv.) *l-a rugat confidenţial şi stăruitor să-i îngăduie o amînare de o lună, pentru plată.* REBR.; **scrisoare confidenţială**, scrisoare care se predă numai destinatarului; **2.** care ţine de redarea, de transmiterea unui secret, unei taine: *surprindea în ultimii lui ani prin vorbirea lui confidenţială şi şoptită.* CĂL.; (adv.) *îi vorbea, bineînţeles la ureche, cu mîna dusă confidenţial la gură.* VINEA. [Din fr. ***confidentiel***].

confidenţialitáte f. caracter confidenţial: *confidenţialitatea operaţiilor bancare.* [***Confidenţial*** + ***-itate***].

confiént, **~ţi**, **confientă**, **~e** a. (franţuzism) încrezător. [Din fr. ***confiant***].

confiénţă, **confienţe** f. (franţuzism) **1.** încredere: *să mă onoreze cu confienţa sa.* AL.; **2.** speranţă: *am confienţă în ajutorul vostru.* [Din fr. ***confiance***].

configurá, pers. 3 **configurează** vb. **1.** (refl.) a lua o anumită formă, a se întocmi într-un anumit mod: *concepţia persană despre existenţă se configurează în jurul unui dramatism monumental.* BL.; **2.** (tr.) a da o anumită formă, un anumit aspect; a face să aibă o anumită configuraţie: *se întrebuinţează ca un factor determinativ care configurează în anume sens materialul concret al intuiţiei.* BL. [Din fr. ***configurer,*** lat. ***configurare***].

configuráre, configurări f. acţiunea de a (se) întocmi, de a se configura şi rezultatul ei: *intropatia nu ia ... totdeauna înfăţişarea unei totale configurări antropomorfe.* BL. [V. ***configura***].

configurát, **~ţi**, **configurată**, **~e** a. care are o anumită formă; întocmit într-un anumit mod. [V. ***configura***].

configuratísm n. (rar) gestaltism: *configuratismul calitativ ar fi putut să alunge din domeniul său orice matematism.* BL. [Cf. ***configuraţie***].

configuratíst, **~şti**, **configuratistă**, **~e** a. (rar) care ţine de configuraţie, referitor la configuraţie, la forma exterioară: *fizica lui Aristotel propune, cu privire la natura mişcării corpurilor materiale, o concepţie alterată de o perspectivă biologică, configuratistă.* BL. [***Configuraţie*** + ***-ist***].

configurativ, **~i**, **configurativă**, **~e** a. care ţine de configuraţie, referitor la configuraţie; configuraţional: *număra calităţile configurative ale lucrurilor sau ale fenomenelor.* BL. [Din fr. ***configuratif,*** engl. ***configurative***].

configuráţie, configuraţii f. **1.** formă exterioară a unui obiect: *are nevoie de ajutorul configuraţiunii teritoriale spre a se apăra.* EM.; *cosmosul era considerat cu precădere ca fiind limitat ca şi cum ar avea o configuraţie sferică.* BL.; **2.** totalitate a relaţiilor între două sisteme sau între părţile unui sistem: *o societate îşi poate schimba înfăţişarea, structura şi configuraţia.* BL.; (şi: (înv.) **configuraţiune**). [Din fr. ***configuration,*** lat. ***configuratio, -onis,*** germ. ***Konfiguration***].

configuraţionál, **~i**, **configuraţională**, **~e** a. configurativ: *în afară de această înşiruire de momente, există... şi un sentiment configuraţional.* VIANU. [Din engl. ***configurational***].

configuraţionísm n. (filoz.) gestaltism. [Din engl. ***configurationism***].

configuraţioníst, **~şti**, **configuraţionistă**, **~e** a. care ţine de configuraţionism, referitor la configuraţionism. // m. adept al configuraţionismului. [Din engl. ***configurationist***].

configuraţiúne f. v. configuraţie.

confiná, pers.3 **confinează** vb. (livr.) **1.** (intr.) a se învecina cu ...; **2.** (refl.) a se izola. [Din fr. ***confiner,*** it. ***confinare***].

confinát, **~ţi**, **confinată**, **~e** a. închis, viciat, irespirabil: *pătrunde într-o încăpere cu aerul confinat.* VIANU. [Din fr. ***confiné***].

confínii n. pl. (înv.) limitele, graniţele unei ţări, ale unui teritoriu. [Din lat. ***confinia***].

confirmá, confírm şi (înv.) **confírmez** vb. **1.** (tr.) a atesta autenticitatea, exactitatea unui lucru; a întări o ipoteză, o afirmaţie etc.: *dezmărginirea ambianţei ... confirmă o dată mai mult teza ce o susţinem.* BL.; *a confirma o rezoluţie;* **2.** (tr.) a întări hotărîrea, sentinţa unei instanţe inferioare; **3.** (tr.) a sancţiona, a ratifica: *a confirma o lege;* **4.** (tr.) a definitiva pe cineva într-un post, într-o funcţie; **5.** (refl.) a-şi releva valabilitatea, a se verifica: *impresia că înapoierea lui Raul schimbase ceva în viaţa Matildei avea să mi se confirme în săptămînile următoare.* GHEŢIE; *cele spuse de el s-au confirmat mai tîrziu;* **6.** (tr.) a aproba, a aprecia pe cineva (pentru ceea ce susţine): *fireşte! îl confirmă Silion, sînt întotdeauna pentru efortul minimal.* VINEA. [Din lat. ***confirmare,*** fr. ***confirmer***].

confirmábil, **~i**, **confirmabilă**, **~e** a. (rar) care se poate confirma: *putem trage mai repede concluzii parţiale, confirmabile istoriceşte.* CĂL. [***Confirma*** + ***-bil***].

confirmánd, **~zi**, **confirmandă**, **~e** m., f. (în practicile bisericii catolice) tînăr care primeşte confirmaţia. [Din germ. ***Konfirmand***].

confirmáre, confirmări f. **1.** acţiunea de a (se) confirma şi rezultatul ei; întărire, adeverire, confirmaţie: *cere lui Gonea fraierul s-o bată în semn de confirmare a dragostei.* CĂL.; **2.** înştiinţare că ceva a avut loc: *confirmare de primire.* [V. ***confirma***].

confirmatív, **~i**, **confirmativă**, **~e** a. care confirmă: *scrisoare confirmativă.* [Din fr. ***confirmatif***].

confirmáţie, confirmaţii f. **1.** (înv.) confirmare; **2.** (în practicile bisericii catolice) ritual menit a întări botezul la copiii care împlinesc şapte ani. [Din lat. ***confirmatio, -onis,*** fr. ***confirmation***].

confiscă, confísc vb. (tr.) a lua de la cineva un bun, fără despăgubiri, printr-o hotărîre a unei autorităţi (judecătoreşti): *ultimele rămăşiţe ale moşiei noastre ... au fost confiscate.* GHEŢIE; *a confisca bunurile obţinute ilicit;* (p. ext.) *în virtutea forţei fizice confisca covrigii cumpăraţi de elevii mai slabi.* CĂL. [Din fr. ***confisquer,*** lat. ***confiscare***].

confiscábil, **~i**, **confiscabilă**, **~e** a. (rar) care poate fi confiscat. [Din fr. ***confiscable***].

confiscáre, confiscări f. acţiunea de a confisca şi rezultatul ei: *stabileşte confiscarea averilor geamiilor.* EM. [V. ***confisca***].

confiscáţie, confiscaţii f. (rar) faptul de a confisca (în folosul statului). [Din lat. ***confiscatio, -onis***].

confiserie, confiserii f. (franţuzism) cofetărie. [Din fr. ***confiserie***].

conflagránt, **~ţi**, **conflagrantă**, **~e** a. (despre state) care participă la o conflagraţie. [Din it. ***conflagrante***].

conflagráţie, conflagraţii f. război extins, care cuprinde mai multe state: *izbucni războiul germano-polonez, transformat curînd într-o conflagraţie europeană.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **conflagraţiune**). [Din fr. ***conflagration,*** lat. ***confiagratio, -onis***].

conflagraţiúne f. v. conflagraţie.

conflíct, conflícte n. **1. (conflict armat)** luptă, război: *conflict între două oştiri;* **2.** (fig.) ceartă, dispută (violentă): *diaconul începu să aibă mari conflicte cu superiorii.* CĂL.; *conflict de interese, de pasiuni;* **a intra în conflict (cu cineva)**, a se certa (cu cineva); **3.** ciocnire între interesele sau sentimentele personajelor dintr-o operă literară: *se conturează de la început conflictul fundamental.* CĂL. [Din lat. ***confiictus,*** fr. ***conflit***].

conflictuál, **~i**, **conflictuală**, **~e** a. care ţine de un conflict, referitor la un conflict. [Din fr. ***conflictual***].

conflictualitáte f. caracter conflictual; situaţie conflictuală: *confiictualitatea sistemelor normative.* [***Conflictual*** + ***-itate***].

confluént, ~ţi, confluentă, ~e a. şi m. (apă) care se uneşte cu altă apă formînd un rîu mai mare: *principalii confluenţi ai Trotuşului;* (fig.) *pe cele trei străzi confluente, două-trei sute de oameni erau strînşi din toate părţile.* PETR. [Din fr. ***confluent,*** lat. ***confluens, -ntis***].

confluénţă, confluenţe f. loc unde se unesc două cursuri de apă: *confluenţa Prutului cu Dunărea;* (fig.) *se unesc într-o generală confluenţă toate curentele de gîndire greacă.* BL. [Din lat. ***confluentia,*** fr. ***confluence***].

confórm, ~i, conformă, ~e a. **1.** care are aceeaşi formă sau conţinut (cu ...), care este la fel (cu ...): *copia este conformă cu originalul;* **2.** care este corespunzător; potrivit: *vom arăta care ortografie ni se pare mai conformă cu limba noastră.* NEGR.; *duce o viaţă conformă cu situaţia sa.* // adv. la fel cu ..., în conformitate cu ...; după: *de urgenţă să satisfaceţi, conform legii, justele reclamaţiuni ale doamnei directoare.* CAR. [Din fr. ***conforme***].

conformá, conformez vb. **1.** (refl.) a se face conform cu ..., a se potrivi, a se adapta la ...: *acum în urmă, a mai cedat curentelor sociale, bineînţeles, nu din punct de vedere demagogic, dar s-a conformat momentului.* IBR.; **2.** (refl.) a se supune unui ordin, unei reguli etc.: *toţi scriitorii mai buni au căutat să se conformeze limbii din cărţile bisericeşti.* IBR.; **3.** (rar; tr.) a da o anumită conformaţie, o anumită structură, un anumit aspect etc.: *împrejurările sociale conformează pe scriitori.* IBR. [Din fr. ***conformer,*** lat. ***conformare***].

conformánţă f. (rar) conformaţie: *fiind un tip etic şi avînd o anume conformanţă craniană ... e un "dinaric".* CĂL. [Din engl. ***conformance***].

conformáre, conformări f. acţiunea de a se conforma şi rezultatul ei: *specificul fiind un element structural nu se capătă prin conformare la o ţintă canonică.* CĂL. [V. ***conforma***].

conformát, ~ţi, conformată, ~e a. care are o anumită conformaţie; alcătuit, format: *aci nu sînt tipuri, caractere, oameni buni ori oameni răi, ci indivizi bine sau rău conformaţi.* CĂL. [V. ***conforma***].

conformatór, conformatoare n. instrument folosit de pălărier pentru a lua forma şi dimensiunile exacte ale capului. [Din fr. ***conformateur***].

conformáţie, conformaţii f. **1.** dispoziţie a părţilor unui corp organizat; structură fizică generală; (rar) conformanţă: *printr-o conformaţie congenitală, buza superioară îi era puţin suptă înăuntru.* GHEŢIE; (p. ext.) *România trebuia să-şi apere conformaţia etnică.* CĂL.; **viciu de conformaţie,** malformaţie congenitală importantă; **2.** (fig.) structură interioară; modalitate de alcătuire (şi de manifestare): *pentru a fi romantic, se cere să ai o anumită conformaţie sufletească.* IBR.; (şi: (înv.) **conformaţiune**). [Din fr. ***conformation,*** lat. ***conformatio, -onis,*** germ. ***Konformation***].

conformaţiúne f. v. conformaţie.

conformísm n. acceptare mecanică, necritică a unor idei, hotărîri sau opinii: *pătrunde în presă, ia cunoştinţă de imoralitatea ei, spre a sfîrşi el însuşi în conformism.* CĂL. [Din fr. ***conformisme***].

conformíst, ~şti, conformistă, ~e m., f. persoană care acceptă, din oportunism, idei, hotărîri sau opinii ale altora, deşi nu corespund propriilor convingeri; (adj.) *persoană conformistă.* // a. care ţine de conformism, referitor la conformism: *concepţia aceasta conformistă a fost lărgită de unii gînditori.* BL. [Din fr. ***conformiste***].

conformitáte f. raport între lucruri conforme; potrivire, concordanţă: *realitatea nu este dar curata verosimilitate semnificativă, ci conformitatea cu lumea obiectivă.* CĂL.; **în conformitate cu ...,** potrivit cu ..., de acord cu ...: *nu vor avea energia să lucreze ... spre schimbarea mediului în conformitate cu personalitatea lor.* IBR. [Din fr. ***conformité***].

confórt n. totalitate a condiţiilor care asigură o existenţă comodă, plăcută, civilizată: *plăcerile lui turistice sînt ... ale unei bătrîne englezoaice bogate, căutătoare de soare şi comfort.* CĂL.; (p. ext.) *se trezi cu o senzaţie de uşurare şi confort fizic, semn că scăpase definitiv de gripă.* GHEŢIE; (şi: (rar) **comfort**). [Din fr. ***confort***].

confortábil, ~i, confortabilă, ~e a. **1.** care oferă confort: *viitorul îl mîngîia cu iluzia şi surpriza unei locuinţe mai confortabile şi a unui trai mai comod.* BAC.; (adv.) *şedea adîncit confortabil într-un fotoliu de răchită.* GHEŢIE; **2.** care convine; care este acceptabil, convenabil: *înseamnă grija şi truda în locul existenţei lui de boemă confortabilă.* VINEA; *preţ confortabil.* [Din fr. ***confortable***].

confortánt, ~ţi, confortantă, ~e a. (franţuzism) întăritor, reconfortant. [Din fr. ***confortant***].

confrăte, confraţi m. coleg de profesie: *scriitorul face la cafenea confraţilor analize lingvistice din cele mai riscante.* CĂL.; *magistraţii sînt confraţi, medicii şi ziariştii confraţi.* [***Con-***[1] + ***frate***; cf. fr. ***confrère***].

confraternitáte f. (rar) relaţii amicale între colegi sau între membrii unei organizaţii: *probabil că mica nuvelă e şi o aluzie spiritualâ la confraternitatea între autor şi fratele său.* CĂL. [Din fr. ***confraternité***].

confreríe, confrerii f. (franţuzism) **1.** asociaţie cu obiective religioase sau caritabile; **2.** (p. ext.) grupare de oameni cu păreri comune. [Din fr. ***confrérie***].

confruntá, confrúnt vb. **1.** (tr.) a pune faţă în faţă două persoane pentru a compara afirmaţiile lor: *eu cred că o să ne confrunte cu Poruţiu, după ce vor termina ancheta.* GHEŢIE; *a confrunta martorii;* **2.** (tr.) a compara, a verifica: *un psiholog francez... a confruntat... vechile teorii... cu cîştigurile mai noi ale filologiei.* VIANU; *a început să confrunte copia cu originalul;* **3.** (refl.) a se opune; a fi în conflict: *adepţii scrierii etimologice s-au confruntat cu adepţii fonetismului;* **4.** (refl.) a se afla în situaţia de a face faţă unei situaţii (deosebit de grele): *se confruntă cu multe lipsuri.* [Din fr. ***confronter,*** lat. ***confruntare***].

confruntáre, confruntări f. acţiunea de a (se) confrunta şi rezultatul ei; comparare: *rămîne să cercetăm în ce măsură un asemenea enunţ rezistă unei confruntări cu realitatea.* BL. [V. ***confrunta***].

confruntatív, ~i, confruntativă, ~e a. care se bazează pe confruntare, pe comparare: *examinarea confruntativă a faptelor.* [De la ***confrunta***].

confucianísm n. doctrină filozofică, morală şi socială întemeiată de gînditorul chinez Confucius. [Din fr. ***confucianisme,*** germ. ***Konfuzianismus***].

confucianíst, ~şti, confucianistă, ~e a. care ţine de confucianism, referitor la confucianism. // m. adept al confucianismului. [Din fr. ***confucianiste***].

confundá, confúnd vb. **1.** (tr.) a reuni, a amesteca: *Vedea şi Teleormanul confundă apele lor la Cervenii-de-Sus;* **2.** (tr.) a lua o persoană drept alta sau un lucru drept altul: *confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii.* EM.; *a confunda pe inocent cu culpabilul;* **3.** (refl.) a se contopi într-un tot, a fi indistinctibil din cadrul general: *lucrurile luau înfăţişări mai rotunde, îşi pierdeau contururile, se confundau.* REBR. [Din lat. ***confundere,*** fr. ***confondre***].

confundábil, ~i, confundabilă, ~e a. care poate fi confundat. [***Confunda*** + ***-bil***].

confundáre, confundări f. acţiunea de a (se) confunda şi rezultatul ei. [V. ***confunda***].

confúz, ~i, confuză, ~e a. **1.** neclar, nedesluşit, amestecat: *strigăte confuze se amestecau cu un huruit uscat.* VLAH.; *zgomot confuz;* (adv.) *mă exprim cam confuz şi mă întreb dacă m-am făcut înţeles.* GHEŢIE; **2.** (fig.) încurcat, tulburat, întunecat: *are o expoziţiune confuză a ideilor, încît se cade să i le descurcăm.* CĂL.; *amintiri confuze.* // adv. uimit, zăpăcit: *habar n-am, mormăi confuz căpitanul, derutat de întrebare.* GHEŢIE. [Din fr. ***confus,*** lat. ***confusus,*** germ. ***konfus***].

confúzie, confuzii f. **1.** faptul de a confunda un lucru cu altul; încurcătură: *din confuzia ce se face între experienţă şi închipuire rezultă fabulaţia.* BL.; *confuzia numelor;* **2.** lipsă de ordine, de claritate; amestecătură: *aproximaţiile foarte nesigure ... produc multe confuzii.* BL.; *în sertarul biroului e o confuzie totală;* **3.** nedumerire, zăpăceală: *diavolul ... a răspîndit acele legende cu intenţia evident drăcească de a produce confuzii şi de a stîrni îndoieli.* BL.; (şi: (înv.) **confuziune**). [Din fr. ***confusion,*** lat. ***confusio, -onis,*** germ. ***Konfusion***].

confuzionísm n. (rar) tendinţă de a provoca confuzie, dezorientare. [Din fr. ***confusionnisme***].

confuzioníst, ~şti, confuzionistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care provoacă confuzie. [Din fr. ***confusionniste***].

confuziúne f. v. confuzie.

cónga f. **1.** dans cu ritm sincopat, inspirat din folclorul afro-cubanez; melodia acestui dans: *s-a încins o congă de o jumătate de oră.* GHEŢIE; **2.** tobă lungă, acţionată cu degetele şi cu podul palmei. [Din fr. ***conga***].

congédiu n. v. concediu.

congelá, congelez vb. (tr.) a face să îngheţe: *gerul congelează apa; pentru a fi păstrată mult timp carnea este congelată.* [Din fr. ***congeler,*** lat. ***congelare***].

congelábil, ~i, congelabilă, ~e a. care poate fi congelat. [Din fr. ***congelable***].

congelánt, ~ţi, congelantă, ~e a. şi n. (substanţă) care congelează. [***Congela*** + ***-ant***].

congeláre, congelări f. acţiunea de a congela şi rezultatul ei: *congelarea alimentelor perisabile;* (fig.) *confruntarea şi măsurarea empiriei cu criteriile "identităţii" duceau la o mutilare gravă a existenţei şi la o congelare a acesteia.* BL. [V. ***congela***].

congelát, ~ţi, congelată, ~e a. conservat prin îngheţare: *peşte congelat;* (fig.) *corespund întocmai unei teocraţii sociale congelate în forme de la care nu este abatere.* BL. [V. ***congela***].

congelatór, congelatoare n. aparat care serveşte la congelarea lichidelor sau a alimentelor. [Din fr. ***congelateur***].

congeláţie, congelaţii f. (înv.) **1.** trecere a unui lichid în stare solidă sub acţiunea frigului; **2.** degerare, amorţire a părţilor unui organism datorită frigului; (şi: **congelaţiune**). [Din fr. ***congélation,*** lat. ***congelatio, -onis***].

congelaţiúne f. v. congelaţie.

congeminăţie, congeminaţii f. (rar) formaţie dublă simultană. [Din lat. ***congeminatio, -onis***].

congéner, ~i, congenere, ~e a. care este de acelaşi gen sau de aceeaşi specie cu altă fiinţă: *destinul lui Bodnărescu, concurat de un factor congener mai puternic, se arată intrigat.* CĂL.; *animale congenere.* [Din lat. ***congener,*** fr. ***congénère***].

congeniál, ~i, congenială, ~e a. (rar) înrudit sufleteşte; care este (la fel de) genial ca altul: *poetul e un om refractar, care nu se pricepe decît pe sine sau cel mult pe cei congeniali cu el.* IBR. [Din fr. ***congénial***].

congenitál, ~i, congenitală, ~e a. **1.** din naştere, înnăscut: *seriozitatea lui congenitală îi va da un aer îngheţat.* CĂL.; **2.** originar, primar, primordial: *în aceasta zace deficienţa congenitală a expresiei directe.* BL. [Din fr. ***congénital***].

congéstie, congestii f. aflux excesiv de sînge într-o parte a corpului; stare patologică provocată de acest aflux: *radiografia descoperea o congestie renală.* CĂL.; **congestie cerebrală,** (îmbolnăvire gravă provocată de o) acumulare foarte mare de sînge în vasele cerebrale: *trecuse la un pas de o congestie cerebrală.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **congestiune**). [Din fr. ***congestion,*** lat. ***congestio, -onis,*** germ. ***Kongestion***].

congestioná, congestionez vb. (refl.) a avea o congestie; a se înroşi la faţă: *i se congestionau nările.* IBR. [Din fr. ***congestionner***].

congestionáre, congestionări f. acţiunea de a se congestiona şi rezultatul ei. [V. ***congestiona***].

congestionát, ~ţi, congestionată, ~e a. **1.** aprins la faţă; îmbujorat: *Veronescu, congestionat, se năpusti asupra oratorului.* VLAH.; **2.** care are un aflux anormal de sînge: *faţa lui roşie, congestionată, brobonată de sudoare, exprima o mare nelinişte.* VLAH. [V. ***congestiona***].

congestiúne f. v. congestie.

congestív, ~i, congestivă, ~e a. care provoacă o congestie. [Din fr. ***congestif,*** germ. ***kongestiv***].

cóngiu n. (la romani) unitate de măsură pentru lichide egală cu aproximativ trei litri. [Din lat. ***congius***].

conglăsuí, conglăsuiesc vb. (înv.; intr.) a fi de acord, a se potrivi: *Mihai văzînd că simţimintele boierilor conglăsuiesc cu ale sale.* BĂLC. [***Con-***[1] + ***glăsui***].

conglăsuíre, conglăsuiri f. (înv.) învoire, acord: *cu această conglăsuire admirabilă sînteţi toţi de acord a zice că aici este chemarea camerei.* MAIOR.; (p. ext.) *mai niciodată inima ei nu este în conglăsuire cu vroinţa părinţilor.* KOG. [V. ***conglăsui***].

conglomerá, conglomerez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) uni, a (se) îngrămădi într-o masă unică; (fig.) *membrii acestei activităţi artistice nu vor mai apărea ... ca o mulţime risipită şi conglomerată prin mii de ocaziuni întîmplătoare.* EM. [Din fr. ***conglomérer,*** lat. ***conglomerare***].

conglomerăre, conglomerări f. acţiunea de a (se) conglomera şi rezultatul ei. [V. ***conglomera***].

conglomerát, conglomerate n. **1.** (geol.) rocă formată din sfărîmături rotunjite cimentate (cu calcar); **2.** (fig.) îmbinare, amestec de elemente eterogene: *au ajuns degrabă la concluzia că gîndirea islamă ar fi un conglomerat sincretist, confuz.* BL. [Din fr. ***conglomérat,*** lat. ***conglomeratus,*** germ. ***Konglomerat***].

conglomeráţie, conglomeraţii f. reunire, îngrămădire la un loc; (şi: (înv.) **conglomeraţiune**). [Din lat. ***conglomeratio, -onis,*** fr. ***conglomération***].

conglomeraţiúne f. v. conglomeraţie.

conglutiná, conglutinez vb. (rar; tr.) a face dens, vîscos; a coagula. [Din fr. ***conglutiner***].

conglutinăre, conglutinări f. (rar) acţiunea de a conglutina şi rezultatul ei. [V. ***conglutina***].

conglutináţie, conglutinaţii f. conglutinare. [Din fr. ***conglutination,*** lat. ***conglutinatio, -onis***].

congoléz, ~i, congoleză, ~e a. care aparţine statului Congo sau populaţiei lui, referitor la Congo sau la populaţia lui. // m., f. persoană (originară) din Congo. [Din fr. ***congolais***].

congratulá, congratulez vb. (tr. şi refl.) a (se) felicita. [Din lat. ***congratulari,*** it. ***congratular(si),*** fr. ***congratuler***].

congratuláţie, congratulaţii f. (fam.) felicitare. [Din it. ***congratulazione,*** fr. ***congratulation***].

congreganíst, ~şti, congreganistă, ~e a. (rar) care aparţine unei congregaţii religioase: *şcoală congreganistă.* [Din fr. ***congréganiste***].

congregáţie, congregaţii f. **1.** asociaţie religioasă de clerici şi de laici, organizată în vederea respectării unor anumite norme de viaţă: *reprezentanţii congregaţiunii izraelite de rit spaniol din capitală.* EM.; **2.** ordin monahal; **3.** şedinţă a sinoadelor; (p. ext.) adunare religioasă; (şi: (înv.) **congregaţiune**). [Din fr. ***congrégation,*** lat. ***congregatio, -onis,*** germ. ***Kongregation***].

congregaţionál, ~i, congregaţională, ~e a. care aparţine unei congregaţii, referitor la o congregaţie. [Din engl. ***congregational***].

congregaţioníst, ~şti, congregaţionistă, ~e m., f. membru al unei congregaţii. [Din fr. ***congrégationniste***].

congregaţiúne f. v. congregaţie.

congrés, congrese n. **1.** reuniune (naţională sau internaţională) pentru discutarea unor probleme ştiinţifice, politice, economice etc.: *studiul ... cuprinde o succintă expunere a ideilor desfăşurate de autor la un congres al antropologilor.* BL.; *congresul filologilor români;* **2.** organ suprem de conducere al unor partide sau organizaţii; **3.** organ legislativ în SUA. [Din fr. ***congrès,*** lat. ***congressus,*** germ. ***Kongreß***].

congresíst, congresişti m. participant la un congres: *în februarie, congresiştii fură prezentaţi regelui şi reginei.* CĂL. [Din fr. ***congressiste***].

congresman, congresmani [congrésmen] m. membru al Congresului SUA. [Din engl. ***congressman***].

congruént, ~ţi, congruentă, ~e a. care concordă, care coincide; care este egal cu altul: *termen congruent.* [Din fr. ***congruent,*** lat. ***congruens, -ntis***].

congruánţă, congruenţe f. însuşirea de a fi congruent; acord, concordanţă, (înv.) congruitate: *misterele existenţiale devin clasificabile după simetria şi congruenţa lor.* BL. [Din fr. ***congruence,*** lat. ***congruentia***].

congruítate, congruităţi f. (înv.) congruenţă. [De la ***congruent***].

coniác, coniacuri şi (pop.) **coniace** n. **1.** băutură alcoolică tare, obţinută prin distilarea vinului: *beau cognac în pahare de apă.* CĂL.; **2.** cantitate determinată din această băutură: *a băut două coniacuri;* (şi: (rar) **cognac**). [Din fr. ***cognac***].

cónic, ~ci, conică, ~ce a. care are formă de con: *face aluzie, probabil, la confraternităţile încă rezistente în Spania cu membri purtînd acea sinistră tichie conică pe cap.* CĂL. [Din fr. ***conique,*** germ. ***konisch***].

conicitáte f. **1.** mărime caracteristică a unui trunchi de con drept, egală cu diferenţa dintre diametrul mare şi diametrul mic raportată la lungime; **2.** (p. ext.) formă conică: *conicitatea munţilor vulcanici.* [Din fr. ***conicité***].

conidián, ~eni, conidiană, ~ene a. (despre ciuperci) care prezintă conidii. [Din fr. ***conidien***].

conídie, conidii f. spor imobil care asigură înmulţirea asexuată a ciupercilor evoluate. [Din fr. ***conidie***].

conifér, conifere n. (la pl.) ordin de plante cu frunze persistente (în formă de ace) şi cu fructe lemnoase conice; (şi la sg.) arbore sau arbust din acest ordin: *au întunecarea rigidă a pădurilor de conifere.* CĂL. [Din fr. ***conifères,*** lat. ***conifer,*** germ. ***Konifere***].

conimetríe f. determinare a numărului şi a mărimii particulelor de praf din aer. [Din fr. ***conimétrie***].

conimétru, conimetre n. aparat pentru captarea şi fixarea prafului din aer pentru a fi examinat. [Din fr. ***conimètre***].

conióză, conioze m. (med.) boală cauzată de pătrunderea şi fixarea pulberilor în organism. [Din fr. ***coniose***].

coniróstru, ~i, conirostră, ~e a. (despre păsări) care are ciocul conic. // f. (la pl.) familie de păsări cu ciocul gros şi conic; (şi la sg.) pasăre din această familie. [Din fr. ***conirostres***].

coníţă f. v. cuconiţă.

coniugaţiúne f. v. conjugaţie.

coniúgiu, coniugii n. (latinism) unire prin căsătorie; mariaj. [Din lat. ***coniugium***].

conivént, ~ţi, conivентă, ~e a. (despre frunze) **1.** îndoit înăuntru; **2.** care tinde a se împreuna. [Din fr. ***connivent,*** lat. ***connivens, -entis***].

conivénţă, conivenţe f. complicitate (la o faptă rea), înţelegere (secretă); **de conivenţă cu ...,** în complicitate cu ... [Din fr. ***connivence,*** lat. ***conniventia***].

conjecturá, conjecturez vb. (rar; tr.) a judeca după aparenţe, a face o conjectură: *speculînd asupra viitorului spiritului ştiinţific, s-ar putea conjectura că ştiinţa ... va căuta căile de a preface în cursul timpului factorul de echivalenţă.* BL. [Din fr. ***conjecturer***].

conjecturál, ~i, conjecturală, ~e a. care se întemeiază pe conjecturi, pe presupuneri, pe aparenţe: *ele nu au un caracter conjectural.* BL. [Din fr. ***conjectural***].

conjecturáre, conjecturări f. acţiunea de a conjectura şi rezultatul ei; judecată făcută după aparenţe. [V. ***conjectura***].

conjectúră, conjecturi f. opinie bazată pe aparenţe sau presupuneri: *cînd am fost eu în joc ... m-am pierdut întotdeauna în conjecturi.* IBR. [Din fr. ***conjecture,*** lat. ***conjectura***].

conjudeţéan, ~eni, conjudeţeană, ~ene m., f. persoană care s-a născut sau care locuieşte în acelaşi judeţ cu alta, considerată în raport cu aceasta. [***Con-***[1] + ***judeţean***].

conjugá, conjúg vb. **1.** (tr.) a modifica forma unui verb după persoană, număr, timp, mod şi diateză; **2.** (refl.; despre verbe) a fi flexibil; **3.** (fig.; refl.) a se îmbina, a se uni: *pentru vechii greci, „catacreză" erau metaforele abuzive, artificial constituite prin termeni ce nu prea pot fi conjugaţi.* BL. [Din lat. ***conjugare,*** fr. ***conjuguer***].

conjugábil, ~i, conjugabilă, ~e a. care se poate conjuga. [Din fr. ***conjugable***].

conjugál, ~i, conjugală, ~e a. referitor la căsătorie sau la cei căsătoriţi: *părinţii ei nu duceau o viaţă conjugală comună.* GHEŢIE. [Din fr. ***conjugal,*** lat. ***conjugalis***].

conjugalitáte f. (rar) căsătorie, mariaj: *nu numai în biserică, ci şi în ermetism, conjugalitatea slujeşte ca simbol al concilierii factorilor de „ambe sexe".* CĂL. [***Conjugal*** + ***-itate***].

conjugáre, conjugări f. **1.** flexiunea verbului: *după şase ani de toceală a declinărilor şi a conjugărilor şi după doi ani de drept roman se alesese cu cîteva duzini de expresii juridice.* GHEŢIE; **2.** categorie de verbe cu aceeaşi terminaţie la infinitiv; (înv.) conjugaţie: *limba română are patru conjugări;* **3.** (fig.) îmbinare, împletire: *în nici un fel nu admite o conjugare cu matematica.* BL.; *conjugarea intereselor;* **4.** mod de reproducere sexuată, în care două celule se separă după ce au schimbat între ele o parte din ADN. [V. ***conjuga***].

conjugát, ~ţi, conjugată, ~e a. îmbinat, împletit, reunit: *acţionează cu forţe conjugate;* **nervi conjugaţi,** nervi care îndeplinesc aceeaşi funcţie; **frunze conjugate,** frunze cu foliolele împerecheate; **numere conjugate,** numere complexe cu acelaşi

coeficient. // f. (la pl.) ordin de alge verzi filamentoase, care se reproduc prin conjugare; (şi la sg.) algă din acest ordin. [V. *conjuga;* cf. fr. *conjugué,* germ. *konjugiert*].

conjugatív, ~i, conjugativă, ~e a. (rar) care ţine de conjugare: *verbii a căror forme conjugative vin mai în urmă.* EM. [*Conjugat* + *-iv*].

conjugáţie, conjugaţii f. (înv.) conjugare: *se naşte coniugaţiunea numită perifrastică.* EM.; *aceste rădăcini foarte suspecte urmează toate clasei a zecea de conjugaţiune.* EM.; (şi: **conjugaţiune, coniugaţiune**). [Din lat. *conjugatio, -onis,* germ. *Konjugation*].

conjugaţiúne f. v. conjugaţie.

conjúnct, ~ţi, conjunctă, ~e a. (despre unele forme ale verbului *a fi* şi ale pronumelor personale) care este neaccentuat şi se uneşte prin cratimă cu alt cuvînt. [Din lat. *conjunctus,* fr. *conjoint*].

conjunctív, ~i, conjunctivă, ~e a. **1.** care leagă, care uneşte: *s-ar fi putut lega de fraza precedentă printr-o locuţiune conjunctivă.* VIANU; **2.** (anat.) **ţesut conjunctiv,** ţesut animal de susţinere; **3.** (gram.) **mod conjunctiv,** (şi subst. n.) mod personal care exprimă o acţiune realizabilă: *se întîlnesc verbe la conjunctiv, adică exprimînd o acţiune posibilă sau probabilă.* VIANU; **4.** (înv.) conjunct: *a murit, sărmanul, înainte de vreme, înecat cu pronumele conjunctive.* CR. [Din lat. *conjunctivus,* fr. *conjonctif*].

conjunctivál, ~i, conjunctivală, ~e a. (anat.) care ţine de conjunctivă, referitor la conjunctivă. [Din fr. *conjonctival*].

conjunctívă, conjunctive f. membrană mucoasă care uneşte pleoapele cu globul ochilor. [Din fr. *conjonctive*].

conjunctivíte, conjunctivite f. inflamaţie a conjunctivei: *un tînăr cu pleoapele înnodate de o uşoară conjunctivită.* ARG.; *conjunctivită granuloasă.* [Din fr. *conjonctivite*].

conjunctór, conjunctoare n. aparat electric pentru întreruperea şi deschiderea automată a unui circuit electric. [Din fr. *conjoncteur*].

conjuncturál, ~i, conjuncturală, ~e a. care ţine de o conjunctură, referitor la o conjunctură. [Din fr. *conjoncturel*].

conjuncturalísm n. tendinţă de a folosi împrejurările favorabile (pentru satisfacerea unor interese). [*Conjunctură* + *-al* + *-ism*].

conjunctúră, conjuncturi f. **1.** ansamblu al împrejurărilor şi condiţiilor care influenţează un proces, un fenomen; concurs de împrejurări: *ţinînd seama de conjunctura politică a momentului, subiectul era delicat.* GHEŢIE; *o conjunctură fatală;* **2.** ansamblu de trăsături care caracterizează un anumit moment: *în intermediile naraţiunii se introduc... vastele perspective de totalitate şi de conjunctură pe care le-am amintit.* VIANU. [Din fr. *conjoncture,* germ. *Konjunktur*].

conjuncturíst, ~şti, conjuncturistă, ~e a. care ţine de conjunctură, referitor la conjunctură. [Din fr. *conjuncturiste*].

conjúncţie, conjuncţii f. **1.** (gram.) parte de vorbire neflexibilă care leagă cuvinte cu aceeaşi funcţie sintactică în propoziţie sau propoziţii într-o frază: *epitetul e un calificativ care, pus în legătură cu conjuncţiune, începe să dea o imagine.* IBR.; **2.** (astr.) întîlnire aparentă a doi aştri pe aceeaşi linie dreaptă: *peste noapte, luna fusese în conjuncţie cu soarele.* TUD.; (şi: (înv.) **conjuncţiune**). [Din lat. *conjunctio, -onis,* fr. *conjonction,* germ. *Konjunktion*].

conjuncţionál, ~i, conjuncţională, ~e a. (gram.) cu rol de conjuncţie; **locuţiune conjuncţională,** locuţiune cu valoare de conjuncţie: *comparaţia este o subordonată introdusă prin adverbe, conjuncţii sau locuţiuni conjuncţionale.* VIANU. [Din fr. *conjonctionnel,* germ. *konjunktional*].

conjuncţiúne f. v. conjuncţie.

conjurá, conjúr vb. **1.** (intr.) a conspira, a complota; **2.** (tr.) a ruga insistent, a implora: *o bătrînă muribundă ... îl conjură, înainte de a închide ochii, să apere pe jună.* CĂL. [Din lat. *conjurare,* fr. *conjurer*].

conjurát, ~ţi, conjurată, ~e a. şi m., f. (persoană) care participă la o conjuraţie; conspirator: *principalii conjuraţi împotriva lui Caesar părăsesc Roma.* BL.; *tinerii conjuraţi citiră proclamaţia.* CĂL. [V. *conjura*].

conjurátor, conjuratori m. (franţuzism) persoană care organizează sau conduce o conjuraţie. [Din fr. *conjurateur*].

conjurăţie, conjuraţii f. (rar) conspiraţie, complot: *Iuliu Caesar ... căzu victimă conjuraţiei republicane.* BL.; (şi: (înv.) **conjuraţiune**). [Din lat. *conjuratio, -onis,* fr. *conjuration*].

conjuraţiúne f. v. conjuraţie.

conlocuí, conlocuiesc vb. (intr.) a locui împreună cu altcineva. [*Con-*[1] + *locui*; cf. fr. *cohabiter*].

conlocuíre, conlocuiri f. (înv.) faptul de a conlocui. [V. *conlocui*].

conlocuitór, ~i, conlocuitoáre a. şi m., f. (persoană) care locuieşte împreună cu altcineva: *atît la români, cît şi la neamurile conlocuitoare, se poate vorbi numai despre o burghezie în formaţie.* BL. [*Conlocui* + *-tor*].

conlucrá, conlucrez vb. (intr.) a colabora, a lucra împreună cu altcineva: *se întreprinse publicarea unei foi literare, la care conlucram noi toţi care scriam.* NEGR. [*Con-*[1] + *lucra*; cf. lat. *collaborare,* fr. *collaborer*].

conlucráre, conlucrări f. acţiunea de a conlucra; colaborare: *afişul ... cheamă la conlucrare pe toţi compatrioţii.* RUSSO; (p. ext.) *Eliad combate liberalismul, adică orice politică tinzînd să inventeze o ordine ce n-ar ieşi din spontana conlucrare a antitezelor.* CĂL. [V. *conlucra*].

conmeseán m. v. comesean.

conocăr m. v. conăcar.

conocărie f. v. conăcărie.

conochífteriţă, conochifteriţe f. (reg.) coropişniţă (*Gryllotalpa vulgaris*). [Cf. bulg. *konopišnica*].

conoíd, ~zi, conoidă, ~e a. de formă conică; conoidal. // n. (geom.) suprafaţă generată de o dreaptă care se menţine paralelă cu un plan dat şi se sprijină pe o dreaptă fixă şi pe o curbă fixă. [Din fr. *conoïde*].

conoidál, ~i, conoidală, ~e a. (geom.) de formă conică; conoid. [Din fr. *conoïdal*].

conopídă, conopide f. plantă leguminoasă, înrudită cu varza, cu inflorescenţa cărnoasă, alburie, folosită în alimentaţie (*Brassica oleracea*): *felul întîi era o supă de conopidă, care-mi plăcea foarte mult.* GHEŢIE. [Din gr. mod. *kunoupídi*].

conopíştiriţă, conopiştiriţe f. (reg.) coropişniţă (*Gryllotalpa vulgaris*). [Din bulg. *konopišnica*].

conosaménţ, conosamente n. document pentru transportul mărfurilor pe apă: *în conosament sînt trecute trei sute zece butoaie.* TUD. [Din germ. *Konnossement*].

conoscitív, ~i, conoscitivă, ~e a. (italienism) care ţine de cunoaştere, referitor la cunoaştere: *nu se pătrunde de intenţia, mereu conoscitivă, a autorului decît acela care sfîşie vălul mitic.* CĂL. [Din it. *conoscitivo*].

conoscóp, conoscoape n. (fiz.) aparat utilizat în conoscopie. [Din fr. *conoscope*].

conoscopíe, conoscopii f. (fiz.) examinare a fenomenelor de polarizare cromatică. [Din fr. *conoscopie*].

conotá, pers. 3 **conotează** vb. (tr.) a realiza o conotaţie: *această întrebuinţare a cuvîntului conotează semnificaţia de bază.* [Din fr. *connoter*].

conotáre, conotări f. faptul de a conota; conotaţie. [V. *conota*].

conotatív, ~i, conotativă, ~e a. **1.** (lingv.) suplimentar faţă de denotaţia cuvîntului; rezultat din experienţa personală, din context; figurat: *sens conotativ;* **2.** dominat de conotaţii: *stil conotativ.* [Din fr. *conotatif,* germ. *konnotativ*].

conotáţie, conotaţii f. **1.** (filoz.) totalitate a caracterelor obiectului desemnate prin acelaşi termen; **2.** (filoz.) proprietate a unui termen de a desemna în acelaşi timp atît un anumit obiect, cît şi atributele lui; **3.** (lingv.) sens suplimentar (în raport cu denotaţia) al unui cuvînt, dependent de un context, de o situaţie etc.; (p.restr.) sens figurat. [Din fr. *connotation,* germ. *Konnotation*].

conovăţ, conoveţe n. (înv.) funie fixată de un ţăruş de care se legau caii în bivuac: *de la conoveţile cailor, tresăreau din cînd în cînd vuietele înăbuşite pe care le făceau animalele scuturîndu-se.* SAD. [Din rus., ucr. *konovjaz*].

conposesorál, ~i, conposesorală, ~e a. care ţine de conposesorat, referitor la conposesorat: *pădure conposesorală.* [*Con-*[1] + *posesor* + *-al*].

conposesorát, conposesorate n. proprietate în comun asupra unor bunuri imobiliare (pădure, păşune, livadă etc.). [*Con-*[1] + *posesor* + *-at*].

conrúpe vb. v. corupe.

consacrá, consácru şi (înv.) **consacrez** vb. **1.** (tr.) a închina, a destina: *îşi consacră timpul în întregime studiului.* GHEŢIE; **2.** (refl. şi tr.) a (se) dedica: *e nevoie să se consacreze mai mult activităţii culturale decît literaturii.* IBR.; *îmi consacru viaţa studiului;* **3.** (tr.) a stabili, a consfinţi: *măsura şi gradul civilizaţiei ... consacră statornicia şi prefacerea limbilor de acum înfiinţate.* RUSSO; *l-au consacrat ca mare poet.* [Din fr. *consacrer,* lat. *consecrare*].

consacrănt, ~ţi, consacrantă, ~e a. (rar) care face consacrarea, care consacră. [Din fr. *consacrant*].

consacráre, consacrări f. **1.** acţiunea de a (se) consacra; dedicare; **2.** (spec.) stabilire a capacităţii, a meritelor deosebite (ale cuiva): *vreu mai întîi consacrarea aptului de la 5 şi 24 ghenar.* AL. [V. *consacra*].

consacrát, ~ţi, consacrată, ~e a. **1.** (înv.) închinat divinităţii; **2.** stabilit, consfinţit prin uz sau prin tradiţie: *în clasicii francezi nu percepe nici una din fineţele consacrate.* CĂL.; *termen consacrat;* **3.** considerat ca fiind o autoritate într-un anumit domeniu: *pictor consacrat.* [V. *consacra*].

consacráţie, consacraţii f. **1.** (rar) destinare, dedicare; **2.** (spec.) ofrandă adusă zeilor; (şi: (livr.) **consecraţie,** (înv.) **consacraţiune**). [Din fr. *consécration,* lat. *consecratio, -onis*].

consacraţiúne f. v. consacraţie.

consangúin a. şi m., f. v. consangvin.

consanguinitáte f. v. consangvinitate.

consangvín, ~i, consangvină, ~e a. şi m., f. (fraţi sau surori) care au acelaşi tată; (p.ext.) rubedenie, rudă: *Micu Braun e un mare bogătaş evreu, trăind din sărăcia consanguinilor.* CĂL..; (şi: (înv.) **consanguin**). [Din lat. *consanguineus,* fr. *consanguin*].

consangvinitáte f. rudenie din partea tatălui; înrudire de sînge: *se detaliază şi simţul consanguinităţii, mîndria familială.* CĂL.; (şi: (înv.) **consanguinitate**). [Din lat. *consanguinitas, -atis,* fr. *consanguinité*].

consătean, consăteni m. persoană din același sat cu alta, considerată în raport cu aceasta. [*Con-*[1] + *sătean*].

conscrie, conscriu vb. (înv.; tr.) **1.** a chema în serviciul militar; a recruta, a înrola; **2.** a înscrie într-un registru oficial. [Din lat. *conscribere* (după *scrie*)].

conscriptíbil, ~i, conscriptibilă, ~e a. (rar) care poate fi recrutat. [Din fr. *conscriptible*].

conscripție, conscripții f. (înv.) **1.** înscriere anuală în registrele militare; recrutare, înrolare: *strîngerea ostașilor se face prin conscripție.* BĂLC.; **2.** redactare a unei legi; (și: **conscripțiune**). [Din fr. *conscription,* lat. *conscriptio, -onis,* germ. *Konskription*].

conscripțiúne f. v. **conscripție.**

conscrís, conscriși m. (înv.) chemat în serviciul militar. [V. *conscrie*].

consecínte a. v. **consecvent.**

consecínță, consecințe f. rezultat, urmare a unei acțiuni, a unui principiu etc.: *nu știa că săvîrșește un gest cu consecințe imprevizibile.* GHEȚIE; **în consecință,** așadar, prin urmare: *valorile spirituale au în consecință o irecuzabilă orientare creatoare.* BL.; **a suporta** (sau **a trage**) **consecințele,** a suferi ceea ce rezultă dintr-o acțiune sau dintr-o situație: *vei suporta consecințele inconștienței sau impertinenței dumitale.* SAD.; **pînă la ultimele consecințe,** pînă la sfîrșit, pînă la capăt: *incriminările pe care și le adresa îi dădură ... dorința de a continua pînă la ultimele consecințe.* GHEȚIE. [Din lat. *consequentia,* fr. *conséquence*].

consecrăție f. v. **consacrație.**

consecuént a. și n. v. **consecvent.**

consecuánță f. v. **consecvență.**

consecutív, ~i, consecutivă, ~e a. **1.** care urmează fără întrerupere; succesiv: *cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan.* EM.; *serbări consecutive;* **2.** (gram.) **propoziție consecutivă,** (și subst. f.) propoziție subordonată care exprimă urmarea unei acțiuni sau stări din regentă; **conjuncție consecutivă,** conjuncție care introduce o astfel de propoziție. // adv. fără întrerupere: *lucrează șase ore consecutiv.* [Din fr. *consécutif,* germ. *konsekutiv*].

consecutivitáte f. urmare neîntreruptă; succesiune: *nu e adevărat că există un trecut – consecutivitatea e în cugetarea noastră.* EM. [*Consecutiv* + *-itate*].

consecúție, consecuții f. (rar) înlănțuire, legătură; (gram.) **consecuția timpurilor,** concordanța timpurilor: *să vedem consecuția timpurilor.* IBR. [Din lat. *consecutio, -onis,* fr. *consécution*].

consecvént, ~ți, consecventă, ~e a. **1.** care acționează (permanent) potrivit unor principii (proprii); credincios ideilor sale: *dacă i-am văzut că sînt de aceleași principii și consecvenți, nu m-am despărțit de dînșii.* GHICA; *n-am putut fi consecinți în lucruri pe cari ni le-au impus alții.* EM.; (adv.) *acționează consecvent;* **2.** care denotă consecvență, care este realizat în mod constant: *întrebuințarea consecventă a imperfectului... evocă stările în desfășurarea lor.* VIANU; (adv.) *aceste exemple dezvoltă consecvent bidimensionalitatea.* BL. // n. **1.** fenomen care urmează altui fenomen; **2.** (log.) al doilea element al unei judecăți ipotetice; (și: (înv.) **consecuent, consecinte**). [Din fr. *conséquent,* lat. *consequens, -ntis,* germ. *konsequent*].

consecvénță, consecvențe f. **1.** faptul de a fi consecvent; constanță, persistență în modul de a acționa, de a se manifesta: *împrejurările vieții îl fac să-și ascundă unele din convingerile din faza a doua, n-are atîta consecvență ca în faza întăia.* IBR.; (p. ext.) *arta populară românească excelează așadar printr-o consecvență stilistică de mare accent.* BL.; **2.** (înv.) consecință, urmare (a unui fapt, a unei acțiuni): *trage ultima consecvență logică din permanentele sale premise.* BL.; (și: (înv.) **consecuență**). [Din lat. *consequentia,* fr. *conséquence,* germ. *Konsequenz*].

consémn, consemne n. **1.** îndatorire a unui militar în timpul serviciului de pază: *soldații aveau consemnul să controleze dacă trecătorii aveau asupra lor certificatul de alegător.* GHEȚIE; **2.** ordin, dispoziție; interdicție: *cine îndrăznește să înfrîngă consemnul va fi lovit cu lancea.* SAD. [*Con-*[1] + *semn*; cf. fr. *consigne*].

consemnă, consemnez vb. (tr.) **1.** a înregistra, a însemna, a nota: *un epitaf compus de poet consemnează o parte a năpastei.* CĂL.; **2.** (înv.) a opri ieșirea din cazarmă pentru un timp: *a consemna trupele în cazărmi.* [*Con-*[1] + *semna*; cf. fr. *consigner*].

consemnábil, ~i, consemnabilă, ~e a. (vrednic) de consemnat; memorabil. [*Consemna* + *-bil*; cf. it. *consegnabile*].

consemnáre, consemnări f. **1.** acțiunea de a consemna și rezultatul ei; însemnare, notare, înregistrare; **2.** reținere a militarilor în cazarmă. [V. *consemna*].

consemnațiúne, consemnațiuni f. depunere a unei sume de bani la o instituție publică: *Casa de economii și consemnațiuni.* [Din fr. *consignation*].

conséns, consensuri n. acord, înțelegere; identitate de vederi: *refuză demonstrația întemeiată pe consensul popoarelor ca fiind deficientă sub raport logic.* BL. [Din lat. *consensus*].

consensuál, ~i, consensuală, ~e a. care se face cu asentimentul tuturor părților; **contract consensual,** contract care se încheie prin simplul acord al părților. [Din fr. *consensuel*].

consensualitáte f. (rar) acord, asentiment. [*Consensual* + *-itate*].

consentimént, consentimente n. (înv.) consimțămînt, asentiment: *nu putuse cîștiga consentimentul acestui din urmă decît numai c-o mare sumă de bani.* EM.; *i se atribuie călătoriei lui intenția de a cîștiga consentimentul României.* EM. [Din fr. *consentiment*].

conservă, consérv vb. **1.** (tr.) a menține un aliment în stare nealterată: *carnea este conservată prin congelare;* **2.** (tr.) a menține, a face să dureze: *el admitea în general că natura conservă de-a lungul generațiilor variațiile accidentale care s-ar dovedi utile viețuitoarelor.* BL.; (refl.) *s-au conservat în ele amintiri cinstite.* BL.; **3.** (tr. și refl.) a (se) păstra, a (se) menaja, a (se) păzi: *a-și conserva sănătatea.* [Din fr. *conserver,* lat. *conservare*].

conservánt, ~ți, conservantă, ~e a. care conservă, care păstrează. // n. substanță folosită pentru a conserva alimente. [*Conserva* + *-ant*].

conserváre, conservări f. **1.** acțiunea de a (se) conserva și rezultatul ei; menținere în stare nealterată a unui aliment: *conservarea peștelui prin frig;* **2.** păstrare, reținere: *clasa săracă reprezintă procesul formării de capital, tendința de a-l forma, clasa bogată procesul conservării capitalului și a domniei.* EM.; *el a determinat principiul conservării materiei.* BL.; **instinct de conservare,** instinct de apărare a propriei ființe: *zgîrcenia lui delirantă e împinsă pînă la pierderea instinctului de conservare.* CĂL. [V. *conserva*].

conservát, ~ți, conservată, ~e a. **1.** care a fost menținut în stare nealterată pentru a putea fi consumat: *începură să se ospăteze cu pesmeți și carne conservată.* TUD.; **2.** care a fost sau s-a menținut ori păstrat (în stare bună): *s-ar putea, firește, ca aceste cranii conservate să fie și indicii ale unor jertfe cultice.* BL. [V. *conserva*].

conservatísm n. orientare politică, economică sau culturală urmărind păstrarea unor forme vechi și respingerea celor noi; conservatorism: *iată starea de lucruri la care aspiră conservatismul estrem.* EM. [Din fr. *conservatisme,* germ. *Konservatismus*].

conservatív, ~i, conservativă, ~e a. **1.** conservator[1]: *acei care voiau să păstreze limba cronicarilor erau conservativi.* IBR.; (p. ext.) *arată o repulsie conservativă față de romantism și de simbolism.* CĂL.; **2.** care menține într-o stare bună; care face să dureze, care prezervă: *eu nu cred în virtuțile conservative ale castității.* VINEA; **3.** (fiz.) în care se conservă energie. [Din fr. *conservatif,* germ. *konservativ*].

conservatór[1], ~i, conservatoáre a. **1.** care este ataşat de trecut; conservativ: *din pricina clasei din care făceau parte, ei moșteniseră un temperament mai conservator.* IBR.; **partid conservator,** partid politic care urmărește să mențină instituțiile existente: *el are o poziție neutră între partidul conservator și partidul liberal.* IBR.; **2.** care ține de un astfel de partid, care se referă la un astfel de partid: *ziarele bucureștene, atît liberale, cît și conservatoare, fără deosebire, ignorează acest adevăr.* EM. // m. membru al unui astfel de partid: *cade în contrazicere cînd susține constituționalismul și zice că acesta se datorește conservatorilor.* IBR.; (adj.) *în emulație cu latifundiarii conservatori, Maiorescu a călătorit cu pasiune.* CĂL. [Din fr. *conservateur,* lat. *conservator*].

conservatór[2], conservatoare n. școală superioară de muzică: *teatrul moldovenesc, închipuindu-și un venit statornic ..., ar putea ține actori și un conservator pentru învățarea lor.* NEGR.; (și: (înv.) **conservatoriu**). [Din fr. *conservatoire,* germ. *Konservatorium*].

conservatorísm n. conservatism: *încă de la început se distrug liniile liberalismului și ale conservatorismului.* CĂL. [Din it. *conservatorismo*].

conservatoríst[1], ~ști, conservatoristă, ~e m., f. persoană care urmează conservatorul[2]. [Din germ. *Konservatorist*].

conservatoríst[2], ~ști, conservatoristă, ~e m., f. adept al conservatorismului: *o conservatoristă, cam suspectă deși frumoasă, îl duce în casa somptuoasă a lui Nenea.* CĂL. [*Conservator(ism)* + *-ist*].

conservatórlu m. v. **conservator[2].**

conservăție f. v. **conservațiune.**

conservațiúne, conservațiuni f. (rar) acțiunea de a conserva și rezultatul ei: *da! progres! progres fără conservațiune;* CAR.; *în perfectă stare de conservațiune;* (și: **conservație**). [Din fr. *conservation,* lat. *conservatio, -onis*].

consérvă, conserve f. produs alimentar preparat special, pentru a nu se altera o lungă perioadă de timp (și închis în cutii sau în borcane): *conserve de carne.* [Din fr. *conserve,* germ. *Konserve*].

consfătuí, consfătuiesc vb. (refl.) a se sfătui împreună. [*Con-*[1] + *sfătui*].

consfătuíre, consfătuiri f. **1.** acțiunea de a se consfătui și rezultatul ei; **2.** întîlnire la care se discută probleme de interes comun. [V. *consfătui*].

consfinți, consfințesc vb. (tr.) a da caracter durabil; a stabili, a consacra: *spiritul roman consfințea de fapt antichitatea în limitele ei.* BL. [*Con-*[1] + *sfinți*; cf. fr. *consacrer*].

consfințíre, consfințiri f. acțiunea de a consfinți; consacrare. [V. *consfinți*].

considerá, consídер vb. **1.** (tr.) a analiza, a studia, a privi cu atenție: *să considerăm acest fenomen social și din alt punct de vedere.* IBR.; (refl.pas.) *inconștientul și conștiința sînt a se considera analogic în substanța lor psihică-spirituală.* BL.; **2.** (tr.) a ține seama de ..., a avea în vedere: *a considera serviciile aduse;* **3.** (înv.; tr.) a stima: *îl consideră*

foarte mult; **4.** (tr. şi refl.) a (se) privi, a (se) socoti ca ...: *ţărănimea ortodoxă ... preferă să se considere urmaşa poporului dac.* BL.; *el nu considera uniaţia ca o mărturisire de credinţă sinceră.* BL.; *considerîndu-se poet al naţiunii, el colaborează la toate revistele.* CĂL. [Din fr. ***considérer,*** lat. ***considerare***].

considerábil, ~i, considerabilă, ~e a. **1.** însemnat, remarcabil (prin mărime, forţă etc.): *zări spre marea lui surprindere că ... se apropie o mulţime considerabilă de indivizi îmbrăcaţi în negru.* GHEŢIE; *sumă, mulţime, pierdere considerabilă;* (adv.) *reputaţia lui Hasdeu crescuse considerabil în ţară şi străinătate.* CĂL.; **2.** demn de consideraţie: *om considerabil.* [Din fr. ***considérable;*** cf. germ. ***konsiderabel***].

considerănt n. v. **considerent.**

consideráre, considerări f. acţiunea de a (se) considera şi rezultatul ei; consideraţie: *mecanismul este o perspectivă insuficientă pentru o considerare exhaustivă a vieţii.* BL.; **a lua în consideráre,** a avea în vedere, a ţine seamă de ... : *se cere să luăm în considerare o fază mai puţin evoluată din procesul de specializare.* BL. [V. ***considera***].

considerát, ~ţi, considerată, ~e a. care se bucură de stimă; stimat, respectat. [V. ***considera***].

consideráţie, consideraţii f. **1.** motiv, raţiune, considerent: *a uitat totdeauna aceste consideraţii şi de aceea a fost nedrept.* IBR.; *am cedat acestei consideraţii;* **a lua în consideraţie,** a ţine seamă de ..., a avea în vedere; **2.** stimă, respect: *el merită consideraţiunea tuturor;* **3.** reflecţie, părere, idee, considerare: *am atins mai sus, în treacăt, o chestiune asupra căreia am vrea să ne extindem consideraţiunile.* BL.; (şi: (înv.) **consideraţiune**). [Din fr. ***considération,*** lat. ***consideratio, -onis***].

consideraţiúne f. v. **consideraţie.**

considerént, considerente n. **1.** punct de vedere, părere: *toate considerentele privitoare la perspectivele imediate... nu aveau nici o importanţă.* GHEŢIE; **2.** argument, motiv: *motivele şi considerentele invocate de fracţie sînt false.* EM.; **3.** (jur.; la pl.) parte a unei hotărîri judecătoreşti care conţine motivarea soluţiei date într-o cauză; (şi: (înv.) **considerant**). [Din fr. ***considérant***].

consignatár, ~i, consignatară, ~e m., f. persoană care primeşte obiecte în consignaţie. [Din fr. ***consignataire,*** germ. ***Konsignatar, Konsignatär***].

consignatór, ~i, consignatoáre m., f. persoană care depune spre vînzare sau spre păstrare bani sau mărfuri. [Din fr. ***consignateur***].

consignáţie, consignaţii f. magazin în care se depun spre vînzare diferite obiecte de către persoane particulare; **de consignaţie,** care este vechi (şi rar): *puneau în vînzare obiecte de anticariat şi de consignaţie de tot felul.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **consignaţiune**). [Din fr. ***consignation,*** germ. ***Konsignation***].

consignaţiúne f. v. **consignaţie.**

consígniu, consigniі n. (înv.) consemn: *soldatul nu cunoaşte consigniul.* [Din fr. ***consigne***].

consíliá, consíliez vb. (tr.) a sfătui: *pe aceştia pot să-i consiliez să scrie în proză.* MACED.; (fig.) *experienţa biologică ne consiliază să admitem ... o evoluţie.* BL. [Din fr. ***conseiller,*** lat. ***consiliari***].

consiliér, consilieri m. **1.** sfătuitor, sfetnic: *se va lăsa a fi condus de consilierii lui actuali.* EM.; *consilier prezidenţial;* **2.** membru al unui consiliu: *pe la cinci, trăsura se înapoie aducîndu-l pe fostul consilier.* GHEŢIE; *consilier la Curtea de casaţie;* **3.** expert într-un anumit domeniu: *consilier de presă.* [Din fr. ***conseiller,*** germ. ***Konsiliarius***].

consiliére, consilieri f. acţiunea de a consilia şi rezultatul ei. [V. ***consilia***].

consíliu, consilii n. **1.** (înv.) sfat, îndrumare a cuiva pentru a face sau nu ceva: *ca un post-scriptum voi să adauge un consiliu esenţial.* EM.; **2.** organ cu rol conducător, consultativ sau executiv (pe lîngă o organizaţie, o instituţie): *principele, prin acoliţii săi, face din biroul partidului consiliul său de administraţie.* CĂL.; *consiliul de miniştri, consiliul comunal, consiliul judeţean;* **consiliu de familie,** adunare a rudelor, asistată de un jurist, pentru a hotărî în legătură cu interesele unui minor; **3.** şedinţă, adunare: *aici văd zeii în consilii ..., văd eroi încinşi cu lauri.* COŞB. [Din lat. ***consilium,*** germ. ***Konsilium;*** cf. fr. ***conseil***].

consímil, ~i, consimilă, ~e a. (rar) asemănător (întru totul); identic. [Din lat. ***consimilis***].

consimilitúdine, consimilitudini f. (rar) asemănare totală; identitate. [Din fr. ***consimilitude***].

consimţământ, consimţăminte n. **1.** încuviinţare, aprobare: *poate că totul nu e decît un mijloc de a-mi obţine consimţămîntul.* PETR.; **a-şi da consimţământul,** a consimţi: *părinţii Picăi ... îşi dăduseră în cele din urmă consimţămîntul.* GHEŢIE; **2.** aderare de bună voie, adeziune nesilită; (şi: (înv.) **consimţimînt**). [***Con-***[1] ***+ simţământ***; cf. fr. ***consentement***].

consimţí, consímt şi (înv.) **consímţ** vb. (tr. şi intr.) a accepta, a fi de acord cu ceva: *poate că părinţii vor consimţi în cele din urmă la căsătorie.* CĂL.; *mă ştii că consimţ la onoarea dumitale de familist! ...* CAR. [***Con-***[1] ***+ simţi***; cf. fr. ***consentir***].

consimţímînt n. v. **consimţământ.**

consimţíre, consimţíri f. faptul de a consimţi; consimţământ; acceptare, aprobare, încuviinţare: *acea doză de platitudine ţine pe Maiorescu la nivelul epocii lui şi-i dă consimţirea contemporanilor.* CĂL. [V. ***consimţi***].

consístă, pers. 3 **consístă** vb. (intr.) a consta, a fi compus din ..., a se alcătui din ...: *civilizaţia adevărată a unui popor consistă nu în adoptarea cu deridicata de legi, forme, instituţii, etichete, haine străine.* EM.; *libertatea consistă în a putea face binele, nu însă şi răul.* [Din fr. ***consister,*** lat. ***consistere***].

consistént, ~ţi, consistentă, ~e a. **1.** tare, vîrtos: *pastă consistentă;* **2.** substanţial, sătios, bogat în substanţe nutritive: *pe tava emailată mă aştepta un mic dejun mai consistent decît de obicei.* GHEŢIE; **3.** (fig.) cu conţinut bogat; important: *opinie consistentă.* [Din fr. ***consistant,*** germ. ***konsistent***].

consisténţă f. **1.** densitate, soliditate a unei materii, a unui corp etc.: *lucrurile îşi pierd consistenţa, totul se dizolvă într-un joc de lumini.* BL.; **a prinde** (sau **a căpăta**) **consistenţă,** a se profila, a căpăta contur: *în ideea magicului prinde consistenţă ... însuşi misterul ca atare.* BL.; **2.** rezistenţă opusă la deformare sau la sfărîmare: *ceara are puţină consistenţă;* **3.** (fig.) stabilitate, tărie de caracter: *e un om lipsit de consistenţă.* [Din fr. ***consistance,*** germ. ***Konsistenz***].

consistométru, consistometre n. aparat cu care se măsoară consistenţa unor materiale. [Din fr. ***consistomètre***].

consistoriál, ~i, consistorială, ~e a. care ţine de consistoriu; referitor la consistoriu. [Din fr. ***consistorial,*** germ. ***konnistorial***].

consistóriu, consistorii n. **1.** consiliu al cardinalilor prezidat de papă; **2.** instanţă, judecată ecleziastică: *părăseşte veşmîntul călugăresc după violente atacuri şi chemarea în faţa consistoriului eparhial.* CĂL.; **3.** (la romani) consiliu imperial. [Din lat. ***consistorium,*** germ. ***Konsistorium***].

consîngeán, ~eni, consîngeană, ~ene a. şi m., f. înrudit (din partea tatălui); consangvin; (p. ext.) *deodată se pomeneşte pe frontul român, pus în dureroasa situaţie de a omorî consîngenii.* CĂL. [Din lat. ***consanguineus,*** fr. ***consanguin*** (după *sînge*)].

consoánă, consoane f. sunet al vorbirii produs în urma strîmtării sau închiderii şi deschiderii bruşte a canalului fonator; semn grafic, literă care reprezintă un astfel de sunet. [Din fr. ***consonne,*** lat. ***consona***].

consoártă, consoarte f. (fam.) soţie: *eram eu, consoarta mea şi cumnată-mea Ziţa.* CAR. [Din lat. ***consors, -tis***].

consolá, consolez vb. (tr. şi refl.) a (se) mîngîia, a(-şi) alina o suferinţă (morală): *Adrian Maniu e un artist plastic refulat, care se consolează în poezie.* CĂL.; *i-am cuprins umerii şi am încercat s-o consolez.* GHEŢIE. [Din fr. ***consoler,*** lat. ***consolari***].

consolábil, ~i, consolabilă, ~e a. (rar) care poate fi consolat. [Din fr. ***consolable***].

consolánt, ~ţi, consolantă, ~e a. (rar) care consolează: *filozofia tînărului Maiorescu nu era consolantă.* CĂL. [Din fr. ***consolant***].

consoláre, consolări f. acţiunea de a (se) consola şi rezultatul ei; consolaţie, mîngîiere, alinare (sufletească): *alteori mă simt foarte nenorocită şi aş avea nevoie de o consolare.* GHEŢIE. [V. ***consola***].

consolatór, ~i, consolatoáre a. şi m., f. (persoană) care consolează: *împrejurarea aceasta, tragică şi consolatoare în acelaşi timp, o bănuim fundată în ultime rînduieli secrete ale existenţei.* BL. [Din fr. ***consolateur***].

consoláţie, consolaţii f. (înv.) **1.** consolare, mîngîiere: *e veşnica consolaţie a tuturor pesimiştilor.* IBR.; **2.** persoană, faptă, obiect care consolează; **3.** motiv de bucurie, de mulţumire; (şi: **consolaţiune**). [Din fr. ***consolation,*** lat. ***consolatio, -onis***].

consoiaţiúne f. v. **consolaţie.**

consólá, console f. **1.** piesă de mobilier în formă de poliţă sau de măsuţă rezemată de perete, pe care se ţin obiecte decorative (de obicei ghivece cu flori); **2.** element arhitectural (ornamental) care serveşte ca sprijin pentru cornişă, balcon etc.; **3.** element de construcţie care iese cu capătul de sus în afara punctului de sprijin, astfel încît să poată prelua o sarcină. [Din fr. ***console,*** germ. ***Konsole***].

consolidá, consolidez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) întări, a (se) face solid: *a consolida un edificiu;* (fig.) *poetul îşi consolidează cu o crescîndă îndîrjire şi exclusivitate primatul social.* BL.; **2.** (fig.; tr.) a face durabil: *a consolida un guvern;* **3.** (tr.) a asigura un fond pentru plata unei datorii publice: *a consolida o rentă.* [Din fr. ***consolider,*** lat. ***consolidare***].

consolidábil, ~i, consolidabilă, ~e a. care poate fi consolidat. [Din fr. ***consolidable***].

consolidánt, ~ţi, consolidantă, ~e a. întăritor, care consolidează. [Din fr. ***consolidant***].

consolidáre, consolidări f. acţiunea de a (se) consolida şi rezultatul ei; întărire: *sublinia necesitatea consolidării spiritului de familie.* CĂL. [V. ***consolida***].

consolidát, ~ţi, consolidată, ~e a. (rar) întărit, devenit solid: *datorie sau rentă consolidată.* [V. ***consolida***].

consolidatór, ~i, consolidatoáre a. care consolidează; întăritor; susţinător, sprijinitor. [***Consolida*** + ***-tor***].

consolidáţie, consolidaţii f. consolidare. [Din fr. ***consolidation***].

consommé n. supă care se prepară prin fierberea îndelungată a cărnii de vită. [Cuv. fr.].

consonă vb. v. **consuna.**

consonánt, ~ţi, consonantă, ~e a. **1.** (muz.; despre acorduri) format din consonanţe; armonios; **2.** (despre cuvinte) care are terminaţia asemănătoare cu a altui cuvînt. [Din lat. ***consonans, -ntis,*** fr. ***consonant,*** germ. ***konsonant***].

C

consonántă, consonante f. consoană. [Din germ. *Konsonant,* lat. *consonans, -ntis*].

consonántic, ~ci, consonantică, ~ce a. care ține de consoane, referitor la consoane. [Din germ. *konsonantisch*].

consonantísm n. totalitate a consoanelor dintr-o limbă. [Din fr. *consonantisme,* germ. *Konsonantismus*].

consonantizá, pers. 3 **consonantizează** vb. (refl.; despre vocale) a deveni semivocală, a căpăta caracter de consonantă. [*Consonantă* + *-iza*].

consonánță, consonanțe f. **1.** (muz.) armonie, combinare armonioasă a sunetelor: *tratatul de armonie ajută pe muzicant să priceapă științific legile consonanței.* CĂL.; **2.** asemănare, coincidență (de formă, de aspect, de structură): *o consonanță fiagrantă este între o floare cu petale și soarele cu razele lui.* CĂL.; **3.** (fig.) potrivire de idei; acord: *el e la nivelul trebuințelor practice de luptă culturală și în consonanță cu aspirațiile politice ale vremii.* CĂL. [Din fr. *consonance,* germ. *Konsonanz*].

consórt, consorți n. **1.** (rar) soț: *simpla ei sosire acasă însemna pentru fericitul consort o răsplată din cer.* VINEA; **prinț-consort,** soțul unei regine suverane; **2.** (înv.) partener într-o afacere considerat în raport cu asociații săi. [Din fr. *consort,* lat. *consors, -tis*].

consorțiái, ~i, consorțială, ~e a. care aparține unei societăți comerciale, unui consorțiu. [Din fr. *consortial*].

consórțiu, consorții n. **1.** (în Roma antică) participare la domnie; **2.** asociere a unor bănci sau societăți comerciale pentru efectuarea unor operații financiare în comun: *aflase că trebuie să lase o bună jumătate* [din sumă] *în mîinile unui consorțiu de înalți birocrați.* VINEA; (fig.) *cu consorțiul său de deputați pe sprînceană, votează concesia.* EM.; **3.** (biol.) ansamblu de organisme legate prin activitatea lor vitală. [Din lat., fr. *consortium,* germ. *Konsortium*].

conspéct, conspecte n. sinteză sistematică a datelor esențiale ale unor probleme; rezumat: *cifrele sînt publicate de autorul statisticii după un conspect oficial din anul 1772.* BL. [Din lat. *conspectus,* germ. *Konspekt*].

conspectá, conspectez vb. (tr.) a nota sintetic datele esențiale ale unei probleme. [Din lat. *conspectare*].

conspectáre, conspectări f. acțiunea de a conspecta și rezultatul ei. [V. *conspecta*].

conspiră, conspír vb. (intr.) **1.** a organiza o conspirație; a complota, a unelti: *toți laolaltă conspiră împotriva lui Amuliu.* CĂL.; **2.** (fig.) a tinde la același scop, a contribui la același efect: *totul conspiră la fericirea noastră.* [Din fr. *conspirer,* lat. *conspirare*].

conspirativ, ~i, conspirativă, ~e a. ilegal, clandestin: *Bălcescu se vîrî în alte întreprinderi conspirative.* CĂL. [Din fr. *conspiratif,* germ. *konspirativ*].

conspirativitáte f. caracter conspirativ. [*Conspirativ* + *-itate*].

conspirátor, ~i, conspiratoáre a. și m., f. (persoană) care ia parte la o conspirație: *după fapte toți alcătuiesc o strînsă fraternitate de conspiratori.* CĂL. [Din fr. *conspirateur*].

conspirație, conspirații f. uneltire secretă împotriva statului, a conducătorilor sau a ordinii publice: *era ultima întrunire a secțiunilor conspirației.* CAR.; (și: (înv.) **conspirațiune**). [Din fr. *conspiration,* lat. *conspiratio, -onis,* germ. *Konspiration*].

conspirațiúne f. v. conspirație.

constá, pers. 3 **constă** vb. (înv.; intr.) a consista, a se compune din ...: *intervenea în această formulă o eroare constînd într-o generalizare pripită.* BL.; *casa lui constă din cinci camere.* [Din lat. *constare*].

constánt, ~ți, constantă, ~e a. statornic, neschimbat, invariabil: *aceste specii noi au rămas constante de-a lungul generațiilor consecutive pe care pas cu pas le-a avut sub ochi.* BL.; (adv.) *aici nu e vorba de a scrie constant pentru cetitori.* IBR. [Din fr. *constant,* lat. *constans, -ntis*].

constantán n. aliaj de cupru și de nichel cu coeficient de dilatare mic și cu rezistență specifică mare, întrebuințat în electrotehnică. [Din fr. *constantan*].

constántă, constante f. (mat.) mărime a cărei valoare rămîne neschimbată: *intuiția sensibilă a spațiului, chiar corectată în sensul unei constante, nu sîntem dispuși s-o socotim ca un act de cuprindere adecvată a unei realități.* BL. [Din fr. *constante,* germ. *Konstante*].

constantizáre, constantizări f. (rar) faptul de a face constant, stabil; stabilizare: *constantizarea condițiilor este în chip licențios socotită ca un factor ce ar anihila complicitatea lor la producerea fenomenului.* BL. [*Constant* + *-izare*].

constánță f. caracter neschimbător; statornicie, perseverență: *teoria relativității cuprinde o interpretare specială a principiului constanței vitezei luminii.* BL. [Din fr. *constance,* lat. *constantia,* germ. *Konstanz*].

constată, constát vb. (tr.) **1.** a stabili starea, situația unui lucru, adevărul în legătură cu un fapt: *e la îndemînă oricui să constate enorma diversitate de structuri și forme.* BL.; (refl. pas.) *se constată la el acum o blazare romantică.* CĂL.; **2.** a consemna (într-un document) cele observate: *nu vom intra încă în discuție, ci numai constatăm acest lucru.* IBR. [Din fr. *constater,* it. *constatare*].

constatábil, ~i, constatabilă, ~e a. care poate fi (ușor) constatat: *tradiția este un fapt neîndoielnic, dar constatabil întotdeauna aposteriori.* CĂL. [Din fr. *constatable*].

constatáre, constatári f. **1.** acțiunea de a constata și rezultatul ei: *acestea le spune cu ocazia constatării faptului că unii își schimbau numele.* GHEȚIE; **2.** remarcă, observație, considerație: *în ce privește cea de a doua constatare, ea este valabilă numai în chip relativ.* VIANU. [V. *constata*].

constatatív, ~i, constatativă, ~e a. care constată; care înregistrează ceva ca atare. [Din fr. *constatatif*].

constătátor, ~i, constătătoáre a. (înv.) care constă din ..., compus din ...: *moșie constătătoare din livezi, păduri.* [De la *consta*].

constelá, pers. 3 **constelează** vb. (rar; tr.) **1.** a acoperi cu stele, a înstela; **2.** (fig.) a acoperi de ..., a umple cu ...; (refl.) *în dogmele în discuție se constelează ... un material teoretic învechit.* BL. [Din fr. *consteller*].

constelát, ~ți, constelată, ~e a. (rar) presărat cu stele; înstelat: *ce-ți lipsește să fii înger – aripi lungi și constelate.* EM.; (fig.) *acolo-s dumbrăvi de aur cu poiene constelate.* EM. [Din lat. *constellatus*].

constelație, constelații f. **1.** grup de stele având o configurație caracteristică: *a vegheat ... pînă ce constelația cloștei cu pui s-a înclinat deasupra asfințitului.* SAD.; *Ursa-Mare și Ursa-Mică sînt constelații;* **2.** (fig.) ansamblu, grup de fapte, de situații, de împrejurări etc.: *insuficiențele biologice nu joacă în această constelație de factori decît un rol accesoriu.* BL.; (și: (înv.) **constelațiune**). [Din lat. *constellatio, -onis,* fr. *constellation,* germ. *Konstellation*].

constelațiúne f. v. constelație.

consternă, consternez vb. (tr.) a produce uimire, nedumerire, însoțită de mîhnire, de indignare; a stupefia: *cînd aspectul e mai simplu, consternează dimensiunile.* CĂL.; *e un lucru care mă consternează.* CF. [Din fr. *consterner,* lat. *consternare*].

consternánt, ~ți, consternantă, ~e a. care provoacă consternare. [Din fr. *consternant*].

consternáre, consternări f. descurajare, mîhnire însoțită de uimire; nedumerire unită cu mîhnire; consternație; stupefacție: *a produs consternare în presa literară narațiunea fantastică.* CĂL. [V. *consterna*].

consternát, ~ți, consternată, ~e a. **1.** cuprins de consternare; stupefiat: *eram nedumerit și consternat; nu știam cu ce greșisem.* VOIC.; **2.** care exprimă consternare; care ține de consternare: *domnule, exclamă cu o figură consternată gazda, vă rog foarte mult!* GHEȚIE. [V. *consterna*].

consternáție, consternații f. consternare; (și: **consternațiune**). [Din fr. *consternation,* lat. *consternatio, -onis*].

consternațiúne f. v. consternație.

constipá, constíp vb. **1.** (tr.) a provoca constipație; **2.** (refl.) a avea constipație. [Din fr. *constiper*].

constipánt, ~ți, constipantă, ~e a. care constipă: *alimente constipante.* [Din fr. *constipant*].

constipát, ~ți, constipată, ~e a. **1.** care suferă de constipație; **2.** (fam.) care are vederi înguste; lipsit de orizont; neproductiv. [V. *constipa*].

constipáție, constipații f. oprire anormală a evacuării intestinului; (pop.) încuiere: *calciu carbonic, pansament gastric eficace ..., dar, pentru că produce constipație, afară cu el!* GHEȚIE; (și: (înv.) **constipațiune**). [Din fr. *constipation*].

constipațiúne f. v. constipație.

constituánt, ~ți, constituantă, ~e a. care constituie, care intră în compunere; constitutiv; **adunare constituantă,** (și subst. f.) adunare formată din reprezentanți aleși în vederea alcătuirii sau modificării unei constituții. [Din fr. *constituant*].

constituént, ~ți, constituentă, ~e a. care intră în constituția unui întreg. // m. și n. **1.** fiecare dintre elementele care formează un ansamblu, un compus; parte componentă; **2.** (chim.) fiecare dintre substanțele unei soluții, unui aliaj etc.; **3.** (lingv.) unitate dotată cu sens sau grup de unități cuplate în conexiune. [Din fr. *constituant,* germ. *Konstituent(e),* engl. *constituent*].

constituí, constítui și (înv.) **constituiesc** vb. **1.** (tr.) a alcătui, a forma, a reprezenta: *tot ce i se întîmplase ... constituia o mașinație, pregătită cu iscusință și intenție precisă.* GHEȚIE; *sufletul și corpul constituie omul;* **2.** (tr.) a fi considerat ca ..., a avea valoare de ...: *ceea ce ai realizat constituie o mîndrie nu numai pentru dumneata, ci și pentru noi toți.* GHEȚIE; *bogăția nu constituie fericirea omului;* **3.** (tr. și refl.) a (se) înființa, a (se) întemeia: *a constitui o societate;* (jur.) **a se constitui parte civilă,** a formula pretenții de despăgubire față de acuzat. [Din lat. *constituere,* fr. *constituer,* germ. *konstituieren*].

constituíre, constituíri f. acțiunea de a (se) constitui; alcătuire: *inducția de la concret la absolut joacă rol importatnt în procesul de constituire al atîtor concepte.* BL. [V. *constitui*].

constituít, ~ți, constituită, ~e a. **1.** stabilit prin constituție: *autoritate constituită;* **2.** format, alcătuit: *nu opune nici un fel de rezistență deplasării corpurilor cosmice constituite.* BL. [V. *constitui*].

constituitór, constituitori m. (rar) făuritor, alcătuitor: *sînt toți constituitori de limbă literară.* CĂL. [*Constitui* + *-tor*].

constitút, constitute n. contract prin care cineva se angajează să plătească o sumă de bani. [Din fr. *constitut*].

constitutív, ~i, constitutívă, ~e a. care intră în componența, în alcătuirea unui lucru: *atomii sînt constitutivi pentru lume.* BL. [Din fr. ***constitutif,*** germ. ***konstitutiv***].

constitúție, constituții f. **1.** (rar) totalitate a elementelor esențiale care compun ceva: *chipul dumnezeiesc a fost impregnat în însăși constituția naturii omenești.* STĂNIL.; *constituția corpurilor;* **2.** conformație, structură fizică generală a corpului: *poetul era de constituție slabă și de temperament coleric.* CĂL.; *constituție robustă;* **3.** lege prin care se determină organizarea politică a unui stat, stabilind drepturile și îndatoririle cetățenilor și modul de funcționare a instituțiilor: *Eminescu se simte chemat ... să conserve intactă constituția.* IBR.; (și: (înv.) **constituțiune**). [Din lat. ***constitutio, -onis,*** fr. ***constitution,*** germ. ***Konstitution***].

constituționál, ~i, constituțională, ~e a. **1.** conform constituției, bazat pe constituție; pe lege: *ca mai toți polemiștii din acea vreme, înfiera pe noul ciocoi al erei constituționale.* CĂL.; **2.** supus prevederilor constituției unui stat: *între o monarhie constituțională și o republică parlamentară diferențele sînt mai mult formale.* GHEȚIE; **3.** care ține de alcătuire, de conformație: *insul uman suferă de o anume labilitate constituțională.* BL. [Din fr. ***constitutionnel***].

constituționalicéște adv. (rar) din punct de vedere constituțional, al constituției: *să socotim constituționalicește, pentru că centrul este eminamente constituțional.* EM. [***Constituțional*** + ***-icește***].

constituționalísm n. **1.** regim constituțional de guvernare: *comedia consistă ... în minciuna vecinică a constituționalismului, în pretextarea diferitelor libertăți publice.* EM.; **2.** concepție, atitudine constituțională: *Maiorescu va avea dispreț și neîncredere față de constituționalismul liberal.* IBR. [Din fr. ***constitutionnalisme,*** germ. ***Konstitutionalismus***].

constituționalíst, ~ști, constituționalístă, ~e a. care ține de constituționalism, referitor la constituționalism. // m., f. adept al constituționalismului: *acești critici sînt constituționaliști liberali.* IBR.. [***Constituțional*** + ***-ist***].

constituționalitáte f. însușire a unei legi, a unei acțiuni etc. de a fi conformă cu constituția: *ca o prevestire de ceea ce vrea să însemne constituționalitatea, cenzura tăie cu voluptate din gazete toate cuvîntările deputaților.* CĂL. [Din fr. ***constitutionnalité***].

constitúțiune f. v. constituție.

constríct, ~ți, constrictă, ~e a. (biol.; despre organe) îngustat din loc în loc. [Din lat. ***constrictus***].

constrictív, ~i, constrictívă, ~e a. și f. (consoană) care se pronunță prin strîmtarea canalului fonator. [Din fr. ***constrictif,*** lat. ***constrictivus***].

constrictór, ~i, constrictoáre a. care se strînge, care se contractă: *mușchi constrictor; șarpe constrictor.* [Din lat. ***constrictor,*** fr. ***constricteur***].

constricție, constricții f. reducere a diametrului unui orificiu sau al unui tub; (și: (înv.) **constricțiune**). [Din fr. ***constriction,*** lat. ***constrictio, -onis***].

constricțiúne f. v. constricție.

constringénță, constringențe f. (fiz.) mărime care caracterizează sticlele optice din punctul de vedere al dispersiei luminii. [Din fr. ***constringence***].

constrîngátor, ~i, constrîngătoáre a. care constrînge: *predica lui ... constrîngătoare mă atîța.* GAL.; *să ne seducă... prin forța contrîngătoare a adevărului curat.* VIANU. [***Constrînge*** + ***-ător***].

constrînge, constrîns vb. (tr.) a forța, a sili pe cineva să facă ceva: *epoca de gheață a pus pe om în exercițiul funcțiunilor sale, constrîngîndu-l la o sporită productivitate.* BL. [***Con-***[1] + ***strînge***; cf. lat. ***constringere,*** fr. ***contraindre***].

constrîngere, constrîngeri f. **1.** acțiunea de a constrînge și rezultatul ei; obligare, forțare; **2.** asprime, rigoare: *matematica s-a emancipat mai hotărît de sub constrîngerile empiriei, ale concretului palpabil.* BL. [V. ***constrînge***].

constrúct, constructe n. (livr.) concept realizat pe baza activității intuitive; sistem teoretic ipotetic. [Din engl. ***construct,*** germ. ***Konstrukt***].

constructív, ~i, constructívă, ~e a. **1.** care face un lucru folositor, util; care contribuie la progres: *neglijează în chip voit fertilitatea imaginației constructive.* BL.; *spirit constructiv;* (subst. n.) *pozitivismul pur crede că constructivul ... ar fi lipsit de justificare.* BL.; **2.** de construcție, care servește pentru a construi; constructor. [Din fr. ***constructif,*** germ. ***konstruktiv***].

constructivísm n. **1.** curent artistic, apărut după primul război mondial, care concepe redarea realității într-o viziune de forme geometrice; **2.** concepție potrivit căreia o entitate există numai dacă poate fi constituită sau i se poate releva intuitiv existența: *el se ducea ... pînă la idei care au ceva din constructivismul metafizicienilor.* BL. [Din fr. ***constructivisme,*** germ. ***Konstruktivismus***].

constructivíst, ~ști, constructivístă, ~e a. care ține de constructivism, referitor la constructivism. // m., f. adept al constructivismului. [Din fr. ***constructivist,*** germ. ***Konstructivist***].

constructivitáte f. caracter constructiv; capacitate de a construi: *aceste virtuți sînt în primul rînd rigoare și apoi o anume particulară constructivitate.* BL. [***Constructiv*** + ***-itate***].

constrúctor, ~i, constructoáre m., f. persoană care construiește, care participă la o operă de construcție: *era să fie liber, sau să continue lucrarea în regie, sau să o conceadă la o companie de constructori.* GHICA. // a. care ține de construirea unor edificii; care realizează construcții: *puternicul avînt constructor al Renașterii deschide poarta unui mare număr de termeni ai arhitecturii.* VIANU. [Din fr. ***constructeur,*** lat. ***constructor***].

construcție, construcții f. **1.** faptul de a construi; construire: *au fost aduse materialele pentru construcție;* **2.** casă, clădire, edificiu: *localitate cu construcții frumoase;* (fig.) *am cutezat să ridic o construcție care să dăinuie veșnic.* VIERU; **3.** ceea ce a fost construit, realizat; alcătuire, compunere: *această construcție teoretică nu-și are temeiul și nu-și găsește criteriile în spațialitatea sensibilă, indeterminantă.* BL.; **4.** (lingv.) alăturare a cuvintelor sau a propozițiilor în conformitate cu regulile gramaticale: *particularitățile de exprimare... pot proveni din lexicul, din felul construcțiilor, din intonațiile persoanei.* VIANU; (și: (înv.) **construcțiune**). [Din lat. ***constructio, -onis,*** fr. ***construction,*** germ. ***Konstruktion***].

construcțiúne f. v. construcție.

construí, construiesc vb. (tr.) **1.** a forma un întreg din mai multe elemente: *construiesc o mașină;* **2.** a zidi, a realiza o construcție, o casă; **3.** a desena o figură geometrică: *a construi un poligon;* **4.** (fig.) a elabora, a formula: *nu construiam planuri, nu întrețineam speranțe.* GHEȚIE; *a construi o teorie;* **5.** (gram.) a forma o frază sau un enunț potrivit regulilor gramaticale. [Din fr. ***construire,*** lat. ***construere,*** germ. ***konstruieren***].

construíbil, ~i, construibilă, ~e a. **1.** pe care se poate construi: *teren construibil;* **2.** care poate fi construit, format, alcătuit: *alte modele nu sînt construibile.* BL. [***Construi*** + ***-bil***].

construíre, construiri f. acțiunea de a construi și rezultatul ei. [V. ***construi***].

consubstanțiál, ~i, consubstanțială, ~e a. care este alcătuit din aceeași substanță cu altceva; (p. ext.) *chinezul, în acord divinatoriu cu taina și noima existenței, este el însuși consubstanțial cu taina cea mai adîncă.* BL. [Din lat. ***consubstantialis,*** fr. ***consubstantiel***].

consubstanțialitáte f. însușirea de a fi consubstanțial. [Din fr. ***consubstantialité***].

consuetudinár, ~i, consuetudinară, ~e a. nescris, dar consacrat prin uz; cutumiar. [Din lat. ***consuetudinarius,*** fr. ***consuétudinaire***].

consuetúdine, consuetudini f. obișnuință, obicei, deprindere. [Din lat. ***consuetudo, -inis***].

cónsul, consuli m. **1.** (la romani) fiecare dintre cei doi magistrați care aveau în decurs de un an puterea executivă: *și mai mari era acestu nume de boierie, consul, decît imperator.* COSTIN; *el purure pe-acela ș-alege, au dictator sau consul în sănat.* B.-DEL.; **2.** fiecare dintre cei trei magistrați care au guvernat Republica franceză între 1799 și 1804: *Bonaparte a fost întîiul consul;* **3.** agent diplomatic însărcinat să reprezinte interesele unei țări într-o țară străină: *el se manifestă ca un om deosebit de maleabil, plin de inițiative și mai activ decît fusese oricare alt consul.* BL. [Din lat., fr. ***consul;*** cf. germ. ***Konsul***].

consulár, ~i, consulară, ~e a. care ține de consul sau de consulat; referitor la consul sau la consulat: *demnitate consulară.* [Din fr. ***consulaire,*** lat. ***consularis***].

consulát, consulate m. **1.** funcția de consul: *Antoniu deținea consulatul și eo ipso puterea în condițiile momentului.* BL.; **2.** reședința unui consul; **3.** reprezentanță diplomatică condusă de un consul: *eram rău notat și la palat și la consulat.* GHICA; **4.** (la romani) perioadă de guvernare a unui consul; **5.** guvern consular în Franța între 1799-1804. [Din fr. ***consulat,*** lat. ***consulatus***].

consúlt, consulturi m. **1.** consfătuire între doi sau mai mulți medici, pentru a stabili diagnosticul și medicația pentru un bolnav: *medicii, reuniți în consult, diagnosticară un proces tuberculos.* GHEȚIE; **2.** consultație medicală. [Din lat. ***consultum,*** germ. ***Konsult***].

consultă, consúlt vb. **1.** (tr.) a cere o părere, un sfat: *să nu socotească cineva că consulta vreun doctor.* NEGR.; *a consulta un prieten;* **2.** (refl.) a se sfătui cu cineva: *cugetă în liniște, consultă-te cu persoane apropiate.* GHEȚIE; **3.** (tr.) a cerceta, a examina pentru a se documenta: *se laudă că a consultat foarte multe izvoare și înșiră pe istoricii turci.* IBR.; *își consultă ceasul.* GHEȚIE; *a consulta arhivele;* **4.** (tr.) a examina pentru a stabili starea sănătății, evoluția unei boli etc.: *a consulta pacienții.* [Din fr. ***consulter,*** lat. ***consultare***].

consultábil, ~i, consultabilă, ~e a. (rar) care poate fi consultat; căruia i se poate cere părerea: *admițînd chiar cum că populațiunea e sălbatecă, ceea ce noi, protestînd, nu credem, totuși ea este consultabilă.* EM.; *susținem din nou că populațiunea e consultabilă și că trebuie consultată.* EM. [***Consulta*** + ***-bil***].

consultánt, ~ți, consultantă, ~e a. și m., f. (persoană) care dă sfaturi, care dă indicații: *medic, avocat consultant;* **profesor consultant,** profesor universitar care, după pensionare, rămîne antrenat în activitatea de specializare a tinerilor. [Din fr. ***consultant***].

consultánță, consultanțe f. asistență, îndrumare de specialitate, în vederea organizării și rentabilizării unei întreprinderi: *a acorda consultanță; consultanță tehnică.* [De la ***consultant***].

consultáre, consultări f. **1.** acțiunea de a (se) consulta și rezultatul ei; solicitare a unei opinii: *hotărî de aceea, după consultarea căpitanului, să accepte propunerea.* GHEȚIE; **2.** cercetare, examinare în scopul documentării: *consultarea textelor ne dovedește că utilizarea timpului de care ne ocupăm este destul de timpurie.* VIANU. [V. ***consulta***].

consultatív, ~i, consultativă, ~e a. instituit pentru a se pronunța asupra anumitor probleme; **vot consultativ,** vot care exprimă o părere, dar nu este luat în considerație la luarea hotărîrii finale. [Din fr. ***consultatif***].

consultáţie, consultaţii m. 1. părere, indicaţie, lămurire (dată de un avocat, într-o chestiune juridică): *venise să-mi ceară o consultaţie numismatică.* GHEŢIE; 2. examinare a unui pacient de către medic: *consultaţia dovedeşte lipsa de informaţie a autorului în materie de patologie mintală.* CĂL.; 3. îndrumare acordată de profesor elevilor sau studenţilor: *îşi ţinea orele de consultaţii în fiecare joi.* GHEŢIE; 4. consfătuire, reuniune avînd drept scop examinarea, lămurirea unei chestiuni; (şi: (înv.) **consultaţiune**). [Din fr. ***consultation,*** lat. ***consultatio, -onis,*** germ. ***Konsultation***].

consultaţiúne f. v. **consultaţie.**

consulting [cănsálting] n. consultanţă: *şi-a deschis firmă de consulting.* [Cuv. engl.].

consúm, consumuri n. 1. folosire a unui bun; consumaţie: *toţi sînt inteleşenţi în acest local de consum.* BAC.; **bunuri** (sau **mărfuri**) **de (larg) consum,** produse ale industriei uşoare şi alimentare destinate folosirii individuale ale oamenilor şi pe baza cărora nu se realizează produse noi; 2. cantitate de materiale şi de energie folosită într-un proces, într-o activitate. [Din germ. ***Konsum,*** it. ***consumo***].

consumá[1], consúm vb. 1. (tr.) a distruge în totalitate; a nimici: *focul consumă lemnele;* (refl.) *îşi aprinde ţigara cu mica torţă, apoi o urmări cum se consumă.* GHEŢIE; (fig.) *toată existenţa lui elementară s-a consumat într-o singură ardere.* CĂL.; 2. (fig.; tr. şi refl.) a (se) istovi, a (se) epuiza: *Europa ... nu a consumat integral experienţa modernităţii.* D.; *se bucurau că aceştia erau acum divizaţi, consumîndu-se în lupta între ei.* BL.; *şi-a consumat puterile; s-a consumat de atîta muncă;* 3. (fig.; refl.) a se îngrijora, a se preocupa; a-şi cheltui nervii, energia: *nu te consuma pentru toate fleacurile.* [Din fr. ***consumer,*** lat. ***consumere***].

consumá[2], consúm vb. (tr.) 1. a întrebuinţa (ca hrană), a folosi (făcînd să dispară): *a consuma proviziile;* (absol.) *consumi fără să produci, rosti Filip sever.* VINEA; (refl. pas.) *într-un colţ, lîngă tejghea, se consumă băuturi şi se iau gustări.* GHEŢIE; 2. a isprăvi, a epuiza, a termina: *serviciile cultice aduse morţilor consumau timpul disponibil al egiptenilor.* BL.; (refl.) *fragedul meu suflet se consuma-n durere.* BOL. [Din fr. ***consommer,*** lat. ***consummare***].

consumábil, ~i, consumabilă, ~e a. care se consumă, se epuizează prin utilizare. // n. materiale (de birou) care se consumă (hîrtie, tuş, cerneală etc.): *firma asigură consumabile şi servicii.* [Din fr. ***consumable***].

consumáre[1], consumări f. acţiunea de a (se) consuma[1] şi rezultatul ei; nimicire, distrugere: *gelozia e consumarea de sine şi renunţare.* IBR. [V. ***consuma[1]***].

consumáre[2], consumări f. acţiunea de a consuma[2] şi rezultatul ei; întrebuinţare, folosire, epuizare, isprăvire: *nu se pomeneşte decît rar de consumarea cărnii de vacă.* CĂL.; (p. ext.) *de la consumarea actului de unire sub Atanasie ... ortodocşii rămăseseră fără episcop.* BL. [V. ***consuma[2]***].

consumát[1], ~ţi, consumată, ~e a. 1. epuizat, sleit de puteri: *după atîtea eforturi, acum se prezintă ca un om consumat;* 2. care s-a petrecut (de mult timp): *acestea sînt fapte consumate.* [V. ***consuma[1]***].

consumát[2], ~ţi, consumată, ~e a. 1. folosit, întrebuinţat (ca hrană): *fructele consumate erau proaspete;* 2. epuizat, terminat, încheiat: *încercarea sa n-ar mai putea fi repetată astăzi sau mai tîrziu, după o evoluţie consumată, ce şi-a întipărit urmele pe corpul limbii noastre.* BL. [V. ***consuma[2]***].

consumatór, ~i, consumatoáre a. care consumă[2]. // m., f. 1. persoană care cumpără mărfuri pentru întrebuinţare personală; persoană care consumă[2] (alimente): *firul de grîu trece prin douăzeci de mîni de la producător pînă la consumator.* EM.; (adj.) *punînd greutatea pe înmulţirea populaţiei consumatoare şi contribuabile.* BL.; 2. persoană care consumă alimente într-un local public: *cafeneaua se umplea de consumatori.* BAC.; (p. ext.) *ştiinţa ... devine prin chiar programul ei o extraordinară consumatoare de matematică.* BL.; (şi: (înv. şi pop.) **consumător**). [Din fr. ***consommateur***].

consumáţie, consumaţii f. 1. faptul de a consuma[2]; consumare, consum: *dă serbări cu consumaţii copioase şi e mîndră de cît cheltuieşte.* CĂL.; 2. sfîrşit: *pînă la consumaţia secolelor;* 3. întrebuinţare, folosire de materiale, de energie: *producţia trebuie să fie în raport cu consumaţia;* 4. (rar) vînzare de mărfuri; 5. totalitate a alimentelor consumate de cineva într-un local public: *îşi plăteşte consumaţia plus un pahar.* CAR.; 6. **damă de consumaţie,** prostituată; (şi: (înv.) **consumaţiune**). [Din fr. ***consommation,*** lat. ***consummatio, -onis,*** germ. ***Konsumation***].

consumaţiúne f. v. **consumaţie.**

consumátor m., f. v. **consumator.**

consumptíbil, ~i, consumptibilă, ~e a. (jur.; despre bunuri) care dispare sau îşi schimbă substanţa la prima întrebuinţare; consumabil: *bunuri consumptibile.* [Din fr. ***consomptible***].

consumptív, ~i, consumptivă, ~e a. (rar) care provoacă consumpţie. [Din fr. ***consomptif***].

consúmpţie, consumpţii f. (med.) slăbire treptată cauzată de o boală cronică: *un boier scăpătat aducînd de la Paris un violonist celebru, ca să cînte fiicei sale bolnave de consumpţiuni.* CĂL.; (şi: (înv.) **consumpţiune**). [Din fr. ***consomption,*** lat. ***consumptio, -onis***].

consumpţiúne f. v. **consumpţie.**

consună, consún vb. (intr.) 1. a produce o consonanţă; 2. (fig.) a se acorda, a se armoniza: *aceste înfăţişări ale mediului consună cu omul pe care-l împrejmuiesc şi-l exprimă.* VIANU; (şi: **consona**). [Din fr. ***consonner*** (după *suna*)].

conşcolár, conşcolari m. (rar) elev considerat în raport cu alţi elevi de la şcoala unde urmează cursurile: *era ... cu mult deasupra conşcolarilor.* GAL. [***Con-[1]*** + ***şcolar***].

conştiént, ~ţi, conştientă, ~e a. 1. care se află în deplinătatea facultăţilor intelectuale; care îşi dă seama de realitatea înconjurătoare; lucid: *era pe deplin conştient cînd a procedat astfel;* 2. care îşi dă seama de posibilităţile sale, de rolul pe care îl are: *această însuşire îi face conştienţi de greutatea meşteşugului lor.* IBR.; 3. care se bazează pe conştiinţă, care se produce cu ajutorul conştiinţei: *am reprezentarea conştientă a actului care urmează să-l execut.* BL. // n. activitate psihică analizată de conştiinţă. [Din lat. ***consciens, -ntis,*** fr. ***conscient*** (după *ştiinţă*)].

conştientizá, conştientizez vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni conştient. [***Conştient*** + ***-iza***].

conştientizábil, ~i, conştientizabilă, ~e a. care poate fi conştientizat. [***Conştientiza*** + ***-bil***].

conştientizánt, ~ţi, conştientizantă, ~e a. care conştientizează: *factor conştientizant.* [***Conştientiza*** + ***-ant***].

conştientizáre, conştientizări f. (rar) acţiunea de a (se) conştientiza şi rezultatul ei: *prin conştientizarea instinctelor lor.* IBR. [V. ***conştientiza***].

conştientizát, ~ţi, conştientizată, ~e a. care a devenit conştient. [V. ***conştientiza***].

conştiánţă f. calitatea de a fi conştient; deplinătate a funcţiilor intelectuale; luciditate: *paralizat de partea stîngă, fără uzul vorbirii, dar în stare de conştienţă.* GHEŢIE. [De la ***conştient***].

conştiánţie f. v. **conştiinţă.**

conştiincíos, ~şi, conştiincioásă, ~e a. 1. care are conştiinţă; care îşi face corect datoria: *profesor conştiincios;* 2. meticulos, scrupulos: *se nimeriră în comisia de agronomi care veni să preţuiască locul oameni conştiincioşi.* AG.; 3. care denotă seriozitate, scrupulozitate; care este făcut cu conştiinciozitate: *desfăşoară o activitate conştiincioasă de funcţionare.* // adv. în mod scrupulos, serios. [De la ***conşciencieux*** (după *ştiinţă*)].

conştiinciozitáte f. însuşirea de a fi conştiincios; corectitudine, meticulozitate, seriozitate: *Dimitrie frecventă cu conştiinciozitate cursul de istoria filozofiei, parcurgînd o bibliografie uriaşă.* GHEŢIE. [***Conştiincios*** + ***-itate***].

conştiinţă, (rar) **conştiinţe** f. 1. cunoaştere nemijlocită despre sine; cunoaştere nemijlocită despre existenţa a ceva: *împrejurarea solicită revizuirea vechilor metode şi lărgirea cunoaşterii prin noi metode în perfectă conştiinţă despre ele.* BL.; 2. (filoz.) act sau stare în care subiectul cunoscător se cunoaşte astfel încît se consideră distinct de lumea înconjurătoare: *e un fel de a spune că începem a lua conştiinţă de noi înşine.* CĂL.; 3. facultate de a face judecăţi cu valoare morală, de a aprecia (actele proprii); capacitate de a-şi manifesta deplin funcţiile intelectuale: *un anume realism empiric ... constă în credinţa că există o lume independentă de conştiinţa omului.* BL.; 4. sentiment de responsabilitate pentru propriile acte, pentru propria conduită; judecată interioară asupra valorii morale a unui act sau a unei activităţi: *conştiinţa mi-a dictat să-mi fac datoria şi mi-am făcut-o.* REBR.; *eroii suferă iremediabil de prea marea lor conştiinţă morală.* CĂL.; **a avea ceva pe conştiinţă,** a avea ceva să-şi reproşeze; **a fi cu conştiinţa împăcată,** a fi convins că nu a săvîrşit nimic imoral sau ilegal: *eşti cu conştiinţa împăcată că ţi-ai îndeplinit pînă la capăt datoria.* CAR.; **libertate de conştiinţă,** drept absolut de a crede sau nu, de a practica sau nu o religie; **caz** (sau **proces**) **de conştiinţă,** conflict sufletesc generat de dificultatea de a decide asupra justeţei propriilor fapte, idei sau atitudini: *îl încurcă mărunte cazuri de conştiinţă.* CĂL.; **a-şi face proces**(e) **de conştiinţă,** v. **proces; cu mîna pe conştiinţă,** deschis, sincer; **mustrare de conştiinţă,** remuşcare; 5. simţ al datoriei; grijă, minuţiozitate în practicarea unei activităţi: *învaţă cu conştiinţă;* **conştiinţă profesională,** preocupare pentru calitatea activităţii desfăşurate; probitate; 6. idee, opinie statornică despre ceva: *noul erou suferă de răul veacului şi are conştiinţa damnării.* CĂL.; **conştiinţă publică** (sau **socială**), ansamblu de idei, de concepţii etc. ale unei colectivităţi umane: *răscoala ... a avut darul de a pune în mişcare ... şi conştiinţa publică.* BL.; 7. (fig.) persoană (sau grup de persoane) care reprezintă spiritul cel mai înaintat, modelul moral etc.: *el reprezintă conştiinţa epocii;* 8. (p. ext.) individ social, persoană: *vocea lui strigă, neascultată, prăbuşirea patriei, în satire fără priză asupra conştiinţelor.* CĂL.; (şi: (înv.) **conştienţie, conştiinţie, cuştiinţă**). [Din lat. ***conscientia,*** fr. ***conscience*** (după *ştiinţă*)].

conştiínţie f. v. **conştiinţă.**

conştiu, ~ii, conştie, ~ii a. (înv.) conştient: *el intră în casa lui deplin conştiu despre îndelungatele lui vise.* EM. [Din lat. ***conscius*** (după *ştiinţă*)].

conştiút, ~ţi, conştiută, ~e a. (înv.) conştient. [De la ***conştiu*** şi ***conştient***].

cont, cónturi n. 1. registru al operaţiunilor contabile de debit şi de credit; fiecare dintre diviziunile unui astfel de registru; 2. socoteală, evidenţă a operaţiunilor contabile care reflectă valoric starea unui proces economic: *a face un cont;* a **ţine cont** (**de ceva**), a avea în vedere, a lua în considerare; a **trece la** (sau **în**) **cont,** a înscrie în rubrica datoriilor; **a da cont** (**cuiva**), a da socoteală, a da seamă, a se justifica; **curte de conturi,** instituţie însărcinată cu verificarea şi cu judecarea problemelor financiare: *Eminescu*

adresează un răspuns către Curtea de conturi. IBR.; **3.** disponibilitate bănească aflată la dispoziţia cuiva (într-o bancă); sumă de bani depusă de o persoană la o casă de economii sau la o bancă; **cont curent,** cont deschis de o bancă unui client pentru păstrarea mijloacelor băneşti; **în (sau pe) contul (cuiva** sau **a ceva),** pe seama (cuiva sau a ceva): *ruşii ... cară totul din ţară în contul despăgubirilor de război.* GHEŢIE; **pe cont propriu,** pe răspundere personală; din iniţiativă proprie: *făcînd detectivism pe cont propriu, descoperă pe făptuitor.* CĂL.; (şi: (înv.) **contă**). [Din fr. ***compte,*** it. ***conto,*** germ. ***Konto***].

contá, contez vb. **1.** (înv.; intr.) a socoti; **2.** (înv.; intr.) a-şi propune: *contez a veni mîine;* **3.** (tr.) a se încrede, a se bizui pe cineva sau pe ceva: *ştia că poate conta pe mijloacele materiale necesare întreţinerii sale.* GHEŢIE; *contez pe tine;* **4.** (intr.) a reprezenta o valoare, a avea o însemnătate: *cînd reuşeşti să te impui, ... nu mai contează locul din care provii.* CF.; (şi: (înv.) **compta**). [Din fr. ***compter***].

contábil, ~i, contabilá, ~e a. care ţine de contabilitate, referitor la contabilitate: *evidenţă contabilă.* // m., f. persoană calificată în lucrări de contabilitate; (şi: (înv.) **comptabil**). [Din fr. ***comptable,*** it. ***contabile***].

contabilícesc, ~şti, contabiliceáscă, ~eşti a. (de) contabil, de contabilitate: *tertipuri contabiliceşti.* CAR. [***Contabil*** + *-icesc*].

contabilităte, contabilităţi f. **1.** ansamblul operaţiilor de înregistrare a mişcării fondurilor (şi materialelor) într-o instituţie: *problemele de contabilitate agrară, de inventar, îl preocupă de asemeni.* CĂL.; *contabilitate comercială;* **2.** totalitate a conturilor înregistrate: *contabilitate în ordine;* **3.** secţie, birou unde se fac operaţiile de înregistrare a mişcării fondurilor: *banii trebuie predaţi la contabilitate, încheiate forme.* GHEŢIE; *a plecat la contabilitate;* (şi: (înv.) **comptabilitate**). [Din fr. ***comptabilité,*** it. ***contabilità***].

contabilizá, contabilizez vb. (tr.) a înregistra o operaţie economică sau financiară într-un cont; a opera într-un cont. [Din fr. ***comptabiliser***].

contabilizáre, contabilizări f. acţiunea de a contabiliza şi rezultatul ei. [V. ***contabiliza***].

contáct, contacte n. **1.** atingere nemijlocită, stare de apropiere fără spaţiu intermediar; (fig.) *diluînd nemăsurat naraţiunea, scriitorul pierde contactul cu pămîntul şi ne dă o mahala idealizată.* CĂL.; **2.** piesă care stabileşte deschiderea (închiderea) unui circuit electric; **3.** relaţie, legătură (între oameni): *lucra acum în sfera diplomatică şi internaţională, avînd contacte dese cu anume ambasade şi legaţii.* CĂL.; **a veni** (sau **a intra**) **în contact cu ...** sau **a lua contact cu ...,** a ajunge să cunoască, să aibă relaţii (cu cineva sau cu ceva): *clasele mici vin în contact cu civilizaţia.* IBR. [Din fr. ***contact,*** lat. ***contactus,*** germ. ***Kontakt***].

contactá, contactez vb. (tr.) a stabili legătura cu cineva, a lua contact cu cineva. [Din fr. ***contacter***].

contactór, contactoare n. întrerupător electric comandat de la distanţă, închizînd un circuit numai cît este acţionat. [Din fr. ***contacteur***].

contadín, contadini m. (italienism) ţăran (italian): *zvîrle vesel portocale în voiosul contadin.* AL. [Din it. ***contadino***].

contagiá, contagiez vb. (tr. şi refl.) a (se) contamina, a (se) molipsi: *la şcoală, a fost contagiat de variolă;* (fig.) *acum şi Eminescu s-a contagiat de această stare sufletească.* IBR. [Din fr. ***contagier***].

contagiére, contagieri f. acţiunea de a (se) contagia şi rezultatul ei. [V. ***contagia***].

contagiós, ~şi, contagioásă, ~e a. **1.** care se transmite de la un individ la altul; molipsitor: *se temea de boli contagioase.* IBR.; **2.** care produce o boală contagioasă; care contaminează, care contagiază: *ciumatul poartă în sine şi cu sine materia contagioasă.* EM.; **3.** care suferă de o boală molipsitoare: *om contagios;* **4.** (fig.) care este imitat, preluat, repetat de alţii: *împotriva aparenţelor, avea un rîs facil şi contagios.* GHEŢIE; *viciul este contagios.* [Din fr. ***contagieux,*** lat. ***contagiosus,*** germ. ***kontagiös***].

contagiozităte f. caracter contagios al unei boli: *credinţa asta a contagiozităţii formează paginele cele mai negre în istoria ciumei.* EM. [Din fr. ***contagiosité,*** germ. ***Kontagiosität***].

contágiu, contagii n. (livr.) contagiune. [Din lat. ***contagium,*** cf. it. ***contagio***].

contagiúne, contagiuni f. **1.** transmitere a unei boli prin contactul dintre indivizi; (livr.) contagiu: *contagiunea era aşa de primejdioasă, încît cel mai mic contact cu o casă molipsită ducea moartea într-o familie întreagă.* GHICA; **2.** (înv.) epidemie, molimă: *cioclii ... nu lipseau de a arunca zdrenţe rupte de la ciumaţi, ca să răspîndească contagiunea.* GHICA; **3.** (fig.) imitare, preluare, repetare: *răscoala porneşte prin contagiune şi prin factorul mistic al unei presupuse îngăduinţe regale.* CĂL.; *evitaţi contagiunea viciului.* [Din fr. ***contagion,*** lat. ***contagio, -onis***].

contáiner, containere n. **1.** ambalaj standardizat şi rezistent folosit la transportul unor mărfuri sau materiale; **2.** cutie specială în care sînt puse aparatele şi instrumentele în rachetele cosmice. [Din engl. ***container***].

containerizá, containerizez vb. (tr.) **1.** a introduce în containere; **2.** a introduce folosirea containerelor în transport. [***Container*** + *-iza*].

containerizáre, containerizări f. acţiunea de a containeriza; folosire a containerelor în transportul de mărfuri. [V. ***containeriza***].

containerizát, ~ţi, containerizată, ~e a. **1.** introdus în containere; **2.** care foloseşte containere: *transport containerizat.* [V. ***containeriza***].

contaminá, contaminez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) molipsi; a lua sau a transmite o boală: *un bolnav poate contamina mai mulţi oameni sănătoşi;* (fig.) *posedă o putere sau substanţă magică de care sînt contaminaţi toţi membrii tribului.* BL.; **2.** (tr.) a face să fie vătămător, să transmită boli etc.: *microbii contaminează apa;* (fig.) *se observă o adevărată teroare de apa tristă, ostilă, care contaminează tot.* CĂL.; **3.** (tr. şi intr.) a infecta radioactiv; **4.** (tr.) a influenţa, a înrîuri: *turnurile templelor ... par uriaşe cactee de piatră într-o lume contaminată de logica basmului.* BL.; (refl. recipr.) *un rod este Iuliu Caesar a două cîmpuri stilistice, care se contaminează reciproc.* BL.; **5.** (lingv.; refl.) a se influenţa reciproc. [Din fr. ***contaminer,*** lat. ***contaminare***].

contaminábil, ~i, contaminabilá, ~e a. care poate fi contaminat. [Din fr. ***contaminable***].

contaminánt, ~ţi, contaminantă, ~e a. care contaminează; contagios. [***Contamina*** + *-ant*].

contamináre, contaminări f. acţiunea de a (se) contamina şi rezultatul ei: *generalizarea unei concepţii conştiente e totdeauna cu putinţă prin contaminarea teoretică.* BL. [V. ***contamina***].

contaminăţie, contaminaţii f. **1.** contaminare, molipsire; **2.** modificare a unui cuvînt sau a unei construcţii gramaticale sub influenţa altor cuvinte sau construcţii; (şi: (înv.) **contaminaţiune**). [Din fr. ***contamination,*** lat. ***contaminatio, -onis,*** germ. ***Kontamination***].

contaminaţiúne f. v. **contaminaţie.**

contánt, ~ţi, contantă, ~e a. (franţuzism; despre bani) în numerar, gheaţă, peşin. [Din fr. ***cómptant***].

cóntă f. v. **cont.**

cóntăş, contăşe n. **1.** (înv.) manta lungă şi îmblănită: *conteşul cel de postav alb, blănit cu samur, al beizadelii.* FIL.; **2.** (reg.) haină ţărănească lungă, înflorată şi îmblănită: *peste conteşul negru cu brandenburguri roşii,... îmbrăcase pe umeri o zeghe lungă.* VOIC.; (şi: (reg.) **conteş, contoş**). [Din pol. ***kontusz***].

contăşél, contăşele n. (reg.) diminutiv al lui contăş: *fiecare fecior de bacal vrea să-şi schimbe ... contăşelul pe un surtuc.* RUSSO. [***Contăş*** + *-el*].

cónte, conţi m. (în epoca feudală) titlu de nobleţe între viconte şi marchiz sau între baron şi prinţ; persoană cu acest titlu: *ducii, comţii ..., centenarii şi alţi guvernatori de provincie sau districte.* BAR.; (şi: (înv.) **comte**). [Din fr. ***comte,*** it. ***conte***].

contemperáţie, contemperaţii f. impuls către săvîrşirea unui fapt, considerat a fi generat de graţia divină. [Din fr. ***contempération,*** lat. ***contemperatio, -onis***].

contemplá, contémplu vb. **1.** (tr.) a privi îndelung (şi cu admiraţie): *merse de-a dreptul la Columna lui Traian, pe care o contemplă copleşit de gînduri.* CĂL.; (refl.) *se contemplă o clipă în oglindă.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a medita, a reflecta. [Din fr. ***contempler,*** lat. ***contemplari***].

contempláre, contemplári f. **1.** acţiunea de a contempla: *filozofia ... rezultă din contemplarea obiectivă a lumii externe.* IBR.; **2.** atitudine de meditaţie sau de observare (pasivă) a realităţilor. [V. ***contempla***].

contemplatív, ~i, contemplativă, ~e a. **1.** care este predispus la contemplare; visător: *spirit contemplativ;* (subst.) *iniţiatorul e totdeauna un contemplativ şi un mistic.* CĂL.; **2.** destinat contemplaţiei, petrecut în contemplaţie: *viaţa contemplativă a călugărilor;* **3.** care ţine de contemplaţie, referitor la contemplaţie: *stîrnesc acea emoţie de ordin contemplativ pe care ne-o dă vechea pictură.* CĂL. [Din fr. ***contemplatif,*** lat. ***contemplativus,*** germ. ***kontemplativ***].

contemplativitáte f. caracter contemplativ. [***Contemplativ*** + *-itate*].

contemplatór, ~i, contemplatoáre a. şi m., f. (persoană) care contemplă, care este cufundată în visare: *eroul contemplator este poetul Ioan Catina.* CĂL.; *contemplatorii ruinelor, frecvenţi în romantism, sînt de pe acum numeroşi.* CĂL. [Din fr. ***contemplateur,*** lat. ***contemplator***].

contemplaţie, contemplaţii f. acţiunea de a contempla; stare de meditaţie (îndelungă): *clasicismul se complăcea în contemplaţie, atras de statica ideilor platonice.* BL.; (şi: (înv.) **contemplaţiune**). [Din fr. ***contemplation,*** lat. ***contemplatio, -onis,*** germ. ***Kontemplation***].

contemplaţiúne f. v. **contemplaţie.**

contemporán, ~i, contemporană, ~e a. **1.** (şi subst.) care trăieşte în acelaşi timp cu altceva sau cu altcineva: *fără a fi tocmai contemporane, vieţile lor se întretaie.* BL.; *studiul făcu impresie printre contemporani.* CĂL.; *contemporanii lui Eminescu;* **2.** care există sau se petrece în timpul nostru (sau într-un timp la care se face o referinţă): *România trece prin una din cele mai ingrate perioade ale istoriei ei contemporane.* IBR.; *literatura contemporană;* (şi: (înv.) **contimporan**). [Din fr. ***contemporain,*** lat. ***contemporaneus***].

contemporaneitáte f. **1.** epoca actuală: *una dintre replicile cele mai faimoase care i s-au dat transpune dintr-o dată în contemporaneitate.* BL.; **2.** existenţă simultană: *Creangă arată contemporaneitatea civilizaţiei noastre cu cele mai vechi civilizaţii din lume.* CĂL.; (şi: **contemporanitate**). [Din fr. ***contemporanéité***].

contemporanitáte f. v. **contemporaneitate.**

contemporaneizáre, contemporaneizări f. (rar) faptul de a fi sau de a (se) face contemporan (cu cineva sau cu ceva): *nu din acest*

punct de vedere al contemporaneizării avea să se remarce. CĂL. [*Contemporan* + *-(e)izare*].

contenciós, contencioase n. serviciu însărcinat cu problemele juridice ale unei instituții: *avea de îndeplinit unele vagi formalități pentru contencioasele de la care prevala un tribut amical o dată pe lună.* VINEA; **contencios administrativ,** instanță de control judecătoresc a legalității actelor; ansamblul normelor după care se rezolvă litigiile dintre stat și persoanele fizice. // a. (jur.) **procedură contencioasă,** procedură de rezolvare în contradictoriu a unui conflict de interese de către un organ de jurisdicție. [Din fr. *contentieux,* lat. *contentiosus*].

contenénță f. v. continență.

contení, contenesc vb. 1. (intr., tr. și refl.) a înceta sau a întrerupe o mișcare, o acțiune; a (se) opri: *nici dinioară să nu sărbeaze, nici să se contenească a nu face bine și a dărui.* COR.; *pasărea nu mai conteneşte de a cînta.* ISP.; *trecuse ploaia, conteniseră fulgerele, se înseninase afară.* SAD.; (înv.) **a conteni din viață,** a muri: *a contenit din viață și s-a dus la al său rînd.* PANN; **2.** (înv.; tr.) a limita, a interzice, a opri: *cel puternic răpește în tărie, că nu-l conteneşte nici o lege.* B.-DEL. [Lat. *continere*].

contenínță, conteninţe f. (înv.) reținere, cumpătare: *dîndu-să la post și la contenință și la aspră petreacere.* DOS. [*Conteni* + *-ință*].

conteníre, conteniri f. acțiunea de a (se) conteni și rezultatul ei; încetare, oprire: *la contenirea lucrului la înserat ... se abăteau pe nişte cărări ale lor în lunca Dunării.* SAD.; **fără contenire,** mereu, neîncetat: *cei scăpați fug fără contenire.* B.-DEL. [V. *conteni*].

contensív, ~i, contensivă, ~e a. (rar) care servește pentru a menține ceva; care conține ceva: *criteriul contensiv al conținutului logico-semantic.* [Din fr. *contensif*].

conténт, ~ți, contentă, ~e a. (latinism) mulțumit, satisfăcut. [Din lat. *contentus*].

contentáție, contentații f. (latinism) mulțumire, satisfacție. [Din lat. *contentatio, -onis*].

contentív, ~i, contentivă, ~e a. (med.) care menține poziția corectă a unui organ: *bandaj contentiv.* [Din fr. *contentif*].

contenționós, ~și, contenționoásă, ~e a. **1.** supus discuției; litigios: *afacere contențioasă;* **2.** care contestă mereu. [Din lat. *contentiosus,* fr. *contentieux*].

contenționúne, contenționuni f. **1.** dezbatere, ceartă: *într-o contențiune de argumente mistice pe de o parte, materialiste pe de alta, își strigă dorințele.* CĂL.; *evitați contențiunile și disputele;* **2.** încordare, solicitare; **3.** (med.) menținere a corpului sau a unui organ într-o anumită poziție. [Din lat. *contentio, -onis,* fr. *contention*].

contésă, contese f. soție sau fiică de conte. [Din it. *contessa,* fr. *comtesse*].

contestá, contést și (înv.) **contestez** vb. (tr.) **1.** a tăgădui, a nu recunoaște cuiva valoarea sau un drept; **2.** a nega existența unui fapt sau necesitatea unui lucru: *nimenea nu-i va contesta genialitatea.* BL.; (absol.) *unii afumau, alții contestau și spuneau alte nume.* AG.; (refl. pas.) *că ar fi trăit ultimele zile în mizerie și ar fi fost înmormîntat în groapa comună a săracilor se contestă azi.* CĂL.; **3.** a face o contestație. [Din fr. *contester,* lat. *contestari*].

contestábil, ~i, contestabilă, ~e a. care se poate contesta; care provoacă contestație: *afinitățile lor de structură nu sînt contestabile.* VIANU. [Din fr. *contestable*].

contestánt, ~ți, contestantă, ~e a. și m., f. (persoană) care face o contestație; contestatar. [Din fr. *contestant*].

contestáre, contestări f. acțiunea de a contesta și rezultatul ei. [V. *contesta*].

contestát, ~ți, contestată, ~e a. care este obiectul unei contestații; care este negat: *alegeri contestate.* [V. *contesta*].

contestatár, ~i, contestatară, ~e a. și m., f. (persoană) care contestă, care face obiecții sau protestează. [Din fr. *contestataire*].

contestáție, contestații f. **1.** (jur.) cerere de anulare a unei hotărîri pentru vicii de formă; **2.** memoriu prin care se cere revizuirea sau anularea unui act, a unei măsuri; (și: (înv.) **contestațiune**). [Din fr. *contestation,* lat. *contestatio, -onis,* germ. *Kontestation*].

contestațiúne f. v. contestație.

cónteș n. v. contăș.

contéxt, contexte n. **1.** fragment dintr-o scriere în care se încadrează un cuvînt sau o expresie: *un diminutiv ... e foarte frumos din cauza contextului.* IBR.; **2.** ansamblu de împrejurări care însoțesc un fapt, un eveniment. [Din fr. *contexte,* lat. *contextus*].

contextuál, ~i, contextuală, ~e a. care ține de un context; referitor la un context. [Din fr. *contextuel,* engl. *contextual*].

contextualitáte f. ansamblu de împrejurări, de circumstanțe (care caracterizează un anumit moment). [*Contextual* + *-itate*].

contextuáre, contextuări f. (rar) încadrare într-un context. [V. *context*].

contextúră, contexturi f. legătură, (mod de) îmbinare a părților unui tot: *contextura mușchilor.* [Din fr. *contexture*].

contíe, contii f. (înv.) demnitate, rang de conte: *regina ți-a dat ... contia și sinioria, lucruri deşarte toate!* NEGR. [*Conte* + *-ie*].

contigént n. v. contingent.

contiguitáte f. calitatea de a fi contiguu; stare a două lucruri care se ating: *aceste unități magice sînt posibile și fără contiguitatea în spațiu și în timp a lucrurilor.* BL. [Din fr. *contiguité*].

contíguu, ~ui, contiguă, ~ue a. care se alipește de ceva, care are elemente comune cu ceva. [Din fr. *contigu,* lat. *contiguus*].

contimporán a. v. contemporan.

continént[1], continente n. spațiu geografic cuprinzînd o întindere de uscat mărginită de mări și de oceane: *locul de boişte ..., în continentul de unde a fost adus, e către apele reci ale miezului nopții.* SAD.; **Vechiul continent,** Europa, Asia și Africa: *tu mori plîngînd, privind peste ocean, eu gem în vechiul continent.* BAC.; **Noul continent,** America și Oceania. [Din fr. *continent,* lat. *continens, -ntis,* germ. *Kontinent*].

continént[2], ~ți, continentă, ~e a. (rar) care trăiește în continență; abstinent. [Din fr. *continent*].

continentál, ~i, continentală, ~e a. care ține de continente[1], referitor la continente: *blocul continental.* [Din fr. *continental,* germ. *kontinental*].

continánță, continențe f. reținere, înfrînare: *tot timpul pe vapor fusese cuminte, model de continență, aproape ascetică* VOIC.; (și: (înv.) **contenență**). [Din fr. *continence,* lat. *continentia*].

contingént, ~ți, contingentă, ~e a. întîmplător, care poate să fie sau nu: *cultura nu e un epifenomen sau ceva contingent în raport cu omul.* BL. // n. **1.** totalitate a tinerilor încorporați în același an pentru serviciul militar; **2.** grup omogen de oameni; **3.** (înv.) contribuție, cantitate de muncă sau de bani care trebuie dată de fiecare; (și: (pop.) **contigent**). [Din fr. *contingent,* lat. *contingens, -ntis*].

contingénță, contingențe f. stare a ceea ce este contingent; legătură exterioară; întîmplare: *supusă contingențelor celor mai capricioase, conștiința e dispusă să-și trădeze în orice moment peisajul.* BL. [Din fr. *contingence*].

continué, contínuu vb. (tr.) a nu întrerupe, a duce mai departe un lucru început: *tramvaiul își continua mersul harnic și anevoios prin ploaie.* GHEȚIE; *continuă citirea; a continua un zid;* (absol.) *Petrea nu-mi dădea nici un semn de încurajare ca să continuu.* GHEȚIE; **2.** (intr.) a urma, a merge mai departe, a (se) prelungi: *consfătuirile continuară zile de-a rîndul.* REBR.; **3.** (refl.) a se întinde, a se face mai lung, a se prelungi: *drumul se continuă de-a lungul fluviului.* [Din fr. *continuer,* lat. *continuare*].

continuáre, continuări f. **1.** acțiunea de a (se) continua și rezultatul ei; **2.** urmare, prelungire: *viața noastră națională modernă nu e continuare a societății vechi.* IBR.; **în continuare, a)** fără întrerupere; **b)** mai departe, mai încolo. [V. *continua*].

continuatív, ~i, continuativă, ~e a. (și adv.) (care se petrece) în mod continuu: *o creştere masivă și cu caracter continuativ.* BL. [Din fr. *continuatif*].

continuatór, ~i, continuatoáre m., f. persoană care continuă un lucru început de alta: *este un continuator al lui Slavici.* CĂL. [Din fr. *continuateur*].

continuitáte, continuități f. legătură neîntreruptă (în timp sau în spațiu); faptul de a fi continuu: *ei nu sînt inele în lanțul continuității istorice a culturii noastre.* EM.; *întreruperea exercițiului nu e indicată, ... supleţea mușchilor reclamă continuitate.* CĂL. [Din fr. *continuité,* lat. *continuitas, -atis,* germ. *Kontinuität*].

continuitív, ~i, continuitivă, ~e a. (înv.) continuu, neîntrerupt: *lucrurile ce se predau sînt rezultate ale unei culturi vechi și continuitive.* EM. [De la *continuitate*].

contínuu, ~ui, continuă, ~ue a. care se prelungește (în spațiu sau în timp) fără întrerupere; neîntrerupt, neîncetat: *naturalistul englez vede viața în scurgere, într-o continuă schimbare de forme și structuri.* BL.; *linie continuă;* (adv.) *omul stă continuu sub efluviile harului și starea lui se înalță.* STĂNIL.; **curent continuu,** curent care are un singur sens. [Din fr. *continu,* lat. *continuus*].

contişór, contişoare n. (rar) sumă mică, neînsemnată (de plătit): *dar ... ştiți că ... mai este un contişor.* CAR. [*Cont* + *-işor*].

contoár[1], contoare n. **1.** birou, masă pentru numărat banii, pentru etalat mărfuri (mici) etc.: *bijutierul ieşi de după contoar, frecîndu-şi mîinile.* TUD.; **2.** sediu bancar: *prăvălii și contoare comerciale erau destule în oraş.* GHEȚIE. [Din fr. *comptoir*].

contoár[2] n. v. contor.

contomán, contomane n. (reg.) cojoc cu blană de vulpe sau de lup: *contomanul se poartă numai la sărbători de țăranii cuprinşi din Tecuci.* [Contaminare între *contoş* și *suman*].

contondént, ~ți, contondentă, ~e a. cu care se poate lovi fără a tăia; tare: *corp contondent.* [Din fr. *contondant*].

contopí, contopesc vb. (refl. și tr.) a (se) uni, a (se) amesteca formînd un singur tot; (fig.) *într-un ceas s-au contopit două destine.* GAL. [*Con-[1]* + *topi*].

contopíre, contopiri f. acțiunea de a (se) contopi și rezultatul ei: *dragostea deplină, desăvîrşită este totodată o contopire a sufletelor și o unire trupească.* GHEȚIE. [V. *contopi*].

contór, contoare n. aparat pentru măsurat cantitatea consumată de apă, de electricitate, de gaze etc.; (și: **contoar,** (înv.) **comptuar**). [Din germ. *Kontor,* fr. *contoir*].

contorizá, contorizez vb. (tr.) **1.** a măsura cu ajutorul contorului: *a contoriza apa;* **2.** a prevedea cu contor: *a contoriza o locuinţă.* [*Contor* + *-iza*].

contorizáre, contorizări f. acţiunea de a contoriza. [V. *contoriza*].

contorsioná, contorsionez vb. (refl. şi tr.) a face sau a provoca contorsiuni. [Din fr. *contorsionner*].

contorsionáre, contorsionări f. acţiunea de a (se) contorsiona şi rezultatul ei. [V. *contorsiona*].

contorsionát, ~ţi, contorsionată, ~e a. **1.** sucit, răsucit: *cu toată făptura uşor contorsionată pe linia unui elan pierdut în vag ... dă o impresie plastică.* BL.; (fig.) *ostroavele de jepi contorsionaţi nu oferă nici un adăpost.* SAD.; **2.** (fig.) lipsit de armonie, chinuit. [Din fr. *contorsionné*].

contorsioníst, contorsionişti m. gimnast (de circ) cu mobilitate mare. [*Contorsiona* + *-ist*].

contorsiúne, contorsiuni f. **1.** contracţie violentă a muşchilor: *Zibal urmărise ... toate contorsiunile, toate crispaţiile stranii ale degetelor.* CAR.; **2.** gest forţat, răsucire a membrelor sau a trupului. [Din fr. *contorsion,* lat. *contorsio, -onis,* germ. *Kontorsion*].

cóntoş n. v. **contăş.**

contra-[1] element de compunere cu sensul „împotrivă". [Din fr. *contre-*].

cóntra[2] prep. **1.** (exprimă opoziţia sau ostilitatea) împotriva, în detrimentul; în ciuda; în direcţie opusă: *îşi punea tot talentul său în lupta contra unui partid advers.* IBR.; *în contra curentului;* (fig.) *a se lua în contra cu cineva;* (absol.) *începe o discuţie înfierbîntată, un adevărat proces bufon de discriminare între speţe cu teze pro şi contra.* CĂL.; (adv.) *cine-i contra, să-l vedem, ca să-l ştie soţii.* COŞB.; **din contra,** cu totul altfel: *poezia nu are să descifreze, ci, din contra, are să încifreze o idee poetică în simbolele şi hieroglifele imaginilor sensibile.* EM.; **2.** pentru a apăra de ..., pentru a proteja de ...: *adăpost contra ploii;* **3.** în schimbul a ceva: *contra sumei de şapte lei, mi s-a dat o ceaşcă de ceai rusesc, cu o feliuţă străvezie de lămîie.* GHEŢIE; *serviciu contra serviciu.* [Din lat., it. *contra,* fr. *contre*].

contrá[3]**, contrez** vb. (tr.) **1.** a contrazice; **2.** (la box, scrimă, lupte, judo) a da o contră. [Din fr. *contrer*].

contraacuzáţie, contraacuzaţii f. învinuire adusă acuzatorului de către cel acuzat. [Din fr. *contre-accusation*].

contraalizéu, contraalizee n. vînt regulat care circulă în sens contrar deasupra alizeelor. [Din fr. *contre-alizé*].

contraamirál, contraamirali m. grad în marina militară corespunzător generalului de brigadă din armata terestră; persoană care are acest grad. [Din fr. *contre-amiral*].

contraanchétă, contraanchete f. anchetă făcută după una anterioară. [Din fr. *contre-enquéte*].

contraargumént, contraargumente n. argument care se opune altuia: *Galea îşi are pregătit contraargumentul.* GHEŢIE. [Din fr. *contre-argument*].

contraatác, contraatacuri n. atac realizat de o unitate aflată în apărare. [Din fr. *contre-attaque*].

contraatacá, contraatác vb. (tr. şi intr.) **1.** a executa un contraatac; **2.** (sport) a da o ripostă. [Din fr. *contre-attaquer*].

contrabalansá, contrabalansez vb. (tr.) **1.** a aduce în stare de echilibru; **2.** (fig.) a înlătura efectul unei acţiuni prin altă acţiune; a egala în putere, în valoare, în merite: *se mai cere ca istoria să nu fie singura disciplină a celui care o studiază. să fie contrabalansată de ştiinţele vieţii.* IBR.; (şi: (înv.) **contrabalanţa**). [Din fr. *contre-balancer*].

contrabaiansáre, contrabalansári f. acţiunea de a contrabalansa; egalare, echilibrare: *e o contrabalansare puternică a influenţei munteneşti.* IBR. [V. *contrabalansa*].

contrabalanţá vb. v. contrabalansa.

contrabánd, contrabanzi m. (înv.) contrabandist: *te pune la rînd cu pungaşii, cu contrabanzii, cu calpuzanii.* OD. [De la *contrabandă*].

contrabăndă, contrabande f. trecere clandestină peste graniţă a unor mărfuri interzise sau pentru care trebuie plătite taxe: *este trimis în România să organizeze contrabanda cu cărţi subversive.* CĂL.; **de contrabandă,** a) trecut peste graniţă în mod clandestin: *i-a oferit cafea şi o havană de contrabandă.* REBR.; b) (fig.) obţinut prin înşelătorie; fals, fără valoare: *măriri de contrabandă sub masca lui Caton.* MACED. [Din fr. *contrebande*].

contrabandíst, ~şti, contrabandistă, ~e m., f. persoană care face contrabandă: *banii provin din mită de la contrabandişti.* CĂL. [*Contrabandă* + *-ist*].

contrabaráj, contrabaraje n. baraj mic amplasat în aval lîngă un baraj principal pentru a-i susţine baza. [*Contra-*[1] + *baraj*].

contrabás, contrabasuri n. instrument muzical cu coarde, de mari dimensiuni, avînd registrul cel mai grav. [Din fr. *contrebasse,* germ. *Kontrabaß*].

contrabasíst, contrabasişti m. muzicant care cîntă la contrabas. [Din fr. *contrebassiste,* germ. *Kontrabassist*].

contrabaterie, contrabaterii f. baterie de artilerie cu misiunea de a distruge artileria inamicului. [Din fr. *contrebatterie*].

contracalíbru, contracalibre n. piesă folosită la executarea şi la controlul unui calibru. [Din fr. *contre-calibre*].

contracandidát, ~ţi, contracandidată, ~e m., f. persoană care candidează împotriva alteia pentru un post sau pentru o funcţie: *Dimitrie avu un singur contracandidat.* GHEŢIE. [*Contra-*[1] + *candidat*].

contracará, contracarez vb. (tr.) a se opune voinţei sau acţiunii cuiva (împiedicîndu-le efectul): *vraja n-a izbutit fiindcă a fost contracarată de o altă vrajă mai puternică.* BL. [Din fr. *contrecarrer*].

contracciu, contraccii m. (înv.) persoană care încheie un contract (de concesiune): *veniturile podurilor se vindeau prin mezat şi Stamate Birlic se afla contracciu.* FIL. [*Contract* + *-giu*].

contraceptív, ~i, contraceptivă, ~e a. şi n. anticoncepţional. [Din fr. *contraceptif*].

contracivadiéră, contracivadiere f. (mar.) pînză pătrată aşezată sub bompres. [Din fr. *contre-civadière*].

contráct, contracte n. **1.** acord încheiat între două sau mai multe persoane, din care decurg anumite drepturi sau obligaţii; **contract de muncă,** convenţie încheiată între un salariat cu o întreprindere sau cu o instituţie prin care primul se obligă să presteze o anumită muncă în schimbul unui salariu: *spre regretul lui, e nevoit să-mi desfacă contractul de muncă.* GHEŢIE; **2.** act scris care se realizează cu ocazia unui astfel de acord: *semnează un contract în vederea dublării rolului celebrei vedete.* CĂL.; *contract de vînzare.* [Din lat. *contractus,* fr. *contrat,* germ. *Kontrakt*].

contractá, contractez vb. **1.** (tr.) a face un contract, o convenţie cu cineva: *a contracta o alianţă;* **2.** (tr.) a lua asupra sa o obligaţie, a se îndatora: *ar fi potrivit să-ţi întorc măcar o parte din datoriile pe care le-am contractat faţă de domnia-ta.* SAD.; **3.** (tr.) a se molipsi, a se îmbolnăvi de ...: *contractase o gripă banală.* GHEŢIE. // (pers. 3 **contractă**) **1.** (tr. şi refl.) a (se) strînge (cu putere), a (se) zgîrci: *a contracta muşchii;* **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) micşora dimensiunile: *frigul contractă metalele, căldura le dilată;* **3.** (refl.) a se reuni: *două silabe sau două vocale se contractă formînd una singură.* [Din fr. *contracter,* lat. *contractare*].

contractábil, ~i, contractabilá, ~e a. care se poate contracta; care se contractează. [*Contracta* + *-bil*].

contractabilitáte f. proprietate a unor ţesuturi (musculare) de a se contracta sub impulsul unor excitaţii. [*Contractabil* + *-itate*].

contractánt, ~ţi, contractantă, ~e a. (şi subst.) care încheie un contract: *Poarta refuzînd de a da satisfacţiune cererilor ambasadorilor celor trei puteri contractante.* GHICA; *părţile contractante.* [Din fr. *contractant*].

contractáre, contractări f. acţiunea de a (se) contracta şi rezultatul ei. [V. *contracta*].

contractát, ~ţi, contractată, ~e a. strîns, zgîrcit; deformat, strîmbat (din cauza unei contracţii): *nu puteam fi eu domnul acela slab, palid, cu maxilarele contractate.* GHEŢIE. [V. *contracta*].

contractíl, ~i, contractilá, ~e a. care se poate strînge, contracta. [Din fr. *contractile*].

contractilitáte f. însuşire a ţesuturilor organice de a se contracta. [Din fr. *contractilité*].

contractór, ~i, contractoáre a. care contractează. [Din fr. *contracteur*].

contractuál, ~i, contractuală, ~e a. referitor la un contract, stipulat într-un contract: *obligaţii contractuale.* [Din fr. *contractuel*].

contractualísm n. doctrină socială şi politică, apărută în sec. al XVII-lea, fundată pe principiul contractului social (care explica apariţia statului printr-o convenţie între oameni). [*Contractual* + *-ism*].

contractualíst, ~şti, contractualistă, ~e a. care ţine de contractualism, referitor la contractualism. // m. adept al contractualismului. [*Contractual*(*ism*) + *-ist*].

contractúră, contracturi f. (med.) contracţie involuntară; rigidizare a unui muşchi. [Din fr. *contracture*].

contrácţie, contracţii f. **1.** strîngere, zgîrcire (ca urmare a încordării) a muşchilor corpului; **2.** scădere, micşorare a volumului unui corp sau unui material (ca urmare a uscării sau a acţiunii frigului); **3.** reducere a două vocale sau două consoane la una singură; (şi: (înv.) **contracţiune**). [Din fr. *contraction,* lat. *contractio, -onis,* germ. *Kontraktion*].

contracţiúne f. v. contracţie.

contracúrbă, contracurbe f. curbă concavă care urmează unei curbe convexe. [Din fr. *contre-courbe*].

contracurént, contracurenţi m. curgere a unui fluid într-o direcţie opusă unui curent: *noi sîntem ajutaţi de contracurentul dintre Sporade şi ţărm.* TUD.; (scris şi: *contra-curent*). [Din fr. *contre-courant*].

contradáns, contradansuri n. (înv.) **1.** dans vioi şi uşor asemănător cu cadrilul: *bogatul petrece la contradanţ în balurile de carnaval.* CĂL.; **2.** melodie după care se execută acest dans; (şi: (înv.) **contradanţ**). [Din fr. *contredanse,* germ. *Kontretanz*].

contradánţ n. v. contradans.

contrademonstráre, contrademonstrări f. (înv.) contrademonstraţie: *au răspuns capitala Moldovei prin o contrademonstrare impuitoare.* EM. [*Contra-*[1] + *demonstrare*].

contrademonstráţie, contrademonstraţii f. demonstraţie care se opune alteia. [*Contra-*[1] + *demonstraţie*].

contradictór a. v. contradictoriu.

contradictorialitáte f. (jur.) principiu de drept constînd în obligaţia de a informa părţile asupra învinuirilor ce li se aduc, precum şi asupra dreptului lor de a discuta în contradictoriu. [*Contradictoriu* + *-alitate*].

contradictóriu, ~ii, contradictorie, ~ii a. care implică o contradicţie; care implică o incompatibilitate, o opoziţie: *intelegenţa sfîrşeşte prin a adopta principiul identităţii contradictorii.* BL.; *aici mă poticneam de fiecare dată, prins în plasa ipotezelor contradictorii.* GHEŢIE; (subst.) *coincidenţa aceasta a contradictoriilor a fost însă admisă în metafizica occidentală.* BL.; **judecată contradictorie**, judecată făcută în prezenţa părţilor; **în contradictoriu,** în opoziţie de idei cu ceva sau cu cineva: *cu misticii nu se poate discuta în contradictoriu.* BL.; (şi: (rar) **contradictor**). [Din lat. *contradictorius,* fr. *contradictoire*].

contradícţie, contradicţii f. 1. (înv.) acţiunea de a contrazice; schimb de opinii între cei care se contrazic; **2.** (log.) relaţie între doi termeni sau între două propoziţii care afirmă şi neagă acelaşi element al cunoaşterii: *a admite contradicţia;* **3.** nepotrivire, opoziţie de idei, de fapte etc.: *nu văd o contradicţie între pesimism şi lupta activă pentru reforme.* IBR.; *contradicţie între vorbe şi fapte;* **spirit de contradicţie**, tendinţă de a contrazice pe ceilalţi; (şi: (înv.) **contradicţiune**). [Din lat. *contradictio, -onis,* fr. *contradiction,* germ. *Kontradiktion*].

contradicţionál, ~i, contradicţionáie, ~e a. (rar) contradictoriu. [*Contradicţie* + *-onal*].

contradicţiúne f. v. contradicţie.

contradíg, contradiguri n. dig de consolidare a unui dig principal. [Din fr. *contre-digue*].

contraescărpă, contraescarpe f. baraj antitanc săpat pe contrapanta unui teren înclinat. [Din fr. *contraescarpe*].

contraetrávă, contraetrave f. (mar.) piesă de lemn aplicată pe faţa interioară a etravei pentru a o consolida. [Din fr. *contre-étrave*].

contraexpertíză, contraexpertize f. expertiză destinată să verifice o expertiză efectuată anterior. [Din fr. *contre-expertise*].

contrafáce, contrafac vb. (tr.) a falsifica, a reproduce în mod fraudulos un document, un obiect etc.: *Anatole France, care contrafăcea, din maliţie, vieţile sfinţilor, era un mirean ateu.* CĂL.; *a contrafface semnătura.* [*Contra-*[1] + *face*; cf. fr. *contrefaire*].

contrafácere, contrafaceri f. acţiunea de a contrafface şi rezultatul ei; reproducere frauduloasă, falsificare: *tot ce vedem cu ochii era un dublet, o contrafacere, o minciună.* GHEŢIE. [V. *contrafface*].

contrafagót, contrafagoturi n. instrument muzical de suflat mai mare decît fagotul şi sunînd cu o octavă mai jos decît acesta. [Din it. *contrafagotto,* germ. *Kontrafagott*].

contrafăcătór, contrafăcători m. persoană vinovată de falsificare, de contrafacere. [*Contra-*[1] + *făcător*].

contrafăcút, ~ţi, contrafăcută, ~e a. **1.** prezentat altfel decît este; denaturat, falsificat: *nu e eminesciană, cu tot pesimismul ei, care mi se pare contrafăcut.* IBR.; *străzile erau pline de imaculaţi şi de biografii contrafăcute.* CR.; **2.** căruia i s-a schimbat aspectul, conţinutul firesc (prin amestecare): *vin contrafăcut;* **3.** care a fost (re)produs în mod fraudulos: *mărfuri contrafăcute; tablou contrafăcut.* [V. *contrafface*].

contrafişă, contrafişe f. bară de lemn sau de metal care asigură rigiditatea unei construcţii. [Din fr. *contre-fiche*].

contrafórt, contraforturi n. şi (înv.) **contrafort** m. întăritură masivă care formează corp comun cu un zid mărindu-i rezistenţa: *contraforţii sînt utilizaţi cu o funcţie aproape decorativă.* BL.; (fig.) *îşi făcuseră din crezurile lor protestante tot atîtea contraforturi ale intereselor şi puterii lor.* BL. [Din fr. *contrefort*].

contráge, contrag vb. (refl.) **1.** (despre vocale vecine) a se reduce la o singură emisiune vocalică (de vocală sau de diftong); **2.** (med.; rar) a se strînge, a se contracta. [Din lat. *contrahere* (după *trage*)].

contrágere, contrageri f. acţiunea de a se contrage şi rezultatul ei; contracţie. [V. *contrage*].

contragreutáte, contragreutăţi f. greutate care serveşte la echilibrarea totală sau parţială a unei forţe sau a unei greutăţi în mişcare: *spiritul critic se produce în Moldova în vremea aceea ca o contragreutate.* IBR. [*Contra-*[1] + *greutate*; cf. fr. *contrepoids*].

contragrífă contragrife f. piesă în formă de gheară care imobilizează pelicula în timpul expunerii într-un aparat de luat vederi. [Din fr. *contre-griffe*].

contraimágine, contraimagini f. (mat.) element al unei mulţimi care corespunde unui anumit element dintr-o altă mulţime. [*Contra-*[1] + *imagine*; cf. fr. *contre-image*].

contraindícă, contraindíc vb. (livr.; tr.) **1.** a interzice ceva (unui bolnav); **2.** a da o indicaţie contrară. [Din fr. *contre-indiquer*].

contraindicát, ~ţi, contraindicată, ~e a. nepotrivit, neprielnic, nerecomandat: *îi prescrise un medicament contraindicat, care declanşase reacţia fatală.* GHEŢIE. [Din fr. *contreindiqué*].

contraindicáţie, contraindicaţii f. împrejurare în care un tratament sau un remediu devine vătămător: *folosirea medicamentelor trebuie făcută cunoscînd contraindicaţiile;* (p. ext.) *arhitectul şi compozitorul n-au nici un moment de luptat cu contraindicaţii fixate în natura însăşi a materiei.* VIANU. [Din fr. *contre-indication*].

contrainformáţie, contrainformaţii f. (la pl.; **serviciu de contrainformaţii**) serviciu de stat care urmăreşte şi combate spionajul străin. [*Contra-*[1] + *informaţie*].

contrainterogatóriu, contrainterogatorii n. (jur.) interogatoriu luat pentru a verifica un interogatoriu anterior. [Din fr. *contre-interrogatoire*].

contraiovitúră, contraiovituri f. ripostă ofensivă a unei forţe militare aflate în apărare. [*Contra-*[1] + *lovitură*; cf. fr. *contre-coup*].

contrálto n. voce feminină cu registrul cel mai grav: *se amestecau... sunete piţigăiate de soprano, cu răguşeli de contralto.* VINEA. [Din it. *contralto*].

contralucrăre, contralucrări f. (rar) acţiune contrară: *stipulaţiunea Tratatului de Berlin relativă la aceasta a fost subminată de mult de contralucrările unei puteri mari.* EM. [*Contra-*[1] + *lucrare*].

contralumínă f. contre-jour. [*Contra-*[1] + *lumină*; cf it. *controluce,* fr. *contre-jour*].

contramaéstru m. v. contramaistru.

contramáistru, contramaiştri m. **1.** muncitor şef de sector într-o întreprindere industrială; **2.** (în trecut) grad de subofiţer de marină; persoană care avea acest grad; (şi: (rar) **contramaestru**). [*Contra-*[1] + *maistru*; cf. fr. *contre-maître*].

contramandá, contramandez vb. (tr.) a anula, a revoca un ordin, o dispoziţie, o hotărîre: *farsa e descoperită la vreme, recepţia contramandată.* CĂL. [Din fr. *contremander*].

contramandáre, contramandări f. acţiunea de a contramanda; dispoziţie prin care se revine asupra unei hotărîri: *rămîne să aşteptaţi în cursul zilei de vineri o confirmare sau contramandare pe cale electrică.* CAR. [V. *contramanda*].

contramanifestánt, ~ţi, contramanifestantă, ~e m., f. persoană care participă la o contramanifestaţie. [Din fr. *contre-manifestant*].

contramanifestáţie, contramanifestaţii f. manifestaţie care se opune alteia. [Din fr. *contre-manifestation*].

contramárcă, contramărci f. parte dintr-un bilet de spectacol care rămîne la spectator după intrarea în sală. [Din fr. *contre-marque*].

contramárş, contramarşuri n. marş cu direcţia schimbată faţă de cea iniţială, realizat de o unitate militară. [Din fr. *contremarche*].

contramăsúră, contramăsuri f. măsură luată împotriva alteia. [*Contra-*[1] + *măsură*; cf. fr. *contre-mesure*].

contramínă, contramine f. lucrare subterană pentru a descoperi şi a distruge o mină pusă de inamic. [Din fr. *contre-mine*].

contraoctávă, contraoctave f. (muz.) cea mai gravă şi mai profundă dintre octave. [Din fr. *contreoctave,* germ. *Kontraoktave*].

contraofensívă, contraofensive f. ofensivă pornită de o unitate militară aflată în apărare. [*Contra-*[1] + *ofensivă*; cf. fr. *contre-offensive*].

contraofértă, contraoferte f. ofertă diferită de o alta. [*Contra-*[1] + *ofertă*; cf. it. *controfferta,* fr. *contre-offre*].

contraórdin, contraordine n. ordin prin care se revocă un ordin anterior. [*Contra-*[1] + *ordin*; cf. fr. *contre-ordre*].

contraospăţ, contraospeţe n. (rar) ospăţ oferit ca răspuns pentru altul: *ironistul nostru fu invitat la un contraospăţ.* CĂL. [*Contra-*[1] + *ospăţ*].

contraotrávă, contraotrăvuri f. antidot. [*Contra-*[1] + *otravă*].

contrapágină, contrapagini f. a doua faţă a unei file de carte sau de caiet. [*Contra-*[1] + *pagină*].

contrapántă, contrapante f. pantă opusă altei pante (considerată în raport cu aceasta). [Din fr. *contre-pente*].

contrapápă, contrapapi m. papă ales împotriva altui papă. [Din it. *contropapa*].

contrapartídă, contrapartide f. dublură a unui registru, păstrată pentru verificare. [Din fr. *contrepartie*].

contrapiulíţă, contrapiuliţe f. piuliţă suplimentară, strînsă peste altă piuliţă pentru a preveni desfacerea îmbinării. [*Contra-*[1] + *piuliţă*].

contraplacáj, contraplacaje n. placă formată din foi subţiri de lemn suprapuse şi lipite între ele cu fibrele lemnului în sens contrar. [Din fr. *contre-placage*].

contraplán, contrapianuri n. (cinem.) procedeu de montaj prin alternarea cadrelor filmate cu aparate aşezate în unghiuri opuse. [Din fr. *contre-plan*].

contrapledoárie, contrapledoarii f. (rar) pledoarie în care se combate cele susţinute în alta: *pornind la drum cu intenţia unei contrapledoarii, vom spicui din istoria spiritului uman o seamă de exemple.* BL. [*Contra-*[1] + *pledoarie*].

contrapóndere, contraponderi f. ceea ce echilibrează sau neutralizează o forţă, o acţiune etc. [*Contra-*[1] + *pondere*; cf. fr. *contrepoids*].

contrapozíţie, contrapoziţii f. poziţie contrară celei avute în vedere; opoziţie. [*Contra-*[1] + *poziţie*].

contrapresiúne, contrapresiuni f. presiune opusă acţiunii normale a aburului asupra pistonului unei maşini. [*Contra-*[1] + *presiune*].

contraprobă, contraprobe f. probă suplimentară, efectuată atunci cînd o probă de încercare nu a dat rezultate. [*Contra-*[1] + *probă*].

contraproiéct, contraproiecte n. proiect pentru verificarea, îmbunătăţirea sau înlocuirea unui proiect anterior. [*Contra-*[1] + *proiect*; cf. fr. *contreprojet*].

contrapropúnere, contrapropuneri f. propunere opusă alteia. [*Contra-*[1] + *propunere*; cf. fr. *contre-proposition*].

contrapúnct n. **1.** tehnică de compoziţie muzicală constînd din suprapunerea a două sau mai multe linii melodice, care formează un tot organic; (p.ext.) artă de a compune melodii; **2.** melodie care se cîntă concomitent cu tema unei lucrări muzicale. [Din it. *contrappunto,* germ. *Kontrapunkt;* cf. fr. *contrepoint*].

contrapunctá, contrapunctez vb. (tr.) **1.** (rar) a tigheli (o ţesătură) pe ambele feţe; **2.** (fig.) a folosi tehnica contrapunctului. [*Contra-*[1] + *puncta*; cf. it. *contrappuntare*].

contrapunctáre, contrapunctări f. **1.** acţiunea de a contrapuncta; **2.** (p. ext.) corespondenţă (de idei, de fapte etc.). [V. *contrapuncta*].

contrapúnctic, ~ci, contrapunctică, ~ce a. compus după regulile contrapunctului: *liniile contrapunctice ale lui Bach se rezolvă totdeauna într-un fel de potrivire prestabilită.* BL. [Din germ. *kontrapunktisch;* cf. fr. *contrapuntique*].

contrapunctíst, contrapunctişti m. compozitor care utilizează contrapunctul. [Din fr. *contrapuntiste*].

contrapúne, contrapun vb. (tr.) a opune. [*Contra-*[1] + *pune*].

contrár, ~i, contrară, ~e a. **1.** care este contra sau în opoziţie cu altul; opus, potrivnic: *toate bolile ... se agravează în atmosfera plină de curenţi centrali a unui cort.* SAD.; *ziua şi noaptea sînt contrare;* (subst.) *ajunge la dominanţă cînd un principiu, cînd contrarul său.* BL.; **2.** nefavorabil, neprielnic: *climă contrară sănătăţii.* // adv. împotriva, în contra: *procedează contrar obişnuinţelor sale.* [Din lat. *contrarius,* fr. *contraire*].

contrarecépţie, contrarecepţii f. recepţie repetată în caz de litigiu, pentru a face verificări. [*Contra-*[1] + *recepţie*].

contrareformaţiúne f. (rar) contrareformă: *sentiment propriu bisericii fanatic-militante a contrareformaţiunii.* BL. [*Contra-*[1] + *reformaţiune*].

contrarefórmă f. acţiune întreprinsă în secolul al XVI-lea de biserica catolică împotriva reformei religioase. [Din fr. *contre-réforme*].

contrareformíst, ~şti, contrareformistă, ~e a. (rar) care este împotriva reformei; care adoptă contrareforma: *sînt nişte heterodocşi ..., într-o ţară eminamente catolică contrareformistă.* CĂL. [*Contrareformă* + *-ist*].

contrarevolúţie, contrarevoluţii f. acţiune organizată împotriva unei revoluţii (în vederea revenirii la starea socială anterioară ei): *pusese la cale, în caz de răzmeriţă insidioasă, o contrarevoluţie.* CĂL.; (şi: (înv.) **contrarevoluţiune**). [Din fr. *contre-révolution*].

contrarevoluţionár, ~i, contrarevoluţionară, ~e a. care subminează o revoluţie: *acţiune contrarevoluţionară.* // m. partizan al contrarevoluţiei, participant la contrarevoluţie: *contrarevoluţionarul începu să ia parte la reuniunile comitetului, în care fu captat de maiorul Tell.* CĂL. [Din fr. *contre-révolutionnaire*].

contrarevoluţiúne f. v. **contrarevoluţie.**

contrariá, contrariez vb. (tr.) **1.** a surprinde neplăcut pe cineva (făcînd ceva contrar dorinţei sale): *ceva-ceva să-l fi contrariat, apoi striga.* GHICA; (absol.) *prezenţa ei în leagăn era neobişnuită, fără ca totuşi să contrarieze.* GHEŢIE; **2.** (rar) a împiedica, a zădărnici: *ele-şi găsesc pe cele ce s-asamăn, pe cele ce le contrariază.* EM.; *a contraria un proiect.* [Din fr. *contrarier*].

contrariánt, ~ţi, contrariantă, ~e a. care contrariază; care este de natură contrară. [Din fr. *contrariant*].

contrariát, ~ţi, contrariată, ~e a. surprins în mod neplăcut de ceva: *domnişoara Berta se retrase, contrariată.* SAD. [V. *contraria*].

contrariére, contrarieri f. acţiunea de a contraria şi rezultatul ei. [V. *contraria*].

contrarietáte f. **1.** (log.) raport între noţiuni sau judecăţi care se exclud reciproc: *între cei doi termeni ai comparaţiei... trebuie să existe un raport de asemănare, nu de contrarietate.* VIANU; **2.** surprindere neplăcută (provocată de un afront neaşteptat): *faptul de a nu o fi întîlnit în cursul plimbărilor a născut o oarecare contrarietate în mine.* GHEŢIE; **3.** opoziţie, relaţie între lucruri contrarii: *ideea că ea se găseşte în casă, deşi nu lîngă mine, îmi năştea în suflet o contrarietate plăcută.* GHEŢIE. [Din lat. *contrarietas, -atis,* fr. *contrariété,* germ. *Kontrarietät*].

contraripóstă, contrariposte f. (sport) contraatac. [Din fr. *contre-riposte*].

contráriu, ~ii, contrarie, ~ii a. contrar: *tendinţe contrarii.* // n. **1.** ceea ce este invers, opus: *însuşi faptul că sînt acum cu tine dovedeşte contrariul.* GHEŢIE; **2.** (filoz.) fiecare dintre cele două laturi, tendinţe ale obiectelor şi proceselor, opuse una alteia: *unitatea şi lupta contrariilor.* [Din lat. *contrarius,* fr. *contraire*].

contrás, ~şi, contrasă, ~e a. **1.** (lingv.; despre vocale alăturate) redus la o singură emisiune vocalică; **2.** (rar) care are dimensiunile, conţinutul micşorate; contractat: *cu cît imaginea e mai fugitivă şi mai contrasă, cu atîta spiritul persistă mai puţin asupra ei.* EM. [V. *contrage*].

contrascótă, contrascote f. fiecare dintre frînghiile prinse la colţurile pînzelor unei corăbii, servind la strîngerea lor. [Din it. *contrascotta*].

contrasemná, contrasemnez vb. (tr.) **1.** a adăuga semnătura proprie pe un document după ce a fost semnat de cel care l-a emis; **2.** (înv.) a completa un obiect de corespondenţă cu numele expeditorului. [*Contra-*[1] + *semna*; cf. fr. *contresigner*].

contrasemnáre, (rar) **contrasemnări** f. acţiunea de a contrasemna şi rezultatul ei. [V. *contrasemna*].

contrasemnatár, ~i, contrasemnatară, ~e m., f. persoană care contrasemnează. [*Contra-*[1] + *semnatar*; cf fr. *contresignataire*].

contrasemnătúră, contrasemnături f. semnătură adăugată pe un document după cea a superiorului sau a celui care l-a emis. [*Contra-*[1] + *semnătură*].

contrasénsu, contrasensuri n. sens opus celui normal: *în istorie se întreţes adesea şi fapte care reprezintă contrasensul.* BL.; *am revenit după un timp, în contrasens cu mersul conversaţiei.* GHEŢIE. [Din fr. *contresens*].

contraservíciu, contraservicii n. **1.** serviciu făcut în schimbul altui serviciu; **2.** (rar) deserviciu. [*Contra-*[1] + *serviciu*].

contraspionáj, contraspionaje n. serviciu special însărcinat cu urmărirea şi combaterea spionajului. [Din fr. *contre-espionnage*].

contrást, contraste n. **1.** opoziţie între două sau mai multe lucruri, stări, acţiuni etc.: *efectul comic rezultă din contrastul dintre pretenţii, ori dintre aparenţele voite şi fapte.* IBR.; **în contrast cu ...,** în opoziţie cu ...: *privirea îi e chibzuită, deşteaptă, în contrast cu veşmintele orientale.* CĂL.; **2.** diferenţă între culorile extreme (alb şi negru) ale unei imagini fotografice; **3.** efect artistic produs prin opoziţia ideilor, a culorilor, a ritmului etc.: *se foloseşte de antiteze, scoţînd efecte puternice din cauza contrastului.* IBR. [Din fr. *contraste,* it. *contrasto,* germ. *Kontrast*].

contrastá, contrastez vb. (intr.) a realiza un contrast cu cineva sau cu ceva; a fi în opoziţie cu ceva: *uscăciunea neagră şi sălbatică a părului contrasta plăcut cu faţa fină.* EM. [Din fr. *contraster,* it. *contrastare*].

contrastánt, ~ţi, contrastantă, ~e a. **1.** care contrastează, care este în contrast: *e un fel de poemă erotică tratînd cearta între îndrăgostiţi în planuri contrastante.* CĂL.; **2.** care se opun unul altuia, care sînt foarte diferiţi (încît se exclud reciproc): *povestirea se întregeşte din scurte trăsături contrastante, din antiteze fulgerătoare.* VIANU. [Din fr. *contrastant*].

contrastív, ~i, contrastivă, ~e a. **1.** care pune în evidenţă un contrast; care accentuează un contrast; **2.** (lingv.) **analiză contrastivă,** metodă de cercetare a faptelor de limbă pe baza analizei diferenţelor existente între limbi sau între elemente ale aceleiaşi limbi; **gramatică contrastivă,** gramatică bazată pe această metodă; **3.** care ţine de o astfel de gramatică, referitor la o astfel de gramatică. [Din engl. *contrastive*].

contraşínă, contraşine f. şină aşezată paralel cu şinele de cale ferată în anumite zone (pentru a evita deraierea, pentru a ridica şoseaua la trecerile de nivel etc.). [*Contra-*[1] + *şină*; cf. fr. *contre-rail*].

contratémă, contrateme f. melodie care se aude concomitent cu subiectul într-o lucrare polifonică; contrapunct. [Din fr. *contre-thème*].

contratímp, contratimpi m. **1.** inoportunitate, nepotrivire; **în contratimp, a)** inoportun, nepotrivit; **b)** alternativ, succesiv: *nimic nu-i trăda starea de spirit, cu excepţia jocului în contratimp al acelor două sprîncene.* GHEŢIE; **2.** (muz.) accentuare a timpului slab (neaccentuat) al unei măsuri. [Din it. *contrattempo,* fr. *contretemps*].

contratíp, contratipuri n. copie negativă a unui film obţinută după un pozitiv intermediar. [Din fr. *contre-type*].

contratipíe f. procedeu de retuşare fotografică făcută pe un negativ intermediar. [Din fr. *contretypie*].

contratorpilór, contratorpiloare n. navă de război rapidă, care are misiunea de a urmări şi de a distruge torpilоarele. [Din fr. *contre-torpilleur*].

contravaloáre, contravalori f. echivalent (în bani) al unui lucru; valoare dată în schimbul alteia: *după ce dă cu voie bună, primeşte contravaloarea unor mărfuri aşa de rare.* SAD. [Din fr. *contre-valeur*].

contravení, contravín vb. (intr.) **1.** a călca dispoziţiile unei legi, unui regulament etc.: *în gîndirea eleată s-au strecurat o seamă de erori contravenind chiar faţă de legile logicii.* BL.; **2.** a fi în dezacord cu ceva; a nu se potrivi cu ceva: *părerea noastră e că incinerarea contravine neaoşei tradiţii.* VINEA. [*Contra-*[1] + *veni*; cf. fr. *contre-venir*].

contravenién̦t, contravenienţi m. persoană care săvîrşeşte o contravenţie; (adj.) *automobiliştii contravenienţi trebuie pedepsiţi.* [După fr. *contrevenant*].

contravénţie, contravenţii f. abatere de la dispoziţiile unei legi, unui regulament etc. pentru care se aplică o sancţiune administrativă; sancţiunea aplicată; (şi: (înv.) **contravenţiune**). [Din fr. *contravention*].

contravenţionál, ~i, contravenţională, ~e a. care ţine de contravenţie, referitor la contravenţie. [Din fr. *contraventionnel*].

contravenţiúne f. v. **contravenţie.**

contravízită, contravizite f. 1. a doua vizită făcută într-o zi de medic bolnavilor dintr-un spital: *Petrică era la contravizită şi s-a înapoiat mai tîrziu.* GHEŢIE; 2. (înv.) vizită de răspuns. [Din fr. ***contre-visite***].

contrazápis, contrazapise n. (rar) zapis contrafăcut, falsificat: *mortul e dezgropat şi contrazapisul găsit într-un buzunar.* CĂL. [***Contra-*** + ***zapis***].

contrazicătór, contrazicătoáre a. 1. contradictoriu: *nesiguranţa aceasta ... îl va face să arate sentimentele cele mai contrazicătoare.* IBR.; 2. contrar, opus: *creierul lui este exact şi intuitiv, în tot cazul nu contrazicător adevărului.* CĂL. // m., f. adversar, oponent, opozant: *pentru a introduce o augmentare, scriitorul închipuie un dialog cu contrazicători fictivi.* VIANU. [***Contrazice*** + ***-(ă)tor***].

contrazíce, contrazic vb. 1. (tr.) a susţine contrariul celor spuse de cineva: *este mereu contrazis de colegul său;* 2. (tr.) a fi în dezacord, a nu se potrivi cu ceva: *această idee nu contrazicea cele mai intime experienţe ale omului.* BL.; 3. (refl.) a fi în dezacord cu sine însuşi: *s-a contrazis şi l-au arestat.* CAR.; 4. (refl.) a fi în opoziţie, a nu se potrivi cu altele; 5. (refl.) a avea păreri deosebite; a nu fi de acord unii cu alţii: *istoricii se contrazic asupra unor probleme.* [***Contra-*** + ***zice***; cf. lat. ***contradicere***].

contrazícere, contrazicerí f. 1. contradicţie, dezacord, opoziţie: *crima laşă a jupînesei apare odioasă, în contrazicere cu etica unei femei care ar trebui să aibă oarecare milă pentru un copil adoptiv.* CĂL.; **fără contrazicere,** sigur, fără a putea fi contrazis; 2. replică, ripostă: *autoritar, nu suferea contrazicere şi întrerupătorului la Cameră îi taie vorba jignit.* CĂL. [V. ***contrazice***].

cóntră, contre f. (sport) lovitură promptă dată după un atac al adversarului (la box, scrimă, lupte etc.). [Din fr. ***contre***].

contre-jour [contrjúr] n. 1. efect optic datorat luminării unui obiect din partea opusă aceleia din care îl privim; contralumină; 2. fotografie realizată cu acest efect optic. [Cuv. fr.].

contribuábil, contribuabilí m. persoană care plăteşte impozite: *evaluau preţul lampioanelor şi focurilor de artificii, calculînd cît costă toate acestea pe contribuabil.* EM.; *contribuabilii întreţin clasa conducătoare;* (adj.) *punînd greutate pe înmulţirea populaţiei consumătoare şi contribuabile.* BL. [Din fr. ***contribuable***].

contribuí, contríbui vb. (intr.) 1. a participa la realizarea unui plan, la succesul unei acţiuni; 2. a-şi plăti partea dintr-o cheltuială comună. [Din fr. ***contribuer***, lat. ***contribuere***, germ. ***kontribuieren***].

contribuíre, contribuirí f. 1. faptul de a contribui; participare la o acţiune comună; 2. înlesnire a apariţiei sau a dezvoltării unui lucru. [V. ***contribui***].

contributív, ~i, contributívă, ~e a. 1. referitor la contribuţie; 2. care contribuie. [Din fr. ***contributif***].

contribúţie, contribuţíi f. 1. parte cu care cineva contribuie la o acţiune sau la o cheltuială comună; **a pune la contribuţie,** a folosi, a solicita, a mobiliza pentru a realiza ceva: *şi-a pus mintea la contribuţie şi a dezlegat enigma;* 2. colaborare la o activitate, la rezolvarea unei probleme etc.: *contribuţiile documentare cu privire la Caragiale merită o încredere desăvîrşită.* CĂL.; 3. impozit; **contribuţii directe,** impozite care privesc persoana şi averea contribuabilului; **contribuţii indirecte,** impozite care privesc consumul; (şi: (înv.) **contribuţiune**). [Din fr. ***contribution***, lat. ***contributio, -onis***, germ. ***Kontribution***].

contribuţiúne f. v. contribuţie.

contriţiúne, contriţiúni f. (rar) durere profundă şi sinceră simţită în urma ofensării divinităţii; căinţă, pocăinţă: *plin de contriţiune, Rodrigo face tot ce i se spune.* CĂL. [Din fr. ***contrition***].

contról, controale şi (înv.) **controluri** n. 1. verificare, analiză făcută într-un domeniu pentru a constata cum se prezintă situaţia, cum se desfăşoară o activitate etc.: *dogmaticul, circumscriind o întreagă metodă virtuală, nu exclude controlul ştiinţific.* BL.; **turn de control,** v. **turn**; **lucrare de control,** lucrare scrisă prin care se verifică (inopinat) cunoştinţele celor care frecventează o formă de învăţămînt; 2. supraveghere continuă (materială sau morală); stăpînire, dominaţie: *a ţine sub control pe cineva;* 3. capacitate de dirijare a propriilor acte: *din cauza emoţiei puternice, şi-a pierdut controlul şi a izbucnit în plînş;* 4. registru cu ajutorul căruia sînt verificate înscrise, acte sau registre; 5. instituţie, organ care supraveghează o activitate; 6. comandă, reglaj: *control automat.* [Din fr. ***contrôle***, germ. ***Kontrolle***].

controlá, controlez vb. 1. (tr.) a supune controlului: *valabilitatea ideilor metafizice nu poate fi în nici un chip controlată.* BL.; 2. (tr.) a domina, a stăpîni: *mai multe secole, romanii au controlat navigaţia pe Marea Mediterană;* 3. (tr. şi refl.) a-şi dirija propriile acte; a se stăpîni: *aceşti scriitori nu s-au amestecat în afacerile ţării, s-au controlat.* IBR.; *s-a înfuriat atît de tare încît nu se mai putea controla.* [Din fr. ***contrôler***].

controlábil, ~i, controlabilă, ~e a. care poate fi controlat, verificat: *faptul e pe deplin controlabil.* BL. [Din fr. ***contrôlable***].

controlabilitáte f. (rar) caracterul a ceea ce este controlabil, verificabil: *ideea transformistă se prezintă într-o formă ce depăşea orice controlabilitate empirică.* BL. [***Controlabil*** + ***-itate***].

controláre, controlări f. faptul de a (se) controla. [V. ***controla***].

controlát, ~ţi, controlată, ~e a. 1. supus unui control: *în zona controlată nu s-a găsit nimic important;* (subst.) *putea fi totdeodată şi ministru şi fondator al acestei societăţi comerciale, adecă controlator şi controlat?* EM.; 2. care se află sub control: *reacţie controlată.* [V. ***controla***].

controlaterál, ~i, controlaterală, ~e a. (anat.) care este în raport cu o jumătate simetrică a corpului; care este localizat în jumătatea opusă. [Din fr. ***contro-lateral***].

controlatór, ~i, controlatoáre a. (rar) care are rolul de a controla, care controlează: *funcţia controlatoare a experienţei, în raport cu ideea magică, nu intră în vigoare.* BL.; (subst.) *putea fi totdeodată şi ... controlator şi controlat?* EM. [***Controla*** + ***-tor***].

controlór, ~i, controloáre m., f. funcţionar însărcinat cu realizarea unor operaţii de control: *scot o rublă şi achit amenda cîntînd ...; controlorul e numai mirare.* VIERU. [Din fr. ***contrôleur***].

controversá, controversez vb. (rar; tr.) a discuta în contradictoriu, a susţine o controversă asupra unui obiect: *meritele sale sînt încă aprig controversate printre specialişti.* BL. [Din fr. ***controverser***, lat. ***controversare***].

controversát, ~ţi, controversată, ~e a. care formează obiectul unei controverse; în controversă. [V. ***controversa***].

controvérsă, controverse f. 1. discuţie în contradictoriu asupra unei chestiuni de principiu: *nu mai pot să dăinuiească controverse asupra acestui punct.* BL.; 2. (fam.) discuţie aprinsă; ceartă, scandal: *se încinse o controversă asupra peţei, fiecare revendicînd pentru sine obligaţia de a plăti.* REBR. [Din fr. ***controverse***].

controversíst, controversişti m. (rar) persoană care participă la o controversă. [***Controversă*** + ***-ist***].

contubérniu, contuberníi n. 1. cort militar roman; 2. grup de zece soldaţi romani (care ocupau acelaşi cort); 3. (fig.) coabitare ilicită între două persoane de sex diferit; 4. uniune, asociaţie între doi sclavi sau între un om liber şi un sclav. [Din lat. ***contubernium***].

contumácie f. absenţă de la judecată a inculpatului; **în contumacie,** în lipsă. [Din lat. ***contumacia,*** fr. ***contumace***].

contúr, contururi şi (rar) **conture** n. 1. linie care mărgineşte o suprafaţă sau suprafaţă care mărgineşte un obiect: *prin perdeluţele de muselină se întrezărea conturul opac al unui corp.* GHEŢIE; (fig.) *abia conture triste şi umbre au rămas.* EM.; 2. reprezentare grafică a unei astfel de linii sau suprafeţe; 3. (la pl.) meandre, curbe sinuoase. [Din fr. ***contour***, germ. ***Kontur***].

conturá, conturez vb. 1. (tr.) a trasa conturul unui obiect: *făcea gesturi rotunde, elegante, ca şi cum ar fi voit să contureze ceea ce spunea.* SAD.; 2. (fig.; tr. şi refl.) a (se) preciza, a (se) închega în forme clare: *vocaţia modernă a scriitorului se conturează de pe acum.* CĂL. [***Contur*** + ***-a***].

conturáre, conturări f. acţiunea de a (se) contura: *nu s-a ajuns la teoretizarea situaţiei şi la conturarea precisă a gîndului.* BL. [V. ***contura***].

conturát, ~ţi, conturată, ~e a. 1. cu contururi precise; 2. (fig.) clar, precis, evident: *ei vin cu o idee complexă şi conturată.* BL. [V. ***contura***].

conturbá, contúrb vb. (tr.) a deranja, a tulbura. [Din lat. ***conturbare***].

conturbáre, conturbări f. acţiunea de a conturba şi rezultatul ei. [V. ***conturba***].

conturná, conturnez vb. (tr.) 1. a urma contururile, a înconjura, a ocoli; 2. a încinge, a înconjura (cu ornamente). [Din fr. ***contourner,*** it. ***contornare***].

conturnáre, conturnări f. 1. ocolire a suprafeţelor izolate de către un circuit electric; 2. descărcare electrică produsă în stratul gazos din jurul unui conductor electric. [V. ***conturna***].

conturnát, ~ţi, conturnată, ~e a. 1. cu un contur complicat, desenat din curbe; 2. (fig.; despre stil) lipsit de naturaleţe; afectat, forţat. [V. ***conturna***].

contúz, ~i, contuză, ~e a. (med.) care are o contuzie. [Din fr. ***contus***].

contúzie, contuzíi f. leziune provocată prin lovire, fără rănire: *bolnavul scăpase teafăr de pe urma accidentului, doar cu uşoare zgîrîituri şi contuzii.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **contuziune**). [Din fr. ***contusion,*** lat. ***contusio, -onis,*** germ. ***Kontusion***].

contuzionă, contuzionez vb. (tr.) a produce, a provoca o contuzie. [Din fr. ***contusionner***].

contuziúne f. v. contuzie.

conţ, conţuri n. (reg.) testea: *rogu-te, du-te ... şi cumpără un conţ de hîrtie specială.* CAR. [Din magh. ***konc***].

conţepíst m. v. conţopist.

cónţină f. v. concină.

conţinătór, ~i, conţinătoáre a. şi m. (rar) (vas) care conţine ceva: *conţinătorul e mai mare decît conţinutul.* [***Conţine*** + ***-ător***].

conţíne, pers. 3 **conţine** vb. (tr.) 1. a avea în interior ..., a cuprinde: *această butie conţine 200 litri;* (p.ext.) *cuvintele Laurei conţineau ... o mărturisire şi încă una de dragoste.* GHEŢIE; 2. (despre cărţi) a fi alcătuit, compus din ... [Din fr. ***contenir,*** lat. ***continere*** (după *ţine*)].

conţinút, conţinuturi n. 1. ceea ce încape într-un spaţiu închis, într-un recipient: *varsă conţinutul sticlei;* 2. totalitate a elementelor unui lucru sau unui fenomen: *conţinutul acestui volum îl consider ca o introducere la alte studii.* IBR.; 3. (log.) totalitate a notelor esenţiale ale unei noţiuni: *sfera şi conţinutul noţiunilor stau în proporţie inversă.* MAIOR.; 4. listă ordonată a materialului pe care îl cuprinde o carte sau o revistă; tablă de materii,

cuprins; **5.** ceea ce cuprinde ceva; ceea ce constituie fondul, esenţa pentru ceva: *se cuvine să ne dăm seama care sînt categoriile largi ale procedeelor prin care conţinuturile închipuirii şi minţii sale ajung la expresie.* VIANU; **6.** (lingv.) semnificaţie, sens. [V. ***conţine;*** cf. fr. ***contenu***].

conţinutísm n. **1.** teorie estetică care acordă mare atenţie conţinutului operei de artă; **2.** preponderenţă a conţinutului în raport cu mijloacele formale într-o operă de artă. [***Conţinut*** + ***-ism***].

conţinutístic, ~ci, conţinutística, ~ce a. **1.** referitor la conţinutism, propriu conţinutismului; **2.** referitor la conţinutul unei opere de artă: *privesc literatura sub aspectul conţinutistic, admiţîndu-i, ba chiar cerîndu-i o tendinţă.* CĂL. [Din it. ***contenutistico***].

conţopíst, conţopişti m. (pop.) funcţionar care execută lucrări mărunte de birou: *visează onoruri de conţopist, rînji cu dispreţ meşterul.* SAD.; *un om politic dirijează opinia, nu intră în cancelarii ca conţopist.* CĂL.; (şi: (înv.) **conţepist**). [Din germ. ***Konzipist***].

conúbiu, conubii n. căsătorie. [Din lat. ***conubium***].

conurbáţie, conurbaţii f. formă complexă de aşezare umană, formată dintr-un oraş cu rol de centru spre care gravitează alte localităţi învecinate mai mici. [Din fr. ***conurbation***].

cónus m. gasteropod marin cu cochilia conică (*Conus ebraeus marmoreus*). [Din lat. ***Conus,*** it. ***cono***].

convalescént, ~ţi, convalescentă, ~e m., f. persoană pe cale de însănătoşire, după o boală: *ca un convalescent lungit pe spate, zîmbeşte către soare mulţumit.* PETR. [Din fr. ***convalescent,*** lat. ***convalescens, -ntis***].

convalescénţă, convalescenţe f. însănătoşire după o boală; perioadă de refacere după vindecare: *o învăţasem în timpul convalescenţei un cîntec.* IBR. [Din fr. ***convalescence,*** lat. ***convalescentia***].

convectív, ~i, convectivă, ~e a. (fiz.) care ţine de convecţie, referitor la convecţie; produs prin convecţie. [Din germ. ***konvektiv***].

convectór, convectori m. aparat folosit pentru condiţionarea aerului prin circulaţie forţată. [Din fr. ***convecteur***].

convécţie, convecţii f. **1.** mişcare ascendentă a aerului, avînd cauze termice sau dinamice; **2.** mişcare de ansamblu a particulelor unui fluid; **convecţia căldurii,** transmitere a căldurii cu ajutorul curenţilor de fluid. [Din lat. ***convectio, -onis,*** fr. ***convection***].

convéier, conveiere n. **1.** mijloc de transport cu mişcare continuă, folosit la deplasarea obiectelor în timpul prelucrării lor; bandă rulantă; **2. conveier verde,** sistem de producere a nutreţurilor verzi de primăvara pînă toamna. [Din engl. ***conveyer***].

convenábil, ~i, convenabilă, ~e a. care convine; acceptabil, satisfăcător: *în momentul acela nici o soluţie nu i se păru convenabilă.* GHEŢIE. [Din fr. ***convenable***].

convení, convín şi (înv.) **convíu** vb. **1.** (tr.) a accepta, a admite: *am convenit să-mi continuu lecţiile.* GHEŢIE; *a conveni că e aşa;* **2.** (intr. şi tr.) a cădea de acord, a se învoi: *să convenim deci a da procedeului acestuia semnul plus.* BL.; *a conveni asupra preţului;* **3.** (intr.) a corespunde cu idealul, cu dorinţa cuiva; a fi pe plac, a plăcea: *cetea numai ce convenea temperamentului său.* IBR.; *această casă îmi convine;* **4.** (rar; refl.) a avea corespondenţă de gînduri, de intenţii etc.; a se plăcea. [Din lat. ***convenire,*** fr. ***convenir***].

conveniént, ~ţi, convenientă, ~e a. (rar) care convine; corespunzător, oportun. [Din engl. ***convenient***].

conveniénţă, convenienţe f. **1.** regulă de conduită impusă într-o anumită societate: *deşi arta e deasupra oricăror convenienţe, autoarea nu poate să nu fie femeie de lume.* CĂL.; **de convenienţă,** din obligaţie, de formă; **căsătorie de convenienţă,** căsătorie realizată din motive materiale şi familiale; **2.** potrivire, corespondenţă, conformitate: *un organism ... se găseşte totdeauna cel puţin într-un raport de suficientă convenienţă sau armonie cu ambiţia sa firească.* BL.; **3.** ceea ce convine cuiva (fiindu-i favorabil): *combatem violarea legii fundamentale prin înţelegeri, după conveninţele momentului.* EM.; (şi: (înv.) **conveninţă**). [Din it. ***convenienza,*** fr. ***convenance***].

conveninţă f. v. **convenienţă.**

convenít, ~ţi, convenită, ~e a. stabilit, acceptat: *m-a încredinţat încă o dată că ni le va restitui la termenul convenit.* GHEŢIE. [V. ***conveni***].

convént, conventuri n. **1.** consiliul unei mănăstiri sau al unui ordin călugăresc la catolici; **2.** for suprem alcătuit din clerici şi laici la protestanţi; **3.** adunare generală a francmasonilor. [Din lat. ***conventus,*** fr., engl. ***convent***].

conventícul, conventicule n. mică adunare secretă: *nici în adunări, nici în conventicule naţionale liberale guvernul nu spune ce voieşte.* EM. [Din lat. ***conventiculum,*** fr. ***conventicule***].

convénţie, convenţii f. **1.** înţelegere între două sau mai multe persoane, instituţii, state etc.; acord, pact: *a fost la mijloc o convenţie tacită a oamenilor de ştiinţă.* BL.; **2.** deprindere stabilită prin tradiţie: *comparaţia nobilă introduce accentul convenţiei.* VIANU; **3.** coaliţie, uniune de partide, de organizaţii etc.: *Convenţia Democrată din România;* (şi: (înv.) **convenţiune**). [Din fr. ***convention,*** lat. ***conventio, -onis,*** germ. ***Konvention***].

convenţionál, ~i, convenţională, ~e a. **1.** care este stabilit prin convenţie; convenit; acceptat: *ideile ştiinţifice sînt clădite toate pe o definiţie convenţională a adevărului.* BL.; *valoare convenţională;* **2.** care este lipsit de naturaleţe; artificial: *s-a ridicat curînd, luîndu-şi rămas bun prin cîteva fraze convenţionale.* GHEŢIE; (adv.) *artiştii prind să lucreze tot mai convenţional, strînşi în chingile canoanelor.* BL. // n. ceea ce este făcut numai prin respectarea convenienţelor; ceea ce este lipsit de naturaleţe, de sinceritate: *nici scrisorile mele nu depăşeau, de altfel, convenţionalul.* GHEŢIE. [Din fr. ***conventionnel,*** lat. ***conventionalis***].

convenţionalísm n. **1.** caracterul a ceea ce este convenţional; convenţionalitate: *această părere ... concentrează în sine o bună doză de superficialitate şi de ieftin convenţionalism.* BL.; **2.** tendinţă de a supune creaţia artistică regulilor general acceptate şi de a exclude perceperea proprie a faptelor: *jocul actorilor, sobru, lipsit de afectarea şi convenţionalismul profesionalistului.* GHEŢIE; **3.** concepţie pozitivistă potrivit căreia axiomele geometrice şi legile ştiinţei nu sînt decît simboluri sau convenţii create de oamenii de ştiinţă; **4. convenţionalism moral,** teorie potrivit căreia morala este rezultatul unei convenţii în legătură cu ceea ce este bine şi rău. [Din fr. ***conventionalisme,*** germ. ***Konventionalismus***].

convenţionalíst, ~şti, convenţionalistă, ~e a. care ţine de convenţionalism, referitor la convenţionalism. [***Convenţional****(ism)* + ***-ist***].

convenţionalitáte f. convenţionalism: *tocmai convenţionalitatea acestui grai încînta urechea.* CĂL.; *convenţionalitatea semnului lingvistic.* [***Convenţional*** + ***-itate;*** cf. germ. ***Konventionalität***].

convenţionalizá, convenţionalizez vb. (tr.) a face să devină obiectul unei convenţii. [***Convenţional*** + ***-iza***].

convenţionalizát, ~ţi, convenţionalizată, ~e a. care a devenit convenţional, care a fost stabilit prin convenţie. [V. ***convenţionaliza***].

convenţiúne f. v. **convenţie.**

convérge, pers. 3 pl. **converg** şi (înv.) **convergează** vb. (intr.) **1.** a se îndrepta spre acelaşi punct: *cele patru puncte converg într-unul.* EM.; **2.** (fig.) a tinde spre acelaşi scop: *în alcătuirile lor converg datele simţurilor şi gîndirea raţională.* BL.; *toate activităţile noastre converg către acelaşi rezultat.* [Din fr. ***converger,*** lat. ***convergere***].

convergént, ~ţi, convergentă, ~e a. **1.** care orientează către acelaşi punct sau către aceeaşi direcţie; care adună: *lentilă convergentă;* **2.** care se îndreaptă către acelaşi punct; care converge: *linii convergente;* **3.** care tinde spre acelaşi scop, spre acelaşi rezultat: *să încercăm a da un răspuns întrebării ... cu privire la evoluţia convergentă a fizicii şi matematicii.* BL.; **4.** care cooperează; care se completează: *adoptă procedeul simbolist al acumulărilor de imagini eterogene, dar convergente ca sens emotiv.* VIANU. [Din fr. ***convergent,*** lat. ***convergens, -ntis***].

convergénţă, convergenţe f. **1.** îndreptare către acelaşi loc, către acelaşi punct: *toate liniile acestui tablou au convergenţă lăuntrică.* VIANU; (p. ext.) *acesta e punctul central al tuturor doctrinelor din India şi al tuturor convergenţelor şi divergenţelor de păreri.* BL.; **2.** însuşire a unui sistem optic de a transforma fasciculele de raze paralele sau divergenţe în fascicule convergente: *lentilă, oglindă convergentă;* **3.** (p. ext.) orientare, cooperare către acelaşi scop: *gradul de convergenţă al metaforelor sinestezice ţesute în jurul vocalelor poate fi controlat.* VIANU. [Din fr. ***convergence,*** germ. ***Konvergenz***].

convérs, ~şi, conversă, ~e a. (log.) al cărui subiect poate fi transformat în atribut sau invers, fără a fi modificat sensul şi fără a fi alterat adevărul: *judecată conversă.* [Din lat. ***conversus,*** fr. ***converse***].

conversá, conversez vb. (intr.) a discuta, a sta de vorbă cu cineva: *a doua zi am petrecut-o mai toată conversînd cu Vilara.* NEGR. [Din fr. ***converser,*** lat. ***conversari***].

conversáre, conversări f. faptul de a conversa; conversaţie. [V. ***conversa***].

conversatív, ~i, conversativă, ~e a. conversaţional: *aceste neologisme nu aparţin... nici vechii frazeologii, nici limbii conversative.* VIANU. [***Conversaţie*** + ***-iv***].

conversáţie, conversaţii f. **1.** discuţie, convorbire, conversare: *nici unchiul, nici nepotul nu sînt dispuşi să poarte conversaţie.* GHEŢIE; **2.** (rar) mod de a vorbi, de a discuta: *are o conversaţie distinsă;* (şi: (înv.) **conversaţiune**). [Din fr. ***conversation,*** lat. ***conversatio, -onis,*** germ. ***Konversation***].

conversaţionál, ~i, conversaţională, ~e a. care ţine de conversaţie, referitor la conversaţie; conversativ: *situaţie conversaţională; strategie conversaţională.* [Din fr. ***conversationnel***].

conversaţiúne f. v. **conversaţie.**

conversiúne, conversiuni f. **1.** preschimbare a unei valori economice în alta; **2.** schimbare a naturii, a formei unui lucru; **3.** schimbare a condiţiilor unui împrumut (de stat) prin reducerea dobînzilor, prelungirea termenelor etc.: *conversiune de la 5 la 4%;* **4.** (log.) operaţie de inversare a subiectului cu predicatul într-o judecată, menţinîndu-se calitatea judecăţii. [Din lat. ***conversio, -onis,*** fr. ***conversion,*** germ. ***Konversion***].

convertí, convertesc vb. **1.** (tr.) a schimba un lucru în altul; a preface, a transforma: *sperau să convertească misterul existenţei în sisteme de concepte.* BL.; **2.** (tr.) a schimba o valoare economică în alta: *a converti titluri în numerar;* **3.** (tr. şi refl.) a-şi schimba sau a determina să-şi schimbe opiniile, convingerile (religioase): *destăinuindu-i deşertăciunile acestei lumi, îl converteşte la creştinism.* CĂL.; (p. ext.) *nu este exclus ca odată fizicienii să*

C

se convertească la acest punct de vedere. BL. [Din fr. ***convertir,*** lat. ***convertere***].

convertíbil, ~i, convertibílă, ~e a. care se poate converti, se poate schimba în altceva: *unele mistere sînt desigur indefinit atenuabile, dar niciodată ele nu sînt convertibile în non-mistere.* BL.; *bilet convertibil în argint.* [Din fr. ***convertible,*** lat. ***convertibilis***].

convertibilitáte, convertibilităţi f. drept al deţinătorului unor bancnote de a le schimba cu aur sau cu devize-aur la paritatea oficială. [Din fr. ***convertibilité***].

convertíre, convertíri f. **1.** faptul de a (se) converti; schimbare, prefacere în altceva: *convertirea mitului în gînd abstract se face fără greutate.* BL.; **2.** adoptare (sau determinare de a adopta) a unei convingeri (religioase): *dificultăţile de convertire la catolicism a ortodocşilor puteau să fie mai lesne de înlăturat.* BL.; **3.** preschimbare a unei valori în alta: *convertirea titlurilor în monedă.* [V. ***converti***].

convertít, ~ţi, convertítă, ~e a. şi m., f. (persoană) care a părăsit o religie îmbrăţişînd alta. [V. ***converti***].

convertitór, convertitori m. (rar) persoană care realizează conversiuni. [***Converti*** + *-tor*; cf. fr. ***convertisseur***].

convertizáre, convertizări f. (tehn.) proces metalurgic de înlăturare a impurităţilor din masa metalică (de fontă) aflată în convertizor. [De la ***convertizor***].

convertizór, convertizoare n. **1.** dispozitiv mecanic de transformare a mişcării sau a forţelor; **2.** cuptor special pentru obţinerea oţelului din fontă; **3.** transformator electric simplu. [Din fr. ***convertisseur***].

convertór, convertoare n. adaptor pentru recepţionarea undelor ultrascurte. [Din engl. ***converter,*** germ. ***Konverter***].

convéx, ~cşi, convexă, ~e a. curbat, bombat în afară: *superficiile drepte ale faţadelor se curbează cu alternări concave şi convexe.* CĂL.; *lentilă convexă.* [Din fr. ***convexe,*** lat. ***convexus***].

convexitáte, convexităţi f. însuşirea de a fi convex; parte convexă a unui obiect. [Din fr. ***convexité,*** lat. ***convexitas, -atis***].

convícţie f. v. convicţiune.

convicţiúne, convicţiuni f. (înv.) **1.** convingere, încredinţare despre adevărul unui fapt: *părerile politice din vremea aceasta a lui Eliade sînt absurde şi n-au la bază vreo convicţie.* CĂL.; **2.** argument, dovadă; (şi: **convicţie**). [Din lat. ***convictio, -onis,*** fr. ***conviction***].

convieţuí, convieţuiesc vb. (intr.) a trăi împreună: *nu e tocmai improbabil ca popoarele acestea să fi convieţuit în vremuri preistorice.* BL. [***Con-***[1] + ***vieţui***; cf. lat. ***convivere***].

convieţuíre, convieţuiri f. faptul de a convieţui: *ea muri după numai cîţiva ani de convieţuire cu soţul.* CĂL. [V. ***convieţui***].

convieţuitór, ~i, convieţuitoáre a. (şi subst.) care trăieşte în acelaşi loc cu altcineva. [***Convieţui*** + *-tor*].

convíngător, ~i, convíngătoáre a. care are puterea de a convinge: *o vastă experienţă arată, cu destul de convingătoare probe, că există atîtea fenomene paranormale.* BL. [***Conving*** (prez. ind. de la *convinge*) + *-ător*].

convínge, conving vb. **1.** (tr.) a face să adopte o opinie pe bază de argumente; a face să recunoască ceva ca adevărat: *o singură lectură ne poate convinge despre aceasta.* IBR.; **2.** (refl.) a-şi da seama că ceva este într-un anumit fel; a se încredinţa de ceva: *omului i se dă prilejul să delibereze, să se convingă, să hotărască el singur.* BL. [Din lat. ***convincere*** (după *învinge*)].

convíngere, convingeri f. **1.** faptul de a (se) convinge; determinare (a cuiva) în a adopta, a crede ceva: *numai pe calea convingerii se pot obţine rezultate optime;* **2.** punct de vedere, părere, opinie: *n-avea nici un fel de convingeri în nici un fel de materie.* VINEA; **3.** părere fermă asupra unui fapt, unui lucru; convicţiune: *nu-şi mai poate exprima convingerile cu toată libertatea ca mai înainte.* IBR.; **cu convingere,** ferm, hotărît: *au susţinut cu convingere teza continuităţii dintre organic şi anorganic.* BL.; *acţionează cu convingere;* **fără convingere,** a) în mod vag, nehotărît: *îi răspunse fără convingere că va reveni;* b) lipsit de entuziasm, fără tragere de inimă: *acţionează fără convingere.* [V. ***convinge***].

convíns, ~şi, convínsă, ~e a. care a dobîndit o convingere; încredinţat: *sînt convins că lucrul acesta ne frămînta pe amîndoi.* GHEŢIE. [V. ***convinge***].

convív, ~i, convívă, ~e m., f. (livr.) comesean: *îl aşează... între doi convivi cu care schimbă... cîte o strîngere de mînă.* VINEA. [Din fr. ***convive,*** lat. ***conviva***].

conviviál, ~i, convivíală, ~e a. care ţine de conviv, referitor la conviv; prietenesc, jovial. [Din engl. ***convivial***].

convivialitáte f. caracterul, însuşirea de a fi prietenesc, agreabil, jovial, convenabil. [Din engl. ***conviviality,*** fr. ***convivialité***].

convocă, convóc vb. (tr.) a chema (oficial) să vină într-un anumit loc: *Dimitrie fu convocat la minister.* GHEŢIE; (refl. pas.) *aceste adunări se convocau de domn pentru facerea legilor.* BĂLC. [Din fr. ***convoquer,*** lat. ***convocare***].

convocáre, convocări f. **1.** acţiunea de a convoca şi rezultatul ei; convocaţiune: *ne-am înfăţişat ... pentru a ne ridica ordinile de convocare în vederea lunii de instrucţie.* GHEŢIE; **2.** (concr.) înştiinţare scrisă prin care este convocată o persoană, o grupare etc. [V. ***convoca***].

convocatór, ~i, convocatoáre a. care convoacă. // n. listă a persoanelor convocate. [V. ***convoca;*** cf. it. ***convocatore***].

convocaţiúne, convocaţiuni f. (înv.) convocare. [Din lat. ***convocatio, -onis,*** fr. ***convocation***].

convói, convoáie şi (rar) **convoíuri** n. **1.** şir de vehicule care transportă materiale, trupe etc.: *pe uliţele goale şi ude ale tîrgurilor trec convoaie de care cu grîu.* CĂL.; *convoi de provizii;* **2.** şir de vagoane trase de aceeaşi locomotivă şi formînd un tren; **3.** şir de persoane care merg în aceeaşi direcţie (şi avînd acelaşi scop): *palid convoi, pierdut, uitat, coloană funerară.* AL.; (fig.) *convoiurile de paseri călătoare trecuseră pe sub cer întorcîndu-se de la sud.* SAD. [Din germ. ***Konvoi,*** fr. ***convoi***].

convolút[1]**, convolúturi** n. grup de scrieri care apar izolat în cataloagele unei biblioteci sau unei arhive. [Din germ. ***Konvolut***].

convolút[2]**, ~ţi, convolútă, ~e** a. (despre organe) răsucit în formă de cornet. [Din lat. ***convolutus,*** fr. ***convoluté***].

convolúţie, convolúţii f. (livr.) întoarcere, răsucire; (şi: **convoluţiune**). [Din fr. ***convolution***].

convoluţiúne f. v. convoluţie.

convolvulacée, convolvulacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate care se caţără prin răsucire; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***convolvulacées***].

convorbí, convorbesc vb. (înv.; intr.) a vorbi cu cineva; a se întreţine cu cineva: *am început să convorbim despre vreme.* CAR. [***Con-***[1] + ***vorbi***; cf. germ. ***unterreden***].

convorbíre, convorbíri f. acţiunea de a convorbi; discuţie: *tot o convorbire de asta ... se deschise într-o zi între el şi un lucrător cizmar.* BAC.; *convorbire telefonică.* [V. ***convorbi***].

convorbírist, convorbirişti m. colaborator al revistei „Convorbiri literare": *unui convorbirist şters şi cu pretenţii nobilitare ... îi datorăm poezii uşor eminescizante.* CĂL. // a. care ţine de revista „Convorbiri literare" sau de colaboratorii ei, specific acestei reviste; referitor la această revistă: *Hasdeu a frecventat cercul convorbirist şi a publicat sporadic în revistă.* CĂL. [***Convorbiri*** *(literare)* n. pr. + *-ist*].

convorbitór, convorbitori m. participant la o discuţie, la o convorbire: *doctorul urmărea cu interes replicile schimbate de convorbitori.* GHEŢIE. [***Convorbi*** + *-tor*].

convúlsie, convulsii f. **1.** contracţie bruscă, involuntară şi repetată a muşchilor; spasm: *învia brusc cu crispări ale feţei şi convulsiuni ale buzelor.* CĂL.; **2.** (fig.) frămîntare, zvîrcolire: *convulsiuni de disperare;* **3.** (fig.) luptă politică acută; revendicare socială violentă; (şi: (înv.) **convulsiune**). [Din fr. ***convulsion,*** lat. ***convulsio, -onis,*** germ. ***Konvulsion***].

convulsioná, convulsionez vb. (refl.) a avea convulsii, spasme; a se zvîrcoli: *s-ar părea că ne convulsionăm într-o criză de aşteptare a unui geniu poetic.* BAC. [Din fr. ***convulsionner***].

convulsionár, ~i, convulsionară, ~e a. (rar) care are convulsii; (subst.) *convulsionarii cu săbii şi cuţit se bat şi se ucid.* CĂL. [Din fr. ***convulsionnaire***].

convulsionát, ~ţi, convulsionată, ~e a. cuprins de convulsii. [V. ***convulsiona***].

convulsiúne f. v. convulsie.

convulsív, ~i, convulsívă, ~e a. caracterizat prin convulsii, însoţit de convulsii: *Caty izbucni într-un rîs convulsiv.* CĂL.; **tuse convulsivă,** boală infecţioasă (a copiilor) caracterizată prin accese spasmodice violente; tuse măgărească. [Din fr. ***convulsif***].

coobligát, coobligaţi m. persoană care este într-un raport de obligaţie reciprocă cu cineva. [Din fr. ***coobligé***].

coobligáţie, coobligaţii f. obligaţie reciprocă. [Din fr. ***coobligation***].

cooler, coolere [cúler] n. dispozitiv de răcire; răcitor, refrigerent. [Din engl. ***cooler***].

cooperá, cooperez vb. (intr.) a lucra împreună cu cineva; a colabora. [Din fr. ***coopérer,*** lat. ***cooperari***].

cooperánt, ~ţi, cooperantă, ~e a. şi m., f. (persoană) care cooperează, cu care se poate coopera. [Din fr. ***coopérant***].

cooperáre, cooperări f. faptul de a coopera; colaborare, conlucrare: *ele se găsesc într-un raport de cooperare care trebuie precizat.* VIANU. [V. ***coopera***].

cooperatíst, ~şti, cooperatistă, ~e a. care ţine de cooperaţie, referitor la cooperaţie. [De la ***cooperaţie***].

cooperatív, ~i, cooperativă, ~e a. (rar) care se bazează pe cooperarea mai multora: *societate cooperativă.* [Din fr. ***cooperatif***].

cooperatívă, cooperative f. **1.** întreprindere formată prin asociere: *un tînăr dintre ei, student, se străduieşte să-i organizeze în cooperative.* CĂL.; **2.** magazin cu mărfuri de consum: *în sat era o cooperativă;* **3.** (în trecut; şi **cooperativă agricolă**) colhoz: *hotărît să intre într-o cooperativă agricolă de producţie, prilejuieşte autorului această pagină de analiză.* VIANU. [Din fr. ***cooperative***].

cooperativizá, cooperativizez vb. (tr.) a supune cooperativizării. [De la ***cooperativizare***].

cooperativizáre, cooperativizări f. proces de unire a producătorilor în cooperative. [***Cooperativă*** + *-izare*].

cooperatór, ~i, cooperatoáre m., f. (şi adj.) membru al unei cooperative. [Din fr. ***cooperateur***].

cooperáţie, cooperaţii f. formă de organizare a muncii productive prin participarea în comun a mai multor producători. [Din fr. ***cooperation,*** germ. ***Kooperation***].

cooptá, cooptez vb. (tr.) a primi pe cineva într-un colectiv. [Din fr. ***coopter,*** lat. ***cooptare***].

cooptáre, cooptări f. acţiunea de a coopta şi rezultatul ei. [V. ***coopta***].

cooptáţie, cooptaţii f. (rar) admitere a unei persoane într-un colectiv. [Din fr. ***cooptation***].

coordoná, coordonez vb. (tr.) a pune în ordine, a pune de acord părţile; a îndruma o activitate: *trebuie să coordonăm activitatea noastră cu intenţiile organismului social.* IBR. [Din fr. ***coordoner***].

coordonáre, coordonări f. **1.** acţiunea de a coordona; **2.** raport între propoziţii sau părţi de propoziţie de acelaşi fel: *se apropie mai mult de stilul vorbit, în care predomină juxtapunerea şi coordonarea.* VIANU. [V. ***coordona***].

coordonát, ~ţi, coordonată, ~e a. **1.** aflat în acord cu altul sau cu alţii; orînduit, armonizat; **2.** (gram.) care este în relaţie cu altceva de acelaşi fel sau de acelaşi rang: *epitetele perechi sînt juxtapuse sau coordonate, adică nelegate sau legate printr-o conjuncţie.* VIANU; **propoziţie coordonată** (şi subst. f.) propoziţie care este în raport de coordonare cu alta. [V. ***coordona***].

coordonátă, coordonate f. **1.** (geom.) fiecare dintre numerele care precizează poziţia unui punct în raport cu un sistem de referinţă: *mişcarea astronomică o sesizăm mai întîi în coordonatele altor stele şi nu la steaua noastră.* BL.; **2.** (geogr.) fiecare dintre elementele de determinare a poziţiei unui punct pe suprafaţa globului pămîntesc prin intermediul meridianelor şi paralelelor; **3.** (p. ext.) element de referinţă, de raportare al unei structuri, al unui complex: *acestea sînt coordonatele în care înţelegem să procedăm la dezvoltarea interioară a doctrinei.* BL. [Din fr. ***coordonnée***].

coordonatór, ~i, coordonatoáre a. şi m., f. (persoană sau grup de persoane) care coordonează o activitate. // a. (gram.) **conjuncţie coordonatoare,** conjuncţie care leagă propoziţii sau părţi de propoziţie de acelaşi fel. // n. aparat care indică poziţia şi distanţa parcursă de un avion. [Din fr. ***coordonnateur***].

cop, copuri n. (reg.) **1.** măsură de capacitate de circa un litru: *în loc de un cop de grăunţi de cucuruz, de la Mărgineanu va lua cîte o ferdelă.* AG.; **2.** vas avînd această capacitate; **3.** conţinutul unui astfel de vas. [Din săs. ***kóp***].

copác, copaci m. plantă înaltă cu trunchiul lemnos şi cu crengi ramificate, formînd o coroană; arbore: *oare ce copaciu să fie acela, tată?* DRĂGHICI; **s-a suit** (sau **urcat**) **scroafa în copac,** v. **scroafă**; (şi: (înv.) **copaciu, copaci**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***kopac***].

copáci m. v. **copac.**

copáciu m. v. **copac.**

copăi m. substanţă extrasă din copaier, bogată în terebentină, cu întrebuinţări în medicină. [Din fr. ***copahu***].

copăie, copăi f. **1.** albie, covată: *copilul ... doarme-n copaia lui atîrnată de frînghii de tăvan.* CAR.; **2.** ladă în care curge făina la moară. [Din bulg. ***kopanja***].

copaiér, copaieri m. arbore cu lemnul roşu, care creşte în America de Sud (*Copaifera officinalis*). [Din fr. ***kopaïer, copayer***].

copăi n. răşină a unor arbori tropicali folosită la fabricarea lacurilor. [Din fr. ***copal***].

copán, copane n. (reg.) şold, coapsă (de animal). [Din bulg. ***kopan***].

coparticipá, coparticip vb. (intr.) a participa la ceva împreună cu alţii. [Din fr. ***coparticiper***].

coparticipáre, coparticipári f. participare la ceva împreună cu alţii; coparticipaţie. [V. ***coparticipa***].

coparticipáţie, coparticipaţii f. coparticipare. [Din fr. ***coparticipation***].

copastíe, copastii f. (mar.) bordură de lemn sau de metal la partea superioară a parapetului sau a balustradei unei nave: *priveau pe deasupra parapetului, cu mîinile încleştate în copastie.* TUD. [Din gr. mod. ***koupasti***].

copăcéi, copăcei m. **1.** diminutiv al lui copac; arbust, copac mic: *văzînd păsărelele ... pe rămurelele copăceilor, se încinse focul într-însa.* ISP.; **2.** (fig.) copil, prunc: *prea cu minte mare ca de copăcel.* PANN; **3.** (pop.; la pl.) balsamină (*Impatiens balsamina*). // adv. drept în sus: *cînd începusem a merge copăcel.* CR. [***Copac*** + ***-el***].

copăít n. (reg.) muşuroitul porumbului. [Cf. sl. ***kopati*** „a săpa"].

copăiţă, copăiţe f. **1.** diminutiv al lui copaie: *în iarbă, la un loc bătătorit într-adins, o copăiţă, şi în copăiţă, un copilaş.* CAR.; **2.** teică la moară. [***Copaie*** + ***-iţă***].

copărtáş, copărtaşi m. persoană considerată în raport cu altele cu care participă la ceva. [***Co-*** + ***părtaş***].

cópcă[1], copci f. **1.** obiect format dintr-un cîrlig şi un inel care serveşte la încheiat haina: *ea se făcea că se joacă cu copca de la umăr ce-i ţinea rochia închisă.* ISP.; **2.** plasă de pescuit fixă şi suspendată; (şi: (reg.) **copcie**). [Din bulg. ***kopča***].

cópcă[2], copci şi (rar) **copce** f. **1.** gaură făcută în gheaţa unui rîu, a unui lac etc. pentru pescuit sau pentru scos apă: *acelaşi narator e invitat la o vînătoare de crapi, iarna, la copcă.* CĂL.; **a se duce pe copcă,** a se pierde, a fi pierdut, distrus: *v-aţi dus pe copce cu toată şmichiria voastră.* CR.; **2.** groapă (îngustă şi adîncă) făcută în pămînt, în piatră etc.: *finul cu care astu-pase Agripina copca scobită sub căpiţă era răvăşit.* GAL.; **3.** (reg.) săritură făcută de animale cînd fug: *un iepure făcu două copce pe omătul moale, cu ciotul alb de coadă bîrligat.* SAD.; (p. ext.) *escadroanele se mişcă, saltă-n copce.* AL.; (şi: (reg.) **copcie,** pl. **copcii**). [Din bulg. ***kopka***].

cópcie[1] f. v. **copcă[1].**

cópcie[2] f. v. **copcă[2].**

copéică, copeici (înv.) **copeice** f. monedă divizionară rusească, reprezentînd a suta parte dintr-o rublă: *galbini de aur ..., fără potori şi fără copeice.* N.COSTIN; *mirele dă vro cîteva copeici şi lada se pune-n căruţă.* MAT. [Din rus. ***kopejka***].

copepód, copepode n. (la pl.) subclasă de crustacee mici care formează planctonul; (şi la sg.) crustaceu din această subclasă. [Din fr. ***copépodes***].

coperí, cópăr vb. (pop.; tr.) a acoperi: *vărsînd văpaie lină ce lumea coperea.* AL. [Lat. ***cooperire***].

coperíş, coperişuri şi **coperişe** n. (înv. şi pop.) **1.** acoperiş (la o construcţie); **2.** capac; **3.** (spec.) capac la sicriu: *sînt... morţi care, pînă nu li se pune coperişul, tot ar vrea să se vadă în jurul lor.* AG. [***Coperi*** + ***-iş***].

coperít, ~ţi, coperită, ~e a. (pop.) acoperit: *copila cu faţa coperită dezvălindu-şi obrazul s-arată.* B.-DEL. [V. ***coperi***].

copertá, copertez vb. (tr.) a pune coperte la o carte, la un caiet etc. [Din it. ***copertare***].

copertáre, copertări f. acţiunea de a coperta şi rezultatul ei. [V. ***coperta***].

copértă, coperte şi **coperţi** f. **1.** învelişul unei cărţi sau al unui caiet: *coperta, apoi, nu corespunde cu fondul.* IBR.; **2.** (înv.) plic pentru scrisori. [Din it. ***coperta***].

copertínă, copertine f. element de construcţie (cu suprafaţa plană) care acoperă o ieşire. [Din it. ***copertina***].

copiá, copiez vb. **1.** (tr.) a transcrie întocmai un text: *am făcut o ciornă, pe care am copiat-o cu băgare de seamă.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a reproduce o operă de artă: *ea copia cu destul talent de pe aquarelă cataractul Rinului.* I.NEGR.; **3.** (tr.) a imita în mod servil pe cineva; **4.** (intr.) a redacta o temă folosind tema altuia, manualul etc.: *e bine în ultimul rînd,... nu te văd profesorii, poţi copia în voie.* GHEŢIE. [Din fr. ***copier***].

copiár n. v. **copier.**

copiát n. faptul de a copia: *cine nu învaţă recurge la copiat.* [V. ***copia***].

copiatívă, copiative a. **hîrtie copiativă,** plombagină. [Din it. ***copiativo***].

copiatór, ~i, copiatoáre a. şi m., f. (persoană) care face cópii, care transcrie: *ei nu sînt copiatori de izvoade bătrîne.* EM. // n. xerox. [***Copia*** + ***-tor***].

cópie[1], copii f. **1.** reproducere exactă a unui text sau a unei opere: *copiile de pe aceste manuscrise s-au găsit în Moldova.* IBR.; (fig.) *primăvara asta totuşi nu-i decît o copie.* TOP.; **2.** imitaţie servilă şi fără valoare. [Din fr. ***copie,*** lat. ***copia***].

cópie[2], copii f. (înv.) cuţit pentru tăiat agneţul din prescură. [Din sl. ***kopija*** „suliţă"].

copiér, copiere n. (şi adj.) registru în care se copiază (operaţiile contabile): *registrul copier e obligatoriu;* (şi: (înv.) **copiar**). [Din germ. ***Kopier***(***buch***)].

copiére, copieri f. acţiunea de a copia; repoducere. [V. ***copia***].

copíl, copii m. **1.** băiat sau fată în primii ani ai vieţii: *sfătuia pe oameni să-şi deie copiii la învăţătură.* CR.; **copil mic** (sau, pop., **de ţiţă**), sugaci: *după el, şi copilul de ţiţă e un depravat şi un incestuos.* VINEA; **copil din flori,** (sau **natural**) bastard: *rînd pe rînd, Raul era socotit copil din flori, fiu adoptiv sau nepot de soră al Matildei.* GHEŢIE; *nu se ştie prin ce taină fiziologică copiii naturali sînt de o rară inteligenţă.* CĂL.; **unde (şi)-a înţărcat dracul copiii,** în locuri îndepărtate (şi pustii): *îşi întinsese hotarele împărăţiei sale pe unde a înţărcat dracul copiii.* ISP.; **2.** (fig.) om naiv, fără experienţă: *Stroici este un copil, care nu cunoaşte încă pe oameni.* NEGR.; **3.** tînăr, adolescent; **copil de casă,** fiu de boier care făcea odinioară serviciul de paj: *copiii de casă slujeau masa.* SAD.; **4.** urmaş, moştenitor (fiu sau fiică): *trebuie să te iertăm, ... căci eşti copilul nostru.* SAD.; *a murit fără copii;* **5.** (înv. şi reg.; în forma **cópil**) bastard: *cel ce va zice că-i copil, neştiind că ... l-au făcut adevărat fecior după lege.* PRAV. // n. (pl. **copile**) **1.** cui (de fier sau de lemn) care se înfige în stîlpul uşii şi în care intră veriga ţiţînii; **2.** botul leucei; **3.** fiecare dintre cele două vîrfuri ale scoabei de dulgherie; **4.** lăstar crescut de la baza tulpinii unei plante. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***kopil***].

copiliándră, copilandre f. fată în perioada de trecere de la copilărie la adolescenţă: *tînăra femeie, deşi avea aproape treizeci de ani, părea o copilandră.* PETR. [De la ***copilandru***].

copiliándru, copilandri m. băiat în perioada de trecere de la copilărie la adolescenţă: *spune că n-a văzut om de cînd era copilandru.* ISP. [***Copil*** + ***-andru***].

copilăş, copilaşi m. diminutiv al lui copil: *a noastre vor rămîne neveste cu mititei copilaşi în braţă.* B.-DEL. [***Copil*** + ***-aş***].

copílă, copile f. **1.** fiică: *a verei şi tu copilă eşti.* NEGR.; **2.** fată tînără: *sprintenă ca o copilă, face degrabă leşie.* CR.; **3.** (fig.) fată naivă, nevinovată, neştiutoare: *tu eşti copilă, asta e.* EM. [De la ***copil***].

copilărésc, ~şti, copilăreáscă, ~eşti a. **1.** specific sau propriu copiilor, referitor la copii: *femeia vorbea cu o mulţumire copilărească.* REBR.; **2.** (fig.) nechibzuit, naiv: *comicul e copilăresc şi veselia factice.* CĂL. [***Copil*** + ***-ăresc***].

C

copilăréşte adv. în felul copiilor, ca un copil: *iar cînd te văd zîmbind copilăreşte, se stinge-atunci o viaţă de durere.* EM. [*Copil* + *-ăreşte*].

copilări, copilăresc vb. (intr.) a petrece copilăria (undeva sau cu cineva): *Naum copilări vacanţele la ţară.* CĂL. [De la *copilărie*].

copilărie, copilării f. **1.** perioadă a vieţii omului de la naştere pînă la adolescenţă: *flăcăul acela din copilăria lui se trezise prin străini.* CR.; **2.** (fig.) început: *ceea ce visau cei din copilăria lumii ... eram încredinţat că se păstrase la mine.* SAD.; *copilăria artei;* **3.** (mai ales la pl.) faptă, purtare, vorbă de copil; (depr.) vorbă, faptă neserioasă: *e o copilărie să crezi c-ai putea sta toată viaţa-n sălbătăcia asta.* VLAH. [*Copil* + *-ărie*].

copilăróş, ~şi, copilăroásă, ~e a. **1.** ca un copil: *om copilăros;* **2.** propriu copiilor, de copil: *sălbatec este glasu-i, vioi, copilăros.* EM.; **3.** copilăresc, ca pentru copil: *scriitorii vechi au umorul facil şi procedeul copilăros.* IBR. [*Copil* + *-ăros*].

copiléţ, copileţi m. **1.** lăstar care creşte la rădăcina porumbului (sau a altei plante); **2.** (reg.) căprior alipit (ca mijloc de sprijin) în spatele casei ţărăneşti. [*Copil* + *-eţ*].

copilí, copilesc vb. (tr.) a tăia lăstarii secundari neroditori ai unei plante. [De la *copil*].

copilít n. faptul de a copili. [V. *copili*].

copiliţă, copiliţe f. diminutiv al lui copilă: *am şi cu copiliţa asta oleacă de năcaz.* SAD. [*Copilă* + *-iţă*].

copilót, copiloţi m. pilot secund. [Din fr. *copilote*].

copiós, ~şi, copioásă, ~e a. îmbelşugat, bogat, abundent: *masă copioasă;* (adv.) *îl asigură pentru sume mari, cu intenţia de a-i da foc şi de a se despăgubi copios.* CĂL. [Din fr. *copieux,* lat. *copiosus*].

copíst, copişti m. persoană care copiază; (înv.) mic funcţionar care redacta şi copia acte: *un copist avizat a se cultiva pe apucate, singur.* EM. [Din fr. *copiste*].

copitát, copitate n. (la pl.) grup de mamifere erbivore, avînd ultimele falange acoperite cu copite; (şi la sg.) animal care face parte din acest grup. [*Copită* + *-at*].

copítă, copite f. **1.** formaţie cornoasă care acoperă extremitatea piciorului la unele animale: *caii mergeau înşiraţi, dibuind cu copita un loc sigur.* VLAH.; **2.** (reg.) babiţă (*Fomes fomentarius*). [Din sl. *kopyto*].

copíţă f. v. căpiţă.

copîrşéu, copîrşele n. (reg.) sicriu. [Din magh. *koporsó*].

coplanár, ~i, coplanară, ~e a. (despre figuri geometrice) care se află în acelaşi plan. [Din fr. *coplanaire*].

copleşí, copleşesc vb. (tr.) **1.** a cuprinde din toate părţile; a năvăli asupra cuiva: *oricîte suferinţe au copleşit pe descoperitori, niciodată nimeni n-a fost oprit în loc de aceasta.* CĂL.; **2.** a năpădi, a doborî, a birui: *rătăceam copleşit de dorinţa şi de teama de-a o întîlni.* GHEŢIE; **3.** a impresiona, a emoţiona puternic: *aveau prea multe de spus, evenimentul îi copleşea.* PETR. [Probabil lat. *complexire;* cf. alb. *capliz*].

copleşíre, copleşiri f. faptul de a copleşi: *îţi scriu cîteva rînduri ... sub copleşirea celui mai greu pesimism.* CAR. [V. *copleşi*].

copleşít, ~ţi, copleşită, ~e a. **1.** depăşit, întrecut; **2.** biruit, supus; **3.** împovărat. [V. *copleşi*].

copleşitór, ~i, copleşitoáre a. **1.** care copleşeşte: *sare la uşă cu o copleşitoare bucurie.* PETR.; **2.** important, dominant prin număr sau prin valoare: *cele mai copleşitoare fenomene ne scapă.* BL.; *puterea lui evocatoare se sprijină, într-o proporţie copleşitoare, pe factorii audiţiei.* VIANU. [*Copleşi* + *-tor*].

copói, copoi m. **1.** cîine de vînătoare de talie mare, care urmăreşte şi alungă vînatul: *copoi c-asmuţea şi mi-l săgeta.* POP.; **2.** (fig.) agent de poliţie; (şi: (reg.) căpău). [Din magh. *kopó*].

copolăş, copolaşi m. diminutiv al lui copoi: *fără de hăisaş, fără căpăuaş, prinsă-un sobolaş.* B.-DEL.; (şi: (reg.) căpoieş, căpăuaş). [*Copoi* + *-aş*].

copolimér, copolimeri m. (chim.) polimer rezultat din unirea moleculelor a doi compuşi diferiţi. [Din fr. *copolymère*].

copolimerizáre, copolimerizări f. reacţie de polimerizare a unui amestec de doi monomeri, din care rezultă un polimer mixt. [Cf. fr. *copolymériser*].

coporán, coporani m. (reg.) zeghe, şubă ţărănească. [Cf. sb. *koropan*].

coporîie, coporîi f. (reg.) coada din lemn a coasei: *moşneagul înfipse coporîia în pămînt.* HOGAŞ. [Din magh. *kaparó*].

coposesiúne, coposesiuni f. posesiune în comun a unui lucru. [Din fr. *copossession*].

cópră, copre f. miez uscat al nucii de cocos; ulei obţinut din acest miez. [Din fr. *copra*].

copreşedínte, copreşedinţi m. persoană care îndeplineşte funcţia de preşedinte împreună cu altcineva. [*Co-* + *preşedinte*; cf. fr. *coprésident*].

coprínă, coprine f. (reg.) plantă erbacee cu flori mari galbene sau albe (*Narcissus radiflorus* şi *poeticus*): *dragi-mi sînt fetele, ... dar mai dragi copilele, cînd culeg coprinele.* POP. [Cf. bulg. *koprina*].

coprínde vb. v. **cuprinde.**

copríndere f. v. **cuprindere.**

copríns n. v. **cuprins**[1].

coprinzătór a. v. **cuprinzător.**

coprocultúră, coproculturi f. cultivare şi identificare pe medii speciale de cultură a germenilor prezenţi în materiile fecale. [Din fr. *coproculture*].

coprodúcţie, coproducţii f. film realizat în colaborare de mai multe studiouri (din ţări diferite). [Din fr. *coproduction*].

coprofílie f. (med.) stare morbidă în care bolnavul se complace în murdărie de excremente. [Din fr. *coprophilie*].

coprolít, coproliţi m. fosfat natural (de calciu), provenit din petrificarea excrementelor animalelor din era secundară, folosit ca îngrăşămînt agricol. [Din fr. *coprolithe*].

coprológic, ~ci, coprologică, ~ce a. referitor la coprologie, care ţine de coprologie. [Din fr. *coprologique*].

coprologíe f. studiul materiilor fecale în scopuri medicale. [Din fr. *coprologie*].

coproprietár, coproprietari m. persoană care stăpîneşte o proprietate împreună cu altcineva. [Din fr. *copropriétaire*].

coproprietáte, coproprietăţi f. proprietate comună mai multor persoane: *coproprietatea asta nu mai are nici un rost.* VINEA. [Din fr. *copropriété*].

coproscleróză, coproscleroze f. (med.) întărire excesivă a excrementelor în intestine. [Din fr. *coprosclérose*].

coproscopíe, coproscopii f. (med.) examen (la microscop) al materiilor fecale. [Din fr. *coproscopie*].

coprostazíe, coprostazii f. (med.) constipaţie provocată de neexpulzarea materiilor fecale un timp îndelungat. [Din fr. *coprostasie*].

coprosterói, coprosteroli m. sterol care se găseşte în materiile fecale. [Din fr. *coprostérol*].

copt[1] n. **1.** faptul de a ajunge să aibă sămînţa coaptă; maturizare sub acţiunea razelor soarelui; coacere: *grîul începe a da în copt;* **2.** supunere acţiunii căldurii (în cuptor), pentru a deveni bun de mîncat: *alte două se îngrijeau de coptul gîştelor abia jumulite.* VOIC. [Lat. *coctum*].

copt[2]**, ~ţi, coaptă, ~e** a. **1.** care a fost supus acţiunii căldurii (într-un cuptor): *mănîncă cu copiii mere coapte la bucătărie.* CĂL.; **mort-copt,** cu orice preţ, neconditionat, neapărat, în orice caz: *dete poruncă ca, mort-copt, să facă ce-o şti el şi să-i aducă mere de aur.* ISP.; **2.** ajuns la dezvoltare deplină; bun de mîncat: *părul grijit de dînsa era încărcat de pere, galbene ca ceara, de coapte ce erau.* CR.; **3.** (despre abcese, bube etc.) care a făcut puroi (şi este gata să se spargă); **4.** (fig.) matur, pe deplin dezvoltat: *fantazia oamenilor copţi este mai credincioasă.* EM.; *minte coaptă;* **5.** (fig.) ajuns la deplină dezvoltare: *am anunţat în fruntea capitolului o chestiune coaptă pentru dezbatere.* BL. [Lat. *coctus*].

copt[3]**, ~ţi, coptă, ~e** m., f. **1.** persoană care aparţine populaţiei indigene a Egiptului; **2.** creştin care aparţine unei secte din Egipt: *poposisem... la o veche lavră de monachi copţi.* VOIC. // a. care aparţine acestei populaţii sau secte, referitor la această populaţie sau secte: *s-au păstrat, într-o mănăstire, vestigii de pictură coptă.* BL. [Din fr. *copte*].

cóptic, ~ci, coptică, ~ce a. (rar) copt[3]: *ce descinde din zone egiptene sau coptice?* BL. [Din germ. *koptisch*].

coptorí, coptorăsc vb. (reg.; intr.) a săpa, a roade. [De la *coptă (=copcă*[2]*)*].

coptorít, ~ţi, coptorîtă, ~e a. (reg.) găunos, ros; mîncat de boală sau de vicii: *în coşul pieptului coptorît îşi auzea răsuflarea cum îi hîrîie.* VLAH. [V. *coptorî*].

coptoroşí, coptoroşesc vb. (reg.; intr.) a săpa, a roade. [Contaminare între *coptorî* şi *găunoşi*].

coptoroşít, ~ţi, coptoroşită, ~e a. (reg.) **1.** găunos; **2.** (fig.) ros: *coptoroşit de vicii.* [V. *coptoroşi*].

coptúră, copturi f. **1.** preparat alimentar obţinut prin coacere în cuptor; **2.** (spec.) prăjitură făcută din aluat şi coaptă în cuptor; **3.** puroi; bubă coaptă, abces. [Lat. *coctura*].

copulatív, ~i, copulativă, ~e a. **1.** care leagă părţi de propoziţie sau propoziţii de acelaşi fel: *conjuncţie copulativă;* **2.** care leagă subiectul de numele predicativ: *verbul copulativ n-are decît rostul de a mijloci legătura dintre el şi acestea.* VIANU; **3. propoziţie copulativă** (şi subst. f.), propoziţie coordonată (v. **coordonat**); **4.** (rar) care se realizează prin copulă: *prezentul gnomic şi copulativ exprimă valabilitatea universală.* VIANU. [Din lat. *copulativus,* fr. *copulatif*].

copulaţie, copulaţii f. **1.** unire a două celule de sex opus; **2.** actul împerecherii a doi indivizi de sex opus; coit: *avocatul se împrieteneşte întîi cu femeile (prilej de multe, regretabile prin trivialitatea lor, scene de copulaţie).* CĂL.; **3.** (p. ext.) asociere, unire; alăturare, îmbinare: *lipsa copulaţiei obişnuite între cuvinte ... şi arhitectura babilonică a paginii aparţin futurismului.* CĂL. [Din lat. *copulatio, -onis,* fr. *copulation*].

cópulă, copule f. **1.** (gram.) cuvînt care leagă (subiectul de numele predicativ): *copula dispare astfel încît succesiunea subiect-nume predicativ nu se deosebeşte întru nimic de aceea dintre subiect şi atributul lui.* VIANU; **2.** (log.) legătură între subiectul şi predicatul judecăţii. [Din lat. *copula,* fr. *copule,* germ. *Kopula*].

copyholder, copyholdere [cópiholdăr] n. dispozitiv cu clemă pentru a prinde foile cu textul care se dactilografiază sau se introduce în calculator. [Din engl. *copyholder*].

copyright [cópirait] n. **1.** drept rezervat autorului sau editorului de a reproduce şi de a vinde o operă literară sau ştiinţifică; **2.** drepturi legale de autor. [Cuv. engl.].

cor, coruri n. **1.** grup de persoane care cîntă împreună: *corul de fete şi flăcăi fu înjghebat de învăţătorul Dragoş.* REBR.; **în cor,** (toţi) deodată; împreună, laolaltă: *în lan erau feciori şi fete, şi ei cîntau o doină-n cor.* COŞB.; **2.** compoziţie muzicală destinată a fi cîntată de mai multe persoane; **3.** interpretare a unei astfel de compoziţii; **4.** ansamblu, grup care interpretează o melodie (la instrumente): *horiul lor în fluiere şi triste cînta.* B.-DEL.; **5.** (înv.) ceată, grup, adunare: *acesta în horiul strigătorilor cu Eiod Apostolul să sălăşluiaşte în sălaşele ceriului.* DOS.; **6.** (în teatrul antic) grup de actori care exprima prin cîntece opinia publică: *tragedia Ecuabei ... acest frumos cor al troienelor.* NEGR.; **7.** poezie lirică cîntată de acest grup; (şi: (înv.) **hor, chor, horiu**). [Din lat. *chorus,* fr. *chœur*].

corabaţică, corabaţele f. (reg.) **1.** (bot.) albăstrea (*Centaurea cyanus*); **2.** (zool.) dumbrăveancă (cu penele avînd nuanţe de albastru) (*Caracios garrula*); (şi: **corobatică**). [Et. nec.].

corábe f. v. corabie.

corabiăr m. v. corăbier.

corábie, corăbii f. vas mare cu pînze, folosit (în trecut) pentru transport: *corabia întreagă şi făr' de nici o vătămare au ajuns la adăpostealã.* ANTIM; **a i se înneca corăbiile,** a fi rău dispus; (şi: (înv.) **corabe, curabie**). [Din sl. *korabli*].

corăbnic, corabnici m. (înv.) corăbier: *e corabnicii ceindu să fugă din corabie, spîndzurară luntrea în mare.* COD.VOR. [*Corabie* + *-nic*].

corác, coraci m. (reg.) corb (*Corvus corax*). [Din gr. mod. *kórakas*].

corál a. de culoare roşie cu nuanţe de galben. [Din fr. *corail*].

corál[1], ~l, coralã, ~e a. de cor, pentru cor: *templu coral.* // f. cor. // n. (la protestanţi) cîntec religios pe mai multe voci: *nu-şi aminteşte coralele, cantatele, pasiunile şi fugile lui Bach.* BL.; *un coral de Luther.* [Din fr. *choral*].

corál[2], corali m. **1.** animal marin care trăieşte în colonii fixate într-un schelet calcaros de culoare roşiatică; mărgean (*Corallium*): *se umple tot abisul ... de candidele perle, de rumenul coraliu.* HEL.; **2.** culoare roşie (precum coralul): *pe-a lui buze de coral.* EM.; (şi: (înv.) **coraliu**). [Din germ. *Koralle,* lat. *corallus*].

coralián, ~eni, coraliană, ~ene a. format din corali[2]. [Din fr. *corallien*].

coraliér, coralieri m. (la pl.) clasă de animale din încrengătura celenteratelor care au un schelet exterior calcaros; (şi la sg.) animal din această clasă. // a. care are caracterul acestor animale; format din corali: *banchiză coralieră.* [Din fr. *coralliaires*].

coralifér, ~i, coraliferă, ~e a. care are corali[2]. [Din fr. *coralifère*].

coraligén, ~i, coraligenă, ~e a. rezultat din acumularea coloniilor de corali[2]. [Din fr. *coralligène*].

coralínă f. substanţă colorantă roşie-portocalie. [Din fr. *coralline*].

coraliu[1], ~ii, coralie, ~ii a. corai: *pe obrazul ei rotund, doi negi coralii... îi dădeau o înfăţişare de ghicitoare în cărţi.* VINEA. [*Coral* + *-iu*].

corálul[2] m. v. coral[2].

corán n. **1.** carte care conţine dogmele şi preceptele religiei musulmane, formînd izvorul dreptului, moralei şi organizării credincioşilor; **2.** (rar; pl. **corane**) relevaţie a credinţei musulmane; dogmă bazată pe o astfel de relevaţie: *coranele trebuiesc chiar impuse cu forţa.* BL. [Din fr. *coran*].

corapórt, corapoarte n. raport de completare, care însoţeşte un raport întocmit de o altă persoană. [*Co-* + *raport*].

coraportór, coraportori m. persoană care prezintă un coraport. [*Co-* + *raportor*].

corasán n. (înv.) ciment din cărămidă pisată şi var. [Din turc. *khorasan*].

coráslă f. **1.** lapte care se mulge în primele zile după fătat de la unele femele de mamifere; **2.** lapte (muls după fătare) care, fiind fiert, se preface într-un fel de jintiţă; (şi: (reg.) **colastră**). [Lat. *colastra (=colostra)*].

coraziúne, coraziuni f. eroziune realizată de vînt prin nisipul transportat, în urma căreia iau naştere forme de relief coraliene. [Din fr. *corrasion*].

corăbiá[1], corăbiele f. (pop.) diminutiv al lui corabie; corabie mică: *în nouă vădurele sînt cam nouă corăbiele.* POP. [De la *corabie*].

corăbiá[2], corăbiele f. prăjitură din aluat, cu unt, ouă şi zahăr: *două oca de corăbiele.* AL. [Din turc. *korabiye*].

corăbiáscă f. dans popular; melodia după care se execută acest dans: *începu a cînta din fluier o corăbiască.* AL. [*Corabie* + *-ească*].

corábiér, corăbieri m. **1.** marinar pe o corabie; navigator: *nebun corabiiar s-ar socoti a fi acela carile pînzele împotriva vîntului a deschide ar îndrăzni.* CANT.; *corăbierii aruncau cu grabă orice puteau găsi.* NEGR.; **2.** proprietar al unei corăbii; (şi: (înv.) **corăbieriu, corabiar**). [*Corabie* + *-ar*].

corăbiérie f. (înv.) **1.** industria construcţiei de corăbii: *avem mai întîi agricultura, apoi pescăria, apoi corăbieria şi comerţul.* GHICA; **2.** navigaţie: *face nu mai puţină cinste aflătorului ei decît aflătorului tipografiei şi a corăbieriei cu aburi.* NEGR. [*Corăbier* + *-ie*].

corăbiérlu m. v. corăbier.

corăbioáră, corăbioare f. **1.** diminutiv al lui corabie; corabie mică; corăbiuţă: *vrînd Dumnezeu cu dînsa, corăbioara într-una din nopţi se opri.* ISP.; **2.** (la pl.) prăjitură din aluat fraged. [*Corabie* + *-ioară*].

corăbiúţă, corăbiuţe f. corăbioară: *turta porni din nou ca o corăbiuţă făcută de copii.* VOIC. [*Corabie* + *-uţă*].

corăslí, pers. 3 **corăsleşte** vb. (refl.; despre lapte) a se brînzi. [De la *coraslă*].

corb, corbi m. **1.** pasăre omnivoră, mai mare decît cioara, cu penele negre şi cu ciocul puternic (*Corvus corax*): *privesc cîmpia nesfîrşită peste care se lasă corbii şi vîntul părăsirii.* BAC.; **negru ca corbul** (sau **ca pana corbului**), foarte negru: *cu pletele creţe şi negre ca pana corbului.* CR.; **corb la corb nu scoate ochii,** cei legaţi prin interese comune nu-şi fac rău unul altuia; **2. (corb-de-mare)** peşte de mare cu capul mare şi cu botul gros, rotunjit, de culoare brună (*Corvina nigra*); **3.** (art.) constelaţie în emisfera boreală; **4.** varietate de struguri de culoare neagră; **5.** (compuse) **corb-albastru,** dumbrăveancă (*Caracias garrula*); **corb-de-mare,** cormoran (*Phalacrorax carbo*); **corb-de-noapte,** pasăre care trăieşte pe lîngă bălţi, cu capul şi gîtul negre şi cu spatele cenuşiu (*Nycticorax nycticorax*). // adv. **negru corb,** foarte negru: *pletele-i dese şi negre corb se îndoaie în unde.* DELAVR. [Lat. *corvus*].

corbáncă f. botcă, peşte cu spatele verde cafeniu (*Blicca*). [*Corb* + *-ancă*].

corbíş adv. (rar) ca un corb, precum corbii: *privind corbiş la toate, urgia văzu pe ticăloase gloatele ţigăneşti înarmate.* B.-DEL. [*Corb* + *-iş*].

corbişór, corbişori m. diminutiv al lui corb; corbuleţ; corbuşor: *corbişor, ce zbura încetişor.* POP. [*Corb* + *-işor*].

corbíţă, corbiţe f. (rar) femela corbului: *corbul ... să-ndoiaşte pre corbiţă.* DOS. [*Corb* + *-iţă*].

corbíu, ~ii, corbie, ~ii a. (rar) negru ca penele corbului: *părul tău lung, negru ca aripa corbie.* AL. [*Corb* + *-iu*].

corbuléţ, corbuleţi m. corbuşor: *corbuleţii în mirare, răspund iute, rîzînd tare.* ALEX. [*Corb* + *-uleţ*].

corbuşór, corbuşori m. corbişor: *el zărea un corbuşor ce pe sus tot croncănea.* POP. [*Corb* + *-uşor*].

corchezí, corchezesc vb. (reg.; tr.) a poci, a împestriţa: *au corchezit graiul strămoşesc.* CR. [Cf. magh. *kurkázni*].

corci[1], corci m. (şi adj.) **1.** (reg.) corcitură: *o prigoneşte căţeaua vînătoare şi corcii de lup.* SAD.; **2.** bastard, hibrid: *fii corci şi fără cuget.* NEGR. [Din magh. *korcs*].

corci[2], corciuri n. (reg.) tufă: *sub un corci de rosmarin.* [Din ucr. *korč*].

corcí[3], corcesc vb. (refl.) **1.** (despre animale şi plante din specii diferite) a se amesteca, a se încrucişa; **2.** (fig.) a degenera. [De la *corci*[1]].

corcíre, corciri f. faptul de a se corci: *vasul e ţinut în carantină, inspectat de autorităţi, totul spre a evita corcirea unei rase canine britanice.* CĂL. [V. *corci*[3]].

corcít, ~ţi, corcită, ~e a. (despre specii de animale sau de plante) rezultat din corcire; amestecat, încrucişat. [V. *corci*[3]].

corcitúră, corcituri f. animal sau plantă obţinută prin corcire. [*Corci*[3] + *-tură*].

corcoáţă, corcoaţe f. (reg.) buleandră: *cu corcoaţe şi cu petice.* [Et. nec.].

corcodán, corcodani m. (reg.) curcan. [Contaminare între *curcă* şi *coşcodan*].

corcodél[1], corcodei m. (reg.) corcoduş (*Prunus cerasifera*). [*Corcod(uş)* + *-el*].

corcodél[2], corcodei m. (ornit.; reg.) cufundar (*Padiceps cristatus*). [*Corcod* (onomat.) + *-el*].

corcodúş, corcoduşi m. varietate de prun cu fructe mici, de culoare galbenă, vînătă sau roşie (*Prunus cerasifera*): *pădurile în depărtare ... par cercetate cu flori de zarzări şi de corcoduşi.* DELAVR.; *un corcoduş cu fructe mici ca nişte porumbe.* VIERU. [Et. nec.].

corcodúşă, corcoduşe f. fructul corcoduşului. [De la *corcoduş*].

corcolí vb. v. cocoli.

corconí, corconesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a îngriji în mod exagerat; a răsfăţa; **2.** (refl.) a zăbovi cu un lucru, a-şi pierde timpul. [Et. nec.].

cord[1] n. **1.** (med.) inimă: *mort de o boală de cord.* CĂL.; **2.** (prin sinecdocă) atac de inimă; afecţiune cardiacă: *se refugie la Iaşi unde muri de cord.* CĂL. [Din lat. *cor, -dis*].

cord[2] n. **1.** ţesătură formată din fire de urzeală răsucite şi rezistente şi din fire de bătătură subţiri şi rare; **2.** ţesătură folosită la fabricarea anvelopelor. [Din fr. *corde*].

cordáj, cordaje n. totalitate a frînghiilor, sforilor şi parîmelor unei corăbii. [Din fr. *cordage*].

cordár, cordare n. **1.** (reg.) ferăstrău de dulgherie; **2.** pană de lemn cu care se răsuceşte coarda ferăstrăului pentru a întinde pînza; **3.** placă de lemn de care sînt prinse coardele la vioară sau la cobză. [*Coardă* + *-ar*].

cordát[1], ~ţi, cordată, ~e a. în formă de inimă. [Din fr. *cordé*].

cordát[2], cordate n. (la pl.) încrengătură de animale cu corpul susţinut de coloana vertebrală sau de o coardă dorsală; (şi la sg.) animal din această încrengătură. [De la *coardă*; cf. fr. *cordés*].

cordeá, cordele f. (reg.) **1.** panglică îngustă: *puse mîndră ... pălărie cu fiori, cu cordele şi cu mărgele.* EM.; **2.** tenie (*Taenia*); **3.** joc de cărţi: *juca parola sau cordeaua.* AL. [Din gr. mod. ***kordélla***].

cordél, cordele n. (reg.) ipingea cu mîneci din aba cusută cu găitane sau cordele. [Cf. ***cordea***].

cordélă, cordele f. peşte marin asemănător cu ţiparul (*Leptocephalus conger*). [Din gr. mod. ***kordéla***].

cordeliér, cordelieri m. călugăr franciscan care se încingea cu un brîu cu trei noduri. [Din fr. ***cordelier***].

cordelúţă, cordeluţe f. diminutiv al lui cordea: *cordeluţe şi nimicuri, iată toate-a lui averi.* EM. [***Cordele*** (pl. de la *cordea*) + ***-uţă***].

cordénci, cordenciuri n. (pop.) **1.** limba meliţei; **2.** piesă care împiedică sulurile să dea înapoi la războiul de ţesut; piedică. [***Coardă*** + ***-enci***].

cordiál, ~i, cordială, ~e a. care porneşte din inimă; afectuos: *raporturile dintre Carla şi Raul ... erau cordiale, camaradereşti.* GHEŢIE; *primire cordială;* (adv.) *un moş cam beţiv se ciorăvăieşte cordial cu baba.* CĂL. [Din fr. ***cordial***].

cordialitáte f. amabilitate, bunăvoinţă; afecţiune: *ne-am strîns mîinile cu cordialitate.* GHEŢIE. [Din fr. ***cordialité***].

cordifórm, ~i, cordiformă, ~e a. (rar) cordat[1]. [Din fr. ***cordiforme***].

cordítă f. exploziv preparat din nitroglicerină şi nitroceluloză. [Din fr. ***cordite***].

cordón, cordoane şi (rar) **cordonuri** n. **1.** (înv.) panglică lată, purtată diagonal pe piept, de care se prindeau unele decoraţii înalte; gradul cel mai înalt al unei decoraţii: *Trifon primi cordonul şi Tullie-o moşie.* NEGR.; *marele cordon al Coroanei României;* **2.** cingătoare, centură, curea: *şi-a strîns pardesiul cu cordonul.* GHEŢIE; **cordon ombilical**, v. **ombilical**; **3.** ansamblu de fire electrice flexibile folosit la cuplarea la reţea a unui aparat; **4.** şir de posturi militare (de pază): *s-au pus privighери la toate vămile, trecătorile şi cordunurile.* VOIC.; **cordon sanitar,** ansamblul măsurilor de izolare faţă de o zonă sau de o ţară unde bîntuie o boală molipsitoare; **5.** linie compactă de militari cu misiunea de a asigura ordinea; (şi: (reg.) **cordun**). [Din fr. ***cordon***].

cordonáş, cordonaşi m. (înv.) soldat de cordon; grănicer: *cordonaşii şi potecaşii s-au întors în 1834 spre a strejui, subt privegherea oştirii, picheturile şi potecile.* BĂLC. [***Cordon*** + ***-aş***].

cordován, cordovane n. piele tăbăcită fin; marochin: *în picioare cu cioboţele de cordovan.* SAD. [Din it. ***cordovano***].

cordúc n. (reg.) boală a vitelor manifestată prin uscarea şi rănirea limbii; (şi: **curduc**). [Din ucr. ***kordĭuk***].

cordún n. v. **cordon**.

corealitáte f. simultaneitate a două moduri de existenţă. [***Co-*** + ***realitate***].

coreclíză, coreclize f. (med.) ocluziune, închidere patologică a pupilei. [Din fr. ***coréclise***].

coréct, ~ţi, corectă, ~e a. **1.** care este exact cum trebuie: *desen corect;* **2.** care corespunde regulilor artei, ştiinţei etc.: *locuţiune corectă;* (adv.) *era îmbrăcat corect, dar fără pretenţii, în nişte haine închise cu dungi.* GHEŢIE; **3.** care are o conduită responsabilă; cinstit: *te cunosc toţi că eşti un funcţionar corect.* CAR.; (adv.) *cu ţăranii se purta corect.* REBR. [Din lat. ***correctus,*** fr. ***correct***].

corectá, corectez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) îndrepta, a (se) corija: *geniul corectează ceea ce a greşit harul.* VIERU; *vrei să spui hipomnezie, îl corectă ursuz profesorul.* GHEŢIE; (absol.) *sînt scriitori care corectează şi la zaţ.* IBR.; **2.** (tr.) a verifica, a evalua corectitudinea; a examina, a controla: *un profesor mai în vîrstă... corectează, pe cît se pare, nişte teme.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a regulariza, a amenaja: *a corecta cursul unei ape.* [De la ***corect***].

corectáre, corectări f. acţiunea de a (se) corecta şi rezultatul ei. [V. ***corecta***].

corectazíe, corectazii f. (med.) dilataţie a pupilei. [Din fr. ***coréctasie***].

corectitúdine f. **1.** calitatea de a fi corect, lipsă de greşeli: *au asigurat nivelul corectitudinii în vorbire.* VIANU; (p. ext.) *actul de cunoaştere nu este numai o chestie abstractă de corectitudine intelectuală.* BL.; **2.** purtare, atitudine corectă: *avea încredere deplină în corectitudinea şi priceperea lui.* GHEŢIE. [***Corect*** + ***-itudine;*** cf. germ. ***Korrektheit***].

corectív, corective n. ceea ce îndreaptă, corijează; rectificare: *empiriei i se conced doar roluri secundare, fie de stimulent, fie de corectiv al speculaţiei.* BL. [Din fr. ***correctif,*** germ. ***Korrektiv***].

corectopíe, corectopii f. (med.) poziţie anormală a pupilei. [Din fr. ***coréctopie***].

coréctor, corectori m. **1.** persoană care îndreaptă, corectează; **2.** persoană care semnalează greşelile de tipar într-o corectură. [Din fr. ***correcteur,*** lat. ***corrector,*** germ. ***Korrektor***].

corectúră, corecturi f. **1.** indicare a greşelilor de tipar care urmează a fi corectate; **2.** foaie tipărită provizoriu pe care se indică greşelile care trebuie eliminate: *adusese corecturile de la tipografie.* BAC.; **3.** fiecare dintre modificările operate pe un text corectat; **4.** înlăturare a greşelilor, corijare a defectelor: *doctrina evoluţionistă ..., sub anume laturi, ea îşi aşteaptă încă dezvoltarea şi coreturile ce le incubă.* BL. [Din germ. ***Korrektur,*** lat. ***correctura***].

corécţie, corecţii f. **1.** acţiunea de a corecta sau de a corija; **2.** pedeapsă corporală; bătaie: *aceasta voi să-i aplice o corecţiune, dar se răzgîndi.* GHEŢIE; **şcoală de corecţie,** închisoare pentru minori: *acelor copii trebuie să li se dea o educaţie în chip drastic, în anumite şcoli de corecţiune.* IBR.; **3.** cantitate care se adaugă sau se scade pentru a obţine valoarea adevărată a unei mărimi măsurate; (şi: (înv.) **corecţiune**). [Din fr. ***correction,*** lat. ***correctio, -onis,*** germ. ***Korrektion***].

corecţionál, ~i, corecţională, ~e a. care sancţionează un delict: *fu osîndit ... la 15 zile închisoare corecţională.* CĂL.; *pedeapsă corecţională.* [Din fr. ***correctionnel***].

corecţiúne f. v. **corecţie**.

corée f. (med.) boală de nervi (la tineri), caracterizată prin mişcări musculare involuntare. [Din fr. ***chorée***].

coreéan, ~eni, coreeană, ~ene a. care aparţine Coreei sau populaţiei ei, referitor la Coreea sau la populaţia acesteia: *îşi cere voie să ne citească o poezie dedicată copiilor coreeni.* GHEŢIE. // f. limbă vorbită de populaţia din Coreea. // m., f. **1.** persoană care are limbă maternă această limbă; **2.** persoană (originară) din Coreea. [***Coreea*** n. pr. + ***-ean***].

coreferát, coreferate n. referat care însoţeşte un alt referat, făcut de altcineva. [Din germ. ***Kor(r)eferat***].

coreferént, coreferenţi m. persoană care face un coreferat. [Din germ. ***Kor(r)eferent***].

coregént, coregenţi m. regent în acelaşi timp cu altcineva: *înclinat spre ideile reformiste s-a arătat ... Iosif încă din timpul cînd devenea coregentul mamei sale.* BL. [Din fr. ***corégent***].

coregénţă f. calitatea de coregent. [Din fr. ***corégence***].

coregón, coregoni m. peşte de apă dulce, cu solzi argintii (*Coregonus*). [Din fr. ***corégone***].

coregráf, coregrafi m. maestru de dans şi de balet. [Din fr. ***chorégraphe,*** germ. ***Choreograph***].

coregráfic, ~ci, coregrafică, ~ce a. care ţine de coregrafie; de dans; referitor la coregrafie: *descrisese de asemenea figurile ceardaşului, iniţiat de la operă în arta coregrafică.* CĂL.; *exerciţii coregrafice;* (p. ext.) *va veni să-l consoleze şi să se dezbare de preaplinul satisfacţiilor ei coregrafice.* VINEA; (şi: (înv.) **coreografic**). [Din fr. ***chorégraphique,*** germ. ***choreographisch***].

coregrafíe f. artă a dansului şi a baletului; (şi: (înv.) **coreografie**). [Din fr. ***chorégraphie,*** germ. ***Choreographie***].

coréic, ~ci, coreică, ~ce a. (med.) **1.** care ţine de coree, referitor la coree; **2.** bolnav de coree. [Din fr. ***choréique***].

corelá, corelez vb. (tr. şi refl.) a pune sau a fi în corelaţie. [Din germ. ***korrelieren***].

coreláre, corelări f. acţiunea de a (se) corela şi rezultatul ei. [V. ***corela***].

corelát, ~ţi, corelată, ~e a. care este în corelaţie cu ceva: *viteză corelată cu condiţiile de deplasare.* // n. element, aspect, situaţie aflate în corelaţie cu altceva: *orice experienţă interioară are drept corelat o mişcare mecanică.* EM. [V. ***corela***; cf. germ. ***korrelat, Korrelat***].

corelatív, ~i, corelativă, ~e a. care este în relaţie cu altceva (încît să se presupună reciproc): *mutaţia valorilor e corelativă cu o schimbare de gust.* CĂL.; *idei corelative.* [Din fr. ***corrélatif,*** lat. ***correlativus,*** germ. ***korrelativ***].

corelativísm n. teorie gnoseologică potrivit căreia subiectul şi obiectul cunoaşterii sînt corelate, inseparabile. [Din germ. ***Korrelativismus***].

corelativitáte f. caracter corelativ. [***Corelativ*** + ***-itate***].

coreláţie, corelaţii f. relaţie reciprocă între două sau mai multe lucruri: *experienţa animală se organizează pe scheme arhetipice, în corelaţie deci cu sisteme reactive înnăscute.* BL.; (şi: (înv.) **corelaţiune**). [Din fr. ***corrélation,*** lat. ***correlatio, -onis,*** germ. ***Korrelation***].

corelaţiúne f. v. **corelaţie**.

coreligionár, coreligionari m. persoană de aceeaşi religie cu alta, considerată în raport cu aceasta: *ca să capete un ban de la coreligionari, el miaună, behăie, latră.* CĂL. [Din fr. ***coreligionnaire***].

corént a. v. **curent**.

coreográfic a. v. **coregrafic**.

coreográfie f. v. **coregrafie**.

coreométru, coreometre n. aparat pentru măsurarea deschiderii pupilei. [Din fr. ***coréomètre***].

corepetitór, ~i, corepetitoáre m., f. persoană care acompaniază la pian, la repetiţii sau la concerte. [Din germ. ***Korrepetitor***].

corespondá, corespondez vb. (intr.) a comunica cu cineva prin scrisori, a fi în corespondenţă cu cineva; (şi: (înv.) **corespunda**). [Din germ. ***korrespondieren***].

corespondarísi, corespondarisesc vb. (înv.; intr.) a coresponda: *tînărul comis avea să corespondarisească cu dregătorii în tot ce privea pensiile.* CĂL. [***Coresponda*** + ***-arisi***].

corespondént, ~ţi, corespondentă, ~e a. care este în corelaţie cu altceva; (subst.) *numele de popoare şi locuri sînt înlocuite de obicei prin corespondentul antic.* CĂL. // m., f. **1.** persoană care trimite la un ziar, la un post de radio, de televiziune etc. informaţii din locul unde se află: *tînărul călătorea prin ţări unde se găseau destui corespondenţi comerciali ai firmei.* GHEŢIE; **2.** persoană care, în lipsa părinţilor, are răspunderea unui elev faţă de autorităţile şcolare. [Din fr. ***correspondant,*** germ. ***Korrespondent***].

corespondénţă, corespondenţe f. **1.** schimb (regulat) de scrisori: *Ana simulează o corespondenţă cu un amant inexistent şi divorţează.* CĂL.; **2.** totalitate a scrisorilor scrise sau primite (la un moment dat): *corespondenţa sa, monument al unui om de lume, trebuie să fi fost enormă.* CĂL.; **3.** relatare a faptelor, făcută de la faţa locului, pentru un ziar, un post de radio etc.: *a transmis o corespondenţă de la mare;* **4.** raport, legătură între lucruri; concordanţă: *între concept şi intuiţie se admite totuşi o anume corespondenţă.* BL.; (şi: (înv.) **corespondinţă**). [Din fr. ***correspondance,*** germ. ***Korrespondenz***].

corespondínţă f. v. corespondenţă.

corespundă vb. v. coresponda.

corespúnde, corespund şi (înv.) **corespunz** vb. (intr.) **1.** a fi conform cu ceva, a se potrivi: *poarta pe frontuzeşte un nume ce s-ar crede că corespunde cu al acestuia.* OD.; **2.** a răspunde aşteptărilor, dorinţelor sau speranţelor: *dacă au fost temperamente care n-au corespuns nevoilor sufleteşti ale publicului, acelea nu s-au putut dezvolta.* IBR.; **3.** a fi în legătură sau în comunicare cu ceva: *această cameră corespunde cu o galerie.* [Din lat. ***correspondere,*** fr. ***correspondre***].

corespunzătór, ~i, corespunzătoáre a. **1.** care corespunde, care se potriveşte, conform cu ...: *forma sensibilă trebuie să fie corespunzătoare ideii.* CĂL.; (subst.) *simbolul este în hermetism corespunzătorul legii de gîndire logică.* CĂL.; **2.** adecvat, potrivit, nimerit: *îşi vor găsi o locuinţă cît de cît corespunzătoare.* GHEŢIE. [***Corespunz*** (prez. ind. de la *corespunde*) + ***-ător***].

coréţ, coreţe n. (reg.) unitate de măsură pentru capacităţi egală cu aproximativ un litru şi un sfert. [Din ucr. ***korec,*** pol. ***korzec***].

coréu, corei m. troheu. [Din lat. ***choreus***].

córfă, corfe f. (reg.) **1.** coş, paner: *avea într-o corfă de mlajă petrecută în cotul mîinii stîngi cele de trebuinţă lucrării sale.* SAD.; **2.** pilug, pisălog. [Din germ. dial. ***Korf***].

corhăn[1], corhani m. insectă mică, galbenă-roşiatică, care se hrăneşte cu resturi alimentare; şvab (*Blatta germanica*). [Et. nec.].

corhăn[2] n. v. corhană.

corhănă, corhane f. coastă de deal (rîpoasă): *le-ai scrombăit pe la jocuri şi prin toate corhanele şi coclaurile.* CR.; *bulucul s-a mişcat domol ... spre un corhan ce se-nălţa dincolo de vale.* SAD.; (şi: (reg.) **corhan**). [Din ucr. ***kurhan***].

corhăní, corhănesc vb. (reg.; tr.) a deplasa buştenii cu ţapina. [***Corhană*** + ***-i***].

corhănít, corhăníturi n. transport al buştenilor de la locul de fasonare la o cale de comunicaţie. [V. ***corhăni***].

cori m. (reg.) pojar. [Din rus. ***korí***].

coriámb, coriambi m. (în poezia antică) picior de vers din patru silabe, format dintr-un troheu şi un iamb. [Din fr. ***choriambe***].

coriámbic, ~ci, coriambícă, ~ce a. care este alcătuit din coriambi: *vers coriambic.* [***Coriamb*** + ***-ic***].

coriándru, coriandri m. **1.** plantă erbacee din familia umbeliformelor cu flori albe, ale cărei seminţe uscate sînt aromatice (*Coriandrum sativum*); **2.** (spec.) seminţele acestei plante folosite drept condiment: *amesteca sare de sardele şi coriandru.* CĂL.; (şi: **coleandru**). [Din gr. mod. ***koríandron***].

coribánt, coribanţi m. preot al zeiţei greceşti Cibela. [Din fr. ***corybante***].

corídă, coride f. luptă cu tauri (obişnuită în Spania şi în America Latină). [Din sp. ***corrida***].

coridór, coridoare n. **1.** spaţiu lung şi îngust care serveşte ca loc de trecere între încăperile unei clădiri: *biblioteca tatălui meu ... era într-o ladă mare, pururi deschisă în coridor.* NEGR.; **2.** porţiune îngustă de teren care leagă două puncte. [Din fr. ***corridor,*** germ. ***Korridor***].

coridorăş, coridoraşe n. diminutiv al lui coridor; coridor mic: *pufneau şuviţele de fum care se îndrumau spre uşă, prin coridoraşul dintre lăviţi.* SAD. [***Coridor*** + ***-aş***].

coriféu, corifei m. **1.** (în dramaturgia greacă) conducătorul corului: *destul, deveniţi tragici ca nişte corifei.* AL.; **2.** (fig.) persoană cu rol conducător într-un domeniu de activitate: *era un corifeu cultural care folosea multora.* BAC.; *corifeii Şcolii ardelene.* [Din lat. ***coryphaeus,*** fr. ***coryphée***].

corigént, ~ţi, corigentă, ~e m., f. elev care trebuie reexaminat, întrucît nu a obţinut la sfîrşitul anului nota de trecere: *la sfîrşitul anului lăsase numai şapte corigenţi.* GHEŢIE. [Din lat. ***corrigens, -ntis***].

corigénţă, corigenţe f. **1.** situaţia de corigent: *Odobescu scăpase cu succes de corigenţă.* MACED.; **2.** examen dat de un corigent. [De la ***corigent***].

corigíbil, ~i, corigibilă, ~e a. care se poate corija. [Din fr. ***corrigible,*** germ. ***korrigibel***].

corijă, corijez vb. (tr.) **1.** a înlătura greşelile, a îndrepta: *un volum, cînd e publicat de autor, mai este corijat de el.* IBR.; **2.** a face mai bun, mai harnic, mai atent; (fig.) *îşi tortura ciracii după un regulament, corijîndu-i la palmă cu o lopăţică de stejar.* CĂL.; **3.** (rar) a indica greşelile într-o corectură. [Din fr. ***corriger,*** lat. ***corrigere***].

corijábil, ~i, corijabilă, ~e a. care se poate corija, corecta, îndrepta. [***Corija*** + ***-bil***].

corijáre, corijări f. faptul de a corija; corectură, îndreptare: *tare mă tem că aici e o corijare făcută de d. Scurtu sau de alţii.* IBR. [V. ***corija***].

coriját, ~ţi, corijată, ~e a. corectat, îndreptat, înbunătăţit: *textul corijat a fost publicat.* [V. ***corija***].

corímb, corimbe n. inflorescenţă în formă de umbrelă. [Din fr. ***corymbe,*** lat. ***corymbus***].

corindón n. oxid de aluminiu foarte dur folosit ca abraziv sau ca piatră preţioasă. [Din fr. ***corindon***].

corintián, ~eni, corintiană, ~ene a. corintic: *scena trebuia să reprezinte un ospăţ grecesc în tricliniu, în sală cu coloane corintiene.* CĂL. [Din fr. ***corinthien***].

coríntic, ~ci, corintică, ~ce a. **1.** din Corint, specific Corintului; corintian; **stil corintic,** stil arhitectonic caracterizat prin coloane cu capitelul ornamentat cu foi de acantă; **2.** care este construit în acest stil; bazat pe acest stil; care aparţine acestui stil: *holul vast cu coloane corintice şi lespezi de travertin era animat la ora aceea.* GHEŢIE. [***Corint*** n. pr. + ***-ic***].

corión, corioane n. înveliş exterior al embrionului la vertebratele superioare. [Din fr. ***chorion***].

coríst, ~şti, corístă, ~e m., f. persoană care cîntă într-un cor: *a fost corist la teatru.* EM.; *se ceartă bombastic şi teatral cu corista Carolina.* CĂL. [Din fr. ***choriste***].

corítă, corite f. (reg.) vadră în care curge vinul la teasc. [Din sl. ***koryto***].

córium n. strat al pielii cuprins între epidermă şi stratul adipos subcutanat. [Cuv. lat.].

coríză, corize f. (med.) inflamaţie a mucoasei nazale; rinită. [Din fr. ***coryza***].

coriátă, coriate f. (reg.) **1.** gard rar la vii sau la livezi; **2.** îngrăditură pentru vite; **3.** poliţă în jurul sobei pe care se ţin vase de bucătărie; **4.** îngrăditură din zăbrele de lemn care împiedică împrăştierea nutreţului cînd mănîncă vitele; **5.** iesle: *acel sicriu slujeşte drept corlată cailor.* SAD. [Din magh. ***korlát***].

córlă[1], corle f. pasăre acvatică migratoare de mărimea unui porumbel; găinuşă (*Gallinula chloropus*). [Et. nec.].

córlă[2], corle f. (reg.) ţarc pentru vite: *grajduri şi corle pentru vite.* [De la ***corlată***].

corlí, corlesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) cufunda în apă, a (se) da la fund: *începu a se corli, aşa cum făcea şi în bulboanele din pîraiele de la ei.* AG. [***Corlă[1]*** + ***-i***].

corlíre, corliri f. faptul de a (se) corli; cufundare, afundare: *după cîteva corliri în adînc, feciorul morarului reuşi să-l prindă pe copil.* AG. [V. ***corli***].

corm n. organism al plantelor superioare, format din rădăcină, tulpină şi frunze. [Din fr. ***corme***].

cormănă, cormane f. parte a plugului care desparte şi răstoarnă brazdele: *a pus mîna pe cormană şi a umblat aplecat pe brazdă în urma plugului.* SAD. [Din magh. ***kormány***].

cormofítă, cormofite f. (la pl.) grup de plante evoluate care au corm; (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***cormophytes***].

cormorán, cormorani m. pasăre acvatică din ordinul palmipedelor de culoare neagră-verzuie (*Phalacrocorax carbo*): *e un petec de Bretanie, cu arcuri de stînci..., pline de cormorani închiondoraţi.* VOIC. [Din fr. ***cormoran***].

corn[1], coarne n. **1.** fiecare dintre cele două excrescenţe osoase care formează continuarea osului frontal la unele animale rumegătoare: *domnului i se dau în dar cerbi cu coarne poleite, obişnuiţi a trage o trăsură.* CĂL.; *coarnele boului;* **a lua** (sau **a prinde**) **taurul de coarne,** v. **taur**; (fig.) **minciună cu coarne,** exagerare ridiculă; **a scoate coarne,** a deveni agresiv; **a-şi arăta coarnele,** a-şi manifesta răutatea, duşmănia; **a lua în coarne, a)** a împunge; **b)** (fig.) a se repezi cu vorba la cineva; a certa; **a fi mai cu coarne,** a fi mai grozav; **a pune furia în coarne cuiva,** a purta de nas pe cineva; a-şi impune voinţa; **a se lua în coarne cu cineva,** a-şi pune mintea, a se potrivi cu cineva; a se încăiera cu cineva: *om de toată firea, te iei în coarne cu un biet copil.* SL.; **a căuta** (sau **a se uita**) **în coarne(le) cuiva,** v. **căuta; a pune coarne cuiva,** a înşela în dragoste, în căsnicie: *nu cumva să-ţi pună coarne.* CR.; **a purta coarne,** v. **purta**; **cel cu coarne,** drac; **2.** materie osoasă a acestor excrescenţe, folosită pentru realizarea unor obiecte: *pieptene de corn;* **3.** fiecare dintre cele patru organe tactile şi vizuale ale melcului: *melc, melc, codobelc, scoate coarne boureşti.* POP.; **4.** fiecare dintre cele două mînere ale plugului: *am un obicei vechi deprins la coarnele plugului.* VIERU; **de la coarnele plugului,** de la sat, din mediul ţărănesc: *luat de la coarnele plugului şi trecut în viteză timp de şase luni printr-o şcoală de ofiţeri.* GHEŢIE; **5.** fiecare dintre dinţii de la furcă, de la greblă, de la furculiţă etc.: *cu unul din coarnele ascuţite ale furculiţei scotocea carnea de prin încheieturi.* HOGAŞ; **6.** fiecare dintre cele două capete ale lunii (în faza de lună nouă); (p.ext.) luna în primul şi ultimul pătrar (cînd are formă de seceră): *cornul tremurător al lunii va trece.* GAL. // (pl. **cornuri**) **1.** obiect făcut dintr-o astfel de excrescenţă osoasă sau asemănător ei în care se păstra praful de puşcă; **cornul abundenţei** sau **corn al abundenţei,** simbol al belşugului, reprezentat printr-o astfel de excrescenţă umplută cu fructe şi flori; (fig.) bogăţie, opulenţă: *arta ultimelor veacuri e în privinţa aceasta un corn al abundenţei.* BL.; *cornul abundenţei se vărsa iar peste valea oropsită.* VOIC.; **2.** franzeluţă în formă de semilună: *alături, mai avea ca desert un corn cu nuci.* GHEŢIE; **3.** una din părţile prescurei: *i-a dat şi ea un corn de prescură.* CR.; **4.** (reg.) colţ, ungher: *la un corn de dumbravă au ieşit de pe o potecă nevăzută doi călăreţi.* SAD.; *în patru cornuri de casă.* POP.; **5. cornul-secarei** sau **corn-de-secară,** ciupercă parazită care trăieşte în ovarul florilor de secară şi a altor graminee (*Sclerotium*). // m. (pl. **corni**)

1. instrument de suflat folosit la vînătoare sau pentru chemări, semnale etc. (făcut dintr-o astfel de excrescență de la bovine): *Ştefan se întoarce şi din cornu-i sună.* BOL.; **2.** instrument muzical de suflat, curbat în spirală; **3.** vas pentru păstrat sarea sau praful de puşcă făcut din excrescența osoasă de pe capul bovinelor: *na şi ţie băieţică, zicea unui bătrîn bondoc, vărsîndu-i iarbă în corn şi alice în basma.* GHICA. [Lat. ***cornu***].

com², corni m. **1.** arbore cu lemnul dur, cu flori galbene şi cu fructe roşii, comestibile (*Cornus mas*): *cornule, ce nu te-ndoi, de-o creangă să te despoi.* POP.; **2.** lemnul acestui arbore: *era la frunte vrînd a sa noduroasă măciucă de corn cu sînge şi el s-o crunte.* B.-DEL. [Lat. ***cornus***].

cornác, cornaci m. conducător de elefanţi (sau de alte animale): *un şireag de elefanţi, mînaţi de cornacii ce-i încalecă şi-i îmboldesc.* OD. [Din fr. ***cornac***].

cornacée, cornacee f. (la pl.) familie de plante lemnoase dicotiledonate, cu frunze opuse şi cu flori mici, galbene sau albe, grupate în umbele şi cu fructe roşii sau negre; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***cornacées***].

cornáci¹, cornaci m. (reg.) plantă erbacee acvatică cu tulpina lungă, cu frunze romboidale, cu flori albe şi cu fructe negre-cenuşii, avînd două-patru coarne şi seminţe comestibile (*Trapa natans*). [***Corn²*** + ***-aci***].

cornáci², cornace a. cu coarne lungi: *vite cornace.* [***Corn¹*** + ***-aci***].

cornáj, cornaje n. **1.** zgomot care însoţeşte respiraţia în cazul unor leziuni, infecţii etc. ale căilor respiratorii; **2.** sforăială a cailor cînd sînt goniţi la galop. [Din fr. ***cornage***].

cornalínă f. varietate de agat de culoare roşie-închisă: *două plăci ovale de cornalină de deosebite mărimi.* OD. [Din fr. ***cornaline***].

cornár, cornare n. (reg.) stîlp la colţul casei. [***Corn¹*** + ***-ar***].

cornát, ~ţi, cornată, ~e a. (rar) cornut: *eu am mijloc sigur ca să te fac cornată.* NEGR. [***Corn¹*** + ***-at***].

cornátă, cornate f. băutură preparată din coarne cu zahăr şi alcool. [De la ***coarnă*** (după *vişinată*)].

cornărít n. (înv.) dare pe vitele cornute. [***Corn¹*** + ***-ărit***].

cornăţár, cornăţari m. insectă mică de apă cu picioarele dinainte în formă de cornuţe (*Naucoris cimicoides*). [***Cornat*** + ***-ar***].

cornăţél, cornăţei m. (bot.) turiţă (*Galium aparine*). [***Cornat*** + ***-el***].

córnea m. (pop.) dracul (cu coarne). [De la ***corn¹***].

corneánă, corneene f. rocă metamorfică cenuşie, formată prin recristalizarea materiilor ce conţin silice. [Din fr. ***cornéenne***].

corneci, corneciuri n. **1.** (reg.) diminutiv al lui corn¹: *un om voinic, cu mustaţa scurtă, groasă ca un corneci de berbecuţ.* AG.; **2.** (înv.) corn¹ pentru praf de puşcă. [***Corn¹*** + ***-eci***].

cornée, cornee f. membrană transparentă a ochiului prin care pătrunde lumina. [Din fr. ***cornée***].

córner, cornere n. lovitură de colţ la fotbal, acordată adversarului ca pedeapsă pentru depăşirea liniei de poartă de mingea atinsă de un jucător în apărare. [Din engl. ***corner***].

cornét¹, cornete n. **1.** corn mic; **cornet acustic,** instrument în formă de pîlnie de care se servesc persoanele cu auzul slab: *revenea nevoia unei danturi, unor ochelari, unui cornet acustic.* BAC.; **2.** bucată de hîrtie răsucită în formă de pîlnie şi folosită la împachetat: *cornet de bomboane;* **3.** produs de patiserie în formă de con (retezat) în care se pune îngheţată, cremă etc. [Din fr. ***cornet***].

cornét², corneţi m. (înv.) ofiţer inferior de cavalerie: *nu-i degeaba cornet la cavalerie.* AL. [Din rus. ***kornet***].

cornét³, corneturi n. loc acoperit cu corni, păduri de corni. [***Corn²*** + ***-et***].

cornícul, cornicule n. semn de onoare care se punea pe casca unor soldaţi sau ofiţeri romani. [Din lat. ***corniculum***].

corniculár, cornicular m. soldat roman ataşat pe lîngă un centurion sau un tribun. [Din lat. ***cornicularius***].

corniér, corniere n. bară laminată (de oţel) cu profil transversal în forma literei L; (adj.) *fier cornier;* (şi: **cornieră**). [Din fr. ***cornière***].

corniéră f. v. **cornier.**

cornificá, cornífică vb. **1.** (refl.) a se transforma în ţesut cornos; **2.** (tr.) a înşela în dragoste, în căsătorie; a pune coarne, a încornora: *Margarita opune multe argumente între care şi acela că ar încălca legile onoarei casnice, cornificînd pe soţul ei.* CĂL. [***Corn¹*** + ***-ifica;*** sensul **2** din it. ***cornificare***].

cornificáre, cornificări f. **1.** faptul de a se cornifica; transformare în ţesut cornos; **2.** faptul de a pune coarne; încoronare: *codifică şi îndreptăţeşte cornificarea soţilor.* CĂL. [V. ***cornifica***].

corníst, cornişti m. **1.** soldat care sună din corn (la trupele de infanterie): *a sunat cornistul de plecare.* COŞB.; **2.** persoană care cîntă din corn (într-o orchestră). [Din fr. ***corniste***].

cornişă, cornişe f. (arhit.) parte superioară, ieşită în afară şi ornamentată a zidului: *masa mea se afla sub cornişa clădirii, lipită de zid.* GHEŢIE. [Din fr. ***corniche***].

cornişón, cornişoni m. varietate de castraveţi mici şi tari (folosiţi pentru conservare). [Din fr. ***cornichon***].

cornişór, cornişori m. (bot.) **1.** brădişor (*Lycopodium selago*); **2.** plantă erbacee mică cu tulpina tîrîtoare (*Lycopodium annotinum*). // n. (pl. **cornişoare**) diminutiv al lui corn¹; corn mic: *n-a acest cornişor de aur, el este salariul meu.* POP. [***Corn¹*** + ***-işor***].

corniţă, cornite f. **1.** varietate de struguri cu boabele negre, mici şi lunguieţe; **2.** (la pl.) coarne² mici (nedezvoltate încă) ale unor animale: *ţapul sta cu corniţele înălţate şi cu botişorul în vînt.* SAD. [***Coarnă*** + ***-iţă***].

cornízã, cornize f. vergea de lemn sau de metal de care se atîrnă draperiile sau perdelele. [Din gr. mod. ***kornýza***].

cornorát, ~ţi, cornorată, ~e a. **1.** cu coarne, încornorat; **2.** (fig.) fantastic, ireal: *crezi fabula asta cornorată despre ţigani?* NEGR. // m. cornea, dracul: *meşter e cel cornorat.* AL.; *v-oiu învăţa eu pe voi să puneţi stăpînire pe lucrurile din lume, cornoraţilor!* CR. [De la ***corn¹***].

cornós, ~şi, cornoásă, ~e a. care are consistenţa cornului¹; dur. [***Corn¹*** + ***-os***].

cornút, ~ţi, cornută, ~e a. care are coarne (mari, bine dezvoltate): *săracii boii cornuţi, cum însoară nişte muţi!* POP.; *vite cornute;* (subst.) *ţinea cirezi de cornute şi cai.* CĂL. [Lat. ***cornutus***].

cornúţ, cornuţi m. plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare şi cu fructele în formă de capsule (*Cerastium alpinum* şi *arvense*). [***Corn¹*** + ***-uţ***].

cornwall [córnuăl]) m. rasă de porci de talie mare şi de culoare neagră; marele negru. [Cuv. engl.].

coroábă, coroabe f. (reg.) porumbă. [Et. nec.].

coroáde vb. v. **coroda.**

coroágă, coroage f. (reg.) **1.** scoarţă de tei; **2.** piele de miel uscată. [Cf. sl. ***kora*** „scoarţă"].

coroánă, coroane f. **1.** podoabă de cap, de formă circulară, făcută din flori sau din frunze (naturale); (fig.) *timpul i-a pus coroană de argint, ţara de aur.* AL.; **2.** cunună de flori şi de frunze (naturale sau artificiale) care se depune, ca omagiu, pe mormîntul cuiva: *voi depune pe mormînt o coroană de flori.* PR.; **3.** podoabă de metal nobil, ornată cu pietre preţioase, purtată de monarhi (ca semn al puterii lor): *tu porţi sub coroană cununa cea de spini.* AL.; *coroană regală;* **4.** (fig.) putere monarhică, suveranitate: *a pierde coroana;* **5.** numele unei vechi decoraţii româneşti: *Coroana României, înfiinţată la 1881, are cinci clase;* **6.** unitate monetară în unele ţări (europene); **7.** totalitate a crengilor unui arbore, unui arbust etc.: *soarele strecura suluri tremurătoare de lumină printre coroanele copacilor.* GHEŢIE; **8.** partea superioară a dintelui omului; **9.** îmbrăcăminte (din metal, din porţelan etc.) cu care se acoperă un dinte sau o măsea cariată; **10.** suprafaţă cuprinsă între două cercuri concentrice; **11.** piesă sau parte a unei piese de formă cilindrică; **12.** coama, culmea casei ţărăneşti. [Lat. ***corona***].

coroăpcă, coropci f. (înv.; reg.) ladă cu mai multe compartimente, folosită de negustorii ambulanţi. [Din rus. ***korobka***].

corobănă, corobane f. (reg.) scorbură de copac. [Et. nec.].

corobátică f. v. **corabatică.**

coroboră, coroborez vb. (tr.) a da putere, a întări, a sprijini; a confirma: *emite părerea corobo-rată pe o serie de fapte.* BL. [Din fr. ***corroborer,*** lat. ***corroborare***].

coroboránt, ~ţi, coroborantă, ~e a. care coroborează, întăreşte. [Din fr. ***corroborant***].

coroboráre, coroborări f. acţiunea de a corobora şi rezultatul ei. [V. ***corobora***].

corodá, pers. 3 **corodează** vb. (tr.) a roade, a degrada: *aceşti acizi corodează metalele;* (şi: (înv.) **coroade**). [Din fr. ***corroder,*** lat. ***corrodere***].

corodánt, ~ţi, corodantă, ~e a. care produce corodare; corosiv. [Din fr. ***corrodant***].

corodáre, corodări *f.* acţiunea de a coroda şi rezultatul ei. [V. ***coroda***].

corogí, corogesc vb. (reg.; tr.) a bate foarte tare. [De la ***coroabă***].

corografíe f. (rar) descriere generală a unei ţări: *Corografia Moldovei de Reichersdorf.* [Din fr. ***chorographie***].

corói, corol m. **1.** şoim (care se dresa în trecut) (*Astur palumbarius*): *ducînd cîinii de zgardă şi coroii de lănţuşe.* OD.; **2.** cioc de pasăre răpitoare, care are vîrful curbat: *nasul i se coroiază ca coroiul vulturului.* CAR.; (şi: **curui**). [Din magh. ***karvaly***].

coroiá, pers. 3 **coroiază** vb. (refl.; despre nas) a se încovoia: *nasul i se coroiază ca coroiul vulturului.* CAR. [De la ***coroiat***].

coroiáj, corolaje n. (tehn.) raport între aria secţiunii iniţiale a unui lingou şi aria secţiunii după prelucrare (prin laminare). [Din fr. ***corroyage***].

coroiát, ~ţi, coroiată, ~e a. **1.** curbat, încovoiat cu vîrful în jos: *avea nasul uşor coroiat şi defectul acesta o deranja întotdeauna.* GHEŢIE; **2.** care are nasul adus, încovoiat în jos: *cel grec mîndru, coroiat, ce şedea cu domnu-n sfat.* POP. [***Coroi*** + ***-at***].

coroídă, coroide f. membrană subţire a ochiului, situată între sclerotică şi retină. [Din fr. ***choroïde***].

coroidián, ~eni, coroidiană, ~ene a. (anat.) care ţine de coroidă. [Din fr. ***choroïdien***].

coroidítă, coroidite f. (med.) inflamaţie a coroidei care produce tulburări de vedere. [Din fr. ***choroïdite***].

coroiétic, ~ci, coroietică, ~ce a. (reg.) coroiat, încovoiat: *fruntea ... galbenă ca ceara, sfîrşită cu o pereche de sprîncene tufoase ..., se lega cu un nas coroietic.* RUSSO. [*Coroiat* + *-ic*].

corolăr[1], corolare n. consecinţă, concluzie care decurge dintr-o teoremă, dintr-o teorie, dintr-o afirmaţie demonstrată etc.: *setea de a revela misterul prin plăsmuiri metafizice este un corolar necesar al acestei structuri umane.* BL.; (şi: (înv.) **coroler**). [Din lat. *corollarium,* germ. *Korollar,* fr. *corollaire*].

corolár[2], ~i, corolară, ~e a. (bot.) care ţine de corolă. [Din fr. *corollaire*].

corólă, corole f. (bot.) totalitate a petalelor unei flori: *corola cu cinci petale dispuse înserate în vîrful potirului.* NEGR. [Din fr. *corolle*].

corolér n. v. corolar.

coromîslă, coromîsle f. (reg.) cobiliţă: *au înălţat coromîslele şi au poftit să bată cu ele pe dumnealui Sima Ghorţ.* SAD. [Din ucr. *koromyslo*].

coronál, ~i, coronală, ~e a. (anat.) care formează partea anterioară a craniului: *os coronal.* [Din fr. *coronal,* lat. *coronalis*].

coronaménţ, coronamente n. 1. ornament arhitectural în partea superioară a unui edificiu; 2. partea superioară a unui dig, a unui chei, a unui zid de sprijin (executată din piatră fălţuită): *să cîştigăm timp finisînd timpanul şi coronamentul.* CĂL.; *granit pentru coronament de cheiuri;* 3. totalitate a ramurilor unui arbore, unui arbust etc.; coroană; 4. totalitate a coroanelor arborilor unei păduri. [Din fr. *couronnement,* lat *coronamentum,* it. *coronamento*].

coronár, ~i, coronară, ~e a. (despre vase sangvine) în formă de coroană în jurul organului irigat: *arteră coronară.* [Din fr. *coronaire*].

coronarián, ~eni, coronariană, ~ene a. care ţine de arterele coronare cardiace. [Din fr. *coronarien*].

coronarítă, coronarite f. (med.) inflamaţie a arterelor coronare ale inimii. [Din fr. *coronarite*].

coroníşte, coroníşti f. plantă erbacee cu flori albe sau roşietice dispuse în umbele (*Coronilla varia*). [*Coroană* + *-işte*].

coroníţă, coroníţe f. diminutiv al lui coroană. [*Coroană* + *-iţă*].

coróniu n. element chimic ipotetic aflat în coroana solară. [Din fr. *coronium*].

coropcár, coropcari m. (reg.) 1. negustor ambulant: *vin coropcari de la Cetatea Albă cu mărunţişuri scumpe.* SAD.; 2. (fam.) hoinar, vagabond: *ăi veni tu acasă, coropcarule!* CR. [*Coroapcă* + *-ar*].

coropíşniţă, coropíşniţe f. insectă care trăieşte în pămînt producînd stricăciuni, în special, în grădini (*Gryllotalpa vulgaris*); (şi: (reg.) **conopiştiriţă**). [Din bulg. *konopištica*].

coropiştiriţă f. v. coropişniţă.

corosív, ~i, corosivă, ~e a. 1. care corodează, care provoacă o coroziune: *templele hinduse în genere par piscuri calcaroase sau cloruroase, sculptate de un lichid corosiv.* CĂL.; *substanţă corosivă;* (subst.) *un corosiv;* (fig.) *otrava amintirilor mă pătrundea ca un corosiv.* VOIC.; 2. (fig.) muşcător, usturător: *el cobora-n tăcere către mine, ţintind în gol privirea-i corosivă.* TOP.; (şi: **coroziv**). [Din fr. *corrosif,* lat. *corrosivus,* germ. *korrosiv*].

corosivitáte f. însuşirea de a fi corosiv. [Din fr. *corrosiveté*].

corovátic, corovatici m. (reg.; bot.) lumînărică (*Verbascum Thapsus*). [V. *corobatică*].

corozív a. v. corosiv.

corozlúne, corozluni f. 1. proces de atacare a metalelor sub acţiunea substanţelor acide sau bazice; 2. eroziune a rocilor. [Din fr. *corrosion,* germ. *Korrosion*].

corp, corpuri n. 1. porţiune determinată de materie: *Galilei a examinat experimental căderea liberă a unui corp material.* BL.; *corpurile sînt solide, lichide şi gazoase;* **corp străin,** element care se deosebeşte de un tot de altă natură: *ideea aceasta a fost eliminată de spiritul grec ca un corp străin.* BL.; 2. substanţă organică sau anorganică; **corp simplu,** substanţă cu moleculele formate din acelaşi fel de atomi; element; **corp compus,** substanţă care are în molecule atomi din mai multe elemente; 3. totalitate a organelor unei fiinţe vii; trup: *acolo corpul mi l-aş duce.* MACED.; **corp la corp,** direct, în apropiere; (p.ext.) înverşunat: *luptă corp la corp;* **a face corp comun cu cineva,** a se asocia, a se uni cu cineva; 4. trup considerat fără cap şi membre; trunchi: *avea o călcătură ţeapănă, hotărîtă, corpul masiv i se legăna pe picioarele groase.* GHEŢIE; **de corp,** referitor la trup; care se poartă pe trup: *lenjerie de corp;* 5. cadavru: *corpul defunctului a fost depus în capelă;* 6. parte principală a unui obiect, a unei construcţii etc.: *corp de pompă; corp de casă;* 7. (**corp de casă** sau **de case**) fiecare dintre clădirile situate pe acelaşi teren (avînd curte comună) sau aparţinînd aceluiaşi proprietar: *poseda două corpuri de case şi un loc viran.* CĂL.; **corp de armată** mare unitate militară cuprinzînd mai multe divizii: *să fie ales a comanda un corp de armată.* EM.; *fiecare corp de armată cuprindea cîte două divizii de infanterie, două brigăzi de artilerie şi una de cavalerie;* **corp de gardă,** post militar; 8. **corp ceresc,** astru: *corpuri cereşti se-nvîrtesc.* BAC.; 9. **corp delict,** obiect care a servit la săvîrşirea unei infracţiuni: *corpul delict, un topor, zăcea azvîrlit într-un colţ.* GHEŢIE; 10. **corp de iluminat,** dispozitiv în care se pot monta lămpi electrice; 11. **corp geometric,** figură sau obiect mărginite de feţe, definite geometric; 12. totalitate a persoanelor care, prin funcţie sau profesie, formează o unitate distinctă; corporaţie: *felul în care sînt prezentaţi membrii corpului didactic e cu totul buf.* CĂL.; *corp de eruditi;* **corp diplomatic,** totalitate a ambasadorilor, consulilor, ataşaţilor etc. rezidenţi într-o ţară; 13. corpus: *corp de legi.* [Din lat. *corpus,* fr. *corps,* germ. *Korpus*].

corpolént, ~ţi, corpolentă, ~e a. care are trupul mare; voinic: *doi bărbaţi corpolenţi ... au pătruns în bloc.* GHEŢIE. [Din fr. *corpulent,* lat. *corpulentus*].

corpolénţă f. însuşirea de a fi corpolent: *voinic, cu o şuşoară corpolenţă,... făcea parte dintre bărbaţii pe care-i bagi îndată în seamnă.* GHEŢIE. [Din fr. *corpulance*].

corporál, ~i, corporală, ~e a. 1. care ţine de corp, de trup; referitor la corp; trupesc; aplicat corpului: *v-aţi sporit cel mult greutatea corporală şi colesterolul.* GHEŢIE; *pedeapsă corporală; percheziţie corporală;* 2. care ţine de lumea sensibilă, materială, de obiectele palpabile: *am dedus că ea trebuie să fie de natură corporală.* BL.; (subst. n.) *cînd poetul însufleţeşte corporalul şi încorporează sufletescul, lucrul nu provine dintr-o putere deosebit de mare a intuiţiei.* VIANU; (adv.) *grecii gîndeau în toate destul de corporal.* BL. [Din fr. *corporel,* lat. *corporalis*].

corporalitáte f. 1. însuşire de a avea un corp, de a fi corporal: *nu avem de a face cu o explicaţie care ar recurge la nişte factori abstracţi, lipsiţi de corporalitate.* BL.; 2. (rar; pl. **corporalităţi**) ceea ce are corp; obiect material: *sînt mai curînd nişte intrări grave în scenă decît nişte corporalităţi.* CĂL. [Din fr. *corporalité*].

corporatísm n. doctrină social-politică care preconiza înlocuirea sindicatelor cu corporaţiile. [Din fr. *corporatisme,* engl. *corporatism*].

corporatíst, ~şti, corporatistă, ~e a. care ţine de corporatism sau de ideologia lui, referitor la corporatism. // m. adept al corporatismului. [*Corporat*(*ism*) + *-ist;* cf. engl. *corporatist*].

corporatív, ~i, corporativă, ~e a. care ţine de corporaţii, referitor la corporaţii; bazat pe corporaţii. [Din lat. *corporativus,* fr. *corporatif,* engl. *corporative*].

corporáţie, corporaţii f. (în epoca feudală) organizaţie profesională de meseriaşi care apăra drepturile şi interesele membrilor ei; breaslă; (şi: (înv.) **corporaţiune**). [Din lat. *corporatio, -onis,* fr. *corporation*].

corporaţiúne f. v. corporaţie.

córpus, corpusuri n. colecţie de documente, inscripţii, legi etc. [Din lat. *corpus*].

corpúscul, corpusculi m. corp foarte mic; parte mică de materie: *Plato închipuia apa, focul, pămîntul, aerul, eterul, ca fiind alcătuite din corpuscule de forme geometrice regulate.* BL. [Din fr. *corpuscule,* lat. *corpusculum*].

corpusculár, ~i, corpusculară, ~e a. care ţine de corpusculi, referitor la corpusculi: *e lumina de natură ondulatorie sau de natură corpusculară ...?* BL. [Din fr. *corpusculaire*].

corrigénda f. erată. [Cuv. lat.].

corsáj, corsaje n. parte a rochiei care acoperă bustul: *e destul de şic îmbrăcată: un corsaj de mătăsică roşie, fustă de mătase neagră.* CAR. [Din fr. *corsage*].

corsár, corsari m. 1. pirat, hoţ de mare: *pogorî un al doilea tînăr, pîntecos şi masiv, o figură de corsar din mările Sudului.* VINEA; 2. (înv.) comandant al unei nave particulare înarmate, avînd permisiunea guvernului de a ataca vase inamice pe timp de război. [Din it. *corsaro,* fr. *corsaire*].

corsét, corsete n. centură elastică lată (şi întărită cu lame flexibile) folosită de femei pentru strîns talia: *ăsta e un nasture de la corsetul unei doamne.* GHEŢIE. [Din fr. *corset*].

corsetiér, ~i, corsetieră, ~e m., f. (rar) persoană care face sau vinde corsete. [Din fr. *corsetier, corsetière*].

corsicán, ~i, corsicană, ~e a. care ţine de insula Corsica sau de locuitorii ei, referitor la insula Corsica sau la locuitorii ei: *dialectul corsican al limbii italiene.* // m., f. persoană (originară) din insula Corsica; (adj.) *îl confunzi pesemne cu Spada, banditul corsican de care sînt pline gazetele.* VINEA. // m. pl. populaţie care trăieşte în Corsica. [*Corsica* n. pr. + *-an*].

córso n. stradă din centrul unui oraş care serveşte ca loc de plimbare. [Cuv. it.].

cort, córturi n. 1. adăpost portativ din pînză tare şi impermeabilă întinsă pe un schelet din lemn sau din metal: *răspîndindu-se în roiuri, întind corturile mari.* EM.; 2. locuinţă portativă a ţiganilor nomazi: *nu vor trăi sub cort în fum, nu-i vor cerşi copiii-n drum.* COŞB.; **a umbla cu cortul,** a hoinări, a nu avea locuinţă stabilă; **ca la uşa cortului, a)** ca la ţigani: *s-au certat ca la uşa cortului;* **b)** dans popular; melodia după care se execută acest dans: *am jucat fără voie ca la uşa cortului, la bătrîneţe.* AL. [Din gr. mod. *kórti*].

cortégiu, cortegii n. 1. şir de persoane care participă la o ceremonie: *cortegiul este închis şi deschis printr-un detaşament de jandarmi călări.* CĂL.; 2. (fig.) asociere, societate: *cuvîntul acesta stîrneşte un cortej de idei şi de sentimente.* IBR.; *bolile sînt cortegiul necumpătării;* (şi: (înv.) **cortej**). [Din it. *corteggio,* fr. *cortège*].

cortéj n. v. cortegiu.

cortél[1], corteluri n. (reg.) umbrelă: *păşeşte alene fiica unui mandarin, sub cortelul de crep galbin care-l pleacă despre soare.* AL. [*Cort* + *-el*].

cortél[2], corteluri n. (reg.) haină bărbătească de lînă, brodată, cu mîneci din postav alb; cordel. [Et. nec.].

cortés, cortesuri n. parlament în Spania şi în Portugalia. [Din sp. *cortes*].

C

córtex, cortexuri n. **1.** scoarţă a unui copac; **2.** coajă a unui fruct; **3.** înveliş al firului de păr cuprins între măduva centrală şi partea exterioară; **4.** (**cortex cerebral**) scoarţă cerebrală; **5.** partea periferică a unei glande: *cortex suprarenal.* [Din lat., fr. ***cortex***].

cortical, ~i, corticală, ~e a. **1.** care ţine de învelişul exterior al unui organ animal sau vegetal; **2.** (spec.) care ţine de scoarţa cerebrală. [Din fr. ***cortical***].

corticoíd, corticoizi m. (biol.) hormon secretat de glanda corticosuprarenală. [Din fr. ***corticoïde***].

corticosterón, corticosteroni m. hormon steroid prezent în cortexul suprarenal. [Din fr. ***corticostérone***].

corticosuprarenálă a. glandă corticosuprarenală, glandă endocrină pereche, indispensabilă vieţii, care secretă hormoni sterolici. [Cf. fr. ***cortico-surrénale***].

corticoterapíe, corticoterapii f. (med.) tratament cu cortizon. [Din fr. ***corticothérapie***].

corticotomíe, corticotomii f. (med.) incizie pe scoarţa cerebrală. [Din fr. ***corticotomie***].

cortínă, cortine f. **1.** ţesătură atîrnată pentru a acoperi sau a ascunde ceva; **2.** perdea de stofă, de catifea etc. care desparte scena de sala de spectacol (cu posibilitatea de a fi retrasă): *cortina, pe care se vede desenul alegoric al viitorului patriei ..., se lasă.* CAR.; (fig.) *de pe mintea mea începoşată se îndepărta încet o cortină.* GHEŢIE; **cortină de fier, a)** perdea de metal care desparte sala de spectacol de scenă, folosită în caz de incendiu, pentru a împiedica extinderea focului; **b)** (fig.) barieră de netrecut care separa statele comuniste europene de democraţiile occidentale. [Din it. ***cortina***].

cortizón n. hormon secretat de glanda suprarenală, care se poate prepara sintetic şi folosi în tratamentul insuficienţei suprarenale, reumatismului, astmului, infecţiilor etc. [Din fr. ***cortisone,*** germ. ***Kortison***].

cortorosí, cortorosesc vb. (reg.; refl.) a se descotorosi, a se scăpa de ceva sau de cineva: *se cortorosise de sărăcie.* ISP. [Din bulg. ***kurtulisam***].

cortuléţ, cortuleţe n. diminutiv al lui cort: *la mijloc de cortuleţe este-un cort mare rotat.* OD. [***Cort*** + *-ul* + *-eţ*].

corturár, corturari m. ţigan nomad (care locuieşte în cort). [***Cort*** + *-(ur)ar*].

corúmpe vb. v. **corupe.**

corúmpere f. v. **corupere.**

corúnă, corune f. (reg.) masa pietrelor morii. [Din sl. ***koruna*** „coroană"].

corupătór, ~i, corupătoáre a. şi m., f. (persoană) care corupe: *era nouă a guvernului liberal au fost inaugurată cu un mijloc ... mai subţire, însă cu mult mai corupător.* EM. [***Corupe*** + *-ător*].

corúpe, corup vb. **1.** (rar; tr.) a strica, a altera: *aceste miasme corup aerul;* **2.** (tr.) a perverti, a deforma: *Maiorescu îi învinuia că conrup naţionalitatea românească.* IBR.; *a corupe datinile;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) abate de la linia moralităţii, corectitudinii sau datoriei: *îi despoiă de averi ..., lipsindu-i de singurul mijloc cu care puteau ademeni şi corumpe pe norod.* NEGR.; (şi: (înv.) **corumpe, conrupe**). [Din lat. *corrumpere* (după *rupe*)].

corúpere, coruperi f. acţiunea de a (se) corupe şi rezultatul ei: *deşi ţin la desfiinţarea acestor greşeli, totuşi nu văd în existenţa lor deznaţionalizarea noastră şi corumperea poporului român.* EM.; (şi: (înv.) **corumpere**). [V. ***corupe***].

corúpt, ~ţi, coruptă, ~e a. **1.** stricat, deformat; **2.** depravat, desfrînat: *îi zugrăveşte ca oameni corupţi şi fără meserie, incapabili să aibă o meserie.* IBR. [V. ***corupe***].

coruptíbil, ~i, coruptibilă, ~e a. care poate fi corupt: *tot ce naţia are mai rău, mai coruptibil, mai mincinos ajunge în Parlament şi la putere.* EM. [Din fr. ***corruptible,*** lat. ***corruptibilis***].

coruptibilitáte f. însuşirea de a fi coruptibil; stare de corupţie: *dă mai multe garanţii contra coruptibilităţii.* EM.; *istoria şi procesele cosmice ar consista în această coruptibilitate şi restaurabilitate a unor similitudini divine.* BL. [Din fr. ***corruptibilité***].

coruptór, ~i, coruptoáre a. care produce corupţie, care corupe, corupător: *instituţiile noastre sînt în parte nedrepte, sînt coruptorii, sînt creaţiuni în mare parte a coteriei liberale.* EM. // m. (rar) persoană care corupe, care strică datinile, limba, gustul etc.; (şi: (înv.) **coruptoriu**). [Din lat. ***corruptor,*** fr. ***corrupteur***].

coruptóriu a. v. **coruptor.**

corúpţie, corupţii f. **1.** stare de abatere de la moralitate, de la cinste, de la datorie; (p. ext.) *n-au greşit sămănătoriştii cînd au văzut în noua şcoală decadentă o corupţie a oraşului.* CĂL.; **2.** desfrînare, depravare: *am văzut faţa ta pală de o bolnavă beţie, buza ta învineţită de-al corupţiei muşcat.* EM.; (şi: (înv.) **coruptiune**). [Din fr. ***corruption,*** lat. ***corruptio, -onis***].

coruptiúne f. v. **corupţie.**

coruscánt, ~ţi, coruscantă, ~e a. (rar) plin de măreţie, strălucitor: *poetul se extaziază de gloria eternă pe care o vede ca o existenţă coruscantă şi întraripată.* CĂL. [Din fr. ***coruscant***].

corvádă, corvezi f. **1.** muncă pe care o făceau soldaţii cu rîndul în cazarmă: *luna de cazarmă, cu alergăturile, corvezile şi truda lor, îşi spunea abia acum cuvîntul.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) muncă grea, chinuitoare: *habar nu aveam pe atunci de ce corvoadă mă apucasem.* GHEŢIE; **3.** muncă neplătită (şi silită); (şi: (înv.) **corvoadă**). [Cf. fr. ***corvée***].

corvétă, corvete f. (înv.) corabie de război mai mică decît fregata şi mai mare decît bricul: *plutind pe-a mării spume o sprintenă corvetă.* AL. [Din fr. ***corvette***].

corvíd, corvide n. (la pl.) familie de păsări omnivore de diferite mărimi (*Corvidae*); (şi la sg.) pasăre din această familie. [Din fr. ***corvidés***].

corvoádă f. v. **corvadă.**

cosăc[1], cosaci m. peşte de apă dulce din familia crapului, cu solzi mici, argintii (*Abramis ballerus*): *fierbe peştele sărat şi cosacul nespălat.* POP. [Din bulg. ***kosak***].

cosăc[2], cosaci m. (rar) cazac: *prin cizmele lui şi costumul extravagant aduce a cosac dur.* CĂL. [Din sp. ***cosaco,*** it. ***cosacco***].

cosáş, cosaşi m. **1.** bărbat care coseşte; cositor: *înfiorat de truda stearpă, un biet cosaş cu faţa suptă.* GOGA; *cosaş ce tai urzica arşiţelor prea mari.* VIERU; **2.** insectă din familia lăcustelor care scoate un sunet asemănător fişîitului coasei (*Tettigonia viridissima*): *cosaşul răguşit ... şi greierul de cîmp ... mai fîrîiau a arşiţă.* HOGAŞ. [***Coasă*** + *-aş*].

cósă, cose f. garnitură de tablă la capătul unui cablu. [Din fr. ***cose***].

cosácél, cosăcei m. diminutiv al lui cosac[1]: *se duse şi el să vază de-o găsi vrun cosăcel să-şi cumpere.* PANN. [***Cosac*** + *-el*].

cosecántă, cosecante f. (mat.) funcţie trigonometrică a unui unghi, egală cu secanta trigonometrică a unghiului complementar. [Din fr. ***cosécante***].

cosemnatár, ~i, cosemnatară, ~e m., f. persoană care semnează împreună cu alta (sau cu altele) un act, o lucrare etc. [***Co-*** + ***semnatar;*** cf. fr. ***cosignataire***].

cosí, cosesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a tăia (cu coasa) iarba, plantele de nutreţ, cerealele: *cînd mă sculai, îi zării pe tustrei cosind în fundul de la deal al poienii.* HOGAŞ; *grînele se cosesc către sfîrşitul lui iulie;* **2.** (fig.; tr. şi intr.) a distruge, a nimici: *cum vremea cu moartea cosesc fără-ncetare.* ALEX.; **3.** (refl.; despre cai) a se lovi în mers cu un picior de altul: *oamenii... aveau telegari care se coseau.* VOIC. [Din sl. ***kositi***].

cosicioáră, cosicioare f. (pop.) diminutiv al lui cosiţă: *dalb de obrăjel spăla, cosicioara-şi aşeza.* POP. [***Cosiţă*** + *-oară*].

cósie, cosii f. coada de lemn a coasei. [***Cosi*** + *-ie*].

cósinus, cosinusuri n. (mat.) funcţie trigonometrică a unui unghi, egală cu sinusul unghiului complementar. [Din fr. ***cosinus***].

cosinusoídă, cosinusoide f. reprezentare grafică a funcţiei trigonometrice cosinus. [Din fr. ***cosinusoïde***].

cosíre, cosiri f. **1.** acţiunea de a cosi şi rezultatul ei; **2.** (reg.) nutreţ, cositură (în special de ovăz tînăr). [V. ***cosi***].

cosít[1] n. **1.** acţiunea de a cosi; **2.** timpul în care se coseşte. [V. ***cosi***].

cosít[2], ~ţi, cosită, ~e a. **1.** care a fost tăiat cu coasa: *stăteau tolăniţi pe polog de iarbă cosită.* SAD.; **2.** de pe care a fost tăiată iarba cu coasa: *pe terenul cosit se poate merge uşor.* [V. ***cosi***].

cositoáre, cositori f. maşină de cosit. [***Cosi*** + *-toare*].

cositór[1], ~i, cositoáre a. care coseşte. // m. cosaş: *vro cincizeci de cositori, patruzeci adunători.* POP. [***Cosi*** + *-tor*].

cositór[2] n. metal alb, mai uşor decît plumbul şi foarte maleabil, care se foloseşte pentru realizarea unor aliaje; staniu: *cupa aceea de cositor era menită acestui cap dobitoc al meu.* SAD. [Din sl. ***kositerŭ***].

cositorí, cositoresc vb. (tr.) a acoperi cu un strat de cositor; a spoi: *se tocmi ţigăneşte un ceas pînă s-a înţeles să-i cositorească arămurile.* VOIC. [***Cositor*** + *-i*].

cositoríre, cositoriri f. acţiunea de a cositori şi rezultatul ei. [V. ***cositori***].

cositorít[1], cosituríturi n. faptul de a cositori. [V. ***cositori***].

cositorít[2], ~ţi, cositorită, ~e a. spoit, acoperit cu un strat de cositor[2]. [V. ***cositori***].

cositúră, cosituri *f.* **1.** iarbă cosită, nutreţ; **2.** recoltă de nutreţ; **3.** cîmp de pe care s-au cosit plantele de nutreţ: *nici prin crîng, nici prin livede, nici prin cositura verde.* POP. [***Cosi*** + *-tură*].

cosíţă, cosiţe f. **1.** păr lung la femei împletit în una sau două cozi: *cu cosiţe aurite şi cu feţe înflorite.* AL.; **a împleti cosiţă albă,** a rămînea fată bătrînă; **2.** coadă, împletitură de păr: *avea şi un păr foarte bogat, ... pe care-l împletea în cosiţe groase.* SAD.; **3.** plantă erbacee cu flori mici albe-albăstrui (*Vicia hirsuta*). [Din bulg. ***kosica***].

cosiţái, cosiţei m. plantă erbacee cu frunze mici, lunguieţe şi dinţate şi cu flori albe (*Sium latifolium*). [***Cosiţă*** + *-el*].

cosmétic, ~ci, cosmetică, ~ce a. **1.** care serveşte la îngrijirea feţei şi a părului; **2.** care ţine de arta îngrijirii pielii (feţei), referitor la această artă: *laborator cosmetic.* // n. (pl. **cosmetice** şi (rar) **cosmeticuri**) cremă sau loţiune care serveşte la îngrijirea feţei sau a părului: *se ungea cu pomezi şi cu cosmeticuri.* SAD. // f. **1.** arta de a îngriji în mod igienic tenul (şi pielea); **2.** ramură a industriei chimico-farmaceutice care se ocupă cu prepararea produselor pentru îngrijirea pielii şi a părului. [Din fr. ***cosmétique,*** germ. ***kosmetisch, Kosmetikum, Kosmetik***].

cosmeticián, ~eni, cosmeticiană, ~ene m., f. persoană care se îndeletniceşte cu cosmetica. [***Cosmetic*** + *-ian*].

cosmetologíe f. ştiinţă care se ocupă cu înfrumuseţarea corpului. [Din fr. *cosmétologie*].

cosmiatríe f. disciplină medicală care se ocupă cu înlăturarea defectelor fizice. [Din fr. *cosmiatrie*].

cósmic, ~ci, cosmică, ~ce a. care ţine de cosmos, referitor la cosmos: *conştiinţa populară folclorică de pretutindeni şi de totdeauna e îmbibată de mituri cosmice.* BL.; *fenomen cosmic;* (subst. n.) *citează două poeme ... de inspiraţie veche pe motivul deşertăciunii, cu oarecare percepţie a cosmicului.* CĂL. [Din fr. *cosmique,* lat. *cosmicus,* germ. *kosmisch*].

cosmo- element de compunere cu semnificaţia „(referitor la) cosmos". [Din fr. *cosmo-*].

cosmobiológ, cosmobiologi m. specialist în cosmobiologie. [Din germ. *Kosmobiologe*].

cosmobiologíe f. disciplină biologică care cercetează problemele şi posibilităţile vieţii în cosmos. [Din fr. *cosmobiologie*].

cosmocentrísm n. concepţie, idee despre centrul universului: *cosmocentrismul satului nu trebuie înţeles ca o grotescă trăsătură de megalomanie colectivă.* BL. [*Cosmo-* + *centrism*].

cosmochimíe f. ramură a chimiei care studiază elementele şi combinaţiile chimice din cosmos. [Din fr. *cosmochimie*].

cosmocraţíe f. (în concepţia anticilor) monarhie universală. [Din fr. *cosmocratie*].

cosmodróm, cosmodromuri n. teren amenajat pentru lansarea sateliţilor artificiali şi a navelor cosmice. [Din fr. *cosmodrome*].

cosmogenéză f. origine, geneză a cosmosului, a corpurilor cereşti: *metafora imediată ... nu mai poate satisface exigenţele teoretice ale timpului cît priveşte problematica cosmogenezei.* BL. [*Cosmo(s)* + *geneză*].

cosmogénic, ~ci, cosmogenică, ~ce a. care ţine de cosmogenie, referitor la cosmogenie. [Din fr. *cosmogénique*].

cosmogeníe f. teorie referitoare la originea universului. [Din fr. *cosmogénie*].

cosmogónic, ~ci, cosmogonică, ~ce a. care ţine de cosmogonie, referitor la cosmogonie: *teoria cosmogonică se adresează mai întîi imaginaţiei şi apoi ideii.* IBR.; *poezia propriu-zisă e făcută din mituri cosmogonice.* CĂL. [Din fr. *cosmogonique,* germ. *kosmogonisch*].

cosmogoníe, cosmogonii f. **1.** ramură a astronomiei care studiază formarea şi evoluţia corpurilor cereşti: *spiritul analogic se dezlănţuie în cosmogoniile mitice şi arhaice.* BL.; **2.** lucrare, tratat din acest domeniu: *zburau ca nişte păsări greoaie ... tratate de gnoseologie, biblii, cosmogonii, cărţi de teozofie.* GHEŢIE. [Din fr. *cosmogonie,* germ. *Kosmogonie*].

cosmográf, cosmografi m. specialist în cosmografie. [Din fr. *cosmographe,* germ. *Kosmograph*].

cosmográfic, ~ci, cosmografică, ~ce a. care ţine de cosmografie, referitor la cosmografie. [Din fr. *cosmographique,* germ. *kosmographisch*].

cosmografíe f. **1.** ramură a astronomiei care se ocupă cu descrierea corpurilor şi fenomenelor cereşti: *cosmografia homerică va simplifica imaginea babiloniană.* BL.; 2. manual, tratat sau disciplină de învăţămînt care tratează problemele acestei ramuri a astronomiei: *profesorul cel nou, care ne propunea Cosmografia, era un abil pedagog.* GAL. [Din fr. *cosmographie,* germ. *Kosmographie*].

cosmoíd, cosmoíde n. construcţie (teoretică) similară universului, cosmosului: *o creaţie de cultură (de exemplu, o operă de artă) este în sine şi pentru sine un cosmoid.* BL. [De la *cosmos*].

cosmoidál, ~i, cosmoidală, ~e a. care are forma, aspectul unui cosmoid: *se explică complexitatea cosmoidală a unui stil.* BL. [*Cosmoid* + *-al*].

cosmológ, cosmologi m. specialist în cosmologie. [Din fr. *cosmologue*].

cosmológic, ~ci, cosmologică, ~ce a. care ţine de cosmologie, referitor la cosmologie: *în acea epocă un gînditor român nu-şi putea pune probleme cosmologice sau ontologice.* CĂL. [Din fr. *cosmologique*].

cosmologíe f. ştiinţă care studiază legile generale ale universului: *cea mai închegată cosmologie era cea babiloniană.* BL. [Din fr. *cosmologie,* germ. *Kosmologie*].

cosmonaút, cosmonauţi m. astronaut. [Din fr. *cosmonaute,* engl. *cosmonaut*].

cosmonaútic, ~ci, cosmonautică, ~ce a. care ţine de cosmonautică, referitor la cosmonautică. [Din fr. *cosmonautique,* germ. *kosmonautisch*].

cosmonaútică f. astronautică. [Din fr. *cosmonautique,* germ. *Kosmonautik*].

cosmonávă, cosmonave f. navă cosmică. [Din fr. *cosmonef*].

cosmopée, cosmopei f. (rar) concepţie despre univers redată printr-o operă artistică: *cum vom pune, de exemplu, în comparaţie eficienta cosmopeei „Faust" a lui Goethe cu eficienţa unei operete de Lehar?* BL. [De la *cosmos* (după *epopee, melopee*)].

cosmopolít, ~ţi, cosmopolită, ~e a. **1.** care ţine de cosmopolitism, referitor la cosmopolitism: *idee cosmopolită;* **2.** care manifestă cosmopolitism: *tînăr cosmopolit;* **3.** care ţine de mai multe culturi; universal: *adăugăm la aceştia şi pe cosmopolitul D. Cantemir.* IBR.; **4.** în care trăiesc mai multe naţionalităţi: *sînt regiuni cosmopolite care produc genii, dar nu au literatură.* CĂL.; *oraş cosmopolit.* [Din fr. *cosmopolite*].

cosmopolitísm n. **1.** atitudine de a se considera participant la bucuriile şi durerile întregii omeniri (iar nu la cele ale unui grup etnic); **2.** lipsă de patriotism prin dispreţ faţă de valorile naţionale şi de admiraţie nemăsurată pentru tot ceea ce este străin: *au fost uneori învinuiţi chiar de cosmopolitism, pe nedrept, bineînţeles.* IBR. [Din fr. *cosmopolitisme*].

cósmos, (rar) **cosmosuri** n. univers, lume considerată ca un tot organizat: *şi-n loc de frunze, pe meleaguri din cosmos curg foşniri de steaguri.* VIERU; (p.ext.) *cosmosul stilistic este scopul pentru care există societatea.* BL. [Din gr. *kósmos,* germ. *Kosmos,* fr. *cosmos*].

cosmótic, ~ci, cosmotică, ~ce a. (rar) organizat ca un cosmos: *inconştientul are caracter „cosmotic" nu „haotic".* BL. [De la *cosmos* (după modelul *haos – haotic*)].

cosór, cosoare n. **1.** cuţit scurt cu vîrful îndoit întrebuinţat la curăţatul viei şi al altor plante: *coana Petruţa, cu cosorul în mînă, se afla în grădină şi tundea trandafirii.* VINEA; **2.** plantă erbacee acvatică, cu tulpina lungă şi subţire (*Ceratophyllum demersum*) [Din sl. *kosorĭ*].

cosorî, cosorăsc vb. (reg.; tr.) **1.** a tăia viţa de vie cu cosorul; **2.** (fig.) a ironiza, a spune vorbe supărătoare cuiva. [De la *cosor*].

cosoroábă, cosoroabe f. (reg.) fiecare dintre bîrnele aşezate orizontal deasupra pereţilor casei pentru a susţine căpriorii: *ista-i bun de amînare, ... cela de costoroabe.* C.R.; *cele opt cosoroabe alcătuiesc streşina casei;* (şi: **costoroabă**). [Din magh. *koszorĭ*].

cospónsor, cosponsori m. persoană (fizică sau juridică) care susţine financiar împreună cu alta o acţiune, o activitate. [*Co-* + *sponsor*].

cost, costuri n. cheltuială făcută pentru producerea sau cumpărarea unui bun, pentru efectuarea unei lucrări etc.: *costul drumului.* [De la *costa*].

costă, pers. 3 **cóstă** vb. **1.** (intr.) a avea o valoare în bani, un preţ: *vinul costă scump;* **2.** (intr. şi tr.) a se obţine, a se realiza cu preţul ...: *această lucrare m-a costat mult timp.* [Din it. *costare*].

costăl, ~i, costală, ~e a. (anat.) care ţine de coaste. [Din fr. *costal*].

costalgíe, costalgii f. durere intercostală. [Din fr. *costalgie*].

costăndă, costande f. (rar) veche monedă de mică valoare. [Din gr. mod. *kostandináto*].

costaricán, ~i, costaricană, ~e a. care aparţine statului Costa Rica sau populaţiei lui, referitor la acest stat sau la populaţia acestuia. // m., f. persoană (originară) din Costa Rica. [*Costa Rica* n. pr. + *-an*].

costătór, ~i, costătoare a. (înv.) costisitor: *luau un sfîrşit mai răpede, şi, de nu mai puţin costător, totuşi mai puţin primejdios.* OD. [*Costa* + *-ător*].

costelív, ~i, costelivă, ~e a. **1.** slab, uscat (de i se văd coastele): *îşi tot potriveşte fluturele de mătasă neagră de la gîtul lui costeliv.* VINEA; *un bătrîn mic şi costeliv;* **2.** (fig.) arid, sec, sărac: *o carte plăcută, în care formulele costelive ale mecanicii ... sînt mai peste tot locul foarte binişor furişate.* OD. [Din bulg. *kosteliv*].

costelivitáte f. (rar) faptul de a fi costeliv, foarte slab; (p.ext.) supleţe: *omul de lume care a învăţat să preţuiască zvelteţea cailor de rasă şi costelivitatea ogarilor.* CĂL. [*Costeliv* + *-itate*].

costiér, ~i, costieră, ~e a. de coastă, în legătură cu ţărmul mării: *navă costieră.* [Din fr. *costiére*].

costisí, pers. 3 **costiseşte** vb. (înv.; intr. şi tr.) a costa: *nu m-ar fi costisit atîta.* CAR. [*Costa* + *-isi*].

costisitór, ~i, costisitoáre a. care costă mult; scump: *a oferi o bijuterie costisitoare unei persoane abia cunoscute.* GHEŢIE; (p. ext.) *au gusturi foarte multe şi foarte costisitoare, contractate la Paris.* IBR. [*Costisi* + *-tor*].

costíş, ~i, costişă, ~e a. (şi adv.) pieziş, oblic, înclinat: *pe costişe maluri.* BOL. [*Coastă* + *-iş*].

costíşă, costişe f. coastă de deal; povîrniş, pantă: *pe drumul de costişă ce duce la Vaslui.* AL. [*Coastă* + *-işă*].

costişoáră, costişoare f. (pop.) diminutiv al lui coastă: *zidul se suia şi o cuprindea ... pîn' la costişoară.* POP. [*Coastă* + *-işoară*].

costíţă, costiţe f. **1.** diminutiv al lui coastă; **2.** bucată din coasta unui animal, cu carne pe ea, folosită ca aliment (după afumare): *vom face plachie cu costiţe de porc, de cele afumate.* CR.; **3.** povîrniş, pantă de deal: *foaie verde din costiţă, ridică-te negurită.* POP. [*Coastă* + *-iţă*].

costobóci m. pl. populaţie dacică din nord-estul Daciei (menţionată în secolele I-II d.Hr.). [Din lat. *costoboci*].

costoroábă f. v. cosoroabă.

costotóm, costotoame n. instrument chirurgical pentru tăierea coastelor. [Din fr. *costotome*].

cóstrăş, costrăşi m. (reg.) biban (*Perca fluviatilis*): *am cumpănit în palme cel mai mare costrăş ce-mi fusese dat a vedea.* SAD.; (şi: **costruş**). [Din sl. *kostreš*].

costréi, costrei m. plantă erbacee din familia gramineelor, cu rizom tîrîtor şi cu flori purpurii (*Echinochloa crusgalli*); **costrei mare,** plantă erbacee din familia gramineelor, cu flori purpurii (*Sorglum halepense*). [Cf. bulg. *koštrjava*].

costrúş m. v. costrăş.

costruşá, costruşez vb. (reg.; tr.) a însemna caii tineri la coadă şi la coamă. [De la *costruş*].

costúm, costume n. **1.** îmbrăcăminte compusă din haină şi pantaloni (pentru bărbaţi) sau din jachetă şi fustă (pentru femei): *izbuteşte odată chiar să iasă din casă în costum bărbătesc.* CĂL.; **(în) costumul lui Adam,** (în) pielea goală; **2.** fel de îmbrăcăminte pentru anumite ocazii: *bănuiesc că sub rochie nu ai decît costumul de baie.* GHEŢIE; **3.** îmbrăcăminte caracteristică unui popor, unei regiuni, unei epoci. [Din fr. *costume*, germ. *Kostüm*].

costumá, costumez vb. (refl. şi tr.) a (se) îmbrăca cu un costum (special): *Flutureasca s-a costumat în înger.* CĂL. [Din fr. *costumer*].

costumăr, ~i, costumară, ~e a. (rar) privitor la costum: *arheologie costumară.* [*Costum* + *-ar*].

costumáre, costumări f. acţiunea de a (se) costuma şi rezultatul ei: *Asachi se complace în costumarea fetei, dîndu-i, fireşte, hainele potrivite mediilor rurale.* CĂL. [V. *costuma*].

costumát, ~ţi, costumată, ~e a. **1.** îmbrăcat cu un costum special (de bal, de carnaval etc.): *Maiorescu, costumat arnăuţeşte şi purtînd ochelari pe nas.* AL.; **2.** care cuprinde oameni astfel îmbrăcaţi: *ochiul oboseşte de atîtea viziuni celeste şi cade mai odihnit pe mici scene costumate.* CĂL. [V. *costuma*].

costumáţie, costumaţii f. îmbrăcăminte specială pentru o piesă de teatru, pentru carnaval etc.; fel de a se îmbrăca în acest scop: *tabloul e al unui colorist îndrăzneţ, amestecător de costumaţii pitoreşti, de sînge şi lividităţi.* CĂL. [*Costuma* + *-aţie*].

costumbrísm n. curent, manifestat în cultura spaniolă, care urmărea redarea scenelor de viaţă şi a moravurilor. [Din sp. *costumbrismo*].

costumbríst, costumbrişti m. autor de romane de moravuri. [Din sp. *costumbrista*].

costumiér, ~i, costumieră, ~e m., f. **1.** (rar) persoană care confecţionează sau vinde costume; **2.** persoană care are în păstrare costumele actorilor la teatru. [Din fr. *costumier*].

coş[1], coşuri n. **1.** obiect făcut din nuiele, papură etc. care serveşte la transportarea sau la depozitarea unor lucruri: *ai grijă de coşurile noastre cu mere.* SAD.; **2.** conţinutul unui astfel de obiect: *un coş de pere;* **3.** (spec.) recipient special sau cutie în care se aruncă hîrtii lipsite de valoare, diferite resturi etc.: *am aruncat florile într-un coş şi am renunţat la dejun.* GHEŢIE; **a arunca** (sau **a da**) **la coş,** a înlătura, a lepăda, ca fiind fără valoare; **4. (coşul pieptului)** torace: *aşteptăm cu neastîmpăr, fiind rupţi în coş de foame şi de sete.* CR.; *un iureş sălbatic îl lovise cu spămîntătorul lui catapult de vîntoasă peste coşul pieptului.* VOIC.; **5.** unealtă de pescuit făcută dintr-o împletitură de nuiele de formă ovală sau cilindrică: *aşeza omul în nişte bălţi ca acestea ba nişte ... coşuri, ba nişte coteţe.* SAD.; **6.** (reg.) împletitură de nuiele în formă de ladă, care se fixează la car pentru a transporta lucruri mărunte; **7.** acoperămînt mobil la trăsură: *o birjă, cu coşul ridicat şi cu burduful tras, se opreşte.* CAR.; **8.** parte a morii (de forma unei lăzi) în care se toarnă grăunţele: *turna deasupra-n coş grîu mărunţel de cel roş.* POP.; **9.** canal îngust, prelungit pînă pe acoperişul casei, prin care iese fumul: *două scînteioare se strecură pe coş şi picară în grădină.* ISP.; **10.** cerc metalic fixat perpendicular pe un panou şi prevăzut cu o plasă, prin care trebuie să treacă mingea pentru a înregistra un punct la jocul de baschet; **11.** punct marcat prin trecerea mingii, de către un jucător din echipa adversă, prin acest cerc. [Din sl. *koši*].

coş[2], coşuri n. mică bubă purulentă care se formează uneori pe faţă sau pe corp. [Lat. *cossus* (sg. după pl. *cosi*)].

coşár[1], coşari m. persoană care curăţă coşurile şi sobele. [*Coş[1]* + *-ar*].

coşăr[2], coşare n. **1.** îngrădătură din nuiele pentru adăpostirea vacilor, oilor etc.: *au pohtit într-o coşare smerită ca să se nască.* ANTIM; **2.** construcţie cu pereţii din împletitură de nuiele în care se păstrează porumbul: *se gîndea la ... ţăranii spînzuraţi cu capul în jos şi afumaţi în coşare ca să plătească dările.* CĂL.; (şi: (reg.) **coşer, coşare**). [Din bulg., sb. *košara*].

coşárcă, coşárci f. (reg.) coş mare de nuiele împletite. [*Coşar[2]* + *-că*].

coşáre f. v. coşar[2].

coşaveráj, coşaveraje n. raport între punctele marcate şi cele primite la jocul de baschet. [De la *coş[1]* (după *golaveraj*)].

coşcánă, coşcane f. **1.** rădădină şi parte de tulpină rămasă la suprafaţa apei, după ce s-a tăiat sau s-a ars stuful; **2.** suprafaţă acoperită cu astfel de rădăcini şi părţi de tulpină: *se îndeletnicise o vreme cu straiele mele, întinzîndu-le la o parte, pe coşcană.* SAD. [Et. nec.; cf. *coşcov*].

coşcăí, cóşcăi vb. (reg.; intr.) a face zgomot (umblînd, căutînd) de mică intensitate, dar supărător: *şoarecele coşcăie în dulap; nu mai coşcăi atîta!* [Onomat.].

coşcălálă, coşcăleli f. zgomot de mică intensitate produs de hîrtii sau de lucruri mărunte răscolite: *se aude coşcăiala unui şoarece.* [*Coşcăi* + *-eală*].

coşclúg, coşciuge n. **1.** (reg.) coşniţă de papură cu patru colţuri: *coşciugu cu păpuşi.* AL.; **2.** sicriu: *s-a atins de coşciug şi numai atîta zise.* ANTIM. [Din sl. *kovŭčegŭ* (după *coş*)].

coşcodán, coşcodani m. **1.** maimuţă cu coada foarte lungă (*Cercopithecus*); **2.** (fig.) om urît: *se împodobeşte coşcodanul.* AL. [Din ucr. *kočkodan*].

coşcogeá a. (fam.) (foarte) mare: *coşcogea om! coşcogea urechi!* ISP. [Din turc. *koskoca* „enorm, colosal"].

coşcogeámite a. (fam.) (foarte) mare: *din coşcogeamite om te-ai făcut cosac.* ISP.; (şi. (reg.) **coşcogeme**). [Din bulg. *koškogamiti*].

coşcogéme a. v. coşcogeamite.

cóşcov, ~i, coşcovă, ~e a. (reg.) cojit, scorojit: *pe cuptiorul uns cu humă şi pe coşcovii păreţi zugrăvit-au c-un cărbune copilaşul cel isteţ.* EM. // f. **1.** loc gol (în malul apei, pe sub rădăcini) unde se ascund peştii şi racii: *racii îi prind cu mîna pe subt coşcove.* SAD.; **2.** nămol amestecat cu bucăţi vegetale, care formează uneori mici insule plutitoare pe suprafaţa apelor: *cîteva bucăţi de coşcovă, grămădite pe malul umed, ardeau încet.* SAD. [Cf. rus. *kočkovaty*].

coşcoveálă, coşcoveli f. parte cojită dintr-un perete; coşcovitură. [*Coşcovi* + *-eală*].

coşcoví, pers. 3 **coşcoveşte** vb. (refl.; despre tencuiala sau varul de pe pereţi) a se coji, a se scoroji. [De la *coşcov*].

coşcovít, ~ţi, coşcovită, ~e a. (despre pereţi sau tencuială) cojit, scorojit. [V. *coşcovi*].

coşcovitúră, coşcoviturí f. coşcoveală: *pe subt coşcoviturile de pe păreţi atîtea legiuni de ploşniţi autohtone trebuia să fi mişuit!* HOGAŞ. [*Coşcovi* + *-tură*].

coşenílă, coşenile f. insectă originară din Mexic din care se extrage cîrmîzul (*Coccus cacti*). [Din fr. *cochenille*].

coşér n. v. coşar[2].

coşí, coşesc vb. (reg.) **1.** (refl.) a se umfla: *pieptul lui se coşeşte;* **2.** (tr.) a burdui: *de-ţi vine cîteodată să-i coşeşti în bătaie.* CR.; **3.** (tr.) a face să aibă coşuri[2]: *ne-au coşit ţînţarii.* CR. [De la *coş[2]*].

coşmágă, coşmági f. (reg.) baracă, colibă de scînduri: *în molozurile gării, o coşmagă strîmbă de scînduri.* SAD. [Et. nec.].

coşmár, coşmaruri şi **coşmare** n. **1.** vis cu reprezentări îngrozitoare şi cu senzaţii de apăsare şi de înăbuşire: *două săptămîni de delir şi coşmare, n-am ştiut nici cine sînt.* GHEŢIE; **2.** (fig.) grijă apăsătoare, obsedantă: *se cufundă într-un coşmar de gînduri şi simţăminte din care nu mai înţelegea nimic.* AG. [Din fr. *cauchemar*].

coşmarésc, ~şti, coşmarească, ~şti a. (livr.) de coşmar. [Din fr. *cauchemaresque*].

coşmelíe, coşmelii f. bordei, casă veche, dărăpănată. [Et. nec.].

cóşniţă, coşniţe f. **1.** coş mic pentru tîrguieli: *eu întorceam capul de la coşniţă, dar jimbla şi salamul miroseau.* DELAVR.; **bani de** (sau **pentru**) **coşniţă,** sumă destinată cheltuielilor zilnice pentru alimente; **2.** stup făcut din papură, nuiele, paie etc: *îngrijea o stupină de vreo cincizeci de coşniţe şi buduroaie.* SAD. [Din sl. *košinica*].

coşolínă f. (reg.) fin cosit (de proastă calitate): *zvîrle nişte coşolină în căruţă.* CR. [Din ucr. *košelyna*].

coşteréaţă, coşterete f. (reg.) **1.** coteţ pentru găini; **2.** cocină de porci. [Cf. rus. *kušca*, ucr. *kuca*].

coşuléţ, coşuleţe n. diminutiv al lui coş[1]: *făcu un coşuleţ, cum putu, din nuiele de richită.* ISP. [*Coş[1]* + *-uleţ*].

cot, coate n. **1.** (anat.) articulaţie dintre braţ şi antebraţ, parte exterioară a acestei articulaţii: *m-am ridicat într-un cot şi am privit-o.* GHEŢIE; **(legat) cot la cot,** (legat) strîns, ţeapăn; **a-şi da coate** (sau **cu cotul**), a-şi face semne (cu cotul): *elevii clasei îşi dădeau coate şi chicoteau.* SAD.; **a da din coate, a)** a-şi face loc împingînd pe alţii, **b)** (fig.) a lupta (fără scrupule) pentru a obţine ceva; a-i **arăta cuiva cotul,** a-şi bate joc de cineva (refuzîndu-l); (m.) **coate-goale,** om sărac; vagabond: *să mă pui în public cu un coate-goale nu vine bine.* CAR.; **2.** parte a mînecii care acoperă articulaţia braţului cu antebraţul: *iar colo bătrînul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate, într-un calcul fără capăt, tot socoate şi socoate.* EM. // m. (pl. **coţi**) **1.** veche unitate de măsură pentru lungime egală cu aproximativ 60 cm: *avea nişte mustăţi de un cot şi un glas de răsuna mahalaua.* AL.; **a scoate limba de-un cot,** a face efort foarte mare; **2.** vergea (de lemn sau de metal) pentru măsurat lungimi: *l-am văzut umblînd prin tîrg, cu cotul subsuoară.* CR. // n. (pl. **coturi**) **1.** (înv.) măsură pentru volume folosită în determinarea capacităţii butoaielor, buţilor etc.; **2.** loc unde un rîu, un drum, o vale etc. îşi schimbă brusc direcţia; cotitură: *a trecut de cotul dealului, la cîmp deschis.* CAR.; *la cotul Prutului.* POP.; **3.** tub curbat în forma unui arc de cerc, care face legătura între conducte cu direcţii diferite; **4.** (reg.) colţ, unghi, ungher. [Lat. *cubitus*].

cotă, cotez vb. **1.** (intr.) a avea o anumită valoare, un anumit curs; **2.** (tr.) a aprecia, a preţui, a considera. [Din fr. *coter*].

cotáj, cotaje n. (rar) casă mică în stil rustic: *casa ... era un mic cotaj, cu solul de cărămidă aparentă şi cu un pridvor de lemn.* CĂL. [Din fr., engl. *cottage*].

cotangéntă, cotangente f. funcţie trigonometrică a unui unghi, egală cu tangenta trigonometrică a unghiului complementar. [Din fr. *cotangente*].

cotár, cotari m. **1.** persoană care măsoară dimensiunile butoaielor pentru a le calcula capacitatea; **2.** (înv.) slujbaş care supraveghea măsurătoarea cu cotul a mărfii vîndute. [*Cot* + *-ar*].

cotáre, cotări f. acţiunea de a cota şi rezultatul ei. [V. *cota*].

cotârlă, cotarle f. cîine slab şi leneş; javră: *să nu-şi prăpădească vremea cu cotarla.* SAD. [Et. nec.].

cotáş, cotaşi m. (reg.) persoană care a primit cota-parte (în virtutea unei moşteniri) dintr-un patrimoniu. [*Cotă* + *-aş*].

cotát, ~ţi, cotată, ~e a. apreciat, valorat (la bursă). [V. *cota*].

cótă, cote f. **1. (cotă-parte)** parte care revine cuiva dintr-o cheltuială publică sau care se cuvine cuiva în urma unei împărţeli: *cotă mobiliară;* **2.** indice al cursului efectelor publice: *cota bursei;* **3.** indicaţie în litere sau în cifre în legătură cu locul unei cărţi sau unui document într-o bibliotecă, într-un inventar etc.: *cartea cerută avea cota II 38453.* GHEŢIE; **4.** altitudine a unui punct din teren faţă de o suprafaţă de referinţă; **5.** (concr.) loc pe teren corespunzător unei altitudini marcate pe hartă. [Din fr. *cote*].

cotări, cotăresc vb. (tr.) a măsura cu cotul dimensiunile unui butoi pentru a afla capacitatea. [*Cot* + *-ări*].

cotărít, cotărituri n. **1.** faptul de a cotări; **2.** (înv.) dare plătită de negustorii care vindeau marfa cu cotul. [V. *cotări*].

cotăriţă, cotăriţe f. (reg.) coş de nuiele: *mă mîna mama la vie, cu cotăriţa pe mînă.* POP. [Din sb. *kotarica*].

cótcă, cotci f. (reg.) ghem. [Din sl. *kotka* „pisică"].

cotcodác interj. cuvînt care imită sunetul scos de găini: *se întoarce acasă la babă şi începe de pe la poartă; „cot, cot, cotcodac"!* CR. [Onomat.].

cotcodăceálă, cotcodăceli f. faptul de a cotcodăci. [*Cotcodăci* + *-eală*].

cotcodăcí, cotcodăcesc vb. **1.** (intr.; despre găini) a scoate sunete caracteristice speciei: *după vrun ceas de şedere, sare de pe cuibariu, cotcodăcind.* CR.; *umblam, zice unul, că de multă vreme o auzisem cotcodăcind prin smidă.* MAT.; **2.** (fig.; intr. şi tr.) a trăncăni, a pălăvrăgi: *făcea parte dintre oamenii care cotcodăceau în jurul fiecărui amănunt.* VINEA; (şi: **codcodăci**). [De la *cotcodac*].

cotcodăcíre, cotcodăciri f. acţiunea de a cotcodăci. [V. *cotcodăci*].

cotcodăcít, cotcodăcituri n. faptul de a cotcodăci. [V. *cotcodăci*].

coteciór, cotecioare n. diminutiv al lui coteţ; coteţ mic: *doi pui... se ascunseseră într-un cotecior.* AG. [*Coteţ* + *-ior*].

cotéi, cotei m. **1.** cîine de talie mică cu picioarele scurte: *tot avutul din bordei, mi-e, pe vatră, un cotei.* POP.; **a umbla ca un cotei,** a umbla fără rost; **departe coteiul de iepure,** este diferenţă între două lucruri (avute în vedere); **2.** (fig.) persoană slugarnică (şi arivistă). [Din sl. *koteli*].

cotéică, coteici f. cataea mică. [*Cotei* + *-că*].

coteií vb. v. **cotili.**

coteneáţă, coteneţe f. (pop.) coteţ: *am plecat să dau cu plasa colea-n acea coteneaţă, să văz, n-oi vîna vreo raţă?* PANN. [*Cot*(*eţ*) + *-eneaţă*].

coteríe, coterii f. grup de persoane care urmăresc scopuri ascunse şi care urzesc intrigi: *eu nu mi-am făcut din guvernare un ideal strîmt şi tiranic, pe care să-l impun în profitul vreunei secte sau vreunei coterii.* GHICA. [Din fr. *coterie*].

cotéţ, coteţe şi (rar) **coteţuri** n. **1.** adăpost pentru păsări, porel sau cîini făcut din scînduri, zid etc.: *coteţe pentru porci.* CR.; **a pune la coteţ,** a pune la îngrăşat: *te-a pune la coteţ, într-un hambar cu posmagi.* CR.; **2.** îngrăditură rotundă servind drept capcană pentru peşti: *aşeza omul în nişte bălţi ca acestea ba nişte ... coşuri, ba nişte coteţe.* SAD.; **3.** grătar de nuiele în care se bate porumbul. [Din sl. *kotĭci*].

cotí, cotesc vb. **1.** (intr.) a cîrmi, a face o cotitură: *unde coteşte valea şi drumul, acolo sînt vărăriile.* SL.; *a coti la dreapta, la stînga;* **2.** (intr. şi refl.) a-şi schimba direcţia, a face un cot: *ar fi fost normal să aleagă strada Sarmaţiei şi să cotească apoi.* GHEŢIE; *unde Oltul se coteşte, stai, bade, şi hodineşte.* POP.; **3.** (tr.) a măsura cu cotul un vas sau un material; (refl. pas.) *învăţa pe amatori că s-ar coti mai practic şi exact butoaiele reducîndu-le doagele la orizont.* EM.; **4.** (tr.) a atinge, a lovi cu cotul (pentru a-şi face loc): *făcîndu-mi loc printre dame ..., cotind uniforme în dreapta şi în stînga.* NEGR.; **5.** (refl.) a-şi da coate, a-şi face semn (reciproc) cu cotul. [*Cot* + *-i*].

cotidál, ~i, cotidală, ~e a. (geogr.) **linie cotidală,** curbă care uneşte punctele de pe suprafaţa mărilor şi oceanelor în care mareele au loc la aceeaşi oră. [Din engl. *cotidal*].

cotidián, ~eni, cotidiană, ~ene a. de fiecare zi; zilnic: *procedeul intervine chiar şi în cele mai simple relaţii cotidiene ale noastre cu semenii şi cu mediul înconjurător.* BL. // n. (pl. şi **cotidiane**) publicaţie care apare în fiecare zi: *de curînd, un cotidian ne-a arătat pînă unde poate merge acest spirit de sfeştanie.* R.L.; *a intrat în redacţia unui cotidian local.* [Din fr. *quotidien,* lat. *quotidianus*].

cotigăr[1], cotigare n. căruţă joasă şi lungă pentru poveri: *trec cotigare cu saci de făină şi plouă mai tare.* BAC.; (şi: (reg.) **cotiugar**). [*Cotigă* + *car*].

cotigăr[2], cotigari m. persoană care are o cotigă sau transportă cu cotiga: *izbeşte acea ciudată lume aproape ţărănească, alcătuită din cotiugari, morari, hamali, birjari.* CĂL. (şi: (reg.) **cotiugar**). [*Cotigă* + *-ar*].

cotígă, cotigi f. **1.** cărucior pe două roţi pentru transportarea încărcăturilor uşoare: *opintea boii mereu opintea şi sufla greu, şi cotiga scîrţîia.* POP.; **2.** unealtă pe două roţi pe care se aşează grindeiul plugului la arat; **3.** (rar) car de luptă: *dîrzia cai buiestri înteţeşte, pe lîngă cotigă mergînd saltă.* B.-DEL.; (şi: (reg.) **cotiugă**). [Din ucr. *kotyha*].

cotigí, cotigesc vb. (intr.) a schimba direcţia; a coti: *nu întru în casă, ci cotigesc în stînga.* CR.; **a nu mai avea încotro cotigi,** a se afla într-o situaţie fără ieşire, a nu mai avea încotro: *trebuie să stea faţă, n-are încotro cotigi.* NEGR. [De la *cotigă*].

cotíi, cotili m. cavitate osoasă în care se articulează un os. [Din fr. *cotyle*].

cotiledón, cotiledoane n. (bot.) frunzuliţă cu rezerve nutritive care se găseşte în embrionul plantelor fanerogame. [Din fr. *cotylédone*].

cotiledonát, ~ţi, cotiledonată, ~e a. (despre plante) care are unul sau două cotiledoane. // f. pl. nume generic pentru plantele cu cotiledoane. [Din fr. *cotylédoné*].

cotilí, cotilesc vb. (reg.; intr.) a căuta cu de-amănuntul, a cotrobăi: *coteliră din taler în taleraş.* PANN; (şi: **coteli**). [Din sb. *kotiljati*].

cotilión n. (rar) dans cu figuri; melodia după care se execută acest dans: *vătafii joacă ... cotilidon, valţ, ecosez.* CĂL. [Din fr. *cotillon*].

cotilosaurián, cotilosaurieni m. (la pl.) ordin de reptile fosile înrudite cu stegocefalii; (şi la sg.) reptilă din acest ordin. [Din germ. *Kotilosaurier*].

cotíre, cotiri f. **1.** faptul de a coti; **2.** cot, cotitură: *apa curge şi la cotiri se pierde.* AL. [V. *coti*].

cotíş adv. ocolind, în zig-zag: *n-aleargă drept, cu el să poţi da piept, ci merge tot cotiş.* ALEX. // n. (pl. **cotişe**) drum cotit; loc cotit, cotitură: *prin cotişe mi-l cotea.* POP. [*Cot* + *-iş*].

cotít[1], ~ţi, cotită, ~e a. **1.** care are coturi; întortocheat: *oricît de cotită i-a fost calea, tot ajunse la vreme.* SAD.; *drum cotit;* **2.** care a fost măsurat cu cotul: *butoi cotit.* [V. *coti*].

cotít[2] n. acţiunea de a coti, de a măsura cu cotul: *cotitul vaselor.* [V. *coti*].

cotitáte f. (rar) sumă la care se ridică partea fiecăruia dintr-un întreg; cotă: *o parte din acţionari consimţind a plăti o parte din cotitatea lor.* CĂL.; (şi: **quotitate**). [Din fr. *quotité*].

cotitúră, cotituri f. **1.** cot, întorsură, înconjur: *vin cu mine, rătăceşte pe cărări cu cotituri.* EM.; **2.** (fig.) transformare radicală; schimbare a modului de manifestare, de acţiune etc.; **3.** (pop.) golf: *la scursurile gîrlei, la cotitura mării.* POP.; **4.** (rar) ascunziş: *cu glasul lor spăimîntă fiara prin toate cotiturile ei.* OD. [*Coti* + *-tură*].

cotiugár[1] n. v. **cotigar[1].**

cotiugár[2] m. v. **cotigar[2].**

cotiúgă f. v. **cotigă.**

cotiúhă, cotiuhe f. (reg.) cîine: *ţibă, cotiuhă!* [Din ucr. *kotiuha*].

cotizá, cotizez vb. (intr.) a plăti o cotizaţie. [Din fr. *cotiser*].

cotizánt, ~ţi, cotizantă, ~e a. şi m., f. (persoană) care plăteşte o cotizaţie. [Din fr. *cotisant*].

cotizatór, ~i, cotizatoáre m., f. persoană care cotizează. // n. foaie, registru în care se înscriu cotizaţiile. [*Cotiza* + *-tor*].

cotizáţie, cotizaţii f. sumă fixă plătită periodic de membrii unei organizaţii; (şi: (înv.) **cotizaţiune**). [Din fr. *cotisation*].

cotizaţiúne f. v. **cotizaţie.**

cotlét, cotlete n. bucată de coastă de porc, de viţel etc., cu carne cu tot, folosită ca aliment: *mi se servi două cotlete arse, pîine neagră şi vin acru.* BOL. [Din fr. *côtelette*].

cotléţ m. v. **cocleţ.**

cotlón, cotloane f. **1.** scobitură, loc ascuns, neumblat: *se vede că se mistuise de frica mea prin cotloanele scorburei.* CR.; (fig.) *văd că nebunia înţelepţilor are mai multe cotloane decît a nebunilor.* SAD.; **2.** firidă sub cuptorul vetrei ţărăneşti: *în cotlon torcea motanul.* EM.; **3.** construcţie, suport pe care se pune cazanul la fiert: *vrei să tîrăşti muza poeziei şi a istoriei pe taraba pescarului şi pe cotlonul cuinii?* OD.; **4.** adîncitură într-un zid, într-un perete etc.: *aşează această zestre nouă a singurătăţii în cotlonul cel mai uscat din peşteră.* SAD.; **5.** (reg.) scobitură în malul unei ape (sub nivelul ei): *bătrînul cunoştea cotloane de gîrle şi albii părăsite.* SAD. [Din magh. *katlan*].

cotlonáş, cotlonaşe n. diminutiv al lui cotlon: *căţeluşa ... şi-a scos botul subţire dintr-un cotlonaş.* SAD. [*Cotlon* + *-aş*].

cotoárbă, cotorbe f. (reg.) cotoroanţă. [Et. nec.].

cotóc, cotoci m. (reg.) cotoi. [*Cot* (<sl. *kotŭ*) + *-oc*].

cotói, cotoi m. **1.** masculul pisicii; motan: *vrea să taie coada cotoiului ca să scurteze timpul deschiderii.* CĂL.; **a umbla ca un cotoi,** a hoinări; a umbla după plăceri; **2.** (la pl.) mînerele codîrlei; **3.** (la pl.) braţele ferăstrăului. [*Cot* (<sl. *kotŭ* „pisică") + *-oi*].

cotolán, cotolane n. (reg.) ştiulete de porumb. [Et. nec.].

cotonizáre, cotonizări f. dizolvare a substanţelor de legătură din tulpinile de in sau de cînepă pentru a se obţine fibrele. [Din fr. *cotonisation*].

cotonoágă f. v. **chitonag.**

cotonóg, ~gi, cotonoágă, ~ge a. bolnav de picioare; şchiop. [Din ucr. *kuternoha*].

cotonogeálă, cotonogeli f. **1.** boală de picioare; **2.** bătaie zdravănă: *în politică parcă găsim acuma chinorosul preferabil cotonogelii.* CAR. [*Cotonogi* + *-eală*].

cotonogí, cotonogesc vb. 1. (intr.) a se îmbolnăvi de picioare; a ologi; 2. (tr.) a bate zdravăn. [*Cotonog* + *-i*].

cotór, cotoare n. 1. tulpină, lujer (la legume); parte a plantei care iese din pământ şi susţine frunzele şi florile; (fig.) *există, desigur, şi în cazul de faţă, un cotor comun între simţul comun şi ştiinţă.* BL.; 2. parte centrală a unor fructe, legume etc. (care nu se consumă): *cotor de măr, de varză;* 3. partea de jos (neflexibilă) a unei tulpini; 4. loc unde se prind foile unei cărţi, unui registru, unui caiet etc.: *de-a lungul pereţilor se ridicau rafturi de nuc şi cărţi legate în pergament, cu cotorul de piele verde.* VINEA; 5. parte a unui chitanţier rămasă după ce s-au rupt jumătăţile detaşabile. [Et. nec.].

cotorí, cotorăsc vb. (tr.) a săpa în jurul butucilor de vie (şi a tăia rădăcinile superficiale). [De la *cotor*].

cotoroágă, cotoroage f. 1. (fam.) picior: *mişcă mai repede din cotoroage;* 2. (reg.) pitic. [Cf. *cotor*].

cotoroánţă, cotoroanţe f. babă urîtă şi rea; vrăjitoare: *o mătuşă a ei, cotoroanţă bună de sugrumat, o pregăteşte pentru un bătrîn bogat.* NEGR. [Et. nec.].

cotorós, ~şi, cotoroásă, ~e a. 1. care are cotorul mare: *varză cotoroasă;* 2. din care rămîn multe cotoare: *nutreţ cotoros;* 3. care are părul aspru: *o mustaţă neagră, cam rară şi cotoroasă..., i se lăsa peste gură.* AG.; 4. (fig.) scund şi îndesat: *om cotoros.* [*Cotor* + *-os*].

cotorosí, cotorosesc vb. (refl.) a se descotorosi, a scăpa de cineva: *am să mă cotorosesc de fată.* AL.; (fig.) *începu a bate din pinteni de bucurie că se cotorosise de sărăcie.* ISP. [Din bulg. *hurtulisvam*].

cotoşmán, cotoşmani m. (reg.) motan, cotoi (mare): *pisicul se face un cotoşman.* [*Cotoci* (pl. de la *cotoc*) + *-man*].

cotoşmánă, cotoşmane f. (depr.) femeie sau fată foarte voinică: *fetele, nişte cotoşmane.* M.CAR. [De la *cotoşman*].

cotreánţă, cotrenţe f. (reg.) zdreanţă, haină veche şi ruptă. [Din magh. *kotroncz*].

cotrobăí, cotrobăiesc vb. (intr.) a scotoci, a căuta răvăşind: *încep a cotrobăi prin lăzile mele.* AL. [Cf. *cotoarbă*].

cotrobăiálă, cotrobăieli f. faptul de a cotrobăi; cotrobăit. [*Cotrobăi* + *-eală*].

cotrobăít, cotrobăituri n. cotrobăială. [V. *cotrobăi*].

cotróc n. v. cotrog.

cotrocí, cotrocesc vb. (reg.) 1. (intr.) a scotoci; 2. (tr.) a adăposti. [De la *cotroc*].

cotróg, cotroage n. (reg.) culcuş, adăpost: *pisicile din vecini ... ţin sobor în grădina lui, îşi fac cotrog prin straturi.* SL. (şi: **cotroc**). [Et. nec.].

cotropí, cotropesc vb. (tr.) 1. a năvăli cu armată; a invada: *ruşii au cotropit ţara;* (fig.) *ogradă enormă cotropită de bălării uriaşe.* CĂL.; 2. a lua prin forţă, a ocupa: *cu cetele sale stă la pîndă ca să cotropească lumea.* BL.; (refl. pas.) *cutezînd a se împotrivi, cetatea se va cotropi.* NEGR.; 3. (fig.) a acoperi, a cuprinde din toate părţile: *noaptea a cotropit omenirea.* BĂLC.; (şi: (înv.) **cutropi, cutrupi**). [Et. nec.].

cotropíre, cotropiri f. acţiunea de a cotropi; invadare: *în faţa unei noui nenorociri ce ameninţa cotropirea ţării şi tot viitorul ei, oamenii uitaseră boala.* NEGR. [V. *cotropi*].

cotropít, ~ţi, cotropită, ~e a. ocupat prin violenţă; aflat sub ocupaţie: *teritoriul cotropit al Moldovei; cetate cotropită;* (fig.) *o pofti să şadă şi îşi urmă cercetarea prin cotropita lui locuinţă.* VINEA. [V. *cotropi*].

cotropitór, ~i, cotropitoáre a. care cotropeşte; năvălitor. [*Cotropi* + *-tor*].

cotrúţă[1], cotruţe f. (reg.) vatră mică; loc gol între cuptor şi perete; adîncitură sub vatră: *scoteam mîţele prin ocniţe şi cotruţe.* CR. [Din magh. *kotrocz*].

cotrúţă[2], cotruţe f. (reg.) femeie intrigantă. [Cf. *cutră*].

cotúrn, coturni m. încălţăminte cu talpa groasă purtată în antichitate de actorii de tragedie. [Din fr. *cothurne,* lat. *cothurnus*].

cotutélă, cotutele f. tutelă deţinută de două sau mai multe persoane. [Din fr. *cotutelle*].

cotutóre, cotutori m. persoană care exercită împreună cu alta (sau cu altele) autoritatea tutelară. [Din fr. *cotuteur*].

coţcár, coţcari m. pungaş, escroc, şarlatan: *ha! coţcarule, cu de aste-mi umbli?* AL. [*Coţcă* + *-ar*].

cóţcă f. (reg.) 1. zar; 2. coţcărie, şmecherie, înşelătorie: *ruletă, coţcă privilegiată care scurge pungile străinilor.* NEGR.; **a juca cuiva o coţcă,** a trage pe sfoară; a înşela: *nu cumva vrea să ne joace vreo coţcă.* AL. [Din sb. *kocka* „zar"].

coţcărásc, ~şti, coţcăreáscă, ~eşti a. care ţine de coţcar; specific coţcarilor: *nu ne-am înjosit a întrebuinţa apucăturile coţcăreşti ale foilor fanariote.* EM. [*Coţcar* + *-esc*].

coţcărie, coţcării f. şarlatanie, pungăşie: *de i-aş prinde cu vreo coţcărie.* AL. [*Coţcar* + *-ie*].

coţofánă, coţofene f. 1. pasăre răpitoare de mărimea unui porumbel, cu coada lungă, cu penele negre pe spate şi albe pe piept (*Pica caudata*): *rîdea o coţofană într-o salcie veche şi vremea de toamnă era lină.* SAD.; 2. bucată de lemn care leagă doi căpriori unul de altul; 3. (reg.) căpătîi la furca carului. [Cf. ucr. *kucohvostyp*].

coţofáni, coţofánesc vb. (reg.; refl.) a se căţăra, a se înălţa unde nu merită. [De la *coţofană*].

coulomb, coulombi [culómb] m. unitate de sarcină electrică transportată de un curent constant de un amper într-o secundă. [Din fr. *coulomb*].

country [cántri] a. (şi subst.) **muzică country,** muzică folclorică americană, devenită stil în muzica uşoară. [Cuv. engl.].

covăci, covaci m. (reg.) fierar: *ciocăneşte ca covaciul şi ca gheonoaia copaciul.* PANN. [Din sl. *kovaci*].

covalént, ~ţi, covalentă, ~e a. (despre elemente chimice) care prezintă covalenţe. [Din germ. *kovalent*].

covalénţă, covalenţe f. legătură chimică realizată prin punerea în comun a unuia sau a mai multor electroni de către fiecare dintre atomii participanţi. [Din germ. *Kovalenz,* fr. *covalence*].

covăli, covali m. (reg.) fierar. [Din ucr. *koval'*].

covăşă f. (reg.) băutură acrişoară obţinută prin fermentarea făinii de mei. [Din sl. *kvaşa* „aluat"].

covátă, coveţi şi (pop.) **covate, covăţi** f. 1. albie, copaie: *a scobire-o covată este-o meşterie mult mai rară.* B.-DEL.; (reg.) **broască cu covată,** v. **broască**; 2. ladă de scînduri în care curge făina la moară; postavă: *de sub piatră în covată, curgea făină curată.* POP. [Din turc. *kovata, kuvata*].

covăcíe, covăcii f. (reg.) 1. meseria covaciului; 2. atelierul covaciului; fierărie: *îşi avea covăcia unde se-ntîlnesc trei căi, în mijlocul satului.* AG. [*Covaci* + *-ie*].

covălíe, covălii f. (reg.) atelierul covaliului; fierărie: *la covălia din capătul celălalt al ogrăzilor boiereşti, faurii băteau pe nicovale fierul încovoiat.* SAD. [*Covali* + *-ie*].

covăseálă, covăseli f. (pop.) lapte prins sau covăsit, întrebuinţat drept cuib pentru fermentarea laptelui dulce. [*Covăsi* + *-eală*].

covăsí, covăsesc vb. (pop.; tr.) a acri laptele dulce cu smîntînă. [Din bulg. *kvasja,* sb. *cvasiti*].

covăsít a. acrit şi închegat: *lapte fiert l-a opărit, suflă ş-în cel covăsit.* PANN; *lapte covăsit.* [V. *covăsi*].

covăţeá f. v. covăţică.

covăţícă, covăţele f. 1. albie mică: *îşi fură copilul din covăţică.* CR.; *pruncii vi s-au răsturnat din covăţele.* SAD.; 2. (reg.) teica morii; (şi: **covăţea**). [*Covată* + *-icică, -ea*].

covăţít, ~ţi, covăţită, ~e a. ca o covată; scobit, săpat în forma unei coveţi: *privea spre albia covăţită a rîului.* [*Covată* + *-it*].

covelínă f. sulfură naturală de cupru, de culoare albastră-violet. [Din fr. *covelline,* it. *covellina*].

covércă f. v. covergă.

covercót, covercoturi n. stofă fină de lînă, cu ţesătura deasă. [Din engl. *covercoat*].

covérgă, covergi f. (reg.) 1. nuia încovoiată; 2. coviltir: *căruţele lor acoperite cu covergi de rogojină.* OD.; (şi: **covercă**). [Din bulg. *kuverki*].

covértă, coverte f. puntea superioară a unei nave: *toţi matrozii ... înşiraţi de-a rîndul pe coverta corăbiei.* OD. [Din gr. mod. *kuvérta*].

coviltír, coviltire n. acoperiş la căruţe, alcătuit dintr-un schelet metalic sau din nuiele curbate peste care se întind rogojini sau pînză groasă: *un chervan mare mocănesc, plin pînă în coviltir de sipeturi.* OD. [După fr. *couverture*].

coviţá vb. v. coviţăi.

coviţăí, pers. 3 **coviţăie** vb. (intr.; despre porci) a guiţa: *mistreţii se îndemnau să strice limpezimea apei, grohăind, coviţînd şi bătîndu-se cu sfîrlele şi colţii.* SAD.; (şi: **coviţa**). [*Coviţ* (onomat.) + *-ăi*].

covîrşí, covîrşesc vb. (tr.) 1. a întrece, a depăşi în mărime, în măsură, în forţă: *fericirea covîrşeşte toate celelalte simţiri.* OD.; (absol.) *în forma noastră de civilizaţie covîrşeşte factorul colectiv.* CĂL.; 2. a copleşi, a învinge. [*Cu* + *vîrf* + *-i*].

covîrşíre, covîrşiri f. faptul de a covîrşi. [V. *covîrşi*].

covîrşít, ~ţi, covîrşită, ~e a. copleşit, dominat, învins; depăşit: *se simte covîrşit.* [V. *covîrşi*].

covîrşitór, ~i, covîrşitoáre a. 1. care covîrşeşte, copleşitor: *deosebirea ar fi fost mică, fiindcă evenimentele sociale sînt covîrşitoare.* IBR.; (adv.) *peste curiozitate se altoia, covîrşitor, un simţămînt nou.* M.CAR.; 2. dominant, extraordinar: *o altă impresie covîrşitoare e aceea de inexperienţă aproape totală a autorului în materie de viaţă.* CĂL. [*Covîrşi* + *-tor*].

covór, covoare n. 1. ţesătură groasă de lînă, de bumbac etc. (cu figuri şi cu desene în culori), care se aşază pe podea ori se atîrnă pe perete: *copiii tăi scot din casa cea mare covorul.* VIERU; *covoarele cele mai scumpe se aduc din Smirna, din Persia;* 2. (fig.) ceea ce acoperă (pămîntul): *s-auzi cum codrul frunza-şi bate s-adormi pe verdele covor.* EM.; *covor de frunze, de zăpadă.* [Din ucr. *kovior,* rus. *kover*].

covorăş, covoraşe n. diminutiv al lui covor; covor mic: *romanul englezesc... zace şi azi pe covoraş cu paginile încă netăiate.* VINEA. [*Covor* + *-aş*].

covrág, covragi m. (reg.) cocean de porumb. [Et. nec.].

covríg, covrigi m. produs de panificaţie în formă de inel, de opt etc.: *covrigii şi colăceii băieţii îi înşiră pe prăjină.* MAT.; *simigii de la care cumpără covrigi şi plăcinte tinerii amploiaţi.* CĂL.; **a umbla cîinii cu covrigi în coadă,** v. **coadă**; **a scoate** (sau **a ieşi**) **la covrigi,** a aduce (sau a ajunge) la sapă de lemn; a sărăci: *las' pe dînşii, că ne scot ei la covrigi.* CR. // adv. ghemuit (în formă de inel): *cîinii ... cei culcaţi covrig în mijlocul drumului.* CĂL.; **a se face covrig,** a se ghemui (de frig). [Din bulg. *kovrig*].

covrigá, covríg vb. (refl.) a se încovriga, a se ghemui: *după ce ne-am pus bine-rău gura la cale, ne-am covrigit împrejurul focului.* CR.; (şi: (pop.) **covrigi**). [*Covrig* + *-a*].

covrigár, covrigari m. **1.** persoană care face sau vinde covrigi: *Tino covrigarul îşi bate din cînd în cînd nevasta.* CĂL.; **2.** (fig.) persoană fără căpătîi (leneşă sau săracă). [*Covrig* + *-ar*].

covrigát, ~ţi, covrigată, ~e a. ghemuit, încovoiat. [V. *covriga*].

covrigărie, covrigării f. loc unde se fac şi se vînd covrigi. [*Covrig* + *-ărie*].

covrigéi, covrigei m. diminutiv al lui covrig: *ferestrele crîşmelor ... arătau covrigei uscaţi în gîturi de sticle.* SAD. [*Covrig* + *-el*].

covrigí vb. v. **covriga.**

cóvru, covruri n. (reg.) vizuină, bîrlog, cotlon: *toţi iepurii trebuiau să iasă flămînzi din covruri.* SAD. [Cf. rus. *krov*].

cow-boy [căuboi] m. păzitor de vaci în America de Nord: *se uita ca un cow-boy peste o cireadă care îi aparţine.* VINEA; (p. ext.) *zvîrlea prostovolul în baltă cu măiestria cu care cow-boy-ii argentinieni aruncă laţul.* VOIC. [Cuv. engl.].

coxál, ~i, coxală, ~e a. care ţine de coapsă. [Din fr. *coxal*].

coxalgíe, coxalgii f. (med.) tuberculoză a articulaţiei şoldului. [Din fr. *coxalgie*].

coxartróză, coxartroze f. (med.) artroză (degenerativă) a şoldului şi a femurului. [Din fr. *coxarthrose*].

cóxă, coxe f. **1.** (anat.) şold; **2.** (zool.) segment al piciorului la artropode. [Din lat. *coxa*].

coxítă, coxite f. (med.) infecţie a osului coxal. [Din fr. *coxite*].

coxopatíe, coxopatii f. (med.) boală a şoldului. [Din fr. *coxopathie*].

coz adv. (reg.) din cale-afară, extrem de ...: *le prinde cămaşa cu altiţe de minune şi-s frumuşele coz.* AL. [Din turc. *koz*].

cozeríe, cozerii f. (livr.) convorbire familiară, uşoară, plăcută: *s-ar părea că abia în cursul causeriei s-a ivit în mintea autorului ideea.* CĂL.; (scris şi: *causerie*). [Din fr. *causerie*].

cozeur, cozeuri [cozőr] m. persoană care vorbeşte cu uşurinţă, care ştie să întreţină o conversaţie: *Ghica este un causeur care trece cu mult haz de la o idee la alta.* CĂL.; (scris şi: *causeur*). [Din fr. *causeur*].

cozonác, cozonaci m. prăjitură făcută din aluat dospit, frămîntat cu ouă, ulei, zahăr şi lapte: *cît pe ce să mă înec cu cozonacul.* SAD. [Din bulg. *kuzunak*, gr. mod. *houdounáki*].

cozondráci m. pl. (reg.) bretele. [Din germ. *Hosenträger*].

cozoróc, cozoroace şi (rar) **cozorocuri** n. **1.** parte de dinainte a chipiului sau a şepcii, în formă de semicerc, care umbreşte faţa: *era bărbatul care-i înşfăcase geamantanele cu degetul la cozorocul şepcii.* GHEŢIE; (fig.) *îşi adăpostise familia pe o măgură, sub cozonacul unei stînci.* VOIC.; **2.** parte a coifului care se putea lăsa pentru a proteja faţa şi prin care se putea vedea şi respira; vizieră. [Din rus. *kozyriok*].

cra interj. cuvînt care imită strigătul corbului sau al ciorii. [Onomat.].

crab, crabi m. crustaceu marin cu zece picioare şi cu abdomenul foarte scurt (*Carcinus moenas*): *îi întreabă din depărtare dacă au prins raci, crabi şi stele de mare.* DELAVR. [Din fr. *crabe*].

crabót, craboţi m. (tehn.) proeminenţă frontală a unui manşon sau a unui disc, prin intermediul căreia se antrenează doi arbori în mişcarea de rotaţie. [Din fr. *crabot*].

crac[1] interj. cuvînt care imită zgomotul produs de ceva care crapă, plesneşte sau se ciocneşte de altceva dur. [Onomat.].

crac[2]**, craci** m. (pop.) **1.** piciorul omului de la coapsă pînă la călcîi; **2.** fiecare dintre cele două părţi ale pantalonilor, ţarilor etc.; **3.** ramificaţie a unei ape curgătoare: *unde rîul se bifurcă în două gîrle, opresc pe una, lăsînd apa să curgă numai pe un crac.* SAD.; **4.** creangă, ramură (groasă); **5.** ramificaţie de deal sau de munte: *un crac de munte se dezbină cu pornire.* NEGR. [Din bulg. *krak*].

cracá, crachez vb. (tr.) a descompune prin cracare o substanţă organică. [Din fr. *craquer*].

cracáj, cracaje n. cracare. [Din fr. *craquage*].

cracáre, cracări f. tratare la temperaturi şi presiuni înalte a motorinei, păcurii etc. pentru a obţine benzină; cracaj. [După engl. *cracking*].

cracăuer n. salam semiafumat din carne de vită şi de porc (cu slănină). [Din germ. *Krakauer*].

crăcă, crăci f. ramură groasă a unui copac: *dintr-un salt sări în craca unui măr.* SAD.; **a(-şi) tăia craca de sub picioare,** a(-şi) pune situaţia în primejdie. [De la *crac*[2]].

cracoviánă, cracoviene f. dans naţional polonez cu ritm viu; melodia după care se execută acest dans. // a. care aparţine oraşului polonez Cracovia sau populaţiei lui, din Cracovia: *sărbătoarea cracoviană a leşilor.* FIL. [*Cracovia* n. pr. + *-ean*].

crăflă, crafle f. (reg.) gogoaşă. [Din germ. *Krapfen*].

crah, crahuri n. fenomen economic de criză, manifestat prin lipsa creditului, scăderea cursului acţiunilor şi devalorizarea monedei. [Din germ. *Krach*].

crai, crai m. **1.** (astăzi în basme) împărat, rege, domnitor: *craiul acela mai avea un frate mai mare.* CR.; *trei crai de la răsărit;* **crai-nou,** luna nouă, cînd are forma unei seceri subţiri: *s-a arătat crai-nou sub luceafărul de sară.* SAD.; **2.** carte de joc care reprezintă un împărat: *un crai de pică;* **3.** bărbat uşuratic, afemeiat; **crai de Curtea veche,** haimana, desfrînat. [Din sl. *kralĭ*].

craidón, craidoni m. bărbat uşuratic; (fig.) *găinuşile şi licuricii, craidoni de noapte, îşi colindă felinarele şi serenadele lor vechi şi nevinovate.* DELAVR. [De la *crai*].

crailíc, crailîcuri n. faptă, purtare de afemeiat; desfrînare; (rar) crancalîc: *de o lună, ... o dusesem într-o băutură, un crailîc, un joc.* M.CAR.; *e bun de crailîcuri.* [*Crai* + *-lîc*].

crainí, crainesc vb. (rar; intr. şi tr.) a face cunoscut: *călăraşii din fugă prin sate crainesc.* AL. [De la *crainic*].

cráinic, crainici m. **1.** (înv.) persoană care anunţa în public ştirile oficiale: *în zadar ca s-o mai cate tu trimiţi în lume crainic.* EM.; **2.** (şi f. **crainică**) persoană care prezintă ştirile la un post de radio sau de televiziune: *apelul crainicului a fost repetat de patru sau de cinci ori.* GHEŢIE; **3.** (reg.) hăitaş, gonaş (de vînătoare): *au strigat crainicii printre stufuri, apoi am tras trei focuri de armă.* SAD. [Din ucr. *krajnik*].

crámă, crame f. construcţie la o vie unde se tescuiesc strugurii şi se păstrează vinul şi uneltele: *mă răped în cramă s-aduc şi un cofăiel de vin.* CR. [Cf. sb. *krama*].

crámpă, crampe f. durere acută provocată de contracţia unor muşchi: *o nouă crampă ... îi răscoli pîntecele.* GHEŢIE. [Din fr. *crampe*].

crampón, crampoane n. **1.** piron cu care se fixează şina de cale ferată pe traversă; **2.** mică bucată de cauciuc, de piele groasă, care se aplică pe talpa unor bocanci, pentru a nu aluneca. [Din fr. *crampon*].

cramponă, cramponez vb. (refl.) **1.** a se agăţa (cu disperare) de ceva; **2.** (fig.) a ţine morţiş, a nu voi să renunţe, a nu se lăsa. [Din fr. *cramponner*].

cramponáj, cramponaje n. utilizare a crampoanelor; fixare cu crampoanele. [Din fr. *cramponnage*].

cramponáre, cramponări f. faptul de a se crampona. [V. *crampona*].

crancalíc, crancalîcuri n. (rar) crailîc: *te-ai săturat de umblat prin lume după crancalîcuri?* CR. [*Crailîc* + *crancău*].

crancău, crancăi m. (reg.) **1.** specie de cioară (*Corvus frugilegus*); **2.** vagabond, om fără căpătîi. [Cf. *croncan*].

crăngă f. v. **creangă.**

craniál, ~i, cranială, ~e a. referitor la poziţia unui organ faţă de craniu. [Din germ. *kranial*].

cranián, ~eni, craniană, ~ene a. care ţine de craniu, referitor la craniu: *el se opreşte la soluţia că oasele craniene ar fi vertebre modificate.* BL. [Din fr. *cranien*].

craniát, craniate n. (la pl.) subîncrengătură de animale vertebrate care au craniu; (şi la sg.) animal din această subîncrengătură. [Din engl. *craniata*].

craniológ, craniologi m. specialist în craniologie. [Din fr. *crâniologue*].

craniológic, ~ci, craniologică, ~ce a. care ţine de craniologie, referitor la craniologie. [Din fr. *crâniologique*].

craniologíe f. ramură a antropologiei care se ocupă cu studiul craniului. [Din fr. *crâniologie*].

craniometríe f. parte a antropologiei care se ocupă cu măsurarea capului şi a indicilor cranieni. [Din fr. *crâniométrie*].

cranioscopíe f. pretinsă ştiinţă de a aprecia, prin cercetarea craniului, capacităţile intelectuale şi morale. [Din fr. *crânioscopie;* cf. gr. mod. *kraniosckopía*].

crániu, cranii n. **1.** scheletul capului; cutie osoasă care adăposteşte creierul la vertebrate; scăfîrlie: *muri cu baza craniului fracturată.* CĂL.; (p. ext.) *pe biroul său se găsea ... un craniu sculptat de ivoriu.* GHEŢIE; **2.** cap descărnat de om mort; hîrcă: *craniul era al unei călugăriţe pe care o iubise.* CĂL. [Din lat. *cranium,* fr. *crâne,* germ. *Kranium*].

cranţ interj. cuvînt care imită zgomotul produs de un ronţăit. // n. (pl. **cranţuri**) cartilaj, zgîrci. [Onomat.].

crap, crapi m. peşte de apă dulce cu solzi mari şi cu patru mustăţi pe falca superioară (*Cyprinus carpio*): *tocmai despicase burta unui crap uriaş şi o golea de viscere.* GHEŢIE; **crap-oglindă,** varietate a acestui peşte, care are un şir de solzi mari argintii de-a lungul liniei laterale. [Din bulg., sb. *krap*].

crapăn, crapane n. dispozitiv pentru prinderea şi ridicarea butoaielor sau baloturilor. [Et. nec.].

crapulós, ~şi, crapuloásă, ~e a. (rar) **1.** aflat în decădere, în stare de mizerie morală; **2.** hoţesc, tîlhăresc. [Din fr. *crapuleux*].

crapulozitáre f. (rar) decadenţă, mizerie: *chintesenţă de crapulozitate.* EM. [*Crapulos* + *-itate*].

cras, ~şi, crasă, ~e a. sub orice limită; extrem (de rău); grosolan: *tremuram, aprins şi indignat de atîta crasă prefăcătorie.* PETR.; *ignoranţă crasă.* [Din fr. *crasse*].

crastavéte m. v. **castravete.**

crátер, cratere n. **1.** (la romani) vas mare, cu două toarte, în care se amesteca apă cu vin; **2.** deschizătură în formă de pîlnie a unui vulcan, prin care iese lava: *pe nişte stînci de aur o rază mai lucea, ca un crater ce arde.* BOL.; **3.** gaură făcută pe

suprafaţa pămîntului de un meteorit, de o bombă etc. [Din fr. *cratère,* germ. *Krater*].

crateriform, ~i, crateriformă, ~e a. (livr.) care are forma craterului unui vulcan. [Din fr. *cratériforme*].

crátimă, cratime f. semn grafic de forma unei liniuţe, folosit pentru a lega două cuvinte care se pronunţă împreună sau pentru a despărţi silabele unui cuvînt; liniuţă de unire. [Din gr. mod. *kratima*].

crătiţă, cratiţe şi (pop.) **crătiţi** f. **1.** vas smălţuit din metal, de formă rotundă, în care se prepară mîncarea: *prunele sfîriie tare-n cratiţă.* CAR.; **la coada cratiţei,** v. **coadă**; **2.** conţinutul unui astfel de vas: *au mîncat o cratiţă întreagă.* [Et. nec.].

cratogén, cratogene n. **1.** regiune întinsă care nu a suferit mişcări de cutare într-o anumită perioadă; **2.** platformă. [Din fr. *cratogène*].

crául n. stil de înot cu mişcarea alternativă a braţelor şi forfecarea picioarelor. [Din fr., engl. *crawl*].

craun adv. fără rost: *d-o vreme încoace umblă craun.* DELAVR. [Et. nec.].

cravaşá, cravaşez vb. (tr.) a lovi cu cravaşa. [Din fr. *cravacher*].

cravášă, cravaşe f. vargă elastică din piele, folosită la călărie: *se întoarse ... gesticulînd cu cravaşa.* CAR. [Din fr. *cravache*].

cravátă, cravate f. accesoriu de îmbrăcăminte, constînd dintr-o fişie îngustă dintr-o ţesătură, care se înnoadă la gît: *îmbrăcase în seara aceea ... o cravată de mătase roşie.* GHEŢIE; (fig.) *se asezară în crengi veveriţi castanii şi cravată albă.* SAD. [Din fr. *cravate,* germ. *Kravatte*].

crázǎ, craze f. (rar) unire a vocalei finale a unui cuvînt cu vocala iniţială a cuvîntului următor. [Din fr. *crase,* gr. *krasis*].

crăcán n. v. **crăcană.**

crăcánă, crăcane f. **1.** creangă (groasă) ramificată cu două ramuri folosită pentru a sprijini ceva (crengile cu fructe la un pom, cumpăna fîntînii etc.): *scîrţia ... cumpăna ce tot se mai ţinea pe crăcana unei furci butucănoase.* VLAH.; **2.** cerc de fier cu trei picioare pe care se pun vasele la foc; pirostrie; **3.** instalaţie pentru atîrnat căldarea deasupra focului, făcută din trei prăjini unite în partea de sus: *atîrnă căldăruşa de mămăligă în crăcane.* ISP.; **4.** varietate de struguri cu boabe mari, albe sau negre; (şi: (reg.) **crăcan**). [*Crac*[2] + *-ană*].

crăcánă, crăcánez vb. **1.** (refl. şi tr.) a(-şi) desface picioarele în lături; **2.** (tr.) a îndepărta unul de altul: *nucul... ramurele-şi crăcăneazǎ, spre pămînt le lăbărţează.* POP. [*Crăcană* + *-a*].

crăcánat, ~ţi, crăcánată, ~e a. **1.** cu mai mulţi craci: *teiu-i înalt şi crăcănat;* **2.** depărtat unul de altul, curbat în afară: *picioare crăcănate;* **3.** cu picioarele desfăcute; cu picioarele curbate în afară: *om crăcănat;* (subst.) *nişte bieţi oameni ... conduşi la vifleim de toţi crăcănaţii şi cocoşaţii din Ţara românească.* EM.; (adv.) *păşind crăcănat şi rar, Bucşan veni spre mine.* SAD. [V. **crăcăna**].

crăci, crăcesc vb. (tr. şi refl.) a (se) crăcăna: *dracul se crăceşte c-un picior la asfinţit şi cu unul la răsărit.* CR. [De la *crac*].

crăcít, ~ţi, crăcitá, ~e a. cu picioarele depărtate: *femeie crăcită;* (adv.) *umbla crăcit, încît parcă şchiopăta de amîndouă picioarele.* SL. [V. **crăci**].

crăciún, crăciunuri n. **1.** sărbătoare creştină amintind naşterea lui Isus Hristos; **2.** (fam.) ciomag: *că se va găsi vreunul să-ţi dea minte cu crăciunul.* POP. [Lat. *creatio, -onis*].

crăculíţă, crăculiţe f. diminutiv al lui cracă: *scoase cuţitaşul şi taie crăculiţa de care erau atîrnate.* ISP. [*Cracă* + *-ul* + *-iţă*].

crăí, crăiesc vb. (înv.; intr.) a fi crai, a domni: *l-au pusu-l pe lacov să pască şi peste Izrail să crăiască.* DOS. [De la *crai*].

crăiásă, crăiese f. (înv.) împărăteasă, regină, (pop.) crăiţă: *s-ajungi mireasă, s-ajungi crăiasă.* AL.; **crăiasa albinelor,** regina albinelor: *numai iată i se înfăţişează înainte crăiasa albinilor.* CR. [*Crai* + *-easă*].

crăíe, crăii f. (astăzi în basme) regat, împărăţie: *vechea crăie a Daciei.* BĂLC. [*Crai* + *-ie*].

crăiésc, ~şti, crăiáscă, ~eşti a. regesc, împărătesc: *decît la curtea crăiască, mai bine-n lunca hoţească.* AL. [*Crai* + *-esc*].

crăiéş, crăieşi m. (zool.) boiştean, verdete (*Pfoximus pfoximus*). [De la *crai*].

crăiéşte adv. regeşte, împărăteşte. [*Crai* + *-eşte*].

crăíme, crăimi f. **1.** mulţime de crai; **2.** crăie, regat: *o mie de crăimi ascund toţi craii multului rotund.* COŞB. [*Crai* + *-ime*].

crăişór, crăişori m. fecior de crai: *mult să te înzileascǎ, luminate crăişor, că mare norocire te aşteaptă.* CR. [*Crai* + *-işor*].

crăiţă, crăiţe f. **1.** (pop.) crăiasă; **2.** (la jocul de cărţi) damă: *iată crăiţa de spatii.* SAD.; **3.** plantă erbacee decorativă cu tulpina ramificată şi cu flori galbene-portocalii; vîzdoagă (*Tagetes erecta* şi *patula*); **4.** ciupercă comestibilă, cu pălăria purpurie deasupra şi galbenă-aurie dedesubt. [*Crai* + *-iţă*].

crănţăní, crănţănesc vb. (intr.) a face zgomot rozînd cu dinţii ceva uscat şi tare; a ronţăi. [*Cranţ* + *-ăni*].

crănţănít, crănţănituri n. faptul de a crănţăni; zgomot produs de roaderea a ceva uscat şi tare; ronţăit. [V. *crănţăni*].

crăpá, crăp vb. **1.** (tr.) a sparge, a despica, a tăia de-a lungul: *cineva crăpa lemne în pivniţă.* GHEŢIE; **unde dai şi unde crapă,** este astfel decît s-a aşteptat; **a crăpa capul cuiva,** a omorî lovind în cap cu ceva tăios; **2.** (intr. şi refl.; despre obiecte) a se sparge, rămînînd cu bucăţile adunate; a plesni, a face crăpături; a se desface (brusc) în mai multe bucăţi: *ori chersinul a crăpat, ori cumătrul a strănutat.* CR.; **(e un ger de) crapă pietrele** (sau **lemnele**), este foarte frig: *era un pui de ger în dimineaţa aceea de crăpau lemnele.* CR.; (p. ext.) *să le crepe splina îi blăstăma.* B.-DEL.; **a-i crăpa** (sau **a-i plesni**) **cuiva obrazul de ruşine,** a se ruşina foarte tare; **a-i crăpa inima de necaz** (sau **de ciudă**), a fi foarte înciudat: *numa-ţi crapă inima-n tine de necaz.* CR.; **3.** (intr.) a deveni aspru, cu crăpături: *de atîta muncă i-au crăpat mîinile;* **4.** (intr.) a mînca (foarte mult, cu lăcomie); **5.** (intr.; despre animale şi oameni) a muri: *dac-oi învăţa pe de rost şi asta, apoi crăp şi mă duc la Belzebut.* SAD.; (p. ext.; cu precizarea unui agent) *tot atunci striga în gura mare că crapă de foame.* CR.; **a crăpa de ciudă,** a-i fi ciudă foarte tare; **6.** (tr.) a întredeschide: *cu mişcări încetinite de emoţie, am crăpat uşa dinspre salon.* GHEŢIE; **7.** (intr.; despre flori) a se deschide; **8.** (refl.) **a se crăpa de ziuă,** a se face ziuă, a se lumina: *ai fi zis că se crapă de ziuă sau poate se înserează.* GHEŢIE; (şi: (reg.) crepa). [Lat. ***crepare*** „a răsuna, a plesni"].

crăpáre, crăpări f. (rar) acţiunea de a (se) crăpa: *crăparea lemnelor i-a luat mult timp.* [V. *crăpa*].

crăpăt[1], ~ţi, crăpată, ~e a. **1.** cu crăpături, plesnit: *o sudoare plumburie acoperea geamurile murdare şi se prelingea în picături leneşe pe cercevelele crăpate.* GHEŢIE; *buze crăpate;* **2.** întredeschis: *uşă crăpată;* **3.** mort. [V. *crăpa*].

crăpăt[2] n. faptul de a crăpa; **crăpatul zilei** (sau **zorilor**), revărsatul zorilor: *pînă la crăpatul zilei, trecură mereu pe pod la Rusciuc pavilionul vizitiului cu corturile şi ianicerimea.* BĂLC.; *pînă la crepatul zorilor, bolnavul se zbătu între viaţă şi moarte.* AG.; (şi: (reg.) **crepat**). [V. *crăpa*].

crăpătúră, crăpături f. deschizătură, plesnitură, fisură lunguiaţă: *se ascunse într-o crăpătură de grindă de la tavanul casei.* ISP.; *crăpătura copacului.* [Lat. *crepatura*].

crăpceán, crăpceni m. crap mic; pui de crap: *rareori prindeam un crăpcean ori un clean mai mărişor.* VOIC. [De la *crap*].

crăpélniţă f. (fam.) mîncare. [*Crăpa* + *-elniţă*].

crăpoálcă, crăpoaice f. femela crapului: *crăpoaicele depun sute de mii de ouă.* SAD. [*Crap* + *-oaică*].

crăpúşnic, crăpuşnici m. (reg.; bot.) crăstăval (*Cirsium alenaceum*). [Et. nec.].

crăpuşteán, crăpuşteni m. crap mic: *scotoci în el şi sticli ochilor mei uimiţi un crăpuştean încă viu.* SAD. [De la *crap*].

crăstăvál, crăstăvali m. plantă erbacee cu flori galbene sau purpurii, care creşte prin locuri mlăştinoase (*Cirsium aleraceum*). [Et. nec.].

crătícioárǎ, crătícioare f. diminutiv al lui cratiţă; cratiţă mică: *trase crătăcioara de la foc.* CAR. [*Cratiţă* + *-ioară*].

creá, creez vb. (tr.) **1.** a da fiinţă, a produce ceva ce nu era: *produsele industriale erau create de meseriaşii băştinaşi.* IBR.; **a crea impresia,** a lăsa să se creadă, să se întrevadă; **2.** a inventa; a întemeia, a înfiinţa: *a crea o şcoală;* **3.** a institui, a forma: *mi-a fost peste putinţă să-ţi creez postul promis de conferenţiar.* GHEŢIE; *a crea o catedră.* [Din fr. *créer,* lat. *creare*].

creángă, crengi f. **1.** ramură de copac; cracă: *deasuprǎ-mi teiul sfînt să-şi scuture creanga.* EM.; (p. ext.) *a întrat punînd pe masă un sfeşnic cu trei crengi în care ardeau lumînări cu seu.* SAD.; **a umbla creanga,** a vagabonda, a umbla fără rost: *în vară, ai umblat mai mult creanga prin ţară.* GHEŢIE; **2.** ramificaţie a coarnelor la cerb: *acuma-i cerb cu coarne în cinci crengi.* SAD.; **3.** (rar) ramură a unei familii: *o creangă din familia sa ... locuise cu 160 de ani înainte în Moldavia.* NEGR.; (şi: (reg.) **crangă**). [Din bulg. *granka*].

creánţă, creanţe f. drept al creditorului asupra unei sume de bani: *miniştrii ştiu cum se amînă la calende plata unei creanţe asupra statului.* VINEA. [Din fr. *créance*].

creanţiér, creaţiere n. registru în care se ţine evidenţa creanţelor. // m. (pl. **creanţieri**) persoană care duce la îndeplinire prevederile unei creanţe: *creanţieri cu nume teribile prezentau bilete scadente.* CĂL. [*Creanţă* + *-ier*].

creáre, creări f. **1.** acţiunea de a crea: *Philippide arată că şi activitatea d-lui Maiorescu a fost crearea şi încurajarea formei goale.* IBR.; **2.** creaţie, lucru creat: *la început, creările sale nu prea pot ajunge la perfecţiune.* IBR. [V. *crea*].

creástă, creste f. **1.** excrescenţă cărnoasă sau moţ din pene pe care îl au pe cap unele păsări: *la curcani vînătă-i creasta.* EM.; **creasta-cocoşului, a)** plantă erbacee cu flori roşii sau galbene (*Celosia cristata*); **b)** ciupercă comestibilă foarte gustoasă; laba mîţei (*Clavaria flava*); **c)** specie de ferigă cu sporii dispuşi pe partea interioară a foilor (*Aspidium Braunii*); **2.** moţ de pene care se află la unele păsări pe cap: *mă spariu de creasta ei cea rotată, de pene.* CR.; **3.** parte de sus a unui zid, a unei case, a unui munte etc.: *ziduri cu creste înalte.* OD.; *creasta munţilor.* [Lat. *crista*].

creát, ~ţi, creată, ~e a. realizat, făcut, înfăptuit: *succesul imediat e mai scump decît mulţumirea lucrului creat.* CĂL. [V. *crea*].

creatínă f. substanţă proteică existentă în ţesutul muscular, care, extrasă, este folosită ca medicament. [Din fr. *créatine*].

creatinínă f. derivat al creatinei care se află în sînge şi în urină. [Din fr. *créatinine*].

creatív, ~i, creativă, ~e a. care creează, care poate crea; creator. [Din fr. *créatif,* germ. *kreativ*].

creativitáte f. capacitatea de a crea; putere creatoare. [Din fr. *créativité,* germ. *Kreativität*].

creatór, ~i, creatoáre a. şi m., f. (cel) care creează, întemeietor, inventator: *creatorul de artă e angajat cu totul în alt sens.* BL.; *ne place să vedem în om fiinţa creatoare de cultură prin excelenţă.* BL.; *spirit creator;* (adv.) *omul, manifestîndu-se creator, n-o poate face altfel decît în cadrul stilistic.* BL. [Din fr. *créateur,* lat. *creator*].

creatríce a. creator: *ca orice poet, va trebui să aibă şi el anumite forţe sufleteşti creatrice.* IBR. [Din fr. *créatrice,* it. *creatrice*].

creatúrál, ~i, creaturală, ~e a. care ţine de creaţie, referitor la creaţie; realizat prin creaţie: *toate procesele creaturale sînt rezultatul unui divorţ între Idee şi Divinitate.* BL.; *admit într-un fel existenţa în lumea creaturală a unor factori indivizibili.* BL. [*Creatură* + *-al*].

creatúră, creaturi f. fiinţă vie, făptură; om, individ: *creaturi de felul celei care şedea lîngă mine mai văzusem.* GAL. [Din fr. *créature,* lat. *creatura*].

creáţie, creaţii f. **1.** acţiunea de a crea: *o idee capitală nu este niciodată creaţia unui singur om.* BL.; **2.** lucru creat, operă creată: *burghezia a fost o creaţiune a formelor politice.* IBR.; *spera să descifreze taina artei prin studiul condiţionărilor biologice şi sociale ale creaţiei artistice.* VIANU; **3.** (bis.) totalitate a fiinţelor şi a obiectelor realizate de divinitate; fiecare dintre aceste fiinţe sau obiecte: *creaţia lui Dumnezeu este infinită; omul este creaţia lui Dumnezeu;* **4.** întemeiere, fundare: *creaţia atîtor şcoli;* (şi: (înv.) **creaţiune**). [Din fr. *création,* lat. *creatio, -onis*].

creaţionísm n. concepţie (teologică) potrivit căreia lumea a fost creată de Dumnezeu (din nimic): *ea n-are nici un model empiric cum posedă orice emanatism şi orice creaţionism.* BL. [Din fr. *créationisme*].

creaţioníst, ~şti, creaţionistă, ~e a. care ţine de creaţionism, referitor la creaţionism: *sistemul monadologic al lui Leibniz ... uneori apare formulat în termeni creaţionişti.* BL. // m. adept al creaţionismului. [Din fr. *créationiste*].

creaţiúne f. v. **creaţie.**

créde, cred şi (înv. şi pop.) **crez** vb. **1.** (tr.) a fi convins de un fapt, de existenţa sau de adevărul unui lucru: *domnule ministru – zic eu – ştiu eu ce să mai crez şi ce să nu mai crez?* CAR.; (intr.) *avem toate motivele să credem într-un mesianism al nostru.* STĂNIL.; **cred şi eu,** se înţelege de la sine; nu este nici o îndoială; **2.** (intr. şi tr.) a recunoaşte dreptatea cuiva; a fi înţelegător cu cineva: *doamna Genoveva era foarte dispusă să-l creadă.* SAD.; *sătulul nu crede flămînd ului; crede ce-ţi spun;* **a nu-i veni să creadă** (ori **a crede**) sau **a nu-şi crede ochilor** (ori **urechilor**), a fi foarte mirat; a considera de necrezut: *să giudice şi cucoana Chiriţa ca d-ta ..., dar parcă nu-mi vine a crede.* AL.; (rar) **a nu-i crede cuiva,** a nu-i fi milă de cineva: *iată moartea vine, vine să răpede, şi nime nu-mi crede.* AL.; **a crede cuiva,** a da dreptate cuiva (ajutîndu-l): *numai atunci mi-ar crede ei mie.* CR.; **3.** (tr.) a socoti, a presupune: *aista e un leneş care nu credem să fi mai avînd pereche în lume.* CR.; *cred că vei reuşi;* **4.** (tr.) a nădăjdui, a spera: *generaţia trecută crezuse că România va fi fericită.* IBR.; **5.** (intr.) a avea o anumită credinţă religioasă; a admite existenţa lui Dumnezeu: *a crede în Dumnezeu;* **6.** (refl.) a avea o părere (exagerat de bună) despre sine: *el se crede;* **7.** (intr.) a avea încredere în cineva; **8.** (tr.) a considera, a lua drept: *băiatul din han îl crede tîlhar.* CĂL.; (refl. impers.) *despre obiectele vrăjite depozitate în sarcofagele faraonilor se crede că şi astăzi ... şi-au mai păstrat oculta eficienţă.* BL. [Lat. *credere*].

credént, credenţi m. creditor care transmite altuia dreptul de creanţă. [Din lat. *cedens, -ntis*].

credénţă, credenţe f. obiect de mobilier format dintr-o măsuţă (şi un corp deasupra) pentru gustări; bufet. [Din germ. *Kredenz,* fr. *crédence*].

crédere, crederi f. (rar) credinţă, convingere: *este o vechie întru norod credere deşartă cum că oamenii au legătură cu dracii.* B.-DEL. [V. *crede*].

credíbil, ~i, credibilă, ~e a. care poate fi crezut; verosimil: *aceste isprăvi sînt mai puţin credibile în roman decît pe ecran.* CĂL.; *datorită incapacităţii de a oferi un program credibil ... s-a ajuns unde s-a ajuns.* CF. [Din lat. *credibilis*].

credibilitáte f. însuşirea de a putea fi crezut: *scriitorul ar fi putut crea condiţiile credibilităţii psihologice.* CĂL. [Din fr. *crédibilité*].

credibilizá, credibilizez vb. (rar; tr.) a face să devină credibil. [*Credibil* + *-iza*].

credibilizáre, credibilizări f. faptul de a credibiliza. [V. *credibiliza*].

credincér, credinceri m. (înv.) **1.** slujbaş la curtea domnească care avea în grijă pivniţele: *a bate cu urechea în stîlp pe credincerul cel mare.* NEGR.; **2.** consilier intim; om de încredere: *împăratul se rătăci rămînd numai cu credincerii săi.* ISP. [*Credinţă* + *-ar*].

credincíos, ~şi, credincioásă, ~e a. **1.** demn de încredere, devotat: *Vlad prin iscoade credincioase înţălegînd tot sfatul d-ocară.* B.-DEL.; (subst.) *credinciosul i-a spus cu de-amănuntul ce se petrecuse în odaia lui.* CR.; **2.** statornic faţă de un angajament, de o idee, de o cauză: *atunci să vezi ce pot babele şi cît îi de credincioasă femeia.* CR.; **3.** care crede în Dumnezeu şi se închină lui; (subst.) *ticăloşia cuprinsăse pe credincioşi.* NEGR. [*Credinţă* + *-ios*].

credincioşíe f. (reg.) faptul de a fi credincios; credinţă, devotament, fidelitate: *se mira... mereu de credincioşia lui Iosif.* AG. [*Credincios* + *-ie*].

credínţă, credinţe şi (pop.) **credinţi** f. **1.** faptul de a crede în adevărul unui lucru; încredinţare, convingere: *sînt la românii ţărani o samă de obiceiuri şi credinţe vrednice de luat aminte.* MAT.; *această nouă bucurie spori o credinţă care lua formă tot mai desluşită în fiinţa ei.* SAD.; **2.** faptul de a fi credincios; convingere despre existenţa lui Dumnezeu; mărturisire a acestei credinţe prin respectarea prescripţiilor bisericeşti; religie: *în vederea înduplecării celor de altă credinţă, Habsburgii au înţeles să se folosească de fanatismul iezuiţilor.* BL.; *credinţa este prima dintre cele trei virtuţi teologale;* **3.** ideal, speranţă: *acestea sînt prostii şi credinţi deşarte.* SAD.; *credinţă politică;* **profesiune de credinţă,** v. **profesiune**; **4.** fidelitate, devotament, francheţe: *e de bună, de rea credinţă;* **5.** încredere (pe care o inspiră cineva): *nu le spunem nimica, deoarece nu putem avea credinţă într-înşii.* SAD.; *mi-a păstrat credinţă; demn de credinţă;* **6.** (reg.) logodnă: *inel de credinţă.* [Lat. **credentia*].

crédit, credite n. **1.** încredere, trecere de care se bucură cineva şi în temeiul căreia găseşte înţelegere (de a împrumuta sau cumpăra pe termen): *platnicii cei răi n-au credit;* **2.** amînare a unei plăţi acordată unui debitor: *credit de trei luni;* **scrisoare de credit,** scrisoare care autorizează pe purtător să ridice o sumă de bani; **3.** relaţie financiară între un creditor şi un debitor, astfel încît debitorul este autorizat să preia o sumă de bani: *a deschide un credit de zece mii lei;* **pe credit,** prin împrumut, fără a plăti imediat: *nu ezita să-mi vîndă pe credit.* GHEŢIE; **4.** sumă de bani acordată cuiva cu împrumut, în scopul obţinerii unei dobînzi: *trecu prin consiliu şi creditul de un milion acordat morii şi uzinei.* GHEŢIE; *credit suplimentar;* **5.** sistem financiar de împrumuturi cu dobîndă; instituţie financiară particulară care acordă bani cu împrumut (fiind asistată de stat): *în condiţiile de astăzi,... creditul este distrus.* VINEA; **6.** (fig.) autoritate, consideraţie de care se bucură cineva: *are mare credit;* **7.** crezare, crezămînt: *sînt destui cei ce dau credit unei vechi legende.* GHEŢIE. [Din fr. *crédit,* germ. *Kredit*].

creditá, creditez vb. (tr.) a acorda cuiva un credit; a împrumuta cuiva o sumă de bani. [Din fr. *créditer*].

creditáre, creditări f. acţiunea de a credita şi rezultatul ei. [V. *credita*].

creditór, ~i, creditoáre a. referitor la credit; care acordă credite: *bancă creditoare;* (subst.) *obţine a fi trecută creditoare pe tabloul împrumuturilor soţilor Odobescu.* CĂL. // m. instituţie sau persoană care acordă un credit: *se văzu luat cu asalt de creditori.* CĂL. [Din fr. *créditeur,* germ. *Kreditor*].

crédo m. (bis.) **1.** crez; **2.** partea a treia a liturghiei catolice. [Cuv. lat.].

credúl, ~i, credulă, ~e a. care crede (uşor) tot ce i se spune, care se încrede lesne în cineva: *iluzia a doi visători creduli că ar putea trăi singuri în mijlocul celorlalţi oameni.* GHEŢIE. [Din fr. *crédule,* lat. *credulus*].

credulitáte f. predispoziţie, tendinţă de a crede cu uşurinţă orice şi pe oricine: *se folosea de credulitatea lui Vodă, prostindu-l.* CĂL. [Din fr. *crédulité,* lat. *credulitas, -atis*].

creek [cric] n. curs de apă temporar din deşerturile sărate din Australia şi din America. [Cuv. engl.].

créier, creieri m. **1.** masă de substanţă nervoasă închisă în cutia craniană şi reprezentînd partea principală a sistemului nervos central la vertebrate; organ al gîndirii şi al conştiinţei la om: *moare mai tîrziu de o inflamaţie la creieri.* CĂL.; *prin crierii lui îmbla fumul vinului băut.* MAT.; **a-şi zbura creierii,** a se sinucide (prin împuşcare); **2.** (fig.) minte, spirit, inteligenţă: *tînărului îi trecu prin creieri ... că rufele lui nu sînt tocmai potrivite pentru aventuri galante.* REBR.; *creierii săi lucrează;* **a-şi frămînta creierii,** a-şi bate capul; **3.** loc înalt şi greu accesibil: *a plîns Dănilă şi s-a suit în creierii munţilor.* GAL.; *în creierii Carpaţilor;* (p.ext.) *lucrătoarele se urcaseră în creierul ştiubeiului lor, dar fagurii se coborau pînă jos.* SAD. // n. (pl. **creiere**) element care organizează şi conduce o acţiune; (p.restr.) persoană care are rol hotărîtor într-o activitate; (şi: (reg.) **crier**). [Lat. **crebrum (=cerebrum)*].

creierăş, creieraşi m. cerebel, creier mic. [*Creier* + *-aş*].

creión, creioane n. **1.** ustensilă pentru scris formată dintr-un beţişor de lemn în mijlocul căruia se află o mină care lasă urme (pe hîrtie): *Eminescu a scris multe bucăţi cu creionul.* IBR.; **creion chimic,** v. **chimic**; **2.** obiect de forma unui beţişor conţinînd substanţe cosmetice (pentru ochi) sau farmaceutice. [Din fr. *crayon*].

creioná, creionez vb. (tr.) **1.** a desena cu creionul; **2.** a schiţa un portret, un caracter etc.: *scriitorul creionează o altă scurtă dar neiutată scenă familială.* CĂL. [Din fr. *crayonner*].

creionáj, creionaje n. desen făcut cu creionul. [Din fr. *crayonnage*].

creionáre, creionări f. acţiunea de a creiona şi rezultatul ei; schiţă: *sub titlul „Mina" se cuprind creionări de drame istorice felurite.* CĂL. [V. *creiona*].

creionáş, creionaşe n. diminutiv al lui creion. [*Creion* + *-aş*].

creiţăr, creiţari m. (înv.) monedă mică de aramă care a circulat în Transilvania şi în Bucovina înainte de primul război mondial; (p.ext.) ban, gologan: *băgase acolo... un pumd de creţari de aramă.* AG.; *nu-s fată de potlogar să dau gură pe creiţar.* POP. [Din magh. *krajczar,* germ. *Kreutzer*].

crem a. alb-gălbui (închis); de culoarea untului. [Din fr. *crème*].

cremaliérá, cremaliere f. (tehn.) bară dinţată cuplată cu o roată cilindrică dinţată. [Din fr. *crémaillère*].

crematóriu, crematorii n. **1.** clădire destinată incinerării morților; **2.** cuptor pentru arderea gunoaielor: *îi ordonă să ardă conținutul balotului în crematoriul pentru gunoaie.* GHEȚIE. [Din fr. *crématorium, crématoire,* germ. *Krematorium*].

cremaţiúne f. (rar) incinerare a morților: *în așteptarea morții și a cremațiunii, ținea în odăiță urna funerară cu inscripția nedatată.* CĂL. [Din lat. *crematio, -onis,* fr. *crémation*].

crémă, creme f. **1.** preparat culinar făcut din lapte, ouă, zahăr, cacao etc.; **2.** lichior fin: *cremă de mentă;* **3.** preparat de forma unei alifii cu care se întreține încălțămintea; **4.** produs cosmetic pentru piele; alifie: *cremă de față;* **5.** (fig.) ceea ce este mai bun: *crema societății.* [Din fr. *crème*].

cremenál n. v. **criminal²**.

crémene, cremeni f. **1.** piatră dură (care produce scîntei cînd este lovită cu un obiect de oțel): *trecerea de la porcelana fină la stînca de cremene este firească în poezie.* CĂL.; **2.** bucată mică dintr-o astfel de piatră folosită la scăpărat cu amnarul: *răsturnîndu-l pe-o dungă îi zdrobi toată cremenea-n pungă.* B.-DEL.; **cît ai da în cremene,** a) într-o clipă; imediat; **b)** interval scurt de timp; clipă, moment: *nu se dezlipea de lîngă dînsul, nici cît ai da în cremene.* ISP.; **3.** bucată mică dintr-o astfel de piatră folosită în trecut la aprinderea încărcăturii puștii: *mîna pe durdă punea ... cremenea că-i potrivea.* POP. // adv. **1.** nemișcat, țeapăn: *a sta cremene;* **2.** ca piatra, foarte dur: *greu i-or săpa și groparii mormîntul, că-i pămîntul înghețat cremene.* AG. [Din bulg. *kremeni*].

cremométru, cremometre n. instrument pentru măsurarea cantității de smîntînă din lapte. [Din fr. *crémomètre*].

cremóná, cremone f. dispozitiv metalic, alcătuit din două vergele în prelungire și un mîner, folosit pentru a închide o fereastră sau o ușă. [Din fr. *crémone*].

cremós, ~şi, cremoásă, ~e a. care are multă cremă; care are aspect de cremă: *iaurt cremos.* [Din fr. *crémeux*].

crémşnit, cremşnituri n. prăjitură din foi de aluat coapte între care se pune cremă de vanilie. [Din germ. *Kremschnitte*].

crenát, ~ţi, crenată, ~e a. dințat: *plantă cu frunzele crenate.* [Din fr. *créné*].

crenél, creneluri n. deschizătură în zidul unei cetăți sau al unui turn de apărare, prin care se aruncau proiectilele: *nici o lampă nu strălucea pe creasta crenelurilor.* NEGR. [Din fr. *créneau* (=fr. *crenel*)].

crenelá, crenelez vb. (tr.) a construi creneluri într-un zid. [Din fr. *créneler*].

crenelăre, crenelări f. acțiunea de a crenela. [V. *crenela*].

crenelát, ~ţi, crenelată, ~e a. cu creneluri: *stindardul flutureză pe poarta crenelată.* MACED. [Din fr. *crénelé*].

crengărie, crengării f. desiș sau mulțime de crengi; crengăriș: *îi adusese la curte să vînză, pentru mangal, crăngăria rămasă pe urma tăierii unei păduri.* VOIC. [*Creangă* + *-ărie*].

crengăríş, crengărişuri n. crengărie: *după ce ne-am descurcat de crengărișul abătut jos, am trecut la operația asupra trunchiului propriu-zis.* VOIC. [*Creangă* + *-iș*].

crengós, ~şi, crengoásă, ~e a. cu multe crengi; rămuros. [*Creangă* + *-os*].

crengureá, crengurele f. (pop.) crenguță: *nici frunza nu s-o ține, numai goale crengurele.* POP. [*Creangă* + *-urea*].

crengurós, ~şi, crenguroásă, ~e a. cu crengi multe; rămuros. [*Creangă* + *-ur* + *-os*].

crengúţă, crenguţe f. diminutiv al lui creangă; (pop.) crengurea: *avea pe cîteva crenguțe muguri de flori.* SAD. [*Creangă* + *-uță*].

crenologíe f. studiu al apelor minerale terapeutice. [Din fr. *crénologie*].

crenoterapíe f. folosire a apelor minerale în scop terapeutic. [Din fr. *crénothérapie*].

crénvurşt, crenvurşti m. cîrnăcior din carne de vită și slănină tocată fin. [Din germ. *Krenwürstchen*].

creodóntă, creodonte f. (la pl.) subordin fosil de mamifere carnivore, cu membrele masive, prevăzute cu gheare; (și la sg.) mamifer din acest subordin. [Din fr. *créodontes*].

creofág, ~gi, creofagă, ~ge a. care se hrănește cu carne. [Din fr. *créophage*].

creofagíe f. obișnuință de a se hrăni cu carne. [Din fr. *créophagie*].

creól, ~i, creolă, ~e m., f. **1.** persoană născută în America Latină, avînd strămoși spanioli, portughezi sau francezi ori în colonii; **2.** (p.ext.) persoană născută din părinți de rase diferite; mulatru: *cu creolele astea... e o chestiune de temperament.* VINEA. // a. **limbă creolă,** limbă europeană (spaniolă, franceză, portugheză) însușită de locuitorii unor colonii și adoptată la modul lor de gîndire și de pronunție. [Din fr. *créole*].

creolínă f. substanță lichidă dezinfectantă obținută prin distilarea cărbunilor de pămînt. [Din fr. *créoline*].

creozót n. substanță lichidă obținută prin distilare din gudronul de lemn, cu folosiri în industrie și în medicină. [Din fr. *créosote*].

creozotá, creozotez vb. (tr.) a impregna lemnul cu creozot pentru a-i mări rezistența. [Din fr. *créosoter*].

creozotăre, creozotări f. acțiunea de a creozota. [V. *creozota*].

crep n. **1.** țesătură subțire, încrețită, de mătase sau de lînă: *pășește alene fiica unui mandarin, sub cortelul de crep galbin care-l pleacă despre soare.* AL.; **2.** bucată neagră dintr-o astfel de țesătură care se poartă în semn de doliu, la braț, la piept sau la pălărie; **3.** cauciuc natural, de culoare albă-gălbuie, din care se face talpa la încălțăminte: *se dau pantofi cu talpă de crep.* GHEȚIE. [Din fr. *crêpe*].

crepá vb. v. **crăpa**.

crepăt n. v. **crăpat²**.

crepdeşín n. crep, țesătură încrețită. [Din fr. *crêpe de Chine*].

crepídă, crepide f. încălțăminte de forma sandalelor purtată de vechii greci și de romani. [Din lat. *crepida,* fr. *crépide*].

crepitánt, ~ţi, crepitantă, ~e a. (franțuzism) care produce zgomote scurte și repetate. [Din fr. *crépitant*].

crepitáţie, crepitaţii f. (med.) zgomot produs de lovirea extremităților unui os fracturat, de aerul pătruns în plămînii bolnavi etc.; (și: (înv.) **crepitaţiune**). [Din fr. *crépitation,* germ. *Krepitation*].

crepitaţiúne f. v. **crepitație**.

crepón n. țesătură cu crețuri și cu bobițe în relief. [Din fr. *crépon*].

creponát, ~ţi, creponată, ~e a. încrețit, asemănător cu creponul. [*Crepon* + *-at*].

creps, crepsuri n. joc cu zaruri. [Din fr. *creps*].

crepúscul, crepuscule n. **1.** sfîrșit de zi; amurg: *în văzduh se prefigura o lumină împuținată, de crepuscul.* GHEȚIE; **2.** (fig.) declin, sfîrșit: *crepusculul imperiului Rus;* **3.** lumină slabă, semiîntuneric. [Din fr. *crépuscule,* lat. *crepusculum*].

crepusculár, ~i, crepusculară, ~e a. **1.** care ține de crepuscul, referitor la crepuscul; de amurg: *în lumina crepusculară, zburătoarele se scurgeau rînduri-rînduri.* GHEȚIE; **2.** caracteristic declinului, sfîrșitului: *în veacurile crepusculare ..., plaiul ... îi ținea loc de patrie.* BL. [Din fr. *crépusculaire*].

crescătór, ~i, crescătoáre a. care crește: *număr crescător.* // m., f. **1.** persoană, întreprindere etc., care se ocupă cu creșterea animalelor; **2.** (rar) părinte adoptiv: *îndată au și fost de față părinții împărătesei și crescătorii săi.* CR. [*Cresc* (prez. ind. de la *creste*) + *-(ă)tor*].

crescătoríe, crescătorii f. loc unde se cresc animale: *crescătoria asta de fazani din mijlocul pădurii exercita o vrajă uriașă.* VOIC. [*Crescător* + *-ie*].

crescéndo adv. (muz.) crescînd, sporind în intensitate: *a interpreta crescendo;* (p. ext.) *după Anul Nou, apoi crescendo, pe măsură ce se apropia primăvara, o dulce turbare a pus stăpînire pe sufletele noastre.* GHEȚIE. // n. creștere progresivă a sunetelor: *un admirabil crescendo;* (p. ext.) *ele se repetară cu regularitate matematică din cinci în cinci minute, într-un crescendo rapid.* GHEȚIE. [Din it. *crescendo*].

crescînd, ~zi, crescîndă, ~e a. care este în creștere: *amfiteatrul se umplu de o rumoare crescîndă.* GHEȚIE. [V. *creste*].

crescút¹, ~ţi, crescută, ~e a. **1.** care este mărit, umflat: *cuptiorul grijit de dînsa era plin de plăcinte crescute și rumenite.* CR.; *apă crescută; pîine crescută;* **2.** care depășește limitele normale obișnuite; depășit: *are tensiunea crescută și-l supără uneori inima.* GHEȚIE; **3.** ajuns la un grad de maturitate; (fig.) instruit: *se gîndi că femeia are să creadă că-i un bădăran rău crescut.* REBR.; *om bine crescut.* [V. *creste*].

crescút² n. creștere: *oprind iarba din crescut.* [V. *creste*].

cresón, cresoane n. plantă erbacee anuală din familia cruciferelor, cu flori albe și mici, cultivată pentru frunzele ei întrebuințate ca salată sau condiment; hreniță (*Lepidium sativum*). [Din fr. *cresson*].

crestă, crestez vb. **1.** (tr.) a face tăieturi pe marginea sau pe suprafața unui obiect; a face crestături: *o crestezi d-a curmezișul cu cuțitul pe amîndouă laturile.* OD.; (fig.) *Munții Gorjului își crestează pe albastrul închis al cerului vîrfurile lor înalte.* VLAH.; **2.** (refl.) a se răni ușor, a se tăia puțin: *Afin se crestă la un deget cu cuțitul.* ISP. [De la *creastă*].

crestăre, crestări f. acțiunea de a (se) cresta. [V. *cresta*].

crestáş, crestaşi m. (reg.) crîsnic de prins pește. [Cf. *crîsnic*].

crestát¹, ~ţi, crestată, ~e a. care are creastă; (subst.) *ți-oi da eu ție ..., măi crestatule și pintenatule!* CR. [De la *creastă*].

crestát², ~ţi, crestată, ~e a. care are crestături; dințat: *acolo se răcorea pe arșiță, scărpinîndu-și pielea cu o lopățică crestată.* CĂL.; *frunză cu marginea crestată.* [V. *cresta*].

crestătúră, crestături f. **1.** semn făcut prin tăiere, prin crestare; tăietură: *la răbuș tragi o crestătură și asta vrea să zică o zi de lucru.* SL.; *țăranii înseamnă numerele cu crestături pe un lemn;* **2.** (fig.) cantitate mică (tăiată) dintr-un material, dintr-un produs (alimentar): *îmi dau un bruș de brînză, ori o crestătură de slănină.* AG. [*Cresta* + *-tură*].

crestăţéa, crestăţele f. (reg.) plantă erbacee cu flori roșii-purpurii; lăptucă, salata-iepurelui (*Prenanthes purpurea*). [*Crestat²* + *-ea*].

crestomaţíe, crestomaţii f. culegere de texte din diferiți autori. [Din fr. *chrestomathie,* lat. *chrestomathia*].

crestós, ~şi, crestoásă, ~e a. (rar) cu creastă (mare): *întovărășit de melodioasa cîntare a crestoasei ciocîrlii.* NEGR. [*Creastă* + *-os*].

créşă, creşe f. instituţie în care sînt îngrijiţi copiii pînă la vîrsta de trei ani, în timp ce părinţii sînt la muncă. [Din fr. *crèche*].

créşte, cresc vb. **1.** (intr.) a se mări ca rezultat al proceselor vieţii; a se face mai mare, a se dezvolta: *lîngă crin nu creşte scaietele.* BOLLIAC; *pe măsură ce crescu, îl iniţie în tainele grădinăritului şi ale tîmplăriei.* GHEŢIE; *iarba, copilul creşte repede;* (fig.) *viaţa spirituală ... a crescut în devălmăşie, ca o floare de junglă cu copaci sufocaţi de liane.* BL.; **a creşte în puf,** v. **puf; să creşti mare!** (pop.) formulă de răspuns unui copil la salut; **a creşte văzînd cu ochii,** a se dezvolta foarte repede: *purcelul începe a se înfiripa şi a creşte văzînd cu ochii.* CR.; **2.** (intr.) a se mări, a spori (ca număr, ca volum, intensitate, durată etc.): *ochii îi crescură sub sprîncenele înălţate.* SAD.; *unde-s doi puterea creşte.* AL.; **a-i creşte inima** (sau **sufletul**), a simţi o mare bucurie, o mare mulţumire: *cînd te văd zîmbind ... sufletul îmi creşte.* EM.; (tr.) *Caraiman a crescut cu găteje vîlvătaie.* SAD.; **3.** (tr.) a îngriji, a educa un copil: *un fierar rus îl găseşte şi-l creşte.* CĂL.; **4.** (tr.) a prăsi, a îngriji, a înmulţi animale: *există ferme în care sînt crescuţi caimani.* GHEŢIE; **5.** (intr.) a-şi petrece copilăria: *eu am crescut pe cîmpul Bărăganului.* OD.; **6.** (intr.) a-şi mări volumul, a se umfla; **7.** (intr.) a se vedea din ce în ce mai mare (pe măsura apropierii): *din depărtări, văzutu-s-a crescînd în zări rădvan cu mire.* COŞB. [Lat. *crescere*].

créştere, creşteri f. **1.** acţiunea de a creşte şi rezultatul ei; dezvoltare: *creşterea copacilor în înălţime;* **2.** mărire a volumului; umflare: *creşterea apelor;* **3.** sporire a intensităţii, a numărului etc.: *vîntul de la sud şuşuia cu creşteri şi coboîri.* SAD.; **4.** educare, educaţie: *întrebarea este cine se va ocupa aici de creşterea lui.* GHEŢIE; *a da o bună creştere;* **5.** prăsire, înmulţire, îngrijire: *în interesul autorului cad asemeni îngrăşarea pămîntului, creşterea vitelor.* CĂL.; *creşterea animalelor.* [V. **creşte**].

créştet, creştete n. **1.** mijlocul părţii superioare a capului; vîrful capului: *arşiţa ... l-a lovit în creştet, l-a lovit ca o sabie.* EL.; **din** (sau **de la**) **creştet pînă-n tălpi** (sau **talpă**), în întreg trupul, peste tot, de sus pînă jos: *un fior aprig mă fulgera din creştet pînă-n tălpi.* SAD.; **2.** (rar) căpătîi: *la creştet să nu-mi plîngi.* EM.; **3.** vîrf, pisc: *s-a oprit pe creştetul colinei.* TOP.; *în oglinda sură a Siretului îşi petrecea creştetele sălcii vechi.* SAD.; *creştetul muntelui, arborelui;* **4.** (fig.) culme: *ajunse la creştetul măririi.* [*Creşte* + *-et*].

creştín, ~i, creştină, ~e a. **1.** care aparţine creştinismului, referitor la creştinism: *religie creştină;* **2.** care este botezat şi practică creştinismul: *popoarele creştine.*; **3.** care ţine de adepţii creştinismului; care este specific adepţilor creştinismului: *căzînd pre faţă-n dată să-nchină cu inima-nfrîntă şi creştină.* B.-DEL. // m., f. **1.** adept al creştinismului; **2.** om, persoană, individ: *numai umbra spinului, la uşa creştinului.* EM.; **3.** (pop.) român (ca membru al bisericii ortodoxe, identificîndu-se naţionalitatea cu religia). [Lat. *christianus*].

creştiná, creştinez vb. (tr. şi refl.) a (se) face creştin, a (se) boteza în religia creştină: *acolo se creştinase în munţii cei mari ai Carpaţilor.* SAD.; *trei copii mi-ai creştinat.* POP. [De la **creştin**].

creştináre f. acţiunea de a (se) creştina şi rezultatul ei. [V. **creştina**].

creştinát, ~ţi, creştinată, ~e a. care a devenit creştin, care face parte din rîndul creştinilor: *au introdus limba slăveană la creştinatele naţii slave.* EM. [V. **creştina**].

creştinătáte f. **1.** totalitate a creştinilor, totalitate a popoarelor (şi ţărilor) creştine; (înv.) creştinie: *dă, Dumnezău, din Sion să vie în creştinătate a ta-mpărăţie.* DOS.; **2.** (înv.) credinţă creştină, creştinism: *şi la lumină să dereptaţi ceia ce au orbit, spre lucrurele ceale bunele şi spre adeverită şi spre creştinătate.* COR. [*Creştin* + *-ătate*].

creştinătúră f. (înv.) creştinare: *într-acesta chip au fost creştinătura ivirilor.* DOS. [*Creştina* + *-tură*].

creştinésc, ~şti, creştineáscă, ~eşti a. **1.** creştin, care ţine de creştinism: *ne spălăm cu omăt şi ne închinăm după obiceiul cel creştinesc.* CR.; *religie creştinească;* **2.** (fig.) bun, uman, drept; **3.** înţeles de toată lumea: *limbă creştinească.* [*Creştin* + *-esc*].

creştinéşte adv. **1.** ca un creştin, în felul creştinilor: *îşi botează copiii şi voi să moară creştineşte cu preot de mir.* CĂL.; *îngropat creştineşte;* **2.** limpede, pe înţeles: *vorbeşte-mi creştineşte.* AL. [*Creştin* + *-eşte*].

creştiníe f. (înv.) creştinătate: *de va birui Mahomed, cade şi creştinia pe încet.* B.-DEL. [*Creştin* + *-ie*].

creştinísm n. religie la baza căreia se află cultul lui Isus Hristos, fiul lui Dumnezeu; (înv.) creştinătate: *sub motiv că voieşte a trece la creştinism şi a se catehisi, turcul cercetează casa popii.* CĂL.; *născut în Iudeea, creştinismul a fost propagat în Grecia şi în Italia, mai ales de apostolul Pavel.* [*Creştin* + *-ism*; cf. fr. ***christianisme***].

creştinít, ~ţi, creştinită, ~e a. (rar) creştin, trecut la creştinism: *la toate ţările creştinite.* B.-DEL. [*Creştin* + *-it*].

cretacéu, ~i, cretacee a. de natura cretei, format din cretă: *teren cretaceu.* [Din fr. ***crétacé***].

cretácic, ~ci, cretacică, ~ce a. şi n. (care ţine de, referitor la) perioada geologică a erei secundare caracterizată prin depuneri de masive calcaroase. [Cf. fr. ***crétacé***].

crétă, crete f. **1.** instrument de scris (pe tablă) reprezentînd o bucată dintr-o materie calcaroasă sau din alt material: *iată-mă aşezat înaintea unei table cu creionul de cretă în mînă.* GHICA; **2.** rocă albă formată din cochiliile unor animale marine. [Din lat. *creta*].

cretín, ~i, cretină, ~e m., f. **1.** persoană care suferă de cretinism; imbecil, idiot: *judecăţile lui Anghel Demetrescu sînt ale unui cretin.* CĂL.; **2.** (fig.) persoană stupidă. [Din fr. ***crétin***].

cretinísm n. **1.** boală care se manifestă prin înapoiere mintală şi tulburări de creştere; **2.** imbecilitate, idioţie. [Din fr. ***crétinisme***].

cretinizá, cretinizez vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină cretin; a (se) prosti. [Din fr. ***crétiniser***].

cretinizáre f. faptul de a (se) cretiniza. [V. ***cretiniza***].

cretínţă f. v. **catrinţă.**

cretón, cretoane şi **cretonuri** n. ţesătură înflorată şi deasă, făcută de obicei din in sau din cînepă: *perdelele de creton înflorat şerpuiau în cute neofilite.* VINEA. [Din fr. ***cretonne***].

cretós, ~şi, cretoásă, ~e a. care conţine cretă; care are aspect de cretă. [*Cretă* + *-os*].

creţ, ~i, creáţă, ~eţe a. **1.** buclat, cîrlionţat, răsucit în inele: *de-aci s-alungă şi lui Petcu cel cu barba creaţă.* B.-DEL.; **iarbă-creaţă,** plantă erbacee, întrebuinţată în medicina populară (*Mentha spicata*): *din altu-i face scăldătoare: iarba-vîntului şi iarbă-creaţă.* B.-DEL.; **2.** cu părul buclat, cîrlionţat: *cuşmă creaţă de miel.* POP.; **3.** zbîrcit, cutat, încreţit: *munţii ... tufoşi şi creţi ca freza unei marchize.* NEGR. // m. (pl. **creţi**) cută, încreţitură, îndoitură: *perdeaua se dete într-o parte şi dintre creţii ei apăru, frumos şi palid, capul blond al unui înger.* EM. // n. (pl. **creţuri** sau, pop., **creţe**) **1.** buclă, cîrlionţ: *părul său de aur în creţuri lungi se lasă.* AL.; **2.** zbîrcitură, încreţitură a pielii: *obrajii plini de creţe ai moşului Nichifor dogoreau.* AG. [Et. nec.].

creţésc, creţeşti a. **măr creţesc,** varietate de mere cu coaja verzuie sau gălbuie şi cu gust acrişor: *s-a dus la Bucureşti de vinde mere creţeşti.* POP. [*Creţ* + *-esc*].

creţişoáră, creţişoare f. plantă erbacee cu flori mici verzi-gălbui (*Alchemilla vulgaris*). [*Creţ* + *-işoară*].

creţitúră, creţituri f. (reg.) creţ, încreţitură, zbîrcitură. [*Creţ* + *-itură*].

creţúşcă, creţuşte f. plantă meliferă şi medicinală, cu flori albe (*Filipendula ulmaria*). [*Creţ* + *-uşcă*].

creuzét, creuzete n. **1.** vas din material rezistent la căldură, folosit pentru reacţii chimice; **2.** recipient din material refractar în care se topesc metale. [Din fr. ***creuset***].

crevásă, crevase f. despicătură mare într-un gheţar montan; (fig.) *crevasele gîndirii.* [Din fr. ***crevasse***].

crevétă, crevete f. mic crustaceu marin comestibil (*Cragon vulgaris*). [Din fr. ***crevette***].

crez, crezuri n. **1.** simbolul credinţei; expunere succintă a dogmelor fundamentale ale religiei creştine: *se străduise să înveţe crezul pe de rost în latineşte.* VINEA; **2.** totalitate a principiilor sau convingerilor cuiva: *îşi făcuseră din crezurile lor protestante tot atîtea contraforturi ale intereselor şi puterii lor.* BL.; *crez politic.* [De la **crede**].

crezáre, crezări f. **1.** încredere: *pe lesnea crezare a mulţimii se-ntemeiază demagogii.* EM.; **a da crezare,** a se încrede; a crede: *nu-mi dai crezare că numai ţie mă-nchin.* AL.; **2.** (înv.) credinţă: *fuge de fapta bună, de cer şi de crezare.* AL. [***Crez*** (prez. ind. de la *crede*) + *-are* (după *aşezare*)].

crezămînt n. (înv.) **1.** crezare, încredere: *nu lua acest aer de blîndeţe fecioreasc şi de crezămînt.* NEGR.; *numai piatra de mormînt vrednică-i de crezămînt.* MAT.; **cu crezămînt,** într-adevăr, cu adevărat: *dar dacă vrei cu crezămînt să te-ndrăgesc pe tine, tu te coboară pe pămînt.* EM.; **a da crezămînt,** a crede, a considera adevărat: *stăm la îndoială a-i da crezămînt şi aşteptăm o nouă confirmare.* EM.; **2.** înţelegere, consideraţie (faţă de cineva sau de ceva): *înjuri ce-avem noi drag şi sfînt; nici milă n-ai, nici crezămînt.* COŞB.; **3.** credinţă, convingere: *pentru Ilie proroc este un crezămînt între ţărani cum că el umblă cu căruţa sa de foc pe nour.* B.-DEL. [***Crez*** (prez. ind. de la *crede*) + *-ămînt*].

crezátór, ~i, crezătoáre a. (înv.) încrezător, care crede: *de ce mulţimea e lesne crezătoare ...?* EM. [***Crez*** (prez. ind. de la *crede*) + *-(ă)tor*].

crezătoríe, crezătorii f. (înv.) credinţă, tradiţie: *între norod şi acum este crezătoria că, mergînd la raiu, trebuie să treacă sufletul prin nouo vămi.* B.-DEL. [***Crez*** (prez. ind. de la *crede*) + *-ătorie*].

crezól, crezoli m. substanţă extrasă din gudroanele de cărbune şi de lemn, folosită la prepararea bachelitei sau ca antiseptic. [Din fr. ***crésol***].

cri interj. (repetat) cuvînt care imită cîntecul greierului: *greieraş nu ţîrîi, mama s-a culcat o clipă şi o poţi trezi cri-cri!* VIERU. [Onomat.].

criánt, ~ţi, criantă, ~e a. (franţuzism) ţipător, strident. [Din fr. ***criant***].

crib, criburi n. construcţie protectoare la sorbul unei pompe de apă. [Din germ. ***Kribbe***].

criblúră, cribluri f. piatră dură spartă mărunt, folosită ca îmbrăcăminte asfaltică. [Din fr. ***criblure***].

cric, cricuri n. instrument folosit pentru ridicarea unor greutăţi mari la mică înălţime. [Din fr. ***cric***].

cricălă, cricale f. (reg.) tocană: *într-un blid mămăligă cu moare, într-altul fălci de porc afumate, ... ciuci, lapte acru, păsat, cricală.* B.-DEL. [Et. nec.].

crichét n. joc sportiv în care fiecare din cele două echipe încearcă să puncteze prin lovirea mingii cu bete speciale. [Din engl., fr. ***cricket***].

cridă, cride f. (reg.) cretă: *podoabele par văruite de cridă.* EM. [Din ucr. ***krijda***].

C

crier n. v. creier.

criergie f. (geol.) acţiune a îngheţului asupra solului şi rocilor de suprafaţă. [Din fr. *cryergie*].

criháncă, crihance f. pasăre care trăieşte în apropierea bălţilor: *la apropierea noastră zburau becaţine şi părechi de crihance.* SAD. [Et. nec.].

crîjmă, crijme f. (reg.) pînză în care este înfăşurat copilul după botez. [Din ucr. ***križma***].

crîlă, crile f. (reg.) cîrd, droaie de copii sau de oameni. [Din sl. ***krilo***].

crímă, crime f. încălcare gravă a legii (prin omor, trădare de patrie etc.): *mobilul crimei era neîndoielnic jaful.* GHEŢIE. [Din fr. ***crime,*** lat. ***crimen***].

criminál[1], ~i, criminală, ~e a. **1.** care constituie o crimă; foarte rău, dăunător: *a rezistat de minune tratamentului criminal care i se aplică de ani de zile.* VINEA; *faptă criminală;* (adv.) *ar fi păcat şi criminal să pună cineva zăbranic inimii.* HOGAŞ; **2.** referitor la crime: *tratează problema eredităţii criminale cu mijloace de nuvelă veche.* CĂL.; *codice criminal.* // m., f. persoană care a comis crime: *astfel de metode definesc pe criminal în genere.* CĂL. [Din fr. ***criminel,*** lat. ***criminalis***].

criminál[2], criminaluri n. (înv.) tribunal care judeca crimele: *am să te duc în criminal.* AL.; *să ştiu de bine că intru în cremenal.* CAR.; (şi: (formă coruptă) **cremenal**). [Din germ. ***Kriminal****(gericht)*].

criminalicésc, ~şti, criminaliceáscă, ~eşti a. (înv.) care ţine de crime, referitor la crime; (p.ext.) penal: *ajungînd la poarta palatului criminalicesc, ea însemnă o mulţime de trăsuri.* AL. [Din fr. ***criminel,*** germ. ***Kriminal*** + *-icesc*].

criminalísm n. acte criminale, infracţiuni penale: *hotărîrea e dată de Departamentul de criminalism.* CĂL. [***Criminal****(ist)* + *-ism*].

criminalíst[1], criminalişti m. specialist în dreptul penal (care cercetează crimele). [Din fr. ***criminaliste,*** germ. ***Kriminaliste***].

criminalíst[2], criminalişti m. (înv.) persoană care a săvîrşit o crimă; criminal: *să te arăţi dinaintea unui tribunal împreună cu vinovaţii şi criminaliştii.* NEGR. [***Criminal***[1] + *-ist*].

criminalístic, ~ci, criminalistică, ~ce a. care ţine de crimă, referitor la crimă: *autorul avea să trateze pe cadrul vechi al destinului grec problema eredităţii criminalistice.* CĂL. // f. crimă, întîmplări criminale; descriere a împrejurărilor în care au loc crimele: *se înţelege că şi criminalistica e tot atît de gustată.* CĂL. [Din germ. ***kriminalistisch***].

criminalístică f. ştiinţă care se ocupă cu cercetarea mijloacelor şi cu elaborarea metodelor pentru prevenirea infracţiunilor şi pentru descoperirea lor; criminologie. [Din germ. ***Kriminalistik***].

criminalitáte f. **1.** săvîrşire de omoruri; numărul de omoruri dintr-o perioadă; **2.** (p. ext.) acte criminale, infracţiuni penale: *discută la han ... despre problema criminalităţii, făcînd portretul tip al delincventului.* CĂL. [Din fr. ***criminalité,*** germ. ***Kriminalität***].

criminogén, ~i, criminogenă, ~e a. care generează o crimă sau favorizează producerea ei. [Din fr. ***criminogène***].

criminológ, criminologi m. (şi adj.) specialist în criminologie. [Din fr. ***criminologue,*** germ. ***Kriminologe***].

criminológic, ~ci, criminologică, ~ce a. care ţine de criminologie, referitor la criminologie. [Din germ. ***kriminologisch***].

criminológie f. ştiinţă care studiază criminalitatea, cauzele şi metodele pentru combaterea ei. [Din fr. ***criminologie,*** germ. ***Kriminologie***].

crin, crini m. **1.** plantă erbacee ornamentală cu flori albe strălucitoare şi plăcut mirositoare (*Lilium candidum*): *ale crinilor potire sînt ca urne de argint.* EM.; *aici cresc plante odorifere, crini, ienuperi, cuişori.* CĂL.; **2.** floarea acestei plante: *din ochii ei albaştri şi mari curgeau şiroaie de mărgăritare apoase pe o faţă mai albă ca argintul crinului.* EM.; **3.** (**crin-de-baltă**) plantă erbacee din familia liliaceelor (*Butonus umbellatus*): *ieşim iar cu lotca după nuferi şi crini în bălţi.* VOIC.; (compuse) **crin-de-pădure,** plantă din familia liliaceelor, cu florile de culoare roşie-violetă, aplecate în jos (*Lilium martagon*); **crin-galben,** plantă erbacee cu fori galbene-deschise sau roşii-gălbui (*Hemerocallis flava* şi *fulva*); **crin-vînăt,** plantă erbacee din familia liliaceelor (*Gladiolus*); **crin-de-toamnă,** plantă decorativă, originară din Japonia, cu flori albe, liliachii sau albastre (*Hosta*); **4.** (zool.) **crin-de-mare,** echinoderm care trăieşte fixat în zonele abisale, avînd aspect de floare. [Din sl. ***krinŭ,*** gr. mod. ***krínon***].

crínă, crine f. (reg.) pădurice de arini. [Et. nec.].

crinolínă, crinoline f. (înv.) fustă lungă şi foarte largă, în formă de clopot, la modă pe la mijlocul secolului al XIX-lea: *avem epoca bonjuriştilor şi a crinolinelor.* CĂL. [Din fr. ***crinoline***].

críntă, crinte f. vas de lemn folosit la stînă pentru a stoarce zerul din caş. [Cf. bulg. ***krinica***].

criobiologíe f. disciplină biologică care studiază efectul temperaturilor joase asupra organismelor vii. [Din engl. ***cryobiology***].

criocautér, criocautere n. instrument pentru distrugerea unor ţesuturi patologice cutanate, prin congelare. [Din fr. ***cryocautère***].

criofíl, ~i, criofilă, ~e a. care trăieşte la temperaturi scăzute: *plantă criofilă.* [Din fr. ***cryophil***].

criofítă, criofite f. (la pl.) grup de plante adaptate la temperaturi joase (de ex.: alge, muşchi, ciuperci şi bacterii); (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***cryophites***].

criogénic, ~ci, criogenică, ~ce a. **1.** care ţine de criogenie, referitor la criogenie; **2.** care produce scăderea temperaturii. [Din fr. ***cryogénique***].

criogenie f. producere artificială a frigului; realizare de temperaturi joase. [Din fr. ***cryogénie***].

criolít n. fluorură naturală de sodiu şi de aluminiu. [Din fr. ***cryolithe***].

criologíe f. capitol al fizicii care studiază metodele de producere a temperaturilor joase şi proprietăţile corpurilor în apropiere de zero absolut. [Din fr. ***cryologie***].

crioscóp, crioscoape n. aparat pentru determinarea greutăţii moleculare a substanţelor. [Din fr. ***cryoscope***].

crioscopíe f. determinare a greutăţii moleculare a unei substanţe. [Din fr. ***cryoscopie***].

criostát, criostate n. instalaţie pentru producerea sau menţinerea unei temperaturi scăzute constante. [Din fr. ***cryostat***].

crioterapíe, crioterapii f. metodă de tratament care foloseşte congelarea în afecţiuni dermice. [Din fr. ***cryothérapie***].

cripălcă, cripălci f. (reg.) piesă la războiul de ţesut care opreşte sulul să se învîrtă înapoi. [Din bulg. ***krepalka***].

críptă, cripte f. construcţie subterană în care se depun sicriele morţilor: *deasupra criptei negre a sfîntului mormînt.* EM. [Din fr. ***crypte,*** lat. ***crypta***].

críptic, ~ci, criptică, ~ce a. **1.** ascuns, secret; (subst. f.) *Eliade băga de seamă criptica „Divinei Comedii" divizate în trei cărţi.* CĂL.; **2.** obscur, greu de înţeles. [Din fr. ***cryptique,*** germ. ***kryptisch***].

criptofítă, criptofite f. (la pl.) grup de plante erbacee perene cu rădăcini adînci; (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***cryptophyte***].

criptogámă, criptogame f. (la pl.) familie de plante care se înmulţesc prin spori; (adj.) *plante criptogame;* (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***cryptogame***].

criptogámic, ~ci, criptogamică, ~ce a. (bot.) care ţine de criptogame, referitor la criptogame. [Din fr. ***cryptogamique***].

criptogenétic, ~ci, criptogenetică, ~ce a. (med.) care are o cauză ce nu se poate determina. [Din fr. ***cryptogénétique***].

criptográfic, ~ci, criptografică, ~ce a. **1.** care ţine de criptografie, referitor la criptografie: *semne criptografice;* (adv.) *răspunsurile acestor întrebări sînt scrise aproape totdeauna criptografic.* EM.; **2.** (rar) criptic, greu de înţeles: *poeziile sînt scurte, criptografice, preocupate de a nota repede esenţa.* CĂL. [Din fr. ***cryptographique***].

criptografíe f. scriere secretă, cifrată; cifru. [Din fr. ***cryptographie,*** germ. ***Kryptographie***].

criptográmă, criptograme f. document cifrat. [Din fr. ***cryptogramme***].

criptológ, criptologi m. specialist în descifrarea mesajelor cifrate. [Din fr. ***cryptologue***].

criptológic, ~ci, criptologică, ~ce a. care ţine de criptologie, referitor la criptologie. [Din fr. ***cryptologique***].

criptologíe f. **1.** disciplină care se ocupă cu codurile secrete şi cu documentele cifrate; **2.** (rar) sistem de elemente criptice, greu de descifrat: *se înfundă într-o criptologie tot atît de indescifrabilă ca şi demonologia lui Quijote.* CĂL. [Din fr. ***cryptologie***].

criptoním, ~i, criptonimă, ~e a. care are nume ascuns. // n. nume împrumutat, imaginar sau reprezentat prin iniţiale cu care un autor îşi semnează o lucrare; pseudonim. [Din fr. ***cryptonyme***].

criptorhidíe, criptorhidii f. anomalie congenitală constînd din oprirea testiculului într-o parte a traiectului de coborîre. [Din fr. ***cryptorchidie***].

crisalídă, crisalide f. nimfa lepidopterelor: *există o solidaritate organică la fel cu aceea de la omidă la cristalidă.* BL.; (fig.) *din crisalida ciocoi s-a dezvoltat fără îndoială fluturul liberal.* EM.; *fetele sînt cristalide care provoacă surprize cînd se transformă.* IBR. [Din fr. ***chrysalide,*** lat. ***chrysallis, -idis***].

crisoberíl n. mineral transparent de culoare verde, folosit ca piatră semipreţioasă. [Din fr. ***chrysobéril***].

crisofenínă, crisofenine f. colorant textil de culoare galbenă rezistent la lumină. [Din fr. ***chrysophénine***].

crisográf, crisografi m. copist care scrie manuscrise cu litere de aur. [Din fr. ***chryso-graphe***].

crisográfic, ~ci, crisografică, ~ce a. care ţine de crisografie, referitor la crisografie. [Din fr. ***chrysographique***].

crisografíe f. artă de a scrie cu litere de aur. [Din fr. ***chrysographie***].

crisoidínă, crisoidine f. colorant galben obţinut din anilină. [Din fr. ***chrysoïdine***].

crisopráz n. varietate de calcedonie de culoare verde. [Din fr. ***chrysoprase***].

crisoterapíe, crisoterapii f. tratament pentru afecţiunile articulaţiilor, realizat cu ajutorul unor săruri de aur. [Din fr. ***chrysothérapie***].

crisóv n. v. hrisov.

crispă, crispez vb. (refl.) a se contracta, a se zgîrci, a se încleşta: *mîinile i se crispase, pumnii i se închisese.* GHICA; (p. ext.) *Dimitrie deveni palid şi se crispă dintr-o dată.* GHEŢIE; (fig.) *Lucu văzu surîsul Laurei crispîndu-i-se pe figură ca şi cum ar fi îngheţat.* VINEA. [Din fr. ***crisper,*** lat. ***crispare***].

crispánt, ~ţi, crispantă, ~e a. care agasează, care produce crispare: *sub înrîurirea nuvelisticii italiene, scriitorul adoptă teme crispante.* CĂL. [Din fr. ***crispant***].

crispáre, crispări f. acţiunea de a se crispa: *ne provoacă o crispare, un sentiment de groază.* IBR. [V. ***crispa***].

crispát, ~ţi, crispată, ~e a. **1.** contractat, încleştat: *gura mare, bărbătească, s-a strîns, crispată.* PETR.; **2.** care manifestă încordare nervoasă: *după ce a rămas îndelung crispat, oftează.* PETR.; *m-a îngrijorat mai ales expresia crispată a mamei.* GHEŢIE. [V. ***crispa***].

crispáţie, crispaţii f. contracţie nervoasă (involuntară) a muşchilor: *degetele-i trosneau într-o crispaţie disperată.* VLAH.; (şi: (înv.) **crispaţiune**). [Din fr. ***crispation***].

crispaţiúne f. v. crispaţie.

cristál, cristaluri şi (rar) **cristale** n. **1.** sticlă specială, transparentă şi total incoloră: *închinară vin din cupe de cristal.* SAD.; *cristalul este un cuarţ necolorat; pahar de cristal;* **2.** obiect fabricat dintr-o astfel de sticlă: *largi cristaluri, pline de vinuri şi de vutce.* AL. // (pl. **cristale**) **1.** corp solid omogen cu o formă geometrică exterioară de poliedru: *cristal de sare;* **cristal-de-stîncă,** varietate de cuarţ, care se prezintă sub forma unor corpuri geometrice, incolore şi transparente; **2. cristal lichid,** substanţă mezomorfă folosită la realizarea unor dispozitive de afişare electrică. [Din fr. ***cristal,*** lat. ***crystallus,*** germ. ***Kristall***].

cristalerie, cristalerii f. (franţuzism) **1.** fabrica a obiectelor de cristal; **2.** fabrică de obiecte de cristal. [Din fr. ***cristallerie***].

cristálic, ~ci, cristalică, ~ce a. (germanism) (ca) de cristal: *forme contaminate parcă de natura geometrică a schemelor cristalice.* BL. [Din germ. ***kristallisch***].

cristalín, ~i, cristalină, ~e a. **1.** limpede, transparent (ca cristalul): *pe-a fîntînei apă lină, cristalină, se pleca, se oglindea.* AL.; (fig.) *nici o dezordine, nici o ridicare uriaşă de nori nu se observă la aceastâ minte cristalină.* CĂL.; **2.** cu sunet plăcut ca a cristalului: *izbucni într-un rîs cristalin, dezvelindu-şi cele două rînduri de dinţi albi.* GHEŢIE; *voce cristalină.* // n. parte a ochiului de forma unei lentile biconvexe transparente. [Din fr. ***cristallin,*** germ. ***kristallin***].

cristalizá, cristalizez vb. **1.** (intr. şi refl.) a se solidifica în formă de cristale: *elementele chimice posedă particularitatea de a cristaliza în felurite forme.* BL.; *zahărul se cristalizează;* **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) închega, a lua sau a da formă: *în artă se cristalizează sufletul unui popor.* IBR. [Din fr. ***cristaliser,*** germ. ***kristallisieren***].

cristalizábil, ~i, cristalizabilă, ~e a. care se poate cristaliza: *suprafaţa lui are complicaţia corpurilor cristalizabile.* CĂL. [Din fr. ***cristalisable***].

cristalizáre, cristalizări f. **1.** acţiunea de a (se) cristaliza şi rezultatul ei: *o bucată de marmură este frumoasă prin modul cristalizării ei.* VIANU; **2.** solidificare în formă de cristale; transformare în cristale: *o substanţă chimică capabilă de cristalizare o închipuim aşadar compusă.* BL.; **3.** (fig.) închegare, structurare: *artele sînt cristalizarea unor frumuseţi, a unor raporturi existente.* EM. [V. ***cristaliza***].

cristalizát, ~ţi, cristalizată, ~e a. care se prezintă sub formă de cristale. [V. ***cristaliza***].

cristalizatór, cristalizatoare n. vas de laborator pentru cristalizarea soluţiilor; cristalizor. [***Cristaliza*** + *-tor*].

cristalizáţie, cristalizaţii f. (rar) acţiunea de a (se) cristaliza; limpezire: *reprezintă, ca o cristalizaţiune geometricească exactă, toate aspiraţiunile şi voinţele naţiei.* EM.; (şi: (înv.) **cristalizaţiune**). [Din fr. ***cristallisation***].

cristalizaţiúne f. v. cristalizaţie.

cristalizór, cristalizoare n. cristalizator. [Din fr. ***cristallisoir***].

cristalográf, cristalografi m. specialist în cristalografie. [Din fr. ***cristallographe***].

cristalográfic, ~ci, cristalografică, ~ce a. **1.** care ţine de cristalografie, referitor la cristalografie; **2.** care ţine de cristale, referitor la cristale: *în domeniul cristalografic există unităţi formative omogene, date o dată cu substanţa chimică.* BL. [Din fr. ***cristallographique,*** germ. ***kristallographisch***].

cristalografíe f. ştiinţă care studiază formele, însuşirile şi legile de formare ale cristalelor: *s-a lăsat sedus ... de un fenomen ce ţine de chimie şi de cristalografie.* BL. [Din fr. ***cristallographie,*** germ. ***Kristallographie***].

cristaloíd, ~zi, cristaloidă, ~e a. cu aspect de cristal: *piatră cristaloidă.* // m. substanţă care cristalizează uşor. [Din fr. ***cristalloïde***].

cristéi, cristei m. pasăre călătoare din ordinul picioroangelor, care scoate sunete scîrţîitoare (*Crex pratensis*): *de la marginea poienii porneşte cîrîitul înăbuşit al unui cristel.* SAD.; **cristei-de-baltă,** pasăre acvatică migratoare, cu penele brune şi cu ciocul lung (*Rallus aquaticus*); (şi: (reg.) **cîrstei, cristel, crîstei**). [Din sl. ***krastéli***].

cristéi m. v. cristei.

cristélniţă, cristelniţe f. vas cu apă în care preotul afundă copilul la botez: *îşi tinsă mîna de o luă şi o afundă în scăldătoarea svintei cîrstealniţe, unde botedza oamenii.* DOS.; *popa satului a luat copilul în mîini şi l-a vîrît o dată-n cristelniţă.* CAR.; (şi: (înv.) **cîrstelniţă**). [Din sl. ***krŭstilinica***].

cristiánă, cristiene f. oprire la schi printr-o întoarcere bruscă, cu schiurile apropiate. [Din fr. ***christiania***].

cristianísm n. (rar) creştinism: *autorul expune ipotezele cristianismului asupra pieirei lumei.* EM. [Din lat. ***christianismus,*** fr. ***christianisme***].

cristianizáre f. (rar) creştinare: *procesul de cristianizare a păgînismului a durat multe veacuri.* BL. [Lat. ***christianus*** + *-izare*].

cristológic, ~ci, cristologică, ~ce a. care ţine de cristologie, referitor la cristologie: *identificarea cu eul cristologic are în cazul misticului insondabile consecinţe în adîncime.* BL. [Din germ. ***christologisch***].

cristológie f. ceea ce, în religia creştină, se referă la persoana lui Isus Hristos şi la raporturile sale cu oamenii: *un exemplu în privinţa aceasta ne îmbie chiar începutul cristologiei.* BL. [Din fr. ***christologie,*** germ. ***Christologie***].

crişeán, ~eni, crişeană, ~ene a. care ţine de Crişana sau de locuitorii ei; bihorean. // m., f. locuitor din Crişana, din zona nord-vestică a României. [***Criş*** n. pr. + *-ean*].

criteriál, ~i, criterială, ~e a. care ţine de criterii, referitor la criterii; al criteriilor: *eclectism criterial.* [***Criteriu*** + *-al*].

critériu, criterii n. principiu, punct de vedere pe baza căruia se face o apreciere, o definire, o clasificare: *nu pot înţelege criteriul după care sînt aşezate.* IBR. [Din lat. ***criterium,*** fr. ***critérium***].

crític, ~ci, critică, ~ce a. **1.** care ţine de critică, referitor la critică, de critică: *poeţii nu au căderea să dea opiniuni critice.* CĂL.; *cercetare critică;* **aparat critic,** v. aparat; **2.** care foloseşte de critică, care critică: *darul de căpetenie al lui Kogălniceanu e de a fi avut spirit critic.* CĂL.; **3.** referitor la un moment de criză, care poate determina o schimbare (în rău): *iniţiativa pentru redactarea memoriului s-a luat într-un moment critic.* BL.; *situaţie critică;* **4.** care ţine de criticism, referitor la criticism: *filozofie critică.* // m. **1.** persoană care analizează, interpretează şi apreciază operele artistice: *în discreditarea victimei, criticul recurge la toate mijloacele.* CĂL.; **2.** persoană care face obiecţii, combate ceva: *aceşti critici vor găsi un sprijin puternic în pătura intelectualilor.* IBR.; **3.** (filoz.) criticist. [Din lat. ***criticus,*** fr. ***critique,*** germ. ***kritisch, Kritiker***].

critică, crític vb. (tr.) **1.** a judeca, a aprecia o operă artistică; **2.** a dezvălui lipsurile, defectele unei activităţi sau unei stări de lucruri: *Eminescu îi criticase o carte de fonetică.* IBR.; **3.** a aprecia ca fiind rău, urît, incorect etc.; a vorbi de rău, a defăima: *a critica faptele cuiva.* [Din fr. ***critiquer***].

criticábil, ~i, criticabilă, ~e a. **1.** care are laturi sau trăsături negative; **2.** care merită criticat, care poate fi criticat; care dă prilej de critică. [Din fr. ***critiquable***].

criticánt, ~ţi, criticantă, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) predispusă să facă aprecieri negative; **2.** (persoană) care bîrfeşte; intrigant. [Din fr. ***critiquant***].

crítică, critici f. **1.** analiză care comentează, interpretează şi apreciază operele artistice şi ştiinţifice: *Kogălniceanu face adevărată critică teatrală.* CĂL.; **2.** articol, studiu în care se face o astfel de analiză; totalitate a studiilor de acest tip; **3.** dezvăluire (răutăcioasă) a greşelilor şi lipsurilor unei activităţi, unei persoane etc.; **(a fi) sub orice critică,** (a fi) de o calitate extrem de scăzută. [Din fr. ***critique,*** germ. ***Kritik,*** lat. ***critica***].

criticísm n. **1.** atitudine critică, evaluatoare: *Eminescu face parte din curentul critic moldovenesc, dînd criticismului o nuanţă mai pronunţată de eclectism.* IBR.; **2.** concepţie filozofică, întemeiată de Im. Kant, potrivit căreia analiza facultăţilor cognitive este condiţia prealabilă a cercetării filozofice; kantianism: *o dată cu criticismul s-a declarat în om un categoric şi binevenit spor de conştiinţă.* BL. [Din germ. ***Kritizismus,*** fr. ***criticisme,*** lat. ***criticismus***].

criticíst, ~şti, criticistă, ~e a. care ţine de criticism, referitor la criticism: *Cassirer se situează pe o linie criticistă fenomeno-logică.* BL. // m. adept al criticismului. [Din germ. ***Kritizist,*** lat. ***criticista***].

critisí, critisesc vb. (înv.; tr.) a critica, a înjosi: *dar lasă, frate, nu critisi cele ce nu înţălegi.* B.-DEL. [Din germ. ***kritisieren;*** cf. fr. ***critiquer***].

críţă f. (reg.) oţel foarte dur: *dintr-o bucată de criţă ... şi dintr-o zburătură de cremene neagră, Caraiman a prins o scînteuţă într-un firişor de iască.* SAD.; (fig.) *au inimă de criţă.* AL. // adv. (fig.) foarte tare: *beat criţă.* [Din ucr. ***kryc'a***].

crivác, crivace şi **crivacuri** n. (reg.) **1.** dispozitiv pentru ridicat greutăţi (în mine); **2.** lemn care sprijină piatra zăcătoare la moară; **3.** parte a luntrei (unde se află lemnul transversal): *lopătarii din crivacele dubasurilor s-au încordat odată toţi la porunca vatamanului lor.* SAD. [Din ucr. ***krivak***].

criválă, crivale f. (reg.) **1.** coacă la joagăr; **2.** cleşte de lemn întrebuinţat în dulgherie. [Cf. ***crivea***].

crivăt, crivaturi n. (reg.) pat: *după pînza de paianjăn doarme fata de-mpărat: înecată de lumină, e întinsă în crivat.* EM. [Din gr. mod. ***krevvati***].

crívăţ n. **1.** vînt rece şi puternic care suflă iarna din nord-est: *lupii cu crivăţul iernii m-alungau urlînd.* AL.; **2.** nord, miazănoapte: *spre crivăţ ... vine Tîrgul Neamţului.* CR. [Din bulg. ***krivéc***].

criveá, crivele f. (reg.) **1.** băţ cu care se strînge sulul pe care se înfăşoară pînza la războiul de ţesut; **2.** unealtă de dogărie cu care se răsuceşte teiul pentru cercuri; **3.** greblă mică care se prinde la coasă pentru a aduna firele cosite; **4.** unealtă alcătuită dintr-un dreptunghi care se învîrte în jurul unui ax, folosită la răsucitul funiilor de cînepă. [Din sl. ***krivŭ*** „strîmb, încovoiat"].

crivínă, crivine f. (reg.) desiș de mărăcini (pe malul unei ape): *plecam pe jos, dintre malurile căptușite cu cătușnic și crivine argintii.* VOIC. [Et. nec.].

crizantémă, crizanteme f. **1.** plantă decorativă din familia compozeelor, care înflorește toamna tîrziu (*Chrysanthemum indicum*): *i se păruse... o biată grădiniță cu... brazde de flori pe care se veștejeau crîciumărese și crizanteme.* VINEA; **2.** (p. restr.) floarea acestei plante: *salonul fu invadat de crizanteme albe.* GHEȚIE. [Din fr. ***chrysanthème***].

crízǎ, crize f. **1.** acces al unei boli; moment critic în evoluția unei boli: *muri subit, ca urmare a unei crize cardiace.* GHEȚIE; **2.** tensiune, zbucium sufletesc: *odată criza erotică trecută, ea încetează de a mai însemna ceva prin feminitate.* CĂL.; (p. ext.) *s-ar părea că ne convulsionăm într-o criză de așteptare a unui geniu poetic.* BAC.; **3.** lipsă acută (de mărfuri, de forță de muncă etc.): *criză de alimente;* **4.** moment de tulburare intensă a structurilor economice, politice, comerciale etc.: *a fost o mare criză economică și financiară.* IBR. [Din fr. ***crise,*** lat. ***crisis,*** germ. ***Krise***].

crîcimár m. v. **cîrciumar.**

crîcimăríță f. v. **cîrciumăriță.**

crîcneálă, crîcneli f. crîcnire. [***Crîcni*** + *-eală*].

crîcní, crîcnesc vb. **1.** (intr.) a protesta fără vehemență, a murmura cuvinte de protest: *ordonanțele celelalte nici nu crîcneau la poruncile tainice ale lui Chirilă.* SAD.; **2.** (tr.) a destăinui, a dezvălui un secret: *îl amenința că unde îi stau talpele îi va sta și capul, dacă va crîcni o vorbă măcar către cineva.* ISP.; (și: (pop.) **cîrcni**). [***Cîrc*** + *-ni*].

crîcnire, crîcniri f. acțiunea de a crîcni și rezultatul ei; crîcneală: *îi primea dojenile fără o crîcnire.* REBR. [V. ***crîcni***].

crîmpéi, crîmpeie n. **1.** bucată, porțiune: *un biet crîmpei de ață să-l dea fără parale.* MACED.; *crîmpei de sfoară, de lemn;* **2.** (fig.) fragment, frîntură: *e de ajuns să ascultăm un crîmpei de dialog.* CĂL.; *crîmpeie de gînduri.* [Din sl. ***kronpŭ*** „mic"].

crîmpeiáș, crîmpeiașe n. diminutiv al lui crîmpei: *se rupse un crîmpeiaș și-l dete pe rîu.* ISP. [***Crîmpei*** + *-aș*].

crîmpeiát, ~ți, crîmpeiată, ~e a. (rar) fragmentat, fărîmițat: *toate gîndurile îi erau tulburi și crîmpeiate.* VLAH. [***Crîmpei*** + *-at*].

crîmpiță, crîmpițe f. (reg.) încurcătură a firelor din urzeală. [Et. nec.].

crîmpoșíe f. varietate de struguri cu boaba rotundă, albă-ruginie. [Et. nec.].

crîmpot, crîmpoți m. (înv.) **1.** bucată, fragment; porțiune; **2.** perioadă (scurtă) de timp; **3. beat crîmpot,** foarte beat. [Din sl. ***cronpŭ*** + *-ot*].

crîmpoți, crîmpoțesc vb. (reg.; tr.) a tăia, a rupe în bucăți (inegale); a ciopîrți: *a găsit iezii singuri, i-a ucis și i-a crîmpoțit.* CR. [De la ***crîmpot***].

crîncen, ~i, crîncenă, ~e a. **1.** cumplit, aprig, înverșunat: *Lache întîmpină o opoziție crîncenă.* CAR.; (adv.) *cazacii lui petrecură crîncen cu druștele lor.* CĂL.; **2.** (fig.) crud, feroce, nemilos; **3.** însîngerat: *acea groaznică arătare cu colții belciugați și cu ochii crînceni de sînge.* SAD. [Din sl. ***kronĉina*** „mînie"].

crîncenía, crîncenii f. (înv.) faptă crîncenă, cruzime: *pedepsi ... cu crîncenie pe cerbicoșii nobili unguri.* BĂLC. [***Crîncen*** + *-ie*].

crîncenít, ~ți, crîncenită, ~e a. (rar) crîncen, cumplit: *un gros stejar, un bun și scump tovarăș de lupte crîncenite.* AL. [***Crîncen*** + *-it*].

crîng, crînguri n. **1.** pădurice tînără; tufăriș: *cîmpii înghețate și crînguri goale rămîneau în urmă.* BAC.; **2.** crug, boltă: *crîngul cerului;* **3.** (reg.) prîsnelul morii. [Din sl. ***krongŭ***].

crînguláț, crînguleț n. crîngușor: *băiatul rămase adumbrit într-un crînguleț verde.* ISP. [***Crîng*** + *-ul* + *-eț*].

crîngușór, crîngușoare n. diminutiv al lui crîng; crînguleț: *o tristă păsărică va face să răsune cel jalnic crîngușor.* ALEX. [***Crîng*** + *-ușor*].

crîsnic[1], crîsnici m. (reg.) îngrijitor la biserică; paracliser: *Simina, fata crîsnicului de la Zimbru.* SL. [Cf. bulg. ***krăstnik***].

crîsnic[2], crîsnice n. unealtă de pescuit alcătuită dintr-o plasă prinsă de două prăjini încrucișate: *noi luăm crîsnicul și cît fumez o lulea, ajungem la baltă.* SAD. [Cf. bulg. ***krŭstnik***].

crîstéi m. v. **cristei.**

crîșcă, crîșc vb. (intr.) **1.** (reg.) a scrîșni din dinți: *văzînd el dracul că și aici n-a izbutit nimica, crîșca din măsele și crăpa de ciudă.* CR.; **2.** a scîrți, a trosni: *crîșcau lemnele și pietrele.* EM. [Onomat.].

crîșcáre, crîșcări f. **1.** acțiunea de a crîșca și rezultatul ei; scrîșnire: *băiatul își strîngea fălcile de-și simțea în creier crîșcarea măselelor.* SAD.; **2.** (fig.) nemulțumire; nenorocire: *a fost o mare crîșcare pe capul omului.* POP. [V. ***crîșca***].

crîșmár m. v. **cîrciumar.**

crîșmă f. v. **cîrciumă.**

crîșmăreásă f. v. **cîrciumăreasă.**

crîșmăríță f. v. **cîrciumăriță.**

crîșní, crîșnesc vb. (reg.; intr.) a scrîșni: *geme, urlă și crîșnește.* AL. [V. ***scrîșni***].

croát, ~ți, croată, ~e a. care aparține Croației sau populației ei, referitor la Croația sau la populația acesteia. // f. limbă slavă de sud care se vorbește în Croația. // m., f. **1.** persoană (de religie catolică) care are ca limbă maternă această limbă; **2.** persoană (originară) din Croația. [Din germ. ***Kroate***].

croazeá f. (înv.) țesătură din mătase sau din bumbac în patru ițe: *fermenea de croazea pembé.* FIL. [Din fr. ***croisée***].

croaziéră, croaziere f. călătorie de plăcere pe mare. [Din fr. ***croisière***].

crobízi m. pl. populație tracică din sudul Dunării. [Et. nec.].

crocánt, ~ți, crocantă, ~e a. care crănțăne cînd este mestecat în gură; bine prăjit sau copt: *biscuiți crocanți.* [Din fr. ***croquant***].

crochét n. joc care constă în lovirea cu un ciocan special a unor bile mici de lemn pentru a le face să treacă printr-o serie de arcuri fixate în pămînt: *în parcul de sub ferestrele otelului „Caraiman" s-a înființat obișnuita partidă de crochet.* VLAH. [Din fr. ***croquet***].

crochíu, crochiuri n. schiță sumară a unui desen, a unei figuri, a unui plan: *operația diferențială și examenul tipologic n-au fost cu putință decît în crochiu sumar.* BL. [Din fr. ***croquis***].

crocodíl, crocodili m. **1.** reptilă uriașă, amfibie, care trăiește în fluvii din zonele tropicale (*Crocodilus vulgaris*); **lacrimi de crocodil,** plîns prefăcut, ipocrit; **2.** clemă de forma unui cleștișor cu fălci dințate. [Din fr. ***crocodile,*** lat. ***crocodilus***].

crocodiliéni m. pl. ordin de reptile mari cu o anatomie evoluată. [Din fr. ***crocodiliens***].

crohmálă f. (reg.) scrobeală: *o broșură învățătoare meșteșugului de a face ... pîne și crohmală de cartofe.* NEGR. [Din ucr. ***krochmal***].

crohmăií, crohmălesc vb. (reg.; tr.) a scrobi. [De la ***crohmală***].

crohmălít, ~ți, crohmălită, ~e a. (reg.) **1.** scrobit; **2.** (fig.) rigid, țeapăn: *a descris figura asta curioasă, originală și crohmolită a boierului ținutaș.* NEGR.; (și: **crohmolit**). [V. ***crohmăli***].

crohmolít a. v. **crohmălit.**

croí[1], croiesc vb. **1.** (tr.) a tăia un material (textil) pentru a confecționa un obiect: *scoțînd o piele de porc sălbatic din cămară și croind cîte-o pereche de opinci.* CR.; (absol.) *la plecare, Maria îl lăsase pe bărbat croind.* AG.; **2.** (tr.) a pune la cale, a plănui: *de fiecare dată croiam tot felul de planuri.* GHEȚIE; *a croi legi;* **3.** (fam.; tr.) a ticlui, a născocl: *cînd vei auzi că încep a croi cîte una mai deocheată, tu să mă tragi de mîneca hainei.* OD.; *croiește la minciuni;* **4.** (fam.; tr.) a lovi, a bate: *îl croiră cu latul iataganelor.* DELAVR.; *începu a-l croi;* **5.** (tr.) a izbi, a pocni, a lovi cu violență: *îl croiește o dată cu sabia pe la mijlocul gîtului.* CR.; **6.** (tr.) a da, a aplica: *i-a croit o palmă;* **7.** (tr.) a deschide, a desfunda un drum, o șosea etc. înlăturînd obstacolele: *un bărbat voinic, cu cizme, își croi drum spre mine.* GHEȚIE; (fig.) *voi încerca să-mi croiesc un drum prin propriile mijloace.* GHEȚIE; **8.** (fig.; tr.) a predestina; (refl. impers.) *cui i se croiește rău, rău îi merge tot mereu.* PANN; **9.** (intr.) **a o croi (la fugă),** a fugi în grabă: *o croiam ... prin porumburile oamenilor.* VLAH.; *iepurii o croiră la fugă.* POP. [Din sl. ***krojiti***].

croí[2], cróiuri n. **1.** (reg.) decupare dintr-un material textil a pieselor din care se confecționează o haină; croire: *multă lume își ducea pănura la ei pentru croi.* AG.; **2.** (fam.) mod în care este croită o haină; croială: *pe laviță erau așezate... materialele din pănură albă și sură, cu alte croiuri.* AG.; *pardesiul are un croi frumos.* [De la ***croială***].

croiálă, croieli și (înv.) **croiale** f. **1.** mod în care este croită (și cusută) o haină: *tu știi să potriveșți croiala după modă.* NEGR.; **2.** (fig.) fel de a fi; caracter: *ei, ai să vezi, Vavila-i altă croială.* HOGAȘ; **3.** (înv.) plan, dispoziție a părților componente: *luîndu-se după croiala unor palaturi întortocheate ce văzuse.* ISP.; **4.** (înv.) instrument tăios (pentru croit): *adusără clești și croiale de-i scoasără ciolănealele de prin chieturi, la mîni și la picioare.* DOS.; **5.** lovitură, lovire. [***Croi[1]*** + *-eală*].

croíre, croiri f. **1.** acțiunea de a croi și rezultatul ei; tăiere a unui material în bucăți potrivite (și confecționare a unei haine după tipar); **2.** plănuire, punere la cale; ticluire; **3.** aplicare a unei lovituri (cu nuiaua, cu biciul etc.); lovire. [V. ***croi[1]***].

croít[1], croituri n. faptul de a croi; croire. [V. ***croi[1]***].

croít[2], ~ți, croită, ~e a. realizat, fasonat: *un teanc de sumane croite, nalt pănă-n grindă, așteptă cusutul.* CR.; *haină bine croită;* (fig.) *limbă croită după vorbirea poporului.* [V. ***croi***].

croitór, croitori m. **1.** meseriaș care croiește și coase haine: *deși fiu de croitor, Aladdin are simțul luxului.* CĂL.; **2.** insectă cu antene lungi care trăiește mai ales pe stejari (*Cerambix cerdo*). [***Croi*** + *-tor*].

croitoreásă, croitorese f. meseriașă care croiește și coase haine (mai ales rochii): *fiscul vinde mașinile de cusut ale croitoreselor la mezat.* ARG.; (adj.) *noaptea mama lucra croitoreasă. cosea cămăși de pînză din cînepă scorțoasă.* VIERU. [***Croitor*** + *-easă*].

croitoríe, croitorii f. **1.** meșteșugul, meseria croitorului; **2.** atelier în care se confecționează haine. [***Croitor*** + *-ie*].

croitúră, croituri f. (rar) haină sau țesătură croită. [***Croi*** + *-tură*].

crom n. metal dur, cenușiu, folosit pentru realizarea unor oțeluri speciale sau pentru acoperirea obiectelor din alte metale. [Din fr. ***chrome***].

cromá, cromez vb. (tr.) a acoperi cu un strat subțire de crom. [De la ***crom***].

cromafín, ~i, cromafină, ~e a. care se colorează ușor. [Din fr. ***chromaffine***].

cromáj, cromaje n. acoperire a metalelor cu un strat de crom, pentru a le face rezistente la coroziune și la uzură; cromare. [Din fr. ***chromage***].

cromáre, cromári *f.* acţiunea de a croma şi rezultatul ei; cromaj. [V. ***croma***].

cromát[1], cromaţi m. sare a acidului cromic. [Din fr. ***chromate***].

cromát[2], ~ţi, cromată, ~e a. acoperit cu un strat de crom [V. ***croma***].

cromatáre, cromatări f. acoperire a unor obiecte metalice cu o peliculă de cromaţi[1]. [***Cromat***[1] + *-are*].

cromátic, ~ci, cromatică, ~ce a. **1.** referitor la culori sau la colorit: *totalităţii corpusculelor dispersate prin refracţie prismatică îi corespunde spectrul cromatic.* BL.; (fig.) *prezentarea eroilor se face în chipul cel mai cromatic.* CĂL.; **scară** (sau **scală**) **cromatică**, v. **scară**; **2.** (muz.) format dintr-o serie succesivă de semitonuri: *gamă cromatică.* // f. **1.** artă a preparării şi a folosirii culorilor; **2.** ansamblu de culori; colorit: *cromatica tabloului.* [Din fr. ***chromatique***, germ. ***chromatisch***, ***Chromatik***].

cromatínă f. componentă chimică de bază a nucleului celular la animale şi la plante. [Din fr. ***chromatine***].

cromatísm n. **1.** proprietate a razelor albe de a se descompune în raze de culori diferite; (fig.) *scrisoarea, cu cromatismul ei lexical, deschide perspective mai largi.* CĂL.; **2.** defect al imaginilor obţinute prin lentile, prin formarea de irizaţii pe marginea imaginilor; aberaţie cromatică; **3.** (muz.) structură melodică în care predomină intervalele de un semiton. [Din fr. ***chromatisme***].

cromatofór, cromatofori m. **1.** (zool.) celulă care conţine un pigment colorat; **2.** corpuscul din celulele plantelor conţinînd clorofilă sau alţi pigmenţi. [Din fr. ***chromatophore***].

cromatogén, ~i, cromatogenă, ~e a. care colorează; care produce materii colorate. [Din fr. ***chromatogène***].

cromatografíe f. procedeu de separare a substanţelor dintr-o soluţie prin trecerea prin materii poroase. [Din fr. ***chromatographie***].

cromatopsíe f. capacitate de a percepe distinct culorile. [Din fr. ***chromatopsie***].

crómic, cromici a. **acid cromic**, acid rezultat din combinarea cromului cu oxigenul şi hidrogenul. [Din fr. ***chromique***].

cromísm n. (med.) intoxicaţie cu crom. [***Crom*** + *-ism*].

cromít, cromiţi m. oxid dublu de fier şi de crom. [Din fr. ***chromite***].

cromizá, cromizez vb. (tr.) a supune unui tratament termochimic de îmbogăţire cu crom a stratului superficial: *a cromiza o piesă de oţel.* [Din fr. ***chromiser***].

cromizáre, cromizări f. acţiunea de a cromiza. [V. ***cromiza***].

cromo- element de compunere cu semnificaţia „culoare" sau „colorat". [Din fr. ***chromo-***].

cromobiástă, cromoblaste f. celulă a pielii care are pigmenţi coloranţi. [Din fr. ***chromoblaste***].

cromofór, cromofori m. grup de atomi care, introduşi în molecula unei substanţe organice, o colorează. [Din fr. ***chromophore***].

cromofotografíe *f.* procedeu pentru obţinerea fotografiilor în culori. [Din fr. ***chromophotographie***].

cromogén, cromogeni m. combinaţie care conţine în moleculă cromofori. [Din fr. ***chromogène***, germ. ***Chromogen***].

cromolitográfic, ~ci, cromolitografică, ~ce a. care ţine de cromolitografie, referitor la cromolitografie; obţinut prin cromolitografie: *se întunecă toată ca o reproducere cromolitografică de pisc înnourat.* PETR. [Din fr. ***chromolithographique***].

cromolitografíe, cromolitografii f. reproducere litografică în mai multe culori: *cu ochii pe-o cromolitografie ..., am recapitulat evenimentele serii precedente.* GHEŢIE. [Din fr. ***chromolithographie***].

cromoplást, cromoplaste n. corpuscul galben, roşu sau portocaliu care dă culoarea rădăcinilor de morcov sau fructelor coapte. [Din fr. ***chromoplaste***].

cromopsíe, cromopsii f. (med.) boală a ochiului datorită căreia obiectele necolorate sînt văzute colorate. [Din fr. ***chromopsie***].

cromoscóp, cromoscoape n. **1.** aparat optic folosit pentru reproducerea în culori a clişeelor; **2.** cinescop pentru transmisiile televizate în culori. [Din fr. ***chromoscope***, germ. ***Chromoskop***].

cromosférá, cromosfere f. strat de culoare roz, care înconjoară soarele şi este vizibil în timpul eclipselor totale. [Din fr. ***chromosphère***].

cromotipíe, cromotipii f. **1.** reproducere tipografică în culori; **2.** imagine colorată obţinută printr-o astfel de reproducere. [Din fr. ***chromotypie***, germ. ***Chromotypie***].

cromozóm, cromozomi m. (biol.) corpuscul din nucleul celulelor vii care conţine informaţia ereditară: *se încearcă să se influenţeze într-un fel pe cale de radiaţiuni profunde cromozomii celulelor generatoare.* BL. [Din fr. ***chromosome***, germ. ***Chromosom***].

cromozomál a. v. **cromozomial.**

cromozomiál, ~i, cromozomială, ~e a. care ţine de cromozom, referitor la cromozom; (rar) cromozomic; (şi: **cromozomal**). [Din germ., engl. ***chromosomal***].

cromozómic, ~ci, cromozomică, ~ce a. (rar) cromozomial: *structura nucleului cromosomic al celulei generatoare.* BL.; (scris şi: *cromosomic*). [***Cromozom*** + *-ic*].

cronaxíe f. timp minim în care are loc o excitaţie. [Din fr. ***chronaxie***].

cronc interj. cuvînt care imită sunetele scoase de corbi sau de clori: *aude numai cronc! cronc! prin văzduh şi un coşcogea corb se lăsa spre el.* POP. [Onomat.].

croncán, croncani n. (reg.) corb (*Corvus corax*): *ştergîndu-ş' barba Goleman sudui de mamă pe croncan.* B.-DEL. [***Cronc*** + *-an*].

croncăí vb. v. **croncăni.**

croncăíre f. v. **croncănire.**

croncăní, croncănesc vb. (intr.) **1.** (despre ciori sau corbi) a scoate sunete guturale caracteristice: *treceau învăluindu-se şi croncănind şiraguri de ciori.* SAD.; *goneşte pasărea cea neagră ce croncăneşte oarbă.* VIERU; (tr.) *nu-i interesară corbii care îi crăncăniră,... nici vulturul închiondorat.* VOIC.; **2.** (fig.) a vorbi scoţînd sunete guturale dezagreabile: *lovi Miazănoapte în aripi; ea căzu ca plumbul la pămînt şi croncăni jalnic.* EM.; (şi: (reg.) **croncăi, cronconi**). [***Cronc*** + *-ăni*].

croncăníre, croncăniri f. acţiunea de a croncăni şi rezultatul ei; (şi: (reg.) **croncăire**). [V. ***croncăni***].

croncánít n. sunet gutural strident scos de ciori sau de corbi; croncănitură: *din nemărginirea cîmpiilor şi a ceriului, ajungea cînd şi cînd croncănitul prelung al cioarelor.* MAT. [V. ***croncăni***].

croncánitór, ~i, croncănitoáre a. care croncăneşte: *trece un cîrd de corbi iernatici prin văzduh croncănitori.* AL. [***Croncăni*** + *-tor*].

croncănitúră, croncánituri f. croncănit. [***Croncăni*** + *-tură*].

cronconí vb. v. **croncăni.**

crónic, ~ci, cronică, ~ce a. care durează de mult timp: *viroză cronică;* (p. ext.) *ca fapt înseriat în temporalitate, ca fapt cronic.* BL. [Din fr. ***chronique***, lat. ***chronicus***].

cronicár, cronicari m. **1.** autor de cronici, de letopiseţe: *de această poveste nimica nu scrie cronicarul leşesc.* UR.; *de-aşa vremi se-nvredniciră cronicarii şi rapsozii.* EM.; **2.** colaborator la un ziar sau la o revistă care publică cronici (politice, culturale, sportive etc.): *noi am avut cronicari literari de mare talent.* CĂL. [***Cronică*** + *-ar*].

crónică, cronici şi (înv.) **cronice** f. **1.** înregistrare cronologică a evenimentelor politice, sociale şi familiale; scriere (manuscrisă) conţinînd asemenea însemnări: *dar lăsaţi măcar strămoşii ca să doarmă-n colb de cronici.* EM.; *cronicile Moldovei se mai numesc şi letopiseţe;* (p. ext.) *cea mai mare parte din roman se desfăşoară ca o cronică a epocii.* CĂL.; **2.** articol de ziar sau de revistă care comentează evenimente din actualitate: *a făcut ani îndelungaţi şi cronică literară.* CĂL.; *cronică politică, teatrală, muzicală;* **3.** scurtă comunicare oficială a unor evenimente. [Din lat. ***chronica***, fr. ***chronique***].

cronicărésc, ~şti, cronicăreáscă, ~eşti a. care aparţine cronicarilor sau cronicilor, referitor la cronicari sau la cronici; caracteristic cronicilor: *la vechii chinezi s-a cultivat mai vîrtos o istoriografie cronicărească.* BL. [***Cronicar*** + *-esc*].

cronicitáte f. stare cronică a unei boli sau a unui bolnav: *mai răbufneşte la răstimpuri, ca simptomele unei boli intrate în cronicitate.* VINEA. [Din fr. ***chronicité***].

cronicizá, pers. 3 **cronicizează** vb. (refl.; despre boli) a deveni cronic. [***Cronic*** + *-iza*].

cronicizáre, cronicizări f. faptul de a se croniciza. [V. ***croniciza***].

croníst, cronişti m. (rar) autor de cronici; cronicar: *cronişti vrednici de crezare spun că crima s-ar fi ivit înaintea erei creştine.* EM. [Din germ. ***Chronist***].

cronístic, ~ci, cronistică, ~ce a. (germanism) cronologic; (adv.) *de aci încolo, evenimentele trec repede, mai mult cronistic.* CĂL. [Din germ. ***chronistisch***].

cronístice adv. (latinism) din punct de vedere al succesiunii în timp: *el a fost la înălţimea misiunii sale, la o înălţime cronistice absolută.* EM. [Din lat. ***chronistice***].

crono- element de compunere cu semnificaţia „(referitor la) timp", „de timp". [Din fr. ***chrono-***, gr. ***chrónos***].

cronobiologíe f. studiu al caracteristicilor temporale ale fenomenelor biologice; disciplină care se ocupă cu acest studiu: *au sesizat... faptul că cronobiologia are deschideri largi şi inedite asupra vieţii şi asupra lumii.* R.L. [Din germ. ***Chronobiologie***, fr. ***chronobiologie***].

cronofág, ~i, cronofagă, ~e a. şi m., f. (fam.) mîncător, consumator de timp. [***Crono-*** + *-fag*].

cronofotográfic, ~ci, cronofotografică, ~ce a. care ţine de cronofotografie, referitor la cronofotografie. [Din fr. ***chronophotographique***].

cronofotografíe, cronofotografii f. înregistrare fotografică a unei mişcări la intervale scurte de timp. [Din fr. ***chronophotographie***].

cronogenétic, ~ci, cronogenetică, ~ce a. care ţine de cronogeneză, referitor la cronogeneză: *verbul este situat pe linia cronogenetică între virtualitate şi realitate.* VIANU. [De la ***cronogeneză***].

cronogenéză f. percepere a timpului şi conceptualizare a temporalităţii: *ne propunem descrierea genetică a imaginii timp, adică cronogeneza.* VIANU. [Din fr. ***chronogenèse***].

cronográf[1], cronografe n. scriere populară, reprezentînd o sinteză a istoriei universale: *ca izvor istoric, cronograful trebuie folosit cu băgare de seamă.* CĂL.; *cronograful lui Mihail Moxa cuprinde istoria universală de la facerea lumii pînă la 1489;* (şi: (înv.) **hronograf**). [Din gr. mod. ***chronográphos***].

cronográf², **cronografe** n. aparat de precizie (folosit în fizică, în aviație, în sport etc.), care înregistrează începutul și sfîrșitul unei acțiuni sau unui fenomen, indicînd durata desfășurării lor. [Din fr. ***chronographe,*** germ. ***Chronograph***].

cronografíe, **cronografii** f. scriere de cronici, de cronografe¹: *procesul întru scrierea istoriei la orice națiune se începe mai întâi și constă în cronografie.* EM.; *cronografie bizantină.* [Din gr. mod. ***chronographia,*** germ. ***Chronographie***].

cronográm n. v. cronogramă.

cronográmă, **cronograme** f. **1.** inscripție în care literele, corespunzătoare cifrelor romane, formează data; **2.** reprezentare grafică a variațiilor unui parametru în funcție de timp; (și: (înv.) **cronogram**). [Din fr. ***chronogramme***].

cronológic, **~ci**, **cronologică**, **~ce** a. **1.** dispus în ordinea succesiunii în timp: *mitologia este, în ordine cronologică, întîia mare întruchipare a categoriilor abisale.* BL.; (adv.) *toate acestea sînt narate cronologic și abstract.* CĂL.; **2.** care are la bază succesiunea în timp: *această ediție are avantajul că e cronologică.* IBR. [Din fr. ***chronologique,*** germ. ***chronologisch***].

cronologicéște adv. din punct de vedere cronologic, al ordinii, al succesiunii în timp: *dacă cronologiceşte nu e la mijlocul poeziei lui Eminescu, cantitativ e la mijloc.* IBR. [***Cronologic*** + ***-este***].

cronologíe, **cronologii** f. **1.** disciplină istorică care se ocupă cu stabilirea epocilor și a datelor; **2.** succesiune în timp a evenimentelor (istorice): *poeziile sînt aranjate fără nici o ordine, nici o logică, nici o cronologie.* IBR.; **3.** listă care cuprinde o succesiune în timp: *deosebit de cronice, avem și șase cronologii ale domnilor întocmite după hrisoave.* BĂLC. [Din fr. ***chronologie,*** germ. ***Chronologie***].

cronologíst, **cronologiști** m. (rar) persoană care realizează cronologii: *au fost niște simpli cronologiști.* IBR. [***Cronologie*** + ***-ist***].

cronometrá, **cronometrez** vb. (tr.) a măsura durata cu ajutorul unui cronometru; (p. ext.) *e foarte greu să-l cronometreze pînă într-atît.* VINEA. [Din fr. ***chronométrer***].

cronometráj, **cronometraje** n. cronometrare. [Din fr. ***chronométrage***].

cronometráre, **cronometrări** f. acțiunea de a cronometra; cronometraj. [V. ***cronometra***].

cronométric, **~ci**, **cronometrică**, **~ce** a. (ca) de cronometru: *sanatoriul funcționează în lux, tăcere și regularitate cronometrică.* CĂL. [Din fr. ***chronométrique***].

cronometríe f. parte a fizicii care studiază măsurarea timpului; tehnică a construcției de aparate pentru a măsura timpul. [Din fr. ***chronométrie,*** germ. ***Chronometrie***].

cronometrór, **cronometrori** m. persoană care măsoară timpul cu cronometrul (la întreceri sportive, la unele procese de producție etc.). [Din fr. ***chronométreur***].

cronométru, **cronometre** n. instrument de precizie pentru măsurarea timpului; (p. ext.) ceas: *își vinde cronometrul din lipsă de bani.* CĂL. [Din fr. ***chronomètre,*** germ. ***Chronometer***].

cronoscóp, **cronoscoape** n. instrument de laborator pentru măsurarea unor intervale scurte de timp. [Din fr. ***chronoscope,*** germ. ***Chronoskop***].

cronospațiál, **~i**, **cronospațială**, **~e** a. care are în vedere timpul și spațiul: *nominalismul a sporit în general interesul pentru cercetarea directă a concretului cronospațial.* BL. [***Crono-*** + ***spațial***].

crontáler, **crontaleri** m. monedă care a circulat în Țările Române la începutul secolului al XIX-lea. [Din germ. ***Krontaler***].

cronț interj. cuvînt care imită sunetul produs de sfărîmarea unui aliment crocant între dinți. [Onomat.].

cronțăí, **crónțăi** și **cronțăiesc** vb. (pop.; tr. și intr.) a ronțăi: *cronțăind peștișori uscați, cugetă la bătrînul tău care te-a învățat cu dragoste acest meșteșug.* SAD. [***Cronț*** + ***-ăi***].

cros, **crosuri** n. întrecere sportivă de alergare pe un teren variat. [Din fr., engl. ***cross***].

crósă, **crose** f. baston curbat la un capăt, folosit la jocul de hochei, polo și golf. [Din fr. ***crosse***].

crosíst, **~ști**, **crosistă**, **~e** m., f. sportiv care practică crosul. [***Cros*** + ***-ist***].

crósnă, **crosne** f. **1.** cîrligul hamalului; **2.** sarcină (de lemne) pe care o duce cineva în spate: *se întoarse cu o crosnă bună de lemne.* ISP.; **3.** maldăr de obiecte (casnice) așezate în ordine: *umbla cu crosna în spate din ștăpîn în ștăpîn.* CR.; (și: (reg.) **croșnă**). [Din bulg. ***krošnja***].

cróssbar n. sistem de comutare prin bare comandate de relee, folosit în telefonia automată. [Cuv. engl.].

cróșă, **croșe** f. (muz.) notă în valoare de o optime. [Din fr. ***croche***].

croșét n. v. croșetă.

croșetá, **croșetez** vb. (tr. și intr.) a împleti (dantele) cu croșeta: *Ada croșeta liniștită la un capăt de divan.* VINEA. [Din fr. ***crocheter***].

croșetáre, **croșetări** f. acțiunea de a croșeta. [V. ***croșeta***].

croșetát¹ n. faptul de a croșeta. [V. ***croșeta***].

croșetát², **~ți**, **croșetată**, **~e** a. împletit, realizat cu croșeta: *a cumpărat perdele croșetate.* [V. ***croșeta***].

croșétă, **croșete** f. ac lung de metal sau de os, cu vîrful îndoit ca un cîrlig, cu care se realizează manual diferite împletituri; igliță; (și: (înv.) **croșet**). [Din fr. ***crochet***].

croșéu, **croșee** n. (box) lovitură laterală scurtă. [Din fr. ***crochet***].

crósnă f. v. crosnă.

crotál, **crotali** m. (zool.) șarpe veninos care are pe coadă solzi ce produc un sunet ca de zurgălăi; șarpe-cu-clopoței (*Soleno-glyphes*). [Din fr. ***crotale***].

crotálie, **crotalii** f. marcă metalică aplicată la ureche unui animal pentru a fi recunoscut. [Din gr. mod. ***krótalon*** „zurgălău"].

crúce, **cruci** f. **1.** instrument de tortură în antichitate, pe care erau pironiți osîndiții la moarte: *citi despre ... moartea infamată pe cruce.* GHEȚIE; **a-și duce** (sau **a-și purta**) **crucea** (**vieții**), a îndura ceea ce i-a hărăzit soarta: *intrase... în rîndul femeilor măritate, purtîndu-și cu vitejie crucea vieții.* AG.; **2.** simbol al religiei creștine, amintind de răstignirea lui Isus Hristos; gest făcut de creștini cu degetele la frunte, la piept și la umeri, care simbolizează tortura suferită de Fiul lui Dumnezeu; **semnul crucii** (sau **sfintei cruci**), v. **semn**; **a-și face cruce, a)** a concretiza acest gest; **b)** a rămîne stupefiat, nedumerit, surprins; a se mira foarte tare: *țăranul, făcîndu-și cruce, a rămas cu gura căscată, fără să bleștească un cuvînt.* CR.; **c)** a fi mulțumit: *și-a făcut cruce cînd a auzit că ai plecat;* **a-și face semnul crucii,** v. **semn**; **cu crucea în sîn, a)** sfînt: *parcă ți-ar veni a crede că-i de cele cu crucea-n sîn.* CR.; **b)** (iron.) ipocrit; **frate de cruce,** prieten bun, nedespărțit: *Făt-Frumos ți-i frate de cruce.* EM.; **frăție de cruce,** prietenie strînsă (întărită în trecut printr-un ritual special): *om lega frăție de cruce pe cît om fi ș-om mai trăi.* EM.; **ucigă-l crucea,** diavolul; **pe crucea mea!,** formulă de jurămînt cu care se garantează autenticitatea celor relatate; **crucea ta!,** înjurătură amenințătoare; **cruce de aur în casă!,** invocație făcută cînd se pomenește numele diavolului; **cruce ajută!, a)** Doamne ajută!; **b)** reprezentare grafică a crucii în vechile abecedare: *bățul în care era așezată fila cu cruce-ajută.* CR. **3.** religia creștină; creștinism: *hotărîrea nobililor prinți de pretutindeni ca să ne ridicăm iarăși pentru cruce.* SAD.; **Ziua crucii,** sărbătoare creștină la data de 14 septembrie, în amintirea descoperii lemnului pe care a fost pironit Isus Hristos; **4.** obiect din lemn, din piatră etc. alcătuit din două bare perpendiculare, îmbinate simetric, care constituie simbolul credinței creștine: *face ... o cruce și o înfige în pămînt.* CR.; **a pune cruce la ceva** sau **cuiva,** a considera lichidat, sfîrșit: *de prieteni m-am cotorosit, petrecerilor le-am pus cruce.* M.CAR.; **a da cu crucea peste cineva,** a găsi, a întîlni pe cineva: *pe-o tihăraie dă cu crucea peste lup.* CR.; **5.** imagine grafică, desen reprezentînd prin două linii perpendiculare instrumentul torturii lui Hristos: *erau cruci mari de var trase pe zidurile negre.* BAC.; **crucea roșie, a)** cruce de culoare roșie, indicînd (pe timp de război) neutralitatea asistenței medicale; **b)** asociație internațională pentru ajutarea răniților și a bolnavilor; **6.** sistem format din două elemente așezate perpendicular unul pe altul; **cruce cardanică,** dispozitiv de asamblare prin articulare, permițînd transmiterea mișcării între doi arbori; **în cruce,** cruciș, încrucișat: *sfîrșindu-și cuvîntarea cu brațele în cruce.* MACED.; **crucea căruței,** bucată de lemn pusă de-a curmezișul în proțap: *sai binișor pe ici, pe crucea căruței.* CR.; (despre soare) **a fi în cruce** (sau **în cruci**), a fi la amiază: *tocmai la amiazi cînd va fi soarele în cruci.* ISP.; **crucea amiezii,** punct de pe bolta cerească unde se află soarele la amiază: *ziua avea o strălucire de cleștar și soarele suia către crucea amiezii.* SAD.; **în crucea** (sau **crucile**) **nopții,** la miezul nopții; **7.** (reg.) claie mică formată din snopi așezați perpendicular, în rînduri suprapuse: *clăditul crucilor... nu începea pînă către sfîrșitul seceratului unei delnițe.* AG.; **8.** răscruce, loc unde se întretaie două sau mai multe drumuri; **9.** (înv.) regiment: *toate crucile de pedestrași.* OD.; **10. cruce de voinic,** bărbat puternic: *nici nu știau ele, fetele din sat, ce cruce de voinic era Bodea.* AG.; **11. Crucea Sudului,** constelație din emisfera australă, alcătuită din patru stele strălucitoare și șapte mai slabe, situată la sud de constelația Centaurului: *Crucea Sudului noaptea stăpînea bolta.* TUD.; **12.** (compuse) **crucea-pămîntului,** plantă erbacee cu flori albe sau roz, brînca-ursului; laba-ursului (*Heracleum sphondylium*); **crucea-voinicului,** plantă erbacee cu flori mari, albastre (*Anemone angulosa*). [Lat. ***crux, -cis***].

crucétă, **crucete** f. platformă semicirculară deasupra unei nave, care servește la ancorarea arboretului: *abia acum zări Agop umbra care se legăna de crucetă, la jumătatea arborelui mare.* TUD. [Din it. ***crucetta*** (după *cruce*)].

crucí, **crucesc** vb. **1.** (refl.) a se mira foarte tare, a se minuna (și a-și face semnul crucii): *el se cruci cînd văzu pe Făt-Frumos.* ISP.; *m-am crucit cînd am auzit;* **2.** (tr.) a încrucișa, a așeza cruciș: *cu a sale brațe sub capul lui crucite.* AL. [De la ***cruce***].

cruciádă, **cruciade** f. expediție militară organizată în evul mediu de creștini în orientul Mediteranei pentru a lua Palestina de la turci: *să ia parte la cruciata pornită de regele Ungariei.* EM.; (fig.) *niște mahalagii pregătesc și, în sfîrșit, fac o teribilă cruciadă împotriva unui lup.* IBR.; (și: (înv.) **cruciată**). [Din it. ***crociata,*** fr. ***croisade*** (după *cruce*)].

cruciál, **~i**, **crucială**, **~e** a. foarte important, hotărîtor: *fenomenul merită atenția cuvenită faptelor de importanță crucială.* BL. [Din fr. ***crucial,*** lat. ***crucialis***].

cruciát, **cruciați** m. persoană care lua parte la o cruciadă: *citirea acestor fapte va face asupra lor impresia romantică, care asupra noastră o face rezbelul cruciaților și cavalerismul de atunci.* EM. [Din it. ***crociato,*** fr. ***croisé*** (după *cruce*)].

cruciátă f. v. cruciadă.

cruciéră, **crucieri** f. **1.** acțiune de luptă dusă pe căile de comunicație ale inamicului; **2.** croazieră

sistematică şi de lungă durată între două porturi: *micile întîmplări ale acestei odihnitoare cruciere poate nici n-ar mai trebui povestite.* TUD. [Din it. ***crociera***].

cruciféră, crucifere f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate cu florile alcătuite din patru sepale şi patru petale; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***crucifère***].

crucifică, crucífic vb. (tr. şi fig.) a pironi pe cruce; a răstigni. [Din fr. ***crucifier***].

crucificáre, crucificări f. răstignire pe cruce. [V. ***crucifica***].

crucificát, ~ţi, crucificată, ~e a. pironit de cruce; răstignit: *înlănţuitul pe stîncă devine Isus crucificatul.* CĂL. [V. ***crucifica***].

crucifíx, crucifixe n. obiect de cult reprezentînd pe Hristos răstignit: *biserica banală cu nelipsitul crucifix de tablă.* CĂL. [Din fr. ***crucifix***, lat. ***crucifixus***].

crucifórm, ~i, cruciformă, ~e a. care are formă de cruce. [Din fr. ***cruciforme***].

crucíş, ~şi, crucişă, ~e a. **1.** (despre ochi) saşiu; **2.** (fig.) duşmănos; **3.** care se întretaie, care se încrucişează: *două triunghiuri crucişe.* EM. // adv. **1.** în formă de cruce: *armele lor ude cruciş le împreună.* AL.; **2.** în direcţie piezişă; strîmb: *înteţindu-ş' calul, aleargă ... cruciş, curmeziş, pădurea largă.* B.-DEL.; *abia acum văzu că se uita cruciş.* TUD.; **a se pune (în) cruciş şi curmeziş,** a-şi da silinţa; a lupta din toate puterile: *nu scap eu de tine, nici tu de mine, măcar de s-ar pune nu ştiu cine în cruciş şi curmeziş.* ISP. [***Cruce*** + ***-iş***].

crucişă, crucişez vb. (rar; refl.) a se întretăia, a se încrucişa: *fără să se fi schimbat vreo vorbă măcar, săbiile începură a se crucişa.* EM. [***Cruciş*** + ***-a***].

crucişătór, crucişătoare n. navă de război rapidă, folosită în recunoaşteri, în realizarea avangardei etc. [(*În*)***crucişa*** + ***-ător***; cf. fr. ***croiseur***].

crucişătúră, crucişături f. (reg.) încrucişare. [(*În*)***crucişa*** + ***-ătură***].

cruciulíţă, cruciuliţe f. **1.** diminutiv al lui cruce; cruce mică: *staminele apar ca nişte cruciuliţe de aur.* GAL.; **2.** (spec.) obiect de podoabă (purtat la gît) alcătuit dintr-o cruce mică (din metal preţios) legată cu un lănţişor: *i-a făcut cadou o cruciuliţă;* **3.** plantă erbacee din familia compozeelor, cu flori galbene (*Senecio*): *pedeapsă crudă; dragostea de copiliţă ca zeama de chiseliţă.* POP. [***Cruce*** + ***-uliţă***].

crúcnă crucne f. bară de oţel cu mîner în formă de ochi folosită în oţelării. [După germ. ***Krücke***].

crud, ~zi, crudă, ~e a. **1.** care simte plăcere la suferinţele altuia; (fig.) *mă dor de crudul tău amor a pieptului meu coarde.* EM.; **2.** sălbatic, nemilos: *soarta mea fu crudă şi nedreaptă.* B.-DEL.; *din sînul mamei crude.* CAR.; (fig.) *totul mi se prezenta cu o crudă limpezime.* GHEŢIE; (adv.) *a fost în stare să-mi înşele atît de crud sentimentele.* GHEŢIE; **3.** aspru, straşnic: *pedeapsă crudă;* **4.** violent, intens: *luptă crudă;* **5.** necopt, verde: *fructe crude;* **6.** care nu a fost (bine) fiert sau prăjit: *Maiorescu ia ceai englezesc cu şuncă crudă.* CĂL.; (p. ext.) *inscripţia a fost făcută cu un vîrf de fier ... pe cărămida crudă.* CAR.; **7.** care este încă în dezvoltare; fraged: *un tînăr de vîrstă crudă.* PANN; *mie dor de iarba crudă.* VIERU; (fig.) *din cruda copilărie slujesc prin străini.* CR.; **8.** (despre materiale) brut, neprelucrat: *vulpea se strecura în tăbăcărie şi rodea pieile crude.* SAD. [Lat. ***crudus***].

crudéi, ~i, crudelă, ~e a. (rar) crud, neomenos: *ştiu cît eşti de crudelă!* CAR. [Din it. ***crudele***].

crudelitáte f. (înv.; rar) cruzime: *ei strigară cu glas omenesc, probrăzînd nemila şi crudelitatea împăratului.* DOS. [Din lat. ***crudelitas, -atis***].

crudiciúne, crudiciuni f. (reg.) aliment care se mănîncă crud. [***Crud*** + ***-iciune***].

cruditáte, crudităţi f. **1.** calitatea de a fi crud, foarte fraged; tînăr: *asculta cu voluptate şi cu zîmbet serafic comentariile lui Tim ... asupra cruditătii sînilor.* CĂL.; (p. ext.) *comedia ... aduce mai multă culoare locală şi cruditate de sentiment şi expresie.* CĂL.; **2.** calitatea de a fi direct, frust, simplu: *mersul folcloristic, cruditatea expresiei ... dau acestor mici caricaturi o savoare inedită.* CĂL.; **3.** fruct, legumă foarte proaspătă. [Din fr. ***crudité***].

crug, cruguri n. (înv.) **1.** orbită (a unui astru): *în tării sta soarele şi crugu-i spre-a saluta planeţii.* EM.; *crugul soarelui;* **crugul cerului,** bolta cerească: *şi-nainte ne-a mînat, pre crugul cerului, pre semnele pămîntului.* POP.; **2.** ciclu solar sau lunar: *cunoaşte mersul anotimpurilor, crugul lumii.* SAD.; **3.** curs, circuit: *crugul anotimpurilor.* [Din rus., sb. ***krug***].

crúmpenă, crumpene f. (reg.) cartof; (şi: **crumpiră**). [Din sb. ***kumpir***, săs. ***krumpirn*** (=germ. ***Grundbirne***)].

crúmpiră f. v. **crumpenă**.

crunt, ~ţi, cruntă, ~e a. **1.** însetat de sînge, de fapte crude; sîngeros: *oamenii cei crunţ nu-ş-vor petrece zilele vieţii, ce-n sîrg s-or trece.* DOS.; **2.** grozav, înfiorător: *zugrăveşte din nou iarăşi pînzele posomorîte ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.* EM.; *fapte crunte; luptă cruntă;* **3.** (fig.) foarte mult, foarte tare; straşnic: *totul degenerează într-o bătaie cruntă.* CĂL.; **4.** (înv. şi reg.) însîngerat, plin de sînge: *şi trimiseră dulama cruntă.* BIBLIA; **5.** care face să curgă mult sînge; sîngeros, teribil: *cruntele războaie a lui Napoleon.* BĂLC. [Lat. ***cruentus*** „însîngerat"].

cruntá, cruntez vb. (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a (în)sîngera: *ţara lor de sînge fu cruntată şi de lucrurile lor spurcate.* DOS.; *cruntînd paloşul nostru într-însul.* BĂLC. [De la ***crunt***].

cruntát, ~ţi, cruntată, ~e a. (înv.; rar) **1.** grozav (de mare): *făţăria, camăta cruntată, şi pe rînd faptele rele toate mai vîrtos ce trag spre bogătate.* B.-DEL.; **2.** sîngeros: *doar' care n-au asudat în astă cruntată răpi-vor acei toate!* B.-DEL. [V. ***crunta***].

crup n. anghină diftherică localizată pe trahee şi faringe. [Din fr. ***croup***].

crupádă, crupade f. săritură a calului cu picioarele dinainte sub burtă. [Din fr. ***croupade***].

crúpă, crupe f. **1.** partea de dinapoi a animalelor mari (cai, vite etc.): *punînd mîna dreaptă pe crupa calului şi sucind capul, văzu nourii.* SAD.; **2.** (glumeţ) parte posterioară a corpului (la femei): *farmecul... se alegea din ciudata îmbinare într-un acelaşi timp a unui bust de fecioară cu o crupă de femeie.* VINEA; **3.** formă de relief alcătuită din două versante care se unesc după o linie. [Din fr. ***croupe***].

crúpe f. pl. (reg.) boabe de porumb, de orez, de orz etc. măcinate mare (şi folosite la prepararea unor mîncăruri); bulgur. [Din ucr. ***krupy***].

crupiér, crupieri m. persoană care distribuie şi adună jetoanele sau banii la unele jocuri de noroc. [Din fr. ***croupier***].

crupón, crupoane n. **1.** partea din mijloc, mai groasă şi mai rezistentă, a pieilor tăbăcite; **2.** placă de cauciuc din care se fac tălpi pentru încălţăminte. [Din fr. ***croupon***].

crurál, ~i, crurală, ~e a. care ţine de regiunea superioară a coapsei: *arteră crurală.* [Din fr. ***crural***].

crustacéu, crustacee n. (la pl.) clasă de animale cu corpul alcătuit din segmente acoperite cu o carapace chitinoasă; (şi la sg.) animal din această clasă: *intrarea lăcaşului ... crustaceul o închide cu o piatră.* BL.; (adj.) *animale crustacee.* [Din fr. ***crustacé***].

crústă, cruste f. **1.** strat exterior care se formează (prin solidificare, uscare etc.) la suprafaţa unor corpuri moi; **2.** (spec.) strat anatomic format la suprafaţa unei plăgi care începe să se cicatrizeze; **3.** strat îndesat şi întărît care se formează uneori la suprafaţa terenului: *sări pe pămîntul acoperit cu o crustă crăpată de secetă.* PETR.; **4.** înveliş exterior, împregnat cu săruri de calciu, la unele animale nevertebrate. [Din lat. ***crusta***].

cruşăţeá, cruşăţele f. plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori galbene-aurii şi cu frunze amărui, comestibile (*Barbarea vulgaris*). [***Cruşit*** + ***-ea***].

cruşeálă, cruşeli f. (reg.) tăbăcirea pieilor; argăseală. [***Cruşi*** + ***-eală***].

cruşí, cruşesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a tăbăci piei, a argăsi; **2.** (intr.; despre animale) a urina sînge. [Din ucr. ***krušyty***].

cruşít[1] n. (reg.) tăbăcitul pieilor. [V. ***cruşi***].

cruşít[2]**, ~ţi, cruşită, ~e** a. (reg.) **1.** argăsit, tăbăcit; **2.** înroşit (de sînge). [V. ***cruşi***].

crúşîn, cruşîni m. arbust cu flori albe-verzui, al cărui lemn ars dă un cărbune folosit la fabricarea prafului de puşcă (*Rhamnus frangula*). [Din ucr. ***krušyna***].

cruşón, cruşoane n. băutură alcoolică preparată din vin şi alte băuturi cu sirop de zahăr şi fructe. [Din fr. ***cruchon***].

crútcă f. (reg.) tort pentru ţesături. [Cf. rus. ***krutŭ*** „răsucit"].

crutón, crutoane n. bucată mică de pîine prăjită, care se pune în supă. [Din fr. ***crouton***].

cruţá, cruţ şi (înv.) **cruţez** vb. **1.** (tr.) a trata cu blîndeţe, cu înţelegere; a menaja: *Orăşanu nu cruţa nici pe liberali.* CĂL.; *cruţă pe cei învinşi;* **2.** (tr.) a ierta, a scuti de pedeapsă; a se îndura de ...: *căci tata, bătrînul, nu cruţă păgînul cînd s-aruncă-n foc.* AL.; **a cruţa viaţa cuiva,** a ierta, a lăsa în viaţă (după ce a fost condamnat); **3.** (tr.) a scuti de ...: *cruţă-mi această osteneală;* **4.** (refl.) a-şi purta de grijă; a-şi păzi sănătatea, forţele: *ca să dansezi e bine să te cruţi puţin.* CĂL.; **5.** (tr.) a păzi, a feri: *Călăban nu ştia cum să facă ca să-şi cruţeze viaţa dragă.* B.-DEL.; **6.** (tr.) a economisi, a folosi cu prevedere: *trase alte pietre scumpe, pe care nădăjduise să le cruţe.* SAD.; **7.** (refl.) a duce dorul, a regreta: *nu vă cruţaţi dichisele cu ochii voştri.* BIBLIA. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***kurtenî*** „a cruţa"].

cruţáre, cruţări f. **1.** faptul de a cruţa; milă, îndurare: *împăratul, după cum s-a hotărît, pe toţi i-a tăiat, fără cruţare.* CR.; **2.** pază, apărare, ocrotire: *firea bună-i dede îndemnul curat de-a prii şie, din care, ca un izvor, purcede cruţarea vieţii.* B.-DEL. [V. ***cruţa***].

cruţătór, ~i, cruţătoáre a. **1.** milostiv, îndurător, iertător, bun; (p.ext.) *nu avem nici un motiv să fim mai cruţători cu fantasmele vizionare.* BL.; **2.** econom, păstrător, strîngător: *umbla taina că mătuşa Nastasia era o femeie cruţătoare, ba chiar zgîrcită.* AG. [***Cruţa*** + ***-tor***].

cruzăţeá, cruzăţele f. (reg.; bot.) bărbuşoară (*Erysimum repandum*). [De la ***crud***].

cruzeíro m. unitate monetară de bază în Brazilia. [Din port. ***cruzeiro***].

cruziciúne, cruziciuni f. animal tînăr, fraged: *soseau liote de lighioane lihnite, jinduind cruziciuni.* VOIC. [***Crud*** + ***-iciune***].

cruzíe, cruzii f. (înv.) cruzime: *nici să ne vindem cu pîra, unul pe altul, cu cruzie de inimă.* ANTIM; *i se părea că vede toate jertfele cruziei sale.* NEGR. [***Crud*** + ***-ie***].

cruzíme, cruzimi f. **1.** pornire de a produce suferinţă; ferocitate; (înv.) cruzie: *mediul meridional ... este un substrat explicativ a fanatismului şi cruzimii în reacţiuni.* CĂL.; **2.** (p. ext.) lipsă de blîndeţe, de înţelegere, de menajamente: *ştim cu cîtă cruzime satirizează autorul societatea.* IBR.; **3.** faptă crudă: *să ne gîndim numai la metoda faraonică de a crea cultura sau la cruzimile inerente medievalismului.* BL. [***Crud*** + ***-ime***].

cruzitúră, cruzituri f. (pop.) fruct verde, necopt. [*Crud* + *-itură*].

ctítor, ctitori m. 1. întemeietor, fondator al unei instituții, asociații sau, mai ales, biserici: *ctitori de așezăminte.* EM.; 2. (reg.) epitrop de biserică. [Din sl. *ktitorŭ*].

ctitorí, ctitoresc vb. (tr.) a întemeia, a fonda o biserică, o mănăstire, o instituție etc.: *s-au tras amîndouă... la munte și au ctitorit un schit pe un pisc.* VOIC. [*Ctitor* + *-i*].

ctitoricésc, ~ști, ctitoriceáscă, ~ești a. care ține de ctitor sau de ctitorie, referitor la ctitor sau la ctitorie: *asemenea drepturi ctitoricești, nimic nu ne spune ... prin ce fel de daruri sau de întăriri și le căpătase.* OD. [*Ctitor* + *-icesc*].

ctitoríe, ctitorii f. biserică, mănăstire, instituție etc. întemeiată de un ctitor: *prin jocul înrudirilor, ctitoria trecea pe seama unor boieri.* CĂL. [*Ctitor* + *-ie*].

ctítoriță, ctitoriţe f. femeie care a întemeiat, care a fondat o instituție, o asociație, o biserică: *icoana cea mare a ctitoriței îl atrăgea prin asemănarea ei în trăsături.* VINEA. [*Ctitor* + *-iță*].

cu prep. 1. (exprimă asocierea) împreună, însoțit de ...: *o vie cu livadă frumoasă.* CR.; (întărit prin conjuncții sau adverbe): *iar cel ungurean și cu cel vrîncean, mări, se vorbiră.* POP.; (întărit prin pron. *tot*): *ca mumii egiptene stau cu toții-n scaun țepeni.* EM.; **cu totul,** în întregime, cu desăvîrșire: *construcții sintactice intermediare destul de complexe sînt lăsate cu totul la o parte.* VIANU; **cu toate acestea,** v. **tot**; **cu ... cu ...,** toți, fără deosebire: *atunci mulțimea, cu mic cu mare ... strigară într-un grai.* ISP.; **cu una, cu două,** ușor, fără efort: *la barba acestuia..., ele n-ar fi renunțat cu una, cu două.* VINEA; 2. (exprimă o relație, o legătură) în ce privește ..., referitor la ...: *cum rămîne cu moșu-tău?* CR.; *e văr cu dînsul;* 3. (indică o posesie) avînd ..., posedînd ...: *furcă cu trei dinți;* 4. (indică instrumentul, mijlocul) folosind ..., servindu-se ...: *a ieșit un greieruș, negru, mic, muiat în tuș și pe-aripi pudrat cu brumă.* TOP.; *l-a străpuns cu sabia;* 5. (indică un conținut) avînd ..., conținînd ...: *o farfurie mare, încărcată cu fructe.* HOGAȘ; *butoi cu vin;* 6. (indică o însușire, o caracteristică) avînd ..., posedînd ...: *un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară.* EM.; *copil cu talent;* 7. (indică o circumstanță temporală de simultaneitate) în timpul, pe la, în același timp: *cu întemeierea acestor state, evoluțiile istorice ale românilor se fac mai lămurite.* BĂLC.; *s-a sculat cu noaptea-n cap;* 8. (precedat de *de*; indică momentul inițial, punctul de plecare) din (timpul), începînd de la ...: *doarme făr-a se trezi de cu zori și pînă-n seară.* AL.; 9. (indică o cauză) din cauza, din pricina, pentru: *mi-a trecut ciolan prin ciolan cu nunta voastră.* CR.; 10. (indică măsura într-o comparație): *aceea e femeie; mai naltă cu două palme decît mine.* NEGR.; 11. (indică o comparație) ca: *vorbeau numai românește, la fel cu ceilalți consăteni.* GHEȚIE; 12. (introduce un complement de mod): *e mai puțin dezonorant să iei cu împrumut niște veșminte de la un cunoscut.* GHEȚIE; 13. (cu sens concesiv; în locuțiuni conjuncționale): *cu toate că n-ai fost corect, te-am iertat;* 14. (formează expresii echivalente unor adverbe de timp): *nu ne vedem cu anii;* 15. (exprimă succesiunea cînd substantivul este repetat): *an cu an împărăția tot mai largă se sporește.* EM.; 16. (formează locuțiuni adverbiale): *cu anevoie, cu totul;* 17. (introduce complemente indirecte): *ține cu echipa națională.* // conj. (exprimă coordonarea) și: *șoarecele cu pisica nu se împacă.* [Lat. *cum*].

cuadrát n. v. **cvadrat**[1].

cuadratúră f. v. **cvadratură.**

cuadrilatér n. v. **cadrilater.**

cuadrofonie f. tehnică de captare și de redare a sunetului pe patru canale. [Din fr. *quadrophonie*].

cuadrumán a. v. **cvadruman.**

cuadrupéd a. v. **cvadruped.**

cuadrúplu a. v. **cvadruplu.**

cuant n. v. **cuantum.**

cuántă, cuante f. (fiz.) cea mai mică cantitate de energie radiantă, avînd o valoare proporțională cu frecvența radiației respective: *teoria cuantelor a înregistrat o serie de triumfuri.* BL.; (și: **cvantă**). [Din fr. *quanta*].

cuántic, ~ci, cuantică, ~ce a. referitor la cuantă sau la cuantificare: *energia e de natură cuantică.* BL. [Din fr. *quantique*].

cuantifică, cuantífic vb. (tr.) 1. (log.) a determina explicit extensiunea unui predicat dintr-o judecată sau dintr-un enunț în raport cu cea a subiectului; 2. a stabili valorile (discrete) pe care la poate lua o mărime fizică. [Din fr. *quantifier*].

cuantificábil, ~i, cuantificabilă, ~e a. care poate fi cuantificat; căruia i se poate stabili mărimea, extensiunea. [*Cuantifica* + *-bil*].

cuantificáre, cuantificări f. faptul de a cuantifica. [V. *cuantifica*].

cuantíst, cuantiști m. adept, susținător al teoriei cuantelor: *încercările întreprinse din partea unor cuantiști de a împăca teoria cuantelor cu aceea a ondulațiunii.* BL.; (și: **cvantist**). [*Cuantă* + *-ist*].

cuántum, (rar) **cuantumuri** n. cantitate; mărime determinată: *cu repejune incalculabilă se preface într-un cuant egal.* EM.; *trebuie să existe și un anume cuantum de energie cu totul specifică.* BL.; *a fixa cuantumul cheltuielilor;* (scris și: (înv.) *quantum*); (și: (înv.) **cuant, quantum**). [Din lat., fr. *quantum*].

cuartiér n. v. **cartier.**

cuarț, cuarțuri n. bioxid natural de siliciu care se găsește în roci sub formă amorfă (ca nisip) sau sub formă de cristale: *monumentul ... e o adevărată geodă, un grup uriaș de cvarțuri mărite.* CĂL.; (scris și: (înv.) *quarț*); (și: (rar) **cvarț, quarț**). [Din germ. *Quarz*, fr. *quartz*].

cuarțít, cuarțite n. rocă metamorfică formată prin recristalizarea rocilor de cuarț. [Din germ. *Quarzit*, fr. *cuartzite*].

cuarțós, ~și, cuarțoásă, ~e a. care conține cuarț. [Din fr. *quartzeux*].

cuatemár, ~i, cuaternară, ~e a. și n. (care ține de, referitor la) ultima perioadă geologică a neozoicului: *a început la un moment dat în era cuaternară.* BL.; *ființa umană nu ar fi apărut numai în cuaternar, cum în chip curent se susține.* BL.; (și: (înv.) quaternar). [Din fr. *quaternaire*, it. *quaternario*].

cub, cuburi n. 1. (geom.) corp cu șase fețe pătrate, egale între ele; 2. (aritm.) produs al unui număr înmulțit de două ori cu el însuși; puterea a treia a unui număr sau a unei expresii: *cubul lui doi este opt;* 3. **metru cub,** unitate de măsură pentru volume egală cu volumul unui corp cubic cu latura egală cu un metru: *sterul este un metru cub;* **la metru cub,** folosind această unitate de măsură: *cărau niște piatră la metru cub cu alde Pisicaru.* PR.; 4. jucărie formată dintr-un mic obiect de formă cubică avînd pe cele șase fețe puncte sau figuri. [Din lat. *cubus*, fr. *cube*].

cubáj, cubaje n. 1. determinare a volumului unui corp sau a unui interior; 2. volum sau capacitate exprimate în metri cubi: *urmează a calcula ... numărul de metri cubi cuprinși în ele și a preface apoi cubajul în kilograme.* CĂL. [Din fr. *cubage*].

cubanéz, ~i, cubaneză, ~e a. care aparține Cubei sau populației ei, referitor la Cuba sau la populația acesteia. // m., f. persoană (originară) din Cuba. [*Cuba* n. pr. + *-ez*].

cubatúră, cubaturi f. 1. determinare a laturii unui cub al cărui volum este egal cu volumul unui corp dat; 2. determinare prin calcul a volumului mărginit de una sau de mai multe suprafețe. [Din fr. *cubature*].

cubeá, cubele f. (reg.) 1. coșul sobei; 2. deschizătură în acoperiș pentru a ieși fumul: *ca o năluca a ieșit pe gura de geam a unei cubele și s-a cuibărit în podul grajdului.* VOIC.; (și: **cubelă**). [Din turc. *kubbé* „boltă"].

cubéb, cubebi m. arbore care crește în unele insule indoneziene din ale cărui fructe se extrag substanțe folosite în cosmetică și în farmacologie (*Piper cubela*). [Din fr. *cubèbe*].

cubélă f. v. **cubea.**

cubélc m. v. **culbec.**

cúbic, ~ci, cubică, ~ce a. 1. de forma unui cub: *așeză pe masă... o tăviță cu pătrățele cubice de gheață.* VINEA; 2. referitor la cub; 3. care conține puterea a treia a unui cub; **rădăcină cubică,** număr care, ridicat la puterea a treia, dă numărul inițial: *3 este rădăcina cubică a lui 27;* 4. **zahăr cubic,** zahăr în formă de paralelipiped regulate, cu baza un pătrat. [Din fr. *cubique,* lat. *cubicus*, germ. *kubisch*].

cubiculár, cubiculari m. sclav care avea grijă de camera de dormit a stăpînului. [Din lat. *cubicularius*].

cubículum, cubiculumuri n. (la romani) cameră de dormit. [Din lat. *cubiculum*].

cubilóu, cubilouri n. cuptor vertical cilindric în care se încălzește metalul împreună cu combustibilul și cu materialele auxiliare. [Din fr. *cubilot*].

cubísm n. curent artistic apărut la începutul secolului al XX-lea, care prezintă obiecte descompuse în cele mai simple figuri geometrice: *e un realist care se ascunde în refracția acvatică a cubismului și geometrismului.* CĂL. [Din fr. *cubisme,* germ. *Kubismus*].

cubíst, ~ști, cubistă, ~e a. 1. care aparține cubismului, referitor la cubism: *pictura cubistă a timpului este crocată și ea.* VIANU; 2. care este inspirat de cubism; care este realizat în spiritul cubismului: *vreau să te aștept într-o căsuță nouă, cu perdeluțe de creton și mobilă cubistă.* VINEA. // m. adept al cubismului: *cubistul și expresionistul se consumă în sintetică viziune deformantă, sub presiunea unor superioare exigențe.* BL. [Din fr. *cubiste*, germ. *Kubist*].

cubitál, ~i, cubitală, ~e a. care ține de cot, referitor la cot: *mușchi cubital.* [Din fr. *cubital*].

cúbitus n. os lung care, împreună cu radiusul, formează scheletul antebrațului. [Din lat., fr. *cubitus*].

cuc, cuci m. 1. pasăre călătoare cu penele cenușii, care își depune ouăle în cuibul altor păsări pentru a fi clocite (*Cuculus canorus*): *cînta cucul în livada noastră.* SAD.; (în imprecații) *bată-te cucu, mangositule.* AL.; **ceas cu cuc,** ceasornic de perete care anunță ora imitînd cîntecul acestei păsări; **lapte de cuc,** lucru imposibil: *muierea poftește și la urdă de curcă și la lapte de cuc.* POP.; **a cînta cuiva cucul,** a avea noroc; **a(-i) cînta (cuiva) cucul din față,** v. **față**; **de flori de cuc,** fără rost, în zadar: *nu-l ducem noi la spînzurătoare numai așa de flori de cuc.* CR.; 2. mecanism special al unor ceasornice de perete care imită cîntecul acestei păsări (și conține o piesă care-i imită aspectul): *cucul de lemn din perete îl trezise cu unsprezece cucuituri.* VINEA; 3. **cuc armenesc,** pupăză (*Upupa epops*): *iar vrei să te spurce cucul armenesc?* CR.; 4. **de-a cucul,** varietate a jocului de-a v-ați ascunselea în care copiii imită strigătul cucului; 5. (eufemistic) penis; 6. (compuse) **ciuboțica-cucului,** v. **ciuboțică**; **laptele-cucului,** v. **lapte**; **limba-cucului,** v. **limbă**; **scaunul-cucului,** v. **scaun.** // n. (pl. **cucuri**) 1. (la unele jocuri) lovitură cu mingea în înălțime: *a prinde mingea în cuc;* 2. (mai ales la pl.) vorbe, spuse goale, neadevărate, exagerate: *spune numai cucuri; termină cu cucurile!* // adv. izolat, singur, străin: *se duce pe ici pe colo, lăsîndu-mă cuc în mijlocul unei lumi streine.* HOGAȘ; *șade cuc în casă;*

cît cucul, niciodată; **singur cuc,** absolut singur: *un bătrîn care, în amurgul vieţii, a rămas singur cuc.* VIERU; *trăia singur cuc într-o garsonieră.* GHEŢIE; **a se face cuc,** a se îmbăta. [Lat. *cucus*].

cúcă[1], cuci f. căciulă înaltă, împodobită cu pene (de struţ), pe care o purtau marii demnitari turci şi domnitorii români în timpul ceremoniilor: *Mihai primi de la solul sultanului sabia şi cuca pe care o puse pe cap.* BĂLC. [Din turc. ***kuka***].

cúcă[2], cuci f. (reg.) **1.** coş de fum la casele ţărăneşti; **2.** deal înalt şi izolat. [Et. nec.].

cúcă[3], cuci f. (rar) femela cucului. [De la *cuc*].

cucăí, cucăiesc vb. (reg.; intr.) a moţăi: *născut seara, o să fii noaptea treaz şi-o să cam cucăi ziua.* SOR. [Cf. magh. ***kukkadoz***].

cuceří, cuceresc vb. **1.** (tr.) a ocupa, a supune cu puterea armelor: *turcii ... năvălesc în Europa şi ameninţă a o cuceri.* BĂLC.; *romanii cuceriseră mai toate ţările;* (fig.) *bogăţia de verdeaţă a livezii a cucerit zidurile.* SAD.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) supune, a (se) închina: *Sobieski cere ca să-i cuceriţi cetatea.* AL.; **3.** (înv.; refl.) a se umili, a se smeri, a se închina, a se ruga: *să ne cucerim cu cuviinţă duhovnicilor noştri.* ANTIM; *ne rugăm şi ne cucerim;* **4.** (fig.; tr.) a-şi atrage simpatia, a cîştiga dragostea, bunăvoinţa cuiva: *e vorba de o femeie pe care eroul a ezitat s-o cucerească.* CĂL.; *privirea lui te cucereşte;* **5.** (p. ext.; tr.) a cîştiga, a atrage: *de unde la început se arătase circumspectă, ideea plecării mele la studii a cucerit-o treptat.* GHEŢIE. [Lat. ****conquerire (=conquirere)***].

cuceríe f. (înv.) evlavie, cucernicie: *plecîndu-mi capul cu cucerie, mă rog împăratului celui din nălţime.* ANTIM; *domnul sărută crucea cu multă cucerie.* OD. [***Cuceri*** + *-ie*].

cuceríre, cuceríri f. **1.** acţiunea de a (se) cuceri şi rezultatul ei; **2.** lucru, obiectiv cucerit; cîştig, izbîndă; **3.** progres, reuşită: *cuceririle tehnicii din ultima sută de ani ne-au speriat.* GHEŢIE; **4.** persoană de sex opus căreia i-a fost cîştigată simpatia, dragostea. [V. ***cuceri***].

cucerít, ~ţi, cucerită, ~e a. **1.** (înv.) smerit: *înalţă ochii către cer şi rosti cucerită această rugă.* OD.; **2.** ocupat prin puterea armelor: *etruscii par a fi avut acest obicei al schimbării numelor oraşelor cucerite.* EM. [V. ***cuceri***].

cuceritór, ~i, cuceritóare m., f. **1.** persoană, popor, ţară etc. care a făcut sau face cuceriri: *cuceritorul Constantinopolului;* (fig.) *a doua povesteşte ultima aventură a unui cuceritor de inimi întîrziat.* GHEŢIE; **2.** persoană care atrage simpatia sau dragostea altei persoane (de sex opus): *nimicurile galante ale cuceritorului sînt mai măgulitoare.* CĂL. // a. care cucereşte: *zîmbet cuceritor.* [***Cuceri*** + *-tor*].

cucémic, ~ci, cucernică, ~ce a. **1.** care este smerit, evlavios, religios: *cea mai cucernică şi umilă populaţie.* VIERU; (p. ext.) *la moşie îşi clădise biserică pe care puse o cucernică inscripţie.* CĂL.; **2.** care exprimă evlavie, smerenie, credinţă: *ne compunem nişte figuri cucernice şi ascultăm slujba pînă la capăt.* GHEŢIE; **3.** (şi subst.) titlu dat preoţilor: *cucernice părinte.* [***Cuceri*** + *-nic*].

cucérnicie f. **1.** evlavie, smerenie, (înv.) cucerie; **2.** (însoţit de un pronume posesiv) titlu dat preoţilor: *cucernicia ta!* [***Cucernic*** + *-ie*].

cuci m. pl. (reg.) obicei popular la lăsatul secului, cînd un grup de flăcăi, conduşi de unul mascat în diavol, merg şi joacă pe la case: *cu ghiduşuri, cu turcă, cuci şi cu geamale.* DOS. [Din bulg. ***kuč*** „berbec"].

cucoánă, cucoane f. **1.** (înv.) fiică de domnitor: *doamna ceru doi juni din Fanar pe care să-i facă gineri la ale sale două cocoane.* OD.; **2.** femeie din înalta societate, soţie de boier: *pe drum se întîlnesc ei cu o trăsură în care era o cucoană.* CR.; **3.** termen de politeţe pentru o femeie (din înalta societate): *acasă e cucoana?;* (reg.) **cucoană-chifteriţă,** coropişniţă (*Gryllotalpa vulgaris*): *nu cumva l-o fi muşcat vreo cocoană-chifteriţă?* AL.; (şi: **cocoană**). [De la ***cocon;*** cf. gr. mod. ***kokkóna***].

cucón m. v. **cocon.**

cuconét, cuconeturi n. (fam.) grup de cucoane. [***Cucoană*** + *-et*].

cuconí, cuconesc vb. **1.** (tr.) a se adresa cu termenul de cocon sau cucoană: *nu-l mai tot cuconi.* AL.; **2.** (refl.) a se îngîmfa, a-şi da aere boiereşti: *iar s-a cuconit Florica.* AL.; (şi: **coconi**). [De la ***cucon (=cocon)*** şi ***cucoană***].

cuconíe f. v. **coconie.**

cuconiţă, cuconiţe f. **1.** cucoană tînără: *văzînd pe cuconiţa într-un cerdac ... începură să se jeluiască la dînsa.* ISP.; **2.** termen de politeţe pentru fetele oamenilor bogaţi; (şi: (înv.) **coconiţă, coniţă**). [***Cucoană*** + *-iţă*].

cucór m. v. **cocor.**

cucóş m. v. **cocoş.**

cucoşéşte adv. v. **cocoşeşte.**

cúcu interj. **1.** cuvînt care imită cîntecul cucului: *ceasornicul din părete, ... cîntă cucu de nouă ori.* VLAH.; **2.** strigătul copiilor la jocul de-a v-aţi ascunselea. [Onomat.].

cucuí[1], pers. 3 **cucuieşte** vb. (rar; intr.; despre cuc) a cînta. [***Cucu*** + *-i*].

cucúi[2], cucuie n. **1.** umflătură la cap provocată de o lovitură: *se loveşte de uşă, îşi face un cucui în frunte.* CĂL.; *l-a izbit în frunte de s-a făcut un cucui;* **2.** parte proeminentă a unui obiect; **3.** (reg.) moţ pe capul unor păsări; **4.** (reg.) deal mai înalt decît altele din jur şi cu vîrful rotund: *vin aici juveţi de pe cucuiele Olteniei.* VINEA. [Lat. ****cucullius (=cucullus)***].

cucuiá, cuculez vb. (refl.) a se cocoţa. [De la ***cucui[2]***].

cuculát, ~ţi, cuculată, ~e a. (reg.) **1.** (despre păsări) moţat: *în urma lui veneau cîrduri nenumărate de paseri, care de care mai frumoase, mai cucuiete şi mai boghete.* CR.; *găină cuculată;* (p. ext.) *trei iezi cucuieţi.* CR.; **2.** cocoţat pe ceva: *moş Bodrîngă, şezînd cucuiet pe nişte buci.* CR.; *cucuiat pe un zid;* **3.** care are cucuie, umflături: *fruntea-i cucuiată.* PANN; **4.** ascuţit spre vîrf; ţuguiat: *cu capul cucuiat, cu dinţii îngălbeniţi.* CĂL. [***Cucui*** + *-at*].

cuculiátă, cuculiate f. (reg.) biserică în curtea căreia se îngroapă morţii: *du-te la cucuiata!;* **a pune la cucuiata,** a da uitării; **a sta la cucuiata,** a fi mort. [***Cucui*** + *-iată*].

cucuít, cucuituri n. strigăt de „cucu": *cucul de lemn din perete îl trezise cu unsprezece cucuituri.* VINEA. [V. ***cucui[1]***].

cuculát, ~ţi, cuculiată, ~e a. (despre flori) în formă de glugă. [Din lat. ***cucullatus***].

cucúlă, cucule f. veşmînt cu glugă purtat de călugării catolici. [Din fr. ***cuculle,*** lat. ***cucullus***].

cuculeásă, cuculese f. femela cucului; cucă[3]: *comisoaia Ilisafta iar s-a tînguit că rămîne singură ca o cuculeasă.* SAD. [***Cuc*** + *-ul* + *-easă*].

cuculiéte, cuculieţi m. **1.** cuc mic; **2.** (fam.; adj.) beat: *chefuiră pînă se făcură cuculeţi.* [***Cuc*** + *-ulete*].

cuculéţ, cuculieţi m. **1.** diminutiv al lui cuc; cucuşor: *cuculeţ, pasăre sură.* POP.; **2.** (eufemistic) penis (la băieţi). [***Cuc*** + *-uleţ*].

cucumeá, cucumele f. (reg.) **1.** (zool.) cucuvea (*Athene noctua*); **2.** deschizătură la podul casei ţărăneşti (pe unde se urcă în pod). [Cf. ***cucuvea***].

cúcură[1], cucure f. (înv.) tolbă de săgeţi: *avea în mîinile sale arc şi la şold cucura cu săgeţi.* SAD. [Din gr. mod. ***kúkuron***].

cúcură[2], cucure f. (reg.) parte a plugului care leagă brăzdarul, cormana şi plazul: *cucură am făcut nouă, dar s-a rupt grindeiu-n două.* POP. [Din magh. ***kukora***].

cucurbétă f. v. **curcubetă.**

cucurbeţeá, cucurbeţele f. (reg.; bot.) remf (*Aristolochia clematitis*). [V. ***cucurbetă***].

cucurbitacée, cucurbitacee f. **1.** (la pl.) familie de plante erbacee, cu tulpinile tîrîtoare sau agăţătoare, cu frunze mari şi cu fructul cărnos; **2.** plantă din această familie: *spaima florilor şi doamna cucurbitaceelor.* TOP.; (adj.) *plantă cucurbitacee.* [Din fr. ***cucurbitacée***].

cucurigă, pers. 3 **cucurígă** vb. (intr.) a scoate sunete caracteristice; a cînta cucurigu: *din cînd în cînd cucurigau şi cocoşii.* AG. [***Cucurigu*** + *-a*].

cucurigát n. faptul de a cucuriga. [V. ***cucuriga***].

cucurigí[1], pers. 3 **cucurigeşte** (vb.; intr.) a striga cucurigu: *cucoşul dracului ... parcă l-ar pune înadins ... vecinul meu ca să cucurigească.* AL. [De la ***cucurigu***].

cucurígi[2] m. pl. floricele de porumb; cocoşei. [V. ***cucurigu***].

cucurígu interj. cuvînt care imită cîntecul cocoşului: *de pe la poartă începe a cînta: „cucurigu! cucurigu!".* CR. // m. cocoş. // n. **1.** (pl. **cucuriguri**) cîntec al cocoşului: *îi răspund cucoşi din poiată, cu nişte cucuriguri lungi.* SAD.; **2.** (precedat de „la") etajul cel mai înalt; mansardă: *are un apartament la cucurigu.* [Onomat.].

cucurúz, cucuruzi m. (reg.) **1.** porumb (*Zea mays*): *am semănat cu îndestulare cucuruz.* SAD.; *fusese la culesul cucuruzului, şi toată ziua se vînzoli cu muncitorii.* AG.; **2.** con, fructul coniferelor: *de-ar fi fost, cel puţin, aşternută pădurea pe jos cu jir în loc de cucuruzi de brad.* HOGAŞ. // n. (pl. **cucuruze**) lan semănat cu porumb; holdă de porumb; porumbişte: *prin cucuruze crescuse mohorul cît omul.* AG. [Din bg. ***kukuruz***].

cucuşór, cucuşori m. cuculeţ: *cucuşor frumos de munte vină-n curtea mea şi-mi cîntă.* POP. [***Cuc*** + *-uşor*].

cucútă, cucute f. **1.** plantă erbacee otrăvitoare cu frunze mari, flori albe şi fructe brune-verzui (*Conium maculatum*): *ceata voinică merge tăind în goleţi ca şi în cucute sau ciuciuleţi.* B.-DEL.; **2.** otravă extrasă din această plantă, cu care atenienii otrăveau pe unii condamnaţi: *parcă e Socrate bînd cucută.* VINEA; (fig.) *toate elegiile sînt străbătute de această cucută amară a deşertăciunii.* CĂL.; **3.** (compuse) **cucută-de-apă,** plantă erbacee de apă, cu flori albe formînd o umbrelă (*Cicuta virosa*); **cucută-de-pădure,** plantă erbacee cu frunze ascuţite şi flori albe (*Galium schultesii*). [Lat. ****cucuta (=cicuta)***].

cucuvăie f. v. **cucuvea.**

cucuveá, cucuvele f. **1.** pasăre răpitoare de noapte cu penele de culoare brună-cenuşie şi cu ochii înconjuraţi de rozete de pene, care trăieşte în turle, case părăsite etc. (*Athene noctua*): *o tristă cucuvaie suspină-n timpul nopţii.* AL.; **2.** deschizătură în acoperişul casei pe unde iese fumul din pod; (şi: (reg.) **cucuvaie**). [Din gr. mod. ***kuk(k)uvághia***].

cucuvéică, cucuveici f. (reg.) cucuvea (*Athene noctua*). [Din bulg. ***kukuveja***].

cudálb a. v. **codalb.**

cuéstă, cueste f. formă de relief cu un povîrniş, într-o regiune în care alternează stratele de roci dure şi moi, formată prin eroziunea apelor curgătoare. [Din sp. ***cuesta***].

cúfăr, cufere n. **1.** ladă cu capac folosită la păstrarea sau la transportarea unor obiecte; **2.** (reg.) geamantan (de lemn): *şedeam care pe dunga păturilor, care pe cuferele de lemn.* GHEŢIE. [Din pol., ucr. ***kufer***].

cufărár, cufărari m. (înv.) persoană care face cufere. [*Cufăr* + *-ar*].

cufărăş, cufărăşe n. diminutiv al lui cufăr; cufăr mic: *păstrează cu grijă cufăraşul şi hîrtiile acelea.* TUD. [*Cufăr* + *-aş*].

cufúnd, ~zi, cufundă, ~e a. adîncit, scobit: *cît putu-încăpea-n palma cufundă, atîta luă şi sorbi-îndată.* B.-DEL. // n. **de-a cufundul,** dîndu-se la fund, cufundîndu-se: *apoi, huştiuliuc! şi eu în ştioalnă, de-a cufundul.* CR. [De la *cufunda*].

cufundá, cufúnd vb. **1.** (refl. şi tr.) a intra sau a face să intre într-un lichid: *sînt mai grele decît un fluid în care sînt cufundate.* BL.; *se cufundă în mare;* (fig.) *căzînd jos, cu mare strălucire, s-a cufundat în fundul pămîntului.* CR.; **2.** (tr.) a înghiţi, a trage la fund: *apa cufundă munţii;* **3.** (fig.; refl.) a se pierde, a dispărea: *bătrînul se cufundă sub boltă, păşind cu încălţările de pîslă.* SAD.; *umbra-n păduri se cufundă.* AL.; **4.** (refl.) a se îneca, a intra în adînc: *corabia s-a cufundat;* (fig.) *poemul se cufundă din nou în feeric şi în marea de cristaluri.* CĂL.; **5.** (fig.; refl.) a se lăsa absorbit: *iar te-ai cufundat în stele?* EM.; *deschise volumul şi se cufundă în lectură.* GHEŢIE. [Lat. *confundare*].

cufundác, cufundaci m. cufundar (*Padiceps cristatus*). [*Cufunda* + *-ac*].

cufundár, cufundari m. **1.** pasăre de mărimea raţei, cu penele castanii pe spate şi cu un smoc de pene în formă de guleraş; bodîrlău (*Padiceps cristatus*); **2.** pasăre mai mare ca raţa, cu pene negre cu puncte albe şi cu ciocul ascuţit (*Gavia arctica*). [*Cufunda* + *-ar*].

cufundáre, cufundări f. **1.** acţiunea de a (se) cufunda şi rezultatul ei; pătrundere într-un lichid; acoperire cu un lichid: *cufundarea unui buştean în rîu;* **2.** înecare, înec: *istorisindu-ne cufundarea unui convoi în lacul Snagov, el se fereşte de a întrebuinţa orice expresie sensibilă.* VIANU; **3.** (fig.) cuprindere, copleşire, absorbire (de o problemă, de amintiri etc.): *iată, de pildă, un moment de cufundare în amintirile copilăriei.* VIANU. [V. *cufunda*].

cufundát, ~ţi, cufundată, ~e a. **1.** adîncit, înfundat în orbite: *ochii cufundaţi în capu-i.* EM.; **2.** (fig.) absorbit: *în linişte adîncă şi-n visuri cufundat.* AL.; **3.** înghiţit, băgat la fund: *corabie cufundată;* (fig.) *sub năsipul din pustie cufundat e un popor.* EM. [V. *cufunda*].

cufundătór, cufundători m. (rar) persoană care se cufundă în mare; scafandru. [*Cufunda* + *-ător*].

cufundătúră, cufundături f. loc cufundat; adîncitură. [*Cufunda* + *-ătură*].

cufureálă, cufurelí f. (pop.) diaree. [*Cufuri* + *-eală*].

cufurí, cufuresc vb. (pop.; refl.) **1.** a avea diaree; **2.** (p.ext.) a defeca; a evacua materiile fecale: *bietului Goleman, ce pe iarbă şezînd una, să cufuri-în barbă.* B.-DEL.; **3.** a-i fi foarte frică. [Lat. **conforire*].

cufurít, ~ţi, cufurită, ~e a. (pop.) care are diaree. [V. *cufuri*].

cúget, cugete n. **1.** capacitate de a gîndi; cugetare, gîndire: *cugetul i se purta în depărtări şi în întunecimi şi isprăvea prin a se întoarce ca o pasere obosită.* SAD.; **2.** acţiune de a gîndi; gîndire: *are să vi se bolnăvească de atîta cuget căpăţînile.* SAD.; **3.** gînd, idee, părere: *i-a ascuns sub aceste vorbe foarte naturale cugetele triste care l-au cuprins.* BOL.; **a-i bate cugetul cuiva,** a-i veni cuiva o idee: *cugetul îmi bate, din străin să-mi fac un frate.* POP.; **pe cugete,** gînditor: *şezură amîndoi în umbră ..., Petrea, ascultînd pe cugete doina izvorului.* EM.; **4.** (înv.) scop, intenţie, plan: *să ne păzim mintea de cugetele cele viclene.* ANTIM; **5.** minte, intelect, spirit: *gînduri fără de noroc şi fără veselie umpleau cugetul meu.* GAL.; *citesc în cugetul tău;* **6.** conştiinţă, sentiment al responsabilităţii: *ne-a exploatat pe amîndoi fără nici un pic de cuget.* AL.; **mustrare de cuget,** remuşcare, regret pentru o greşeală făcută; căinţă. [De la *cugeta*].

cugetá, cúget vb. (intr.) **1.** a se gîndi, a forma idei, păreri despre un lucru: *producţiuni solemne de morală publică ..., la cari neapărat vor cugeta matur notabilităţile literare.* CAR.; **2.** a chibzui, a cumpăni: *cugetă bine;* (refl.) *e un moment mare, să mă cuget mai întîi, gîndi el.* EM.; **3.** a-şi da seama, a lua în considerare: *critica din perioada întîia, pe cît omeneşte putem cugeta, a cumpănit bine.* IBR.; **4.** a avea o opinie, o părere: *el cugetă ca şi mine;* **5.** a avea o intenţie, un plan: *cuget să plec.* // (tr.) **1.** a realiza cu gîndirea, cu mintea; a gîndi: *autorii vorbesc ... de probleme pe care nu le-au cugetat.* IBR.; **2.** a-şi închipui, a-şi imagina: *să cuget basme mîndre, poetice poveşti.* EM. [Lat. *cogitare*].

cugetáre, cugetări f. **1.** facultatea de a cugeta; gîndire: *logica studiază structurile cugetării;* **2.** acţiunea de a cugeta şi rezultatul ei; idee, gînd: *cu aceste cugetări, ... scăpără şi dădu viaţă unui alt prieten al singurătăţii.* SAD.; *cugetare originală;* **3.** judecată, raţionament; **4.** maximă, sentinţă, reflecţie: *cugetări de Carmen Sylva;* **5.** ansamblu de idei, de opinii ale unui individ, ale unui grup uman etc.: *istoria cugetării omeneşti enumeră o mulţime de viziuni cosmologice.* BL. [V. *cugeta*].

cugetăcióş, ~şi, cugetăcioásă, ~e a. (înv.) care ţine de gîndire, de cugetare: *carte ... întru carea au scris ... pentru ceale ce sînt de cugetăcioase ş-a sîmţecioase prăvitură.* DOS. [*Cugeta* + *-ăcios*].

cugetăréţ, ~i, cugetăreaţă, ~eţe a. (înv.) dotat cu gîndire; gînditor, cugetător: *preste cugetăreaţe şi arhangheleşti ceate căpetenie fu rînduit de puternicul Dumnedzău.* DOS. [*Cugeta* + *-ăreţ*].

cugetătór, ~i, cugetătoáre a. şi m., f. (persoană) care cugetă (profund); gînditor: *nici un alt cugetător nu reprezintă barocul cu aceeaşi putere ca Leibniz.* BL.; **liber-cugetător,** persoană care respinge autoritatea în domeniul opiniilor religioase. [*Cugeta* + *-tor*].

cugetătúră, cugetături f. (înv.) cuget, conştiinţă; suflet: *că-m feci rea voaie pentru grea ură, de sînt cu spaimă-n cugetătură.* DOS. [*Cugeta* + *-ătură*].

cuguár, cuguari m. puma (*Felis concolor*). [Din fr. *cougouar*].

cúhne f. v. **cuhnie.**

cúhnie, cuhnii f. (reg.) **1.** bucătărie: *eu trebuie să mă grăbesc la cuhnii cu vînatul pe care l-am dobîndit.* SAD.; **2.** clădire, cameră sărăcăcioasă; (şi: **cuhne, cuine**). [Din ucr. *kuhnja,* sb. *kuina*].

cui, cule n. **1.** mică piesă cilindrică de fier (sau de lemn), turtită la un capăt şi ascuţită la celălalt, cu care se prind între ele diferite piese sau se realizează un suport: *o, nu mi-e că mi-am sîngerat la prag piciorul într-un cui.* COŞB.; **cui pe** (sau **cu**) **cui se scoate, a)** o suferinţă face să fie uitată una anterioară; **b)** remediul este de aceeaşi natură cu afecţiunea; **a face** (sau **a tăia**) **cuie,** a dîrdîi de frig: *o să vă pui să faceţi nişte cuie, clănţănindu-vă dinţii.* ISP.; (adj.) **toc cui,** toc[3] cu vîrful ascuţit: *părea mai înaltă, mai zveltă, slăbise sau purta tocuri cui.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) piesă, obiect cilindric şi ascuţit din metal: *ariciul acela de cuie de aramă era cel mai mare ajutor.* SAD.; **3.** cuier simplu de perete: *îşi puse în cui paltonul ud.* EM.; **a-şi pune pofta-n cui,** a renunţa la ceva dorit: *ba pune-ţi pofta-n cui, măi babă!* CR.; **cuiul lui Pepelea,** pretext prin care cineva îşi arogă dreptul de a deranja pe altul în mod abuziv; **4.** (fig.) necaz, suferinţă adîncă: *unchiaşul era cu cuiul la inimă.* ISP. [Lat. *cuneus*].

cuib, cuiburi n. **1.** culcuş făcut de păsări pentru a se adăposti, a depune ouăle şi a creşte puii: *locul natural al păsării este cuibul ei.* BL.; *cuiburi de păsări ierbile mişcă.* VIERU; (fig.) *în mijlocul unei dumbrăvi de spinişe, zării cuibul unui foc.* EM.; **2.** (fig.) locuinţă, sălaş; reşedinţă: *Ştefan, Ştefan domn cel mare, în Suceava cuibu-şi are.* POP.; **3.** loc (ascuns) unde se realizează ceva sau de unde se propagă ceva (nociv): *acolo-i cuibul spaimei şi adăpostul urei.* AL.; **4.** muşuroi de pămînt făcut în jurul unei tufe de cartofi sau a firelor de porumb; **5.** cantitate de fermenţi de acelaşi fel care provoacă înăcrirea vinului, a borşului, a oţetului etc.; **6.** focar, loc de concentrare şi de răspîndire a unor idei, acţiuni etc.: *ca ... să stîrpească cuiburile feudalităţii, îi despoaie de averi.* NEGR.; **7.** loc (adăpostit) în care se amplasează o armă automată: *cuib de mitralieră.* [Lat. **cubium*].

cuibă, pers. 3 **cuibează** vb. (intr.) a-şi avea, a-şi aşeza cuibul: *la poalele lor cuibează vulturii cei falnici.* OD. [*Cuib* + *-a*].

cuibăr, cuibare n. **1.** loc pregătit cu paie, cu fîn etc. în care păsările depun şi clocesc ouăle: *găina sare peste poartă, trece iute pe lîngă babă şi se pune pe ciubariu.* CR.; (fig.) *în cuibar rotind de ape, peste care luna zace.* EM.; **2.** ou care se lasă într-un astfel de loc pentru ca păsările de curte să-l găsească; **3.** (fig.) culcuş: *îşi făcuse cuibar de paie lîngă el în căruţă.* SAD.; (şi: (reg.) **cuibariu**). [*Cuib* + *-ar*].

cuibăriu n. v. **cuibar.**

cuibări, cuibăresc vb. **1.** (intr. şi refl.) a-şi face cuibul; a se aşeza în cuibar; **2.** (fig.; refl.) a se adăposti, a se aşeza (ghemuindu-se) într-un loc: *altul se cuibăreşte pe divan, cu ochelarii prinşi pe după urechi cu şireturi.* CĂL.; (p. ext.) *m-a mîngîiat pe frunte, apoi s-a cuibărit în braţele mele.* GHEŢIE; **3.** (fig.; refl.) a se aciua, a se pripăşi; (fig.) *o nesfîrşită emoţie răscolitoare mi se cuibărise în inimă.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a muşuroi porumbul, fasolea, cartofii etc. [*Cuib* + *-ări*].

cuibărire, cuibăriri f. acţiunea de a (se) cuibări şi rezultatul ei. [V. *cuibări*].

cuibărít[1] n. **1.** faptul de a (se) cuibări; **2.** perioadă în care (se) cuibăresc păsările. [V. *cuibări*].

cuibărít[2]**, ~ţi, cuibărită, ~e** a. **1.** care şi-a făcut cuib undeva; **2.** (fig.) care s-a aşezat (bine) într-un loc. [V. *cuibări*].

cuibuléţ, cuibuleţe n. cuibuşor: *brazii ce se legănau cuibuleţul mi-l stricau.* POP. [*Cuib* + *-uleţ*].

cuibuşór, cuibuşoare n. diminutiv al lui cuib; cuibuleţ: *cuibuşorul tău ţi l-oi face eu.* POP. [*Cuib* + *-uşor*].

cuiér, cuiere n. suport de lemn sau de metal, fixat în perete sau mobil, de care se atîrnă hainele sau, rar, alte obiecte: *de-a lungul pereţilor sînt cuiere cu cărni şi bliduri.* CĂL. [*Cui* + *-er*].

cuieráş, cuieraşe n. diminutiv al lui cuier; cuier mic: *numai un cuieraş de lemn... contrasta cu luxul căutat al încăperii.* VINEA. [*Cuier* + *-aş*].

cúlne f. v. **cuhnie.**

cui pódest expr. cui foloseşte. [Cuv. lat.].

cuirasá, cuirasez vb. (tr.) a prevedea cu o cuirasă; a întări. [Din fr. *cuirasser*].

cuirasáre, cuirasări f. acţiunea de a cuirasa. [V. *cuirasa*].

cuirasát, cuirasate n. navă de război protejată de o cuirasă şi înarmată cu artilerie grea: *au intrat în scenă diviziile blindate, cuirasatele şi submarinele.* R.L. // a. prevăzut cu o cuirasă: *navă cuirasată.* [Din fr. *cuirassé*].

cuirásă, cuirase f. **1.** platoşă, îmbrăcăminte din piele, din zale sau din plăci de metal care proteja, în trecut, pieptul şi spatele luptătorilor; **2.** armătură din plăci de oţel special cu care se blindează unele nave de război. [Din fr. *cuirasse*].

cuirasiér, cuirasieri m. soldat de cavalerie îmbrăcat în platoşă. [Din fr. *cuirassier*].

cuişór, cuişoare n. **1.** diminutiv al lui cui; cui mic; **2.** (la pl.) condiment obţinut prin uscarea

mugurilor florali ai unui arbust din insulele Moluce: *cîntăreşte pentru curte una sută dramuri cuişoare.* SAD. // m. (pl. **cuişori**) (rar) arbust exotic de la care se obţine acest condiment (*Eugenia aromatica* sau *Caryophyllus aromaticus*): *aici cresc plante odorifere, crini, ienuperi, cuişori.* CĂL. [*Cui* + *-işor*].

cuişoriţă, cuişoriţe f. plantă erbacee cu flori alburii sau roşcate şi cu fructe capsule (*Holosteum umbellatum*). [*Cuişor* + *-iţă*].

cújbă, cujbe f. **1.** bucată de lemn bifurcată, fixată în pămînt sau într-un zid, de care se atîrnă căldarea sau ceaunul deasupra focului: *aprinse foc şi aruncă ceaunul de mămăligă în cujbă.* SAD.; *cujba ţine locul pirostriilor;* **2.** (reg.) lemn încovoiat la luntre. [Din sb. *gužba*].

culác, culaci m. (rusism) chiabur: *lămurirea a constat în deportarea culacilor, adică a ţăranilor înstăriţi.* GHEŢIE. [Din rus. *kulak*].

culán, culani m. măgar sălbatic care trăieşte în Asia. [Din germ. *Kulan*].

culánt, ~ţi, culantă, ~e a. înţelegător, amabil, darnic. [Din fr. *coulant*].

culánţă f. însuşirea de a fi culant; atitudine, comportare culantă. [Din germ. *Kulanz*].

culătă, culate f. parte de dinapoi a ţevii unei guri de foc. [Din it. *culatta*].

cúlă, cule f. **1.** (înv.) turn circular, boltă, cupolă: *o ţinea închisă într-o culă.* ISP.; **2.** clădire în formă de turn cu bază dreptunghiulară; **3.** (înv.) beci boltit; subterană: *îşi adună ceata într-o culă.* ISP.; **4.** (înv.) vistierie, tezaur: *din cula domnească lefuri să-mpărţească.* POP. [Din turc. *kula*].

culbéc, culbeci m. (reg.) melc (*Helix, Limnaea, Limax*): *şi ca culbecii să ardză de soare, şi să nu-l vadză.* DOS.; *culbecii cari fac coarne, purtîndu-şi casa în spinare.* AL.; (şi: **cubelc, curbec**). [Et. nec.].

culbeceásă f. (reg.) lucernă (*Medicago sativa*). [*Culbec* + *-easă*].

culbutá, culbutez vb. (tr.) a descărca un vagonet prin răsturnare cu ajutorul culbutorului. [Din fr. *culbuter*].

culbutáre, culbutări f. acţiunea de a culbuta. [V. *culbuta*].

culbutór, culbutoare n. **1.** basculator; **2.** piesă a motorului care transmite mişcarea de la arborele cu came la supape. [Din fr. *culbuteur*].

culcă, culc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) aşeza, a (se) întinde (în pat) pentru a dormi sau a se odihni: *poţi să te culci, e ora şi noaptea-ntîrziată.* BAC.; *a culca copiii;* **a culca la pămînt, a)** a doborî, a face să cadă, să se întindă jos: *mîna victima, ... o culca la pămînt pe la toate răspîntiile şi o bătea cu harapnicul.* CĂL.; **b)** a ucide, a omorî: *a culcat la pămînt pe ursul care se răpezise asupră-i.* OD.; **a se culca pe-o ureche,** a nu se sinchisi de nimic; **a se culca pe acea** (sau **pe o**) **ureche,** a-şi lua nădejdea, a-şi muta gîndul de la ceva: *cum văd eu, frate-meu se poate culca pe-o ureche, din partea noastră.* CR.; **a se culca (o dată) cu găinile,** v. **găină**; **2.** (tr.) a găzdui, a adăposti pe cineva peste noapte: *dă poruncă să-i culce în casa cea de aramă înfocată.* CR.; **3.** (refl.) a avea raporturi sexuale cu cineva: *puse muierea stăpînului lui ochii ei pe Iosif şi-i zise lui: „culcă-te cu mine!"* BIBLIA; **4.** (refl.; despre plante) a se pleca, a se îndoi spre pămînt; **5.** (tr.) a pleca, a îndoi, a doborî la pămînt: *vîntul culcă grîul;* **6.** (tr.) a pleca într-o parte: *braţele ei îmi încercuiau gîtul, iar capul şi-l culcase pe umărul meu.* GHEŢIE; *culcă puţin hîrtia.* [Lat. *collocare* „a aşeza, a pune"].

culcáre, culcări f. **1.** acţiunea de a (se) culca; aşezare în poziţie orizontală (pentru a dormi), pregătire pentru somn; culcat: *cum înserează, vine şi poftеşte pe oaspeţi la culcare.* CR.; **2.** moment cînd cineva merge să se culce: *ceasurile dintre deşteptare şi culcare deveniră nefiresc de lungi.* GHEŢIE; **3.** întindere la pămînt (la un ordin). [V. *culca*].

culcát[1] n. culcare. [V. *culca*].

culcát[2]**, ~ţi, culcată, ~e** a. aşezat în poziţie orizontală; întins pentru a dormi: *stătea culcat în dormitor, acoperit cu plapumă.* GHEŢIE; (p. ext.) *ale turnurilor umbre peste unde stau culcate.* ALEX. [V. *culca*].

culcudúţă, culcuduţe f. (bot.; reg.) corcoduş (*Prunus cerasifera*): *de nimic nu mi-i dor ca de flori de culcuduţă.* POP. [Et. nec.; cf. *corcoduşă*].

culcúş, culcuşuri şi (reg.) **culcuşe** n. **1.** adăpost, loc (improvizat) de odihnă sau de dormit: *tot drumeţul îşi găseşte culcuşul şi ospăţul.* AL.; **2.** loc de culcare şi de adăpost pentru animale sau pentru păsări: *ca din culcuşă epurii scorniţi, aşa eşiră.* B.-DEL.; **3.** strat din baza unei formaţii geologice. [*Culc* (prez. ind. de la *culca*) + *-uş*].

culeáşă f. v. **coleaşă.**

culée, culee f. **1.** canal prin care curge metalul în forma care se toarnă; **2.** infrastructură la picioarele unui pod. [Din fr. *culée*].

culegăr, culegare n. (tipogr.) instrument de forma unei cutii cu trei pereţi în care sînt aşezate literele în rînduri. [*Culege* + *-ar*].

culegátór, culegători m. **1.** persoană care colecţionează sau realizează o culegere: *culegător de basme;* **2.** lucrător tipograf care adună şi aşază literele; zeţar: *a intrat la un tipograf; la optsprezece ani era culegător.* VLAH.; **3.** persoană care adună recolta, hrana: *în colonie vom descoperi indivizi care fac serviciu de culegători de hrană.* BL.; (fig.) *boierul se îndărătnicea să se împotrivească arhanghelului culegător de suflete.* VOIC. [*Culege* + *-(ă)tor*].

culegău, culegaie n. echer, colţar tipografic. [*Culeg* (prez. ind. de la *culege*) + *-ău*].

culége, culeg vb. (tr.) **1.** a aduna, a strînge cereale, fructe, legume, flori etc.: *Malca culegea nişte dumbravnic.* CR.; (fig.) *cine seamănă vînt culege furtună;* (absol.) *sînt flori acolo, visurile mele, şi sufletului dat e să culeagă.* GOGA; **2.** a ridica, a lua ceva de pe jos; a strînge: *îşi culegea boarfele de pe jos.* CR.; (fig.) *Ioana rămase pe drumuri şi fu culeasă în spitalul de bătrîni din Piteşti.* CĂL.; **3.** a dobîndi; a obţine: *din evoluţia istorică a matematicii se pot culege diverse învăţăminte.* BL.; *a culege aplauze;* **4.** a aduna laolaltă: *anticarul ... culege vechea-aramă ce nu mai are curs.* ALEX.; **alege pînă culege,** alege mult pînă alţii iau ce este mai bun: *eu gîndesc că tot om alege, om alege, pîn-om culege.* CR.; **5.** (tipogr.) a aduna literele necesare din casete şi a forma texte; **6.** (rar) a conclude; a deduce: *au cetit nişte cronice de demult ... din care să culege că boii ca turbaţi, dînd pe ţigani, foarte pe mulţi au prăvălit ş-au călcat.* B.-DEL. [Lat. *colligere*].

culégere, culegeri f. **1.** acţiunea de a culege şi rezultatul ei; strîngere, adunare: *culegerea fructelor;* **2.** colecţie: *n-am putinţă să mă ocup de culegeri, fiind nevoit să-mi opresc atenţia asupra studierii şi sistematizării materialelor deja adunate.* MAT.; *culegere de poezii.* [V. *culege*].

culés[1] n. **1.** recoltare, strîngere a cerealelor, a strugurilor, a fructelor etc.: *„jocul" meu principal era culesul spicelor pe mirişte.* VIERU; (p. ext.) *culesul aurului era un lucru migălos şi trudnic.* TUD.; **2.** timpul cînd se strînge recolta: *s-au întîlnit în perioada culesului.* [V. *culege*].

culés[2]**, ~şi, culeásă, ~ese** a. recoltat: *transportă merele culese.* [V. *culege*].

culeşér, culeşere n. (reg.) făcăleţ: *ia ... făina şi culeşerul sau melesteul.* CR.; (şi: (reg.) **culişer**). [*Culeaşă* + *-ar*].

culevrínă, culevrine f. (înv.) tun cu ţeava lungă şi subţire: *două tunuri mari, patru culevrine.* BĂLC. [Din fr. *couleuvrine*].

culíc, culici m. (reg.) pasăre de baltă cu ciocul lung (*Numenius aquaticus*). [Din rus. *kulikŭ*].

culinár, ~i, culinară, ~e a. care ţine de bucătărie sau de prepararea mîncării, referitor la bucătărie: *şi-n probleme culinare te întreci a fi isteţ.* EM. [Din fr. *culinaire,* lat. *culinarius*].

culínă, culine f. (reg.) bucătărie: *se îngrijeşte de ospeţele lui, de la cele mai mici detalii de culină, pînă la distribuirea locurilor.* VINEA. [Lat. *culina*].

culión, culioane n. (înv.) potcap rotund, fără boruri: *le smulse maicilor culioanele din cap.* VOIC. [Din gr. biz. *kukúlion*].

culisă, culisez vb. (intr.) a aluneca. [Din fr. *coulisser*].

culisáre, culisări f. acţiunea de a culisa şi rezultatul ei. [V. *culisa*].

culísă, culise f. **1.** (de obicei la pl.) parte a scenei situată în spatele decorurilor, de unde vin actorii în scenă: *avu un duel cu un oftlţer care urmărise în culise o actriţă.* CĂL.; **2.** (fig.; la pl.) dedesubturile unei acţiuni sau unei situaţii: *culisele unei afaceri;* **de culise,** secret, ascuns: *era sigur că inspecţia se explica printr-o maşinaţie de culise.* GHEŢIE; **3.** (tehn.) scobitură rectilinie de-a lungul căreia alunecă o piesă mobilă. [Din fr. *coulisse*].

culisiér, culisieri m. mijlocitor, misit care negociază la bursă valorile neadmise de piaţa oficială a agenţilor de schimb: *la speculanţi de rînd şi culisieri.* EM. [Din fr. *coulissier*].

culisór, culisoare n. piesă mobilă care efectuează o mişcare rectilinie alternativă în canalul unui mecanism cu culisă. [De la *culisă*].

culişér n. v. **culeşer.**

culm, ~i, culmă, ~e a. şi n. (care ţine de, referitor la) era geologică care cuprinde carboniferul inferior din vestul Europei, caracterizat prin depozite de argilă şi de gresie. [Din fr. *Culm,* germ. *Kulm*].

cúlme, culmi f. **1.** partea cea mai de sus a unui munte, a unui deal etc.; coamă: *se auzea numai susurul frunzelor arse pe care vîntul le purta în vîrtej spre culmea dîmbului.* SAD.; (fig.) *vedea culmile strălucite ale unui oraş.* EM.; **2.** punctul cel mai înalt din cursul unui astru: *era măreţul soare ajuns în culmea sa.* BOLLIAC; **3.** (reg.) grindă orizontală pe care este fixată partea de sus a căpriorilor acoperişului; **4.** (fig.) gradul cel mai înalt; apogeu: *se află în culmea celei mai legitime iritaţii.* CĂL.; **la culme,** foarte mult, la maximum: *era un om pîclişit şi răutăcios la culme.* CR.; **(asta-i) culmea!** sau **culmea culmilor!** (asta) întrece orice, e nemaipomenit: *(asta-i) culmea îndrăznelii;* **5.** (pop.) prăjină lungă pe care se atîrnă haine sau alte obiecte în gospodăria ţărănească: *de-a lungul prispelor atîrnă pe culmi velinţe vărgate.* VLAH. [Lat. *culmen*].

culmináş, pers. 3 **culmineazá** vb. (intr.) a ajunge în stadiul cel mai înalt, cel mai intens; a ajunge la apogeu: *altă romanţă exprimă religios fatalitatea erotică atunci cînd luna de primăvară culmineză.* CĂL. [Din fr. *culminer,* lat. *culminare*].

culminánt, ~ţi, culminantă, ~e a. cel mai înalt, care reprezintă culmea: *o şcoală, un curent, are un punct culminant întotdeauna şi care ţine foarte puţin.* IBR. [Din fr. *culminant*].

culmináre, culminări f. acţiunea de a culmina şi rezultatul ei: *trecutul culturii greceşti, cu cele două culminări de proporţii atît de impunătoare.* BL. [V. *culmina*].

culmináţie, culminaţii f. **1.** (astr.) punctul cel mai înalt din traiectoria unui astru, corespunzător meridianului locului; **2.** (p. ext.) stadiu de maximă dezvoltare; apogeu, culme: *toate lucrurile au un început, o culminaţie şi apoi încep să slăbească.* IBR.; (şi: (înv.) **culminaţiune**). [Din fr. *culmination,* germ. *Kulmination*].

culminaţiúne f. v. **culminaţie.**

culminăriță f. (reg.) pînză lungă și lată, țesută în diferite culori, cu care se împodobesc pereții caselor țărănești pe lîngă tavan. [Cf. ***culme***].

culmíș, culmișuri n. (pop.) culme, coamă: *cînd puse piciorul pe culmiș, pămîntul i se învîrti sub tălpi.* DELAVR. [***Culme*** + ***-iș***].

culoár, culoare n. **1.** încăpere de trecere, îngustă și lungă, în interiorul unei clădiri: *un soi de terasă leproasă, pe care dă ușa unui culoar îngust.* PETR.; **2.** spațiu îngust de-a lungul unui vagon de cale ferată, prin care se circulă; **3.** fiecare dintre spațiile înguste de-a lungul unei piste de atletism sau a unui bazin de înot; **4.** spațiu delimitat de-a lungul unei căi de comunicație rutiere pentru un anumit tip de circulație. [Din fr. ***couloir***].

culoáre, culori f. **1.** impresie specifică produsă asupra ochiului de radiațiile de lumină reflectate de corpuri: *regretăm că nu există o coloare și mai închisă și mai posomorîtă decît negrul.* CAR.; **de culoare,** care are pigmentație neagră (sau galbenă): *acum dorește împerecherea cu o femeie de culoare.* CĂL.; **culoare caldă,** radiație vizuală din prima jumătate a spectrului, spre infraroșu; **culoare rece,** radiație vizuală din a doua jumătate a spectrului, spre ultraviolet; **2.** substanță sau materie colorantă: *fabrică de culori;* **culori naționale,** colorit al drapelului unei țări: *culorile naționale ale românilor sînt roșu, galben și albastru;* **culoare locală, a)** ansamblu de trăsături caracteristice ale unei țări, ale unei epoci etc., redate într-o operă artistică; **b)** șir de imagini care, într-o descriere, într-o pictură etc. redau specificul unui loc, unei epoci, unei societăți etc.; **3.** fiecare dintre cele patru categorii ale cărților de joc (roșu sau cupă, verde sau pică etc.); **4.** (fig.) caracter particular al opiniei politice: *culoarea ziarului;* **culoare politică,** apartenență la un partid politic sau la ideologia unui partid; **5.** fel de a descrie sau de a prezenta ceva; caracter particular al stilului: *violența de mai tîrziu a cronicarilor munteni se hrănește mai ales din coloarea cronicii vindicativă a hagiografiilor.* CĂL.; (și: (înv. și pop.) **coloare**). [Din lat. ***color, -oris,*** fr. ***couleur***].

culóglu, culogli m. (înv.) soldat pedestru (la turci): *o mie culogli drept garnizoană.* BĂLC. [Din turc. ***kuloglu***].

culót, culote n. piesă izolantă care constituie partea inferioară a unui tub electronic. [Din fr. ***culot***].

culpábil, ~i, culpabilă, ~e a. **1.** care a săvîrșit o culpă, un delict; vinovat: *vameșul, devenit culpabil, este dat judecății.* EM.; *persoană culpabilă;* (fig.) *deformările de perspectivă de cari se face culpabilă cunoașterea istorică sînt nespus de frecvente în istoriografie.* BL.; **2.** care reprezintă o culpă, un delict: *au avut loc în alegeri ilegalitățile cele mai monstruoase, cele mai culpabile ingerințe.* EM.; *faptă culpabilă.* [Din lat. ***culpabilis***].

culpabilitáte f. vinovăție, starea celui culpabil: *tratează ... ideea culpabilității, părinților care-și căsătoresc fetele din socoteli economice.* CĂL. [Din fr. ***culpabilité***].

culpabilizá, culpabilizez vb. (tr.) a face pe cineva să se simtă vinovat. [Din fr. ***culpabiliser***].

culpabilizáre, culpabilizări f. acțiunea de a culpabiliza și rezultatul ei: *culpabilizarea întregii societăți este diversiunea tipică a totalitariștilor.* [V. ***culpabiliza***].

culpăș, ~i, culpașă, ~e a. și m., f. (înv.) (om) vinovat: *robul și tiranul tot pe atît culpași.* BOL. [***Culpă*** + ***-aș***].

cúlpă, culpe f. (jur.) greșeală, vină, vinovăție (prin încălcarea unei prescripții legale): *se vor invoca culpe imaginare, se vor monta înscenări.* GHEȚIE; **punere în culpă,** acuzare, incriminare: *o punere a ta în culpă ar fi trebuit să-l implice și pe el.* GHEȚIE. [Din lat. ***culpa***].

cúlpeș, ~i, culpeșă, ~e a. (înv.) care a săvîrșit o faptă condamnabilă; vinovat: *de am fost culpeșă ție, m-ai osîndit.* OD.; (subst.) *culpeșul își va simți vina și se va îndrepta.* OD. [***Culpă*** + ***-eș***].

cult[1], culte n. **1.** religie, confesiune, credință; **de cult,** religios, cultic: *împăratul Constantin a clădit multe lăcașuri de cult pentru noua divinitate de stat.* BL.; **2.** totalitate a ritualurilor unei religii: *cult public;* **3.** veneratie, sentiment de respect, de dragoste adîncă: *la baza cercetărilor istorice trebuie să stea cultul adevărului.* BL.; *multe popoare au cultul morților.* [Din lat. ***cultus***].

cult[2], ~ți, cultă, ~e a. **1.** care are un nivel înalt de cultură; instruit: *un om din popor înjură, un om cult își arată ironia.* IBR.; **2.** creat de un autor instruit: *literatura cultă.* [Din lat. ***cultus***].

culterán, ~i, culterană, ~e a. și m., f. (persoană) care cultivă prețiozitatea, care folosește prețiozități: *o culterană nu trebuie să spună caretei „caretă".* CĂL. [Din sp. ***culterano***].

culteranísm n. prețiozitate a stilului; cultism: *de fapt gongonismul e un aspect al culteranismului, o mișcare literară analogă purismului modern care fuge de contactul cu vulgul.* CĂL. [Din sp. ***culteranismo;*** cf. fr. ***culteranisme***].

cúltic, ~ci, cultică, ~ce a. care ține de cult[3], referitor la cult[3]: *cupola, ca element arhitectonic al unei clădiri cultice, vine desigur din Răsărit.* BL. [Din germ. ***kultisch***].

cultísm, cultisme n. **1.** bogăție, afectare artificială a stilului: *Lorca își întemeiază modernismul lui pe cultismul lui Góngora.* CĂL.; **2.** greșeală de limbă generată de dorința de a se exprima exagerat de literar: *forma „sunt" este un cultism ridicol;* **3.** cuvînt introdus în limbă pe cale cultă. [Din fr. ***cultisme***].

cultíst, ~ști, cultistă, ~e a. care ține de cultism, referitor la cultism; artificial, contrafăcut: *basmele, ținîndu-se strîns de folclor, ... fără denaturări cultiste, sînt foarte grațioase.* CĂL. // m. adept al cultismului, al culteranismului: *condamnă stilul hermetic al cultiștilor, constînd în evitarea unui cuvînt vulgar printr-un latinism.* CĂL. [Din fr. ***cultiste***].

cultivá, cultív vb. **1.** (tr.) a lucra pămîntul pentru a-l face să rodească: *țăranii cultivau suprafețe restrînse;* **2.** (tr.) a semăna plante și a le îngriji: *cultiva florile cele mai rari și mai frumoase.* NEGR.; (refl. pas.) *prin comercializarea agriculturii trebuie să se cultive mult.* IBR.; **3.** (fig.; tr.) a se ocupa intens de ceva, a face să se dezvolte: *marii poeți au cultivat totdeauna sonul în sine, verbalitzatea pură.* CĂL.; *a cultiva artele;* **4.** (tr.) a întreține: *a cultiva prietenia cuiva;* **5.** (tr.) a menține în atenție, a face să dureze; a întreține; **6.** (refl. și tr.) a (se) instrui, a (se) pregăti: *un copist avizat a se cultiva pe apucate.* EM. [Din fr. ***cultiver,*** lat. ***cultivare***].

cultivábil, ~i, cultivabilă, ~e a. care poate fi cultivat. [Din fr. ***cultivable***].

cultiváre, cultivări f. **1.** acțiunea de a (se) cultiva; **2.** lucrare a pămîntului; **3.** semănare și îngrijire a plantelor; **4.** educare, instruire; **5.** dezvoltare, sporire: *pentru cultivarea științelor ..., arabii au depus mărturii cu care bizantinii nu se pot mîndri.* BL.; **6.** menținere în atenție; întreținere. [V. ***cultiva***].

cultivát, ~ți, cultivată, ~e a. educat, instruit: *era un om foarte cultivat.* CĂL. [V. ***cultiva***].

cultivatór, cultivatori m. **1.** persoană care cultivă pămîntul; persoană care seamănă și întreține plante: *a fost trimis cu o petiție la Cameră de către cultivatorii de prune.* CĂL.; **2.** persoană care face să se dezvolte sau să dureze ceva; (adj.) *a fost ... poet sumbru, cultivator al macabrului.* CĂL. // n. (pl. **cultivatoare**) mașină agricolă cu care se mărunțește și se afînează pămîntul. [Din fr. ***cultivateur***].

cultúc n. v. **coltuc.**

culturál, ~i, culturală, ~e a. care aparține culturii; care ține de cultură; referitor la cultură: *ligă culturală;* (subst. n.) *toți vedeau în literatură un mijloc de expresie a politicului și a culturalului.* CĂL.; **ataşat cultural,** diplomat însărcinat, într-o ambasadă, cu relațiile culturale cu un alt stat. [Din fr. ***culturel,*** germ. ***kultural, kulturell***].

culturalicéște adv. din punctul de vedere al culturii: *sufletește, deci și culturalicește, trebuie cu necesitate să ne deosebim de alții.* CĂL. [***Cultural*** + ***-icește***].

culturalísm n. școală americană de antropologie, care consideră ca esențială specificitatea culturală, ca trăsătură a unui grup social. [Din fr. ***culturalisme***].

culturalíst, ~ști, culturalistă, ~e a. care ține de culturalism, referitor la culturalism. // m. adept sau teoretician al culturalismului. [Din fr. ***culturaliste***].

culturalitáte f. (rar) faptul de a fi instruit, de a poseda cultură (superioară): *face mare paradă de culturalitate și moralitate.* CĂL. [***Cultural*** + ***-itate***].

culturalizá, culturalizez vb. (tr. și refl.) a (se) instrui, a (se) ridica din punct de vedere cultural. [***Cultural*** + ***-iza***].

culturalizáre, culturalizări f. **1.** acțiunea de a (se) culturaliza și rezultatul ei; **2.** răspîndire a culturii. [V. ***culturaliza***].

cultúră, culturi f. **1.** acțiunea de a cultiva pămîntul; totalitate a lucrărilor efectuate pentru ca solul să producă roade: *cultura liberă a nobilei legume favorite.* CAR.; **2.** creștere, prășire a unor animale: *cultura viermilor de mătase;* **3.** teren cultivat (cu un anumit fel de plante): *culturile de porumb arată bine;* **4.** (fig.) ocupația de a dezvolta ceva: *cultura științelor;* **5.** dezvoltare a facultăților spirituale printr-un efort conștient: *se ocupă de cultura lui;* **6.** faptul de a poseda cunoștințe variate în diverse domenii; nivel (ridicat) de dezvoltare intelectuală; instrucție: *se arată un critic cu destul de serioasă cultură germană și cu oarecare fermitate în atitudini.* CĂL.; *om fără cultură;* **7.** ansamblul aspectelor intelectuale ale unei civilizații: *meritele arabilor ca mijlocitori pentru cultura apuseană sînt duble.* BL.; *istoria culturii umane;* **casă de cultură** v. **casă; 8. cultură fizică,** dezvoltare a corpului prin sport și gimnastică. [Din lat. ***cultura,*** fr. ***culture,*** germ. ***Kultur***].

culturísm n. disciplină sportivă care urmărește dezvoltarea armonioasă și viguroasă a corpului. [Din fr. ***culturisme***].

culturíst, ~ști, culturistă, ~e m., f. persoană care practică culturismul. [Din fr. ***culturiste,*** engl. ***culturist***].

cultúmic, culturnici m. activist cultural (incult și agresiv); (p.ext.) impostor pe terenul culturii: *culturnicii au schimbat ortografia în 1993.* [Din rus. ***kuliturnîi*** (*čelovek*) + ***-ic***].

culturológ, culturologi m. specialist în culturologie. [De la ***culturologie***].

culturologíe f. știință generală care are ca obiect cultura și civilizația. [Din engl. ***culturology***].

culucciu, culuccii m. (înv.) paznic de noapte, gardian: *ulița este pustie, numai un culucciu se zărește.* AL. [Din turc. ***kullukçu***].

culvíe f. v. **colivie.**

cum adv. **1.** (interogativ) în ce mod?, în ce chip?: *cum oare din noianul de neguri să te rup ...?* EM.; *cum s-au petrecut lucrurile?;* **a nu avea** (sau **a nu ști**) **cum,** a nu avea posibilitatea, mijloacele de a ...: *pentru atîta încredere, nu am cum să-ți mulțumesc.* OD.; **2.** (modal) într-un fel oarecare, în orice fel, oricum: *era bucuroasă ... să-l vadă cum l-a vedea urnit de-acasă.* CR.; **cum-necum,** într-un mod oarecare: *cum-necum, profețiile bunicii au răzbit la urechile mele.* GHEȚIE; **3.** (cauzal) de ce? din ce motiv?: *cum nu vii tu, Țepeș, doamne ...?* EM.; *cum nu mi-ai spus?* (întărit prin „de") *bunele bătrîne nu*

se puteau dumiri cum de sînt atît de învăţaţi drăguţii lor. NEGR.; **(da) cum** (**să** sau **de**) **nu, a)** desigur, firește, mai încape vorbă?: *da cum să nu ştiu, stăpînă?* CR.; b) vorbă să fie, da de unde: *da, cum nu; ia mai puneţi pofta la o parte.* CR.; **apoi** (sau, pop., **păi**) **cum,** desigur, se înţelege; **cum să nu,** firește, desigur: *avem, cum să nu, răspunse repede Ana, mai înviorată.* AG.; **4.** (indică o adresare, o solicitare) ce? poftim?: *cum? nu te-am înţeles;* **5.** (indică surprinderea, nedumerirea) se poate? e posibil?: *cum? ai abandonat pe Sînziana?* AL.; **6.** (indică mărimea, cantitatea) cu cît? cu ce preţ?: *cum dai cartofii?;* **7.** (indică gradaţia) cît de mult, de mare, de bine etc.: *dragii mămucuţii, dragi! cum aşteaptă ei cu bucurie!* CR. // conj. **1.** (introduce o atributivă) în care, cînd: *din ceasul cum te-am văzut, ... m-ai ajuns la inimă.* AL.; **2.** (introduce o completivă directă sau indirectă): *el nu ştia cum să facă, cum să dreagă, ca să împlinească voia acelui împărat.* ISP.; **cum că,** că: *din inima lui simte un copac cum că răsare.* EM.; **nu ştiu cum,** într-un fel oarecare; (în mod) ciudat: *tare mai eşti şi tu nu ştiu cum.* CR.; **3.** (introduce o modală) precum: *cum văd, tinereţea are îndeletniciri plăcute.* SAD.; *am făcut cum ai spus;* **după cum,** în felul în care: *să doarmă pentru veşnicie, după cum păţise şi alţi peţitori.* CR.; **de cum,** decît: *se vor auzi mai multe vaiete de cum s-au auzit de cînd lumea.* RUSSO; **ca (şi) cum,** de parcă, ca şi cînd: *tu eşti uitat, uitat ca cum n-ai fi mai fost.* NEGR.; **cum s-ar zice,** adică, vasăzică: *tu eşti, cum s-ar zice, capul răutăţilor;* **cum se cuvine** (sau **se cade**), (în mod) corespunzător, precum trebuie: *decît n-a fi cum se cade, mai bine să nu fie.* CR.; *m-am pregătit din timp ca s-o pot primi cum se cuvine.* GHEŢIE; **4.** (introduce o cauzală) deoarece, întrucît: *tată-său, cum îi supărăcios, are să zică ... să iei băietul şi să-l dai.* CR.; **5.** (introduce o concesivă) deşi, cu toate că: *şi cumu-i de păcătoasă, tot se ţine că-i frumoasă.* POP.; **6.** (introduce o temporală) pe cînd, în timp ce: *cum mergea el gîndindu-se ... se pomeni la marginea unui eleşteu.* ISP.; **7.** (introduce o temporală) îndată ce: *adormi cum puse capul jos.* ISP.; (precedat de prep. „de") *cerceta cuprinsurile stăpînirii ei de cum scînteia soarele dimineţii.* SAD.; **8.** (rar; introduce o finală) pentru ca: *îşi va pune toate puterile cum să-şi sfîrşească slujba.* ISP. [Lat. *quomo(do)*].

cumán, cumani m. persoană care făcea parte dintr-o populaţie de neam turcic, ajunsă în secolul al X-lea şi pe teritoriile româneşti: *eu am trăit în vremea mea în munţi, în hotarul cumanilor.* SAD. // a. care ţine de această populaţie, referitor la această populaţie: *fără îndoială, infiltraţia cumană şi peceneagă e destul de istorică.* CĂL. [Din fr. *Cumanes*].

cumár, cumare n. (reg.) ţucal. [Din gr. mod. *kumári* „cană"].

cumarín n. v. **cumarină**.

cumarínă, cumarine f. substanţă extrasă din fructe sau preparată sintetic, folosită la fabricarea unor parfumuri şi la aromatizarea tutunului: *plutea o mireasmă dulceagă de cumarin.* VINEA; (şi: **cumarin**). [Din fr. *cumarine*].

cumáş, cumaşuri n. (înv.) stofă de mătase: *i-am dăruit un comaş de mătase verde.* VOIC. // m. (pl. **cumaşi**) (iron.) om de valoare îndoielnică; soi, poamă: *îi ştiu pe toţi ce cumaşi sînt.* CAR.; (şi: **comaş**). [Din turc. *kumaş*].

cumătră, cumetre f. **1.** naşa în raport cu părinţii copilului pe care îl botează; **2.** femeie guralivă (şi bîrfitoare): *cîteva cumetre se strîngeau în fiecare sară şi stăteau la pîndă.* SAD.; **3.** (mai ales în fabule) animal personificat (care umblă cu şmecherii): *cumătra vulpe.* [Din sl. *kŭmotra*].

cumătríe f. v. **cumetrie**.

cumătríţă f. v. **cumetriţă**.

cumătru, cumetri m. **1.** naşul în raport cu părinţii copilului botezat: *iarna, cînd e lungă noaptea, s-adun finii şi cumetrii.* COŞB.; **2.** (reg.) asociat, tovarăş; **3.** (în fabule; realizează personificări) animal şmecher: *cumătrul lup.* [De la *cumătră*].

cumbará, cumbarale f. (înv.) obuz: *mortierele se numeau pive şi obuzurile, cumbarale.* BĂLC. [Din turc. *kumbara*].

cúmen n. amestec de hidrocarburi benzenice aflat în uleiul gudroanelor cărbunilor de pămînt. [Din fr. *cumène*].

cumetrél, cumetrei m. diminutiv al lui cumătru: *îi zice, rînjind măsele: cale bună, cumetrele.* PANN. [*Cumătru* + *-el*].

cumetrí, cumetresc vb. (refl.) a se face cumetri: *îl rugă să se cumetrească şi ciobanul primi.* ISP. [De la *cumătru*].

cumetríe, cumetrii f. **1.** relaţie de înrudire între naşi şi părinţii copilului botezat; calitate de cumătru sau de cumătră; **2.** petrecere, ospăţ la botez: *acum a făcut şi nuntă şi cumătria totodată.* CR.; *o dată cu amurgul sării, începp a se aduna unul cîte unul, cei poftiţi la cumătrie.* MAT.; (şi: (reg.) **cumătrie**). [*Cumătru* + *-ie*].

cumetríţă, cumetriţe f. diminutiv al lui cumătră: *hai la treabă, cumătriţă, că lupul ţi-a dat de lucru.* CR.; (şi: (reg.) **cumătriţă**). [*Cumătră* + *-iţă*].

cumincíor, ~i, cumincioáră, ~e a. diminutiv al lui cuminte; (fig.) *are coarne cumincioare şi copite liniştite.* VIERU. [*Cuminte* + *-ior*].

cumínecă, cumínec vb. (refl. şi tr.) a (se) împărtăşi, a primi sau a da împărtăşania: *la mine vii cu cartea, cu gînd să-mi dai canoane, şi vrei să mă cumineci, părinte Solomoane.* GOGA; (şi: (reg.) **cuminica**). [Lat. **comminicare (=communicare)*].

cumínecáre, cumínecări f. acţiunea de a (se) cumineca: *veniră vreo douăzeci de bătrîne şi vreo cinci bătrîni la sfînta cuminecare.* AG. [V. *cumineca*].

cumínecătúră, cumínecături f. **1.** ritual (constituind una din cele şapte taine ale bisericii) care constă din gustarea de către credincioşi a vinului şi a pîinii sfinţite, simbolizînd sîngele şi trupul Mîntuitorului; împărtăşanie: *speră să se deştepte într-o lume mai bună, prin botez şi cuminecătură.* CĂL.; **2.** vinul şi pîinea care servesc în acest scop: *într-o pixidă de aur sau de argint se păstrează sfînta cuminecătură.* NAUM. [*Cumineca* + *-ătură*].

cumínică vb. v. **cumineca**.

cumínte, cuminţi a. **1.** înţelept, cu judecată: *să fiu cel mai cuminte-n sat şi tu cea mai frumoasă.* GOGA; (fig.) *te asamăn unui prinţ ce se uit-adînc în ape cu ochi negri şi cuminţi.* EM.; (adv.) *ar fi fost cuminte să rămîn măcar cîteva zile în casă.* GHEŢIE; (subst.) *un nebun arunc-o piatră în baltă, şi zece cuminţi n-o pot scoate.* CR.; **2.** cu purtări bune; aşezat, liniştit: *ţistuiesc pe cei mici să fie cuminţi.* VIERU; **3.** prevăzător, prudent: *iedul cel cuminte tăcea molcom în horn.* CR.; (adv.) *ţi-ai păstrat cuminte jumătate din avere.* CAR.; **4.** (p. ext.) care exprimă, care denotă cumpătenie, seriozitate, purtare bună: *purta o rochiţă cuminte.* GHEŢIE. [*Cu* + *minte*].

cuminţél, ~i, cuminţícă, ~ele a. diminutiv al lui cuminte; aşezat: *priveşte-l pe fecioru-tău cum îi de frumuşel şi de cuminţel.* MAT. [*Cuminte* + *-el*].

cuminţénie f. **1.** înţelepciune, judecată: *mai mult se bizuia pe chiar a sa cuminţenie.* SL.; **2.** purtare bună, seriozitate: *personajul din piesă ... reprezintă cuminţenia, bunul-simţ.* IBR.; **3.** prevedere, prudenţă. [*Cuminţi* (pl. de la *cuminte*) + *-enie*].

cuminţí, cuminţesc vb. (refl. şi tr.) a (se) înţelepţi, a deveni sau a face să devină serios; a (se) linişti: *m-am cuminţit de-atunci.* COŞB.; *a cunoscut ape şi ostroage şi poate primejdia morţii; asta cuminţeşte şi îmbătrîneşte.* SAD. [*Cuminte* + *-i*].

cuminţíe *f.* **1.** înţelepciune, deşteptăciune: *asculta ... la cuminţia trecutului, la acele veşti din bătrîni.* EM.; **2.** seriozitate, cumințenie: *ne-am lăsat amîndoi de nebunii ca să intrăm în calea cuminţiei.* AL. [*Cuminte* + *-ie*].

cuminţíre, cuminţíri f. faptul de a (se) cuminţi, de a face sau de a deveni cuminte. [V. *cuminţi*].

cuminţít, ~ţi, cuminţítă, ~e a. **1.** care a devenit mai serios, mai aşezat; **2.** care s-a făcut mai înţelept, mai cu judecată. [V. *cuminţi*].

cumíndáre f. v. **comîndare**.

cumnát, cumnaţi m. bărbat considerat în raport cu fraţii şi cu surorile soţiei sale sau în raport cu soţii şi cu soţiile surorilor şi fraţilor săi: *anunţat telefonic, cumnatul său sosi în mare grabă.* GHEŢIE. [Lat. *cognatus*].

cumnátă, cumnate f. femeie considerată în raport cu fraţii şi cu surorile soţului său sau în raport cu soţiile şi cu soţii surorilor şi fraţilor săi: *el se căsătoreşte cu tînăra cumnată a directorului.* CĂL. [Lat. *cognata*].

cumnăţél, cumnăţei m. (pop.) diminutiv al lui cumnat: *fă colaci mari de doi saci, pentru cumnăţei burlaci.* POP. [*Cumnat* + *-el*].

cumnăţícă, cumnăţele f. (pop.) diminutiv al lui cumnată: *ia, rabdări prăjite, dragă cumnăţică.* CR. [*Cumnată* + *-ică*].

cumnăţíe f. (rar) înrudire între cumnaţi şi cumnate. [*Cumnat* + *-ie*].

cúmpănă, cumpene f. **1.** cîntar format dintr-o pîrghie cu braţe egale de care atîrnă talere; balanţă: *îi va da atîţi galbeni care să tragă la cumpănă cît şi mătăsăria.* ISP.; *a trage greu la cumpănă;* **a arunca în cumpănă,** a aduce ca argument (decisiv): *fiecare se crezu obligat să arunce în cumpănă cîte-o vorbă.* REBR.; **a trage (greu) în cumpănă,** a avea importanţă, a reprezenta o valoare; **a sta** (sau **a fi**) **în cumpănă** (sau **în cumpene**), a şovăi în luarea unei hotărîri; a fi în dilemă: *stă în cumpene cum să dreagă şi ce să facă.* CR.; **2.** pîrghie de lemn, aşezată pe un stîlp înalt, cu ajutorul căreia se scoate apă din fîntînă: *fîntîna era adîncă şi nu avea nici roată, nici cumpănă.* CR.; **3.** echilibru: *pierzîndu-şi cumpăna s-dede peste cap cu groaznică sberare.* B.-DEL.; **în cumpănă,** în cumpănire; a **ţine în cumpănă,** a ţine în poziţie suspendată, făcînd să balanseze; **cumpăna apelor** sau **cumpănă de ape,** loc înalt unde apele îşi au izvorul şi se separă, pornind la vale pe unul dintre versante: *după un mers bun prin răcoarea verde, am ieşit în gol pe cumpăna apelor.* VOIC.; **cumpăna nopţii,** miezul nopţii; **cumpăna vîrstei,** mijlocul vieţii: *era un bărbat trecut binişor de cumpăna vîrstei.* GHEŢIE; **4.** (fig.) limită, măsură, moderaţie: *mai presus de ele trebuie să aibă omul, în fiinţa lui, bună cumpănă a înţelepciunii şi a inimii.* SAD.; **5.** (fig.) moment decisiv, încercare (grea); primejdie, nenorocire: *chiar din cumpăna morţii sănătos îl ridică.* PANN; *în vremi de grea cumpănă;* **6.** ploaie mare, rupere de nori: *bărbatul ei ... murise într-o cumpănă, zdrobit de-un brad într-o furtună.* SAD.; **7.** instrument folosit pentru verificarea direcţiei orizontale (nivelă de apă) sau verticale (fir cu plumb) a obiectelor: *dreaptă cum era stînca de parcă era trasă la cumpănă.* HOGAŞ; **8.** (rar) simbol al justiţiei, reprezentat printr-o balanţă; **9.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera australă, reprezentînd a şaptea zodie din zodiac, situat între Fecioară şi Scorpion; al şaptelea semn zodiacal reprezentînd o balanţă; balanţă; **10.** (astrol.; şi **zodia Cumpenei**) numele celei de-a şaptea zodii a anului, cuprinsă între 23 septembrie şi 23 octombrie; balanţă; **11.** (p. ext.) persoană născută în această zodie. [Din sl. *konpona*].

cumpăneálă, cumpăneli f. **1.** cumpănire, chibzuială, cumpătare: *a gîndi metafizic cu aceeaşi cumpăneală cu care întreprinde o cercetare ştiinţifică nu se poate.* BL.; **2.** poziţie normală, stabilitate, echilibru: *în mijlocul gol..., a ascuns un alt peştişor mai mic..., ca să-i dea cumpăneală în apă şi s-o cîrmuiască.* VOIC.; (şi: (pop.) **cumpeneală**). [*Cumpăni* + *-eală*].

C

cumpăní, cumpănesc vb. 1. (tr.) a cîntări (cu balanţa): *de ţi-e negrul vînzător, eu îţi sînt cumpărător, că vreu bine să-l plătesc, cu aur să-l cumpănesc.* POP.; 2. (tr.) a aprecia greutatea; (p.ext.) a evalua călităţile unui obiect: *am adus cavalul; l-am cumpănit în mînă: era lung şi lustruit.* SAD.; (absol.) *critica din perioada întâia, pe cît omeneşte putem cugeta, a cumpănit bine.* IBR.; 3. (tr.) a echilibra, a pune în stare de echilibru: *moş Vasile ... cumpăneşte pluta.* VLAH.; (p. ext.) *s-ar putea întîmpla ca, în rezultatul final, cîştigul dobîndit în politică să fie cumpănit prin pierderea suferită în limbă.* MAIOR.; 4. (refl. şi tr.) a (se) legăna, a (se) clătina, a (se) apleca într-o parte şi-n alta (în căutarea echilibrului): *ne cumpăneam cu greutate pe bîrnele puse punte.* GAL.; (fig.) *boii îşi cumpăneau capetele la dreapta şi la stînga.* SAD.; 5. (fig.; tr.) a compensa: *mult rău o faptă bună-n ceruri cumpăneşte.* AL.; 6. (fig.; tr. şi intr.) a cîntări cu mintea, a chibzui, a socoti: *cumpăneşte-ţi bine cuvintele nebune.* AL.; *să stăm puţin şi să cumpănim.* BL.; 7. (tr.) a cerceta, a aprecia: *te cumpăneşte din ochi;* 8. (refl.) a sta la îndoială, a şovăi; 9. (tr.) a fi mai presus de ..., a întrece; a precumpăni: *un singur om nu trebuie să cumpănească interesele unei armii.* NEGR.; (şi: (pop.) **cumpeni**). [*Cumpănă* + *-i*].

cumpănire, cumpăniri f. 1. acţiunea de a (se) cumpăni şi rezultatul ei; 2. echilibru, echilibrare; 3. (fig.) măsură justă; chibzuială: *nebunească lui sumeţie se sfarmă în sfîrşit de statornica cumpănire a lui Petru.* NEGR.; 4. chibzuire, socotire; gîndire: *e o bucurie şi o plăcere să pui la cale un lucru cu un flăcău ca acesta, cu minte şi cumpănire de gospodar întreg.* AG.; (şi: (pop.) **cumpenire**). [V. *cumpăni*].

cumpănít, ~ţi, cumpănită, ~e a. chibzuit, echilibrat, măsurat: *decizia este dreaptă şi bine cumpănită.* CAR.; *a început a vorbi cu glas gros şi cumpănit.* SAD.; (adv.) *vorbeşte drept şi cumpănit.* [V. *cumpăni*].

cumpănitór, ~i, cumpănitoáre a. (rar) care cumpăneşte, care judecă just, care chibzuieşte: *cu mintea sa cumpănitoare, cu inteligenţa sa remarcabilă, ... numai un astfel de om putea deveni reprezentativ.* IBR. [*Cumpăni* + *-tor*].

cumpărá, cúmpăr vb. (tr.) 1. a obţine dînd bani: *atîta rămase de sărac, cît o picătură de apă n-ave pre ce să cumpere.* VARL.; *a cumpăra o moşie;* (refl. pas.) *spunea că s-au cumpărat multe moşii grofeşti pînă acum în felul acesta.* AG.; 2. a mitui, a cîştiga de partea sa plătind; a corupe, a mitui: *braţu-acesta este sîngerat, însă-al ţării duşman nu l-a cumpărat.* BOL.; *a cumpăra pe judecători.* [Lat. *comparare*].

cumpăráre, cumpărări f. acţiunea de a cumpăra şi rezultatul ei: *voia să propună cizmele spre cumpărare teatrelor.* CĂL.; **putere de cumpărare (a banilor)**, v. **putere**. [V. *cumpăra*].

cumpărát[1] n. faptul de a cumpăra: *cumpăratul hainelor nu-i o treabă uşoară.* [V. *cumpăra*].

cumpărát[2]**, ~ţi, cumpărată, ~e** a. 1. care a fost obţinut contra unei sume de bani sau a altei valori: *terenul cumpărat s-a dovedit nefertil;* 2. (fig.) mituit; corupt: *magistratul cumpărat l-a ajutat să scape de pedeapsă.* [V. *cumpăra*].

cumpărătór, ~i, cumpărătoáre m., f. persoană care cumpără: *acea bina locuitoare... se va locui de cumpărătoriu* (a. 1840). URIC.; *editorul urmărea doar să adune la îndemîna cumpărătorilor cît mai multe acrostihuri utilizabile.* CĂL.; (şi: (înv.) **cumpărătoriu**). [*Cumpăra* + *-tor*].

cumpărătóriu m. v. **cumpărător**.

cumpărătúră, cumpărături f. 1. faptul de a cumpăra; cumpărare: *să cerceteze ... dacă se află hîrtia lor de cumpărătură de la Dorna.* SAD.; 2. obiect (de) cumpărat: *e în oraş după cumpărături.* VINEA; *i-a arătat cumpărăturile.* [*Cumpăra* + *-tură*].

cúmpăt, cumpete n. 1. echilibru sufletesc, stăpînire de sine: *fenomenul cere totuşi să ne păstrăm cumpătul.* BL.; **a-şi pierde cumpătul**, v. **pierde**; 2. măsură, moderaţie: *fără cumpăt;* (înv.) **pe sub cumpăt**, pe ascuns, cu vicleşug: *s-ar fi zărit într-acea noapte ... strecurîndu-se pe sub cumpăt în casele răposatului Ilie comisul.* OD. [Lat. **compitus* (=*computus* „socoteală")].

cumpătá, cumpătez vb. 1. (rar; tr. şi refl.) a (se) restrînge, a (se) modera: *cel mai iscusit şi care ştie a să cumpăta pe toţi înşală.* B.-DEL.; 2. (reg.; tr.) a cruţa, a menaja. [Lat. **compitare* (=*computare*)].

cumpătáre f. măsură, moderaţie, abţinere de la abuzuri (alimentare): *storceau fără nici o cumpătare pe ţăranii plugari.* SAD. [V. *cumpăta*].

cumpătáreţ, ~l, cumpătareţă, ~e a. (rar) cumpătat, cumpănit: *sîntem destul de cumpătareţi ca să ţinem în echilibru şi în bună pace elementele cele mai diverse.* EM. [*Cumpătare* + *-eţ*].

cumpătát, ~ţi, cumpătată, ~e a. moderat, stăpînit, cu măsură, (rar) cumpătăreţ: *întîii latinişti au fost foarte cumpătaţi.* CĂL. [V. *cumpăta*].

cumpeioáră, cumpeioáre f. (pop.) diminutiv al lui cumpănă: *e loc de spînzurătoare ... două furci şi-o cumpeioară ca să fie de mirare.* POP. [*Cumpănă* + *-ioară*].

cumpeneáiă f. v. **cumpăneală**.

cumpení vb. v. **cumpăni**.

cumpeníre f. v. **cumpănire**

cumpleţíe, cumpleţii f. (înv.) stare, situaţie cumplită, îngrozitoare; grozăvie: *cine poate apoi cum să cuvine să vă înşire cumpleţii şi rele nedreptăţi şi de cruzime pline.* B.-DEL. [*Cumplit* + *-ie*].

cumplí, cumplesc vb. (înv.) 1. (tr.) a omorî, a extermina; 2. (refl.) a muri, a deceda. [Lat. *cumplere*].

cumplít, ~ţi, cumplită, ~e a. 1. crud, nemilos, feroce: *căci fiarele-s cumplite, dar omul e mai cumplit.* AL.; 2. straşnic, teribil: *s-au şi biruit de cumplitele valurile mării, iară pururea nevătămat s-au aflat într-acea înecătură.* ANTIM; *ger cumplit;* 3. (înv.) zgîrcit, avar: *nu zic că omul cumplit să se facă.* PANN. // adv. 1. grozav, straşnic: *dar cumplit mi-e teamă.* AL.; 2. foarte mult: *s-a mirat cumplit.* CR. [V. *cumpli*].

cumplitáte f. (înv.) zgîrcenie, avariţie: *de cumplitate multă trăia singur, singurel.* PANN. [*Cumpl*(*it*) + *-itate*].

cumsecáde a. invar. 1. binevoitor, de treabă, cinstit: *vreau să le mulţămesc, căci sînt oameni cumsecade.* SAD.; 2. potrivit, bun, cum trebuie: *mare lucru e să ai o haină cumsecade, parcă altfel te simţi.* REBR.; (fig.) *începe a bura, apoi o întoarce în lapoviţă, pe urmă o dă în frig şi ninsoare cumsecade.* CR.; (adv.) *nu aveam siguranţa dacă sînt în stare să rostesc cumsecade cuvintele.* GHEŢIE; 3. (fig.) decent; atractiv: *mărfuri la un preţ cumsecade.* [*Cum* + *se cade*].

cumsecădénie f. calitatea de a fi cumsecade. [*Cumsecade* + *-enie*].

cúmul, cumuluri n. 1. deţinere simultană a mai multor funcţii (plătite); 2. însumare, asociere: *vom reveni asupra acestui cumul de însuşiri.* BL. [Din fr. *cumul,* lat. *cumulus*].

cumulá, cumulez vb. (tr.) 1. a deţine simultan mai multe funcţii sau atribuţii; 2. a aduna la un loc, a face un singur tot din mai multe elemente. [Din fr. *cumuler*].

cumulárd, cumularzi m. 1. persoană care deţine mai multe funcţii sau atribuţii: *noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi care-n-cearcă prin poeme să devie cumularzi.* EM.; 2. (p.ext.) cel care adună, însumează pentru sine: *teologia a făcut din Dumnezeu un cumulard de perfecţiuni.* BL. [Din fr. *cumulard*].

cumulăre, cumulări f. acţiunea de a cumula şi rezultatul ei: *această cumulare a mai multe cîrje arhipăstoreşti în una şi în aceeaşi mînă se explică prin vălmăşagul confesional din ţară.* EM. [V. *cumula*].

cumulát, ~ţi, cumulată, ~e a. 1. adăugat (unul) la altul: *pentru a face cu putinţă ivirea unei generaţii de intelectuali un lung şir de opintiri cumulate au avut loc.* CĂL.; 2. deţinut simultan de o persoană: *puterile cumulate ale monarhului; indemnizaţiile cumulate ale academicienilor.* [V. *cumula*].

cumulatív, ~i, cumulativă, ~e a. (jur.) care implică (se face prin) cumulare. [Din fr. *cumulatif*].

cumulăţie, cumulaţii f. (rar) cumulare. [Din lat. *cumulatio, -onis,* fr. *cumulation*].

cumulonímbus m. formaţie de nori de culoare cenuşie-plumburie, care se dezvoltă pînă la 10000 m. [Din fr. *cumulo-nimbus*].

cumulostrátus m. formaţie de nori compusă din cumulus şi stratus. [Din fr. *cumulo-stratus*].

cúmulus m. formaţie de nori groşi, albicioşi. [Din fr., lat. *cumulus*].

cumvá adv. 1. (modal) într-un fel oarecare, oarecum: *nimănui din voi nu-i abată cumva prin minte că ar fi un geniu.* EM.; **ca nu cumva**, v. **ca**; **(să) nu (care) cumva să**, în nici un caz să nu ...: *să nu cumva să deschideţi pînă ce nu-ţi aiuzi glasul meu.* CR.; 2. (ipotetic) poate, eventual, din întîmplare: *dacă cumva vei trece pe lîng-această ... peatră rece.* NEGR. [*Cum va* (=*vrea*)].

cuneifórm, ~i, cuneiformă, ~e a. 1. în formă de cui; 2. **scriere cuneiformă**, scriere a unor popoare orientale antice, cu litere în formă de cuie săpate în piatră sau imprimate pe tăbliţe de argilă: *aceiaşi sumerieni au trecut însă şi la scrierea cuneiformă.* BL. // n. semn grafic al unei astfel de scrieri: *există o foaie cu alfabetul tipărit, avînd un bizar aspect de inscripţie în cuneiforme sau în noduri mexicane.* CĂL. [Din fr. *cunéiforme*].

cunétă, cunete f. rigolă mică amenajată în interiorul unui canal, pentru a uşura scurgerea apelor cu debit mic. [Din fr. *cunette*].

cuníţă f. (înv.) 1. impozit perceput pe caii sau pe vitele aduse de străini la iernat; 2. văcărit. [Din sl. *koniţa* „iapă"].

cunoáşte, cunosc vb. 1. (tr.) a avea sau a dobîndi cunoştinţe pe baza experienţei sau a studiului; a şti: *se vede că eşti străin şi nu cunoşti lucrurile de aici.* CR.; *nu cunosc acest fapt;* 2. (tr.) a lua cunoştintă de realităţile din jur; 3. (tr.) a şti, a pricepe, a afla cine este cineva: *l-am cunoscut ce poamă este;* 4. (tr.) a fi făcut cunoştinţă (personală) cu cineva, a avea relaţii cu cineva: *s-a făcut că nu mă cunoaşte.* CAR.; (refl.) *chiteşti dumneata că nu ne cunoaştem noi cu Ştefan a Petrei?* CR.; 5. (tr.) a fi luat cunoştinţă de ceva: *o simţire pe care n-o cunoscuse niciodată.* EM.; (refl.) *cunoaşte-te pe tine însuţi;* **a nu cunoaşte moartea**, a fi trainic, durabil; a fi de neiutat: *noi nu avem nici timp, nici loc şi nu cunoaştem moarte.* EM.; **a-şi** (sau **a nu-şi**) **cunoaşte lungul nasului**, a-şi da (a nu-şi da) seama de ce i se cuvine; 6. (refl.) a se vedea, a se observa, a se băga de seamă: *nici nu se cunoştea de unde au mîncat şi au băut.* CR.; *se cunoaşte că nu ştie nimic;* 7. (tr.) a înţelege, a-şi da seama de ceva: *un bătrîn odinioară sfîrşitul său cunoscînd.* PANN; 8. (tr.) a şti valoarea, felul, caracterul: *nu te uita ca un motan blînd, că te cunosc eu cîte parale faci.* SAD.; 9. (tr.) a avea un profit: *vreau să cunosc ceva, cînd voi ieşi de la dumneata.* CR.; 10. (tr.) a identifica ceva ştiut; a recunoaşte: *ei, cunoscînd glasul lui, s-au oprit.* CR.; 11. (tr.) a admite ca adevărat, a nu tăgădui; a recunoaşte: *cunosc că sistemele au întrecut hotarul lucrurilor iertate.* RUSSO; 12. (tr.) a aprecia, a-şi arăta recunoştinţa pentru ceva; a răsplăti: *lasă-mă să mulţămesc întîi ziditorului mieu şi apoi mă voi întoarce a cunoaşte şi facerea ta de bine.* DRĂGHICI. [Lat. **connoscere* (=*cognoscere*)].

cunoáştere, cunoaşteri f. **1.** reflectare în conştiinţă a realităţii: *Kant se străduieşte ... să definească cunoaşterea în totalitatea ei.* BL.; **teoria cunoaşterii,** gnoseologie: *problematica noastră ţine exclusiv de teoria cunoaşterii.* BL.; **2.** faptul de a poseda cunoştinţe, informaţii: *cunoaşterea temeinică a limbii greceşti se dovedeşte la tot pasul.* CĂL. [V. ***cunoaşte***].

cunoscătór, ~i, cunoscătoáre a. şi m., f. (persoană) care posedă cunoştinţe într-un domeniu; (persoană) care cunoaşte, care ştie: *ţese o perdea în plus între subiectul cunoscător şi obiectul de cunoscut.* BL.; *era... un neîntrecut cunoscător, o autoritate filatelică.* VOIC. [***Cunosc*** (prez. ind. de la *cunoaşte*) + ***-ător***].

cunoscút[1] n. (rar) faptul de a cunoaşte, de a avea cunoştinţe; cunoaştere: *aducînd pre toţi la cunoscutul direptăţii cu cuvîntul didăscăliei şi-mvăţăturii sale.* DOS. [V. ***cunoaşte***].

cunoscút[2]**, ~ţi, cunoscută, ~e** a. (şi subst.) **1.** care se cunoaşte, care este ştiut: *experienţa e sumă de obiecte cunoscute.* BL.; *raportul dintre cunoscut şi necunoscut nu ne prea oferă un punct de sprijin.* BL.; **2.** care se poate recunoaşte, care a mai fost văzut: *nu cumva ţi-i cunoscut ceva pe aici?* CR.; **3.** pe care cunoaşte cineva, cu care cineva are relaţii: *doi oameni, cunoscuţi unul cu altul, călătoreau odată.* CR.; *are mulţi cunoscuţi şi amici;* **4.** care se bucură de reputaţie, de faimă; renumit, celebru: *el era un om foarte învăţat şi cunoscut pe vremea lui.* NEGR. [V. ***cunoaşte***].

cunoştínţă, cunoştinţe f. **1.** faptul de a avea sau de a dobîndi cunoştinţe prin experienţă sau prin studiu; cunoaştere: *avea o cunoştinţă desăvîrşită a literaturilor clasice.* CĂL.; **a lua** (sau a **avea**) **cunoştinţă de ceva,** a şti, a cunoaşte, a fi informat: *pasă-mite, aveau zmeii cunoştinţă de vitejia lui.* ISP.; **a aduce la cunoştinţă cuiva,** a informa pe cineva, a face cunoscut cuiva: *m-o trimis ... să aduc la cunoştinţa măriei-voastre, că el, cică, poate să vă facă podul.* CR.; **în cunoştinţă de cauză,** cunoscînd foarte bine lucrurile: *acţionează în cunoştinţă de cauză;* **2.** minte, judecată normală; simţire; **fără cunoştinţă,** în stare de leşin, lipsit de simţire: *comitesa căzuse în scaun fără cunoştinţă, cu privirile înghe̦ţate.* SAD.; **a-şi pierde cunoştinţa,** a nu mai şti de sine; a leşina; **a-şi veni în cunoştinţi,** a-şi reveni; a recăpăta judecata normală: *să o lăsăm singură ..., poate că şi-a veni în cunoştinţi.* AL.; **3.** idee, noţiune despre un obiect: *era numit profesor de cunoştinţe literare la un liceu particular.* BAC.; *cunoştinţele noastre sînt mărginite;* **4.** ceea ce ştie cineva; ştiinţă, informaţie, ştire: *este, după cunoştinţa noastră, cel dintîi... care a observat valoarea stilistică a imperfectului.* VIANU; **5.** (la pl.) informaţii şi idei pe care le are cineva într-un domeniu: *are cunoştinţe multe;* **6.** persoană cunoscută: *purul hazard a decis ca într-o vară s-o întîlnească pe Carla la o cunoştinţă comună.* GHEŢIE; *e o veche cunoştinţă;* **a face (cuiva) cunoştinţă cu cineva,** a intra (sau a face să intre) în relaţii cu cineva: *un tînăr şi o domnişoară fac cunoştinţă la descinderea din tren.* CĂL.; **a da în cunoştinţă cu cineva,** a se întîlni: *am dat în cunoştinţă cu mulţi de-ai noştri.* B.-DEL. [***Cunoaşte*** + ***-inţă***].

cununá, cunún şi (reg.) **cununez** vb. **1.** (refl.) a se căsători (prin ceremonialul religios): *şi-n vremea cît s-au cununat s-a-ntins poporul adunat să joace-n drum.* COŞB.; **2.** (tr.) a asista la căsătorie în calitate de naş: *mai bine vă voi cununa, ca să fac fericirea voastră.* AL.; **3.** (tr.) a declara pe miri căsătoriţi: *dă vra să să însoare cineva, ei nu-l cununează, nici vor să-l îngroape dacă moare.* B.-DEL.; **4.** (înv.; tr.) a încununa, a înfrumuseţa: *suflaţi p-o-nverzită coastă împarfumată, ce vecinic cununează acest limpede lac.* BOLLIAC. [Lat. ***coronare***].

cununáre, cununări f. faptul de a (se) cununa; cununie, căsătorie: *beizadeaua se va sili să răpească pe Catrina sau să zădărnicească cununarea ei cu un altul.* CĂL. [V. ***cununa***].

cununát, ~ţi, cununată, ~e a. unit prin cununie; căsătorit (prin ritualul religios); căruia i s-a săvîrşit ritualul religios al cununiei: *darurile i le făceau cei prezenţi tinerilor cununaţi.* AG.; *din biserică ieşă vro nuntă cununată şi toţi nuntaşii o pornesc acasă la mire.* MAT. [V. ***cununa***].

cunúnă, cununi f. **1.** împletitură circulară din flori, frunze sau ramuri care se pune pe cap; cununie: *gloria măreaţă i-a pus cununi de lauri.* AL.; **2.** coroană care se aşază pe capul mirilor în timpul cununiei religioase: *soarele şi luna mi-au ţinut cununa.* POP.; **3.** (fig.) cerc luminos; aureolă: *te-aş privi o viaţă-ntreagă în cununa ta de raze.* EM.; **4.** lanţ, şir de elemente dispuse în cerc: *la mijlocul munţilor, ca o cunună împrejur să largesc şi ... lacul acela 600 de mile încongiură.* CANT.; **5.** coroană a unui arbore: *se înălţau fagi care deasupra îşi împreunau cununile.* SAD.; **6.** împletitură în formă de funie din ceapă, din usturoi etc. [Lat. ***corona***].

cununíe, cununii f. **1.** împletitură circulară de flori; cunună: *cu cununie de flori pe frunte.* OD.; **2.** coroană care se aşază pe capul mirilor în timpul ceremonialului religios al căsătoriei; **a-şi pune** (sau **a-i pune**) **cununiile pe cap,** a (se) căsători, a (se) cununa; **a-i săruta cuiva cununiile,** v. **săruta;** **3.** căsătorie (religioasă), nuntă: *hai, mîndră, la cununie pînă-i frunza verde-n vie.* POP.; **cu cununie,** prin căsătorie legitimă; **cununie civilă,** v. **civil.** [***Cunună*** + ***-ie***].

cununíţă, cununiţe f. **1.** diminutiv al lui cunună; coroniţă: *avea zulufi cărunţi şi dantelări măiestre sub cununiţa de nestemate.* SAD.; **2.** (bot.) coronişte (*Coronilla varia*); **3.** (reg.) pervincă (*Vinea herbacea*). [***Cunună*** + ***-iţă***].

cupáj, cupaje n. amestecare a două sau mai multe varietăţi de vin, în vederea obţinerii unei anumite arome sau a unui anumit gust; cupajare. [Din fr. ***coupage***].

cupajáre, cupajări f. cupaj. [***Cupaj*** + ***-are***].

cupár, cuparі m. (înv.) boiernaş cu atribuţia de ajutor al paharnicului: *nunta intră iar sala cea mare şi cuparii se înfăţişară.* SAD. [***Cupă*** + ***-ar***].

cúpă[1]**, cupe** f. **1.** vas cu care se bea sau se ia un lichid: *fiarbă vinu-n cupe, spumege pocalul.* EM.; **2.** pahar cu picior, din care se beau băuturi alcoolice (în special şampanie); **3.** vas de lemn (avînd capacitatea mai mare de un litru), cu diferite întrebuinţări la stînă şi servind ca unitate de măsură: *ciobanii mulg oile în cupe şi găleţi;* **4.** conţinutul unui astfel de vas sau de pahar: *nu băuse decît întîmplător cîte o cupă.* GHEŢIE; **5.** (fig.) adîncitură (mică şi circulară): *acolo se forma un ochi de cer în cupa unei stînci.* SAD.; **6.** (fig.) vas ornamental care se dă ca premiu cîştigătorilor unei competiţii sportive; caliciu; **7.** piesă metalică în formă de vas care, montată la unele maşini (excavatoare, elevatoare etc.), foloseşte la încărcarea sau transportarea unor materiale; **8.** (compus) **cupa-vacii,** plantă agăţătoare cu flori mari, albe (*Calystegia sepium*). [Lat. ***cuppa***].

cúpă[2]**, cupe** f. una din cele patru culori ale cărţilor de joc (în formă de inimă de culoare roşie): *mi-a sugerat, ciocănind cu unghia lăcuită un trei de cupă.* GHEŢIE; *rege de cupă.* [Din gr. mod. ***kupa***].

cupelăţie, cupelaţii f. procedeu de separare a argintului din minereurile bogate în plumb. [Din fr. ***coupellation***].

cupélă, cupele f. vas din material refractar folosit la extragerea metalelor prin cupelaţie. [Din fr. ***coupelle***].

cuperóză, cuperoze f. (med.) inflamaţie cronică a glandelor cutanate ale feţei. [Din fr. ***couperose***].

cupéţ, cupeţi m. (reg.) negustor: *eu n-am prăvălie ..., eu nu sînt cupeţ.* CAR. [Din sl. ***kupiči***].

cupéu, cupeuri *n.* **1.** trăsură de lux închisă: *trec burgheze colorate în cupeuri de cristal.* BAC.; **2.** partea de dinainte a unei diligenţe; **3.** (înv.) compartiment de vagon de cale ferată: *îşi pierde un moment centrul de gravitate şi se rezimă în nas de clanţa uşii de la cupeu.* CAR. [Din fr. ***coupé***].

cupíd, ~zi, cupídă, ~e a. (livr.) lacom, hrăpăreţ: *fusese victima unei maşinaţii, inspirate şi conduse de ... un financiar dibaci şi cupid.* GHEŢIE. [Din fr. ***cupide***, lat. ***cupidus***].

cupiditáte, (rar) **cupidităţi** f. lăcomie mare: *Micu arată o inflexibilă cupiditate capitalistă.* CĂL. [Din fr. ***cupidité***, lat. ***cupiditas, -atis***].

cuplá, cuplez vb. **1.** (tehn.; tr.) a lega (printr-un angrenaj) două sau mai multe elemente într-un sistem; **2.** (refl.) a forma un cuplu, o pereche. [Din fr. ***coupler***].

cupláj, cuplaje n. **1.** faptul de a cupla; **2.** dispozitiv (demontabil) de legare a două elemente ale unui sistem tehnic sau electric; **3.** manifestaţie sportivă alcătuită din jocuri care se desfăşoară succesiv pe acelaşi teren. [Din fr. ***couplage***].

cupláre, cuplări f. acţiunea de a (se) cupla şi rezultatul ei; (p. ext.) *prin cuplarea cu matematica orice metodă îşi adaugă la virtuţile ei ... şi pe acelea ale matematicii.* BL. [V. ***cupla***].

cuplát, ~ţi, cuplată, ~e a. (tehn.) legat, reunit într-un cuplu. [V. ***cupla***].

cúplă, cuple f. dispozitiv (demontabil) de legare a două elemente ale unui sistem tehnic sau a două vehicule. [Din fr. ***couple***].

cuplátor, cuplátori m. muncitor miner care cuplează vagoanele. [***Cupla*** + ***-ător***].

cuplét, cuplete n. **1.** strofă a unui cîntec sau a unei poezii; **2.** cîntec sau poezie cu conţinut satiric: *acea tainică simţire ... în cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă?* EM. [Din fr. ***couplet***].

cupletíst, ~şti, cupletístă, ~e m., f. persoană care cîntă, recită sau compune cuplete. [***Cuplet*** + ***-ist***].

cúplu, cupluri n. **1.** pereche formată din persoane (de sex opus); **2.** (fiz.) sistem compus din două forţe paralele, de sens contrar şi egale; **3.** grup de două persoane, forţe, obiecte etc. reunite într-o activitate sau într-o acţiune comună: *această împrejurare porneşte... din înlănţuirea dramatică a stărilor usfleteşti în cupluri contrastante.* VIANU. [Din fr. ***couple***].

cupólă, cupole f. parte interioară concavă a unei turle sau a unui edificiu (înalt); boltă; (p. ext) turlă: *cu tot întunericul încercă să zărească cupola Sfîntului Petru.* CĂL.; (fig.) *din miazăzi creşteau nouri, dezvoltîndu-se spre cupola cerului.* SAD. [Din fr. ***coupole***].

cupón, cupoane n. **1.** parte a unui titlu de rentă sau a unei acţiuni bancare care se decupează la scadenţă cînd se încasează dobînzile sau dividendele: *plata cupoanelor obligaţiilor domeniale s-au făcut înainte de scădere.* EM.; **2.** parte detaşabilă dintr-un bilet care dă deţinătorului anumite drepturi; **3.** bucată rămasă dintr-un val de material textil. [Din fr. ***coupon***].

cupresacée, cupresacee f. (la pl.) familie de plante răşinoase cu frunze persistente şi cu flori mici unisexuate; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***cupressacées***].

cúpric, ~ci, cuprică, ~ce a. care conţine cupru; referitor la cupru. [Din fr. ***cuprique***].

cuprifér, ~i, cupriferă, ~e a. care conţine cupru. [Din fr. ***cuprifère***].

cuprínde, cuprind şi (înv. şi pop.) **cuprinz** vb. **1.** (tr.) a înconjura cu mîinile sau cu braţele; a înconjura apucînd de jur împrejur: *cînd voia, aşa se lăţea de tare, de cuprindea pămîntul în braţe.* CR.; (fig.) *moartea rece le coprinde.* AL.; **2.** (tr.) a strînge în braţe în semn de afecţiune; a îmbrăţişa: *cu mîinile să-l cuprinză şi cu ţîţele sale să-l aplece.* ANTIM;

3. (înv.; tr.) a prinde, a captura (prin învăluire): *l-au cuprins slujitorii şi l-au dus.* SAD.; **4.** (fig.; tr.) a vedea, a percepe cu privirea: *călăreţul cu mîna în şold cuprinsese c-o privire toată priveliştea.* SAD.; **5.** (tr.) a închide în sine; a îngloba: *mîna care-au dorit sceptrul universului şi gînduri ce-au cuprins tot universul încap bine-n patru scînduri.* EM.; (refl. pas.) *se găseau toate acele construcţii româneşti în care se cuprinde şi contemplarea estetică a lumii şi filozofia poporului român.* IBR.; **6.** (pop.; tr.) a fi suficient de larg: *îl cuprinde încă sacoul, deşi a crescut.*; **7.** (tr.) a acoperi în totalitate; a învălui, a încinge: *un nor de colb îl cuprinsă.* EM.; (fig.) *vin pe marea ce-o cuprinde un cer înalt de stele plin.* EM.; **8.** (pop.; tr.) a aţine, a închide, a bara: *năfrămi înainte i-o întins, calea i-o cuprins.* POP.; **9.** (tr.) a pune stăpînire, a cuceri: *în turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt şi mare.* EM.; **10.** (tr.) a apuca, a prinde, a stăpîni, a copleşi: *cînd văzură ei una ca aceasta, îi cuprinse spaima.* CR.; *şi-s umezi părelţii şi-un frig mă cuprinde.* BAC.; **a cuprinde scîrba pe cineva,** v. **scîrbă**; **11.** (rar; refl.) a fi sau a lăsa să fie pătruns de un sentiment: *tu trebuia să te cuprinzi de acel farmec sfînt.* EM.; **12.** (refl.) a face avere sau a-şi mări averea; a se îmbogăţi; **13.** (tr.) a conţine, a fi alcătuit din ...: *clasa insectelor cuprinde peste 200.000 de specii*; **14.** (mat.; refl.) a intra în alt număr: *numărul trei se cuprinde de trei ori în numărul nouă*; **15.** (tr.) a fi (parţial) alcătuit din ...; a avea în compunere (şi) ...: *studiul mai cuprindea şi formularea mai multor legi.* BL.; **16.** (tr.) a avea, a conţine: *nu bănuia pe atunci cîtă forţă profetică cuprindeau cuvintele sale.* GHEŢIE; **17.** (tr.; despre epoci) a se întinde pe o anumită perioadă; **18.** (înv.; tr.) a înţelege, a pricepe: *nu-l cuprind toţi cuvîntul acesta.* BIBLIA; (şi: (reg.) **coprinde**). [Lat. ***comprendere*** *(=comprehendere)*].

cupríndere, cuprinderi f. **1.** acţiunea de a (se) cuprinde şi rezultatul ei; **2.** (înv.) ocupaţie armată: *cuprinderea Rahovei*; **3.** (înv.) conţinut: *cuprinderea scrisorii*; **4.** (rar) interior, incintă: *în cuprinderea zidurilor înnegrite, prin găurile ferestrelor se vedea clocotul flăcărilor.* REBR.; (şi: (înv.) **coprindere**). [V. ***cuprinde***].

cuprínsˡ, cuprinsuri n. **1.** întindere, suprafaţă: *cerceta cuprinsurile stăpînirii ei de cum scînteia soarele dimineţii.* SAD.; **2.** ţinut, spaţiu înconjurător: *dorm încă vietăţile cuprinsului.* VLAH.; **3.** (înv.) stăpînire: *Aleodor întinse coprinsul său şi peste moşia lui Jumătate-de-om.* ISP.; **4.** (concr.) proprietate: *spun de-un nobil oarecare ce avea coprinsuri, stare.* PANN; **5.** (rar) interior, curte întărită: *a spart porţile de la al doilea coprins.* NEGR.; **6.** conţinut: *drumeţie şi ospăţare este tot cuprinsul operei.* CĂL.; *cuprinsul sentinţei*; **7.** (spec.) sumar, tablă de materii; (şi: (înv.) **coprins**). [V. ***cuprinde***].

cuprínsˀ, ~şi, cuprinsă, ~e a. **1.** stăpînit, dominat: *cuprins de spaimă*; **2.** (înv.) ocupat cu armata: *cetate cuprinsă*; **3.** înstărit, bogat: *atît era de cuprins, de s-au umplut munţii ... de turmele şi tamazlîcurile lui.* CR.; *o fată de ţărani cuprinsă; sat cuprins, frumos.* [V. ***cuprinde***].

cuprinzătór, ~i, cuprinzătoáre a. care cuprinde mult; care are un conţinut bogat: *trecutul e mult mai mare, mai cuprinzător şi mai larg decît prezentul.* IBR.; **scurt şi cuprinzător,** pe scurt; în fine: *scurt şi cuprinzător, sărut mîna mătuşei, luîndu-mi ziua-bună.* CR.; (şi: (înv.) **coprinzător**). [***Cuprinz*** (prez. ind. de la *cuprinde*) + *-ător*].

cuprísm n. otrăvire provocată de consumarea alimentelor preparate în vase de aramă. [Din fr. ***cuprisme***].

cuprít n. oxid natural de cupru. [Din fr. ***cuprite***].

cuproxíd, cuproxízi m. **1.** oxid de cupru; **2.** redresor pentru radio, alcătuit din plăci de cupru acoperite cu un strat de oxid de cupru. [Din fr. ***cuproxyde***].

cúpru n. metal roşiatic, maleabil şi bun conducător de electricitate; aramă. [Din lat. ***cuprum***].

cuptór, cuptoare n. **1.** construcţie (cu boltă rotundă) din cărămidă, din piatră etc. în care se coace pîine, cozonac etc.: *numai iaca ce dă de-un cuptior nelipit şi mai-mai să se risipească.* CR.; (fig.) *iată, am vîndut pre tine nu pre argint, şi te-am curăţit den cuptiorul sărăciei.* BIBLIA; **2.** cantitate de pîine care se coace o dată în cuptor: *să mănînce două cuptoare de pîine.* ISP.; **3.** platformă zidită în prelungirea sobei pe care se doarme la ţară: *mă culcam destul pe vatră, pe vatră şi pe cuptor.* POP.; **a sta** (sau **a zăcea**) **pe cuptor,** a trîndăvi; **a se muta de pe vatră pe cuptor,** a lenevi, a nu face nimic: *aşa numai să se mute de pe vatră pe cuptior, ştie şi hleabul de baba mea.* CR.; **a aduce noră pe cuptor,** a se însura: *într-o bună minereaţă, feciorul mamei îi şi aduce o noră pe cuptiori.* CR.; **4.** compartiment la maşinile de gătit, în care se coc prăjituri, pîine etc.; **5.** construcţie industrială în care se încălzesc materiale, se topesc minereuri sau metale etc.; **6. (luna lui cuptor)** luna iulie: *tirajul scăzuse ca apele unei viroage în luna lui cuptor.* VINEA; *în temeiul lui cuptor*; **7.** (fig.) arşiţă, canicula: *tocmai pe la unu după miezul nopţii, parcă s-a mai potolit puţin cuptorul, parcă începe să mai poată respira omul.* CAR. [Lat. ***coctorium***].

cuptorár, cuptorari m. meseriaş care face cuptoare. [***Cuptor*** + *-ar*].

cuptoráş, cuptoraşe n. diminutiv al lui cuptor. [***Cuptor*** + *-aş*].

cupúlă, cupule f. organ în formă de cupă[1] mică, aflat la baza ghindei şi a altor fructe. [Din lat. ***cupula,*** fr. ***cupule***].

cupulifér, cupulifere f. (la pl.) familie de plante al căror fruct are o cupulă; (şi la sg.) plantă din această familie: *cupuliferele abundă.* CĂL. [Din fr. ***cupulifères***].

cupúră, cupuri f. tăietură; (spec.) articol, anunţ etc. decupat dintr-un ziar, dintr-o revistă. [Din fr. ***coupure***].

cur, cururi n. **1.** partea din spate a corpului animalelor; (spec.; la om) şezut, popou: *la anul intru în pîine, trăiesc, ca să zic aşa, pe banii mei, vorba strămoşească: „sărăcia-n cur mă-npunge".* GHEŢIE; **a sta** (sau **a şedea**) **în cur,** a sta pe partea posterioară a corpului; **din cur,** şezînd: *toţi oaspeţii sezînd la masă bea din cur.* B.-DEL.; **a fi** (sau **a rămîne**) **în curul gol, a)** a fi complet dezbrăcat; **b)** a fi sărac (lipit); **a-şi da vînt la cur,** a se încrede, a-şi atribui merite inexistente; **a gîndi cu curul,** a gîndi greşit; **a umple cuiva curul de gînduri,** a bate capul cuiva fără a reuşi să-l lămurească; **a fi (de) rîsul curului,** a fi deosebit de ridicol; **a da cu curul,** a fi curvă; **a sta** (sau **a fi**) **cu curul în două luntre,** v. **sta**; **a (se) întoarce, a (se) lăsa** etc. **(lucrurile) cu curu-n sus,** a (se) face, a (se) lăsa etc. dezordine: *se întoarce lumea cu curu-n sus şi se scufundă pămîntul.* SOR.; **a fi cu curu-n sus,** a fi indispus, nervos; **(a se da) de-a curu-n cap,** (a se da) de-a berbeleacul; **a se scula cu curul în sus,** v. **scula**; **(a fi) pupă-cur,** (a fi) linguşitor, slugarnic; (în înjurături): *dă-l în mă-sa-n cur; băga-l-aş în mă-sa-n cur*; **2.** (p. ext.) partea de jos sau din spate a unor obiecte: *curul căruţei; curul paharului*; **3.** (compuse) **cur-de-găină,** pecingine; (reg.; bot.) **curu-găinii,** păpădie (*Toraxacum officinale*). [Lat. ***culus***].

curá[1], curez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) supune unui tratament medical, unei cure. [Din germ. ***kurieren***].

curá[2], curez şi cur vb. (reg.; tr.) **1.** a desface boabele sau pănuşile de pe ştiuleţii de porumb: *să toarcă, să depene ori să cure porumbul.* MACED.; **2.** a curăţa de coajă (legume, fructe etc.); **3.** (înv.; fig.) a curăţa de păcate. // refl. **1.** a se însănătoşi; **2.** a scăpa de ceva sau de cineva. [Lat. ***curare***].

curáble f. v. corabie.

curábil, ~i, curabilă, ~e a. care se poate vindeca: *fata, în criză de pubertate, e doborîtă de o boală necunoscută, explicabilă mitologic şi curabilă magic.* CĂL. [Din fr. ***curable,*** lat. ***curabilis***].

curaçao [curasáu] n. lichior din coji de portocale (amare), zahăr şi alcool: *bea o cafea mocca şi un păhărel de curaçao.* GHEŢIE. [Cuv. port.].

curagiós a. v. **curajos.**

curágiu n. v. **curaj.**

curáj n. **1.** tărie sufletească de a înfrunta primejdiile şi neajunsurile; îndrăzneală, bărbăţie: *ochii lui albaştri ca azurul, plini de foc, dovedeau curaj.* NEGR.; *am fost totdeauna caracter melancolic şi n-am avut niciodată destul curagiu în viaţă.* EM.; **2.** (cu valoare de interjecţie) nu te lăsa!; fii tare!; (şi: (înv.) **curagiu**). [Din fr. ***courage***].

curajós, ~şi, curajoásă, ~e a. **1.** plin de curaj; îndrăzneţ; **2.** care vădeşte, care exprimă curaj: *o faptă curajoasă;* (şi: (înv.) **curagios**). [Din fr. ***courageux***].

curamá f. (înv.) colectă: *isnaful era să alerge de la unul la altul să facă curama.* GHICA. [Din gr. mod. ***kuramás***].

curánt[1], curanţi a. **medic curant,** medic sub îngrijirea căruia se află un bolnav: *medicul curant avu ideea de a-l duce pe recentul văduv în cimitir la mormîntul soţiei sale.* GHEŢIE. [Din it. ***curante***].

curánt[2] a. v. **curent.**

curăr, curare n. (reg.) parte de dinapoi a hamului calului. [***Cur*** + *-ar*].

curára f. substanţă răşinoasă cu miros plăcut, foarte toxică, utilizată ca anestezice. [Din fr. ***curare***].

curarísi, curarísesc vb. (înv.; refl. şi tr.) a (se) supune unui tratament medical: *odinioară se duceau ... la apele de la Văcăreşti ca să se curarisească.* MACED. [Din gr. mod. ***kuraro*** (viit. ***kurariso***)].

curát, ~ţi, curată, ~e a. **1.** lipsit de impurităţi, de murdărie, de praf, de pete etc.: *nurorile ... aşezară baba într-un aşternut curat.* CR.; (adv.) *mîncînd tot lucruri simple, dar sănătoase şi curat gătite.* OD.; **a trece** (sau **a scrie, a copia**) **pe curat,** a transcrie un text (fără greşeli sau ştersături): *pusă la punct, dichisită, trecută pe curat,* [lucrarea] *număra aproape douăzeci de pagini.* GHEŢIE; **a ieşi** (sau **a scăpa**) **cu faţa curată** (sau **cu obrazul curat**), v. **faţă, obraz; a ieşi** (sau **a scăpa, a scoate**) **basma curată,** v. **basma**; **2.** bine întreţinut, îngrijit: *am intrat pe urmele mamei Anghelina în bucătăria curată.* SAD.; **3.** (despre fiinţe) care trăieşte în curăţenie; căruia îi place curăţenia: *femeie curată*; **4.** (fig.) cinstit, nepătat: *cu cuget curat*; **5.** lămurit, desluşit, deschis: *vorbă curată;* (adv.) *veţi vedea curat din poveste.* NEGR.; **6.** (fig.) ireproşabil: *cercetă Hristos după voia părintelui curaţi să ne facă.* COR.; **sărac şi curat,** v. **sărac**; **7.** pur, neamestecat; lipsit de impurităţi: *grîu curat*; **8.** veritabil, autentic: *mi-a vîndut o sticlă proastă drept un diamant curat.* ALEX.; (adv.) *sînt scrieri delectabile prin humorul lor curat intelectual.* CĂL.; **9.** (fig.) cu o comportare ireproşabilă; fără greşeală, fără vină: *au de patrie, virtute nu vorbeşte liberalul, de ai crede ca viaţa-i e curată ca cristalul?* EM.; **10.** care nu are murdărie; din care se poate mînca: *farfurie curată*; **11.** fără nori, senin, clar, luminos: *era o dimineaţă frumoasă şi curată de primăvară.* GHEŢIE; **12.** limpede, transparent: *plînse ... lacrimi curate ca diamantul.* EM.; **13.** clar, limpede: *voce curată;* (adv.) *vei binevoi a le învăţa pe de rost, pentru ca să le poţi cuvînta curat şi pe înţeles.* NEGR.; **14.** (fig.) lămurit, desluşit, clar, deschis: *vorbă curată; socoteală curată*; **15.** asupra căruia nu apasă blestem, vrajă, care nu este sub influenţa sau sub puterea demonilor: *ori casa asta nu-i curată, ori s-a cutremurat pămîntul.* CR.; **nu-i lucru curat,** este ceva la mijloc, a intervenit ceva anormal, nefiresc: *bine că am scăpat de belea, că nici lucru curat n-a fost aici.* CR. // n. înlăturare a murdăriei, prafului etc.; curăţenie: *acuş trebuie să pice fetele să facă curat în salon.* GHEŢIE. // adv. **1.** chiar, întocmai: *te-om*

avea curat ca pe o mamă. CR.; **2.** limpede: [cîinele] *putea deosebi curat emanaţia unor animale care se opriseră de cealaltă parte.* SAD.; *i-am spus curat că nu primesc.* [V. ***cura***[2]].

curatélă, curatele f. instituţie pentru ocrotirea minorilor, condamnaţilor, alienaţilor etc.: *prietenii fură nevoiţi totuşi să interneze pe poet şi să ceară instituirea unei curatele pentru administrarea pensiei.* CĂL. [Din fr. ***curatelle,*** lat. ***curatela***].

curatív, ~i, curativă, ~e a. care vindecă, lecuieşte. [Din fr. ***curatif,*** germ. ***kurativ***].

curatór, curatori m. **1.** persoană însărcinată cu o curatelă: *Mihai porni şi pe fiu-său Pătraşcu ... spre a cîrmui ţara în locul lui şi-i dete curator pe Pancratia Sennyei.* BĂLC.; **2.** (p. ext.) persoană cu însărcinarea oficială de a supraveghea o activitate: *universitatea era controlată de guvern, avînd un curator.* CĂL. [Din fr. ***curateur,*** lat. ***curator***].

cúră, cure f. tratament medical realizat prin aplicarea metodică a unor mijloace terapeutice (băi, regim etc.): *face cură de struguri; cură de apă rece.* [Din lat. ***cura,*** fr. ***cure,*** germ. ***Kur***].

curătoáre, curători f. (reg.) vas în care curge vinul la teasc. [***Cure*** + -(ă)*toare*].

curătór a. v. **curgător.**

curătúră, curături f. **1.** loc într-o pădure curăţat de arbori şi de mărăcini pentru păşune sau pentru a fi cultivat: *îmi uit plugu-n arătură sapa-nfiptă-n curătură.* POP.; **2.** deal pe care se cultivă vie: *o iau repegior pe curături.* VLAH.; **3.** (reg.) grîu cernut: *găina curătură visează şi vrabia mei.* PANN. [***Cura***[2] + *-tură*].

curăţă, cúrăţ vb. **1.** (tr. şi refl.) a face curat, a face să dispară murdăria: *stropişi-me cu săpunu şi curăţescu-me.* PSALT.; *Mogorogea, băiet grijuliv, îşi curăţă ciubotele frumos.* CR.; *a curăţa casa, haine, mobile;* (fig.) *cu izopul tu mă ocroteşte şi mă scaldă de mă curăţeşte.* DOS.; **2.** (tr.) a îndepărta coaja, frunzele, pieliţa, solzii etc.: *şedeau în harman şi curăţeau popuşoi.* MAT.; *a curăţa cartofii, peştele;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) scăpa, a (se) salva, a (se) descotorisi (de ceva rău): *mi-ai curăţit ponoslul şi ocara.* DOS.; *curăţi părul de uscături şi de omizi.* CR.; *să vă curăţiţi de lepra ignoranţei.* CR.; **4.** (refl. şi tr.) a (se) purifica, a (se) mîntui: *pentru a ta ieftinătate să mă curăţăşti de păcate.* DOS.; **5.** (refl.) a deceda, a muri: *problema e dacă se curăţă sau nu, zise el, întinzîndu-mi mîna.* GHEŢIE; **6.** (fam.; tr.) a fura, a despuia de bani: *prinde pe boieri de-i curăţă de averi.* POP.; (şi: (pop.) **curăţi**). [De la ***curat***].

curăţére, curăţări f. acţiunea de a (se) curăţa şi rezultatul ei; (şi: (pop.) **curăţire**). [V. ***curăţa***].

curăţát[1] n. faptul de a (se) curăţa; (şi: (pop.) **curăţit**). [V. ***curăţa***].

curăţát[2]**, ~ţi, curăţată, ~e** a. **1.** care a fost făcut curat; lipsit de murdărie; **2.** purificat, mîntuit de păcate (prin credinţă); (subst.) *să aducă curăţitul doar găini vii curate şi lemn de chedru.* COR.; (şi: (pop.) **curăţit**). [V. ***curăţa***].

curăţătór a. v. **curăţitor.**

curăţătoríe, curăţătorii f. atelier în care se curăţă (chimic) diferite obiecte (de îmbrăcăminte). [***Curăţat*** + *-orie*].

curăţél, ~ei, curăţică, ~ele a. **1.** destul de curat; îngrijit: *îi plăcea moşneagului să aibă tot iepe tinere şi curăţele.* CR.; *costum cam săracuţ, dar curăţel.* CAR.; **2.** frumuşel, drăguţ: *fiindcă avea darul de a fi curăţel, toţi din sat îl pizmuiau.* ISP.; *băiat curăţel.* [***Curat*** + *-el*].

curăţénie, curăţenii f. **1.** calitatea de a fi curat, stare a lucrului curat; lipsă de murdărie, de impuritate: *pe lîngă rînduiala scrisului avea şi plăcerea curăţeniei.* SAD.; (fig.) *un an-doi mai tîrziu, s-a făcut curăţenie în rîndul profesorilor universitari.* GHEŢIE; **2.** (fig.) calitatea de a avea sufletul curat; puritate, nevinovăţie, lipsă de păcate; sinceritate, nevinovăţie: *nemurirea şi curăţenia nu stăteau în natura omului.* STĂNIL.; **3.** castitate; **4.** dereticare, înlăturare a murdăriei, prafului, petelor etc.; curat[1]: *a face curăţenie;* **5.** purgativ, laxativ: *a lua o curăţenie.* [***Curat*** + *-enie*].

curăţí vb. v. **curăţa.**

curăţíe f. (înv.) **1.** stare curată; curăţenie: *izvoare adînci pe vale slăvind amintirea bunicului Nicuţă a celui care a privegheat nesecarea lor şi curăţia.* VIERU; (fig.) *iaste începătoriul şi izvorul curăţiei.* ANTIM; **2.** cinste, nevinovăţie, castitate: *nici odinioară nu ţi-a dat dreptul să te îndoieşti de curăţia ei.* SAD. [***Curat*** + *-ie*].

curăţíre f. v. **curăţare.**

curăţít[1] n. v. **curăţat**[1].

curăţít[2] a. v. **curăţát**[2].

curăţitór, ~i, curăţitoáre a. care curăţă: *tu, mătură măturătoare şi curăţătoare.* POP.; (subst.) *curăţitor de haine;* (şi: (reg.) **curăţător**). [***Curăţi*** + *-tor*].

curb, ~i, curbă, ~e a. în formă de arc, încovoiat: *cerceta cu luare-aminte ascuţişul curb şi părţile late.* SAD. [Din fr. ***courbe,*** lat. ***curbus***].

curbă, curbez vb. (tr. şi refl.) a (se) face curb, a (se) încovoia: *în arşiţa căldurii sudînd labora unul, asprindu-i-se palma, curbîndu-i-se corpul.* HEL. [Din fr. ***courber***].

curbáre, curbări f. acţiunea de a (se) curba. [V. ***curba***].

curbát, ~ţi, curbată, ~e a. încovoiat, îndoit, arcuit: *de-o parte şi de alta a gurii, mustăţile subţiri, curbate, par două paranteze.* GHEŢIE. [V. ***curba***].

curbatúră, curbături f. durere musculară provocată de boală sau de oboseală. [Din fr. ***courbature***].

cúrbă, curbe f. **1.** linie îndoită, arcuită, încovoiată; **2.** cotitură în formă de arc: *cărarea, povîrnită, descria o largă curbă pentru a ocoli căldarea stîncoasă.* GHEŢIE; *curba şoselei;* **3.** (mat.) linie care reprezintă grafic relaţia dintre două mărimi variabile; **4. curbă de nivel,** linie care uneşte pe o hartă punctele corespunzătoare celor cu aceeaşi altitudine în teren. [Din fr. ***courbe***].

curbéc m. v. **culbec.**

curbétă, curbete f. săritură a calului cu picioarele din faţă ridicate. [Din fr. ***courbette***].

curbilíniu, ~ii, curbilinie, ~ii a. compus din linii curbe; care urmează o linie curbă: *observaţia empirică ne arată tot felul de mişcări: rectilinii, ... curbilinii, circulare.* BL. [***Curb***(*ă*) + ***linie***; cf. fr. ***curviligne***].

curbimétru, curbimetre n. instrument cartografic folosit pentru măsurarea pe hartă a lungimii curbelor de nivel. [***Curbă*** + ***metru;*** cf. fr. ***curvimètre***].

curbínă, curbine f. (reg.) coarbă. [V. ***coarbă***].

curbúră, curburi f. îndoitură în formă de arc; loc unde se află o astfel de îndoitură: *ocupau singuri o lojă la etajul întîi, tocmai la curbura sălii.* GHEŢIE. [Din fr. ***courbure***].

curcán, curcani m. **1.** pasăre domestică mare, cu coada lată, care se desfăşoară în evantai (*Meleagris gallopavo*): *aceste zicînd ca şi curcanul întărîtat să gîmfă.* B.-DEL.; **2.** carnea acestei păsări, folosită ca aliment: *cînd gustai din curcan, zadarnic îl mestecai insistent, era aţos, bătrîn.* PR.; **3.** (iron.) sergent de stradă, poliţist; **4.** (fig.) poreclă dată dorobanţilor români din războiul de independenţă: *curcan cu trei cruci pe piept.* [***Curcă*** + *-an*].

cúrcă, curci f. **1.** femela curcanului: *nişte curci ... privind cu pizmuire a porumbilor iubire.* AL.; **urdă de curcă,** lucru imposibil: *muierea pofteşte şi la urdă de curcă.* POP.; (fig.) **ca o curcă plouată** (sau **beată**), descurajat, abătut; **a rîde şi curcile,** a fi deosebit de caraghios, de nefiresc; **2.** (compus; reg.) **iarbă de curcă,** fumăriţă (*Fumaria officinalis*). [Din bulg. ***kurka***].

curcănie, curcănii f. (fam.) furtişag; găinărie: *ţi-am aflat coţcăriile şi curcăniile.* AL. [***Curcan*** + *-ie*].

curcubétă, curcubete *f.* (*reg.*) **1.** bostan (*Curcubita pepo*); **2.** tidvă (*Curcubita logenaria*); (şi: **cucurbetă**). [Lat. ***curcubita***].

curcubéu, curcubeie n. şi (rar) **curcubei** m. **1.** fenomen atmosferic în forma unui imens arc multicolor pe cer, care se datoreşte refracţiei luminii solare în picăturile de apă: *se arată curcubeul cătră răsărit.* SAD.; (fig.) *gîndirea mi se plimbă pe mîndri curcubei.* AL.; **2.** fascicul de raze luminoase care apar uneori noaptea pe cer: *pe ceruri se înalţă curcubeiele de noapte.* EM.; **3.** plantă erbacee cu tulpina şi frunzele păroase şi cu flori roşii-purpurii (*Lychnis caronaria*). [Lat. ***curcus (=circus)*** + ***bibit***].

curcúmă, curcume f. plantă erbacee cu rădăcina galbenă, întrebuinţată pentru obţinerea unui colorant (*Carthamus tinctorius*). [Din fr. ***curcuma***].

cúrcut n. (înv.) terci: *cine are piper mult, pune şi în curcut.* [Din turc. ***kurkut***].

curdúc n. v. **corduc.**

cúre vb. v. **curge.**

cureá, curele f. **1.** fîşie lungă din piele sau din alt material avînd diferite întrebuinţări; (spec.) fîşie de acest tip folosită ca cingătoare: *nu sînt eu vrednic să-i dezleg curelele încălţămintelor lui.* ANTIM; *nu-i încape cureaua de pîntecoşi ce sînt.* CR.; **a(-l) ţine cureaua,** a fi în stare; a avea curaj: *mai poftească de-acum şi alţi leneşi în satul acela, dacă le dă mîna şi-i ţine cureaua.* CR.; **a strînge cureaua,** v. **strînge; curea de transmisie, a)** bandă continuă de piele, de pînză etc. cu care se transmite mişcarea de rotaţie: *în moară nu erau dinamuri şi curele de transmisie.* GHEŢIE; **b)** (fig.) ceea ce serveşte ca intermediar; **2.** (înv.) fîşie lungă şi îngustă de pămînt; **3.** (înv.) măsură de lungime egală cu circa 16 picioare. [Lat. ***corrigia***].

curéchi m. (reg.) varză (*Brassica oleracea*); (p. restr.) căpăţîna acestei plante: *curechi la poloboc, slavă Domnului!* CR.; **şi cu curechiul uns, şi cu slănina-n pod,** v. **slănină.** [Lat. ***culic(u)lus (=cauliculus)***].

cureiár, curelari m. meşteşugar care face curele şi alte articole din piele: *tinerii de condiţie bună nu se uită la fata unui curelar.* GHEŢIE. [***Curele*** (pl. de la *curea*) + *-ar*].

curelăríe[1] f. meseria curelarului. [***Curelar*** + *-ie*].

curelăríe[1]**, curelării** f. **1.** atelier sau secţie unde se produc obiecte din piele; magazin în care se vînd astfel de obiecte; **2.** obiecte din piele: *simţi de la el cel din urmă fior de dragoste şi-n acelaşi timp un miros aspru de curelării şi de bere.* SAD. [***Curele*** (pl. de la *curea*) + *-ărie*].

curelúşă, cureluşe f. **1.** diminutiv al lui curea; curea mică: *ţi-oiu lua de la Fălticeni o pălăriuţă cu tasma ş-o curăluşă de cele cu chimeriu.* CR.; **2.** numele unui dans (asemănator cu hora). [***Curele*** (pl. de la *curea*) + *-uşă*].

curént, ~ţi, curentă, ~e a. **1.** care curge permanent: *ce părere aveţi despre infestarea apei curente?* GHEŢIE; **2.** care este în curs; prezent, actual: *îşi interpreta fenomenele experimentale în lumina teoriei curente.* BL.; *luna curentă;* **3.** care circulă, care are curs legal: *mai toate statele mari au demonetizat argintul şi au monetă curantă de aur.* EM.; (fig.) *teoria ... a devenit o monedă curentă în ştiinţa şi în filosofia contimporană.* BL.; **cont curent,** cont deschis la o bancă unde se depun şi de unde se ridică sumele; **preţ curent,** cursul general al unei mărfi la un moment dat; **4.** uzual, obişnuit: *poetica ... s-a născut din nevoia explicării acestor noţiuni foarte curente.* IBR.; *expresii curente;*

(adv.) *şcoala medievală folosea curent culegerile de proverbe.* CĂL.; **5.** zilnic; de fiecare zi: *asigură un al treilea depozit de cîteva sute de mii, destinat cheltuielilor curente.* GHEŢIE; **6.** curgător, fluent: *foloseşte în vorbirea curentă expresii franceze;* (adv.) *vorbeşte curent engleza.* // m. (pl. **curenţi**) **1.** mişcare, deplasare a unei mase de fluid: *toate bolile ... se agravează în atmosfera plină de curenţi contrari a unui cort.* SAD.; *curent marin;* **a se lăsa dus de curent,** a accepta opiniile altora, fără a şti să se orienteze singur; **a fi** (sau **a lupta**) **contra curentului,** a se împotrivi opiniilor unui grup, alegînd o cale proprie; **2. (curent electric)** sarcină electrică în mişcare; (fig.) *un corent electromagnetic de entuziasm rădică pe toţi ... de la mase.* CAR. // n. (pl. **curente**) ansamblu de idei, de opinii etc. care sînt adoptate la un moment dat de mai mulţi oameni: *acum venise vremea recunoaşterii îndreptăţirii istorice a curentului latinesc.* IBR.; **a fi** (sau **a se ţine, a se pune**) **la curent,** a fi bine informat; **a pune** (sau **a ţine**) **la curent,** a informa, a aduce la cunoştinţă despre mersul, evoluţia unei situaţii: *acesta îl puse la curent cu înfrîngerea rebeliunii legionare din ianuarie.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **curant, corent**). [Din fr. *courant*].

curentá, pers. 3 **curentează** vb. **1.** (tr.) a produce la atingere un şoc, o zguduire prin curent electric; **2.** (refl.) a suferi un şoc la atingerea unui conductor electric. [De la *curent*].

curentáre, curentări f. acţiunea de a (se) curenta şi rezultatul ei. [V. *curenta*].

curentát, ~ţi, curentată, ~e a. care a suferit un şoc atingînd un conductor electric. [V. *curenta*].

curgán, curgane n. (reg.) movilă mare de pămînt: *faima lor curgea în curganele pustiei.* SAD. [Din rus. *kurgan*].

curgătór, ~i, curgătoáre a. **1.** care curge necontenit: *păraie limpede curătoare, copaci aducători de răcoare.* B.-DEL.; *umflă racla în spate şi se duce de-i dă drumul pe-o apă mare, curgătoare.* CR.; **2.** (fig.) uşor şi natural, care urmează armonios: *verificaţia, de altfel curgătoare, începe să devină o povară.* CĂL.; *stil curgător;* (adv.) *romanul ca roman e scris curgător.* CĂL.; **3.** lipsit de fixitate; mobil: *limita dintre epitete şi alte figuri de stil este curgătoare.* VIANU; **4.** (înv.) în curs, curent: *dacă ar grăi de întîmplări obişnuite, legate de necazurile vieţii curgătoare, le-am afla şi noi.* SAD.; *luna curgătoare;* (subst.) *aşteptăm venirea curierului de la 20 ale curgătoarei.* GHICA; (şi: (reg.) **curător**). [*Curg* (prez. ind. de la *curge*) + *-(ă)tor*].

cúrge, pers. 3 **curge** vb. (intr.) **1.** a se mişca necontenit în direcţia pantei (la vale): *Moldova curgea la vale de la munţii din miazănoapte.* SAD.; (fig.) *curgea lumina amiezii şi fiorile îşi istoveau miresmele.* SAD.; **a curge gîrlă,** a veni din belşug, din plin; a fi abundent: *norocul îi curgea gîrlă din toate părţile.* CR.; **va (mai) curge multă apă pe gîrlă** (sau **pe Dunăre**), va trece mult timp: *are să mai curgă multă apă pe gîrlă pînă să ajungi a cunoaşte tainele împărăţiei ca noi.* ISP.; **dacă** (sau **de**) **nu curge, pică** (sau **picură**), chiar dacă nu este mare cîştigul, tot te alegi cu ceva; **a-i curge foc din gură** (**cuiva**), v. **foc; 2.** a circula: *îi curge în vine sînge de haiduc;* **3.** a se scurge, a picura: *sîngele cerbului o dată a şi-nceput a curge gîlgîind.* CR.; **4.** a lăsa să curgă lichidul, a nu fi etanş: *butoiul curge;* **5.** a trece, a se desfăşura: *şi cînd gîndesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură încet repovestită de o străină gură.* EM.; **6.** a veni de sus, a cădea: *zăpada albă curge peste voi.* BAC.; *toate ard şi ploaia ne uită şi nu cură.* VIERU; **7.** a ieşi (din vasul în care se află): *apa curge din căldare;* (fig.) *se puse la făcut metanii şi ne blăstăma de-i curgea foc din gură.* CR.; **8.** a supura: *îi curg urechile;* **9.** a atîrna, a spînzura: *părul ..., cam prea lung, curgea în viţe pînă pe spate.* EM.; **a-i curge peticele,** a fi îmbrăcat în haine zdrenţăroase: *nu l-am văzut niciodată îmbrăcat decît cu opinci sparte şi c-o zeghe de-i curgeau potecele.* SAD.; **10.** (înv.) a rezulta, a proveni, a decurge; **11.** a veni mereu (şi în număr mare); a năpădi: *în curînd au început să curgă musafirii.* GHEŢIE; *curg muşterii;* **12.** a se înşira cu uşurinţă: *vorba îi curgea din gură ca mierea.* ISP.; (şi: (reg.) **cure**). [Lat. *currere* (după *merge*)].

cúrgere, curgeri f. **1.** acţiunea de a curge: *Iordanul, curgerile sale cele repede, spre fugă li-au întors.* ANTIM; *curgerea apelor;* **2.** curs, evoluţie; desfăşurare: *viaţa mi se desfăşurase în aceleaşi tipare şi cu aceeaşi curgere monotonă.* GHEŢIE; *curgerea pricinei.* [V. *curge*].

curiál, ~i, curială, ~e a. care aparţine aceleiaşi curii, referitor la o curie. [Din lat. *curialis*].

curiát, ~ţi, curiată, ~e a. compus din curii; format pe curii, pe adunări. [Din lat. *curiatus*].

cúrie[1], curii f. **1.** (la romani) subdiviziune a tribului alcătuind o unitate religioasă, militară şi politică; **2.** administraţie pontificală a bisericii romano-catolice. [Din lat. *curia*].

curie[2] [chiurí] m. unitate de măsură pentru radioactivitate. [Din fr. *curie*].

curiér, curieri m. persoană însărcinată să ducă la destinaţie corespondenţă, mesaje etc.: *era de aşteptat un alt curier de pe cîmpul de război.* SAD. // n. (pl. **curiere**) (înv.) corespondenţă care se trimite sau se primeşte deodată. [Din fr. *courrier,* germ. *Kurier*].

curión, curioni m. **1.** preot care oficia sacrificiile într-o curie romană; **2.** şef al unei curii. [Din lat. *curio, -onis,* fr. *curion*].

curiós, ~şi, curioásă, ~e a. **1.** care manifestă curiozitate; doritor de a vedea, de a şti: *era ... curioasă să ştie cel puţin de unde-l are.* SAD.; (adv.) *curios şi lung priveşte spre fîntînă.* COŞB.; **2.** care stîrneşte curiozitate, neobişnuit: *tînărul avea o curioasă ieşire din orbite a globilor oculari.* CĂL. [Din fr. *curieux,* lat. *curiosus*].

curiozitáte, curiozităţi f. **1.** dorinţă de a cunoaşte, de a şti ceva: *toate aceste întrebări par desigur ale unui copil de o curiozitate nestăpînită.* BL.; **a trezi** (sau **a deştepta**) **curiozitatea cuiva,** a face curios, doritor de ceva; **2.** indiscreţie; **3.** caracter ciudat, neobişnuit (prin raritate); lucru interesant: *ca o curiozitate trebuie să citîm epigrama în metru clasic.* CĂL.; *muzeu plin de curiozităţi.* [Din fr. *curiosité,* lat. *curiositas, -atis*].

curíst, curişti m. (arg.) bărbat homosexual: *să-l învăţ minte pe curistul ăla nenorocit.* GHEŢIE. [*Cur* + *-ist*].

cúriu n. metal sintetic radioactiv de culoare argintie. [Din fr. *curium*].

curînd adv. **1.** peste puţin timp; îndată, imediat, numaidecît: *curînd sosi, pe vînt, ploaie.* SAD.; **în curînd,** în scurt timp: *marchizul moare în curînd scîrbit de ingratitudinea prietenilor.* CĂL.; **(acum) de curînd,** cu puţin timp înainte; recent: *am cetit chiar acum de curînd o dare de samă asupra cărţii unui critic englez.* IBR.; **2.** degrabă, repede, fără întîrziere: *zilele treceau curînd: zăpezile se topiseră.* SAD.; **mai curînd, a)** mai repede, mai degrabă: *şi-l mîna un singur gînd să se-ntoarcă mai curînd.* COŞB.; **b)** mai uşor, mai lesne, mai bine; mai degrabă: *viaţa psihică-conştientă a animalului cată să o închipuim mai curînd ca o somnolenţă cu străfulgerări de trezire.* BL.; (şi: (înv.; reg.) **curund**). [Lat. *correndo*].

curling [cărling] n. sport de iarnă care constă în alunecarea pe o paletă pe gheaţă. [Cuv. engl.].

curm, curmuri n. (reg.) legătură, laţ: *mă duc cu capra de curm să pască iarbă pe şanţ.* ST. [Cf. alb. *kurm*].

curmă, curm vb. **1.** (tr.) a strînge tare (pătrunzînd): *mi s-a umflat piciorul în botină şi nu pot călca ...; mă curmă găitanul.* AL.; **2.** (tr.) a tăia de-a curmezişul (tulpina unui copac, un buştean); **3.** (tr. şi refl.) a (se) frînge, a (se) rupe: *se trezirăstrîngîndu-se în braţe, de-ai fi crezut că braţele le curmă trupul.* DELAVR.; (fig.) *foamea îl curma la inimă;* (refl.) *cercevelile ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi.* EM.; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) întrerupe brusc: *toate nădejdile solilor se curmară.* BĂLC.; *îi curmă vorba;* **a curma cuiva viaţa** (sau **zilele**), a ucide, a omorî: *un taur grozav la mulţi bezmetici le-a curmat zilele.* CR.; **a-şi curma viaţa** (sau **zilele**), a se sinucide: *în cursul anchetei Crişan îşi curmase singur viaţa în închisoare.* BL.; **5.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) termina, a (se) încheia: *şi-a curmat povestea moşul, şi-i tăcere mută-n casă.* GOGA; *nu se mai curmau viind.* CR.; (intr.) *poeticu ... începe de unde curmasă în cîntecul trecut.* B.-DEL.; *viaţa mi se curmă.* [Cuv. autoht.; cf. alb. *kurmue*].

curmái, curmali m. arbore din familia palmierilor care creşte în zonele calde, avînd fructe comestibile (*Phoenix dactylifera*). [De la *curmală*].

curmálă, curmale f. fructul dulce şi plăcut al curmalului: *din curmale se face şi un fel de rachiu.* [Din gr. mod. *kurmas,* turc. *kurma*].

curmáre, curmări f. acţiunea de a (se) curma: *problema curmării reîncarnaţiunilor se situează şi în centrul preocupărilor budhiste.* BL. [V. *curma*].

curmát, ~ţi, curmată, ~e a. **1.** strîns prea tare: *copilaşul avea mînuţele curmate;* **2.** sugrumat, întrerupt: *cîntecul curmat a fost reluat după cîteva minute;* **3.** care are o adîncitură, o depresiune: *se desfăcea în lumină un plai ..., curmat la mijloc, ca o şa.* GAL. [V. *curma*].

curmătúră, curmături f. **1.** prăpastie între doi munţi; adîncitură pe culmea unui deal sau a unui munte: *colo-n fundul curmăturii, dormitînd pe-o buturugă, s-a ivit Muma-Pădurii.* TOP.; **2.** îndoitură la căciulă: *fundul pălăriei mele ... nu izbutea nici într-un chip să se înalţe dincolo de curmătura căciulilor vreunuia din ei.* HOGAŞ. [*Curma* + *-tură*].

curméi, curmeie n. **1.** (reg.) mlădiţă care creşte din tulpina viţei de vie: *n-am putea duce l-alde Bălaşa ceva curmeie de viţă şi vreascuri?* DELAVR.; **2.** (bucată de) funie folosită la încins sau la legat: *purtau în părîngă mistreţii, legaţi cu curmeie de picioarele dinapoi.* SAD.; *curmei de tei;* (adv.) **a lega curmei,** a lega strîns; a lega cobză: *mi se pare că sînt legat curmei de fiecare cracă c-o funie de tei.* MACED. [*Curm* (prez. ind. de la *curma*) + *-ei*].

curmezíş adv. de-a latul, transversal, pieziş: *coti pe drumul nepietruit care taie curmeziş pînă la Curteanca.* REBR.; **în** (sau **de-a**) **curmeziş** sau **în** (sau **de-a**) **curmezişul,** în diagonală, în lat: *apoi o ia de-a curmezişul pămîntului.* CR.; **a (i) se pune în curmeziş,** v. **pune; a se pune de-a curmeziş(ul), a)** a se aşeza în calea cuiva sau a ceva; a împiedica (trecerea): *şoferul a tras de urechi un copil obraznic care se punea de-a curmezişul şoselei.* CĂL.; **b)** a se împotrivi, a se opune cuiva sau la ceva: *fraţii mei duhovnici ... au avut greşeală că s-au pus de-a curmezişul vrerei sale.* GAL.; **a se pune (în) cruciş şi (în) curmeziş,** v. **cruciş.** // n. linie pieziş: *trecea curmezişul cîmpiilor.* AL. [Probabil de la *curma*].

curmezişí, curmezişesc vb. (rar; refl.) a se întretăia: *fumul întuneca odaia şi vorba felurită se curmezişea.* RUSSO. [De la *curmeziş*].

curopalát, curopalaţi m. înalt demnitar bizantin care administra palatul imperial. [Din fr. *curopalate*].

cúrpen, curpeni m. **1.** ramură sau tulpină lungă, agăţătoare sau tîrîtoare a unor plante (viţă de vie, dovleac etc.): *gardul înalt ţesut de curpeni de iederă.* SAD.; **2.** arbust cu tulpina agăţătoare şi ramificată, cu flori mari, violete sau albe (*Clematis vitalba*). [Cuv. autoht.; cf. alb. *kurpen*].

curpení, pers. 3 **curpenește** vb. (refl.; despre plante) a se căţăra, a face curpeni. [De la *curpen*].

curricular, ~i, curriculară, ~e a. care ține de curriculum, referitor la curriculum; în mers, în desfășurare: *reformă curriculară.* [Din engl. *curricular*].

currículum, curriculumuri n. plan de învățământ, program de studii (la universități): *tentativele de a modifica curriculum-ul școlar și universitar moldovenesc reprezintă doar o parte a proiectului revanșard.* CF. [Din engl. ***curriculum***].

currículum vítae n. scurtă biografie, cuprinzînd informații referitoare la starea civilă, la activitatea desfășurată etc.: *la rigoare, v-aș putea întocmi un curriculum vitae, devenind, ca să mă exprim așa, biograful dumneavoastră.* GHEȚIE. [Cuv. lat.].

curs[1], cursuri n. **1.** mișcare a unei ape curgătoare la vale: *prin cursul apei, cu gleznele lor sfîșiau valurile.* EM.; *cursul unui fluviu;* **2.** albia, întinderea unei ape curgătoare; **3.** mers, desfășurare: *întreaga sa viață ar fi luat un alt curs.* GHEȚIE; *cursul trebilor; în tot cursul lucrării;* **a da curs la ceva,** v. **da; 4.** trecere a timpului, înlănțuire a evenimentelor: *o trist al lumii curs!* AL.; *cursul secolelor;* **în cursul ...,** în timpul cît durează ceva: *fură singurele cuvinte rostite de Aramă în cursul întrevederii.* GHEȚIE; **în curs de ...,** în timp de ...: *perșii se afirmă exploziv, întemeind numai în curs de cîteva generații un imperiu.* BL.; **5.** circulație, trecere: *culege vechea-aramă ce nu mai are curs.* ALEX.; *monedele străine nu au curs la noi;* **6.** preț (stabilit la bursă) pentru valută: *cursul rublei s-a fixat la patru franci.* EM. [Lat. ***cursus,*** fr. ***cours,*** germ. ***Kurs***].

curs[2], cursuri n. **1.** șir de lecții ținute pentru expunerea unei materii de studiu: *produceau testimonii că absolvise cursul superior cu nota foarte bine.* CĂL.; *curs de chimie; cursurile facultății;* **curs secundar,** v. **secundar; 2.** lecție în învățămîntul universitar; prelegere: *în timpul cursului, trece cu muzică o companie militară.* CĂL.; **3.** ciclu de lecții tipărite în volum; tratat. [Din fr. ***cours,*** germ. ***Kurse, Kurs***].

cursánt, ~ți, cursantă, ~e m., f. persoană care urmează un curs. [Din germ. ***Kursant***].

cúrsă[1], curse f. **1.** dispozitiv pentru prins animale sălbatice: *cursă de șoareci;* **2.** (fig.) mijloc viclean de a face rău cuiva: *măsurile lui economice nu erau decît o cursă prin care voia să-l adoarmă.* FIL.; *a întinde o cursă.* [Cuv. autoht.; cf. alb. ***kurthë***].

cúrsă[2], curse f. (înv.) pastă aromatică orientală: *un păhăruț de vutcă pe cursă.* AL. [Din gr. mod. ***kúrsi***].

cúrsă[3], curse f. **1.** distanță parcursă regulat de un vehicul pe același itinerar; **2.** vehicul care parcurge această distanță; **3.** (p. ext.) deplasare cu un vehicul: *eram sigur că nu va uita ușor cursa făcută cu mine.* GHEȚIE; **4.** mers repede, alergătură: *a face o cursă;* **5.** (la pl.) întrecere de alergări cu cai: *o altă ocupație, de dată recentă, erau cursele de cai.* GHEȚIE; **6.** întrecere (sportivă) constînd din parcurgerea unei distanțe: *am fost la curse;* **7.** mișcare a unei piese între două puncte moarte. [Din fr. ***course***].

cursiér, cursieri m. (franțuzism) cal de curse: *o surdă nechezare de ageri cursieri.* BOL.; (p. ext.) *pe loc în jos s-apasă vizierile lor belici și lancele s-arestă și frîu iau cursierii.* HEL. [Din fr. ***coursier***].

cursíst, ~și, cursistă, ~e a. cursant: *obține liniștea în sală aruncînd spre capul unui cursist ... un compas de bronz.* CĂL. [Din it. ***corsista,*** germ. ***Kursist***].

cursív, ~i, cursivă, ~e a. **1.** (despre vorbire sau scriere; și adv.) curgător, fluent; **2.** (despre caractere de tipar; și subst.) italic, care imită scrisul de mînă; aplecat spre dreapta. [Din fr. ***cursif,*** lat. ***cursivus***].

cursivitáte f. caracter fluent, curgător al vorbirii, al prezentării ideilor etc.: *scrierea are o supărătoare cursivitate demonstrativă de memoriu.* CĂL. [***Cursiv*** + *-itate*].

cursoáre, cursori f. (înv.) curent, forță: *cursoarea ce împinge pe Mihai în Ardeal.* BĂLC. [Lat. ***cursoria***].

cursór, cursoare n. dispozitiv alcătuit dintr-o piesă mobilă care alunecă de-a lungul unei rigle sau în jurul unei tije (permițînd citirea gradațiilor). [Din fr. ***curseur,*** lat. ***cursor***].

curtá, curtez vb. (tr.) a face curte unei femei: *ea știe că o curtează de atîta vreme.* CAR. [De la ***curte;*** cf. fr. ***courtiser***].

curtáj, curtaje n. **1.** ocupația curtierului; **2.** remunerația curtierului. [Din fr. ***courtage***].

cúrte, curți f. **1.** spațiu (împrejmuit) în jurul unei clădiri sau a unei gospodării: *fata ieși din curte ca fulgerul.* ISP.; **de curte,** care trăiește pe lîngă casa omului: *animal de curte;* **2.** palat, reședință a unui suveran: *s-a ostenit pînă la curtea ducelui ca să binecuvînteze el însuși pe tineri.* SAD.; *a fost primire la curte;* **3.** locuința moșierului dintr-un sat; conac: *își ia el inima-n dinți și se duce la curte să vadă ce are să fie.* CR.; **4.** totalitate a funcționarilor superiori la palatul unui suveran; suita unui suveran: *în ziua aceea, bucătarii curții se îmbătaseră.* ISP.; **5.** (fig.) omagiu măgulitor (adresat unei femei): *ți-aș face curte domnișoară, dar vai! n-am curaj!* CAR.; **6.** instanță judecătorească sau administrativă superioară: *se studiază tortura prin care trece prin fața curții cu juri, pînă la achitare, un acuzat nevinovat.* CĂL.; **curte de conturi,** v. **cont; curte de apel,** instanță care judecă apelurile împotriva sentințelor date în primă instanță; **7.** totalitate a persoanelor care alcătuiesc astfel de instanțe: *curtea s-a retras pentru deliberare.* [Lat. ****curtis*** ***(=cohors, -tis)***].

curteán, curteni m. **1.** persoană care îndeplinea o slujbă la curtea domnească (sau a unui moșier): *urcă, după călăuzul său, trepte de piatră, prin forfotă de curteni.* SAD.; **2.** (înv.) gardă la curtea domnească; oștean: *aprozi, copii de casă, curteni și lefegii.* AL. // a. (rar) care ține de curtea unui suveran, referitor la curte: *această curte minunată au zidit ... grijind-o cu tot feliul de hrană și toată trebuința curteană.* B.-DEL. [***Curte*** + *-ean*].

curteáncă, curtence f. femeie care îndeplinea anumite îndatoriri la curtea regală sau domnească; doamnă de onoare; (adj.) *zadarnicile îngrijiri ale jupanițelor curtence.* OD. [***Curtean*** + *-că*].

curtenésc, ~ști, curteneáscă, ~ești a. de curte; de curtean: *epistola începe prin a vesteji existența curtenească.* CĂL. [***Curtean*** + *-esc*].

curtení, curtenesc vb. (înv.; tr.) a curta pe cineva: *s-a cercat să mă curtenească o bucată de drum.* AL. [De la ***curtean***].

curtenie f. (rar) politețe, curtoazie: *dintr-un sentiment permis de curtenie venisem să-i urez călătorie bună.* GAL. [***Curtean*** + *-ie*].

curteníre, curteniri f. (rar) faptul de a curteni: *îl supără femeia care cere curteniri.* CĂL. [V. ***curteni***].

curtenitór, ~i, curtenitoáre a. politicos, amabil (față de femei): *un tînăr curtenitor;* (adv.) *îi zimbi curtenitor, ca totdeauna, înclinîndu-se.* SAD. [***Curteni*** + *-tor*].

curtezán, curtezani m. **1.** (înv.) persoană care făcea parte din suita unui domn, rege sau împărat: *un curtezan nemernic de tron imperial.* AL.; **2.** (fig.) lingușitor, intrigant; **3.** persoană care curtează o femeie: *se văzu încurajată de o droaie de curtezani.* NEGR. [Din fr. ***courtisan*** (după *curte*)].

curtezánă, curtezane f. femeie de moravuri ușoare (care trăia la curtea unui suveran sau a unui nobil): *cu zîmbiri de curtezană și cu ochi bisericoși, s-ar preface că pricepe.* EM. [Din fr. ***courtisane***].

curticícă, curticele f. diminutiv al lui curte: *toată ziulica în curticica lui stetea.* CAR. [***Curte*** + *-ic* + *-ică*].

curtiér, curtieri m. agent care mijlocește vînzarea și cumpărarea de mărfuri, plasarea de capital, asigurările etc. [Din fr. ***courtier***].

curtínă, curtine f. **1.** porțiune de zid care unește flancurile a două bastioane: *de pre bastioanele și de pre curtinele fortului lor, ... fiecare pușcaș turc poate secera cu înlesnire ... cinci-șase agresori.* OD.; **2.** fiecare dintre părțile pavilionului care înconjură un blazon regal. [Din fr. ***courtine***].

curtoazíe f. politețe, amabilitate, etichetă: *se înclină cu o curtoazie exagerată.* VINEA. [Din fr. ***courtoisie***].

curtubéș, curtubeși m. (zool.; reg.) sfredeluș, larva răchitarului. [Et. nec.].

curúi m. v. **coroi.**

curúl, curule a. (la romani) **scaun curul,** scaun de fildeș pe care stăteau consulii și alți magistrați. [Din lat. ***curulis***].

curúnd adv. v. **curînd.**

curúț, curuți m. pl. **1.** țăran participant la răscoala din 1514 din Transilvania; **2.** participant la lupta antihabsburgică. [Din magh. ***kuruc***].

curvăr, curvari m. bărbat afemeiat: *era curvar peste samă.* N.COSTIN. [Din sl. ***kurŭvari***].

cúrvă, curve f. **1.** femeie care se împerechează des (și cu mulți bărbați); prostituată: *unde iaste curva ce-au fost la Enan pre cale?* BIBLIA; *curvele cele mai periculoase sînt cele care afectează virtutea.* EM.; **a ieși ca curva (cu prăjina),** a se antrena inoportun într-o acțiune; **2.** (fig.) persoană instabilă, nesigură, care trădează; **3.** om viclean, incorect. [Din sl. ***kurŭva***].

curvăsăreálă, curvăsăreli f. curvie. [***Curvăsări*** + *-eală*].

curvăsări, curvăsăresc vb. (intr.) a duce o viață desfrînată. [De la ***curvăsărie***].

curvăsărie, curvăsării f. (pop.) curvie. [De la ***curvă***].

curvăsăríre, curvăsăriri f. acțiunea de a curvăsări. [V. ***curvăsări***].

curvăsărít n. (pop.) faptul de a curvăsări. [V. ***curvăsări***].

curvăsí, curvăsesc vb. (înv.) a curvăsări. [De la ***curvă***].

curvăslíc, curvăslîcuri n. curvie; (fig.) *viața noastră socială alunecă spre „curvăslîcuri".* CĂL. [***Curvăsi*** + *-lîc*].

curví, curvesc vb. **1.** (pop.; intr.) a duce o viață desfrînată: *au curvit Thamara.* BIBLIA; **2.** (intr.) a întreține relații sexuale cu mai multe persoane; a se prostitua; **3.** (înv.; tr.) a pîngări încălcînd regulile relațiilor sexuale admise: *va muri căce au făcut nebunie întru fiii lui Israil: a curvi casa tătîni-său.* BIBLIA. [***Curvă*** + *-i*].

curvíe, curvii f. (înv. și pop.) viață desfrînată; îndeletnicire de curvă sau de curvar; desfrîu: *întru curvii și întru necurăție să îndiletniciia.* VARL.; *iaste grea den curvie.* BIBLIA. [***Curvă*** + *-ie*].

curvíștínă, curvíștine f. curvă: *să te duci la vreo curviștină de pe Măgură.* GHEȚIE. [***Curvă*** + *-ištină*].

curvít n. faptul de a curvi. [V. ***curvi***].

curvulíță, curvulițe f. diminutiv al lui curvă. [***Curvă*** + *-ul* + *-iță*].

cusătór, ~i, cusătoáre m., f. persoană care coase; croitor. [***Coase*** + *-tor*].

cusătoreásă, cusătorese f. (rar) croitoreasă, femeie care coase haine. [***Cusător*** + *-easă*].

cusătoríe, cusătorii f. (rar) **1.** meșteșugul de a coase, meseria cusătoresei; **2.** atelier unde se cos haine și rufe. [***Cusător*** + *-ie*].

cusătúră, cusături f. **1.** acțiunea, activitatea de a coase: *să nu-mi tulburi cusătura.* POP.; **2.** loc

unde sînt unite prin cusut două bucăţi de material: *na cuţitaşul meu, taie încetişor cusutura de la mîneca lui Mogorogea.* CR.; **3.** mod, model de a coase; ornament cusut; lucru cusut; **4.** lucru la care coase cineva: *îşi ridică ochii de pe cusătură.* TOP.; (şi: (reg.) **cusutură**). [*Coase* + *-(ă)tură*].

cúscră, cuscre f. mama unuia dintre soţi în raport cu părinţii celuilalt soţ: *cuscră-n Ieş ca să mă fac, lui Bîrzoi să-i vin de hac.* AL. [Lat. **consocra*].

cuscrénie, cuscrenii f. **1.** cuscrie; **2.** (fam.) legătură îndepărtată de rudenie: *cu toată cuscrenia ce ei arată că ar avea cu dînsul, nu poate călca datoria postului său.* NEGR. [*Cuscru* + *-enie*].

cuscríe, cuscrii f. înrudire prin alianţă între părinţii a doi soţi: *pune-ţi pofta-n cui despre cuscrie cu mine.* AL.; **a face cuscrie,** a se încuscri: *mulţi bogătaşi şi putearnici să cerca să facă cuscrie cu maică-sa.* DOS. [*Cuscru* + *-ie*].

cuscrişór, cuscrişori m. (reg.; bot.) mierea-ursului, plămînare (*Pulmonaria mollissima*). [*Cuscru* + *-işor*].

cúscru, cuscri m. tatăl (sau (la pl.) părinţii) unuia dintre soţi în raport cu părinţii celuilalt soţ: *şi m-au văzut cuscrii cum dormeam?* CR. [Lat. *consoc(e)rum*].

cuscútă, cuscute f. (bot.) plantă parazită care se răsuceşte pe tulpina altor plante de la care îşi ia hrana; torţel (*Cuscuta epithymum*). [Din fr. *cuscute,* lat. *cuscuta*].

cuspídă, cuspide f. **1.** formaţie anatomică terminată printr-un vîrf ascuţit; **2.** (bot.) ghimpe. [Din fr. *cuspide,* lat. *cuspis, -idis*].

cust n. (înv.) trai, viaţă: *şaptezăci de ai ni-i custul.* DOS. [De la *custa*].

custá, cust vb. (înv. şi reg.) **1.** (intr.) a trăi, a exista, a fi: *va custa cu crăie dulce, şi arapii aur i-or aduce.* DOS.; (tr.) *preste rod de rod să-i dai să custe lung trai.* DOS.; **2.** (intr.) a dura, a dăinui; **3.** (tr.) a face să trăiască; a lăsa cu viaţă: *bine zici, Dumnezeu să te custe.* B.-DEL. [Lat. *constare*].

custóde, custozi m. **1.** (înv.) intendent militar: *un custode de la palat.* AL.; **2.** persoană însărcinată cu paza şi păstrarea unui lucru: *îl lămuri... pe un ton de custode obişnuit a rosti cu băgare de seamă numele oamenilor iluştri.* VINEA; *custode de bibliotecă.* [Din fr. *custode,* lat. *custos, -odis*].

custodíe, custodii f. pază, păstrare a unui lucru: *vor trece uzina şi moara în custodia statului.* GHEŢIE. [Din lat. *custodia*].

custúră, custuri f. **1.** lamă, tăiş de cuţit; **2.** lamă tăioasă (la rindea, la coasă etc.): *se rădea şi el c-o custură de coasă.* SAD.; **3.** cuţit (rudimentar, fără plăsele). [*Cuţit* + *-ură*].

cusúr, cususruri n. **1.** defect, imperfecţiune, lipsă: *nu-i om fără cusur.* PANN; *dumnealui n-are nici un cusur.* CAR.; **2.** (înv.) rest de bani: *cusurul mi-l va da mîine.* PANN; **3.** (înv.) aluzie: *cu un cusur subţire îl făcea să priceapă.* ISP. [Din turc. *kusur*].

cusurgíu, cusurgii m. (fam.) bărbat înclinat să găsească cususruri, defecte în orice. [*Cusur* + *-giu*].

cusút[1] n. acţiunea de a coase: *un teanc de sumane croite, nalt pănă-n grindă, aştepta cusutul.* CR.; *ată de cusut;* **maşină de cusut,** maşină folosită pentru a coase haine, încălţăminte etc.: *fiica ei ... se extenuează lucrînd la maşina de cusut.* CĂL. [V. *coase*].

cusút[2]**, ~ţi, cusută, ~e** a. fixat cu fir de aţă cu ajutorul acului: *petecul cusut nu s-a mai desprins;* **cusut cu aţă albă,** cu falsitate evidentă: *îl scutea de sarcina de a născoci... minciuni căznite şi cusute cu aţă albă.* VINEA. [V. *coase*].

cusutúră f. v. **cusătură.**

cuşác, cuşacuri n. (reg.) piesă de lemn cu secţiune pătrată sau dreptunghiulară folosită în construcţii; riglă. [Din sb. *kušak*].

cúşcă, cuşti f. **1.** (înv.) cort: *sărbătoarea cuştilor ţinută de evrei;* **2.** colivie de păsări, adăpost în care se ţin unele animale: *dacă ai intrat în cuşcă, trebuie să cînţi cocoşeşte.* PANN; **3.** (reg.) leasă de nuiele în care se bate porumbul; **4.** (fam.; fig.) locuinţă proastă: *să scap de cuşca asta în care mă usuc.* AL.; **5.** mică încăpere sub nivelul scenei în care stă sufleurul la teatru: *a căzut de pe scaunul lui din cuşcă sub scenă.* CAR. [Din ucr. *kučka*].

cuşchebáp, cuşchebapuri n. (înv.) chebap: *abia îşi mîncase cuşchebapul de batal.* SAD. [Din turc. *kuşkebaby*].

cuşcúş n. pastă făinoasă conţinînd bobiţe de griş sau de mălai. [Din turc. *kuskus*].

cúşer, ~i, cuşeră, ~e a. **1.** pregătit după ritual; **2.** (fig.) foarte bun, aşa cum trebuie. [Din ebr. *kâscher*].

cúşmă, cuşme f. (reg.) căciulă: *să-mi pun cuşma pe-o ureche.* AL. [Din sl. *kučma*].

cuşmúţă, cuşmuţe f. (reg.) diminutiv al lui cuşmă; cuşmă mică; căciuliţă: *şoimanii duceau paserile zburătoare pe pumni, după ce le luau lumina cu cuşmuţă de piele.* SAD. [*Cuşmă* + *-uţă*].

cúşniţă, cuşniţe f. (reg.) **1.** vatră (de piatră) pe care lucrează fierarul; fierărie: *să arză cuşnita ziua şi noaptea.* ISP.; **2.** atelier al fierarului; fierărie. [Din bulg. *kužnica*].

cuştiínţă f. v. **conştiinţă.**

cută, cutez vb. **1.** (tr.) a încreţi, a face cute sau falduri; **2.** (refl.) a se zgîrci, a se rida. [De la *cută*].

cutanát, ~ţi, cutanată, ~e a. care ţine de piele, referitor la piele; care se aplică pe piele. [Din fr. *cutané*].

cutáre[1]**, cutări** f. acţiunea de a (se) cuta şi rezultatul ei. [V. *cuta*].

cutáre[2] pron. neh. (înlocuieşte numele unei persoane sau unui lucru cînd nu se vrea, nu se poate sau nu este necesar să fie numit) *sînt cutare, îi răspund eu.* GHICA; (adj.) *altă experienţă am pus eu în cutare noţiune şi alta fiecare dintre dv.* IBR. [Lat. *eccutalis*].

cutát, ~ţi, cutată, ~e a. cu cute, încreţit: *are fruntea cutată.* [V. *cuta*].

cútă, cute f. **1.** îndoitură; încreţitură: *o pată de culoare roşie-verzuie alunecă fulgerător dintr-o cută a pînzelor albe.* GHEŢIE; **2.** zbîrcitură (a obrazului): *cuta apărută între sprîncene se adînci.* GHEŢIE. [Din bulg. *kuta*].

cutárică pron. neh. diminutiv al lui cutare[2]. [*Cutare*[2] + *-ică*].

cutăríţă pron. neh. (pop.) cutărică. [*Cutare*[2] + *-iţă*].

cutcuríg, cutcurigi m. (reg.) spînz (*Helleborus*). [Et. nec.].

cúte, cute f. piatră pentru ascuţit uneltele tăioase: *ea scoase din fundul unei lăzi ... o cute, o perie şi o năframă.* EM. [Lat. *cos, cotis*].

cúter, cutere n. **1.** ambarcaţie mică cu un singur catarg, avînd forma alungită; **2.** maşină de tocat utilizată la fabricarea mezelurilor; **3.** unealtă pentru tăiat; cuţit foarte ascuţit; (scris şi: *cutter* [cătăr]). [Din engl. *cutter*].

cutezá, cutéz vb. (tr.) a avea curaj; a îndrăzni: *abia cu preacuratele mînile sale cuteza a-l apipăi.* ANTIM; *am cutezat să ridic o construcţie care să dăinuie veşnic.* VIERU; (absol.) *ai fi zis că vrea să spună sau să facă ceva şi nu cutează.* GHEŢIE. [Lat. *cottizare*].

cutezánt, ~ţi, cutezantă, ~e a. (rar) îndrăzneţ: *este omul destul de cutezant pentru a spune aceasta.* EM. [*Cuteza* + *-ant*].

cutezánţă, cutezanţe f. îndrăzneală, curaj: *m-a privit de sus, uimită de cutezanţa mea.* SAD. [*Cuteza* + *-anţă*].

cutezáre, cutezări f. faptul de a cuteza; cutezanţă; (p. ext.) faptă curajoasă: *ochii îi scînteiau de viaţă şi cutezare.* RUSSO. [V. *cuteza*].

cutezătór, ~i, cutezătoáre a. **1.** care cutează, îndrăzneţ: *om cutezător;* (subst.) *negreşit că ceasul morţii ar fi sunat pentru acel cutezător.* NEGR.; **2.** care exprimă, care denotă cutezanţă, curaj: *privirea lui Golo i se păru cutezătoare şi întrucîtva o jigni.* SAD.; (p.ext.) *i-oi închina eu capul c-un paloş cutezător.* POP. [*Cuteza* + *-ător*].

cuticulár, ~i, cuticulară, ~e a. care aparţine cuticulei, referitor la cuticulă. [Din fr. *cuticulaire*].

cutículă, cuticule f. **1.** strat rezistent la suprafaţa celulei epiteliale; **2.** parte chitinoasă a tegumentului la artropode; **3.** strat ceros la suprafaţa frunzelor, fructelor şi tulpinilor tinere. [Din fr. *cuticule,* lat. *cuticula*].

cutíe, cutii f. **1.** obiect cubic, paralelipipedic etc. din carton, metal, lemn sau alt material, în care se păstrează sau se transportă anumite lucruri: *parcă-l văd pe astronomul ... cum uşor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* EM.; *luă din cutia de scrisori gazeta locală.* BAC.; **ca din cutie,** elegant, aranjat; **a băga capul la cutie,** a se feri, a fi precaut; a se ascunde; **2. cutie de viteze,** carcasă în care se află mecanismul care schimbă vitezele la automobile; (p. ext.) mecanism care schimbă vitezele la autoturisme; **3.** sertar: *o ladă plină de cutii.* GHICA. [Din turc. *kutu,* gr. mod. *kutí*].

cutioáră, cutioare f. cutiuţă: *cutioară deschidea şi tabac deaca lua, Murgului la nas îi da.* POP. [*Cutie* + *-ioară*].

cutiúţă, cutiuţe f. diminutiv al lui cutie; cutie mică; cutioară: *deschise la hotel cutiuţa de piele îmbrăcată pe dinăuntru în catifea.* GHEŢIE. [*Cutie* + *-uţă*].

cútnie, cutnii f. (înv.) ţesătură din mătase şi bumbac: *un anteriu de cutnie ca guşa porumbului.* FIL. [Din turc. *kutnî*].

cútră, cutre f. persoană intrigantă, prefăcută; canalie: *cum să fie el ocărît de o cutră de muiere.* ISP. [Din gr. mod. *kutra*].

cutréier n. (rar) faptul de a cutreiera; cutreierare: *trebuie să fi auzit paşii mei în cutreierul lor ordonat prin cameră.* GHEŢIE; (fig.) *papura se mişcă-n freamăt de al undelor cutrier.* EM. [De la *cutreiera*].

cutreiérá, cutréier vb. **1.** (tr.) a străbate, a colinda în lung şi în lat: *Eminescu în adolescenţa sa a cutreierat Ardealul.* IBR.; *a cutreiera toată lumea;* (fig.; intr.) *era, va să zică, în seara de ajun de Florii şi cutreiera un viscol care a ucis înmugurirea.* ARG.; **2.** (tr.) a umbla prin ...: *în zile frumoase de sărbători, cîntînd şi chiuind, cutreieram dumbrăvile şi luncile umbroase.* CR.; *a cutreiera grădina;* (fig.) *încetul cu încetul, neliniştea ce-mi cutreiera spiritul se mai domoli.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a se perinda; a se succeda; a trece, a colinda: *au fost felurite acele popoare ce s-au cutreierat pe aci.* OD.; (p. ext.) *voim acum să ne cercăm a descurca iţele istorice prin care s-a cutreierat această legendă.* OD. [Lat. *contribulare*].

cutreieráre, cutreierări f. acţiunea de a (se) cutreiera şi rezultatul ei. [V. *cutreiera*].

cutreierát n. faptul de a cutreiera: *cutreieratul călugărului prilejuieşte o vie agitaţie.* BL. [V. *cutreiera*].

cutrémur, cutremure n. **1.** mişcare (puternică) a scoarţei pămîntului: *aprigul cutremur de munţi răsturnător.* AL.; (fig.) *cutremurul religios pornit de aci s-a repercutat pe întreg globul.* BL.; **2.** (fig.) fior, înfiorare: *s-a scuturat în întreaga-i făptură de un cutremur şi a închis ochii ca şi cum ar fi poftit să moară.* SAD. [De la *cutremura*].

cutremurá, cutrémur vb. **1.** (refl.) a se zgudui din cauza unui cutremur; a se clătina: *se cutremură pămîntul, văile răsună, mările clocotesc.* CR.; **2.** (refl.) a se zgudui, a se scutura, a tremura: *o pală*

de vînt izbi geamul, care vibră scurt, cutremurîndu-se. GHEŢIE; (tr.) *un răcnet mare cutremură pădurea şi zguduie şi munţii.* OD.; [Iacul] *cutremură o barcă.* EM.; **3.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) înfiora, a tresări sau a face să tresară: *acel glas înghеţat cutremură din nou pe mezinul Jderilor.* SAD. [Lat. **contremulare*].

cutremuráre, cutremurări f. acţiunea de a (se) cutremura şi rezultatul ei. [V. *cutremura*].

cutremurát, ~ţi, cutremurată, ~e a. **1.** care a fost zguduit, zdruncinat, clătinat din temelii; (fig.) *aceluiaşi sentiment... i se datoresc şi accentele sale himnice, expresia veneraţiei sau a fervoarei cutremurate.* VIANU; **2.** (fig.) care este înfiorat, înspăimîntat, îngrozit: *privea cutremurată grozăvia.* [V. *cutremura*].

cutremurătór, ~i, cutremurătoáre a. care zguduie, înfioară; îngrozitor. [*Cutremura* + *-ător*].

cutropí vb. v. **cotropi.**

cutrupí vb. v. **cotropi.**

cútumă, cutume f. normă de drept consfinţită de tradiţie; obiceiul pămîntului. [Din fr. *coutume*].

cutumiár, ~i, cutumiară, ~e a. care ţine de cutumă, referitor la cutumă. [Din fr. *coutumier*].

cúţă[1], cuţe f. (fam.) căţea: *să fiu buhna, să fiu cuţa.* AL. [De la *cuţu*].

cúţă[2], cuţe f. (pop.) bunică. [Prescurtare din *bunicuţă*].

cuţít, cuţite n. **1.** instrument de tăiat format dintr-o lamă metalică cu mîner: *nu ştiu să tai carnea cu cuţitul.* GHEŢIE; **a ajunge (cuiva) cuţitul la os,** a ajunge la capătul puterii sau al răbdării; **a fi (certat) la cuţite** sau **a se avea la cuţite (cu cineva),** a fi în relaţii de adversitate, de dușmănie cu cineva; **a pune cuţitul în** (sau **la**) **gît cuiva,** a sili pe cineva să facă (ceea ce nu vrea); **pe muchie de cuţit,** v. **muchie; a ajunge la cuţite,** v. **ajunge; 2.** lovitură dată cu acest instrument; **3.** (pop.) junghi: *am simţit un cuţit prin coaste;* **a-i da (cuiva) un cuţit prin inimă,** a simţi o durere intensă: *atîta îi trebui unchiaşului să auză ca să-i dea un cuţit ascuţit prin inimă.* ISP.; **4.** fierul plugului care taie drept în jos; **5.** (p.gener.) parte tăietoare a unei scule, a unei maşini-unelte, a unei piese: *cuţitul strungului.* [Lat. **cotitus*].

cuţitá, cuţitez vb. (pop.; intr.) a lovi cu cuţitul; (p. ext.) a face să doară: *bubă brîncă, nu te-ntinde ... nu umfla, nu cuţita.* POP. [*Cuţit* + *-a*].

cuţitár, cuţitari m. **1.** persoană care face sau vinde cuţite şi alte instrumente de tăiat; **2.** (fam.) scandalagiu gata să scoată cuţitul pentru a lovi. [*Cuţit* + *-ar*].

cuţiţáş, cuţiţaşe n. diminutiv al lui cuţit; cuţit mic; briceag: *na cuţitaşul meu, taie încetişor cusutura de la mîneca lui Mogorogea.* CR. [*Cuţit* + *-aş*].

cuţitărie[1] f. meseria de a face cuţite sau de a ascuţi cuţite şi alte instrumente de tăiat. [*Cuţitar* + *-ie*].

cuţitărie[2], cuţitării f. **1.** atelier sau prăvălie unde se vînd sau se ascut instrumente de tăiat; **2.** mulţime de cuţite: *au a figura în această expoziţie cuţităria, argintăria.* OD. [*Cuţit* + *-ărie*].

cuţitoáie, cuţitoaie f. **1.** unealtă formată dintr-o lamă de oţel ascuţită, cu două mînere, folosită de dulgheri, dogari etc.: *lemnarii ciopleau cu teslele şi cuţitoaiele.* SAD.; **2.** (reg.; zool.) zvîrlugă (*Cobitis taenia*). [*Cuţit* + *-oaie*].

cuţitoí, cuţitoiesc vb. (tr.) a netezi cu cuţitoaia. [De la *cuţitoaie*].

cuţovláh, ~i, cuţovlahă, ~e m., f. aromân (sau aromâncă) din Macedonia; (m., la pl.) populaţie aromână din Macedonia (după numele dat de grecii localnici): *cunoaşterea miraculoasă a limbii noastre e un semn că era sau român (valah curat sau cuţovlah) sau că venise aici din fragedă copilărie.* CĂL. [Din gr. mod. *kutsóvlahos*].

cúţu interj. strigăt cu care se cheamă cîinii. // m. (fam.) cîine, căţel: *să-mi zici cuţu.* AL. [Cf. bulg., sb. *kuče,* magh. *kuszi*].

cúvă, cuve f. vas special cu diferite întrebuinţări tehnice. [Din fr. *cuve*].

cuveláj, cuvelaje n. armare interioară a puţurilor exploatărilor miniere. [Din fr. *cuvelage*].

cuvení, pers. 3 **cuvíne** vb. (refl.) **1.** a reveni cuiva ceva; a avea drept la ceva: *eu cred că mie mi se cuvine această cinste.* CR.; **2.** a se cădea, a fi normal; a fi cu cale, a fi bine: *nu se cuvine să cadă cei vrednici şi să rămîie pe lume numai răii.* SAD.; **cum se cuvine,** aşa cum trebuie, după cum se cere; cum este firesc: *caută de casă cum se cuvine unei bune gospodine.* NEGR. [Lat. *convenire*].

cuveníre, cuveníri f. (înv.) cuviinţă. [V. *cuveni*].

cuvenít, ~ţi, cuvenită, ~e a. care se cuvine; meritat; corespunzător, potrivit: *sătenii duc pe leneş la locul cuvenit şi-i fac felul.* CR.; *mă apropii cu respectul cuvenit şi salut.* CAR. [V. *cuveni*].

cuvertúră, cuverturi f. învelitoare (pentru masă, pat etc.). [Din fr. *couverture*].

cuvétă, cuvete f. (geol.) sinclinal avînd lăţimea bazei aproape egală cu lungimea, cu un contur aproape circular; **cuveta lacului,** teren ocupat de un lac de acumulare pînă la nivelul crestei barajului. [Din fr. *cuvette*].

cuviincíos, ~şi, cuviincioásă, ~e a. **1.** care respectă regulile bunei-cuviinţe; decent, politicos: *era şi moş Ion Roată, om cinstit şi cuviincios.* CR.; **2.** care arată politeţe, decenţă, atenţie: *găsea totdeauna vorbele cele mai potrivite, deşi prea cuviincioase.* SAD.; **3.** (înv.) potrivit, convenabil; corespunzător: *n-am nimerit totdeauna florile cele mai cuviincioase.* GAL. [*Cuviinţă* + *-ios*].

cuviinţă, cuviinţe f. **1.** ceea ce se cuvine a face; atitudine sau purtare cuviincioasă; decenţă, politeţe: *norodul totdeauna va rămînea întru hotarele cuviinţii.* B.-DEL.; **după cuviinţă,** aşa cum trebuie, după cum se cuvine: *aşteaptă ceas potrivit ca să plătească duşmanului după cuviinţă.* SAD.; **a găsi** (sau **a crede, a socoti**) **de cuviinţă,** a crede că e bine, potrivit: *mişelul de poştaş găsise de cuviinţă să mă iscălească cu mîna lui.* M.CAR.; **2.** (rar) ceea ce este convenabil; convenienţă: *artele folositoare şi cuviinţele vieţii civilizate.* BĂLC.; **3.** (înv.) slavă, măreţie, fast: *aurul dă raze, frîmbii cuviinţă, piatră, mărgăritul lucesc cu credinţă.* DOS. [Lat. *convenientia*].

cuvinţél, cuvinţele n. diminutiv al lui cuvînt; vorbă: *văzură că el nu răspunde nici un cuvinţel.* ISP. [*Cuvînt* + *-el*].

cuviós, ~şi, cuvioásă, ~e a. **1.** (înv.) cuviincios, respectuos: *stăpîna casei ... îndată i s-a arătat, cu înfăţişare cuvioasă, poftindu-l înlăuntru.* SAD.; (adv.) *mama intră-n mare ... sfintei mari întinderi cuvios se-nchină.* VIERU; **2.** cu frica lui Dumnezeu; cucernic, evlavios: *să ceară iertare de la cuviosul bătrîn.* CAR.; (p.ext.) *s-ar fi găsit vreo casă cuvioasă, ca să nască fecioara într-însa.* ANTIM; (fig.) *biserica-n ruină stă cuvioasă, tristă, pustie şi bătrînă.* EM.; **3.** (şi subst.) titlu care se dă călugărilor: *cuviosul părinte s-încinsă ca focul cînd cineva-l zîdăreşte.* B.-DEL.; *amîndoi cuvioşii plecară pleoapele cu mare smerenie.* SAD. [*Cuveni* + *-os*].

cuvioşíe, cuvioşii f. **1.** bună-cuviinţă, cucernicie, evlavie: *faptele bune şi cuvioşia acestui bărbat potoliră cîrtirile poporului.* NEGR.; **2.** titlu dat călugărilor şi altor slujitori bisericeşti: *poftiţi de gustaţi şi cuvioşiile voastre.* SAD.; *cum văd eu, cuvioşia ta,... trăieşti tot timpul numai între ei.* VOIC. [*Cuvios* + *-ie*].

cuvînt, cuvinte n. **1.** unitate lexicală de bază, care reprezintă asocierea unui sens (sau a unui grup de sensuri) cu un complex sonor aparţinînd unei limbi; vorbă: *cuvîntul german nu-şi găseşte o transpunere tocmai adecvată în limba noastră.* BL.; **cuvînt-titlu,** unitate lexicală definită în dicţionar; **joc de cuvinte,** glumă bazată pe asemănarea (de formă) dintre unităţile lexicale; **într-un cuvînt** (sau **cu un cuvînt**), pe scurt, în concluzie: *eroul este, într-un cuvînt, un inamic al fariseismului.* CĂL.; **cu alte cuvinte,** exprimînd astfel; aşadar: *sînt foarte subiectivi sau foarte individualişti, cu alte cuvinte, foarte romantici.* IBR.; **a nu găsi** (sau **a nu avea**) **cuvinte,** a nu putea să exprime ceea ce gîndeşte: *nu am cuvinte să-ţi mulţumesc;* **în puţine cuvinte,** pe scurt, în rezumat; **cuvînt cu cuvînt,** fără modificări; întocmai, exact: *îţi redă pe dinafară, cuvînt cu cuvînt, expunerile profesorilor.* GHEŢIE; (reg.) **dintr-un cuvînt,** imediat, fără a sta pe gînduri: *eu răspund dintr-un cuvînt, făr' să pun ochii-n pămînt.* POP.; **2.** formă, expresie lingvistică de bază: *un cuvînt cu mai multe înţelesuri;* **a nu spune** (sau **zice, scoate**) **(un) cuvînt legănat,** a nu zice nimic; a tăcea: *cei arestaţi n-au scos un cuvînt legănat.* GHEŢIE; **3.** discurs, cuvîntare: *se zice că i-ar fi dat pe seama unuia dintre boieri să le ţie cuvînt, ca să-i facă a înţelege scopul chemării lor la Iaşi.* CR.; **a cere** (sau **a da, a avea**) **cuvîntul,** a cere (sau a da, a avea) dreptul de a vorbi (într-o adunare): *se dădu apoi cuvîntul participanţilor.* GHEŢIE; **a lua cuvîntul,** a vorbi (într-o adunare); (înv.) **a face cuvînt,** a ţine o cuvîntare: *suindu-mă în picioare pe-un scaun, le-am făcut acest cuvînt.* NEGR.; **a tăia** (sau **a curma**) **cuvîntul cuiva,** a întrerupe pe cineva din vorbă: *împăratul îi tăie cuvîntul.* ISP.; **a lua** (**cuiva**) **cuvîntul din gură,** a lua cuiva vorba din gură (v. **vorbă**): *mi-ai luat cuvîntul din gură.* AL.; (reg.) **nici** (**nu**) **mai rămîne cuvînt,** desigur, se înţelege; nu mai încape vorbă; **4.** gînd, idee exprimată prin vorbe: *ca-n basme-i a cuvîntului putere: el lumi aievea-ţi face din păreri.* VLAH.; **cuvînt introductiv** (sau **înainte**), prefaţă, introducere; **purtător de cuvînt,** v. **purtător; în** (**toată**) **puterea cuvîntului,** v. **putere; a pune un cuvînt** (**bun**), a interveni în favoarea cuiva; **a arunca un cuvînt,** v. **arunca; 5.** promisiune, făgăduială, angajament: *aminte să-ţi aduci ... de-ale noastre dragi cuvinte.* POP.; **om de cuvînt,** persoană care îşi respectă promisiunile; **cuvînt de onoare** (sau **de cinste**), asigurare că cele spuse sînt adevărate sau vor fi împlinite; **a**(**-şi**) **da cuvîntul** (**de onoare**), a promite, a făgădui (solemn): *ţi-am dat o dată cuvîntul ..., în mine poţi avea încredere.* CAR.; (**a crede**) **pe cuvînt,** (a crede) fără a controla; **a-şi ţine cuvîntul** sau **a se ţine de cuvînt,** a îndeplini o promisiune făcută: *la întoarcere, poetul se ţinu de cuvînt şi se căsători.* CĂL.; **6.** motiv, cauză: *dacă tu ştiai problema astei vieţi cu care lupt, ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt.* EM.; *n-ai cuvînt să te plîngi;* **sub** (sau **pe**) **cuvînt că ...** sau **pentru cuvîntul că ...,** pentru motivul că ..., sub pretext că ...; **sub nici un cuvînt,** în nici un caz: *cîntăreţii şi orchestranţii n-ar fi suportat sub nici un cuvînt să fie aşa de aspru cenzuraţi.* CĂL.; **cu** (sau **pe**) **drept cuvînt,** în mod întemeiat: *cu drept cuvînt cetitorul va fi clătit din cap.* EM.; **7.** dreptate, drept de a revendica sau de a susţine ceva: *Goethe zicea că partea cea mai bună a unei literaturi e cea intraductibilă şi avea cuvînt.* EM.; **8.** (rar) facultate de a vorbi; voce, grai; **9.** subiect de discuţie, de povestire: *să nu-mi uit cuvîntul.* CR.; **10.** îndrumare, sfat; dispoziţie, ordin: *din cuvîntul lui nu se abătea.* ISP.; **a înţelege** (sau **a şti**) **de cuvînt,** a fi ascultător; **cuvînt de ordine,** dispoziţie dată de un superior; **11.** părere, opinie: *dreptul la cuvînt; a-şi spune cuvîntul;* **schimb de cuvinte,** a) discuţie; b) (spec.) ceartă; **a-şi spune cuvîntul,** a) a-şi exprima opinia; b) (p. ext.) a-şi manifesta consecinţele: *luna de cazarmă, cu alergăturile, corvezile şi truda sa, îşi spunea abia acum cuvîntul.* GHEŢIE; **12.** (înv.) vorbă rea, de ocară: *grăit-am în mine să mă iau aminte să-m socotesc limba să zîc cuvinte.* DOS.; **13.** (înv.) întîmplare, eveniment, situaţie: *ca să pricepem taina acestui cuvînt să cuvine să socotim.* ANTIM; **14.** raţiune, judecată: *a procedat fără cuvînt;* **15.** prima ipostază

C

a Sfintei Treimi (Dumnezeu-Tatăl) ca raţiune, idee absolută: *la început era Cuvîntul.* [Lat. ***conventus*** „adunare, întrunire"].

cuvîntá, cuvîntez vb. **1.** (tr.) a zice, a declara: *Simeon Bîrnovă ... cuvînta cu îndrăzneală: eu, măria-ta, nu cer nimica.* SAD.; (intr.) *pînă şi Tell, împotriva căruia cuvîntase, ... admise propunerea lui.* CĂL.; **2.** (tr.) a ţine un discurs; **3.** (înv.; tr.) a ura, a dori: *alţii îi lăuda şi alţii îi cuvînta măriri.* ANTIM; **4.** (intr.) a avea facultatea de a vorbi. [Lat. ***conventare***].

cuvîntáre, cuvîntări f. **1.** faptul de a cuvînta; **2.** discurs, conferinţă: *cuvîntarea rectorului e un indiciu sigur că se pregăteşte o epurare a cadrelor didactice.* GHEŢIE. [V. ***cuvînta***].

cuvîntăréţ, ~i, cuvîntăreáţă, ~eţe a. (înv.) **1.** înzestrat cu facultatea vorbirii; cuvîntător; **2.** bun vorbitor, bun orator. // m. **1.** orator: *avea mare faimă de cuvîntăreţ şi-i ieşise la Movilău poreclă.* SAD.; **2.** predicator: *fusese cuvîntăreţ în biserică la Scheia.* SAD. [***Cuvînta*** + ***-ăreţ***].

cuvîntătór, ~i, cuvîntătoáre a. **1.** care vorbeşte, care are însuşirea de a vorbi: *de-s oameni cuvîntători, oare putea-vor fi cu drept osîndite lunarele sufiete.* B.-DEL.; **2.** (înv.) înzestrat cu raţiune: *trebuie s-o socotim o fiinţă cuvîntătoare care are şi ea drept să se bucure de viaţă.* SAD.; *omul este cuvîntător iar dobitoacele sînt necuvîntătoare.* // m., f. persoană care vorbeşte (în public); vorbitor, orator: *în sfîrşit, cuvîntătorul face o constatare mai degrabă stînjenitoare.* CĂL. [***Cuvînta*** + ***-ător***].

cuzinét, cuzinéţi m. piesă din metal moale în care intră axul unei maşini. [Din fr. ***coussinet***].

cuzísm n. curent ideologic şi politic interbelic fondat de A. C. Cuza. [***Cuza*** n. pr. + ***-ism***].

cuzíst, ~şti, cuzístă, ~e a. care ţine de cuzism, referitor la cuzism: *guvernare cuzistă.* // m. adept al cuzismului. [***Cuza*** n. pr. + ***-ist***].

cvadragenár, ~i, cvadragenară, ~e a. şi m., f. (persoană) care are (peste) patruzeci de ani: *apoi s-a despărţit şi quadragenarul ar putea să se simtă, faţă de o femeie, mai în largul lui.* CĂL.; (scris şi: *quadragenar*). [Din fr. ***quadragénaire,*** lat. ***quadragenarius***].

cvadránt, cvadrante n. instrument alcătuit dintr-un sfert de cerc şi o lunetă, folosit în trecut pentru determinarea înălţimii aştrilor. [Din fr. ***quadrant,*** lat. ***quadrans, -ntis***].

cvadrát[1], cvadrate n. (latinism) pătrat; (scris şi: *quadrat*) (şi: (înv.) **cuadrat**). [Din lat. ***quadratus***].

cvadrát[2], cvadraţi m. albitură tipografică care umple golurile dintre rînduri. [Din germ. ***Quadrat,*** fr. ***quadrat***].

cvadratúră f. construire a unui pătrat cu suprafaţa egală cu a unei figuri (curbilinii) date; **cvadratura cercului,** problemă insolubilă: *cvadratura cercului fusese problema falsă a geometriei greceşti.* BL.; (scris şi *quadratură*); (şi: (înv.) **cuadratură**). [Din lat. ***quadratura,*** fr. ***quadrature***].

cvadricolór, ~i, cvadricoloră, ~e a. care are patru culori. [Din fr. ***quadricolore***].

cvadrienál, ~i, cvadrienală, ~e a. **1.** care durează patru ani; **2.** care revine o dată la patru ani: *premiu cvadrienal;* (scris şi: *quadrienal*). [Din fr. ***quadriennal,*** lat. ***quadrienalis***].

cvadrígă, cvadrige f. car pe două roţi, tras de patru cai înhămaţi unul lîngă altul, folosit de romani la întrecerile sportive: *ducele a pus să fie pictat în salonul de recepţie cu un conducător de cvadrigă.* CĂL.; (scris şi: *quadrigă*). [Lat. ***quadriga***].

cvadrilatér n. v. **cadrilater.**

cvadrilaterál, ~i, cvadrilaterală, ~e a. care are patru laturi. [Din fr. ***quadrilatéral***].

cvadrimotór, cvadrimotoare n. avion cu patru motoare. [Din fr. ***quadrimoteur***].

cvadripartít, ~ţi, cvadripartită, ~e a. **1.** din patru părţi; **2.** la care participă reprezentanţi din patru ţări: *conferinţa cvadripartită nu a adus rezolvările scontate.* [Din fr. ***quadripartite***].

cvadripetál, ~i, cvadripetală, ~e a. care are patru petale: *floare cvadripetală; plantă cvadripetală.* [Din fr. ***quadripétale***].

cvadrirémă, cvadrireme f. navă antică cu patru rînduri de vîsle sau cu patru vîslaşi la o vîslă. [Din lat. ***quadriremis,*** fr. ***quadrirème***].

cvadrívium n. (în evul mediu) grupul celor patru arte matematice (aritmetica, geometria, astronomia şi muzica). [Din lat. ***quadrivium***].

cvadrumán, ~i, cvadrumană, ~e a. care se serveşte de cele patru picioare ca de mîini: *maimuţă cvadrimană.* // f. pl. maimuţe; (scris şi: *quadruman*) (şi: (înv.) **cuadruman**). [Din fr. ***quadrumane***].

cvadrupéd, cvadrupede a. care are patru picioare. // n. pl. ordin de mamifere cu patru picioare: *alunecă picioarele celor muritori, coboare-se aceştia din neamul biman, coboare-se cel mai fericit al cuadrupedelor.* EM.; (şi: (înv.) **cuadruped, quadruped**). [Din fr. ***quadruped,*** lat. ***quadrupes, -edis***].

cvadruplá, cvadruplez vb. (tr.) a mări de patru ori, a înmulţi cu patru; a împătri. [Din fr. ***quadrupler,*** lat. ***quadruplare***].

cvadrupléx n. sistem de transmisie telegrafică care asigură transmiterea simultană a patru mesaje. [Din lat., fr. ***quadruplex***].

cvadrúplu, ~i, cvadruplă, ~e a. **1.** de patru ori mai mare; împătrit: *12 este cvadruplul lui 3;* **2.** care este bazat pe patru elemente, patru perspective etc.: *pasiunea e analizată sub aspect cvadruplu.* CĂL.; (şi: (înv.) **cuadruplu**). [Din lat. ***quadruplex,*** fr. ***quadruple***].

cvántă f. v. **cuantă.**

cvantíst m. v. **cuantist.**

cvartál, cvartale n. cartier, sector al unui oraş: *comisar de cfartal.* AL.; (şi: (înv.) **cfartal**). [Din germ. ***Quartal***].

cvártă, cvarte f. **1.** (muz.) interval dintre patru note consecutive; **2.** grup de patru conducte electrice izolate între ele, folosit în telecomunicaţii; **3.** cea de-a patra poziţie de apărare la scrimă; (scris şi: (înv.) *quartă*). [Din fr. ***quarte,*** it. ***quarto***].

cvartét, cvartete n. (înv.) formaţie muzicală alcătuită din patru interpreţi: *dintr-un palat din faţa hotelului se auzi un cvartet.* CĂL.; (şi: **quartet**). [Din it. ***quartetto,*** fr. ***quartette***].

cvartír, cvartiruri n. **1.** loc unde este cantonată temporar o armată: *neamţul are iară cvartir să vă ceară.* AL.; **2.** locuinţă temporară, gazdă. [Din germ. ***Quartier,*** rus. ***kvartira***].

cvarţ n. v. **cuarţ.**

cvas, cvasuri n. băutură răcoritoare acrişoară, obţinută, prin fermentare, din fructe sau din apă, pîine şi malţ: *într-o oală mare, cu borş acru ori cu cvas, fierb mai mulţi crapi.* SAD; (şi: (înv.) **cfas**). [Din rus. ***kvas***].

cvási a. invar. şi adv. (livr.; folosit şi ca element de compunere cu adjective şi substantive) aproximativ, cam; aproape; pe jumătate: *conducea micul bal cvasi seral cu vigilenţa unui căpitan de vas în furtună.* VINEA; (scris şi: (înv.) *quasi*). [Din lat., fr. ***quasi***].

cvasiprezént, ~ţi, cvaziprezentă, ~e a. care este prezent aproape peste tot: *opulenţa este quasiprezentă.* CF.; (scris şi: *quasiprezent*). [***Cvasi*** + ***prezent***].

cvasitotál, ~i, cvasitotală, ~e a. (aproape) total, deplin: *două decenii creierul său zăcuse într-o inactivitate cvasitotală.* GHEŢIE. [***Cvasi*** + ***total***].

cvasiunaním, ~i, cvasiunanimă, ~e a. care este aproape unanim. [***Cvasi*** + ***unanim***].

cvasiunanimitáte f. ceea ce constituie marea majoritate. [***Cvasi*** + ***unanimitate***].

cver n. ansamblu de linii orizontale dintr-o tabelă sau dintr-un formular. [Din germ. ***Quer***(***stellung***)].

cvietísm n. v. **chietism.**

cvietíst a. şi m., f. v. **chietist.**

cvietúdine f. v. **chietudine.**

cvintál n. v. **chintal.**

cvíntă f. v. **chintă.**

cvintesénţă f. v. **chintesenţă.**

cvintét, cvintete n. **1.** formaţie muzicală alcătuită din cinci voci sau din cinci instrumentişti; **2.** strofă alcătuită din cinci versuri; (şi: **quintet**). [Din it. ***quintetto,*** fr. ***quintette***].

cvintúplu, ~i, cvintuplă, ~e a. încincit. [Din fr. ***quintuple***].

cvórum n. număr minim de membri, pentru ca o adunare să fie legal constituită şi să poată lua hotărîri. [Din lat. ***quorum***].

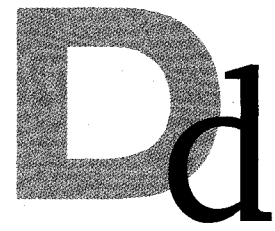

D, d m. invar. **1.** a şasea literă (denumită *de*) a alfabetului limbii române; **2.** sunetul (consoană oclusivă dentală surdă) notat cu această literă; **3. D,** cifră romană cu valoarea cinci sute; **4. D,** (muz.) notaţie literală pentru sunetul „re".

da[1] adv. **1.** (cuvînt cu care se răspunde afirmativ la o întrebare sau cu care se exprimă o afirmaţie, un consimţămînt): *ai înţeles ce ţi-am spus? – da, mămucă.* CR.; **a nu zice** (sau **a nu spune**) **nici da, nici ba,** v. **ba; ba da,** v. **ba; 2.** (întăreşte o afirmaţie, o idee etc.) într-adevăr, aşa este: *da, ea a fost, blondă, nu prea înaltă, cu trupul împlinit şi tînăr.* GHEŢIE; **aşa da,** sînt de acord, aşa este bine. // m. afirmaţie; răspuns afirmativ: *deosebirea dintre obiectiv şi subiectiv este ca între da şi nu.* IBR. [Din bulg., sb. ***da***].

da[2] conj. v. **dar**[2].

da[3], **dau** vb. (tr.) **1.** a întinde cuiva ceva; a oferi; a înmîna: *le-a dat trei feluri de mîncări.* CAR.; (p. ext.) *am adus gîştele şi bobocii să le dau codină.* SAD.; **a da în primire,** v. **primire; a da cuvîntul cuiva,** a permite sau a invita să vorbească, să-şi spună opinia; (refl. pas.) *se dădu apoi cuvîntul participanţilor.* GHEŢIE; **a da (o) gură** (sau **guriţă**) **cuiva,** a săruta pe cineva; **a da cuiva mură-n gură,** v. **gură; a da importanţă,** a acorda atenţie, a lua în seamă: *nimeni din salon nu dădu importanţă crîmpeiului de conversaţie.* GHEŢIE; **a(-şi) da mîna cu cineva,** v. **mînă; a(-şi) da bună ziua** (sau **bună seara, bineţe etc.**), a (se) saluta; **a da ochii cu cineva** sau (intr.) **a da cu ochii de cineva,** v. **ochi; a(-şi) da întîlnire,** a stabili să se întîlnească: *se îndrăgostesc, îşi dau întîlnire, dar nu se mai întîlnesc.* CĂL.; **2.** a pune cuiva ceva la dispoziţie, la îndemînă; a procura, a oferi: *te rog să-mi dai bani de cheltuială.* CR.; (refl. pas.) *dorinţa... era de a se da drepturi politice pentru orice compatrioţi creştini.* CĂL.; **a da crezare,** a crede: *nu dădeam crezare nici unuia.* GHEŢIE; **a da cuiva pace,** v. **pace; a da o mînă de ajutor** (cuiva), a ajuta: *dădeam o mînă de ajutor la inventarierea şi descrierea bogatei colecţii.* GHEŢIE; **a da socoteală cuiva,** v. **socoteală; a da satisfacţie,** v. **satisfacţie; a da nas,** v. **nas; a da frîu liber,** v. **liber; a da ţîţă,** v. **ţîţă; a da paiele cuiva,** v. **paia; a da prilej,** a permite, a favoriza, a prilejui: *poftì să afle ce pricină a dat prilej unei asemenea măsuri extraordinare.* SAD.; **a-şi da consimţămîntul,** a consimţi: *Clara declară că-şi dă consimţămîntul la divorţ.* CĂL.; **a da mînă liberă,** v. **mînă; a da impresia,** a produce cuiva imaginea, a oferi perspectiva: *amestecul de idei culte şi de naivităţi dă impresia gustoasă a unei nerozii savant ticluite.* CĂL.; **a da tonul,** v. **ton**[2]; **3.** a plăti, a achita: *aşa şi tata: a dat gloabă pentru mine, şi pace bună!* CR.; *cît dai pe cal?;* **a da cuiva socoteală,** v. **socoteală; a da seamă** (ori **seama**), v. **seamă; a da ortul popii,** v. **ort; a da bir cu fugiţii,** v. **bir; a-şi da sfîrşitul,** v. **sfîrşit; a-şi da obştescul sfîrşit,** v. **obştesc; 4.** a atribui, a repartiza cuiva ceva; a conferi: *doctorul... îi găseşte o turburare hepatică şi-i dă o reţetă.* CĂL.; *a dat fiecărui jucător cîte cinci cărţi;* (p. ext.) *rimelul de pe gene îi dădea un permanent aer somnoros mirat.* GHEŢIE; **a da în** (sau **pe din**) **două ceva,** a înjumătăţi, a împărţi în două părţi (egale): *am dat cu el în două munca noastră de mulţi ani.* POP.; **a da cîştig de cauză cuiva,** a face să cîştige (într-un diferend); **5.** a repartiza spre executare, a însărcina să facă: *mi-au dat canon să mănînc lapte numai de la o vacă.* CR.; (p. ext.) *prietenii îi dădură comisioane.* CĂL.; **a da de lucru cuiva, a)** a însărcina cu o muncă: *după obicei, ea le dă de lucru cu măsură.* CR.; **b)** a cere un mare efort: *rezolvarea situaţiei îmi dă de lucru;* **6.** a încredinţa, a preda: *porneşte spre casă, urmat de cîţiva ostaşi, în paza cărora l-a dat împăratul.* CR.; *l-a dat pe mîna poliţiei; i-a dat scrisoarea;* **a da în judecată** (sau, rar, **judecăţii**), a chema în faţa justiţiei; a intenta un proces: *vameşul, devenit culpabil, este dat judecăţii.* EM.; **a da în burduful dracului,** v. **burduf; a da pe mîna cuiva,** v. **mînă; 7.** a preda cuiva ceva; a dărui: *îl întîmpină în pragul uşii cerşitoarea, căreia îi dăduse el un ban de pomană.* CR.; (fig.) *dă-mi-i mie ochii negri.* EM.; (absol.) *cine dă săracilor împrumută pe Dumnezeu.* CR.; **a-şi da cuvîntul (de onoare),** v. **cuvînt; 8.** a vinde, a oferi contra plată: *dă odăi cu chirie.* ST.; *cum dai pepenii?* **9.** a pune în serviciul cuiva: *dete fetelor pentru grădină un paznic neadormit.* ISP.; (p. ext.) *amîndouă romanele sînt scrise cu uşurinţă şi dau foarte interesante informaţii asupra învăţămîntului nostru primar.* CĂL.; **a da după cineva** sau **a da pe cineva de bărbat,** a mărita cu cineva: *a făcut sfat şi a găsit cu cale să deie fata după feciorul moşneagului.* CR.; *împăratul... dete de bărbat fie-sei pe argat.* ISP.; **10.** a schimba, a înlocui: *a da vrabia din mînă pe cioara din gard;* **a da cinstea pe ruşine,** v. **cinste; a da toate pe una,** a avea o singură soluţie, a fi constrîns să...: *cît era de împărat, le dăduse acum toate pe una, şi nici măcar aceea nu era bună.* CR.; **a nu da pe...** (sau **pentru...**), a preţui mai mult decît (pe)...; (refl.) **a nu se da pe...,** a se crede mai presus de...: *nu m-aş da pe zece de-alde ăştia.* ISP.; **11.** a jertfi, a sacrifica: *şi-a dat viaţa pentru ţară;* **12.** a arunca, a azvîrli: *să iei pielea cea de porc şi în foc s-o dai.* CR.; **a da afară,** v. **afară; a da la o parte** (sau **într-o parte, deoparte**), a îndepărta: *intră! îl îmbie ea şi dădu lanţul la o parte.* GHEŢIE; *dă plapuma deoparte şi desfă-ţi puţin pijamaua.* GHEŢIE; **a da pe gîrlă,** v. **gîrlă; a da uitării,** a scoate din memorie; a uita; a părăsi: *singura mea rugă-i uitării să mă dai.* EM.; **a da dracului** (sau **la dracul, naibii, corbilor, ciorii** etc.) sau **a da încolo** (ori **în plata Domnului**), a se dezinteresa (de cineva sau de ceva); a nu-şi bate capul (cu cineva sau cu ceva); a se descotorosi, a se lepăda: *am s-o dau dracului de pomană, soi rău ce este ea!* CR.; **a da (toată) vina pe...** (sau **asupra...**), v. **vină; 13.** a aşeza, a orienta: *îşi dăduse pe ochi pălărioara rotundă.* SAD.; **a(-şi) da ochii peste cap,** v. **ochi; a da peste cap ceva, a)** a face ceva de mîntuială; **b)** a încerca, a zădărnici: *i-a dat toate planurile peste cap;* **c)** a răscoli, a deranja: *a dat toate peste cap, dar n-a găsit ochelarii;* **a da peste cap pe cineva,** v. **cap; a da uşa** (sau **poarta**) **de perete,** a deschide larg: *dete poarta de părete şi trecu înainte.* ISP.; **a da cărţile pe faţă,** v. **carte; a da pe brazdă pe cineva,** v. **brazdă; a da de sminteală pe cineva,** v. **sminteală; a da curs la ceva,** a crea condiţii favorabile pentru desfăşurare, pentru continuare etc.: *poetul se limpezeşte dînd curs clocotitoarei sale oratorii sentimentale.* CĂL.; **14.** a bea, a turna pe gît: *dă paharul de duşcă.* CR.; **15.** a potrivi, a nimeri: *mă chitesc eu în mine, cum s-o dau, ca să nu mă prindă.* CR.; **a da tot în sec,** v. **sec; 16.** a produce, a face; a scoate din sine: *socul n-a dat niciodată trandafiri.* DELAVR.; *grîul dă pîinea;* (p. ext.) *munca lui de mai mulţi ani începe să dea roade;* **17.** a crea, a produce; a compune: *Eminescu a dat o operă de mare valoare;* (p. ext.) *un romancier de tipul clasic izbuteşte să dea iluzia limbajului eroilor săi.* CĂL.; **a da naştere** (sau **viaţă**), **a)** (şi, rar, **a da luminii**), a naşte: *doamna comitesă Genoveva dăduse luminii pruncul pe care-l*

purta în sîn. SAD.; *a dat naştere la patru copii;* **b)** a realiza: *a dat naştere teoriei cuantice;* **c)** (p. ext.) a genera: *cu aceste cugetări, ...scăpără şi dădu viaţă unui alt prieten al singurătăţii.* SAD.; **a da loc (la ...),** a crea posibilitatea (pentru ...): *îmbogăţirea sa subită dădu loc la comentarii.* CĂL.; **18.** a scoate, a emite; a face să se simtă: *ea dă glas şi bate cu băţul în poartă.* SAD.; *a dat un chiot;* **a da dintr-însul (o vorbă** sau **nişte vorbe),** a spune lucruri deosebite: *are un duh cît şăpte şi dă dintr-însa nişte vorbe!* AL.; **a da la lumină** (sau **la iveală**), **a)** a face vizibil, cunoscut; a descoperi: *şi-a dat la iveală intenţiile;* (refl. pas.) *se dă la iveală fauna şi flora fosilă din alte ere ale pămîntului.* BL.; **b)** (spec.) a publica, a edita, a tipări: *am arătat cartea me la mulţi profesori... şi ei m-au îndemnat ca să o dau la lumină.* KOG.; **a da în vileag** (sau (rar) **tîrgului**), a divulga: *cum de să ştie el ceva şi să n-o dea tîrgului?* ISP.; (intr.) **a da de veste** (sau **de ştire**), a vesti, a înştiinţa, a aduce la cunoştinţă: *să cerc a da de ştire Marghioliţii.* AL.; *împăratul a dat de ştire, prin crainicii săi, în toată lumea.* CR.; **a da sfară** (sau **sfoară**) **în ţară** (sau **tîrg**), v. **sfară; a-şi da (cu) părerea,** a-şi exprima opinia, punctul de vedere: *aşteptă pe franţuz să-şi deie părerea în limba lui străină.* SAD.; **a da semne de...,** a indica, a arăta că..., a lăsa să se vadă că...: *după atîta muncă a început să dea semne de oboseală;* **a-şi da sufletul pentru ceva,** v. **suflet; a (-şi) da duhul** (sau **inima, sufletul) din cineva,** a ajunge la capătul puterilor; a face eforturi foarte mari: *iese afară şi începe a striga, de da duhul dintr-însa.* CR.; *am muncit de-a dat inima din noi.* CR.; **19.** (reg.) a băga de seamă, a prinde de veste; a observa: *cînd a dat de copilă că nu-i, a început a-şi smulge părul din cap.* CR.; **a-şi da seama** (sau **seamă**), v. **seamă; a(-şi) da socoteala** (sau **socoteală**), v. **socoteală; a-şi da cu socoteala** (sau **socoteală**), v. **socoteală; 20.** a provoca, a cauza, a pricinui: *munca multă dă oboseală;* **a da flori,** a înfiora: *căsuţele acoperite cu trestie dădeau fiori.* BAC.; *frigul dă fiori;* **a da gata, a)** a termina, a sfîrşi; *au dat gata patru curcani fripţi.* SAD.; **b)** a impresiona, a emoţiona: *l-a dat gata cu cunoştinţele lui;* **a-i da inima brînci,** v. **brîncă; a-şi da coate,** v. **cot; a da ghes,** v. **ghes; a da jos,** a destitui (dintr-o funcţie): *dînd jos pe Lăpuşneanul, urcăm pe cine-n loc?* AL.; **a-şi da aere,** v. **aer**[1]; **a-şi da importanţă,** v. **importanţă; 21.** a permite, a îngădui; a face posibil: *baba se culcă... dînd a înţelege nurori-sa că are s-o privegheze.* CR.; **a-i da mîna să...,** a fi în stare să...; a-i conveni să...: *cu averea moştenită, îi dă mîna să facă excursiile dorite;* **22.** a sorti, a rîndui, a hărăzi: *dînd Dumnezeu un vînt bun, corăbiile mergeau ca săgeata.* ISP.; **dă Doamne bine,** este grozav, strașnic: *după aceasta se începe nunta, ş-apoi dă Doamne bine!* CR.; **23.** a destina unei îndeletniciri; a trimite: *m-am frămîntat cu gîndul... cum aş putea îndupleca pe mama să mă deie mai bine la mînăstire.* CR.; *a da la şcoală;* **24.** a îndeplini, a face, a executa ceva: *dînd războiu vitejeaşte despre amîndouă părţile, multă pagubă s-au făcut.* UR.; *Maiorescu îndeamnă pe Eminescu să-şi dea doctoratul.* CĂL.; **25.** a prezenta, a înfăţişa: *a da un concert;* (p. ext.) *moşul îşi asmute nevasta, ca să dea cu ea o reprezentaţie de inferioritate a femeii.* CĂL.; **26.** a începe să..., a fi pe punctul de a...; a încerca, a căuta: *dă să vorbească dar nu poate; dă să plece;* **27.** (împreună cu complementul, formează locuţiuni verbale) **a da ascultare,** a asculta; **a da o bleandă** (sau **blende**), a lovi; **a da citire,** a citi: *dădu citire unor strofe de curînd achiziţionate de la un oarecare viitor colaborator.* BAC.; **a da crezare,** a crede: *să nu dăm crezare argumentaţiunii încifrate a guvernului.* EM.; **a-şi da demisia,** a demisiona: *se zvoni că acesta îşi dăduse demisia din postul de inspector general.* CĂL.; **a da de-a dura,** a rostogoli: *a-i vîntura ţările şi mările, pămîntul l-ai da de-a dura.* CR.; **a da expresie,** a exprima: *ca o adevărată familie de actori, izgoniţii dau expresie stilizată durerii lor.* CĂL.; **a da foc,** a aprinde, a incendia: *scapără şi-i dă foc cu o bucăţică de iască aprinsă.* CR.; **a da gaură,** a găuri; **a da însărcinare,** v. **însărcinare; a da buzna,** v. **buzna; a da năvală,** a năvăli; **a-şi da o părere** (sau **cu părerea**), a opina; **a-şi da silinţa,** a se strădui; **a da morţii,** a omorî: *Tandaler pe mulţi morţii dedusă.* B.-DEL.; **a da iama,** v. **iamă; a da (un) telefon,** a telefona: *puteai să-i dai un telefon lui Stambuliu.* GHEŢIE; **a da urmare,** a respecta, a se conforma; a urma: *unei asemenea ispite cercetătorii au început să-i dea urmare abia după Aristotel.* BL.; **a da uitării,** v. **uitare.** // (intr.) **1.** a scoate din imobilitate, din repaus; a mişca: *privind la mine ai tot da cochet din cap.* EM.; **a da din coate,** v. **cot; a(-i) da din gură** (sau **cu gura**), a vorbi mult; **a da din mîini (şi din picioare),** v. **mînă; a da din umeri,** a-şi manifesta nedumerirea (înălţînd din umeri): *toţi pe cîţi îi întrebă dădeau din umere, neştiind ce să răspundă.* CR.; **cît ai da din cremene,** v. **cremene; a da de furcă,** v. **furcă; a da de gîndit,** v. **gîndi; a da de bănuit,** v. **bănui; a-şi da cu presupusul,** v. **presupus; 2.** a merge, a se deplasa: *pe la şcoală mai dam noi aşa, cîteodată, de formă.* CR.; *oştenii şi slujitorii dădură îndărăpt.* SAD.; **a da fuga** (sau **fuguţa**), a se repezi: *eu am dat fuga la brad şi m-am suit în brad.* SAD.; **a da de-a dreptul,** a veni drept la ţintă: *golătatea încunjură, iară foamea dă de-a dreptul.* CR.; **a da din colţ în colţ,** v. **colţ; 3.** a nu se opri, a o ţine într-una: *îi curgea sîngele şiroi şi el îi da că n-are nimic.* SAD.; **a-i da înainte,** a spune fără întrerupere: *procurorul îi dă înainte, citînd articole, paragrafe şi alineate.* GHEŢIE; **a(-i) da cu paharul,** a bea: *a dat cu paharul pîn' s-a îmbătat.* PANN; **4.** a ghici, a prezice: *a da în bobi;* **a da în cărţi** (sau **cu cărţile**), v. **carte; 5.** a unge, a vopsi: *a da pereţii cu var;* **6.** a lovi, a izbi; a bate: *el unde dă, prăvale ş-omoară.* B.-DEL.; *mi-ai dat cu frîul în cap, să mă prăpădeşti.* CR.; (tr.) *fata dete călcîie calului.* ISP.; (fig.) *nu pot eu s-o ajung să-i dau o scărmănătură bună.* CR.; **a-şi da cu cotul** (sau **coate**), a-şi atrage atenţia atingîndu-se cu cotul; **a(-i) da peste nas cuiva,** a pune la punct pe cineva (printr-o vorbă severă); **a da la cap (cuiva), a)** a lovi (în cap); **b)** (fig.) a ataca cu violenţă; **a da cu piciorul (cuiva** sau **la ceva),** a respinge; a pierde prilejul, a nu profita: *cum aş putea da cu piciorul unicei mele meditaţii?* GHEŢIE; **unde dai şi unde crapă,** v. **crăpa; 7.** a trage, a descărca, a slobozi: *îmi vine să poruncesc să deie cu tunurile în prostimea aceea.* NEGR.; (tr.) *se luă după un iepure, dete o săgeată, dete două şi nu-l nimeri.* ISP.; **a da un tun,** a reuşi un cîştig mare (printr-o speculaţie, printr-o delapidare etc.); **8.** a o lua, a o apuca, a se duce: *Stoicea dădu spre iaz, sprijinindu-se în ciomag.* GAL.; **a da încolo, a da încoace** sau **a da pe ici, a da pe colo, a da la deal, a da la vale,** a merge de colo pînă colo; (fig.) a se frămînta, a se osteni; a încerca în toate chipurile: *baba... dă la deal, dă la vale, dar n-are ce face.* CR.; **a o da pe...,** a o aduce astfel, a o întoarce, a o schimba: *cînd însă i se întîmplă să pomenească de ceva din trecutul neamului nostru, o da pe românește.* M.CAR.; **9.** a se abate, a trece (pe la...): *părintele mai în toată ziua da pe la şcoală.* CR.; *a dat pe la el;* (p. ext.) *de multe ce dăduse peste dînsul, se făcuse cam hursuz.* CR.; **(doar) nu dau turcii,** v. **turc; a da năvală,** v. **năvală; a-i da prin (sau în) gînd** (sau **cap, minte**), a-i veni cuiva o idee; **10.** a fi înclinat spre..., a se deda la...: *el din mica copilărie au fost dat către aceste.* DRĂGHICI; **11.** a ajunge la...; a găsi, a afla, a întîlni, a nimeri: *la moară dau de prieteni.* COŞB.; *după cîţiva metri, a dat de apă;* **a da de fund,** a ajunge pînă la fund; (p. ext.) a ajunge la margine, la capăt, la final: *cercaţi voi marea cu degetul, dar ia! să vedem, cum i-ţi da de fund.* CR.; **a(-i) da de capăt,** v. **capăt; a(-i) da de urmă,** a găsi pe cel căutat; **a da de dracu,** a o păţi; **a da cu ochii de cineva,** v. **ochi; a da cu crucea peste (sau de) cineva,** v. **cruce; a da de dracul,** v. **drac; 12.** a veni, a apărea; a surprinde: *am fost demult la culesul viilor, cînd încă nu dăduse molima filoxerei.* SAD.; *a dat nenorocirea peste el;* **a da strechea (în cineva), a)** a fugi foarte repede; **b)** a se comporta frenetic, anormal; **13.** a ajunge într-un loc, într-un punct; a nimeri undeva: *dacă prin codri pătrunzi, dai de-o vale frumoasă şi verde.* EM.; **a da ochi cu cineva** sau **a da cu ochii de cineva,** v. **ochi; a da cu ochii peste ceva,** a observa, a zări: *cînd am dat cu ochii peste deşteptătorul de pe noptieră, arătătoarele arătau şapte fără cinci.* GHEŢIE; **14.** a ajunge, a se întinde pînă la...; a duce, a conduce: *vede că şirul munţilor dă într-o mare verde.* EM.; *culoarul dă în balcon;* **a da cu nasul pe undeva,** v. **nas; a da cuiva cu ceva pe la nas,** v. **nas; 15.** a nimeri în..., a cădea în ...; *s-a ghemuit... cu spatele la lună, să nu-i dea lumina-n ochi.* CAR.; *drept în paloşe că da.* POP.; **a da în gropi (de prost),** v. **groapă; a-şi da în petic,** v. **petic; a da în brînci,** v. **brîncă; 16.** a veni, a se face; a se porni: *nu-i mai vedeau fetele şi nevestele decît cînd da zăpada.* GAL.; **17.** (cu valoare incoativă) a începe, a intra, a trece în...; *soarele dă în asfinţit.* ISP.; (p. ext.) *închinîndu-şi cu pline păhară toţi – şi dădusă la veselie.* B.-DEL.; **a da în pîrg** (**ă**), v. **pîrgă; a da afară** (sau **pe din afară**), a trece peste marginile vasului, a ieşi afară din vas; **a da în foc,** a se umfla curgînd afară din vas: *laptele dă în foc;* **18.** (cu valoare de semiauxiliar) a fi pe punctul de a..., a avea de gînd să..., a începe să...: *dă el să descuie uşa, nu poate.* CR. // (refl.) **1.** a se deplasa, a se mişca; a se duce: *se dă mai aproape;* **a (se) da îndărăt** (sau **înapoi**), **a)** a se retrage; **b)** a ezita; a se codi, a se sustrage de la ceva: *Dimitrie, a cărui inexperienţă erotică o ghicise, ar fi putut da, speriat, înapoi.* GHEŢIE; **c)** (fig.; intr.) a regresa: *vai, de biet român, săracul, îndărăt tot dă ca racul.* EM.; **d)** (tr.) a restitui: *i-a dat banii înapoi,* **a se da în lături** (sau **la o parte, într-o parte**), a se feri, a ezita: *cum văd eu, nici de asta nu te-ai da în lături.* CR.; **a se da jos,** a coborî: *se dădu jos din pat.* GHEŢIE; (eliptic) *chirieşii, vrînd-nevrînd, trebuiau să se deie şi ei.* CR.; **a se da deoparte,** a se îndepărta: *ia, daţi-vă deoparte, măi păcătoşilor, că numai aţi crîmpoţit mîncarea.* CR.; **a (se) da pe faţă,** v. **faţă; a (se) da de gol,** v. **gol; 2.** a se năpusti, a se arunca, a năvăli asupra cuiva: *iarna..., ursul ajunge de se dă la vite şi la oameni.* SL.; (arg.) **a se da la cineva, a)** a ataca pe cineva; a combate, a critica; **b)** (fig.) a face avansuri cuiva; **3.** a se rostogoli, a se legăna, a aluneca: *în scrînciobul din culme se dau flăcăi şi fete.* AL.; *se dau şi ei pe gheaţă pe scîndurele unse cu glicerină.* CĂL.; **a se da peste cap,** v. **cap; a se da de-a tumba** (sau **de-a dura, de-a curu-n cap**), a se rostogoli; **a (se) da huţa,** v. **huţă; a (se) da de rîpă,** v. **rîpă; a se da în vînt (după ...** sau **ca să...),** v. **vînt; 4.** a încerca să intre în voia, pe sub pielea cuiva; a se lua cu binele pe lîngă cineva: *slutul se dete pe lîngă fată şi începu s-o linguşească cu vorbe miorlăitoare.* ISP.; **5.** a trece în altă parte; a se adapta (cu altceva), a se acomoda (cu altcineva): *eu gîndesc că s-a da după mine şi s-a face şi ea bună.* CR.; *lasă legea creştinească şi te dă-n legea turcească.* POP.; **a se da de** (sau **în) partea cuiva** sau **a se da cu cineva,** a se alătura cuiva; a susţine pe cineva: *îi băteau... crunt pe cei ce se dăduseră cu comuniştii.* GHEŢIE; **a se da pe** (sau **la) brazdă,** v. **brazdă; a se da bătut,** v. **bătut; 6.** a se lăsa în voia...; a se lăsa stăpînit de...: *învaţă-te a munci, nu te da lenii.* HOGAŞ; **7.** a se supune, a ceda; a se preda: *aceştii, după puţin, s-au dat robi şi cetăţuia s-au ars de franţezi.* KOG.; **a nu se da cu una cu două,** a nu ceda uşor: *flăcăul era chitit la capul său şi nu se da cu una cu două.* CR.; **8.** a începe să..., a se apuca de...: *se deteră spre odihnă, dar pîndea cînd unul, cînd altul.* ISP.; *a se da la vorbă cu cineva;* **9.** a se pomeni, a se ivi: *turbare de cap şi frîntură de limbă ca la aceşti nefericiţi dascăli nu s-a mai dat a vedea.* CR.; **10. a se da drept...** (sau **de...**), a voi să se creadă că este altcineva: *am să mă dau şi eu de baroană, cum oi trece graniţa.* AL.; **11.** a se dărui cuiva pentru a face dragoste; a face dragoste cu cineva, a se împerechea cu cineva: *a făcut un lucru netrebnic; s-a dat vînzătorului de fructe.* EL. [Lat. ***dare***].

dábilă, dabile f. **1.** (înv.) dare, impozit; *o poruncă merge după alaltă pentru angării, dabile, împlinele.* B.-DEL; **2.** (reg.) mîrţoagă. [Din magh. *debella*; cf. *gloabă*].

dac, ~ci, dacă, ~ce a. care ţine de Dacia sau de locuitorii ei; referitor la Dacia sau la populaţia acesteia; dacic. // f. limbă indo-europeană vorbită în antichitate de locuitorii Daciei. // m., f. persoană (originară) din Dacia: *această poveste la neamul nostru au rămas de bună samă de la daţi.* B.-DEL; (adj.) *au fost foarte preocupaţi de strămoşii daci.* IBR. [Din lat. *Dacus*].

da căpo adv. **1.** (muz.) de la început; încă o dată; **2.** din nou, a doua oară: *dantul se învîrteşte de atîţia ani, reîncepînd totdeauna da capo, joc vătămător şi periculos.* GHICA; **da capo al fine,** de la început pînă la sfîrşit. [Din it. *da capo*].

dácă conj. **1.** (introduce o propoziţie condiţională) în cazul că..., presupunînd că ...: *zădarnică-i a voastră putere, dacă veţi lucra cu-împărăchiere.* B.-DEL.; *dacă voi putea;* (precedat de *doar* sau *numai*) *lucrurile se fac numai dacă le ştim face.* SL.; **2.** (introduce o propoziţie temporală) cînd, de îndată ce, după ce: *rabdă el cît rabdă şi, dacă vede că-l răzbim cu poştele, se mută la altă gazdă.* CR.; **3.** (introduce o propoziţie cauzală) fiindcă, deoarece, pentru că; de vreme ce: *de ce nu m-aş legăna dacă trece vremea mea.* EM.; *dacă nu ştia să scrie, umbla de la unul la altul;* **4.** (introduce o propoziţie concesivă) deşi, cu toate că: *dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreau.* NEGR.; (întărit prin *chiar*) *cele două moduri ontologice, ireductibile unul la altul, chiar dacă ele comunică, se disting.* BL.; **5.** (introduce o propoziţie subiectivă) că, de: *tot una-i dacă astăzi sau mîine o să mor.* EM. // adv. cu greu, abia. [*De* + *că*].

dacián[1], ~i, daciană, ~e a. (înv.) dac, dacic: *templu de albă marmură a junei daciane.* BOL. [Din fr. *dacien*].

daciăn[2], ~eni, daciană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) al treilea etaj al pliocenului din sud-estul european, caracterizat prin anumite specii de animale şi conţinînd zăcăminte de petrol şi de lignit. [Din fr. *dacien*].

dácic, ~ci, dacică, ~ce a. dac: *imagine încă vie a războaielor dacice.* OD. [Din lat. *dacicus*].

dacísm n. **1.** concepţie, atitudine bazată pe admiraţia pentru daci: *acest dacism este o notă caracteristică a poeziei lui Eminescu* IBR.; **2.** element specific dacilor. [*Dac* + *-ism*].

dacíst, dacişti m. (rar) admirator al dacilor: *Russo este şi el un dacist.* CĂL. [*Dac* + *-ist*].

dacít n. rocă vulcanică de obicei de culoare cenuşie, folosită ca piatră de construcţie. [Din fr. *dacite*].

dacítă f. exploziv pe bază de dinamită, folosit în minele de cărbuni şi în cariere. [Din fr. *dacite*].

dacnomanía, dacnomanii f. (med.) tendinţă patologică de a muşca. [Din fr. *dacnomanie*].

dacoromán, ~i, dacoromână, ~e a. care aparţine românilor, din nordul Dunării; referitor la românii din nordul Dunării: *mîngîie-mă, rogu-te, cu cîteva cuvinte dacoromâne.* CAR. // f. dialect vorbit de românii din nordul Dunării: *dacoromâna se vorbeşte pe un spaţiu extins.* // m. (de obicei la pl.) român din nordul Dunării: *către împlinirea celui dintâi mileniu, dacoromânii pribegi se întorceau la baştină.* SAD. [*Dac* + *român*]

dactíl, dactili m. şi (înv.) **dactile** n. picior de trei silabe format, în metrica greco-latină, dintr-o silabă lungă urmată de două scurte şi, în metrica modernă, dintr-o silabă accentuată urmată de două neaccentuate: *iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile.* EM. [Din lat. *dactylus,* fr. *dactyle*].

dactílic, ~ci, dactilică, ~ce a. alcătuit din dactili: *se va purta ca un biet şcolar la declamaţiunea ritmelor anapestice sau dactilice.* EM.; *versuri dactilice.* [Din fr. *dactylique*].

dactiliotécă, dactilioteci f. **1.** colecţie de inele sau de pietre preţioase; **2.** casetă, sipet în care se păstrează o astfel de colecţie. [Din germ. *Daktyliothek*].

dactilográf, ~i, dactilografă, ~e m., f. persoană care profesează dactilografia: *se îndrăgosteşte de dactilografă.* CĂL. [Din fr. *dactylographe*].

dactilografiá, dactilografiez vb. (tr.) a scrie la maşina de scris, a bate la maşină: *pe mici cartoane îşi dactilografia cugetările.* CĂL. [Din fr. *dactylographier*].

dactilografiát[1] n. faptul de a dactilografia. [V. *dactilografia*].

dactilografiát[2], ~ţi, dactilografiată, ~e a. scris la maşină: *înaintă textul dactilografiat redacţiei.* GHEŢIE. [V. *dactilografia*].

dactilográfic, ~ci, dactilografică, ~ce a. care ţine de dactilografie, referitor la dactilografie; obţinut prin dactilografiere. [Din fr. *dactylographique*].

dactilografíe f. tehnica sau meseria de a scrie la maşina de scris. [Din fr. *dactylographie*].

dactilografiére, dactilografieri f. acţiunea de a dactilografia şi rezultatul ei. [V. *dactilografia*].

dactilográmă, dactilograme f. **1.** urmă lăsată de deget, folosită ca mijloc de identificare în antropometrie; **2.** text dactilografiat. [Din fr. *dactylogramme*].

dactilologíe f. mijloc de comunicare între surdomuţi prin semne făcute cu degetele. [Din fr. *dactylologie*].

dactilomegalíe, dactilomegalii f. (med.) hipertrofie a degetelor. [Din fr. *dactylomégalie*].

dactiloscópic, ~ci, dactiloscopică, ~ce a. care ţine de dactiloscopie, referitor la dactiloscopie. [Din fr. *dactyloscopique*].

dactiloscopíe, dactiloscopii f. identificare a persoanelor pe baza amprentelor digitale. [Din fr. *dactyloscopie*].

dadá n. (rar) dadaism. [Din fr. (*l'école*) *dada*].

dadaísm n. curent artistic apărut după primul război mondial şi caracterizat prin arbitrariul şi incoerenţa expresiei; dada: *dadaismul nu era decît o mistificaţie şi o demonstraţie estetică negativă.* CĂL. [Din fr. *dadaisme*].

dadaíst, ~şti, dadaistă, ~e a. care ţine de dadaism, referitor la dadaism; alcătuit după principiile dadaismului: *parodiază maliţios ortodoxismul în versuri dadaiste.* CĂL. // m. adept al dadaismului: *critica artistică şi literară, de la romantici pînă la dadaişti.* BL. [Din fr. *dadaiste*].

dádă f. (reg.) **1.** termen prin care se adresează la ţară fetele unei surori mai mari: *pune capul în poala dadei.* ISP.; **2.** termen de respect pentru o femeie mai în vîrstă: *dadă Irină, să faci şi mamei foc.* DELAVR. [Din bulg., sb. *dada*].

dadofór, dadofori m. (înv.) purtător de faclă. [Din gr. mod. *dadophóros*].

dáfie, dafii f. (reg.) snoavă. [Din sb. *davija*].

dăfin, dafini m. **1.** arbore mic din zona mediteraneană cu frunze aromatice care se menţin totdeauna verzi; laur (*Laurus nobilis*): *vei găsi doi pui de dafini.* ISP.; **foi de dafin,** frunzele uscate ale acestui arbore folosite drept condiment: *mirosul foii de dafin ...se răspîndi puternic şi plăcut.* GAL.; **2.** (fig.; la pl.) glorie, succes, izbîndă (simbolizată, în trecut, prin împodobirea învingătorilor cu frunzele acestui arbore): *războiul e bici groaznic, care moartea îl iubeşte, şi ai lui sîngeraţi dafini naţiile îi plătesc.* ALEX.; **3.** (reg.) salcîm (*Rubinia pseudacacia*). [Din gr. *dáphne,* lat. *daphinus*; cf. sb. *dafina*].

dáfnie, dafnii f. mic crustaceu de apă dulce, purece-de-apă (*Daphnia*). [Din fr. *daphnie*].

dágă, dăgi f. (înv.) pumnal cu lama scurtă şi groasă în trei muchii şi cu vîrf ascuţit: *lovituri de dagă şi de buzdugan.* GHICA. [Din fr. *dague*].

daghereotíp, daghereotipuri n. aparat de daghereotipie; (şi: **dagherotip**). [Din fr. *daguerréotype*].

daghereotipá, daghereotipez vb. (tr.) a reproduce cu ajutorul daghereotipului; (şi: **dagherotipa**). [De la *daghereotip*].

daghereotipíe, daghereotipii f. vechi procedeu fotografic care utiliza plăci de cupru argintate sensibilizate cu vapori de iod şi de brom; (şi: **dagherotipie**). [Din fr. *daguerréotypie*].

dagherotíp n. v. daghereotip.

dagherotipá vb. v. daghereotipa.

dagherotipíe f. v. daghereotipie.

dahiu, ~ii, dahie, ~ii a (înv.) şiret, viclean. [Din turc. *dahi*].

daibój n. (arg.) **pe daiboj(i),** pe foarte puţin, pe gratis; **a umbla cu daibojul,** a cere de pomană. [Din bulg. *daj bože*].

dáică f. (reg.) dadă: *aşteaptă cu ochii bleoşdiţi să scoată daica Mitrana cartofii din spuză.* DELAVR. [Din sb. *dajka*].

dáină f. v. doină.

dairă f. v. dairea.

daireá, dairele f. instrument muzical oriental, asemănător cu tamburina, alcătuit dintr-un cerc cu clopoţei şi acoperit cu o piele întinsă, ce se bate cu degetele: *tarafurile cîntau din toate puterile, zbîrnîind şi sunînd din dairele.* CAR.; (şi: **daira**). [Din turc. *daire*].

dájdie, dăjdii şi **dajdii** f. (înv.) dare, bir, impozit (pe pămînt): *dăjdii multe punea asupra ţării.* OD. [Din sl. *dažda*].

dájnic, ~ci, dajnică, ~ce a. şi m., f. (înv.) contribuabil, birnic; (persoană) care plătea dajdie: *aveau şi privilegiul de a scuti un număr de dajnici.* GHICA; *săteni dajnici.* [*Dajdie* + *-nic*].

daiác n. (pop.; med.) antrax, cărbune: *era aşa ceva ca un fel de dalac amestecat cu bubă.* GHICA. // m. (pl. **dalaci**) plantă erbacee otrăvitoare ale cărei frunze sînt întrebuinţate în medicina populară la vindecarea antraxului (*Paris quadrifolia*). [Din truc. *dalak*].

dalai-láma m. căpetenie religioasă şi politică a tibetanilor; marele-lama. [Din fr. *dalaï-lama*].

dalánga interj. balanga. [Onomat.].

dálă, dale f. placă subţire de piatră, de marmură, de faianţă etc. pentru pardosit sau pentru căptuşitul pereţilor: *se închinară adînc, măturînd dalele de piatră cu cuşmele.* SAD. [Din fr. *dalle*].

dalb, ~i, dalbă, ~e a. **1.** alb, curat: *dalbe flori.* AL.; *dalba-i mînă.* BOL.; (fig.) *s-ar fi putut întîmpla asta în dalba tinereţă.* SAD.; **2.** luminos; minunat: *ceata visurilor dalbe.* AL. [*De* + *alb*].

dalcaúc, dalcauci m. **1.** (înv.) om de nimic, parazit: *o ceată de dalcauci, de haimanale.* CAR.; **2.** (reg.) bătăuş, scandalagiu: *noaptea, Amoaşei s-a înfăţişat cu patru dălcăuci.* VOIC.; **3.** (depr.) agent electoral; (şi: **dălcăuc**). [Din turc. *dalkavuk*].

daldón, daldoane n. (reg.) carmac mare întrebuinţat la pescuitul morunului. [Et. nec.].

dalgá, galgale f. (înv.) tunică din mătase cu ciucuri: *cu dalga de fir deschis.* BOL. [Din turc. *dalga*].

dálie, dalii f. plantă decorativă din familia compozitelor, cu florile în capitule mari, albe, galbene, roşii sau violete; gherghină (*Dahlia variabilis*): *el spune bună seara la nişte fagi şi dalii.* VIERU. [Din fr. *dahlia*].

dalmát, ~ţi, dalmată, ~e a. care aparţine Dalmaţiei sau populaţiei ei, referitor la Dalmaţia sau la populaţia acesteia. // f. limbă romanică care

s-a vorbit în Dalmaţia. // m., f. persoană născută (şi crescută) în Dalmaţia: *la Cetatea Sucevii se aflau două căpitănii ale străjerilor: patru sute de dalmaţi sprîncenaţi şi muţi.* SAD. [Din fr. ***dalmate***].

dalmátic, ~ci, dalmatícă, ~ce a. care aparţine Dalmaţiei, referitor la Dalmaţia: *ţărm dalmatic.* [Din fr. ***dalmatique***].

dalmátică, dalmatici f. **1.** (la romani) tunică albă cu margini de purpură; **2.** mantie purtată de regii Franţei; **3.** (la catolici) veşmînt liturgic cu mîneci scurte, purtat de diaconi. [Din lat. ***dalmatica***, fr. ***dalmatique***].

dalmatín, ~i, dalmatínă, ~e a. care aparţine Dalmaţiei, referitor la Dalmaţia; dalmatic: *am făcut în toamna trecută un drum pînă la ţărmul dalmatin.* SAD. [Din lat. ***dalmatinus***].

dalmaţián, dalmaţieni m. specie de cîini cu părul scurt de culoare albă cu pete mici negre sau maro; (adj.) *cîine dalmaţian.* [Din fr. ***dalmatien***].

dáltă, dălţi f. unealtă de oţel în formă de pană tăioasă (cu sau fără mîner), folosită la scobit, la tăiat sau la crestat de către fierari, dulgheri, sculptori etc.: *sfărmată sub daltă cade marmura curată.* EM. [Din sl. ***dlata***].

daltonísm n. defect de vedere care constă în incapacitatea de a diferenţia unele culori (în special, roşul de verde): *există o boală de ochi numită daltonism.* EM.; (fig.) *d-sa s-a născut cu daltonismul minţii.* EM. [Din fr. ***daltonisme***].

daltoníst, ~şti, daltonístă, ~e m., f. persoană care suferă de daltonism: *daltoniştii văd verde în loc de roş.* PETR. [***Dalton***(*ism*) + *-ist*].

dam[1], damuri n. (reg.) bordei pentru vite: *tata săpa, într-o altă parte a ariei, un dam pentru vite.* ST.; **dam de case,** ciădiri măreţe, palate. [Din turc. ***dam***].

dam[2], dami m. cerb-lopătar. (*Dama dama*). [Din germ. *Dam*, lat. ***dama***].

damán, damani m. mamifer asemănător cu marmota care trăieşte în Africa şi în Asia Mică (*Procaria capensis*). [Din fr. ***daman***].

damár n. răşină naturală, albă-gălbuie, secretată de unii arbori din Indonezia şi din Noua Zeelandă, întrebuinţată la fabricarea lacurilor. [Din fr. *dammar*, germ. ***Dammar***].

damásc m. ţesătură din mătase, lînă, in sau bumbac cu desene în relief din care se fac albituri de pat, feţe de masă etc.: *poetul îi constitui un trusou de mobile în mahon cu damasc de mătase albastră.* CĂL.; (şi: (înv.) **damască**). [Din it. ***damasco***, lat. **(a)*damascus***].

damáscă f. v. damasc.

damaschiná, damaschinez vb. (tr.) **1.** a îmbrăca în damasc; **2.** a încrusta fire de aur sau de argint într-un obiect de fier sau de oţel. [Din fr. ***damasquiner***].

damaschináj, damaschinaje n. încrustare a unor fire de aur sau de argint într-un obiect de fier sau de oţel. [Din fr. ***damasquinage***].

damaschináre, damaschinări f. acţiunea de a damaschina şi rezultatul ei; damaschinaj. [V. ***damaschina***].

damaschinát, ~ţi, damaschinată, ~e a. **1.** îmbrăcat în damasc: *se trînti pe o canapea damaschinată.* DELAVR.; *mobilă damaschinată*; **2.** încrustat cu fire de aur sau de argint. [Din fr. *damasquiné*].

dámă, dame f. **1.** (ieşit din uz) doamnă, cucoană: *lelica noastră, deşi mai tîrzior, totuşi să va preface în damă.* ASACHI; *se fac locuri pentru dame.* CAR.; **de damă,** femeiesc: *palton de damă*; **2.** femeie de moravuri uşoare: *mai lasă-le dracului damele alea.* PETR.; **3.** figură la jocul de cărţi reprezentată printr-o femeie: *am confundat, din grabă, damele.* GHEŢIE; **4.** regină la jocul de şah; **5.** (la pl.) joc pe tabla de şah cu pionii sau cu mici discuri albe şi negre. [Din fr. ***dame***, it. ***dama***].

damblá, damblale f. **1.** (pop.) apoplexie: *în mintea mea aburită miji frica să nu mă fi lovit damblaua.* M.CAR.; **2.** acces de furie, înverşunare: *pe grec îl apuca damblaua cînd auzea numele lui Spirca.* C.; **3.** (fig.) poftă, dispoziţie, chef; **a-şi face damblalele,** a-şi face mendrele; (şi: (reg.) **damla**). [Din turc. ***damla***].

damblagí, damblagesc vb. (intr. şi refl.) a paraliza; a fi lovit de dambla. [De la ***damblagiu***].

damblagíre, damblagíri f. acţiunea de a (se) damblagi şi rezultatul ei. [V. ***damblagi***].

damblagít, ~ţi, damblagită, ~e a. **1.** paralizat; **2.** care are o sănătate şubredă; bolnav. [V. ***damblagi***].

damblagíu, ~ii, damblagie, ~ii a. şi m., f. bolnav de dambla; paralitic. [***Dambla*** + *-giu*].

damf, damfuri n. (fam.) miros (de alcool): *să acoperi iute vasul cu un capac, ca băutura să nu-şi piardă damful.* GHEŢIE. [Din germ. ***Dampf***].

damigeánă, damigene f. vas mare de sticlă cu gîtul strîmt şi scurt, îmbrăcat de obicei într-o împletitură de răchită, de papură etc.: *să meargă cu colaci şi damigeană de vin roş la colonie.* SAD. [Din it. ***damigiana***].

damlá f. v. dambla.

damná, damnez vb. (tr.) **1.** a condamna la chinurile infernului; **2.** a blestema. [Din lat. ***damnare***, fr. ***damner***].

damnábil, ~i, damnabilă, ~e a. demn de condamnat. [Din lat. ***damnabilis***, fr. ***damnable***].

damnáre, damnări f. faptul de a damna; osîndire la muncile infernului: *noul erou suferă de răul veacului şi are conştiinţa damnării.* CĂL.; *damnarea lui Faust.* [V. ***damna***].

damnát, ~ţi, damnată, ~e a. **1.** osîndit la muncile infernului: *Caragiale mai afecta a fi un om damnat, cu ghinion.* CĂL.; *suflet damnat*; (subst.) *muzica se face răsunătoare şi domină izbucnirile de durere ale damnaţilor.* MACED.; [Din fr. ***damné***, lat. ***damnatus***].

damnáţie f. v. damnaţiune.

damnaţiúne, damnaţiuni f. osîndire la muncile iadului: *fericire pentru un diplomat, dar damnaţiune pentru un poet durabil.* CĂL.; (şi: **damnaţie**). [Din lat. ***damnatio, -onis***, fr. ***damnation***].

danaídă, danaide f. **1.** (mit.) fiecare dintre cele 50 de fiice foarte frumoase ale lui Danaos, regele Argosului, care şi-au ucis soţii în noaptea nunţii, fapt pentru care au fost pedepsite ca, în infern, să umple un vas fără fund; **2.** porţiune finală a unei conducte, profilată astfel încît să asigure o anumită formă vînei de apă. [Din fr. ***Danaïdes***].

dánă, dane f. **1.** loc amenajat pentru acostarea navelor într-un port; **2.** depozit în port sau la vamă; **3.** şlep care face parte dintr-un convoi; grup de şlepuri acostate bord la bord în acelaşi loc. [Din gr. mod. ***dana***].

dánci, dánci m. copil de ţigan; puradel: *mă aşteptam să găsesc înşiraţi pe călcîie pe toţi dancii... şatrei.* VOIC. [Din ţig. ***den ci*** „dă-mi ceva"].

dáncing, dáncinguri [dánsing] n. local de petrecere unde se dansează: *ea... mai putea să dea cîte o raită prin dancingurile de lux.* VINEA. [Din fr., engl. ***dancing***].

dandaná, dandanale f. **1.** (înv.) **clopot de dandana,** clopot de alarmă: *se aude ... clopotul de dandana.* AL.; **2.** tărăboi, tămbălău, zgomot mare: *pe atunci nunta era dandana mare.* GHICA; **3.** belea, încurcătură, întîmplare neplăcută: *să mai umble-n dandanale, judecăţi.* PANN. [Din turc. ***tantana*** „zbîrnîit, sunet de instrumente"].

dándi, dándi [déndi] m. tînăr foarte elegant îmbrăcat: *aceşti dandy avuţi, cari împart banii lor la chelneri şi curve.* EM.; (scris şi: *dandy*). [Din fr., engl. ***dandy***].

dándism [dendísm] n. comportare, ţintă de dandy: *sînt cronicarii spirituali, ei înşişi contaminaţi de un anume dandysm.* CĂL.; (scris şi: *dandysm*). [Din fr. ***dandysme***].

danéz, ~i, daneză, ~e a. care aparţine Danemarcei sau locuitorilor ei, referitor la Danemarca sau la locuitorii ei; originar din Danemarca: *comunic măriei tale că a fătat căţeaua cea mare daneză trei căţei.* SAD. // f. limbă germanică de nord vorbită de locuitorii Danemarcei. // m., f. **1.** persoană care are ca limbă maternă această limbă; **2.** persoană (originară) din Danemarca. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Danemarca: *nu-i ura, nu-i iubea, îi erau indiferenţi, la fel ca, de exemplu, danezii, albanezii sau austriecii.* GHEŢIE. [Din it. ***danese***].

dang interj. (adesea repetat) cuvînt care imită sunetul clopotului sau alt sunet metalic. [Onomat.].

dangá, dangale f. (reg.) semn făcut (cu fierul înroşit) pe pielea animalelor pentru a le identifica. [Din turc. ***danga***].

dăngăt, dangăte n. sunet prelung al clopotului: *roţile de oţel bocăneau surd, ca ecoul unui dangăt de clopot depărtat.* REBR. [***Dang*** + *-ăt*].

danián, ~eni, daniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, care se referă la) ultimul etaj al cretacicului, caracterizat prin anumite specii de lamelibranhiate, reptile, palmieri etc. [Din fr. ***danien***].

dánie, danii f. donare (de bani); dar, donaţie: *avînd danie de la săvîrşitul ban* (a. 1820). URIC.; *a lăsat cu limbă de moarte... ca danie un ţinut.* CAR.; **a se face danie cuiva,** a dărui averea cuiva: *părinţii ţi-au făgăduit-o, dacă moşu-tău s-a face danie ţie.* NEGR. [Din sl. ***danije***].

dans, dansuri n. **1.** serie de mişcări ritmice ale corpului, executate după o melodie; joc: *beţii şi danţuri şi chiote voioase.* AL.; **2.** acţiunea de a dansa: *Nadina ceru să danseze şi dansul se generalizâ fără să se ridice masa.* REBR.; *invitaţie la dans*; **3. dans macabru,** temă alegorică, reprezentînd egalitatea în faţa morţii, în care moartea, cu coasă, este înfăţişată într-o horă infernală cu oameni de vîrste şi condiţii sociale diferite; (şi: (înv.) **danţ**). [Din fr. ***danse***, germ. ***Tanz***. it. ***danza***].

dansá, dansez vb. **1.** (intr. şi tr.) a executa un dans, (pop.) a dănţui, a juca: *nu ştie franţuzeşte, nici nu dansează bostonul.* CAR.; *a dansat toată noaptea; a dansa un vals*; (fig.) *în timpul lungii rememorări, amănuntele dansează în mintea mea.* GHEŢIE; (refl. pas.) *tangoul se dansa atunci foarte aproape.* GHEŢIE; (refl. impers.) *se îndreaptă spre holul în care se dansa şi se opri în prag.* VINEA; **2.** (tr. şi intr.) a fi partener în executarea unui dans: *a dansat toate fetele*; **3.** (fig.; intr.) a sălta, a se mişca uşor (şi timp îndelungat): *focul dansa înaintea ochilor noştri.* PETR.; (şi: (înv.) **danţa**). [Din fr. ***danser***].

dansánt, ~ţi, dansantă, ~e a. destinat dansului, cu dans: *nu-şi pierde chiar toată noaptea prin barurile dansante.* VINEA; *serată dansantă; ceai dansant.* [Din fr. ***dansant***].

dansatór, ~i, dansatoáre m., f. **1.** persoană care dansează; *sînt un dansator mediocru.* EL.; **2.** persoană a cărei profesie este dansul; baletist, balerin: *idealul ei ar fi fost să se facă dansatoare.* REBR. [***Dansa*** + *-tor*].

dantelá, dantelez vr. (tr.) a cresta în colţuri marginea unui material (textil). [Din fr. ***denteler***].

danteláre, dantelări f. acţiunea de a dantela. [V. ***dantela***].

dantelát, ~ţi, dantelată, ~e a. împodobit cu dantelă sau cu dantelură: *opt mari fereşti, ogive dantelate.* AL. [V. ***dantela***].

dantélă, dantele f. împletitură cu modele variate folosită ca garnitură la rufărie, rochii, perdele etc.: *m-am instalat în fotoliul cu dantele.* GHEŢIE; *dantelă cu fir de mătase.* [Din fr. ***dentelle***].

dantelărie, dantelării f. **1.** cantitate mare de dantele (diferite): *avea zulufi cărunți și dantelării măiestre sub cununița de nestemate.* SAD.; **2.** (fig.) contur sinuos care seamănă cu o dantelă. [*Dantelă* + *-ărie*].

dantelúră, danteluri f. **1.** ornament arhitectonic constînd din crestături, colțuri, zimți etc.; **2.** totalitatea crestăturilor de pe marginea frunzelor. [Din fr. *dentelure*].

dantelúță, danteluțe f. diminutiv al lui dantelă. [*Dantelă* + *-uță*].

dantésc, ~ști, dantescă, ~ști a. caracteristic operei sau concepției lui Dante Alighieri: *n-aveam în lirica spaniolă o Beatrice dantescă.* CĂL. [Din it. *dantesco*, fr. *dantesque*].

dantológ, dantologi m. specialist în dantologie. [Din it. *dantologo*].

dantologíe f. studiu al vieții și operei lui Dante. [Din it. *dantologia*].

dantură, danturez vb. (tehn.; tr.) a realiza dinții unei roți cu o freză specială. [De la *dantură*].

danturáre, danturări f. acțiunea de a dantura. [V. *dantura*].

dantúră, danturi f. **1.** totalitate a dinților unei persoane; mod în care sînt așezați dinții; dentiție: *posedă dantura completă la o vîrstă mai tînără.* BL.; **2.** (**dantură falsă**), proteză dentară: *simțea nevoia unei danturi, unor ochelari, unui cornet acustic.* BAC.; **3.** (tehn.) ansamblul dinților unei roți dințate. [Din fr. *denture*].

danț n. v. dans.

danțá vb. v. dansa.

danubián, ~eni, danubiană, ~ene a. din regiunea Dunării; dunărean. [Din fr. *danubien*].

dao n. v. tao.

daoísm n. v. taoism.

dar[1], daruri n. **1.** obiect primit sau oferit fără plată cuiva; cadou: *el trimite mamei și fostului său maestru scrisori afectuoase și daruri.* CĂL.; *cal de dar*; (fig.) *luni de zile n-a bătut nici vîntul, nici ploi n-au curs din cer al verii dar.* COȘB.; **2.** însușire naturală, aptitudine, vocație: *avea darul de a povesti de la tatăl său.* IBR.; *ale sufletului daruri noi le-am înecat tot în plînsete și-amaruri.* MAT.; **darul vorbirii,** talent oratoric; **3.** pornire, obișnuință: *băiatul are darul observației și al invenției tehnice.* CĂL.; (iron.) **darul beției** (sau **suptului**), însușirea de a fi beiv: *dascălul Iordache, bătrîn firnîit și cu darul beției.* CĂL.; **4.** (bis.) prinos, ofrandă; pîinea și vinul sfințite pentru împărtășanie: *papa vinde darurile sfinte pentru gălbănași.* B.-DEL.; *preotul iese cu darurile.* [De la sl. *darŭ*].

dar[2] conj. **1.** (exprimă o opoziție) totuși, cu toate acestea: *tari de virtute, dar slabi de minte.* CR.; **2.** (exprimă o restricție, o piedică) însă: *eu aș sta, dar nu prea vrea el să steie.* CR.; **3.** (exprimă depășirea unei situații sau stări) cu atît mai mult; mai mult: *deal cu deal se atinge, dar încă om cu om.* CR.; **4.** (exprimă o concluzie) deci, așadar, prin urmare: *apoi dar fă cum știi... numai să fie bine.* CR.; *vom menționa dar ce este mai important*; **5.** (introduce propoziții interogative) oare? *da boanghenul doarme, mamiță?* CAR. // adv. (înv.) **1.** da, așa: *auzit-ați ce-am spus? – dar, mămucă, ziseră iezii.* CR.; **2.** firește, desigur: *cunoști pe domnul Leonaș, care-o ținut moșia de alături? – îl cunosc dar.* AL.; (și: (pop.) **da, dară**). [Et. nec.].

dará f. greutatea ambalajului, recipientului, mijlocului de transport etc., care se scade din greutatea totală pentru a stabili greutatea unei mărfi sau a unui material; **a lua daraua,** a cîntări ambalajul, recipientul sau mijlocul de transport al unei mărfi. [Din turc. *dara*].

darabán m. v. dorobanț.

darabănă, darabane și (reg.) **dărăbăni** f. tobă (mică): *atunci în dată i se aduc cele cerute, și tălpoiul face iute o darabană.* CR.; **a face spatele darabană cuiva,** a bate zdravăn; **a bate darabana,** a divulga un secret: *pesemne eu am alta de făcut decît să bat darabana.* NEGR. [Din pol., ucr. *taraban*].

darabáncic, darabancíci m. (înv.) persoană care bătea darabana: *Gavril călăul precedat de un darabancic.* AL. [Din ucr. *tarabanščik*].

darăc, darace n. **1.** unealtă pentru pieptănat lîna, cînepa sau inul, formată din mai multe șiruri de dinți de oțel fixați pe un suport; **2.** mașină pentru scărmănat lîna și alte materiale textile. [Din turc. *darak*].

daradăică, daradaice f. (reg.) trăsură veche: *ce daradaică hodorogită.* AL. [Din ucr. *taradajka*].

daravélă f. v. daraveră.

daravéră, daraveri și **daravere,** (rar) **daraveruri** f. **1.** pățanie, încurcătură, belea: *nu știam să fi avut vreo daraveră cu pristavii agiei.* RUSSO; **2.** afacere, treabă: *cu rudele... daraveră să nu aibi.* PANN; **3.** (glumeț; în forma **daravelă**) penis; (și: **daravelă**). [*Dare* + *avere*; cf. it. *dare ed avere*].

dárã conj. v. dar[2].

dărămite conj. (pop.) mai mult, cu atît mai mult: *niciodată nu primea bucuros laude, nici chiar de la puținii prieteni ..., dărămite pe ale acelei mulțimi de seci fără talent.* CAR.; (și: **darmite**). [*Dar*(*ă*) + *mi* + *te*].

dărdă, darde și **dărzl** f. (înv.) suliță avînd vîrful cu tăiș dublu: *să nu să atingă de noi dărdzîle acelea.* DOS. [Din pol. *darda*].

dáre, dări f. **1.** acțiunea de a da: *ridicola dare în judecată a cabinetului Catargi.* EM.; *dare de bani*; **cu dare de mînă,** înstărit, bogat: *oamenii cei mai așezați, mai cu dare de mînă, de la biserică se împrăștie pe acasă.* MAT.; **dare de seamă,** expunere a unui fapt, analiză a unei situații, a unei opere etc.; raport: *am cetit chiar acum de curînd o dare de seamă făcută asupra cărții unui critic englez.* IBR.; **2.** (pop.) impozit, contribuție: *de bir și dare în veac nimic să nu să mai pomenească.* B.-DEL.; *a pune dări multe*; **3.** (rar) **dare la fund a)** scufundare; **b)** (fig.) desprindere de realitate, de lume: *un fel de dare la fund îl făcea să piardă amintirea locului și a oamenilor.* VINEA. [V. *da*].

dărie, darii f. plantă erbacee cu tulpina simplă și cu flori galbene, dispuse în spic (*Pedicularis campestris*). [Et. nec.].

dármite conj. v. dărămite.

darn adv. **în darn,** în zadar, degeaba: *în darn răsună vocea-mi de eco repetită.* EM. [Din it. *indarno*].

dárnic, ~ci, darnică, ~ce a. **1.** care face daruri; generos, mărinimos: *pe cît era de frumoasă, pe atîta era și de darnică.* CR.; **2.** (înv. și pop.) roditor, mănos; bogat: *pămîntul, se vede, nu era prea darnic.* TUD. [*Dar*[1] + *-nic*].

darvinián, ~eni, darviniană, ~ene a. (rar) darvinist: *au semnalat unele neajunsuri ... ale teoriei darviniene.* BL. [Din fr. *darwiniene*].

darvinísm n. **1.** teorie formulată de Darwin, care explică originea și evoluția speciilor prin lupta pentru existență și selecție naturală: *a introdus o mulțime de teorii științifice și mai cu samă darvinismul.* IBR.; **2.** (p. ext.) concepție potrivit căreia organismele sînt produsul unei finalități naturale: *ne găsim aici în fața darvinismului de factură antică, pentru a spune astfel.* BL. [Din fr. *darwinisme*].

darviníst, ~ști, darvinistă, ~e a. care aparține darvinismului, referitor la darvinism: *teoria darvinistă e grav contrazisă de experiență.* BL. // m., f. adept al darvinismului: *sub aspectul principiilor, naturalistul rămîne un darvinist.* BL. [Din fr. *darwiniste*].

dáscăl, dascăli m. **1.** (pop.) maestru, învățător, profesor: *se mirau dascălii cum de învață așa de repede.* ISP.; **2.** cîntăreț de biserică; diac, psalt: *părintele ...binecuvîntează, dascălul pune în sac partea sfintei biserici.* SAD.; **3.** (înv.) elev la un seminar teologic: *la Socola! strigă dascălii cei mai tineri.* CR. [Din bulg., sb. *daskal*; cf. gr. mod. *didáskalos*].

dat[1], daturi n. **1.** faptul de a da; efectuare a unei operații de prelucrare: *adevărul nu se știe de datul banilor.* N.COSTIN; *face mereu însemnări de daturi și împrumuturi.* CĂL.; *datul cărților; datul la rindea*; **2.** punct de plecare; realitate de la care se pleacă într-o deducție, într-o argumentare; fapt din care rezultă altele; element fundamental: *așadar, acesta e datul..., realitatea.* PETR.; **3.** datină: *nu-i în datul nostru.* BOL.; **4.** (pop.) boală caracterizată printr-o slăbiciune și atribuită vrăjilor: *datul și faptul*; **5. așa e datul cuiva,** așa e soarta cuiva: *așa mi-e datul sorții, să n-am eu pe băiatul meu la cap în ceasul morții.* COȘB. [Lat. *datum*].

dat[2], ~ți, dată, ~e a. pus la dispoziție; oferit, dăruit: *după învățătura cea lor dată toți închisără ochii deodată.* B.-DEL.; **la un moment dat,** într-un anumit moment: *se gîndi la un moment dat să schimbe ora de prînz.* GHEȚIE; **în cazul dat,** în cazul de față, în chestiunea în discuție; **dat uitării,** părăsit; **dat dracului,** strășnic, grozav: *jelnița asta-i dată dracului, că-ți taie obrazul.* AG.; **dat fiind că...** sau (rar) **fiind dat că...,** deoarece, întrucît. // f. **1.** fiecare dintre cazurile sau împrejurările cînd se produce un fapt; rînd, oară: *fata își făcu o intrare și mai frumoasă decît data trecută.* GHEȚIE; **de fiecare dată,** întotdeauna; în toate situațiile, cazurile: *de fiecare dată croiam tot felul de planuri.* GHEȚIE; **altă dată** sau **alte dăți,** în alt moment (sau alte momente), în trecut sau în viitor: *nu mai era de chip să doarmă cum dormea alte dăți.* CR.; *data trecută; altă dată*; **pe dată,** imediat, îndată: *cărăle se opriră pe dată, bulucindu-se unele în altele.* SAD.; **dintr-o dată,** brusc, instantaneu: *Dimitrie deveni palid și se crispă dintr-o dată.* GHEȚIE; **de astă dată,** de rîndul acesta; acum: *e vorba de astă dată de un conținut ideatic.* BL.; **nu o dată,** de multe ori; **încă o dată** sau **o dată mai mult,** din nou: *am examinat încă o dată clădirea în întregimea ei.* GHEȚIE; **o dată cu...,** în același timp cu..., concomitent: *baba, care se culcase o dată cu găinile, se sculă cu noaptea-n cap.* CR.; **o dată, a)** îndată ce, imediat ce: *îmi părea că, o dată coborîți, se urcă din nou.* GHEȚIE; **o dată cu capul,** cu nici un preț; niciodată; **2.** (reg.) soartă, destin: *a fi cum ați fost și cum vi-i data.* B.-DEL. [V. *da*].

dată, datez vb. **1.** (tr.) a pune data; a stabili data unui eveniment: *datăm foaia noastră după calendarul iulian.* EM.; **2.** (intr.) a fi, a exista: *ciudată inscripție data dintr-o seară a toamnei trecute.* GHEȚIE; *acest document datează din epoca lui Ștefan cel Mare.* [Din fr. *dater*].

datábil, ~i, databilă, ~e a. care poate fi datat: *document databil.* [Din fr. *datable*].

datáre, datări f. acțiunea de a data: *aceste probleme de datare dau naștere la înfocate și sterile controverse.* CĂL. [V. *data*].

dătăt, ~ți, datată, ~e a. **1.** căruia i s-a stabilit data; **2.** care poartă dată. [V. *data*].

dătă, date și **dăți** f. **1.** timp precis cînd s-a produs sau se va produce ceva: *o seamă de atare produse se ofereau stăpînului la unele date calendaristice.* BL.; **2.** mențiune, indicație a timpului cînd s-a întocmit o scrisoare, un act etc.: *uite, scrie data, 15 octombrie 1937.* PETR.; **3.** (la pl.) informații (științifice) inițiale (care servesc la tragerea unei concluzii): *Miron și alți hronicari au scris mai toți după tradiții, fără a îngriji datele.* NEGR.; *datele fundamentale ale discuției.* [Din fr. *date*].

date line [déit lain] s. linie la începutul unei telegrame sau unui articol dintr-o revistă unde se notează data și locul în care a fost scris. [Cuv. engl.].

dátină, datini f. obicei sau deprindere consacrată în timp; tradiție: *și-au păstrat și apărat limba și datinile.* EM.; *datini străbune.* [Din sl. ***dědina*** „moștenire"].

datív n. **1.** caz al declinării exprimînd atribuirea și corespunzînd funcției de bază de complement indirect: *pînă tipărea o mămăliguă, mîntuia de spus pe de rost... pronumele conjunctive de dativ și acuzativ.* CR.; (adj.) *cazul dativ;* **2.** formă a unei părți de vorbire declinabile specifică acestui caz: *ablativul plural e totdeauna egal cu dativul.* EM.; **dativ etic,** formă în acest caz a unui pronume indicînd pe cel interesat în acțiune. [Din lat. ***dativus***, fr. ***datif***.]

datór, ~i, datoáre a. **1.** care are de plătit o datorie (bănească): *a rămas dator unei văduve sărace cu cinci parale.* SAD.; (fig.) *îți sînt dator o lămurire, amicul meu.* CAR.; **dator vîndut,** plin de datorii; **2.** obligat (moral sau legal) să facă ceva: *sîntem datori a ne ajuta unii pe alții.* CR.; **3.** îndatorat: *îți sînt datoare mîntuirea puilor mei* ISP. [Lat. ***debitorius***].

datoră, datorez vb. **1.** (tr.) a avea de plătit o datorie (bănească): *împiedică o nuntă țărănească fiindcă un țăran îi datorește o sumă de bani.* CĂL.; *nu-ți datorez nimic;* **2.** (tr.) a fi obligat (cu ceva către cineva); a avea o datorie morală (față de cineva): *omului acesta îi datoresc copiii mei viața tatălui lor.* PETR.; **3.** (refl.) a avea drept cauză: *cade în contrazicere cînd susține constituționalismul și zice că acesta se datorește conservatorilor.* IBR.; *mizeria se datorează lenei;* (și: **datori**). [***Dator*** + *-a*].

datorát a. v. **datorit.**

datorí vb. v. **datora.**

datorie, datorii f. **1.** ceea ce datorează cineva cuiva: *să-ți plătească datoriile.* SAD.; *orice plată presupune o datorie;* **pe datorie,** pe credit: *dator nu-s, că nu-mi dă nimene pe datorie.* CR.; **datorie publică,** v. **public**; **2.** îndatorire (morală sau legală); ceea ce trebuie să facă cineva: *viața-i datorie grea, și lașii se-ngrozesc de ea.* COȘB.; *datoriile cetățeanului;* **la datorie,** acolo unde te cheamă obligațiile de serviciu: *eu, la datorie, coane Fănică.* CAR.; **a fi de datoria cuiva să ...,** a fi obligația cuiva să ...: *îi de datoria mea să vin o dată cu lăutarii.* AL. [***Dator*** + *-ie*].

datorínță, datorínțe f. (înv.) obligație morală; îndatorire: *viața este o grea datorință.* BOL. [***Datori*** + *-ință*].

datorít, ~ți, datorită, ~e a. **1.** care trebuie plătit, restituit: *dicta sumele datorate, cu indicarea dobînzii și scadenței lor.* VLAH.; **2.** cuvenit; care reprezintă o îndatorire legală sau morală: *fetița înaltă stătea tot cu mine, cît îi permitea stricta politețe datorită altora.* IBR.; **3.** cauzat, pricinuit. // prep. (în forma **datorită**) din cauza, din pricina; grație, mulțumită: *eu urmam să fiu pus la adăpost de orice bănuială, datorită unui alibi perfect.* GHEȚIE; (și: **datorat**). [V. ***datori***].

datórnic, ~ci, datornică, ~ce m., f. **1.** persoană care are de plătit o datorie; debitor: *la soroc, datornicul îți înapoia banii.* GHEȚIE; **2.** persoană care are de primit o datorie; creditor: *vistieria mea e goală și datornicii mei țipă.* SAD. [***Dator*** + *-nic*].

dáună, daune f. **1.** stricăciune, pagubă: *a produs multe daune recoltei;* **în dauna,** în detrimentul: *o considerabilă expansiune... în dauna stăpînirii otomane.* BL.; **2.** (la pl.) despăgubire: *a plăti daune.* [Din lat. ***damnum*** (după *scaun*<***scamnum***)].

daurít, ~ți, daurită, ~e a. (înv.) aurit: *se întindea un zid ... tăiat la mijloc de o mare grilă de lănci daurite.* BAR. [***De*** + ***aurit***].

dă interj. v. **de²**.

dăbălăzá, dăbălăzez vb. (reg.) **1.** (tr.) a lăsa să atîrne capul, buza sau urechile; **2.** (refl.) a se moleși, a slăbi. [De la ***dăbălăzat***].

dăbălăzát, ~ți, dăbălăzată, ~e a. (reg.) care atîrnă în jos; pleoștit: *avea niște urechi clăpăuge și niște buzoaie groase și dăbălăzate.* CR. [Et. nec.; probabil ***de*** + ***zăbală*** prin metateză)].

dăbîlár, dăbîlari m. (înv.) strîngător de dări: *dăbîlarii și jăcmănitorii de la domnie nu-i putem suferi între noi.* SAD. [***Dabilă*** + *-ar*].

dăcésc, ~ști, dăceáscă, ~ești a. (înv.) din Dacia (romană); (p. ext.) românesc: *pe limba noastră dățească.* N.COSTIN; (și: **dățesc**). [***Dacia*** n. pr. + *-esc*].

dădácă, dădace f. (ieșit din uz) femeie angajată într-o familie pentru îngrijirea copiilor: *Dinuț, copilul Filofteei, era acasă în brațele dădacei.* GAL. [Din gr. mod. ***dadá***, turc. ***dadi*** (după *neneacă*)].

dădăceálă, dădăceli f. asistență incomodă a cuiva (prin sfaturi inutile, dar insistente). [***Dădăci*** + *-eală*].

dădăcí, dădăcesc vb. (tr.) **1.** a îngriji în calitate de dădacă: *în inima mea își are locul... femeia de încredere care i-a dădăcit și crescut pe dînșii ca și pe mine.* M.CAR.; **2.** (fam.) a asista (deranjînd) pe cineva în orice acțiune (și a da mereu indicații). [De la ***dădacă***].

dăhulá vb. v. **dăula.**

dăhulát a. v. **dăulat.**

dăinuí, dăinuiesc și (rar) **dăínui** vb. (intr.) **1.** a dura, a continua să existe; a se menține, a persista: *de n-ar avea cu ce să dăinuiască.* ISP.; *atenția critică asupra expresiei a continuat multă vreme după aceea și încă mai dăinuie.* CĂL.; **2.** a trăi, a exista: *o cultură minoră poate să dăinuiască mii și mii de ani.* BL.; *am cutezat să ridic o construcție care să dăinuie veșnic.* VIERU. [Din sb. ***dano vati***].

dăinuíre, dăinuiri f. faptul de a dăinui; menținere: *îi acuză de complicitate la întronarea și dăinuirea feudalității.* BL. [V. ***dăinui***].

dăinuitór, ~i, dăinuitoáre a. care dăinuiește; durabil: *credeți că toate sînt adevărate și dăinuitoare.* SL. [***Dăinui*** + *-tor*].

dălbíor, ~i, dălbioáră, ~e a. diminuitiv al lui dalb: *o teleagă sprintioară, aurită, dălbioară.* AL. [***Dalb*** + *-ior*].

dălcăúc m. v. **dalcauc.**

dălcăúș, dălcăuși m. (reg.) cîrmaci în spatele plutei: *bărbatul cîrmaci și nevasta dălcăuș, înfipți, parcă, în plută pe picioare vînjoase, stăteau drept și neclintiți.* HOGAȘ. [Din turc. ***dalka(v)uk***].

dăltíță, dăltițe f. diminutiv al lui daltă; daltă mică: *fățuiau și scliviseau subțire cu dăltița.* OD. [***Daltă*** + *-iță*].

dăltuí, dăltuiesc vb. (tr.) a lucra cu dalta (tăind, cioplind, scobind etc.): *în capătul de apus sta jilțul domnului, mai larg, mai bogat și dăltuit cu înfloriturí.* SAD. [***Daltă*** + *-ui*].

dăltuíre, dăltuiri f. acțiunea de a dăltui și rezultatul ei; săpare cu dalta. [V. ***dăltui***].

dăltuít, ~ți, dăltuită, ~e a. lucrat, făcut cu dalta: *se afla o piatră verde cu semne dăltuite.* SAD. [V. ***dăltui***].

dăltuitór, ~i, dăltuitoáre m., f. persoană care dăltuiește. [***Dăltui*** + *-tor*].

dăltuitúră, dăltuituri f. scobitură, crestătură făcută cu dalta. [***Dăltui*** + *-tură*].

dănác, dănaci m. (reg.) băiețandru, băietan; flăcăiaș: *dănacii și fetele se duc dis-de-dimineață la baltă.* POP. [Din bulg. ***danak***].

dănănáie, dănănăi f. (reg.) **1.** minunăție, ciudățenie, năzdrăvănie: *ce dănănaie o mai fi și aceasta?* FIL.; **2.** belea, pacoste, năpastă; **3.** gălăgie, zarvă. [***Dandana*** + *-aie*].

dănănăí, dănănăiesc vb. (intr.) **1.** a umbla nesigur, a șovăi; **2.** a cînta tărăgănat, a dondăni. [Onomat.].

dănăoárá adv. v. **dinioară.**

dănclúc, dăncluci m. diminutiv al lui danci; copil de țigan: *o țigăncuță cu un dănciuc aproape gol în brațe.* CAR. [***Danci*** + *-iuc*].

dăndănáie, dăndănăi f. (reg.) **1.** năzdrăvănie, minunăție, poznă: *cînd mai vede și astă dăndănaie: crăpa de ciudă.* CR.; **2.** tărăboi, tămbălău. [***Dandana*** + *-aie*].

dăndăní, dăndănesc vb. (intr.) a șovăi, a oscila. [Cf. ***dăngăni***].

dăngăluí, dăngălulesc vb. (reg.; tr.) a marca cu o danga. [***Danga*** + *-ălui*].

dăngăní pers. 3 **dăngănește** vb. (intr.; despre clopote) a suna. [De la ***dang***].

dăngăníre, dăngăniri f. acțiunea de a dăngăni și rezultatul ei. [V. ***dăngăni***].

dăngănít n. faptul de a dăngăni. [V. ***dăngăni***].

dănós, ~și, dănoásă, ~e a. (rar) darnic, generos: *și de mînă mai dănos.* POP. [***Dan***(*ie*) + *-os*].

dănțuí, dănțuiesc vb. (pop.; intr. și tr.) a dansa: *cei tineri cu cele neveste tot își dănțuia pă lună afară.* B.-DEL.; **Isaia dănțuiește,** numele unei cîntări bisericești care se cîntă la sfîrșitul cununiei; (fig.) căsătorie. [***Danț*** + *-ui*].

dănțuitór, ~i, dănțuitoáre m., f. (pop.) dansator: *renumele minunatei dănțuitoare zburase peste orașele Ahaiei.* GAL.; (adj.) *perechile dănțuitoare alunecă în valuri de voluptate pe parchetul de oglindă.* GAL.; (fig.) *izbucnește reflexul dănțuitor al stelelor depărtate.* BL. [***Dănțui*** + *-tor*].

dănuí, dănuiesc vb. (înv.; tr.) a face o danie; a dărui, a dona: *îi dănui și un însemnător număr de moșii.* NEGR. [***Dan***(*ie*) + *-ui*].

dănuíre, dănuiri f. (înv.) faptul de a dănui: *fă hîrtia de dănuire s-o iscălesc.* NEGR. [V. ***dănui***].

dănuitór, ~i, dănuitoáre m., f. (înv.) persoană care face o danie; donator: *sarcinile impuse tuturor mănăstirilor în genere de către ctitorii și dănuitorii lor.* OD. [***Dănui*** + *-tor*].

dăpărá, dăpăr vb. **1.** (pop.; tr. și refl.) a(-și) smulge părul din cap; (fig.) *cu o mînă se apără și cu alta dăpără;* **2.** (reg.; refl.) a se părui: *după ce destul să dăpărară, ... dederă-a să prici.* B.-DEL. [Lat. ***depilare***].

dăpărátă, dăpărate f. (reg.) părueală: *după lungă dăpărată amîndoi să lăsară deodată.* B.-DEL. [V. ***dăpăra***].

dăráb, dăraburi și (pop.) **dărabe** n. (reg.) bucată (mare): *un cîine duce un dărab de carne în gură.* VARL.; *un dărab de pîine;* (și: **dărăb**). [Din magh. ***darab***].

dărăb n. v. **dărab.**

dărăbán m. v. **dorobanț.**

dărăbúț, dărăbuțe n. (reg.) diminutiv al lui dărab; bucățică: *eu țesei un dărăbuț și mă dusei la drăguț.* EM. [***Dărab*** + *-uț*].

dărăcí, dărăcesc vb. (tr.) a pieptăna, a scărmăna cu daracul, a da la darac; (absol.) *două torceau, una dărăcea și cealaltă împletea la un ciorap.* FIL. [De la ***darac***].

dărăcíre, dărăciri f. acțiunea de a dărăci și rezultatul ei; dărăcit. [V. ***dărăci***].

dărăcít n. dărăcire. [V. ***dărăci***].

dărăcitór, ~i, dărăcitoáre m., f. persoană care dărăcește, care lucrează la dărăcit. // n. perie cu dinți rari de oțel, folosită pentru dărăcit. [***Dărăci*** + *-tor*].

dărăcitúră f. material textil care a fost dărăcit. [***Dărăcí*** + *-tură*].

dărăpănă, dărápăn vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) ruina, a (se) distruge; a (se) surpa: *vechea mînăstire s-a dărăpănat.* VLAH.; *s-a dărăpănat casa;* (fig.) *alții să-i dărapene cu armele domnia.* OD.; **2.** (reg.; tr.) a-și smulge părul: *cînd la țeapă se uita, păr din cap dărăpăna.* POP. [Lat. ****derapinare***].

dărăpănáre, dărăpănări f. acţiunea de a (se) dărăpăna; ruinare, năruire: *vizitează Avignonul a cărui dărăpănare o deplînge.* CĂL.; *dărăpănarea împărăţiei; (fig.) durerea... ne sfîşie la privirea dărăpănării romanităţii.* NEGR.; *dărăpănarea sănătăţii.* [V. ***dărăpăna***].

dărăpănát, ~ţi, dărăpănată, ~e a. deteriorat; (p. ext.) năruit, surpat: *s-au descoperit, adîncite în pămînt, rămăşiţele unei cetăţi dărăpănate.* VLAH.; *casă dărăpănată.* [V. ***dărăpăna***].

dărăpănátor, ~i, dărăpănătoáre a. care distruge, ruinează; (fig.) *găseam şi eu că nu este nici moral, nici uman a permite un negoţ stricăcios şi dărăpănător sănătăţii locuitorilor.* GHICA. [***Dărăpăna*** + *-ător*].

dărăpănătúră, dărăpănături f. construcţie dărăpănată, în ruină: *are o căsuţă, o dărăpănătură.* PETR. [***Dărăpăna*** + *-ătură*].

dărîmá, dărîm vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a tăia, a rupe ramuri, fructe etc., a distruge un copac; **2.** (reg.; tr.) a cosi; **3.** (p. ext.; tr.) a da jos, a culca la pămînt, a doborî; a distruge: *izbind cu picioarele în sobă, o şi darmă la pămînt.* CR.; *a dărîma o casă;* (fig.) *ingratitudinea n-a dărîmat niciodată pe un potentat.* CĂL.; **4.** (refl.) a se prăbuşi, a se surpa, a se dărăpăna: *biserica Sf. Nicolaie din Ismail se învechise şi se dărîmase.* EM.; **5.** (fig.; refl.) a deveni gîrbov, neputincios; a se gîrbovi: *bătrînul se dărîmase rău în vremea din urmă.* AG.; **6.** (fig.; tr.) a nimici, a distruge: *am construit şi dărîmat nenumărate ipoteze, refuzînd cu încăpăţînare vreo explicaţie fantastică.* GHEŢIE; *a dărîmat pe mulţi oameni;* **7.** (refl.) a cădea la pămînt; a se prăbuşi: *o, suflet al moartei, suspină comitele, dărîmîndu-se asupra pămîntului.* SAD.; (şi: (reg.) **dărma**). [Lat. **deramare*].

dărîmáre, dărîmări f. **1.** acţiunea de a (se) dărîma şi rezultatul ei; distrugere, ruinare: *auzi tuşind... prin ziduri vechi ce stau în dărîmare.* BAC.; *materialul rezultat din dărîmare va fi folosit.* CĂL.; **2.** ruină, dărîmătură: *prin deschizăturile dărîmării... se vedea... pînă în grădina din dos.* VINEA. [V. ***dărîma***].

dărîmát, ~ţi, dărîmată, ~e a. prăbuşit, ruinat; distrus: *trecătorul se rătăcea... printre garduri de nuiele, zăplazuri dărîmate, ziduri risipite.* SAD.; (fig.) *nici dacă ar fi chefuit o noapte întreagă, nu s-ar fi simţit... atît de dărîmat.* GHEŢIE; (înv.) **de-a dărîmata,** dărîmînd, doborînd: *dă-ar hi vrăjmaşul cît un munte, să dea pă dînsul de-a dărîmata.* B.-DEL. [V. ***dărîma***].

dărîmátor, ~i, dărîmătoáre m., f. persoană care dărîmă: *stau în dreptul casei mele... şi nu o mai găsesc; dărîmătorii o duc în tărăboanţe.* ARG.; (adj.) *zeul... devine stăpîn dărîmător al unei lumi.* BL. [***Dărîma*** + *-ător*].

dărîmătúră, dărîmături f. **1.** ruină, clădire surpată: *trebuie să te caţări pe dărîmături, să încaleci grinzi.* GHEŢIE; **2.** (reg.) vreascuri, crengi de copaci rupte şi căzute la pămînt: *ardeau în vîlvătăi dărîmături de copaci.* SAD.; **3.** (fig.) persoană cu înfăţişare jalnică: *o dărîmătură de om;* (şi: (reg.) **dărmătură**). [***Dărîma*** + *-ătură*].

dărmá vb. v. **dărîma.**

dărmătúră f. v. **dărîmătură.**

dărnicíe, dărnicii f. **1.** calitatea de a fi darnic; generozitate, mărinimie: *oferea cu dărnicie bani cu împrumut;* **2.** (fig.) abundenţă, belşug, rodnicie: *dărnicia solului.* [***Darnic*** + *-ie*].

dăruí, dăruiesc vb. **1.** (tr.) a da în dar ceva cuiva, a face cuiva un dar: *va scumpăra pre ei şi le va dărui slobozenie.* COR.; *îmi dărui o puşcă cu două ţeve.* OD.; **2.** (tr.) a da, a acorda: *trebuie să împărţim în două ceea ce ne-a dăruit oaspetele nostru.* CR.; (p. ext.) *destul să-ţ fie că astă dată-ţi dăruiesc viaţă.* B.-DEL.; **3.** (tr.) a înzestra, a dota: *Dumnezeu v-a dăruit cu minte, ca să ne povăţuiţi şi pe noi.* CR.; **4.** (tr. şi refl.) a (se) consacra, a (se) dedica: *nici măcar nu se dăruia unei vieţi de huzur.* GHEŢIE; **6.** (refl.) a se oferi pentru dragoste: *mi se dăruise ca un gaj de iubire şi de fidelitate.* GHEŢIE. [Din sl. ***darovati***].

dăruiálă, dăruieli f. ceea ce a fost dăruit, dat în dar: *asta nu-i dăruială, ci vine ca un plocon.* PANN; **de dăruială,** (dat) în dar, de dar: *nu mi-e hatul de vînzare ... mi-e hatul de dăruială.* POP. [***Dărui*** + *-eală*].

dăruíre, dăruiri f. **1.** acţiunea de a (se) dărui şi rezultatul ei; **2.** (fig.) devotament, abnegaţie, sacrificiu: *o iubise pasionat, cu stîngăcia şi dăruirea unui adolescent.* GHEŢIE. [V. ***dărui***].

dăruitór, ~i, dăruitoáre m., f. (rar) **1.** persoană care face un dar[2]: *aceşti trandafiri continuau, în conştiinţa mea, pe frageda lor dăruitoare.* GAL.; (adj.) *îi dădu şi ea cu alt prilej un volum..., îmbogăţit cu desene de mîna dăruitoare* CĂL.; **2.** (p. ext.) persoană generoasă. [***Dărui*** + *-tor*].

dăruşág, dăruşaguri n. (reg.) dar[2], dăruire: *nu-i vînzare, nevastă, ci dăruşag.* SAD. [***Dar***[2] + *-şag*].

dăsăgăríţă f. v. desăgăriţă.

dăscăláş, dăscălaşi m. (peior.) diminutiv al lui dascăl: *ce au a face cu chestiile aceste de căpetenie micele umbre de mici dăscălaşi?* RUSSO. [***Dascăl*** + *-aş*].

dăscăleálă, dăscăleli f. faptul de a dăscăli; cicăleală, (rar) dăscălitură: *altădată, reproşurile şi dăscăleala ei mă exasperau.* GHEŢIE. [***Dăscăli*** + *-eală*].

dăscăiésc, ~şti, dăscăleáscă, ~eşti a. **1.** caracteristic pentru dascăli, de dascăl: *voi învăţa a scrie iarăşi fără ajutorul dăscălesc.* NEGR.; **2.** (fig.) pedant: *apucături dăscăleşti.* [***Dascăl*** + *-esc*].

dăscăléşte adv. ca dascălii. [***Dascăl*** + *-eşte*].

dăscălí, dăscălesc vb. (tr.) **1.** a instrui, a povăţui, a învăţa: *moartea, avînd bunătate a dăscăli pe Ivan, se pune în raclă.* CR.; **2.** (rar) a dresa; **3.** a mustra, a cicăli: *are prostul obicei de a mă dăscăli mereu.* // (intr.) a exercita profesiunea de dascăl: *a dăscălit mulţi ani la biserica noastră.* [De la ***dascăl***].

dăscălíe, dăscălii f. **1.** profesia de dascăl: *în cei din urmă ani de dăscălie, a primit vizita unuia din cei de sus.* SAD.; **2.** povaţă, mustrare: *n-am umor s-ascult dăscălii.* NEGR.; **3.** (înv.) iscusinţă, pricepere: *iară de steag o lopată prelungă avea şi cu dăscălie făcută de maistor Pintilie.* B.-DEL.; **4.** (înv.) învăţătură, doctrină: *nici unul de voi cărţile ceale ereticeşti şi dăscăliia şi învăţătura lor în număr nu le socotiţi.* VARL. [Din gr. mod. *(di)daskalía*].

dăscălíme f. **1.** (pop.) mulţime de dascăli, totalitate a dascălilor; **2.** (înv.) elevi care urmau şcoala de preoţi: *am găsit o mulţime de dăscălime adunată.* CR. [***Dascăl*** + *-ime*].

dăscălíre, dăscăliri f. acţiunea de a dăscăli şi rezultatul ei: *să poată reîncepe dăscălirea lăutarilor.* REBR. [V. ***dăscăli***].

dăscălít, ~ţi, dăscălită, ~e a. **1.** povăţuit, sfătuit, învăţat; **2.** dresat: *toate lighioile curţii îi ieşeau înainte, parcă erau dăscălite.* DELAVR.; **3.** (înv.) învăţat, erudit: *nu cu dăscălită voroavă, ce cu smerenie şi fără meşteşug.* DOS. [V. ***dăscăli***].

dăscălítură, dăscăliturí f. (rar) dăscăleală. [***Dăscăli*** + *-tură*].

dăscălíţă, dăscăliţe f. (pop.) **1.** învăţătoare (la ţară): *cînd mi-ai fi tu dăscăliţă, ai vedea cum m-aş sili.* NEGR.; **2.** soţie de dascăl: *Aglaia, dăscăliţa, se zbuciumă că i-a căzut un dinte.* CĂL. [***Dascăl*** + *-iţă*].

dătătór, ~i, dătătoáre a. (adesea subst.) care dă ceva: *cuprinde un sîmbure dătător de viaţă, un germene al dezvoltărei mai departe.* EM.; *există în inconştient... o efervescenţă a închipuirii dătătoare de sens.* BL.; (înv.) **dătător de legi,** legislator: *descălecători de ţară, dătători de legi şi datini.* EM.; **dătător de sfaturi,** sfătuitor: *e un dătător de sfaturi şi ar avea nevoie de sprijinul lui.* VINEA. [***Dat***[1] + *-ător*].

dătătúră, dătături f. (rar) **1.** faptul de a da: *dătătură în cărţi;* **2.** lovitură. [***Da***[2] + *-ătură*].

dăţésc a. v. dăcesc.

dăulá, dăulez vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) slei de puteri, a (se) istovi: *atîta sarcină îl dăhulase de tot.* ISP.; (şi: **dăhula**). [Et. nec.].

dăulát, ~ţi, dăulată, ~e a. (reg.) **1.** sleit de puteri, istovit: *sufletul dăulat şi zdrobit de răstriştе în zadar cată odihna.* OD.; **2.** dărîmat, ruinat, stricat: *zidurile... de mult timp dăulate şi sortite ale bisericei de Argeş.* OD.; (şi: **dăhulat**). [V. ***dăula***].

dăulí, dăulesc vb. (reg.; tr.) a jeli, a plînge, a boci: *să mi-o bocească, să mi-o dăulească.* COŞB. [Et. nec.].

dăuná, dăunez vb. (intr.) a pricinui o pagubă (cuiva), a produce o stricăciune: *faptul acesta nu dăuna spectacolului.* GHEŢIE. [De la ***daună***].

dăunátór, ~i, dăunătoáre a. care dăunează, păgubitor: *o greşeală şi mai multe de felul acesta ar fi foarte dăunătoare operei sale.* IBR. // m. organism animal sau vegetal care atacă plantele ori animalele, producînd pagube. [***Dăuna*** + *-ător*].

dăunós, ~şi, dăunoásă, ~e a. (rar) dăunător, păgubitor: *Doamna Chiajna, muiere capeşă şi dăunoasă.* OD. [***Daună*** + *-os*].

dăúnăzi adv. v. **deunăzi.**

dăvăşí vb. v. **adevăsi.**

de[1] interj. (introduce afirmaţii şi replici, exprimînd şovăială, nepăsare) *apăi, de, cucoane, ce să fie mai gras decît porcul meu din ogradă?* ISP.; *dă, sîntem datori a ne ajuta unii pe alţii.* CR.; (şi: (reg.) **dă**). [Onomat.].

de[2] prep. **1.** (indică materia sau natura) *oraşul se gîrbovise sub păturile albe de zăpadă.* GHEŢIE; **a fi de ...,** a avea: *amîndoi sîntem de-o mamă.* AL.; (fig.) *om de nimic;* **2.** (indică felul, specia) *pe străzile unui oraş mare, m-a surprins o furtună de ploaie.* BAC.; *numeroase năvăliri de barbari.* AL.; **3.** (indică elementele constitutive) compus din: *roiuri de albine curg în rîuri sclipitoare.* EM.; **4.** (arată conţinutul) cu: *trec furnici ducînd în gură de făină marii saci.* EM.; **5.** (indică apartenenţa) *la mijloc de codru des, toate păsările ies.* EM.; **6.** (indică autorul sau agentul acţiunii) *aceste adunări se convocau de domn.* BĂLC.; *e lăudat de toată lumea;* **7.** (indică descendenţa sau filaţia) *fiu de împărat;* **8.** (indică proveniенţa) *brînză de Olanda; marfă de import;* **9.** (indică obiectul acţiunii) *ştii tu, mîndră, ce ţi-am spus la sapă de cucuruz.* POP.; **băgare de seamă,** v. **băgare; dare de seamă,** v. **dare;** **10.** (indică destinaţia) pentru: *căruţa... soseşte la locul de întîlnire al vînătorilor.* OD.; *teren de sport;* **11.** (indică locul sau un reper spaţial) *ograda lui de toate părţile era îngrădită.* DRĂGHICI; *cu drag, de sus, privea.* AL.; *de aici nu se vede nimic;* **de faţă,** v. **faţă; de jos,** v. **jos; de colo (pînă) colo,** v. **colo; de unde pînă unde,** v. **unde;** **12.** (indică timpul sau un reper temporal) *la ziua cea de mîne abia cuget-un sărac.* EM.; *tot ce se întîmpla în jurul lui de două luni încoace îl deruta.* GHEŢIE; *lumea de azi; viaţa de apoi;* (întăreşte ideea unei durate) *o lună de zile colindase cu puţin folos.* CĂL.; **de zi cu zi,** zilnic; **de astă dată** sau **de data aceasta** (ori **asta**), v. **dată;** **13.** (indică succesiunea) *munceşte zi de zi; îl vizitează an de an;* (p. ext.) *n-aţi plîns văzînd cum trece-n zbor spre miazănoapte nor de nor?* COŞB.; **14.** (indică iteraţia sau multiplicarea) *calul se scutură de trei ori.* CR.; **15.** (indică gradaţia, mărimea, cantitatea, măsura) *cînd era soarele de două suliţe pe ceri, a plecat în lumea largă.* EM.; *clădire înaltă de o sută de metri;* **de moarte,** îngrozitor, groaznic, teribil; **de minune,** admirabil, perfect: *planul lui Cassian izbuti de minune.* VLAH.; **de mama focului,** cu mare intensitate, în gradul

cel mai înalt: *era frumoasă de mama focului.* CR.; **mai bine de...,** v. **bine**; **16.** (indică relaţia) în ce priveşte, cît despre: *a rămas sărman de părinţi.* CAR.; *cum îţi încarci sufletul de păcate.* CR.; **17.** (franţuzism; exprimă componenţa) *închipuia un chioşc alcătuit de frunză.* DRĂGHICI; **18.** (exprimă cauza) din cauza...; din cauză că...: *şi ea mergînd spre Viorel, roşind, s-a zăpăcit de drag.* COŞB.; *nu mai vedeam de oboseală; suferă de friguri;* **de aceea,** v. **acela**; **nu de alta,** nu din alt motiv; **19.** (indică scopul) pentru: *l-am cumpărat de sămînţă.* CR.; *ne pregătim de drum;* **de pildă,** v. **pildă**; **de exemplu,** v. **exemplu**; **20.** (indică modalitatea) *era supuşi fără de-a să plînge.* B.-DEL.; *de bună seamă;* **de altfel** (scris şi: *dealtfel*), în altă ordine de idei, în plus; **de asemenea,** v. **asemenea**; **de fapt,** v. **fapt**; **de fel,** v. **fel**; **de bună seamă,** v. **seamă**; **de loc,** v. **loc**; **de obicei,** v. **obicei**; **de zor,** v. **zor**; **de viu,** v. **viu**; **21.** (indică distribuţia) *de tot carul şese boi.* AL.; *cinci pîini de om*; **22.** (exprimă comparaţia) drept, ca: *boierul m-a luat de nebun.* CR.; **23.** (introduce un complement indirect) *de aristocraţie n-am ce zice.* B.-DEL.; *nu mai spune de lup, că tare mă tem.* CR.; **24.** (introduce un subiect exprimat printr-un supin) *e uşor de făcut;* **a avea de...,** a trebui să ...: *spunea tot ce avea de spus.* SAD.; **a-şi face de lucru,** v. **lucru**; **25.** (intră în structura unor numerale cardinale compuse) *cinci sute de mii*; **26.** (intră în construcţii cu numerale ordinale sau distributive) *cel de-al treilea; de cinci ori*; **27.** (intră în structura unor adverbe compuse şi a unor locuţiuni adverbiale) deasupra, deocamdată, de aceea, de cu seară: *de cu sară şi pînă după miezul nopţei am stat numai într-o fumăraie.* CR.; **28.** (intră în structura unor prepoziţii compuse şi a unor locuţiuni prepoziţionale) despre, din, dintre, dinaintea, de la ... la ..., de-a lungul, de către; **29.** (intră în structura unor conjuncţii compuse şi a unor locuţiuni conjuncţionale) deoarece, de îndată ce, de vreme ce; **30.** (intră în structura unor substantive sau adjective compuse) *demîncare, deplin*; **31.** (intră în construcţii care reprezintă numele unor jocuri de copii) *de-a baba oarba, de-a v-aţi ascunselea.* [Lat. ***de***].

de[3] conj. **1.** în cazul că, dacă: *să te cărăbăneşti de aici, că, de nu, e rău de tine!* CR.; *de vrei, de nu vrei*; **2.** pentru ca (să): *luaţi-l de-l daţi norodului.* NEGR.; **3.** încît, că: *era urs de cei furnicoş, care fuge de-şi scoate ochii cînd vede om.* MAT.; *plînge de ţi se rupe inima*; **4.** fiindcă, pentru că: *o prăpădea din ochi de dragă.* CR.; **5.** (înv. şi pop.) şi: *stai de nu mă săgeta.* POP.; **6.** o, dacă...!: *numai de nu i-ar muri mulţi înainte.* CR.; **7. de ce...,** tot... (sau **de ce**), cu cît..., cu atît...: *de ce se apropia, de ce lumina mai tare.* CR. [Cf. alb. ***de***].

de[4] pron. rel. (pop.) care, ce: *l-ale case mari domneşti de se văd în Stoeneşti.* POP.; *omul de l-ai văzut.* [Lat. ***de***].

de-[5] v. **des-**[1].

deadevăr n. (înv.) însuşirea de a fi adevărat; ceea ce este adevărat; adevăr, justeţe: *întru ascultarea deadevărului.* COD. VOR.; *meserearea ta şi deadevărul tău pururea ajutară-mi.* COR.; **cu deadevărul,** cu adevărat; într-adevăr: *se mărturisi creştin cu deadevăr.* DOS. [***De***[2] + ***adevăr***].

dead weight [dédueit] n. capacitate maximă de încărcare a unei nave. [Cuv. engl.].

deal, dealuri n. **1.** ridicătură a scoarţei Pămîntului mai mică decît muntele (între 200 şi 800 m): *de la o vreme valea s-a sfîrşit şi s-a început în deal.* CR.; **la deal,** în sus, urcînd: *ne oprim în apropierea jilipului sec prin care am urcat la deal.* SAD.; **dă la deal, dă la vale,** încearcă toate posibilităţile, se sileşte în toate modurile; **greu la deal şi greu la vale,** greu este oricum; **ce mai la deal, la vale!** să nu mai lungim vorba degeaba!; **2.** (reg.) regiune de vii; vie; **3.** (reg.) pădure. [Din sl. ***dĕlŭ***].

deală, deale şi **dele** f. (înv.) **1.** faptă; activitate: *mare deala Domnului, cerşut în toate voile lui.* COR.; **2.** greşeală, defect; pedeapsă. [Din sl. ***delo***].

dealer, dealeri [dílăr] m. (englezism) persoană care intermediază tranzacţii, vînzări etc. [Din engl. ***dealer***].

deambulatóriu, ~ii, deambulatorie, ~ii a. de plimbare, în legătură cu plimbarea. // n. loc de circulaţie în bisericile romane sau gotice, situat între altar şi absidă. [Din lat. ***deambulatorius***, fr. ***déambulatoire***].

deambulăţie, deambulaţii f. (livr.) mers, plimbare: *infirmitatea nu-l împiedica să aibă o deambulaţie sprintenă.* CĂL. [Din fr. ***déambulation***].

deasúpra adv. (în partea de) sus: *adevăr spun, căci Dumnezeu e deasupra!* CR.; (adj.) *cîteva camere discrete la catul deasupra.* GHEŢIE; pe **deasupra, a)** peste ceva: *balta colcăie pe dedesupt de peşte şi pe deasupra de raţe.* CĂL.; b) în plus: *bărbat... cam corpolent şi, pe deasupra, nu prea sănătos.* GHEŢIE; **c)** superficial: *ştie lucrurile numai pe deasupra.* // prep. **(pe deasupra) 1.** (exprimă situarea superioară a unui obiect faţă de altul) *iaca se zăreşte o hîrtie filfîind pe de-asupra capetelor mulţimii.* CR.; **a fi deasupra nevoii,** a depăşi greutăţile, a ieşi dintr-un moment dificil: *de-acum întem deasupra nevoii.* CR.; **2.** (exprimă caracterul superior sau dominant) *deşi arta e deasupra oricăror convenienţe, autoarea nu poate să nu fie femeie de lume.* CĂL. [***De***[2] + ***asupra***].

deavólna adv. (reg.) destul, suficient: *lemne la trunchi sînt, slănină şi făină în pod este deavolna.* CR. [Din rus. ***dovol'no***].

debáclu, debacluri n. rupere şi pornire a gheţii prinse între malurile unui curs de apă. [Din fr. ***débacle***].

debandádă, debandade f. dezordine; zăpăceală: *debandada e din cale afară de mare.* PETR. [Din fr. ***débandade***].

debará, debarale f. mică încăpere în care se ţin obiecte rar folosite: *dispăru într-o bună zi de pe masa de lucru, pentru a fi ascuns în fundul unei debarale.* GHEŢIE. [Din fr. ***débarras***].

debarasá, debarasez vb. **1.** (refl.) a se descotorosi, a scăpa de cineva sau de ceva: *după cîte ştiu, n-are intenţia să se debaraseze de dumneata.* GHEŢIE; (tr.) *străduinţele de a-l debarasa de concepţia delirantă se dovediră inutile.* GHEŢIE; **2.** (tr. şi intr.) a degaja şi a curăţa mesele şi vesela (într-un local de consum). [Din fr. ***débarrasser***].

debarasáre, debarasări f. acţiunea de a (se) debarasa. [V. ***debarasa***].

debarasát, ~ţi, debarasată, ~e a. degajat, liber. [V. ***debarasa***].

debarasór, ~i, debarasoáre m., f. persoană care degajează şi curăţă mesele (şi vesela) într-un local de consum. [Din fr. ***débarrasseur***].

debarcá, debárc vb. **1.** (intr.) a coborî pe uscat de pe o navă: *debarcă pe insulă în sunet de clopote.* CĂL.; (p. gener.) *animalele vii nu pot debarca în Anglia.* CĂL.; (refl. pas.) *după aceea începură să se debarce bagajele.* TUD.; **2.** (p. ext.; intr.) a coborî din tren sau din alt vehicul: *socotise că ar fi fost bine să debarce în capitală cu două-trei săptămîni mai devreme.* GHEŢIE; **3.** (fig.; tr.) a da afară, a scoate dintr-un post (de conducere); **4.** (rar; intr.) a trage la mal; a acosta: *dam cu socoteala că au să debarce acele corăbii.* GHICA. [Din fr. ***débarquer***].

debarcadér, debarcadere n. loc amenajat pentru îmbarcarea şi debarcarea călătorilor sau pentru încărcarea şi descărcarea mărfurilor de pe nave: *am rămas cîtva timp pe malul apei, rezemîndu-mă de balustrada unui mic debarcader.* GHEŢIE. [Din fr. ***débarcadère***].

debarcáre, debarcări f. acţiunea de a debarca şi rezultatul ei: *la debarcare ne aşteptau autorităţile.* C.; **navă de debarcare,** navă specială cu prora plată pentru a permite apropierea maximă de uscat. [V. ***debarca***].

debavurá, debavurez vb. (tr.) a îndepărta bavura de pe piesele turnate, matriţate sau laminate. [***Des-***[1] + ***bavură***].

debavuráre, debavurări f. acţiunea de a debavura şi rezultatul ei. [V. ***debavura***].

debavuratór, debavuratoare n. unealtă folosită la debavurare. // m. (pl. **debavuratori**) muncitor care debavurează piesele. [***Debavura*** + ***-tor***].

debil, ~i, debilă, ~e a. slab, firav, plăpînd: *l-ar fi botezat la cinci zile după naştere, fiindcă copilul era debil.* GHEŢIE; (fig.) *am prins un debil pretext de drum la el acasă.* GAL.; (subst.) **debil mintal,** persoană care suferă de debilitate mintală. [Din fr. ***débile***, lat. ***debilis***].

debilitá, debilitez vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină debil. [Din fr. ***débiliter***, lat. ***debilitare***].

debilitánt, ~ţi, debilitantă, ~e a. care debilitează, slăbeşte: *remediu debilitant.* [Din fr. ***débilitant***].

debilitáre, debilitări f. faptul de a (se) debilita. [V. ***debilita***].

debilitáte, debilităţi f. stare a omului debil, mare slăbiciune a organismului; **debilitate mintală,** stare de înapoiere mintală, în care individul nu poate depăşi însuşirea cunoştinţelor corespunzătoare primelor patru clase elementare. [Din fr. ***débilité***, lat. ***debilitas, -atis***].

débit[1], **debite** n. **1.** (înv.) vînzare, desfacere continuă de mărfuri cu amănuntul: *stofe de debit*; **2.** (înv.) prăvălie, magazin (mic) unde se vînd mărfuri cu amănuntul: *debit de spirtoase*; **3.** (spec.) tutungerie: *am pătruns nerăbdător în micul debit de tutun al gării.* GHEŢIE; **4.** cantitate de fluid sau de material (granular) care trece într-o unitate de timp printr-o albie, un canal, o conductă etc.; **5.** (fig.) afluenţă (precipitată) de cuvinte în vorbirea cuiva: *nimic din debitul învălmăşit al lui Iorga.* VIANU. [Din fr. ***débit***].

débit[2], **debite** n. **1.** datorie a unei persoane fizice sau juridice creditate: *a plăti debitul în totalitate*; **2.** coloană într-un registru de contabilitate în care se înscrie evidenţa sumelor datorate; (p. restr.) sumă înscrisă în această coloană. [Din fr. ***débit***, lat. ***debitum***].

debitá[1], **debitez** vb. (tr.) **1.** a vinde marfă cu amănuntul; **2.** a furniza o cantitate de fluid, de energie, de material granular; **3.** (fig.) a spune ceva (plictisitor); a recita, a declama: *pe drum, îmi debită o sumedenie de nimicuri din care nu pricepeam o iotă.* GHEŢIE; *a debita un rol; a debita ştiri false*; **4.** a tăia un material în bucăţi de forme şi de dimensiuni adecvate folosirii sau prelucrării ulterioare. [Din fr. ***débiter***].

debitá[2], **debitez** vb. (tr.) a înscrie o sumă în debitul[2] unui cont. [Din fr. ***debiter***].

debitánt, ~ţi, debitantă, ~e m. şi f. **1.** persoană care vinde mărfuri cu amănuntul: *mi-a propus să fie debitantul operelor mele.* AL.; **2.** persoană care vinde într-un debit: *debitanta, speriată, aştepta în prag sosirea poliţiei.* GHEŢIE. [Din fr. ***débitant***].

debitáre[1], **debitări** f. acţiunea de a debita[1] şi rezultatul ei. [V. ***debita***[1]].

debitáre[2], **debitări** f. faptul de a debita[2]. [V. ***debita***[2]].

debitát[1], **~ţi, debitată, ~e** a. (înv.) **1.** vîndut cu amănuntul: *mărfuri debitate*; **2.** vorbit fără rost: *fraze debitate.* [V. ***debita***[1]].

debitát[2], **~ţi, debitată, ~e** a. **1.** înscris în debitul unui cont: *sumă debitată*; **2.** dat pe datorie. [V. ***debita***[2]].

debitmétru, debitmetre n. instalaţie, instrument sau aparat pentru măsurarea debitului unui fluid dintr-o conductă. [Din fr. ***débitmètre***].

debitór, ~i, debiteáre a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care datorează, care are datorii; datornic: *debi-*

torul trăieşte calm sub trăsnetele de pură formalitate ale tribunalului. CĂL.; *firmă debitoare;* (fig.) *Buffon, debitorul liberalismului atomist..., putuse crede astfel.* VIANU; **2.** care a beneficiat, care a profitat de realizările din alt domeniu: *morfologia, cu virtuţile ei explicative cam reduse, le rămîne hotărît debitoare.* BL. [Din fr. ***débiteur***, lat. ***debitor***].

déblă f. v. devlă.

deblelére, deblelèri f. ansamblu de operaţii efectuate pentru realizarea unui debleu. [De la ***debleu***; cf. fr. ***déblayage***].

debléu, debleuri n. săpătură sub nivelul natural al terenului prin care trece o cale de comunicaţie sau un canal: *cale ferată în debleu.* [Din fr. ***déblai***].

deblocá, deblochez vb. (tr.) **1.** a degaja de obstacole o cale de comunicaţie: *drumul a fost deblocat de zăpadă;* **2.** a readuce o maşină, un aparat blocat în stare de funcţionare; **3.** a scoate de sub blocare sume de bani: *a debloca fonduri pentru investiţii;* **4.** a scoate din cadrele active ale armatei: *soţul ei, comandantul regimentului, a fost deblocat.* GHEŢIE. [Din fr. ***débloquer***].

deblocáre, deblocări f. **1.** acţiunea de a debloca şi rezultatul ei; **2.** scoatere a unor ofiţeri din cadrele active ale armatei: *între timp au început deblocările din armată.* GHEŢIE. [V. ***debloca***].

debordá, debordez vb. **1.** (intr.) a ieşi din albie, a trece peste margini: *fluviul debordează;* (fig.) *el a respins acea filozofeală rudimentară ... a ţăranului moldovean ce deborda din paginile prozei.* CF.; (tr.) *cînd o viziune filosofică devine mai complexă, atunci ea debordează posibilităţile de cuprindere ale formei aforistice.* BL.; (refl.) *forma se debordează pe sine însăşi prin repetiţie.* BL.; **2.** (intr. şi tr.) a vărsa, a vomita. [Din fr. ***déborder***].

debordánt, ~ţi, debordantă, ~e a. (şi fig.) care se revarsă: *sensibilitatea barocă... se complace în forme debordante, imprecise şi clarobscur.* BL.; *veselie debordantă.* [Din fr. ***débordant***].

debordáre, debordări f. acţiunea de a deborda. [V. ***deborda***].

debóşă, deboşe f. **1.** tendinţă către plăcerile senzuale; **2.** abuz de mîncare şi de băutură. [Din fr. ***débauche***].

debreiá, debreiez vb. (intr.) a decupla două mecanisme unite prin ambreiaj; a separa o piesă mobilă de arborele motor. [Din fr. ***débrayer***].

debreiáj, debreiaje n. debreiere. [Din fr. ***débrayage***].

debreiére, debreièri f. acţiunea de a debreia şi rezultatul ei; debreiaj. [V. ***debreia***].

debreţín, debreţíni m. cîrnat subţire preparat dintr-un amestec de carne tocată de vită şi de porc, segmentat în bucăţi de circa 10 cm. [Din germ. ***Debreziner***].

debuí, pers. 3 **débuie** vb. (latinism; intr.) a trebui, a fi necesar sau obligatoriu (să): *de-acum fiecare locuitor debuie a fi proprietar de patru fălci de pămînt.* AL. [Din lat. ***debere***].

deburá, deburez vb. (tr.) a supune deburării. [Din fr. ***débourrer***].

deburáj, deburaje n. **1.** deburare; **2.** deşeuri obţinute prin deburare. [Din fr. ***débourrage***].

deburáre, deburări f. (tehn.) operaţie de curăţare a cardelor de impurităţi. [V. ***debura***].

deburbáj, deburbaje n. **1.** limpezire a mustului înainte de fermentare; **2.** curăţare a unui minereu prin spălare. [Din fr. ***débourbage***].

debursá, debursez vb. (tr.) a cheltui, a plăti (din buzunar, din pungă). [Din fr. ***débourser***].

debusolá, debusolez vb. (tr. şi refl.) a (se) dezorienta. [Din fr. ***deboussoler***].

debusoláre, debusolări f. dezorientare. [V. ***debusola***].

debusolát, ~ţi, debusolată, ~e a. dezorientat; zăpăcit: *democraţia actuală le cerea să fie doar păstori spirituali ai unei turme debusolate.* R.L. [V. ***debusola***].

debuşá, debuşez vb. (intr.) a ieşi dintr-un loc îngust, dintr-un loc acoperit. [Din fr. ***deboucher***].

debuşáre, debuşări f. acţiunea de a debuşa. [V. ***debuşa***].

debuşéu, debuşeuri n. **1.** mijloc de a vinde mărfuri; **2.** teritoriu (regiune, ţară etc.) în care producătorii îşi desfac (uşor) produsele. [Din fr. ***débouché***].

debút, debuturi n. **1.** început al unei activităţi, **2.** primii paşi într-o carieră: *povesteşte debuturile dificile în avocatură ale unui licenţiat în drept.* CĂL.; **3.** prima lucrare a unui artist. [Din fr. ***début***].

debutá, debutez vb. (intr.) **1.** a-şi face debutul într-o profesie sau într-o carieră: *în cariera lui de avocat debutase cu ... talent.* VLAH.; **2.** a publica prima lucrare: *au debutat şi continuat să apară în „Convorbiri literare".* IBR.; **3.** (p. gener.) a începe, a porni, a se ivi: *se pare că aşa debutează ideile: cu o schiţare exuberantă a propriilor posibilităţi.* BL. [Din fr. ***débuter***].

debutánt, ~ţi, debutantă, ~e m., f. persoană la începutul unei cariere (artistice); începător: *debutanţii făceau mare caz de literatura lui în scrisorile către dînsul.* CĂL. [Din fr. ***débutant***].

dec interj. (pop.) exclamaţie care exprimă surprindere: *dec! nu cumva ai pofti să-mi iei viţica...?* CR. [Onomat.].

deca-[1] element de compunere cu sensul „zece". [Din gr. mod. ***déka***].

déca[2]**, deca** m. decalitru: *anul ăsta, dacă scăpăm de grindină, o s-avem două mii de deca şi mai bine.* VINEA. [Prescurtare de la ***decalitru***].

decádă, decade f. **1.** perioadă de zece zile consecutive (dedicată unui eveniment); **2.** secţiune dintr-o operă alcătuită din zece părţi: *decadele lui Titus Livius;* **3.** deceniu: *este, aşadar, aceea din prima decadă a secolului actual.* IBR. [Din fr. ***décade***].

decadént, ~ţi, decadentă, ~e a. **1.** care este în declin, în decadenţă: *a putut conveni perfect boierimii noastre, primitivă, dar ... deja decadentă din cauza traiului fanariotic.* IBR.; **2.** propriu decadentismului, care ţine de decadentism: *poezia decadentă şi simbolistă cere tot mai mult material.* BAC.; *poet decadent;* **3.** care prezintă caracterele decadentismului: *nepăsarea şi neglijenţa... domneau în localurile decadente din vecinătate.* VINEA. // m. adept al decadentismului; (spec.) scriitor din gruparea decadentismului: *decadenţii parodiau şi caricaturizau literatura baudelairiană.* IBR. [Din fr. ***décadent***].

decadentísm n. **1.** stare a unei culturi sau civilizaţii care precedă perioada de declin; **2.** mişcare literară, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care cultiva rafinamentul excesiv, artificialul, morbidul etc.; nume dat iniţial grupărilor literar-artistice simboliste, apărute în Franţa la sfîrşitul secolului al XIX-lea: *decadentismul repudia tradiţia noastră literară.* IBR. [Din fr. ***décadentisme***].

decadénţă f. **1.** declin, regres (social, economic, politic): *cînd progresul lipseşte, vine... decadenţa.* FIL.; **2.** depravare, degradare morală: *în Muntenia, unde decadenţa era mai mare, piserii erau mult inferiori.* IBR.; **3.** decădere a artelor, a ştiinţelor etc.; **4.** ultima perioadă a Imperiului roman apusean; *scriitorii decadenţei.* [Din ***décadence***, lat. ***decadentia***].

decádic, ~ci, decadică, ~ce a. (germanism) care se bazează pe cifra zece: *şi-a împlinit rolul la început pentru constituirea tehnicii operatorii în cadrul sistemului decadic.* BL. [Din germ. ***dekadisch***].

decaédru, decaedre n. poliedru cu zece feţe. [Din fr. ***décaèdre***].

decafeinizá, decafeinizez vb. (tr.) a extrage cafeina din boabele de cafea. [După fr. ***décaféiner***].

decafeinizáre, decafeinizări f. acţiunea de a decafeiniza şi rezultatul ei. [V. ***decafeiniza***].

decafeinizát, ~ţi, decafeinizată, ~e a. din care s-a extras cafeina; fără cafeină: *produs decafeinizat.* [V. ***decafeiniza***].

decagón, decagoane n. poligon cu zece laturi. [Din fr. ***décagone***].

decagonál, ~i, decagonală, ~e a. **1.** în formă de decagon: *suprafaţă decagonală;* **2.** care are baza un decagon: *piramidă decagonală.* [Din fr. ***décagonal***].

decagrám, decagrame n. unitate de măsură a greutăţii egală cu zece grame. [Din fr. ***décagramme***].

decalá, decalez vb. (tr. şi refl.) a (se) distanţa în spaţiu sau în timp (obiecte, fenomene etc.): *a decala orarul trenurilor.* [Din fr. ***décaler***].

decaláj, decalaje n. **1.** distanţare în spaţiu sau în timp; decalare; **2.** (fig.) dezacord, nepotrivire: *există un mare decalaj între vorbe şi fapte.* [Din fr. ***décalage***].

decaláre, decalări f. **1.** distanţare în spaţiu sau în timp; decalaj; **2.** (fig.) nepotrivire, dezacord între situaţii, evenimente etc. [V. ***decala***].

decálc, decalcuri n. **1.** desen obţinut prin decalcare; **2.** (lingv.) calc.: *va distinge cu uşurinţă neologismele, decalcurile, arhaismele.* VIANU; *cuvîntul „anotimp" este un decalc după un model german.* [Din fr. ***décalque***].

decalcá, decálc vb. (tr.) **1.** a copia, a transpune un desen copiat pe o hîrtie transparentă, pe o placă, pe o stofă etc.; **2.** a calchia. [Din fr. ***décalquer***].

decalcáre, decalcări f. acţiunea de a decalca şi rezultatul ei. [V. ***decalca***].

decalcát, ~ţi, decalcată, ~e a. **1.** copiat, reprodus întocmai după un model (pe hîrtie transparentă): *desen decalcat;* **2.** (lingv.) calchiat: *cuvinte decalcate.* [V. ***decalca***].

decalcifiá, decalcifiez vb. **1.** (refl. şi tr.) a pierde sau a face ca organismul să piardă calciu din ţesutul osos şi din dinţi; **2.** (refl.; despre ţesuturi) a-şi pierde o cantitate de săruri de calciu; (şi: (rar) **decalcifica**). [Din fr. ***décalcifier***].

decalcifiánt, decalcifianţi m. **1.** substanţă cu care se tratează pielile pentru a elimina sărurile de calciu; **2.** substanţă folosită pentru reducerea durităţii apelor calcaroase. [Din fr. ***décalcifiant***].

decalcifiát, ~ţi, decalcifiată, ~e a. care a pierdut calciul; care are o cantitate insuficientă de calciu; (şi: (rar) **decalcificat**). [V. ***decalcifia***].

decalcificá vb. v. decalcifia.

decalcificáre f. v. decalcifiere.

decalcificát a. v. decalcifiat.

decalcifiére, decalcifieri f. **1.** acţiunea de a (se) decalcifia şi rezultatul ei; **2.** demineralizare a ţesutului osos şi a dinţilor: *am dureri de spate,... poate că am răcit sau poate că sînt din cauza decalcificării.* VIANU; **3.** operaţie de înlăturare a sărurilor de calciu din pielile aflate la tăbăcit; (şi: (rar) **decalcificare**). [V. ***decalcifia***].

decalcomaníe, decalcomanii f. procedeu de transpunere a unor imagini colorate de pe hîrtie pe porţelan, pe sticlă etc. [Din fr. ***décalcomanie***].

decalibrá, pers. 3 **decalibrează** vb. (tr. şi refl.) a (se) lărgi; a(-şi) schimba calibrul: *mitraliera s-a decalibrat.* [***Des-***[1] *+ **calibru** + **-a***].

decalibráre, decalibrări f. faptul de a (se) decalibra; modificare a calibrului. [V. ***decalibra***].

decalibrát, ~ţi, decalibrată, ~e a. care are calibrul modificat (din cauza uzurii): *tun decalibrat; puşcă decalibrată.* [V. ***decalibra***].

decalítru, decalítri m. unitate de măsură pentru capacitate egală cu zece litri. [Din fr. ***décalitre***].

decalóg n. serie de zece porunci, cuprinse în Vechiul Testament, revelate de Dumnezeu lui Moise pe Muntele Sinai. [Din fr. ***décalogue***].

decamerón, decameroane n. **1.** operă literară care conţine povestirea unor evenimente petrecute pe parcursul a zece zile; **2.** operă literară cu subiecte similare acelora din opera principală a lui Giovanni Boccaccio: *„Poveştile moldoveneşti" alcătuiesc un adevărat decameron, cu subiecte de predilecţie erotice.* CĂL. [Din it. ***decamerone,*** fr. ***décaméron***].

decamétru, decametri m. **1.** unitate de măsură pentru lungime egală cu zece metri; **2.** panglică sau lanţ cu lungimea de zece metri, care serveşte la măsurări de teren. [Din fr. ***décamètre***].

decán, ~i, decană, ~e m., f. **1.** cadru didactic universitar care deţine conducerea unei facultăţi: *chiar astăzi voi sta de vorbă cu rectorul şi cu decanul Facultăţii de Litere.* GHEŢIE; **2.** persoana cea mai în vîrstă sau cu vechimea cea mai mare într-un corp constituit: *recunoscu pe Moroianu Alexandru, decanul promoţiei.* VINEA; *decanul baroului;* (fig.) *bucuros voi face ceva de ocazie pentru jubileul bătrînei decane a presei române.* CAR.; **3.** conducător al unui colegiu de preoţi sau al unei instituţii religioase: *îşi mărturiseşte epistolar faţă de unchiul său, decan de catedrală, sforţările leale pe care le face.* CĂL. [Din lat. ***decanus,*** germ. ***Dekan***].

decanát, decanate n. **1.** demnitatea de decan: *pe Stahi l-au scos din decanat.* GHEŢIE; **2.** perioadă de timp în care cineva are această demnitate; **3.** biroul decanului: *o luă cu paşi hotărîţi de-a lungul coridorului spre decanat.* GHEŢIE; **4.** conducere a unei facultăţi (reprezentată de decan): *orele şi locul de ţinere a cursului fuseseră fixate de decanat.* GHEŢIE. [Din fr. ***décanat,*** lat. ***decanatus***].

decantá, decantez vb. (tr.) **1.** a limpezi un lichid prin separarea particulelor solide pe care le conţine, scurgînd lichidul după sedimentarea particulelor; **2.** (fig.) a clarifica, a delimita cu precizie: *a-şi decanta ideile;* **3.** (fig.) a separa de ceea ce este impropriu: *aspiră la aerianul profund şi de aceea şi-a decantat versurile.* CĂL. [Din fr. ***décanter***].

decantáre, decantări f. acţiunea de decanta şi rezultatul ei; limpezire a unui lichid care conţine particule solide în suspensie; decantaţie. [V. ***decanta***].

decantát, ~ţi, decantată, ~e a. care a fost separat, selectat: *soluţiile decantate se pot analiza pe straturi;* (fig.; subst.) *cele mai bune cronici nu sînt totdeauna cele decantate în volume.* CĂL. [V. ***decanta***].

decantáţie, decantaţii f. decantare. [Din fr. ***décantation***].

decantór, decantoare n. aparat sau rezervor pentru separarea, prin depunere, a particulelor solide dintr-o suspensie. [Din fr. ***décanteur***].

decapá, decapez vb. (tr.) **1.** a curăţa o suprafaţă metalică în vederea unor operaţii; **2.** a îndepărta un strat subţire de pe o suprafaţă de teren. [Din fr. ***décaper***].

decapáj, decapaje n. curăţare a suprafeţelor metalice de oxizi, de vopsea, de grăsimi etc. [Din fr. ***décapage***].

decapánt, decapante n. soluţie folosită în operaţia de decapare; decapator. [Din fr. ***décapant***].

decapáre, decapări f. acţiunea de a decapa şi rezultatul ei; curăţire. [V. ***decapa***].

decapatór, decapatori m. decapant. [***Decapa*** + *-tor*].

decapitá, decapitez vb. (tr.) **1.** a ucide sau a executa pe cineva prin tăierea capului: *Hamlet, prinţul de Danemarca, fusese decapitat.* GHEŢIE; **2.** (fig.) a lipsi de elementul principal: *o dată cu arestarea lui mişcarea a fost decapitată.* [Din fr. ***décapiter,*** lat. ***decapiter***].

decapitáre, decapitări f. acţiunea de a decapita şi rezultatul ei; decapitaţie: *se ocupă mai de aproape de răscoala lui Horea şi de sentinţa care a dus la decapitarea acestuia.* BL.; (fig.) *elogiul omului suferă poate o decapitare atunci cînd înţelege că suferinţa lui este deopotrivă cu a muscuţiţei.* VIANU. [V. ***decapita***].

decapitát, ~ţi, decapitată, ~e a. ucis prin tăierea capului: *pe avers purta efigia Meduzei decapitate.* GHEŢIE. [V. ***decapita***].

decapitáţie, decapitaţii f. decapitare. [Din fr. ***décapitation***].

decapód, decapode n. **1.** (la pl.) ordin de crustacee cu zece picioare; (şi la sg.) crustaceu din acest ordin (ex.: crabul, racul); **2.** (la pl.) ordin de cefalopode care au zece tentacule şi un rudiment de cochilie; (şi la sg.) animal din acest ordin (ex. sepia). [Din fr. ***décapodes***].

decapotá, decapotez vb. (tr.) a strînge sau a ridica capota (unui automobil): *rămas de pază, şoferul decapotă maşina.* VINEA. [Din fr. ***décapoter***].

decapotábil, ~i, decapotabilă, ~e a. a cărui capotă poate fi strînsă sau ridicată: *automobil decapotabil; cabrioletă decapotabilă.* [Din fr. ***décapotable***].

decapsulá, decapsulez vb. (tr.) **1.** a separa tulpina unei plante textile de capsule: *a decapsula inul;* **2.** a îndepărta pe cale chirurgicală membrana care învelește un organ: *a decapsula rinichiul.* [Din fr. ***décapsuler***].

decapsuláre, decapsulări f. acţiunea de a decapsula. [V. ***decapsula***].

decapsulatór, decapsulatoare n. maşină pentru decapsularea inului. [***Decapsula*** + *-tor*].

decapturáre, decapturări f. (rar) descărcare, slobozire, eliberare: *nefericita-i întîlnire cu Muşat... echivala cu o bruscă decapturare de vapori, pentru cilindrul unei locomotive în mers.* GAL. [***De-***[2] + ***capturare***].

decár[1]**, decari** m. unitate de măsură pentru suprafeţe egală cu zece ari. [***Deca-*** + ***ar***].

decár[2]**, decari** m. carte de joc cu zece puncte. [Din gr. mod. ***dekári***].

decarburá, decarburez vb. (tr.) a reduce carbonul dintr-un aliaj de fier. [Din fr. ***décarburer***].

decarburáre, decarburări f. **1.** acţiunea de a decarbura; operaţie de reducere a carbonului din oţelul topit; decarburaţie; **2.** micşorare a conţinutului de carbon din stratul superficial al pieselor de oţel. [V. ***decarbura***].

decarburát, ~ţi, decarburată, a. care a fost supus decarburării: *oţel decarburat.* [V. ***decarbura***].

decarburáţie, decarburaţii f. decarburare. [Din fr. ***décarburation***].

decasilláb, ~i, decasilabă, ~e a. şi m. (vers) care are zece silabe. [Din fr. ***décassylabe***].

decasilábic, ~ci, decasilabică, ~ce a. alcătuit din zece silabe: *vers decasilabic.* [Din fr. ***decasyllabique***].

decastér, decasteri m. unitate de măsură pentru cubajul lemnelor, egală cu zece steri. [Din fr. ***décastère***].

decastíl, decastiluri n. templu grecesc decorat cu zece coloane în faţă. [Din fr. ***décastyle***].

decatá, decatez vb. (tr.) a trata ţesături de lînă cu aburi sau cu apă fierbinte pentru a da moliciune şi formă stabilă. [Et. nec.; cf. fr. ***decatir***].

decatáre, decatări f. acţiunea de a decata. [V. ***decata***].

decatír, decatire n. (înv.) unealtă pentru lustruit postavul: *a da la decatir.* [Din fr. ***décatir***].

decatlón, decatloane n. complex alcătuit din zece probe atletice disputate în două zile consecutive. [Din fr. ***décathlon***].

decatloníst, decatlonişti m. sportiv care participă la probele de decatlon. [***Decatlon*** + *-ist*].

decatrón, decatroane n. tub de descărcare electrică în gaze, cu diferite întrebuinţări tehnice. [Din fr. ***décatron***].

decavá, decavez vb. (tr. şi refl.) a pierde sau a face să piardă toţi banii; a (se) ruina (la un joc de noroc): *un jucător de ruletă se decavase şi vînduse ieftin unchiului maşina cu şofer cu tot.* VOIC. [Din fr. ***décaver***].

decavát, ~ţi, decavată, ~e a. care a pierdut toţi banii; ruinat (la joc): *Ana închină un respect duios boierimii decavate.* VINEA; (subst.) *se ştie: decavaţii au dreptul la bani de drum.* VLAH. [V. ***decava***].

decădeá, decád vb. (intr.) **1.** a ajunge într-o stare rea; a regresa: *iobagii în general decad în situaţia de robi.* BL.; **2.** a se deprava, a ajunge într-o stare morală degradantă; **3.** (jur.) **a decădea din drepturi,** a pierde un drept, prin neîndeplinirea unor condiţii sau formalităţi în termenul prevăzut de lege. [***De***[2] + ***cădea***; cf. it. ***decadere***].

decădére, decăderi f. **1.** faptul de a decădea; declin, regres: *după 1880, clasele sociale băştinaşe sînt în decădere.* IBR.; **2.** degradare morală; depravare: *destrăbălarea şi decăderea oamenilor între cari trăia îi dădeau tristeţea-i înţeleaptă.* GAL.; **3.** (jur.) pierdere a unui drept prin neîndeplinirea unor condiţii sau formalităţi în termenul prevăzut de lege. [V. ***decădea***].

decăli, decălesc vb. **1.** (tr.) a micşora duritatea unui metal sau a unui aliaj printr-un tratament special; **2.** (refl.) a-şi pierde duritatea (după o încălzire prea mare): *cuţitul s-a decălit.* [***Des-***[1] + ***căli***].

decălíre, decăliri f. acţiunea de a (se) decăli şi rezultatul ei. [V. ***decăli***].

decălít, ~ţi, decălită, ~e a. care şi-a pierdut duritatea: *cuţit decălit.* [V. ***decăli***].

decăsí, decăsesc vb. (înv.; refl.) a se îmbulzi: *Doamne, năroadele să decăsesc şi te împresoară.* VARL. [Et. nec.].

decăzút, ~ţi, decăzută, ~e a. **1.** care a ajuns în stare de decădere, în declin: *nu totdeauna am fost aşa de decăzut, vor să spună aceşti scriitori.* IBR.; **2.** depravat, declasat: *păstra din vîrsta incertă a pubertăţii un dezgust amestecat cu teamă pentru femeile decăzute.* GHEŢIE; **3.** care a pierdut un drept prin neîndeplinirea, în termenul prevăzut de lege, a unor condiţii sau formalităţi. [V. ***decădea***].

decedá vb. (intr.; de obicei la pers. 3 perfect compus) a muri, a înceta din viaţă: *atît tatăl ..., cît şi mama au decedat puţin după naşterea copilului.* CĂL. [Din fr. ***décéder,*** lat. ***decedere***].

decedáre, decedări f. încetare din viaţă; deces: *decedarea lui a întristat pe mulţi.* [V. ***deceda***].

decedát, ~ţi, decedată, ~e a. răposat, defunct, mort: *vestindu-se acolo că sînt dispărut şi decedat..., o rudă a luat moştenirea.* SAD.; (subst.) *sărută icoana de pe pieptul decedatului, se închină.* CĂL. [V. ***deceda***].

decelá, decelez vb. (tr.) **1.** a descoperi ceea ce este ascuns, a scoate în evidenţă; **2.** (fiz.) a pune în evidenţă existenţa unei substanţe în cantitate foarte mică sau a unui fenomen foarte slab. [Din fr. ***déceler***].

decelábil, ~i, decelabilă, ~e a. care poate fi decelat. [Din fr. ***décélable***].

deceláre, decelări f. acţiunea de a decela şi rezultatul ei. [V. *decela*].

decelerăţie, deceleraţii f. scădere a vitezei unui mobil, raportată la unitatea de timp; acceleraţie negativă. [Din fr. *décélération*].

decémbrie m. a douăsprezecea şi ultima lună a anului, care urmează după luna noiembrie şi precedă luna ianuarie: *albii fluturi ai lui decemvrie şi ianuarie se învîrtejeau turbaţi.* MACED.; (adj.) *luna decembrie;* (şi: **decemvrie**, (înv.) **dechemvrie**). [Din lat. *december, -bris*].

decembríst, ~şti, decembristă, ~e m., f. revoluţionar rus care s-a ridicat în decembrie 1825 împotriva absolutismului ţarist. [*Decembrie* + *-ist*; cf. rus. *dekabrist*].

decemvír, decemviri m. **1.** fiecare dintre cei zece magistraţi romani care au redactat codul de legi („cele 12 table"); **2.** magistrat din Roma antică însărcinat cu justiţia în absenţa pretorului. [Din lat. *decemvir,* fr. *décemvir*].

decemvirál, ~i, decemvirală, ~e a. care emană de la decemviri, referitor la decemviri: *puteri decemvirale.* [Din lat. *decemviralis*, fr. *décemviral*].

decemvirát, decemvirate n. **1.** demnitatea de decemvir; **2.** timpul cît deţinea cineva această demnitate; **3.** comisia decemvirilor. [Din lat. *decemviratus*, fr. *décemvirat*].

decémvrie m. v. decembrie.

decenál, ~i, decenală, ~e a. **1.** care durează zece ani; **2.** care are loc o dată la zece ani. [Din fr. *décennal*, lat. *decennalis*].

decéniu, decenii n. perioadă de zece ani: *dezvoltarea noastră de vro cîteva decenii încoace e mai mult decît ciudată.* EM. [Din lat. *decennium*, it. *decennio*].

decént, ~ţi, decentă, ~e a. **1.** care are o comportare civilizată, atentă; care respectă buna-cuviinţă: *persoană decentă*; **2.** cuviincios, potrivit; pudic: *nu găseşte formula decentă pentru a-i face intimaţia.* CĂL.; **3.** lipsit de pretenţii, aşezat, modest: *are revendicări decente*; **4.** acceptabil, pasabil: *s-a salvat din dezastru cu casa şi cu o rentă din care asigură familiei o viaţă decentă.* GHEŢIE; *nivel de trai decent;* (adv.) *era o încăpere mobilată decent.* CĂL. [Din fr. *decént*, lat. *decens, -ntis*].

decentralizáre f. v. descentralizare.

decénţă f. **1.** bună-cuviinţă; pudoare: *are un simţ viu al decenţei şi moralizează pe un pui de ţăran bătăuş.* CĂL.; **2.** lipsă de pretenţii (exagerate); modestie; **3.** caracter decent, cuviincios, normal: *se menţin la nivelul corectitudinii formelor şi construcţiilor, al proprietăţii şi decenţei vocabularului.* VIANU. [Din lat. *decentia,* fr. *décence*].

decépţie, decepţii f. înşelare a speranţelor sau a aşteptărilor cuiva; dezamăgire, deziluzie: *la vechea mea gazdă ... mă aştepta cea întîi decepţie.* NEGR.; (şi: (înv.) **decepţiune**). [Din fr. *déception*, lat. *deceptio, -onis*].

decepţioná, decepţionez vb. (tr.) a înşela aşteptările sau încrederea cuiva, a cauza o decepţie; a deziluziona, a dezamăgi: *face la un moment dat, el singur, o declaraţie de ingenuă mirată, care ne cam decepţionează prin imprudenţa ei.* BL.; (refl. pas.) *au sperat, au avut iluzii şi s-au decepţionat.* IBR. [*Decepţie* + *-ona*].

decepţionalísm n. (rar) decepţionism: *înaintea apariţiei decepţionalismului eminescian.* CĂL. [De la *decepţiune*].

decepţionánt, ~ţi, decepţionantă, ~e a. care decepţionează. [*Decepţiona* + *-ant*].

decepţionáre, decepţionări f. faptul de a decepţiona; decepţie. [V. *decepţiona*].

decepţionát, ~ţi, decepţionată, ~e a. care a suferit o decepţie; dezamăgit: *acele reforme s-au realizat, dar s-a văzut că fericirea n-a venit şi atunci românii au rămas decepţionaţi.* IBR. [V. *decepţiona*].

decepţionísm n. atitudine pesimistă (manifestată în literatură); (rar) decepţionalism: *decepţionismul ar evoca o teorie care susţine decepţiunea.* IBR. [*Decepţiona* + *-ism*].

decepţioníst, ~şti, decepţionistă, ~e a. **1.** care ţine de decepţionism, specific decepţionismului: *sfîrşeşte prin a se lăsa invadat de o psihologie decepţionistă.* CĂL.; **2.** care prezintă caracterele decepţionismului: *literatură decepţionistă*; **3.** stăpînit de decepţionism: *scriitor decepţionist.* // m. adept al decepţionismului: *Eminescu nu-i un decepţionist, e un pesimist.* IBR. [*Decepţion*(*ism*) + *-ist*].

decepţiúne f. v. decepţie.

decerebră, decerebrez vb. (tr.) a îndepărta emisferele cerebrale la animale pentru a studia sistemul nervos central. [Din fr. *décérébrer*].

decerebrăre, decerebrări f. acţiunea de a decerebra şi rezultatul ei. [V. *decerebra*; cf. fr. *décérébration*].

decerebrát, decerebraţi m. **1.** care are emisfere cerebrale îndepărtate: *animal decerebrat;* **2.** (fig.) persoană care nu gîndeşte (bine): *cîţiva decerebraţi au stricat scrierea limbii române.* [V. *decerebra*].

decernă, decérn şi **decernez** vb. (tr.) **1.** a acorda, a da, a conferi un premiu, o decoraţie etc.; **2.** (jur.; înv.) a pronunţa, a hotărî: *a decerna o pedeapsă;* (şi: (înv.) **decerne**). [Din fr. *décerner*, lat. *decernere*].

decernáre, decernări f. acţiunea de a decerna şi rezultatul ei. [V. *decerna*].

decérne vb. v. decerna.

decés, decese şi (rar) **decesuri** n. moarte, încetare din viaţă: *decesurile se petrec în taină, mascate de recepţiile de gală.* CĂL.; **certificat** (sau **act**) **de deces,** înscris oficial prin care se constată sau se înregistrează moartea cuiva. [Din fr. *décès*, lat. *decessus*].

dechémvrie m. v. decembrie.

deci[1] conj. (exprimă un raport conclusiv) prin urmare, aşadar, în consecinţă: *el a hotărît deci primejdie luminatului duce.* SAD. [*De*[2] + *aici*].

deci-[2] element de compunere care semnifică „de zece ori mai mic" şi realizează denumirile submultiplilor unităţilor de măsură. [Din fr. *déci-*].

decibél, decibeli m. unitate de măsură a intensităţii sunetului, egală cu a zecea parte dintr-un bel. [Din fr. *décibel,* germ. *Dezibel*].

decibelmétru, decibelmetre n. (fiz.) voltmetru de curent alternativ gradat în decibeli. [Din fr. *décibelmètre*].

decidábil, ~i, decidabilă, ~e a. (log.; mat.) care este noncontradictoriu şi complet; care se caracterizează prin decidabilitate. [Din fr. *décidable*].

decidabilitáte f. (log.; mat.) caracter noncontradictoriu şi complet al unui sistem ipotetico-deductiv. [Din fr. *décidabilité*].

decíde, decid vb. **1.** (intr. şi refl.) a lua o hotărîre (alegînd din mai multe posibilităţi): *vom arăta care ortografie ni se pare mai conformă cu limba noastră şi publicul literat va decide.* NEGR.; **2.** (tr.) a hotărî ceva, a soluţiona în mod definitiv: *Aristotel va decide că un corp va cădea cu atît mai repede cu cît este mai greu.* BL.; (intr.) *a fost fixată în dogmele asupra cărora decideau sinoadele ecumenice.* BL.; **3.** (tr.) a determina, a convinge, a îndupleca: *asta m-a decis să plec.* [Din fr. *décider*, lat. *decidere*].

decigrăm, decigrame n. unitate de măsură pentru masă[2], egală cu a zecea parte dintr-un gram. [Din fr. *décigramme*].

decilítru, decilitri m. unitate de măsură pentru capacitate, egală cu a zecea parte dintr-un litru. [Din fr. *décilitre*].

decimă, decimez vb. (tr.) **1.** a omorî în număr mare: *individul se va dovedi mai bine echipat faţă de intemperiile iernii ce decimează păsările.* BL.; *ciuma i-a decimat pe locuitori;* (fig.) *fenomenologismul decimează problematica filosofică.* BL.; **2.** (ant.) a pedepsi o armată, o trupă, executînd pe unul din zece soldaţi. [Din fr. *décimer*, lat. *decimare*].

decimál, ~i, decimală, ~e a. **1.** care se produce din zece în zece; zecimal: *sistem decimal;* (subst.) *deosebirea între calculul cu decimale şi calculul cu fracţiuni comune.* EM.; **2. balanţă decimală** sau **cîntar decimal** (şi n.), basculă în care echilibrarea greutăţii corpurilor se face cu greutăţi-etalon de zece ori mai mici: *decimale de lemn.* [Din fr. *décimal*].

decimán, ~i, decimană, ~e a. (despre febră) care revine în mod intermitent la zece zile. [Din fr. *décimane*].

decimére, decimări f. acţiunea de a decima şi rezultatul ei; decimaţie, masacru. [V. *decima*].

decimét, ~ţi, decimată, ~e a. din care au murit foarte mulţi: *după război, populaţia era decimată şi săracă.* [V. *decima*].

decimáţie, decimaţii f. decimare. [Din fr. *decimatio, -onis*, fr. *décimation*].

décimă, decime f. (muz.) **1.** interval care cuprinde zece trepte (o octavă şi o terţă); **2.** treapta a zecea de la o treaptă dată. [Din it. *decima*].

decimentá, decimentez vb. (tr. şi refl.) a (se) desprinde din adezivul cu care a fost fixat: *lucrarea dentară s-a decimentat.* [*De-*[5] + *cimenta*].

decimentáre, decimentări f. faptul de a (se) decimenta. [V. *decimenta*].

decimétric, ~ci, decimetrică, ~ce a. de ordinul decimetrului. [Din fr. *décimétrique*].

decimétru, decimetri m. unitate de măsură pentru lungimi, egală cu a zecea parte dintr-un metru. // n. (pl. **decimetre**) riglă gradată cu lungimea de zece centimetri. [Din fr. *décimètre*].

decíndea adv. (înv. şi pop.) dincolo, de partea cealaltă (a unui rîu): *trecuse toată Dunărea decindea.* OD. [Lat. *de* + *ecce* + *inde*].

deciocălă, deciocălez vb. (reg.; tr.) a desface un obiect în părţile componente, a demonta: *deciocălase căruţa şi-o ungea.* CR. [*De(s)-* + *ciocălău*].

decís, ~şi, decisă, ~e a. hotărît, ferm: *a intrat grăbită, cu paşii decişi.* GHEŢIE; *caracter decis.* [V. *decide*].

decisív, ~i, decisivă, ~e a. hotărîtor, care decide; care determină o concluzie definitivă; care pune capăt la ceva: *ceva îi spunea că discuţia din ziua aceea urma să fie decisivă.* GHEŢIE; *bătălie decisivă.* [Din fr. *décisif* lat. *decisivus*].

decistér, decisteri m. unitate subdivizionară de măsură pentru volumul lemnelor, egală cu a zecea parte dintr-un ster. [Din fr. *décistèr,* germ. *Dezister*].

decízie, decizii f. **1.** hotărîre luată de cineva; rezoluţie: *libertatea noastră de deciziune şi de acţiune e departe de-a fi atît de largă.* EM.; **2.** hotărîre a unei autorităţi sau instituţii: *era numit prin decizie profesor provizor de limba şi literatura română.* CĂL.; **3.** (spec.) hotărîre judecătorească: *ei comentează decizia Curţii în procesul asasinatului.* CAR.; **4.** (rar) calitatea de a fi ferm, hotărît; (şi: (înv.) **deciziune**). [Din fr. *décision*, lat. *decisio, -onis*].

decizionál, ~i, decizională, ~e a. care ia decizii; referitor la decizie. [Din engl. *decisional*].

deciziúne f. v. decizie.

decît adv. (exprimă o restricţie într-o propoziţie negativă) numai, doar: *un scriitor nu poate fi*

gustat decît dacă convine mediului. IBR.; **n-ai decît să...,** este singurul lucru care îţi rămîne de făcut; **n-ai decît!** fă cum vrei, puţin îmi pasă. // prep. **1.** (exprimă corelarea în cadrul unei comparaţii de inegalitate) *bordeiul moşneagului se prefăcuse într-un palat mult mai strălucitor decît al împăratului.* CR.; **2.** (exprimă opoziţia între două elemente) *deocamdată n-am alte ocupaţiuni decît scrisul şi cititul.* MAT.; **3.** (exprimă excepţia prin raportarea la o formă negativă) *în pungă nu se găsesc decît patru cartuşe de revolver.* CĂL.; *nu face altceva decît să înveţe;* **cîtuşi decît,** cît de puţin, măcar puţin: *doar s-a încălzi cîtuşi decît şi n-a mai clănţăni atîta.* CR. // conj. (pop.) **1.** în loc să: *decît să încurci numai aşa lumea, mai bine să şezi departe.* CR.; **2.** dar, însă: *decît n-am încotro, trebuie să mă duc.* CR. [*De*[2] + *cît*].

deck, deckuri n. component sau unitate într-un echipament de reproducere a sunetului care încorporează un mecanism de înregistrare pe discuri sau pe bandă. [Din engl. ***deck***].

declamá, declám vb. (tr.) **1.** a rosti cu voce tare, cu ton şi gesturi adecvate: *declamai, galant şi glumind, versul antic, închinat Venerei.* IBR.; (absol.) *nu învaţă la conservator arta de a declama.* PETR.; (refl. pas.) *se declamă şi versuri.* CĂL.; **2.** (peior.) a vorbi cu un ton retoric, emfatic, nepotrivit: *după ce ia cocaină, Scheianu declamă banalităţi.* CĂL. [Din fr. ***déclamer***, lat. ***declamare***].

declamáre, declamări f. faptul de a declama; declamaţie. [V. ***declama***].

declamatív, ~i, declamativă, ~e a. declamator; emfatic. [Din fr. ***déclamatif***].

declamatór, ~i, declamatoáre m., f. **1.** persoană care declamă în public: *declamatorul sec ne face în arte acel efect dezgustător.* EM.; (adj.) *cît despre femei, ele par nişte elemente zgomotoase şi declamatorii.* CĂL.; **2.** (rar) orator, scriitor cu stilul afectat. // a. **1.** care ţine de arta de a declama, referitor la declamaţie: *a rostit un discurs funebru plin de vervă declamatorie.* EM.; **2.** emfatic, bombastic; declamativ: *poezia lui Minulescu este declamatorie, elocventă şi de o sonoritate de fanfară.* CĂL.; *ton declamator;* (şi: (înv.) **declamatoriu**). [Din fr. ***déclamateur, déclamatoire***].

declamatóriu a. v. declamator.

declamáţie, declamaţii f. **1.** arta de a declama: *impresarii noştri se făcură profesori de declamaţie.* NEGR.; *clasă de declamaţie;* **2.** vorbire cu ton şi cu gesturi exagerate, emfatice: *nu se lasă amăgit de fraze bombastice şi declamaţii.* EM.; *evitaţi declamaţia;* **3.** acţiunea de a declama; declamare; *se va purta ca un biet şcolar la declamaţiunea itmelor anapestice şi dactilice.* EM.; **4.** (rar) discurs violent, injurios: *nu este sincer, declamaţia lui liberală este de paradă, chemînd în contra zbirilor, sfîrşeşte prin a deveni un zbir.* CĂL.; (şi: (înv.) **declamaţiune**). [Din fr. ***déclamation***, lat. ***declamatio, -onis***].

declamaţiúne f. v. declamaţie.

declanşá, declanşez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) dezlănţui, a (se) stîrni: *muncitorimea din lumea întreagă va declanşa revoluţia.* PETR.; *o criză sufletească de lungă durată se declanşă în el.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a provoca, prin comandă, punerea în funcţie a unui mecanism. [Din fr. ***déclancher***].

declanşáre, declanşări f. faptul de a (se) declanşa. [V. ***declanşa***].

declanşatór, declanşatoare n. dispozitiv care declanşează punerea în funcţie a unui mecanism; declanşor. [***Declanşa*** + ***-tor***].

declanşór, declanşoare n. declanşator. [Din fr. ***déclancheur***].

declará, deciár vb. **1.** (tr.) a face cunoscut, a anunţa ceva: *mă grăbesc a declara că acel cititor va fi adevăratul păgubaş.* OD.; *a declara naşterea copilului;* **a declara război,** a anunţa oficial declanşarea unui război: *e lată rău; războiul e declarat.* CAR.; (refl. pas.) *se văzuse... intrat în armată ca voluntar şi tocmai cînd războiul se declarase.* MACED.; (jur.) **a declara apel,** a face apel; **2.** (tr.) a mărturisi cuiva un sentiment intim: *un adolescent declară dragoste unei femei gravide.* CĂL.; *i-a declarat dragostea lui;* (refl. recipr.) *mă conduce tîrziu, după miezul nopţii, într-o odăiţă dosnică, unde ne declarăm fidelitate veşnică.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a anunţa în mod oficial: *Clara declară că-şi dă consimţămîntul la divorţ.* CĂL.; **4.** (refl.) a începe, a apărea; a se manifesta: *concomitent cu îndumnezeirea apariţiei istorice a lui Isus din Nazaret s-a declarat un nou centru de viaţă religioasă.* BL.; *frigurile s-au declarat;* **5.** (refl.) a se pronunţa, a lua atitudine (pro sau contra): *nu e nevoie să ne declarăm neapărat de acord cu teoria entelehială.* BL.; *mă declar pentru voi şi contra lor;* **6.** (refl.) a se recunoaşte, a mărturisi că ...: *atîţia se foloseau spre a se declara uniţi sau ortodocşi după cum bătea vîntul.* BL.; *mă declar învins;* **7.** (tr.) a considera, a califica; a numi: *scriitori modeşti, ori chiar inexistenţi sînt declaraţi geniali.* CĂL.; *l-a declarat hoţ înrăit.* [Din fr. ***déclarer***, lat. ***declarare***].

declarábil, ~i, declarabilă, ~e a. care trebuie sau poate să fie declarat. [Din fr. ***déclarable***].

declaránt, ~ţi, declarantă, ~e a. şi m., f. (persoană) care face o declaraţie. [Din fr. ***déclarant***].

declaráre, declarări f. faptul de a (se) declara: *prima poezie o începe adresîndu-se stîncii, care fusese martora declarării dragostei lor.* IBR.; *s-a instalat la noi îndată după declararea independenţei.* CF. [V. ***declara***].

declarát, ~ţi, declarată, ~e a. mărturisit, vădit: *duşman declarat.* [V. ***declara***].

declaratív, ~i, declarativă, ~e a. care conţine o declaraţie: *act declarativ,* **ton declarativ,** ton ferm, categoric, sentenţios. [Din fr. ***déclaratif,*** germ. ***deklarativ***].

declaráţie, declaraţii f. **1.** afirmare deschisă a unei opinii sau a unui sentiment: *face în numărul său de miercuri 18 brumărel declaraţii de iubire partidului conservator.* EM.; *declaraţie de dragoste;* **2.** aducere la cunoştinţă a unui fapt (care urmează); **declaraţie de război,** încunoştinţare prealabilă făcută de un stat către alt stat despre începerea războiului împotriva acestuia: *înţelegea foarte bine ce urmări are declaraţia de război a francezilor şi a englezilor.* GHEŢIE; **3.** relatare făcută (în scris) unei autorităţi de către o persoană; (jur.) depoziţie a unui martor: *declaraţiile lui Egon nu făcură decît să întărească bănuielile sociologului.* GHEŢIE; **4.** document politic sau juridic internaţional; **5.** act prin care se proclamă anumite principii: *declaraţia drepturilor omului;* (şi: (înv.) **declaraţiune, declărăciune**). [Din fr. ***déclaration***, lat. ***declaratio, -onis,*** germ. ***Deklaration***].

declaraţiúne f. v. declaraţie.

declasá, declasez vb. (refl.) a decădea moral sau social; a se degrada. [Din fr. ***déclasser***].

declasáre, declasări f. acţiunea de a se declasa şi rezultatul ei: *explica funcţionarismul ca produs al declasării vechii clase româneşti, meseriaşii.* IBR. [V. ***declasa***].

declasát, ~ţi, declasată, ~e a. **1.** care nu ocupă în societate rangul pe care ar fi putut sau ar fi trebuit să-l ocupe: *de la o generaţie la alta, deosebirea e foarte mare, încît mai toţi sîntem declasaţi.* IBR.; **2.** decăzut sub raport moral sau social: *elemente declasate;* (subst.) *eu nu văd în jurul tău decît declasaţi şi pierde-vară.* VINEA. [V. ***declasa***].

declărăciúne f. v. declaraţie.

declíc, declicuri n. **1.** dispozitiv care permite eliberarea unei piese imobilizate; **2.** zgomot produs de acţionarea unui dispozitiv, unui buton etc.: *se auzi un mic declic, semn că uşa cabinei a fost deschisă.* GHEŢIE. [Din fr. ***déclic***].

declimatá, declimatez vb. (tr.) a scoate din clima lui obişnuită: *a declimata un animal, o plantă.* [Din fr. ***déclimater***].

declimatáre, declimatári f. acţiunea de a declima şi rezultatul ei. [V. ***declimata***].

declín, declinuri n. **1.** coborîre a unui astru înspre apus; asfinţire: *Orionul şi-a isprăvit călătoria şi va ieşi curînd din cerul nostru; aprilie e luna de declin.* GAL.; **2.** (fig.) sfîrşit al gloriei, al puterii; decădere; apropiere de sfîrşit: *după moartea lui Eminescu, Convorbirile vor cădea în declin.* CĂL.; *declinul vieţii.* [Din fr. ***déclin***].

declină, declin vb. **1.** (intr.) a coborî spre asfinţit; a apune; *în scurtele răstimpuri cînd soarele declină.* AL.; **2.** (fig.; intr.) a slăbi, a tinde către sfîrşit: *raţiunea ta declină;* **3.** (tr.) a refuza (asumarea unei sarcini, unei răspunderi etc.): *i-am declinat politicos invitaţia.* GHEŢIE; *şi-a declinat orice răspundere; a declina onoruri;* **a-şi declina competenţa,** v. **competenţă; 4.** (tr.) a nu admite, a nu recunoaşte competenţa cuiva sau a ceva; a recuza: *a declina competenţa unui judecător;* **5.** (rar; tr.) a face cunoscut: *după ce îmi zise acestea, îşi declină numele.* GHICA; **a-şi declina identitatea,** a se prezenta: *îşi declină identitatea cu răbdarea şi bună-cuviinţa pe care le deprinsese la călugăriţe.* VINEA; **6.** (gram.; tr.) a trece prin cazuri un substantiv, un adjectiv etc. [Din fr. ***décliner***, lat. ***declinare***].

declinábil, ~i, declinabilă, ~e a. care se poate declina: *părţi de vorbire declinabile.* [Din fr. ***déclinable***, lat. ***declinabilis***].

declináre, declinări f. (gram.) **1.** trecere prin toate cazurile a unui substantiv, adjectiv, pronume, numeral sau articol; declinaţie: *şase ani de tocală a declinărilor şi conjugărilor.* GHEŢIE; **2.** clasă de substantive sau de adjective cu aceleaşi forme flexionare; **3. declinare de competenţă,** trimitere a unei cauze de către o instanţă de judecată, cînd constată că nu este competentă să o judece, altei instanţe, considerată competentă. [V. ***declina***].

declinatór, declintatoare n. **1.** busolă care serveşte pentru a orienta pe teren o planşetă, o hartă etc.; **2.** (înv.) declinometru: *orice instrument pentru măsurarea declinaţiunii* [magnetice] *se numeşte declinatoriu.* EM.; (şi: **declinatoriu**). [Din fr. ***déclinateur,*** germ. ***Deklinatorium, Deklinator***].

declinatóriu[1]**, ~ii, declinatorie, ~ii** a. (jur.) care respinge competenţa unei instanţe sau contestă o jurisdicţie. // n. **declinatoriu de competenţă,** hotărîre prin care o instanţă constată necompetenţa ei şi trimite cauza la o instanţă competentă. [Din fr. ***déclinatoire***].

declinatóriu[2] n. v. declinator.

declináţie, declinaţii f. **1.** (astron.) unghi format de ecuatorul ceresc cu raza vizuală ce duce la un astru sau la un punct de pe cer; **2. declinaţie magnetică,** unghi format de acul magnetic cu meridianul geografic al locului; (eliptic) *orice instrument pentru măsurarea declinaţiunii se numeşte declinatoriu.* EM.; **3.** (gram.; înv.) declinare: *pedanticismul este de a lega limba noastră de modul declinaţiilor unei limbi străine.* RUSSO; **4.** (înv.) menţionare a numelui şi a calităţii unei persoane în faţa cuiva: *te rog să mă norocească cu declinaţia numelui d-tale.* AL.; (şi: (înv.) **declinaţiune**). [Din lat. ***declinatio, -onis,*** germ. ***Deklination***].

declinaţiúne f. v. declinaţie.

declinométru, declinometre n. aparat pentru determinarea declinaţiei magnetice. [Din fr. ***déclinomètre***].

deciív, ~i, declivă, ~e a. care coboară în pantă: *teren deciv.* [Din fr. ***declive***].

declivitáte, declivităţi f. **1.** înclinare a unui teren sau a unei căi de comunicaţie terestre: *linia ferată are declivităţi mari;* **2.** unghi format de o dreaptă înclinată cu planul orizontal. [Din fr. ***déclivité***, lat. ***declivitas, -atis***].

declivométru, declivometre n. instrument cu care se măsoară panta unui teren sau a unei suprafeţe plane înclinate. [Din fr. *déclivomètre*].

declorizá, declorizez vb. (tr.) a purifica apa de clorul rămas după dezinfecţie. [Din fr. *déchloriser*].

declorizáre, declorizări f. acţiunea de a decloriza şi rezultatul ei. [V. *decloriza*].

decoafá, decoafez vb. (tr. şi refl.) a (se) ciufuli, a(-şi) strica coafura. [Din fr. *décoiffer*].

decóct, decocturi n. preparat obţinut prin fierberea unor plante (medicinale); decocţie: *să treci pe la spiţerie ca să-i aduci decoctul acesta.* AL. [Din germ. *Dekoct*, lat. *decoctum*].

decócţie, decocţii f. 1. fierbere a unor plante alimentare sau medicinale în apă; 2. (concr.) decoct: *decocţie de tătăneasă;* (fig.) *apa curată şi dulce a Dîmboviţei s-a prefăcut într-o decocţiune de spurcăciune.* EM. [Din fr. *décoction*, lat. *decoctio, -onis*].

decodá, decodez vb. (tr.) a descifra un cod; a descifra un mesaj transmis pe baza unui cod; a decodifica. [Din fr. *décoder*].

decodáj, decodaje n. descifrare a unui mesaj codificat. [Din fr. *décodage*].

decodáre, decodări f. acţiunea de a decoda şi rezultatul ei; decodaj, decodificare. [V. *decoda*].

decodér, decodere n. dispozitiv al unui calculator electronic, care permite decodarea informaţiilor. [Din fr. *decodeur*].

decodificá, decodífic vb. (tr.) a decoda. [*De-*[5] *+ codifica*].

decodificáre, decodificări f. decodare. [V. *decodifica*].

decofrá, decofrez vb. (tr.) a scoate din cofraj, a demonta cofrajul. [Din fr. *décoffrer*].

decofráj, decofraje n. decofrare. [Din fr. *décoffrage*].

decofráre, decofrări f. acţiunea de a decofra şi rezultatul ei; decofraj. [V. *decofra*].

decojí vb. v. descoji.

decojíre f. v. descojire.

decojít a. v. descojit.

decolá, decolez vb. (intr.) a-şi lua zborul: *aeronava a decolat conform orarului;* (fig.) *cei mai mulţi gînditori au decolat, cum este firesc, de la eterogenitatea şi pluralismul individuaţiunilor empirice.* BL. [Din fr. *décoller*].

decoláre, decolări f. acţiunea de a decola şi rezultatul ei: *au fost prinşi înainte de decolare.* GHEŢIE. [V. *decola*].

decoletá, decoletez vb. (tr.) 1. a prelucra (la strung) un material în formă de bară în piese care sînt tăiate succesiv cînd sînt gata; 2. a tăia coletul şi frunzele (la plantele rădăcinoase): *a decoleta sfecla de zahăr.* [Din fr. *décolleter*].

decoletáre, decoletări f. acţiunea de a decoleta şi rezultatul ei. [V. *decoleta*].

decolmatá, decolmatez vb. (tr.) a curăţa (un canal, un bazin etc.) de materialul aluvionar depus. [Din fr. *decolmater*].

decolmatáre, decolmatări f. acţiunea de a decolmata şi rezultatul ei. [V. *decolmata*].

decolmatát, ~ţi, decolmatată, ~e a. curăţat de materialul depus de ape. [V. *decolmata*].

decolonizá, decolonizez vb. (tr.) a înlătura regimul colonial; a acorda independenţă unei colonii. [Din fr. *décoloniser*].

decolonizáre, decolonizări f. acţiunea de a decoloniza şi rezultatul ei. [V. *decoloniza*].

decolorá, decolorez vb. 1. (tr.) a înlătura total sau parţial culoarea de pe o ţesătură, un tablou etc.: *clorul decolorează ţesăturile;* 2. (refl.) a-şi pierde culoarea, a căpăta o culoare mai ştearsă: *imaginile se decolorară şi muriră.* IBR.; 3. (fig.; refl.) a-şi pierde vigoarea, aspectul sau trăsăturile: *viaţa se decoloră iarăşi în noi, ca o stofă bătută de soare.* VOIC. [Din fr. *décolorer*, lat. *decolorare*].

decoloránt, ~ţi, decolorantă, ~e a. care decolorează: *acidul sulfuros şi clorul sînt substanţe decolorante.* // m. substanţă care serveşte pentru a decolora. [Din fr. *décolorant*].

decoloráre, decolorări f. 1. faptul de a (se) decolora; pierdere a (pregnanţei) culorii; 2. îndepărtare a unei substanţe colorate cu ajutorul decoloranţilor. [V. *decolora*].

decolorát, ~ţi, decolorată, ~e a. 1. care şi-a pierdut (parţial) culoarea; care are o culoare ştearsă: *l-am întîlnit pe drum... cu un geamandan de pînză decolorată şi roasă.* IBR.; 2. (fig.) palid, şters, nesemnificativ: *are un stil decolorat, lipsit de individualitate.* [V. *decolora*].

decoloráţie, decoloraţii f. (înv.) pierdere a culorii (normale); (şi: **decoloraţiune**). [Din fr. *décoloration*, lat. *decolorato, -onis*].

decoloraţiúne f. v. decoloraţie.

decoltá, decoltez vb. (tr.) a răscroi (mult) o haină (feminină) în jurul gîtului, adîncind tăietura în faţă sau în spate: *nu e cazul să-ţi decoltezi atît de mult rochiile.* GHEŢIE. [Din fr. *décolleter*].

decoltát, ~ţi, decoltată, ~e a. 1. cu decolteu (mare): *cămaşa, foarte decoltată, alunecase pe umeri.* CĂL.; 2. (fig.) libertin; indecent: *anecdotă decoltată;* (p. ext.) *a curăţit poezia de lucrurile mai decoltate, a literarizat.* IBR. [V. *decolta*].

decoltéu, decolteuri n. 1. răscroială în jurul gîtului la o haină femeiască: *prin răscroiala decolteului privirile sale transportate cuprindeau acum rotunjimea fără cusur a pîntecului.* GHEŢIE; 2. parte a corpului rămasă descoperită din răscroiala de la gît: *are un decolteu frumos.* [Din fr. *décolleté*].

decomandá, decománd vb. (tr.) a anula o comandă, o invitaţie etc. [Din fr. *décommander*].

decomandáre, decomandări f. acţiunea de a decomanda. [V. *decomanda*].

decomandát[1], ~ţi, decomandată, ~e a. la care s-a renunţat; contramandat. [V. *decomanda*].

decomandát[2], ~ţi, decomandată, ~e a. cu intrare separată: *apartament cu camere decomandate.* [Din fr. *décommandé*].

decompensá, decompensez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) modifica starea de echilibru funcţional: *o uşoară sporire a inteligenţei pe o latură este decompensată de lipsuri sufleteşti fundamentale.* CĂL. [Din fr. *décompenser*].

decompensáre, decompensări f. stare de epuizare sau de depăşire a resurselor funcţionale ale unui organ bolnav. [V. *decompensa*].

decompensát, ~ţi, decompensată, ~e a. care şi-a modificat echilibrul funcţional. [V. *decompensa*].

decompensáţie, decompensaţii f. decompensare. [Din fr. *décompensation*].

decompoziţie, decompoziţii f. determinare (prin analiză) a proprietăţilor tehnice ale unei materii prime. [Din fr. *décomposition*].

decompresiúne, decompresiuni f. 1. reducere a presiunii dintr-un recipient sau din cilindrul unei maşini; decomprimare; 2. micşorare treptată a presiunii exercitate asupra unui scafandru sau asupra unui echipaj submarin scufundat, la ieşirea la suprafaţă, pentru a evita embolia gazoasă. [Din fr. *décompression*].

decomprimá, decomprím vb. (tr.) a diminua sau a anula o compresiune. [Din fr. *décomprimer*].

decomprimáre, decomprimări f. acţiunea de a decomprima şi rezultatul ei; decompresiune. [V. *decomprima*].

deconcertá, deconcertez vb. (tr.) a face să-şi piardă cumpătul; a tulbura: *ambele constatări îl deconcertară.* GHEŢIE. [Din fr. *déconcerter*].

deconcertánt, ~ţi, deconcertantă, ~e a. care deconcertează: *fenomenele romantice sînt de o varietate deconcertantă.* BL.; *replică deconcertantă.* [Din fr. *déconcertant*].

deconcertát, ~ţi, deconcertată, ~e a. tulburat, dezorientat, năucit: *m-am oprit instantaneu, deconcertat, fără grai.* GHEŢIE. [V. *deconcerta*].

deconectá, deconectez vb. 1. (tr.) a suprima o conexiune între doi conductori electrici; 2. (tr.) a desface legătura stabilită între o maşină, un aparat electric şi un circuit sau o reţea electrică; 3. (fig.; refl.) a se relaxa, a se destinde, a se calma. [Din fr. *déconnecter*].

deconectánt, ~ţi, deconectantă, ~e a. şi n. (medicament) care are acţiune calmantă asupra sistemului nervos central. [Din fr. *déconnectant*].

deconectáre, deconectări f. acţiunea de a (se) deconecta şi rezultatul ei. [V. *deconecta*].

decongelá, decongelez vb. (tr.) a readuce un corp congelat la starea iniţială. [Din fr. *décongeler*].

decongeláre, decongelări f. 1. acţiunea de a decongela şi rezultatul ei; 2. restabilire a proprietăţilor iniţiale ale unui produs alimentar congelat. [V. *congela*].

decongelăţie, decongelaţii f. decongelare; (şi: **decongelaţiune**). [Din fr. *décongélation*].

decongelaţiúne f. v. decongelaţie.

decongestív, ~i, decongestivă, ~e a. şi n. (medicament) care decongestionează. [Din fr. *décongestif*].

deconsiliá, deconsiliez vb. (tr.) a sfătui pe cineva să nu facă un anumit lucru: *el deconsiliază pe naturalişti să rămînă numai la observaţia prin simţuri.* BL. [Din fr. *déconseiller* (după *consiliu*)].

deconsiliére, deconsilieri f. acţiunea de a deconsilia şi rezultatul ei. [V. *deconsilia*].

deconsolidá, deconsolidez vb. (tr.) a face să-şi piardă rezistenţa, soliditatea. [Din fr. *déconsolider*].

deconsolidáre, deconsolidări f. acţiunea de a deconsolida şi rezultatul ei. [V. *deconsolida*].

deconspirá, deconspír vb. 1. (tr.) a demasca o conspiraţie; a divulga un secret; 2. (refl.) a se trăda, a se da pe faţă. [*Des-*[1] *+ conspira*].

deconspiráre, deconspirări f. acţiunea de a (se) deconspira. [V. *deconspira*].

deconspirát, ~ţi, deconspiratá, ~e a. trădat, demascat, divulgat, dezvăluit. [V. *deconspira*].

deconstructivíst, ~şti, deconstructivistă, ~e a. care descompune un ansamblu în elementele lui; analitic: *demers deconstructivist.* [*Des-*[1] *+ constructiv* + *-ist*].

deconstrúcţie, deconstrucţii f. descompunere, analiză: *deconstrucţie a unei idei.* [*Des-*[1] *+ construcţie*].

deconsumáre, deconsumări f. (înv.) utilizare, întrebuinţare: *crearea valorilor, considerată separat de distribuirea şi deconsumarea lor.* EM. [*Des-*[1] *+ consumare*[2]].

decónt, deconturi n. 1. document de justificare a unor cheltuieli; 2. sumă de bani care reprezintă valoarea acestor cheltuieli. [Din fr. *décompte*].

decontá, decontez vb. (tr.) a justifica, pe bază de documente, întrebuinţarea unei sume (primite). [Din fr. *décompter*].

decontamináre, decontaminări f. acţiunea de a decontamina şi rezultatul ei. [V. *decontamina*].

decontáre, decontări f. faptul de a deconta; operaţie contabilă prin care se justifică cheltuirea unei sume. [V. *deconta*].

decontextualizát, ~ţi, decontextualizată, ~e a. lipsit de context; scos din context: *renunţînd la citate şi la explicaţii detaliate, rămîn doar un fel de date generale, decontextualizate.* R.L. [*Des-*[1] + *contextual* + *-izat*].

decopertá, decopertez vb. (tr.) **1.** a desface acoperişul unei construcţii; **2.** (spec.) a dezveli un zăcămînt (pentru a fi exploatat la suprafaţă. [*Des-*[1] + *coperta*].

decopertáre, decopertări f. acţiunea de a decoperta. [V. *decoperta*].

decór, decoruri n. **1.** ceea ce serveşte pentru a decora ceva; ornament, podoabă: *s-a creat în Portugalia o arhitectură ilustrată prin biserici ieşite ca din fundul mării, cu decoruri din tehnica corăbierilor.* BL.; (fig.) *tot aparatul fantastic e un decor extern ce cu greu acoperă goliciunea ideii.* CĂL.; **2.** ansamblu de obiecte care creează cadrul unui spectacol: *regizorul îmi indică un scaun plasat în dosul unui decor.* GHEŢIE; **3.** (fig.) ambianţă, peisaj, tablou: *se trag pădurile în lături şi un minunat decor de stînci se înalţă în faţa noastră.* VLAH. [Din fr. *décor*, lat. *decor*, germ. *Dekor*].

decorá, decorez vb. (tr.) **1.** a împodobi (cu obiecte, cu ornamente, cu zugrăveli etc.): *o statură bogată al cărei bust cu lanţuri eu am să-l decorez.* ALEX.; **2.** a înfrumuseţa, a da aspect frumos: *numeroase tablouri decorează locuinţa;* **3.** a conferi o decoraţie: *au mai fost invocate în acelaşi sens şi numele altor scriitori decoraţi cu această distincţie.* CF. [Din fr. *décorer*, lat. *decorare*].

decoráre, decorări f. acţiunea de a decora şi rezultatul ei: *arsese chiar şi decretul de decorare iscălit de Hitler.* CĂL.; *considera că gestul decorării acestui personaj politic monstruos semnifică o legitimare oficială a vechiului regim.* CF. [V. *decora*].

decorát, ~ţi, decorată, ~e a. **1.** care a fost distins cu o decoraţie; **2.** împodobit, ornat. [V. *decora*].

decorátiv, ~i, decorátivă, ~e a. **1.** care decorează, care serveşte la decorare: *domurile gotice conţin ... pictură şi sculptură decorativă.* BL.; **arte decorative**, arte plastice aplicate la decorarea obiectelor cu folosinţă practică, a interiorului şi a exteriorului unei case etc.; (subst. n.) *apare în Italia ... o tendinţă de accentuare a dinamismului şi de încărcare a decorativului.* BL.; **2.** (fig.) arătos, frumos: *a divorţat de o primă soţie mai puţin decorativă.* CĂL. [Din fr. *décoratif*, germ. *dekorativ*].

decorativísm n. caracter decorativ (prea accentuat). [Din fr. *décorativisme*].

decorativitáte f. caracter decorativ (al unui obiect sau al unei lucrări arhitectonice). [*Decorativ* + *-itate*].

decoratór, ~i, decoratoáre m., f. persoană care face decoruri, care are profesia de a decora clădiri, vitrine etc. [Din fr. *décorateur*].

decoráţie, decoraţii f. **1.** distincţie oferită pentru o faptă eroică sau pentru merite deosebite: *caută-ţi alt ratat; ... vreun general acoperit de cicatrici şi de decoraţii.* VINEA; *decoraţia Steaua României*; **2.** (rar) acţiunea de a decora şi rezultatul ei; **3.** (rar) totalitate a obiectelor sau a ornamentelor care împodobesc ceva: *el îngrijise... decoraţiile şi mobilarea celor şapte săli pentru bal.* CAR.; **4.** decor pentru un spectacol; **5.** ambianţă, peisaj, decor: *nu este, cum se zice de obicei, un poet al naturii, al decoraţiei vegetale.* CĂL.; (şi: (înv.) **decoraţiune**). [Din fr. *décoration*, lat. *decoratio, -onis*, germ. *Dekoration*].

decoraţiúne f. v. decoraţie.

decorticá, decortichez vb. (tr.) a curăţa de coajă seminţele. [Din fr. *décortiquer*, lat. *decorticare*].

decorticáre, decorticări f. **1.** acţiunea de a decortica şi rezultatul ei; desprindere şi înlăturare a cojilor de pe unele seminţe; decorticaţie; **2.** îndepărtare chirurgicală a părţii corticale a unui organ. [V. *decortica*].

decorticát, ~ţi, decorticată, ~e a. decojit: *orez decorticat.* [V. *decortica*].

decorticatór, decorticatoare n. maşină cu ajutorul căreia se realizează decorticarea seminţelor. [*Decortica* + *-itor*].

decorticáţie, decorticaţii f. decorticare. [Din fr. *décortication*, lat. *decorticatio, -onis*].

decovíl, decovile n. linie de cale ferată îngustă, provizorie, folosită pentru exploatări locale şi temporare. [Din fr. *décauville*].

decozínă, decozine f. alcaloid extras din planta nemţişor, întrebuinţat pentru scăderea tensiunii arteriale şi pentru rărirea ritmului cardiac. [Din fr. *décozine*].

decredibilizá, decredibilizez vb. (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde credibilitatea. [*De-*[5] + *credibil* + *-iza*].

decredibilizáre, decredibilizări f. faptul de a (se) decredibiliza. [V. *decredibiliza*].

decreménţ, decremente n. (mat.) diminuare a valorii unei mărimi variabile. [Din fr. *décrement*].

decrepít, ~ţi, decrepită, ~e a. atins de decrepitudine; ramolit: *asemenea bătrînilor decrepiţi, uitam evenimente recente.* GHEŢIE. [Din fr. *décrépit*, lat. *decrepitus*].

decrepitá, decrepitez vb. (tr. şi refl.) a (se) produce o decrepitare. [Din fr. *décrépiter*].

decrepitáre, decrepitări f. rupere a cristalelor unor săruri datorită dilatării inegale prin ridicarea bruscă a temperaturii; decrepitaţie. [V. *decrepita*].

decrepitáţie, decrepitaţii f. decrepitare. [Din fr. *décrépitation*].

decrepitúdine f. **1.** stare de extremă bătrîneţe cu pierderea forţelor vitale; ramolire: *cucoana Leonora este o astfel de automată prin inferioritatea ei în scara valorilor umane şi prin decrepitudine.* CĂL.; **2.** (fig.) decădere; ruină: *imaginile sînt pline de gingăşie în ascunderea hidosului şi în sugerarea decrepitudinii.* CĂL. [Din fr. *décrépitude*].

descrescéndo adv. (muz.) scăzînd treptat în intensitate. // n. scădere progresivă a intensităţii sunetelor produse cu vocea sau la un instrument; parte dintr-o compoziţie muzicală cîntată în acest mod. [Cuv. it.].

decrét, decrete n. **1.** decizie, ordin emis de o autoritate (executivă): *emite chiar un decret pentru reglementarea mai precisă a raporturilor dintre iobagi şi clasele privilegiate.* BL.; **2.** (rar) voinţă divină: *decretele providenţei.* [Din fr. *décret*, lat. *decretum*].

decretá, decretez vb. (tr.) **1.** a da un decret; a hotărî, a stabili printr-un decret: *republica, decretînd egalitatea tuturor, nu cunoaşte decît cetăţeni.* REBR.; **2.** (fig.) a emite o părere categorică: *decretează pentru totdeauna mizeria iremediabilă a omului.* IBR. [Din fr. *décréter*].

decretáre, decretări f. (rar) acţiunea de a decreta şi rezultatul ei: *fost-au necesară decretarea stării de asediu?* EM. [V. *decreta*].

decriptá, decriptez vb. (tr.) a transpune o scriere cifrată; a descifra. [Din fr. *décrypter*].

decriptáre, decriptări f. acţiunea de a decripta. [V. *decripta*].

decriptát, ~ţi, decriptată, ~e a. al cărui înţeles este desluşit: *text decriptat.* [V. *decripta*].

decromá, decromez vb. (tr.) a înlătura stratul de crom depus pe o formă de tipar. [*De-*[5] + *crom* + *-a*].

decromáre, decromări f. acţiunea de a decroma. [V. *decroma*].

decromát, ~ţi, decromată, ~ e a. de pe care a fost înlăturat stratul de crom depus. [V. *decroma*].

decroşá, decroşez vb. **1.** (tr.) a desprinde ceva care a fost agăţat; **2.** (refl.; despre maşini electrice) a se opri din mers; **3.** (tr.) a deconecta telefonul prin deplasarea receptorului: *am decroşat maşinal receptorul cînd a sunat.* VINEA; **4.** (refl.; despre straturi geologice) a se deplasa în plan orizontal. [Din fr. *décrocher*].

decroşáj, decrosaje n. (franţuzism) decroşare. [Din fr. *décrochage*].

decroşáre, decroşări f. **1.** acţiunea de a (se) decroşa şi rezultatul ei; decroşaj; **2.** (geol.) fractură în scoarţa terestră de-a lungul căreia s-a produs deplasarea orizontală a straturilor. [V. *decroşa*].

decubít n. **1.** poziţie orizontală a corpului; **2.** rană cangrenată care apare uneori la bolnavii siliţi să stea culcaţi mult timp. [Din lat. *decubitus*, fr. *décubitus*].

decupá, decupez vb. (tr.) **1.** a tăia dintr-o ţesătură, dintr-o hîrtie etc. o parte, urmînd linia unui desen sau a unui model; **2.** (p. ext.) a tăia o parte dintr-un întreg; a lua o parte din elementele unui grup: *decupăm la întîmplare cîteva din aceste idei.* BL. [Din fr. *découper*].

decupáj, decupaje n. **1.** decupare; parte tăiată după un model; **2.** operaţie constînd în împărţirea unui scenariu cinematografic într-un anumit număr de scene, conform indicaţiilor tehnice; **3.** scenariu regizoral. [Din fr. *découpage*].

decupáre, decupări f. **1.** acţiunea de a decupa şi rezultatul ei; decupaj, decupat[1]; **2.** (tehn.) tăiere a unui obicet după o formă dată. [V. *decupa*].

decupát[1] n. decupare. [V. *decupa*].

decupát[2]**, ~ţi, decupată, ~e** a. tăiat dintr-un întreg; din care s-a tăiat o parte; **pantofi decupaţi**, pantofi care au călcîiul descoperit, fără ştaif. [V. *decupa;* cf. fr. *découpé*].

decupatór, decupatoare n. maşină pentru decupat. [*Decupa* + *-tor*].

decuplá, decuplez vb. (tr.) **1.** a desface elementele unui cuplu, unui angrenaj; *a decupla vagoanele*; **2.** a deconecta: *a decupla instalaţia de aer condiţionat.* [Din fr. *découpler*].

decupláre, decuplări f. acţiunea de a decupla şi rezultatul ei. [V. *decupla*].

decuprá, decuprez vb. (tr.) a înlătura stratul de cupru depus pe stereotipe. [*De-*[5] + *cupru* + *-a*].

decupráre, decuprări f. acţiunea de a decupra. [V. *decupra*].

decurént, ~ţi, decurentă, ~e a. cu limbul continuat şi pe tulpină: *frunze decurente.* [Din fr. *décurrent*].

decúrge, pers. 3 **decurge** vb. (intr.) **1.** a avea drept consecinţă; a rezulta, a urma: *divergenţa a două partide decurge din interese.* EM.; *din ideea latinistă decurge ideea de naţionalitate.* IBR.; **2.** a avea o anumită evoluţie; a se produce: *gîndirea şi fantezia, deşi decurg adeseori paralel, nu sînt coextensive pe toată întinderea lor.* VIANU; **3.** a se desfăşura, a se petrece: *prînzul decurse într-o atmosferă stînjenită.* GHEŢIE; *discuţia decurge normal.* [*De-*[5] + *curge*; cf. fr. *découler*].

decúrgere, decurgeri f. **1.** faptul de a decurge; **2.** urmare, rezultare din ceva; **3.** desfăşurare,

petrecere: *decurgerea indiferentă a conversației între îndrăgostiți.* CĂL.; **4.** derulare a întîmplărilor: *document al obscurantismului rural, ... cam greoi în decurgere.* CĂL. [V. ***decurge***].

decúrie, decurii f. **1.** (ant.) trupă de zece soldați; **2.** (p. ext.) detașament de zece legionari: *o decurie de tineri oacheși ... străbătu cîteva zile cartierele comerciale.* CĂL.; **3.** (ant.) colegiu de mici funcționari. [Din lat. ***decuria***].

decurión, decurioni m. **1.** (ant.) comandant al unei decurii; **2.** (p. ext.) comandant al unei decurii legionare: *atît spuneau decurionii, în termeni politicoși, dar imperativi.* CĂL. [Din lat. ***decurio, -onis***].

decúrs n. **în decurs de ...** sau **în decursul...**, în curgerea ..., în durata ..., în desfășurarea: *am studiat cu de-amănuntul în decursul secolilor ... toate motivele ornamentale.* OD.; *în decursul vieții.* [V. ***decurge***].

decuscută, decuscút vb. (tr.) a separa semințele unei plante utile (lucernă, trifoi, cînepă etc.) de cele de cuscută. [Din fr. ***décuscuter***].

decuscutáre, decuscutári f. acțiunea de a decuscuta și rezultatul ei. [V. ***decuscuta***].

decuscutát, ~ți, decuscutată, ~e a. lipsit de cuscută (prin selecționare): *semințe decuscutate.* [V. ***decuscuta***].

decuscutatór, decuscutatoare n. mașină electromagnetică folosită la decuscutare. [***Decuscuta*** + ***-tor***].

decuvá, decuvez vb. (tr.) a trage vinul din cada de fermentație în butoaie. [Din fr. ***découver***].

decuváj, decuvaje n. decuvare. [Din fr. ***découvage***].

decuváre, decuvári f. acțiunea de a decuva; decuvaj. [V. ***decuva***].

dedá, dedau vb. (refl.) **1.** a se consacra, a se dedica: *călugării se dedaseră exclusiv vieții contemplative.* BL.; *s-a dedat studiului;* (p. ext.) *filosofia scolastică se deda celor mai sterile pseudoprobleme.* BL.; **2.** a-i intra în obicei (prin repetare); a se deprinde, a se obișnui cu faptele rele; a se nărăvi: *departe de a se deda lenei sau de a duce o viață de huzur.* GHEȚIE; *s-a dedat la rele;* (tr.) *să dedăm publicul nostru... cu creațiunile geniilor puternice.* EM.; **3.** a se preta, a face, a comite: *pe plan teoretic, Lamarck s-a dedat ... adeseori unor improvizații cu totul derutante.* BL. [Lat. ***dedere***].

dedál, dedaluri n. (rar) **1.** construcție cu un mare număr de camere sau de galerii, în care orientarea este dificilă; labirint; **2.** (p. ext.) loc din care este greu de ieșit, datorită drumurilor întortocheate; **3.** (fig.) ceea ce este confuz, lipsit de claritate; încurcătură; complexitate: *dedalul legilor.* [Din fr. ***dédale***, lat. ***daedalus***].

dedálic, ~ci, dedalică, ~ce a. **1.** care este întortocheat, care nu asigură orientarea: *construcție dedalică;* (fig.) *din încăperile dedalice ale șerparului au curs cîțiva pumni de aur.* VOIC. [***Dedal*** + ***-ic***].

dedát, ~ți, dedată, ~e a. **1.** deprins, obișnuit: *îs catane tinerele, nu-s dedați la drumuri grele.* POP.; *dedat la viață bună;* **2.** înclinat; consacrat: *știa grecește și era dedat mai ales lucrurilor bisericești.* CĂL.; *dedat desfrîului.* [V. ***deda***].

dedentíție, dedentiții f. (med.) pierdere a dinților. [Din fr. ***dédentition***].

dedeóchi n. (reg.) deochi: *mama presupune cauze oculte ca dedeochi, întîlnitură.* CĂL.; **a se întrece cu dedeochiul,** a se obrăznici: *aveți de știință că vă prea întreceți cu dediochiul.* CR. [***Des-***[1] + ***deochi***].

dedesúbt adv. **1.** în partea de jos; sub: *dedesubt erau iscăliți un colonel, un maior și alți zece ofițeri.* SAD.; **2.** (și adj.) de jos, inferior: *în belciugul de la carîmbul dedesupt, din stînga, era aninată o bărdiță.* CR.; *încăperea de dedesubt.* // n. (pl. **dedesubturi**) **1.** partea cea mai de jos, cea mai adîncă: *crapii și somanii îi cercetează dedesubturile.* SAD.; (fig.) *aceste contribuții nu răstoarnă glia pînă în dedesubtul generator.* BL.; **2.** (fig.) parte ascunsă, tăinuită; înșelătorie: *ei aveau suficientă experiență ca să ghicească dedesubturile politicii aulice.* BL.; *dedesubturile afacerii.* // prep. (art.; exprimă situarea într-un plan inferior în raport cu ceva) sub, din jos: *ar mai fi locatarul care șade dedesubtul mortului.* GHEȚIE; (și: (pop.) **dedesupt**). [***De***[2] + ***de*** + ***subt***].

dedesúpt adv., n. v. **dedesubt.**

dedețél m. v. **dediței.**

dedețíu, ~ii, dedeție, ~ii a. (reg.; despre cai) care are părul cu reflexe albăstrii. [Et. nec.].

dedică, dedíc vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) consacra unei idei, unei activități etc. *și-au dedicat mulți ani de muncă observației și intepretării cutărei sau cutărei particularități umane.* BL.; *mai înainte el se dedicase și cercetării fenomenelor electrice.* BL.; **2.** (tr.) a închina, a oferi cuiva (un exemplar din) opera proprie: *să-mi dedic a mele versuri la cucoane, bunăoară.* EM.; *și-a dedicat poeziile prietenilor.* [Din lat. ***dedicare***].

dedicát, ~ți, dedicată, ~e a. **1.** închinat cuiva de către autor; **2.** consacrat unei idei, unei activități etc.: *era un om dedicat bucuriilor inedite.* CĂL.; *viață dedicată științei;* **3.** devotat, credincios. [V. ***dedica;*** pentru sensul **3** engl. ***dedicated***].

dedicatóriu, ~ii, dedicatorie, ~ii a. (rar) care conține o dedicație: *epistolă dedicatorie.* [Din lat. ***dedicatorius***, fr. ***dédicatoire***].

dedicáție, dedicații f. **1.** text scris pe o carte oferită cuiva în semn de omagiu sau de afecțiune; (franțuzism) dedicață; (p. ext.) text care însoțește un dar (melodie, obiect etc.): *îi dădu și ea cu alt prilej un volum ..., îmbogățit cu desene de mîna dăruitoare care făcea această dedicație* CĂL.; **2.** devotament, dăruire; (și: (înv.) **dedicațiune**). [Din lat. ***dedicatio, -onis,*** germ. ***Dedikation;*** pentru sensul **2** engl. ***dedication***].

dedicațiúne f. v. **dedicație.**

dédiță, dedițe f. **1.** dediței (*Pulsatilla pratensis*). [Din bulg. ***dedica***].

dedițél, dediței m. plantă erbacee otrăvitoare din familia ranunculaceelor, cu flori mari albastre-violete; **1.** dediță, adormițele (*Pulsatilla pratensis*): *iaca, după perdelele aceste albe, dediței, viorele și lăcrămioare.* NEGR.; (și: (reg.) **dedețel**). [***Dediță*** + ***-el***].

dedói n. dans popular (din Banat) cu mișcări rapide; melodia după care se execută acest dans. [***De***[2] + ***doi***].

dedublá, dedublez vb. (refl.) a se împărți în două, a căpăta două stări, două aspecte: *Dan ... se dedubla clar: în fuga vorbirii lui își vedea gîndurile înainte de a le rosti.* VLAH. [Din fr. ***dédoubler***].

dedubláre, dedublári f. **1.** acțiunea de a se dedubla și rezultatul ei; dobîndire (simultană sau succesivă) a două stări, aspecte sau forme diferite: *în această dedublare el pune voluptate.* CĂL.; **dedublarea personalității,** tulburare psihică ce constă în disocierea alternativă a personalității, la același individ, în una normală și alta morbidă; **2.** împărțire în două: *autorul aplică, romantic, metoda dedublării.* CĂL. [V. ***dedubla***].

dedublát, ~ți, dedublată, ~e a. **1.** dublu; **2.** care are două aspecte; cu două înfățișări diferite: *mai vin din sus răniți și oameni care au părăsit lupta, iscînd de la lumina focului forme dedublate.* PETR. [V. ***dedubla***].

dedúce, deduc vb. **1.** (tr. și intr.) a trage o concluzie din două (sau mai multe) premise, între care una este o judecată universală; a deriva o judecată particulară din una generală; **2.** (tr.) a trage o concluzie pe baza unor idei, fapte, situații: *am dedus că ea trebuie să fie de natură corporală.* BL.; *necunoscîndu-le vîrsta, ți-ar veni destul de greu să deduci după versuri din care generație e unul, din care altul.* VIERU. [Din lat. ***deducere***].

dedúcere, deduceri f. faptul de a deduce; deducție: *să nu facă deduceri pripite și forțate.* EM. [V. ***deduce***].

deductíbil, ~i, deductibilă, ~e a. care se poate deduce: *principiile mecanicii sînt deductibile din însăși structura categorială a inteligenței.* BL. [Din fr. ***déductible***].

deductív, ~i, deductivă, ~e a. care procedează prin deducție: *metodă deductivă.* [Din lat. ***deductivus***, fr. ***déductif***, germ. ***deduktiv***].

dedúcție, deducții f. **1.** (rar) concluzie a unui raționament: *deducțiile sînt în chip vădit silite.* CĂL.; **2.** raționament în care concluzia decurge necesar din premise, între care una este o judecată universală: *ne trebuie un punct de orientare, bun sau rău, în deducțiile noastre.* GHEȚIE; (și: (înv.) **deducțiune**). [Din lat. ***deductio, -onis,*** fr. ***déduction,*** germ. ***Deduktion***].

deducțiúne f. v. **deducție.**

dedulcí, dedulcesc vb. (refl.) a prinde gust de ceva, a se deprinde cu ceva bun, plăcut: *se alesese îndeosebi o bală de urs jăcman, dedulcit la carne.* VOIC.; (fig.) *se dedulcise, vezi, la vorbă cu fata.* ISP. [***De***[2] + ***dulce***].

dedulcíre f. faptul de a se dedulci; obișnuire cu ceva plăcut. [V. ***dedulci***].

dedurizá, dedurizez vb. (tr.) a îndepărta din apă excesul de săruri (de calciu, de magneziu etc.). [***De-***[5] + ***dur*** + ***-iza***].

dedurizáre, dedurizări f. acțiunea de a deduriza și rezultatul ei. [V. ***deduriza***].

dedús, ~și, dedusă, ~e a. stabilit prin deducție: *regula dedusă se poate aplica în aproape toate situațiile.* [V. ***déduce***].

de fácto adv. de fapt (iar nu de drept), în faptă prin însăși propria existență: *Clain înceta de facto de a se mai sprijini în afirmarea revendicărilor românești exclusiv pe unire.* BL.; *izolarea fenomenului experimental nu se efectuează ... printr-o izolare de facto.* BL. [Cuv. lat.].

defalcá, defalchez vb. (tr.) a desprinde o parte dintr-un întreg; a împărți un întreg în mai multe părți: *a defalca din avere datoriile.* [Din fr. ***défalquer***, lat. ***defalcare***].

defalcáre, defalcări f. acțiunea de a defalca și rezultatul ei. [V. ***defalca***].

defalcáție, defalcații f. (rar) acțiunea de a defalca. [Din fr. ***défalcation***].

defavoáre, defavori f. **1.** situație neprielnică (în raport cu alta); dezavantaj; **în defavoarea ...,** în dezavantajul ..., în dauna ...: *azi situația s-a schimbat în defavoarea ei.* REBR.; **2.** lipsă a unei favori; dizgrație, discredit; (și: (înv.) **defavor**). [Din fr. ***défaveur***].

defavór n. v. **defavoare.**

defavorábil, ~i, defavorabilă, ~e a. **1.** neprielnic, nefavorabil; contrar intereselor: *acelor clase ... înnoirile economice le erau defavorabile, iar cele politice inutile.* IBR.; *condiții defavorabile;* **2.** depreciativ, negativ: *rareori a strecurat cîte o judecată despre clasici și atunci defavorabilă.* CĂL. [Din fr. ***défavorable***].

defavorizá, defavorizez vb. (tr.) a dezavantaja: *formularea imprecisă a subiectului a defavorizat pe candidați; îmbrăcămintea o defavorizează, fiindcă îi dă un aspect îmbătrînit.* [Din fr. ***défavoriser***].

defavorizáre, defavorizări f. acțiunea de a defavoriza. [V. ***defavoriza***].

defavorizát, ~ţi, defavorizată, ~e a. dezavantajat; (subst.) *mai înţelept ar fi să se ridice nivelul de trai al celor defavorizaţi de soartă.* GHEŢIE. [V. ***defavoriza***].

defazá, defazez vb. (tr.) a realiza un defazaj. [De la ***defazaj***].

defazáj, defazaje n. (fiz.) diferenţă între fazele a două mărimi sinusoidale de aceeaşi frecvenţă. [Din fr. ***déphasage***].

defazáre, defazări f. acţiunea de a defaza. [V. ***defaza***].

defazór, defazoare n. regulator, schimbător de fază. [Din fr. ***déphaseur***].

defăimá, defăimez vb. (tr.) **1.** a vorbi de rău, a ponegri: *se studiază plaga intriganţilor adulatori care trăiesc de pe urma unui om politic, defăimîndu-l cînd e în declin.* CĂL.; (refl. pas.) *cînd se caută cu orice preţ a se defăima filosofia nu se uită pretinsa ei gratuitate.* BL.; **2.** (înv.) a dispreţui; a înjosi, a umili: *oh! mă defaimă pentru că-l iubesc.* NEGR.; **3.** (înv.) a încălca, a nesocoti: *tot care nu sîmte libovie, mult defăimează legea firească.* B.-DEL. [Lat. **diffamiare*].

defăimáre, defăimări f. **1.** acţiunea de a defăima şi rezultatul ei; ponegrire, clevetire, hulă; defăimat[2]; **2.** desconsiderare, dispreţ, batjocură: *se temea de... şugubaţa defăimare a oamenilor.* CR. [V. ***defăima***].

defăimát[1], ~ţi, defăimată, ~e a. **1.** calomniat, ponegrit, bîrfit: *înconjurat de nepăsare, sărac, gonit sau defăimat..., voi smulge inima din pieptu-mi.* MACED.; **2.** (înv.) infamant, care strică reputaţia: *îţi mulţămesc că m-ai oprit de a face o faptă defăimată.* NEGR. [V. ***defăima***].

defăimát[2] n. defăimare: *se ocupă prea mult cu defăimatul altora.* [V. ***defăima***].

defăimátor, ~i, defăimătoare a. **1.** (şi subst.) care defăimează; **2.** de ocară, hulitor: *numiri defăimătoare.* EM. [***Defăima*** + ***-tor***].

defecá, defechez vb. (tr.) **1.** a limpezi un lichid; **2.** a purifica lichidele din industria zahărului prin tratare cu lapte de var; **3.** a evacua materiile fecale din organism. [Din fr. ***déféquer***, lat. ***defaecare***].

defecánt, defecanţi m. reactiv chimic de precipitare a substanţelor proteice din soluţii. [Din fr. ***défequant***].

defecáre, defecări f. acţiunea de a defeca şi rezultatul ei. [V. ***defeca***].

defecatór, defecatoare n. aparat pentru limpezirea lichidelor. [Din fr. ***défécateur***].

defecăţie, defecaţii f. evacuare a materiilor fecale din intestin. [Din fr. ***défécation***, lat. ***defaecatio, -onis***].

defect, defecte n. **1.** lipsă, imperfecţiune, cusur, neajuns: *avea nasul uşor coroiat şi defectul acesta o deranja întotdeauna.* GHEŢIE; **2.** deranjament, stricăciune: *maşina are un defect.* // a. stricat, deranjat: *telefon defect; casetă defectă.* [Din lat. ***defectus***, germ. ***Defekt, defekt***].

defectá, defectez vb. **1.** (refl.) a se strica, a nu mai funcţiona: *cu prilejul unui zbor, motorul avionului... s-a defectat.* GHEŢIE; *a cumpărat o maşină care se defectează mereu*; **2.** (tr.) a produce un defect la o maşină sau la un mecanism: *a vrut să regleze ceasul dar, din nepricepere, l-a defectat.* [***Defect*** + ***-a***].

defectáre, defectări f. acţiunea de a (se) defecta şi rezultatul ei. [V. ***defecta***].

defectát, ~ţi, defectată, ~e a. stricat, cu defecte, care nu mai funcţionează: *maşină defectată.* [V. ***defecta***].

defectív, ~i, defectivă, ~e a. **1.** lipsit de unele forme flexionare (pentru timpuri, moduri, cazuri etc.): *verb defectiv;* **2.** (p. gener.) lipsit de unele elemente; incomplet: *în cărţi vechi am descoperit mai multe formaţiuni sintactice pline de farmec, ... ba chiar două moduri noi, chiar dacă sînt cam defective.* EM. [Din lat. ***defectivus***, fr. ***défectif***, germ. ***defektiv***].

defectivitáte, defectivităţi f. **1.** trăsătură a unor cuvinte de a avea flexiune incompletă; **2.** (p. gener.) însuşire a unui obiect de a fi incomplet sau imperfect. [Din germ. ***Defektivität***].

defectológ, defectologi m. specialist în defectologie. [De la ***defectologie***].

defectológie f. disciplină pedagogică care studiază persoanele cu deficienţe senzoriale sau intelectuale. [Din rus. ***defektologhiia***].

defectoscóp, defectoscoape n. aparat cu ajutorul căruia se examinează piesele metalice pentru a descoperi defectele. [Din fr. ***défectoscope***].

defectoscopíe f. examinare a structurii materialelor sau a pieselor pentru a descoperi defectele. [Din fr. ***défectoscopie***].

defectuós, ~şi, defectuoásă, ~e a. plin de defecte, cu lipsuri: *ideea sublimă expresă, chiar într-o limbă defectuoasă, tot idee sublimă rămîne.* EM.; *vina este ... numai a lor şi a managementului defectuos pe care îl practică.* CF.; (adv.) *această nouă ediţie ... e defectuos tipărită.* IBR. [Din lat. ***defectuosus***, fr. ***défectueux***].

defectuozitáte, defectuozităţi f. (rar) caracterul sau starea a ceea ce este defectuos: *combateţi atunci mijloacele, ... combateţi-le în defectuozitatea lor.* EM. [Din fr. ***défectuosité***, lat. ***defectuositas, -atis***].

defecţiúne, defecţiuni f. **1.** deranjament, defect (care împiedică funcţionarea unei maşini, unui aparat etc., desfăşurarea normală a unei acţiuni): *defecţiunea ceasului e mult mai serioasă decît credeam; au fost unele defecţiuni de aprovizionare*; **2.** neîndeplinire a unei sarcini; abandonare a unei cauze, a unei operaţii etc.; dezertare: *pe-alocuri au fost mici defecţiuni şi n-aş dori să avem şi noi surprize.* REBR. [Din fr. ***défection***, lat. ***defectio, -onis***].

defél adv. nicidecum, deloc: *asta va să zică a nu se pricepe defel în materie de economie politică.* EM.; *fără dînsul, eu ştiu bine, n-aş putea trăi defel.* VIERU. [***De***[2] + ***fel***].

defeminizá, defeminizez vb. (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde trăsăturile, aptitudinile de femeie. [Din fr. ***déféminiser***].

defeminizáre, defeminizări f. acţiunea de a (se) defeminiza şi rezultatul ei. [V. ***defeminiza***].

defendór, defendori m. (jur.) pîrît, acuzat, persoană incriminată într-un proces. [Din fr. ***défendeur***].

defenestrá, defenestrez vb. (tr.) a arunca pe fereastră. [Din fr. ***défenestrer***].

defenestráţie, defenestraţii f. (rar) aruncare pe fereastră. [Din fr. ***défenestration***].

defénsie, defensii f. (înv.) apărare, protecţie, sprijin. [Din lat. ***defensio, -onis***].

defensív, ~i, defensivă, ~e a. făcut pentru apărare, de apărare: *manifestă o atitudine defensivă faţă de noi.* GHEŢIE; *război defensiv.* [Din fr. ***défensif***, germ. ***defensiv***].

defensívă, defensive f. stare sau poziţie de apărare: *contra Turciei sau a Spaniei din vremea aceea n-ar fi putut rezista decît în defensivă.* EM.; *a sta în defensivă.* [Din fr. ***défensive***, germ. ***Defensive***].

defensór, defensori m. (jur.) apărător: *în 1909 e doctor în teologie, în 1913 defensor eclesiatic.* CĂL. [Din lat. ***defensor***, fr. ***défenseur***].

deferént, ~ţi, deferentă, ~e a. plin de deferenţă, care arată deferenţă; respectuos, condescendent: *sînt scrieri delectabile prin humorul lor curat intelectual, spontan şi deferent.* CĂL. [Din fr. ***déférent***, lat. ***deferens, -ntis***].

deferénţă, (rar) **deferenţe** f. respect, stimă, consideraţie deosebită: *faţă de mine manifesta o deferenţă neaşteptată.* GHEŢIE. [Din fr. ***déférence***].

deferí, defér vb. (tr.) **1.** (înv.) a da, a conferi, a acorda: *a deferit lui şi muscelinilor săi această onoare.* OD.; *a deferi onoruri*; **2.** a trimite în judecată, a supune unui for judecătoresc. [Din lat. ***deferre***, fr. ***déférer***].

deferíre, deferiri f. acţiunea de a deferi şi rezultatul ei. [V. ***deferi***].

deferizá, deferizez vb. (tr.) a îndepărta excesul de fier din apele feruginoase. [Din fr. ***déferriser***].

deferizáre, deferizări f. acţiunea de a deferiza şi rezultatul ei. [V. ***deferiza***].

defertilizá, defertilizez vb. (tr.) a face nefertil, neproductiv: *a defertiliza un teren.* [Din fr. ***défertiliser***].

defertilizáre, defertilizări f. acţiunea de a defertiliza şi rezultatul ei. [V. ***defertiliza***].

defertilizát, ~ţi, defertilizată, ~e a. făcut nefertil, neproductiv: *teren defertilizat.* [V. ***defertiliza***].

defervescénţă f. perioadă de scădere a temperaturii în cursul unei boli febrile. [Din fr. ***défervescence***].

defetísm n. lipsă de încredere în reuşita unei acţiuni. [Din fr. ***défaitisme***].

defetíst, ~şti, defetistă, ~e a. care ţine de defetism, referitor la defetism. // m., f. adept al defetismului. [Din fr. ***défaitiste***].

defetişizá, defetişizez vb. (tr.) a face să-şi piardă caracterul fetişist. [***De-***[5] + ***fetişiza***].

defetişizánt, ~ţi, defetişizantă, ~e a. care defetişizează. [***Defetişiza*** + ***-ant***].

defetişizáre, defetişizări f. acţiunea de a defetişiza şi rezultatul ei. [V. ***defetişiza***].

defibrá, defibrez vb. (tr.) **1.** a desface, a transforma un material în fibre; **2.** a transforma lemnele în fibre (pentru a obţine pasta de hîrtie sau plăcile fibrolemnoase). [Din fr. ***défibrer***].

defibráre, defibrări f. acţiunea de a defibra şi rezultatul ei. [V. ***defibra***].

defibratór, defibratoare n. maşină care efectuează operaţia de defibrare. [***Defibra*** + ***-tor***; cf. fr. ***défibreur***].

deficiént, ~ţi, deficientă, ~e a. care este în deficit, care produce mai puţin decît trebuie: *refuză demonstraţia întemeiată pe consensul popoarelor ca fiind deficientă sub raport logic.* BL. // m. persoană lipsită de anumite facultăţi: *deficient mintal.* [Din fr. ***déficient***].

deficiénţă, deficienţe f. **1.** scădere, lipsă, greşeală: *aceste deficienţe artistice sînt compensate prin naturaleţa discursului.* CĂL.; **2.** lipsă a unor facultăţi fizice sau psihice: *omul e în stare să prelucreze natura în sensul nevoilor ce derivă din deficienţele sale biologice.* BL. [Din fr. ***déficience***, lat. ***deficientia***].

deficít, deficite n. **1.** pierdere (bănească) relevată de un bilanţ; lipsă la o socoteală: *îşi administrează singură averea aşa de bine că totdeauna are deficite.* REBR.; **2.** (p. ext.) lipsă, scădere, deficienţă: *el se născuse cu un exces de gîndire ... şi cu un deficit de voinţă.* IBR. [Din fr. ***déficit***, germ. ***Defizit***].

deficitár, ~i, deficitară, ~e a. **1.** care este în deficit; în care cheltuielile întrec veniturile; **2.** care are lipsuri, pierderi: *întreprindere deficitară; analiză deficitară*; **3.** care este insuficient, în minus: *spînul e un om fiziologic neîmplinit, trupeşte deficitar.* BL. [Din fr. ***déficitaire***].

defíge, defig vb. (înv.; tr.) a fixa, a determina, a stabili: *nu poţi defige mijlocul unei linii, pînă ce*

nu vei fi aflat punctele ei cele externe. EM. [Din lat. ***defigere***].

defilá, defilez vb. (intr.) a trece în coloană, în marş (prin faţa autorităţilor); a trece în şir (prin faţa cuiva): *au defilat cu şcolile şi armata.* SAD.; *trupele au defilat într-o ordine perfectă.* [Din fr. ***défiller***].

defilánt, ~ţi, defilantă, ~e a. şi m. f. (persoană) care defilează: *regele primeşte salutul defilanţilor.* [***Defila*** + *-ant*].

defilăre, defilări f. acţiunea de a defila şi rezultatul ei: *pocneau tălpile cu o tenace energie, ca nişte soldaţi în defilare.* GHEŢIE; (p. ext.) *defilarea romilor decurge cu zgomote exotice.* CĂL. [V. ***defila***].

defiléu, defileuri n. **1.** vale îngustă, adîncă şi lungă în munţi (pe unde este o trecătoare): *aş vrea să cadă o stîncă din peretele ăsta al defileului.* PETR.; *defileul Vîrciorova;* **2.** (înv.) defilare. [Din fr. ***défilé***].

definí, definesc şi (înv.) **definez** vb. **1.** (tr.) a caracteriza pe cineva sau ceva; a determina cu precizie: *Kant se străduieşte ... să definească cunoaşterea în totalitatea ei.* BL.; **2.** (tr.) a da o definiţie: *toţi esteticienii se încearcă să definească poezia.* IBR.; **3.** (refl.) a se (auto)caracteriza: *tipurile lui Caragiale se definesc în fiecare vorbă a lor.* IBR. [Din lat. ***definire***, fr. ***definir***].

definíbil, ~i, definibilă, ~e a. care poate fi definit: *proverbele sînt aforismele poporului, dar ele au un ce greu definibil.* BL. [***Defini*** + *-bil*].

definíre, definíri f. **1.** acţiunea de a (se) defini şi rezultatul ei; definiţie: *putem să încercăm o definire foarte concisă a fenomenului istoric.* BL.; **2.** caracterizare (a cuiva): *am face reflecţii pe dos asupra definirei tuturor lucrurilor.* EM. [V. ***defini***].

definít, ~ţi, definită, ~e a. **1.** determinat, explicat (într-o definiţie); **2.** hotărît, precizat: *structura unui organism gravitează de la o stare omogenă indefinită spre o stare eterogenă definită.* BL.; (gram.) **articol definit,** articol hotărît (v. **hotărît**). [V. ***defini***].

definitív, ~i, definitivă, ~e a. (şi adv.) stabilit pentru totdeauna, nesupus modificărilor: *sînt ciorne pur şi simplu ale unor poezii definitive.* IBR.; *răspuns definitiv;* (adv.) *chestiunea autenticităţii este definitiv soluţionată.* BL.; **hotărîre** (sau **sentinţă**) **definitivă,** hotărîre a unui organ de jurisdicţie împotriva căreia nu există cale ordinară de atac; **în definitiv,** în cele din urmă, la urma urmelor: *are dreptul să se întrebe care sînt, în definitiv, rezultatele certe pe care le-a adus filosofia.* BL. [Din fr. ***définitif***, lat. ***definitivus***].

definitivá, definitivez vb. **1.** (tr.) a da ultima formă, a încheia ceva; **2.** (tr.) a stabili pe cineva definitiv într-un post; **3.** (refl.) a deveni stabil, bine determinat: *la maimuţe, particularităţile ce le vom indica sînt înlocuite prin trăsături mai specializate, la om ele se definitivează.* BL. [De la ***definitiv***].

definitiváre, definitivări f. acţiunea de a definitiva şi rezultatul ei; definitivat[1]. [V. ***definitiva***].

definitivát[1] n. **1.** definitivare; **2.** examen dat de cadrele didactice din învăţămîntul preuniversitar pentru a obţine atestarea definitivă într-un post: *nu i se dă definitivatul decît după luarea licenţei.* CĂL. [V. ***definitiva***].

definitivát[2], ~ţi, definitivată, ~e a. **1.** care a fost stabilit în mod definitiv: *proiecte definitivate;* (subst.) *istoria nu cunoaşte definitivate.* BL.; **2.** care a obţinut un post permanent: *profesor definitivat.* [V. ***definitiva***].

definitóriu, ~ii, definitorie, ~ii a. care caracterizează, care defineşte. [Din fr. ***définitoire***].

definíţie, definiţii f. **1.** explicare a sensului unui cuvînt; redare concisă a conţinutului unei noţiuni: *definiţia clasică delimitează conceptul ca o alcătuire abstractă ce explică esenţa unor concrete.* BL.; **2.** enunţare a calităţilor unei persoane, ale unui lucru: *pentru întîia oară se da o definiţie a criticii.* CĂL.; **prin definiţie,** prin însăşi natura lucrului: *ţăranul român, dacă este şi glumeţ, şi cugetător, este însă, prin definiţie, un om care a suferit mult.* IBR.; (şi: (înv.) **definiţiune**). [Din lat. ***definitio, -onis***, lat. ***définition,*** germ. ***Definition***].

definiţiúne f. v. definiţie.

defípt, ~ţi, defiptă, ~e a. (înv.) fixat, decis: *timpul defipt de lege.* [V. ***defige***].

deflagránt, ~ţi, deflagrantă, ~e a. care arde prin deflagraţie. [Din fr. ***déflagrant***].

deflagráţie, deflagraţii f. explozie (cu reacţie relativ mică). [Din fr. ***déflagration***, lat. ***deflagratio, -onis***].

deflăţie, deflaţii f. **1.** retragere din circulaţie a unei cantităţi de bancnote pentru a determina creşterea puterii de cumpărare a monedei în timpul inflaţiei; (fig.) *deflaţia problemelor trebuie să fie tot aşa de mult combătută ca şi inflaţia.* BL.; **2.** răspîndire de către vînt a materialului rezultat din eroziune. [Din fr. ***déflation***].

deflaţioníst, ~şti, deflaţionistă, ~e a. care ţine de deflaţie; referitor la deflaţie. [Din fr. ***déflationniste***].

deflectór, deflectoare n. **1.** dispozitiv utilizat pentru modificarea unui curent de fluid; **2.** dispozitiv (acţionat de energia vîntului) utilizat la ventilarea încăperilor. // a. care serveşte la producerea deflexiunii. [Din fr. ***déflecteur***].

deflegmá, deflegmez vb. (tr.) a condensa parţial vaporii rezultaţi din distilare pentru a îndepărta componenţii grei. [Din fr. ***déflegmer***].

deflegmáre, deflegmări f. acţiunea de a deflegma şi rezultatul ei. [V. ***deflegma***].

deflexiúne, deflexiuni f. **1.** abatere a unui curent de fluid din direcţia lui de curgere; **2.** schimbare a traiectoriei unui fascicul de particule încărcate electric, cu ajutorul unui cîmp electric sau magnetic exterior. [Din fr. ***déflexion***].

defloculáre, defloculări f. (chim.) proces de solubilizare a unor precipitate amorfe sau a unor soluţii coloidale prin adăugare de electroliţi ai căror ioni încarcă electric particulele solide precipitate, desfăcîndu-le în microparticule; peptizare. [Din fr. ***défloculation***].

deflorá, deflorez vb. (tr.) **1.** (înv.) a lua ce are mai bun; **2.** a face să-şi piardă virginitatea; a dezvirgina; (fig.) *sfîndu-se să nu defloreze misterul creaţiei, criticul ar întrebuinţa jumătăţi de măsură.* VIANU. [Din fr. ***déflorer***].

deflorăre, deflorări f. acţiunea de a deflora. [V. ***deflora***].

defoliá, defoliez vb. **1.** (tr.) a provoca uscarea şi căderea frunzelor; **2.** (refl.) a-şi pierde frunzele înainte de vreme. [Din lat. ***defoliare***].

defoliáţie, defoliaţii f. cădere înainte de vreme a frunzelor arborilor sau ale altor plante. [Din fr. ***défoliation***].

defoliére, defolieri f. faptul de a (se) defolia; defoliaţie. [V. ***defolia***].

deformá, deformez vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) strica forma: a (se) denatura: *dogma dţormează raporturile logice dintre noţiuni.* BL.; **2.** (fig.; tr.) a reproduce inexact, a denatura, a falsifica: *e prea stăpînit de sentimente în faţa realităţii, pe care, din cauza acestor sentimente, o deformează pînă la un punct.* IBR.; *a deforma adevărul;* (refl.) *trecînd din om în om, toate se deformează şi se exagerează.* REBR. **3.** (tr.) a modifica forma sau dimensiunile unui corp (fără a lua părţi din el); (şi: (rar) **diforma**). [Din fr. ***déformer***, lat. ***deformare***].

deformábil, ~i, deformabilă, ~e a. care se poate deforma: *corp deformabil.* [Din fr. ***déformable***].

deformánt, ~ţi, deformantă, ~e a. (şi fig.) care deformează: *cubistul şi expresionistul se consumă în sintetică viziune deformantă.* BL.; (şi: (rar) **diformant**). [Din fr. ***déformant***].

deformáre, deformări f. acţiunea de a (se) deforma şi rezultatul ei; modificare, schimbare a formei firești, corecte: *diformările de perspectivă de cari se face culpabilă cunoaşterea istorică sînt nespus de frecvente.* BL.; **deformare plastică,** prelucrare a unui material prin producerea unor modificări plastice; **deformare profesională,** deformaţie profesională; (şi: (rar) **diformare**). [V. ***deforma***].

deformát, ~ţi, deformată, ~e a. **1.** care are forma naturală, originară schimbată; urîţit, pocit: *se întemeia pe date empirice grosolan deformate.* BL.; **2.** care deformează, care schimbă aspectul real: *rămîne o teorie constituită într-o perspectivă de ochean deformat, o teorie caricaturală.* BL. [V. ***deforma***].

deformáţie, deformaţii f. alterare, modificare a formei; **deformaţie profesională,** deprindere dobîndită prin exercitarea profesiunii (şi aplicată mecanic): *ca toţi specialiştii, suferă de unele inevitabile deformaţiuni profesionale.* BL.; (şi: (înv.) **deformaţiune, diformaţie**). [Din fr. ***déformation***, lat. ***deformatio, -onis***].

deformaţiúne f. v. deformaţie.

defraudá, defraudez vb. (tr.) a lua prin fraudă; a delapida. [Din lat. ***defraudare***].

defraudáre, defraudări f. delapidare, fraudă. [V. ***frauda***].

defraudát, ~ţi, defraudată, ~e a. **1.** însuşit prin fraudă; sustras: *sumă defraudată;* **2.** păgubit, frustrat: *persoană defraudată.* [V. ***defrauda***].

defraudatór, ~i, defraudatoáre m., f. persoană care defraudează; delapidator: *Repezeanu, denunţat drept defraudatorul lui Brînduş, e arestat.* CĂL. [***Defrauda*** + *-tor*].

defrişá, defrişez vb. (tr.) **1.** a tăia arborii şi celelalte plante de pe un teren pentru a-l face propriu agriculturii, păşunatului etc.; a despăduri; **2.** (fig.) a scoate ce interesează; a despuia: *a defrişa documente.* [Din fr. ***défricher***].

defrişáre, defrişări f. acţiunea de a defrişa şi rezultatul ei; defrişat[2]. [V. ***defrişa***].

defrişát[1], ~ţi, defrişată, ~e a. degajat de arbori sau de alte plante lemnoase şi redat agriculturii, păşunatului etc. [V. ***defrişa***].

defrişát[2] n. defrişare: *maşină de defrişat.* [V. ***defrişa***].

defrişatór, defrişatoare n. maşină forestieră cu care se smulg cioatele arborilor tăiaţi; maşină de defrişat. [***Defrişa*** + *-tor*].

defrişór, defrişori m. persoană care lucrează la defrişări. [Din fr. ***défricheur***].

defterdár, defterdari m. (înv.) ministru de finanţe la turci: *pe cei patru defterdari.* BĂLC. [Din turc. ***defterdar***].

defulá, defulez vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) da frîu liber ideilor sau tendinţelor subconştiente; **2.** (fam.; refl.) a-şi descărca sufletul. [Din fr. ***défouler***].

defulăre, defulări f. revenire în conştiinţă a unui fapt (emoţional) refulat în subconştient. [V. ***defula***].

defulát, ~ţi, defulată, ~e a. **1.** care s-a manifestat liber: *sentimente defulate;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care şi-a manifestat liber ideile sau tendinţele refulate în subconştient; **3.** (şi m., f.) (fam.) (persoană) care şi-a descărcat sufletul. [V. ***défula***].

defúnct, ~ţi, defunctă, ~e a. mort, răposat: *îi plăcea să-mi povestească despre succesele repurtate împreună cu defunctul ei soţ.* GHEŢIE; (subst.) *defuncta avea treizeci de ani şi ochii cam alunecoşi.* GHEŢIE. [Din lat. ***defunctus***].

degajá, degajez şi **degăj** vb. **1.** (tr.) a răspîndi, a împrăştia, a emana: *plantele degajă noaptea acid carbonic;* (fig.; refl.) *un aer de intoleranţă se degajă din tot ce spune Goethe.* BL.; **2.** (tr.) a elimina, a scoate un gaz dintr-o combinaţie chimică; **3.** (tr.) a elibera, a scăpa de ceva; **4.** (tr.) a debloca, a decongestiona: *a degaja şoseaua;* (refl.) *deodată femeia se degajă din braţele bărbatului.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a extrage, a scoate: *un atare corolar, pe care-l degajăm pe cale pur speculativă din termenii teoriei, conţine conjecturi.* BL.; **6.** (tr.) a înlătura o porţiune de material pentru a înlesni o operaţie ulterioară; **7.** (refl.) a se desprinde: *ceea ce se degajează din toate fenomenele vieţii noastre sociale este acea distrugere a vechilor clase.* IBR.; *din flori se degajă un miros plăcut;* **8.** (tr. şi absol.; fotbal) a trimite mingea departe de poarta proprie. [Din fr. ***dégager***].

degajaménţ, degajamente n. **1.** încăpere care serveşte drept spaţiu de comunicare între încăperile unui apartament sau ale unei clădiri; **2.** porţiune situată în fundul şi pe marginile scenei unui teatru, care serveşte pentru depozitarea decorurilor, recuzitei etc. [Din fr. ***dégagement***].

degajáre, degajări f. **1.** acţiunea de a (se) degaja şi rezultatul ei; eliberare de o sarcină, de un obstacol, de o influenţă etc.: *aceeaşi degajare de influenţa romantică se vede şi în formă.* IBR.; **2.** libertate în comportare; lipsă de stînjeneală: *acesta îi cuprinse umerii cu degajarea proteguitoare a unui adult care se interesează de un copil.* GHEŢIE; **3.** îndepărtare a unui strat de material de pe o suprafaţă în vederea unei operaţii ulterioare; **4.** (concr.) canelură circulară în interiorul sau la exteriorul unei piese. [V. ***degaja***].

degaját, ~ţi, degajată, ~e a. **1.** liber, eliberat, dezinvolt; lipsit de constrîngere: *cu libertate în mişcări a intrat la mine, volubilă şi degajată.* GHEŢIE; **2.** care denotă libertate, siguranţă: *o atitudine destul de degajată în raport cu dogmele tradiţionale plutea în aerul Transilvaniei.* BL.; *aer degajat;* **3.** deblocat, decongestionat; **4.** situat în apropiere de zid, dar detaşat de acesta: *coloane degajate.* [V. ***degaja***].

degazá, degazez vb. (tr.) **1.** a îndepărta gazele (dintr-un spaţiu); **2.** (spec.) a îndepărta gazele toxice de luptă dintr-un loc. [***De-***[2] ***+ gaza;*** cf. fr. ***dégazer***].

degazáre, degazări f. acţiunea de a degaza şi rezultatul ei. [V. ***degaza***].

degazatór, degazatori m. substanţă folosită pentru degazare. [***Degaza*** + ***-tor***].

degazificá, degazific vb. (tr.) **1.** a îndepărta materiile volatile din cărbuni, prin distilare la temperaturi înalte; **2.** a face să iasă gazele dintr-un lichid. [***De-***[5] ***+ gazifica***].

defazificáre, degazificări f. acţiunea de a degazifica şi rezultatul ei. [V. ***degazifica***].

degazolinà, degazolinez vb. (tr.) a separa gazolina din gazele de la exploatările petroliere. [Din fr. ***dégazoliner***].

degazolináre, degazolinări f. acţiunea de a degazolina. [V. ***degazolina***].

degazór, degazoare n. aparat folosit pentru înlăturarea gazelor din apă. [Din fr. ***dégazeur***].

degeába adv. **1.** în zadar, fără rezultat, fără nici un folos; fără rost: *medicul de serviciu se străduia degeaba să-i smulgă vreun cuvînt.* GHEŢIE; **a sta** (sau **a şedea**) **degeaba**, a nu face nimic; a trîndăvi; **2.** pe gratis, fără plată: *să slujeşti tu degeaba?* EM. [***De***[2] ***+ geaba***].

degenerá, degenerez vb. (intr.) **1.** a se îndepărta de la tipul primitiv; a-şi pierde aspectul sau caracterul iniţial: *acest proces ... degenera în descentralizare anarhică a existenţei.* BL.; **2.** a-şi pierde din valoare, din însuşirile biologice: *lumei să arătăm că nu am degenerat.* ALEX.; *măgarul a degenerat în clima noastră;* **3.** a se schimba în (mai) rău, în (mai) grav: *totul degenerează într-o bătaie cruntă.* CĂL.; *acest guturai degenerează în catar.* [Din fr. ***dégénérer,*** lat. ***degenerare***].

degeneráre, degenerări f. faptul de a degenera; decădere, declin, (rar) degenerare: *de aci apoi datează degenerarea beletristicii.* EM. [V. ***degenera***].

degenerát, ~ţi, degenerată, ~e a. **1.** care şi-a pierdut însuşirile naturale fizice sau morale: *doreşte să îndrepte rasa boierilor degeneraţi.* EM.; **2.** care s-a transformat în rău, care a involuat: *„beţia de cuvinte" este forma epigonică şi degenerată a retoricii.* VIANU. [V. ***degenera***].

degenerativ, ~i degenerativă, ~e a. care degenerează; care produce degenerare: *proces degenerativ.* [Din fr. ***dégénératif***].

degenerăţie, degeneraţii f. (rar) degenerare. [Din fr. ***dégénération***].

degenerescént, ~ţi, degenerescentă, ~e a. în curs de degenerare, cu tendinţă spre degenerare: *ţesut degenerescent.* [Din fr. ***dégénérescence***].

degenerescénţă, degenerescenţe f. degenerare; tendinţă de a degenera: *capul lui mic şi păsăresc... era... un stigmat de degenerescenţă.* VINEA. [Din fr. ***dégénérescence***].

degerá, déger vb. (intr.) **1.** a amorţi de ger, a se irita, a se inflama din cauza frigului: *îmi degeră picioarele;* **2.** a-i fi cuiva foarte frig; a tremura de frig: *cu ridicula-ţi simţire tu la poarta ei să degeri?* EM.; **3.** a se strica de frig (congelîndu-se), a-şi pierde puterea germinativă: *au degerat legumele.* [Lat. ***degelare***].

degeráre, degerări f. acţiunea de a degera şi rezultatul ei. [V. ***degera***].

degerát, ~ţi, degerată, ~e a. **1.** cu degeraturi; îngheţat: *om degerat;* **2.** atins, stricat de ger: *cartofi degeraţi;* **a nu face** (sau **a nu plăti**) **(nici** sau **elt) o ceapă degerată**, v. **ceapă**, [V. ***degera***].

degerătúră, degerături f. iritaţie, rană produsă de frig: *degerăturile s-au vindecat anevoie.* VOIC. [***Degera*** + ***-tură***].

degermină, degerminez vb. (tr.) a separa embrionul boabelor de cereale, în procesul obţinerii făinii sau crupelor. [***Des-***[1] ***+ germina;*** cf. fr. ***dégermer***].

degerminăre, degerminări f. acţiunea de a degermina. [V. ***degermina***].

déget, degete n. **1.** fiecare dintre prelungirile mobile, libere şi articulate, cu care se termină mîna şi piciorul la om sau laba unor animale: *în degetul cel mic ea a băgat de seamă pecetea cu bour pe verigă de aur.* SAD.; **a avea degete lungi** sau **a fi lung în** (ori **la**) **degete**, a fi hoţ, a fura; **a arăta pe cineva cu degetul**, v. **arăta**; **a şti** (sau **a cunoaşte**) **pe degete**, a cunoaşte foarte bine; **a-şi da cu degetul în ochi**, a nu vedea nimic (din cauza întunericului); **a sta cu degetul în gură**, a pierde vremea, a trîndăvi; **a nu mişca** (**măcar**) **un deget**, a nu face nimic, a nu lucra: *în caz că banii nu vin, ei încrucişează braţele şi nu mişcă un deget.* GHEŢIE; **a se trage în degete (cu cineva)**, a se pune, a se măsura (cu cineva): *cum aşa, să se tragă în degete un ucenic cu profesorul său?* SAD.; **a se ascunde după deget**, a încerca zadarnic să ascundă o vină evidentă; **îi poţi număra pe degete**, sînt foarte puţini; **a purta** (sau **a juca**) **pe cineva pe degete**, v. **purta**; **a scăpa printre degete**, a scăpa, a (se) strecura cu dibăcie, pe nesimţite: **a pune degetul**, a) a aplica amprenta digitală, în loc de semnătură; **b)** a remarca, a găsi elementul important: *Antistene a pus degetul fără doar şi poate pe un aspect esenţial al gîndirii.* BL.; **a pune degetul pe rană**, v. **rană**; **a încerca marea cu degetul**, v. **mare**[2]; **a avea** (sau **a fi**) **în** (sau **la**) **degetul cel mic al cuiva**, a cunoaşte ceva foarte bine: *universul fără margini e în degetul lui mic.* EM.; **a-şi muşca degetele**, v. **muşca**; **a-şi linge degetele**, a-i plăcea foarte mult; **în vîrful degetelor, a)** cu precauţie, tiptil, fără zgomot: *se scoală binişor şi se duce în vîrful degetelor lîngă căruţă.* CĂL.; **b)** stînd pe vîrful picioarelor; *s-a înălţat în vîrful degetelor ca să vadă mai bine.* GHEŢIE; **2.** (înv.) unitate de măsură a lungimii, avînd aproximativ lăţimea unui deget (de la mînă): *nu lăsă să i se toarne decît un deget.* M. CAR.; **3.** (compus) **cinci-degete**, plantă erbacee tîrîtoare, ale cărei frunze au cinci foliole (*Potentilla reptans*); (şi: (pop.) **deşt**). [Lat. ***digitus***].

degetár, degetare n. **1.** mic obiect de metal care se pune în deget pentru a împinge acul la cusut: *la cafeaua în ceşcuţa cît un degetar, cucoana Georgeta făcea o mărturisire.* SAD.; **2.** plantă erbacee veninoasă, cu flori mari, galbene sau roşii-purpurii; degetăriţă; degeţel [*Digitalis ambigua*). [Lat. ***digitale***].

degetăríţă, degetărite f. (bot.) **1.** degetar (*Digitalis ambigua*); **2.** degeţel-roşu (*Digitalis purpurea*). [***Degetar*** + ***-iţă***].

degetărúţ, degetăruţi m. plantă erbacee din familia primulaceelor, cu flori albastre-violete în formă de clopot, care creşte în zonele muntoase (*Soldanella montana*). [***Degetar*** + ***-uţ***].

degetúţ, degetuţe n. diminutiv al lui deget; degeţel: *o potolise cu biberonul şi rămăsese în vitrină să-i desfacă ea, să arate şi să-i numere degetuţele.* VOIC. [***Deget*** + ***-uţ***].

degeţél, degeţele n. **1.** deget mic; degetuţ; **2.** (bot.) degetar (*Digitalis ambigua*); **3.** (compus) **degeţel-roşu,** plantă erbacee veninoasă, cu flori roşii-purpurii, din care se extrage digitalina (*Digitalis purpurea*). [***Deget*** + ***-el***].

deghizá, deghizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) travesti, a (se) îmbrăca pentru a nu fi recunoscut: *în vremea carnavalului, mă deghizez cu vreun caftan.* EM.; **2.** (tr.) a ascunde, a prezenta altfel decît este în realitate: *a deghiza o clauză.* [Din fr. ***déguiser***].

deghizaménţ, deghizamente n. ceea ce serveşte pentru a (se) deghiza, pentru a (se) ascunde: *revista nu era decît un deghizament al „Literatorului".* CĂL. [Din fr. ***déguisement***].

deghizáre, deghizări f. acţiunea de a (se) deghiza şi rezultatul ei: *autorii dogmelor nu s-au mărginit la stabilirea unor autonomii, pentru ca apoi să le escamoteze prin deghizare.* BL. [V. ***deghiza***].

deghizát, ~ţi, deghizată, ~e a. **1.** travestit: *am fugit de-acasă deghizată.* EM.; **2.** (fig.) mascat, camuflat: *această formulă... nu cuprinde nici o relaţie de termeni analogici, nici făţişă, nici deghizată.* BL. [V. ***deghiza***].

degivrá, degivrez vb. (tr.) a înlătura stratul de gheaţă sau de chiciură format pe unele suprafeţe. [Din fr. ***dégivrer***].

degivráre, degivrări f. acţiunea de a degivra şi rezultatul ei. [V. ***degivra***].

degivrór, degivroare n. dispozitiv folosit la avioane pentru a împiedica depunerea gheţii. [Din fr. ***dégivreur***].

deglutíţie, deglutiţii f. act mecanic de trecere a bolului alimentar din gură în esofag; înghiţire. [Din fr. ***déglutition***].

degrăb adv. v. **degrabă**.

degrăbă adv. **1.** repede, iute, la repezeală: *degrabă s-a dus în cămară, a scos un ulcior cu dohot de mesteacăn.* CR.; **iute şi degrabă**, imediat: *prinde iute şi degrabă cucoşul şi-i dă o bătaie bună.* CR.; **2.** devreme, de timpuriu: *mi-au dat canon să mănînc lapte numai de la o vacă, ca să nu îmbătrînesc degrabă.* CR.; **mai degrabă**, mai uşor, mai curînd; mai bine zis: *acest roman este mai degrabă o compoziţiune în genul pitoresc.* IBR.; (şi: (înv.) **degrab**). [***De***[2] ***+ grabă***].

degradá, degradez vb. **1.** (tr.) a pedepsi prin luarea gradului; a destitui dintr-o demnitate: *mitro-*

politul românilor uniți înceta de a mai fi mitropolit, fiind degradat la rolul de episcop. BL.; **2.** (tr.) a înjosi: *viciul degradează*; **3.** (refl.) a se strica, a se deteriora, a se ruina: *aproape toate sistemele admit pentru început existența unei supreme substanțe care se degradează în timp.* BL. [Din fr. ***dégrader***, lat. ***degradare***].

degradánt, ~ți, degradantă, ~e a. care degradează; înjositor, degradator: *urîțenia și metehnele sînt în mitologia greacă un atribut degradant în sine.* BL.; *fapte degradante.* [Din fr. ***dégradant***].

degradáre, degradări f. **1.** pedeapsă care constă în luarea gradului: *încheiam bilanțul sinistru al acestei petreceri, ca un general înfrînt și fugărit, promis degradării și exilului.* PETR.; *degradare militară*; **degradare civică**, pierdere juridică a unor drepturi cetățenești; **2.** micșorare a valorii, slăbire a calităților: *degradarea solului*; **3.** schimbare în rău, stricare, deteriorare; (înv.) degradație: *timpul e prin însăși natura sa un mediu de fatală pervertire, degradare și destrămare.* BL.; *ameliorarea și degradarea unui imobil*; **4.** înjosire. [V. ***degrada***].

degradát, ~ți, degradată, ~e a. **1.** care a pierdut gradul pe care l-a avut: *ofițer degradat*; **2.** decăzut moral sau social; **3.** stricat, deteriorat, ruinat: *unelte degradate*; (p. ext.) *avem la dispoziție o cunoaștere degradată pe măsura vremelniciei și spațialității.* BL.; **4.** devenit neproductiv: *teren degradat.* [V. ***degrada***].

degradatór, ~i, degradatoáre a. care degradează; degradant. // n. hîrtie neagră decupată astfel încît să permită obținerea unei imagini cu anumite contururi la copierea filmului. [Din fr. ***dégradateur***].

degradáție, degradații f. (înv.) degradare: *fuge ... de glasul slobozeniei, ce-i strigă rușinea și degradația lui.* RUSSO. [Din fr. ***dégradation***].

degradé, degradeuri n. descreștere treptată a intensității unei culori; (adj.) *ață degrade*; (și: **degradeu**). [Din fr. ***dégradé***].

degradéu n. v. degrade.

degrás, degrasuri n. amestec de grăsimi emulsionabile cu care se ung pieile. [Din fr. ***dégras***].

degrés, degrese n. (rar) declin: *progres, metaforă ironică pentru degres.* EM. [Din lat. ***degressus***].

degresá, degresez vb. (tr.) **1.** a îndepărta grăsimea de pe suprafața unui obiect; **2.** a extrage grăsimea dintr-un aliment. [Din fr. ***dégraisser***].

dégresánt, ~ți, degresantă, ~e a. și m. (substanță) care degresează. [Din fr. ***dégraissant***].

degresáre, degresări f. acțiunea de a degresa și rezultatul ei. [V. ***degresa***].

degresát, ~ți, degresată, ~e a. din care s-a extras grăsimea: *alimente degresate.* [V. ***degresa***].

degresiúne, degresiuni f. mișcare treptată, gradată. [Din fr. ***dégression***, lat. ***degressio, -onis***].

degresív, ~i, degresivă, ~e a. care descrește treptat; care se reduce. [Din fr. ***dégressif***, germ. ***degressiv***].

degresór, ~i, degresoáre m., f. persoană care degresează. // n. (tehn.) aparat cu care se face degresarea anumitor materiale. [Din fr. ***dégraisseur***].

degrevá, degrevez vb. (tr.) a scuti de anumite sarcini. [Din fr. ***dégrever***].

degrevánt, ~ți, degrevantă, ~e a. și m., f. (persoană) care degrevează. [Din fr. ***dégrevant***].

degreváre, degrevări f. acțiunea de a degreva și rezultatul ei. [V. ***degreva***].

degrevát, ~ți, degrevată, ~e a. scutit, descărcat de o parte din sarcini. [V. ***degreva***].

degringoládă, degringolade f. **1.** prăbușire, cădere; **2.** (fig.) decădere, degradare: *aceasta e cauza degringoladei dadaiste.* BL. [Din fr. ***dégringolade***].

degrosisór, degrosisoare n. (tehn.) sistem de filtre cu pietriș, folosit în instalațiile de limpezire a apei. [Din fr. ***dégrossisseur***].

degroșá, degroșez vb. (tr.) a prelucra o piesă brută pentru a o aduce la o dimensiune apropiată celei normale. [Din fr. ***dégrossir***].

degroșáre, degroșări f. acțiunea de a degroșa și rezultatul ei. [V. ***degroșa***].

degudroná, degudronez vb. (tr.) a separa gudroanele de gazele produse la distilarea cărbunilor. [Din fr. ***dégoudronner***].

degudronáre, degudronări f. acțiunea de a degudrona și rezultatul ei. [V. ***degudrona***].

degudronatór, degudronatoare n. aparat sau utilaj cu care se separă gudronul de gazele produse la distilarea cărbunilor fosili. [***Degudrona*** + ***-tor***; cf. fr. ***dégoudronneur***].

degurgitá, degurgitez vb. (tr.) a vomita. [Et. nec.; cf. ***ingurgita***].

degustá, degúst vb. (tr.) a gusta pentru a determina calitatea (unei băuturi sau unei mîncări); (p. ext.) a savura: *domnul director binevoiască ... să deguste cafea turcească.* AL.; (fig.) *cititorul degustă farmecul lucrurilor.* VIANU. [Din lat. ***degustare***, fr. ***déguster***].

degustáre, degustări f. faptul de a degusta; gustare a unei băuturi sau a unei mîncări pentru a-i aprecia calitatea: *degustarea vinului*; (p. ext.) *un critic de artă se lasă călăuzit în analizarea și degustarea unei opere de artă nu numai de sensibilitate.* BL. [V. ***degusta***].

degustáție, degustații f. faptul de a degusta; degustare. [Din fr. ***dégustation***].

degustátor, ~i, degustátoáre m., f. persoană care se ocupă cu degustarea vinurilor, fructelor etc. [***Degusta*** + ***-ător***].

deh interj. cuvînt care exprimă o nedumerire. [Onomat.]

dehidrogená, dehidrogenez vb. (chim.; tr.) a elimina hidrogenul din molecula compușilor organici. [Din fr. ***déshydrogéner***].

dehiscént, ~ți, dehiscentă, ~e a. (bot.) care se deschide de la sine cînd ajunge la maturitate, punînd în libertate semințele: *păstaia, capsula sînt fructe dehiscente.* [Din fr. ***déhiscent***, lat. ***dehiscens, -ntis***].

dehiscénță f. (bot.) deschidere de la sine a unui fruct sau a unei antere. [Din fr. ***déhiscence***].

dehlemetí, dehlemetesc vb. (reg.; refl.) a renunța la ceva; a se dispensa de ceva. [Et. nec.; cf. ***lehămeti***].

dehlemetíre, dehlemetiri f. (reg.) faptul de a se dehlemeti. [V. ***dehlemeti***].

dehlemetít, ~ți, dehlemetită, ~e a. (reg.) plictisit, dezgustat, scîrbit. [V. ***dehlemeti***].

dehocă vb. v. dihoca.

deicíd, deicizi m. ucigaș al unui zeu; (spec.) ucigaș al lui Isus Hristos; (adj.) *popor deicid.* [Din fr. ***déicide***].

deíctic, ~ci, deictică, ~ce a. (lingv.) care arată, care demonstrează, care întărește un sens; (subst. n.) *deicticele fac parte din diferite clase morfologice.* [Din fr. ***déictique***, germ. ***deiktisch***].

deifică, deific vb. (tr.) **1.** a pune în rîndul zeilor, a atribui putere divină; **2.** (fig.) a lăuda excesiv, a supraaprecia. [Din lat. ***deificare***, fr. ***déifier***].

deificáre, deificări f. faptul de a deifica. [V. ***deifica***].

deísm n. doctrină care recunoaște existența lui Dumnezeu numai ca o cauză primară și impersonală a universului, lumea fiind supusă legilor naturale invariabile: *va găsi pe de altă parte posibilitatea de a combate liber-cugetarea, deismul și materialismul contemporanilor săi.* BL. [Din fr. ***déisme***, germ. ***Deismus***].

deíst, ~ști, deistă, ~e a. care susține deismul, referitor la deism: *filozofia dominantă a generației de la 1840 a fost idealistă și deistă.* IBR. // m., f. adept al deismului. [Din fr. ***déiste***].

deîmpărțít, deîmpărțituri n. (mat.) număr care urmează să fie împărțit. [***De***^{2} + ***împărțit***].

deînmulțít, deînmulțituri n. (mat.) număr care urmează să fie înmulțit. [***De***^{2} + ***înmulțit***].

dejá adv. **1.** de pe acum (sau de pe atunci); în acest (sau acel) moment: *are deja cute sub ochi, începe să încărunțească.* IBR.; *e deja seară*; **2.** de mai înainte: *hoașca își împlîntase deja mîinile în pîntecele despicat al peștelui.* GHEȚIE; *te cunoșteam deja.* [Din fr. ***déjà***].

dejalén, dejalenuri n. țesătură de calitate superioară din bumbăc mercerizat, din care se confecționează cămăși bărbătești. [Cf. engl. ***delaine***].

déjă, deje f. (reg.) vas (de lemn) în care curge vinul la teasc. [Din sl. ***dĭeja***].

dejécție, dejecții f. **1.** evacuare a excreților din organism; **2.** materie evacuată; **3.** apă murdară, gunoaie etc. care degradează mediul; **4.** con de **dejecție**, formă de relief alcătuită din pietriș, nisip, argilă etc. depozitate de torenți în locul unde se micșorează panta; (și: (înv.) **dejecțiune**). [Din fr. ***déjection***, lat. ***dejectio, -onis***].

dejecțiúne f. v. dejecție.

dejér, dejeri m. (reg.) ciubăr. [De la ***deja***].

dejucá, dejóc vb. (tr.) a zădărnici, a face să nu izbutească planurile, uneltirile cuiva: *am voit să dejucăm intrigile conservatorilor.* AL.; *i-am dejucat proiectele.* [***De***^{2} + ***juca***; cf. fr. ***déjouer***].

dejucáre, dejucări f. acțiunea de a dejuca și rezultatul ei. [V. ***dejuca***].

dejugă, dejúg vb. **1.** (tr.) a scoate vitele din jug: *fără să dejuge boii, începe a tăie copacul, să cadă în car deodată.* CR.; (absol.) *bejenarii dejugară, aprinseră focurile de popas și mîncară.* GAL.; **2.** (fig.; intr.) a ajunge sau a se opri undeva; a poposi: *sărăcia a dejugat la culcușul nostru.* ISP. [Lat. ****disjugare***].

dejugáre, dejugări f. acțiunea de a dejuga; dejugat[1]. [V. ***dejuga***].

dejugát[1] n. **1.** dejugare; **2.** timp de repaus cînd se dejugă boii. [V. ***dejuga***].

dejugát[2] **~ți, dejugată, ~e** a. care are vitele scoase de la jug: *căruțele dejugate stau în drum.* BAC. [V. ***dejuga***].

dejún, dejunuri n. masa de amiază: *a terminat dejunul și a plătit socoteala.* CAR.; **micul dejun**, masa de dimineață: *li se servi micul dejun.* GHEȚIE. [De la ***dejuna***].

dejuná, dejunez vb. (intr.) a lua masa (de amiază sau de dimineață): *rătăci din loc în loc, dejună în neștire.* VINEA. [Din fr. ***déjeuner***].

de jure [de iúre] adv. și a. de drept: *a recunoaște de jure existența unui stat.* [Cuv. lat.].

dejúrnă a. (înv.) de serviciu (la militari sau la elevi): *iată și căpitanul dejurnă!* SL.; *a fi dejurnă.* [Din rus. ***dežurnîi***].

dejúrstfă f. v. dejurstvă.

dejúrstvă, dejurstve f. (înv.) corp de gardă; comandament militar: *fu dat la cancelarie, la cinstita dejurstvă, unde caligrafia lui nu plăcu.* CĂL.; (și: **dejurstfă, djurstvă**). [Din rus. ***dežurstvo***].

delaborá, delaborez vb. (tr.) a demonta dintr-un loc instalațiile, mașinile și munițiile inutilizabile sau periculoase. [Din lat. ***delaborare***].

delabrá, delabrez vb. (rar; tr.) a deteriora, a strica, a ruina. [Din fr. ***délabrer***].

delaolaltă adv. (rar) împreună. [***De***[2] + ***laolaltă***].

delapidá, delapidez vb. (tr.) a-şi însuşi banii publici; a sustrage, a fura: *prin înrîurirea unui fals baron joacă cărţi şi delapidează bani.* CĂL. [Din fr. ***délapider***, lat. ***delapidare***].

delapidáre, delapidări f. infracţiune care constă în însuşirea, folosirea sau traficarea de către un angajat a unor sume de bani sau a altor bunuri aflate în gestiunea sau în administrarea sa; sustragere de bunuri din avutul statului: *un bărbat ..., din dragoste pentru ea, a făptuit o delapidare.* CĂL. [V. ***delapida***].

delapidatór, ~i, delapidatoáre m., f. persoană care delapidează: *se face tîlhar ca popă şi delapidator ca oftşer.* CĂL.; (adj.) *se substituie unui prieten mort, devine comisar delapidator.* CĂL. [Din fr. ***dilapidateur***].

delatór, ~i, delatoáre m., f. persoană care face o delaţiune; denunţător: *printre delatoare era şi d-na Cîmpeanu.* CĂL.; *un delator odios.* [Din fr. ***délateur***, lat. ***delator***].

delaţiúne, delaţiuni f. denunţare; pîră: *îl dăduse în judecată... sub motiv de delaţiune de rapoarte cu privire la maltratarea ţăranilor închişi.* CĂL. [Din fr. ***délation***, lat. ***delatio, -onis***].

délă, dele f. (înv.) **1.** dosar: *dulapuri cu dele afumate.* AL.; **2.** proces, cauză. [Din rus. ***delo***].

delăsá, delás vb. (refl. şi tr.) a dovedi nepăsare, neglijenţă faţă de ceva; a abandona o treabă începută; a părăsi: *cîte inime rîzînde, dar pe cîte suspinînde le delasă-ncetinel.* EM. [Din fr. ***délaisser***].

delăsáre, delăsări f. faptul de a (se) delăsa; nepăsare, neglijenţă: *au început să poarte bărbi de trei, patru zile, vădit semn de delăsare şi decădere.* VINEA. [V. ***delăsa***].

delăsătór, ~i, delăsătoáre a. şi m., f. (persoană) care se delasă; neglijent, indolent. [***Delăsa*** + ***-tor***].

delătură, delătur vb. (reg.; tr.) a înlătura: *voia să delăture piedicile ce s-ar pune în calea fetei.* AG.; (refl. pas.) *piedica principală în drumul acestei căsătorii se delăturase.* AG. [***De***[2] + ***latură*** + ***-a***].

delăturáre, delăturári f. acţiunea de a delătura şi rezultatul ei. [V. ***delătura***].

delcó n. cap distribuitor la motoarele cu aprindere electrică. [Din fr., engl. ***delco***].

deleán, deleni m. locuitor din zona muntoasă. [***Deal*** + ***-ean***].

deleátur n. semn de corectură prin care se indică suprimarea unei litere, unui cuvînt etc. [Cuv. lat.].

delébil, ~i, delebilă, ~ e a. (livr.) care poate fi şters. [Din fr. ***délébile***].

delectá, delectez vb. (tr. şi refl.) a (se) desfăta, a (se) încînta: *ei se delectau mai mult cu citirea întîmplărilor lui Alexandru Machedon.* GHICA. [Din fr. ***délecter***, lat. ***delectare***].

delectábil, ~i, delectabilă, ~e a. (rar) plăcut, agreabil, încîntător: *sînt scrieri delectabile prin humorul lor curat intelectual, spontan şi deferent.* CĂL. [Din fr. ***délectable***, lat. ***delectabilis***].

delectáre, delectări f. faptul de a (se) delecta; desfătare, încîntare: *muzica simfonică ... deveni unicul său mijloc de delectare.* GHEŢIE. [V. ***delecta***].

delegă, delég vb. (tr.) **1.** a împuternici pe cineva să acţioneze ca reprezentant: *e un alegător ideal, un om care nu va vota, care nu va delega la conducerea ţării pe oricine.* IBR.; **2.** a însărcina pe cineva cu executarea sau cu supravegherea unei lucrări. [Din fr. ***déléguer***, lat. ***delegare***].

delegáre, delegări f. faptul de a delega. [V. ***delega***].

delegát, ~ţi, delegată, ~e a. şi m., f. (persoană) care a primit o delegaţie: *norodul are să stăpînească prin persoane-alese, delegate.* B.-DEL.; *să nu să adune depreună toată gloata la deobştele sfat, ci din toată ceata un delegat.* B.-DEL. [Din fr. ***délégué***, lat. ***delegatus***].

delegatár, ~i, delegatară, ~e a. şi m., f. (persoană) care deleagă, care dă o delegaţie. [Din fr. ***délégataire***].

delegáţie, delegaţii f. **1.** însărcinare de a acţiona în numele cuiva; **2.** (concr.) act prin care cineva este desemnat ca delegat: *s-a dus să-şi vizeze delegaţia;* **3.** comisie, grup cu o anumită misiune: *uneori iobagii trimiteau delegaţii speciale la Viena spre a susţine dreptele lor cereri.* BL.; (şi: (înv.) **delegaţiune**). [Din fr. ***délégation***, lat. ***delegatio, -onis***, germ. ***Delegation***].

delegaţiúne f. v. delegaţie.

delestá, delestez vb. (tr.) a arunca lestul dintr-o corabie sau dintr-un balon; (fig.) *teoria trebuie delestată de tot ceea ce vine din prejudecăţi.* [Din fr. ***délester***].

delestáre, delestări f. acţiunea de a delesta şi rezultatul ei. [V. ***delesta***].

deletér, ~i, deleteră, ~e a. (rar) **1.** nociv, dăunător (sănătăţii): *gaz deleter;* **2.** (fig.) care corupe: *maxime deletere.* [Din fr. ***délétère***].

delexicalizá, pers. 3 **delexicalizează** vb. (lingv.; tr. şi refl.) a face să piardă sau a pierde conţinutul semantic. [***Des-***[1] + ***lexical*** + ***-iza***].

delexicalizáre, delexicalizări f. faptul de a (se) delexicaliza. [V. ***delexicaliza***].

delexicalizát, ~ţi, delexicalizată, ~e a. care şi-a pierdut conţinutul semantic. [V. ***delexicaliza***].

delfín[1]**, delfini** m. principe moştenitor al tronului Franţei; titlu purtat de fiul cel mare al regelui sau de principele moştenitor în Franţa. [De la ***delfin***[2]; cf. fr. ***dauphin***].

delfín[2]**, delfini** m. **1.** mamifer marin cu corpul în formă de fus, cu botul alungit, care trăieşte în grupuri (*Delphinus delphis*): *delfini fără număr care, sărind din mare ..., pe rînd se cufundau.* AL.; **2.** (artic.) constelaţie din emisfera boreală; **3.** procedeu de înot caracterizat prin mişcări simultane ale braţelor, dinainte spre dinapoi, coordonate cu bătaia în plan vertical a picioarelor. [Din lat. ***delphinus***, it. ***delfino***].

delfinăriu, delfinarii n. **1.** bazin pentru delfini[2]; **2.** sală, clădire în care se află un astfel de bazin (şi în care au loc reprezentaţii cu delfinii). [Din germ. ***Delphinarium***].

delibáşă m. (înv.) şef al gărzii domneşti, căpetenia deliilor: *un delibaşa trimis într-adins de sultan.* FIL. [Din turc. ***deli başı***].

deliberá, deliberez vb. (intr.) **1.** a discuta împreună, a chibzui în legătură cu luarea unei hotărîri sau cu rezolvarea unei chestiuni: *în sală deliberează guvernul provizoriu.* PETR.; *completul deliberează;* **2.** a chibzui în sine cu privire la luarea unei hotărîri: *omului i se dă prilejul să delibereze, să se convingă, să hotărască el singur.* BL. [Din fr. ***délibérer***, lat. ***deliberare***].

deliberánt, ~ţi, deliberantă, ~e a. care deliberează: *adunare deliberantă.* [Din fr. ***délibérant***].

deliberáre, deliberări f. **1.** faptul de a delibera; discutare (de către un organ colectiv) a unei chestiuni; consfătuire, dezbatere; (rar) deliberaţie: *după săptămîni de deliberări, hotărîseră să-l pună în libertate.* GHEŢIE; (p. ext.) *protestantul îşi întemeiază o viaţă spirituală, a lui proprie, numai după o amplă deliberare interioară.* BL.; **2.** chibzuire, reflecţie: *deosebirea dintre entuziasm şi critică e cam aceeaşi ca dintre un act reflex şi un act însoţit de o deliberare oarecare.* IBR. [V. ***delibera***].

deliberát, ~ţi, deliberată, ~e a. **1.** făcut în mod intenţionat: *spiritul ... este autorul faptelor deliberate.* IBR.; (adv.) *romanticii ... fugeau deliberat de motivare.* CĂL.; **2.** care a fost gîndit, chibzuit: *asasinaţi în mod deliberat o femeie, care ... nu are nici o vină.* PETR. [V. ***delibera***].

deliberatív, ~i, deliberativă, ~e a. care deliberează; *referitor la deliberare: *întrebările retorice dobîndesc... scopul de a evidenţia procesul deliberativ al voinţei.* VIANU; **vot deliberativ,** drept de a hotărî ceva prin vot. [Din lat. ***deliberativus***, fr. ***délibératif***].

deliberáţie, deliberaţii f. (rar) deliberare: *gloata ... aştepta afară rezultatul deliberaţiei soborului.* NEGR. (şi: (înv.) **deliberaţiune**). [Din lat. ***deliberatio, -onis***, fr. ***délibération***].

deliberaţiúne f. v. deliberaţie.

delicát, ~ţi, delicată, ~e a. **1.** plăpînd, şubred, slab: *sănătate delicată;* (subst.) *toţi eroii săi fac parte din cei delicaţi, din firile alese, din cei dezarmaţi.* IBR.; **2.** fin, gingaş, graţios: *palpitară ca luminiţi delicate şi florile unui măr bătrîn.* SAD.; *floare delicată;* (adv.) *Ludovic ştia cum trebuie să înţeleagă frazele delicat întortocheate ale cavalerului.* SAD.; **3.** discret, atenuat: *trăsurile feţei de o paloare delicată.* EM.; **4.** fin, ales: *mîncare delicată;* **5.** realizat cu fineţe: *lucru delicat;* **6.** care cere prudenţă, atenţie: *mă găseam într-o situaţie foarte delicată.* GHEŢIE; **7.** plin de atenţie, de grijă; lipsit de asprime: *desenează fără invenţie, dar cu un delicat ochi de caligraf.* CĂL.; *conştiinţă delicată; spirit delicat;* **8.** de calitate bună: *cu încălţăminte delicată.* GAL.; **9.** care denotă, care exprimă delicateţe, fineţe, gingăşie; care este specific omului deosebit prin discreţie, bună purtare etc.: *începuse să-l îndrăgească pentru purtarea lui delicată.* VOIC.; **10.** care are o comportare atentă, discretă, respectuoasă: *om delicat;* **11.** complicat, neclar: *poetul, ale cărui relaţii cu soţia sînt delicate, este furios.* CĂL. [Din fr. ***délicat***, lat. ***delicatus***].

delicatésă, delicatese f. aliment fin: *un magazin de mezeluri şi delicatese.* GHEŢIE. [Din germ. ***Delikatesse***].

delicatéţă f. v. delicateţe.

delicatéţe f. **1.** însuşirea de a fi delicat; fineţe, gingăşie: *am început s-o mîngîi cu delicateţe pe braţul gol.* GHEŢIE; **2.** purtare atentă, respectuoasă: *observaţia ei şi mai ales modul în care fusese rostită mi s-au părut lipsite de delicateţe.* GHEŢIE; **3.** aptitudine de a sesiza lucrurile fine; subtilitate: *reuşeşte din pricina imoralităţii, din pricina lipsei de delicateţă sufletească.* IBR.; *delicateţe de gust;* (şi: (înv.) **delicateţă**). [Din fr. ***délicatesse***, it. ***delicatezza***].

delicíos, ~şi, delicioásă, ~e a. **1.** foarte gustos: *vinul şi gustările ... sînt delicioase.* PETR.; **2.** (fig.) extrem de plăcut, fermecător: *cartea aceasta mi se pare delicioasă.* PETR.; *parfum delicios.* [Din fr. ***délicieux***, lat. ***deliciosus***].

delíciu, delicii n. **1.** plăcere mare; desfătare: *această carte e o lectură plină de delicii.* CĂL.; **2.** (fig.; fam.) lucru, fiinţă încîntătoare: *eşti un deliciu.* PETR. [Din lat. ***delicium***, fr. ***délice***].

delíct, delicte n. (jur.) **1.** fapt nepermis de lege; vină, greşeală: *a fost salvat de Eliazar de la o condamnare infamantă prin însuşirea delictului.* CĂL.; **2.** fapt pedepsit de tribunalul corecţional: *arestat pentru delicte de presă.* CĂL.; **delict civil,** faptă ilicită făcută cu intenţie sau din culpă; (adj.) **corp delict,** probă materială, reprezentînd instrumentul unei infracţiuni: *corpul delict, un topor, zăcea azvîrlit într-un colţ.* GHEŢIE; **în flagrant delict,** asupra faptului, în momentul cînd se săvîrşeşte infracţiunea; (p. ext.) *fără excepţie, aceşti gînditori pot fi prinşi în flagrant delict de unilateralitate.* BL. [Din lat. ***delictum***, fr. ***délict***].

delictós a. v. delictuos.

D

19724 intrări • 18051 articole • 28913 sensuri

delictuál, ~i, delictuală, ~e a. delictuos. [De la *delict*].

delictuós, ~şi, delictuoăsă, ~e a. care constituie un delict, care ţine de delict; delictual: *narează tribulaţiile judiciare ale lui Ştefan Istrăteanu ..., arestat pentru speculaţii comerciale, considerate delictoase.* CĂL.; *faptă delictuoasă;* (şi: (rar) **delictos**). [Din fr. *délictueux*].

delicvént m., f. v. **delincvent.**

delicvescént, ~ţi, delicvescentă, ~e a. **1.** care absoarbe vaporii din atmosferă pînă la solubilizare; **2.** (fig.) decadent; lipsit de rigoare, de fermitate [Din fr. *déliquescent*, lat. *deliquescens, -ntis*].

delicvescénţă f. **1.** proprietate a unei substanţe de a fi delicvescentă, de a absorbi vaporii din atmosferă; **2.** (fig.) decadenţă; lipsă de ordine, de rigoare: *ţăranii săi n-au simţul moral şi sînt în stare continuă de delicvescenţă.* CĂL. [Din fr. *déliquescence*].

deligáţie, deligaţii f. aplicare a unui bandaj, a unui aparat sau a unui medicament extern. [Din fr. *déligation*].

delimitá, delimitez vb. (tr. şi refl.) **1.** a(-şi) fixa, a(-şi) stabili limitele; a (se) mărgini, a (se) limita: *grija cea mai mare a automatiştilor este să delimiteze arta faţă de celelalte creaţii de cultură.* BL.; (refl. pas.) *cînd a fost vorba de a se delimita hotarele Moldovei, el a fost însărcinat cu aceasta.* IBR.; **2.** a (se) contura. [Din fr. *délimiter*, lat. *delimitare*].

delimitábil, ~i, delimitabilă, ~e a. care poate fi delimitat: *aria accentului rămîne aproximativ delimitabilă.* BL. [Din fr. *délimitable*].

delimitáre, delimitări f. acţiunea de a (se) delimita şi rezultatul ei; fixare a limitelor unui lucru: *orice metodă de cercetare implică o delimitare a obiectului.* BL. [V. *delimita*].

delimitát, ~ţi, delimitată, ~e a. care are limite fixate; stabilit: *omul de ştiinţă îşi asumă rolul de cercetător al unui domeniu delimitat.* BL. [V. *delimita*].

delimitatív, ~i, delimitativă, ~e a. (rar) care delimitează, care serveşte pentru a delimita; delimitator. [*Delimita* + *-tiv*].

delimitatór, ~i, delimitatoáre a. delimitativ. [*Delimita* + *-tor*].

delincvént, ~ţi, delincventă, ~e m., f. persoană care a săvîrşit un delict penal: *a schiţat un adevărat manual al bunului administrator, cu listă de fraude posibile şi de figuri de delincvenţi.* CĂL.; (şi: (rar) **delicvent**). [Din lat. *delinquens, -ntis*, fr. *délinquant*, germ. *delinquent*].

delincvénţă, delincvenţe f. totalitate a delictelor şi a crimelor considerate în plan social. [Din fr. *délinquance*, germ. *Delinquenz*].

delineá, delineez vb. (tr.) a contura, a trasa conturul unui obiect: *proiectul unei constituţii fu delineat şi revoluţia hotărîtă.* CĂL.; (refl. pas.) *pe măsura colorării liricei generale, satanismul s-a delineat complet.* CĂL. [Din fr. *délinéer*].

delineáre f. trasare a conturului unui obiect. [V. *delinea*].

delineávit n. cuvînt care însoţeşte, în colţul de jos al unei gravuri, numele autorului. [Cuv. lat.].

delír, deliruri n. **1.** tulburare a minţii, caracterizată prin halucinaţii şi aiurări, provocată de o îmbolnăvire: *are friguri, ... e în delir.* EM.; **2.** (fig.) exaltare, entuziasm excesiv: *şi-n sacrul său deliriu depune p-a ei frunte nupţialul primul baciu.* HEL.; *tot focul amorului tînăr, tot delirul juneţei cei mai înflorite le-am cheltuit.* NEGR.; (şi: (înv.) **deliriu**). [Din fr. *délire*, it. *delirio*, lat. *delirium*].

delirá, delirez vb. (intr.) a fi în stare de delir; a aiura: *pe drumuri delirînd, pe vreme de toamnă, mă urmăreşte-un gînd.* BAC. [Din fr. *délirer*, lat. *delirare*].

deliránt, ~ţi, delirantă, ~e a. **1.** care este în stare de delir: *autorul va povesti din unghiul subiectului delirant.* VIANU; *minte delirantă;* **2.** (fig.) exaltat, excesiv; extravagant: *acţiunea lui, lipsită de realizarea imediată, căpătă o formă delirantă.* CĂL.; (subst.) *romanticul ... e totdeauna un febricitant, un agitat, un delirant.* CĂL.; (adv.) *mulţimea aplaudă delirant.* PETR. [Din fr. *délirant*].

delirăre, delirări f. acţiunea de a delira şi rezultatul ei. [V. *delira*].

delíriu n. v. **delir.**

delírium n. (med.) **delirium tremens**, criză alcoolică caracterizată prin delir, halucinaţii şi tremurături. [Cuv. lat.].

delitescént, ~ţi, delitescentă, ~e a. (med.) **1.** care s-a dezagregat prin absorbţie de lichid: *ţesut delitescent;* **2.** care a dispărut în mod subit: *tumoare delitescentă;* **3.** care se află în incubaţie: *parazit delitescent.* [Din fr. *délitescent*].

delitescénţă, delitescenţe f. (med.) **1.** dispariţie subită a unei tumori sau a unei inflamaţii; **2.** perioadă de incubaţie a unui parazit. [Din fr. *délitescence*].

delistá, delistez vb. (tr.) a scoate sau a exclude de pe lista unei burse de valori: *acţiunile rafinăriei au fost delistate de pe piaţa de capital.* [Din engl. *delist*].

delistáre, delistări f. acţiunea de a delista şi rezultatul ei. [V. *delista*].

delíu, delii m. (înv.) **1.** soldat din corpul de călăreţi înfiinţat de Mihai Viteazul: *înainte delii!* BOL.; **2.** (în epoca fanariotă) soldat din garda domnească, compusă mai ales din arnăuţi şi comandată de un delibaşă; **3.** soldat din călărimea uşoară turcă: *caii deliilor erau în spume.* DELAVR. // a. **1.** voinic, viteaz: *e Mustafa deliul!* AL.; (subst.) *taie cap de deliu.* POP.; **2.** înalt, zvelt: *cu trupul deliu ca un brad;* **3.** furios, nebun, vehement: *l-au socotit ... zăltat, deliu aproape.* ST.; (şi: **diliu**). [Din turc. *deli* „viteaz"].

déliniţă, deliniţe f. **1.** (reg.; în evul mediu) parte din moşia satului care se afla în stăpînirea ereditară a unei familii de ţărani; **2.** (reg.; în evul mediu) parte dintr-o anumită subîmpărţire a pămîntului satului; **3.** (înv. şi reg.) moşie mică; proprietate; **4.** (înv. şi reg.) fişie lungă şi îngustă de teren arabil: *nu isprăvesc cu cositul că delniţa-i măricică.* REBR. [Din sl. *délinica*].

delóc adv. **1.** nicidecum, în nici un caz: *limba lui e bătrînească, însă deloc naivă.* CĂL.; **2.** chiar puţin, oricît de puţin, cîtuşi de puţin: *mama Dochiţa, ... o femeie încă frumoasă şi grăsuleană, nu bea vin deloc.* MAT. [*De*[2] + *loc*].

deloiál, ~i, deloială, ~e a. (rar) care este în contradicţie cu buna-cuviinţă; incorect, necinstit, deplasat. [Din gr. *déloyal*].

délta m. **1.** numele celei de a patra litere a alfabetului grecesc (Δ,δ); **2.** (fig.) simbol al adevărului; adevăr: *Eliad zidea din visuri şi din basme seculare delta biblicelor sînte, profeţiilor amare.* EM. [Din gr. *délta*].

deltaplán, deltaplane n. aparat de zbor (pentru o singură persoană) foarte uşor, care poate plana sau pluti în curenţii ascensionali. [Din fr. *deltaplan*].

deltaplanísm n. sport aviatic practicat cu deltaplanul. [Din fr. *deltaplanisme*].

deltaplaníst, deltaplaníşti m. sportiv care zboară cu deltaplanul. [Din fr. *deltaplaniste*].

déltă, delte f. formă de relief cu aspect de triunghi, creată prin despărţirea în mai multe braţe a unui fluviu la vărsarea în mare: *ea nu fusese niciodată acolo; se născuse în deltă.* SAD.; *delta Nilului; delta Dunării; delta Rinului.* [Din lat., fr. *delta*, germ. *Delta*].

deltoíd, ~zi, deltoidă, ~e a. în formă de triunghi. // m. muşchi al articulaţiei umărului, în forma literei delta, fixat pe omoplat, claviculă şi capătul humerusului. [Din fr. *deltoïde*].

deluláţ, deluleţe n. (pop.) deluşor: *un şipot de apă ... ieşea din coasta unui deluleţ.* ISP. [*Deal* + *-ul* + *-aţ*].

delúng, ~gi, delungă, ~gi a. (rar) îndelungat. [*De*[2] + *lung*].

delungă, delúng vb. (înv.; refl.) a se îndepărta: *acieşi se delungară de elu ceia ce vrea se-lu întreabe.* COD. VOR.; *viţa de la par nu se delungă.* [De la *delung*; cf. lat. *delongare*].

delungát, ~ţi, delungată, ~e a. (înv.) **1.** îndepărtat, depărtat: *pustii era acel loc şi departe de toate cetăţile delungat.* COR.; **2.** care durează mult timp; îndelungat: *nu poate să fie pace delungată.* B.-DEL.; **3.** lung, întins pe o distanţă mare: *ţiganii trimit la Vlad solie, să le scurte cale delungată.* B.-DEL. [V. *delunga*].

delurós, ~şi, deluroásă, ~e a. cu multe dealuri: *satul Şiria, foarte lung şi în regiune deluroasă, este dominat de ruina unei cetăţi.* CĂL. [*Deal* + *-uros*].

deluşór, deluşoare n. diminutiv al lui deal; deal mic; (pop.) deluleţ, deluţ: *au început să urce cu repeziciune deluşorul.* GHEŢIE. [*Deal* + *-uşor*].

delúţ, deluţe n. (pop.) deluşor: *cucuruz de pe deluţ.* POP. [*Deal* + *-uţ*].

delúviu, deluvii n. **1.** potop, inundaţie: *se va vedea universul înainte de deluviu, corabia lui Noe.* CĂL.; **2.** (geol.) material sedimentar provenit din degradarea rocilor, transportat de apele de şiroire. [Din lat. *diluvium*, it. *deluvio*].

deluzóriu, ~ii, deluzorie, ~ii a. care induce în eroare; înşelător, iluzoriu. [Din lat. *delusorius*, fr. *délusoir*].

demachiá, demachiez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) şterge machiajul sau fardul. [Din fr. *démaquiller*].

demachiánt, ~ţi, demachiantă, ~e a. şi m. (produs cosmetic) care demachiază. [Din fr. *démaquillant*].

demachiát[1] n. demachiere: *am pierdut o oră cu demachiatul.* [V. *demachia*].

demachiát[2]**, ~ţi, demachiată, ~e** a. cu rujul sau cu fardul şters. [V. *demachia*].

demachiére, demachieri f. acţiunea de a (se) demachia şi rezultatul ei; demachiat[1]. [V. *demachia*].

demagnetizá, demagnetizez vb. (tr. şi refl.) a pierde sau a face să-şi piardă proprietăţile magnetice. [Din fr. *démagnétiser*].

demagnetizánt, ~ţi, demagnetizantă, ~e a. care produce demagnetizare. [Din fr. *démagnétisant*].

demagnetizáre, demagnetizări f. acţiunea de a (se) demagnetiza şi rezultatul ei. [V. *demagnetiza*].

demagnetizát, ~ţi, demagnetizată, ~e a. care şi-a pierdut proprietăţile magnetice. [V. *demagnetiza*].

demagnetizór, demagnetizoare n. dispozitiv electromagnetic cu care se produce demagnetizarea. [Din fr. *démagnétiseur*].

demagóg, demagogi m. persoană care face promisiuni neîntemeiate şi se exprimă bombastic pentru a înşela opinia publică; partizan al demagogiei: *pe lesnea crezare a mulţimii se-ntemeiază demagogii.* EM.; *libertatea pentru demagogi este un soi de balon.* [Din fr. *démagogue*].

demagógic, ~ci, demagogică, ~ce a. propriu demagogilor sau demagogiei, referitor la demagogi sau la demagogie: *idei demagogice.* [Din fr. *démagogique*].

demagogíe, demagogii f. metodă de înşelare a publicului (folosită de politicieni), prin promisiuni mincinoase şi discursuri bombastice: *sînt nişte aristocraţi ascunşi în stremţele demagogiei.* RUSSO. [Din fr. ***démagogie***].

demagogísm n. (rar) teorie (şi practică) bazată pe demagogie: *el are speranţa intimă de a compromite prin ridiculizarea demagogismului însuşi democratismul.* IBR. [***Demagogie*** + ***-ism***].

demagogizá, demagogizez vb. (rar; tr.) a face să devină demagog, să practice demagogia, să se deprindă cu ea: *unii căutînd să demagogizeze poporul din ce în ce.* EM. [***Demagogie*** + ***-iza***].

demagogizáre, demagogizări f. acţiunea de a demagogiza, de a extinde demagogia, de a deprinde cu convieţuirea în minciună: *demagogizarea progresivă a ţării.* EM. [V. ***demagogiza***].

demánt, demanţi m. (germanism) diamant: *oameni aleşi, fără prihană nu s-află ca marfa la dugheană, ci sînt şi mai rari decît demanţii.* B.-DEL. [Din germ. ***Demant***].

demará, demarez vb. **1.** (intr.) a se pune în mişcare; a porni: *automobilul a demarat*; **2.** (fig.; intr.) a-şi lua avînt, a porni cu viteză: *exodul forţelor de muncă spre exteriorul capitalist şi civilizat demarase şi el.* CF.; **3.** (tr.) a dezlega odgoanele unei corăbii (în vederea plecării). [Din fr. ***démarrer***].

demaráj, demaraje n. **1.** demarare; **2.** început al unei activităţi; **3.** dezlegare a odgoanelor unei corăbii înainte de plecare; **4.** (fig.; sport) avînt, viteză cu care se porneşte. [Din fr. ***démarrage***].

demaráre, demarári f. acţiunea de a demara şi rezultatul ei; demaraj. [V. ***demara***].

demarcá, demarchez şi **demárc** vb. **1.** (tr.) a delimita, a însemna printr-o linie de demarcaţie; demarcaj; **2.** (sport; refl.) a scăpa de adversar. [Din fr. ***démarquer***].

demarcáj, demarcaje n. **1.** demarcare; **2.** luare a unor pasaje dintr-o carte pentru a le transpune în alta; **3.** (sport) situaţie în care un jucător este astfel plasat încît nu este împiedicat să primească şi să conducă mingea. [Din fr. ***démarquage***].

demarcáre, demarcări f. acţiunea de a (se) demarca şi rezultatul ei; demarcaj. [V. ***demarca***].

demarcát, ~ţi, demarcată, ~e a. **1.** delimitat printr-o linie de demarcaţie; **2.** (despre sportivi) scăpat de sub urmărirea adversarului. [V. ***demarca***].

demarcatív, ~i, demarcativă, ~e a. de demarcaţie. [Din fr. ***démarcatif***].

demarcáţie, demarcaţii f. **1.** separare, despărţire, delimitare: *limitele sale în spaţiu sînt demarcaţii faţă de mediul fizic.* BL.; *a stabili o strictă demarcaţie*; **linie de demarcaţie**, linie care desparte două ţări, două suprafeţe, două situaţii etc.: *linia de demarcaţie dintre cele două feluri de cunoaştere, pe care abia o întrezărim, va deveni desigur tot mai vizibilă.* BL.; **2.** operaţie prin care se stabileşte frontiera dintre două state sau linia despărţitoare dintre două suprafeţe de teren: *demarcaţie pe cursul unei ape*; (şi: înv.) **demarcaţiune**). [Din fr. ***démarcation,*** germ. ***Demarkation***].

demarcaţionál, ~i, demarcaţională, ~e a. (rar) care are caracter de demarcaţie: *a încerca sentimentul demarcaţional al unui salt în altă parte.* BL. [***Demarcaţie*** + ***-onal***].

demarcaţiúne f. v. demarcaţie.

demarór, demaroare n. dispozitiv care iniţiază mişcarea unui motor cu ardere internă. [Din fr. ***démarreur***].

demascá, demásc vb. (tr. şi refl.) **1.** (înv.) a(-şi) scoate masca: *femeile vor să păstreze masca ...; pe la sfîrşitul cinei sper că ele singure or să se demaşte.* BOL.; **2.** (fig.) a(-şi) da pe faţă planurile, acţiunile, gîndurile ascunse; a (se) arăta în adevărata lumină: *în locul dumitale aş demasca pe şiretul acela.* NEGR.; **3.** (mil.) a descoperi un obiectiv, prin nerespectarea regulilor de mascare, făcîndu-l vizibil de către inamic. [Din fr. ***démasquer;*** cf. germ. ***demarkieren***].

demascáre, demascări f. acţiunea de a (se) demasca şi rezultatul ei; dezvăluire. [V. ***demasca***].

demasculiníză, demasculinízez vb. (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde trăsăturile de bărbat. [Din fr. ***démasculiniser***].

demasculinízare, demasculinízări f. faptul de a (se) demasculiniza. [V. ***demasculiniza***].

demasculinízat, demasculinizaţi a. care şi-a pierdut trăsăturile de bărbat. [V. ***demasculiniza***].

dematerializá, dematerializez vb. (tr. şi refl.) a face să piardă sau a pierde materia sau trăsăturile materiei: *ca niciodată înainte, arhitectura izbuteşte, parcă împotriva firii sale, să se dematerializeze.* BL. [Din fr. ***dématérialiser***].

dematerializáre, dematerializări f. acţiunea de a (se) dematerializa şi rezultatul ei: *imaginea dematerializării.* CĂL.; (şi: **dezmaterializare**). [V. ***dematerializa;*** cf. germ. ***Dematerialisation***].

dematerializát, ~ţi, dematerializată, ~e a. care a pierdut caracterele materiei: *aci liniile se abstractizează complet, chiar şi portretele ctitorilor vor dobîndi trăsături mai dezmaterializate.* BL.; (şi: **dezmaterializat**). [V. ***dematerializa***].

demăsurát, ~ţi, demăsurată, ~e a. (rar) nemăsurat, nestăpînit: *germanul e în toate stilurile sale mai demăsurat, mai excesiv, mai particular.* BL. [***De***^{2} + ***măsurat***].

demént, ~ţi, dementă, ~e a. **1.** care suferă de o boală mintală; nebun, smintit: *omul acela era dement sau imbecil.* PETR.; (subst.) *numai dementul îşi pierde personalitatea eului lui.* IBR.; **2.** care este specific omului stăpînit de demenţă; nebunesc: *nu face decît presupuneri sprijinite pe cîteva rînduri geloase, răzbunătoare, demente.* VINEA; **3.** (p. ext.) nesocotit; excesiv, exagerat: *starea de spirit e pînda, aşteptarea dementă.* CĂL. [Din fr. ***dément***, lat. ***demens, -ntis***].

deménţă, demenţe f. **1.** tulburare sau pierdere a judecăţii; nebunie, alienare mintală: *profesorul se sinucise într-un atac de demenţă.* CĂL.; **demenţă precoce**, formă de schizofrenie care apare la tineri; **demenţă senilă**, alienare care progresează o dată cu vîrsta; **2.** (fig.) stare de surescitare: *de azi înainte demenţa mea a intrat într-o altă fază.* IBR. [Din fr. ***démence,*** lat. ***dementia***].

demenţiál, ~i, demenţială, ~e a. caracteristic unui om dement; nebunesc: *cade într-o incoerenţă violentă şi demenţială.* CĂL. [Din fr. ***démentiel***].

demérit, demerite n. carenţă, lipsă (a meritelor). [***De-***^{5} + ***merit;*** cf. germ. ***Demerit***].

demérs, demersuri n. **1.** acţiune (pe lîngă cineva) pentru susţinerea unei cauze; intervenţie: *vor face demersuri colective pe lîngă guvernul român.* EM.; **2.** operaţie, acţiune pentru a realiza ceva: *au înrîurit demersurile ce au dus la instituirea metodei experimentale.* BL.; *demers ştiinţific.* [***De***^{2} + ***mers***; cf. fr. ***démarche***].

demicá vb. v. dumica.

demilitarizá, demilitarizez vb. (tr.) a lipsi de armată şi de instalaţii militare. [Din fr. ***démilitariser***].

demilitarizáre, demilitarizări f. acţiunea de a demilitariza şi rezultatul ei. [V. ***demilitariza***].

demilitarizát, ~ţi, demilitarizată, ~e a. lipsit de armată, de fortificaţii sau de industrie militară: *zonă demilitarizată.* [V. ***demilitariza***].

demimondén, ~i, demimondenă, ~e a. referitor la femeile de moravuri uşoare, de femeie uşoară. // f. femeie cu purtări uşuratice: *Lucy Morandi, o demimondenă, are pe undeva pe la ţară o fată de 20 de ani.* CĂL. [Din fr. ***demi-mondaine***].

demină, deminez vb. (tr.) a înlătura minele explozive dintr-un loc. [Din fr. ***déminer***].

deminăre, deminări f. acţiunea de a demina şi rezultatul ei. [V. ***demina***].

deminát, ~ţi, deminată, ~e a. curăţat de mine explozive: *teren deminat.* [V. ***demina***].

demineralizá, demineralizez vb. **1.** (tr.) a elimina compuşii minerali; **2.** (refl.; despre substanţe organice) a-şi pierde componenţii minerali. [Din fr. ***déminéraliser***].

demineralizáre, demineralizări f. **1.** eliminare a componenţilor minerali dintr-o substanţă organică; **2.** săracire a organismului în săruri anorganice. [V. ***demineraliza***].

deminţí vb. v. dezminţi.

demís, ~şi, demisă, ~e a. care a fost scos dintr-o funcţie, dintr-un post; destituit, concediat. [V. ***demite***].

demísie, demisii f. act prin care cineva renunţă la o funcţie, la o sarcină etc.: *îşi prezentă demisia încă în ziua aceea.* GHEŢIE; **a-şi da demisia**, v. **da**^{3}; (şi: (înv.) **demisiune**). [Din fr. ***démission,*** germ. ***Demission***].

demisioná, demisionez vb. (intr.) a renunţa la o funcţie, la o demnitate; a-şi înainta demisia: *el demisiona ... din postul de referendar al şcoalelor şi din acela de arhivist al statului.* CĂL. [Din fr. ***démissionner***].

demisionár, ~i, demisionară, ~e a. care îşi dă sau şi-a dat demisia. [Din fr. ***démissionnaire,*** germ. ***Demissionär***].

demisionáre, demisionări f. acţiunea de a demisiona: *această afacere scandaloasă a fost cauza demisionării d-sale.* EM. [V. ***demisiona***].

demisionát, ~ţi, demisionată, ~e a. care şi-a prezentat demisia; care s-a retras prin cerere dintr-o funcţie, dintr-o activitate. [V. ***demisiona***].

demisiúne f. v. demisie.

demisól, demisoluri n. parte a unei ciădiri, aflată sub parter şi pe jumătate sub nivelul solului: *intrînd în coridorul demisolului, auzi gălăgie.* CĂL. [Din fr. ***demisol***].

demistificá, demistífic vb. (tr.) a înlătura o mistificare, o eroare, o minciună (care învăluie un fapt, o situaţie etc.). [Din fr. ***démystifier***, it. ***demistificare***].

demistificáre, demistificári f. acţiunea de a demistifica şi rezultatul ei. [V. ***demistifica***].

demistificát, ~ţi, demistificată, ~e a. care şi-a pierdut caracterul mistificator. [V. ***demistifica***].

demistificatór, ~i, demistificatoáre a. care demistifică. [***Demistifica*** + ***-tor***].

demíte, demit vb. (tr.) a destitui, a concedia, a scoate dintr-o funcţie: *nu e un ministru de justiţie ca Hariton, să se lase demis de o gazetă.* PETR. [Din lat. ***demittere***, fr. ***démettre***].

demítere, demiteri f. acţiunea de a demite şi rezultatul ei; destituire: *ocolise demiterea din învăţămînt neprezentîndu-se la Cameră.* CĂL. [V. ***demite***].

demitizá, demitizez vb. (tr.) **1.** a face să-şi piardă caracterul mitic; **2.** a înlătura o afirmaţie falsă, o scorneală. [Din it. ***demitizzare***].

demitizánt, ~ţi, demitizantă, ~e a. care demitizează; demitizator. [***Demitiza*** + ***-ant***].

demitizáre, demitizări f. acţiunea de a demitiza. [V. ***demitiza***].

demitizát, ~ţi, demitizată, ~e a. care şi-a pierdut caracterul mitic; demistificat. [V. ***demitiza***].

demitizatór, ~i, demitizatoáre a. demitizant. [*Demitiza* + *-tor*].

demiu, demiuri n. pardesiu gros (mai puțin călduros decît paltonul): *se repezi la un fotoliu pe care zăceau demiul și pălăria lui Lucu.* VINEA. [Din fr. *demi* „jumătate"].

demiúrg, demiurgi m. **1.** creator al lumii; principiu creator: *vecinic este numai rîul, rîul este demiurg.* EM.; **2.** (p. ext.) artist (care creează o lume de imagini). [Lat. *demiurgus*, gr. *demiurgós*].

demiúrgic, ~ci, demiurgică, ~ce a. **1.** care aparține demiurgului, de demiurg: *experimentul ar trebui să fie de proporții cosmice și aranjat ca atare de un spirit demiurgic.* BL.; (subst. n.) *veracitatea e jertfită în avantajul demiurgicului.* BL.; **2.** referitor la demiurg: *din patrimoniul inalienabil al filosofiei face parte concepția demiurgică a lui Platon.* BL. [Din fr. *démiurgique*].

demixtă, demixtez vb. (tr.) a separa băieții de fete în clase sau școli diferite. [*Des-*[1] *+ mixt* + *-a*].

demixtáre, demixtări f. acțiunea de a demixta. [V. *demixta*].

demîncáre f. mîncare, bucate: *îndată mă și trimite mama cu demîncare în țarină.* CR. [*De*[2] *+ mîncare*].

demîncát n. (rar) mîncare: *ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut eu.* EM. [*De*[2] *+ mîncat*].

demn, ~i, demnă, ~e a. **1.** vrednic (de ...), care merită ...: *a ales deci cazul cel mai rar ..., dar și singurul demn de interes.* PETR.; *demn de laudă*; **2.** care impune respect; distins: *om demn*; **3.** (fig.) serios, grav și rezervat: *aer demn*; **4.** destoinic: *fiu demn de tatăl său.* [Din lat. *dignus* (după *semn, lemn*)].

demnitár, demnitari m. înalt funcționar de stat: *povestea ... că victima de pe caldarîm e un demnitar al vechiului regim.* GHEȚIE. [Din fr. *dignitaire* (după *demn*)].

demnitáte, demnități f. **1.** calitatea de a fi demn; autoritate morală, prestigiu, noblețe: *el descoperi ... legea libertății, a demnității.* BĂLC.; **2.** gravitate, măreție: *să n-ai nici o grijă, mamă, răspunse cu demnitate copilul.* SAD.; *demnitate de caracter*; **3.** funcție înaltă; grad, nivel, rang înalt; (fig.) *sistemul lui Leibniz se încumetă să supraliciteze faptul, dîndu-i demnitate de „principiu".* BL. [Din lat. *dignitas, -atis* (după *demn*)].

demo- element de compunere cu sensul „(de, referitor la) popor", „popular". [Din fr. *démo-*].

demoazélă, demoazele f. (înv.) domnișoară: *vine cu părinții ei și o demoazelă din protipendadă.* PETR. [Din fr. *demoiselle*].

demobilizá, demobilizez vb. (tr.) **1.** a elibera după ce a fost mobilizat în armată; a lăsa la vatră: *a demobiliza trupele;* **2.** (fig.) a face să slăbească forța, vigilența, tenacitatea cuiva; a descuraja. [Din fr. *démobiliser*].

demobilizánt, ~ți, demobilizantă, ~e a. care demobilizează; demobilizator. [*Demobiliza* + *-ant*].

demobilizáre, demobilizări f. acțiunea de a demobiliza și rezultatul ei: *după demobilizare, toți se așteptau ca mărfurile să se ieftinească.* GHEȚIE. [V. *demobiliza*].

demobilizát, ~ți, demobilizată, ~e a. **1.** eliberat după o mobilizare, lăsat la vatră: *rezervist demobilizat;* (subst.) *studiază soarta demobilizaților împămînteniți în Deltă.* CĂL.; **2.** (fig.) lipsit de energie, de inițiativă. [V. *demobiliza*].

demobilizatór, ~i, demobilizatoáre a. care slăbește forța combativă, tenacitatea; descurajant. [*Demobiliza* + *-tor*].

democrát, ~ți, democrată, ~e m., f. adept al democrației; luptător pentru democrație: *un democrat ... ar fi luptat în 1860 pentru apropiata împroprietărire.* IBR.; *momentul clarificărilor doctrinare în sînul democraților ... ar trebui depășit cît mai repede.* CF.; (adj.) *un poet așa de mare ca Coșbuc nu putea să nu fie îmbrățișat de spiritele democrate de aici.* IBR. // a. democratic: *regim democrat.* [Din fr. *démocrate*, germ. *Demokrat*].

democrátec a. v. democratic.

democratecésc a. v. democraticesc.

democrátic, ~ci, democratică, ~ce a. propriu democrației; bazat pe principiile democrației; (înv.) democraticesc: *prin ușoare legi democratece, ... să chivernisea cînd rău, cînd bine.* B.-DEL.; *instituții democratice;* (și: (înv.) **democratec**). [Din fr. *démocratique*, germ. *demokratisch*].

democraticésc, ~ști, democraticească, ~ești a. (înv.) democratic: *voi arăta cele bune și rele, ce să află în stăpînia monarhicească și democraticească.* B.-DEL.; (și: **democratecesc**). [Din gr. *demokratik(ós)* + *-esc*].

democratísm n. totalitatea principiilor care asigură libertățile democratice: *scopul lui este de a explica, de a-și documenta democratismul.* CĂL. [Din fr. *démocratisme*].

democratizá, democratizez vb. (tr.) a introduce un regim democratic; a reorganiza pe baze democratice; a face să fie popular: *în loc de a democratiza clasa de sus, a avut din contra rezultatul de a aristocratiza o clasă nenumărată de indivizi.* EM.; *a democratiza teatrul.* [Din fr. *démocratiser*, germ. *demokratisieren*].

democratizáre, democratizări f. acțiunea de a democratiza și rezultatul ei: *dimpotrivă, voiesc democratizarea țării.* IBR. [V. *democratiza*].

democratúră f. democrație în formă și dictatură în conținut. [Din sp. *democratura*].

democrație, democrații f. formă de guvernămînt în care poporul este suveran; formă de guvernare a statului, bazată pe separația puterilor și pe votul universal: *Tandaler nu va să știe de democrații și republice.* B.-DEL.; *sărăcia nu este furnizoare de libertate și de democrație.* CF.; *Franța modernă e o democrație.* [Din fr. *démocratie*, gr. *demokratía*].

demodá, demodez vb. (refl.) a se învechi, a se perima: *criticul pare nemulțumit de felul acesta de a scrie, care s-a demodat.* BAC. [Din fr. *démoder*].

demodáre, demodări f. faptul de a se demoda; învechire. [V. *demoda*].

demodát, ~ți, demodată, ~e a. care nu mai este la modă; învechit: *recunoscu casa după arhitectura demodată.* GHEȚIE. [V. *demoda*].

demodulatór, demodulatoare n. parte a unui aparat de radio în care are loc demodulația. [Din germ. *Demodulator*, fr. *démodulateur*].

demodulație, demodulații f. separare a oscilației de frecvență joasă de unda purtătoare de înaltă frecvență. [Din germ. *Demodulation*, fr. *démodulation*].

demográf, demografi m. specialist în demografie. [Din fr. *démographe*].

demográfic, ~ci, demografică, ~ce a. care aparține demografiei, referitor la demografie. [Din fr. *démographique*].

demografíe f. știință care studiază problemele referitoare la numărul, densitatea, mișcarea și repartiția populației. [Din fr. *démographie*, germ. *Demographie*].

demolá, demolez vb. (tr.) a dărîma o construcție; a distruge. [Din fr. *démolir*].

demoláre, demolări f. acțiunea de a demola și rezultatul ei: *demolarea unei case vechi;* (fig.) *nu a mers în luarea de cuvînt pe ideea de demolare radicală a actualei conduceri.* CF. [V. *demola*].

demolát, ~ți, demolată, ~e a. dărîmat, distrus: *casă demolată.* [V. *demola*].

demolíție f. v. demolițiune.

demolițiúne, demolițiuni f. (rar) dărîmare, demolare; (și: **demoliție**). [Din fr. *démolition*].

démon, demoni m. **1.** (ant.) geniu (bun sau rău): *Democrit nu nega existența zeilor sau a demonilor.* BL.; *demonul lui Socrate*; **2.** (în concepția creștină) diavol, drac: *Scaraoschi atunci se înghesuiește peste ceilalți dimoni.* CR.; **3.** (fig.) geniu al neliniștii, al dorinței și al pasiunii: *muncit de-al suferinței demon neîmblînzit, îmi pari un silf ce vine pe raza unei stele.* ALEX.; **4.** om rău, afurisit: *dimonul de dascăl are de gînd să ne omoare.* ISP.; **5.** (fig.) copil neastîmpărat: *ce cauți aici, dimone?* AL.; (și: (reg.) **dimon**). [Din gr. *démonas*; cf. fr. *démon*].

demonésc, ~ști, demonească, ~ești a. (înv.) diavolesc, drăcesc: *toate-aceste să făcură prin dimoneasca amegitură.* B.-DEL.; (și: **dimonesc**). [*Demon* + *-esc*].

demonetizá, demonetizez vb. **1.** (refl.; despre monede) a se devaloriza; **2.** (tr.) a scoate, a retrage din circulație anumite monede: *mai toate statele mari au demonetizat argintul și au monetă curantă de aur.* EM.; **3.** (fig.; tr. și refl.) a(-și) reduce valoarea, a (se) deprecia. [Din fr. *démonétiser*].

demonetizáre, demonetizări f. acțiunea de a (se) demonetiza și rezultatul ei; devalorizare, deprecîere: *rubla ... nu se va putea lecui decît prin demonetizarea deplină.* EM. [V. *demonetiza*].

demoniác, ~ci, demoniacă, ~ce a. care aparține demonului; care este specific demonului (și provine de la el); demonic: *teroarea sacră e resimțită mai ales de formele demoniace ale religiei.* BL.; (fig.) *lumea... se zbătea..., călărită de toate legiurile vînturilor demoniace.* VOIC. // n. ceea ce provine de la demon; ceea ce este drăcesc, diavolesc: *demoniacul din el stă gata să crape scoarța sub care-l înăbușise.* VOIC. // m. (rar) persoană stăpînită de demon, de forțele răului: *ca un demoniac, m-aș fi tăvălit pe pămînt.* VOIC. [Din fr. *démoniaque*].

demónic, ~ci, demonică, ~ce a. de demon; demoniac, diabolic, satanic: *dintr-un șir de munți a zidit demonicul său palat.* EM. // n. ceea ce ține de demon, de diavol: *demonicul apare aici ca ipostaziere a vrăjii magice.* BL. [Din lat. *demonicus*].

demonie, demonii f. (rar) demonism; (fig.) *aproape obsedat de demonia observației.* BL. [*Demon* + *ie*].

demonísm n. **1.** credință în demoni; **2.** atitudine diabolică; demonologie, (rar) demonie. [Din fr. *démonisme*].

demonizá, demonizez vb. **1.** (tr.) a personifica printr-un drac: *poporul demonizează febra*; **2.** (refl.) a căpăta însușiri drăcești, neobișnuite. [*Demon* + *-iza*].

demonizáre, demonizări f. faptul de a (se) demoniza. [V. *demoniza*].

demonolatríe f. adorare a demonilor. [Din fr. *démonolâtrie*].

demonológic, ~ci, demonologică, ~ce a. care ține de demonologie, referitor la demonologie: *produc impresia că ne-am găsi la periferia unui fond demonologic.* BL. [Din fr. *démonologique*].

demonológie f. **1.** disciplină care se ocupă cu studiul demonilor; **2.** demonism: *se înfundă într-o criptologie tot atît de indescifrabilă ca și demonologia lui Quijote.* CĂL. [Din fr. *démonologie*].

demonomaníe, demonomanii f. (med.) formă de nebunie care constă în obsesia de a fi stăpînit de demon. [Din fr. *démonomanie*].

demonopolizá, demonopolizez vb. (tr.) a scoate de sub dreptul exclusiv al cuiva sau de sub dominația cuiva. [*De-*[5] *+ monopoliza*].

demonopolizáre, demonopolizări f. faptul de a demonopoliza. [V. *demonopoliza*].

demonstrá, demonstrez vb. 1. (tr.) a proba prin argumente logice; a argumenta, a dovedi: *încearcă să demonstreze că răscoala a fost întru totul justificată.* BL.; (absol.) *scriitorul nu expune, ci demonstrează.* VINEA; (refl. pas.) *că istoria este o ştiinţă sau nu încă nu s-a demonstrat în chip hotărît.* IBR.; 2. (mat.; tr.) a face dovada adevărului exprimat printr-o teoremă; 3. (tr.) a arăta prin fapte; a ilustra cu exemple: *încearcă să publice şi să republice fabule, spre a demonstra integritatea condeiului său.* CĂL.; 4. (tr.) a face cunoscut; a etala: *un inventator a demonstrat în faţa împăratului născociri tehnice uluitoare.* BL.; (refl. pas.) *unui împărat roman i s-au demonstrat maşini complicate destinate să înlocuiască sclavii.* BL.; 5. (intr.; despre mulţimi de oameni) a manifesta. [Din lat. ***demonstrare***, fr. ***démontrer***].

demonstrábil, ~i, demonstrabilă, ~e a. care poate fi demonstrat. [Din lat. ***demonstrabilis***, fr. ***démontrable***].

demonstrabilitáte f. însuşirea de a fi demonstrabil. [Din fr. ***démonstrabilité***].

demonstránt, ~ţi, demonstrantă, ~e m., f. persoană care participă la o demonstraţie; manifestant. [Din germ. ***Demonstrant***, rus. ***demonstrant***].

demonstráre, demonstrári f. acţiunea de a demonstra şi rezultatul ei: *opera sa filosofică şi ştiinţifică converg în demonstrarea aceleiaşi idei.* BL. [V. ***demonstra***].

demonstratív, ~i, demonstrativă, ~e a. 1. care serveşte la demonstraţie; ilustrativ: *probă demonstrativă*; 2. care exprimă ceva ostentativ (un gînd, un sentiment etc.): *scrierea are o supărătoare cursivitate demonstrativă de memoriu.* CĂL.; *caracter demonstrativ;* (adv.) *compuse însuşi demonstrativ o prea lungă fabulă pe aceeaşi idee.* CĂL.; 3. (gram.) **pronume demonstrativ,** pronume care arată locul în timp au în spaţiu al unui obiect faţă de vorbitor sau faţă de momentul vorbirii: *Caragiale a notat forma muntenească a pronumelui demonstrativ.* VIANU; **adjectiv demonstrativ,** adjectiv care arată depărtarea sau apropierea unui obiect. [Din lat. ***demonstrativus***, fr. ***démonstratif***].

demonstratór, demonstratori m. persoană care face o demonstraţie. [***Demonstra*** + ***-tor***].

demonstráţie, demonstraţii f. 1. dovedire pe bază de argumente (şi de exemple): *acum avea convingerea că întreaga demonstraţie era ratată.* GHEŢIE; 2. (mat.) raţionament sau şir de raţionamente prin care se dovedeşte adevărul unei teoreme; 3. exteriorizare a unui sentiment: *demonstraţie de amiciţie, de respect;* 4. lecţie practică: *demonstraţie de anatomie;* 5. manifestaţie de masă (cu caracter politico-social): *să vie fără nici un fel de armă, pentru o demonstraţie paşnică.* PETR.; (şi: (înv.) **demonstraţiune**). [Din lat. ***demonstratio, -onis***, fr. ***démonstration***, germ. ***Demonstration***].

demonstraţiúne f. v. **demonstraţie.**

demontá, demontez vb. (tr.) 1. a desface în părţile componente (un aparat, un mecanism etc.): *scaunele fuseseră demontate şi scoase.* GHEŢIE; *a demonta motorul maşinii;* (fig.) *i-a demontat toată argumentarea;* 2. (fig.; franţuzism) a descuraja, a dezorienta pe cineva; a extenua pe cineva. [Din fr. ***démonter***].

demontábil, ~i, demontabilă, ~e a. care poate fi demontat. [Din fr. ***démontable***].

demontáre, demontári f. acţiunea de a demonta şi rezultatul ei. [V. ***demonta***].

demontát[1] n. faptul de a demonta; demontare. [V. ***demonta***].

demontát[2]**, ~ţi, demontată, ~e** a. 1. care a fost desfăcut în părţile componente: *motor demontat;* (fig.) *miracolul eminescian putea fi contemplat aici în schiţa lui premergătoare şi în mecanismul lui demontat.* VIANU; 2. care a fost desfăcut din complexul din care făcea parte: *piesă demontată.* [V. ***demonta***].

demoralizá, demoralizez vb. 1. (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde încrederea în sine; a (se) descuraja: *trebuie să scoţi neapărat regimentul III, pe care Solomon şi Odobescu l-au demoralizat şi deszestrămat.* PETR.; *înfrîngerile demoralizează oştirea;* (p. ext.) *prezenţa iraţionalului în lume... nu trebuie să demoralizeze iniţiativele raţiunii.* VIANU; 2. (înv.; tr.) a face să devină imoral; a corupe: *viaţa scandaloasă şi depravaţiunea ... infestară şi demoralizară ... societatea întreagă.* FIL. [Din fr. ***démoraliser***].

demoralizánt, ~ţi, demoralizantă, ~e a. care demoralizează; demoralizator, deprimant, descurajator: *o asemenea viziune despre timp ... e desigur extrem de deprimantă şi demoralizantă.* BL. [Din fr. ***démoralisant***].

demoralizáre, demoralizári f. 1. faptul de a (se) demoraliza; descurajare, deprimare; (înv.) demoralizaţie; 2. (înv.) imoralitate: *ea cu limba ascuţită cleveteşte-ntreaga fire, contra demoralizării propovăduie-nfocată.* EM. [V. ***demoraliza***].

demoralizát, ~ţi, demoralizată, ~e a. 1. care şi-a pierdut încrederea în sine; descurajat, deprimat: *se ducea să se culce, tîrziu, rupt de osteneală, demoralizat.* VLAH.; 2. (înv.) imoral, desfrînat; corupt, decadent: *mă îndeamnă şi mai mult a lua în antipatie pe acest poet servil şi demoralizat.* OD. [V. ***demoraliza***].

demoralizatór, ~i, demoralizatoáre a. care demoralizează; demoralizant: *în „Scrisori" el vede idei şi, laolaltă cu toţi detractorii marelui poet, un pesimism demoralizator.* CĂL. [Din fr. ***démoralisateur***].

demoralizáţie, demoralizaţii f. (înv.) demoralizare. [Din fr. ***démoralisation***].

demorfísm n. proces de descompunere şi distrugere a rocilor solide. [Din fr. ***démorphisme***].

démos n. (la vechii greci) popor de rînd, populaţie liberă care nu făcea parte din aristocraţie: *puterea publică exercitată de frica infinită a demosului = despotism anarhic.* EM. [Din gr. ***démos***].

demótic, ~ci, demotică, ~ce a. scriere **demotică,** scriere de demult, din trecut, de altădată. // m. (înv.) persoană care folosea această scriere, care scria cu un alfabet întrebuinţat de popor în Egiptul antic: *Theoctist curăbiiarul şi al Chiriac dimotici de sabie să săvîrşiră.* DOS.; (şi: **dimotic**). [Din fr. ***démotique***, gr. ***demotikós*** „popular"].

demulá, demulez vb. (tr.) a scoate din tiparul în care a fost modelat. [Din fr. ***démouler***].

demuláre, demulări f. acţiunea de a demula şi rezultatul ei. [V. ***demula***].

demúlt adv. de multă vreme, cu mult timp înainte: *era mai demult o căsuţă la noi ... în faţa căreia omul îşi încetinea pasul.* VIERU; **de demult,** din trecut, de altădată: *e de mirare s-o asculţi cum spune întîmplările de demult.* SAD.; **mai demult,** odinioară. [***De***[2] + ***mult***].

demultiplicá, demultíplic vb. (tr.) a reduce o mişcare de rotaţie cu ajutorul unui angrenaj; a încetini o mişcare de rotaţie. [Din fr. ***démultiplier*** (după *multiplica*)].

demultiplicáre, demultiplicári f. acţiunea de a demultiplica şi rezultatul ei. [V. ***demultiplica***].

demultiplicatór, demultiplicatoare n. sistem de transmisie care realizează reducerea vitezei. [Din fr. ***démultiplicateur***].

demultişór adv. diminutiv al lui demult; destul de demult, cam demult. [***Demult*** + ***-işor***].

demutizá, demutizez vb. (tr.) a învăţa pe surdomuţi să înţeleagă vorbirea orală, să comunice prin scris etc. [***De-***[5] + ***mut*** + ***-iza***].

demutizáre, demutizări f. acţiunea de a demutiza. [V. ***demutiza***].

denár, denari m. 1. monedă romană (de argint) în greutate de circa patru grame; 2. (în evul mediu) unitate monetară în unele ţări europene. [Din lat. ***denarius***, it. ***denaro***].

denatalitáte f. (rar) scădere a natalităţii. [Din fr. ***dénatalité***].

denaturá, denaturez vb. (tr.) 1. a schimba înţelesul, natura sau caracterul; a deforma: *greşala de a denatura desfăşurarea lină a unui destin, prin dezvoltări fictive este de neiertat.* CĂL.; *nu-mi denaturaţi cugetarea!;* 2. a face impropriu, a lipsi de trăsăturile firești: *acesta denaturează tipul uman spaniol, dîndu-i demenţă bizantină.* CĂL.; *ambiţia denaturează inima;* 3. a falsifica un produs prin amestecare, prin adăugarea unei substanţe străine: *a denatura vinul cu apă.* [Din fr. ***dénaturer***].

denaturánt, ~ţi, denaturantă, ~e a. şi n. (element) folosit pentru denaturarea unui produs. [Din fr. ***dénaturant***].

denaturáre, denaturári f. acţiunea de a denatura şi rezultatul ei: *basmele ţinîndu-se strîns de folclor, ... fără denaturări culturiste, sînt foarte graţioase.* CĂL. [V. ***denatura***].

denaturát, ~ţi, denaturată, ~e a. 1. căruia i s-a schimbat natura, caracterul; (subst.) *aş fi ... o denaturată dacă nu aş încerca totul.* PETR.; 2. lipsit de sentimente firești: *am fost un fiu nerecunoscător, un frate egoist, un tată denaturat.* PETR.; *un fiu denaturat;* 3. **spirt denaturat,** alcool destinat întrebuinţării industriale, impropriu pentru consumaţie. [V. ***denatura***].

denaţionalizá vb. v. **deznaţionaliza.**

denaţionalizáre f. v. **deznaţionalizare.**

denaţionalizát a. v. **deznaţionalizat.**

denaţionalizatór a. v. **deznaţionalizator.**

dendrárіu, dendrarii f. parc în care sînt prezentate colecţii de plante vii, în condiţii naturale sau de seră. [Din germ. ***Dendrarium***].

dendrítă, dendrite f. 1. prelungire a protoplasmei celulei nervoase prin care impulsul nervos este transmis spre corpul celulei; 2. (la pl.) mineral în formă arborescentă. [Din fr. ***dendrite***].

dendrític, ~ci, dendritică, ~ce a. cu dendrită; cu ramificaţii ca ale dendritelor; referitor la dendrită: *prelungiri dendritice.* [Din fr. ***dendritique***].

dendrocronológ, dendrocronologi m. 1. specialist în dendrocronologie; 2. specialist în datarea epavelor; 3. arheolog profilat pe cercetarea obiectelor din lemn. [De la ***dendrocronologie***].

dendrocronológie f. procedeu de determinare a vîrstei plantelor lemnoase pe baza inelelor de creştere. [Din germ. ***Dendrochronologie***, fr. ***dendrochronologie***].

dendrografíe f. ramură a botanicii care se ocupă cu studiul arborilor. [Din fr. ***dendrographie***].

dendrológ, dendrologi m. specialist în dendrologie. [Din germ. ***Dendrologe***].

dendrológic, ~ci, dendrologică, ~ce a. referitor la dendrologie, care aparţine dendrologiei. [Din fr. ***dendrologique***].

dendrológie f. ramură a botanicii care se ocupă cu studiul arborilor. [Din fr. ***dendrologie***, germ. ***Dendrologie***].

dendrometríe f. studiere a metodelor de măsurare a volumului arborilor. [Din fr. ***dendrométrie***].

dendrometríst, ~şti, dendrometristă, ~e m., f. specialist în dendrometrie. [Din fr. ***dendrométriste***].

dendrométru, dendrometre n. instrument pentru determinarea dimensiunilor arborilor netăiaţi. [Din fr. ***dendromètre***].

deneáurea adv. v. **dinioară**.

denecuprínsa n. (rar) spaţiu nelimitat; nemărginire, infinit: *simte că nu-şi va putea niciodată ajunge ţinta, adică ceva din deznădejdea sfîşietoare a denecuprinsului.* BL. [*De*^{2} + *necuprins*].

denegá, denég vb. (înv.; tr.) **1.** a nega, a tăgădui: *nu poate să denege focul ce stîrneşte în el însuşi.* EM.; **2.** a refuza: *aceştia caută a se furişa, spre a le denega mai lesne sprijinul cerut.* OD.; *a denega dreptatea.* [Din lat. *denegare*, fr. *dénier*].

denegáre, denegări f. acţiunea de a denega şi rezultatul ei; denegaţie, refuz: *nu poate obţine cele două treimi pentru a satisface ingajamentele ce, cu toate denegările sale neruşinate, le-a luat.* EM.; **denegare de dreptate**, refuz nejustificat al unui organ de jurisdicţie de a soluţiona o cauză cu care a fost sesizat. [V. *denega*].

denegáţie, denegaţii f. denegare. [Din fr. *dénégation*].

denichelá, denichelez vb. (tr.) a înlătura stratul de nichel depus pe plăcile de stereotipie. [*De*^{2} + *nichela*].

denichelăre, denichelări f. acţiunea de a denichela şi rezultatul ei. [V. *denichela*].

denicotinizá, denicotinizez vb. (tr.) a îndepărta sau a reduce nicotina din tutun. [Din fr. *dénicotiniser*].

denicotinizáre, denicotinizări f. acţiunea de a denicotiniza şi rezultatul ei. [V. *denicotiniza*].

denicotinizát, ~ţi, denicotinizată, ~e a. din care s-a extras nicotina; fără nicotină: *tutun denicotinizat.* [V. *denicotiniza*].

dénie, denii f. (în biserica ortodoxă) slujbă religioasă de seară (în săptămîna de dinaintea Paştilor): *lăcui în mănăstire ..., topindu-şi trupul cu trudă şi cu post şi cu ruga şi bdeniia.* DOS.; *ieşea de la denii o dată, petrecînd-o pîn-acasă.* C. (şi: (înv.) **bdenie**). [Din sl. *(bŭ)denije*].

deniér, denieri m. unitate de măsură pentru greutatea liniară a fibrelor textile, care permite aprecierea fineţii lor. [Din fr. *denier*].

denigrá, denigrez vb. (tr.) a ponegri, a defăima, a discredita: *prietenul pe care îl denigrează are moacă în loc de chip.* PR. [Din fr. *dénigrer*, lat. *denigrare*].

denigránt, ~ţi, denigrantă, ~e a. (rar) denigrator. [Din fr. *dénigrant*].

denigráre, denigrări f. acţiunea de a denigra şi rezultatul ei; ponegrire, defăimare: *totul ... a constat în denigrarea sistematică a trecutului.* GHEŢIE. [V. *denigra*].

denigratór, ~i, denigratoáre a. care denigrează, cu care se denigrează; (rar) denigrant: *afirmaţii denigratoare.* // m., f. persoană care denigrează. [Din lat. *denigrator, -oris*].

denisipá, denisipez vb. (tr.) a îndepărta nisipul (prin decantare). [*Dez-* + *nisip* + *-a*].

denisipáre, denisipări f. acţiunea de a denisipa şi rezultatul ei. [V. *denisipa*].

denisipatór, denisipatoare n. bazin de dimensiuni mijlocii pentru curăţarea apei de aluviuni. [De la *nisip*].

denitrá, denitrez vb. (tr.) a face să elibereze azotul; a denitrifica. [Din germ. *denitrieren*].

denitráre, denitrări f. acţiunea de a denitra. [V. *denitra*].

denitrificá, denitrific vb. (tr.) a denitra. [Din fr. *denitrifier*].

denitrificáre, denitrificări f. descompunere de către bacterii a protidelor şi nitraţilor, care produce scăderea cantităţii azotului din sol; denitrare. [V. *denitrifica;* cf. fr. *dénitrification*].

denivelá, denivelez vb. (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde netezimea (prin formarea de adînciturişi de ridicături). [Din fr. *déniveler*].

denivelăre, denivelări f. **1.** acţiunea de a (se) denivela şi rezultatul ei; **2.** diferenţă de nivel între două unităţi morfologice limitrofe; **3.** accident de teren pe o suprafaţă relativ plană. [V. *denivela*].

denivelát, ~ţi, denivelată, ~e a. care prezintă gropi sau ridicături: *teren denivelat.* [V. *denivela*].

denominalizá, denominalizez vb. (tr. şi refl.; despre însemne băneşti) a(-şi) reduce valoarea nominală. [*De*^{2} + *nominaliza*].

denominalizáre, denominalizări f. acţiunea de a (se) denominaliza şi rezultatul ei; reducere a valorii nominale a însemnelor băneşti. [V. *denominaliza*].

denominatív, ~i, denominativă, ~e a. care serveşte pentru a denumi: *numele nu reprezintă un simplu mijloc denominativ, ci e o notă esenţială.* CĂL.; *termen denominativ*; verb **denominativ**, verb derivat de la un substantiv sau de la un adjectiv; (subst.) *această clasă, care cuprinde multe denominative ..., nu se mărgineşte numai la timpurile speciale.* EM. [Din lat. *denominativus*, fr. *dénominatif*].

denominaţie, denominaţii f. denumire, numire: *de fapt, denominaţiunea „comedie tragică" este fără motivare.* CĂL.; (şi: (înv.) **denominaţiune**). [Din lat. *denominatio, -onis*, fr. *dénomination*].

denominaţiúne f. v. denominaţie.

denotá, pers. 3 **denótă** vb. (tr.) **1.** a vădi, a arăta: *în spiritul modei de azi, uniformitatea şi simetria denotă un gust ordinar.* VLAH.; **2.** a indica, a marca; **3.** a exprima un sens. [Din lat. *denotare*, fr. *dénoter*].

denotáre, denotări f. (rar) faptul de a denota; denotaţie. [V. *denota*].

denotát, denotate n. obiect denumit de un nume; semnificat. [Din lat. *denotatum*, fr. *dénoté*].

denotatív, ~i, denotativă, ~e a. **1.** corespunzător denotaţiei; obişnuit: *sens denotativ*; **2.** lipsit de conotaţii; obiectiv: *stil denotativ.* [Din fr. *dénotatif*].

denotáţie, denotaţii f. **1.** (log.) numire a unui obiect care trimite la un concept; sferă; **2.** (lingv.) semnificaţie lexicală; denotare. [Din fr. *dénotation*].

dens, ~şi, densă, ~e a. cu densitate mare; compact, des: *mierea este mai densă decît apa; ploaie densă;* (fig.) *copacul care ne adăpostea ... făcea întunecimea mai densă.* IBR. [Din fr. *dense*, lat. *densus*].

densifică, densífic vb. (tr. şi refl.) a face sau a deveni (mai) dens; a (se) condensa. [Din fr. *densifier*].

densificáre, densificări f. faptul de a (se) densifica; condensare: *densificarea unui material granular;* (fig.) *densificarea unui discurs.* [V. *densifica*].

densimetríe f. ansamblu de metode pentru măsurarea densităţii substanţelor (lichide). [Din fr. *densimétrie*].

densimétru, densimetre n. aerometru cu greutate constantă, care indică direct densitatea lichidului în care este cufundat. [Din fr. *densimètre*].

densitáte, densităţi f. **1.** faptul de a fi dens, compact: *mierea are densitate;* **2.** număr de obiecte în raport cu o suprafaţă sau cu o lungime: *densitatea băncilor într-o clasă;* **3.** (fiz.) raportul dintre masa şi volumul unui corp; masă specifică: *densitatea unui mediu influenţează repeziciunea căderii unui corp.* BL. [Din fr. *densité*, lat. *densitas, -atis*, germ. *Densität*].

dentál, ~i, dentală, ~e a. **1.** (rar) care ţine de dinţi: *nerv dental;* **2.** (şi f.) (sunet) care se rosteşte atingînd dinţii cu limba: *d şi t sînt sunete dentale.* [Din fr. *dentale*].

dentár, ~i, dentară, ~e a. **1.** referitor la dinţi, al dinţilor, de dinte: *bulb dentar*; **2.** de dentist, care aparţine dentistului, referitor la dentist: *cabinet dentar.* [Din lat. *dentarius*, fr. *dentaire*].

dentái a. v. **dintîi**.

dentícul, denticule n. element decorativ, de forma unui dinte, la cornişe. [Din fr. *denticule*].

dentifórm, ~i, dentiformă, ~e a. care are forma unui dinte. [Din fr. *dentiforme*].

dentínă f. (med.) substanţă proteică, puternic mineralizată, care formează masa principală a dintelui; ivoriu. [Din fr. *dentine*].

dentíst, ~şti, dentistă, ~e m., f. medic care se ocupă cu bolile şi cu îngrijirea dinţilor; stomatolog: *surprins de dentistul Ozanar în odaia lui, se lega la falcă, pretextînd o durere de măsele.* CĂL. [Din fr. *dentiste*].

dentístică f. ramură a medicinei care se ocupă cu bolile şi cu îngrijirea dinţilor. [*Dentist* + *-ică*].

dentíţă, dentiţe f. plantă erbacee din familia compozeelor, cu flori galbene, care creşte în locuri umede (*Bidens tripartitus*). [Cf. *dinte*].

dentíţie, dentiţii f. **1.** totalitatea dinţilor mamiferelor, caracteristică, după structură şi număr, unui tip de regim alimentar: *antropoidele ar fi trecut prin procese de specializare a extremităţilor şi a dentiţiei.* BL.; **2.** formarea şi apariţia dinţilor la copii; **3.** mod în care sînt aşezaţi dinţii; (şi: (înv.) **dentiţiune**). [Din fr. *dentition*, lat, *dentitio, -onis*].

dentiţiúne f. v. dentiţie.

denuclearizá, denuclearizez vb. (tr.) a interzice, pe baza unui tratat, producerea, stocarea, experimentarea şi folosirea armelor nucleare dintr-o zonă, dintr-o ţară etc. [*Des-*^{1} + *nuclear* + *-iza*].

denuclearizáre, denuclearizări f. acţiunea de a denuclearizaşi rezultatul ei. [V. *denuclearizа*].

denuclearizát, ~ţi, denuclearizată, ~e a. lipsit de arme nucleare; scos de sub acţiunea armelor nucleare. [V. *denuclearizа*].

denudá, denudez vb. (tr.) a lipsi de aceea ce acoperă; a dezveli, a descoperi, a dezgoli. [Din fr. *dénuder*].

denudáre, denudări f. acţiunea de a denuda. [V. *denuda*].

denudáţie, denudaţii f. **1.** dezagregare a rocilor din scoarţa terestră sub acţiunea agenţilor externi; **2.** stare a unui dinte sau a unui os dezvelit, descoperit. [Din fr. *dénudation*, lat. *denudatio, -onis*].

denumí, denumesc vb. (tr.) a da un nume la ceva sau cuiva; a numi: *nu sînt necesare decît acele neologisme care denumesc idei ori lucruri nouă.* IBR. [*De*^{2} + *numi*; cf. fr. *dénommer*].

denumíre, denumiri f. **1.** faptul de a denumi; numire; **2.** nume dat la ceva sau cuiva; cuvînt cu care se numeşte ceva. [V. *denumi*].

denumít, ~ţi, denumită, ~e a. indicat printr-un nume; căruia i s-a atribuit un nume; numit. [V. *denumi*].

denúnţ, denunţuri n. semnalare către o autoritate a unei infracţiuni; denunţare, delaţiune: *agia a aflat totul ... a fost un denunţ sau aşa ceva.* PETR. [De la *denunţa*].

denunţă, denúnţ vb. (tr.) **1.** a semnala, a aduce la cunoştinţa unei autorităţi (judiciare): *fu denunţat drept trădător, expulzat din învăţămînt.* CĂL.; *a denunţa pe un criminal*; **2.** (p. ext.) a da pe faţă, a divulga, a dezvălui: *asemenea păreri trebuiesc denunţate ca fiind cel puţin superficiale.*

BL.; **3.** a pîrî, a trăda: *un intrigant ... îl denunţă ... că face curte seniorei.* CAR.; **4.** a declara un contract ca nemaifiind în vigoare; a rezilia unilateral un contract: *a denunţa un tratat de comerţ.* [Din lat. ***denuntiare***, fr. ***dénoncer***].

denunţáre, denunţări f. **1.** acţiunea de a denunţa şi rezultatul ei; denunţ, delaţiune, pîră: *pînă la denunţare, nu mai eram decît complicele asasinului.* PETR.; (p. ext.) *această caracterizare a teoriei înseamnă şi o denunţare a relativităţii ei.* BL.; **2.** desfacere a unui contract sau a unui tratat prin voinţa unei părţi. [V. ***denunţa***].

denunţătór, ~i, denunţătoáre m., f. persoană care denunţă; delator: *prefăcîndu-i adesea în denunţători şi calomniatori.* EM. [***Denunţa*** + *-tor*].

denutríţie, denutriţii f. tulburare a metabolismului manifestată prin scăderea în greutate. [Din fr. ***dénutrition***].

deoarecé conj. **1.** (indică un raport cauzal) fiindcă, pentru că, întrucît: *deoarece cuvintele doctorului erau ambigue, l-am rugat să fie mai explicit.* GHEŢIE; **2.** (exprimă o motivare) de vreme ce: *nu mă pot pronunţa, deoarece nici n-am încercat vreodată să lucrez pentru stat.* CF. [***De***[2] + ***oare*** + ***ce***].

deóbşte a. invar. (înv.) care priveşte colectivitatea; obştesc: *să nu să adune depreună toată gloata la deobştele sfat.* B.-DEL. [***De***[2] + ***obşte***].

deocamdátă adv. pentru moment; în mod provizoriu: *am şi înjunghiat cîţiva harbuji într-ales, de ne-am potolit, deocamdată, şi foamea şi setea.* CR.; *deocamdată, n-am alte ocupaţiuni decît scrisul şi cititul.* MAT. [***De***[2] + ***o*** + ***cam*** + ***dată***].

deocheá, deóchi vb. **1.** (tr.; în superstiţii) a vătăma cu privirea: *de nu v-ar deochea!* AL.; **2.** (refl.) a se îmbolnăvi de deochi: *să nu se deoache copilaşul.* CR.; **3.** (fig.; refl.) a se strica, a deveni mai rău: *s-a deocheat vremea?* CR. [De la ***deochi***].

deocheát, ~ţi, deocheátă, ~e a. **1.** (în superstiţii) bolnav de deochi; *iar capul cel diocheat să rămîie luminat.* POP.; **2.** (fig.) indecent, necuviincios: *acolo ... ar păstra o groază de cărţi deocheate.* GHEŢIE; *glume deocheate*; **3.** (fig.) renumit, cu reputaţie (proastă): *în ultima lui ipostază, cea de atunci, devenise un stabiliment deocheat.* GHEŢIE; *deocheat prin exclusivismul său;* (subst.) *casa ... era locul de întîlnire al lumii deocheaţilor şi deşucheaţilor timpului.* M.CAR.; **4.** exagerat, enorm: *încep a croi cîte una mai deocheată.* OD. [V. ***deochea***].

deóchi n. (în superstiţii) **1.** putere magică de a îmbolnăvi cu privirea: *ca un fulger viu de foc, crunt deochiul au ajuns.* AL.; **2.** îmbolnăvire produsă cu privirea: *să depărteze descîntecul sau diochiul.* OD.; **să nu(-i) fie de deochi,** să fie ferit de efectul privirii dăunătoare (a celor care admiră): *nostim eşti, nu fie de deochi!* AL.; **a se întrece cu dedeochiul,** a-şi permite prea multe: *vă prea întreceţi cu dedeochiul.* CR.; şi: (reg.) **diochi**. [***De***[2] + ***ochi***].

deodátă adv. **1.** pe neaşteptate, brusc: *prin fereastra deschisă se auzi, deodată, un marş din fanfară.* BAC.; **2.** în acelaşi timp, concomitent: *întrebi atîtea lucruri deodată.* NEGR.; *vorbesc toate deodată, chicotesc şi rîd cu hohot.* MAT.; **a fi deodată cu cineva,** a avea aceeaşi vîrstă cu cineva; **3.** (reg.) deocamdată: *acum, deodată, pînă te-ai mai odihni, ia furca în brîu.* CR.; **4.** (reg.) dintr-o dată, cu o singură mişcare: *fără să dejuge boii, începe a tăie capacul, să cadă în car deodată.* CR. [***De***[2] + ***o*** + ***dată***].

deodoránt, ~ţi, deodorántă, ~e a. şi n. (substanţă) care are proprietatea de a îndepărta mirosul rău // n. flacon sau alt recipient care conţine o astfel de substanţă: *i-am cumpărat cîteva deodorante.* [Din fr. ***déodorant***].

deóntic, ~ci, deontícă, ~ce a. **1.** referitor la norme sau la normare, care ţine de norme sau de normare: *logică deontică;* **2.** care se referă la datorii şi la obligaţii (din punctul de vedere al eticii). [Din engl. ***deontic***].

deontológic, ~ci, deontológică, ~ce a. care ţine de deontologie, referitor la deontologie. [Din fr. ***déontologique***].

deontologíe f. **1.** disciplină etică care se ocupă cu datoriile care trebuiesc îndeplinite; (p. ext.; cu determinări) etică a unei profesiuni; **2.** totalitate a regulilor şi a uzanţelor care reglementează relaţiile dintre medici în ceea ce priveşte clientela lor. [Din fr. ***déontologie***, engl. ***deontology***].

deopárte adv. **1.** într-o parte, izolat: *chemă pe tovarăşii săi deoparte şi le zise încetişor.* CR.; **a pune deoparte,** v. **pune**; **2.** la oarecare depărtare: *eu oi sta deoparte, cu băieţii.* CR.; **a (se) da deoparte,** v. da. [***De***[2] + ***o*** + ***parte***].

deopotrívă adv. în mod egal, fără deosebire: *îl preocupă deopotrivă problemele unei ortografii etimologice ca şi ale gramaticii.* BL.; (adj.) *să întocmească un stat de cetăţeni ... deopotrivă unii cu alţii.* BĂLC. [***De***[2] + ***o*** + ***potrivă***].

deosébi[1] adv. (rar) îndeosebi, mai ales. [***De***[2] + ***osebi***[2]].

deosebí[2]**, deosebésc** vb. **1.** (tr.) a distinge pe unul de altul sau pe unii de alţii; a recunoaşte un exemplar dintre altele; a desluşi, a discerne: *nu ştie ... să deosebească marea personalitate de bardul vulgar.* CĂL.; *a deosebi oile de capre; a deosebi binele de rău;* (absol.) *exemple ilustrative destinate mai mult puterii de a deosebi, proprie imaginaţiei, decît facultăţii disociative a inteligenţei.* BL.; **2.** (tr.) a recunoaşte un lucru sau o fiinţă dintre altele (asemănătoare); a desluşi, a distringe, a identifica, a remarca: *măcar că e aşa de întuneric, deosebesc tare bine firele de mac de cele de năsip.* CR.; (refl. pas.) *urc drumul lucrat de soldaţi, care se deosebeşte greu.* PETR.; **3.** (tr.) a face să se diferenţieze; a atribui o notă distinctivă; **4.** (refl.) a se diferenţia, a nu se asemăna: *eroii de roman trebuie să se deosebească bine între ei.* CĂL.; *frate de frate se deosebeşte*; **5.** (refl.) a se remarca, a se distinge, a fi altfel decît ceilalţi: *se deosebea prin isteţimea, boiul şi înţelepciunea lui.* ISP. [***De***[2] + ***osebi***[1]].

deosebíre, deosebíri f. acţiunea de a (se) deosebi şi rezultatul ei; lipsă de asemănare, diferenţă: *nu e deosebire între dînsele nici la frumuseţă, nici la stat, nici la purtat.* CR.; **cu deosebire, a)** în special; mai ales: *le-a plăcut filosofilor cu deosebire această parte a vînătoarei.* SAD.; **b)** foarte frumos, foarte bine: *trebuie dar să-l primim mai cu deosebire.* AL.; **cu deosebire de ...** cît se poate de ..., foarte ...: *floare ... cu deosebire de mîndră.* ISP.; **fără deosebire,** fără excepţie: *ziarele bucureştene, atît liberale, cît şi conservatoare, fără deosebire, ignorează acest adevăr.* EM.; **spre deosebire de ...,** în opoziţie cu ...: *clasicismele moderne europene au, spre deosebire de cel antic, ca fundal spaţiul infinit.* BL.; **a face (o) deosebire (între),** a distinge, a departaja: *trebuie să facem mai întîi o deosebire necesară între eminescianii cu simţire poetică şi cei fără simţire.* IBR.; (înv.) **a avea deosebire,** a se deosebi, a fi diferit (unul de altul): *precum aţi văzut, au deosebire în scris.* NEGR. [V. ***deosebi***].

deosebít, ~ţi, deosebítă, ~e a. **1.** diferit, altfel: *concepţia asupra vieţii la Eminescu e cu mult deosebită decît a scriitorilor dinaintea sa.* IBR.; **2.** neobişnuit, special: *descifra textul obscur cu-n interes deosebit.* EM.; **3.** remarcabil, distins; important: *nimic deosebit nu interveni în cursul după-amiezii.* GHEŢIE; *o persoană deosebită*; **4.** separat, despărţit: *doi gemeni sînt feţe omeneşti cu totul deosebite din momentul naşterii.* STĂNIL. // adv. **1. deosebit de ...,** foarte: *a alcătuit în privinţa aceasta o teorie deosebit de ingenioasă.* BL.; **2.** afară de ..., pe lîngă: *deosebit de români, ... chiar saşii şi săcuii erau ... în favoarea lui Mihai-Vodă.* BĂLC. [V. ***deosebi***].

deosebitór, ~i, deosebitoáre a. care deosebeşte; distinctiv: *vedem chiar la cel dintăi Văcărescu mai multe caractere deosebitoare de poezia lui Conachi.* IBR. [***Deosebi***[2] + *-tor*].

depaná, depanéz vb. (tr.) a înlătura o defecţiune; a repara un autovehicul, o maşină etc. [Din fr. ***dépanner***].

depanáre, depanări f. **1.** acţiunea de a depana şi rezultatul ei; **2.** serviciu special pentru înlăturarea defecţiunilor autovehiculelor, maşinilor etc. aflate în pană. [V. ***depana***].

depanatór, depanatori m. muncitor calificat care repară autovehicule, maşini, aparate etc. aflate în pană. [***Depana*** + *-tor*].

depanór, depanoáre n. aparat pentru descoperirea penelor la maşini, dispozitive etc. [Din fr. ***dépanneur***].

deparafiná, deparafinéz vb. (tr.) a înlătura parafina din uleiurile minerale, din ţiţeiul parafinos etc. [Din fr. ***déparaffiner***].

deparafináre, deparafinări f. acţiunea de a deparafina şi rezultatul ei. [V. ***deparafina***].

deparafinát, ~ţi, deparafinátă, ~e a. curăţat de parafină. [V. ***deparafina***].

deparazitá, deparazitez vb. (tr.) a curăţa de paraziţi. [***De***[2] + ***parazit*** + *-a*].

deparazitáre, deparazitări f. **1.** acţiunea de a deparazita şi rezultatul ei; **2.** (tehn.) combatere a perturbaţiilor radioelectrice produse de instalaţiile tehnice. [V. ***deparazita***].

deparazitát, ~ţi, deparazitátă, ~e a. curăţat de paraziţi. [V. ***deparazita***].

departajá, departajez vb. (tr.) **1.** a separa, a face distincţie; **2.** a selecta (între două opinii, două metode etc.); **3.** a pune capăt unui balotaj; a arbitra între două opinii. [Din fr. ***départager***].

departajáre, departajări f. acţiunea de a departaja şi rezultatul ei. [V. ***departaja***].

departamént, departamente n. **1.** secţiune a administraţiei de stat (condusă de un ministru); minister: *a făcut sforţări de laudă spre a înlătura criteriile de partid în deciziile administrative ale departamentului.* CĂL.; *departamentul justiţiei;* **2.** (spec.) subdiviziune a unui minister: *departamentul pentru învăţămîntul superior;* **3.** diviziune administrativ-teritorială în unele ţări: *Franţa are departamente împărţite în arondismente şi subîmpărţite în cantoane şi comune;* (fig.) *era ceva cu totul deosebit, dintr-un departament obscur al notelor muzicale.* SAD. [Din fr. ***département***].

departamentál, ~i, departamentálă, ~e a. care ţine de un departament, referitor la un departament. [Din fr. ***départamental***].

depărte adv. **1.** la mare distanţă: *tîrgul era cam departe.* CR.; **pe departe,** pe ocolite, nu de-a dreptul: *ne aminteşte pe departe vorba înţeleptului.* CAR.; **a lua pe cineva pe departe,** v. **lua**; **nici pe departe,** nici cu aproximaţie, nici puţin, deloc: *n-am fi putut să bănuim nici măcar pe departe sensul intrinsec al fenomenului.* BL.; **pînă departe,** pe o distanţă mare; **departe de ...,** la mare distanţă de ...: *libertatea noastră de deciziune şi de acţiune e departe de-a fi atît de largă.* EM.; **departe de mine gîndul ...,** nici nu mă gîndesc să...; **2.** la un loc îndepărtat, în depărtare: *ei scriea celora ce era de faţă, iară Pavel celora ce era departe.* N.TEST.; **de departe,** de la mare distanţă, din depărtare: *ei sorbeau apa caldă ca nişte înfrigurati veniţi de departe.* BAC.; **mai departe, a)** dincolo de un anumit reper în spaţiu; înainte: *după trei zile plecară mai departe.* ISP.; **b)** în continuarea unui moment: *Carla privea mai departe idila de pe ecran.* GHEŢIE; **pe mai departe,** în continuare: *unchiul Ionaş şi-a exercitat pe mai departe profesiunea.* GHEŢIE; **a ajunge departe,** v. **ajunge**; **rudă de departe,** rudă cu un grad de filiaţie intermediat de un şir de alte rude; **3.** într-un moment depărtat de timpul prezent, în trecut sau în viitor: *iarna-i ici, vara-i departe.* EM. // n. depărtare, loc aflat la mare distanţă: *într-un departe nins era tot aşa.* BAC. [***De***[2] + ***parte***].

depavá, depavez vb. (tr.) a lipsi de pavaj (scoţîndu-l): *a depava strada.* [Din fr. ***dépaver***].

depavăre, depavări f. acţiunea de a depava. [V. ***depava***].

depavát, ~ţi, depavată, ~e a. care are pavajul scos sau stricat: *stradă depavată.* [V. ***depava***].

depănă, deápăn vb. (tr.) **1.** a desfăşura firele de pe un scul, înfăşurîndu-le pe un mosor sau făcîndu-le ghem: *călepele lăsate pentru bătătură le-au depănat pe ţevi cu sucala.* CR.; (fig.) *tu cu mînile-ncleştate, mai cu degetele depeni, mai sucegti vre o ţigară, numeri fire de musteţi.* EM.; (absol.) *i-a mai dat şi ea ... o vîrtelniţă de aur care depăna singură.* CR.; **a lua la depănat pe cineva**, a lua din scurt, a pune la punct; a mustra: *las' pe mine, că ţi-l ieu eu la depănat!* CR.; **2.** (fig.) a desfăşura, a înşira povestiri, amintiri etc.: *să-ncep a depăna firul poveştii.* CR.; (refl. pas.) *cîţiva comeseni se aşezaseră în largi fotolii de trestie şi se depănau banalităţi curente.* PETR.; (refl.) *din volbura de vorbe se deapănă uşor un cîntec ce sporeşte.* VLAH.; **3.** (fig.) a merge, a parcurge (un drum, o distanţă): *depăna kilometri între uşă şi fereastră.* VLAH.; (intr.) **a depăna din picioare**, a merge (repede): *îşi îndesau în cap pălăriile bortite ... şi prindeau să depene iute din picioarele goale.* SAD. [Lat. ***depanare***].

depănáre, depănări f. acţiunea de a depăna; desfăşurare, înşiruire; depănat: *biografia înfăţişează pe un individ în depănarea existenţei lui ca exponent al unei virtuţi.* CĂL. [V. ***depăna***].

depănát[1] n. **1.** depănare; **2.** (fig.) frecuş, scărmănat. [V. ***depăna***].

depănát[2]**, ~ţi, depănată, ~e** a. strîns în ghem sau pe mosor. [V. ***depăna***].

depănătór, ~i, depănătóare m., f. (rar) persoană care deapănă. // f. unealtă în care se aşază sculele la depănat; vîrtelniţă. // n. organ al maşinii de cusut care deapănă aţa pe mosorelul suveicii. [***Depăna*** + ***-tor***].

depănătúră, depănături f. ceea ce a fost depănat. [***Depăna*** + ***-tură***].

depănuşă, depănuşez vb. (tr.) a desface pănuşile de pe ştiuleţii de porumb. [***Des-***[1] + ***pănuşă*** + ***-a***].

depănuşáre, depănuşări f. acţiunea de a depănuşa. [V. ***depănuşa***].

depănuşătór, depunuşătoare n. maşină pentru desfacerea pănuşilor de pe ştiuleţii de porumb. [***Depănuşa*** + ***-tor***].

depără, depărez sau **dépăr** vb. **1.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a(-şi) smulge părul (de disperare, de jale etc.); **2.** (înv.; refl. recipr.) a se părui. [Lat. ***depilare***].

depărăre, depărări f. acţiunea de a (se) depăra; depărat. [V. ***depăra***].

depărát n. (înv.) smulgere a părului din cap; depărare; **de-a depărata**, smulgîndu-şi părul: *cesta zicea că buna Romică este-a lui, cela-a lui după-ndata lor, apoi s-au prins de-a depărata.* B.-DEL. [V. ***depăra***].

depărciór adv. (reg.) depărtişor: *ea veni la fratele ei, depărcior de mănăstire, unde ieşiia fratele ei pînă la dînsa.* DOS.; *totuşi rog divina ca depărcior rămîie de capul meu nevrednic.* EM. [***Departe*** + ***-ior***].

depărtá, depărtez vb. **1.** (tr.) a pune, a duce mai departe: *o grimasă îi depărtă buzele groase.* GHEŢIE; *depărtaţi pe copii de la foc*; **2.** (refl.) a pleca din preajma cuiva sau a ceva: *biata fată ... porneşte în toată lumea, depărtîndu-se de casa părinteascâ.* CR.; **3.** (fig.; refl.) a se abate, a devia de la subiect: *dar ia, să nu ne depărtăm cu vorba şi să încep a depăna firul poveştii.* CR.; **4.** (fig.; tr.) a izgoni, a alunga, a înlătura (dintr-o funcţie, dintr-o situaţie): *mi-a spus că-i pare rău că trebuie să mă depărteze din casa lui.* GAL. [De la ***departe***].

depărtáre, depărtări f. **1.** faptul de a fi departe: *nici timpul, nici depărtarea n-au putut-o nimici.* HOGAŞ; **2.** loc situat la mare distanţă: *în zarea depărtărei zorile s-aprind.* MAT.; (p. ext.) *să fii sănătos, ... i-a mulţămit ea, privindu-l strîns ca din depărtarea trecutului.* SAD.; **în depărtare** (sau **depărtări**), într-un loc îndepărtat, departe; **3.** distanţă, spaţiu: *depărtarea pînă la apa Nistrului se împuţina cu repeziciune.* SAD. [V. ***depărta***].

depărtát, ~ţi, depărtată, ~ e a. **1.** care este departe, care se află la mare distanţă: *a fost adus luni întregi pe cămile din depărtatul Orient.* BL.; **2.** care ajunge pînă departe; lung: *mai am de umblat depărtată cale pînă la o soră.* SAD.; **3.** care este la un interval mare de timp faţă de momentul actual: *e marcat de un trecut moral nu prea depărtat.* GHEŢIE. [V. ***depărta***].

depărtişór adv. diminutiv al lui departe; nu prea departe: *mai depărtişor, de-a dreapta, urmează comişii.* BĂLC.; (adj.) *bădişor depărtişor, nu-mi trimite atîta dor.* POP. [***Departe*** + ***-işor***].

depăşí, depăşesc vb. (tr.) **1.** a întrece pe cineva sau ceva; a lăsa în urmă: *a depăşit cu mult pe ceilalţi alergători*; **2.** a trece peste (o limită); a întrece: *numărul lor nu depăşeşte cu siguranţă cinci milioane.* GHEŢIE; **3.** a întrece puterile, competenţa cuiva: *e un caz ce depăşeşte competenţa noastră.* GHEŢIE; *problema mă depăşeşte*; (p. ext.) *chestiunea aceasta depăşeşte ... scopul lucrării de faţă.* BL.; **4.** a reuşi să învingă (un obstacol, o piedică etc.); a birui: *şocul a fost puternic, dar l-am depăşit.* GHEŢIE. [Din fr. ***dépasser*** (după ***păşi***)].

depăşíre, depăşiri f. **1.** faptul de a depăşi: *depăşirea cercului mînăstiresc este totdeauna fatală scriitorului.* CĂL.; **2.** trecere în faţa cuiva sau a ceva: *depăşirea în curbe este interzisă.* [V. ***depăşi***].

depăşít, ~ţi, depăşită, ~e a. **1.** care a fost lăsat în urmă; **2.** (fig.) care nu face faţă împrejurărilor; **3.** (fig.) învechit, inactual, demodat: *este o ipoteză... pe care trebuie s-o considerăm depăşită şi inacceptabilă în viziunea ştiinţifică a lumii.* VIANU. [V. ***depăşi***].

dépe prep. v. **după**.

dependént, ~ţi, dependentă, ~e a. **1.** care depinde; **2.** lipsit de autonomie: *ţară dependentă*; **3.** care este intoxicat cu ceva şi simte nevoia de a consuma în continuare: *academician dependent de heroină*; **4.** (gram.) care este subordonat; care determină: *ceea ce ni se pare a fi o exclamaţie imperativă ar deveni o propoziţie dependentă la conjunctiv.* VIANU. [Din fr. ***dépendant***].

dependénţă, dependenţe f. **1.** situaţia de a fi dependent; stare de subordonare sau de supunere: *au definit sentimentul religios ca un sentiment de dependenţă totală a omului în raport cu divinitatea.* BL.; **2.** (gram.) raport sintactic ce caracterizează elementul (cuvînt, propoziţie etc.) care determină un alt element al enunţului: *dependenţa este... indicată aici prin conjuncţia „încît".* VIANU. [Din germ. ***Dependenz***, fr. ***dépendance***].

dependínţă, dependinţe f. încăpere sau construcţie accesorie unei locuinţe: *în partea dreaptă a casei se aflau dependinţele, bucătăria, grajdurile.* BOL.; *dependinţele casei.* [După fr. ***dépendance***].

depersonalizá, depersonalizez vb. (tr.) a face să-şi piardă personalitatea; (şi: **despersonaliza**). [Din fr. ***dépersonnaliser***].

depersonalizáre, depersonalizări f. **1.** acţiunea de a depersonaliza şi rezultatul ei: *promovează depersonalizarea progresivă a ştiinţei.* BL.; **2.** simptom în unele boli psihice caracterizat prin dispariţia conştiinţei propriei persoane; (şi: **despersonalizare, dispersonalizare**). [V. ***depersonaliza***].

depersonalizát, ~ţi, depersonalizată, ~e a. care şi-a pierdut personalitatea; fără personalitate: *germanul Barlach ciopleşte oameni masivi, depersonalizaţi, suflete chinuite de viziuni.* BL.; (şi: **despersonalizat**). [V. ***depersonaliza***].

depeşă, depeşez vb. (înv.; tr.) a trimite o depeşă (prin telegraf). [Din fr. ***dépêcher***].

depéşă, depeşe f. (înv.) înştiinţare transmisă rapid; telegramă: *depeşa nu-l găsi pe căpitan la băile din Savoia.* GHEŢIE. [Din fr. ***dépêche***].

depigmentá, depigmentez vb. (refl.) a se decolora, a-şi pierde culoarea. [Din fr. ***dépigmenter***].

depigmentáre, depigmentări f. acţiunea de a se depigmenta şi rezultatul ei. [V. ***depigmenta***].

depilá, depilez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) îndepărta părul de pe piele; a (se) epila. [Din fr. ***dépiler***, lat. ***depilare***].

depilánt, ~ţi, depilantă, ~e a. şi n. (substanţă) care serveşte la depilare. [Din fr. ***dépilant***].

depiláre, depilări f. acţiunea de a (se) depila; îndepărtare a părului de pe piele. [V. ***depila***].

depilát, ~ţi, depilată, ~e a. **1.** de pe care a fost îndepărtat părul; **2.** (p. ext.) lipsit de păr, cu părul căzut: *un mantou de leopard veritabil, ... dar care acum era veştejit şi depilat pe regiuni întregi.* CĂL. [V. ***depila***].

depilatór, depilatoare n. produs cosmetic sau aparat cu ajutorul căruia se înlătură părul de pe pielea omului. [Din fr. ***dépilatoire***].

depínde, depind vb. (intr.) **1.** a fi sub autoritatea, sub conducerea cuiva: *servitorul depinde de stăpîn*; **2.** a fi în puterea, la dispoziţia cuiva: *parcă numai de efortul fiecăruia dintre noi ar depinde revenirea la normalitate.* CF.; *soarta mea depinde de voi*; **3.** a fi legat de ..., a face parte din ..., a fi în funcţie de ...: *în artă, voinţa e un element secundar, totul depinde de talent.* CĂL.; *efectul depinde de cauză.* [Din lat. ***dependere***, fr. ***dependre***].

depínge, deping vb. (înv.; tr. şi intr.) a descrie, a reprezenta prin cuvinte; a zugrăvi: *mîne îi durez un articol în „Gogoaşa patriotică" şi-l deping ca cetăţeanul cel mai generos.* AL.; *a depinge în culori vii.* [Din lat. ***depingere***].

depíns, ~şi, depinsă, ~e a. descris, prezentat: *arborele depins, floarea, espresiunea (plină de simţ) însufleţită a omului într-o situaţiune oarecare.* EM. [V. ***depinge***].

depistá, depistez vb. (tr.) a afla ceva ascuns sau necunoscut: *trebuia depistat locul spărturii şi întreprinsă de urgenţă repararea conductei.* GHEŢIE. [Din fr. ***dépister***].

depistáre, depistări f. acţiunea de a depista şi rezultatul ei. [V. ***depista***].

depistát, ~ţi, depistată, ~e a. care a fost aflat, găsit. [V. ***depista***].

deplanáre, deplanări f. curbare a unei secţiuni plane a unui corp elastic. [***Des-***[1] + ***plan*** + ***-are***].

deplantá, deplantez vb. (tr.) **1.** a scoate pentru a planta în altă parte: *a deplanta un arbust, un pom*; **2.** a dezgropa, a scoate de pe un teren: *a deplanta minele.* [Din fr. ***déplanter***].

deplantáre, deplantări f. acţiunea de a deplanta. [V. ***deplanta***].

deplantór, deplantoare n. instrument în formă de lopată cu care se scot plantele mari. [Din fr. ***deplantoir***].

deplasá, deplasez vb. **1.** (tr.) a schimba locul, a muta: *după părerea lui, o pasăre deplasase ţigla însuficient fixată.* GHEŢIE; (p. ext.) *era necesar să găsească ceva neapărat, s-o deplaseze din linia statorniciei şi a datoriei.* SAD.; **2.** (refl.) a se mişca, a se disloca: *terenul se deplasează dacă nu este fixat de arbori*; **3.** (refl.) a se duce undeva (în interes de serviciu): *v-aş ruga să vă deplasaţi personal la faţa locului.* GHEŢIE. [Din fr. ***déplacer***].

deplasábil, ~i, deplasabilă, ~e a. care poate fi (uşor) deplasat: *accentul e deplasabil de la un pol la altul.* BL. [Din fr. ***déplaçable***].

deplasaménţ, deplasamente n. greutate totală a unei nave. [Din fr. ***déplacement***].

deplasáre, deplasări f. **1.** acţiunea de a (se) deplasa şi rezultatul ei; mişcare: *nu opune nici un fel de rezistenţă deplasării corpurilor cosmice constituite.* BL.; **2.** călătorie în interes de serviciu. [V. ***deplasa***].

deplasát, ~ţi, deplasată, ~e a. **1.** care nu se află la locul lui: *piesa deplasată nu se îmbină bine;* **2.** care reprezintă o altă situaţie decît cea normală, obişnuită: *ceea ce urmează este evocarea cîntecului Oltului, anunţat de predicatul în poziţie deplasată.* VIANU; **3.** nepotrivit, necuviincios: *consider că orice comparaţie este deplasată.* GHEŢIE; *vorbă deplasată.* [V. ***deplasa***].

deplastifiánt, deplastifianţi m. material care, adăugat unei materii prime elastice, îi micşorează plasticitatea; deplastificator. [Din fr. ***déplastifiant***].

deplastificatór, deplastificatoare n. sau **deplastificatori** m. deplastifiant. [Cf. ***deplastifiant***].

depleţiúne, depleţiuni f. (med.) **1.** deşertare, golire; **2.** suprimare sau micşorare a unei obstrucţii, a unei piedici în circulaţia fluidelor. [Din fr. ***dépletion***, lat. ***depletio, -onis***].

deplíă, depliez vb. (tr.) a desface ceea ce este pliat, împăturit. [Din fr. ***déplier***].

depliére, deplieri f. acţiunea de a deplia şi rezultatul ei. [V. ***deplia***].

deplín, ~i, deplină, ~e a. **1.** complet, întreg: *avea în trup o odihnă deplină, un echilibru pe care nu-l mai simţise pînă atunci.* SAD.; a **avea puteri depline**, v. **putere**; **în sensul deplin al cuvîntului**, aşa cum trebuie, aşa cum se cuvine: *nu avem de-a face cu formule stricte în sensul deplin al cuvîntului.* BL.; **2.** desăvîrşit, perfect: *fiinţa preumană era înarmată cu depline şi agere facultăţi intelectuale.* BL. // adv. **1.** de tot, în întregime, complet: *soarta i-a surîs deplin, la tinereţe, cît şi la vîrsta matură.* GHEŢIE; *deplin mulţumit;* pe **deplin**, complet, în totalitate: *nu realizam pe deplin în ce situaţie intolerabilă ajunsesem.* GHEŢIE; **2.** (pop.) aşa cum trebuie, aşa cum se cere: *face slujba deplin.* POP. [***De***[2] + ***plin***].

deplinătáte f. plenitudine, desăvîrşire: *se vede cu deplinătate rolul şefului statului.* EM. [***Deplin*** + ***-ătate***].

deplínge, deplîng vb. (tr.) **1.** a avea milă, părere de rău: *îl deplînge pentru nereuşita lui;* **2.** a socoti vrednic de compătimire; **3.** a regreta, a-i părea rău de modul în care ceva există, se comportă etc.: *criticul deplîngea amestecul politicii în judecăţile literare.* CĂL.; **4.** a simţi remuşcare, regret pentru o greşeală; a regreta: *am deplîns purtarea mea de la operă.* GHEŢIE. [***De***[2] + ***plînge***; cf. fr. ***déplorer***].

deplorá, deplór vb. (tr.) a deplînge, a regreta. [Din fr. ***déplorer***].

deplorábil, ~i, deplorabilă, ~e a. vrednic de plîns; jalnic, lamentabil: *mersul deplorabil al afacerilor.* EM. [Din fr. ***déplorable***].

deploráţie, deploraţii f. **1.** (rar) lamentare, plîngere, lamentaţie; **2.** cîntec popular medieval cu subiect tragic sau religios. [Din fr. ***déploration***, lat. ***deploratio, -onis***].

depolarizá, depolarizez vb. (tr.) **1.** a împiedica sau a face să dispară polarizarea chimică a electrozilor; **2.** a face să dispară polarizarea unui fascicul de lumină. [Din fr. ***dépolariser***].

depolarizánt, ~ţi, depolarizantă, ~e a. care depolarizează. // m. depolarizator. [Din fr. ***dépolarisant***].

depolarizáre, depolarizări f. acţiunea de a depolariza şi rezultatul ei. [V. ***depolariza***].

depolarizatór, depolarizatori m. substanţă care se introduce într-un element galvanic pentru a împiedica polarizarea; depolarizant. [***Depolariza*** + ***-tor***].

depolimerizá, depolimerizez vb. (chim.; tr.) a supune depolimerizării. [Din fr. ***dépolymériser***].

depolimerizáre, depolimerizări f. (chim.) reacţie în care se produce ruperea unora dintre legăturile covalente dintr-un polimer, formîndu-se combinaţii cu greutăţi moleculare mai mici. [Din fr. ***depolymérisation***].

depolitizá, depolitizez vb. (rar; tr.) a face să-şi piardă caracterul politic. [Din fr. ***dépolitiser***].

depolitizáre, depolitizări f. acţiunea de a depolitiza şi rezultatul ei. [V. ***depolitiza***].

depoluá, depoluez vb. (tr.) a înlătura sau a reduce poluarea ori sursele ei. [Din fr. ***dépolluer***].

depoluánt, ~ţi, depoluantă, ~e a. şi m., f. (substanţă, procedeu etc.) care serveşte la depoluare. [Din fr. ***dépolluant***].

depoluáre, depoluări f. acţiunea de a depolua şi rezultatul ei. [V. ***depolua***].

depoluát, ~ţi, depoluată, ~ e a. care a fost purificat; lipsit de poluare. [V. ***polua***].

deponént[1], ~ţi, deponentă, ~e a. (gram.; despre unele verbe latine) care are formă pasivă şi înţeles activ: *mă trece prin verbele deponente şi semideponente.* GHEŢIE. [Din lat. ***deponens, -ntis***].

deponént[2], ~ţi, deponentă, ~e m., f. depunător de bani, de hîrtii de valoare etc. [Din lat. ***deponens, -ntis***, it. ***deponente***].

depopulá, depopulez vb. (tr.) a reduce populaţia unei regiuni, unei ţări: *războaiele civile depopulase Italia însăşi.* EM. [Din fr. ***dépeupler***, lat. ***depopulare***].

depopuláre, depopulări f. acţiunea de a depopula şi rezultatul ei; împuţinare a populaţiei (dintr-o regiune, dintr-o ţară etc.). [V. ***depopula***].

depopulát, ~ţi, depopulată, ~e a. care a suferit o împuţinare a populaţiei: *teritorii depopulate.* [V. ***depopula***].

deportá, deportez vb. (tr.) a trimite forţat pe cineva într-un loc îndepărtat, ca măsură represivă; a exila, a surghiuni: *fusese deportat în Guyana pentru o crimă săvîrşită pe vapor.* CĂL. [Din fr. ***déporter***, lat. ***deportare***].

deportáre, deportări f. acţiunea de a deporta şi rezultatul ei; pedeapsă constînd din trimiterea forţată într-un loc îndepărtat; exilare, surghiunire: *se vorbea despre deportări în lagăre de muncă.* GHEŢIE. [V. ***deporta***].

deportát, ~ţi, deportată, ~e a. şi m., f. (om) care a fost condamnat la deportare: *îi vorbise despre deportaţii politici.* SAD. [V. ***deporta***].

deposedá, deposedez vb. (tr.) a lipsi de o posesiune sau de un drept; (înv.) a deposeda: *răzeşii ... au început să fie deposedaţi mai înainte.* IBR. [Din fr. ***déposséder***].

deposedáre, deposedări f. acţiunea de a deposeda şi rezultatul ei: *ne vorbeşte de mizeria ţărănimii, de deposedarea cu sila a răzeşilor.* IBR. [V. ***deposeda***].

deposedát, ~ţi, deposedată, ~e a. care a fost lipsit de o posesiune. [V. ***deposeda***].

depóu, depouri n. **1.** clădire în care se adăpostesc şi se repară locomotive, vagoane, tramvaie etc.: *mai avea pe el hainele năclăite de ulei cu care fusese la depou.* GHEŢIE; **2.** (rar) depozit; **3.** (franţuzism; înv.) loc unde exersează recruţii unui regiment; ofiţerii şi soldaţii care ocupă acest loc. [Din fr. ***dépôt***].

depozánt, ~ţi, depozantă, ~e m., f. **1.** persoană care pune ceva într-un depozit; **2.** persoană care face o depoziţie în faţa completului de judecată. [Din fr. ***déposant***].

depózit, depozite n. **1.** obiect (în special bani sau hîrtii de valoare) depus spre păstrare la o instituţie bancară), care se restituie la cerere: *dădu sfaturi utile ... de felul cum putea face depozite de bani la unele bănci.* CĂL.; **în depozit**, în păstrare: *n-oi scoate aceste hîrtii ce mi-au făgăduit că le-or ţine în depozit.* NEGR.; **depozit legal**, fond de cărţi constituit din predarea, prin obligaţiile legale, de către tipografi şi edituri a unui număr de exemplare din fiecare volum tipărit; **2.** acumulare de bunuri sau de materiale (pentru a fi folosite mai tîrziu): *unii dintre locuitori... îşi făceau depozite de făină, zahăr şi cafea.* GHEŢIE; **3.** loc, clădire în care se păstrează materiale, mărfuri etc.: *văzîndu-l copleşit de treabă s-a furişat alături, în depozitul de cărţi.* GHEŢIE; **4.** formaţie militară însărcinată cu aprovizionarea: *de dumneavoastră, ... îmi scrie depozitul de la Tulcea că sînteţi decedat.* SAD.; **5.** strat format prin sedimentarea substanţelor dintr-un lichid. [Din lat. ***depositum***, fr. ***dépôt***].

depozitá, depozitez vb. **1.** (tr.) a pune spre păstrare (într-un depozit): *provizii îndestulătoare fuseseră depozitate în jitniţi.* SAD.; (fig.; refl.) *în ei se depozitează sufletul poporului român.* IBR.; **2.** (refl.) a se depune, a se sedimenta. [***Depozit*** + ***-a***].

depozitár, ~i, depozitară, ~e m., f. persoană căreia i se încredinţează ceva spre păstrare: *un depozitar de vinuri, fiindu-i şi admirator, îl lăsa la o garafă cu pahar.* BAC.; (p. ext.) *opera de artă, ... depozitarea obiectivă a unor acte revelatorii.* BL. [Din fr. ***dépositaire***].

depozitáre, depozitări f. acţiunea de a depozita şi rezultatul ei: *şoproanele, căsuţa păzitorului, aria de depozitare, cîteva vagonete ... stau astăzi inutile.* GAL. [V. ***depozita***].

depozíţie, depoziţii f. declaraţie în faţa unei instanţe judecătoreşti: *paginile sînt prolixe, greoaie, ca nişte depoziţii de martori zăpăciţi.* CĂL.; (şi: (înv.) **depoziţiune**). [Din fr. ***déposition***, lat. ***depositio, -onis***].

depoziţiúne f. v. depoziţie.

depravá, depravez vb. **1.** (refl.) a deveni depravat; a decădea; **2.** (tr.) a corupe, a perverti: *fata fusese brutalizată şi depravată de Nenea.* CĂL.; *a deprava tinerimea;* **3.** (înv.; tr.) a strica, a schimba în rău: *mîncările crude depravează stomacul.* [Din fr. ***dépraver***, lat. ***depravare***].

depraváre, depravări f. **1.** corupţie, desfrîu, (înv.) depravaţiune: *principesele sînt nişte copile aproape, dar depravarea e în ochii lor.* MACED.; *depravarea secolului;* **2.** (înv.) alteraţie: *depravarea sîngelui.* [V. ***deprava***].

depravát, ~ţi, depravată, ~e a. **1.** corupt, decăzut din punct de vedere moral: *nu putea înţelege cum o fiică poate să devie depravată sub simpla scuză că voieşte a se răzbuna pe mumă-sa.* CĂL.; (p. ext.) *inimă depravată;* (subst.) *trece drept o depravată cu mulţi amanţi şi-şi întreţine însăşi proasta reputaţie.* CĂL.; **2.** (înv.) modificat în rău: *gust depravat.* [V. ***deprava***].

depravatór, ~i, depravatoăre a. şi m. (rar) (persoană) care cauzează depravarea: *se datoreşte în mare parte şi influenţei orientale, decadente şi depravatoare, care s-a exercitat asupra lui Conachi.* IBR. [***Deprava*** + ***-tor***].

depravăţie f. v. depravaţiune.

depravaţiúne, depravaţiuni f. (înv.) depravare: *viaţa scandaloasă şi depravaţiunea ... infestară şi demoralizară societatea întreagă.* FIL.; *erotica este materială, sănătoasă, fără depravaţie însă.* CĂL.; (şi: **depravaţie**). [Din fr. ***dépravation***].

dépre prep. v. **după**.

deprecatóriu, ~ii, deprecatorie, ~ii a. care are forma unei deprecaţii: *formulă deprecatorie.* [Din lat. *deprecatorius*, fr. *déprécatoire*].

deprecáţie, deprecaţii f. **1.** (înv.) solicitare umilă a iertării; rugăciune; **2.** figură retorică prin care se întrerupe discursul pentru a adresa o rugăminte; implorare; (şi: (înv.) **deprecaţiune**). [Din lat. *deprecatio, -onis*, fr. *déprécation*].

deprecaţiúne f. v. deprecaţie.

depreciá, depreciez vb. **1.** (tr.) a minimaliza, a scădea valoarea, preţul, meritul: *de aici nu urmează că experienţa ar fi depreciată.* BL.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) devaloriza, a(-şi) micşora sau a(-şi) pierde valoarea sau calităţile: *ţinute în condiţii necorespunzătoare, fructele se depreciază;* (şi: (înv.) **depreţia**). [Din fr. *déprécier*].

depreciát, ~ţi, depreciată, ~e a. **1.** cu valoarea scăzută: *hîrtii făr' de valoare, mai depreciate decît bumaştele ruseşti.* EM.; **2.** desconsiderat: *acest punct de vedere deschide o perspectivă mai justă pentru judecarea preistoriei, care nu trebuie nici exaltată, nici depreciată.* BL. [V. *deprecia*].

depreciatív, ~i, depreciativă, ~e a. care dovedeşte dispreţ, lipsă de consideraţie: *epitet depreciativ.* [Din fr. *dépréciatif*].

depreciatór, ~i, depreciatoáre a. (şi subst.) care depreciază: *cu aceasta nu pronunţăm, fireşte, o judecată neapărat depreciatoare cu privire la valorile morale.* BL. [Din fr. *dépréciateur*].

depreciére, deprecieri f. **1.** faptul de a (se) deprecia; scădere a valorii; devalorizare: *deprecierea monedei;* **2.** desconsiderare, nesocotire a valorii, a utilităţii etc.: *misticii islami se complac într-o completă depreciere a lumii.* BL. [V. *deprecia*].

depresá, depresez vb. (tr.) **1.** a desface cu presa două piese aflate în contact forţat; **2.** a rări puieţii crescuţi prea des; **3.** a modifica proprietăţile minereurilor cu ajutorul depresantelor. [Din fr. *dépresser*].

depresáj, depresaje n. rărire a puieţilor dintr-o pepinieră. [Din fr. *dépressage*].

depresánt, depresante n. substanţă prin care se împiedică flotaţia unui minereu. [Din fr. *dépressant*, engl. *depressant*].

depresáre, depresări f. acţiunea de a depresa şi rezultatul ei. [V. *depresa*].

depresionár, ~i, depresionară, ~e a. **1.** care este caracterizat printr-o presiune atmosferică scăzută: *zonă depresionară;* **2.** care ţine de o depresiune de teren, de o formă de relief aflată la un nivel mai jos decît zona înconjurătoare; referitor la depresiuni. [*Depresiune* + *-ar*].

depresiúne, depresiuni f. **1.** formă de relief aflată la un nivel mai jos decît zona din jur: *îndoituri, depresiuni ... se detaliau în transparenţa desăvîrşită a aerului.* IBR.; **2.** arie cu presiune atmosferică scăzută; **3.** (fig.) stare sufletească de tristeţe şi de descurajare profundă şi persistentă; deprimare: *niciodată nu se cuvine ca el să cadă în depresiuni din cauza dragostei.* CĂL.; **4.** scădere a valorilor economice (rentă, acţiuni, preţuri etc.); **5.** (fig.) decădere, regres: *literatura română era într-o perioadă de depresiune.* IBR. [Din fr. *dépression*, lat. *depressio, -onis*].

depresív, ~i, depresivă, ~e a. **1.** care produce o stare sufletească de deprimare sau scăderea tensiunii arteriale: *mediu depresiv; medicament depresiv;* **2.** care ţine de depresiunea neuropsihică; caracteristic depresiunii: *în poeziile de iubire, tonalitatea e melancolia, adică o stare depresivă.* IBR.; **3.** înclinat spre tristeţe: *persoană depresivă.* [Din fr. *dépressif*].

depresivitáte f. stare depresivă; depresiune. [Din fr. *dépressivité*].

depresór, depresori a. nerv depresor, nerv senzitiv cu terminaţii sensibile la variaţiile presiunii sangvine. [Din fr. *dépresseur*].

depresurizá, depresurizez vb. **1.** (tr.) a egaliza presiunea dintr-un spaţiu ermetic cu presiunea exterioară; **2.** (refl.; despre presiunea atmosferică) a scădea, a slăbi. [Din fr. *dépressuriser*].

depresurizáre, depresurizări f. acţiunea de a (se) depresuriza şi rezultatul ei. [V. *depresuriza*; cf. fr. *dépressurisation*].

depresurizát, ~ţi, depresurizată, ~e a. (despre presiunea atmosferică) care a scăzut. [V. *depresuriza*].

depreţiá vb. v. deprecia.

depreúnă adv. împreună: *deputaţia, adecă toţi deputaţii sau delegaţii depreună.* B.-DEL. [*De*[2] + *pre* + *una*].

deprimá, deprím vb. (tr.) a produce o depresiune; a descuraja, a mîhni: *chiar dacă situaţia de azi ... ne deprimă, pe termen lung rămînem optimişti.* CF. [Din fr. *déprimer*].

deprimánt, ~ţi, deprimantă,~e a. **1.** care deprimă, descurajează, întristează; care predispune la deprimare: *trebuie să ştim că era sărac, că era bolnav, să cunoaştem mediul deprimant.* IBR.; **2.** care exprimă, care redă deprimare, descurajare; care ţine de deprimare: *toată compoziţia este rezultată din alternarea de teme sentimentale exultante sau deprimante.* CĂL. [Din fr. *déprimant*].

deprimáre, deprimări f. stare de descurajare, de demoralizare, de depresiune: *societatea românească însăşi trece prin o fază de deprimare.* IBR.; *o deprimare morală.* [V. *deprima*].

deprimát, ~ţi, deprimată, ~e a. descurajat, demoralizat: *dacă un pesimist apare într-o epocă deprimată, el e selectat numaidecît şi devine reputat.* CĂL.; (subst.) *visele deprimaţilor sînt pline de smîrcuri.* CĂL. [V. *deprima*].

deprínde, deprind vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) obişnui, a (se) învăţa; *la început se pare greu, dar te vei deprinde.* NEGR.; *mă deprinsesem să fiu singur.* BAC.; **a se deprinde ca ţiganul cu scînteia**, v. **scînteie**; **2.** (tr.) a iniţia, a instrui, a învăţa: *tu, cu şcoala ta, l-ai deprins cu năravuri.* CR.; *a deprinde copiii cu munca;* **3.** (tr.) a-şi însuşi, a adopta cunoştinţe, idei etc.: *a cunoscut mulţi tovarăşi de joacă cu care a deprins lesne limba ţării.* SAD.; *să deprindă un alt fel de a gîndi.* CF.; **4.** (tr.) a dresa: *strămoşii noştri aveau obicei de a îmblînzi şoimii şi a-i deprinde la vînat.* POP. [Lat. *depre(he)ndere*].

depríndere, deprinderi f. **1.** faptul de a (se) deprinde: *de aici porneşte, neîndoielnic, deprinderea mea de a mă încrede în puterile proprii.* GHEŢIE; *deprinderea scrisului;* (p. ext.) *fiind în drumul meu spre casă, am luat repede deprinderea de a mă abate pe la el.* GHEŢIE; **2.** uşurinţă de a face ceva în timp scurt; dexteritate: *deprinderea este o a doua natură;* **3.** practică obişnuită, tendinţă de a face ceva: *o generaţie moştenind de la alta deprinderea de a ceti.* IBR.; *deprinderi bune, rele;* **4.** obişnuinţă, obicei: *vechi boieri ...cu deprinderi patriarhale.* NEGR. [V. *deprinde*].

depríns, ~şi, deprinsă, ~e a. **1.** experimentat, exersat: *un ochi deprins ar pricepe îndată că domnul acesta n-a dormit noaptea.* CAR.; **2.** obişnuit, învăţat: *adună-a lui armată deprinsă la omor.* AL.; *deprins cu lenea.* [V. *deprinde*].

depunătór, ~i, depunătoáre m., f. persoană care depune spre păstrare bani, hîrtii de valoare etc. [*Depune* + *-ător*].

depunctá, depunctez vb. (tr.) a reduce punctajul unui concurent sau unui candidat în funcţie de erori. [*Des-*[1] + *puncta*].

depunctáre, depunctări f. acţiunea de a depuncta şi rezultatul ei. [V. *depuncta*].

depúne[1], depun vb. **1.** (tr.) a lăsa (din mînă şi a pune) undeva: *voi depune pe mormînt o coroană de flori.* PR.; (p. ext.) *îşi rememora şi mai bine sentimentele lui de altădată şi le depunea în opera sa.* IBR.; **a depune armele**, a înceta lupta; **a depune coroana**, a renunţa la domnie; **a depune mandatul**, a renunţa la o însărcinare fiind în imposibilitatea îndeplinirii ei; **2.** (tr.) a face un depozit (la o instituţie bancară): *economiile şi le depusese în cea mai mare parte la stat, sub forma unui bon al tezaurului public.* CĂL.; *a depune bani la o bancă;* **3.** (fig.; tr.) a renunţa, a ceda: *a depune autoritatea; a depune un mandat;* **4.** (intr.) a relata în faţa unui organ judiciar: *a depune ca martor;* **5.** (tr.) a preda, a înainta: *depuseră mărturie scrisă, în faţa judecătorului.* TUD.; *a depune un memoriu;* **6.** (tr.) a efectua, a executa, a realiza: *el depune o largă activitate propagandistică.* CĂL.; **a depune un examen**, a susţine un examen: *absolvise studiile gimnaziale şi depusese examenul de maturitate la gimnaziul superior.* CĂL.; **7.** (înv.; tr.) a detrona: *popa Eugen fusese depus din starea sa din partea conciliului de la Basel.* BL.; **8.** (tr.) a elimina: *după ce au depus ouăle şi lapţii, încetează de-a mai mînca şi pier.* SAD.; **9.** (refl.) a se aşeza, a se sedimenta: *nisipul se depune la fund.* [Din lat. *deponere*, fr. *déposer*].

depúne[2], pers. 3 **depune** vb. (reg.; intr.; despre femele) a fi aproape să fete. [Lat. *deponere*].

depúnere, depuneri f. **1.** acţiunea de a depune[1] şi rezultatul ei; **depunerea armelor**, încetare a luptei: *se dădu o proclamaţie pentru depunerea armelor.* CĂL.; **2.** realizare a unui depozit (la o bancă): *depunerea titlurilor;* **3.** renunţare, cedare; **mandat de depunere**, v. **mandat**; **4.** relatare (ca martor) în faţa unei autorităţi judiciare; **5.** efectuare, realizare, executare: *permisiile nu se dădeau decît după depunerea jurămîntului militar.* GHEŢIE; **6.** sediment (pe o suprafaţă sau pe fundul unui vas). [V. *depune*[1]].

depurativ, ~i, depurativă, ~e a. care curăţă organismul de noxe; depurator[2]; (subst. n.) *în afară de sare amară, depurative şi întăritoare ale inimii nu-i vor da nimic.* GHEŢIE. [Din fr. *dépuratif*].

depurátor[1], depuratoare n. substanţă care favorizează eliminarea toxinelor din organism. [Din fr. *dépuratoire*].

depurátor[2], ~i, depuratoáre a. depurativ; **aparat depurator**, totalitatea organelor de excreţie prin care se face curăţarea sîngelui de toxine [Din fr. *dépurateur*].

depuráţie, depuraţii f. curăţare, purificare (a sîngelui). [Din fr. *dépuration*].

deputát, ~ţi, deputată, ~e m., f. **1.** persoană aleasă prin vot ca reprezentant al poporului într-un organ legislativ: *deputaţii s-au întors fiecare pe la vetrele lor.* CR.; *Camera deputaţilor;* **2.** (înv.) persoană aleasă şi trimisă într-o misiune: *trimise deputaţi la Adrianopole şi încheiaseră un tractat.* BĂLC. [Din fr. *député*].

deputáţie, deputaţii f. (înv.) delegaţie, solie: *Mihai-Vodă trimise o deputaţie de două persoane.* BĂLC.; (şi: **deputaţiune**). [Din fr. *députation*].

deputaţiúne f. v. deputaţie.

deputáţie, deputáţii f. **1.** funcţia sau mandatul de deputat; calitatea de deputat: *deputăţia nu-l împiedică de a fi luat pe sus, pe vreme de iarnă, de la nuntă şi trimis surghiun la o moşie.* CĂL.; **2.** (înv.) solie, delegaţie. [*Deputat* + *-ie*].

deraiá, deraiez vb. (intr.) **1.** a sări de pe şine: *trenul ucide oameni şi derailează.* EM.; *trenul a deraiat;* **2.** (fig.) a devia de la subiect, a vorbi aiurea; (şi: (rar) **derailа**). [Din fr. *dérailler*].

deraiére, deraieri f. acţiunea de a deraia şi rezultatul ei: *la curbe, locomotiva şi vagoanele săreau pe şine şi ameninţau cu deraierea.* MACED. [V. *deraia*].

derailá vb. v. deraia.

deránj, deranjuri n. **1.** neorînduială, dezordine; **2.** (fig.) incomodare, stînjenire, stingherire: *ne*

ducem, stimabile, nu voim să facem deranj. CAR. [De la ***deranja***].

deranjá, deranjez vb. **1.** (tr.) a răvăşi, a răscoli, a strica ordinea: *a deranjat lucrurile din casă;* (p. ext.) *scriitorul deranjează uşor raporturile simetrice.* VIANU; **a-şi deranja stomacul,** a face o indigestie; **2.** (fig.; tr.) a stînjeni, a incomoda pe cineva: *prin vorbăria mea aş fi deranjat actorii care jucau pe scenă.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a întrerupe sau a stingheri desfăşurarea sau funcţionarea normală; a tulbura: *înţeleg că aţi fost revoltat că vi s-a deranjat cursul.* GHEŢIE; **4.** (refl.) a se osteni, a se forţa: *vai, de ce te deranjezi...!* SAD. [Din fr. ***déranger***].

deranjaménţ, deranjamente n. **1.** defectare a unei maşini, a unei instalaţii etc.; **2.** (fam.) indigestie, diaree. [Din fr. ***dérangement***].

deranjánt, ~ţi, deranjantă, ~e a. care deranjează. [***Deranja*** + *-ant*].

deranjáre, deranjări f. acţiunea de a (se) deranja şi rezultatul ei. [V. ***deranja***].

deranját, ~ţi, deranjată, ~e a. **1.** care este în dezordine; mutat de la locul lui; răvăşit: *în cameră totul deranjat.* BAC.; (fig.) *la început i se părură divagaţiile unei minţi deranjate.* GHEŢIE; **2.** (fam.) suferind de diaree sau de indigestie. [V. ***deranja***].

derapá, pers. 3 **derapează** vb. (intr.) **1.** (despre vehicule) a aluneca într-o parte; **2.** (fig.; fam.) a o apuca pe căi greşite. [Din fr. ***déraper***].

derapáj, derapaje n. faptul de a derapa; derapare. [Din fr. ***dérapage***].

derapáre, derapări f. **1.** faptul de a derapa; **2.** deplasare a ancorei pe fundul apei datorită acţiunii vîntului sau valurilor asupra navei; **3.** deplasare laterală a unui avion în timpul aterizării sau la un viraj cu înclinare prea mică. [V. ***derapa***].

deratizá, deratizez vb. (tr.) a stîrpi şoarecii sau şobolanii (otrăvindu-i). [Din fr. ***dératiser***].

deratizánt, ~ţi, deratizantă, ~e a. şi n. (substanţă) cu care se deratizează. [***Deratiza*** + *-ant*].

deratizáre, deratizări f. acţiunea de a deratiza şi rezultatul ei. [V. ***deratiza***].

derădicá vb. v. deretica.

derăzá, pers. 3 **derăzá** vb. (înv.; intr.) a radia: *orice fericire din ochii tăi derază.* AL. [***De***^{2} + ***ază***].

derbedér m. v. derbedeu.

derbedéu, derbedei m. om fără căpătîi; vagabond, haimana: *cînd venea din oraş, l-au atacat nişte derbedei.* TUD.; **a umbla derbedeu Tănase,** a umbla fără rost: *umblă prin odaie derbedeu Tănase.* AL.; (şi: (înv.) **derbeder**). [Din turc. ***derbeder***].

dérbi, derbiuri n. **1.** întrecere sportivă de mare importanţă şi prestigiu (între participanţi de valori apropiate); **2.** cursă specială de trap sau de galop a celor mai buni cai de trei ani, care are loc anual. [Din engl., fr. ***derby***].

derdelúş, derdeluşuri n. loc în pantă unde se dau copiii cu săniuţa. [Et. nec.].

derdicá vb. v. deretica.

derebég m. v. derebei.

derebéi, derebei m. (înv.) principe turc cu putere despotică: *tot vită de derebeghi de cei de cari tremura chiar saraiul împărătesc, ca Pasvantoglu.* GHICA; *a trăit ca un derebei pînă în anul 1874.* OD.; (şi: derebeg). [Din turc. ***derebei, derebeg***].

deregătór m. v. dregător.

derége vb. v. drege.

dereglá, dereglez vb. (tr. şi refl.) a face să iasă sau a ieşi din regimul normal de funcţionare; a (se) strica: *ceasul s-a dereglat;* (p. ext.) *festivitatea a dereglat programul.* [Din fr. ***dérégler***].

dereglăj, dereglaje n. stare de tulburare, de funcţionare defectuoasă; dereglare; (p. ext.) *ca într-un dereglaj dialectic furia lui năvalnică domină încercarea ei simplă de a lichida totul.* PETR. [Din fr. ***déréglage***].

dereglăre, dereglări f. faptul de a (se) deregla. [V. ***deregla***].

dereglát, ~ţi, dereglată, ~e a. care a ieşit din regimul normal de funcţionare: *ceas dereglat.* [V. ***deregla***].

derelicţiúne, derelicţiuni f. stare a omului care se simte abandonat, izolat, privat de sprijinul divin. [Din fr. ***déréliction***, lat. ***derelictio, -onis***].

derépt a. v. drept.

dereptá vb. v. drepta.

dereptáriu m. v. dreptar.

dereptáte f. v. dreptate.

déreş, ~i, dereşă, ~e a. (reg.; despre cai) cu părul roşu pătat cu alb şi cu negru; (subst.) *să ducea p-un dereş de nu i se vedeau picioarele.* DELAVR. [Din magh. ***deres***].

deretică, derétic vb. (intr.) a face rînduială, a face curat prin casă: *derdicam şi măturam prin casă.* CR.; (şi: (reg.) **derdica, derădica**). [Lat. ***deradicare***].

deretícăre, deretícări f. acţiunea de a deretica şi rezultatul ei: *să procedăm eventual la o dereticare radicală azi, în biroul d-voastră.* PETR. [V. ***deretica***].

deretícát^1 n. faptul de a deretica: *a vîrît agrafa în buzunarul şorţului şi a reluat dereticatul prin casă.* GHEŢIE. [V. ***deretica***].

deretícát^2**, ~ţi, deretícată, ~e** a. aranjat, curat: *îl aştepta cu casa dereticată.* [V. ***deretica***].

deridícăta f. art., **cu deridicata** (rar) în număr mare, în cantitate mare, cu toptanul: *civilizaţia adevărată a unui popor consistă nu în adoptarea cu deridicata de legi, forme, instituţii, etichete, haine străine.* EM. [***De***^{2} + ***ridicata***].

derivá, derív şi (înv.) **derivez** vb. **1.** (intr.) a se trage, a proveni din ...: *omul e în stare să prelucreze natura în sensul nevoilor ce derivă din deficienţele sale biologice.* BL.; *din ambiţie derivă multe rele;* **2.** (gram.; intr.) a-şi trage originea din ...; a proveni: *limba română derivă din latină; cuvîntul „căruţaş" derivă din „căruţă";* **3.** (tr.) a forma cu ajutorul sufixelor şi prefixelor: *se pot forma cuvinte prin compunere sau se pot deriva cuvinte nouă.* IBR.; **4.** (tr.) a abate o apă curgătoare din albia ei; **5.** (intr.) a se abate de la traseul normal: *oricare ar fi fost vîntul şi curenţii, oricît ar fi derivat, pînă la urmă tot ar fi atins undeva coasta Americii.* TUD.; **6.** (tr.) a ramifica (o cale de comunicaţie) de la traseul obişnuit; **7.** (mat.; tr.) a calcula derivata unei funcţii. [Din fr. ***dériver***, lat. ***derivare***].

deriváre, derivări f. **1.** acţiunea de a deriva şi rezultatul ei; **2.** provenire, rezultare din ...; **3.** (lingv.) procedeu de formare a cuvintelor prin adăugare de sufixe şi de prefixe la cuvintele existente; derivaţie: *limba românească nu poate forma cuvinte prin derivare sau compunere.* IBR.; **derivare regresivă,** realizare a unor cuvinte noi prin suprimarea unor afixe la cuvintele deja existente; **4.** (mat.) operaţie de calcul diferenţial prin care se obţine o derivată. [V. ***deriva***].

derivát, ~ţi, derivată, ~e a. **1.** care derivă, care îşi are originea în ceva; (subst.) *societatea de atunci era derivatul formelor nouă.* IBR.; **2.** abătut, deviat. // n. **1.** cuvînt care derivă din alt cuvînt: *sînt în limba noastră şi derivate de la acest cuvînt.* B.-DEL.; **2.** produs industrial extras dintr-o materie primă. [Din fr. ***dérivé***, lat. ***derivatus***].

derivátă, derivate f. (mat.) limita raportului dintre creşterea funcţiei şi creşterea variabilei (cînd ea tinde la zero). [Din fr. ***dérivée***].

derivatív, ~i, derivativă, ~e a. **1.** (med.) care atrage sîngele sau umorile dintr-o parte a corpului în alta; **2.** care abate sau trage ceva în altă parte; **3.** (lingv.) care realizează o derivare: *element derivativ.* [Din fr. ***dérivatif***, lat. ***derivativus***].

derivăţie, derivaţii f. **1.** ramificaţie secundară a unui curs, a unui circuit, a unei conducte etc.; **2.** (lingv.) derivare; (şi: (înv.) **derivaţiune**). [Din fr. ***dérivation***, lat. ***derivatio, -onis***].

derivaţiúne f. v. derivaţie.

derívă, derive f. **1.** unghi format între direcţia de deplasare dorită a unei nave (maritime sau aeriene) şi direcţia reală de deplasare: *căpitanul ei se dovedise un mare meşter în a estima, adăugînd sau scăzînd derivele.* TUD.; **a merge** (sau **a fi**) **în derivă,** a pluti în voia vînturilor sau a valurilor; **2.** unghi format de planul de tragere al unei arme cu planul de ochire; **3.** parte fixă, anterioară a ampenajului unui avion, al unui planor etc. [Din fr. ***dérive***].

derivométru, derivometre n. aparat de bord pentru măsurarea derivei unui avion în zbor normal. [Din fr. ***dérivomètre***].

derivór, derivoare n. (mar.) **1.** placă de lemn sau de metal prinsă de chila unei ambarcaţiuni cu pînze pentru a-i mări stabilitatea; **2.** pînză pentru vreme rea, pentru furtună. [Din fr. ***dériveur***].

deriziúne, deriziuni f. batjocură, derîdere: *sînt luate în deriziune toate instituţiile regulamentare.* CĂL. [Din fr. ***dérision***, lat. ***derisio, -onis***].

derizóriu, ~ii, derizorie, ~ii a. neînsemnat; ridicol (de mic): *toate întreprinderile de stat se vînd pentru sume derizorii.* CF. [Din lat. ***derisorius***, fr. ***dérisoire***].

derîdere f. luare în rîs, bătaie de joc: *teza ... nu trebuie luată tocmai în derîdere.* BL. [***De***^{2} + ***rîdere;*** cf. fr. ***dérision***].

dermatínă f. înlocuitor sintetic al pielii, obţinut din deşeuri de piele măcinate. [Din fr. ***dermatine***].

dermatítă, dermatite f. **1.** (med.) inflamaţie a pielii; **2.** boală de piele periodică a cabalinelor, caracterizată prin răni care apar vara. [Din fr. ***dermatite***].

dermatofít, dermatofite n. ciupercă ce parazitează pielea şi anexele ei. [Din fr. ***dermatophyte***].

dermatofiţíe, dermatofiţii f. (med.) boală de piele cauzată de ciuperci parazite localizate în pielea capului (la rădăcina părului). [Din fr. ***dermatophytie***].

dermatográf, dermatografe a. şi n. (creion colorat) care are o compoziţie specială şi serveşte la machiaj (de obicei la machiajul din jurul ochilor): *cu un creion dermatograf... îşi desena dimineaţa pe ţeastă o chică iluzorie.* VINEA. [Din fr. ***dermatographe***].

dermatológ, ~gi, dermatologă, ~ge m., f. medic specializat în boli de piele; (adj.) *medic dermatolog.* [Din fr. ***dermatologue***].

dermatológic, ~ci, dermatologică, ~ce a. care ţine de dermatologie, referitor la dermatologie. [Din fr. ***dermatologique***].

dermatologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul pielii şi al bolilor ei. [Din fr. ***dermatologie***].

dermatomicóză, dermatomicoze f. (med.) infecţie a pielii provocată de dermatofite. [Din fr. ***dermatomycose***].

dermatorée, dermatorei f. transpiraţie abundentă care însoţeşte unele boli febrile. [Din fr. ***dermatorrhée***].

dermatovenerologíe f. parte a medicinei care studiază bolile de piele şi bolile venerice. [Din fr. ***dermatovénérologie***].

dermatóză, dermatoze f. denumire generică pentru bolile de piele. [Din fr. ***dermatose***].

dérmă, derme f. țesut fibros alcătuind stratul mijlociu al pielii vertebratelor. [Din fr. *derme*].

dérmic, ~ci, dermică, ~ce a. care ține de dermă, referitor la dermă. [Din fr. *dermique*].

dermítă, dermite f. inflamație a pielii; dermatită. [Din fr. *dermite*].

derobă, derobez vb. (refl.) **1.** a părăsi brusc direcția impusă de călăreț (din cauza unui obstacol): *calul se derobează;* **2.** (fig.) a se sustrage, a se eschiva de la ceva (prin viclenie); **3.** (fig.) a-și declina răspunderea în legătură cu ceva. [Din fr. *dérober*].

derobáre, derobări f. acțiunea de a se deroba și rezultatul ei. [V. *deroba*].

derocá, derochez vb. (tr.) a curăța albia unui rîu de mîl, de nisip etc. [Din fr. *dérocher*].

derocáre, derocări f. acțiunea de a deroca și rezultatul ei. [V. *deroca*].

derogă, deróg vb. (intr.) a se abate de la o regulă, de la o lege, etc.; a face o excepție pe baza unei prevederi legale. [Din lat. *derogare*, fr. *déroger*].

derogáre, derogări f. acțiunea de a deroga și rezultatul ei; abatere (excepțională și fundamentată) de la o regulă, de la o lege etc.; (rar) derogație: *există artă cu tezâ ca o derogare.* IBR. [V. *deroga*].

derogatóriu, ~ii, derogatorie, ~ii a. care conține o derogare, cu caracter de derogare: *clauză derogatorie.* [Din lat. *derogatorius*, fr. *dérogatoire*].

derogáție, derogații f. (rar) derogare: *prin deorgație de la funcțiunile obișnuite ale formelor gramaticale, limba se îmbogățește cu semnificații noi.* VIANU; (și: (înv.) **derogațiune**). [Din lat. *derogatio, -onis*, fr. *dérogation*].

derogațiúne f. v. derogație.

derulă, derulez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) desfășura; a (se) întinde ceea ce a fost rulat; **2.** (p. ext.; refl.) a evolua, a-și urma cursul. [Din fr. *dérouler*].

deruláre, derulări f. **1.** acțiunea de a (se) derula și rezultatul ei; **2.** (p. ext.) evoluție, curgere: *derularea evenimentelor.* [V. *derula*].

derulát, ~ți, derulată, ~e a. care a fost desfăcut, desfășurat, întins. [V. *derula*].

derulatór, derulatoare n. dispozitiv pentru derularea peliculei cinematografice sau fotografice. [*Derula* + *-tor*].

derulór, deruloare n. mașină pentru derularea foilor de furnir. [După fr. *dérouleuse*].

derută, derutez vb. (tr.) a face să se încurce, să se zăpăcească; a dezorienta: *schimbările mă derutează, cînd nu mă sperie de-a binelea.* GHEȚIE. [Din fr. *dérouter*].

derutánt, ~ți, derutantă, ~e a. care derutează: *zvonurile ... erau, bineînțeles, contradictorii și derutante.* GHEȚIE. [Din fr. *déroutant*].

derutáre, derutări f. acțiunea de a deruta și rezultatul ei: *au fost pînă la derutare izbiți de comportările cu totul absurde ale primitivilor.* BL. [V. *deruta*].

derutát, ~ți, derutată, ~e a. încurcat, zăpăcit, dezorientat. [V. *deruta*].

derútă, derute f. zăpăceală, dezorientare: *înaintă și se așează lîngă ea pe pat, o înaintare care acoperea deruta.* VINEA. [Din fr. *déroute*].

dervíș, dervișІ m. călugăr musulman: *noi ne amețim singuri ca dervișii învîrtitori.* CAR.; *s-a deschis o ușă și-au început să vină dervișii.* TUD. [Din turc. *derviș*].

dervișésc, ~ști, dervișeáscă, ~ești a. (înv.) de derviș. [*Derviș* + *-esc*].

des-[1] element de compunere cu înțeles privativ („fără"); (și: **de-, dis-, dez-**). [Lat. *dis-*].

des[2]**, deși, deásă, dese** a. **1.** cu elementele, cu părțile componente apropiate; cu goluri mici (și puține) între părți: *ca lupul flămînd care, supt deasă tufă ciulit, pe pîntece zace.* B.-DEL.; *iarbă deasă;* **2.** așezat foarte aproape unul de altul: *din ferestrele cu zăbrele dese ... coconii și argătimea împușcară în tătari.* GAL.; *pomi deși;* **3.** compact, dens, de nepătruns: *din umbra deasă ce doarme-ntre canaluri ... o tainică-armonie plutește peste valuri.* AL.; *ceață, ploaie deasă;* **4.** care se află în număr mare în spațiu redus: *populație deasă;* **5.** țesut strîns; cu firele bătute unul în altul; bătut: *pînză deasă;* **6.** care se repetă de multe ori și la intervale mici de timp: *i-am remarcat ochii plînși, mina bosumflată și bătaia deasă a pleoapelor.* GHEȚIE; *mișcări dese;* **7.** repede, uite, grăbit: *merseră cu pas des.* NEGR. // adv. **1.** la intervale mici: *la geamul tău ce strălucea privii atît de des.* EM.; *el scrie des;* **2.** adesea, frecvent: *înaintarea deveni mai domoală, se oprea mai des.* GHEȚIE; *vine des la noi.* [Lat. *densus*].

desacralizá, desacralizez vb. (tr. și refl.) a face să-și piardă sau a-și pierde caracterul sacru: *asemenea obiecte pot să fie desacralizate.* BL. [Din fr. *désacraliser*].

desacralizáre, desacralizări f. faptul de a (se) desacraliza: *apoi, din neștiute pricini, obiectul în chestiune să sufere o desacralizare.* BL. [V. *desacraliza*].

desacralizát, ~ți, desacralizată, ~e a. care și-a pierdut caracterul sacru; care a devenit profan. [V. *desacraliza*].

deságă m. v. desagă.

deságă, desagi f. sac format din două părți, între care se află deschizătura, care se poartă pe umăr sau pe șa: *l-or lua pe Colțun cu dînșii într-o desagă.* SAD.; **desagii-popii**, plantă care produce tuberculi comestibili (*Orchis moris*); (și: **desag**). [Din bulg. *disagi*, gr. mod. *disákki*(*on*)].

desalinizá, desalinizez vb. (tr.) a face mai puțin sărat; a desăra: *a desaliniza apa de mare.* [Cf. fr. *dessaler*].

desalinizáre, desalinizări f. acțiunea de a desaliniza și rezultatul ei: *instalație de desalinizare a apei de mare.* [V. *desaliniza*].

desalinizát, ~ți, desalinizată, ~e a. care a fost desărat; care a devenit fără sare sau cu sare puțină. [V. *desaliniza*].

desánt, desanturi n. (mil.) **1.** trupe transportate pe calea aerului sau pe apă (și lansate în spatele inamicului); **2.** trupe (de infanterie) transportate, în timpul luptei, pe tancuri. [Din fr. *descente*, engl. *descent*].

desantá, desantez vb. (tr.) a lansa desantul; (spec.) a parașuta. [De la *desant*].

desantáre, desantări f. acțiunea de a desanta și rezultatul ei. [V. *desanta*].

desără adv. v. deseară.

desăgăríță, desăgărițe f. (rar) maică **desegăriță**, călugăriță care umblă cu desaga pentru a strînge daruri: *am zis și eu, în gîndul meu, că are întrucîtva dreptate maica desăgărița.* CR.; (și: dăsăgăriță). [*Desagă* + *-ăriță*].

deságél, desăgel m. (pop.) desăguță: *ăști doi desăgei, plini cu gălbenei.* POP. [*Desag* + *-el*].

desăgí, desăgesc vb. (reg.; tr.) **1.** a purta în spate ca pe niște desagi: *încărcau marfa și porneau cu ea desăgită pe căluții de munte.* AG.; **2.** a împărți un sac în două (pentru a putea fi luat pe umăr); **3.** a împovăra cu desagi. [*Desag* + *-i*].

desăgiór, desăgiori m. (pop.) desăguță: *ia cătați în desăgiori, c-or fi plini de gălbiori.* POP. [*Desag* + *-ior*].

desăgít, ~ți, desăgită, ~e a. (reg.) **1.** așezat ca desagii; **2.** care atîrnă de o parte și de alta a șeilor. [V. *desăgi*].

desăgúță, desăguțe f. (pop.) diminutiv al lui desagă; desăgel, desăgior: *se gătiră de drum, își luară fiecare desăguța pe umeri.* ISP. [*Desagă* + *-uță*].

desără, desărez vb. (tr.) a scoate sarea, a face mai puțin sărat. [*Des-*[1] + *sără*].

desărăre, desărări f. acțiunea de a desăra și rezultatul ei. [V. *desăra*].

desărát, ~ți, desărată, ~e a. din care s-a eliminat sarea; desalinizat. [V. *desăra*].

desărcinâ, desărcinez vb. (tr.) a elibera de o îndatorire, de o misiune, dintr-o funcție. [*Des-*[1] + *(în)sărcina*].

desărcinâre, desărcinări f. acțiunea de a desărcina și rezultatul ei. [V. *desărcina*].

desăvîrși, desăvîrșesc vb. **1.** (tr. și refl.) a deveni sau a face să devină perfect: a (se) perfecționa: *spiritul omenesc se desăvîrșește prin cunoștința ce se realizează datorită puterii inteligenței.* BL.; **2.** a duce la îndeplinire, a duce la bun sfîrșit; a realiza, a termina: *nu știu dacă voi fi destoinic să desăvîrșesc așa călătorie.* MACED. [*De*[2] + *săvîrși*].

desăvîrșíre, desăvîrșiri f. **1.** acțiunea de a (se) desăvîrși și rezultatul ei; **2.** ducere la îndeplinire, la forma definitivă; realizare, îndeplinire: *războiul de la 1877 era o desăvîrșire, o îndeplinire a idealurilor oamenilor de la 1840.* IBR.; **cu desăvîrșire**, cu totul, în întregime, pe deplin: *primarul își pierduse cu desăvîrșire capul.* GHEȚIE; **3.** perfecționare; perfecțiune: *ale trupului desăvîrșiri.* OD. [V. *desăvîrși*].

desăvîrșít, ~ți, desăvîrșită, ~e a. **1.** ajuns la perfecțiune; perfect: *Kogălniceanu se exprimă cu o claritate desăvîrșită.* IBR.; (adv.) *nu pot fi toate desăvîrșit de bune.* SAD.; **2.** deplin, complet: *acestea îs lirice în sensul cel mai desăvîrșit al cuvîntului.* IBR.; (adv.) *e desăvîrșit orb.* NEGR. [V. *desăvîrși*].

descalifică, descalífic vb. (tr.) **1.** a face nedemn de stimă, de respect; a dezonora: *ai auzit vreodată să fie descalificat un învățător prost de limbă și literatură?* VIERU; **2.** a exclude dintr-o competiție sportivă. [*Des-*[1] + *califica*; cf. fr. *déqualifier*].

descalificáre, descalificări f. **1.** acțiunea de a descalifica și rezultatul ei: *el e plictisit de teama descalificării pe care i-ar putea-o aduce în lume o suferință atît de proletariană.* CĂL.; **2.** desconsiderare, lipsă de apreciere: *această descalificare a calităților morale, cînd e vorba de adaptare, o găsim, desigur, în orice țară.* IBR. [V. *descalifica*].

descalificát, ~ți, descalificată, ~e a. **1.** care a suferit o descalificare; **2.** eliminat dintr-o competiție sportivă. [V. *descalifica*].

descălerá, descăler vb. (reg.) **1.** (tr. și refl.) a (se) separa dintr-o încăierare: *deodată, zurba se potolea, dancii se descălerau, lăsau prada.* VOIC.; **2.** (tr.) a desface un lucru încîlcit. [*Des-*[1] + *(în)căiera*].

descălerăre, descălerări f. (reg.) acțiunea de a (se) descăiera și rezultatul ei. [V. *descălerá*].

descălerát, ~ți, descălerată, ~e a. (reg.) **1.** care a fost separat dintr-o încăierare; **2.** care a fost descurcat. [V. *descălera*].

descălcá, descălc vb. (tr.) a desface, a netezi cute, îndoitori ale unei țesături cu fierul de călcat. [*Des-*[1] + *călca*].

descălcăre, descălcări f. faptul de a descălca. [V. *descălca*].

descălecá, descálec vb. **1.** (intr.) a se da jos de pe cal: *toți în pădure descălecară, dară focuri să temură-a face.* B.-DEL.; **2.** (intr.) a se opri, a poposi: *ori de cîte ori vine la București, descalecă la mine.* VOIC.; **3.** (intr.) a se așeza într-un loc (întemeind o țară): *oierii aceștia care au descălecat dincoace de munte, ca mulți alții la curgerea vremii, au întemeiat sate.* SAD.; **4.** (tr.) a întemeia, a înființa, a funda:

apoi descăleca tîrguri de-a lungul rîurilor. EM. [Lat. **discaballicare*].

descălecáre, descălecări f. **1.** coborîre de pe cal; **2.** aşezare, statornicire pentru a întemeia o ţară: *a trata evul incert al formaţiei ţărilor române şi întîiele domnii de la descălecare.* CĂL. [V. ***descăleca***].

descălecát, descălecaturi n. faptul de a se coborî de pe cal; descălecare: *acolo, între goruni, le-a fost descălecatul.* SAD. // (pl. **descălecate**) aşezare, statornicire pentru a întemeia o ţară: *cum arată cronicarii scriind despre descălecate.* SAD. [V. ***descăleca***].

descălecătoáre, descălecători f. **1.** loc unde se descalecă; **2.** (la cronicari) aşezare, statornicire pentru a întemeia o ţară; **3.** (spec.) epoca întemeierii Principatelor; descălecare: *neamul meu a slujit ţării de la descălecătoare.* FIL. [***Descăleca*** + *-toare*].

descălecătór, descălecători m. (înv.) întemeietor de ţară: *descălecători de ţară, dătători de legi şi datini.* EM. [***Descăleca*** + *-tor*].

descălţă, descálţ vb. **1.** (refl. şi tr.) a (-şi) scoate încălţămintea: *iute se dezbrăcă, iute se descălţă şi iute se trînti în pat.* HOGAŞ; *acuş te descalţ!* CR.; **2.** (tr.) a scoate roţile: *se întorsese la căruţa goală; o descălţase de roate, aşezînd-o pe butuci.* SAD.; **3.** (fig.; refl.) a se lămuri, a se dumeri, a înţelege: *pînă se descalţă el în noua situaţie mai durează.* [Lat. ***discalciare***].

descălţáre, descălţări f. acţiunea de a (se) descălţa şi rezultatul ei; descălţat[1]. [V. ***descălţa***].

descălţát[1], descălţaturi n. descălţare. [V. ***descălţa***].

descălţát[2], ~ţi, descălţată, ~e a. **1.** cu încălţămintea scoasă; desculţ; **2.** cu roţile scoase: *pe slujitorul nostru l-am lăsat la căruţa descălţată.* SAD. [V. ***descălţa***].

descăpăţînă, descăpăţînez vb. (înv.; tr.) a decapita: *pe robii toţi de-a rîndul îi descăpăţînau.* AL. [***Des-***[1] + ***căpăţînă*** + *-a*].

descărcă, descárc vb. **1.** (tr.) a lua cuiva sarcina; **2.** (tr.) a da jos încărcătura dintr-un vehicul: *am descărcat o corabie.* SAD.; **3.** (tr.) a da jos din vehicul: *începură a descărca lucrurile din căruţă.* SAD.; **4.** (înv.; tr.) a dispensa, a scuti: *a descărca de o obligaţie*; **5.** (tr.) a slobozi un foc de armă, a declanşa o armă: *însoţitorii sting luminile şi descarcă puşti.* CĂL.; (refl. pas.) *atunci s-au descărcat dintr-o dată cele 60 de tunuri de la tribord.* PETR.; **6.** (tr.) a declara achitat sau eliberat de o datorie, de o gestiune etc.; **7.** (fig.; tr.) a da curs liber, a revărsa: *copiii, după un gest de violenţă, îşi descarcă inima grea de hohote de plîns.* CĂL.; *a-şi descărca mînia asupra cuiva;* (refl.) *sfezile şi vrajbele celor mari de multe ori se descarcă în spatele celor mici.* MUSTE; **8.** (fig.; refl.) a se uşura (de o vină, de un păcat, de mînie etc.); **a-şi descărca conştiinţa** (sau **inima**), a-şi uşura conştiinţa făcînd confidenţe cuiva; **9.** (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde încărcătura electrică: *descarcă apoi în ţeavă scînteia electrică de cîteva ori.* BL.; **10.** (tr.) a goli, a dispensa de ceva: *bătîndu-şi de un pinten luleaua, ca s-o descarce de scrum.* SAD.; (fig.) *intelectul descarcă cunoaşterea de balastul intuiţiei.* BL.; **11.** (refl.) a se dezlănţui; **12.** (înv.; refl.) a naviga, a se deplasa: *e noi descărcămu-nă de la Filippia.* COD.VOR. [Lat. ***discarricare***].

descărcáre, descărcări f. **1.** acţiunea de a (se) descărca şi rezultatul ei; **2.** scoatere a încărcăturii dintr-un vehicul; descărcat[1]: *descărcarea vagonului, navei;* **3.** declanşare a unei arme de foc; **4. (descărcare electrică)** arc electric (produs în atmosferă): *umezeala ... însoţeşte descărcările zgomotoase ale norilor.* SAD.; **5.** eliberare de o povară, de apăsare; **6.** manifestare violentă: *piesa nu are descărcări vizibile şi se concentrează într-un fel de tablouri istorice.* CĂL. [V. ***descărca***].

descărcát[1] n. **1.** descărcare, golire: *cum gătesc descărcatul ... vin şi eu după tine.* SAD.; **2.** lipsă a încărcăturii: *şi cu încărcat şi cu descărcat, la deal moş Nichifor se da jos.* CR. [V. ***descărca***].

descărcát[2], ~ţi, descărcată, ~e a. **1.** lipsit de încărcătură; cu încărcătura luată; **2.** scutit sau eliberat de o obligaţie, de o îndatorire, de o răspundere; **3.** lipsit de cartuş (după împuşcătură): *Aliman, dat deoparte cu mîna, sta prostit, gol de puteri ca o armă descărcată.* VOIC. [V. ***descărca***].

descărcătór, ~i, descărcătoáre a. **1.** care descarcă, care provoacă descărcarea: *dispozitiv descărcător*; **2.** (despre acte) care eliberează de răspundere; justificativ. // n. **1.** dispozitiv pentru descărcarea benzii rulante de cauciuc în diferite puncte de pe traseu; **2.** dispozitiv de descărcare prin răsturnare a vagonetelor, a vagoanelor etc.; **3. descărcător electric,** aparat de protecţie a instalaţiilor electrice împotriva supratensiunilor. [***Descărca*** + *-tor*].

descărcătúră, descărcături f. **1.** ceea ce se descarcă dintr-un vehicul; **2.** declanşare a unei arme; zgomot produs de o astfel de declanşare: *damele stau, aşteptînd să audă vreo descărcătură de puşcă.* BOL.; **3.** proiectil care iese prin descărcarea unei arme: *împotrivirea însemna o descărcătură de plumbi în piept.* VOIC.; **4.** manifestare violentă: *falsa ceremonie de politeţă, descărcătura de citate infamante ... fac poziţiile adversarilor intenabile.* CĂL. [***Descărca*** + *-tură*].

descărná, descărnez vb. **1.** (refl.) a slăbi foarte tare; **2.** (fig.; refl.) a-şi pierde consistenţa, substanţa, conţinutul: *pe dată ce trece conflictul de idei, piesa se descărnează.* CĂL.; **3.** (tr.) a curăţa pielile de carne. [***Des-***[1] + ***carne*** + *-a*; cf. fr. ***décharner***].

descărnáre, descărnări f. acţiunea de a (se) descărna şi rezultatul ei. [V. ***descărna***].

descărnát, ~ţi, descărnată, ~e a. **1.** foarte slab; lipsit de carne: *degetele-i descărnate de abia mai izbutesc din clavir să redeştepte cîntecul dumnezeiesc.* MACED.; **2.** (fig.) lipsit de substanţă, redus la minimum: *poetul vede lumea descărnată, redusă la esenţe şi sunete.* CĂL.; **3.** arid, sec: *stil descărnat.* [V. ***descărna***].

descătărámă, descătărámez vb. **1.** (tr.) a desprinde din cataramе: *flăcăul descălecă şi descătărămă zgarda lui Lupu.* SAD.; **2.** (refl.) a se dezbrăca desfăcînd cataramele: *comisul Manole se descătărămă de vechituri, trăgînd pe dînsul haine curate.* SAD. [***Des-***[1] + ***cataramă*** + *-a*].

descătărámáre, descătărámări f. acţiunea de a (se) descatărăma. [V. ***descătărăma***].

descătuşă, descătuşez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) elibera din lanţuri, din cătuşe; **2.** (fig.) a (se) elibera dintr-o constrîngere, dintr-o apăsare. [***Des-***[1] + ***cătuşă*** + *-a*].

descătuşáre, descătuşări f. acţiunea de a (se) descătuşa şi rezultatul ei. [V. ***descătuşa***].

descătuşát, ~ţi, descătuşată, ~e a. eliberat din lanţuri, din constrîngere, din robie etc.; liber; (fig.) *vegetaţia descătuşată se răsfăţa în felurimea ei de liliac şi trandafiri desfrunzit.* VINEA. [V. ***descătuşa***].

descăzút, descăzuturi n. număr din care se scade alt număr. [***De***[2] + ***scăzut***].

descendént, ~ţi, descendentă, ~e a. care coboară; coborîtor; (livr.) descensiv: *curent de aer descendent.* // m., f. persoană care se trage din ...; urmaş: *Iuliu Caesar era un descendent al nobilimii romane originare.* BL.; (adj.) *viaţa, chiar a tuturor înaintaşilor, nu e suficientă singură pentru a explica natura persoanelor descendente.* STĂNIL. [Din lat. ***descendens, -ntis***, fr. ***descendant***, germ. ***deszendent, Deszendent***].

descendénţă, descendenţe f. **1.** înrudire în linie coborîtoare; filiaţie; posteritate, urmaşi: *cercetările antropologice şi studiul anatomiei comparate era dominate de perspectiva genealogică şi de problema descendenţei.* BL.; **2.** provenienţă, origine: *multe forme monolosilabe admise de gramaticii înzi între rădăcini poartă urmele descindenţei lor din nomine.* EM.; (şi: (înv.) **descindenţă**). [Din fr. ***descendance***, germ. ***Deszendenz***].

descensiúne, descensiúni f. (livr.) **1.** coborîre: *descensiune spre centrul pămîntului.* EM.; (p. ext.) *aicea nu poate fi vorba despre descensiunea etimologică.* EM.; **2.** scădere. [Din lat. ***descensio, -onis***].

descensív, ~i, descensivă, ~e a. (livr.) descendent: *mişcare descensivă.* [De la ***descensiune***].

descentrá, descentrez vb. (tr.) a face să-şi piardă poziţia simetrică faţă de centru; (refl.) *roata s-a descentrat.* [***Des-***[1] + ***centra***; cf. fr. ***décentrer***].

descentralizá, descentralizez vb. (tr.) a acorda autonomie diverselor organisme administrative locale. [După fr. ***décentraliser***].

descentralizáre, descentralizări f. faptul de a descentraliza; independenţă administrativă locală: *acuma au de gînd să mai scoată la maidan alt moft, decentralizarea şi electivitatea funcţionarilor publici.* EM.; *măsurile de descentralizare trebuie să fie eficiente.* CF.; (şi: **decentralizare**). [V. ***descentraliza***].

descentralizát, ~ţi, descentralizată, ~e a. căruia i s-a acordat independenţă administrativă. [V. ***descentraliza***].

descentráre, descentrări f. faptul de a descentra. [V. ***descentra***].

descentrát, ~ţi, descentrată, ~e a. (tehn.) care şi-a pierdut poziţia simetrică faţă de centru; care s-a deplasat încît axa nu mai coincide cu axa dată: *roată descentrată.* [V. ***descentra***].

deschelă, deschél vb. **1.** (tr. şi refl.) a-şi desface o haină închisă cu nasturi; a desprinde nasturii din butoniere: *m-am descheiat la pardesiu.* GHEŢIE; *a descheia cămaşa;* **2.** (tr.) a desface nasturii de la hainele cuiva: *dimineaţa şi seara, la îmbrăcare şi dezbrăcare, mă încheiau şi mă descheiau alţii.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a se desface din încheieturi. [Lat. ***disclavare***].

deschelát, ~ţi, deschelată, ~e a. **1.** cu nasturii scoşi din butoniere: *poartă un pardesiu descheiat, cu cordonul lăsat să spînzure.* GHEŢIE; *bluză descheiată*; **2.** cu haina neîncheiată: *era descheiat, cu tot frigul de afară.* [V. ***descheia***].

deschíde, deschíd şi (înv. şi pop.) **deschiz** vb. **1.** (tr.) a face să nu mai fie închis; a împinge în lături; a da la o parte (pentru a permite accesul în interior): *văzînd pe cucoşul său aşa de mare şi de greoi, ... i-a deschis poarta.* CR.; *a deschide fereastra;* (absol.) *venea chiar dînsa să deschidă.* BAC.; (refl. pas.) *presbitera Olimpiada a pătruns pe unde i se deschideau uşile.* SAD.; **a deschide uşa cuiva,** a vizita pe cineva: *ţipenie de om nu li deschidea uşa.* CR.; **2.** (tr.) a descoperi deschizătura de acces într-o încăpere sau în alt spaţiu: *deschise poşeta şi scoase un pachet de ţigări.* GHEŢIE; (fig.) *de cînd codrul, dragul codru, ... îşi deschide-a lui adîncuri, faţa lumii să le bată, tristă-i firea.* EM.; **a-şi deschide urechile,** a asculta cu atenţie; (fig.; tr.) **a-şi deschide inima** (sau **sufletul**), a se destăinui, a spune ce are pe suflet; **a deschide cuiva capul** (sau **mintea**), a lumina pe cineva; **3.** (tr.) a descuia: *avea mania încuiatului; deschidea şi închidea neîncetat uşile dulapurilor.* GHEŢIE; **4.** (refl.) a deveni dispus să facă destăinuiri, confidenţe: *observă curînd că Dimitrie se deschide fără reticenţe sau false pudori.* GHEŢIE; **5.** (refl.) a deveni receptiv, a deveni predispus: *orizontul uman se deschide în arta gotică în sensul infinitului.* BL.; **6.** (tr.) a desface, a despreuna: *mi-au deschis braţele şi m-au primit frăţeşte.* GAL.; **a deschide gura,** a vorbi: *boierul cum deschide gura iese minciuna.* REBR.; **a-i**

deschide gura cuiva, a face pe cineva să vorbească; **a deschide ochii**, a se naşte; a intra în lume; **a(-şi) deschide ochii (bine)**, a fi foarte atent; a pricepe bine; **a deschide ochii mari**, a se mira: *căscară toţi gura; deschiseră ochii mari, ridicară din umeri.* CAR.; **a (i se) deschide (cuiva) ochii**, a-şi da (sau a face să-şi dea) seama de ceva: *mai târziu să nu mă învinovăţeşti tot pe mine că nu ţi-am deschis ochii.* AG.; **7.** (tr.) a desface, a îndepărta marginile, părţile: *vor deschide haina înaintea bătrînimei cetăţii aceiea.* BIBLIA; *era destul să deschizi un ziar ca să te îngrozeşti.* GHEŢIE; *a deschide o scrisoare;* (refl.) *caietul se deschise la o foaie îndoită.* BAC.; **8.** (refl.) a se despica, a se crăpa: *unde se deschidea talazurile ... acolo ... şi dînsa.* ISP.; **9.** (tr.) a face începutul, a porni: *am deschis o subscriere şi o loterie în ajutorul ţărănimii.* AL.; *şedinţa e deschisă;* (refl.) *„Sultănica" se deschide cu un peisaj hibernal.* CĂL.; **a deschide vorba despre** (ori **de...**), v. **vorbă**; **10.** (tr.; şi fig.) a croi un drum, o cale: *ai noştri deschid pîrtii prin nămeţi.* DELAVR.; **a (se) deschide drumul**; a (se) crea condiţii pentru cineva sau pentru ceva: *fiilor de coloni li se deschidea astfel drumul care va duce la îngroşarea rîndurilor burgheziei în formaţie.* BL.; *nominalismul deschidea drumul investigaţiei directe a naturii concrete.* BL.; **a-şi deschide drum**, a avansa, a înainta: *aşteptăm ca batalionul din faţă să-şi deschidă drum.* PETR.; **a deschide calea**, a înlesni accesul: *înţelegînd că trebuie să fie vreun suflet necăjit, face semn să i se deschidă calea.* CR.; **a deschide carieră**, a înlesni ocuparea unei funcţii, bunăstarea materială: *ajungînd cîndva miniştri le-a deschide carieră.* EM.; **11.** (refl.) a se înfăţişa înaintea ochilor: *ajunseră la un loc unde se deschidea trei drumuri.* ISP.; (p. ext.) *acest punct de vedere deschide o perspectivă mai justă pentru judecarea preistoriei.* BL.; **12.** (tr. şi intr.) a trece mingea unui coechipier ca să întreprindă o acţiune ofensivă într-un joc sportiv; **13.** (intr.) a face prima mutare la şah; **14.** (tr.) a face să ia naştere, a înfiinţa: *lepădase ... comănacul şi rasa şi deschisese ceainărie.* C.; *a deschide o şcoală*; **15.** (refl.) a-şi începe activitatea, a începe să funcţioneze: *se deschiseseră şcolile, forfotă mare în librării.* GHEŢIE; **16.** (tr.) a reprezenta elementul cel mai avansat; a începe: *omul cu crucea care deschidea alaiul rămase stană de piatră.* GHEŢIE; **17.** (refl.) a-şi desface petalele: *toate florile s-au deschis*; **18.** (refl.) a căpăta o nuanţă mai apropiată de alb: *culorile se deschid sub acţiunea radiaţiilor solare*; **19. a deschide o paranteză**, a scrie semnul din stînga parantezei; (p. ext.) a face o digresiune. [Lat. *disculdere*].

deschidere, deschideri f. **1.** acţiunea de a (se) deschide şi rezultatul ei: *vrea să taie coada cotoiului ca să scurteze timpul deschiderii uşei.* CĂL.; **2.** trecere a mingii la un coechipier, pentru a întreprinde o acţiune într-un joc sportiv; **3.** (şah) primele mişcări cu care se începe o partidă; **4.** începere a unei acţiuni: *deschiderea anului universitar puse o surdină la zbuciumul lui lăuntric.* GHEŢIE; **5.** receptivitate, predispoziţie: *deschiderea noastră spre Europa este vitală.* CF.; **6.** lărgire, extindere: *o piaţă dreptunghiulară, ... mai mult o deschidere a celor două străzi care se întîlneau aici.* GHEŢIE; **7.** (concr.) deschizătură: *prin deschiderea lucarnei, examină împrejurimile.* GHEŢIE; **8.** distanţă, depărtare dintre fălcile unei unelte de prindere; **9.** spaţiu liber într-un zid, într-un perete. [V. ***deschide***].

deschiegá, pers. 3 **deschiágă** vb. (rar; refl.) a-şi pierde chiagul sau consistenţa; a se dizolva: *veninul de pe buze-i în miere se deschiagă.* AL. [***Des-***[1] + *(în)****chiega***].

deschilini, deschilinesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) deosebi: *vorbeau între ei, ... căci tot deschiliniţi de cei juni aveau să şi hodăiţeze.* AG. [Et. nec.].

deschilinire, deschiliniri f. faptul de a (se) deschilini. [V. ***deschilini***].

deschilinít, ~ţi, deschilinită, ~e a. care este deosebit, separat: *măruntaiele de tot felul, fiecare puse în vas deschilinit.* AG. [V. ***deschilini***].

deschingá, deschíng vb. (tr.) a scoate sau a slăbi chinga: *deschingai tafturii Pisicuţei şi-i luai povara din spate.* HOGAŞ. [***Des-***[1] + *(în)****chinga***].

deschís, ~şi, deschisă, ~e a. **1.** dat la o parte: *uşile de la intrare mereu deschise duceau pe scări.* CĂL.; **2.** cu uşa sau cu capacul neîncuiat; care nu este închis: *prin fereastra deschisă se auzi, deodată, un marş din fanfară.* BAC.; *ladă deschisă*; **3.** descuiat: *mi s-a năzărit să apăs clanţa pentru a mă încredinţa dacă uşa nu e cumva deschisă.* GHEŢIE; **4.** direct, pe faţă: *Dumnezeu au grijit de mîntuirea rodului omenesc uneori deschis şi la arătare, alteori acoperit.* VARL.; (adv.) *ar însemna să recunoască deschis că duc o politică greşită.* CF.; **5.** dat publicităţii; pe faţă: *scrisoare deschisă; vot deschis*; **6.** cu marginile sau cu părţile desfăcute: *în alt portret ţine în mînă un evantai deschis.* CĂL.; *foarfece deschis*; **7.** neacoperit de pleoape: *s-a culca ş-a adormi, cu ochii deschişi, cum i-i feliuşagul.* CR.; **8.** cu degetele întinse: *mînă deschisă*; **9.** care supurează, sîngerează: *rană deschisă*; **10.** neîngrădit; larg, întins: *drumul iese la loc deschis.* CĂL.; (fig.) *viitorul îţi stă deschis în faţă.* GHEŢIE; **11.** (fig.) sincer, franc; lipsit de făţărnicie: *comuna românească e o colectivitate instructivă de oameni deschişi.* BL.; (adv.) *nu-mi lua în nume de rău faptul că-ţi vorbesc deschis.* GHEŢIE; **deschis la vorbă** sau **cu sufletul deschis, cu inima deschisă**, fără ascunzişuri, direct: *fiindcă era din fire om cu inima deschisă ..., împrăştia veselie oriunde se afla.* CAR.; **deschis la minte**, inteligent, deştept; **cu pieptul deschis**, plin de curaj, fără teamă; **cu braţele deschise**, binevoitor, amabil: *ne aşteptă omul împăratului cu masa întinsă, cu făcliile aprinse şi cu braţele deschise.* CR.; **12.** luminos, apropiat de alb: *sîngele venos, mai întunecat, şi sîngele arterial, mai deschis, a putut să fie observat ca atare.* BL.; (adv.) *galben-deschis.* [V. ***deschide***].

deschizătór, ~i, deschizătoáre m., f. iniţiator, inovator: *deschizător de drumuri;* (p. ext.; adj.) *n-ar fi ajuns poate că niciodată să formuleze o idee în aşa mare măsură deschizătoare de orizonturi.* BL. // n. ustensilă folosită pentru desfacerea capsulelor, căpăcelelor etc. la sticlele închise ermetic. [***Deschide*** + *-ător*].

deschizătúră, deschizături f. loc liber prin care se poate pătrunde sau privi în interior; deschidere: *obrazul i s-a întors în deschizătura geamului.* SAD. [***Deschide*** + *-ătură*].

descifrá, descifrez vb. (tr.) **1.** a citi (cu greutate) un text neciteţ: *cînd manuscrisele sale au fost descifrate, ele nu mai spuneau nimic nou.* BL.; **2.** a reda ceva scris în cifru; **3.** a citi, la prima vedere, o părtitură muzicală; **4.** (fig.) a înţelege ceva obscur, complicat; a desluşi: *descifrînd eternitatea din ruina unui an.* EM.; **5.** a distinge, a constata, a remarca: *mi s-a părut că descifrez în vocea lui o undă de jenă.* GHEŢIE. [Din fr. ***déchiffrer***].

descifrábil, ~i, descifrabilă, ~e a. care poate fi (uşor) descifrat: *umplu la iuţeală trei ordonanţe cu scrisul său nervos, greu descifrabil.* GHEŢIE. [***Descifra*** + *-bil*; cf. fr. ***déchiffrable***].

descifrăre, descifrări f. acţiunea de a descifra şi rezultatul ei: *e o bună introducere la descifrarea oratoriei lui.* CĂL. [V. ***descîfra***].

descifrát, ~ţi, descifrată, ~e a. care a fost (citit şi) înţeles. [V. ***descifra***].

descínde, descind vb. (intr.) **1.** a se da jos, a coborî: *frînt fiind de sete, deştinde şi zios pe iarbă şezînd aproape şi pe-îndelete beu de saţ.* B.-DEL.; *vine în goana mare o căruţă, din ea descinde un ţăran gălbejit.* CĂL.; **2.** (înv.) a veni, a se lăsa în jos: *de nu s-ar adăpa pămîntul de multe ori cu ploaia ce deştinge dein ceriu, n-ar fi răsărit ierbi.* COR.; **3.** a-şi avea originea, a se trage: *Hrisoverghi descindea dintr-o familie de greci.* CĂL.; **4.** a ajunge, a sosi într-un loc: *descinse în capitală, nesigur în privinţa viitorului său.* GHEŢIE; (fig.) *aici descindem pe un platou deschizător de perspective.* BL.; (şi: (înv.) **deştinde, deştinge**). [Din lat. ***descendere***, fr. ***descendre***].

descindénţă f. v. descendenţă.

descíndere, descinderi f. **1.** acţiunea de a descinde şi rezultatul ei; coborîre: *un tînăr şi o domnişoară fac cunoştinţă la descinderea din tren.* CĂL.; **2.** deplasare, invazie: *descinderea normanzilor în Anglia*; **3.** sosire, ajungere într-un loc: *se şi presupune descinderea cu avionul într-o ţară utopică.* CĂL.; *descindere locală.* [V. ***descinde***].

descínge, descing vb. (tr. şi refl.) a(-şi) dezlega cureaua, cingătoarea; a (se) desface: *iar bărbatul cam slăbea, brîul i se descingea.* POP. [Lat. ***discingere***].

descíns, ~şi, descinsă, ~e a. cu brîul, cu cingătoarea sau cu cureaua dezlegată: *îşi aşezase armele la îndemînă şi sta descins la marginea divanului.* SAD. [V. ***descinge***].

descintră, descintrez vb. (arhit.; tr.) a elibera de construcţia auxiliară (cintru sau cofraj): *a descintra o boltă, un arc.* [Din fr. ***décintrer***].

descintrăre, descintrări f. acţiunea de a descintra. [V. ***descintra***].

descîlcí, descîlcesc vb. (tr.) **1.** a descurca, a desface firele încurcate: *sabia lui Alexandru împărat care taie nodul gordian fără a încerca de a-l descîlci.* EM.; *pieptenul descîlceşte părul şi-l netezeşte.* AG.; **2.** (fig.) a lămuri, a limpezi: *nu vom descîlci aci detaliile acestei teorii foarte discutabile.* BL.; **3.** (fig.; refl.) a ieşi dintr-o situaţie complicată: *anevoie s-ar descîlci din vălmăşagul de gînduri ce i se îmbulzesc sub condei.* VLAH.; **4.** (fig.; tr.) a face vizibil, a descifra: *a descîlci un text.* [***Des-***[1] + *(în)****cîlci***].

descîlcíre, descîlcíri f. acţiunea de a descîlci şi rezultatul ei. [V. ***descîlci***].

descîlcít[1]**, descîlcituri** n. faptul de a descîlci. [V. ***descîlci***].

descîlcít[2]**, ~ţi, descîlcită, ~e** a. care a fost descurcat: *fire descîlcite.* [V. ***descîlci***].

descîntá, descînt vb. **1.** (intr.) a rosti descîntece sau vrăji (pentru a vindeca o boală): *am scăpat-o de boli, descîntîndu-i.* SAD.; **2.** (tr.) a fermeca, a vrăji (rostind descîntece): *că mama te-a descîntat să te faci un viteaz mare.* POP.; **3.** (fig.; tr.) a bate la cap, a încerca să convingă: *las' pe bătrîni să te descînte şi să te judece ei.* CR.; *cît l-am descîntat eu!* [Lat. ***discantare***].

descîntáre, descîntări f. (rar) acţiunea de a descînta şi rezultatul ei. [V. ***descînta***].

descîntát, descîntaturi n. faptul de a descînta. [V. ***descînta***].

descîntătór, ~i, descîntătoáre a. şi m., f. (persoană) care descîntă, care face vrăji: *aduceţi descîntător, să-mi descînte să nu mor!* POP. [***Descînta*** + *-tor*].

descîntătúră, descîntături f. descîntec. [***Descînta*** + *-tură*].

descîntec, descîntece n. **1.** faptul de a descînta; **2.** formulă magică (în versuri) rostită de cei care descîntă; vrajă: *asupra acestei ape neîncepute suflase Berta un descîntec misterios.* SAD.; *descîntece de albeaţă, de deochi.* [***Des-***[1] + ***cîntec***].

descleiá, descleiez vb. (tr. şi refl.) a (se) dezlipi, a (se) desface ceva lipit cu clei: *de multe ori l-am găsit descleind un zmeu ca să copieze vreun vers.* NEGR.; *uite, că s-au descleiat ochelarii.* SAD. [***Des-***[1] + *(în)****cleia***].

descleiére, descleieri f. acţiunea de a (se) descleia şi rezultatul ei. [V. ***descleia***].

descleştá, descleştez vb. (tr. şi refl.) a (se) desface, a (se) degaja, a (se) desprinde ceva încleştat: *de-abia îşi putea descleşta picioarele din sîngele închegat.* CR.; *a descleşta gura.* [***Des-***[1] + *(în)****cleşta***].

descleştáre, descleştări f. acţiunea de a (se) descleşta şi rezultatul ei. [V. ***descleşta***].

descleştát, ~ţi, descleştată, ~e a. degajat, desfăcut dintr-o încleştare. [V. ***descleşta***].

desclironomisí, desclironomisesc vb. (înv.; tr.) a dezmoşteni: *moşul mă desclironomiseşte.* AL. [***Des-***[1] + ***clironomisi***].

descoáse, descos vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) desface din cusătură: *dintr-o smucitură a descusut talia.* PETR.; (fig.) *dacă descoşi cîteva fire de aţă albă, îţi sar în ochi lucruri monstruoase.* CF.; (absol.) *îi mai lesne de a desface decît a face, a descoase decît a coase.* RUSSO; **2.** (fig.; tr.) a iscodi, a cerceta cu amănuntul (pentru a afla un secret): *îl descusu cînd şi cum a venit în ţară.* REBR.; **3.** (fig.; tr.) a analiza amănunţit: *ea dădu-se de urma unei taine; trebuia să o descoasă.* SL. [***Des-***[1] + ***coase***].

descoăsere, descoaseri f. acţiunea de a (se) descoase şi rezultatul ei. [V. ***descoase***].

descoji, descojesc vb. (tr.) a curăţa de coajă; (şi: decoji). [***Des-***[1] + ***coji***].

descojíre, descojiri f. acţiunea de a descoji şi rezultatul ei; (şi: decojire). [V. ***descoji***].

descojít[1]**, descojituri** n. faptul de a descoji. [V. ***descoji***].

descojít[2]**, ~ţi, descojită, ~e** a. curăţat de coajă; fără coajă; (şi: **decojit**). [V. ***descoji***].

descojitór, descojitoare n. maşină pentru decorticat boabele de cereale. [***Descoji*** + ***-tor***].

descolăcí, descolăcesc vb. (tr. şi refl.) a (se) desface din încolăcire. [***Des-***[1] + ***(în)colăci***].

descolăcíre, descolăciri f. acţiunea de a (se) descolăci şi rezultatul ei. [V. ***descolăci***].

descolăcít, ~ţi, descolăcită, ~e a. care nu mai este încolăcit. [V. ***descolăci***].

descolorát, ~ţi, descolorată, ~e a. (înv.) decolorat; (fig.) searbăd, monoton: *descoloratul şi tristul trai al pribegiei.* BĂLC. [***Des-***[1] + ***colorat***].

descompletá, descompletez vb. **1.** (tr.) a face incomplet luînd o parte; **2.** (refl.) a nu mai fi complet. [***Des-***[1] + ***completa***; cf. fr. ***décompléter***].

descompletáre, descompletări f. acţiunea de a (se) descompleta şi rezultatul ei. [V. ***descompleta***].

descompúne, descompun vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) desface în părţi componente: *Lavoiser descompune o substanţă chimică în elementele sale.* BL.; *romanul său se descompune într-o suită de scenete.* VIANU; **2.** (tr. şi refl.) a (se) altera, a (se) strica: *pe catafalc, de căldură-n oraş, încet cadavrele se descompun.* BAC.; *căldura descompune carnea;* **3.** (fig.; refl.) a decădea, a-şi schimba caracterul. [***Des-***[1] + ***compune***; cf. fr. ***décomposer***].

descompúnere, descompuneri f. **1.** faptul de a (se) descompune; desfacere în părţi componente: *un fenomen precum descompunerea spectrală a luminii devenea dintr-o dată mai clar.* BL.; **2.** reacţie chimică în urma căreia o substanţă constituită din molecule cu structură complicată trece în mai multe substanţe alcătuite din molecule cu structură mai simplă; **3.** (fig.) decădere, dezorganizare completă: *sînt imagini care, în loc să producă groaza descompunerii, trezesc firescul nostru instinct de curăţenie.* CĂL. [V. ***descompune***].

descompús, ~şi, descompusă, ~e a. **1.** desfăcut în părţi componente; **2.** alterat; putrezit; **3.** (fig.) cu înfăţişare deformată; crispat: *învins, descompus, Andrei se prăbuşeşte a doua oară.* PETR. [V. ***descompune***].

desconcentrá, desconcentrez vb. (tr.) a lăsa la vatră pe cineva care a fost concentrat. [***Des-***[1] + ***concentra***].

desconcentráre, desconcentrări f. acţiunea de a desconcentra şi rezultatul ei. [V. ***desconcentra***].

desconcentrát, ~ţi, desconcentrată, ~e a. lăsat la vatră. [V. ***desconcentra***].

descongestioná, descongestionez vb. (tr.) **1.** a face ca un organ să se elibereze de un aflux de sînge; **2.** a elibera un loc de aglomeraţie, de un surplus de oameni. [***Des-***[1] + ***congestiona***; cf. fr. ***décongestionner***].

descongestionáre, descongestionări f. acţiunea de a descongestiona şi rezultatul ei. [V. ***descongestiona***].

descongestionát, ~ţi, descongestionată, ~e a. care nu mai este congestionat. [V. ***descongestiona***].

desconsideră, desconsíder vb. (tr.) **1.** a dispreţui, a nu da cuiva consideraţie, stimă; a trece cu vederea; a considera lipsit de importanţă: *simbolismul tradiţional desconsideră tabloul şi exaltă simţurile.* CĂL.; (refl. pas.) *o asemenea interpretare exaltată a satisfacţiei estetice prin artă a fost posibilă... numai desconsiderîndu-se elementele constitutive cu totul esenţiale ale artei.* BL. [***Des-***[1] + ***considera***; cf. fr. ***déconsidérer***].

desconsideráre, desconsiderări f. faptul de a desconsidera; lipsă de consideraţie; dispreţ: *o privesc cu o prefăcută desconsiderare.* PETR. [V. ***desconsidera***].

desconsiderát, desconsiderată, ~e a. dispreţuit, lipsit de consideraţia cuiva. [V. ***desconsidera***].

desconsiderăţie f. lipsă de consideraţie, de stimă; dispreţ; (şi: (înv.) **desconsideraţiune**). [Din fr. ***déconsidération***].

desconsideraţiúne f. v. desconsideraţie.

descoperămînt, descoperáminte n. (înv.) deschidere; expunere: *şi mă băgă la pridvoarăle casii şi iată, apă ieşiia de supt descoperemîntul casii despre răsărit.* BIBLIA; (şi: **descoperemînt**). [***Descoperi*** + ***-ămînt***].

descoperemínt n v. descoperămînt.

descoperí, descópăr vb. **1.** (tr.) a lua, a ridica ceva ce acoperă: *a descoperi o casă;* **2.** (refl.) a-şi scoate pălăria, căciula etc.: *bărbaţii s-au descoperit, femeile şi-au făcut cruce.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a afla, a găsi ceea ce era necunoscut sau ascuns: *eu cred că noi, cei de azi, nimic nou n-am descoperit în materie de expresie poetică.* VIERU; *Columb a descoperit America în 1492;* (refl. pas.) *el nu se descoperă prin deducţii şi calcule.* GHEŢIE; **a descoperi America,** a afla ceva deosebit, foarte important; **4.** (tr.) a ajunge să cunoască; a da la lumină: *încă înainte de a-mi descoperi iscălitura din colţ, am recunoscut poliţa de cinci mii de lei.* GHEŢIE; **5.** (tr. şi refl.) a (se) da pe faţă, a (se) dezvălui: *nimene nu-l putu face să-şi descopere gîndul ascuns, în privinţa vinovaţilor.* SAD.; *ciocănită mai de-aproape, expresia aceasta ni se descopere ca improprie.* BL.; *am descoperit intrigile lor;* **6.** (tr.) a dezvălui, a arăta: *radiografia descoperea o congestie renală.* CĂL.; **7.** (tr.) a lăsa neocrotit, lipsit de apărare, expus unui atac. [Lat. ***disco(o)perire***].

descoperíre, descoperiri f. **1.** acţiunea de a (se) descoperi şi rezultatul ei; aflare, găsire a ceea ce era necunoscut sau ascuns: *interpretînd acest text, atribuie lui Aristotel descoperirea legii inerţiei.* BL.; *descoperirea tiparului; descoperirea unui complot;* **2.** ceea ce a fost descoperit, aflat: *nu vrea să facă cunoscută descoperirea sa; marile descoperiri geografice;* **3.** (rar) revelaţie: *descoperirea sfintei liturghii.* [V. ***descoperi***].

descoperít, ~ţi, descoperită, ~e a. **1.** expus vederii; dezvelit, neacoperit; **2.** fără pălărie, căciulă etc.: *voievodul îşi făcu semnul crucii şi rămase cu capul descoperit.* SAD.; *bărbaţii sînt descoperiţi în biserică;* **3.** (fig.) fără apărare: *în faţa greutăţilor vieţii era total descoperită;* **4.** dezvăluit, aflat: *pînă şi comentariul sarcastic al situaţiei amanţilor descoperiţi se face cu fantezie.* CĂL.; **5.** lipsit de acoperire legală; (p. ext.) fără (acoperire în) bani. [V. ***descoperi***].

descoperitór, ~i, descoperitoáre m., f. persoană care face o descoperire: *ei rămîn ... descoperitorii unei metode.* BL. [V. ***descoperi***].

descordă, descordez vb. (reg.; refl.) a se relaxa, a se destinde: *parcă se descordase ceva în ea, liniştindu-se de tot.* AG. [***Des-***[1] + ***încorda***].

descordáre, descordári f. faptul de a se descorda. [V. ***descorda***].

descordát, ~ţi, descordată, ~e a. **1.** care este destins, slăbit: *omul, vînător fără greş, venea cu arcul descordat.* VOIC.; **2.** care este relaxat, detensionat. [V. ***descorda***].

descorporá, descorporez vb. (tr.) a lipsi de corp: *oare tendinţa artei bizantine de a descorpora şi de a sublima figurile nu este un fel de iconoclasm atenuat?* BL. [***Des-***[1] + ***(în)corpora***].

descotorosí, descotorosesc vb. (refl. şi tr.) a (se) degaja, a (se) elibera, a (se) scăpa de ceva sau de cineva supărător; a (se) dezbăra: *nu se poate descotorosi de mine cu vorbe.* CR. [***Des-***[1] + ***cotorosi***].

descotorosíre, descotorosiri f. acţiunea de a (se) descotorosi şi rezultatul ei. [V. ***descotorosi***].

descotoşmăní, descotoşmănesc vb. (tr. şi refl.) a(-şi) dezbrăca hainele (multe şi groase): *în sfîrşit izbutise a se descotoşmăni dintre blănuri.* REBR. [***Des-***[1] + ***(în)cotoşmăni***].

descovolá, descovói vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni drept; a (se) dezdoi, a (se) îndrepta. [***Des-***[1] + ***(în)covoia***].

descovolíre, descovoieri f. faptul de a (se) descovoia. [V. ***descovoia***].

descreierát, ~ţi, descreierată, ~e a. **1.** fără minte, smintit, nebun: *om descreierat;* (subst.) *ce nebunii au încolţit în capul dumitale de descreierat?* PETR.; **2.** realizat fără gîndire; caracteristic lipsei de raţiune: *actele lor sînt descreierate, colorate de autor cu mari fraze lirice.* CĂL. [***Des-***[1] + ***creier*** + ***-at***; cf. fr. ***écervelé***].

descrescătór, ~i, descrescătoáre a. care descreşte; descrescînd. [***Descresc*** (prez. ind. de la ***descreşte***) + ***-ător***].

descrescínd, ~zi, descrescîndă, ~e a. descrescător: *o repetiţie de sfere paralele pe o lungime de spaţiu reprezintă ochiului o spirală pururea descrescîndă.* EM. [V. ***descreşte***].

descréşte, descresc vb. (intr.) a scădea, a se împuţina, a se micşora: *acea şopîrlă îl privea ţintă cu ochi de topaz şi guşa albă îi creştea şi-i descreştea într-o mişcare domoală.* SAD. [***Des-***[1] + ***creşte***; cf. fr. ***décroître***].

descréştere, descreşteri f. faptul de a descreşte; micşorare: *Dimitrie Cantemir mai este contemporan şi cu descreşterea rapidă a Imperiului Otoman.* BL. [V. ***descreşte***].

descreţí, descreţesc vb. **1.** (tr.) a netezi, a desface creţurile sau zbîrciturile; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a nu mai fi sau a face să nu mai fie încruntat; a (se) destinde, a (se) înseninа: *mi-a întins o felie de cozonac fără a-şi descreţi fruntea.* SAD.; *fruntea omului se descreţise.* AG. [***Des-***[1] + ***(în)creţi***].

descreţíre, descreţiri f. acţiunea de a (se) descreţi şi rezultatul ei. [V. ***descreţi***].

descreţít, ~ţi, descreţită, ~e a. cu creţurile desfăcute, netezite. [V. ***descreţi***].

descríe, descriu vb. (tr.) **1.** a zugrăvi, a prezenta prin cuvinte: *am rămas într-o stare de tulburare şi de nesiguranţă greu de descris.* GHEŢIE; (refl. pas.) *o strofă ... frumoasă ... în care se descrie înmormîntarea eroului poemei.* MACED.; (refl.) *un romancier romantic falsifică acţiunea, descriindu-se pe el însuşi.* IBR.; **2.** a trasa o linie curbă sau un arc

de cerc; **3.** a parcurge o traiectorie: *cărarea, povîrnită, descria o largă curbă pentru a ocoli căldarea stîncoasă.* GHEŢIE. [Din fr. ***décrire*** (după *scrie*)].

descríere, descrieri f. **1.** acţiunea de a descrie şi rezultatul ei: *descrierea unui cerc*; **2.** zugrăvire, prezentare prin cuvinte; (înv.) descripţie: *am pierdut însă din vedere să completez descrierea năcazului meu.* SAD.; **3.** (pasaj dintr-o) scriere în care se descrie ceva: *am început să traduc descrierea stepei malorosiene.* OD. [V. ***descrie***].

descriptíbil, ~i, descriptibílă, ~e a. care poate fi descris. [Din fr. ***descriptible***].

descriptív, ~i, descriptívă, ~e a. **1.** care descrie, care conţine o descriere: *unele din poeziile lui Coşbuc sînt admirabile creaţii care fac parte din genul descriptiv.* IBR.; (subst. n.) *simbolistul care foloseşte reprezentarea navei se fereşte să cadă în descriptiv.* CĂL.; **2.** care ţine de descripţie, de descriere; caracteristic descrierii: *metoda descriptivă şi clasificatoare îşi găseşte încă o largă întrebuinţare.* BL.; **3.** care realizează descrieri, care descrie: *Delavrancea, expansiv, foarte liric şi foarte descriptiv, foarte colorat.* IBR.; (subst.) *imaginile concrete... acordă acestui scriitor calitatea unuia din cei mai de seamă descriptivi ai literaturii noastre.* VIANU; **4. geometrie descriptivă,** ramură a geometriei care reprezintă întinderea în spaţiu prin intermediul protecţiilor pe două planuri. [Din fr. ***descriptif***, lat. ***descriptivus***, germ. ***deskriptiv***].

descriptivísm n. **1.** (lingv.) curent bazat pe descrierea limbilor din punct de vedere formal şi fiziologic; **2.** (lit.) abuz de descriere. [Din germ. ***Deskriptivismus***, engl. ***descriptivism***].

descriptivíst, ~şti, descriptivístă, ~e a. care ţine de descriptivism, referitor la descriptivism. // m. adept al descriptivismului. [Din fr. ***descriptiviste***, engl. ***descriptivist***].

descriptór, descriptori m. element sau termen care serveşte la descrierea, identificarea sau indexarea a ceva. [Din fr. ***descripteur***, engl. ***descriptor***].

descripţie, descripţii f. **1.** (înv.) descriere: *simbolistul oscilează între descripţie şi alegorie, căutînd să le evite pe amîndouă.* CĂL.; **2.** (log.) procedeu de simbolizare prin redarea din punct de vedere logic a individualului; (şi: **descripţiune**). [Din fr. ***description***, lat. ***descriptio, -onis***, engl. ***description***].

descripţiúne f. v. descripţie.

descrucişá, descrucişez vb. (pop.; tr.) a face să nu mai stea cruciş. [***Des-***[1] + *(în)**crucişa***].

descruntá, descrúnt vb. (tr. şi refl.) a(-şi) descreţi fruntea şi a(-şi) îmblînzi privirea. [***Des-***[1] + *(în)**crunta***].

descuamá, pers. 3 **descuameazá** vb. (refl.; despre epidermă) a se coji. [Din fr. ***desquamer***, lat. ***desquamare***].

descuamáre, descuamări f. faptul de a se descuama; cojire a epidermei. [V. ***descuama***].

descuamát, ~ţi, descuamátă, ~e a. care s-a cojit: *piele descuamată.* [V. ***descuama***].

desculá, descúl vb. **1.** (tr.) a deschide cu cheia; a face să se poată deschide: *trei iezi cucuieţi, uşa mamei descuieţi!* CR.; *a descuia poarta*; (absol.) *eu îi voi descuia ca să deretice prin odăi.* GHEŢIE; **2.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) vindeca de constipaţie. [Lat. ***discuneare***].

desculát, ~ţi, desculátă, ~e a. **1.** (despre lacăte, uşi, camere etc.) care nu (mai) este încuiat; deschis cu cheia: *cum să mă culc eu cu uşa descuiată?* ISP.; **2.** (fig.) adaptabil; receptiv, deschis: *oamenii au minţile mai descuiate.* GHEŢIE; *persoană descuiată.* [V. ***descuia***].

desculére, descuieri f. **1.** faptul de a descuia; deschidere cu cheia (sau cu alt mijloc); **2.** (pop.) vindecare de constipaţie. [V. ***descuia***].

desculetór, ~i, descuietoáre a. care descuie sau serveşte la descuiat: *dispozitiv descuietor.* // **1.** f. cheie (sau alt instrument) pentru descuiat; **2.** (bot.; reg.) plantă cu flori albe cu care se combate constipaţia la animale. [***Descuia*** + ***-tor***].

descúlţ, ~i, descúlţă, ~e a. cu picioarele goale, fără încălţăminte: *soldatul nostru umblă gol şi desculţ, flămînd şi bolnav pe cîmpiile Bulgariei.* EM.; *să treci desculţ dimineaţa prin iarba verde de-acasă.* VIERU; (subst.) *desculţii aprind focul pe lîngă care.* ST. [Lat. ****disculceus*** (=***disculciatus***)].

desculţá, descúlţ vb. (reg.; refl. şi tr.) a (se) descălţa: *desculţa-m-oi de-un picior şi te-oi trece cu mult dor.* POP. [Lat. ****disculciare***].

desculţát, ~ţi, desculţátă, ~e a. (reg.) desculţ, descălţat: *lîngă treucă la fîntînă stă copila desculţată.* EM. [V. ***desculţa***].

descumpăní, descumpănesc vb. (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde echilibrul sufletesc; a (se) dezorienta: *tot ce văzuse şi auzise îl zăpăcise şi-l descumpănise.* SAD. [***Des-***[1] + ***cumpăni***].

descumpănire, descumpănири f. faptul de a (se) descumpăni; dezechilibrare: *i se păru că citeşte o oarecare descumpănire în ochii lui.* GHEŢIE. [V. ***descumpăni***].

descumpănít, ~ţi, descumpănită, ~e a. care şi-a pierdut echilibrul sufletesc; dezorientat, dezechilibrat: *domnul Policrat arăta mirat şi descumpănit.* GHEŢIE. [V. ***descumpăni***].

descurajá, descurajez vb. (refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă curajul, nădejdea, entuziasmul: *orice mediocritate trebuie descurajată din capul locului şi în tot felul.* EM.; *republicarea acestui articol foarte m-ar descuraja.* MAT. [Din fr. ***décourager***].

descurajánt, ~ţi, descurajantă, ~e a. descurajator: *situaţia, sub acest raport, e de-a dreptul descurajantă.* BL. [***Descuraja*** + ***-ant***].

descurajáre, descurajări f. pierdere a curajului; deprimare, demoralizare: *erau chemaţi a începe şi a urma fără descurajare solia lor civilizatoare.* AL. [V. ***descuraja***].

descuraját, ~ţi, descurajátă, ~e a. care şi-a pierdut curajul, nădejdea; deprimat: *reveni la hotel complet descurajat.* GHEŢIE. [V. ***descuraja***].

descurajatór, ~i, descurajatoáre a. care te face să-ţi pierzi curajul; descurajant, deprimant: *rămîne o taină descurajatoare a destinelor literare.* CĂL. [***Descuraja*** + ***-tor***].

descurcá, descúrc vb. **1.** (tr.) a face să nu mai fie încurcat; a descîlci: *a descurca firele*; **2.** (tr.) a lămuri, a limpezi: *are o expoziţiune confuză a ideilor, încît se cade să i le descurcăm.* CĂL.; *descurcă-mi fraza asta*; **3.** (refl. şi tr.) a ieşi sau a scoate din încurcătură, dintr-o situaţie dificilă: *mă descurcam prost pe întuneric.* GHEŢIE; *descurcă-te cum vei putea!* [***Des-***[1] + *(în)**curca***].

descurcáre, descurcări f. acţiunea de a (se) descurca şi rezultatul ei; descurcat[1]. [V. ***descurca***].

descurcát[1] n. descurcare: *a pierdut mult timp cu descurcatul firului undiţei.* [V. ***descurca***].

descurcát[2]**, ~ţi, descurcátă, ~e** a. **1.** descîlcit, desfăcut: *lînă descurcată; fire descurcate*; **2.** lămurit, limpezit; soluţionat: *chestiune descurcată.* [V. ***descurca***].

descurcăréţ, ~i, descurcăreáţă, ~eţe a. care ştie să se descurce, să iasă din situaţiile dificile. [***Descurca*** + ***-ăreţ***].

descusút, ~ţi, descusútă, ~e a. **1.** a cărui cusătură s-a desfăcut: *haină descusută*; **2.** (fig.) fără coeziune, fără şir; dezlînat: *mi-a dat cîteva lămuriri descusute, cu glas întretăiat.* VINEA; *stil descusut.* [V. ***descoase***].

descuvîntá, descuvîntez vb. (înv.; intr.) a face iraţional, a încurca lucrurile: *cînd apoi, în tovărăşie, un de-aceşti a descuvînta-începe, vai de cel care vede şi ştie.* B.-DEL. [***Des-***[1] + ***cuvînta***].

des-de-dimineáţă adv. v. **dis-de-dimineaţă.**

desdimineáţă adv. v. **dis-de-dimineaţă.**

deseáră adv. în seara acestei zile; astă-seară: *să se întindă desară masă îmbelşugată pentru toţi cavalerii.* SAD.; **în deseară,** spre seară, pe înserat, aproape de asfinţit: *mai în desară, iaca şi moş Vasile cu vornicul şi cu paznicul.* CR.; **a da în deseară,** a începe să se însereze; a se însera: *cînd a dat în deseară, ne-am înşiruit în urma lor.* VOIC.; (şi: **diseară,** (pop.) **desară**). [***De***[2] + ***seară***].

deseátină f. v. **desetină.**

desecá, deséc vb. (tr.) **1.** a elimina excesul de apă de pe suprafaţa terenurilor joase; **2.** a elimina apa dintr-un material. [***De***[2] + ***seca***; cf. fr. ***dessécher***].

desecáre, desecări f. **1.** acţiunea de a deseca; operaţie de eliminare a surplusului de apă de pe un teren; **2.** operaţie de eliminare a apei din cărbune. [V. ***deseca***].

desecát, ~ţi, desecată, ~e a. de pe care s-a eliminat excesul de apă: *teren desecat.* [V. ***deseca***].

desemná[1]**, desemnez** vb. (tr.) **1.** a indica, a face cunoscut, a semnala: *ele desemnează o absenţă sau un număr mai mic de însuşiri.* VIANU; *a desemna un succesor*; **2.** a numi într-o funcţie; (p. ext.) a atribui efectuarea unei activităţi, unei acţiuni: *colonelul desemnat de el dădu citire celor două liste.* GHEŢIE; **3.** a repartiza, a oferi, a da: *episcopul mi-a şi desemnat o parohie bună la Sătmar.* REBR.; **4.** a fi nume; a numi, a denumi: *cuvîntul „marmură" desemnează în româneşte piatra calcară foarte dură.* VIANU. [Din fr. ***désigner***, lat. ***designare*** (după *semn*)].

desemná[2] vb. v. desena.

desemnáre, desemnări f. faptul de a desemna; numire într-o funcţie. [V. ***desemna***].

desén, desene n. **1.** reprezentare grafică a unui obiect prin puncte, linii, simboluri etc.: *o ochire, aruncată pe desenul acesta, ne dă suficiente lămuriri.* BL.; (p. ext.) *amprentele unor degete însîngerate lăsaseră desene bizare pe zugrăveala albă.* GHEŢIE; **desen tehnic,** reprezentare grafică a unei piese, a unui organ de maşină etc., în scopul fabricării lor; **desene animate,** v. **animat**; **2.** artă sau tehnică de a desena; disciplină de învăţămînt care studiază această artă sau tehnică: *mai atrăgătoare se dovedeau a fi orele de desen şi de cînt.* GHEŢIE; *lecţie de desen*; **3.** ornamentaţia unei cusături: *ornamentica populară românească ... nu posedă decît prea puţine motive şi elemente de desen şi de coloare.* BL. [Din fr. ***dessin***].

desená, desenez vb. **1.** (tr.) a reprezenta printr-un desen: *un primitiv desenează pe peretele peşterii o antilopă.* BL.; *a desena un cap*; (p. ext.) *scriitorul îl desenează cu o fineţă orientală.* CĂL.; **2.** (tr.) a reliefa, a contura: *pe caldarîmul umed, luminile străzii desenau nenumărate cărări frînte, şovăitoare.* GHEŢIE; *o haină ce desenează bine talia*; **3.** (tr.) a delimita, a trasa: *şi-au desemnat deja cercul lor strict de însemnînţă.* EM.; **4.** (refl.) a apărea, a se profila: *împrejurările sociale care au creat acea atmosferă abia se desemnau.* IBR.; *munţii se desenează în depărtare*; (şi: (înv.) **desemna**). [Din fr. ***dessiner***].

desenáre, desenări f. acţiunea de a (se) desena şi rezultatul ei; desenat[1]. [V. ***desena***].

desenát[1] n. desenare. [V. ***desena***].

desenát, ~ţi, desenátă, ~e a. **1.** reprezentat prin desen; **2.** care are imaginea conturată. [V. ***desena***].

desenatór, ~i, desenatoáre m., f. persoană care desenează; persoană care practică arta desenului: *ilustraţii fabulaţii, ieşite din fantezia desenatorilor de meserie, ... au invadat gazetele.* BL. [Din fr. ***dessinateur***].

desenatúră, desenaturi f. proiectare şi realizare de mostre şi desene noi pentru ţesătorie. [*Desena* + *-tură*].

desensibilizá, desensibilizez vb. (tr.) **1.** a reduce sau a înlătura sensibilitatea faţă de anumite medicamente, seruri etc.; a imuniza; **2.** a micşora sensibilitatea unei emulsii fotografice. [Din fr. *désensibiliser*].

desensibilizánt, ~ţi, desensibilizantă, ~e a. care desensibilizează. [*Desensibiliza* + *-ant*].

desensibilizáre, desensibilizări f. **1.** acţiunea de a desensibiliza şi rezultatul ei; **2.** metodă terapeutică prin care se reduce sau se înlătură sensibilitatea organismului faţă de un agent patogen sau faţă de un medicament, de un vaccin etc. [V. *desensibiliza*].

desensibilizát, ~ţi, desensibilizată, ~e a. care şi-a pierdut sensibilitatea; lipsit de sensibilitate. [V. *desensibiliza*].

desensibilizatór, desensibilizatoare n. substanţă cu care se micşorează sensibilitatea la lumină a emulsiilor fotografice. [Din fr. *désensibilisateur*].

déseori adv. adeseori: *fuga de efort şi de înfruntări directe ne-a jucat deseori feste.* CF. [*Des*[2] + *ori*].

desért, deserturi n. mîncare uşoară, de obicei dulciuri, fructe, brînzeturi etc., care se serveşte la sfîrşitul unei mese; timpul cît se serveşte această mîncare: *aşa e aici, ţi le dă pe toate deodată, de la supă la desert.* GHEŢIE. [Din fr. *dessert*].

deservi[1], deservesc vb. (tr.) a face cuiva un rău serviciu; a stînjeni. [Din fr. *desservir*].

deservi[2], deservesc vb. (tr.) **1.** a presta un serviciu în folosul public; **2.** a îngriji o maşină în timpul funcţionării. [Din fr. *desservir*, lat. *desservire*].

deservíciu, deservicii n. faptă neconvenabilă, dezavantajoasă. [*Des-*[1] + *serviciu*].

deservíre[1], deservíri f. acţiunea de a deservi[1] şi rezultatul ei. [V. *deservi*[1]].

deservíre[2], deservíri f. acţiunea de a deservi[2] şi rezultatul ei. [V. *deservi*[2]].

desesizá, desesizez vb. (refl.; jur.) a se declara incompatibil pentru cercetarea unei pricini: *instanţa s-a desesizat.* [După fr. *dessaisir*].

desesizáre, desesizări f. faptul de a se desesiza. [V. *desesiza*].

déset, deseturi n. (rar) **1.** desiş de tufe sau de copaci; **2.** aglomeraţie, îngrămădire de fiinţe sau de lucruri. [*Des*[2] + *-et*].

desetínă, desetine f. **1.** impozit de zece la sută care se lua în epoca feudală (pentru stupi, vin etc.); zecuială, dijmă; **2.** (înv.) unitate de măsură agrară egală cu 1,09 ha; (şi: **deseatină**). [Din bulg., sb. *desetina*].

desfáce, desfac vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) strica ceea ce a fost făcut; a (se) descompune în părţile componente: *de-atunci negura eternă se desface în făşii.* EM.; *a desface nodul;* (fig.) *se duceau ca s-o clevetească şi s-o desfacă într-o mie de bucăţi.* SAD.; (absol.) *Dănilă face, Dănilă trebuie să desfacă.* CR.; **2.** (tr.) a separa de ceva; a desfăca, a dezghioca: *a desface porumbul, fasolea;* **3.** (refl.) a-şi deschide petalele: *trandafiri roşii la geam se desfac.* VIERU; *floarea se desface;* **4.** (tr.) a vinde, a lichida prin vînzare: *avea obiceiul să pornească la drum spre a-şi desface cărţile.* CĂL.; *marfa a fost desfăcută;* **5.** (tr.) a lichida, a desfiinţa, a anula: *îl vînduse desfăcînd apoi contractul.* CĂL.; *a desface o căsătorie;* **6.** (intr.) a nimici vraja sau farmecul: *dacă e legat prin vrăji, vom găsi o femeie bătrînă să-i desfacă.* SAD.; (tr.) *s-o găsi cineva care să desfacă făcutul locului aceluia.* ISP.; **7.** (tr. şi refl.) a (se) desprinde, a (se) despărţi de locul unde era fixat sau din legătura în care era prins: *de la maluri se desface-acum la larg luntrea.* EM.; (fig.) *Eminescu începe să scrie bine, începe să se desfacă de orice influenţă.* IBR.; **8.** (tr.) a deschide un obiect tăindu-l, dezlegîndu-l etc.: *am desfăcut plicul şi cu răsuflarea tăiată am citit voinţa cea din urmă a unchiului.* M.CAR.; **9.** (tr.) a descheia: *i-am desfăcut nasturii bluzei.* GHEŢIE; **10.** (tr.) a îndepărta (parţial); a da la o parte: *dă plapuma deoparte şi desfă-ţi puţin pijamaua.* GHEŢIE; **11.** (refl.) a se împrăştia luînd direcţii diferite; a se risipi: *oastea la pradă acum invitată se desface, rîndurile rumpe.* B.-DEL.; **12.** (tr. şi refl.) a (se) îndepărta unul de altul; a (se) răsfira: *ţinea ochii deschişi, iar mîna dreaptă îşi desfăcuse toate cele cinci degete.* GHEŢIE; **13.** (tr.) **a desface stîna,** a face să revină oile proprietarilor. [Lat. *disfacere*].

desfácere, desfaceri f. **1.** acţiunea de a (se) desface şi rezultatul ei; desfăcut[1]; **2.** nimicire a vrăjii sau a farmecului; **3.** vînzare, lichidare: *l-a rugat să-i dea ajutor la o desfacere de vite cu cîştig bun.* VOIC.; *desfacerea mărfurilor;* **4.** desfiinţare, anulare: *desfacerea căsătoriei; desfacerea unei asociaţii;* **5.** dezorganizare, descompunere: *a fost semnalul desfacerii oştirii româneşti.* GHICA; **6.** împrăştiere, extindere, răspîndire: *se îndreptă spre ieşire, ascunzîndu-se în dosul unor brazi argintii cu bogată desfacere a ramurilor.* GHEŢIE. [V. *desface*].

desfăcă, desfăc vb. (reg.; tr. şi absol.) **1.** a scoate boabele de pe ştiuleţii de porumb; **2.** a curăţa ştiuleţii de pănuşi. [Lat. *disfabricare*].

desfăcăre f. (reg.) acţiunea de a desfăca; desfăcat[1]. [V. *desfăca*].

desfăcăt[1] n. (reg.) desfăcare: *voi face cîteva zile la desfăcat.* C. [V. *desfăca*].

desfăcăt[2], ~ţi, desfăcată, ~e a. curăţat de pănuşi; cu boabele scoase: *porumb desfăcat.* [V. *desfăca*].

desfăcút[1] n. desfacere. [V. *desface*].

desfăcút[2], ~ţi, desfăcută, ~e a. **1.** descompus (în bucăţi), demontat; desfăşurat, întins; **2.** (jur.) anulat: *contract desfăcut;* **3.** descheiat, dezlegat: *haină desfăcută;* **4.** deschis: *rămase cu ochii duşi asupra cărţii desfăcute.* SAD.; **5.** vîndut: *marfă desfăcută;* **6.** despărţit, depărtat: *aici întîlni o femeie goală care şedea sprijinită în mîini cu picioarele desfăcute.* GHEŢIE; **7.** răspîndit (în toate părţile), împrăştiat: *stă cu mîinile aţintite asupra semnelor din cărţile desfăcute.* VOIC. [V. *desface*].

desfăşá, desfăş vb. (tr.) a desface un copil de faşă sau de scutece. [Lat. *disfasciare*].

desfăşáre, desfăşări f. acţiunea de a desfăşa şi rezultatul ei. [V. *desfăşa*].

desfăşát, ~ţi, desfăşată, ~e a. cu faşa sau cu scutecele desfăcute: *pruncuşorul meu... tu cum l-ai lăsat în pat desfăşat.* POP. [V. *desfăşa*].

desfăşurá, desfăşór şi **desfăşur** vb. **1.** (tr.) a întinde ce era înfăşurat, strîns: *desfăşurînd vălul ... o coperi cu el.* NEGR.; (refl.) *se juca aşa de frumuşel încât ghemul nici nu se desfăşura.* ISP.; (fig.) *comisul Ioniţă... s-a desfăşurat în picioare, cît era de nalt şi de uscat.* SAD.; **2.** (refl.) a se înfăţişa, a se arăta: *drumul neted şi larg se desfăşura înaintea noastră gălbiu şi lung.* HOGAŞ; *valea se desfăşoară în faţa noastră;* **3.** (refl.) a se petrece, a decurge: *de la zece în sus, circulaţia se desfăşoară anapoda.* GHEŢIE; *întîlnirea s-a desfăşurat fără incidente;* **4.** (tr.) a înfăptui, a realiza: *el desfăşoară o activitate grea;* **5.** (tr.) a expune, a prezenta; a explica: *polemica rezistă în opera scrisă prin arta de a desfăşura argumentele.* CĂL. [Lat. *disfasciolare*].

desfăşuráre, desfăşurări f. **1.** acţiunea de a (se) desfăşura şi rezultatul ei; **2.** desfacere a unui obiect înfăşurat: *desfăşurarea unui sul;* **3.** succesiune, decurgere, producere: *crîşma e scena tipică de desfăşurare a faptelor.* CĂL.; **4.** (mat.) întindere în plan a suprafeţei unui corp geometric (con, cilindru etc.); **5. desfăşurarea acţiunii,** evoluţie a momentelor într-o operă literară sau dramatică. [V. *desfăşura*].

desfăşurát, ~ţi, desfăşurată, ~e a. **1.** întins, desfăcut; **2.** răsfirat. [V. *desfăşura*].

desfătá, desfăt şi (rar) **desfătez** vb. **1.** (tr.) a cauza bucurie, plăcere: a încînta, a fermeca: *se pregătea să desfăteze asistenţa cu muzică.* CĂL.; *priveliştea desfată cătătorii;* (absol.) *varsă-n cupa mea de aur acest vin ce desfătează.* AL.; **2.** (refl.) a simţi o mare plăcere: *femeile îşi doresc copii cînd se desfătează cu bărbaţii lor?* AG.; **3.** (refl.) a-şi petrece timpul într-o stare de bucurie; a se delecta, a se distra: *în zile geroase de iarnă, mă desfătam pe gheaţă şi la săniuş.* CR. [Et. nec.].

desfătáre, desfătări f. **1.** faptul de a (se) desfăta; **2.** încîntare, plăcere, delectare: *casa lui era capiştea desfătărilor.* NEGR. [V. *desfăta*].

desfătát, ~ţi, desfătată, ~e a. (înv.) **1.** desfătător, plăcut (la vedere): *o lume fără margini, frumoasă, desfătată.* AL.; **2.** înclinat spre plăceri senzuale; bucuros, vesel: *erau oameni desfătaţi şi trăiau o viaţă moleşită.* OD. [V. *desfăta*].

desfătátor, ~i, desfătătoare a. care desfată (simţurile); încîntător, plăcut: *e o carte desfătătoare de divagaţie prin folclor şi literatură.* CĂL. [*Desfăta* + *-tor*].

desfătui, desfătuiesc vb. (rar; tr.) a sfătui să nu facă ceva. [*Des-*[1] + *sfătui*; cf. fr. *déconseiller*].

desfăţá, desfăţ vb. (tr.) **1.** a scoate feţele sau învelitorile de pînză de pe perne sau de pe plăpumi; (fig.; refl.) *cu-ncetul a cerului nori se desfaţă, încet se-ncreţesc peste văile-adînci.* EM.; **2.** (reg.) a întinde la vedere; a expune. [*Des-*[1] + *(în)faţă*].

desfăţáre, desfăţări f. acţiunea de a desfăţa. [V. *desfăţa*].

desfăţát, ~ţi, desfăţată, ~e a. **1.** fără faţă, neînfăţat: *pernă desfăţată;* **2.** (reg.) larg deschis, expus vederii: *a să împodobi ... cu balcoane desfăţate.* AL. [V. *desfăţa*].

desferecá, desférec vb. **1.** (refl.) a pierde şinele de fier: *nu ne-am putut duce, că carele ni s-au desferecat.* POP.; **2.** (tr.) a scoate fierăria, piesele din fier: *o căruţă ... are nevoie să fie desferecată şi iar ferecată.* SAD.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) desface din fiare, din cătuşe; **4.** (refl.; despre pietrele de moară) a-şi toci zimţii. [*Des-*[1] + *fereca*].

desferecáre, desferecări f. acţiunea de a (se) desfereca şi rezultatul ei. [V. *desfereca*].

desferecát, ~ţi, desferecată, ~e a. **1.** care şi-a pierdut şinele de fier: *roată desferecată;* **2.** eliberat din fiare, din cătuşe, din lanţuri; **3.** cu zimţii tociţi: *roată de moară desferecată.* [V. *desfereca*].

desfiá, desfiez vb. (tr.) a anula o înfiere. [*Des-*[1] + *(în)fia*].

desfíd n. (înv.) sfidare, înfruntare: *şi-mi părea că asta nu e altă decît o hulă, un desfid către providenţa care ne pedepseşte.* NEGR. [De la *desfide*].

desfíde, desfid vb. (tr.) **1.** a provoca la o acţiune sau la dovedirea unui lucru (ştiind că nu va fi posibil): *desfid pe oricine în această lume să mă vadă în starea în care se află domniile lor.* SAD.; (fig.) *am putea desfide întregul univers să dea definiţia poeziei* IBR.; **2.** a-i spune cuiva că este incapabil; **3.** a înfrunta ceva primejdios; a sfida: *a desfide moartea.* [Din fr. *défier*, lat. *diffidere* (după *sfida*)].

desfídere, desfideri f. acţiunea de a desfide; provocare: *un viscol năpusteşte o desfidere brutală.* MACED. [V. *desfide*].

desfiére, desfieri f. acţiunea de a desfia şi rezultatul ei: *certificat de desfiere.* [V. *desfia*].

desfigurá, desfigurez vb. (tr.) **1.** a strica figura, forma, înfăţişarea; a poci, a sluţi: *m-ar fi desfigurat, poate m-ar fi ucis chiar.* PETR.; **2.** (fig.) a altera, a urîţi: *a desfigura limba;* (refl.) *ideea*

despre inconştient, ... s-a desfigurat uneori pînă la caricatural. BL.; **3.** (tr.) a desface forma, aspectul; a schimba forma: *interpretarea naturii făcută de un artist mare este foarte personală, el desfigurează natura şi o figurează cum vrea el.* IBR. [Din fr. ***défigurer***].

desfigurâre, desfigurări f. faptul de a desfigura; pocire. [V. ***desfigura***].

desfigurát, ~ţi, desfigurată, ~e a. **1.** deformat, pocit; **2.** care are figura, înfăţişarea deformată, sluţită: *Comşa ieşise din spital desfigurat.* CĂL. [V. ***desfigura***].

desfiinţá, desfiinţez vb. (tr.) **1.** a face să nu mai existe; a suprima: *Constantin Mavrocordat ... desfiinţă de tot vechea organizare militară a ţării.* BĂLC.; **2.** a abroga, a anula: *a desfiinţa o lege.* [***Des-***[1] + *(în)****fiinţa***].

desfiinţáre, desfiinţări f. **1.** acţiunea de a desfiinţa şi rezultatul ei; suprimare, înlăturare: *deşi ţin la desfiinţarea acelor greşeli, totuşi nu văd în existenţa lor deznaţionalizarea noastră.* EM.; **2.** abrogare, anulare. [V. ***desfiinţa***].

desfiinţát, ~ţi, desfiinţată, ~e a. **1.** suprimat, distrus, nimicit: *atunci cînd te cred desfiinţat, destul să ridici fruntea, ca să redevii întreg cum ai fost.* PETR.; **2.** (jur.) abrogat, anulat: *ordonanţă desfiinţată.* [V. ***desfiinţa***].

desfirá, pers. 3 **desfiră** vb. (refl.) a se desface, a se desfăşura (împrăştiindu-se, încîlcindu-se): *scapi fusul jos; nimic nu zici cînd fusul se desfiră.* COŞB. [Lat. ***desfilare***].

desfirâre, desfirări a. faptul de a se desfira. [V. ***desfira***].

desfirát, ~ţi, desfirată, ~e a. destrămat, desfăşurat: *ghem desfirat.* [V. ***desfira***].

desfoiá, desfói vb. **1.** (tr.) a desprinde petalele sau frunzele: *vîntul ... desfoaie blîndele flori.* AL.; **2.** (refl.) a se deschide, a înflori; (fig.) *şi pe gura-i se desfoaie dulce rază-mbobocită.* AL. [***Des-***[1] + *(în)****foia***].

desfoiát, ~ţi, desfoiată, ~e a. cu petalele desprinse, căzute: *roşii fiori prin aer zboară desfoiate.* COŞB. [V. ***desfoia***].

desfoiére, desfoieri f. acţiunea de a (se) desfoia şi rezultatul ei. [V. ***desfoia***].

desfoliére, desfolieri f. (rar) căderea frunzelor: *e un Anghel străvechi cîntînd desfolierea şi moartea florilor.* CĂL. [După fr. ***défoliation***].

desfrînă, desfrînez vb. (refl.) **1.** a se deprava, a se deda destrăbălării: *ne desfrînăm în nebunia carnavalului la Veneţia.* M.CAR.; **2.** (fig.) a-şi ieşi din limitele fireşti, admise: *fiecare simte că mintea-i se desfrînă.* AL. [***Des-***[1] + *(în)****frîna***].

desfrînáre, desfrînări f. exces de plăceri senzuale; destrăbălare: *am cheltuit tot acel aur în desfrînări.* SAD. [V. ***desfrîna***].

desfrînát, ~ţi, desfrînată, ~e a. **1.** (şi subst.) dedat la plăceri; corupt, depravat, imoral: *tînărul rege ... fugi cu desfrînata sa curte.* OD.; *ea nu e decît o desfrînată.* CĂL.; **2.** excesiv, fără măsură, fără frîu: *care pre om la strîmbătate duce, este pofta de-averi desfrînată.* B.-DEL. [V. ***desfrîna***].

desfrîu, desfrîuri n. **1.** purtare imorală, corupţie, depravare: *spumegă desfrîul în mişcări şi în cuvinte.* EM.; **2.** (fig.) exces: *ne-am deda unui incontrolabil desfrîu al imaginaţiei neavînd la îndemînă datele concrete.* BL.; *desfrîu de culori.* [***Des-***[1] + ***frîu***].

desfrunzí, desfrunzesc vb. (refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă frunzele: *fugarii desfrunzesc tufarii.* AL. [***Des-***[1] + *(în)****frunzi***].

desfrunzíre, desfrunzíri f. acţiunea de a (se) desfrunzi şi rezultatul ei: *se va întoarce la plimbarea lui extatică pe sub castanii în desfrunzire înfrigurată pe bulevarde.* VINEA. [V. ***desfrunzi***].

desfrunzít, ~ţi, desfrunzită, ~e a. care a rămas fără frunze: *am văzut de la distanţă copacii desfrunziţi ai parcului.* GHEŢIE; (fig.) *culoarea violetă din fundul aleilor desfrunzite.* BAC. [V. ***desfrunzi***].

desfundă, desfúnd vb. (tr.) **1.** a deschide ceva scoţînd fundul: *pivnicerii desfundară butoaie de bere pentru oştimea de rînd.* SAD.; (fig.) *au crezut că pot să desfunde dintr-o dată însuşi izvorul lumii spirituale primitive.* BL.; **2.** (p. ext.) a deschide ceea ce a fost închis, astupat (cu un dop, cu un cep etc.); a destupa: *a desfunda damigeana;* (refl.) *mi se desfundă nasul*; **3.** a curăţa, a goli o ţeavă, un canal etc. înfundat; **4.** a deschide calea printr-un teren neumblat şi invadat de vegetaţie; **5.** a face ca un drum, un teren să devină impracticabil, din cauza noroiului: *cerul posomorît ... varsă şiroaie de ploaie şi de zloată, de desfundă pretutindeni pămîntul.* OD.; **6.** a desţeleni un teren, a ara adînc // (refl.) a se revărsa, a ieşi din albie: *s-au desfundat puhoaiele şi s-au astupat drumurile.* SAD. [***Des-***[1] + *(în)****funda***].

desfundáre, desfundări f. faptul de a (se) desfunda. [V. ***desfunda***].

desfundát, ~ţi, desfundată, ~e a. **1.** cu fundul, cu capacul sau cu dopul scos; destupat: *pe lîngă două junci şi patru berbeci fripţi, erau trei poloboace desfundate pline de vin.* NEGR.; **2.** (fig.) fără fund, spart: *opinca-i era spartă, căciula desfundată.* AL.; **3.** curăţat, fără depuneri: *canal desfundat*; **4.** impracticabil (din cauza ploilor): *porni pe strada desfundată, sărind şanţurile făcute în vederea canalizării.* TUD.; *drum desfundat.* [V. ***desfunda***].

desfundătúră, desfundături f. teren desfundat, impracticabil. [***Desfunda*** + *-tură*].

deshămá, deshăm vb. (tr. şi intr.) a scoate hamurile de pe cai; a lua caii de la căruţă: *deshămaseră caii de la căruţe şi stăteau la sfat.* SAD. [***Des-***[1] + *(în)****hăma***].

deshămáre, deshămări f. acţiunea de a deshăma şi rezultatul ei. [V. ***deshăma***].

deshidratá, deshidratez vb. (tr. şi refl.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă apa (total sau parţial). [Din fr. ***deshydrater***].

deshidratánt, ~ţi, deshidratantă, ~e a. şi m. (substanţă) care deshidratează. [Din fr. ***déshydratant***].

deshidratáre, deshidratări f. **1.** faptul de a (se) deshidrata; eliminare totală sau parţială a apei conţinute în mod obişnuit: *fructe conservate prin deshidratare;* **2.** (med.) pierdere anormală a apei din ţesuturile organice. [V. ***deshidrata***].

deshidratát, ~ţi, deshidratată, ~e a. care şi-a pierdut (total sau parţial) apa: *fructe deshidratate.* [V. ***deshidrata***].

deshidratór, deshidratoare n. ventilator pentru uscarea fructelor şi legumelor. [***Deshidrata*** + *-tor*; cf. fr. ***déshydrateur***].

deshidrogená, deshidrogenez vb. (tr.) a înlătura hidrogenul dintr-o substanţă. [Din fr. ***déshydrogéner***].

deshumá, deshumez vb. (tr.) a dezgropa osemintele unui mort; a exhuma. [***Des-***[1] + *(în)****huma***].

deshumáre, deshumări f. acţiunea de a deshuma şi rezultatul ei. [V. ***deshuma***].

desigilá, desigilez vb. (tr.) a deschide rupînd sigiliul; a despecetlui. [***Des-***[1] + ***sigila***].

desigiláre, desigilări f. acţiunea de a desigila; desfacere a unui sigiliu; deschidere a ceea ce a fost sigilat. [V. ***desigila***].

design, designuri [dizáin] n. **1.** aspect exterior, mod de a se prezenta al unui lucru (din punct de vedere estetic); **2.** (la sg.) disciplină de creaţie industrială care urmăreşte adaptarea formei obiectelor (maşini, aparate etc.) la funcţia pe care o îndeplinesc, conferindu-le un aspect cît mai agreabil; **3.** stil de decoraţie inspirat de acest mod de creaţie. [Din engl., fr. ***design***].

designá, designez vb. (rar; tr.) **1.** a desemna, a indica: *el o va designa ca singura lui moştenitoare.* BL.; **2.** a reda, a denumi, a desemna: *termenul ar designa stări cari n-ar trebui să fie.* BL.; (refl. pas.) *printr-un concept nu se designează altceva decît o serie de operaţii.* BL.; **3.** a indica, a arăta: *cu un gest rotund, doctorul îi designă măsuţele scunde şi lustruite.* VINEA. [Din fr. ***désigner***, lat. ***designare***].

designáre, designări f. (rar) acţiunea de a designa: *am vrea să rezervăm termenul de „societate" numai pentru designarea formelor de convieţuire din lumea umană.* BL. [V. ***designa***].

designatív, ~i, designativă, ~e a. **1.** care designează, desemnează, denumeşte: *mijloc designativ*; **2.** care ţine de desemnare, de (relaţia cu) realitatea denumită: *coerenţă designativă.* [Din fr. ***désignatif***].

designer, designeri [dizáinăr] m. **1.** specialist în design; proiectant care se ocupă de estetica produselor industriale; **2.** creator de modă. [Din engl., fr. ***designer***].

desígur adv. **1.** da, aşa: *vii şi tu? – desigur*; **2.** fără îndoială, negreşit: *cultura implică desigur spiritul ca o condiţie prealabilă.* BL. [***De***[2] + ***sigur***].

desíme, desimi f. **1.** însuşirea de a fi deş, îndesat: *desimea aburilor smulşi pămîntului de apropierea iernii soarelui se subţia.* MACED.; *desimea norilor*; **2.** desiş: *el pătrunde prin desime, trece iute prin zăvoaie.* AL. [***Des***[2] + *-ime*].

desincroniză, desincronizez vb. (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde sincronismul. [***Des-***[1] + ***sincroniza***].

desincronizáre, desincronizări f. acţiunea de a (se) desincroniza şi rezultatul ei. [V. ***desincroniza***].

desincronizát, ~ţi, desincronizată, ~e a. care şi-a pierdut caracterul sincronic; care are loc în alt moment (în raport cu altul). [V. ***desincroniza***].

desinénţă, desinenţe f. (lingv.) element morfologic care se adaugă la tema unui cuvînt pentru a exprima numărul, cazul, genul, persoana (iar, în unele limbi, şi diateza). [Din lat. ***desinentia***, fr. ***désinence***].

desinenţiál, ~i, desinenţială, ~e a. (lingv.) referitor la desinenţă, de desinenţă: *concordanţele desinenţiale dintre română şi italiană.* [Din fr. ***désinentiel***].

desinít n. termen folosit la descrierea lucrărilor sau a manuscriselor, pentru a indica cuvintele care încheie un text. [Cuv. lat.]

desistá, desistez vb. (jur.; tr.) a renunţa la o acţiune sau la un drept. [Din fr. ***désister***].

desistáre, desistări f. acţiunea de a desista şi rezultatul ei. [V. ***desista***].

desíş, desişuri n. pădure tînără foarte deasă; grup des de copaci, de tufe etc. (pe unde nu se poate trece): *soarele se scufundase în desişul tihniţilor copaci.* VLAH.; (fig.) *Lamark se mişca încă foarte nesigur prin desişurile transformismului.* BL. [***Des***[2] + *-iş*].

desírg adv. (reg.) repede, iute: *desîrg mi se răpezea.* POP. [***De***[2] + ***sîrg***].

deslănţuít a. v. **dezlănţuit**.

desluşí, desluşesc vb. **1.** (tr.) a distinge, a deosebi, a percepe cu văzul sau cu auzul: *am desluşit într-un colţ al ferestrei capul de bufniţă al dadacei mele.* SAD.; *pentru cîteva secunde, am desluşit vocea tatei.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a fi sau a deveni perceptibil; a se distinge, a se deosebi: *o respiraţie profundă, cu inflexiuni grave se desluşea în apropiere.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a limpezi, a clarifica; **4.** (refl.) a deveni limpede, explicit; **5.** (refl.) a se

lămuri, a se edifica (asupra unui lucru): *poate cu tine, care ai trecut pe la părintele Duhu, să mă pot desluşi.* CR.; **6.** (tr.) a înţelege, a pricepe: *acele vorbe erau într-o limbă veche ... pe care numai Ili Caraiman o putea desluşi.* SAD.; **7.** (tr.) a descifra, a citi: *abia desluşeşte scrisul manuscrisului;* **8.** (tr.) a explica, a face inteligibil: *îi desluşeşte teoria relativităţii.* [Din bulg. ***doslušam***].

desluşíre, desluşiri f. **1.** acţiunea de a (se) desluşi şi rezultatul ei; **2.** explicaţie, lămurire: *despre aceste puncte mă rog să dai desluşiri.* BĂLC. [V. ***desluşi***].

desluşít, ~ţi, desluşită, ~e a. **1.** care se percepe clar, precis, lămurit: *se opriră şi-şi aplecară urechea ca să audă picuşurile abia desluşite ale dezgheţului.* SAD.; (adv.) *văzu desluşit animalul săltîndu-şi dosul într-o fugă domolită.* SAD.; **2.** care este precis, clar, pe înţeles: *această nouă bucurie spori o credinţă care lua o formă tot mai desluşită în fiinţa ei.* SAD.; (adv.) *Balan să-ţi aleagă din gură ce spui, dacă nu vorbeşti desluşit.* CR. [V. ***desluşi***].

desmán, desmani m. mamifer insectivor acvatic cu blană preţioasă; şobolan moscat (*Desmana moschata*). [Din fr. ***desman***].

desmăritátă, ~e a. care a fost căsătorită, dar nu mai este: *tinere desmăritate cel puţin o dată şi de timpuriu borşite de avorturi.* M.CAR. [***Des-***[1] **+ *măritată***].

desmîntă vb. v. dezmînta.

desmodróm, ~i, desmodromă, ~e a. (despre mecanisme) la care legăturile dintre elemente asigură o mişcare univoc determinată a oricărui element condus. [Din fr. ***desmodrome***].

desocializáre, desocializări f. lipsire de caracter social; lipsă a caracterului social: *obscuritatea în literatură este un efect al desocializării expresiei.* VIANU. [***De-***[5] **+ *socializare***].

desolidarizá, desolidarizez vb. (refl.) a se separa de cineva, a nu mai acţiona alături de cineva: *să-i arate fratelui mai bătrîn că se desolidarizează de o atitudine atît de obraznică.* PETR. [Din fr. ***désolidariser***].

desolidarizáre, desolidarizări f. faptul de a se desolidariza: *cinismul e primejdios, e o desolidarizare, e un denunţ.* VINEA. [V. ***desolidariza***].

desolvátă, desolvatez vb. (tr.) a elimina lichidul reţinut de o substanţă prin îmbibare. [Din fr. ***désolvater***].

desolvatáre, desolvatări f. acţiunea de a desolvata şi rezultatul ei. [V. ***desolvata***].

desórbţie, desorbţii f. îndepărtare a unei substanţe absorbite de pe suprafaţa unui absorbant. [Din germ. ***Desorption***, fr. ***désorption***].

despachetă, despachetez vb. (tr.) a desface un pachet, a scoate un obiect din ambalajul în care este împachetat: *mulţimea asta nu vrea decît să despacheteze bagajele făcute pentru refugiu.* PETR. [***Des-***[1] **+ *(îm)pacheta***; cf. fr. ***dépaqueter***].

despachetáre, despachetări f. acţiunea de a despacheta şi rezultatul ei; despachetat[1]. [V. ***despacheta***].

despachetát[1], (rar) **despachetaturi** n. despachetare: *îl ajută la despachetat.* [V. ***despacheta***].

despachetát[2], **~ţi, despachetată, ~e** a. scos din ambalaj; desfăcut: *lucrurile despachetate zăceau peste tot.* [V. ***despacheta***].

despăducheá, despăduchez vb. (tr. şi refl.) a (se) curăţa de păduchi. [***Des-***[1] **+ *păduche***].

despăduchére, despăducheri f. acţiunea de a (se) despăduchea şi rezultatul ei. [V. ***despăduchea***].

despădurí, despăduresc vb. (tr.) a tăia (în mod neraţional) arborii dintr-o regiune. [***Des-***[1] **+ *(îm)păduri***; cf. fr. ***déboiser***, germ. ***entwalden***].

despăduríre, despăduriri f. acţiunea de a despăduri şi rezultatul ei: *impresionantă este lucrarea de despădurire în scopul de a face solul arabil.* CĂL. [V. ***despăduri***].

despădurít, ~ţi, despădurită, ~e a. de pe care s-a tăiat pădurea: *deal despădurit.* [V. ***despăduri***].

despăgubí, despăgubesc vb. (tr.) a plăti echivalentul unei pagube (materiale): *a despăgubit pe toţi anchetaţii de-atunci.* REBR.; (refl. pas.) *îl asigură pentru sume mari, cu intenţia de a-i da foc şi a se despăgubi copios.* CĂL. [***Des-***[1] **+ *păgubi;*** cf. germ. ***entschädigen***].

despăgubíre, despăgubiri f. **1.** acţiunea de a despăgubi; plătire a unei pagube; compensare: *ruşii ... cară totul din ţară în contul despăgubirilor de război.* GHEŢIE; **2.** (concr.) sumă cu care se compensează o pagubă, o pierdere: *la reforma agrară, împroprietări pe ţărani înainte de promulgarea legii, însă cu despăgubire.* CĂL. [V. ***despăgubi***].

despăgubít, ~ţi, despăgubită, ~e a. care a primit despăgubire; desdăunat. [V. ***despăgubi***].

despáienjení, despáienjenesc vb. **1.** (tr.) a înlătura paianjenii: *a despăienjeni mansarda;* **2.** (tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină limpede, clar: *i s-au despăienjenit ochii.* [***Des-***[1] **+ *păienjeni***].

despărţămînt, despărţăminte n. (înv.) despărţitură, secţie. [***Despărţi*** **+ *-ământ***; cf. fr. ***département***].

despărţénie, despărţenii f. **1.** despărţire, separare, izolare: *momentul despărţeniei de părinţi era solemn pentru mireasă.* GHICA; **2.** (înv.) desfacere a căsătoriei; divorţ: *ca să-şi înduplece soţul părăsit să consimtă la despărţenie, îi dăruise două moşii.* M.CAR. [***Despărţi*** **+ *-enie***].

despărţí, despárt vb. **1.** (tr.) a separa, a izola (dintr-un amestec): *se făcea că nu-l zăreşte şi cu luare-aminte despărţea ciocălăii de pănuşe.* MAT.; *a alege şi despărţi grîne;* **2.** (refl.) a se distinge, a se remarca: *un glas de flăcău din ţărani se desparte, puternic – se duce departe.* MAT.; **3.** (tr.) a se interpune, a se afla între ...: *eu departe, tu departe, două dealuri ne desparte.* POP.; *un gard desparte cele două moşii;* **4.** (refl.) a se îndepărta de cineva sau de ceva; a părăsi: *eu mă despart acum de domnia ta poftindu-ţi sănătate.* SAD.; *s-au despărţit ca prieteni;* **5.** (refl.) a divorţa: *Luxiţa s-a despărţit şi de un al doilea.* CĂL.; **6.** (tr.) a face să se separe, să divorţeze, să nu mai conviemuiască împreună: *tot satul ştie că vrei s-o desparţi de bărbat.* AG.; **7.** (tr. şi refl.) a (se) împărţi în două sau mai multe părţi: *păr despărţit într-o cărare mediană.* CĂL.; *drumul se desparte în două.* [Lat. ****dispartire***].

despărţíre, despărţiri f. **1.** faptul de a (se) despărţi; îndepărtare de cineva sau de ceva; despărţit[1]: *îmi amintesc cît se poate de bine despărţirea noastră din seara aceea.* GHEŢIE; **2.** separare, îndepărtare: *e o dramă greoaie în care se demonstrează inumanitatea despărţirii de copil ... a unei mame.* CĂL.; **3.** divorţ, desfacere a căsătoriei; *Maria nu voia să intre într-un proces de despărţire.* SAD.; **4.** diviziune, împărţire, despărţitură: *lada are trei despărţiri;* **5.** (înv.) circumscripţie (poliţienească sau administrativă): *l-am văzut ... trecea pe la despărţire.* CAR. [V. ***despărţi***].

despărţít[1] n. despărţire. [V. ***despărţi***].

despărţít[2], **~ţi, despărţită, ~e** a. **1.** separat unul de altul; izolat (de alţii): *amăgi cîteva detaşamente din tabără afară şi le bătu despărţite.* EM.; **2.** divorţat: *are două fete despărţite;* (subst.) *toate codanele, despărţitele şi văduvele erau pornite, după noroc, la munte ori la mare.* VOIC.; **3.** (înv.) deosebit, diferit: *ce ne învaţă această mijlocire despărţită, cu care a înviat Hristos pre cei trei morţi ...?* ANTIM; **4.** lipsit de unitate; divizat: *vrednicia noastră împreună, iar nu despărţită, să află bună.* B.-DEL. [V. ***despărţi***].

despărţitór, ~i, despărţitoáre a. care desparte; care serveşte pentru a despărţi ceva: *vapoarele au pereţi despărţitori.* TUD.; *cunosc ... ceea ce ar trebui să se întîmple pe cele două maluri ale apei despărţitoare.* CF. [***Despărţi*** **+ *-tor***].

despărţitúră, despărţituri f. compartiment, diviziune: *în unele locuri erau despărţituri, cu perdele, de lună seamă.* TUD. [***Despărţi*** **+ *-tură***].

despături, despăturesc vb. (tr.) a desface un lucru împăturit. [***Des-***[1] **+ *(îm)păturí***].

despăturíre, despăturiri f. acţiunea de a despături şi rezultatul ei. [V. ***despături***].

despăturít, ~ţi, despăturită, ~e a. desfăcut, întins (după ce a fost împăturit): *din sugătoarea despăturită, ... ieşi o bucăţică de hîrtie albă de mătase.* VOIC. [V. ***despături***].

despecetluí, despecetluiesc vb. (tr.) a rupe, a scoate peceţile (şi a deschide o scrisoare, un pachet); a desigila: *îndată am despecetluit răvaşul meu şi ţ-am scris.* KOG. [***Des-***[1] **+ *pecetlui***].

despecetluíre, despecetluiri f. acţiunea de a despecetlui şi rezultatul ei; despecetluit. [V. ***despecetlui***].

despecetluít n. despecetluire. [V. ***despecetlui***].

desperá, despér vb. **1.** (intr.) a-şi pierde orice speranţă: *virtuoşii murind nu desper.* EM.; **2.** (tr.) a face să-şi piardă nădejdea; a exaspera: *această aflare ne desperă, căci toate proviziile noastre se înecaseră.* AL.; *a despera pe amicii săi;* **3.** (înv.; refl.) a se lăsa pradă disperării; (şi: **dispera**). [Din lat. ***desperare***].

desperánt, ~ţi, desperantă, ~e a. care duce la disperare; dezesperant: *acestea nu sînt simple îndreptare, sînt sinteze complete, exhaustive, uneori disperant de amănunţite.* CĂL.; (şi: **disperant**). [***Dispera*** **+ *-ant***].

desperáre, desperări f. **1.** faptul de a despera; pierdere a speranţei, a nădejdii; (înv.) desperaţie: *bătrînul îşi lăsă capul în jos, cu un aer de supremă desperare.* VLAH.; **cu desperare, a)** în mod deznădăjduit: *deodată, ţipînd cu disperare, pică la pămînt leşinată.* AL.; **b)** (fig.) din toate puterile: *munceşte cu desperare;* **la desperare,** într-o împrejurare foarte grea: *nu mai ţii seama de toate la desperare;* **a duce (sau a aduce, a predispune, a împinge) la desperare,** a face să-şi piardă nădejdea; a exaspera: *nu există nici o situaţie care să ducă pe român la disperare anihilantă.* BL.; **în desperare de cauză,** în situaţia cea mai grea (cînd totul este considerat pierdut); neavînd altă soluţie: *în disperare de cauză, ... se adresă unui medic de-o reputaţie îndoielnică.* GHEŢIE; **2.** întristare profundă, descurajare; (şi: **disperare**). [V. ***despera***].

desperát, ~ţi, desperată, ~e a. **1.** care nu lasă nici o speranţă; care provoacă desperare: *m-am întrebat adesea cum de am ajuns într-o asemenea situaţie disperată.* GHEŢIE; *stare desperată;* **2.** care exprimă, care dovedeşte desperare: *e ură şi turbare în ochii lor cei negri, adînci şi desperaţi.* EM.; **3.** ajuns la desperare; deznădăjduit: *desperat, era să ieie lumea în cap.* EM.; (subst.) *disperatul îşi cuprinse tîmplele în palme.* SAD.; (şi: **disperat**). [V. ***despera***].

desperáţie, desperaţii f. (înv.) desperare: *din pricina dumitale, ... în desperaţie, i-am cheltuit.* KOG. [Din lat. ***desperatio, -onis***].

desperecheá, desperechez vb. (tr.) **1.** a face să nu mai fie pereche; a dezuni, a despărţi; **2.** (p. ext.) a face să nu mai fie complet; a descompleta. [***Des-***[1] **+ *(îm)perechea***].

desperecheát, ~ţi, desperecheată, ~e a. fără pereche, despărţit de perechea lui; despărţit, separat; **2.** care nu (mai) face parte dintr-un tot; izolat, stingher: *strofe desperecheate.* AL. [V. ***desperechea***].

desperechére, desperecheri f. acţiunea de a desperechea şi rezultatul ei. [V. ***desperechea***].

despersonalizá vb. v. depersonaliza.

despersonalizáre f. v. depersonalizare.

despersonalizát a. v. depersonalizat.

despicá, despíc vb. **1.** (tr.) a tăia, a despărți în lung; a crăpa: *ghioaga-n frunte-i arunca, fruntea-n două-i despica.* AL.; *a despica un lemn*; (p. ext.) *despic rîndurile trecătorilor.* GHEȚIE; **a despica firul** (sau **firul de păr, părul**) **în patru**, a cerceta (exagerat de) amănunțit; **2.** (tr.) a străbate de-a curmezișul: *cel de al treilea semnal despică aerul umed al nopții.* GHEȚIE; *pasărea despică aerul*; **3.** (fig.; refl.) a se frînge, a se sfîșia: *inima cea de dor aprinsă mai numa nu i să despică.* B.-DEL.; (tr.) *vioara lui despica inima.* GAL.; **4.** (fig.; tr.) a pătrunde un lucru complex; a analiza, a interpreta: *convorbirea ei cu Golo era acum despicată și răstălmăcită de zece guri.* SAD.; **5.** (refl.) a se deschide, a se desface: *mugurul liliacului se despică și-nverzește subt aburoasele sărutări ale soarelui.* OD.; **6.** (refl.) a se desface (în bucăți), a se fărîmița, a se destrăma: *ceața prinde a se despica.* BL. [Lat. **despicare*].

despicáre, despicări f. **1.** acțiunea de a (se) despica; despicat[1], crăpare: *îl ajută la despicarea lemnelor*; **2.** despărțire, împărțire, divizare: *printre efectele negative ale unirii urmează să socotim bunăoară despicarea țărănimii române în două grupuri.* BL.; **3.** (fig.) pătrundere a unui lucru complex; analizare, interpretare: *renunțînd la portretul moral și la despicarea complexelor sufletești.* VIANU. [V. ***despica***].

despicát[1] n. faptul de a despica; despicare, crăpare: *îl ajută la despicatul lemnelor.* [V. ***despica***].

despicát[2], ~ți, despicată, ~e a. desfăcut, crăpat de-a lungul: *hoașca își împlîntase deja mîinile în pîntecele despicat al peștelui.* GHEȚIE. [V. ***despica***].

despicătúră, despicături f. **1.** bucată de lemn despicată; țandără: *se trase lîngă soba lungă; înăuntru ardeau despicături mari de lemn.* SAD.; **2.** tăietură, crăpătură în lungime: *le ademenește să vîre mîinile într-o despicătură de plop.* CĂL. [***Despica*** + *-tură*].

despiedică, despiédic v. (tr.) a scoate piedica de la piciorul unui animal sau de la roata unui vehicul. [***Des-***[1] + *(îm)****piedica***].

despiedicáre, despiedicări f. acțiunea de a despiedica și rezultatul ei. [V. ***despiedica***].

despintecá, despíntec vb. (rar; tr.) a spinteca: *slujitorii îi înjunghie și-i despintecă.* OD. [***Des-***[1] + ***pîntece*** + *-a*].

despiritualizá, despiritualizez vb. (rar; tr.) a lipsi de spirit, de viață spirituală: *insistă realistic asupra chipului despiritualizat prin muncă și uzare a unei rase vechi.* CĂL. [***Des-***[1] + ***spiritualiza***].

desplăcére, desplăceri f. (înv.) neplăcere, supărare: *o uitare curioasă care-i pricinuia o mulțime de desplăceri.* AL. [***Des-***[1] + ***plăcere***; cf. fr. ***déplaisir***].

despletí, despletesc vb. **1.** (tr.) a desface din împletitură; **2.** (refl. și tr.) a(-și) desface părul (împletit): *unde mi-i crăiasa oare? părul moale despletindu-și.* EM. [***Des-***[1] + *(îm)****pleti***].

despletíre, despletiri f. **1.** acțiunea de a (se) despleti și rezultatul ei; **2.** (rar) ceea ce este despletit: *despletirea părului ... îmi cădea pe față și pe mîini.* IBR. [V. ***despleti***].

despletít, ~ți, despletită, ~e a. **1.** desfăcut, neîmpletit: *plîng la clavire fecioare cu păr despletit.* BAC.; **2.** cu părul neîmpletit sau desfăcut din împletitură: *baba muri ... și nurorile despletite o boceau de vuia satul.* CR.; (fig.) *sub adumbriri de sălcii despletite, mă-ndrumă azi cea mai din urmă vrere.* GOGA; **3.** (rar) desfășurat, răsfirat, împrăștiat: *sînt alte planuri mitologice mai despletite.* CĂL. [V. ***despleti***].

despodobí, despodobesc vb. (tr. și refl.) a(-și) scoate podoabele. [***Des-***[1] + *(îm)****podobi***].

despoiá vb. v. despuia.

despoiát a. v. despuiat.

despoiére f. v. despuiere.

despoleít, ~ți, despoleită, ~e a. (rar) care și-a pierdut poleiala: *se uita ... la pervazurile despoleite ale oglinzilor.* MACED. [***Des-***[1] + ***poleit***].

despopí, despopesc vb. (rar; tr.) a scoate din rîndul preoților; a răspopi: *Mihai puse pe mitropolit de despopi pe Stoica.* BĂLC. [***Des-***[1] + ***popi***].

despopulá, despopulez vb. (înv.; tr.) a depopula. [***Des-***[1] + ***popula***].

despopulát, ~ți, despopulată, ~e a. depopulat: *orașe despopulate, glodoase și ieșite din orbita zgomotului marii civilizații.* CĂL. [V. ***despopula***].

desposedá, desposedez vb. (înv.; tr.) a deposeda: *n-au putut desposeda un popor întreg.* BĂLC. [***Des-***[1] + ***poseda***].

déspot, despoți m. **1.** suveran cu puteri absolute; tiran: *nu puteam să mă înjosesc pînă într-atît încît să cer iertare acestui despot.* PETR.; **2.** (fig.) persoană care nu ține cont de alții, care vrea să-și impună numai propria voință: *micul despot al familiei*; **3.** (în Imperiul Bizantin) guvernator autonom al unei provincii, al unui ținut. [Din gr. mod. ***despótis***, fr. ***despote***].

despotcoví, despotcovesc vb. **1.** (tr.) a-i scoate potcoavele: *a despotcovi caii*; **2.** (refl.) a rămîne fără potcoave; a-și pierde potcoavele. [***Des-***[1] + ***potcovi***].

despotcovíre, despotcoviri f. faptul de a (se) despotcovi. [V. ***despotcovi***].

despótic, ~ci, despotică, ~ce a. caracteristic despoților; tiranic, dictatorial: *imperiul a fost despotic, s-a bazat pe țărănime și pe bogătași.* IBR. [Din fr. ***despotique***].

despotíe f. v. despoție.

despotisí, despotisesc vb. (înv.; tr.) a asupri ca un despot: *se teme ca să nu ajungă la monarhie oameni răi, care să despotisească norodul.* B.-DEL. [***Dispot*** + *-isi*].

despotísm, despotisme n. **1.** guvernare arbitrară a unui despot; **2.** conducere arbitrară, tiranică; despoție, tiranie: *a luptat pe față ... pentru libertate, contra despotismului.* GHICA. [Din fr. ***despotisme***].

despotmolí, despotmolesc vb. **1.** (tr. și refl.) a scoate sau a ieși din nămol (un vehicul, o navă etc.): *mașina s-a despotmolit din mlaștină*; (fig.) *glasul i se despotmolise anevoie din răgușeala unei emoții rău ascunse.* VINEA; **2.** (tr. și refl.) a (se) curăța nămolul depus; **3.** (fig.; tr.) a reuși să rezolve, să depășească ceva dificil, complicat. [***Des-***[1] + *(îm)****potmoli***].

despotmolíre, despotmoliri f. acțiunea de a despotmoli. [V. ***despotmoli***].

despoție, despoții f. **1.** guvernare autocratică; despotism: *de-ar fi monarhia cît de bună, cu vreme să mută în despoție.* B.-DEL.; *Rusia e în mod egal muma mîndriei și a lipsei de cultură, a fanatismului și a despoției.* EM.; **2.** țară condusă de un despot; (și: **despotie**). [***Despot*** + *-ie*].

despovărá, despovărez vb. (tr. și refl.) a (se) elibera de o povară, de o sarcină: *aceștia din urmă s-au odihnit o vreme, despovărîndu-și, ca și cei dintăi, caii.* SAD.; *timpul aerian se despovărează în regiunea astrală rămînînd timp eteric.* BL. [***Des-***[1] + ***povară***].

despovăráre, despovărări f. acțiunea de a (se) despovăra și rezultatul ei. [V. ***despovăra***].

despovărát, -ți, despovărátă, -e a. care este eliberat de orice sarcină; ușurat: *nu va mai fi apoi eroul din poveste, ci un om ca toți oamenii, despovărat și odihnit.* VINEA. [V. ***despovăra***].

despovățuí, despovățuiesc vb. (înv.; tr.) a povățui să nu facă ce intenționează. [***Des-***[1] + ***povățui***; cf. fr. ***déconseiller***].

déspre prep. **1.** în legătură cu ..., cu privire la...: *i-am scris despre toate acestea Carlei îndată după sosire.* GHEȚIE; *despre limba română*; **2.** (**cît despre**) în ceea ce privește ..., referitor la ...: *despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți.* EM.; **3.** (pop.) după, dinspre: *văr despre tată*; **4.** din partea, din regiunea: *plină despre munte iese luna din brădet.* COȘB.; *despre răsărit*; **5.** (înv.) spre, înspre, către, în partea ...: *dînd războiu vitejește despre amîndouă părțile, multă pagubă s-au făcut.* UR.; **6.** (înv.) împotriva ..., asupra ...: *a venit vremea ca să dobîndească Ardealul pe seama împăratului și a-și izbîndi despre Mihai.* BĂLC.; **7.** (înv.) de către, dinspre: *mai toți muritorii despre mine, cu înaurite-s legați cătine.* B.-DEL.; **8.** aproape de ..., către: *despre ziuă, somnul o dobori, și adormi și ea.* CR. [***De***[2] + ***spre***].

desprejmuí, desprejmuiesc vb. (tr.) a scoate, a desființa împrejmuirea unui loc. [***Des-***[1] + *(îm)****prejmui***].

desprejmuíre, desprejmuiri f. acțiunea de a desprejmui și rezultatul ei. [V. ***desprejmui***].

desprejmuít, ~ți, desprejmuită, ~e a. lipsit de împrejmuire, care nu mai are împrejmuire. [V. ***desprejmui***].

despresurá, depresór vb. (tr.) a ridica, a înlătura împresurarea; a elibera din încercuire sau din asediu: *a despresura cetatea.* [***Des-***[1] + *(îm)****presura***].

despresuráre, despresurări f. acțiunea de a despresura și rezultatul ei. [V. ***despresura***].

despresurát, ~ți, despresurată, ~e a. scăpat, eliberat din încercuire, din asediu. [V. ***despresura***].

despréț n. v. dispreț.

desprețuitór a. v. disprețuitor.

despreună, despreún vb. (pop.; tr.) a despărți, a separa: *iată, omul s-a aflat, pe noi ne-a despreunat.* POP. [***Des-***[1] + *(îm)****preuna***].

despreunáre, despreunări f. acțiunea de a despreuna și rezultatul ei. [V. ***despreuna***].

desprimăvărá, pers. 3 **desprimăvărează** vb. (refl.) **1.** a veni primăvara, a se face primăvară: *se desprimăvărează; copacii dau în mugur.* VLAH.; **2.** (rar) a înverzi: *s-a desprimăvărat pădurea, e-o nouă viață-n orice zvon.* EM. [***Des-***[1] + ***primăvară***].

desprimăvăráre f. faptul de a se desprimăvăra; trecere de la iarnă la primăvară; început de primăvară. [V. ***desprimăvăra***].

desprimăvărát n. început de primăvară, trecere de la iarnă la primăvară: *negru ca pămîntul în desprimăvărat.* [V. ***desprimăvăra***].

desprínde, desprind vb. **1.** (tr.) a desface un lucru de altul de care era prins; a separa: *mi-am desprins mîna dintr-a ei și i-am cuprins umărul.* GHEȚIE; (refl. recipr.) *se prind de mîni și se desprind.* COȘB.; **2.** (tr.) a desface din locul unde este prins: *înșira bucăți mari de saltele de mușchi, pe care le desprindea din umbrișuri, de pe spinările stîncilor.* SAD.; (fig.) *aceste vorbe deșănțate se desprindeau chiar atunci din el, ca niște scîntei de suflet.* SAD.; **3.** (tr.) a scoate din jug sau din ham: *desprinse de la căruță un cal și-l dete fratelui său.* ISP.; **4.** (refl.) a se desface (și a cădea) din locul unde era fixat: *părul ei cel negru-n valuri de mătasă se desprinde.* EM.; (fig.) *iată o stea s-a desprins de vecie topindu-și făptura-n neant.* VIERU; **5.** (refl.) a se separa, a se detașa, a ieși dintr-un grup: *din mulțimea întunecoasă ... se desprinse o umbră.* SAD.; **6.** (fig.; refl.) a se desluși, a se detașa, a ieși în relief: *terasa cu cele două colosale statui se desprinsese brusc din întuneric.* GHEȚIE; **7.** (refl.) a rezulta, a reieși: *din*

ce spunea ... se desprindea, cu amărăciune, o mare silă. M.CAR. [*Des-*[1] + *prinde*].

despríndere, desprinderi f. acțiunea de a (se) desprinde și rezultatul ei; desprins[1], dezlipire. [V. *desprinde*].

desprínș[1] n. desprindere: *meșteri în desprinsul umbrelor din perete.* EM. [V. *desprinde*].

desprínș[2]**, ~și, desprinsă, ~e** a. **1.** desfăcut, despărțit (de ceea ce era fixat): *etichetă desprinsă;* **2.** înțeles, distins: *învățăturile desprinse îi vor folosi mai tîrziu.* [V. *desprinde*].

despriponí, despriponesc vb. (tr.) a dezlega un animal de la pripon. [*Des-*[1] + *priponi*].

despriponíre, despriponíri f. acțiunea de a despriponi și rezultatul ei. [V. *despriponi*].

desproprietărí, desproprietăresc vb. (rar; tr.) a expropria. [*Des-*[1] + *(îm)proprietări*].

desproprietăríre, desproprietăríri f. acțiunea de a desproprietări și rezultatul ei. [V. *desproprietări*].

despuiá, despói vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) dezbrăca în pielea goală: *gaițele, scai de soră-mea, o despoaie la piele.* ST.; *ca și cum ar fi fost să se îmbăieze, se despoia de tot puținul ce avea pe dînsa.* M.CAR.; **2.** (fig.; tr. și refl.) a (se) desfrunzi, a lăsa sau a rămîne fără verdeață: *munții de verziș se despuiau.* AL.; **3.** (tr.) a-i lua tot ce are; a prăda, a jefui: *pîndește la strîmtori, de despoaie negustori.* POP.; **4.** (tr.) a jupui: *optzeci de oi despoaie și prin frigări le pun.* NEGR.; **5.** (tr.) a coji: *despoind metodic de coajă un măr domnesc.* HOGAȘ; (refl.; pas.) *căutîndu-se sensul, sîmburele se despoaie de coajă.* BL.; **6.** (tr.) a scoate ce interesează dintr-un anumit punct de vedere: *dovada cea mai puternică că Eminescu ar fi renunțat la acest manuscris ... e că l-a despoiat de ce avea mai bun.* IBR.; *a despuia scrutinul;* **7.** (tr.) a lipsi de ceva, a face să nu (mai) aibă: *învață de le despoiară sv[i]ntele capete.* DOS.; *uzînd de o întrebare mai pură, cît mai despuiată de orice conținut.* BL.; (și: (pop.) **despoia**). [Lat. *dispoliare*].

despuĺát, ~ți, despuiată, ~e a. **1.** dezbrăcat în pielea goală: *Tovit au fugit despuiat în cîmpii de s-au ascuns.* ANTIM; *revăzu într-o imagine extraordinar de vie trupul despuiat al tinerei femei.* GHEȚIE; **2.** (p. ext.) îmbrăcat sumar; **3.** lipsit de frunze, de verdeață; uscat: *priveam pe geam siluetele despuiate ale copacilor.* GHEȚIE; **4.** jefuit, prădat; **5.** lipsit, sărac; (subst.) *mă închin cu sănătate de la golătate, despoiții din urmă.* CR.; **6.** din care s-au extras toate informațiile care interesează; care a fost excerptat: *documente despuiate;* (și: (pop.) **despoiat**). [V. *despuia*].

despuíére, despuíeri f. **1.** acțiunea de a (se) despuia; **2.** prădare, jefuire: *ispitele sînt ... despoierea și mișălia.* RUSSO; **3.** pradă de război: *tuiuri, iatagane trunchiate și dispuieri luate de la dușmanii învinși.* OD.; **4.** dezbrăcare (în pielea goală); **5. despuierea scrutinului,** scoatere din urnă a buletinelor de vot și numărarea lor; **6.** (înv.) rămășiță: *muritoarele despuieri ale domniței.* OD.; (și: (pop.) **despoiere**). [V. *despuia*].

despuítór a. și m., f. v. **dispunător.**

desputá vb. v. **disputa.**

dessous, dessousuri [desú] n. (obiect de) lenjerie intimă feminină: *a lepădat totul de pe ea, rochie, ciorapi, pantofi, desuuri.* GHEȚIE; (scris și: *desu*). [Din fr. ***dessous***].

destabilizá, destabilizez vb. (tr. și refl.) a face să-și piardă sau a-și pierde stabilitatea, echilibrul. [Din engl. ***destabilize***].

destabilizánt, ~ți, destabilizantă, ~e a. destabilizator. [*Destabiliza* + *-ant*].

destabilizáre, destabilizări f. acțiunea de a (se) destabiliza și rezultatul ei. [V. *destabiliza*].

destabilizát, ~ți, destabilizată, ~e a. care și-a pierdut stabilitatea, echilibrul. [V. *destabiliza*].

destabilizatór, ~i, destabilizatoáre a. care destabilizează; destabilizant. [*Destabiliza* + *-tor*].

destăină, destăinez vb. (rar; tr.) a destăinui: *un semn abia ce poate, ce distainã? ce-arată fața mărei ce-i în lume?* EM.; (și: **distăina**). [*Des-*[1] + *tainã* + *-a*].

destăinuí, destăinuiesc și **destălnui** vb. **1.** (tr.) a mărturisi, a da la iveală o taină; a divulga, a împărtăși: *ar fi nevoit să destăinuiască logodniciei secretele tulburi ale vieții sale.* BL.; **2.** (p. ext.; tr.) a face cunoscut; a arăta, a releva: *biografia nu trebuie să facă nici o sforțare de a colora, ci numai să destăinuie simplu etapele unei vieți.* CĂL.; (fig.) *încep să destăinui o melodie nouă benzii de magnetofon.* VIERU; **3.** (refl.) a-și da pe față gîndurile sau sentimentele: *caută un suflet căruia să i se destăinuiască și se adresează preotului de pe moșia sa.* IBR.; **4.** (fig.; refl.) a se da pe față, a se trăda: *totul se destăinuiește în detaliu.* BL. [*Des-*[1] + *tăinui*].

destăinuíre, destăinuiri f. acțiunea de a (se) destăinui și rezultatul ei: *din aceste destăinuiri aflăm două lucruri aproape cu siguranță.* EM. [V. *destăinui*].

destín, destine n. **1.** curs al evenimentelor; ansamblu de condiții sau de împrejurări; soartă, viitor: *acesta este rezultatul strălucit al politicei deșucheate care a condus destinele țării noastre.* EM.; **2.** forță sau voință care ar hotărî soarta oamenilor; fatalitate: *nu-i rămînea nădejde de ocrotire și de iubire decît de la acel pe care i-l orînduise destinul.* SAD.; **3.** ceea ce a fost sortit cuiva; menire, ursită, zodie: *sub impulsul său se declanșează de fapt destinul creator al omului.* BL. [Din fr. ***destin***].

destiná, destinez vb. **1.** (tr.) a hotărî, a stabili pentru un scop: *s-ar manifesta printr-o evidentă inadecvație în raport cu funcția căreia îi este destinat.* BL.; **2.** (tr.) a ursi, a predestina: *un popor ce nu crede în mîndrul viitor e destinat să piară necunoscut.* BOL.; **3.** (tr.) a rezerva, a hărăzi: *experimentul era din capul locului destinat a fi o metodă de cercetare.* BL.; *îi destină un premiu;* **4.** (refl.) a se consacra, a se dedica: *s-a destinat activității literare.* [Din fr. ***destiner***, lat. ***destinare***].

destinái, ~i, destinală, ~e a. (rar) care ține de destin, referitor la destin. [*Destin* + *-al*].

destináre, destinări f. acțiunea de a (se) destina și rezultatul ei. [V. *destina*].

destinát, ~ți, destinată, ~e a. **1.** stabilit, hotărît dinainte; **2.** ursit, menit, sortit, predestinat. [V. *destina*].

destinatár, ~i, destinatară, ~e m., f. persoană căreia i s-a adresat ceva: *poștașul ... mi-a întins două scrisori, rugîndu-mă să le transmit destinatarilor.* GHEȚIE. [Din fr. ***destinataire,*** germ. ***Destinatar, Destinatär***].

destinătă, destinate f. (rar) înșiruire de evenimente necesare și a cauzelor lor; destin: *e legat cu însuși destinatele țării.* EM. [Din fr. ***destinée***].

destinatóriu, ~ii, destinatorie, ~ii a. care fixează o destinație. [Din lat. ***destinatorius***, fr. ***destinatoire***].

destinắție, destinații f. **1.** întrebuințare (hotărîtă dinainte): *fiecare are cîte o destinație particulară;* **2.** loc sau persoană către care se îndreaptă cineva sau unde se trimite ceva: *căruța merge și n-ar fi nimic altceva de făcut decît a aștepta sosirea la destinație.* CĂL.; *a ajunge la destinație;* (și: (înv.) **destinațiune**). [Din fr. ***destination***, lat. ***destinatio, -onis***].

destinațiúne f. v. **destinație.**

destínde, destind vb. **1.** (tr.) a întinde, a desfășura: *Basta își destinse armia în rînduială de bătaie.* BĂLC.; *paseri ... distind penele alese.* EM.; (fig.) *somnu-și destinde aripa somnoroasă.* AL.; (refl.) *la poalele munților Vosgi se destinde provincia Lorenei.* OD.; **2.** (tr.) a slobozi ceva întins: *a destinde arcul;* **3.** (tr. și refl.) a face să iasă sau a ieși dintr-o stare de contracție, dintr-o poziție incomodă etc.; a (se) îndrepta: *parcă întinerise, pielea obrazului se destinsese, o tentă de roz îi înviora pomeții.* GHEȚIE; **4.** (tr. și refl.) a înceta sau a face să înceteze o stare de încordare, de surescitare, de tensiune; a (se) calma, a (se) relaxa: *destinde-te, doar nu sîntem la fotograf.* GHEȚIE; **5.** (p. ext.; tr. și refl.) a ieși sau a face să iasă din monotonia obișnuită; a (se) recrea, a (se) relaxa; **6.** (refl.) a-și mări volumul: *gazul comprimat se destinde cînd asupra lui nu mai acționează o forță;* (și: (înv.) **distinde**). [*Des-*[1] + *(în)tinde*].

destíndere, destinderi f. **1.** faptul de a (se) destinde; slobozire a ceea ce a fost întins: *îi simțise destinderea de arc și-și încordase și el mușchii în direcția anumită.* SAD.; **2.** calmare, relaxare: *ar fi fost nevoie de un ceas-două de destindere.* GHEȚIE; **3.** (fig.) încetare a unei tensiuni (nervoase); liniștire: *în căldura molcomă cu miresme tari a ogoarelor, parcă suferise o destindere.* SAD. [V. ***destinde***].

destíns, ~și, destinsă, ~e a. **1.** lipsit de încordare; întins, desfășurat, relaxat: *slobozenia, copilă bălăioară cu cosițe lungi și aurite, se giuca cu un arc destins.* RUSSO; **2.** care a ieșit dintr-o stare de tensiune nervoasă; calmat, liniștit: *domnea o atmosferă destinsă, aproape veselă.* GHEȚIE; **3.** care este întins, răspîndit pe o suprafață amplă, vastă. [V. ***destinde***].

destinzătór, ~i, destinzătoáre a. (rar) care destinde: *soare ... destinzător feeric de aripi zburătoare.* AL. [***Destinde*** + *-ător*].

destituí, destítui vb. (tr.) a scoate dintr-o funcție, dintr-un post: *fu destituit și din direcție și de la catedră.* CĂL.; (fig.) *un gînd mă biruia la nesfîrșit, o trîmbă muzicală l-a destituit.* BAC. [Din fr. ***destituer***, lat. ***destituere***].

destituíre, destituíri f. acțiunea de a destitui și rezultatul ei; scoatere din funcție: *poate fi un preambul, anume aranjat, la o eventuală destituire.* GHEȚIE. [V. ***destitui***].

destituít, ~ți, destituită, ~e a. scos din funcție, lipsit de post. [V. ***destitui***].

destolá, destói vb. (reg.; tr.) **1.** a-și descărca necazul, a-și ușura inima; a se răzbuna: *cîteodată ai nevoie să-ți mai destoi inima.* SAD.; **2.** a potoli: *amu își destoaie ei foamea de astă-vară.* C. [*Des-*[1] + ***toi***].

destóinic, ~ci, destoinică, ~ce a. **1.** vrednic, merituos: *Murgu s-a dovedit a fi un cal destoinic.* CĂL.; **2.** apt, capabil: *se simte destoinic a împărăți peste o țară așa de mare și de bogată.* CR.; **3.** isteț, îndemînatic: *doi destoinici slujitori ai agiei s-au ținut de mine.* SAD. [Din sl. ***destoĭnikŭ***].

destoinícíe, destoinicii f. aptitudine, capacitate, iscusință, pricepere: *stă oare destoinicia unei națiii în vrun raport cu întinderea teritoriului pe care ea-l ocupă ...?* EM. [***Destoinic*** + *-ie*].

destrăbălá, destrăbălez vb. (refl.) a se deda la o viață imorală, a avea purtări dezmățate. [Et. nec.].

destrăbăláre, destrăbălări f. faptul de a se destrăbăla; desfrîu, dezmăț, desfrînare: *legeritatea și destrăbălarea romană nu-i scăpau nici lui.* BL. [V. ***destrăbăla***].

destrăbălát, ~ți, destrăbălată, ~e a. desfrînat, dezmățat. // m., f. persoană desfrînată. [V. ***destrăbăla***].

destrámă, destrám vb. **1.** (tr.) a desface, a deșira firele: *a destrăma pînza;* (fig.) *curg zilele spre cimitir trist, una cîte una, și destrămînd a vieții fir se duc pe totdeauna.* BAC.; **2.** (refl.) a se zdrențui (prin desfacerea sau prin ruperea firelor); a se desface: *de acum în colo, tot ce țese se destramă.* CĂL.; **3.** (tr. și

refl.) a (se) descompune, a (se) dezmembra: *trebuie să scoţi neapărat regimentul III, pe care Solomon şi Odobescu l-au demoralizat şi destrămat.* PETR.; *vin zorii noaptea s-o destrame.* VIERU; (fig.) *furtunelor dă zborul pământul de-l destramă.* EM. [*Des-*[1] + *tramă* + *-a*].

destrămáre, destrămări f. **1.** acţiunea de a (se) destrăma şi rezultatul ei; desfacere, dezmembrare: *timpul e prin însăşi natura sa un mediu de fatală pervertire, degradare şi destrămare.* BL.; **2.** stare de degradare, de descompunere: *sfatul se potrivea firii lui pe de-a-ntregul sau numai destrămării lui de acum.* VINEA. [V. *destrăma*].

destrămát, ~ţi, destrămată, ~e a. **1.** cu fire desfăcute; zdrenţuit; (fig.) *luna ... ţesea aburii, care se tîrau pe cîmpie, în pînze destrămate de argint.* IBR.; **2.** care atîrnă: *cu buze largi, destrămate.* PANN; **3.** (înv.) dezmăţat, desfrînat; (fig.) *tereziile îşi încep danţul cel destrămat, care în sus, care în jos.* OD.; (subst.) *toţi beţivii, toţi destrămaţii.* GHICA. [V. *destrăma*].

destrămătór, ~i, destrămătoáre a. care destramă. // n. maşină folosită pentru pregătirea materialului fibros în filaturi (prin destrămarea progresivă a materiei prime). [*Destrăma* + *-tor*].

destrămătúră, destrămături f. **1.** fire sau smocuri rupte, destrămate dintr-o ţesătură; **2.** zdreanţă, ruptură. [*Destrăma* + *-tură*].

destroiení, destroienesc vb. (tr.) a deszăpezi. [*Des-*[1] + *troieni*].

destroiénire, destroieníri f. deszăpezire. [V. *destroieni*].

destroienít, ~ţi, destroienită, ~e a. deszăpezit. [V. *destroieni*].

destronă vb. v. detrona.

destructíbil, ~i, destructíbilă, ~e a. care poate fi distrus. [Din fr. *destructible*].

destructibilitáte f. proprietate a ceea ce poate fi distrus: *destructibilitatea poate avea loc prin dezagregarea şi dezintegrarea diferenţialelor.* BL. [Din fr. *déstructibilité*].

destructór, ~i, destructoáre a. şi m. f. (persoană) care distruge: *ca societate organizată prin natură contra agenţilor destructori ai naturii.* EM. [Din fr. *destructeur*].

destructurá, destructurez vb. (tr.) a desfiinţa, a desface structura a ceva. [*Des-*[1] + *structura*].

destructuráre, destructurări f. acţiunea de a destructura şi rezultatul ei. [V. *destructura*].

destructurát, ~ţi, destructurată, ~e a. care are structura descompusă, desfiinţată. [V. *destructura*].

destrună, destrunez vb. (rar; tr.) a slăbi strunele; a descorda: *feciorul de împărat destrună arcul.* OD. [*Des-*[1] + *(în)struna*].

destúl, ~i, destulă, ~e a. **1.** care este în cantitate suficientă, de ajuns, suficient: *am fost totdeauna caracter melancolic şi n-am avut niciodată destul curagiu în viaţă.* EM.; *exemple de orientare spre imediat se pot cita destule.* BL.; **2.** în cantitate mare, mult: *tata n-are destulă oştire.* ISP. // n. **1.** (înv.) belşug, îmbelşugare: *petrecător în destulul averii sale.* DOS.; **2.** (la pl.) lucruri foarte multe: *se colportează destule, îţi dai seama, şi nu numai despre trecutul ei.* GHEŢIE; *a făcut destule.* // adv. **1.** atît cît trebuie, suficient: *nu-s destul de legate dulceţurile.* AL.; *prostul, dacă nu-i fudul, nu-i prost destul*; **2.** (cu valoare de interjecţie) ajunge: *dar destul! venit-a ceasul, ceasul aşteptat.* MAT.; **3.** (exprimă ideea de diminuare sau de sporire): aproape ..., suficient de...: *părul îi era tot negru, dar amestecat cu arginteala vîrstei destul de înaintate.* MAT.; **4.** (înv.) pe deplin, în totalitate: *Pilat, vrînd să facă destul pre voia mulţimei, slobozi lor pre Varavva.* N.TEST. [*De*[2] + *sătul*].

destulă, destulez vb. (înv.; tr.) a îndestula: *l-au destulat pre el întru pustie.* BIBLIA. [De la *destul*].

destupá, destúp vb. (tr.) a scoate dopul, capacul sau altceva care acoperă o deschizătură; a desfunda, a deschide: *hotărî stolnicilor să întindă merinde şi să destupe ulcioarele.* SAD.; (refl.) *un pocnet sec, parcă s-ar fi destupat o sticlă de şampanie.* GHEŢIE. [*Des-*[1] + *(a)stupa*].

destupáre, destupări f. acţiunea de a destupa şi rezultatul ei. [V. *destupa*].

destupát, ~ţi, destupată, ~e a. **1.** fără dop, fără capac sau fără ceea ce acoperă (de obicei): *sticlă destupată*; **2.** (fig.) inteligent; receptiv, deschis: *om destupat la minte.* [V. *destupa*].

destupătór, ~i, destupătoáre a. care destupă. // n. (rar) unealtă cu care se destupă. [*Destupa* + *-tor*].

destupătúră, destupături f. (înv.) deschidere, destupare: *premeneala soarelui, destupătura mormînturilor şi ieşitul morţilor.* DOS. [*Destupa* + *-tură*].

desţără, desţărez vb. (înv.; tr.) a alunga din ţară; a exila; (refl.) *obligă pe mulţi tineri a se desţăra.* AL. [*Des-*[1] + *ţară;* cf. fr. *dépayser*].

desţărát, ~ţi, desţărată, ~e a. şi m., f. (persoană) alungată din ţară, exilată. [V. *desţăra*].

desţelení, desţelenesc vb. (tr.) a ara o ţelină (un loc ce nu a mai fost cultivat) pentru a o transforma în teren cultivabil; (fig.) *Aristotel nu a trebuit să desţelenească el însuşi terenul atunci cînd şi-a început activitatea de logician.* BL. [*Des-*[1] + *(în)ţeleni*].

desţeleníre, desţeleníri f. acţiunea de a desţeleni şi rezultatul ei; (fig.) *gîndirea ioniană se îndrepta şi spre o desţelenire a empiriei.* BL. [V. *desţeleni*].

desţelenít, ~ţi, desţelenită, ~e a. arat adînc pentru a deveni cultivabil: *pămînt desţelenit.* [V. *desţeleni*].

desţelenitór, ~i, desţelenitoáre a. şi m. f. (rar) (persoană) care desţeleneşte; (fig.) *ei erau desţelenitorii ogorului literar şi aveau de luptat cu toate greutăţile.* IBR. [*Desţeleni* + *-tor*].

desubstanţializát, ~ţi, desubstanţializată, ~e a. lipsit de forţă, de stridenţă: *muzica lui Debussy e de fapt desubstanţializată.* BL. [*Des-*[1] + *substanţializa* + *-at*].

desublimá, desublimez vb. (fiz.; tr. şi intr.) a trece sau a face să treacă direct dintr-o stare gazoasă în cea solidă. [Din fr. *désublimer*].

desublimáre, desublimări f. faptul de a desublima. [V. *desublima*].

desucí, desucesc vb. (tr.) a face să nu mai fie răsucit: *a desuci funia;* (absol.) *sucea şi desucea, şi iar începea.* AG. [*De-*[5] + *suci*].

desuét, ~ţi, desuetă, ~e a. **1.** ieşit din uz; vechi, perimat: *nu vom face o disertaţie asupra acestei teorii fizicale desuete.* BL.; (adv.) *recunoşteai în ea una din adolescentele pe care părinţii le persecută înveşmîntîndu-le desuet.* GHEŢIE; **2.** care se comportă, acţionează etc. potrivit unor obişnuinţe sau reguli vechi, demodate: *fata cam ştearsă şi desuetă, ieşită din pensionul elveţian, se transformase peste noapte într-o păpuşă de societate.* GHEŢIE. [Din fr. *désuet*, lat. *desuetus*].

desuetúdine f. caracter învechit, perimare, lipsă de corespondenţă cu vremea; **a cădea în desuetudine**, a ieşi din uz, a se demoda, a se perima: *în epoca domniei fanariote a căzut în desuetudine.* EM. [Din fr. *désuétude*, lat. *desuetudo, -inis*].

desuflecá, desúflec vb. (reg.; tr.) a desface ceea ce era suflecat: *o dimerlie de fasole i-au curs atunci din turetce, pe care ... atunci le desuflecase.* CR. [*Des-*[1] + *sufleca*].

desulfitá, desulfitez vb. (tr.) a îndepărta bioxidul de sulf: *a desulfita mustul, vinul.* [Din fr. *désulfiter*].

desulfitáre, desulfitări f. acţiunea de a desulfita. [V. *desulfita*].

desulfitát, ~ţi, desulfitată, ~e a. care a fost supus desulfitării: *vin desulfitat.* [V. *desulfita*].

desulfurá, desulfurez vb. (tr.) a elimina sulful sau compuşii sulfului dintr-o substanţă. [Din fr. *désulfurer*].

desulfuráre, desulfurări f. acţiunea de a desulfura şi rezultatul ei. [V. *desulfura*].

desulfurát, ~ţi, desulfurată, ~e a. din care a fost eliminat sulful; fără sulf sau compuşi pe bază de sulf. [V. *desulfura*].

desveştí vb. v. dezveşti.

desvinuíre f. v. dezvinuire.

desvoálbe, desvolb vb. (înv.) **1.** (tr.) a extinde, a dezvolta; **2.** (tr.) a expune pe larg, a prezenta amănunţit; a lămuri: *începe Tanalău a desvolbi răul ce cuprinde în sine monarhia.* B.-DEL.; **3.** (tr.) a întinde ce era înfăşurat; a desfăşura: *călărimea desvoalsă îndată alb-verdele steag.* B.-DEL.; **4.** (refl.) a se desface, a înflori; (şi: **desvoalge, desvolba, desvolbi**). [Lat. **disvolvere*].

desvoálge vb. v. desvoalbe.

desvolbá vb. v. desvoalbe.

desvolbí vb. v. desvoalbe.

deszăpezí, deszăpezesc vb. (tr.) a curăţa de zăpadă, a scoate din zăpadă. [*Des-*[1] + *(în)zăpezi*].

deszăpezíre, deszăpeziri f. acţiunea de a deszăpezi; deszăpezit[1]. [V. *deszăpezi*].

deszăpezít[1] n. deszăpezire. [V. *deszăpezi*].

deszăpezít[2]**, ~ţi, deszăpezită, ~e** a. curăţat de zăpadă (şi redat circulaţiei). [V. *deszăpezi*].

deszăvorí, deszăvorăsc vb. (pop.; tr.) a deschide dînd zăvorul la o parte: *porţile că descuia curţile deszăvora.* POP. [*Des-*[1] + *zăvorî*].

deszíce vb. v. dezice.

deşánţ n. (reg.) lucru curios, bizar, de mirare; **a-i fi** (sau **a-i părea**) **deşanţ**, a-i fi (sau a-i părea) ciudat: *poate ţi-i deşanţ de una ca aceasta.* CR. [Et. nec.].

deşănţá, deşănţez vb. (refl.) a se destrăbăla. [V. *deşanţ*].

deşănţáre, deşănţări f. (şi fig.) destrăbălare, dezmăţ. [V. *deşănţa*].

deşănţát, ~ţi, deşănţată, ~e a. **1.** ciudat, straniu, neobişnuit: *dar deşănţat mai eşti.* CR.; **2.** dezmăţat, destrăbălat; dezordonat: *l-a găsit hoinărind în mediile cele mai deşănţate.* CĂL.; (subst.) *femeia era o deşănţată.* CĂL.; **3.** neruşinat, necuviincios: *nu s-au sfiit să mormăiască ... nişte vorbe deşănţate despre dăjdiile miseilor.* SAD.; *în Basarabia înfloresc festinurile şi omagiile deşănţate.* CF. [V. *deşănţa*].

déşcă, (rar) **deşce** f. (înv. şi pop.) soldat vechi în serviciu: *au ieşit din rînduri majurii, deşcele bătrîne ale oştirii.* ST. [Din sb. *děko* „băiat"].

deşelá[1]**, deşél** vb. (tr.) a deşeua. [*Des-*[1] + *şea*].

deşelá[2]**, deşél** vb. (tr.) a frînge spinarea, a îndoi: *cum te sui tu călare pe purcel să mi-l deşăli?* REBR.; *l-a bătut de l-a deşelat.* [*Des-*[1] + *şale*].

deşelát[1]**, ~ţi, deşelată, ~e** a. cu spinarea frîntă, încovoiată: *a scăpat abia cu zile deşelat şi schilodit.* C.; *bou deşelat.* [V. *deşela*[2]].

deşelát[2] n. **1.** faptul de a deşela[2]; **2.** pe **deşelate** (sau **deşelatele, deşelatelea**) fără şa: *un băieţandru călare pe deşelate pe un căluşel.* ISP. [V. *deşela*[2]].

deşelát[3], ~ţi, deşelată, ~e a. cu şaua scoasă; fără şa. [V. ***deşela***[1]].

deşért[1], ~ţi, deşartă, ~e a. **1.** care nu conţine nimic; gol: *pivniţa mărfurilor ... era deşartă.* BOL.; *un om ţinea puţin un oboroc deşert cu gura spre soare.* CR.; **2.** lipsit de vietăţi şi de vegetaţie; pustiu: *regiune deşartă;* **3.** lipsit de oameni (care să circule); depopulat: *într-un han departe, doarme şi hangiul, străzile-s deşarte.* BAC.; **4.** (fig.) lipsit de temei; amăgitor: *este o vechie întru norod credere deşartă cum că unii oameni au legătură cu dracu.* B.-DEL.; **5.** (fig.) lipsit de conţinut, de profunzime, de importanţă; iluzoriu: *regina ţi-a dat contia şi senioria, lucruri deşarte toate.* NEGR.; **6.** aplecat spre desuetudine; frivol, neserios; **7.** lipsit de rezultat; nefolositor, zadarnic: *aţi luptat luptă deşartă, aţi vînat ţintă nebună.* EM. [Lat. ***desertus***].

deşért[2], deşerturi n. **1.** loc arid cu faună şi cu vegetaţie foarte redusă, puţin locuit; pustiu, pustietate: *o parte a deşertului sirian fusese făcut atît de fertil.* BL.; (fig.) *din nefericire, ruşii sînt sub dominarea unui deşert sufletesc.* EM.; **în deşert, a)** în gol, fără ţintă: *sta aşa la fereastră, cu ochii pierduţi şi adînciţi în deşert.* VLAH.; **b)** în van, zadarnic: *Ialomiţa ... scaldă în deşert profilul vastului bărăgan.* HASD.; **a lua în deşert,** a batjocori; **2.** (pop.) parte scobită a corpului între ultima coastă şi şold: *îndată a descoperit locul pătruns de fier în coastă, puţin deasupra deşertului.* SAD. [Lat. ***desertum***].

deşertá, deşért vb. **1.** (tr.) a face deşert, a goli de conţinut: *urmînd sfatul dat, deşertă plosca.* NEGR.; **2.** (tr.) a turna, a vărsa, a face să curgă: *puse pîntecele la cale, deşertînd peste slănină şi vinul.* TUD.; **a-şi deşerta băşica,** v. **băşică**; **3.** (refl.) a deveni gol; a deveni lipsit de oameni: *camerele laterale se deşertaseră.* SAD.; (fig.) *pe măsură ce înainta se deşerta de puteri.* VINEA. [***Deşert***[1] + *-a*].

deşertáre, deşertări f. (pop.) acţiunea de a (se) deşerta; deşertat[1]: *a făcut atîta deşărtare a provinciilor sale.* BĂLC. [V. ***deşerta***].

deşertát[1] n. (pop.) deşertare. [V. ***deşerta***].

deşertát[2], ~ţi, deşertată, ~e a. care a fost golit, care nu mai conţine nimic în interior. [V. ***deşerta***].

deşertăciúne, deşertăciuni f. **1.** lipsă de valoare, de importanţă: *totul e deşărtăciune.* BIBLIA; **2.** preocupare pentru lucruri nefolositoare, fără importanţă: *mare-ţi este deşărtăciunea, dacă te crezi învingător.* AL. [***Deşert***[1] + *-ăciune*].

deşértic, ~ci, deşertică, ~ce a. care ţine de deşert: *zonă deşertică.* [***Deşert*** + *-ic*; cf. fr. ***désertique***].

deşertificá, pers. 3 **deşertifică** vb. (refl.) a se transforma în deşert; a deveni deşert: *anual suprafeţe întinse de teren se deşertifică.* [De la ***deşertificare***].

deşertificáre, deşertificări f. faptul de a se deşertifica; transformare a unei regiuni în deşert. [Din fr. ***désertification*** (după ***deşert***)].

deşéu, deşeuri n. rest, rămăşiţă, parte neutilizabilă care rămîne dintr-un material folosit. [Din fr. ***déchet***].

deşeuá, deşeuez vb. (tr.) a scoate şaua: *a deşeua calul.* [***Des-***[1] + ***(în)şeua***].

deşeuát, ~ţi, deşeuată, ~e a. căruia i s-a scos şaua; fără şa. [V. ***deşeua***].

deşí conj. (indică o concesie) cu toate că, măcar că: *ideea că ea se găseşte în casă, deşi nu lîngă mine, îmi năştea în suflet o contrarietate plăcută.* GHEŢIE. [***De***[2] + ***şi***].

deşiderá, deşidér vb. (înv.; tr.) a dori foarte mult: *nu upuvăreţi în nedreptate, şi în răpire nu deşidereţi.* PSALT. [Lat. ***desiderare***].

deşiderát, deşiderate n. (înv.) dorinţă: *deşideratul înremiei lui dat-ai lui, şi vrearea rostului n-ai lăsatu elu.* PSALT. [V. ***deşidera***].

deşiră, deşír vb. **1.** (refl.) a ieşi de pe aţă, a se desface din şir: *mărgelele se deşiră;* (fig.) *sunetele lor se deşirau de pe o cordea de aur.* MACED.; (tr.) *apele-şi deşiră graiul ne-ntrecut.* MACED.; **2.** (refl.) a se desfăşura de pe ghem: *aţa s-a deşirat;* **3.** (refl. şi tr.) a (se) desface, a (se) destrăma: *viaţa nu-i un tricotaj, dacă ai greşit, să deşiri totul şi s-o iei de la început.* PETR.; **4.** (fig.; refl.) a se destinde, a se lungi: *se deşiră odată şi se înalţă pînă la lună.* CR; **5.** (refl.) a se împrăştia, a se răspîndi: *răzăşii s-au îmbulzit, apoi s-au deşirat de partea cealaltă a movilei.* SAD.; **6.** (fam.; refl.) a creşte înalt şi slab: *în cei trei ani de cînd nu-l văzusem, crescuse înalt şi se deşirase.* GHEŢIE. [Lat. ***diserrare***].

deşirábil, ~i, deşirabilă, ~e a. care se poate deşira. [***Deşira*** + *-bil*].

deşirăre, deşirări f. acţiunea de a (se) deşira şi rezultatul ei: *deşirarea ghemului;* (fig.) *înecat încă de întunerec, oraşul îşi lăbărţa sub deal deşirările lui de uliţi.* MACED. [V. ***deşira***].

deşirát, ~ţi, deşirată, ~e a. **1.** destrămat, desfăcut: *hainele de pe dînsa erau sfîşiate şi deşirate.* ISP.; **2.** (fig.) înalt şi slab: *bărbatul deşirat cu numele Ghiţă şi-a mîngîiat puţina barba bălaie.* SAD. // adv. prelung: *de ce aşa tare şi deşirat ai oftat?* PANN. [V. ***deşira***].

deşocá, desochez vb. (med.; tr.) a scoate din starea de şoc. [***Des-***[1] + ***şoca***].

deşocăre, deşocări f. acţiunea de a deşoca. [V. ***deşoca***].

deşocát, ~ţi, deşocată, ~e a. care a fost scos din starea de şoc. [V. ***deşoca***].

deşt n. v. deget.

deştépt, ~ţi, deşteăptă, ~epte a. **1.** trezit din somn, treaz: *cînd îi pleca, dacă n-oi fi eu deştept, să laşi uşa de la drum deschisă.* CAR.; **2.** ager la minte, inteligent: *era deştept băiatul, iscusit şi numai spirt.* ISP.; **3.** care exprimă inteligenţă: *privirea îi e chibzuită, deşteaptă, în contrast cu veşmintele orientale.* CĂL.; *vorbe deştepte.* [Lat. ***de-excitus***].

deşteptá, deştépt vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) trezi din somn: *se deşteaptă ... după un somn bun.* CAR.; *se temea ca nu cumva bătăile acestea s-o deştepte pe Roza din somn.* REBR.; (fig.) *spiritul omenesc se deştepta, depăşindu-şi somnul mitic.* BL.; **2.** (refl.) a deveni mai inteligent; a i se deschide mintea; a ajunge să înţeleagă ceva; **3.** (refl. şi tr.) a (se) stîrni, a (se) dezlănţui; a reveni la viaţă: *ai deşteptat în mine poetice simţiri.* AL.; **a deştepta curiozitatea cuiva,** v. **curiozitate**; **4.** (refl.) a deveni conştient, a-şi da seama de realitate; a se trezi din letargie, din amorţeală, din ameţeală etc.: *deşteptîndu-se din delir, rămîne surprins de mediul monahal în care se află.* CĂL.; **5.** (refl. şi tr.) a se ivi sau a face să se ivească; a lua sau a da fiinţă: *alte gînduri îmi zburau prin cap şi alte plăceri mi se deşteptau în suflet.* CR. [Lat. ***de-excitare***].

deşteptáre, deşteptări f. **1.** faptul de a (se) deştepta; trezire din somn; sculare: *doarme somnul cel fără deşteptare.* VLAH.; (fig.) *o nouă primăvară de visuri şi păreri... o lungă deşteptare zvoneşte împrejur.* BAC.; **2.** semnal prin care se anunţă sculare dimineaţa; **3.** moment în care se trezeşte cineva din somn: *ceasurile dintre deşteptare şi culcare deveniră neîndurat de lungi.* GHEŢIE. [V. ***deştepta***].

deşteptăt n. **1.** faptul de a se deştepta (din somn); **2.** moment al trezirii (din somn): *pe la deşteptatul rîndunicilor.* CAR. [V. ***deştepta***].

deşteptăciúne, deşteptăciuni f. **1.** însuşirea de a fi deştept; inteligenţă, pricepere: *deşteptăciunea e înlocuită cu viclenia şi cu umorul sinistru.* CĂL.; **2.** comportare, faptă, vorbă de om deştept. [***Deştept*** + *-ăciune*].

deşteptătór, ~i, deşteptătoáre a. care deşteaptă din somn. // n. ceasornic care sună la ora fixată, pentru a deştepta din somn pe cineva: *deşteptătorul îşi amesteca bătăile într-o măcinare monotonă.* GHEŢIE. [***Deştepta*** + *-tor*].

deştérne, deştern vb. **1.** (tr.) a strînge aşternutul de pe pat sau faţa de masă; (absol.) *ia masa, că nu mănînc, deşterne-mi că nu mă culc.* POP.; (refl.) *ca-n basme masa mi s-ar pune şi s-ar deşterne tot ca-n basme.* MACED.; **2.** (fig.; refl.) a se descoperi: *priveliştile sclipitoare ce-n repezi şiruri se deştern.* EM.; (şi: (reg.) **dişterne**). [***Des-***[1] + *(a)**şterne***].

deştínde vb. v. descinde.

deştínge vb. v. descinde.

deşucheát, ~ţi, deşucheată, ~ete a. **1.** nebun, într-o ureche: *erau năzuroşi, tembeli, deşucheaţi.* ISP.; **2.** dezmăţat, destrăbălat: *fată deşucheată;* (subst.) *casa era locul de întîlnire al lumii deocheaţilor şi deşucheaţilor timpului.* M.CAR.; **3.** deşănţat, indecent: *acu mişcările şi gesturile sînt şi mai deşucheate.* CAR.; (fig.) *acesta este rezultatul strălucit al politicei deşucheate care a condus destinele ţării noastre.* EM. [***Des-***[1] + ***şucheat***].

deşuchetúră, deşucheturi f. (rar) faptă deşucheată; faptă de om ţicnit: *deşucheturile lui, oricare ar fi fost, ajunseseră să pară la dînsul ... fireşti.* M.CAR. [***Deşucheat*** + *-ură*].

deşugubinăr m. v. şugubinar.

deşugubínă f. v. şugubină.

deşurubá, deşurubez vb. (tr.) **1.** a desface ceea ce este prevăzut cu un filet; a desface un şurub: *scoase din buzunar o sticlă lătăreaţă, îi deşurubă dopul de metal galben.* TUD.; **2.** a demonta, a desprinde din şuruburi. [***Des-***[1] + *(în)**şuruba***].

deşurubáre, deşurubări f. acţiunea de a deşuruba. [V. ***deşuruba***].

deşurubát, ~ţi, deşurubată, ~e a. **1.** desfăcut prin învîrtire; **2.** cu şuruburile scoase. [V. ***deşuruba***].

detalá vb. v. detalia.

detalát a. v. detaliat.

detalíst[1], detalişti m. persoană care vinde în detaliu, cu amănuntul; (adj.) *negustor detalist.* [Din germ. ***Detaillist***].

detalíst[2], ~şti, detalistă, ~e a. (rar) care ţine de detaliu; referitor la detaliu: *domină realismul detalist şi înregistrator.* BL. [***Detaila*** + *-ist*].

detalá, detaliez vb. **1.** (tr.) a expune, a arăta în mod amănunţit: *eşti sadic ..., vrei să-ţi detaliez nenorocirea.* PETR.; **2.** (refl.) a se contura, a ieşi în evidenţă: *îndoituri, depresiuni, pete de altă culoare decît a bradului, de obicei invizibile, se detaliau în transparenţa desăvîrşită a aerului.* IBR.; (şi: (înv.) **detaila**). [Din fr. ***détailler***].

detaliát, ~ţi, detaliată, ~e a. şi adv. (în mod) amănunţit: *nu e cazul să intrăm în expunerea detaliată a situaţiilor.* BL.; (şi: (înv.) **detailat**). [V. ***detalia***].

detaliére, detalieri f. acţiunea de a detalia şi rezultatul ei. [V. ***detalia***].

detáliu, detalii, (înv.) **detaliuri** n. **1.** amănunt, parte dintr-un întreg: *de multe ori un detaliu realist e element de artă.* IBR.; **în detaliu, a)** amănunţit: *voi veni poimîine spre a discuta lucrul în detaliu.* CĂL.; **b)** cu amănuntul; **2.** lucru mărunt, lipsit de importanţă: *e prea multă insistenţă în referinţă, prea mult detaliu.* CĂL. [Din fr. ***détail***].

detartrá, detartrez vb. (tr.) a curăţa de tartru. [Din fr. ***détartrer***].

detartráj, detartraje n. (rar) detartrare. [Din fr. ***détartrage***].

detartránt, ~ţi, detartrantă, ~e a. şi n. (substanţă) care detartrează. [Din fr. ***détartrant***].

detartráre, detartrări f. acţiunea de a detartra; (rar) detartraj. [V. ***detartra***].

detaşá, detaşez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) desface, a (se) desprinde, a (se) separa: *unele versuri se detaşează de la sine, ca unităţi independente.* CĂL.; **2.** (tr.) a trece temporar un angajat la o altă unitate,

în interes de serviciu; **3.** (refl.) a se distinge, a ieşi în evidenţă: *arta ioniană şi apoi atică ... se detaşează încetul cu încetul de pe fundalul modelelor copleşitoare.* BL. [Din fr. *détacher*].

detaşábil, ~i, detaşabilă, ~e a. care se poate desprinde, detaşa. [Din fr. *détachable*].

detaşaméntdetaşamente n. **1.** subunitate militară cu sarcina de a îndeplini misiuni cu caracter independent: *cortegiul este închis şi deschis printr-un detaşament de jandarmi călări.* CĂL.; **2.** echipă, grup. [Din fr. *détachement*].

detaşáre, detaşări f. acţiunea de a (se) detaşa; **cu detaşare**, fără a se implica (sufleteşte); neutru: *munca ... mă ajuta să privesc cu o anumită detaşare eşecurile vieţii mele sentimentale.* GHEŢIE. [V. *detaşa*].

detaşát, ~ţi, detaşată, ~e a. izolat, desprins: *idei detaşate.* // adv. **1.** în mod categoric; cu un avans apreciabil: *a cîştigat detaşat cursa;* **2.** cu detaşare: *priveşte detaşat la cele din jur.* [V. *detaşa*].

detectá, detectez vb. (tr.) **1.** a descoperi, a identifica (o mină explozivă, un avion etc.); **2.** (p. ext.) a descoperi, a găsi ceva. [Din fr. *détecter*].

detectábil, ~i, detectabilă, ~e a. care poate fi detectat: *răspunsul este cuvîntul latent, dar detectabil.* VIANU. [Din fr. *détectable*].

detectáre, detectări f. faptul de a detecta. [V. *detecta*].

detectív, -i, detectivă, -e m., f. agent secret (de poliţie) care realizează urmăriri: *mă luai pe urmele lui, mai discret decît un bătrîn detectiv.* CAR. // a. (rar) detectivesc: *era mulţumit în sinea lui de acest model de descriere detectivă.* VINEA. [Din fr. *détective*].

detectivésc, -şti, detectiveáscă, -eşti a. care este propriu detectivilor; (rar) detectiv: *îl urmări pe după scutul lui de hîrtie, în felul detectivesc în care-şi supraveghea chelnerii şi clienţii.* VINEA. [*Detectiv* + *-esc*].

detectivísm n. activitate, atitudine de detectiv: *făcînd detectivism pe cont propriu, descoperă pe făptuitor.* CĂL. [*Detectiv* + *-ism*].

detectivístic, ~ci, detectivístică, ~ce a. de detectiv; caracteristic detectivismului: *începe o adevărată campanie detectivistică, aflînd drumuri ascunse ale contrabandistului.* CĂL. [*Detectiv* + *-istic*].

detectór, detectoare n. aparat sau dispozitiv folosit pentru a detecta (gaze, unde radio etc.): *detector de metale.* [Din fr. *détecteur*].

detécţie, detecţii f. identificare a prezenţei unui semnal util într-o recepţie de unde electromagnetice; **roman de detecţie**, roman poliţist. [Din fr. *détection*].

detensionă, detensionez vb. (tr.) a elimina sau a reduce tensiunea. [*Des-*[1] + *tensiona*].

detensionáre, detensionări f. acţiunea de a detensiona. [V. *detensiona*].

detensionát, ~ţi, detensionată, ~e a. lipsit de tensiune (ridicată); destins. [V. *detensiona*].

deténtă, detente f. **1.** destindere a volumului unui gaz; **2.** capacitate de reacţie în desprinderea de sol a unor sportivi; **3.** (lingv.) metastază. [Din fr. *détente*].

detentór, detentori m. (jur.) persoană care deţine un lucru; deţinător: *veţi cerca să eludaţi chiar convenţiunea, să nu plătiţi detentorilor de acţiuni primitive.* EM. [Din fr. *détenteur*].

deténţie f. v. detenţiune.

detenţiúne, detenţiuni f. **1.** reţinere în arest, pedeapsă cu închisoarea: *e arestat ..., judecat în patru şedinţe şi osîndit la detenţiune pe timp nehotărît.* CĂL.; **detenţiune preventivă**, v. **preventiv**; **2.** (rar) păstrare, posedare a unui bun material: *gajul a trecut în detenţiunea creditorului;* (şi: **detenţie**). [Din fr. *détention*, lat. *detentio, -onis*].

detergént, detergenţi m. produs întrebuinţat la curăţarea şi la degresarea obiectelor textile, casnice etc. [Din fr. *détergent*].

deteriorá, deteriorez vb. (tr. şi refl.) a (se) strica, a (se) uza (prin întrebuinţare). Din fr. *déteriorer*, lat. *deteriorare*].

deterioráre, deteriorări f. acţiunea de a (se) deteriora şi rezultatul ei. [V. *deteriora*].

deteriorát, ~ţi, deteriorată, ~e a. stricat, uzat: *maşini deteriorate;* (p. ext.) *voinţa sau energia psihică apar deteriorate sau diminuate.* BL. [V. *deteriora*].

determiná, detérmin vb. (tr.) **1.** a produce, a cauza apariţia sau dezvoltarea unui fenomen: *acţiunile sînt determinate de sentimente.* IBR.; *căderea a determinat moartea;* (refl. recipr.) *experimentul şi teoria se determină reciproc.* BL.; **2.** a stabili, a fixa, a hotărî (cu precizie): *nu se preocupă să determine individualitatea eroilor.* CĂL.; *a determina o distanţă;* **3.** a calcula, a deduce: *a determina coordonatele unui punct;* **4.** a face să ia o decizie: *caută să ne impună părerile lui şi să ne determine la acţiune.* IBR.; *l-am determinat să plece;* (refl.) *cunosc scriitori care se determină foarte greu cum să pună titlul.* IBR.; **5.** (gram.) a însoţi precizînd caracteristici, circumstanţe, etc.: *adverbele determină verbe.* [Din fr. *déterminer*, lat. *determinare*].

determinábil, ~i, determinabilă, ~e a. care poate fi determinat: *conceptele fundamentale cu care ei lucrează sînt acum concepte relaţionale matematic determinabile.* BL. [Din fr. *déterminable*].

determinánt, ~ţi, determinantă, ~e a. **1.** care determină (sau poate determina); hotărîtor, determinativ: *probează prezenţa călăuzitoare, dacă nu determinantă, a factorilor stilistici.* BL.; (subst. f.) *determinantele stilistice ale unei culturi nu împiedică ivirea în cadrul acestora a unor idei sau concepţii.* BL.; **2.** (gram.; şi subst. m.) care precizează sensul unui cuvînt sau al unei propoziţii: *aproape fiecare din cuvintele determinabile... este însoţit de un determinant.* VIANU. // m. (mat.) tablou format din numere, monoame etc. dispuse pe un număr egal de linii şi coloane, care se foloseşte la rezolvarea sistemelor de ecuaţii. [Din fr. *déterminant*].

determináre, determinări f. **1.** faptul de a determina; (rar) determinaţie: *determinarea deosebirilor şi asemănărilor ne ajută să facem grupări.* IBR.; **2.** cuvînt sau propoziţie care însoţeşte alt cuvînt sau propoziţie precizînd caracteristici sau circumstanţe: *nu sînt epitete determinările care întocmesc, împreună cu determinantele lor, unităţi indisolubile.* VIANU. [V. *determina*].

determinát, ~ţi, determinată, ~e a. **1.** precizat, stabilit: *cunoaşterea deplină se realizează numai prin concepte ce circumscriu genuri determinate.* BL.; **2.** (gram.) al cărui sens este precizat de alt cuvînt sau de altă propoziţie: *între termenul determinat şi determinantul lui, genitivul stabileşte o legătură.* VIANU; (subst.) *determinările, împreună cu determinatele lor, ... întocmesc unităţi indisolubile.* VIANU. [V. *determina;* cf. fr. *déterminé*].

determinatív, ~i, determinativă, ~e a. **1.** (gram.) care însoţeşte un cuvînt făcînd anumite precizări; determinant: *fraza este întreruptă pentru a intercala în ea un cuplu de propoziţii determinative.* VIANU; (subst.) *imaginile şi metaforele împlinesc de obicei funcţiunea unor determinative.* VIANU; **adjectiv determinativ**, adjectiv pronominal care exprimă un raport determinant al conceptului exprimat de substantiv; **2.** hotărîtor, decisiv, determinant: *un concept categorial ... se întrebuinţează ca un factor determinativ, care configurează un anume sens materialului concret al intuiţiei.* BL. [Din fr. *déterminatif*, germ. *determinativ, Determinativ*].

determinatór, determinatoare n. lucrare pe baza căreia se identifică speciile de plante şi de animale. [*Determina* + *-tor*].

determináţie, determinaţii f. (rar) determinare: *acelaşi material intuitiv dobîndeşte o determinaţiune conceptuală.* BL.; (şi: (înv.) **determinaţiune**). [Din lat. *determinatio, -onis*, germ. *Determination*].

determinaţiúne f. v. determinaţie.

determinísm n. concepţie filozofică care susţine universalitatea cauzalităţii şi conexiunii dintre realităţi: *se scoate în evidenţă determinismul dominant în natură.* BL. [Din fr. *déterminisme*, germ. *Determinismus*].

determiníst, ~şti, determinístă, ~e a. care ţine de determinism, referitor la determinism: *aceleaşi romane au ajutat pe un Taine la construirea filozofiei lui deterministe.* IBR. // m., f. adept al determinismului: *el e determinist.* CĂL. [Din fr. *déterministe;* cf. germ. *Determinist*].

determinologizáre, determinologizări f. trecere a unui cuvînt specific unei terminologii în vocabularul comun. [Din germ. *Determinologisierung*].

detestă, detést şi (înv.) **detestez** vb. (tr.) a urî cu tărie; a dispreţui: *ştia că Filip detesta asemenea purtări.* VINEA; *în noaptea cea rece, în ziua mai caldă, nimic nu detest.* VIERU. [Din fr. *détester*, lat. *detestari*].

detestábil, ~i, detestabilă, ~e a. **1.** de nesuferit, vrednic de ură: *preferă a iscăli polițe decît a se tocmi cu detestabilul chir Costea.* CĂL.; (p. ext.) *descifrăm foarte uşor o detestabilă comoditate intelectuală.* CF.; **2.** foarte rău; cu mult sub aşteptări: *s-ar putea zice că limba lui e detestabilă.* IBR.; *lucru detestabil.* [Din fr. *détestable*, lat. *detestabilis*].

detestáre, detestări f. acţiunea de a detesta. [V. *detesta*].

detonă, detonez vb. **1.** (tr.) a declanşa o explozie; **2.** (intr.) a exploda. [Din fr. *détoner*].

detonábil, ~i, detonabilă, ~e a. detonant. [Din it. *detonabile*].

detonánt, ~ţi, detonantă, ~e a. care poate iniţia o detonaţie; detonabil: *capsă detonantă;* (subst. n.) *a fost folosit un detonant puternic.* [Din fr. *détonant*].

detonatór, detonatoare n. dispozitiv care iniţiază detonaţia unei substanţe explozive. [Din fr. *détonateur*, germ. *Detonator*].

detonáţie, detonaţii f. **1.** ardere rapidă a unei substanţe într-un spaţiu închis, însoţită de o dezvoltare bruscă de gaze şi de un zgomot puternic; explozie; **2.** zgomot produs de o explozie; deturnătură: *auzi... o detonaţie ce provenea de la o sferă de cristal umplută cu iarbă de puşcă tare.* CĂL. [Din fr. *détonation*, germ. *Detonation*].

detorní, detornesc vb. (înv.; refl.) a se întoarce, a se abate; (fig.) *răii se detorniră-n volnicie amară.* DOS. [Din lat. *detornare*].

detorsioná, detorsionez vb. (tr.) a înlătura o torsiune. [*Des-*[1] + *torsiona* (<*torsiune*)].

detorsionáre, detorsionări f. faptul de a detorsiona; detorsiune. [V. *detorsiona*].

detorsiúne, detorsiuni f. detorsionare. [Din fr. *détorsion*].

detoxifică, detoxífic vb. (tr. şi refl.) a produce sau a suferi neutralizarea unui produs toxic. [Din fr. *détoxifier*].

detoxificáre, detoxificări f. acţiunea de a detoxifica şi rezultatul ei; (rar) detoxifiere. [V. *detoxifica*].

detoxifiére, detoxifieri f. (rar) detoxificare [*Detoxifia* (<fr. *détoxifier*) + *-re*].

detracá, pers. 3 **detrachează** vb. (livr.; refl.; la timpurile compuse) a se sminti, a se ţicni; a decădea moral. [Din fr. ***détraquer***].

detracáre, detracări f. (rar) faptul de a se detraca. [V. ***detraca***].

detracát, ~ţi, detracată, ~e a. (livr.) smintit, ţicnit; decăzut moral: *iubise o fată; i-a luat-o boierul detracat.* CĂL. [V. ***detracta***].

detractá, detractez vb. (tr.) a vorbi de rău pe cineva, a ponegri; a deprecia meritele cuiva. [Din fr. ***détracter***].

detractáre, detractări f. faptul de a detracta: *revista ieşeană pare a se fi specializat în ... detractări.* R.L. [V. ***detracta***].

detractór, ~i, detractoáre m., f. persoană care detractează, care încearcă să minimalizeze meritele cuiva: *detractorii au încercat ... să arate că Eminescu „a copiat", dar a fost în zadar.* IBR.; (p. ext.) *se făcuse ... detractorul aprig al monopolului de tutunuri.* EM. [Din fr. ***détracteur***, lat. ***detractor, -oris***].

detrágе, detrag vb. (înv.) **1.** (tr.) a scoate, a extrage; **2.** (refl.) a se sustrage, a se eschiva: *toate braţele ... s-au detras ramurilor de activitate economică.* EM. [Din lat. ***detrahere*** (după *trage*)].

detreábă a. invar. cumsecade, binevoitor: *unui om detreabă cum eşti dumneta îi putem spune.* SAD. [***De-*** [2] ***+ treabă***].

detrimént n. **1. în** (sau (înv.) **spre**) **detrimentul cuiva,** în dauna cuiva sau a ceva: *ele se dezvoltă în detrimentul structurilor mitice şi magice.* BL.; **2.** (înv.) pagubă, defavoare, daună. [Din fr. ***détriment***, lat. ***detrimentum***].

detrític, ~ci, detritică, ~ce a. (geol.; despre roci) provenit din altă rocă prin fărîmiţare. [Din fr. ***détritique***].

detrítus n. **1.** material rezultat din fărîmiţarea rocilor; **2.** material mărunt rezultat în urma uzurii unui drum pietruit. [Din fr. ***détritus***, lat. ***detritus***].

detroná, detronez vb. (tr.) **1.** a înlătura din domnie; a alunga de pe tron: *adunarea naţională va detrona pe Ludovic.* PETR.; **2.** (fig.) a îndepărta de o situaţie: *el e detronat din vechile aspiraţii, nu un proletar.* CĂL.; (şi: (înv.) **destrona**). [Din fr. ***détroner***].

detronáre, detronări f. acţiunea de a detrona: *tablourile epocii îl arată participant la detronarea lui Cuza.* CĂL. [V. ***detrona***].

detronát, ~ţi, detronată, ~e a. înlăturat de la domnie; alungat de pe tron: *după faţă pari mai mult ca o regină detronată.* MACED. [V. ***detrona***].

detrunchiát, ~ţi, destrunchiată, ~e a. (rar) tăiat de la trunchi, îndepărtat de trunchi; (fig.) *societatea junimei române din partea detrunchiată a vechei Moldove.* EM. [***De-*** [1] ***+ trunchi*** *+* ***-at***].

detună, detún vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot puternic; a tuna, a bubui: *tunurile crunte ca tunete detună.* AL.; **2.** (fig.; intr.) a striga foarte tare; a produce un zgomot puternic cu vocea: *meşteşugul vorbirii pe întins de ape e altfel decît al păstorilor, care detună cu glasuri înalte de pe culmi.* SAD.; **3.** (intr. şi tr.) a trăsni, a lovi cu fulgerul: *un trăsnet îngrozitor detună stejarul.* POP.; **4.** (tr.; adesea fig.) a zdrobi, a nimici: *detună pre toţi vrăşmaşii.* NEGR. [Lat. ***detonare***].

detunáre, detunări f. acţiunea de a detuna şi rezultatul ei; bubuit; detunătură: *se aude o detunare.* CĂL. [V. ***detuna***].

detunát, ~ţi, detunată, ~e a. lovit de trăsnet; trăsnit: *un brad se înălţa singur şi detunat pe-un vîrf de munte.* EM. [V. ***detuna***].

detunătór, ~i, detunătoáre a. care detună, care răsună puternic: *cît de detunătoare ar fi fost filipica sa în contra acelei zile?* EM.; *glas detunător.* [***Detuna*** *+* ***-tor***].

detunátúră, detunături f. zgomot puternic, bubuitură, (rar) detunet: *cum era firesc, detunătura alarmase cartierul.* GHEŢIE. [***Detuna*** *+* ***-tură***].

detúnet, detunete n. (rar) detunătură: *la pornirea danţurilor, să se îmbulzească şi muzici, şi detunete de puşti.* SAD. [***Detuna*** *+* ***-et***].

deturná, deturnez vb. (tr.) **1.** a schimba (ilegal) destinaţia unor fonduri: *acuzatul a deturnat în folosul său personal fondurile ministerului.* PETR.; **2.** a modifica sau a sili pe cineva să modifice direcţia de deplasare a unui mijloc de transport în comun. [Din fr. ***détourner***].

deturnáre, deturnări f. **1.** faptul de a deturna; **2.** întrebuinţare ilegală a unor fonduri, dîndu-le altă destinaţie decît cea prevăzută; **3.** sustragere frauduloasă de bani publici; delapidare; **4.** modificare silită a direcţiei de deplasare a unui mijloc de transport în comun. [V. ***deturna***].

deturnătór, deturnători m. (rar) persoană care face o deturnare, care schimbă fraudulos destinaţia (unor fonduri): *fraţii liberali, această sectă de deturnători de bani publici şi de incapabili.* EM. [***Deturna*** *+* ***-tor***].

deţinátór, ~i, deţinătoáre m., f. persoană care posedă un bun, un lucru, un titlu, un premiu etc.: *liberase moşioara părintească de cotropirea şi de pretenţiile deţinătorilor.* GAL.; (adj.) *factorii hotărîtori în momentele fundamentale sînt babele deţinătoare ale practicilor magice.* CĂL. [***Deţine*** *+* ***-ător***].

deţíne, deţin vb. (tr.) **1.** a avea în stăpînire sau în păstrare: *ea posedă o taină, deţinea cheia de descifrare a unui mister.* GHEŢIE; *a deţine averea altuia*; **2.** a poseda, a avea: *informaţiile despre Matilda nu le deţineam de la cineva anume.* GHEŢIE; **3.** a ocupa o funcţie, un post: *în asemenea ocazii deţinea prezidenţia onorifică a societăţii.* GHEŢIE; **4.** a reţine, a ţine sub arest. [Din fr. ***détenir*** (după *ţine*)].

deţínere, deţineri f. **1.** acţiunea de a deţine şi rezultatul ei; **2.** păstrare, posesiune, stăpînire a unui lucru; **3.** reţinere, ţinere sub arest: *deţinerea noastră în timp de două ore la sediul poliţiei a fost arbitrară şi ilegală.* GHEŢIE. [V. ***deţine***].

deţinút, ~ţi, deţinută, ~e m., f. persoană ţinută la arest; arestat: *pictorul vizitează apoi o închisoare şi întreabă pe deţinuţi despre viaţa viitoare.* CĂL. [Din fr. ***détenu***].

deúnăzi adv. de curînd, zilele trecute, nu demult: *am mai văzut dăunăzi umblînd pe aici prin sat un cioflingar de-alde tine.* CR.; *simt deunăzi o mînă necunoscută.* VIERU; (şi: (pop.) **dăunăzi**). [***De*** [2] ***+ una*** ***(=una) zi***].

deus ex máchina m. pretext sau mijloc evaziv; invocare a puterii supranaturale spre a ieşi dintr-o încurcătură: *dumneata n-ai să apari decît din cînd în cînd, în cazurile interesante, istorice, ca un deus ex machina.* VINEA. [Cuv. lat.].

deutériu n. izotop al hidrogenului, folosit drept combustibil termonuclear. [Din fr. ***deutérium***, germ. ***Deuterium***, engl. ***deuterium***].

deuterón, deuteroni m. nucleu al atomului de deuteriu, format dintr-un proton şi un neutron. [Din fr. ***deutéron,*** germ. ***Deuteron***].

deux-pièces [dö-piés] n. îmbrăcăminte feminină compusă din fustă şi jachetă; (adj.) *nu mai purta costumul deux-pieces din ajun, ci o rochiţă simplă.* GHEŢIE. [Cuv. fr.].

devále adv. în jos, mai la vale: *într-un rînd se suia la deal din cupa de devale a pîrăului.* SAD. [***De*** [2] ***+ vale***].

devalizá, devalizez vb. (livr.; tr.) a prăda, a jefui pe cineva. [Din fr. ***dévaliser***].

devalizáre, devalizări f. faptul de a devaliza: *abia acum se lămuri tînărul că nu fusese victima unei devalizări şi că presupusul borfaş era un hamal.* GHEŢIE. [V. ***devaliza***].

devalorizá, devalorizez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) reduce, a face să scadă valoarea; a (se) deprecia: *banii se devalorizează*; (p. ext.) *călăuziţi de o mentalitate metafizică, ei devalorizează lumea empirică.* BL. [Din fr. ***dévaloriser***].

devalorizáre, devalorizări f. **1.** acţiunea de a (se) devaloriza şi rezultatul ei; scădere a valorii: *devalorizarea aurului;* (p. ext.) *mentalitatea indică înclină spre o devalorizare a lumii sensibile, concrete.* BL.; **2.** (spec.) reducere de către stat a valorii monedei în raport cu aurul sau cu valutele externe. [V. ***devaloriza***].

devalorizát, ~ţi, devalorizată, ~e a. (şi fig.) care are o valoare micşorată; depreciat. [V. ***devalorizа***].

deváns, devansuri n. devansare; **în devans,** înainte de termenul stabilit. [De la ***devansa***].

devansá, devansez vb. (tr.) **1.** a întrece, a depăşi: *Tung mai crede că inconştientul devansează anume stări ale personalităţii conştiente.* BL.; **2.** a săvîrşi sau a face să se petreacă mai devreme decît era prevăzut: *deşi îngrădit încă de toate părţile de o viziune teologică, a devansat atîtea idei ştiinţifice moderne.* BL. [Din fr. ***devancer***].

devansáre, devansări f. faptul de a devansa. [V. ***devansa***].

devansát, ~ţi, devansată, ~e a. **1.** care este depăşit de ceva; **2.** care se desfăşoară mai devreme (decît a fost stabilit): *lucrările devansate au fost realizate pe un timp favorabil.* [V. ***devansa***].

devastá, devastez vb. (tr.) **1.** a pustii, a ruina cu desăvîrşire: *vrăjmaşul a devastat ţara*; **2.** a distruge, a sfărîma: *un soldat rus... se apucase să spargă oglinzile şi să devasteze localul.* GHEŢIE; **3.** a jefui, a prăda. [Din fr. ***dévaster***, lat. ***devastare***].

devastáre, devastări f. **1.** acţiunea de a devasta; **2.** distrugere de bunuri materiale; **3.** jefuire, prădare: *luaseră parte la devăstarea pivniţei.* AG. [V. ***devasta***].

devastát, ~ţi, devastată, ~e a. **1.** distrus, ruinat; pustiit; (fig.) *plînge pînă-n ziuă, neavînd altă mîngîiere, altă zare de lumină, în noaptea şi deşertul vieţii ei devastate.* VLAH.; **2.** jefuit, prădat. [V. ***devasta***].

devastatór, ~i, devastatoáre a. care devastează; pustiitor: *cutremur devastator;* (subst.) *asigurarea monumentelor noastre antice contra ignoranţei brutale a devastatorilor.* BOL. [Din fr. ***dévastateur***, lat. ***devastator, -oris***].

devălmăş, devălmaşi m. (înv.) coproprietar, copărtaş la stăpînirea unei proprietăţi; (p. ext.) părtaş la o afacere. [***De-a valma*** *+* ***-aş***].

devălmăşíe, devălmăşii f. (înv.) stăpînire sau folosire în comun a unei moşii, a unei păduri etc.; (concr.) ceea ce este stăpînit sau folosit în comun de o comunitate (rurală): *colţul de moşie ... fusese odinioară devălmăşia Filipenilor.* SAD.; **în devălmăşie,** în comun, de-a valma: *la înjghebarea şi la mărirea ei s-a lucrat în devălmăşie.* BL. [***Devălmaş*** *+* ***-ie***].

developá, developez vb. **1.** (tr.) a trata un film sau o hîrtie fotografică pentru a face să apară imaginea; **2.** (tr.) a face să apară semnele scrise cu cerneală simpatică; **3.** (franţuzism; tr. şi refl.) a (se) dezvolta; a (se) mări: *această idee e mai mult decît adevărată şi el o developează de minune.* BĂLC.; *a putut să înflorească şi să-şi developeze posibilităţile.* BL. [Din fr. ***développer***].

developánt, developanţi m. developator. [Din fr. ***développante***].

developáre, developări f. **1.** acţiunea de a (se) developa; **2.** dezvoltare; mărire, creştere: *nici această idee nu era însă tocmai nouă în momentul cînd s-a procedat la developarea ei teoretică.* BL. [V. ***developa***].

developát, ~ţi, developată, ~e a. tratat cu un reactiv chimic, după expunere, pentru a face să apară imaginea: *film developat*. [V. ***developa***].

developatór, developatoare n. **1.** substanţă cu ajutorul căreia se developează; developant; **2.** substanţă care dezvoltă colorantul fixat pe fibrele textile. [Din fr. ***développateur***].

devénă, devene f. (franţuzism) întîmplare nefavorabilă, nenoroc (la joc). [Din fr. ***déveine***].

devení, devín vb. (intr.) **1.** a începe sau a ajunge să fie; a se face: *a fost crescut în condiţii prielnice ca să devină un om energic*. IBR.; *a deveni ministru*; **2.** a se transforma, a se preface, a trece în altă stare: *îmi pierdusem minţile, devenisem nebun de-a binelea*. GHEŢIE; *copilul mic va deveni mare*; **3. cum devine cazul** (sau **chestia**), cum stau lucrurile. [Din fr. ***devenir***, lat. ***devenire***].

devenire, deveniri f. faptul de a deveni: *hotărîtor pentru devenirea omului a fost un alt eveniment*. BL.; *au influenţat puternic devenirea mea profesională*. CF.; **în devenire**, în curs de evoluţie, de transformare; în curs de formare: *se credea îndrituită să alcătuiască programe de revendicări în numele unei burghezii în devenire*. BL. [V. ***deveni***].

déver n. volum al vînzărilor pe o perioadă dată (exprimată în bani): *jupîn Mielu Guşă n-are dever*. ST. [Din turc. ***devir***].

deverbál, deverbale a. şi n. (lingv.) (cuvînt) derivat de la un verb. [Din fr. ***déverbal***].

devergondáj n. (franţuzism) **1.** conduită indecentă; destrăbălare; indecenţă; **2.** activitate, afacere indecentă, deocheată: *viaţa sa consistă din tranzacţii zilnice cu devergondajul*. EM. [Din fr. ***dévergondage***].

deversá, deversez vb. (tr.) **1.** a scurge surplusul de apă dintr-un rîu sau dintr-un lac de acumulare; **2.** a face să se scurgă un lichid (rezidual) într-o apă naturală. [Din fr. ***déverser***].

deversáre, deversări f. acţiunea de a deversa şi rezultatul ei. [V. ***deversa***].

deversór, deversoare n. construcţie, instalaţie, deschizătură care asigură scurgerea dirijată a surplusului de apă într-o amenajare hidraulică. [Din fr. ***déversoir***].

devestevnicíe, devestevnícii f. (înv.) feciorie, virginitate; castitate: *să deadese de era deprins cu cărţile svinţilor proroci, petrecînd în curăţie şi în devestevnicie în toată viaţa*. DOS. [Din sl. ***deavestvăvniciea***].

deviá, deviez vb. **1.** (intr. şi tr.) a (se) abate de la o direcţie dată; (fig.) *făcîndu-mi datorie de a-i devia atenţia în altă parte ... am fost de o locvacitate copioasă*. IBR.; **2.** (fig.; intr.) a se abate de la subiect; a apuca pe o cale greşită. [Din fr. ***dévier***, lat. ***deviare***].

deviát, ~ţi, deviată, ~e a. care are direcţia schimbată. [V. ***devia***].

deviatór, ~i, deviatoáre a. **1.** care deviază, care îşi schimbă direcţia; **2.** care produce deviere; care schimbă direcţia: *de toţi aceşti factori deviatori ... urmează să facem deocamdată abstracţie*. BL. // m. membru al unui partid care se abate de la linia politică a partidului; deviaţionist. [Din fr. ***déviateur***].

deviáţie, deviaţii f. schimbare a direcţiei firesti, normale; abatere de la o direcţie, de la un reper: *deviaţia luminii; deviaţia coloanei vertebrale;* (fig.) *senzaţii de natura asta ... datorite deviaţiei atenţiei ori somnului, le-am mai avut numai o singură dată*. IBR.; **deviaţie de sept**, deformare a peretelui despărţitor al cavităţii nazale; (şi: (înv.) **deviaţiune**). [Din fr. ***déviation***, germ. ***Deviation***].

deviaţionísm n. atitudine de deviaţionist. [Din fr. ***déviationnisme***].

deviaţioníst, deviaţionişti m. deviator. [Din fr. ***déviationniste***].

deviaţiúne f. v. deviaţie.

deviére, devieri f. **1.** faptul de a devia; **2.** abatere a acului busolei de la linia meridianului magnetic; **3.** (fig.) abatere de la calea iniţială, corectă, indicată: *spiritul matematic va interveni ca o frînă ce zădărniceşte atari devieri*. BL. [V. ***devia***].

deviná, devinez vb. (franţuzism; tr.) a ghici: *d-acolo adînca acea aspirare spre bunuri ascunse ce noi devinăm*. ALEX. [Din fr. ***deviner***].

devinăţie f. v. divinaţie.

deviométru, deviometre n. aparat pentru măsurarea deviaţiei frecvenţei undelor. [Din fr. ***déviomètre***].

devirilizá, devirilizez vb. (rar; tr.) a efemina. [Din fr. ***déviriliser***].

devitalizá, devitalizez vb. **1.** (med.; tr.) a face să înceteze funcţiile vitale ale unui ţesut, organ etc.: *a devitaliza un dinte*; **2.** (fig.; refl.) a se veşteji, a se usca. [Din fr. ***dévitaliser***].

devitalizáre, devitalizări f. acţiunea de a (se) devitaliza şi rezultatul ei. [V. ***devitaliza***].

devitrificá, pers. 3 **devitrifică** vb. (refl.) a suferi procesul de devitrificare. [Din fr. ***dévitrifier***].

devitrificáre, devitrificări f. pierdere a transparenţei unui obiect de sticlă din cauza căldurii. [Din fr. ***dévitrification***].

devíz, devize n. **1.** evaluare anticipată a cheltuielilor necesare executării unei lucrări; **2.** (înv.) situaţie, listă: *un deviz de cheltuielile trebuitoare pentru a face să participe România la Epoziţiunea de la 1867*. OD. [Din fr. ***devis***].

devíză, devize f. **1.** formulă care exprimă concis o cugetare, un sentiment; parte a blazonului unde este înscrisă o astfel de formulă: *România avea ca deviză: „Nimic fără Dumnèzeu“*; **2.** hîrtie-monedă a unei ţări: *devize străine*. [Din fr. ***devise***].

dévlá, devle f. (fam.) **1.** ţeastă, căpăţînă, cap: *va să aibi ochi să vezi şi devlă să le alcătuieşti*. C.L.; **2.** (ironic) bostan: *are cap, nu devlă*; (şi: **deblă**). [Din sl. ***deblo***, „butuc“].

devoalá, devoalez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) descoperi, a (se) trăda, a (se) revela (ceea ce este secret): *intenţiile i s-au devoalat între timp*. [Din fr. ***dévoiler***].

devoloáică f. v. diavoloaică.

devolúţie f. v. devoluţiune.

devoluţiúne f. drept care, în unele ţări, acordă moştenirea fiilor din prima căsătorie în defavoarea fiilor din căsătoria a doua: *războiul de devoluţiune în contra Spaniei a fost întreprins de Ludovic al XIV-lea în 1667;* (şi: **devoluţie**). [Din fr. ***dévolution***, lat. ***devolutio, -onis***].

devón, devoni m. peştişor artificial din metal prevăzut cu un cîrlig de undiţă, folosit la pescuit. [Din fr., engl. ***devon***].

devonián, ~eni, devoniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, care se referă la) a patra perioadă a paleozoicului. [Din fr. ***dévonien***].

devorá, devorez şi (rar) **devór** vb. (tr.) **1.** a mînca cu lăcomie; a sfîşia cu dinţii: *începu să sfărîme oasele în dinţi, cu repeziciunea şi îndemînarea unei fiare deprinse să devoreze tot ce-i intră în fălci*. TUD.; *tigrul devorează prada sa;* (p. ext.) *puii fripţi, trecuţi prin mujdei de usturoi, fură devoraţi cu entuziasm*. PETR.; **2.** a consuma, a mistui, a înghiţi: *focul a devorat casa;* (fig.): *e devorată de o singură pasiune faţă de care viaţa cade pe planul al doilea*. CĂL.; *a devora cărţile; o devoră cu privirea*. [Din fr. ***dévorer***, lat. ***devorare***].

devoránt, ~ţi, devorantă, ~e a. **1.** care devorează, care consumă; devorator: *figuri devorante*; **2.** (fig.) excesiv, violent: *căldură devorantă*. [Din fr. ***dévorant***].

devoráre, devorări f. acţiunea de a devora: *s-a specializat în scene de devorări de fructe apoase*. CĂL.; (fig.) *viaţa lui Dimitrie nu se reduce la devorarea cărţilor şi la prepararea cursului de la facultate*. GHEŢIE. [V. ***devora***].

devorát, ~ţi, devorată, ~e a. care a fost sfîşiat cu dinţii, mîncat cu lăcomie, în grabă. [V. ***devora***].

devoratór, ~i, devoratoáre a. devorant: *sălbăticiuni devoratoare;* (fig.) *pasiune devoratoare;* (subst.) *deveni un devorator de colaci şi colivi*. CĂL.; (fig.) *a fost ... un mare devorator de cărţi*. CĂL. [Din fr. ***dévorateur***].

devót, ~ţi, devotă, ~e a. (înv.) **1.** evlavios, pios, cucernic: *părinţii ne spuneau că adeseori urşii, care sînt mai devoţi, îi vizitează*. NEGR.; **2.** devotat, credincios: *mişeii-au îndrăznit a mă huli că nu-s devot cu totul lui Ali*. COŞB. [Din lat. ***devotus***, fr. ***dévot***].

devotá, devotez vb. (refl.) a se dedica, a se consacra în întregime: *poetul se devotă asociaţiei*. CĂL. [Din lat. ***devotare***].

devotaménţ, (rar) **devotamente** n. ataşament faţă de o persoană sau faţă de o cauză şi hotărîrea de a o servi; (înv.) devotare: *militarul e dator supunere oarbă, devotament orb*. EM. [Din fr. ***dévouement*** (după *devota*)].

devotáre, devotări f. (înv.) devotament: *sub masca devotării ascunde în privire săgeţile trădării*. MACED. [V. ***devota***].

devotát, ~ţi, devotată, ~e a. **1.** plin de devotament, credincios: *amic devotat*. CAR; (subst.) *încă de mult devotatul a ieşit tiptil înainte*. ARG.; **2.** (rar) care ţine de devotament; care denotă devotament: *rămăsei bineînţeles în picioare, într-o poziţie încordată, de supremă aşteptare devotată*. VOIC. [V. ***devota***].

devoţiúne, devoţiuni f. cucernicie, pietate, evlavie: *ar dori să găsească în literatura mea mai multă devoţiune şi mai puţină jertfă deşartelor frămuseţi pămînteşti*. GAL.; *nu suport fanatismul religios, adică suspendarea raţiunii, devoţiunea oarbă*. CF. [Din fr. ***dévotion***, it. ***devozione***].

devréme adv. de timpuriu, din timp: *Pavel, neavînd de lucru ca alte dăţi, se culcase devreme*. CR.; (adj.) *n-au mai apucat aşa primăvară devreme de cînd îs ei*. CR. [***De***^{2} + ***vreme***].

déxter, ~i, dexteră, ~e a. (rar) abil, dibaci, iscusit: *Pogor însuşi era un desenator destul de dexter*. CĂL. [Din lat. ***dexter***].

dexteritáte f. **1.** îndemînare, abilitate, dibăcie: *era necesar, prin urmare, să-şi verifice, cît mai curînd dexteritatea în mînuirea armei*. GHEŢIE; **2.** (pl. **dexterităţi**) obiect de învăţămînt considerat de mică importanţă (desen, muzică, sport etc.): *mai nimeresc cîteodată prin clase profesorii de la dexterităţi*. GHEŢIE. [Din fr. ***dextérité***, lat. ***dexteritas, -atis***].

dextrínă, dextrine f. substanţă albă, solubilă în apă, obţinută prin transformarea amidonului. [Din fr. ***dextrine***].

dextrocardíe, dextrocardii f. anomalie care constă în situarea inimii în partea dreaptă a toracelui. [Din fr. ***dextrocardie***].

dextrózá, dextroze f. specie de glucoză solubilă în apă, folosită în alimentaţia publică. [Din fr. ***dextrose***].

dez- v. des-[1].

dezabié, dezabieuri n. (franţuzism) îmbrăcăminte uşoară purtată de femei în casă. [Din fr. ***déshabillé***].

dezaboná, dezabonez vb. (tr.) a face să înceteze un abonament pentru cineva. [***Dez-*** + ***abona***].

dezaburí, dezaburesc vb. (tr.) a înlătura aburul (de pe geamuri). [***Dez-*** + ***aburi***].

dezaburíre, dezaburiri f. acţiunea de a dezaburi. [V. ***dezaburi***].

dezaburitór, dezaburitoare n. instalaţie împotriva aburirii geamurilor la autoturisme. [*Dez-* + *aburi* + *-tor*].

dezabuză, dezabuzez vb. (livr.) **1.** (tr.) a dezamăgi; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) înţelege greşeala. [Din fr. *désabuser*].

dezabuzáre, dezabuzări f. faptul de a (se) dezabuza. [V. *dezabuza*].

dezabuzát, ~ţi, dezabuzată, ~e a. şi m., f. (persoană) care şi-a pierdut speranţele, entuziasmul; decepţionat, dezamăgit: *Rousseau este un dezabuzat, un plictisit de frivolităţile şi de excitantele pastorale ale rococoului.* BL. [V. *dezabuza*].

dezacórd, dezacorduri n. **1.** lipsă de acord, de armonie; **în dezacord cu ...,** spre deosebire de ..., în lipsă de armonie cu ...: *s-ar împotrivi cu încăpăţînare să accepte teze în dezacord cu logicul şi cu concretul.* BL.; **2.** lipsă de înţelegere între oameni; discordie, neînţelegere; **3.** lipsă a acordajului unui instrument muzical; **3.** (gram.) lipsă de acord între determinant şi cuvîntul determinat sau între subiect şi predicat. [Din fr. *désaccord*].

dezacordá, dezacordez vb. (refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă consonanţa tonurilor: *s-a dezacordat pianul.* [Din fr. *désaccorder*].

dezacordáre, dezacordări f. faptul de a (se) dezacorda. [V. *dezacorda*].

dezacordát, ~ţi, dezacordată, ~e a. care nu mai este acordat: *zgomotul bate în auzul slăbit şi geme ca muzica unor tuburi dezacordate.* BAC.; *pian dezacordat.* [V. *dezacorda*].

dezacrí, dezacresc vb. (rar; refl.) a-şi pierde acreala: *varza se dezacreşte.* [*Dez-* + *acri*].

dezactivă, dezactivez vb. (tr.) a face inactive particulele unei substanţe; a îndepărta substanţele radioactive. [Din fr. *désactiver*].

dezactiváre, dezactivări f. acţiunea de a dezactiva. [V. *dezactiva*].

dezactualizá, dezactualizez vb. (refl.) a-şi pierde actualitatea. [*Dez-* + *actualiza*].

dezactualizáre, dezactualizări f. faptul de a se dezactualiza. [V. *dezactualiza*].

dezactualizát, ~ţi, dezactualizată, ~e a. care şi-a pierdut actualitatea. [V. *dezactualiza*].

dezadaptáre, dezadaptări f. (rar) lipsă de adaptare; inadaptare: *sugerează un lirism naval, o tristeţă a dezadaptării.* CĂL. [*Dez-* + *adaptare*].

dezadaptát, -ţi, dezadaptată, -e a. inadaptat: *la mijloc stă intelectualul dezadaptat.* VIANU. [*Dez-* + *adaptat*].

dezaerá, dezaerez vb. (tr.) a elimina aerul inclus; a dezaerisi. [*Dez-* + *aer* + *-a*].

dezaerăre, dezaerări f. acţiunea de a dezaera. [V. *dezaera*].

dezaerát, ~ţi, dezaerată, ~e a. din care s-a scos aerul; dezaerisit. [V. *dezaera*].

dezaerisí, dezaerisesc vb. (tehn.; tr.) **1.** a scoate aerul din instalaţiile de încălzire, pentru a asigura circulaţia normală a agentului termic; **2.** a evacua aerul din partea de sus a conductelor sau a recipientelor. [*Dez-* + *aerisi*].

dezaerisíre, dezaerisiri f. acţiunea de a dezaerisi. [V. *dezaerisi*].

dezaerisít, ~ţi, dezaerisită, ~e a. din care s-a evacuat aerul. [V. *dezaerisi*].

dezafectá, dezafectez vb. (tr.) a schimba destinaţia (unui imobil). [Din fr. *désaffecter*].

dezafectáre, dezafectări f. acţiunea de a dezafecta şi rezultatul ei. [V. *dezafecta*].

dezafectát, ~ţi, dezafectată, ~e a. **1.** care a fost scos din uz: *utilaj dezafectat;* **2.** care şi-a încetat activitatea în sediul iniţial: *instituţie dezafectată.* [V. *dezafecta*].

dezafiliát, -ţi, dezafiliată, -e a. care s-a detaşat de o organizaţie, de o instituţie: *indivizi dezafiliaţi.* [*Dez-* + *afiliat*].

dezaglomerá, dezaglomerez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) elibera de (o parte din) oameni sau vehicule. [*Dez-* + *aglomera*].

dezaglomeráre, dezaglomerări f. faptul de a (se) dezaglomera. [V. *dezaglomera*].

dezaglomerát, ~ţi, dezaglomerată, ~e a. lipsit de aglomeraţie, care nu mai este aglomerat. [V. *dezaglomera*].

dezagreábil, ~i, dezagreabilă, ~e a. neplăcut, supărător: *locvacitatea lui nu-i fu dezagreabilă lui Dimitrie.* GHEŢIE. [Din fr. *désagréable*].

dezagregá, pers. 3 **dezagregă** vb. (refl.) **1.** a se desface în părţile constitutive; a-şi pierde coeziunea: *o bucată de mămăligă se dezagrega, dispreţuită, în apropiere.* VINEA; *rămasă părăsită, clădirea s-a dezagregat;* **2.** a se fragmenta sub acţiunea agenţilor externi: *rocile se dezagregă.* [Din fr. *désagréger*].

dezagregáre, dezagregări f. acţiunea de a se dezagrega; desfacere în părţile constitutive: *destructibilitatea poate avea loc prin dezagregarea şi dezintegrarea diferenţialelor.* BL.; (fig.) *Walter suportă dezagregarea Lenorei şi moartea ei cu o impasibilitate perfectă.* CĂL. [V. *dezagrega*].

dezagregát, ~ţi, dezagregată, ~e a. **1.** desfăcut în părţile componente; dezintegrat; **2.** (fig.) care şi-a pierdut coeziunea: *o bucată de mămăligă se dezagrega, dispreţuită, în apropiere.* VINEA; *un asemenea impresionism este replica artistică pe care şi-o dă de fapt omul dezagregat sufleteşte.* BL.; *societate dezagregată.* [V. *dezagrega*].

dezagremént, dezagremente n. (livr.) neplăcere, neajuns. [Din fr. *désagrément*].

dezalcătuí, dezalcătuiesc vb. (tr. şi refl.) a (se) descompune, a (se) desface. [*Dez-* + *alcătui*].

dezalcătuíre, dezalcătuiri f. faptul de a (se) dezalcătui. [V. *dezalcătui*].

dezalcătuít, ~ţi, dezalcătuită, ~e a. (înv.) dezagregat; descompus. [V. *dezalcătui*].

dezamăgí, dezamăgesc vb. (tr.) a face să-şi piardă iluziile, a nu corespunde aşteptărilor; a decepţiona, a deziluziona: *iar tu Kiriac, pentru că nu pot să-ţi spun decît pe nume, m-ai dezamăgit.* PETR. [*Dez-* + *amăgi*].

dezamăgíre, dezamăgiri f. faptul de a dezamăgi; decepţie, deziluzie: *dacă nu aţi fi fost aşa, pentru mine ar fi fost o cumplită dezamăgire.* CF. [V. *dezamăgi*].

dezamăgít, ~ţi, dezamăgită, ~e a. înşelat în aşteptări; deziluzionat, decepţionat: *un ceas se scurse astfel, într-o aşteptare din ce în ce mai dezamăgită.* GHEŢIE; (subst.) *dezamăgitul aruncă sabia din mînă fugind.* CĂL. [V. *dezamăgi*].

dezamăgitór, ~i, dezamăgitoáre a. care dezamăgeşte. [*Dezamăgi* + *-itor*].

dezambalá, dezambalez vb. (tr.) **1.** a scoate din ambalaj; **2.** a aduce un motor ambalat la viteza nominală. [Din fr. *désemballer*].

dezambalăre, dezambalări f. acţiunea de a dezambala şi rezultatul ei. [V. *dezambala*].

dezambreiá, dezambreiez vb. (tr. şi intr.) a scoate din ambreiaj, a decupla un motor. [*Des-*[1] + *ambreia*].

dezambreiére, dezambreieri f. acţiunea de a dezambreia şi rezultatul ei. [V. *dezambreia*].

dezameţí, dezameţesc vb. (tr. şi refl.) a (se) trezi din ameţeală, din beţie: *lumea dezameţită de prestigiul lor personal.* OD. [*Dez-* + *ameţi*].

dezameţít, ~ţi, dezameţită, ~e a. trezit din ameţeală; dezmeticit. [V. *dezameţi*].

dezamorsá, dezamorsez vb. (tr.) **1.** a scoate amorsa unui proiectil; **2.** (fig.) a diminua încordarea generată de o situaţie, de o dispută etc. [Din fr. *désamorcer*].

dezamorsáre, dezamorsări f. faptul de a dezamorsa. [V. *dezamorsa*].

dezamorşát, ~ţi, dezamorsată, ~e a. care are amorsa scoasă. [V. *dezamorsa*].

dezanexá, dezanexez vb. (tr.) a restitui statului de la care a fost luat; a retroceda: *a dezanexa un teritoriu.* [Din fr. *désannexer*].

dezanexáre, dezanexări f. acţiunea de a dezanexa. [V. *dezanexa*].

dezanexát, ~ţi, dezanexată, ~e a. care a fost restituit statului de drept: *teritoriu dezanexat.* [V. *dezanexa*].

dezangajá, dezangajez vb. **1.** (tr.) a face să înceteze un angajament; **2.** (refl.) a se retrage dintr-un angajament, dintr-o confruntare etc. [Din fr. *désengager*].

dezangajáre, dezangajări f. faptul de a (se) dezangaja. [V. *dezangaja*].

dezangrená, dezangrenez vb. (tr.) a scoate dintr-un angrenaj. [Din fr. *désengrener*].

dezangrenáre, dezangrenări f. acţiunea de a dezangrena şi rezultatul ei. [V. *dezangrena*].

dezangrenat, ~ţi, dezangrenată, ~e a. scos din angrenaj. [V. *dezangrena*].

dezanimă, dezanimez vb. (rar; tr.) a face să-şi piardă spiritul, viaţa: *spiritul pătrunde viaţa ca o pană, avînd tendinţa să despartă corpul de suflet, adică să dezanimeze corpul şi să dematerializeze sufletul.* BL. [*Dez-* + *anima*].

dezaprobă, dezaprób vb. (tr.) a se declara împotriva a ceva, a găsi rău, a nu încuviinţa: *dezaprobase căsătoria fiicei sale Alina.* CĂL. [Din fr. *désapprouver* (după *aproba*)].

dezaprobáre, dezaprobări f. acţiunea de a dezaproba: *scurta excesiv rochiile, cu încurajarea Matildei sau cel puţin fără ca ea să-şi manifeste dezaprobarea.* GHEŢIE. [V. *dezaproba*].

dezaprobát, ~ţi, dezaprobată, ~e a. care nu este încuviinţat; respins, condamnat. [V. *dezaproba*].

dezaprobatív, ~i, dezaprobativă, ~e a. (rar) dezaprobator: *germanii recurg la designarea dezaprobativă prin cuvîntul „Kitsch".* BL. [*Dezaprobat* + *-iv*].

dezaprobatór, ~i, dezaprobatoáre a. care dezaprobă, care exprimă dezaprobare; (rar) dezaprobativ. [Din fr. *désapprobateur*].

dezarmá, dezarmez vb. **1.** (tr.) a lua cuiva armele: *după ce toţi piraţii fură dezarmaţi, căpitanul se întoarse spre primul din ei.* TUD.; **2.** (intr.) a-şi reduce sau a-şi desfiinţa forţele militare şi armamentul; **3.** (fig.; tr.) a pune în imposibilitatea de a riposta: *n-ar fi rău să-l dezarmăm cu desăvîrşire şi-apoi să-l lucrăm pe onorabilul.* CAR.; **4.** (intr.) a ceda, a capitula: *nu dezarmează în faţa greutăţilor;* **5.** (înv.; tr.) a descărca, a slobozi: *această tîmplare neaşteptată iară desarmă toată mânia.* B.-DEL. [Din fr. *désarmer*].

dezarmánt, ~ţi, dezarmantă, ~e a. **1.** care face pe cineva să renunţe la luptă, să capituleze; **2.** care anihilează puterea de a reacţiona sau de a riposta: *răspunsul Anei fu dezarmant de naiv şi de simplu.* VINEA. [Din fr. *désarmant*].

dezarmáre, dezarmări f. **1.** acţiunea de a dezarma; **2.** lichidare sau limitare a forţelor militare. [V. *dezarma*].

dezarmát, ~ţi, dezarmată, ~e a. **1.** care a rămas fără arme; care nu este înarmat: *nu uitaţi că e prizonier şi e dezarmat.* PETR.; **2.** (fig.) ajuns în imposibilitatea de a se opune la ceva; lipsit

de apărare; depăşit de împrejurări: *se socotea ... dezarmat, cînd întîmplarea îl punea în situaţii neaşteptate.* REBR.; (subst.) *toţi eroii săi fac parte din cei delicaţi, din firile alese, din cei dezarmaţi.* IBR. [V. ***dezarma***].

dezarticulá, dezarticulez vb. **1.** (tr.) a scoate din articulaţie (printr-o operaţie chirurgicală): *a dezarticula un umăr*; **2.** (tr. şi refl.) a (se) desface, a (se) dizloca, a (se) dezmembra; **3.** (fig.; refl.) a-şi pierde coeziunea, unitatea. [Din fr. ***désarticuler***].

dezarticuláre, dezarticulări f. acţiunea de a (se) dezarticula; dezarticulaţie. [V. ***dezarticula***].

dezarticulát, ~ţi, dezarticulată, ~e a. **1.** dislocat, ieşit din articulaţii: *oase dezarticulate*; **2.** (fig.) dezordonat, lipsit de coordonare: *o conştiinţă mai mult sau mai puţin dezarticulată.* BL.; **3.** pronunţat neclar, defectuos: *îmi pluteau vorbele nesigure, dezarticulate.* PETR. [V. ***dezarticula***].

dezarticulaţie, dezarticulaţii f. dezarticulare. [Din fr. ***désarticulation***].

dezasamblá, dezasamblez vb. (tr.) a desface piese asamblate. [Din fr. ***désassembler***].

dezasambláre, dezasamblări f. acţiunea de a dezasambla. [V. ***dezasambla***].

dezasamblát, ~ţi, dezasamblată, ~e a. care a fost desfăcut în părţile componente. [V. ***dezasambla***].

dezasimilă, pers. 3 **dezasimilează** vb. (refl.) a suporta un proces de dezasimilaţie. [Din fr. ***désassimiler***].

dezasimiláre, dezasimilări f. dezasimilaţie. [V. ***dezasimila***].

dezasimilaţie f. proces de transformare a unor compuşi din organism în substanţe eliminabile. [Din fr. ***désassimilation***].

dezasortá, dezasortez vb. (tr.) a lipsi de sortimente variate de mărfuri: *a dezasorta un magazin.* [Din fr. ***désassortir***].

dezasortáre, dezasortări a. acţiunea de a dezasorta. [V. ***dezasorta***].

dezasortát, ~ţi, dezasortată, ~e a. care a rămas fără sortimente variate de mărfuri: *magazin dezasortat.* [V. ***dezasorta***].

dezăstru, dezastre n. **1.** situaţie deosebit de gravă; nenorocire mare; catastrofă: *e o acţiune iresponsabilă care va duce inevitabil la dezastru.* GHEŢIE; **2.** stare de mare suferinţă sufletească, de cădere psihică: *numai paloarea feţei spunea dezastrul lăuntric.* VINEA. [Din fr. ***désastre,*** it. ***disastro***].

dezastruós, ~şi, dezastruoásă, ~e a. care cauzează un dezastru; cu caracter de dezastru; catastrofal, groaznic: *am început a ceti paginile dezastruoasei înfrîngeri a generalului suedez.* SAD.; (p. ext.) *rezultatul pentru iobăgime a fost de-a dreptul dezastruos.* BL. [Din fr. ***désastreux***].

dezavantáj, dezavantaje n. **1.** situaţie nefavorabilă (faţă de altcineva); neajuns, inconvenient: *fiecare tip de cultură îşi are calităţile şi deficienţele, avantajele şi dezavantajele.* BL.; **2.** prejudiciu, pagubă: *nu îngăduie ipertrofia unei tendinţi în dezavantajul celeilalte.* BL. [Din fr. ***désavantage***].

dezavantajá, dezavantajez vb. (tr.) a crea cuiva un dezavantaj; a pune în inferioritate. [Din fr. ***désavantager***].

dezavantajáre, dezavantajări f. acţiunea de a dezavantaja şi rezultatul ei. [V. ***dezavantaja***].

dezavantajós, ~şi, dezavantajoásă, ~e a. care produce un dezavantaj; nefavorabil, neprielnic. [Din fr. ***désavantageux***].

dezavuá, dezavuez vb. (tr.) **1.** a dezaproba, a condamna: *fu dezavuat de tovarăşii săi.* CĂL.; **2.** a refuza să recunoască ceva. [Din fr. ***désavouer***].

dezavuáre, dezavuări f. faptul de a dezavua; dezaprobare, desolidarizare. [V. ***dezavua***].

dezaxá, dezaxez vb. **1.** (tr.) a deplasa un ax din poziţia normală; (fig.) *omul ... are în consecinţă un destin creator, care-i modifică şi-i dezaxează chiar şi legile biologice.* BL.; (refl.) *osia s-a dezaxat*; **2.** (fig.; refl.) a-şi pierde echilibrul mintal sau moral. [Din fr. ***désaxer***].

dezaxáre, dezaxări f. **1.** acţiunea de a (se) dezaxa; **2.** deplasare a unui ax din poziţia normală; (fig.) *aceste structuri tripartite nu ar produce cultură dacă ele nu ar suferi în prealabil o dezaxare, o nouă orientare.* BL.; **3.** (fig.) tulburare mintală; dezechilibru, dezorientare. [V. ***dezaxa***].

dezaxát, ~ţi, dezaxată, ~e a. **1.** care s-a deplasat din poziţia normală (faţă de o axă); **2.** (fig.; şi subst.) (persoană) care şi-a pierdut echilibrul mintal sau moral: *urmaşii de acum ai boieriei adevărate sînt frivoli, dezaxaţi.* CĂL. [V. ***dezaxa***].

dezbáte[1], dezbat vb. (tr.) **1.** a discuta pe larg împreună cu alţii; a supune ceva discuţiei: *problema prezintă o importanţă foarte mare şi a fost dezbătută mereu.* IBR.; (refl. pas.) *asemenea chestiuni nu se dezbat cu puşca în mînă.* OD.; (intr.) *să dezbatem îndelete împreună asupra unei afaceri.* CAR.; **2.** a examina o cauză, un proces (cu participarea părţilor). [Din fr. ***débattre*** (după *bate*)].

dezbáte[2], dezbat vb. **1.** (pop.; tr.) a desface de unde a fost fixat; a desprinde: *porunci îndată să-l dezlege, fieră să-i dezbată.* B.-DEL.; **2.** (înv.; refl.) a ieşi, a se elibera de sub stăpînirea cuiva: *braşovenii ... se învoiesc a se dezbate de sub Mihai.* BĂLC.; **3.** (tr.) a afîna pămîntul bătut: *nu puteau oamenii ara, pămîntul era tare ca fierul. şi-n puţinul pe care l-au dezbătut şi l-au semănat, parcă a ieşit ceva acătării?* SAD.; **4.** (tr.) a face să nu mai fie fix; a scoate din locul fixat: *a dezbate cepul butoiului.* [***Dez-*** + ***bate***].

dezbátere[1], dezbateri f. **1.** faptul de a dezbate[1], de a discuta despre ceva; discuţie între mai multe persoane asupra unei probleme; analiză amănunţită: *atrage în dezbaterea acestei probleme două noţiuni care tulburâ enorm claritatea datei problemei.* STĂNIL.; **2.** discutare a unei cauze (în contradictoriu) în faţa unei instanţe de judecată; **3.** (mai ales la pl.) discuţie într-o adunare deliberantă: *se petrecu un scandal ce ajunse în dezbaterea Adunării deputaţilor.* CĂL.; *dezbaterile corpurilor legiuitoare.* [V. ***dezbate[1]***].

dezbátere[2], dezbateri f. acţiunea de a dezbate[2]; desprindere, scoatere din locul în care a fost fixat. [V. ***dezbate[2]***].

dezbăiérá, dezbăierez vb. (rar; tr. şi refl.) a(-şi) dezlega baierile. [***Dez-*** + (***îm***)***băiera***].

dezbărá, dezbár şi (pop.) **dezbắr** vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) desface, a (se) despărţi, a (se) dezvăţa: *năravul anevoie îl dezbări.* PANN; *tatăl său nu s-a putut dezbăra de patima jocului de cărţi.* PETR.; **2.** a (se) scăpa, a (se) elibera; a (se) descotorosi: *să dezbăr lumea de o jivină veninoasă.* AL.; *de cîtva timp, scriitorii tind să se dezbare de sintaxa franţuzească.* IBR. [Et. nec.].

dezbăráre f. acţiunea de a se dezbăra; dezvăţ. [V. ***dezbăra***].

dezbărbătá, dezbărbătez vb. (înv.; tr.) a descuraja: *aşa îmblă popoarele în decadenţă şi dezbărbătate de compţiune.* EM. [***Des-***[1] + (***în***)***bărbăta***].

dezbătá, dezbắt vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) trezi din beţie: *un alt ciocan de ţuică mai bea-l, să te dezbete.* MACED.; **2.** (fig.; tr.) a aduce la realitate; a dezmetici pe cineva: *apoi cade leşinată pe un moale pat, unde Ştefan o dezbată cu un sărutat.* BOL. [***Dez-*** + (***îm***)***băta***].

dezbín, dezbinuri n. (rar) discordie, învrăjbire: *Vidra şi cu cei patru au să dea atîta dezbin dihăniilor, pînă ce i-a prinde spaima.* SAD. [De la ***dezbina***].

dezbiná, dezbín vb. **1.** (tr.) a face să se despartă, să se duşmănească; a învrăjbi; a îndepărta unul de altul; a răzleţi: *tot ceea ce dezbină o naţie sînt clasele şi privilegiul.* BOL.; **2.** (rar; refl.) a se separa, a se desface: *o oaie se desghină din turmă.* ISP. [Lat. ***disglutinare,*** (refăcut după *îmbina*)].

dezbinăre, dezbinări f. **1.** faptul de a (se) dezbina; despărţire, separare; învrăjbire, discordie: *prin amestec, prin îmbinare şi dezbinare produc toate fenomenele.* BL.; **2.** contradicţie, conflict; dezacord: *omul de ştiinţă cade foarte adesea la dezbinare cu simţul comun.* BL. [V. ***dezbina***].

dezbinát, ~ţi, dezbinată, ~e a. **1.** desfăcut, rupt, separat; **2.** învrăjbit, despărţit: *boierii? de cînd le prinde cronicarul de veste, numai dezbinaţi îi află.* ARG. [V. ***dezbina***].

dezbinătór, ~i, dezbinătoáre a. (rar) care dezbină, care învrăjbeşte; învrăjbitor. [***Dezbina*** + ***-tor***].

dezbîrná, dezbîrnez vb. (tr.) a dizloca, a mişca din loc, a desprinde: *a dezbîrna urechea.* [***Dez-*** + ***bîrnă*** + ***-a***].

dezbîrnáre, dezbîrnări f. acţiunea de a dezbîrna; dizlocare, desprindere. [V. ***dezbîrna***].

dezbîrnát, ~ţi, dezbîrnată, ~e a. dizlocat, scos din locul în care era fixat; desprins: *ureche dezbîrnată.* [V. ***dezbîrna***].

dezblehuí vb. v. **dezblehuia**.

dezblehuiá, dezblehuiez vb. (reg.) **1.** (tr.) a se descheia la haine; **2.** (refl.) a se dezbrăca complet; (şi: **dezblehui**). [Et. nec.]

dezblehuiát, ~ţi, dezblehuiátă, ~e a. (reg.) **1.** descheiat la haine; (p. ext.) neglijent, neatent: *de ce umbli aşa dezblehuiat?* **2.** dezbrăcat complet; gol puşcă; **3.** cu părul desfăcut; (şi: **dezblehuit, dezblehuiet**). [V. ***dezblehuia***].

dezblehuiét a. v. dezblehuiat.

dezblehuít a. v. dezblehuiat.

dezbobiná, dezbobinez vb. (tr.) a desfăşura de pe o bobină: *a dezbobina sîrma.* [***Dez-*** + ***bobina***].

dezbobináre, dezbobinări f. acţiunea de a dezbobina. [V. ***dezbobina***].

dezbobocí, pers. 3 **dezbobocéşte** vb. (refl.) a se desface, a deveni floare: *pe chip zîmbetul îi înflorea, cum se dezbobocéşte trandafirul.* TUD. [***Dez-*** + (***îm***)***bobocí***].

dezbodolí, dezbodolesc vb. (reg.; refl.) a-şi scoate hainele groase; a se dezveli; a se descoperi: *tu să te dezveleşti şi să te dezbodoleşti.* POP. [***Dez-*** + (***îm***)***bodoli***].

dezbrăcá, dezbrắc vb. **1.** (refl. şi tr.) a(-şi) scoate îmbrăcămintea, a (se) despuia: *o ploaie îi sluşeşte ca pretext să se dezbrace acolo spre a se usca.* CĂL.: *o doamnă... tocmai îşi dezbrăca pardesiul.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a face să nu mai aibă (un obiect de) îmbrăcăminte: *l-a dezbrăcat de palton la intrare*; **3.** (fig.; tr.) a jupui: *oameni cu plete mari, cu glasuri şi rîsete puternice, îi dezbrăcau de blăni.* SAD.; **4.** (fig.; refl.) a se lepăda, a scăpa: *ar primi dragostea în toată ingenuitatea ei animală, dezbrăcată de convenţii.* CĂL.; *a se dezbrăca de ruşine*; **5.** (fig.; tr.) a jefui, a prăda pe cineva (de tot ce are): *leşii ... dezbracă pe bieţii oameni.* NEGR. [Lat. ****disbracare***].

dezbrăcáre, dezbrăcări f. **1.** acţiunea de a (se) dezbrăca; dezbrăcat[1]: *Manuela face din actul dezbrăcării un moment culpabil.* CĂL.; **2.** (înv.) goliciune, despuiere: *ce obrăznicie e asta să intri aici în această scandaloasă dezbrăcare?* NEGR. [V. ***dezbrăca***].

dezbrăcắt[1] n. dezbrăcare: *a întîrziat cu dezbrăcatul.* [V. ***dezbrăca***].

dezbrăcát[2], ~ţi, dezbrácată, ~e a. cu hainele scoase; fără haine; gol: *ca şi un mort şedea dezbrăcat la soare, pe nisip.* BAC. [V. ***dezbrăca***].

dezbrăcăciúne f. (înv.) faptul sau starea de a fi dezbrăcat, prost îmbrăcat; goliciune: *cine ne va despărți de dragostea lu Dumnezeu: au nevoea, au strimtura, au goanele, au dezbrăcăciunea?* COR. [*Dezbrăca* + *-ăciune*].

dezbrăcătór, ~i, dezbrăcătoáre a. (rar) 1. care dezbracă; 2. (fig.) care sărăceşte, despoaie: *nu e de cuviinţa unui om căsătorit a lăuda astă dezbrăcătoare şi ruşinoasă patimă.* NEGR. [*Dezbrăca* + *-tor*].

dezbrăcăţél, ~i, dezbrăcăţícă, ~ele a. (rar) aproape dezbrăcat, mai mult gol: *cel mai frecventat local de noapte din oraş, ... cu fetişcane dezbrăcăţele.* GHEŢIE. [*Dezbrăcat* + *-el*].

dezbrobodí, dezbrobodesc vb. (refl.) a-şi scoate broboada, năframa etc.: *bătrîna s-a dezbrobodit şi şade nemişcată pe scăunaş.* SAD. [*Dez-* + (*îm*)*brobodi*].

dezbrobodíre f. acţiunea de a se dezbrobodi. [V. *dezbrobodi*].

dezbrobodít, ~ţi, dezbrobodită, ~e a. cu broboada scoasă, fără broboadă pe cap: *cu capul dezbrobodit şi numai zdrenţe toată, ... ea părea ... o făptură a iadului.* M.CAR. [V. *dezbrobodi*].

dezbumbá, dezbúmb vb. (reg.; tr. şi refl.) a(-şi) desface nasturii de la o haină: *ea-şi dezbumbă pieptarul.* EM. [*Dez-* + (*îm*)*bumba*].

dezbumbát, ~ţi, dezbumbată, ~e a. (reg.) cu nasturii desfăcuţi, descheiat: *cămaşa îi este dezbumbată şi cravata desfăcută.* SL. [V. *dezbumba*].

dezdăuná, dezdăunez vb. (înv.) a despăgubi. [*Dez-* + *dăuna*].

dezdăunáre, dezdăunări f. (înv.) despăgubire. [*Dez-* + *dăunare*].

dezdăunát, ~ţi, dezdăunată, ~e a. despăgubit. [V. *dezdăuna*].

dezdoí, dezdói vb. 1. (tr.) a desface ceva îndoit; a întinde: *retrage încetinel mîna, dezdoieşte biletele.* CAR.; *a dezdoit foaia*; 2. (refl. şi tr.) a se îndrepta, a se destinde: *tu, măicuţă dragă, spinarea să-ţi dezdoi şi să mai stai acasă.* VIERU; *a-şi dezdoi mîna.* [*Dez-* + (*în*)*doi*].

dezdoíre f. acţiunea de a (se) dezdoi. [V. *dezdoi*].

dezdrugă, dezdrúg vb. (reg.; intr.) a deşira de pe drugă: *una ştie să-ndruge, alta să dezdruge.* POP. [*Dez-* + (*în*)*druga*].

dezechilibrá, dezechilíbrez vb. 1. (refl.) a-şi pierde echilibrul; 2. (fig.; refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă dreapta judecată: *pradă unor cumplite dureri, ce mă dezechilibrează totdeauna pînă la anihilare.* VOIC.; 3. (tr.) a face ca cheltuielile să întreacă veniturile într-un buget. [Din fr. *déséquilibrer*].

dezechilibráre, dezechilibrări f. acţiunea de a (se) dezechilibra şi rezultatul ei. [V. *dezechilibra*].

dezechilibrát, ~ţi, dezechilibrată, ~e a. 1. care şi-a pierdut echilibrul; lipsit de echilibru; 2. (fig.) care şi-a pierdut judecata; tulburat (mintal): *un proletar intelectual este dezechilibrat, din cauza vieţii dezordonate.* IBR.; (subst.) *un dezechilibrat a aruncat scrierea în haos;* 3. lipsit de o proporţie adecvată între elemente. [V. *dezechilibra;* cf. fr. *déséquilibré*].

dezechilíbru, dezechilíbre şi (rar) **dezechilíbruri** n. 1. lipsă de echilibru: *ar fi în proces de echilibrare a unui presupus dezechilibru în conţinutul de eter al corpurilor* BL.; 2. (fig.) tulburare mintală; lipsă de judecată: *alţii au interpretat arta ca vis, ca expresie compensatorie a unei deficienţe sau a unui dezechilibru psihic.* BL. [Din fr. *déséquilibre*].

dezechipá, dezechipez vb. 1. (tr.) a lua echipamentul (unui soldat, unei trupe, unui vas de război); 2. (refl.) a-şi scoate echipamentul, a se dezbrăca. [Din fr. *déséquiper*].

dezechipáre, dezechipări f. acţiunea de a (se) dezechipa. [V. *dezechipa*].

dezechipát, ~ţi, dezechipată, ~e a. fără echipament; care nu (mai) are echipament. [V. *dezechipa*].

dezertá, dezértez vb. (intr.) 1. a fugi din armată, a se sustrage serviciului militar: *dacă mîine seară nu-mi dă drumul pentru două zile, dezertez.* PETR.; 2. a trece la inamic: *e dus din ordinul ofiţerului în apropierea liniei inamice şi silit să dezerteze.* CĂL.; 3. (fig.) a părăsi un loc, o slujbă, un partid etc.: *unii dezertară, Millo şi Teodorini se duseră departe să caute un mai bun noroc.* NEGR. [Din fr. *déserter*].

dezertáre, dezertări f. faptul de a dezerta; dezerţiune: *în loc să osîndească agresiunea, ironizează rezistenţa, glorificînd într-un cuvînt defecţiunea şi dezertarea.* CĂL.; *dezertare din armată.* [V. *dezerta*].

dezértor, dezértori m. 1. militar care a dezertat: *un dezertor ... se ascunde în coliba unor ţărani.* CĂL.; 2. (fig.) persoană care a abandonat o cauză, un partid, o religie: *comediant i-acel ce plînge şi-i un neom, că-i dezertor.* COŞB. [Din fr. *déserteur*].

dezerţiúne, dezerţiuni f. dezertare: *dezerţiunea e pregătită atît de rău, încît Bologa e prins şi spînzurat.* CĂL. [Din fr. *désertion*].

dezesperánt, ~ţi, dezesperantă, ~e a. care duce la desperare, care face să despere: *cînd citeşti un studiu fenomenologic, ... ai impresia unei desesperante monotonii problematice.* BL. [Din fr. *désespérant*].

dezeşuá, dezeşuez vb. (tr.) a repune în stare de plutire: *a dezeşua o navă.* [Din fr. *déséchoner*].

dezeşuáre, dezeşuări f. acţiunea de a dezeşua şi rezultatul ei: *au coordonat activitatea de dezeşuare ... şi tot nu au reuşit să pună vaporul pe linia de plutire.* R.L. [V. *dezeşua*].

dezeşuát, ~ţi, dezeşuată, ~e a. care a fost pus pe linia de plutire după o eşuare. [V. *dezeşua*].

dezetatizá, dezetatizez vb. (tr.) a trece din proprietatea sau din conducerea statului în cea privată; a privatiza. [*Dez-* + *etatiza*].

dezetatizáre, dezetatizări f. acţiunea de a dezetatiza; privatizare. [V. *dezetatiza*].

dezgărdiná, dezgărdinez vb. (tr.) 1. a desprinde (fundul unui butoi) din gardină; 2. (p. ext.) a dezlipi, a scoate un lucru de unde este fixat: *peştii... uneori izbutesc să dezgardine şipci, să rupă trestiile.* VOIC. [*Dez-* + *gardină*].

dezghéţ, dezgheţuri n. topire a gheţii sau a zăpezii: *au pornit dezgheţurile unei ierni cum nu se mai pomenise din bătrîni.* SAD. [De la *dezgheţa*].

dezgheţá, dezghéţ vb. (refl.) 1. a se muia de căldură (şi a deveni lichid): *balta s-a dezgheţat;* 2. a se dezmorţi, a se încălzi: *ajunge la un podar, unde se dezgheaţă, mănîncă şi bea cu gazdele.* IBR.; (fig.; tr.) *dezgheţînd cu sărutarea-i raza ochilor ei reci.* EM.; 3. (fig.) a deveni vioi, îndrăzneţ. [Lat. *disglaciare*].

dezgheţáre, dezgheţări f. acţiunea de a (se) dezgheţa. [V. *dezgheţa*].

dezgheţát, ~ţi, dezgheţată, ~e a. 1. muiat de căldură (şi transformat în lichid); 2. (fig.) vioi, isteţ, ager, deştept: *un copilandru dezgheţat şi sfătos.* ISP. // adv. pe şleau; dezinvolt: *vorbeşte dezgheţat.* [V. *dezgheţa*].

dezghín, dezghínuri n. (înv. şi reg.) 1. lovitură de frîu sau de pinteni: *trei dezghinuri că mi-i da.* POP.; 2. săritură de cal: *în sprintene dezghinuri îşi saltă caii sprinteni.* AL. [Din turc. *dizgin* „frîu"].

dezghiocá, dezghióc vb. (tr.) 1. a desface şi a îndepărta învelişul unor fructe sau legume; a scoate un fruct din coajă sau boabele dintr-o păstaie: *dezghioacă nuci;* (fig.) *putem dezghioca vreun sens mai adînc, ascuns sub învelişul pitoresc al acestei legende?* BL.; 2. a desface pănuşile sau boabele de pe ştiuletele de porumb: *noaptea la o clacă de dezghiocat păpuşoi, i-am scos Măriucăi un şoarece din sîn.* CR. [Lat. *disglubicare*].

dezghiocáre, dezghiocări f. acţiunea de a dezghioca; dezghiocat[1]. [V. *dezghioca*].

dezghiocát[1] n. dezghiocare. [V. *dezghioca*].

dezghiocát[2], ~ţi, dezghiocată, ~e a. 1. desfăcut din coajă sau din păstăi: *fasole dezghiocată;* 2. scos din pănuşi: *ştiuleţi dezghiocaţi;* 3. desfăcut de pe ştiuleţi: *porumb dezghiocat.* [V. *dezghioca*].

dezghiocătór, dezghiocătoare n. 1. maşină pentru scoaterea din păstăi a seminţelor plantelor leguminoase; 2. dispozitiv sau maşină pentru desprinderea grăunţelor de pe ştiuleţi. [*Dezghioca* + *-tor*].

dezgolí, dezgolesc vb. 1. (tr.) a lăsa gol, a descoperi: *legea lor opreşte ca să-ş' dezgolească capul de învălitură.* B.-DEL.; 2. (refl.) a se dezbrăca: *uitînd ruşinea toată şi buna-cuviinţă, se dezgolesc de haine.* NEGR.; (fig.) *dezgolindu-se codrii de frunzişuri şi venind iarna, au ieşit acei buntuşnici, ca lupii.* SAD. [*Dez-* + *goli*].

dezgolíre, dezgoliri f. faptul de a (se) dezgoli. [V. *dezgoli*].

dezgolít, ~ţi, dezgolită, ~e a. descoperit, dezbrăcat: *fata era cu sînii dezgoliţi şi cu fustele sumese.* GHEŢIE; (fig.) *în dreapta se deschideau aleile unui parc cu pomii dezgoliţi.* GHEŢIE. [V. *dezgoli*].

dezgoveálă, dezgovéli f. (pop.) 1. faptul de a se dezgovi: *pare că începuseşi a îndruga o şiretenie de lighioane ca cea din hora dezgovelei.* OD.; 2. cîntec ce se cîntă a doua zi după nuntă, cînd se scoate găteala miresei. [*Dezgovi* + *-eală*].

dezgoví, dezgovesc vb. (pop.; tr.) a scoate găteala de pe capul miresei: *odată dezgovită de nuna cea mare, mireasa intră în rîndul nevestelor, purtînd podoaba maritală.* [*Dez-* + *govi*].

dezgrădí, dezgrădesc vb. (tr.) a scoate gardul, împrejmuirea; a lăsa fără îngrăditură; (fig.) *ne-au dezgrădit, făcînd drum lung unei civilizaţii pripite.* EM. [*Dez-* + (*în*)*grădi*].

dezgrădiná, dezgrădinez vb. (rar; refl.) a-şi pierde locul într-o grădină: *movila părea că vrea să se dezgrădinеze de pămînt.* ISP. [*Dez-* + *grădină* + *-a*].

dezgrădíre, dezgrădiri f. acţiunea de a dezgrădi. [V. *dezgrădi*].

dezgrădít, ~ţi, dezgrădită, ~e a. (rar) 1. cu gardul scos sau stricat; 2. desfăcut dintr-o împletitură. [V. *dezgrădi*].

dezgropá, dezgróp vb. (tr.) 1. a scoate din pămînt (ceva îngropat): *a dezgropa o comoară;* 2. a scoate din mormînt; a exhuma, a deshuma: *vrea să dezgroape pe mort.* ISP.; 3. (fig.) a descoperi, a scoate la iveală: *dă în acelaşi timp scriitorilor un îndreptar prin cronicile pe care le dezgroapă.* IBR. [*Dez-* + (*în*)*gropa*].

dezgropánie, dezgropanii f. (pop.) dezgropare a osemintelor unui mort la 7 ani după deces şi realizarea unui ceremonial religios de pomenire. [*Dezgropa* + *-anie*].

dezgropáre, dezgropări f. 1. acţiunea de a dezgropa; scoatere din pămînt; dezgropat[1]: *pentru a executa acţiunea dezgropării metalelor, omului îi trebuia răbdare.* VIANU; 2. scoatere din mormînt; exhumare, deshumare; (spec.) dezgropanie; 3. scoatere din pămînt a ceea ce a fost îngropat; 4. (fig.) scoatere la iveală; descoperire: *începe dezgroparea lui Eminescu.* IBR. [V. *dezgropa*].

dezgropát[1], dezgropaturi n. dezgropare. [V. *dezgropa*].

dezgropát[2], ~ți, dezgropată, ~e a. scos din pămînt, adus la suprafață: *vestigiile dezgropate sînt foarte vechi.* [V. *dezgropa*].

dezgúst n. aversiune, silă; scîrbă: *și dezgustul meu din suflet să-l împac prin a mea minte.* EM. [*Dez-* + *gust*; cf. fr. *dégoût*].

dezgustă, dezgúst vb. **1.** (tr.) a provoca dezgust, aversiune: *constatarea îl dezgustă profund.* GHEȚIE; (absol.) *toate acestea dezgustă și dau o puternică impresie de stupiditate.* CĂL.; **2.** (refl.) a-și pierde pofta pentru ceva: *s-au dezgustat de politică.* [*Dez-* + *gusta*; cf. fr. *degoûter*].

dezgustáre, dezgustări f. faptul de a (se) dezgusta. [V. *dezgusta*].

dezgustát, ~ți, dezgustată, ~e a. cuprins de dezgust; scîrbit: *după ce îndură mizeriile jurnalisticei și ale învățătoriei, pleacă dezgustat peste granită.* CĂL.; (subst.) *Eminescu nu e misogin, ci un dezgustat.* CĂL. [V. *dezgusta*].

dezgustătór, ~i, dezgustătoáre a. care inspiră dezgust; respingător, scîrbos: *nuvelele ... aduc o atmosferă adesea dezgustătoare.* CĂL. // n. ceea ce produce dezgust, repulsie, scîrbă: *nu înfiripase o viziune a vieții mai sumbră, înfruntînd cu mai mult curaj urîtul și dezgustătorul.* VIANU. [*Dezgusta* + *-tor*].

dezholbá, dezholbez vb. (înv.; refl.) a-și reveni, a se dezmetici: *iară omul, deacă se dezholbă, feace: „o, fraților ...“* DOS. [*Dez-* + *holba*].

dezíce, dezic vb. **1.** (tr.) a retracta; a nega, a tăgădui: *ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic.* EM.; (refl. pas.) *zisa împăratului nu se putea deszice.* ISP.; **2.** (refl.) a-și retrage cuvîntul; a se lepăda de cele zise; (și: (înv.) deszice). [Din fr. *dédire* (după *zice*)].

dezícere, deziceri f. acțiunea de a (se) dezice; afirmație prin care se dezice ceva. [V. *dezice*].

dezideologizá, dezideologizez vb. (tr.) a înlătura ideologia (politică) din interpretarea și evaluarea faptelor și situațiilor. [*Dez-* + *ideologiza*].

dezideologizáre, dezideologizări f. acțiunea de a dezideologiza. [V. *dezideologiza*].

deziderát, deziderate n. **1.** ceea ce este de dorit să se întîmple, să se realizeze; dorință: *poezia nu e sinceră și, dacă e, e așa un fel de deziderat foarte vag.* IBR.; **2.** scop, țel: *programul lui Horia cuprinde deziderate antifeudale.* BL.; *orice știință are dezideratele ei.* [Din lat. *desideratum*].

dezideratív, ~i, dezideratívă, ~e a. (rar) care conține sau care exprimă o dorință: *formele dezideriative.* EM. [Din fr. *désideratif*, lat. *desideративus*].

dezilúzie, deziluzii f. decepție, dezamăgire, pierdere a iluziilor; deziluzionare: *lucrul trebuie spus din capul locului pentru a nu prilejui vreo deziluzie cititorului.* BL.; (și: (înv.) **deziluziune**). [Din fr. *désillusion*, germ. *Desillusion*].

dezilúzionă, deziluzionez vb. (tr.) a face să-și piardă iluziile; a decepționa, a dezamăgi. [Din fr. *désillusionner*, germ. *desillusionieren*].

deziluzionánt, ~ți, deziluzionantă, ~e a. care deziluzionează, care produce deziluzii. [Din fr. *desillusionnant*].

deziluzionáre, deziluzionări f. (rar) faptul de a (se) deziluziona; pierdere a iluziilor; deziluzie: *după cucerire ei trec prin procesul unei adînci deziluzionări.* BL. [V. *deziluziona*].

deziluzionát, ~ți, deziluzionată, ~e a. înșelat în așteptări; decepționat: *omu o privește lung, parcă deziluzionat.* PETR.; (subst.) *spîrci cu cașul la gură ... fac pe deziluzionații.* VLAH. [V. *deziluziona*].

deziluziúne f. v. deziluzie.

deziluzionísm n. tendință de a se trezi la realitate, de a depăși iluziile. [Din germ. *Desillusionismus*].

dezincrimină, dezincriminez vb. (tr.) a scoate de sub incriminare; a disculpa. [*Dez-* + *incrimina*].

dezincrustá, dezincrustez vb. (tr.) a curăța de depunerile de piatră (o instalație termică, o căldare de abur etc.). [Din fr. *désincruster*].

dezincrustánt, dezincrustante n. substanță folosită la dezincrustare sau pentru a împiedica depunerile de piatră în căldările de aburi, în instalațiile termice etc. [Din fr. *désincrustant*].

dezincrustáre, dezincrustări f. acțiunea de a dezincrusta. [V. *dezincrusta*].

dezinfectá, dezinfectez vb. (tr.) a distruge microbii sau paraziții pentru împiedicarea contaminării: *odaia în care am zăcut a fost dezinfectată.* GHEȚIE. [Din fr. *désinfecter*].

dezinfectánt, ~ți, dezinfectantă, ~e a. care dezinfectează. // n. substanță cu proprietatea de a dezinfecta: *un miros neobișnuit de dezinfectant ... stăruia în încăpere.* GHEȚIE. [Din fr. *désinfectant*].

dezinfectáre, dezinfectări f. acțiunea de a dezinfecta și rezultatul ei; dezinfecție. [V. *dezinfecta*].

dezinfectát, ~ți, dezinfectată, ~e a. care a fost supus dezinfectării; care este lipsit de microbi sau paraziți. [V. *dezinfecta*].

dezinfécție, dezinfecții f. dezinfectare: *sala va fi închisă timp de trei zile, pentru dezinfecție.* GHEȚIE. [Din fr. *désinfection*, germ. *Desinfektion*].

dezinfestă, dezinfestez vb. (tr.) a distruge vietățile care infestează o cultură. [Din fr. *désinfester*].

dezinfestánt, dezinfestanți n. substanță folosită pentru distrugerea larvelor, insectelor, viermilor etc. [Din fr. *désinfestant*].

dezinfestáre, dezinfestări f. tratament aplicat legumelor pentru a distruge insectele care le infestează. [V. *dezinfesta*].

dezinformă, dezinformez vb. (tr.) a informa (în mod intenționat) greșit (prin presă, prin radio etc.). [Din fr. *désinformer*].

dezinformáre, dezinformări f. faptul de a dezinforma. [V. *dezinforma*].

dezinformát, ~ți, dezinformată, ~e a. care este greșit informat (de cineva). [V. *dezinforma*].

dezinhibă, dezinhíb vb. (tr. și refl.) a face să iasă sau a ieși din starea de inhibiție. [*Des-*[1] + *inhiba*].

dezinhibáre, dezinhibări f. faptul de a (se) dezinhiba. [V. *dezinhiba*].

dezinhibát, ~ți, dezinhibată, ~e a. ieșit din starea de inhibiție; dezinvolt. [V. *dezinhiba*].

dezinhibíție, dezinhibiții f. ieșire din starea de inhibiție; dezinhibare. [Din fr. *désinhibition*].

dezinsectiză, dezinsectizez vb. (tr.) a curăța de insecte dăunătoare o locuință, un spital etc. [Din fr. *désinsectiser*].

dezinsectizáre, dezinsectizări f. acțiunea de a dezinsectiza și rezultatul ei. [V. *dezinsectiza*].

dezinsécție, dezinsecții f. distrugere a insectelor dăunătoare din mediul uman. [Din fr. *désinsection*].

dezintegrá, dezintegrez vb. **1.** (refl. și tr.) a (se) desface în elemente mai mici; a (se) rupe: *a dezintegra un nucleu atomic*; (p. ext.) *cînd condițiile nu-i mai sînt favorabile, atunci unitatea formativă se dezintegrează definitiv.* BL.; **2.** (refl.) a se desprinde dintr-un ansamblu; a se separa: *a trebuit ca această comunitate să se desfacă și omul să se dezintegreze din natură.* VIANU; **3.** (tr. și refl.) a (se) transforma în alt element radioactiv; a (se) dezagrega: *a se dezintegra atomul de plutoniu*; **4.** (fig.; tr.) a distruge integritatea unui lucru; a ruina. [Din fr. *désintégrer*].

dezintegráre, dezintegrări f. **1.** acțiunea de a (se) dezintegra și rezultatul ei: *destructibilitatea poate avea loc prin dezagregarea și dezintegrarea diferențialelor.* BL.; **2.** transformare a unui element radioactiv în altul: *dezintegrare atomică.* [V. *dezintegra*].

dezintegrát, ~ți, dezintegrată, ~e a. **1.** care a suferit o dezintegrare; care s-a desfăcut în părțile constitutive (pierzîndu-și identitatea); (fig.) *Caragiale reprezintă al doilea moment în dezvoltarea omului care rîde, acel al ființei dezintegrate.* VIANU; **2.** care a cunoscut o dezintegrare radioactivă: *nuclee atomice dezintegrate.* [V. *dezintegra*].

dezinterés, (rar) **dezinterese** n. lipsă de interes; indiferență: *gîndirea creștină, în primele ei secole..., întărește și mai mult dezinteresul față de aspectele dinamice ale naturii.* BL. [De la *dezinteresa*].

dezinteresă, dezinteresez vb. **1.** (rar; tr.) a fi indiferent pentru cineva; a nu intra în interesul cuiva: *a dezinteresa pe un creditor*; **2.** (refl.) a nu avea interes, a nu-i păsa: *călugării se dedaseră exclusiv vieții contemplative, dezinteresîndu-se de educația tineretului.* BL. [Din fr. *désintéresser*].

dezinteresáre, dezinteresări f. faptul de a (se) dezinteresa; nepăsare, dezinteres: *se distanțează pînă la dezinteresare față de lume.* BL. [V. *dezinteresa*].

dezinteresát, ~ți, dezinteresată, ~e a. **1.** care nu urmărește un interes personal; care nu caută un cîștig: *rar scriitor mai dezinteresat, mai în stare de a se bucura de geniul altora și de a se eclipsa în fața lor.* CĂL.; **2.** care nu are la bază un interes: *numai cugetarea dezinteresată și liberă are valoare nobilă pentru bieții oameni.* SAD.; *acțiune dezinteresată.* [V. *dezinteresa*].

dezintoxică, dezintóxic vb. (tr. și refl.) a(-și) curăța organismul de toxine; a face să înceteze intoxicația. [Din fr. *désintoxiquer*].

dezintoxicáre, dezintoxicări f. acțiunea de a (se) dezintoxica; dezintoxicație. [V. *dezintoxica*].

dezintoxicát, ~ți, dezintoxicată, ~e a. vindecat de o intoxicație. [V. *dezintoxica*].

dezintoxicáție, dezintoxicații f. dezintoxicare. [Din fr. *désintoxication*].

dezinvólt, ~ți, dezinvoltă, ~e a. **1.** care se mișcă, se comportă liber, degajat, nestingherit: *acesta, foarte dezinvolt, răspunse tot printr-o întrebare.* GHEȚIE; **2.** care se produce liber, nestingherit; care exprimă dezinvoltură; (adv.) *tragedia e tratată dezinvolt, ba chiar în stil parodic.* CĂL. [Din fr. *désinvolte*].

dezinvoltúră f. comportare firească, degajată: *seduce cu dezinvoltură pe profesorul ei.* CĂL. [Din fr. *désinvolture*].

dezirábil, ~i, dezirabilă, ~e a. de dorit. [Din fr. *désirable*].

dezís, ~și, dezisă, ~e a. contrazis, contestat, dezmințit. [V. *dezice*].

dezistă, dezíst vb. (franțuzism; tr.) a renunța la ..., a se lipsi de ... [Din fr. *désister*].

dezîncîntáre, dezîncîntări f. (înv.) dezamăgire: *predecesorii săi ... nu sînt deloc eminescieni; reprezintă o deprimare, o dezîncîntare, însă n-au nimic eminescian.* IBR. [*Dez-* + *încîntare*].

dezlănțuí, dezlănțui și (înv.) **dezlănțuiesc** vb. **1.** (rar; tr.) a desface din lanț; **2.** (refl. și tr.) a(-și) da curs liber, a izbucni sau a face să izbucnească: *se dezlănțuie acum o neliniște între oameni.* BL.; *a dezlănțui patimile*; **3.** (refl.) a porni

cu violenţă, a se năpusti: *furtuna se dezlănţuie.* [*Dez-* + ***lanţ*** + *-ui*; cf. fr. ***déchaîner***].

dezlănţuíre, dezlănţuiri f. acţiunea de a (se) dezlănţui şi rezultatul ei: *farmecul piesei stă în dezlănţuirea pasiunii sălbatice.* CĂL. [V. ***dezlănţui***].

dezlănţuít, ~ţi, dezlănţuită, ~e a. **1.** care se năpusteşte, se manifestă cu furie; nestăpînit: *nu avea nici o importanţă dacă era inocentă sau depravată, potolită sau dezlănţuită.* GHEŢIE; **2.** care se produce cu mare intensitate; violent: *barocul este epoca formelor învoalte, debordante, a pasiunilor larg dezlănţuite.* BL.; **3.** care se manifestă cu putere (de nestăvilit): *o rafală dezlănţuită prinse corabia din tribord.* TUD.; (şi: **deslănţuit**) [V. ***dezlănţui***].

dezlegă, dezlég vb. **1.** (tr.) a deschide ceva desfăcînd legătura; a desface: *a tot dezlegat sacul şi a mîncat.* CAR.; **a-şi dezlega punga**, v. pungă; **a dezlega sacul**, a spune tot ce ştie; **2.** (tr.) a face să nu mai fie înnodat, legat: *nu sînt eu vrednic să-i dezleg curelele încălţămintelor lui.* ANTIM; **3.** (tr.) a desface ceea ce era legat: *a dezlega ochii*; **4.** (tr. şi refl.) a (se) desprinde, a (se) elibera din legături: *un buhai s-a dezlegat.* POP.; **a dezlega calul de la gard**, a vorbi clar, pe înţeles: *dezleagă odată calul de la gard, să ştiu eu atunci ... ce-i al tău şi ce-i al meu.* CR.; **a(-i) dezlega** sau **a i se dezlega limba**, a face sau a porni să vorbească, să se destăinuiască: *apoi limbile li se dezlegară.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a elibera de obligaţii, de jurăminte etc.: *stau în pridvor ... aşteptîndu-şi rîndul să fie dezlegate de blesteme şi jurăminte.* SAD.; **6.** (tr.) a scăpa, a absolvi: *cînd merg alţii de-o peţesc, vin popi de mă dezleagă.* COŞB.; *a dezlega pe cineva de păcate*; (absol.) *domnul Romii cu fulgeru-n brîncă lega şi dezlega după voie.* B.-DEL.; **7.** (tr.) a rezolva, a lămuri, a găsi soluţia: *musul plecă, mulţumit că dezlegase şi această taină.* TUD.; *a dezlega o ghicitoare;* (refl. pas.) *era una din cheile prin care se dezlega evoluţia sa ulterioară.* GHEŢIE. [Lat. ***disligare***].

dezlegáre, dezlegări f. **1.** acţiunea de a (se) dezlega şi rezultatul ei; **2.** permisiune, îngăduinţă de a face ceva; **3.** rezolvare, soluţionare: *începu a rîde, renunţînd la dezlegarea problemei.* SAD.; **4.** iertare, absolvire: *la marginea gropii, părintele Andrei citi dezlegarea.* AG.; *dezlegare de păcate;* **5.** eliberare; libertate: *experienţa, vîrsta înaintată îi dau lui Neculce dezlegarea limbii.* CĂL.; **6.** desfacere a unei legături: *dezlegarea lanţului.* [V. ***dezlega***].

dezlegát, ~ţi, dezlegată, ~e a. **1.** care a fost desfăcut din legătură; care nu mai este legat: *funie dezlegată*; **2.** absolvit de păcate, de un blestem etc.: *acum este dezlegat de blestem.* ISP.; **3.** rezolvat, soluţionat: *enigmă dezlegată; problemă dezlegată.* [V. ***dezlega***].

dezlegătór, ~i, dezlegătoáre m. f. persoană care dezleagă (în mod sistematic) probleme, jocuri, enigme etc. [***Dezlega*** + *-tor*].

dezlegătúră, dezlegături f. (pop.) desfacere a unei vrăji. [***Dezlega*** + *-tură*].

dezlipí, dezlipesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) desprinde din locul unde era lipit, fixat: *de pe pereţii-ngălbeniţi se dezlipeşte-n pături varul.* GOGA; *dezlipind capacul unuia, un parfum agreabil se exală.* CĂL.; **2.** (fig.; refl.) a se depărta, a se separa: *nu se putea dezlipi de dînsa.* ISP. [***Dez-*** + ***lipi***].

dezlipíre, dezlipiri f. acţiunea de a (se) dezlipi. [V. ***dezlipi***].

dezlipít, ~ţi, dezlipită, ~e a. **1.** desfăcut, desprins din lipitură, din locul unde era fixat: *căderi voi frunze dezlipite, pe cîmpul larg, în zbor, vă poarte vîntul.* GOGA; **2.** (pop.) cu lipitura stricată: *casa ta e dezlipită, mie-mi pare poleită.* POP. [V. ***dezlipi***].

dezlînă, pers. 3 **dezlîneazá** vb. (refl.) **1.** a-şi pierde aspectul răsucit; a se scămoşa: *firele s-au dezlînat*; **2.** (fig.) a deveni fără şir, fără logică: *conversaţia s-a dezlînat în probleme minore.* [***Dez-*** + ***lînă***].

dezlînáre, dezlînări f. faptul de a se dezlîna. [V. ***dezlîna***].

dezlînát, ~ţi, dezlînată, ~e a. **1.** destrămat, rărit: *cu pantaloni dezlînaţi şi roşi.* DELAVR.; **2.** (fig.) lipsit de concentrare, fără coerenţă: *vorbăria aceea dezlînată sfîrşi prin a o linişti.* GHEŢIE; *cuvîntare dezlînată;* **3.** (fig.) care are o comportare incoerentă, dezorganizată: *o destul de mare cantitate de versuri ... dezvăluiau un sentiment dezlînat.* CĂL. [V. ***dezlîna***].

dezlocuí, pers. 3 **dezlocuieşte** vb. (fiz.; tr.) a disloca, a scoate o parte egală cu volumul propriu din fluidul în care a fost introdus. [***Dez-*** + ***(în)locui***].

dezlocuíre, dezlocuiri f. faptul de a dezlocui. [V. ***dezlocui***].

dezlocuít, ~ţi, dezlocuită, ~e a. scos de la locul pe care-l ocupa (şi înlocuit cu alt corp): *lichid dezlocuit.* [V. ***dezlocui***].

dezmaterializáre f. v. dematerializare.

dezmaterializát a. v. dematerializat.

dezmădulát, ~ţi, dezmădulată, ~e a. (înv.) dezmembrat. [***Dez-*** + ***mădular***].

dezmărgíni, dezmărginesc vb. (tr.) a face să treacă, să depăşească limitele sau limitările; a face să nu mai aibă limite: *sublime roade a dat ştiinţa în curs de cîteva secole, reuşind să dezmărginească orizonturile genului uman.* BL. [***Dez-*** + ***mărgini***].

dezmărginíre, dezmărginiri f. faptul de a dezmărgini: *cu ajutorul experimentului se obţine o progresivă dezmărginire a orizontului empiric.* BL. [V. ***dezmărgini***].

dezmărginít, ~ţi, dezmărginită, ~e a. care nu are limite; nelimitat: *biserica este un organism dezmărginit care inundă spaţiul şi timpul.* BL. [V. ***dezmărgini***].

dezmăţ, dezmăţuri n. **1.** destrăbălare, desfrînare; **2.** (fig.) debandadă, anarhie: *faptul că se cerea odinioară cel puţin oarecari cunoştinţe ortografice ... a ţinut mult timp pe loc dezmăţurile de condei.* MACED. [De la ***dezmăţa***].

dezmăţá, dezmăţ vb. (rar; refl.) a se destrăbăla. [***Dez-*** + ***maţ***(*e*) + *-a*].

dezmăţáre, dezmăţări f. faptul de a se dezmăţa. [V. ***dezmăţa***].

dezmăţát, ~ţi, dezmăţată, ~e a. **1.** cu un aspect dezordonat, neglijent; **2.** lipsit de ruşine; destrăbălat, desfrînat: *numai acel dezmăţat fecior ... a putut săvîrşi atare faptă.* SAD. [V. ***dezmăţa***].

dezmembrá, dezmembrez vb. (tr. şi refl.) a (se) separa, a (se) desface, a (se) descompune: *a dezmembra un stat.* [Din fr. ***démembrer***].

dezmembrábil, ~i, dezmembrabilă, ~e a. care poate fi despărţit în părţile componente. [***Dezmembra*** + *-bil*].

dezmembráre, dezmembrări f. faptul de a (se) dezmembra; separare, descompunere, desfiinţare. [V. ***dezmembra***].

dezmembrát, ~ţi, dezmembrată, ~e a. descompus, desfăcut. [V. ***dezmembra***].

dezmétic, ~ci, dezmetică, ~ce a. **1.** zăpăcit, nebun, bezmetic: *am fost un copil dezmetic.* GAL.; (subst.) *la adică ştia să facă jertfe, dar se păzea să se adune cu dezmeticii.* MACED.; **2.** lipsit de echilibru, de ordine, de raţiune: *să ne oprim pentru un moment lîngă acea complexă epocă de efervescenţă spirituală, de dezmetică şi factice ştiinţă.* BL. [***Dez-*** + (*bez*)***metic***].

dezmeticí, dezmeticesc vb. **1.** (refl.) a se trezi, a-şi veni în fire, a-şi reveni: *cînd m-am dezmeticit, mi-am văzut greşala şi vinovăţia.* SAD.; **2.** (tr.) a aduce la realitate, a face să-şi dea seama; a trezi: *dacă s-ar putea întîmpla un fapt care să-i dezmeticească pe toţi.* PETR.; **3.** (refl.) a pricepe, a înţelege: *acum eram pe cale să ne dezmeticim.* VOIC. [Lat. ***dismatticire*** (<*mattus* „beat")].

dezmeticíre, dezmeticiri f. (şi fig.) faptul de a (se) dezmetici: *poate că nu e nevoie decît de încă un efort de dezmeticire.* BL. [V. ***dezmetici***].

dezmeticít, ~ţi, dezmeticită, ~e a. (şi fig.) care şi-a revenit după ameţeală, spaimă etc.: *după cîteva minuţe, dezmeticit, se ridică de pe scaun şi se înapoie în cameră.* GHEŢIE. [V. ***dezmetici***].

dezmeţí, dezmeţesc vb. (înv.; refl.) a se dezmetici: *ca din vis se dezmeţea.* AL. [***Dez-*** + *(a)****meţi***].

dezmierdă, dezmiérd vb. **1.** (tr.) a mîngîia, a alinta (cu vorbe, atingînd uşor cu palma): *îl legănă şi-l dezmierdă pînă ce-l adormi.* CR.; (fig.) *soarele străluceşte şi dezmiardă oceanul de ninsoare.* AL.; **2.** (fig.; tr.) a lovi, a bate: *să nu mă faci ... să ieu culeşerul din ocniţă şi să te dezmierd, cît eşti de mare!* CR.; **3.** (refl.) a se desfăta, a simţi plăcere, a se bucura: *cel ce cîntă se dezmiardă şi pe el şi pe ceilalţi.* EM.; (tr.) *umblă cu mînile în şolduri, lunecînd printre răzoare şi dezmierdîndu-şi printre culturi privirile obosite.* SAD. [Lat. ****dismerdare***].

dezmierdáre, dezmierdări f. **1.** acţiunea de a (se) dezmierda, alintare; **2.** gest sau vorbă care alintă, care mîngîie: *se obişnui şi cu dezmierdările Profiriţei, manifestări tîrzii ale unei maternităţi frustrate.* GHEŢIE; **3.** bucurie, desfătare, plăcere: *o vreme, localnicii trăiseră întru dezmierdare.* SAD.; **4.** plăcere trupească, voluptate: *ai furat de prin sate mueri ... ş-ai petrecut cu dînsele în dezmierdări.* SAD. [V. ***dezmierda***].

dezmierdát, ~ţi, dezmierdată, ~e a. **1.** alintat, răsfăţat: *straiul nu-i era strălucit, aşa precum ar fi fost de aşteptat de la un fecior de domn dezmierdat şi fără frică.* SAD.; **2.** plin de plăceri, de belşug: *o dezmierdată ducea viaţă, fără griji, supărări şi greaţă.* B.-DEL.; **3.** (pop.) plin de farmec; desfătător: *aici nimica nu să aude făr' jocuri şi cîntări dezmierdate.* B.-DEL. [V. ***dezmierda***].

dezmierdăciúne, dezmierdăciuni f. (înv.) **1.** satisfacere a instinctelor, a plăcerilor: *ne-înviteadzî prorocul să călcăm pofta şi dezmierdăciunea lumii.* DOS.; **2.** stare de bucurie, de linişte, de alinare: *cela ce-i bun, dezmierdăciune şi bucurie veacinică.* DOS. [***Dezmierda*** + *-ăciune*].

dezmierdătór, ~i, dezmierdătoáre a. **1.** care dezmiardă; mîngîietor: *Mioara ... se lipeşte de el dezmierdătoare.* PETR.; **2.** care încîntă, care desfată: *au ajuns la o poiană verde şi dezmierdătoare.* ISP.; *muzică dezmierdătoare.* [***Dezmierda*** + *-tor*].

dezminţí, dezmínt vb. **1.** (tr.) a declara fals; a nega, a contesta: *zvonul acesta era să fie dezmîntit.* BL.; *a dezminţi o ştire*; **2.** (tr.) a arăta că este altfel (decît pare); a contrazice: *teoria că geţii ar fi goţi e dezmîntită de feţele noastre.* CĂL.; *experienţa a dezmîntit prevederile mele*; **3.** (refl.) a se arăta altfel decît se credea că este: *purtîndu-se grosolan, se dezminte ca om educat;* **4.** (tr.) a da de gol; a trăda: *un geamăt surd ... răsună în încăperea vecină, parcă dinadins ca s-o dezmintă.* GHEŢIE; **5.** (refl.) a recunoaşte o greşeală, a da înapoi, a retracta: *ai inventat boala ... şi acum, ca să nu te dezminţi, mă tratezi ca pe o convalescentă.* IBR.; **6.** (rar; tr.) a denatura, a falsifica: *nu li e permis a deminţi această origine a lor neci în reprezentare.* EM.; (şi: (înv.) **deminţi**). [***Des-*** + ***minţi***; cf. fr. ***démentir***].

dezminţíre, dezminţiri f. **1.** acţiunea de a (se) dezminţi şi rezultatul ei; **2.** afirmaţie, declaraţie prin care se dezminte, se contestă ceva: *a mai avut norocul să moară înainte de a fi silit să îndure ... arsura dezamăgirii şi a dezminţirilor.* M.CAR.; **3.** indicare, evidenţiere a contrariului; contrazicere: *trece drept un poet al eroticei impetuoase, însă textele dau o crudă dezminţire.* CĂL. [V. ***dezminţi***].

dezmíră, dezmír vb. (rar; refl.) a pierde starea de mirare; a nu se mai mira: *mire-te, dezmire-te zilele pădurii, zile ale facerii.* BL. [***Dez-*** + ***mira***].

dezmiriști, dezmiriștesc vb. (tr.) a ara după recoltarea plantelor păioase. [*Dez-* + *mirişte* + *-i*].

dezmiriștíre, dezmiriștiri f. acțiunea de a dezmiriști; dezmiriștit. [V. ***dezmiriști***].

dezmiriștít n. dezmiriștire: *acum oamenii se apucă de dezmiristit.* TUD.; *dezmiriștitul se face în lunile de vară.* [V. ***dezmiriști***].

dezmiriștitór, dezmiriștitoare n. mașină agricolă cu care se face dezmiriștirea; (adj.) *plug dezmiriștitor.* [*Dezmiriști* + *-tor*].

dezmîniá, dezmînii vb. (refl. și tr.) a (se) îmbuna, a (se) îmblînzi, a(-și) potoli mînia: *se mînia foarte ușor și se dezmînia tot atît de ușor.* EM. [*Dez-* + ***mînia***].

dezmîntá, dezmínt vb. (reg.; tr.) **1.** a face să renunțe la o hotărîre, la un gînd, la un scop; a povățui să nu facă ceva; a deconsilia: *nimic de la scopos nu-l desmîntă, toate-orînduiește, toate-ndreaptă.* B.-DEL.; **2.** a corecta, a corija, a îndrepta: *în vară ai umblat mai mult creanga prin țară, îl dezmînta tată-său.* GHEȚIE; (și: **desmînta**). [*Dez-* + ***minte*** + *-a*].

dezmîntáre, dezmîntări f. (reg.) acțiunea de a dezmînta și rezultatul ei; deconsiliere. [V. ***dezmînta***].

dezmormîntá, dezmormîntez vb. (rar; tr.) **1.** a dezgropa, a deshuma; **2.** (fig.) a scoate din uitare, a readuce în atenție; (refl. pas.) *se dezmormîntează termenii uitați de prin hrisoave.* MACED. [*Dez-* + (*în*)***mormînta***].

dezmormîntáre, dezmormîntări f. **1.** acțiunea de a dezmormînta și rezultatul ei; **2.** scoatere din mormînt; dezgropare, deshumare; **3.** scoatere din uitare, readucere în atenție: *aude cineva de dezmormîntare de documente privitoare la țara noastră.* EM. [V. ***dezmormînta***].

dezmorțeálă, dezmorțeli f. **1.** revenire, trezire din amorțeală; dezmorțire; **2.** stare a celui dezmorțit. [*Dezmorți* + *-eală*].

dezmorți, dezmorțesc vb. **1.** (refl. și tr.) a ieși sau a scoate din amorțeală sau (fig.) din inerție, din pasivitate; a (se) trezi: *dați din picioare și din brațe cum dă moara din speteze cînd o umflă vîntul, ca să vă dezmorțiți.* SAD.; **2.** (refl.) a deveni mai puțin rece: *lăsată la soare, apa se dezmorțește*; **3.** (fig.; tr.) a da viață, a anima, a însufleți: *am crezut la început că glumește, pentru a mai dezmorți atmosfera.* GHEȚIE; (refl.) *conversația s-a mai dezmorțit.* [*Dez-* + (*a*)***morți***].

dezmorțíre, dezmorțiri f. acțiunea de a (se) dezmorți; dezmorțeală. [V. ***dezmorți***].

dezmorțít, ~ți, dezmorțită, ~e a. **1.** ieșit din amorțeală, din toropeală; **2.** (fig.) trezit din pasivitate; reînviat; **3.** dezghețat: *pămînt dezmorțit.* [V. ***dezmorți***].

dezmoștení, dezmoștenesc vb. (tr.) a lipsi pe cineva de dreptul la o moștenire: *nu mi-i face niciodată să dezmoștenesc pe fiul meu.* NEGR. [*Dez-* + ***moșteni***; cf. fr. ***déshériter***].

dezmoștenír̂e, dezmoșteniri f. **1.** acțiunea de a dezmoșteni și rezultatul ei; înlăturare de la o moștenire; **2.** (fig.) nenorocire, restriște: *tot ce-aș vrea ca mîngîiere într-a mea dezmoștenire e să mi se țină-n seamă că am plîns ș-am suferit.* MACED. [V. ***dezmoșteni***].

dezmoștenít, ~ți, dezmoștenită, ~e a. **1.** înlăturat de la o moștenire; **2.** (fig.) lipsit de anumite bunuri sau bucurii; privat de bunurile vieții; exploatat: *devine, ca orice clasă revoluționară, reprezentanta tuturor claselor dezmoștenite.* IBR. [V. ***dezmoșteni***].

deznaționalizá, deznaționalizez vb. (refl. și tr.) a-și pierde sau a face să-și piardă particularitățile naționale; (și: **denaționaliza**). [Din fr. ***dénationaliser***].

deznaționalizáre, deznaționalizări f. acțiunea de a se deznaționaliza și rezultatul ei: *deși ținînd la desființarea acelor greșeli, totuși nu văd în existența lor deznaționalizarea noastră și coruperea poporului român.* EM.; (și: **denaționalizare**). [V. ***deznaționaliza***].

deznaționalizát, ~ți, deznaționalizată, ~e a. care și-a pierdut particularitățile etnice: *populație deznaționalizată;* (și: **denaționalizat**). [V. ***deznaționaliza***].

deznaționalizatór, ~i, deznaționalizatoáre a. care deznaționalizează: *mașina deznaționalizatoare a statului ungar îi va apuca.* EM.; (și: **denaționalizator**). [*Deznaționaliza* + *-tor*].

deznădăjdui, deznădăjduiesc vb. (intr. și tr.) a-și pierde sau a face să-și piardă orice nădejde; a despera; (înv.; refl.) *mai că-mi vine a mă deznădăjdui de dragostea părintească ce mi-ai arătat.* KOG. [*Deznădejde* + *-ui*].

deznădăjduíre, deznădăjduiri f. faptul de a deznădăjdui; (p. ext.) deznădejde: *suspinînd își frîngea mîinile cu deznădăjduire.* NEGR.; (fig.) *deznădăjduirea în dinți scrîșnește.* B.-DEL.; **a aduce la** (sau **în**) **deznădăjduire**, a face să piardă nădejdea; a exaspera: *fie-ți milă de mine și nu mă aduce la deznădăjduire!* NEGR. [V. ***deznădăjdui***].

deznădăjdúit, ~ți, deznădăjdúită, ~e a. **1.** care și-a pierdut orice nădejde; desperat: *parcă plînge ... privind deznădăjduită cupa.* PETR.; **2.** care trădează, exprimă deznădejdea; provocat de deznădejde: *ea avu o crispare deznădăjduită a figurii.* GHEȚIE. [V. ***deznădăjdui***].

deznădăjduitór, ~i, deznădăjduitoáre a. care inspiră, provoacă deznădejde: *uscăciunea de suflet, îngustimea deznădăjduitoare de orizont intelectual ... toate acestea sînt redate.* IBR. [***Deznădăjdui*** + *-tor*].

deznădéjde, (rar) **deznădejdi** f. stare sufletească apăsătoare de suferință și de lipsă a speranței; desperare: *un val de deznădejde îi acoperi fața.* TUD; **cu deznădejde,** lipsit de speranță, în mod desperat; deznădăjduit: *caută cu deznădejde să-și amintească de un text învățat cîndva.* VINEA. [*Dez-* + ***nădejde***; cf. fr. ***désespoir***].

deznisipá, deznisipez vb. (tr.) a curăța de nisipul depus prin decantare; a decolmata. [*Dez-* + ***nisip*** + *-a*].

deznisipáre, deznisipări f. acțiunea de a deznisipa și rezultatul ei. [V. ***deznisipa***].

deznodá, deznód vb. (tr.) **1.** a desface nodul; a desface obiectul legat cu o sfoară cu nod: *a deznoda șiretul pantofului*; **a deznoda punga** (sau **băierile pungii**), a scoate bani, a da bani: *deznodă-ți punga, zgîrcitule!* AL.; **2.** (fig.) a clarifica, a soluționa o situație încurcată, un conflict: *știu orice pricină s-o-nnod și s-o deznod.* AL. [*Dez-* + (*în*)***noda***].

deznodáre, deznodări f. **1.** acțiunea de a deznoda și rezultatul ei; **2.** (fig.) clarificare, limpezire: *deznodarea soartei mele este tot în mîna sa.* MACED. [V. ***deznoda***].

deznodát, ~ți, deznodată, ~e a. **1.** desfăcut, dezlegat; **2.** (fig.) dezlînat, fără șir: *gînduri deznodate.* [V. ***deznoda***].

deznodămînt, deznodăminte n. **1.** soluționare, dezlegare a unei situații încurcate, a unui conflict etc.: *de la îmbolnăvirea unchiului său, Dimitrie prevăzuse acest deznodămînt.* GHEȚIE; (p. ext.) *în una din aceste zile se produse și deznodămîntul isprăvii lui Ismail.* TUD.; **2.** parte finală a unei opere literare, care conține soluționarea intrigii: *își imagina deznodăminte deosebite, mersul acțiunii deosebit și lucra o piesă în trei feluri și apoi alegea.* IBR. [***Deznoda*** + *-ămînt*; cf. fr. ***dénouement***].

deznoră, pers. 3 **deznorează** vb. (rar; refl.) a se risipi norii, a se însenina: *cerul s-a deznorat.* [*Des-*[1] + (*în*)***nora***].

dezobișnuí, dezobișnuiesc vb. (refl. și tr.) a pierde sau a face să piardă un obicei; a (se) dezvăța: *să ne dezobișnuim de a vedea în toate misticismele una și aceeași buruiană.* BL. [*Dez-* + ***obișnui***; cf. fr. ***déshabituer***].

dezobișnuíre, dezobișnuiri f. faptul de a (se) dezobișnui. [V. ***dezobișnui***].

dezodorizá, dezodorizez vb. (tr.) a îndepărta un miros neplăcut. [Din fr. ***désodoriser***].

dezodorizánt, ~ți, dezodorizantă, ~e a. și n. (substanță) care are proprietatea de a dezodoriza. [Din fr. ***désodorisant***].

dezodorizáre, dezodorizări f. acțiunea de a dezodoriza și rezultatul ei. [V. ***dezodoriza***].

dezodorizatór, dezodorizatoare n. dispozitiv care servește la dezodorizare. [***Dezodoriza*** + *-tor*].

dezolá, dezolez vb. (tr.) a întrista, a mîhni; a deprima. [Din fr. ***désoler***].

dezolánt, ~ți, dezolantă, ~e a. care întristează; deprimant, (rar) dezolator: *satul, cu înfățișare de tîrg, producea pînă ieri o impresie dezolantă.* CĂL.; (adv.) *de un timp ore trec dezolant.* BAC. [Din fr. ***désolant***].

dezolăre, dezolări f. **1.** mîhnire adîncă; jale, (înv.) dezolație: *mi-e inima, zadarnic, de răstriște încercată: pentru veci sub dezolare nu se poate mormînta.* MACED.; **2.** (fig.) pustietate; singurătate apăsătoare; tristețe: *aveau un aer de părăsire și dezolare.* SAD. [V. ***dezola***].

dezolát, ~ți, dezolată, ~e a. foarte mîhnit, trist: *dacă prorocirea se împlinește, deși va fi cu totul dezolat, îl voi felicita.* SAD. [V. ***dezola***].

dezolatór, ~i, dezolatoáre a. (rar) dezolant: *nimica nu merită a fi citat, totul fiind searbăd și dezolator.* MACED. [Din fr. ***désolateur***].

dezolăție, dezolații f. (înv.) **1.** dezolare; **2.** pustietate; (și: **dezolațiune**). [Din fr. ***désolation***, lat. ***desolatio, -onis***].

dezolațiúne f. v. **dezolație**.

dezonoáre f. lipsă de onoare; necinste; (p. ext.) ocară, rușine. [Din fr. ***déshonneur***].

dezonorá, dezonorez vb. (tr. și refl.) a face să-și piardă sau a-și pierde onoarea; a (se) face de rușine: *ceea ce ai comis ... dezonorează pe toți acei care au făcut greșeala să-ți întindă vreodată mîna.* PETR. [Din fr. ***déshonorer***].

dezonoránt, ~ți, dezonorantă, ~e a. care dezonorează; rușinos: *e mai puțin dezonorant să iei cu împrumut niște vești mai bune de la un cunoscut decît să le închiriezi de la un negustor.* GHEȚIE. [Din fr. ***déshonorant***].

dezonoráre, dezonorări f. faptul de a (se) dezonora; decădere morală. [V. ***dezonora***].

dezonorát, ~ți, dezonorată, ~e a. care și-a pierdut onoarea; care s-a făcut de rușine: *s-ar considera dezonorată pe vecie dacă s-ar întîmpla să lipsească de la vreunul.* REBR. [V. ***dezonora***].

dezórdine, dezordini f. **1.** lipsă de ordine; neorînduială: *Dionis era lungit la pămînt, părul în dezordine, ochii închiși.* EM.; **2.** debandadă, lipsă de organizare, de disciplină: *libertatea ... nu este anarhia, nu este dezordinea.* BOL.; **3.** revoltă, răscoală: *dacă se iau măsuri potrivite imediat, dezordinea se poate localiza și potoli fără consecințe grave.* REBR. [***Dez-*** + ***ordine***; cf. fr. ***désordre***].

dezordonát, ~ți, dezordonată, ~e a. **1.** neglijent, nedeprins cu ordinea: *era ... un om dezordonat, dar nicidecum vițios.* CAR.; **2.** care dovedește lipsă de ordine, de organizare: *să nu trădez ceva din starea mea de spirit printr-o grafie dezordonată.* GHEȚIE; **3.** în neorînduială, lipsit de ordine: *am reînceput în seara aceea goana dezordonată prin țară.* GHEȚIE. [Din fr. ***désordonné***].

dezorganizá, dezorganizez vb. (tr. şi refl.) a (se) strica ordinea, organizarea; a face sau a ajunge să nu mai funcţioneze: *puterea armată a ţării ... se dezorganizează.* BĂLC. [Din fr. ***désorganiser***].

dezorganizáre, dezorganizări f. faptul de a (se) dezorganiza; lipsă de organizare; (înv.) dezorganizaţie. [V. ***dezorganiza***].

dezorganizát, ~ţi, dezorganizatá, ~e a. care şi-a pierdut organizarea, funcţionarea normală; lipsit de organizare: *activitate dezorganizată*; (adv.) *cancerul e o boală provocată de o celulă care se înmulţeşte dezorganizat.* PETR. [V. ***dezorganiza***].

dezorganizatór, ~i, dezorganizatoáre a. şi m. f. (persoană) care dezorganizează. [Din fr. ***désorganisateur***].

dezorganizáţie, dezorganizaţii f. (înv.) dezorganizare; (fig.) *neîncetat i se părea că aude împuşcături ... închipuire fantastică! precum vezi, efect al dezorganizaţiei creierilor.* NEGR. [Din fr. ***désorganisation***].

dezorientá, dezorientez vb. (tr. şi refl.) **1.** a. face să piardă sau a pierde orientarea, cunoaşterea suficientă a locului unde se află; **2.** (fig.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde cumpătul, prezenţa de spirit; a (se) zăpăci: *această chestiune l-a dezorientat.* [Din fr. ***désorienter***].

dezorientalizáre, dezorientalizări f. (rar) eliminare a ceea ce este oriental; renunţare la modelul oriental: *epoca fanariotă a contribuit la dezorientalizare.* CĂL. [***Dez-*** + ***oriental*** + ***-izare***].

dezorientáre, dezorientări f. faptul, starea de a fi dezorientat; descumpănire: *cum dezorientarea recenzenţilor prilejuieşte adevărate mostre de confuzie, e bine să revenim şi să precizăm.* BL. [V. ***dezorienta***].

dezorientát, ~ţi, dezorientatá, ~e a. **1.** care nu (mai) ştie unde se află, încotro să apuce: *om dezorientat*; (fig.) *numai una din bărci rămăsese în urmă, rotindu-se dezorientată între valuri.* TUD.; **2.** (p. ext.) care exprimă, care indică descumpănire, dezorientare: *noul sosit arunca priviri dezorientate în jur.* GHEŢIE; **3.** (fig.) care nu ştie ce atitudine să adopte; descumpănit: *gust literar nu avea deloc, iar în literatură era complet neînţelegător şi dezorientat.* CĂL. [V. ***dezorienta***].

dezosá, dezosez vb. (tr.) a desprinde carnea de pe oase: *a dezosa peşte.* [Din fr. ***désosser***].

dezosáre, dezosări f. acţiunea de a dezosa. [V. ***dezosa***].

dezosát, ~ţi, dezosatá, ~e a. care a fost desprins de pe oase: *carne de pui dezosată.* [V. ***dezosa***].

dezotrăvi, dezotrăvesc vb. (tr. şi refl.) a dezintoxica: *un balsam dezotrăvind otrava.* AL. [***Dez-*** + ***otrăvi***].

dezoxidá, dezoxidez vb. (tr.) a scoate oxigenul dintr-o substanţă. [Din fr. ***désoxyder***].

dezoxidánt, ~ţi, dezoxidantá, ~e a. şi m. (substanţă) care provoacă dezoxidarea, care dezoxidează. [Din fr. ***désoxydant***].

dezoxidáre, dezoxidări f. acţiunea de a dezoxida. [V. ***dezoxida***].

dezoxiribonucléic a. **acid dezoxiribonucleic**, substanţă complexă din nucleul celulelor vii, având rol important în transmiterea eredităţii. [Din fr. ***désoxyribonucléique***].

dezrădăcinâ, dezrădăcinez vb. (tr.) **1.** a scoate cu rădăcină cu tot: *a dezrădăcina arbori*; (p. ext.) *ar dezrădăcina creatura din natura sa proprie şi din natura în care e împletită.* BL.; **2.** (fig.) a desfiinţa, a stîrpi: *socoti că cel mai sigur mijloc de a dezrădăcina oarecare prejudeţe era de a le arăta cît sînt ele de ridicole.* NEGR.; *a dezrădăcina viciile*; (refl.) *greu ... se dezrădăcinează obiceiurile şi năravurile vechi.* CAR. [***Dez-*** + ***rădăcină*** + ***-a***].

dezrădăcináre, dezrădăcinări f. **1.** acţiunea de a dezrădăcina; **2.** (fig.) părăsire a locului natal; înstrăinare: *el e un om pentru care dezrădăcinarea din oraşul natal înseamnă o suferinţă.* CĂL. [V. ***dezrădăcina***].

dezrădăcinát, ~ţi, dezrădăcinatá, ~e a. **1.** scos din pământ cu rădăcină cu tot: *copaci dezrădăcinaţi*; **2.** (fig.) înstrăinat, inadaptat într-un loc străin: *e literatura ... intelectualilor dezrădăcinaţi, ieşiţi din clasele inferioare.* IBR.; (subst.) *dezrădăcinatul va avea mai mult nostalgie pentru trecutul său personal.* IBR. [V. ***dezrădăcina***].

dezrăsucí, dezrăsucesc vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face să nu mai fie răsucit; a (se) desface. [***Dez-*** + ***răsuci***].

dezrăsucíre, dezrăsuciri f. faptul de a (se) dezrăsuci. [V. ***dezrăsuci***].

dezrăsucít, ~ţi, dezrăsucită, ~e a. care nu mai este răsucit; desfăcut. [V. ***dezrăsuci***].

dezrobí, dezrobesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) elibera din robie, din asuprire (străină): *Constantin Mavrocordat dezrobeşte vecinii.* NEGR.; **2.** (fig.; tr.) a scăpa dintr-o situaţie umilitoare; a emancipa: *să dezrobească omenirea din robia prejudecăţilor seculare.* GAL. [***Dez-*** + ***robi***].

dezrobíre, dezrobiri f. **1.** acţiunea de a (se) dezrobi şi rezultatul ei; înlăturare a unei ocupaţii, a unei asupriri; eliberare: *publicul era entuziasmat pentru lupta de dezrobire.* IBR.; **2.** scăpare din robie; eliberare, emancipare: *Ştirbei a decretat în 1856 dezrobirea ţiganilor.* [V. ***dezrobi***].

dezrobít, ~ţi, dezrobită, ~e a. eliberat din robie, din prizonierat etc.; liber, independent: *din improvizaţiile lui se poate reţine „Urarea" pentru ţiganii dezrobiţi.* CĂL. [V. ***dezrobi***].

dezrobitór, ~i, dezrobitoáre a. (şi subst.) care dezrobeşte. [***Dezrobi*** + ***-tor***].

dezroşí, dezroşesc vb. (tr. şi refl.) a face să piardă sau a pierde roşeaţa: *căţaţi de vă-mpodobiţi frumos şi puneţi-vă nasul în talgere cu apă rece, să se disroşească.* AL. [***Dez-*** (***în***)***roşi***].

dezumanizá, dezumanizez vb. (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde caracterele de om. [Din fr. ***déshumaniser***].

dezumanizáre f. acţiunea de a (se) dezumaniza şi rezultatul ei. [V. ***dezumaniza***].

dezumanizát, ~ţi, dezumanizatá, ~e a. care şi-a pierdut calităţile umane; abrutizat, animalizat; insensibil. [V. ***dezumaniza***].

dezumflá, dezúmflu vb. **1.** (refl.) a înceta de a mai fi umflat; **2.** (tr.) a face ca un obiect umflat sau un ţesut inflamat să-şi recapete volumul normal; **3.** (fig.; refl.) a-şi reveni din exaltare, a se potoli, a se tempera: *nea Ghiţă a vrut să mă omoare, dar pe urmă s-a dezumflat.* SAD. [***Dez-*** + ***umfla***].

dezumflăre, dezumflări f. acţiunea de a (se) dezumfla şi rezultatul ei; dezumflat[1]. [V. ***dezumfla***].

dezumflát[1] n. dezumflare. [V. ***dezumfla***].

dezumflát[2], ~ţi, dezumflatá, ~e a. **1.** care nu mai este umflat; **2.** (fig.) temperat, resemnat; dezamăgit. [V. ***dezumfla***].

dezuní, dezunesc vb. (rar; tr.) a despărţi, a dezbina: *toate strică şi desuneşte, toate sfarmă.* B.-DEL. [Din fr. ***désunir***].

dezunire, dezuniri f. **1.** desfacere, separare; **2.** dezbinare, neînţelegere, învrăjbire: *aceste intrigi ... aduseră dezunirea în toată emigraţiunea.* GHICA. [V. ***dezuni***].

dezvăluí, dezvălui şi (rar) **dezvăluiesc** vb. **1.** (tr.) a ridica învelitoarea, a descoperi: *dezvăluie galbena faţă a Catarinei.* NEGR.; (fig.) *din cînd în cînd lumina trece ca un fulger, îi dezvăluie o clipă, apoi noaptea poenii îi acoperă iar.* SAD.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) înfăţişa, a (se) arăta, a (se) revela: *încîntătorul tablou ce se dezvăluie dinaintea ochiului.* GHICA; **3.** (tr.) a destăinui, a divulga: *atunci simţi nevoia să-şi dezvăluiască gîndul pînă la cap.* TUD.; *a dezvălui un secret*; **4.** (rar; refl.) a se desprinde, a se detaşa: *mîne, pe cînd ziua se dezvăluie din noapte, cel mai harnic ... fură smîntîna de pe izvorul din crîng.* EM. [***Dez-*** + (***în***)***văl***ui; cf. fr. ***dévoiler***].

dezvăluíre, dezvăluiri f. **1.** acţiunea de a (se) dezvălui şi rezultatul ei; dare la iveală; **2.** divulgare, destăinuire: *ceasul dezvăluirilor sufleteşti încă nu sosise.* GAL. [V. ***dezvălui***].

dezvăluít, ~ţi, dezvăluită, ~e a. **1.** care a fost arătat; scos în evidenţă; **2.** care a fost destăinuit, divulgat. [V. ***dezvălui***]. .

dezvăluitór, ~i, dezvăluitoáre a. care dezvăluie, care scoate în evidenţă; care divulgă, arată: *zarea misterului ... întîmpină pe om ca o invitaţie la revelare, ca un apel la activitatea dezvăluitoare.* BL. [***Dezvălui*** + ***-tor***].

dezvăţ, dezvăţuri n. dezvăţare, dezobişnuire: *învăţul are şi dezvăţ.* [De la ***dezvăţa***].

dezvăţá, dezvăţ vb. (tr. şi refl.) a pierde sau a face să piardă o deprindere, un obicei; a (se) dezobişnui: *întru dezmierdări ş-ospeţe petrecînd, de-arme să se dezveţe.* B.-DEL.; *ne-am cam dezvăţat să adormim copiii cu basmul şi cîntecul părintesc.* VIERU; (refl. pas.) *o nouă trebuinţă se-nvaţă lesne şi se dezvaţă greu.* EM. [***Dez-*** + (***în***)***văţa***].

dezvăţáre, dezvăţări f. faptul de a (se) dezvăţa; dezvăţ. [V. ***dezvăţa***].

dezvelí, dezvelesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a da la o parte o învelitoare; a (se) descoperi: *poate femeia se gătea de culcare şi dezvălea straiele patului.* SAD.; **2.** (tr.) a da la iveală: *n-avusese vreme a-şi dezveli urîtul său caracter.* NEGR.; (refl. pas.) *se dezvelesc lucruri cît se poate de informe.* IBR.; **3.** (tr.) a descoperi, a da în vileag: *taina-ţi să nu-i dezveleşti.* PANN; (refl. pas.) *cum mi s-a dezvelit taina, e greu să vă spun.* MACED.; **4.** (tr.) a inaugura un monument, o statuie; **5.** (refl.) a se înfăţişa, a se arăta: *mai la o parte, se dezvălea o pajişte aproape de un şir de brazi vechi.* SAD.; **6.** (refl.) a se deschide, a se dezvolta înflorind: *pe sub zăplaz, boboci sfioşi de toporaşi se dezveleau.* SAD.; (fig.) *mai să nu-l cunoască, aşa cresciue şi se dezvelise ca un măr rotat.* SAD.; **7.** (înv.; tr.) a dezvolta, a expune pe larg: *dă-mi voie, prietene, a-mi dezvăli ideea.* NEGR.; **8.** (rar; refl.) a se desface, a se desfăşura: *vîrtelniţa se mişcă alene scîrţîind îndelungat şi lasă firul a se dezvăli.* SL. [***Dez-*** + (***în***)***veli***].

dezvelíre, dezveliri f. **1.** acţiunea de a (se) dezveli; **2.** descoperire, scoatere a învelişului, a acoperămîntului; (fig.) *ascunsul invită, cheamă, solicită actul dezvelirii.* BL.; **3.** inaugurare a unui monument, a unei statui: *merse la Iaşi cu prilejul dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare.* CĂL.; **4.** dezvoltare, amplificare: *dezvălirea spiritului naţional.* EM.; **5.** îndepărtare a straturilor sterile care acoperă un zăcămînt. [V. ***dezveli***].

dezvelít, ~ţi, dezvelită, ~e a. **1.** scos de sub învelitoare; fără învelitoare; descoperit; **2.** inaugurat: *monumentul dezvelit se vede de departe*; **3.** dezvoltat, bogat: *zăreşti într-o grădiniţă ruje drepte, uriaşe, cu florile roşii dezvălite.* SAD. [V. ***dezveli***].

dezveştí, dezveştesc vb. (înv.; refl.) a se dezbrăca: *cu podoabe îl învesc şi-l desvesc.* CANT.; *s-au dezvăscu de hainele ceale femeieşti şi s-au îmbrăcat într-o rasă de păr rea.* DOS.; (fig.) *ea ... să dezvăscu de omul cel vechiu şi să-mvăscu în veşmîntul nestricării.* DOS.; (şi: **desveşti**). [***Dez-*** + (***în***)***veşti***].

dezvinovăţí, dezvinovăţesc vb. **1.** (tr.) a declara nevinovat: *juraţii luminaţi l-au dezvinovăţit în unanimitate.* PETR.; *inculpatul a fost dezvinovăţit*; **2.** (refl.) a-şi dovedi sau a încerca să-şi dovedească nevinovăţia; a se disculpa: *înăuntru auzi glasul*

lui Mihu, care se dezvinovăţea. TUD. [***Dez-*** + ***(în)vinovăţi***].

dezvinovăţíre, dezvinovăţíri f. **1.** acţiunea de a (se) dezvinovăţi: *renunţă în urma unei patetice dezvinovăţiri scrise.* CĂL.; **2.** argumente, probe prin care (se) dezvinovăţeşte cineva. [V. ***dezvinovăţi***].

dezvinuí, dezvinuiesc vb. (tr. şi refl.) a (se) dezvinovăţi, a (se) disculpa: *nu crede că-ţi spun asta pentru ca să mă dezvinuiesc de ce-am făcut.* VLAH. [***Dez-*** + ***(în)vinui***].

dezvinuíre, dezvinuíri f. (rar) dezvinovăţire: *scopul celor de la prezidiu nu era să ne facă să auzim dezvinuiri care ar fi putut influenţa adunarea.* PR.; (şi: **desvinuíre**) [V. ***dezvinui***].

dezvirginá, dezvirginez vb. (tr.) a face să-şi piardă virginitatea; a deflora. [***Dez-*** + ***virgin*** + ***-a***].

dezvirgináre f. faptul de a dezvirgina; deflorare. [V. ***dezvirgina***].

dezvólt, ~ţi, dezvoltă, ~e a. (înv.; şi adv.) extins, amplificat; explicit. [***Dez-*** + ***(în)volt***].

dezvoltá, dezvólt vb. **1.** (refl. şi tr.) a creşte sau a face să crească: *uneori proverbele se dezvoltă unul din celălalt.* BL.; *căldura dezvoltă plantele*; **2.** (refl.) a evolua, a trece la o treaptă superioară de existenţă: *Duiliu Zamfirescu s-a dezvoltat încet, s-a schimbat mult.* IBR.; **3.** (tr.) a perfecţiona, a face să sporească: *a dezvolta inteligenţa*; **4.** (tr.) a expune pe larg, a desfăşura: *el dezvoltă acum pe larg teoria domniei absolute.* IBR.; *a dezvolta o cugetare*; **5.** (tr.) a emite, a elibera, a emana: *reacţia dezvoltă căldură.* [De la ***dezvolt***].

dezvoltáre, dezvoltări f. **1.** acţiunea de a (se) dezvolta şi rezultatul ei: *prin dezvoltare, poema ia proporţiile unui mare tablou cîmpenesc.* CĂL.; **2.** formare, creştere treptată: *în India aritmetica şi algebra au găsit căi de dezvoltare mai amplă şi mai justă decît în Grecia.* BL.; **3.** expunere amănunţită; desfăşurare; **4.** producere, degajare, emanare: *reacţie cu dezvoltare de căldură.* [V. ***dezvolta***].

dezvoltát, ~ţi, dezvoltată, ~e a. **1.** care a ajuns la gradul normal de dezvoltare, de creştere: *insecta, odată deplin dezvoltată, va putea să părăsească lăcaşul.* BL.; *copil dezvoltat*; **2.** proeminent, mare: *scriitorul are în adevăr unele însuşiri mai dezvoltate decît omul comun.* IBR.; **3.** ajuns într-un stadiu înaintat, superior: *cultură dezvoltată*; **4.** expus în mod amănunţit: *plan dezvoltat.* [V. ***dezvolta***].

di interj. strigăt cu care se îndeamnă caii sau boii. [Onomat.]

diabét, (rar) **diabeturi** n. boală caracterizată prin creşterea cantităţii de zahăr în sînge şi în urină: *se întoarse cu voia ţarului, istovit de diabet şi după anume semne şi tuberculos.* CĂL. [Din fr. ***diabète***].

diabétic, ~ci, diabetică, ~ce a. caracteristic diabetului, de natura diabetului. // m., f. persoană bolnavă de diabet. [Din fr. ***diabétique***].

diabólic, ~ci, diabolică, ~ce a. **1.** care vine de la diavol, de diavol; drăcesc: *arhimandritul expune onctuos lui Chiril cel sincer căit cazul diabolic de avariţie.* CĂL.; *ispită diabolică*; (subst. n.) *acum diabolicul nu se mai arată sub ispita erotică, ci sub aceea a jocului de noroc.* CĂL.; **2.** rău, crud, funest: *întrebuinţează, cu o diabolică mulţumire, o strategemă urîtă.* IBR.; *spirit diabolic.* // adv. **1.** cu multă viclenie: *procedează diabolic*; **2.** cu cruzime, cu răutate excesivă. [Din fr. ***diabolique***, lat. ***diabolicus***].

diác, dieci şi (înv.) **diaci** m. **1.** (înv.) scriitor de cancelarie; grămătic, logofăt: *averile lor le-au scris diecii vistieriei în condicile ţării.* SAD.; **2.** cărturar, om învăţat; **3.** (reg.) cîntăreţ la biserică: *în uşa bisericii, unde cîntă diecii.* POP. [Din sl. ***dijakŭ***].

diaclázá, diaclaze f. (geol.) crăpătură formată de-a lungul unui strat de roci. [Din fr. ***diaclase***].

diácon, diaconi m. cel mai mic grad în ierarhia preoţească; persoană cu acest grad: *diaconii au ridicat cădelniţele.* GAL.; *diaconul este subordonat preotului.* [Din sl. ***dijakonŭ***].

diaconár, diaconare n. carte care conţine rugăciunile liturgice. [***Diacon*** + ***-ar***].

diaconeásă, diaconese f. **1.** femeie (văduvă) care avea anumite atribuţii în săvîrşirea cultului: *toate diaconesele la biserică plecară.* POP.; **2.** soţie de diacon. [***Diacon*** + ***-easă***].

diaconésc, ~şti, diaconeáscă, ~eşti a. (rar) care ţine de diacon, referitor la diaconi: *zvîrli hainele diaconeşti.* CĂL. [***Diacon*** + ***-esc***].

diacónic n. loc în biserică unde se păstrează veşmintele liturgice. [Din sl. ***dijakonikŭ***].

diaconíe f. calitatea, funcţia de diacon; timpul cît exercită cineva această funcţie: *dobîndi cinste de diiaconie şi de preuţie.* DOS. [***Diacon*** + ***-ie***].

diacrític, diacritice a. (şi subst. n.) semn **diacritic,** semn grafic care dă unei litere o valoare specială. [Din fr. ***diacritique,*** germ. ***diakritisch***].

diacrónic, ~ci, diacronică, ~ce a. care priveşte, tratează sau expune fenomenele evolutiv, istoric: *lingvistică diacronică.* [Din fr. ***diachronique,*** germ. ***diachronisch***].

diacroníe f. evoluţie în timp, desfăşurare istorică (a unui fenomen, a unui proces etc.). [Din fr. ***diachronie,*** germ. ***Diachronie***].

diádă, diade f. **1.** (în filozofia lui Pitagora) principiu al diversităţii şi al neegalităţii; **2.** (mat.) grup de două mărimi legate prin aceeaşi operaţie; **3.** (biol.) grup alcătuit din două celule cu nuclee care posedă fiecare jumătate din numărul normal de cromozomi; **4.** (p. ext.) grup de două elemente aflate într-o anumită relaţie: *acestea nu-s adevărate antiteze ...; acestea-s diade himerice.* IBR. [Din fr. ***dyade,*** germ. ***Dyade***].

diadém n. v. diademă.

diadémă, diademe f. **1.** podoabă făcută din metal preţios şi pietre scumpe, purtată pe cap de suverani; coroană: *pe fruntea-i coronată cu o îngustă diademă, se strecoară ca un prepus de mînie.* OD.; (fig.) *creat-a pe madona dumnezee cu diadema-i de stele.* EM.; *cît va purta Oltul diademuri de munţi.* ALEX.; **2.** podoabă purtată pe cap de femei în anumite ocazii; (şi: (înv.) **diadem**). [Din lat. ***diadema***, fr. ***diadème,*** germ. ***Diadem***].

diadóh, diadohi m. **1.** nume dat generalilor lui Alexandru Macedon (care şi-au împărţit imperiul după moartea acestuia); **2.** titlu purtat de moştenitorul tronului în Grecia modernă; **3.** (înv.) părtaş, asociat; urmaş: *să face şi el diadoh apostolilor.* ANTIM. [Din gr. mod. ***diadóhos***, fr. ***diadoque***, germ. ***Diadoche***].

diafán, ~i, diafaná, ~e a. **1.** care lasă să străbată lumina fără a se putea distinge clar contururile şi formele; foarte subţire: *ea prinde chip şi formă, o formă diafană.* EM.; **2.** (p. ext.) abia perceptibil, foarte slab: *zvonul diafan, imprecizabil, venea din dreapta.* GHEŢIE; (fig.) *fantoma se prelinge încet pe lîngă pat, în tăcerea diafană a ectoplasmelor.* VINEA; **3.** foarte fin, delicat: *puse iute despre soare cu palma-i diafană o mică perdea trandafirie privirii.* HOGAŞ; (fig.) *pe ape rotitoare în valuri diafane, se limpezesc în tremur a stelelor icoane.* EM.; **4.** palid, alb, străveziu: *averea este unicul mediu în care pot pluti aceste fiinţe diafane.* CĂL. [Din fr. ***diaphane,*** germ. ***diaphan***].

diafaníe, diafanii f. **1.** procedeu de tipărire cu cerneluri transparente pe celofan sau pe celuloid; **2.** tipăritură realizată astfel. [Din germ. ***Diaphanie***].

diafanitate, diafanităţi f. **1.** însuşirea de a fi diafan; fineţe: *Petică glorifică diafanitatea florilor.* CĂL.; **2.** paloare, paliditate: *bolnava se mistuise, căpătînd palori de ceară şi diafanităţi.* CĂL. [Din fr. ***diaphanéité,*** it. ***diafanità, diafaneità***].

diafaníză, diafanizez vb. (rar; refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină diafan, străveziu; a (se) subţia: *păienjenişul cel roş se lărgi, se diafaniză şi se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui.* EM.; (fig.) *parnasianismul se diafanizează, se purifică prin arheologie.* CĂL. [Din fr. ***diaphaniser***].

diafanizáre, diafanizări f. **1.** faptul de a (se) diafaniza; **2.** pătrundere a luminii astfel încît să nu se întrevadă decît contururile; **3.** (p. ext.) subţiere. [V. ***diafaniza***].

diafanometríe, diafanometrii f. studiu al transparenţei corpurilor. [Din fr. ***diaphanométrie***].

diafanométru, diafanometre n. **1.** aparat pentru determinarea gradului de tulburare a apei pe baza transparenţei ei; **2.** instrument pentru măsurarea vizibilităţii; **3.** aparat pentru determinarea transparenţei hîrtiei. [Din fr. ***diaphanomètre***].

diafanoscóp, diafanoscoape f. aparat cu care se realizează diafanoscopiile. [Din fr. ***diaphanoscope***].

diafanoscopíe, diafanoscopii f. (med.) examen al cavităţilor interne ale corpului pe baza transparenţei. [Din fr. ***diaphanoscopie***].

diafílm, diafílme f. film fotografic care cuprinde o succesiune de imagini (însoţite de texte explicative), ce se poate proiecta pe un ecran cu ajutorul unui aparat mic, portativ. [Din rus. ***diafilm***].

diafíză, diafize f. (anat.) porţiunea din mijloc a unui os lung. [Din fr. ***diaphyse,*** germ. ***Diaphyse***].

diafoníe f. **1.** trecere nedorită a semnalelor acustice de pe un circuit pe altul; **2.** muzică veche pe două voci. [Din fr. ***diaphonie,*** germ. ***Diaphonie***].

diafóră, diafore f. figură de stil care constă în repetarea unui cuvînt, dar cu altă semnificaţie. [Din germ. ***Diaphora***, fr. ***diaphore***].

diaforétic, ~ci, diaforetică, ~ce a. şi n. (medicament) care produce transpiraţie. [Din fr. ***diaphorétique,*** germ. ***Diaphoretikum, diaphoretisch***].

diaforéză, diaforeze f. transpiraţie abundentă. [Din fr. ***diaphorèse,*** germ. ***Diaphorese***].

diafrágm n. v. diafragmă.

diafragmă, diafragmez vb. (tr.) a limita deschiderea unui obiectiv fotografic cu ajutorul diafragmei. [Din fr. ***diaphragmer***].

diafragmáre, diafragmări f. acţiunea de a diafragma şi rezultatul ei. [V. ***diafragma***].

diafragmátic, ~ci, diafragmatică, ~ce a. care ţine de diafragmă, referitor la diafragmă. [Din fr. ***diaphragmatique***].

diafrágmá, diafragme f. **1.** muşchi lat şi subţire care separă toracele de abdomen; **2.** cartilaj care separă cele două nări; **3.** membrană care, prin vibraţiile ei, reproduce sunetele; **4.** disc opac cu un orificiu reglabil la aparatele optice; **5.** (tehn.) dispozitiv care închide un recipient pentru a reţine impurităţile din interior; **6.** element de construcţie constînd dintr-o placă plană sau dintr-un planşeu; (şi: (înv.) **diafragm**). [Din fr. ***diaphragme***, lat. ***diaphragma,*** germ. ***Diaphragma***].

diagenéză, diageneze f. (geol.) totalitate a transformărilor pe care le suferă sedimentele în cursul consolidării lor şi realizării rocilor. [Din fr. ***diagenèse***].

diagnóstic, diagnostice n. determinare a unei boli; rezultat al investigaţiei de identificare a unei boli după simptomele ei; diagnoză: *vreau să-i văd reacţiile, să-i pun diagnosticul exact.* PETR. [Din fr. ***diagnostic,*** germ. ***Diagnostik***].

diagnosticá, diagnostichez vb. (tr.) a stabili diagnosticul: *medicii, reuniţi în consult, diagnosticară un proces tuberculos la hilii ambilor plămîni.* GHEŢIE. [Din fr. ***diagnostiquer***].

diagnosticáre, diagnosticări f. faptul de a diagnostica. [V. ***diagnostica***].

diagnostician,~eni, diagnosticiană, ~ene m., f. medic specializat în punerea diagnosticelor; (adj.) *medic diagnostician.* [***Diagnostic*** + *-ian*].

diagnóză, diagnoze f. diagnostic; (fig.) *diagnoza fenomenologică se poate face absolut la fel.* BL. [Din fr. ***diagnose,*** germ. ***Diagnose***].

diagonál, ~i, diagonală, ~e a. care unește vîrfurile a două unghiuri neconsecutive ale unui poligon: *linie diagonală.* [Din fr. ***diagonal,*** lat. ***diagonalis,*** germ. ***diagonal***].

diagonálă, diagonale f. **1.** dreaptă care unește două vîrfuri neconsecutive ale unui poligon sau două vîrfuri ale unui poliedru aflate pe fețe diferite; **în diagonală,** de-a curmezișul: *deschise la întîmplare carnetul strategic la diferite pagini și parcurse în diagonală alte asemenea texte.* VINEA; **2.** curea purtată de-a curmezișul pieptului la unele uniforme militare: *în prag apărură trei tineri în cămăși verzi, încinși cu diagonale.* GHEȚIE. // a. care este în forma unei astfel de drepte; diagonal; cruciș, curmeziș. [Din fr. ***diagonale,*** germ. ***Diagonal***].

diagonalitáte f. (rar) caracterul de a fi diagonal, de a uni elemente neconsecutive; (fig.) *nimenea n-a remarcat diagonalitatea cunoașterii individuale.* BL. [***Diagonal*** + *-itate*].

diagrămă, diagrame f. **1.** reprezentare grafică care înfățișează în mod schematic un fenomen, un obiect, o corelație dintre două mărimi; **2.** schemă pentru distribuirea locurilor într-un mijloc de transport; **3.** linie trasă pe hîrtie de un aparat înregistrator. [Din fr. ***diagramme,*** germ. ***Diagramm***].

dialdehídă, dialdehide f. combinație chimică avînd în moleculă două grupări aldehidice. [Din fr. ***dialdéhyde***].

dialéct, dialecte n. **1.** (înv.) limbă (ca mijloc de comunicare): *avem un dialect bun, ușor și mlădios.* ALEX.; **2.** ramificație teritorială a unei limbi, cuprinzînd de obicei mai multe graiuri: *noi nu avem dialecte în înțelesul strict al cuvîntului.* EM.; *principial, nu e împotriva artei folosirea oricărui dialect ori argot.* CĂL.; [Din fr. ***dialecte,*** lat. ***dialectus,*** germ. ***Dialekt***].

dialectál, ~i, dialectală, ~e a. caracteristic unui dialect sau unui grai, care ține de un dialect: *graiul local prezintă diferențe dialectale cu totul izbitoare chiar de la un sat la altul.* BL.; *forme dialectale;* (adv.) *mai înainte și el scria dialectal.* IBR. [Din fr. ***dialectal,*** germ. ***dialektal***].

dialectalísm, dialectalisme n. particularitate dialectală; dialectism: *se face abuz de dialectalisme.* CĂL. [Din fr. ***dialectalisme***].

dialéctic, ~ci, dialectică, ~ce a. **1.** conform cu principiile dialecticii, care se bazează pe dialectică: *marele filosof idealist susținea că în istorie ideile se realizează potrivit unei anume scheme dialectice.* BL.; (subst. n.) *reducția stilistică nu admite dialecticul, ci numai analogicul.* BL.; **2.** (în antichitate) care folosește raționamente contradictorii; **materialism dialectic,** concepție filozofică ce îmbină materialismul consecvent cu metoda dialectică. // m. (înv.) dialectician: *dialecticii antici.* [Din lat. ***dialecticus,*** fr. ***dialectique,*** germ. ***dialektisch, Dialektiker***].

dialéctică f. **1.** (ant.) arta de a afla adevărul în mod metodic, printr-un șir de raționamente contradictorii: *dialectica se preocupă mai mult de forma și de modul de a prezenta ideile, pe cînd logica are ca obiect fondul cugetării și ideile înseși;* **2.** (în gîndirea medievală) metodă sau artă de a deosebi adevărul de neadevăr; **3.** (în filozofia marxistă) teorie despre dezvoltare, concepută ca o automișcare determinată de contracțiile interne ale obiectelor și fenomenelor; **4.** metodă de cercetare care privește fenomenele ca fiind în strînsă legătură și în condiționare reciprocă: *unele fațete ale dialecticii istorice le cunoaștem mai ales din filozofia lui Hegel.* BL.; **5.** (p. ext.) înlănțuite de fapte, de fenomene care explică ceva: *dialectica creației Eminesciene ar apărea cu multă claritate din comparația varianetelor.* VIANU. [Din lat. ***dialectica,*** fr. ***dialectique,*** germ. ***Dialektik***].

dialectícián, dialecticieni m. gînditor care stăpînește dialectica, care urmează principiile dialecticii: *marele dialectician vedea istoria ca un progres al conștiinței de libertate.* BL. [Din fr. ***dialecticien***].

dialectísm, dialectisme n. particularitate a unui grai sau a unui dialect; cuvînt, expresie sau formă gramaticală care ține de un dialect (care apare în opera unui scriitor); dialectalism. [Din germ. ***Dialektismus,*** it. ***dialectismo***].

dialectizáre, dialectizări f. (rar) fărîmițare în mai multe dialecte: *dialectizarea idiomului a avut mai multe cauze.* [***Dialect*** + *-izare*].

dialectológ, dialectologi m. specialist în dialectologie. [Din fr. ***dialectologie,*** germ. ***Dialektologe***].

dialectológic, ~ci, dialectologică, ~ce a. care aparține dialectelor sau dialectologiei, referitor la dialecte sau la dialectologie: *vor avea o importanță dialectologică.* EM.; *studii dialectologice.* [Din fr. ***dialectologique,*** germ. ***dialektologisch***].

dialectologíe f. ramură a lingvisticii care se ocupă cu studiul dialectelor și graiurilor limbii. [Din fr. ***dialectologie,*** germ. ***Dialektologie***].

dialélă, dialele f. (log.) cerc vicios într-o demonstrație sau într-o definiție. [Din lat. ***dialella***].

dialipetál, ~i, dialipetală, ~e a. a cărei corolă are petalele separate, libere: *plantă, floare dialipetală.* // f. (la pl.) subclasă de plante dicotiledonate care au corola cu petalele separate; (și la sg.) plantă din această subclasă. [Din fr. ***dialypétale***].

dialisepál, ~i, dialisepală, ~e a. al cărei caliciu are sepalele separate: *plantă, floare dialisepală.* [Din fr. ***dialysépale***].

dializă, dialize f. separare a unei substanțe cu dispersie coloidală de particulele cu dispersie moleculară prin trecerea printr-o membrană. [Din fr. ***dialyse,*** germ. ***Dialyse***].

dializór, dializoare n. aparat folosit pentru dializă. [Din fr. ***dialyseur***].

dialóg, dialoguri și (înv.) **dialoage** n. **1.** convorbire între două sau mai multe persoane: *am voit să imprim dialogului o nuanță comică.* CĂL.; *dialogul conduce la înțelegere;* **2.** formă de convorbire între personajele unei opere literare: *scriitorul trebuie, la un moment, să întrerupă dialogul și să istoriească el ceea ce a mai spus personajul.* IBR.; *dialogul se întîlnește adesea în fabulă și în dramă;* **3. linie** (sau **liniuță**) **de dialog,** semn de punctuație care redă începutul vorbirii fiecărui participant la o convorbire; **4.** (spec.) convorbire cu caracter oficial între reprezentanții a două (sau mai multe) părți, țări etc.; **5.** operă (literară sau filozofică) scrisă în forma unei convorbiri: *dialogurile lui Platon.* [Din lat. ***dialogus,*** gr. ***dialógos,*** germ. ***Dialog***].

dialogá, dialoghez vb. (rar; intr.) a vorbi cu cineva, a întreține o conversație: *printre-a serii lăcrămare de ametiste și opale ... dialoghează Theocrit.* MACED. [Din fr. ***dialoguer***].

dialogál, ~i, dialogală, ~e a. (rar) dialogic. [***Dialog*** + *-al*].

dialogáre, dialogări f. acțiunea de a dialoga și rezultatul ei; conversație; (p. ext.) *metodul e mereu același al dialogării noțiunilor.* CĂL. [V. ***dialoga***].

dialogát, ~ți, dialogată, ~e a. **1.** compus sub formă de dialog: *cartea întîi, dialogată, deschide fără urmări un gen care ... a avut prin Renaștere o mare răspîndire.* CĂL.; **2.** realizat prin dialog, prin discuție: *o colaborare dialogată între mai mulți gînditori.* BL. [V. ***dialoga***].

dialógic, ~ci, dialogică, ~ce a. care se referă la dialog; realizat în formă de dialog; (rar) dialogal: *același fenomen se petrece în opera lui Creangă, în bună parte dialogică.* CĂL.; (adv.) *amîndoi caracterizează dialogic și pun în gura eroilor vocabulare autentice.* CĂL. [Din fr. ***dialogique,*** it. ***dialogico,*** germ. ***dialogisch***].

dialogísm n. întrebuințare (artistică) a dialogului în redarea ideilor. [Din fr. ***dialogisme,*** germ. ***Dialogism***].

dialogizá, dialogizez vb. (tr.) a da formă de convorbire; a pune în dialog. [Din germ. ***dialogisieren***].

dialogizáre, dialogizări f. acțiunea de a dialogiza: *dialogizarea replicii narative.* [V. ***dialogiza***].

diamagnétic, ~ci, diamagnetică, ~ce a. (fiz.) caracterizat prin diamagnetism. [Din fr. ***diamagnétique***].

diamagnetísm n. (fiz.) proprietate de a avea o magnetizare de sens contrar intensității cîmpului magnetic care i se aplică. [Din fr. ***diamagnétisme***].

diamánt, diamante și (înv.) **diamanturi** n. **1.** varietate cristalină de carbon, transparentă și cu luciri puternice, avînd cea mai mare duritate dintre toate mineralele; **2.** bijuterie cu piatră prețioasă obținută din acest mineral: *tînăra fecioară se arătă cu conciul semănat cu diamanturi.* OD.; (fig.) *pe Marmara licăreau fluturi de diamante.* SAD.; (adj.) *o rază diamantă cu-albeața ei de nea.* EM.; **3.** unealtă pentru tăiatul sticlei, alcătuită dintr-o bucată din acest mineral, fixată într-un suport: *zgîrie oglinda tihnită a apelor, întocmai ca un diamant pe care o mînă ageră l-ar trage pe fața unui geam.* MACED.; **4.** corp de literă de patru puncte tipografice. [Din fr. ***diamant,*** germ. ***Diamant***].

diamantát, ~ți, diamantată, ~e a. **1.** împodobit cu diamante: *sultanul, cu gulerul muiat în diamante și cu mînerul sabiei asemeni diamantat primise foarte bine pe Cuza.* CĂL.; **2. piatră diamantată,** instrument abraziv format din granule de diamant încorporate într-un liant. [Din fr. ***diamanté***].

diamántic, ~ci, diamantică, ~ce a. diamantin: *un pod de pînză diamantică.* EM. [***Diamant*** + *-ic*].

diamanticále f. pl. (înv.) bijuterii cu diamante: *am primit diamanticale de tot felul.* FIL. [Din gr. mod. ***diamantiká***].

diamantifér, ~i, diamantiferă, ~e a. care conține diamante: *zăcămînt diamantifer.* [Din fr. ***diamantifère***].

diamantín, ~i, diamantină, ~e a. strălucitor ca diamantul, asemănător cu diamantul; diamantic: *un cristal cu muchii diamantine este sistemul lui Spinoza.* BL. [Din fr. ***diamantin***].

diametrál, ~i, diamentrală, ~e a. care ține de diametru, referitor la diametru: *plan diametral.* // adv. **1.** de la un capăt la altul al diametrului: *un corb încet vine din fund, tăind orizontul, diametral.* BAC.; **2. diametral opus,** cu desăvîrșire contrar, total opus: *temperamente în multe privințe diametral opuse, ei se completează reciproc.* BL.; *aceste două lucruri sînt diametral opuse.* [Din fr. ***diamétral,*** germ. ***diametral***].

diamétru, diametre n. **1.** linie dreaptă care unește două puncte ale circumferinței unei curbe închise sau unei sfere, trecînd prin centru: *cum explicăm acest acord de grai răspîndit pe un teritoriu cercual cu diametrul de opt sute de kilometri.* BL.; **2.** lungimea unei drepte care străbate un obiect dintr-un loc în altul, trecînd prin centrul lui: *diametrul Pămîntului este de 12.700 km;* **3.** (fiz.) **diametru aparent,** unghi sub care un observator vede dreapta ce unește punctele circumferinței și trece prin centrul unui obiect depărtat; **4.** (p. ext.) cea mai mare lățime a unui corp rotund. [Din fr. ***diamètre,*** lat. ***diametrus,*** germ. ***Diameter***].

diapazón, diapazoane n. 1. mic instrument din oţel în formă de U, care vibrează prin lovire, folosit la acordarea instrumentelor muzicale sau pentru a da tonul; **a fi (sau a se pune) la acelaşi diapazon cu cineva**, a fi în aceeaşi dispoziţie, în aceeaşi stare sufletească cu cineva; 2. totalitate a sunetelor pe care le poate produce vocea omenească sau un instrument muzical; (fig.) *cînd tonul psihic ajunge la un diapazon înalt, capătă ritm.* IBR.; 3. (tehn.) **diapazon de dimensiuni**, interval de valori maxime şi minime pentru piesele cu aceeaşi formă, standardizate. [Din fr. ***diapason***].

diaplegíe, diaplegii f. (med.) paralizie totală. [Din fr. ***diaplégie***].

diapozitív, diapozitive n. imagine fotografică făcută pe un material transparent, care poate fi proiectată pe un ecran cu ajutorul diascopului. [Din fr. ***diapositive,*** germ. ***Diapositiv***].

diarée f. stare patologică constînd din eliminarea frecventă de materii fecale moi; (fig.) *diaree verbală.* [Din fr. ***diarrhée***, lat. ***diarrhoea***].

diaréic, ~ci, diareică, ~ce a. care ţine de diaree, referitor la diaree. [Din fr. ***diarréique***].

diaríst, diarişti m. persoană care ţine un jurnal zilnic. [***Diariu(m)*** + ***-ist***].

diăriu n. v. **diarium.**

diaríum n. jurnal zilnic; (şi: **diariu**). [Din germ. ***Diarium***].

diartróză, diartroze f. (anat.) articulaţie mobilă între oase. [Din fr. ***diarthrose***].

diascóp, diascopuri şi **diascoape** n. aparat pentru proiecţia diapozitivelor. [Din fr. ***diascope,*** germ. ***Diaskop***].

diascópic, ~ci, diascopică, ~ce a. referitor la diascop sau la proiecţiile făcute cu diascopul. [Din fr. ***diascopique***].

diasistém, diasisteme n. (lingv.) sistem lingvistic desprins din analiza a două sisteme (graiuri sau dialecte) cu similitudini parţiale. [Din engl. ***diasystem,*** fr. ***diasystème***].

diaspór n. oxid natural hidratat de aluminiu. [Din fr. ***diaspore***].

diăsporă f. 1. răspîndire a evreilor, de-a lungul secolelor, în afara teritoriului strămoşilor lor; 2. (p. ext.) totalitatea membrilor unei etnii stabiliţi în afara teritoriului patriei lor: *diaspora românească.* [Din germ. ***Diaspora,*** gr. ***diasporá***].

diastăză, diastaze f. 1. (biol.) enzimă; 2. (med.) despărţire accidentală (prin lovire, efort etc.) a două oase articulate. [Din fr. ***diastase,*** germ. ***Diastase***].

diastázic, ~ci, diastazică, ~ce a. 1. (biol.) enzimatic; 2. (med.) care ţine de diastază, care se datoreşte diastazei. [Din fr. ***diastasique***].

diastémă f. v. **diastimă.**

diastímă, diastime f. 1. (înv.) interval de timp: *atîta diastimă de vreme.* ISP.; 2. (med.) spaţiu anormal (de mare) între dinţi; (pop.) strungăreaţă: *o altă particularitate primitivă la om ar fi lipsa diastemei dintre canini şi premolari.* BL.; (şi: **diastemă**). [Din fr. ***diastème,*** germ. ***Diastema***].

diástolă, diastole f. (fiziol.) relaxare ritmică a inimii şi a arterelor, cînd sîngele trece din vene în cavitatea cardiacă. [Din fr. ***diastole,*** germ. ***Diastole***].

diastólic, ~ci, diastolică, ~ce a. care ţine de diastolă, referitor la diastolă; care are loc în timpul diastolei. [Din fr. ***diastolique***].

diastrofísm n. (geol.) totalitate a transformărilor şi a dislocărilor pe care le suferă straturile din scoarţa terestră sub acţiunea mişcărilor tectonice. [Din fr. ***diastrophisme***].

diátă, diate f. (înv.) 1. tratament: *tată, eşti slab foarte şi diată căci nu-ţi faci?* PANN; 2. sarcină testamentară: *boierimea nesătulă a ţării aceştia a avut şi ea cuvînt şi diată să strîngă neamul acelui Ştefan-vodă.* SAD.; (şi: (pop.) **adiată**). [Din gr. mod. ***díeta***].

diatermán, ~i, diatermană, ~e a. şi n. (substanţă) care lasă să treacă căldura, bună conducătoare de căldură. [Din fr. ***diathermane***].

diatérmă, diaterme f. (geol.) coş vulcanic prin care iese lava, străpungînd rocile sedimentare. [Din fr. ***diatherme***].

diatérmic, ~ci, diatermică, ~ce a. care ţine de diatermie, referitor la diatermie. [***Diatermie*** + ***-ic***].

diatermíe, diatermii f. metodă terapeutică constînd în utilizarea curenţilor de înaltă frecvenţă pentru ridicarea temperaturii unor organe interne. [Din fr. ***diathermie,*** germ. ***Diathermie***].

diatéză[1], diateze f. (med.) predispoziţie (ereditară) a organismului pentru anumite boli. [Din fr. ***diathèse***].

diatéză[2], diateze f. (lingv.) categorie gramaticală a verbului care arată raportul dintre acţiune şi autorul ei. [Din lat. ***diathesis,*** fr. ***diathèse,*** germ. ***Diathese***].

diatomée, diatomee f. (la pl.) clasă de alge microscopice monocelulare brune-gălbui, cu corpul închis în două valve silicioase; (şi la sg.) algă din această clasă. [Din fr. ***diatomée***].

diatómic, ~ci, diatomică, ~ce a. (chim.) a cărui moleculă este formată din doi atomi. [Din fr. ***diatomique***].

diatomít n. rocă sedimentară silicioasă în care predomină cochiliile de diatomee. [Din fr. ***diatomite,*** germ. ***Diatomit***].

diatón, diatonuri n. (muz.) interval care separă două tonuri succesive. [Din fr. ***diaton***].

diatónic, ~ci, diatonică, ~ce a. (muz.) compus din tonuri şi din semitonuri naturale. // f. structură melodică formată din tonuri şi semitonuri. [Din fr. ***diatonique,*** germ. ***diatonisch, Diatonik***].

diatríbă, diatribe f. critică violentă şi răutăcioasă; pamflet: *răspîndeşte în manuscris o diatribă împotriva ocupaţiei.* CĂL. [Din fr. ***diatribe***, lat. ***diatriba,*** germ. ***Diatribe***].

diăvol, diavoli m. 1. spirit rău, drac, satana: *diavolii odată încep a se cărăbăni unul peste altul în turbincă.* CR.; 2. (fig.) om rău; copil obraznic: *aşa diavol nici că s-a dat pe faţa pămîntului.* AL. [Din sl. ***dijavolŭ***].

diavolésc, ~şti, diavoleáscă, ~eşti a. 1. de diavol, ca de diavol; cumplit: *atunci se întîmplă un lucru diavolesc.* CĂL.; 2. provocat de diavol: *din îndemn diavolesc.* PANN. [***Diavol*** + ***-esc***].

diavoléşte adv. 1. ca dracii; drăceşte; 2. cu multă răutate: *m-am întors acasă gîndind diavoleşte.* GAL. [***Diavol*** + ***-eşte***].

diavolíe, diavolii f. (înv.) faptă a diavolului; uneltire: *în şoaptă trebuie să fie şi vro diavolie.* PANN. [***Diavol*** + ***-ie***].

diávoliţă, diavoliţe f. 1. fiinţă supranaturală de sex feminin, imaginată ca făcînd parte din tagma diavolilor; diavoloaică; 2. (fig.) fată sau femeie tînără vioaie, isteaţă, ispititoare: *diavoliţa asta trebuie să ştie toate.* VLAH.; 3. (fig.) fiinţă sau lucru care produce supărare, care creează dificultăţi: *diavoliţa de cumpănă nu va să se lase în jos deloc.* ISP. [***Diavol*** + ***-iţă***].

diavoloáică, diavoloaice f. diavoliţă, drăcoaică: *numai o devoloaică de şerpoaică, de se-ntinde ură cuprinde.* POP.; (şi: (pop.) **devoloaică**). [***Diavol*** + ***-oaică***].

dibáci, dibace a. 1. care este îndemînatic, priceput, iscusit: *fusese victima unei maşinaţii, inspirate şi conduse de ... un financiar dibaci şi cupid.* GHEŢIE; 2. care este realizat cu îndemînare; care denotă îndemînare, dibăcie, pricepere: *cu o manevră dibace, necunoscuta îi scăpă din mîini.* GHEŢIE; (adv.) *prin inima vitează şi prin săgeata dibaci mînată ale unui vînător.* OD. [Cf. sb. ***gibak***].

dibă, dibe f.(înv.) instrument de tortură asemănător unui jug; fiecare dintre piesele acestui instrument: *învaţă de-l băgară cu mîinile şi cu picioarele în dibe.* DOS. [Din rus. ***diba***].

dibăcí, dibăcesc vb. (pop.; tr.) 1. a potrivi lucrurile, a nimeri: *vorba aceea: în care cămeşă s-a măniet, într-aceea s-a dezmînia. că altfel n-ai cum s-o ghibăceşti.* CR.; 2. a căuta cu stăruinţă; 3. a descoperi, a găsi, a dibui. [De la ***dibaci***].

dibăcíe, dibăcii f. 1. îndemînare, iscusinţă, pricepere: *rămase cu gura căscată, minunîndu-se de atîta dibăcie.* TUD.; (fig.) *Freud pune o remarcabilă dibăcie în apropierile ce le face.* BL.; 2. şiretenie, viclenie: *badea fusese cercat de multe peţitoare, dar cu toată dibăcia lor nu putuse să-l prindă în laţ nici una.* GAL. [***Dibăci*** + ***-ie***].

diblár, diblari m. (pop.) lăutar care cîntă din diblă: *au un violonist şi un diblar, care cîntă şi din gură.* PETR. [***Diblă*** + ***-ar***].

díblă, dible f. (pop.) vioară: *lăutarii cu diblele şi cu surlele.* OD.; (şi: **diplă**). [Din gr. mod. ***dipla,*** sb. ***diple*** „cimpoi"].

díblu, dibluri n. bucată mică de lemn sau de metal care se introduce într-un zid pentru a fixa un cui. [Din germ. ***Dübel***].

dibuí, díbui şi (pop.) **dibuiesc** vb. 1. (intr.) a căuta (prin întuneric) pipăind, a se deplasa cu nesiguranţă: *ea mergea dibuind prin pădure.* ISP.; (tr.) *caii mergeau înşiraţi, dibuind cu copita un loc sigur.* VLAH.; (fig.) *cu siguranţă au dibuit un amănunt.* GHEŢIE; 2. (tr.) a găsi, a descoperi, a da de urma cuiva: *dibui pe ucigaş în turnul cel înalt.* OD. [Et. nec.].

dibuiálă, dibuieli f. 1. dibuire: *am văzut că dibuielile lui în această direcţie nu reuşesc.* VINEA; 2. (fig.) acţiune, lucrare făcută de cineva fără experienţă. [***Dibui*** + ***-eală***].

dibuíre, dibuiri f. 1. acţiunea de a dibui şi rezultatul ei; încercare de a realiza ceva; căutare, cercetare, dibuială: *poetul a afirmat mai tîrziu a fi ieşit din dibuiri spre adevărata cale.* CĂL.; 2. găsire, aflare, descoperire: *să străbat ... şi codrii umbroşi, ... după urmele ideale ale caprei-negre, şi vizuinile de prin munţi, în prepusa dibuire a urşilor.* OD. [V. ***dibui***].

dibuít[1] n. faptul de a dibui; **pe dibuite** (sau **dibuitele**), pipăind, umblînd nesigur: *prin bungetul ăsta de pădure mergînd şi pe dibuitele.* ISP.; *coborî din pat, fără zgomot, se îmbrăcă pe dibuite, apoi ieşi pe uşă.* TUD. [V. ***dibui***].

dibuít[2], ~ţi, dibuită, ~e a. 1. găsit, aflat, descoperit (după multă căutare); 2. (fig.) neclar, imprecis: *căsuţele de var au singure contururi dibuite.* PETR. [V. ***dibui***].

dibuitór, ~i, dibuitoáre a. (rar) care dibuie; (fig.) *a ştiut să îmbine teoretizarea dibuitoare de „legi" cu matematica.* BL. [***Dibui*** + ***-tor***].

dicanicésc, ~şti, dicaniceáscă, ~eşti a. (înv.) judecătoresc: *slujba dicanicească.* AL. [Din gr. mod. ***dikanikós*** + ***-esc***].

dicastérie, dicasterii f. (înv.) tribunal bisericesc care judeca procesele de divorţ: *după a treia şi a patra recidivă, onorabila dicasterie îi despărţi.* NEGR. [Din gr. mod. ***dikastírion***].

dícă adv. v. **adică.**

dichér, dichere n. (înv.) sfeşnic bisericesc cu două lumînări. [Din gr. mod. ***dikéri***].

dichíci, dichiciuri n. (reg.) cuţit de cizmărie pentru realizat desene pe încălţăminte: *dichici şi alte custuri tăioase.* CR. [Din magh. ***dikics***].

dichís, dichisuri n. 1. rînduială, organizare, rost: *dichisul casei;* 2. (la pl.) accesorii care completează; obiecte (mărunte), scule: *unelte şi dichisuri pentru muncă şi pentru casă.* ISP.; (fig.) *cheful cu toate dichisurile ce i le dădea vinul vechi ... începea din minutul acela.* HOGAŞ; **cu dichis** (sau **cu tot dichisul**), cu toate cele necesare, cu grijă, ordonat: *la vreo cîteva zile, casele erau şi dereticate cu tot dichisul.* CAR.; 3. (mai ales la pl.) gătează, podoabă: *avea ... şi dischisurile toate şi tabieturile şi ocheadele.* M.CAR. [De la ***dichisi***].

dichiseálă, dichiseli f. (pop.) dichisire. [***Dichisi*** + *-eală*].

dichisí, dichisesc vb. 1. (refl.) a se îngriji de cele necesare; a se pregăti: *fiul cel mijlociu, după ce se dichisi şi el cum ştiu mai bine, plecă şi el.* ISP.; 2. (refl.) a se găti cu îngrijire, a se îmbrăca frumos: *s-a dichisit să facă vizite;* 3. (tr.) a aranja, a potrivi: *am să mi te dichisesc eu.* CR. [Din gr. mod. ***diíkisa*** (aor. de la ***diíko***)].

dichisíre, dichisiri f. (pop.) acţiunea de a (se) dichisi şi rezultatul ei; dichiseală, dichisit[1]. [V. ***dichisi***].

dichisít[1] n. dichisire: *a pierdut mult timp cu dichisitul.* [V. ***dichisi***].

dichisít[2], ~ţi, dichisită, ~e a. gătit frumos; împodobit, spilcuit: *văzu pe cioban, dichisit, spălăţel.* ISP.; (fig.) *pusă la punct, dichisită, trecută pe curat,* [lucrarea] *număra aproape douăzeci de pagini.* GHEŢIE. [V. ***dichisi***].

dichíu, dichii m. (înv.) administrator al unei mănăstiri; econom, (reg.) dician: *peste cîţiva ani pot s-ajung dichiu la vrun mitoc.* CR. [Din gr. mod. ***dikéos***].

dician, diciani m. (reg.) dichiu. [V. ***scaloian***].

dicotiledonát, ~ţi, dicotiledonată, ~e a. care are un embrion cu două cotiledoane: *plantă dicotiledonată.* // f. (la pl.) clasă de plante al căror embrion are două cotiledoane; (şi la sg.) plantă din această clasă. [Din fr. ***dicotylédonés***].

dicotomíe f. v. **dihotomie**.

dicromátic, ~ci, dicromatică, ~ce a. care are două culori. [Din fr. ***dichromatique***].

dictá, dictez vb. (tr.) 1. a pronunţa rar şi desluşit cuvintele pentru ca ascultătorul să le poată scrie întocmai: *nu-i dădeau răgaz să dicteze părintelui Laurenţiu mult dorita epistolă.* SAD.; 2. (fig.) a inspira, a îndemna, a determina: *cere reforme dictate de interesele claselor apăsate.* IBR.; **a-i dicta conştiinţa** (sau **propria conştiinţă**), a fi călăuzit de forul interior: *procedează cum te taie capul sau, dacă vrei, cum îţi dictează conştiinţa.* GHEŢIE; *dacă faci ceea ce îţi dictează propria conştiinţă ... nu trebuie să aştepţi recunoştinţă şi recompense.* CF.; 3. a impune cu forţa, a obliga: *a dicta legi, ordine;* (p. ext.) *aceste structuri sînt dictate totdeauna de un finalism interior al fenomenului.* BL. [Din fr. ***dicter***, lat. ***dictare***].

dictafón, dictafoane n. magnetofon care înregistrează vorbirea, permiţînd apoi ascultarea ei repetată în vederea transcrierii ei. [Din fr. ***dictaphone***, germ. ***Diktaphon***].

dictándo n. scriere cursivă pe caiete liniate cu linii paralele orizontale: *vor scrie după dictando.* EM.; **caiet (de) dictando**, caiet cu linii orizontale paralele. [Din germ. ***Diktando*** „(scriind) după dictare"].

dictáre, dictări f. 1. acţiunea de a dicta şi rezultatul ei; dicteu: *a scris cu mîna lui acea proclamaţie, sub dictarea Bălcescului.* GHICA; 2. lucrare şcolară de control care constă în redarea în scris a unui text dictat: *ne-a dat o dictare, o problemă de rezolvat şi o compunere.* GHEŢIE. [V. ***dicta***].

dictát, dictate n. impunere cu forţa, obligare: *Dictatul de la Viena.* [Din germ. ***Diktat***].

dictatór, dictatori m. 1. (la romani) magistrat învestit cu putere absolută pe timp de şase luni în vreme de război; 2. conducător de stat cu puteri nelimitate: *la deosăbite împrejurări să poată alege şi-un dictator.* B.-DEL.; 3. (fig.) persoană autoritară. [Din lat. ***dictator, -oris***, fr. ***dictateur***, germ. ***Diktator***].

dictatoriál, ~i, dictatorială, ~e a. care ţine de dictator sau de dictatură; impus cu forţa: *în faţa acestor democraţii s-au ridicat de două decenii încoace regimurile numite totalitare sau dictatoriale.* GHEŢIE; *puteri dictatoriale.* [Din fr. ***dictatorial***].

dictatúră, dictaturi f. 1. (la romani) demnitatea, autoritatea unui dictator; perioadă în care acesta îşi exercita puterea; 2. instituţie politică în care deţinătorul puterii are autoritate absolută: *la ruşi domneşte dictatura, deşi se vorbea concomitent despre libertate şi democraţie.* GHEŢIE; **dictatura proletariatului**, putere de stat a proletariatului; comunism; 3. (fig.) putere absolută, tiranică: *teza lui Zeno e expresia supremei dictaturi a logicei.* BL. [Din fr. ***dictature***, lat. ***dictatura***, germ. ***Diktatur***].

dictéu, dicteuri n. dictare: *Adrian Maniu e printre cei dintîi pionieri ai dicteului automat.* CĂL.; **dicteu muzical**, notare după auz a unei linii melodice. [Din fr. ***dictée***].

dictón, dictoane n. maximă, sentinţă, zicătoare: *îmi servise, pe lîngă dictoanele populare, diferite aforisme care mă amuzau.* SAD. [Din fr. ***dicton***].

dícţie f. v. **dicţiune**.

dicţionár, dicţionare n. 1. lucrare lexicografică cuprinzînd cuvintele unei limbi, ale unui domeniu de activitate etc., dispuse de obicei în ordine alfabetică şi explicate în aceeaşi limbă sau traduse într-o limbă străină; lexicon: *dicţionarul pune în circulaţie un material ... greu sau chiar imposibil de găsit altminteri.* R.L.; (fig.) *la chemarea aceasta se deschide dicţionarul nepaginat al capului.* EM.; 2. (cu determinări) culegere în ordine alfabetică a termenilor de specialitate dintr-un domeniu, cu explicaţii: *el a încercat să compună şi un dicţionar de termeni.* BL.; *dicţionar medical;* 3. totalitate a cuvintelor unei limbi; lexic, vocabular: *limba literară se judecă din punct de vedere al sunetelor, al sintaxei şi al dicţionarului.* IBR.; 4. totalitate a cuvintelor specifice unui domeniu de activitate, unui stil, unui scriitor etc.; vocabular: *are în dicţionar cuvinte moldoveneşti.* IBR.; 5. (p. ext.) totalitate a elementelor de acelaşi fel: *Luther a istovit dicţionarul injuriilor ce se pot aduce dogmei.* BL. [Din lat. ***dictionarium***, fr. ***dictionnaire***].

dicţiúne, dicţiuni f. 1. mod de a pronunţa, de a rosti: *niciodată pînă atunci nu auzisem o dicţiune mai corectă şi mai plăcută.* GHICA; *dicţiune poetică, oratorică;* 2. arta de a pronunţa corect şi clar un text: *preconizează o artă simplă şi o dicţiune naturală.* SAD.; 3. (înv.) elocuţiune; arta de a vorbi; (şi: **dicţie**). [Din lat. ***dictio, -onis***, fr. ***dicton***, germ. ***Diktion***].

didáctic, ~ci, didactică, ~ce a. 1. care ţine de învăţămînt, de educaţie; pentru învăţămînt, relativ la învăţămînt: *profesorul vorbea de lucrări didactice întocmite de el.* BAC.; *carte didactică;* **corp didactic**, v. **corp**; 2. menit să instruiască: *poezia didactică zugrăveşte un lucru extern, cu scopul de a ne da o învăţătură.* IBR.; 3. (peior.) arid, sec: *pe un ton răspicat şi didactic, ... a luat-o iar de la început.* VINEA. [Din fr. ***didactique***, germ. ***didaktisch***].

didáctică, didactici f. ramură a pedagogiei care se ocupă cu principiile şi metodele predării şi cu organizarea învăţămîntului. [Din fr. ***didactique***, germ. ***Didaktik***].

didacticísm n. exces de principii şi metode didactice; tendinţă de a instrui, de a da lecţii: *titlurile, reprezentînd fie abstracţiuni, fie obiecte tehnice, sînt tributare didacticismului veacului.* CĂL. [***Didactic*** + *-ism*].

didacticíst, ~şti, didacticistă, ~e a. caracterizat prin didacticism, specific didacticismului. [***Didactic*** + *-ist*].

didacticitáte f. caracterul, însuşirea de a fi didactic, de a instrui: *didacticitatea fabulei.* [***Didactic*** + *-itate*].

didahíe, didahii f. (înv.) predică, cazanie; învăţătură: *este cea mai anevoioasă didahie dintre toate.* SAD*; *didahiile lui Petru Maior.* [Din gr. mod. ***didahí***].

didascalíe, didascalii f. 1. (înv.) ştiinţă, învăţătură, cunoaştere: *aducînd pre toţi la cunoscutul direptăţii cu cuvîntul didăscăliei şi-mvăţăturii sale.* DOS.; 2. indicaţie dată actorului de dramaturg. [Din gr. mod. ***didaskalía***, lat. ***didascalia***, fr. ***didascalie***].

diecél, diecel m. (reg.) diminutiv al lui diac: *hoţu de diecel pornea.* POP. [***Diac*** + *-el*].

diecezán a. v. **diocezan**.

diecéză f. v. **diocеză**.

diecíme f. (rar) tagma diecilor: *furioşi adună şireata diecime.* NEGR. [***Diac*** + *-ime*].

diecíţă, diecíţe f. (reg.) soţie de diac. [***Diac*** + *-iţă*].

diédru, diedre n. figură geometrică formată din două semiplane mărginite de dreapta lor de intersecţie; porţiune din spaţiu cuprinsă între aceste semiplane; (adj.) *unghi diedru.* [Din fr. ***dièdre***].

diegétic, ~ci, diegetică, ~ce a. (rar) cu caracter de diegeză; narativ. [Din germ. ***diegetisch***].

diegéză f. (rar) 1. povestire; 2. expunere. [Din germ. ***Diegese***].

dielèctric, ~ci, dielectrică, ~ce a. care izolează din punct de vedere electric. // n. material izolant, susceptibil de a se polariza electric temporar, utilizat la condensatoarele electrice. [Din fr. ***diélectrique***].

diencefál, diencefale n. segment al creierului situat între trunchiul cerebral şi substanţa albă a encefalului. [Din fr. ***diencéphale***].

diencefálic, ~ci, diencefalică, ~ce a. care ţine de diencefal, referitor la diencefal. [Din fr. ***diencéphalique***].

diencefalítă, diencefalite f. (med.) inflamaţie a diencefalului. [Din fr. ***diencéphalite***].

dieréză, diereze f. (lingv.) disociere a unui diftong în elementele componente. [Din fr. ***diérèse***, lat. ***diaeresis***].

diesel [dízel] n. **motor diesel**, motor cu ardere internă în care combustibilul se aprinde datorită temperaturii înalte a aerului comprimat de piston. [Din fr. ***diesel***, germ. ***Diesel***].

dietál, ~i, dietală, ~e a. care ţine de o dietă[2], referitor la dietă: *reprezentanţii dietali ... nu voiau să admită o „naţiune" valahă.* BL. [***Dietă***[2] + *-al*].

diétă[1], diete f. regim alimentar recomandat pentru păstrarea sănătăţii: *vino cu mine la ţară şi urmează dieta pe care o urmez şi eu.* NEGR. [Din fr. ***diète***, lat. ***diaeta***, germ. ***Diät***].

diétă[2], diete f. (înv.) adunare legislativă în unele state (în trecut): *Zamoisky, care avea înrîurire în dietă, ... îndupleca pe toţi la părerea sa d-a ţine pace cu turcii.* BĂLC.; *dieta germanică; dieta Ungariei.* [Din lat. ***diaeta***, fr. ***diète***].

dietétic, ~ci, dietetică, ~ce a. referitor la dietă[1], de dietă; pe bază de dietă: *alimente dietetice; regim dietetic.* [Din fr. ***diététique***, lat. ***diaeteticus***].

dietétică f. ramură a medicinei care studiază problemele regimurilor alimentare. [Din lat. ***diaetetica***, fr. ***diététique***, germ. ***Diätetik***].

dietetícian, ~eni, dieteticiană, ~ene m., f. (şi adj.) specialist în dietetică. [Din fr. ***diététicien***].

diéz, diezi m. (muz.) semn grafic care arată că nota care urmează trebuie executată cu un semiton mai sus. // a. (despre note) care se cîntă cu un semiton mai sus. [Din fr. *dièse*, germ. *Diese*].

diezá, diezez vb. (muz.; tr.) **1.** a marca cu diez; **2.** a ridica cu un semiton. [Din fr. *diéser*].

difamánt, ~ţi, difamantă, ~e a. (rar) defăimător. [Din fr. *diffamant*].

difăn n. v. tifan.

difazát, ~ţi, difazată, ~e a. care are două faze: *circuit difazat*. [Din fr. *diphasé*].

diferénd, diferende n. deosebire de păreri; neînţelegere, dezacord: *cu acesta are un diferend mai grav.* CĂL.; *diferend între state.* [Din fr. *différend*].

diferénţă, diferenţe f. **1.** deosebire, lipsă de asemănare: *se minimalizau intenţionat în această carte diferenţele dintre biserica ortodoxă şi cea catolică.* BL.; (log.) **diferenţă specifică**, notă (sau grup de note) prin care specia de definit se deosebeşte de celelalte specii, cuprinse în genul ei proxim: *orice noţiune se defineşte prin genul proxim şi diferenţa specifică.* CĂL.; **2.** număr prin care se arată cu cît o valoare a unei mărimi întrece pe alta: *dacă n-ar fi diferenţa de vîrstă, şi-ar permite ea libertatea pe care şi-o ia cu tine?* IBR.; **3.** (mat.) cantitate care se obţine prin scăderea scăzătorului din descăzut; **4.** (geogr.) **diferenţă de nivel**, deosebire de altitudine între două puncte de pe suprafaţa globului terestru; **5.** oscilaţie, fluctuaţie: *jocul la roşu şi la negru, cu diferenţe zilnice de cîte două şi trei sute de napoleoni, îi lua prea mult timpul.* MACED.; (şi: (înv.) **diferinţă**). [Din lat. *differentia*, fr. *différence*, germ. *Differenz*].

diferenţiá, diferenţiez vb. **1.** (tr.) a stabili deosebirea dintre două sau mai multe lucruri: *diferenţiază geniul de talent;* **2.** (tr.) a face să fie deosebit, a atribui trăsături distinctive: *trebuia să studiezi ceea ce formează originalitatea scriitorului, ceea ce-l diferenţiază de alţii.* IBR.; **3.** (tr.) a determina, a deosebi, a distinge: *diferenţiem trei moduri ale năzuinţei formative.* BL.; **4.** (refl.) a se diversifica, a căpăta aspecte deosebite: *arta plastică indică s-a diferenţiat, precum se poate înţelege, de la sine, în diferite stiluri.* BL.; **5.** (refl.) a se caracteriza prin anumite diferenţe; a se deosebi, a se distinge: *atît artele, cît şi genurile au cînd tendinţa de a se diferenţia, cînd tendinţa de a se juxtapune.* BL.; **6.** (mat.; tr.) a calcula o diferenţială. [Din fr. *différencier, différentier*].

diferenţiál, ~i, diferenţială, ~e a. **1.** care face să se deosebească; care diferenţiază; de diferenţiere: *coeficientul diferenţial intervine de fiecare dată.* BL.; *elemente diferenţiale*; **tarif diferenţial**, tarif care face diferenţe de preţ; **2.** care determină diferenţele, specificul; care deosebeşte: *am schiţat cu aceasta un început, un examen diferenţial între gîndirea mitică şi gîndirea magică.* BL.; (adv.) *problematica mitului şi problematica magiei trebuiesc studiate comparativ şi diferenţial.* BL.; **3.** (mat.) referitor la diferenţe care tind la zero: *formulări atît de insuficient întemeiate puteau să îmbrace forma unor ecuaţii diferenţiale.* BL.; **calcul diferenţial**, capitol al analizei matematice care se ocupă cu definirea şi cu studiul proprietăţilor derivatelor; **geometrie diferenţială**, capitol al geometriei care utilizează metodele analizei matematice pentru a studia proprietăţile figurilor geometrice. // n. angrenaj care permite ca două roţi nesolidarizate, care au o axă comună, să se învîrtească cu viteze diferite. // f. (mat.) **1.** produs dintre derivata unei funcţii şi creşterea variabilei ei independente; **2.** sumă a produselor dintre derivatele parţiale ale unei funcţii şi creşterea variabilelor ei independente. [Din fr. *différentiel*, germ. *differential, Differential*].

diferenţializáre, diferenţializări f. (rar) atribuire sau determinare de trăsături care diferenţiază; diferenţiere: *lumea ..., metafizic privită, este produsul unor procese de diferenţializare şi de integrare.* BL. [*Diferenţial* + *-izare*].

diferenţiánt, ~ţi, diferenţiantă, ~e a. (rar) care diferenţiază, care produce diferenţieri: *ortodocşi fiind şi ruşii, nota apartenenţei la biserica răsăriteană nu e diferenţiantă.* CĂL. [*Diferenţia* + *-ant*].

diferenţiát, ~ţi, diferenţiată, ~e a. deosebit prin caractere specifice; care se deosebeşte, se distinge între două sau mai multe lucruri: *stratificarea socială era mult mai reliefată şi mai diferenţiată.* BL. [V. *diferenţia*].

diferenţiére, diferenţieri f. **1.** faptul de a (se) diferenţia; proces de realizare a diferenţilor dintre lucruri: *convieţuirea în colonie duce la o diferenţiere individuală.* BL.; **2.** stabilire a deosebirilor dintre obiecte: *senzaţiile auditive sînt notate cu aceeaşi putere de diferenţiere.* VIANU. [V. *diferenţia*].

diferí, difér şi (înv.) **diferesc 1.** (intr.) a se deosebi, a nu fi la fel: *miturile diferă de la popor la popor.* BL.; *cîinele diferă puţin de lup;* **2.** (rar; tr.) a face să se deosebească, să fie altul; a varia: *avea grijă să difere orele şi să pătrundă cînd printr-una, cînd prin cealaltă extremitate a străzii.* GHEŢIE. [Din lat. *differre*, fr. *différer*].

diferínţă f. v. diferenţă.

diferít, ~ţi, diferită, ~e a. **1.** care diferă, care se deosebeşte; altfel: *îşi va da seama de maniera sa diferită de a se comporta.* GHEŢIE; **2.** (la pl.) fel de fel de ...; diverşi, feluriţi: *şaluri în dungi de diferite culori.* AL. // adv. în alt mod; altfel: *poate fiecare vorbă sună diferit.* EM. [V. *diferi*].

dificíl, ~i, dificilă, ~e a. **1.** care pune probleme (mari şi numeroase); care prezintă dificultăţi; greu (de făcut, de rezolvat); dificultos, anevoios, complicat: *drama nu e destul de aparentă şi identificarea atitudinilor devine dificilă.* CĂL.; **2.** (fig.) care se împacă greu cu alţii; greu de mulţumit; exigent, dificultos, capricios: *a fost un copil dificil.* GHEŢIE; *caracter dificil.* [Din fr. *difficile*, lat. *difficillis*].

dificultáte, dificultăţi f. **1.** greutate de a face ceva; anevoinţă: *nu trebuie să se exagereze dificultăţile lecturii.* CĂL.; **2.** piedică, obstacol: *m-aţi convins că sînteţi oameni de carte, conştienţi de dificultăţile care vă aşteaptă.* CF.; **a face** (sau **a crea**) **dificultăţi**, a pune (cuiva) piedici, a se împotrivi (la ceva); **3.** neînţelegere: *am dificultăţi cu vecinul.* [Din fr. *difficulté*, lat. *difficultas, -atis*].

dificultós, ~şi, dificultoásă, ~e a. **1.** greu de făcut; dificil: *a văzut la zăbrele o maură pe care plănuieşte a o cuceri după toate regulile, crezînd întreprinderea dificultuoasă.* CĂL.; **2.** greu de mulţumit; dificil: *a făcut editorului dificultos această demonstraţie grotească de un gust îndoielnic.* CĂL.; (şi: **dificultuos**). [Din fr. *difficultueux*, it. *difficoltoso*].

dificultúos a. v. dificultos.

difidént, ~ţi, difidentă, ~e a. (rar) **1.** neîncrezător, bănuitor; suspicios: *asistenţa continua să mă privească, diferită şi perplexă.* GHEŢIE; **2.** care exprimă neîncredere, suspiciune: *observă că îl examinează şi pe el, cu aceleaşi priviri difidente.* GHEŢIE. [Din lat. *diffidens, -ntis*, it. *diffidente*].

difidénţă, difidenţe f. (rar) lipsă de încredere; neîncredere, suspiciune: *Carstens întîmpină la început cu difidenţă politicoasă pe studentul venit din România.* GHEŢIE. [Din lat. *diffidentia*, it. *diffidenza*].

difluent, -ţi, difluentă, -e a. care se ramifică: *rîu difluent;* (fig.) *prin caracterul difluent al imaginaţiei sale se explică întinsa întrebuinţare pe care o dă Sadoveanu epitetului şi substantivului abstract.* VIANU. [Din fr. *diffluent*, lat. *diffluens, -ntis*].

difluénţă, difluenţe f. despărţire în două braţe a cursului unei ape curgătoare la vărsarea în altă apă. [Din fr. *difluence*].

difórm, ~i, diformă, ~e a. **1.** a cărui formă prezintă anomalii; pocit: *mamelele diforme îi atîrnau în jos.* GHEŢIE; **2.** slut, respingător: *faţă diformă.* [Din fr. *difforme*, lat. *difformis*].

diformá vb. v. deforma.

diformánt a. v. deformant.

diformáre f. v. deformare.

diformáţie f. v. deformaţie.

diformitáte, diformităţi f. abatere de la forma normală; defect, viciu de conformaţie; (p. ext.) *lucrurile de care el se înveseleşte nu sînt... neajunsuri sau diformităţi sociale, ci defecte general omeneşti.* VIANU. [Din fr. *difformité*, lat. *difformitas, -atis*].

difosgén n. substanţă toxică de luptă cu aspectul unui lichid incolor, cu miros de fîn putred. [Din fr. *diphosgène*].

difractá, pers. 3 **difráctă** vb. (refl. şi tr.) a suferi sau a produce o difracţie. [Din fr. *diffracter*].

difractát, ~ţi, difractată, ~e a. care a suferit o difracţie. [V. *difracta*].

difrácţie, difracţii f. deviere a razei de lumină, a undei sonore etc. cînd trece prin deschideri înguste sau pe lîngă marginea unor obiecte opace: *spre surpriza sa descoperă fenomenul difracţiei.* BL.; (şi: (înv.) **difracţiune**). [Din fr. *diffraction*, germ. *Diffraktion*].

difracţiúne f. v. difracţie.

diftéric, ~ci, difterică, ~ce a. de natura difteriei, referitor la difterie; **anghină difterică**, difterie: *copilul moare de anghină difterică.* CĂL. // a. şi m., f. (persoană) bolnavă de difterie. [Din fr. *diphtérique*].

difteríe, difterii f. boală contagioasă caracterizată prin formarea unor membrane false pe amigdale, pe faringe etc. [Din fr. *diphtérie*, germ. *Diphtherie*].

diftínă f. ţesătură de bumbac, cu o faţă pufoasă. [Din fr. *duvetine*].

diftóng, diftongi m. grup format dintr-o vocală şi o semivocală care se rostesc împreună, în aceeaşi silabă. [Din fr. *diphtongue*, lat. *diphtongus*, germ. *Diphthong*].

diftongá, diftonghez vb. **1.** (refl.) a se transforma în diftong: *în trecerea de la latină la spaniolă, vocalele se diftonghează;* **2.** (tr.) a pronunţa o vocală transformînd-o în diftong. [Din fr. *diphtonguer*].

diftongáre, diftongări f. acţiunea de a (se) diftonga şi rezultatul ei; transformare a unei vocale în diftong. [V. *diftonga*].

diftongát, ~ţi, diftongată, ~e a. care a devenit diftong; rostit ca diftong: *vocală diftongată.* [V. *diftonga*].

difúz, ~i, difuză, ~e a. **1.** răspîndit în toate părţile; împrăştiat, risipit: *o lumină difuză ca de amurg străbate prin perdelele albastre.* PETR.; **2.** (fig.) prolix, neclar: *acea argumentaţiune era atît de difuză şi incoerentă.* EM.; *stil difuz.* [Din fr. *diffuz*, lat. *diffusus*].

difuzá, difuzez vb. **1.** (tr.) a răspîndi; a propaga o informaţie, o idee etc: *latiniştii au difuzat ideile iluministe;* (refl. pas.) *tocmai se difuzase la radio un comunicat.* GHEŢIE. **2.** (tr.) a distribui, a vinde: *a difuza presa;* **3.** (refl.) a se împrăştia, a se propaga: *umezeala s-a difuzat în toată încăperea;* (tr.) *corpurile mate difuzează lumina.* [Din fr. *diffuser*].

difuzábil, ~i, difuzabilă, ~e a. care (se) poate difuza. [*Difuza* + *-bil*].

difuzáre, difuzări f. acţiunea de a (se) difuza şi rezultatul ei; răspîndire. [V. *difuza*].

difuzíbil, ~i, difuzibilă, ~e a. care se difuzează cu uşurinţă: *fluidele sînt difuzibile.* [Din fr. *diffusible*].

difuzibilitáte f. proprietate a corpurilor ale căror molecule pătrund în masa altui corp cu care se află în contact: *difuzibilitatea fluidelor.* [Din fr. ***diffusibilité***].

difúzie f. v. difuziune.

difuzionísm n. teorie antropologică de la începutul secolului al XX-lea care susţinea că similitudinile culturale sînt rezultatul difuziunii. [Din engl. ***diffusionism***].

difuzioníst, ~şti, difuzionistă, ~e a. care ţine de difuzionism, referitor la difuzionism. // m. adept al difuzionismului. [Din engl. ***diffusionist***].

difuziúne, difuziuni f. **1.** împrăştiere: *difuziunea luminii;* (p. ext.) *în popularitate sînt diferite trepte, mergînd de la modă pînă la difuziunea prin iarmaroace.* CĂL.; **2.** (fig.) prolixitate: *difuziunea stilului;* (şi: **difuzie**). [Din fr. ***diffusion***, lat. ***diffusio, -onis,*** germ. ***Diffusion***].

difuzór, difuzoare n. **1.** aparat care transformă undele electromagnetice în unde acustice: *am auzit la difuzor vestea de necrezut a excluderii din conducerea partidului.* GHEŢIE; **2.** aparat bazat pe principiul difuzibilităţii corpurilor, întrebuinţat la extragerea unor substanţe (ex. a zahărului din sfeclă); **3.** dispozitiv folosit la lămpile de iluminat, care împrăştie uniform lumina în toate direcţiile; **4.** piesă a carburatorului unui motor, care pulverizează combustibilul într-un curent de aer. // m. (pl. **difuzori**) persoană care difuzează publicaţiile periodice. [Din fr. ***diffuseur***].

dig, diguri n. construcţie la marginea unei ape pentru a apăra un teren de inundaţie, pentru a corecta albia unui curs de apă etc.; zăgaz: *prizonierii dăduseră ajutor la repararea unui dig de pămînt.* SAD. [Din fr. ***digue***].

digeníe f. (biol.) înmulţire care se realizează prin contribuţia ambelor sexe. [Din fr. ***digénie***].

digerá, digér vb. (tr.) **1.** a preface alimentele introduse în organism în substanţe asimilabile; a mistui: *stomacul animalelor digeră diferite tipuri de alimente;* (refl. pas.) *alimentele se digeră în stomac;* **2.** (fig.) a face eforturi să rezolve, să înţeleagă: *a digera un proiect;* **3.** (fig.) a suporta ceva supărător: *a digera o insultă.* [Din fr. ***digérer***, lat. ***digerere***].

digerábil, ~i, digerabilă, ~e a. (şi fig.) care se poate digera (cu uşurinţă); digestibil. [Din fr. ***digérable***].

digeráre, digerări f. faptul de a digera; digestie. [V. ***digera***].

digerát, ~ţi, digerată, ~e a. **1.** prefăcut în substanţe asimilabile: *alimente digerate;* **2.** (fig.) înţeles, rezolvat, gîndit: *cunoştinţe digerate.* [V. ***digera***].

digést, ~şti, digestă, ~e a. uşor de digerat; digerabil. [Din fr. ***digeste***, it. ***digesto***].

digéste f. pl. colecţie de decizii ale jurisconsulţilor romani, alcătuită din porunca împăratului Iustinian; pandecte. [Din lat. ***digesta***, fr. ***digeste***].

digestíbil, ~i, digestibilă, ~e a. digerabil: *fructe digestibile;* (fig.) *erudiţia digestibilă era mai mult ca oricînd la modă.* CĂL. [Din fr. ***digestible***].

digéstie, digestii f. transformare şi asimilare a alimentelor ingerate de organism; mistuire; (şi: (înv.) **digestiune**). [Din fr. ***digestion***, lat. ***digestio, -onis,*** germ. ***Digestion***].

digestiúne f. v. digestie.

digestív, ~i, digestivă, ~e a. referitor la digestie, care ţine de digestie; **aparat** (sau **tub**) **digestiv**, totalitatea organelor cu ajutorul cărora se face digestia. [Din fr. ***digestif,*** germ. ***digestiv***].

digitál, ~i, digitală, ~e a. **1.** care aparţine degetelor, care se referă la degete: *violonistul cel mai virtuoz face îndelungi studii de artist, menţinîndu-şi flexibilitatea digitală.* CĂL.; **amprentă** (sau, rar, **urmă**) **digitală**, semn lăsat de liniile de pe suprafaţa interioară a falangelor degetelor mîinii; **2.** (cib.) care este sau poate fi reprezentat prin cifre ori prin numere; **3.** care generează, măsoară, prelucrează sau stochează semnale reprezentate prin cifre sau prin numere: *centrală telefonică digitală; ceas digital.* [Din fr. ***digital***, lat. ***digitalls***, pentru sensurile **2, 3** engl. ***digital***].

digitálă, digitale f. **1.** plantă erbacee veninoasă din care se extrage digitalina; degeţel-roşu (*Digitalis purpurea* şi *ambigua*); **2.** substanţă extrasă din frunzele acestei plante, folosită ca tonic al aparatului circulator: *îi da să bea digitală, adusă chiar de el.* VINEA. [Din fr. ***digitale***].

digitalínă f. medicament extras din frunze de digitală şi folosit în combaterea bolilor de inimă şi ca diuretic. [Din fr. ***digitaline***].

digitalizá, digitalizez vb. (tr.) a dota cu aparate care prelucrează sau stochează semnale reprezentate prin cifre sau prin numere; a transforma semnalele analogice în semnale digitale numerice. [***Digital*** + *-iza*].

digitalizáre, digitalizări f. acţiunea de a digitaliza şi rezultatul ei: *digitalizarea telefoniei fixe.* [V. ***digitaliza***].

digitát, ~ţi, digitată, ~e a. (bot.) crestat în forma degetelor unei mîini: *frunză digitată.* [Din fr. ***digité***].

digitáţie, digitaţii f. tehnică a reprezentării degetelor pe clapele sau pe coardele unui instrument muzical, pe claviatura unei maşini de scris etc. [Din fr. ***digitation***].

digitigrád, digitigrade n. (la pl.) grup de mamifere care calcă sprijinindu-se pe extremitatea degetelor; (şi la sg.) animal din acest grup (ex.: cîinele, pisica). [Din fr. ***digitigrades***].

diglosíe, diglosii f. (lingv.) bilingvism. [Din fr. ***diglossie,*** germ. ***Diglossie***].

dignitáte f. (înv.) demnitate: *era un om plin de dignitate.* CĂL. [Din lat. ***dignitas, -atis***].

dignitós, ~şi, dignitoásă, ~e a. (latinism) plin de demnitate: *a narat academic şi critic aventura ... într-un stil obiectiv şi dignitos.* CĂL. [Din lat. ***dignitosus***].

digrésie f. v. digresiune.

digresiúne, digresiuni f. abatere de la subiectul tratat; parte a unei expuneri care conţine o astfel de abatere: *se ştie ce digresii face omul incult în expunerile sale.* IBR.; (şi: (înv.) **digresie**). [Din fr. ***digression***, lat. ***digressio, -onis,*** germ. ***Digression***].

digresív, -i, digresivă, -e a. **1.** care se abate de la subiect: *narator digresiv;* **2.** care conţine digresiuni: *interesant este de urmărit şi procedeul vorbirii digresive.* VIANU. [Din fr. ***digressif,*** it. ***digressivo***]

díha interj. strigăt cu care îndeamnă ursarii ursul să joace: *diha, diha, măi Martine!* [Onomat.]

dihái adv. **mai dihai,** mai grozav, mai ceva: *mă pricep la descîntece mai dihai decît baba Cloanţa.* AL. [Et. nec.; cf. turc. ***daha***].

dihánie, dihánii f. **1.** (înv.) ceea ce are suflet; fiinţă: *toată dihania să laude Domnul.* COR.; **2.** animal sălbatic; fiară: *cu o limbă ca de dihanie turbată.* ISP.; **3.** fiinţă ciudată, namilă; monstruozitate, ciudăţenie: *iată ce vede o dihanie de om.* CR.; **4.** (fam.) numele de ocară pentru o fiinţă (umană); **5.** (reg.) bufniţă (*Bubo bubo*). [Din sl. ***dihanije***].

dihăní, dihánesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) obosi foarte tare (şi a flămînzi). [Et. nec.].

dihăniésc, ~şti, dihanieáscă, ~eşti a. (înv.) de dihanie; de animal: *carne, sînge şi alalte lucruri de materie dihăniiască are.* CANT. [***Dihanie*** + *-esc*].

dihocă, dihóc vb. (reg.) **1.** (tr.) a tăia, a desface în porţiuni micî: *a dihoca varză, carne;* **2.** (fig.; refl.) a se sfîşia, a se zdrobi: *i se dihoca inima.* VLAH.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) istovi, a (se) stoarce, a (se) slei de puteri: *trupul dihocat de muncă;* (şi: **dehoca**). [Lat. ***devocare***].

dihocăre, dihocări f. acţiunea de a (se) dihoca şi rezultatul ei. [V. ***dihoca***].

dihónie, dihonii f. (reg.) neînţelegere, vrajbă: *ca să se mîntuie toată dihonia, cărăbăniţi-vă de la mine.* CR. [Din gr. mod. ***dihónia***].

dihóniţă, dihoniţe f. (reg.) vas cu păcură atîrnat la căruţă. [Cf. ***dohot***].

díhor, dihori m. **1.** mamifer carnivor, de mărimea unei pisici, cu blana cafenie, care se apără răspîndind un miros urît (*Putorius putorius*): *vînătorul zări ... căpătîna lungăreaţă a unui dihor.* OD.; **2.** blana prelucrată a acestui mamifer: *avea haina tivită cu dihor;* **3.** (fig.) om viclean. [Din sl. ***dŭhorŭ***].

dihotómic, ~ci, dihotomică, ~ce a. care prezintă dihotomie, care se împarte în două. [Din fr. ***dichotomique,*** germ. ***dichotomisch***].

dihotomíe, dihotomii f. diviziune în două părţi a unui concept; (şi: **dicotomie**). [Din fr. ***dichotomie,*** germ. ***Dichotomie***].

dijmăr, dijmari m. (înv.) persoană care strîngea dijmele. [***Dijmă*** + *-ar*].

dijmăş, dijmaşi m. (înv.) ţăran care dădea dijmă. [***Dijmă*** + *-aş*].

díjmă, dijme f. dare reprezentînd a zecea parte din produse percepută în evul mediu de către feudali şi biserică: *se constată existenţa unor sate de jeleri şi de iobagi scutiţi de dijme.* BL. [Din sl. ***dežma***].

dijmărít n. (reg.; înv.) dare în bani pentru stupi şi pentru porci: *următorii domni supuseră pe boieri să plătească şi dijmăritul.* BĂLC. [***Dijmă*** + *-ărit*].

dijmui, dijmuiesc vb. (tr.) **1.** a aduna dijma; **2.** a-şi face abuziv parte din ceva: *tatăl e un morar sîcîit de justiţie fiindcă dijmuia prea mult sacii de făină.* CĂL. [***Dijmă*** + *-ui*].

dijmuiálă, dijmuieli f. dijmuire. [***Dijmui*** + *-eală*].

dijmuíre, dijmuiri f. acţiunea de a dijmui şi rezultatul ei; dijmuială, dijmuit: *erau supuse dijmuirii grîul, secara, toate cerealele.* BL. [V. ***dijmui***].

dijmuít n. dijmuire. [V. ***dijmui***].

dijmuitór, dijmuitori m. persoană care strîngea dijmele; dijmar. [***Dijmui*** + *-tor*].

dilatá, dilát şi (rar) **dilatez** vb. (refl.) **1.** a-şi mări dimensiunile (din cauza căldurii): *şinele de cale ferată se dilată în timpul verii;* (p. ext.) *la un moment dat, ambianţa vieţuitoarei se dilată, îmbogăţindu-şi peisajul.* BL.; (tr.) *căldura dilată corpurile;* **2.** (şi tr.) a (se) mări, a (se) lărgi: *ochii mici verzi se dilatară a mirare îngrozită.* VINEA; *atropina dilată pupila.* [Din fr. ***dilater***, lat. ***dilatare***].

dilatábil, ~i, dilatabilă, ~e a. care se poate dilata. [Din fr. ***dilatable,*** germ. ***dilatabel***].

dilatabilitáte f. (fiz.) proprietatea de a se dilata la căldură. [Din fr. ***dilatabilité***].

dilatánt, ~ţi, dilatantă, ~e a. care dilată: *forţă dilatantă.* // n. ceea ce serveşte pentru a dilata. [Din fr. ***dilatant***].

dilatáre, dilatări f. acţiunea de a (se) dilata şi rezultatul ei: *îndată ce se-ncepe dilatarea pupilelor lucrurile se diformează prin iluzii ale vederei.* EM. [V. ***dilata***].

dilatát, ~ţi, dilatată, ~e a. **1.** cu dimensiunile mărite (din cauza căldurii): *corp dilatat;* **2.** lărgit, mărit: [rîdea] *aspirînd aerul pe nările dilatate.* IBR. [V. ***dilata***].

dilatatór, ~i, dilatatoáre a. care dilată; **muşchi dilatator**, muşchi cu funcţia de a dilata deschiderea pe care este fixat. // n. instrument

chirurgical cu care se mărește o cavitate sau o incizie. [Din fr. ***dilatateur***, lat. ***dilatator, -oris***].

dilatáție, dilatații f. **1.** creștere a dimensiunilor unui corp (sub acțiunea căldurii); **2.** (fig.) mărire, umflare, exagerare: *vina capitală a cărții este dilatația verbală în slujba tezei.* CĂL.; (și: (înv.) **dilatațiune**). [Din fr. ***dilatation***, lat. ***dilatatio, -onis***, germ. ***Dilatation***].

dilatațiúne f. v. dilatație.

dilatográf, dilatografe n. dilatometru înregistrator. [Din fr. ***dilatographe***].

dilatometríe f. ramură a fizicii care studiază procedeele de măsurare a dilatației corpurilor. [Din fr. ***dilatométrie***].

dilatométru, dilatometre n. aparat cu care se măsoară dilatația corpurilor. [Din fr. ***dilatomètre***, germ. ***Dilatometer***].

dilatóriu, ~ii, dilatorie, ~ii a. (jur.) care cauzează o amînare, care tinde spre întîrziere: *mijloc dilatoriu*; (p. ext.) *cînd venea vorba despre nemeșug, dădea răspunsuri dilatorii sau zîmbea enigmatic.* GHEȚIE. [Din lat. ***dilatorius***, fr. ***dilatoire***].

dilațiúne, dilațiuni f. (jur.) amînare, întîrziere a unei acțiuni, a unui proces. [Din lat. ***dilatio, -onis***, fr. ***dilation***].

dilaudén n. derivat al morfinei, folosit ca analgezic. [Denumire comercială].

dileálă, dileli f. (fam.) sminteală, țicneală, nebunie. [***Dili*** + ***-eală***].

diléct, ~ți, dilectă, ~e a. (rar) iubit, drag: *stăi, bela mea dilectă, întoarce-te, o Eva.* HEL. [Din it. ***diletto***, lat. ***dilectus***].

dilemátic, ~ci, dilematică, ~ce a. care prezintă o dilemă; cu caracter de dilemă: *această chestiune dilematică a fost rezolvată într-un fel practic, extrem de judicios.* BL. [Din fr. ***dilemmatique***, germ. ***dilemmatisch***].

dilémă, dileme f. **1.** raționament care pune două alternative dintre care trebuie aleasă una; **2.** încurcătură în care se află cineva cînd trebuie să aleagă între două (sau mai multe) posibilități cu perspective aproximativ egale: *din această dilemă nu puteți ieși.* CAR. [Din lat. ***dilemma***, fr. ***dilemme***, germ. ***Dilemma***].

diletánt, ~ți, diletantă, ~e m., f. **1.** persoană care se ocupă cu ceva din plăcere, fără a fi specialist; amator: *pleacă la Craiova, făcînd și acolo teatru cu o trupă de diletanți.* CĂL.; (adj.) *pianistul diletant se întrerupse iritat.* PETR.; **2.** (peior.) persoană care nu adîncește problemele specialității sale: *Sandu Aldea e un diletant care nu-și studiază subiectele.* CĂL. [Din fr. ***dilettante***, germ. ***Dilettant***].

diletántic, -ci, diletantică, -ce a. specific diletantului, de diletant: *scrupulul conștiinței artistice înlocuește ceea ce era diletantic în manifestațiile mai vechi.* VIANU. [Din germ. ***dilettantisch***].

diletantísm n. **1.** faptul de a se ocupa cu ceva fără a avea o pregătire de specialitate; amatorism: *Metastasio nu iese din acest diletantism galant.* CĂL.; **2.** (peior.) lipsă de pregătire temeinică; superficialitate: *în loc de aceasta ne-am pomenit cu diletantismul economic și social.* EM.; *relațiile acestea s-au desfășurat de cele mai multe ori sub semnul diletantismului, aleatoriului și improvizației.* CF. [Din fr. ***dilettantisme***, germ. ***Dilettantismus***].

diletantíst, ~ști, diletantistă, ~e a. care ține de diletantism sau de diletant; superficial: *se inaugurează la noi o poezie diletantistă de tribunale și barou.* CĂL. [Din it. ***dilettantistico***].

dilí, dilesc vb. (fam.) **1.** (tr.) a lovi, a izbi, a plesni; **a dili o labă**, a da un pumn; **2.** (refl.) a-și pierde (toți) banii la jocuri de noroc; **3.** (refl.) a se sminti, a se tăcăni, a se țicni. [Din țig. ***da, dilo***].

diligént, ~ți, diligentă, ~e a. **1.** silitor, sîrguincios; harnic: *elev dilogent;* **2.** (p. ext.) care dinotă sîrguință, insistență; care reprezintă o activitate atentă, laborioasă: *teoreticienii s-au referit... la acea luare de contact mai liniștită și mai diligentă cu textul poetic.* VIANU. [Din fr. ***diligent***, lat. ***diligens, -ntis***].

diligénță[1], diligențe f. sîrguință, promptitudine: *diligență în îndeplinirea unei obligații.* [Din lat. ***diligentia***, germ. ***Diligenz***].

diligénță[2], diligențe f. trăsură mare acoperită cu care se transportau poșta și călătorii pe distanțe lungi: *trebuia să sosească de la Neamț cu diligența de 8 dimineața.* HOGAȘ. [Din fr. ***diligence***].

dilít, ~ți, dilită, ~e a. (fam.) smintit, țăcănit. [V. ***dili***].

dilíu a. v. deliu.

dilogíe, dilogii f. **1.** ambiguitate; **2.** operă dramatică cu două acțiuni distincte. [Din lat. ***dilogia***, fr. ***dilogie***].

diluă, diluez vb. **1.** (tr.) a micșora concentrația unei soluții (adăugînd apă): *un praf de chinină diluat într-un kg apă nu este puternic.* IBR.; **2.** (fig.; peior.; tr. și refl.) a (se) atenua, a (se) micșora (adăugînd lucruri în plus, neimportante): *diluînd nemăsurat narațiunea, scriitorul pierde contactul cu pămîntul și ne dă o mahala idealizată.* CĂL. [Din fr. ***diluer***].

diluánt, diluanți m. **1.** substanță care diluează; **2.** (spec.) substanță care se adaugă în lacuri sau în vopsele pentru a le spori fluiditatea sau aderența. [Din fr. ***diluant***].

diluáre, diluări f. acțiunea de a (se) dilua. [V. ***dilua***].

diluát, ~ți, diluată, ~e a. (și fig.) care nu mai este concentrat: *modelul viu trebuie să i se fi părut de multe ori o simplă copie anemică, diluată și inexpresivă a portretului.* BL. [V. ***dilua***].

dilúție, diluții f. raportul dintre o cantitate de soluție și cantitatea de solvent conținut. [Din fr. ***dilution***].

diluviál, ~i, diluvială, ~e a. (rar) diluvian: *terenuri diluviale.* [Din fr. ***diluvial***].

diluvián, ~eni, diluviană, ~ene a. care ține de diluviu, provenit din diluviu; (rar) diluvial: *sediment diluvian.* [Din fr. ***diluvien***].

dilúviu, diluvii n. **1.** potopul biblic; (p. gener.) potop; **2.** subdiviziunea inferioară a erei cuaternare, cînd a avut loc extensiunea maximă a ghețarilor; pleistocen. [Din lat., fr. ***diluvium***].

diménsie f. v. dimensiune.

dimensioná, dimensionez vb. (tr.) a stabili prin calcul dimensiunile unei construcții, unei mașini, unei piese etc. [Din germ. ***dimensionieren***].

dimensionál, ~i, dimensională, ~e a. **1.** care arată dimensiunea, referitor la dimensiune: *obișnuința de a nota ideile prin epitete dimensionale o întîlnim și printre filosofi.* BL.; **2.** (care ține) de dimensiune: *organele se produc nu numai prin creștere dimensională, ci și prin organizare de structuri inexistente în celula generatoare.* BL. [Din germ. ***dimensional***, fr. ***dimensionnel***].

dimensionáre, dimensionări f. acțiunea de a dimensiona. [V. ***dimensiona***].

dimensiúne, dimensiuni f. **1.** mărime, măsură, proporție (stabilită prin raportare la altceva sau la o unitate dată): *ținea mîinile împreunate în față, peste un volumaș legat în piele de dimensiunile unei cărți de rugăciuni.* GHEȚIE; (p. ext.) *de la intrarea noastră la Timi se scursese un timp oarecare, ale cărui dimensiuni nu le putem aprecia.* GHEȚIE. **2.** (mat.) mărime determinată în raport cu o unitate de măsură; lungime care determină mărimea unui corp sau a unei figuri geometrice; **a patra dimensiune**, lucru imposibil (nedescoperit și de neconceput): *erai, băiete, prost, și roata pentru tine-a fost a patra dimensiune.* COȘB.; **3.** (p. ext.) aspect, latură, trăsătură: *istoria este prin excelență o dimensiune a existenței umane.* BL.; **4.** (fiz.) mărime fizică considerată din punct de vedere al legăturii dintre unitatea sa de măsură și unitățile mărimilor fundamentale ale unui sistem de unități de măsură (și: **dimensie**). [Din lat. ***dimensio, -onis***, fr. ***dimension***, germ. ***Dimension***].

dimér, dimeri m. compus chimic rezultat din combinarea a două molecule din aceeași specie de substanțe. [Din fr. ***dimère***].

dimerlíe, dimerlii f. (reg.) măsură de capacitate pentru cereale; baniță, mierță: *dimerlia scutura, harabale încărca.* POP. [Din turc. ***demirli*** „vas din fier"].

dimicá vb. v. **dumica**.

dimicotón n. (franțuzism) pînză de bumbac lustruită pentru căptușeli. [Din fr. ***demicoton***].

dimíe, dimii f. (reg.) țesătură de lînă (de culoare albă); pănură, aba: *românii din vale ... poartă o căciulă mititică în vîrful capului și cioareci de dimie albă.* CĂL.; *anteriu de dimie albă.* [Din turc. ***dimi***].

dimineáță, dimineți și (rar) **diminețe** f. **1.** partea de la început a zilei pînă la amiază: *Ieremia se bărbierea în fiecare dimineață.* TUD.; **de dimineață, a)** la începutul zilei: *însuratul de tînăr și mîncarea de dimineață n-au greș.* NEGR.; **b)** cînd se face ziuă, (foarte) devreme: *mîine de dimineață slobod cireada în luncă.* GAL.; **bună dimineața**, formulă de salut folosită în această parte a zilei: *bună dimineața, domnule Cantemir! îi ură vecinul de cameră.* GHEȚIE; **a umbla cu bună-dimineața**, a umbla cu colindul în ajunul sau în prima parte a zilei de Crăciun; **ziua bună se cunoaște de dimineață**, ceea ce este bun, valoros se relevă de la început; **2.** (compus; bot.) **bună-dimineața**, zorea (*Convolvus tricolor*); **3.** (fig.) perioadă de tinerețe, de speranțe, de realizări importante. // adv. în timpul cînd începe ziua, înainte de prînz: *ajungem dimineață la graniță.* CAR.; *să treci desculț dimineața prin iarba verde de-acasă.* VIERU; **de dimineața pînă seara**, toată ziua; tot timpul: *oamenii aleargă de dimineața pînă seara, căutînd ... un dram, poate iluzoriu, de fericire.* GHEȚIE. [Lat. ***de*** + ***manitia***].

dimínecioáră f. diminutiv al lui dimineață. [***Dimineață*** + ***-ioară***].

diminuá, diminuez vb. (tr. și refl.) a face să devină sau a deveni mai mic; a (se) micșora, a scădea: *societatea viitoare va accentua rolul iubirii, nu-l va diminua.* PETR.; (intr.) *treptat frisoanele diminuară, dădu semne de îndreptare, mîncă și bău cîte ceva.* GHEȚIE. [Din fr. ***diminuer***, lat. ***diminuere***].

diminuáre, diminuări f. acțiunea de a (se) diminua și rezultatul ei; micșorare: *ar fi vorba ... despre diminuarea gradată a unei funcții.* BL. [V. ***diminua***].

diminuát, ~ți, diminuată, ~e a. care a devenit mai mic; micșorat: *voința sau energia psihică apar deteriorate sau diminuate.* BL. [V. ***diminua***].

diminuéndo adv. (muz.) descrescendo; (p. ext.) *muzica umbrelor și a valurilor din strofele dintîi este reluată dintr-un diminuendo dus pînă la monotonia incipientă.* CĂL. [Cuv. it.].

diminutív, ~i, diminutivă, ~e a. derivat cu ajutorul unui sufix diminutival: *ea admiră numele diminutiv atît de potrivit al Horăicelului.* IBR. // n. cuvînt derivat cu ajutorul unui sufix diminutival: *uza și ea de diminutive și de mici gesturi de atenție.* GHEȚIE. [Din lat. ***diminutivus***, fr. ***diminutif***, germ. ***diminutiv, Diminutiv***].

diminutivá, diminutivez vb. (lingv.; tr.) a face să devină diminutiv; a forma diminutive: *limba populară diminutivează numeroase categorii de cuvinte.* [Din fr. ***diminutiver***].

diminutivál, ~i, diminutivală, ~e a. **1. sufix diminutival**, sufix care formează derivate

denumind lucruri mai mici sau incluzînd o notă afectivă; **2.** care este format cu un astfel de sufix sau cu un echivalent al lui; bazat pe diminutive: *pastoralele lui Bolintineanu sînt niște madrigale pierdute în dulcegării diminutivale.* CĂL.; (subst. n.) *țăranul de la Dunăre e mai idilic și epicurean, aplecat spre grațios și diminutival.* CĂL. [***Diminutiv*** + *-al*].

diminutivăre, diminutivări f. acțiunea de a diminutiva și rezultatul ei. [V. ***diminutiva***].

diminutivát, ~ți, diminutivată, ~e a. care a devenit diminutiv. [V. ***diminutiva***].

diminutivitáte f. (rar) faptul sau însușirea de a fi (redat ca fiind) foarte mic: *toate acestea sînt de o mare falsitate și într-o nesuferită diminutivitate.* CĂL. [***Diminutiv*** + *-itate*].

diminúție, diminuții f. diminuare, micșorare: *cînd n-avem de-a face cu expresiile directe ale negației, întîmpinăm cel puțin pe acelea ale opoziției; ale absenței sau ale diminuției:* VIANU. [Din fr. ***diminution***].

dímon m. v. demon.

dimonésc a. v. demonesc.

dimórf, ~i, dimorfă, ~e a. care prezintă dimorfism, caracterizat prin dimorfism. [Din fr. ***dimorphe***].

dimorfísm n. **1.** proprietate a unei substanțe de a cristaliza în două forme deosebite; **2.** existență a două forme distincte la o specie de animale sau de plante (în funcție de sex, de sezon etc.) [Din fr. ***dimorphisme***, germ. ***Dimorphismus***].

dimótic m. v. demotic.

dimpotrívă a. invar. **1.** din față, din partea cealaltă; opus: *am examinat șirul de loji dimpotrivă.* GHEȚIE; **2.** (fig.) potrivnic, neprielnic: *vremea a fost prea dimpotrivă, cum știți.* CR. // adv. **1.** din contra, cu totul altfel; invers: *grăbisem eu pasul sau, dimpotrivă, îl rărise pe al ei.* GHEȚIE; **2.** (rar) față în față: *dimpotrivă cu ușa, la perete, era o masă acoperită cu pînză de in.* PETR. [***De²*** + ***împotrivă***].

dimprejúr a. invar. din jur, din vecinătate: *o oaste munteană, pornind din Amlaș, atacă ținuturile dimprejur.* CĂL. // prep. (artic.) din jurul, din vecinătatea (cuiva sau a ceva): *centrul vieții istorice sînt orașele, nu șesul dimprejurul lor.* EM. [***De²*** + ***împrejur***].

dimpreúnă adv. împreună (cu altul sau cu alții): *ne mutăm la un fierar peste drum, dimpreună cu moș Bodrîngă.* CR. [***De²*** + ***împreună***].

din prep. **1.** (indică locul unde se află ceva) în; de la; de pe: *ceasul de perete din boxa portarului arăta opt și cinci.* GHEȚIE; *oglinda din perete*; **2.** (indică punctul de plecare) dinspre, de la: *se-nalță abur moale din grădină.* TOP.; *vine din munte*; **din urmă**, de la locul unde am rămas: *acum, să ne întoarcem iar din urmă.* CR.; **din ... în ...**, de la ... la ...: *un stol de nagîți rătăcea din baltă în baltă.* SAD.; **din loc în loc**, de la un loc la altul: *necunoscînd pe nime și umblînd din loc în loc, m-am rătăcit.* CR.; **din gură în gură** (sau **din mînă în mînă, din om în om**), de la un om la altul; **din scoarță în scoarță**, de la prima pînă la ultima pagină; **3.** (indică direcția și locul unde se petrece ceva): *auz foșnealâ pîntre coceni și un glas de om din apropiere.* CAR.; **de din vale de ...** sau **din jos de...**, (de) mai jos de: *de din vale de Rovine, grăim, doamnă, către tine.* EM.; **din cale-afară** sau **afară din cale**, foarte tare, foarte mult; deosebit: *nu socotești tovărășia mea din cale afară de ambetantă.* GHEȚIE; **4.** (indică originea, proveniența, apartenența): *mierea albinelor poartă parfumul florilor din care-i extrasă.* VLAH.; **5.** (indică instrumentul, mijlocul): *statuie de marmură ieșită din mîinile lui Canova.* NEGR.; *a da din umeri; a pocni din bici*; **6.** (indică momentul, timpul în care există sau se petrece ceva): *o mulțime de furnici ... au început a pișca din somn pe împăratul.* CR.; **7.** (indică punctul de plecare în timp): *din cruda copilărie slujesc prin străini.* CR.; **din vreme**, v. **vreme**; **din vreme în vreme**, v. **vreme**; **din cînd în cînd**, v. **cînd**; **din zi în zi**, v. **zi**; **din oră în oră** (sau **din an în an**), la interval de o oră (sau de un an): *să se tragă ... din oră în oră.* PETR.; **din clipă în clipă** sau **din moment în moment**, v. **moment**; **8.** (indică o partiție) dintre: *fiecare din jucători ceru Carlei să-i chibițeze.* GHEȚIE; **9.** (indică o cauză): *din nebăgare de seamă ... am călcat pe coprinsul tău.* ISP.; **din cauza** (sau **pricina, vina**), ca urmare a..., datorită: *ea, din pricina asta are să moară, cînd a muri.* CR.; **din întîmplare**, v. **întîmplare**; **din fericire**, v. **fericire**; **din nefericire**, v. **nefericire**; **10.** (indică modalitatea): *a strigat și Sfînta Duminecă o dată din răsputeri.* CR.; **din fugă**, **a)** fugind: *a urcat scările din fugă*; **b)** în timp ce fugea: *l-a prins din fugă*; **din vedere** (sau **din văzute**), v. **vedere**; **din plin**, v. **plin**; **din nou**, v. **nou**; **din ce în ce**, v. **ce**; **din contra**, v. **contra**; **din fir în păr**, v. **fir**; **11.** (indică materia) de: *degetele ei ca din ceară albă torceau dintr-o furcă de aur.* EM.; *inel din aur*; **12.** (arată componența): *auditoriul se alcătuia mai ales din dame bătrîne.* NEGR.; **13.** (indică relația) în ceea ce privește, în privința: *întrecea mai pe toți băieții... din carte.* CR.; **14.** (introduce un complement indirect): *ei fac din noapte ziuă.* EM. [***De²*** + ***în***].

dinadíns adv. intenționat, înadins; cu un anumit scop: *un geamăt surd ... răsună în încăperea vecină, parcă dinadins ca s-o dezmintă.* GHEȚIE; **cu dinadins, a)** în mod intenționat: *l-am certat și l-am împins, dar n-am făcut cu dinadins.* COȘB.; **b)** în toată puterea cuvîntului, deplin: *pentru noi e drum cu dinadins.* COȘB.; **cu dinadinsul**, în mod expres, cu intenție, în special: *desigur dacă n-a făcut-o cu dinadinsul.* GHEȚIE; **cu tot dinadinsul**, **a)** cu toată stăruința, cu orice preț: *voiau cu tot dinadinsul să-l ajungă pe Spînu.* TUD.; **b)** cu adevărat, în adevăr: *aveau cu tot dinadinsul voința de a nu mai înceta cu strigările.* MAIOR. [***De²*** + ***înadins***].

dinafárā adv. **1. pe dinafară**, pe de rost: *așezase pe catedră teancul de hîrtii scrise mărunt, pe care le știa pe dinafară.* GHEȚIE; **2.** (înv.) în afară. // a. invar. care se află în exterior, care delimitează spre exterior: *partea dinafară, lumea dinafară.* [***De²*** + ***în afară***].

dinaínte adv. **1.** în față, înainte: *avea un vrav de paseri dinainte și ospăta dintr-însele cu lăcomie.* CR.; **de dinainte**, din față: *să-i repezi sulița drept în spata de dinainte, ca să-l îngenunchi.* SAD.; **a(-l) lua gura pe dinainte**, a spune fără voie gîndurile: *mă ia gura pe dinainte.* OD.; **a nu-i trece cuiva pe dinainte**, a respecta foarte mult, a nu îndrăzni orice în fața cuiva: *cînd aș avea eu o slugă ca aceasta, nu i-aș trece pe dinainte.* CR.; **2.** de mai înainte, de mai mult timp: *doctorul nu proceda după un chestionar dinainte fixat.* GHEȚIE; **de dinainte**, **a)** de adineaori, de mai înainte: *Mioara fericită, aceeași de dinainte ... îl ia puternic de gît.* PETR.; **b)** anterior, precedent: *în bucățile de dinainte de 1780 s-ar putea zice că limba e detestabilă.* IBR.; **3.** din timp, de cu vreme: *cînd ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi.* CR. // a. invar. din față, anterior: *rîndul dinainte.* // f. art. jumătatea din față a corpului unui animal sau unui om: *s-a dus în rîpă, sărind alternativ cu dinaintea și cu dinapoia.* SAD. // prep. (artic.) **1.** din locul aflat în față: *lipsești dinaintea mea, spînule!* CR.; **2.** din timpul anterior, înainte de ...: *concepția asupra vieții la Eminescu e cu mult deosebită decît a scriitorilor dinaintea sa.* IBR.; *în anii dinaintea revoluției.* [***De²*** + ***înainte***].

dinăm, dinamuri n. mașină generatoare de curent electric continuu: *în moară nu erau dinamuri și curele de transmisie.* GHEȚIE. [Din fr. ***dynamo***].

dinámic, ~ci, dinamică, ~ce a. **1.** activ, plin de mișcare, de acțiune: *organismul se prezintă ca o alcătuire dinamică, în stare să asimileze materia din afară.* BL.; (adv.) *colaborează dinamic întru conservarea întregului.* BL.; **2.** plin de energie: *este o persoană dinamică, plină de inițiativă*; **3.** care privește mișcarea și forța: *energia dinamică pune pistonul în mișcare*; (subst. n.) *înclină să vază atomul în primul rînd sub categoria dinamicului.* BL. // f. **1.** ramură a mecanicii care studiază legile mișcării corpurilor în raport cu forțele care se exercită asupra lor: *ea părea deplin legitimată prin experiențele dinamicii fizicale.* BL.; **2.** schimbare, mișcare, dezvoltare, evoluție: *privirea autorului dramatic trebuie ... să surprindă dinamica dialectică a vieții.* PETR. [Din fr. ***dynamique***, germ. ***dynamisch, Dynamik***].

dinamísm n. **1.** concepție care consideră ca factor primar mișcarea, forța de a acționa: *dinamismul și-a ajuns în aceste concepții formulări radicale.* BL.; *filozofia lui Aristotel este un dinamism*; **2.** putere de acțiune, de evoluție; forță vitală: *apare în Italia ... o tendință de accentuare a dinamismului.* BL.; *epoca actuală se caracterizează prin dinamism.* [Din fr. ***dinamisme***, germ. ***Dynamismus***].

dinamitá, dinamitez vb. (tr.) a pune dinamită pentru a arunca ceva în aer; a distruge cu dinamita. [Din fr. ***dynamiter***].

dinamitárd, dinamitarzi m. (rar) persoană care produce distrugeri nefirești cu dinamită; (fig.) anarhist; (adj.) *poziție dinamitardă*; (fig.) *tip de țăran brun cu ochi profunzi și foarte difidenți, autor de romane dinamitarde.* CĂL. [Din fr. ***dynamitard***].

dinamitáre, dinamitări f. acțiunea de dinamita. [V. ***dinamita***].

dinamítă, dinamite f. exploziv detonant pe bază de nitroglicerină, folosit pentru a arunca în aer obstacole naturale sau obiective militare: *lumea era emoționată de o explozie de dinamită în tunelul Metropolitanului.* CĂL. [Din fr. ***dynamite***, germ. ***Dynamit***].

dinamizá, dinamizez vb. (tr.) a face să devină (mai) dinamic; a stimula. [Din fr. ***dynamiser***].

dinamizánt, ~ți, dinamizantă, ~e a. care dinamizează; dinamizator. [Din fr. ***dynamisant***].

dinamizáre, dinamizări f. acțiunea de a dinamiza. [V. ***dinamiza***].

dinamizatór, ~i, dinamizatoáre a. dinamizant. [***Dinamiza*** + *-tor*].

dinamoeléctric, ~ci, dinamoelectrică, ~ce a. care transformă energia mecanică în energie electrică; referitor la această transformare. [Din fr. ***dynamoélectrique***].

dinamográf, dinamografe n. dinamometru înregistrator. [Din fr. ***dynamographe***].

dinamográmă, dinamograme f. grafic obținut cu ajutorul dinamografului. [Din fr. ***dynamogramme***].

dinamométric, ~ci, dinamometrică, ~ce a. care ține de dinamometrie, referitor la dinamometrie. [Din fr. ***dynamométrique***].

dinamometríe f. măsurare a forței cu ajutorul dinamometrului. [Din fr. ***dynamométrie***].

dinamométru, dinamometre n. instrument cu ajutorul căruia se măsoară intensitatea forțelor: *o cumpănă cu pană ..., un așa numit dinamometru, încărcată fiind cu o piesă de cîntar de un kilogram.* EM. [Din fr. ***dynamomètre***].

dinapói adv. **1.** în partea din urmă; în spate: *boierul se primblă cu mînile dinapoi.* CR.; **de dinapoi**, din spate: *să le batem la copitelele de dinapoi potcoave nouă.* SAD.; **pe dinapoi**, prin spate: *l-a lovit pe dinapoi*; **2.** de la spate, din urmă, dindărăt: *iei oile dinapoi cu grămada.* CR. // a. invar. din spate, posterior: *purtau în parîngă mistreții, legați cu curmeie de picioarele dinapoi.* SAD. // f. art. jumătatea din spate a corpului unui animal sau al unui om: *s-a dus în rîpă, sărind alternativ cu dinaintea și cu dinapoia.* SAD. // prep. (artic.) în partea din urmă; în spatele, după: *așteaptă pînă vin alte care, de-l leagă dinapoia lor.* CR. [***De²*** + ***înapoi***].

dinár, dinari m. **1.** monedă romană în valoare de zece aşi: *era un dinar roman emis în anii domniei lui Macrinus.* GHEŢIE; *Isus a fost vîndut pentru 30 de dinari*; **2.** monedă de argint a cărei valoare a variat după timp şi loc, avînd circulaţie în diferite ţări; (p. gener.) ban: *cu dinari moldoveneşti şi cu grivne munteneşti.* POP.; *jucătorul ce aruncă ultimu-i dinar*; **3.** unitate monetară în unele ţări (europene). [Din gr. mod. ***dinárion***, fr. ***dinar***].

dinást, dinaşti m. principe, (vasal): *un neam de dinaşti fără nume domnea sub suzeranitatea sultanului.* EM. [Din germ. ***Dynast***, fr. ***dynaste***].

dinástic, ~ci, de dinastică, ~ce a. **1.** referitor la dinastie; **2.** care este partizan al dinastiei. [Din fr. ***dynastique***, germ. ***dynastisch***].

dinasticísm n. (rar) devotament faţă de dinastie: *acest ziar ... cutează a da lecţii de dinasticism.* EM. [Din fr. ***dynasticisme***].

dinastíe, dinastii f. **1.** şir de suverani din aceeaşi familie: *în veacul de mijloc naţiunile coincideau cu dinastiile.* IBR.; **2.** familie domnitoare (ai cărei membri se succed la cîrma unei ţări): *acum făcea probabil aluzie la chemarea dinastiei străine.* CĂL.; (p. ext.) *Radu Tempea ... face parte dintr-o adevărată dinastie de preoţi.* BL. [Din fr. ***dynastie***, germ. ***Dynastie***].

dínă, dine f. (fiz.) unitate de măsură a forţei, egală cu forţa care imprimă unui corp cu masa de un gram acceleraţia de un centimetru pe secundă la pătrat. [Din fr. ***dyne***].

dinăúntru adv. din interior: *se aude dinlăuntru un glas de femeie.* CR.; (adj.): *cele mai dinlăuntru părţi a ostrovului.* DRĂGHICI; **pe dinăuntru**, în interior: *cînd dăduse să cureţe ţeava pe dinăuntru văzuse că era înfundată cu cîlţi.* TUD. //prep. (artic.) în (partea din) interior: *atari imagini şi-au demascat totala inaptitudine de a interpreta fenomenele dinăuntrul atomului.* BL.; (şi: (pop.) **dinlăuntru, dinuntru**). [***De²*** + ***înăuntru***].

díncoace adv. **1.** în partea aceasta (dinspre vorbitor): *dincoace, în istalalt capăt, diacul se afla aşezat la dreapta unui ostaş vechi.* SAD.; **dincoace de ...**, în partea aceasta: *dincoace de Milcov, cum le zice?* OD.; **de dincoace**, din partea aceasta (dinspre vorbitor): *zgomotul se auzea de dincoace*; **de dincoace de...**, din această parte de ...: *era de felul lui de dincoace de Olt.* GAL.; **2.** mai nou, mai recent, dintr-un timp (mai) apropiat; *noi nu sîntem de pe cînd poveştile, ci sîntem mai dincoace cu vro două-trei zile.* CR.; (adj.) *s-a sculat în vremurile mai dincoace un învăţat mai iscusit decît toţi.* SAD. [***De²*** + ***încoace***].

díncolo adv. **1.** în partea cealaltă, în partea opusă (vorbitorului): *se aruncă cu calul în apă, o trece înot dincolo, la celălalt mal.* CR.; *eu după ce trec strada mă bucur c-am ajuns cu bine dincolo.* VIERU; **de dincolo**, din cealaltă parte; **lumea de dincolo**, un alt univers (unde ajung sufletele celor morţi): *categoriile organicului, deşi aparţin vremelniciei, sînt oarecum echivalate lumii de dincolo.* BL.; (absol.) *cîteva sosite la pragul călătoriei spre dincolo.* VOIC.; **de dincolo de...**, **a)** din cealaltă parte a ...: *au întesat tăriile codrului de dincolo de Siret cu voloc de oameni.* SAD.; **b)** peste, pe deasupra de ...: *ceva neînţeles ... de dincolo de fenomene diriguieşte şi orînduieşte lucrurile omeneşti.* IBR.; **c)** mai mult, peste: *după prubuluiala vînătorilor de peşte, ar fi ca la doi coţi de lungă şi ar cîntări dincolo de douăsprezece ocale.* VOIC.; **cînd colo, cînd dincolo**, peste tot, în toate părţile: *ţin ordii sub arme şi le reped cînd colo, cînd dincolo.* SAD.; **2.** în altă parte: *ici creşte o tufă, dincolo un copac*; **dincolo de ..., a)** în partea cealaltă a ...: *la Dubăsari, dincolo de Nistru, era la 1794 ... o tipografie românească.* EM.; *îşi petrece cea mai mare parte a vieţii dincolo de hotarele ţării.* BL.; **b)** pe lîngă cele spuse: *dincolo de cele afirmate se mai pot adăuga multe*; **c)** peste, mai mult de ...: *numărul circumvoluţiunilor a trecut dincolo de o limită rezonabilă.* GHEŢIE; **d)** după, trecînd de ...: *Matilda nu putea întîrzia acasă dincolo de ora patru.* GHEŢIE; **aşa şi pe dincolo**, aşa şi aşa; aşa cum s-a mai spus: *ajungea ca vreo gură spartă să ciripească că tata a fost aşa şi pe dincolo.* GHEŢIE. [***De²*** + ***încolo***].

dincotró adv. (de obicei interogativ) de unde, din ce parte, din ce direcţie: *dincotro bate vîntul?* **care dincotro, v. care.** [***De²*** + ***încotro***].

dincotrovă adv. de undeva, dintr-o direcţie oarecare: *cîntau ..., cu ochii painjeniţi de-atîta uitat, să vadă nu li vine mîncare dincotrova.* CR. [***De²*** + ***încotrova***].

dindărăt adv. dinapoi, în spate: *se simţi tras pe dindărat, de mînica surtucului.* OD.; **de dindărăt**, din urmă, din spate: *scoase cuiul din capul osiei de dindărăt şi-l aruncă departe în urmă.* ISP. // a. invar. de dinapoi, din spate: *la coada fiecăreia dintre cele zece căruţe păşea cîte un dulău legat cu lanţug de osia dindărăt.* SAD. // prep. (artic.) dinapoia: *primeşte dindărătul storului unei ferestre de mănăstire un mesagiu din partea unei călugăriţe tinere.* CĂL. [***De²*** + ***îndărăt***].

dinéu, dineuri n. masă de seară (cu invitaţi): *a fost un dineu în toată regula.* GHEŢIE. [Din fr. ***dîner***].

díngo m. cîine sălbatic din Australia (*Canis dingo*). [Din fr. ***dingo***].

dinioáră adv. **1.** (înv.) o singură dată, o dată: *nici dinioară să nu sărbeaze, nici să se conteneească a nu face bine şi a dărui.* COR.; **2.** (reg.) adineaori: *bine-o mai plesnişi dinioare cu cuvinte din scriptură!* CR.; **3.** (înv.) odată, cîndva: *nu lipseşte în lume nici dănăoară.* COSTIN; (şi: (reg.) **dinioare, dinioarea, dănăoară, deneaurea, odinioară**). [Lat. ***de*** + ***una*** + ***hora***].

dinioáre adv. v. **dinioară**.

dinioárea adv. v. **dinioară**.

dinlăúntru adv. v. **dinăuntru**.

dinocéras, dinocerași m. mamifer fosil asemănător cu rinocerul, avînd caninii foarte dezvoltaţi. [Din fr. ***dinocéras***].

dinotériu, dinoterii m. mamifer fosil uriaş, asemănător cu elefantul, avînd doi colţi de fildeş îndoiţi. [Din fr. ***dinothérium***].

dinozáur, dinozauri m. reptilă din era secundară, de dimensiuni uriaşe, avînd unele trăsături intermediare între reptile, păsări şi mamifere: *marca distanţa în timp de la dinosaur la cele prezente.* SAD. [Din fr. ***dinosaurien***, engl. ***dinosaur***].

dinozauriăn, dinozaurieni m. (la pl.) ordin de reptile fosile de dimensiuni foarte mari, avînd caractere intermediare între reptile, păsări şi mamifere; (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. ***dinosauriens***].

dínspre prep. **1.** (indică proveniența dintr-o direcţie sau dintr-un spaţiu, care reprezintă un reper) de către, din direcţia ...: *a auzit dinspre deal o chemare.* SAD.; **2.** (indică descendenţa din perspectiva unei succesiuni genealogice) din partea...: *îl adoptă bunicul dinspre mamă.* CĂL.; **3.** (indică apropierea, prin aproximare, de un anumit moment) către, cam spre: *poposiră dinspre ziuă într-o pădure.* GAL.; *dinspre seară.* [***De²*** + ***înspre***].

dintâi a. v. **dintîi**.

dinte, dinţi m. **1.** fiecare dintre oasele mici, aşezate în alveolele maxilarelor şi servind pentru a mușca, a rupe şi a fărîmiţa mîncarea; (p. restr.) fiecare dintre oasele mici aşezate în partea din faţă a maxilarelor: *şi-i ucide preste falcă, să le frîngi dinţii să tacă.* DOS.; (fig.) *uneltele ... erau preparate din materiale ce n-au rezistat la dintele vremii.* BL.; **dinţi de lapte**, primii dinţi care le cresc copiilor şi care cad mai tîrziu, fiind înlocuiţi cu alţii; **soare cu dinţi**, soare pe timp geros; **printre dinţi**, neclar (trădînd mînie): *a veni ea şi vremea aceea, voinice, zise împăratul, îngînînd vorba printre dinţi.* CR.; *vorbeşte printre dinţi*; **înarmat pînă în dinţi**, bine înarmat: *era totuna cu a te arunca cu pieptul gol în faţa unui duşman înarmat pînă în dinţi.* GHEŢIE; **a avea un dinte împotriva cuiva**, a avea un motiv de dușmănie împotriva cuiva; **a scrîşni din dinţi**, a strînge convulsiv fălcile, frecînd dinţii şi făcînd să se audă un zgomot; **a se ţine cu dinţii de ceva**, a nu se lăsa nicidecum de ceva; **a-şi lua inima în dinţi**, a îndrăzni, a cuteza; a se îmbărbăta: *văzînd eu de la o vreme că nu mai încetează cu jafurile, mi-am luat inima-n dinţi şi m-am dus la boieriu să mă jăluiesc.* CR.; **a-şi ţine inima cu dinţii**, a se stăpîni, a răbda: *oricît îl durea de tare, el tot îşi ţinu inima cu dinţii.* CR.; **a scoate cuiva şi dinţii din gură**, a lua cuiva tot ce are; **a sta cu dinţii la stele**, a fi inactiv, a pierde timpul: *mai bine se duce acasă, că-i plouă caii în spate şi-i stau vitele cu dinţii la stele.* CR.; **a-şi arăta dinţii**, a ameninţa; **2.** fiecare dintre crestăturile, zimţii, proeminenţele de pe marginea unor unelte, piese sau organe de maşini: *dinţii ferăstrăului; dinţii roţii*; **3.** fiecare dintre colţii pieptenelui, ai greblei etc.; **4.** colţ de stîncă; **5.** (compuse) **dintele-calului**, varietate de porumb cu boabe mari şi late; **dintele-dracului**, plantă erbacee cu flori albe, roşii sau verzui aşezate în spice (*Polygonum hydropiper*). [Lat. ***dens, -ntis***].

dintîi a. invar. **1.** primul dintr-o serie: *elementele strofelor dintîi sînt reluate ca într-o cădere înceată de cortină.* CĂL.; (subst.) *se apropiaseră şi ceilalţi opt ori zece călăreţi din urmă şi se grămădiseră în drum în urma celui dintăi.* SAD.; *cel dintîi om*; **2.** primul ca importanţă, ca valoare; întîi: *am dat cel dintîi loc poeziei.* MACED. // adv. întîia oară, la început: *nevasta lui s-a deprins cu dînsul, de nu-i mai era aşa urît ca dintăi.* CR.; (şi: (pop.) **dintăi**, (reg.) **dentăi**). [***De²*** + ***întîi***].

dintotdeaúna adv. din orice vreme, din orice moment; de oricînd, de totdeauna: *figurile erau considerate ca existenţe ideale, date dintotdeauna.* BL.; *el a fost dintotdeauna un om ferm.* [***De²*** + ***întotdeauna***].

díntre prep. **1.** (indică locul între mai multe realităţi) în mijlocul ..., care se află între ...: *începea a se ivi soarele dintre nori.* CR.; **2.** (indică partiţia sau detaşarea dintr-o mulţime) printre, între, din: *dintre sute de catarge, care lasă malurile.* EM.; **3.** (indică o corelaţie sau o alternanţă) între: *raportul dintre parte şi întreg*; **4.** (indică răstimpul între două momente) situat între: *vom dizolva consiliul comunal ... în noaptea dintre 9 şi 10 august.* PETR.; **5.** (indică un raport de reciprocitate) care există între ...: *toate discuţiile dintre editori sînt asupra cîtorva cuvinte.* IBR.; *relaţii dintre oameni.* [***De²*** + ***între***].

díntru prep. **1.** (indică locul) din, dinspre: *dintr-un colţ p-o stofă roşă eu în faţa lui privesc.* EM.; **dintr-acolo,** din partea aceea: *alergau slujitorii dintr-acolo, vînturînd semne cu braţele.* SAD.; **2.** (indică partiţia sau singularizarea într-un grup) din: *oaspeţii dintru toate aceste nu putea să gîcească nimică.* B.-DEL.; *cîţiva dintr-un grup*; **3.** (indică punctul de plecare în timp) de la: *dintr-un timp şi vîntul tace; satul doarme ca-n mormînt.* COŞB.; **dintru început** sau **dintru începutul începutului**, de la început: *catolicismul ... a manifestat dintru început o vădită voinţă de expansiune imperialistă.* BL.; **4.** (introduce un circumstanţial de mod) cu: *dintr-o lovitură, îl făcu în două bucăţi.* ISP.; **dintr-o dată** (scris şi *dintrodată*), **a)** cu o singură mişcare: *ar fi putut să curme dintr-o dată toate suferinţele.* SAD.; **b)** pe neaşteptate: *s-a cufundat dintr-o dată în cetirea cărţii.* SAD.; **c)** brusc: *un fenomen precum descompunerea spectrală a luminii devenea dintr-o dată mai clar.* BL.; **d)** în acelaşi timp: *călătorii au pornit dintr-o dată şi-au mers cu repejune.* SAD.; **5.** (introduce un circumstanţial de cauză) din cauză: *dintr-aceasta el sta pe gînduri.* ISP.; **6.** (introduce un circumstanţial instrumental) cu: *degetele ei ca din ceară albă torceau dintr-o furcă*

de aur. EM.; **7.** (indică obiectul unei prefaceri) din: *a făcut lopată dintr-o scîndură*; **8.** (indică trecerea de la o stare la alta) din: *se trezi dintr-un scurt şi inexplicabil vis.* GHEŢIE. [*De*^{2} + *întru*].

dinţá, dinţez vb. (tr.) a face dinţi pe marginea unui obiect. [De la *dinţat*].

dinţár, dinţare n. **1.** unealtă cu care se înclină dinţii ferăstrăului de o parte şi de alta a pînzei lui; **2.** grătar în dreptul scocului morii, care opreşte corpurile aduse de apă. [*Dinte* + *-ar*].

dinţáre, dinţări f. **1.** acţiunea de a dinţa şi rezultatul ei; **2.** (concr.) totalitatea dinţilor unui obiect. [V. *dinţa*].

dinţát, ~ţi, dinţată, ~e a. prevăzut cu dinţi; crestat sau tăiat în formă de dinţi: *îi arătă la marginea unui răzor nişte ierburi cu frunza dinţată.* PETR.; *roată dinţată.* [*Dinte* + *-at*].

dinţărít n. (glumeţ) **1.** plată pe care ar urma s-o facă cineva celui pe care l-a ospătat, pentru osteneala dinţilor: *mîncaţi tot plăcinte şi găini fripte, iar la urmă vă plăteşte şi dinţăritul.* CR.; **2.** întrebuinţare a dinţilor (pentru a se hrăni): *s-a întors către oaspeţi, îndemnîndu-i să nu uite dajdia dinţăritului pe care au a o plăti în acea zi cu soare.* SAD. [*Dinte* + *-ărit*].

dinţătúră, dinţături f. **1.** parte dinţată a unui obiect; **2.** (spec.) totalitatea zimţilor de pe marginea unei mărci poştale. [*Dinţa* + *-ătură*].

dinţişór, dinţişori m. diminutiv al lui dinte; dinte mic: *copilul rîdea frumos, cu dinţişorii albi.* SAD. [*Dinte* + *-işor*].

dínţură, dinţuri f. plantă erbacee al cărei caliciu prezintă zimţi ascuţiţi (*Odontoides rubra*). [*Dinte* + *-ură*].

dinúntru adv. v. **dinăuntru**.

diocezán, ~i, diocezană, ~e a. (înv.) eparhial; (şi: **diecezan**): *începu o convorbire în legătură cu nişte taxe nouă... pentru fondul diocezan de pensie.* AG. [Din fr. *diocésain*].

diocéză, dioceze f. (înv.) eparhie; (şi: **dieceză**). [Din fr. *diocèse*, lat. *diocesis*].

dióchi n. v. **deochi**.

diódă, diode f. tub electronic cu doi electrozi dintre care unul emite electroni. [Din fr. *diode*, germ. *Diode*].

dióic, ~ci, dioică, ~ce a. care are florile mascule şi femele pe indivizi deosebiţi ai aceleiaşi specii (ex. cînepa): *plantă dioică.* [Din fr. *dioïque*].

dionínă f. medicament pe bază de morfină folosit ca analgezic al tusei. [Din fr. *dionine*].

dionisiác, ~ci, dionisiacă, ~ce a. **1.** referitor la cultul lui Dionysos; bahic: *nu e vorba aci numai de înclinările dionisiace.* BL.; (subst. n.) *încerca să lămurească substratul tragediei greceşti în perspectiva apollinicului şi a dionisiacului.* BL.; **serbări dionisiace**, serbări organizate în Grecia antică în cinstea zeului Dionysos; **2.** extatic, pasionat, zbuciumat: *aceşti urmaşi ai geţilor dionisiaci pornesc la luptă.* CĂL.; *cultură, artă dionisiacă.* [Din fr. *dionysiaque*, lat. *dionysiacus*].

dióptric, ~ci, dioptrică, ~ce a. care ţine de legile refracţiei luminii. // f. parte a opticii care studiază refracţia luminii. [Din fr. *dioptrique*, germ. *dioptrisch, Dioptrik*].

dioptríe, dioptrii f. unitate de măsură pentru convergenţa lentilelor; unitate de măsură pentru lentilele ochelarilor: *te-am întrebat cîte dioptrii aveau ochelarii.* TUD. [Din fr. *dioptrie*, germ. *Dioptrie*].

dióptru, dioptre n. (fiz.) **1.** suprafaţă care separă două medii transparente cu indici de refracţie diferiţi; **2.** dispozitiv sau instrument optic care determină linia de vizare spre un punct dat. [Din fr. *dioptre*, germ. *Diopter*].

diorámă, diorame f. **1.** tablou pictat pe pînze mari, care, sub efectul unui joc de lumini, dă impresia unui peisaj real: *cea mai lustruită, cu un aer nemişcat de diorama.* CĂL.; **2.** reprezentare spaţială a unei porţiuni de peisaj în care se expun animale împăiate (în muzee). [Din fr. *diorama*].

diorámic, ~ci, dioramică, ~ce a. care aparţine unei diorame, referitor la o diorama. [Din fr. *dioramique*].

dioríe, diorii f. (înv.) termen de plată, scadenţă: *să-ţi fac zapis cu diorie?* [Din gr. mod. *dioría*].

diorít, diorite n. (geol.) rocă eruptivă cenuşie, folosită ca piatră de construcţie, la pavaje etc.: *printre acestea sînt topoare de serpentină şi de diorit.* OD. [Din fr. *diorite*, germ. *Diorit*].

diortosí, diortosesc vb. (înv.) a corecta greşelile de tipar (şi a îmbunătăţi textul). [Din gr. mod. *diorthóno*].

diortosíre, diortosiri f. (înv.) acţiunea de a diortosi. [V. *diortosi*].

diortositór, diortositori m. (înv.) corector al textului tipografic. [*Diortosi* + *-tor*].

dioxíd, dioxizi m. (chim.) bioxid: *dioxid de carbon.* [Din engl. *dioxide*, fr. *dioxyde*].

dipetál, ~i, dipetală, ~e a. care are (corola formată din) două petale: *plantă, floare dipetală.* [Din fr. *dipétale*].

díplă f. v. **diblă**.

dipiegíe, diplegii f. (med.) paralizie bilaterală. [Din fr. *diplégie*].

diplí, diplesc vb. (înv.; tr.) a răni, a zgîria: *ascuţî trestii şi le bătu preste tot trupul lui, de-i dipli trupul de aceale cuie de trestii.* DOS. [Et. nec.].

diplocefăl, ~i, diplocefală, ~e a. şi m. (făt monstruos) care are două capete unite. [Din fr. *diplocéphal*].

diplocefalíe, diplocefalii f. (med.) monstruozitate caracterizată prin existenţa a două capete pe un trunchi. [Din fr. *diplocéphalie*].

diplodóc, diplodoci m. specie de dinozaurian amfibiu, erbivor. [Din fr., lat. *diplodocus*].

diplográf, diplografe n. maşină de scris care are două tipuri de caractere, ce pot fi folosite simultan. [Din fr. *diplograph*].

diploíd, ~zi, diploidă, ~e a. (biol.) care are un număr dublu de cromozomi: *celulă diploidă*; **fază diploidă**, perioadă în dezvoltarea unor organisme în care numărul de cromozomi ai celulelor obişnuite este dublu în raport cu acela al celulelor sexuale. [Din fr. *diploïde*].

diploidíe f. (biol.) caracterul de a fi diploid. [Din fr. *diploïdie*].

diplomát^1**, ~ţi, diplomată, ~e** a. care a obţinut o diplomă (universitară): *dentist diplomat.* [Din fr. *diplômé*].

diplomát^2**, ~ţi, diplomată, ~e** a. **1.** care ştie cum să procedeze ca să-şi atingă scopul; abil; **2.** dibaci, şiret, viclean: *unde-i boul lui cuminte, unde-i vulpea diplomată?* EM. // m. persoană oficială însărcinată de un guvern cu misiunea de a trata cu reprezentanţii altor state: *azi un diplomat ameninţă, ia parte la manifestaţiile politice din ţara în care este acreditat.* CĂL. [Din fr. *diplomate*].

diplomátic, ~ci, diplomatică, ~ce a. **1.** care ţine de diplomaţie, referitor la diplomaţie; caracteristic diplomaţilor: *ea face într-adevăr un stăruitor demers diplomatic prin ministerul ei de la Viena.* BL.; **corp diplomatic**, totalitatea ambasadorilor şi a altor reprezentanţi ai statelor străine pe lîngă un guvern: *îndepărtat din corpul diplomatic, consulul începe să bea.* CĂL.; **agent diplomatic**, diplomat cu însărcinări speciale; **2.** care reflectă abilitate, dibăcie: *iscusinţa d-tale diplomatică nu te poate ajuta.* PETR.; (adv.) *mă pregăteam să mă retrag diplomatic.* GHEŢIE. // f. (înv.) diplomaţie: *găsea numai că diplomatica e un lucru plăcut şi uşor.* EM. [Din fr. *diplomatique*, lat. *diplomaticus*, germ. *diplomatisch*].

diplomátică f. disciplină auxiliară istoriei, care cercetează diplomele şi documentele oficiale vechi: *act de diplomatică naţională păstrat şi azi la Snagov.* OD. [Din fr. *diplomatique*, germ. *Diplomatik*].

diplomaticésc, ~şti, diplomaticească, ~eşti a. (înv.) diplomatic: *avea cuvînt şi în sfatul de război, nu numai în cel diplomaticesc.* SAD. [Lat. *diplimaticus* + *-esc*].

diplomaticéşte adv. în mod diplomatic; ca un diplomat; cu abilitate: *popa se dete diplomaticeşte în dosul stăpînului.* VOIC. [*Diplomatic* + *-eşte*].

diplomaţíe, diplomaţii f. **1.** activitate depusă de un stat pentru realizarea scopurilor şi sarcinilor politicii sale externe: *Caesar, cu mîna tare şi cu iscusită diplomaţie, a supus Galia.* BL.; **2.** (fig.) conduită abilă, dibăcie de diplomat: *trebuie să ai şi puţintică diplomaţie!* CAR.; **3.** corp diplomatic; mulţime de diplomaţi: *o anume persoană din înalta diplomaţie mondială... adoră vînătoarea de cocoşi de munte.* VOIC.; *diplomaţia europeană*; **4.** carieră, profesiune de diplomat. [Din fr. *diplomatie*, germ. *Diplomatie*].

díplomă, diplome f. **1.** (în evul mediu) act prin care se acorda un titlu de nobleţe, anumite privilegii etc.: *a căutat să anuleze pe cale executivă efectele posibile ale diplomei.* BL.; *diploma bîrlădeană din anul 1134*; **2.** act eliberat de o instituţie de învăţămînt sau de o comisie care certifică pregătirea profesională a unei persoane: *unii ... cîştigaseră diplome de doctorat în jurisprudenţă.* AL.; *diplomă de bacalaureat, de licenţă, de doctor*; **proiect de diplomă**, v. **proiect**; **3.** act eliberat unui participant la o competiţie, prin care i se recunoaşte valoarea rezultatelor obţinute. [Din fr. *diplôme*, lat. *diploma*, germ. *Diplom*].

diplopíe, diplopii f. (med.) tulburare a vederii constînd în perceperea dublă a imaginii unui obiect. [Din fr. *diplopie*].

diplúră, diplure f. (la pl.) ordin de insecte mici, fără aripi şi fără ochi, cu antene foarte lungi; (şi la sg.) insectă din acest ordin. [Din lat. *diplures*].

dipnói, dipnoi m. (la pl.) ordin de peşti care respiră atît prin branhii, cît şi prin plămîni; (şi la sg.) peşte din acest ordin; (adj.) *peşti dipnoi.* [Cf. fr. *dipnoé, dipnoïques*].

dipód, ~zi, dipodă, ~e a. alcătuit din două picioare metrice: *vers dipod.* [Din fr. *dipode*].

dipodíe f. reunire de două picioare metrice într-un vers. [Din fr. *dipodie*].

dipól, dipoli m. (fiz.) ansamblu format din două sarcini electrice sau magnetice, egale şi de semn contrar, situate la mică distanţă. [Din fr. *dipole*, germ. *Dipol*].

diptíl adv. v. **tiptil**.

dipsomán, ~i, dipsomană, ~e m., f. (med.) bolnav de dipsomanie; alcoolic. [Din fr. *dipsomane*].

dipsomaníe, dipsomanii f. (med.) nevoie patologică de a bea alcool; alcoolism cronic: *periodicitatea crizelor alcoolice, numită dipsomanie, nu apărea ca o fatalitate.* PR. [Din fr. *dipsomanie*].

diptér, diptere n. **1.** (la pl.) ordin de insecte cu două aripi şi cu aparatul bucal adaptat pentru (înţepat şi) supt; (şi la sg.) insectă din acest ordin (ex.: ţînţarii, muştele); **2.** edificiu antic înconjurat cu două rînduri de coloane. [Din fr. *diptère*].

diptíc, diptice n. **1.** icoană sau tablou compus din două plăci articulate încît se pot închide şi deschide ca o carte: *dipticele ... pot constitui ... o fîntînă istorică dintre cele mai preţioase.* HASD.; **2.** (p. gener.) operă literară sau muzicală alcătuită din două părţi. [Din fr. *diptyque*, gr. *diptycha*].

diréc, direcl m. (reg.) stîlp care sprijină streaşina. [Din turc. *direk*].

direclíe, direclii f. (înv.) monedă de argint care circula în vremea lui Caragea. [Din turc. *direkli* „cu stîlpi"].

diréct, ~ţi, directă, ~e a. **1.** care duce de-a dreptul la ţintă; care nu face ocoluri; drept: *trebuia să treacă rîul ca să apuce o cale mai directă către casă.* BOL.; **în linie directă,** din tată în fiu; **2.** nemijlocit, fără intermediar: *va trebui să ia contact direct cu ţăranii.* REBR.; *corespondenţă directă;* **vot direct,** vot exprimat prin participarea personală la urnă a fiecărui alegător; **3.** fără ascunzişuri, pe faţă, făţiş: *pe urmă a trecut la ameninţări directe.* PETR.; **4.** (gram.) care indică asupra cui trece acţiunea verbului (sau care este rezultatul unei acţiuni): *complement direct; completivă directă;* **5.** care redă întocmai spusele cuiva: *vorbire directă; stil direct.* // adv. **1.** de-a dreptul, fără ocol; **în direct,** difuzat în momentul în care se produce: *emisiune în direct;* **2.** nemijlocit, fără intermediar: *un eveniment imprevizibil, care-l interesa direct, îi mută gîndul.* GHEŢIE; **3.** (mat.) **direct proporţional,** pentru care raportul numerar care le reprezintă rămîne constant. // f. (box) lovitură dată prin întinderea mîinii în linie dreaptă: *l-a privit lung, parcă l-ar fi cîntărit, apoi i-a ars o directă în bărbie.* GHEŢIE. [Din lat. ***directus,*** fr. ***direct,*** germ. ***direkt***].

directeţe f. (rar) directitate: *l-a surprins prin directeţea răspunsului său.* [***Direct*** + ***-eţe***].

directitáte f. (rar) redare, spunere în mod direct, fără ocolişuri; caracter direct, rectitudine, directeţe: *directitatea discursivă poate uneori să ne arunce în zona cea mai sublimă.* CĂL. [***Direct*** + ***-itate***].

directívă, directive f. **1.** instrucţiune, indicaţie dată de un organ superior organelor din subordine; dispoziţie: *directivele i le-a dat însuşi Deliceanu.* REBR.; **2.** indicaţie de conduită; direcţie: *principii care trebuie să constituie fundamentul, directiva a toată viaţa şi toată activitatea omenească.* EM. [Din fr. ***directive,*** germ. ***Direktive***].

directivitáte f. proprietate a unui emiţător sau receptor de a emite ori de a capta unde (acustice sau electromagnetice) din anumite direcţii. [Din fr. ***directivité***].

directór[1], ~i, directoáre a. **1.** care dirijează ceva, care indică direcţia; **2.** (fig.) care îndrumă, care indică o conduită, un mod de a acţiona. // f. curbă pe care se sprijină generatoarele rectilinii ale unei suprafeţe riglate. [Din lat. ***director, -oris,*** fr. ***directeur***].

directór[2], ~i, directoáre m., f. persoană care conduce o întreprindere, o instituţie etc.; (înv.) dirigent: *a doua zi trebuia să se prezinte directorului şcoalei şi să ducă un pachet la o doamnă.* BAC. [Din fr. ***directeur***, lat. ***director, -oris,*** germ. ***Direktor***].

directoráş, directoraşi m. (peior.) diminutiv al lui director: *le-a vîndut directoraşului unei şcoale primare.* CR. [***Director[2]*** + ***-aş***].

directorát, directorate n. **1.** funcţia de director[2]; durata acestei funcţii: *în primii ani ai directoratului interesul său publicistic se îndreaptă ... spre alcătuirea de cărţi şcolare.* BL.; **2.** (concr.) localul în care se află direcţia unei instituţii; **3.** directoriu. [Din fr. ***directorat,*** germ. ***Direktorat***].

directoreásă, directorese f. (rar) directoare (v. director[2]): *să nu rataţi vreun director sau vreo directoreasă care se sărbătoreşte.* VINEA. [***Director[2]*** + ***-easă***]

directoriál, ~i, directorială, ~e a. al directorului[2], referitor la director, aparţinînd directorului: *biroul direcţiei are ... o masă destul de luxoasă, în spatele fotoliului directorial, pe perete, un goblen încadrat.* PETR. [Din fr. ***directorial,*** germ. ***direktorial***].

directóriu, directorii n. (înv.) consiliu de cinci persoane care a condus Franţa între 1795 şi 1799; directorat. [Din fr. ***directoire,*** lat. ***directorium***].

directríţă, directriţe f. (înv.) directoare (v. director[2]). [Din fr. ***directrice***].

dirécţie, direcţii f. **1.** acţiunea de a dirija, de a conduce; conducere: *s-au încredinţat direcţia coleghiei pricinilor streine.* A.R.; **2.** organ de conducere a unei întreprinderi, a unei instituţii etc.: *biroul direcţiei are ... o masă destul de luxoasă.* PETR.; **3.** subdiviziune în sistemul de organizare a unei instituţii: *direcţia generală a poştelor;* **4.** postul, funcţia de director[2]; **5.** biroul directorului: *elevul Roman e chemat la direcţie.* GHEŢIE; **6.** orientare în spaţiu; sens de desfăşurare a unei acţiuni: *mi-e imposibil să ştiu în ce direcţie mergem.* PETR.; *direcţia uliţei; direcţia mişcării unui corp;* (p. ext.) *curentele politice şi literare de ieri dispar sau iau o nouă direcţie.* IBR.; **7.** (mat.) proprietate comună tuturor dreptelor paralele cu o dreaptă fixă; **8.** ansamblul mecanismelor folosite pentru a dirija un autovehicul; **9. (bară de direcţie)** bară de oţel articulată la capete de roţile unui vehicul, care serveşte la orientarea lor. (şi: (înv.) **direcţiune**). [Din fr. ***direction***, lat. ***directio, -onis,*** germ. ***Direktion***].

direcţioná, direcţionez vb. (tr.) a orienta, a îndruma într-un anumit sens. [Din fr. ***directionner***].

direcţionál, ~i, direcţională, ~e a. **1.** care indică direcţia: *semne matematice care ... sînt întrebuinţate ca semne direcţionale.* BL.; **2.** care emite într-o singură direcţie: *antenă direcţională.* [Din fr. ***directionnel***].

direcţionáre, direcţionări f. acţiunea de a direcţiona şi rezultatul ei. [V. ***direcţiona***].

direcţionát, ~ţi, direcţionată, ~e a. orientat, îndreptat într-o anumită direcţie. [V. ***direcţiona***].

direcţiúne f. v. direcţie.

diregătór m. v. dregător.

diregătoríe f. v. dregătorie.

dirége vb. v. drege.

dirépt a. v. drept.

dirés[1] a. v. dres[1].

dirés[2] n. v. dres[2].

dirhám, dirhami m. unitate monetară de bază în Maroc. [Din fr. ***dirham***].

diríg, ~gi, dirigă, ~ge m., f. (arg.) diriginte, dirigintă. [Prescurtare din ***diriginte, dirigintă***].

díríge vb. v. dirija.

dirigént, ~ţi, dirigentă, ~e a. (înv.) care dirijează, care conduce: *vechile clase dirigente.* EM. // m. conducător al unei întreprinderi; director[2]: *dă-i domnului dirigent al librăriei noastre alăturata comandă.* CAR. [Din fr. ***dirigeant***, lat. ***dirigens, -ntis***].

dirigenţíe, dirigenţii f. îndrumare de către un profesor a unei clase de elevi: *salariul era de cinci sute de lei, plus cincizeci indemnizaţie pentru dirigenţie.* GHEŢIE. [***Dirigent*** + ***-ie***].

dirigínte, ~ţi, dirigintă, ~e m., f. **1.** şef al unui oficiu, persoană care conduce: *dirigintele oficiului poştal;* **2.** profesor însărcinat cu dirigenţia unei clase de elevi: *era ... fostul meu profesor şi diriginte.* GHEŢIE; (adj.) *profesor diriginte;* **3.** (înv.) director al unei şcoli primare rurale; (adj.) *învăţătorul diriginte ... strîmbă din nas cînd rostesc coloniştii oraţii.* SAD. [După fr. ***dirigeant***].

diriguí, diriguiesc vb. (tr.) a conduce, a dirija: *ceva neînţeles ... de dincolo de fenomene diriguieşte şi orînduieşte lucrurile omeneşti.* IBR. [Din lat. ***dirigere*** (după *cîrmui*)].

diriguitór, ~i, diriguitoáre a. care conduce, dirijează; conducător: *în Eminescu nu vorbea interesul vreunei clase diriguitoare.* IBR.; (p. ext.) *modelul diriguitor pare să fi fost epopeea naturalistă a lui Tolstoi.* VIANU; (subst.) *din cauza iresponsabilităţii şi inconsecvenţei diriguitorilor.* CF. [***Dirigui*** + ***-tor***].

dirijá, dirijez vb. (tr.) **1.** a îndruma, a conduce: *unde unul trebile dirige, toate merg în bună rînduială.* B.-DEL.; (p. ext.) *matricea stilistică proprie dorienilor a canalizat şi a dirijat spiritul inventiv în acest sens.* BL.; **2.** (spec.) a conduce o orchestră, un cor; (şi: (înv.) **dirige**). [Din fr. ***diriger***, lat. ***dirigere***].

dirijábil, ~i, dirijabilă, ~e a. care poate fi dirijat. // n. balon cu mijloace proprii de propulsie şi de orientare. [Din fr. ***dirigeable***].

dirijáre, dirijări f. acţiunea de a dirija; conducere: *o funcţie canalizatoare, selectivă sau de dirijare a spiritului inventiv.* BL. [V. ***dirija***].

diriját, ~ţi, dirijată, ~e a. orientat, condus, îndrumat (de cineva): *el a supus observaţiei dirijate fenomenul dispersiunii spectrale a luminei solare.* BL. [V. ***dirija***].

dirijísm n. concepţie şi practică economică care presupune intervenţia extinsă a statului. [Din fr. ***dirigisme***].

dirijór, dirijori m. **1.** persoană care conduce o orchestră sau un cor; **2.** (p. ext.) persoană care conduce o activitate, un grup etc.: *nu există un singur dirijor al acţiunilor celorlalţi.* GHEŢIE. [***Dirija*** + ***-or***].

dirijorál, ~i, dirijorală, ~e a. care aparţine dirijorului, specific dirijorului. [***Dirijor*** + ***-al***].

dirmeá, dirmele f. (reg.) broboadă (albă). [Din turc. ***d(ev)erme***].

dirt-track [dărt-trec] n. cursă cu motociclete care are loc pe o pistă cu zgură (şi cu obstacole). [Cuv. engl.].

dis- v. des-[1].

disamáră, disamare f. fruct uscat rezultat din gruparea a două samare. [Din fr. ***disamare***].

disanalógic, ~ci, disanalogică, ~ce a. (rar) lipsit de elemente similare, asemănătoare: *se caută anume analogia secretă între fenomene care aparent sînt disanalogice.* BL. [***Dis-*** + ***analogic***].

disartríe, disartrii f. (med.) articulare defectuoasă a cuvintelor. [Din fr. ***dysarthrie***].

disc[1], discuri n. **1.** placă (metalică) rotundă pe care o aruncă atleţii la exerciţii şi la probe sportive; **2.** obiect de formă rotundă şi plată: *luna plină-naltă discul ei pe munte.* BOL.; (fiz.) **discul lui Newton,** placă împărţită în mai multe sectoare pe care sînt reproduse culorile spectrului solar şi care, învîrtită repede, pare albă; (anat.) **disc intervertebral,** cartilaj fibros, aşezat între două vertebre; (med.) **hernie de disc,** hernie a unui astfel de cartilaj: *şi-a dat părerea că e hernie de disc.* GHEŢIE; **3. (plug cu disc)** plug cu tracţiune mecanică avînd o parte tăietoare circulară şi plată; **4.** placă circulară (din material sintetic) pe care sînt înregistrate sunete pentru a fi reproduse: *discurile cu arii din operă ascultate acasă îi produseră aceeaşi impresie.* GHEŢIE; **5.** semnal mobil de formă circulară folosit la căile ferate pentru a indica reducerea vitezei trenurilor. [Din lat. ***discus,*** fr. ***disque***].

disc[2], discuri n. taler de aur sau de argint pe care se pune agnetul cînd se oficiază liturghia şi cu care umblă dascălii pentru a primi ofrandele în bani. [Din sl. ***disk(os)ŭ***].

discemămînt n. facultatea de a discerne, de a judeca şi de a aprecia lucrurile: *aici trebuie să intervină discernămîntul.* BL. [Din fr. ***discernement***].

discérne, discern vb. (tr.) a judeca pătrunzător; a distinge lucrurile unele de altele: *credeam ... că pot discerne unde e meritul.* PETR. [Din lat. ***discernere***, fr. ***discerner***].

discérnere f. acţiunea de a discerne: *să ni se îngăduie a-l admite fără de a-l mai trece prin discernere critică.* BL. [V. ***discerne***].

dischétă, dischete f. mic disc (metalic) (închis într-o casetă specială), care constituie suportul magnetic al informaţiilor cu care se operează în informatică şi în birotică; (scris şi: *disketă*). [Din fr. ***disquette***, engl. ***diskette***].

dischinezíe, dischinezii f. (med.) greutate în mişcarea unei persoane sau a unui organ; **dischinezie biliară**, încetinire a secreţiei biliare. [Din fr. ***dyskinésie***].

disciplínă, disciplinez vb. (tr. şi refl.) a (se) supune unei discipline, unei ordini: *şcoalele confesionale ... disciplinează în mod riguros caracterul populaţiunilor.* EM. [Din fr. ***discipliner***].

disciplinábil, ~i, disciplinabilă, ~e a. care se poate disciplina (uşor). [Din fr. ***disciplinable***].

disciplinár, ~i, disciplinară, ~e a. referitor la disciplină; care urmăreşte disciplina: *la popoarele germanice, ... cultura biblică e învestită mai mult cu o funcţie disciplinară decît creatoare.* BL.; *pedeapsă disciplinară*; (adv.) *se trezi mutat disciplinar la Buzău.* GHEŢIE. [Din fr. ***disciplinaire***].

disciplinăre, disciplinări f. acţiunea de a (se) disciplina: *disciplinarea riguroasă a acelui talent.* EM. [V. ***disciplina***].

disciplinát, ~ţi, disciplinată, ~e a. supus disciplinei şi ordinii: *s-au născut exact acele temperamente de scriitori care conveneau societăţii franceze aşezate, disciplinate din acel timp.* IBR.; *elev disciplinat.* [V. ***disciplina***].

disciplínă, discipline f. **1.** totalitate a regulilor de comportare impuse membrilor unei colectivităţi: *armata românească era supusă unei discipline straşnice.* BĂLC.; **2.** deprindere cu ordinea, spirit de ordine: *rolul criticului de azi este de a introduce o disciplină binefăcătoare în activitatea noastră intelectuală.* VLAH.; **3. consiliu de disciplină**, instanţă însărcinată cu menţinerea ordinii; **4.** ramură a unei ştiinţe; (p. gener.) ştiinţă: *matematica rămîne în fapt o disciplină fără aplicaţie.* BL. [Din lat. ***disciplina***, fr. ***discipline***, germ. ***Disziplin***].

discípol, discipoli m. persoană care adoptă (şi continuă) învăţătura sau doctrina cuiva: *unii dintre ei erau chiar discipolii acelor coloşi ai istoriei artei bizantine şi europene.* CF.; *Platon a fost discipolul lui Socrate*; (şi: (înv.) **discipul**). [Din lat. ***discipulus***, fr. ***disciple***].

discípul m. v. discipol.

disc-jókey [disc-gióchei] (prescurtat: d. j. [di géi]) m. invar. prezentator de muzică uşoară, de dans etc. înregistrată; (scris şi: *disk jockey*). [Cuv. engl.].

dísco a. invar. de discotecă; de factură modernă: *muzică disco.* // f. (fam.) discotecă. [Din engl., fr. ***disco***].

discoból, discoboli m. (la vechii greci) atlet care aruncă discul[1]. [Din lat. ***discobolos***, fr. ***discobole***, gr. ***diskobolos***].

discofíl, ~i, discofilă, ~e a. amator de muzică înregistrată pe disc; colecţionar de discuri. [Din fr. ***discophile***].

discofílie f. pasiune de a colecţiona discuri. [Din fr. ***discophilie***].

discográfic, ~ci, discografică, ~ce a. **1.** referitor la discografie; **2.** înregistrat pe disc. [Din fr. ***discographique***].

discografíe, discografii f. **1.** (muz.) evidenţă a înregistrărilor pe disc (cu indicarea titlului, a interpreţilor etc.); **2.** totalitatea discurilor înregistrate de un compozitor, de un cîntăreţ, de o formaţie etc.; **3.** (med.) radiografie a unui disc intervertebral. [Din fr. ***discographie***, engl. ***discography***].

discolíe, discolii f. (înv.) neregularitate, obstacol, greutate: *cît despre pricina formei, multe şi aspre discolii are.* CANT. [Din gr. mod. ***discholia***].

disconfórt, disconforturi n. **1.** lipsă a confortului; **2.** stare de nesiguranţă, de insatisfacţie. [Din engl. ***discomfort***].

discontinuitáte, discontinuităţi f. **1.** lipsă de continuitate: *noi vedem aşadar între cele două tipuri de cunoaştere o discontinuitate radicală.* BL.; **2.** (mat.) proprietate a unei funcţii de a nu îndeplini condiţiile de continuitate. [Din fr. ***discontinuité***].

discontínuu, ~ui, discontinuă, ~ue a. cu întreruperi; intermitent: *descoperirile ... puteau fi invocate ca o dovadă în plus în favoarea concepţiei despre devenirea discontinuă a formelor vieţii.* BL.; (adv.) *electricitatea e împrăştiată discontinuu în părticele negative (electroni) şi părticele pozitive (protoni).* BL. [Din lat. ***discontinuus***, fr. ***discontinu***].

disconvergénţă, disconvergenţe f. (rar) lipsă de convergenţă; divergenţă: *pune problema disconvergenţei instinctului şi a spiritului.* CĂL. [***Dis-*** + ***convergenţă***].

discopatíe, discopatii f. (med.) afecţiune a discurilor intervertebrale. [Din fr. ***discopathie***].

discordă, pers. 3 **discordează** vb. **1.** (refl.) a se dezacorda: *s-au discordat ghitara!* AL.; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) slăbi tensiunea, a (se) destinde: *a discorda un arc*; (fig.) *o moliciune subită îi discordează toţi nervii.* VLAH.; **3.** (intr.) a nu se potrivi, a nu se armoniza: *luxul vestimentaţiei discordează cu sărăcia din jur.* [Din fr. ***discorder***, lat. ***discordare***].

discordánt, ~ţi, discordantă, ~e a. lipsit de armonie; distonant: *simpatica muzică ... pare că netezeşte cu o suflare lină toate asprimile ... unor aşa discordante contraste.* OD.; *voci discordante*; (adv.) *discordant şi înfiorător, scîrţîie toamna din crengi ostenite.* BAC.; **notă discordantă**, vorbă sau faptă care distonează într-un ansamblu. [Din fr. ***discordant***, germ. ***diskordant***].

discordánţă, discordanţe f. lipsă de concordanţă; nepotrivire, dezacord, distonanţă: *această parţială discordanţă între el şi mediu l-a împiedicat să dea întreaga măsură a talentului său.* IBR.; *discordanţa a două instrumente, a două caractere.* [Din fr. ***discordance***, germ. ***Diskordanz***].

discordát, ~ţi, discordată, ~e a. **1.** dezacordat: *lovi strunele discordate ale ghitarei.* SAD.; *pian discordat*; **2.** care nu este întins sau încordat suficient: *se mai găseau arce discordate şi săgeţi în tolbe sparte.* SAD.; **3.** (fig.) indispus, posomorît: *după atît de bună petrecere, sînt cam discordat, – mai cu seamă că am primit ştiri urîte.* CAR. [V. ***discorda***].

discórdie, discordii f. neînţelegere, disensiune, dezacord; ceartă: *ca să evite discordia, unul pleacă la Napoli şi altul la Londra.* CĂL.; **mărul discordiei**, v. măr. [Din lat. ***discordia***, fr. ***discorde***].

discotécă, discoteci f. **1.** colecţie de discuri; mobilă cu rafturi în care se păstrează o astfel de colecţie; **2.** petrecere cu dans (seara sau noaptea); local unde are loc o astfel de petrecere. [Din fr. ***discothèque***].

discount, discounturi [discáunt] n. reducere, rabat. [Din engl. ***discount***].

discrăzic, ~ci, discrazică, ~ce a. (med.) referitor la discrazie; cu caracter de discrazie. [Din fr. ***dyscrasique***].

discrazíe, discrazii f. (med.) stare generală morbidă fără o cauză determinată. [Din fr. ***dyscrasie***, germ. ***Dyskrasie***].

discrédit n. pierdere sau micşorare a creditului, a încrederii: *lui i se datorează acea strigare naţională de vitejie „La arme", ameninţată să cadă în discredit în vremurile fericite.* CĂL. [Din fr. ***discrédit***].

discreditá, discreditez vb. (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde creditul, încrederea altora; a (se) compromite: *au inventat fabule nedemne ca să-l discrediteze.* CAR. [Din fr. ***discréditer***].

discreditáre, discreditări f. faptul de a (se) discredita; compromitere: *a ajutat discreditării marea inegalitate a operei.* CĂL. [V. ***discredita***].

discreditát, ~ţi, discreditată, ~e a. care şi-a pierdut bunul renume; compromis. [V. ***discredita***].

discrepánt, ~ţi, discrepantă, ~e a. care prezintă o nepotrivire evidentă, un dezacord, o mare deosebire. [Din it. ***discrepante***, germ. ***diskrepant***].

discrepánţă, discrepanţe f. nepotrivire, dezacord: *discrepanţa între concept şi concret, între osatură şi carnaţie, apare de multe ori descurajantă.* BL. [Din lat. ***discrepantia***, it. ***discrepanza***, germ. ***Diskrepanz***].

discrét, ~ţi, discretă, ~e a. **1.** rezervat, reţinut în vorbe şi acţiuni: *fire discretă, nu-şi cheltuia durerile în cuvinte aspre.* REBR.; **2.** care ştie să păstreze un secret: *mă vei ierta însă a fi mai puţin discret.* OD.; **3.** (fig.) care nu bate la ochi, care nu atrage atenţia: *poeziile lui sînt încărcate de emoţie discretă.* CĂL.; (adv.) *pata luminoasă începu să se mişte discret de la stînga spre dreapta.* GHEŢIE; *purtare discretă*; **4.** care exprimă, care trădează reţinere, discreţie: *purtare discretă*; **5.** distins, sobru: *om discret*; **6.** care are intensitate scăzută: *culoare discretă; lumină discretă*; (adv.) *părea un fel de adaos al cafeului, un loc ferit şi mai discret luminat.* VINEA; **7.** izolat şi liniştit: *cîteva camere discrete la catul deasupra.* GHEŢIE; **8.** (mat.) alcătuit din elemente separate, distincte: *număr discret; mărime discretă.* [Din fr. ***discret***, lat. ***discretus***, germ. ***diskret***].

discréţie, discreţii f. **1.** calitatea de a fi discret, de a păstra un secret: *lăsă la o parte discreţia şi se apucă să-i povestească.* REBR.; **a păstra discreţie**, a nu divulga un secret: *păstra o desăvîrşită discreţie asupra lucrărilor sale.* CĂL.; **2.** rezervă, reţinere în vorbe şi în fapte: *îi plăcea discreţia nu zgomotul şi publicitatea.* GHEŢIE; **cu discreţie**, fără a atrage atenţia, fără a se remarca: *pieptănătura ... îi lungea şi-i lumina chipul fardat cu discreţie.* GHEŢIE; **3.** (fig.) calitate de a nu atrage atenţia sau de a nu şoca: *la cumînţenia îmbrăcăminţii şi a coafurii ... se adăuga discreţia fardului.* GHEŢIE; **4. a fi** (sau **a ajunge, a rămîne, a pune, a lăsa**) **la discreţia cuiva**, a fi la dispoziţia, la bunul plac al cuiva: *ţările române erau la discreţia marilor puteri vecine.* IBR.; **la discreţie**, din belşug, cît vrei, cît pofteşti; (şi: (înv.) **discreţiune**). [Din fr. ***discrétion***, lat. ***discretio, -onis***, germ. ***Diskretion***].

discreţionár, ~i, discreţionară, ~e a. lăsat la iniţiativa, la discreţia cuiva; care are prin lege întreaga libertate de acţiune: *ar şti cu vremea să dispună în mod discreţionar de un bun atît de preţios.* EM. [Din fr. ***discrétionnaire***].

discreţiúne f. v. discreţie.

discrimină, discriminez vb. (tr.) **1.** a separa, a face distincţie, a deosebi: *mai cu seamă glasurile vîntului sînt notate cu mare putere de a discrimina nuanţele lor cele mai delicate.* VIANU; **2.** a duce o politică prin care un grup de cetăţeni sînt lipsiţi de anumite drepturi. [Din lat., it. ***discriminare***, fr. ***discriminer***].

discriminánt, ~ţi, discriminantă, ~e a. discriminatoriu. // m. (mat.) expresie formată din coeficienţii unei ecuaţii de gradul doi. [Din fr. ***discriminant***].

discrimináre, discriminări f. **1.** acţiunea de a discrimina şi rezultatul ei; deosebire, distincţie făcută între două sau mai multe lucruri: *nu discriminările legicienilor, ci succesele practice ale calculelor au decis.* BL.; **2.** diferenţiere restrictivă de drepturi: *se exprimă dorinţa ca în nici o privinţă să nu se mai facă vreo discriminare între locuitorii Principatului.* BL.; *discriminare rasială*; **discriminare pozitivă**, drepturi suplimentare acordate unor minorităţi pentru a-şi păstra identitatea. [V. ***discrimina***].

discriminatív, ~i, discriminativă, ~e a. care produce o selecţie, care face o distincţie: *scriitorii cu o structură mai intelectuală, mai discriminativă, înmulţesc expresia nuanţelor gîndirii.* VIANU. [Din fr. ***discriminatif,*** engl. ***discriminative***].

discriminatóriu, ~ii, discriminatorie, ~ii a. care face discriminare, care susţine discriminarea; discriminant: *legislaţie discriminatorie.* [Din lat. ***discriminator, -oris,*** fr. ***discriminatoire***].

discriminăţie, discriminăţii f. (rar) deosebire, distincţie; disociere: *din aceste discriminaţii vom înţelege mai bine spiritul literaturii spaniole.* CĂL. [Din fr. ***discrimination,*** lat. ***discriminatio, -onis***].

discromatóp, ~i, discromatopă, ~e m., f. (med.) persoană care suferă de discromatopsie. [Din fr. ***dyschromatope***].

discromatopsíe, discromatopsii f. (med.) incapacitate de a distinge culorile. [Din fr. ***dyschro-matopsie***].

discromíe, discromii f. (med.) tulburare (îndelungată) în pigmentarea pielii. [Din fr. ***dyschromie***].

discuí, discuiesc vb. (tr.) a lucra pămîntul cu ajutorul plugului cu disc, al discuitorului etc. [***Disc*** + ***-ui***].

discuíre, discuiri f. acţiunea de a discui. [V. ***discui***].

discuitór, discuitoare n. unealtă agricolă formată dintr-o grapă cu discuri care mărunţesc şi afînează pămîntul. [***Discui*** + ***-tor***].

disculpá, discúlp vb. (tr. şi refl.) a (se) justifica, a (se) dezvinovăţi: *fără d-a încerca să-l disculpăm, să deplîngem totuşi această tristă stare de lucruri.* OD.; *don Carlos se disculpă.* CĂL. [Din fr. ***disculper,*** it. ***discolpare***].

disculpáre, disculpări f. acţiunea de a (se) disculpa; dezvinovăţire: *s-a adus la verificare chestiunea diamantelor ... cerîndu-se disculpări, cu acte.* CĂL. [V. ***disculpa***].

disculpát, ~ţi, disculpată, ~e a. care şi-a dovedit nevinovăţia. [V. ***disculpa***].

discúlpă, disculpe f. (italienism) dezvinovăţire, justificare; scuză: *urmează disculpele celor trei.* CĂL. [Din it. ***discolpa***].

discúrs, discursuri n. **1.** cuvîntare, expunere în faţa unei adunări a unui subiect: *în timpul banchetului două discursuri ne interesează mai ales.* C.; *discurs de avocat;* **2.** (lingv.) realizare concretă a limbii (oral sau în scris): *aceste deficienţe artistice sînt compensate prin naturaleţa discursului şi un anume farmec personal.* CĂL.; **3.** (lingv.) enunţ cu o întindere mai mare decît fraza; **4.** ansamblul manifestărilor verbale, orale sau scrise, considerate semnificative pentru o ideologie, pentru o mentalitate sau pentru un domeniu: *discursul opoziţiei.* [Din lat. ***discursus,*** fr. ***discours***].

discursív, ~i, discursivă, ~e a. **1.** care deduce prin raţionament o idee din alta: *procedu discursiv de gîndire;* **2.** care se dispersează, se împrăştie: *memorie discursivă;* **3.** declarativ, expozitiv: *o poezie este, zice-se, discursivă atunci cînd se desfăşoară pe un ton de naraţiune, atunci cînd povesteşte ceva.* R.L.; **4.** care aparţine discursului, referitor la discurs: *este la acest om de treabă ... o asemenea înfierbîntare discursivă, atîta plăcere de a discuta, încît ... cititorul se lasă cucerit.* CĂL. [Din lat. ***discursivus,*** fr. ***discursif***].

discursivitáte f. caracter discursiv al unei idei, fraze etc.; însuşire a unei expuneri de a fi clară, explicită, argumentată: *discursivitatea nu este o piedică pentru lirism.* CĂL. [***Discursiv*** + ***-itate***].

discută, duscút vb. **1.** (tr.) a analiza o lucrare, o problemă, un proiect etc.: *voi veni poimîine spre a discuta lucrul în detaliu.* CĂL.; (refl. pas.) *se discută politică şi se bea.* CĂL.; **2.** (intr.) a sta de vorbă cu cineva (în contradictoriu); a conversa: *în ajun discutaseră normal minute în şir.* GHEŢIE. [Din fr. ***discuter***].

discutábil, ~i, discutabilă, ~e a. care se poate contesta; îndoielnic: *aplicabilitatea criteriilor neopozitiviste rămîne discutabilă chiar în domeniul ştiinţei.* BL. [Din fr. ***discutable***].

discutabilitáte f. (rar) caracter discutabil, contestabil: *chiar cînd e discutabilă, prin chiar faptul discutabilităţii e serioasă pentru că pune probleme.* CĂL. [***Discutabil*** + ***-itate***].

discutáre, discutări f. faptul de a discuta: *îşi propunea să păşească pozitiv la discutarea specficului naţional, cu înlăturarea oricărui apriorism.* CĂL. [V. ***discuta***].

discutát, ~ţi, discutată, ~e a. supus discuţiilor; comentat: *problemele discutate n-au fost totuşi soluţionate;* (subst.) *n-a mai adus vorba despre cele discutate.* GHEŢIE. [V. ***discuta***].

discúţie, discuţii f. **1.** schimb de opinii; conversaţie: *se serveau ceai şi gustări şi se purtau discuţii pe temele zilei.* GHEŢIE; **a aduce în discuţie ceva,** v. **aduce;** **2.** convorbire în contradictoriu; dispută: *se luptau, prin discuţiuni, pentru a se vedea care din ei are mai multă dreptate.* BAC.; **(în) afară de (orice) discuţie,** v. **afară;** **fără discuţii,** fără îndoială, indiscutabil; **nu mai încape discuţie,** desigur; **3.** cercetare, analiză, dezbatere a unei probleme: *ar fi deplasat să intrăm aci într-o discuţie de fond a chestiunii.* BL.; (şi: (înv.) **discuţiune**). [Din lat. ***discussio, -onis,*** fr. ***discussion,*** germ. ***Diskussion***].

discuţiúne f. v. **discuţie**.

dis-de-dimineáţă adv. în zorii zilei, foarte dimineaţă: *eu dis-de-dimineaţă am aflat că avem oaspeţi.* SAD.; *moşu Dumitru ... s-a sculat dez-de-dimineaţă.* MAT.; (subst.) *în jurul lor, în spălăceala disdimineţii, se desluşi treptat covorul vechi de pe parchet.* VINEA; (şi: (pop.) **des-de-dimineaţă, desdimineaţă, disdimineaţă**). [***Dis*** + ***de***^{2} + ***dimineaţă***].

disdimineáţă adv. v. **dis-de-dimineaţă**.

diseáră adv. v. **deseară**.

disecá, diséc vb. (tr.) **1.** a separa tăind părţile unui organism (animal sau vegetal) pentru a le studia; (fig.) *s-au aruncat cu toată furia împotriva iluziei şi au început s-o disece cu scalpelele lor.* IBR.; **2.** (fig.) a cerceta cu atenţie şi a analiza minuţios: *opera e disecată longitudional şi transversal.* CĂL. [Din fr. ***disséquer,*** lat. ***dissecare***].

disecáre, disecări f. acţiunea de a diseca şi rezultatul ei; disecţie: *ea este mai mult afirmare de principii teoretice decît disecare de opere.* IBR. [V. ***diseca***].

disécţie, disecţii f. **1.** deschidere a corpului sau a unor părţi ale lui, prin mijloace chirurgicale, în scopul studierii lor; disecare: *voia să înveţe medicina, dar disecţiunile anatomice fiindu-i prea antipatice, a trecut la filozofie şi la drept.* MAIOR.; **2.** (fig.) cercetare minuţioasă, analizare amănunţită; (şi: (înv.) **disecţiune**). [Din fr. ***dissection,*** lat. ***dissectio, -onis***].

disecţiúne f. v. **disecţie**.

diseminá, diseminez vb. (tr. şi refl.) a (se) împrăştia, a (se) răspîndi. [Din fr. ***disséminer,*** lat. ***disseminare***].

diseminăre, diseminări f. **1.** faptul de a (se) disemina; împrăştiere, răspîndire (în toate părţile); diseminaţie: *extensiunea şantierului, cu diseminarea în puncte felurite a mormanelor de cărămizi, dădea impresia unei acţiuni arhitectonice colosale.* CĂL.; **2.** (spec.) răspîndire pe cale naturală a seminţelor, fructelor, polenului etc.; **3.** răspîndire în organismul unei fiinţe a agenţilor unei boli. [V. ***disemina***].

diseminát, ~ţi, diseminată, ~e a. răspîndit, împrăştiat (în toate părţile). [V. ***disemina***].

diseminăţie, diseminăţii f. diseminare, răspîndire. [Din fr. ***dissémination,*** lat. ***disseminatio, -onis***].

diséns, disensuri n. lipsă a consensului; diversitate de opinii; neînţelegere, disensiune. [Din lat. ***dissensus***].

disensiúne, disensiuni f. neînţelegere, ceartă, dezacord: *opoziţia profită de neputinţa guvernului pe care-l preocupă micile şi eternele disensiuni personale.* REBR. [Din fr. ***dissension,*** lat. ***dissensio, -onis***].

disentimént, disentimente n. (franţuzism) diferenţă de sentimente, de opinii: *disentimentele ce pot exista.* EM. [Din fr. ***dissentiment***].

disepál, ~i, disepală, ~e a. care are (caliciul cu) două sepale: *plantă, fioare disepală.* [Din fr. ***disépale***].

disertá, disertez vb. (rar; intr.) a ţine o disertaţie: *uneori mă lăsa să disertez minute la rînd.* GHEŢIE; (şi: **dizerta**). [Din fr. ***disserter,*** lat. ***dissertare***].

disertáţie, disertaţii f. **1.** expunere (orală sau scrisă) în care se tratează metodic o problemă: *nu vom face o disertaţie asupra acestei teorii fizicale desuete.* BL.; **2.** (spec.) lucrare ştiinţifică susţinută public de autor, pentru dobîndirea unui grad ştiinţific: *disertaţie de doctorat;* (şi: **dizertaţie,** (înv.) **disertaţiune**). [Din lat. ***dissertatio, -onis,*** fr. ***dissertation,*** germ. ***Dissertation***].

disertaţiúne f. v. **disertaţie**.

disfoníe, disfonii f. (med.) alterare a vocii datorită unor leziuni ale coardelor vocale, ale unor nervi sau centri nervoşi. [Din fr. ***dysphonie***].

disfúncţie, disfuncţii f. **1.** (med.) tulburare a funcţiei unui organ, aparat sau sistem; **2.** (tehn.) reducere a adaptării sau integrării unui subsistem la sistemul din care face parte. [Din germ. ***Disfunktion***].

disgrafíe, disgrafii f. (med.) perturbare patologică a deprinderii de a scrie (caligrafic). [Din fr. ***dysgraphie***].

disgravidíe, disgravidii f. tulburare patologică care apare în timpul graviditătii. [***Dis-*** + ***gravidă*** + ***-ie***].

disidént, ~ţi, disidentă, ~e m., f. **1.** persoană care are opinii diferite de ale majorităţii: *ni se vorbeşte de emigraţi, de dizidenţi şi aşa mai departe.* EM.; (adj.) *acest naturalist disident ... a izbutit să problematizeze din nou aşa-zisele certitudini scientiste moderne.* BL.; *grup disident;* **2.** (spec.) persoană care este în dezacord cu regimul politic din ţara sa: *fuseseră lichidaţi... şi alţi adversari mai mărunţi sau numai bănuiţi a fi dizidenţi:* GHEŢIE; (şi: **dizident**). [Din fr. ***dissident,*** lat. ***dissidens, -ntis***].

disidénţă, disidenţe f. **1.** deosebire de opinii; dezacord: *ca un preludiu al disidenţei, psihologul elveţian luase în acest studiu atitudine împotriva mai multor teze freudiene.* BL.; **2.** grup de persoane care au opinii diferite de cele ale majorităţii: *un independent fără slujbă care înclină spre disidenţă.* EM.; **3.** sciziune ivită în urma separării unui astfel de grup: *prefectul nu-şi mai vede capul de treburi, căci e aproape să se declare o disidenţă în partidul local guvernamental.* CAR. [Din fr. ***dissidence,*** lat. ***dissidentia***].

disimetríe, disimetrii f. lipsă de simetrie; asimetrie. [Din fr. ***dissymétrie***].

disimilá, pers. 3 **disimilează** vb. (refl.; despre sunetele vorbirii) a suferi o disimilaţie. [Din fr. ***dissimiler***].

disimilăre, disimilări f. faptul de a se disimila; disimilaţie. [V. ***disimila***].

disimilăţie, disimilaţii f. (lingv.) modificare sau dispariţie a unui sunet dintr-un cuvînt sub influenţa altui sunet asemănător; disimilare. [Din fr. ***dissimilation,*** germ. ***Dissimilation***].

disimulá, disimulez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) ascunde adevăratele sentimente; a(-şi) camufla adevărata înfăţişare: *poporul ştie să-şi disimuleze reacţiunile sufleteşti sub o faţă nepăsătoare.* CĂL.; *a-şi disimula mînia; această haină disimulează talia.* [Din fr. ***dissimuler***, lat. ***dissimulare***].

disimuláre, disimulări f. acţiunea de a (se) disimula şi rezultatul ei; disimulaţie: *doctrina bisericii creştine a acceptat, în alcătuirea ei, prin disimulare, o mulţime de elemente păgîne.* BL. [V. ***disimula***].

disimulát, ~ţi, disimulată, ~e a. **1.** ascuns privirilor; deghizat; **2.** închis, ascuns; fals, ipocrit: *nu este vorba de construirea psihologiei disimulate a unui personagiu.* CĂL.; *om disimulat.* [V. ***disimula***].

disimulátor, ~i, disimulatoáre a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care disimulează: *răsucirea mustăţilor serveşte... spre a produce o stare de calm şi un cîştig de timp, necesar omului disimulator.* CĂL.; **2.** care ţine de disimulaţie; care reprezintă o disimulaţie: *prin ele nu se ajunge decît la o revelare disimulatoare a misterelor existenţiale.* BL. [Din fr. ***dissimulateur***].

disimuláţie, disimulaţii f. disimulare: *e nevoie de disimulaţie şi mai ales de răbdare şi de înfrînare a mîndriei.* CĂL. [Din fr. ***dissimulation***].

disipá, pers. 3 **disipează** şi **disipă** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) împrăştia, a (se) risipi: *ceaţa se disipează;* **2.** (tehn.; tr.) a risipi, a pierde energia (sub formă de căldură). [Din fr. ***dissiper***].

disipáre, disipări f. acţiunea de a disipa. [V. ***disipa***].

disipatív, ~i, disipativă, ~e a. care disipă energie sau căldură: *nucleul de plutoniu are o structură disipativă.* [Din fr. ***dissipatif***].

disipatór, disipatoare n. corp, sistem tehnic ori instalaţie care disipă energie sau căldură: *nucleul de plutoniu are o structură disipativă.* [Din fr. ***dissipateur***].

disjéct, ~ţi, disjectă, ~e a. (latinism) împrăştiat, desfăcut: *e însă neasemănat mai greu să pui în evidenţă ... unitatea stilistică sub semnul căreia se strîng ... membrele disjecte ale barocului.* BL. [Din lat. ***disjectus***].

disjúnct, ~ţi, disjunctă, ~e a. **1.** (rar) disjunctiv; **2.** (mat.) **mulţimi disjuncte**, mulţimi care nu au nici un element comun. [Din lat. ***disjunctus,*** germ. ***disjunkt***].

disjunctív, ~i, disjunctivă, ~e a. care se separă, se deosebeşte: *chestiunea nu comportă numai soluţii disjunctive: sau entelehism sau mecanism.* BL.; **propoziţie disjunctivă**, propoziţie coordonată care se află într-un raport de excludere cu coordonata ei; **conjuncţie disjunctivă**, conjuncţie care leagă propoziţii sau părţi de propoziţie coordonate care se află într-un raport de excludere; **judecată disjunctivă**, judecată care enumeră incompatibilitatea între diverse predicate ce pot fi atribuite unuia şi aceluiaşi subiect. [Din lat. ***disjunctivus***, fr. ***disjonctif,*** germ. ***disjunktiv***].

disjunctór, disjunctoare n. întrerupător care protejează un circuit de variaţiile anormale ale intensităţii sau tensiunii electrice. [Din fr. ***disjoncteur***].

disjúncţie, disjuncţii f. (log.) **1.** relaţie între două enunţuri care se exclud reciproc; **2.** functor sau termen care exprimă o astfel de relaţie (ex.: sau, ori, fie). [Din lat. ***disjunctio, -onis***, fr. ***disjonction,*** germ. ***Disjunktion***].

disjúnge, disjung vb. (tr.) **1.** (jur.) a despărţi două pricini care fuseseră unite, pentru a le cerceta şi soluţiona separat; **2.** a separa o chestiune de alta. [Din lat. ***disjungere***].

disjúngere, disjungeri f. acţiunea de a disjunge. [V. ***disjunge***].

dislalíe, dislalii f. (med.) dificultate în articularea cuvintelor. [Din fr. ***dyslalie***].

disléxic, -ci, dislexică, -ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de dislexie: *academician dislexic.* [Din fr. ***dyslexigne***].

dislexíe, dislexii f. (med.) tulburare nervoasă, constînd în dificultatea de a înţelege textele scrise. [Din fr. ***dyslexie***].

dislocá, dislóc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) mişca din loc, a (se) strămuta; **2.** (tr.) a scoate din încheieturi: *a disloca un braţ;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) deplasa dintr-un loc în altul: *a disloca o armată.* [Din fr. ***disloquer***, lat. ***dislocare***].

dislocáre, dislocări f. acţiunea de a (se) disloca şi rezultatul ei; dislocaţie: *dislocarea mai liberă a termenilor dintr-un domeniu în altul n-a fost totdeauna un lucru inutil.* BL. [V. ***disloca***].

dislocát, ~ţi, dislocată, ~e a. mişcat, deplasat, desprins din locul în care se afla: *îi erau picioarele dislocate şi nu le mai putea purta.* SAD. [V. ***disloca***].

dislocáţie, dislocaţii f. (rar) dislocare. [Din fr. ***dislocation***].

dismnezíe, dismnezii f. (med.) slăbire a memoriei. [Din fr. ***dysmnésie***].

disociá, disociez vb. **1.** (refl.; despre molecule) a se scinda în molecule mai simple sau în ioni; **2.** (tr. şi refl.) a (se) despărţi, a (se) separa (între ele, elemente sau entităţi): *copiii încep să disocieze noţiunile şi să experimenteze cuvintele.* CĂL. [Din fr. ***dissocier***, lat. ***dissociare***].

disociábil, ~i, disociabilă, ~e a. care poate fi disociat. [Din fr. ***dissociable***].

disociát, ~ţi, disociată, ~e a. **1.** care este descompus în ioni: *molecule disociate;* **2.** care este delimitat: *noţiuni disociate.* [V. ***disocia***].

disociatív, ~i, disociativă, ~e a. care disociază: *exemple ilustrative destinate mai mult puterii de a deosebi, proprie imaginaţiei, decît facultăţii disociative a inteligenţei.* BL. [***Disociat*** + ***-iv***].

disociáţie, disociaţii f. disociere. [Din fr. ***dissociation***, lat. ***dissociatio, -onis***].

disociére, disocieri f. acţiunea de a (se) disocia şi rezultatul ei; delimitare, disociaţie: *se impune o deosebită atenţie la disocierea sensurilor.* BL. [V. ***disocia***].

disolúbil, ~i, disolubilă, ~e a. (rar) **1.** care se poate dizolva; **2.** (jur.) care se poate anula: *contract disolubil.* [Din fr. ***dissoluble***].

disolút, ~ţi, disolută, ~e a. (livr.) decăzut, corupt. [Din lat. ***dissolutus***, fr. ***dissolu***].

disolutív, ~i, disolutivă, ~e a. (livr.) care descompune sau degradează. [Din fr. ***dissolutif***].

disolúţie, disoluţii f. (livr.) descompunere, dezagregare; decădere, degradare: *cu toate că Eminescu învinovăţea pe Pantazi de disoluţie, în teatru acesta e un biciuitor al moravurilor.* CĂL. [Din fr. ***disolution***, lat. ***dissolutio, -onis***].

disonánt, ~ţi, disonantă, ~e a. care produce o disonanţă; care sună neplăcut. [Din fr. ***dissonant***].

disonánţă, disonanţe f. **1.** (muz.) lipsă de armonie, acord fals; **2.** (lingv.) apropiere neplăcută de silabe sau de cuvinte; cacofonie; **3.** lipsă de unitate, de consonanţă (între idei, opinii etc.): *disonanţa între fondul franc linear şi falsa absconsitate.* CĂL. [Din fr. ***dissonance***, lat. ***dissonantia,*** germ. ***Dissonanz***].

disopsíe, disopsii f. (med.) slăbire a vederii. [Din fr. ***dysopsie***].

disorexíe, disorexii f. (med.) perturbare a poftei de mîncare. [Din fr. ***dysorexie***].

disosmíe, disosmii f. (med.) slăbire sau pierdere a simţului olfactiv. [Din fr. ***dysosmie***].

disparát, ~ţi, disparată, ~e a. fără legătură cu alte lucruri; răzleţ: *chestiunile abordate în lucrarea de faţă, oricît de disparate ar părea, se revarsă toate în una singură.* BL. [Din fr. ***disparate***, lat. ***disparatus,*** germ. ***disparat***].

dispáre vb. v. dispărea.

disparénţ, ~ţi, disparentă, ~e a. (rar) care este greu perceptibil; care este pe cale să dispară: *schiţarea subiectului ... poate da iluzia liniei epice, care e însă disparentă sub atîta clocot de cuvinte.* CĂL. [Din it. ***disparente***].

disparitáte, disparităţi f. nepotrivire, deosebire, diferenţă între lucruri comparabile: *greutatea nu stă în disparitatea de cultură, cît în nepotrivirea de vocaţie.* CĂL. [Din fr. ***disparité,*** germ. ***Disparität***].

dispariţie, dispariţii f. **1.** faptul de a dispărea, de a nu mai fi (văzut): *într-o colecţie de folclor românesc am găsit o legendă cu privire la dispariţia inorogului.* BL.; **a fi pe cale** (sau în **curs**) **de dispariţie**, a fi pe punctul de a nu mai exista; a dispărea încetul cu încetul; **2.** încetare a existenţei unei persoane; moarte: *era încă departe de a-şi fi revenit din şocul pricinuit de dispariţia bunului său prieten.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **dispariţiune**). [Din fr. ***disparition***].

dispariţiúne f. v. dispariţie.

dispăreá, dispár vb. (intr.) **1.** a pieri din vedere, a se face nevăzut: *nu încape îndoială că pe acolo a dispărut bătrînul.* GHEŢIE; *apare şi dispare;* **2.** a înceta să mai existe; a se stinge: *curentele politice şi literare de ieri dispar sau iau o nouă direcţie.* IBR.; **a dispărea ca prin farmec**, a pieri repede şi fără urmă; **3.** a muri, a deceda: *tiranul să dispară în hăul nimicirii!* AL.; (şi: **dispare**). [Din fr. ***disparaître*** (după *părea*)].

dispărút, ~ţi, dispărută, ~e a. **1.** care nu se mai vede, care a ieşit din cîmpul vizual: *iată tratatul dispărut din bibliotecă de mult.* IBR.; **2.** despre care nu se mai ştie nimic; **a fi dat dispărut**, a fi considerat pierdut fără urmă; **3.** care a pierit, care a încetat să mai existe: *izbuteşte a da un tablou de epocă plin de detalii, nepreţuit pentru evocarea unei lumi dispărute.* CĂL.; **4.** decedat, mort; (subst.) *mai ales cultul dispăruţilor se bucură de toată ardoarea etiopilor.* BL. [V. ***dispărea;*** cf. fr. ***disparu***].

dispécer, dispeceri m. **1.** funcţionar sau tehnician care urmăreşte mersul producţiei într-o întreprindere; **2.** funcţionar care urmăreşte (şi reglementează) circulaţia unor mijloace de transport în comun. [Din engl. ***dispatcher,*** germ. ***Dispatcher***].

dispecerá, dispecerez vb. (tr.) a îndeplini funcţia de dispecer; a urmări şi a reglementa o activitate. [De la ***dispecer***].

dispecerát, dispecerate n. serviciu în care îşi desfăşoară activitatea dispecerul. [***Dispecer*** + ***-at***].

dispendiós, ~şi, dispendioásă, ~e a. (livr.) costisitor, scump: *împins în viaţa dispendioasă a capitalei, Zamfirache apare în scenă cu lornetă pe vîrful nasului.* CĂL. [Din fr. ***dispendeux***, it. ***dispendioso***].

dispensă, dispensez vb. **1.** (tr.) a scuti pe cineva de ceva: *fiind un principiu, e dispensat de sarcina neplăcută de a se explica.* BL.; *te dispensez de a mai veni;* **2.** (refl.) a se lipsi de cineva sau de ceva: *le-a venit în cap oamenilor să facă versuri şi acum se pot dispensa de el ...?* IBR. [Din fr. ***dispenser***, lat. ***dispensare***].

dispensábil, ~i, dispensabilă, ~e a. de care se poate dispensa; pentru care se poate acorda o dispensă: *asemenea reprezentare a produs cîteva opere ingenioase şi spirituale, dar subalterne şi dispensabile.* VIANU. [Din fr. ***dispensable***].

dispensár, dispensare n. instituţie sanitară care acordă asistenţă ambulatorie pe un anumit

teritoriu: *spune doctorul că ne-ar mai trebui şi un dispensar.* SAD. [Din fr. ***dispensaire***].

dispensáre, dispensări f. acţiunea de a (se) dispensa. [V. ***dispensa***].

dispensarizá, dispensarizez vb. (tr.) a îngriji un bolnav într-un dispensar. [***Dispensar*** + ***-iza***].

dispensarizăre, dispensarizări f. faptul de a dispensariza. [V. ***dispensariza***].

dispensatór, ~i, dispensatoáre a. (rar) care distribuie. [Din fr. ***dispensateur***, lat. ***dispensator, -oris***].

dispénsă, dispense f. **1.** scutire de la o obligaţie (legală): *această dispensă însă cere nu numai cunoaşterea literaturii anterioare culte, ci şi interes şi chiar dragoste pentru ea.* IBR.; **2.** permisiune, autorizaţie de a trece peste formalităţile legale obişnuite: *dispensă de vîrstă.* [Din fr. ***dispense***, germ. ***Dispens***].

dispepsíe, dispepsii f. (med.) tulburare a digestiei. [Din fr. ***dyspepsie***, lat. ***dyspepsia***].

dispéptic, ~ci, dispeptică, ~ce a. **1.** care ţine de dispepsie, referitor la dispepsie; **2.** (şi subst.) care suferă de dispepsie. [Din fr. ***dyspeptique***].

disperă vb. v. despera.

disperánt a. v. desperant.

disperáre f. v. desperare.

disperát a. v. desperat.

dispérs, ~şi, dispersă, ~e a. (chim.) **sistem dispers**, amestec eterogen de substanţe, dintre care cel puţin una este divizată în particule foarte mici. [Din lat. ***dispersus***, germ. ***dispers***].

dispersă, dispersez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) împrăştia, a (se) risipi în toate părţile: *înainte de a fi dispersaţi, îşi intonau cîntecele de răzbunare.* GHEŢIE; **2.** (chim.; tr. şi refl.) a realiza o dispersie sau a se afla în stare de dispersie; **3.** (refl.; despre unde) a se descompune într-un spectru de radiaţii monocromatice: *la ieşirea din prismă, corpusculele luminii vor fi dispersate în raport cu mărimea lor.* BL.; **4.** (tr.) a deplasa în timp de război populaţia sau instituţiile din centrele aglomerate, aşezîndu-le în locuri mai puţin expuse atacurilor. [Din fr. ***disperser***].

dispersăre, dispersări f. acţiunea de a (se) dispersa şi rezultatul ei; răspîndire: *nimicirea lumii consistă în dispersarea atomilor ca atare.* BL. [V. ***dispersa***].

dispersăt, ~ţi, dispersată, ~e a. răspîndit, împrăştiat, risipit; **atenţie dispersată**, atenţie distributivă; lipsă de concentrare: *reportajul urmăreşte să obţină impresia puternică, aceea care fixează atenţia cam dispersată a cititorului.* VIANU. [V. ***dispersa***].

dispérsie, dispersii f. **1.** împrăştiere, risipire: *ne produce ameţeala golurilor şi sentimentul dispersiunii.* CĂL.; **2.** descompunere a unei radiaţii compuse în radiaţiile monocromatice componente: *el a supus observaţiei dirijate fenomenul dispersiunii spectrale a luminei solare.* BL.; **3.** (chim.) stare de împrăştiere a unei substanţe în particule foarte fine, într-un mediu solid, lichid sau gazos; (şi: (înv.) **dispersiune**). [Din fr. ***dispersion***, lat. ***dispersio, -onis***, germ. ***Disperssion***].

dispersiúne f. v. dispersie.

dispersív, ~i, dispersivă, ~e a. care permite dispersia: *forme laxe şi dispersive.* [Din fr. ***dispersif***].

dispersonalizăre f. v. depersonalizare.

dispersór, dispersoare n. dispozitiv care reglează amestecul combustibil în carburator. [***Dispersa*** + ***-or***].

displáce vb. v. displăcea.

display [displéi] n. **1.** dispozitiv de vizualizare folosit la calculatoare; **2.** afişaj electronic care conţine un grup de cifre, folosit la instrumentele de măsură; **3.** caracter tipografic sau literă aldină cursivă. [Din engl. ***display***].

displazíe, displazii f. (med.) anomalie în dezvoltarea unui ţesut sau unui organ. [Din fr. ***dysplasie***].

displăceá, displác vb. (intr.) a-i fi neplăcut, a nu fi pe plac, a nu agrea: *si-ntoarse-napoi faţa ca prin instinct de fugă deşi nu-i displăcuse a junelui figură.* HEL.; (şi: **displace**). [Din it. ***dispiacere*** (după ***plăcea***)].

displăcére, displăceri f. (rar) sentiment de repulsie pentru ceva: *cetirea ei ne aruncă o umbră de displăcere, ca şi cum ar fi imaginea unei fiinţe iubite, care-i caricaturizată.* IBR. [V. ***displăcea***].

displăcút, ~ţi, displăcută, ~e a. neplăcut, dezagreabil: *omul suprasensibil va avea mult mai multe emoţii displăcute şi mult mai multă durere decît plăcere.* IBR.; (adv.) *a fost afectat displăcut ... de orientalismul vieţii, în care el, parizianul fin, era silit să trăiască.* IBR. [V. ***displăcea***].

dispnée f. (med.) greutate în respiraţie datorată unor boli ale inimii sau ale aparatului respirator. [Din fr. ***dyspnée***, lat. ***dyspnoea***].

dispnéic, ~ci, dispneică, ~ce a. şi m., f. (med.) (bolnav) de dispnee. [Din fr. ***dyspnéique***].

disponíbil, ~i, disponibilă, ~e a. **1.** de care se poate dispune: *serviciile cultice aduse morţilor consumau timpul disponibil al egiptenilor.* BL.; *bani disponibili*; **2.** care se află în disponibilitate: *ofiţer disponibil*; **3.** care este apt, înclinat pentru ceva; **4.** care nu este ocupat; liber: *domnule ... mă felicit că vă găsesc disponibil.* AL. // n. sumă de bani sau de alte bunuri fără o destinaţie imediată şi de care se poate dispune. [Din fr. ***disponible***, lat. ***disponibilis***].

disponibilitáte, disponibilităţi f. **1.** faptul de a fi disponibil; **în disponibilitate**, scos din slujbă, din funcţie; eliberat din serviciu: *fost membru la tribunalul judecătoriei ..., însă astăzi în disponibilitate.* AL.; **a pune** (sau **a trece**) **în disponibilitate**, a concedia; a elibera din funcţie: *era o adresă a ministerului prin care i se punea în vedere că este trecut în disponibilitate.* GHEŢIE; **2.** lucru de care se poate dispune; rezervă; **disponibilităţi bugetare**, sume de bani nefolosite care constituie rezerva unei instituţii; **3.** (fig.) înclinare către ceva; predispoziţie: *orizontul temporal inconştient imprimă o pecete tuturor disponibilităţilor noastre lirice.* BL.; **4.** stare sufletească în care sentimentele şi raţiunea se manifestă libere: *manifestă o disponibilitate de care nu se crezuse capabil pînă atunci.* GHEŢIE; **5.** trăsătură de comportament concretizată prin bunăvoinţă şi înţelegere; solicitudine. [Din fr. ***disponibilité***].

dispozá, dispozez vb. (înv.; intr.) a dispune: *sila morală a noroadelor abroghează cîteodată puterea dritului particular de a dispoza după plac de un lucru.* RUSSO. [Din fr. ***disposer***].

dispozát, ~ţi, dispozată, ~e a. (înv.) dispus, înclinat: *nu eram dispozat a mă face tălmaci.* NEGR. [Din fr. ***disposé***].

dispozitív, dispozitive n. **1.** (jur.) parte a unei legi, a unei sentinţe etc. care cuprinde punctele ce urmează să fie executate: *afiăse oare posibilitate la noi de a se aplica legea, observîndu-se dispozitivul ei?* OD.; **2.** ansamblu de piese care îndeplineşte o funcţie determinată într-un sistem tehnic: *în faţa magaziei care închidea fundul curţii se afla un dispozitiv primitiv de răsucit frînghiile.* TUD.; *dispozitivul unui aparat fotografic*; **3.** dispunere în teren a trupelor în vederea unor operaţii militare. [Din fr. ***dispositif***].

dispozíţie, dispoziţii f. **1.** mod în care este dispus, aşezat un lucru sau un ansamblu de obiecte: *a schimba dispoziţia unei camere*; **2.** aranjare a părţilor unui discurs; **3.** stare sufletească: *de mult n-am fost într-o dispoziţie atît de bună.* GHEŢIE; **4.** prevedere obligatorie cuprinsă într-un act normativ; **la dispoziţie**, la îndemînă: *această propoziţie ne pune la dispoziţie termenii întru definirea istoriei.* BL.; **a fi** (sau **a se afla, a sta**) **la dispoziţia cuiva**, a fi gata să satisfacă ordinele, dorinţele cuiva: *paginile revistei noastre le stau în continuare la dispoziţie.* CF.; **5.** hotărîre, ordin: *căpitanul mi-a spus să aştept dispoziţia domniei voastre.* TUD.; **6.** înclinaţie de a face ceva sau spre ceva: *are dispoziţie pentru arte;* (şi: (înv.) **dispoziţiune**). [Din fr. ***disposition***, lat. ***dispositio, -onis***, germ. ***Disposition***].

dispoziţiúne f. v. dispoziţie.

dispréţ n. lipsă de consideraţie; atitudine disprepuitoare faţă de cineva sau de ceva: *omul mare îşi arată dispreţul pentru lucrurile acestei vieţi.* IBR.; (fig.) *dispreţul morţii*; **de dispreţ**, care exprimă lipsă de consideraţie; care dovedeşte desconsiderare; dispreţuitor: *îşi lipea nasul de vitrine şi scotea interjecţii de încîntare sau de dispreţ.* GHEŢIE; **cu dispreţ**, dispreţuitor: [*era*] *cam cu dispreţ pentru galon.* SAD.; (adv.) *Baiazid privind la dînsul, în întreabă cu dispreţ.* EM.; (şi: (înv.) **despreţ**). [Din it. ***disprezzo***].

dispreţuí, dispreţuiesc vb. (tr.) **1.** a trata cu dispreţ; a manifesta dispreţ faţă de cineva sau de ceva: *pînă acuma n-am avut nevoie de acest meşteşug şi l-am dispreţuit.* SAD.; **2.** a nu lua în seamă; a nesocoti: *suma într-adevăr nu era de dispreţuit.* TUD.; *viteazul dispreţuieşte moartea.* [***Dispreţ*** + ***-ui***].

dispreţuíre, dispreţuiri f. acţiunea de a dispreţui: *islamul e aplecat mai curînd să se bucure de lume şi nu cultivă dispreţuirea ascetică a vieţii.* BL. [V. ***dispreţui***].

dispreţuít, ~ţi, dispreţuită, ~e a. **1.** care este tratat cu dispreţ; care este desconsiderat: *dispreţuitul Gavril devenea din ce în ce mai mult un vînător de jivine şi de femei de duzină.* VINEA; **2.** neluat în seamă; subapreciat: *oare poate ca să fie suferinţă mai cumplită ... decît cea pe care-o naşte dragostea dispreţuită?* MACED. [V. ***dispreţui***].

dispreţuitór, ~i, dispreţuitoáre a. **1.** (şi subst.) care dispreţuieşte, care manifestă dispreţ; batjocoritor: *boierii, dispreţuitori ai românismului, apăsau de moarte clasele de jos.* IBR.; **2.** care exprimă dispreţ, care dovedeşte dispreţ: *omuleţul frunzări buletinele de analiză cu o mină dispreţuitoare.* GHEŢIE; (adv.) *mulţi călători ne-au vorbit cam dispreţuitor despre spiritul practic, despre felul tehnic şi neînaripat al chinezilor.* BL.; (şi: (înv.) **despreţuitor**). [***Dispreţui*** + ***-tor***].

dispropórţie, disproporţii f. lipsă de proporţie: nepotrivire: *disproporţia între spaţiul real şi curgerea imaginaţiei sau a vorbelor se accentuează.* CĂL; (şi: (înv.) **disproporţiune**). [Din fr. ***disproportion***, germ. ***Disproportion***].

disproporţionál, ~i, disproporţională, ~e a. disproporţionat. [Din fr. ***disproportionnel***].

disproporţionalitáte, disproporţionalităţi f. însuşirea de a fi disproporţional. [Din germ. ***Disproportionalität***].

disproporţionát, ~ţi, disproporţionată, ~e a. lipsit de proporţie; exagerat, nepotrivit, disproporţional: *nişte simple şi fireşti întîrzieri produc în sufletul ei zdruncinări disproporţionate.* CĂL.; (adv.) *căruţa a pornit disproporţionat de zgomotoasă pentru sărăcia ei umilă.* IBR. [Din fr. ***disproportionné***].

disproporţiúne f. v. disproporţie.

disprósiu n. element chimic trivalent din familia lantanidelor. [Din fr. ***dysprosium***].

dispuitór a. şi m., f. v. **dispunător.**

dispunătór, ~i, dispunătoáre a. şi m., f. (înv.) (persoană) care dispune de cineva sau de

ceva; stăpîn, stăpînitor: *bucură-te împărăteasa lumii ei și despuitoare rodului omenesc.* VARL.; *deosebirea dintre noi și dispuitorii Europei.* EM.; (și: **despuitor, dispuitor**). [Lat. ***disponere*** + *-ător*].

dispúne, dispun vb. 1. (tr. și refl.) a (se) așeza într-o anumită ordine: *sub picioruşele lor sună prundul de pe aleile dispuse în amfiteatru.* VLAH.; *a dispune trupele*; 2. (intr.) a avea la dispoziție, a putea utiliza după plac; (înv.) a dispoza: *ar ști cu vremea să dispună în mod discreționar de un bun atît de prețios.* EM.; *a dispune de averea sa*; 3. (tr.) a da dispoziție, a hotărî, a ordona; (absol.) *imediat ce va putea dispune singură, va lichida Barbaroaga.* REBR.; 4. (refl.) a se veseli, a căpăta bună dispoziție; 5. (tr.) a pregăti pentru un anumit scop: *asistăm la manoperele unei bătrîne ... de a dispune pe Margarita, femeie măritată, în favoarea unui îndrăgostit.* CĂL.; 6. (intr.) a învinge într-o competiție sportivă: *echipa locală a dispus de cea a oaspeților.* [Din lat. ***disponere***, fr. ***disposer***].

dispúnere, dispuneri f. 1. acțiunea de a (se) dispune și rezultatul ei; 2. (înv.) stare sufletească, dispoziție: *glasul chiar, înmuiat în lacrime, are un nu știu ce mlădios care se-nvoiește cu dispunerile inimii.* OD. [V. ***dispune***].

dispús, ~și, dispusă, ~e a. 1. gata să ..., înclinat să ...: *doamna Genoveva era foarte dispusă să-l creadă.* SAD.; 2. aflat într-o stare sufletească (bună sau rea): *era foarte bine dispusă în dimineața aceea.* GHEȚIE; *nu-i bine dispus azi.* [V. ***dispune***].

disputá, dispút vb. 1. (înv.; refl.; tr. și intr.) a discuta (în contrariu) asupra unui lucru: *apusenii să desputa întruna ce-au fost mai întîi, ou sau găină?* B.-DEL.; *a disputa despre gusturi*; 2. (tr.) a lupta pentru obținerea unui lucru; a concura pentru ...: *o droaie de pețitori ... își disputau mîna ei.* NEGR.; *a disputa un premiu*; 3. (refl.) a avea loc, a se desfășura: *competiția se dispută duminică*; 4. (tr.) a contesta (cuiva) un drept, o situație etc.: *nimeni n-are dreptul nicicum a-ți disputa pe viitor cea parte din fericirea ta.* BOL.; (și: (înv.) **desputa**). [Din fr. ***disputer***, lat. ***disputare***].

disputábil, ~i, disputabilá, ~e a. care poate fi disputat. [Din fr. ***disputable***].

disputáre, disputări f. faptul de a (se) disputa. [V. ***disputa***].

disputát, ~ți, disputată, ~e a. 1. care provoacă discuții, controverse: *problemă disputată*; 2. care dă naștere la o luptă vie pentru victorie: *meci disputat.* [V. ***disputa***].

dispútă, dispute f. 1. discuție în contradictoriu între persoane care nu au aceeași opinie despre un lucru: *motivul interdicției e încă subiect de dispute exegetice.* BL.; 2. luptă pentru întîietate; întrecere (sportivă), competiție. [Din fr. ***dispute***].

distánt, ~ți, distantă, ~e a. 1. rezervat, necomunicativ: *era distant acum, cu gura plină de vorbe amare pentru prezent.* CĂL.; 2. care se află la distanță; depărtat, distanțat. [Din fr. ***distant***].

distanțá, distanțez vb. 1. (tr.) a aranja lăsînd intervale; a rări: *a distanța ghivecele cu flori*; 2. (refl.) a se depărta de un punct fix, de ceva sau de cineva; a lăsa în urmă, a întrece: *barca se distanțează de mal*; (p. ext.) *se distanțează pînă la dezinteresare de lume.* BL.; (tr.) *știința și-a pus o țintă care inevitabil o distanțează de destinul creator al omului.* BL.; 3. (fig.; refl.) a se deosebi în idei, în concepții; a depăși ca valoare: *creația lui Eminescu se distanțează de cea a predecesorilor.* [Din fr. ***distancer***].

distanțáre, distanțări f. faptul de a (se) distanța: *rămîne o mărturie cu privire la distanțarea de care el s-a arătat capabil în raport cu teologia.* BL. [V. ***distanța***].

distanțát, ~ți, distanțată, ~e a. care se află la distanță unul de altul; separat unul de altul. [V. ***distanța***].

distánță, distanțe f. 1. spațiu sau interval care separă două obiecte; depărtare: *străbat ca niște corpuri aievea distanța de la obiect la ochi.* BL.; (fig.) *de la o vreme, distanța dintre noi începu să se micșoreze.* GHEȚIE; **la distanță**, la oarecare depărtare: *rămaseră lătrînd și schelălăind la distanță.* SAD.; **de la distanță**, de la un punct relativ îndepărtat: *am citit eu de la distanță în gîndurile d-tale.* PETR.; **a ține pe cineva la distanță**, v. **ține**; 2. interval de timp dintre două evenimente, dintre două momente: *nașterea lor a fost la o distanță de cîteva luni*; 3. diferență între persoane sau lucruri: *distanța dintre suveran și supușii săi.* [Din fr. ***distance***, lat. ***distantia***].

distanțiár, distanțiere n. 1. piesă care menține distanța reglementară între părți sau elemente ale unui agregat, ale unei mașini etc.; 2. instrument pentru măsurarea distanțelor mici dintre nave. [***Distanță*** + *-ier*].

distăină vb. v. **destăina**.

distén n. silicat natural de aluminiu, de culoare albăstruie sau gălbuie și cu luciu sidefiu. [Din fr. ***disthène***].

disténsie, distensii f. 1. capacitate a unor organe sau structuri vegetale de a se lungi sub acțiunea unei forțe; 2. (med.) întindere sau umflare patologică a unui organ. [Din fr. ***distension***, lat. ***distensio, -onis***].

distíh, distihuri n. grup de două versuri care alcătuiesc o strofă: *versificația începe de la distih, de la prima simetrie.* CĂL. [Din lat. ***distichon***, fr. ***distique***].

distil, ~i, distilă, ~e a. (arhit.) care prezintă două coloane la fațadă: *templu distil.* [Din fr. ***distyle***].

distilá, distilez vb. (tr.) a separa prin fierbere părțile volatile ale unei substanțe și a le condensa prin răcire: *alcoolul se obține distilînd vinul, cerealele etc.* [Din fr. ***distiller***, lat. ***distillare***].

distilábil, ~i, distilabilă, ~e a. care poate fi distilat. [Din fr. ***distillable***].

distiláre, distilări f. 1. acțiunea de a distila; 2. (fig.) cizelare, rafinare: *se remarcă o necurmată destilare a acestei idei.* BL. [V. ***distila***].

distilát, ~ți, distilată, ~e a. și n. (produs) obținut prin distilare: *apă distilată; benzina este un distilat al petrolului.* [V. ***distila***].

distilatór, ~i, distilatoáre m., f. persoană care distilează. // n. aparat cu care se face distilarea. [Din fr. ***distillateur***].

distilație, distilații f. (înv.) acțiunea de a distila; distilare. [Din fr. ***distillation***, lat. ***distillatio, -onis***].

distileríe, distilerii f. instalație pentru distilare: *distilerie de spirt*; (fig.) *în alambicuri și distilerii, poetul își fierbe mereu sufletul pentru a-i extrage chintesența.* CĂL. [Din fr. ***distillerie***].

distínct, ~ți, distinctă, ~e a. 1. care se deosebește; diferit, deosebit: *copilăria este o perioadă distinctă din viața omului*; 2. clar, lămurit, deslușit: *sunet distinct.* [Din fr. ***distinct***, lat. ***distinctus***].

distinctíbil, -i, distinctibilă, -e a. 1. care se poate distinge: *aspect distinctibil*; 2. care realizează o deosebire, o diferență. [De la ***distinct***].

distinctív, ~i, distinctivă, ~e a. prin care se deosebește un lucru de altul; caracteristic: *este o particularitate esențială și distinctivă a ființei umane.* BL. [Din fr. ***distinctif***].

distíncție, distincții f. 1. faptul de a (se) distinge: *se impun unele serioase distincții asupra cărora de altfel am insistat și în lucrări anterioare.* BL.; 2. ceea ce stabilește o deosebire; diferență: *semn de distincție*; 3. eleganță în atitudine, ținută, înfățișare, vorbire etc.: *avea o înfățișare de distincțiune și de gravitate, care-l încîntă.* SAD.; 4. decorație sau titlu care se acordă cuiva pentru anumite merite: *acolo a terminat liceul cu distincție și s-a înscris la litere.* VLAH.; *au mai fost invocate în același sens și numele altor scriitori decorați cu această distincție.* CF.; (și: (înv.) **distincțiune**). [Din fr. ***distinction***, lat. ***distinctio, -onis***].

distincțiúne f. v. **distincție**.

distínde vb. v. **destinde**.

distínge, disting vb. 1. (tr.) a deosebi un lucru de altul (cu simțurile sau cu mintea): *versul mai trebuie să procedeze și prin inversiunea frazei, care contribuiește a-l distinge de proză.* MACED.; *a distinge binele de rău*; 2. (refl.) a se remarca, a se evidenția: *Grandea se distingea la alcătuirea ierbarelor.* CĂL.; 3. (tr.) a acorda o distincție; a da caracter de superioritate: *virtutea și meritul disting pe oameni*; 4. (tr.) a desluși, a observa, a vedea lămurit: *oricît m-am străduit, n-am izbutit să disting ceva.* GHEȚIE. [Din fr. ***distinguer***, lat. ***distinguere***].

distíngere, distingeri f. faptul de a (se) distinge; distincție: *analiza acestei bucăți ne poate ajuta să facem unele distingeri interesante între posibilitățile talentului acestui scriitor.* IBR. [V. ***distinge***].

distíns, ~și, distinsă, ~e a. 1. care se remarcă prin însușiri superioare; deosebit, remarcabil: *cu cele mai distinse salutări vă comunicăm.* CAR.; 2. plin de distincție: *e o persoană foarte distinsă și amabilă.* GHEȚIE; 3. care denotă eleganță, finețe, educație: *are o comportare distinsă.* [V. ***distinge***].

distóm, distomi m. (biol.) vierme parazit de tipul gălbezei; (p. restr.) gălbează. [Din fr. ***distome***].

distoná, pers. 3 **distonează** vb. (intr.) a nu se potrivi, a fi în dezacord: *a spart pe furiș o oglindă venețiană la care ținea mult nevasta lui și care distona în salon.* CĂL. [Din germ. ***distonieren***, it. ***distonare***].

distonánt, ~ți, distonantă, ~e a. care distonează; strident. [***Distona*** + *-ant*].

distonánță, distonanțe f. faptul de a distona; caracterul a ceea ce distonează. [***Distona*** + *-anță*].

distonáre, distonări f. acțiunea de a distona și rezultatul ei. [V. ***distona***].

distoníe, distonii f. dereglare funcțională a sistemului nervos vegetativ. [Din fr. ***dystonie***].

distorsioná, distorsionez vb. (tr. și refl.) a produce sau a suferi o distorsiune; a (se) deforma. [De la ***distorsiune***].

distorsionánt, ~ți, distorsionantă, ~e a. care produce distorsiuni. [***Distorsiona*** + *-ant*].

distorsionáre, distorsionări f. acțiunea de a (se) distorsiona. [V. ***distorsiona***].

distorsionát, ~ți, distorsionată, ~e a. care prezintă distorsiuni. [V. ***distorsiona***].

distorsiúne, distorsiuni f. 1. abatere (supărătoare) a unei imagini, a unei unde etc. de la normal; 2. răsucire convulsivă a unei părți a corpului. [Din fr. ***distorsion***, lat. ***distorsio, -onis***].

distrá, distrez vb. 1. (refl.) a se veseli, a petrece timpul în mod plăcut: *să ne distrăm și noi atunci ... cum putem.* NEGR.; 2. (tr.) a amuza, a înveseli pe cineva: *toate acestea te distrează, te ajută să-ți limpezești gîndurile.* GHEȚIE; (refl.) *tînărul filozof se distrează conducînd discuția cu mult sarcasm.* CĂL. [Din fr. ***distraire***].

distractív, ~i, distractivă, ~e a. care distrează; amuzant: *nu cunoaște limba română și se pot scoate din orice pagină exemple distractive de stîngăcie.* CĂL. [De la ***distracție***].

distrácție, distracții f. 1. ceea ce distrează, ceea ce produce destindere sufletească; petrecere: *am și eu nevoie de plimbare, de o distracție.* PETR.; *a-și procura distracții*; 2. lipsă de atenție, neatenție: *distracțiile tale te fac să scoți cuvinte ce nu ar fi cu cale.* ALEX.; (și: (înv.) **distracțiune**). [Din fr. ***distraction***, lat. ***distractio, -onis***].

distracţiúne f. v. distracţie.

distráge, distrag vb. (tr.) **1.** (a **distrage atenţia**) a abate atenţia de la o activitate, de la o preocupare: *rima este frumoasă cînd este suficientă, atunci cînd este prea bogată distrage atenţia.* IBR.; **2.** a îndepărta, a devia de la ceva: *realitatea obiectivă pe care trebuie s-o redai în proză, te distrage de la influenţele străine pe care le-ai suferit.* IBR.; **3.** (înv.) a face să iasă dintr-o anumită stare sufletească; a distra: *m-aş repezi îndată să vă văz, cu speranţa că v-aş putea oarecum distrage.* CAR. [Din lat. ***distrahere*** (după *trage*)].

distrágere, (rar) **distrageri** f. acţiunea de a distrage: *e un roman comic, scris în scopul distragerii spiritului, cu multă înlesnire.* CĂL. [V. ***distrage***].

distrás, ~şi, distrasă, ~e a. (înv.) **1.** distrat: *ea-l asculta ... uimită şi distrasă.* EM.; **2.** amuzat, înveselit: *rîdeam cu dezmierdare distraşi ca doi copii.* COŞB. [V. ***distrage***].

distrát, ~ţi, distrată, ~e a. cu gîndul aiurea; neatent: *părea distrată privind spre fereastră la frunzele de toamnă ce se desprindeau încet.* BAC. [V. ***distra***].

distribuí, distríbui vb. (tr.) a repartiza, a împărţi ceva la mai mulţi: *aşteaptă zadarnic musafiri, deoarece biletele de invitaţie n-au fost distribuite.* CĂL.; *a distribui provizii.* [Din fr. ***distribuer***, lat. ***distribuere***].

distribuíre, distribuiri f. faptul de a distribui: *văzînd că transportul de apă impură continuă, s-a hotărît sistarea distribuirii apei.* GHEŢIE. [V. ***distribui***].

distribuít, ~ţi, distribuită, ~e a. împărţit, repartizat. [V. ***distribui***].

distribuitór, ~i, distribuitoáre m., f. persoană care distribuie ceva: *acelaşi distribuitor dăduse aceeaşi invitaţie la mai mulţi trecători.* BAC. // n. piesă, mecanism, dispozitiv, maşină care serveşte la distribuirea unui material, a energiei etc. [***Distribui*** + ***-tor***].

distributív, ~i, distributivă, ~e a. **1.** care distribuie: **numeral distributiv**, numeral care indică repartizarea sau gruparea numerică a obiectelor; **atenţie distributivă**, atenţie care poate fi îndreptată în mai multe direcţii în acelaşi timp; **2.** (mat.) care reprezintă proprietatea de distributivitate. [Din fr. ***distributif***, lat. ***distributivus***].

distributivitáte f. proprietate a unei operaţii matematice sau logice de a putea fi efectuată separat asupra diferiţilor termeni dintr-o expresie, rezultatul obţinut fiind acelaşi ca şi în cazul cînd operaţia s-ar aplica întregii expresii. [Din fr. ***distributivité***].

distribuítor, distribuitoare n. dispozitiv care serveşte la distribuirea materialului, energiei etc.; distribuitor. [Din fr. ***distributeur***].

distribúţie, distribuţii f. **1.** faptul de a distribui; repartizare, împărţire: *nu cunoşteam prea bine distribuţia camerelor de la etaj.* GHEŢIE; *distribuţie de daruri*; **2.** (spec.) repartizare a rolurilor dintr-o piesă, dintr-o operă etc. la actori; ansamblul actorilor care joacă într-o piesă: *distribuţia a fost următoarea*; **3.** (lingv.) proprietate a unui element de a apărea sau nu în diferite contexte; totalitate a vecinătăţilor unui element; **4.** (tehn.) ansamblu de mecanisme care efectuează automat alimentarea unei maşini; (şi: (înv.) **distribuţiune**). [Din fr., engl. ***distribution***, lat. ***distributio, -onis***, germ. ***Distribution***].

distribuţionál, ~i, distribuţională, ~e a. care ţine de distribuţie; **analiză distribuţională**, metodă de analiză în lingvistica structurală bazată pe descrierea distribuţiei elementelor. [Din fr. ***distributionnel***, engl., germ. ***distributional***].

distribuţiúne f. v. distribuţie.

distríct, districte n. (în unele ţări) subdiviziune teritorială administrativă: *şi-a dat demisiunea din postul de prefect al districtului Vlaşca.* EM.; *România se împărţea în trecut în districte.* [Din fr. ***district***, lat. ***districtus***].

districtuál, ~i, districtuală, ~e a. care ţine de districte, referitor la districte. [Din it. ***distrittuale***].

distrófic, ~ci, distrofică, ~ce a. **1.** care aparţine distrofiei, referitor la distrofie; **2.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de distrofie: *copil distrofic.* [Din fr. ***dystrophique***].

distrofíe, distrofii f. stare patologică constînd în alterarea structurii normale a unui ţesut, a unui organ etc. datorită unor tulburări de nutriţie. [Din fr. ***dystrophie***].

distructíbil, ~i, distructibilă, ~e a. (rar) care poate fi distrus. [Din it. ***distructibile***, fr. ***destructible***].

distructív, ~i, distructivă, ~e a. care distruge; nimicitor: *critica lor este amară, distructivă, fără nici o intenţie de a pune ceva în loc.* IBR. [Din fr. ***destructif*** (după *distruge*)].

distructór, distructori m. (franţuzism; şi adj.) ceea ce distruge. [Din fr. ***destructeur***].

distrúcţie, distrucţii f. (înv.) distrugere, nimicire, ruinare. [Din fr. ***destruction***].

distrugătór, ~i, distrugătoáre a. care distruge; nimicitor. // n. navă de luptă cu viteză mare, care foloseşte tunuri şi torpile. [***Distruge*** + ***-ător***; cf. fr. ***destructeur***)].

distrúge, distrug vb. **1.** (tr.) a face să dispară; a nimici: *Cuvier enunţa teoria că pămîntul a trecut prin catastrofe uriaşe, care au distrus viaţa în repetate rînduri.* BL.; (refl.) *ar exista o periodicitate cosmogonică, lumea se formează şi se distruge periodic.* BL.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde averea, sănătatea, liniştea sufletească: *ştirea îngrozitoare l-a distrus; se distruge impresionîndu-se de orice.* [Din it. ***distruggere***].

distrúgere, distrugeri f. acţiunea de a (se) distruge şi rezultatul ei; nimicire, desfiinţare: *el a iniţiat cu deosebit zel campania de distrugere şi închidere a lăcaşurilor sfinte.* CF. [V. ***distruge***].

distrús, ~şi, distrusă, ~e a. (şi fig.) nimicit, dărîmat, ruinat: *scriitorii din clasa boierească distrusă au dat o literatură pesimistă.* IBR. [V. ***distruge***].

disuadă, disuadez vb. (livr.; tr.) a abate de la o hotărîre. [Din fr. ***dissuader***, lat. ***dissuadere***].

disuasiune, disuasiuni f. **1.** faptul de desuada; **2.** îndemn de a nu face ceva. [Din fr. ***dissuasion***, lat. ***dissuasio, -onis***].

disuasív, ~i, disuasivă, ~e a. (livr.) care determină schimbarea unei hotărîri: *argumente disuasive.* [Din fr. ***dissuasif***].

disuríe, disurii f. (med.) greutate de a urina. [Din fr. ***dysurie***].

dištérne vb. v. deşterne.

dítai a. (fam.) care este (foarte) mare; coşcogea. [Cf. ţig. ***dita*** „iată"].

dítamai a. (fam.) ditai. [***Ditai*** + ***mai***].

ditirámb, ditirambi m. **1.** (la greci şi la romani) imn în onoarea lui Bachus (Dionysos); **2.** poezie lirică plină de entuziasm, cu strofe neregulate: *poezia lirică se împarte, după cum ştim de prin liceu, în: odă, ditiramb, elegie etc.* IBR.; **3.** (fig.) laudă exagerată la adresa cuiva. [Din fr. ***dithyrambe***, lat. ***dithyrambus***].

ditirámbic, ~ci, ditirambică, ~ce a. **1.** de natura ditirambului; referitor la ditirambi: *articolele de gazetă sînt de asemenea poeme, ori ditirambice ori pamfletare.* CĂL.; **2.** plin de laude excesive; emfatic: *fusese ucenicul egumenului ..., pentru care arată o admiraţie ditirambică.* CĂL.; *stil ditirambic;* (adv.) *romanul, ... recomandat ditirambic de Panait Istrati, a dat unora sentimentul că se află în faţa unui nou scriitor.* CĂL. [Din fr. ***dithyrambique***, lat. ***dithyrambicus***].

diurétic, ~ci, diuretică, ~ce a. (med.) care provoacă sau ajută la eliminarea urinei. [Din fr. ***diurétique***, lat. ***diureticus***].

diurézã, diureze f. producere şi eliminare a urinei; creştere a cantităţii de urină. [Din fr. ***diurèse***, lat. ***diuresis***].

diúm, ~i, diurnă, ~e a. **1.** care se face într-o zi, în timpul unei zile: *dramatismul e scos din faptul diurn şi din valoarea intrinsecă a evenimentelor.* CĂL.; *mişcarea diurnă a pămîntului se face în 24 de ore*; **2.** de zi, în timpul zilei: *flori diurne.* [Din fr. ***diurne***, lat. ***diurnus***].

diurnáş, diurnaşi m. (peior.) persoană care încasează bani nemunciţi în forma diurnelor, indemnizaţiilor: *diurnaşii şi cumularzii, oamenii ce nu ştiu nimic, nu au nimic, nu cred în nimic.* EM. [***Diurnă*** + ***-aş***].

diúrnă, diurne f. **1.** indemnizaţie plătită pentru o zi de deplasare sau de misiune: *diurna de doi galbeni şi gheşefturile cu moşiile statului sînt idealele vieţii.* EM.; **2.** sumă zilnică plătită unui zilier. [Din lat. ***diurna***].

diurníst, ~şti, diurnistă, ~e a. şi m., f. (persoană) angajată şi plătită cu ziua; zilier. [***Diurnă*** + ***-ist***].

div, ~i, divă, ~e a. şi m., f. (persoană) înzestrată cu însuşiri (artistice) excepţionale: *a divului Horaţiu poetică fîntînă.* AL.; (p. ext.) *Mia contemplă, firește, columna divului Traian.* CĂL. // f. (rar) artistă renumită: *diva ... apare pe scenă.* CAR. [Din it., fr. ***diva***].

divagá, divaghez vb. (intr.) a se abate de la subiect, a bate cîmpii. [Din fr. ***divaguer***, lat. ***divagari***].

divagăre, divagări f. faptul de a divaga; digresiune: *criticul nu are fermitatea negaţiei şi se ascunde în divagări literare şi într-un laconism ironic.* CĂL. [V. ***divaga***].

divagăţie, divagaţii f. abatere de la subiect; divagare: *vom reveni după o mică divagaţie, ce mi se pare în prealabil necesară.* BL. (şi: (înv.) **divagaţiune**). [Din fr. ***divagation***].

divagaţiúne f. v. divagaţie.

divalént, ~ţi, divalentă, ~e a. (chim.) bivalent: *radical divalent.* [Din fr. ***divalent***].

diván, divanuri şi **divane** n. **1.** (înv.) consiliu alcătuit din sfetnicii tronului la turci şi în ţările aservite: *după ce la divan să-aşază, în chipul următoriu cuvîntează.* B.-DEL.; *înaltul divan*; **2.** (înv.) tribunal suprem, prezidat de domnitor: *alergaţi îndată la divan ..., judecătorii s-au adunat.* AL.; **3.** (înv.) adunare, şedinţă a consiliului tronului; **Divan ad-hoc**, adunare întrunită în 1857 la Iaşi şi la Bucureşti, care a cerut unirea Principatelor; **4.** sală, clădire în care se adunau membrii consiliului; (p. ext.) loc de adunare, de consfătuire: *şi mi-l duc într-un divan.* POP.; **5.** (înv.) judecată, proces: *condicile de divan.* ALEX.; (glumeţ) **a face cuiva divan pe spinare**, a bate pe cineva: *să-ţi fac divan pe spinare şi să te calc în picioare.* POP.; **6.** (înv.) pat de scînduri înfundat, larg şi puţin ridicat; **7.** canapea (fără spătar): *s-a tologit aşa, îmbrăcat cum era, pe un divan moale ca bumbacul.* CR.; **8.** culegere de poezii orientale: *Divanul lui Hafiz.* // adv. **a sta divan**, a avea o atitudine solemnă (ca la divan): *cînd începe să cînte, tot satul îi stă divan.* PANN. [Din turc. ***divan***].

divaníst, divanişti m. (şi adj.) (înv.) boier care făcea parte din divanul domnesc: *are trecere la boierii divanişti.* AL. [***Divan*** + ***-ist***].

divanít, divaniţi a. **boier divanit**, (şi subst.) boier care era membru al divanului; (p. ext.) persoană cu trecere pe lîngă domnitor: *despre*

tulburări în țară și viclenia unor boieri divaniți. SAD. [*Divan* + *-it*].

divérge, pers. 3 **diverge** vb. (intr.) **1.** a se răsfira, a merge depărtîndu-se: *razele diverg*; **2.** (fig.) a fi în dezacord, a se deosebi: *două partide divergesc în păreri.* EM. [Din lat. *divergere*, fr. *diverger*].

divergént, ~ți, divergentă, ~e a. **1.** care, plecînd dintr-un punct comun, se depărtează în direcții diferite: *linii divergente*; **lentilă divergentă**, lentilă care produce divergența razelor de lumină; **2.** (fig.) opus, deosebit: *gîndirea a apucat chiar de la început pe drumuri foarte divergente.* BL.; *păreri divergente;* (adv.) *ochii lui bazedovieni... galopau divergent ca doi cai nărăvași.* VINEA. [Din fr. *divergent*, lat. *divergens, -ntis*].

divergénță, divergențe f. **1.** (mat.) proprietate a unor drepte de a pleca dintr-un punct în direcții diferite; **2.** (mat.) proprietate a unei serii de a nu avea o sumă determinată a termenilor ei; **3.** (fig.) deosebire de opinii, de concepții; neînțelegere: *divergența a două partide decurge din interese.* EM.; (p. ext.) *există o divergență de conținut care frizează excluderea prin opoziție.* BL.; (și: (înv.) **divergínță**). [Din fr. *divergence*, lat. *divergentia*].

divergínță f. v. divergență.

divérs, ~și, diversă, ~e a. **1.** diferit, variat, felurit: *conceptul și intuiția concretă aparțin unor planuri diverse de cunoaștere.* BL.; **fapt divers**, întîmplare banală; **2.** (la pl.) tot felul de ...: *pe nepusă masă fu încercat de diverse suferințe derutante.* GHEȚIE. // f. (la pl.) chestiuni mărunte (și eterogene). [Din fr. *divers*, lat. *diversus*].

diversifică, diversífic vb. (tr.) a da aspecte, forme diferite: *uneori o diversifică prin dialectalisme.* CĂL.; *a diversifica lucrurile.* [Din lat. *diversificare*, fr. *diversifier*].

diversificáre, diversificări f. faptul de a diversifica: *prin diversificarea studiilor în ramurile gemene ale instrucțiunii secundare, se poate cîștiga un mare folos.* OD. [V. *diversifica*].

diversionísm n. atitudine, manifestare diversionistă. [*Diversiune* + *-ism*].

diversioníst, ~și, diversionistă, ~e a. de diversiune, cu caracter de diversiune, cu scopul de a provoca o diversiune. // m., f. persoană care provoacă (sau vrea să provoace) o diversiune. [*Diversiune* + *-ist*].

diversitáte, diversități f. caracterul de a fi divers; varietate, felurime: *s-a remarcat dintotdeauna diversitatea culorilor în natură.* BL. [Din fr. *diversité*, lat. *diversitas, -atis*].

diversiúne, diversiuni f. **1.** încercare de a schimba cursul unei acțiuni, planurile cuiva, creînd probleme false; **2.** acțiune politică întreprinsă cu scopul de a distrage atenția de la problemele reale ale vieții publice; **3.** acțiune militară avînd scopul de a induce în eroare inamicul asupra propriilor intenții. [Din fr. *diversion*, lat. *diversio, -onis*].

divertícul, diverticule n. (anat.) mică prelungire a unui organ tubular. [Din fr. *diverticule*].

divertisménț, divertismente n. **1.** distracție, petrecere agreabilă, scurtă; amuzament: *undița a fost poate cel dintîi divertisment.* SAD.; *lecturi de divertisment*; **2.** compoziție muzicală instrumentală cu caracter distractiv; **3.** suită muzicală alcătuită dintr-o serie de piese cu caracter diferit; interludiu. [Din fr. *divertissement*].

divertismentál, ~i, divertismentală, ~e a. (rar) distractiv: *măști divertismentale.* [*Divertisment* + *-al*].

dívi, divesc vb. (înv.; intr.) a (se) minuna: *nu divi, frate, nice bănui!* DOS.; *dară ce divăi cu visul că-i mai lesne cu sufletul sinților a face, că trupul iaste slab, iară sufletul iaste putearnic.* DOS. [Din sl. *diviti sa*].

divictăr, divictari m. (înv.) boiernaș care se îngrijea de instrumentele de scris ale domnitorului: *vodă îmi zise: te fac divictar.* GHICA. [Din turc. *divitdar*].

divíde, divid vb. (tr. și refl.) a (se) diviza, a (se) împărți: *s-a ivit obiceiul ca mai mulți candidați la un grad să-și ia titlul în aceeași zi spre a divide cheltuiala.* CĂL.; *a divide o moștenire; a divide 6 cu 2.* [Din lat. *dividere*].

dividénd, dividende n. **1.** (înv.) deîmpărțit; **2.** parte din profit care revine unui acționar în raport cu acțiunile pe care le posedă: *vor prefera a-și ține acțiile și a-și lua dividendele în curs de nouăzeci de ani.* EM. [Din fr. *dividende*, lat *dividendus*].

divín, ~i, divină, ~e a. **1.** care provine de la Dumnezeu; ceresc, dumnezeiesc: *țăranul n-aduce pe jgheaburi apă din rîu ca să concureze divina ploaie.* CĂL.; *putere divină*; (subst. n.) *ea implică o transcendere a umanului în divin, o înclinare spre absolut.* BL.; (adv.) *de la acest moment crucial începe istoria divin garantată a salvării omului.* BL.; **2.** religios, bisericesc: *serviciu divin*; **3.** (fig.) care are însușiri superioare; minunat, perfect: *fă dar numele-ți să treacă între numele divine, celor ce au fost ai lumei nobili făcători de bine.* ALEX.; *o carte divină*; **4.** asemeni zeilor: *divinul August.* [Din fr. *divin*, lat. *divinus*].

divinatóriu, ~ii, divinatorie, ~ii a. care ține de divinație, referitor la divinație: *gîndirea rațională, aservită pînă atunci imaginației divinatorii de natură mitică, intra în exercițiul autonomiei sale.* BL. [Din fr. *divinatoire*].

divinație, divinații f. **1.** pretinsă artă de a ghici viitorul: *spiritul chinez se încrede îndeosebi în ghicire, în divinațiune.* BL.; **2.** (fig.) putere de pătrundere; (și: (înv.) **devinație, divinațiune**). [Din fr. *divination*, lat. *divinatio, -onis*].

divinațiúne f. v. divinație.

divinitáte, divinități f. (în credințele religioase) **1.** esență, natură divină; dumnezeire: *un zeu mă face părtașă divinității sale.* NEGR.; **2.** ființă supranaturală considerată ca stăpîn al lumii; Dumnezeu, zeu: *împăratul Constantin a clădit multe lăcașuri de cult pentru noua divinitate de stat.* BL. [Din fr. *divinité*, lat. *divinitas, -atis*].

divinizá, divinizez vb. (tr.) **1.** a considera ca divinitate, a pune în rîndul zeilor: *focul multiform, ca stihie, este divinizat.* BL.; *romanii divinizau pe toți împărații*; (p. ext.) *Eminescu a fost divinizat într-o vreme ca poet al iubirii și al durerii.* CĂL.; **2.** (fig.) a iubi foarte mult, a adora: *își divinizează copiii.* [Din fr. *diviniser*].

divinizáre, divinizări f. faptul de a diviniza; îndumnezeire: *tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie.* EM. [V. *divinisa*].

divizá, divizez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) împărți în mai multe părți: *reactivul divizează molecula*; **2.** (tr.) a împărți, a efectua operația aritmetică a împărțirii; **3.** (tr. și refl.) a (se) dezbina, a (se) despărți în grupuri: *partidul s-a divizat din cauza luptei pentru funcții.* [Din fr. *diviser*].

divizáre, divizări f. acțiunea de a (se) diviza și rezultatul ei. [V. *diviza*].

divizát, ~ți, divizată, ~e a. împărțit (în mai multe părți, grupuri etc.): *se bucurau că aceștia erau acum divizați, consumîndu-se în lupte între ei.* BL. [V. *diviza*].

divizíbil, ~i, divizíbilă, ~e a. **1.** care poate fi divizat: *molecula este divizibilă în atomi*; **2.** care se împarte exact cu alt număr: *număr divizibil.* [Din fr. *divisible*, lat. *divisibilis*].

divizibilitáte f. **1.** însușirea de a putea fi divizat: *în dreptul de moștenire se introduce divizibilitatea proprietăților între toți copiii.* BL.; **2.** calitate a unui număr de a fi divizibil. [Din fr. *divisibilité*].

divízie, divizii f. **1.** mare unitate militară, constituită din două sau mai multe regimente: *cavaleria acestor divizii le acoperea la dreapta, spre Vid.* MAIOR.; *general de divizie*; **2.** autoritate care comandă o astfel de unitate; comandamentul ei: *acum au ce raporta la divizie.* PETR.; **3.** categorie de calificare a echipelor sportive (naționale). [Din rus. *divizijă*, fr. *division*].

divizión, divizioane n. **1.** subunitate alcătuită dintr-un regiment de artilerie; **2.** (înv.) subunitate a unui regiment de cavalerie, compusă din mai multe escadroane. [Din fr. *division*, rus. *divizion*].

divizionár, ~i, divizionară, ~e a. **1.** care ține de o divizie, referitor la o divizie; **2.** referitor la o divizie sportivă: *campionat divizionar*; **3. monedă divizionară**, monedă reprezentînd o fracțiune a unității legale. [Din fr. *divisionnaire*].

diviziúne, diviziuni f. **1.** fragment obținut printr-o împărțire; împărțire, fragmentare: *în această complexiune e o unitate și, analizînd-o, noi facem diviziuni în stările sufletești.* IBR.; *diviziune administrativă*; **diviziunea (socială a) muncii**, împărțire a activității în ramuri sau operații specializate de sine stătătoare: *grație probabil diviziunii muncii, scriitorul nu mai este forțat să facă politică.* IBR.; **2.** linioară marcată pe scara sau pe cadranul unui instrument de măsură, care corespunde unei anumite valori; **3.** (aritm.) operație prin care se stabilește de cîte ori este cuprins un număr în altul; împărțire; **4.** (biol.) **diviziune celulară**, mod de înmulțire a celulelor. [Din lat. *divisio, -onis*, fr. *division*].

divizór, divizori m. număr întreg prin care se împarte exact alt număr întreg; împărțitor. [Din fr. *diviseur*, lat. *divisor, -oris*].

divórț, divorțuri n. **1.** desfacere legală a căsătoriei: *am intentat divorț și am hotărît să-mi reiau studiile.* GHEȚIE; **2.** (fig.) separație completă: *toate procesele creaturale sînt rezultatul unui divorț între Idee și Divinitate.* BL. [Din fr. *divorce*, lat. *divortium*].

divorțá, divorțez vb. **1.** (intr.) a se despărți prin divorț: *Ana simulează o corespondență cu un amant inexistent și divorțează.* CĂL.; **2.** (tr.) a despărți sau a face să se despartă prin divorț: *era să divorțeze pe femeia unui prefect.* DELAVR.; **3.** (fig.; intr.) a se separa definitiv: *în acel moment, biologia divorța definitiv de orice filosofie mecanicistă.* BL. [Din fr. *divorcer* (după *divorț*)].

divorțáre, divorțări f. faptul de a divorța: *Cristina, iubita lui, ar putea obține divorțarea de Belcineanu.* CĂL. [V. *divorța*].

divorțát, ~ți, divorțată, ~e a. care a fost căsătorit și s-a despărțit legal de soție (sau de soț): *el face cunoștință cu o tînără divorțată.* CĂL.; (subst.) *se entuziasmează de cultura relevată în jurnalul Sofiei, o divorțată pe care o ia în căsătorie.* CĂL. [V. *divorța*].

divulgá, divúlg vb. (tr.) a da în vileag ceva ascuns, a dezvălui o taină: *secretul profesional îmi interzice să divulg numele pacienților.* CĂL.; (refl. pas.) *am regretat numai faptul că nu mi se divulgase mai devreme secretul.* GHEȚIE. [Din fr. *divulguer*, lat. *divulgare*].

divulgáre, divulgări f. faptul de a divulga. [V. *divulga*].

divulgát, ~ți, divulgată, ~e a. care a fost făcut cunoscut; demascat, destăinuit. [V. *divulga*].

divulgatór, ~i, divulgatoáre m., f. persoană care divulgă (o taină, o veste etc.); (fig.) *mi-am îndeplinit ... datoriile mele către țară, și ca academic român și ca divulgator al cunoștințelor de arheologie românească.* OD. [*Divulga* + *-tor*].

dixieland [díxilend] n. stil ritmat, bazat pe alămuri, în jazul american; manieră de interpretare în acest stil. [Cuv. engl.].

dixtuór, dixtuoare n. lucrare muzicală compusă pentru zece voci sau zece instrumente; grup vocal sau instrumental care execută o astfel de lucrare. [Din fr. ***dixtuor***].

dizabilitáte, dizabilităţi f. situaţie fizică sau mintală care limitează mişcarea, receptarea sau activitatea unei persoane; handicap, dezavantaj. [Din engl. ***disability***].

dizaharídă, dizaharide f. substanţă organică a cărei molecule provine din condensarea a două molecule de monozaharide. [Din fr. ***disaccharide***].

dizanalógic, ~ci, dizanalogică, ~ce a. (rar) lipsit de trăsături asemănătoare; cu care nu se poate face analogie: *formulează o relaţie între două sau mai multe fenomene dizanalogice.* BL. [***Des-***[1] ***+ analogic***].

dizanalogíe, dizanalogii f. (rar) lipsă a analogiei; absenţă a unor trăsături comune sau comparabile: *spiritul ştiinţific izbuteşte să introducă aici dizanalogia.* BL. [***Des-***[1] ***+ analogie***].

dizarmónic, ~ci, dizarmonică, ~ce a. (rar) care nu este armonios, care nu formează un tot. [***Des-***[1] ***+ armonic***].

dizarmoníe, dizarmonii f. (rar) lipsă a armoniei: *întîiul rezultat al genezei se bănuieşte a fi fost o mare dizarmonie între cer şi pămînt.* BL. [Din it. ***disarmonia***].

dizentéric, ~ci, dizenterică, ~ce a. (med.) **1.** care ţine de dizenterie, referitor la dizenterie; **2.** (şi subst.) (om) care este bolnav de dizenterie. [Din fr. ***dysentérique***, lat. ***dysentericus***].

dizenteríe, dizenterii f. (med.) boală contagioasă manifestată prin dureri violente în abdomen şi diaree cu sînge: *se îmbolnăvi, după ştirea cea mai probabilă, de o prozaică dizenterie.* CĂL. [Din fr. ***dysenterie***, lat. ***dysenteria***].

dizertá vb. v. **diserta**.

dizertáţie f. v. **disertaţie**.

dizeur, dizeuri [dizór] m. (rar) cîntăreţ de muzică uşoară. [Din fr. ***diseur***].

dizeuză, dizeuze [dizóză] f. (rar) cîntăreaţă de muzică uşoară. [Din fr. ***diseuse***].

dizgraţiá, dizgraţiez vb. (tr.) a retrage cuiva favoarea, a lipsi de bunăvoinţă: *sîntem amenințați ... să fim dizgraţiaţi.* ALEX. [Din fr. ***disgracier*** (după *dizgraţie*)].

dizgraţiát, ~ţi, dizgraţiată, ~e a. **1.** căzut în dizgraţie: *întîlnim acest dialog între rege şi un fost curtean dizgraţiat.* CĂL.; **2.** (rar) dizgraţios, lipsit de farmec: *răsar fără necesitate în scrierile poeţilor noştri, potopind ideile sub umpluturile lor dizgraţiate.* MACED. [V. ***dizgraţia***].

dizgráţie, dizgraţii f. pierdere a favorii, a protecţiei unui om puternic, influent; **a cădea în dizgraţie**, a pierde favoarea, simpatia sau susţinerea cuiva: *căzînd în dizgraţia slujnicei Rezi, pe care o cultiva, e bătut de prietenul ei.* CĂL. [Din fr. ***disgrâce***, it. ***disgrazia***].

dizgraţiére, dizgraţieri f. acţiunea de a dizgraţia. [V. ***dizgraţia***].

dizgraţiós, ~şi, dizgraţioásă, ~e a. lipsit de graţie, de farmec; care displace, respingător: *nu are melancolie şi elevaţie şi expresia îi e dizgraţioasă.* CĂL.; *aer dizgraţios.* [Din fr. ***disgracieux***].

dizidént m. v. **disident**.

dizolvá, dizólv 1. (tr.) a dispersa molecular o substanţă în altă substanţă (lichidă), obţinînd o soluţie: *să dizolvăm sau să topim un cristal.* BL.; *apa dizolvă sarea;* (refl.) *sarea se dizolvă în apă;* **2.** (tr.) a desfiinţa o asociaţie, o organizaţie, o alianţă etc.: *a dizolva o adunare; a dizolva o căsătorie;* **3.** (refl.) a se descompune (pierzîndu-şi identitatea): *sub influenţa unui pozitivism de şcoală nouă, fizica amenință să se dizolve în experimentalism şi matematism.* BL. [Din lat. ***dissolvere***].

dizolvánt, ~ţi, dizolvantă, ~e a. **1.** care are proprietatea de a dizolva: *lichid dizolvant;* **2.** (fig.) care dezagregă, nimiceşte: *filozofia dizolvantă a lui Schopenhauer.* VLAH. // m. substanţă (lichidă) care are proprietatea de a dizolva; solvent: *apa este un dizolvant puternic.* [Din fr. ***dissolvant***].

dizolváre, dizolvări f. **1.** acţiunea de a (se) dizolva; **2.** dispersare a unei substanţe în altă substanţă (lichidă): *dizolvarea sării în apă;* (fig.) *deslușise acel proces de emanaţiuni şi dizolvări ale sufletului în corp.* PAP.-B.; **3.** desfiinţare a unei societăţi, a unei adunări etc.: *extrema stîngă hegeliană a făcut pasul decisiv spre dizolvarea metafizicei.* BL. [V. ***dizolva***].

dizolvát, ~ţi, dizolvată, ~e a. **1.** care se află dispersat în altă substanţă, cu care formează o soluţie: *medicament dizolvat;* **2.** care a fost desfiinţat: *partid dizolvat.* [V. ***dizolva***].

dizolvator, -i, dizolvatoáre a. care dizolvă, care descompune: *lichid dizolvator;* (subst.; fig.) *prietenia îi apare ca un dizolvator al durerii.* CĂL. [***Dizolva*** *+ -tor*].

dîlboánă, dîlboane f. (înv.) groapă, adîncitură mare: *sosîm la strimnină cu dîlbonă adîncă şi mare.* DOS. [Din sl. ****dlŭbina***, cf. bulg. ***dlăbina***, sb. ***dubljina***].

dîlmă, dîlme f. (reg.) **1.** formă de relief cu aspectul unui deal mic alungit; **2.** grămadă de pămînt pietros; **3.** loc unde se unesc două văi. [***Dîmb*** *+ gîlmă*].

dîmb, dîmburi n. ridicătură de pămînt mai mică decît dealul (şi avînd formă conică): *pe la prînzul cel mare, iacătă-mă-s şi eu de după un dîmb.* CR. [Din magh. ***domb***].

dîmbuléţ, dîmbuleţe n. diminutiv al lui dîmb; dîmb mic; dîmbuşor: *în mijlocul acelui eleşteu se ridica un dîmbuleţ.* ISP. [***Dîmb*** *+ -uleţ*].

dîmbuşór, dîmbuşoare n. dîmbuleţ. [***Dîmb*** *+ -uşor*].

dîns pron. pers. v. **dînsul**.

dînsul, dînşii, dînsa, dînsele pron. pers.: **el**, ei, ea, ele: *spre dîns calu-nteţeşte, arginteanul stă, nici să clătească.* B.-DEL.; *se miră toată lumea de învăţătura dînsului.* ISP.; **(a fi) sigur de dînsul**, v. **sigur**; (pop.) **ca pe dînsul** (sau **dînsa**), strașnic, grozav: *trîntește baba în mijlocul casăi ş-o frămîntă cu picioarele, ş-o ghigoseşte ca pe dînsa.* CR. // m., f. (pop.) soţ, soţie. // f. pl. (pop.) **1.** ielele: *stai pe loc, ce, te-au apucat dînsele?* ISP.; **2.** reumatism: *descîntec de dînsele;* (şi: (înv.) **dîns**). [***De*** *+* ***însul*** *(****înşii, însa, însele****)*].

dîrá vb. v. **dîrî**.

dîrá, dîre f. **1.** urmă (continuă) lăsată pe traseu de un obiect tîrît sau prin curgerea unui lichid, a unei materii granulare etc. din recipientul în care se transportă: *două dîre de spumă tulburau faţa mării.* TUD.; *pe dîra de sînge se urmăreşte vînatul;* **2.** urme lăsate pe pămînt, pe zăpadă etc. de picior: *iepurele fricos şi vulpea vicleană ... se silesc a-şi minţi gonacii şi a încurca dîra lor printre tulpinile despuiete.* OD.; (reg.) **a umbla în dîra cuiva** sau **a ceva**, a urmări pe cineva sau ceva: *ziua prea umbla în dîra ei.* AG.; *se întorsese de la armată şi umbla şi el în dîra însuratului.* AG.; **3.** urmă de miros (de parfum): *lăsase pe urma ei o dîră de miros de aer.* HOGAŞ; **4.** dungă, rază de lumină: *prin dîra de lumină se vede o umbră.* CAR. [Din sl. ***dira***].

dîrdálă, dîrdale f. (reg.) **1.** flecar; om de nimic: *obraznică dîrdală.* AL.; **2.** cal slab, mîrţoagă; **a ajunge slugă la dîrdală**, a ajunge într-o stare de decădere. [***Dîrd****(îi)* *+ -ală*].

dîrdăí vb. v. **dîrdîi**.

dîrdîí, dîrdîi şi (rar) **dîrdîlesc** vb. (intr.) **1.** (înv.) a vibra, a răsuna: *coardele viorii dîrdîiau;* **2.** a tremura de frig, de frică etc.: *dacă mi-aş fi scos paltonul, aş fi început cu siguranţă să dîrdîi.* GHEŢIE; **3.** a clănţăni: *dinţii îi dîrdîie în gură;* **4.** (fig.; şi tr.) a vorbi mult şi fără rost; a trăncăni: *ce mai dîrdîieşte guleratu cel de ciocoi?* AL.; **5.** a critica, a bîrfi: *n-ar mai dîrdăi degeaba asupra căişiorilor mei.* CR.; **6.** a se cutremura, a se clătina; a dudui: *întreaga alcătuire dîrdîie din rădăcinile-i afunde pînă-n vîrful bulumacilor unşi cu catran.* VOIC.; *ferestrele dîrdîie de forţa vîntului;* (şi: **dîrdăi**). [Onomat.].

dîrdîiálă, dîrdîieli f. **1.** tremurătură, scuturătură, dîrdîit: *cuprins de o nouă dîrdîială de friguri.* CAR.; **2.** clănţănit din dinţi; **3.** (fig.) trăncăneală, flecăreală. [***Dîrdîi*** *+ -eală*].

dîrdîíre, dîrdîiri f. faptul de a dîrdîi; dîrdîitură. [V. ***dîrdîi***].

dîrdîít n. dîrdîială: *ridicate în mici salturi de aburi, capacele vibrau într-un continuu dîrdîit metalic.* GHEŢIE. [V. ***dîrdîi***].

dîrdîitór, ~i, dîrdîitoáre a. şi m. f. **1.** (persoană) care dîrdîie; **2.** (reg.) (persoană) care vorbeşte mult, care bîrfeşte, care critică: *dar tu, dîrdîitoarea necuratului, acu mai ai gură să mai strigi?* MAT. [***Dîrdîi*** *+ -tor*].

dîrdîitúră, dîrdîituri f. dîrdîire. [***Dîrdîi*** *+ -tură*].

dîrdorá, dîrdori f. **1.** toi, zor: *în dîrdora jocului nimeni n-are vreme să bage în seamă înghesuiala.* ST.; *în dîrdora luptei.* ST.; **2.** poftă, ardoare: *dîrdora însurătoarei;* **3.** belea, bucluc, necaz: *am tras o durdură bună căutîndu-le.* CR.; (şi: (reg.) **durdură**). [Din bulg. ***dărdorja***].

dîrî, dîrăsc vb. (pop.; tr.) a se deplasa lăsînd o dîră (şi strivind în cale): *să-mi încurci fineţele, să-mi dîrăşti livezile.* POP.; (şi: **dîra**). [De la ***dîră***].

dîrjálă, dîrjale f. (reg.) **1.** băţ lung şi gros; bîtă, ciomag; (p. ext.) mîner al unei uneite; coadă; **2.** prăjină lungă a îmblăciului. [Din bulg. ***dărzalo***].

dîrjíe f. v. **dîrzie**.

dîrloágă, dîrloage f. **1.** mîrţoagă, cal slab şi bătrîn: *slugă oloagă după dîrloagă.* PANN; **2.** (fig.) om neînsemnat, nevrednic; **a fi** (sau **a se băga**, **a ajunge**) **slugă la dîrloagă**, a fi (sau a ajunge) sub comanda, sub conducerea unui netrebnic: *dacă n-am ţinut samă de vorbele lui am ajuns slugă la dîrloagă.* CR. [Et. nec.; cf. bulg. ***drăgla***].

dîrlóg, dîrlogi m. cureaua frîului cu care este ţinut calul (la călărie): *apucă caii de dîrlogi.* ISP. [Cf. ***dîrloagă***].

dîrlogél, dîrlogei n. (pop.) diminutiv al lui dîrlog: *este-un cal legat ... şi pe el mi-l ţin ... vro cinci comişei: doi de dîrlogei.* POP. [***Dîrlog*** *+ -el*].

dîrmói n. v. **dîrmon**.

dîrmoí, dîrmoiez vb. (reg.; tr.) a cerne; (absol.) *dîrmoiasă şi cernură, neghina de grîu să aleagă nu putură.* CANT.; (fig.; refl. pas.) *sfaturile greale se zbătea şi lucrurile mai se dîrmoia.* CANT. [***Dîrmoi*** *+ -a*].

dîrmón, dîrmoane n. **1.** ciur cu găuri mari pentru cernut seminţe; **a trece** (sau **a da**) **prin ciur şi prin dîrmon**, **a)** a căpăta experienţă trecînd prin multe: *a învăţat carte pînă la glezne şi e trecut prin ciur şi prin dîrmon.* PANN; **b)** a examina amănunţit, a cerceta: *celelalte vînturau, dau prin ciur şi prin dîrmon neajunsurile Sultănichii.* DELAVR.; **2.** cantitate din ceva cît încape într-un astfel de ciur: *un dîrmon de grăunţe;* (şi: (reg.) **dîrmoi**). [Din gr. mod. ***dromóni***, bulg. ***dărmon***].

dîrmotín, dîrmotini m. (reg.) plantă care formează tufe spinoase (*Ononis, arvensis* şi *spinosa*). [Din gr. mod. ***drimítis*** „miros acru"].

dîrmóz, dîrmozi m. arbust cu frunze late, cu flori albe şi cu fructe în formă de boabe roşii (*Viburnum lantana*). [Din gr. mod. ***drimúosou***].

dîrstár, dîrstari m. (reg.) piuar. [***Dîrstă*** *+ -ar*].

dîrstă, dîrste f. piuă pentru bătut dimia, postavul etc. [Cf. bulg. ***dreastea***].

dîrválă, dîrvale f. **1.** muncă grea, istovitoare; **de dîrvală**, de muncă: *cai de dîrvală*; **2. a face pe cineva de dîrvală**, a batjocori, a ocărî pe cineva: *i-am făcut de dîrvală.* AL. [De la ***dîrvăli*** (<***dîrvar***)].

dîrvár, dîrvari m. (înv.) slujitor care aducea lemne la curţile boiereşti: *scutelnici, pescari, văcari, vînători şi dîrvari.* FIL. [Din bulg. ***dărvar***].

dîrz, ~ji, dîrză, ~e a. **1.** mîndru, semeţ: *să apase pe dîrza lor cerbice.* AL.; **2.** curajos, îndrăzneţ, cutezător: *deschise uşa-n lături şi se-nţepeni dîrz dinaintea bătrînei.* VLAH.; **3.** neînduplecat, neclintit: *îi rămînea dîrza voinţă de a face carieră politică.* CĂL.; **4.** aprig, înverşunat: *am făcut o sforţare dîrză să mă înfrîng.* PETR. [Din sl. ***drŭzŭ***].

dîrzár, dîrzari m. (reg.) tînăr din suita miresei. [***Dîrz*** + *-ar*].

dîrzénie f. **1.** îndrăzneală, curaj, cutezanţă; **2.** înverşunare, perseverenţă: *n-ar fi voit să-i aducă aminte, dar la dîrzenia lui se înverşunară şi ea.* AG. [***Dîrz*** + *-enie*].

dîrzíe f. (înv.) **1.** îndrăzneală, hotărîre curaj: *alta-i dîrjiia cea de păcat şi alta-i mintea cea de vitejie.* DOS.; *dîrzia cai buestri înteţeşte.* B.-DEL.; **2.** (p. ext.) cutezanţă; arogantă, semeţie: *el te-a învăţat a vorbi cu atîta dîrzie?* NEGR.; (şi: (înv.) **dîrjie**). [***Dîrz*** + *-ie*].

djúrstvă f. v. **dejurstvă**.

do m. unul dintre cele şapte sunete ale gamei muzicale, situat pe treapta întîi din gama majoră tip. [Din it. ***do***].

doágă, doage f. **1.** bucată de lemn de forma unei scînduri încovoiate care intră în componenţa unui vas strîns cu cercuri: *zvîrlea cu doage şi cu funduri de poloboc în toate părţile.* CR.; **a-i lipsi cuiva o doagă** sau **a fi într-o doagă**, a se comporta anormal: *tatăl său băgase degeaba de seamă că fiului îi lipsea o doagă.* MACED.; **a lipsi multe doage**, a avea multe defecte: *văd că lipsesc multe doage în colonie.* SAD.; **2.** (p. ext.) corp al unui recipient (rotund): *Caraiman a mîngîiat cornul, i-a cercetat doaga subţire şi îmbucătura cu meşteşug rotunjită la vîrf.* SAD.; **3.** (fig.) stare, fire; fel de a fi: *cu bîrdul iese uşor omul la capăt, numai să-i cunoască doaga lui.* SL.; *a fi în doaga morţii*; **a ajunge** (sau **a veni, a cădea**) **în doaga cuiva**, a ajunge la fel cu cineva lipsit de valoare sau sueit la fire: *parc-aş fi ajuns în doaga palamariului de la Sfîntu Onofrei.* AL.; **a ajunge** (sau **a da**) **în doaga copiilor**, a avea judecata slăbită (din cauza bătrîneţii): *în ajunul alegerilor a ajuns în doaga copiilor.* EM.; **a lăsa în doaga lui**, a lăsa pe cineva cum este, fără a încerca să-l schimbi. [Lat. ***doga***].

doámnă, doamne f. **1.** (înv.) soţie de monarh sau de prinţ: *ce faci tu copilă? zise doamna mare.* BOL.; **2.** stăpînă; (fig.) *doamna mărilor şi-a nopţii varsă linişte şi somn.* EM.; **3.** termen de politeţe întrebuinţat izolat sau înaintea numelui unei femei căsătorite: *a doua zi trebuia să se prezinte directorului şcoalei şi să ducă un pachet la o doamnă.* BAC.; **4.** femeie superioară, nobilă: *e o femeie distinsă, plină de fineţe, o adevărată doamnă.* GHEŢIE; **5.** (compus; bot.) **doamna-mare** sau **doamna-codrului**, mătrăgună (*Atropa belladonna*). [Lat. ***dom(i)na***].

doar adv. **1.** (reg. **au doar**; de obicei în propoziţii interogative; întăreşte valoarea exclamativă sau dubitativă) oare: *ce tot faci, de nu scrii carte? doar hîrtia s-a scumpit, ori pe mine m-ai urît?* POP.; *au doară vii să dzici că din fire aşa ieşti tocmită...?* CANT.; *doar va veni?* **2.** (exprimă ideea de posibilitate sau de probabilitate) poate, probabil: *din partea lor mi-am luat toată nădejdea; doar tu să fii mai viteaz.* CR.; (repetat) *te dedai la exagerăţii de limbaj, că doar-doar îţi vei da ţie şi altora impresia că simţi.* IBR.; **fără doar şi poate**, fără îndoială, absolut: *Antistene a pus degetul fără doar şi poate pe un aspect esenţial al gîndirii.* BL.; **3.** (exprimă insistenţa) desigur, vezi bine, cum se ştie: *vreme trecuse la mijloc doar, cît am umblat horhăind cine ştie pe unde.* CR.; *casa doar e a lui*; **doar nu dau** (sau **nu vin**) **turcii**, v. **turc**; **4.** (exprimă ideea unei delimitări sau unei restricţii) numai: *accesul la tipografie era permis doar prin intermediul editurilor de stat.* CF.; *nu cînta, doar mormăia*; **că doar**, deoarece, fiindcă: *vede el bine unde merge treaba, că doar nu era din butuci.* CR.; **doar că nu ...**, aproape că ..., puţin a lipsit să nu ...: *a pierdut multe examene, doar că nu a rămas repetent*; **5.** nu mai mult de ... (sau decît ...), numai: *a mîncat doar două linguri de mîncare.* // f. **într-o doară**, la noroc, la întîmplare: *se hotărî să vie într-o doară.* ISP.; (şi: (pop.) **doară, dor**). [Lat. ***dehora***].

doáră adv. v. **doar**.

doáscă, doaşte şi **doasce** f. **1.** (pop.) scîndură; **2.** (înv. şi reg.) copertă (de carte); **din doască în doască**, de la un capăt la altul: *toată după-amiaza Dimitrie şi-o folosi răsfoind din doască în doască cele patru ziare.* GHEŢIE. [Din sl. ***dosca***].

dóbă f. v. **tobă**.

dóberman, dobermani m. rasă de cîine de talie mijlocie, cu părul scurt şi lucios. [Din germ. ***Dobermann***].

dobitóc, ~ci, dobitoácă, ~ce m., f. animal patruped (domestic): *împreună cu dînsul era şi din dobitoacele pămîntului şi din păsările ceriului.* ANTIM. // a şi m., f. (om) prost, stupid, idiot: *din ce în ce dau peste dobitoci.* CR.; *cupa aceea de cositor era menită acestui cap dobitoc al meu.* SAD. [Din sl. ***dobytŭkŭ***].

dobitocésc, ~şti, dobitoceáscă, ~eşti a. **1.** de dobitoc, care ţine de dobitoc: *împărăţia dobitocească, ca şi a noastră cea omenească, statornicie vecinică n-are.* ALEX.; **2.** de om stupid; prostesc: *acelaşi dispreţ inconştient şi dobitocesc.* VLAH. [***Dobitoc*** + *-esc*].

dobitocáşte adv. ca un dobitoc; brutal. [***Dobitoc*** + *-eşte*].

dobitocíe, dobitocii f. fel de a fi al omului prost, nerod; faptă sau vorbă prostească: *ai avut dobitocia să le plăteşti?* AL. [***Dobitoc*** + *-ie*].

dobîndă, dobînzi f. **1.** (înv.) pradă de război: *cu toate oştile şi cu toată dobînda.* BĂLC.; **a sluji în dobîndă**, a merge la război avînd numai drept la pradă: *slujind în dobîndă şi iubitori de bogăţie, ei dobîndiseră mult de la Mihai.* BĂLC.; **2.** sumă de bani care se plăteşte pentru un împrumut, reprezentînd un procent din suma împrumutată: *dicta sumele datorate, cu indicarea dobînzii şi scadenţei lor.* VLAH.; *dobîndă 5 la sută*; **3.** cîştig, profit: *noi nu umblăm după dobîndă personală ..., ci voim spor pentru folosul obştii.* SAD.; *mai bine cu un deştept la pagubă decît cu un prost la dobîndă.* [De la ***dobîndi***].

dobîndí, dobîndesc vb. (tr.) **1.** a cîştiga, a obţine ceva prin muncă, prin perseverenţă: *în casa noastră primindu-l bine, a lui favoare să dobîndim.* AL.; **2.** a primi, a căpăta; a obţine: *am lăsat-o să mai crească, minte-n cap să dobîndească.* POP.; **3.** a face rost, a procura: *Nastratin Hogea ... nouă măgari dobîndind.* PANN; **4.** (înv.) a cuceri: *ştiu că englezii mă vor ucide, crezînd că după moartea mea vor dobîndi ţara Franciei.* OD. [Din sl. ***dobyti*** (***dobondon***)].

dobîndíre, dobîndiri f. **1.** faptul de a dobîndi; cîştigare, obţinere: *pentru dobîndirea notei la teza de mai, ... dădeau sărindare la biserici.* SAD.; **2.** (înv.) cîştig, izbîndă, reuşită: *să dea voo dobîndire întru toată sfiinţiia tuturor.* COD.VOR. [V. ***dobîndi***].

dobîndít, ~ţi, dobîndită, ~e a. obţinut, cîştigat, realizat. [V. ***dobîndi***].

dobînditór, dobînditori m. (rar) persoană care dobîndeşte. [***Dobîndi*** + *-tor*].

doborî, dobór vb. (tr.) **1.** a da jos, a răsturna, a dărîma: *a fost doborît de furtună un bătrîn stejar uriaş ca un baobab.* CĂL.; (refl. pas.) *un altar ce se doboară cînd vin trăsnete de sus.* COŞB.; **2.** a face să cadă; a prăbuşi: *să doboare ... cocorii, răpezind asupră-le agerii săi şoimi.* OD.; **3.** (fig.) a birui, a copleşi: *despre ziuă, somnul o doborî, şi adormi şi ea.* CR.; **4.** a înfrînge, a supune, a răpune pe cineva: *luminatul împărat ... a doborît pe toţi duşmanii.* SAD.; **5.** (sport) a depăşi (recordul existent). [***De*** + ***oborî***].

doborîre, doborîri f. acţiunea de a doborî şi rezultatul ei. [V. ***doborî***].

doborît, ~ţi, doborîtă, ~e a. **1.** căzut, dărîmat (la pămînt): *a ajuns la copacul doborît*; **2.** (fig.) învins, zdrobit, distrus (sufleteşte). [V. ***doborî***].

doborîtór, ~i, doborîtoáre a. care doboară: obositor, istovitor: *la ceas tîrziu de noapte, între două slujbe doborîtoare, clopotele aţipiseră.* [***Doborî*** + *-tor*].

dóboş, doboşuri n. tort din foi de aluat suprapuse şi cu cremă de ciocolată între ele: *mătuşica a făcut trei torte (doboş, punci şi cafea).* GHEŢIE. [Din magh. ***dobos-torta***].

doboşár m. v. **toboşar**.

doboşér m. v. **toboşar**.

dobrogeán, ~eni, dobrogeană, ~ene a. care aparţine Dobrogei sau populaţiei ei, referitor la Dobrogea sau la populaţia acesteia: *pe ţărmul dobrogean, ... s-a aflat o comoară cu bani de aur.* SAD. // m., f. persoană (originară) din Dobrogea: *voinţa dobrogenilor este consultabilă.* EM. [***Dobrogea*** n. pr. + *-ean*].

dobrogeáncă, dobrogence f. femeie din Dobrogea. [***Dobrogean*** + *-că*].

dobzálă, dobzălez vb. (reg.; tr.) a bate zdravăn; a snopi în bătaie: *ei, taci, ... că te-oi dobzăla eu.* CR. [Cf. magh. ***dobzani***].

doc[1] n. ţesătură de bumbac din care se fac salopete, haine de vară etc.: *un soi de canadiană largă de doc, căptuşită cu blană de ren.* CĂL. [Din engl. ***duck***].

doc[2]**, docuri** n. bazin înconjurat de diguri, în care intră vapoarele pentru a fi încărcate şi descărcate: *docurile îl surprind cu pădurea de catarguri, munţii de saci şi de coleturi.* CĂL.; **2.** magazie pentru mărfuri într-un port. [Din fr., engl. ***dock***].

docár, docare n. trăsură uşoară cu două sau cu patru roţi: *într-un docar mic cît o găoace de nucă, ... se suiră Floricica cu domnul Georges.* HOGAŞ. [Din fr., engl. ***dog-cart***].

docént, docenţi m. grad didactic onorific în învăţămîntul superior: *examenul de habilitate ... i-ar fi adus titlul de docent.* GHEŢIE. [Din germ. (*Privat-*) ***Dozent***].

docénţă, docenţe f. titlul şi funcţia de docent; examen pentru obţinerea acestui titlu: *îşi susţine luni examenul de docenţă.* PETR. [Din it. ***docenza***].

dochér, docheri m. muncitor care lucrează în docuri. [Din fr., engl. ***docker***].

docíl, ~i, docilă, ~e a. supus, ascultător, uşor de condus: *pacientul se întinse docil pe canapea.* GHEŢIE; *copil, cal docil.* [Din fr. ***docile***, lat. ***docilis***].

docilitáte f. însuşirea de a fi docil; supunere: *să continuăm a urma cu docilitate indicaţiunile figurii de mai sus.* BL.; *docilitatea e prima condiţie a progresului.* [Din fr. ***docilité***, lat. ***docilitas, -atis***].

docimazíe, docimazii f. **1.** cercetare care se făcea în vechea Atenă asupra cetăţenilor care urmau să primească diferite funcţii; **2.** cercetare a cauzelor unui deces prin probe speciale de laborator; **3.** cercetare prin care se determină proporţia metalelor din minereuri. [Din fr. ***docimasie***, gr. ***dokimasia***].

docimológic, ~ci, docimologică, ~ce a. care ţine de docimologie, referitor la docimologie. [Din fr. ***docimologique***].

docimologíe f. disciplină care studiază examenele şi concursurile, în scopul îmbunătăţirii condiţiilor şi structurii lor. [Din fr. ***docimologie***].

doct, ~ţi, doctă, ~e a. **1.** învăţat, erudit: *cei mai docţi şi mai mari autori vechi sînt citaţi.* CĂL.; **2.** care reflectă erudiţie; care conţine informaţii erudite: *călătorie aiuritoare prin cele mai docte texte.* CĂL. [Din fr. ***docte***, lat. ***doctus***].

dóctor, doctori m. **1.** specialist în medicină, cu studii superioare: *trimise două ore mai tîrziu o soră, care-l invită să-l urmeze în cabinetul doctorului.* GHEŢIE; **2.** titlul academic cel mai înalt acordat de instituţii de învăţămînt superior sau de cercetare; persoană care are acest titlu: *şi-a procurat diploma de doctor în filozofie.* CĂL.; *doctor în litere, ştiinţe, drept*; **3.** (fam.) persoană foarte pricepută într-un anumit domeniu; (şi: (pop.) **doftor**). [Din lat. ***doctor***, fr. ***docteur***, germ. ***Doktor***].

doctorál, ~i, doctorală, ~e a. **1.** (înv.) relativ la doctor; specific doctorilor: *sub marii ochelari doctorali ascundea o viaţă intimă de un foc nebănuit.* CĂL.; **2.** (fig.) grav; pedant; arogant: *grav şi doctoral..., i-am ţinut o prelegere.* IBR.; *ton doctoral:* **3.** care ţine de doctorat, referitor la susţinerea doctoratului: *intraseră cîteşipatru în anul doctoral cînd Germania face chemări la arme pentru salvarea ei.* CĂL. [Din fr. ***doctoral***, it. ***dottorale***].

doctorând, ~zi, doctorandă, ~e m., f. candidat, aspirant la examenul de doctorat: *vecinic doctorand în multe ştiinţi nefolositoare.* EM. [Din germ. ***Doktorand***].

doctorantúră f. (rar) perioadă în care cineva este doctorand. [Din rus. ***doktorantura***].

doctoráş, doctoraşi m. diminutiv al lui doctor; (peior.) medic lipsit de valoare: *trebuia să-mi păzesc poarta cetăţii de doctoraşii şi studenţii care se învîrteau hămesiţi în jurul ei.* GHEŢIE. [***Doctor*** + ***-aş***].

doctorát, doctorate n. **1.** treapta cea mai înaltă în calificarea oamenilor de ştiinţă: *doi ani îmi luase teza de doctorat în fllozofie.* PETR.; **2.** examen dat în vederea obţinerii acestei trepte: *a trecut doctoratul în drept la Paris.* CĂL. [Din fr. ***doctorat***, lat. ***doctoratus***, germ. ***Doktorat***].

doctoreásă, doctorese f. (pop. şi fam.) **1.** soţie de doctor; **2.** doctoriţă; **3.** femeie care tratează bolile prin mijloace empirice. [***Doctor*** + ***-easă***; cf. fr. ***doctoresse***].

doctoríe, doctorii f. medicament: *acele scrisori vorbesc de doctoriile pe care le utiliza Eminescu în boala sa.* IBR.; (şi: (înv.) **doftorie**). [***Doctor*** + ***-ie***].

dóctoriţă, doctoriţe f. femeie cu studii medicale superioare; doctoreasă. [***Doctor*** + ***-iţă***].

doctrinál, ~i, doctrinală, ~e a. referitor la o doctrină, de doctrină: *decizie doctrinală.* [Din fr. ***doctrinal***].

doctrinár, ~i, doctrinară, ~e a. care aparţine unei doctrine, referitor la o doctrină: *momentul clarificărilor doctrinare ... ar trebui depăşit.* CF.; (adv.) *poetul cade într-un iluzionism susţinut doctrinar.* CĂL. // m. persoană care formulează sau susţine o doctrină: *doctrinarii mercantilismului austriac profesează credinţa că nervul şi sufletul unei ţări ar fi banul.* BL. [Din fr. ***doctrinaire***, germ. ***doktrinär***, ***Doktrinär***].

doctrínă, doctrine f. totalitatea ideilor, principiilor şi tezelor fundamentale ale unui sistem de gîndire: *doctrina psihanalitică ... a izbutit să înmlădie un univers întreg după legea sa.* BL.; *doctrina creştină.* [Din fr. ***doctrine***, lat. ***doctrina***, germ. ***Doktrin***].

doctrinizá, doctrinizez vb. (rar; tr.) a face să-şi însuşească, să profeseze o doctrină: *a fost influenţat, doctrinizat de către primul teoretician al teoriei fenominaliste a limbii.* IBR. [***Doctrină*** + ***-iza***].

documént, documente n. **1.** act vechi, dovadă scrisă; scriere: *am avut oameni care au adunat documente.* IBR.; *studiul documentelor istorice*; **2.** înscris oficial sau particular prin care se atestă un fapt, se conferă sau se recunoaşte un drept etc.: *va avea la mînă preţiosul document peste două-trei zile.* GAL.; *document eliberat de poliţie*; **3.** (p. ext.) text scris sau tipărit: *acesta posedă un document compromiţător.* CĂL. [Din lat. ***documentum***, fr. ***document***, germ. ***Dokument***].

documentá, documentez vb. **1.** (refl.) a se informa amănunţit (din documente): *a început să se documenteze în domeniul istoriei antice;* **2.** (tr.) a dovedi, a susţine ceva pe bază de documente: *în loc să demonstreze progresul, documentează nimicul.* CĂL. [Din fr. ***documenter***, germ. ***dokumentieren***].

documentál, ~i, documentală, ~e a. întărit prin documente: *autorul începe prin a determina, documental, întinderea teritorială a poporului român.* CĂL.; *studiu documental.* [Din it. ***documentale***].

documentár, ~i, documentară, ~e a. **1.** cu valoare de document: *materialul documentar şi planul lucrării s-au păstrat.* GHEŢIE; **2.** care se bazează pe document; de document: *de un deosebit interes documentar pentru mentalitatea estetică a poetului este culegerea de conferinţe şi studii asupra liricilor universali.* CĂL. // n. film care prezintă fapte reale. [Din fr. ***documentaire***].

documentáre, documentări f. **1.** acţiunea de a (se) documenta; informare: *am putut să plec în stagii de documentare în ţară şi străinătate şi să editez cîteva culegeri de studii.* CF.; **2.** documentaţie, argumentare, probare: *studiul se bazează pe o bună documentare.* [V. ***documenta***].

documentarist[1], ~şti, documentaristă, ~e m., f. persoană care are funcţia de a face documentarea ştiinţifică într-o anumită problemă. [***Documentare*** + ***-ist***].

documentarist[2], ~şti, documentaristă, ~e m., f. autor de filme documentare. [Din fr. ***documentariste***, germ. ***Dokumentarist***].

documentaristíc, ~ci, documentaristícă, ~ce a. care ţine de documentarist sau de documentare, referitor la documentarist sau la documentare. [***Documentar*** + ***-istic***].

documentát, ~ţi, documentată, ~e a. **1.** întemeiat pe documente, elaborat pe bază de documentaţie: *studiu documentat*; **2.** dovedit, susţinut pe bază de documente: *opinie documentată*; **3.** care cunoaşte bine situaţia; informat: *sîntem documentaţi în tot ceea ce priveşte viaţa elementară a satului.* CĂL. [V. ***documenta***].

documentáţie, documentaţii f. totalitatea mijloacelor de informare relative la un domeniu sau la o problemă: *vrednică de stimă este întîi de toate la Hasdeu documentaţia istorică.* CĂL. [Din fr. ***documentation***, germ. ***Dokumentation***].

dódă, dode f. (reg.) **1.** doină; **2.** lele, nană. [V. ***dadă***].

dodecaédric, ~ci, dodecaedrică, ~ce a. **1.** care ţine de dodecaedru, referitor la dodecaedru; **2.** care formează un dodecaedru. [Din fr. ***dodécaédrique***].

dodecaédru, dodecaedre n. şi (rar) **dodecaedri** m. poliedru cu douăsprezece feţe: *Plato închipuia apa, focul, pămîntul, aerul, eterul, ca fiind alcătuite din corpuscule de forme geometrice regulate (cuburi, icosaedri, dodecaedri).* BL. [Din fr. ***dodécaèdre***].

dodecafónic, ~ci, dodecafonícă, ~ce a. care aparţine dodecafonismului, referitor la dodecafonism. [Din fr. ***dodécaphonique***].

dodecafonie f. dodecafonism. [Din fr. ***dodécaphonie***].

dodecafonísm n. (muz.) tehnică de compoziţie bazată pe folosirea tuturor celor douăsprezece sunete ale gamei cromatice, considerate ca fiind de aceeaşi valoare şi renunţînd la legăturile tonale normale; dodecafonie. [Din fr. ***dodécaphonisme***].

dodecafoníst, ~şti, dodecafonístă, ~e a. dodecafonic. // m. compozitor care foloseşte dodecafonismul. [Din fr. ***dodécaphoniste***].

dodecagón, dodecagoane n. poligon cu douăsprezece laturi; (adj.) *aruncarea în zăpadă, pe stradă, a panerului dodecagon.* CĂL. [Din fr. ***dodécagone***].

dodecagonál, ~i, dodecagonală, ~e a. care ţine de dodecagon, referitor la dodecagon; care are la bază un dodecagon: *piramidă dodecagonală.* [Din fr. ***dodécagonal***].

dodecár, dodecari m. (înv.) veche monedă turcească de aur care a circulat în ţările româneşti, echivalentă cu doisprezece lei vechi: *numără cele cincisprezece pungi de bani în mahmudele, dodecari, funduci şi rubiele.* FIL. [Din gr. mod. ***dodekária*** „duzină"].

dodecasiláb, dodecasilabe a. şi n. (vers) care are douăsprezece silabe. [Din fr. ***dodécasyllabe***, lat. ***duodecasyllabus***].

dodecasilábic, ~ci, dodecasilabícă, ~ce a. care are douăsprezece silabe; dodecasilab: *vers dodecasilabic.* [Din fr. ***dodécasyllabique***].

dodeí, dodeiesc vb. (înv.; tr.) a deranja, a supăra: *alta nemic să n-aibă să le dodeiască, lui Dumnezeu tot ceasul să stea să slujască.* DOS. [Din sl. ***dodbjiti***].

dodeiálă, dodeieli f. (înv.) necaz, supărare: *o porumbiţă împuţită şi întinată zbura împrejur dînsul şi-i da multă dodeială de putoare.* DOS. [***Dodei*** + ***-eală***].

dódie, dodii f. vorbă prostească, prostie, inepţie: *spune numai dodii;* **în dodii**, aiurînd; fără noimă: *vorbeşti şi tu ia aşa în dodii cîteodată.* CR. [Et. nec.].

dodóla f. (reg.) paparudă. [Din sb. ***dodola***].

dodoloáie f. (reg.) paparudă. [De la ***dodola***].

dodolói m. (reg.) om ud pînă la piele (ca paparuda). [De la ***dodola***].

dodónic, ~ci, dodonică, ~ce a. care ţine de somn, de starea de somnolenţă, de lipsa de veghe: *totul e inundat de sentinţe dodonice.* CĂL. [Cf. fr. ***dodo*** „somn"].

dodoráş, dodoraşi m. (rar) odor: *dodoraşul tatei.* AL. [***Odor*** + ***-aş***].

dóftor m. v. doctor.

doftorí, doftoresc vb. (pop.; tr. şi refl.) a (se) trata de o boală (cu mijloace empirice); a doftorici: *noi ne ducem ca să doftorim pe acel nepot.* SAD. [De la ***doftor***].

doftoricésc, ~şti, doftoriceáscă, ~eşti a. (pop.) de doctor, medical: *a învăţat meşteşugul doftoricesc de la felceri turceşti.* EM. [***Doftor*** + ***-icesc***].

doftorici, doftoricesc vb. (pop.; tr. şi refl.) a doftori: *pe cît se pare, avea intenţia să mă doftoricească.* GHEŢIE. [***Doftor*** + ***-ici***].

doftoríe f. v. doctorie.

doftorít n. (pop.) tratare a bolilor: *slujba doftoritului.* [V. ***doftori***].

doftoroáie, doftoroale f. (pop.) **1.** femeie (bătrînă) care vindecă bolile cu mijloace empirice: *doftoroaia l-a frecat cu oţet de trandafir.* CAR.; (adj.) *au venit babe doftoroaie din sat.* SAD.; **2.** doctoriţă; **3.** soţie de doctor: *cum n-aş vrea să fiu doftoroaie, monsiu Franţ!* CAR. [***Doftor*** + ***-oaie***].

dog, dogi m. rasă de cîine de talie mare, cu botul lat şi turtit: *dogii alergaseră în salturi lungi şi moi spre terasă.* PETR. [Din fr. ***dogue***, engl. ***dog***].

dogár, dogari m. meşter care face vase din doage de lemn: *dogarii înfundau bolobocul.* ISP. // n. (pl. **dogare**) unealtă în formă de seceră,

folosită de dogar: *fiecare meşter are trei dogare de diferite mărimi.* [*Doagă* + *-ar*].

dogărie[1], **dogării** f. meseria dogarului. [*Dogar* + *-ie*].

dogărie[2], **dogării** f. **1.** atelierul dogarului; **2.** (colectiv) cantitate de obiecte lucrate din doage. [*Doagă* + *-ărie*].

dóge, dogi m. prim magistrat în vechile republici italiene: *la ora ce s-adună a dogilor vechi umbre pe maluri şovăind.* AL. [Din it. *doge*].

dogí, dogesc vb. (refl.) **1.** a se desface, a se sparge, risipindu-şi doagele: *butile s-au dogit*; (tr.) *uscăciunea dogeşte butoaiele*; (fig.) *luară pe babă de păr şi-o izbiră cu capul de părete până i-l dogiră.* CR.; **2.** (p. ext.) a se strica: *clopotele se dogeau.* POP.; **3.** (fig.) a răguşi, a suna răguşit: *glasul mi se dogise.* AL. [De la *doagă*].

dogít, ~ţi, dogită, ~e a. **1.** cu doagele desfăcute, desprinse din cercuri: *butoi dogit*; **a suna a dogit**, a produce sunetul caracteristic unui vas cu doagele desfăcute, plesnite: **2.** răguşit, hîrcîit, spart: *se auzi un glas dogit, răzbind ca din fundul butoiului.* TUD.; *avea vocea dogită*; (adv.) *tălăngile, trist, tot sună dogit.* BAC. [V. *dogi*].

dogmátă, dogmate f. (înv.) dogmă religioasă: *pre mulţi au străluminat cu dăscăliia dogmatelor şi poruncilor.* DOS. [Din gr. mod. *dógma, -matis*].

dogmátic, ~ci, dogmatică, ~ce a. **1.** care ţine de dogme, referitor la dogme; care se sprijină pe dogme: *trecerea la catolicism ... implică o seamă de modificări dogmatice.* BL.; *teologie dogmatică*; **2.** care respinge verificarea, nuanţarea, posibilitatea schimbării; rigid: *este o estetică dogmatică şi dualistă.* CĂL.; *ton dogmatic* // m., f. **1.** persoană care se comportă potrivit unor dogme; (rar) dogmatist: *în fond el e un dogmatic, obişnuit cu separaţiile clare.* CĂL.; **2.** persoană care susţine şi aplică dogmatismul. [Din lat. *dogmaticus*, fr. *dogmatique*, germ. *dogmatisch, Dogmatiker*].

dogmátică f. parte a teologiei care cuprinde dogmele unei religii: *există fără îndoială în dogmatica creştină şi formule care ... pot lua eventual o înfăţişare dialectică.* BL. [Din lat. *dogmatica*, fr. *dogmatique*, germ. *Dogmatik*].

dogmaticésc, ~şti, dogmaticeáscă, ~eşti a. (înv.) dogmatic: *plecîndu-sî patriarhului ce i-au trimis, dederă hărturiile, propozuind şi ei multe cuvinte dogmaticeşti.* DOS. [Din gr. mod. *dogmatik(ós)* + *-esc*].

dogmatísm n. atitudine rigidă, dogmatică, care operează cu teze acceptate necritic: *pune note artiştilor cu un dogmatism de cronicar bătrîn.* CĂL. [Din fr. *dogmatisme*, germ. *Dogmatismus*].

dogmatíst, ~şti, dogmatistă, ~e m., f. (rar) dogmatic. [Din fr. *dogmatiste*].

dogmatizá, dogmatizez vb. **1.** (tr.) a învăţa dogmele; (absol.) *biserica s-a identificat totdeauna cu năzuinţa de a dogmatiza.* BL.; **2.** (intr.) a vorbi pe un ton sentenţios, rigid. [Din fr. *dogmatiser*].

dogmatizábil, ~i, dogmatizabilă, ~e a. (rar) care poate deveni dogmă: *un tot ce e transcendent trebuie să fie dogmatic şi dogmatizabil.* BL. [*Dogmatiza* + *-bil*].

dogmatizánt, ~ţi, dogmatizantă, ~e a. care dogmatizează; care transformă în dogmă; care profesează dogmele: *a fost înfrînt de curentul dogmatizant, mult mai sfios şi mai modest în realizările sale.* BL. [*Dogmatiza* + *-ant*].

dogmatizáre, dogmatizări f. **1.** acţiunea de a transforma în dogmă, de a da aspect de dogmă: *făceau totuşi întîi paşi spre dogmatizarea doctrinei creştine.* BL.; **2.** expunere pe un ton dogmatic, sentenţios. [V. *dogmatiza*].

dógmă, dogme f. **1.** principiu fundamental al unei religii, care nu poate fi supus criticii: *dogmele prea sfinte a legii creştineşti.* AL.; **2.** teză politică, filozofică etc. acceptată fără dovezi şi în mod necritic. [Din lat. *dogma*, fr. *dogme*].

dogoáre, dogori f. căldură arzătoare, arşiţă; (reg.) dogor: *gios la stîlpul hornului, la dogoarea focului.* POP. [De la *dogori*].

dogón, dogoni m. persoană care aparţine unei populaţii ce trăieşte în vestul Africii (Republica Mali); (adj.) *universul dogon.* [Din fr. *Dogons*].

dogór n. (reg.) dogoare; (fig.) *dogorul dragostei.* ISP. [De la *dogori*].

dogoreálă, dogoreli f. faptul de a dogori; dogoare: *sub dogoreala din ce în ce mai scăzută a cerului.* VLAH. [*Dogori* + *-eală*].

dogorí, dogoresc vb. **1.** (intr.) a răspîndi o căldură puternică; a arde: *mormanul de jeratic dogoreşte şi aruncă un polei, cald şi rumen, pe peretele din faţă.* DELAVR.; *soarele dogorea*; **2.** (tr. şi refl.) a (se) încinge, a (se) înfierbînta: *la foc mă dogoresc*; (fig.) *suflarea ei înteţită mă dogorea ca un vînt de stepă.* VINEA. **3.** (fig.; intr.) a roşi, a fi aprins, înfierbîntat (de emoţie, de căldură etc.); **a dogori obrazul cuiva** (**de ruşine**), a face pe cineva de ruşine: *i-am dogorit obrazul părintelui de ruşine.* CR. [Din bulg. *dogorja*, sb. *dogoreti*].

dogoríre, dogoriri f. **1.** faptul de a dogori; răspîndire de căldură puternică; **2.** expunere la căldură. [V. *dogori*].

dogorít, ~ţi, dogorită, ~e a. **1.** înfierbîntat, ars; pîrlit; **2.** (rar) dogoritor: *din creştetul cerului dogorit, razele cad drept ca nişte săgeţi de arc.* VLAH. [V. *dogori*].

dogoritór, ~i, dogoritoáre a. care dogoreşte: *arşiţa cea dogoritoare a zilei.* EM. [*Dogori* + *-tor*].

dóhot n. (reg.) substanţă uleioasă de natură vegetală folosită în special la ungerea osiilor carului: *a scos un ulcior cu dohot de mesteacăn.* CR. [Din ucr. *dohoti*].

dohotár, dohotari m. (reg.) persoană care prepară sau vinde dohot. [*Dohot* + *-ar*].

dohótniţă, dohotniţe f. (reg.) vas în care se păstrează dohotul. [*Dohot* + *-niţă*].

doi, dóuă num. card. număr care, în numărătoare, are locul între unu şi trei: *unu şi cu unu fac doi*; **una şi cu una fac două**, e limpede; **una, două**, foarte des, mereu: *şi una, două, la pupăză, de nu ştiau cei din casă ce tot caut în pod aşa de des.* CR.; **niei una, nici două**, fără multă vorbă; imediat: *şi, nici una, nici două, haţ! pe ied de gît.* CR.; **cu una, cu două**, cu uşurinţă, uşor: *nu crede cu una, cu două cîte i se spun, ci vrea să aibă iscălitură la mînă.* EM.; **din două una** sau **una din două**, ori una, ori alta; **în** (sau **pe din**) **două**, în două părţi (egale): *dacă nu se da în lături lupul, în două îl făcea cu paloşul.* ISP.; **în** (sau **pe din**) **două cu ...**, amestecat (în părţi egale) cu ...: *s-a şi stîrnit un vifor cumplit, cu lapoviţă în două.* CR.; **scurt pe doi**, v. **scurt**. // a. **1.** care reprezintă o cantitate determinată de acest număr: *nu ştiam cum să-l rog să prepare două ceaiuri într-un ibric.* BAC.; *are doi prieteni*; (subst.) *noi doi ne-am ciorovăit adesea.* TUD.; *munceşte cît doi*; **doi cu sapa, cinci cu mapa**, cîţiva muncesc şi mulţi alţii profită (ca birocraţi); **în doi** (două persoane) împreună: *oare cum era interpretată acea neobişnuită vizită în doi?* GHEŢIE; **în doi peri**, v. **păr**[2]; **două puncte**, v. **punct**; **taler cu două feţe**, v. **taler**[1]; **a vorbi** (sau **a spune**) **cu două înţelesuri**, a se exprima echivoc; a vorbi neclar; (fam.) **în doi timpi şi trei mişcări**, foarte repede; **2.** (intră în componenţa numeralului ordinal) *au îndoit visul lui Farao de două ori, că ce adevărat iaste cuvîntul.* BIBLIA; (subst.; intră în componenţa numeralului distributiv) *cîte doi; cîte două*; **3.** (cu valoare de numeral ordinal) al doilea, a doua: *locuieşte la etajul doi*; **4.** (indică un număr mic, o cantitate mică) **în** (sau **din**) **două vorbe** (sau **cuvinte**) ori **în două vorbe şi-un cuvînt**, pe scurt; (subst.) **a nu vorbi** (sau **a nu zice** (**nici**) **două**, a tăcea: *toată dimineaţa n-a vorbit nici două.* COŞB.; **la doi paşi**, aproape; **5.** (indică o valoare scăzută) **nu face** (sau **nu dai**, pop., **nu plăteşte**) (**nici**) **două parale** (sau **doi bani**), nu prezintă nici un interes. // m. **1.** semn grafic care reprezintă acest număr: *a scris un doi pe tablă; doi roman*; **2.** notă corespunzătoare acestui număr: *a luat doi la istorie*; **3.** carte de joc sau faţă a zarului marcată cu acest număr: *a tras un doi.* [Lat. **dui, dual*].

dóică, doici şi (înv.) **doice** f. femeie care alăptează (şi îngrijeşte) copilul altei femei: *Florică ascultă cu docilitate de doică, fără să ştie că e fiul ei.* CĂL. [Din bulg. *dojcă*].

doicí, doicesc vb. (rar; intr. şi tr.) a alăpta (un copil străin): *o duse să doicească, chiar copilul ei să-l crească.* PANN; *ea l-a doicit.* [De la *doică*].

dóilea, doua num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între întîiul şi al treilea; care urmează după primul: *în faza a doua, Eminescu e influenţat de junimişti.* IBR.; (subst.) *mai bine cel dentîi într-un sat decît al doilea la Roma.* EM.; **a doua zi**, în ziua următoare: *m-am trezit a doua zi dimineaţa cu o senzaţie de neastîmpăr cuibărită în trup.* GHEŢIE; **a doua oară**, data următoare, altă dată: *a doua oară nu mă mai păcăleşti*; **de-al doilea**, după primul, secund: *bărbat de-al doilea; văr de-al doilea*; **de mîna a doua**, **a)** de calitate inferioară; ieftin: *am dormit într-un hotel de mîna a doua.* GHEŢIE; **b)** de mică importanţă: *rol de mîna a doua*; **a fi** (sau **a sta, a pune** etc.) pe **planul al doilea**, v. **plan**. [*Doi* + *le* + *a*].

doíme, doimi f. **1.** (mat.) jumătate dintr-un întreg; **2.** (muz.) jumătate dintr-o notă întreagă. [*Doi* + *-ime*].

doinár, doinari m. (rar) doinaş. [*Doină* + *-ar*].

doináş, doinaşi a. şi m. (persoană) care cîntă doine; (rar) doinar: *ciobănaş, din fluier doinaş.* AL. [*Doină* + *-aş*].

dóină, doine f. cîntec elegiac caracteristic pentru lirica populară românească, exprimînd sentimente de dor, de jale, de dragoste etc.: *visînd cu doina tristă a voinicului de munte.* EM.; *cine a zis întîi daina, arsă i-a fost inima.* POP.; (şi: (reg.) **daină**). [Et. nec.].

doiní, doinesc vb. (intr. şi tr.) a cînta doine: *acel rege-al poeziei ... ce din frunze îţi doineşte.* EM.; (fig.) *iar vîntul doineşte prin grîne.* COŞB.; (tr.) *dulce va doini din nai, multe doine, mierla.* COŞB. [De la *doină*].

doiníre, doiniri f. faptul de a doini; (fig.) *ziua-n vînt îţi văd doinirea.* COŞB. [V. *doini*].

doinişoáră, doinişoare f. doiniţă: *mă plătesc de bir şi de boieresc; tot cu doinişoara mea.* POP. [*Doină* + *-işoară*].

doinitór, ~i, doinitoáre a. care doineşte; (fig.) *iată-n luncă plopii doinitori ce-aruncă umbre peste drum.* COŞB. [*Doini* + *-tor*].

doiníţă, doiníţe f. diminutiv al lui doină; doinişoară: *el întreagă ziuliţă nu să lasă de doiniţă.* POP. [*Doină* + *-iţă*].

dóisprezece, douăsprezece num. card. număr avînd în numărătoare locul între unsprezece şi treisprezece: *nouă şi cu trei fac doisprezece.* // a. care reprezintă o cantitate determinată de acest număr: *am tovarăşi doisprezece.* AL.; *vede în bulhac o scroafă cu doisprezece purcei.* CR.; (subst.) *repezit vine Mutu într-ajutoriu cu doisprezece, cei mai voinici.* B.-DEL. [*Doi* + *spre* + *zece*].

dóisprezecelea, douăsprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al unsprezecelea şi al treisprezecelea; care urmează după al unsprezecelea: *Pantazi Ghica, al doisprezecelea din cincisprezece copii, era fratele lui Ion Ghica.* CĂL.; **în ceasul al doisprezecelea**, în ultimul moment. [*Doisprezece* + *le* + *a*].

dojánă, dojeni şi (înv.) **dojene** f. mustrare aspră; ceartă: *îi primea dojenile fără crîcnire.* REBR. [De la ***dojeni***].

dojení, dojenesc vb. (tr.) a mustra pe cineva; a certa: *de ce ne-ai lăsat să dormim atît de mult, îi ziseră fraţii, dojenindu-l.* ISP.; *şi-a dojenit flul.* [Din sl. ***dognati, doženon***].

dojenire, dojeniri f. acţiunea de a dojeni şi rezultatul ei; mustrare: *să-l baţi, să-i dai dojenire, or la el să te răsteşti.* PANN. [V. ***dojeni***].

dojenitór, ~i, dojenitoáre a. care dojeneşte; care exprimă nemulţumire: *începu să vorbească c-un glas dojenitor.* ALEX. [***Dojeni*** + ***-tor***].

doi, doluri n. (jur.) acţiune făcută cu viclenie pentru a determina pe cineva să încheie un contract la care altfel acesta n-ar fi consimţit sau ar fi consimţit în alte condiţii. [Din lat. ***dolus***, fr. ***dol***].

dolár, dolari m. unitate monetară în Statele Unite ale Americii, Canada, Australia etc. [Din fr., engl. ***dollar***].

dólcă, dolci f. (rar) femela dulăului: *dolca, haita cea bătrînă.* AL. [Cf. ***dulău***].

dólce adv. (muz.) delicat, cu blîndeţe. [Cuv. it.].

dóldora a. invar. umplut peste măsură; ticsit: *de, nea Chirilă, matale ... ai hambarul doldora.* REBR.; *cu punga doldora de bani.* // f. plinătate, plenitudine: *se strevedea doldora sînilor dînd buzna prin subţirimea pînzei.* VOIC. [Din turc. ***dóldur***].

doleánţă, doleanţe f. plîngere, reclamaţie; rugăminte, cerere: *multe din aceste doleanţe se sprijineau pe dreptul naturii şi pe principiul de echitate socială.* BL.; *şi-a formulat clar doleanţele.* [Din fr. ***doléance***].

dolf, dolfi m. delfin[2] (*Delphinus delphis*): *dolf de mare s-a-nvăţat.* POP. [Din sl. ***dolofinŭ***].

dólie, dolii f. **1.** loc unde se întretaie două planuri pe acoperişul unei case: *la cele două puncturi unde se unesc doliile, avea cîte o băşică de pămînt smălţuită.* FIL.; **2.** (reg.) loc unde un rîu curge liniştit: *urmăreau cu interes mişcarea apei în dolii.* SAD. [Din sl. ***doli***].

dolihocefál, ~i, dolihocefală, ~e a. (adesea subst.) cu craniul alungit. [Din fr. ***dolichocéphale***].

dolihocefalíe f. însuşirea de a fi dolihocefal; faptul de a aparţine tipului dolihocefal. [Din fr. ***dolichocéphalie***].

dolínă, doline f. depresiune în formă de pîlnie, în terenuri cu roci solubile. [Din rus., sb. ***dolina***].

dóliu, doliuri n. **1.** jale, mîhnire cauzată de moartea cuiva apropiat sau de o mare nenorocire: *doliul ce se exală de pe-atîtea mari morminte ... umple sufletele noastre de-ntuneric şi mîhnire.* VLAH.; **doliu naţional**, perioadă în care se comemorează moartea unei personalităţi sau un dezastru colectiv: *guvernul nostru decretă doliu naţional, drapelele fură coborîte în bernă.* GHEŢIE; **2.** semn exterior (îmbrăcăminte neagră) pentru o astfel de stare şi timpul cît este purtat: *poartă doliu după soţul ei*; **în doliu**, (îmbrăcat) în haine negre: *o femeie în doliu pe stradă.* BAC.; **de doliu**, care se foloseşte pentru a exprima jalea în urma unui deces: *îl revede apoi, ... cu o panglică de doliu la piept.* GHEŢIE; *haine, culori de doliu.* [Din lat. ***dolium***, fr. ***deuil***].

dolmán, dolmane n. **1.** haină ofiţerească scurtă, îmblănită şi împodobită cu găitane: *purta un dolman îmblănit cu brandenburguri.* GHEŢIE; **2.** haină bărbătească, din postav sau din piele, căptuşită cu blană: *purta un dolman uşor aninat numai pe un umăr.* SAD. [Din fr. ***dolman***, germ. ***Dolman***].

dolmén, dolmene n. monument funerar megalitic, format dintr-o lespede mare de piatră aşezată orizontal pe altele verticale: *dolmenele şi menhirele, acei colosali bolovani de piatră îngrămădiţi de celţi.* OD. [Din fr. ***dolmen***].

dolofán, ~i, dolofană, ~e a. durduliu, rotofei: *născu un dolofan de copil.* ISP.; *legănîndu-şi sînii căzuţi şi coapsele dolofane.* M.CAR. [Et. nec.; cf. ***dolf***].

dolomít n. v. **dolomită**.

dolomítă, (rar) **dolomite** f. **1.** mineral format din carbonat de calciu şi de magneziu; **2.** rocă calcaroasă cu magneziu: *pe alocuri zărea un fel de movile ciudate, în marginea apei, ca nişte dolomite.* TUD.; (şi: **dolomit**). [Din fr. ***dolomite***].

dolomític, ~ci, dolomitică, ~ce a. de dolomită, care conţine dolomită; cu aspect de dolomită. [Din fr. ***dolomitique***].

doloróso [dolorózo] adv. (muz.) cu durere. [Cuv. it.].

dolosív, ~i, dolosivă, ~e a. (jur.) făcut prin înşelăciune: *a acţionat cu mijloace dolosive.* [Din fr. ***dolosif***].

dom, domuri n. **1.** clădire monumentală boltită în formă de emisferă: *ca în tăcerea gravă-a unui dom, viaţa pare-a trece fără nici un sens.* BAC.; **2.** catedrală impunătoare: *noaptea-n doma întristată prin lumini îngălbenite.* EM.; **3.** (p. restr.) cupolă care se înalţă deasupra unei clădiri monumentale: *cutele atlazului se strîngeau în centrul tavanului într-o domă fluturătoare.* CĂL.; **4.** calotă de oţel aşezată la partea superioară a cazanelor de aburi, pentru colectarea aburilor şi protejarea cazanului; **5.** structură geologică în formă de boltă, în care se formează adesea zăcăminte de gaze şi de petrol; (şi: (înv.) **domă**). [Din fr. ***dôme***].

dómă f. v. **dom**.

domén n. v. **domeniu**.

doménial, ~i, domenială, ~e a. care ţine de un domeniu, referitor la un domeniu: *plata cupoanelor obligaţiilor domeniale s-au făcut înainte de scădere.* EM.; *venituri domeniale.* [Din fr. ***domanial***].

doménic, ~ci, domenică, ~ce a. (rar) domnesc: *dintr-un şir de munţi au zidit domenicul său palat.* EM. [***Domen***(*iu*) + ***-ic***].

doméniu, domenii n. **1.** totalitate a bunurilor imobiliare (moşii, vii, păduri, clădiri) care aparţin unui mare proprietar; **2.** sector al unei ştiinţe sau arte; sferă de activitate, de manifestare etc.: *omul de ştiinţă îşi asumă rolul de cercetător al unui domeniu delimitat.* BL.; *a comunica permanent cu specialiştii în domeniul care mă interesa.* CF.; *domeniul industriei*; **3.** (înv.) bunuri imobiliare ale statului: *domeniul coroanei; ministrul domeniilor*; **4.** (fiz.) **domeniu de măsurare**, interval de valori pentru care poate fi folosit un instrument de măsură; (şi: (înv.) **domen, domenium**). [Din lat. ***dominium***, fr. ***domaine***].

doménium n. v. **domeniu**.

domésnic a. v. **dumesnic**.

domesnicí vb. v. **dumesnici**.

domesnicíe f. v. **dumesnicie**.

doméstic, ~ci, domestică, ~ce a. **1.** familial, de familie; privat: *viaţa domestică, căsnicia, e o înlănţuire de gesturi şi ritualuri automate.* GHEŢIE; **2.** care trăieşte pe lîngă casă; îmblînzit: *îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestec ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.* EM.; **3.** indigen, naţional, intern. [Din lat. ***domesticus***, fr. ***domestique***; sensul **3** engl. ***domestic***].

domesticí, domesticesc vb. **1.** (tr.) a face domestic; a îmblînzi: *ne spunea că ... nu este cal pe care să nu-l domesticească.* BOL.; (refl.) *cerbul s-a domesticit*; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni mai potolit, mai sociabil. [De la ***domestic***].

domesticíre, domesticiri f. acţiunea de a (se) domestici şi rezultatul ei; îmblînzire; (fig.) *se ajunge ... la o progresivă stăpînire asupra puterilor naturii şi la o domesticire a lor.* BL. [V. ***domestici***].

domesticít, ~ţi, domesticită, ~e a. îmblînzit: *stătea acum în faţa mesei, supus, ca un animal domesticit.* TUD. [V. ***domestici***].

domesticitáte f. (rar) caracterul, însuşirea de a fi domestic, familiar; familiaritate: *sfiala, domesticitatea excesivă pe lîngă cineva.* CĂL.; **2.** condiţia, statutul de animal domestic. [Din it. ***domesticità*** şi ***domestic*** + ***-itate***].

domesticitór, domesticitori m. (rar) persoană care domesticeşte animale sălbatice; îmblînzitor: *domesticitor de lei.* [***Domestici*** + ***-tor***].

domiciliá, domiciliez vb. (intr.) a-şi avea domiciliul; a locui: *domiciliază împreună tocmai peste drum de redacţia noastră.* CAR.; *domiciliază în Iaşi, pe Copou.* [Din fr. ***domicilier***].

domiciliár, ~i, domiciliară, ~e a. referitor la domiciliu; făcut la domiciliu: *vizită domiciliară.* [Din fr. ***domiciliaire***].

domiciliére f. faptul de a domicilia. [V. ***domicilia***].

domiciliu, domicilii n. casa sau locul unde locuieşte cineva în mod obişnuit; locuinţă: *peste cîteva zile sper să ne aşezăm în noul domiciliu din piaţă.* CAR.; *domiciliul este inviolabil*; **domiciliu forţat** (sau **obligatoriu**), reşedinţă stabilită de autorităţi, pe care o persoană nu o poate părăsi: *mamei i se fixase domiciliu obligatoriu.* GHEŢIE; **separaţie de domiciliu**, v. **separaţie**. [Din lat. ***domicilium***, fr. ***domicile***].

domină, domín vb. **1.** (tr.) a stăpîni, a ţine sub influenţă sau sub stăpînire: *ajutat de credinciosi şi de popularitate, va putea domina curînd nişte tineri fără experienţă.* CĂL.; *şi-a dominat mereu adversarii*; (absol.) *orice clasă care domină spune că clasa dominată e inferioară.* IBR.; (p. ext.) *totul e dominat de sentimentul de dezgust pentru prezent.* IBR.; **2.** (refl.) a se reţine, a se stăpîni, a nu-şi da pe faţă gîndurile, sentimentele: *mereu ştie să se domine*; **3.** (tr. şi intr.) a se înălţa deasupra tuturor, a întrece în înălţime: *o biserică mare de zid domină o piaţă.* CĂL.; *acea culme domină toată împrejurarea*; **4.** (intr. şi tr.) a predomina, a prevala, a se impune (prin număr sau prin intensitate): *pe alocurea, cicoarea domină puternic.* IBR. [Din fr. ***dominer***, lat. ***dominare***].

dominánt, ~ţi, dominantă, ~e a. **1.** care domină; care se impune; preponderent: *teoriile dominante în biologie dau din ce în ce mai multă importanţă elementului individual.* IBR.; *pasiune dominantă*; **2.** specific, caracteristic: *stilul e un fenomen dominant al culturii umane.* BL.; *nota dominantă a unui scriitor.* // f. **1.** trăsătură specifică a unui proces, a unei activităţi; **2.** (muz.) treapta a cincea a modurilor major şi minor; acordul major al acestei trepte. [Din fr. ***dominant***, germ. ***dominant***, ***Dominante***].

dominánţă, dominanţe f. însuşirea de a fi dominant; preponderenţă: *ajunge la dominanţă cînd un principiu, cînd contrarul său.* BL. [Din fr. ***dominance***, germ. ***Dominanz***].

domináre, dominări f. acţiunea de a (se) domina; dominaţie: *din nefericire, ruşii sînt sub dominarea unui deşert sufletesc.* EM. [V. ***domina***].

dominát, ~ţi, dominată, ~e a. aflat sub stăpînirea, sub influenţa cuiva; stăpînit: *orice clasă care domină spune că clasa dominată e inferioară.* IBR. [V. ***domina***].

dominatór, ~i, dominatoáre a. (rar) care domină, dominant; căruia îi place să se impună: *casa însăşi ... avea un aspect seniorial ... printr-un fel de dominatoare distanţă.* GHEŢIE; (subst.) *o vastă şi erudită scenă, ce pare înadins croită pentru împărătescul simulacru al dominatorului.* OD. [Din fr. ***dominateur***, lat. ***dominator***].

dominaţie, dominaţii f. **1.** stăpînire, putere asupra altora: *traiului fanariotic de la sfîrşitul dominaţiei turceşti.* IBR.; **2.** influenţă, autoritate ştiinţifică, artistică etc.; dominare: *istoria stă sub*

dominaţia unei fatalităţi lăuntrice şi are o ordine ireversibilă. BL.; (şi: (înv.) **dominaţiune**). [Din fr. ***domination***, lat. ***dominatio, -onis***].

dominaţiúne f. v. dominaţie.

dominicán[1], ~i, dominicană, ~e m., f. călugăr sau călugăriţă din ordinul catolic întemeiat la sfîrşitul secolului al XII-lea de Sf. Dominic: *sîntem la Fiesole în mînăstirea dominicanilor.* CĂL.; *dominicanii sau fraţii-predicatori au fost instituiţi la Toulouse în 1215.* // a. care ţine de acest ordin, referitor la acest ordin: *sus pe creştetul colinei vizitează... mînăstirea călugărilor dominicani.* CĂL. [Din fr. ***dominicain***].

dominicán[2], ~i, dominicană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Republicii Dominicane sau populaţiei ei. // m., f. persoană (originară) din Republica Dominicană. [Din fr. ***dominicain***].

dominión, dominioane n. stat din Imperiul Britanic, cu independenţă formală, care depindea de metropolă. [Din fr., engl. ***dominion***].

dominó, dominouri n. **1.** costum de bal compus dintr-o mantie lungă cu glugă: *să-mi iei un domino negru de catife.* AL.; **2.** persoană îmbrăcată într-un astfel de costum: *de la un domino roz află de iubirile cutărei uşuratice.* CĂL.; **3.** joc de societate care se joacă cu 28 de piese însemnate cu un număr de puncte: *trăncănirea jucătorilor de domino.* EM.; **4.** piesele cu care se joacă acest joc. [Din fr. ***domino***].

domîrí vb. v. **dumeri**.

domn, domni m. **1.** stăpîn; autoritate: *dădu porunci, rîndui fripturile şi băuturile ..., fiind foarte bucuroasă de apropiata sosire a domnului său.* SAD.; (fig.) *dor de-al valurilor domn de inim-o apucă.* EM.; **2.** principe, voievod: *moşneagul ce priveşti, nu e om de rînd, el este domnul Ţării Româneşti.* EM.; **3.** Dumnezeu; Isus Hristos: *veniţ către dînsul (adecă către Domnul) şi vă luminaţi ...!* ANTIM; *har Domnului că sosi şi egumenul cu lumină.* B.-DEL.; **Doamne fereşte,** să fim păziţi: *Doamne fereşte de omul nebun ...!* CR.; **Doamne-ajută!,** a) strigăt de îmbărbătare: *înjugă boii la car, zice Doamne-ajută!* CR.; **b)** exclamaţie scoasă de cineva cînd scapă de o primejdie: *cînd era să zică Doamne-ajută!* POP.; **c)** (iron.) bătaie neaşteptată; trînteală: *să te pomeneşti cu Doamne-ajută pe spinare.* PANN; **mai de Doamne-ajută,** mai bun, cu mai multe calităţi: *o bucată de loc mai de Doamne-ajută.* ISP.; **vezi Doamne,** chipurile, vorba vine; **dragă Doamne,** v. **dragă**; **drăgăliţă Doamne,** v. **drăguliţă**; **dă, Doamne (bine)!** v. **bine**; **a da** (sau **a lăsa**) **în plata** (sau **în mila**) **Domnului,** a lăsa pe cineva în pace; **4.** persoană bogată; nobil, boier: *pentru mîndra care-mi place trei zile la domni aş face.* POP.; **5.** bărbat: *singura persoană întîlnită cu regularitate ... era un domn în etate.* GHEŢIE; *domnii acum poartă barbă;* **6.** funcţionar, slujbaş; orăşean, tîrgoveţ: *mîndră cu şurţ de carton ar fi bună dup-un domn.* POP.; **7.** (prescurtat d.) termen de politeţe întrebuinţat izolat sau alături de numele bărbatului căruia i se adresează sau despre care vorbeşte cineva: *domnilor alegători, mă rog să fiu ascultat.* ALEX. [Lat. (***dom(i)nus***].

domnésc, ~şti, domneáscă, ~eşti a. **1.** princiar, de domn, referitor la domn: *aceste vorbe rostite de gura domnească au brăzdat adînc inima norodului.* CR.; *case domneşti;* (glumeţ) **somn domnesc,** somn zdravăn, adînc: *de acu plec acasă să trag un somn domnesc.* MAT.; **2.** bogat, îmbelşugat, elegant: *are un birou domnesc;* **3. măr domnesc,** soi românesc de măr, cu fructul mare, sferic, turtit, de culoare gălbuie-portocalie, cu dungi roşii, considerat a fi soiul cel mai bun: *mă zăpsise în grădina lui la furat mere domneşti.* CR.; *o cămară cu mere domneşti.* VIERU. [***Domn*** + ***-esc***].

domnéşte adv. ca un domn; boiereşte; (p. ext.) foarte bine: *se poartă domneşte.* [***Domn*** + ***-eşte***].

domní, domnesc vb. **1.** (intr.) a conduce o ţară, un principat, o împărăţie etc.; a guverna: *ce nu te lăsa voiei lui, ce tu domneşti lui.* PALIA; *a domnit 10 ani;* **2.** (fig.; tr. şi intr.) a fi stăpînitor, a stăpîni: *să domnească lumi rebele.* EM.; *afară iarăşi domneşte liniştea şi se aude numai vîntul.* MAT.; **3.** (fig.; intr.) a trăi fără dificultăţi şi lipsuri: *de cîtva timp domneşte;* **4.** (fig.; intr.) a avea o poziţie dominantă; a domina: *clopotniţa înaltă domneşte-mprejurimea Tihnitei mănăstiri.* MAT.; *ziua întreagă domni în casă o tensiune anormală.* GHEŢIE. [***Domn*** + ***-i***].

domniát, domniate n. (rar) principat. [***Domnie*** + ***-at***].

domníe, domnii f. **1.** autoritatea domnului; demnitate de domn: *Mihai ... să ţină domnia acestei ţări.* BĂLC.; **2.** timpul cît domneşte sau a domnit un domn; guvernare: *era un dinar roman emis în anii domniei lui Macrinus.* GHEŢIE; *domnia lui Ştefan a fost lungă şi glorioasă;* **3.** dominaţie, stăpînire, putere; supremaţie, domnire: *dacă domnia acestei clase mai durează, catastrofa, pieirea ţării e de neînlăturat.* IBR.; *sub domnia lui;* **4.** (urmat de un adjectiv posesiv formează locuţiuni cu valoare de pronume de politeţe): *am părut noi cutezătoare, dar să ştii că de domnia ta ne sfiim.* SAD. [***Domn*** + ***-ie***].

domnire, domniri f. acţiunea de a domni; stăpînire, domnie: *toată lumea era mulţumită de domnirea sa.* ISP. [V. ***domni***].

domnişoáră, domnişoare f. **1.** fată nemăritată: *pe la portiţe stau cavaleri şi domnişoare.* BAC.; **2.** termen de politeţe întrebuinţat izolat sau înaintea numelui unei fete, căreia i se adresează: *dansaţi cu mine, domnişoară?* TOP.; **domnişoară de onoare, a)** fată tînără care însoţeşte pe mireasă la cununie; **b)** fată (aristocrată) în serviciul unei prinţese sau al unei regine: *în haremul doamnei Şutu (adică ceata domnişoarelor de onoare) se afla ... tînăra Eufrosina.* CĂL. [***Doamnă*** + ***-işoară***].

domnişór, domnişori m. **1.** diminutiv de la domn; domn tînăr: *acel domnişor nu se teme de nimeni.* SAD.; **2.** (reg.) termen de politeţe pentru un tînăr (nobil); **3.** (ornit.; reg.) sticlete (*Carduelis carduelis*). [***Domn*** + ***-işor***].

domnitór, ~i, domnitoáre a. care domneşte: *familie domnitoare;* (fig.) *lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii, domnitoare peste ape.* EM. // n. principe, voievod, suveran: *ne înşiră cam tot ce ştia despre acele locuinţe ale vechilor domnitori.* M.CAR. [***Domni*** + ***-tor***].

domniţă, domniţe f. fiică sau soţie de domnitor; prinţesă: *plînge şi suspină tînăra domniţă.* BOL. [***Doamnă*** + ***-iţă***].

domól, ~i, domoálă, ~e a. **1.** încet, potolit, fără grabă: *înaintarea deveni mai domoală, se oprea mai des.* GHEŢIE; *mişcare domoală;* **2.** cu intensitate redusă; lin: *ca un glas domol de clopot sună codrii mari de brad.* COŞB.; **3.** puţin înclinat, care nu este abrupt: *pantă domoală;* **4.** temperat, moale, lin: *vînt domol;* **5.** blînd, blajin, paşnic: *era băiat domol şi intra totdeauna în voile mele.* SL.; *un om domol.* // adv. încet: *veselă şi mîndră, cu el de mînă, calcă domol de-a lungul satului.* VLAH. [De la ***domoli***].

domolí, domolesc vb. **1.** (refl.) a se linişti, a se potoli, a scădea în intensitate: *afară începuse fumegarea amurgului şi vîntul se domolea.* SAD.; *gerul s-a domolit;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) încetini; a (se) rări: *Făt-Frumos domoli pasul calului.* EM.; *ploaia se domolise sau poate chiar stătuse.* GHEŢIE; **3.** (tr. şi refl.) a (se) tempera, a (se) calma, a (se) îmblînzi: *în loc să mă domolească, sfaturile lui Andrieş au turnat gaz pe foc.* GHEŢIE; *diverşi procurori autodeclaraţi nu au prea avut ce oferi, aşa că s-au mai domolit.* CF.; [Cf. sl. ***domoliti se*** „a obţine prin rugăciuni"].

domolíre, domoliri f. acţiunea de a (se) domoli; liniştire, potolire: *cartea pledează totuşi pentru o domolire a regimului.* BL. [V. ***domoli***].

domolít, ~ţi, domolită, ~e a. potolit, încet, liniştit: *văzu desluşit animalul săltîndu-şi dosul într-o fugă domolită.* SAD.; *glas domolit.* [V. ***domoli***].

dómră, domre f. instrument muzical rusesc cu coarde, cu cutia de rezonanţă circulară şi cu gîtul lung. [Din rus. ***dombra***].

don[1] m. titlu dat nobililor spanioli: *Cidul cade în dizgraţia regelui don Alfonso.* CĂL.; *Don Juan; Don Quijote.* [Din fr., sp. ***don***].

don[2], donuri n. (rar) dar: *singurele donuri ale naturei.* EM. [Din lat. ***donum***, fr. ***don***].

dóna[1] f. titlu dat femeilor (nobile) din Spania, Portugalia şi America Latină: *văzu ... pe dona Elvira, nepoata şi fidanţata bătrînului senior.* FIL. [Din it. ***donna***, sp. ***doña***].

doná[2], donez vb. (tr.) a face o donaţie; a dărui: *în catalogul lui Catănescu se găsesc destule cărţi donate de fostul iuncăr.* CĂL.; *a donat Bibliotecii Academiei toate cărţile sale.* [Din fr. ***donner***, lat. ***donare***].

donáre f. faptul de a dona; donaţie. [V. ***dona***].

donárlu, donarli n. parte a unui templu antic în care se păstrau ofrandele aduse zeilor. [Din lat., fr. ***donarium***].

donatár, ~i, donatară, ~e m., f. persoană căreia i se face o donaţie. [Din fr. ***donataire***, lat. ***donatarius***].

donatór, ~i, donatoáre m., f. persoană care face o donaţie: *fundaţia noastră acordă anual patru burse ..., purtînd numele donatorului.* GHEŢIE. [Din fr. ***donateur***, lat. ***donator, -oris***].

donáţie, donaţii f. **1.** act prin care o persoană transmite gratuit un bun al său; donare; **2.** bun transmis astfel; dar; (şi: (înv.) **donaţiune**). [Din fr. ***donation***, lat. ***donatio, -onis***].

donaţiúne f. v. **donaţie**.

donchihotiádă f. (rar) donchişotism: *celei mai decăzute populace din Europa, a cărei vanitate şi lăudăroşenie nu e decît o lungă şi scîrboasă donquixotiadă.* EM.; (scris şi: *donquixotiadă*). [De la ***Don Quijote*** n. pr.].

donchihotísm n. v. **donchişotism**.

donchijotésc a. v. **donchişotesc**.

donchijotísm n. v. **donchişotism**.

donchişotásc, ~şti, donchişotească, ~şti a. de Don Quijote, în felul lui Don Quijote: *din cînd în cînd [i]şi reaminteşte de donchişoteştile vremuri.* EM.; *recunoşti eroul romantic prin disimulaţia atroce, prin violenie ... eroism donquijotesc ori laşitate.* CĂL.; (şi: **donchijotesc** (scris şi: *donquijotesc*)). [Din fr. ***donquichottesque***, sp. ***donquijotesco***].

donchişotísm n. purtare extravagantă, caracteristică omului nerealist, care bravează pericole imaginare: *întîlnim mult şi savuros donchijotism în opera lui Hogaş.* CĂL.; (şi: **donchihotism, donchijotism** (scris şi: *donquijotism*)). [Din fr. ***donquichottisme***].

dondăí vb. v. **dondăni**.

dondăní, dondănesc vb. **1.** (intr. şi tr.) a mormăi, a bombăni, a bodogăni: *aşa dondănind el din gură, iaca se trezeşte dinaintea lui c-un drac.* CR.; **2.** (tr.) a flecări, a pălăvrăgi: *cît or mai fi dondănit, că numai iaca se face ziuă.* CR.; (şi: **dondăi**). [Onomat.]

donemaníe f. (rar) pasiune, preocupare de a(-şi) atribui titlul de „don[1]": *donemania este luată în deriziune pretutindeni.* CĂL. [***Don[1]*** + ***manie***].

donicioará, donicioare f. diminutiv al lui doniţă; doniţă mică: *ţin minte că-l trimetea unchiu-meu la tata cu donicioarele de zmeură.* BR.-VOIN. [***Doniţă*** + ***-ioară***].

dóniţă, doniţe f. **1.** cofă (pentru apă): *porni înspre Arad cu trei care de doniţi.* CĂL.; **2.** găleată

(din lemn) pentru muls: *se îmbrăcă în haine de cioban şi ieşi înaintea cumnaţilor săi cu o donită plină cu lapte de oi.* ISP.; **vacă de doniţă,** vacă care dă lapte mult. [Din sb. ***dojnica***].

donjón, donjoane n. partea (în formă de turn) mai înălţată şi mai fortificată a unui castel medieval: *avea forma unei cruci şi aspectul sinistru al unei mici fortăreţe feudale, din cauza donjonului central.* CĂL. [Din fr. ***donjon***].

donjuan, donjuani [donjuán, donhuán] m. (fam.) bărbat remarcat prin aventurile lui amoroase; crai: *domnul acela ... e sportman, om de lume, donjuan.* PETR; (scris şi: *don juan*). [Din sp., fr. ***Don Juan*** n. pr.; cf. sp. ***donjuan***].

donjuanesc, ~şti, donjuanească, ~şti [donjuanésc, donhuanésc] a. de donjuan, de seducător: *nobilul abuziv de tip donjuanesc ... este exemplificat în don Fernando.* CĂL. [Din sp. ***donjuanesco***].

donjuanísm n. atitudine, caracter de donjuan. [Din fr. ***donjuanisme***, sp. ***donjuanismo***].

donór, donori m. **1.** (fiz.) atom pentavalent care, introdus într-un semiconductor, cedează electroni; **2.** (biol.) individ care cedează celule, cromozomi etc. [Din fr. ***donneur***, engl. ***donor***].

dop, dopuri n. **1.** bucată de plută, de lemn etc. care astupă deschizătura unei sticle, unui vas etc.: *după un timp se auzi dopul unei sticle pocnind.* TUD.; **a se face dop,** a se îngrăşa; **2.** bucată de lemn care astupă deschizătura de sus la fluier, lăsînd o gaură mică pentru suflat; **3.** piesă de metal cu care se închide o conductă. [Cf. săs. ***dop***].

dopá, dopez vb. (refl şi tr.) a(-şi) administra substanţe excitante pentru a rezista la un efort suplimentar. [Din fr. ***doper***].

dopáj, dopaje n. dopare. [Din fr. ***dopage***].

dopáre, dopări f. acţiunea de a (se) dopa şi rezultatul ei; dopaj, doping. [V. ***dopa***].

dóping n. **1.** substanţă chimică stimulatoare folosită la dopare; **2.** dopare, dopaj. [Din engl., fr. ***doping***].

doprós n. (înv. şi reg.) interogatoriu, anchetă: *strigarea obştiei este doprosul şi giudecata regimului trecut.* RUSSO; *ian să-i fac dopros.* AL. [Din rus. ***dopros***].

dor[1], doruri şi (înv.) **doară** n. **1.** dorinţă puternică de a vedea sau de a revedea pe cineva sau ceva; suferinţă pricinuită de o dorinţă, de o pasiune: *vei pierde dorul de părinţi şi visul de luceferi.* EM.; *mi-e dor de mersul pe jos.* VIERU; **cu dor,** duios, cu foc, ...: *începe pe loc a zice cu dor un cîntec duios.* POP.; **2.** suferinţă din dragoste; atracţie erotică mistuitoare: *ea trebui de el în somn aminte să-şi aducă şi dor de-al valurilor dom de inim-o apucă.* EM.; (fig.) *numai dorul mai colindă.* COŞB.; **3.** stare sufletească a celui care aspiră la ceva; năzuinţă: *ale tale doruri multe numai eu ştiu să le-ascult.* EM.; **4.** (înv.) durere, răutate: *osîndia şi pre oameni de casa lui, ales nepoţii lui Vasilie vodă, pentru multe doară cît au făcut şi ei în vremile sale.* COSTIN; **5.** (reg.) durere fizică: *pe la căpşor ai simţit vreun dor?* POP.; **6.** poftă, gust: *pe Ilarie îl apucă un dor de ducă.* GHEŢIE; **a duce dorul,** v. **duce**; **7.** (pop.) **în dorul lelii,** într-o doară, fără rost, la întîmplare: *feciorul de împărat se duse la vînat, ia aşa cam în doru lelii, fiindcă n-avea altă treabă.* ISP. [Lat. ***dolus***].

dor[2] adv. v. **doară**.

dorí, doresc vb. (tr.) **1.** a avea tendinţa, dorinţa de a face sau de a dobîndi ceva: *mulţi ar dori să aibă ceea ce ai d-ta.* CR.; **a fi de dorit,** a fi necesar, a se cuveni: *ar fi de dorit să ştim cine a fost acea doamnă.* NEGR.; **a lăsa de dorit,** a avea lipsuri; a nu satisface: *n-a fost o singură dată ceva, cît de neînsemnat, care să fi lăsat de dorit.* M.CAR.; **cum doriţi** sau **cum doreşti,** formulă prin care se specifică că se lasă la aprecierea interlocutorului luarea unei hotărîri; **2.** a ţine mult să vadă sau să revadă: *vai, bade, cum te-am dorit.* POP.; **3.** a simţi atracţie erotică: *dracu de-aci pricepe că ea pe fecior a dori începe.* B.-DEL.; (refl. recipr.) *şi el şi Căprioara se doreau ca şi în vremea cînd aşteptau cununia.* SAD.; **4.** a vrea, a pofti: *ce doriţi de la mine?;* (refl.) *în orice împrejurare, chinezul se doreşte în magică corespondenţă cu toate rînduielile Firei.* BL.; **5.** a ura: *vă doresc succes!* [De la ***dor***].

dorián, ~eni, dorianá, ~ene m., f. (la pl.) populaţie stabilită în antichitate în Peloponez, în Grecia insulară şi pe coastele Asiei Mici; (şi la sg.) persoană care făcea parte din această populaţie: *matricea stilistică proprie dorienilor a canalizat şi a dirijat spiritul inventiv în acest sens.* BL. // a. care aparţine acestei populaţii, referitor la această populaţie: *arta doriană.* [Din fr. ***dorien***].

dóric, ~ci, dorică, ~ce a. **1. stil doric,** formă arhitectonică grecească caracterizată prin coloane fără ornamente; **2.** construit în acest stil: *coloana dorică n-are plincă.* NAUM; *coloanele unui templu doric sînt computabile, acelea ale unui templu egiptean ori asiat, inumerabile.* CĂL. [Din fr. ***dorique***, lat. ***doricus***].

dorínţă, dorinţe f. **1.** aspiraţie, tendinţă de a realiza sau de a obţine ceva; (înv.) dorire: *avea o mare dorinţă d-a învăţa.* GHICA; **2.** poftă, gust: *în copilăria voastră vi să vor împlini toate voinţile după dorinţă.* DRĂGHICI; **3.** iubire, atracţie erotică: *îl vede azi, îl vede mîni, astfel dorinţa-i gata.* EM. [***Dori*** + ***-inţă***].

doríre, doriri f. (înv.) dorinţă: *cea mai mare dorire a me este de a mă întoarce în familia me cît mai în grabă.* KOG. [V. ***dori***].

dorít, ~ţi, dorită, ~e a. **1.** care reprezintă obiectul unei dorinţe: *nenumăraţ era mulţimea săracilor cari alerga la el să le ajute şi nici unul nu să întorcea deşărt de dorita mîngîiare.* ANTIM; **2.** care doreşte, doritor, dornic: *băieţi doriţi de învăţătură.* CR. [V. ***dori***].

doritór, ~i, doritoáre a. **1.** care doreşte; dornic: *era un tînăr doritor a se instrui socialmente.* BAC.; (subst.) *doritorii de a le cunoaşte le găsesc lesne aiurea, în alte studii.* BL.; **2.** iubitor, drăgăstos: *vine noaptea lîngă patul meu tiptil, doritor ca o femeie şi viclean ca un copil.* EM. [***Dori*** + ***-tor***].

dorméză, dormeze f. canapea fără spătar, pe care se poate dormi: *nu ştii cîte nopţi am petrecut minunat, cetind amîndoi pe dormeză?* PETR. [Din fr. ***dormeuse***].

dormí, dorm vb. (intr.) **1.** a fi în stare de somn; a fi adormit: *prin corturi negre mărunte ţiganii, ca şi broaştele-n baltă, durmea prăvăliţi toţi peste-olaltă.* B.-DEL.; **vagon de dormit,** v. **vagon**; **a dormi buştean** (sau **butuc, tun, dus** etc.), a fi cufundat în somn: *pe cînd soacra horăia, dormind dusă, blajina noră nigăia prin casă.* CR.; (tr.) *voinicelul mi-o privea, somnul dulce cum dormea.* POP.; **a dormi iepureşte,** v. **iepureşte**; **a dormi de-a-n picioarele** (sau **pe picioare**), **a)** a fi foarte obosit; **b)** (fig.) a fi încet, leneş la treabă; **c)** a fi distrat, absent; **a dormi (împreună) cu cineva,** a avea relaţii sexuale cu cineva; a se împreuna cu cineva: *de va afla neştine fata cea fecioară, carea nu iaste logodită, şi silindu-o va dormi împreună cu ea.* BIBLIA; **a dormi somnul (cel) de veci** (sau **cel lung, cel de pe urmă**), **a)** a fi mort; **b)** (în imprecaţii) a muri: *dormire-ai somnul cel de veci.* CR.; **2.** a rămîne peste noapte undeva: *de n-ai gazdă-n sat, să vii să dormi la noi.* COŞB.; **3.** (fig.) a fi dezinteresat, a lucra fără tragere de inimă; **4.** (fig.) a sta neclintit; a zăcea: *dorm volumele savante-n îngheţatele vitrine.* BAC.; **5.** (fig.) a mocni, a zăcea ascuns în ceva: *acea tainică simţire care doarme-n a ta harfă.* EM.; (şi: (reg.) **durmi**). [Lat. ***dormire***].

dormínd, ~zi, dormindă, ~e a. (rar) care doarme; care dormitează; (fig.) *lacul colo-şi revarsă apele lui dorminde, pe care steaua serii ivită le-a pătruns.* HEL.; (subst.) *lumea-i umbra unui nor şi visul unui dormind.* EM. [V. ***dormi***].

dormíre f. (rar) faptul de a dormi; (aflare în stare de) somn: *dormirea îi era şedzînd rădzîmat cu pieptul pre genunchi.* DOS. [V. ***dormi***].

dormít n. faptul de a dormi; somn: *dormitul în singurătate nu mi-a fost niciodată pe plac.* GHEŢIE. [V. ***dormi***].

dormitá, dormitez vb. (intr.) **1.** a dormi uşor şi intermitent; a moţăi, a picoti: *uncheşul a început a dormita de cum s-a aşezat în jilţ.* SAD.; **2.** (fig.) a sta în nemişcare; a zăcea: *ce ar fi ajuns pămîntul acesta dacă strămoşii noştri ar fi dormitat şi ei!* RUSSO. [Lat. ***dormitare***].

dormitáre, dormitări f. faptul de a dormita: *mişcarea lină, între valuri şi soare, îngăduind dormitarea.* CĂL. [V. ***dormita***].

dormitív, ~i, dormitivă, ~e a. (rar) care provoacă somnul. [Din fr. ***dormitif***].

dormitór, dormitoare n. **1.** cameră de dormit: *deschise ca un hoţ uşa dormitorului şi se furişă în vîrful picioarelor.* REBR.; **2.** mobila din camera de dormit. [Din lat. ***dormitorium***].

dorn, dornuri n. **1.** unealtă de oţel cu care se fac sau se lărgesc găurile în tablă, în piele etc.; priboi; **2.** unealtă de forma unei tije cilindrice, avînd multiple utilizări în tehnică (de prindere, de degajare, de deplasare etc. a unei piese). [Din germ. ***Dorn***].

dómă, dome f. (reg.) vîrtej, vîltoare, bulboană. [Et. nec.].

dórnic, ~ci, dornică, ~ce a. plin de dor; doritor: *noi sîntem prea dornici să aflăm veste.* SAD. // m. plantă erbacee din familia umbeliformelor, cu flori mici, albe (*Falcaria sioides*). [***Dor*** + ***-nic***].

dorobánţ, dorobanţi m. (înv.) **1.** soldat de infanterie: *au fost 34 de regimente de dorobanţi;* **2.** jandarm, soldat de poliţie: *dăruia panţirilor şi dărăbanilor locuri bune pentru păşunarea hergheliilor de cai.* EM.; (şi: **dărăban, daraban**). [Din magh. ***darabant***].

dorobănţésc, ~şti, dorobănţeáscă, ~eşti a. (înv.) al dorobanţilor, referitor la dorobanţi: *cetele de dorobanţi sau neamul dorobănţesc, după cum îl numesc cronicarii noştri.* BĂLC. [***Dorobanţ*** + ***-esc***].

dorobănţíe, dorobănţii f. (înv.) jandarmerie: *căpitan Gheorghe de la dorobănţie.* [***Dorobanţ*** + ***-ie***].

dorobănţíme f. (înv.) mulţime de dorobanţi: *se arătară întunecoasele şi tăcutele valuri ale dorobănţimii.* SAD. [***Dorobanţ*** + ***-ime***].

dorsál, ~i, dorsală, ~e a. din zona spatelui: *legenda ruperii oaselor este o interpretare populară a imobilităţii bolnavului din cauza afecţiunii dorsale.* CĂL.; *muşchi dorsali.* [Din fr. ***dorsal***, lat. ***dorsalis***].

dorsalgíe, dorsalgii f. (med.) durere în regiunea dorsală. [Din fr. ***dorsalgie***].

dorúţ n. (pop.) diminutiv al lui dor: *dar mi-i jele, Doamne, jele de doruţu mîndrei mele.* POP. [***Dor*** + ***-uţ***].

dos, dosuri n. **1.** parte de dindărăt, din spate a unui obiect, a unei construcţii, a unei fiinţe etc.: *doi balauri negri, ca dosul ceaunului, cîntă, unul din scripcă şi altul din cobză.* MAT.; *responsabilul îi arătă autentificarea de pe dosul pînzei.* GHEŢIE; *dosul unei cărţi;* **dosul palmei** (ori **mîinii,** sau **labei**), partea exterioară a mîinii, opusă palmei: *se vedea plesnind cu dosul palmei chipul acela moale.* VINEA; **a intra pe** (sau **prin**) **uşa din dos,** a ocupa un post, o slujbă etc. prin protecţie, iar nu prin valoare; **pe dos,** invers de cum este normal sau de cum este de aşteptat: *lumea asta e pe dos, toate merg*

cu capu-n jos. CR.; **a întoarce pe dos (pe cineva),** a) a schimba foarte mult: *o eventuală căsătorie ... i-ar fi întors pe dos întreaga existenţă, atît de bine orînduită.* GHEŢIE; b) a impresiona foarte mult: *ceea ce a văzut l-a întors pe dos;* **a întoarce ceva pe faţă şi pe dos,** a analiza amănunţit: *se apucă să întoarcă lucrurile pe faţă şi pe dos, desigur din nevoia de a retrăi astfel evenimentele recent consumate.* GHEŢIE; **(pe) de-a-n-doaselea** sau **(pe) de-a-ndoasele,** a) altfel decît trebuie; anapoda: *tot ce făcea îi ieşea de-a-ndoasele.* ISP.; b) invers, întors: *situaţia reală ni se pare tocmai pe de-a-n-doaselea.* BL.; c) cu spatele înainte: *Duţu se depărtă ... mai mult de-a-ndoaselea, oprindu-se mereu.* SL.; **2.** (înv.) partea de dinapoi, din spate a corpului omenesc: *aud în dosul meu glasul iritat şi scandalizat al profesorului.* SAD.; **pe din dos,** pe la spate, în lipsă: *îl vorbeşte pe din dos;* **a da** (sau **a întoarce**) **dosul** sau **a da dos (la faţă),** a pune dos la fugă, a pleca în grabă; a fugi: *caimacamii şi dregătorii lui Vodă Şchiopu dăduseră dos la faţă.* SAD.; *dacă văzură că turcii întorc dosul, nu-i mai goniră.* B.-DEL.; **3.** şezut, fund: *ne ardea cîteva la dos cu palma.* GHEŢIE; **a se scula cu dosul în sus,** v. **scula**; **3.** (pop.) loc unde nu bate soarele sau vîntul; loc ferit, adăpostit: *bate vîntul, îl laşi să bată şi te dai într-un dos.* SAD.; *s-a tras la dos.* [Lat. ***dossum*** (=***dorsum***)].

dosádă f. (înv.) **1.** mîhnire, amărăciune, întristare: *plin de dor şi de dosadă.* POP.; **2.** insultă, ocară. [Din sl. ***dosada***].

dosár, dosare n. **1.** totalitatea actelor referitoare la o problemă, la o persoană etc.: *s-au păstrat numeroase dosare ale proceselor sale.* CĂL.; **a pune la dosar, a)** a înregistra, a reţine; **b)** a nu da curs; (fig.) a nu se sinchisi; **2.** învelitoare din carton în care se păstrează astfel de acte: *şi-a aruncat ochii peste cele două hîrtii, apoi le-a vîrît într-un dosar.* GHEŢIE. [Din fr. ***dossier***].

dosădí, dosădesc vb. (înv.; tr.) a mîhni, a întrista. [Din sl. ***dosaditi***].

dosădíre, dosădiri f. (înv.) acţiunea de a dosădi şi rezultatul ei. [V. ***dosădi***].

dosădít, ~ţi, dosădită, ~e a. mîhnit, întristat, amărît: *ieşiră deci la uscat, dosădiţii de ei!* ISP. [V. ***dosădi***].

doséInic, ~ci, doseInică, ~ce a. (rar) **1.** dosnic, ascuns: *umilinţa sinceră, fără gînduri doselnice.* BL.; **2.** (fig.) perfid, incorect: *umblaţi cu pîri ascunse..., cu mijloace dosălnice.* AL. [***Dos*** + *-elnic*].

dosí, dosesc vb. **1.** (pop. şi fam., tr. şi refl.) a (se) ascunde, a (se) sustrage vederii altora: *sentinelele române, care se dosiseră bine dincoace, ieşiră la lumină.* SAD.; *moşu Dumitru stă, dosit de casă, şi abia îşi mai ţine răbdarea.* MAT.; **2.** (pop. şi fam.; tr.) a fura ceva (ascunzînd); a şterpeli: *cărţile ... le dosea din biblioteca tatălui său.* MACED.; **3.** (înv.; tr. şi intr.) **a o dosi,** a fugi, a da dosul: *de groaza lui duşmanii au dosit-o ca mişei.* MACED. [De la ***dos***].

dosíre, dosíri f. **1.** acţiunea de a (se) dosi; **2.** ascundere: *au doară s-au tulburat Poarta pentru dosirea fiilor săi?* OD.; **3.** sustragere, şterpelire; **4.** (înv.) fugă; retragere: *nici de dosirea nestatornicilor ostaşi ce îl părăsise, ... nepierzîndu-şi inima.* BĂLC. [V. ***dosi***].

dósişte, dosişti f. (reg.) loc dosnic (în spatele unui deal): *cînd... umbrele mari începură a se ivi pe finaţe, în dosişti, ea se opri gîfîind.* AG. [***Dos*** + *-işte*]

dosít, ~ţi, dositá, ~e a. **1.** ascuns, pitit: *Traian se afla dosit într-un luminiş tînăr de stejărei.* SAD.; **2.** retras, ferit: *cu călărimea lui vitează prin locuri dosite, lui ştiute, oştilor turceşti de-aproape urmează.* B.-DEL. [V. ***dosi***].

dositór, ~i, dositoáre a. şi m., f. (persoană) care doseşte: *să pedepsească pe dositorii şi patronii lor.* EM. [***Dosi*** + *-itor*].

dósnic, ~ci, dosnică, ~ce a. retras, izolat: *acesta fugise din palat pe o scară dosnică.* CĂL.; *stradă dosnică.* // f. (compus; reg.) **dosnică-galbenă,** plantă erbacee cu flori galbene dispuse în capitule (*Carpesium cernuum*). [***Dos*** + *-nic*].

dospeálă, dospeli f. **1.** faptul de a dospi; **2.** (concr.) substanţă folosită pentru a face să dospească aluatul; plămădeală; **3.** (fig.) moleşeală, trîndăveală, inactivitate: *eu mă pun la dospeală o zi, două.* CAR. [***Dospi*** + *-eală*].

dospí, pers. 3 **dospeşte** vb. **1.** (intr. şi refl.) a-şi mări volumul umflîndu-se datorită unui ferment: *filosofia fără idei metafizice rămîne un aluat ce nu dospeşte.* BL.; **2.** (intr.) a fermenta: *caşul fără sare dospeşte;* (tr.) *acel om fără Dumnezeu dospea şi frămînta în apă ... buruiana ucigaşă.* SAD.; **3.** (fig.; intr.) a se dezvolta în ascuns; a mocni: *în umbra asociaţiei dospea o înjghebare carbonară.* CĂL.; **4.** (fig.; tr.) a face să crească; a cultiva: *îi purtau ură şi-i dospeau gînd rău.* DELAVR. [Din sl. ***dospiti***].

dospíre, dospíri f. acţiunea de a dospi; fermentare. [V. ***dospi***].

dospít, ~ţi, dospită, ~e a. **1.** care a crescut, care s-a umflat sub acţiunea unui ferment: *aluat dospit;* **2.** fermentat. [V. ***dospi***].

dospitoáre, dospitori f. poliţă (la stînă) pe care se aşază caşul la dospit. [***Dospi*** + *-toare*].

dospitór, dospitoare n. cameră într-o fabrică de pîine, în care este pus aluatul la fermentat. [***Dospi*** + *-tor*].

dotá, dotez vb. (tr.) **1.** a utila o instituţie, o întreprindere etc.: *ambiţiosul secretar de redacţie voia să-l doteze cu diferite rubrici noi.* REBR.; **2.** a înzestra o fată; **3.** (fig.) a înzestra cu calităţi intelectuale, sufleteşti: *natura l-a dotat cu o sensibilitate deosebită.* [Din fr. ***doter***, lat. ***dotare***].

dotál, ~i, dotală, ~e a. care ţine de dotă, referitor la dotă: *un om inteligent s-ar fi informat asupra formalităţilor întocmirii actului dotal.* CĂL.; *venit dotal.* [Din fr. ***dotal***, lat. ***dotalis***].

dotáre, dotări f. **1.** acţiunea de a dota; dotaţie: *dotarea excursioniştilor cu busole;* **2.** mijloace de care dispune cineva sau ceva; ceea ce are, deţine cineva sau ceva: *indiferent de origine sau de dotare intelectuală, politicienii de profesie se află permanent la dispoziţia şi sub presiunea clientelei electorale.* GHEŢIE. [V. ***dota***].

dotát,~ţi, dotată, ~e a. înzestrat cu calităţi (deosebite): *corolarul acestei constatări este afluenţa spre cariera politică a persoanelor mijlociu dotate.* GHEŢIE; *copil dotat;* **a fi (bine) dotat, a)** a avea tot ce-i trebuie; **b)** (glumeţ) a fi viril; a avea organe sexuale mari. [V. ***dota***].

dotáţie, dotaţii f. **1.** acţiunea de a dota; înzestrare; **2.** mijloace puse la dispoziţia unei persoane, unui aşezămînt etc.: *casă de dotaţie a oastei;* (şi: (înv.) **dotaţiune**). [Din fr. ***dotation***, lat. ***dotatio, -onis***].

dotaţiúne f. v. **dotaţie**.

dótă, dote f. zestre dată unei fete cînd se căsătoreşte: *se codeşte să dea fiicei dota cuvenită.* CĂL. [Din fr. ***dot***, lat. ***dos, dotis***].

douăzéci num. card. număr care în numărătoare se află între nouăsprezece şi douăzeci şi unu: *acest artificialism a înflorit mai ales acum douăzeci de ani.* IBR. // a. (cu valoare de num. ord.) *etajul douăzeci.* [***Două*** + ***zeci***].

douăzécilea, douăzecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al nouăsprezecelea şi al douăzeci şi unulea. [***Douăzeci*** + *le* + *a*].

dovádă, dovezi f. **1.** fapt sau lucru care demonstrează, dovedeşte ceva: *ducînd pe cei ce nu cred, la ţîntă, nu cu dovezi încredinţătoare, ci cu măciuca şi cu topoare.* B.-DEL.; **a da dovadă de ...,** a lăsa să se vadă; a arăta, a vădi, a dovedi: *dădu dovadă de o mare agerime de minte.* SAD.; **a da dovadă că ...,** a demonstra, a dovedi că...: *pot să dau dovadă, că pe vremea aceea toporul n-avea coadă.* ALEX.; **ca** (sau **drept**) **dovadă că...,** ca semn că...: *ca dovadă că aşa este ...aduc şi faptul că ţi-am recunoscut totdeauna marile merite.* MACED.; **2.** act justificativ, document; adeverinţă: *lucrurile sînt vămuite, am dovadă, am plătit taxele.* TUD. [De la ***dovedi***].

dovedí, dovedesc vb. **1.** (tr.) a arăta cu argumente, cu probe sau cu mărturii un fapt sau o situaţie; a demonstra: *am vrut să dovedesc lui Petre cît eşti tu de milostiv.* CR.; *mi-a dovedit că mă înşelam;* (refl. pas.) *prin simplă afirmare nu se dovedeşte nimic.* EM.; **2.** (tr.) a pune în evidenţă, a atesta: *flexiunea temporală ne dovedeşte că conştiinţa noastră nu se situează niciodată în afara timpului.* VIANU; *asta dovedeşte o fire energică;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) manifesta, a (se) vădi: *vorbise tot timpul, dovedind o bună dispoziţie rar întîlnită la el.* GHEŢIE; *oamenii se dovedeau buni şi credincioşi;* **4.** (reg.; tr.) a termina, a isprăvi, a mîntui: *eu aştept pînă ce dovedesc bucatele ce ai binevoit a-mi pune dinainte.* SAD.; **5.** (pop.; tr.) a învinge, a birui: *numai cu un argăţel ce-l am de-abia le pot dovedi.* CR.; *nu poate dovedi atîta lucru;* (absol.) *îşi încercau puterile la trîntă ... pînă ce unul dovedea.* OD. [Din sl. ***dovesti***, ***dovedon***].

dovedíre, dovedíri f. acţiunea de a (se) dovedi şi rezultatul ei; probare. [V. ***dovedi***].

dovedít, ~ţi, dovedită, ~e a. **1.** care a fost argumentat, relevat, evidenţiat: *acest domn periculos în cel mai mare grad prin ignoranţa lui dovedită.* EM.; **2.** căruia i-au fost dezvăluite planurile, gîndurile ascunse (şi vinovate); **3.** biruit, învins. [V. ***dovedi***].

dovedítor, ~i, dovedítoáre a. care dovedeşte, care confirmă; prin care se dovedeşte: *unele dintre experimente au o deplină putere doveditoare.* BL. [***Dovedi*** + *-tor*].

dovleác, dovleci m. **1.** plantă tîrîtoare cu fructe mari sferice sau ovale, folosite în alimentaţia animalelor sau a omului; bostan (*Cucurbita pepomaxima*); **2.** (p. restr.) fructul acestei plante: *ea aduce dovleci de pe deal pentru porci.* CĂL.; **3.** (fig.) cap de om (prost). [Din turc. ***devlek***].

dovlecél, dovlecei m. **1.** varietate de dovleac, cu fructele comestibile, de forma castraveţilor (*Cucurbita pepo oblonga*); **2.** (p. restr.) fructul acestei plante: *pepeni, dovlecei şi verze fără grijă a mînca.* ALEX. [***Dovleac*** + *-el*].

doxastár, doxastare n. carte bisericească care cuprinde doxologiile cîntate la sărbători: *Noul doxastar de Anton Pann din 1841.* [Din gr. mod. ***doxástis*** „glorificator"].

doxát, ~ţi, doxată, ~e a. cu minte; priceput. [***Doxă*** + *-at*].

dóxă f. (fam.) minte, pricepere: *distincţia pe care Plato o efectua între doxă şi ştiinţă.* BL.; **a avea** (sau **a fi cu**) **doxă la cap,** a fi deştept, priceput: *are doxă la cap şi-i cu tîlc la vorbă.* HOGAŞ. [Din gr. mod. ***dóxa***].

doxográf, doxografi m. (la vechii greci) autor care prelua părerile filozofilor, expunîndu-le pe probleme. [Din fr. ***doxographe***].

doxológic, ~ci, doxologică, ~ce a. care ţine de doxologie, referitor la doxologie. [Din fr. ***doxologique***].

doxologíe, doxologii f. **1.** cîntare liturgică de preamărire a Sfintei Treimi; moment liturgic cînd se cîntă această cîntare: *făcu un semn diacului să înceapă doxologia cea mare.* AG.; **2.** studiu sistematic al rolului pe care îl are aprecierea în învăţămîntul şcolar. [Din gr. mod. ***doxología***, fr. ***doxologie***].

doxometríe f. studiere a opiniei publice cu ajutorul sondajelor asupra anumitor probleme. [Din fr. ***doxométrie***].

dozá, dozez vb. (tr.) **1.** a pune laolaltă, în proporţii determinate, substanţele care formează un amestec; **2.** (p. ext.) a distribui după o anumită măsură elementele care intră într-un tot, într-un compus: *romancierul bun este acela care ştie să dozeze aceste procedee.* IBR.; **3.** a determina proporţia elementelor, materialelor etc. care intră în compoziţia unui amestec; **4.** (fig.) a folosi în proporţii optime. [Din fr. *doser*].

dozábil, ~i, dozabilă, ~e a. care se poate doza, a cărui alcătuire poate fi dozată. [Din fr. *dosable*].

dozáj, dozaje n. **1.** proporţie între elementele care intră într-un amestec: *opera de artă reprezintă un dozaj de mister şi de revelaţie sensibilă.* BL.; **2.** dozare: *în dozajul general al mijloacelor artistice, elementul retoric scade în mod evident.* VIANU. [Din fr. *dosage*].

dozáre, dozări f. acţiunea de a doza şi rezultatul ei: *acum să vorbim de felul de dozare al creaţiei şi al analizei în timpul nostru.* IBR. [V. *doza*].

dozát, ~ţi, dozată, ~e a. proporţionat, distribuit, repartizat: *în inconştientul lui Eminescu întrezărim prezenţa tuturor determinantelor stilistice ..., doar altfel dozate şi constelate.* BL. [V. *doza*].

dozatór, dozatoare n. aparat sau dispozitiv care dozează. [*Doza* + *-tor*; cf. fr. *doseur*].

dóză[1], doze f. **1.** cantitate determinată dintr-o anumită substanţă (care intră într-un amestec, are un anumit efect sau o anumită întrebuinţare); **2.** (p. ext.) cantitate (care intră în alcătuirea unui tot): *luînd o doză prea mare de mercur, pierde mustăţile.* CĂL.; *o doză de chinină;* (fig.): *cu doza de naivitate a vîrstei, crezu că secretul înconjoară însăşi naşterea ei.* GHEŢIE; *o doză de mîndrie.* [Din fr. *dose*, lat. *dosis*].

dóză[2], doze f. mic dispozitiv izolat care realizează conectarea într-o instalaţie electrică. [Din germ. *Dose*, fr. *dose*].

dozimetríe f. capitol al fizicii care studiază tehnica măsurării dozelor de radiaţie. [Din fr. *dosimétrie*].

dozimétru, dozimetre n. (fiz.) instrument pentru măsurarea dozelor de radiaţie. [Din fr. *dosimètre*].

drac, draci m. **1.** fiinţă imaginară, de sex masculin, considerată ca spirit al răului; (bis.) înger căzut din demnitate datorită necredinţei; demon, diavol, spirit rău: *tremurau, într-un fluid luminos şi vioriu, draci mici, spînzuraţi de cornişe.* EM.; (la voc.; exclamaţie care exprimă surprindere neplăcută, protestul) *drace, n-am ştiut pînă acum că doctorul angelic a fost şi poet.* GHEŢIE; **al dracului, a)** rău, viclean, răutăcios: *măi, al dracului venetic şi ceapcîn de popă.* CR.; **b)** (fig.) strașnic: *un frig al dracului;* **a fi dracul gol** (sau **împeliţat, în picioare**), **a)** a fi rău, afurisit: *slujitorul domnului este dracul împeliţat.* NEGR.; **b)** a fi isteţ, poznaş; **e tot un drac**, e totuna, e acelaşi lucru; **a băga pe cineva în draci** (sau **în toţi dracii**), a intimida, a înfricoşa pe cineva; **şi-a băgat dracul coada**, se spune cînd se complică o situaţie, **a da de dracul**, a o păţi: *să nu te mai aud vorbind de asta, că dai de dracu.* SAD.; **lucrul dracului**, lucru dificil, dubios; poznă, pătăranie: *mai ştii, lucru dracului, să nu se întîmple să ne ia nevestele noastre pe unul drept altul.* MACED.; **scaiul dracului**, v. **scai**; **iarba dracului**, (glumeţ) tutun; **calul** (sau **sfredelul**) **dracului**, babă rea, vrăjitoare; **salba** (sau **poama, omul**) **dracului**, (fam.) om rău; **a mînca la nunta** (sau **pomana**) **dracului**, a rămîne spîn; **unde şi-a spart dracul opincile**, v. **sparge**; **la dracu-n praznic**, v. **praznic**; **la mama dracului**, v. **mamă**; **unde (şi-) a înţărcat dracul copiii**, v. **copil**; **a face pe dracul în patru**, a încerca imposibilul, a face orice: *macar fă pe dracul în patru, ... dar numaidecît să-mi aduci pielea cerbului.* CR.; **a fugi** (sau **a se teme**) **ca dracul de tămîie**, a fugi (sau a se teme) foarte tare: *de spovădanie fugi ca dracul de tămîie.* CR.; **a înălbi pe dracul**, a fi foarte rău: *stăpîna acestei slujnice era viespea care înălbise pe dracul.* CR.; **a avea draci** sau **a fi cu draci, a avea pe dracul în el, a)** a fi energic, plin de viaţă, iute: *tot cu draci eşti tu, bine zic eu.* CR.; **b)** a fi rău dispus, a avea toane; **a fi un drac la mijloc**, a fi ceva neobişnuit, ascuns: *este vreun drac la mijloc, a mormăit el.* SAD.; **a trage (pe) dracul de coadă**, v. **coadă**; **a căuta pe dracul**, a fi imprudent, a-şi cauza neplăceri; **a da** (sau **a trimite**) **dracului**, a lepăda, a se descotorosi: *am s-o dau dracului de pomană, soi rău ce este ea!* CR.; **a da în burduful dracului**, v. **burduf**; **a lăsa** (sau **a da**) **dracului**, a părăsi, a abandona; **a da dracului** (sau **la toţi dracii**), a înjura, a drăcui; **a da de dracul**, v. **da**; **a se duce dracului** (sau **la dracul**), a pleca fără să se mai întoarcă; **a lua dracul** (sau **dracii, mama dracului**), a se prăpădi; a o păţi rău; **pe dracul**, nimic, deloc; **ce dracu** sau **ce mama dracului**, exprimă indignarea celui contrariat de ceva: *ce dracu are dulapul ista de nu vrea să se deschidă?* AL.; **2.** (fig.) om foarte rău, crud; om plin de păcate; **3.** (fig.) om isteţ, vioi: *ce mai drac frumos de noră!* COŞB.; **4.** (compus) **drac-de-mare**, peşte marin avînd pe aripioara dorsală ghimpi veninoşi (*Trackino draco*); **5. drac tazmanian**, mamifer marsupial necrofag, cu blana de culoare neagră, care trăieşte în insula Tazmania (*Sarcophilus Harrisii*). [Lat. *draco, -onis*, „şarpe, balaur"].

drácilă, dracile f. arbust spinos cu flori galbene şi cu fructe roşii, cultivat uneori ca gard viu (*Berberis vulgaris*). [Din sl. *dracĭ*].

draconián, ~eni, draconiană, ~ene a. (franţuzism) draconic. [Din fr. *draconien*].

dracónic, ~ci, draconică, ~ce a. foarte sever, foarte aspru; draconian: *se purta ca şi cum ar fi păstrat un drept asupra ei, un drept draconic de amant gelos.* VINEA. [Din germ. *drakonisch*, it. *draconico*].

drag, ~gi, dragă, ~gi a. **1.** iubit, scump, nepreţuit: *avea o semeţie şi o încruntare de sprînceană care-i aducea aminte de altă fiinţă ce-i fusese dragă.* SAD.; *dragii mei copii;* **a-i fi drag**, a-i plăcea, a simţi plăcere; a iubi: *ţi-era drag să te uiţi la el;* **2.** plăcut, afectuos: *cuvinte dragi;* **cu dragă inimă**, cu plăcere, bucuros: *fiecare oaspe ce trăgea la odaia lui era primit cu dragă inimă.* CR. // f. (la vocativ singular) termen afectuos de adresare către cineva (bărbat sau femeie): *despre asta bine ai chitit-o, dragul tatei.* CR.; *ascultă-mă, dragă!* // m., f. persoană care iubeşte pe alta de sex opus; iubit(ă): *dragul dulce-al vieţii mele la oaste s-a dus.* BOL. // n. iubire, dragoste: *mor de dragul tău;* **de dragul...**, pentru..., din dragoste pentru ..., **(ţi-e) mai mare dragul**, (e) o mare plăcere (să...): *aşa vorbeşte de blînd şi primeşte cu bunătate pe fiecare, de ţi-i mai mare dragul să te duci la el.* CR. [Din sl. *dragŭ* „scump"].

dragá, draghez vb. (tr.) **1.** a scoate cu draga materialul de pe fundul apei; **2.** a curăţa de mine o cale navigabilă. [Din fr. *draguer*].

dragáj, dragaje n. acţiunea de a draga. [Din fr. *dragage*].

dragáre, dragări f. acţiunea de a draga; dragaj. [V. *draga*].

dragát, ~ţi, dragată, ~e a. care a fost curăţat cu draga: *pe albia dragată circulă vaporaşe.* [V. *draga*].

dragavéi, dragavei m. plantă erbacee cu tulpina înaltă, cu frunze lungi şi înguste, comestibile (*Rumex crispus*). [De la *drag*].

drágă, drage f. instalaţie plutitoare sau maşină cu care se dragează; navă înzestrată cu instalaţii pentru operaţiile de dragaj: *dragajul canalului Sulina se făcea cu două drage de o capacitate medie de 2800 tone fiecare.* [Din fr. *drague*].

drághină, draghini f. (reg.) **1.** loitra carului: *stăteau amîndoi aşa, pe draghini, cu feţele umbrite de pălăriile late şi tari de pîslă.* SAD.; **2.** (p. restr.) fiecare dintre lemnele lungi ale loitrei, în care sînt fixate spetezele; carîmb. [Din ucr. *drabyna*].

draglínă, dragline f. maşină pentru săpat pămîntul, prevăzută cu un braţ mobil şi o cupă, care este tîrîtă pentru a fi umplută. [Din fr. *dragline*].

dragliníst, draglinişti m. muncitor care lucrează cu draglina. [*Draglină* + *-ist*].

dragobéte m. (reg.) ziua de 3 martie (24 februarie), zi în care se crede că toate fiinţele îşi găsesc perechea şi se logodesc. [Din sl. *glavovreatenje*].

dragomán, dragomani m. **1.** (înv.) interpret oficial, tălmaci în ţările din Orient: *dragomanul mai tălmăceşte şi aceste două cugetări ale capugibaşei.* CĂL.; **mare dragoman**, înalt dregător al Porţii Otomane, care se ocupa de relaţiile diplomatice cu statele europene; **2.** (reg.) vătaf, supraveghetor. [Din gr. mod. *dragomános*].

dragón[1], dragoni m. **1.** (înv.) soldat de cavalerie care descăleca cînd trebuia să lupte: *în Liunevil sînt acum trii polcuri de dragoni, care îi o prea frumoasă oaste.* KOG.; **2.** (mit.) monstru fabulos reprezentat cu aripi de vultur, gheare de leu şi coadă de şarpe; balaur; **3.** vechi însemn ostăşesc reprezentînd un balaur; **4.** şopîrlă din regiunile tropicale avînd pe spate două excrescenţe ale pielii în formă de aripi (*Draco volans*); **5.** (artic.) constelaţie din emisfera boreală, alcătuită dintr-un lung şir de stele, terminat cu un fel de cap; (pop.) Balaurul; **6.** unul dintre cele douăsprezece semne simetrice ale zodiacului chinezesc; (şi: (rar) **drăgan**). [Din fr. *dragon*].

dragón[2], dragoane n. şiret făcut din fir metalic şi terminat cu un ciucure, care se prinde la mînerul sabiei: *îmi aşezai şi dragonul săbiei la pumnul mînei drepte.* SAD.; (şi: **dragonă**). [Din fr. *dragonne*].

dragónă f. v. dragon[2].

dragór, dragoare n. navă care îndepărtează minele; **tanc-dragor**, maşină de luptă pentru deminat terenul. [Din fr. *dragueur*].

drágoste, (rar) **dragosti** f. **1.** sentiment de afecţiune faţă de cineva (de sex opus); iubire: *dragostea ... iaste vîrhul bunătăţilor.* COR.; **a avea dragoste**, a-i plăcea: *făcuse un clopot mare la acea mînăstire ... şi avea dragoste să-l tragă singur.* CR.; **2.** fiinţă iubită: *te află strînsă-n braţe, dulce dragoste bălaie.* EM.; **3.** relaţie amoroasă, amor: *a doua dragoste se realizează cu o tînără nevastă bulgarcă.* CĂL.; **4.** legătură sexuală: *din dragostea mea cu împărăteasa va ieşit încă fecior.* SAD.; **a face dragoste**, a se împerechea: *nu-i nimic, puişor, o să facem dragoste pe întuneric.* GHEŢIE; **5.** (bot.; reg.) plantă erbacee cu frunze în formă de lance, dinţate şi cu flori roz-purpurii (*Sedum fabaria*). [Din sl. *dragosti*].

dráhmă, drahme f. **1.** veche unitate de măsură pentru greutate egală cu 4,38 grame; **2.** unitate monetară grecească modernă: *dă-mi numai aşa, vreo sută de drahme.* TUD.; **3.** monedă de argint în Grecia antică. [Din gr. mod. *dráchmi*, fr. *drachme*].

drálbăr, dralbăre n. burghiu de oţel pentru găurit lemn. [Din germ. *Treibbohrer*].

drálfus, dralfuse n. unealtă din fontă alcătuită din trei braţe, care serveşte ca suport interior în reparaţiile de încălţăminte. [Din germ. *Dreifuss*].

dralv, dralvuri n. (tenis) lovitură prin care mingea este expediată cu putere în terenul advers, razant cu plasa. [Din engl. *drive*].

drajéu, drajeuri n. **1.** bomboană făcută din cristale de zahăr, sîmburi de fructe etc. şi acoperită cu o glazură (de ciocolată); **2.** medicament în formă de pilulă (acoperită cu zahăr). [Din fr. *dragée*].

drajón, drajoni m. lăstar al unei plante crescut din rădăcină, din care, prin separare, se poate dezvolta o nouă plantă. [Din fr. ***drageon***].

drajonă pers. 3 **drajonează** vb. (bot.; intr.) a produce drajoni. [Din fr. ***drageonner***].

drajonáj, drajonaje n. drajonare. [Din fr. ***drageonnage***].

drajonáre, drajonări f. faptul de a drajona; proprietate de a produce drajoni; drajonaj. [V. ***drajona***].

dram, dramuri n. **1.** veche unitate de măsură pentru capacitate egală cu 3,22–3,80 centimetri cubi; **2.** veche unitate de măsură pentru greutate egală cu 3,18–3,23 grame: *tot ce nu încape în cele 75 dramuri de creier.* EM.; **3.** (fig.) fărîmă, strop, pic: *fiecare își agonisește un dram de plăcere în puțina și trecătoarea noastră viață.* SAD. [Din gr. mod. ***drámi***].

dramátic, ~ci, dramatică, ~ce a. **1.** care ține de dramă sau de teatru, referitor la dramă sau la teatru: *unele scene sînt clișee dramatice, introduse fără vreun folos.* CĂL.; *artist dramatic*; **artă dramatică**, ansamblu de principii privitoare la interpretarea și la punerea în scenă a unei piese de teatru; **gen dramatic**, gen literar cuprinzînd opere scrise pentru a fi reprezentate pe scenă: *în genul dramatic ni se reprezintă evenimentele acum, în fața noastră.* IBR.; **2.** (fig.) care mișcă; impresionant, zguduitor: *situația ar putea să ia o întorsătură dramatică.* BL.; (adv.) *vorbește dramatic ca să sublinieze importanța.* PETR.; (subst. n.) *dramaticul unei asemenea existențe nu l-a simțit și nu l-a redat nimene la noi.* IBR. [Din fr. ***dramatique***, lat. ***dramaticus***, germ. ***dramatisch***].

dramatícește adv. (rar) din punctul de vedere al artei dramatice: *e o încercare incoerentă dramatic-ește și simplistă.* CĂL. [***Dramatic*** + ***-este***].

dramatísm n. **1.** încordare a acțiunii într-o operă dramatică; **2.** tensiune, luptă ascuțită între sentimente, interese, etc.: *acele cugetări ..., prin vibrația lor, trădau un dramatism sufletesc.* IBR.; **3.** situație, împrejurare care creează tensiune. [Din fr. ***dramatisme***].

dramatíst, dramatiști m. (înv.) autor de piese de teatru; dramaturg. [Din fr. ***dramatiste***].

dramatizá, dramatizez vb. (tr.) **1.** a prelucra o operă literară (epică) pentru a putea fi reprezentată pe scenă; **2.** (fig.) a face ca ceva să devină impresionant, dramatic: *povestea aceasta dramatizează doar cearta seculară ce s-a iscat între adepții unuia și ai celuilalt.* BL.; **3.** (iron.) a atribui un caracter prea grav, a lua în tragic: *discuția aceea ... m-a convins treptat că dramatizam situația.* GHEȚIE. [Din fr. ***dramatiser***].

dramatizáre, dramatizări f. **1.** acțiunea de a dramatiza și rezultatul ei; **2.** (concr.) piesă de teatru creată prin prelucrarea unei opere literare (epice): *totul e în tradiția românească, sub raportul materiei, piesa neflind decît dramatizarea unui basm.* CĂL. [V. ***dramatiza***].

dramatizát, ~ți, dramatizată, ~e a. **1.** care a devenit piesă de teatru: *feeria din care se trag viitoarele basme dramatizate din literatura română.* CĂL.; **2.** căruia i s-a atribuit un caracter (prea) grav, tragic, impresionant: *nuvela conține un moment din viață dramatizat, expus impresionant.* IBR. [V. ***dramatiza***].

dramatúrg, dramaturgi m. autor de opere dramatice: *marele nostru dramaturg a zugrăvit în comediile sale mahalaua.* IBR. [Din fr. ***dramaturge***, germ. ***Dramaturg***].

dramaturgíe f. **1.** artă a compunerii pieselor de teatru; artă dramatică: *dramaturgia invada din toate părțile sufletul lui Caragiale.* CĂL.; **2.** totalitate a operelor dramatice dintr-o literatură, dintr-o epocă etc. [Din fr. ***dramaturgie***, germ. ***Dramaturgie***].

drámă, drame f. **1.** piesă de teatru în care se întrepătrund elemente de tragic și de comic: *drama nu este făcută ca să fie cetită, ci reprezentată.* IBR.; *caracterul principal al dramei este culoarea locală*; **2.** (fig.) întîmplare nefericită; nenorocire: *acum se desfășoară drama lui Moțoc.* CĂL.; **a face dramă din ceva**, a exagera gravitatea unei situații; **3.** suferință sufletească intensă: *toată această dramă a sufletului său s-ar fi putut să aibă alt desnodămînt.* SAD. [Din fr. ***drame***, lat. ***drama***].

dramolétă, dramolete f. dramă de proporții reduse (și de valoare neînsemnată): *dramoleta neoromantică ... e un simplu prilej de a executa fresce hieratice.* CĂL. [Din germ. ***Dramolett***].

drániță, dranițe f. (reg.) scîndurică mai mare decît șindrila cu care se acoperă construcțiile: *întîlnim cîțiva oameni, cu niște cară cu dranițe, mergînd spre Iași.* CR. [Din rus. ***dranița***, ucr. ***dranyca***].

drapá, drapez vb. **1.** (tr.) a împodobi, a acoperi cu o draperie: *a drapa o fereastră;* **2.** (tr.) a aranja artistic faldurile unei draperii, cutele unui obiect de îmbrăcăminte: *a drapa o stofă*; **3.** (tr. și refl.) a (se) îmbrăca, a (se) acoperi cu un veșmînt larg, care cade în falduri: *era într-o rochie de batist alb, care o drapa statuar.* IBR.; (fig.) *cu voi drapîndu-și nula, vă citează toți nerozii.* EM. [Din fr. ***draper***].

drapáj, drapaje n. (rar) drapare. [Din fr. ***drapage***].

drapáre, drapări f. acțiunea de a (se) drapa și rezultatul ei; drapaj: *draparea în costum antic a fost un procedeu obișnuit al scriitorilor și oratorilor revoluției franceze.* VIANU. [V. ***drapa***].

drapát, ~ți, drapată, ~e a. **1.** împodobit sau acoperit cu o draperie; **2.** dispus în cute, în falduri. [V. ***drapa***].

drapél, drapele n. bucată de pînză sau de mătase, într-una sau în mai multe culori, adesea cu o stemă sau cu o emblemă, prinsă de o lance lungă de lemn și reprezentînd semnul distinctiv al unui stat, al unei unități militare sau al unei organizații; steag; (fig.) *numeroase poezii ale lui Grandea ... sînt filfiitoare ca niște drapele.* CĂL.; **a fi sub drapel**, a servi în armată. [Din fr. ***drapeau***, it. ***drappello***].

draperíe, draperii f. **1.** perdea de stofă sau de catifea, cu falduri: *la uși spînzurau draperii negre cusute cu fir de argint.* GHEȚIE; (fig.) *suna susur de paseri în frunzișuri și-n lianele care atîrnau în draperii deasupra havuzurilor.* SAD.; **2.** veșmînt larg, cu multe cute, care îmbracă personajele reprezentate în statui sau în tablouri: *draperiile de pe femei erau atît de măiestru răsucite de daltă, încît pare că sta să le scuture vîntul.* GAL. [Din fr. ***draperie***].

drástic, ~ci, drastică, ~ce a. **1.** foarte aspru, foarte energic; brutal, vehement: *n-ar fi cazul să ne speriem de formularea ei drastică.* BL.; *măsuri drastice*; **2.** cu efect puternic: *purgativ drastic.* [Din fr. ***drastique***].

dravidián, ~eni, dravidiană, ~ene m., f. (la pl.) populație (de rasă intermediară între albi și negri) care trăiește în unele regiuni din India, Sri Lanka și Pakistan; (și la sg.) persoană care face parte din această populație: *mi-a mai arătat descrieri de călătorie... printre incași..., dravidieni, malgași și iacuți.* GHEȚIE. // a. care aparține acestei populații, referitor la această populație. [Din fr. ***dravidien***].

drăcăríe, drăcării f. (pop. și fam.) **1.** drăcovenie, drăcie; poznă, năzbîtie: *cîte drăcării le vine în cap, toate le fac.* CR.; **2.** farmec, vrăjitorie: *ea, prin drăcăriile ei, prefăcuse pe stăpînu-său, Făt-Frumos, în purcelul cel ogîrjit.* CR. [***Drac*** + ***-ărie***].

drăcésc, ~ești, drăcească, ~ești a. care ține de drac; diavolesc, diabolic: *satana cu oștile sale drăcești va sprijini pe turci.* BL. [***Drac*** + ***-esc***].

drăcéște adv. ca dracii; diavolește. [***Drac*** + ***-este***].

drăcíe, drăcii f. **1.** faptă rea, de drac: *îl întrec pe dînsul la drăcii și rele.* PANN; **2.** poznă, năzbîtie; **3.** ciudățenie, minunăție: *Harap-Alb vede altă drăcie și mai mare.* CR.; **4.** vrăjitorie, farmec: *știu discîntici mii ... și drăcii chiar peste fire.* AL. [***Drac*** + ***-ie***].

drăcíme f. mulțime de draci, totalitatea dracilor: *chemă înaintea sa toată drăcimea.* CR. [***Drac*** + ***-ime***].

drăcoáică, drăcoaice f. **1.** spirit rău de sex feminin: *luînd pe draci și pe drăcoaice la joc.* CR.; **2.** (fig.) fată sau femeie vioaie, isteață, poznașă: *petiția tot a lăsat-o, drăcoaica.* PETR. [***Drac*** + ***-oaică***].

drăcós, ~și, drăcoásă, ~e a. **1.** care face pozne, drăcii; vioi; isteț: *tînărul ... foarte vioi și drăcos, limbut și caraghios.* CAR.; **2.** îndrăcit, afurisit: *avea un meșteșug mai drăcos.* CR. [***Drac*** + ***-os***].

drăcovénie, drăcovenii f. faptă drăcească; drăcie: *ce drăcovenie o mai fi și asta?* [***Drac*** + ***-ov*** + ***-enie*** (după *grozăvenie*)].

drăcuí, drăcuiesc și **drăcui** vb. (tr.) a ocărî, a înjura (pomenind pe dracul); (absol.) *pișcat de pureci, măria sa drăcuie.* CĂL. [***Drac*** + ***-ui***].

drăcuíre, drăcuiri f. acțiunea de a drăcui: *ne da ... o sută de mătănii, spre ispășirea ... drăcuirilor și afurisirilor ce nu încetau să ne iasă din gură.* MACED. [V. ***drăcui***].

drăculéț, drăculeți m. drăcușor; pui de drac: *fac dracii cîrnați și sîngerei și alte mîncări pentru drăculeți.* B.-DEL. [***Drac*** + ***-uleț***].

drăcușór, drăcușori m. **1.** diminutiv al lui drac; drăculeț: *luînd cîte un drăcușor de cornițe, mi ți-l ardea cu palcele, de-i crăpa pielea.* CR.; **2.** (fig.) copil vioi, zglobiu, neastîmpărat. [***Drac*** + ***-ușor***].

drăgáică, drăgaice f. (pop.) **1.** numele popular al sărbătorii nașterii sfîntului Ioan Botezătorul (24 iunie); sînziene: *la drăgaică se țin bîlciurile din Buzău și Mizil*; **2.** (artic.) dans popular care se execută în această zi; **a sări** (sau **a juca**) **drăgaica**, a fi neastîmpărat; a sălta, a sări: *da ce-ați pățit de săriți drăgaica prin casă?* AL.; **3.** fiecare dintre fetele care (îmbrăcate bărbătește) execută acest dans; **4.** bîlci ținut la 24 iunie; **5.** (la pl.) zîne rele care pocesc pe oameni; iele: *noaptea ... toate stihiile năpădesc pe mine ..., strigoii, moroii ..., drăgaicele.* AL.; **6.** (pop.) plantă erbacee cu flori galbene-aurii, plăcut mirositoare; sînziană (*Galium verum*): *drăgaica stufoasă răspîndea ... un miros ca floarea de tei.* DELAVR.; **7.** (reg.) sulfină (*Meliotus officinalis* și *albus*). Din bulg. ***dragaika***].

drăgán[1], **drăgani** n. plantă erbacee cu întrebuințări în medicina populară (*Centaurea banatica*). [Din germ. ***Dragant***].

drágán[2] m. v. **dragon**[1].

drăgălág, ~i, drăgălașă, ~e a. care place; drăguț, frumos, plăcut: *cînd zîmbea închidea din ochi și făcea gropițe drăgălașe în obraz.* VLAH. [***Drag*** + ***-ălaș***].

drăgălășénie, drăgălășenii f. **1.** gingășie, grație: *pare că-l simte și-l ceartă cu o drăgălășenie de copil alintat.* VLAH.; **2.** dezmierdare: *toate drăgălășeniile au rămas de prisos.* PETR. [***Drăgălaș*** + ***-enie***].

drăgălășíe, drăgălășii f. (rar) **1.** gingășie, grație, drăgălășenie: *era bunătatea și drăgălășia sub chip de om.* HOGAȘ; **2.** atitudine afectuoasă, tandră; dezmierdare: *drăgălășiile împărătesei făcu pe Ercule să se piarză de iubire.* ISP. [***Drăgălaș*** + ***-ie***].

drăgălét a. v. **drăguleț**.

drăgăli, drăgălesc vb. (pop.; tr.) a mîngîia, a dezmierda: *nu mă poci sătura sărutînd și drăgălind acestea mîn.* DOS. [***Drag*** + ***-ăli***].

drăgănéle f. pl. (pop.) **1.** farmec, grații, nuri: *la grai cu drăgănele.* POP.; **2.** gesturi tandre; **3.** varietate de cireșe pietroase: *clasicele noastre drăgănele pietroase.* CAR. [Din sb. ***draganele***, ***draganlija***].

drăgăstós, ~și, drăgăstoásă, ~e a. plin de dragoste; iubitor, afectuos: *adăugînd cîteva*

cuvinte drăgăstoase pentru logodnică. CĂL.; *primire drăgăstoasă.* [*Dragoste* + *-os*].

drăghinár, drăghinare n. (reg.) carîmbul loitrei. [*Draghină* + *-ar*].

drăgosteálă, drăgosteli şi (rar) **drăgostele** f. (pop.) faptul de a (se) drăgosti; relaţii de dragoste. [*Drăgosti* + *-eală*].

drăgostí, drăgostesc vb. (pop.) **1.** (refl. recipr. şi tr.) a(-şi) spune cuvinte de dragoste, a (se) mîngîia: *o dezmiardă cu durere, suspinînd o drăgosteşte.* EM.; **2.** (refl.) a avea relaţii de dragoste. [De la *dragoste*].

drăgostíre, (rar) **drăgostiri** f. (pop.) faptul de a (se) drăgosti; (p. ext.) dragoste. [V. *drăgosti*].

drăguláţ, ~i, drăguliţă, ~e a. diminutiv al lui drag; drăguţ, drăgălaş: *foaie verde ş-o frunzuţă, drăguliţa mea măicuţă.* POP.; **drăguliţă Doamne,** vorba vine, ca să zicem aşa: *începusem şi eu, drăgăliţă Doamne, a mă ridica băieţaş la casa părinţilor mei.* CR.; (şi: (reg.) **drăgăleţ**). [*Drag* + *-uleţ*].

drăgúş m. (reg.) (a veni) **drăguş la căuş,** (a ajunge în) situaţia neplăcută de a recurge la ajutorul cuiva: *aice-i treabă pe drăguş la căuş.* AL. [*Drag* + *-uş*].

drăgúţ, ~i, drăguţă, ~e a. drăgălaş, frumos, drag: *drăguţii ochişori, frumuşei şi negrişori.* POP.; (subst.) *ne aduce, dar de şcoală nouă, un drăguţ de biciuşor.* CR. // m., f. **1.** termen dezmierdător pentru o fiinţă iubită: *drăguţul mamei;* **2.** (pop.) iubit(ă), amant(ă): *nici micuţă, nici năltuţă, numai bună de drăguţă.* AL. [*Drag* + *-uţ*].

drămăluí, drămăluiesc vb. (tr.) a cîntări, a aprecia, a drămui: *ia ad-o-ncoace la moşul, s-o drămăluiască!* CR. [*Dram* + *-ălui*].

drămăluiálă, drămăluieli f. măsurare, cîntărire cu precizie; (fig.) *raportul dintre credinţă, acţiune şi salvare, e excesiv pus la cîntar, şi prin drămăluieli de precizie a fost grav problematizat.* BL. [*Drămălui* + *-eală*].

drămăluíre, drămăluiri f. (rar) acţiunea de a drămălui şi rezultatul ei: *numai produsele puţine din grădina dimprejurul casei iobagului erau scutite de drămăluire prin dijmă.* BL. [V. *drămălui*].

drămuí, drămuiesc vb. (tr.) **1.** a măsura, a cîntări cu precizie; a socoti sau a împărţi precis: *raţia de apă a unui om pe zi va fi un pahar, drămuit cu străşnicie.* TUD.; (absol.) *cămărăşiţă ca mama, cîntărind şi drămuind, nu vreau să ajung.* SAD.; **2.** (fig.) a cumpăni, a proceda cu chibzuinţă: *trebuie să-şi drămuiască atenţia.* CAR. [*Dram* + *-ui*].

drămuíre, drămuiri f. acţiunea de a drămui şi rezultatul ei; drămăluire; *deosebit de zgîrcită s-a arătat în drămuirea apei.* GHEŢIE. [V. *drămui*].

drămuít, ~ţi, drămuită, ~e a. chibzuit, măsurat: *trebuiau să facă foc drămuit, cu lemne cărate de jos.* TUD. [V. *drămui*].

drănícér, drăniceri m. (reg.) meseriaş care acoperă casele cu draniţă sau cu şindrilă; meşteşugar care face draniţă sau şindrilă: *cherestegii şi drăniceri.* [*Draniţă* + *-ar*].

drăniţí, drăniţesc vb. (reg.; tr.) a acoperi cu draniţe. [De la *draniţă*].

drăniţíre, drăniţíri f. acţiunea de a drăniţi şi rezultatul ei. [V. *drăniţi*].

drăniţít[1], **~ţi, drăniţită, ~e** a. acoperit cu draniţă; şindrilit: *printre case drăniţite, începură a se arăta obrazuri de prieteni.* SAD. [V. *drăniţi*].

drăniţít[2] n. (reg.) acoperire cu draniţe: *scaunul pentru drăniţit pe casă.* [V. *drăniţi*].

drăpănă, drăpăn vb. (înv.; tr.) a zgîria, a sfîşia: *pre svîntul Ammon îl spîndzurară şi-l drăpănară preste coaste cu chiapteni.* DOS. [Din bulg. *drăpinam*].

drăpănáre, drăpănări f. (înv.) instrument de tortură cu care se sfîşia carnea: *l-au strujit cu drăpănări de fier.* DOS. [V. *drăpăna*].

dreadnought [drédnot] n. cuirasat: *primul dreadnought a fost construit de englezi în 1906.* [Cuv. engl.].

dreánţă f. v. zdreanţă.

dreávă, dreve f. (pop.) **1.** instrument în formă de arc cu care se bate lîna în plapumă; **2.** fiecare dintre vergelele care trec prin mosoarele alergătoarei la urzit; **3.** chingă formată din şipci, care întăreşte aripa unei mori de vînt. [Din sl. *drĭvo*].

dregătór, dregători m. (înv.) **1.** demnitar cu atribuţii administrative, judecătoreşti şi militare (ex.: vornicul, logofătul, vistiernicul); (p. gener.) funcţionar înalt: *să-mi dea voie onoraţii dregători ai tîrgului Movilău să-i salut.* SAD.; **2.** conducător; administrator: *din ce oară Vlad-Vodă stete dregătoriu trebilor muntene, frunţile vrăjbii fură tăiate.* B.-DEL.; (şi: **deregător, dregătoriu,** (înv. şi reg.) **diregător**). [*Drege* + *-ător*].

dregătorésc, ~şti, dregătoreáscă, ~eşti a. care aparţine dregătorului sau dregătoriei, referitor la dregători sau la dregătorie. [*Dregător* + *-esc*].

dregătorí, dregătoresc vb. (înv.; intr.) a deţine o dregătorie, o funcţie: *care-i mai vrednic dregătoreşte, ales fiind cu de obşte voinţă.* B.-DEL. [*Dregător* + *-i*].

drégătoríe, dregătorii f. (înv.) funcţie înaltă, demnitate: *să rădică la dregătorii cele de întîi, intriganţii ş-amegeii.* B.-DEL.; (şi: (înv. şi reg.) **diregătorie**). [*Dregător* + *-ie*].

dregătóriu m. v. dregător.

drége, dreg vb. **1.** (înv.; tr.) a conduce, a îndruma, a îndrepta; a călăuzi: *spre tine-mi dregi paşii.* DOS.; **2.** (tr.) a readuce în stare bună; a repara: *mi-am luat şi puşca ... mă duc la lăcătuş s-o dreg.* PETR.; *na-ţi-o frîntă, că ţi-am dres-o!* CR.; (fig.) *dregea lipsa cunoştinţelor mele, umplîndu-mi capul de exerciţii şi probleme.* SAD.; **a-şi drege gustul,** a mînca sau a bea pentru a înlătura o senzaţie de gust neplăcut: *aş pofti băutură ca să-mi dreg gustul.* SAD.; **a drege busuiocul,** v. **busuioc**; **3.** (tr.) a întrema, a întări, a restabili: *cîntă-ţi, mîndro, cîntecul, să-mi mai dreagă sufletul.* AL.; **4.** (tr.) a pregăti, a prepara (pentru a vorbi sau a cînta): *îşi drese glasul şi spuse cu smerenie.* CR.; **5.** (tr.) a pune la cale, a ticlui, a unelti; a face, a aranja: *rămîn toate astfel cum sînt, ... oricît ai drege-n lume.* EM.; *ei, Ivane, ce mai direguieşti?* CR.; **a face şi a drege,** a pune la cale; a lucra, a trebălui; **6.** (înv.; tr.) a expia, a ispăşi: *nu poate nimea cu faptele sale dereage păcatul său.* COR.; **7.** (tr.) a potrivi gustul unei mîncări: *a drege un sos cu lămîie*; **8.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) farda, a (se) sulemeni; **9.** (înv.; tr.) a turna băutura în pahare: *dregea singur vin dulce-n pahar.* AL.; (refl. pas.) *pe la sfîrşitul mesei se dreg paharele cele dulci.* MAT.; (absol.) *întîi drege nănaşul şi pune ceva mai mult în pahar.* MAT.; **10.** (tr.) a dilua, a falsifica (vinul): *dereg vinul cu apă că nu-l pot bea prisne, de mare tărie.* DOS.; (şi: (înv.) **derege,** (reg.) **direge**). [Lat. *dirigere*].

drégere, dregeri f. (rar) acţiunea de a drege şi rezultatul ei: *dregerile lui Manole au fost mai mult pociturі.* OD. [V. *drege*].

drélă, drele f. (reg.) ciupercă comestibilă de forma unui cornet sau a unei urechi (*Auricularia mesenterica*): *drele pe podele şi bureţi pe păreţi.* CR. [Cf. ucr. *drehli*].

dren, drenuri şi (înv.) **drene** n. **1.** conductă subterană care colectează şi evacuează apa de pe un teren: *printr-un sistem ... de drene s-ar asigura recolta în contra secetei.* GHICA; **2.** tub sau meşă de tifon care înlesneşte scurgerea secreţiilor dintr-o plagă. [Din fr. *drain*].

drená, drenez vb. (tr.) **1.** a colecta şi a evacua apa dintr-un teren, cu ajutorul unui dren: *acum aceste inconveniente nu mai esist, de cînd am drenat cîmpiile.* GHICA.; **2.** a face să se scurgă secreţia dintr-o plagă cu ajutorul drenului. [Din fr. *drainer*].

drenáj, drenaje n. **1.** operaţie de evacuare a apei de pe terenurile apoase prin intermediul unor conducte subterane; drenare: *drenajul aduce mari servicii agriculturii;* **2.** construcţie hidrotehnică destinată drenării unui teren. [Din fr. *drainage*].

drenáre, drenări f. acţiunea de a drena; drenaj. [V. *drena*].

drenát, ~ţi, drenată, ~e a. **1.** care este prevăzut cu drenaje: *teren drenat;* **2.** colectat şi evacuat prin drenuri: *apă drenată.* [V. *drena*].

drepneá, drepnele f. pasăre asemănătoare cu rîndunica, cu penele cafenii; rîndunică de ploaie (*Cypselus apus*). [Lat. **drepanella* (<*drepanis*)].

drept, ~ţi, dreáptă, ~epte a. **1.** care merge de la un punct la altul fără a ocoli: *strada este dreaptă;* (fig.) *să sileşte spre-a iadului bine, amegind pe-un om din dreapta cărare.* B.-DEL.; (geom.; şi subst. f.) **linie dreaptă,** linie care uneşte două puncte pe traseul cel mai scurt în spaţiu: *geometria greacă euclidiană ni se pare deci perfect solidară numai cu definiţia pe care Plato o da dreptei.* BL.; **dreaptă verticală,** v. **vertical**; **dreaptă proiectantă,** v. **proiectant**; **unghi drept,** unghi format de două drepte perpendiculare; **2.** lipsit de îndoituri, de coturi: *drumul iese la loc deschis, păzit de o gardă de copaci drepţi şi înalţi.* CĂL.; **3.** cu croială simplă, fără cute: *Ioana, într-o rochie dreaptă, neagră, cu mîneci bogate.* PETR.; **4.** abrupt, aproape vertical: *pantă dreaptă*; **5.** cu spinarea neînclinată; neaplecat: *presvitera Olimbiada sta dreaptă în strai sur şi broboadă neagră.* SAD.; **6.** (la pl.) formulă de comandă (militară) care indică luarea poziţiei verticale, stînd nemişcat: *drepţi!*; **7.** orizontal, plan, neted: *luna mare se ridicase şi cîmpiile se lămureau drepte pînă cine ştie unde.* SAD.; *cîmpie dreaptă;* **8.** în partea opusă locului unde se află inima în corpul omenesc: *a făcut un semn cu arătătorul mîinii drepte către ucenică.* SAD.; *mi-am mutat inima în partea dreaptă a pieptului.* VIERU; **a fi mîna dreaptă a cuiva,** a fi cel mai apropiat cuiva: *băiatul cu care ucenicise George ajunse să fie mîna dreaptă a împăratului.* ISP.; **9.** care se află în direcţia părţii opuse locului unde stă inima în corpul omului: *o bancă se ivi pe partea dreaptă a aleii, îmbiindu-i parcă să poposească.* GHEŢIE; **10.** potrivit dreptăţii şi adevărului; just, echitabil, întemeiat: *mai dreaptă împărţeală decît aceasta nu cred că se mai poate.* CR.; **cu drept cuvînt,** în mod întemeiat; pe bună dreptate: *cu drept cuvînt cetitorul va fi clătit din cap.* EM.; **11.** care trăieşte şi acţionează conform dreptăţii, adevărului şi binelui; cinstit, integru: *măcar supt ce legi învolnicite, ... totdeauna va fi bun şi drept.* B.-DEL.; (subst.) *în ţara strîmbilor, cel drept umblă cu capul spart.* SAD.; **12.** care aparţine sau se cuvine cuiva în temeiul unei legi, unei reguli, unei obişnuinţe: *cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă.* EM.; **13.** de sînge, adevărat, bun: *a înfăţişat-o fiastrului său ca pe sora maicii lui drepte.* SAD.; **14.** autentic, veritabil: *măsură dreaptă*; **15. drept-credincios,** bun creştin: *juzii fuseseră chemaţi să judece pîra pe care o ridicaseră cu mare zvoană drept-credincioşii.* SAD. // f. **1.** (la sg. artic.) mîna aflată pe partea corpului opusă aceleia unde este inima: *a primit dreapta pe care măria sa, în picioare, i-o întindea.* SAD.; *pe degetul din dreapta mea s-a-ncolăcit înstelat numele tău.* VIERU; **sărut** (sau **sărutăm**) **dreapta,** formulă de salut plină de umilinţă (adresată unui preot); **2.** direcţie, loc, poziţie aflată în partea opusă celei stîngi (unde se află inima): *cavaleria acestor divizii le acoperea la dreapta, spre Vid.* MAIOR.; *am profitat de comanda doctorului şi m-am răsucit spre dreapta.* GHEŢIE; **în dreapta şi în stînga** sau **de-a dreapta şi de-a stînga,** în toate părţile: *muncea*

în dreapta şi în stînga, că doar-doar a încăleca pe nevoie. CR.; **3.** fracţiune sau grupare politică care susţine proprietatea privată şi cultivă valorile tradiţionale: *începea să meargă politiceşte spre dreapta.* IBR. // m. **1.** (la sg. artic.) piciorul aflat în partea corpului opusă aceleia unde este inima: *fusese rănit la dreptul*; **a călca cu dreptul**, a o nimeri; **2.** (bis.) persoană cuvioasă, cucernică (agreată de Dumnezeu): *să mă bucur şi eu cu dreptii.* DOS.; **a se odihni cu drepţii** sau **a se afla în lumea drepţilor**, a fi mort: *bietul meu judecător odihneşte cu drepţii.* GAL. // adv. **1.** în linie dreaptă, fără ocol: *poteca pe care o apucase îl scoase drept la un eleşteu.* ISP.; *a merge drept înainte*; **de-a dreptul**, **a)** fără a se abate din drum, fără ocol; direct: *apucaseră de-a dreptul prin fineţe, învăluindu-le ca-n spulber de vînt.* SAD.; **b)** în mod direct, nemijlocit, chiar: *unii dintre bătrînii satului veneau pe căluţi harnici, călărindu-i de-a dreptul pe păr.* SAD.; *mă întrebă, de-a dreptul, dacă ştiam că domnişoara Simonescu se fidanţase.* GHEŢIE; **a da de-a dreptul**, v. **da**; **în dreptul**..., în faţa..., faţă în faţă cu...; lîngă, alături: *taie încetişor cusutura de la mîneca lui Mogorocea, în dreptul unei talpe.* CR.; **prin dreptul**, prin faţa..., pe dinaintea ...: *trec prin dreptul ferestrelor patroana şi subdirectorul.* PETR.; **ce-i drept** sau, (rar), **ce-i dreptul**, desigur, într-adevăr: *Arhimede deschide, ce-i drept, calea experimentării.* BL.; **2.** în poziţie verticală: *stai drept!;* **3.** exact, tocmai: *drept în creştet o sărută pe-al ei păr de aur moale.* EM.; *drept vorbind, acesta-i adevărul.* CR.; **4.** în conformitate cu dreptatea; just, corect: *mă rog ţine cumpăna judecăţii drept şi nu lăsa să-ţ spurce unii şi alţii auzurile.* ANTIM; **5.** în conformitate cu adevărul, adevărat: *e drept, nu ne mai vedem capul de treburi acolo.* SAD.; **a spune drept**, a spune adevărul; a vorbi sincer, deschis: *mă iubeşti tu? spune drept!* EM.; **6.** (rar) corect: *nu vorbesc drept româneşte, cum vorbeau părinţii lor.* CR. // n. (pl. **drepturi**) **1.** ceea ce este conform cu legile raţiunii sau cu legalitatea socială; dreptate: *feciorul e drept al mamei, iar pe tată îl cunoaşte numai ea.* SAD.; *cu drept, fără drept*; **2.** facultate, putere, permisiune, posibilitate (socială) de a face sau de a nu face ceva: *de la un caz individual nu ai dreptul să tragi concluzii cu privire la o clasă.* IBR.; *orice drept presupune neapărat o datorie*; **3.** ceea ce se cuvine cuiva; răsplată: *să fiţi de faţă cînd ne-om lua dreptul.* CR.; **4.** ştiinţă care studiază regulile, normele şi legile convieţuirii sociale: *terminase de curînd dreptul, era înscris la barou, dar nu pleda.* GHEŢIE; *a studia dreptul*; **5.** totalitate a regulilor şi a normelor care reglementează relaţiile sociale într-o societate dată; regulă, normă socială: *în dreptul de moştenire se introduc divizibilitatea proprietăţilor între toţi copiii.* BL.; **de drept**, prin normele sociale: *caută să-şi refacă nu numai de facto, ci şi de drept, situaţia anterioară.* BL.; **6.** corp de legi: *dreptul roman*; **drepturile omului**, totalitatea prevederilor general admise pentru realizarea personalităţii umane; **7.** impozit, taxă: *drept de vamă.* // prep. **1.** ca, în calitate de..., în loc de ...: *sper că nu mi se va lua drept lipsă de modestie.* MAIOR.; **2.** (final) pentru, ca: *drept cercare, hai, fă-te tu cerşitor.* CR.; **3.** (înv.) pentru, din cauză de: *nu poate încăpea cămila prein urechile acului derept multă strimtură.* COR.; **4.** alături de, lîngă: *s-au arătat cei trei oameni călări; au oprit drept han fără să descalece.* SAD.; **5. drept care**, prin urmare, deci, aşadar: *să-mi sară ochişorii dacă se află alt om mai fericit decît supusă sluga matale, drept care hai să fugim împreună.* AL.; (înv.) **drept aceea**, de aceea, din acest motiv; deci, prin urmare: *săltează, drept aceia, cu glas de bucurie şi te veseleşte, pentru căci ai ajutători ca aceştia.* ANTIM; (şi: (înv.) **derept**, **direpţ**). [Lat. *directus*].

dreptá, dreptez vb. (înv.; tr.) a orienta, a călăuzi, a îndrepta: *şi la lumină să dereptaţi ceia ce au orbit, spre lucrurele ceale bunele şi spre adeveritură şi spre creştinătate.* COR.; (şi: (înv.) **derepta**). [De la *drept*].

dreptáci, dreptace m., f. persoană predispusă din naştere să lucreze, să scrie etc. numai cu mîna dreaptă. [*Drept* + *-aci*].

dreptár, dreptare n. **1.** echer sau riglă folosite în dulgherie sau în zidărie pentru verificarea suprafeţelor plane: *ţinînd într-o mînă dreptarul zidarilor.* OD.; **2.** (înv.) regulă, normă: *şi-i era hotarul şi dereptariul de nu ieşiia din chilie pînă nu cetiia psaltirea toată.* DOS.; (şi: (înv.) **dereptariu**). [*Drept* + *-ar*].

dreptáte, dreptăţi f. **1.** principiu moral şi juridic care cere să se respecte drepturile fiecăruia: *să lucrăm pentru dreptate, să împlinim poruncile pe care le-avem.* SAD.; **2.** justiţie, echitate, corectitudine: *ziua dreptăţii se apropie ..., toate popoarele s-au mişcat.* RUSSO; *a împărţi dreptatea*; **3.** însuşirea de a fi drept, de a corespunde principiilor morale sau de drept; **cu** (sau **după**) **dreptate**, cum se cuvine, în mod just, pe drept: *neamurile mele au plătit totdeauna cu dreptate.* SAD.; **pe bună dreptate**, în mod întemeiat, pe drept cuvînt: *pe bună dreptate ar mai avea de luat, iar nu de dat.* VLAH.; **a avea dreptate**, a fi întemeiat în ce spune sau în ce face: *poate că şi Roată al nostru să aibă dreptate!* CR.; **a(-şi) face dreptate**, a face un act de justiţie, a repara un rău: *căutau să-şi facă singuri dreptate.* BL.; **a da cuiva dreptate**, **a)** a recunoaşte că ceea ce spune sau face cineva este corect, întemeiat: *nu se putea să nu dai dreptate obşteştii păreri care-l decreta nebun.* M.CAR.; b) (pop.) a face un act de justiţie: *mînă dreaptă-i săruta şi pe loc dreptate-i da.* POP.; **4. cu dreptate**, devotat, fidel, cinstit: *tu eşti om cu dreptate şi darnic.* CR.; **5.** (bis.) credinţă adevărată, credinţă creştină: *eu sînt calea şi dreptatea şi viaţa.* N.TEST.; (şi: (înv.) **dereptate**). [*Drept* + *-ătate*].

dreptliniár, ~i, dreptliniará, ~e a. (rar) de forma liniei drepte; bazat pe liniile drepte: *geometrismul dreptliniar al ornamenticii populare are o continuitate de-a lungul secolelor.* BL. [*Drept* + *liniar*].

dreptunghi, dreptunghiuri n. **1.** patrulater cu unghiurile drepte şi cu laturile opuse egale; **2.** cameră sau separu într-un local avînd forma unui astfel de patrulater: *aşternut cu acelaşi lux, dreptunghiul acesta cuprindea o singură masă mare.* VINEA. [*Drept* + *unghi*; cf. fr. *rectangle*].

dreptúnghic, ~ci, dreptunghică, ~ce a. care are unul sau mai multe unghiuri drepte; **triunghi dreptunghic**, triunghi care are un unghi drept. [*Dreptunghi* + *-ic*].

dreptunghiúlar, ~i, dreptunghiulară, ~e a. **1.** care are forma unui dreptunghi: *se găsi într-o piaţă dreptunghiulară, de dimensiuni reduse.* GHEŢIE; **2.** (rar) dreptunghic: *două feluri de triunghiuri dreptunghiulare, isoscelul şi scalenul, joacă de astă dată un rol fundamental la compunerea corpusculelor.* BL. [*Dreptunghi* + *-ular*].

dres[1], ~şi, dreásă, ~ese a. **1.** readus în stare bună; refăcut, reparat: *ceasornic dres;* **2.** aromatizat, cu gustul potrivit: *bucate drese*; **3.** diluat, falsificat: *vin dres*; **4.** sulemenit, dichisit: *avea ... sprîncenele drese, subţiri.* PETR.; (şi: (pop.) **dirés**). [V. *drege*].

dres[2], dresuri n. **1.** acţiunea de a drege; reparare, reparat: *dresul e greu.* AL.; **2.** pregătire, preparare (pentru a vorbi sau a cînta): *nemulţumit cu sunetele articulate, scriitorul transcrie şi pe cele nearticulate, ...dresul vocii.* VIANU; **3.** fard, cosmetic, suliman: *chisele şi cutiuţe cu dresuri şi cu mirodenii.* GAL.; *se spoia cu dres*; **4.** condiment, mirodenie: *mîncare gătită cu dresuri*; **5.** leac, doctorie: *am cunoscut noi ... un vraci leah care se lăuda cu dresurile lui.* SAD.; **6. a-şi face dresurile**, a-şi aranja treburile: *fata împăratului îşi făcu dresurile cum o învăţase tatăl său.* ISP.; **7.** (la pl.) ciorap cu chiloţi; **8.** (concr.; la pl., în forma **direse**) denumire dată actelor de cancelarie domnească emise în ţările române; (şi: (înv.) **dires**). [V. *drege*].

dresá, dresez vb. (tr.) **1.** a instrui, a învăţa, a deprinde un animal să facă ceva (la poruncă): *a dresa un cîine, un cal*; **2.** (peior.) a învăţa, a deprinde pe cineva să se comporte într-un anumit fel; **3.** (rar) a redacta, a aşterne pe hîrtie (un act oficial): *a dresa un plan, un proces verbal.* [Din fr. *dresser*].

dresáj, dresaje n. dresare a unui animal. [Din fr. *dressage*].

dresáre, dresări f. acţiunea de a dresa: *acolo se pregătea, după şanţ, dresarea puiului* [de urs]. VOIC. [V. *dresa*].

dresát, ~ţi, dresată, ~e a. **1.** deprins, învăţat să facă (la poruncă) anumite mişcări sau acţiuni: *sosise cea mai potrivită vreme a raţelor la smîrcuri şi a potîrnichilor la ierburi, cu proba celor din urmă cîini şi şoimi dresaţi.* SAD.; **2.** (fig.; depr.) deprins să se comporte într-un mod stabilit de alţii. [V. *dresa*].

dresór, ~i, dresoáre m., f. persoană care dresează animale (într-un circ). [Din fr. *dresseur*].

dresúră, dresuri f. **1.** acţiunea de a dresa şi rezultatul ei; **2.** număr într-un spectacol de circ realizat cu animale dresate. [Din germ. *Dressur*].

dréţe, dreţe f. plantă acvatică subtropicală cu frunze mari, dinţate, violacee pe partea inferioară şi cu flori mari (*Nymphaca lotus thermalis*). [Et. nec.].

drevení, drevenesc vb. (reg.; intr.) a rămîne nemişcat; a înţepeni: *de multă moarte cap le-ameţisă şi mîni viteze le drevenisă.* B.-DEL. [Din sb. *drveniti se*].

drezínă, drezine f. vehicul acţionat manual, cu pedale sau cu motor, pentru transporturi uşoare pe calea ferată. [Din fr. *draisine*].

driádă, driade f. (mit.) nimfă a pădurilor. [Din fr. *dryade*, lat. *dryas, -adis*].

driblá, driblez vb. (intr. şi tr.) a conduce mingea cu abilitate, evitînd adversarii, într-o competiţie sportivă. [Din fr. *dribbler*, engl. *dribble*].

dribláj, diblaje n. faptul de a dribla. [*Dribla* + *-aj*].

driblăre, driblări f. acţiunea de a dribla şi rezultatul ei; dribling. [V. *dribla*].

driblér, dribleri m. jucător într-o echipă sportivă care driblează cu succes. [Din fr. *dribbleur*].

driblíng, driblinguri n. **1.** driblare; **2.** procedeu folosit de un sportiv pentru driblarea adversarilor. [Din engl. *dribbling*].

dric, dricuri n. **1.** scheletul de sus al carului sau al căruţei (fără roţi şi loitre): *un rădvan ... pe un dric cu patru roate ferecate.* OD.; **2.** car funebru: *unul din marile geamuri de cristal ale dricului se făcu ţăndări, lovit de zeci de alice.* GHEŢIE; *dric de clasa întîi*; **a fi pe dric**, **a)** a fi pe sfîrşite; a fi pe punctul de a eşua; **b)** (fam.) a fi grav bolnav; a fi pe moarte; **c)** (fig.) a fi într-o situaţie grea; **3.** (fig.) punct culminant; toi, mijloc: *mă bucur şi eu că-i tocmai în dricul iarmarocului.* CR.; **4.** (înv.) centru, punct central: *oraşul Rîmul în dricul Italiei ieste.* COSTIN. [Din magh. *dérék*].

dricálă, dricale f. (reg.) saltea: *mă culcam pe vatra goală şi-mi părea că-i pe dricală.* POP. [Din magh. *derékaly*].

dricár, dricari m. proprietar sau negustor de care funebre; cioclu: *mă simt ca în biroul unui dricar.* VINEA. [*Dric* + *-ar*].

drichie, drichii f. (reg.) bucată de lemn tăiată pieziş la capete folosită în unele jocuri de copii: *a bate bine drichia.* [Et. nec.].

drifter, driftere n. ambarcaţie pentru pescuitul marin. [Din engl. *drifter*].

dril, driluri n. ţesătură deasă şi netedă folosită pentru hainele de vară, pînze de cort etc.: *a purta iarna pălării de paie şi hăinuţe de dril.* EM. [Din germ. *Drill*(*ich*)].

driopitéc, driopiteci m. maimuţă fosilă antropomorfă, considerată cea mai apropiată

maimuţelor antropomorfe actuale şi omului. [Din lat. *dryopithecus*].

drişcă, drişte f. unealtă de zidărie folosită la netezit. [Din bulg. *drăžka*].

drişcui, drişcuiesc vb. (tr.) a netezi cu drişca. [*Drişcă* + *-ui*].

drişcuire, drişcuiri f. acţiunea de a drişcui şi rezultatul ei; drişcuit. [V. *drişcui*].

drişcuit n. drişcuire. [V. *drişcui*].

drit, drituri n. (înv.) drept; privilegiu: *dîndu-i drit cu hotărîrea să-i rămîie nestricată.* NEGR. [Din it. *dritto*].

driver, driveri [dráivăr] m. **1.** conducător de atelaj într-o cursă de trap; **2.** (inform.) dispozitiv care permite computerului să citească şi să inscripţioneze discuri. [Din engl., fr. *driver*].

drîmbă, drîmbe f. **1.** (înv.) ceată: *o drîmbă de tătari;* **2.** instrument muzical alcătuit dintr-un arc de fier şi o lamă de oţel care este vibrată cu degetul; drîng: *femeia din bordei a început să cînte din drîmbă.* BAC. [Din ucr. *drymba*].

drîmboí[1], drîmboiesc vb. (reg.; refl.) a se bosumfla, a se necăji: *să-i fi ascultat la treabă, ş-apoi să-i vezi cum se codesc şi se drîmboiesc.* CR. [De la *drîmbă*].

drîmbói[2], drîmboaie n. (reg.) bucium din scoarţă de salcie. // adv. **a sta drîmboi,** a sta supărat, bosumflat. [*Drîmbă* + *-oi*].

drîng, drînguri n. (reg.) **1.** instrument muzical care se ţine între dinţi şi se vibrează cu degetul; drîmbă: *îşi pregătea spiritul pentru lucrările literare cîntînd din drîng.* CĂL.; **2.** unealtă arcuită cu care se îndeasă lîna în plapumă. [Onomat.]

drîngălău, drîngălăi m. (reg.) **1.** om fără căpătîi; **2.** pierde-vară: *cu consulul muscălesc şi cu alţi drîngălăi.* CAR. [*Drîng* + *-ălău*].

drîngăní, drîngănesc vb. (reg.; intr.) **1.** a cînta cu drîngul; **2.** a cînta prost dintr-un instrument. [*Drîng* + *-ăni*].

droágă, droage f. (reg.) **1.** dric, car funebru: *droaga de morţi a spitalului;* **2.** car mare şi greoi (care hodorogeşte): *ne încarcă într-o droagă de-a mănăstirii.* CR. [Din rus. *droga*].

droáie f. **1.** ceată, mulţime: *oştiri străine şi o droaie de cătane călări ... au trecut în vremea copilăriei mele.* CR.; (adv.) *în rînduri groase neînchiate merge lăieţii, goleţii droaie.* B.-DEL.; **cu droaia,** în număr (foarte) mare: *tomnatice frunze prin tîrg aleargă, pe drumuri, cu droaia.* BAC.; **2.** grămadă, noian: *vărsînd o droaie de lacrimi.* [Cuv. autoht., cf. alb. *droe*].

drob[1], drobi m. bulgăre, bucată mare de sare: *drob de sare în spinare.* CR.; (adv.) *o babă, zbîrcită drob şi uscată scîndură.* DELAVR. // n. (pl. **droburi**) **1.** măruntaie de miel; mîncare din măruntaie de miel tocate, învelite în prapur şi coapte: *să tai mielul ăla al nostru şi să-i mîncăm drobul.* ISP.; **2.** (reg.) cutia teascului de vin. [Din bulg., sb. *drob*].

drob[2], drobi m. **1.** arbust din familia leguminoaselor, cu flori galbene şi cu fructul păstăi lungi, turtite (*Larothamnus scoparius*); **2.** nume dat mai multor arbuşti din familia leguminoaselor, cu frunze trifoliate, flori albe, galbene sau roşietice şi fructele păstăi (*Cytisus*); **3.** plantă erbacee cu tulpina dreaptă şi cu flori mici galbene-aurii (*Neslia paniculata*). [Din rus., ucr. *drok* (confundat cu *drob[1]*)].

drobiţă, drobiţe f. mic arbust cu flori galbene, din care se prepară un colorant (*Genista tinctoria*). [*Drob[2]* + *-iţă*].

drobuşór[1], drobuşori m. diminutiv al lui drob[1]. [*Drob[1]* + *-uşor*].

drobuşór[2], drobuşori m. plantă erbacee cu flori galbene, din ale cărei frunze se extrage un colorant albastru; laba-mîţei (*Isatis tinctoria*). [*Drob[2]* + *-uşor*].

drog[1], droguri n. substanţă care se foloseşte la prepararea unor medicamente sau ca stupefiant: *alimentează interesul nostru pentru joc sau pentru droguri.* BL. [Din fr. *drogue*].

drog[2] m. **1.** arbust cu flori gălbui solitare, care creşte prin locuri aride (*Genista albida*); **2.** plantă tîrîtoare din familia leguminoaselor, care creşte prin păşuni montane (*Genista oligosperma*). [Et. nec.].

drogá, droghez vb. (tr. şi refl.) a administra sau a lua stupefiante. [Din fr. *droguer*].

drogáre, drogări f. acţiunea de a (se) droga şi rezultatul ei. [V. *droga*].

drogheríe, drogherii f. magazin cu articole de parfumerie (şi preparate farmaceutice). [Din fr. *droguerie*].

droghíst, droghişti m. proprietar al unei drogherii; persoană care vinde într-o drogherie. [Din fr. *droguiste*].

drójdie, drojdii f. **1.** substanţă groasă depusă pe fundul vasului după fermentarea vinului: *are şi-un rachiu bun de drojdie, pus în butoiaş.* SAD.; *drojdia este întrebuinţată de rachieri la facerea rachiului;* (fig.) *se adunase în ea drojdia de venin a întristărilor.* SAD.; **a fi** (sau **a sta**) **pe drojdie** (sau **pe drojdii**), a fi la capătul resurselor materiale; **a face cuiva capul drojdii,** a zdrobi capul cuiva: *ce spui, mă, mocîrţane?! ... îţi fac capul drojdii!* GAL.; **2.** rachiu făcut din depunerile de la vin: *după ce bea drojdia ..., funcţionăraşul îşi face loc.* CAR.; **3.** zaţ de cafea; **4.** (fig.) lepădătură, element declasat al societăţii: *drojdia societăţii;* **5.** ciupercă microscopică unicelulară, care trăieşte în colonii şi produce fermentaţia alcoolică în materii zaharoase (*Zaccharomyces cerevisiae* şi *ellipsoideus*); **6.** preparat industrial cu această ciupercă folosit la dospirea aluatului: *cînd pe faţă, cînd pierdut ca drojdia într-un aluat.* BL. [Din sl. *droždijen*].

drojdioáră, drojdioare f. **1.** diminutiv al lui drojdie; **2.** rachiu de drojdie: *îl aflai ... la o spumă de drojdioară, în gura pieţei.* M.CAR. [*Drojdie* + *-ioară*].

drolátic, ~ci, drolatică, ~ce a. (rar) comic; nostim: *onomatopeea este aici hilară, drolatică.* CĂL. [Din fr. *drolatique*].

dromadér, dromaderi m. cămilă cu o singură cocoaşă, cu mersul iute, care trăieşte în nordul Africii şi sud-vestul Asiei (*Camelus dromedarius*); (şi: (înv.) **dromaderă**). [Din fr. *dromadaire*].

dromadéră f. v. **dromader.**

drópgol, dropgoluri n. (la rugbi) lovitură de picior dată în minge cînd atinge pămîntul, cu care se înscriu trei puncte dacă mingea trece peste bara de sus a porţii adverse. [Din engl., fr. *drop-goal*].

drópică f. (pop.) hidropizie. [Din gr. mod. *drópikas* (=*indrópikos*)].

dropicós, ~şi, dropicoásă, ~e a. şi m., f. (pop.) (persoană) care are dropică. [*Dropică* + *-os*].

drópie, dropii f. pasăre sălbatică mare, de culoare ruginie cu pete negre, cu carnea comestibilă (*Otis tarda*): *am văzut cîrdurile de dropii, cutreierînd ... acele şesuri fără margine.* OD. [Din bulg. *dropija*].

dropióí, dropioi m. bărbătuşul dropiei: *arare un dropioi deosebit de mare înălţa gîtlanul şi privea spre turmă.* SAD. [*Dropie* + *-oi*].

drops, dropsuri n. bomboană cu aspect sticlos, fabricată din caramel şi acoperită cu zahăr cristalizat. [Din germ. *Drop*(*s*)].

drosofílă, drosofile f. (la pl.) gen de muşte mici ale căror larve trăiesc în materii aflate în stare de fermentaţie sau de putrefacţie (*Drosophila*); (şi la sg.) musculiţă din acest gen: *cercetări făcute asupra mai multor specii, printre care drosofila.* BL. [Din fr. *drosophile,* lat. *drosophila*].

droşcár, droşcari m. (înv.) birjar: *se însoară cu fata droşcarului şi fuge cînd socrul dă faliment.* CĂL. [*Droşcă* + *-ar*].

dróşcă, droşte şi **droşce** f. (înv.) birjă: *mi-am zdruncinat şelile prin droşce pe paveaua noastră.* AL. [Din ucr. *drožka*].

drot, droturi n. (reg.) **1.** sîrmă groasă; **2.** arc din sîrmă folosit la somieră, la scaunele capitonate etc.: *droturile divanului gemură prelung.* VINEA; **3.** instrument metalic în forma unui cleşte lung care, încălzit, serveşte la ondulatul părului: *mustăţile cărunte îi erau lungi învăluite mărunt cu drotul.* SAD. [Din magh. *drót*].

drotá, drotez vb. (reg.; tr.) a încreţi cu drotul. [De la *drot*].

druc, drucuri n. (reg.) carîmbul de sus al loitrei. [Din ucr. *druk*].

drug, drugi m. **1.** bară de fier sau de lemn: *în raiul frumos tot să rămîi, tocma de te-ar alunga cu drugi.* B.-DEL.; **2.** (înv.) bucată de metal preţios; lingou: *au aflat ... drugi de aur sleiţi şi alte odoară.* NEC.; **3.** stinghie cu care se apasă teascul în tipografie; **4.** fiecare dintre lemnele groase care alcătuiesc corpul războiului de ţesut; **5.** punct de broderie prin care se obţin pe broderie linii pline. [Din sb. *drug*].

drugár, drugari m. (înv.) lucrător care tipăreşte foile la teasc în tipografie. [*Drug* + *-ar*].

drúgă, drugi f. **1.** fus mare şi gros de tors fire pentru urzeală: *baba bătrînă nu se sperie de druga groasă.* PANN; **2.** cantitate de fire răsucite pe un astfel de fus: *torceau împreună cu dînsa ... cîte-o movilă de drugi de canură.* CR.; **3.** (reg.) ştiulete de porumb. [Din sb. *druga*].

drughineáţă, drughineţe f. (reg.) par, băţ, creangă groasă şi scurtă: *ie o drughineaţă groasă de stejar.* CR. [*Drug* + *-ineaţă*].

druguléţ, druguleţi m. diminutiv al lui drug; bară mică: *făcu nişte druguleţi mici, fiecare puindu-i d-a curmezişul pe drugii cei mari.* ISP. [*Drug* + *-uleţ*].

druíd, druizi m. preot la vechii celţi din Galia şi din insulele britanice: *stînd pe scaunul cioplit de-un druid.* COŞB. [Din fr. *druide*, lat. *druidae*].

druídic, ~ci, druidică, ~ce a. care aparţine druizilor, referitor la druizi. [Din fr. *druidique*].

drujbár, drujbari m. muncitor forestier care lucrează cu drujba; drujbaş. [*Drujbă* + *-ar*].

drujbáş, drujbaşi m. drujbar. [*Drujbă* + *-aş*].

drújbă, drujbe f. ferăstrău mecanic manual. [Din rus. *družba* (denumire comercială)].

drum, drumuri n. **1.** cale de comunicaţie terestră; fîşie lungă şi îngustă de teren bătătorit, pietruit sau asfaltat, pe care se poate merge de la un loc la altul: *drumul e întins şi neted ca-n palmă.* VLAH.; **drum-de-fier,** cale ferată, (v. **ferată**): *şi cum vin cu drum de fier, toate cîntecele pier.* EM.; **drumul robilor,** Calea Lactee; **crucea** (sau **răscrucea, furca, înfurcătura**) **drumului,** răspîntie, intersecţie: *s-au apropiat una de alta cetele la-nfurcătura drumului.* CAR.; **a pune pe drumuri,** a face să alerge (prea) mult pentru rezolvarea unei probleme; **a rămîne pe drumuri,** a rămîne fără adăpost, fără mijloace de trai: *Ioana rămase pe drumuri şi fu culeasă în spitalul de bătrîni din Piteşti.* CĂL.; **a lăsa pe drumuri,** a lipsi de cele necesare; **a-şi face drum, a)** a se strecura, a-şi crea loc de trecere: *îşi face drum cu violenţă prin mlada deasă de vreji.* SAD.; **b)** a se duce undeva; a se abate: *du-te, neică, şi te-ntoarce şi mai fă-ţi un drum încoace.* POP.; **a-şi deschide drum,** v. **deschide;** a (se) **deschide drumul,** v. **deschide;** **drum de mijloc,** v. **mijloc;** **drumul mare,** şosea de mare circulaţie, (care leagă localităţi principale): *poftesc pe trecătorii creştini de la drumul mare să vie să beie fără parale.* SAD.; **de drum(ul) mare,** public: *oprim la o crîşmă de drum mare.* PETR.; **hoţ** (sau **tîlhar**) **de drumul mare,** hoţ care jefuieşte călătorii: *din pricina lui frate-meu, o să mă fac tîlhar de drumul mare!* SAD.;

peste drum, vizavi; în față: *treci la badea peste drum să cercăm vinul de-i bun.* POP.; **în drum, a)** în mijlocul unei căi de comunicație; **b)** în calea trecătorilor: *cine-a făcut crîșma-n drum, n-a făcut-o de nebun.* POP.; **c)** (fig.) în văzul lumii: *m-a prins de braț și m-a cuprins, să mă sărute-n drum.* COȘB.; **a bate drumul** (sau **drumurile**) ori **a umbla** (sau **a fi, a sta**) **pe drumuri**, a fi mereu în călătorii; a umbla fără rost: *cucoșul ... fugi de-acasă și umbla pe drumuri, bezmetec.* CR.; **a ține** (sau **a păzi**) **drumul** (sau **drumurile**), a umbla haimana; **a fi de pe drumuri**, a fi fără familie și fără locuință stabilă: *fata nu-i de cele de pe drumuri, s-o luați numai așa, cum s-ar întîmpla.* CR.; **a ajunge pe drumuri**, v. **ajunge**; **a lăsa** (sau **a arunca, a zvîrli**) **pe drum** (sau **pe drumuri**) **pe cineva**, a da afară din casă; **a aduna de pe drumuri pe cineva**, a adăposti, a lua sub ocrotire; **pe toate drumurile**, peste tot; **a se așterne drumului**, a merge (sau a alerga): *murgul meu voinic, așterne-te drumului.* POP.; (fam.) **pe-aici** (sau **pe-aci, pe ici**) **ți-e drumul**, șterge-o, pleacă: *o ia în spate și pe ici ți-i drumul.* CR.; **a-i sta** (sau **a-i fi**) **cuiva în drum**; a-i sta cuiva în cale; a împiedica pe cineva; **a-și croi** (sau **a-și face**) **drum, a)** a-și crea loc să treacă: *un bărbat voinic, cu cizme, își croi drum spre mine.* GHEȚIE; **b)** a-și găsi un rost; a reuși: *voi încerca să-mi croiesc un drum prin propriile mijloace.* GHEȚIE; **a-și da drumul, a)** a se lăsa în jos; a coborî: *și-a dat drumul cu dînsa pe o altă lume.* CR.; **b)** (fig.) a se avînta, a izbucni; **c)** a porni la vorbă; a se destăinui; **a-și da drumul la gură** (sau **gurii**), **a)** a deveni volubil; **b)** a se destăinui o taină; **a-și netezi drumul** (**către ..., spre ...**), a se pregăti pentru ...; a-și crea condiții pentru ...: *se gîndesc să-și netezească drumul către mîntuire postînd.* CĂL.; (rar) **a face drum**, a înlesni: *ne-am dezgrădit, făcînd drum lung unei civilizații pripite.* EM.; **2.** traseu, rută, itinerar; direcție, traiectorie: *așa de greu era drumul, încît făcea doi pași înainte și unul înapoi.* ISP.; (p. ext.) *gîndirea a apucat chiar de la început pe drumuri foarte divergente.* BL.; **a ține drumul**, a merge pe o anumită direcție: *mă furișez răpede pe-o potecă și țin drumul drept spre locul unde suna bătaia căței.* SAD.; **a apuca** (sau **a lua**) **alt drum, a)** a merge în altă direcție; **b)** (fig.) a se ocupa de altceva; a se orienta spre alt domeniu; **3.** parcurs, deplasare: *pe drum, cînd ajunse la locul de luptă, văzu un băltău de sînge.* ISP.; *drumul pînă la rezervor durează cel puțin două ceasuri.* GHEȚIE; **a-și căuta de drum**, v. **căuta**; **a-și vedea de drum**, v. **vedea**; **4.** călătorie: *pune la cale să-i gătească de drum merinde și tot ce-i trebuia.* ISP.; *drum bun*; **drum drept, a)** mers în linie dreaptă, fără ocolișuri sau cotituri; **b)** (fig.) comportare ireproșabilă; **foaie de drum**, v. **foaie**; **ultimul drum**, deplasare prin care este condusă la groapă o persoană decedată. [Din bulg. ***drum***; cf. gr. ***drómos***].

drumár, drumari m. 1. (reg.) drumeț, călător; **2.** (rar) lucrător la amenajarea drumurilor. [***Drum*** + *-ar*].

drumáș, drumași m. (înv. și reg.) drumeț, călător: *eu sînt ca drumașul obosit.* BOL. // a. care este pe drumuri, lipsit de adăpost: *ți-ai părăsit nevasta ... și pe bieții copilași i-ai lăsat golani, drumași.* POP. [***Drum*** + *-aș*].

drumeág, drumeaguri n. drum îngust; drumuleț, drumușor: *s-au aflat singuri ... pe drumeagul drept care ducea în lungul hotarului Dăvidenilor.* SAD. [***Drum*** + *-eag*].

drumáț, ~i, drumeáță, ~e m., f. persoană care călătorește (pe jos); călător, (reg.) drumar, (înv. și reg.) drumaș: *i se deschise poarta și drumeața intră înlăuntru.* CR. [***Drum*** + *-eț*].

drumeție, drumeții f. călătorie (făcută pe jos): *drumeție și ospătare, acesta este tot cuprinsul operei.* CĂL. [***Drumeț*** + *-ie*].

drúmlin, drumline n. (geol.) formă de relief de origine glaciară, avînd un contur eliptic. [Din fr. ***drumlin***].

drumuí, drumuiesc vb. **1.** (topogr.; tr.) a lega detaliile unei suprafețe de teren cu triangulația geodezică respectivă; **2.** (intr.) a merge, a umbla pe drum. [***Drum*** + *-ui*].

drumuléț, drumulețe n. diminutiv al lui drum; (reg.) drumușor: *drumulețu-i apuca, iar Miul că rămînea.* POP. [***Drum*** + *-uleț*].

drumușór, drumușoare n. (reg.) drumuleț: *drumușorul cotit era pustiu.* SAD. [***Drum*** + *-ușor*].

drupacée, drupacee f. (la pl.) grup de pomi fructiferi cu fructele drupe; (și la sg.) pom din acest grup. [Din fr. ***drupacées***].

drúpă, drupe f. (bot.) fruct cărnos cu un singur sîmbure (ex.: pruna, vișina, piersica). [Din fr. ***drupe***, lat. ***drupa***].

drúșcă, druște f. (reg.) fată care însoțește mireasa la cununie, avînd anumite atribuții la nuntă: *după ei venea car mare cu druștele.* POP. [Din ucr. ***druška***].

drúză, druze f. **1.** grup de cristale care se formează pe pereții cavităților unor roci și filoane; **2.** grup de cristale de oxalat de calciu formate în unele țesuturi vegetale. [Din fr. ***druse***].

duál[1] n. număr gramatical care indică, în unele limbi, două exemplare (două obiecte sau două persoane). [Din lat. ***dualis***, fr. ***duel***].

duál[2]**, ~l, duală, ~e** a. (rar) alcătuit din două elemente; bazat pe două principii: *n-au ajuns decît mult mai tîrziu la această înțelegere pozitivă a teoriei duale despre lumină.* BL. [Din germ. ***dual***].

dualísm n. **1.** curent de gîndire care susține că lumea s-a format și există pe baza a două principii opuse și eterne (materia și ideea); **2.** uniune politică realizată în secolul al XIX-lea între Austria și Ungaria; **3.** ansamblu de două elemente; dualitate: *o ieșire din dualismul de concepte ... pare cu neputință.* BL. [Din fr. ***dualisme***, germ. ***Dualismus***].

dualíst, ~ști, dualistă, ~e a. **1.** care ține de dualism, referitor la dualism, caracteristic dualismului; **2.** bazat pe două elemente; dual[2]: *este o estetică dogmatică și dualistă.* CĂL. // m., f. adept al dualismului. [Din fr. ***dualiste***].

dualitáte, dualități f. **1.** însușirea de a avea o natură dublă; **2.** ansamblu format din două elemente diferite sau opuse; dualism: *indicăm în cadrul cunoașterii o dualitate, care pînă acum nu a fost întrezărită ca atare.* BL. [Din fr. ***dualité***, lat. ***dualitas, -atis***, germ. ***Dualität***].

dubălă f. v. dubeală.

dubăs, dubasuri n. (reg.) luntre mare și largă: *pregătise de război patruzeci de dubasuri negre cu cîte patruzeci de lopeți.* SAD. [Din rus. ***dubas***].

dúbă[1]**, dube** f. (reg.) **1.** luntre ușoară de pescuit (construită dintr-un trunchi de stejar scobit): *duba se numește și lotcă*; **2.** recipient (băgat în pămînt) în care se pun pieile la tăbăcit. [Din rus. ***dubka***, ucr. ***dub***].

dúbă[2]**, dube** f. **1.** camionetă închisă folosită pentru transporturi; **2.** vehicul închis cu care se transportă deținuții: *au fost conduși pînă la dubele ce așteptau în stradă.* GHEȚIE; *dubele penitenciarului*; **3.** (fig.) pușcărie, închisoare: *doar i-oi prinde cu oca mică și să-i trîntesc la dubă.* AL.; *a fost dus la dubă*; **a băga la dubă**, v. **băga**. [Din sb. ***dubak***].

dubălár, dubălari m. (reg.) tăbăcar, argăsitor: *cel mai vestit dubălar de pe vremea aceea.* HOGAȘ. [***Dubală*** + *-ar*].

dubălăríe[1]**, dubălării** f. (reg.) tăbăcărie: *de dubălăria* [lui] *nu te-ai fi putut apropia cale de-o poștă, căci ... te dobora duhoarea.* HOGAȘ. [***Dubală*** + *-ărie*].

dubălăríe[2]**, dubălării** f. (reg.) meseria de dubălar. [***Dubălar*** + *-ie*].

dubeálă, dubeli f. (reg.) **1.** acțiunea de a dubi; **2.** amestec de substanțe în care se argăsesc pieile: *la cada cu dubala, cumătre lup.* CR.; (și: **dubălă**). [***Dubi*** + *-eală*].

dubí, dubesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a tăbăci, a argăsi: *a dubi pieile*; **a pune la dubit** (**pe cineva**), a băga (pe cineva) la închisoare: *c-un director de agie nu e lucru de glumit căci el poate-ntr-o mînie că te puie la dubit.* AL.; **2.** (refl.; despre cînepă, in etc.) a se topi, a se muia. [Din ucr. ***dubyty***].

dublós, ~și, dubloásă, ~e a. **1.** îndoielnic, nesigur: *datele acestea sînt slabe și dubioase.* IBR.; **2.** care poate fi bănuit de ceva rău; suspect: *era ceva dubios în felul lui de a se purta.* GHEȚIE. [Din lat. ***dubiosus***].

dubíre, dubiri f. acțiunea de a (se) dubi. [V. ***dubi***].

dubít[1] n. faptul de a (se) dubi; dubire. [V. ***dubi***].

dubít[2]**, ~ți, dubită, ~e** a. **1.** argăsit, tăbăcit: *piei dubite*; **2.** muiat, topit: *in dubit; cînepă dubită.* [V. ***dubi***].

dubitatív, ~i, dubitativă, ~e a. care exprimă o îndoială, o nesiguranță, o nehotărîre, o posibilitate, o bănuială: *notarea unor impresii personale..., din pricina relativei lor nesiguranțe, iau forma unor întrebări dubitative.* VIANU; (adv.) *domnul Arghir a clătinat dubitativ din cap.* VINEA. [Din fr. ***dubitatif***, lat. ***dubitativus***].

dúbiu, dubii n. îndoială, neîncredere, nesiguranță. [Din lat. ***dubium***].

dublă, dublez vb. 1. (tr. și refl.) a (se) face de două ori mai mare; a (se) îndoi: *populația orașului se dublase față de primii ani ai secolului.* GHEȚIE; **2.** (tr.) a înlocui pe titularul unui rol; **3.** (tr.) a reuni două materiale unul peste altul; a căptuși; **4.** (tr.) a face o lucrare la fel cu alta: *gardul viu care înconjura parcul era dublat de un grilaj de sîrmă.* REBR. [Din fr. ***doubler***].

dubláj, dublaje n. **1.** faptul de a dubla; **2.** (spec.) înlocuire a vocii titularului unui rol dintr-un film cu vocea altei persoane; **3.** (spec.) înlocuire a dialogului din coloana sonoră originală a unui film cu o versiune tradusă oral. [Din fr. ***doublage***].

dubláre, dublări f. acțiunea de a (se) dubla și rezultatul ei: *semnează un contract în vederea dublării rolului celebrei vedete.* CĂL. [V. ***dubla***].

dublát, ~ți, dublată, ~e a. **1.** (aproximativ) de două ori mai mare sau mai mult; îndoit; **2.** căptușit cu alt material: *fustă dublată*; **3.** înlocuit în unele scene de alt actor: *actor dublat*; **4.** cu dialogul din banda sonoră înlocuit cu o versiune tradusă oral: *film dublat.* [V. ***dubla***].

dúblă, duble f. **1.** (reg.) măsură de capacitate egală cu dublu-decalitru (20 de litri); baniță; **2.** (reg.) pîine de două kilograme. [De la ***dublu***].

dublé n. (obiect de) metal placat cu un strat subțire de aur sau de platină. [Din fr. ***doublé***].

dublét, dublete n. **1.** al doilea exemplar al unui obiect păstrat într-o colecție: *dubletele revistelor literare*; **2.** cuvînt avînd aceeași origine cu altul, dar altă formă (și alt sens): *„miez" și „mediu" sînt dublete*; **3.** (rar) copie după ceva: *tot ce vedeam cu ochii era un dublet, o contrafacere, o minciună.* GHEȚIE; *dubletul unei chei.* [Din fr. ***doublet***].

dublón, dubloni m. veche monedă spaniolă de aur: *din încăperile dedalice ale șerpanului au curs cîțiva pumni de aur: galbeni; dubloni; poli:* VOIC. [Din fr. ***doublon***]

dúblu, ~i, dublă, ~e a. **1.** care este de două ori mai mare sau cuprinde de două ori mai mult; îndoit: *scrisorile există, ele alcătuiesc pentru mine o dublă armă.* SAD.; (subst.) *dacă afacerea ajungea la administrația ziarelor, ne-ar fi costat cel puțin dublu.* VINEA.; **dublu-decimetru**, riglă cu lungimea de 20 de centimetri; **dublu-decalitru**, unitate de măsură pentru cereale, egală cu 20 litri; **2.** alcătuit din două elemente sau părți identice ori asemănătoare:

încăperea din fund nu mai e despărțită prin coloane, ci doar printr-o dublă draperie. PETR.; **a vedea dublu,** a vedea două imagini ale aceluiași obiect; **3. minge dublă,** mișcare nereglementară la unele jocuri sportive constînd în atingerea mingii de două ori la primire (la volei și la handbal) sau în lovirea ei de pămînt ori de masă (la tenis); (subst. f.) *a făcut o dublă.* // f. (la unele jocuri) situație în care ambele zaruri aruncate indică aceeași cifră. // m. **dublu-băieți** (**-fete** sau **-mixt**), partidă de tenis (de cîmp sau de masă) în care joacă cîte doi jucători de fiecare parte. [Din fr. ***double***].

dublúră, dubluri f. **1.** cel de-al doilea interpret al unui rol; **2.** copie după ceva; dublet: *credeți în existența unor dubluri cu care am împărți adăpostul aceluiași corp?* GHEȚIE; **3.** căptușeală la o haină. [Din fr. ***doublure,*** germ. ***Dublüre***].

duc, duci m. (rar) călăuză; conducător: *ducul lor era Drăghici cu minte.* B.-DEL. [De la ***duce***[1]].

ducál, ~i, ducală, ~e a. al ducelui, referitor la duce[2]: *pe vîrful turnului, fîlfîia lin ... flamura ducală cu stema.* SAD. [Din fr. ***ducal***].

ducát, ducate n. provincie sub stăpînirea unui duce: *curînd intrarăm în ducatul de Nassau.* NEGR. // m. (pl. **ducați**) monedă de aur sau de argint care a circulat în evul mediu în multe țări europene: *tezaurarul aduse în pungă de piele ducații de aur.* SAD. [Din it. ***ducato***].

dúcă[1] f. ducere, plecare; călătorie: *mi-e gîndul tot la ducă.* POP.; *îl prinde dorul de ducă și de învățătură.* IBR.; **a fi pe ducă,** a) a fi gata de plecare: *nu mai stă mult, fiindcă e pe ducă;* b) a fi pe sfîrșite: *vara e pe ducă;* c) (fig.) a fi pe moarte: *baba era pe ducă.* SAD.; (pop.) **a se duce într-o ducă,** a merge fără oprire: *și mă duc vere-ntr-o ducă... de se pare că-s nălucă, drept la tîrg.* POP.; **2.** (rar) transport, cărat: *cine este mai voinic de ducă? să meargă îndată, lemne să aducă.* PANN. [De la ***duce***[1]].

dúcă[2]**, duci** m. (înv.) duce[2]: *Sigismund Bathori a fost un mare ducă.* AL. [Din gr. mod. ***dúkas***].

ducătór, ~i, ducătoáre a. care conduce, care duce undeva: *budhismul propovăduiește, ca tehnică ducătoare la țintă, îndeosebi desfacerea lăuntrică de orice interes pasional acordat vieții proprii.* BL. // m. (înv.) conducător, călăuză: *așa zisă ducătoriul mieu, iar eu priveam la toate mereu.* B.-DEL.; (și: (înv.) **ducătoriu**). [***Duce***[1] + *-ător*].

ducătóriu m. v. **ducător**.

dúce[1]**, duc** vb. (tr.) **1.** a conduce pe cineva, a face să meargă împreună; a conduce: *se vede că omul cel din car e bolnav, sărmanul, și-l duceți la vro doftoroaie undeva, să se caute.* CR.; *îl duse la școală;* **a duce de nas,** v. **nas**; **a duce pe cineva cu preșul,** v. **preș**; **a duce (pe cineva) cu zăhărelul,** v. **zăhărel**; **a duce cu cobza,** v. **cobză**; **a duce pe cineva cu vorba** (sau **cu minciuna**), a înșela pe cineva amînînd la nesfîrșit îndeplinirea promisiunii făcute; **unde a dus mutul iapa,** foarte departe, într-un loc necunoscut: *s-a legat s-o scoată din minți și să fugă cu ea unde a dus mutul iapa.* VOIC.; **2.** a călăuzi, a îndrepta: *nebuniile mele, pentru care am fost certat îndestul, nu mă pot duce pînă la orbire.* SAD.; **a se lăsa dus (de gînduri, de visare etc.),** a se lăsa copleșit de gînduri, a se cufunda în gînduri: *în fața munților noștri sufletul se lasă dus de visare.* RUSSO; **a duce sfat,** v. **sfat**; **a-l duce pe cineva mintea** (sau **capul**) **la ceva,** v. **cap**; **3.** a transporta într-un anumit loc; a căra, a purta: *calu-i ... spre munți încet pornește, ducînd lin și nesimțit pe stăpînul lui iubit.* POP.; **a duce la groapă** (sau **la ultima locuință**), a conduce la mormînt: *am dus la ultima-i locuință pe un june.* MACED.; **a duce de rîpă,** a distruge, a strica: *dacă un agronom, bunăoară, nu-și cunoaște meseria și duce lucrul de rîpă, el va fi destituit din post.* VIERU; **a duce la mormînt,** a cauza moartea; a omorî, a ucide: *supărările iscate de încurcăturile întreprinderii poștelor ... duse pe spătar la mormînt.* CĂL.; **a duce la extrem,** v. **extrem**; **a duce (pînă) la capăt** (sau **la îndeplinire, la bun sfîrșit**), a îndeplini, a realiza: *m-am oprit cu o fracțiune înainte de a duce mișcarea pînă la capăt.* GHEȚIE; **4.** a transmite vești, vorbe, salutări etc.: *să ducă Împăratului-Roșu vestea cea bună.* ISP.; **5.** a petrece, a trăi: *m-am jurat să duc o viață chibzuită.* GHEȚIE; *a duce o viață lină;* **a duce casă (bună) cu cineva,** v. **casă**; **a o duce în...,** a nu mai înceta din...., a o ține în...: *de o lună, ... o dusem într-o băutură, un crailîc, un joc.* M.CAR.; **a o duce (bine, rău** etc.) **(cu cineva),** a trăi (bine, rău etc.) (cu cineva): *să ai femeie cum trebuie și s-o duci cu dînsa pînă la adînci bătrînețe.* CR.; *în intenția mea era să-l salut și să văd cum o mai duce.* GHEȚIE; **a n-o (mai) duce (mult),** a nu mai avea mult de trăit, a fi gata de moarte; **a o duce la tăvăleală,** v. **tăvăleală**; **a o duce de azi pe mîine** (sau **de pe o zi pe alta**), a trăi modest, în lipsuri: *nu cîștiga mare lucru, o ducea de azi pe mîine.* GHEȚIE; **6.** a suporta, a îndura, a răbda: *cine-n pace duce greul bogăției și luminii?* VLAH.; *și pe umeri numai juguri păn-acum am dus.* MAT.; **a duce grija,** a) a fi îngrijorat pentru cineva sau pentru ceva: *maică-sa grija-i ducea.* POP.; **b)** a se interesa, a se ocupa de cineva sau de ceva: *mărită-te, mîndra mea, după mine nu ședea, că eu nu-ți mai duc grija!* POP.; (pop.) **a duce vergile cuiva,** a fi sceptic că poate reuși cineva: *cînd ai ave încaltea un cal bun, calea-valea, dar cu smîrțogul ista îți duc vergile.* CR.; **a duce dorul,** a) a-i fi dor de cineva: *eu nu mai am parte de tine și-ți duc doru.* AL.; **b)** a fi dornic de ceva, a fi lipsit de ceva: *din partea apei, mi se pare că i-om duce dorul.* CR.; **a-și duce crucea,** v. **cruce**. // (intr.) **1.** a conduce într-un anumit loc, a da în ...: *vechiul drum prin uliți înguste și printre ziduri leproase ducea în întuneric.* SAD.; *drumul duce la moară;* **2.** (fig.) a avea ca rezultat: *aceștia își închipuie că teoria ar putea să ducă la o politică intolerantă.* CĂL.; **3.** a rezista, a ține la ...: *era singurul care nu ducea la băutură.* M.CAR. // (refl.) **1.** a merge, a pleca undeva: *lasă bucatele la foc să fiarbă și ea se duce prin pădure să caute pe cumătru-său.* CR.; **a se duce drept** (sau **întins, glonț, pușcă, într-un suflet**), a merge repede și fără ocol undeva: *se duce drept la frate-său.* CR.; **a se duce la sigur,** v. **sigur**; **a se duce în treaba lui** (sau **în treabă-și, într-ale sale**), a-și vedea de drum, a pleca mai departe: *apoi îi lăsă acolo și el se duce în treaba lui.* CR.; **a se duce ca vîntul** (**și ca gîndul**), a merge foarte repede; **a se duce în lume** (ori **în lumea largă**), v. **lume**; **a se duce pe copcă,** v. **copcă**; **a se duce de rîpă** (sau **pe gîrlă, pe apa sîmbetei**), a se prăpădi, a se nărui, a decădea; **a se tot duce,** a merge mereu, fără a se opri: *Ivan începe iar a cînta și se tot duce înainte.* CR.; **a se duce cu Dumnezeu** (sau **în plata, în știrea lui Dumnezeu** ori **în plata Domnului**), a merge în drumul lui: *să se ducă în plata lui Dumnezeu.* CR.; **du-te** (sau **du-că-se**) **dracului** (sau **la dracul, pe pustiu, foc**ului etc.), imprecație prin care se exprimă delimitarea, dispreț sau revolta: *ce-a fi aceea, ducă-se pe pustiu!* CR.; **du-te-ncolo,** exclamație prin care se exprimă neîncrederea; **a se duce după cineva,** a se mărita: *după ciobănel m-oi duce, că gurița lui e dulce!* POP.; **a i se duce ochii** (sau **inima**) **după cineva,** a se îndrăgosti de cineva; (subst.) **ducă-se-pe-pustii,** a) dracul: *acolo șade ducă-se-pe-pustii;* b) epilepsie: *îl apucă ducă-se-pe-pustii;* (subst.) **du-te-vino,** mișcare continuă încoace și încolo; alergătură: *acel du-te-vino din preajma caselor de pariuri.* GHEȚIE; **2.** a se răspîndi, a se lăți: *ușor se duce nume de-un lucru bun în lume.* COȘB.; *vestea se duce repede;* **a i se duce vestea** (sau **buhul**) **cuiva,** a deveni cunoscut (printr-o faptă rea): *mi se dusese buhul de pozna ce făcusem.* CR.; **3.** (fig.) a trece, a dispărea: *ia acuși se duce noaptea.* CR.; **4.** (fig.) a muri, a se sfîrși: *să n-avem noi un copil măcar care ... să ne închiză ochii cînd o fi să ne ducem!* DELAVR.; (fig.) *s-a dus amorul, un amic supus amîndurora.* EM. [Lat. ***ducere***].

dúce[2]**, duci** m. **1.** (înv.) comandant suprem de oști: *luînd toate măsurile ca un duce prevăzător.* BĂLC.; **2.** titlu nobiliar înalt, superior marchizului și inferior prințului; persoană care purta acest titlu; mare senior feudal: *s-a ostenit pînă la curtea ducelui ca să binecuvînteze el însuși pe tineri.* SAD.; **3.** conducător de ducat, de stat. [Din lat. ***dux, -cis,*** fr. ***duc***, it. ***duce***].

dúcere, duceri f. **1.** faptul de a (se) duce[1]; plecare: *nici un drum nu se face fără rost pe lumea asta, nici ducerile și nici întoarcerile.* GHEȚIE; **2. ducere la capăt** (sau **la sfîrșit**), îndeplinire, desăvîrșire. [V. ***duce***].

ducésă, ducese f. **1.** soția ducelui[2]: *a fost cea mai harnică ocrotire a noastră după luminatul domn și după luminata ducesă.* SAD.; **2.** femeie care stăpînește un ducat. [Din fr. ***duchesse*** (după ***duce***[2])].

dúcipal, ducipali m. cal sprinten, frumos, voinic; (fig.) *în aceeași vreme însă încalecă pe un nou ducipal: se apucă să crească gîndaci de matase.* MACED. [Din sl. ***dučipalŭ***].

dúco n. **1.** lac fabricat pe bază de nitroceluloză; **2.** colorant sau solvent folosit la fabricarea unui astfel de lac. [Denumire comercială (<engl. ***Du***(*pont*) + ***co***(*lour*))].

duct, ducturi n. (anat.) canal, tub. [Din lat. ***ductus***].

ductíl, ~i, ductilă, ~e a. care se poate prelucra în fire sau în foi subțiri: *aurul este cel mai ductil dintre metale.* [Din fr. ***ductile***, lat. ***ductilis***].

ductilitáte f. proprietate a unui metal de a fi prelucrat în fire sau în foi subțiri. [Din fr. ***ductilité***].

dud, duzi m. arbore cu fructe mici, dulci și suculente, ale cărui frunze constituie hrana viermilor de mătase; (reg.) agud (*Murus*): *se urcă într-un dud din grădina lui și cîntă la vioară.* CĂL. [Din turc. ***dud***].

dúdă[1]**, dude** f. fructul comestibil al dudului; (reg.) agudă: *mai aveau ei astîmpăr cît e vara ziua de mare, aci cîțărîndu-se prin duzi și nuci, aci mîncînd dude și porumbe?* MACED. [De la ***dud***].

dúdă[2]**, dude** f. (reg.) coș mic pentru fum (la cuptor sau la sobă). [Et. nec.].

dúdă[3]**, dude** f. corn făcut din coajă de cireș: *acum să îmflasă să cînte în dude, cînd iacă ușa scîrțîind aude.* B.-DEL. [Cf. sloven ***duda*** „bucium"].

dudău, dudaie și (reg.) **dudăuri** n. **1.** (bot.; pop.) cucută (*Conium maculatum*); **2.** bălării, buruieni: *fiara le ieșise înainte într-un dudău des.* SAD.; *prin dudaie se-nfundă.* POP. [Din magh. ***dudva***].

dudói, dudoaie n. (reg.) bucium din scoarță de cireș [***Dudă***[3] + *-oi*].

dudúcă, duduci f. (reg.) domnișoară: *duducele și domnișorii.* AL. [Cf. turc. ***dudu***].

duduí, dúdui și (rar) **duduiesc** vb. (intr.) **1.** a arde cu zgomot: *focul duduia în soba înaltă.* SAD.; **2.** a se zgudui (producînd zgomot): *începe a toca în stative de pîrîie păreții casei și duduie ferestile.* CR.; *umbla de duduia casa;* **3.** a produce un zgomot ritmic, sacadat: *morile duduiesc și, în ogrăzile lor, stau munți de grîu și de păpușoi.* BAC.; *motorul duduie.* [Onomat.].

dudúie, dudui f. domnișoară: *duduia veșnic citește.* BAC. [Cf. turc. ***dudu***].

duduít, duduituri n. faptul de a dudui; zgomot sacadat; duduitură: *în sobă ardea focul cu un duduit adormitor.* REBR. [V. ***dudui***].

duduitúră, duduituri f. duduit: *se auziră niște... bubuituri și duduituri îngrozitoare.* ISP. [***Dudui*** + *-tură*].

duduleán, dudulени m. (reg.) cocean de porumb. [V. ***dudă***[1]].

dudureáță, dudurețe f. (reg.) oală de lapte. [V. ***dudă***[2]].

dudurúz, ~i, duduruză, ~e a. (reg.) grosolan, prostănac. [V. ***dudă***[2]].

duecénto n. arta, literatura şi cultura italiană din secolul al XIII-lea. [Cuv. it.].

duél, dueluri şi (rar) **duele** n. **1.** luptă pentru rezolvarea unui diferend personal între două persoane înarmate: *avu un duel cu un ofiţer care urmărise în culise o actriţă.* CĂL.; **2. duel de artilerie**, acţiune în care artileriile părţilor în luptă trag simultan una asupra celeilalte: *peste două zile... am avut, pentru întîia oară, priveliştea unui duel de artilerie.* PETR.; **3.** (p. ext.) confruntare, luptă: *e un duel între inteligenţă şi sentiment.* IBR.; **4.** (fig.) polemică vie între două persoane, două publicaţii etc. [Din fr. ***duel***, lat. ***duellum***].

duelá, duelez vb. (intr. şi refl. recipr.) a se lupta în duel. [De la ***duel***].

duelgi, duelgesc vb. (înv.; refl.) (a avea mania de) a se duela. [De la ***duelgiu***].

duelgíu, duelgii n. (înv.) persoană avînd pornirea de a se bate în duel: *duelgiii ... te ameninţă cu pistolul.* AL. [***Duel*** + *-giu*].

duelíst, duelişti m. persoană care se bate în duel. [Din fr. ***duelliste***].

duét, duete n. **1.** compoziţie muzicală care se execută pe două voci sau la două instrumente: *acum putem cînta împreună frumosul duet a lui Mozart.* NEGR.; **2.** grup vocal sau instrumental care execută o asemenea compoziţie; **3.** (fig.) discuţie, conversaţie între două persoane: *rar participă normal la duetul nostru; de obicei e distrată ori animată.* IBR. [Din it. ***duetto***].

duetíst, duetişti m. persoană care cîntă într-un duet. [Din fr. ***duetiste***].

dugheánă, dughene f. (reg.) **1.** prăvălie mică: *dughenile-s închise.* AL.; **2.** (spec.) cîrciumă: *trebuie să fie în vreo dugheană la băut.* CR. [Din turc. ***dükkân***].

dughenár, dughenari m. (reg.) persoană care are o dugheană; (adj.) *în sat la ei ... au un învăţător dughenar.* GAL. [***Dugheană*** + *-ar*].

dughengíu, dughengii m. negustor care are o dugheană; dughenar: *fieştecare dughengiu să măture de două ori pe săptămînă de tină şi de gunoi cît va cuprinde dugheana sa* (a. 1776). URIC. [Din turc. ***dükkjagi***].

dugheníţă, dugheniţe f. (reg.) diminutiv al lui dugheană: *unde şi unde au rămas cîte o dugheniţă.* M.COSTIN. [***Dugheană*** + *-iţă*].

dughenizá, dughenizez vb. (tr.) a acoperi, a umple cu dughene: *cartierul a fost dughenizat.* [***Dugheană*** + *-iza*].

dughenizáre, dughenizări f. faptul de a dugheniza. [V. ***dugheniza***].

dughíe, dughii f. plantă erbacee din familia gramineelor, cu frunze alungite şi cu flori dispuse în spice, cultivată ca plantă de nutreţ; parîng (*Setaria italica*). [Et. nec.].

dúglas, duglaşi m. arbore din familia pinului, cu tulpina înaltă şi cu coroana piramidală (*Pseudotsuga menziesii*). [Din engl. ***douglas***].

dúgliş, ~i, duglişă, ~e a. şi m., f. (reg.) (om) leneş, trîndav: *scoală, duglişule, înainte de răsăritul soarelui.* CR. [Cf. magh. ***döglelés***].

dugóng, dugongi m. mamifer marin erbivor, cu corpul masiv, care trăieşte pe coastele Oceanului Indian (*Halicore dugung*). [Din fr. ***dugong, dugon***].

duh, duhuri n. **1.** fiinţă supranaturală imaterială; spirit: *este miezul nopţii, cînd duhurile vin.* NEGR.; *duh rău*; **Sfîntul Duh**, una dintre cele trei ipostaze sub care este prezentată divinitatea în creştinism: *cu ajutorul Fiiului şi cu săvîrşitul Duhului Sfînt.* PALIA; **2.** suflet, suflare, spirit: *dădea puţin trupului, ca să rămîie duhului său îmbelşugarea.* SAD.; **într-un duh**, într-o clipă, repede: *şi-ntr-un duh pe Pralea numai ţi-l ajung.* C.; **a-şi da duhul**, v. **da**; **3.** miros greu, duhoare: *ceapa, prazul şi usturoiul mă venineză cu spirtosul duh.* PANN; **4.** capacitate intelectuală, minte, inteligenţă: *o înmulţire de idei, ... o deşteptare a duhului.* RUSSO; **vorbă de duh**, vorbă spirituală, cu haz; **de** (sau **cu**) **duh**, spiritual, inteligent: *am văzut multă lume cu duh să-l socotească.* ALEX.; **sărac cu duhul**, v. **sărac**; **sărăcie de duh**, v. **sărăcie**; **5.** (fig.) aspiraţie, rîvnă, imbold lăuntric: *apa din părăul despre mîna dreaptă făcea pe om harnic, îi da duhuri nalte şi inimă vitează.* B.-DEL.; **6.** (înv.) caracter, fire, natură: *era duh ne-astîmpărat şi neîmpăcat chiar cu sine însuşi.* CR.; **cu duhul blîndeţii** (sau **blîndeţelor**), blînd, binevoitor: *cu duhul blîndeţelor să-i iertaţi şi să-i binecuvîntaţi.* POP.; *încercară să-i convingă cu duhul blîndeţii să se întoarcă la lucru.* GHEŢIE; **7.** notă caracteristică; specific: *gluma groasă era duhul de atuncea.* RUSSO; **8.** sens adevărat al unui text, esenţă; intenţie: *acel ce nu se ţine de duhul legii se leapădă de slobozenie.* RUSSO. [Din sl. ***duhŭ***].

duhán n. (reg.) tutun: *trage duhan cu pipa.* [Din sb. ***duhan***, turc. ***duhan***].

duhăní, duhănesc vb. (reg.; tr. şi intr.) **1.** a fuma: *caimanul duhănea cu înţelepciune din pipă.* SAD.; **2.** (în forma **dulhăni**) a bea mult (şi cu înghiţituri mari, făcînd zgomot): *dulhăne toată ziua apă*; (şi: **dulhăni**). [De la ***duhan***].

duhlíu, ~ii, duhlie, ~ii a. (înv.) spiritual, hazliu, glumeţ: *îl ştia ca vestit de înţelept şi de duhliu.* CAR. [***Duh*** + *-liu* (după *haz – hazliu*)].

duhní, duhnesc vb. **1.** (intr.) a răspîndi un miros urît; a mirosi urît: *cînd te-ai apropiat de mine duhneai a ţuică.* VINEA; **2.** (intr.) a sufla, a răbufni: *vîntul de-afară duhneşte pe uşă.* CAR.; **3.** (tr.) a şopti, a sufla ceva la ureche: *foarte discret mi-a duhnit la ureche: d-le Iancule.* CAR. [Din sl. ***duhnonti***].

duhníre, duhniri f. faptul de a duhni. [V. ***duhni***].

duhnitór, ~i, duhnitoáre a. care duhneşte, care răspîndeşte un miros urît: *în mijlocul unui Orient mirific şi duhnitor.* CĂL.; (fig.) *tratează în cuvinte crude, duhnitoare, izbucnirea instinctelor sale.* CĂL. [***Duhni*** + *-tor*].

duhoáre, duhori f. miros urît; putoare: *cum dormea cu gura căscată, răsufla o duhoare de rachiu de-ţi venea ameţeală.* AG. [***Duh*** + (*put*)***oare***].

duhorí, duhoresc vb. (rar; intr.) a duhni, a puţi: *avea o figură idioată şi duhorea a rachiu ca o velniţă.* VLAH. [***Duhoare*** + *-i*].

duhóvnic, duhovnici m. părinte sufletesc, preot care spovedeşte pe credincioşi: *stareţul, milostivindu-se, i-a dat duhovnic.* SAD.; (adj.) *după nevrednica mea părere, fraţii mei duhovnici ... au avut greşală că s-au pus de-a curmezişul vrerei tale.* GAL. [Din sl. ***duhovĭnikŭ***].

duhovnicésc, ~şti, duhovniceáscă, ~eşti a. **1.** de duhovnic, referitor la duhovnic; (p. ext.) referitor la viaţa religioasă: *să nu mai aibă a face cu faţă.duhovnicească cît a trăi el.* CR.; **2.** care ţine de suflet, de spirit; spiritual: *oamenii lucrurile duhovniceşti nu-şi pot închipui numai trupeşte.* B.-DEL.; *sfaturi duhovniceşti.* [***Duhovnic*** + *-esc*].

duhovnicí, duhovnicesc vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) spovedi: *prietena nu se mai duhovniceşte la Călduraşani.* CAR. [***Duhovnic*** + *-i*].

duhovnicíe, duhovnicii f. (bis.) **1.** calitatea de a fi duhovnic; duhovnicire; **2.** credinţă religioasă; pietate: *mă aşteaptă nişte fii de duhovnicie, dragii mei.* CR. [***Duhovnic*** + *-ie*].

duhovnicíre, duhovniciri f. 1. calitatea de a fi duhovnic; duhovnicie; **2.** convertire la viaţa de bun credincios: *să închinăm în sănătatea şi pentru buna lor învrednicire, ca şi în a părintelui lor întru duhovnicire.* VOIC. [V. **duhovnici**].

dulós, ~şi, duloásă, ~e a. **1.** mişcător, emoţionant: *prin vers duios el spune al său dor.* AL.; **2.** mîngîietor, blînd: *se uita galiş la mine şi-mi zicea cu glas duios.* CR.; *lumina duioasă a lunii*; **3.** iubitor; sentimental: *acolo sosind maica duioasă ş-află fiiul mai fără viaţă.* B.-DEL.; **4.** jalnic, trist: *vîntu-n codri sună cu glas duios şi slab.* EM.; (adv.) *zi şi noapte, cu durere, duios sufletu-mi te cere.* AL. [Lat. **doliosus*].

duioşíe, dioşii f. **1.** sentiment gingaş de iubire; gingăşie: *Caragiale scrie cu multă duioşie despre acest copil.**IBR.; **2.** tristeţe, melancolie, jale: *un cîntec de-o duioşie adîncă umplea odaia.* SAD. [***Duios*** + *-ie*].

duíţă, duiţe f. (înv.) dualitate: *nice au crescut uniţa în duiţă, nice duiţa în traiţă.* DOS. [Din sl. ***dvoika***].

duiúm n. **1.** mulţime mare, grămadă, gloată: *în sfîrşit venea duiumul oastei.* NEGR.; **cu duiumul**, cu grămada; foarte mult: *slăbiciuni omeneşti se găsesc cu duiumul.* TUD.; **2.** (înv.) jaf de război; mulţime de captivi luaţi în robie. [Din turc. ***doyum***].

dulămă, dulame f. **1.** (înv.) haină de ceremonie purtată de boieri şi de domni: *dulamă cu flori de aur la piept împodobită.* AL.; **2.** haină lungă (şi îmblănită): *vînturăţară îmbrăcat cu dulamă veche şi căciulă brumărie.* AL.; *jungherele cele lungi şi agere le ţineau sub dulamele de noaten.* SAD. [Din turc. ***dolama***].

dulandragíu, dulandragii m. (reg.) haimana, om fără căpătîi: *cafeneaua era locul de întîlnire a tuturor dulandragiilor.* [Din turc. ***dolandırıdjn***].

dulăp, dulapuri n. **1.** mobilă de lemn în care se păstrează haine, rufe, vase etc.: *un dulap mare, în fund, cu două uşi.* AL.; **2.** (reg.) roată pentru trasul borangicului: *femeile depănau borangicul cu dulapuri*; **3.** (reg.) scrînciob: *a se da în dulap; a învîrti dulapul*; **a învîrti dulapuri**, a umbla cu înşelăciuni. // m. (pl. **dulapi**) (reg.) scîndură lată şi groasă: *un mod barbar de a transporta dulapii din vatra cherestelei la Sinaia.* VLAH. [Din turc. ***dolap***].

dulăpáş, dulăpaşe n. dulăpior: *Ana merge şi cată cana pe dulăpaş.* C. [***Dulap*** + *-aş*].

dulăplór, dulăpioare n. diminutiv al lui dulap; dulăpaş: *deschise uşa dulăpiorului de lîngă canapea.* GHEŢIE. [***Dulap*** + *-ior*].

dulău, dulăi m. **1.** cîine mare; zăvod: *pînă-n ziuă urlă dulăii de la stînă.* AL.;(fig.) *dulăii de la cadre sînt pe urmele mele, ba chiar au prins să-şi arate colţii pe faţă.* GHEŢIE; **2.** (fig.) bădăran, necioplit. [Din pol. ***dol˝ow***].

dúlce, dulci a. **1.** care are gust plăcut (caracteristic mierii şi zahărului): *îi pune o cărămidă caldă pe pîntece şi beau cu toţii din ceaiul dulce ca siropul.* CĂL.; *laptele e dulce; dulce ca zahărul*; **scoarţă dulce**, v. **scoarţă**; **castan dulce**, v. **castan**; (fig.) *ce-a fost verde a vestejit, ce-a fost dulce a amărît.* POP.; **2.** fără săruri, bun de băut, de izvor: *acuş avem să dăm peste o fîntînă cu apă dulce şi rece ca gheaţa.* CR.; **3.** proaspăt, nefermentat: *are obicei a bea în toată sara o cupă de lapte dulce.* CR.; *vine seara-aduce caş, dimineaţa urdă dulce.* POP.; **4.** moderat, temperat, plăcut: *climă dulce*; **5.** liniştit, calm: *un somn dulce, moleşitor, mă cerca.* SAD.; **6.** uşor, delicat; lin: *o, dulce mîngîiere.* AL.; **7.** cu înclinaţie mică, uşor de urcat: *caii scunzi duceau pe povîrnişuri dulci căruţe cu turci cu fes.* ARG.; *pantă dulce*; **8.** iubit, drag, scump: *o, mamă, dulce mamă.* EM.; **9.** care place, desfată, mîngîie: *dădea o nouă reprezentaţie de gesturi tandre şi de vorbe dulci.* GHEŢIE; (adv.) *făcea pe doamna Genoveva să le zîmbească dulce.* SAD.; **a face ochi dulci cuiva**, a arunca cuiva priviri drăgăstoase: *observă că nevasta acestuia, o brunetă cu profil grec..., îi face ochi dulci.* GHEŢIE; **10.** plăcut la înfăţişare; drăguţ, drăgălaş: *a ta zîmbire mi-arată cît de dulce eşti.* EM.; (fig.) *iese dulcea lună dintr-o rarişte de fag.* EM.; **11.** blînd, omenos: *şi sufletul ei dulce din ce în ce-i mai cald.* EM.; **12.** melodios, plăcut la auz: *graiul ei cel dulce şi viersul cu lipici.* ISP.; *glas*

dulce; (adv.) *peste farmecul naturii dulce-i picură ghitara.* EM.; **13.** potolit, estompat: *oalele cu flori se desluşeau în lumina dulce a amurgului.* SAD.; *culoare dulce*; **14.** care nu face rău, nedureros: *bube dulci*; **15.** (reg.) înrudit prin legături de sînge; cu grad de rudenie apropiat: *mamă dulce, nu vitregă; văr dulce sau primar.* // n. (pl. **dulciuri**) **1.** ceea ce este plăcut, bun; ceea ce produce plăcere: *pîn' nu-i gusta amarul nu ştii ce-i dulcele.* POP.; **2. de dulce**, care nu este permis în posturi; **3.** timp în care este permis să se mănînce carne: *poate se va însura şi el în dulcele ăsta şi voia să aibă o ţundră nouă.* AG.; *dulcele Crăciunului*; **4.** (mai ales la pl.) preparat culinar care are gust asemănător cu mierea şi zahărul (şi se serveşte ca desert): *erau dulciurile préferate ale Carlei.* GHEŢIE. [Lat. ***dulcis***].

dulceág, ~egi, dulceagă, ~ege a. **1.** uşor îndulcit: *sorbim tacticos din băutura totodată dulceagă şi amăruie.* GHEŢIE; *vin dulceag*; **2.** (fig.) searbăd, fad: *amorul dulceag şi „rafinat" dintre păstor şi păstoriţă este un ecou al genului idilic.* IBR.; *versuri dulcege*; **3.** (fig.) mieros: *i s-a adresat pe un ton dulceag;* (adv.) *strigă, pe cît putu mai paşnic şi mai dulceag.* TUD. [***Dulce*** + *-eag*].

dulceáţă, dulceţi şi **dulceţuri** f. **1.** însuşirea de a fi dulce; gust plăcut al alimentelor dulci sau îndulcite: *va cură din vîrvările lui dulciaţă de miare.* DOS.; *începe a bea lacum la apă şi a-şi linge buzele de dulceaţa şi bunătatea ei.* CR.; **2.** preparat culinar din fructe sau flori fierte în sirop de zahăr: *îşi poartă copiii desculţi, dar face dulceţuri ca o moşiereasă.* CĂL.; *dulceaţă de fragi*; **3.** lucru bun de mîncat; bunătate: *se vor putea odihni, ospătîndu-se şi răcorindu-se cu mîncările, băuturile şi dulceţurile din toate părţile lumii.* OD.; **4.** calitatea de a fi plăcut, agreabil; senzaţie plăcută: *a rostit numele ei întăia oară ..., umplîndu-se în toată fiinţa sa de un fior de dulceaţă.* SAD.; **5.** (fig.) blîndeţe, bunătate: *împrejurul gurii ... se vedea o dulceaţă amărîtă.* EM. [***Dulce*** + *-eaţă*].

dulcegăríe, dulcegării f. (depr.) vorbă sau purtare dulceagă: *dialogul e presărat cu banalităţi şi dulcegării poetice.* CĂL. [***Dulceag*** + *-ărie*].

dulcícol, ~i, dulcícolă, ~e a. care trăieşte în apele dulci, specific apelor dulci: *peşte dulcicol; plantă dulcicolă.* [De la ***dulce***].

dulcinée f. (iron.) femeie iubită. [Din fr. ***dulcinée***].

dulcişór, ~i, dulcişoáră, ~e a. relativ dulce, destul de dulce: *să sădim un mîndru măr ... tot cu roduri dulcişoare.* POP. // m. plantă erbacee cu flori purpurii, care creşte în regiunile alpine (*Hedysarum obscurum*). [***Dulce*** + *-işor*].

dulcíu, ~ii, dulcíe, ~ii a. cam dulce; dulcişor: *vinule dulciu, tu roadă de raiu de la Dumnezieu dată pe pămînt.* B.-DEL. [***Dulce*** + *-iu*].

dulghér, dulgheri m. muncitor care execută construcţii sau părţi de construcţii din lemn: *o calfă de dulgher stîngaci ciopîrţeşte bîrna.* OD. [Din turc. ***dülger***].

dulgherí, dulgheresc vb. (rar; tr. şi intr.) a executa din lemn (construcţii sau elemente de construcţii). [De la ***dulgher***].

dulgheríe, dulgherii f. **1.** meseria dulgherului; dulgherit: *între sculele de dulgherie ... erau două joagăre*; **2.** atelierul dulgherului; **3.** lucrări executate de dulgher. [***Dulgher*** + *-ie*].

dulgherít n. dulgherie. [***Dulgher*** + *-it*].

dulhăní vb. v. **duhăni.**

dulíe, dulii f. piesă în care se fixează becul electric; fasung. [Din fr. ***douille***].

dulúţă f. **a se duce duluţă**, a fugi, a se face nevăzut: *lupul lungi pasul lupeşte şi se duse duluţă.* ISP. [Et. nec.].

dulvári m. pl. (reg.) pantaloni ţărăneşti. [Et. nec.].

dúmă, dume f. adunare legislativă în Rusia. [Din rus. ***duma***].

dumbéţ, dumbeţi m. plantă erbacee cu flori purpurii sau trandafirii dispuse în formă de ciorchine (*Teucrium chamaedrys*). [Din sl. ***donbĭcĭ***].

dumbrăvă, dumbrávi şi (înv.) **dumbrave** f. **1.** pădure tînără şi rară pe un teren drept: *cutreieram dumbrăvile şi luncile umbroase.* CR.; **2.** pădure de stejar: *semănau ghindă de creşteau dumbrăvi, pentru ca să aibă strănepoţii lemne de ars.* NEGR. [Din sl. ***donbrava***].

dumbrávnic, dumbravnici m. plantă plăcut mirositoare, cu flori purpurii sau trandafirii, folosită ca plantă medicinală (*Melittis melissophyllum*): *dumbravnic şi sulcină de pus printre straie.* CR. [Din sl. ***donbravĭnŭ***].

dumbrăveán, ~eni, dumbrăveană, ~ene a. (rar) care ţine de dumbravă, referitor la dumbravă: *ici prin noaptea dumbrăvană şi prin văi om duce-o bine.* EM. [***Dumbravă*** + *-ean*].

dumbrăveáncă, dumbrăvenci f. pasăre migratoare cu pene albastre-verzui (*Caracias garrula*): *din căpiţă-n căpiţă, dumbrăveanca saltă-n zbor.* AL. [***Dumbravă*** + *-ancă*].

dumbrávioárá, dumbrăvioare f. diminutiv al lui dumbravă: *în dumbrăvioara de mesteceni de sus ... se făcea întuneric.* SAD. [***Dumbravă*** + *-ioară*].

dum-dúm n. (şi adj.) proiectil care-şi desface vîrful cînd loveşte un corp, producînd răni grave: *în primul război mondial, nemţii, contrar acordurilor, s-au folosit de gloanţe dum-dum.* [Din fr. ***dum-dum***].

dumerí, dumeresc vb. (refl. şi tr.) a pricepe sau a face să priceapă lămurit; a(-şi) explica: *sta el pe gînduri şi nu se dumerea ce să facă pentru a scăpa de ruşine.* CR.; *nu se putea dumiri.* ISP.; (şi: **dumiri**, (înv.) **domiri**). [Din bulg. ***domerja***].

dumeríre, dumeriri f. (rar) acţiunea de a (se) dumeri şi rezultatul ei; lămurire, clarificare. [V. ***dumeri***].

dumerít, ~ţi, dumerită, ~e a. **1.** care s-a lămurit în legătură cu ceva încurcat, neclar; **2.** care a fost clarificat, lămurit; (şi: **dumirit**). [V. ***dumeri***].

dumésnic, ~ci, dumesnică, ~ce a. (înv.) domestic, blînd: *chiar bivolii dumesnici de el se răsleţesc.* AL.; (subst.) *au venit sălbaticii ca să împace domesnicii.* PANN; (şi: **domesnic**). [Lat. ***domesticus,*** influenţat de sl. ***domaštĭnŭ***].

dumesnicí, dumesnicesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) domestici: *tigrul, sub pinsula lui, se îmblînzeşte, pantera se înmoaie, leul se domesniceşte.* OD.; (şi: **domesnici**). [De la ***dumesnic***].

dumesnicíe f. (înv.) starea de a fi domestic; blîndeţe: *înlesnirea cu care prinseră această pasăre, domesnicia şi neînspăimîntarea ei ... făcură ca ostaşii să privească această întîmplare ca o minune.* BĂLC.; (şi: **domesnicie**). [***Dumesnic*** + *-ie*].

dumícă, dumíc vb. (tr.) **1.** a sfărîma în bucăţi, a fărîmiţa (un aliment): *femeia dumica nişte cocoloaşe vinete.* VOIC.; **2.** a tăia în bucăţi, a ciopîrţi pe cineva; (p. ext.) a distruge, a nimici: *Vlad Vodă cu garda sa voinică ... multe sute-i taie şi dimică.* B.-DEL.; (refl. recipr.) *amîndouă taberile erau acuma gata a începe război între dînsele şi a se dumica una pe alta.* BĂLC.; (şi: (înv.) **demica, dimica**). [Lat. **demicare*].

dumicáre, dumicări f. acţiunea de a dumica; rupere, tăiere în bucăţi; dumicat[1]. [V. ***dumica***].

dumicát[1], dumicaturi n. dumicare. [V. ***dumica***].

dumicát[2], ~ţi, dumicată, ~e a. care a fost rupt, tăiat în bucăţi; fărîmiţat. // m. **1.** bucată dintr-un aliment cît se bagă o dată în gură; îmbucătură: *începu să mănînce dumicaţi cît pumnul.* TUD.; **2.** (reg.) fel de mîncare cu cocoloaşe de mei fiert. [V. ***dumica***].

dumínecă f. v. **duminică.**

dumineceá, duminecele f. plantă erbacee tîrîtoare cu flori galbene (*Lysimachia nummularia*). [***Duminecă*** + *-ea*].

duminicál, ~i, duminicală, ~e a. de duminică; (p. ext.) de sărbătoare, de zi de odihnă: *în momentele euforice, clopotele duminicale îşi propagă pe cer sonoritatea.* CĂL.; *predică duminicală;* (fig.) *constatarea ca atare a unui stil e un fapt epigonic, de reprivire duminicală.* BL. [***Duminică*** + *-al*; cf. fr. ***dominical***].

dumínică, duminici f. a şaptea zi a săptămînii şi ultima; zi de odihnă: *în dumineca viitoare, stăpîne, să mergem în sat la horă.* CR.; **de duminică**, care se poartă în zilele de sărbătoare: *avea haine mai curate ..., de duminecă.* PETR.; **Duminica Mare**, v. **mare.** // adv. **1.** în prima duminică următoare: *duminică mă duc la munte*; **2.** (artic.) în zilele de duminică; în fiecare duminică: *Carla le compunea probabil duminica, cînd era mai liberă.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **duminecă**). [Lat. (*dies*) ***dominica***].

dumirí vb. v. **dumeri.**

dumirít a. v. **dumerit.**

dumitriţă, dumitriţe f. (bot.; pop.) tufănică; crizantemă (*Chrysanthemum indicum, morifolium* şi *roseum*). [(*Sfîntul*) ***Dumitru*** + *-iţă*].

dumnealúi, ~lor, dumneaél, ~lor (prescurtat: d-lui, d-lor, d-ei) pron. pers. **1.** pronume de politeţe pentru persoana a 3-a: *nu tot cetăraţi pe măria-sa, că om e dumnealui.* CR.; **2.** (fam.) soţ, soţie: *ai întîlnit ... pe alde dumnealui?* DELAVR. [***Domnia*** + ***lui*** (***ei, lor***)].

dumneasá (prescurtat: d-sa) pron. pers. (pop.) pronume de politeţe pentru persoana a 3-a singular: *să-i placă şi dumisale.* CR. [***Domnia*** + ***sa***].

dumneatá (prescurtat d-ta) pron. pers. pronume de politeţe pentru persoana a 2-a singular: *nu vrei să-mi spui dumneata cum se numeşte?* PR.; *mulţumim dumitale*; (şi: (pop.) **dumneta, dumneatale**). [***Domnia*** + ***ta***].

dumneatále pron. pers. v. **dumneata.**

dumneavoástră (prescurtat: dv., dvs., d-voastră) pron. pers. pronume de politeţe pentru persoana a 2-a (singular şi plural): *a fi avînd chilotă multă, cum e treaba d-voastră, jupîne.* CR. [***Domnia*** + ***voastră***].

dumnetá pron. pers. v. **dumneata.**

dumnezeí, dumnezeiesc vb. (rar; tr.) **1.** a diviniza; **2.** a înjura (de Dumnezeu) pe cineva. [De la ***Dumnezeu***].

dumnezéie f. (rar) zeiţă: *o, cum Rafael creat-a pe Madona dumnezeie.* EM. [De la ***Dumnezeu***].

dumnezeiésc, ~şti, dumnezeiáscă, ~eşti a. **1.** divin, al lui Dumnezeu, referitor la Dumnezeu: *chipul dumnezeiesc a fost impregnat în însăşi constituţia naturii omeneşti.* STĂNIL.; **2.** creat de Dumnezeu: *un mare creator creează o natură, o realitate, alături de cea dumnezeiască, imitînd natura.* IBR.; **3.** minunat, splendid, superb: *vezi un chip dumnezeiesc într-o femeie.* PETR.; **dumnezeiesc de ...**, foarte: *rezemat de bara de fier a miculuí chei de piatră, priveam apa dumnezeiesc de limpede.* PETR. [***Dumnezeu*** + *-esc*].

dumnezeiéşte adv. minunat, splendid: *n-am văzut-o pe Clara decît frumoasă, senină, vorbind lucruri banale şi surîzînd dumnezeieşte.* GAL. [***Dumnezeu*** + *-eşte*].

dumnezeíre f. **1.** divinitate; Dumnezeu: *îl face să grăiască hule asupra dumnezeirii.* B.-DEL.; **2.** caracter divin: *au avut să arate apostolilor prealuminata slava dumnezeirii sale.* ANTIM. [V. ***dumnezei***].

dumnezeoáică, dumnezeoaice f. (înv.) zeiță. [*Dumnezeu* + *-oaică*].

dumnezeoále, dumnezeoale f. (rar) zeiță: *o altă dumnezeoaie îl conduce la palatul iubitului.* CĂL. [*Dumnezeu* + *-oaie*].

Dumnezéu, (rar) **dumnezei** m. **1.** (la creștini) divinitate supremă, creatorul și stăpînul lumii: *să nu dea Dumnezeu cel sfînt, să vrem noi sînge, nu pămînt.* COȘB.; **bătut de Dumnezeu,** năpăstuit, nenorocit: *nu mă mai amări și tu, că-s destul eu de bătut de Dumnezeu.* SAD.; **cum dă Dumnezeu,** cum se întîmplă; (p. ext.) prost, rău: *între preoți era cînd ceartă, cînd vreme bună, cum da Dumnezeu.* SAD.; **(va fi) cum va da (sau va vrea) Dumnezeu,** cum se va întîmpla: *am să pornesc și eu într-un noroc și cum a da Dumnezeu.* CR.; **încotro (sau unde, cum) te-a îndrepta Dumnezeu,** la voia întîmplării: *du-te și tu încotro te-a îndrepta Dumnezeu.* CR.; **cu Dumnezeu,** în pace, sănătos: *rămîi cu Dumnezeu tată, și să te găsesc sănătos.* ISP.; **cu Dumnezeu înainte!** noroc! succes!; **a nu avea** (sau **a fi fără**) **nici un Dumnezeu,** a nu avea nici o noimă, nici un rost, nici o valoare; **a lăsa în plata** (sau **în știrea**) **lui Dumnezeu,** a lăsa în pace; a lăsa de capul lui: *dac-am auzit așa ..., am lăsat-o în plata lui Dumnezeu.* CR.; **parcă** (sau **i se pare că**) **(l-)a apucat** (sau **prins**) **pe Dumnezeu de (-un) picior,** are o mare bucurie neașteptată, o mare convingere că a reușit (sau va reuși): *i s-a părea c-a prins pe Dumnezeu de-un picior, cînd te-a vedea acasă.* CR.; **Dumnezeu știe,** nu se știe: *Dumnezeu știe ce-au boscorodit, eu nu știu, că de-abia îmi țineam sufletul de frică.* SAD.; **Dumnezeule!** exclamație care exprimă durere, spaimă, entuziasm sau mirare: *Dumnezeule! blăstemul Olgăi se împlini!* NEGR.; **ce Dumnezeu!** exclamație care exprimă necaz sau nemulțumire: *dar ce Dumnezeu? parc-au intrat în pămînt.* CR.; **pentru (numele lui) Dumnezeu!** exclamație care exprimă implorare, deznădejde sau dezaprobare; **să dea Dumnezeu!** formulă de urare: *cu bine să dea Dumnezeu, jupîne.* CR.; **2.** zeu, divinitate (păgînă): *să nu te închini dumnezăilor lor, nice să slujești lor.* BIBLIA; *strămoșii mei sînt fii de dumnezei.* ALEX.; (p. ext.) *vine o vreme cînd, deodată, fără știrea, fără vroința sa, se vede jărtfită dumnezeului zilei, interesul.* KOG.; **a (se) ruga de toți dumnezeii,** a ruga cu insistență: *se roagă de toți dumnezeii ca să-i dea ajutor.* CR. [Lat. (*dom(i)ne deus*].

dumping, dumpinguri [dámping] n. export de mărfuri la prețuri mai scăzute decît cele de pe piața internă și mondială, cu scopul de a înlătura concurența. [Din engl., fr. *dumping*].

dunăj n. (mar.) material (lemnos) folosit pentru protecția mărfurilor din magaziile unei nave. [Din engl. *dunnage*].

dúnă[1], dune f. îngrămădire de nisip (în zonele deșertice), apărută sub acțiunea vîntului: *dunele Dunării.* [Din fr. *dune*].

dúnă[2], dune f. (reg.) pernă mare sau saltea de puf. [Din magh. *dunyka*].

dúnăre f. (pop.) apă mare; cantitate mare de apă: *au ajuns la o dunăre care n-avea margini, nici fund.* POP.; **a crește dunăre,** a crește peste măsură; **mînios dunăre** (sau **dunăre de mînios**), foarte mînios: *dar știi că m-ai ars ..., zise părintele Duhu, luîndu-și tălpășița, dunăre de mînios.* CR.; **a se face dunăre (turbată),** a se mînia foarte tare: *amîndoi cuprinși deodată în vîrtej de nebunie, se fac dunăre turbată.* AL. [De la *Dunăre* n. pr.].

dunăreán, ~eni, dunăreană, ~ene a. al Dunării, referitor la Dunăre, din părțile Dunării: *trupele împărătești înaintau impetuos în bazinul dunărean.* BL. [*Dunăre* n. pr. + *-ean*].

dunétă, dunete f. mică punte deasupra punții principale la pupa unei nave: *îl văzură pe căpitan, un om scund și gras, aplecat peste parapetul dunetei.* TUD. [Din fr. *dunette*].

dungá, dunghez vb. (tr. și refl.) a face să aibă sau a căpăta dungi; a (se) însemna cu dungi. [De la *dungă*].

dungăre, dungări f. faptul de a (se) dunga. [V. *dunga*].

dungăt, ~ți, dungată, ~e a. cu dungi, vărgat: *soarele străbătea prin penajul dungat al aripilor lui.* SAD. [*Dungă* + *-at*].

dúngă, dungi f. linie vizibilă pe un fond de altă culoare; fîșie, dîră: *era îmbrăcat corect, dar fără pretenții, în niște haine închise cu dungi.* GHEȚIE; **2.** cută, încrețitură a pielii: *rîdea, însă cu dunga din frunte nedescrețită.* SAD.; **3.** muchie, margine, linie laterală: *brațul stîng, întins leneș își răzima degetele subțiri pe dunga patului.* REBR.; *dunga cuțitului, mesei, peretelui*; **4.** parte laterală; latură, coastă, rînă: *răsturnîndu-l pe-o dungă, îi zdrobi toată cremenea-n pungă.* B.-DEL.; **a fi într-o dungă,** a fi țicnit, nebun. [Din sl. *donga*].

dungățeá, dungățele f. plantă erbacee cu frunzele formate din cinci foliole și cu flori purpurii (*Lotus tetragonelobus*). [*Dungat* + *-ea*].

dunguliță, dunguliță f. diminutiv al lui dungă. [*Dungă* + *-uliță*].

dúo n. duet: *începu un duo ... prelung.* DELAVR. [Din it. *duo*].

duodecimál, ~i, duodecimală, ~e a. care are la bază numărul 12, care se divide prin 12: *sistem duodecimal.* [Din fr. *duodécimal*].

duodécimă, duodecime f. (muz.) interval de 12 trepte. [Din it. *duodecima*].

duodén, duodenuri n. porțiune de lîngă stomac a intestinului subțire. [Din fr. *duodénum*, lat. *duodenum*].

duodenál, ~i, duodenală, ~e a. care ține de duoden, referitor la duoden, care se formează în duoden: *ulcer duodenal; lichid duodenal.* [Din fr. *duodénal*].

duodenítă, duodenite f. (med.) inflamație a mucoasei duodenului. [Din fr. *duodénite*].

dup[1], dupuri n. (reg.) smoc de lînă sau de păr încîlcit. [Et. nec.].

dup[2], dupi m. (reg.) vergea care se aruncă și se prinde din zbor: *a juca în dupi.* [Et. nec.].

dup[3] interj. cuvînt care redă zgomotul produs de mersul apăsat (al unei ființe greoaie), de căderea bruscă a unui obiect greu etc. [Onomat.].

dupác, dupaci m. (reg.) pumn, ghiont. [V. *dup[2]*].

dúpă prep. **1.** (exprimă poziția printr-un raport de posterioritate în spațiu) înapoia, îndărătul, în dosul: *soarele se cufundase după cîmpiile depărtate.* SAD.; **de după,** dindărătul, din dosul, dinapoia: *luna scoțînd capul de după dealuri, se legăna în văzduh, luminînd pămîntul.* CR.; **pe după,** pe dinapoia, pe dindărătul: *soarele sfinței pe după dealuri.* MACED.; **după gratii,** v. **gratie; a fi** (sau **a sta**) **după gratii,** v. **gratie; a ține** (sau **a lua, a prinde, a cuprinde**) **de** (sau **pe**) **după cap** (sau **gît, grumaz**), a cuprinde cu brațul (sau cu brațele) grumazul cuiva; (fig.) a îmbrățișa pe cineva: *mi-i ținea de subsioară, te-oi ținea de după gît.* EM.; **a se ascunde** (sau **a se da**) **după deget,** v. **deget**; **2.** (exprimă situarea în spațiu în raport cu un reper) dincolo de..., mai departe de...: *surorile mele au rămas departe încolo, după alți munți.* SAD.; *casa lui era după liceu*; **3.** (exprimă un raport de succesiune într-o deplasare în spațiu) în urma ..., pe urma ...: *se ținea după oameni și le imita umbletul și gesturile.* CĂL.; **unul după altul,** succesiv, pe rînd: [vulpea] *se năpusti asupra puilor și înhăță trei, unul după altul.* SAD.; **a se duce după cineva,** v. **duce; a da** (**fata**) **după cineva,** a mărita cu cineva: *a găsit cu cale să deie fata după feciorul moșneagului.* CR.; **4.** (exprimă ideea de deplasare în urma cuiva spre a ajunge sau a prinde) urmînd, urmărind pe ...: *văzură un porc mistreț, mare fugind și un vînător alergînd după dînsul.* ISP.; **5.** (exprimă ideea unui reper luat pentru orientare) fiind călăuzit de ...: *dihania de lup adulmecă și vine după fum.* CR.; **6.** (exprimă o relație de succesiune în timp) în urma..., trecînd ..., la sfîrșitul ...: *o doare foarte rău capul, zise domnul Simonescu, după o pauză încurcată.* GHEȚIE; **7.** (exprimă ideea de urmare în timp în raport cu o întîmplare, cu un fapt, cu un eveniment) succedînd ...: *aceste poezii au fost publicate îndată după moartea lui de contemporanii literari.* IBR.; **după-amiază** (sau **după-masă**, (rar) **după-prînz**, în partea zilei de la ora 12 sau de la ora prînzului înainte: *după-prînz zmeul duse pe Făt-Frumos în cămara cu armele.* ISP.; (subst.) *tocmea măturițe din crengi fine de mesteacăn și le întrebuința cu energie în fiece după-amiază.* SAD.; **după aceea** sau **după aceasta, după asta,** apoi, pe urmă: *pași repezi bătură după aceea dalele cu zornet de pinteni.* SAD.; **8.** (indică durata stării sau acțiunii anterioare la care se face o raportare) la capătul ..., la sfîrșitul ...: *după vrun ceas de ședere, sare de pe cuibar, cotcodăcind.* CR.; **9.** (arată că un fapt este urmarea altuia sau este în strînsă legătură cu altul) în urma ..., ca rezultat al ...: *după multă trudă și buimăceală ...., dă de un heleștеu.* CR.; *după multă trudă, a reușit;* **a nu avea (nici) după ce bea apă,** a fi foarte sărac, a nu avea ce mînca: *erau atît de săraci, încît n-aveau după ce bea apă.* ISP.; **10.** (exprimă ideea de conformare la o sugestie, la un impuls etc.) potrivit cu ..., în conformitate cu ..., conform cu ...; la fel cu ...: *după propria lor voie să ne ducă unde repezi.* EM.; **după cum** sau **după cît,** precum, așa cum, pe cît: *atîția se foloseau spre a se declara uniți sau ortodocși după cum bătea vîntul.* BL.; **a se da după cineva,** a se acomoda cu cineva, a urma pe cineva, a încerca să fie la fel cu cineva: *eu gîndesc că s-a da după mine și s-a face și ea bună.* CR.; **dacă** (sau **cînd**) **ar fi după mine,** dacă ar depinde de mine: *pe cînd hotărăști ziua plecării? – cînd ar fi după mine, și mîine.* ISP.; **a se lua după ceva,** a urma, a imita, a copia ceva; **a se lua după capul** (sau **mintea, gura**) **cuiva,** a urma sfatul cuiva, a asculta de cineva (renunțînd la propria judecată): *moșneagul, pofticios și hapsîn, se ia după gura babei.* CR.; **11.** (exprimă ideea de justificare a unei acțiuni, atitudini etc.) avînd în vedere ..., luînd în considerație ..., ținînd seama de ...: *trebuie să ne potrivim stilul după împrejurări.* IBR.; *munca se vede după rezultat.* PETR.; **12.** (exprimă ideea de echivalare într-o justificare) în raport cu ..., pe măsura ..., în proporție cu ...: *nu ne pedepsi pe noi după fărădelegile noastre!* NEGR.; *după faptă și răsplată*; **13.** (exprimă ideea de asemănare cu un model) potrivit lui ..., cu ...: *vatra vieții sufletești este, după Wundt, voința și afectul.* BL.; *tablou pictat după natură*; **14.** (indică motivul sau cauza unei acțiuni) pentru: *o pocitanie de om umbla cu arcul după vînat paseri.* CR.; **15.** (indică ființa sau lucrul dorit, iubit) pentru: *lega paraua cu zece noduri și tremura după bani.* CR.; **16.** (arată instrumentul, metoda) călăuzindu-se de ...; uzînd de ...: *s-a-ntors poporul adunat să joace-n drum după tilinci.* COȘB.; **a cînta după ureche,** v. **ureche**; **17.** (indică originea, descendența) din partea ..., din direcția ...: *văr după mamă*; **18.** (indică obiectul unei acțiuni) urmînd ..., uzînd de ...: *filmul este o adaptare după un roman*; **19. după ce** (**că**) ..., în afară de faptul că ..., pe lîngă că ..., nu-i destul că ...: *după ce că este leneș mai este și rău de gură*; (și: (reg.) **dupe, dupre, depe, depre**). [Lat. *de post*].

dupăcí, dupăcesc vb. (reg.; tr.) a lovi cu pumnii; a ghionti: *cum l-aș dupăci.* AL. [De la *dupac*].

dupăí, dupăiesc vb. (reg.; intr.) **1.** a călca apăsat făcînd zgomot; a tropăi: *badea Ghiță a bătut cu bîta în ușă și a dupăit în prag.* SAD.; **2.** a produce un zgomot ritmic, sacadat: *vîntul dupăia după casă, repezind valuri de ninsoare aspră cu sunet stins.* BAC. [*Dup[3]* + *-ăi*].

dupăít, dupăituri n. (reg.) faptul de a dupăi; zgomot produs de mersul apăsat; dupăitură. [V. *dupăi*].

dupăitúră, dupăituri f. (reg.) dupăit, tropăit: *auzii iar dupăiturile opincilor.* SAD. [*Dupăi* + *-tură*].

dupăolăltă adv. (pop.) unul după altul, unul în urma celuilalt: *zilnica ocupaţie a camerei luni întregi dupăolaltă.* EM. [*După* + *alaltă*].

dúpe prep. v. **după**.

duplecá, dúplec vb. (înv.; refl.) a se îndupleca, a se convinge: *nice cu îmbuibăciunile şi cu măguliciunile cneajiului nu s-au duplecat.* DOS. [Lat. *duplicare*].

dúplex, duplexuri n. **1.** sistem telegrafic sau telefonic care permite realizarea simultană a mai multor transmisiuni; **2.** procedeu de reproducere în două culori a unor ilustraţii monocrome (prin contrast); **3.** hîrtie sau carton fabricate prin lipirea a două straturi; **4.** apartament construit pe două nivele. [Din fr. *duplex*].

duplică, dúplic vb. (rar; tr.) a dubla, a îndoi. [Din fr. *dupliquer*, lat. *duplicare*].

duplicáre, duplicări f. acţiunea de a duplica şi rezultatul ei. [V. *duplica*].

duplicát[1], duplicate n. **1.** al doilea exemplar al unui act, al unei chitanţe; **2.** copie (a unei realităţi): *astfel vedem numai creaţiunea anterioară în duplicatul el.* EM. [Din germ. *Duplikat*].

duplicát[2], ~ţi, duplicată, ~e a. dublat, îndoit. [V. *duplica*].

duplicitár, ~i, duplicitară, ~e a. **1.** ipocrit, făţarnic: *om duplicitar;* **2.** care trădează duplicitate; caracteristic unei persoane ipocrite, nesincere: *e greu să pătrunzi logica acestui comportament duplicitar.* CF. [De la *duplicitate*].

duplicitáte f. făţărnicie, ipocrizie: *neadevărul şi duplicitatea politică sînt lovite de un fel de nulitate dinlăntru.* EM. [Din fr. *duplicité*, lat. *duplicitas, -atis*].

dúpre prep. v. **după**.

dupurós, ~şi, dupuroásă, ~e a. (reg.) cu părul zburlit, murdar: *iese din mijlocul hergheliei o răpciugă de cal, grebănos, dupuros şi slab.* CR. [*Dup[1]* + *-ur* + *-os*].

dur[1], ~i, dură, ~e a. **1.** greu de pătruns; greu de zgîrîiat; tare: *diamantul este cel mai dur dintre toate corpurile;* **2.** (fig.) aspru, crud, brutal: *oroarea de clima dură şi de peisajul dezolant îl face pe poet să vadă cîmpia dunăreană ... cu ochii lui Strabon.* CĂL.; **3.** neprietenos, ostil: *după atîta tăcere, glasul i se părea dur.* TUD.; **4.** lipsit de indulgenţă; sever, exigent: *tatăl ei este un om dur;* **5.** bogat în săruri: *apă dură.* [Din fr. *dure*, lat. *durus*].

dur[2] interj. (reg.) dura[1]: *căruţele răsunînd dur! dur!* B.-DEL.; **dur în jos, dur în sus** sau **dur la deal, dur la vale, dur în car, dur în căruţă, dur încoace, dur încolo,** mişcînd, mergînd mereu cu ezitări; cu chibzuiri: *în sfîrşit, dur la deal, dur la vale, unul mai dă, altul mai lasă; şi Prepeleac mărită capra!* CR. [Onomat.]

dúra[1] interj. cuvînt care imită zgomotul produs de un obiect care se rostogoleşte; **de-a dura,** rostogolindu-se, de-a berbeleacul: *capul de-a dura sărea.* POP.; **a da de-a dura,** v. **da**. [Onomat.].

dură[2], durez vb. (tr.) **1.** a clădi, a construi: *aici să-mi duraţi mînăstire-naltă.* POP.; **2.** a aşeza, a face: *alţii cărau, alţii durau girezi.* CR.; **3.** a confecţiona, a face: *să-mi durezi o cîrjă de alun.* AL.; **4.** (fig.) a născoci: *ce minciună să-i durez?* AL. [Lat. *dolare* „a ciopli lemnul"].

dură[3], durez vb. (intr.) **1.** a dăinui, a se desfăşura într-o anumită perioadă de timp: *drumul pînă la rezervor durează cel puţin două ceasuri.* GHEŢIE; *viaţa cea mai lungă durează puţin;* **2.** a persista, a se menţine (în stare bună); a fi trainic: *puterea obiectului vrăjit ar putea să dureze timp indeterminat.* BL.; *piesa durează cam mult;* **3.** a se menţine în viaţă; a trăi: *dacă am răbdare, zice el, apoi mai durez un timp.* SAD. [Din fr. *durer*, lat. *durare*].

durábil, ~i, durabilă, ~e a. care durează, care rezistă mult timp; trainic: *starea actuală a Pămîntului nostru nu poate fi durabilă.* EM. [Din fr. *durable*, lat. *durabilis*].

durabilitáte f. calitatea de a fi durabil; trăinicie: *analiza psihologică depinde de concepţia timpului şi deci nu prezintă caracterul de durabilitate.* IBR. [Din fr. *durabilité*, lat. *durabilitas, -atis*].

durác n. (reg.) joc de cărţi: *cine joacă d-a duracul, nu-şi mai umple sacul.* POP. [Et. nec.].

dúrai-vúrai interj. (reg.) tura-vura: *în sfîrşit, durai-vurai, sara vine.* CR. [Onomat.].

duralumíniu n. aliaj uşor şi rezistent al aluminiului cu cuprul, magneziul, manganul şi siliciul. [După fr. *duralumin*].

duramáter n. (anat.) membrană exterioară a meningelui. [Din lat. *dura mater*].

duramén, duramenuri n. partea centrală a lemnului din trunchiul şi ramurile unui arbore. [Din fr. *duramen*].

durán n. invar. sticlă rezistentă la variaţiile bruşte de temperatură (din care se fac obiecte de laborator). [Din engl. *duran,* germ. *Durant(gals)*].

duráre f. acţiunea de a dura[2]; durat[1], construire. [V. *dura[2]*].

durát[1] n. durare, construire, clădire: *să mai căraţi lemne pentru duratul unei şcoli săteşti.* AL. [V. *dura[2]*].

durát[2], ~ţi, durată, ~e a. clădit, construit (în mod trainic): *ce chilie durată s-a făcut la poarta bisericei pentru şcoală!* CR. [V. *dura[2]*].

durátă, durate f. **1.** interval, perioadă de timp cît durează sau se produce ceva: *toată durata unei domnii este o încordare de suspiciuni, de uneltiri, de trădări şi crime.* CĂL.; **de (lungă) durată,** care ţine mult timp: *o criză sufletească de lungă durată se declanşează în el.* GHEŢIE; **de scurtă durată,** trecător; **2.** existenţă, fiinţare în timp: *istoriografia cercetează în general fenomenul istoric sub unghiul temporalităţii, adică al ivirii, duratei şi disoluţiei sale.* BL.; **3.** (muz.) timp cît ţine intonarea sau executarea unei note. [De la *dura[3];* cf. fr. *durée*].

duratív, ~i, durativă, ~e a. **1.** care durează, care nu s-a terminat: *pînă şi moartea, care survine totuşi ca o întîmplare instantanee, e înfăţişată ca o acţiune durativă.* VIANU; **2.** (şi n.) (aspect verbal) care exprimă o acţiune prelungită, care se dezvoltă în timp sau este repetată: *greaca modernă are un viitor cu valoare durativă şi un viitor momentan.* [Din fr. *duratif*, germ. *durativ*].

durativitáte f. însuşirea de a exista mult timp; trăsătura de a dura, de a nu se fi terminat: *durativitatea se exprimă prin unele verbe.* [*Durativ* + *-itate*].

dúră, dure f. (reg.) roată, rotiţă; (spec.) rotiţa scripetelui de la iţele războiului de ţesut. [Cf. *dura[1]*].

durái, durăiesc vb. **1.** (intr.) a hurui, a durui: *împreună să durăie... cele trei maşini de treierat.* AG.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) rostogoli, a (se) da de-a dura. [De la *dura[1]*].

durăít n. faptul de a durăi; zgomot produs de un obiect care durăie; durăitură: *abia două-trei femei ieşiră la gard, în durăitul căruţei.* AG. [V. *durăi*].

durăitúră, durăituri f. durăit. [*Durăi* + *-tură*].

dúrăt n. (reg.) gălăgie, hărmălaie, zăpăceală: *pre cît sintu mai înalţi, pre atîta şi durăt facu mai tare.* COSTIN; *tocmai acum în durătul ăsta.* CR. [*Dur[2]* + *-ăt*].

durbácă, durbace f. **1.** cada teascului de struguri; **2.** vas cu apă prin care trece ţeava alambicului de ţuică. [Din turc. *dibek*].

durbán n. v. **turban**.

durd, ~zi, durdă, ~e a. (reg.) durduliu, plinuţ: *se umple plosca durdă cu vin.* [Et. nec.].

dúrdă, durde f. (înv. şi reg.) puşcă, flintă: *are durda ghintuită.* POP. [Cf. magh. *durda*].

durduí, pers. 3 **dúrduie** vb. (intr.) a durui: *durduind soseau călării.* EM. [*Dur[2]* + *dudui*].

durduít n. (reg.) faptul de a durdui. [V. *durdui*].

durduliţă, durduliţe f. (pop.) diminutiv al lui durdă; puşcă mică: *am pe spate-o durduliţă... de nime nu-mi pasă!* AL. [*Durdă* + *-uliţă*].

durdulíu, ~il, durdulie, ~il a. grăsuţ, plinuţ, dolofan: *se ivi pe chei ..., urmat de o femeie durdulie.* TUD. [*Durd* + *-uliu*].

dúrdură f. v. dîrdoră.

dureá, pers. 3. **doáre** vb. (tr.) **1.** a simţi o durere fizică: *oricît îl durea de tare, el tot îşi ţinu inima cu dinţii.* CR.; **a atinge pe cineva unde-l doare,** a spune cuiva intenţionat ceva neplăcut; **a durea în cot** (sau **în spate**), (fam.) a nu-i păsa; **2.** a produce cuiva o suferinţă fizică; a face să simtă o durere: *se roagă de iertare, spuind că-l doare capul.* CR.; **a-l durea** (pe cineva) **inima** (sau **sufletul**), a-i părea rău, a fi (foarte) mîhnit: *mă durea inima şi-mi simţeam ochii uşor învăluiţi.* GAL.; **nici capul nu mă** (sau **te etc.**) **doare,** puţin îmi (sau îţi etc.) pasă; **3.** (fig.) a mîhni, a întrista: *l-au durut vorbele-ngîmfatei fete.* COŞB. [Lat. *dolere*].

durére, dureri f. **1.** suferinţă fizică produsă de o boală, de o lovitură etc.: *avea dureri la încheieturi şi tuşea.* SAD.; (fig.) *pe vremea aceasta el se gîndea numai la durerile patriei.* IBR.; **2.** (p. ext.) necaz, neajuns: *spune-mi fără sfială, ce durere ai.* CR.; **3.** (fig.) sentiment de tristeţe adîncă, mîhnire adîncă; întristare: *omul suprasensibil va avea mult mai multe emoţii displăcute şi mult mai multă durere decît plăcere.* IBR. [V. *durea*].

durerós, ~şi, dureroásă, ~e a. **1.** care provoacă suferinţă fizică, durere: *fu cuprins subit de dureroase şi prelungi contracţii abdominale.* GHEŢIE; (adv.) *capul cerbului, zvîrcolindu-se dureros, striga cu jale.* CR.; **2.** care produce mîhnire, întristare, jale: *deodată se pomeneşte pe frontul român, pus în dureroasa situaţie de a omorî consîngeni.* CĂL.; **3.** care exprimă durere, mîhnire; care este caracteristic omului îndurerat: *tata a întors ochi dureroşi spre mine.* SAD. [*Durere* + *-os*].

dúrian m. **1.** arbore tropical din sudul Extremului Orient care produce un fruct oval cu un gust foarte plăcut, dar urît mirositor (*Durio zibethinus*); **2.** fructul acestui arbore. [Din engl. *durian*].

durificá, durífic vb. (tr. şi refl.) a (se) face mai dur[1], mai tare. [*Dur[1]* + *-ifica*].

durificáre, durificări f. acţiunea de a (se) durifica. [V. *durifica*].

durigá, duríg vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) rostogoli. [De la *durigă*].

durígă, durigi şi (rar) **durige** f. (reg.) roată (mică); mosor. [*Dură* + *-igă*].

durilón, duriloáne f. (med.) întărătură formată pe mîini sau pe picioare prin îngroşarea epidermei, în locurile de frecare; (pop.) bătătură. [Din fr. *durrilon*].

duriós, ~şi, durioásă, ~e a. (înv.) aspru, crud, neomenos: *la altă toată bunătate de la dînşii deprinzînd şi părul tundzînd, supt acel durios şi călugărilor de folos întrăpost.* DOS. [De la *dur[1]*].

durít n. mineral amorf, de culoare neagră-cenuşie, mat şi dur, care intră în componenţa păturilor de pămînt. [Din fr. *durit*].

duritáte, duritáţi f. **1.** calitatea de a fi dur[1]: *duritatea fierului;* **scara durităţii** (sau **de duritate**), v. **scară;** **2.** (fig.) asprime, violenţă, brutalitate: *m-a revoltat duritatea vorbelor lui.* [Din fr. *dureté*, lat. *duritas, -atis*].

duríţă, duriţe f. (reg.) diminutiv al lui dură. [*Dură* + *-iţă*].

durlíg, durligi m. şi **durlige** n. (reg.) picior (lung şi subţire); **în durligi**, cu picioarele goale (fără pantaloni sau desculţ): *băieţei în durligi se hîrjoneau cu cîinii în colbul hudiţelor.* SAD.; (şi: **durligă**). [Et. nec.].

durlígă f. v. **durlig**.

durlói, durloale n. (reg.) fluier primitiv făcut din coajă de alun sau de salcie. [Et. nec.].

durmí vb. v. **dormi**.

dúro m. veche monedă spaniolă de argint. [Din sp. *duro*].

duroáre, durori f. **1.** (înv.) durere, suferinţă: *svîntul să bucura, cum n-ar sîmţî nice leac durori.* DOS.; *cu trudă şi cu duroare să se hrănească.* MOXA; **2.** (reg.) podagră, reumatism: *iarbă de durori.* [Lat. *dolorem*].

durofléx n. material flexibil şi dur folosit la confecţionarea încălţămintei. [*Dur*[1] + *flex*(*ibil*)].

duroscóp, duroscoape n. aparat care serveşte la măsurarea durităţii unor materiale. [Din fr. *duroscope*].

duruí, dúrui vb. **1.** (intr.) a face zgomot în timpul mersului: *trăsura duruie;* **2.** (tr.) a da de-a dura; a rostogoli; **3.** (intr.) a produce zgomote scurte şi repetate: *sosea la subsuorile fagului celui bătrîn ciocănitoarea şi duruia în scoarţă cu ciocu-i negru.* SAD.; **4.** (fig.; intr.) a vorbi mult şi repede; a turui: *două cumetre se certau şi glasurile lor mînioase duruiau fără întrerupere un răstimp.* SAD. [De la *dura*[1]].

durulálă, durulieli f. zgomot scurt şi repetat; duruire: *durulieli de nouri, ploaie şi vînt.* BAC. [*Durui* + *-eală*].

duruíre, duruíri f. acţiunea de a durui şi rezultatul ei; duruit, duruitură, duruială: *tunurile pocneau într-o duruire adîncă.* SAD. [V. *durui*].

duruít, duruituri n. faptul de a durui; zgomot produs de ceva care duruie; huruit, duruire, duruitură, duruială: *foarte rar se auzea pe pod duruitul unei caleşte.* NEGR. [V. *durui*].

duruitoáre, duruitori f. (reg.) cascadă: *sub rîpa dreaptă a muntelui, scînteia o pînză de apă în cădere: acolo era o duruitoare.* SAD. [*Durui* + *-toare*].

duruitúră, duruituri f. duruit: *se auzeau ciocanele înăbuşite ale cizmarilor, duruiturile grele ale maşinilor de cusut.* SAD. [*Durui* + *-tură*].

durút[1] n. (pop.) faptul de a durea; (concr.) durere; (fig.) jale: *şi pui dorul căpătîi şi durutu aşternut.* POP. [V. *durea*].

durút[2]**, ~ţi, durută, ~e** a. (rar) trist, îndurerat: *şi vei tace lung cu mine cu văz tulbur şi durut. casă văduvă şi tristă de pe margine de Prut.* VIERU. [V. *durea*].

dus, ~şi, dusă, ~e a. **1.** plecat: *dus de acasă;* **dus pe cea lume** (sau **din lume**), mort: *sermana s-a chinuit aşa pînă despre ziuă, dar în zadar, căci împăratul parcă era dus pe cea lume.* CR.; **(a fi) dus cu pluta,** (a fi) absent, distrat, zăpăcit; **2.** (fig.) desprins de realitate; absent, îngîndurat; adîncit: *rămîne cu ochii duşi.* PETR.; **dus pe gînduri,** absorbit de gînduri; preocupat: *sta jos pe covor, dus pe gînduri.* CAR.; **3.** dispărut, trecut: *cu ceea ce am auzit de la bătrînii din partea locului m-am putut întoarce în anii duşi.* SAD.; (subst.) *o clipă să mai gust din cele duse.* VLAH. // adv. adînc, profund: *doarme dus.* // m. persoană plecată, absentă, dispărută (pentru totdeauna): *n-ai dreptate cînd îţi stîngi ochii pentru cei duşi.* SAD.; **a vorbi cu duşii** (sau **duşilor**) **de pe lume,** v. **vorbi**. [V. *duce*[1]].

duş, duşuri n. **1.** instalaţie pentru baie avînd o piesă în formă de pîlnie, cu găuri dese, prin care iese apa; ţîşnitură de apă; **2.** baie făcută cu o astfel de instalaţie: *a recomandat, zeci de ani, duşurile reci pentru cei nervoşi.* PETR.; **3.** (fig.) întîmplare, vorbă, veste etc. neaşteptată (şi neplăcută): *a căpăta un duş.* [Din fr. *douche*].

dúşcă, dúşte şi (înv. şi reg.) **dúşti** f. cantitate de băutură care se poate bea dintr-o singură înghiţitură; sorbitură: *trase cîte o duşcă, două de rachiu.* CR.; **a da (de) duşcă,** a bea dintr-o înghiţitură, pe nerăsuflate: *ca să nu ne strice hatîrul, dă de duşcă ş-al treilea stacan de ţuică.* VLAH. [Din sb. *dušak* (gen. *duška*)].

duşegubínăr m. v. **şugubinar**.

duşegubínă f. v. **şugubină**.

duşi m. pl. (reg.) dispoziţie, stare sufletească; toane: *a fi în duşi răi.* [Lat. *dusii*].

duşlág, duşlaguri n. (reg.) priboi, dorn pentru dat găuri în table şi în cercuri. [Din germ. *Durchschlag*].

duşmán şi (pop.) **dúşman, ~i, duşmană, ~e** a. şi m., f. **1.** (persoană) care are o atitudine ostilă, răuvoitoare faţă de cineva sau de ceva, care urăşte pe cineva sau ceva: *Veveriţă îmi este vechi duşman.* NEGR.; *cînd ai bani, trebuie s-ai şi duşmani.* PANN; **2.** (om) perfid, viclean: *codre, codrene, duşman eşti, tu voinicii-i amăgeşti.* POP.; **3.** inamic (de război): *împărăţia ne-a fost răpit-o duşmanii.* ISP.; (fig.) *izolarea e cel mai mare duşman al omului.* IBR. [Din turc. *düşman*].

duşmáncă, duşmance f. fată sau femeie cu atitudine ostilă, răuvoitoare; duşmană: *duşmancele-s, măicuţă, tot duşmance cum văd eu.* COŞB. [*Duşman* + *-că*].

duşmánésc, ~şti, duşmăneáscă, ~eşti a. (înv.) care vine de la duşman; ostil, răuvoitor: *nu-i pasă nici de cursă duşmănească, nici de oaste-mpărătească.* POP.; *gînd duşmănesc.* [*Duşman* + *-esc*].

duşmánéşte adv. în mod ostil, cu duşmănie, ca un duşman: *la tocmeală duşmăneşte, dar la plată frăţeşte.* EM. [*Duşman* + *-eşte*].

duşmáni, duşmánesc vb. (tr.) a avea sentimente ostile, de ură; a urî: *să se bată el singur cu oştile împăratului, ce-l duşmănea pe tată-său.* EM.; *îl duşmăneşte rău;* (refl. recipr.) *ne-am duşmănit fără nici o pricină cu vecinii noştri.* AL. [*Duşman* + *-i*].

duşmánie, duşmánii f. **1.** sentiment de ură: *teama aduce întotdeauna cu sine duşmănie şi ură.* GHEŢIE; **2.** atitudine ostilă; ostilitate, vrăjmăşie: *cînd se opriră iar, ungurul se uită cu duşmănie în juru-i.* SAD.; **în duşmánie,** cu ciudă, cu furie; (p. ext.) intens: *lucram în duşmănie la teza de stat şi pregăteam cele trei examene.* GHEŢIE. [*Duşman* + *-ie*].

duşmánós, ~şi, duşmánoásă, ~e a. plin de duşmănie; ostil, răuvoitor: *n-avea nimic duşmănos în înfăţişare.* SAD.; (fig.) *dorea fiecare din ei să scape mai repede de timpul duşmănos şi de peisajul posomorît.* TUD.; (adv.) *îi rînjea duşmănos de deasupra parapetului.* TUD. [*Duşman* + *-os*].

duşumeá, duşumele f. pardoseală de scînduri la o încăpere: *picioarele-i lunecară, îngăduind trupului să se năruie încetişor pe duşumea.* GHEŢIE. [Din turc. *döşeme*].

dútcă, dutce f. (înv.) **1.** monedă rusească sau poloneză de mică valoare; **2.** veche monedă românească de argint cu valoarea de 50 de centime: *acolo-i vinul mai dulce şi-i cupa cu două dutce.* POP. [Din ucr. *dudok*].

duty-free, duty-free-uri [diuti frí] n. magazin (într-un aeroport) cu mărfuri scutite de taxe. [Din engl. *duty-free*].

duumvír, duumviri m. (în Roma antică) magistrat însărcinat să exercite o funcţie împreună cu altul. [Din lat. *duumvir*].

duumvirál, ~i, duumvirală, ~e a. care aparţine duumvirilor, referitor la duumviri; specific duumvirilor. [Din lat. *duumviralis*].

duumvirát n. funcţia, autoritatea duumvirului; perioadă în care se exercită această funcţie. [Din lat. *duumviratus*].

duválm, duvalmi m. (înv.) argat care îngrijea caii. [Din sl. *duvalma*].

dúză, duze f. (tehn.) ajutaj. [Din germ. *Düse*].

duzínă, duzini f. **1.** grup de douăsprezece obiecte de acelaşi fel: *o duzină de ouă;* **de duzină,** prost, mediocru: *amestecarea laolaltă a marilor scriitori cu autorii de duzină.* CĂL.; **2.** (p. ext.) număr, cantitate oarecare (dar mare) de elemente de acelaşi fel: *o duzină de medici se perindară la căpătîiul lui.* GHEŢIE. [Din fr. *douzaine*].

dvéră, dvere f. (înv.) uşa iconostasului: *popa blagoslovi din mijlocul dverei.* [Din sl. *dveri* „uşă"].

dvórbă[1]**, dvorbe** f. (înv.) **1.** slujbă: *păharnicul al doiele, după dvorba păharnicului celui mare, dvoreşte la masă.* UR.; **2.** serviciu divin; **3.** meditaţie religioasă; rugăciune: *cu atîta privegheare şi dvorbă, trupul ş-au adăvăsit.* DOS.; **4.** adunare: *stînd nainte-i în dvorbă toţi aleşii şi boiarii.* DOS. [Din sl. *dvoriba*].

dvórbă[2] f. v. **vorbă**.

dvorbí, dvorbesc vb. (înv.; intr.) a servi, a sluji: *aflînd pre svîntul Polihroni dvorbin la sfintul jărtăvnic.* DOS. [De la *dvorbă*[1]].

dvoreálă, dvoreli f. (înv.) **1.** funcţie la curtea domnească: *l-au pus iar logofăt mare; fiind om de treabă, era dvoreala după vel-logofăt.* NEC.; **2.** adunare, reuniune. [*Dvori* + *-eală*].

dvoreán, dvoreni m. (înv.) curtean, slujitor: *slujea la craiul leşesc între dvoreni şi avea la craiul leafă.* COSTIN. [Din sl. *dvorjaninŭ*].

dvoréInic, dvoreInici m. (înv.) curtean: *venea cu şiraguri de dvorelnici şi acolo în ospeţă şi giocuri petrecea cu dînsul.* N. COSTIN. [*Dvori* + -elnic].

dvorí, dvoresc vb. (înv.; intr.) a servi, a sluji (la curte): *la spatele fiecărui boier dvorea cîte o slugă.* NEGR.; (fig.) *eu îţi dvoresc înainte, ca un maslin rodit.* DOS. [Din sl. *dvoriti*].

dvómic m. v. **vornic**.

E[1], **e** m. **1.** a şaptea literă a alfabetului limbii române; **2.** sunetul (vocală prepalatală mijlocie, nerotunjită) notat cu această literă; **3. E,** (log.) simbol pentru judecata universal-negativă; **4. E,** (tehn.) simbol pentru modulul de elasticitate a materialelor; **5. E,** (geogr.) abreviere pentru „est"; **6. E,** (muz.) notaţie alfabetică pentru nota „mi"; **7. e,** (fiz.) simbol pentru electron; **8. e,** (mat.) simbol pentru baza logaritmilor naturali.

e[2] interj. exclamaţie care exprimă: **a)** reproş; enervare: *e! aşa mi ţi-a fost povestea.* ISP.; **b)** plictiseală, indiferenţă: *e! dă-mi pace cu păstoriţele.* NEGR.; **c)** mirare, surpriză, admiraţie: *e! e! frate ... ai fi dormit mult şi bine.* ISP. [Onomat.].

eastmancolor [istmencolór] n. **1.** procedeu de tratare a peliculei pentru filmul color, prin suprapunerea a trei emulsii, sensibile la trei culori, pe suport de celuloid; **2.** film realizat prin acest procedeu. [Cuv. engl.].

ebdomadár a. v. **hebdomadar.**

ebén n. varietate de lemn tare şi greu, de culoare închisă, obţinut din anumiţi arbori exotici; abanos: *pianul dreptunghiular de eben, pendulul şi fotografiile de familie sînt martori oneşti ai unei vieţi aşezate.* VINEA; (fig.) *un păr bogat şi negru de eben strălucitor.* BOL. [Din fr. *ébène,* lat. *ebenus*].

ebenacée, ebenacee f. (la pl.) familie de arbori tropicali cu lemnul tare, de culoare închisă; (şi la sg.) arbore din această familie. [Din fr. *ébénacees*].

ebenín, ~i, ebenínă, ~e a. negru ca abanosul: *faţa-şi ascunde l-a lui sărutare în păr ebenin.* EM. [Din fr. *ébénin,* lat. *ebeninus*].

ebeníst, ebenişti m. **1.** persoană care confecţionează sau vinde obiecte din lemn de abanos; **2.** tîmplar specializat în placarea mobilei sau (p. ext.) în lucrări de tîmplărie fină: *un mare-artist, un ebenist ca Boulle exaltă.* CĂL. [Din fr. *ébéniste*].

ebenistería, ebenisterii f. **1.** arta, îndeletnicirea ebenistului; **2.** tîmplărie de mobilă fină. [Din fr. *ébénisterie*].

ebenístică f. tîmplărie de mare fineţe. [De la *ebenist*].

ebluisá, ebluisez vb. (franţuzism; tr.) **1.** a tulbura, a întuneca vederea cuiva cu o lumină orbitoare; **2.** a provoca admiraţie, a impresiona; **3.** (fig.) a încînta, a seduce cu o strălucire aparentă. [Din fr. *éblouir* (după *ebluisant*)].

ebluisánt, ~ţi, ebluisantă, ~e a. (franţuzism) **1.** care tulbură, care întunecă vederea; **2.** care impresionează; fascinant: *pictură ebluisantă.* [Din fr. *éblouissant*].

ebluisáre, ebluisări f. **1.** faptul de a ebluisa; tulburare a vederii (din cauze interne sau externe); **2.** desfătare, încîntare. [V. *ebluisa*].

ebonítă f. material solid obţinut prin vulcanizarea cauciucului cu sulf. [Din fr. *ébonite*].

eboşá, eboşez vb. (tr.) a prelucra (prin aşchiere, prin găurire, etc.) înaintea finisării, definitivării. [Din fr. *ébaucher*].

eboşáre, eboşări f. acţiunea de a eboşa şi rezultatul ei. [V. *eboşa*].

ebóşă, eboşe f. **1.** semifabricat obţinut prin laminare, aşchiere sau găurire; **2.** stadiu iniţial în realizarea unei opere de artă. [Din fr. *ébauche*].

eboşoár, eboşoare n. **1.** spatulă pentru modelat argila, ceara etc.; **2.** daltă folosită de olari, de dulgheri etc. [Din fr. *ébouchoir*].

ebráic, ~ci, ebraícă, ~ce a. **1.** care aparţine vechilor evrei, referitor la vechii evrei: *purta în trăsurile figurii sale sigiliul frumuseţii ebraice.* AL.; *limba ebraică;* **2.** care aparţine limbii sau alfabetului vechilor evrei; care este scris în limba vechilor evrei: *traduc, din cuvînt în cuvînt şi-n acelaş şir, originalul ebraic.* EM. // f. limbă semitică vorbită de vechii evrei (în care au fost scrise cele mai vechi texte ale Bibliei), reintrodusă ca limbă oficială în Israel: *rugat să-i comunice descîntecul, declară că e în ebraică.* CĂL. [Din fr. *hébraïque,* lat. *hebraicus*].

ebraísm n. **1.** mod de a vorbi propriu limbii ebraice; **2.** expresie, construcţie etc. specifică limbii ebraice; **3.** sentiment naţional al vechilor evrei; **4.** comunitate, lume a evreilor: *meritul dramaturgului este de a fi formulat această incertitudine ce formează drama ebraismului.* CĂL. [Din fr. *hébraïsme,* germ. *Hebraismus*].

ebraíst, ebraişti m. specialist în studiul limbii şi culturii ebraice: *juca şah şi era un ebraist şi un talmudist emerit.* CĂL. [Din fr. *hébraïste,* germ. *Hebraist*].

ebraística f. disciplină care studiază limba şi cultura ebraică. [Din fr. *hébraïstique,* germ. *Hebraistik*].

ebrietáte f. beţie: *aveau aerul a fi într-o stare de ebrietate patentă.* CAR. [Din fr. *ébriété,* lat. *ebrietas, -atis*].

ebruitá, ebruitez vb. (franţuzism; tr.) a face să circule, a divulga o informaţie (care ar fi trebuit să rămînă secretă). [Din fr. *ébruiter*].

ebruitáre, ebruitări f. (franţuzism) acţiunea de a ebruita; divulgare. [V. *ebruita*].

ebuliométric, ~ci, ebuliométrică, ~ce a. care ţine de ebuliometrie, referitor la ebuliometrie; ebulioscopic. [Din fr. *ébulliométrique*].

ebuliométrie f. metodă fizico-chimică de determinare a greutăţii moleculare prin măsurarea temperaturilor de fierbere; ebulioscopie. [Din fr. *ébulliométrie*].

ebuliométru, ebuliometre n. aparat pentru determinarea concentraţiei alcoolice a unui lichid; ebulioscop. [Din fr. *ébuliomètre*].

ebulioscóp, ebulioscoape n. ebuliometru. [Din fr. *ébullioscope*].

ebulioscópic, ~ci, ebulioscopică, ~ce a. ebuliometric. [Din fr. *ébullioscopique*].

ebulioscopíe f. metodă de determinare a maselor moleculare ale componentelor dizolvate într-o soluţie, bazată pe proprietatea soluţiilor de a fierbe la temperaturi mai înalte decît dizolvantul pur; ebuliometrie. [Din fr. *éboullioscopie*].

ebulíţie f. (fiz.) **1.** stare a unui lichid supus acţiunii căldurii, în a cărui masă se formează bule de vapori ce se sparg la suprafaţă; fierbere; **2.** (fig.) agitaţie, surescitare; efervescenţă; (şi: (înv.) **ebuliţiune**). [Din fr. *ébullition,* lat. *ebullitio, -onis*].

ebuliţiúne f. v. **ebuliţie.**

eburneán, ~eni, eburneană, ~ene a. (franţuzism) care are culoarea, consistenţa fildeşului: *albeaţă eburneană.* [Din fr. *éburnéen*].

ecarisá, ecarisez vb. (tr.) **1.** a tăia buşteni pentru a-i transforma în scînduri groase, prismatice; **2.** a jupui pielea de pe animale moarte. [De la *ecarisaj*; cf. fr. *équarrir*].

ecarisáj n. **1.** tratare şi prelucrare a cadavrelor de animale, a resturilor de la abatoare etc. pentru transformarea lor în produse furajere (făină de oase, de sînge etc.); **2.** întreprindere, serviciu care asigură aceste operaţii: *o să telefonez la ecarisaj să-l ridice.* GHEŢIE; **3.** stîrpire a cîinilor vagabonzi. [Din fr. *équarrissage*].

ecarisáre, escarisări f. acţiunea de a ecarisa şi rezultatul ei. [V. *ecarisa*].

ecarisát, ~ţi, ecarisată, ~e a. tăiat în formă prismatică: *buşteni ecarisaţi.* [V. *ecarisa*].

ecarisór, ecarisori m. **1.** persoană care strînge şi distruge cadavrele de animale; **2.** hingher. [Din fr. *équarrisseur*].

ecarlát, ~ţi, ecarlată, ~e a. vişiniu, roşu-stacojiu. [Din fr. *écarlate*].

ecárt, ecarturi n. **1.** distanţă care separă două obiecte ce pot fi îndepărtate sau care se îndepărtează; depărtare; interval; **2.** diferenţă, variaţie, decalaj (în raport cu un punct de referinţă): *ecartul dintre original şi copie;* **ecart de viteză,** diferenţă dintre viteza minimă şi cea maximă a unui avion în zbor orizontal; **3.** acţiunea de îndepărtare de la direcţia sau de la poziţia iniţială; **4.** (fig.) acţiunea de îndepărtare de la regulile de conduită; abatere. [Din fr. *écart*].

ecartaménţ, ecartamente n. **1.** distanţă dintre şinele de cale ferată: *ruşii au linia cu ecartament mare;* **2.** distanţă dintre urmele lăsate de roţile unui vehicul; **3.** distanţă dintre două puncte, dintre două obiecte: *ecartamentul ochilor.* [Din fr. *écartement*].

ecarté n. joc de cărţi în care fiecare jucător poate, dacă adversarul îi permite, să arunce cărţile neconvenabile şi să primească în loc altele noi. [Din fr. *écarté*].

ecatómbă f. v. hecatombă.

ecce homo n. statuie, tablou reprezentîndu-l pe Isus Hristos încununat cu spini. [Cuv. lat.].

ecclésia f. (ant.) adunare generală a poporului atenian. [Din fr. *ecclésia,* gr. *ekklesía*].

éche, eche f. piesă fixată pe axul cîrmei unei ambarcaţiuni pentru a servi la manevrarea acesteia: *cu o mînă încleştată pe eche, cu alta ţinîndu-se strîns de copastie.* TUD. [Din germ. *Ecke*].

echér, echere n. **1.** instrument folosit pentru trasarea liniilor perpendiculare pe suprafeţe plane şi pentru verificarea unghiurilor drepte: *cei trei fluturi stau ca nişte echere.* ARG.; **2.** instrument topografic pentru trasarea unei direcţii cu un unghi faţă de o direcţie dată; **3.** figură de gimnastică la paralele şi la inele. [Din fr. *équerre*].

echi- element de compunere cu sensul „egal". [Din fr. *équi,* lat. *aequi*].

echidistánt, ~ţi, echidistantă, ~e a. **1.** care se află la aceeaşi distanţă faţă de anumite repere (puncte, linii, planuri etc.); **2.** (fig.) care manifestă aceeaşi atitudine faţă de toate opiniile şi orientările (politice); care nu are o atitudine partizană. [Din fr. *équidistant,* lat. *aequidistans, -ntis*].

echidistánţă, echidistanţe f. **1.** calitate de a fi echidistant; distanţă egală (între două puncte, linii, planuri etc.); **2.** diferenţă constantă între cotele a două puncte situate pe două curbe de nivel vecine; **3.** (fig.) imparţialitate, nepărtinire; obiectivitate. [Din fr. *équidistance*].

echídnă, echidne f. **1.** animal insectivor cu corpul acoperit cu spini şi cu botul cornos, ascuţit (*Tachyglossus aculeata*); **2.** (mit.) fiinţă imaginată cu trup de şarpe şi cu bust de femeie: *scrîşcări de dinţii lor de aspide şi de bălauri şi ehidne răspunzîndu-şi.* DOS.; (şi: (înv.) **ehídnă**). [Din gr. mod. *échidna,* sl. *ehidna;* cf. fr. *échidné*].

echidnísm n. (med.) intoxicaţie cu venin de şarpe. [Din fr. *échidnisme*].

echigranulár, ~i, echigranulară, ~e a. ale cărei cristale sau granule au dimensiuni aproape egale: *rocă echigranulară.* [*Echi-* + *granular*].

echilatér, echilatere n. (înv.) pătrat. [Din lat. *aequilaterus*].

echilaterál, ~i, echilaterală, ~e a. care are toate laturile egale: *trei fluturi de aceeaşi mărime... stau ca trei triunghiuri echilaterale pe păretele meu.* ARG. [Din fr. *équilatéral,* lat. *aequilateralis*].

echilibrá, echilibrez vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să fie sau a ajunge în stare de echilibru: *toate însuşirile se echilibrează.* IBR.; **2.** (tr.) a face ca două valori să fie în proporţie justă una faţă de alta: *a echilibra cheltuielile cu veniturile.* [Din fr. *équilibrer*].

echilibráre, echilibrări f. acţiunea de a (se) echilibra şi rezultatul ei; cumpănire: *echilibrarea balanţei comerciale.* EM. [V. *echilibra*].

echilibrát, ~ţi, echilibrată, ~e a. **1.** care se află în stare de echilibru: *cîntar echilibrat;* **2.** just proporţionat (unul faţă de altul): *buget echilibrat;* **3.** care manifestă cumpătare, moderaţie; cumpănit, ponderat: *e mai degrabă clasic, fiindcă este echilibrat şi în fond şi în formă.* IBR.; *om echilibrat.* [V. *echilibra*].

echilibratór, ~i, echilibratoáre a. care stabileşte sau menţine echilibrul; (subst.) *coada, acest minunat echilibrator al zborului înalt, probabil că încă nu fusese descoperită, în epoca îndepărtată de încercări ale faunei aripate.* SAD. [*Echilibra* + *-tor*].

echilibríst, ~şti, echilibristă, ~e m., f. **1.** gimnast care îşi păstrează echilibrul în diferite poziţii dificile pentru corp; **2.** (fig.) persoană care iese din încurcături prin şiretenie, înşelăciune etc. [Din fr. *équilibriste*].

echilibrístică f. **1.** arta de a-şi păstra echilibrul în diferite poziţii; număr de circ al echilibristului; **2.** (fig.) capacitate de a se strecura printre situaţii dificile; totalitate a mijloacelor şi a eforturilor pentru a ieşi dintr-o situaţie dificilă: *continuă să facă aceeaşi jenantă şi derulantă echilibristică verbală şi de comportament.* CF. [De la *echilibrist;* cf. germ. *Equilibristik*].

echilibrór, echilibroare n. dispozitiv cu ajutorul căruia se echilibrează ţevile tunurilor. [Din fr. *équilibreur*].

echilíbru, echilibre n. **1.** stare a unui corp supus unor forţe contrare egale, încît rămîne nemişcat; a fi **în echilibru,** a se afla în proporţie justă; a se compensa reciproc: *mărimi egal de grele, exercitîndu-şi efectul de la depărtări egale, sînt în echilibru.* BL.; **2.** stabilitate a unui corp (în poziţie verticală); poziţie normală: *avea în timp o odihnă deplină, un echilibru pe care nu-l mai simţise pînă atunci.* SAD.; **a-şi pierde echilibrul,** a se dezechilibra, a fi pe punctul de a cădea: *nu îndrăzneam să mă mişc de teamă să nu-mi pierd echilibrul.* GHEŢIE; **3.** (fig.) stare de armonie, de proporţie justă între forţe, mărimi etc.: *a fost distrusă structura solului şi periclitat echilibrul ecologic.* CF.; *echilibru european;* **echilibru bugetar,** stare a unui buget în care veniturile sînt egale cheltuielilor; **4.** (fig.) stare psihică caracterizată prin armonie între înclinaţii şi tendinţe, care se manifestă printr-un comportament adecvat, stabil: *sînt de acord cu dumneata că în evoluţia echilibrului său mintal a intervenit o schimbare.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **ecuilíbru, ecvilíbru**). [Din fr. *équilibre,* lat. *aequilibrium*].

echimoleculár, ~i, echimoleculară, ~e a. (chim.) alcătuit din soluţii cu aceeaşi cantitate de molecule: *amestec echimolecular; soluţie echimoleculară.* [Din fr. *équimoléculaire*].

echimolecularitáte f. stare a unei soluţii echimoleculare. [Din fr. *équimolécularité*].

echimótic, ~ci, echimotică, ~ce a. (med.) referitor la echimoză. [Din fr. *ecchymotique*].

echimóză, echimoze f. pată vînătă care apare pe piele în urma unei lovituri; vînătaie. [Din fr. *ecchymose*].

echín, ~i, echiná, ~e a. **1.** de cal: *variolă echină;* **2.** (med.) **varus echin,** deformare a labei piciorului ca urmare a scurtării muşchilor superiori ai gambei. [Din fr. *équin,* lat. *equinus*].

echínă, echine f. **1.** urnă (de pămînt sau de metal) în care grecii păstrau actele; **2.** mulură convexă, specifică ordinului doric, situată sub abacă. [Din fr. *échine,* it. *echino*].

echinid m. v. echinidă.

echinídă, echinide f. (zool.) arici-de-mare (*Echinus melo*); (şi: **echinid**). [Din fr. *échinide*].

echinísm n. deformaţie a piciorului la oameni, care are drept consecinţă călcarea numai pe vîrful picioarelor. [Din fr. *équinisme*].

echinocóc, echinococi m. **1.** vierme parazit din clasa cestodelor, care se dezvoltă ca larvă în corpul rumegătoarelor, porcului şi omului, iar ca adult în intestinul carnivorelor (*Echinococus granulosus*); **2.** chist hidatic provocat de acest vierme. [Din fr. *équinocoque*].

echinococóză, echinococoze f. (med.) boală provocată de echinococ şi manifestată prin apariţia unor chisturi pline cu un lichid purulent în plămîni, ficat etc.; chist hidatic. [Din fr. *échinococcose*].

echinocţiál, ~i, echinocţială, ~e a. referitor la echinocţiu, care ţine de echinocţiu; **punct echinocţial,** fiecare dintre cele două puncte de intersecţie ale eclipticii cu ecuatorul ceresc, în care se află soarele la echinocţiu; (şi: **echinoxial**). [Din fr. *équinoxial,* lat. *aequinoxialis*].

echinócţiu, echinocţii n. fiecare dintre cele două momente ale anului cînd ziua este egală cu noaptea: *la echinocţiul de toamnă se întorc pe drumurile pe care de sute de mii de ani generaţiile lor le străbat fără încetare.* SAD.; *echinocţiul de primăvară cade la 21 martie, iar cel de toamnă la 23 septembrie;* (şi: (înv.) **echínox**). [Din lat. *aequinoctium,* fr. *équinoxe*].

echinodérm, echinoderme n. (la pl.) încrengătură de animale marine nevertebrate, avînd un schelet exterior calcaros; (şi la sg.) animal din această încrengătură. [Din fr. *échinodermes*].

echinóx n. v. echinocţiu.

echinoxiál a. v. echinocţial.

echipá, echipez vb. **1.** (tr.) a înzestra cu cele necesare în vederea unei activităţi sau a unei misiuni: *a echipat alpiniştii cu îmbrăcăminte adecvată;* **2.** (refl.) a-şi pune echipamentul, a se îmbrăca: *trupele s-au echipat pentru front.* [Din fr. *équiper*].

echipăgiu n. v. echipaj.

echipáj, echipaje n. **1.** personal de conducere şi de deservire a unei nave, a unui avion etc.: *ne dete în a noastră dispoziţie vasul, iar pe noi în garda oamenilor de echipaj.* BOL.; **2.** (înv.) trăsură de lux: *echipajul şi omul cel călare trecură.* AL.; (şi: (înv.) **echipagiu**). [Din fr. *équipage*].

echipamént, echipamente n. **1.** totalitate a obiectelor de îmbrăcăminte, încălţăminte şi accesorii cu care este dotat un soldat, un excursionist, un sportiv etc.: *cînd va avea ce-i lipseşte, adică tot echipamentul, să vedem dacă n-au să-l privească cu respect.* SAD.; *depozit de echipament;* **2.** ansamblu de aparate, dispozitive şi mecanisme care asigură

funcţionarea unei instalaţii sau a unei maşini. [Din fr. *équipement*].

echipáre, echipări f. acţiunea de a (se) echipa şi rezultatul ei. [V. *echipa*].

echipartíţie, echipartiţii f. repartizare egală a unei substanţe, a unei forţe etc. între componentele unui ansamblu. [Din fr. *équipartition*].

echipát, ~ţi, echipată, ~e a. prevăzut, înzestrat cu echipamentul şi cu instrumentele necesare: *grupul celor patru se întorcea echipat de la pescuit.* PETR.; (p. ext.) *individul se va dovedi mai bine echipat faţă de intemperiile iernii ce decimează păsările.* BL. [V. *echipa*].

echípă, echipe f. **1.** grup de oameni care îndeplinesc în acelaşi timp o muncă sau o acţiune comună: *se alcătuiră două echipe de beşcherii.* TUD.; *sîntem singurii legaţi politiceşte de actuala echipă guvernamentală.* GHEŢIE; *şef de echipă;* **spirit de echipă,** legătură (sufletească), colaborare între membrii unui astfel de grup; **2.** formaţie de sportivi care participă (colaborînd) la o întrecere sportivă. [Din fr. *équipe*].

echipiér, ~i, echipieră, ~e m., f. membru al unei echipe (sportive). [Din fr. *équipier*].

echipolént, ~ţi, echipolentă, ~e a. **1.** de forţe, de valori egale; **2.** (log.) care exprimă în forme diferite acelaşi conţinut: *noţiuni, judecăţi echipolente.* [Din fr. ***equipollent,*** lat. ***aequipollens, -ntis***].

echipolénţă f. **1.** (rar) egalitate de forţe, de puteri; **2.** (log.) echivalenţă. [Din fr. ***équipollence,*** lat. ***aequipollentia***].

echipotenţiál, ~i, echipotenţială, ~e a. (fiz.) de acelaşi potenţial. [Din fr. ***équipotentiel***].

echiprobábil, ~i, echiprobabilă, ~e a. cu şanse egale de a se produce cu ale altora: *evenimente echiprobabile.* [Din fr. ***équiprobable***].

echiscalár, ~i, echiscalară, ~e a. (mat.) care este locul geometric al punctelor în care un scalar de cîmp are aceeaşi valoare: *linie, suprafaţă echiscalară.* [Din fr. ***équiscalaire***].

echístică f. disciplină care studiază aşezarea şi arhitectura localităţilor rurale şi urbane în perspectivă istorică. [Din engl. ***ekistics***].

echitábil, ~i, echitabilă, ~e a. drept, just, întemeiat pe dreptate, pe adevăr: *pentru lichidarea echitabilă a socotelelor noastre.* CAR.; *o repartiţie echitabilă a sumei.* EM. [Din fr. ***équitable***],

echitáte f. dreptate, nepărtinire, corectitudine: *îşi împlineşte datoriile ... numai pentru amorul binelui şi al echităţii.* BOLLIAC. [Din fr. ***équité,*** lat. ***aequitas, -atis***].

echitáţie f. călărie sportivă: *făcea ecvitaţie şi natatie şi frecventa excesiv teatrele.* CĂL.; *şcoală de echitaţie;* (şi: (înv.) **echitaţiune, ecvitaţie**). [Din fr. ***équitation,*** lat. ***equitatio, -onis***].

echitaţiúne f. v. **echitaţie.**

echivalá, echivalez vb. **1.** (intr. şi tr.) a avea sau a face să aibă aceeaşi valoare cu altceva: *este autorul acestor cuvinte ce echivalează o divinaţiune.* BL.; *concursul dat de d-sa la colectarea clişeelor echivalează cu o colaborare.* CĂL.; **2.** (tr.) a recunoaşte valabilitatea unor studii, examene sau diplome obţinute la şcoli de alt tip sau în străinătate: *diplomele, pe care le vom echivala, îţi conferă acest drept.* GHEŢIE; **3.** (p. ext.; tr.) a traduce. [Din fr. ***équivaloir,*** lat. ***aequivalere***].

echivaláre, echivalări f. **1.** acţiunea de a echivala; **2.** recunoaştere a valabilităţii unor studii, examene sau diplome obţinute în cadrul unei şcoli de alt tip sau în străinătate. [V. *echivala*].

echivalát, ~ţi, echivalată, ~e a. **1.** adus la aceeaşi mărime sau valoare cu altceva; **2.** căruia i s-a recunoscut valabilitatea: *examen echivalat.* [V. *echivala*].

echivalént, ~ţi, echivalentă, ~e a. **1.** (şi subst.) care are aceeaşi valoare, aceeaşi semnificaţie cu altceva: *este o emulaţie între dînşii ca să găsească echivalentele româneşti ale neologismelor.* IBR.; **2.** care are aceeaşi arie cu altul: *un dreptunghi echivalent cu cel din figura dată.* // n. mărime, număr etc. care realizează egalitatea sau echivalenţa, dintr-un anumit punct de vedere: *echivalentul mecanic al căldurii.* EM.; (p. ext.) *peisajul este redat mai cu seamă prin echivalentele lui muzicale.* VIANU; **echivalent general,** marfă care serveşte la exprimarea valorii tuturor celorlalte mărfuri. [Din fr. ***équivalent,*** lat. ***aequivalens, -ntis***].

echivalénţă, echivalenţe f. **1.** egalitate de valoare, de semnificaţie: *opera nu e în raport de echivalenţă cu volumul cărţilor.* CĂL.; **2.** (log.) raport între două enunţuri care sînt adevărate sau false împreună; **3.** (mat.) relaţie simetrică, reflexivă şi tranzitivă între elementele unei mulţimi. [Din fr. ***équivalence,*** lat. ***aequivalentia***].

echivóc, ~ci, echivocă, ~ce a. **1.** cu două înţelesuri; cu posibilitatea de a interpreta în două feluri; ambiguu: *a fost rîndul meu să neg, deşi tonul lipsit de convingere făcea declaraţia echivocă.* GHEŢIE; *răspuns echivoc;* **2.** care dă de bănuit; îndoielnic, suspect: *la unele dintre aceste fenomene echivoce au recurs chiar adepţii mecanicismului.* BL.; **3.** care nu permite o interpretare sigură; neclar, confuz: *la urmă scoase un mormăit echivoc.* GHEŢIE. // n. (pl. **echivocuri**) **1.** cuvînt, expresie, propoziţie cu înţelesuri dublu; ambiguitate; grosolănie, obscenitate: *ambii termeni şi îndeosebi ultimul se pretează, ce-i drept, la echivocuri intolerabile.* BL.; **2.** situaţie ambiguă, neclară, confuză: *se va constata degrabă că ne găsim într-un ţinut populat cu echivocuri.* BL.; **fără echivoc,** (în mod) cert, evident: *ideea şi-a găsit enunţul în coordonate matematice de o precizie fără echivoc.* BL.; *capul, cu părul mărunt şi gura infantilă, denunţă fără echivoc modelul.* CĂL. [Din fr. ***équivoque,*** lat. ***aequivocus***].

echivocá, echivochez vb. (rar; intr.) a da naştere la echivocuri; a folosi cuvinte echivoce; a vorbi în doi peri. [Din fr. ***équivoquer***].

echivocitáte f. **1.** caracter echivoc: *echivocitatea răspunsului;* **2.** vorbă, frază ambiguă: *imaginea metaforică are totdeauna caracterul unei echivocităţi.* VIANU. [Din it. ***equivocità***].

eclampsíe, eclampsii f. (med.) sindrom la femeile gravide la sfîrşitul sarcinii sau imediat după naştere, manifestat prin crampe, convulsii, vomă etc. [Din fr. ***éclampsie***].

eclámptic, ~ci, eclamptică, ~ce a. care suferă de eclampsie. [Din fr. ***éclamptique***].

eclatá, eclatez vb. (franţuzism; intr.) **1.** a străluci, a impresiona puternic; **2.** (fig.) a izbucni, a se manifesta brusc: *eclată ca o bombă.* FIL. [Din fr. ***éclater***].

eclatánt, ~ţi, eclatantă, ~e a. care impresionează; strălucitor; relevant: *să părăsim dovada aceasta pentru a da o alta şi mai eclatantă.* EM. [Din fr. ***éclatant,*** germ. ***eklatant***].

eclatór, eclatoare n. aparat electric pentru măsurarea tensiunilor înalte, format din doi electrozi între care se produce o descărcare electrică cînd tensiunea depăşeşte o anumită valoare. [Din fr. ***éclateur***].

ecléctic, ~ci, eclectică, ~ce a. **1.** care ţine de eclectism, referitor la eclectism; **2.** (p. ext.) amestecat, eterogen: *o soluţie intermediară nu trebuie însă numaidecît să fie eclectică.* BL.; (adv.) *în evul mediu, logica lui Aristotel nu mai era cunoscută în Occident decît din compendii aranjate eclectic şi simplist.* BL. // m. adept al eclectismului. [Din fr. ***éclectique,*** lat. ***eclecticus,*** germ. ***eklektisch, Eklektiker***].

eclecticísm n. (înv.) sistem de gîndire eterogen; eclectism. [Din lat. ***eclecticismus,*** germ. ***Eklektizismus***].

eclectísm n. **1.** sistem de gîndire care preia elemente din diferite sisteme, fără a dezvolta idei originale; (înv.) eclecticism; **2.** îmbinare de puncte de vedere şi de concepţii diferite; lipsă de consecvenţă: *eclectismul şi maturizarea împiedică imitaţia servilă.* CĂL. [Din fr. ***éclectisme***].

écler, eclere n. prăjitură alungită cu cremă (şi cu glazură). [Din fr. ***éclair***].

ecleráj, ecleraje n. (franţuzism) iluminare artificială: *poate că şi melodia aia leşinată, cu eclerajul cela de operă, îi susţinea în iluzia asta.* VINEA; *fenomene de ecleraj;* (fig.) *ecleraj argumentativ.* [Din fr. ***éclairage***].

eclerór, eclerori m. (înv.) militar trimis în recunoaştere; cercetaş. [Din fr. ***éclaireur***].

eclesiárh m. v. **ecleziarh.**

eclesiástic a. v. **ecleziastic.**

eclésie, (rar) **eclesii** f. (înv.) **1.** biserică: *nespus de ciudat rămîne că eclezia catolică a prins aşa de tîrziu de veste.* BL.; **2.** unitate administrativă bisericească: *numai în cele ce ţin de credinţă ..., eclesia ca adunare episcopală îşi putea spune cuvîntul.* BL.; **3.** comunitate religioasă creştină dintr-o astfel de unitate administrativă; (şi: **eclézie**). [Din lat. ***ecclesia***].

eclezíal, ~i, eclezială, ~e a. (rar) ecleziastic: *autorităţi ecleziale; domeniu eclezial.* [Din fr. ***ecclésial***].

ecleziárh, ecleziarhi m. cleric care are în grijă serviclul religios: *din episcop pănă la eclesiarhul, toţi îşi prevînd cele cumpărate.* B.-DEL.; (şi: (înv.) **eclesiarh, eclisiarh**). [Din fr. ***ecclésiarque***].

eclezíast n. carte a Vechiului Testament, atribuită lui Solomon. [Din fr. ***ecclésiaste***].

eclezíastic, ~ci, ecleziastică, ~ce a. referitor la biserică sau la cler; bisericesc: *literatură biblică şi ecleziastică.* OD.; *adunare ecleziastică;* (şi: (înv.) **eclesiastic**). [Din fr. ***ecclésiastique,*** lat. ***ecclesiasticus***].

eclézie f. v. **eclesie.**

eclimétru, eclimetre n. instrument topografic pentru determinarea distanţei zenitale a unui punct sau a diferenţei de nivel între două cote. [Din fr. ***éclimètre***].

eclíps n. v. **eclipsă.**

eclipsá, eclipsez vb. **1.** (tr.) a întuneca un corp ceresc prin interpunerea în calea razelor de lumină: *luna eclipsează soarele;* **2.** (fig.; tr.) a lăsa în umbră; a întrece, a covîrşi: *în nuvelele satirice, Zamfirescu este eclipsat de Caragiale.* IBR.; *avem impresia că mintea interpreţilor a fost de fiecare dată eclipsată de o iluzie.* BL.; **3.** (fam.; refl.) a se face nevăzut, a dispărea: *punea la cale revoluţiile şi se eclipsa la vreme cînd apăreu zbirii.* CĂL. [Din fr. ***éclipser***].

eclipsáre, eclipsări f. faptul de a (se) eclipsa. [V. *eclipsa*].

eclipsát, ~ţi, eclipsată, ~e a. **1.** intrat în eclipsă: *zona eclipsată a lunii;* **2.** (fig.) pus în umbră, depăşit: *ideea magicului ... învederează o foarte eclipsată modelare stilistică.* BL. [V. *eclipsa*].

eclípsă, eclipse f. **1.** dispariţie (totală sau parţială) a imaginii unui astru din cauza interpunerii altuia: *determină periodicitatea eclipselor solare şi lunare.* BL.; *eclipsele speriau odinioară popoarele ignorante;* **2.** perioadă de dispariţie sau de slăbiciune: *era un candidat în plină eclipsă de memorie şi care caută cu deznădejde să-şi amintească de un text învăţat cîndva.* VINEA; **3.** (fig.) decădere morală sau intelectuală: *momentelor mai bune le urmau perioade de eclipsă a conştiinţei cu gîtuiri ale respiraţiei.* GHEŢIE. **4.** (fig.) scădere a importanţei;

decădere: *aci categoriile stilistice îndură o eclipsă, cel puţin parţială.* BL.; (şi: (înv.) **eclips, eclipsis**). [Din fr. ***éclipse,*** lat. ***eclipsis,*** germ. ***Eklipse***].

eclipsís n. v. eclipsă.

eclíptică, ecliptice f. orbită descrisă de Soare în mişcarea lui aparentă în jurul Pământului: *această înclinare a eclipticei ... scade în fiece an.* EM.; (adj.) *coordonate ecliptice.* [Din fr. ***écliptique,*** germ. ***Ekliptik***].

eclísă, eclise f. piesă (din metal sau din lemn) care acoperă locul unde se înnădesc două piese în prelungire. [Din fr. ***éclisse***].

eclisiárh f. v. ecleziarh.

eclozá, pers. 3 **eclozează** vb. (franţuzism; intr.) **1.** a ieşi din găoace: *la unele păsări, puii eclozează în serii;* **2.** (despre flori) a se deschide, a înflori; **3.** (fig.) a apărea, a se ivi, a se naşte. [Din fr. ***éclore*** (după *ecloziune*)].

eclozáre, eclozări f. faptul de a ecloza. [V. ***ecloza***].

eclozionatór, eclozionatoare n. compartiment al incubatorului în care se produce ieşirea puilor din ou. [Din fr. ***éclosionnateur***].

ecloziúne, ecloziuni f. **1.** ieşire a puiului din ou; **2.** (fig.) ieşire la iveală; înflorire; **3.** (med.; în forma **ecluziune**) intervenţie chirurgicală prin care o porţiune dintr-un organ este scoasă din circuitul fiziologic, fără a fi extirpată; (şi: **ecluziune**). [Din fr. ***éclosion***].

ecluzá, ecluzez vb. **1.** (tr.) a închide cu o ecluză; **2.** (intr.) a trece printr-o ecluză: *navele ecluzează prin Canalul Panama.* [Din fr. ***écluser***].

ecluzáre, excluzări f. acţiunea de a ecluza şi rezultatul ei. [V. ***ecluza***].

eclúză, ecluze f. construcţie hidrotehnică pe o cale navigabilă, care permite trecerea navelor între porţiuni cu nivele de apă diferite. [Din fr. ***écluse***].

ecluzíer, ~i, ecluzieră, ~e a. referitor la ecluză. // m., f. persoană care lucrează la o ecluză. [Din fr. ***éclusier***].

ecluzíune f. v. ecloziune.

ecmnezíe, ecmnezii f. (med.) formă de amnezie caracterizată prin uitarea evenimentelor recente şi evocarea unor fapte anterioare. [Din fr. ***ecmnesie***].

eco-[1] element de compunere cu sensul „casă", „mediu ambiant". [Din fr. *éco-*].

éco[2] n. v. ecou.

ecoencefalografíe, ecoencefalografii f. metodă de diagnosticare a proceselor patologice intracraniene cu ajutorul ultrasunetelor. [Din fr. ***échoencéphalographie***].

ecofób, ~i, ecofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de ecofobie. [Din fr. ***écophobe***].

ecofobíe, ecofobii f. (med.) teamă morbidă de a sta singur în casă. [Din fr. ***écophobie***].

ecográf, ecografe n. **1.** aparat pentru aprecierea densităţii mediilor bazat pe principiul vibraţiilor ultrasonore; **2.** (spec.) aparat pentru stabilirea diagnosticului cu ajutorul ultrasunetelor. [Din fr. ***échographe***].

ecográfic, ~ci, ecografică, ~ce a. (med.) care ţine de ecografie, referitor la ecografie. [Din fr. ***échographique***].

ecografíe, ecografii f. (med.) diagnosticare prin ultrasunete. [Din fr. ***échographie***].

ecogrămă, ecograme f. (med.) diagramă obţinută la ecograf. [Din fr. ***échogramme,*** engl. ***echogram***].

ecolalíe, ecolalii f. (med.) simptom al unor boli nervoase manifestat prin repetarea automată a vorbelor altora. [Din fr. ***écholalie***].

ecolocáţie, ecolocaţii f. reperare a obstacolelor cu ajutorul ultrasunetelor. [Din fr. ***écholocation***].

ecológ, ecologi m. specialist în ecologie. [Din fr. ***écologue***].

ecológic, ~ci, ecologică, ~ce a. **1.** care ţine de ecologie, referitor la ecologie; **2.** din punctul de vedere al ecologiei: *a fost distrusă structura solului şi periclitat echilibrul ecologic.* CF.; **3.** care respectă relaţia dintre organisme şi mediu; care protejează mediul: *măsuri ecologice.* [Din fr. ***écologique***].

ecologíe f. ştiinţă care studiază raporturile dintre organisme şi mediul lor de viaţă. [Din fr. ***écologie,*** germ. ***Oekologie***].

ecologísm n. mişcare socială (şi politică) cu scopul de a proteja omul şi mediul său ambiant de poluare şi de degradare. [Din fr. ***écologisme***].

ecologíst, ~şti, ecologistă, ~e a. care ţine de ecologism, referitor la ecologism: *partid ecologist.* // m. **1.** adept al ecologismului; **2.** ecolog. [Din fr. ***écologiste***].

ecologizá, ecologizez vb. (tr.) a feri de poluare şi de degradare; a proteja: *a ecologiza sursele de apă.* [***Ecologie*** + *-iza*].

ecologizáre, ecologizării f. acţiunea de a ecologiza şi rezultatul ei: *ecologizarea zonelor din apropierea rîurilor.* [V. ***ecologiza***].

ecolót, ecoloturi n. sondă (electronică) care emite impulsuri sonore în vederea ecolocaţiei. [Din germ. ***Echolot***].

ecométric, ~ci, ecometrică, ~ce a. care ţine de ecometrie, referitor la ecometrie. [Din fr. ***échométrique***].

ecometríe, ecometrii f. determinare a nivelului unui lichid în sonde. [Din fr. ***échométrie***].

ecométru, ecometre n. aparat pentru determinarea adîncimii nivelului de lichid din gurile de sondă. [Din fr. ***échomètre***].

ecomimíe, ecomimii f. (med.) simptom al unor boli nervoase manifestat prin repetarea gesturilor făcute de alţii. [Din fr. ***échomimie***].

económ, ~i, econoamă, ~e a. care cheltuieşte cu cumpătare, care face economii: *cu cît egumenul este econom, cu atîta frate-seu este risipitor.* NEGR. // m., f. (înv.) **1.** persoană însărcinată cu administrarea unei instituţii, a averii cuiva etc.: *cît te fericesc că ai întîlnit ... pe acest vrednic econom.* GAL.; *econom de spital;* **2.** administrator al veniturilor unei mănăstiri, unei episcopii sau unei mitropolii: *economul chinoviei.* BĂLC.; (şi: (înv.) **iconom**). [Din gr. mod. ***oikónomos,*** fr. ***économe***].

economát, economate n. **1.** (înv.) funcţia de econom: *Tereza e sfîntă în oratoriu, însă stareţă ... în mănăstire, minuţioasă în halucinaţii şi economat.* CĂL.; **2.** (înv.) perioadă de timp în care cineva exercită această funcţie; **3.** (înv.) magazin de aprovizionare pentru salariaţii unei întreprinderi sau instituţii; **4.** magazin pentru persoane defavorizate, de unde se pot cumpăra produse de primă necesitate la preţuri de producţie. [Din fr. ***économat***].

econométric, ~ci, econometrică, ~ce a. care ţine de econometrie, referitor la econometrie. [Din fr. ***économétrique***].

econometríe f. ansamblul metodelor matematice şi statistice folosite în analizele şi în prognozele economice. [Din fr. ***économétrie,*** germ. ***Oekonometrie***].

económic, ~ci, economică, ~ce a. **1.** care ţine de economie, referitor la economie; care priveşte producţia: *a fost o mare criză economică şi financiară.* IBR.; (subst. n.) *această accentuare tot mai trează asupra economicului, socialului, politicului se adînceşte şi se lărgeşte mereu.* BL.; **2.** care priveşte starea materială; care aparţine aspectului pecuniar: *această antiteză organică a amîndoror claselor se exprimă în interese economice.* EM.; **3.** care permite reducerea cheltuielilor, care cere puţine cheltuieli: *pe la amiază, ieşeam să mănînc într-un birt economic.* GHEŢIE; **4.** care solicită resurse sau mijloace reduse: *iscodise anume un sistem economic de scriere bizuit pe şapte cifre.* CĂL. **5.** care studiază economia: *învăţămînt economic.* // adv. cu economie: *utilizează economic resursele.* [Din fr. ***économique,*** gr. mod. ***oikonomikós,*** germ. ***oekonomisch***].

economicéşte adv. din punct de vedere economic: *au suferit economiceşte pe urma acestei noui stări de lucruri.* IBR. [***Economic*** + *-eşte*].

economicitáte f. grad de economie. [***Economic*** + *-itate*].

economicós, ~şi, economicoásă, ~e a. convenabil, ieftin, economic. [Din gr. mod. ***oikonomikós;*** cf. ***economic***].

economíe, economii f. **1.** folosire chibzuită a mijloacelor (băneşti); chibzuială în administrarea unei proprietăţi: *cu o mare cumpănească şi economie îşi ţinea casa.* NEGR.; **2.** (de obicei la pl.) bani agonisiţi şi păstraţi: *se întîmplă să aibă ... tocmai o mie de franci de economii.* GAL.; *a făcut economii;* **3.** ceea ce se economiseşte prin folosirea raţională a mijloacelor materiale sau băneşti; rezervă: *consumă din economia de astă iarnă;* **din economie de,** pentru a economisi: *citez puţin, din economie de spaţiu.* IBR.; **4.** trăsătură de a solicita resurse sau mijloace reduse: *expresia se impune prin economia ei.* BL.; **5.** mod de organizare a diverselor elemente ale unui ansamblu; alcătuire, structură, compoziţie: *ţinem seama potrivit unor nevoi dictate de economia studiului de faţă.* BL.; *economia corpului omenesc; economia unui edificiu;* **6.** ansamblul elementelor care privesc producerea, distribuţia şi consumul bunurilor materiale: *cînd economia unei ţări e la discreţia străină, şi politica ţării e la dispoziţia străinilor.* IBR., **economie de piaţă,** formă de organizare economică bazată pe mecanismele pieţei: *democraţia şi economia de piaţă sînt bine înrădăcinate.* CF.; **7.** ramură sau sector de activitate (productivă): *economie agrară;* **economie subterană** (sau **ascunsă**), totalitate a activităţilor economice nedeclarate, care se sustrag plăţii impozitelor şi contribuţiilor sociale; **8.** ştiinţă care studiază relaţiile de producţie în corelaţie cu forţele de producţie şi legile care guvernează activitatea economică; **9. economie politică,** ştiinţă care studiază fenomenele privind producţia, distribuţia şi consumul bogăţiilor şi bunurilor materiale ale societăţii: *profesor de administraţie şi de economie politică.* EM.; (şi: (înv.) **economie**). [Din fr. ***économie,*** gr. mod. ***oikonomía,*** germ. ***Oekonomie***].

economisí, economisesc vb. (tr.) **1.** a folosi cu măsură; a face economii; a nu risipi: *mijloace prin care fiinţa vie economiseşte energie psihică.* BL.; **2.** a pune deoparte, a agonisi bani prin chibzuială; **3.** (înv.) a administra: *numai cardinalul poate economisi Transilvania.* BĂLC. [Din gr. mod. ***oikonomísa*** (aor. de la ***oíkonomo***)].

economisíre, economisiri f. faptul de a economisi. [V. ***economisi***].

economisitór, ~i, economisitoáre a. şi m., f. (persoană) care economiseşte, care face economii. [***Economisi*** + *-itor*].

economísm[1] n. **1.** doctrină, concepţie care pune accent pe fenomenele economice în explicarea fenomenelor sociale şi politice: *marxismul este un economism;* **2.** mod de acţiune conform unei astfel de doctrine sau concepţii. [Din fr. ***economisme,*** germ. ***Oekonomismus***].

economísm[2] n. curent în mişcarea comunistă (rusească) orientat spre lupta economică. [Din rus. ***ekonomizm***].

economíst, ~şti, economístă, ~e m., f. persoană care face cercetări în domeniul economiei sau al ştiinţelor economice. [Din fr. *économiste,* germ. *Oekonomist*].

economizá, economizez vb. (înv.; tr.) a economisi; a conserva: *ceea ce economizează ici i se ia dincolo.* EM.; (refl. pas.) *cînd aceste sume enorme se economizează de către producători şi consumători.* EM. [Din fr. *économiser*].

economizór, economizoare n. **1.** instalaţie pentru încălzirea apei înainte de a o introduce pentru fierbere în cazanul de aburi; **2.** dispozitiv al carburatorului unui motor cu explozie pentru reducerea consumului de combustibil. [Din fr. *économiseur*].

ecopraxíe, ecopraxii f. (med.) imitare promptă şi fidelă a gesturilor unei persoane. [Din fr. *échopraxie*].

ecorşá, ecorşez vb. (tr.) **1.** a jupui (de piele, de coajă); **2.** a răni superficial; a zgîria. [Din fr. *écorcher*].

ecorşéu, ecorşee n. reprezentare a corpului uman sau animal, fără piele, pentru studierea musculaturii. [Din fr. *écorché*].

ecoscóp, ecoscoape n. (med.) aparat care vizualizează capul copilului înainte de naştere, utilizînd ultrasunetele. [Din fr. *échoscope*].

ecoscopíe, ecoscopii f. (med.) imagine obţinută cu ecoscopul. [Din fr. *échoscopie*].

ecoséz[1] a. (despre ţesături) care prezintă carouri (în culori vii şi variate). [Din fr. *écossais* „scoţian"].

ecoséz[2] n. v. ecoseză.

ecoséză f. dans popular scoţian; melodia acestui dans: *Asachi jucă ecosez la un bal.* CĂL.; (şi: ecosez). [Din fr. *écossaise*].

ecosistém, ecosisteme n. ansamblu format din totalitatea vieţuitoarelor unei biocenoze, alcătuind o unitate naturală. [Din fr. *écosystème,* engl. *ecosystem*].

ecosóndă, ecosonde f. aparat pentru măsurarea adîncimii oceanice, alcătuit dintr-un emiţător, un calculator de timp şi un receptor. [Din fr. *écosonde*].

ecotíp, ecotipuri n. grup de plante din aceeaşi specie, avînd însuşiri ereditare proprii, formate sub influenţa mediului. [Din fr. *écotype*].

ecoturísm n. turism orientat spre zone naturale neexplorate şi spre conservarea lor. [Din engl. *ecotourism*].

ecóu, ecouri n. **1.** fenomen de repetare a sunetelor datorită reflectării lor de către suprafaţa unui corp dur: *toată valea auieşte de-un ecou frumos.* VLAH.; **2.** (fig.) răsunet, vîlvă produsă de o întîmplare, de un eveniment; **3.** (fig.) înrîurire, influenţare: *toată cultura babiloniană se resimte de ecourile acestei viziuni temporale.* BL.; (şi: (înv.) **eco, eho**). [Din fr. *écho,* lat. *echo*].

ecpaiă, ecpaiale f. (înv.) **1.** personal în serviciul unui mare demnitar; suită: *demnitarul împreună cu toată ecpaiaua sa.* FIL.; **2.** clasă socială; grup social: *ecpaiaua privilegiată, ecpaiaua cîrmuirii.* AL.; (fig.) *unul de-ai noştri ... să intre în ecpaiaua senatorîlcului.* AL. [Et. nec.; cf. turc. *etbá*].

ecrán, ecrane n. **1.** suprafaţă (albă) de pînză sau de hîrtie pe care se proiectează imaginile cu un aparat de proiecţie: *eram singuri într-o lojă laterală, aproape de ecran.* GHEŢIE; **micul ecran,** televizor; **2.** (p. ext.) cinematograf; **3.** (p. ext.) televiziune; **4.** (rar) cadran: *tînărul aruncă o privire spre ceasul public de la capătul străzii, dar acesta avea ecranul întunecat.* GHEŢIE; **5.** perete sau înveliş protector. [Din fr. *écran*].

ecrană, ecranez vb. (tr.) a sustrage unei acţiuni fizice exterioare, a proteja prin intermediul unui ecran. [De la *ecran*].

ecranáre, ecranări f. acţiunea de a ecrana şi rezultatul ei. [V. *ecrana*].

ecranát, ~ţi, ecranată, ~e a. **1.** protejat printr-un ecran: *spaţiu ecranat;* **2.** oprit sau filtrat de un ecran: *lumină ecranată.* [V. *ecrana*].

ecranizá, ecranizez vb. (tr.) a transpune într-o lucrare cinematografică: *a ecraniza un roman, o dramă.* [*Ecran* + *-iza*].

ecranizáre, ecranizări f. **1.** acţiunea de a ecraniza şi rezultatul ei; **2.** (concr.) film realizat prin adaptarea unei opere literare. [V. *ecraniza*].

ecranizát, ~ţi, ecranizată, ~e a. care a fost adaptat pentru cinematografie: *roman ecranizat.* [V. *ecraniza*].

ecrazítă f. exploziv pe bază de acid picric. [Din germ. *Ekrasit,* fr. *écrasite*].

ecrín, ecrinuri n. (franţuzism) **1.** lădiţă în care se ţin bijuteriile; **2.** conţinutul unei astfel de lădiţe: *un ecrin bogat.* [Din fr. *écrin*].

ecru [ecriú] a. invar. **1.** de culoarea mătăsii nespălate, nealbite; bej-deschis; **2.** (despre mătase) care nu a fost trecut prin apă clocotită. [Din fr. *écru*].

ecruisá, ecruisez vb. (tr.) a modifica proprietăţile unui metal prin deformare (la rece). [De la *ecruisaj*].

ecruisáj, ecruisaje n. operaţie de modificare a proprietăţilor unui metal sau unui aliaj prin deformări plastice. [Din fr. *écrouissage*].

ecruisáre, ecruisări f. acţiunea de a ecruisa şi rezultatul ei. [V. *ecruisa*].

ecruisát, ~ţi, ecruisată, ~e a. ale cărui proprietăţi au fost modificate prin deformări plastice la rece. [V. *ecruisa*].

ectazíe, ectazii f. **1.** (med.) dilatare (temporară) a unui organ cavitar sau tubular; **2.** licenţă care constă în folosirea unei silabe scurte cu valoare de silabă lungă. [Din fr. *ectasie*].

ecténie, ectenii f. şir de rugăciuni rostite (de preot) în timpul serviciului religios: *şi popi, şirag, cădelniţînd, citeau ectenii de comînd.* COŞB.; (şi: **ictenie**). [Din gr. mod. *ektenis*].

ectímă, ectime f. (med.) boală infecţioasă de piele, manifestată prin pete mari roşii, pustule şi ulceraţii. [Din fr. *ectyma*].

ecto- element de compunere cu sensul „în afară". [Din fr. *ecto-*].

ectoblást, ectoblaste n. ectoderm. [Din fr. *ectoblaste*].

ectocardíe, ectocardii f. (med.) anomalie congenitală constînd în situarea inimii în afara cardiei. [Din fr. *ectocardie*].

ectodérm, ectoderme n. **1.** înveliş exterior al embrionului celular; ectoblast; **2.** tegument extern al celenteratelor. [Din fr. *ectoderme,* germ. *Ektoderme*].

ectodérmic, ~ci, ectodermică, ~ce a. care ţine de ectoderm, referitor la ectoderm. [Din fr. *ectodermique*].

ectofít, ~ţi, ectofită, ~e a. (despre organisme vegetale) care trăieşte ca parazit la suprafaţa unei plante. [Din fr. *ectophyte*].

ectogenéză f. teorie biologică ce absolutizează acţiunea mediului în problema dezvoltării naturii vii. [Din fr. *ectogénèse*].

ectoparazít, ~ţi, ectoparazită, ~e a. (şi subst.) care trăieşte ca parazit pe piele. // f. ciupercă parazită al cărei miceliu se dezvoltă la suprafaţa organismelor atacate. [Din fr. *ectoparasite*].

ectópic, ~ci, ectopică, ~ce a. care prezintă ectopie. [Din fr. *ectopique*].

ectopíe, ectopii f. **1.** schimbare de loc; **2.** (med.) modificare (congenitală) a locului, a poziţiei unui organ. [Din fr. *ectopie*].

ectoplásmă, ectoplasme f. **1.** (biol.) strat superficial al protoplasmei la unele protozoare; **2.** substanţă spirituală pe care ar degaja-o corpurile unor mediumuri în transă şi care s-ar materializa sub diverse forme: *fantoma se prelingea încet pe lîngă pat, în tăcerea diafană a ectoplasmelor.* VINEA. [Din fr. *ectoplasme*].

ectosféră, ectosfere a. zonă exterioară a cromozomului. [Din fr. *ectosphère*].

ectotróf, ~i, ectotrofă, ~e a. (biol.; despre vegetalele saprofite sau parazite) care trăieşte pe suprafaţa altui organism. [Din fr. *ectotrophe*].

ectrodactílie, ectrodactilii f. (med.) lipsă congenitală a unuia sau a mai multor degete. [Din fr. *ectrodactylie*].

ectrogeníe, ectrogenii f. (med.) dezvoltare incompletă a unor organe. [Din fr. *ectrogénie*].

ectromél, ectromeli m. (med.) monstru care prezintă ectromelie. [Din fr. *ectromèle*].

ectromelíe, ectromelii f. (med.) lipsă congenitală a unuia sau a mai multor membre. [Din fr. *ectromélie*].

ectropodíe, ectropodii f. (med.) lipsă congenitală (parţială sau integrală) a unui picior. [Din fr. *ectropodie*].

ecu [ekiú] m. invar. unitate monetară de referinţă pentru Europa. [Cuv. internaţional].

ecuadorién, ~eni, ecuadoriană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Ecuadorului sau populaţiei lui, referitor la Ecuador sau la populaţia lui. // m., f. persoană (originară) din Ecuador. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Ecuador. [Din fr. *équadorien*].

ecuatór n. **1.** cerc imaginar care împarte pămîntul în două emisfere şi se află la egală depărtare de cei doi poli şi perpendicular pe axa lor; **2.** zonă de pe suprafaţa pămîntului aflată în vecinătatea teritoriului care corespunde acestui cerc: *la ecuator asemenea zile aveau să se ţină şir.* TUD.; **3.** cercul mare al unei sfere; **ecuator ceresc,** cercul mare al sferei cereşti, situat într-un plan perpendicular pe linia polilor Pămîntului; **4.** (fiz.) **ecuator magnetic,** linie neregulată de pe globul pămîntesc care uneşte locurile unde înclinaţia acului magnetic este nulă; **5.** zonă centrală a unui magnet în formă de bază, care nu atrage fierul: *mijlocul* [magnetului] *ce nu manifestă nici o atracţie se numeşte ecuatorul lui.* EM. [Din fr. *équateur,* lat. *aequator*].

ecuatoriál, ~i, ecuatorială, ~e a. **1.** care aparţine ecuatorului, referitor la ecuator, specific ecuatorului: *răpuşi de căldura soarelui ecuatorial, ... oamenii se tîrau ca nişte umbre.* TUD.; *cerc ecuatorial;* **2.** situat în apropierea ecuatorului, aflat la ecuator: *regiuni ecuatoriale.* // n. lunetă astronomică ce se poate roti în jurul unei axe perpendiculare pe planul ecuatorului ceresc. [Din fr. *équatorial*].

ecuáţie, ecuaţii f. **1.** relaţie matematică exprimată sub forma unei egalităţi de expresii algebrice care conţin şi mărimi necunoscute: *n-au putut pînă acum să demonstreze prea convingător ecvaţia.* BL.; *ecuaţie de gradul al doilea;* **2.** (fig.) problemă, chestiune greu de rezolvat; **3. ecuaţie chimică,** redare în scris (cu ajutorul formulelor şi simbolurilor) a unei reacţii chimice; (şi: (înv.) **ecuaţiune, ecvaţie**). [Din lat. *aequatio, -onis,* fr. *équation,* germ. *Äquation*].

ecuaţionál, ~i, ecuaţională, ~e a. care ţine de ecuaţii, referitor la ecuaţie; sub forma unei ecuaţii: *el comportă şi altă interpretare decît cea ecvaţională.* BL.; (şi: (înv.) **ecvaţional**). [*Ecuaţie* + *-onal*].

ecuaţiúne f. v. ecuaţie.

ecuéstru a. v. ecvestru.

ecuilíbru n. v. echilibru.

ecuméníc, ~ci, ecumenică, ~ce a. 1. care are autoritate asupra tuturor bisericilor creştine; universal: *a fost fixată în dogmele asupra cărora decideau sinoadele ecumenice.* BL.; *conciliu, patriarh ecumenic; biserica ecumenică a răsăritului;* 2. (p. ext.) general (ca valabilitate sau ca răspîndire); universal: *categoriile abisale nu sînt ecumenice, ci variază de la regiune la regiune, de la popor la popor.* BL. [Din lat. ***oecumenicus,*** gr. mod. ***oikoumenikós***].

ecumenicitáte f. caracter ecumenic; universalitate: *se periclitează ecumenicitatea creştinismului.* STĂNIL.; (p. ext.) *aprioritatea pur cognitivă tinde spre constanţă şi ecumenicitate.* BL. [Din fr. ***oecuménicité***].

ecumenísm n. mişcare de refacere a unităţii bisericilor creştine, cu respectarea autonomiei lor. [Din fr. ***oecumenisme***].

ecusón, ecusoane n. 1. ornament sculptat sau pictat (în formă de scut) pe care sînt înfăţişate inscripţii, însemne heraldice etc.: *îşi compuse o stemă-sigiliu, reprezentînd pe un ecuson încoronat un luceafăr.* CĂL.; 2. bucată de material textil sau din alt material care poartă anumite însemne şi se prinde pe o haină (de uniformă). [Din fr. ***écusson***].

ecvanimitáte f. (rar) uniformitate a dispoziţiei sufleteşti; calm, seninătate: *demnitatea adevărată e o combinaţie reuşită între curaj şi umor: ecvanimitatea faţă de împrejurările neprielnice şi distanţă faţă de sine.* D. [Din fr. ***équanimité***].

ecvăţie f. v. ecuaţie.

ecvaţionál a. v. ecuaţional.

ecvéstru, ~ştri, ecvestră, ~e a. 1. de călăreţ, călare: *a fost o paradă ecvestră, cu făclii aprinse, iluminaţie la ferestre.* CĂL.; 2. care reprezintă o persoană călare: *o operă de artă, o statuie ecvestră poate fi desigur de asemenea frumoase.* BL.; (şi: (înv.) **ecuestru**). [Din fr. ***équestre,*** lat. ***equestris***].

ecvidéu, ecvidee n. (la pl.) grup de mamifere imparicopitate erbivore, cu o singură copită şi fără veziculă biliară; (şi la sg.) animal din acest grup. [Din fr. ***équidés***].

ecvilíbru n. v. echilibru.

ecvitáţie f. v. echitaţie.

ecvizetacée, ecvizetacee f. (la pl.) familie de plante erbacee criptogame vasculare, cu frunze foarte mici, solzoase, care se înmulţesc prin spori (ex. coada-calului) (*Equisetum*); (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***équisétacées***].

eczematós, ~şi, eczematoásă, ~e a. şi m., f. (bolnav) de eczemă. [Din fr. ***eczémateux***].

eczémá, eczeme f. boală de piele caracterizată prin leziuni şi mîncărime: *iarbă de plumb şi aer tare ... pudrat pe eczema ce faţa mi-o sapă.* BAC. [Din fr. ***eczéma***].

edafón n. totalitate a organismelor care trăiesc în sol. [Din germ. ***Edaphon***].

edám n. sortiment de brînză olandeză. [Cuv. fr.].

edéc, edecuri n. odgon cu care se trăgeau vasele în susul apei: *cînd unul pleca, îl lăsa neclintit celuilalt, ca pe un vechi edec.* VOIC.; **a trage la edec,** a remorca: *un pescar turc trăgea la iedec caicul său încărcat.* OD.; **a fi la edecul cuiva,** a fi la cheremul cuiva, a fi supus cuiva: *trebuie să fie astăzi la edecul, la remorca politicii turceşti.* OD.; (şi: (înv.) **iedec**). [Din turc. ***yedek***].

edecár, edecari m. persoană care trage la edec. [*Edec* + *-ar*].

edecliu, edeclii m. (înv.) slujitor (de rang inferior) la curtea domnească: *eram edecliu şi aveam odaie în curtea domnească.* GHICA; *un şir de odăi în cari şedeau idiclii, neferii şi iciolanii domneşti.* FIL.; (şi: **idicliu**). [Din turc. ***yedecli***].

edelvéis m. plantă erbacee cu frunzele albicioase dispuse în jurul inflorescenţei, care creşte pe crestele munţilor; floare-de-colţ (*Gnaphalium leontopodium*). [Din germ. ***Edelweiss***].

edém, edeme n. (med.) acumulare de lichid seros în ţesuturi; **edem pulmonar,** afecţiune cauzată de trecerea plasmei sangvine în alveolele pulmonare. [Din fr. ***oedème***].

edematós, ~şi, edematoásă, ~e a. (med.) care ţine de edem; referitor la edem. [Din fr. ***oedémateux***].

edén n. 1. rai, paradis: *în presimţirea morţii, moldoveanul îşi rînduieşte, fără nici o ură, înmormîntarea, pregătindu-şi un eden terestru, ciobănesc.* CĂL.; 2. (fig.) loc încîntător, plăcut: *o, eden al lumii! faţa ta curată cu atît ne-ncîntă, cu cît te privim.* BOL. [Din fr. ***éden,*** germ. ***Eden***].

edénic, ~ci, edenică, ~ce a. 1. paradisiac, de rai: *încep aci existenţa edenică.* CĂL.; 2. (fig.) frumos, plăcut, încîntător: *pajiştile cu flori colcăie de viaţă edenică.* CĂL. [Din fr. ***édénique***].

edentá, edentez vb. (tr.) a rupe dinţii unei roţi dinţate, unei perii de sîrmă etc. [Din fr. ***édenter***].

edentát, ~ţi, edentată, ~e a. şi n. (mamifer) fără dinţi sau cu dinţii atrofiaţi. [Din fr. ***édenté***].

edentáţie, edentaţii f. lipsă (totală sau parţială) a dinţilor. [Cf. fr. ***édenter***].

edíct, edicte n. decret dat de un monarh sau de o autoritate bisericească superioară: *moşul află de un edict imperial şi-l comunică babei.* CĂL.; *Edictul de la Nantes.* [Din lat. ***edictum,*** germ. ***Edikt***].

edictá, edictez vb. (tr.) a promulga prin edict; (p. ext.) a legifera: *s-au manifestat oprelişti oficiale, s-au edictat sisteme ortografice şi glosare.* SAD. [Din lat. ***edictare,*** fr. ***édicter***].

edictál, ~i, edictală, ~e a. referitor la un edict. [Din lat. ***edictalis,*** fr. ***édictal***].

edícul, edicule n. 1. construcţie mică şi uşoară într-un loc public; 2. construcţie de protecţie a unei lucrări de artă; 3. tabernacol într-un templu roman. [Din fr. ***édicule,*** lat. ***aediculum***].

edifică, edífic vb. 1. (tr.) a construi, a clădi: *a edifica o şcoală;* 2. (tr. şi refl.) a (se) lămuri, a (se) clarifica: *veniseră la o audiere exploratorie, ... spre a se edifica asupra oportunităţii frecventării cursului.* GHEŢIE; *sînt deplin edificat asupră lui.* [Din lat. ***aedificare,*** fr. ***édifier***].

edificáre, edificări f. 1. acţiunea de a (se) edifica şi rezultatul ei; 2. construire, zidire, clădire; (fig.) *ştiinţa gramaticală îndatora pe românii învăţaţi ... a lucra la edificarea codului viitor al gramaticii române.* RUSSO; 3. informare, lămurire, clarificare. [V. ***edifica***].

edificatór, ~i, edificatoáre a. care lămureşte, care clarifică: *nu e numaidecît nevoie să umblăm pe meleaguri italice ... spre a colecţiona exemplare edificatoare de creaţii de artă.* BL. [Din fr. ***édificateur,*** lat. ***aedificator, -oris***].

edifíciu, edifícii n. 1. clădire mare, construcţie impunătoare: *se vede un alt templu ruinat, precum şi mai multe alte edificii.* BOL.; 2. (fig.) ansamblu structurat: *edificiu social;* 3. aşezămînt, instituţie: *edificiu feudal.* [Din lat. ***aedificium,*** fr. ***édifice***].

edíl, edili m. 1. (la romani) magistrat care se ocupa cu îngrijirea edificiilor, cu organizarea jocurilor etc.; 2. consilier al primăriei într-un oraş (mare): *la sugestia unui edil inspirat, fusese reamenajat drept Muzeu al Pompierilor.* GHEŢIE. [Din lat. ***aedilis,*** fr. ***édile***].

edilitár, ~i, edilitară, ~e a. referitor la administraţia sau la lucrările publice dintr-un oraş. [Din fr. ***édilitaire***].

edilitáte f. 1. ansamblul lucrărilor de interes public dintr-o localitate; 2. ştiinţa şi tehnica executării şi întreţinerii lucrărilor de interes public. [Din fr. ***édilité,*** lat. ***aedilitas, -atis***].

editá, editez vb. (tr.) a publica o carte, o revistă etc. (tipărind-o): *cunoştea publicaţia, editată de un grup de tineri iconoclaşti.* GHEŢIE; *am putut să plec în stagii de documentare în ţară şi în străinătate şi să editez cîteva culegeri de studii.* CF. [Din fr. ***éditer***].

editáre, ediţări f. 1. faptul de a edita; publicare: *o chestie foarte importantă în editarea lui Creangă e respectarea cuvintelor şi formelor moldoveneşti.* IBR.; 2. stabilire a formei unui text în vederea publicării; (concr.) formă a textului rezultată din această activitate: *editarea textelor este impecabilă, ba chiar pedant de atentă.* CĂL. [V. ***edita***].

editát, ~ţi, editată, ~e a. care a fost tipărit, publicat: *text editat; revistă editată.* [V. ***edita***].

editór, ~i, editoáre m., f. 1. persoană care pregăteşte pentru publicare şi publică (cu adnotaţii critice şi explicative) un text: *eu nu vreau să apăr pe editor.* IBR.; 2. persoană care lucrează într-o editură şi se ocupă cu tipăritul şi cu difuzarea unor opere. [Din fr. ***éditeur,*** lat. ***editor, -oris***].

editoriál, ~i, editoriálă, ~e a. care aparţine ediurii sau ţine de editare, referitor la editură sau la editare: *viaţa romanţată ca întreprindere editorială se bizuie tocmai pe captarea instinctului nostru de erudiţie.* CĂL. // n. articol (nesemnat) dintr-o publicaţie periodică, în care se exprimă punctul de vedere al conducerii redacţiei. [Din fr. ***éditorial***].

editorialíst, ~şti, editorialístă, ~e m., f. persoană care scrie editoriale (într-un ziar, într-o revistă etc.). [Din fr. ***éditorialiste***].

editúră, edituri f. 1. întreprindere specializată în editarea de cărţi sau de publicaţii periodice; 2. (înv.) editare: *Kogălniceanu se îndîrji în editură şi începu să scoată calendare, cu înfăţişarea cea mai cuminte.* CĂL. [*Edita* + *-ură*].

ediţie, ediţii f. 1. totalitate a exemplarelor dintr-o lucrare tipărită prin executarea unei singure editări: *scrierile sale se vindeau în mai multe ediţii.* BAC.; *a patra ediţie;* **ediţie princeps,** v. **princeps; ediţie critică,** publicare a unui text (vechi) stabilit prin compararea variantelor şi adnotat; **ediţie specială,** tiraj suplimentar al unui ziar cu prilejul unui eveniment; 2. competiţie sportivă care face parte dintr-o serie periodică; (şi: (înv.) **ediţiune**). [Din fr. ***édition,*** lat. ***editio, -onis***].

ediţiúne f. v. ediţie.

educă, edúc vb. (tr.) 1. a forma prin educaţie; a realiza dezvoltarea intelectuală şi morală (a generaţiilor tinere): *tinerele generaţiuni care le trec prin mînă ... vor fi perfect educate şi solid instruite.* CAR.; 2. a dirija dezvoltarea într-o anumită direcţie: *vor să pară distinşi, fără a-şi fi educat încă limbajul şi gesticulaţia.* CĂL. [Din fr. ***éduquer,*** lat. ***educare***].

educábil, ~i, educabilă, ~e a. care poate fi educat; receptiv la educaţie: *un copil care are o personalitate prea puternică nu prea e educabil.* IBR. [Din fr. ***éducable***].

educabilitáte f. însuşirea de a fi educabil: *cu această ocazie se pune problema influenţei mediului asupra individului, problema educabilităţii.* IBR. [*Educabil* + *-itate*].

educáre f. acţiunea de a educa şi rezultatul ei. [V. ***educa***].

educát, ~ţi, educată, ~e a. 1. care a primit educaţie; 2. care se comportă civilizat, politicos. [V. ***educa***].

educatív, ~i, educativă, ~e a. care aparţine educaţiei, referitor la educaţie; care contribuie la educaţie: *acest prelat ştie să facă operă educativă, ocolind predica anostă.* CĂL.; *metode educative; scriere cu caracter educativ.* [Din fr. ***éducatif***].

educatór, ~i, educatoáre a. care educă, care contribuie la educaţie: *rolul educator al exemplului.* // m., f. **1.** persoană specializată pentru educaţia generaţiilor tinere (în şcoli); **2.** (spec.) persoană care se ocupă cu educaţia preşcolarilor (în grădiniţă): *pe lîngă educatoare, fiecare copil avea o superioară.* GHEŢIE. [Din fr. ***éducateur,*** lat. ***educator, -oris***].

educáţie, (rar) **educaţii** f. **1.** ansamblu de activităţi orientate spre formarea şi dezvoltarea trăsăturilor intelectuale, morale şi fizice ale oamenilor (tineri): *educaţia poate să dezvolte puterile minţii esistente, nu poate pune însă ceea ce nu-i.* EM.; **educaţie fizică,** ansamblul activităţilor care urmăresc dezvoltarea fizică armonioasă, întărirea sănătăţii, destinderea prin sport etc.; **2.** (proces de) influenţare sistematică (într-un cadru organizat) a formării însuşirilor intelectuale, morale şi fizice: *nu se simţea capabil să vegheze asupra educaţiei unui copil.* GHEŢIE; **3.** (nivel înalt de) dezvoltare intelectuală, morală sau fizică: *oameni ca Gavrilcea nu trebuiesc priviţi din punctul de vedere al educaţiei, ci al funcţiei pe care o îndeplinesc.* CĂL.; *om fără educaţie;* **4.** dezvoltare metodică a unei facultăţi sau a unui organ; exerciţiu; (şi: (înv.) **educaţiune**). [Din fr. ***éducation,*** lat. ***educatio, -onis***].

educaţionál, ~i, educaţională, ~e a. care aparţine educaţiei (şi învăţămîntului); care contribuie la educaţie; educativ: *cum apreciaţi sistemul educaţional modern?* GHEŢIE. [Din engl. ***educational,*** fr. ***éducationnel***].

educaţiúne f. v. educaţie.

edulcorá, edulcorez vb. (rar; tr.) a atenua; a îndulci: *a edulcora ştirile triste;* (intr.) *înfricoşat de gravitatea cuvîntului, cronicarul edulcorează numaidecît, simulînd subite exaltări lirice.* CĂL. [Din fr. ***édulcorer***].

edulcoránt, ~ţi, edulcorantă, ~e a. (rar) care atenuează; care îndulceşte. // n. substanţă care se adaugă unui medicament pentru a-l îndulci. [Din fr. ***édulcorant***].

edulcoráre, edulcorări f. acţiunea de a edulcora; atenuare, îndulcire. [V. ***edulcora***].

edulcorát, ~ţi, edulcorată, ~e a. (livr.) atenuat; îndulcit: *în adunările publice cu asistenţă eterogenă ..., terminologia trebuia adaptată, edulcorată.* D. [Din fr. ***édulcoré***].

eféb, efebi m. (la grecii antici) tînăr care îşi făcea educaţia într-un colegiu (militar): *zburdalnicul Alcibiad, floarea efebilor din Atena.* OD. [Din fr. ***éphèbe,*** lat. ***ephebus***].

efebíe, efebii f. (la grecii antici) şcoală pentru educaţia militară şi cetăţenească. [Din fr. ***éphèbie***].

eféct, efecte n. **1.** fenomen care este produs de un alt fenomen; ceea ce rezultă dintr-o cauză; urmare, consecinţă, rezultat: *remediile, aplicate cu scrupulozitate, avură un oarecare efect asupra evoluţiei bolii.* GHEŢIE; **2.** impresie produsă asupra cuiva: *singura lor preocupare este de-a face efect asupra galeriei.* GHICA; *a produce efectul dorit;* **de efect,** care impresionează; impresionant: *nu-i mai lipsea decît o încheiere de efect.* REBR.; **3.** impresie produsă prin diferite mijloace; procedeu folosit pentru a captiva, a emoţiona, a impresiona: *se foloseşte de antiteze, scoţînd efecte puternice din cauza contrastului.* IBR.; **4.** (fin.) hîrtie de valoare (emisă de stat); **efecte publice,** obligaţiuni, bonuri de trezorerie etc., emise şi garantate de stat, de anumite departamente sau de instituţii şi cotate la bursă; **5.** (la pl.) bunuri mobile: *era o frumuseţe cînd comisarul m-a întrebat dacă nu cumva fugarii au luat cu dînşii bani, scule ori alte efecte.* SL.; **6.** (la pl.) echipament, îmbrăcăminte militară: *la regimentul de cavalerie se fură caii şi efectele.* CĂL.; **7.** (jur.) urmare a aplicării unei legi sau unei decizii; **8.** (muz.) diferenţă care se poate realiza între nota scrisă şi sunetul produs; **9.** (sport) traiectorie neobişnuită pe care o poate lua mingea cînd este lovită într-un anumit mod. [Din lat. ***effectus,*** fr. ***effet,*** germ. ***Effekt***].

efectív, ~i, efectivă, ~e a. real, adevărat, care există de fapt: *înclină evident să vadă în individ singura realitate efectivă.* BL. // adv. cu adevărat, într-adevăr; chiar: *problematica constructivă nu poate fi efectiv combătută prin teza fenomenologistică.* BL.; *adevărul este că Costache Croitoru era efectiv croitor.* CĂL. // n. numărul indivizilor unei colectivităţi, unei unităţi militare: *compania a pierdut mai mult de jumătate din efectiv.* PETR.; *efectivul armatei.* [Din fr. ***effectif,*** lat. ***effectivus***].

efectivitáte, efectivităţi f. (rar) **1.** caracter efectiv; concreteţe; **2.** eficacitate. [Din germ. ***Effektivität,*** fr. ***effectivité***].

efectór, ~i, efectoáre a. **1.** (despre organe) care răspunde la un stimul nervos; **2. celulă efectoare,** celulă care activează mecanismele imunitare. // m. **1.** organ care acţionează sub comanda sistemului nervos central; **2.** substanţă care modifică activitatea unei enzime. [Din fr. ***effecteur,*** lat. ***effector***].

efectuá, efectuez vb. (tr.) a executa, a săvîrşi, a realiza: *Aristotel a efectuat realmente unele experimente.* BL.; *a efectua un proiect.* [Din fr. ***effectuer,*** lat. ***effectuare***].

efectuál, ~i, efectuală, ~e a. referitor la efect. [Din engl. ***effectual***].

efectuáre, efectuări f. acţiunea de a efectua şi rezultatul ei. [V. ***efectua***].

efectuát, ~ţi, efectuată, ~e a. realizat, înfăptuit, îndeplinit, executat. [V. ***efectua***].

efedrínă f. alcaloid folosit în tratamentul bolilor respiratorii. [Din fr. ***éphédrine***].

efelídă, efelide f. (med.) mici pete rotunde ale pielii, provocate de o pigmentare anormală; (pop.) pistrui. [Din fr. ***éphélide***].

efemér, ~i, efemeră, ~e a. de scurtă durată; care trece sau se termină repede; trecător: *tu care treci prin lume străin şi efemer.* EM.; *glorie efemeră;* (subst. n.) *fragibilitatea, gingăşia, efemerul sînt pentru sufletul chinez faţa accesibilă a unei taine adînci.* BL.; (adv.) *orizonturile de peisaj ne ţin efemer legaţi doar printr-un sentiment oarecare.* BL. // f. insectă cu corpul moale care trăieşte ca adultă un timp foarte scurt (între cîteva ore şi cîteva zile) (*Ephemera vulgata*). [Din fr. ***éphémère,*** germ. ***ephemer***].

efemeridă, efemeride f. **1.** (la pl.) tabele astronomice în care se indică poziţia corpurilor cereşti pe timp de un an: *efemeride astronomice pe anul în curs.* TUD.; **2.** calendar (de perete) din care se detaşează cîte o foaie în fiecare zi; **3.** (la pl.) notiţe care menţionează evenimentele petrecute în aceeaşi zi în diferite epoci; **4.** (la pl.) ordinul efemerelor, al insectelor cu viaţă scurtă; (şi la sg.) insectă din acest ordin; **5.** (fig.) gînd, idee, lucru perisabil, trecător: *cu nepăsare ei privesc la toate efemeridele ce trec.* EM. [Din fr. ***éphéméride,*** germ. ***Ephemeride,*** lat. ***ephemeris, -idis***].

efemerităte, efemerităţi f. (rar) calitatea a ceea ce este efemer; perisabilitate: *tema efemerităţii civilizaţiilor şi împărăţiilor era proprie literaturii române.* CĂL. [Din it. ***efemerità,*** lat. ***ephemeritas, -atis***].

efemerizá, efemerizez vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni efemer. [***Efemer*** + ***-iza***].

efemerizáre, efemerizări f. faptul de a (se) efemeriza. [V. ***efemeriza***].

efemináre, efeminez vb. (tr. şi refl.) **1.** a face să devină sau a deveni asemănător (psihic sau fizic) cu o femeie; **2.** (rar) a (se) moleşi, a (se) înmuia. [Din fr. ***efféminer***].

efemináre, efeminări f. faptul de a (se) efemina; dobîndire de trăsături feminine; (p. ext.) moleşire: *e dus în casa unei mincinoase zîne, care îl ţine într-un regim de efeminare.* CĂL. [V. ***efemina***].

efeminát, ~ţi, efeminată, ~e a. cu caracter femeiesc; molatic, slab (ca o femeie): *se poate că, spre răul unei ginţi efeminate, ... magul, paza răzbunării, a cetit semnul întors.* EM. [Din fr. ***éfféminé,*** lat. ***effeminatus***].

efeminaţie f. caracterul celui efeminat; moliciune, slăbiciune. [Din fr. ***effémination,*** lat. ***effeminatio, -onis***].

eféndi m. (turcism) titlu de politeţe (pus după un nume propriu): *petreceam zile întregi ... cu Wefyk-efendi.* GHICA; (p. ext.) *această espresie ... se va regăsi şi în corespondenţa pe care un efendi ne-o trimite din Cernavoda.* EM. [Din turc. ***efendi***].

eferént, ~ţi, eferentă, ~e a. care duce în afară: *e posibil să distingem între un influx aferent sau senzorial şi un influx eferent sau motor.* BL.; **nerv eferent,** nerv prin care excitaţia trece de la centrii nervoşi spre periferia corpului. [Din fr. ***efférent***].

efervescént, ~ţi, efervescentă, ~e a. **1.** care fierbe, care dezvoltă mulţi vapori în timpul unei reacţii; **2.** (fig.) agitat, frămîntat, clocotitor. [Din fr. ***effervescent,*** lat. ***effervescens, -ntis***].

efervescénţă, efervescenţe f. **1.** fierbere, degajare puternică de gaze dintr-un lichid în timpul unei reacţii chimice; **2.** (fig.) agitaţie, frămîntare: *după liniştea şi echilibrul olimpic al clasicismului, ... a urmat o perioadă de efervescenţă spirituală.* BL.; *efervescenţa gloatelor.* [Din fr. ***effervescence***].

efeseán, ~eni, efeseană, ~ene m., f. (înv.) persoană care făcea parte din populaţia de bază a Efesului: *spunerea ce e către efeseani.* COR. [***Efes*** + ***-ean***].

efét, efeţi m. (mai ales la pl.) judecător într-un tribunal penal la vechii atenieni. [Din fr. ***éphète***].

eficáce a. invar. care produce efectul scontat; care dă un rezultat bun: *puse capăt discuţiei, propunînd unica soluţie eficace, aceea de a relua partida.* GHEŢIE; *remediu eficace.* [Din fr. ***efficace,*** lat. ***efficax, -acis***].

eficacitáte f. calitate de a produce efectul scontat; însuşire de a da un rezultat bun; eficienţă: *se impune o examinare a metodelor sub raportul eficacităţii lor.* BL.; **cu eficacitate,** în mod eficient: *lipsit de exerciţii de atîta vreme, era îndoielnic că, la nevoie, ar fi folosit-o cu eficacitate.* GHEŢIE. [Din fr. ***efficacité,*** lat. ***efficacitas, -atis***].

eficiént, ~ţi, eficientă, ~e a. care produce în mod sigur un efect (util); eficace, folositor: *bogăţia şi ineditul lexicului pot fi eficiente la unul şi triviale la altul.* CĂL.; *cauză eficientă.* [Din lat. ***efficiens, -ntis,*** fr. ***efficient***].

eficientiz, eficientizez vb. (tr.) a face eficient. [***Eficient*** + ***-iza***].

eficientizáre, eficientizări f. acţiunea de a eficientiza. [V. ***eficientiza***].

eficiénţă, eficienţe f. faptul de a fi eficient; eficacitate. [Din fr. ***efficience,*** lat. ***efficiencia***].

efigiál, ~i, efigială, ~e a. care aparţine unei efigii; de efigie. [Din fr. ***effigial***].

efigiát, ~ţi, efigiată, ~e a. (rar) pictat, imprimat: *şi-a lăsat tînăra nevastă cu un mic miel pictat sub ombilic; nevasta însă îşi găsi un prieten şi mielul efigiat se şterse.* CĂL. [***Efigie*** + ***-at***].

efígie, efigii f. reprezentare (pictată sau în relief) a chipului unei persoane pe o medalie, pe o monedă etc.: *circulă pretutindeni ca banul cu efigia chezarului.* BL.; *monedă cu efigia suveranului.* [Din fr. ***effigie,*** lat. ***effigies***].

E F

efilá, efilez vb. (tehn.; tr. şi refl.) a (se) subţia. [Din fr. *effiler*].

efiláre, efilári f. (tehn.) acţiunea de a (se) efila şi rezultatul ei. [V. *efila*].

efilát, ~ţi, efilată, ~e a. (tehn.) care a fost subţiat. [V. *efila*].

efleuraj, efleuraje [eflóráj] n. (franţuzism) 1. atingere uşoară; eflorare; 2. (med.) masaj uşor al pielii, cu efecte sedative. [Din fr. *effleurage*].

eflorá, eflorez vb. (rar; tr.) 1. a atinge uşor; 2. a studia superficial; a frunzări o carte. [Din fr. *effleurer*].

efloráre, eflorări f. acţiunea de a eflora; efleuraj. [V. *eflora*].

eflorescént, ~ţi, eflorescentă, ~e a. 1. care înfloreşte; 2. (fig.) bogat în aspecte, în nuanţe; înfloritor; 3. (chim.) care pierde apa de cristalizare, transformîndu-se în pulbere: *săruri eflorescente.* [Din fr. *efflorescent*, lat. *efflorescens, -ntis*].

eflorescénţă, eflorescenţe f. 1. (bot.) începutul înfloririi; îmbobocire; 2. (fig.) înflorire, dezvoltare: *permitea metafiziciì cea mai necontrolată şi mai arbitrară eflorescenţă.* BL.; (fig.) *puţinele înmuguriri descriptive... se continuă sau ajung la o eflorescenţă mai bogată în operele călătorilor romantici.* VIANU; 3. (chim.) transformare în pulbere a unor săruri cristalizate prin pierderea apei; 4. (med.) erupţie uşoară pe piele. [Din fr. *efflorescence*].

efluént, ~ţi, efluentă, ~e a. (tehn.) care iese dintr-o instalaţie: *lichid efluent.* [Din fr. *effluent*].

eflúviu, efluvii n. 1. emanaţie gazoasă produsă de anumite corpuri şi perceptibilă cu ajutorul mirosului; miasmă, parfum: *cade în voluptăţi olfactive la efluviile florale.* CĂL.; *efluvii de gaz;* (fig.) *omul stă continuu sub efluviile harului şi starea lui se înalţă, se îndumnezeieşte continuu.* STĂNIL.; **efluviu magnetic,** pretinsă emanaţie a fluidului magnetic; 2. (fig.) curent, fluid. [Din lat. *effluvium*, fr. *effluve*].

eflúx, efluxuri n. scurgere dintr-o masă de fluid; (fig.) *lumina în chestiune este un eflux al substanţei divine.* BL. [Din it. *efflusso*].

efód, efoduri şi **efoade** n. tunică împodobită pe care o poartă preoţii evrei. [Din fr. *éphod*, gr. mod. *éphodos*].

éfor, efori m. 1. (la vechii spartani) demnitar ales cu atribuţii de control; 2. (înv.) membru în conducerea unei eforii; epitrop: *în faţă se puseseră jilţuri ... pentru cei trei efori.* PETR. [Din gr. mod. *éphoros*].

eforát, eforate n. colegiu din Sparta antică alcătuit din cinci efori; instituţie reprezentată de acest colegiu. [Din fr. *éphorat*].

eforiál, ~i, eforială, ~e a. care ţine de efor; referitor la efor sau la eforie. [*Eforie* + *-al*].

eforíe, eforii f. (înv.) 1. consiliu de conducere al unei instituţii culturale sau spitaliceşti: *eforia spitalelor, şcoalelor;* 2. sediul unui astfel de consiliu: *palatul eforiei;* 3. funcţia de efor. [Din gr. mod. *eforeia*].

efórt, eforturi n. 1. încordare a puterilor fizice sau intelectuale în vederea realizării a ceva: *să facem un mic efort de a ne apropia de subiectul nostru.* BL.; (p. ext.) *în studiul formelor, morfologia face cu totul alte eforturi.* BL.; 2. desfăşurare a unei activităţi susţinute (pentru a realiza ceva): *cu un efort, am ocolit piaţa şi m-am înfundat în străzile întortocheate.* GHEŢIE; 3. (fiz.) forţă interioară a unui corp. [Din fr. *effort*].

efractór, ~i, efractoáre m., f. infractor care a comis o spargere. [Din fr. *effracteur*].

efracţie, efracţii f. 1. spargere făcută pentru a fura: *mişcarea degenerează în efracţie cu incendiere.* CĂL.; **prin efracţie,** violînd uşi, ferestre, încuietori etc.: *n-am de gînd să intru prin efracţie.* GHEŢIE; 2. furt, jaf: *calul reprezintă un element din inventarul moşiei, putînd pieri prin boală ori efracţie.* CĂL.; (şi: (înv.) **efractiúne**). [Din fr. *effraction*].

efracţiúne f. v. efracţie.

efrenát, ~ţi, efrenată, ~e a. lipsit de control, de frînă; fără măsură; nestăpînit. [Din fr. *effréné*].

efulgénţă, efulgenţe f. (livr.) strălucire. [Din lat. *effulgentia*].

efulgurá, efulgurez vb. (rar; tr.) a străluci; a lumina, a ilumina: *fiinţa divină efulgurează ... indivizi, cari sînt imagini vii ale întregului cosmos.* BL. [Din lat. *effulgurare*].

efulgurăre, efulgurări f. (rar) faptul de a efulgura. [V. *efulgura*].

efulgurát, ~ţi, efulgurată, ~e a. (rar) strălucitor. [Din lat. *effulguratus*].

efulgurăţie, efuiguraţii f. strălucire, iluminare; sclipire, străfulgerare: *monadele ... sînt creaţii sau efulguraţii ale lui Dumnezeu.* BL.; (şi: **efulguraţiune**). [Din lat. *effulguratio, -onis*].

efuiguraţiúne f. v. efulguraţie.

efúzie f. v. efuziune.

efuziométru, efuziometre n. dispozitiv pentru determinarea densităţii gazelor. [Din fr. *effusiomètre*, germ. *Effusiometer*].

efuziúne, efuziuni f. 1. difuziune a unui fluid (printr-un perete poros): *efuziunea sîngelui;* 2. manifestare puternică a unor sentimente pozitive: *în literatura română am văzut efuziuni sentimentale pentru ţărănime sau viaţă ţărănească.* IBR.; 3. revărsare a magmei vulcanice; 4. (fig.) emanaţie, emisie: *nopţi, efuzii de parfume şi nuanţe.* BAC.; (şi: (rar) **efuzie**). [Din fr. *effusion*, lat. *effusio, -onis*, germ. *Effusion*].

efuzív, ~i, efuzivă, ~e a. vulcanic; **rocă efuzivă,** rocă vulcanică întărită la suprafaţa scoarţei terestre. [Din fr. *effusif*, germ. *effusiv*].

efuzór, efuzoare n. tub cu secţiune crescătoare pentru accelerarea scurgerii unui gaz. [De la *efuziune*].

egál, ~i, egală, ~e a. 1. la fel cu altul ca valoare, întindere, cantitate etc.: *o decurie de tineri oacheşi, voinici, aproape egali la înălţime străbătu cîteva zile cartierele comerciale.* CĂL.; *greutăţi egale;* **fără egal,** neîntrecut, excepţional; (subst.) **de la egal la egal,** de pe aceeaşi poziţie, în condiţii de egalitate: *peste o lună jucam cu el de la egal la egal.* GHEŢIE; **a fi la egal,** a avea acelaşi număr de puncte; 2. (mat.) care are aceeaşi valoare în aceeaşi unitate de măsură; 3. neschimbat, statornic, uniform, invariabil: *vocea cu care replică suna calmă şi egală.* GHEŢIE; *pas egal;* 4. care ocupă aceeaşi ierarhie, care are acelaşi nivel, acelaşi grad: *naţionalismul vechi liberal ... se bizuia pe ideea juridică a egalei îndreptăţiri a fiecărei naţii.* CĂL.; 5. care are aceleaşi drepturi şi datorii ca ceilalţi: *toţi sînt egali înaintea legii.* // adv. deopotrivă; la fel: *nu este partizan al conservatorilor români, declarînd că ambele partide sînt egal de rele.* IBR.; **a-i fi egal,** a-i fi indiferent. [Din fr. *égal*, germ. *egal*, lat. *aequalis*].

egalá, egaiez vb. 1. (tr., intr. şi refl.) a fi sau a face să fie la fel cu altul: *adîncimea lor nu e egalată decît de naivitatea lor.* BL.; *a egala părţile; nimic nu egala curajul său;* 2. (sport; tr.) a ajunge la un număr egal de puncte ca cel obţinut de adversar. [Din fr. *égaler*].

egalábil, ~i, egalabilă, ~e a. care poate fi egalat. [Din fr. *égalable*].

egaláre, egalări f. acţiunea de a (se) egala. [V. *egala*].

egalát, ~ţi, egalată, ~e a. făcut sau devenit egal. [V. *egala*].

egalitár, ~i, egalitară, ~e a. 1. referitor la egalitatea (politică) dintre oameni; bazat pe egalitatea dintre oameni: *au găsit şi în calitatea lor de istoriografi modul de a proiecta în trecut anume postulate ale sentimentului egalitar ce-i însufleţea.* BL.; 2. care susţine egalitatea (civilă, politică, socială): *era foarte egalitar, dar avea părţi reacţionare.* IBR. [Din fr. *égalitaire*, germ. *egalitär*].

egalitarísm n. concepţie utopică care susţine ideea nivelării consumului şi condiţiilor individuale de viaţă. [Din fr. *égalitarisme*, germ. *Egalitarismus*].

egalitarist, ~şti, egalitaristă, ~e a. care ţine de egalitarism, referitor la egalitarism. // m. adept al egalitarismului. [Din fr. *égalitariste*].

egalitáte, egalităţi f. 1. faptul de a fi egal; stare a două sau mai multe lucruri egale între ele: *egalitatea dintre suprafeţele unor proprietăţi agricole;* 2. (mat.) relaţia dintre două mărimi egale: *egalitatea a două proporţii;* 3. situaţie în care oamenii au aceleaşi drepturi şi îndatoriri: *egalitatea este acolo numai unde legile nu recunosc nici într-un caz drept de naştere.* BOLLIAC; 4. (sport) situaţie în care concurenţii realizează acelaşi număr de puncte. [Din fr. *égalité*, germ. *Egalität*, lat. *aequalitas, -atis*].

egalizá, egalizez vb. (tr. şi refl.) a face sau a deveni egal cu altceva. [Din fr. *égaliser*, germ. *egalisieren*].

egalizáre, egalizări f. acţiunea de a egaliza şi rezultatul ei: *ţinta ar fi ... egalizarea tuturor deosebirilor de temperatură.* EM. [V. *egaliza*].

egalizatór, ~i, egalizatoáre a. care egalizează, care produce sau determină egalizarea. // n. produs chimic care ajută la dispersia şi fixarea coloranţilor. // m. 1. (tehn.) dispozitiv care reglează presiunea apei, a aburului etc.; 2. produs chimic folosit pentru vopsirea sau lăcuirea uniformă. [Din fr. *égalisateur*].

egalizór, egalizoare n. 1. (tehn.) corector al caracteristicilor de frecvenţă ale unui sistem electroacustic; 2. aparat electronic pentru reglarea intensităţii frecvenţelor în radiofonie. [Din fr. *égaliseur*, engl. *equaliser*].

egeeán, ~eni, egeeană, ~ene a. referitor la locuitorii din jurul Mării Egee. [Din fr. *égéen*].

egemón a. v. hegemon.

egemónic a. v. hegemonic.

egemoníe f. v. hegemonie.

egemonizá vb. v. hegemoniza.

egeríe f. (livr.) 1. femeie cu rol de consilier pe lîngă un bărbat sau un grup politic; 2. inspiratoare a unui artist. [Din fr. *égérie;* cf. lat. *Egeria* n. pr.].

eghilét, eghileţi m. şnur cu capetele îmbrăcate în metal, folosit ca podoabă la unele uniforme militare. [Din fr. *aiguillette*].

eghípt, eghipţi m. (înv.) egiptean: *au îngrozit pre împăratul eghiptilor ce să pornisă asupra Sarrei cu fierbădzare.* DOS. [De la *Eghipt (=Egipt)* n. pr.].

eghipteán a. v. egiptean.

eghiptésc, ~şti, eghipteáscă, ~eşti a. (înv.) egiptean: *deaca oblici că mergea năroade cu mulţimea la sf[i]nţia sa, l-au trimis ... la un oraş eghiptesc.* DOS. [*Eghipt (=Egipt)* n. pr. + *-esc*].

egídă, egide f. 1. (mit.) scutul Minervei; 2. ocrotire, protecţie; sprijin, îndrumare; **sub egida ...,** sub patronajul, sub protecţia cuiva: *societatea este o formă de convieţuire a indivizilor umani subt egida modului de a exista în orizontul misterului.* BL. [Din fr. *égide*, lat. *aegis, -idis*].

egipteán, ~eni, egipteană, ~ene a. care aparţine Egiptului sau populaţiei lui, referitor

la Egipt sau la populaţia lui: *aici zice că sînt viţă eghipteană şi faraonească.* B.-DEL.; *femeile egiptene strigau.* OD. // m., f. **1.** persoană (originară) din Egipt: *v-au scos pre voi den pămîntul Eghipetului şi dentru silnicii eghiptenilor.* BIBLIA; **2.** (înv.) nume dat ţiganilor (consideraţi a fi originari din Egipt). // m. pl. **1.** popor hamitic care locuia în antichitate în Egipt: *egiptenii scriau cu hieroglife;* **2.** popor (care vorbeşte limba arabă) din Egipt: *egiptenii controlează Canalul de Suez.* // f. limbă din familia afro-asiatică ce s-a vorbit în Egipt. // f. pl. caractere moderne de literă, cu grosime uniformă şi cu construcţie aproape geometrică; (şi: (înv.) **eghiptean**). [*Egipt* n. pr. + *-ean*].

egipteáncă, egiptence f. femeie (originară) din Egipt. [*Egiptean* + *-că*].

egiptológ, egiptologi m. cercetător care se ocupă cu egiptologia. [Din fr. *égyptologue*].

egiptologíe f. ramură a orientalisticii care studiază istoria şi cultura vechilor egipteni. [Din fr. *égyptologie*].

egipţiác, ~ci, egipţiacă, ~ce a. (rar) egiptean: *mitul egipţiac al osului plutind pe apa primordială.* CĂL. [Din it. *egiziaco*].

egipţiánă, egipţiene f. (mai ales la pl.) caracter de literă tipografică cu grosimea uniformă. [Din fr. *égyptienne,* germ. *Egyptienne*].

egirín n. silicat natural de sodiu şi de fier. [Din fr. *égirine*].

eglendisí, eglendisesc vb. (înv.; refl.) a se distra, a petrece: *cum s-a eglindisit la bal, la curte.* NEGR.; *m-am englendisit de minune.* AL.; (şi: **englindisi, englendisi**). [Din gr. mod. *eglentízo*].

eglindisí vb. v. **eglendisi.**

eglógă, egloge şi (rar) **eglogi** f. poezie pastorală, bucolică: *lungile eglogi în care păstori cu nume arcadice ... îşi narează necazurile amoroase evocă o vîrstă de aur distinsă.* CĂL.; *eglogele lui Virgiliu.* [Din lat. *ecloga,* fr. *églogue*].

ego- element de compunere cu sensul „eu". [Lat. *ego*].

egocéntric, ~ci, egocentrică, ~ce a. care ţine de egocentrism, referitor la egocentrism; bazat pe egocentrism: *mai pretinde omul să trăiască o mizerabilă viaţă egocentrică?* SAD. // m., f. persoană caracterizată prin egocentrism. [Din fr. *egocentrique,* germ. *egozentrisch, Egozentriker*].

egocentricitáte f. (rar) egocentrism. [*Egocentric* + *-itate*].

egocentrísm n. tendinţă de a raporta totul la propria persoană şi la propriile interese. [Din fr. *égocentrisme*].

egofoníe f. voce asemănătoare behăitului caprei, întîlnită în cazurile de isterie şi de paralizie generală progresivă. [Din fr. *égophonie*].

egoísm n. preocupare exagerată pentru interesele proprii şi nesocotire a intereselor altora: *oamenii sînt răi, în omenire predomină egoismul.* IBR. [Din fr. *égoïsme,* lat. *egoismus,* germ. *Egoismus*].

egoíst, ~şti, egoístă, ~e a. **1.** stăpînit de egoism; determinat de egoism: *interesele egoiste ale proprietarilor aduseră ruinarea acestor ţări.* BĂLC.; (subst.) *i-am spus că el însuşi este un egoist şi-un vanitos bolnav.* VLAH.; **2.** care denotă, care trădează egoism: *atitudine egoistă;* **3.** care ţine de egoism, referitor la egoism: *doctrina aceasta a fost egoistă şi a repugnat întotdeauna spiritelor generoase.* IBR. [Din fr. *égoïste*].

egoístic, ~ci, egoístică, ~ce a. (înv.) egoist: *era încheiată de o parte de interes egoistic şi cu rezervaţiuni mentale.* EM. [Din germ. *egoistisch*].

egolatríe f. supraestimare a valorii personale; adorare de sine: *egolatria romanticilor,... orgoliosul indiferentism horaţian... nu se găsesc la Gr. Alecsandrescu.* CĂL. [*Ego-* + *-latrie*].

egolátru, ~i, egolatră, ~e a. **1.** stăpînit de egolatrie; **2.** care exprimă egolatrie, referitor la egolatrie: *poemele în proză ... voit grandilocvente şi egolatre.* CĂL. [*Ego-* + *-latru*].

egomísm n. egoism absolut prin recunoaşterea numai a propriului eu. [Din fr. *égomisme*].

egotísm n. atitudine individualistă cauzată de adorarea de sine; cult al eului; interes excesiv arătat propriei personalităţi; egolatrie; egocentrism: *Allan, cu tot acel egotism pretins filozofic, este odios.* CĂL. [Din fr. *égotisme,* germ. *Egotismus*].

egotíst, ~şti, egotístă, ~e a. (şi subst.) stăpînit de egotism; determinat de egotism: *Eliade era un mesianic ceţos şi egotist, încredinţat că vremile moderne îi datorau totul.* CĂL. [Din fr. *égotiste*].

egrasíe f. v. **igrasie.**

egrenă, egrenez vb. (tr.) a separa seminţele de firele de bumbac. [Din fr. *égrener*].

egrenáre, egrenări f. acţiunea de a egrena şi rezultatul ei. [V. *egrena*].

egrenát n. faptul de a egrena. [V. *egrena*].

egresiúne f. (livr.) ieşire. [Din lat. *egressio, -onis*].

egresív, ~i, egresivă, ~e a. (lingv.) care indică o acţiune încheiată, terminată: *verb egresiv; locuţiune verbală egresivă.* [Din germ. *egressiv*].

egrétă, egrete f. **1.** mănunchi de pene folosit în trecut ca podoabă la pălării sau la chipie: *printre fum, prin ceaţă, egretele-albicioase.* ALEX.; **2.** podoabă din pietre preţioase dispuse în formă de buchet; **3.** pasăre migratoare de baltă, avînd pe spate un mănunchi de pene albe (*Egretta garzetta* şi *alba*). [Din fr. *aigrette*].

egúmen, egumeni m. superior al unei mănăstiri de călugări; stareţ: *a fost egumen pe la schituri.* COŞB.; *mă duc pe la egumen, la slujbă se găteşte.* MAT. [Din gr. mod. *egúmenos*].

egumení, egumenesc vb. **1.** (refl.) a deveni egumen; **2.** (intr. şi tr.) a conduce o mănăstire; a fi stareţ, egumen: *au egumenit un an.* DOS.; *la Snagov ..., el egumenise ani îndelungi.* OD. [De la *egumen*].

egumeníe f. **1.** (rar) mănăstire; (p. restr.) organ de conducere dintr-o mănăstire: *porunci igumeniei să-i trimiţă pre Mariea astară.* DOS.; **2.** funcţia de egumen; timpul în care cineva îndeplineşte această funcţie: *pururea să feriia de igumenie.* DOS. [*Egumen* + *-ie*].

egutáre f. îndepărtare a apei din cărbuni şi din minereuri. [Din fr. *egouttage*].

egutór, egutoare n. dispozitiv care serveşte la stoarcerea apei din celuloză. [Din fr. *égouttoir*].

eh interj. exclamaţie care exprimă dispreţ, dezamăgire, necaz etc. [Onomat.].

ehé interj. v. **ehei.**

ehehéi interj. v. **ehei.**

ehéi interj. exclamaţie care exprimă admiraţie, bucurie, nostalgie, evocarea unor fapte etc.: *ehei, diece, vulpoiul nu umblă de multe ori la pătul.* SAD.; (şi: **ehe, ehehei, hehei**). [Onomat.].

ehídnă f. v. **echidnă.**

ehó n. v. **ecou.**

ei interj. **1.** exclamaţie care exprimă surprinderea sau mirarea: *ei, dar din greu mai adormisem!* CR.; *ei! cine a mai auzit?; ei bine!;* **2.** exclamaţie care exprimă sau întăreşte o întrebare: *ei, Harap-Alb, aşa-i c-ai venit la vorbele mele?* CR.; **3.** exclamaţie care exprimă sau întăreşte o poruncă, un îndemn: *ei, du-te, du-te şi las' să vedem.* CR.; *ei, Cătălin, acu-i acu, ca să-ţi încerci norocul.* EM.; **4.** exclamaţie care indică neîncredere, trecerea la altă idee: *ei aş!;* **5.** exclamaţie care realizează trecerea de la o idee la alta: *ei, călăţul meu, cînd ai şti tu în ce năcaz am intrat!* CR. [Onomat.].

éider, eideri m. specie de raţă sălbatică polară cu puf preţios (*Somateria mollisima*). [Din fr. *eider,* germ. *Eider*].

eidétic, ~ci, eidetică, ~ce a. **1.** care ţine de eidetism; **2.** (psih.) care provine din imaginaţie; **3.** (livr.) care ţine de esenţa lucrurilor, de semnificaţia lor; referitor la esenţa lucrurilor. [Din fr. *eidétique,* germ. *eidetisch*].

eidetísm n. (la copii) anomalie care constă în reprezentarea vie, aievea a celor văzute anterior. [Din fr. *eidétisme*].

eidofór, eidofoare n. instalaţie pentru proiecţia imaginilor de televiziune pe ecran cinematografic. [Din fr. *eidophore,* engl. *eidofor*].

eifelián, ~eni, eifeliánă, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) primul etaj al devonianului mijlociu. [Din fr. *eifélien*].

einsteiniu [ainştáiniu] n. element transuranic artificial, cu numărul atomic 99. [Din fr. *einsteinium,* germ. *Einsteinium*].

eíra f. specie de pumă de mici dimensiuni, din America de Sud (*Herpailurus eyra*). [Din fr., engl. *eyra*].

eiusdem farinae [eiúsdem faríne] a. şi adv. (de obicei iron.) de acelaşi soi; la fel. [Cuv. lat.].

ejaculá, ejaculez vb. (tr. şi intr.) **1.** a proiecta în afară cu forţă; (fig.) *ai ejaculat tot; mai lasă-te!* VINEA; **2.** a elimina sperma. [Din fr. *éjaculer*].

ejaculáre, ejaculări f. acţiunea de a ejacula şi rezultatul ei; ejaculaţie. [V. *ejacula*].

ejaculáţie, ejaculaţii f. **1.** ejaculare; **2.** zvîrlire afară a sporilor din sporange. [Din fr. *éjaculation,* germ. *Ejakulation*].

ejectá, ejectez vb. (tr.) a elimina, a evacua (un lichid, un obiect etc.). [Din fr. *éjecter*].

ejectábil, ~i, ejectabilă, ~e a. care poate fi ejectat; **scaun ejectabil,** scaun de avion, care este proiectat în exterior în caz de primejdie. [Din fr. *éjectable*].

ejectáre, ejectări f. **1.** acţiunea de a ejecta; ejecţie; **2.** eliminare automată dintr-o armă a tuburilor cartuşelor trase; **3.** proiectare în exterior a scaunului pilotului, în caz de pericol. [V. *ejecta*].

ejectór, ejectoare n. **1.** aparat sau dispozitiv care serveşte la evacuarea unui fluid; **2.** dispozitiv pentru scoaterea casetei la casetofoane. [Din fr. *éjecteur*].

ejácţie, ejecţii f. evacuare cu mare viteză a unui curent de fluid folosit pentru propulsie. [Din fr. *éjection*].

el, ei, ea, ele pron. pers. **1.** (la nominativ; înlocuieşte numele persoanei sau lucrului despre care se vorbeşte): *de nu era el, te mîncam fript.* ISP.; **2.** (după un predicat; realizează valoarea afectivă de întărire, repetînd subiectul exprimat prin substantiv): *mai face el ţăranul şi alte feluri de mîncări gustoase.* CR.; **3.** (familiar; la nominativ sg.) soţ (respectiv, soţie); **4.** (la genitiv, indică o posesie) *şi încîlcit e părul lui negru.* EM.; **ale lui (ale ei), a)** lucrurile personale: *se îmbracă şi se înarmează Ivan cu toate ale lui.* CR.; **b)** toanele, capriciile cuiva; felul de a fi al cuiva: *nu-l poţi scoate din ale lui;* **5.** (la acuzativ; în forma **o,** cu valoare neutră) *cînd era de făcut treabă, o cam răream de pe-acasă.* CR. [Lat. *illum, illa*].

elaborá, elaborez vb. (tr.) **1.** a efectua operaţiile necesare; a prelucra pentru a obţine ceva; **2.** a realiza, a crea, a formula un text, o operă: *a fost elaborată şi promulgată legea.* EM. [Din fr. *élaborer,* lat. *elaborare*].

elaboráre, elaborări f. acţiunea de a elabora şi rezultatul ei: *o jumătate de ceas i-a fost de ajuns ca să mă informeze asupra scopului urmărit prin elaborarea dicţionarului.* GHEŢIE. [V. ***elabora***].

elaborát[1], **elaborate** n. **1.** lucrare, operă: *principiul de bază al logicii ... este un elaborat dificil şi deosebit de ingenios al spiritului filosofic.* BL.; **2.** scriere. [Din germ. ***Elaborat***].

elaborát[2], **~ţi, elaborată, ~e** a. **1.** care a căpătat o formă definitivă; întocmit, redactat: *lege elaborată;* **2.** (p. ext.) care trădează multă muncă, multă migală în realizare; **3.** (înv.) care este rezultatul unei elaborări. [V. ***elabora***].

elaboráţie, elaboraţii f. formulare (definitivă) a unui text; realizare, alcătuire, elaborare: *dialogul e stîngaci, elaboraţiunea epică nulă.* CĂL.; (şi: (înv.) **elaboraţiune**). [Din fr. ***élaboration***].

elaboraţiúne f. v. **elaboraţie.**

eladeán, eladeeni m. (înv.) grec: *mai bine va strica eladenilor cu vrun vicleşug.* CANT. [***Elada*** n. pr. + ***-ean***].

elán[1], **elani** m. mamifer rumegător din ţinuturile nordice, asemănător cu cerbul (*Alces alces*): *o purtăm la piept în punguţe de piele de elan.* SAD. [Din fr. ***élan***].

elán[2], **elanuri** n. **1.** însufleţire, avînt, entuziasm: *desfiinţarea elanurilor metafizice ar însemna o mutilare a fiinţei umane.* BL.; *într-un elan de generozitate;* **2.** (fig.) tendinţă, propensiune; năzuinţă, aspiraţie: *înălţarea este resimţită ca un elan spre cer.* BL.; **3.** (sport) complex de mişcări care ajută la efectuarea unei sărituri sau a unei aruncări. [Din fr. ***élan,*** germ. ***Elan***].

elánd, elanzi m. antilopă africană de talie mare, cu coarnele drepte avînd coturi în elice (*Tragelaphus onyx* şi *derbianus*). [Din fr. ***éland***].

elanódic, elanodici m. arbitru la jocurile olimpice din antichitate. [Din gr. ***hellanodíkes***].

elansá, elansez vb. (rar; refl.) a se avînta, a se repezi. [Din fr. ***élancer***].

elansáre, elansări f. (rar) **1.** faptul de a se elansa; avîntare, elan, precipitare; **2.** (fig.) aspiraţie, năzuinţă (către ceva). [V. ***elansa***].

elansát, ~ţi, elansată, ~e a. (rar) **1.** suplu, svelt; **2.** (fig.) avîntat. [Din fr. ***élancé***].

elástic, ~ci, elastică, ~ce a. **1.** care are elasticitate: *du-te de vezi ... canapelile acele elastice care te saltă cu plăcere.* AL.; **2.** (fig.) care este lipsit de rigiditate: *mentalităţile locale aveau să devină mai elastice.* BL.; **3.** mlădios, suplu; sprinten: *părăsea în mers elastic apartamentul.* GHEŢIE.; (adv.) *a sărit în picioare, elastic şi dintr-o singură mişcare.* IBR. // n. ţesătură, şiret, panglică etc. în care sînt introduse fire de cauciuc. [Din fr. ***élastique,*** lat. ***elasticus,*** germ. ***elastisch, Elastik***].

elasticitáte f. proprietate a unor corpuri sau substanţe de a reveni la forma şi volumul iniţial, după ce încetează cauza care le-a produs o modificare: *vrînd să sporeşti peste măsură elasticitatea unui fir, i-o poţi compromite.* CAR.; (fig.) *adaptabilitatea unei specii are margini, adică un coeficient de elasticitate, peste care nu se trece.* BL. [Din fr. ***élasticité,*** lat. ***elasticitas, -atis,*** germ. ***Elastizität***].

elasticizáre, elasticizări f. (rar) faptul de a deveni lipsit de rigiditate, de intransigenţă; flexibilitate: *paralel cu înflorirea studiilor istorice şi cu o elasticizare a sensibilităţii stilistice europene, însăşi ideea de stil a evoluat.* BL. [***Elastic*** + ***-izare***].

elastínă f. substanţă organică elastică ce intră în compoziţia tendoanelor, vaselor sangvine, pielii etc. [Din fr. ***élastine***].

elastóm, elastoame n. (med.) tumoare benignă, compusă din ţesut elastic. [Din fr. ***élastome***].

elastomér, elastomeri m. polimer sintetic cu proprietăţi plastice şi elastice. [Din fr. ***élastomère,*** germ. ***Elastomer***].

elateríd, elateride n. (la pl.) familie de coleoptere cu corpul alungit şi scorţos; (şi la sg.) insectă din această familie. [Din fr. ***élatérides***].

elatív n. caz locativ orientat care exprimă limita iniţială interioară (ex. *iese din cameră*): *elativul nu există în română la nivel morfologic.* [Din fr. ***élatif,*** germ. ***Elativ***].

elcíu, elcii m. (înv.) trimis al unui stat străin; consul. [Din turc. ***elč***].

elcován, elcovani m. (înv.) pasăre care trăieşte pe ţărmul mărilor, cu zborul rapid: *mai repede decît elcovani pe-ntinsa Marmara.* AL. [Din turc. ***yel kovan*** „care alungă vîntul"].

eldorádo n. ţară imaginară (din America de Sud) pe care spaniolii o credeau plină de bogăţii (în primul rînd de aur). [Din fr., sp. ***eldorado***].

eleagnacée, eleagnacee f. (la pl.) familie de arbori şi de arbuşti cu solzi bruni sau argintii pe părţile aeriene; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***éléagnacées***].

eleát, ~ţi, eleată, ~e a. care ţine de sistemul filozofic dezvoltat în antichitate (de Zenon, Parmenide şi alţii) în oraşul grecesc Elea; referitor la această filozofie: *din gîndirea eleată foarte preţioase învăţăminte au trecut în gîndirea platonică.* BL.; *şcoala eleată.* // m. filozof care adoptă acest sistem: *eleaţii au descoperit contradicţiile logice.* BL. [Din lat. ***Eleatus,*** germ. ***Eleate***].

eleátic, ~ci, eleatică, ~ce a. care ţine de eleatism, de filozofia eleată, referitor la această filozofie: *nu vom insista asupra tuturor argumentelor eleatice.* BL. [Din lat. ***eleaticus,*** fr. ***éléatique,*** germ. ***eleatisch***].

eleatísm n. **1.** doctrină filozofică dezvoltată în Grecia antică, ai cărei reprezentanţi susţineau unitatea, imobilitatea şi imuabilitatea existenţei: *eleatismul înseamnă o transpunere a empiriei în categorii.* BL.; **2.** mod de a concepe lumea în spiritul acestei doctrine. [Din fr. ***éléatisme,*** germ. ***Eleatismus***].

elebór, elebori m. (bot.) spînz (*Helleborus purpurescens* sau *odorus*). [Din fr. ***ellébore***].

electív, ~i, electivă, ~e a. **1.** numit de electori: *rege electiv;* **2.** bazat pe alegeri: *funcţii elective;* **3.** compus din alegători; care are dreptul de a alege: *adunare electivă.* [Din fr. ***électif,*** lat. ***electivus,*** germ. ***elektiv***].

electivitáte f. starea sau însuşirea de a fi electiv: *acuma au de gînd să mai scoată la maidan alt moft, decentralizarea şi electivitatea funcţionarilor publici.* EM. [Din fr. ***électivité***].

electór, electori m. **1.** (în Germania feudală; şi adj.) principe care făcea parte din colegiul care alegea împăratul; **2.** persoană care are mandat din partea unui grup pentru a participa la alegeri. [Din fr. ***électeur,*** germ. ***Elektor,*** lat. ***elector, -oris***].

electorál, ~i, electorală, ~e a. care ţine de alegeri, referitor la alegeri: *am vorbit în ziarul nostru de modificarea legii electorale.* EM.; *comitet electoral; liste electorale;* **colegiu electoral,** v. **colegiu.** [Din fr. ***électoral***].

electorát, electorate n. **1.** demnitatea şi funcţia de elector (în Germania feudală); **2.** teritoriu supus unui prinţ elector: *electoratul de Hessa;* **3.** totalitate a alegătorilor care participă la alegeri: *cucerirea unui anumit segment al electoratului.* D. [Din fr. ***électorat,*** germ. ***Elektorat***].

electrét, electreţi m. material care prezintă polarizaţie electrică permanentă la temperatura ambiantă. [Din fr. ***électret***].

eléctric, ~ci, electrică, ~ce a. **1.** care produce electricitate: *generator electric;* **2.** care funcţionează cu electricitate: *întunericul se îndesise, lămpile electrice balansau deasupra străzii.* GHEŢIE; *bărbaţii sparg podul să treacă lumina electrică.* VIERU; *bec electric;* **scînteie electrică,** v. **scînteie; descărcare electrică,** v. **descărcare; scaun electric,** v. **scaun; siguranţă electrică,** v. **siguranţă;** (adv.) *oraşul luminat electric dădea fiori de nebunie.* BAC.; **3.** referitor la electricitate, care aparţine electricităţii: *mai înainte el se dedicase şi cercetării fenomenelor electrice.* BL.; **curent electric,** electricitate; **energie electrică,** energie proprie cîmpurilor generate de prezenţa electricităţii; **centrală electrică,** centrală care produce electricitate. // f. lumină produsă de electricitate: *aprinse electrica.* VINEA. [Din fr. ***électrique,*** lat. ***electricus,*** germ. ***elektrisch***].

electricián, electricieni m. (şi adj.) persoană specializată în lucrări de construcţie, instalare şi reparare a maşinilor, aparatelor şi instalaţiilor electrice. [Din fr. ***électricien***].

electricitáte f. **1.** mărime scalară care caracterizează proprietatea unui corp de a crea în jurul lui un cîmp în care se mişcă electronii sau de a fi acţionat cînd se află în cîmpul altui corp; sarcină electrică: *electricitatea se măsoară în coulombi;* **2.** totalitate a fenomenelor produse de prezenţa sau de mişcarea electronilor (prin conductori): *e un aparat pentru producerea unor cantităţi mai mari de electricitate prin frecare.* EM.; *telegraful, telefonul, lumina electrică şi galvanoplastia erau principalele aplicaţii ale electricităţii;* **3.** curent electric: *numai o întîmplare neaşteptată a hotărît-o să introducă electricitatea în cel din urmă imobil.* VINEA; **4.** lumină electrică: *Arghir aprinse electricitatea.* VINEA; **5.** ramură a fizicii care studiază fenomenele electrice. [Din fr. ***électricité,*** lat. ***electricitas, -atis,*** germ. ***Elektrizität***].

electrifică, electrífic vb. (tr.) a introduce folosirea energiei electrice. [Din fr. ***électrifier,*** germ. ***elektrifizieren***].

electrificáre, electrificări f. acţiunea de a electrifica şi rezultatul ei. [V. ***electrifica;*** cf. fr. ***électrification***].

electrificát, ~ţi, electrificată, ~e a. dotat cu energie electrică. [V. ***electrifica***].

electrizá, electrizez vb. (tr.) **1.** a încărca cu electricitate; a da unui corp proprietăţi electrice: *am electrizat ... un glob de metal aşezat pe-un picior de sticlă.* EM.; **2.** (fig.) a produce asupra cuiva o impresie puternică (şi bruscă): *a electriza o adunare.* [Din fr. ***électriser,*** germ. ***elektrizieren***].

electrizábil, ~i, electrizabilă, ~e a. care poate fi electrizat. [Din fr. ***électrisable***].

electrizánt, ~ţi, electrizantă, ~e a. **1.** care electrizează; **2.** (fig.) care exaltă, care provoacă un mare entuziasm. [Din fr. ***électrisant***].

electrizáre, electrizări f. acţiunea de a electriza şi rezultatul ei. [V. ***electriza***].

electrizát, ~ţi, electrizată, ~e a. **1.** care a fost supus electrizării; **2.** (fig.) entuziasmat, înflăcărat, animat: *pe loc ambele cete aprins electrizate scot paloşele-n soare.* AL. [V. ***electriza***].

electro- element de compunere cu semnificaţia „electric", care serveşte îndeosebi la formarea unor substantive. [Din fr. ***électro-,*** germ. ***elektro-***].

electroacústică f. ramură a acusticii care studiază transformarea oscilaţiilor acustice în oscilaţii electromagnetice şi invers. [Din fr. ***électro-acoustique,*** germ. ***Elektroakustik***].

electroanalíză, electroanalize f. totalitate a metodelor electrochimice folosite în analizele chimice cantitative. [Din germ. ***Elektroanalyse,*** fr. ***électro-analyse***].

electrobúz, electrobuze n. autovehicul acţionat de un motor electric alimentat de un acumulator propriu. [Din germ. ***Elektrobus,*** fr. ***électrobus***].

electrocár, electrocare n. cărucior acționat de un motor electric cu acumulator. [*Electro- + car*].

electrocardiografíe, electrocardiografii f. înregistrare grafică a tensiunii curenților electrici care însoțesc activitatea musculară a inimii. [Din fr. *électrocardiographie*].

electrocardiográmă, electrocardiograme f. diagramă care înregistrează tensiunea curenților electrici ce însoțesc activitatea musculară a inimii. [Din fr. *électrocardiogramme*].

electrocardioscóp, electrocardioscoape n. (med.) aparat pentru proiectarea electrocardiogramei pe un ecran. [Din fr. *électrocardioscope*].

electrocăsnic, ~ci, electrocasnică, ~ce a. care este folosit în gospodărie și acționat electric: *aparate electrocasnice.* [*Electro- + casnic*].

electrocautér, electrocautere n. cauter care se aduce la incandescență cu ajutorul curentului electric. [Din fr. *électrocautère*].

electrocauterizá, electrocauterizez vb. (tr.) a cauteriza cu ajutorul electrocauterului. [Din fr. *électrocautériser*].

electrocauterizáre, electrocauterizări f. acțiunea de a electrocauteriza. [V. *electrocauteriza*].

electrocauterizát, ~ți, electrocauterizată, ~e a. cauterizat cu ajutorul electrocauterului. [V. *electrocauteriza*].

electrochímic, ~ci, electrochimică, ~ce a. care aparține electrochimiei, referitor la electrochimie. [Din fr. *électrochimique*].

electrochimíe f. ramură a chimiei care studiază procesele chimice produse sub acțiunea curentului electric și fenomenele electrice produse de procese chimice. [Din fr. *électrochimie*].

electrocinétic, ~ci, electrocinetică, ~ce a. referitor la stările și la fenomenele staționare din conductoarele electrice parcurse de curenți. [Din fr. *électrocinétique,* germ. *elektrokinetisch*].

electrocută, electrocutez vb. (tr. și refl.) a ucide sau a muri prin curent electric. [Din fr. *électrocuter*].

electrocutáre, electrocutări f. faptul de a (se) electrocuta. [V. *electrocuta*].

electród, electrozi m. **1.** conductor prin care intră sau iese curentul electric dintr-un mediu în altul; **2.** (med.) conductor utilizat pentru captarea biocurenților sau în electroterapie; **3.** tijă de metal aliat cu care se realizează asamblarea sau tăierea cu aparatul electric de sudură. [Din fr. *électrode,* germ. *Elektrode*].

electrodializá, electrodializez f. dializă produsă sub acțiunea unei diferențe de potențial electric. [Din fr. *électrodyalise,* germ. *Elektrodyalise*].

electrodinăm, electrodinamuri n. mașină care produce curent electric. [*Electro- + dinam*].

electrodinámic, ~ci, electrodinamică, ~ce a. **1.** care ține de fenomenul electromagnetic, referitor la stările și la fenomenele legate de prezența câmpului electromagnetic: *cunoștințele teoretice ale fizicii sînt enorm lărgite prin deschiderea legilor electrodinamice.* BL.; **2.** care se bazează pe fenomenele electromagnetice: *mușchiul e o mașină electrodinamică.* EM. [Din fr. *électrodynamique,* germ. *elektrodynamisch*].

electrodinámică f. ramură a fizicii care studiază fenomenele legate de acțiunile dintre curenții electrici și inducția electromagnetică. [Din fr. *électrodynamique,* germ. *Elektrodynamik*].

electroencefalografíe, electroencefalografii f. studiere a activității electrice a creierului prin înregistrarea, sub formă de unde, a curenților corespunzători acestei activități. [Din fr. *électro-encéphalographie*].

electroencefalográmă, electroencefalograme f. diagramă a activității electrice a creierului. [Din fr. *électro-encéphalogramme*].

electroenergétic, ~ci, electroenergetică, ~ce a. care ține de energia electrică, referitor la energia electrică. [Din fr. *électro-énergétique*].

electrofiziologíe f. studiu al manifestărilor electrice ale organelor interne și ale țesuturilor. [Din fr. *électrophisiologie*].

electrofón, ~i, electrofonă, ~e a. care transformă oscilațiile electrice în sunete. // n. (pl. electrofoane) (rar) picup. [Din fr. *électrophone*].

electrofór, electrofoare n. aparat cu ajutorul căruia se produce electricitate prin influență. [Din fr. *électrophore,* germ. *Elektrophor*].

electroforéză, electroforeze f. deplasare spre electrozi a particulelor dintr-o soluție coloidală sub acțiunea cîmpului electric. [Din fr. *électrophorèse*].

electrogén, ~i, electrogenă, ~e a. care produce energie electrică prin transformarea altei forme de energie. [Din fr. *électrogène*].

electrográf, electrografe n. aparat pentru analiza cantitativă a metalelor, a aliajelor și a minereurilor. [Din fr. *électrographe*].

electrografíe, electrografii f. investigare a organismelor vii cu ajutorul curentului electric. [Din engl. *electrography*].

electroizolánt, ~ți, electroizolantă, ~e a. și m. (material) care izolează din punct de vedere electric. [Din fr. *électro-isolant*].

electrolít, electroliți m. compus chimic care poate fi descompus prin acțiunea unui curent electric. [Din fr. *électrolyte,* germ. *Elektrolyt*].

electrolític, ~ci, electrolitică, ~ce a. referitor la electroliză; folosit la electroliză; produs prin electroliză. [Din fr. *électrolytique,* germ. *elektrolytisch*].

electrolízá, electrolize f. descompunere a unui electrolit cu ajutorul curentului electric: *anumite substanțe, puse în libertate prin electroliză, influențează aparatele senzoriale.* VIANU. [Din fr. *électrolyse,* germ. *Elektrolyse*].

electrolizór, electrolizoare n. aparat pentru obținerea unor produse chimice prin electroliză. [Din fr. *électroliseur,* germ. *Elektrolyseur*].

electromagnét, electromagneți m. corp din fier magnetizat temporar cu ajutorul unei bobine străbătute de un curent electric. [Din germ. *Elektromagnet*].

electromagnétic, ~ci, electromagnetică, ~ce a. referitor la electromagnetism, bazat pe electromagnetism: *procesul seamănă cu fenomenul autoinducțiunii electromagnetice.* BL. [Din fr. *électromagnetique,* germ. *elektromagnetisch*].

electromagnetísm n. **1.** totalitate a fenomenelor de acțiune și interacțiune între corpurile străbătute de curenți electrici sau între acestea și magneți; **2.** ramură a fizicii care studiază aceste fenomene. [Din fr. *électromagnetisme,* germ. *Elektromagnetismus*].

electromecánic, ~ci, electromecanică, ~ce a. care ține de electromecanică, referitor la electromecanică. [Din fr. *électromecanique,* germ. *elektromechanisch*].

electromecánică f. ramură a ingineriei care studiază aplicațiile tehnice ale electricității, ale termodinamicii și mecanicii. [Din fr. *électromécanique*].

electrometalúrgic, ~ci, electrometalurgică, ~ce a. care ține de electrometalurgie, referitor la electrometalurgie. [Din fr. *électrométallurgique*].

electrometalurgíe f. ramură a metalurgiei care folosește procedee electrolitice sau electrotermice. [Din fr. *électrométallurgie*].

electrometalurgíst, electrometalurgiști m. specialist în electrometalurgie. [Din fr. *électrométallurgist*].

electrométric, ~ci, electrometrică, ~ce a. care ține de electrometrie, referitor la electrometrie. [Din fr. *électrométrique*].

electrometríe f. **1.** secțiune a fizicii care se ocupă cu studiul măsurilor electrice cu ajutorul electrometrului; **2.** ansamblu de metode de analize chimice cantitative care folosesc ca indicator variația potențialului electric pentru a determina sfîrșitul reacției. [Din fr. *électrométrie*].

electrométru, electrometre n. instrument electrostatic pentru măsurarea diferențelor de potențial electric. [Din fr. *électromètre,* germ. *Elektrometer*].

electromiográf, electromiografe n. aparat cu ajutorul căruia se realizează electromiografia. [Din fr. *électromyographe*].

electromiografíe, electromiografii f. înregistrare a contracțiilor mușchilor scheletici. [Din fr. *électromyographie*].

electromobíl, electromobile n. automobil cu motor electric. [Din germ. *Elektromobil,* fr. *électromobile*].

electromotór, ~i, electromotoáre a. care poate produce curent electric; **tensiune** (sau **forță**) **electromotoare,** tensiune electrică la bornele unui generator cînd circuitul exterior este deschis. // n. motor acționat de curent electric. [Din fr. *électromoteur,* germ. *Elektromotor*].

electrón, electroni m. particulă elementară cu sarcină negativă, care intră în componența atomilor: *atomul e alcătuit dintr-un centru protonic și dintr-un stol de electroni.* BL. [Din fr. *électron,* germ. *Elektron*].

electronarcózá, electronarcoze f. (med.) narcoză produsă prin acțiunea curentului electric asupra creierului. [Din fr. *électronarcose,* germ. *Elektronarkose*].

electronavigáție f. navigație de coastă cu ajutorul aparatelor electrice speciale. [Din fr. *électronavigation*].

electronegatív, ~i, electronegativă, ~e a. (despre elemente chimice) ai cărui atomi captează electroni, devenind ioni negativi. [Din fr. *électronégatif*].

electrónic, ~ci, electronică, ~ce a. referitor la electroni sau la electronică; bazat pe electroni. [Din fr. *électronique,* germ. *elektronisch*].

electrónică f. **1.** ramură a fizicii care studiază particulele încărcate electric; **2.** ramură a electrotehnicii care studiază aplicațiile practice ale fenomenelor electromagnetice. [Din fr. *électronique,* germ. *Elektronik*].

electroníst, electroniști m. (și a.) specialist în electronică. [Cf. it. *elettronista*].

electronizá, electronizez vb. (tr.) a dota cu mijloace electronice. [De la *electronică*].

electronizáre f. acțiunea de a electroniza și rezultatul ei. [V. *electroniza*].

electronizát, ~ți, electronizată, ~e a. dotat cu mijloace electronice. [V. *electroniza*].

electronográf, electronografe n. (med.) aparat pentru realizarea electronografiilor. [Din fr. *électronographe*].

electronografíe, electronografii f. (med.) **1.** investigare a cîmpurilor electrice din

corpul uman şi a modificării acestora, în condiţii de boală; **2.** (concr.) imagine a cîmpurilor electrice din corpul uman; clişeu cu această imagine. [Din engl. *electronography*].

electronvólt, electronvolţi m. unitate de măsură a energiei, egală cu energia unui electron accelerat la o diferenţă de potenţial de un volt; (prescurtat: eV). [Din fr. *électron-volt*].

electroóptic, ~ci, electrooptică, ~ce a. care cuprinde o parte electrică şi una optică. // f. teoria electromagnetică a luminii. [Din fr. *électro-optique*].

electroosmóză f. trecere a unui lichid printr-o membrană poroasă sub acţiunea unei diferenţe de potenţial electric dintre cele două feţe ale membranei. [Din fr. *électro-osmose*].

electropozitív, ~i, electropozitivă, ~e a. ai cărui atomi cedează cu uşurinţă electroni, devenind ioni pozitivi: *elemente chimice electropozitive.* [Din fr. *électropositif*].

electropozitivitáte f. (fiz.) proprietate a elementelor chimice de a fi electropozitive. [Din fr. *électropositivité*].

electroscóp, electroscoape n. aparat cu care se constată prezenţa electricităţii în corpuri: *au produs repartiţie în corpul de metal al electroscopului.* EM. [Din fr. *électroscope*].

electroscópic, ~ci, electroscopică, ~ce a. care ţine de electroscopie, referitor la electroscopie. [Din fr. *électroscopique*].

electroscopíe f. disciplină care se ocupă cu studiul electroscoapelor şi al aplicaţiilor lor. [Din fr. *électroscopie*].

electrostátic, ~ci, electrostatică, ~ce a. care ţine de sarcinile electrice aflate în stare de repaus, referitor la asemenea sarcini; **maşină electrostatică,** generator electric care se bazează pe fenomenul de electrizare. // f. ramură a fizicii care studiază interacţiunile dintre sarcinile electrice aflate în repaus. [Din fr. *électrostatique,* germ. *elektrostatisch, Elektrostatik*].

electroşóc, electroşocuri n. (med.) metodă de tratament care constă în trecerea curentului electric prin creier. [Din fr. *électrochoque*].

electrotéhnic, ~ci, electrotehnică, ~ce a. referitor la aplicaţiile tehnice ale fenomenelor electrice şi magnetice; care ţine de aceste aplicaţii: *avem o balerină admirabilă, care e bobinatoare într-o întreprindere electrotehnică.* CĂL. // f. ramură a tehnicii care se ocupă cu aplicaţiile fenomenelor electrice şi magnetice. [Din fr. *électro-technique,* germ. *elektrotechnisch, Elektrotechnik*].

electroterápic, ~ci, electroterapică, ~ce a. care ţine de electroterapie, referitor la electroterapie. [Din fr. *électrothérapique*].

electroterapíe f. tratament medical bazat pe acţiunea curentului electric asupra organismului. [Din fr. *électrothérapie*].

electrotérmic, ~ci, electrotermică, ~ce a. care aparţine electrotermiei, referitor la electrotermie. [Din fr. *électrothermique,* germ. *elektrothermisch*].

electrotermíe f. parte a electrotehnicii care se ocupă cu utilizarea energiei electromagnetice pentru obţinerea căldurii. [Din fr. *électrothermie,* germ. *elektrothermie*].

electrotípic, ~ci, electrotipică, ~ce a. referitor la electrotipie; executat prin electrotipie. [Din fr. *électrotypique*].

electrotipíe f. reproducere prin electroliză a gravurilor. [Din fr. *électrotypie*].

electrotomíe, electrotomii f. (med.) secţionare a ţesuturilor cu ajutorul curenţilor electrici. [Din germ. *Elektrotomie*].

electrotónus n. modificare a excitabilităţii unui ţesut viu (nerv sau muşchi) în timpul trecerii prin el a unui curent electric continuu. [Din fr. *électrotonus*].

electrotropísm n. orientare a organismelor sub influenţa curentului electric. [Din fr. *électrotropisme*].

electrovalánţă, electrovalenţe f. legătură chimică între ioni cu sarcini electrice de semn contrar. [Din fr. *électrovalence*].

eléctrum n. aur nativ care conţine o mare cantitate de argint, maleabil şi ductil. [Din fr. *électrum,* germ. *Elektrum*].

electúar n. produs farmaceutic preparat prin amestecarea unei pudre cu miere de albine. [Din fr. *électuaire*].

elécţie f. v. **elecţiune.**

elecţiúne, elecţiuni f. (înv.) alegere; (şi: **elecţie**). [Din fr. *élection,* lat. *electio, -onis*].

elefánt, elefanţi m. **1.** mamifer foarte mare, cu pielea groasă, cu nasul în formă de trompă şi cu colţi mari de fildeş, care trăieşte în junglele asiatice (*Elephas maximus*) şi africane (*Loxodonta africana*): *elefantul ţi se părea purece pe lîngă acest cucoş.* CR.; **a avea memorie de elefant,** a reţine totul şi pentru mult timp; a avea memorie foarte bună; **cimitirul elefanţilor,** v. **cimitir; 2.** (compus) **elefant-de-mare,** mamifer carnivor din ordinul pinipedelor care prezintă o proeminenţă pe maxilarul superior şi trăieşte în zonele polare ale Oceanului Pacific (*Macrorhinus leonimus*); **3.** (fig.) persoană înaintată în vîrstă care se cramponează de o funcţie. [Din fr. *éléphant,* lat. *elephantus*].

elefantésc, ~şti, elefantească, ~şti a. (fam.) gigantic, uriaş, enorm. [Din fr. *éléphantesque*].

elefantiázic, ~ci, elefantiazică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de elefantiazis. [Din fr. *éléphantiasique*].

elefantiázis n. boală caracterizată prin dezvoltarea exagerată a unor părţi ale corpului. [Din fr. *éléphantiasis,* lat. *elephantiasis*].

elefántic, ~ci, elefantică, ~ce a. **1.** care aparţine elefantului, referitor la elefant; **2.** de dimensiuni foarte mari. [Din fr. *éléphantique,* lat. *elephanticus*].

elefantín, ~i, elefantină, ~e a. care seamănă cu elefantul; propriu elefantului. [Din fr. *éléphantin*].

elegánt, ~ţi, elegantă, ~e a. **1.** frumos, făcut cu gust: *ce frumos şal! ... – tare-i elegant!* AL.; *rochie elegantă;* **2.** îmbrăcat cu gust: *nici un domn elegant nu mai coboară ca altădată.* BAC.; *bărbat elegant;* (subst.) *nice să cunosc pe din afară, de pe porturi, precum eleganţii.* B.-DEL.; **3.** armonios, plin de gust, plăcut: *îndată venea dialogul elegant, fără pretenţie şi natural.* NEGR.; *purtare elegantă;* (adv.) *articolele au farmecul limbii patriarhale în care înoată elegant fineţele gîndirii moderne.* CĂL.; **4.** (fig.) plin de tact, lipsit de brutalitate. [Din fr. *élégant,* lat. *elegans, -ntis,* germ. *elegant, Elegant*].

elegánţă f. **1.** calitatea de a fi elegant: *iarna-i aducea aminte ... de splendoarea şi agitaţia balurilor, de eleganţa rochiilor.* VLAH.; **2.** distincţie în atitudine, în maniere. [Din fr. *élégance,* lat. *elegantia,* germ. *Eleganz*].

elegiác, ~ci, elegiacă, ~ce a. **1.** care ţine de elegie, referitor la elegie; care are caractere de elegie: *o frumoasă cantonetă de ton elegiac.* OD.; *gen elegiac;* **2.** (p. ext.) trist, melancolic, jalnic: *aci meditaţia e total dialectică; cursul resemnat şi inexorabil are vibraţii elegiace.* CĂL.; (subst.) *el e un elegiac, dar cu plînsul smălţuit şi mătăsos ca al japonezilor.* CĂL.; (adv.) *are nostalgia Americii şi într-o bună zi porneşte, excortat la gară elegiac de toată familia.* CĂL.; **3.** care scrie elegii: *poet elegiac;* (subst.) *foarte mulţi elegiaci au scris fabule.* CĂL. [Din fr. *élégiaque,* lat. *elegiacus*].

elegíe, elegii f. **1.** poezie lirică în care se exprimă melancolie, tristeţe, jale; plîngere, jeluire: *elegiile sînt tot cîntece de iubire.* IBR.; **2.** compoziţie muzicală cu caracter melancolic, trist: *introduce primul în elegiile sale clavirul răsunător.* CĂL.; (fig.) *vîntul, încremenit pe creştetul înalt al pădurilor, nu-şi mai cînta frunzelor eterna sa elegie.* HOGAŞ. [Din fr. *élégie,* lat. *elegia,* germ. *Elegie*].

eléi interj. (pop.) **1.** exclamaţie care exprimă o mirare; **2.** exclamaţie cu care se interpelează ascultătorul: *elei, soro! elei, frate!* AL.; *elei, soro, cum îmi vine şalul de pe ochi să-l scot.* VIERU. [Onomat.].

eleménţ, elemente n. **1.** parte componentă a unui lucru, a unui întreg: *elementele constitutive ale vieţii lui sufleteşti.* EM.; *oxigenul şi hidrogenul sînt elementele apei;* **2.** piesă sau ansamblu de piese al unei construcţii, avînd un rol determinant: *cupola, ca element arhitectonic al unei clădiri cultice, vine desigur din Răsărit.* BL.; **3.** (chim.) substanţă simplă formată dintr-o singură specie de atomi (ca aurul, argintul, oxigenul): *Lavoisier descompuse o substanţă chimică în elementele sale, prin analiză.* BL.; **4.** (mat.) parte componentă minimă a unei mulţimi: *mulţime cu un singur element;* **5.** (lingv.) parte izolabilă prin analiză a unui anunţ, a unui cuvînt etc., care intră în compoziţia unei structuri sau a unui sistem; **6.** mediu în care trăieşte o fiinţă: *chiar un păstrăv adus la ţărm are şanse să se mai întoarcă în elementul lui.* SAD.; *elementul peştelui este apa;* **7.** (fig.) mediu în care se simte bine cineva: *se simţea în elementul său;* **8.** persoană care face parte dintr-o colectivitate: *tînărul intelectual se simte atras de elementele progresiste.* SAD.; **9.** fenomen al naturii care se manifestă ca o forţă puternică: *acest cuceritor a fost învins de elemente;* **10.** pilă electrică, celulă a unei pile electrice; **11.** (mai ales la pl.) principiu de bază, noţiune fundamentală: *elemente de geografie.* [Din lat. *elementum,* fr. *élément,* germ. *Element*].

elementár, ~i, elementară, ~e a. **1.** care are statutul de element; care ţine de natură şi de fenomenele ei: *corp elementar; forţă elementară;* (subst. n.) *elementarul, spre care aspiră imaginaţia şi gîndirea indică, apare tot mai golit de tot ce este aspect sensibil şi concret.* BL.; **2.** de bază, esenţial, fundamental: *regulile elementare ale politeţii;* (subst. n.) *nu poţi deveni un bun specialist în oricare domeniu, dacă nu ştii elementarul – să te exprimi corect în limba ta.* CF.; **3.** care cuprinde elementele, noţiunile de bază: *chimie elementară;* **4.** care reprezintă prima treaptă, primul nivel: *după învăţăturile elementare, Iancu fu trimes la Viena.* CĂL.; *învăţămînt elementar;* **5.** puţin complicat, simplu, uşor: *adevăr elementar.* [Din fr. *élémentaire,* lat. *elementarius,* germ. *elementar*].

elementarítate f. caracterul a ceea ce este elementar, simplu; însuşirea de a fi elementar; simplitate: *de aci va ieşi o anume superficialitate didactică, o elementaritate a spiritului.* CĂL. [Din it. *elementarità*].

elementarizá, elementarizez vb. (rar; tr.) a simplifica. [*Elementar* + *-iza*].

elementarizánt, ~ţi, elementarizantă, ~e a. (rar) referitor la elemente, la părţile elementare, simplificator: *în schematismul lucrurilor, redate potrivit modului stihial sau elementarizant, se oglindeşte astfel mai mult o statică sau o dinamică universală.* BL. [*Elementariza* + *-ant*].

elementarizáre, elementarizări f. (rar) descompunere, divizare în elemente; reducere la ceea ce este elementar; simplificare: *îşi închipuie că ajung la transcendenţă prin elementarizarea lucrurilor.* BL. [V. *elementariza*].

elementarizát, ~ţi, elementarizată, ~e a. simplificat, redus la statutul de element: *la*

inzi, antropomorfismul ... se exprimă ... în forme umane elementarizate, ca să ilustreze mari puteri impersonale. BL. [V. ***elementariza***].

elén, ~i, elenă, ~e a. care aparţine Greciei antice sau populaţiei ei, referitor la Grecia antică sau la populaţia ei: *întemeiaţi pe însemnarea istoricului elin.* OD. // f. (în forma **elină**) limba greacă veche: *mă învăţau elina şi latina.* SAD. // m., f. persoană (originară) din Grecia antică: *acea înţeleasesă toţi iudeii şi elinii, cîţi vria întru Efesu, şi năpădi frică spre toţi ei.* COD.VOR.; (şi: **elin**). [Din gr. mod. ***Hellen,*** lat. ***Hellenes***].

elénic, ~ci, elenică, ~ce a. elen: *este o femeie plină de graţie: figură elenică măslinie, sprincene arcuite.* CĂL. // f. limba greacă veche: *ştiind bine elinica, a tradus foarte lăudabil odele lui Anacreon.* CĂL.; (şi: **elinic**). [Din fr. ***hellénique,*** gr. ***hellenikós***].

elenísm, elenisme n. **1.** cuvînt sau expresie grecească; **2.** totalitate a valorilor spirituale ale poporului grec: *caracteristic pentru elenism e înainte de orice turburătorul amestec de curente spirituale.* BL.; **3.** etapă în istoria şi civilizaţia societăţii antice cuprinsă între epoca cuceririlor lui Alexandru Macedon şi căderea imperiului acestuia sub stăpînire romană; (şi: **helenism**). [Din fr. ***hellénisme,*** germ. ***Hellenismus***].

eleníst, eleniști m. **1.** specialist în studiul limbii şi civilizaţiei elene; **2.** persoană de limbă greacă (făcînd parte dintre primii creştini): *sincretism au făcut toţi eleniştii.* BL. // a. elen, elenic: *societatea elenistă ajunge la mari diferenţieri lăuntrice.* BL. [Din fr. ***helléniste,*** germ. ***Hellenist***].

elenístic, ~ci, elenistică, ~ce a. care aparţine elenismului, referitor la elenism: *epocă elenistică.* [Din fr. ***hellénistique,*** germ. ***hellenistisch***].

elenístică f. ştiinţă care studiază istoria şi cultura popoarelor din bazinul Mării Mediterane după moartea lui Alexandru Macedon pînă în sec. I î.d.Hr. [Din germ. ***Hellenistik***].

elenitáte f. (rar) caracter de elen; caracteristică grecească: *Macedonscki e şi el un trac, fără elenitate, vrîstat cu linii slave.* CĂL. [***Elen*** + ***-itate***].

elerón, eleroáne n. **1.** extremitate a aripii la păsări; **2.** fiecare dintre aripioarele mobile prinse de aripile şi de ampenajul avionului, cu ajutorul cărora se execută virajele; **3.** (arhit.) consolă răsturnată care slujea drept contrafort. [Din fr. ***aileron***].

eleştéu n. v. heleşteu.

eleusíne f. (ant.; pl.) serbări în cinstea zeiţei Demetra, organizate la Eleusis: *mistere eleusine.* [Din lat. ***eleusinia, -ae***].

eleuteríe, eleuterii f. **1.** (ant.) guvernare liberă a statelor greceşti; **2.** (la pl.) serbări de celebrare a unei victorii. [Din fr. ***éleuthérie,*** gr. ***eleutheria***].

elév, ~i, elevă, ~e m., f. **1.** tînăr care învaţă într-o şcoală; şcolar: *toţi ceilalţi profesori am socotit că se poate acorda unui elev eminent alt termen pentru teza de mai.* SAD.; **2.** (spec.) tînăr care urmează o şcoală militară (de ofiţeri): *cei zece elevi din grupa aflată în defensivă s-au întins comod pe burtă.* GHEŢIE; **3.** persoană care urmează în idei şi acţiuni pe maestrul său; discipol: *criticul exercită asupra elevilor săi un adevărat farmec.* CĂL.; *Platon a fost elevul lui Socrate.* [Din fr. ***élève***].

elevát, ~ţi, elevată, ~e a. superior, rafinat, nobil: *persoană elevată; stil elevat.* [Din fr. ***elevé***].

elevatór[1], elevatoare n. **1.** utilaj folosit pentru transportul materialelor pe verticală şi pe distanţe mici; **2.** instrument chirurgical pentru îndepărtarea fragmentelor solide din ţesuturi. [Din fr. ***élévateur,*** lat. ***elevator, -oris***].

elevatór[2], ~i, elevatoáre a. care ridică, care înalţă: *muşchi elevator al pleoapei; maşină elevatoare.* [Din fr. ***elevatoire***].

elevăţie, elevaţii f. **1.** înălţime morală şi spirituală; măreţie: *Hrisoveghi nu are melancolie şi elevaţie şi expresia îi e dizgraţioasă.* CĂL.; **2.** reprezentare grafică, la scară, a feţelor verticale ale unei construcţii; **3.** ridicătură, înălţime; **4.** (rar) ridicare, înălţare: *m-a trezit fraza finală a conferenţiarului, rostită într-o elevaţie crescîndă.* GHEŢIE. [Din fr. ***élévation,*** lat. ***elevatio, -onis***].

elevézá, eleveze f. aparat pentru creşterea artificială a puilor şi a bobocilor. [Din fr. ***éleveuse***].

elf, elfi m. (mit.) fiinţă imaginată ca un pitic ce reprezintă forţele naturii: *e o imagine de vitraliu, un elf care rade iarba.* CĂL. [Din fr. ***elfe,*** germ. ***Elf(e)***].

eliberá, eliberez vb. **1.** (tr.) a da libertate; a dezrobi, a emancipa: *împroprietărirea de la 1864 nu i-a îmbogăţit, ci numai i-a eliberat.* IBR.; **2.** (tr.) a pune în libertate, a scoate din captivitate: *deţinuţii vor fi eliberaţi.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a fi lăsat la vatră, a termina serviciul militar: *sfîrşise cei şapte ani de armată şi se eliberase.* PETR.; **4.** (tr.) a scăpa, a dezbăra: *nominalismului i se recunoaşte ... meritul de a fi încercat cu succes să elibereze spiritul de un conceptualism desuet.* BL.; **5.** (tr.) a scoate dintr-o funcţie, a destitui: *a fost eliberat din postul de director;* **6.** (tr.) a goli, a evacua o cameră, un teren etc.; **7.** (tr.) a da cuiva, a preda: *a elibera un certificat;* **8.** (tr.) a emite, a da; a elabora: *la 1784, sultanul îşi eliberează hatişeriful în cestiune.* EM. [Din lat. ***eliberare***].

eliberáre, eliberări f. **1.** acţiunea de a (se) elibera: *îl zărise atunci întîia oară după eliberarea din închisoare.* AG.; *a sprijinit eliberarea popoarelor ocupate;* **2.** punere în libertate; dezrobire, emancipare: *s-au grăbit să-şi însuşească numaidecît ideile Revoluţiei Franceze pentru a le întrebuinţa la eliberarea lor.* IBR.; **3.** ieşire, scoatere de undeva: *Dimitrie trase concluzia că eliberarea sa din sanatoriu are un termen foarte îndepărtat.* GHEŢIE; **4.** lăsare la vatră; liberare; **5.** scoatere dintr-o funcţie; destituire; **6.** predare, înmînare a unui act de către o instituţie; **7.** (chim.) trecere în stare liberă: *reacţie cu eliberare de gaze.* [V. ***elibera***].

eliberát, ~ţi, eliberată, ~e a. **1.** pus în libertate; dezrobit, emancipat: *sclav eliberat;* (subst.) *o imperceptibilă adoptare la firea eliberaţilor.* CĂL.; **2.** ieşit, scos de undeva sau dintr-o constrîngere: *roibul eliberat, ca un căluţ cuminte ce era, s-a întors în trap spre ierbuşca lui.* SAD.; **3.** emis, predat. [V. ***elibera***].

eliberatór, ~i, eliberatoáre a. (şi subst.) care eliberează; dezrobitor: *armată eliberatoare.* [***Elibera*** + ***-tor***].

elíce, elice f. **1.** curbă în spaţiu în formă de şurub; **2.** organ de maşină rotitor, format din două sau mai multe palete dispuse simetric pe un butuc: *era un cargobot nou, cu elice, ... abia lansat lunile trecute.* TUD.; *elicea serveşte la punerea în mişcare a unor vehicule, la răcire etc.;* (şi: (înv.) **elisă, helice**). [Din fr. ***hélice,*** lat. ***helix, -icis***].

elico- element de compunere cu sensul „elice". [Din fr. ***hélico-***].

elicoíd, elicoide n. suprafaţă generată de o curbă care efectuează o mişcare elicoidală. [Din fr. ***hélicoïde***].

elicoidál, ~i, elicoidală, ~e a. în formă de şurub, de elice. [Din fr. ***hélicoïdal***].

elicoptér, elicoptere n. vehicul aerian cu una sau mai multe elice, care poate decola şi ateriza pe verticală: *iese pe urmă o inovaţie de... îţi faci treaba cu elicopterul.* CĂL.; (şi: **helicopter**). [Din fr. ***hélicoptère,*** germ. ***Helicopter***].

elidă, elidez vb. (tr.) a elimina, în scris sau în vorbire, vocala finală a unui cuvînt înaintea vocalei iniţiale a cuvîntului următor (ex. *cu un* devine *c-un*): (refl. pas.) *vocală cu vocală venind în contact se elidează.* MACED. [Din fr. ***élider,*** lat. ***elidere***].

elidáre, elidări f. acţiunea de a elida şi rezultatul ei; eliziune: *elidarea lui „ă" final cînd cuvîntul următor începe cu „a".* [V. ***elida***].

elidát, ~ţi, elidată, ~e a. suprinat prin eliziune. [V. ***elida***].

eligíbil, ~i, eligibilă, ~e a. care întruneşte condiţiile pentru a fi ales într-o funcţie (politică): *fundatorii vor fi oameni eligibili în parlament.* CĂL. [Din fr. ***éligible,*** lat. ***eligibilis***].

eligibilitáte f. faptul de a fi eligibil: *a fost vorba de eligibilitatea magistraturii.* EM. [Din fr. ***éligibilité***].

eliminá, elímin şi (înv.) **eliminez** vb. (tr.) **1.** a îndepărta, a înlătura: *ideea a fost totuşi eliminată, încetul cu încetul, din această ştiinţă.* BL.; *a elimina un solicitator;* **2.** a exclude, a suprima: *a elimina un nume din listă;* (refl. pas.) *o nazală penultimă se elimnează.* EM.; **3.** a scoate în afară, a degaja: *soba elimină căldură;* **4.** a da afară dintr-o instituţie de învăţămînt: *vei fi eliminat din şcoală.* SAD.; **5.** a pune în libertate dintr-un amestec, dintr-o combinaţie: *arderea elimină gaze nocive.* [Din fr. ***éliminer,*** lat. ***eliminare***].

eliminăre, eliminări f. **1.** acţiunea de a elimina; scoatere: *calculii cresc în proporţii, iar eliminarea lor devine din ce în ce mai anevoioasă.* GHEŢIE; **2.** îndepărtare, înlăturare: *aci stă rolul criticei, să semnalizeze imperfecţiile şi să recomande eliminarea lor.* CAR.; **3.** degajare, răspîndire: *eliminare de gaze nocive;* **4.** îndepărtare dintr-o instituţie de învăţămînt: *această greşeală gravă ... i-a adus eliminarea din toate şcolile statului.* GAL. [V. ***eliminare***].

eliminát, ~ţi, eliminată, ~e a. **1.** pus în libertate dintr-un amestec, dintr-o combinaţie: *oxigenul eliminat este captat;* **2.** degajat, răspîndit; **3.** ieşit, scos (dintr-un organism); **4.** exclus dintr-o colectivitate sau dintr-o instituţie; **5.** înlăturat dintr-o competiţie: *echipele eliminate nu vor primi nici un sprijin bănesc.* [V. ***elimina***].

eliminatóriu, ~ii, eliminatorie, ~ii a. care elimină, care atrage eliminarea: *probă eliminatorie.* [Din fr. ***éliminatoire***].

elín a. v. elen.

elíndă, elinde f. grindă metalică care susţine lanţul port-cupe la excavatoarele cu cupe sau la unele drage. [Din fr. ***élinde***].

elinésc, ~şti, elineáscă, ~eşti a. **1.** elen; grecesc: *elenişti dzic şi latineşti cuvinte.* CANT.; *Dionis este la poeţii elineşti un zieu ce au aflat viţa vinului.* B.-DEL.; **2.** scris în limba greacă (veche): *în această carte a mea elinească, ... pot să spun mai multe.* SAD. [***Elin*** + ***-esc***].

elinéşte adv. (în) limba elină: *ştia multe limbi: elineşte, sloveneşte, greceşte şi turceşte.* NEC.; *citea elineşte, latineşte, franţuzeşte şi italieneşte.* PETR. [***Elin*** + ***-eşte***].

elínic a. v. elenic.

elinísm f. (înv.) **1.** vechea religie a grecilor: *ţîndu-să şi ei cu jigodia şi eliniia, neputîndu-i întoarce cuvîntul, să apucă de feace minuni.* DOS.; **2.** limba greacă (veche). [***Elin*** + ***-ie***].

elínvăr n. aliaj de nichel, fier, crom şi tungsten. [Din fr. ***élinvar***].

elípsă, elipse f. **1.** (geom.) curbă plană închisă pentru care suma distanţelor oricărui punct al ei la două puncte fixe, numite focare, rămîne constantă; **2.** (lingv.) omitere în vorbire sau în scris a unor cuvinte care nu sînt necesare pentru înţelesul comunicării: *monotonă devine întrebuinţarea prea deasă de elipse, îndeosebi gerundivale şi participiale (influenţă latină).* CĂL. [Din fr. ***ellipse,*** lat. ***ellipsis,*** germ. ***Ellipse***].

elipsográf, elipsografe n. instrument pentru desenarea elipselor. [Din fr. ***ellipsographe***].

elipsoíd, elipsoíde n. suprafaţă generată de o curbă care efectuează o mişcare elicoidală. [Din fr. *éllipsoïde,* germ. *Ellipsoid*].

elipsoidál, ~i, elipsoidálă, ~e a. care are forma unui elipsoid. [Din fr. *ellipsoïdal*].

elíptic, ~ci, elíptică, ~ce a. **1.** care conţine o elipsă în exprimare: *metafora ar fi deci o comparaţie subînţeleasă şi prescurtată sau eliptică.* VIANU; *propoziţie eliptică;* (adv.) *se menţinuse într-o apatie totală, răspunzînd eliptic ... întrebărilor ce-i erau adresate.* GHEŢIE; **2.** care aparţine elipsei geometrice; în formă de elipsă: *boltă eliptică; secţiune eliptică;* (adv.) *erau muiate-n aur abisurile-albastre, safire luminoase eliptic gravitau.* MACED. [Din fr. *elliptique,* germ. *elliptisch*].

elipticitáte f. (rar) grad de turtire a unei elipse, formă eliptică. [Din germ. *Elliptizität,* it. *ellitticità*].

elísă f. v. elice.

elítă, elíte f. partea cea mai distinsă, cea mai valoroasă a unei societăţi: *cîţiva tineri din elita ieşeană jucară pentru întîia oară în româneşte o pastorală prelucrată de Asachi.* CĂL.; **de elită,** ales, deosebit: *el e un exemplar de elită, aruncat în lumea aceasta rea şi proastă.* IBR. [Din fr. *élite*].

elítră, elítre f. aripă externă, tare, chitinoasă la unele insecte: *metaforele acestui context poetic se referă la elitrele vietăţii.* VIANU. [Din fr. *élytre*].

elixír, elíxire n. **1.** (farm.) soluţie alcoolică cu diverse extracte şi esenţe de plante medicinale: *nimic nu-l mai putuse susţine; elixirul din sticluţa albastră se dovedise şi el nefolositor.* SAD.; **2.** băutură cu proprietăţi miraculoase pe care o căutau alchimiştii: *ritmul vital ar face desigur apel ... la anumite sucuri de plante şi la elixire dătătoare de fericire.* BL.; **3.** (fig.) băutură scumpă, aleasă. [Din fr. *élixir,* germ. *Elixier*].

elízeic, ~ci, elízeică, ~ce a. (livr.) paradisiac, ceresc. [Din germ. *elysäisch*].

elízeu, elízee n. loc unde credeau vechii greci că se duc sufletele oamenilor virtuoşi. [Din fr. *élisée,* lat. *elysium*].

eliziúne, eliziuni f. suprimare a vocalei finale a unui cuvînt înaintea vocalei iniţiale a cuvîntului următor: *chiar eliziunea în forma „p-acolo"... este cu totul naturală în vorbirea nestînjenită.* VIANU. [Din fr. *élision,* lat. *elisio, -onis*].

elocínt, ~ţi, elocíntă, ~e a. (înv.) elocvent: *stenografia ... nu ne-a transmis elocintele cuvinte rostite de dînsul în Obşteasca Adunare.* GHICA; (şi: **elocínte**). [Din lat. *eloquens, -ntis* (după *elocinţă*)].

elocínte a. invar. v. elocint.

elocínţă f. elocvenţă: *îmi trebuia elocinţa lui Cicero, ca să-i conving.* BOL. [Din lat. *eloquentia* (după *credinţă*)].

elocuént a. v. elocvent.

elocuţiúne, elocuţiuni f. **1.** mod de exprimare a gîndirii: *elocuţiune uşoară;* **2.** parte a retoricii care tratează despre alegerea şi aşezarea cuvintelor în discurs: *nu era orator în sensul acela al elocuţiunii, din contra, vorbea greoi.* IBR. [Din lat. *elocutio, -onis,* fr. *élocution*].

elocvént, ~ţi, elocventă, ~e a. **1.** care vorbeşte frumos şi convingător; **2.** semnificativ, relevant, grăitor: *exemplul este elocvent şi nu poate fi respins.* BL.; *făcu repede cu degetul mijlociu un gest mult prea elocvent şi o tuli înapoi.* CAR.; (şi: (înv.) **elocuent**). [Din lat. *eloquens, -ntis,* fr. *éloquent*].

elocvénţă f. **1.** însuşirea de a vorbi frumos şi convingător: *ce, proştilor, le daţi virtuţi şi elocvenţă celor mulţi?* ALEX.; **2.** putere expresivă, calitate de a exprima ceva în mod sugestiv. [Din lat. *eloquentia,* fr. *éloquence*].

elogiá, elogiez vb. (tr.) a aduce laude, a preamări: *nu cunosc un dar mai frumos ... decît acela de a-mi elogia ţara în limba casei mele.* VIERU. [Din fr. *élogier*].

elogiatív, ~i, elogiativă, ~e a. elogios. [*Elogia* + *-tiv;* cf. it. *elogiativo*].

elogiatór, ~i, elogiatoáre a. şi m., f. (persoană) care elogiază, care face elogii: *spre a acoperi pudic atîta imaginaţie, elogiatorul face un gest familiar.* CĂL. [*Elogia* + *-tor*].

elogiére, elogieri f. acţiunea de a elogia; laudă, mărire: *elogierea unui erou.* [V. *elogia*].

elogiós, ~şi, elogioásă, ~e a. care elogiază, plin de elogii: *studiul lui despre Baudelaire ... este unul din cele mai elogioase din cîte s-au scris.* IBR.; *discurs elogios;* (adv.) *Darwin se exprimă elogios despre Lamarck.* BL. [Din fr. *élogieux*].

elógiu, elogii n. laudă deosebită, apreciere foarte favorabilă: *timpul nostru are şi laturi care ar merita oarecare elogiu.* BL.; **a aduce elogii** sau **a face elogiul (cuiva),** a elogia (pe cineva): *aduce elogii mari lui Hugo pentru frumuseţea şi sinceritatea imaginilor.* IBR. [Din lat. *elogium,* fr. *éloge*].

elongáţie, elongaţii f. **1.** (med.) extensiune (accidentală) a unui ligament sau a unui nerv; **2.** (fiz.) valoarea într-un moment dat a unei mărimi oscilatorii. [Din fr. *élongation,* lat. *elongatio, -onis*].

eloxá, eloxez vb. (tehn.; tr.) a aplica aluminiului tratamentul eloxării. [Din fr. *éloxer*].

eloxáre, eloxări f. metodă electrochimică de tratare a aluminiului împotriva oxidării. [V. *eloxa*].

eluánt, eluanţi m. solvent sau amestec de solvenţi întrebuinţaţi într-o soluţie. [Din germ. *Eluant*].

elucidá, elucidez vb. (tr.) a desluşi, a clarifica, a lămuri: *să elucidăm această propoziţie.* BL.; *a elucida o chestiune;* (refl. pas.) *documente istorice prin care se elucidează şi se dovedesc relaţiunile ţărilor române.* OD. [Din fr. *élucider,* lat. *elucidare*].

elucidáre, elucidări f. acţiunea de a elucida şi rezultatul ei; lămurire, explicare: *ştiinţele ce-mi trebuiesc pentru elucidarea faptelor ce voiesc să-ţi povestesc.* GHICA. [V. *elucida*].

elucubrá, elucubrez vb. (rar; tr.) a compune, a produce elucubraţii. [Din fr. *élucubrer,* lat. *elucubrare*].

elucubránt, ~ţi, elucubrantă, ~e a. (livr.) aberant; încîlcit, haotic: *l-am abordat cu mîna întinsă, aşteptîndu-mă să-i aud în fiecare clipă elucubrantele şi macaronicele cuvinte de întîmpinare.* GHEŢIE. [Din fr. *élucubrant*].

elucubráre, elucubrări f. faptul de a elucubra. [V. *elucubra*].

elucubráţie, elucubraţii f. **1.** (rar) lucrare realizată cu multă muncă şi răbdare; **2.** (peior.) combinaţie haotică de idei absurde: *tinerii noştri scriitoraşi ajung la cele mai monstruoase elucubraţii.* VLAH.; (şi: (înv.) **elucubraţiune**). [Din lat. *elucubratio, -onis,* fr. *élucubration*].

elucubraţiúne f. v. elucubraţie.

eludá, eludez vb. (tr.) a evita, a ignora intenţionat: *veţi cerca să eludaţi chiar convenţiunea, să nu plătiţi detentorilor de acţiuni primitive.* EM.; *a eluda un ordin.* [Din fr. *éluder,* lat. *eludere*].

eludáre, eludări f. ocolire, evitare intenţionată; trecere sub tăcere: *la această agravare se ajunge cel mai adesea în chip abuziv, prin eludarea sau prin interpretarea arbitrară a legilor din partea domnilor feudali.* BL. [V. *eluda*].

eluptá, elúpt vb. (înv.; tr.) a învinge (cu greutate); (p. ext.) a stăpîni: *îl face să piardă toată prezenţa de spirit ... pe care el apoi şi-o eluptă cu greu.* EM. [Din lat. *eluctari* (după *lupta*)].

eluviál, ~i, eluvială, ~e a. diferenţiat prin aluvionare: *soluri eluviale.* [Din fr. *éluvial*].

eluvionáre, eluvionări f. spălare spre adîncime a unor componente din straturile superioare ale solului. [Din fr. *éluvionnement*].

elúviu, eluvii n. rezultat al alterării exogene a rocilor, caracterizat prin lipsa stratificărilor. [Din fr. *éluvium*].

eluviúne, eluviuni f. proces de formare a eluviilor; eluviu. [Din fr. *éluvion*].

eluzív, ~i, eluzivă, ~e a. (anglicism) greu de găsit, de obţinut. [Din engl. *elusive*].

elvétic, ~ci, elvetică, ~ce a. (rar) care aparţine Elveţiei sau populaţiei ei; elveţian: *Confederaţia elvetică;* (şi: **helvetic**). [Din fr. *helvétique,* lat. *helveticus*].

elveţián, ~eni, elveţiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Elveţiei sau populaţiei ei, referitor la Elveţia sau la populaţia acesteia: *voiosul şi semeţul cîntic al plăieşului elveţian.* OD.; *oraş elveţian.* // m., f. persoană (originară) din Elveţia: *am avut întîia oară norocul de a auzi pe elveţieni vorbind în superlative.* BL. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Elveţia. [*Elveţia* n. pr. + *-ean*].

elveţiáncă, elveţience f. femeie (originară) din Elveţia. [*Elveţian* + *-că*].

elzevír, elzevire n. caracter tipografic subţire şi cu talpa dreaptă. [Din fr. *elzévir*].

emaciá, emaciez vb. (refl.) a slăbi foarte mult; a se descărna. [Din fr. *émacier*].

emaciát, ~ţi, emaciată, ~e a. slăbit peste măsură; descărnat: *descoperi într-un fotoliu un bărbat ..., cu părul negru-lucios şi faţa emaciată.* GHEŢIE. [V. *emacia*].

emaciáţie, emaciaţii f. slăbire peste măsură; descărnare; emaciere. [Din fr. *émaciation*].

emaciére, emacieri f. faptul de a se emacia; emaciaţie. [V. *emacia*].

emáil[1], emailuri n. **1.** substanţă care, aplicată pe suprafaţa unor obiecte metalice sau ceramice, formează un strat lucios protector; smalţ; **2.** obiect acoperit cu astfel de substanţă: *magazin de emailuri.* [Din fr. *émail,* germ. *Email*].

email[2], emailuri [iméil] n. **1.** sistem de trimitere a mesajelor cu mijloace electronice prin calculator; **2.** mesaj trimis astfel. [Din engl. *email*].

emailá, emailez vb. (tr.) a acoperi cu email; a smălţui. [Din fr. *émailler*].

emailáre, emailări f. acţiunea de a emaila şi rezultatul ei; smălţuire. [V. *emaila*].

emailát, ~ţi, emailată, ~e a. acoperit cu email; smălţuit: *îmi aducea micul dejun pe obişnuita tavă emailată.* GHEŢIE; *vas emailat.* [V. *emaila*].

emailór, emailori m. specialist în emailare; smălţuitor. [Din fr. *émailleur*].

emaná, emán şi (înv.) **emanez** vb. **1.** (tr.) a degaja, a răspîndi, a împrăştia: *susţinea că diversele corpuri emană părticele de substanţă.* BL.; **2.** (intr.) a parveni, a-şi avea originea: *el afirmă că din substanţa primară emanează existenţe secundare.* BL.; *parfumul ce emană din flori;* (fig.) *Adam îşi simţea dreptul ce-avea într-ale sale, şi Eva datoria nevoia-mperioasă d-a reveni la sine de unde emanase.* HEL.; **3.** (intr.) a proveni, a veni de la cineva sau de la ceva: *legile emană de la parlament.* [Din fr. *émaner,* lat. *emanare*].

emanáre, emanări f. acţiunea de a emana şi rezultatul ei; degajare, răspîndire: *prin emanări divinitatea nu îndură nici o scădere.* BL. [V. *emana*].

emanát, ~ţi, emanată, ~e a. **1.** provenit de la cineva sau de la ceva: *documentele emanate au întregit reglementările în domeniu;* **2.** răspîndit

în mediul înconjurător: *gazele emanate sînt nocive.* [V. ***emana***].

emanatísm n. doctrină (filozofică) potrivit căreia lumea s-a născut printr-un proces continuu de emanaţie din substanţa divină: *ea n-are nici un model empiric cum posedă orice emanatism şi orice creaţionism.* BL. [Din germ. ***Emanatismus,*** fr. ***émanatisme***].

emanatíst, ~şti, emanatístă, ~e a. care ţine de emanatism, referitor la emanatism: *alte şapte puncte din acest sistem emanatist ... înfăţişează lumea istorică.* CĂL. // m. adept al emanatismului: *eroarea panteistă ... a tuturor emanatiştilor a fost combătută aprig de părinţii bisericii.* CĂL. [Din fr. ***émanatiste***].

emanatív, ~i, emanatívă, ~e a. (rar) care ţine de emanaţie, referitor la emanaţie; bazat pe emanaţie: *lumea nu e rezultatul unui firesc proces emanativ.* BL. [***Emanaţ****(ie)* + ***-iv***].

emanáţie, emanaţii f. **1.** acţiunea de a emana; emitere, degajare: *se vede de altă parte constrîns să admită emanaţia unor existenţe secundare din divinitate.* BL.; **2.** gaz care emană: [cîinele] *putea deosebi curat emanaţia unor animale care se opriră de cealaltă parte.* SAD.; *mirosurile sînt emanaţii;* (şi: (înv.) **emanaţiune**). [Din fr. ***émanation,*** lat. ***emanatio, -onis,*** germ. ***Emanation***].

emanaţiúne f. v. emanaţie.

emancipá, emancípez vb. **1.** (înv.; tr. şi refl.) a scoate sau a ieşi de sub tutela părintească sau a tutorelui: *minorul se emancipează de drept prin căsătorie;* **2.** (refl. şi tr.) a (se) elibera (din starea de dependenţă, de robie): *să emancipeze dar poezia pe femeie.* BOLLIAC; (p. ext.) *gustul matur va trebui să se emancipeze.* EM.; *luminiştii se vor stărui să emancipeze morala de sub tutela teologiei.* BL.; **3.** (refl.) a-şi permite unele libertăţi nepotrivite cu vîrsta. [Din fr. ***émanciper,*** lat. ***emancipare***].

emancipáre, emancipări f. **1.** faptul de a (se) emancipa; **2.** (jur.) ieşire a unui minor de sub tutelă; **3.** dezrobire, eliberare: *au în vedere ridicarea şi emanciparea prin cultură a claselor agricole.* EM.; *emanciparea ţiganilor;* (fig.) *emanciparea spiritului naţional;* **4.** acordare de drepturi politice: *Maiorescu, deşi mare curtenitor de femei, este un misogin şi nu vrea să audă de emanciparea femeii.* CĂL. [V. ***emancipa***].

emancipát, ~ţi, emancipată, ~e a. **1.** care a devenit liber; care şi-a cîştigat eliberarea (din robie); **2.** care şi-a luat unele libertăţi nepotrivite cu vîrsta: *Ionache e bătrînul tip ... vrăjmaş al tinerilor şi al femeilor emancipate.* CĂL.; *tînăr emancipat;* (subst.) *în clasa a patra ... am trecut între emancipaţi.* GAL.; **3.** (înv.; jur.) scos de sub autoritatea părintească sau a tutorelui, înainte de majoratul legal. [V. ***emancipa***].

emancipáţie, emancipaţii f. (înv.) emancipare: *socoteam că vremea emancipaţiei popoarelor ... a sosit.* NEGR.; (şi: **emancipaţiune**). [Din fr. ***émancipation,*** lat. ***emancipatio, -onis***].

emancipaţioníst, ~şti, emancipaţionístă, ~e a. care ţine de emancipare; care luptă pentru emancipare: *nuanţa liberală ... convenea tuturor cercurilor emancipaţioniste de atunci.* CĂL. [***Emancipaţiune*** + ***-ist***].

emancipaţiúne f. v. emancipaţie.

emasculá, emasculez vb. **1.** (tr.) a castra; **2.** (tr. şi refl.) a face sau a deveni impotent; **3.** (fig.; tr.) a atenua, a diminua, a slăbi: *a emascula un text.* [Din fr. ***émasculer***].

emasculáre, emasculări f. acţiunea de a (se) emascula; emasculaţie. [V. ***emascula***].

emasculáţie, emasculaţii f. (livr.) **1.** castrare; emasculare; **2.** impotenţă; **3.** (fig.) atenuare, diminuare, slăbire a forţei, a vigorii. [Din fr. ***émasculation,*** germ. ***Emaskulation***].

embargó, embargouri n. interzicere (parţială) a schimburilor comerciale cu un stat. [Din fr. ***embargo,*** germ. ***Embargo***].

embatíc, embaticuri n. (înv.) arendare a unei proprietăţi pe termen lung: *embaticul, adecă preţul posesiei ereditare, nu se plătea în curs de cîţiva ani.* EM. [Din gr. mod. ***embatichion***].

embaticár, embaticari m. (înv.) persoană care ţinea o proprietate cu embatic: *embaticarul e proprietar al locului ce posedă.* EM. [***Embatic*** + ***-ar***].

emblemátic, ~ci, emblematícă, ~ce a. care ţine de emblemă, cu caracter de emblemă: *există un întreg limbaj emblematic al culorilor bazat pe unificări metaforice.* VIANU. [Din fr. ***emblématique***].

emblémă, embleme f. obiect sau imagine căreia i s-a atribuit o semnificaţie: *a creat ... o splendidă emblemă a vînătoriei.* OD.; *cocoşul este emblema vegherii.* [Din fr. ***emblème,*** lat. ***emblema***].

embolíe, embolii f. blocare a unui vas sangvin cu un cheag de sînge. [Din fr. ***embolie,*** germ. ***Embolie***].

embriogenéză, embriogeneze f. **1.** embriogenie: *nu-i exclus ca orice ovul, orice celulă capabilă să iniţieze o embriogeneză, să conţină mai multe unităţi formative omogene.* BL.; **2.** perioadă incipientă în dezvoltarea plantelor şi animalelor pluricelulare în cursul căreia de formează embrionul. [Din fr. ***embryogenèse,*** germ. ***Embryogenese***].

embriogeníe, embriogenii f. şir de transformări pe care le suferă un animal sau o plantă de la stadiul de ou sau de spor pînă ajunge adult; embriogeneză. [Din fr. ***embryogénie,*** germ. ***Embryogenie***].

embriológic, ~ci, embriológică, ~ce a. **1.** care ţine de embriologie, referitor la embriologie: *cercetări embriologice;* **2.** care ţine de dezvoltarea embrionului: *fiinţa vie, animal sau plantă, străbate ca individ o seamă de faze embriologice.* BL. [Din fr. ***embryologique***].

embriológie f. **1.** parte a biologiei care se ocupă cu studiul embrionului şi al fazelor dezvoltării lui: *unul din principalele argumente în favoarea transformismului l-a furnizat embriologia.* BL.; **2.** embriogenie: *în embriologia umană, faza de gastrulaţie se manifestă cu o claritate plastică.* BL. [Din fr. ***embryologie,*** germ. ***Embryologie***].

embrióm, embrioame n. (med.) tumoare de origine embrionară. [Din fr. ***embryome***].

embrión, embrioni m. **1.** prima fază a unui organism viu, plantă sau animal: *în embrionul minuscul se include forma desăvîrşită a exemplarului.* STĂNIL.; **2.** (fig.) lucru aflat la început; fază primă: *putem spune că în acest asiatism plastic stă embrionul brutal al romantismului.* CĂL. [Din fr. ***embryon***].

embrionál, ~i, embrionálă, ~e a. embrionar. [Din germ. ***embrional***].

embrionár, ~i, embrionară, ~e a. **1.** referitor la embrion; ca un embrion; embrional: *a descoperit analogiile dintre stadiile embrionare ale omului şi anumite forme ale altor animale.* BL.; **2.** (fig.) care este în germene, în faza de început: *dogma reprezintă un fel de gîndire dialectică embrionară, un început de dialectică.* BL.; (adv.) *un instinct formal, o intuiţie a fenomenalităţii estetice există embrionar.* CĂL. [Din fr. ***embryonnaire***].

embrionát, ~ţi, embrionată, ~e a. care are embrion: *icre embrionate.* [De la ***embrion***].

emendá, emendez vb. (tr.) a corecta, a îndrepta, a îmbunătăţi; (refl.) *dacă omenirea s-ar emenda şi n-ar mai fi pedanţi ca Diafăiruş, n-am mai avea prilej să rîdem şi să luptăm.* CĂL. [Din lat. ***emendare,*** fr. ***émender***].

emendábil, ~i, emendabílă, ~e a. (rar) care poate fi emendat. [Din lat. ***emendabilis***].

emendánda f. pl. corecturi (tipografice) ale unui text. [Lat. ***emendanda***].

emendáre, emendări f. acţiunea de a emenda şi rezultatul ei; corectare, îmbunătăţire; emendaţie. [V. ***emenda***].

emendatór, ~i, emendatoáre m., f. persoană care emendează un text: *Fajardo acceptă, cu toţi emendatorii lui Machiavel, un minim de impostură, disimulaţia onestă.* CĂL. [Din lat. ***emendator,*** it. ***emendatore***].

emendáţie, emendaţii f. emendare; (şi: **emendaţiune**). [Lat. ***emendatio, -onis***].

emendaţiúne f. v. emendaţie.

emérge, pers. 3 **emerge** vb. (intr.) a ieşi dintr-un mediu după ce l-a traversat: *radiaţiile solare emerg dincolo de spaţiul planetar.* [Din lat. ***emergere,*** fr. ***émerger***].

emergént, ~ţi, emergentă, ~e a. care iese dintr-un mediu după ce l-a străbătut: *radiaţii emergente.* [Din fr. ***émergent,*** lat. ***emergens, -ntis***].

emergénţă, emergenţe f. ieşire din mediul în care se află. [Din fr. ***émergence,*** germ. ***Emergenz***].

eméri n. (rar) şmirghel. [Din fr. ***émeri***].

emerít, ~ţi, emerită, ~e a. (pe lîngă substantive ca *maestru, artist, profesor* etc. realizînd un titlu onorific) experimentat, priceput: *buletinul vag nu este al unor alienişti emeriţi.* CĂL.; *artist emerit;* (p. ext.) *sînt un prozator tot aşa de emerit ca şi eminentul vostru bacal.* CAR. [Din fr. ***émérite,*** lat. ***emeritus***].

emérs, ~şi, emersă, ~e a. care apare, care iese din apă; **plantă emersă,** plantă cu organe dezvoltate la suprafaţa apei. [Din germ. ***emers***].

emersiúne, emersiuni f. ieşire parţială a unui corp dintr-un lichid: *emersiunea submarinului.* [Din fr. ***émersion,*** lat. ***emersio, -onis,*** germ. ***Emersion***].

emetíc n. substanţă chimică pe bază de antimoniu şi de potasiu folosită în industrie şi în medicină. [Din fr. ***émétique,*** lat. ***emeticus***].

emfátic, ~ci, emfatícă, ~ce a. plin de emfază; bombastic: *contemporanii n-au preţuit aceste creionări, ci elementul emfatic declamator, utilizabil la serbările şcolare.* CĂL.; *ton emfatic;* (adv.) *vorbeşte emfatic.* [Din fr. ***emphatique,*** germ. ***emphatisch***].

emfatizá, emfatizez vb. (rar; tr.) a exagera (importanţa, cantitatea etc.) aducînd insistent în atenţie: *a emfatiza originea romană a românilor.* [***Emfat****(ic)* + ***-iza***].

emfázá, (rar) **emfaze** f. **1.** atitudine nenaturală, afectată, pretenţioasă, în vorbire, în comportare: *cuvintele ... sînt grămădite cu o măiestreaţă emfază.* OD.; **2.** exagerare, bombasticism. [Din fr. ***emphase,*** lat. ***emphasis,*** germ. ***Emphase***].

emfiteóză, emfiteoze f. contract pe termen lung cu drept de ipotecă. [Din fr. ***emphytéose,*** lat. ***emphyteusis***].

emfizém, emfizeme n. (med.) **1.** dilatare provocată de pierderea elasticităţii ţesuturilor organice: *emfizem pulmonar;* **2.** umflătură într-un ţesut organic. [Din fr. ***emphysème,*** germ. ***Emphysem***].

emicíclu n. v. hemiciclu.

emigrá, emigrez vb. (intr.) **1.** a-şi părăsi ţara şi a se stabili în altă parte: *cînd vin regii, vor fi nevoiţi să emigreze revoluţionarii.* IBR.; **2.** (despre păsări) a părăsi periodic o regiune pentru o alta cu o climă mai blîndă; a migra. [Din fr. ***émigrer,*** lat. ***emigrare***].

emigránt, ~ţi, emigrantă, ~e m., f. persoană care a emigrat: *nici să dea ocrotire emigranţilor din Ardeal.* BĂLC. [Din fr. ***émigrant,*** germ. ***Emigrant***].

E F

emigráre, emigrări f. acţiunea de a emigra şi rezultatul ei; expatriere: *emigrarea era mai puternică decît orice boli.* TUD. [V. ***emigra***].

emigrăt, ~ţi, emigrată, ~e a. şi m., f. (persoană) care şi-a părăsit ţara stabilindu-se în alt loc: *această societate de emigraţi şi de localnici.* NEGR. [Din fr. ***émigré***].

emigráţie, (rar) **emigraţii** f. **1.** acţiunea de a emigra; situaţie a persoanei emigrate: *publicînd edictul contra emigraţiei, a dovedit că nu cunoaşte drepturile poporului.* BL.; **2.** perioadă de timp în care cineva este emigrant; **3.** totalitate a persoanelor emigrate (dintr-o ţară, într-o epocă etc.): *aceste idei zburau atunci în aer, în emigraţia iredentistă.* CĂL.; **4.** (rar) emigrare, expatriere: *după emigraţia lui Cantemir, căzînd ţara în ghearele fanarioţilor.* NEGR.; **5.** (zool.) migraţie; (şi: (înv.) **emigraţiune**). [Din fr. ***émigration,*** lat. ***emigratio, -onis***].

emigraţiúne f. v. emigraţie.

eminaménte adv. în cel mai înalt grad; prin excelenţă: *era o gazetă eminamente combativă.* CAR.; *ţară eminamente agrară.* [Din fr. ***éminemment***].

eminént, ~ţi, eminentă, ~e a. **1.** cu mari calităţi (intelectuale); excepţional, excelent; remarcabil: *toţi ceilalţi profesori au socotit că se poate acorda unui elev eminent alt termen pentru teza de mai.* SAD.; **2.** ieşit din comun; special, deosebit: *dacă are vreo calitate eminentă, este aceea de-a spune foarte dezgheţat neadevărul.* EM. [Din fr. ***éminent,*** lat. ***eminens, -ntis,*** germ. ***eminent***].

eminénţă, eminenţe f. **1.** (rar) proeminenţă, înălţime; **2.** (fig.) superioritate (intelectuală), spirit dominant: *eminenţă cenuşie;* **3.** (fig.) însuşirea de a fi deosebit, superior prin eficienţă, prin utilitate etc.: *experimentul nu dobîndeşte o eminenţă într-adevăr metodologică.* BL.; **4.** titlu dat cardinalilor catolici. [Din fr. ***éminence,*** lat. ***eminentia,*** germ. ***Eminenz***].

eminescián, ~eni, eminesciană, ~ene a. **1.** propriu lui Eminescu sau creaţiei sale, în genul operei lui Eminescu: *a avut la îndămînă ani întregi colecţiile de manuscrise eminesciene.* IBR.; **2.** care compune, care creează în maniera lui Eminescu: *acesta evolueazâ din poet eminescian în poet idilic.* IBR.; (subst.) *trebuie să facem mai întîi o deosebire necesară între eminescienii cu simţire poetică şi cei fără simţire.* IBR. [***Eminescu*** n. pr. + ***-ian***].

eminescianísm n. **1.** particularitate stilistică ce caracterizează opera lui Eminescu: *acest eminescianism, cît şi discursivitatea demonstrată a poeziei sale trebuiau să-i aducă desconsiderarea.* CĂL.; **2.** orientare literară caracterizată prin prelucrarea şi cultivarea (excesivă) a unor motive, teme, mijloace stilistice etc. specifice creaţiei lui Eminescu: *Vlăhuţă a explicat eminescianismul prin influenţa fascinantă a cuvintelor şi rimelor maestrului.* IBR. [***Eminescian*** + ***-ism***].

eminescianizá, eminescianizez vb. **1.** (intr.) a scrie în stilul lui Eminescu: *ca poet, Toni eminescianizează, căutînd totuşi o poantă fantezistă.* CĂL.; **2.** (refl.) a deveni eminescian; a deveni asemănător cu ceea ce este specific creaţiei lui Eminescu: *melancolia lor ... a mai crescut deci, s-a mai eminescianizat.* IBR. [***Eminescian*** + ***-iza***].

eminescianizánt, ~ţi, eminescianizántă, ~e a. (rar) care eminescianizează; care se aseamănă cu Eminescu sau cu creaţia sa: *unui convorbirist şters şi cu pretenţii nobilitare ... îi datorăm poezii uşor eminescianizante.* CĂL. [***Eminescianiza*** + ***-ant***].

eminescoíd, ~zi, eminescoídă, ~e a. (rar) în genul lui Eminescu sau al creaţiei sale; (aproape) ca la Eminescu: *părul castaniu lăsat să crească în dezordine pe ceafă într-o chică eminescoidă.* GHEŢIE. [***Eminescu*** n. pr. + ***-oid***].

eminescológ, eminescologi m. specialist în eminescologie. [De la ***eminescologie***].

eminescologíe f. studiu al vieţii şi al operei lui Mihai Eminescu. [***Eminescu*** n. pr. + ***-logie***].

emír, emiri m. **1.** titlu dat acelora care pretind că se trag din Mahomed; **2.** guvernator sau principe musulman: *emirii, vizirii şi toţi ofiţerii aşteaptă porunca.* CAR. [Din fr. ***émir***].

emirát, emirate n. **1.** demnitate de emir; **2.** stat musulman guvernat de un emir. [Din fr. ***émirat,*** germ. ***Emirat***].

emíră, emire f. soţie sau fiică de emir; prinţesă: *o închide într-un turn pe malul Siretului, trimiţîndu-i totuşi spre a o capta diademul de emiră şi alte daruri preţioase.* CĂL. [***Emir*** + ***-ă***].

emís, ~şi, emisă, ~e a. **1.** produs şi propagat în mediul înconjurător: *stabilea anume raporturi matematice între lungimea coardelor muzicale şi înălţimea tonurilor emise.* BL.; **2.** pus în circulaţie: *obligaţiunile emise nu sînt atrăgătoare.* [V. ***emite***].

emisár, emisari m. **1.** trimis al unui stat; agent însărcinat cu o misiune secretă: *guvernul începu să facă propagandă pentru noul regim şi să numească emisari diplomatici.* CĂL.; **2.** (p. gener.) persoană care transmite dorinţa, porunca etc. cuiva; mesager. [Din fr. ***émissaire,*** lat. ***emissarius***].

emisfér n. v. emisferă.

emisfără, emisfere f. **1.** (geom.) jumătate dintr-o sferă: *să zice emisfér jumătatea sferii.* B.-DEL.; **2.** fiecare dintre cele două jumătăţi ale globului pămîntesc delimitate de ecuator sau de primul meridian: *nu cunoştea bolta în emisfera de sud.* TUD.; **3.** fiecare dintre cele două jumătăţi ale sferei cereşti; **4. emisferă cerebrală,** fiecare dintre cele două părţi simetrice ale creierului mare; (şi: (înv.) **emisfer, hemisfer, hemisferă**). [Din fr. ***hémisphère,*** lat. ***hemisphaerium,*** germ. ***Hemisphäre***].

emisféric, ~ci, emisferică, ~ce a. în formă de emisferă. [Din fr. ***hémisphérique,*** germ. ***hemisphärisch***].

emísie f. v. emisiune.

emisioníst, ~şti, emisionístă, ~e a. (rar) care susţine că lumea este o emisiune, o emanaţie a divinităţii: *nici unul din sistemele metafizice cu adevărat emisioniste nu s-a încumetat nici măcar aluziv la asemenea gînduri.* BL. [***Emisiune*** + ***-ist***].

emisiúne, emisiuni f. **1.** faptul de a emite, de a elibera în exterior: *emitentul ar rămîne nealterat prin emisiune.* BL.; **2.** punere în circulaţie a banilor, a hîrtiilor de valoare, a mărcilor poştale etc.; **3.** producere şi degajare (de radiaţii); răspîndire (de radiaţii); **4.** producere şi evacuare în atmosferă a unui gaz; **5.** program transmis prin radio sau prin televiziune: *Dimitrie văzu primul film din viaţa lui, ascultă prima emisiune radiofonică.* GHEŢIE; (şi: **emisie**). [Din fr. ***émission,*** lat. ***emissio, -onis,*** germ. ***Emission***].

emístih, emistihuri n. fiecare dintre cele două jumătăţi ale unui vers (despărţite de cezură): *ultimul emistih al celui de-al treilea vers este repetat.* VIANU. [Din fr. ***hémistiche,*** lat. ***hemistichium***].

emíte, emit vb. (tr.) **1.** a pune în circulaţie: *era un dinar roman emis în anii domniei lui Macrinus.* GHEŢIE; *a emite acţiuni pentru o întreprindere;* **2.** a enunţa, a exprima, a lansa: *am avea dreptul de-a ignora opiniile emise de confraţii noştri de la acea foaie.* EM.; (p. ext.) *se cunosc sunetele înalte ce le emit liliecii în zborul lor nocturn.* BL.; **3.** a elabora, a publica, a da: *emite chiar un decret pentru reglementarea mai precisă a raporturilor dintre iobagi şi clasele privilegiate.* BL.; *a emite o lege;* **4.** a produce, a răspîndi: *diverse substanţe absorb tocmai acele fişii de lumină spectrală pe care în stare de incandescenţă ele sînt în stare să le emită.* BL.; *a emite radiaţii.* // (intr.) a funcţiona şi a transmite programe: *postul de radio emite pe mai multe frecvenţe.* [Din lat. ***emittere***].

emitént, ~ţi, emitentă, ~e a. **1.** care emite (bancnote, hîrtii de valoare etc.); **2.** care produce şi propagă, care răspîndeşte; (subst.) *emitentul ar rămîne nealterat prin emisiune.* BL. [Din lat. ***emittens, -ntis***].

emítere, emiteri f. faptul de a emite: *scoasă deja în vînzare prin emiterea de bilete ipotecare.* EM. [V. ***emite***].

emiţătór, ~i, emiţătoáre a. **1.** care funcţionează şi transmite programe; care emite: *post emiţător;* **2.** care eliberează în exterior; care produce şi răspîndeşte; **3.** care exprimă, care lansează (o opinie, o idee etc.); (subst.) *aceste idei zburau atunci în aer, în emigraţia iredentistă, emiţătorul principal de mituri abstracte fiind Giuseppe Mazzini.* CĂL. // n. aparat, dispozitiv sau instalaţie care emite unde electromagnetice sau acustice: *în primul rînd îl preocupă instrumentaţia şi vocile, considerate ca simple emiţătoare de sunete.* CĂL. [***Emite*** + ***-(ă)tor***; cf fr. ***émetteur***].

emolién, ~ţi, emolientă, ~e a. care moaie ţesuturile congestionate sau întărite: *cataplasmă emolientă.* // m. sau n. substanţă care înmoaie, care face să devină moale, suplu: *emolienţi întrebuinţaţi la finisarea produselor textile.* [Din fr. ***émollient,*** lat. ***emolliens, -ntis***].

emoluménţ, emolumente n. (latinism) profit, avantaj. [Din lat. ***emolumentum***].

emoragíe f. v. hemoragie.

emotív, ~i, emotivă, ~e a. **1.** care se emoţionează uşor; impresionabil: *fire emotivă;* **2.** referitor la emoţie: *nu intră în cadrul literaturii decît scrierile exprimînd complexe intelectuale şi emotive.* CĂL.; **3.** care trădează emoţia, afectivitatea; care se caracterizează prin sensibilitate: *versurile emotive ale acestei poete ... sînt în genere diluate de convenţii literare.* CĂL. [Din fr. ***émotif,*** germ. ***emotiv***].

emotivísm n. curent în etica neopozitivistă care atribuie noţiunilor şi judecăţilor morale un fundament pur. [Din fr. ***émotivisme***].

emotivitáte f. însuşirea de a fi emotiv; stare emotivă; impresionabilitate, sensibilitate: *versul tradiţional este cauzat de condiţii profunde, el este expresia emotivităţii omului.* IBR. [Din fr. ***émotivité,*** germ. ***Emotivität***].

emóţie, emoţii f. **1.** reacţie afectivă (de durată scurtă) generată de o atitudine sau de o surpriză: *nu e întîmplare cît de neînsemnată care, spusă cu emoţie, să nu ne intereseze.* VLAH.; **2.** (p. gener.) tulburare sufletească; nelinişte: *o nesfîrşită emoţie răscolitoare mi se cuibărise în inimă.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **emoţiune**). [Din fr. ***émotion,*** germ. ***Emotion***].

emoţioná, emoţionez vb. **1.** (tr.) a provoca, a produce o emoţie: *ştirea a emoţionat-o foarte mult;* (absol.) *valoarea mare a oratoriei constă nu în faptul de a analiza, ci în acela de a emoţiona.* IBR.; **2.** (refl.) a fi cuprins de o emoţie: *el se emoţionează lacrimogen în faţa naturii.* BL. [Din fr. ***émotionner***].

emoţionábil, ~i, emoţionábilă, ~e a. care se emoţionează uşor; emotiv; impresionabil. [Din fr. ***émotionnable***].

emoţionabilitáte f. caracter emoţional. [***Emoţionabil*** + ***-itate***].

emoţionál, ~i, emoţională, ~e a. **1.** propriu emoţiilor, provocat de emoţie: *vorbitorul doreşte să dea evocărilor sale un grad superior de intensitate emoţională.* VIANU; *stare emoţională;* **2.** care produce emoţie: *figura bătrînului, atmosfera emoţională din jurul lui.* IBR. [Din fr. ***émotionnel,*** germ. ***emotional***].

emoţionánt, ~ţi, emoţionantă, ~e a. care emoţionează: *cuvinte sonore, puternice, emoţionante.* VLAH. [Din fr. *émotionnant*].

emoţionáre, emoţionări f. acţiunea de a se emoţiona şi rezultatul ei. [V. *emoţiona*].

emoţionát, ~ţi, emoţionată, ~e a. cuprins de emoţie: *aprinse o lampă şi, cam emoţionată, voia să mă servească cît mai bine.* BAC. [V. *emoţiona*].

emoţiúne f. v. emoţie.

empatíe f. facultate intuitivă de a se plasa în locul altei persoane, de a simţi ceea ce simte ea; identificare cu o persoană sau cu un lucru. [Din fr. *empathie,* germ. *Empathie*].

empire [ampír] a. stil Empire, stil decorativ din epoca lui Napoleon I. [Cuv. fr.].

empiréu n. (mit.) partea cea mai înaltă a bolţii cereşti unde se credea că este lăcaşul zeilor; (fig.) *gîngania care cade în călimară ... este un mit picat într-o mare neagră dintr-un empireu de garoafe.* CĂL. [Din fr. *empyrée,* germ. *Empyreum*].

empíric, ~ci, empirică, ~ce a. **1.** care se bazează (numai) pe experienţă: *Arhimede s-a priceput să îmbine observaţia empirică cu rigoarea matematică.* BL.; *medicină empirică;* **2.** care se percepe cu simţurile; fizic: *un lucru empiric coexistă spaţial cu toate celelalte.* BL. // n. lumea materială, fizică: *se dă întîietate raţiunii acompaniate de empiric.* BL. // m. (înv.) **1.** persoană care practica ilegal medicina (fără a avea o pregătire de specialitate); **2.** filozof care consideră că totul se raportează numai la experienţă. [Din lat. *empiricus,* fr. *empirique,* germ. *empirisch*].

empiríe f. (rar) **1.** existenţă; **2.** experienţă: *primele principie ale determinării matematice n-ar fi nimic decît percepţie, observare, empirie.* EM. [Din gr. *empeiria,* germ. *Empirie*].

empiriocrític, ~ci, empiriocritică, ~ce a. care aparţine empiriocriticismului, propriu empiriocriticismului; referitor la empiriocriticism. // m. adept al empiriocriticismului. [Din rus. *empiriokritik*].

empiriocriticísm n. curent filozofic pozitivist apărut la sfîrşitul secolului al XIX-lea, care concepea lumea ca fiind un simplu complex de senzaţii. [Din fr. *empiriocriticisme,* rus. *empiriokritiţizm*].

empirísm n. **1.** folosire exclusivă a experienţei într-o activitate: *nu e întîia oară cînd ne spunem părerea despre empirismul ştiinţific.* BL.; **2.** (înv.) practicare a medicinei de către persoane neprofesioniste; **3.** curent filozofic sau doctrină care consideră experienţa senzorială ca unica sursă a cunoştinţelor şi a cunoaşterii: *empirismul lui Locke.* [Din fr. *empirisme,* germ. *Empirismus*].

empiríst, empirişti m. adept al empirismului: *el era un empirist în primul rînd şi manifesta oarecare sfială de a face afirmaţiuni teoretice în absolut.* BL. [Din fr. *empiriste,* germ. *Empirist*].

emplástru, emplastre m. medicament de uz extern întins pe un material textil pentru a fi aplicat; plasture. [Din lat. *emplastrum*].

empóriu, emporii n. (ant.) reprezentanţă comercială romană în străinătate. [Din gr. *emporion,* lat., fr. *emporium*].

emú m. pasăre nezburătoare australiană, de talie mare, cu penele cenuşii sau maro şi cu trei degete la picioare (*Dromaius novaehoblandiae*). [Din engl. *emu*].

emúl, emuli m. persoană care se străduieşte să egaleze sau să întreacă pe cineva într-un domeniu de activitate; concurent, rival: *toţi emulii d-tale de aceeaşi şcoală vor gîndi toată noaptea.* CAR. [Din fr. *émule,* lat. *aemulus*].

emulá, emulez vb. (rar; intr.) a concura, a rivaliza: *epigonii se mulţumesc a se mîndri cu trecutul, fără a emula cu grandoarea lui.* CĂL. [Din it. *emulare*].

emuláţie, emulaţii f. dorinţă, efort de a egala sau de a întrece pe cineva: *nu prin muncă, nu prin emulaţiune, nu prin învăţătură se poate ajunge ceva în astă ţară, ci prin lipsă de caracter.* EM.; (şi: (înv.) **emulaţiune**). [Din fr. *émulation,* lat. *aemulatio, -onis*].

emulaţiúne f. v. emulaţie.

emulgatór, emulgatori m. substanţă folosită la obţinerea emulsiilor. [Din germ. *Emulgator*].

emúlsie, emulsii f. **1.** amestec constituit din dispersia unui lichid în alt lichid; **2.** strat fotosensibil depus pe un material fotografic; (şi: (înv.) **emulsiune**). [Din fr. *émulsion,* germ. *Emulsion*].

emulsínă f. enzimă extrasă din migdalele amare şi din ciuperci, care are proprietatea de a emulsiona uleiurile. [Din fr. *émulsine*].

emulsioná, emulsionez vb. (intr. şi tr.) a forma sau a prepara o emulsie. [Din fr. *émulsionner*].

emulsionábil, ~i, emulsionabilă, ~e a. care poate deveni emulsie. [Din fr. *émulsionnable*].

emulsionánt, emulsionante n. (chim.) substanţă cu care se prepară emulsii stabile; emulgator. [Din fr. *émulsionant*].

emulsiúne f. v. emulsie.

emulsív, ~i, emulsivă, ~e a. din care se extrage ulei: *inul are seminţe emulsive.* // n. emulgator. [Din fr. *émulsif*].

emulsór, emulsoare n. aparat care serveşte la obţinerea emulsiilor. [Din fr. *émulseur*].

enantém, enanteme n. (med.) erupţie care apare pe mucoase în unele boli contagioase. [Din fr. *énanthème,* germ. *Enanthem*].

enántic, ~ci, enantică, ~ce a. (livr.) referitor la vin; propriu vinului. [Din fr. *oenanthique*].

enantiomórf, ~i, enantiomorfă, ~e a. care este alcătuit din aceleaşi părţi, dar dispuse în sens invers: *mîna dreaptă şi mîna stîngă sînt enantiomorfe.* [Din fr. *énantiomorphe*].

enantiotróp, ~i, enantiotropă, ~e a. (chim.) care prezintă enantiotropie. [Din fr. *énantiotrope*].

enantiotropíe f. (chim.) proprietate a unui corp de a cristaliza în două structuri cristaline diferite în funcţie de temperatură şi de presiune. [Din fr. *énantiotropie*].

enantióză, enantioze f. (filoz.) fiecare dintre cele zece opoziţii fundamentale, la pitagoreici (unul şi multiplul, binele şi răul etc.). [Din fr. *énantiose,* gr. *enantiosis*].

enará, enarez vb. (latinism; tr.) a povesti amănunţit: *a enara faptele.* EM. [Din lat. *enarrare*].

enaráre, enarări f. (rar) acţiunea de a enara; prezentare, povestire amănunţită: *arta enarării în poezia dramatică.* EM. [V. *enara*].

en-avant [an-aván] n. (rugbi) eroare comisă de un jucător care trimite mingea cu mîna spre terenul de ţintă advers sau care o pasează unui coechipier aflat în faţa sa. [Cuv. fr.].

encárpă, encarpe f. (arhit.) ornament al construcţiilor antice, compus din flori şi fructe în relief. [Din fr. *encarpe*].

encaústic m. preparat pe bază de ceară cu care se impregnează sculpturile pentru a luci. // f. (**encaustică**) pictură realizată cu culori topite în ceară. [Din fr. *encaustique*].

encefál, encefale n. totalitate a centrilor nervoşi din cutia craniană; creier. [Din fr. *encéphale,* engl. *Enzephalon*].

encefálic, ~ci, encefalică, ~ce a. care aparţine encefalului, referitor la encefal. [Din fr. *encéphalique*].

encefalítă, encefalite f. (med.) inflamare a encefalului; encefalită letargică, v. letargic. [Din fr. *encéphalite*].

encefalografíe, encefalografii f. (med.) radiografie a encefalului. [Din fr. *encéphalographie*].

encefalográmă, encefalograme f. imagine radiografică a encefalului. [Din fr. *encéphalogramme*].

encefalomalacíe f. (med.) ramolisment cerebral. [Din fr. *encéphalomalacie*].

encefalomielítă, encefalomielite f. (med.) inflamare a creierului şi a măduvei spinării. [Din fr. *encéphalomyélite*].

encefalopatíe, encefalopatii f. (med.) boală sau îmbolnăvire a encefalului. [Din fr. *encéphalopathie*].

encefalóză, encefaloze f. (med.) afecţiune cerebrală degenerativă. [Din fr. *encéphalose*].

enchimóză, enchimoze f. (med.) răspîndire a sîngelui în vasele din piele datorită unei emoţii puternice. [Din fr. *enchymose*].

encíclică, enciclice f. **1.** circulară trimisă de papă; **2.** (p. ext.) circulară emisă de un înalt prelat religios: *mitropolitul înştiinţează prin enciclică pe toată lumea bisericească.* EM. [Din fr. *encyclique*].

enciclopédic, ~ci, enciclopedică, ~ce a. **1.** care cuprinde mai multe domenii (ştiinţifice), care are caracter de enciclopedie: *paginile cele mai interesante ... sînt cele tipărite la 1875, în franţuzeşte, într-o mare publicaţie enciclopedică.* SAD.; (subst. n.) *înlăturîndu-se în principiu enciclopedicul şi întîmplătorul, cercetîndu-se valorile capitale.* CĂL.; **2.** (p. ext.) întins, vast, cuprinzător: *programul e larg luminist şi în spirit enciclopedic.* BL. [Din fr. *encyclopédique,* germ. *enzyklopädisch*].

enciclopedíe, enciclopedii f. **1.** lucrare lexicografică amplă care cuprinde cunoştinţe din toate domeniile de activitate: *o istorie a civilizaţiei şi un volum dintr-o enciclopedie modernă completau claviatura pe care îşi plimbase în ajun gîndurile.* VINEA; **2.** lucrare lexicografică care cuprinde cunoştinţe amănunţite dintr-un domeniu: *Enciclopedia agricolă; enciclopedie medicală;* **3.** ansamblul cunoştinţelor omeneşti organizate metodic; **enciclopedie vie,** (fig.) persoană cu cunoştinţe întinse şi variate. [Din fr. *encyclopédie,* germ. *Enzyklopädie*].

enciclopedísm n. tendinţă de acumulare sistematică a cunoştinţelor din domenii diverse: *unei asemenea ispite cercetătorii au început să-i dea urmare abia după Aristotel, şi în bună parte pe temeiul enciclopedismului intrinsec al preocupărilor acestuia.* BL. [Din fr. *encyclopédisme*].

enciclopedíst, enciclopedişti m. **1.** autor de enciclopedii; (spec.) savant francez care a colaborat la realizarea „Enciclopediei ştiinţei, artelor şi meşteşugurilor" din secolul al XVIII-lea: *maniera întîia e cea veche franceză din timpul enciclopediştilor, raţionalistă şi deductivă.* EM.; **2.** persoană care are cunoştinţe enciclopedice. // a. **1.** cuprinzător, vast; enciclopedic: *lucrare de tip enciclopedist;* **2.** care aparţine „Enciclopediei" apărute în secolul al XVIII-lea în Franţa; specific acestei lucrări: *combina, ce-i drept, propoziţii enciclopediste ... cu altele caracteristice spiritualismului german.* CĂL. [Din fr. *encyclopédiste*].

enclávă, enclave f. **1.** fragment de rocă de altă natură înglobat în masa unei roci eruptive; **2.** grup de populaţie străină înglobată în mijlocul masei indigene; **3.** teren închis sau cu dependenţă de un ţinut mai îndepărtat; **4.** (p. gener.) element de altă natură integrat într-un complex: *în cadrul*

E F

conştiinţei nu există enclave ale inconştientului. BL. [Din fr. *enclave*].

enclavizá, enclavizez vb. (tr.) a realiza enclave de populaţie (de altă etnie). [*Enclavă* + *-iza*].

enclavizáre, enclavizări f. acţiunea de a enclaviza; alcătuire de enclave: *românii nu vor enclavizarea Ardealului.* [V. *enclaviza*].

enclític, ~ci, enclitică, ~ce a. (gram.) care se leagă la sfîrşitul unui cuvînt fiind lipsit de accent propriu: *articol enclitic.* [Din fr. *enclitique,* lat. *encliticus,* germ. *enklitisch*].

enclíză, enclize f. ataşare a unui cuvînt, a unei silabe sau a altui element neaccentuat la cuvîntul precedent; postpunere. [Din fr. *enclise,* germ. *Enklise*].

encodá, encodez vb. (englezism; tr.) a converti în formă de cod. [Din engl. *encode*].

encodáre, encodări f. acţiunea de a encoda. [V. *encoda*].

encomiást, encomiaşti m. (livr.) persoană care face elogii cuiva; panegirist. [Din it. *encomiasta,* germ. *Enkomiast*].

encomiástic, ~ci, encomiastică, ~ce a. cu caracter laudativ; elogios: *adaugă ştiri directe şi în spirit encomiastic, din a doua domnie a lui Mavrocordat.* CĂL. [Din it. *encomiastico*].

encomíe f. v. **encomion.**

encomiénda f. instituţie colonială constînd în repartizarea amerindienilor între colonişti şi folosirea lor ca sclavi. [Din sp., fr. *encomienda*].

encomión, encomioane n. (înv.) cuvîntare de laudă; elogiu: *să nu capeţi de la mine decît un encomion fluturatic şi fără temei.* OD.; *toată lumea plecase în întîmpinarea domnului (prilej de encomie).* CĂL.; (şi: **encomie**). [Din lat. *encomium,* gr. mod. *enkómion*].

encondróm, encondroame n. (med.) tumoare, excrescenţă cartilaginoasă care se dezvoltă pe un os. [Din fr. *enchondrome*].

encrín m. ordin de echinoderme fosile din triasic; crin-de-mare. [Din fr. *encrin*].

endartéră, endartere f. (anat.) înveliş exterior al arterei. [Din fr. *endartère*].

endarterítă, endarterite f. (med.) inflamaţie a endarterei. [Din fr. *endartérite*].

endeca- element de compunere cu sensul „(de) unsprezece (ori)". [Din fr. *(h)endeca-*].

endecagón, endecagoáne n. poligon cu unsprezece laturi (şi cu unsprezece unghiuri). [Din fr. *(h)endécagone*].

endecasiláb, endecasilabi m. şi **endecasilabe** n. vers de unsprezece silabe: *tradusă în endecasilabe, „Odiseea" are un mers şi mai firesc.* CĂL. [Din fr. *(h)endécasyllabe,* lat. *hendecasyllabus*].

endecasilábic, ~ci, endecasilabică, ~ce a. care are unsprezece silabe: *versuri endecasilabice.* [Din fr. *(h)endécasyllabique*].

endémic, ~ci, endemică, ~ce a. **1.** (med.) care are cauze locale, specifice unei regiuni; care prezintă caracter de endemie: *impresia generală, citind literatura spaniolă, este că în Spania e o mare carenţă de alimente şi o foamete endemică.* CĂL.; *boală endemică;* **2.** (biol.; despre specii vegetale sau animale) răspîndită pe arii mici şi bine delimitate. [Din fr. *endémique,* germ. *endemisch*].

endemicitáte f. (med.) stare endemică a unei boli; endemie. [Din fr. *endémicité*].

endemíe, endemii f. boală care izbucneşte (periodic) în aceeaşi regiune din cauze locale. [Din fr. *endémie,* germ. *Endemie*].

endemísm n. **1.** calitatea a ceea ce este endemic; **2.** (biol.) particularitate a unor specii de a trăi pe arii limitate. [Din fr. *endémisme,* engl. *endemism,* germ. *Endemismus*].

endemoepidémic, ~ci, endemoepidemică, ~ce a. referitor la boli infecţioase prezente în mod endemic. [*Endemie* + *epidemic*].

en detail [an detái] adv. cu amănuntul. [Cuv. fr.].

endívie, endivii f. (rar) varietate de cicoare (*Cichorium Endivia*). [Din lat. *endivia*].

endo- element de compunere cu sensul „înăuntru". [Din fr. *endo-*].

endoblást, endoblaste n. (biol.) endoderm. [Din fr. *endoblaste*].

endoblástic, ~ci, endoblastică, ~ce a. (biol.) care ţine de endoblast, referitor la endoblast. [Din fr. *endoblastique*].

endocárd, endocarduri n. (anat.) membrană subţire care căptuşeşte cavităţile inimii. [Din fr. *endocarde*].

endocárdic, ~ci, endocardică, ~ce a. (med.) care ţine de endocard, referitor la endocard. [Cf. fr. *endocarditique*].

endocardítă, endocardite f. (med.) boală care constă în inflamarea endocardului datorită unor agenţi virotici sau microbieni. [Din fr. *endocardite*].

endocárp, endocarpuri n. ţesut dur care protejează seminţele unor plante (precum prunele, cireşele etc.). [Din fr. *endocarpe*].

endocranián, ~eni, endocraniană, ~ene a. care se află în interiorul cutiei craniene. [Din fr. *endocrânien*].

endocrăniu, endocranii n. faţa internă a cutiei craniene. [Din fr. *endocrâne* (după *craniu*)].

endocrín, ~i, endocrină, ~e a. cu secreţie internă, care îşi varsă secreţiile (hormonale) direct în sînge: *o atribuie unei modificări în funcţionarea sistemului endocrin al acestuia.* BL.; *glande endocrine.* [Din fr. *endocrine,* germ. *endokrin*].

endocrinológ, endocrinologi m. specialist în endocrinologie; (adj.) *medic endocrinolog.* [Din germ. *Endokrinologe*].

endocrinologíe f. ramură a medicinei care studiază glandele endocrine, funcţiile şi afecţiunile lor. [Din fr. *endocrinologie,* germ. *Endokrinologie*].

endocrinoterapíe f. tratament medical făcut cu substanţe extrase din glandele endocrine. [Din fr. *endocrinothérapie*].

endodérm, endoderme n. **1.** strat interior al embrionului celular, din care iau naştere aparatele digestiv şi respirator; endoblast; **2.** strat interior al scoarţei tulpinii sau rădăcinii plantelor. [Din fr. *endoderme*].

endodérmic, ~ci, endodermică, ~ce a. care ţine de endoderm, referitor la endoderm. [Din fr. *endodermique*].

endoenzímă, endoenzime f. enzimă intracelulară a cărei eliminare nu are loc decît după distrugerea mecanică a celulelor. [Din fr. *endoenzyme*].

endoestezíe, endoestezii f. sentiment, sensibilitate internă. [Din fr. *endoesthésie*].

endofazíe, endofazii f. trăire lăuntrică a actului vorbirii; limbaj interior. [Din fr. *endophasie*].

endofít, ~ţi, endofită, ~e a. (despre organisme) care trăieşte în interiorul unor plante. [Din fr. *endophyte*].

endogám, ~i, endogamă, ~e a. **1.** care practică endogamia; **2.** (biol.; despre organisme) care prezintă endogamie. [Din fr. *endogame*].

endogamíe f. **1.** contractare obligatorie a căsătoriilor în cadrul aceluiaşi trib (întîlnită la unele populaţii primitive); **2.** (biol.) unire a doi gameţi formaţi în acelaşi organism. [Din fr. *endogamie,* germ. *Endogamie*].

endogén, ~i, endogenă, ~e a. **1.** (geol.) provocat de forţe care vin din interiorul pămîntului; **2.** (med.) care se datorează unor cauze din interiorul organismului. [Din fr. *endogène,* germ. *endogen*].

endogenéză f. (biol.) producere a celulelor în interiorul altor celule. [Din fr. *endogenèse*].

endolímfă f. lichid care se află în labirintul urechii interne. [Din fr. *endolymphe*].

endometrítă, endometrite f. (med.) inflamaţie a mucoasei uterine. [Din fr. *endométrite*].

endométru, endometre n. (anat.) mucoasă uterină. [Din fr. *endomètre,* engl. *endometrium*].

endomitóză, endomitoze f. (biol.) duplicare a cromozomilor fără diviziune nucleară. [Din engl. *endomitosis*].

endomorfísm n. totalitate a schimbărilor pe care le suferă rocile eruptive la contactul cu alte roci. [Din fr. *endomorphisme,* germ. *Endomorphismus*].

endoparazít, ~ţi, endoparazită, ~e a. şi m., f. (animal) care trăieşte ca parazit în organele interne ale corpului. // f. ciupercă parazită al cărei miceliu se dezvoltă în interiorul ţesuturilor plantei gazdă. [Din fr. *endoparasite*].

endoplasmátic, ~ci, endoplasmatică, ~ce a. (biol.) care ţine de endoplasmă, referitor la endoplasmă. [Din fr. *endoplasmatique,* germ. *endoplasmatisch*].

endoplásmă, endoplasme f. parte internă a celulei la organismele monocelulare, înconjurată de citoplasmă. [Din fr. *endoplasme,* germ. *Endoplasma*].

endoplástă, endoplaste f. masă protoplasmatică care formează nucleul celulei infuzorilor. [Din fr. *endoplaste*].

endoréic, ~ci, endoreică, ~ce a. (geogr.) lipsit de scurgere: *zonă endoreică.* [Din fr. *endoréique,* germ. *endorheisch*].

endoschelét, endoschelete n. (biol.) schelet osos intern (la sepie, la echinoderme etc.). [Din germ. *Endoskelett,* engl. *endoskeleton*].

endoscóp, endoscoape n. aparat pentru realizarea endoscopiei. [Din fr. *endoscope,* germ. *Endoskop*].

endoscópic, ~ci, endoscopică, ~ce a. (med.) care ţine de endoscopie, referitor la endoscopie. [Din fr. *endoscopique,* germ. *endoskopisch*].

endoscopíe, endoscopii f. (med.) examinare pe viu a unui organ cavitar sau tubular. [Din fr. *endoscopie,* germ. *Endoskopie*].

endosmóză, endosmoze f. trecere a unui lichid printr-o membrană din mediul exterior în spaţiul mărginit de ea. [Din fr. *endosmose*].

endospérm, endosperme n. ţesut din vecinătatea embrionului vegetal în care se află substanţe de rezervă necesare creşterii embrionului. [Din fr. *endosperme,* germ. *Endosperm*].

endotéliu, endotelii n. epiteliu care căptuşeşte o cavitate închisă a corpului. [Din fr. *endothélium*].

endotérm, ~i, endotermă, ~e a. endotermic. [Din germ. *endotherm*].

endotérmic, ~ci, endotermică, ~ce a. (fiz.; chim.) care se produce cu absorbţie de căldură din mediul înconjurător: *reacţie endotermică.* [Din fr. *endothermique*].

endotermíe f. (chim.) reacţie care se efectuează prin absorbţie de căldură. [Din fr. *endothermie*].

endotoxínă, endotoxine f. substanţă toxică ce se poate elimina numai prin dezintegrarea celulei în care se află. [Din fr. *endotoxine*].

endruşáim m. v. indruşaim.

enea- element de compunere cu sensul „nouă". [Din fr. *ennéa-*].

eneacórd, eneacorduri n. (la vechii greci) liră cu nouă coarde. [Din fr. *ennéacorde*].

eneádă, eneade f. **1.** (ant.) ierarhie de nouă zei, simboluri ale forţelor universului; **2.** (rar) reunire a nouă elemente asemănătoare (lucruri, fiinţe etc.). [Din fr. *ennéade*].

eneagón, eneagoane n. poligon cu nouă laturi (şi cu nouă unghiuri). [Din fr. *ennéagone*].

eneasilób, eneasilabi m. (şi adj.) (vers) compus din nouă silabe. [Din fr. *ennéasyllabe*].

eneódă, eneode f. tub electronic cu nouă electrozi, utilizat la radioreceptoarele cu modulaţie de frecvenţă. [Din fr. *ennéode*].

eneolític, ~ci, eneolitică, ~ce n. şi a. (care ţine de, referitor la) ultima fază a neoliticului, caracterizată prin folosirea uneltelor de piatră şi de os. [Din fr. *énéolithique*].

energétic, ~ci, energetică, ~ce a. referitor la energie, care produce energie: *noi proclamăm un ideal energetic, promovăm acţiunea, fapta.* GHEŢIE; *sistem energetic.* // f. ramură a fizicii care studiază procesele şi tehnica producerii, distribuirii şi folosirii energiei. [Din fr. *énergétique*, germ. *energetisch, Energetik*].

energeticián, ~eni, energeticiană, ~ene m., f. specialist în energetică. [Din fr. *énergéticien*].

energetísm n. curent filozofic, apărut la sfîrşitul secolului al XIX-lea, care considera că energia este substanţa unică ce se află la baza lumii. [Din fr. *énergétisme*, germ. *Energetismus*].

energetíst, ~şti, energetistă, ~e a. care ţine de energetism, referitor la energetism. // m. adept al energetismului. [Din fr. *énergétiste*].

enérghie f. v. energie.

enérgic, ~ci, energică, ~ce a. **1.** care are energie, plin de vigoare; hotărît, viguros: *a fost crescut în condiţii prielnice ca să devină un om energic, econom şi harnic.* IBR.; **2.** care denotă energie, forţă; care exprimă energie: *graţioasele şi energicele poezii tipărite.* OD.; (adv.) *a avut nevoie de un singur vocabul ... şi de o negaţie, gesticulată deosebit de energic.* SAD.; **3.** (despre medicamente) cu acţiune promptă şi eficientă; eficace. [Din fr. *énergique*, germ. *energisch*].

enérgico adv. (muz.) cu energie, cu forţă. [Cuv. it.].

energíe, energii f. **1.** capacitate de a acţiona; putere; forţă, tărie: *îşi aduceau partea lor de energie la marea şi generoasa frămîntare a vieţii.* VLAH.; **2.** mărime determinată de capacitatea unui sistem de a efectua un lucru mecanic; **3.** caracterul, însuşirea de a avea vigoare, forţă: *energia descrierii se datoreşte, fără îndoială, acestui mijloc.* VIANU; **4.** fermitate, hotărîre în atitudini, în acţiuni: *avem de a face cu un om tare, cu o energie ireductibilă.* IBR.; **cu energie**, energic; viguros: *doborît la pămînt, Bălcescu îşi apără cu energie alviţa.* CĂL.; (şi: (înv.) **energhie**). [Din fr. *énergie*, lat. *energia*, germ. *Energie*].

energizánt, ~ţi, energizantă, ~e a. (şi subst.) care dă energie: *medicament energizant.* [Din fr. *énergisant*].

energofág, ~gi, energofagă, ~ge a. care consumă (inutil) multă energie: *industrie energofagă.* [*Energ(ie)* + *-fag*].

energointensív, ~i, energointensivă, ~e a. mare consumator de energie: *produs, proces energointensiv.* [*Energ(ie)* + *intensiv*].

energométru, energometre n. (med.) aparat pentru analiza pulsului arterial. [Din fr. *énergomètre*].

energumén, energumeni m. **1.** persoană (despre) care se credea a fi stăpînită de diavol; **2.** (fig.) persoană exaltată, care vorbeşte, gesticulează, se agită mereu: *cete de energumeni începură să ridice de la casele lor unele personalităţi politice.* GHEŢIE. [Din fr. *énergumène*, gr. *energoumenos* „agitat"].

enervă, enervez vb. (tr. şi refl.) a (se) înfuria; a face să-şi piardă sau a-şi pierde calmul. [Din fr. *énerver*].

enervánt, ~ţi, enervantă, ~e a. care enervează; supărător: *pentru alţii e un refugiu natura, pentru a se odihni de viaţa enervantă a oraşelor.* IBR.; *căldură enervantă,* (adv.) *gazetele vestesc enervant retrageri de guverne.* BAC. [Din fr. *énervant*].

enerváre, enervări f. **1.** acţiunea de a (se) enerva şi rezultatul ei; tensiune nervoasă, agitaţie, nelinişte; iritare, înfuriere: *zvîrli ziarele cu un gest de enervare.* GHEŢIE; **2.** (med.) enervaţie. [V. *enerva*].

enervát, ~ţi, enervată, ~e a. scos din fire; iritat: *la lumina vie şi scurtă a luminării, comandanţii enervaţi consultă hărţile.* PETR. [V. *enerva*].

enervátie, enervaţii f. (med.) secţionare a unui nerv sau a unui grup de nervi. [Din fr. *énervation*].

engastrimít, engastrimiţi m. (livr.) ventriloc. [Din fr. *engastrimythe*].

engineering [enginíring] n. inginerie. [Cuv. engl.].

englendisí vb. v. eglendisi.

englengeá, englengele f. (înv.) petrecere: *facem un otuz-bir de englengea pînă se va găti masa?* FIL. [Din turc. *eglendje*].

éngler n. (tehn.) unitate de măsură a vîscozităţii uleiurilor minerale. [Din fr., engl. *engler*].

engléz, ~i, engleză, ~e a. care aparţine Angliei sau populaţiei ei, referitor la Anglia sau la populaţia ei: *o companie engleză.* EM.; *poporul englez.* // f. limbă germanică vorbită de populaţia din Anglia şi dusă, prin colonizări, în alte continente: *a făcut o traducere din engleză.* // m. persoană (originară) din Anglia: *ţiganii nu-s eghipteni, ... dar adevăraţi indieni, cum s-au dovedit prin inglezi.* B.-DEL.; *un englez.* // m. pl. popor constituit ca naţiune în Anglia; (şi: (înv.) **inglez**). [Din it. *inglese*].

englezésc, ~şti, englezească, ~eşti a. care aparţine englezilor sau Angliei, referitor la englezi sau la Anglia. // f. (înv.) limba engleză: *chiar dacă ar vorbi englezeasca americană.* EM. [*Englez* + *-esc*].

englezéşte adv. **1.** ca englezii; **a o şterge** (sau **a pleca**) **englezeşte**, a pleca repede şi pe neobservate: *socotii momentul potrivit s-o şterg englezeşte.* M.CAR.; **2.** (în) limba engleză: *ştia italieneşte şi englezeşte.* CĂL. [*Englez* + *-eşte*].

englezí, englezesc vb. **1.** (refl.) a imita obiceiurile, modul de a vorbi etc. caracteristice englezilor; **2.** (tr.) a da aspect englezesc. [*Englez* + *-i*].

englezísm, englezisme n. element preluat din limba engleză: *englezismele ... demonstrează tocmai capacitatea de adaptare fonetică şi morfologică a limbii.* D. [*Englez* + *-ism*].

englezoáică, englezoaice f. femeie (originară) din Anglia: *debarca un grup de turişti englezi şi englezoaice, cu căşti coloniale.* TUD. [*Englez* + *-oaică*].

engóbă f. pastă subţire (colorată) cu care se acoperă piesele de ceramică; (şi: **angobă**). [Din fr. *engobe*, germ. *Engobe*].

engólpion, engolpioane n. iconiţă din metal preţios sau din smalţ, pe care o poartă arhiereii atîrnată de gît: *ca un engolpion tocmai de minuni săvîrşitor.* PANN; *la gît îi atîrna un engolpion.* EM. [Din gr. mod. *enkólpion*].

engrámă, engrame f. (psih.) urmă lăsată în memorie de orice excitant al sistemului nervos: *experienţele ancestrale s-ar fi putut imprima ... ca engrama memoriei ereditare.* BL. [Din fr. *engramme*, germ. *Engramme*].

engrosíst m. v. angrosist.

enibahár n. v. ienibahar.

enigmátic, ~ci, enigmatică, ~ce a. **1.** care constituie sau ascunde o enigmă; tainic, misterios: *înnebuneşte pe doctorul Peleş prin cochetăria ei enigmatică.* CĂL.; (subst. n.) *e lipsit de înţelegerea fantasticului, haoticului, enigmaticului şi a tot ce depăşeşte graniţa perceperii de toate zilele.* CĂL.; (adv.) *dădea răspunsuri dilatatorii sau zîmbea enigmatic.* GHEŢIE; **2.** greu de înţeles; al cărui sens nu este clar; **3.** care are o comportare misterioasă, inexplicabilă, neobişnuită: *nu se găsesc oameni enigmatici, căci ei trebuie să trăiască într-un mediu social.* IBR. [Din fr. *énigmatique*, lat. *aenigmaticus*].

enígmă, enigme f. **1.** expunere a unui fapt într-o manieră greu de înţeles; cimilitură, ghicitoare: *telegrama cu dezlegarea enigmei d-tale muzicale, sper c-ai primit-o.* CAR.; **2.** lucru greu de înţeles, nelămurit; taină, mister: *eşti enigma însăşi a vieţii mele-ntregi.* EM. [Din fr. *énigme*, lat. *aenigma*].

enigmíst, ~şti, enigmistă, ~e m., f. persoană care compune sau dezleagă jocuri enigmistice. [*Enigmă* + *-ist*].

enigmístic, ~ci, enigmistică, ~ce a. cu caracter de enigmă. // f. ştiinţă a jocurilor distractive bazate pe enigme (rebus, criptograme etc.). [*Enigmă* + *-istic*].

enilísm n. alcoolism provocat de consumul excesiv de vin. [Din fr. *oenilisme*].

enjambamént, enjambamente n. ingambament; (şi: (rar) **anjambament**). [Din fr. *enjambement*].

enoclanínă f. colorant roşu al vinului. [Din fr. *énocyanine*].

enofíl, ~i, enofilă, ~e m., f. persoană pasionată de producerea şi îmbunătăţirea vinurilor; (şi: **oenofil**). [Din it. *enofilo*].

enoftalmíe, enoftalmii f. înfundare patologică a globului ocular în orbită. [Din fr. *énophtalmie*].

enolázǎ f. (chim.) enzimă cu rol catalizator în fermentaţia alcoolică. [Din fr. *énolase*].

enólic, ~ci, enolică, ~ce a. care foloseşte vinul ca excipient: *medicament enolic;* **acizi enolici**, coloranţi existenţi în vinurile roşii. [Din fr. *énolique*].

enológ, ~gi, enologă, ~ge m., f. specialist în enologie; (şi: **oenolog**). [Din fr. *oenologue*].

enológic, ~ci, enologică, ~ce a. referitor la enologie, care ţine de enologie; (şi: **oenologic**). [Din fr. *oenologique*].

enologíe f. ştiinţă care studiază procesul de vinificaţie; (şi: **oenologie**). [Din fr. *oenologie*].

enometríe f. măsurare a concentraţiei de alcool din vin; (şi: **oenometrie**). [Din fr. *oenométrie*].

enoriáş, ~i, enoriaşă, ~e m., f. persoană care aparţine unei anumite parohii prin cultul pe care-l practică: *enoriaşii sar la nevoie ca să desrobească lăcaşul dumnezeiesc.* SAD. [*Enorie* + *-aş*].

enoríe, enorii f. **1.** teritoriu în care îşi exercită atribuţiile un preot; parohie: *cununia se celebra la amiazi la biserica enoriei.* GHICA; **2.** totalitate a locuitorilor de pe un astfel de teritoriu care practică un anumit cult. [Din gr. mod. *enoría*].

enórm, ~i, enormă, ~e a. foarte mare, imens, uriaş: *aceste sume enorme se economisează.* EM.; *un cîine enorm;* (fig.) *poetul îi compune o declaraţie de un melodramatism enorm.* CĂL.; *o prostie enormă.* // adv. **1.** foarte mult: *atrage în dezbaterea acestei probleme două noţiuni care tulbură enorm claritatea datei problemei.* STĂNIL.; **2.** extrem de ..., extraordinar de ...: *s-a angajat la o muncă enorm de grea.* [Din fr. *énorme,* lat. *enormis,* germ. *enorm*].

enormitáte, enormităţi f. **1.** mărime excesivă: *pe cei mai mulţi nu-i interesa decît enormitatea preţului plătit.* VOIC.; **2.** vorbă extravagantă, lucru de necrezut; absurditate: *o privi neîncrezător, ca şi cum ar fi auzit o enormitate.* GHEŢIE. [Din fr. *énormité,* lat. *enormitas, -atis,* germ. *Enormität*].

enót, enoţi n. animal cu blană preţioasă, asemănător cu un cîine (*Viverra Genetta*). [Din rus. *enot*].

enoténicá f. ramură a enologiei care se ocupă cu metodele de preparare şi de conservare a vinurilor. [Din fr. *oenotechnique*].

enoterapíe, enoterapii f. terapie cu vin; (şi: **oenoterapie**). [Din it. *enoterapia*].

ensifórm, ~i, ensiformă, ~e a. (despre frunze) în formă de sabie. [Din fr. *ensiforme*].

entelehiál, ~i, entelehială, ~e a. (rar) care ţine de entelehie, referitor la entelehie; bazat pe entelehie: *formele entelehiale ale lui Aristotel sînt mai puţin statice decît ideile platonice.* BL. [Din germ. *entelechial*].

entelehíe, entelehii f. (filoz.) scop lăuntric al dezvoltării tuturor lucrurilor, în filozofia lui Aristotel: *entelehia e forma ce se realizează pe sine însăşi, forma înţeleasă ca putere.* BL.; (fig.) *uite, cîntă ciocîrlia! pură ca entelehia.* BL. [Din lat. *entelechia,* gr. *entelekheia,* fr. *entéléchie,* germ. *Entelechie*].

entelehísm n. (rar) concepţie filozofică întemeiată pe teoria entelehiei: *chestiunea nu comportă numai soluţii disjunctive: sau entelehism sau mecanicism.* BL. [*Enteleh*(*ie*) + *-ism*].

enteralgíe, enteralgii f. (med.) durere acută de intestine. [Din fr. *entéralgie*].

enterectazíe, enterectazii f. (med.) dilatare a intestinului. [Din fr. *entérectasie*].

entéric, ~ci, enterică, ~ce a. intestinal. [Din fr. *entérique*].

enterítă, enterite f. (med.) inflamaţie a mucoasei intestinale. [Din fr. *entérite*].

enterobactérie, enterobacterii f. bacterie care trăieşte în intestinul omului şi al animalelor. [Din fr. *entérobactérie*].

enterochinázá, enterochinaze f. enzimă din sucul intestinal, care activează acţiunea secreţiei pancreatice. [Din fr. *entérokinase*].

enterocóc, enterococi m. (biol.) microb prezent în intestin. [Din fr. *entérocoque*].

enterocolítă, enterocolite f. (med.) inflamaţie a intestinului subţire şi a colonului. [Din fr. *entérocolite*].

enterogastrítă, enterogastrite f. gastroenterită. [Din fr. *entérogastrite*].

enterogastrónă, enterogastrone f. hormon duodenal care inhibă secreţia şi mobilitatea stomacului. [Din fr. *entérogastrone*].

enterohemoragíe, enterohemoragii f. (med.) hemoragie intestinală. [Din fr. *entéro-hémorragie*].

enterologíe f. ramură a medicinei care studiază tractul intestinal. [Din fr. *entérologie*].

enteromórf, ~i, enteromorfă, ~e a. care are formă de intestin. [Din fr. *entéromorphe*].

enteropatíe, enteropatii f. (med.) boală a intestinelor. [Din fr. *entéropathie*].

enterotomíe, enterotomii f. operaţie chirurgicală executată pe intestin. [Din fr. *entérotomie*].

enterozoár, enterozoare n. (mai ales la pl.) parazit intestinal. [Din fr. *entérozoaire*].

entimemátic, ~ci, entimematică, ~ce a. care ţine de entimeme, referitor la entimemă. [Din lat. *enthymematicus*].

entimémă, entimeme f. silogism în care una din premise este subînţeleasă. [Din lat. *enthymema,* fr. *enthymème,* germ. *Enthymem*].

entitáte, entităţi f. (filoz.) **1.** ceea ce constituie esenţa unei specii sau a unui obiect, socotită ca distinctă de obiectele înseşi: *iubirea sufletească e o conjugare de entităţi abstracte.* PETR.; **2.** obiect considerat ca o existenţă delimitată ca întindere, conţinut, sens etc.: *la el gelozia devine ca o entitate vie, concretă, independentă.* IBR. [Din lat. *entitas, -atis,* fr. *entité,* germ. *Entität*].

en titre [an tîtr] a. (şi adv.) care exercită o funcţie sau ocupă o poziţie ca titular: *echipa campioană en titre; profesor en titre.* [Cuv. fr.].

entomo- element de compunere cu sensul „(referitor la) insectă". [Din fr. *entomo-*].

entomofág, ~gi, entomofagă, ~ge a. şi m., f. (animal) care se hrăneşte cu insecte. [Din fr. *entomophage*].

entomofagíe f. hrănire cu insecte. [Din fr. *entomophagie*].

entomofíl, ~i, entomofilă, ~e a. şi f. (plantă) la care polenizarea se face cu ajutorul insectelor. [Din fr. *entomophile*].

entomofilíe f. polenizare cu ajutorul insectelor. [Din fr. *entomophilie*].

entomofít, ~ţi, entomofită, ~e a. (despre criptogame şi bacterii) care se dezvoltă pe corpul insectelor. [Din fr. *entomophyte*].

entomológ, entomologi m. specialist în entomologie. [Din it. *entomologo,* germ. *Entomologe*].

entomológic, ~ci, entomologică, ~ce a. care ţine de entomologie, referitor la entomologie. [Din fr. *entomologique*].

entomologíe f. ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul insectelor. [Din fr. *entomologie*].

entomologíst, entomologişti m. (rar) entomolog. [Din fr. *entomologiste*].

entomostracéu, entomostracee n. (la pl.) grup de crustacee inferioare, fără apendice abdominal şi cu branhii; (şi la sg.) crustaceu din acest grup. [Din fr. *entomostracés*].

entópic, entopice n. (şi adj.) apelativ geografic (care se foloseşte la crearea numelor de locuri) (ex.: munte, deal, vale). [Din gr. *entópos* + *-ic;* cf. germ. *entopisch*].

entoplásmă, entoplasme f. parte interioară a protoplasmei celulare. [Din germ. *Entoplasma*].

entórsă, entorse f. leziune traumatică a unei articulaţii cauzată de extensiunea sau de ruperea unor ligamente. [Din fr. *entorse*].

entozoár, entozoare n. (la pl.) categorie de animale care trăiesc ca parazite în interiorul altor vietăţi; (şi la sg.) animal din această categorie. [Din fr. *entozoaire*].

entrádă f. v. intradă.

entrátă, entrate f. (muz.) introducere. [Din it. *entrata*].

entrópic, ~ci, entropică, ~ce a. care ţine de entropie, referitor la entropie. [Din fr. *entropique*].

entropíe, entropii f. **1.** (fiz.) mărime termodinamică care reflectă ireversibilitatea proceselor fizice macroscopice; **2.** (în teoria comunicaţiei) număr care măsoară incertitudinea naturii unui mesaj dat în raport cu precedentul; **3.** (p. gener.) măsură care indică gradul de organizare al unui sistem; **entropie estetică,** stare aleatorie, întîmplătoare a elementelor ce alcătuiesc, prin intervenţia artistului, opera de artă. [Din fr. *entropie,* germ. *Entropie*].

entropión, entropioane n. (med.) întoarcere înăuntru a pleoapei, însoţită de iritaţia conjunctivei şi a corneei. [Din fr. *entropion*].

entuziásm, (rar) **entuziasme** n. **1.** exaltare, stare de însufleţire puternică, de avînt, de înflăcărare: *în junie e entuziasmul lucrurilor mari şi devotamentul pentru adevăr.* BĂLC.; *toate aceste entuziasme tinereşti nu pot promova o mare artă.* CĂL.; **2.** admiraţie deosebită: *estetul nu-şi poate reprima entuziasmul pentru ideea unei lumi adamantine.* CĂL.; *elogii dictate de entuziasm.* [Din fr. *enthousiasme,* germ. *Enthusiasmus*].

entuziasmá, entuziasmez vb. **1.** (tr.) a produce entuziasm, a determina o admiraţie deosebită: *la 1788 se dă în Iaşi primul concert, care entuziasmează foarte mult publicul.* IBR.; **2.** (refl.) a se însufleţi, a se înflăcăra: *acest estetician fin nu a putut ... să se entuziasmeze de o operă românească, numai pentru că e românească.* IBR. [Din fr. *enthousiasmer*].

entuziasmáre, entuziasmări f. faptul de a (se) entuziasma: *momentul trecerii din acest stadiu de entuziasmare artistică.* EM. [V. *entuziasma*].

entuziasmát, ~ţi, entuziasmată, ~e a. cuprins de entuziasm: *pitarul se arată entuziasmat de încercarea de a se înjgheba o armată românească.* CĂL. [V. *entuziasma*].

entuziást, ~şti, entuziastă, ~e a. **1.** (şi subst.) plin de entuziasm, stăpînit de entuziasm: *era cel mai entuziast, cel mai harnic ... dintre tinerii care făceau, cum se zice, bucătăria gazetei.* VLAH.; **2.** care denotă entuziasm; (înv.) entuziastic: *cu răcnete entuziaste înălţau cupe.* SAD.; (adv.) *la „Sămănătorul" colaboră entuziast cu o adaptare cuviincioasă la temperamentul violent al lui Ioga.* CĂL. [Din fr. *enthousiaste;* cf. germ. *Enthusiast*].

entuziástic, ~ci, entuziastică, ~ce a. (înv.) care exprimă entuziasm, înflăcărare; entuziast: *în strigătele entuziastice ale poporului şi în zgomotul tunurilor.* EM. [Din germ. *enthusiastisch*].

enucleá, enucleez vb. (livr.; tr.) **1.** a explica, a clarifica o chestiune; **2.** (med.) a face o enucleare. [Din lat., it. *enucleare,* fr. *énucléer*].

enucleáre, enucleări f. extirpare a unei formaţii organice sau a unei tumori prin izolare de ţesuturile înconjurătoare; enucleaţie. [Cf. fr. *énucléer*].

enucleáţie, enucleaţii f. enucleare. [Din fr. *énucléation*].

enumerá, enúmăr vb. (tr.) **1.** a număra unul cîte unul; a numi rînd pe rînd: *enumeră plantele pe care trebuie să le semene ţăranul.* CĂL.; **2.** a adăuga, a socoti; a îngloba: *între junii cărora le-a plăcut şi le place a se ocupa de literatură trebuie să enumerăm şi pe D. Vasile Păun.* MACED. [Din fr. *énumérer,* lat. *enumerare*].

enumeráre, enumerări f. acţiunea de a enumera şi rezultatul ei: *se procedează de obicei printr-o simplă delimitare convenţională şi prin enumerare.* BL. [V. *enumera*].

enumeratív, ~i, enumerativă, ~e a. care conţine o enumerare; referitor la o enumerare: *remarcabila descriere... foloseşte în prima ei parte... notaţia rapidă şi enumerativă.* VIANU; *lista enumerativă a documentelor.* [Din fr. *énumératif*].

enumeráţie, enumeraţii f. **1.** acţiunea de a enumera şi rezultatul ei; enumerare, înşiruire:

această enumeraţie a momentelor reprezentative e departe de a fi completă. BL.; **2.** figură de stil care constă în înşirarea unor elemente privitoare la aceeaşi situaţie: *enumeraţia e folosită de el cu îndemînare.* CĂL.; (şi: (rar) **enumeraţiune**). [Din fr. ***énumération,*** lat. ***enumeratio, -onis***].

enumeraţiúne f. v. enumeraţie.

enunciaţiúne f. v. enunţiaţiune.

enúnţ, enunţuri n. formulare a datelor unei probleme; formulă prin care se exprimă ceva: *rămîne să cercetăm în ce măsură un asemenea enunţ, rezistă unei confruntări cu realitatea.* BL. [Din fr. *énoncé* (după *anunţ*)].

enunţă, enúnţ vb. (tr.) a exprima, a formula o idee, o concepţie etc.: *Tales enunţă ipoteza că pămîntul e un „glob".* BL. [Din fr. ***énoncer,*** lat. ***enuntiare***].

enunţáre, enunţări f. acţiunea de a enunţa şi rezultatul ei; exprimare, formulare, expunere: *din momentul chiar al enunţării şi pînă astăzi, teoria cvantelor a înregistrat o serie de triumfuri.* BL. [V. ***enunţa***].

enunţiatív, ~i, enunţiativă, ~e a. (gram.) care redă, fără participări afective, o constatare sau o observaţie: *propoziţie enunţiativă.* [Din lat. ***enuntiativus,*** fr. ***énonciatif***].

enunţiatór, enunţiatori m. (lingv.) autor, subiect al unei enunţări: *enunţiatorul discursului;* (adj.) *un subiect enunţiator.* [Din fr. ***énonciateur***].

enunţiáţie f. v. enunţiaţiune

enunţiaţiúne, enunţiaţiuni f. producere a enunţului; enunţare; (concr.) enunţ: *observaţiei îi mai revine şi un al doilea rol, posterior enunciaţiunii despre existenţa inconştientului.* BL.; (şi: (înv.) **enunţiaţie, enunciaţiune**). [Din fr. ***énonciation,*** lat. ***enunciatio, -onis***].

enurétic, ~ci, enuretică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de enurezis. [Din fr. ***énurétique***].

enurézis n. (med.) eliminare incontinentă a urinei. [Din fr. ***énurésis***].

enzimátic, ~ci, enzimatică, ~ce a. (chim.) referitor la enzime; care se face cu ajutorul enzimelor: *viespea, o dată cu înţepătura aplicată, ar induce în frunza de stejar, prin intermediu chimic-molecular de natură probabil enzimatică, un cîmp biologic.* BL. [Din fr. ***enzymatique,*** engl. ***enzymatic***].

enzímă, enzime f. compus organic de natură proteică care are rol de catalizator pentru reacţiile din celulele vii. [Din fr. ***enzyme,*** germ. ***Enzyme***].

enzimologíe f. studiu al enzimelor şi al modului lor de acţiune. [Din germ. ***Enzymologie,*** fr. ***enzymologie***].

enzoótic, ~ci, enzootică, ~ce a. care are caracter de enzootie. [Din fr. ***enzootique,*** engl. ***enzootic***].

enzootíe f. răspîndire a unei boli infectocontagioase la animale pe un anumit teritoriu. [Din fr. ***enzootie***].

eoantróp, eoantropi n. gen de maimuţe antropoide fosile, asemănătoare cu omul. [Din fr. ***eoanthropus***].

eocén, ~i, eocenă, ~e n. şi a. (care ţine de, referitor la) epoca geologică mijlocie a paleogenului. [Din fr. ***éocéne***].

eo ipso adv. chiar; în fapt: *Plato susţine eo ipso existenţa unor analogii secrete între lucruri.* BL. [Cuv. lat.].

eolián, ~eni, eoliană, ~ene a. **1.** acţionat (sau produs) de vînt: *îşi făceau dintr-o nuia de răchită un fel de harfe eoliene cu fire de păr.* CĂL.; *centrală eoliană;* **2.** (geol.) care îşi are originea în acţiunea vîntului: *formaţie eoliană;* **3.** (rar) referitor la zeul Eol, care ţine de Eol: *ea se cutremură încet din sus în jos, asemenea unei arfe eoliene.* EM.; **4.** (rar) din provincia veche grecească Eolida: *dialect eolian.* [Din fr. ***éolien***].

eolít, eolite n. sau (rar) **eolíţi** *m.* piatră din epoca preistorică, grosolan cioplită şi folosită ca unealtă: *identificaţi pot să fie doar eoliţii.* BL. [Din fr. ***éolithe***].

eolític, ~ci, eolitică, ~ce n. şi a. (care ţine de, referitor la) epoca pietrei cioplite. [Din fr. ***éolithique***].

eolotróp, ~i, eolotropă, ~e a. care nu prezintă aceleaşi proprietăţi în toate direcţiile. [Din fr. ***éolotrope***].

eolotropíe f. proprietate a unui corp de a fi eolotrop. [Din fr. ***eolotropie***].

eón, eoni m. (filoz.; la neoplatonici şi la gnostici) fiecare dintre emanaţiile, ipostazele sau formele de manifestare ale divinităţii supreme unice: *unii gînditori gnostici numesc aceste existenţe intermediare „eoni".* BL. [Din fr. ***éon;*** cf. gr. ***aion*** „eternitate"].

eónic, ~ci, eonică, ~ce a. (rar) care ţine de eoni, referitor la eoni: *existenţele eonice nu intervin ... nici măcar ca factori intermediari.* BL. [***Eon*** + ***-ic***].

eozínă, eozine f. colorant roşu strălucitor cu diferite întrebuinţări. [Din fr. ***éosine***].

eozóic, ~ci, eozoică, ~ce n. şi a. algonchian. [Din fr. ***éozoïque***].

epactál, ~i, epactală, ~e a. referitor la epactă. [Din fr. ***épactal***].

epáctă, epacte f. număr de zile care trebuie adăugat unui an lunar pentru a-l face să concorde cu anul solar. [Din fr. ***épacte***].

epagóg, epagogi m. (la vechii greci) arbitru care reglementa chestiuni maritime. [Din fr. ***épagogue***].

epagógic, ~ci, epagogică, ~ce a. (în filozofia aristotelică) inductiv. [Din fr. ***épagogique***].

epanadiplóză, epanadiploze f. figură retorică constînd în repetarea unui cuvînt sau unui grup de cuvinte la începutul şi la sfîrşitul unui vers, unei strofe, unei fraze etc. [Din it. ***epanadiplosi,*** gr. ***epanadiplosis***].

epanafóră, epanafore f. anaforă. [Din fr. ***épanaphore***].

epanalépsă, epanalepse f. figură retorică constînd în repetarea unor cuvinte sau în reluarea cuvîntului iniţial la sfîrşitul versului sau al frazei. [Din fr. ***épanalepse***].

epandáj, epandaje n. **1.** împrăştiere; **2.** (spec.) operaţie de răspîndire a apelor murdare pe un teren cultivabil după decantarea lor, în scopul epurării lor naturale; **3.** (spec.) împrăştiere a îngrăşămintelor pe cîmp. [Din fr. ***épandage***].

epanódă, epanode f. procedeu retoric constînd în reluarea fiecărui cuvînt sau grup de cuvinte dintr-un vers la începutul unor unităţi metrice. [Din fr. ***épanode***].

epanortóză, epanortoze f. figură de stil constînd în reluarea unui enunţ în vederea corectării lui. [Din fr. ***épanorthose,*** gr. ***epanorthosis***].

epanşamént, epanşamente n. (med.) acumulare de lichide în organism în alte ţesuturi sau zone decît cele obişnuite. [Din fr. ***épanchement***].

epárh, eparhi m. (înv.) guvernator al unei provincii sau al unui oraş: *într-aceaea vreame era în Rîm un eparh, anume Dalmachie.* DOS. [Din gr. mod. ***éparchos***].

eparhiál, ~i, eparhială, ~e a. care aparţine eparhiei, referitor la eparhie: *părăseşte veşmîntul călugăresc după violente atacuri şi chemarea în faţa consistoriului eparhial.* CĂL. [***Eparhie*** + ***-al***].

eparhíe, eparhii f. diviziune administrativă ecleziastică avînd ca şef un episcop; episcopie: *eu am puteare în toată eparhiia mea.* DOS.; *eparhiile acestea să i se subordineze.* EM.; *în România veche erau 8 eparhii.* [Din gr. mod. ***eparchía***].

eparhiót, ~ţi, eparhiotă, ~e a. (rar) care ţine de eparhie: *episcop eparhiot.* [Din gr. mod. ***eparhiótis***].

eparvén, eparvene n. tumoare osoasă care se formează uneori la încheietura picioarelor dinapoi la cai (şi, rar, la boi); os mort. [Din fr. ***éparvin***].

epată, epatez vb. **1.** (tr.) a impresiona, a uimi prin purtare, ţinută etc.: *acum se întorcea miliardar ca să epateze... familia.* VOIC.; **2.** (refl.) a se extazia, a rămîne uluit. [Din fr. ***épater***].

epatánt, ~ţi, epatantă, ~e a. care epatează; impresionant. [Din fr. ***épatant***].

epatáre, epatări f. acţiunea de a epata şi rezultatul ei: *mozaicul e un soi de epatare facilă a ochiului.* CĂL. [V. ***epata***].

epávă, epave f. **1.** navă distrusă sau avariată; **2.** (fig.) rest, rămăşiţă din ceva: *epavele bibliotecii sale examinate numai pentru această epocă cuprind opere ştiinţifice serioase.* CĂL.; **3.** (fig.) persoană ajunsă într-o stare (fizică sau morală) mizerabilă: *o epavă de om.* [Din fr. ***épave***].

ependím, ependime n. epiteliu care căptuşeşte canalul rahidian, trunchiul cerebral şi ventriculii cerebrali. [Din fr. ***épendyme***].

ependimítă, ependimite f. (med.) inflamaţie a ependimului. [Din fr. ***épendymite***].

epénglu, epengluri n. exerciţiu de zbor aviatic compus dintr-un număr de viraje urmate de coborîre şi aterizare. [Din fr. ***épingle***].

epentétic, ~ci, epentetică, ~ce a. adăugat prin epenteză: *sunet epentetic.* [Din fr. ***épenthétique***].

epentéză, epenteze f. (lingv.) inserţiune a unui sunet sau a unei silabe în interiorul unui cuvînt. [Din fr. ***épenthèse,*** lat. ***epenthesis***].

epi- element de compunere cu sensul „deasupra", „pe". [Din fr. ***épi-***].

epibát, epibaţi m. soldat care făcea parte din marina grecească. [Din fr. ***épibate,*** gr. mod. ***epibátis***].

épic, ~ci, epică, ~ce a. **1.** care narează fapte, întîmplări reale sau imaginare: *Sadoveanu este neîntrecut în evocarea epică, impetuoasă a faptelor mari.* IBR.; *poezie epică;* (subst. n.) *ţăranul vrea epicul gol şi e doritor de irealitate.* CĂL.; **gen epic,** gen literar care cuprinde creaţii în versuri sau în proză reprezentînd naraţiuni; **2.** (rar) demn de a fi relatat într-o epopee: *poeţii homerizi ... trec în revistă oştile în ajunul epicei bătălii.* BL.; *luptă epică.* // f. (la sg.) totalitate a scrierilor literare epice: *introducînd eroi buni şi răi, Asachi a umflat, în sens picăresc, epica peste marginile verosimilului.* CĂL. [Din fr. ***épique,*** lat. ***epicus***].

epicárd, epicarduri n. înveliş extern al inimii. [Din fr. ***épicarde***].

epicardítă, epicardite f. (med.) inflamaţie a epicardului. [Din fr. ***épicardite***].

epicárp, epicarpuri n. membrană subţire care acoperă fructul la plante. [Din fr. ***épicarpe***].

epicárpic, ~ci, epicarpică, ~ce a. care aparţine epicarpului, referitor la epicarp. [Din fr. ***épicarpique***].

epicén, epicene a. (gram.) care are aceeaşi formă pentru desemnarea ambelor sexe: *substantive epicene.* [Din fr. ***épicène,*** lat. ***epicoenus***].

epicéntric, ~ci, epicentrică, ~ce a. referitor la epicentru. [Din fr. ***épicentrique***].

epicéntru, epicentre n. loc pe suprafaţa globului pământesc situat deasupra focarului unui cutremur: *cutremurul! ... probabil că epicentrul a fost în zona aceasta.* GHEŢIE. [Din fr. ***épicentre***].

epicésc, ~şti, epiceáscă, ~eşti a. (înv.) epic: *un feliu de poesie de-aceste, ce să chiamă epicească, poftește un poet deplin și o limbă bine lucrată.* B.-DEL. [Lat. ***epicus,*** gr. ***epik(ós)*** + *-esc*].

epicherémă, epichereme f. (log.) lanţ de silogisme în care premisele sînt entimeme. [Din fr. ***épichérème,*** lat. ***epicherema***].

epicicloídă, epicicloide f. curbă plană descrisă de un punct al unui cerc care se rostogoleşte fără alunecare pe un alt cerc fix. [Din fr. ***épicycloïde***].

epicíclu, epiciclúri n. cerc care se rostogoleşte fără alunecare în exteriorul şi în planul unui cerc de bază fix. [Din fr. ***épicycle***].

epicitáte f. caracter epic. [***Epic*** + *-itate*].

epiclézǎ, epicleze f. (bis.) rugăciune prin care se invocă Duhul Sfînt. [Din gr. mod. ***epiklésis***].

epicontinentál, ~i, epicontinentală, ~e a. (despre soluri) situat la marginea sau în interiorul unui continent. [Din it. ***épicontinentale***].

epicotíl, epicotile n. parte a tulpinii embrionului cuprinsă între cotiledoane şi primele frunze. [Din fr. ***épicotyle***].

epicranián, ~eni, epicraniană, ~ene a. care înconjoară craniul. [Din fr. ***épicrânien***].

epicrániu, epicranii n. (anat.) totalitate a ţesuturilor care acoperă craniul. [Din fr. ***épicrâne*** (după *craniu*)].

epicrízǎ, epicrize f. (med.) ansamblu de fenomene care caracterizează o boală, consemnată în foaia de observaţie şi avute în vedere în stabilirea tratamentului. [Din fr. ***épicrise***].

epicuréic, ~ci, epicureícă, ~ce a. care ţine de filozofia lui Epicur; în maniera filozofiei lui Epicur: *ideile morale substituite prin maxime epicureice şi prin cinism.* EM.; (adv.) *el se identifică epicureic cu acest pitoresc.* BL. [Din germ. ***epikureisch***].

epicureísm n. **1.** doctrină filozofică fondată de Epicur, care susţinea necesitatea fericirii raţionale; **2.** (p. ext.) cult al plăcerii, al vieţii senzuale: *epicureismul şi umorul lui Horaţ.* EM. [Din germ. ***Epikureismus***].

epicuréu, ~i, epicuree a. şi m. epicurian: *avea suflet de epicureu cu sensibilitate.* CĂL.; *măsura eroilor e una, iar a înţelepţilor epicurei alta.* SAD. [Din lat. ***epicureus***].

epicurián, ~eni, epicuriană, ~ene a. **1.** care ţine de epicureism, referitor la epicureism; **2.** care este înclinat spre plăcerile vieţii: *ţăranul de la Dunăre e mai idilic şi epicurean.* CĂL. // m. adept al filozofiei lui Epicur: *critica literară a lui M. Ralea este a unui epicurean.* CĂL. // m., f. (depr.) persoană înclinată spre plăceri. [Din fr. ***épicurien***].

epicurísm n. epicureism. [Din fr. ***épicurisme***].

epidémic, ~ci, epidemícă, ~ce a. care are caracter de epidemie; contagios: *hepatită epidemică.* [Din fr. ***épidémique,*** germ. ***epidemisch***].

epidemíe, epidemii f. boală care se extinde, prin contaminare, la mai multe fiinţe; molimă: *vro epidemie domneşte în oraş.* NEGR.; *turburarea se lăţea asemenea unei epidemii.* EM. [Din fr. ***épidémie,*** lat. ***epidemia***].

epidemiológ, ~gi, epidemiológă, ~ge m., f. medic specialist în epidemiologie; (adj.) *medic epidemiolog.* [Din germ. ***Epidemiologe***].

epidemiológic, ~ci, epidemiológică, ~ce a. care ţine de epidemiologie, referitor la epidemiologie; **aviz epidemiologic,** aviz care atestă absenţa (sau prezenţa) contaminării cu o boală contagioasă. [Din fr. ***épidémiologique,*** germ. ***epidemiologisch***].

epidemiológie f. ramură a medicinei care studiază cauzele epidemiilor şi măsurile de prevenire a lor. [Din fr. ***épidémiologie,*** germ. ***Epidemiologie***].

epidérmă, epiderme f. **1.** strat exterior al pielii omului şi animalelor, care acoperă derma; **2.** ţesut exterior de protecţie la plante; **3.** (fig.) pătură exterioară, suprafaţă: *epiderma globului pământesc.* [Din fr. ***épiderme,*** lat. ***epidermis***].

epidérmic, ~ci, epidérmică, ~ce a. care ţine de epidermă, referitor la epidermă; de natura epidermei. [Din fr. ***épidermique***].

epidermítă, epidermite f. (med.) inflamaţie a epidermei (la om). [Din fr. ***épidermite***].

epidermizáre, epidermizări f. acoperire a unei plăgi cicatrizate cu epidermă. [***Epidermă*** + *-izare*].

epidermofiţíe, epidermofiţii f. (med.) boală de piele cauzată de ciuperci microscopice. [Din fr. ***épidermophytie***].

epidermolíză, epidermolize f. sensibilitate excesivă a pielii (caracterizată prin formarea de bule cu conţinut seros). [Din fr. ***épidermolyse***].

epidiascóp, epidiascoape n. aparat pentru proiectarea pe un ecran a unui diapozitiv sau a unei figuri iluminate. [Din fr. ***épidiascope***].

epidíctic, ~ci, epidíctică, ~ce a. care serveşte la o demonstraţie. [Din fr. ***épidictique***].

epidót n. silicat natural de calciu, aluminiu şi fier, de culoare verde, folosit ca piatră semipreţioasă. [Din fr. ***épidote***].

epifaníe, epifanii f. **1.** manifestare a divinităţii, a lui Dumnezeu: *apariţia lor excepţională sub forme animale este doar epifanie, mască, existenţă improprie.* BL.; **2.** sărbătoare creştină pe 6 ianuarie celebrînd vizita magilor la Isus nou-născut; Bobotează. [Din fr. ***épiphanie,*** gr. mod. ***epiháneia***].

epifenoménǎ, epifenomene n. **1.** fenomen secundar a cărui prezenţă sau lipsă nu influenţează producerea fenomenului esenţial: *religiozitatea nu este ... un simplu epifenomen al filosofiei.* BL.; **2.** simptom accesoriu în cursul unei boli fără legătură directă cu ea. [Din fr. ***épiphénomène,*** germ. ***Epiphänomen***].

epifenomenalísm n. (filoz.) concepţie potrivit căreia conştiinţa este un simplu epifenomen al proceselor neurofiziologice. [Din fr. ***épiphénoménalisme***].

epifíl, ~i, epifílă, ~e a. (bot.) care se dezvoltă pe frunze. [Din fr. ***épiphylle***].

epifít, ~ţi, epifítă, ~e a. (despre plante; şi subst.) care trăieşte fixat pe altă plantă fără a fi parazit. [Din fr. ***épiphyte***].

epifíză, epifize f. **1.** capăt spongios al oaselor lungi; **2.** glanda pineală. [Din fr. ***épiphyse***].

epifizítă, epifizite f. (med.) inflamare a extremităţii oaselor la copii şi la adolescenţi, localizată mai ales la extremitatea superioară a femurului şi la vertebre. [Din fr. ***épiphysite***].

epifoném, epifoneme n. exclamaţie sentenţioasă prin care se termină un discurs sau o povestire. [Din fr. ***épiphonème***].

epifóră, epifore f. figură de stil care constă în repetarea unui cuvînt sau unor cuvinte la sfîrşitul propoziţiilor, frazelor sau strofelor: *în textele poetice, anafora şi epifora au nu numai o funcţiune sintactică, dar şi una stilistică.* VIANU. [Din fr. ***épiphore,*** lat. ***epiphora,*** gr. ***epiphorá***].

epifóric, ~ci, epifórică, ~ce a. referitor la epiforă, la o idee accesorie. [Din fr. ***épiphorique***].

epifrázǎ, epifraze f. figură retorică prin care se adaugă unei fraze care pare terminată una sau mai multe părţi în care se dezvoltă o idee accesorie. [Din fr. ***épiphrase***].

epigastrálgie, epigastrálgii f. (med.) durere în regiunea epigastrului. [Din fr. ***épigastralgie***].

epigástric, ~ci, epigástrică, ~ce a. care ţine de partea superioară a abdomenului: *regiunea epigastrică.* [Din fr. ***épigastrique***].

epigástru n. parte superioară a abdomenului. [Din fr. ***épigastre***].

epigenétic, ~ci, epigenetícă, ~ce a. **1.** (biol.) care ţine de epigeneză, referitor la epigeneză: *Kant însuşi, după toate semnele, a simpatizat cu concepţia epigenetică.* BL.; **2.** (geol.) care este mai recent decît rocile în care se găseşte. [Din fr. ***épigénétique***].

epigenézǎ f. **1.** concepţie biologică potrivit căreia embrionul se formează treptat din materia brută, neorganizată şi nediferenţiată; **2.** (geol.) proces de depunere a unor minerale după formarea rocilor în care se găsesc. [Din fr. ***épigénèse,*** germ. ***Epigenese***].

epiglótă, epiglote f. membrană aşezată în partea superioară a laringelui, care astupă glota pentru a împiedica pătrunderea alimentelor în căile respiratorii. [Din fr. ***épiglotte***].

epigón, epigoni m. urmaş, succesor (inferior înaintaşilor): *iară noi, noi epigonii? ... simţiri reci, harfe zdrobite.* EM. [Din lat. ***epigonus,*** fr. ***épigone,*** germ. ***Epigone***].

epigonál, ~i, epigonală, ~e a. (rar) epigonic: *epoca epigonală a filozofiei aristotelice.* [Din germ. ***epigonal***].

epigónic, ~ci, epigonícă, ~ce a. **1.** al epigonilor; caracteristic epigonismului: *academismul are totdeauna un aspect epigonic şi neinteresant.* BL.; **2.** caracteristic epigonilor, de epigon: *„beţia de cuvinte" este forma epigonică şi degenerată a retoricii.* VIANU; **3.** care este ulterior, care urmează: *constatarea ca atare a unui stil e un fapt epigonic, de reprivire duminicală.* BL. [Din germ. ***epigonisch***].

epigonísm n. atitudine, manifestare de epigon. [Din fr. ***épigonisme***].

epigráf, epigrafe n. **1.** scurtă inscripţie pe o construcţie, pe un monument etc.; **2.** sentinţă, maximă luată dintr-un autor, pusă la începutul unui capitol sau al unei cărţi pentru a indica conţinutul sau spiritul în care a fost scrisă: *această idee ... a fost înscrisă, drept epigraf, în fruntea uneia din cele cinci probe de traducţiune.* OD. [Din fr. ***épigraphe,*** germ. ***Epigraph***].

epigráfic, ~ci, epigrafícă, ~ce a. referitor la epigrafie, care ţine de epigrafie: *interpretare pe bază epigrafică a sufletului antic.* CĂL.; *descoperiri epigrafice.* [Din fr. ***épigraphique***].

epigrafíe f. ştiinţă care se ocupă cu studiul inscripţiilor vechi. [Din fr. ***épigraphie***].

epigrafíst, epigrafişti m. specialist în epigrafie. [Din fr. ***épigraphiste***].

epigramátic, ~ci, epigramatícă, ~ce a. care ţine de epigramă; care are caracter de epigramă: *urmează înainte şi răspunde prin forma epigramatică.* AL. [Din fr. ***épigrammatique,*** lat. ***epigrammaticus***].

epigramatíst, epigramatişti m. (rar) epigramist. [Din lat. ***epigrammatista***].

epigrámă, epigrame f. **1.** poezie scurtă cu caracter satiric, care se termină de obicei printr-o ironie: *autorul voia să facă o epigramă în contra dramelor ce au copleşit scena.* RUSSO; **2.** (fig.) batjocură fină. [Din fr. ***épigramme,*** lat. ***epigramma***].

epigramíst, epigramişti m. autor de epigrame: *din marea ceată a epigramiştilor sînt de amintit doar omul politic Ion G. Ionescu-Quintus.* CĂL. [Din fr. *épigrammiste*].

epilá, epilez vb. (tr. şi refl.) a (se) depila. [Din fr. *épiler*].

epilăre, epilări f. acţiunea de a (se) epila. [V. *epila*].

epilatór, ~i, epilatoáre a. şi n. depilator. [Din fr. *épilatoir*].

epilăţie, epilaţii f. operaţie de smulgere a firelor de păr; depilare. [Din fr. *épilation*].

epilepsíe, epilepsii f. boală a sistemului nervos caracterizată prin convulsii periodice însoţite de pierderea cunoştinţei; (pop.) ceasul-cel-rău, ducă-se-pe-pustii, pedepsie. [Din fr. *épilepsie,* lat. *epilepsia*].

epiléptic, ~ci, epileptică, ~ce a. **1.** de natura epilepsiei, asemănător cu epilepsia: *e cuprins de atacuri epileptice.* CĂL.; (adv.) *se strîmbă epileptic şi face spumă la gură.* DELAVR.; **2.** care suferă de epilepsie: *Hancu, cocoşat şi epileptic, împuşcă pe Adrian din gelozie.* CĂL. // m., f. persoană bolnavă de epilepsie: *fata are purtări sanguinare şi inconştiente de epileptică.* CĂL. [Din fr. *épileptique,* lat. *epilepticus*].

epileptogén, ~i, epileptogenă, ~e a. care produce epilepsia; care provoacă fenomene epileptice. [Din fr. *épileptogène*].

epilóg, epiloguri n. **1.** parte finală a unei lucrări (literare), care reprezintă o concluzie asupra ideilor tratate; **2.** (fig.) sfîrşit al unei situaţii, al unei acţiuni etc. [Din fr. *épilogue,* lat. *epilogus*].

epilogá, epiloghez vb. (rar; tr.) **1.** a încheia, a termina; **2.** a spune ceva în plus la orice: *cititorul poate epiloga îndelung, în reveria lui, asupra acestui refren.* VIANU. [Din fr. *épiloguer*].

epilogăl, ~i, epilogală, ~e a. (rar) cu caracter de epilog. [*Epilog* + *-al*].

epilogísm, epilogisme n. calcul, reflecţie; cercetare. [Din gr. *epilogismós*].

epilogístic, ~ci, epilogistică, ~ce a. **1.** capabil de reflecţie; prudent; **2.** (gram.) care marchează o concluzie. [Din gr. *epilogistikós*].

epinefrínă f. adrenalină. [Din fr. *épinéphrine*].

epiplócă, epiploce f. concatenaţie. [Din fr. *épiploque*].

epiplón, epiploane n. (anat.) ligament peritoneal care uneşte viscerele, permiţînd o mişcare limitată. [Din fr. *épiplon*].

epiproiácţie, epiproiecţii f. proiecţie a unei imagini netransparente. [Din fr. *épiprojection*].

epirogenétic, ~ci, epirogenetică, ~ce a. (despre mişcări tectonice) care are caracter oscilatoriu; epirogenic. [Din germ. *epirogenetisch*].

epirogenéză f. proces de ridicare a unor porţiuni mari din scoarţa terestră deasupra nivelului mării, datorită mişcărilor tectonice oscilatorii. [Din fr. *épirogenèse,* germ. *Epirogenese*].

epirogénic, ~ci, epirogenică, ~ce a. epirogenetic. [Din fr. *épirogenique*].

epirót, ~ţi, epirotă, ~e a. care aparţine Epirului sau populaţiei acestuia, referitor la Epir sau la populaţia lui: *soldaţii din poporul albanejilor, urmaşii acelor oştiri ilirice şi epirote.* EM. // m., f. persoană (originară) din Epir. [Din fr. *épirote*].

episcéniu, episcenii n. etaj deasupra scenei în teatrele antice. [Din fr. *épiscénium,* lat. *episcenium*].

epíscop[1], episcopi m. prelat care, în ierarhia bisericească, are gradul imediat inferior aceluia de mitropolit (şi conduce o eparhie): *un episcop, cercetîndu-şi eparhia, ajunse şi la un sat sărac.* EM.; (şi: piscup). [Din gr. mod. *epískopos,* lat. *episcopus*].

episcóp[2], episcoape n. **1.** aparat pentru proiecţia figurilor de pe cărţi, de pe fotografii etc.; **2.** dispozitiv optic care permite cercetarea cîmpului prin ferestre de observare de pe tancuri. [Din germ. *Episkop,* fr. *episcope*].

episcopál, ~i, episcopală, ~e a. care aparţine episcopului[1] sau episcopiei, referitor la episcop sau la episcopie; episcopesc: *e împuternicit a îndeplini toate funcţiile episcopale.* EM.; *palat episcopal.* [Din fr. *épiscopal,* lat. *episcopalis*].

episcopát, episcopate n. **1.** demnitatea, rangul de episcop[1]; **2.** timpul în care este în funcţie un episcop[1]; **3.** episcopie[1]: *din iniţiativa episcopatului român.* EM. [Din fr. *épiscopat,* lat. *episcopatus*].

episcopésc, ~şti, episcopeáscă, ~eşti a. episcopal: *bunicul era vicar episcopesc al Sălajului.* GHEŢIE. [*Episcop* + *-esc*].

episcopíe[1], episcopii f. **1.** biserică episcopală; reşedinţa episcopului[1]: *am purces de la episcopia Romanului după slujba utreniei.* SAD.; **2.** instituţie a bisericii creştine care este condusă de un episcop: *mai îngăduie ... pînă ce ţi-oi da poruncă scrisă cu pecetea episcopiei.* SAD.; **3.** teritoriu aflat sub autoritatea unui episcop[1]; episcopat, eparhie, diocează: *Episcopia de Argeş.* [Din gr. mod. *episkopia,* sl. *iepiskopija*].

episcopíe[2], episcopii f. proiectare a obiectelor opace cu ajutorul episcopului[2]. [Din fr. *épiscopie*].

episilogísm, episilogisme n. (log.) polisilogism alcătuit dintr-o serie de silogisme, fiecare dintre ele avînd ca premisă concluzia silogismului anterior. [Din fr. *épisyllogisme,* lat. *episyllogismus*].

episód, episoade n. **1.** acţiune (secundară) dintr-o operă literară; fragment dintr-o operă literară (în care se prezintă o situaţie, un fapt etc.): *zugrăvirea ei devine un episod netrebnic, o digresiune inutilă.* IBR.; **2.** întîmplare, incident din viaţa cuiva: *autorul a fost zguduit de acest episod al vieţii lui.* CĂL. [Din fr. *épisode,* germ. *Episode*].

episódic, ~ci, episodică, ~ce a. secundar, întîmplător, incidental. [Din fr. *épisodique,* germ. *episodisch*].

epistát, epistaţi m. (înv.) **1.** supraveghetor, administrator: *guvernul nu este deloc ... epistatul întrunirilor electorale.* EM.; *epistat de moşie;* **2.** subcomisar de poliţie; ofiţer cu gradul cel mai mic: *se gîndea ce-ar fi dacă vreun comisar, vreun epistat ori vreun sergent ... l-ar înhăţa.* SL.; *epistat de mahala;* (şi: **ipistat**). [Din gr. mod. *epistátis*].

epistáxis n. (med.) hemoragie nazală. [Din fr. *épistaxis*].

epistémic, ~ci epistemică, ~ce a. care ţine de cunoaştere sau de ştiinţă, referitor la cunoaştere sau la ştiinţă: *subiect epistemic.* [Din germ. *epistemisch*].

epistemológ, ~gi, epistemologă, ~ge m., f. **1.** specialist în epistemologie: *obiectele experienţei nu sînt simple şi nelimitate acumulatoare de determinaţiuni conceptuale, cum cred toţi epistemologii.* BL.; **2.** adept al epistemologiei. [Din fr. *épistémologue,* it. *epistemologo*].

epistemológic, ~ci, epistemologică, ~ce a. care ţine de epistemologie, referitor la epistemologie: *se cer neapărat cîteva precizări de natură epistemologică.* BL. [Din fr. *épistémologique,* germ. *epistemologisch*].

epistemológie f. parte a gnoseologiei care studiază cunoaşterea ştiinţifică: *în acest chip, epistemologia îşi găseşte întîia oară şi o aplicaţie metafizică.* BL. [Din fr. *épistémologie,* germ. *Epistemologie*].

epistíl, epistiluri n. (arhit.) arhitravă. [Din fr. *épistyle*].

epistímă, epistime f. (înv.) ştiinţă, cunoaştere sistematizată; învăţătură. [Din gr. mod. *epistími*].

epistolár, ~i, epistolară, ~e a. referitor la modul, la arta de a scrie scrisori; compus în formă de scrisoare: *are conştiinţa apropierii de stilul epistolar al marelui scriitor francez.* CĂL.; (adv.) *îşi mărturiseşte epistolar faţă de unchiul său ... sforţările leale pe care le face.* CĂL. // n. colecţie de scrisori. [Din fr. *épistolaire,* lat. *epistolaris*].

epístolă, epistole f. **1.** scrisoare: *nu-i dădeau răgaz să dicteze părintelui Laurenţiu mult dorita epistolă.* SAD.; **2.** compoziţie literară în formă de scrisoare (în versuri), în care se tratează un subiect filozofic, moral etc.: *în epistolă însă are darul inanalizabil al discursului gesticulat.* CĂL.; *Epistolele Sf. Pavel; Epistolele lui Horaţiu.* [Din lat. *epistola*].

epistolíe, epistolii f. (înv.) scrisoare, epistolă: *epistolie închinătoare către Mitru Perea, vestit cîntăreţ.* B.-DEL.; *Epistolia Maicii Domnului.* [Din gr. mod. *épistoli*].

epistoliér, epistolieri m. (rar) **1.** autor de scrisori; **2.** persoană care stăpîneşte arta epistolară: *este un causeur care trece cu mult haz de la o idee la alta, fără a construi un epistolier.* CĂL. [Din fr. *épistolier*].

epistolografíe f. **1.** sistem de scriere al vechilor egipteni; **2.** arta de a redacta scrisori. [Din fr. *épistolographie*].

epistrófă, epistrofe f. **1.** repetiţie a unui cuvînt la sfîrşitul unei fraze; **2.** (ant.; mil.) mişcare de întoarcere în tactica grecilor. [Din fr. *épistrophe*].

epitáf, epitafuri n. **1.** inscripţie funerară; placă cu o inscripţie funerară: *ce epitaf să-nscrie ca lumii să arate că praful din cea groapă a fost un boier mare?* NEGR.; **2.** obiect de cult format dintr-o bucată de stofă pe care sînt reprezentate scene cu înmormîntarea Mîntuitorului; aer[2]: *pe la miezul nopţii se scula, aprindea la candelă făclia din vinerea paştilor de la epitaf.* GHICA; **3.** slujbă specială la înmormîntarea Mîntuitorului; carte care conţine această slujbă: *„Epitaful" de Anton Pann;* **4.** poezie (de mici dimensiuni) compusă cu ocazia morţii cuiva: *un epitaf compus de poet consemnează o parte a năpastei.* CĂL. [Din gr. mod. *epitáphion,* fr. *épitaphe*].

epitágmă, epitagme f. (ant.; mil.) trupă de infanterie uşoară la greci. [Din gr., it. *epitagma*].

epitalám, epitalamuri n. cîntec de nuntă în cinstea tinerilor căsătoriţi: *scornisă, pe gustul lui Nason, mirelui un epitalamion.* B.-DEL.; *scria ... sonete pentru răsărita stea a Moldaviei, ode, epitalame.* NEGR.; (şi: (înv.) **epitalamion**). [Din fr. *épithalame,* lat. *epithalamium,* gr. mod. *epithalámion*].

epitalámion n. v. epitalam.

epiteliál, ~i, epitelială, ~e a. care aparţine epiteliului, referitor la epiteliu. [Din fr. *épithélial*].

epitéliu, epitelii n. ţesut care formează învelişul pielii, al mucoaselor, al canalelor excretoare, al glandelor etc. [Din lat. *epithelium,* fr. *épithélium*].

epitelizăre, epitelizări f. acoperire cu epiteliu a unei plăgi. [*Epiteliu* + *-izare*].

epitét, epitete n. **1.** figură de stil care constă în alăturarea unui cuvînt determinativ (cu valoare de adjectiv) pe lîngă un substantiv: *artistul concretizează sentimentele în imagini prin ajutorul epitetelor.* IBR.; **epitet antitetic,** v. **antitetic**; **2.** (p. ext.) calificativ (laudativ sau injurios) la adresa cuiva sau a ceva: *prin acest epiteton să înţăleg numa lucruri bune.* B.-DEL.; *nu sînt în toate limbile omeneşti la un*

loc epitete îndestul de tari pentru a înfiera uşurinţa şi nelegiuirea. EM.; (şi: (înv.) **epiteton**). [Din fr. ***épithète,*** lat. ***epitheton,*** germ. ***Epitheton***].

epitétic, ~ci, epitetică, ~ce a. care are multe epitete, încărcat cu epitete: *aceste cuvinte intră în asociaţii epitetice şi în comparaţii.* VIANU; *stil epitetic.* [Din fr. ***épithétique***].

epitéton n. v. epitet.

epitéză, epiteze f. **1.** (med.) corecţie a unei articulaţii defectuoase; **2.** (lingv.) adăugare a unui element neetimologic la sfîrşitul unui cuvînt. [Din fr. ***épithèse,*** gr. ***epithesis,*** germ. ***Epithese***].

epitimíe[1], epitimii f. (înv.) căinţă, penitenţă: *să dusă de la mîna acelui părinte bătrîn, nebăgînd în samă de epitimie, că fusese legat pentru povestea posluşanii.* DOS. [Din gr. mod. ***epitímion***].

epitimíe[2], epitimii f. surescitare cerebrală. [Din fr. ***épithymie***].

epitómă, epitome f. (înv.) rezumat al unei cărţi, al unei lucrări etc. [Din lat. ***epitome, epitoma,*** fr. ***épitomé***].

epitrahíl n. v. patrafir.

epítrop, epitropi m. **1.** tutore: *fiind acum de măritat o fată foarte rară, ş-ai ei epitropi căutînd bărbat în altă ţară.* ALEX.; **2.** administrator al averii unei biserici. [Din gr. mod. ***epítropos***].

epitrópă, epitrope f. concesie. [Din fr. ***épitrope***].

epitropíe, epitropii f. **1.** tutelă: *rămaseră supt epitropia unchiului lor.* BĂLC.; **2.** consiliu de administraţie (al unei biserici sau al unei mănăstiri): *e însărcinat de epitropie să organizeze Seminarul de la Socola.* CĂL.; **3.** funcţia de epitrop. [Din gr. mod. ***epitropía, epitropé***].

epitropisí, epitropisesc vb. (înv.; tr.) **1.** a administra; a îngriji: *umblînd după zestrea Lacrămioarei, epitropisită de bancherul insolvabil Afifescu, e gata să renunţe la fată.* CĂL.; **2.** a tutela; a supraveghea. [Din gr. mod. ***epitropíssa*** (aor. lui ***epitropéuo***)].

epitropisíre, epitropisiri f. (înv.) faptul de a epitropisi; tutelare. [V. ***epitropisi***].

epitropisít, ~ţi, epitropisită, ~e a. (înv.) tutelat; aflat sub tutela cuiva; (subst.) *marile puteri europene ne considerau parte ca pe nişte vasali ai Turciei, parte ca pe nişte epitropisiţi ai Europei.* EM. [V. ***epitropisi***].

epíu, epiuri n. dig de piatră sau de nuiele împotriva eroziunii. [Din fr. ***épi***].

epizeúxis n. reluare a unui cuvînt, fără o topică specifică. [Din fr. ***épizeuxis***].

epizoár, epizoare n. (la pl.) categorie de animale care trăiesc, ca parazite, pe pielea altor animale; (şi la sg.) animal din această categorie. [Din fr. ***épizoaire***].

epizoótic, ~ci, epizootică, ~ce a. referitor la epizootie. [Din fr. ***épizootique***].

epizootíe f. epidemie la animale: *caii şi boii nu se mai îmbolnăvesc ..., epizootia intră în gaură de şarpe.* GHICA. [Din fr. ***épizootie***].

epocăl, ~i, epocală, ~e a. **1.** care marchează o epocă; de mare valoare, răsunător; memorabil: *ne referim la isprăvile epocale ale mediculuí Galen.* BL.; **2.** care ţine de epoci, de perioade de timp: *să imaginăm traiectoria duratelor epocale de-a lungul cărora această gîndire s-a accentuat, amplificîndu-se.* BL. [***Epocă*** + ***-al;*** cf. engl. ***epochal***].

epócă, epoci şi (înv.) **epoce** f. **1.** perioadă istorică deosebită de celelalte prin anumite trăsături; etapă determinată din existenţa sau din evoluţia unui fenomen social, cultural etc.: *istoria literară a unui popor se împarte în mai multe epoci.* IBR.; *epoca slavismului (1290-1633) sau a grecismului (1633-1821) în istoria românească;* **de epocă,** care este executat cu respectarea stilului specific unei perioade din trecut; **a face epocă,** a atrage atenţia; a se impune la un moment dat; **2.** subdiviziune a unei perioade geologice: *în diverse epoce geologice şi regiuni terestre apar faune întregi.* BL.; **3.** (p. ext.) perioadă de timp marcată printr-un eveniment, printr-o trăsătură; durată a unei acţiuni, situaţii etc.: *îl surprindem pe scriitor colectînd anecdote din epoca fanariotă.* CĂL.; **4.** perioadă lungă de timp: *descoperirea sa a uimit o întreagă epocă;* **5.** timp în care se produce (periodic) ceva: *epoca ploilor;* (şi: (înv.) **epohă**). [Din fr. ***époque***].

epódă, epode f. **1.** (la vechii greci) a treia parte a cîntecului unui cor, după strofă şi antistrofă; **2.** poezie lirică (cu caracter satiric) compusă din distihuri: *vom observa doar cariera bogată pe care a făcut-o în poezia spaniolă tema „vieţii tihnite" conţinute în epoda lui Horaţiu.* CĂL. [Din fr. ***épode,*** lat. ***epodos***].

epohă f. v. epocă.

epoláre, epolări f. **1.** aducere a armei în poziţia de ochire şi declanşare a focului; **2.** ridicare a unui epolment. [Din fr. ***épauler***].

epolét, epoleţi m. bandă de stofă (groasă şi tare) care se fixează pe umerii uniformelor (militare) şi pe care se indică gradul, specialitatea etc.: *celălalt, mult mai tînăr, îmbrăcat într-un trenci cu epoleţi şi nasturi maro, stătea locului.* GHEŢIE; (fig.) *copacii în vînt îşi aruncă epoleţii de aur şi fug în neştire.* VIERU. [Din fr. ***épaulette***].

epolmént, epolmente n. zid de susţinere. [Din fr. ***épaulement***].

eponím, eponimi a. şi m. (persoană) care dădea numele său anului, la vechii greci şi la romani. [Din fr. ***éponyme***].

eponimíe f. funcţia de eponim. [Din fr. ***éponymie***].

epónj n. ţesătură cu fire buclate din care se fac prosoape, halate de baie etc. [Din fr. ***éponge*** „burete"].

epopée, epopei şi (înv.) **epopee** f. **1.** povestire în versuri, de mari proporţii, despre fapte eroice, legendare sau istorice: *am învăţat cu toţii că epopeea este un produs al popoarelor primitive.* IBR.; *epopeea are un caracter grandios şi simplu totodată;* **epopee populară,** colecţie de creaţii populare în versuri, coordonate între ele şi purtînd pecetea spiritualităţii unui popor: *poveştile isprăvesc bine, aşa cere epopeea populară.* IBR.; **2.** (fig.) şir de întîmplări neobişnuite, eroice, grandioase. [Din fr. ***épopée,*** germ. ***Epopöe***].

epopéic, ~ci, epopeică, ~ce a. referitor la epopee, care are caracter de epopee: *stîngace, de pildă, este evocarea convenţional epopeică a unui trecut de vitejie.* CĂL. [Din it. ***epopeico***].

epopeizáre, epopeizări f. (rar) atribuire de trăsături (neobişnuit de) grandioase; integrare într-o structură de epopee: *îşi bate joc de durere prin această epopeizare a unor lucruri respingătoare.* IBR. [***Epopee*** + ***-izare***].

epópt, epopţi m. (ant.) iniţiat în misterele eleusine. [Din germ. ***Epopt***].

épos, eposuri n. povestire, epopee: *viaţa şi faptele haiducilor le ţine loc de istorie şi de epos.* BL. [Din germ. ***Epos***].

eprubétă, eprubete f. tub mic de sticlă, închis la un capăt, întrebuinţat în laboratoare: *din vreo eprubetă spartă în laboratorul istoriei, ar scăpa din nou microbii ciumei.* R.L. [Din fr. ***éprouvette*** (după *probă*)].

epruvétă, epruvete f. piesă de probă pentru a fi supusă unor încercări în vederea determinării proprietăţilor materialului din care este făcută. [Din fr. ***éprouvette***].

epuizá, epuizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) termina, a (se) isprăvi (prin vînzare, consum etc.): *ediţia pentru capitală s-a epuizat în cîteva momente.* CAR.; *două tiraje epuizîndu-se destul de repede, am destui cititori.* VIERU; **2.** (tr.) a sfîrşi, a duce la capăt studierea, soluţionarea unei probleme, unui subiect: *cu o constatare atît de banală sîntem departe de a epuiza rostul şi eficacitatea lor.* BL.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) istovi, a (se) extenua: *munca neîntreruptă l-a epuizat.* [Din fr. ***épuiser***].

epuizábil, ~i, epuizabilă, ~e a. care se poate epuiza. [Din fr. ***épuisable***].

epuizánt, ~ţi, epuizantă, ~e a. istovitor, obositor: *muncă epuizantă.* [Din fr. ***épuisant***].

epuizáre, epuizări f. **1.** acţiunea de a (se) epuiza; terminare, isprăvire, sfîrşire: *îl concedie din nou, cu invitaţia de a reveni după epuizarea medicaţiei recomandate.* GHEŢIE; **2.** lămurire completă, discutare sub toate aspectele: *epuizarea tematicii propuse;* **3.** îndepărtare cu pompele a apei dintr-o săpătură (în vederea executării unei lucrări); **4.** extenuare, oboseală, uzură, istovire: *stai liniştit, nu-i nimic grav ... epuizare şi surescitare nervoasă, atît!* REBR. [V. ***epuiza***].

epuizát, ~ţi, epuizată, ~e a. **1.** terminat, isprăvit, sfîrşit; **2.** extenuat, istovit, obosit. [V. ***epuiza***].

epulón, epuloni m. (ant.) preot roman însărcinat cu pregătirea ospeţelor sacre. [Din fr. ***épulon***].

epulótic, ~ci, epulotică, ~ce a. (despre remedii) care cicatrizează rănile; cicatrizant. [Din fr. ***épulotique,*** gr. ***epoulotikós***].

epură, epurez vb. (tr.) **1.** a face mai pur; a curăţa de impurităţi o substanţă, o soluţie etc.: *a epura apa;* **2.** (fig.) a păstra puritatea, omogenitatea: *a epura limba;* **3.** a îndepărta elementele considerate indezirabile dintr-o organizaţie, dintr-un partid etc. [Din fr. ***épurer***].

epuráre, epurări f. **1.** acţiunea de a epura; curăţire, purificare; epuraţie: *epurarea apei;* **staţie de epurare,** instalaţie de tratare a apelor uzate înainte de a fi vărsate în rîuri sau în mări; **2.** eliminare a membrilor indezirabili dintr-un corp social: *cuvîntarea rectorului e un indiciu sigur că se pregăteşte o epurare a cadrelor didactice.* GHEŢIE. [V. ***epura***].

epurativ, ~i, epurativă, ~e a. care curăţă; purificator. [Din fr. ***épuratif***].

epuratór, epuratoare n. aparat sau instalaţie pentru epurarea lichidelor sau gazelor. [Din fr. ***épurateur***].

epuráţie, epuraţii f. epurare: *ar trebui să se înceapă o operă de epuraţiune, de critică, pentru a înlătura ceea ce nu e Caragiale.* CĂL.; (şi: (înv.) **epuraţiune**). [Din fr. ***épuration***].

epuraţiúne f. v. epuraţie.

epúră, epure f. proiecţie a unui corp în trei planuri perpendiculare. [Din fr. ***épure***].

equisetum [ecvisétum] m. **1.** arbore fosil cu rizomi subterani, de pe care se dezvoltă tulpini aeriene cu ramuri şi frunze în verticil; **2.** coada-calului (*Equisetum*). [Din fr. ***equisetum,*** lat. ***equisaetum***].

equus [écvuus] m. gen de mamifere imparicopitate caracterizate prin talie mare, dinţi lungi, un singur deget (ex.: calul, măgarul, zebra). [Cuv. lat.].

eradicá, eradíc vb. (tr.) **1.** a smulge din rădăcini; a dezrădăcina; **2.** (p.ext.) a face să dispară (o boală, un rău); a stîrpi, a desfiinţa. [Din lat. ***eradicare***].

eradicáre, eradicări f. acţiunea de a eradica şi rezultatul ei. [V. ***eradica***].

eradicát, ~ţi, eradicată, ~e a. 1. smuls, dezrădăcinat: *copaci eradicaţi*; 2. înlăturat complet; stîrpit: *boală eradicată*. [V. ***eradica***].

eránte a. invar. (înv.) rătăcitor; instabil: *fantasmelor erante, premergătoare-a morţii*. HEL. [Din it. ***errante***; cf. lat. ***errans, -ntis***].

erasmít, erasmiţi m. (rar) persoană tolerantă şi liberă în gîndire şi în activitate: *sînt nişte heterodocşi ..., nişte erasmiţi cu înclinări spre protestantism*. CĂL. [De la ***Erasm(us)*** n. pr.].

erátă, erate f. listă adăugată la o tipăritură, conţinînd corectarea greşelilor (de tipar): *trebuie neapărat să dăm o erată la finele volumului*. CAR.; (şi: **errata, erratum**). [Din fr., lat. ***errata***].

erátic, ~ci, eratică, ~ce a. 1. (med.) care nu este fix; neregulat: *figuri eratice*; 2. (geol.) transportat din altă parte: *stînci, blocuri eratice*. [Din fr. ***erratique***, lat. ***erraticus***].

éră, ere f. 1. perioadă istorică care începe cu data unui anumit eveniment sau fapt şi de la care se începe numărătoarea anilor: *omul nou intra în eră cu tot alaiul de animale îmblînzite după el*. VOIC.; *fenomenul s-a petrecut cu mult înaintea erei noastre*; 2. epocă caracterizată de anumite evenimente, situaţii etc.: *ca mai toţi polemiştii din acea vreme, înfiera pe noul ciocori al erei constituţionale*. CĂL.; *eră de libertate*; 3. (geol.) diviziune a timpului din trecutul istoric al pămîntului: *există atîtea organisme care de-a lungul atîtor ere geologice nu şi-au schimbat în chip sensibil înfăţişarea*. BL.; **eră primară**, v. **primar**; **eră secundară**, v. **secundar**; **eră terţiară**, v. **terţiar**. [Din fr. ***ère***, lat. ***aera***].

erbacée, erbacee a. şi f. (plantă) care are tulpina fragedă, moale (şi verde): *trifoiul este o plantă erbacee*. [Din fr. ***herbacé***, lat. ***herbaceus***].

erbicíd, erbicide n. substanţă care distruge plantele dăunătoare culturilor. [Din fr. ***herbicide***].

erbicidá, erbicidez vb. (tr.) a trata un teren agricol sau o cultură cu erbicide. [De la ***erbicid***].

erbicidáre, erbicidări f. acţiunea de a erbicida şi rezultatul ei. [V. ***erbicida***].

erbicidát, ~ţi, erbicidată, ~e a. care a fost tratat cu erbicide. [V. ***erbicida***].

érbiu n. metal alb-argintiu din familia pămînturilor rare. [Din fr. ***erbium***, germ. ***Erbium***].

erbivór, ~i, erbivoră, ~e a. care se hrăneşte cu iarbă sau cu alte plante. // n. (la pl.) ordin de mamifere care se hrănesc numai cu plante; (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. ***herbivore***].

erborizá, erborizez vb. (tr. şi intr.) a aduna plante (pentru studiu); (şi: **herboriza**). [Din fr. ***herboriser***].

erborizáre, erborizări f. acţiunea de a erboriza şi rezultatul ei; (şi: **herborizare**). [V. ***erboriza***].

eréb n. (la vechii greci) împărăţie a morţilor; infern. [Din lat. ***erebum***, gr. ***erebos***].

eréct, ~ţi, erectă, ~e a. (livr.) vertical, ridicat drept în sus: *plantă cu tulpină erectă*. [Din lat. ***erectus***].

erectíl, ~i, erectilă, ~e a. referitor la erecţie; capabil de erecţie. [Din fr. ***érectile***].

erectór, ~i, erectoáre a. (despre muşchi) care serveşte la ridicarea unor organe. // n. maşină pentru ridicarea şi aşezarea pieselor prefabricate grele: *la nevoie, manevrăm erectorul şi montăm tubinguri de metal*. CĂL. [Din fr. ***érecteur***].

erécţie, erecţii f. 1. ridicare; poziţie verticală; 2. mărire a volumului unor organe (genitale) printr-un aflux de sînge; (şi: (înv.) **erecţiune**). [Din fr. ***érection***, lat. ***erectio, -onis***].

erecţiúne f. v. erecţie.

eréde, erezi m. (jur.) moştenitor: *unul din erezi acceptase pactul de familie*. CĂL.; (şi: **herede**). [Din lat. ***heres, -edis***].

ereditár, ~i, ereditară, ~e a. 1. care se transmite prin moştenire: *în locul unei domnii de şapte ani, visează să devină prinţ ereditar*. BOL.; *domnia hereditară*. MAIOR.; 2. care trece de la părinţi la copii: *inzii vedici credeau într-o putere magică ereditară*. BL.; *boală ereditară*; 3. care se transmite, prin ereditate, din generaţie în generaţie: *e un mod acesta ... de a sugera responsabilitatea factorului ereditar în delincvescenţă*. CĂL.; *ură ereditară*; (şi: (înv.) **hereditar**). [Din fr. ***héréditaire***, lat. ***hereditarius***].

ereditáte f. 1. moştenire, succesiune, transmitere: *tu ştii bine cît de mult detest mezalianţa şi amestecul unei clase rafinate prin ereditate cu oamenii din stradă*. CĂL.; 2. (biol.) transmitere a caracteristicilor morfologice şi fiziologice de la ascendenţi la descendenţi prin reproducere sexuată; 3. (biol.) totalitate a caracteristicilor transmise de părinţi copiilor: *să ne punem problema ereditătii să vedem însuşirile moştenite de la mama lui*. IBR.; 4. (jur.) caracterul a ceea ce se transmite prin drept de succesiune: *parlamentul recunoaşte ereditatea coroanei*. EM.; *ereditatea tronului*; 5. (jur.) calitate de moştenitor: *a respinge ereditatea cuiva*; (şi: **hereditate**). [Din fr. ***hérédité***, lat. ***hereditas, -atis***].

eredopatíe, eredopatii f. afecţiune transmisă ereditar. [Din fr. ***hérédopathie***].

eredosífilis n. (med.) sifilis congenital. [Din fr. ***hérédosyphilis***].

eremít, eremiţi m. pustnic, sihastru: *după nefericita bătălie, regele Rodrigo ar fi mers la un eremit, care, murind, i-ar fi lăsat o hîrtie cu instrucţii*. CĂL.; (adj.) *romanticul e singular, eremit, solilogic*. CĂL. [Din lat. ***eremita***, gr. ***eremites***].

eremític, ~ci, eremitică, ~ce a. de eremit, al eremitului; specific eremiţilor: *pare ciudat că Eminescu a putut lua pe un poet aşa de naiv drept erou eremitic, al unui poem faustian*. CĂL. [Din fr. ***érémitique***].

eremitísm n. (rar) 1. viaţă de eremit; situaţie de eremit; 2. (p. ext.) austeritate, severitate a vieţii: *teoretician ... în căutarea fericirii negative prin eremitism, somnolenţă şi ficţiune*. CĂL. [Din fr. ***érémitisme***].

erepsínă, erepsine f. ferment din sucul intestinal care participă la descompunea protidelor. [Din fr. ***érepsine***].

erés, eresuri n. 1. credinţă (populară) în forţe supranaturale; superstiţie: *poveşti şi doine, ghicitori, eresuri*. EM.; *nu mai crede şi tu în toate iresurile*. ISP.; 2. (fig.) ceea ce se abate de la concepţiile comune; (p. ext.) rătăcire: *tu cu ochii plini d-eres*. EM.; 3. abatere de la dogmele bisericii; erezie: *mulţi pravoslavnici ... proclifîră eresa lui Consta*. DOS.; (şi: (înv.) **eresă, ires**). [Din sl. ***eresĭ***].

erésă f. v. **eres**.

eréte, ereţi m. 1. pasăre răpitoare de zi care se hrăneşte cu păsări şi cu mamifere mici (*Astur palumbarius* şi *Falco subbuteo*): *fulgerător, eretele se năpusti din văzduh*. VINEA; 2. joc de copii; de-a puia-gaia; (şi: (reg.) **herete**). [Et. nec.].

erétic, ~ci, eretică, ~ce a. 1. care ţine de erezie, cu caracter de erezie; care se abate de la dogmele bisericii: *literatura populară e eretică, anticreştină, pentru că ea are într-însa multe credinţe şi tradiţii păgîne*. IBR.; 2. (p. ext.) care nu ţine seama de ordinea stabilită, de obişnuinţe etc.: *ideile sale despre poezie sînt cu totul eretice*. CĂL. // m., f. adept al unei erezii: *reformaţii au ars şi spînzurat eretici mai rău decît catolicii*. EM. [Din fr. ***hérétique***, gr. ***hairetikós***].

ereticésc, ~şti, ereticeáscă, ~eşti a. (înv.) eretic: *nici unul de voi cărţile ceale ereticeşti şi dăscăliia şi învăţătura lor în număr nu le socotiţi*. VARL. [Din sl. ***eretičiskŭ***].

ereticíe, ereticii f. (înv.) abatere de la dogmele bisericii; erezie: *sfinţiile sale îl înfruntară şi-i probăziră ereticiia*. DOS.; *toate celelalte învăţături, zicea el, sînt numai nişte ereticii, care mai mult amărăsc inima şi tulbură sufletul omului*. CR. [***Eretic*** + ***-ie***].

eretísm n. 1. (med.) stare de excitaţie a sistemului nervos senzitiv: *eretism cardiac*; 2. (fig.) exaltare, creştere violentă a unei pasiuni. [Din fr. ***éréthisme***, germ. ***Erethismus***].

ereutofobíe, ereutofobii f. teamă de a roşi în faţa cuiva. [Din fr. ***éreuthophobie***].

ereziárh, ereziarhi m. (rar) autor al unei erezii; conducător al unei secte eretice. [Din lat. ***haeresiarches***, fr. ***hérésiarque***].

erezíe, erezii f. 1. doctrină religioasă care intră în contradicţie cu dogmele bisericii în sînul căreia a luat naştere; (înv.) eres, ereticie: *dogmatica şi ereziile preocupau mai mult spiritul decît orice alt domeniu de interes speculativ*. BL.; 2. (fig.) idee sau opinie contrară celor admise în general; abatere, rătăcire: *răspunsul său e o mare erezie*. BL. [Din fr. ***hérésie***, lat. ***haeresis***].

erg[1], ergi m. (fiz.) unitate de măsură pentru energie, egală cu lucrul mecanic efectuat de forţa care imprimă unei mase de un gram o acceleraţie de un centimetru pe secundă la pătrat. [Din fr. ***erg***].

erg[2], erguri n. deşert de nisip cu dune (specific Saharei). [Din fr. ***erg***].

ergăn n. material ceramic folosit ca izolant electric. [Din fr. ***ergan***].

ergasteríe, ergasterii f. atelier meşteşugăresc la vechii atenieni (cu mulţi sclavi). [Din fr. ***ergasterie***].

ergastoplásmă, (rar) **ergastoplasme** f. (biol.) formaţiune citoplasmatică în care circulă substanţele metabolice. [Din fr. ***ergastoplasme***].

ergatív, ~i, ergativă, ~e a. (lingv.) care exprimă agentul acţiunii: *construcţie ergativă*; **verb ergativ**, verb care poate avea obiectul în loc de subiect, fără a-şi schimba înţelesul (de ex.: am deschis fereastra/fereastra deschisă). // n. caz, deosebit de nominativ, în care stă agentul acţiunii. [Din fr. ***ergatif***].

ergativitáte f. faptul de a exprima agentul acţiunii. [***Ergativ*** + ***-itate***].

erghelíe f. v. **herghelie**.

ergo- element de compunere cu sensul „(referitor la) muncă", „energie". [Din fr. ***ergo-***].

ergográf, ergografe n. aparat care înregistrează forţa musculară. [Din fr. ***ergographe***].

ergográfic, ~ci, ergografică, ~ce a. referitor la ergograf; înregistrat la ergograf. [Din fr. ***ergographique***].

ergométric, ~ci, ergometrică, ~ce a. care ţine de ergometrie, referitor la ergometrie: *bicicletă ergometrică*. [Din fr. ***ergomètrique***].

ergometríe f. disciplină care se ocupă cu determinarea eforturilor fizice (musculare) prin măsurarea lucrului mecanic efectuat. [Din fr. ***ergométrie***].

ergométru, ergometre n. dinamometru. [Din fr. ***ergomètre***].

ergónă, ergone f. substanţă organică (enzimă, hormon, vitamină) din constituţia celulelor vii, care stimulează funcţiile celulare. [Din fr. ***ergones***].

ergonómic, ~ci, ergonomică, ~ce a. 1. care ţine de ergonomie, referitor la ergonomie; 2. care este adaptat la condiţiile de muncă şi de utilizare: *scaun ergonomic*. [Din fr. ***ergonomique***].

ergonomíe f. 1. ştiinţă care studiază relaţiile dintre om, maşină şi mediul de muncă, în vederea ameliorării condiţiilor de muncă şi a creşterii

E F

productivității; **2.** cercetare a relației optime dintre o funcție, un material și utilizatorul său; calitate a materialului astfel conceput. [Din fr. ***ergonomie***].

ergonomíst, ~şti, ergonomístă, ~e m., f. specialist în ergonomie. [Din fr. ***ergonomiste,*** engl. ***ergonomist***].

ergosterínă, ergosterine f. ergosterol. [Din fr. ***ergostérine***].

ergosteról, ergosteroli m. substanță din țesuturile animale și vegetale care, activată prin razele ultraviolete, produce vitamina D_2; ergosterină. [Din fr. ***ergostérol***].

ergotá, ergotez vb. (tr.) a șicana pentru nimicuri; a sîcîi; (absol.) *Ibrăileanu se silește să argumenteze emoția estetică, să ergoteze.* CĂL. [Din fr. ***ergoter***].

ergotamínă f. alcaloid extras din secara-cornută. [Din fr., engl. ***ergotamine***].

ergoterapeút, ~ți, ergoterapeútă, ~e m., f. specialist în ergoterapie; (adj.) *medic ergoterapeut.* [Din fr. ***ergothérapeute***].

ergoterapíe f. metodă de tratament a unor boli psihice prin muncă. [Din fr. ***ergothérapie***].

ergotínă, ergotine f. substanță otrăvitoare obținută din cornul-secarei și întrebuințată în medicină ca hemostatic; ergotoxină. [Din fr. ***ergotine***].

ergotísm[1] n. (livr.) manie de a șicana, de a sîcîi, de a agasa. [Din fr. ***ergotisme***].

ergotísm[2] n. (med.) boală provocată de consumarea cerealelor atacate de ciuperci; intoxicație cu ergotină. [Din fr. ***ergotisme***].

ergotoxínă, ergotoxine f. ergotină. [Din fr. ***ergotoxine***].

eríc, ericuri n. (reg.) apă în care trăiesc chefali. [Din ucr. ***eríkŭ*** „pîrîu"].

ericacée, ericacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate din care fac parte afinul, rododendronul și azaleele; (și la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***éricacées***].

eríge, erig vb. (înv.; refl. și tr.) a(-și) atribui pe nedrept o autoritate, un rol; a(se) erija: *să nu erige cauza lor în cauză celebră.* EM.; *a se erige în reformator.* [Din lat. ***erigere***].

erijá, erijez vb. **1.** (refl.) a se da drept ..., a-și atribui (pe nedrept) un rol, o situație: *crezîndu-se identic, în chip magic, cu ființa divină, o asemenea persoană se erijează în factor modificator al pămîntului și al universului.* BL.; *s-a erijat în judecător;* **2.** (tr.) a realiza, a crea: *nimeni altul, alături de el, n-a erijat o frescă la fel de completă a societății noastre.* VIANU. [Din fr. ***ériger***].

erijáre, erijări f. acțiunea de a (se) erija și rezultatul ei. [V. ***erija***].

eriját, ~ți, erijată, ~e a. care își atribuie fără nici un drept o situație, un rol, o autoritate; care se dă drept ...: *un impostor erijat în reformator al ortografiei.* [V. ***erija***].

erinaceíd, erinaceide n. (la pl.) familie de mamifere insectivore, cu corpul acoperit de țepi (*Erinaceidae*); (și la sg.) animal din această familie. [Din fr. ***érinacéidés***].

erínii f. pl. (la vechii greci) divinități ale infernului, reprezentate prin femei cu părul răvășit, împletit cu șerpi. [Din fr. ***érinnyes***].

erisifacée, erisifacee f. (la pl.) familie de ciuperci parazite care provoacă la unele plante diverse boli; (și la sg.) ciupercă din această familie. [Din fr. ***érisifacées***].

erístic, ~ci, eristică, ~ce a. care ține de eristică, referitor la eristică; **școală eristică,** școală filozofică din Megara care cultiva controversa. // m. adept al eristicii. [Din fr. ***éristique,*** gr. ***eristikós***].

erístică f. artă a disputei, a controversei, a dialogului, care se folosește de argumente subtile sau de artificii sofistice: *eristica filozofilor din India.* EM. [Din fr. ***éristique,*** germ. ***Eristik***].

eritém, eriteme n. (med.) roșeată în formă de pete, care apare pe pielea corpului în unele îmbolnăviri. [Din fr. ***érythème***].

eritematós, ~şi, eritematoásă, ~e a. și m., f. (persoană) care suferă de eritem. [Din fr. ***érithémateux***].

eritremíe, eritremii f. (med.) poliglobulie. [Din fr. ***érythrémie***].

eritrínă, eritrine f. antibiotic cu efect, mai ales, asupra bacteriilor difterice. [Din fr. ***érythrine***].

eritroblást, eritroblaşti m. globulă roșie primitivă, cu nucleu, care dă naștere hematiei. [Din fr. ***érythroblaste***].

eritroblastóză, eritroblastoze f. (med.) boală manifestată prin apariția în sînge a eritroblaștilor. [Din fr. ***érythroblastose***].

eritrocít, eritrocite n. (anat.) hematie. [Din fr. ***érythrocyte***].

eritrocitóză, eritrocitoze f. (med.) poliglobulie. [Din fr. ***érythrocytose***].

eritrodermíe, eritrodermii f. (med.) boală manifestată prin roșeața pielii, vezicule, edeme etc. [Din fr. ***érythrodermie***].

eritromicínă f. antibiotic activ mai ales în infecțiile stafilococice puternice. [Din fr. ***érythromycine***].

eritropoiéză, eritropoieze f. proces de formare a globulelor roșii; hematopoieză. [Din fr. ***érythropoièse***].

eritropsínă, eritropsine f. proteină de culoare roșie, prezentă în unele celule ale retinei. [Din fr. ***érythropsine***].

eritrotoxínă, eritrotoxine f. toxină care acționează asupra globulelor roșii. [Din fr. ***érythrotoxine***].

eritruríe, eritrurii f. (med.) colorare în roșu a urinei. [Din fr. ***erythrurie***].

erizipél n. (med.) boală infecțioasă manifestată prin inflamarea și înroșirea pielii, însoțită de dureri și de temperatură; (pop.) brîncă. [Din fr. ***érysipèle,*** lat. ***erysipelas***].

ermeneútic a. v. **hermeneutic.**

ermeneútică f. v. **hermeneutică.**

ermétic, ~ci, ermetică, ~ce a. **1.** care închide sau astupă perfect; care asigură o închidere etanșă: *capac ermetic;* **2.** închis perfect: *vas ermetic;* **3.** (fig.) greu de înțeles; obscur; impenetrabil: *se cultiva poezia ermetică.* CĂL.; *text ermetic;* **figură ermetică,** figură prin care nu se reflectă nici o emoție, nici un sentiment; **4.** care practică sau cultivă un stil greu de înțeles: *scriitor ermetic;* **5.** care exclude relația ca exteriorul; total închis: *tinde spre izolarea cît mai ermetică a artei față de toate celelalte ramuri ale culturii.* BL.; **6.** referitor la alchimie, la ermetism, la esoterism: *filozofie ermetică;* **cărți ermetice,** scrieri inspirate de Hermes Trismegistul. // adv. perfect, etanș: *controlă din pod și pînă în pivniță dacă ferestrele se închid ermetic.* GHEȚIE. // f. (la sg.) știința și doctrina esoterică a alchimiei; (și: (înv.) **hermetic**). [Din fr. ***hérmétique,*** germ. ***hermetisch, Hermetik***].

ermetísm n. **1.** calitatea a ceea ce este ermetic, greu de înțeles; **2.** tendință de a folosi un limbaj obscur, impenetrabil: *toate acestea ajung un joc de cuvinte care a și avut în publicistică un efect egal hermetismului suprarealistic.* CĂL.; **3.** doctrină esoterică întemeiată pe scrierile inspirate de Hermes Trismegistul; doctrină ocultă a alchimiștilor medievali; **4.** curent poetic manifestat după 1920, care cultiva încifrarea limbajului; (și: (înv.) **hermetism**). [Din fr. ***hermétisme,*** germ. ***Hermetismus***].

ermetíst, ermetişti m. persoană care studiază sau practică ermetismul. [Din fr. ***hermétiste***].

ermetizá, ermetizez vb. (livr.; tr.) a face ermetic, de neînțeles: *această proză, printr-un sistem de elipse și de cifruri simbolistice, încearcă poetul a o hermetiza.* CĂL.; (și: (înv.) **hermetiza**). [Din fr. ***hermétiser***].

ermetizánt, ~ți, ermetizantă, ~e a. care are un caracter deliberat ermetic. [Din fr. ***hermétisant***].

ermetizáre, ermetizári f. faptul de a ermetiza. [V. ***ermetiza***].

ermít, ermiți m. eremit. [Din fr. ***ermite***].

ermitáj, ermitaje n. **1.** (franțuzism) locuință de eremit; (p. ext.) loc retras, pustnicie, sihăstrie; **2.** palat mic și izolat sau casă singuratică; **3.** pavilion izolat în parcul unui castel. [Din fr. ***ermitage***].

eroáre, erori f. **1.** opinie, concepție greșită: *pentru ce să nu combatem erorile răspîndite în public ...?* OD.; **a induce în eroare,** a înșela, a amăgi: *are de gînd a induce justia în eroare prin asistența și manoperele sale.* EM.; **2.** cunoștință greșită, eronată: *e de necrezut cîte erori încap uneori într-o singură propoziție.* BL.; **3.** greșeală, valoare falsă: *simțurile sînt supuse celor mai grosolane erori.* BL.; *eroare de calcul;* **4.** considerare ca adevărat a ceea ce este fals sau ca fals a ceea ce este adevărat: *ei atribuie totdeauna obiectului experienței, din eroare, rolul de acumulator infinit și în sens unic de determinațiuni conceptuale.* BL.; **5.** (fig.) rătăcire a minții, nebunie: *ani de zile poetul se clatină ... între eroare și luciditate.* CĂL.; **6.** (mat.; fiz.) **(eroare absolută)** diferență dintre valoarea reală a unei mărimi și valoarea ei calculată sau măsurată, explicabilă prin defectele metodelor folosite; **7.** (jur.) viciu de consimțămînt ce poate atrage nulitatea unui act; **eroare judiciară,** condamnare de către o instanță a unui nevinovat: *e vorba de o eroare judiciară și știți ce înfierare a justiției cuprinde „Năpasta".* IBR. [Din lat. ***error, -oris,*** fr. ***erreur***].

erodá, pers. 3 **erodează** vb. (tr. și refl.) a (se) roade, a produce sau a suferi o eroziune. [Din fr. ***éroder***].

erodánt, ~ți, erodantă, ~e a. care erodează, care deteriorează progresiv: *agent erodant al solului.* [Din fr. ***érodant***].

erodáre, erodări f. **1.** acțiunea de a (se) eroda și rezultatul ei; eroziune; **2.** (geol.) totalitate a fenomenelor fizico-chimice de degradare a formelor de relief; **3.** (fig.) alterare, degradare. [V. ***eroda***].

erodát, ~ți, erodată, ~e a. care a suferit o eroziune: *teren erodat;* (fig.) *reputație erodată.* [V. ***eroda***].

eródiu, erodii m. (zool.) egretă (*Ardea alba*): *mai multe pene de erodiu din cele mai frumoase.* BĂLC. [Din sl. ***erodiĭ***].

eróe m. v. **erou.**

erogén, ~i, erogenă, ~e a. care este sursa unei excitații sexuale: *zonă erogenă.* [Din fr. ***érogène***].

eróic, ~ci, eroică, ~ce a. **1.** care ține de erou, caracteristic eroilor; cu calități de erou: *a țării eroică oștire.* ALEX.; **timpuri eroice,** timp în care trăiau vechii eroi, a căror viață a intrat în legendă; **2.** care denotă vitejie și curaj; care denotă superioritate morală: *tăceau chitic cu o încăpățînare eroică.* GHEȚIE; **3.** care are ca subiect faptele unor eroi: *vei dobîndi și alte alcătuiri, însă nu de șagă, ci serioase și adevărat eroice.* B.-DEL.; *poezie eroică.* // adv. cu eroism: *ei au luptat eroic.* [Din fr. ***héroïque,*** lat. ***heroicus***].

eroicésc, ~şti, eroiceáscă, ~eşti a. (înv.) eroic, de erou; caracteristic eroilor: *nesocotință dar ar fi să cînt foarte eroicești.* B.-DEL. [Lat. ***heroic(us)*** + ***-esc***].

eroicáşte adv. (înv.) ca un erou, în felul unui erou: *Golu, domnul românilor din Ardeal, încă se împotrivi eroiceşte.* BĂLC. [*Eroic* + *-eşte*].

eroicómic, ~ci, eroicomică, ~ce a. **1.** care tratează un subiect comic în forma unei epopei: *genul eroicomic;* **2.** (fig.) care conţine un amestec de elemente eroice şi comice: *capătă un fel de învălmăşire epică, precum e cazul în parada eroicomică a eteriştilor.* CĂL. [Din fr. ***héroï-comique***].

eroínă, eroine f. **1.** femeie care se distinge prin curaj, prin vitejie etc.; **2.** femeie care reprezintă personajul feminin principal dintr-o operă literară, cinematografică etc.: *Carla privea mai departe idila de pe ecran, fascinată de toaletele strălucitoare ale eroinei.* GHEŢIE; **3.** femeie care este în centrul atenţiei într-o întîmplare deosebită. [Din fr. ***héroïne,*** lat. ***heroina,*** germ. ***Heroin(e)***].

eroísm, eroisme n. **1.** capacitate de a săvîrşi fapte de vitejie; **2.** caracter sau faptă de erou: *toţi îl aplaudau, îi preţuiau îndrăznelile, îi consfinţeau izbînzile şi-i lăudau eroismele.* VOIC. [Din fr. ***héroïsme***].

eroizá, eroizez vb. (rar; tr.) a atribui trăsături eroice; a transforma în erou: *vechile mitologii ... eroizează şi divinizează leatul începuturilor.* BL. [Din germ. ***heroisieren***].

eróid, eroizi m. **1.** ofiţer însărcinat în trecut cu misiuni solemne, cu organizarea serbărilor, a turnirurilor etc. sau cu declararea stării de război; herald; **2.** (fig.) vestitor: [Byron] *arold al deznădejdii, sălbatic călător.* ALEX. [Din it. ***araldo,*** fr. ***héraut,*** germ. ***Herold***].

eronát, ~ţi, eronată, ~e a. care conţine erori; greşit, fals: *ideea că cultura română e deschisă cu prea multă grabă la orice infiltraţie străină este complet eronată.* CĂL. [Din fr. ***erroné***].

éros n. (livr.) **1.** ansamblul instinctelor de conservare şi de perpetuare a speciei; **2.** ansamblul dorinţelor sexuale; (spec.) libido. [Din fr. ***éros,*** germ. ***Eros***].

erótic, ~ci, erotică, ~ce a. **1.** referitor la dragostea fizică, la sexualitate: *poetul nu se poate abţine de a nu lega o mică intrigă erotică între un mandarin şi o mandarină.* CĂL.; *literatură erotică;* **2.** predispus la senzualitate: *are o fire erotică;* **3.** care ţine de dragoste: *se lasă dus de voluptatea de a-şi nara întreprinderile erotice.* CĂL., **4.** care exprimă dragostea; care conţine sentimente de dragoste: *în poeziile lui erotice este dragostea şi femeia în genere.* IBR. // f. **1.** totalitate a compoziţiilor literare (ale unui scriitor) care cîntă sentimentul iubirii: *lirica lui e galantă, ... împrospătată prin erotica trubadurică.* CĂL.; **2.** iubire, dragoste; erotism, senzualism: *trece drept un poet al eroticei impetuoase.* CĂL. [Din fr. ***érotique,*** germ. ***erotisch, Erotik***].

erotísm n. **1.** caracter erotic; exagerare a sentimentului erotic: *erotismul unui roman;* **2.** (med.) dragoste maladivă; căutare permanentă şi diversă a excitaţiei sexuale; senzualism. [Din fr. ***érotisme,*** germ. ***Erotismus***].

eroto- element de compunere cu sensul „(referitor la) dragoste", „(impuls) erotic", „(instinct) sexual". [Din fr. *éroto-*].

erotológ, erotologi m. specialist în erotologie. [Din fr. ***érotologue***].

erotológic, ~ci, erotologică, ~ce a. care ţine de erotologie, referitor la erotologie. [Din fr. ***érotologique***].

erotológie f. studiu ştiinţific al iubirii fizice şi al literaturii erotice. [Din fr. ***érotologie***].

erotomán, ~i, erotomană, ~e a. şi m., f. (individ) atins de erotomanie; obsedat sexual: *Aneta e o erotomană, o isterică.* CĂL. [Din fr. ***érotomane***].

erotomaníe f. **1.** (med.) stare patologică caracterizată prin predominarea ideilor sexuale; iluzie delirantă de a fi iubit de cineva; **2.** obsesie sexuală: *se spune că acest călugăr poseda un fel de erotomanie larvată.* BAC. [Din fr. ***érotomanie***].

eróu, eroi m. **1.** persoană care se distinge prin vitejie şi prin curaj în război sau în alte împrejurări grele: *pe eroici urme eroii strălucesc.* BOL.; **2.** ostaş căzut pe cîmpul de luptă în război: *cimitirul eroilor;* **3.** personaj (principal) într-o operă literară, teatrală, cinematografică: *Virgil, de la Enea, eroele pe care au cîntat, au chiemat cîntarea sa „Eneada".* B.-DEL.; **4.** persoană principală a unei întîmplări; persoană care atrage atenţia asupra sa într-o anumită împrejurare; **5.** persoană care acaparează atenţia opiniei publice într-un anumit moment: *eroul zilei;* **6.** (mit.) personaj înzestrat cu puteri supraomeneşti (avînd ca tată un zeu) şi devenit celebru prin fapte deosebite: *de faraoni viţă strălucită, de vechi iroi tînără mlădiţă.* B.-DEL.; (şi: (înv.) **eroe, irou**). [Din lat. ***heros,*** fr. ***héros***].

eroziúne, eroziuni f. **1.** acţiune a unui agent care erodează şi rezultatul ei; **2.** proces de roadere a solului prin acţiunea unor factori externi; rezultatul acestui proces; **3.** ulceraţie uşoară, superficială a pielii sau a mucoaselor; **4.** (fig.) degradare progresivă; uzură lentă; **eroziune monetară,** scădere progresivă a puterii de cumpărare a unei monede. [Din fr. ***érosion,*** lat. ***erosio, -onis,*** germ. ***Erosion***].

erozív, ~i, erozivă, ~e a. **1.** care produce eroziune: *acţiunea erozivă a ploii;* **2.** care este sensibil la eroziune. [Din fr. ***érosif,*** germ. ***erosiv***].

erpetológ, erpetologi m. naturalist specializat în erpetologie; (şi: **herpetolog**). [De la ***erpetologie;*** cf. fr. ***erpétologiste***].

erpetológic, ~ci, erpetologică, ~ce a. care ţine de erpetologie, referitor la erpetologie; (şi: **herpetologic**). [Din fr. ***(h)erpétologique***].

erpetológie f. parte a ştiinţelor naturii care studiază reptilele şi batracienii; (şi: **herpetologie**). [Din fr. ***erpétologie,*** germ. *Herpetologie*].

erráta f. v. erată.

errátum n. v. erată.

eruciformˊ, ~i, eruciformă, ~e a. (biol.) cu aspect de omidă, în formă de omidă. [Din fr. ***eruciforme***].

eructá, eructez vb. (med.; intr.) a rîgîi. [Din fr. ***éructer***].

eructáţie, eructaţii f. eliminare pe gură a gazelor din stomac; (pop.) rîgîială. [Din fr. ***éructation***].

erudít, ~ţi, erudită, ~e a. **1.** (şi subst.) care posedă cunoştinţe temeinice şi vaste; învăţat: *tînărul erudit găseşte că ar fi bine să traducă.* CĂL.; *istoric erudit;* **2.** care conţine cunoştinţe vaste şi profunde: *traducătorul să cuteze a se apuca de lucru, ajutorîndu-se ... cu dicţionarele cele mai complete, cu ... adnotaţiunile cele mai erudite.* OD.; **3.** care relevă erudiţie; bazat pe erudiţie: *plăcerea stîrnită de audiţia scrierilor lui Creangă e de rafinament erudit.* CĂL. [Din lat. ***eruditus,*** fr. ***érudit***].

erudíţie f. cunoaştere aprofundată a unui domeniu; cultură vastă şi profundă: *gîndesc la adînca erudiţie a acestui dascăl.* NEGR.; (şi: (înv.) **erudiţiune**). [Din lat. ***eruditio, -onis,*** fr. ***érudition***].

erudiţiúne f. v. erudiţie.

erúpe, pers. 3 **erupe** vb. (intr.) **1.** a ţîşni, a izbucni: *petrolul erupe prin ţeava sondei;* **2.** a face erupţie; a azvîrli cu putere afară materii minerale: *vulcanul erupe periodic.* [Din lat. ***erumpere*** (după *rupe*)].

erúpere, eruperi f. acţiunea de a erupe şi rezultatul ei. [V. ***erupe***].

eruptív, ~i, eruptivă, ~e a. **1.** care provine de la o erupţie; de origine vulcanică: *roci eruptive;* **2.** (fig.) nestăpînit, violent, impetuos: *prin evocarea stărilor eruptive ale emotivităţii, pagina citată dobîndeşte mişcare şi dramatism.* VIANU; **3.** (med.) însoţit de erupţii pe piele: *friguri eruptive.* [Din fr. ***éruptif,*** germ. ***eruptiv***].

eruptivísm n. ansamblu de fenomene legate de mişcările şi de localizarea magmelor în interiorul scoarţei terestre sau la suprafaţa acesteia. [Din fr. ***éruptivisme***].

erúpţie, erupţii f. **1.** ieşire bruscă şi violentă din pămînt a materiilor minerale: *erupţia Vezuviului;* **2.** (med.) evacuare bruscă şi abundentă a lichidului dintr-un organ sau dintr-un abces; **3.** (med.) apariţie pe piele a unor pete roşii sau băşicuţe (ca simptom de boală); **erupţia dinţilor,** apariţie a dinţilor la copil; **4.** (astrol.) **erupţie solară,** degajare de energie în atmosfera solară, caracterizată printr-o creştere bruscă a strălucirii; **5.** (fig.) manifestare instantanee şi violentă: *poeţii nobilează erupţiunea simţămintelor.* EM.; *erupţie de bucurie;* (şi: (înv.) **erupţiune**). [Din fr. ***éruption,*** lat. ***eruptio, -onis,*** germ. ***Eruption***].

erupţiúne f. v. erupţie.

erzáţ, erzaţuri n. surogat, înlocuitor (de cafea). [Din germ. ***Ersatz***].

esáct a. v. exact.

esacţiúne f. v. exacţiune.

esalá vb. v. exala.

esámen n. v. examen.

esantém n. v. exantem.

esauriá vb. v. exauria.

esaveráj, esaverajuri n. diferenţă dintre punctele înscrise şi cele pierdute la jocul de rugbi. [De la *eseu* (după *golaveraj*)].

escádră, escadre f. mare unitate de marină militară: *Magellan ... avu de luptat sîngeros cu echipajele escadrei sale, descurajate şi răzvrătite.* TUD. [Din fr. ***escadre***].

escadrílă, escadrile f. subunitate de aviaţie militară: *au intrat în scenă diviziile blindate, escadrilele de bombardament, cuirasatele şi submarinele.* R.L. [Din fr. ***escadrille***].

escadrón, escadroane n. subunitate a unui regiment de cavalerie, corespunzînd bateriei de artilerie sau companiei de infanterie: *un escadron de roşiori ... captură cîteva care de proviziuni.* OD. [Din fr. ***escadron***].

escaladă, escaladez vb. (tr.) a depăşi un obstacol înalt prin căţărare sau folosind o scară: *a escalada un zid, un munte.* [Din fr. ***escalader***].

escaladáre, escaladări f. **1.** acţiunea de a escalada şi rezultatul ei; ascensiune, escaladă; **2.** extindere treptată a unei acţiuni, a unui conflict etc.: *escaladare a preţurilor; escaladare a violenţei.* [V. ***escalada***].

escaládă, escalade f. **1.** escaladare, căţărare, ascensiune; **2.** (jur.) pătrundere într-o incintă prin alte locuri decît cele destinate accesului. [Din fr. ***escalade,*** germ. ***Eskalade***].

escalatór, escalatoare n. scară rulantă (în metrou). [Din fr., engl. ***escalator***].

escálă, escale f. oprire prevăzută în itinerarul unui vapor sau al unui avion; durata unei astfel de opriri; (p. ext.) oprire: *să nu mai zăbovim prea mult asupra escalelor, că şi aşa am întîrziat călătoria.* TUD. [Din fr. ***escale***].

escalóp, escalopuri n. preparat culinar din bucăţi subţiri de muşchi de viţel sau de peşte. [Din fr. ***escalope***].

escamotá, escamotez vb. (tr.) **1.** a ascunde printr-o mişcare rapidă, imperceptibilă; a face să nu se observe: *scamatorul a escamotat cărţile de joc;* (fig.) *voieşte să escamoteze cestiunea şi ... să scape de răspunderea ce incumbă.* EM.; **2.** a face să dispară

E F

în mod fraudulos; a fura cu dibăcie: *a escamota un portofel;* **3.** (tehn.) a introduce trenul de aterizare al unui avion în lăcaşul său; **4.** (fig.) a evita cu abilitate o situaţie delicată; a se eschiva; a eluda: *a escamota o chestiune jenantă;* (şi: (înv.) **scamota**). [Din fr. ***escamoter***].

escamotábil, ~i, escamotabilă, ~e a. **1.** care poate fi escamotat, ascuns: *mobilă escamotabilă;* (fig.) *împrejurarea, prin nimic escamotabilă, ... constituie o dovadă peremptorie.* BL.; **2.** (despre trenul de aterizare al avionului) care poate fi retras în aripă sau în fuzelaj. [Din fr. ***escamotable***].

escamotáre, escamotări f. acţiunea de a escamota şi rezultatul ei: *jenează pe colegi în escamotarea justiţiei.* IBR. [V. ***escamota***].

escapádă, escapade f. plecare (secretă) de scurtă durată pentru a petrece; aventură: *îl iubeşte o grecoaică ..., cu care căpitanul face o escapadă la Sinaia.* CĂL.; *escapadele bărbatului însurat.* [Din fr. ***escapade,*** germ. ***Eskapade***].

escără, escare f. crustă negricioasă formată în urma mortificării unor ţesuturi superficiale ale organismului. [Din fr. ***escarre***].

escarificá, pers. 3 **escarifică** vb. (tr.) a forma, a produce o escară. [Din fr. ***escarrifier***].

escarpamént, escarpamente n. pantă abruptă. [Din fr. ***escarpement***].

escarpáre, escarpări f. executare a barajelor antitanc. [De la ***escarpă***; cf. fr. ***escarpement***].

escărpă, escarpe f. baraj antitanc realizat prin săparea de taluzuri în versanţii dinspre inamic. [Din fr. ***escarpe***].

escărpen, escarpeni m. pantof (de damă) cu toc înalt, nedecupat, foarte decoltat: *se clatină pe escarpenii lui subţiri.* VINEA. [Din fr. ***escarpin***].

escatológic, ~ci, escatologică, ~ce a. care ţine de escatologie, referitor la escatologie: *toate muncile şi toată lucrarea uneltelor, istoria cu războaiele au pentru perşi o direcţie şi o finalitate escatologică.* BL.; (şi: **eshatologic**) (scris şi: *eschatologic*)). [Din fr. ***eschatologique,*** germ. ***eschatologisch***].

escatologíe f. totalitate a concepţiilor religioase referitoare la soarta finală a lumii şi a omului: *viziunea ca atare cuprinde o escatologie mult lărgită faţă de aceea a doctrinei creştine.* BL.; (şi: **eshatologie**). [Din fr. ***eschatologie,*** germ. ***Eschatologie***].

escavatór n. v. excavator.

escentricitáte f. v. excentricitate.

excepţional a. v. excepţional.

eschíde, eschid vb. (înv.; tr. şi refl.) a exclude: *ne simţim eschişi din regiunea artei.* EM.; (refl.) *eschizîndu-se una pe alta.* EM. [Din lat. ***excludere*** (după *închide*)].

eschídere, eschideri f. (înv.) excludere: *măntinut cu exchiderea celui dentîi.* EM. [V. ***eschide***].

eschimós, eschimoşi m. locuitor indigen din ţinuturile nordice ale Europei, Americii şi Asiei: *se adună în grabă o ceată... de copii, îmbrăcaţi toţi gros ca nişte eschimoşi.* AG. [Din fr. ***Esquimaux,*** germ. ***Eskimo***].

eschivă, eschivez vb. **1.** (tr.) a evita (o lovitură); **2.** (refl.) a evita un răspuns (schimbînd vorba); a ocoli o problemă (incomodă): *n-are importanţă, s-a eschivat din nou Timi.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a se sustrage (pe furiş) de la o obligaţie, de la realizarea unui lucru: *Maia şovăi puţin în prag şi se eschivă să ia braţul lui Paul.* PETR.; **4.** (refl.) a se retrage pe furiş; a evita să fie observat, remarcat: *a mai avut şi o delicateţă extremă, care l-a făcut ... să se eschiveze din faţa publicului.* IBR. [Din fr. ***esquiver***].

eschivăre, eschivări f. acţiunea de a (se) eschiva şi rezultatul ei. [V. ***eschiva***].

eschívă, eschive f. procedeu de apărare la box, care constă în aplecarea laterală a capului sau a trunchiului. [Din fr. ***esquive***].

escobăr, escobari m. (rar) om viclean, chiţibuşar; ipocrit. [Din fr. ***escobar***].

escomunicáre f. v. excomunicare.

escopétă, escopete f. veche armă de foc cu ţeavă scurtă. [Din fr. ***escopette***].

escortă, escortez vb. (tr.) a însoţi pentru a proteja, a supraveghea, a onora: *fusesem escortaţi de jandarmi unguri.* GHEŢIE; *a escorta un demnitar, un deţinut etc.;* (fig.) *două şiruri de marsuini escortau goeleta.* TUD. [Din fr. ***escorter***].

escortáre, escortări f. acţiunea de a escorta şi rezultatul ei. [V. ***escorta***].

escórtă, escorte f. **1.** pază înarmată care însoţeşte pe cineva pentru a-l proteja sau pentru a-l împiedica să fugă: *erau duşi cu escortă la un lagăr de concentrare.* SAD.; **sub escortă,** sub pază; fiind păzit; **a fugi de sub escortă,** a evada; **2.** grup de persoane care însoţeşte un înalt demnitar; suită: *soseşte la Goleşti cu o mică escortă de arnăuţi.* GHICA; (p. ext.) *în nouri de pulbere, măreaţa escortă a mirilor se opri.* SAD.; **3.** grup de nave sau de avioane care însoţesc alte nave sau avioane (pentru a le proteja): *nave de escortă.* [Din fr. ***escorte,*** germ. ***Eskorte***].

escortór, escortoare n. navă sau avion care escortează. [Din fr. ***escorteur***].

escróc, ~ci, escroácă, ~ce m., f. persoană care escrochează; înşelător, pungaş: *apar ... doi escroci, măsluitori de cărţi de joc.* CĂL.; (adj.) *n-ar mai exista bunăoară deputaţi agramaţi şi comisari escroci.* CĂL.; **escroc sentimental,** persoană care exploatează sentimentele cuiva în mod nesincer: *nu-mi plăcea să fac pe escrocul sentimental.* VINEA. [Din fr. ***escroc***].

escrocă, escrochez vb. (tr.) a obţine prin înşelătorie bunuri străine; a înşela: *la Veneţia este escrocat de o femeie şi se apără cu isteţie.* CĂL.; (şi: (înv.) **escrochia**). [Din fr. ***escroquer***].

escrocáre, escrocări f. acţiunea de a escroca şi rezultatul ei; escrocherie: *un escroc literar (ale cărui escrochieri le vom publica amănunţit în curînd) ... se scoală şi insultă.* EM.; (şi: (înv.) **escrochiere**). [V. ***escroca***].

escrocheríe, escrocherii f. înşelăciune, faptă de escroc: *a comis escrocherii şi falsuri în acte publice.* EM. [Din fr. ***escroquerie***].

escrochiá vb. v. escroca.

escrochiere f. v. escrocare.

escuádă, escuade f. (înv.) grup de militari comandat de un caporal sau de un brigadier. [Din fr. ***escuade***].

escúdo n. unitate monetară (care a existat) în Portugalia. [Cuv. port.].

esculăp, esculapi m. (rar) medic renumit. [Din fr. ***esculape***].

esculínă f. substanţă extrasă din scoarţa de castan şi folosită ca febrifug, antinevralgic şi antireumatic. [Din fr. ***esculine***].

eseísm n. **1.** artă de a alcătui eseuri; eseistică: *impresia nu este însă de imagini ..., lipsind tot acel eseism al scriitorului francez.* CĂL.; **2.** tendinţă (în critica literară) de a folosi excesiv stilul specific eseului. [*Eseu* + *-ism*].

eseíst, eseişti m. autor de eseuri (literare): *întorsătura ne-ar încurca dacă nu am cunoaşte versatilitatea scriitoricească a faimocului eseist.* BL. [Din fr. ***essayiste***].

eseístic, ~ci, eseistică, ~ce a. care aparţine eseului, referitor la eseu, specific eseului: *discuţia rămîne dar în generalitatea eseistică şi pe un picior prea speculativ.* CĂL. // f. artă de a scrie eseuri; literatură a eseurilor: *critica sa ... este mai degrabă o eseistică.* CĂL. [Din fr. ***essayistique***].

eseniăn, ~eni, eseniană, ~ene m. (la pl.) sectă evreiască din timpul lui Isus Hristos, care ducea o viaţă ascetică de tip monahal; (şi la sg.) membru al acestei secte. // a. referitor la această sectă: *texte eseniene.* [Din fr. ***essénien***].

esénţă, esenţe f. **1.** ceea ce există de sine stătător: *Dumnezeu este prima esenţă;* **2.** ceea ce constituie principalul, natura unui obiect, latura lui interioară cea mai importantă: *autorul alunecă deasupra oamenilor şi faptelor fără să le pătrundă esenţa.* CĂL.; *esenţa virtuţii este lupta contra răului;* **în esenţă,** în ultimă analiză, în ce priveşte fundamentul; **3.** substanţă concentrată (care se poate dilua): *cumpără cel mai arătos ambalaj de parfum cu putinţă, cu trei flacoane de diferite esenţe.* VINEA; *esenţă de trandafiri;* **4.** varietate de arbori dintr-o pădure; specie: *Eminescu are printre copaci cîteva esenţe la care ţine în chip deosebit.* CĂL.; *lemn de esenţă tare;* **5.** (frăţuzism) benzină: *venisem numai să vă rog... dacă n-aveţi cumva nitică esenţă pentru bricheta mea.* VINEA. [Din lat. ***essentia,*** fr. ***essence,*** germ. ***Essenz***].

esenţiál, ~i, esenţială, ~e a. **1.** care ţine de esenţă; intrinsec, constitutiv: *cu tot avîntul imaginaţiei, stilul e tot simplu, alcătuit din părţile esenţiale şi principale ale vorbirii.* IBR.; **2.** fundamental, de prim ordin: *este o particularitate esenţială şi distinctivă a fiinţei umane.* BL.; *calitate esenţială;* **3.** însemnat, considerabil, important: *va face productele noastre brute, cari prin natura lor nu sînt accesibile de o esenţială sporire de preţ, să devie inexportabile.* EM. // n. lucru, element principal: *gîndirea indică, vede esenţialul lucrurilor pe linia analogicului.* BL.; *aţi uitat esenţialul.* // adv. **1.** prin esenţă; **2.** neapărat. [Din lat. ***essentialis,*** fr. ***essentiel***].

esenţialísm n. (filoz.) doctrină care dă întîietate esenţei în defavoarea existenţei. [Din fr. ***essentialisme***].

esenţialitáte f. (livr.) parte esenţială; caracter esenţial: *a căuta echivalentul abstract al esenţialităţii fenomenelor ca obiecte ale conştiinţei pure e neapărat un joc pasionant.* BL. [Din fr. ***essentialité,*** germ. ***Essentialität***].

esenţializá, esenţializez vb. (tr.) a determina, a degaja esenţa (obiectelor, fenomenelor etc.); a merge la esenţă. [*Esenţial* + *-iza*].

esenţializáre, esenţializări f. acţiunea de a esenţializa şi rezultatul ei. [V. ***esenţializa***].

esenţializatór, ~i, esenţializatoáre a. care ţine de esenţă, referitor la esenţă; care redă esenţa: *idee esenţializatoare; principiu esenţializator.* [*Esenţializa* + *-tor*].

esenţialménte adv. prin esenţă; mai presus de orice: *sînt posibile patru puncte de vedere esenţialmente deosebite.* BL. [Din it. ***essenzialmente,*** fr. ***essentiellement***].

eséu, eseuri n. **1.** studiu liber, de proporţii reduse asupra unei probleme: *redactarea eseului îi luă alţi doi ani.* GHEŢIE; **2.** (la rugbi) încercare: *a transforma un eseu.* [Din fr. ***essai***].

eshatológic a. v. escatologic.

eshatologíe f. v. escatologie.

esmítere f. v. exmitere.

esofág, esofaguri n. tub care uneşte cavitatea bucală cu stomacul şi prin care trec alimentele: *mi-a fost peste putinţă să mănînc ceva, parcă încercasem să vîr cocoloaşe de gumă într-un esofag contractat.* GHEŢIE. [Din fr. ***oesophage,*** gr. ***oisophágos***].

esofagián, ~eni, esofagiană, ~ene a. care ţine de esofag, referitor la esofag: *avea o hemoragie internă masivă datorită ruperii unor varice esofagiene.* GHEŢIE. [Din fr. ***oesophagien***].

esofagísm n. spasm al esofagului care apare la bolnavii de tetanos, în isterie etc. [Din fr. *oesophagisme*].

esofagoplastíe, esofagoplastii f. (med.) restabilire chirurgicală a continuităţii esofagului. [Din fr. *oesophagoplastie*].

esofagoscóp, esofagoscoape n. (med.) aparat pentru examenul esofagului. [Din fr. *oesophagoscope*].

esofagoscopíe, esofagoscopii f. (med.) explorare endoscopică a esofagului. [Din fr. *oesophagoscopie*].

esópic, ~ci, esopică, ~ce a. **1.** care aparţine fabulistului Esop, referitor la Esop; **2.** (p. ext.) neclar, ambiguu, sibilinic: *formulare esopică.* [Din fr. *ésopique*].

esotéric, ~ci, esoterică, ~ce a. **1.** care ţine de esoterism, referitor la esoterism: *şcoalele ezoterice vechi cunoşteau mecanismul viu al fenomenelor oculte.* CĂL.; **2.** destinat şi înţeles numai de un grup de iniţiaţi: *despre multe sisteme esoterice, cunoscute numai din partea iniţiaţilor, s-a pierdut orice urmă.* BL.; (subst. n.) *pasiunea pentru ezoteric ... a sporit în Occident interesul faţă de gnosticism.* CĂL.; (şi: **ezoteric**). [Din fr. *ésotérique,* germ. *esoterisch*].

esoterísm n. **1.** ansamblu al principiilor care reglează transmiterea unui ritual, a unei doctrine esoterice: *ideile sînt eretice, panteistice şi în legătură mai mult cu esoterismul kabbalistic.* CĂL.; **2.** caracter esoteric, ermetic (al unei opere, al unei ştiinţe): *amestecul acesta de sexualitate şi aspiraţie la erudiţie, de viaţă mondenă şi ezoterism încîntă intelectul.* CĂL.; (şi: **ezoterism**). [Din fr. *ésotérisme*].

espadón, espadoane n. sabie mare cu două tăişuri, care se mînuia cu ambele mîini. [Din fr. *espadon*].

espadrílă, espadrile f. încălţăminte uşoară de pînză, folosită mai ales de alpinişti. [Din fr. *espadrille*].

espagnolésc, ~şti, espagnoleáscă, ~eşti a. (rar) spaniol: *se stabili la Bucureşti, scriind contra salariu foiletoane ..., sub pseudonimul espagnolesc Don Padil.* CĂL. [Din fr. *espagnol* + *-esc*].

espeditivitáte f. v. **expeditivitate.**

espedíţie f. v. **expediţie.**

esperantísm n. doctrină a partizanilor limbii esperanto. [Din fr. *espérantisme*].

esperantíst, ~şti, esperantistă, ~e a. **1.** care ţine de esperantism, referitor la esperantism: *mişcare esperantistă;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care se ocupă cu studiul limbii esperanto. [Din fr. *espérantiste*].

esperánto n. limbă artificială inventată spre sfîrşitul secolului al XIX-lea de doctorul Zamenhof, pentru a deveni limbă internaţională; (adj.) *limba esperanto.* [Din fr. *esperanto*].

esperiá vb. v. **experia.**

esperiénţă f. v. **experienţă.**

esperiínţă f. v. **experienţă.**

esperimentaţiúne f. v. **experimentaţie.**

espiáre f. v. **expiere.**

espiatór a. v. **expiator.**

espingólă, espingole f. armă de foc primitivă din bronz, montată pe un pivot. [Din fr. *espingole*].

espirát a. v. **expirat.**

esplanádă, esplanade f. **1.** loc deschis, de mari dimensiuni, în faţa unei clădiri monumentale; **2.** stradă largă avînd în mijloc alei cu arbori, iarbă şi flori. [Din fr. *esplanade,* germ. *Esplanade*].

esplică vb. v. **explica.**

esploatábil a. v. **exploatabil.**

esploatánt a. v. **exploatant.**

espressívo adv. (muz.) cu expresivitate, expresiv. [Cuv. it.].

est n. **1.** punct cardinal aflat în direcţia unde răsare soarele; răsărit; **2.** loc pe orizont unde răsare soarele; **3.** (p. ext.) regiune aflată în direcţia de unde răsare soarele; Orient. [Din fr. *Est*].

estacádă, estacade f. **1.** punte fixă la ţărmul unei ape, care face legătura cu nava acostată; **2.** baraj contra minelor plasate de inamic în apă; **3.** platformă care leagă două puncte înalte. [Din fr. *estacade,* germ. *Estakade*].

estámpă f. v. **stampă.**

estáz n. v. **extaz.**

estensív a. v. **extensiv.**

estér, esteri m. compus chimic rezultat din combinarea unui acid organic cu un alcool. [Din fr. *ester,* germ. *Ester*].

esterázǎ, esteraze f. enzimă care rupe legătura chimică de tip ester. [Din fr. *estérase,* germ. *Esterase*].

esterificá, esterífic vb. (tr.) a produce o esterificare. [De la *esterificare*].

esterificáre, esterificări f. reacţie reversibilă dintre un acid şi un alcool, cu formarea unui ester şi eliminare de apă. [Din fr. *estérification*].

esterminá vb. v. **extermina.**

estét, ~ţi, estetă, ~e m., f. **1.** persoană care consideră arta ca valoare fundamentală; **2.** persoană care aplică normele estetice în toate împrejurările; adept al estetismului: *inversînd această propoziţie, estetul enunţă un criteriu.* CĂL. // a. care aparţine estetismului, referitor la estetism; specific estetismului: *voluptatea erudită şi estetă este evidentă.* CĂL. [Din fr. *esthète,* germ. *Ästhet*].

estétic, ~ci, estetică, ~ce a. **1.** care aparţine esteticii, referitor la estetică: *n-am dat decît exemple din domeniul estetic şi gnoseologic.* BL.; **chirurgie estetică,** chirurgie plastică (în special a feţei) (v. **plastic**): *se specializase în chirurgia estetică.* VINEA; **operaţie estetică,** intervenţie chirurgicală destinată înlăturării unui defect al aspectului exterior: *părerea mea e că s-a dus undeva să-şi facă o operaţie estetică.* GHEŢIE; **2.** care are un aspect plăcut; care este conform cu criteriile bunului-gust; frumos: *are cea mai curată şi mai estetică limbă românească.* IBR. // n. categoria frumosului: *trebuie să recunoaştem că ei sînt singurii înţelegători ai esteticului.* CĂL.; *a sacrificat utilul pe altarul esteticului.* [Din lat. *aestheticus,* fr. *esthétique,* germ. *ästhetisch*].

estétică f. **1.** ştiinţă care studiază arta, precum şi condiţiile frumosului din natură şi din artă: *n-are competenţa de a se amesteca în estetică.* CĂL.; *tratat de estetică;* **2.** concepţie despre artă şi despre frumos (a unui filozof, a unui artist etc.): *oricare ar fi estetica scriitorului, fundamentală rămîne numai chestiunea realizării.* CĂL.; **3.** realizare artistică a unei opere literare: *numai de poezie avem nevoie pentru a studia estetica din poezia „Luceafărul".* IBR. [Din lat. *aesthetica,* fr. *esthétique,* germ. *Ästhetik*].

esteticéşte adv. din punct de vedere estetic: *el e un produs al naturii şi e judecat esteticeşte în ordinea naturii.* BL. [*Estetic* + *-eşte*].

estetician, ~eni, esteticiană, ~ene m., f. specialist în estetică: *acest estetician fin nu a putut ... să se entuziasmeze de o operă românească, numai pentru că e românească.* IBR. [Din fr. *esthéticien*].

estetísm n. **1.** concepţie care absolutizează latura estetică (formală) a artei: *estetismul favorizează în artă apariţia formelor rare şi artificiale.* BL.; **2.** mişcare literar-artistică de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, care urmărea readucerea artelor la formele lor originare. [Din fr. *esthétisme*].

estetíst, ~şti, estetistă, ~e a. care ţine de estetică sau de estetism, referitor la estetică sau de estetism: *arta nu este deloc servită de acel hiperzel estetist.* BL. // m. adept al estetismului. [*Estet* + *-ist*].

estetizá, estetizez vb. (tr.) a da un caracter voit estetic (unui obiect, unui stil etc.): *această poezie n-a fost estetizată prin influenţa poeziei populare.* IBR. [Cf. it. *estetizzare,* germ. *ästhetisieren*].

estetizánt, ~ţi, estetizantă, ~e a. care ţine de estetism, referitor la estetism; cu caracter voit estetic: *spirit estetizant.* // m. estet. [*Estetiza* + *-ant*].

estezíe, estezii f. aptitudine de a percepe o senzaţie; sensibilitate. [Din fr. *esthésie*].

esteziologíe f. (psih.) studiu al fenomenelor senzoriale. [Din fr. *esthésiologie*].

esteziometríe, esteziometrii f. măsurare a sensibilităţii tactile. [Din fr. *esthésiométrie*].

esteziométru, esteziometre n. aparat în formă de compas cu care se efectuează esteziometriile. [Din fr. *esthésiomètre*].

éstic, ~ci, estică, ~ce a. de la est; răsăritean; oriental. [*Est* + *-ic*; cf. germ. *östlich*].

estimá, estimez vb. (tr.) **1.** a stabili valoarea aproximativă a unui bun: *a estima o proprietate;* (absol.) *căpitanul ei se dovedise un mare meşter în a estima adăugînd sau scăzînd derivele.* TUD.; **2.** a determina preţul, cantitatea, valoarea exactă a unui lucru; a evalua: *a estimat bijuteria la cinci milioane;* **3.** (p. ext.) a deduce, a determina, a stabili: *emigranţii îşi iau ca ceasornic un cocoş şi estimează anotimpul empiric.* CĂL. [Din fr. *estimer,* lat. *aestimare*].

estimábil, ~i, estimabilă, ~e a. **1.** care poate fi estimat; **2.** apreciabil, demn de luat în seamă. [Din fr. *estimable*].

estimáre, estimări f. acţiunea de a estima şi rezultatul ei; evaluare (aproximativă): *după unele estimări provizorii.* GHEŢIE. [V. *estima*].

estimát[1], estimate n. valoare aproximativă cu care se înlocuieşte valoarea exactă a unei mărimi atunci cînd măsurarea este afectată de erori. [V. *estima*].

estimát[2], ~ţi, estimată, ~e a. **1.** căruia i s-a determinat valoarea; evaluat; **2.** calculat cu aproximaţie; prognozat; **3.** (mar.) **navigaţie estimată,** navigaţie care foloseşte estima pentru orientare şi pentru determinarea poziţiei navei: *acest mijloc de a călători pe mări se cheamă navigaţie estimată.* TUD. [V. *estima*].

estimatív, ~i, estimativă, ~e a. care conţine o evaluare, referitor la o evaluare: *calcul estimativ.* [Din fr. *estimatif*].

estimatóriu, ~ii, estimatorie, ~ii a. (rar) estimativ. [Din fr. *estimatoire*].

estimáţie, estimaţii f. evaluare, apreciere: *toate lucrările făcute după o estimaţiune dreaptă.* GHICA; (şi: (înv.) **estimaţiune**). [Din fr. *estimation,* lat. *aestimatio, -onis*].

estimaţiúne f. v. **estimaţie.**

estímă, estime f. procedeu de determinare a locului în care se află o navă, ţinînd cont de traseul şi de viteza ei. [Din fr. *estime*].

estímp adv. (reg.) **1.** în anul acesta: *an n-am cîştigat, estimp am păgubit, la anul trag nădejde.* PANN; **2.** în timpul, în momentul acesta: *îi aţipea estimp oare voinţa ...?* M.CAR. [Lat. *istum tempus*].

estirpáre f. v. **extirpare.**

estív, ~i, estivă, ~e a. (rar) estival: *evocă arşiţa estivă ..., ca şi poeţii noştri de altfel.* CĂL. [Din fr. *estive,* it. *estivo*].

estivál, ~i, estivală, ~e a. care se produce sau se petrece în timpul verii; de vară; (rar) estiv:

aceea este rezidenţa pe care mi-am ales-o pentru o vilegiatură estivală. CAR.; *flori estivale.* [Din fr. *estival*].

estivăţie, estivaţii f. stare de viaţă latentă prin care trec vara unele animale din regiunile calde şi secetoase. [Din fr. *estivation*].

estompá, estompez vb. 1. (tr.) a potrivi cu estompa intensitatea umbrelor unui desen; 2. (p. ext.; tr.) a atenua, a diminua, a slăbi (în intensitate): *Darwin estompa distincţia susţinînd o teză destul de simplistă.* BL.; 3. (fig.; tr. şi refl.) a (se) face vag, imprecis; a (se) diminua: *spiritul i se destramă într-o beţie subţire, care îi estompează gîndurile.* VINEA; *amintirea neverosimilei iubiri nocturne m-a urmărit o bucată de vreme, apoi s-a estompat.* GHEŢIE. [Din fr. *estomper*].

estompáre, estompări f. acţiunea de a (se) estompa şi rezultatul ei; diminuare, atenuare, slăbire: *violarea orînduirii feudale, încercată de Clain, consta într-o estompare a conceptului feudal de ierarhie socială.* BL. [V. *estompa*].

estompát, ~ţi, estompată, ~e a. 1. cu conturul şters: *tabloul este obţinut de un penel delicat, care ştie să evoce fundurile estompate.* VIANU; 2. (fig.) plasat în umbră; vag, imprecis: *printre ramurile înverzite ale copacilor, zărea, estompată, silueta unui turn.* GHEŢIE; *notele caracterologice sînt estompate.* CĂL. [V. *estompa*].

estómpă, estompe f. mic sul de hîrtie, de piele etc. cu care se definitivează umbrele unui desen în creion, în cărbune sau în pastel; (fig.) *amestecînd ... nordul biblic şi extompele simbolismului francez, Gala Galaction are sporadic gingăşii.* CĂL.; (şi: (rar) **extompă**). [Din fr. *estompe*].

estón, ~i, estonă, ~e a. care aparţine Estoniei sau populaţiei ei, referitor la Estonia sau la populaţia ei; estonian. // f. limbă uralică din ramura fino-ugrică, vorbită de o populaţie stabilită în nordul Europei pe malul Mării Baltice. // m., f. 1. persoană a cărei limbă maternă este această limbă; 2. persoană (originară) din Estonia; estonian. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Estonia. [De la *Estonia* n. pr.].

estoniăn, ~eni, estoniană, ~ene a. şi m., f. eston. [Din fr. *estonien*].

estorcá v. extorca.

estorcăre v. extorcare.

estrácţie f. v. extracţie.

estrádă, estrade f. 1. scenă sau platformă (improvizată) pentru masa prezidiului, pentru catedră sau pentru o reprezentaţie: *pe estrada prezidenţială forfoteau secretari şi funcţionari.* REBR.; 2. gen de teatru sau de muzică cu program distractiv, uşor şi variat; **de estradă,** (despre muzică, spectacole etc.) distractiv şi variat. [Din fr. *estrade,* germ. *Estrade*].

estradiól, estradioli m. (med.) hormon secretat de ovar, folosit în tratarea cancerului de prostată. [Din fr. *estradiol*].

estradístic, ~ci, estradistică, ~ce a. care aparţine muzicii de estradă; referitor la estradă, de estradă. [*Estradă* + *-istic*].

estrál, ~i, estrală, ~e a. care ţine de estru[2], referitor la estru. [Din fr. *oestral*].

estrém a. v. extrem.

estriól, estrioli m. (med.) hormon secretat de placentă, eliminat în urina gravidelor. [Din fr. *oestriole*].

estrogén, estrogene n. (med.) hormon de tipul foliculinei, care provoacă fenomenele caracteristice estrului[2]. [Din fr. *oestrogène*].

estrónă, estrone f. (med.) hormon derivat din estriol care se găseşte în urina femeilor gravide. [Din fr. *oestrone*].

estropiá, estropiez vb. (rar; tr.) a schilodi, a mutila. [Din fr. *estropier*].

estropiát, ~ţi, estropiată, ~e a. 1. schilodit, mutilat; 2. (p. ext.) neputincios, slab, infirm, nevolnic. [V. *estropia*].

estropiáţie, estropiaţii f. estropiere. [Din fr. *estropiation*].

estropiére, estropieri f. acţiunea de a estropia şi rezultatul ei; estropiaţie, mutilare, schilodire: *îşi arată ... durerea vieţii pricinuită de estropierea copilului său.* IBR. [V. *estropia*].

éstru[1], eştri m. (zool.) insectă de mărimea unei albine, ale cărei larve se dezvoltă ca paraziţi ai animalelor; (pop.) streche (*Oestrus*). [Din fr. *oestre,* lat. *oestrum, oestrus,* gr. *oistros* „tăun"].

éstru[2], estre n. 1. (biol.) perioadă a ciclului sexual la femei şi la femelele mamiferelor, corespunzătoare ovulaţiei şi în care mucoasa uterului permite fixarea oului fecundat; 2. perioadă a rutului la animale; 3. (fig.) dorinţă, capriciu, pornire năvalnică. [Din fr. *oestrus*].

estuár, estuare n. gură largă, în formă de pîlnie, la vărsarea unor fluvii: *geografii socotesc că fluviul nu se termină la vărsarea lui în acest estuar.* TUD. [Din fr. *estuaire,* lat. *aestuarium*].

eşafód, eşafoduri n. 1. platformă într-o piaţă publică, pe care erau executaţi condamnaţii la moarte: *nu uita că este o pricină la care regina nu are drit de iertare şi că vei muri pe eşafod.* NEGR.; 2. (p. ext.) condamnare la moarte. [Din fr. *échafaud*].

eşafodá, eşafodez vb. (tr.) a clădi, a ridica, a construi (o schelă, un eşafodaj). [Din fr. *échafauder*].

eşafodáj, eşafodaje n. 1. schelă, construcţie provizorie (pentru a susţine o platformă); 2. (fig.) ansamblu de argumente pe baza căruia se construieşte o teorie, o operă; ţesătură, structură: *întins eşafodaj de tiranii.* BĂLC.; *celebrul psihanalist creează eşafodajul complex al unei teorii pentru a explica un fenomen ca visul.* BL. [Din fr. *échafaudage*].

eşalón, eşaloane n. 1. element component al unei unităţi sau al unei coloane militare cu o anumită dispunere (şi cu o anumită misiune); 2. altitudine de zbor a avioanelor. [Din fr. *échelon*].

eşaloná, eşalonez vb. (tr.) 1. a repartiza, a dispune elementele unui întreg la anumite intervale şi într-o anumită succesiune; 2. (mil.) a dispune trupele pe eşaloane. [Din fr. *échelonner*].

eşalonáre, eşalonări f. acţiunea de a eşalona şi rezultatul ei. [V. *eşalona*].

eşantión, eşantioane n. 1. probă, mostră dintr-un produs sau dintr-un material, pe baza căreia se stabileşte valoarea, calitatea: *un eşantion de stofă;* 2. individ reprezentativ (al unui gen, al unei specii): *eşantioane de scoici;* 3. fracţiune reprezentativă a unei populaţii, aleasă în vederea unui sondaj: *a fost chestionat un eşantion de 2.000 de persoane.* [Din fr. *échantillon*].

eşantioná, eşantionez vb. (tr.) 1. a confrunta, a verifica (măsurile, greutăţile) cu eşantionul; 2. a alege un eşantion (dintr-un produs, dintr-un material); 3. a alege persoanele reprezentative (statistic) pentru a fi anchetate într-o investigaţie (sociologică). [Din fr. *échantillonner*].

eşantionáj, eşantionaje n. (rar) eşantionare. [Din fr. *échantillonnage*].

eşantionáre, eşantionări f. acţiunea de a eşantiona şi rezultatul ei; (rar) eşantionaj. [V. *eşantiona*].

eşantionát, ~ţi, eşantionată, ~e a. 1. verificat cu un eşantion: *măsuri eşantionate;* 2. ales ca eşantion: *publicul eşantionat.* [V. *eşantiona*].

eşapá, pers. 3 **eşapează** vb. (rar; tr.) (despre gazele arse într-un motor cu explozie) a scăpa, a ieşi. [Din fr. *échapper*].

eşapamánt, eşapamente n. dispozitiv de evacuare a gazelor arse dintr-un motor: *uruitul motorului şi pocniturile eşapamentului se înăspreau cu cît se apropia.* REBR.; *ţeavă de eşapament.* [Din fr. *échappement*].

eşapáre, eşapări f. faptul de a eşapa; evacuare a gazelor arse. [V. *eşapa*].

eşárfă, eşarfe f. 1. fişie de stofă, de mătase etc. purtată pe piept în diagonală, ca semn al unei funcţii, al unei demnităţi: *eşarfă de primar;* 2. podoabă feminină formată dintr-o fişie de mătase, de stofă etc. care se poartă în jurul gîtului: *bereta şi eşarfa păreau să fie din acelaşi material.* VINEA; 3. fişie textilă petrecută pe după gît cu care se sprijină un braţ bolnav: *avea capul bandajat şi mîna stîngă legată într-o eşarfă neagră.* TUD.; (şi: (înv.) **eşarpă**). [Din fr. *écharpe*].

eşárpă f. v. eşarfă.

eşéc, eşecuri n. înfrîngere într-o acţiune; insucces, nereuşită: *munca ... mă ajuta să privesc cu o anumită detaşare eşecurile vieţii mele sentimentale.* GHEŢIE. [Din fr. *échec*].

eşichiér[1], eşichiere n. 1. suprafaţă pătrată, împărţită în 64 de pătrăţele albe şi negre, pe care se joacă şah; 2. suprafaţă al cărei desen aminteşte de tabla de şah; desen în pătrate: (fig.) *piesele sînt aşezate pe eşichier, spectacolul poate începe.* GHEŢIE; 3. (fig.) domeniu, zonă în care se dispută interese politice, economice, diplomatice: *locul României pe eşichierul european;* 4. (mil.) dispozitiv în care trupele unei unităţi, aşezate în careuri, sînt despărţite prin intervale egale. [Din fr. *échiquier*].

eşichiér[2] n. administraţie financiară în Marea Britanie; **Cancelar al Eşichierului,** ministru de finanţe. [Din engl. *echiquier*].

eştafét n. v. ştafetă.

eşuá, eşuez vb. (intr.) 1. a se împotmoli în nisip (aproape de ţărm): *vaporul a eşuat;* 2. a se pomeni (din întîmplare) într-un loc: *a eşuat în acest tîrg;* 3. (fig.) a suferi un eşec; a rata: *toate încercările de a lămuri fenomenele în chestiune pe altă cale au eşuat.* BL.; *negocierile au eşuat.* [Din fr. *échouer*].

eşuáre, eşuări f. acţiunea de a eşua şi rezultatul ei: *acest proces de adaptare ia forme reliefate mai vîrtos după eşuarea iniţiativelor împărăteşti.* BL. [V. *eşua*].

eşuát, ~ţi, eşuată, ~e a. 1. aşezat cu chila pe nisip sau pe stînci: *navă eşuată;* 2. aflat pe o navă împotmolită şi imobilizată (pe nisip, pe stînci): *pasageri eşuaţi;* 3. nereuşit, neizbutit: *toate aceste concepţii le socotim iremediabil eşuate.* BL. [V. *eşua*].

éta m. numele celui de a şaptea litere a limbii greceşti vechi (E,η). [Din gr. *éta,* fr. *êta*].

etáj, etaje n. 1. fiecare dintre spaţiile unei clădiri cu mai multe planuri suprapuse, cuprinse între două planşee succesive; (spec.) fiecare dintre părţile de deasupra parterului care cuprinde încăperile de pe acelaşi plan orizontal dintr-o clădire; cat, nivel: *o zidire veche cu două etaje, în care primul era stins şi nelocuit.* BAC.; **cu etaj,** care are (cel puţin) un nivel mai mult decît parterul: *o casă cu etaj, cu tencuiala căzută pe alocuri.* GHEŢIE; 2. fiecare dintre rîndurile de loje şi de balcoane ale unei săli de spectacole: *ocupau singuri o lojă la etajul întîi, tocmai la curbura sălii.* GHEŢIE; 3. (p. ext.) fiecare dintre suprafeţele plane ale unui complex format din părţi suprapuse; 4. (p. anal.) fiecare dintre elementele considerate a se organiza în straturi: *acum tindem să ne construim o cultură unică, dar cu două etaje.* GHEŢIE; 5. (min.) porţiune dintr-un zăcămînt cuprinsă între două orizonturi succesive; 6. (tehn.) parte dintr-o maşină de forţă în care se

22770 articole • 36733 sensuri

produce o variație a vitezei sau a presiunii fluidului; **7.** (tehn.) parte a unui amplificator electric în care se produce una dintre treptele de amplificare; **8.** (geol.) unitate alcătuită dintr-un complex de straturi individualizate, corespunzătoare unei vîrste geologice. [Din fr. *étage,* germ. *Etaje*].

etajá, etajez vb. (tr. și refl.) a (se) așeza în rînduri suprapuse, în etaje. [Din fr. *étager*].

etajáre, etajări f. acțiunea de a (se) etaja și rezultatul ei. [V. *etaja*].

etaját, ~ți, etajată, ~e a. cu etaje, cu straturi suprapuse: *în adîncime spațiul apare mai mult ca o suprapunere, etajată, de planuri.* BL. [V. *etaja*].

etajéră, etajere f. mobilă formată din unul sau mai multe rafturi suprapuse: *începu să se plimbe prin odaie, privind în neștire la lucrurile grămădite pe etajere.* SAD. [Din fr. *étagère*].

etalá, etalez vb. **1.** (tr.) a expune pentru a fi vîndut: *negustorii etalează marfa;* **2.** (tr.) a expune (cu ostentație) pentru a fi privit și admirat: *ia uite cum își etalează perlele.* PETR.; **3.** (tr. și refl.) a (se) pune în evidență; a (se) face cunoscut (atenției publice): *am etalat cîteva argumente care arată că simțurile mirosului și al gustului sînt ocolite în artă.* BL.; *își etalează știința; se etalează în public.* [Din fr. *étaler*].

etaláj, etalaje n. (rar) **1.** expunere de mărfuri; **2.** punere ostentativă în evidență: *etalaj de erudiție.* [Din fr. *étalage*].

etaláre, etalări f. acțiunea de a (se) etala și rezultatul ei. [V. *etala*].

etalát, ~ți, etalată, ~e a. **1.** expus spre vînzare; **2.** expus în mod ostentativ; **3.** (fig.) prezentat atenției publice: *datorită paradoxelor etalate, a ironiei, a impetuozității polemice, el se fixează degrabă în atenția ceasului.* BL. [V. *etala*].

etalón, etaloane n. **1.** model de mare precizie al unei unități de măsură; (p. ext.) *de cînd cu zăpușeala, acest etalon nu mai putea fi luat în considerație nici măcar aproximativ.* TUD.; **2.** greutate dintr-un metal prețios (aur, argint) care servește drept bază a unui sistem monetar; **etalon-aur** (sau **-argint**), unitate-tip de aur (sau de argint) a valorilor monetare. [Din fr. *étalon,* germ. *Etalon*].

etaloná, etalonez vb. (tr.) **1.** a grada scara unui instrument de măsură; a verifica gradarea unui instrument de măsură; **2.** a marca, a fixa valoarea reală a unei mărimi de măsurat; a stabili un etalon. [Din fr. *étalonner*].

etalonáre, etalonări f. acțiunea de a etalona și rezultatul ei. [V. *etalona*].

etalonér, etalonori m. specialist în operații de etalonare. [Din fr. *étalonneur*].

etambóu, etambouri n. element de rezistență al navelor maritime sau aeriene (situat în zona din spate). [Din fr. *étambot*].

etambréu, etambreie n. deschidere în puntea unei nave pentru trecerea unui catarg sau a axului cîrmei: *straiul care pornea din vîrful lui, slăbit, lăsa arborele mic să se smucească, izbindu-se în etambreu, gata să se frîngă.* TUD. [Din fr. *étambrai*].

etamínă, etamine f. țesătură de bumbac sau de mătase cu împletitură rară. [Din fr. *étamine*].

etán m. gaz incolor și fără miros, care se găsește în gazele de sondă, utilizat la fabricarea etilenei, drept combustibil etc. [Din fr. *éthane*].

etanól, etanoli m. alcool etilic (v. **etilic**). [Din fr. *éthanol*].

etánș, ~i, etanșă, ~e a. care nu permite să pătrundă sau să iasă un fluid: *îmbinare etanșă.* [Din fr. *étanche*].

etanșá, etanșez vb. (tr.) a face să fie etanș; a închide ermetic. [Din fr. *étancher*].

etanșáre, etanșări f. acțiunea de a etanșa și rezultatul ei. [V. *etanșa*].

etanșát, ~ți, etanșată, ~e a. care a fost făcut etanș; închis ermetic. [V. *etanșa*].

etanșeitáte f. proprietate a unui recipient sau a unui aparat de a fi etanș. [Din fr. *étanchéité*].

etanșeizá, etanșeizez vb. (tr.) a etanșa. [Cf. *etanșeitate*].

etanșeizáre, etanșeizări f. etanșare; (fig.) *etanșeizarea Republicii Moldova nu poate avea decît consecințe foarte rele.* CF. [V. *etanșeiza*].

etanșeizát, ~ți, etanșeizată, ~e a. etanșat. [V. *etanșeiza*].

etanșór, etanșoare n. ansamblu al elementelor care asigură etanșarea la o asamblare. [*Etanșa* + *-or*].

etápă, etape f. **1.** stadiu, fază, interval de timp în desfășurarea unei acțiuni: *biografia nu trebuie să facă nici o sforțare de a colora, ci numai să destăinuie simplu etapele unei vieți.* CĂL.; **2.** distanță străbătută în 24 de ore de o unitate militară aflată în marș; **3.** parte dintr-o competiție (științifică, artistică, sportivă); **4.** distanță determinată dintr-o cursă sportivă. [Din fr. *étape,* germ. *Etappe*].

etapizá, etapizez vb. (tr.) a împărți în mai multe etape. [*Etapă* + *-iza*].

etapizáre, etapizări f. acțiunea de a etapiza și rezultatul ei. [V. *etapiza*].

etapizát, ~ți, etapizată, ~e a. împărțit în etape. [V. *etapiza*].

etáte f. timp scurs de la nașterea unei persoane pînă la un anumit moment din viața ei; număr de ani (de luni, de zile) prin care se indică acest timp; vîrstă: *la etatea de douăzeci de ani, citise tot ce putuse găsi.* GHICA; **în etate,** bătrîn: *singura persoană întîlnită cu regularitate ... era un domn în etate.* GHEȚIE. [Din lat. *aetas, -atis, it. età*].

etatísm n. doctrină politică ce vizează extinderea rolului statului la întreaga viață economică și socială; teorie care cere statului să realizeze reformele recunoscute ca necesare. [Din fr. *étatisme,* germ. *Etatismus*].

etatizá, etatizez vb. (tr.) a trece în proprietatea sau sub conducerea statului. [Din fr. *étatiser*].

etatizáre, etatizări f. acțiunea de a etatiza și rezultatul ei. [V. *etatiza*].

etatizát, ~ți, etatizată, ~e a. care a trecut în proprietatea sau sub conducerea statului. [V. *etatiza*].

etcétera adv. (abreviat **etc.**) și alții, și altele; și așa mai departe; (și: (înv.) **ețetera**). [Din lat. *et caetera*].

etelísm n. teorie care consideră voința drept forță fundamentală a conștiinței, a spiritului. [Din germ. *Ethelismus*].

eténă, etene f. hidrocarbură nesaturată gazoasă inflamabilă, obținută din gazele de cocserie, constituind materia primă pentru producerea polietilenei, a alcoolului etilic, a cauciucului sintetic etc.; etilenă. [Din fr. *éthène*].

etér m. **1.** (filoz.) al cincilea element constitutiv al cosmosului, în viziunea anticilor; **2.** (înv.) regiunea cea mai înaltă a atmosferei (despre care se credea că este alcătuită dintr-o substanță subtilă); văzduh: *blînde șoapte ce zbor tainic în eter.* AL.; **3.** cer, firmament: *luce ca eterul dulce-nstelat.* BOL.; **4.** fluid ipotetic despre care se credea că ar umple întregul spațiu (și ar genera lumina, căldura, electricitatea): *cunoștea din optică teoria eterului ca materie imponderabilă.* BL.; **5.** substanță chimică, foarte volatilă, cu miros aromatic, rezultată din deshidratarea a două molecule de alcool sau de fenol: *mirosul pătrunzător și subtil al eterului se răspîndi în odaie.* VINEA. [Din fr. *éther,* lat. *aether*].

eterál, ~i, eterală, ~e a. (rar) de eter, eteric: *e capabil de a se abstrage din timpul practic încît să perceapă vibrațiile eterale.* CĂL. [*Eter* + *-al*].

eterát, ~ți, eterată, ~e a. **1.** care are mirosul eterului; **2.** (fig.) caracterizat prin finețe, subtilitate sau imaterialitate; subtil, fin: *arta egipteană e mai eterată.* BL.; **3.** răspîndit peste tot sau lipsit de organizare; difuz: *ideea magicului se găsește, eterată, în ideea sacrului.* BL. [Din fr. *éthéré*].

éteră, etere f. (reg.) plasă de pescuit, făcută din pînză de voloc întinsă pe cercuri: *puse în stufării niște etere.* [Din ucr. *iater*].

eteréu, ~i, eteree, ~i a. (înv.) eteric. [Din lat. *aethereus,* it. *etëreo,* fr. *éthéré*].

etéric, ~ci, eterică, ~ce a. **1.** care are proprietăți asemănătoare eterului: *între volumul ocupat azi de soare și volumul ocupat de pămînt, materia nu era eterică.* EM.; **ulei eteric,** substanță uleioasă și volatilă, cu miros puternic, extrasă din plante și întrebuințată în industria parfumurilor; **2.** (fig.) foarte curat; subtil, fin, diafan; inconsistent: *senzația de lumină, produsă... sub acțiunea undelor eterice, poate fi determinată și de o lovitură mecanică.* VIANU. [Din germ. *ätherisch,* it. *eterico*].

eteríe f. societate patriotică grecească înființată în vederea organizării luptei antiotomane: *înființase o societate secretă cu numele de eterie (tovărășie).* GHICA. [Din gr. mod. *etairía*].

eterísm n. (med.) stare patologică provocată de vaporii de eter. [Din fr. *éthérisme*].

eteríst, eteriști m. membru sau partizan al eteriei: *mai la vale este altă bisericuță făcută de eteriști.* NEGR. [*Eterie* + *-ist*].

eterizá, eterizez vb. **1.** (med.; tr.) a anestezia cu eter; **2.** (tr. și refl.) a da sau a căpăta atributele eterului, a face sau a deveni diafan, pur: *rusticitatea liricei lui Blaga se eterizează fără să se distrugă.* CĂL.; *din cauza temperamentului cardinal, scriitorul spaniol nu eterizează îndeobște femeia.* CĂL. [Din fr. *éthériser*].

eterizáre, eterizări f. faptul de a (se) eteriza. [V. *eteriza*].

eterizát, ~ți, eterizată, ~e a. **1.** anesteziat (cu eter); **2.** care a devenit diafan (ca eterul). [V. *eteriza*].

etérn, ~i, eternă, ~e a. **1.** fără început și fără sfîrșit; veșnic: *tu te pierzi în zarea eternei dimineți.* EM.; *Dumnezeu este etern;* (adv.) *ar fi dorit ca etern să ție astă noapte.* EM.; **2.** (p. ext.) obișnuit, curent: *cunoștea prea bine aparența ursuză a doctorului, eternul său mormăit în barbă.* GHEȚIE; **3.** care va dura mereu; nepieritor: *osînda eternă;* **Cetatea eternă,** Roma: *la două mile de cetatea eternă, inima lui de român ... fu cuprinsă de nerăbdare.* CĂL. // n. **1.** ceea ce este permanent, esențial pentru ceva: *fără a atinge complexitatea, stîrnește îndeajuns meditația asupra eternului uman.* CĂL.; **2. eternul feminin,** totalitate a caracteristicilor feminității (considerate ca fiind imuabile): *se poate reține ... respectul incipient pentru eternul feminin.* CĂL.; **3. prezentul etern,** modalitate stilistică de redare prin timpul prezent a adevărurilor valabile oricînd; **4.** eternitate, veșnicie. [Din lat. *aeternus*].

eternaménte adv. (rar) mereu, permanent: *mulți arendași de moșii ale statului, adecă de cei eternamente datori cu ratele.* EM. [Din lat., it. *eternamente*].

eternít n. azbociment; (și: **eternită**). [Din germ. *Eternit,* fr. *eternit*].

eternitáte, (rar) **eternitáți** f. **1.** faptul de a fi etern; existență infinită în timp; veșnicie: *ne dăduse puțin senzația și a eternității și a vremelniciei.* IBR.; (fig.) *ca o stea ce strălucește din adînci eternități.* MACED.; **2.** (fig.) perioadă lungă de timp: *cu gîndul, ea soarbe poate o eternitate de fericiri!* OD. [Din fr. *éternité,* lat. *aeternitas, -atis*].

eternít f. v. eternit.

eternizá, eternizez vb. (tr.) **1.** a face să dureze veşnic: *întîmplarea a fost eternizată şi în iconografie.* BL.; *a-şi eterniza numele;* **2.** a face să dăinuiască mult timp, a prelungi foarte mult: *şicana eternizează procesele.* // (refl.) **1.** a se fixa definitiv: *împiedică un incapabil să se eternizeze într-un post.* GHEŢIE; **2.** a dăinui mereu, a se perpetua: *mai toate au detestabila tendinţă să se eternizeze.* VIANU. [Din fr. *éterniser*].

eternizáre, eternizări f. acţiunea de a face să fie etern şi rezultatul ei: *fondul ce se creează pentru eternizarea memoriei lui Pumnul.* EM. [V. *eterniza*].

eternizát, ~ţi, eternizată, ~e a. care a devenit etern. [V. *eterniza*].

eteroclít a. v. heteroclit.

eterodínă, eterodine f. **1.** circuit electronic oscilator pentru realizarea unei oscilaţii de frecvenţă constantă, necesară producerii unor semnale recepţionabile cu mijloace simple; **2.** generator de oscilaţii de înaltă frecvenţă, utilizat în operaţii de măsurare sau de control; (şi: **heterodină**). [Din fr. *hétérodyne*].

eterodóx, ~cşi, eterodoxă, ~e a. care are altă credinţă decît cea creştină ortodoxă: *populaţie eterodoxă;* (subst.) *sînt nişte eterodocşi ..., nişte erasmiţi cu înclinări spre protestantism.* CĂL.; (şi: **heterodox**). [Din fr. *hétérodoxe*].

eterodoxíe, eterodoxii f. credinţă religioasă care respinge dogmele religiei ortodoxe; (şi: **heterodoxie**). [Din fr. *hétérodoxie*].

eterofón, ~i, eterofonă, ~e a. care ţine de eterofonie, referitor la eterofonie; (şi: **heterofon**). [Din fr. *hétérophone*].

eterofoníe, eterofonii f. deviere incidentală de la linia melodică de bază în cazul suprapunerii a două sau mai multe voci care execută aceeaşi melodie; (şi: **heterofonie**). [Din fr. *hétérophonie*].

eterogén, ~i, eterogenă, ~e a. **1.** compus din elemente diferite: *aceste valori, la rîndul lor, se pot clasifica în cîteva grupuri foarte eterogene.* BL.; **2.** care are origine sau natură diferită; deosebit: *adoptă procedeul simbolist al acumulărilor de imagini eterogene, dar convergente ca sens emotiv.* VIANU; **3.** (înv.; gram.) neutru: *substantiv eterogen;* (şi: **heterogen**). [Din fr. *hétérogène*].

eterogeneítáte f. v. eterogenitate.

eterogenéză f. (biol.) anomalie organică; eterogenie; (şi: **heterogeneză**). [Din fr. *hétérogénese*].

eterogeníe f. eterogeneză: *dacă ar fi completă eterogenie între cei doi termeni, n-ar fi cu putinţă apropierea lor.* VIANU; (şi: **heterogenie**). [Din fr. *hétérogénie*].

eterogenitáte f. însuşirea de a fi eterogen, de a fi compus din elemente diferite: *eterogenitatea celor doi termeni ai dubletului spaţial e şi funcţională şi de conţinut.* BL.; (şi: **eterogeneitate, heterogenitate**). [Din fr. *hétérogénéité,* germ. *Heterogenität*].

eteromán, ~i, eteromană, ~e m., f. persoană care suferă de eteromanie. [Din fr. *éthéromane*].

eteromaníe, eteromanii f. (med.) toxicomanie care constă în ingerarea repetată de cantităţi crescînde de eter etilic. [Din fr. *éthéromanie*].

eteromórf, ~i, eteromorfă, ~e a. **1.** care are două sau mai multe stări cristaline diferite; **2.** care prezintă, în cursul dezvoltării, o diversitate de forme: *fluturii sînt animale eteromorfe;* **3.** ale cărui părţi prezintă forme diferite; polimorf; (şi: **heteromorf**). [Din fr. *hétéromorphe*].

eteromorfíe, eteromorfii f. **1.** însuşire a substanţelor de a avea două sau mai multe forme cristaline diferite; heteromorfism; **2.** însuşire a animalelor de a prezenta în cursul dezvoltării mai multe aspecte morfologice diferite; heteromorfism; **3.** (bot.) sterilitate a florilor generată de existenţa deosebirilor de lungime între stil şi stamine; (şi: **heteromorfie**). [Din fr. *hétéromorphie,* germ. *Heteromorphie*].

eteromorfóză, eteromorfoze f. înlocuire a unei porţiuni de organ sau a unui organ distrus: *eteromorfoza consistă în faptul că, la o fiinţă vie, în loc să regenereze organul ciuntit, regenerează un organ ca formă şi funcţie tipic altul.* BL.; (şi: **heteromorfoză**). [Din fr. *hétéromorphose,* germ. *Heteromorphose*].

eteroním, ~i, eteronimă, ~e a. **1.** publicat sub alt nume decît cel al autorului: *lucrare heteronimă;* **2.** care scrie sub nume diferite: *autor eteronim;* (şi: **heteronim**). [Din fr. *hétéronyme,* germ. *heteronym*].

eteronóm, ~i, eteronomă, ~e a. care se supune unei reguli, unei legi venite din exterior, străină fenomenului; (şi: **heteronom**). [Din fr. *hétéronome,* germ. *heteronom*].

eteronomíe f. însuşirea de a fi eteronom; (şi: **heteronomie**). [Din fr. *hétéronomie,* germ. *Heteronomie*].

eterosugéstie, eterosugestii f. sugestie provocată de o altă persoană. [Din fr. *hétérosuggestion*].

eteziéne a. **vînturi eteziene,** vînturi nordice care suflă la sfîrşitul lunii iulie în zona mediteraneană. [Din fr. *étésien*].

etláj, etlaje n. (geol.) nivelul cel mai scăzut al unui rîu, al unui lac etc.: *lăţimea Dunării la vale de Brăila, în timpul etiajului, e mai mare de o mie de metri.* [Din fr. *étiage*].

étic, ~ci, etică, ~ce a. referitor la etică, bazat pe etică, conform cu etica; moral: *opusculul este interesant fiindcă defineşte structura intelectuală şi etică a criticului.* CĂL. // m. (înv.) etician. [Din lat. *ethicus,* gr. *ethikós*].

étică f. **1.** parte a filozofiei care studiază fundamentele moralei; **2.** totalitate a normelor de conduită morală; **3.** disciplină de învăţămînt sau tratat care studiază aceste norme: *am făcut aşadar, etică, dar numai un semestru.* GHEŢIE; **4.** (p. ext.) totalitate a regulilor de comportare caracteristice unui grup (profesional), unei clase sociale etc.: *actele comerciale şi cele lucrative impun o nouă etică.* D.; *etica aristocratică.* [Din lat. *ethica,* gr. *ethiké,* germ. *Ethik,* fr. *éthique*].

etichetá, etichetez vb. (tr.) **1.** a aplica o etichetă; **2.** (fig.) a califica, a supranumi. [Din fr. *étiqueter*].

etichetáre, etichetări f. **1.** faptul de a eticheta; **2.** (fig.) calificare, catalogare. [V. *eticheta*].

etichetát, ~ţi, etichetată, ~e a. **1.** prevăzut cu etichetă: *putinici de brad şi borcane etichetate ofereau zadarnic recoltele de şerbet de zmeură.* VINEA; **2.** (fig.) calificat, catalogat. [V. *eticheta*].

etichétă, etichete f. **1.** bucată de hîrtie, de carton etc. care se fixează pe un obiect indicînd conţinutul, preţul, destinaţia etc.: *în magazin, tabloul spînzura pe perete, la locul lui; nici o etichetă importantă nu-i fusese prinsă în colţ.* GHEŢIE; **2.** (fig.) titlu, nume, calificativ sub care se prezintă sau figurează cineva: *la cîte mişelii fanariotice numele lor serveşte de etichetă.* EM.; **3.** norme de conduită stabilite pentru curţile monarhilor, pentru relaţiile diplomatice etc.; norme de politeţe: *se închină după toate regulile etichetei.* SAD. [Din fr. *étiquette*].

eticián, ~eni, eticiană, ~ene m., f. specialist în etică; persoană care se ocupă cu etica. [*Etică* + *-ian*].

eticísm n. subordonare a tuturor valorilor faţă de valorile morale: *trăirea religioasă îşi păstrează şi ea virulenţa în ciuda eticismului.* BL. [Din germ. *Ethizismus*].

eticíst, ~şti, eticistă, ~e a. **1.** care ţine de etică, referitor la etică; **2.** care ţine de eticism, referitor la eticism. [*Etic* + *-ist*].

eticizá, eticizez vb. (tr.) a face să devină etic, moral. [*Etic* + *-iza*].

eticizáre, eticizări f. acţiunea de a eticiza şi rezultatul ei: *orice sublimare prin raţionalizare şi eticizare a sacrului e destinată să altereze religia în chiar esenţa sa.* BL. [V. *eticiza*].

etil, etili m. radical organic obţinut din etan, prin îndepărtarea unui atom de hidrogen. [Din fr. *éthyle*].

etilá, etilez vb. (tr.) a efectua o etilare, a supune etilării. [*Etil* + *-a*].

etiláre, etilări f. **1.** introducere a unui radical etil într-o moleculă organică; **2.** tratare a benzinei cu etil fluid pentru a obţine benzina antidetonantă. [V. *etila*].

etilénă f. gaz incolor şi inflamabil, compus din carbon şi hidrogen şi folosit în industrie. [Din fr. *éthylène*].

etilenoxíd, etilenoxizi m. oxid de etilenă. [*Etilenă* + *oxid*].

etílic, ~ci, etilică, ~ce a. care conţine etil; pe bază de etil; **alcool etilic,** alcool obţinut din cereale şi întrebuinţat în industriile farmaceutică şi alimentară; **acid etilic,** alcool; **eter etilic,** eter. [Din fr. *éthylique*].

etilísm n. alcoolism. [Din fr. *éthylisme*].

etimológ, etimologi m. specialist în etimologie; etimologist. [Din germ. *Etymologe,* gr. mod. *etymológos*].

etimologhíe f. v. etimologie.

etimológic, ~ci, etimologică, ~ce a. **1.** care ţine de etimologie, referitor la etimologie: *aicea nu poate fi vorba despre descensiunea etimologică.* EM.; **2.** bazat pe etimologie: *îl preocupă deopotrivă problemele unei ortografii etimologice ca şi ale gramaticii.* BL.; *dicţionar etimologic; ortografie etimologică.* [Din fr. *étymologique,* germ. *etymologisch,* lat. *etymologicus*].

etimologícăşte adv. (rar) din punct de vedere etimologic; potrivit etimologiei: *vlahul este, etimologiceşte, domn, stăpîn al popoarelor.* CĂL. [*Etimologic* + *-eşte*].

etimologíe, etimologii f. **1.** (înv.) morfologie gramaticală: *etimologia ne învaţă a cunoaşte părţile vorbei, adică analisul gramatical.* CR.; **2.** ramură a lingvisticii care studiază originea cuvintelor unei limbi; **3.** explicaţie istorică a formei şi a sensului unui cuvînt; etimon: *în etimologii a arătat uneori extravaganţă.* CĂL.; **etimologie populară,** modificare a formei unui cuvînt (recent) sub influenţa unui cuvînt mai vechi (cu care nu are afinităţi de sens); (şi: (înv.) **etimologhie**). [Din lat. *etymologia,* fr. *étymologie,* germ. *Etymologie*].

etimologísm n. tendinţă de a reforma limba literară, apropiind forma actuală a cuvintelor de o formă mai veche a ei. [Din fr. *étymologisme*].

etimologíst, etimologişti m. **1.** lingvist care se ocupă cu studiul etimologiei cuvintelor; etimolog: *creaţia spontană onomatopeică este mai încolţitoare ca oriunde şi etimologistul riscă să facă scufundări în gol.* CĂL.; **2.** partizan al ortografiei etimologice: *latiniştii au fost etimologişti.* IBR. [Din fr. *étymologiste*].

etimón, etimoane şi (rar) **etimonuri** n. cuvînt (dintr-o limbă străină) din care provine un anumit cuvînt al unei limbi; etimologie. [Din fr. *étymon,* gr. *etymon,* germ. *Etymon*].

etiolá, etiolez vb. (tr.) a realiza o etiolare. [Din fr. *étioler*].

etiolăre, etiolări f. fenomen de alungire a tulpinilor, de micşorare şi albire a frunzelor, care apare la plantele crescute în întuneric, datorită lipsei de clorofilă. [V. *etiola*].

etiológic, ~ci, etiologică, ~ce a. care ţine de etiologie, referitor la etiologie. [Din fr. *étiologique,* lat. *aetiologicus,* germ. *ätiologisch*].

etiológie f. **1.** studiu asupra cauzelor lucrurilor; **2.** ramură a medicinei care studiază cauzele bolilor: *nu facem ceea ce, cu un termen pretenţios, s-ar numi anatomie, nu facem fiziologie, nici etiologie.* IBR. [Din fr. *étiologie,* lat. *aetiologia,* germ. *Ätiologie*].

etióp, ~i, etiopă, ~e a. (rar) etiopian: *s-a angajat să ilustreze cele două tipuri prin cultura hamită şi prin cea etiopă.* BL. // m. pl. etiopieni: *mai ales cultul dispăruţilor se bucură de toată ardoarea etiopilor.* BL. [Din *Etiopia* n. pr.].

etiopenésc, ~şti, etiopeneáscă, ~eşti a. (rar) etiopian: *este o lavră într-un ostrov de pe Nilul etiopenesc.* VOIC. [*Etiopia* n. pr. + *esc*].

etiopián, ~eni, etiopiană, ~ene a. care aparţine Etiopiei sau populaţiei ei, referitor la Etiopia sau la populaţia ei; (rar) etiop, etiopenesc: *inima mi-e arsă de soare etiopian.* MACED. // f. limbă semitică vorbită într-o vastă zonă din nord-estul Africii, care a fost, pînă în secolul al XIV-lea, şi limbă a cultului creştin. // m., f. persoană (originară) din Etiopia: *cauza înstrăinării era că fata avea pielita prea albă pentru o etiopiană.* CĂL. // m. pl. popor din rasa negroidă care trăieşte în nord-estul Africii; etiopi: *sentimentul spaţiului infinit ar fi deci specific îndeosebi etiopienilor.* BL. [Din fr. *Ethiopien*].

etiră, etirez vb. (tr.) a efectua o etirare; a alungi, a întinde. [Din fr. *étirer*].

etiráre, etirări f. (tehn.) operaţie de tragere a metalelor în fire sau de întindere a fibrelor sintetice. [V. *etira*].

etirát, ~ţi, etirată, ~e a. alungit, întins. [V. *etira*].

etmoíd, etmoíde n. (anat.) os cranian străbătut de două orificii, care formează pereţii nărilor. [Din fr. *ethmoïde*].

etnárh, etnarhi m. (la romani) comandant al unei provincii. [Din fr. *ethnarque*].

etnarhíe, etnarhii f. provincie a Imperiului Roman sau Bizantin. [Din fr. *ethnarchie*].

étnic, ~ci, etnică, ~ce a. referitor la apartenenţa la un popor; referitor la cultura şi la civilizaţia unui popor, specific unui popor: *trebuie să corespundă c-o realitate etnică care-a existat în trecut.* EM. // a. şi m., f. (înv.) **1.** (persoană) care se închină la idoli; idolatru; **2.** (persoană) care are altă religie decît cea creştină. // n. invar. totalitate a trăsăturilor culturale, istorice, psihice etc. ce caracterizează o comunitate umană distinctă, constituită într-un spaţiu geografic determinat: *creatorul de artă este legat de etnic prin matricea stilistică inconştientă.* BL. [Din fr. *ethnique,* lat. *ethnicus,* germ. *ethnisch*].

etnicéşte adv. (rar) din punct de vedere etnic: *clasicul este ..., etniceşte fără patrie şi rasă.* CĂL. [*Etnic* + *-eşte*].

etnicísm n. **1.** etnicitate; **2.** tendinţă de a subordona aspectele etice şi estetice ale culturii celor etnice: *etnicismul ... ţine să impună artei un conţinut în legătură cu viaţa istorică şi actuală a poporului.* BL. [*Etnic* + *-ism*].

etnicíst, ~şti, etnicistă, ~e a. care aparţine etnicismului, referitor la etnicism: *concepţiile etniciste susţin că opera de artă nu poate fi valoroasă dacă nu e etnică.* BL. [*Etnic* + *-ist*].

etnicitáte f. ansamblu al particularităţilor etnice ale unui popor sau ale unei culturi; etnicism. [Din engl. *ethnicity*].

etniciză, etnicizez vb. (tr.) a da caracter etnic. [*Etnic* + *-iza*].

etníe, etnii f. comunitate etnică: *ca avocat, am clienţi de toate culorile politice şi de toate etniile.* CF. [Din fr. *ethnie,* germ. *Ethnie*].

etno- element de compunere cu sensul „(referitor la) popor", „etnic", „(referitor la) rasă". [Din fr. *ethno-;* cf. gr. *ethnós*].

etnobotánic, ~ci, etnobotanică, ~ce a. care ţine de numele plantelor dintr-un spaţiu etnic, referitor la aceste nume: *dicţionar etnobotanic.* // f. studiu al denumirilor populare de plante. [Din fr. *ethnobotanique*].

etnocentrísm n. tendinţă de apreciere a valorilor altor culturi prin raportare la propria cultură, considerată criteriu al adevăratelor valori. [Din fr. *ethnocentrisme,* engl. *ethnocentrism*].

etnocrátic, ~ci, etnocratică, ~ce a. care ţine de etnocraţie, referitor la etnocraţie: *acestora le-ar veni pofta să realizeze harta etnocratică a d-lui Paparrigopulos.* EM. [Din gr. mod. *ethnokratikós*].

etnocraţíe f. dominaţie a unei etnii asupra altora (aflate sub ocupaţie); naţiune privilegiată în raport cu altele: *dezmembrarea Imperiului Otoman şi substituirea etnocraţiei turceşti.* EM. [Din gr. mod. *ethnokratía*].

etnocultúrăl, ~i, etnoculturală, ~e a. care ţine de etnocultură, referitor la etnocultură. [*Etnocultură* + *-al*].

etnocultúră, etnoculturi f. cultură populară tradiţională. [Din fr. *ethnoculture*].

etnofolclóric, ~ci, etnofolclorică, ~ce a. referitor la folclorul unui popor. [*Etno-* + *folcloric*].

etnogenéză f. **1.** proces de naştere, de formare a unui popor; **2.** etnogenie. [Din fr. *ethnogenèse*].

etnogeníe f. **1.** ramură a antropologiei care studiază originea şi filiaţia raselor şi a popoarelor; **2.** (p. ext.) studiu al procesului de formare a unui popor; etnogeneză. [Din fr. *ethnogénie*].

etnográf, ~i, etnografă, ~e m., f. specialist în etnografie; persoană care se ocupă de studiul culturii populare: *în proză, Emanoil Bucuţa e un etnograf şi un anticar.* CĂL. [Din fr. *ethnographe*].

etnográfic, ~ci, etnografică, ~ce a. **1.** care ţine de etnografie, referitor la etnografie **2.** (spec.) care ţine de cultura populară, referitor la cultura populară: *culturile minore poartă şi numele de culturi etnografice.* BL. [Din fr. *ethnographique,* germ. *ethnographisch*].

etnográfie f. ştiinţă care studiază originea şi răspîndirea popoarelor, cultura, obiceiurile şi particularităţile lor: *năzuinţa mea de totdeauna de a lucra în cîmpul etnografiei şi folkloristicei române.* MAT. [Din fr. *ethnographie,* germ. *Etnographie*].

etnoiatríe f. medicină populară. [*Etno-* + gr. *iatreia* „tratament medical"].

etnolingvístică f. curent lingvistic (nord-american) care susţine că limba este un produs al societăţii şi o funcţie a culturii. [Din fr. *ethnolinguistique*].

etnológ, etnologi m. specialist în etnologie: *etnologul ar sta cu braţele încrucişate înaintea acestor specimene.* EM. [Din fr. *ethnologue,* germ. *Ethnologe*].

etnológic, ~ci, etnologică, ~ce a. **1.** care aparţine etnologiei, referitor la etnologie; **2.** care ţine de etnie, referitor la o etnie: *e condiţionată prin o mulţime de factori economici, climatici, etnologici.* EM. [Din fr. *ethnologique,* germ. *ethnologisch*].

etnologicéşte adv. (rar) din punct de vedere etnic; referitor la etnie: *etnologiceşte e o ţară locuită de români.* EM. [*Etnologic* + *-eşte*].

etnológie f. ştiinţă care studiază trăsăturile de bază ale structurii şi evoluţiei popoarelor: *le recunoaştem vrednicia de a fi pus la dispoziţia etnologiei un imens material empiric.* BL. [Din fr. *ethnologie,* germ. *Ethnologie*].

etnológíst, etnologişti m. specialist în etnologie. [*Etnologie* + *-ist*].

etnomuzicológie f. ramură a muzicologiei care cercetează culturile muzicale ale popoarelor sau culturile muzicale de tip arhaic. [Din engl. *ethnomusicology,* fr. *ethnomusicologie*].

etnoním, etnonime n. nume de popor: *„român" este etnonimul romanităţii est-europene.* [Din fr. *ethnonyme*].

etnopedagogíe f. orientare pedagogică de la începutul secolului al XIX-lea, care preconiza educaţia întregului popor. [*Etno-* + *pedagogie*].

etnopsihologíe f. ştiinţă care studiază viaţa şi producţiile culturale ale unui popor prin raportare la însuşirile lui psihologice. [Din fr. *ethnopsychologie*].

étnos, etnosuri n. specific etnic; etnicitate: *este un ideolog militant, ancorat în mari categorii obşteşti, tradiţia, etnosul, biserica.* VIANU. [Din fr. *éthnos*].

etnosociológie f. ramură a sociologiei care studiază fenomenele sociale pe baza informaţiilor etnologice. [Din fr. *ethnosociologie*].

etnosofíe f. viziune asupra lumii a unui popor, a unei etnii; înţelepciune etnică. [*Etno-* + gr. *sophia* „înţelepciune"].

etocraţíe f. guvernare bazată numai pe principiile morale. [Din fr. *ethocratie*].

etólă, etole f. fişie de mătase purtată ca podoabă de preoţii catolici în timpul serviciului religios. [Din fr. *étole*].

etológ, etologi m. specialist în etologie. [Din fr. *éthologue,* germ. *Ethologe*].

etológic, ~ci, etologică, ~ce a. care ţine de etologie, referitor la obiceiuri, la tradiţie: *probe etologice.* [Din fr. *éthologique,* germ. *ethologisch*].

etológíe f. **1.** disciplină care studiază moravurile, obiceiurile popoarelor; **2.** ramură a biologiei care studiază comportamentul animalelor în mediul lor natural. [Din fr. *éthologie,* germ. *Ethologie*].

etopée, etopei f. (rar) **1.** descriere, înfăţişare a moravurilor şi a sentimentelor oamenilor: *s-a pretins că textul e o falsificaţie, un simplu exerciţiu literar (etopee).* CĂL.; **2.** figură de stil constînd în personificarea unor lucruri. [Din fr. *éthopée,* lat. *ethopoeia*].

étos n. **1.** ansamblu de trăsături caracteristice unui grup social sau unei epoci; fizionomie morală, moralitate: *nu este exclus ca etosul să se întemeieze pe stilare anonimă.* BL.; **2.** specific cultural al unei colectivităţi. [Din lat. *ethos,* gr. *éthos,* germ. *Ethos*].

etrăvă, etrave f. element de rezistenţă care închide corpul unei nave la proră: *opincuţe arcuite în sus la vîrfuri, ca o etravă de galeră.* TUD.; (fig.) *etrava de gheaţă, departe, în vale, se prăbuşi în prăpastie.* TUD. [Din fr. *étrave*].

etriér, etriere n. **1.** piesă în formă de U utilizată pentru asamblarea barelor de tracţiune ale vehiculelor; **2.** element de armătură transversală la construcţiile de beton armat. [Din fr. *étrier*].

etrúsc, ~ci, etruscă, ~ce a. care aparţine Etruriei sau populaţiei ei, referitor la Etruria sau la populaţia acesteia: *poporul etrusc a pregătit cel puţin ... terenul pentru ca elenismul să-şi reverse mai lesne undele pînă în ţinuturile Tibrului.* BL.; *inscripţii etrusce.* // f. limbă neindoeuropeană vorbită în antichitate în zona provinciei italiene Toscana, din care au rămas numeroase inscripţii. // m., f. persoană

din provincia antică Etruria. // m. pl. popor antic atestat în Italia în sec. VIII î.d.Hr., care a fost supus de romani în sec. III î.d.Hr. şi apoi romanizat, care a creat o civilizaţie remarcabilă: *etruscii par a fi avut acest obicei al schimbării numelor oraşelor cucerite.* EM. [Din lat. ***Etruscus,*** fr. ***étrusque***].

etufă, etufez vb. (tr.) a realiza o etufare. [Din fr. *étouffer*].

etufáre, etufări f. distrugere a nimfei fluturelui de mătase prin introducerea gogoşilor destinate filării într-un cuptor special. [V. ***etufa***].

etúi, etuiuri n. cutie (din piele, din material plastic) în care se păstrează mici obiecte casante (în special ochelarii). [Din fr. *étui*].

eturdisménţ, eturdismente n. (franţuzism) tulburare, zăpăceală: *eturdismentul de sine al sufletului său sfărîmat ... n-ar corespunde icoanei poetului.* EM. [Din fr. ***étourdissement***].

etúvă, etuve f. aparat sau încăpere pentru dezinfectare, deparazitare sau uscare prin menţinerea la temperaturi ridicate. [Din fr. ***étuve***].

eţétera adv. v. **etcetera.**

eu pron. pers. înlocuieşte numele persoanei care vorbeşte: *să mă bucur şi eu cu direpții.* DOS.; *tată, nu te înfricoşa, că eu sînt.* CR.; (la dativ; cu valoare de dativ etic): *aşa ... slugă vicleană ce-mi eşti.* CR.; (la dativ şi la acuzativ; intră în componenţa verbelor reflexive): *mă trezii într-un pustiu fără margini.* AL.; **eu şi cu mine,** persoana mea: *ce văd? ... Cuconu Grigore Bîrzoi! ... eu şi cu mine, cucoană dragă!* AL. // n. (pl. **euri**) (filoz.) **1.** individualitate, personalitate care are conştiinţă de sine: *eul are şi notele pe care i le dă istoria înaintaşilor săi.* STĂNIL.; *n-au alt rost decît de a fi prelucrate prin nenumărate euri individuale.* BL.; **2.** (p. ext.) identitate spirituală a unei comunităţi. [Lat. ***ego***].

eucalípt, eucalipţi m. **1.** arbore gigantic tropical din frunzele şi din scoarţa căruia se extrage un ulei cu utilizări în medicină (*Eucalyptus globulus*); **2.** lemnul acestui arbore, întrebuinţat în construcţii; **3.** ulei extras din frunzele sau din scoarţa acestui arbore: *bomboane de eucalipt.* VINEA. [Din lat., fr. ***eucalyptus***].

eucaliptól n. substanţă uleioasă extrasă din frunzele de eucalipt şi utilizată ca antiseptic al căilor respiratorii. [Din fr. ***eucalyptol***].

eucarídă, eucaride f. (zool.) (la pl.) ordin de crustacee decapode din care fac parte homarul, crabul şi unele crevete; (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. ***eucarides***].

eucarístic a. v. **euharistic.**

eucaristíe f. v. **euharistie.**

eucláz n. (geol.) mineral rar cu o compoziţie apropiată de a beriliului. [Din fr. ***euclase***].

euclidián, ~eni, euclidiană, ~ene a. care ţine de axiomele şi de postulatele lui Euclid, referitor la aceste axiome şi postulate, care se bazează pe ele; (rar) euclidic: *geometria euclidiană ni se pare deci perfect solidară numai cu definiţia pe care Plato o da dreptei.* BL. [Din fr. ***éuclidien***].

euclídic, ~ci, euclídică, ~ce a. (rar) euclidian: *formele arhitectonice construite sobru şi de-o fină vibraţie după canon euclidic.* BL. [Din germ. ***euklidisch***].

eudemónic, ~ci, eudemonică, ~ce a. care ţine de eudemonism, referitor la eudemonism. [Din fr. ***eudémonique***].

eudemonísm n. **1.** concepţie etică care pune la baza moralei năzuinţa spre fericire; **2.** (livr.) năzuinţă umană spre fericire. [Din fr. ***eudémonisme,*** lat. ***eudaemonismus***].

eudemoníst, ~şti, eudemonístă, ~e a. care ţine de eudemonism, referitor la eudemonism. // m. adept al eudemonismului. [Din fr. ***eudémoniste***].

eudemonologíe f. discurs, discuţie, dizertaţie, eseu asupra problemei fericirii. [Din fr. ***eudémonologie***].

eudiométru, eudiometre n. (fiz.) aparat folosit la analiza volumetrică a gazelor. [Din fr. ***eudiomètre,*** germ. ***Eudiometer***].

eudíst, ~şti, eudístă, ~e m., f. membru al unei congregaţii catolice instituite în secolul al XVII-lea. [Din fr. ***eudiste***].

eufemísm, eufemisme n. (lingv.) cuvînt sau expresie care înlocuieşte un cuvînt sau o expresie jignitoare, necuviincioasă, dură: *ţăranul preîntîmpină primejdia prin întrebuinţarea unor nume care sînt în fond tot atîtea eufemisme metaforice.* BL.; *limba recurge la eufemisme spre a reda numele duhurilor rele şi, în primul rînd, al necuratului;* (fig.) *termenii legii sînt un eufemism pe lîngă realitate.* BL. [Din fr. ***euphémisme,*** germ. ***Euphemismus***].

eufemístic, ~ci, eufemística, ~ce a. care constituie un eufemism, care ţine de eufemism: *necuratul are în românește nume eufemistice ca: aghiuţă, naiba, ducă-se-pe-pustii, uciga-l-crucea.* [Din germ. ***euphemistisch***].

eufemizá, eufemizez vb. (tr.) a da unui cuvînt, unei expresii calitatea de eufemism. [Din fr. ***euphémiser***].

eufemizáre, eufemizări f. faptul de a eufemiza. [V. ***eufemiza***].

eufemizát, ~ţi, eufemizată, ~e a. care a primit calităţi de eufemism. [V. ***eufemiza***].

eufónic, ~ci, eufonică, ~ce a. care produce o impresie auditivă plăcută; care realizează eufonie: *structură eufonică de sunete;* (adv.) *le dispune eufonic ca într-un fel de conjuraţie.* CĂL. [Din fr. ***euphonique,*** germ. ***euphonisch***].

eufoníe, eufonii f. succesiune de sunete care produce o impresie auditivă plăcută; armonie: *pentru cine nu-i sensibil la eufoniile limbii casteliene, materia nu aduce nimic nou.* CĂL. [Din lat. ***euphonia,*** fr. ***euphonie,*** germ. ***Euphonie***].

eufóniu, eufonii n. instrument muzical de alamă (folosit la acompaniament). [Din it. ***eufonio***].

euforbiacée, euforbiacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, ale căror seminţe conţin uleiuri grase; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***euphorbiacées***].

eufóric, ~ci, eufórică, ~ce a. care ţine de euforie, referitor la euforie; care provoacă euforie, de euforie: *în momente euforice, clopotele duminicale îşi propagă pe cer sonoritatea.* CĂL.; *stare euforică.* // adv. într-un mod care exprimă euforie: *vorbeşte euforic despre ultima aventură.* [Din fr. ***euphorique,*** germ. ***euphorisch***].

euforíe, euforii f. stare de bună dispoziţie (exagerată), provocată, de obicei, de unele boli sau de narcotice: *în clipele cele mai critice caută euforia băuturii şi a mîncării.* CĂL. [Din fr. ***euphorie,*** germ. ***Euphorie***].

euforizá, euforizez vb. (rar; tr.) a atribui bună dispoziţie, aspecte de încîntare: *aşa cum Delavrancea euforiza mahalaua, Coşbuc idilizează satul.* CĂL. [***Euforie*** + *-iza;* cf. germ. ***euphorisieren***].

euforizánt, ~ţi, euforizantă, ~e a. şi n. (substanţă) care provoacă euforie. [Din fr. ***euphorisant***].

eufuísm n. manierism din epoca elisabetană engleză: *acest culteranism este ... corespondentul spaniol al preţiozităţii franceze, al eufuismului englez şi al marinismului italian.* CĂL. [Din engl. ***euphuism***].

eufuístic, ~ci, eufuística, ~ce a. (livr.) preţios, pompos, bombastic. [Din engl. ***euphuistic***].

eugenétică f. eugenie. [Din germ. ***Eugenetik***].

eugenézic, ~ci, eugenezică, ~ce a. care ţine de eugenetică, referitor la eugenetică. [Din fr. ***eugénésique***].

eugénic, ~ci, eugenică, ~ce a. care ţine de eugenie, referitor la eugenie: *motive de ordin sanitar şi eugenic ne împiedică să ne însoţim cu prostituatele.* CĂL. [Din it. ***eugenico,*** engl. ***eugenic,*** germ. ***eugenisch***].

eugeníe f. teorie care susţine ameliorarea populaţiilor umane prin măsuri genetice; eugenetică, eugenism: *are preocupări de eugenie rasială.* CĂL. [Din fr. ***eugénie***].

eugenísm n. eugenie. [Din fr. ***eugénisme***].

eugeníst, ~şti, eugenístă, ~e a. care ţine de eugenie, referitor la eugenie. // m., f. adept al eugeniei. [Din fr. ***eugéniste***].

eugenól n. substanţă aromatică preparată din uleiul de cuişoare, de garoafe etc., cu întrebuinţări în parfumerie şi în dentistică. [Din fr. ***eugénol***].

euglénă, euglene f. protozoar flagelat de apă dulce, care posedă cromatofori cu clorofilă (*Euglena viridis*). [Din fr. ***euglène***].

euharístic, ~ci, euharística, ~ce a. care ţine de euharistie, referitor la euharistie: *tema sacrală ... este în realitate aceea cuprinsă în taina eucaristică.* BL.; (fig.) *olimpica lebădă de zăpadă cu agata ciocului îşi purifică aripa eucaristică în apă.* CĂL.; (şi: (înv.) **eucaristic**). [Din fr. ***eucharistique,*** germ. ***eucharistisch***].

euharistíe, euharistii f. cuminecătură, împărtăşanie: *nu voi mai dormi decît după ultima euharistie.* GAL.; (şi: (înv.) **eucaristie**). [Din lat. ***eucharistia,*** fr. ***eucharistie,*** germ. ***Eucharistie***].

euhemerísm n. v. evhemerism.

eumeníde f. pl. nume eufemistic dat eriniilor, furiilor. [Din fr. ***euménides***].

eunúc, eunuci m. **1.** (la turci) bărbat castrat folosit ca paznic (al haremului): *să-ntrebi şi pentru un eunuh, anume Pelaghie.* DOS.; *sar eunucii, vin, îl prind.* COŞB.; **2.** (med.) bărbat castrat; **3.** (fig.) bărbat neputincios, lipsit de vigoare, de virilitate; (şi: (înv.) **eunuh**). [Din fr. ***eunuque,*** lat. ***eunuchus***].

eunucoíd, ~zi, eunucoídă, ~e a. subţire ca de eunuc: *după glasul nazal, de o stridenţă eunucoidă, Silion recunoscu pe... decanul promoţiei.* VINEA; *voce eunucoidă.* [Din fr. ***eunuchoïde***].

eunucoidísm n. insuficienţă testiculară; **eunucoidism feminin,** insuficienţă maturaţie ovariană la pubertate. [Din fr. ***eunuchoïdisme***].

eunúh m. v. **eunuc.**

eupatíe, eupatii f. resemnare în faţa suferinţei. [Din fr. ***eupathie***].

eupatríd, eupatrizi m. (la grecii antici) nobil atenian, descendent din familiile cuceritoare. [Din fr., gr. ***eupatrides***].

eupepsíe, eupepsii f. digestie uşoară. [Din fr. ***eupepsie***].

eupéptic, ~ci, eupeptică, ~ce a. şi n. (medicament) care uşurează digestia. [Din fr. ***eupeptique***].

euploíd, euploide n. (biol.) organism ale cărui celule somatice conţin un număr de cromozomi egal cu numărul de bază al celulei. [Din fr. ***euploïde,*** engl. ***euploid***].

eupnée f. respiraţie bună, normală. [Din fr. ***eupnée***].

eurasiátic, ~ci, eurasiatică, ~ce a. care aparţine Eurasiei sau populaţiei ei, referitor la Eurasia sau la populaţia acesteia. // m., f. **1.** locuitor al Eurasiei; **2.** metis născut dintr-un european şi o asiatică (sau invers). [Din fr. ***eurasiatique***].

euricefalíe, euricefalii f. (med.) malformaţie constînd în existenţa unui craniu deosebit de larg. [Din fr. ***eurycéphalie***].

eurignát, ~ţi, eurignată, ~e a. şi m., f. (individ) cu maxilarele foarte late. [Din fr. *eurygnathe*].

eurignatísm, eurignatisme n. (med.) malformaţie constînd în existenţa unor maxilare peste măsură de late. [Din fr. *eurygnathisme*].

eurip, euripe n. (la romani) canal care separa arena circului de spectatori. [Din lat. *euripus*].

euristic, ~ci, euristică, ~ce a. care ţine de descoperire; care favorizează descoperirea de fapte, teorii etc.: *avea darul să stimuleze poate ceva mai mult pentru efortul euristic.* CF. // f. disciplină a cunoaşterii ştiinţifice care studiază metodele şi tehnicile descoperirii de fapte, teorii, principii noi. [Din fr. ***heuristique***, germ. ***heuristisch, Heuristik***].

euritmic, ~ci, euritmică, ~ce a. care ţine de euritmie, referitor la euritmie; armonios: *exemple concretizînd... încălcări ale echilibrului euritmic pot fi date la infinit.* R.L. // adv. din punctul de vedere al armoniei, prin euritmie: *piramidele nu impresionează, euritmic, ca figuri geometrice, ci prin insolenţa lor misterioasă de erupţii faraonice.* CĂL. [Din fr. *eurythmique*].

euritmíe, euritmii f. **1.** armonie de sunete, de mişcări (la dans), de forme (în arhitectură) etc.; **2.** funcţionare regulată a unei activităţi organice ritmice: *lor le revine sarcina... de a ne racorda... la euritmia infailibilă a naturii şi a vieţii.* R.L.; **3.** (med.) ritm regulat al pulsului. [Din fr. *eurythmie*, lat. *eurythmia*, germ. *Eurhytmie*].

euro-[1] element de compunere cu semnificaţia „în sau din Europa". [Din fr. *euro-*; cf. *Europa*].

éuro[2] m. invar. unitate monetară în ţările Uniunii Europene. [Cuv. internaţional].

euroatlántic, ~ci, euroatlantică, ~ce a. care aparţine ţărilor Alianţei Atlanticului de Nord, referitor la această alianţă. [*Euro-[1]* + *atlantic*].

eurocént, eurocenţi n. monedă divizionară reprezentînd a suta parte dintr-un euro[2]. [Cuv. internaţional].

eurodolár, eurodolari m. dolar american depozitat în bănci comerciale europene. [Din engl., fr. *eurodollar*].

européan, ~eni, europeană, ~ene a. **1.** care aparţine Europei sau populaţiei ei, referitor la Europa sau la populaţia acesteia; (înv.) europenesc, europesc: *o misiune europeană.* EM.; *universităţile americane oferă ceva ce nu întîlnesti nici în cele europene.* CF.; **2.** referitor la proiectul unificării economice, culturale şi politice a Europei. // m., f. **1.** persoană din Europa: *este o idee la care europeanul n-ar fi ajuns niciodată.* BL.; **2.** adept al unificării Europei. [Cf. fr. *européen*].

europeáncă, europence f. femeie din Europa. [*European* + *-că*].

europeísm n. **1.** caracter european; **2.** atitudine favorabilă unificării Europei; **3.** mişcare care promovează această atitudine. [Din it. *europeismo*, fr. *européisme*].

europenésc, ~şti, europeneáscă, ~eşti a. (înv.) european: *macar la o slobozie evropenească a Americii să-i poată duce.* DRĂGHICI; *uliţile oraşelor europeneşti, trase cu sfoara, au multă monotonie.* NEGR.; (şi: (înv.) **evropienesc**). [*European* + *-esc*].

europenéşte adv. ca europenii, în felul europenilor: *şi-a ras barba şi s-a îmbrăcat europeneşte.* NEGR. [*European* + *-eşte*].

europenísm n. caracter european; europeism: *europenismul e a se înţelege de astă dată ca duh al măsurii.* BL. [*European* + *-ism*; cf. fr. *européanisme*].

europenizá, europenizez vb. (refl. şi tr.) a adopta sau a face să adopte îmbrăcămintea, obiceiurile etc. caracteristice europenilor: *femeile s-au europenizat mai repede decît bărbaţii.* IBR. [Din fr. *européaniser*].

europenizáre f. **1.** acţiunea de a (se) europeniza: *cu el începe europenizarea conştientă a Rusiei.* BL.; **2.** calitatea a ceea ce este europenizat. [V. *europeniza*].

europenizát, ~ţi, europenizată, ~e a. care a adoptat îmbrăcămintea, obiceiurile, stilul de viaţă etc. caracteristice europenilor (occidentali). [V. *europeniza*].

europésc, ~şti, europeáscă, ~eşti a. (înv.) european, din Europa: *la alte neamuri europeşti puţin sînt cunoscuţi ţiganii.* B.-DEL. [*Europa* + *-esc*].

európiu n. element chimic din familia pămînturilor rare. [Din fr. *europium*].

euroscéptic, eurosceptici m. persoană care se îndoieşte de posibilitatea unificării Europei. [*Euro-[1]* + *sceptic*].

eusemíe, eusemii f. totalitate a simptomelor favorabile în evoluţia unei boli. [Din fr. *eusémie*].

eutanasiá, eutanasiez vb. (tr.) a provoca moartea: *cîinii fără stăpîn vor fi eutanasiaţi.* [De la *eutanasie*].

eutanasíe f. **1.** moarte uşoară, fără suferinţă; **2.** provocare de către medic a morţii (unui bolnav incurabil). [Din fr. *euthanasie*, gr. *euthanasia*].

eutanasiére, eutanasieri f. acţiunea de a eutanasia şi rezultatul ei: *eutanasierea cîinilor vagabonzi.* [V. *eutanasia*].

euterián, euterieni m. (la pl.) supraordin de mamifere insectivore placentare; (şi la sg.) mamifer din acest supraordin. [Din fr. *euthériens*].

eutimíe, eutemii f. (livr.) linişte sufletească. [Din fr. *euthymie*].

eutocíe, eutocii f. naştere normală. [Din fr. *eutocie*].

eutrofíe, eutrofii f. dezvoltare armonioasă a organismului. [Din fr. *eutrophie*].

ev, evuri n. şi (rar) **evi** m. **1.** epocă, perioadă din istoria omenirii; fiecare din cele trei mari diviziuni ale istoriei universale: *la intersecţia a două evuri, emite unele idei cu privire la cosmos.* BL.; **evul mediu,** interval de timp caracterizat prin orînduirea feudală şi ale cărui limite sînt căderea Romei (anul 476) şi revoluţia franceză (anul 1789): *tot evul mediu a crezut ... în reale puteri magice.* BL.; **2.** (p. ext.) timp în care se produce ceva: *a trata evul incert al formaţiei ţărilor române şi întîiele domnii de la descălecare.* CĂL.; **3.** (înv.) veac, secol: *de cincizeci de evi pe dînşii s-a închis al lor mormînt.* BOL. [Din lat. *aevum*].

evacuá, evacuez vb. (tr.) **1.** a goli, a lăsa liber, a părăsi: *divizia e în retragere ..., pînă în zorii zilei spitalul trebuie evacuat.* PETR.; *a evacua un teritoriu;* **2.** a elimina, a face să iasă, a scoate afară: *îl evacuează din locuinţă pentru neplata chiriei.* CĂL.; *a evacua umori.* [Din fr. *évacuer*, lat. *evacuare*].

evacuábil, ~i, evacuabilă, ~e a. care poate fi evacuat. [*Evacua* + *-bil*].

evacuáre, evacuări f. acţiunea de a evacua şi rezultatul ei; evacuaţie. [V. *evacua*].

evacuatór, ~i, evacuatoáre a. care permite, favorizează sau realizează evacuarea. // n. deversor pentru evacuarea debitelor excedentare de apă, a aluviurilor etc. [Din fr. *évacuateur*].

evacuáţie, evacuaţii f. (înv.) **1.** acţiunea de a evacua şi rezultatul ei; evacuare; **2.** (med.) eliminare a unor materii organice; (şi: **evacuaţiune**). [Din fr. *évacuation*, germ. *Evakuation*].

evacuaţiúne f. v. **evacuaţie.**

evadá, evadez vb. (intr.) **1.** a fugi din închisoare sau de sub pază; **2.** (fam.) a scăpa, a o şterge: *speriat de oraş, el se simte rătăcit aici şi caută să evadeze.* CĂL. [Din fr. *évader*, lat. *evadere*].

evadáre, evadări f. acţiunea de a evada şi rezultatul ei. [V. *evada*].

evadát, ~ţi, evadată, ~e a. (şi subst.) care a fugit din închisoare sau de sub pază: *deţinut evadat; evadaţii au fost prinşi;* (fig.) *mă simţeam evadat din mine însumi, căzut ca pe un povîrniş prăpăstios.* PETR. [V. *evada*].

evaluá, evaluez vb. (tr.) a aprecia, a determina preţul, valoarea, cantitatea etc.: *evaluau preţul lampioanelor şi focurilor de artifiţii.* EM.; *comisia evaluează pagubele inundaţiilor;* (refl. pas.) *pentru anul espirat s-au evaluat la 8 milioane venitul vămilor.* EM. [Din fr. *évaluer*].

evaluábil, ~i, evaluabilă, ~e a. care poate fi evaluat; estimabil. [Din fr. *évaluable*].

evaluáre, evaluări f. **1.** acţiunea de a evalua şi rezultatul ei; determinare, estimare: *la o evaluare sumară, ele păreau a fi în număr de douăzeci şi cinci.* GHEŢIE; **2.** socoteală, calcul: *de astă dată evaluările veniturilor se fac cu exactitate.* EM. [V. *evalua*].

evaluát, ~ţi, evaluată, ~e a. a cărui valoare, cantitate etc. a fost stabilită. [V. *evalua*].

evaluatór, ~i, evaluatoáre m., f. persoană calificată pentru evaluări. [Din fr. *évaluateur*].

evanescént, ~ţi, evanescentă, ~e a. care se pierde, care dispare treptat. [Din fr. *évanescent*].

evanescénţă, evanescenţe f. dispariţie lentă; estompare treptată: *un fel de abur transparent dădea pomilor desfrunziţi şi drumurilor aşternute cu frunze evanescenţa lucrurilor ce se pierd în infinit.* CĂL. [Din fr. *évanescence*].

evangheliár, evangheliare n. carte care cuprinde cele patru evanghelii: *într-un evangheliar vechi sirian ... ne-au rămas din secolul al VI-lea miniaturi.* BL.; *evangheliarul lui Coresi.* [Din lat. *evangeliarium*, fr. *évangéliaire*].

evanghélic, ~ci, evanghelică, ~ce a. **1.** referitor la evanghelie, conform cu evanghelia; (înv.) evanghelicesc: *era cel mai smerit dintre toţi urmînd porunca evanghelică.* NEGR.; *morală evanghelică;* **2.** care ţine de evanghelie; din evanghelie: *totul pornea de la un pasaj evanghelic ascultat la liturghie.* GHEŢIE; **3.** care ţine de cultul creştin protestant bazat pe predica evangheliei: *biserică evanghelică.* [Din lat. *evangelicus*, fr. *évangélique*].

evanghelicésc, ~şti, evangheliceáscă, ~eşti a. (înv.) evanghelic: *ca să pricepem taina acestui cuvînt să cuvine să socotim pre aceşti morţi, nu după slova evangheliceştii istorii, ci după duh.* ANTIM. [Din gr. *evaggelikós* + *-esc*].

evanghelicísm n. (rar) cult creştin protestant bazat pe predica evangheliei: *evanghelicismul ... a avut darul de a steriliza în mare grad puterea creatoare populară.* BL. [*Evanghelic* + *-ism*].

evanghelicíst, ~şti, evanghelicistă, ~e a. (rar) care ţine de evanghelicism, referitor la evanghelicism: *prozelitism ... se face desigur şi în cadrul evanghelicist.* BL. [*Evanghelic* + *-ist*].

evanghélie, evanghelii f. **1.** fiecare dintre cele patru cărţi ale Bibliei care cuprind viaţa şi învăţăturile Mîntuitorului: *în evanghelii se cuprinde tot ce trebuie să ştim pentru salvarea noastră.* BL.; **2.** evangheliar: *era de viaţă dătătoare cruci acolo şi evanghelii sfinte.* B.-DEL.; **literă** (sau **cuvînt**) **de evanghelie,** lucru absolut sigur; **a băga** (sau **vîrî**) **cap teafăr** (sau **zdravăn, sănătos**) **sub evanghelie,** a-şi cauza neplăceri, încurcături: *ce, erau nebuni să-şi vîre capul zdravăn sub evanghelie?* VLAH.; **3.** capitol din evangheliar care se citeşte şi se interpretează în timpul unui serviciu religios

creştin: *aude, ca prin vis, evanghelia despre nunta de la Cana.* BL.; **4.** (fig.) principiu de bază: *evanghelia toleranţei;* (p. ext.) *ca dascăl de română, trebuia să propovăduiesc evanghelia minciunii.* GHEŢIE; (şi: (pop.) **vanghelie**). [Din sl. ***evangelije,*** gr. biz. *evaggélion*].

evanghelíst, evanghelişti m. **1.** fiecare dintre cei patru autori ai evangheliilor: *şi fu, drept aceea (zice evanghelistul), fiind acolo s-au umplut zilele ei să nască.* ANTIM; **2.** adept al uneia dintre sectele reformate ale religiei creştine. // a. care aparţine cultului religios reformat bazat pe predica evangheliei; referitor la acest cult; (şi: (pop.) **vanghelist**). [Din sl. ***evangelist,*** gr. mod. *evaggelistés*].

evanghelizá, evanghelizez vb. (tr.) a creştina. [Din fr. ***évangéliser,*** lat. ***evangelizare***].

evanghelizáre, evanghelizări f. acţiunea de a evangheliza şi rezultatul ei; creştinare. [V. ***evangheliza***].

evanghelizatór, evanghelizatori m. persoană care predică din cărţile sfinte, convertind la creştinism: *evanghelizatorul Indiilor.* [Din fr. ***évangélisateur***].

evantái, evantaie n. obiect pliabil, din hîrtie, din mătase, din pene etc., folosit pentru a face vînt pe timp călduros: *îşi făcea vînt cu un evantail de fluturi.* BOLLIAC; *în alt portret ţine în mînă un evantai deschis.* CĂL.; **în evantai,** în formă de raze care pornesc dintr-un punct şi formează un cerc: *îşi resfiră coada în evantaliu şi începu a păşi într-un fel de joc semeţ sub galeria de găini.* SAD.; (şi: (înv.) **evantail, evantaliu**). [Din fr. ***évantail***].

evantáil n. v. **evantai.**

evantáliu n. v. **evantai.**

evaporá, evaporez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) transforma în vapori: *apa bătută de vîntul încins se evaporă în chip miraculos.* TUD.; **2.** (fig.; refl.) a se face nevăzut, a dispărea: *nu l-am mai găsit în colţul lui pe judecătorul surd, care-şi înghiţise pesemne fursecurile şi ceaiul şi se evaporase.* GHEŢIE. [Din fr. ***évaporer,*** lat. ***evaporare***].

evaporábil, ~i, evaporabilă, ~e a. care se poate evapora (uşor); volatil. [Din fr. ***évaporable***].

evaporáre, evaporări f. acţiunea de a (se) evapora şi rezultatul ei: *era sarea care îmbîcsise postavul prin evaporarea sudorii.* GHEŢIE. [V. ***evapora***].

evaporatór, evaporatoare n. **1.** aparat care serveşte la concentrarea soluţiilor prin evaporare; **2.** parte a unei instalaţii frigorifice în care se evaporă lichidul de răcire. [Din fr. ***évaporateur,*** germ. ***Evaporator***].

evaporáţie, evaporaţii f. (înv.) prefacere a unui lichid în vapori: *evaporaţia apei produce norii;* (şi: **evaporaţiune**). [Din fr. ***évaporation***].

evaporaţiúne f. v. **evaporaţie.**

evaporigráf, evaporigrafe n. evaporimetru înregistrator. [Din fr. ***évaporigraph***].

evaporimétru, evaporimetre n. instrument cu care se determină viteza de evaporare a apei. [Din fr. ***évaporimètre***].

evazá, evazez vb. (tr.) a lărgi progresiv, spre extremitatea deschisă, cavitatea unui obiect. [Din fr. ***évaser***].

evazáre, evazări f. acţiunea de a evaza şi rezultatul ei. [V. ***evaza***].

evazát, ~ţi, evazată, ~e a. larg, lărgit, deschis: *pantaloni evazaţi.* [Din fr. ***évasé***].

evazioná, evazionez vb. (rar; tr.) a frauda prin evaziune: *a evazionat bugetul statului cu o sumă imensă.* [De la ***evaziune***].

evazionísm n. tendinţă (în artă şi în literatură) de a trata teme nelegate de realitate. [***Evaziune*** + *-ism*].

evazioníst, evazionişti m. **1.** adept al evazionismului; **2.** persoană care se sustrage de la obligaţiile fiscale; (adj.) *tendinţe evazioniste.* [***Evaziune*** + *-ist*].

evaziúne, evaziuni f. **1.** sustragere de la o obligaţie: *evaziune fiscală;* **2.** evadare: *în veşminte tătărăşti, fug, în timp ce Negrilă rămase să le acopere evaziunea.* CĂL. [Din fr. ***évasion,*** lat. ***evasio, -onis***].

evazív, ~i, evazivă, ~e a. imprecis, vag: *n-am căpătat pînă acuma decît răspunsuri evazive.* EM.; (adv.) *răspundea evaziv persoanelor care voiau să ştie de ce nu schimbă cartierul.* GHEŢIE. [Din fr. ***évasif***].

evazivitáte f. (rar) caracter evaziv; atitudine evazivă; ambiguitate: *orice evazivitate din partea ta ar fi o bănuială asupra mea.* EM. [***Evaziv*** + *-itate*].

evecţiúne, evecţiuni f. inegalitate periodică în mişcarea lunii (datorată acţiunii soarelui). [Din fr. ***évection,*** lat. ***evectio, -onis***].

eveniмént, evenimente n. **1.** întîmplare importantă, fapt însemnat: *Alecsandri, care a cîntat toate evenimentele mari, n-a cîntat desfiinţarea iobăgiei.* IBR.; **2.** fenomen: *evenimente atmosferice.* [Din fr. ***événement,*** germ. ***Evenement***].

evenimenţiál, ~i, evenimenţială, ~e a. **1.** care ţine de evenimente, referitor la evenimente: *desfăşurare evenimenţială;* **2.** referitor la descrierea evenimentelor; **3.** care se mărgineşte la descrierea evenimentelor: *a scris literatură evenimenţială.* [Din fr. ***événimentiel***].

evént, eventuri n. (sport) **1.** probă, cursă, întrecere; spectacol sportiv; **2.** (p. ext.) record; **3.** (la cursele hipice) pariu în care trebuie indicaţi cîştigătorii a două curse consecutive. [Din engl. ***event***].

eventív, ~i, eventivă, ~e a. (gram.) care arată că în starea subiectului se produce o schimbare: *verb reflexiv eventiv.* [Din fr. ***éventif***].

eventrá, eventrez vb. (tr.) a deschide abdomenul (chirurgical, prin rănire). [Din fr. ***eventrer***].

eventrăţie, eventraţii a. **1.** operaţie de deschidere a abdomenului; **2.** hernie care se formează în partea anterioară a abdomenului. [Din fr. ***éventration***].

eventuál, ~i, eventuală, ~e a. care se poate întîmpla; posibil: *un program de politică eventuală.* EM.; (adv.) *nu acceptă că şi alţii ar putea să aibă dreptate sau, eventual, o altă opinie.* CF. [Din fr. ***éventuel,*** germ. ***eventual***].

eventualitáte, eventualităţi f. caz posibil, situaţie probabilă: *toate aceastea sînt consideraţiuni făcute faţă cu o eventualitate asupra căreia stăruim a fi în îndoială.* EM. [Din fr. ***éventualité,*** germ. ***Eventualität***].

eversiúne, eversiuni f. (livr.) **1.** răsturnare; ruină, ruinare; **2.** (med.) ieşire a unei membrane din cavitatea ei naturală. [Din fr. ***éversion,*** lat. ***eversio, -onis***].

evghenicésc, ~şti, evgheniceáscă, ~eşti a. (rar) nobiliar: *coconu Eftimie este tretilogofăt cu fumuri evgheniceşti şi visează să fie pitar.* CĂL. [***Evghenie*** + *-icesc*].

evghenicós, ~şi, evgheniceáscă, ~e a. (înv.) de origine nobilă, plin de noblеţe: *prea evghenicoşilor boieri şi cucoane!* NEGR. [Din gr. mod. ***eugenikós***].

evghenía, evghenii f. (înv.) boierie, noblеţe: *evghenia nu plăteşte nici un zlot în ochii mei.* AL. [Din gr. mod. ***eugenía***].

evghenís, evghenişi a. (înv.) nobil: *e fudul din născare şi evghenis din cap pînă în călcîie.* NEGR. [Din gr. mod. ***eugenís***].

evgheníst, ~şti, evghenistă, ~e a. (înv.) **1.** nobil: *cît de evghenist e vornicul.* AL.; **2.** nobiliar: *goana după bogăţie, vanitatea evghenistă i se arată copilăreşti.* CĂL. [***Evghenie*** + *-ist*].

evhemerísm m. teorie potrivit căreia personajele mitologice sînt oameni divinizaţi de frica sau de admiraţia popoarelor; (şi: **euhemerism**). [Din fr. ***évhémérisme***].

evhológhion, evhologhioane n. (înv.) **1.** molitvenic; **2.** (glumeţ) perorаţie: *ajunge la d. Nacu, profesor la universitate, căruia-i ţine un evhologhion bine simţit.* EM. [Din gr. mod. ***euchológhion***].

evicţiúne, evicţiuni f. (jur.) pierdere a dreptului de posesie asupra unui bun. [Din lat. ***evictio, -onis,*** fr. ***éviction***].

evidá, evidez vb. (tr.) a scobi pe dinăuntru; a goli, a scoate. [Din fr. ***évider***].

evidáre, evidări f. acţiunea de a evida şi rezultatul ei. [V. ***evida***].

evidént, ~ţi, evidentă, ~e a. care apare atît de clar încît nu trebuie dovedit; neîndoielnic, vădit: *greşeală evidentă.* // adv. fără îndoială, desigur: *această concepţie depreciatoare asupra mişcării a fost, evident, influenţată din partea neoplatonismului.* BL. [Din fr. ***évident,*** lat. ***evidens, -ntis***].

evidénţă, evidenţe f. **1.** caracterul a ceea ce este evident; faptul de a fi evident: *o asemenea surprinzătoare corespondenţă avea puterea de seducţie a unei evidenţe.* BL.; **a ieşi în evidenţă,** a se distinge, a se remarca; **a scoate în evidenţă,** v. **scoate; a pune în evidenţă,** a sublinia, a evidenţia: *el va pune în evidenţă însemnătatea metodologică a experienţei.* BL.; **2.** înregistrare într-un document a ceea ce ţine de o activitate, de o situaţie etc. [Din lat. ***evidentia,*** fr. ***évidence***].

evidenţiá, evidenţiez vb. **1.** (refl.) a se distinge, a se remarca; **2.** (tr.) a recunoaşte oficial succesele cuiva; **3.** (tr.) a scoate în evidenţă; a releva, a reliefa: *el nu este pesimist declarat, dar substratul sufletesc evidenţiază aceasta în operă.* IBR. [De la ***evidenţă***].

evidenţiát, ~ţi, evidenţiată, ~e a. **1.** care s-a distins, s-a remarcat; **2.** căruia i s-au recunoscut oficial meritele. [V. ***evidenţia***].

evidenţiére, evidenţieri f. acţiunea de a (se) evidenţia şi rezultatul ei: *evidenţierea acestui lucru nu este însă tocmai simplă.* BL. [V. ***evidenţia***].

évie f. (livr.) bacantă. [Din it. ***evia,*** gr. ***euoe***].

evirá, evirez vb. (tr. şi refl.) **1.** a îndepărta testiculele; a (se) castra; **2.** (fig.) a (se) moleşi, a deveni sau a face să devină debil, neputincios. [Din it., lat. ***evirare***].

eviráre f. evirаţie. [V. ***evira***].

evirăţie, eviraţii f. **1.** îndepărtare a testiculelor; evirare, castrare: *sugrumările, eviraţia, spînzurarea, împuşcarea sînt povestite cu atenţie.* CĂL.; **2.** impotenţă precoce; **3.** (fig.) slăbiciune, neputinţă. [Din fr. ***éviration***].

eviscerá, eviscerez vb. (tr.) a supune operaţiei de eviscerare. [Din fr. ***éviscérer***].

evisceráre, eviscerări f. scoatere a organelor din cavitatea abdominală la animalele sacrificate pentru consum; eviscerаţie. [V. ***eviscera***].

eviscerát, ~ţi, eviscerată, ~e a. care a suferit operaţia de eviscerare: *peşte eviscerat.* [Din fr. ***éviscéré***].

eviscerăţie, eviscераţii f. (rar) eviscerare. [Din fr. ***éviscération***].

evitá, evít vb. (tr.) **1.** a se feri de ...; a ocoli: *mi s-a părut că mă eviţi.* GHEŢIE; (refl. recipr.) *în primele zile ale menajului lor comun, ajunseră să se evite.* GHEŢIE; **2.** a căuta să scape de...: *tata evită o discuţie în cotradictoriu.* GHEŢIE; *a evita un*

pericol; **3.** a împiedica, a înlătura: *trebuie să ştii să-ţi păstrezi prestigiul şi pentru asta se cere să eviţi familiarităţile.* CĂL.; *evitaţi răul.* [Din fr. ***éviter,*** lat. ***evitare***].

evitábil, ~i, evitabilă, ~e a. care se poate evita. [Din fr. ***évitable,*** lat. ***evitabilis***].

evitabilitáte f. caracterul a ceea ce este evitabil. [***Evitabil*** + ***-itate***].

evitáre, evitări f. **1.** acţiunea de a evita; ocolire: *curteanului îi e rezervată doar o fericire negativă, constînd în diminuarea şi evitarea răului.* CĂL.; **2.** manevră efectuată de o navă pentru întoarcere sau pentru a ocoli o altă navă. [V. ***evita***].

evític, ~ci, evitică, ~ce a. referitor la Eva, propriu Evei; **costum evitic,** nudism; nud. [Din it. ***evitico***].

evlávie, evlavii f. sentiment religios manifestat prin îndeplinirea strictă a practicilor rituale; cucernicie: *de evlavia cea multă ce avea ..., a închinat toată averea sa Mănăstirii Neamţului.* CR.; (fig.) *mă-ngînă cîntul unei dulci evlavii.* EM. [Din gr. mod. ***evlăveia***].

evlaviós, ~şi, evlavioásă, ~e a. cucernic, plin de evlavie; (înv.) evlavnic: *din păcate, era şi evlavios moş Nichifor.* CR. [***Evlavie*** + ***-os***].

evlávnic, ~ci, evlavnică, ~ce a. (înv.) evlavios: *multe locuri ... s-au părut unor evlavnici călugări de la Cioară cu prepus.* B.-DEL. [***Evlavie*** + ***-nic***].

evocá, evóc vb. (tr.) **1.** a chema (prin farmece), a face să apară: *vrăjitorii se făleau că evocă sufletele morţilor;* **2.** a aminti, a aduce aminte; a aduce în atenţie; a releva: *aceştia evocau gloria trecutului pentru a îmbărbăta pe contemporani.* IBR.; (refl. pas.) *istoria patriei se evocă în viziuni enigmatice întrerupte de aforisme şi sentinţe terifiante.* CĂL. [Din fr. ***évoquer,*** lat. ***evocare***].

evocábil, ~i, evocabilă, ~e a. care merită să fie evocat. [Din fr. ***évocable***].

evocáre, evocări f. **1.** faptul de a evoca; aducere în atenţie; reliefare, scoatere în relief; evocaţie: *evocarea ruinelor se reduce la cîteva naive exclamaţii.* CĂL.; **2.** (concr.) compoziţie literară în care se evocă ceva. [V. ***evoca***].

evocatív, ~i, evocativă, ~e a. evocator: *comparaţiunea „galben ca ceara" a devenit o convenţie fără putere evocativă.* CĂL. [Din lat. ***evocativus***].

evocatór, ~i, evocatoáre a. care aduce în atenţie; care aminteşte, care evocă; evocativ: *prin comparaţiile surprinzătoare şi evocatoare a fost desigur unul din cei mai mari oratori.* IBR. [Din fr. ***évocateur,*** lat. ***evocatorius***].

evocáţie, evocaţii f. **1.** (rar) evocare; **2.** (jur.) trimitere a unei cauze spre judecare la altă instanţă; (şi: **evocaţiune**). [Din lat. ***evocatio, -onis,*** fr. ***évocation***].

evocaţiúne f. v. evocaţie.

evoluá, evoluez vb. (intr.) **1.** a se transforma trecînd la o fază superioară; a se dezvolta: *viaţa evoluează datorită unui factor intrinsec spre organizări de sisteme, treptat mai desăvîrşite.* BL.; **2.** a-şi urma cursul; a se desfăşura, a se întinde; **3.** a se deplasa cu mişcări largi; **4.** a desfăşura, a executa în cadrul stabilit: *gimnasta evoluează la sol.* [Din fr. ***évoluer***].

evoluáre, evoluări f. acţiunea de a evolua şi rezultatul ei: *timpul trecea şi nu se mai ştie spre ce evoluări mergea viaţa sa.* BAC. [V. ***evolua***].

evoluát, ~ţi, evoluată, ~e a. **1.** care a ajuns la un stadiu superior de dezvoltare: *comerţul a luat forma mai evoluată a unui schimb între marfă şi ban metalic.* BL.; **2.** dezvoltat din punct de vedere intelectual: *om evoluat.* [V. ***evolua***].

evolútă, evolute f. **1.** (mat.) locul geometric al centrelor de curbură ale unei curbe date; **2.** (bot.) organ răsucit spre partea dorsală. [Din germ. ***Evolute;*** cf. lat. ***evolutus***].

evolutív, ~i, evolutivă, ~e a. **1.** care evoluează, care se dezvoltă: *procesul evolutiv al vieţii pe pămînt.* BL.; **2.** care ţine de evoluţie, referitor la evoluţie: *a căuta deci o lege evolutivă în acest domeniu însemnează în cazul cel mai inofensiv pierdere de timp.* BL. [Din fr. ***évolutif***].

evolutóriu, ~ii, evolutorie, ~ii a. (înv.) care evoluează, care se dezvoltă: *pătura evolutorie e o pătură de abstracţiune.* EM. [***Evolua*** + ***-toriu***].

evoluţie, evoluţii f. **1.** transformare succesivă a lumii naturale, a societăţii sau a civilizaţiei; **2.** dezvoltare, evoluare: *omul ... trebuie conceput ca rezultat al unei evoluţii.* BL.; **3.** desfăşurare, curs: *remediile, aplicate cu scrupulozitate, avură un oarecare efect asupra evoluţiei bolii.* GHEŢIE; **4.** mişcare de ansamblu executată de o trupă artistică, sportivă etc.; **5.** deplasare (a trupelor) pentru a adopta un nou mod de dispunere; (şi: (înv.) **evoluţiune**). [Din lat. ***evolutio, -onis,*** fr. ***évolution,*** germ. ***Evolution***].

evoluţionár, ~i, evoluţionară, ~e a. **1.** care ţine de evoluţie, referitor la evoluţie: *proces evoluţionar;* **2.** care conduce evoluţiile militare: *ofiţer evoluţionar.* [Din fr. ***évolutionnaire,*** germ. ***evolutionär***].

evoluţionísm n. **1.** concepţie potrivit căreia universul, fiinţele, societatea etc. cunosc o evoluţie istorică: *aci nu e vorba de vreun evoluţionism optimist, ci de un spiritualism integral.* CĂL.; **2.** teorie biologică despre evoluţia speciilor de plante şi de animale: *argumentul a fost formulat de Bergson împotriva evoluţionismului darwinian.* BL. [Din fr. ***évolutionisme,*** germ. ***Evolutionismе***].

evoluţioníst, ~şti, evoluţionistă, ~e a. care se bazează pe evoluţionism, referitor la evoluţionism: *schiţează în linii mari o concepţie evoluţionistă.* BL. // m. adept al evoluţionismului: *mai amintim un fenomen căruia evoluţioniştii i-au acordat un deosebit interes.* BL. [Din fr. ***évolutionniste,*** germ. ***Evolutionist***].

evoluţiúne f. v. evoluţie.

evréică, evreice f. femeie care face parte dintr-o populaţie evreiască: *se căsătoreşte a doua oară cu o evreică.* CĂL. [Din rus. ***evreika***].

evreiésc, ~şti, evreiáscă, ~eşti a. care aparţine evreilor, referitor la evrei; evreu: *s-a specializat în imagini de viaţă evreiască.* CĂL. [***Evreu*** + ***-esc***].

evreiéşte adv. **1.** în felul evreilor, ca evreii; **2.** în limba ebraică. [***Evreu*** + ***-eşte***].

evreíme f. mulţime de evrei, totalitate a evreilor: *totdeauna autorul s-a ocupat de aceeaşi lume, de evreimea săracă din Bucureşti.* CĂL. [***Evreu*** + ***-ime***].

evreísm n. **1.** religie monoteistică ale cărei precepte sînt cuprinse în Vechiul Testament; **2.** mod de viaţă, de comportare specific evreilor: *preferă pe evrei grecilor, cu alte cuvinte preferă evreismul constituţionalismului.* IBR. [***Evreu*** + ***-ism***].

evréu, evrei m. **1.** bărbat care face parte din populaţia de religie mozaică răspîndită pe tot globul pămîntesc: *obligă pe cei mai mulţi să căineze tragedia milenară a evreului.* CĂL.; **2.** bărbat care face parte din populaţia de bază a actualului stat Israel. // m. pl. **1.** popor răspîndit în aproape toate ţările de pe glob, urmaş al poporului din Palestina sau al altor neamuri care au adoptat religia mozaică; **2.** popor care locuieşte pe teritoriul actualului stat Israel. // a. evreiesc: *reuniuni confesionale pline de specific pentru cine nu cunoaşte de aproape viaţa evree.* CĂL. [Din sl. ***evreinŭ***].

évrica interj. exclamaţie de bucurie la rezolvarea unei probleme dificile: *evrica! se veseli el cu un aer de triumf.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***évrika***].

evropienésc a. v. europenesc.

evulsiúne, evulsiuni f. (rar) smulgere; scoatere. [Din fr. ***évulsion,*** lat. ***evulsio, -onis***].

evzón, evzoni m. infanterist grec cu fustanelă: *un evzon din garda palatului ... privea plictisit în vale.* TUD. [Din gr. mod., fr. ***evzone***].

ex- element de compunere cu sensurile „fost" şi „afară de". [Din fr., lat. ***ex***].

ex abrúpto adv. dintr-o dată, brusc, pe nepregătite: *istoricul îşi începu alocuţia ex abrupto, avertizîndu-i că se găsesc într-o ţară nouă.* GHEŢIE. [Cuv. lat.].

exacerbá, exacerbez vb. (tr.) a exagera, a accentua sentimente, senzaţii etc.: *vizitele Laurei exacerbară atît speranţele, cît şi temerile sale.* GHEŢIE. [Din fr. ***exacerber,*** lat. ***exacerbare***].

exacerbáre, exacerbări f. acţiunea de a exacerba şi rezultatul ei; exacerbaţie: *faptele din prezent devin motivate printr-o exacerbare a instinctului criminal.* CĂL. [V. ***exacerba***].

exacerbát, ~ţi, exacerbată, ~e a. accentuat, exagerat: *individul romantic este utopia unui om complet, ... dezechilibrat şi bolnav, adică cu sensibilitatea şi intelectul exacerbate la maxim.* CĂL. [V. ***exacerba***].

exacerbáţie, exacerbaţii f. intensificare a unei dureri, a unei pasiuni etc.; exacerbare: *nimeni nu s-a oprit în aceeaşi măsură ca Eminescu pentru a evoca exacerbaţia voluptăţii.* VIANU. [Din fr. ***exacerbation,*** lat. ***exacerbatio, -onis***].

exáct, ~ţi, exactă, ~e a. 1. conform cu realitatea; care este în concordanţă cu adevărul: *spune-mi ora exactă;* **ştiinţă exactă,** ştiinţă în care se dau formulări logice (prezentate în formă matematică): *doi istoriografi ai ştiinţelor exacte şi teoreticieni ai acestora au arătat importanţa epocală a descoperirilor.* BL.; **2.** care reproduce cu fidelitate realitatea, originalul, modelul: *nu se poate vorbi de o copie exactă a realităţii.* IBR.; *traducător exact;* **3.** corect, precis: *simţesc nevoia şi plăcerea de a nu însemna aici o cifră exactă.* SAD.; *calcul exact;* **4.** care face lucrurile la timp; punctual: *voia să fie foarte exact la întîlnire.* REBR. // adv. **1.** în concordanţă cu realitatea: *nu-mi amintesc exact cînd am băgat de seamă că se întîmplă ceva cu Carla.* GHEŢIE; *spune exact ce s-a întîmplat;* **2.** tocmai, chiar: *raporturile matematice şi geometrice între părţi vor fi esact identice.* EM.; *a obţinut exact ce şi-a dorit;* **3.** cu punctualitate, după cum trebuia: *viu miercuri exact pentru concert.* CAR.; *a venit exact cînd stabilisem;* (şi: (înv.) **esact**). [Din lat. ***exactus,*** fr. ***exact***].

exactitáte f. **1.** calitatea de a fi exact; exactitudine: *c-o înfiorătoare exactitate analele bizantine povestesc.* EM.; **2.** precizie; punctualitate: *omul civilizat întîi după exactitate se cunoaşte.* REBR.; **cu exactitate,** cu precizie: *de astă dată evaluările veniturilor se fac cu exactitate.* EM. [***Exact*** + ***-itate;*** cf. germ. ***Exaktheit***].

exactitúdine f. exactitate: *în spiritul de exactitudine şi de rigoare al ştiinţei.* BL.; (înv.) **cu exactitudine,** exact: *noi am expus aici, cu exactitudine şi cu sinceritate, faptele.* OD. [Din fr. ***exactitude***].

exactór, exactori m. (înv.) persoană care comite o exacţiune, care încasează abuziv bani. [Din fr. ***exacteur,*** lat. ***exactor***].

exacţiúne, exacţiuni f. (înv.) încasare abuzivă de dări şi de taxe mai mari decît cele legale: *era masîlit pentru multele esacţiuni şi prevaricaţiuni.* GHICA; (şi: **esacţiune**). [Din fr. ***exaction,*** lat. ***exactio, -onis***].

exaédru n. v. hexaedru.

E F

ex aequo [ex écvo] adv. la egalitate. [Cuv. lat.].

exagerá, exagerez vb. (tr.) **1.** a prezenta ceva mărindu-i proporţiile sau importanţa; a atribui o importanţă sau o valoare mai mare decît are în realitate; a amplifica: *ţi-ai pierdut cumpătul şi ai exagerat proporţiile evenimentului.* GHEŢIE; (absol.) *satiricul e un om potrivit. ca să reuşească trebuie să exagereze.* IBR.; (refl. pas.) *trecînd din om în om, toate se deformează şi se exagerează.* REBR.; **2.** a întrece măsura, limitele obişnuite: *a exagera luxul;* (intr.) *exagerezi cu năzbîtiile.* [Din fr. ***exagérer,*** lat. ***exaggerare***].

exagerăre, exagerări f. **1.** acţiunea de a exagera şi rezultatul ei; deformare prin mărire, amplificare peste măsură: *Galilei însuşi avertizează cititorii împotriva exagerării importanţei experimentului.* BL.; **fără exagerare,** corect, respectînd proporţiile, realitatea; **2.** acţiune, manifestare lipsită de măsură, neadaptată realităţilor: *reacţiunea tinerei femei e de o exagerare ce miră.* CĂL.; *exagerările latiniste.* [V. ***exagera***].

exagerát, ~ţi, exagerată, ~e a. **1.** care depăşeşte proporţiile din realitate: *avem acum o literatură îndestulător de bogată ca să nu mai dăm o exagerată importanţă poeziei populare.* CĂL.; *laude exagerate;* **2.** care exagerează importanţa faptelor: *om exagerat.* // adv. (de obicei urmat de prep. *de*) prea mult, din cale afară; excesiv: *tratarea exagerat subiectivă irită prin febrilitate şi sacadare.* CĂL.; *exagerat de pedant, de sever.* [V. ***exagera***].

exagerăţie, exageraţii f. (rar) acţiunea de a exagera şi rezultatul ei; exagerare: *am voit să vorbesc nu de simbolişti, ci despre exagerăţiile poeţilor.* IBR.; (şi: (înv.) **exageraţiune**). [Din fr. ***exagération,*** lat. ***exaggeratio, -onis***].

exageraţiúne f. v. exageraţie.

exagón n. v. hexagon.

exalá, exál vb. **1.** (tr.) a emite substanţe gazoase; a împrăştia, a degaja vapori, mirosuri: *spaniolii făceau vase dintr-o argilă odoriferă, care în contact cu apa exalau fragranţe suave.* CĂL.; *florile exală un miros plăcut;* **2.** (refl.) a se împrăştia, a se răspîndi: *dezlipind capacul unuia, un parfum agreabil se exală.* CĂL.; **3.** (tr.) a exterioriza, a manifesta, a exprima: *a-şi exala durerea;* (fig.) *azi în marmură te scrie ori pe pînză te esală.* EM.; (şi: (înv.) **esala**). [Din fr. ***exhaler,*** lat. ***exhalare***].

exaláre, exalári f. acţiunea de a (se) exala; exalaţie. [V. ***exala***].

exaláţie, exalaţii f. **1.** faptul de a exala; exalare: *Petică glorifică diafanitatea florilor, exalaţia cărnurilor vegetale.* CĂL.; **2.** (med.) eliminare de substanţe volatile prin respiraţie sau prin piele; **3.** (fig.) abureală: *el susţinea că soarele se alcătuieşte în fiecare zi din nou din exalaţiile luminoase ale mării.* BL.; (şi: **exhalaţie**). [Din fr. ***exhalation,*** lat. ***exhalatio, -onis***].

exaltá, exált vb. **1.** (tr.) a ridica în slavă, a lăuda foarte mult; a proslăvi: *acest punct de vedere deschide o perspectivă mai justă pentru judecarea preistoriei, care nu trebuie nici exaltată, nici depreciată.* BL.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) entuziasma, a (se) înflăcăra peste măsură: *răsunetul limbii române îi exaltă pe toţi.* CĂL.; (fig.) *acum viaţa lui se avîntă spre Laura ca un fluviu exaltat de apropierea mării.* VINEA. [Din fr. ***exalter,*** lat. ***exaltare***].

exaltáre, exaltări f. **1.** faptul de a se exalta; entuziasm, înflăcărare duse la paroxism: *se găsi într-o stare de exaltare vecină cu nebunia.* SAD.; **2.** slăvire, glorificare, proslăvire: *Şincai pune în relief ideea romanităţii ajungînd pînă la exaltarea ei.* BL.; **3.** impunere, reliefare (relevînd importanţa, valoarea): *exaltarea noţiunii de opinie publică i se părea prematură şi periculoasă.* CĂL. [V. ***exalta***].

exaltát, ~ţi, exaltată, ~e a. **1.** entuziasmat, înflăcărat: *le-a creat avîntul exaltatei fantazii.* COŞB.; (subst.) *exaltatului cu plete nu-i făcu bună impresie tînărul istoric.* CĂL.; **2.** care rezultă dintr-o stare de exaltare; care exprimă sau trădează exaltare: *atmosfera era exaltată la Sf. Sava.* CĂL.; **3.** (fam.) ajuns la delir; sărit, smintit: *imaginaţie exaltată.* [V. ***exalta***].

exaltatór, ~i, exaltatoáre a. şi m., f. (persoană) care exaltă: *pe el, exaltator al naturii, îl supără de mult o idee, că rău trăieşte el fără soţie.* CĂL. [***Exalta*** + ***-tor***].

exaltăţie, exaltăţii f. (înv.) **1.** acţiunea de a exalta; glorificare; **2.** entuziasm, înflăcărare: *îi găsi exaltăţii poetice şi teatrale.* CĂL.; **3.** (med.) delir, ţicneală; (şi: **exaltaţiune**). [Din fr. ***exaltation,*** lat. ***exaltatio, -onis***].

exaltaţiúne f. v. exaltaţie.

exámen, examene n. **1.** verificare şi apreciere a cunoştinţelor cuiva: *mîine vei veni cu mine la Socola unde este examen.* NEGR.; **examen de admitere,** v. **admitere; examen de licenţă** (sau (înv.) **de stat**), verificare printr-o lucrare specială (şi prin susţinerea unor probe orale sau scrise) la absolvirea cursurilor unei facultăţi: *a hotărît ca, după examenul de stat, să mă angajeze la institut pe postul de cercetător.* GHEŢIE; **2.** cercetare amănunţită a unui lucru; **examen de conştiinţă,** analiză atentă a propriei conduite din punct de vedere moral; **3.** consultare a unui bolnav sau a părţii bolnave a corpului; (şi: (înv.) **esamen**). [Din fr., lat. ***examen***].

examiná, examinez vb. (tr.) **1.** a observa cu atenţie; a cerceta: *ei examinează limba populară pentru a vedea ce au de făcut.* IBR.; (refl.) *în dreptul unei frizerii, se examină în oglinda din vitrină.* GHEŢIE; (refl. recipr.) *şi unul şi altul au rămas la distanţă, examinîndu-se cu ochii.* GAL.; **2.** a supune la o probă de verificare a cunoştinţelor: *directorul Poenaru îl examină şi îl clasifică în a treia clasă de umanităţi.* VIANU; *a examina un candidat;* (absol.) *şi-a terminat prelegerile şi s-a apucat să examineze.* GHEŢIE; **3.** a consulta un bolnav sau o parte bolnavă a corpului. [Din fr. ***examiner,*** lat. ***examinare***].

examináre, examinări f. acţiunea de a examina şi rezultatul ei: *se impune o examinare a metodelor sub raportul eficacităţii lor.* BL. [V. ***examina***].

examinatór, ~i, examinatoáre a. şi m., f. (persoană) care examinează: *acest titlu e asemenea admis de consiliile examinătoare.* EM.; *domnul care întreabă e tipul examinatorului ironic.* VLAH.; (şi: (înv.) **examinător**). [Din fr. ***examinateur,*** lat. ***examinator, -oris***].

examinătór a. v. examinator.

examiníe, examinii f. (înv.) semestru. [Din gr. mod. ***examinía***].

exangulitáte f. v. exsanguitate.

exánguu a. v. exsanguu.

exantém, exanteme n. (med.) erupţie pe piele care însoţeşte unele boli: *un esantem de băşicuţe.* EM.; (şi: (înv.) **esantem**). [Din fr. ***exanthème***].

exantemátic, ~ci, exantematică, ~ce a. (med.) caracterizat prin exanteme; **tifos exantematic,** boală infecţioasă gravă, transmisă prin păduchii de corp: *tifosul exantematic a bîntuit grozav în Moldova şi mai ales la Iaşi în cursul iernii din anul 1917.* [Din fr. ***exanthématique,*** germ. ***exanthematisch***].

exaráţie, exaraţii f. eroziune glaciară. [Din germ. ***Exaration***].

exarc m. v. exarh.

exárh, exarhi m. **1.** şef al unei biserici ortodoxe autonome: *n-au voit să recunoască autoritatea exarcului bulgar schismatic.* EM.; **2.** (în trecut) mitropolit delegat de patriarhul din Constantinopol cu conducerea bisericii dintr-o provincie sau dintr-o ţară: *mitropolitul ţării şi exarhu laturilor.* BIBLIA. [Din gr. mod. ***éxarchos***].

exarhát, exarhate n. **1.** teritoriu de sub autoritatea unui exarh; (spec.) parte a Imperiului Roman de răsărit supusă autorităţii unui exarh: *exarhatul de Ravenna;* **2.** funcţia, demnitatea de exarh. [Din fr. ***exarchat***].

exartrózã, exartroze f. (med.) luxaţie. [Din fr. ***exarthrose***].

exasperá, exasperez vb. (tr.) a irita, a enerva peste măsură; a scoate din sărite: *minţeai, ca să mă exasperezi.* VINEA; (p. ext.) *teza n-a fost într-adins formulată astfel ca să exaspereze sentimentalismul burghez.* BL. [Din fr. ***exaspérer,*** lat. ***exasperare***].

exasperánt, ~ţi, exasperantă, ~e a. care irită, care exasperează: [îl] *ţinea de braţ cu o intimitate exasperantă.* VLAH.; (adv.) *alunecăm exasperant pe brînci.* PETR. [Din fr. ***exaspérant***].

exasperáre, exasperări f. acţiunea de a exaspera şi rezultatul ei; disperare: *cînd a dat de mine, a schiţat un gest involuntar de exasperare.* GHEŢIE; *a aduce pe cineva la exasperare;* **pînă la exasperare,** pînă la ultima limită. [V. ***exaspera***].

exasperát, ~ţi, exasperată, ~e a. iritat, enervat peste măsură: *era obosit, flămînd şi mai cu seamă exasperat.* GHEŢIE; (p. ext.) *orgoliul lui exasperat se trădase prin anumite piţigăieli.* VINEA; (subst.) *e veselia unui exasperat, e tot un rezultat al emoţiilor.* IBR.; (adv.) *Veronica Micle îi scrie exasperat, ajunge pînă la umilinţă şi ridicol.* IBR. [V. ***exaspera***].

exauriá, exauriez vb. (înv.; tr.) a epuiza, a lichida: *la un loc luate constituiesc şi esauriază întregul noţiunei.* EM.; (şi: **esauria**). [Din lat. ***exhaurire***].

exauriént, ~ţi, exaurientă, ~e a. (livr.) **1.** obositor peste măsură; epuizant; **2.** exhaustiv: *lui Octav Botez ... i se datoreşte un studiu exaurient asupra lui A. D. Xenopol.* CĂL. [Din it. ***esauriente***].

excampión, ~i, excampioáná, ~e a. care a fost campion. [Din fr., engl. ***ex-champion***].

ex cathédra adv. de la înălţimea catedrei; pe un ton doctoral, dogmatic. [Cuv. lat.].

excavá, excavez vb. (tr.) a săpa (o groapă) în pămînt (cu un excavator). [Din fr. ***excaver,*** lat. ***excavare***].

excaváre, excavări f. acţiunea de a excava şi rezultatul ei. [V. ***excava***].

excavatór, excavatoare n. maşină cu care se sapă şi se încarcă pămîntul; (şi: **escavator**). [Din fr. ***excavateur***].

excavatoríst, excavatorişti m. muncitor care lucrează cu excavatorul. [***Excavator*** + ***-ist***].

excaváţie, excavaţii f. **1.** săpătură adîncă, gaură în scoarţa pămîntului: *să facă explorări arheologice la temelia ruinelor din Pietroasa şi excavaţiuni în tumuli.* CĂL.; **2.** (med.) adîncitură anormală a unui organ; (şi: (înv.) **excavaţiune**). [Din fr. ***excavation,*** lat. ***excavatio, -onis***].

excavaţiúne f. v. excavaţie.

excedá, excéd vb. (intr. şi tr.) a depăşi, a întrece, a trece peste (măsura, valoarea obişnuită): *tînărul critic excedează în analiză.* CĂL.; *amînarea nu poate exceda termenul de o lună;* (şi: (înv.) **excede**). [Din fr. ***excéder,*** lat. ***excedere***].

excéde vb. v. exceda.

excedént, excedente n. **1.** cantitate, sumă care depăşeşte, care este în plus; **2.** (fin.) plusul veniturilor în raport cu cheltuielile. [Din fr. ***excédent,*** lat. ***excedens, -ntis***].

excedentár, ~i, excedentará, ~e a. **1.** care este în plus, care întrece nivelul stabilit; **2.** (fin.) care are un excedent: *se spera să se obţină pe această*

cale o balanţă mereu excedentară în relaţiile comerciale cu străinătatea. BL. [Din fr. ***excédentaire***].

excelá, excelez vb. (intr.) a se remarca, a se distinge, a străluci: *arta populară românească excelează ... printr-o consecvenţă stilistică de mare accent.* BL.; *această lucrare excelează prin erudiţie.* [Din fr. ***exceller,*** lat. ***excellere***].

exceláre, excelări f. faptul de a excela; remarcare într-un domeniu. [V. ***excela***].

excelént, ~ţi, excelentă, ~e a. **1.** care excelează; deosebit; **2.** foarte bun, admirabil, minunat: *omul nostru se bucurase ani de zile de o excelentă sănătate.* GHEŢIE; *vin excelent.* // n. ceea ce este foarte bine realizat; ceea ce are calităţi deosebite: *sînt numai cîteva din momentele unui proces literar în care excelentul se amestecă cu mediocrul.* VIANU. [Din fr. ***excellent,*** lat. ***excellens, -ntis***].

excelénţă, excelenţe f. **1.** calitatea de a fi excelent; grad înalt de perfecţiune; **prin excelenţă,** în cel mai înalt grad; mai ales: *istoria este prin excelenţă o dimensiune a existenţei umane.* BL.; **2.** titlu acordat marilor demnitari şi episcopilor catolici: *rămăsei... cu ochii aţintiţi asupra lentilelor excelenţei-sale.* VOIC. [Din fr. ***excellence,*** lat. ***excellentia***].

excélsior adv. (livr.) mai sus. [Cuv. lat.].

excéntric, ~ci, excentrică, ~ce a. **1.** depărtat de centru; care nu este în centru: *viziunile surprinzătoare cu privire la mobilitatea şi poziţia excentrică a pămîntului.* BL.; *cartier excentric;* (adv.) *filosoful se situează excentric faţă de experienţă.* BL.; **2.** neobişnuit, bizar, extravagant: *nevasta e excentrică, face pictură şi doreşte tineri.* CĂL.; *om excentric.* [Din fr. ***excentrique,*** germ. ***exzentrisch***].

excentricitáte, excentricităţi f. **1.** (geom.) calitate a unui punct de a nu se găsi în centrul unei figuri; (p. ext.) *neuniformitatea mişcării solare prin zodiac ... ar fi o aparenţă datorită excentricităţii mişcării solare în jurul pămîntului.* BL.; **2.** distanţă dintre centrele sau axele de rotaţie a două piese; **3.** caracter prea original; bizarerie, extravaganţă, singularitate: *trebuie să eviteze toată forţarea or excentricitatea.* EM.; (şi: (înv.) **escentricitate**). [Din fr. ***excentricité,*** germ. ***Exzentrizität***].

exceptá, exceptez vb. (tr.) a nu ţine seamă, a lăsa deoparte; a exclude: *frumuseţe obraznică, dacă exceptăm omul, nu vom întîlni în natură.* VIERU. [Din fr. ***excepter***].

exceptábil, ~i, exceptabilă, ~e a. care se poate excepta. [***Excepta*** + ***-bil***].

exceptabilitáte f. caracterul, însuşirea de a fi exceptabil. [***Exceptabil*** + ***-itate***].

excepţáre, excepţări f. acţiunea de a excepta şi rezultatul ei. [V. ***excepta***].

excepţív, ~i, excepţivă, ~e a. (rar) care reprezintă o excepţie: *element excepţiv.* [De la ***excepţie***].

excépţie, excepţii f. **1.** abatere de la regula generală; ceea ce nu se supune regulii: *nici aceste excepţii nu alterează practibilitatea criteriului selectiv pe care l-am stabilit.* BL.; **cu excepţia,** afară de: *nimic nu-i trăda starea de spirit, cu excepţia jocului în contratimp al celor două sprîncene.* GHEŢIE; **a face excepţie, a)** a nu se supune normei, regulii: *singur d. Goga, cu primul său volum, face excepţie.* IBR.; **b)** a proceda altfel decît de obicei: *voi face excepţie fiindcă e vorba de tine;* **fără excepţie,** fără deosebire: *să pornească toţi, fără excepţie.* BOL.; **2.** (jur.) cale de apărare care constă în evidenţierea viciilor de formă ale acuzării (fără contestarea fondului acuzaţiilor); (şi: (înv.) **excepţiune**). [Din fr. ***exception,*** lat. ***exceptio, -onis,*** germ. ***Exzeption***].

excepţioná, excepţionez vb. (rar; tr.) a excepta. [De la ***excepţiune***].

excepţionál, ~i, excepţională, ~e a. **1.** care constituie o excepţie: *el depuse în mîinile senatului şi ale poporului toate puterile excepţionale ce i s-au conferit.* BL.; *clauză excepţională;* **2.** care se distinge prin comportare, pregătire etc.; deosebit: *e mai greu să fii un om ca toţi oamenii decît un ins excepţional.* VINEA; **3.** foarte bun, minunat, extraordinar: *servicii excepţionale;* **4.** ieşit din comun, deosebit: *seara de ieri a fost cu totul excepţională în stagiunea de estimp a teatrului românesc.* EM.; (subst. n.) *minunea nu este excepţionalul faţă de o ordine firească a lucrurilor, ci tot ce se petrece are calitate de minune.* BL. // adv. (**excepţional de**) foarte, extraordinar: *excepţional înzestraţi cu fantezie au fost babilonienii şi inzii.* BL.; *opera de natură ştiinţifică a lui Lamarck, excepţional de bogată de altfel, a fost repede dată uitării.* BL.; (şi: (înv.) **escepţional**). [Din fr. ***exceptionnel***].

excepţiúne f. v. excepţie.

excerptá, excerptez vb. (tr.) a extrage un anumit material dintr-un text, dintr-o lucrare etc. (în vederea studierii lui). [De la ***excerpte***].

excerptáre, excerptări f. acţiunea de a excerpta şi rezultatul ei. [V. ***excerpta***].

excerptát, ~ţi, excerptată, ~e a. **1.** care a fost extras (dintr-o lucrare): *materialul excerptat va fi prelucrat;* **2.** din care s-au făcut excerpte: *dintre autorii excerptaţi puţini au o limbă frumoasă.* [V. ***excerpta***].

excérpte n. pl. **1.** pasaje sau termeni extraşi dintr-o lucrare; **2.** publicaţie care conţine extrase, rezumate din lucrările apărute într-un domeniu. [Din lat. ***excerpta***].

excés, excese n. **1.** diferenţă în plus dintre două cantităţi inegale; ceea ce depăşeşte o cantitate; **2.** cantitate prea mare; depăşire a măsurii obişnuite: *ştiam că adesea excesul de precizare duce la confuzii.* PETR.; *exces de viteză;* **în exces,** fără măsură, excesiv; **exces de putere,** acţiune care depăşeşte puterile acordate prin lege; **exces de zel,** zel exagerat, excesiv; **3.** exagerare, abuz; lipsă de cumpătare: *traducătorii cădeau dintr-un exces în altul.* NEGR.; *evitaţi toate excesele.* [Din fr. ***excès,*** lat. ***excessus,*** germ. ***Exzeß***].

excesív, ~i, excesivă, ~e a. **1.** care întrece măsura (dorită, îngăduită); exagerat: *rîvna excesivă e la fel de dăunătoare ca dezinteresul total.* GHEŢIE; *căldură excesivă;* **2.** foarte mare: *aceste epigrame sînt scrise într-o stare de veselie excesivă.* CĂL.; *persoană de o excesivă bunătate;* **3.** lipsă de moderaţie, de nuanţe: *pasiunea publicistică n-a luat forme excesive ca aiurea.* BL.; *este excesiv în tot ce face.* // adv. **1. (excesiv de)** foarte, prea: *Eminescu a fost un om excesiv de sensibil.* IBR.; *monumentele de artă au aspecte liniare, excesiv geometrice.* BL.; *acesta este excesiv de pedant;* **2.** foarte mult: *a fost sărac şi trebuia să muncească excesiv.* IBR. [Din fr. ***excessif,*** germ. ***exzessiv***].

excipiént, ~ţi, excipientă, ~e a. şi n. (substanţă) care este inactivă faţă de organism şi în care se încorporează diferite medicamente. [Din fr. ***excipient,*** lat. ***excipient, -ntis***].

excitá, excít vb. (tr.) **1.** a face să se nască; a provoca, a stîrni (o senzaţie, un sentiment): *de ani de zile papicuţ mi-a excitat curiozitatea cu dumneata.* VINEA; *a excita imaginaţia;* **2.** a îmboldi, a incita: *a excita pe cineva să se revolte;* **3.** a stimula: *cafeaua excită sistemul nervos;* **4.** (fiz.) a transmite un plus de energie unui sistem fizic. [Din fr. ***exciter,*** lat. ***excitare***].

excitábil, ~i, excitabilă, ~e a. care poate fi (uşor) excitat. [Din fr. ***excitable,*** lat. ***excitabilis***].

excitabilitáte f. capacitatea de a reacţiona la stimuli: *excitabilitatea este trăsătura corpurilor vii.* [Din fr. ***excitabilité,*** germ. ***Exzitabilität***].

excitánt, ~ţi, excitantă, ~e a. care excită: *medicament excitant;* (p. ext.) *dacă se gîndea, ăsta era un gînd excitant, nu inhibatoriu.* PR. // m. şi n. factor care stimulează, care provoacă excitaţie: *aceste necunoscute ... sînt pentru mentalitatea ştiinţifică tot atîtea excitante ale apetitului cognitiv.* BL.; *cafeaua este un excitant.* [Din fr. ***excitant***].

excitáre, excitări f. acţiunea de a excita şi rezultatul ei: *lirismului înfiorat îi face loc un idilic voios, o excitare a simţurilor.* CĂL. [V. ***excita***].

excitát, ~ţi, excitată, ~e a. asupra căruia s-a exercitat o excitare. [V. ***excita***].

excitatór, ~i, excitatoáre a. care excită; excitant. [Din fr. ***excitateur,*** lat. ***excitator, -oris***].

excitáţie, excitaţii f. reacţie a unui organ, a unui ţesut etc. la un excitant: *starea lui ia acum aparenţa marilor calmuri, însă ea e o excitaţie euforică cu pierderea simţului critic.* CĂL. [Din fr. ***excitation,*** lat. ***excitatio, -onis,*** germ. ***Exzitation***].

excizá, excizez vb. (tr.) **1.** a extirpa; **2.** a scobi (în lemn sau în alt material). [Din fr. ***exciser***].

excizáre, excizări f. acţiunea de a exciza şi rezultatul ei. [V. ***exciza***].

excízie, excizii f. **1.** extirpare a unei porţiuni de ţesut sau de organ; **2.** tăiere, scoatere a unui fragment dintr-un material, dintr-o piesă. [Din fr. ***excision***].

exclamá, exclám vb. (tr.) a scoate o exclamaţie; a striga: *Doamne sfinte, am exclamat cu o iritare subită.* GHEŢIE. [Din fr. ***exclamer,*** lat. ***exclamare***].

exclamáre, exclamări f. acţiunea de a exclama şi rezultatul ei; exclamaţie: *analogia exclamărilor la deosebite popoare.* OD.; *cei care luaseră parte la spectacol se întorceau cu exclamări groteşti.* BAC.; **semnul exclamării,** semn de punctuaţie întrebuinţat după o interjecţie, după un vocativ sau după o propoziţie exclamativă ori imperativă. [V. ***exclama***].

exclamatív, ~i, exclamativă, ~e a. care exprimă o exclamaţie: *textul cuprinde, în prima replică, fraze exclamative.* VIANU; *propoziţie exclamativă.* [Din fr. ***exclamatif***].

exclamáţie, exclamaţii f. cuvînt, propoziţie sau frază rostite pe un ton ridicat, care exprimă o stare afectivă intensă: *doctorul Sivu nu-şi putu stăpîni exclamaţia de mulţămire.* SAD.; (şi: (înv.) **exclamaţiune**). [Din lat. ***exclamatio, -onis,*** fr. ***exclamation***].

exclamaţiúne f. v. exclamaţie.

exclúde, exclud vb. **1.** (tr.) a elimina, a înlătura, a da afară: *a vrut să excludă toate neologismele şi să le înlocuiască cu cuvinte româneşti.* IBR.; *dreptatea exclude favoritismul;* **2.** (refl.) a fi incompatibil, a se respinge, a nu se admite: *se îmbină astfel, ca subiect şi predicat, două concepte care se exclud.* BL.; *acestea se exclud reciproc.* [Din lat. ***excludere***].

exclúdere, excluderi f. acţiunea de a (se) exclude şi rezultatul ei: *cele două concepte sînt alternative prin excludere.* BL.; *am auzit la difuzor vestea de necrezut a excluderii din conducerea partidului.* GHEŢIE. [V. ***exclude***].

exclús, ~şi, exclusă, ~e a. înlăturat, eliminat: *membru exclus; posibilitate exclusă.* // adv. imposibil, inadmisibil: *este exclus să vină.* [V. ***exclude***].

exclúsie f. v. excluziune.

exclusív, ~i, exclusivă, ~e a. **1.** care exclude, care are puterea de a exclude: *n-avea opinii exclusive, ci era cu lenevie sceptic.* PETR.; **2.** referitor la un singur lucru; propriu, particular: *îşi rezerva dreptul exclusiv de a judeca operele literare.* CĂL.; *dreptul de vot este privilegiul exclusiv al cetăţenilor;* **3.** care tinde să elimine tot ceea ce este jenant,

străin: *preocupare exclusivă;* **4.** care respinge, care nu admite ceva contrar: *e prea exclusiv în gusturi; nu fi exclusiv!* // adv. **1.** numai, doar: *se va dedica exclusiv organizării învățământului românesc.* BL.; *compus exclusiv din copii;* **2.** în afară de, excepțând: *din mai pînă în octombrie exclusiv.* [Din fr. ***exclusif,*** lat. ***exclusivus***].

exclusivísm n. atitudine de respingere și de neluare în seamă a opiniilor sau a ideilor altora: *cei mai mulți metafizicieni au legat soarta concepțiilor lor de un regretabil exclusivism metodologic.* BL.; *exclusivismul este întotdeauna dăunător.* [Din fr. ***exclusivisme***].

exclusivíst, ~ști, exclusivístă, ~e a. (și subst.) care manifestă exclusivism: *credința creștină ofensa, prin natura ei exclusivistă, fără deosebire toate zeitățile.* BL.; *urmează și alte acțiuni de acest fel, care vor mai stingheri partidele politice exclusiviste.* CF. [Din fr. ***exclusiviste***].

exclusivitáte f. **1.** calitatea de a fi exclusiv: *preotul își consolidează cu o crescîndă îndîrjire și exclusivitate primatul social.* BL.; **2.** drept exclusiv de a edita o carte, de a o vinde, de a distribui un film, un disc, o casetă etc.; **în exclusivitate,** cu excluderea celorlalți; **cu exclusivitate,** în mod exclusiv; numai, doar: *aproape o întreagă școală de psihologi și esteticieni și-a propus, cu exclusivitate, analiza acestui fenomen.* BL. [Din fr. ***exclusivité,*** germ. ***Exklusivität***].

excluzie f. v. excluziune.

excluziúne, excluziuni f. **1.** excludere, interdicție; **2.** (înv.) exclusivism: *esclusia nu are simpatiile noastre.* RUSSO; **3.** (log.) relație între două propoziții care nu pot fi adevărate împreună; (și: **excluzie,** (înv.) **esclusie**). [Din lat. ***exclusio, -onis,*** fr. ***exclusion***].

excogitáție, excogitații f. (livr.) efort de gîndire. [Din fr. ***excogitation,*** lat. ***excogitatio, -onis***].

excomunicá, excomúnic vb. (tr.) a exclude dintr-o comunitate religioasă: *a excomunica un eretic.* [Din lat. ***excommunicare***].

excomunicábil, ~i, excomunicabílă, ~e a. (rar) care poate fi excomunicat, care întrunește condițiile de a fi excomunicat; (p. ext.) *asemenea materii excomunicabile și nemiruite se găsesc în hotarele tuturor simțurilor.* BL. [***Excomunica*** + ***-bil***].

excomunicáre, excomunicări f. faptul de a excomunica; excludere dintr-o comunitate religioasă: *contra neascultătorilor se rosti escomunicarea bisericească.* EM.; *aluzie la un edict de excomunicare al lui Paul al II-lea.* CĂL.; (și: (înv.) **escomunicare**). [V. ***excomunica***].

excoriá, pers. 3 **excoriază** vb. (tr. și refl.; despre piele) a (se) jupui ușor. [Din fr. ***excorier,*** lat. ***excoriare***].

excoriáție, excoriații f. (med.) julitură, excoriere. [Din fr. ***excoriation***].

excoriére, excoriéri f. acțiunea de a (se) excoria și rezultatul ei; excoriație. [V. ***excoria***].

excorporáție, excorporații f. act prin care un episcop declară că un preot nu face parte din dioceza sa. [Din fr. ***excorporation***].

excreмént, excremente n. materie eliminată în mod natural din corp prin anus; materii fecale: *pretinde materii năstrușnice, între care excrement de la „băiatul roșu".* CĂL. [Din fr. ***excrément,*** lat. ***excrementum***].

excrescénță, excrescențe f. umflătură sau adaos crescut anormal pe o parte a corpului sau pe un organ. [Din lat. ***excrescentia***].

excretá, excretez vb. (tr.) a elimina prin excreție. [Din fr. ***excréter***].

excretór, ~i, excretoáre a. care servește la excreție: *organe excretoare; aparat excretor.* [Din fr. ***excréteur***].

excréție, excrеții f. **1.** eliminare din organism a substanțelor neutilizate; **2.** materii eliminate din organism; (și: (înv.) **excrețiune**). [Din fr. ***excrétion,*** lat. ***excretio, -onis***].

excrețiúne f. v. excreție.

excúrs, excursuri n. **1.** abatere, deviere de la subiect; digresiune: *se oprea de două-trei ori în timpul unei prelegeri, pentru a face excursuri consacrate mai ales unor chestiuni de viață contemporană.* GHEȚIE; **2.** disertație sub formă de digresiune, prilejuită de comentarea unui text antic; (și: **excursus**). [Din lat. ***excursus***].

excúrsie, excursii f. călătorie (în grup) făcută cu scop educativ sau distractiv: *nu se lasă atras în excursii la munte, printre brazi.* CĂL.; (și: (înv.) **excursiune**). [Din fr. ***excursion,*** lat. ***excursio, -onis***].

excursioníst, ~ști, excursionístă, ~e m., f. persoană care face o excursie: *întîlnindu-se cu niște excursioniști prădați de un hoț, fuge înspăimîntat, zărind o doamnă.* CĂL. [Din fr. ***excursionniste***].

excursiúne f. v. excursie.

excursív, ~i, excursívă, ~e a. cu caracter de excurs. [Din fr. ***excursif***].

excúrsus n. v. excurs.

exeát n. **1.** învoire dată de un episcop unui preot de a părăsi dioceza; **2.** (fam.; iron.) învoire; concediere. [Din lat. ***exeat*** „să iasă"].

execrá, execrez vb. (rar; tr.) **1.** a urî în gradul cel mai înalt; **2.** a avea aversiune, dezgust, oroare de ...; a detesta. [Din fr. ***exécrer,*** lat. ***execrari***].

execrábil, ~i, execrabílă, ~e a. oribil, respingător, dezgustător: *astfel de indivizi au gusturi execrabile.* CĂL. [Din fr. ***exécrable,*** lat. ***exsecrabilis***].

execráție, execrații f. (rar) **1.** sentiment de repulsie, de oroare; **2.** persoană care inspiră acest sentiment: *Nero a fost execrația neamului omenesc;* (și: (înv.) **execrațiune**). [Din fr. ***exécration,*** lat. ***exsecratio, -onis***].

execrațiúne f. v. execrație.

executá, execút vb. **1.** (tr.) a aduce la îndeplinire, a pune în practică (un ordin, un plan): *ordinile mele vor trebui executate cu cea mai mare strictețe.* GHEȚIE; *a executa o hotărîre;* (refl. pas.) *îmi pare rău că nu s-a putut executa planul nostru de petrecere.* CAR.; (absol.) *funcționarul, în genere, este prin definiție acefal, el nu cugetă ci, asemenea soldatului, execută.* GHEȚIE; **2.** (tr.) a cînta, a interpreta: *a executa o bucată muzicală;* (fig.) *zgomotele naturii sînt executate pe orge grave.* CĂL.; **3.** (tr.) a face exerciții de gimnastică, figuri de dans etc.: *înaintează îndemînatic, sărind peste obstacole, parcă ar executa un dans excentric.* GHEȚIE; **4.** (tr.) a face, a confecționa, a fabrica: *a executa un costum;* **5.** (refl.) a se supune, a da ascultare: *m-am executat și am luat loc la birou.* GHEȚIE; **6.** (tr.) a supune unei hotărîri judecătorești: *mai aveau de executat șase luni de condamnare administrativă.* GHEȚIE; *a executa un debitor;* **7.** (tr.) a îndeplini o condamnare la moarte; a lua viața: *era în timpul complotului lui Martinovici care, cu complicii săi, fusese executat în august 1794.* BL.; *a executa un condamnat;* **8.** (fig.; tr.) a pune la punct, a critica aspru: *E.Lovinescu adună în cărțile sale poeți fără valoare numai spre a-i executa.* CĂL. [Din fr. ***exécuter***].

executábil, ~i, executabílă, ~e a. care poate fi executat. [Din fr. ***exécutable***].

executánt, ~ți, executantă, ~e a. și m., f. (persoană) care execută, care îndeplinește ceva: *nu era un executant după ureche.* CĂL. [Din fr. ***exécutant***].

executáre, executări f. **1.** acțiunea de a (se) executa și rezultatul ei; înfăptuire, îndeplinire: *oprim executarea intențiilor rele.* ALEX.; **executarea bugetului,** adunarea veniturilor unui buget și întrebuințarea lor pentru acoperirea cheltuielilor; **2.** îndeplinire a prevederilor unui document, unei convenții etc.: *Stănică ... îi găsi viții de executare a contractului.* CĂL.; **3.** îndeplinire a unei obligații (hotărîte de un organ de jurisdicție): *executarea pedepsei;* **executare silită,** ducere la îndeplinire a unei sentințe judecătorești cu ajutorul organelor forței publice; **4.** îndeplinire a unei sentințe de condamnare la moarte: *în anecdotele despre sectarii iluminați se povestesc cîteodată executări de așa absurdă sălbăticie.* CAR. [V. ***executa***].

executát, ~ți, executată, ~e a. **1.** realizat, efectuat; **2.** (și m., f.) (persoană) care a fost supusă execuției: *în lumina pe care o stinsese i se pare a fi văzut o strălucire la fel cu a executatului, altădată.* VIANU. [V. ***executa***].

executív, ~i, executívă, ~e a. **1.** care are sarcina de a pune în aplicare legile și dispozițiile organelor superioare: *organ executiv;* **putere executivă,** v. **putere; 2.** practic, aplicativ: *a căutat să anuleze pe cale executivă efectele posibile ale diplomei.* BL. // n., (rar) f. guvern: *adunarea actuală a împreunat toate puterile statului: puterea domnului, atribuțiile executivei, a justiției.* EM. [Din fr. ***exécutif***].

executór, ~i, executoáre a. și m., f. (persoană) care execută ceva: *se aude ce fac băncile, executorii și advocații.* AG.; **executor testamentar,** persoană care duce la îndeplinire prevederile unui testament; **executor judecătoresc,** persoană care îndeplinește acte de procedură și execută hotărîri judecătorești. [Din fr. ***exécuteur,*** lat. ***exsecutor, -oris***].

executóriu, ~ii, executorie, ~ii a. (jur.) **1.** care trebuie pus în aplicare, care trebuie executat; **2.** care dă împuternicirea pentru a proceda la o executare judiciară: *act executoriu;* **formulă executorie,** formalitate indispensabilă executării unei hotărîri judecătorești; **titlu executoriu,** act învestit printr-o astfel de formalitate. [Din lat. ***exsecutorius,*** fr. ***exécutoire***].

execúție, execuții f. **1.** faptul de a executa, de a duce la îndeplinire: *execuțiunea reglementelor de navigație.* EM.; **în curs de execuție,** pe cale de a fi realizat, executat; **2.** punere în practică; realizare, înfăptuire: *această poezie are toată înălțimea de sentiment posibilă, dar execuția ei e slabă, adesea prozaică.* IBR.; **3.** încasare forțată a unei datorii pe cale judecătorească; **4.** faptul de a interpreta o compoziție muzicală; **5.** îndeplinire a sentinței de condamnare la moarte: *simte nevoia... să ne evoce împrejurările anterioare scenei execuției.* VIANU; (și: (înv.) **execuțiune**). [Din fr. ***exécution,*** lat. ***exsecutio, -onis***].

execuționál, ~i, execuțională, ~e a. care ține de execuție, de punerea în practică: *aspectul execuțional; realitatea execuțională.* [***Execuțiune*** + ***-al***].

execuțiúne f. v. execuție.

exédră, exedre f. **1.** (la romani) sală de primire; **2.** anexă în formă de semicerc a unei construcții, cu scaune în interior; **3.** construcție în semicerc într-un parc. [Din lat. ***exedra,*** fr. ***exédre***].

exegét, exegeți m. specialist în exegeză. [Din fr. ***exégète***].

exegétic, ~ci, exegetică, ~ce a. care ține de exegeză, care se bazează pe exegeză, referitor la exegeză: *motivul interdicției e încă subiect de dispute exegetice.* BL.; *comentariu exegetic.* [Din fr. ***exégétique,*** germ. ***exegetisch***].

exegéză, exegeze f. **1.** interpretare, comentare, explicare a unui text (din punct de vedere

filologic, istoric etc.): *fu silit să citească sau să recitească un număr mare de lucrări, texte originale sau exegeze.* GHEȚIE; **2.** interpretare a cărților Bibliei: *ca exegeză biblică această interpretare e desigur foarte artificială.* BL. [Din lat., gr. ***exegesis,*** fr. ***exégèse***].

exemplár[1], ~i, exemplară, ~e a. **1.** care poate servi ca exemplu: *mai sînt ... luptători pentru o exprimare exemplară.* D.; *conduită exemplară;* **2.** care are un caracter drastic (servind ca avertisment): *merită o pedeapsă exemplară.* BĂLC. [Din lat. ***exemplaris,*** fr. ***exemplaire***].

exemplár[2], exemplare n. **1.** fiecare dintre obiectele realizate după un model comun: *sînt opere ... care s-au vîndut în zeci de mii de exemplare.* IBR.; *carte trasă în 3000 de exemplare;* **exemplar semnal,** v. **semnal; 2.** reprezentant izolat al unei categorii de ființe sau de lucruri: *stă la masă pe un scaun de palisandru, exemplar unic.* VLAH. [Din fr. ***exemplaire,*** lat. ***exemplarium,*** germ. ***Exemplar***].

exemplaritáte f. calitatea de a fi exemplar[1]. [Din fr. ***exemplarité***].

exemplificá, exemplífic vb. (tr.) a demonstra prin exemple, a ilustra cu exemple: *în Ștefan cel Mare este exemplificată cu un rar noroc psihologia autocratului.* CĂL. [Din it. ***esemplificare*** (după *exemplu*)].

exemplificáre, exemplificári f. acțiunea de a exemplifica și rezultatul ei: *din exemplificări ar rezulta că primitivul vede totul altfel decît civilizatul.* BL. [V. ***exemplifica***].

exemplificát, ~ți, exemplificată, ~e a. **1.** care este ilustrat cu ajutorul exemplelor; **2.** care este lămurit, demonstrat prin exemple. [V. ***exemplifica***].

exemplificatív, ~i, exemplificativă, ~e a. (rar) exemplificator. [***Exemplificat*** + ***-iv***].

exemplificatór, ~i, exemplificatoáre a. care exemplifică; care servește drept exemplu; (rar) exemplificativ: *funcționarea exemplificatorie a discursului;* (și: **exemplificatoriu**). [***Exemplifica*** + ***-tor;*** cf. it. ***esemplificatore***].

exemplificatóriu a. v. **exemplificator.**

exempli gratia [exémpli grátia] adv. după cum arată exemplele; de exemplu. [Cuv. lat.].

exémplu, exemple n. **1.** ceea ce poate servi ca model pentru a fi urmat; pildă: *baza educației o forma atunci exemplul moral.* CĂL.; *exemplu bun, rău;* **a da** (sau **a fi**) **(un) exemplu,** a se purta astfel încît să trezească admirația celorlalți și dorința de a fi urmat: *a cinstit știința și a dat frumosul exemplu în acele triste timpuri.* BĂLC.; **a urma exemplul cuiva** sau **a lua de** (sau **drept**) **exemplu pe cineva,** a imita pe cineva; **2.** caz, fapt tipic invocat pentru a clarifica, a demonstra ceva: *citățm din foile ce le avem înainte-ne cîteva exemple.* MAIOR.; *istoria conține exemple de tot ce se poate întîmpla;* **de** (sau **spre**) **exemplu,** de pildă, bunăoară: *pentru a fi romantic, spre exemplu, se cere să ai o anumită conformație sufletească.* IBR.; **3.** text citat pentru a sprijini, a ilustra o regulă: *exemplu de gramatică.* [Din lat. ***exemplum,*** fr. ***exemple***].

exémpt, ~ți, exemptă, ~e a. (jur.) care nu este supus unei îndatoriri, obligații etc.; liber de ..., scutit de ...; privilegiat: *plic exempt de timbru.* [Din lat. ***exemptus,*** fr. ***exempt***].

exempțiúne f. (jur.) scutire de o obligație, de o îndatorire; dispensă; privilegiu. [Din fr. ***exemption***].

exequatur [execvátur] n. **1.** (jur.) ordonanță prin care un tribunal conferă putere executorie unei sentințe pronunțate în străinătate; **2.** autorizație de exercitare a atribuțiilor, dată de șeful statului unui consul străin. [Din fr. ***exequatur,*** lat. ***exsequatur***].

exercitá, exércit și **exercít,** (înv.) **exercitez** vb. **1.** (tr.) a practica, a îndeplini, a se ocupa cu ...: *medicul mă roagă să-mi exercit calitatea.* ARG.; *a exercita o funcție;* (refl. pas.) *în zburarea lor ... graurii par a fi supuși la o tactică ce se exercită cu o disciplină militară.* OD.; **2.** (tr. și refl.) a (se) produce, a (se) simți: *o piatră așezată pe masă exercită asupra ei o presiune în jos.* EM.; *această influență începe să se exercite în diferite chipuri.* IBR.; **3.** (tr. și refl.) a (se) activa, a (se) pune în activitate; a (se) exersa: *organul lui receptiv trebuie mereu exercitat.* CĂL.; *Conachi s-a exercitat traducînd, iar poeziile originale le-a făcut dintr-un interes personal și egoist.* IBR. [Din lat. ***exercitare***].

exercitáre, exercitări f. acțiunea de a (se) exercita și rezultatul ei: *el nu urmărește decît exercitarea capacității lui de iubire castă.* CĂL. [V. ***exercita***].

exercițiu, exerciții n. **1.** acțiunea de a exercita o activitate, o însărcinare, o deprindere: *exercițiul unei funcții;* **2.** instruire, deprindere în mînuirea armelor și în executarea acțiunilor de luptă: *să ne închipuim un escadron de călărași făcînd exercițiu.* IBR.; *compania a plecat la exerciții;* **3.** acțiune (fizică sau intelectuală) făcută sistematic pentru a dobîndi îndemînare, deprindere, forță: *prin exercițiu însă, prin deprinderea de a da ordine conștientă gîndirilor, omul poate ajunge să aibă stil.* IBR.; *exerciții de gimnastică;* **4.** temă (dată școlarilor) pentru a pune în aplicare cunoștințele însușite: *dregea lipsa cunoștințelor mele, umplîndu-mi capul de exerciții și teoreme.* SAD.; *exerciții pentru acasă;* **5.** perioadă (de obicei, un an) cuprinsă între două bugete, două inventare etc.: *actualul exercițiu financiar;* **în exercițiul funcțiunii,** în timpul serviciului legal: *e arestat la Ploiești pentru ultragiu adus șefului poliției și comisarilor în exercițiul funcțiunii.* CĂL.; **6.** activitate, practică; exersare: *lipsit de exercițiu de atîta vreme, era îndoielnic că, la nevoie, ar fi folosit-o cu eficacitate.* GHEȚIE; *experimentul e pus în exercițiu ca metodă de cercetare.* BL. [Din lat. ***exercitium,*** fr. ***exercice,*** germ. ***Exerzitium***].

exeréză, exereze f. (med.) ablațiune. [Din fr. ***exérèse***].

exérgă, exergi f. **1.** mic spațiu gol pe o medalie, destinat unei inscripții; **2.** inscripție, dată etc. pe o medalie. [Din fr. ***exergue***].

exersá, exersez vb. **1.** (tr. și intr.) a face exerciții; a se antrena: *nu intram... decît ca să exersez la pianina de lîngă geam.* GHEȚIE; (refl.) *le urca, potolit, la loc, ca pe niște giulele de atlet, cu care se exersa.* VOIC; **2.** (tr.) a forma, a instrui prin exerciții: *a-i exersa pe soldați, pe elevi;* **3.** (tr. și refl.) a (se) activa, a (se) pune în activitate, a (se) exercita: *naționalitatea se distanțează de domeniile în care se exersase.* BL.; *a-și exersa corpul, memoria.* [Din fr. ***exercer***].

exersáre, exersări f. acțiunea de a (se) exersa și rezultatul ei. [V. ***exersa***].

exersát, ~ți, exersată, ~e a. **1.** care are deprinderi sau aptitudini în urma exercițiului; **2.** care are experiență, care poate acționa cu succes într-un anumit domeniu; versat. [V. ***exersa***].

exért, ~ți, exertă, ~e a. (bot.; despre organe) ieșit în afară. [Din fr. ***exerte,*** lat. ***exertus***].

exfoliá, exfoliez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) desface în foi; a (se) coji; **2.** (tr. și refl.) a (se) desfrunzi; **3.** (tr.) a lamina în foi subțiri. [Din lat. ***exfoliare,*** fr. ***exfolier***].

exfoliáție, exfoliații f. **1.** (med.) desprindere a părților necrozate de pe piele, de pe un os, de pe un tendon etc.; **2.** căderea treptată, în bucăți mici, a scoarței copacilor; (și: **exfoliațiune**). [Din fr. ***exfoliation,*** lat. ***exfoliatio, -onis,*** germ. ***Exfoliation***].

exfoliațiúne f. v. **exfoliație.**

exfoliére, exfolieri f. **1.** acțiunea de a (se) exfolia și rezultatul ei; **2.** (tehn.) fisurare și desprindere a unor straturi subțiri de pe suprafața unui material, unei piese etc.; **3.** cojire sau desfrunzire a pomilor și a copacilor (din cauza unor boli). [V. ***exfolia***].

exhalație f. v. **exalație.**

exhaustiúne, exhanstiuni f. (livr.) epuizare completă; istovire; sleire. [Din fr. ***exhaustion,*** lat. ***exhaustio, -onis***].

exhaustív, ~i, exhaustivă, ~e a. **1.** care tratează în întregime, care epuizează o materie, un subiect; complet, integral: *ar fi greu să dăm chiar de la început un răspuns exhaustiv acestei întrebări.* BL.; *cercetare exhaustivă a unei probleme;* **2.** total, deplin: *enumerația dată nici nu are un caracter exhaustiv.* VIANU. // adv. în mod complet: *cu aceasta complexitatea intrinsecă a ființei și conștiinței umane nu este încă exhaustiv definită.* BL. [Din fr. ***exhaustif,*** germ. ***exhaustiv***].

exhaustivitáte f. însușirea de a fi exhaustiv. [***Exhaustiv*** + ***-itate***].

exhaustór, exhaustoare n. **1.** ventilator pentru evacuarea forțată a gazelor sau a suspensiilor; **2.** dispozitiv pentru alimentarea carburatorului. [Din fr. ***exhausteur,*** germ. ***Exhaustor***].

exhibá, exhibez vb. (tr.) a arăta (ostentativ) în public; a etala: *a-și exhiba pașaportul.* [Din fr. ***exhiber,*** lat. ***exhibere***].

exhibáre, exhibări f. acțiunea de a exhiba și rezultatul ei: *e, fără îndoială, ceva nedelicat în această exhibare a intimităților bieților morți.* IBR. [V. ***exhiba***].

exhibitóriu, ~i, exhibitorie, ~i a. referitor la exhibiție; de exhibiție. [Din fr. ***exhibitoire,*** lat. ***exhibitorius***].

exhibíție, exhibiții f. etalare (ostentativă) în public: *atunci cînd doctorandul era nobil și bogat, luxul devenea o exhibiție de clasă socială.* CĂL.; *exhibiții de circ;* (și: (înv.) **exhibițiune**). [Din fr. ***exhibition,*** lat. ***exhibitio, -onis***].

exhibiționísm n. **1.** predispoziție de a face exhibiții; afișare în public a vieții private, a sentimentelor etc.: *era străin de exhibiționismul plastic și trăia ca un rentier.* CĂL.; *roman exhibiționist;* **2.** (med.) perversiune sexuală constînd în expunerea în public a organelor genitale. [Din fr. ***exhibitionnisme,*** germ. ***Exhibitionismus***].

exhibiționíst, ~ști, exhibiționistă, ~e a. și m., f. (persoană) care practică exhibiționismul: *înclinații exhibiționiste.* [Din fr. ***exhibitionniste***].

exhibițiúne f. v. **exhibiție.**

exhortá vb. v. **exorta.**

exhortáre f. v. **exortare.**

exhortátic a. v. **exortatic.**

exhortatív a. v. **exortativ.**

exhortáție f. v. **exortație.**

exhortațiúne f. v. **exortație.**

exhumá, exhumez vb. (tr.) **1.** a dezgropa (un cadavru); a dezhuma; **2.** (fig.) a scoate din uitare: *a exhuma trecutul.* [Din fr. ***exhumer,*** lat. ***exhumare***].

exhumáre, exhumări f. **1.** acțiunea de a exhuma și rezultatul ei; dezgropare; dezhumare; exhumație; **2.** (fig.) scoatere din uitare; reamintire. [V. ***exhuma***].

exhumáție, exhumații f. exhumare. [Din fr. ***exhumation***].

exíge, exig vb. **1.** (rar; tr.) a cere imperios, insistent: *ceea ce trebuie să exigem în interesul disciplinei.* EM.; *legea exige să meargă copiii la școală;* **2.** (intr.) a impune, a obliga: *onoarea exige.* [Din lat. ***exigere,*** fr. ***exiger***].

E F

exigént, ~ţi, exigentă, ~e a. 1. care cere mult de la alţii şi de la sine însuşi; care se mulţumeşte greu; pretenţios: *am avea dreptul să fim exigenţi şi n-am trebui să fim mulţămitori.* EM.; 2. care pretinde mult (efort); care se realizează greu: *prozodia complicată şi exigentă a versului alexandrin.* OD.; *eşti prea exigent.* [Din fr. ***exigeant,*** lat. ***exigens, -ntis***].

exigénţă, exigenţe f. 1. faptul de a fi exigent; pretenţie, cerinţă: *e de o exigenţă insuportabilă;* 2. trebuinţă, nevoie; imperativ: *această exigenţă a preciziunii impune vorbitorului să extindă sfera lui verbală.* VIANU; *exigenţele timpului.* [Din lat. ***exigentia,*** fr. ***exigence***].

exigíbil, ~i, exigibilă, ~e a. 1. care poate fi cerut: *impozitul este exigibil pentru toţi cetăţenii;* 2. (jur.; despre obligaţii) care trebuie îndeplinit necondiţionat. [Din fr. ***exigible***].

exigibilitáte f. calitatea de a fi exigibil: *exigibilitatea impozitului.* [Din fr. ***exigibilité***].

exiguitáte, exiguităţi f. (livr.) 1. exigenţă; 2. micime, îngustime. [Din fr. ***exiguité,*** lat. ***exiguitas, -atis***].

exíguu, ~ui, exiguă, ~ue a. (livr.) 1. exigent; 2. foarte mic; insuficient; îngust, strîmt. [Din fr. ***exigu,*** lat. ***exiguus***].

exíl, exiluri n. 1. pedeapsă (politică) constînd în obligarea unui cetăţean de a-şi părăsi ţara: *exilul veşnic fie al vostru crunt martir!* AL.; *condamnare la exil;* 2. situaţia, starea celui astfel pedepsit: *poetul îşi cîntă exilul, cîteodată într-un chip pe care muzica l-a făcut mişcător.* CĂL.; *a trăi în exil;* 3. loc în care trăieşte cel exilat: *Franţa a fost, după revoluţia de la 1848, exilul privilegiat al revoluţionarilor emigraţi;* 4. (p. ext.) plecare voluntară din propria ţară; 5. totalitate a persoanelor dintr-o ţară stabilite în străinătate: *exilul românesc;* 6. (fig.) şedere fortuită departe de cei dragi: *viaţa departe de voi este un aspru exil;* (şi: (înv.) **exiliu**). [Din fr. ***exil,*** lat. ***exilium,*** germ. ***Exil***].

exilá, exilez vb. 1. (tr.) a condamna la exil; a expulza; (înv.) a surghiuni: *puterea i-a exilat pe opozanţi;* 2. (fig.; tr.) a îndepărta: *l-au exilat în provincie;* 3. (refl.) a se stabili departe de propria ţară; a se autoexila; a emigra: *capetele opoziţiei se exilară la insula Mitiline.* BĂLC. [Din fr. ***exiler***].

exiláre, exilări f. acţiunea de a (se) exila. [V. ***exila***].

exilárh, exilarhi m. şef politic al evreilor aflaţi în captivitate babiloniană. [Din fr. ***exilarque***].

exilát, ~ţi, exilată, ~e a. (şi subst.) 1. pedepsit cu exilul; surghiunit: *se simt ca exilaţi în oraşul lor.* EM.; 2. care trăieşte în exil: *poartă corespondenţă cu ceilalţi exilaţi.* IBR. [V. ***exila***].

exíliu n. v. **exil.**

exínă, exine f. (bot.) membrană protectoare a grăuntelui de polen. [Din fr. ***exine***].

existá, exíst vb. (intr.) 1. a avea fiinţă; a trăi, a vieţui: *plăcerea de a fi existat pe lume, ... de a fi avut succes ..., dau amintirilor sale un veritabil agrement.* CĂL.; *singura lui raţiune de a exista;* 2. a se afla, a se găsi în realitate, a fi: *psihologul elveţian emite părerea că ar exista un factor de-o mare şi vastă eficienţă.* BL.; **nu există!** nu se poate; 3. a avea importanţă, valoare: *virtutea pentru dînşii, ea nu există.* EM.; *pentru el, trecutul nu există;* 4. a avea loc, a se produce: *o întrebă pe Matilda dacă între ea şi tatăl său nu existaseră pe vremuri legături intime.* GHEŢIE. [Din fr. ***exister,*** lat. ***existere***].

existént, ~ţi, existentă, ~e a. 1. care există, care are realitate; real: *educaţia poate să dezvolte puterile minţii existente, nu poate pune însă ceea ce nu-i.* EM.; 2. care există în prezent, care se află (în vigoare): *la îndemnul tatei, am întocmit o listă a posturilor existente.* GHEŢIE; *legile existente.* [Din lat. ***existens, -ntis,*** fr. ***existant***].

existénţă, existenţe f. 1. faptul de a exista; starea a ceea ce există: *existenţa fiind o luptă, este firesc ca eroii să izbîndească sau să fie înlăturaţi.* CĂL.; *uitase de existenţa lui;* 2. viaţă, trai: *fiinţa-mi te reclamă ca parte integrantă a existenţei mele.* HEL.; *tristă existenţă;* 3. mijloace (materiale) necesare vieţii: *a-şi cîştiga existenţa; are o existenţă sigură;* 4. durată (a unei situaţii, a unei instituţii): *două secole de existenţă;* 5. mod de a fi; mod de a trăi: *noi am rămas, ezitanţi, pe dinafară, condamnîndu-ne la o existenţă umilă şi chiar la dispariţie.* CF.; 6. entitate, obiect, lucru: *orice existenţă se afirmă prin multiplicitatea ipostazelor sale.* BL.; 7. (filoz.) realitate obiectivă; natură, lume: *mişcarea nu era socotită ca un aspect esenţial al existenţei.* BL. [Din lat. ***existentia,*** fr. ***existence,*** germ. ***Existenz***].

existenţiál, ~i, existenţială, ~e a. (filoz.) referitor la existenţă (ca realitate trăită), care ţine de existenţă: *elementele acestei filozofii existenţiale au fost aplicate la cultura română.* CĂL. [Din fr. ***existentiel,*** lat. ***existentialis,*** germ. ***existential***].

existenţialísm n. curent filozofic modern care susţine primatul existenţei asupra esenţei, luînd drept punct de plecare existenţa trăită a individului: *e atacat în fiecare număr existenţialismul.* GHEŢIE. [Din fr. ***existentialisme,*** germ. ***Existentialismus***].

existenţialíst, ~şti, existenţialistă, ~e a. care aparţine existenţialismului, referitor la existenţialism: *doctrina existenţialistă este socotită de unii drept o filozofie a disperării.* GHEŢIE. // m., f. adept al existenţialismului: *de la o vreme îndeosebi existenţialiştii o iau razna, propagînd o adevărată fobie faţă de sisteme.* BL. [Din fr. ***existentialiste,*** germ. ***Existentialist***].

éxit, exituri n. 1. ieşire; 2. (teatru) indicaţie de ieşire a unui actor din scenă; 3. (inform.) mod de terminare a unui ciclu de operaţii într-un program de calculator; locul unde se poate opri un astfel de ciclu. [Din fr., engl., lat. ***exit***].

éxitus n. (livr.) moarte, sfîrşit: *aceeaşi otravă, injectată la orele 0,30, nu a dus la exitusul decît a 10% dintre ei.* R.L. [Din lat. ***exitus***].

exînscríe, exînscriu vb. (tr.) a construi o figură geometrică în afara alteia, astfel încît unele puncte ale celei dintîi să fie tangente la a doua. [*Ex-* + ***înscrie***].

exînscríere, exînscrieri f. acţiunea de a exînscrie şi rezultatul ei. [V. ***exînscrie***].

ex-líbris, ex-librisuri n. vinietă aplicată pe o carte, purtînd numele unei biblioteci, al bibliofilului sau o deviză. [Din lat., fr. ***ex libris***].

exmatriculá, exmatriculez vb. (tr.) a exclude un elev sau un student dintr-o instituţie de învăţămînt; a scoate din matricole: *poate totuşi nu mă exmatriculau dacă mă apăram corect şi hotărît, fără să sfidez pe nimeni.* PR. [Din germ. ***exmatrikulieren***].

exmatriculáre, exmatriculări f. acţiunea de a exmatricula şi rezultatul ei: *a dispus exmatricularea studenţilor nearieni.* GHEŢIE. [V. ***exmatricula***].

exmatriculát, ~ţi, exmatriculată, ~e a. exclus dintr-o instituţie de învăţămînt. [V. ***exmatricula***].

exmíte, exmit vb. (înv.; tr.) a trimite pentru verificare sau pentru anchetare. [Din lat. ***exmitere***].

exmítere, exmiteri f. (înv.) acţiunea de a exmite şi rezultatul ei: *cuprindea zilnic decrete de esmitere peste Dunăre de vagabonţi.* EM.; (şi: **esmitere**). [V. ***exmite***].

ex níhilo adv. din nimic. [Cuv. lat.].

exobiológie f. ramură a biologiei care studiază posibilitatea existenţei vieţii în afara universului terestru. [Din fr. ***exobiologie***].

exocárp, exocarpuri n. (bot.) epicarp. [Din fr. ***exocarpe***].

exocranián, ~eni, exocraniană, ~ene a. care este situat în afara craniului. [Din fr. ***exocrânien***].

exocrín, ~i, exocrină, ~e a. care are secreţie externă: *glandă exocrină.* [Din fr. ***exocrine***].

exód, exoduri n. 1. părăsire în masă a unei ţări sau a unui teritoriu de către o populaţie; emigrare: *oriunde o asemenea stare de lucruri i-ar fi îndrumat pe locuitorii ţinutului la exod.* BL.; **exod de capitali,** transferare în masă a capitalurilor în străinătate; 2. parte finală (conţinînd deznodămîntul şi catastrofa) a unei tragedii greceşti şi ieşirea din scenă a actorilor; 3. (artic.) a doua carte a Pentateuhului, în care se descrie ieşirea evreilor din robia egipteană; Ieşirea. [Din fr. ***exode,*** lat. ***exodus***].

exodérm, exoderme n. ţesut vegetal de protecţie, format din celule mari poliedrice, situate sub epiderma rădăcinii. [Din fr. ***exoderme***].

exoemísie, exoemísii f. emisie de electroni de către suprafaţa corpurilor supuse unei acţiuni (prelucrare mecanică, iradiere etc.). [Din fr. ***exoémission***].

exoflisí, exoflisesc vb. (înv.; tr.) 1. a concedia, a da afară: *a fost exoflisit din minister.* CAR.; 2. a scăpa, a se descotorisi de cineva: *bate-mi în uşă cînd l-ăi exoflisi pe Crăcănel.* CAR. [Din gr. mod. ***exofló*** (viit. *exoflíso*)].

exoftálmic, ~ci, exoftalmică, ~ce a. 1. bulbucat: *ochi exoftalmici;* 2. bolnav de exoftalmie. [Din fr. ***exophtalmique***].

exoftalmíe, exoftalmii f. ieşire în afară a globilor oculari. [Din fr. ***exophtalmie***].

exogăm, ~i, exogamă, ~e a. 1. care practică exogamia; 2. (biol.) care prezintă exogamie: *organisme exogame.* [Din fr. ***exogame***].

exogamíe f. 1. regulă a ginţii matriarhale de a nu permite căsătoria între membrii aceleiaşi ginţi; 2. (biol.) fuzionare a doi gameţi în afara organismului. [Din fr. ***exogamie,*** germ. ***Exogamie***].

exogén, ~i, exogenă, ~e a. 1. (med.) care se formează la exterior; care are cauze exterioare organismului; 2. (geol.) care se datoreşte unor cauze din afara pămîntului. [Din fr. ***exogène***].

exomórf, ~i, exomorfă, ~e a. care prezintă exomorfism. [Din fr. ***exomorphe***].

exomorfísm n. totalitate a transformărilor pe care le suferă rocile din vecinătatea unui vulcan eruptiv sub influenţa temperaturii. [Din fr. ***exomorphisme***].

exondá, exondez vb. (refl.) a fi supus procesului de exondare. [Din fr. ***exonder***].

exondáre, exondări f. ridicare deasupra nivelului mării a unor suprafeţe din scoarţa pămîntului, datorită mişcărilor tectonice. [V. ***exonda***].

exonerá, exonerez vb. (tr. şi refl.) a (se) elibera de o datorie, de o obligaţie, de o sarcină: *nu este exemplu ca un proprietar să nu se exonereze în mai puţin de treizeci de ani.* GHICA; *ca să exonereze pe văduvă de greutăţile ei, Berescu se mută la ea în pensiune.* CĂL. [Din fr. ***exonérer,*** lat. ***exonerare***].

exoneráre, exonerări f. acţiunea de a (se) exonera şi rezultatul ei; achitare (de o datorie, de o sarcină); eliberare. [V. ***exonera***].

exopeptidáză, exopeptidaze f. enzimă care catalizează hidroliza peptidazelor. [Din fr. ***exopeptidase***].

exoperă, exporez vb. (înv.; tr.) a obţine, a realiza (prin insistenţă): *Bărnuţiu şi Laurian au plecat la Viena pentru a exopera revendicările românilor.* [*Ex-* + ***opera***].

exoprícă, exoprici f. (înv.; jur.) avere extradotală a femeii; parafernă. [Din gr. mod. ***exóproika***].

exoráţie, exoraţii f. (livr.) rugă, implorare fierbinte. [Din fr. *exoration,* lat. *exoratio, -onis*].

exorbitánt, ~ţi, exorbitantă, ~e a. care întrece măsura; peste măsură, exagerat: *plata anuităţilor datoriei publice exorbitante.* EM.; *el e silit a plăti acele dobînzi exorbitante.* EM.; *preţ exorbitant.* [Din fr. *exorbitant,* lat. *exorbitans, -ntis*].

exorbitánţă f. însuşirea de a fi exorbitant; scumpire excesivă. [Din fr. *exorbitance*].

exorbitát, ~ţi, exorbitată, ~e a. care este ieşit din orbită: *holba şi el nişte ochi exorbitaţi de o pasiune subită.* VINEA. [Din fr. *exorbité*].

exorcísm, exorcisme n. practică magică (rugăciuni, descîntece etc.) pentru alungarea diavolului sau a altor duhuri rele. [Din fr. *exorcisme,* lat. *exorcismus*].

exorcíst, ~şti, exorcistă, ~e a. care ţine de exorcism, referitor la exorcism. // m. persoană care practică exorcismul; exorcizor. [Din fr. *exorciste,* lat. *exorcistus, exorcista*].

exorcizá, exorcizez vb. (tr.) a pronunţa cuvinte magice sau a oficia o slujbă pentru a goni diavolul; a scăpa de diavol: *bulderul, foarte rugat de cei de faţă, se îndura să-l exorcizeze cu bula.* CĂL. [Din fr. *exorciser,* lat. *exorcisare*].

exorcizáre, exorcizări f. acţiunea de a exorciza şi rezultatul ei: *un vechi text al unui popă din Măhaci e o formulă de exorcizare.* CĂL. [V. *exorciza*].

exorcizór, ~i, exorcizoáre m., f. persoană care exorcizează, care practică exorcismul; exorcist. [Din fr. *exorciseur*].

exórdiu, exordii n. **1.** prima parte a unui discurs: *spontaneitatea exordiilor, trecerea firească de la planul material la cel alegoric ... destăinuie un orator excelent şi un stilist desăvîrşit.* CĂL.; **2.** (p. ext.) introducere, prefaţă (la o carte, la un studiu etc.). [Din lat. *exordium*].

exortá, exortez vb. (rar; tr.) **1.** a încuraja, a înflăcăra (printr-un discurs); **2.** a îndemna, a convinge prin cuvinte; (intr.) *poetul vine înaintea noastră şi începe să exorte.* CĂL.; (şi: **exhorta**). [Din fr. *exhorter,* lat. *exhortari*].

exortáre, exortări f. (livr.) acţiunea de a exorta şi rezultatul ei; înflăcărare; (şi: **exhortare**). [V. *exorta*].

exortátic, ~ci, exortatică, ~ce a. (rar) exortativ: *exemplul folosit ca o comparaţie ilustrativă sau exhortativă poate fi... cules din oricare punct al experienţelor unui poet.* VIANU; (şi: **exhortatic**). [De la *exorta*].

exortatív, ~i, exortativă, ~e a. (livr.) care îndeamnă, înflăcărează (prin cuvinte); (rar) exortatic; (şi: **exhortativ**). [Din fr. *exhortatif*].

exortáţie, exortaţii f. (rar) încurajare, convingere, determinare a cuiva să facă ceva: *adresă scrisori călduroase de exortaţie către mai mulţi catolici.* EM.; (şi: **exhortaţie, exhortaţiune, exortaţiune**). [Din fr. *exhortation,* lat. *exhortatio, -onis*].

exortaţiúne f. v. exortaţie.

exoschelét, exoschelete n. (zool.) schelet chitinos extern al artropodelor. [Din fr. *exosquelette*].

exosféră, exosfere f. strat atmosferic la altitudinea de peste 1000 km. [Din fr. *exosphère*].

exosmóză, exosmoze f. trecere a unui lichid printr-o membrană poroasă din spaţiul mărginit de ea în exterior. [Din fr. *exosmose*].

exostóză, exostoze f. (med.) tumoare osoasă benignă, dezvoltată la suprafaţa osului. [Din fr. *exostose*].

exotéric, ~ci, exoterică, ~ce a. care se predă în public; accesibil sau destinat tuturor. [Din lat. *exotericus,* fr. *exotérique*].

exoterísm n. **1.** parte a unei tradiţii sau a unei religii care se poate divulga neiniţiaţilor; **2.** caracter, însuşire de a fi exoteric: *exoterismul filozofiei moderne.* [Din fr. *exoterism*].

exotérm, ~i, exotermă, ~e a. exotermic. [Din fr. *exotherme,* germ. *exotherm*].

exotérmic, ~ci, exotermică, ~ce a. care se produce cu degajare de căldură; exoterm: *reacţie exotermică.* [Din fr. *exothermique*].

exótic, ~ci, exotică, ~ce a. **1.** care provine dintr-o regiune îndepărtată (din afara Europei): *era o cutie sau mai bine-zis o lădiţă din acelea în care se ambalează fructele exotice.* GHEŢIE; *păsări exotice;* **2.** care se află în regiuni îndepărtate: *e un nostalgic în căutare de spaţii exotice, pustii, evocator de aceea al Saharei.* CĂL.; *obiceiuri exotice;* **3.** care prezintă caracteristici diferite de cele obişnuite; neobişnuit: *pare mai mult un produs exotic al naturii.* CĂL.; *fenomen exotic;* **4.** care are comportare, trăsături neobişnuite (datorită vieţii în regiuni îndepărtate): *prăpădul căldurilor l-a lovit pe exoticul meu unchi la Sinaia.* VOIC. [Din fr. *exotique,* lat. *exoticus,* germ. *exotisch*].

exotísm, exotisme n. **1.** însuşirea de a fi exotic; **2.** ceea ce este exotic: *alături de exotismul oriental stă borealismul.* CĂL.; **3.** gust pentru ceea ce este exotic; **4.** tendinţă literară de a abuza de peisaje şi de alte elemente exotice: *publicase o carte ..., care stîrnise prin exotism un interes aparte.* GHEŢIE; *un roman plin de exotism.* [Din fr. *exotisme,* germ. *Exotismus*].

exotiză, exotizez vb. (tr.) a da caracter exotic. [*Exotic* + *-iza*].

exotizáre, exotizări f. acţiunea de a exotiza şi rezultatul ei. [V. *exotiza*].

expandá, expandez vb. **1.** (tehn.; tr.) a deforma prin întindere; **2.** (tr. şi refl.) a (se) mări; a (se) dilata, a (se) întinde; **3.** (fig.; tr.) a revărsa. [Din lat. *expandere*].

expandábil, ~i, expandabilă, ~e a. care se poate expanda. [*Expanda* + *-bil*].

expandáre, expandări f. acţiunea de a expanda şi rezultatul ei. [V. *expanda*].

expandát[1], ~ţi, expandată, ~e a. **1.** (tehn.) deformat prin întindere; **2.** mărit, dilatat, întins; **3.** (fig.) revărsat. [V. *expanda*].

expandát[2], ~ţi, expandată, ~e a. cu structură spongioasă: *polistiren expandat.* [Din engl. *expanded*].

expansíbil, ~i, expansibilă, ~e a. care tinde să ocupe un spaţiu sau o suprafaţă din ce în ce mai mare: *gaze expansibile.* [Din fr. *expansible*].

expansibilitáte f. însuşirea de a fi expansibil. [Din fr. *expansibilité*].

expansionísm n. politică de expansiune teritorială şi economică asupra altor ţări. [Din fr. *expansionnisme*].

expansioníst, ~şti, expansionistă, ~e a. care ţine de expansionism, referitor la expansionism: *politica expansionistă a Rusiei.* // m., f. partizan al expansionismului. [Din fr. *expansionniste*].

expansiúne, expansiuni f. **1.** acţiunea de a se extinde, de a se dezvolta; extindere; creştere în volum sau în suprafaţă; propagare: *tendinţa merge de astă dată spre o maximă expansiune metodologică.* BL.; *expansiunea tehnicii de calcul; expansiunea unei doctrine;* **2.** (fiz.) dilatare a unui fluid: *expansiunea gazelor;* **3.** (biol.) dezvoltare a unui organ: *expansiune membranoasă;* **4.** extindere teritorială sau a sferei de influenţă politică ori economică a unui stat: *începe, în stil mare, expansiunea economică austriacă în Răsărit.* BL.; (p. ext.) *Spania a pierdut coloniile dar şi-a întărit expansiunea culturală.* CĂL.; **5.** (geogr.) **expansiune demografică,** creştere a populaţiei; **6.** (astrol.) **expansiunea universului,** teorie formulată de W. de Sitter în 1919 asupra tendinţei galaxiilor de a se depărta unele de altele; **7.** (fig.) comunicare a opiniilor sau a sentimentelor proprii; expansivitate, comunicabilitate: *în rarele clipe de expansiune, aceste fiinţe exprimă groaza lor de aglomerările umane.* CĂL.; *nevoia de expansiune.* [Din fr. *expansion,* lat. *expansio, -onis,* germ. *Expansion*].

expansív, ~i, expansivă, ~e a. **1.** (fiz.) care are tendinţa de a-şi mări volumul: *gazele sînt expansive;* (p. ext.) *năzuinţele lui... erau în fond incompatibile cu o domnie sprijinită pe puterea expansivă a turcilor.* CĂL.; **2.** (fig.) comunicativ, volubil; exuberant: *a fost un analist de sentimente, un om puţin expansiv.* IBR.; **3.** (fig.) care este specific omului jovial, exuberant; care exprimă exuberanţă, vioiciune, jovialitate: *veselie expansivă.* [Din fr. *expansif,* germ. *expansiv*].

expansivitáte f. însuşirea de a fi expansiv; manifestare a acestei însuşiri. [Din fr. *expansivité*].

expatriá, expatriez vb. (tr.) **1.** a obliga (pe cineva) să-şi părăsească ţara: *e o elveţiană expatriată dintr-o ţară de hotele internaţionale.* CĂL.; **2.** (refl.) a-şi părăsi ţara (pentru a se stabili într-o alta); a emigra: *s-au mirat cei ce mă cunoşteau că nu m-am expatriat.* M.CAR. [Din fr. *expatrier*].

expatriát, ~ţi, expatriată, ~e a. (şi subst.) care se expatriază; exilat; refugiat: *prea mult pînă atunci pentru un expatriat aşa de sentimental.* CAR. [V. *expatria*].

expatriére, expatrieri f. acţiunea de a (se) expatria şi rezultatul ei. [V. *expatria*].

expectánt, ~ţi, expectantă, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care aşteaptă (un fapt, un moment prielnic etc.); **2.** (persoană) care preferă aşteptarea în locul acţiunii. [Din fr. *expectant*].

expectánţă, expectanţe f. **1.** aşteptare, expectativă; **2.** (med.) aşteptare în observarea unei boli. [De la *expectant*].

expectatív, ~i, expectativă, ~e a. care ţine de aşteptare, referitor la aşteptare; de aşteptare: *critica devine expectativă şi curat negativă.* IBR. [Din fr. *expectatif,* lat. *exspectativus*].

expectatívă, expectative f. **1.** aşteptare bazată pe anumite drepturi, promisiuni sau probabilităţi: *multe sate româneşti ... se vor găsi într-o atitudine de expectativă.* BL.; *o lungă expectativă;* **2.** neintervenţie într-o chestiune, aşteptînd un moment favorabil; **a fi** (sau **a sta, a rămîne**) **în expectativă,** a fi (sau a sta, a rămîne) în aşteptare, pentru a interveni la momentul oportun. [Din fr. *expectative*].

expectáţie, expectaţii f. (rar) **1.** aşteptare; expectativă; **2.** posibilitate de apariţie. [Din fr. *expectation,* lat. *expectatio, -onis*].

expectorá, expectorez vb. (intr. şi tr.) a elimina prin tuse mucozităţile formate pe căile respiratorii. [Din fr. *expectorer,* lat. *expectorare*].

expectoránt, ~ţi, expectorantă, ~e a. şi n. (medicament) care ajută la expectoraţie. [Din fr. *expectorant*].

expectorăre, expectorări f. acţiunea de a expectora şi rezultatul ei. [V. *expectora*].

expectoráţie, expectoraţii f. **1.** acţiunea de a expectora; expectorare; **2.** (concr.) ceea ce se expectorează. [Din fr. *expectoration*].

expediá, expediez vb. (tr.) **1.** a trimite (prin poştă) la o anumită adresă: *nu cunoşteam scrisul persoanei care-mi expediase recomandata.* GHEŢIE; *a expedia un colet;* **a expedia pe lumea cealaltă,** a ucide; **2.** (fam.) a executa repede (şi superficial): *Pantazi expediază naraţiunea în stil cronologic.* CĂL.; *a expedia o afacere;* **3.** (fam.) a îndepărta pe cineva, a se debarasa de cineva: *cei mai bătrîni ... nu*

E F

stimează pe tineri decît cînd aceştia vorbesc despre ei şi-i expediază cu o îngăduinţă plină de umoare. CĂL.; *a expedia un nepoftit.* [Din fr. ***expédier***].

expediént, expediente n. **1.** mijloc (improvizat şi ingenios) cu care se face faţă unei situaţii: *ştiam că nu era decît un expedient, un mijloc de a cîştiga timp.* VINEA; *fertil în expediente;* **2.** (p. ext.) mijloc improvizat, adesea ilicit: *are felurite expediente de a trăi bine şi luxos.* VLAH.; **a trăi din expediente,** a recurge, pentru asigurarea supravieţuirii, la orice mijloace, inclusiv la cele ilicite. [Din fr. ***expédient,*** lat. ***expediens, -ntis***].

expediére, expedieri f. acţiunea de a expedia şi rezultatul ei: *îl determinase pe Dimitrie să prefere transportul obiectelor personale de către un om de încredere expedierii lor prin poştă.* GHEŢIE; *expedierea coletului.* [V. ***expedia***].

expeditív, ~i, expeditivă, ~e a. **1.** care rezolvă repede treburile; iute: *era atît de expeditiv în alte daraveri.* VLAH.; **2.** care permite să se facă, să se rezolve repede: *mod expeditiv şi prudent de a întîmpina critica.* MAIOR.; *procedee expeditive;* **3.** sumar, superficial: *cavalerul, mirat de această justiţie expeditivă, se roagă lui Vodă să-l ierte.* EM.; *judecată expeditivă.* [Din fr. ***expéditif,*** germ. ***expeditiv***].

expeditivitáte f. (rar) calitatea de a fi expeditiv; rapiditate în rezolvarea problemelor: *garanţia de espeditivitate.* EM.; (şi: (înv.) **espeditivitate**). [***Expeditiv*** + ***-itate***].

expeditór, ~i, expeditoáre m., f. persoană care expediază (o scrisoare, un pachet etc.): *cunoscînd expeditorul, m-am mulţumit să le întind plicurile.* GHEŢIE; *expeditorul unui colet;* (adj.) *poşta, cînd adresantul lipseşte, păstrează banii numai cîteva zile, după care îi înapoiază biroului expeditor.* CAR. [Din fr. ***expediteur,*** germ. ***Expeditor***].

expedíţie, expediţii f. **1.** acţiunea de a expedia; trimitere de scrisori, de pachete, de mărfuri: *un băietan înalt şi pistruiat pregătea benzile pentru expediţie.* VLAH.; **2.** campanie militară pentru cucerirea unui teritoriu (îndepărtat): *sultanul pregăteşte o altă expediţie împotriva înfricoşătorului său vrăjmaş.* BĂLC.; *expediţia în Egipt;* **3.** călătorie în grup, în locuri îndepărtate, cu scopuri ştiinţifice sau comerciale: *şeful expediţiei socotea că pămîntul e rotund.* TUD.; *expediţie la Polul Nord;* **4.** (fam.; iron.) excursie: *ne pregăteam pentru această expediţie.* NEGR.; (şi: (înv.) **expedíţiune, espedíţie**). [Din fr. ***expédition,*** lat. ***expeditio, -onis,*** germ. ***Expedition***].

expediţionár, ~i, expediţionară, ~e a. care face o expediţie, care se află în expediţie; (subst.) *expediţionar în administraţia ziarului.* CĂL.; **corp expediţionar,** ansamblul membrilor unei expediţii militare. [Din fr. ***expéditionnaire***].

expediţiúne f. v. expediţie.

expeduí, expedúiesc vb. (înv.; tr.) a expedia: *cancelaria ... lua scrisorile şi pachetele noastre de le expeduia.* GHICA. [Din fr. ***expédier*** + ***-ui***].

experiá, experiez vb. (latinism; tr.) a experimenta, a încerca, a pune la încercare: *tot ce poate esperia sufletul mai zguduitor.* EM.; *nu sînt doi oameni care să experieze la fel participarea la viaţa dumnezeiască.* STĂNIL.; *această trezire o experiem în fiecare dimineaţă.* BL.; (şi: (înv.) **esperia**). [Din lat. ***experiri***].

experiénţă, experienţe f. **1.** provocare intenţionată a unor fenomene în vederea studierii lor: *a face experienţe;* **2.** verificare a cunoştinţelor pe cale practică; a experimenta: *nu s-a gîndit ... să procedeze la o verificare prin experienţă a rezultatelor obţinute pe cale teoretică.* BL.; **3.** totalitate a cunoştinţelor şi a deprinderilor însuşite prin practică şi prin observaţie: *toată această experienţă a vieţii o vom găsi depusă în opera sa.* IBR.; *a avea experienţă; lipsă de experienţă;* **4.** cunoaştere, pricepere, deprindere: *are experienţă în cercetare;* **5.** activitate de a încerca; probă: *Europa ... nu a consumat integral experienţa modernităţii.* D.; **6.** situaţie neobişnuită, împrejurare neaşteptată: *nu vreau să mai trăiesc o astfel de experienţă;* (şi: (înv.) **esperiénţă, esperiínţă**). [Din lat. ***experientia,*** fr. ***expérience***].

experienţiái, ~i, experienţiálă, ~e a. (rar) experimental: *împotriva înfăţişării sale experienţiale, ea poate fi de la început chiar demascată ca o credinţă fantezistă.* BL. [***Experienţă*** + ***-al***].

experimént, experimente n. **1.** provocare intenţionată a unui fenomen în scopul studierii lui; experienţă ştiinţifică: *experimentul dovedeşte mai întîi că teoria aristotelică e insuficientă.* BL.; *experiment de laborator;* (p. ext.) *comunismul e un experiment hazardat asupra societăţii.* GHEŢIE; **2.** (lit.) folosire experimentală a unor tehnici literare noi. [Din lat. ***experimentum,*** germ. ***Experiment***].

experimentá, experimentez vb. **1.** (tr.) a verifica prin experienţe: *copiii încep să disocieze noţiunile şi să experimenteze cuvintele.* CĂL.; *a experimenta un medicament;* **2.** (intr.) a face experienţe: *mai sistematic şi chiar după criterii cantitative experimentează Arhimede.* BL. [Din fr. ***expérimenter,*** lat. ***experimentare***].

experimentái, ~i, experimentálă, ~e a. **1.** bazat pe experienţă; care foloseşte experimentele: *schiţa o clasificare a disciplinilor speculative şi experimentale.* CĂL.; **2.** rezultat din experienţă: *cunoştinţe experimentale;* **3.** cu caracter de experienţă (ştiinţifică), de încercare, de probă: *n-a scris cronică literară decît întîmplător şi în scopuri experimentale.* CĂL.; *şarjă experimentală.* // adv. prin experienţă ştiinţifică: *teorie verificată experimental.* [Din fr. ***expérimental,*** lat. ***experimentalis,*** germ. ***experimental***].

experimentalísm n. folosire a experimentului, a documentului ca principal mijloc de cunoaştere şi de creaţie: *o consecinţă a experimentalismului egotist în artă este ... dispreţul de literatură.* CĂL. [Din engl. ***experimentalism***].

experimentalíst, ~şti, experimentalístă, ~e a. care ţine de experimentalism, referitor la experimentalism sau la experienţă: *mentalitatea experimentalistă a lui Cezar Petrescu se verifică.* CĂL. // m. adept al experimentalismului: *ca om de ştiinţă va fi pozitivist, experimentalist, transformist.* CĂL. [Din engl. ***experimentalist***].

experimentáre, experimentări f. acţiunea de a experimenta şi rezultatul ei; folosire sistematică a experienţei ştiinţifice: *nişte terene de experimentare.* EM.; *Arhimede deschide, ce-i drept, calea experimentării.* BL. [V. ***experimentá***].

experimentát, ~ţi, experimentátă, ~e a. **1.** care are experienţă într-un domeniu; priceput: *un critic experimentat nu se cade să se lase întimidat de rezistenţa contemporanilor imediaţi.* BL.; **2.** care a trecut prin multe încercări; care are experienţă de viaţă; încercat; **3.** care a fost supus experienţei, care a fost verificat: *imensa majoritate a condiţiilor universale ale fenomenului experimentat se menţin constante.* BL. [V. ***experimenta***].

experimentatór, ~i, experimentatoáre m., f. persoană care face experienţe (ştiinţifice): *avea aptitudini de excepţional experimentator.* BL. [Din fr. ***expérimentateur,*** germ. ***Experimentator***].

experimentáţie, experimentaţii f. (rar) acţiunea de a experimenta şi rezultatul ei: *epoca esperimentaţiunii cu vorbe şi forme străine au trecut.* EM.; (şi: (înv.) **experimentaţiune, esperimentaţiune**). [Din fr. ***expérimentation***].

experimentaţiúne f. v. experimentaţie.

expért, ~ţi, expertă, ~e a. care are cunoştinţe temeinice într-un domeniu; cu experienţă, versat. // m., f. **1.** specialist renumit într-un anumit domeniu: *ochiul experţilor a avut timp de decenii răgazul de a deveni organ de precizie.* BL.; *se micşorează dimensiunile fizice ale peştelui, ne previn experţii oceanici.* VIERU; **2.** persoană desemnată pentru a cerceta şi a lămuri o situaţie de competenţa sa. [Din fr. ***expert,*** lat. ***expertus***].

expertizá, expertizez vb. (tr.) a supune expertizei; a estima, a evalua: *a expertiza o operă de artă.* [Din germ. ***expertisieren***].

expertizáre, expertizări f. acţiunea de a expertiza şi rezultatul ei. [V. ***expertiza***].

expertíză, expertize f. **1.** constatare şi estimare făcută de un expert (la faţa locului): *se va hotărî prin expertiză preţul deosebit al pămîntului.* BĂLC.; *expertiză judiciară, contabilă, medicală etc.;* (p. ext.) *spirite foarte avizate atribuie ..., în texte de prudent cîntăriţă expertiză, anumite dimensiuni unei idei.* BL.; **2.** raport întocmit de expert asupra cercetărilor făcute; evaluare: *a solicita o expertiză.* [Din fr. ***expertise,*** germ. ***Expertise***].

expiá, expiez vb. (livr.; tr.) a ispăşi o greşeală, o vină (prin suferinţă): *ea expiază printr-un lung martir călcarea legii.* BĂLC. [Din fr. ***expier,*** lat. ***expiare***].

expiábil, ~i, expiabilă, ~e a. (livr.) care poate fi ispăşit. [Din fr. ***expiable***].

expiatór, ~i, expiatoáre a. menit să şteargă, să răscumpere o greşeală: *un singur gînd espiator ...: să cîştig bani mulţi.* DELAVR.; (şi: (înv.) **espiator**). [Din fr. ***expiateur,*** lat. ***expiatorius***].

expiáţie, expiaţii f. faptul de a expia; ispăşire: *îndemnă pe domnitor să rabde cu tărie acea cruntă expiaţiune a vanităţilor sale.* OD.; (şi: (înv.) **expiaţiune**). [Din fr. ***expiation,*** lat. ***expiatio, -onis***].

expiaţiúne f. v. expiaţie.

expiére, expieri f. acţiunea de a expia şi rezultatul ei; expiaţie; ispăşire: *singura lor espiare nu poate fi decît nimicirea.* EM.; (şi: (înv.) **espiare**). [V. ***expia***].

expiră, expír vb. **1.** (tr.) a elimina din plămîni (aerul): *numele răposatului îi expiră pe buze, cu sfîrşeala unui vechi şi nestins regret.* VINEA; **2.** (intr.) a înceta să mai fie valabil: *învoiala noastră a expirat acum trei minute.* TUD.; *contractul expiră mîine;* **3.** (intr.) a se termina, a se sfîrşi: *răgazul de o lună a expirat;* **4.** (fig.; intr.) a muri, a pieri. [Din fr. ***expirer,*** lat. ***exspirare***].

expirăre, expirări f. **1.** faptul de a expira; eliminare a aerului din plămîni; expiraţie; **2.** încetare a valabilităţii: *expirare a contractului;* **3.** scadenţă, sfîrşit: *expirarea anului.* [V. ***expira***].

expirát, ~ţi, expirată, ~a a. **1.** scos din plămîni: *aer expirat;* **2.** care nu mai este în vigoare, care şi-a încheiat valabilitatea: *o asemuia cu liniştea încărcată ce urmează unui ultimatum expirat.* VINEA; *contract expirat;* **3.** terminat, trecut: *pentru anul espirat s-au evaluat la 8 milioane venitul vămilor.* EM.; (şi: (înv.) **espirat**). [V. ***expira***].

expiratór, ~i, expiratoáre a. care serveşte la expiraţie: *muşchi expiratori.* [Din fr. ***expirateur***].

expiráţie, expiraţii f. act fiziologic prin care se elimină aerul din plămîni; expirare. [Din fr. ***expiration,*** lat. ***expiratio, -onis***].

expletív, ~i, expletivă, ~e a. care poate lipsi fără a afecta înţelesul propoziţiei: *cuvînt expletiv.* [Din lat. ***expletivus,*** fr. ***explétif***].

explicá, explíc vb. **1.** (tr.) a face să fie mai uşor de înţeles; a clarifica, a lămuri (ceea ce este sau pare obscur): *organizaţia dinlăuntru a societăţii singură ne poate explica evoluţiile istorice.* BĂLC.; *a explica înţelesurile unui cuvînt;* **2.** (tr.) a expune, a preda o lecţie, o temă etc.: *a explica structura atomului;* (absol.) *sînt datori a esplica din acea materie a cărei definiţie consistă în impenetrabilitatea în trei dimensiuni.* EM.; **3.** (tr. şi refl.) a servi

drept explicaţie a unui fenomen; a oferi motivul unei situaţii: *am explicat mereu evoluţia literară şi epocile literaturii prin condiţiile istorice şi sociale ale ţării.* IBR.; *vom vedea cum se explică şi acesta.* IBR.; **4.** (refl.) a se justifica, a-şi motiva acţiunile: *daţi-mi voie să mă explic!* CAR.; **5.** (tr.) a înţelege, a pricepe: *nu-mi explic situaţia;* **6.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) lămuri reciproc asupra unei chestiuni: *ne-am explicat;* (şi: (înv.) **esplica**). [Din lat. ***explicare,*** fr. ***expliquer***].

explicábil, ~i, explicabilă, ~e a. care se poate explica: *este explicabilă relativa impasibilitate şi placiditate a clasicului, consecinţă a temperaturii sale normale.* CĂL.; *comportarea lui este explicabilă.* [Din fr. ***explicable***].

explicáre, explicări f. acţiunea de a (se) explica şi rezultatul ei; explicaţie: *două explicări sînt cu putinţă.* EM.; (şi: (înv.) **esplicare**). [V. ***explica***].

explicatív, ~i, explicativă, ~e a. care explică: *în procesele explicative, experienţa se constituie ... şi ea ca instanţă.* BL.; *dicţionar explicativ.* [Din fr. ***explicatif***].

explicatór, ~i, explicatoáre a. (înv.; şi subst.) explicativ: *termenii explicatori, înainte de a fi relevaţi ca atare, sînt un ce ascuns.* BL.; *notă explicatoare.* [Din fr. ***explicateur,*** lat. ***explicator***].

explicáţie, explicaţii f. 1. acţiunea de a explica; explicare: *introduce în literatură explicaţia şi toate metodele exacte de investigare.* CĂL.; **2.** lămurire, clarificare destinată a face să se înţeleagă ceva: *nimeni dintre cei prezenţi la staţie nu e în stare să furnizeze o explicaţie.* GHEŢIE; **3.** justificare, motivare: *sînt mulţumit cu aceste explicaţii;* **4.** cauză, motiv: *înclinaţia spre operetă şi spre spectacolul frivol are şi o explicaţie ereditară.* CĂL.; *nu cunosc explicaţia acestei purtări;* **5.** predare a unei lecţii; expunere a unei teme: *mai cu samă explicaţiile la istorie erau minunate.* SAD.; (şi: (înv.) **explicaţiune**). [Din fr. ***explication,*** lat. ***explicatio, -onis***].

explicaţiúne f. v. explicaţie.

explicít[1], ~ţi, explicită, ~e a. care este exprimat limpede, desluşit, lămurit: *spre a o caracteriza în mod mai explicit.* OD.; *promisiune explicită.* // adv. în termeni clari: *ei sînt încă departe de a formula explicit aceste principii.* BL.; *a vorbit cît se poate de explicit.* [Din fr. ***explicite,*** lat. ***explicitus***].

explicít[2] n. notă în manuscrisele antice şi medievale, care preciza numele autorului şi titlul lucrării. [Din lat. ***explicitus*** *est liber* „cartea s-a terminat"].

explicitá, explicitez vb. (tr.) **1.** a face să devină clar; a clarifica: *poate ar trebui să-mi explicitez atitudinea.* CF.; *a-şi explicita opinia;* **2.** (jur.) a enunţa în mod formal: *clauzele contractului sînt explicitate.* [Din fr. ***expliciter***]

explicitáre, explicitări f. acţiunea de a explicita şi rezultatul ei: *explicitarea acestui principiu s-a făcut numai cu preţul unor excepţionale eforturi.* BL. [V. ***explicita***].

explicitáte f. (rar) caracterul de a fi explicit; claritate: *nu depăşeşte în fond prin nimic explicitatea prin concepte a unui fenomen.* BL. [Din fr. ***explicité***].

exploatá, exploatez vb. (tr.) **1.** a folosi un bun, o proprietate cu scopul realizării unui cîştig: *Iosif Rodean exploatează o baie de aur.* CĂL.; *a exploata o mină;* (p. ext.) *vrea să exploateze în chip optim virtuţile inerente tuturor metodelor.* BL.; **2.** a acapara o parte din rezultatele muncii altuia: *ţărănimea începe să fie exploatată puternic.* IBR.; *patronul nu trebuie să-i exploateze pe lucrători;* **3.** (fig.) a profita de ceva, a trage foloase (în mod abuziv) din ceva: *a exploata slăbiciunile cuiva; a exploata o situaţie favorabilă.* [Din fr. ***exploiter***].

exploatábil, ~i, exploatabilă, ~e a. care poate fi exploatat, folosit cu profit: *îi face să nu fie lacomi de cîştig, să nu privească statul ca pe-o materie exploatabilă în interesul lor privat.* EM.; (şi: (înv.) **esploatabil**). [Din fr. ***exploitable***].

exploatabilitáte f. (rar) însuşirea de a fi exploatabil. [Din fr. ***exploitabilité***].

exploatánt, ~ţi, exploatantă, ~e a. (rar) care exploatează, care se foloseşte (de ceva sau de cineva): *cantitatea de puteri esploatabile şi cantitatea de puteri esploatante ne sînt date în cele două espresiuni.* EM.; (şi: (înv.) **esploatant**). [Din fr. ***éxploitant***].

exploatáre, exploatări f. **1.** acţiunea de a exploata; punere în valoare a unui bun sau a unei proprietăţi: *începe a se ocupa de exploatarea moşiei de zestre.* CĂL.; *exploatarea subsolului;* **2.** însuşire fără echivalent a unei părţi din munca altuia: *această exploatare se reglementează apoi în repetate rînduiri chiar prin legi.* BL.; **3.** întreprindere economică care pune în valoare terenuri, păduri, mine etc.: *acolo a fost odinioară o iezătură a celor dintăi exploatări.* SAD.; *exploatare forestieră;* **4.** folosire în mod abuziv, profitare de ceva: *exploatare a credulităţii oamenilor.* [V. ***exploata***].

exploatát, ~ţi, exploatată, ~e a. care este pus în valoare; valorificat. // a. şi m., f. (persoană) care suportă exploatarea altuia. [V. ***exploata***].

exploatatór, ~i, exploatatoáre m., f. şi a. (persoană) care exploatează (o situaţie, o persoană): *dă în arendă moşia lui Livaridi, exploatatorului fără milă.* IBR. [***Exploata*** + ***-tor***; cf. fr. ***exploiteur***].

exploatáţie, exploataţii f. unitate economică care pune în valoare terenuri, păduri, zăcăminte etc.; exploatare; (şi: **exploataţiune**). [Din fr. ***exploitation***].

exploataţiúne f. v. exploataţie.

explodá, explodez vb. (intr.) **1.** a face explozie: *a găsit printre şine o grenadă, care i-a explodat în mînă.* GHEŢIE; *a exploda o bombă;* **2.** a sări în aer, a se pulveriza: *a exploda o butelie;* **3.** a izbucni (într-o erupţie): *gazele au explodat prin crăpăturile pămîntului;* (fig.) *în loc să explodeze în afară, toate afectele lui coboară în adîncime.* VIANU; **4.** (fig.) a izbucni, a nu se mai putea stăpîni: *auzind insulta a explodat.* [Din lat. ***explodere***].

explodáre, explodări f. acţiunea de a exploda şi rezultatul ei. [V. ***exploda***].

explodór, explodoare n. explozor. [Din engl. ***exploder***].

explorá, explorez vb. (tr.) **1.** a cerceta un ţinut necunoscut sau greu accesibil: *mama exploră de jur împrejur peştera.* SAD.; *a explora împrejurimile;* **2.** a cerceta cu scopul de a descoperi, de a cunoaşte: *călătorise în Spania şi îi explora arhivele.* CĂL.; *a explora o bibliotecă;* **3.** a face cercetări într-un domeniu al gîndirii; a studia; a aprofunda: *a explora o ştiinţă;* **4.** (med.) a examina în amănunţime (un organ, o regiune a corpului). [Din fr. ***explorer,*** lat. ***explorare***].

explorábil, ~i, explorabilă, ~e a. care poate fi explorat. [Din fr. ***explorable***].

exploráre, explorări f. **1.** acţiunea de a explora şi rezultatul ei; explorare: *explorări prodigioase în continentul african.* BL.; *a merge în explorare;* **2.** examinare sistematică (a unui loc): *să facă explorări arheologice la temelia ruinelor din Pietroasa.* CĂL.; *explorarea unei peşteri;* **3.** aprofundare: *explorarea subconştientului;* **4.** (med.) examen al structurii şi funcţionării organelor interne. [V. ***explora***].

explorát, ~ţi, explorată, ~e a. cercetat cu scopul de a cunoaşte. [V. ***explora***].

explorativ, ~i, explorativă, ~e a. (rar) care explorează cu atenţie. [Din fr. ***exploratif;*** cf. engl. ***explorative***].

exploratór, ~i, exploratoáre m., f. **1.** persoană care explorează o ţară sau o regiune necunoscută ori puţin cunoscută; cercetător: *aduţi aminte de convieţuirea forţată a exploratorilor polari.* VINEA; **2.** persoană care face prospecţiuni pentru a găsi sau a cunoaşte mai bine ceva: *procedează cu zel de explorator la descrierea şi analiza unor arhetipuri.* BL.; (fig.) *nasul devine exploratorul infinitului.* CĂL. // n. (med.) aparat pentru explorarea unui organ. [Din fr. ***explorateur,*** lat. ***explorator, -oris***].

exploratóriu, ~ii, exploratorie, ~ii a. (rar) de probă, preliminar: *veniseră la o audiere exploratorie, ... spre a se edifica asupra oportunităţii frecventării cursului.* GHEŢIE. [Din lat. ***exploratorius,*** fr. ***exploratoire***].

explorăţie, explorăţii f. explorare; (şi: **exploraţiune**). [Din fr. ***exploration***].

exploraţiúne f. v. explorăţie.

explozíbil, ~i, explozibilă, ~e a. care poate exploda: *chiar pulberea explozibilă se pare că era cunoscută bizantinilor.* BL.; *gaz explozibil;* (fig.) *stilul său e plin de imagini, adică de expresii explozibile.* IBR. // n. şi m. substanţă care face explozie: *artifiţierii să distribuie explozibilul după schiţă.* CĂL. [Din fr. ***explosible***].

explózie, explozii f. **1.** reacţie (chimică) bruscă, însoţită de zgomot puternic şi de degajarea unei mari cantităţi de energie (suflu, căldură etc.): *avu neplăcerea de a asista la o explozie grozavă arsenicală.* CĂL.; *explozie nucleară;* **2.** (impropriu) ardere a amestecului de combustibil şi aer în cilindrul unui motor cu ardere internă; **3.** (fig.) manifestare bruscă şi puternică a unei acţiuni, a unui fenomen, a unui sentiment: *poezia lirică e explozia sentimentului.* IBR.; *explozie de mînie;* **4.** (fon.) ieşire bruscă a aerului din aparatul fonator, după ce a fost oprit de limbă, de dinţi sau de buze; (şi: (înv.) **exploziune**). [Din fr. ***explosion,*** lat. ***explosio, -onis***].

explozimétru, explozimetre n. aparat electric pentru semnalizarea pericolului de explozie în medii cu gaze sau vapori inflamabili. [Din engl. ***explosimeter***].

exploziúne f. v. explozie.

explozív, ~i, explozivă, ~e a. **1.** care ţine de explozie; referitor la explozie; **undă explozivă,** undă produsă de o explozie; **2.** care poate exploda; care produce explozie: *amestec exploziv;* **3.** care acţionează prin explozia unor substanţe cu care este încărcat: *mină explozivă;* **4.** (fig.) care se manifestă brusc şi puternic: *replica explozivă a adversarului;* (adv.) *perşii se afirmă exploziv, întemeind numai în curs de cîteva generaţii un imperiu.* BL.; **situaţie explozivă,** situaţie tensionată, critică; **5.** (lingv.; şi subst. f.) care se rosteşte prin deschiderea bruscă a canalului fonator: *consoană explozivă; consoana „p" este o explozivă.* // n. şi m. substanţă care, sub acţiunea căldurii sau a unui şoc mecanic, se descompune brusc şi violent, dezvoltînd căldură, lumină şi o presiune foarte mare prin degajare de gaze. [Din fr. ***explosif,*** germ. ***explosiv, Explosiv***].

explozivitáte f. însuşirea de a fi exploziv. [***Exploziv*** + ***-itate;*** cf. germ. ***Explosivität***].

explozór, explozoare n. aparat pentru aprinderea capselor electrice detonante; explodor. [Din fr. ***exploseur***].

exponát, exponate n. obiect expus într-o expoziţie: *întîmpină unele dificultăţi de a străbate sala ticsită cu exponatele adăpostite în vitrine.* GHEŢIE. [Din germ. ***Exponat,*** rus. ***eksponat***].

exponént, ~ţi, exponentă, ~e m., f. persoană (sau grup) care reprezintă şi apără o idee, o opinie, un principiu, un grup social, un stat: *eleaţii sînt tocmai exponenţii acestui paroxism al gîndirii logice.* BL.; (p. ext.) *filozofii au examinat omul ca exponent al speciei.* GHEŢIE. // m. (mat.) cifră sau

E F

literă scrisă sus, în dreapta unui număr, indicînd la ce putere este ridicat. [Din germ. ***Exponent,*** lat. ***exponens, -ntis***].

exponénţă, exponenţe f. (rar) persoană reprezentativă; tip reprezentativ: *Nalţ şi Persida sînt nu atît doi indivizi îndrăgostiţi, cît două exponenţe.* CĂL. [De la ***exponent***].

exponenţiál, ~l, exponenţială, ~e a. **1.** (mat.) a cărui variabilă, necunoscută, figurează ca exponent: *funcţie exponenţială;* **2.** care creşte (sau descreşte) continuu şi repede: *creştere demografică exponenţială.* [Din fr. ***exponentiel,*** germ. ***exponentiell***].

exponométru, exponometre n. instrument pentru stabilirea duratei de expunere a materialelor fotografice. [Din germ. ***Exponometer***].

expórt, exporturi n. **1.** trimitere de mărfuri dintr-o ţară în alte ţări în scop de vînzare sau de schimb cu alte mărfuri: *importul creşte şi, cu cît creşte el, cu atîta creşte exportul de cereale.* IBR.; *export de materii prime;* **primă de export,** v. **primă; export de capital,** plasare a capitalului în străinătate; **2.** totalitate a mărfurilor exportate: *valoarea exportului nu a ajuns la nivelul scontat.* [Din germ. ***Export***].

exportă, expórt vb. (tr.) a vinde în alte ţări ceea ce a fost produs în ţară. [Din fr. ***exporter,*** lat. ***exportare***].

exportábil, ~i, exportabilă, ~e a. care se poate exporta: *mărfuri exportabile.* [Din fr. ***exportable***].

exportáre, exportări f. acţiunea de a exporta şi rezultatul ei. [V. ***exporta***].

exportát, ~ţi, exportată, ~e a. trimis peste graniţă pentru a fi vîndut sau schimbat. [V. ***exporta***].

exportatór, ~i, exportatoáre a. care exportă: *ţările exportatoare de petrol.* // m. comerciant care se ocupă cu exportul: *exportatorii ne ocolesc de parcă am avea ciumă.* TUD. [Din fr. ***exportateur***].

expozánt, ~ţi, expozantă, ~e a. şi m., f. (persoană, ţară etc.) care expune într-o expoziţie: *comisiunea ... primi pe români în cercul popoarelor expozante.* OD. [Din fr. ***exposant***].

expozéu, expozeuri n. expunere amănunţită şi sistematică a unor fapte, situaţii etc.: *să faci un expozeu complet al stării în care se găseşte armata.* PETR. [Din fr. ***exposé***].

expozitív, ~i, expozitivă, ~e a. **1.** care explică, în care se expune; de forma unei expuneri: *„Logica" publicată de Samoil Clain e împărţită în două părţi expozitive, cărora le premerge o introducere.* BL.; **metodă expozitivă,** metodă de predare care constă în prezentarea conţinutului lecţiei în forma unei expuneri; **2.** rece, sec: *am asigurat-o, cu tonul cel mai expozitiv, că nu ţin la nimeni atît de mult ca la dînsa.* IBR. [Din fr. ***expositif***].

expozitór, expozitori m. (rar) persoană care expune; **expozant;** interpret: *excelent expozitor de medii şi fizionomii, Filimon este un analist mediocru.* CĂL. [Din it. ***espositore***].

expozíţie, expoziţii f. **1.** prezentare publică a unor obiecte selecţionate: *pînzele sale nu erau acceptate în expoziţiile impresioniste.* BL.; **2.** locul, clădirea unde sînt expuse aceste obiecte; **3.** parte a unei opere literare, situată la început, în care se schiţează datele fundamentale ale acţiunii; **4.** redare, prezentare, expunere: *are o expoziţiune confuză a ideilor, încît se cade să i le descurcăm.* CĂL.; (şi: (înv.) **expoziţiune**). [Din fr. ***exposition,*** lat. ***expositio, -onis,*** germ. ***Exposition***].

expoziţionál, ~i, expoziţională, ~e a. care ţine de o expoziţie; cu caracter de expoziţie. [Din engl. ***expositional***].

expoziţiune f. v. expoziţie.

expré adv. v. expres[1].

ex-premiér, ex-premieri m. fost premier. [*Ex-* + ***premier***].

exprés[1], ~şi, expresă, ~e a. **1.** care este exprimat clar, lămurit, explicit: *sincer să fiu, nu am avut în vedere în mod expres acest război.* GHEŢIE; *ordin expres;* **2.** destinat direct şi rapid cuiva: *scrisoare expres.* // adv. special pentru ..., anume, într-adins: *l-am lăsat expre: să visezi urît la noapte.* VINEA; *a venit expres să te vadă;* (şi: **expre**). [Din fr. ***exprès,*** lat. ***expressus***].

exprés[2] a. **1.** (şi subst.) care asigură o deplasare sau un serviciu rapid: *bufet, restaurant expres;* **2. tren expres** (şi subst. n.), tren de mare viteză, cu opriri numai în staţiile importante: *pornesc cu trenul expres spre Bucureşti.* CAR.; *urcă peste un ceas în expresul de München.* GHEŢIE. [Din fr., engl. ***express***].

exprés[3] a. **cafea expres,** cafea preparată la filtru cu vapori; (subst. n.) *două expresuri, vă rog!* [Din fr. ***express,*** it. (*caffè*) ***espresso***].

exprésie, expresii f. **1.** acţiunea, modul de a (se) exprima; exprimare: *Hrisoverghi nu are melancolie şi elevaţie şi expresia îi e dizgraţioasă.* CĂL.; *eu cred că noi, cei de azi, nimic nou n-am descoperit în materie de expresie poetică.* VIERU; **2.** (lingv.) sintagmă concisă şi fixă care exprimă (figurat) o idee: *ea era armată cu suliţi şi se rînduia în „falange" sau „gloate adînci", de unde a venit şi expresia „a se îngloti oştile".* BĂLC.; **3.** îmbinare de cuvinte; cuvînt; sintagmă: *din manuscrise a luat expresiuni care i s-au părut frumoase.* IBR.; **a da expresie,** v. **da; 4.** redare a ideilor sau a sentimentelor prin cuvinte sau prin mimică: *adăugîndu-i idei şi expresiuni felurite.* OD.; **5.** înfăţişare, reflectare exterioară prin figură a stărilor sufleteşti; mod de a fi; aspect: *cel întrebat îşi frecă barba cu o expresie nehotărîtă.* GHEŢIE; *o expresie plină de mîndrie;* **fără expresie,** inexpresiv: *privire fără expresie;* **6.** (mat.) ansamblu de mărimi legate între ele prin simboluri de operaţii: *expresie algebrică;* (şi: (înv.) **expresiune**). [Din fr. ***expression,*** lat. ***expressio, -onis,*** germ. ***Expression***].

expresionísm n. curent artistic din secolul al XX-lea, care supralicitează caracterul subiectiv al reprezentărilor, încercînd să confere operelor maximum de intensitate expresivă: *mai aproape de germani, poeţii ardeleni şi bucovineni au devorat expresionismul.* CĂL. [Din fr. ***expresionnisme,*** germ. ***Expressionismus***].

expresioníst, ~şti, expresionistă, ~e a. care ţine de expresionism, referitor la expresionism, care reprezintă expresionismul: *procedeul derivă pe jumătate din simbolism şi pe jumătate din teatrul expresionist german.* CĂL. // m., f. adept al expresionismului: *cubistul şi expresionistul se consumă în sintetică viziune deformantă.* BL. [Din fr. ***expressionniste,*** germ. ***Expressionist***].

expresionístic, ~ci, expresionistică, ~ce a. (rar) expresionist; (adv.) *eroii au, expresionistic, nume generice.* CĂL. [Din it. ***espressionistico,*** germ. ***expressionistisch***].

expresiúne f. v. expresie.

expresív, ~i, expresivă, ~e a. **1.** care exprimă elocvent, plastic, sugestiv ceva: *gesturi expresive;* **2.** care reflectă în mod pregnant stări interioare: *se uită ţintă în ochii lui calzi, mobili, expresivi.* VLAH.; *fizionomie expresivă;* **3.** care evocă imagini vii, reale: *cea mai expresivă poemă a vieţii vînătoreşti.* OD.; *tablou expresiv.* [Din fr. ***expressif,*** germ. ***expressiv***].

expresivitáte f. calitatea, capacitatea de a fi expresiv; exprimare vie, plastică: *numai noutatea în serviciul expresivităţii alcătuieşte un criteriu capabil să măsoare progresul în literatură.* VIANU; *expresivitatea cuvintelor vechi; expresivitate poetică.* [Din fr. ***expressivité,*** germ. ***Expressivität***].

expresór, expresoare n. aparat electric pentru preparat cafea. [Denumire comercială].

expresso n. invar. (**cafea expresso**) băutură concentrată obţinută prin trecerea forţată a vaporilor printre granulele de cafea. [Din engl. ***expresso***].

exprimá, exprím vb. **1.** (tr.) a expune, a formula, a manifesta opinii, idei, sentimente etc.: *se gîndi că ar trebui poate să-şi exprime compasiunea.* GHEŢIE; *a-şi exprima cugetarea; ochii săi exprimau recunoştinţă;* **2.** (refl.) a vorbi, a reda în cuvinte: *nu poţi deveni un bun specialist în oricare domeniu, dacă nu ştii elementarul – să te exprimi corect în limba ta.* CF.; *se exprimă greu în public.* [Din fr. ***exprimer,*** lat. ***exprimere***].

exprimábil, ~i, exprimabilă, ~e a. care se poate exprima: *poeţii lirici tratează teme exprimabile prin substantive.* VIANU. [Din fr. ***exprimable***].

exprimáre, exprimări f. **1.** acţiunea de a (se) exprima şi rezultatul ei; expunere a unor idei sau sentimente: *imaginile sînt frumoase, însă exprimarea nu e corectă.* IBR.; **2.** comunicare prin cuvinte: *ceea ce m-a frapat atunci în vorbele lui a fost exprimarea la persoana întîi plural.* GHEŢIE; **3.** manifestare, exteriorizare a unor fenomene, stări, sentimente etc.: *nu era o simplă ameţeală trecătoare, ... ci exprimarea firească a unei feminităţi ignorate pînă atunci.* GHEŢIE. [V. ***exprima***].

exprimát, ~ţi, exprimată, ~e a. expus prin cuvinte: *opinia exprimată a fost acceptată;* (subst.) *lasă să se înţeleagă tocmai contrariul celor exprimate.* VIANU. [V. ***exprima***].

expropriá, expropriez vb. (tr.) a deposeda legal pe cineva de o proprietate în interes public (prin acordarea unei despăgubiri). [Din fr. ***exproprier***].

expropriát, ~ţi, expropriată, ~e a. care a fost luat prin expropriere: *terenuri expropriate.* // a. şi m., f. (persoană) care a fost supusă exproprierii: *se căsătoreşte cu fata boierului expropriat.* CĂL. [V. ***expropria***].

expropriatór, ~i, expropriatoáre a. şi m., f. (persoană) care expropriază. [Din fr. ***expropriateur***].

expropriére, exproprieri f. acţiunea de a expropria şi rezultatul ei: *romancierul ridiculizează pe ortodocşii din Ardeal, luînd parte catolicilor ce încearcă a se sustrage de la expropriere.* CĂL. [V. ***expropria***].

expugnábil, ~i, expugnabilă, ~e a. care poate fi luat prin forţă. [Din fr. ***expugnable***].

expúlsie, expulsii f. **1.** eliminare, scoatere afară, aruncare; **2.** (spec.) împingere în afară a unui fluid; **3.** (med.) eliminare a fătului, a placentei din cavitatea uterină. [Din fr. ***expulsion,*** lat. ***expulsio, -onis***].

expuizá, expuizez vb. (tr.) **1.** a obliga să părăsească o ţară, un teritoriu, o organizaţie etc.: *fu denunţat drept trădător, expulzat din învăţămînt.* CĂL.; **2.** a împinge afară, a sili să iasă (din organism): *a expulza materiile fecale.* [Din fr. ***expulser,*** lat. ***expulsare***].

expulzáre, expulzări f. acţiunea de a expulza şi rezultatul ei: *lumea îl ocoleşte, autorităţile încearcă expulzarea lor.* CĂL.; *expulzarea fătului; lege de expulzare.* [V. ***expulza***].

expulzát, ~ţi, expulzată, ~e a. şi m., f. (persoană) care a fost izgonită dintr-o ţară; exilat: *primele trenuri cu expulzaţi au şi sosit.* GHEŢIE. [V. ***expulza***].

expuncţiúne, expuncţiuni f. **1.** încheiere, terminare; **2.** scoatere a unui cuvînt, a unei litere dintr-un text. [Din lat. ***expunctio, -onis,*** fr. ***exponction***].

expúne, expun vb. **1.** (tr.) a aşeza la vedere; a arăta: *a expune mărfuri;* **2.** (tr.) a prezenta într-o expoziţie: *a expune tablouri;* **3.** (intr.) a participa la o expoziţie (cu lucrări proprii): *el a expus în mai multe oraşe;* **4.** (tr.) a aşeza astfel încît să poată suferi o acţiune, o influenţă etc.; *a expune corpul la soare; a expune un material la foc;* (refl.) *un primitiv s-a expus vîntului şi frigului pe zi de ploaie.* BL.; **5.** (tr.) a face cunoscut, a explica: *autorul expune ipotezele cristianismului asupra pieirei lumei.* EM.; *a expune motivele unei cereri;* **6.** (tr. şi refl.) a pune sau a se afla într-o situaţie neplăcută, incomodă: *fata roşi instantaneu, trezindu-se expusă astfel atenţiei tuturor.* GHEŢIE; **7.** (tr. şi refl.) a pune sau a se afla într-o situaţie periculoasă: *n-aş fi nebun să vă expun la primejdii.* CAR.; *să nu se expună la primejdii prea mari.* TUD.; *a-şi expune viaţa; a expune un copil;* **8.** (tr.) a supune acţiunii luminii un film, o placă fotografică etc. pentru a obţine un clişeu sau o fotografie. [Din lat. ***exponere*** (după *pune*)].

expúnere, expuneri f. **1.** acţiunea de a (se) expune şi rezultatul ei; **2.** tratare publică (în faţa elevilor sau studenţilor) a unei teme, a unui subiect (ştiinţific): *studenţii îi declarară că preferă o expunere neîntreruptă de o oră şi jumătate, uneia fragmentate în două reprize.* GHEŢIE; **3.** relatare, prezentare în cuvinte; lămurire: *nu e cazul să intrăm în expunerea detaliată a situaţiilor.* BL.; *expunerea unei doctrine; expunerea unui fapt;* **4.** parte a unei opere literare în care se redau întîmplările personajelor; **5.** supunere unei acţiuni, unei influenţe etc.: *expunerea la un mediu sau civilizaţie nouă este benefică pentru formarea tinerilor.* CF.; **6.** periclitare, punere în pericol; **7.** supunere a unui material fotosensibil la acţiunea luminii (pentru a realiza un clişeu sau o fotografie). [V. ***expune***].

expurgá, expúrg vb. (tr.) a elimina dintr-o carte pasajele care nu sînt compatibile cu anumite principii (morale): *cenzura a expurgat acest roman;* (p. ext.) *literatura lor suge seva celei populare expurgînd-o de izurile prea tari.* CĂL. [Din fr. ***expurger,*** lat. ***expurgare***].

expurgáre, expurgări f. acţiunea de a expurga şi rezultatul ei; expurgaţie: *pare o poveste pentru copii şi ca atare este privită de mulţi din cauza expurgării textului.* CĂL. [V. ***expurga***].

expurgáţie, expurgaţii f. expurgare. [Din fr. ***expurgation***].

expús, ~şi, expusá, ~e a. **1.** descris, relatat: *subiectul expus;* **2.** aşezat la vedere: *mărfuri expuse;* **3.** prezentat într-o expoziţie: *tablouri expuse;* **4.** supus acţiunii, influenţei cuiva: *latura expusă a culturii asigură pătrunderea elementelor străine;* **5.** supus unui pericol: *petrecerea asta este păgînă, fiindcă constă în a vedea viaţa oamenilor expusă, încredinţată unei abilităţi de a înfrunta fiarele.* CĂL. [V. ***expune***].

exsanguiná, exsanguinez vb. (med.; tr.) a extrage sîngele dintr-un organism pentru a fi înlocuit cu sînge străin. [Din fr. ***exsanguiner***].

exsanguináre, exsanguinări f. (med.) exsanguinaţie. [V. ***exsanguina***].

exsanguináţie, exsanguinaţii f. (med.) extragere a sîngelui dintr-un organism în vederea înlocuirii lui; exsanguinare. [Din fr. ***exsanguination***].

exsanguinotransfúzie f. v. exsangvinotransfuzie.

exsanguitáte f. (rar) paliditate; lipsă de energie: *exanguitatea e tradusă în imagini delicate.* CĂL.; (şi: **exanguitate**). [***Exsanguu*** + ***-itate***].

exsánguu, ~ui, exsanguă, ~ue a. **1.** (despre ţesuturi) care a pierdut mult sînge; lipsit de sînge; **2.** palid, cadaveric: *ochi exangui, cufundaţi în vis, ai omului ce doarme cu pleoapele deschise.* CĂL.; *buze exangue;* **3.** (fig.) lipsit de substanţă, de forţă: *literatură exanguă;* (şi: **exanguu**). [Din fr. ***exsangue,*** lat. ***exsanguis***].

exsangvinotransfúzie, exsangvinotransfuzii f. (med.) înlocuire totală a sîngelui dintr-un organism prin transfuzie; (şi: **exsanguinotransfuzie**). [Din fr. ***exsanguinotransfusion***].

exsicáta f. (bot.) colecţie de plante recoltate dintr-o regiune şi inserate într-un ierbar. [Din lat., fr. ***exsicata***].

exsicatór, exsicatoare n. vas de laborator, din sticlă şi cu capac ermetic, pentru uscarea substanţelor. [Din fr. ***exsiccateur***].

exsudánt, ~ţi, exsudantă, ~e a. şi m. (substanţă) care provoacă transpiraţie. [Din fr. ***exsudant***].

exsudát, exsudate n. **1.** lichid bogat în albumină care trece din vasele sangvine în ţesuturi; **2.** scurgere de sevă sau de răşină la suprafaţa plantei. [Din fr. ***exsudat***].

exsudáţie, exsudaţii f. **1.** transpiraţie; asudare; **2.** separare şi ieşire a unor componenţi la suprafaţa unui material. [Din fr. ***exsudation***].

extánt, ~ţi, extantă, ~e a. (jur.) care există în natură. [Din lat. ***extans, -ntis,*** fr. ***extant***].

extátic, ~ci, extatică, ~ce a. **1.** cauzat de extaz, care ţine de extaz: *lumina ca simbol al stării extatice ... este mai ales un simbol dominant.* BL.; *transport extatic;* (subst. n.) *sînt indiciul unui lirism maxim, întors de la extatic la grandios.* CĂL.; (adv.) *i se atribuie o substanţă magică în stare să pătrundă pe cel ce crede extatic în el.* BL.; **2.** care este în extaz; încîntat; fermecat: *din moment ce intelectualul ... trebuie să evadeze din sine ..., el devine ecstatic.* BL.; (scris şi: (înv.) *ecstatic*). [Din fr. ***extatique***].

extatizáre, extatizări f. (ajungere în) stare de extaz: *prin ecstatizare se poate spera o ieşire efectivă din învălmăşeala de concepţii în care timpul nostru se zbate.* BL.; (scris şi: (înv.) *ecstatizare*). [***Extat***(*ic*) + ***-izare***].

extáz, extaze şi **extazuri** n. **1.** stare psihică de mare intensitate cauzată de un sentiment paroxistic de adoraţie şi de comuniune cu obiectul adorat: *erau dulci acele ore de extaz şi de gîndire.* ALEX.; **2.** exaltare provocată de o bucurie nemărginită, de o admiraţie profundă; (şi: (înv.) **estaz**). [Din lat. ***extasis,*** fr. ***extase***].

extaziá, extaziez vb. **1.** (refl.) a-şi arăta, prin demonstraţii de entuziasm, admiraţia, încîntarea, veneraţia: *sultanul e un fin estet care se extaziază în faţa pietrelor dăruite de Aladin.* CĂL.; *a se extazia în faţa unui tablou;* **2.** (tr.) a încînta, a dispune: *îndeosebi coloanele în cantităţi mari îl extaziază.* CĂL.; *priveliştea munţilor mă extaziază.* [Din fr. ***extasier***].

extaziát, ~ţi, extaziată, ~e a. căzut în extaz, plin de admiraţie: *iată-ne dar şi noi extaziaţi dinaintea acestei sublime privelişti.* OD. [V. ***extazia***].

extaziére, extazieri f. faptul de a se extazia: *o priveliştе carpatină poate să stîrnească într-un individ oarecare o stare intensă de extaziere.* BL. [V. ***extazia***].

extemporál[1], extemporale n. probă scrisă neanunţată dată elevilor: *îndată după serbare, au început să curgă extemporalele.* GHEŢIE. [Din germ. ***Extemporale,*** lat. ***extemporalis***].

extemporái[2], ~i, extemporală, ~e a. (italienism) care are loc pe neaşteptate, improvizat, prin improvizaţie; (adv.) *ia ca model opera lui Saint-Beuve ... căruia-i observă procedeul portretisticei literare, înfăptuite extemporal.* CĂL. [Din it. ***estemporale***].

extemporanéu, ~i, extemporanee a. **1.** (livr.) care nu depinde de timp; improvizat şi imediat; **2.** (med.) **medicament extemporaneu,** medicament preparat şi administrat pe loc. [Din lat. ***extemporaneus,*** fr. ***extemporané***].

extensíbil, ~i, extensibilă, ~e a. care se poate extinde: *metalele sînt extensibile.* [Din fr. ***extensible,*** germ. ***extensibel***].

extensibilitáte f. însuşirea de a fi extensibil; posibilitate de extindere. [Din fr. ***extensibilité***].

exténsie f. v. extensiune.

extensionál, ~i, extensională, ~e a. care ţine de extensiune, referitor la extensiune. [Din germ., engl. ***extensional***].

extensiúne, extensiuni f. **1.** acţiunea de a se extinde; amplificare, creştere: *extensiunea nervilor;* **2.** întindere, amploare, mărime: *extensiunea şantierului ... dădea impresia unei acţiuni arhitectonice colosale.* CĂL.; *extensiunea acestui teren;* **3.** domeniu de aplicare, de valabilitate, de cuprindere: *extensiunea unei legi, unei clauze;* **4.** lărgire a înţelesului unui cuvînt; **5.** (log.) totalitate a obiectelor la care se aplică un concept; **6.** (inform.) creştere a capacităţii unui subansamblu dintr-un sistem: *extensie de memorie;* (şi: (rar) **extensie**). [Din fr. ***extension,*** lat. ***extensio, -onis,*** germ. ***Extension***].

extensív, ~i, extensivá, ~e a. **1.** care întinde, care provoacă extensiune: *forţă extensivă;* **2.** care are proprietatea de a se întinde; **3.** care are extensiune, extindere: *corpurile extensive şi vizibile se alcătuiesc din combinaţiuni de atomi invizibili şi inextensivi.* BL.; **4.** (lingv.) **semnificaţie extensivă (a unui cuvînt)**, semnificaţie luată prin extensie; **5.** (fiz.) **proprietăţi extensive**, proprietăţi care depind de cantitatea de materie; **6.** (agr.) care se realizează pe suprafeţe mari, fără utilizarea îngrăşămintelor şi cu randament mic: *cultura pămîntului, din estensivă cum este, ar avea braţe destule pentru a deveni intensivă.* EM.; *cultură extensivă;* (şi: (înv.) **estensiv**). [Din fr. ***extensif,*** germ. ***extensiv***].

extensór, ~i, extensoáre a. care are rolul de a întinde: *muşchi extensor.* // n. aparat de gimnastică format din arcuri ce se întind cu mîinile. [Din fr. ***extenseur,*** germ. ***Extensor***].

extenuá, extenuez vb. (refl. şi tr.) a (se) obosi foarte tare; a (se) epuiza, a (se) istovi: *fiica ei ... se extenuează lucrînd la maşina de cusut.* CĂL.; *excursia în munţi l-a extenuat.* [Din fr. ***exténuer,*** lat. ***extenuare***].

extenuánt, ~ţi, extenuantă, ~e a. care extenuează; epuizant; istovitor: *sînt supuşi unor eforturi extenuante o perioadă mai lungă de timp.* GHEŢIE; *muncă extenuantă.* [Din fr. ***exténuant,*** lat. ***extenuans, -ntis***].

extenuáre, extenuári f. acţiunea de a (se) extenua şi rezultatul ei; stare de slăbiciune extremă a corpului: *a muncit pînă la extenuare.* [V. ***extenua***].

extenuát, ~ţi, extenuată, ~e a. extrem de obosit; istovit, epuizat: *oratorul extenuat se făcea supus, implorator.* CĂL. [V. ***extenua***].

exteriór, ~i, exterioáră, ~e a. **1.** care este în afară; extern: *biserica are pe pereţii exteriori zugrăviturі.* CĂL.; *ornamentele exterioare ale palatului;* **2.** referitor la relaţiile cu ţările străine: *comerţ exterior.* // n. **1.** partea din afară a unui lucru: *mi-am dat seama că impresia nu vine dinăuntrul meu, ci din exterior.* GHEŢIE; *exteriorul unui oraş;* **2.** ţările străine: *exodul forţelor de muncă spre exteriorul capitalist şi civilizat demarase şi el.* CF.; *relaţiile noastre cu exteriorul.* // adv. în afară. [Din fr. ***extérieur,*** lat. ***exterior***].

exterioritáte f. **1.** caracterul a ceea ce este exterior; **2.** (rar) obiectivitate. [Din fr. ***extériorité***].

exteriorizá, exteriorizez vb. (tr. şi refl.) a (se) proiecta în afară; a comunica, a exprima, a manifesta opinii sau sentimente prin cuvinte, gesturi etc.: *îşi dă seama că nu ştiuse să-şi exteriorizeze sentimentele.* CĂL. [Din fr. ***extérioriser***].

exteriorizáre, exteriorizări f. acţiunea de a (se) exterioriza şi rezultatul ei; manifestare exterioară: *ne e redat mai mult decît prin impresia unui personaj ..., şi anume prin exteriorizarea acestei impresii.* IBR. [V. *exterioriza*].

exteriorizát, ~ţi, exteriorizată, ~e a. manifestat în exterior; exprimat: *de fapt, nu există nici fond, nici formă, ci gîndire exteriorizată.* IBR. [V. *exterioriza*].

exteritoriál, ~i, exteritorială, ~e a. care se bucură de dreptul de exteritorialitate, supus principiului exteritorialităţii. [De la *exteritorialitate;* cf. germ. *exteritorial*].

exteritorialitáte f. situaţie juridică în care se află misiunile diplomatice ale unui stat străin, ca şi cînd ele ar fi situate pe teritoriul statului lor naţional. [Din fr. *exterritorialité,* germ. *Exterritorialität*].

extermină, extérmin vb. (tr.) a stîrpi în masă, a distruge complet, a nimici cu totul: *sînt străini, trădători de ţară şi trebuie exterminaţi.* EM.; *a extermina un popor;* (şi: (înv.) **estermina**). [Din fr. *exterminer,* lat. *exterminare*].

exterminánt, ~ţi, exterminantă, ~e a. care extermină; exterminator. [Din fr. *exterminant*].

exterminăre, exterminări f. acţiunea de a extermina şi rezultatul ei: *au pornit un fel de război de exterminare împotriva poporului.* IBR.; (p. ext.) *în lupta de exterminare a acestei aprige voinţe de putere, Lăpuşneanul apare omenesc ca orice om viu.* CĂL. [V. *extermina*].

exterminát, ~ţi, exterminată, ~e a. distrus, nimicit, stîrpit în masă. [V. *extermina*].

exterminatór, ~i, exterminatoáre a. (şi subst.) care extermină; nimicitor: *înger exterminator.* [Din fr. *exterminateur,* lat. *exterminator, -oris*].

extérn, ~i, externă, ~e a. 1. care se află în afară; exterior: *filozofia ... rezultă din contemplarea obiectivă a lumii externe.* IBR.; *suprafaţa externă a unui cilindru;* **ministru de externe,** membru al guvernului care se ocupă de relaţiile cu ţările străine: *este ministru de externe cu titlu provizoriu sub căimăcămie.* CĂL.; **unghi extern,** unghi format de două drepte tăiate de o secantă şi aflat în exteriorul lor; **2.** străin; fără relaţie: *un scop extern artei;* **3.** care este în afara sau pe suprafaţa corpului; care este pe piele: *pentru leziunile externe camera este indispensabilă.* SAD.; **4.** care se aplică numai pe suprafaţa corpului: *medicament de uz extern.* // m., f. **1.** elev sau ucenic care nu locuieşte în internatul şcolii: *am ieşit din internat şi am terminat liceul ca extern.* GAL.; **2.** student în medicină admis să facă practică în spital. [Din fr. *externe,* lat. *externus,* germ. *extern, Externe*].

externá, externez vb. (tr.) a elibera din spital un bolnav (însănătoşit): *noi nu dorim să vă externăm oricum, ci, pe cît posibil, vindecat.* GHEŢIE. [*Extern* + *-a*].

externalizá, externalizez vb. (tr.) a trece pe unii salariaţi de la firme mai mari la firme mai mici. [Din engl. *externalize,* germ. *externalisieren*].

externaiizáre, externalizări f. acţiunea de a externaliza şi rezultatul ei. [V. *externaliza*].

externáre, externări f. acţiunea de a externa şi rezultatul ei. [V. *externa*].

externát[1] n. faptul de a externa. [V. *externa*].

externát[2]**, ~ţi, externată, ~e** a. care a fost eliberat din spital, care a părăsit spitalul. [V. *externa*].

externát[3]**, externate** n. **1.** şcoală ai cărei elevi locuiesc şi iau masa pe cont propriu: *a funcţionat în învăţămînt, fiind numită ... profesoară suplinitoare la externatul secundar din Bacău.* CĂL.; **2.** stadiu de practică în spital pentru studenţii în medicină care au trecut un examen special. [Din fr. *externat,* germ. *Externat*].

externíst, ~şti, externistă, ~e m., f. (rar) **1.** medic specialist în boli externe; **2.** bolnav în tratament ambulatoriu. [Din germ. *Externist*].

exteroceptív, ~i, exteroceptivă, ~e a. care transmite centrilor nervoşi din mediul extern. [Din fr. *extéroceptif*].

extínct, ~ţi, extinctă, ~e a. dispărut; pierdut; învechit: *specie extinctă.* [Din lat. *exstinctus*].

extinctív, ~i, extinctivă, ~e a. care duce la stingerea, la înlăturarea efectelor unui act juridic. [Din fr. *extinctif*].

extinctór, ~i, extinctoáre a. care are proprietatea de a stinge. // n. aparat care serveşte la stingerea incendiilor; stingător. [Din fr. *extincteur,* lat. *extinctor, -oris*].

extíncţie, extíncţii f. **1.** stingere, slăbiciune (a unei acţiuni); starea a ceea ce se stinge; **2.** micşorare sau anulare a intensităţii unui fascicul de lumină; **3.** (fig.) încetare a activităţii, a existenţei; moarte: *poporul nu-şi poate închipui extincţia.* CĂL. [Din fr. *extinction*].

extínde, extind vb. (tr. şi refl.) a (se) întinde pe o suprafaţă mai mare; a (se) mări; a(-şi) lărgi sfera de acţiune: *negoţul s-a extins, numărul magazinelor a crescut.* GHEŢIE. [Din lat. *extendere* (după *întinde*)].

extíndere, extinderi f. acţiunea de a (se) extinde şi rezultatul ei. [V. *extinde*].

extingíbil, ~i, extingibilă, ~e a. **1.** care poate fi stins; **2.** (jur.) care trebuie stins. [Din fr. *extinguible,* lat. *extinguibilis* (după *stinge*)].

extírpă, extírp vb. (tr.) **1.** a înlătura pe cale chirurgicală un organ sau o porţiune dintr-un organ bolnav: *a extirpa o tumoare;* (fig.) *elementele strict gramaticale sînt extirpate la maxima măsură.* CĂL.; **2.** a smulge din rădăcină; a distruge prin dezrădăcinare sau prin tăiere: *a extirpa buruienile;* **3.** (fig.) a distruge complet; a nimici, a stîrpi: *înlăturînd din mitologie antropomorfismul, pe cît posibil, şi extirpînd total zoomorfismul.* BL.; *a extirpa corupţia.* [Din fr. *extirper,* lat. *extirpare*].

extirpáre, extirpări f. **1.** acţiunea de a extirpa şi rezultatul ei; extirpaţie; **2.** distrugere completă; nimicire: *fiece palmă de pămînt de hrană e cîştigată prin estirpare de codri seculari.* EM.; (şi: (înv.) **estirpare**). [V. *extirpa*].

extírpát, ~ţi, extirpată, ~e a. **1.** înlăturat pe cale chirurgicală: *tumoare extirpată;* **2.** smuls, scos: *buruieni extirpate;* **3.** (fig.) eliminat; stîrpit: *sentimentul tragicului, atît de dominant la alte popoare europene, pare la ei extirpat.* BL. [V. *extirpa*].

extirpatór, ~i, extirpatoáre a. care extirpă, care distruge, care nimiceşte. // n. unealtă agricolă cu care se distrug buruienile din culturi: *extirpatorul cu cinci cuţite.* CĂL. [Din fr. *extirpateur,* lat. *extirpator, -oris*].

extírpăţie, extírpaţii f. extirpare; (şi: **extirpaţiune**). [Din fr. *extirpation*].

extirpaţiúne f. v. extirpaţie.

extispéx m. extispiciu. [Lat. *extispex*].

extispíciu, extispicii f. (mit.) cercetare a măruntaielor păsărilor pentru prezicerea viitorului; extispex, haruspiciu. [Din lat. *extispicium*].

extómpă f. v. estompă.

extorcá, extorchez vb. (tr.) a obţine (de la cineva) prin ameninţări, prin violenţă bunuri (în special bani); a stoarce de bani (pe cineva): *ajunge să şantazeze ... pe un bătrîn, extorcîndu-i bani.* CĂL. [Din fr. *extorquer,* lat. *extorquere*].

extorcáre, extorcări f. acţiunea de a extorca şi rezultatul ei; extorsiune [V. *extorca*].

extorsiúne, extorsiuni f. (rar) extorcare. [Din fr. *extorsion,* lat. *extorsio, -onis*].

éxtra[1] a. invar. (fam.) (despre calitatea unui produs) superior, foarte bun, excelent, extraordinar: *un vin extra; o carte extra.* [Din fr. *extra* (*<extraordinaire*)].

extra-[2] element de compunere cu sensul: **a)** „afară (de)", „deosebit (de)"; **b)** „superior", „foarte" şi serveşte la formarea unor adjective. [Din fr. *extra-,* lat. *extra*].

extraatmosféric, ~ci, extraatmosferică, ~ce a. de dincolo de atmosfera terestră. [Din fr. *extra-atmosphérique*].

extrabugetár, ~i, extrabugetară, ~e a. care nu este înscris în buget; care se face în afara bugetului. [Din fr. *extra-budgétaire*].

extracelulár, ~i, extracelulară, ~e a. care se află în afara celulelor, care nu ţine de celule. [Din fr. *extracellulaire*].

extraconjugál, ~i, extraconjugală, ~e a. care ţine de relaţiile din afara căsătoriei. [Din fr. *extraconjugal*].

extracorporál, ~i, extracorporală, ~e a. care se află în afara corpului; care se produce în exterior. [*Extra-*[2] + *corporal*].

extracósmic, ~ci, extracosmică, ~ce a. care este în afara cosmosului: *plugurile sînt nişte întraripate picate din spaţiul extracosmic.* CĂL. [*Extra-*[2] + *cosmic*].

extráct, extracte n. (înv.) **1.** substanţă obţinută din diferite materii vegetale sau animale: *extract de roibă;* **2.** fragment, pasaj dintr-o scriere; extras: *academiile traduc în extracte ... principalele lor opere şi le dau publicităţii.* OD.; **3.** copie a unui act, scoasă după un registru; **4.** rezumat, sumar: *aceasta e negreşit vrun extract lesnicios a sistemului său de învăţătură.* NEGR. [Din lat. *extractus,* germ. *Extrakt*].

extractív, ~i, extractivă, ~e a. care serveşte la extragerea unor substanţe, unor materiale utile: *industrie extractivă.* [Din fr. *extractif*].

extractór, ~i, extractoáre a. care serveşte pentru a extrage o substanţă sau un corp. // n. **1.** aparat cu care se scoate mierea din faguri: *ramele pline despovărate zilnic la extractor erau imediat date albinelor ca să le umple iar.* SAD.; **2.** dispozitiv la închizătorul armei care scoate tubul cartuşului tras. [Din fr. *extracteur,* lat. *extractorius*].

extrăcţie, extracţii f. **1.** acţiunea de a extrage şi rezultatul ei; extragere: *extracţia huilei;* **2.** (spec.) scoatere a unui dinte sau a unei măsele; **3.** (înv.; fig.) origine, obîrşie: *de la gîndul de a stîrpi cuvintele de estracţie străină, am ajuns a schimba tot glosarul.* RUSSO; *de extracţie obscură;* (şi: (înv.) **extracţiune, estracţie**). [Din fr. *extraction,* germ. *Extraktion*].

extracţiúne f. v. extracţie.

extracurént, extracurenţi n. (fiz.) curent electric datorat autoinducţiei. [Din fr. *extra-courant*].

extradotál, ~i, extradotală, ~e a. care este în afară de zestre. [Din fr. *extra-dotal*].

extra-dry [extra-drai] a. invar. (despre băuturi alcoolice) foarte sec: *gin extra-dry.* [Cuv. engl.].

extradúr, ~i, extradură, ~e a. foarte dur. [*Extra-*[2] + *dur*].

extrafín, ~i, extrafină, ~e a. foarte fin, deosebit de fin: *ciocolată extrafină.* [*Extra-*[2] + *fin*].

extrafór n. panglică pentru tivuri. [Din fr. *extra-fort*].

extragaláctic, ~ci, extragalactică, ~ce a. care se află în afara galaxiei noastre. [Din fr. *extragalactique*].

extráge, extrag vb. (tr.) **1.** a scoate din locul în care s-a format sau a fost introdus: *trecu apoi la dulap de unde extrase pe rînd fracul şi hainele*

negre. GHEŢIE; *a extrage minereuri din sol;* (refl. pas.) *cantitatea de căldură trebuincioasă pentru a fluidifica corpul solid cată să se extragă din înseşi părţile constitutive ale soluţiunii.* EM.; **2.** a separa o substanţă de alta prin anumite procedee (chimice): *a extrage zahăr din sfeclă;* (fig.) *Sadoveanu a extras chintesenţa poeziei populare şi a limbii populare şi şi-a însuşit-o organismului său sufletesc.* IBR.; **3.** a prelua, a reţine ceva (copiind) dintr-o carte sau dintr-un registru: *a extrage un pasaj dintr-o operă literară;* (absol.) *la Roma, cel puţin, neavînd bani, extrăgea din cărţi.* CĂL.; **4.** (mat.) a afla, a calcula rădăcina unui număr: *a extrage rădăcina pătrată sau cubică;* **5.** a obţine, a realiza: *certitudinea şi-o extrăgea din lungile ore consacrate studiului.* GHEŢIE. [Din lat. ***extrahere*** (după *trage*)].

extrágere, extrageri f. **1.** acţiunea de a extrage şi rezultatul ei; **2.** scoatere, tragere afară; extracţie: *descoperirea metalelor, extragerea lor din pămînt.* VIANU; **3.** separare dintr-un compus; **4.** degajare a unei idei, a unei concluzii; **5.** selectare şi transcriere de fragmente dintr-un text: *extragere de fişe;* **6.** operaţie de stabilire, pe baza întîmplării, a numerelor cîştigătoare la loto; etapă a acestei operaţii. [V. ***extrage***].

extralegál, ~i, extralegală, ~e a. în afara legalităţii. [Din fr. ***extra-légal***].

extralingvístic, ~ci, extralingvistică, ~ce a. situat în afara limbii: *cuvinte care denumesc realităţi extralingvistice.* [Din fr. ***extra-linguistique***].

extralumésc, ~şti, extralumeáscă, ~eşti a. (rar) în afara lumii. [***Extra-²*** + ***lumesc***].

extramundán, ~i, extramundană, ~e a. din afara lumii: *nu ne interesează anume nici dacă acest centru e extramundan sau intramundan.* BL. [Din germ. ***extramundan***].

éxtra múros a. şi adv. în afara oraşului. [Cuv. lat.].

extranatúral, ~i, extranaturală, ~e a. în afara naturii: *dacă mîncarea materială nu este ceva extranatural, nu poate fi nici mîncarea spirituală.* STĂNIL. [***Extra-²*** + ***natural***].

extraneitáte f. **1.** caracter străin al unui element cuprins într-un act juridic; **2.** situaţie juridică a unei persoane aflate într-o ţară străină. [Din fr. ***extranéité***].

extranéu, ~i, extranee a. (rar) străin, din afară: *nu are nevoie să ceară falsificarea istoriei literare prin amestecarea cu materie extranee disciplinei.* CĂL. [Din it. ***estraneo,*** lat. ***extraneus***].

extraordinár, ~i, extraordinară, ~e a. **1.** care iese din comun; care impresionează prin singularitate, prin bizarerie; cu totul deosebit; neobişnuit, nemaipomenit: *să povestească istorii extraordinare din viaţa eroilor patriei lui.* VLAH.; *conduită extraordinară;* **2.** înzestrat cu calităţi deosebite: *un om extraordinar;* **3.** care se aplică în cazuri excepţionale: *poftì să afie ce pricină a dat prilej unei asemenea măsuri extraordinare.* SAD.; **ambasador extraordinar,** ambasador trimis în circumstanţe speciale; **4.** (rar) peste numărul stabilit; suplimentar: *ca student extraordinar nu eram obligat să susţin examene.* GHEŢIE; **5.** foarte bun, excelent: *băutură extraordinară.* // adv. **(extraordinar de)** foarte, din cale-afară: *revăzu într-o imagine extraordinar de vie trupul despuiat al tinerei femei.* GHEŢIE. [Din fr. ***extraordinaire,*** lat. ***extraordinarius***].

extraparlamentár, ~i, extraparlamentară, ~e a. care nu face parte din parlament; din afara parlamentului: *comisie extraparlamentară.* [Din fr. ***extra-parlamentaire***].

extrapiát, ~ţi, extraplată, ~e a. foarte plat: *ceas extraplat;* (subst.) *aveam un extraplat de platină dăruit de tata la bacalaureat.* VOIC. [Din fr. ***extra-plat***].

extrapolă, extrapolez vb. (tr.) a face o extrapolare; a trage o concluzie din premise insuficiente; a generaliza fără acoperire. [Din fr. ***extrapoler***].

extrapolábil, ~i, extrapolabilă, ~e a. (rar) care poate fi extrapolat. [***Extrapola*** + ***-bil***].

extrapoláre, extrapolări f. **1.** (mat.) determinare aproximativă a unei funcţii continue pentru valori situate în afara unui interval de valori cunoscute; **2.** (filoz.) extindere ipotetică a unei noţiuni, legi, teorii etc. de la un domeniu la altul; trecere de la o idee la alta (mai complexă, cu o sferă mai largă etc.); generalizare fără dovezi; deducţie; extrapolaţie. [V. ***extrapola***].

extrapoláţie, extrapolaţii f. extrapolare. [Din fr. ***extrapolation***].

extraprofesionál, ~i, extraprofesională, ~e a. în afara profesiunii: *îşi vede de micile lui operaţii extraprofesionale.* VINEA. [***Extra-²*** + ***profesional***; cf. fr. ***extraprofessionnel***].

extrás, extrase n. **1.** fragment, pasaj scos dintr-o scriere: *poetul dădea cîteva extrase.* CĂL.; **2.** act în care au fost reproduse (fragmentar) părţile esenţiale dintr-un document; **în extras,** reprodus aparte, fragmentar; **extras de cont,** document bancar al situaţiei creditului şi debitului unui titular de cont la un moment dat; **3.** articol dintr-o publicaţie colectivă prezentat separat (sub formă de broşură); **4.** extract. [V. ***extrage***].

extrasensíbil, ~i, extrasensibilă, ~e a. extrem de sensibil. [Din fr. ***extra-sensible***].

extrasenzoriál, ~i, extrasenzorială, ~e a. care este perceput pe alte căi decît cele normale. [Din engl. ***extra-sensoriel***].

extrasístolă, extrasistole f. contracţie suplimentară a inimii înaintea sistolei, provocînd o durere uşoară. [Din fr. ***extra-systole***].

extraspectív, ~i, extraspectivă, ~e a. (psih.) care observă trăirile psihice ale altora. [Din engl. ***extraspective***].

extraspécţie, extraspecţii f. (psih.) observare a trăirilor psihice ale altuia. [Din fr., engl. ***extraspection***].

extraşcolár, ~i, extraşcolară, ~e a. în afara activităţilor şcolare. [***Extra-²*** + ***şcolar***].

extrateréstru, ~ştri, extraterestră, ~e a. (şi subst.) care se află (sau provine din) afara globului pămîntesc; din afara pămîntului: *zugrăveşte o lume extraterestră, un amor în lună.* IBR. [Din fr. ***extraterrestre***].

extrateritoriál, ~i, extrateritorială, ~e a. care este în afara teritoriului unui stat. [Din fr. ***extra-territorial***].

extrateritorialitáte f. faptul de a considera spaţiul unei ambasade detaşat de ţara în care se află. [Din fr. ***extra-territorialité***].

extraumán, ~i, extraumană, ~e a. care este în afara omului, în afara umanului: *oricare ar fi pretenţia unei credinţe oarecare de a se întemeia pe o inspiraţie extraumană, rămîne un fapt că religiozitatea îmbracă totdeauna forme istorice.* BL. [***Extra-²*** + ***uman***].

extraurbán, ~i, extraurbană, ~e a. care este în afara oraşului: *stătură în oraşul sicilian trei luni ... într-o vilă extraurbană.* CĂL. [***Extra-²*** + ***urban***].

extrauterín, ~i, extrauterină, ~e a. care este situat în afara cavităţii uterine: *sarcină extrauterină.* [Din fr. ***extra-utérin***].

extravagánt, ~ţi, extravagantă, ~e a. **1.** care caută să iasă din comun; excentric: *tînăr extravagant;* **2.** ciudat, bizar, straniu: *acele creaţiuni într-o limbă trivială sau extravagantă.* OD. [Din fr. ***extravagant***].

extravagánţă, extravaganţe f. faptă extravagantă; purtare, atitudine, ţinută ieşită din comun; excentricitate; absurditate, bizarerie: *extravaganţele au fost învinse, limba literară este aproape formată.* IBR. [Din fr. ***extravagance***].

extravazá, pers. 3 **extravazează** vb. (med.; refl.) a se vărsa afară din canalele naturale: *sîngele s-a extravazat.* [Din fr. ***extravaser***].

extraversiúne, extraversiuni f. înclinaţie psihologică a unei persoane de a-şi exterioriza uşor sentimentele şi de a fi sensibilă la ceea ce se petrece în preajmă. [Din fr. ***extraversion***].

extravertí, extravertesc vb. (refl.) **1.** a se revărsa în afară; **2.** a se manifesta în afară de sine; a fi receptiv faţă de lumea din afară: *Dumnezeu simte nevoia de a se revela, de a se extroverti.* BL.; (şi: **extroverti**). [Din fr. ***extravertir***].

extravertíre, extravertiri f. extraversiune; (şi: **extrovertire**). [V. ***extraverti***].

extravertít, ~ţi, extravertită, ~e a. care se caracterizează prin proiectarea tendinţelor psihice interioare asupra lumii înconjurătoare (prin exteriorizarea sentimentelor, prin sociabilitate); deschis; (şi: **extrovertit**). [Din fr. ***extraverti***].

extravilán, ~i, extravilană, ~e a. situat în afara spaţiului construibil al unei localităţi: *teren extravilan;* (subst.) *i-au acceptat oferta de a-şi dona benevol statului pământul arabil ... din extravilanul comunei.* GHEŢIE. [Cf. lat. ***extra*** „afară" şi ***villanus*** „de ţară"].

extrădá, extrădez vb. (tr.) a preda pe cineva urmărit altui stat, la cerere. [Din fr. ***extrader***].

extrădáre, extrădări f. acţiunea de a preda unui guvern străin pe cineva, la cerere: *extrădarea refugiaţilor politici.* [V. ***extrăda***].

extrădát, ~ţi, extrădată, ~e a. care a fost predat altui stat, la cererea acestuia. [V. ***extrăda***].

extrém, ~i, extremă, ~e a. **1.** situat în punctul cel mai îndepărtat, la capăt: *limită extremă;* **extremă dreaptă** (sau **stîngă**), fracţiune care reprezintă poziţia radicală într-un partid de dreapta (sau de stînga): *se teme de extrema stîngă, de atingerea principiului proprietăţii.* CĂL.; **2.** care are valoarea cea mai mare sau cea mai mică: *cu o aparatură de-o extremă fineţe ..., el a fost în stare să producă o serie de elocvente dovezi.* BL.; *căldură extremă;* **3.** care ajunge la limita superioară, la cel mai înalt grad (prin intensitate, prin amploare etc.): *deosebirea între aceste două declaraţii e simplitatea estremă a celei dentîi, insuficienţa împovărată a celei de-a doua.* EM.; **4.** care reprezintă una dintre posibilităţile maxime (într-o evaluare, într-o interpretare etc.): *aceste teorii, ca toate teoriile extreme, îs false.* IBR.; **5.** care întrece măsura; excesiv, exagerat: *foame extremă;* **6.** foarte mare, exagerat; **7.** foarte grav: *împrejurări extreme;* **8.** foarte energic: *a lua o doză extremă de medicamente.* // m. (mat.) primul şi ultimul termen al unei proporţii // f. **1.** margine, limită, capăt: *extremele acestea închid între ele diverse posibilităţi şi variante intermediare.* BL.; *extremele se ating;* **a duce la extrem,** a conduce, a duce în punctul maxim posibil; **(a trece) de la** (sau **a cădea dintr-**) **o extremă la** (sau **într-**) **alta,** (a trece) de pe o poziţie exagerată pe alta (tot exagerată); **2.** valoarea cea mai mare sau cea mai mică a unei mărimi; **3.** jucător care ocupă locul cel mai înaintat din stînga sau din dreapta într-o echipă; **4. extremă dreaptă** sau **stîngă,** fracţiune politică reprezentînd una din laturile spectrului politic. // n. (pl. **extremuri**) **1.** punct culminant, apogeu: *trebuia neapărat să vină contra lui extremul fonetismului absolut.* EM.; **la extrem,** pînă la ultima limită, peste măsură: *duceau spiritul de sacrificiu la extrem.* IBR.; **2.** fiecare dintre cele două limite opuse ale unui lucru, ale unei valori etc. // adv. **extrem de,** foarte, extraordinar de ...: *interpretările ce se pot face sînt extrem de numeroase.* GHEŢIE; (şi:

(înv.) **estrem**). [Din fr. ***extrème,*** lat. ***extremus,*** germ. ***extrem, Extrem***].

extremálă, extremale f. (mat.) funcţie care realizează extremul unei funcţionale. [Din fr. ***extremale***].

extremísm n. atitudine, concepţie (politică) caracterizată prin idei şi opinii exagerate, unilaterale: *deschiderea unei lupte decisive cu extremismul pozitivismului pur.* BL. [Din fr. ***extrémisme,*** germ. ***Extremismus***].

extremíst, ~şti, extremistă, ~e a. **1.** care ţine de extremism; **2.** care depăşeşte limitele normale, obişnuite: *mistica e fără îndoială unul din modurile religioase extremiste.* BL. // m., f. adept al extremismului. [Din fr. ***extrémiste***].

extremitáte, extremităţi f. **1.** parte extremă; margine: *am ajuns la cealaltă extremitate a pasajului.* GHEŢIE; *extremitatea străzii;* **2.** punct final; capăt: *băncile se urmau pustii, una după alta, spre extremitatea culoarului.* GHEŢIE; *extremitatea unei funii;* **3.** parte terminală, periferică a corpului sau a unui organ; (spec.) membru: *antropoidele ar fi trecut prin procese de specializare a extremităţilor şi a dentiţiei.* BL.; *de obicei extremităţile sînt mai expuse la degerături.* [Din fr. ***extrémité,*** germ. ***Extremität***].

extrémum m. (mat.) extrem. [Din fr. ***extrémum,*** lat. ***extremum***].

extrinséc, ~ci, extrinsecă, ~ce a. **1.** care vine din afară sau se află în afară: *la orice experimentare ar urma ... să se ţină seama de toate condiţiile intrinseci şi extrinseci ale experimentului.* BL.; *cauză extrinsecă;* **2.** (anat.) care este situat în afara unui organ. [Din fr. ***extrinsèque,*** lat. ***extrinsecus***].

extrospécţie, extrospecţii f. (psih.) observare a fenomenelor din afara eului. [Din fr. ***extrospection***].

extrovertí vb. v. extraverti.

extrovertíre f. v. extravertire.

extrovertít a. v. extravertit.

extrudáre, extrudări f. prelucrare a materialelor (metalice) prin trecerea forţată printr-o matriţă; extruziune. [Cf. fr. ***extrusion***].

extruziúne, extruziuni f. **1.** (geol.) erupţie vulcanică; **2.** extrudare. [Din fr. ***extrusion***].

extumescánţă, extumescenţe f. (med.) tumefacţie, umflătură. [Din fr. ***extumescence***].

exuberá, exuberez vb. (rar; intr.) a fi plin de avînt, de bucurie; a exulta: *poetul exuberează, dar e arid, fără percepţia furtunilor naturii.* CĂL. [Din lat. ***exuberare***].

exuberánt, ~ţi, exuberantă, ~e a. **1.** vioi, expansiv, frenetic: *cine îi cunoaşte ... simte că în imaginaţia exuberantă se ascunde durerea.* IBR.; **2.** abundent, îmbelşugat; luxuriant: *bucurîndu-se de o geografie exuberantă şi de un temperament focos, ibericul pare mai expus ca oricare altul crizelor de oboseală.* CĂL.; *vegetaţie exuberantă;* (subst. n.) *romanticii germani năzuiau să redea în creaţiile lor interesantul, caracteristicul, excepţionalul, exuberantul.* BL. [Din fr. ***exubérant,*** lat. ***exuberans, -ntis***].

exuberánţă, exuberanţe f. **1.** vioiciune manifestată fără măsură; euforie: *autorul reconstruieşte în ton idilic acea vîrstă a exuberanţei pe care adultul o uită de obicei uşor.* CĂL.; *manifestă o exuberanţă neobişnuită;* **2.** abundenţă: *rămîne un scriitor sobru, fără exuberanţă colonistică şi imagistică.* VIANU; *o exuberanţă de forţă;* (fig.) *exuberanţă de idei.* [Din fr. ***exubérance,*** lat. ***exuberantia***].

exuicerăţie, exulceraţii f. (med.) ulceraţie superficială, uşoară. [Din fr. ***exulcération***].

exultă, exúlt vb. (intr.) a simţi şi a manifesta o mare bucurie; a fi în culmea bucuriei: *n-a exultat pentru ideea Unirii şi nici n-a făcut opunere.* CĂL. [Din fr. ***exulter,*** lat. ***exsultare***].

exultánt, ~ţi, exultantă, ~e a. care exultă, foarte vesel: *în ciuda firei sale exultante, ... a avut, obiectiv, o viaţă intimă dramatică.* CĂL. [Din fr. ***exultant***].

exultánţă, exultanţe f. manifestare frenetică de bucurie, de veselie: *tot ce are raport cu exultanţa în mijlocul naturii este notabil.* CĂL. [Din lat. ***exultantia,*** it. ***esultanza***].

exultáre, exultări f. acţiunea de a exulta şi rezultatul ei; exultaţie: *autentică este numai exultarea care îndeamnă pe poetă să iasă iarăşi la soare.* CĂL. [V. ***exulta***].

exultáţie, exultaţii f. exultare. [Din fr. ***exultatiõn,*** lat. ***exsultatio, -onis***].

exuviábil, ~i, exuviabilă, ~e a. (zool.) care îşi schimbă pielea: *şerpii sînt animale exuviabile.* [Din fr. ***exuviable***].

exuviál, ~i, exuvială, ~e a. care ţine de exuvie, referitor la exuvie. [Din fr. ***exuvial***].

exúvie, exuvii f. (zool.) piele lepădată de un artropod sau de un şarpe. [Din fr. ***exuvie***].

ex-vóto n. ofrandă, danie făcută din recunoştinţă (unei divinităţi, unei biserici) în urma unei făgăduieli. [Cuv. lat.].

ezerínă, ezerine f. alcaloid extras din seminţele unei plante leguminoase şi folosit în medicină (în tratarea glaucomului). [Din fr. ***ésérine***].

ezită, ezít şi (înv.) **ezitez** vb. (intr.) a sta la îndoială; a şovăi, a pregeta: *nu ezităm de-a cita cîteva pasaje dintr-o epistolă.* EM. [Din fr. ***hésiter,*** lat. ***haesitare***].

ezitánt, ~ţi, ezitantă, ~e a. care ezită; şovăitor: *părea mai slabă, cu pleoapele obosite şi mersul ezitant.* GHEŢIE; *atitudine, comportare ezitantă;* (adv.) *Jung se exprimă foarte ezitant cu privire la natura intimă a acestor arhetipuri.* BL. [Din fr. ***hésitant,*** lat. ***haesitans, -ntis***].

ezitáre, ezitări f. faptul de a ezita; şovăială: *ea avu o ezitare înainte de a răspunde.* GHEŢIE. [V. ***ezita***].

ezitáţie, ezitaţii f. (rar) faptul de a ezita; şovăire, nehotărîre; (şi: (înv.) **ezitaţiune**). [Din fr. ***hésitation,*** lat. ***haesitatio, -onis***].

ezitaţiúne f. v. ezitaţie.

ezotéric a. v. esoteric.

ezoterísm n. v. esoterism.

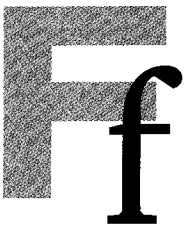

F, f m. **1.** a opta literă a alfabetului limbii române; **2.** sunetul (consoană labiodentală fricativă surdă) notat cu această literă; **3. F,** (fiz.) simbol pentru „farad"; **4. F,** (fiz.) simbol pentru grad Fahrenheit; **5. F,** (fin.) simbol pentru „franc"; **6. F,** (fiz.) simbol pentru forţă; **7. F, f,** (mat.) simbol pentru „funcţie"; **8. F,** (muz.) notaţie alfabetică pentru nota „fa" în ţările anglo-saxone şi în Germania; **9. f,** (fiz.) simbol pentru frecvenţă; **10. f,** (muz.) prescurtare pentru cuvîntul „forte".

fa[1] interj. v. **fă.**

fa[2] m. (muz.) a patra notă din gama do major; sunetul şi nota corespunzătoare. [Din fr., it. ***fa***].

fa[3] vb. v. **face.**

fabián, fabieni m. adept al fabianismului. [Din engl. ***Fabian (Society)***].

fabianísm n. doctrină reformistă apărută la sfîrşitul secolului al XIX-lea. [Din engl. ***fabianism,*** fr. ***fabianisme***].

fabricá, fábric vb. (tr.) **1.** a produce în serie prelucrînd materia într-o fabrică sau într-o uzină: *a fabrica postavuri, arme;* **2.** (fig.) a plăsmui, a născoci: *pierzînd frîul imaginaţiei, fabricau istorii fabuloase despre un complot al cărui victimă ar fi fost ea.* GHEŢIE. [Din fr. ***fabriquer,*** lat. ***fabricare***].

fabricánt, fabricanţi m. proprietar sau conducător al unei fabrici: *fabricanţii de ţesături colorate o iau adesea ca motiv decorativ.* TUD. [Din fr. ***fabricant***].

fabricáre f. acţiunea de a fabrica: *fabricarea sticlei din nisipul bogat în cuarţ.* [V. ***fabrica***].

fabricát[1] n. fabricare, producere, realizare: *cheltuielile cerute de fabricatul mobilei.* [V. ***fabrica***].

fabricát[2]**, fabricate** n. **1.** produs realizat în fabrică, marfă confecţionată în fabrică: *fabricate simple, precum lumînări, săpun, scrobeală.* OD.; *preţul alimentelor se apropie mai mult de preţul fabricatelor.* EM.; **2.** (p. ext.) ceea ce a fost realizat, creat, înfăptuit: *faţă de acest mod de a înţelege fabricatul literar,... conştiinţa de om modern a lui Caragiale îl face să priceapă ce este absolut individual.* VIANU. [Din germ. ***Fabrikat***].

fabricát[3]**, ~ţi, fabricată, ~e** a. **1.** care a fost produs într-o fabrică, într-o uzină; **2.** (fig.) inventat, născocit: *motive fabricate.* [V. ***fabrica***].

fabricatór, ~i. fabricatoáre a. şi m., f. (persoană) care fabrică; (fig.) *ca mulţi alogeni, ... era un colecţionar de idiotisme şi specificaţii galice şi totdeauna un fabricator de witzuri.* CĂL. [***Fabrica*** + ***-tor***].

fabricáţie, fabricaţii f. **1.** proces de producere a mărfurilor în fabrică; (fig.) *pe lîngă o oraţie de nuntă, găsim acest cîntec şi azi curent, şi de o fabricaţie înverderat dăscălească.* CĂL.; **2.** producţie, obiect fabricat: *un cronometru de bord, fabricaţia cea mai bună.* TUD.; (şi: (înv.) **fabricaţiune**). [Din fr. ***fabrication,*** lat. ***fabricatio, -onis***].

fabricaţiúne f. v. **fabricaţie.**

fábrică, fabrici f. **1.** unitate industrială în care se transformă materia primă în produse finite cu ajutorul unor maşini şi utilaje: *din coşurile înalte ale fabricilor gîlgîie rotocoale negre de fum.* VLAH.; *de unde a luat Adam şi Eva ac şi aţă, în vreme ce pe atunci nu era încă nici o fabrică?* NEGR.; *preţ, marfă de fabrică;* **a intra în fabrica cuiva,** a fi certat (sau lăudat) de cineva; **2.** (fig.; iron.) şcoală: *galbeni, stupi ... trebuia să ducă dascălii poclon catihetului de la fabrica de popi din Folticeni.* CR. [Din fr. ***fabrique,*** germ. ***Fabrick***].

fabulá, fabulez vb. (tr.) **1.** a prezenta ca reale (sau posibile) fapte, întîmplări etc. imaginate; **2.** (p. ext.) a minţi. [Din fr. ***fabuler***].

fabuiáre, fabulări f. faptul de a fabula. [V. ***fabula***].

fabulatóriu, ~ii, fabulatorie, ~ii a. care ţine de fabulaţie, referitor la fabulaţie; care fabulează. [Din fr. ***fabulateur,*** lat. ***fabulator***].

fabuláţie, fabulaţii f. **1.** prezentare a unei fapte imaginare ca fiind reală: *din confuzia ce se face între experienţă şi închipuire rezultă fabulaţie.* BL.; **2.** (p. ext.) minciună; **3.** povestire alegorică; (şi: **fabulaţiune**). [Din fr. ***fabulation,*** lat. ***fabulatio, -onis***].

fabulaţiúne f. v. **fabulaţie.**

fábulă, fabule f. **1.** povestire alegorică scurtă (în versuri) în care autorul, folosind procedeul personificării, demonstrează valabilitatea unui principiu moral: *Donici biciuia viciurile prin fabulele sale.* NEGR.; **2.** povestire în care nu se poate deosebi realul de născocire, de invenţie: *e o fabulă.* [Din lat. ***fabula***].

fabulíst, fabulişti m. autor de fabule: *Francia avu mulţi fabulişti.* NEGR. [Din fr. ***fabuliste***].

fabulístic, ~ci, fabulistică, ~ce a. care ţine de fabulă, referitor la fabulă; care conţine o fabulă: *natura poeziei sale fabulistice e înrudită cu aceea a parabolelor.* CĂL. // f. **1.** creaţie literară bazată pe fabulă: *producţia lui lirică încetează destul de timpuriu, înlocuită aproape exclusiv de fabulistică.* CĂL.; **2.** totalitate a fabulelor unui scriitor: *fabulistica lui La Fontaine e o operă de clasificaţie morală.* CĂL. [***Fabulă*** + ***-istic***].

fabulós, ~şi, fabuloásă, ~e a. **1.** fantastic, plăsmuit: *decorul fabulos e acela al basmelor române.* CAR.; *poveste fabuloasă;* **2.** (înv.) legendar, mitic: *sînt vrednici de vechimea din veacuri fabuloase.* ALEX.; **3.** foarte mare, de necrezut: *o ceapă de lalea s-a vîndut cu preţul fabulos de zece mii de galbeni.* NEGR.; *avere fabuloasă.* // n. ceea ce este imaginar, ireal: *fabulosul e umplut cu bufonerii, nu totdeauna de bun-simţ.* CĂL. [Din lat. ***fabulosus,*** fr. ***fabuleux***].

fabulozitáte f. **1.** caracterul, însuşirea de a fi fabulos, fantastic, de poveste: *tot farmecul situaţiei, realizat în parte, ar consta în fabulozitatea însingurării şi în absurditatea tristeţii.* CĂL.; **2.** caracter exagerat, exorbitant; mărime foarte mare: *au adus pierderi ... cu toată fabulozitatea capitalului primitiv de construcţiune.* EM. [***Fabulos*** + ***-itate***].

fáce, fac vb. (tr.) **1.** a da fiinţă, a produce ceea ce nu era; a crea, a înfăptui: *Dumnezeu a făcut lumea;* **2.** a întocmi, a alcătui, a realiza, a fabrica: *Ercule făcu un laţ cu meşteşug.* ISP.; **a face cuie,** v. **cui; 3.** a executa, a confecţiona: *fă-mi cămaşă de fuior.* POP.; **4.** a procura un obiect, dispunînd confecţionarea lui de către altcineva: *şi-a făcut pantofi;* **5.** a realiza o construcţie; a construi, a clădi, a dura: *împăratul a dat de ştire... că oricine s-a afla să-i facă... un pod de aur..., aceluia îi dă fata.* CR.; *a face o casă;* **a face zid împrejurul cuiva,** v. **zid; 6.** a clădi în poziţie verticală; a ridica: *unii secerau, alţii legau snopi, alţii făceau clăi.* CR.; **7.** a

marca, a contura trăsăturile; a trasa, a forma: *a face un unghi;* **8.** a prepara o mîncare, un aliment; a găti: *vom face plachie cu costiţe de porc.* CR.; *făce brînză din lapte.* DRĂGHICI; **a nu face brînză cu cineva, v. brînză; 9.** a realiza printr-o activitate; a crea, a întocmi; a compune, a scrie: *un poet de valoare ar fi însărcinat de primărie să facă o poezie ocazională pentru o serbare sau o inaugurare.* IBR.; *a face versuri;* **10.** a stabili, a institui o lege, o convenţie, o înţelegere: *ne fac legi şi ne pun biruri, ne vorbesc filozofie.* EM.; **11.** a aprinde, a aţîţa: *toţi în pădure descălecară, dară focuri se temură-a face.* B.-DEL.; *să facă un foc la marginea cetăţii.* ISP.; **12.** a cîştiga, a agonisi, a strînge: *lapte, brînză, unt şi ouă de-am putea sclipui să ducem în tîrg, ca să facem ceva parale.* CR.; *a face avere;* **13.** a aranja, a îngriji, a pregăti ceva: *apucă-te de-ţi fă părul!* AL.; *gospodina făcu paturile devreme.* SAD.; îşi face bagajele; **14.** a da viaţă, a naşte: *nu se împlineşte bine anul, şi femeia lui Ipate face un băiet.* CR.; *împărăteasa făcu un fecior.* EM.; (absol.) *se rugă să o lase înăuntru să se odihnească niţel, mai cu seamă că îi şi abătuse să facă.* ISP.; (pop.) **de cînd l-a făcut mă-sa,** de la naştere: *parcă era de-acolo de cînd l-a făcut mă-sa.* CR.; **15.** a concepe, a procrea: *numai un copil o să faceţi.* ISP.; **16.** a oua: *baba atunci se duce cu fuga, să afle ce i-a făcut găina.* CR.; **17.** a rodi, a produce, a da: *în fundul grădinii avea şi un măr care făcea mere de aur.* ISP.; *viespea, miere după ce nu face, sare şi te-mpunge cu ace.* PANN; **18.** a scoate, a-i creşte muguri, frunze etc.: *copacul a făcut flori;* **19.** a căpăta, a dobîndi, a-i apărea: *a făcut bătătură;* (fam.) **a nu face mulţi purici undeva, v. purice; a face spumă** (sau **spume**) **la gură, v. spumă; a face zîmbre, v. zîmbre; 20.** a se îmbolnăvi de ...: *a făcut în primăvară o pneumonie şi s-a dus.* GHEŢIE; *a făcut rujeolă;* **21. a face ochi, a)** (fam.) a se trezi, a se scula din somn: *în vremea asta coloniştii făceau ochi şi se grăbeau să se adune la sfatul de dimineaţă.* SAD.; **b)** (fam.) a deveni vigilent, a fi atent: *de data asta am făcut ochi, nu mă mai las înşelat;* **c)** a putea deschide ochii la cîteva zile după naştere: *cînd fată Griva opt-nouă cătei, noi îi lăsăm să sugă o săptămînă pînă fac ochi.* ST.; **a face faţă, v. faţă; a face feţe-feţe, v. faţă; a face gură (mare), v. gură; a face vorba** (sau **vorbele**) **v. vorbă; a face mutre,** a se sclifosi, a fi mofturos: *muza îmi face mutre.* AL.; **a face dragoste** (sau **sex**), a se împerechea: *nu-i nimic puişor, o să facem dragoste pe întuneric.* GHEŢIE; **a face labă, v. labă; a face trotuarul, v. trotuar; 22.** a determina, a îndupleca, a convinge: *nici el în de sine, nici prietenii ... nu l-au putut face să se însoare.* CR., **23.** a aduce în situaţia de a ..., a întocmi lucrurile astfel ca ...; a da posibilitatea de ...: *cu-n zîmbet faci gîndirea-mi să se-mbete.* EM.; **a face scăpat pe cineva, v. scăpa; 24.** a obliga, a sili, a constrînge: *nu mă face să-ţi zic pe nume!* AL.; **25.** a predispune la ceva; a îndemna: *eu te fac s-auzi în taină mersul cîrdului de cerbi.* EM.; *ştirea l-a făcut trist;* **a face de rîs (pe cineva** sau **ceva),** a pune într-o situaţie ridicolă, incomodă, neplăcută: *tu îmi faci casa mea şi pe mine de rîs.* MAT.; **a-şi face rîs de cineva** (sau **de ceva**), **v. rîs[1]; 26.** a determina, a ajuta să-şi schimbe forma sau starea iniţială; a transforma în ...; a preface, a schimba în ...: *n-am curajul să te descriu, să fac literatură din dragostea asta.* EL.; *vodă îl căftăneşte mare spătar şi-l face caimacam.* CĂL.; (refl.) *răul se face fire, simţirea amorţeşte.* ALEX.; **a (se) face bine** (sau **sănătos**), a (se) însănătoşi: *se jură că într-un ceas îl face bine.* VLAH.; *să te faci cît mai repede bine!* GHEŢIE; **a face din ţînţar armăsar** sau (rar) **a face calul armăsar,** a exagera foarte mult: *duşmanul e duşman, face calul armăsar.* POP.; **a face din cal măgar** (pe cineva), a-şi bate joc (de cineva); a înjosi (pe cineva): *nu mă faceţi din cal măgar, că vă veţi găsi mantaua cu mine.* CR.; **a face cuc** (sau **tun**) **(pe cineva),** a îmbăta pe cineva: *cucoana însă tot îndesa paharele boierului ... pînă îl făcu cuc.* ISP.; **a face coastele pîntece (cuiva),** a bate pe cineva foarte tare: *şi-i da piste un omuşor, care ţi-a face coastele pîntece.* NEGR.; **a face noaptea zi** (şi **ziua noapte**) sau **a face din noapte zi** (sau **ziuă**), v. **zi; a-l face în două** (sau **în patru**), a despica, a tăia în (două, patru) bucăţi; a sfărîma, a ucide: *dacă nu se da în lături lupul, în două îl făcea cu paloşul.* ISP.; **a (se) face bucăţi** (sau **bucăţele**) ori **fărîme, grămadă, praf, pulbere, scrum, ţăndări,** a (se) distruge; **a face capul calendar (cuiva),** v. **calendar; a-şi face gura pungă,** v. **pungă; a(-i sau a i se) face gura pungă (cuiva),** v. **gură; a-şi face urechea toacă,** v. **toacă; a face pe cineva tobă de bătaie,** v. **tobă; a face cuiva chica topor,** a bate foarte tare; **a face din căcat** (sau **din rahat**) **bici, v. bici; 27.** a spune că este ...; a califica: *vorbă-ndată-i trimitea şi netrebnic că-l făcea.* POP.; *l-a făcut prost;* (refl.) *nu te mai face aşa de bătrîn, că doar nu ţi-i vremea trecută.* CR.; **a face (pe cineva) cum îi vine la gură,** a certa, a batjocori (pe cineva) fără a-şi alege cuvintele; **a face cu ou şi cu oţet,** v. **oţet; a face (pe cineva) de vorbă,** v. **vorbă; a face pe cineva de două parale, v. para; a face pe cineva una cu cineva** (sau **cu ceva**), v. **ceva; 28.** a duce la îndeplinire; a săvîrşi, a înfăptui, a realiza: *mergînd ea acum zi şi noapte, nu ştiu ce făcu, că se rătăci.* CR.; *îşi făcea, pentru sine, o judecată pe care o socotea destul de înţeleaptă.* SAD.; *a face o eroare;* (absol.) *Dănilă face, Dănilă trebuie să desfacă.* CR.; (refl. pas.) *experimentarea se face în spirit matematic.* BL.; **a-şi face cruce, v. cruce; a-şi face semnul crucii, v. semn; a face abstracţie, v. abstracţie; a face haz (de cineva** sau **de ceva), v. haz; a face haz de necaz, v. haz; a face haz (pe cineva), v. haz; face ce face** (sau **ce poate**) **şi ...,** încearcă în toate felurile şi izbuteşte să ...: *mama zmeului făcu ce făcu şi trecu muntele.* ISP.; **ce face şi cum face ...** sau **ce** (sau **cum**) **face (şi) ce** (sau **cum**) **drege ...,** ce pune la cale şi cum se descurcă încît ...: *el ştie ce face, ce drege, de-mi aduce din cînd în cînd aşa cîte puţine, de poftă.* CR.; **a nu avea ce face** (sau **ce să facă**), **a)** a nu avea ocupaţie: *de cînd s-a pensionat, nu are ce face;* **b)** a nu putea schimba nimic dintr-o situaţie; a nu avea încotro: *văzînd că Ivan este om împărătesc, n-are ce să facă.* CR.; **c)** a face o gafă, o imprudenţă, o trăsnaie: *n-are ce face şi se bagă în vorbă neîntrebat;* **a nu avea ce face cu ...,** a nu avea folos de la ..., a nu-i trebui: *îţi dau şi dumitale punga asta, că eu n-am ce face cu dînsa.* CR.; **ce (mai) faci?** cum îţi merge? cum o duci?; **a face totul** (sau **a face tot posibilul** ori **toate chipurile**) **să** (sau **ca să**) ..., a încerca totul, a se strădui pentru a ...: *nu putem trăi în casa aceasta, de n-om face toate chipurile să scăpăm de hîrca de babă.* CR.; **ce face?** cum? ce?; **văzînd şi făcînd,** procedînd după împrejurări, fără un plan; **a avea (de-)a face cu ..., a)** a avea ceva în comun cu ...; a avea relaţii cu ...: *bunătatea nu are de-a face cu răutatea.* CR.; **b)** a suporta consecinţele unei fapte: *să-ţi arăt eu cu cine ai a face.* ISP.; **ce are a face?** ce legătură are? ce interesează?: *se pun ei de ospătează şi beu cît le trebuie; dar ce are a face? parcă nici nu se cunoştea de unde au mîncat şi au băut.* CR.; **n-are a face!** nu interesează, nu are importanţă; **a face caz (de ceva** sau **de cineva), v. caz; a face (cuiva) cunoştinţă cu cineva, v. cunoştinţă; a face parte din...** (sau **dintre...**), v. **parte; a face primul pas, v. pas; a face un pas greşit, v. pas; a face rost de ceva, v. rost; a-şi face apariţia,** v. **apariţie; a-şi face loc,** v. **loc; a-şi face drum,** v. **drum; a(-şi) face buzele, v. buză; 29.** (realizează locuţiuni verbale) **a face uz (de ceva),** a folosi, a utiliza: *a avut mulţi copii, pe care i-a crescut patriarhul, făcînd uz şi de bici.* CĂL.; **a face inventarul, v. inventar;** (rar) **a face inspecţie,** a inspecta; (fig.) *sînt stînci care vin şi fac inspecţie în apele de munte.* SAD.; (înv.) **a face judeţ,** a judeca: *fi-vom noi vrednici să facem judeţ cu braţele noastre.* SAD.; (înv.) **a face o ştire,** a înştiinţa: *Ieremia-vodă ... făcu o ştire cardinalului că Mihai-vodă voieşte a intra în Ardeal.* BĂLC.; (rar) **a face monopol,** a monopoliza: *monopol fac azi de drepturi.* ALEX.; **a face întrebare,** a întreba: *moşul iarăşi ... face întrebare.* PANN; **a face vorbă,** a vorbi; a vocifera: *nu mai face şi tu atîta vorbă, ca fariseul cel făţarnic.* CR.; **a face apel,** a apela: *gnosticismul face apel la spiritualizarea insului uman.* BL.; **a face efect,** a impresiona: *singura lor preocupare este de-a face efect asupra galeriei.* GHICA; **a face (o) haltă,** a se opri pentru un timp (fiind în trecere): *pînă la Zeliş, unde-i trăiau părinţii, făcuse o haltă la Cluj.* GHEŢIE; **a face cale întoarsă** sau **a face stînga împrejur,** a se întoarce, a se orienta în direcţia opusă: *cu toţii făcură calea întoarsă în faţa intransigenţei servitorului.* GHEŢIE; *l-a simţit pesemne, pentru că se opreşte brusc şi face stînga împrejur.* GHEŢIE; **a-şi face loc,** v. **loc; a(-şi) face vînt,** v. **vînt; a face vînt cuiva,** a expedia, a concedia, a trimite: *Iudita le făcea vînt la iuţeală în biroul Matildei.* GHEŢIE; **a face curte (cuiva);** a curta: *un intrigant ... îl denunţă ... că face curte seniorei.* CAR.; **a-şi face studiile,** a studia: *sînt foarte puţini tineri care au ocazia să-şi facă studiile în străinătate şi să deprindă un alt mod de a gîndi.* CF.; (rar) **a-şi face joc,** a se juca: *ca-n glumă el le prinde de mînecă, ş-aprins de dor, îşi face joc prin părul lor.* COŞB.; **a(-i) face seama (cuiva),** v. **seamă; a-şi face (singur) seama** (sau **seamă**), v. **seamă; 30.** a provoca, a pricinui, a cauza: *încă de vrea fi avut puteare dracii ..., mai mare rău fi-vrea făcut noao.* COR.; *începe a face un tărăboi, de s-a sculat toată ograda în gura lui.* CR.; *a face cuiva o bucurie;* **nu face nimic!** nu are importanţă; **a o face lată,** v. **lat; a-şi face osîndă cu cineva, v. osîndă; a-şi face de lucru cu cineva** (sau **cu ceva**), v. **lucru; a-şi face gînduri** (sau **griji**), a se îngrijora; (pop.) **a-şi face obraz,** a încerca să pară omenos, înţelegător: *las'! nu-ţi mai face obraz!* CR.; **a i-o face (bună** sau **lată, cu vîrf)** ori **a-i face una (şi bună cuiva),** a produce cuiva un neajuns, o vătămare (spre a învăţa minte, a pedepsi): *taci! că i-oi face eu una cumătrului, de şi-a muşca labele.* CR.; *numai că hoţomanul de Pavel mi-a făcut-o.* CR.; **a face zile fripte** (sau **negre, amare**), v. **fript (negru, amar); a face cuiva o scenă, v. scenă; a face cuiva un topor** (sau **toporul**), v. **topor; a face silă cuiva, v. silă; a face cuiva scandal, v. scandal; a face felul cuiva, v. fel; a face un hatîr** (sau **hatîrul**) **cuiva, v. hatîr; 31.** a duce la îndeplinire; a realiza, a îndeplini, a împlini: *piste o săptămînă ... voi face poronca d-tale.* KOG.; *şi-a făcut datoria de ostaş.* CR.; **32.** a exercita, a practica, a profesa: *mai făcea el, nu-i vorbă, şi alte negustorii.* CR.; *a face avocatură;* (p. ext.) *unele versuri au făcut carieră populară.* CĂL.; **33.** a urma, a frecventa un curs, o formă de învăţămînt; a studia: *face liceul la seral; face filozofia;* **34.** a atrage atenţia, a da să înţeleagă (printr-un gest, printr-un semn etc.): *n-au avut decît cu ochiul ori cu mîna semn a face.* EM.; (absol.) *Ipate care da oca pe spate şi face cu mîna, să-i mai aducă una.* CR.; *a face din cap să înţeleagă;* **a face cu degetul (cuiva),** a ameninţa (pe cineva) mişcînd degetul arătător: *începu a-i face cu degetul şi-i zise ...: dă-te jos d-acolo, omule!* ISP.; **a face cu mustaţa (cuiva),** a cocheta (cu cineva): *într-o zi se încumetase a-i face cu mustaţa, dară cam cu sfială.* ISP.; **a face cu ochiul** (sau, rar, **din ochi**) **(cuiva), a)** a clipi (dintr-un ochi) cu înţeles: *s-auzi zornetul de pinteni şi foşnirile de rochii, pe cînd ei sucesc mustaţa, iară ele fac cu ochii.* EM.; **b)** (fig.) a atrage, a îmbia: *am un pui de cotnari, care face cu ochiul.* AL.; **a face cu măseaua,** a zîmbi, a rîde cu subînţeles: *încă se rînjea la mine cîteodată şi-mi făcea cu măseaua.* CR.; **35.** a parcurge, a străbate: *a făcut cinci kilometri pînă aici;* **36.** a petrece (o perioadă de timp); a împlini (o perioadă): *pe toate le-aş culege, să-mi fac traiul şi să mor.* POP.; **37.** a lega, a înţesătura: *cine-a mai dori să facă tovărăşie cu tine aibă-şi parte.* CR.; **38.** a arăta, a manifesta, a acorda: *i-a făcut onoarea de a veni;* (refl. pas.) *negustorul se minună de atîta cinste ce i se făcu.* ISP. // (intr.) **1.** a proceda, a acţiona, a se comporta: *cine-a face altă dată ca mine,*

ca mine să pățească. CR.; *botanistul care ar face ca dînsa ar fi un dobitoc.* IBR.; **a face bine** (sau **rău**) **să...** (sau **ca..., de...**), a exprima o aprobare, o dorință sau o dezaprobare: *bine faci că nu te arăți mic la suflet.* DRĂGHICI; **a-i face bine** (**cuiva**), a-i fi prielnic; a prii: *minutele petrecute la fereastră mi-au făcut bine.* GHEȚIE; **a face cuiva pe obraz**, v. **obraz; a(-i) face de petrecanie**, v. **petrecanie; a-și face de cap**, v. **cap; a face frumos**, v. **frumos**; **2.** a se comporta, a proceda la fel ca ..., cum obișnuiește: *judecau ... pricinile de vini mari politice, cum fac camerele lorzilor.* BĂLC.; (refl.) *ce te faci tu acum? căci seara se apropie și loc de repaos nu este.* ISP.; **3.** (pop.) a-i merge, a o duce: *ce mai face Anica?* SAD.; **4.** (pop.) a meni, a prevesti (ceva): *parcă nu faceți a bine, de nu vă mai astîmpără dracul nici la vremea asta.* CR.; *o păsărică în grădina brumată, în liniștea rece, a iarnă-a făcut.* BAC.; **5.** (pop.) a vrăji, a fermeca: *îți face cu ulcica, se vede.* AL.; (tr.) *doară mi-ai făcut ceva, că nu te mai pot uita.* POP.; **6.** a valora, a prețui; a costa: *nu face băietul ista atîția husăși, cu straie cu tot, cîți am dat eu pentru dînsul pînă acum.* CR.; *murgulețu tare-mi place, spune-mi mie, cîți bani face?* POP.; **7.** a fi egal cu ...: *unsprezece și cu șapte fac optsprezece.* GHEȚIE; **8.** a constitui, a însemna, a reprezenta: *șepte fac mai mult de o ocă.* B.-DEL.; **9.** a fi vrednic (de a ...), a merita (să ...): *face să vezi spectacolul acesta; scump, dar face;* **a face parale**, v. **para; a ști cîte parale face**, v. **para; nu face nici două parale**, v. **para; nu face pentru ..., a)** nu e potrivit, nu corespunde pentru ...: *e iute! n-are cumpăt ... nu face pentru un prefect.* CAR.; **b)** nu este de prestigiul cuiva: *domnule Iancule, nu face pentru d-ta să stai între boccii.* CAR.; **10.** a se îndrepta, a merge, a porni spre ..., a o lua spre ...: *cînd noi voiam să facem hoisa, ne sfătuiai să luăm ceala.* AL.; **11.** a zice; a spune: *îmi pare rău, făcu cel mușturuiut, cu o sinceră consternare.* GHEȚIE; **12.** a lua înfățișarea de ..., a se arăta ca ...; a-și da aere de ...: *cocheta face pe nevinovata.* NEGR.; **a face pe prostul**, v. **prost; 13.** a juca rolul de ..., a împlini funcția de ...: *de cîtva timp face pe mecanicul;* **14.** (fam.) a evacua fecalele sau urina din organism; **a face pe el** (sau **în pantaloni**) **(de frică, de teamă etc.)**, a-i fi foarte frică; a fi îngrozit, timorat. // (refl.) **1.** a începe să fie; a se produce, a se ivi; a se lăsa: *cînd începu a se face ziuă, Mihai-vodă ridică tabăra.* BĂLC.; **a i se face cuiva negru** (sau **roșu** etc.) **înaintea ochilor, a)** a nu mai vedea, a-i veni rău; **b)** a se supăra, a se întrista foarte tare; **a i se face de...**, a simți nevoia de..., a-i trebui; (glumeț) *șarpele, cînd i s-a făcut de ciomag, iese în drum și-așteaptă.* VINEA; **2.** a se desfășura, a se arăta, a apărea înaintea ochilor: *se făcea nu departe de poștă o vale lungă.* AL.; **3.** a i se părea că vede sau că aude (în vis sau în imaginație): *Țugulea visa un vis ..., se făcea că el era într-o grădină frumoasă.* ISP.; **4.** a se produce, a se naște starea de ...: *i s-a făcut așa de jele, încît a început a plînge.* C.; **5.** a fi cuprins de ...; a simți dorul de ...: *că mie mi s-a urît și mie mi s-a făcut să mănînc carne de cuc.* POP.; *i s-a făcut de ducă;* **6.** a avea loc, a se întîmpla, a se petrece: *și cum zise el, așa se și făcu.* ISP.; **a se face simțit**, a se manifesta; a deveni perceptibil: *apropierea verii se făcea simțită prin înmulțirea cazurilor de dezinterie.* GHEȚIE; **ce s-a făcut,** ce s-a ales, ce a devenit (cineva sau ceva): *furnicile parcă intrase în pămînt, s-au mistuit de nu se știe ce s-au mai făcut.* CR.; **cum se face că ...** (sau **de ...**)? cum e posibil că ...?: *fata nu se putea domiri cum se face de bărbatu-său ziua este porc și noaptea om.* ISP.; **s-a făcut!** s-a aranjat, ne-am înțeles; **7.** a trece în altă stare; a deveni, a ajunge: *cu întemeierea acestor state evoluțiile istorice ale românilor se fac mai lămurite.* BĂLC.; *dacă nu vă faceți nevăzuți pe loc, vă ciuruiesc pielea.* GHEȚIE; **a se face stăpîn pe ceva,** a lua în stăpînire (cu forța); **a se face în două,** a se bifurca, a se despărți: *cînd ajung la moara nouă calea lor se face-n două.* COȘB.; **a se face dunăre** (**turbată**), v. **dunăre; a se face foc** (**și pară**), v. **foc; a se face foc și pîrjol**, v. **pîrjol; a se face** (**praf și**) **pulbere**, v. **pulbere; a se face oale și ulcele**, v. **oală; 8.** a ajunge la mărimea de ..., la numărul de ..., la un total de ...: *ceata se face de două sute de oameni;* **a i se face inima cît un purice,** v. **purice; 9.** a ajunge la vîrsta, la etatea de ...: *bunicul se făcuse de șaptezeci de ani;* **10.** a îmbrățișa cariera de ...; a deveni: *te-i face monah și mi-i ceti pomenirile și iertarea înaintea împărăției de sus.* SAD.; (tr.) *tata zicea că să mă facă profesor.* SAD.; **11.** a ajunge din nou (ceea ce a fost înainte); a redeveni: *se făcuseră iară oameni.* ISP.; **12.** a se preface, a simula: *de vorbiți mă fac că n-aud.* EM.; *lîngă foc se întindea, bolnăvior că se făcea.* POP.; *a se face că nu știe;* (intr.) *a face pe nevinovatul;* **a se face chinez** sau (intr.) **a face pe chinezul,** v. **chinez;** (intr.) **a face pe niznaiul**, v. **niznai; 13.** a se da, a se duce: *vai, sărace poloboace, de te-ai face mai încoace!* CR.; *ia fă-te-ncoa' și-l scoală pe căpitan.* TUD.; **14.** a ieși dintr-o situație dificilă, dintr-o încurcătură; a se descurca într-un anumit mod: *ce ne facem acum?* (și: (reg.) **fa, făcea**). [Lat. ***facere***].

fácere, faceri f. **1.** acțiunea de a face; producere, săvîrșire, realizare: *un alt mod de a îmbogăți limba literară este facerea de traduceri din limbi străine.* IBR.; **facere de bine,** faptă bună, binefacere, har: *mai ales pentru noi ... este o mare facere de bine.* CR.; **2.** creare, creație: *cuvintele lui Dumnezeu pe care el le-a rostit la facerea lumei.* EM.; **Cartea facerii** sau **Facerea,** cartea întîi din Vechiul Testament; geneza; **3.** clădire, construire, zidire: *au căutat pămînt gras, care pute să-i slujască în loc de var spre facerea zidului.* DRĂGHICI; **4.** (pop.) naștere: *a murit la întîia facere.* AG.; **durerile** (sau **chinurile**) **facerii,** totalitate a fenomenelor dureroase pe care le suportă femeia în timpul expulzării fătului: *a născut pruncul, fără a simți cîtuși de puțin durerile facerii.* CR.; **5.** (înv.) generație, spiță a neamului: *aceasta iaste facerea lui Izmail, feciorul lui Avraam.* BIBLIA; **6.** (înv.) vrăjire, fermecare: *din facere dimonească să strînsese în fîntînă mulțime de șerpi.* DOS.; **7.** (înv.) stabilire, instituire, elaborare: *aceste adunări se convocau de domn pentru facerea legilor.* BĂLC. [V. ***face***].

facețiós, ~și, facețioásă, ~e a. (franțuzism) glumeț, poznaș: *ne întîmpină un tip de laș care se justifică într-o cuvîntare facețioasă.* CĂL. [Din fr. ***facétieux***].

fáchie, fachii și (reg.) **făchii** f. făclie (rudimentară folosită la pescuit): *gătiți armele și făchiile și să răzbim înainte.* SAD. [Lat. ***fac(u)la***].

fachiól, fachioale n. (înv.) văl: *frumosul ei fachiol cu bibiluri aurite.* BOL. [Din magh. ***fátyol***].

fachír, fachiri m. **1.** călugăr sau ascet din India (care practică exercițiile yoga): *vreascurile trosneau subt pașii mei îndeajuns ca să trezească din autosugestie și pe un fachir indian.* HOGAȘ; **2.** prestidigitator, îmblînzitor, scamator. [Din fr. ***fakir***].

fachíric, ~ci, fachirícă, ~ce a. care ține de fachiri sau de fachirism, referitor la fachirism: *le face o demonstrație fachirică.* CĂL.; (scris și: *fakiric*). [***Fachir*** + ***-ic***].

fachirísm n. **1.** ansamblu de fapte în aparență extraordinare săvîrșite de fachiri; arta de a săvîrși asemenea fapte: *au ca primă notă un teribil ... ascetism, împins pînă la fachirism.* CĂL.; **2.** (p. ext.) scamatorie. [Din fr. ***fakirisme***].

faciál, ~i, facială, ~e a. care ține de față, referitor la față: *mișcarea sufletească e dedusă ... din scurta furtună a perilor de pe obraz, din deplasarea mută a mușchilor faciali.* CĂL. [Din fr. ***facial***].

fácies, faciesuri n. **1.** aspect caracteristic al feței în timpul unei boli, al unei stări emotive etc.; (p. ext.) fizionomie, aspect exterior; **2.** aspect caracteristic al unei formații geologice; **3.** aspect al unei culturi arheologice determinat de formele ei caracteristice. [Din lat. ***facies,*** fr. ***faciès***].

facíl, ~i, facilă, ~e a. **1.** ușor, lesne de făcut: *se demască drept mijloc din cele mai facile de a eluda datele problemei.* BL.; **2.** (p. ext.) superficial: *versificația e banală, sprijinită pe rime facile și monotone.* CĂL.; *versuri facile.* [Din fr. ***facile,*** lat. ***facilis***].

fácile adv. (muz.) ușor; accesibil. [Cuv. it.].

facilitá, facilitez vb. (tr.) a înlesni, a ușura: *perspectiva genetică facilitează enorm abordarea problemelor cosmologice în general.* BL. [Din fr. ***faciliter***].

facilitáre, facilitări f. acțiunea de a facilita și rezultatul ei. [V. ***facilita***].

facilitáte, facilități f. **1.** însușirea de a fi facil; ușurință: *un prim ton umoristic vine din facilitatea în totul mecanică cu care sînt puse în stihuri chestiuni prozaice.* CĂL.; *facilitate de exprimare;* **2.** mijloc, posibilitate, înlesnire: *portul are toate facilitățile.* [Din fr. ***facilité,*** lat. ***facilitas, -atis***].

fáclă, facle f. mijloc de iluminat alcătuit dintr-un băț avînd la capăt un material textil îmbibat într-o substanță combustibilă: *a faclelor lucire răzbind prin pînza fină.* EM.; (fig.) *cu facla criticei în mînă.* HASD. [Din bulg. ***fakla***].

faco- element de compunere cu sensul „lentilă". [Din fr. ***phaco-***].

facocér, facoceri m. specie de mistreț african cu botul turtit și colții încovoiați (*Phacochoerus africanus*). [Din fr. ***phacochère***].

facóndă, faconde f. (franțuzism) elocuțiune facilă, excesivă: *Drăgușanu are esențial o facondă, proprie unor ardeleni și mai ales bănățenilor.* CĂL. [Din fr. ***faconde***].

facsimíl sau **facsímil, facsimile** n. reproducere, copie a unui text, desen etc. (cu ajutorul fotografiei): *a făcut pe file unse facsimile de pe margine.* EM. [Din fr. ***facsimile,*** lat. ***fac simile***].

fact, facte n. (înv.) situație concretă; fapt, acțiune: *factele ni se transmit prin mediul simțirei.* EM.; *o descriere care reproduce impresiunea însuși a factului.* EM. [Din germ. ***Fakt, Faktum,*** lat. ***factum***].

factáj, facteje n. (rar) distribuire a corespondenței la domiciliul destinatarilor. [Din fr. ***factage***].

factíce a. invar. (rar) artificial, nefiresc, prefăcut: *dureri factice și lamentoase de păstori.* HEL.; *să nu se atribuie rezultatele de azi unei cauze factice și neadevărate.* EM.; *piatră factice;* (subst. n.) *notele afectației, bombasticității și facticelui observate de Trivale îi sînt proprii.* CĂL. [Din fr. ***factice***].

facticitáte f. (livr.) caracterul a ceea ce este factice, artificial. [Din fr. ***facticité***].

factitív, ~i, factitivă, ~e a. verb **(tranzitiv) factitiv** (și subst. n.), verb tranzitiv care arată că subiectul determină pe cineva să efectueze acțiunea exprimată de verbul de bază; verb cauzativ: *un soi deosebit al tranzitivelor sînt factitivele sau cauzativele.* EM. [Din fr. ***factitif,*** germ. ***faktitiv, Faktitiv***].

factoíd, factoide n. **1.** enunț conținînd o informație incertă, dar care prin repetare insistentă este acceptat ca real; **2.** aparență a unui eveniment (ca urmare a unei promisiuni sau unei declarații prin care se anunță o acțiune viitoare sau o probabilitate). [Din engl. ***factoid***].

factológic, ~ci, factologícă, ~ce a. referitor la fapte; care cuprinde un mare număr de fapte (nesemnificative): *prezentare factologică.* [***Factologie*** + ***-ic***; cf. rus. ***factologhiceschij***].

factologíe f. aglomerare de fapte (neesențiale) într-o lucrare științifică, literară etc. [Et. nec.; cf. rus. ***factologhia***].

fáctor[1], factori m. **(factor poștal)** angajat al poștei care duce corespondența la destinație: *mi-a înmînat un aviz lăsat de factorul poștal.* GHEȚIE. [Din fr. ***facteur***].

fáctor[2], factori m. 1. (mat.) fiecare dintre cantităţile care, înmulţite între ele, dau un produs; **factor prim,** fiecare dintre numerele prime prin care se împarte exact un număr dat; **factor comun,** număr care împarte exact oricare dintre termenii unei sume neefectuate; **2.** fiecare dintre elementele care concură la obţinerea unui rezultat; cauză, condiţie etc. principală a producerii unui proces: *e condiţionată prin o mulţime de factori economici, climatici, etnologici.* EM. [Din fr. ***facteur,*** lat. ***factor, -oris,*** germ. ***Faktor***].

factoriál, ~i, factorială, ~e a. 1. care aparţine făctorului[2], referitor la factori: *aceasta este avantajul perspectivei magice: ea scuteşte pe primitiv şi pe ţăran de lungul şi dificilul examen factorial, pe care de altfel ei nici nu l-ar putea face.* BL.; **2.** (mat.) **produs factorial** (şi subst. n.), produs obţinut prin înmulţirea numerelor întregi şi succesive începînd de la 1 şi mergînd pînă la numărul respectiv. [Din fr. ***factorielle***].

factoríe, factorii f. (rar) agenţie a unei case comerciale europene într-o ţară străină, în special în colonii. [Din fr. ***factorerie,*** germ. ***Faktorei***].

factorizá, factorizez vb. (mat.; tr.) a descompune în factori un număr sau o expresie algebrică. [Din fr. ***factoriser***].

factorizáre, factorizări f. acţiunea de a factoriza şi rezultatul ei. [V. ***factoriza***].

factótum m. persoană care iniţiază, hotărăşte şi rezolvă toate problemele (într-o situaţie, într-o organizaţie etc.). [Din fr. ***factotum,*** lat. ***fac totum***].

factuál, ~i, factuală, ~e a. care aparţine (numai) faptelor, referitor la fapte. [Din fr. ***factuel,*** engl. ***factual***].

factualitáte f. starea sau însuşirea de a fi factual, de a se baza numai pe fapte. [Din engl. ***factuality***].

factură, facturez vb. (tr.) a întocmi o factură[1] (pentru o marfă). [Din fr. ***facturer***].

facturáre, facturări f. acţiunea de a factura şi rezultatul ei. [V. ***factura***].

factúră[1], facturi f. document conţinînd date asupra unor mărfuri vîndute sau cumpărate, asupra plăţii unor servicii etc.; formular tipărit pe care se întocmeşte un astfel de document. [Din fr. ***facture***].

factúră[2], facturi f. 1. mod de execuţie a unei opere de artă: *muzică de o bună factură;* **2.** structură, constituţie (intelectuală, morală etc.): *fraza conţine expresii satirice de o factură prea cultă.* CĂL. [Din fr. ***facture,*** lat. ***factura***].

facturiér, facturiere n. carnet de facturi. [Din fr. ***facturier***].

facţionár, ~i, facţionară, ~e a. 1. care ţine de facţiuni, specific facţiunii: *nuvelistul a ţinut să sublinieze elementul facţionar, evitînd să strîngă acţiunea în jurul eroului central.* CĂL.; **2.** care face parte dintr-o facţiune, care este adept al unei facţiuni: *romanticul e singular, eremit, solilogic, sau facţionar, rebel în fruntea mişcărilor populare.* CĂL. [Din fr. ***factionnaire***].

facţiós, ~şi, facţioásă, ~e a. (rar) tulburător al ordinii de stat; care face parte dintr-o facţiune. [Din fr. ***factieux,*** lat. ***factiosus***].

facţiúne, facţiuni f. grup sau partid care urmăreşte să provoace tulburări într-un stat. [Din fr. ***faction,*** lat. ***factio, -onis***].

facúlă, facule f. parte mai strălucitoare a discului solar. [Din fr. ***facule***].

facultáte, facultăţi f. 1. mijloc, drept, capacitate, aptitudine fizică sau intelectuală de a face ceva: *lucrarea harică ... se modelează după aptitudinile şi facultăţile omului.* STĂNIL.; *omul are facultatea de a-şi exprima cugetările prin vorbe; facultatea de a vorbi frumos;* **2.** unitate didactică, ştiinţifică şi administrativă în cadrul unei instituţii de învăţămînt superior, specializată într-un anumit domeniu de activitate: *curăţirea facultăţilor de litere şi de ştiinţe de profesorii paraziţi.* EM. [Din fr. ***faculté,*** lat. ***facultas, -atis,*** germ. ***Fakultät***].

facultatív, ~i, facultativă, ~e a. care este la alegere; benevol, neobligatoriu: *bibliografie facultativă.* [Din fr. ***facultatif,*** germ. ***fakultativ***].

fad, ~zi, fadă, ~e a. 1. fără gust: *mîncare fadă;* **2.** (fig.) lipsit de expresie, searbăd, anost: *efectul cel mai fad al acestei literaturi este feeria.* CĂL. [Din fr. ***fade***].

fadó, fadouri n. cîntec popular portughez. [Din port. ***fado***].

fadoáre, fadori f. (franţuzism) 1. starea sau însuşirea de a fi fad, lipsit de gust; **2.** (fig.) caracterul a ceea ce este inexpresiv, searbăd, nesemnificativ: *vina fundamentală a romanului e fadoarea lui analitică.* CĂL. [Din fr. ***fadeur***].

făeş, ~i, faeşă, ~e a. (înv.) 1. măreţ, falnic: *munţii aceia mai nalţi decît pre la noi şi mai faeş.* DOS.; **2.** arătos, chipeş, frumos: *acesta svînt era foarte de-a firea şi faeş la faţă.* DOS. [Din magh. ***faj*** „neam"].

faetón, faetoane n. trăsură înaltă, uşoară, cu patru roţi: *în faeton de gală, Cezarul trece falnic, în gînduri adîncit.* EM. [Din fr. ***phaéton***].

fag, fagi m. copac mare, cu lemnul dur, întrebuinţat mai ales drept combustibil (*Fagus sivatica*): *iese dulcea lună dintr-o rarişte de fag.* EM.; *el spune bună seara la nişte fagi şi dalii.* VIERU. [Lat. ***fagus***].

fagacée, fagacee f. (la pl.) familie de arbori şi arbuşti cu frunze alterne, cu flori mici dispuse în amenţi şi cu fructele achene; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***fagacées***].

fagocít, fagocite n. celulă sangvină care apără organismul de infecţii (digerînd elementele străine pătrunse în el). [Din fr. ***phagocyte***].

fagocitá, pers. 3 **fagocitează** vb. (tr.) 1. (biol.) a distruge prin fagocitoză; **2.** (fig.) a desfiinţa prin înglobare: *concernul a fagocitat mica întreprindere.* [Din fr. ***phagocyter***].

fagocitár, ~i, fagocitară, ~e a. referitor la fagocite sau la fagocitoză. [Din fr. ***phagocytaire***].

fagocitóză, fagocitoze f. 1. (biol.) înglobare şi digerare a corpilor străini care intră în organism de către fagocite; **2.** (fig.) dispariţie prin absorbţie, prin înglobare. [Din fr. ***phagocytose***].

fagót, fagoturi n. instrument muzical de suflat, avînd forma unui tub lung din lemn, la care este ataşat un tub suplimentar îndoit la capăt prin care se suflă. [Din fr. ***fagot,*** it. ***fagotto***].

fagoterapíe, fagoterapii f. (med.) 1. terapie prin regim alimentar; **2.** terapie cu bacteriofagi specifici. [Din fr. ***phagothérapie***].

fagotíst, fagotişti m. instrumentist care cîntă din fagot. [Din it. ***fagottista***].

fágur m. v. **fagure.**

fágure, faguri m. strat de ceară cu celule hexagonale făcut de albine pentru a-şi depune mierea şi ouăle: *văd poeţi ce-au scris o limbă ca un fagure de miere.* EM.; (fig.) *vom fi bogaţi, dar nu într-atît ca să dăm uitării fagurii cîntecului de leagăn.* VIERU; (şi: (reg.) **fagur**). [Lat. ****favulus***].

fai[1] n. stofă de mătase naturală: *rochie de fai.* [Din fr. ***faille***].

fai[2] n. (înv.) înfăţişare. [Din magh. ***faj***].

fai[3], faiuri şi **faie** n. maşină portabilă pe care se pot monta discuri speciale pentru şlefuit sau pentru tăiat; (şi: **failer**). [Din engl. ***filer,*** germ. ***Feil(maschine)***].

faianţá, faianţez vb. (tr.) a acoperi cu plăci de faianţă. [De la ***faianţă***].

faianţár, faianţari m. muncitor care pune faianţă; faianţator. [***Faianţă*** + *-ar*].

faianţáre, faianţări f. acţiunea de a faianţa. [V. ***faianţa***].

faianţatór, faianţatori m. faianţar. [***Faianţa*** + *-tor*].

faiánţă, faianţe f. 1. produs ceramic lustruit sau smălţuit, care se foloseşte la fabricarea unor obiecte casnice, de laborator, sanitare etc.: *un şipot puternic umplea cu zgomot cada de faianţă de alături.* VINEA; **2.** (spec.) plăcă mică (şi smălţuită) din acest produs, care se fixează pe pereţi. [Din fr. ***faïence,*** it. ***faenza***].

faianţăríe, faianţării f. fabrică sau magazin de faianţă. [***Faianţă*** + *-ărie*].

făier, faiere n. (reg.) mustrare aspră, frecuş: *i-a dat un faier.* [Din germ. ***Feuer***].

fáiler n. v. **fai[3].**

failíbil, ~i, failibilă, ~e a. (rar) care poate greşi, care se poate înşela. [Din fr. ***faillible***].

failibilitáte f. posibilitate de a se înşela, de a greşi. [Din fr. ***faillibilité***].

fáimă, faime f. 1. renumire, reputaţie: *el prezentul îl răscoală cu-a gîndurilor lui faimă.* EM.; **2.** (rar) veste (neaşteptată), zvon: *se împrăştie faima venirei lui.* EM. [Din lat. ***fama*** (după *defăima*)].

faimós, ~şi, faimoásă, ~e a. care se bucură de reputaţie; renumit, vestit, celebru: *a izbutit să formuleze o faimoasă lege în spirit pur matematic.* BL. [Din fr. ***fameux,*** lat. ***famosus*** (după *faimă*)].

fain, ~i, fainá, ~e a. 1. (fam.) de calitate bună: *vin fain;* **2.** frumos, distins: *dar şi pîndarii tăi, făini bărbaţi, n-am ce zice!* REBR.; *stofă fainá;* **3.** (fig.) minunat, deosebit: *fainá idee.* CAR. [Din germ. ***fein***].

fair [féăr] adj. şi adv. corect, onest: *e un tip fair.* [Cuv. engl.].

fair play [féăr plei] n. acceptare loială a regulilor (într-un sport, în afaceri etc.): *sînt exagerările unui adversar care a vrut să-mi arate că are spirit sportiv: fair play.* VINEA; (adj.) *a avut o comportare fair play.* [Cuv. engl.].

falaciós, ~şi, falacioásă, ~e a. (rar) înşelător, amăgitor: *căzut în ispita falacioasă a spiritualismului ..., credea personal în nemurirea sufletului.* CĂL. [Din lat. ***fallaciosus,*** fr. ***fallacieux***].

falaitár, falaitari m. (înv.) călăreţ pe unul din caii înaintaşi la o trăsură domnească sau boierească: *patru telegari cu falaitar.* CAR. [Din rus. ***fareitor,*** germ. ***Vorreiter***].

falángă[1], falange f. 1. (în antichitate) corp de infanterie cu rînduri compacte: *falanga macedoneană;* (p. ext.) *de-ar fi căzut cineva, falanga îl ţinea drept şi-l ducea cu ea înainte.* VOIC.; **2.** (rar) grup compact de oameni (care luptă pentru acelaşi scop): *cercetători, fie izolaţi, fie în falangă, tind spre o cuprindere unitară şi de ansamblu a mentalităţii mitice-magice.* BL.; **3.** unitate social-economică, concepută de Fourier, formată din 1500-2000 de oameni cu pregătiri diverse; **4.** (anat.) fiecare dintre oasele mici ale degetelor: *aduce cu pielea dintre falangele broaştei sau de la picioarele păsărilor înotătoare.* BL. [Din fr. ***phalange,*** lat. ***phalanx***].

falángă[2], falange f. (înv.) 1. drug de lemn de care se legau, în regimul feudal, picioarele celor condamnaţi să fie bătuţi la tălpi: *mă tem că necăutînd la rangă să nu-mi puie musa supt fălangă.* B.-DEL.; *o falangă-n drum scotea, pe drumeţi pe toţi bătea.* POP.; **2.** (p. ext.) bătaie de tălpi aplicată unor condamnaţi; (şi: (înv.) **fălangă**). [Din gr. mod. ***fálangas***].

falangér, falangeri m. (zool.) specie de mamifer marsupial australian, cu blana vărgată pe părţi şi pe spate, care poate plana cu ajutorul unor

membrane laterale (*Dactylopsila trivirgata*). [Din fr. ***phalanger***].

falangétă, falangete f. (anat.) ultima falangă a degetului, pe care se află unghia. [Din fr. ***phalangette***].

falangián, ~eni, falangiană, ~ene a. care ţine de falangă[1], referitor la falange. [Din fr. ***phalangien***].

falangínă, falangine f. (anat.) falanga[1] mijlocie a degetului. [Din fr. ***phalangine***].

falangíst, falangişti m. membru al falangei[1] concepute de Fourier. [Din fr. ***phalangiste***].

falanstér, falanstere n. (doctrina lui Fourier) asociaţie de lucrători formînd o comună. [Din fr. ***phalanstère***].

falansterián, falansterieni m. partizan al doctrinei sociale a lui Ch. Fourier: *îl urmează la conferinţele lui Fourier şi se pomeneşte falansterian.* GHICA. [Din fr. ***phalanstérien***].

falansterianísm n. doctrină socială utopică de tip socialist (aparţinînd lui Ch. Fourier). [***Falansterian*** + ***-ism***].

fálă f. **1.** trufie, îngîmfare, orgoliu: *smerit, în genunchi pică şi de fală se dezbracă.* AL.; **2.** (motiv de) mîndrie: *o, calul meu! tu fala mea.* COŞB.; *bărbaţii mari sînt fala naţiunii;* **a-i fi fală (cu cineva** sau **cu ceva),** a se mîndri (cu cineva sau cu ceva): *place-mi mîndra ..., că mi-i fală-n tîrg cu ea.* POP.; **3.** paradă, ostentaţie; pompă: *în toate părţile fu primit cu aceeaşi fală.* BĂLC.; *o face de fală;* **4.** glorie, faimă, renume: *fală-n lume şi mărire pentru tine-n veci să fie, o, Moldovo, ţară mîndră!* AL. [Din sl. ***hvala***].

falbalá, falbalale f. (înv.) podoabă a unei rochii (formată din fîşii de stofă încreţită): *printre rochiile de mătăsării înflorate, printre falbalale.* OD.; (şi: **farbara**). [Din fr. ***falbala***].

fálcă, fălci f. **1.** fiecare dintre cele două oase ale feţei în care sînt fixaţi dinţii; maxilar, mandibulă: *mai degrabă i-ai putea strîmba fălcile decît vorba.* CR.; **a da fălci,** a mînca cu lăcomie; **2.** parte a feţei care conţine aceste oase: *rane şi zdrobituri fălcilor, spîndzurituri şi zgîrîituri.* DOS.; *cînd auziră una ca aceasta, toţi se loviră cu mîna peste falcă.* ISP.; **a-i cădea falca cuiva,** v. **cădea; a(-i) strîmba** (sau **a-i muta) cuiva fălcile,** v. **strîmba, muta; cu o falcă în cer şi (cu) alta în pămînt,** v. **cer; 3.** (înv.) obraz: *de te va lovi neştire preste falcă, întoarce-i lui şi cealaltă.* VARL.; **4.** fiecare dintre piesele unei unelte sau unei maşini care serveşte la prindere, la strîngere sau la sfărîmare: *fălcile menghinei.* [Lat. ***falx, -cis***].

fálce, fălci f. veche unitate de măsură a suprafeţei egală cu aproximativ 14000 m²: *eu am ... optzeci de mii de fălci de pămînt.* BOL. [Lat. ***falx, -cis***].

falcifórm, ~i, falciformă, ~e a. în formă de coasă. [Din fr. ***falciforme***].

falconét, falconete n. (tun-falconet) tun de calibru mic: *românii luară în astă izbîndă şase steaguri şi două tunuri-falconete.* BĂLC. [Din it. ***falconetto***].

falconídă, falconide f. (la pl.) familie de păsări falconiforme reprezentată prin şoim; (şi la sg.) pasăre din această familie. [Din fr. ***falconidés***].

falconifórm, falconiforme n. (la pl.) ordin de păsări răpitoare de zi, cu corpul puternic, cu aripi lungi şi cu ciocul încovoiat, care se hrănesc cu hrană vie; (şi la sg.) pasăre care face parte din acest ordin. [Din fr. ***falconiformes***].

fald, falduri n. cută sau încreţitură (la rochie sau la altă haină lungă): *la pieptu-i manta neagră în falduri şi-o adună.* EM.; (şi: (reg.) **falt, faldur**). [Din ucr. ***fald;*** cf. germ. ***Falte***].

fáldur m. v. **fald.**

faléná, falene f. (entom.) fluture de noapte, care produce stricăciuni copacilor şi viţei de vie. [Din fr. ***phalène,*** it. ***falena***].

falérá, falere f. **1.** (ant.) medalie de aur care răsplătea meritele soldaţilor romani şi se purta la gît; **2.** obiect de podoabă purtat la gît. [Din it. ***falera,*** lat. ***phalera***].

falém n. specie de vin de calitate superioară (care se producea în Campania). [Din fr. ***falerne***].

falét, faleturi n. (înv.) echipaj la trăsură: *faleturi şi livrele.* AL. [Cf. ***falaitar***].

faléză, faleze f. **1.** ţărm înalt şi abrupt al mării: *s-au oprit într-un loc unde faleza scădea cît un mal.* PETR.; *falezele Bretaniei;* **2.** fîşie de teren amenajată pentru plimbare pe malul mării. [Din fr. ***falaise***].

fallá, fallez vb. (geol.; tr. şi refl.) a (se) produce, a (se) dizloca în falie. [Din fr. ***failler***].

faliát, ~ţi, faliată, ~e a. (despre formele de relief) dizlocat în falii; care formează o falie. [V. ***falia***].

fálic, ~ci, falică, ~ce a. care aparţine de (cultul referitor la) falus. [Din fr. ***phallique***].

fálie, falii f. (geol.) ruptură în scoarţa Pămîntului cu denivelarea straturilor geologice. [Din fr. ***faille,*** it. ***faglia***].

fallére, falleri f. (geol.) acţiunea de a (se) falia şi rezultatul ei; creare de falii în scoarţa pămîntului. [V. ***falia***].

faliмént, falimente n. **1.** stare de insolvabilitate a unui comerciant sau a unei societăţi comerciale sau economice: *discreditul financiar unit cu cel politic e fără îndoială o stare de faliment.* EM.; **a da faliment, a)** a ajunge insolvabil, a nu-şi mai putea face plăţile: *se însoară cu fata droşcarului şi fuge cînd socrul dă faliment.* CĂL.; **b)** (fig.) a da greş, a nu reuşi; a se prăbuşi: *idealurile politice au dat în parte faliment.* IBR.; **2.** (fig.) ruină, eşec: *pentru a acoperi falimentul material şi moral al ţării, vor mai încerca şi acest ultim mijloc desperat de a se ţinea la putere.* EM. [Din germ. ***Faliment,*** it. ***fallimento***].

falimentár, ~i, falimentară, ~e a. **1.** insolvabil, aflat în stare de faliment: *întreprindere falimentară;* **2.** (fig.) care se află într-o situaţie dezastruoasă, care a suferit un eşec total: *„filozofia" aceasta de viaţă, întru totul falimentară, s-a instalat la noi îndată după declararea independenţei.* CF. [***Faliment*** + ***-ar***].

falísc, faliscuri n. picior de vers antic format din trei dactili şi un iamb. [Din lat. ***phalisc*** (*um metrum*)].

falít, ~ţi, falită, ~e a. (şi subst.) care a ajuns la faliment, care a dat faliment: *samsarii se întreabă să afle de-a murit vrun negustor de bursă ori vrun lipscan falit.* MACED. [Din it. ***fallito***].

fall-out [fol-áut] n. (fiz.) cădere pe suprafaţa Pămîntului a unor pulberi radioactive (răspîndite în atmosferă prin explozii nucleare). [Cuv. engl.].

fálnic, ~ci, falnică, ~ce a. **1.** măreţ, impunător, grandios: *din umbra falnicelor bolţi, ea pasul şi-l îndreaptă.* EM.; (adv.) *acea grindin-oţelită înspre Dunăre o mînă, iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.* EM.; **2.** trufaş, semeţ, mîndru: *am mîncat pîne, legume, ş-am umblat falnică-n lume.* POP. [***Fală*** + ***-nic***].

fals, ~şi, falsă, ~e a. **1.** contrar adevărului; mincinos: *niciodată n-am citit ceva mai fals.* VLAH.; *ştire falsă;* **falsă aparenţă,** înfăţişare înşelătoare; **2.** neîntemeiat, injust: *aceste teorii, ca toate teoriile extreme, îs false.* IBR.; *judecată falsă;* **3.** (muz.) contrar legilor armoniei, discordant: *notă falsă;* **4.** prefăcut, făţarnic, mincinos: *eu îl găsesc ascuns, fals şi-l acuz de ipocrizie.* GHEŢIE; **5.** care are aparenţă înşelătoare: *i se părea falsă bucuria şi expansiunea omului acestuia.* VLAH.; (adv.) *oamenii s-au purtat fals cu noi; nu ne-au spus nimic şi au păstrat secret.* SAD.; **6.** neautentic, imitat: *diamant fals;* **buzunar fals,** v. **buzunar; fir fals,** v. **fir;**. // n. (pl. **falsuri**) **1.** falsitate, lipsă de adevăr: *a discerne falsul de adevăr;* **2.** (jur.) alterare a adevărului într-un act scris (prin adaosuri, ştersături, imitarea semnăturilor etc.): *a comis escrocherii şi falsuri în acte publice.* EM. // adv. **1.** contrar adevărului: *a jura fals;* **2.** în mod incorect, fără armonie: *a cînta fals;* (şi: (înv.) **falş**). [Din lat. ***falsus,*** it. ***falso,*** germ. ***falsch***].

falsár, falsari m. (înv.) falsificator: *la noi falsarii de hrisoave au fost numeroşi.* OD. [Din lat. ***falsarius,*** it. ***falsario***].

falsét, falsete n. **1.** sunet (sau şir de sunete) din registrul acut al unui cîntăreţ: *s-arată Matache ... cîntînd în falset ca o maică stariţă.* CAR.; **2.** execuţie falsă a unei compoziţii muzicale. [Din it. ***falsetto***].

falsificá, falsífic vb. (tr.) **1.** a imita ceva cu intenţia de a înşela; a contraface: *a falsifica un contract;* (refl. pas.) *s-au falsificat chiar hotărîri arbitrale care constatau o închipuită judecată.* EM.; **2.** a prezenta altfel decît în realitate; a denatura: *legenda, deşi falsifică lucrurile, ne dă impresia vieţii de altădată.* IBR.; (absol.) *erorile lui Maior nu rezultă niciodată din vreo intenţie de a falsifica.* BL.; **3.** a altera aspectul, conţinutul firesc (prin amestecare): *a falsifica vinul;* (şi: (reg.) **falşifica**). [Din lat. ***falsificare,*** fr. ***falsifier***].

falsificáre, falsificări f. **1.** acţiunea de a falsifica; contrafacere: *e o falsificare conştie şi intenţionată a istoriei.* EM.; **2.** denaturare, alterare: *e vorba de lupta împotriva falşificării adevărului în ştiinţă.* IBR.; (şi: (reg.) **falşificare**). [V. ***falsifica***].

falsificát, ~ţi, falsificată, ~e a. imitat, schimbat, transformat (pentru a înşela): *un Caragiale populist ar fi o imagine falsificată.* CĂL.; (şi: (reg.) **falşificat**). [V. ***falsifica***].

falsificátor, ~i, falsificatoáre m., f. persoană care falsifică, care a comis un fals: *observatorul, cedînd unei idei, se transformă pe nesimţite în falsificator al faptelor.* BL.; (adj.) *acea tradiţie culturală ... se opune curentului falşificator latinist.* IBR.; (şi: (reg.) **falşificator**). [Din fr. ***falsificateur***].

falsificáţie, falsificaţii f. (rar) **1.** faptul de a falsifica; **2.** obiect, fapt falsificat; (şi: (înv.) **falsificaţiune**). [Din fr. ***falsification***].

falsificaţiúne f. v. **falsificaţie.**

falsitáte, falsităţi f. **1.** caracterul a ceea ce este fals; lipsă de adevăr: *falsitatea punctului de plecare este aceeaşi ca la orice biografie romanţată.* CĂL.; **2.** atitudine făţarnică, ipocrizie, prefăcătorie: *falsitatea purtării lui este evidentă;* (şi: (reg.) **falşitate**). [Din lat. ***falsitas, -atis,*** it. ***falsità***].

falş a. v. **fals.**

falşificá vb. v. **falsifica.**

falşificáre f. v. **falsificare.**

falşificát a. v. **falsificat.**

falşificatór m., f. v. **falsificator.**

falşitáte f. v. **falsitate.**

falt f. v. **fald.**

falţ, falţuri n. **1.** scobitură, şanţ, îndoitură etc. făcută pentru a realiza îmbinarea (la scînduri, ţigle, foi de tablă etc.); **2.** cuţit special folosit pentru egalizarea pieilor după tăbăcire. [Din germ. ***Falz***(***eisen***)].

falún, falune n. (geol.) depozit necimentat format din resturile cochiliilor de moluşte. [Din fr. ***falun***].

fálus, falusuri n. **1.** membru viril; penis; **2.** (ant.) reprezentare a membrului viril, care se purta la anumite ceremonii şi sărbători. [Din fr., lat. ***phallus***].

E F

famát, ~ţi, famată, ~e a. rău famat, cu reputaţie proastă; deocheat: *local rău famat.* [Din fr. *(mal)famé*].

famélic, ~ci, famelică, ~ce a. (rar) flămînd: *cuprinde o farsă jucată de doi soţi famelici unui comisar.* CĂL. [Din fr. *famélique,* lat. *famelicus*].

famélie f. v. familie.

fámen, fameni m. **1.** (înv.) eunuc: *nu va intra famăn scopit la adunarea Domnului.* BIBLIA; **2.** (fig.) om decăzut, efeminat: *nişte răi şi nişte fameni.* EM. [Refăcut din *fameni* (pl. de la *famăn* (înv.) „bărbat castrat"<lat. **feminus<femina*].

famenián, ~eni, famenianâ, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) ultimul etaj al devonianului superior. [Din fr. *famennien*].

familiál, ~i, familială, ~e a. care aparţine familiei, destinat familiei, referitor la familie: *pe atunci eram foarte tulburat de neplăcutele afaceri familiale.* CAR. [Din fr. *familial*].

familiár, ~i, familiară, ~e a. **1.** lipsit de pretenţii; ca în familie: *nu trebuie să fii familiar cu nimeni: cu cei mari e primejdios, cu cei mici e indecent.* CĂL.; (adv.) *nu suferă rezerva, acostînd familiar pe omul din stradă.* CĂL.; **2.** bine cunoscut; obişnuit: *obiectele îşi recăpătau contururile şi culorile familiare.* GHEŢIE; *scrima îi este familiară;* (subst.) *era un familiar al salonului filoelen.* CĂL.; **3.** simplu, fără pretenţii: *fraza e aşa de prozaică şi de familiară, încît pare făcută ca să ne încînte prin deliciile neghiobiei.* CĂL.; *stil familiar;* **4.** prietenos, amabil: *semnelor de simpatie fata le replica prin gesturi foarte familiare.* GHEŢIE; **5.** lipsit de respectul cuvenit; ireverenţios. [Din fr. *familier,* lat. *familiaris*].

familiarísm n. atitudine de intimitate (exagerată); familiaritate. [*Familiar* + *-ism*].

familiaríst, ~şti, familiaristă, ~e a. şi m., f. (persoană) care practică familiarismul. [*Familiar* + *-ist*].

familiarítate, familiarităţi f. **1.** purtare liberă, simplă; atitudine prietenoasă, cordială: *conversează cu atîta familiaritate, încît n-ai gîndi că sînt duşmani.* NEGR.; **2.** intimitate rău înţeleasă, lipsă de respect: *îi răsunau încă ... vorbele inspectorului a cărui familiaritate îl enerva.* VLAH.; **3.** caracter familiar, direct; lipsă de etichetă, de reţinere: *îi displăcea din ce în ce mai mult familiaritatea purtărilor ei cu bărbaţii.* VINEA. [Din fr. *familiarité,* lat. *familiaritas, -atis*].

familiarizá, familiarizez vb. (refl. şi tr.) a (se) obişnui, a (se) deprinde cu ceva; a căpăta sau a face să capete cunoştinţe despre ceva: *hagiii turci îl familiarizează cu limba şi literatura otomană.* OD.; *fără a se familiariza conştiu cu acest teren.* EM. [Din fr. *familiariser*].

familiarizáre, familiarizări f. acţiunea de a (se) familiariza şi rezultatul ei: *natura studiilor universitare şi lucrările istorice făcute la Roma ne-au dat familiarizarea cu epoca veche.* CĂL. [V. *familiariza*].

familie, familii f. **1.** comunitate umană întemeiată pe căsătorie, care cuprinde pe soţi şi pe copiii lor: *famelie grea.* CAR.; *cunoscură multe din familiile tîrguşorului.* SAD.; *membrii unei familii;* **nume de familie,** nume pe care-l poartă toţi membrii unei astfel de comunităţi; **2.** totalitatea persoanelor care se trag dintr-un strămoş comun: *domnilor români, ... aleşi încă din familiile pămîntene, li se îngăduiau doar fapte de echilibristică politică.* BL.; **de familie (bună),** care este înrudit cu oameni bogaţi, remarcabili etc.; **3.** grup de popoare, de limbi etc. care continuă acelaşi popor sau limbă veche: *româna face parte din familia limbilor romanice;* **4.** (lingv.) grup de cuvinte care conţin acelaşi radical; **5.** (biol.) grup de plante sau de animale care cuprinde mai multe genuri: *scrie-mi împărţirea fiorilor în familii.* NEGR.; (şi: (formă coruptă) **famelie**). [Din lat. *familia,* fr. *famille*].

familión n. (fam.) familie (mare); familia întreagă. [Et. nec.; cf. it. *famigliona*].

familíst, ~şti, familistă, ~e m., f. persoană căsătorită: *eu am ambiţ, domnule, cînd e vorba la o adică de onoarea mea de familist.* CAR. [*Familie* + *-ist*].

famúl, famuli m. (rar) slujitor; (p. ext.) epigon: *servită cu pedagogică stăruinţă de către neoplatonîci şi famulii lor medievali.* BL. [Din lat. *famulus*].

fan, fani m. admirator entuziast şi pasionat al unei vedete sau al unei mişcări artistice. [Din engl., fr. *fan*].

fană, fanez vb. (rar; refl.) a-şi pierde prospeţimea; a se trece, a se ofili. [Din fr. *faner*].

fanái, fanale n. (înv.) felinar mare: *ca fanal purtat de valuri pe a mărilor cîmpie.* ALEX. [Din fr. *fanal*].

fanár, fanare n. (înv.) **1.** felinar: *aice să vede un fanari mare.* DRĂGHICI; *pleacă de la finarul aşezat chiar la gura Nistrului pe o corabie.* EM.; (fig.) *cu roşii fanare, galbene, verzi trec noaptea strigoii prin lanuri de grîu.* BAC.; **2.** prîsnel la moara de vînt; (şi: **finar**). [Din gr. mod. *fanári*].

fanaragíu[1], fanaragii m. (înv.) persoană care aprindea felinarele pe străzi; lampagiu: *fanaragii cari strigau regulat raita.* NEGR. [Din turc. *fenarği*].

fanaragíu[2], fanaragii m. (rar) fanariot: *pe cînd domnii greci cei fanaragii.* AL. [Cf. *fanaragiu[1]*].

fanariót, fanarioţi m. **1.** dregător provenit dintre nobilii greci din cartierul Fanar din Constantinopol; **2.** domnitor din ţările româneşti recrutat de turci dintre aceşti dregători (în perioada 1711-1821): *Turcia pierde încrederea în domnii pămînteni şi trimite fanarioţi.* EM. // a. **1.** fanariotic: *singurul domn fanariot căruia sîntem datori recunoştinţă.* BĂLC.; **2.** (fig.) ipocrit, viclean, corupt, viciat: *e un boiernaş ... departe de influenţa fanariotă a capitalei.* IBR. [Din gr. mod. *fanariótis*].

fanariótic, ~ci, fanariotică, ~ce a. care ţine de fanarioţi, referitor la fanarioţi, caracteristic fanarioţilor: *la cîte mişelii fanariotice numele lor serveşte de etichetă!* EM. [*Fanariot* + *-ic*].

fanarioticésc, ~şti, fanarioticeáscă, ~eşti a. (înv.) fanariotic: *tertipuri fanarioticeşti.* [*Fanariot* + *-icesc*].

fanariotísm n. **1.** domnie a fanarioţilor; trăsătură caracteristică acestei domnii; **2.** (fig.) ipocrizie, făţărnicie, viclenie: *am schimbat şi ideile cele vechi ale fanariotismului şi ale ianicerismului.* HEL. [*Fanariot* + *-ism*].

fanariotizá, fanariotizez vb. (rar; tr. şi refl.) a adopta sau a face pe cineva să adopte obiceiurile, limba, cultura grecească (din epoca fanariotă): *clasa burgheză e nouă, cea aristocratică a fost fanariotizată.* IBR. [*Fanariot* + *-iza*].

fanariotizáre, fanariotizări f. faptul de a (se) fanariotiza. [V. *fanariotiza*].

fanariotizát, ~ţi, fanariotizată, ~e a. care a adoptat limba şi obiceiurile fanarioţilor, care a devenit fanariot: *sofistul fanariotizat ... a luat-o şi în rîndul acesta pe dinainte.* OD. [V. *fanariotiza*].

fanarioţésc, ~şti, fanarioţeáscă, ~eşti a. (rar) fanariotic: *răsunetul manelelor şi al stihurilor fanarioţeşti.* OD. [*Fanariot* + *-esc*].

fanát, ~ţi, fanată, ~e a. care şi-a pierdut prospeţimea; ofilit, veştejit: *fiori fanate;* (p. ext.) *femeie fanată.* [V. *fana*].

fanátic, ~ci, fanatică, ~ce a. **1.** (şi subst.) stăpînit de fanatism: *o fanatică mulţime ce se grămădea în cale-ţi.* EM.; **2.** dus la extrem, exagerat: *credinţă fanatică.* [Din fr. *fanatique,* lat. *fanaticus*].

fanaticésc, ~şti, fanaticeáscă, ~eşti (înv.) fanatic, exagerat: *o rîvnă fanaticească se-ntinse.* CONACHI. [Lat. *fanaticus* + *-esc*].

fanatísm, (rar) **fanatisme** n. ataşament pătimaş pentru o religie, pentru o convingere etc. însoţit de o totală intoleranţă faţă de opiniile altora: *politica ta vicleană îndrăzneşte în zadar să-mi înalţe fanatismul.* HEL.; *pretutindeni în Europa secolul al XVIII-lea a fost un secol al fanatismelor.* BL. [Din fr. *fanatisme,* germ. *Fanatismus*].

fanatizá, fanatizez vb. (rar; tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni fanatic: *aplauze nebune, galeria* [este] *fanatizată.* CAR. [Din fr. *fanatiser*].

fanatizáre, fanatizări f. acţiunea de a (se) fanatiza şi rezultatul ei. [V. *fanatiza*].

fanatizát, ~ţi, fanatizată, ~e a. care a devenit fanatic, care manifestă fanatism: *gloatele fanatizate ale Bizanţului vor fi contra păcii.* EM. [V. *fanatiza*].

fandá, fandez vb. (intr.) a face un pas mare, într-o probă sportivă, îndoind piciorul din faţă şi ţinîndu-l întins pe celălalt. [Din fr. *fendre*].

fandacsíe f. v. fandasie.

fandángo n. dans spaniol; melodia după care se execută. [Din fr., sp. *fandango*].

fandăre, fandări f. acţiunea de a fanda şi rezultatul ei: *era întotdeauna întîia lui mişcare, accentuată în clipele de mînie cu salturi bruşte, ca fandări repetate de scrimă.* PETR. [V. *fanda*].

fandasíe, fandasii f. (înv.) fantezie, imaginaţie: *cînd teoria fandacsiei nu se verifică, el sucşte explicaţia tot în favoarea lui.* CĂL.; (şi: **fandacsie**). [Din gr. mod. *phandaxíe*].

fandasiós, ~şi, fandasioásă, ~e a. (înv.) închipuit, înfumurat; (subst.) *un fandasios îşi făcuse chipul său de piatră.* ISP. [*Fandasie* + *-os*].

fandoseálă, fandoseli f. atitudine afectată; sclifoseală, mofturi. [*Fandosi* + *-eală*].

fandosí, fandosesc vb. (refl.) **1.** a-şi da aere; **2.** a face nazuri, a se alinta: *de! nu vă mai fandosiţi acum.* ISP. [Din gr. mod. *fandázo* (*aor.* de la *fandázome*)].

fandosíre, fandosiri f. faptul de a se fandosi. [V. *fandosi*].

fandosít, ~ţi, fandosită, ~e a. şi m., f. (persoană) care are o comportare afectată, plină de mofturi. [V. *fandosi*].

fanére f. (pl.) anexe ale pielii (păr, unghii etc.). [Din fr. *phanères*].

fanerít n. material alcătuit din foi de placaj impregnat cu răşini din care se confecţionează carcase pentru aparate electrotehnice (radiouri, televizoare). [Din engl. *phanerite*].

fanero- element de compunere cu sensul „vizibil". [Din fr. *phanéro-*].

fanerofíte f. pl. nume generic al plantelor lemnoase (arbori şi arbuşti). [Din fr. *phanérophytes*].

fanerogámă, fanerogame f. (la pl.) încrengătură a regnului vegetal, care cuprinde plantele cu flori; (şi la sg.) plantă din această încrengătură. [Din fr. *phanérogame,* germ. *Phanerogamen*].

fanfáră, fanfare f. **1.** (înv.) bucată muzicală (solemnă) executată la instrumentele de suflat şi de percuţie: *repeta cîteva ori de-a rîndul una din acele fanfare vînătoreşti.* OD.; **2.** orchestră (militară) alcătuită din instrumente de suflat şi de percuţie: *în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă.* EM.; (fig.) *vesela fanfară ce buciumă prin nouri frumoasa primăvară.* AL. [Din fr. *fanfare,* germ. *Fanfare*].

fanfarón, ~i, fanfaroáná, ~e m., f. persoană care îşi atribuie calităţi închipuite; lăudăros, palavragiu: *s-a vorbit într-o casă de un fanfaron mare.* ALEX.; (adj.) *e puţin fanfaron ca orice om de război.*

CĂL. // a. care caracterizează o astfel de persoană; care exprimă îngîmfare, suficienţă: *tonul e fanfaron şi teatral, ca al oricărei romanţe de altfel.* CĂL. [Din fr. ***fanfaron***].

fanfaronádă, fanfaronade f. **1.** laudă de sine exagerată; pălăvrăgeală: *această plebe franţuzită ... face politică şi fanfaronadă prin gazete.* EM.; **2.** (p. ext.) faptă, acţiune, manifestare frivolă, necontrolată: *nu mai am nici răbdare, nici bani ca să-ţi plătesc fanfaronadele.* VLAH. [Din fr. ***fanfaronnade***].

fángo n. (geol.) nămol de origine minerală sau vegetal-minerală. [Din germ. ***Fango***].

fangoterapíe, fangoterapii f. (med.) tratament cu nămoluri naturale. [Din fr. ***fangothérapie***].

fanión, fanioane n. steguleţ folosit la semnalizări (în armată, la căile ferate etc.). [Din fr. ***fanion***].

fanón, fanoane n. lamă cornoasă fixată pe maxilarele cetaceelor: *se mai putea lăuda cu un fildeş de elefant, un ou de struţ şi cinci fanoane de balenă.* GHEŢIE. [Din fr. ***fanon***].

fantásc, ~şti, fantască, ~ste a. (livr.) ciudat, bizar: *spirit fantasc.* [Din fr. ***fantasque***].

fantasíe f. v. fantazie.

fantasmagóric, ~ci, fantasmagorică, ~ce a. care ţine de fantasmagorie; care se bazează pe fantasmagorii; fantastic: *o stăpînită rezervă faţă de orice depărtări excesive şi fantasmagorice.* BL. [Din fr. ***fantasmagorique,*** germ. ***phantasmagorisch***].

fantasmagorie, fantasmagorii f. **1.** succesiune de imagini vizuale bizare şi neverosimile, proprii unei imaginaţii tulburate; vedenie, nălucire: *umblînd şi făcînd toate mişcările acestea, mi se făcea că visam sau că vedeam în juru-mi o fantasmagorie.* BOL.; **2.** idee, teorie etc. bizară, neserioasă, aberantă: *te rog să nu crezi nimic din toate aceste vorbe şi fantasmagorii.* SAD. [Din fr. ***fantasmagorie,*** germ. ***Phantasmagorie***].

fantasmátic, ~ci, fantasmatică, ~ce a. (livr.) care ţine de fantasme, referitor la fantasmă. [Din fr. ***fantasmatique***].

fantásmă, fantasme f. **1.** fantomă, nălucă, stafie: *fantasme uşoare ici-colea trecînd.* BOL.; *fantasma morţii zboară pe a mea-nchipuire.* AL.; **2.** (fig.) privelişte, imagine confuză, neclară, ireală: *luna luminează somnul unei lumi din basme, iar omătul umple noaptea de fantasme.* TOP.; **3.** produs al imaginaţiei; himeră: *el are teoria iluzionării ... şi ... e conştient că gloria, iubirea sînt numai nişte fantasme.* IBR. [Din gr. mod. ***phántasma***].

fantást, ~şti, fantastă, ~e m., f. persoană care se lasă pradă imaginaţiei, cu idei bizare: *un fantast nobil cu un simţămînt adînc de drept şi adevăr.* EM. // a. care predispune la visare, la manifestarea imaginaţiei: *temperamentul său jovial şi fantast... ajunge să-şi dea deplina expresie stilistică.* VIANU. [Din germ. ***Phantast***].

fantasterie, fantasterii f. (rar) (înclinaţie spre) visare, exaltare: *ceea ce numesc capete ordinare „fantazie" nu este fantazie, ci slăbiciune a creerilor, fantasterie.* EM. [Din germ. ***Phantasterei***].

fantástic, ~ci, fantastică, ~ce a. **1.** imaginar, himer, ireal: *văd trecînd în zbor fantastic a poveştilor minuni.* AL.; (adv.) *absenţa capacităţii de a construi fantastic face din roman un vis urît.* CĂL.; **2.** minunat, neobişnuit, măreţ: *nici nu ştii unde să te mai uiţi; din toate părţile te cheamă privelişti, care de care mai fantastice.* VLAH.; **3.** extraordinar, foarte mare, foarte bun: *mai cu samă în jurul botului zbîrleala şi încîlcitura părului erau fantastice.* SAD.; *i s-au oferit onorarii fantastice;* (adv.) *societatea elenistă ajunge la mari diferenţieri lăuntrice şi este animată de interese fantastic multiplicate.* BL.; **4.** care are idei originale, fanteziste; care face lucruri neobişnuite: *Mavrogheni se arătă un om cu totul original şi fantastic.* BĂLC.; (subst.) *eu sînt de nicăieri şi de pretutindeni, ca orice fantastic, care călătoreşte veşnic.* HOGAŞ. // n. ceea ce este ireal, născocit; fantasmagorie: *romantismul mai înseamnă şi introducerea fantasticului în literatură.* IBR. // interj. nemaipomenit, extraordinar. [Din fr. ***fantastique,*** lat. ***phantasticus,*** germ. ***phantastisch***].

fantasticitáte f. (rar) caracterul de a fi fantastic: *constituie fantasticitatea luminei de fulger.* EM.; *naturile demonice ... ce ating fantasticitatea.* EM. [***Fantastic*** + ***-itate***].

fantaxí, fantaxesc vb. (înv.; intr.) a se fuduli, a se fandosi: *am fantaxit cu tualetele la baluri.* AL.; *ian să mă fantaxesc şi eu prin tîrg.* AL. [Din gr. mod. ***phantáxa*** (aor. de la ***phantázome***)].

fantazá, fantazez vb. (intr.) a plăsmui fantasme; a spune lucruri imaginare. [De la ***fántezie***].

fantazáre, fantazări f. faptul de fantaza: *versurile umoristice ... deschideau o adevărată şcoală de fantazare ironică în libertate.* CĂL. [V. ***fantaza***].

fantazíe, fantazii f. (înv.) fantezie: *îşi propune să meargă unde l-a duce fantazia lui.* AL.; (şi: (înv.) **fantasie, pantazie**). [Din gr., lat. ***phantasia,*** germ. ***Phantasie***].

fantazíst a. v. fantezist.

fántă, fante f. deschidere lungă şi îngustă (într-un perete); crăpătură: *poziţia orientată ventral a fantei genitale la femeie.* BL.; (şi: **fentă**). [Din fr. ***fente***].

fánte, fanţi m. **1.** valet la cărţile de joc; **2.** tînăr înfumurat, uşuratic: *sigur s-o găsi vrun fante să te-admire?* VLAH.; *fanţi de provincie.* [Din it. ***fante***].

fantezíe, fantezii f. **1.** facultate umană de a realiza noi reprezentări mintale pe baza unor percepţii, idei sau reprezentări vechi; imaginaţie, închipuire: *Eminescu nu-şi putea realiza aceste aspiraţii pentru trecut decît în fantezie.* IBR.; **2.** pornire, înclinare personală, capriciu: *a avut fantezia de a se înveşmînta identic.* GHEŢIE; **3.** produs al imaginaţiei; plăsmuire, scornire: *Carla bănuia un mănunchi de întîmplări tainice, care o îndemnau să brodeze fantezii pe o temă întotdeauna interzisă.* GHEŢIE; **4.** (muz.) compoziţie muzicală fără formă prestabilită: *fantezii de Mozzart.* [Din fr. ***fantaisie***].

fantezísm n. **1.** înclinare de a se lăsa condus de imaginaţie; caracter fantezist; produs al imaginaţiei: *fantezismul poetului este în bună parte o înclinare către feerie.* CĂL.; **2.** orientare literară de la începutul secolului al XX-lea, caracterizată prin prospeţime şi prin eleganţă stilistică. [***Fantezie*** + ***-ism***].

fantezíst, ~şti, fantezistă, ~e a. **1.** care se lasă condus prea mult de imaginaţie; plin de fantezie: *a rămas un fel de clişeu critic că poetul e fantezist.* CĂL.; (subst.) *e un autor plin de graţie şi ceea ce se cheamă un fantezist.* CĂL.; **2.** lipsit de temei, bazat pe fantezie, născocit: *ea poate fi de la început chiar demascată ca o credinţă fantezistă.* BL.; *teorie fantezistă;* **3.** neobişnuit, original, excentric: *pieptănătura fantezistă, cu buclele în cascadă, îi lungea şi-i lumina chipul fardat cu discreţie.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **fantazist**). [Din fr. ***fantaisiste***].

fantóm n. v. fantomă.

fantomátic, ~ci, fantomatică, ~ce a. **1.** care are aspect de fantomă, ca o fantomă: *îi apăru silueta fantomatică a Foişorului de Foc.* GHEŢIE; (subst. n.) *devine un romantic adevărat cu simţul fantomaticului şi al misterului.* CĂL.; (adv.) *fierul încă se mai mişcă, la fiecare val, legănîndu-se fantomatic în umbrele serii.* TUD.; **2.** (fig.) care are o existenţă incertă, care nu există în realitate: *el ne dă privelişti fantomatice de valsuri în alb.* CĂL. [Din fr. ***fantomatique***].

fantómă, fantome f. **1.** fiinţă ireală creată de fantezie; nălucă, stafie: *un mormînt se dezveleşte, o fantomă-ncoronată din el iese.* ALEX.; *lumea nu mai crede în fantome;* (adj.) *devine aviatorul fantomă, urmărit de aşii aviaţiei şi mereu nedescoperit.* CĂL.; **2.** (fig.) ceea ce are existenţă fictivă; (adj.) *guvern fantomă;* (şi: (înv.) **fantom**). [Din fr. ***fantôme,*** germ. ***Phantom***].

fantóşă, fantoşe f. (înv.) marionetă: *teatru de fantoşe.* [Din fr. ***fantoche***].

fánum n. (ant.) teren, edificiu consacrat unui zeu roman. [Cuv. lat.].

fapt, fapte n. **1.** întîmplare reală, eveniment, lucru petrecut în realitate: *sentimentul său patriotic e pentru faptele din trecut şi tot aşa sentimentul eroic.* IBR.; *faptele sînt materialul istoriei;* **Faptele apostolilor,** colecţie de povestiri despre viaţa apostolilor în perioada extinderii creştinismului (în spaţiul european); **de fapt** (sau **în fapt,** (înv.) **cu faptul**), în realitate, într-adevăr: *hegemonia unui singur partid duce, în fapt, la concentrarea puterii în mîinile unui singur individ.* GHEŢIE; *principatele erau cu numele şi cu faptul grînarul sultanului.* GHICA; **2.** acţiune săvîrşită de cineva; faptă: *historia faptelor sfinţilor apostoli de la noaole cap pănă în sfîrşit ne învaţă.* N.TEST.; **politica faptului în(de)plinit,** săvîrşire a unei activităţi cu intenţia ca ceilalţi să-i admită consecinţele fără a mai putea interveni: *politica faptului îndeplinit e totdeauna cea mai bună.* VINEA; **3.** început, facere: *faptul zilei se aprinde pe a dealurilor frunte.* AL.; (fig.) *în faptul viu al vieţii ne pare drumul lung.* AL.; **4.** existenţă observabilă; fenomen: *producerea unui stil e un fapt abisal, de proporţii crepusculare.* BL.; *fapte de limbă;* **5.** vrajă, farmec: *să-mi arunce fapt şi ură.* POP.; *descîntec de fapt.* [Lat. ***factum***].

fáptă, fapte f. acţiune săvîrşită, act îndeplinit: *n-au cutezat a face un poem eroic, sau să cînte faptele vreunui viteaz izbînditoriu.* B.-DEL.; *noi proclamăm un ideal energetic, proclamăm acţiunea, fapta.* GHEŢIE; **în faptă,** în realitate: *în faptă însă se silea cît putea de risipea toate pregătirile făcute.* BĂLC.; **fapte de arme,** acte de eroism în război. [Lat. ***facta*** (pl. de la ***factum***)].

fáptic, ~ci, faptică, ~ce a. care aparţine faptelor, alcătuit din fapte; referitor la fapte, care înregistrează faptele: *este o stare faptică în general, admisă indiferent de explicaţia ce i se dă.* BL.; *este aceasta o constatare faptică controlabilă.* BL. [***Faptă*** + ***-ic***; cf. germ. ***faktisch***].

far, faruri n. **1.** turn aşezat pe malul mării, prevăzut cu un proiector puternic, pentru a se orienta vapoarele în timpul nopţii; (fig.) *unde luna îşi aprinde farul tainic de lumină.* AL.; **2.** lampă electrică aşezată în partea din faţă a automobilelor, a locomotivelor etc. pentru iluminarea drumului; **3.** (p. ext.) lumină emisă de o astfel de lampă: *pe caldarîmul ud, ... autobuze bubuind şi faruri lunecînd pe ferestre.* BAC.; **4.** (fig.) ghid, călăuză. [Din fr. ***phare,*** lat. ***pharus***].

farád, farazi m. (fiz.) unitate de măsură a capacităţii electrice în sistemul metru-kilogram-secundă-amper. [Din fr. ***farad***].

farádic a. (ieşit din uz) **curent faradic,** curent electric alternativ produs prin inducţie electromagnetică. [Din fr. ***faradique,*** germ. ***faradisch***].

faradizáre, faradizări f. (med.) tratament cu ajutorul curenţilor de inducţie. [Din fr. ***faradisation***].

faradmétru, faradmetre n. instrument pentru măsurarea capacităţii electrice a condensatorilor cu scara gradată în submultipli ai faradului. [Din fr. ***faradmètre,*** engl. ***faradmeter***].

farafastîc, farafastîcuri n. (fam.; mai ales la pl.) **1.** moft, fason: *m-am săturat ... de toate farafastîcurile d-tale.* AL.; **2.** ornament fără valoare;

fleac, zorzon: *aş avea nenorocirea să aib în numele şi porecla mea atîte farafastîcuri.* NEGR. [Cf. gr. mod. *farafás* „fanfaron"].

farandólă, farandole f. dans popular provensal vechi, cu ritm vioi; melodia după care se execută acest dans. [Din fr. ***farandole***].

faraón, faraoni m. **1.** rege al Egiptului antic: *de faraoni viţă străluciţă, de vechi iroi tînără mlădiţă.* B.-DEL.; *faraonii Egiptului.* OD.; **2.** (pop.) ţigan: *stelele de sus luminau destul pentru a se apuca de lucru cei opt faraoni.* AG.; **3.** (înv.) joc de cărţi asemănător cu stosul: *şi-a pierdut starea la cărţi jucînd faraonul.* AL. // a. pere **faraoane**, varietate de pere. [Din fr. ***pharaon,*** lat. ***pharao, -onis,*** gr. ***pharao***].

faraoneán, faraoneni m. (înv.) egiptean: *bătînd războiu Iosia la Maghedo cu faraonenii, fu omorît de împăratul Nehao.* ANTIM. [***Faraon*** + *-ean*].

faraonésc, ~şti, faraoneăscă, ~eşti a. (înv.) **1.** faraonic: *aici zice că sînt viţă egipteană şi faraonească.* B.-DEL.; **2.** egiptean: *să vază pe gloata murgă faraonească cum este la războiu de viteză.* B.-DEL. [***Faraon*** + *-esc*].

faraónic, ~ci, faraonică, ~ce a. care aparţine faraonilor, referitor la faraoni, specific faraonilor: *să ne gîndim numai la metoda faraonică de a crea cultura.* BL.; *construcţii faraonice.* [Din fr. ***pharaonique,*** germ. ***pharaonisch***].

farbará f. v. **falbala**.

fărbă, fărburi f. (reg.) vopsea; culoare. [Din germ. ***Farbe***].

fard, farduri n. **1.** produs cosmetic pentru colorat faţa sau buzele; **2.** strat dintr-un astfel de produs aplicat pe faţă, pe buze sau pe pleoape: *la cuminţenia îmbrăcăminţii şi a coafurii ... se adăuga discreţia fardului.* GHEŢIE. [Din fr. ***fard***].

fardá, fardez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) da cu fard obrajii sau buzele: *se farda violent, îşi platina părul, scurta excesiv rochiile.* GHEŢIE. [Din fr. ***farder***].

fardáre, fardări f. acţiunea de a (se) farda şi rezultatul ei. [V. ***farda***].

fardát[1], fardaturi n. faptul de a (se) farda. [V. ***farda***].

fardát[2], ~ţi, fardată, ~e a. dat cu fard; sulemenit: *pieptănătura fantezistă, cu buclele în cascadă, îi lungea şi-i lumina chipul fardat cu discreţie.* GHEŢIE. [V. ***farda***].

farétră, faretre f. tolbă cu săgeţi: *un arc de aur şi o faretră de purpură.* OD. [Din lat. ***pharetra***].

farfară, farfarale f. (fam.) persoană neserioasă; flecar, palavragiu: *io nu te-oi lua, nu te-oi săruta, că eşti farfara.* POP. // adv. fără rost, încoace şi încolo: *a umbla farfara.* [Din turc. ***farfara***].

farfasít, ~ţi, farfasită, ~e a. şi m., f. (persoană) mofturoasă, năzuroasă: *voi mangosiţilor şi farfasiţilor, de cîte ori îţi fi dormit în stroh.* CR. [Et. nec.].

farfór n. (reg.) porţelan: *mi-au adus robii, într-un talger de farfor de la Chitai, de toate.* SAD. [Din rus. ***farfor***].

farfurărie, farfurării f. (rar) mulţime de farfurii; (p. ext.) mulţime de obiecte de menaj din porţelan, faianţă etc.; veselă: *fel de fel de mărfuri de farfurărie şi sticlărie.* CAR. [***Farfur***(*ie*) + *-ărie*].

farfuríe, farfurii f. **1.** obiect de faianţă, de porţelan etc., de obicei de formă rotundă, în care se serveşte mîncarea: *îmi place să te aud rîzînd şi cîntînd şi împărţind mîncare în farfurii înflorite.* SAD.; **2.** cantitate de alimente care încape pe un astfel de obiect: *şi-mi aduce maica mie mere mari, o farfurie.* VIERU; **3. farfurie zburătoare**, ozene; **4.** (înv.) porţelan: *mozaicuri de farfurie.* AL. [Din turc. ***farfuri,*** gr. mod. ***farfouri***].

farfuriér, farfurieri m. (înv.) negustor de obiecte din porţelan. [***Farfurie*** + *-ar*].

farfurigíu, farfurigii m. (înv.) farfurier: *florarii, jucătorii de copii, farfurigiii, sticlarii şi olarii.* EM. [***Farfurie*** + *-giu*].

farfurioáră, farfurioare f. diminutiv al lui farfurie; farfurie mică; farfuriuţă: *a adus cele zece prăjituri în farfurioare separate.* GHEŢIE. [***Farfurie*** + *-ioară*].

farfuriúţă, farfuriuţe f. farfurioară: *linguriţe de argint, farfuriuţe de porţelan.* DELAVR. [***Farfurie*** + *-uţă*].

farfúză, farfuze f. (arg.) femeie uşuratică: *sper că n-ai de gînd să meditezi pe această farfuză ridicolă.* GHEŢIE. [Et. nec.].

farín a. care are aspect de făină: *zahăr farin.* [Din fr. ***farine*** „făină"].

farináceu, ~i, farinacée a. ca făina; farinos. [Din fr. ***farinacé,*** lat. ***farinaceus***].

faringál, ~i, faringală, ~e a. **1.** care ţine de faringe, referitor la faringe; **2.** care se articulează în faringe: *sunet faringal.* [Din fr. ***pharyngal***].

farínge, faringe n. partea superioară a esofagului, care face legătura cu gura: *nu e răceală ..., totul e curat, amigdalele, faringele, laringele.* PR. [Din fr., gr. ***pharynx***].

faringián, ~eni, faringiană, ~ene a. care ţine de faringe, referitor la faringe: *nerv faringian.* [Din fr. ***pharyngien***].

faringísm n. (med.) iritaţie a faringelui. [Din fr. ***pharingisme***].

faringítă, faringite f. (med.) inflamaţie a mucoasei faringelui. [Din fr. ***pharyngite***].

faringo- element de compunere cu sensul „(referitor la) faringe". [Din fr. ***pharyng(o)-***].

faringolaringítă, faringolaringite f. (med.) inflamare concomitentă a faringelui şi a laringelui. [Din fr. ***pharyngo-laryngite***].

faringoscóp, faringoscoape n. instrument cu ajutorul căruia se examinează faringele. [Din fr. ***pharyngoscope***].

faringoscopíe, faringoscopii f. examinare a faringelui cu ajutorul faringoscopului. [Din fr. ***pharyngoscopie***].

farinográf, farinografe n. aparat pentru determinarea cantităţii de apă necesare pentru obţinerea unui aluat, înregistrînd rezistenţa la frămîntare. [Din fr. ***farinographe***].

farinográmă, farinograme f. grafic obţinut cu ajutorul farinografului. [Din fr. ***farinograme***].

farinós, ~şi, farinoásă, ~e a. **1.** care are aspect, gust de făină; prăfos; **2.** care pare acoperit cu făină: *plantă farinoasă.* [Din fr. ***farineux***].

fariséic, ~ci, fariseică, ~ce a. făţarnic, prefăcut, ipocrit. [Din fr. ***pharisaïque,*** germ. ***pharisäisch***].

fariseísm n. ipocrizie, făţărnicie: *eroul este, într-un cuvînt, un inamic al fariseismului.* CĂL. [Din fr. ***pharisaïsme,*** germ. ***Pharisäismus***].

fariséu, farisei m. **1.** membru al unei grupări politico-religioase la vechii evrei, caracterizată prin fanatism şi formalism exagerat în executarea ritualurilor religioase: *de unde să începe viaţa lui nainte de întîmplarea lui să chema Saul, îmblînd în leagea fariseilor cu toată nevoinţa.* N.TEST.; **2.** (fig.) persoană ipocrită, făţarnică: *cesta vinde obrăzare viclene pentru făţarnici şi farisăi.* B.-DEL.; *nu mai face şi tu atîta vorbă, ca fariseul cel făţarnic.* CR. [Din sl. ***farisei***].

farmaceútic, ~ci, farmaceutică, ~ce a. care aparţine farmaciei, referitor la farmacie: *preparat farmaceutic.* [Din fr. ***pharmaceutique,*** lat. ***pharmaceuticus***].

farmaceútică f. ramură a medicinei care studiază prepararea, clasificarea, acţiunea etc. substanţelor medicamentoase; farmacologie. [Din fr. ***pharmaceutique,*** germ. ***Pharmazeutik***].

farmacíe, farmacii f. **1.** ramură a medicinei care are ca obiect prepararea, verificarea şi distribuirea medicamentelor; **2.** local unde se prepară, se păstrează sau se vînd medicamente: *trecuse pe la farmacie şi luase cu sine medicamente.* GHEŢIE. [Din fr. ***pharmacie,*** lat. ***pharmacia***].

farmacíst, ~şti, farmacistă, ~e m., f. persoană care prepară, verifică sau vinde medicamente: *îl dispreţuia şi mai mult de cînd aflase că e farmacist.* VINEA. [***Farmacie*** + *-ist*].

farmaco- element de compunere cu sensul „medicament". [Din fr. ***pharmaco-***].

farmacodinamíe f. ramură a farmacologiei care studiază efectele medicamentoase asupra organismului. [Din fr. ***pharmacodynamie***].

farmacológ, ~gi, farmacologă, ~ge m., f. specialist în farmacologie. [Din fr. ***pharmacologue***].

farmacológic, ~ci, farmacologică, ~ce a. care ţine de farmacologie, referitor la farmacologie: *un medicament... nu-şi poate desfăşura toată gama potenţelor sale farmacologice.* R.L. [Din fr. ***pharmacologique***].

farmacológie f. disciplină ştiinţifică care studiază natura, clasificarea şi acţiunea terapeutică a medicamentelor; (p. ext.) *nu facem operă de farmacologie vrăjitorească.* BL. [Din fr. ***pharmacologie***].

farmacomaníe, farmacomanii f. (med.) manie de a administra sau de a lua medicamente. [Din fr. ***pharmacomanie***].

farmacopée, farmacopei f. **1.** tratat conţinînd descrierea şi instrucţiunile preparării medicamentelor; **2.** (p. ext.) totalitate a medicamentelor: *am aruncat pe fereastră... toată farmacopeea.* VINEA. [Din fr. ***pharmacopée***].

farmacoterapíe, farmacoterapii f. ramură a terapeuticii medicale care se ocupă cu tratarea bolilor cu ajutorul medicamentelor. [Din fr. ***pharmacothérapie***].

farmazón, ~i, farmazoáncă, ~e m., f. **1.** (în superstiţii) vrăjitor: *fata lui este o farmazoană cumplită.* CR.; **2.** (iron.) persoană (foarte) vicleană. [Din rus. ***farmazon***].

farmazoníe, farmazonii f. (pop.) vrajă, farmec: *duc mintea într-o lume de farmece şi de farmazonii.* VLAH. [***Farmazon*** + *-ie*].

fármec, farmece n. **1.** (în basme şi în superstiţii) transformare miraculoasă a lucrurilor; vrajă, vrăjitorie: *farmecul să piară, răul să se stîngă.* COŞB.; **ca prin farmec,** în mod miraculos; pe neaşteptate, deodată: *ca prin farmec peri izvorul şi copacii.* EM.; **2.** acţiunea de a vrăji; mijloace magice întrebuinţate în această acţiune: *farmecele sînt leacuri băbeşti;* **3.** (fig.) ceea ce produce admiraţie, atracţie; frumuseţe, graţie: *articolele au farmecul limbii patriarhale în care înoată elegant fineţele gîndirii moderne.* CĂL.; **4.** desfătare, plăcere, încîntare: *dulce farmec a vieţii călătoare.* AL.; *farmecul tainic al singurătăţii creşte şi mai mult în sufletul călătorului.* OD. [Lat. ***pharmacum***].

farniénte n. inactivitate, lenevie: *iubesc liniştea şi acel drag farniente din care se alcătuieşte cea mai mare parte din viaţa lor.* NEGR. [Cuv. it.].

fársă, farse f. **1.** comedie uşoară de limbaj şi situaţii: *nu-i vorba, farsa aceasta e peste măsură de slabă.* IBR.; **2.** faptă comică pe seama cuiva sau a ceva; glumă (răutăcioasă) pe seama cuiva: *a făcut o farsă de prost gust.* VLAH.; **3.** păcăleală, festă: *am fost ... să-i cer socoteală pentru farsa ce mi-a făcut.* BOL.; *o complezantă farsă pusă la cale mai dinainte.* EM. [Din fr. ***farce***].

farsór, ~i, farsoáre m., f. **1.** persoană neserioasă, care se ține de farse: *în sinea sa se gîndea că acest Baloleanu e un mare farsor.* REBR.; **2.** persoană care se ține de înșelătorii, care vrea să pară altceva decît este: *farsorul îl duce în casa unui orb.* CĂL. [Din fr. ***farceur***].

fasamén n. (rar) lornion. [Din fr. ***face-à-main***].

fascícol n. v. fascicul.

fascícolă f. v. fasciculă.

fascícul, fascicule n. **1.** grup de fire, linii etc. care se adună sau pleacă dintr-un punct; **2.** flux de raze sau de particule care se propagă în același sens; (și: fascicol). [Din fr. ***fascicule,*** lat. ***fasciculus***].

fasciculát, ~ți, fasciculată, ~e a. dispus în formă de fascicul. [Din fr. ***fasciculé***].

fascículă, fascicule f. **1.** parte dintr-o scriere care se publică în etape: *în fascicola a doua din această colecție, d-l Bogdan-Duică a găsit poezii ale lui Conachi.* IBR.; **2.** coală de tipografie fălțuită; (și: fascicolă). [Din fr. ***fascicule,*** lat. ***fasciculus***].

fáscie[1], fascii f. **1.** (mai ales la pl.) mănunchi de nuiele de mesteacăn purtat de lictorii care însoțeau pe unii magistrați romani; **2.** (rar) fascină: *soldații aveau pregătite fascii de nuiele să le aștearnă peste șanțuri.* PETR. [Din lat. ***fascis***].

fáscie[2], fascii f. (anat.) membrană care acoperă mușchii. [Din lat. ***fascia***].

fasciná, fascinez vb. (tr.) **1.** a fermeca, a captura, a cuceri (prin frumusețe, comportare etc.): *chiar insensibilii au fost fascinați de forma lui Eminescu.* IBR.; **2.** a exercita o atracție, a trezi interesul: *nu putea fi fascinat de ipoteza veșnicii mișcări cosmice.* IBR.; (absol.) *o civilizație superioară fascinează prin însuși faptul că e superioară.* IBR. [Din fr. ***fasciner,*** lat. ***fascinare***].

fascinánt, ~ți, fascinantă, ~e a. care fascinează; fermecător, captivant: *mai dete o dată din cap, zăpăcit, neîndrăznind s-o privească, neputînd să-și ia ochii de la acea dulce, amețitoare, fascinantă apariție.* VLAH. [Din fr. ***fascinant,*** lat. ***fascinans, -ntis***].

fascinăre, fascinări f. acțiunea de a fascina și rezultatul ei: *eminescianismul exercită o adevărată fascinare și în ceea ce privește fondul.* IBR. [V. ***fascina***].

fascinát, ~ți, fascinată, ~e a. încîntat, captivat: *mă uitam fascinat la personajul ciudat.* GHEȚIE. [V. ***fascina***].

fascinatór, ~i, fascinatoáre a. fascinant: *ea îi trimite din ochii fascinatori ... una din acele aprinderi.* VLAH. [Din fr. ***fascinateur,*** lat. ***fascinator, -oris***].

fascinăție, fascinații f. atracție irezistibilă; farmec: *Ladima suferea de fascinația apelor mari.* PETR. [Din fr. ***fascination,*** lat. ***fascinatio, -onis***].

fascínă, fascine f. legătură de nuiele sau de ramuri folosită (împreună cu pietriș, moloz etc.) la întărirea terasamentelor, a digurilor etc.: *ei la șanțuri alergau, cu scări și cu fașine.* AL.; (și: **faşínă**). [Din it. ***fascina,*** fr. ***fascine***].

fasciolóză, fascioloze f. boală de ficat a rumegătoarelor produsă de viermele de gălbează. [Din fr. ***fasciolose***].

fascísm n. doctrină în formă totalitară de guvernare, bazată pe naționalism, teroare și agresiune. [Din it. ***fascismo,*** germ. ***Faschismus***].

fascíst, ~ști, fascistă, ~e a. care ține de fascism, referitor la fascism. // m., f. partizan adept al fascismului. [Din it. ***fascista;*** cf. germ. ***faschistisch, Faschist***].

fascizá, fascizez vb. (tr.) a introduce fascismul, a instaura un regim fascist. [Din germ. ***faschisieren***].

fascizánt, ~ți, fascizantă, ~e a. care prezintă înclinații, tendințe fasciste: *grupare fascizantă.* [Din fr. ***fascisant***].

fascizáre, fascizări f. acțiunea de a fasciza și rezultatul ei. [V. ***fasciza***].

faseolínă f. globulina din fasole. [Din fr. ***phasé-oline***].

fasólă f. v. fasole.

fasóle f. **1.** plantă leguminoasă, cultivată pentru păstăile și semințele ei (*Phaseolus vulgaris*): *dorul la voinic sărac ca fasolea pe arac.* POP.; **2.** păstăile sau boabele acestei plante (folosite ca aliment): *peste o dimerlie de fasole i-au curs atunci din turetce.* CR.; **a-și arăta fasolele,** v. **arăta**; **3.** mîncare preparată din fructul acestei plante (păstăi sau boabe): *avea o oală plină cu fasole pentru prînz;* (și: (reg.) **fasolă, fasulă, fasule, făsule, făsui**). [Din gr. mod. ***fasóli***].

fasoleálă, fasoleii f. (fam.) fandosire, sclifoseală: *lasă fasoleala!* [***Fasoli*** + ***-eală***].

fasolí, fasolesc vb. (fam.; refl.) a face fasoane, a face mofturi: *și eu m-aș fasoli ca o madamă.* AL. [De la ***fasole***].

fasolícă f. diminutiv al lui fasole: *o bere excelentă ..., fasolică și ceapă.* CAR. [***Fasole*** + ***-ică***].

fasolíre, fasoliri f. (fam.) acțiunea de a se fasoli și rezultatul ei. [V. ***fasoli***].

fasón, fasoane n. **1.** mod cum este făcut un lucru; formă, model, aspect: *fason de haină;* (p. ext.) *chelnerul îl servi încă și mai prost, din pricina fasonului său provincial.* GHEȚIE; **2.** (fig.; la pl.) nazuri, mofturi: *șeful boierimii politice trecu, fără fasoane, spre vechii cunoscuți.* SAD. [Din fr. ***façon***].

fasoná, fasonez vb. (tr.) **1.** a da o anumită formă: *au trebuit sute de mii de ani puhoiului să spargă stînca și s-o lucreze cu bătaia-i nedomolită, fasonînd-o cu o fantazie veșnic înnoită.* SAD.; **2.** (fig.) a forma caracterul, personalitatea cuiva: *scriitorul convine societății și pentru motivul că ea l-a fasonat întrucîtva.* IBR. [Din fr. ***façonner***].

fasonáj, fasonaje n. fasonare. [Din fr. ***façonnage***].

fasonáre, fasonări f. **1.** acțiunea de a fasona; fasonaj; fasonat[1]; **2.** (silvicultură) proces de prelucrare și de clasificare a arborilor doborîți; **3.** (hort.) scurtare a rădăcinilor și a ramurilor la puieți, la vița de vie etc. [V. ***fasona***].

fasonát[1] n. fasonare. [V. ***fasona***].

fasonát[2], ~ți, fasonată, ~e a. prelucrat pînă a căpătat forma cerută. [V. ***fasona***].

fasonatór, fasonatori m. lucrător care fasonează. [***Fasona*** + ***-tor***].

fast[1] n. lux, splendoare, măreție: *însemne de mărire și fast oriental.* AL. [Din lat. ***fastus,*** fr. ***faste***].

fast[2], ~ști, fastă, ~e a. (livr.) favorabil, benefic. // n. pl. (la romani) **1.** table cronologice: *faste consulare;* **2.** registre publice; anale. [Din lat. ***fastus,*** fr. ***faste***].

fast-food [fást-fud] n. **1.** preparat care se vinde în bufete și restaurante ca hrană servită rapid și consumată pe loc sau în altă parte; (adj.) *produse fast-food.*; **2.** restaurant, local în care se distribuie rapid produse de serie, relativ ieftine și preparate automat. [Cuv. engl.].

fastidiós, ~și, fastidioásă, ~e a. plicticos, anost: *ar fi fastidios a mă întinde mai mult asupra acestui subiect.* GHICA; *voi evita o prelegere fastidioasă.* GHEȚIE. [Din lat. ***fastidiosus,*** fr. ***fastidieux***].

fastigiát, ~ți, fastigiată, ~e a. (bot.; despre arbori) cu ramurile orientate în sus (paralel cu trunchiul). [Din fr. ***fastigié;*** cf. lat. ***fastigium*** „vîrf"].

fastuós, ~și, fastuoásă, ~e a. plin de fast, de lux; splendid: *curtea activă și fastuoasă a lui Constantin-Vodă.* OD.; (p. ext.) *gîndește-te atunci la fastuosul basm.* BAC.; (adv.) *aci se îmbracă fastuos și cade în mrejele unei escroace.* CĂL. // adv. cu fast: *l-a primit fastuos.* [Din lat. ***fastuosus,*** fr. ***fastueux***].

fastuozitáte, fastuozități f. **1.** caracterul, însușirea de a fi fastuos, plin de fast: *fastuozitatea primirii l-a surprins;* **2.** ceremonie fastuoasă: *fastuozitățile curții regale.* [***Fastuos*** + ***-itate***].

fasúlă f. v. fasole.

fasúle f. v. fasole.

făsung, fasunguri n. (tehn.) piesă în care se fixează becul electric; dulie. [Din germ. ***Fassung***].

fășă, feși și **feșe,** (înv.) **fășuri** f. **1.** bucată lungă și îngustă de pînză, cu care se înfășoară strîns copiii mici peste scutece: *ca pe-o floare drăgălașă, ca pe-un îngerel în fașă.* POP.; **din fașă** (sau **în fașă**), **a)** din (sau în) pruncie: *încă cît erați în fașă, săraci de maic-ați rămas.* CONACHI; *îl cunosc încă din fașă;* **b)** (fig.) (de) la început: *e drept că pe atunci literatura românească era în fașă.* IBR.; *îmi reteza ... din fașă dorința de a-i pune aceste întrebări.* PR.; **2.** fîșie lungă și îngustă de tifon, cu care se bandajează rănile: *aduse o fașă, tinctură de iod și-l pansă pe pirat.* TUD.; **3.** bucată lungă și îngustă de pînză cu care se înfășoară ceva: *iaste încă, ca și Lazăr, legat de mîni și de picioare cu fășuri.* ANTIM; (și: (înv.) **făşură**). [Lat. ***fascia;*** ***făşură*** sg. refăcut de la pl. ***făşuri***].

faşínă f. v. fascină.

faşionábil, ~i, faşionábilă, ~e a. (rar) în pas cu moda; sclivisit. [Din fr., engl. ***fashionable***].

fatál, ~i, fatală, ~e a. **1.** de neînlăturat, inevitabil, de care nu se poate scăpa: *toate relele ce sînt într-un mod fatal legate de o mînă de pămînt.* EM.; *termen fatal;* (adv.) *imitatorii fără rezervă ai culturii apusene ... au trebuit, fatal, să greșească.* IBR.; **2.** funest, dezastruos: *o, noapte fatală! o, noapte cumplită!* ALEX.; **3.** care pricinuiește moarte: *după un fatal duel ... a murit.* NEGR.; *e grav bolnavă și o imprudență i-ar putea fi fatală.* GHEȚIE; **4.** irezistibil: *se bucură de reputația unei femei fatale.* CĂL. [Din fr. ***fatale,*** lat. ***fatalis***].

fatalísm n. concepție după care totul este subordonat destinului, sorții, predestinării: *e vorba de astă dată despre un fatalism care neagă orice voință liberă a omului.* BL. [Din fr. ***fatalisme,*** germ. ***Fatalismus***].

fatalíst, ~ști, fatalistă, ~e a. care aparține fatalismului, care se întemeiază pe fatalism, referitor la fatalism: *pasivismul filozofic, teama de construcții metafizice se cristalizau pedant și anxios într-un fel de agnosticism fatalist.* BL. // m., f. adept al fatalismului. [Din fr. ***fataliste***].

fatalitáte, (rar) **fatalități** f. **1.** destin implacabil, soartă: *omul ar fi un instrument orb al fatalității de n-ar avea libera alegere între bine și rău.* CĂL.; **2.** ceea ce rezultă din natura lucrurilor, ceea ce este de neînlăturat: *ereditatea e văzută ca o fatalitate, lucru potrivit atmosferei orientale.* CĂL.; **3.** concurs de împrejurări nenorocite: *oamenii d-lui Sadoveanu sînt mînați de fatalități obscure.* IBR. [Din fr. ***fatalité,*** lat. ***fatalitas, -atis,*** germ. ***Fatalität***].

fatalménte adv. în mod fatal, inevitabil: *fatalmente trebuiau să se adapteze nevoilor clasei țărănești.* IBR. [Din it. ***fatalmente,*** fr. ***fatalement***].

fáta morgána f. fenomen optic, specific regiunilor calde, manifestat prin imagini răsturnată a obiectelor aflate la orizont; apa morților: *începe să mi se ridice la depărtată zare fata morgana.* CAR.; (fig.) *le zugrăvește-n ceruri oraș, fata morgana zidește mii palate, grădini ce strălucesc.* EM. [Cuv. it.].

fátă, fete f. **1.** persoană de sex feminin necăsătorită: *în lume gingașa fată zîmbea ca floarea de pe*

cîmpuri. AL.; **fată mare, a)** persoană de sex feminin la vîrsta măritişului: *de întîlnea pe drum neveste şi fete mari, cînta cîntece şăgalnice.* CR.; **b)** fecioară: *n-a mai găsit un bădiţa Vasile, cuminte, harnic şi ruşinos ca o fată mare.* CR.; *a rămas fată mare;* (reg.) **fată în păr,** fecioară, virgină: *era ... Romica ... fată în păr.* B.-DEL.; **fată bătrînă,** v. **bătrîn**; **(pe) cînd era bunica fată (mare),** v. **bunică**; **2.** (în raport cu părinţii) fiică: *sare de bucurie că i-a venit nepotul şi pe dată îl face cunoscut curţii şi fetelor sale.* CR.; *fată de împărat;* **fata mamei,** fiică preferată: *pentru că era fata mamei se alinta cum s-alintă cioara-n laţ.* CR.; **3.** servitoare: *fată în casă;* **4.** virgină, fecioară. [Lat. ***feta***].

fátic, ~ci, fatică, ~ce a. funcţie fatică, funcţie a cuvintelor dintr-un dialog de a stabili sau de a menţine contactul între partenerii de comunicare. [Din engl. ***fatic***].

fatídic, ~ci, fatidică, ~ce a. **1.** care află destinul, soarta; profetic: *se simte ... în putere a deschide, prin rostul său fatidic, orizonturi de nemărginită mărime ţărei noastre.* OD.; **2.** (p. ext.) aducător de nenorocire: *are să-mi dea să citesc despre procedeele fatidice.* VOIC. [Din fr. ***fatidique,*** lat. ***fatidicus***].

fatigabilitáte f. (franţuzism) (tendinţă spre) oboseală. [Din fr. ***fatigabilité***].

fatrasíe, fatrasii f. compoziţie poetică medievală de mici dimensiuni, alcătuită din proverbe, dictoane etc. [Din fr. ***fatrasie***].

fatuitáte f. (rar) aroganţă, îngîmfare: *fatuitate juvenilă.* CAR. [Din fr. ***fatuité,*** lat. ***fatuitas, -atis***].

fátum n. (livr.) destin, fatalitate, soartă: *un anume sentiment românesc al fatumului.* BL. [Din lat. ***fatum***].

faţádă, faţade f. **1.** parte dinspre stradă a unei clădiri sau parte unde se află intrarea principală: *casele aveau faţadele mohorîte.* GHEŢIE; **de faţadă,** de formă, de ochii lumii; **2.** (fig.) aspect exterior; formă: *cele două teorii implică, dincolo de faţadele lor, şi un fond de suposiţii identice.* BL. [Din fr. ***façade*** (după *faţă*)].

faţă, feţe f. **1.** partea anterioară a capului omului; chip, figură: *faţa ei frumoasă ca varul este albă.* EM.; **în faţă, a)** înainte: *viitorul îţi stă deschis în faţă.* GHEŢIE; **b)** dinainte: *nici unul nu avea în faţă caiete sau foi de hîrtie.* GHEŢIE; **în faţa, a)** înaintea, dinaintea (cuiva sau a ceva): *se bărbierea zilnic în faţa oglinzii.* GHEŢIE; **b)** în prezenţa (cuiva): *am făcut slujbele de încercare în faţa preasfinţitului Istatie.* SAD.; **pe faţă,** deschis, fără ascunzişuri: *nu i se putea aduce pe faţă învinuirea de incultură.* CĂL.; **a juca cu cărţile pe faţă,** v. **carte**; **a face faţă,** a rezista, a ţine piept: *trebui ... să facă faţă singur necruţătoarei ciocniri cu o realitate nouă şi derutantă.* GHEŢIE; **a (se) da pe faţă,** a (se) demasca, a (se) desconspira; a ieşi sau a scoate din taină: *chiar dac-or afla de fiinţa noastră, nu vor da pe faţă taina.* SAD.; **faţă în faţă,** unul înaintea (sau împotriva) celuilalt: *în buimăceala ceea, trezindu-se cu Ion faţă în faţă, unde nu se încinge între dînşii o bătaie crîncenă.* CR.; **din faţă,** (de) dinainte: *privirea lui căzu din întîmplare asupra ferestrei din faţă.* NEGR.; **a(-i) cînta (cuiva) cucul din faţă,** a-i merge bine (uzînd de mijloace necinstite); a primi bani (ca mită): *ar fi pretutindene tot asemene judecători ce nu iubesc a li cînta cucul din faţă.* CR.; **de faţă, a)** (înv.) fără înconjur, direct, făţiş: *le răspunse îndată de faţă.* BĂLC.; **b)** prezent, aflat acolo: *sicriul era tocmai coborît în groapă şi cei de faţă aruncau ţărînă deasupra.* CĂL.; **c)** (înv.) în luptă dreaptă: *nemernicii nu se bat de faţă.* ISP.; **d)** prezent, actual: *acum extrag în rezumat ceea ce e necesar pentru discuţia de faţă.* IBR.; **de faţă cu...,** în prezenţa a...: *ştia că... nu va îndrăzni să-i facă un afront de faţă cu toată lumea.* VINEA; **a fi de faţă,** a fi prezent, a asista: *ei scriea celora ce era de faţă, iară Pavel celora ce era departe.* N.TEST.; **faţă cu** (sau **faţă de**), **a)** în raport cu ..., în ceea ce priveşte ...: *să vedem pe Eminescu faţă cu scriitorii precedenţi.* IBR.; **b)** pentru: *individul se va dovedi mai bine echipat faţă de intemperiile iernii ce decimează păsările.* BL.; **c)** în prezenţa, în vederea: *joacă faţă de soţii lor ..., care pîndesc, comedia înşelării cu fiul boierului, spre a-i vindeca de gelozie.* CĂL.; **d)** avînd în vedere: *faţă de cele întîmplate, nu se mai poate face nimic;* **a scăpa** (sau **a ieşi**) **cu faţa curată,** a ieşi bine dintr-o încurcătură, dintr-o situaţie dificilă: *o povăţui ce să facă ca să scape cu faţa curată.* ISP.; **a-şi întoarce faţa de la cineva** (sau **de către cineva**), a abandona (pe cineva): *nu vor să-şi mai cunoască fraţii, îşi întoarce faţa de către ei.* SAD.; **2.** expresie a figurii; fizionomie: *venea Mihai însuşi cu faţa întristată.* BĂLC.; **a face** (sau **a schimba**) **feţe(-feţe),** a **fi** foarte încurcat, tulburat la vederea unor lucruri nepălăcute (şi a se manifesta prin aspectul figurii): *echipajul făcu feţe-feţe auzind acest* nume. TUD.; (înv.) **a voi în feţe,** a părtini, a favoriza: *nice voieşte-n feţe luînd mîzde-n giudeţe.* DOS.; **3.** obraz: *gerul ... pe feţe de copile înfloreşte trandafirii.* AL.; **4.** partea de dinainte a corpului omenesc.: *cînd înseră, baba se culcă în pat, cu faţa la părete.* CR.; **5.** (înv.) persoană, personaj: *am mai îmblat eu c-o mulţime de cucoane, cu maice boieroaice şi cu alte feţe cinstite.* CR.; **6.** faţadă, latură anterioară: *am mai făcut un tur prin faţa vagonului de dormit.* GHEŢIE; *faţa casei;* **7.** parte a suprafeţei unui corp, mărginită de muchii: *cubul are şase feţe;* **(taler** sau **om) cu două feţe,** (om) ipocrit, făţarnic; **8.** suprafaţă: *scoate-l mai întîi la faţa pămîntului, cum a fost şi la tine.* CR.; *două dîre de spumă tulburau faţa mării.* TUD.; **la faţa locului,** acolo unde s-a întîmplat ceva: *v-aş ruga să vă deplasaţi personal la faţa locului.* GHEŢIE; **9.** parte de deasupra, exterioară; **10.** învelitoare: *şi-au făcut loc ... aducînd o măsuţă joasă cu trei picioare, cu faţa de in, atunci tăiată din val.* SAD.; *faţă de pernă; faţă de masă;* **mai scumpă aţa decît faţa,** v. **scump**; **11.** culoare: *înlăuntru erau grămădite o mulţime de tinere ... gătite şi împodobite cu toate feţele curcubeului.* OD.; *a schimba feţe, feţe;* **12.** fiecare dintre cele două părţi ale unei foi de hîrtie; pagină: *un ţăran bătrîn cade în genunchi dinaintea domnitorului, ... dîndu-i o hîrtie scrisă pe toate feţele.* CR.; *a citit cîteva feţe;* **13.** parte lustruită, poleită etc. a unui obiect: *stofă cu două feţe;* **a da faţă,** a lustrui, a netezi; **14.** parte din afară a unei haine; **15.** parte de deasupra, exterioară a articolelor alimentare (expuse spre vînzare): *faţa mărfii;* **16.** înfăţişare, aspect: *pentru Eminescu ... păstrarea claselor vechi şi păstrarea naţionalităţii sînt două feţe ale aceleiaşi probleme.* IBR. [Lat. ***facies***].

faţetă, faţetez vb. (tr.) a şlefui, a tăia în faţete (pietrele preţioase). [Din fr. ***facetter***].

faţetáre, faţetări f. acţiunea de a faţeta. [V. ***faţeta***].

faţetát n. faţetare. [V. ***faţeta***].

faţétă, faţete f. **1.** faţă şlefuită a unei pietre preţioase: *diamant cu faţete;* **2.** (fig.) aspect, înfăţişare: *unele faţete ale dialecticii istorice le cunoaştem mai ales din filosofia lui Hegel.* BL. [Din fr. ***facette*** (după *faţă*)].

fáult, faulturi n. (sport) abatere constînd în împiedicarea unui adversar de a acţiona în timpul jocului. [Din engl. ***fault***].

faultá, faultez vb. (tr. şi intr.) a comite fault. [Din engl. ***fault***].

faultáre, faultări f. acţiunea de a faulta şi rezultatul ei. [V. ***faulta***].

făun, fauni m. (mit.; ant.) zeu al cîmpiilor, munţilor şi pădurilor: *în mitologia greacă se găsesc plăsmuiri de ale imaginaţiei ca centaurii şi faunii.* BL. [Din lat. ***faunus***].

făună, faune f. totalitate a speciilor de animale de pe pămînt, dintr-o singură regiune sau dintr-o eră geologică: *Cuvier susţinea că Dumnezeu creează din nimic, repetat, intermitent, întregi faune şi flore.* BL. [Din fr. ***faune,*** germ. ***Fauna***].

faunésă, faunese f. (mit.; ant.) divinitate protectoare feminină: *cu ochii ei oblici,... părea o faunesă, o divinitate a pădurii.* VINEA. [Din fr. ***faunesse***].

faunésc, ~şti, faunescă, ~şti a. referitor la faun, (ca) de faun: *chip faunesc.* [Din fr. ***faunesque***].

faunístic, ~ci, faunistică, ~ce a. care ţine de faună sau de faunistică, referitor la faună sau la faunistică; de animale: *bogăţia faunistică a pădurii.* [Din germ. ***faunistisch***].

faunístică f. ştiinţă care studiază fauna. [Din germ. ***Faunistik***].

fáur[1], fauri m. **1.** (înv.) fierar: *să porunceşti domnia-ta faurilor să bată degrabă o sută douăzeci de potcoave.* SAD.; (adj.) *meşterii fauri încă băteau neînduplecat cu ciocanele.* SAD.; (fig.) *cercei din el să facă cariul care-i meşter faur.* EM.; **2.** (fig.) plăsmuitor, făuritor: *timp, al lumii faur.* AL.; *faur de cîrciocuri.* AL.; **3.** insectă lungăreaţă şi subţire, păroasă, de culoare castanie (*Elater segetum*). // a. meşter: *să prindeţi o coţofană faură.* ISP. [Lat. ***faber, -bri***].

fáur[2] m. (pop.) februarie: *a pierit Alexandru Cornea în luna lui faur la o vînătoare.* SAD. [De la ***făurar[1]***].

faustián, ~eni, faustiană, ~ene a. faustic: *sufletul faustian a creat o cultură al cărei simbol e spaţiul infinit tridimensional.* BL. [Din it. ***faustiano***].

faustianísm n. (livr.) caracter faustic: *cutare bucată are pretenţii de faustianism fabulos, tratînd despre un ţigan pe care dracul l-a făcut popă.* CĂL. [Din it. ***faustianismo***].

faústic, ~ci, faustică, ~ce a. referitor la personajul literar Faust; în felul lui Faust: *pictura faustică plăsmuieşte din lumini şi umbre spaţii cu perspective infinite.* BL.; (subst. n.) *fausticul e foarte de-aproape înrudit cu dionisiacul.* BL. [Din germ. ***faustisch***].

faustpatrón n. aruncător portativ de mine antitanc. [Din germ. ***Faustpatrone***].

fauvism [fovísm] n. curent formalist în pictura franceză de la începutul secolului al XX-lea, care reprezintă lumea concretă în culori violente; (scris şi: *fovism*). [Din fr. ***fauvisme***].

fauvist, ~şti, fauvistă, ~e [fovíst] a. care aparţine fauvismului, referitor la fauvism. // m. adept al fauvismului; (scris şi: *fovist*). [Din fr. ***fauviste***].

favoáre, favoruri şi (înv.) **favori** f. **1.** dovadă de bunăvoinţă; protecţie: *acum sîntem prieteni, îţi pot cere o favoare.* IBR.; *a cîştiga favoarea unui principe;* **2.** trecere de care se bucură cineva: *e vorba de favori politice.* EM.; **în favoarea,** în avantajul, în folosul, de partea: *am adus data trecută nişte argumente în favoarea versului tradiţionalist.* IBR.; **3.** (rar) avantaj, privilegiu: *prin tragere la sorţi ea oferă favoarea trupului ei unui oarecine.* CĂL.; (şi: (înv.) **favor**). [Din fr. ***faveur,*** lat. ***favor, -oris***].

favór n. v. favoare.

favorá, favorez vb. (înv.; tr.) a favoriza: *dacă favorează mai mult pe oarecare, nu stă-ndelung statornic.* EM. [De la ***favor***].

favorabíl, ~i, favorabilă, ~e a. **1.** avantajos, prielnic: *au dat soluţii economice şi politice favorabile acestor clase.* IBR.; **2.** care dă dovadă de bunăvoinţă; binevoitor: *domnul Carp a fost întotdeauna favorabil evreilor.* IBR.; **3.** care exprimă bunăvoinţă; care reprezintă o dovadă de bunăvoinţă, de apreciere: *cartea a avut o primire umanim favorabilă în cîmpul criticei.* CĂL.; *atitudine favorabilă.* [Din fr. ***favorable,*** lat. ***favorabilis***].

favorít, ~ţi, favorită, ~e a. preferat, dorit: *ţi-am gătit mîncărurile favorite.* EL.; *cetind, printre loviturile de ciocan, versurile poetului său favorit.* BAC. // m., f. **1.** persoană iubită cu predilecţie de cineva: *mezinul era favoritul lui.* GHEŢIE.; (fig.) *tu care-i fost din pruncie al muzelor favorit.* ALEX.; **2.** persoană care se bucură de protecţia unui om influent, puternic: *favoritul regelui;* **3.** (sport) concurent cu cele mai mari şanse de reuşită. // f. amantă a unui monarh; preferată a unui sultan, şeic etc.: *surprins de şeful eunucilor în braţele favoritei, pierde amîndoi ochii.* CĂL. // m., (înv.) n. (mai ales la pl.) barbă care creşte pe părţile feţei, de la ureche pînă la bărbie (lăsată nebărbierită): *flăcău de munte, cu barba în furculiţă şi favorite frumoase.* CR. [Din fr. *favori, -ite,* it. *favorito*].

favoritísm n. acordare nemeritată şi abuzivă de favoruri: *să încetăm o dată cu nenorocita sistemă a favoritismului.* CAR. [Din fr. *favoritisme*].

favoritór, ~i, favoritoáre a. (rar) care favorizează: *împrejurări favoritoare.* BĂLC. [*Favorit* + *-or*].

favorizá, favorizez vb. (tr.) **1.** a trata cu o bunăvoinţă deosebită; a proteja, a avantaja: *l-a favorizat să poată trece proba;* **2.** a fi prielnic, a face posibil: *organizaţia de astăzi a favorizat fuga de muncă.* EM.; *noaptea favoriza fuga lor.* [Din fr. *favoriser*].

favorizánt, ~ţi, favorizantă, ~e a. care favorizează; (rar) favorizator: *împrejurări favorizante.* [Din fr. *favorisant*].

favorizáre, favorizări f. acţiunea de a favoriza şi rezultatul ei. [V. *favoriza*].

fávus, favusuri n. (med.) dermatoză a pielii capului, produsă de o ciupercă. [Din fr. *favus*].

fax, faxuri n. **1.** aparat electronic pentru transmiterea informaţiilor scrise prin linia telefonică; **fax modem,** dispozitiv care permite calculatorului să transmită şi să recepţioneze texte; **2.** text (mesaj, document etc.) transmis cu ajutorul acestui aparat; (adj.) *a transmite sau a primi mesaje fax.* [Din engl., fr. *fax*].

fazán, fazani m. **1.** pasăre sedentară de mărimea unei găini, care se vînează pentru carnea ei gustoasă (*Phasianus colchicus*): *o pereche de fazani cu penele aurii.* OD.; **2.** (fig.) om bleg, de care se profită; **a pica de fazan,** a fi păcălit (din naivitate). [Din fr. *faisan,* lat. *phasianus*].

fazanerí, fazanerii f. crescătorie de fazani: *am ferecat cu lacăte fazaneria.* VOIC. [*Fazan* + *-erie*].

fáză, faze f. **1.** fiecare dintre aspectele succesive ale lunii (sau ale unor planete) în cursul mişcării de revoluţie: *stelele apărură şi o fază de lumină arătă pustiul îngheţat şi fantastic.* BAC.; **2.** fiecare dintre etapele succesive din evoluţia unui fenomen sau proces; fiecare dintre stările succesive ale unei transformări: *poezia populară este întîia fază a civilizaţiei unui neam.* RUSSO; *societatea românească însăşi trece prin o fază de deprimare.* IBR.; *fazele bolii;* (fam.) **a fi pe fază,** (a fi atent şi) a acţiona prompt, la momentul potrivit; **3.** fiecare dintre circuitele componente ale unui sistem de circuite electrice. [Din fr. *phase,* germ. *Phase*].

fázic, ~ci, fazică, ~ce a. **1.** alternînd cu regularitate; pe faze; **2.** (rar) care aparţine fazelor, referitor la faze: *devenirea are la Hegel, în ansamblu şi chiar în articulaţia ei fazică, altă înfăţişare decît la Heraclit.* BL. [Din germ. *phasisch*].

fazitrón, fazitroane n. tub electric care realizează modulaţii ale oscilaţiilor de înaltă frecvenţă. [Din fr. *phasitron*].

fazmétru, fazmetre n. instrument care serveşte la măsurarea diferenţei de fază între mărimi electrice de aceeaşi frecvenţă. [Din fr. *phasemètre*].

fazotrón, fazotroane n. (fiz.) ciclotron în care particulele sînt accelerate într-un cîmp alternativ cu frecvenţă variabilă. [Din fr., engl. *phasotron,* germ. *Phasotron*].

fă interj. (pop.) termen de adresare către o persoană de sex feminin: *ia auzi, unde le duc! acasă, fă, ţie şi copiilor.* ISP.; *ce, fa? spune ca oamenii!* MAT.; (şi: **fa**). [De la *fa(tă)*].

făbricúţă, făbricuţe f. diminutiv al lui fabrică; fabrică mică: *tatăl lui ... a avut o făbricuţă de cherestea.* [*Fabrică* + *-uţă*].

făcăléţ, făcăleţe n. băţ neted folosit la mestecat mămăliga: *Irina lăsă făcăleţul în mîna mă-sei.* DELAVR. [Cf. magh. *fakalán*].

făcălí, făcăliesc vb. (reg.; tr.) **1.** a făcălui; **2.** a scoate urda din zer cu un polonic găurit. [Et. nec.; cf. *făcălui*].

făcălít, ~ţi, făcălită, ~e a. (reg.) făcăluit[2]. [V. *făcăli*].

făcălitoáre, făcălitori f. (reg.) polonic găurit cu care se scoate urda din zer. [*Făcăli* + *-itoare*].

făcăluí, făcăluiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a mesteca cu făcăleţul: *îl repezi nevastă-sa... ridicînd drugul cu care făcăluia mămăliga.* VOIC.; **2.** a amesteca zdrobind fasolea (sau alte legume fierte); (fig.) *mi-a zdrobit oasele ... parcă-s făcăluită.* AL. [Cf. *făcăleţ*].

făcăluíre, făcăluiri f. (reg.) acţiunea de a făcălui şi rezultatul ei. [V. *făcălui*].

făcăluít[1] n. (reg.) faptul de a făcălui. [V. *făcălui*].

făcăluít[2], ~ţi, făcăluită, ~e a. (reg.) zdrobit, făcut piure: *fasole făcăluită.* [V. *făcălui*].

făcătór, ~i, făcătoáre a. (şi subst.) care face, care realizează ceva: *Domnul bău din apă şi-şi spală faţa sa cea sfîntă şi luminată şi mînele sale făcătoare de minuni.* EM.; *Nichifor Crainic e un îndemînatic făcător de prozeliţi.* CĂL.; **făcător-de-bine,** binefăcător: *luară trupul cel împietrit al făcătorului lor de bine.* ISP.; **făcător-de-rele,** răufăcător: *te vezi după sprîncenele că eşti făcător de rele.* POP. [*Fac* (prez. ind. de la *face*) + *-(ă)tor*].

făcătúră, făcături f. farmec, vrajă făcută cuiva: *şi-i era necaz, de slăbea ... ca de-o făcătură.* COŞB. [*Fac* (prez. ind. de la *face*) + *-ătură*].

făcău, făcaie n. (reg.) **1.** roată de moară cu fus vertical: *roate cu căuşe sau făcaie.* OD.; **2.** rîşniţă. [Et. nec.].

făceá vb. v. face.

făclíe, făclii f. **1.** lumînare mare de ceară: *făclie de veghe pe umezi morminte.* EM.; **2.** (fig.) lumină: *a vieţi-mi tristă făclie.* ALEX.; **3.** (fig.) flacără, văpaie: *făclia ştiinţei.* [Din sb. *faklja,* bulg. *faklija*].

făcliér, făclieri m. (rar) persoană care face, vinde sau poartă făclii. [*Făclie* + *-ar*].

făcliéş, făclieşi m. (reg.) licurici (*Lampyris noctiluca*). [*Făclie* + *-eş*].

făcilioéră, făclioare f. diminutiv al lui făclie; făclioară: *mai arde o făclioară pe care i-am adus-o eu de la tîrg.* SAD. [*Făclie* + *-ioară*].

făcliúţă, făcliuţe f. făclioară: *mulţimea sătenilor, toţi cu făcliuţe de Paşte aprinse.* CAR. [*Făclie* + *-uţă*].

făcút[1] n. **1.** acţiunea de a face; construire, realizare: *accentul stăruie ... asupra spontaneităţii mai mult decît asupra făcutului.* BL.; *făcutul caselor;* **2.** (în superstiţii) farmec, vrajă, făcătură: *să le desfacă făcutul stîrpiciunii lor.* ISP.; **ca un făcut** sau **parcă-i un făcut,** ca un lucru vrăjit: *de cîte ori viu pînă la d-ta, cazi: parcă-i un făcut.* DELAVR.; *de fiecare dată, ca un făcut, intervenea ceva ca să întrerupă o convorbire atrăgătoare.* GHEŢIE. [V. *face*].

făcút[2], ~ţi, făcută, ~e a. **1.** realizat, executat, efectuat: *nu contribuie în nici un mod la întărirea sau la slăbirea criticei făcute.* MAIOR.; **bine făcut,** voinic, vajnic: *e un bărbat bine făcut;* **2.** falsificat (cu apă): *vin făcut;* **3.** (fam.) cherchelit, beat: *a venit acasă făcut bine;* **4. parcă-i lucru făcut,** parcă-i lucru vrăjit: *pare că era un lucru făcut: acel cineva care lua merele îşi bătea joc şi de împăratul şi de toţi paznicii lui.* ISP.; **5.** coafat: *avea părul făcut;* **6.** care a fost preparat, pregătit, curăţat: *ghete făcute.* [V. *face*].

făfălúg, făfăluge n. (reg.) pîrghie de lemn cu care se deplasează pietrele morii pentru a fi ferecate. [Et. nec.].

făgédă, făgade f. (înv.) **1.** promisiune: *aleargă la turci cu făgadă ca, deacă-l va pune în domnie, ţara-i va supune.* B.-DEL.; **2.** primire, acceptare: *dînd făgadă rugătorului.* DOS. [De la *făgădui*].

făgáş, făgaşe şi (rar) **făgaşuri** n. **1.** urmă adîncă în pămînt lăsată de ape sau de roţile vehiculelor: *roatele briştei tăiau făgaşe subţiri pe iarbă plăpîndă.* OD.; **2.** (fig.) direcţie, cale, drum: *simt însă că lucrurile au intrat într-un făgaş normal.* PETR.; (şi: (reg.) **hogaş, văgaş**). [Din magh. *vágás*].

făgădár, făgădari m. (reg.) birtaş, cîrciumar: *măi crişmar, măi făgădar!* POP. [*Făgădău* + *-ar*].

făgădău, făgădaie n. (reg.) birt, han, cîrciumă, ospătărie: *la umbră, la făgădău.* POP. [Din magh. *fogadó*].

făgăduí, făgăduiesc vb. **1.** (tr.) a promite: *a început să-i făgăduiască toate bunurile din lume.* ISP.; (refl. pas.) *intelectualii vedeau că nu se îndeplineau cele ce se făgăduise.* IBR.; (p. ext.) *totul sub îndrumarea lui Gherasim, ale cărui răni făgăduiau să fie întremate pînă la Gibraltar.* TUD.; **2.** (înv.; refl.) a se angaja: *credincioşii craiului ... se făgăduise să împlinească cu credinţă.* OD.; **3.** (înv.; tr.) a primi: *făgăduia toţi cîţi veniia.* COD.VOR. [Din magh. *fogadni*].

făgăduiálă, făgăduieli f. promisiune: *făgăduiala dată e datorie curată.* PANN. [*Făgădui* + *-eală*].

făgăduínţă, făgăduinţe f. **1.** promisiune, făgăduială: *de-a ta făgăduinţă mie-m pare bine.* DOS.; *îmi ceru să-i repet făgăduinţa, ce-i dasem.* BOL.; **Pămîntul** (sau **Ţara**) **făgăduinţei,** nume dat, în Biblie, Palestinei; (p. ext.) ţinut bogat, fericit; **2.** (înv.) jurămînt: *n-au păzit făgăduinţa lui Dumnezău şi în legea lui n-au vrut să meargă.* BIBLIA. [*Făgădui* + *-inţă*].

făgăduít, ~ţi, făgăduită, ~e a. care a fost angajat pentru a fi făcut; promis: *pe urmă nu uit să vă spun povestea făgăduită.* SAD. [V. *făgădui*].

făgăduitór, ~i, făgăduitoáre a. care făgăduieşte; promiţător: *îşi trăieşte de-abia zorile mult făgăduitoare.* BL. [*Făgădui* + *-tor*].

făgét, făgete n. pădure de fag: *peste streşina făgetului trece cînd şi cînd o aburire de vînt.* SAD. [Lat. **fagetum*].

făgeţél, făgeţei m. diminutiv al lui făget: *a călăuzit la măria sa pe vatamanii Costeştilor şi Olărenilor într-o vălcea împresurată de făgeţel tînăr şi mesteceni.* SAD. [*Făget* + *-el*].

făguráş, făguraşi m. diminutiv al lui fagure: *feciorul îşi primi făguraşul alb şi se duse.* SAD. [*Fagure* + *-aş*].

făinár, făinari m. (înv.) vînzător de făină. [*Făină* + *-ar*].

făináre f. boală a plantelor provocată de unele ciuperci parazite, manifestată sub forma unui strat făinos. [*Făină* + *-are*].

făínă, (rar) **făinuri** f. **1.** pulbere obţinută prin măcinarea boabelor de cereale sau a altor seminţe: *să pun d-o parte un mertic din fruntea făinii.* SAD.; *făină de secară, de orz, de porumb;* **altă făină se macină (acum) la moară,** s-a schimbat situaţia (în bine): *mă pune să ascult pe alţii şi-altă făină se macină acum la moară!* CR.; **a fi scump la tărîţe şi ieftin la făină,** v. **scump;** **2.** pulbere obţinută prin

E F

măcinarea unor materiale: *făină de oase; făină de peşte;* (rar) **făină de lemn,** rumeguş: *cu totul altfel e cu autorul ce stă dindărătul sacului cu făină de lemn.* EM. [Lat. *farina*].

făinărie, făinării f. (înv.) fabrică sau depozit de făină. [*Făină* + *-ărie*].

făinós, ~şi, făinoásă, ~e a. **1.** de natura sau cu aspectul făinii; **2.** fără zeamă, mălăieţ: *pere făinoase;* **3.** preparat din făină: *dimineaţa, paste făinoase, cu mai multă sau mai puţină brînză.* GHEŢIE. [Lat. *farinosus*].

făioară f. (reg.) diminutiv al lui făină: *şi coşare mătura, făioară c-aduna.* POP. [*Făină* + *-ioară*].

fălângă f. v. falangă[2].

fălălăí, fălălăiesc vb. (reg.; intr.) a foşni: *frunzele stejarului ... a început a fălălăi.* C. [Onomat.].

fălcăriţă, fălcăriţe f. (reg.) tetanie, tetanos. [*Falcă* + *-ariţă*].

fălceă, fălcele f. **1.** talpă de sanie; **2.** braţ de vatală; **3.** stinghie de lemn lateral la piscul carului; **4.** braţ lateral al afetului de tun sau de obuzier. [*Falcă* + *-ea*].

fălcós, ~şi, fălcoásă, ~e a. (şi subst.) care are fălci mari: *unul înalt şi rotofei ..., celălalt îndesat şi fălcos.* PETR. [*Falcă* + *-os*].

făli, fălesc vb. **1.** (refl.) a se mîndri, a se lăuda, a se fuduli: *tot satul se fălea cu ea.* VLAH.; **2.** (înv.; tr.) a preamări, a glorifica, a lăuda: *p-acesta cu laude-l măreşte, făleşte pre oricine.* NEGR. [Din sl. *hvaliti*].

fălitór, ~i, fălitoáre a. (şi subst.) care laudă, linguşitor: *la fălitori făţarnici acest domn nu e nou.* NEGR. [*Făli* + *-itor*].

fălnicíe f. calitatea de a fi falnic; mîndrie, frumuseţe. [*Falnic* + *-ie*].

fălós[1], ~şi, făloásă, ~e a. **1.** trufaş, lăudăros; **2.** mîndru, semeţ: *mama poate fi făloasă că mă are.* COŞB. [*Fală* + *-os*].

fălós[2] n. v. **folos.**

făloşél, ~i, făloşeá, ~ele a. (rar) diminutiv al lui fălos: *pînă-s mere mititele stau în creangă făloşele.* POP. [*Fălos* + *-el*].

făloşí, făloşesc vb. (reg.; refl.) a se făli, a se îngîmfa. [De la *fălos*].

făloşíe, făloşíi f. (reg.) fudulie, îngîmfare. [*Fălos* + *-ie*].

fălţuí, fălţuiesc vb. (tr.) **1.** a îndoi şi a împături coli de hîrtie (tipărite) în vederea legării sau broşării; **2.** a face şanţuri (la scînduri, ţigle etc.) pentru a realiza îmbinarea; **3.** a prelucra pieile tăbăcite pentru a le uniformiza grosimea. [Din germ. *falzen*].

fălţuíre, fălţuíri f. acţiunea de a fălţui. [V. *fălţui*].

fălţuít[1], fălţuituri n. fălţuire. [V. *fălţui*].

fălţuít[2], ~ţi, fălţuită, ~e a. **1.** care a fost prelucrat cu fălţui: *piele fălţuită;* **2.** care are falţ, prevăzut cu falţ: *scîndură fălţuită; ţiglă fălţuită;* **3.** îndoit şi împăturit (în vederea legării sau broşării): *coală tipărită fălţuită.* [V. *fălţui*].

fălţuitór, fălţuitori m. persoană calificată pentru operaţiile de fălţuire. // n. (pl. **fălţuitoare**) unealtă (rindea, cuţit special etc.) pentru fălţuit. [*Fălţui* + *-itor*].

făptáş, făptaşi m. persoană care face ceva (condamnabil): *a rămas aicea la Pobrata obicei de cetim anatemă asupra acelor făptaşi.* SAD. [*Faptă* + *-aş*].

făptór, ~i, făptoáre a. (înv.) care creează, care realizează ceva: *toată-adevărată închinăciunea Dumnezeirii cei făptoare în schime-o prefac necuvioase.* B.-DEL. // m. Dumnezeu; (şi: **făptoriu**). [Lat. *factorius*].

făptóriu m. v. făptor.

făptuí, făptuiesc vb. (tr.) a face, a săvîrşi; a comite (o faptă rea): *făptuit-am multe rele.* AL.; *ascult-al Domnului cuvînt, şi făptuieşte numai bine.* MAT. [*Fapt* + *-ui*].

făptuíre, făptuíri f. acţiunea de a făptui şi rezultatul ei; faptă: *lumea te va blăstăma, că-i blăstem făptuirea ta!* COŞB. [V. *făptui*].

făptuít[1] n. înfăptuire, realizare, făptuire: *sînt tari feciori la spusuri, dar slabi la făptuit.* COŞB. [V. *făptui*].

făptuít[2], ~ţi, făptuită, ~e a. înfăptuit, realizat: *Lăpuşneanu ... redevine damnatul înfricoşat de caznele iadului, fiind înspăimîntat în fond de crimele făptuite.* CĂL. [V. *făptui*].

făptuitór, ~i, făptuitoáre m., f. persoană care săvîrşeşte o faptă (condamnabilă); făptaş: *făcînd detectivism pe cont propriu, descoperă pe făptuitor care e un găzar de ţară.* CĂL. [*Făptui* + *-tor*].

făptúră, făpturi f. **1.** fiinţă, vietate, creatură: *tot omul fuge, toată făptura se ascunde.* AL.; **2.** trup, înfăţişare, formă, conformaţie: *frumos la chip şi la făptură.* AL.; **3.** natură, fire: *la glasul lor făptura se resimte înviind.* NEGR.; **4.** entitate, realitate, existenţă: *pîrăscu-mă amu că nece moartea, nece viaţa, ... nece înaltul, nece adăncatul, nece altă făptură.* COR.; *după Leibniz, orice făptură e compusă din monade.* BL. [Lat. *factura*].

făráş, făraşe n. obiect casnic în formă de lopată cu coadă scurtă pentru strîns gunoiul: *băieţii de la restaurant o adunau* [grindina] *cu fărăşul şi o puneau în frapiere.* GHEŢIE. [Din turc. *faraş*].

fără prep. **1.** (indică o privaţiune) lipsit de ...: *comitesa căzuse în scaun fără cunoştinţă.* SAD.; **fără căpătîi,** v. **căpătîi; fără să vrea (să vrei** etc.), involuntar: *ni-l înfăţişează, fără să vrea, ca pe un om serios, de bun-simţ.* IBR.; **fără întîrziere,** imediat: *cerem cărăuşilor să-şi strunească fără întîrziere caii.* SAD.; **2.** (indică o excludere) în afară de ...: *pe rostul tău va asculta tot norodul mieu, fără numai scaunul voiu avea eu mai mult decît tine.* BIBLIA; **fără îndoială,** v. **îndoială; fără rost,** v. **rost; fără întrerupere** (sau **încetare, contenire, curmare** etc.), mereu, neîncetat: *cei scăpaţi fug fără contenire.* B.-DEL.; *curgeau fără întrerupere, în zboruri etajate, glăsuind nevăzute.* SAD.; **3.** (indică o scădere) minus, mai puţin: *cinci fără doi;* **4.** (arată cît lipseşte pînă la o măsură): *este ora şapte fără un sfert;* **5.** (indică o excepţie) excluzînd, în lipsă de ...: *pot să trăiesc şi fără tine.* SL. // conj. **1.** (cu valoare de negaţie): *gingaşă copilă ... ceti răvaşul ... fără să verse macar o lacrimă.* NEGR.; **2.** (exprimă o concesie) deşi nu ..., cu toate că nu ...: *este plăcută, fără să fie frumoasă;* **3.** (exprimă un raport adversativ) ci, dar: *nici mă iubeşti, nici mă laşi, făr' numai necaz îmi faci.* POP.; **4.** (exprimă o excepţie) decît, (în) afară de ..., exceptînd pe ...: *alţi boieri mai aproape nu se aflară, fără numai Preda Buzescu şi frate-său.* BĂLC. [Lat. *foras* „afară"].

fărădecît adv. (exprimă excluderea) nimic altceva decît ...; numai: *n-a spus nimic, fărădecît a rîs.* SAD. [*Fără* + *de* + *cît*].

fărădelége, fărădelegi f. faptă rea, nelegiuire, ticăloşie: *fu osîndit a i se tăia capul pentru fărădelegea ce făcuse.* BĂLC. // a. invar. ticălos, mişel, nelegiuit: *le spunea inima ce om fărădelege este Spînul.* CR.; (şi: (pop.) **fărdelege**). [*Fără* + *de* + *lege;* cf. sl. *bezakonije*].

fărdelége f. v. fărădelege.

fărălége, fărălegi f. (înv.) fărădelege: *să nu adăugase ţie scaunul fărălegiei.* COR.; *eu îm ştiu a mea fărălege şi rău mieu nainte-mi merge.* DOS. [*Fără* + *lege*].

fărámiţă vb. v. fărîmiţa.

fărámiţáre f. v. fărîmiţare.

fărámiţát a. v. fărîmiţat[2].

fărămiţă f. v. fărîmiţă.

fărîmă, fărîm vb. (pop.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) face fărîme, a (se) sparge, a (se) sfărîma: *vîntul o creangă formă.* EM.; (fig.) *pîrăul curgea fărîmînd lumina şi clătea uşor ierburile.* SAD.; **2.** (tr.) a face să nu mai existe; a distruge, a nimici: *nouă ne farmă porcii mistreţi toată munca din primăvara asta.* SAD.; (şi: **fărma**). [De la *fărîmă*].

fărîmáre f. (pop.) acţiunea de a (se) fărîma şi rezultatul ei. [V. *fărîma*].

fărîmát, ~ţi, fărîmată, ~e a. (pop.) sfărîmat, spart, zdrobit: *că ţi-e carul fărîmat şi plugul neferecat.* AL. [V. *fărîma*].

fărîmă, fărîme f. **1.** bucată mică, părticică, firimitură: *în a doua generaţie, pămîntul s-a împărţit în fărîme.* IBR.; *măream fărîma de azimă în patruzeci şi şapte.* VIERU; **2.** ciob, spărtură: *fărîme de oală;* **a (se) face (mici sau mii şi) fărîme,** a (se) fărîma, a (se) zdrobi: *au socotit zmeii că l-au buchisat cum se cade şi că l-au făcut fărîme.* POP.; **3.** (fig.) cantitate mică, bucăţică: *nu putem obţine nici o fărîmă de mîngîiere.* BL.; *o fărîmă de speranţă.* [Cf. alb. *thërrimë*].

fărîmătór, ~i, fărîmătoáre a. **1.** care fărîmă; **2.** (fig.) distrugător. // n. dispozitiv pentru sfărîmat unele materiale. [*Fărîma* + *-ător*].

fărîmătúră, fărîmături f. (reg.) fărîmă, părticică: *nu i se dete voie a împărţi nici fărmăturile cu cîinii lui.* NEGR.; *fărîmăturile ospăţului;* (şi: **fărmătură**). [*Fărîma* + *-ătură*].

fărîmături, fărîmăturesc vb. (reg.; tr.) a fărîmiţa; (refl.) *conglomerată prin neadevăruri, coaliţiunea ... s-a fărmăturit în sine.* EM.; (şi: **fărmături**). [De la *fărîmătură*].

fărîméle f. pl. a tăia **fărîmele,** a tăia în bucăţi mici: *am tăiat fărîmele scrisoarea şi răvaşele vicleneí.* NEGR. [*Fărîma* + *-ele*].

fărîmícă, fărîmici f. (pop.) fărîmiţă. [*Fărîmă* + *-ică*].

fărîmiclós, ~şi, fărîmicioásă, ~e a. care se fărîmă sau se poate fărîma uşor. [*Fărîma* + *-ic* + *-ios*].

fărîmiţă, fărîmiţez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) preface în fărîme, a (se) sfărîma mărunt: *a fărîmiţa pămîntul; stînca se fărîmiţează de ger;* **2.** a (se) transforma în bucăţi, în porţiuni mici: *fetele cele mai mici erau trimise la mănăstire, ca să nu se fărămiţeze averea.* VOIC.; (şi: (pop.) **fărămiţa**). [De la *fărîmiţă*].

fărîmiţáre, fărîmiţări f. acţiunea de a (se) fărîmiţa şi rezultatul ei: *în cazul dumnezeirii, nu era dată în nici un fel posibilitatea să se vorbească despre împuţinare, secături sau fărîmiţare.* BL.; (şi: (pop.) **fărămiţare**). [V. *fărîmiţa*].

fărîmiţát[1] n. fărîmiţare. [V. *fărîmiţa*].

fărîmiţát[2], ~ţi, fărîmiţată, ~e a. prefăcut în fărîme, sfărîmat în componente mici; (şi: (pop.) **fărămiţat**). [V. *fărîmiţa*].

fărîmíţă, fărîmiţe f. diminutiv al lui fărîmă; (pop.) fărîmică: *îşi tăie o fărîmiţă de carne de subsuoară.* POP.; (şi: (pop.) **fărămiţă**). [*Fărîmă* + *-iţă*].

fărma vb. v. fărîma.

fărmácă vb. v. fermeca.

fărmácat a. v. fermecat.

fărmăcăclúne f. v. fermecăciune.

fărmăcătór a. v. fermecător.

fărmăcătúră f. v. fermecătură.

fărmătúră f. v. fărîmătură.

fărmături vb. v. fărîmături.

fărşerót, fărşeroţi m. aromân din Albania. [De la *Frashëri* n. pr.].

făscioáră, făscioare f. (înv.) fasciculă, broşură: *deocamdată foaia va apărea în făscioare lunare de cîte 3 coale şi învălitoarea.* EM.; (şi: **făşicioară**). [Din lat. *fasciola*].

făsúi f. v. fasole.

făsúle f. v. fasole.

făşcúţă, făşcuţe f. (reg.) putinică pentru brînză: *o sumedenie de putini şi făşcuţe, care cu brînză de oi, care cu de vaci.* HOGAŞ. [Din ucr. *faška* + *-uţă*].

făşicioáră f. v. făscioară.

făşură f. v. faşă.

făt, feţi m. **1.** (pop.) copil, băiat, fecior: *se închină cu smerenia unui făt de domn cuvios.* OD.; **Făt-Frumos,** erou pozitiv principal din basme: *feţi-frumoşi cu păr de aur.* EM.; **făt-logofăt,** băiat cu însuşiri deosebite: *făt-logofete, cu netede plete, cu părul de aur.* AL.; **2.** produs al concepţiei înainte de naştere; fetus: *acum o jumătate de oră în lădiţă era un făt lepădat.* GHEŢIE; **3.** copil abia născut: *fătul e înăbuşit sub pernă şi aruncat în heleşteu.* CĂL. [Lat. *fetus*].

fătá, pers. 3 **fátă** vb. **1.** (tr. şi refl.) a face pui, a naşte: *înainte de îmbarcare, o vacă fată un viţel.* CĂL.; *caprele au fătat;* **2.** (fig.; tr.) a produce: *a făta nişte stihuri schilăvoase.* NEGR. [Lat. *fetare*].

fătáre, fătări f. acţiunea de a făta. [V. *făta*].

fătát[1] n. fătare: *la vita bătrînă e mai greu fătatul.* CĂL. [V. *făta*].

fătát[2]**, ~ţi, fătată, ~e** a. **1.** născut: *miel fătat;* **2.** (reg.) cu constituţie puternică; voinic, zdravăn: *aşa mi-e drag să fie omul: fătat, nu ouat.* CR. [V. *făta*].

fătăciúne, fătăciuni f. (reg.) **1.** miel (fătat de curînd): *cu fătăciunea să plătească stricăciunea.* PANN; **2.** arătură suplimentară pentru distrugerea buruienilor şi afînarea solului; **3.** (înv.) vulvă. [*Făta* + *-ciune*].

fătălắu, fătălăi m. **1.** augmentativ de la fată; fată corpolentă, greoaie; **2.** (pop.) hermafrodit, persoană cu caracterele ambelor sexe; **3.** băiat cu apucături de fată: *fătălăii inventează forme stabile de spirit adresîndu-se la gogomani.* EM. [*Fată* + *-ălău*].

fătătoáre a. (despre femelele unor animale domestice) care este aptă să fete: *ciobanul dărui finului său o oaie fătătoare.* ISP.; (subst. f.) *după turmă să nu stea să mulgă, nice să-mble după fătătoare.* DOS. // f. **1.** (pop.) organ genital al unor animale femele; **2.** (pl. **fătători**) loc unde fată animalele. [*Făta* + *-toare*].

fătói, fătoi m. (depr.) augmentativ de la fată; fată voinică: *dintr-atîtica s-o făcut coşcoge fătoi.* AL. [*Fată* + *-oi*].

fătắr n. v. fătare.

fătúcă, fătuci f. (pop.) fetiţă. [*Fată* + *-ucă*].

fătắre, fătări f. **1.** (reg.) loc pentru treierat cu animale; arie: *mînă iepele d-asupra fatarului.* POP.; **2.** (reg.) faţă de masă; **3.** (înv.) ipocrizie; (şi: **fătar**). [*Faţă* + *-are*].

fătắrnic, ~ci, fătărnică, ~ce a. **1.** ipocrit, prefăcut, lipsit de sinceritate: *un bătrîn înalt şi uscăţiv, posomorît şi tare fătărnic.* CAR.; **2.** specific omului prefăcut; care are la bază prefăcătoria: *să nu vă înşele cu smericiunea fătărnică.* N.TEST. [*Fătare* + *-nic*].

fătắri, fătăresc vb. **1.** (înv.; refl.) a se preface, a se fătărnici; **2.** (rar; tr.) a da pe faţă, a etala: *omul îşi fătăreşte şi îşi espune în ea individualitatea sa.* EM. [De la *fătare*].

fătắrie, fătării f. (înv.) ipocrizie, fătărnicie: *părăsiţi amu tot reul şi tot hicleşugul şi fătăriia.* COD.VOR.; *sînt sătul de atîta fătărie.* OD. [*Fătări* + *-ie*].

fătărít, ~ţi, fătărită, ~e a. (înv.) fătarnic, prefăcut, ipocrit: *tot acel joc a fost fătărit.* COŞB. [V. *fătări*].

fătărnicí, fătărnicesc vb. (înv.; refl.) a se preface: *se fătărnici ca cum n-ar şti nimic.* BĂLC. [De la *fătarnic*].

fătărnície, fătărnicii f. lipsă de sinceritate, purtare prefăcută; ipocrizie: *coada lăcomiii de scaiul fătărniciii nescurtată şi curată a'fi lucru peste putinţă ieste.* CANT.; *era cu inima curată şi fără fătărnicie.* ISP. [*Fătarnic* + *-ie*].

fătíş, ~i, fătişă, ~e a. şi adv. deschis, netăinuit, pe faţă: *autorul nu ia atitudine fătişă, prezentînd obiectiv amîndouă mentalităţile.* CĂL.; *duşmanii ... îl urmează mişeleşte, fără a îndrăzni să-şi deie piept fătiş cu el.* NEGR. [*Faţă* + *-iş*].

fătuí, fătuiesc vb. (tr.) **1.** a netezi, a lustrui; a da aspect plăcut: *oamenii aceştia ... fătuiau lemnul cu îndemînare.* TUD.; **2.** (fig.) a pălmui (peste faţă): *îl mai fătuiră, îl mai trudiră.* ISP. [*Faţă* + *-ui*].

fătuiálă, fătuieli f. **1.** fătuire; **2.** (concr.) strat de mortar care formează faţa tencuielii; **3.** (pop.; fig.) pălmuire, bătaie dată cuiva peste faţă: *îl luară la fătuială.* ISP. [*Fătui* + *-eală*].

fătuíre, fătuiri f. acţiunea de a fătui şi rezultatul ei. [V. *fătui*].

fătuít[1] n. fătuire. [V. *fătui*].

fătuít[2]**, ~ţi, fătuită, ~e** a. şlefuit, netezit. [V. *fătui*].

fătuitór, ~i, fătuitoáre a. **1.** (şi subst.) care fătuieşte, care este specializat în operaţii de fătuire; **2.** care foloseşte la fătuit. // n. rindea pentru netezirea sau îndreptarea feţei scîndurilor. // f. unealtă de zidărie cu care se întinde şi se netezeşte tencuiala. [*Fătui* + *-tor*].

făurár[1] m. (pop.) februarie: *se sfîrşea luna lui făurar şi oamenii slăbiseră de durere de inimă.* AG. [Lat. *febr(u)arius*].

făurár[2]**, făurari** m. (înv.) **1.** fierar: *deschisese o fierărie la Slavianca, făcîndu-se făurar.* CĂL.; **2.** făuritor. [*Faur*[1] + *-ar*].

făurărie, făurării f. (înv. şi reg.) **1.** atelierul fierarului; fierărie; **2.** meşteşugul fierarului. [*Făurar* + *-ie*].

făurí, făuresc vb. (tr.) **1.** (înv.) a prelucra cu ciocanul un metal sau un obiect de metal: *faurul făurea potcoave.* SAD.; *a făuri lanţuri;* **2.** a face, a realiza, a înfăptui: *din dinţii unui animal fosil poţi să-ţi făureşti ... imaginea despre întregul animal.* BL. [De la *faur*[1]].

făuríre f. acţiunea de a făuri şi rezultatul ei. [V. *făuri*].

făuríşte, făurişti f. (reg.) fierărie: *deschisese uşa făuriştii.* ISP. [*Faur*[1] + *-işte*].

făuritór, ~i, făuritoáre a. şi m., f. (persoană) care făureşte, creează, construieşte ceva: *Alecsandri nu uită niciodată să biciuiască pe făuritorii de vorbiri artificiale.* IBR. [*Făuri* + *-tor*].

făzăníţă, făzăniţe f. femela fazanului: *găinilor şi făzăniţelor le ajuta să facă ouăle cu coaja tare.* VOIC. [*Fazan* + *-iţă*].

feblége f. (fam.) **1.** înclinaţie, slăbiciune, atracţie către cineva sau către ceva; **2.** ceea ce constituie obiectul înclinaţiei, slăbiciunii, atracţiei cuiva: *fata cea mică era febleţea lui.* [Din fr. *faiblesse*].

féblu, ~i, feblă, ~e a. (franţuzism) slab, redus, fără faţă: *feblele mele talente cum vor răspunde la aşteptarea dumitale?* NEGR. [Din fr. *faible*].

fébră, febre f. **1.** temperatură a corpului, mai mare decît cea normală, ca simptom al îmbolnăvirii: *febra şi frigurile se datorau unei stări gripale amplificate prin şocul pricinuit de căderea în groapă.* GHEŢIE; *a răcit şi are febră;* **2.** boală care se manifestă prin temperatură ridicată; **febră aftoasă,** v. **aftoasă; febră recurentă,** v. **recurent**[2]; **febră puerperală,** v. **puerperal; febră tifoidă,** v. **tifoidă; 3.** (fig.) nelinişte, încordare, emoţie: *s-a aprins de o febră lăuntrică ce-i ascuţea simţurile pînă la halucinaţie.* BL.; *febra aşteptării.* [Din lat. *febris,* it. *febbre*].

febricitá, febricitez vb. (intr.) a avea febră; (fig.) *o societate aflată într-o stare de excitaţie primejdioasă, care febricitează fără încetare.* GHEŢIE. [Din it. *febbricitare,* fr. *fébriciter*].

febricitánt, ~ţi, febricitantă, ~e a. (şi subst.) bolnav (de friguri) cu febră mare: *romanticul ... e totdeauna un febricitant, un agitat, un delirant.* CĂL. [Din it. *febbricitante*].

febricitáte f. tendinţă de a face febră. [Din fr. *fébricité*].

febrifúg, febrifuge a. şi n. (medicament) care combate febra: *antipirina şi chinina sînt febrifuge.* [Din fr. *fébrifuge*].

febrigén, ~i, febrigenă, ~e a. care produce febră. [Din fr. *febrigène*].

febríl, ~i, febrilă, ~e a. **1.** (med.) cu febră, de febră: *boala aceasta febrilă dă pacientului o acuitate excesivă a simţurilor.* CĂL.; *starea febrilă este trecătoare;* **2.** (fig.) agitat, încordat, neliniştit: *mereu febril, se complăcea în aceleaşi acţiuni.* BAC.; *o ardoare febrilă;* (adv.) *am urmat să scriu febril, ştergînd cuvinte şi propoziţii întregi.* GHEŢIE. [Din fr. *fébrile,* lat. *febrilis*].

febrilitáte f. agitaţie, nelinişte, înfrigurare; activitate intensă: *lucrează cu febrilitate la opera lui istorică.* CĂL. [Din fr. *fébrilité*].

februálii f. pl. (ant.) sărbători ale morţilor organizate în luna februarie. [Din fr. *fébruales*].

február m. v. **februarie.**

februárie m. a doua lună a anului (precedată de ianuarie şi urmată de martie): *era cu siguranţă în februarie, aşa pe la jumătatea lunii.* GHEŢIE; (adj.) *luna februarie;* (şi: (înv.) **februar, fevruarie**). [Din lat. *februarius*].

fecál, ~i, fecală, ~e a. care provine din excremente, care este compus din excremente: *materie fecală.* // f. (pl.) reziduuri solide ale digestiei, eliminate din intestine; excremente. [Din fr. *fécal*].

fecalóid, ~zi, fecaloidă, ~e a. (med.) cu aspect de fecale. // n. (pl.) vomismente cu aspect şi miros de fecale. [Din fr. *fécaloïdes*].

fecalóm, fecaloame n. (med.) conglomerat de fecale uscate în intestine, care dă, la palpare, senzaţia de tumoare. [Din fr. *fécalome*].

feciál, feciali m. (la romani) preot al lui Jupiter care consacra declaraţiile de pace sau de război şi alianţele. [Din lat. *fecialis*].

fecioáră, fecioare f. **1.** fată virgină: *cela ce va face silă vreunei fecioare ... să-şi piarză giumătate den toată averea lui.* PRAV.; (adj.) *toate sînt fecioare.* COŞB.; *mi-i o fată fecioară.* SAD.; **2.** (artic.) Maica Domnului: *cum e Fecioara între sfinţi şi luna între stele.* EM.; **Sfînta Fecioară,** v. **sfînt; 3.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, reprezentînd a şasea zodie din zodiac situată între Leu şi Balanţă; al şaselea semn zodiacal; **4.** (astrol.; artic.; şi **zodia Fecioarei**) numele celei de-a şasea zodii a anului cuprinsă între 22 august şi 21 septembrie; **5.** (p. ext.) persoană născută în această zodie. // a. (fig.) fecioresc; curat, pur: *mii pustiuri scînteiază sub lumina ta fecioară.* EM. [Lat. **fetiola*].

feciór, feciori m. **1.** fiu, băiat: *avea trei feciori nalţi ca nişte brazi.* CR.; *pentru noi, feciorii gliei, zorile rasar, pentru-nfrîngerea robiei bietului plugar.* MAT.; *doamna născu doi feciori;* **2.** flăcău: *în lan erau feciori şi fete.* COŞB.; *fecior de neam;* **fecior**

de **bani gata**, v. **ban**[3]; **3.** servitor, valet: *feciorii boiereşti se scularǎ cu noaptea-n cap.* CR.; *fecior de casă.* [Lat. **fetiolus*].

fecioráş, fecioraşi f. diminutiv al lui fecior; feciorel: *un fecioraş ... umbla prin prajma porţii.* SAD. [*Fecior* + *-aş*].

fecioreá (~ică), feciorele f. **1.** diminutiv al lui fecioară: *mi-a nemerit, la nouă argele, nouă feciorele.* POP.; **2.** (în forma **feciorică**) plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare şi cu flori galbene-verzui, dispuse la baza frunzelor (*Herniaria glabra*); (şi: **feciorică**). [*Fecioară* + *-ea, -ică*].

feciorél, feciorel m. fecioraş: *fata iubeşte şi se prăpădeşte dup-un feciorel.* COŞB. [*Fecior* + *-el*].

feciorélnic, ~ci, feciorelnică, ~ce a. neprihănit, nevinovat, cast: *spre deosebire de Haralamb, avea un suflet feciorelnic.* TUD.; (adv.) *spre cerul proaspăt, doi mesteacăni albi se-nalţă feciorelnic.* PETR. [*Fecior* + *-elnic*].

feciorésc, ~şti, fecioreáscă, ~eşti a. **1.** de fecioară: *frumoasă fetiţă cu lungă cosiţă, cu sîn fecioresc.* AL.; **2.** (rar) de fecior: *port fecioresc.* [*Fecioară* + *-esc* şi *fecior* + *-esc*].

feciorí, fecioresc vb. (reg.; intr.) a-şi trăi perioada de flăcău sau de fată. [De la *fecior*].

feciorícă f. v. feciorea.

fecioríe[1], **feciorii** f. **1.** calitatea de a fi fecioară; virginitate: *pre muierea aceasta am luat şi apropiindu-mă de ea, n-am aflat ei feciorie.* BIBLIA; *ce poate, deci, a fi sub soare, în haosul imensităţii, dacă-ţi vei pierde fecioria în taina rozǎ-a voluptăţii?* BAC.; **2.** (p. ext.) curăţenie, nevinovăţie; (înv.) însemn al castităţii, al virginităţii: *vor scoate fecioriile featii către bătrînime la poartă.* BIBLIA. [*Fecioară* + *-ie*].

fecioríe[2], **feciorii** f. timp cînd cineva este fecior; perioadă a vieţii petrecută ca fecior: *nu-şi ascultă paserea, cum îi cîntă patima, patima ei din fetie ş-a badii din feciorie.* POP. [*Fecior* + *-ie*].

fecioríme, feciorimi f. mulţime de feciori; totalitate a feciorilor. [*Fecior* + *-ime*].

fecioríţă, feciorìţe f. (înv.) fecioară: *fericita fecioriţă dzîcea către muncitorii cînd o chinuia.* DOS. [*Fecioară* + *-iţă*].

fecrăl n. aliaj de fier, crom şi aluminiu. [Din fr. *fécral*].

fecúlă f. amidon extras din cartofi sau din manioc. [Din fr. *fécule,* lat. *fecula*].

feculént, ~ţi, feculentă, ~e a. care conţine feculă. [Din fr. *féculent*].

feculénţă f. calitatea de a fi feculent. [Din fr. *féculence*].

fecúnd, ~zi, fecundă, ~e a. **1.** care produce mult; roditor, fertil: *sol fecund;* **2.** care se înmulţeşte uşor şi repede; prolific; **3.** (fig.) rodnic, bogat: *hrănită de lecturi, imaginaţia sa fecundă brodă canavaua unui adevărat roman.* GHEŢIE; *spirit fecund.* [Din lat. *fecundus,* fr. *fécond*].

fecundă, fecundez vb. (tr.) **1.** a provoca fecundaţia; a aduce în stare de procreaţie: *femela, după ce a fost fecundată, se urcă pînă-n vîrful unui tufiş.* BL.; *albinele muncitoare şi reginele se produc din ouă fecundate de trîntori.* BL.; **2.** (fig.) a face să producă, să realizeze ceva; a face fertil, productiv: *această dependenţă am ilustrat-o prin diferite consideraţii asupra naturii influenţelor străine, care au fecundat spiritul naţional şi au înlesnit apariţia şi dezvoltarea spiritului naţional.* IBR. [Din lat. *fecundare,* fr. *féconder*].

fecundáre, fecundări f. acţiunea de a se fecunda şi rezultatul ei: *supune unei observaţiuni dirijate ... morfologia florilor şi rolul insectelor la fecundare.* BL. [V. *fecunda*].

fecundát[1] n. faptul de a fecunda. [V. *fecunda*].

fecundát[2], **~ţi, fecundată, ~e** a. care procreează: *oul fecundat, intrat în procesul embriologic, se dublează prin înmulţire celulară.* BL. [V. *fecunda*].

fecundatór, ~i, fecundatoáre a. **1.** care fecundează, care produce sau favorizează fecundaţia: *în căutarea germenului fecundator prin care se va perpetua lumea.* CĂL.; **2.** (fig.) care face să producă, să fie fertil; care stimulează. [*Fecunda* + *-tor*].

fecundáţie, fecundaţii f. unire a gameţilor mascul şi femel prin care se asigură formarea unui nou reprezentant al speciei; (şi: **fecundaţiune**). [Din fr. *fécondation* (după *fecunda*)].

fecundaţiúne f. v. fecundaţie.

fecunditáte f. (şi fig.) capacitate de a produce; rodnicie, fertilitate: *apa în multe mitologii apare ca un simbol al maternităţii, avînd legătură cu fecunditatea.* BL. [Din lat. *fecunditas, -atis,* fr. *fécondité*].

fedeléş, fedeleşuri şi (reg.) **fedeleşe** n. **1.** butoiaş în care se ţine sau se transportă apa ori alte lichide: *a poruncit popas şi vatră de foc, şi, la foc, un fedeleş de mied vechi.* SAD.; *cu fedeleş în spate;* (adv.) **a lega fedeleş,** a lega strîns: *îl tîrî pe punte, ca pe un sac, şi-l legă fedeleş la piciorul arborelui mic.* TUD.; **2.** (reg.; artic.) horă ţărănească; (şi: (reg.) fidileş). [Din magh. *fedeles*].

féder, federe n. mică proeminenţă pe muchia unei piese care intră în nutul alteia pentru a asigura o îmbinare. [Din germ. *Feder*].

federál, ~i, federală, ~e a. **1.** care aparţine unei federaţii (de state), referitor la o federaţie: *consiliu federal;* **2.** care se prezintă sub formă de federaţie: *stat federal.* [Din fr. *fédéral*].

federalísm n. **1.** sistem federal; organizare statală în forma unei federaţii; **2.** curent politic care susţine un astfel de sistem. [Din fr. *fédéralisme*].

federalíst, ~şti, federalistă, ~e a. care ţine de federalism, referitor la federalism. // m. partizan al federalismului. [Din fr. *fédéraliste*].

federalizá, pers. 3 **federalizează** vb. (refl. şi tr.) a (se) organiza pe principii federale. [Din fr. *fédéraliser*].

federalizáre, federalizári f. acţiunea de a (se) federaliza; introducere a organizării federale; reunire într-o federaţie [V. *federaliza*].

federát, ~ţi, federată, ~e a. care face parte dintr-o federaţie. [Din fr. *fédéré,* lat. *foederatus*].

federatív, ~i, federativă, ~e a. constituit într-o federaţie, care se întemeiază pe sistemul federal: *Elveţia şi Statele Unite sînt republici federative.* [Din fr. *fédératif*].

federáţie, federaţii f. **1.** unire a mai multor state, avînd un guvern central; **2.** uniune formată din mai multe organizaţii aliate; (şi: (înv.) **federaţiune**). [Din fr. *fédération,* lat. *foederatio, -onis*].

federaţiúne f. v. federaţie.

fédervais n. pulbere de steatită care se pune în mănuşi sau în ghete pentru a fi uşor îmbrăcate. [Din germ. *Federweiss*].

féding, fedinguri n. **1.** variaţie (slăbire sau accentuare) a sunetelor la un aparat de radioreceptie, cauzată de propagarea undelor; **2.** modificare a culorii unor ţesături datorită apei, luminii etc.; (scris şi: *fading*). [Din engl., fr. *fading*].

fée, fee f. (livr.) zînă: *niciodată o fee, un înger nu va înlocui întru totul o bacantă.* VINEA. [Din fr. *fée,* germ. *Fee*].

feedback [fidbec] n. retroacţiune a unor sisteme biologice sau tehnice care le asigură stabilitatea şi echilibrul; conexiune inversă. [Cuv. engl.].

feeling [filing] n. sentiment, simţire, sensibiliate; intuiţie afectivă. [Cuv. engl.].

feéric, ~ci, feerică, ~ce a. de feerie; minunat, încîntător: *credinţa în sufletu-mi pusese poveştile-i feerici.* EM.; *spectacol feeric;* (subst. n.) *priveliştea e de un feeric de ilustraţie.* CĂL. // n. ceea ce este foarte frumos, foarte încîntător; feerie: *poemul se cufundă din nou în feeric şi în marea de cristaluri.* CĂL. [Din fr. *féerique*].

feeríe, feerii f. **1.** piesă de teatru cu subiect de basm şi cu numeroase efecte scenice: *în asfinţituri de soare se vedea Iaşul ca un decor de feerie.* SAD.; **2.** privelişte de basm, foarte frumoasă: *peste-a nopţii feerie se ridică mîndra lună.* EM. [Din fr. *féerie,* germ. *Feerie*].

fel, feluri n. **1.** mod, chip (de a fi sau de a acţiona): *natura se poate zugrăvi în mai multe feluri.* IBR.; **într-un fel,** oarecum, întrucîtva: *plecată, Carla ieşise într-un fel şi dinăuntrul meu.* GHEŢIE; **într-un fel sau altul,** într-o manieră oarecare, într-un anume mod: *fata morgana a ierarhiei i-a urmărit pe toţi într-un fel sau altul.* BL.; **la fel,** asemenea, aidoma; deopotrivă: *se pomeniseră ... cu punga goală şi cu cambuza la fel.* TUD.; **2.** (p. ext.) specie, soi, varietate: *mai face el, ţăranul, şi alte feluri de mîncări gustoase.* CR.; **ce fel (de),** de care soi, tip: *spune-mi cu cine te aduni, să-ţi spun ce fel de om eşti.* NEGR.; **nici un fel de ...,** deloc: *n-am nevastă ..., nici copii, nici un fel de căpătîi.* POP.; **fel de** (sau şi) **fel,** sau **de tot felul (de),** diferit, variat, felurit: *pe-o grindă, călepe de tort şi lînuri fel de fel pentru scoarţe şi lăicere.* CR.; *această ediţie a adunat tot felul de poezii începătoare.* IBR.; *în cursul istoriei au înflorit fel de fel de religii.* BL.; **de felul meu** (sau **tău, lui etc.**), din fire; de meserie: *nu prea era băutor de felul lui, dar dacă se nimerea să pună mîna pe pahar o făcea întotdeauna lată.* GHEŢIE; **în felul lui** (sau **ei etc.**), într-un mod propriu, original: *nu semănau amîndouă surorile; fiecare era frumoasă în felul ei.* VLAH.; **un fel de ...,** ceva asemănător cu ..., ceva care vrea să fie: *a manifestat întîi un fel de ezitare.* GHEŢIE; **(în) fel şi chip,** v. **chip; 3.** neam, origine: *de fel e din Ardeal;* **4.** obicei, datină: *precum e felul din bătrîni la orice chef între români, el a-nchinat.* COŞB.; (iron.) **a-şi face felul,** a-şi face cheful, pofta: *nu-i vorbă, că noi tot ne făceam feliul aşa cîteodată.* CR.; **a face cuiva felul,** a omorî, a ucide pe cineva: *sătenii duc pe leneş la locul cuvenit şi-i fac felul.* CR.; **5.** sortiment de mîncare; preparat: *isprăvea tocmai felul al doilea, o ciulamă de pasăre.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **feliu**). [Din magh. *féle*].

felăh, felahi m. ţăran stabil în ţările arabe. [Din fr. *fellah*].

felaţie f. sex oral practicat avînd parteneri bărbaţi. [Din fr. *fellation,* lat. *fellatio, -onis*].

félcer, felceri m. **1.** persoană cu pregătire medicală medie care ajută pe doctori: *nimeni nu tăgăduia că e un felcer dintre cei mai buni.* VINEA; **2.** (înv.) medic sătesc: *a învăţat meşteşugul de la felceri turceşti.* EM. [Din germ. *Feldscherer*].

félceră, felcere f. femeie care ajută pe doctor; felceriţă. [*Felcer* + *-ă*].

felceríţă, felceriţe f. felceră. [*Felcer* + *-iţă*].

féldmareşal, feldmareşali m. cel mai înalt grad în armata germană (sau în alte armate); generalisim: *feldmareşalul Rumianţov stabileşte cîte un guvern provizoriu în fiecare principat.* EM. [Din germ. *Feldmarschall*].

féldspat, feldspaţi m. mineral de culoare deschisă, compus din aluminiu, siliciu şi potasiu. [Din germ. *Feldspath,* fr. *feldspath*].

feldspátic, ~ci, feldspatică, ~ce a. care conţine feldspat; de natura feldspatului. [Din fr. *feldspathique*].

féldvebăl, feldvebăli m. plutonier în armata germană. [Din germ. *Feldwebel*].

felegeán, felegene n. (înv.) ceaşcă fără toartă (şi cu suport): *felegene de smalţ cu zarfuri de sîrmă.* OD.; (şi: (rar) **filigean**). [Din turc. *filcan*].

felendréș n. (înv.) **1.** stofă fină (de Flandra): *peste zobonul de stofă aurită, purta un benișel de felendreș.* NEGR.; *capoate de felendreș.* OD.; **2.** haină (lungă) confecționată dintr-o astfel de stofă: *acest nepot se ține mîndru în felendreșul lui.* SAD. [Din germ. *flăndrisch*].

feleșăg, feleșaguri n. (reg.) **1.** fel de a fi, fire, obicei: *s-a culca ș-a adormi, cu ochii deschiși, cum i-i feliușagul.* CR.; **2.** obicei, obișnuință: *ce pot spune alta, decît că așa-i feleșagul muierilor.* SAD.; (și: **feliușag**). [Din magh. *féleség*].

feleștióc, feleștiocuri n. (reg.) **1.** fitil pentru opaiț; **2.** pămătuf pentru uns osia sau bocancii: *muia feleștiucul în strachina cu dohot.* CR. [Et. nec.].

felezău, felezăuri n. (reg.) mătură din nuiele (de mesteacăn) pentru curățat aria, curtea etc.; tîrn; (și: **felezeu**). [Din magh. *felező*].

felezéu n. v. felezău.

felezuí, felezuiesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a mătura cu felezăul; **2.** (intr.; despre cai) a da din coadă. [*Felezău* + *-ui*].

feliá, feliez vb. (tr.) a tăia în felii: *a felia pastrama.* [*Felie* + *-a*].

feliát, ~ți, feliată, ~e a. tăiat în felii: *a cumpărat două pîini feliate; brînză feliată.* [V. *felia*].

feliátor, feliatoare n. aparat electric pentru tăiat în felii produsele alimentare: *feliator de mezeluri.* [*Felia* + *-tor*].

felíbru, felibri m. scriitor (poet) aparținînd școlii literare provensale fondate de Mistral: *felibrii erau niște simpatici Tartarini bombastici.* CĂL. [Din fr. *félibre*].

felicitá, felícit vb. (tr.) **1.** a lăuda pentru un succes, pentru o realizare; a complimenta: *arhiepiscopul ... felicita pre autorul anonim prin versuri.* NEGR.; **2.** a adresa urări de bine cu ocazia unui eveniment sau unei aniversări: *prietenii cari m-au felicitat de ziua mea.* CAR. // refl. a se socoti mulțumit, satisfăcut pentru ceea ce a făcut sau a obținut: *se felicita, în sinea lui, pentru prevederea de a-și redacta cu grijă primele lecții.* GHEȚIE. [Din fr. *féliciter*, lat. *felicitare*].

felicitáre, felicitări f. **1.** acțiunea de a felicita și rezultatul ei; urare făcută cu prilejul unui eveniment, unei aniversări etc.: *i-am făcut de ziua lui o felicitare în versuri.* VLAH.; **2.** laudă pentru un succes; **3.** (concr.) scrisoare, carte de vizită etc. prin care este felicitat cineva: *fără felicitarea ta poate că aș fi pierdut socoteala anilor.* VINEA. [V. *felicita*].

felídă, felide f. (la pl.) familie de mamifere carnivore, foarte agile, cu coada lungă și cu gheare de obicei retractile; (și la sg.) animal din această familie; felină. [Din fr. *félidés*].

felíe, felii f. bucată (subțire) tăiată dintr-un produs (alimentar): *mi-a întins o felie de pîine prăjită cu unt.* GHEȚIE. [Din gr. mod. *feli*].

felín, ~i, felină, ~e a. **1.** care aparține genului din care face parte pisica; **2.** (fig.) suplu, grațios: *mers felin.* // f. (la pl.) familie de animale carnivore cu corpul zvelt și cu gheare retractile; (și la sg.) animal din această familie: [trupul] *era vînjos și viu ..., fără nici un os aparent, ca al felinelor.* PETR. [Din fr. *félin*, lat. *felinus*].

felinár, felinare n. obiect portativ sau fix de iluminat, format dintr-un mic rezervor pentru petrol și un glob de sticlă care adăpostește fitilul: *două felinare mărginașe răspîndeau în jur o lumină incertă.* GHEȚIE. [Din turc. *fener* + *-ar*].

felinăráș, felinărașe n. diminutiv al lui felinar: *citea în șura lui, la lumina unui felinăraș.* BAC. [*Felinar* + *-aș*].

felinitáte f. calitatea de a fi felin; agerime, grație, supleță în mișcări. [Din fr. *félinité*].

felinizáre, felinizări f. (rar) transformare în felină; atribuire sau dezvoltare a însușirilor specifice felinelor: *perceperea unei posibile felinizări a calului ori a creșterii dimensionale a pisicii.* CĂL. [*Felină* + *-izare*].

felioáră, felioare f. diminutiv al lui felie; feliuță: *îmbucară cîte o felioară de pîne.* AG. [*Felie* + *-ioară*].

féliu n. v. fel.

feliușág n. v. feleșag.

feliúță, feliuțe f. felioară: *mi s-a dat o ceașcă de ceai rusesc, cu o feliuță străvezie de lămîie.* GHEȚIE. [*Felie* + *-uță*].

felón, feloane n. veșmînt fără mîneci pe care îl îmbracă preotul la liturghie, peste celelalte veșminte. [Din sl. *felonŭ*].

feloníe, felonii f. călcare a jurămîntului (prestat de un vasal suveranului); infidelitate: *de au inimă, e un fel de tăgîrță, unde să-și ție tezaurul feloniei și perfidiei.* HEL. [Din fr. *félonie*, it. *fellonia*].

felúcă, feluci f. (înv.) corabie lungă și îngustă prevăzută cu pînze și cu vîsle: *a să pune întru o ... felucă și a să slobozi pe mare.* DRĂGHICI. [Din fr. *felouque*, it. *feluca*].

felurí, feluresc vb. (înv.; refl.) a se diferența: *năravurile-n lume prea mult s-au felurit.* NEGR. [Din *feluri* (pl. de la *fel*)].

feluríme, felurimi f. diversitate, varietate: *vegetația descătușată se răsfăța în felurimea ei de liliac și trandafir desfrunzit.* VINEA. [*Feluri* (pl. de la *fel*) + *-ime*].

felurít, ~ți, felurite, ~e a. **1.** variat, divers: *în orice mediu pot să trăiască specii de cea mai felurită complexitate.* BL.; **2.** diferit, deosebit (de altceva). [*Feluri* (pl. de la *fel*) + *-it*].

feméie, femei f. **1.** persoană adultă de sex feminin: *de ce ne facem noi dintr-o femeie un ideal, ca pe urmă să devenim misogini?* PR.; **femeie de serviciu,** v. **serviciu; femeie de consum,** prostituată; **2.** persoană de sex feminin căsătorită: *femeie bună și cuminte.* COȘB.; **3.** (pop.) soție, nevastă: *femeia lui Ipate face un băiet.* CR.; **4.** (înv.; în forma **fămeaie**) familie: *să meargă la besearecă cu toată fomeaea* (a. 1600). GCR. [Lat. *familia*].

femeiésc, ~ști, femeiáscă, ~ești a. care ține de femei, referitor la femeie; de femeie sau de femei: *gătelile părții femeiești îs la fel și la stăpîni și la robi.* SAD.; *niște cămăși femeiești de stambă.* REBR.; *organizație femeiască.* [*Femeie* + *-esc*].

femeiéște adv. ca femeile, în felul femeilor: *îmbracă-te femeiește și vină.* AL. [*Femeie* + *-ește*].

femeiúșcă, femeiuști f. **1.** (și iron.) diminutiv al lui femeie; (admirativ) femeie vioaie, drăguță: *vesela și zvînturata femeiușcă a pictorului era înlocuită cu un cuminte înger burghez.* GHEȚIE. **2.** animal de sex feminin; femelă: *femeiuștile și-au ales sălaș și au făcut cuib aici în munte.* SAD. [*Femeie* + *-ușcă*].

femél, ~i, femelă, ~e a. (bot.; despre organele plantei) destinat a produce fructul. // f. animal de sex distinct care reproduce specia producînd ovule ce sînt fecundate de elementul masculin (și au însușiri morfologice și fiziologice deosebite de ale masculului): *dacă toate femeile se asamănă ca femele, ele se deosebesc ca femei.* IBR.; (adj.) *o ființă femelă poate să producă fără fecundare alte ființe de aceeași natură ca și ea.* BL. [Din fr. *femelle*, lat. *femella*].

feminín, ~i, feminină, ~e a. **1.** de femeie; femeiesc, specific femeilor: *zări printre cei douăzeci de autori o figură feminină.* GHEȚIE; **eternul feminin,** v. **etern; 2.** care are trăsături de femeie; ca femeia: *romanticul e feminin, impulsiv, sentimental.* CĂL.; **3.** care este alcătuit din femeie: *prezența unui public mai ales feminin excludea idei prea grave.* CĂL.; **4.** (gram.; și subst. n.) care are formă specifică denumirii ființelor de sex femeiesc: *substantiv feminin.* [Din lat. *femininus*, fr. *féminin*].

feminísm n. **1.** mișcare socială care militează pentru egalitatea în drepturi a femeilor cu bărbații; **2.** feminitate: *toate pretențiile ei de iubire ... sînt manifestații ale unui feminism exagerat.* CĂL. [Din fr. *féminisme*, germ. *Feminismus*].

feminíst, ~ști, feministă, ~e a. și m., f. (persoană) care apără drepturile femeilor: *Nory feminista își simte existența apăsată fiindcă e fiica boierului Baldovin.* CĂL. [Din fr. *féministe*].

feminitáte f. ansamblul trăsăturilor care constituie specificul caracterului femeilor: *Silvia e o mamă aprigă, care a pierdut feminitatea.* CĂL. [Din fr. *féminité*].

feminizá, feminizez vb. (tr. și refl.) a da sau a căpăta însușiri feminine. [Din fr. *féminiser*].

feminizáre, feminizări f. acțiunea de a (se) feminiza și rezultatul ei. [V. *feminiza*].

femúr, femure n. osul coapsei, de la genunchi pînă la bazin: *rotula și capul femurului fărîmate.* TUD. [Din fr. *fémur*, lat. *femur, -oris*].

femurál, ~i, femurală, ~e a. care ține de femur: *mușchi femurali.* [Din fr. *fémoral*].

fenantrén n. (chim.) hidrocarbură aromatică extrasă din gudroanele de pămînt, utilizată în industria coloranților. [Din fr. *phénanthrène*].

fenát, fenați m. (chim.) sare alcalină a fenolului. [Din fr. *phénate*].

fenazóná, fenazone f. antipirină. [Din fr. *phénazone*].

feneánt, ~ți, feneantă, ~e m., f. și a. (franțuzism) (persoană) care nu vrea să muncească: *acest trai a unei generații de feneanți.* EM.; *iscălitura dată cu atîta ușurință de o generație de demagogi feneanți.* EM. [Din fr. *fainéant*].

feneantísm n. (rar) atitudine, comportare de feneant: *ați făcut din plagiat, din nulitate, din feneantism un merit.* EM. [*Feneant* + *-ism*].

fenéc, feneci m. animal carnivor din Sahara, asemănător cu vulpea (*Fennecus zerda*). [Din fr. *fennec*].

fenér, fenere n. (reg.) felinar la moară. [Din turc. *fener*].

fenéstra, fenestre f. (anat.) deschidere în peretele medial al urechii interne. [Din lat. *fenestra*].

fenestrație, fenestrații f. **1.** (arhit.) deschidere reală sau aparentă într-un perete; **2.** (anat.) deschidere într-un perete osos; **3.** (p. gener.) deschidere. [Din fr. *fenestration*].

fenián, fenieni m. adept al unui partid al emigrației irlandeze, întemeiat în 1861, care urmărea eliberarea Irlandei de sub ocupația engleză. [Din fr. *fenian*].

fenianísm n. doctrina fenienilor. [Din fr. *fenianisme*].

fénic a. (înv.) **acid fenic,** fenol. [Din fr. *phénique*].

fenician, ~eni, feniciană, ~ene a. care aparține Feniciei sau populației ei, referitor la Fenicia sau la populația acesteia. // m., f. persoană care făcea parte din populația semitică a Feniciei: *contactul lor cu cultura mai recentă, hitită, sau cu aceea a fenicienilor.* BL. [Din fr. *Phénicien*].

fenícul, feniculi m. plantă erbacee înaltă, cu flori mici și galbene, ale cărei semințe conțin un ulei eteric utilizat în alimentație și în farmacie (*Foeniculum vulgare*). [Din lat. *Foeniculum*].

fenil n. (chim.) radical organic rezultat din benzen prin înlăturarea din moleculă a unui atom de hidrogen. [Din fr. *phényle*].

fenilamină f. (chim.) anilină. [Din fr. *phénylamine*].

fenilén n. (chim.) radical organic bivalent, rezultat din benzen prin înlocuirea a doi atomi de hidrogen. [Din fr. *phénylène*].

fénix, (rar) **fenicşi** m. (mit.) **(pasărea-fenix),** a) pasăre fabuloasă despre care se credea că renaşte din propria ei cenuşă: *fenicşii aveau vieţi de sute de ani.* MACED.; *pot să mai renviu luminos din el ca pasărea phoenix?* EM.; b) simbol al reînnoirii veşnice; (scris şi: *phoenix*). [Din fr. *phénix,* lat. *phoenix*].

feno- element de compunere cu sensul „(de) apariţie", „revenire". [Din fr. *phéno-*].

fenobarbitál n. luminal. [Din fr. *phénobarbital*].

fenocristál, fenocristale n. (geol.) cristal de dimensiuni remarcabile dintr-o rocă porfirică. [Din engl. *phenocryst*].

fenól m. (chim.) substanţă organică incoloră, cu miros specific şi solubilă, folosită în farmacie şi în industrie. [Din fr. *phénol*].

fenolát, fenolaţi m. sare a fenolului prin înlocuirea hidrogenului din grupa hidroxil cu un metal. [Din fr. *phénolate*].

fenolftaleínă f. (chim.) colorant pe bază de fenol, întrebuinţat ca reactiv. [Din fr. *phénolphtaléine*].

fenólic, ~ci, fenolică, ~ce a. (chim.) de fenol, care conţine fenol. [Din fr. *phénolique*].

fenológic, ~ci, fenologică, ~ce a. care ţine de fenologie, referitor la fenologie. [Din fr. *phénologique*].

fenologíe f. ramură a biologiei care studiază influenţa factorilor meteorologici asupra dezvoltării plantelor, migraţiei păsărilor etc. [Din fr. *phénologie,* germ. *Phänologie*].

fenomén, fenomene n. **1.** proces din natură sau din societate; manifestare a unei realităţi: *ceva neînţeles ... de dincolo de fenomene diriguieşte lucrurile omeneşti.* IBR.; **2.** situaţie, aspect, transformare, proces etc. caracteristic unui domeniu de realităţi, de cunoştinţe etc.: *să considerăm acest fenomen social şi din alt punct de vedere.* IBR.; *fizicienii se ocupaseră desigur îndelung cu studierea legilor proprii fenomenelor mecanice.* BL.; *fenomene electrice;* **3.** fiinţă, obiect, întîmplare care surprinde prin calităţi, prin noutate etc. [Din gr. *phainomenon,* fr. *phénomène,* germ. *Phänomen(on)*].

fenomenál, ~i, fenomenală, ~e a. **1.** care ţine de fenomene, de natura fenomenelor: *un spaţiu şi un timp în care au loc toate formele fenomenale.* EM.; *nu stabileşte raporturi de cauzalitate în lumea fenomenală.* CĂL.; **2.** care iese din comun; surprinzător, uimitor: *ne vedem faţă cu fenomenala îndrăzneală de a rosti astfel nişte cuvinte atît de grave.* EM. [Din germ. *phänomenal,* fr. *phénoménal*].

fenomenalicéşte adv. (rar) din punct de vedere fenomenal, avînd la bază fenomenele: *Maiorescu ... nu judeca fenomenaliceşte.* IBR. [*Fenomenal* + *-iceşte*].

fenomenalísm n. concepţie filozofică potrivit căreia putem cunoaşte numai fenomenele (aparenţele lucrurilor), iar nu esenţa lucrurilor (lucrurile în sine). [Din germ. *Phänomenalismus*].

fenomenalíst, ~şti, fenomenalistă, ~e a. care ţine de fenomenalism, referitor la fenomenalism: *aceasta e concepţia fenomenalistă de provenienţă mai ales germană.* IBR. // m. adept al fenomenalismului: *acest fenomenalist în privinţa limbii ... îşi caracterizează singur poziţiunea sa.* IBR. [*Fenomenal*(*ism*) + *-ist*].

fenomenalitáte, (rar) **fenomenalităţi** f. **1.** faptul de a fi fenomenal; trăsătura de a fi de natura fenomenelor: *multitudinea primeşte opera ca fenomenalitate independentă şi ignorează pe artist.* CĂL.; **2.** ceea ce are însuşiri de fenomen; ceea ce aparţine fenomenelor: [logica] *reprezenta ... raporturile cele mai generale înfrundînd fenomenalităţile.* CĂL. [Din fr. *phénoménalité*].

fenomenalizáre, fenomenalizări f. (rar) exteriorizare a esenţei prin fenomene. [*Fenomenal* + *-izare*].

fenomenísm n. (rar) fenomenalism. [Din fr. *phénoménisme*].

fenomeníst, ~şti, fenomenistă, ~e a. care ţine de fenomenism, referitor la fenomenism. // m. adept al fenomenismului. [Din fr. *phénoméniste*].

fenomenológ, fenomenologi m. filozof adept al fenomenologiei: *fenomenologul ... nu e chemat să dea sentinţa.* BL. [Din fr. *phénoménologue*].

fenomenológic, ~ci, fenomenologică, ~ce a. **1.** care are la bază fenomenologia, referitor la fenomenologie: *cînd citeşti un studiu fenomenologic, ... ai impresia unei desesperante monotonii problematice.* BL.; **2.** (rar) fenomenal: *seria fenomenologică a spiritului omenesc.* EM. [Din germ. *phänomenologisch,* fr. *phénoménologique*].

fenomenologíe f. **1.** (la Hegel) teorie, reprezentare despre dezvoltarea conştiinţei umane, înţeleasă ca formă a autodezvoltării spiritului absolut: *acest capitol despre viaţă apare ca o adevărată schiţă de fenomenologie a spiritului.* CĂL.; **2.** curent filozofic contemporan (întemeiat de Husserl) care reduce obiectul la fenomen, considerat ca esenţă de ordin spiritual: *o asemenea epocă a început cu criticismul, a continuat cu pozitivismul şi sfîrşeşte cu fenomenologia.* BL.; **3.** studiu descriptiv al unui ansamblu de fenomene în manifestarea lor în spaţiu şi în timp: *fenomenologia luminii pare a cere ambele ipoteze.* BL.; **4.** ansamblu de fenomene care caracterizează o realitate: *capătă... semnificaţia explorării fenomenologiei materiei.* CĂL. [Din germ. *Phänomenologie,* fr. *phénoménologie*].

fenomenologísm n. (rar) descriere a fenomenelor aşa cum se prezintă ele; fenomenologie: *o greşeală asemănătoare cu a pozitivismului pur comite ... şi fenomenologismul.* BL. [*Fenomenologie* + *-ism;* cf. fr. *phénoménisme*].

fenomenologíst, ~şti, fenomenologistă, ~e a. (rar) care ţine de fenomenalism, referitor la fenomenologism: *problematica constructivă nu poate fi efectiv combătută prin teza fenomenologistă.* BL. [*Fenomenologie* + *-ist;* cf. engl. *phenomenologist*].

fenoplástă, fenoplaste f. (chim.) masă plastică realizată pe bază de fenol. [Din fr. *phénoplaste*].

fenotíp, fenotipuri n. (biol.) **1.** ansamblu al însuşirilor caracteristice unui individ determinate de baza ereditară şi de condiţiile de mediu; **2.** subdiviziune a speciei care cuprinde grupuri diferenţiate prin particularităţi fenologice. [Din fr. *phénotype,* germ. *Phänotyp*].

fenotípic, ~ci, fenotipică, ~ce a. (biol.) care ţine de fenotip, referitor la fenotip. [Din fr. *phénotypique,* germ. *phänotypisch*].

fentá, fentez vb. **1.** (tr. şi intr.) a face o mişcare menită să deruteze (adversarul din echipa sportivă adversă); (fig.) *între a înfrunta şi a fenta adversarul am ales, de cele mai multe ori, ultima variantă.* CF.; **2.** (fam.; tr. şi refl.) a (se) păcăli, a (se) înşela. [Din fr. *feinter*].

fénță[1], **fente** f. mişcare înşelătoare (pentru derutarea adversarului dintr-o competiţie sportivă). [Din fr. *feinte*].

fénță[2] f. v. fantă.

feoficée, feoficee f. (bot.; la pl.) clasă de alge marine care conţin clorofilă; (şi la sg.) algă din această clasă. [Din fr. *phéophycées*].

feralumíniu n. v. feroaluminiu.

ferát[1], **feraţi** m. sare a acidului feric. [Din fr. *ferrate*].

ferát[2], **~ţi, ferată, ~e** a. (italienism) întărit sau armat cu fier: *în mijloc se răpede, şi smulge de la unul ferată, grea măciucă.* HEL. [Din it. *ferrato*].

ferátă, ferate a. cale (sau linie) ferată, cale de circulaţie prevăzută cu şine pentru trenuri: *merse o vreme în lungul unei căi ferate.* SAD.; *mă duce regretul prin crînguri, pe margini de linii ferate.* BAC. [Din fr. *(voie) ferrée*].

ferăstráş, ferăstraşi f. pasăre asemănătoare cu rața, cu ciocul prevăzut cu dinţi cornoşi şi terminat cu o formaţie în formă de cîrlig (*Mergus merganser*). [*Ferăstrău* + *-aş*].

ferăstrău, ferăstraie n. **1.** unealtă prevăzută cu o lamă, o bandă sau un disc de oţel cu dinţi ascuţiţi, folosită pentru tăiatul lemnelor sau a altor materiale: *Gheorghe vine şi încearcă să deschidă poarta, făcînd o bortă cu ferăstrăul.* CĂL.; **2.** agregat (acţionat hidraulic) pentru tăiatul buştenilor (şi obţinerea scîndurilor): *acolo, sus, n-ajunge ţipătul strident al ferăstrăului.* SAD.; *valea Bistriţei avea cele mai numeroase şi mai perfecţionate ferăstraie;* **3.** instrument muzical constînd dintr-o lamă de oţel ce este frecată cu un arcuş: *discul îmbinase tobele, havaiana, saxofonul şi ferăstrăul într-o melodie singuratică.* VINEA; **4. peşte-ferăstrău,** peşte marin cu botul prelungit ca o sabie cu dinţi numeroşi (*Pristis antiquorum*); **5.** plantă erbacee cu frunze ovale şi cu apendici lamelaţi la baza frunzelor (*Helianthemum*); (şi: (reg.) **fierăstrău, herăstrău**). [Din magh. *fürésztö*].

férber, ferbere n. (înv.) joc de cărţi: *a juca un ferber.* [Din germ. *Färbel*].

fércheş, ~i, fercheşă, ~e a. (fam.) îmbrăcat cu grijă, dichisit, scos din cutie: *un general bătrîn, înconjurat de o droaie de ofiţeraşi fercheşi, a venit să-i agaţe în piept medalia.* REBR. [Et. nec.].

ferchezuí, ferchezuiesc vb. (pop. şi fam.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) găti, a (se) dichisi pentru a căpăta o înfăţişare plăcută: *toţi se ferchezuiau pe întrecute, fiecare vrînd să arate mai chipeş decît îl făcuse mumă-sa.* TUD.; *boierii au pus mînă de la mînă de i-au ferchezuit frumos.* CR.; (p. ext.) *şoferul ferchezuia maşina cu o cîrpă.* GHEŢIE; **2.** (fig.; tr.) a certa, a mustrului; (p. ext.) a bate, a trage o bătaie cuiva: *cum au vrut, l-au ferchezuit.* ST. [De la *fercheş*].

ferchezuíală, ferchezuieli f. (pop. şi fam.) **1.** faptul de a (se) ferchezui: *întinseră încă un strat de vopsea peste primul, desăvîrşind ferchezuiala.* TUD.; **2.** (fig.) bătaie. [*Ferchezui* + *-eală*].

ferchezuít, ~ţi, ferchezuită, ~e a. (pop. şi fam.) îmbrăcat cu grijă; gătit, dichisit: *o văzu boierul curăţică şi ferchezuită ca o mireasă.* ISP. [V. *ferchezui*].

férdelă, ferdele f. (reg.) baniţă: *în loc de un cop de grăunţi de cucuruz, de la Mărginean va lua cîte o ferdelă.* AG. [Din săs. *fyrdel* (=germ. *Viertel*)].

fereálă, (rar) **fereli** f. **1.** faptul de a (se) feri: *unul din ei şovăi, cu o mişcare de fereală.* TUD.; **2.** precauţie, pază, atenţie: *au ţinut tot drumul pe sub poală de pădure ..., umblînd cu fereală.* SAD.; **3.** adăpost, loc ferit de primejdii; (înv.) ferică: *a purtat-o trenul la oraş, la fereală.* ST. [*Feri* + *-eală*].

fereástă f. v. fereastră.

fereástră, ferestre f. **1.** deschizătură în peretele unei clădiri, unui vehicul etc. pentru a permite să intre lumina (şi aerul); ansamblu montat într-o astfel de deschizătură, alcătuit din cercevele şi sticlă: *acea casă n-avea nici fereastră, nici uşă.* ISP.; *culese o piatră şi o azvîrli cu putere în geamul unei ferestre de la etajul întîi.* GHEŢIE; **fereastră oarbă,** adîncitură într-un perete cu

forma unei astfel de deschizături; **a arunca bani pe fereastră**, a fi risipitor, a cheltui fără rost; **2.** loc în care se întîlneşte un puţ de mină cu o rampă subterană; **3.** (inform.) zonă rectangulară pe un ecran de vizualizare în care se înscriu informaţii; **4.** (fam.) oră neocupată intercalată între orele de curs; (şi: (pop.) **fereastă**, pl. **fereste** şi **ferești**). [Lat. *fenestra*].

ferecá, férec vb. (tr.) **1.** a acoperi (parţial sau total) cu un metal (mai ales fier) pentru a da rezistenţă; a întări prin legături metalice: *o căruţă ... are nevoie să fie ... ferecată, să nu se mai hrentuiască niciodată.* SAD.; **2.** a împodobi cu plăci dintr-un metal preţios: *icoana era ferecată cu argint;* **3.** (p. ext.) a lega pentru a întări: *căruţa era ferecată cu teie.* CR.; **4.** a înlănţui, a lega pe cineva în lanţuri: *cei panţiri descăleca, pe român îl ferica.* POP.; (fig.) *în lanţuri de imagini duiosul vis să-l ferec.* EM.; **5.** a zăvorî, a încuia o uşă; **6.** a face zimţi cu ciocanul pe piatra morii. [Lat. *fabricare*].

ferecáre, ferecări f. acţiunea de a fereca şi rezultatul ei; ferecat[1]. [V. *fereca*].

ferecát[1] n. ferecare. [V. *fereca*].

ferecát[2], ~ţi, ferecată, ~e a. **1.** acoperit cu metal; întărit cu legături metalice: *un dric cu patru roate ferecate.* OD.; **2.** îmbrăcat sau împodobit cu aur, cu argint sau cu pietre scumpe: *icoană ferecată; evanghelie ferecată;* **3.** legat în fiare, în obezi, cu lanţuri (după ce a fost arestat şi condamnat): *mesiţii măreţiei-tale îi vor aduce ferecaţi.* OD.; **4.** încuiat, zăvorît: *drumeţii s-au oprit la porţile ferecate.* SAD.; *uşă ferecată;* **5.** prevăzut cu crestături, cu zimţi: *piatră de moară ferecată;* **6.** zimţuit: *purcoaiele de galbeni bătuţi şi ferecaţi.* DELAVR.; **7.** (înv.) din fier, acoperit cu fier: *armătura lor era ciocane ferecate.* B.-DEL. [V. *fereca*].

ferecătúră, ferecături f. **1.** îmbrăcăminte sau legătură de metal: *Caraiman ducea faurului Bogonos căruţa, să-i tragă şinele şi să-i strîngă ferecătura.* SAD.; *ferecătura Evangheliei;* **2.** zimţii monedelor. [*Fereca* + *-ătură*].

ferecraţián, ferecraţiene a. vers ferecraţian, vers alcătuit dintr-un dactil şi mai mulţi trohei. [Din fr. *phérécratéen*].

feredéu, feredeie n. (reg.) **1.** baie (publică): *asud de parc-am intrat în feredeu.* AL.; **2.** îmbăiere, baie: *botezul cheamă-se feredeu de a doaua naştere.* VARL.; **3.** (fig.) bătaie cu mare vărsare de sînge; baie de sînge: *perit-au mulţi tătari ... carii numai cu fuga au scăpat dintr-acel feredeu.* COSTIN. [Din magh. dial. *feredö (=fürdö)*].

feredeuşésc, ~şti, feredeuşească, ~eşti a. (înv.) care ţine de baie sau de îmbăiere, referitor la baie: *neştiind ei acesta meşteşug ferede-uşesc, i-au drămălitu-i atîta, cît i-au domolit.* DOS. [De la *feredeu*].

fereduí, fereduiesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) îmbăia, a (se) scălda: *porunci să o fereduiască.* ISP. [Din magh. dial. *ferendi (=fürdeni)*].

fereduiálă, fereduieli f. (rar) fereduire, îmbăiere, baie: *fereduială cu aburi.* CĂL. [*Feredui* + *-eală*].

fereduíre, fereduiri f. (reg.) acţiunea de a (se) feredui şi rezultatul ei; (rar) fereduială. [V. *feredui*].

féregă f. v. ferigă.

feregeá, feregele f. **1.** manta din stofă fină purtată odinioară de boieri: *vara boierii purtau feregea şi iarna contoş.* GHICA; *cu feregele şi binişuri de budur.* OD.; **2.** văl cu care îşi acoperă faţa femeile musulmane: *apare o fiinţă din raiul de iubire, pe frunte-acoperită cu-o feregea subţire.* AL. [Din turc. *ferace*].

ferentár, ferentari m. (înv.) soldat din pedestrimea uşoară: *ferentarul ager şi cu lungă chică intră în bătaie fără nici o frică.* BOL. [Din lat. *ferentarius*].

feresău, feresaie n. (reg.) ferăstrău: *cine hîrţie între copaci? ... parcă-i un hereseu.* AL.; (şi: **hereseu, firisău**). [Din magh. *fereszö*].

ferestruí, ferestriesc vb. (reg.; tr.) a tăia ceva cu ferăstrăul; (fig.) *vreo cîteva clipe încă, Silion îi mai auzi glasul, răguşit, şoapte întretăiate, ferestruindu-i nervii.* VINEA. [Din magh. *fürészelni* (apropiat de *ferăstrău*)].

ferestrúică, ferestruici f. **1.** diminutiv al lui fereastră; fereastră mică; ferestruţă: *zorile răcoroase ale toamnei ... se strecurau printr-o ferestruică micuţă.* MAT.; *pe masa de la ferestruică se afla încă ceaslovul.* SAD.; **2.** gaură mică, deschizătură: *poarta o deschiz eu: îi ştiu meşteşugul; să-i croim ferestruica.* CAR.; (şi: (reg.) **ferestuică**). [*Fereastră* + *-uică*].

ferestrúie, ferestrui f. deschizătură, fereastră mică (pe acoperişul casei sau la pivniţă): *scoase capul pe o îngustă ferestruie.* OD. [*Fereastră* + *-uie*].

ferestruíre, ferestruiri f. acţiunea de a ferestrui şi rezultatul ei. [V. *ferestrui*].

ferestúică f. v. ferestruică.

ferestrúţă, ferestruţe f. ferestruică: *ochii i se opriră pe ferestuţa numai cît palma.* AG.; (şi: (pop.) **ferestuţă**). [*Fereastră* + *-uţă*].

ferestúţă f. v. ferestruţă.

férfăn, ferfăni m. (reg.) vîzdoagă (*Tagetes erecta* şi *patula*). [Et. nec.].

ferfeniţá vb. v. ferfeniţi.

férfeniţă, (rar) **ferfeniţe** f. zdrenţă, fîşie, bucată: *în puterea iernii, nu mai avea nimic pe ei decît numai ferfeniţa de manta.* EM.; **a face** (sau **a rupe**) **ferfeniţă**, a rupe, a distruge: *îşi rupea ciubotele ferfeniţă, jucînd împreună cu noi.* CR. // a. rupt, zdrenţuit: *straiele de pe el ferfeniţă, cum se cuvine să fie straiele unui meşter.* SAD.; *şi urechile, ferfeniţă pe margini, parcă i le crestase cineva cu foarfeca.* ST. [Cf. ucr. *ferfélea*].

ferfeniţi, ferfeniţesc vb. (pop. şi fam.; refl. şi tr.) a (se) zdrenţui, a (se) sfîşia: *le-a citit şi răscitit pînă li s-au ferfeniţit foile.* REBR.; (şi: **ferfeniţa**). [De la *ferfeniţă*].

ferfeniţíre, ferfeniţiri f. (pop. şi fam.) acţiunea de a (se) ferfeniţi şi rezultatul ei. [V. *ferfeniţi*].

ferfeniţít, ~ţi, ferfeniţită, ~e a. sfîşiat în bucăţi. [V. *ferfeniţi*].

ferfeniţós, ~şi, ferfeniţoásă, ~e a. zdrenţuit, zdrenţăros: *şi acum parcă-l văd cît era de ferfeniţos.* CR. [*Ferfeniţă* + *-os*].

ferí, feresc vb. **1.** (tr.) a apăra, a proteja; a păzi de ceva neplăcut, de o primejdie: *trupurile noastre să le ferim de toate spurcăciunile.* ANTIM; *căsătoria se făcuse spre a feri pe fată de o însoţire silită.* CĂL.; *o ferea de lovituri;* (şi intr.; în invocaţii): *să te ferească Dumnezeu să-ţi vrea o femeie binele.* PETR.; *nu vreau, Doamne fereşte, o refacere a ei, ci numai cîteva pagini.* GHEŢIE; **ferit-a** (sau **ferească**) **sfîntul,** v. **sfînt;** **2.** (refl. şi tr.) a (se) da la o parte, a (se) trage înapoi (pentru a evita ceva): *smulge sabia, calu-şi înţeţeşte, Namila-urîtă nice să fereşte.* B.-DEL.; **3.** (înv.; refl.) a fi interzis, a fi oprit: *de la 50 se vor feri de la slujbă, să nu mai slujească.* BIBLIA; **4.** (refl.) a se păzi, a se ascunde: *ea se feri să nu o vază nimeni.* ISP.; *bine este a te feri de lotri, atît domneşti, cît şi de ceilalţi.* SAD.; (p. ext.) *scria versuri, nuvele, drame, pe care se ferea să le publice avînd o mare concepţie despre arta literară.* CĂL.; **5.** (tr.) a pune la adăpost; a face să evite un risc sau o primejdie: *o trase deoparte, ca şi cum ar fi vrut s-o ferească de primejdia înspăimîntătoare.* TUD.; *şi-a ferit ochii;* **6.** (înv.; tr.) a respecta, a nu încălca: *leagea ferindu.* COD.VOR. [Lat. **ferire* (<*feriae* „zile de sărbătoare")].

feribót, feriboturi n. navă sau pod plutitor amenajat pentru a transborda trenuri sau vagoane de pe un mal al unei ape pe altul. [Din engl. *ferry-boat*].

féric, ~ci, ferică, ~ce a. care conţine fier trivalent: *substanţă ferică; sare ferică.* [Din fr. *ferrique*].

fericá vb. v. ferici.

ferícă f. (înv.) fereală, ferire, adăpost: *luîndu-l de subsuoară de la locul cel fără fericâ, îl întoarse la patul său iară.* B.-DEL. [De la *feri*].

fericăciúne, fericăciuni f. (înv.) fericire: *în toate rudeniile după aceaea scrie fericăciune celora ce pat scîrbe.* N.TEST. [*Ferica* + *-ăciune*].

feríce a. invar. (poetic) fericit: *să mă laşi ferice, cu doru-mplinit.* AL.; *vom visa un vis ferice.* EM.; **ferice de tine!,** ce fericit eşti! // f. (înv.) fericire, noroc: *nici e putinţă ca vreodată să mai rădice sau s-ajungă zile de ferice.* B.-DEL.; *bată-te fericea!* [Lat. *felix, -cis*].

fericí, fericesc vb. (tr.) **1.** a face fericit: *datoria unui împărat este să-şi fericească supuşii.* BL., (iron.) *ne vor ferici şi pe noi cu milioane de hîrtii făr' de valoare.* EM.; **2.** a considera, a crede fericit: *fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l.* EM.; **3.** a felicita: *dă-mi voie, dragă, să te sărut şi să te fericesc de odorul ce-ai să capeţi.* AL.; **4.** (înv.) a slăvi, a glorifica: *fericim pe izvoditorii cărţii româneşti.* GOL. // refl. a deveni fericit: *pe om ei îl consideră capabil de a se ferici aici pe pământ.* BL.; (şi: (înv.) ferica). [De la *ferice*].

fericianúră, fericianuri f. (chim.) compus rezultat din combinarea fierului, cianogenului şi a unui alt metal. [Din fr. *ferricyanure*].

fericíe, fericii f. (înv.) fericire: *de toate fericii şi daruri de la Dumnezeu voitoriu.* COSTIN. [*Ferice* + *-ie*].

fericínţă, fericinţe f. (înv.) fericire: *obîrşindu-şi fericita viaţa în nevoinţe ca aceastea, s-au mutat în fericinţă din lume.* DOS.; *să nu mă îndoiesc nemică de veacinica fericinţă.* DOS. [*Ferici* + *-inţă*].

fericíre, fericiri f. **1.** stare de mulţumire sufletească deplină; (înv.) fericie, fericinţă, fericiune, fericăciune: *peatră nestimată care ... luceşte precum ochiu-ţi ce pîndeşte fericirea depărtată.* AL.; **din fericire,** printr-un concurs de întîmplări favorabile; **2.** întîmplare fericită; şansă. [V. *ferici*].

fericít, ~ţi, fericită, ~e a. **1.** (şi subst.) care se află într-o stare de mare mulţumire sufletească: *invidiază pe fericiţii care prin mijloace maloneste ajung ... la avere şi vază.* EM.; *om fericit;* **2.** care produce plăcere, mulţumire: *vin' la lumea fericită cu voinicul ce te cheamă.* AL.; *întîmplare fericită;* **3.** (adesea subst.) care se bucură de fericirea divină: *fericitul întru amintire.* [V. *ferici*].

fericitór, ~i, fericitoáre a. (rar) care aduce fericire: *lege sfîntă, fericitoare poporului românesc.* EM.; *reproducerea unei miniaturi înfăţişînd o fată de o frumuseţe fericitoare.* VOIC. [*Ferici* + *-tor*].

fericiúne, fericiuni f. (înv.) fericire: *am venit la casa ta cea naltă vestită-n fericiune şi-n frumoasă polată.* DOS. [*Ferici* + *-iune*].

férie, ferii f. (reg.) măsură de capacitate (pentru băuturi) egală cu conţinutul unei vedre: *stăpînul scoase... două ferii de vin din pivniţă.* AG. [Et. nec.].

férigă, ferigi f. plantă criptogamă vasculară, cu frunze mari dinţate (*Aspiridium, Polypodium* etc.): *numai ferigile ude, putregaiul şi bureţii îşi trimet miresme crude.* TOP.; (şi: (reg.) **feregă**). [Lat. *filix, -icis*].

férii f. pl. (reg.) vacanţă (şcolară). [Din germ. *Ferien*].

ferimagnetísm n. (fiz.) magnetism al feritelor. [Din engl. *ferrimagnetism*].

ferín, ~i, ferină, ~e a. de fiară, de sălbăticiune: *lăsarea în jos a gurii, zîmbetul împietrit al feţii aduc pe faţă o nepăsare ferină.* CĂL. [Din fr. ***férin,*** lat. ***ferinus***].

ferínţă f. (înv.) **1.** apărare, scut, pavază: *de la Hristos are agiutoriu pre stemmă şi ferinţă tare.* DOS.; **2.** păstrare a ceva intact; respectare: *să o păzeşti foarte în ferinţă logodna şi tocmala aceasta.* DOS. [***Feri*** + ***-inţă***].

feríre, feriri f. faptul de a (se) feri: *aceste opere au putut să aibă un rol însemnat în ferirea publicului de influenţa novatorilor.* IBR. [V. ***feri***].

ferít[1], ~ţi, feritǎ, ~e a. **1.** adăpostit, protejat: *locul e ferit şi iepele au ce paşte.* CR.; **2.** tăinuit, ascuns: *îi poartă om cuminte, pe poteci ferite.* SAD. [V. ***feri***].

ferít[2], feriţi m. sare a acidului feros. [Din fr. ***ferrite***].

ferítă, ferite m. mineral care conţine compuşi ai unor metale bivalente cu oxid de fier. [Din fr. ***ferrite***].

ferm, ~i, fermă, ~e a. **1.** care se caracterizează prin hotărîre, statornicie (în comportare, în atitudine etc.); hotărît, neclintit, statornic: *om ferm;* **2.** care exprimă hotărîre, statornicie, tărie; caracteristic omului hotărît, statornic: *în locul unui răspuns ferm la această întrebare, ... el prezentase mai multe soluţii. GHEŢIE; caracter ferm. //* adv. în mod hotărît. [Din fr. ***ferme***].

fermátă, fermate f. (muz.) semn care, pus deasupra unei note sau a unei pauze, indică posibilitatea de a prelungi durata. [Din it. ***fermata***].

férmă[1], ferme f. **1.** teren agricol în exploatare: *cei dintîi care au sosit la locul dramei au fost angajaţii fermei din apropiere.* GHEŢIE; **2.** teren agricol luat în arendă pentru un timp, împreună cu clădirile aferente; **fermă-model,** teren pe care se experimentează metode, tehnici şi soiuri de plante. [Din fr. ***ferme***].

férmă[2], ferme f. ansamblu de bare din lemn, din metal sau din beton armat care susţine acoperişul unei construcţii. [Din fr. ***ferme***].

fermecá, fármec vb. (tr.) **1.** a vrăji, a lega prin farmece; **2.** a încînta, a atrage: *glasul lui curgea domol şi basmul ne fermeca pe toţi ca un cîntec frumos.* SAD.; *vederea ei l-a fermecat;* (şi: (reg.) **fărmăca**). [Lat. ****pharmacare***].

fermecáre, fermecări f. **1.** acţiunea de a fermeca; **2.** vrajă, farmec; **3.** încîntare, plăcere; lucru încîntător: *şi prin mîndra fermecare sun-o muzică de şoapte.* EM. [V. ***fermeca***].

fermecát, ~ţi, fermecată, ~e a. **1.** legat prin farmece: *dar-ar duhul necurat să fie-n veci fărmăcat.* AL.; **2.** plin de încîntare, de plăcere: *de ce taci cînd fermecată inima-mi spre tine întorn?* EM.; (şi: (reg.) **fărmăcat**). [V. ***fermeca***].

fermecăcIúne, fermecăciuni f. (înv.) vrajă, vrăjitorie: *pentru graiuri de ruşine şi neplecare, pomenirea răului, fărmăcăciunile.* DOS.; (şi: (reg.) **fărmăcăciune**). [***Fermeca*** + ***-ăciune***].

fermecătór, ~i, fermecătoáre a. **1.** care farmecă, care încîntă: *privelişti fermecătoare ... se deschid de pretutindeni.* VLAH.; *frumuseţe fermecătoare;* **2.** care vrăjeşte, care face farmece: *fiind fermecătoare ... sîtirea dracii din vîltoare.* B.-DEL.; (subst.) *pescari iscusiţi i-au întins mreje, dar au căzut ei în mrejele fermecătoarei.* VOIC.; (şi: (reg.) **fărmăcător**). [***Fermeca*** + ***-ător***].

fermecătorie, fermecătorii f. faptul de a face farmece, de a vrăji; vrăjitorie, vrajă: *trebuie să fie vreo fermecătorie sau vreo altă drăcie aci.* ISP. [***Fermecător*** + ***-ie***].

fermecătúră, fermecături f. **1.** vrajă, farmec: *să gîndi că-i fărmăcătură minunea şi învaţă să o giunghe în căldare.* DOS.; *cu fermecături neauzite oamenii strămută-în fieri şi vite.* B.-DEL.; **2.** obiect cu care se face farmece: *că-i mintea zburătoare şi zboară peste-arături să strîngă fermecături să mă farmece pe mine.* POP.; (şi: (reg.) **fărmăcătură**). [***Fermeca*** + ***-ătură***].

fermănă f. v. fermenea.

fermenéa, fermenele f. **1.** (înv.) haină scurtă, brodată cu fir sau cu mătase, uneori căptuşită cu blană, pe care o purtau boierii: *boierii cei mari purtau vara fermeneaua scurtă.* GHICA; *Arghira purta o fermenea de catifea neagră.* FIL.; **2.** (reg.) haină ţărănească scurtă pînă la brîu; (şi: **fermenă**). [Din turc. ***fermene***].

fermént, fermenţi m. **1.** substanţă organică care provoacă fermentaţiile: *fermentul berii;* **2.** (fig.) ceea ce face să se iniţieze, să se desfăşoare, să se dezvolte ceva: *curentul latinist ... devine, ceea ce e foarte important, o forţă socială, un ferment de progres.* IBR.; *ferment de discordie.* [Din fr. ***ferment,*** lat. ***fermentum***].

fermentă, pers. 3 **fermentează** vb. (intr.; şi fig.) a fi în stare de fermentaţie: *mustul fermentează.* [Din fr. ***fermenter,*** lat. ***fermentare***].

fermentábil, ~i, fermentabilă, ~e a. care poate fermenta (uşor). [Din fr. ***fermentable***].

fermentáre, fermentări f. acţiunea de a fermenta şi rezultatul ei. [V. ***fermenta***].

fermentát[1] n. faptul de a fermenta. [V. ***fermenta***].

fermentát[2], ~ţi, fermentată, ~e a. **1.** care a suferit un proces de fermentaţie: *din fructe fermentate se obţine ţuica;* **2.** (spec.) alterat, stricat, descompus prin fermentare: *mîncarea fermentată nu este sănătoasă.* [V. ***fermenta***].

fermentatív, ~i, fermentativă, ~e a. care poate fermenta sau poate produce o fermentaţie. [Din fr. ***fermentatif***].

fermentáţie, fermentaţii f. **1.** descompunere a unei substanţe organice sub acţiunea fermenţilor: *apa acestei fierturi e înşelată şi prefăcută printr-o fermentaţie de tărîţe de grîu şi mei.* SAD.; **2.** (fig.) stare de agitaţie, de nelinişte: *alături de fermentaţiile subconştientului, nuvelele şi romanele scriitoarei rezervă un mare loc omului care suferă.* VIANU; (şi: (înv.) **fermentaţiune**). [Din fr. ***fermentation,*** lat. ***fermentatio, -onis***].

fermentaţiúne f. v. fermentaţie.

fermentográf, fermentografe n. aparat pentru determinarea puterii de fermentare a aluatului. [Din fr. ***fermentographe***].

fermentográmă, fermentograme f. diagramă realizată de fermentograf. [Din fr. ***fermentogramme***].

fermiér, fermieri m. proprietar sau arendaş al unei ferme: *muncitorul şi fermierul rămîn în afară de această conjuraţie ipocrită.* EM. [Din fr. ***fermier***].

fermión, fermioni m. nume generic al particulelor elementare cu spin semiîntreg (electron, proton, neutron etc.). [De la ***Fermi*** n. pr.].

fermitáte f. **1.** însuşirea de a fi ferm; hotărîre neclintită: *criticul nu are fermitatea negaţiei şi se ascunde în divagări literare.* CĂL.; **2.** statornicie, tărie morală. [***Ferm*** + ***-itate***; cf. fr. ***fermeté***].

férmiu n. element transuranic sintetic. [Din fr. ***fermium***].

fermoár, fermoare f. încheietoare pentru haine, genţi etc., formată din două benzi paralele de mici copci, care se prind şi se desfac cu ajutorul unei piese de metal: *era îmbrăcat negligent într-o bluză cu fermoar şi nu purta cravată.* GHEŢIE. [Din fr. ***fermoir***].

fernambúc n. lemn brazilian de culoare roşie, întrebuinţat la fabricarea arcuşurilor. [Din germ. ***Fernambuk***(*holz*); cf. ***Pernambuc,*** provincie în Brazilia].

feroaliáj, feroaliaje n. aliaj de fier cu alte elemente (metale şi metaloizi). [Din fr. ***ferro-alliage***].

feroalumíniu n. aliaj de fier şi aluminiu; (şi: feraluminiu). [Din fr. ***ferro-aluminium***].

ferobactér, ferobacteri m. bacterie care eliberează energie prin oxidarea sărurilor feroase, pe care le transformă în combinaţii ferice; (şi: ferobacterie). [Din fr. ***ferrobacter***].

ferobactérie f. v. ferobacter.

feróce, feroci a. **1.** crud, nemilos, sălbatic: *tigrul este cel mai feroce dintre animale;* **2.** (fig.) brutal, cumplit: *sentimentul acesta l-am putea numi un egoism rece şi feroce.* IBR.; *caracter feroce;* (şi: (înv.) **feros**). [Din fr. ***féroce,*** lat. ***ferox, -cis***].

ferocianúră, ferocianuri f. (chim.) compus format din fier, din cianogen şi din alt metal. [Din fr. ***ferrocyanure***].

ferocitáte f. caracterul de a fi feroce; cruzime, sălbăticie. [Din fr. ***férocité,*** lat. ***ferocitas, -atis***].

ferocrém n. aliaj de fier şi de crom. [Din germ. ***Ferrochrom,*** engl. ***ferrochrome***].

ferodóu, ferodouri n. (tehn.) ţesătură de fire metalice şi de azbest, folosită ca garnitură la discurile de ambreiaj, la saboţii de frînă etc.; metal-azbest. [Din fr., engl. ***ferrodo***].

feroélectric, ~ci, feroelectrică, ~ce a. referitor la feroelectricitate. [Din fr. ***ferro-électrique***].

feroelectricitáte f. (fiz.) proprietate a unor substanţe dielectrice, care realizează o polarizare spontană prin schimbarea poziţiei ionilor în reţeaua cristalină. [Din fr. ***ferro-électricité***].

feromagnétic, ~ci, feromagnetică, ~ce a. care are feromagnetism. [Din fr. ***ferromagnétique***].

feromagnetísm n. proprietate a unor metale de a păstra o magnetizare permanentă chiar şi în absenţa unui cîmp electric exterior. [Din fr. ***ferromagnétisme***].

feromangán n. aliaj de fier şi de mangan. [Din germ. ***Ferromangan***].

feromolíbden n. aliaj de fier şi de molibden. [Din fr. ***ferromolybdène***].

feromón, feromoni m. (biol.) hormon eliminat (de insecte), ca mijloc de semnalizare. [Din engl. ***pheromone,*** fr. ***phéromone***].

ferónă f. (chim.) pulbere microcristalină de culoare galbenă, folosită ca reactiv. [Din fr. ***ferrone***].

feroneríe, feronerii f. lucrare artistică executată din fier prin deformare plastică (care intră în construcţia unui edificiu). [Din fr. ***ferronnerie***].

feroníchel n. aliaj de fier şi de nichel. [Din fr. ***ferronickel***].

ferós[1], ~şi, feroásă, ~e a. care conţine fier sau compuşi de fier: *posedă mineralele de fier ... amestecate cu cărbune şi cu toate substanţele silicoase şi feroase necesare topirii.* GHICA. [Din fr. ***ferreux***].

ferós[2] a. v. feroce.

ferosilíciu n. aliaj de fier şi de siliciu. [Din fr. ***ferrosilicium***].

feroşíe f. (înv.) ferocitate: *cu multă feroşie alerga a reînnoi asaltul.* BĂLC. [***Feros[2]*** + ***-ie***].

ferotípic, ~ci, ferotipică, ~ce a. referitor la ferotipie. [Din fr. ***ferrotipique***].

ferotipíe f. procedeu de reproducere fotografică folosind o tablă smălţuită pe care este aplicată o emulsie de colodiu. [Din fr. ***ferrotypie***].

feroviár, ~i, feroviară, ~e a. care ţine de calea ferată; care se face pe calea ferată: *transport*

feroviar. // m. persoană care lucrează la calea ferată. [Din it. ***ferroviario,*** fr. ***ferroviaire***].

ferpár, ferpare n. anunţ special prin care se anunţă naşterea, logodna, căsătoria sau, mai ales, decesul cuiva: *îl irită ... zecile de ferpare mortuare cu cruci negre.* GHEŢIE. [Din fr. ***fair-part***].

férşter, ferşteri m. (reg.) silvicultor. [Din germ. ***Förster***].

fertíl, ~i, fertilă, ~e a. **1.** care produce mult; roditor: *o parte a deşertului sirian fusese făcut ... fertil între Eufrat şi Tigris.* BL.; *teren fertil;* **2.** (fig.) care cuprinde sau generează ceva în cantitate mare; bogat: *aplicarea matematicii devine fertilă numai cînd se face în combinaţie cu alte metode.* BL.; *nădejdea era numai la Barbu,... fertil în tertipuri şi viclenii.* VOIC.; (adv.) *această raţionalizare a fost fertil şi amplu cultivată în antichitate.* BL. [Din fr. ***fertile,*** lat. ***fertilis***].

fertilitáte f. **1.** calitatea de a fi fertil; rodnicie: *fertilitatea solului;* (fig.) *istoria ştiinţelor ... dovedeşte cu vîrf şi îndesat fertilitatea acestei metode de cercetare.* BL.; **2.** capacitate de a procrea: *nu devine Maica Domnului uneori o zeiţă a fertilităţii?* BL. [Din fr. ***fertilité,*** lat. ***fertilitas, -atis***].

fertilizá, fertilizez vb. (tr.) a mări fertilitatea, a face un teren (mai) fertil. [Din fr. ***fertiliser***].

fertilizábil, ~i, fertilizabilă, ~e a. a cărui fertilitate se poate mări. [Din fr. ***fertilisable***].

fertilizánt, ~ţi, fertilizantă, ~e a. care fertilizează. [Din fr. ***fertilisant***].

fertilizáre, fertilizári f. acţiunea de a fertiliza şi rezultatul ei: *fertilizarea a făcut cu putinţă o paralelă înflorire a unei mari culturi.* BL. [V. ***fertiliza***].

fertilizát, ~ţi, fertilizată, ~e a. a cărui fertilitate a fost mărită. [V. ***fertiliza***].

férţă, ferţe f. (mar.) fiecare dintre fişiile de pînză care, cusute una lîngă alta, formează o velă. [Din gr. mod. ***fersa,*** it. ***ferzo***].

feruginós, ~şi, feruginoásă, ~e a. care conţine (oxizi de) fier: *apele feruginoase servesc la combaterea anemiei.* [Din fr. ***ferrugineux***].

ferúlă, ferule f. **1.** (ant.) baston ce semnifica demnitatea sacerdotală; **2.** (în evul mediu) cîrjă episcopală. [Din lat. ***ferula,*** fr. ***férule***].

fervént, ~ţi, ferventă, ~e a. plin de pasiune; zelos, înfocat: *Odobescu este un fervent iubitor şi admirator al literaturii populare.* IBR.; (subst.) *fervenţii teoriei afirmă că mutaţia trebuie să fie modul de apariţie al speciilor biologice în general.* BL. [Din fr. ***fervent,*** lat. ***fervens, -ntis***].

fervénţă f. fervoare: *definiţiile ... sînt debitate cu fervenţa unui om bîntuit de tenebre.* CĂL. [Din it. ***fervenza***].

fervíd, ~zi, fervidă, ~e a. (latinism) arzător; strălucitor. [Din lat. ***fervidus***].

fervoáre f. ardoare, pasiune, rîvnă, zel: *şi-a concentrat interesul cu o deosebită fervoare asupra trăsăturilor celor mai generale ale lucrurilor.* BL. [Din fr. ***ferveur,*** lat. ***fervor, -oris***].

fes, fesuri n. **1.** scufie roşie din postav cu un ciucure, de forma unui trunchi de con, purtată de musulmani: *pe din dosul fesului unde-i cald ciocoiului.* POP.; **interesul poartă fesul,** interesul primează (cerînd unele concesii); **a-i turti (cuiva) fesul,** v. **turti; 2.** scufie de formă asemănătoare purtată în secolul trecut de lăutari: *boieru îmi umplea fesu de galbeni şi-i cîntam.* AL.; **3.** (p. ext.) bonetă, scufie, căciuliţă: *Kera Nastasia poartă fes alb.* AL.; *am să-i duc babei un fes roşu şi un tulpan.* CR. [Din turc. ***fes***].

fésă, fese f. fiecare dintre cele două părţi posterioare, cărnoase, ale corpului omenesc; bucă: *omuleţul se aşează în diagonală, cu o singură fesă, pe marginea scaunului.* VINEA. [Din fr. ***fesse***].

fesfeséle f. pl. (reg.) zorzoane, dichisuri: *o fetiţă de la ţară n-are atîtea fesfesele.* NEGR. [Din turc. ***fesfese (=vervese)***].

fesiér, ~i, fesieră, ~e a. care aparţine feselor, din regiunea feselor: *muşchi fesieri.* [Din fr. ***fessier***].

fest adv. (reg.) ferm, fix: *fereastra se închide fest; pana stă fest.* [Din germ. ***fest***].

féstă, feste f. faptă vicleană, poznă: *am giurat să-i fac feste peste feste.* AL.; *a juca o festă cuiva.* [Din it. ***festa***].

festín, festinuri şi (rar) **festine** n. ospăţ, banchet: *Ştefan trece-n festine viaţa pe pămînt.* BĂLC.; *în Basarabia înfloresc festinurile şi omagierile deşănţate.* CF. [Din fr. ***festin,*** it. ***festino***].

festív, ~i, festivă, ~e a. pentru o sărbătoare, de sărbătoare; sărbătoresc, somptuos: *în general este mereu grăţiat sub diferite pretexte festive.* CĂL.; *adunare festivă.* [Din lat. ***festivus,*** it. ***festivo***].

festivál, festivaluri şi (rar) **festivale** n. manifestaţie artistică cu caracter ocazional: *la altă reuniune i se dă un festival cu monologuri şi tablouri vivante.* CĂL. [Din fr. ***festival***].

festivaliér, ~i, festivalieră, ~e a. de festival. [Din fr. ***festivalier***].

festivalíst, ~şti, festivalistă, ~e m., f. (rar) participant la un festival. [***Festival*** + ***-ist***].

festivísm n. caracter festiv (exagerat): *a dominat festivismul siropos şi spectacolele mediatice ieftine.* CF. [***Festiv*** + ***-ism***].

festivíst, ~şti, festivistă, ~e a. care denotă festivism. [***Festiv*** + ***-ist***].

festivitáte, festivităţi f. serbare solemnă (pentru celebrarea unui eveniment important): *toată atenţia era îndreptată în direcţia festivităţilor inerente momentelor universitare.* CĂL. [Din fr. ***festivité,*** lat. ***festivitas, -atis***].

festón, festoane n. **1.** broderie în formă de mici semicercuri pe marginea unui obiect de pînză; (fig.) *florile ... formînd mii de festoane cu degete plăpînde s-agaţă de obloane.* MACED.; **2.** (arhit.) ornament care imită o astfel de broderie: *flori, viţe în festoane, cum nu produce arta, în toată abondanţa, în toată frumuseţea.* HEL. [Din fr. ***feston***].

festoná, festonez vb. (tr.) a tivi făcînd feston. [Din fr. ***festonner***].

festonáre, festonári f. acţiunea de a festona şi rezultatul ei. [V. ***festona***].

festonát, ~ţi, festonată, ~e a. tivit cu feston. [V. ***festona***].

féşnic n. v. sfeşnic.

feştánie f. v. sfeştanie.

feştelí, feştelesc vb. **1.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) murdări, a (se) mînji: *că nu mi-oi feşteli eu mînuţele!* CR.; **a o feşteli,** a o păţi, a o încurca; a se face de rîs; **2.** (fig.; tr.) a ocărî, a certa, a ponegri. [Cf. magh. ***festeni*** „a vopsi"].

feştelíre, feşteliri f. acţiunea de a (se) feşteli şi rezultatul ei. [V. ***feşteli***].

feştelít, ~ţi, feştelită, ~e a. (reg.) murdărit, mînjit, pătat. [V. ***feşteli***].

feştelitór, ~i, feştelitoáre a. (şi subst.) (persoană) care feşteleşte, care mîzgăleşte; (fig.) *te poftesc, struneşte-ţi limba, feştelitor de hîrtie.* NEGR. [***Feşteli*** + ***-tor***].

feştílă, feştile f. fitil (de lampă, de lumînare etc.): *pe obrazul străbătut de pîlpîirile feştilei se lăţea un surîs ordinar.* GHEŢIE. [Din sl. ***svéštilo***].

fetál, ~i, fetală, ~e a. (anat.) referitor la fetus; de făt: *ideea era aceea a persistenţei proprietăţilor foetale.* BL.; (scris şi: *foetal*). [Din fr. ***feotal***].

fetalizáre, fetalizári f. (rar) reducere la stadiul de fetus, de făt: *e aici nucleul ideativ în jurul căruia s-a închegat teoria foetalizării antropogenezei.* BL.; (scris şi: *foetalizare*). [***Fetal*** + ***-izare***].

feteáscă f. **1.** numele a două soiuri autohtone de viţă de vie; **2.** (p. ext.) vin superior produs din strugurii acestor soiuri: *feteasca albă; feteasca neagră.* [De la ***Feteşti*** n. pr.].

fetésc, ~şti, feteáscă, ~eşti a. (rar) de fată: *haine feteşti.* [***Fată*** + ***-esc***].

fetéşte adv. în felul fetelor, ca fetele. [***Fată*** + ***-eşte***].

feţí, fetesc vb. (pop.; intr.) a petrece ca fată (timpul de cînd iese la horă şi pînă se mărită). [De la ***fată***].

fetícă, fetici f. **1.** diminutiv al lui fată; fetiţă: *îi aduse dulceaţă o fetică.* CĂL.; **2.** plantă erbacee cu flori albe-albăstrui, întrebuinţată ca salată (*Valerianella olitoria*): *vine cimbrul de la munte cu fetica de la vie.* AL. [***Fată*** + ***-ică***].

feticícă, feticeie f. (rar) fetiţă: *cele două feticele nu băgau în samă că mucul lumînării ce ardea pe masă s-a îndoit la o parte.* C. [***Fată*** + ***-icică***].

feticíd, feticide n. ucidere a unui făt în pîntecele matern. [Din fr. ***foeticide***].

fetíd, ~zi, fetidă, ~e a. care miroase urît, cu miros neplăcut: *ocoleam jalea pustietăţilor sterpe, groaza smîrcurilor fetide, ca să ne întoarcem cît mai repede la mare.* M.CAR.; (subst. n.) *aici fetidul e un aspect diabolic şi produce ilaritatea.* CĂL. [Din fr. ***fétide,*** lat. ***foetidus***].

fetiditáte f. stare a ceea ce este fetid, cu miros puternic şi respingător. [Din fr. ***fétidité***].

fetíe f. (pop.) **1.** perioadă de timp petrecută ca fată: *binele meu din fetie nu-i diac să-l poată scrie.* POP.; **2.** virginitate, feciorie: *şi aşea, în fetie, s-au săvîrşit în pace.* DOS. [***Fată*** + ***-ie***].

fetíş, fetişuri n. **1.** (în religiile primitive) obiect căruia i se atribuie însuşiri magice; **2.** (fig.) idee, principiu etc. care constituie obiectul unei adoraţii oarbe. [Din germ. ***Fetisch,*** fr. ***fétiche***].

fetişcán, fetişcani m. (iron.) bărbat (homosexual) pe post de femeie: *fetişcanul nu se lăsă, ci grăi, lăsînd genele-i lungi şi mieroase în jos.* VOIC. [De la ***fetişcană***].

fetişcánă, fetişcane f. fată între vîrsta copilăriei şi a adolescenţei; codană: *e îndrăgostit lulea de o fetişcană.* TUD. [***Fată*** + ***-işc*** + ***-ană***].

fetişísm n. **1.** cultul, adorarea fetişurilor; **2.** (fig.) veneraţie exagerată (a unei idei, a unui principiu etc.): *în lumina viorie a simţămîntului, cu toată bogăţia de colori, de pasiune, de înamorare specifică în fetişismul naţional.* EM.; **3.** idee falsă, iluzorie despre ceva: *spunea că în amor nu vede decît fetişism.* M.CAR. [Din fr. ***fétichisme,*** germ. ***Fetischismus***].

fetişíst, ~şti, fetişistă, ~e a. care ţine de fetişism, referitor la fetişism. // m., f. adept al fetişismului. [Din fr. ***fétichiste;*** cf. germ. ***Fetischist***].

fetişizá, fetişizez vb. (tr.) a transforma în fetiş, a venera ca pe un fetiş. [Din germ. ***fetischisieren***].

fetişizánt, ~ţi, fetişizantă, ~e a. care fetişizează. [***Fetişiza*** + ***-ant***].

fetişizáre, fetişizări f. acţiunea de fetişiza şi rezultatul ei. [V. ***fetişiza***].

fetişoáră, fetişoare f. fetiţă, fată: *măi, fetişoara împăratului ne-a tras butucul.* CR.; *Mărica, o fetişoară bine făcută şi destul de frumuşică, ... plîngea cu mîinile pe obraz.* MAT. [***Fată*** + ***-işoară***].

fetíţă, fetiţe f. **1.** diminutiv al lui fată, fată mică; fetică, fetişoară, (rar) feticică: *voieşte să posede singur inima unei fetiţe cu mîinile albe.* BOLLIAC; **2.** fiică: *iubind pe fetiţa sa cu focul dragostei părinteşti.* NEGR. [***Fată*** + ***-iţă***].

fetnegeá, fetnegele f. (înv.) fată șireată. [Din turc. *fitnedji* „viclean"].

fétor n. (livr.) miros respingător; duhoare. [Din lat. *foetor*].

fétru n. stofă cu țesătura deasă, întrebuințată în special la confecționarea pălăriilor: *mi-am potrivit borul pălăriei de fetru.* GHEȚIE. [Din fr. *feutre*].

fétus, fetuși m. făt, pui (aflat în corpul mamei): *să admitem totuși că în cutie se găsea un foetus.* GHEȚIE; (scris și: *foetus*). [Din lat., fr. *foetus*].

fetvá, fetvale f. (înv.) sentință dată de muftiu în cazurile dificile: *Hafis Pașa dobîndi de la muftiul o fetva.* BĂLC. [Din turc. *fetva*].

feție, feții f. (reg.) parte a unui deal, care este în bătaia soarelui: *lanul acesta era într-o feție mare și pămîntul era mai uscat.* AG.; **la feție,** într-un loc deschis, bătut de soare: *pe lîngă drum, pe marginea șanțurilor, la feție, iarba tînără crescuse mărișoară.* AG. [*Față* + *-ie*].

fețișoáră, fețișoare f. **1.** diminutiv al lui față; figură, chip: *vedea mîndra soțioară cu jelită fețișoară.* POP.; **2.** față de masă: *pe măsuța din ceardac așterne o fețișoară de masă curată.* HOGAȘ. [*Față* + *-işoară*].

feúd n. v. feudă.

feudál, ~i, feudală, ~e a. care aparține proprietarului unui domeniu sau feudalismului, referitor la proprietar sau la feudalism: *potrivit orînduirii feudale, românii erau și ei, firește, împărțiți în clase sociale.* BL. // m. nobil, proprietar al unui domeniu: *în evul mediu stăpînea feudalul, în epoca modernă domină burghezul.* CĂL. [Din fr. *féodal*, lat. *feodalis*].

feudalísm n. regim politic medieval, caracterizat prin proprietatea nobiliară asupra pămîntului și, parțial, asupra țăranilor; (rar) feudalitate: *concomitent cu afirmarea crescîndă a feudalismului ..., se produc ... unele schimbări de atitudine față de univers.* BL. [Din fr. *féodalisme*, it. *feudalismo*].

feudalitáte f. (rar) feudalism: *feudalitatea, dar, nu se putu introduce în țări, cu aceștia domni.* BĂLC. [Din fr. *féodalité*, it. *feudalità*].

feudalizá, feudalizez vb. (rar; tr. și refl.) a face să devină sau a deveni feudal. [*Feudal* + *-iza*].

feudalizáre f. faptul de a (se) feudaliza. [V. *feudaliza*].

feudatár, feudatari m. (rar) posesor al unei feude. [Din fr. *feudataire*].

feúdă, feude f. domeniu, provincie pe care o primea în stăpînire vasalul de la senior în schimbul unor servicii; (și: (înv.) **feud**). [Din lat. *feudum*, it. *feudo*].

fevruárie m. v. februarie.

fezábil, ~i, fezabilă, ~e a. care se poate realiza; realizabil, posibil. [Din fr. *faisable*].

fezabilitáte f. însușirea de a fi fezabil; caracter realizabil. [Din fr. *faisabilité*].

fezandá, fezandez vb. (tr.) a da vînatului o aromă asemănătoare cărnii de fazan, prin păstrarea în anumite condiții. [Din fr. *faisander*].

fezandáre, fezandări f. acțiunea de a fezanda; frăgezire a cărnii de vînat prin menținerea la o temperatură scăzută sau prin expunere la vînt timp de cîteva zile. [V. *fezanda*].

fezandát[1] n. faptul de a fezanda. [V. *fezanda*].

fezandát[2]**, ~ți, fezandată, ~e** a. frăgezit în urma supunerii la procesul de fezandare. [V. *fezanda*].

fi, sînt (scris și: *sunt*), **îs, -s,** (înv.) **sînt, sîmt, simt, sîn** vb. (intr.) **1.** a avea ființă; a exista: *și apoi cine știe de este mai bine a fi sau a nu fi.* EM.; **de cînd sînt** (sau **ești etc.**), de cînd exist; dintotdeauna: *n-am sărit peste garduri niciodată, de cînd sînt.* CR.; **este** (sau **e**) **ce** (sau **cum**) **este** (sau **e**), **a)** reprezintă într-adevăr ceva: *venea cu fuga iarmarocul de Fălticeni, care acela este ce este.* CR.; **b)** treacă-meargă: *de foame ar fi ce-ar fi, dar n-am cu ce mă-nveli.* POP.; **fir-ai (tu) să fii,** imprecație lejeră adresată cuiva: *te trage ața în port, fir-ai tu să fii de cioflingar!* TUD.; **2.** a se afla, a se găsi: *cine știe unde este acum?* (p. ext.) *gîndul îi era la fiicele sale.* ISP.; **a fi de față,** v. **față; a fi acasă (la el),** a se afla în mediul propriu, în condiții favorabile: *antropocentrismul ar fi deci la el acasă în întregul domeniu al filozofiei.* VIANU; **3.** a proveni, a se trage, a-și avea obîrșia: *spune-mi, flăcăule, din ce parte de loc ești?* ISP.; **4.** a trăi, a viețui; a dura, a dăinui: *om lega frăție de cruce pe cît om fi și-om trăi.* EM.; (impers.) *era dimineață cînd am intrat în oraș.* NEGR.; **cît e lumea și pămîntul,** totdeauna; (în construcții negative) niciodată: *alt stăpîn în locul meu nu mai face brînză cu Harap-Alb, cît îi lumea și pămîntul.* CR.; **5.** a se întîmpla, a se petrece, a avea loc: *vulturul se va duce ... să afle ce este pe la frații tăi.* ISP.; **fie!,** accept, admit; să se facă așa; **fie ce-o fi** sau **ce-o fi, o fi!,** întîmple-se orice: *în fine, fie ce-o fi, m-am hotărît să mă mărit.* CĂL.; **așa a fost să fie,** așa a trebuit să se întîmple: *se vede ca așa a fost să fie.* IBR.; **6.** a costa, a valora, a avea prețul ...: *cît sînt cartofii?;* **7.** a însemna, a fi semn că ...: *ce e cînd ți se bate tîmpla?* CAR.; **8.** (înv.) a locui, a sta: *și tu vei fi în casa mea, și pre rostul tău va asculta tot norodul meu.* BIBLIA. // (cu funcție copulativă) **1.** (formează predicatul cu un nume predicativ): *el e flămînd și e-nsetat.* COȘB.; **a(-i) fi bine,** a se găsi într-o situație prielnică, favorabilă: *acum îmi era cît se poate de bine.* GHEȚIE; **a fi cu cineva, a)** a fi de partea cuiva, a sprijini pe cineva; **b)** a întreține relații de dragoste cu cineva; a trăi cu cineva; **a fi cu ceva,** a avea ceva: *dealul e cu spini acum.* COȘB.; **2.** (construit cu dativul; exprimă o stare sau o acțiune indicată de numele predicativ): *mi-e prieten numai mie.* EM.; **ce mi-e** (sau **ți-e etc.**), ce importanță are, ce folos decurge din ...: *ce mi-i vremea cînd de veacuri, stele-mi scînteie pe lacuri.* EM.; **a-i fi teamă** (sau **frică**), a se teme: *avea bărbat și o fată balcîză și lăbîie, de-ți era frică să înnoptezi cu dînsa în casă.* CR.; **a-i fi dor,** a dori: *se întîmplă să intre numai pentru a-i comunica că i-a fost dor de ea.* GHEȚIE; **3.** (în construcții impersonale, cu subiectul logic în dativ) a simți: *se puse pe un plîns de-ți era mai mare jalea de dînsul.* ISP.; **a fi drag cuiva,** a plăcea cuiva, a fi îndrăgit, iubit de cineva: *așa-i fusese drag în tinerețe Lipan.* SAD.; **4.** (urmat de un infinitiv sau de un conjunctiv) a urma (să se facă), a trebui (să se facă): *cînd fu a se boteza pruncul.* ISP.; *și de-o fi să mor în cîmp de mohor.* POP.; **5.** (mai ales la imperfect, urmat de un conjunctiv) a avea putința, posibilitatea, ocazia să ...: *nuntă n-a mai făcut, căci cu cine era s-o mai facă?* CR.; **a fi în stare să...,** v. **stare**; **6.** (mai ales la imperfect, urmat de un conjunctiv) a se afla pe punctul de a ...: *tocmai eram să vă întreb de unde le aveți.* CR.; **7.** (urmat de un supin) a putea, a trebui; a se cuveni: *nici că e de gîndit.* ISP.; **a-i fi dat** (sau **destinat, ursit etc.**) **să ...,** a avea prilejul să ...; a trebui, a fi necesar să ...: *oamenii se făleau că le-a fost dat ... să trăiască în zilele lui.* ISP. // (cu funcție de verb auxiliar) **1.** (construit cu un participiu, servește la formarea diatezei pasive) *virtuți mari, fapte cumplite îți sînt ție cunoscute.* ALEX.; **2.** (cu viitorul I, formează viitorul anterior) *vom discuta după ce vom fi terminat treaba;* **3.** (cu condiționalul prezent, formează perfectul condițional-optativ) *zidul pieri ca și cum n-ar fi mai fost.* ISP.; **4.** (cu conjunctivul prezent, formează perfectul conjunctivului): *să fi fost el aici să mă fiarbă așa.* CAR.; **5.** (cu infinitivul, formează perfectul infinitivului) *se poate lăuda a fi învățat totul în timp record;* **6.** (la viitorul I sau la condiționalul prezent formează prezumtivul prezent cu un gerunziu și prezumtivul perfect cu un participiu) *acolo va fi învățat meșteșugul armelor; se spune că ar fi lucrînd și noaptea;* **7.** (cu un participiu sau cu un gerunziu, formează formele perifrastice de perfect compus, imperfect și mai mult ca perfect) *o căruță ... pe care era crescut niște mușchi pletos.* CR.; **8.** (la perfect compus, cu participiul, formează mai mult ca perfectul supracompus) *de atîtea ori a fost făgăduit Laurei că va rămîne.* VINEA. [Lat. *sum, fui, *fire (=fieri)*].

fiábil, ~i, fiabilă, ~e a. care prezintă siguranță în funcționare. [Din fr. *fiable*].

fiabilitáte f. **1.** grad de siguranță în funcționare; **2.** însușire a unui mecanism, dispozitiv etc. de a fi utilizat o lungă perioadă de timp. [Din fr. *fiabilité*].

fiácru, fiacre n. (franțuzism) birjă, trăsură: *porunci lui Egon să-i aducă o mașină sau un fiacru.* GHEȚIE. [Din fr. *fiacre*].

fiáră, fiare și (înv.) **fieri** f. **1.** animal sălbatic (mare și crud): *fiind fermecătoare, ... oamenii strămută în fieri și vite.* B.-DEL.; *în codrii merei pustii unde urlă fiare mii.* AL.; (fig.) *asfel s-a săvîrșit stingerea celor din osul lui Ștefan-Voievod bătrînul, și fiarele lăcomiei mănîncă moșia.* SAD.; **2.** (fig.) om crud, nemilos; **3. fiară-verde,** dușmanul omului: *fiară-verde să-l gonească!* AL. [Lat. *fera*].

fiásco n. (italienism) nereușită, eșec, insucces: *trupa de amatori făcu un mare fiasco.* NEGR. [Din it. (*far*) *fiasco*].

fiástru, ~ștri, fiastră, ~e m., f. (înv.) copil vitreg: *piară toți fiaștri! oastea a strigat.* BOL.; (fig.) *nu-ți mai scurge ochii tineri, dulcii cerului fiaștri.* EM. [Lat. *filiaster, -tri*].

fíbră, fibre f. **1.** corp în formă de fir subțire de origine vegetală, animală sau produs pe cale sintetică: *lucrează în laboratorul de testare a fibrelor acrilice.* R.L.; **fibră optică,** fir special de sticlă, folosit pentru transmiterea informațiilor; **2.** fiecare dintre filamentele subțiri și flexibile care, grupate în fascicule, constituie un corp, un obiect, o substanță: *discompuse în combinațiuni mai slabe precum fibra lemnoasă.* EM.; (fig.) *bun versificator, Dăscălescu nu are decît rar fibre de lirism.* CĂL.; **3.** filament care intră în componența corpului animalelor: *fibre musculare; fibre nervoase.* [Din fr. *fibre*, lat. *fibra*].

fibrilá, pers. 3 **fibrilează** vb. (intr.) a prezenta fibrilație. [Din fr. *fibriller*].

fibrilár, ~i, fibrilară, ~e a. care aparține unei fibre; cu aspect de fibră (fină): *țesut fibrilar.* [Din fr. *fibrillaire*].

fibriláre, fibrilări f. faptul de a fibrila. [V. *fibrila*].

fibrilație, fibrilații f. fiecare dintre contracțiile (neregulate ale) unei fibre sau unui grup de fibre musculare. [Din fr. *fibrillation*].

fibrílă, fibrile f. **1.** (anat.) element constitutiv al unei fibre (care îi dă aspect striat); **2.** parte constitutivă a unei fibre textile. [Din fr. *fibrille*].

fibrínă f. substanță organică proteică care se găsește în sînge și care intervine în procesul de coagulare. [Din fr. *fibrine*].

fibrinemíe, fibrinemii f. (med.) prezență a filamentelor de fibrină în sînge. [Din fr. *fibrinémie*].

fibrinogén n. substanță organică proteică dizolvată în plasmă, care se transformă în fibrină cînd sîngele se coagulează. [Din fr. *fibrinogène*].

fibrinopeníe, fibrinopenii f. (med.) insuficiență a fibrinei în sînge. [Din fr. *fibrinopénie*].

fibrinuríe, fibrinurii f. (med.) eliminare a fibrinei în urină. [Din fr. *fibrinurie*].

fibro- element de compunere cu sensul „(referitor la) fibre", „cu aspect de fibră". [Din fr. *fibro-*].

fibroadenóm, fibroadenoame n. tumoare benignă, localizată de obicei în sîn sau în uter. [*Fibrom* + *adenom*; cf. fr. *adénofibrome*].

fibrobetón, fibrobetoane n. material de construcţie sub formă de plăci, obţinut din deşeuri lemnoase impregnate şi ciment. [*Fibro-* + *beton*].

fibrobiást, fibroblaste n. celulă a ţesutului conjunctiv, de formă stelară sau alungită. [Din fr. *fibroblaste*].

fibroblastóm, fibroblastoame n. (med.) tumoare benignă formată din fibroblaste. [Din fr. *fibroblastome*].

fibrocartilaginós, ~şi, fibrocartilaginoásă, ~e a. referitor la fibrocartilaj; alcătuit din fibrocartilaj: *ţesut fibrocartilaginos.* [Din fr. *fibrocartilagineux*].

fibrocartiláj, fibrocartilaje n. (anat.) ţesut cartilaginos de tip fibrilar. [Din fr. *fibrocartilage*].

fibrociménţ n. azbociment. [Din fr. *fibrociment*].

fibrocít, fibrocite n. (anat.) celulă fundamentală a ţesutului conjunctiv. [Din fr. *fibrocyte*].

fibroínă f. substanţă proteică ce intră în componenţa fibrei de mătase naturală. [Din fr. *fibroïne*].

fibrolemnós, ~şi, fibrolemnoásă, ~e a. alcătuit din fibre de lemn. [*Fibro-* + *lemnos*].

fibrolipóm, fibrolipoame n. (med.) tumoare benignă grasă a ţesutului conjunctiv. [Din fr. *fibrolipome*].

fibróm, fibroame n. tumoare benignă formată mai ales în ţesutul conjunctiv fibros (localizată la sîn, uter şi intestin). [Din fr. *fibrome*].

fibromatóză, fibromatoze f. (med.) dezvoltare de tumori fibroase, de fibroame în diverse ţesuturi sau organe. [Din fr. *fibromatose*].

fibrométru, fibrometre n. aparat pentru măsurarea dimensiunilor fibrelor. [Din fr. *fibromètre*].

fibromióm, fibromioame n. (med.) tumoare benignă a ţesutului conjunctiv şi muscular. [Din fr. *fibromyome*].

fibrós, ~şi, fibroásă, ~e alcătuit din fibre: *asemeni plantelor acătătoare ce se încolăcesc în jurul trunchiurilor aspre, intrînd în carnea lor fibroasă.* CĂL.; *ţesătură fibroasă.* [Din fr. *fibreux*].

fibrosarcóm, fibrosarcoame n. tumoare fibroasă a pielii. [Din fr. *fibrosarcome*].

fibroscóp, fibroscoape n. (med.) instrument pentru studierea cavităţilor interne. [Din fr. *fibroscope*].

fibróză, fibroze f. dezvoltare exagerată de ţesut conjunctiv. [Din fr. *fibrose*].

fibúlă, fibule f. **1.** agrafă metalică întrebuinţată de antici pentru încheiat veşmintele: *conţineau brăţări de aur, fibule sau cheotori în spirale.* OD.; **2.** (anat.) peroneu. [Lat. *fibula*].

ficát, ficaţi m. organ glandular, situat în partea dreaptă a abdomenului, sub diafragmă, care îndeplineşte mai multe funcţii fiziologice şi secretează fierea: *faţa emaciată, acoperită de paloarea arămie a suferinzilor de ficat.* GHEŢIE; **a roade** (sau **a seca**) **la ficaţi, a)** a simţi o durere puternică; b) (fig.) a necăji, a chinui, a frămînta: *o rodea la ficaţi călcarea poruncii tatălui lor.* ISP.; **a-i îngheţa ficaţii (cuiva)**, a se înspăimînta: *un glas de cucuvaie şi de luare în rîs îi îngheţa ficaţii.* GAL. [Lat. *(jecur) ficatum* „ficat de gîscă îngrăşată cu smochine"].

ficăţél, ficăţei m. **1.** diminutiv al lui ficat; (spec.) ficat de pasăre; **2.** (la pl.) mîncare preparată din ficat de pasăre. [*Ficat* + *-el*].

fichiéş, fichieşuri n. (reg.) scîndură de fag cu care ridică olarul vasele de lut de pe masă. [Et. nec.].

ficocianínă f. pigment albastru care se găseşte în unele alge. [Din fr. *phycocyanine*].

ficoeritrínă f. pigment roşu care se găseşte în unele alge. [Din fr. *phycoérythrine*].

ficología f. ramură a botanicii care studiază algele. [Din fr. *phycologie*].

ficomicéte f. pl. clasă de ciuperci saprofite sau parazite inferioare, avînd miceliul format din filamente continue. [Din fr. *phycomycètes*].

fictív, ~i, fictivă, ~e a. **1.** imaginat, închipuit; fals: *a-i substitui o cauză fictivă.* EM.; *scriitorul de talent alcătuieşte prin imagini o nouă lume fictivă.* IBR.; (subst. n.) *o tainică metamorfoză schimbase totul, amestecînd realul cu fictivul.* GHEŢIE; (adv.) *trecînd fără s-o ştiu peste un anumit hotar al realităţii, trăind fictiv sau pur şi simplu neluînd parte la viaţa adevărată.* GHEŢIE; **2.** convenţional: *categoriile ar fi doar expresii economice, fictive, care ajută la orientare.* BL.; *valoare fictivă.* [Din fr. *fictif*, germ. *fiktiv*].

fícţie f. v. ficţiune.

ficţionál, ~i, ficţională, ~e a. care se bazează pe ficţiune; referitor la ficţiune: *lume ficţională.* [Din engl., germ. *fictional*, fr. *fictionnel*].

ficţionalísm n. (filoz.) concepţie potrivit căreia cunoaşterea se bazează pe ficţiune: *scepticismul domina atunci, pragmatismul şi ficţionalismul în zilele noastre.* BL. [Din fr. *fictionnalisme*, germ. *Fiktionalismus*].

ficţionalíst, ~şti, ficţionalístă, ~e a. care aparţine ficţionalismului, referitor la ficţionalism: *teoria ficţionalistă a lui Vaihinger concepe creaţiunile teoretice ale omeniii nu ca plăsmuiri de cultură.* BL. // m. adept al ficţionalismului. [Din fr. *fictionnaliste*].

ficţionalitáte f. (rar) caracter fictiv: *ficţionalitatea sau poetica limbii.* [*Ficţional* + *-itate*].

ficţionalizá, ficţionalizez vb. (tr.) a da caracter de ficţiune; a baza pe ficţiune. [Din germ. *fiktionalisieren*].

ficţiúne, ficţiuni f. **1.** plăsmuire a imaginaţiei; ceea ce este imaginat; invenţie, născocire: *această concepţie atît de generală la metafizicieni e o ficţiune.* BL.; *ficţiunile poeziei;* **2.** creare cu ajutorul imaginaţiei; imaginare: *Quijote ... proclamă necesitatea ficţiunii ca un cîmp de realizare ideală a aspiraţiilor noastre.* CĂL.; **3.** (spec.) creaţie a imaginaţiei în literatură: *această bucată ar putea să fie o ficţiune, eroul să fie altcineva.* IBR.; **4.** (jur.) procedeu de presupunere a unui fapt sau a unei situaţii diferite de realitate pentru a-i deduce consecinţele; (şi: (înv.) **ficţie**). [Din lat. *fictio, -onis*, fr. *fiction*, germ. *Fiktion*].

fícus, ficuşi m. plantă ornamentală de interior cu frunzele mari, groase, strălucitoare şi întotdeauna verzi (*Ficus elastica*). [Din lat. *ficus*].

fidanţá, fidanţez vb. (italienism; refl.) a se logodi: *i-am povestit că domnişoara Simionescu s-a fidanţat.* GHEŢIE. [Din it. *fidanzare*].

fidanţát, ~ţi, fidanţată, ~e m., f. (italienism) logodnic(ă): *văzu ... pe dona Elvira, nepoata şi fidanţata bătrînului senior.* FIL. [Din it. *fidanzato*].

fideá f. pastă făinoasă industrială în formă de fire lungi şi subţiri: *supa de chimen sau de fidea e obligatorie.* VINEA. [Din gr. mod. *fidès*].

fideicómis, fideicomise n. dispoziţie testamentară prin care moştenitorul are obligaţia de a remite altei persoane o parte din averea moştenită. // m. (pl. **fideicomişi**) persoană căreia i s-a încredinţat o astfel de dispoziţie: *cu toate că-s fideicomisul moşiei ... nu ştiu mai nemica despre ea.* EM. [Din fr. *fideicommis*, lat. *fideicommissum*].

fideicomisár, fideicomisari m. (rar) persoană căreia i s-a încredinţat un fideicomis. [*Fideicomis* + *-ar*].

fideísm n. concepţie filozofică care acordă un rol mare credinţei în raport cu ştiinţa: *opera sa literară produce tulburătoare emoţii tocmai prin această permanenţă şi învolburată pendulare ... între apostazie şi fideism.* R.L. [Din fr. *fidéisme*].

fideíst, ~şti, fideístă, ~e a. care ţine de fideism, referitor la fideism; fideistic. // m. adept al fideismului. [Din fr. *fidéiste*].

fideístic, ~ci, fideística, ~ce a. care ţine sau este inspirat de fideism; fideist: *teorie fideistică.* [Din it. *fideistico*].

fideiusiúne, fideiusiuni f. (jur.) garanţie depusă de cineva pentru datoria altuia. [Din lat. *fideiussio, -onis*, fr. *fidéjussion*].

fideiusór, fideiusori m. (jur.) persoană care, garantînd pentru o alta, se obligă să-i plătească datoriile. [Din lat. *fideiussor*, fr. *fidéjusseur*].

fidél, ~i, fidelă, ~e a. **1.** statornic în sentimente sau în convingeri; credincios, devotat: *prieten fidel;* **2.** care reproduce sau urmează cu exactitate un model; exact: *n-a fost un copist fidel Coresi, căci nu şi-a însuşit limba din textele pe care le copia.* IBR.; *traducere fidelă;* (adv.) *traducătorii se ţineau prea fidel de cărţile pe care le traduceau.* IBR. [Din fr. *fidèle*, lat. *fidelis*].

fidelitáte f. **1.** statornicie în sentimente sau în convingeri; devotament (faţă de cineva sau de ceva): *mă conduse tîrziu, după miezul nopţii într-o odăiţă dosnică, unde ne declarăm fidelitate veşnică.* GHEŢIE; **2.** exactitate, precizie în a urma sau a reproduce ceva: *să se silească a reprezenta în româneşte în mod clar şi cu fidelitate ... înţelesul general al frazelor şi al cuvintelor.* OD. [Din fr. *fidélité*, lat. *fidelitas, -atis*].

fidelizá, fidelizez vb. (tr.) a face să devină fidel, statornic: *a fideliza clienţii.* [*Fidel* + *-iza*].

fíder, fidere n. linie electrică care leagă posturile centrale de transformare cu cele secundare. [Din engl., fr. *feeder*].

fidiléş n. v. fedeleş.

fiduciár, ~i, fiduciară, ~e a. care are valoare convenţională (fictivă); care se bazează pe încredere: *conceptul era oarecum de natură fiduciară.* BL.; *monedă fiduciară.* [Din fr. *fiduciaire*, lat. *fiduciarius*].

fíe[1] conj. **1.** (în corelaţie cu *sine* sau cu *ori, sau*) ori ... ori ...: *arunca o boambă pînă în tavanul teatrului şi o primea fie în cap, fie în vîrful degetelor.* CĂL.; *tot nimic eu nu voi şti, fie că-n senin ori nouri va sta soarele.* VLAH.; **2.** (urmat de şi) chiar (şi), măcar: *i-ai fi întîlnit, fie şi numai cîte pe unul.* C. [Lat. *fiat*].

fíe[2] f. (înv.) fiică: *dacă fie-mea te va găsi, capul ţi se va tăia.* ISP. [Lat. *filia*].

fiecáre pron. nehot. orice persoană sau orice lucru; şi unul şi altul; oricine, oricare: *dau pricină fieştecăruia să gîndească şi să se minuneze.* ANTIM; *fiecare răspunde de faptele sale;* (adj.) *în vîrful a fietecărui stîlp ... patru zmei începea a să împletici.* CANT.; *iese de-acasă după trebi, ca fiecare om.* CR.; **de fiecare dată**, mereu; totdeauna: *zîmbetul acela neîntrerupt, repetat de fiecare dată, începu să-l intrige.* GHEŢIE.; (şi: (înv. şi pop.) **fieşcare, fieştecare, fiştecare, fietecare, fiteşcare**). [*Fie*[1] + *care*].

fiecé a. nehot. (pop.) fiecare în parte: *pe rîu fiece undă se-mbracă cu o rază.* EM.; *mustrînd pe ucenici la fitece mişcare.* DELAVR.; *fiece om;* (şi: **fieşce, fieştece, fitece, fietece**). [*Fie*[1] + *ce*].

fiecíne pron. nehot. (pop.) fiecare, oricare fiinţă: *fiecine, cum i-e vrerea, despre fete samă deie-şi.* EM.; *cu ăsta, cum văz eu, nu merge ca de cu fietecine.* CAR.; (şi: **fieşcine, fieştecine, fietecine, fitecine**). [*Fie*[1] + *cine*].

fiecînd adv. (înv.) oricînd, indiferent cînd. [*Fie*[1] + *cînd*].

fiecúm adv. (înv. şi reg.) oricum, într-un fel sau altul: *să-i facă la sat un mormînt fiecum şi să-l îngroape.* DOS. [*Fie*[1] + *cum*].

E F

fiéf, fiefuri n. 1. (în feudalism) domeniu dat în stăpînire de senior vasalului său; feudă; 2. (fig.) posesiune exclusivă, absolută; zonă de influenţă absolută sau preponderentă: *fief electoral.* [Din fr. *fief*].

fier, (rar) **fiare** n. 1. metal greu, de culoare cenuşie, maleabil şi dur, folosit pe scară largă în industrie: *adevărat este cum glăsuieşte o vorbă veche, că omul e tare ca fierul şi slab ca oul.* SAD.; **fier forjat,** bucată din acest metal, prelucrată prin deformare plastică: *un pas dincolo de portiţa de fier forjat şi rămînea ţintuit locului.* GHEŢIE; **a bate fierul pînă-i** (sau **cît e) cald,** v. **bate; de fier, a)** tare, vînjos: *un remediu radical ar fi numai o mînă de fier, dreaptă şi conştie de ţelurile ei bine hotărîte.* EM.; **b)** riguros, sever; neînduplecat: *m-aş face un poet înger dintr-un tiran de fier.* EM.; **c)** (rar) intens, copleşitor, puternic: *baba, cuprinsă de somnul ei de fier, se afundă în adîncul cel vrăjit şi necunoscut al lacului.* EM.; **drum-de-fier,** cale ferată (v. **ferat**): *şi cum vin cu drum de fier, toate cîntecele pier.* EM.; **epoca fierului,** epocă preistorică în care omul a început să folosească acest metal; 2. bară, unealtă din acest metal: *m-a lovit cu un fier în cap;* **a arde cu fierul roşu,** a interveni cu sancţiuni aspre; **fier vechi,** obiecte din acest metal uzate, care se adună pentru a fi topite; **a arunca la fier vechi,** a scoate din uz; a nu mai acorda importanţă; 3. sare (sau săruri) ale acestui metal: *cum vă mai afiaţi, doamna mea, de cînd v-am prescris hapurile cele de fier?* AL.; 4. **(fier lat)** brăzdar la plug: *în loc de armă, scoasă herul plugului asupra lor şi scăpară toţ cu fuga.* DOS.; 5. lamă sau ascuţiş de armă tăioasă; (spec.) sabie: *floarea ţării noastre sub fier se doboară.* BOL.; *mii de glasuri stinse de al tiraniei fier.* ALEX.; 6. (prin sinecdotă) bombă: *aduce fierul moarte-n şuier şi prăbuşire pe pămînt.* MAT.; 7. **(fier de călcat)** unealtă folosită la călcatul rufelor şi al hainelor: *amenintată de ginere, îl omoară cu fierul de călcat.* CĂL.; 8. (la pl.) lanţuri, cătuşe cu care se leagă prizonierii, deţinuţii: *are să mă bată şi să mă trimeată în fiare la cîrmuire.* BOL.; **a pune în fiare pe cineva,** v. **pune.** [Lat. *ferrum*].

fierár, fierari m. meşteşugar sau muncitor care prelucrează fierul: *lupul se duse la un fierari.* CR. [Lat. *ferrarius*].

fierátic, ~ci, fieratică, ~ce a. (înv.) sălbatic, crud; (subst.) *acel heratic şi neomenit învăţă de bătură svîntului prin şedzut un lemn ascuţit.* DOS. [*Fiară* + *-atic*].

fierărále f. cantitate mare de fier sau de obiecte din fier. [*Fier* + *-ăraie*].

fierăríe[1] f. meşteşugul fierarului; prelucrare (plastică) a fierului (sau, p. ext.) a altor metale: *a învăţat fierăria.* [*Fierar* + *-ie*].

fierăríe[2]**, fierării** f. 1. atelier unde se prelucrează fierul (şi alte metale): *ciocanul ... atingea dimensiunile unui baros de fierărie.* GHEŢIE; 2. magazin în care se vînd obiecte de fier: *ajunse la o fierărie şi acolo ... ceru să-i dea şi lui o sabie şi un buzdugan.* ISP.; 3. mulţime de obiecte sau de piese din fier; fierăraie: *flăcăul auzi ... bătaia ca de clopot a fierăriilor de la o căruţă.* SAD. [*Fier* + *-ărie*].

fierărít n. meşteşugul fierarului; fierărie[1]. [*Fierar* + *-it*].

fierăstrău n. v. **ferăstrău.**

fierbátor, ~i, fierbătoáre, ~tori a. în care fierbe ceva. // m. muncitor care execută operaţiile de fierbere a unor materii prime. // f. (reg.) porţiune pe cursul unui rîu unde apa se învîrte şi este foarte zbuciumată: *a sărit să scape nişte plutaşi din fierbătorile rîului.* VOIC. // n. aparat cu care se fierb lichide. [*Fierbe* + *-ător*].

fierbătúră, fierbături f. (rar) cascadă, cataractă cu apa foarte agitată: *este o lavră într-un ostrov de pe Nilul etiopenesc dincolo de marile fierbături ale apelor ce le zic cataracte.* VOIC. [*Fierbe* + *-ătură*].

fierbăzáre, fierbăzări f. (înv.) ardoare, înflăcărare, pasiune: *au îngrozît pre împăratul eghiptilor ce să pornisă asupra Sarrei cu fierbădzare.* DOS. [Lat. **(in)fervidiare*].

fiérbe, fierb vb. 1. (intr. şi tr.) a trece (un lichid) în stare de vapori prin clocotire sub acţiunea căldurii: *pe plită fierbea apă în două oale adînci.* GHEŢIE; *apa fierbe la 100 de grade;* **a se amesteca unde nu-i fierbe oala,** v. **amesteca;** 2. (intr.) a fi supus coacerii într-un lichid (pentru a deveni bun de mîncat): *lasă bucatele la foc să fiarbă şi ea se duce prin pădure să caute pe cumătru-său.* CR.; 3. (intr.) a se agita puternic; a clocoti: *marea ... se încreţi şi începu a fierbe.* BOL.; (fig.) *a fierbe de mînie;* 4. (intr.) a fi cuprins de un sentiment puternic, de o pasiune; a fi agitat, a se frămînta: *fierbeam în mine, dar nu vream să spui cucoanelor.* CAR.; 5. (tr.) a necăji, a chinui pe cineva: *nu ştii cum mă fierbe el pe mine de două săptămîni de zile?* CAR.; **a fierbe fără apă (pe cineva),** v. **apă;** 6. (intr.) a fi în stare de efervescenţă (din cauza fermentării): *vinul aspriu fierbea, cînd ţîşnea în cofe.* SAD.; 7. (tr.) a pune la cale; a pregăti; (intr.) *mişcarea revoluţionară din Rusia fierbe înfundat.* EM.; 8. (fig.; tr.) a executa cu foc, cu pasiune: *aşa o fierbeam de tare, de nu ajungea casa.* CR.; 9. (fig.; intr.) a răsuna, a vui: *fierbea văzduhul ca un iad.* AL. [Lat. *fervere*].

fiérbere, fierberi f. 1. acţiunea de a fierbe; trecere a unui lichid în stare de vapori prin clocotire: *în fierberea ceaiului, priveam pe fereastră.* BAC.; **punct de fierbere,** temperatură la care un lichid începe a clocoti; 2. (fig.) stare de agitaţie, de nelinişte: *toată colonia grecească e în fierbere.* CĂL.; *oraşul e în fierbere.* [V. *fierbe*].

fierbinciór, ~i, fierbincioáră, ~e a. (pop.) aproape fierbinte, destul de fierbinte: *au întins hoştinile ferbincioare pe o pînzătură.* CR. [*Fierbinte* + *-ior*].

fierbínte, fierbinţi a. 1. foarte cald, care are o temperatură ridicată: *o picătură fierbinte de stearină ... i se sleieşte pe mînă.* VLAH.; (fig.) *în piept inimă fierbinte.* AL.; 2. care emană sau menţine fierbinţeala, temperatura ridicată: *de mult nu mai apucasem o vară atît de fierbinte.* GHEŢIE; 3. (fig.) însufleţit, înfocat, pasionat: *săltează ... pentru căci ai ajutători ca acestea şi folositori mari şi biruitori fierbinţi ca aceştea.* ANTIM; 4. (fig.) înfocat, foarte puternic: *te-am iubit cu dor fierbinte.* AL.; *dragoste fierbinte;* (p. ext.) *au venit asupra lor năcazuri fierbinţi şi le-au opărit bucuria.* SAD.; (adv.) *inimele noastre săltară mai fierbinte la dulcele său cîntic.* AL. // n. (rar) fierbinţeală; spaimă mare: *nice de Domnul nu-ş aduc aminte, pănă le-a veni-le spaimă cu fierbinte.* DOS. [Lat. *fervens, -ntis*].

fierbinţeálă, fierbinţeli f. 1. căldură dogoritoare, temperatură ridicată (a aerului); arşiţă; 2. (fig.) înflăcărare, însufleţire: *se mai întîmplă şi de astea în fierbinţeala luptei.* TUD.; 3. febră (însoţită de frisoane): *de-acéste lui în minte puiază fierbinţala.* B.-DEL. [*Fierbinte* + *-eală*].

fiére f. 1. lichid amar, verde-gălbui, secretat de ficat; bilă: *tămăduind cu hiare de peşte pre Tovit de orbiciunea ce avea.* ANTIM; *în loc de apă, cu fiere mult amară îi adapă.* B.-DEL.; *fierea înlesneşte digestia;* **a vărsa fiere** sau **a fi numai fiere,** a fi plin de ciudă, de venin; 2. veziculă biliară; **a-i crăpa** (sau **plesni) fierea de necaz,** a se supăra foarte tare; a se înfuria; 3. (fig.) amărăciune, necaz: *el cupa de fiere golind, s-a dus în amurg şoväind.* MACED.; 4. (compuse) **fierea-pămîntului, a)** plantă erbacee cu flori roşietice, amare la gust, întrebuinţată în medicină (*Erythraea centaurium*); **b)** plantă erbacee inferioară cu talul tîrîtor, avînd rudimente de frunze (*Marchantia polymorpha*); **fiere-de-urs, a)** arbust înalt de 3-4 m cu frunze mari şi flori violacee (*Aloë ferox*); **b)** arbust înalt de 1m, ramificat, cu frunze dispuse în rozetă (*Aloë succotrina*). [Lat. **fele(=fel)*].

fierós, ~şi, fieroásă, ~e a. (rar) 1. de fiară; fioros; 2. crud, feroce. [*Fiară* + *-os*].

fiert[1] n. faptul de a fermenta, de a fierbe; fermentare: *Simina nu a plecat decît abia pe la fiertul vinului.* SL. [V. *fierbe*].

fiert[2]**, ~ţi, fiartă, fierte** a. 1. care a fost supus fierberii: *vărsa apă fiartă într-un castron alb.* GHEŢIE; 2. preparat prin fierbere: *cartofi fierţi;* **a o face fiartă,** a nu izbuti; a se face de rîs; 3. fermentat: *must fiert;* 4. (fig.) necăjit, abătut, îngrijorat. [V. *fierbe*].

fiertúră, fierturi f. 1. mîncare (sau băutură) preparată prin fierbere: *cînd fiertură în oală şi cînd mămăliga goală.* PANN; 2. fierbere, clocot: *mai dă o fiertură* [dulceţilor], *pînă s-or lega cumsecade.* AL.; 3. (fig.) agitaţie, luptă: *mie nu mi-i în grijă decît de pălitura de sabie cu care a ieşit măria sa Nicoară din fiertura ce am avut sub Galata.* SAD. [*Fiert* (part. de la *fierbe*) + *-ură*].

fierturícă, fierturici f. (pop.) diminutiv al lui fiertură: *seara ... găsiră mîncărică şi fierturică gata.* ISP. [*Fiertură* + *-ică*].

fiésc, ~şti, fiască, ~eşti a. (înv.) de fiu; filial: *un mănunchi de flori bine mirositoare, i-l dete ca semn de iubire fiască.* ISP. [*Fiu* + *-esc*].

fiéstă, fieste f. serbare, sărbătoare (la spanioli). [Din sp. *fiesta*].

fieşcáre pron. nehot. v. **fiecare.**

fieşcá a. nehot. v. **fiece.**

fieşcíne pron. nehot. v. **fiecine.**

fieştecáre pron. nehot. v. **fiecare.**

fieştecé a. nehot. v. **fiece.**

fieştecíne pron. nehot. v. **fiecine.**

fietecáre pron. nehot. v. **fiecare.**

fietecé a. nehot. v. **fiece.**

fietecíne pron. nehot. v. **fiecine.**

fieúnde adv. (rar) oriunde. [*Fie*[1] + *unde*].

fígaro m. 1. (fam.) bărbier, coafor; 2. (fig.) om descurcăreţ, ingenios. [Din fr. *figaro*].

fight [fáit)] n. meci de box; luptă. [Cuv. engl.].

figurá, figurez vb. 1. (tr.) a reprezenta (prin pictură sau prin sculptură): *interpretarea naturii făcută de un artist mare este foarte personală, el desfigurează natura şi o figurează cum vrea el.* IBR.; *a figura un templu; mitologia figurează timpul ca un moşneag cu coasa în mînă;* 2. (înv.; tr.) a-şi imagina, a-şi închipui: *figurîndu-mi disputa ce avea să stîrnească propunerea mea.* NEGR.; 3. (intr.) a se afla; a fi consemnat, înregistrat, specificat: *în autorizaţia scrisă..., e obligatoriu să figureze data şi ora spectacolului.* GHEŢIE; 4. (intr.) a fi prezent, a lua parte: *a figura la o serbare;* (p. ext.) *naraţiunea... se desfăşoară în stilul unei pălăvrăgeli amabile, în care figurează deopotrivă ironia, calamburul, digresiunea.* VIANU. [Din fr. *figurer*].

figuránt, ~ţi, figurantă, ~e m., f. 1. persoană care îndeplineşte un rol accesoriu într-o piesă de teatru, într-un film etc., fără a rosti vreo replică: *nu cumva sîntem asemenea figuranţi?* EM.; (apoz.) *rînd pe rînd actorii figuranţi ies.* CĂL.; 2. (fig.) persoană care este prezentă la desfăşurarea unei acţiuni sau întîmplări, fără a participa efectiv. [Din fr. *figurant*].

figuráre, figurări f. acţiunea de a figura şi rezultatul ei. [V. *figura*].

figurát, ~ţi, figurată, ~e a. 1. reprezentat, reflectat, oglindit: *imaginaţiunea sa indiană e bine figurată fisiognomic.* CĂL.; 2. (rar) reprezentat prin semne sau prin figuri; figurativ: *scrierea este vorbirea figurată;* 3. reprezentat în formă alegorică: *justiţia e figurată ca o femeie cu o cumpănă în mînă;* 4. întrebuinţat cu alt înţeles decît cel obişnuit prin participarea la realizarea figurilor de stil; **sens figu-**

rat, v. **sens; 5.** care conține (multe) figuri poetice: *stil figurat.* [Din lat. ***figuratus,*** fr. ***figuré***].

figurativ, ~i, figurativă, ~e a. **1.** care conține reprezentarea (simbolică) a unui lucru; **2.** care cuprinde figuri de stil: *toate aceste expresii figurative sînt substitute metaforice ale cuvîntului care le precedă.* VIANU. [Din fr. ***figuratif,*** lat. ***figurativus***].

figurativitáte f. (rar) însușirea sau faptul de a fi figurativ: *narativitatea și figurativitatea textului.* [***Figurativ*** + ***-itate***].

figurăție, figurații f. **1.** ansamblu al figuranților într-o piesă de teatru, într-un film etc.: *teatrul său e social și preferă înscenările de mare gală cu multă figurație.* CĂL.; **a face figurație,** a avea un rol secundar, de figurant; **2.** (rar) reprezentare a figurii; reflectare, oglindire: *în iconagrafia balcanică se cultivă totuși din plin și figurația umană.* BL. [Din fr. ***figuration,*** lat. ***figuratio, -onis,*** germ. ***Figuration***].

figúră, figuri f. **1.** formă exterioară, înfățișare: *figură rotundă;* **2.** față, chip de om: *cu toată seriozitatea ce voia să și-o impună, tinerețea se trăda pe figura lui cu un aer blînd și feminin.* BAC.; **a face figură bună** (sau rea etc.), a face impresie bună (sau rea etc.): *damele de la curte ... făceau o tristă figură.* NEGR.; **a face figură de ...,** a avea aerul de ..., a trece drept ...: *trebuie să facă sau figură de nătărău sau de impertinent.* BOL.; **a face (cuiva) figura,** a face cuiva o farsă; a păcăli; **a fi o figură,** a se distinge; **3.** persoană; tip, personalitate; (spec.) personalitate marcantă: *a fost printre pașoptiști o figură populară.* CĂL.; **4.** imagine, reprezentare prin desen, pictură etc.: *m-am desprins cu greu din fața acelei figuri care exercita asupra mea o curioasă fascinație.* GHEȚIE; *merge la o expoziție de figuri de ceară.* CĂL.; *figuri de plante;* **5.** ansamblu de puncte și linii, aranjate în chip determinat: *să aruncăm iarăși o privire asupra figurii care reprezintă grafic coordonatele structurale ale cunoașterii.* BL.; *coala de hîrtie de pe masă se umplu de figuri geometrice.* GHEȚIE; **6.** poziție sau ansamblu de poziții și de mișcări: *figuri de dans;* **a face figuri,** a se da în spectacol; a face fițe; **7.** fiecare dintre piesele de șah; **8.** fiecare dintre cărțile de joc, reprezentînd un personaj; **9. figură de stil,** procedeu stilistic prin care se modifică sensul unui cuvînt pentru a-l face expresiv: *„lumea cealaltă" e un clișeu verbal, o figură de stil întrebuințată în loc de moarte.* GHEȚIE; (eliptic) *limba lui n-are figuri, metafore.* IBR.; **10. figură etimologică,** construcție sintactică prin care se alătură cuvinte înrudite etimologic sau semantic; **11.** (log.) **figuri silogistice** (sau **figurile silogismului**), forme de silogism care se deosebesc prin locul termenului mediu în premise; **12.** exerciții în programul unor discipline sportive (scrimă, patinaj etc.); **13.** grămadă de nisip, de pietriș etc., în formă de corp geometric regulat pentru a se putea determina volumul. [Din fr. ***figure,*** lat. ***figura,*** germ. ***Figur***].

figurínă, figurine f. statuie mică din porțelan, din ceramică etc., servind ca ornament: *am cumpărat ... două figurine indicînd două divinități recunoscute.* BOLLIAC. [Din fr. ***figurine,*** germ. ***Figurine***].

figuríst, figuriști m. artist specializat în realizarea de figuri umane și animale. [Din fr. ***figuriste***].

fíică, fiice f. persoană de sex feminin, considerată în raport cu părinții săi; fată, (înv.) fie[2]: *a măritat pe fiică-sa după un om bun și harnic.* CR. [***Fie***[2] + ***-că***].

fiiculíță, fiiculițe f. (pop.) diminutiv al lui fiică: *hăulește fiiculiță, cît vei fi la mă-ta-n gîță.* POP. [***Fiică*** + ***-ul*** + ***-iță***].

fiicúță, fiicuțe f. (pop.) diminutiv al lui fiică: *hei, fiicuță, fiica mea, eu nu te pot mărita.* POP. [***Fiică*** + ***-uță***].

fiínd, fiinduri n. (filoz.) ceea ce are ființă; entitate, element. [De la ***fi***].

fiíndcă conj. pentru că, deoarece; de vreme ce: *îmi opresc trei lei fiindc-am avut trei pîni.* CR. [***Fiind*** (de la *a fi*) + ***-că***].

ființá, ființez vb. (intr.) a exista, a fi în ființă: *pentru a acționa cauzal, el trebuie mai întîi să ființeze.* EM.; *tot ce ființează pe pămînt și-ar avea astfel o întruchipare similară și în cer.* BL. [De la ***ființă***].

ființáre, ființări f. faptul de a ființa; existență, viață, ființă: [planta] *e capabilă a exploata în avantajul ființării ei anume condiții ambiante.* BL. [V. ***ființa***].

fiínță, ființe f. **1.** faptul de a fi, de a exista; ființare, existență, realitate: *treptat se pierde a neamului ființă.* AL.; *înțelegența nu-și afirmă ființa numai prin posibilitățile indicate.* BL.; **în ființă,** în realitate, aievea: *văzu în ființă toate cele ce îi spusese zîna în somn.* ISP.; **a lua ființă,** v. **lua; a avea ființă (pe lume),** a exista: *mi-i de-a mirarea de unde ai să-l iei, dacă n-are ființă pe lume.* CR.; **a fi** (sau **a sta, a se ține**) **în ființă,** a se afla, a se găsi: *bolta este în ființă și pe zidurile ei se văd nenumărate sculpturi.* OD.; **a da ființă,** a naște; **2.** ceea ce are viață; viețuitoare, vietate: *libovul este legea-întîie a toatei ființe de supt soare!* B.-DEL.; *lucrurile și ființele din lume pe care o cuprindem cu simțurile sînt copii imperfecte ale ideilor.* BL.; *ființele omenești;* **ființă supremă** sau **ființă dumnezeiască,** Dumnezeu: *creația n-a fost necesitate naturală pentru ființa dumnezeiască.* STĂNIL.; **3.** exemplar al unei specii animale; (spec.) om, persoană: *toate ființele cîte compun un roi trăiesc într-o rînduială stabilită prin instincte înnăscute.* EM.; *gîndeam la toate acele ființe pe care le iubisem.* NEGR.; **4.** faptul de a fi viu; viață: *la lumi ne-nființate ai dăruit ființă, stăpîne creator!* ALEX.; **5.** alcătuire, componență, făptură: *numai ce-a înfiorit acea fecioară și i s-au dezvăluit frumusețe ce stătură pînă atunci ascunse în ființa ei.* SAD.; *dacă ai ști ce bine îmi pare! exclamă ea cu un elan al întregii ființe.* GHEȚIE; **6.** (rar) prezență: *ființa de față a steagului proorocului chiar nu putu încuraja pe ostași.* BĂLC.; *cercetarea se face în ființa procurorului;* **7.** (înv.) esență: *spre a ne apropia de ființa artei noastre.* EM.; *a dovedit lui Arie cum e cu Treimea cea de o ființă.* SAD. [Lat ****fientia***].

ființésc, ~ți, ființeáscă, ~ești a. (înv.) care are existență reală; obiectiv: *toată filosofia fizicească asupra trupului firesc și în știința lucrurilor ființăști să sprijinește.* CAN. [***Ființă*** + ***-esc***].

ființiál, ~i, ființială, ~e a. care ține de ființă, de alcătuirea internă, de esență; care dă ființă, care face să existe ceva (așa cum este, cum trebuie să fie): *Dumnezeu ca izvorul ființial al acestei lucrări, iar omul devenit dumnezeu prin participare.* STĂNIL.; *în cadrul acelui catehism universal al vinului, în virtutea inteligibilității ființiale a lumii.* IONEL; *eul ființial.* [***Ființă*** + ***-ial***].

fii, fiil m. (înv.) elefant: *eu adeverit sînt că filul și inorogul dreptății și păcii plecate sînt.* CANT. [Din turc. ***fil***].

fiíă, fílez vb. **1.** (intr.) a pîlpîi și a scoate fum, a arde rău: *lampa filează;* **2.** (tr.) a toarce, a răsuci fibrele textile obținînd fire; **3.** (tr.) a răsfira în mînă cărțile de joc; **4.** (tr.) a tăia suvițe astfel încît părul să devină mai rar; **5.** (tr.) a urmări (fără a fi observat): *poliția austriacă... fila în 1850 pe Bolliac.* CĂL. [Din fr. ***filer,*** lat. ***filare***].

fílăbil, ~i, filabilă, ~e a. care poate căpăta formă de fir, care se poate toarce. [Din fr. ***filable***].

filabilitáte f. calitatea de a fi filabil. [Cf. it. ***filabilità***].

filactéră, filactere f. fișie de pergament pe care scriau versete biblice vechii evrei și le puneau pe frunte sau la brațul stîng în timpul rugăciunii; (și: **filacteriu**). [Din fr. ***phylactère,*** gr. ***phylaktérion***].

filactériu n. v. **filacteră.**

fílădă, filade f. (înv.) broșură, caiet. [Din gr. mod. ***fillάda***].

fílăj, filaje n. **1.** acțiunea de a fila (fibrele textile) și rezultatul ei; **2.** (fig.) urmărire discretă (a cuiva). [Din fr. ***filage***].

fílăliu n. (înv.) țesătură foarte fină: *șervetele erau de filaliu.* NEGR. [Din turc. ***filali***].

filamént, filamente n. **1.** formație celulară (animală sau vegetală) de forma unui fir: *filamentele unei plante;* **2.** fir metalic subțire din interiorul lămpilor electrice de iluminat, care devine incandescent cînd este străbătut de curent. [Din fr. ***filament,*** lat. ***filamentum,*** germ. ***Filament(um)***].

filamentós, ~și, filamentoásă, ~e a. format din filamente, care are filamente numeroase. [Din fr. ***filamenteux***].

filantróp, filantropi m. persoană care vrea să facă bine semenilor săi: *n-a fost un aventurier levantin, ci un filantrop macedonean.* VINEA. [Din fr. ***philanthrope,*** germ. ***Philanthrop***].

filantrópic, ~ci, filantropică, ~ce a. care ține de filantropie sau de filantrop, referitor la filantrop, caracteristic filantropului: *cetirea asta mă aduse pe nesimțite la idei filantropice.* NEGR. [Din fr. ***philanthropique,*** germ. ***philanthropisch***].

filantropíe f. (acțiune de) binefacere, caritate (în folosul celor lipsiți de mijloace): *nimicurile galante ale cuceritorului sînt mai măgulitoare decît filantropia lui Castriș.* CĂL. [Din fr. ***philanthropie,*** germ. ***Philanthropie***].

filantropinísm n. mișcare pedagogică europeană din secolul al XIX-lea, bazată pe ideile lui J.J. Rousseau, care pleda pentru o educație firească și umană a copiilor. [Din germ. ***Philanthropinismus***].

filantropínist, filantropiniști m. adept al filantropinismului. [Din fr. ***Philanthropinist***].

filantropísm n. **1.** filantropie; **2.** filantropinism. [***Filantropie*** + ***-ism;*** cf. fr. ***philanthropisme,*** germ. ***philanthropismus***].

filantropíst, ~ști, filantropistă, ~e a. care ține de filantropism, referitor la filantropism. // m., f. adept al filantropismului; filantrop. [Din fr. ***philanthropiste***].

fílăr, ~i, filară, ~e a. care are formă de fir. [Cf. it. ***filare***].

fílăre, filări f. acțiunea de a fila și rezultatul ei. [V. ***fila***].

filária f. vierme lung și subțire ca o ață care trăiește parazit la om și la animale (*Filaria*). [Din lat. ***Filaria***].

filarióză, filarioze f. (med.) boală provocată de localizarea în corp a filariei, care se manifestă prin abcese, umflarea picioarelor etc. [Din fr. ***filariose***].

filarmónic, ~ci, filarmonică, ~ce a. care ține de activitatea de răspîndire a culturii muzicale: *societate filarmonică.* // f. **1.** instituție sau societate care are ca scop cultivarea și răspîndirea artei muzicale: *lua parte în fiecare dimineață de duminică la concertele filarmonicii.* GHEȚIE; **2.** orchestră aparținînd unei astfel de instituții sau societăți. [Din fr. ***philarmonique,*** germ. ***philharmonisch, Philharmoniker***].

filarmoníst, ~ști, filarmonistă, ~e m., f. membru al unei orchestre filarmonice. [***Filarmon(ică)*** + ***-ist***].

fílăt[1] n. faptul de a fila: *filatul bumbacului.* [V. ***fila***].

fílăt[2]**, ~ți, filată, ~e** a. care a fost răsucit și transformat în fire; tors. [V. ***fila***].

filatélic, ~ci, filatelică, ~ce a. care ține de filatelie, referitor la filatelie: *era... un neîntrecut*

cunoscător, o autoritate filatelică. VOIC. [Din fr. ***philatélique***].

filatelíe f. colecţionare de timbre sau de alte efecte poştale; studiu al mărcilor poştale: *ai rămas tot copil în ale filateliei.* VOIC. [Din fr. ***philatélie,*** germ. ***Philatelie***].

filatelíst, filateliști m. colecţionar de timbre şi de mărci poştale: *nu sînt filantrop, nu sînt bibliofil, nici filatelist.* VINEA. [Din fr. ***philatéliste,*** germ. ***Philatelist***].

filatór, ~i, filatoáre m., f. **1.** persoană care fileză fibrele textile: *e o filatoare eminentă şi o femeie de spirit.* CĂL.; **2.** (fig.) persoană care urmăreşte (cu discreţie) pe cineva. [Din fr. ***filateur***].

filatúră, filaturi f. fabrică, local unde sînt filate fibrele textile: *filatură mecanică.* [Din fr. ***filature***].

fílă, file f. foaie a unei cărţi, a unui caiet etc.: *viitorul şi trecutul sînt a filei două feţe.* EM.; **filă cu filă,** în amănunţime; cu atenţie: *a examinat dosarul filă cu filă.* [Din gr. mod. ***fillon***].

fíldeş, fildeşi m. **1.** (înv.) elefant: *îi ieşi leul înainte cu gura căscată ..., cu nişte colţi ca cei de fildeş.* ISP.; *fildeşi sălbatici;* **2.** colţ de elefant: *se mai putea lăuda cu un fildeş de elefant.* GHEŢIE; *combaterea traficanţilor de fildeş;* **3.** materie osoasă albă, din care sînt formaţi colţii elefantului, incisivii hipopotamului etc. şi din care se fac diferite obiecte ornamentale: *o cutioară de fildeş săpată.* AL.; **turn de fildeş,** v. **turn.** [Din turc. ***fildişi***].

fildeşíu, ~ii, fildeşie, ~ii a. (rar) alb ca fildeşul: *Nadina rîse cu dinţii fildeşii.* REBR. [***Fildeş*** + *-iu*].

fiié n. carne de calitate superioară din lungul şirei spinării animalelor; preparat alimentar din astfel de carne: *file de porc; file de şalău;* (adj.) *muşchi file.* [Din fr. ***filet***].

filér[1], fileri m. (reg.) monedă reprezentînd a suta parte dintr-o coroană: *şi viind o văduo săracă aruncă doi fileri, ce este un codrant.* BIBLIA. [Din magh. ***fillér***].

fliér[2], fileri m. pantof din piele groasă. [Din turc. ***filer***].

fíler[3], filere n. pulbere minerală utilizată la fabricarea mixturilor asfaltice. [Din fr., engl. ***filer***].

filerizá, filerizez vb. (tr.) a încorpora filer[3] într-un liant bituminos. [***Filer***[3] + *-iza*].

filerizáre, filerizări f. acţiunea de a fileriza. [Din ***fileriza***].

filét, fileturi n. **1.** şanţ elicoidal săpat pe o suprafaţă cilindrică sau conică în vederea realizării unei asamblări prin înşurubare; ghivent; **2.** (anat.; pl. filete) ramificaţie a extremităţii nervilor. [Din fr. ***filet***].

filetă, filetez vb. (tr.) a executa un filet (la şuruburi, piuliţe sau alte piese). [Din fr. ***fileter***].

filetáre, filetări f. acţiunea de a fileta. [V. ***fileta***].

filetát, ~ţi, filetată, ~e a. care are filet, prevăzut cu filet. [V. ***fileta***].

filétă, filete f. unealtă cu care se aplică ornamente (aurite) pe cotorul şi pe coperta cărţilor. [Din fr. ***filet***].

filétic, ~ci, filetică, ~ce a. (biol.) referitor la filum; filogenetic: *naturalistul nu face decît să împingă înapoi pe linia filetică pe strămoşul comun al maimuţelor şi omului.* BL. [Din fr. ***phylétique,*** germ. ***phyletisch***].

filéu, fileuri n. **1.** reţea deasă de aţă cu ochiuri înnodate în formă de pătrate, de romburi etc.; plasă; **2.** (sport) plasă la volei, la tenis etc.; **3.** obiect făcut dintr-o reţea de aţă subţire, folosit pentru strîngerea şi menţinerea părului pieptănat. [Din fr. ***filet***].

filfizón, filfizoni m. tînăr cu pretenţii de eleganţă şi cu preocupări neserioase: *el îşi exprimă un dispreţ, un dispreţ amar chiar, pentru tinerii filfizoni din vremea sa.* IBR. [Din fr. ***vive le son***].

fili- element de compunere cu sensul „(în formă de) fir". [Din fr. ***fili-,*** lat. ***filum***].

filiál, ~i, filială, ~e a. de fiu, fiesc: *mă folosesc de acest prilej să-ţi trimit veşti despre mine şi să-mi arăt ... respectul filial ce vă păstrez.* TUD.; *dragoste filială.* [Din fr. ***filial,*** lat. ***filialis***].

filiálă, filiale f. secţie a unei instituţii, asociaţii etc.; sucursală. [Din fr. ***filiale***].

filiáţie, filiaţii f. **1.** descendenţă, înrudire în linie descendentă (de la strămoşi la urmaşi): *statul român ... tăgăduieşte rudelor Zapa filiaţiunea lor cu testatorul.* MAIOR.; **2.** (fig.) legătură între lucruri care derivă unul din altul: *chiar dacă n-am fi surprins această filiaţiune, tot eram îndreptăţiţi s-o bănuim.* IBR.; *filiaţie de idei;* (şi: (înv.) **filiaţiune**). [Din fr. ***filiation,*** lat. ***filiatio, -onis***].

filiaţiúne f. v. filiaţie.

filiéră, filiere f. **1.** placă (de oţel) perforată prin care se trage în fire un material (metalic); **2.** dispozitiv folosit pentru realizarea filetului pe bare sau pe ţevi; **3.** (fig.) şir de intermedieri care presupun formalităţi, obstacole etc.: *nu poate primi prin glasul reprezentanţilor săi decît legi cari ar fi trecut prin toată filiera constituţională.* EM. [Din fr. ***filière***].

filifórm, ~i, filiformă, ~e a. care are forma unui fir. [Din fr. ***filiforme***].

filigrán, filigrane n. **1.** lucrătură artistică asemănătoare cu o dantelă, executată din fire subţiri de aur, de argint etc.: *un chioşc în filigrană de marmură argintie.* AL.; (fig.) *opera cugetării sale nu era decît un filigran subţire şi frumos lucrat.* EM.; **2.** marcă transparentă imprimată pe hîrtiile de valoare: *filigranul biletelor de bancă;* (şi: (înv.) **filigrană**). [Din fr. ***filigrane***].

filigeán n. v. felegean.

filigraná, filigranez vb. (tr.) **1.** a prelucra un metal preţios sub formă de filigran; **2.** a aplica un filigran în timpul fabricării hîrtiei. [Din fr. ***filigraner***].

filigranáre, filigranări f. acţiunea de a filigrana şi rezultatul ei. [V. ***filigrana***].

filigranát, ~ţi, filigranată, ~e a. **1.** lucrat în filigran; **2.** cu filigran: *hîrtie filigranată.* [V. ***filigrana***].

filigránă f. v. filigran.

filigraníst, filigranişti m. specialist în filigrane. [***Filigran*** + *-ist*].

filimícă f. plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori galbene-aurii sau galbene-roşietice (*Calendula officinalis*). [Et. nec.].

filípică, filipice f. (livr.) discurs violent şi acuzator împotriva cuiva: *cît de detunătoare ar fi fost filipica sa în contra acelei zile.* EM. [Din fr. ***philippique***].

filipinéz, ~i, filipineză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic statului Filipine sau locuitorilor lui, referitor la acest stat sau la locuitorii acestuia. // f. limbă din familia austroneziană, foarte divizată, vorbită de populaţiile care trăiesc în insulele din Pacific, din sud-estul Asiei. // m., f. persoană care are această limbă drept limbă maternă. // m., f. persoană (originară) din Filipine. // m. pl. popor care locuieşte în Filipine. [***Filipine*** n. pr. + *-ez*].

filisteán, ~eni, filisteánă, ~ene m., f. persoană care făcea parte dintr-o populaţie antică stabilită în nordul Palestinei şi pe ţărmul Mării Mediterane: *oarecînd Samson cu măsaua de măgariu ucisă trii mii de filisteni.* B.-DEL.; *filisteanul Goliat.* MAIOR. // a. care aparţine acestei populaţii, referitor la această populaţie: *jidovul preatare cu măsaua de-asin, filisteana oaste-împrăştie.* B.-DEL. [Din fr. ***Philistins***].

filistín, filistini m. **1.** persoană mulţumită de sine, mărginită şi făţarnică: *nu era deloc un nebun, cum ar fi dispuşi filistinii să-l socotească.* CĂL.; **2.** persoană incultă şi refractară la nou. // a. care aparţine unei astfel de persoane, caracteristic unei astfel de persoane: *pare o operaţie a spiritului filistin, menit să ofenseze sentimentul poetic.* VIANU. [Din fr. ***philistin***].

filistinísm n. (livr.) concepţie sau atitudine de filistin. [Din fr. ***philistinisme***].

fiift, fiilte n. rocă metamorfică şistoasă, divers colorată, cu întrebuinţare în industria materialelor de construcţii. [Din it. ***filite***].

film, filme n. **1.** panglică flexibilă de celuloid acoperită cu material sensibil la lumină cu care se pot realiza imagini fotografice: *a introdus un film nou în aparat;* **2.** peliculă pe care sînt înregistrate imagini pentru a fi proiectate: *aceste imagini n-au nici claritatea, nici regulata dezvoltare a acelora care compun un film cinematografic.* VIANU; **3.** proiectare pe un ecran a unor scene înregistrate pe cale fotografică: *Dimitrie văzu primul film din viaţa lui, ascultă prima emisiune radiofonică.* GHEŢIE.; **4.** (fig.) desfăşurare, prezentare: *filmul acesta i se perindă de mai multe ori în acel somn întretăiat de aţipiri.* VINEA; *relatează filmul evenimentelor.* [Din fr., engl. ***film,*** germ. ***Film***].

filmá, filmez vb. (tr.) a înregistra imagini pe o peliculă cinematografică: *fotografii mă filmau.* BAC. [Din fr. ***filmer***].

filmáre, filmări f. acţiunea de a filma şi rezultatul ei. [V. ***filma***].

filmát[1] n. înregistrare de imagini succesive pe o peliculă de celuloid; filmare: *tîram după mine două trepiede cu maşinăriile de filmat.* VOIC. [V. ***filma***].

fiimát[2], ~ţi, filmată, ~e a. care a fost înregistrat prin imagini succesive pe o peliculă de celuloid. [V. ***filma***].

filmic, ~ci, filmică, ~ce a. cinematografic; de film. [Din fr. ***filmique,*** engl. ***filmic***].

filmogénic, ~ci, filmogenică, ~ce a. care arată bine în film: *persoană filmogenică.* [Din fr. ***filmogénique***].

filmografíe f. totalitate a filmelor realizate de un producător, de un regizor etc. [Din fr. ***filmographie***].

filmológic, ~ci, filmologică, ~ce a. care ţine de filmologie, referitor la filmologie. [Din fr. ***filmologique***].

filmologíe f. disciplină care studiază arta cinematografică. [Din fr. ***filmologie***].

filmotécă, filmoteci f. colecţie de filme cinematografice. [Din fr. ***filmothèque***].

filmpăc, filmpacuri n. pachet de filme fotografice plane, introdus într-o casetă specială pentru a fi adaptat la un aparat fotografic. [Din germ. ***Filmpack***].

filo-[1] element de compunere cu sensul „iubitor", „prieten". [Din fr. ***philo-,*** gr. ***philos*** „prieten"].

filo-[2] element de compunere cu sensul „trib", „neam". [Din fr. ***phylo-,*** gr. ***phyle*** „trib"].

filo-[3] element de compunere cu sensul „(referitor la) frunză". [Din fr. ***phyllo-,*** gr. ***phyllon***].

filocalíe, filocalii f. (bis.) **1.** culegere de scrieri ale pustnicilor, monahilor şi clericilor ortodocşi: *nu ştiu dacă şi sfinţia-ta ai citit filocalia grecească.* VOIC.; **2.** iubire a frumuseţii duhovniceşti; **3.** (p. ext.) cult pentru frumos. [Din fr. ***philocalie***].

filodendrón, filodendroni m. plantă decorativă, cu rădăcini aeriene şi cu frunze mari,

late şi adînc crestate (*Monstera deliciosa*); (şi: **filodendru**). [Din fr. ***philodendron***].

filodéndru m. v. filodendron.

filodórmă, filodorme f. sumă de bani pretinsă în mod ilegal de cineva în schimbul unui serviciu, al unui privilegiu: *însurat cu zestre şi despărţit cu filodormă.* M.CAR. [Din gr. mod. ***filodórima***].

filoelén, ~i, filoelenă, ~e a. şi m., f. prieten al grecilor: *era un familiar al salonului filoelen al d-nei de Champy.* CĂL. [***Filo-*** [1] + ***elen***, cf. fr. ***philhellène***].

filoelenísm n. preţuire, admiraţie, ataşament pentru ceea ce este grecesc. [***Filo-*** [1] + ***elenism***; cf. fr. ***philhellénisme***].

filofág, ~gi, filofagă, ~ge a. care se hrăneşte cu frunze: *insectă filofagă.* [Din fr. ***phyllophage***].

filofrancéz, ~i, filofranceză, ~e m., f. prieten al francezilor; francofil. // a. care aparţine francofililor, referitor la francofilie: *văduva unui fost ministru, patronează un salon filofrancez.* CĂL. [***Filo-*** [1] + ***francez***].

filogenétic, ~ci, filogenetică, ~ce a. (biol.) care ţine de filogenie, referitor la filogenie: *în procesele ... filogenetice avem de-a face cu un factor regulator.* BL. [Din fr. ***philogénétique***, germ. ***phylogenetisch***].

filogenéză f. (biol.) filogenie: *ontogeneza este o scurtă recapitulare a filogenezei.* BL. [Din fr. ***philogenèse***, germ. ***Phylogenese***].

filogeníe f. **1.** proces de evoluţie a formelor organice sau a unui grup de plante ori animale: *mai amintim un fenomen căruia evoluţioniştii i-au acordat un deosebit interes, prefăcîndu-l într-un indiciu cert al filogeniei.* BL.; **2.** ramură a biologiei care studiază acest proces. [Din fr. ***phylogénie***, germ. ***Phylogenie***].

filogeníst, filogenişti m. specialist în filogenie. [Din fr. ***phylogéniste***].

filogermán, ~i, filogermani, ~e m., f. prieten al germanilor; germanofil. // a. care aparţine filogermanismului: *Sofia Mihailidis, văduva unui fost ministru, patronează un salon filofrancez, Angela Michianu, unul filogerman.* CĂL. [***Filo-*** [1] + ***german***].

filogermanísm n. (rar) germanofilie: *căsătorit cu o bună germană ..., e acuzat de filogermanism.* CĂL. [***Filo-*** [1] + ***germanism***].

filoghín m. v. filogin.

filogín, filogini m. (rar) bărbat care iubeşte femeile: *cercetăm dacă scriitorul este pesimist, optimist, misoghin, filoghin, mizantrop.* IBR.; (şi: **filoghin**). [Din germ. ***Philogyn***].

filológ, filologi m. **1.** specialist în filologie: *i-au servit învăţatului filolog la compunerea gramaticii sale istorice.* EM.; **2.** (p. ext.) student la facultatea de litere (de filologie); (adj.) *student filolog.* [Din fr. ***philologue***, germ. ***Philologe***].

filológic, ~ci, filologică, ~ce a. care ţine de filologie, referitor la filologie; caracteristic filologului: *conform opiniunilor filologice ce şi le-au dobîndit.* OD.; *toată munca gramaticală şi filologică a lui Eliade are la bază tot politica.* IBR. [Din fr. ***philologique***, lat. ***philologicus***, germ. ***philologisch***].

filologicéşte adv. din punct de vedere filologic, din perspectiva filologiei: *filologiceşte, poetul se joacă cu o limbă imaginară.* CĂL. [***Filologic*** + ***-eşte***].

filologíe f. **1.** ştiinţă care se ocupă cu studiul textelor (vechi) şi al limbii în care sînt scrise, precum şi cu editarea lor: *Haşdeu, după 1880, încă se ocupă mai mult cu filologia.* IBR.; **filologie clasică**, ştiinţă care se ocupă cu studiul limbii şi literaturii vechi greceşti şi romane; **2.** (rar) concepţie despre limbă (şi despre normarea ei): *italienismul şi latinismul lui Asachi îşi găsesc expresia mai ales într-o filologie şi o arheologie de o extravaganţă totală.* CĂL.; **3.** studiu al limbii şi literaturii: *facultate de filologie;* **4.** facultate, secţie sau departament care se ocupă cu acest studiu: *s-a înscris la filologie.* [Din fr. ***philologie***, germ. ***Philologie***].

filomélă, filomele f. (înv.) privighetoare (*Luscinia luscinia*): *vezi dumbrăvi cu filomele.* EM.; *a-nvăţat să cînte amorul de la filomelă.* EM. [Din it. ***filomela***, fr. ***philomèle***].

filón, filoane n. **1.** zăcămînt format prin infiltrarea magmei în crăpăturile pămîntului sau prin depuneri de materii minerale: *altceva ar fi dacă s-ar găsi filoane, în pămînt.* TUD.; **2.** (fig.) izvor, sursă pentru ceva: *ne găsim în căutarea unor filoane mitice şi magice.* BL. [Din fr. ***filon***].

filoneísm n. (livr.) pasiune pentru ceea ce este nou. [Din it. ***filoneismo***].

filonichíe, filonichii f. (înv.) dispută, ceartă: *nu mă amestec niciodată în filonichiile de la masa paraponisiţilor.* AL. [Din gr. mod. ***filonikiá***].

filoromán, filorománi m. prieten, susţinător al românilor; (adj.) *trebuia să înjure pe bărbaţii filoromâni din Europa.* IBR. [***Filo-*** [1] + ***român***].

filorús, ~şi, filorusă, ~e m., f. rusofil; (adj.) *persoană filorusă.* [***Filo-*** [1] + ***rus***].

filosemít, ~ţi, filosemită, ~e m., f. admirator, prieten, susţinător al semiţilor (în special al evreilor). [Din fr. ***philosémite***].

filosoáfă f. v. filozoafă.

filosóf m. v. filozof.

filosofă vb. v. filozofa.

filosofálă a. v. filozofală.

filosofáre f. v. filozofare.

filosófă f. v. filozoafă.

filosófic a. v. filozofic.

filosoficésc a. v. filozoficesc.

filosoficéşte adv. v. filozoficeşte.

filosofíe f. v. filozofie.

filosofisí, filosofisesc vb. (înv.; intr.) a filozofa: *filosofisind, pătruns-ai legea bine.* ALEX. [Din gr. mod. ***philosóphisa*** (aor. de la ***philosopheó***)].

filotaxíe f. (bot.) mod de dispunere a frunzelor pe tulpină şi pe ramuri. [Din fr. ***phyllotaxie***].

filotéhnic, ~ci, filotehnică, ~ce a. care iubeşte artele şi tehnica. [Din fr. ***philotechnique***].

filotehníe f. atracţie, pasiune pentru arte şi pentru tehnică. [Din fr. ***philotechnie***].

filótim, ~i, filotimă, ~e a. (înv.) generos, darnic: *om cinstit şi filotim.* CAR.; (iron.) *dacă e să dai boarfele, iar tu să rămîi cu avuţiile, mai bine nu te arăta aşa filotim.* TUD. // n. **1.** dar prin care cineva vrea să se arate generos; **2.** indemnizaţie: *posesorul moşiei este dator a-mi număra 600 galbeni drept filotim.* AL. [Din gr. mod. ***filótimos***].

filotimíe f. (înv.) **1.** ambiţie, amor propriu: *mă atingi la filotimie.* AL.; **2.** generozitate, dărnicie: *era om deştept şi blînd ..., levent şi galantom, pătruns de filotimie.* CAR. [Din gr. mod. ***filotimiá***].

filoxén, ~i, filoxenă, ~e a. şi m., f. (rar) xenofil: *mici autori obscuri, mai totdeauna filoxeni şi frecventatori de saloane internaţionale.* CĂL. [Cf. ***xenofil***].

filoxerăt, ~ţi, filoxerată, ~e a. **1.** atacat de filoxeră; **2.** (fig.) bolnav cronic: *societate filoxerată de comunism.* [***Filoxeră*** + ***-at***].

filoxéră, filoxere f. **1.** insectă parazită care distruge frunzele şi rădăcina viţei de vie (*Dactylosphaera vitifolii*); **2.** boală a viţei de vie cauzată de această insectă: *la Cotnari, am fost de mult la culesul viilor, pe cînd nu dăduse molima filoxerei.* SAD.; *filoxera a apărut la noi în ţară prin anii 1885-1886.* [Din fr. ***phylloxéra***].

filozoáfă, filozoafe f. (pop.) femeie înţeleaptă şi cultă, care se pricepe la toate: *l-au însurat şi i-au dat pe Dariia, ce era învăţată filosofă de la Athina.* DOS.; *va fi fiind o filosoafă, cu învăţătură de la Eghipet şi de la Bizanţ.* SAD.; (şi: **filosoafă, filosofă**). [De la ***filozof***].

filozóf, filozofi m. **1.** persoană care a alcătuit o doctrină filozofică sau a elaborat elemente pentru o astfel de doctrină: *prin chemare, filosoful năzuieşte să devină autor al unei lumi.* BL.; **2.** (p. ext.) persoană care se consacră studiului şi răspîndirii filozofiei; **3.** (fig.) persoană care are o atitudine înţeleaptă faţă de viaţă; **4.** (pop.) om învăţat, priceput la toate; **5.** (înv.) astrolog, cititor în stele: *dacă veni filosoful, îl puse la stele.* ISP.; (şi: **filosof**). [Din gr. ***philosophos***, lat. ***philosophus***, germ. ***Philosophos***].

filozofă, filozofez vb. (intr.) **1.** (fam.) a discuta, a face reflecţii asupra problemelor vieţii: *a filozofa e, de bine de rău, o mare mîngîiere.* CAR.; **2.** a trata probleme filozofice: *nu credem că am filosofat fără obiect.* BL.; (refl. impers.) *asupra lui Atman s-a filosofat în India cu obstinaţiune ascetică şi pe distanţe seculare.* BL.; (şi: **filosofa**). [Din lat. ***philosophari***, fr. ***philosopher***].

filozofálă, filosofale a. piatră filosofală, **a)** substanţă care, potrivit alchimiştilor, putea transforma metalele în aur: *un alchimist caută piatra filozofală.* CĂL.; **b)** (fig.) lucru imposibil (de aflat); (şi: **filosofală**). [Din fr. ***philosophale***].

filozofárd, ~zi, filozofardă, ~e a. şi m., f. (peior.) (persoană) care face speculaţii filozofice de o calitate îndoielnică. // a. care este lipsit de valoare filozofică; care ţine de pseudofilozofie: *cugetările sale filozofarde sînt absconse, aidoma încăperilor cu vitralii gotice.* SOR. [Din fr. ***philosophard***].

filozofáre, filozofări f. faptul de a filozofa: *s-ar dovedi că filosofarea are de-a binelea un obiect.* BL.; (şi: **filosofare**). [V. ***filozofa***].

filozofeálă, filozofeli f. (depr.) gîndire redusă cu pretenţie de filozofie: *el a respins acea filozofeală rudimentară ... a ţăranului moldovean ce deborda din paginile prozei.* CF. [***Filozofa*** + ***-eală***].

filozofém, filozofeme n. opinie, teză filozofică: *a risipit prin criticile lui energice dominaţiunea acelui filozofem.* EM. [Din germ. ***Philosophem***, fr. ***philosophème***].

filozofésc, ~şti, filozofeáscă, ~eşti a. (înv.) filozofic. [***Filozofie*** + ***-esc***].

filozoféşte adv. filozoficeşte. [***Filozof*** + ***-eşte*** sau ***filozofie*** + ***-eşte***].

filozofí, filozofesc vb. (înv.; intr.) a filozofa. [Din germ. ***philosophieren***].

filozófic, ~ci, filozofică, ~ce a. care ţine de filozofie, referitor la filozofie; caracteristic filozofului; (înv.) filozofesc, filozoficesc: *terminologie filozofică;* (şi: **filosofic**). [Din lat. ***philosophicus***, gr. ***philosophikós***].

filozoficésc, ~şti, filozoficeáscă, ~eşti a. (înv.) filozofic: *cumpenind cu filosoficească minte tot lucrul cum să cuvine.* B.-DEL.; *gîndirea filosoficească a cititorului ar putea să adauge şi altele.* BL.; (şi: **filosoficesc**). [Din lat. ***philosophicus***, germ. ***philosophisch*** + ***-esc***].

filozoficéşte adv. din punct de vedere filozofic; în mod filozofic: *cine e luptător social, natural că filozoficeşte e un optimist.* IBR.; (şi: **filosoficeşte**). [***Filozofic*** + ***-eşte***].

filozoficitáte f. (rar) caracter filozofic; aspect de filozofie. [***Filozofic*** + ***-itate***].

filozofíe, filozofii f. **1.** ştiinţă care reuneşte studiile şi cercetările ce urmăresc să stabilească primele cauze, realităţile absolute precum şi

fundamentele valorilor umane: *învăţînd desăvîrşit filosofiea şi astronomiea.* DOS.; **2.** concepţie proprie unui gînditor în legătură cu asemenea probleme; sistem filozofic: *deosebit de concludentă în această privinţă ni se pare filosofia lui Hegel.* BL.; *filozofia lui Epicur;* **3.** curs (universitar) consacrat acestei ştiinţe: *conferinţa de istoria filozofiei nu are titular.* GHEŢIE; **4.** secţie sau facultate într-o instituţie de învăţămînt (universitar) în care se studiază această ştiinţă şi concepţiile realizate pe terenul ei: *a trecut la filozofie şi la drept.* MAIOR.; **5.** totalitate a principiilor metodologice care stau la baza unei ştiinţe sau arte: *filozofia istoriei;* **6.** (fig.) atitudine înţeleaptă faţă de viaţă; tărie sufletească, superioritate intelectuală; înţelepciune, înţelegere: *muntenii ascultă cu filozofie aceste învinuiri şi cultivă cordial nevinovatele defăimări.* CĂL.; (şi: **filosofie**). [Din gr., lat. ***philosophia***].

filozofísm, filozofísme n. (rar) filozofie mediocră; falsă filozofie. [Din fr. ***philosophisme***].

filtrá, filtrez vb. **1.** (tr.) a trece printr-un filtru pentru a curăţa de impurităţi: *cere ... cîteva pahare de apă, interesîndu-se dacă apa are gheaţă şi e filtrată.* CĂL.; **2.** (refl.; despre lumină) a se strecura, a pătrunde (printr-o fereastră, printr-o crăpătură etc.). [Din fr. ***filtrer***].

filtrábil, ~i, filtrabilă, ~e a. care poate fi filtrat. [***Filtra*** + *-bil*].

filtráj, filtraje n. filtrare. [Din fr. ***filtrage***].

filtránt, ~ţi, filtrantă, ~e a. care filtrează. [Din fr. ***filtrant***].

filtráre, filtrări f. acţiunea de a (se) filtra; filtraj, filtraţie. [V. ***filtra***].

filtrát, ~ţi, filtrată, ~e a. care a (fost) trecut prin filtru: *apă filtrată.* [V. ***filtra***].

filtráţie, filtraţii f. filtrare. [Din fr. ***filtration***].

filtru[1], filtre şi (rar) **filtruri** n. **1.** dispozitiv, aparat sau instalaţie care separă, cu ajutorul unui material filtrant, particulele solide dintr-un lichid: *pe nări ni s-au format depozite impure, ca rămăşiţe-n filtrurile vechi.* PETR.; (fig.) *el n-ar înţelege niciodată de ce trebuie numaidecît să acorde experienţei privilegiul unui filtru al cunoaşterii.* BL.; **2.** vas prevăzut cu un dispozitiv care separă cafeaua de zaţ; **3.** (p. ext.) cafea preparată astfel: *de la o vreme a început să pregătească singură ceaiul sau filtrul.* VINEA; (adj.) *se aşează şi ceru o cafea filtru.* VINEA; **4.** material poros ataşat la capătul ţigării pentru a reţine o parte din nicotină şi din gudron; **5.** control efectuat de poliţie pe o cale de circulaţie la toate autovehiculele; **6.** ecran cu care se izolează anumite radiaţii dintr-un fascicul. [Din fr. ***filtre,*** germ. ***Filter***].

filtru[2] n. (rar) băutură magică, inspiratoare de iubire. [Din fr. ***philtre***].

filţ, filţuri n. **1.** pîslă fină făcută din păr de iepure, din care se fac pălării; **2.** ţesătură specială din lînă împîslită, folosită la fabricarea filtrelor, ca izolator fonic etc. [Din germ. ***Filz***].

fin[1], ~i, fină, ~e m., f. persoană considerată în raport cu naşii (de botez sau de cununie): *ciobanul dărui finului său o oaie fătătoare.* ISP.; *fina noastră Ilinca stă la vatră pe cînd scriem această carte.* SAD. [Lat. ****filianus***].

fin[2], ~i, fină, ~e a. **1.** subţire: *a faclelor lucire, răzbind prin pînza fină.* EM.; *tocmea măturiţe din crengi fine de mesteacăn.* SAD.; *fir fin; talie fină;* **2.** delicat, mic; plăcut: *ai obosit cu mîna ta cea fină în val de aur părul desplетind.* EM.; (fig.) *pulberea de diamante cade fină ca o bură.* EM.; (adv.) *în mîna fin înmănuşată ţine... o pălărie de fetru.* VINEA; **3.** de foarte bună calitate: *o cutie cu fondante şi ţigări fine stăteau ca nişte tovarăşe ale insomniei.* BAC.; *băutură fină; piatră fină; aur fin;* **4.** subtil, ingenios: *un gînd fin şi obscur.* EM.; **5.** abil, şiret: *spirit fin;* **6.** care distinge cele mai subtile nuanţe, foarte sensibil; ager: *un fin simţ al temperaturii trădează insectei dacă a căzut pe un mamifer sau nu.* BL.; **7.** cu purtări alese: *om fin.* [Din fr. ***fin***].

finál, ~i, finală, ~e a. **1.** care marchează sau reprezintă încheierea, sfîrşitul unei activităţi, unui eveniment etc.; care se află la sfîrşit: *m-a trezit fraza finală a conferenţiarului, rostită într-o elevaţie crescîndă.* GHEŢIE; **2.** (gram.) care indică scopul, finalitatea: *propoziţie finală.* // n. (pl. **finale** şi **finaluri**) **1.** încheiere, sfîrşit al unui proces, al unei activităţi etc.: *căutare ce se doreşte mîntuită de finalul unei găsiri.* BL.; **2.** ultima parte a unei bucăţi muzicale sau a unui concert. [Din fr. ***final,*** lat. ***finalis***].

finálă, finale f. **1.** fază ultimă a unui concurs sportiv desfăşurat în mai multe etape; **2.** ornament tipografic la sfîrşitul unui capitol dintr-o carte, al unui articol dintr-o revistă etc. [Din fr. ***finale***].

finalísm n. **1.** concepţie filozofică care consideră că desfăşurarea evenimentelor naturale şi sociale se realizează după un scop şi o intenţie prestabilite; teleologie; **2.** (pl. **finalisme**) finalitate, orientare, tendinţă: *aceste structuri sînt dictate totdeauna de un finalism interior al fenomenului.* BL. [Din fr. ***finalisme,*** germ. ***Finalismus***].

finalíst, ~şti, finalistă, ~e m., f. persoană (sau echipă) care participă la o finală; (adj.) *echipele finaliste se vor confrunta în curînd.* // m. adept al finalismului: *finaliştii de orientare biologică ... nu i-ar putea găsi soluţia.* BL. // a. **1.** care ţine de finalism, referitor la finalism: *teoriile mecaniciste şi teoriile finaliste se deosebesc prin aceea că propun explicaţii diametral opuse.* BL.; **2.** care prezintă finalitate, orientare, tendinţă: *fiinţa vie ... a fost socotită de obicei ca un întreg finalist.* BL. [Din fr. ***finaliste,*** germ. ***Finalist***].

finalitáte, (rar) **finalităţi** f. **1.** scop în vederea căruia are loc ceva: *nu se poate contesta aşadar ştiinţei o anume finalitate laterală pe linia utilului.* BL.; **2.** orientare, tendinţă spre un scop: *existenţa noastră însăşi reprezintă o traiectorie ce pare a avea finalitatea ei.* CĂL.; *finalităţile îndepărtate ale universului.* CĂL. [Din fr. ***finalité,*** germ. ***Finalität***].

finalizá, finalizez vb. (tr.) a face, a realiza pînă la sfîrşit, a duce la capăt; a încheia, a termina o activitate. [***Final*** + *-iza*].

finalizáre, finalizări f. acţiunea de a finaliza şi rezultatul ei. [V. ***finaliza***].

finalizát, ~ţi, finalizată, ~e a. terminat, făcut, dus pînă la capăt. [V. ***finaliza***].

finalménte adv. la sfîrşit, în cele din urmă: *răspunsul fu mai puţin categoric şi, finalmente, afirmativ.* GHEŢIE; *va fi descoperit finalmente limanul unei orgolioase şi superbe satisfacţii.* CF. [Din it. ***finalmente,*** fr. ***finalement***].

financiár, ~i, financiară, ~e a. care ţine de finanţe, de circulaţia banilor, referitor la finanţe: *dările directe sînt idealul politicii financiare.* EM.; *o nouă tranşă din partea organismelor financiare internaţionale ... nu s-a vărsat în vistieria statului.* CF.; *operaţie financiară.* //m. **1.** specialist în operaţiile bancare şi de bursă; (adj.) *purta în mînă o servietă voluminoasă de felul celor întrebuinţate de agenţii financiari.* GHEŢIE; **2.** bancher, deţinător de capital: *un financiar nu poate alege sistemul care e mai bun.* EM. [Din fr. ***financier,*** it. ***finanziario***].

finanţá, finanţez vb. (tr.) a susţine cu bani o instituţie, o întreprindere, o lucrare etc.: *vrea să finanţeze nişte cercetări şi săpături istorice.* VINEA. [Din fr. ***financer***].

finanţáre, finanţări f. acţiunea de a finanţa şi rezultatul ei: *banii ... n-au ajuns pentru finanţarea unui proiect atît de mare.* CF. [V. ***finanţa***].

finanţatór, ~i, finanţatoáre m., f. (şi adj.) persoană, instituţie care finanţează pe cineva sau ceva: *directorul, un simplu finanţator cu interese limitate.* VINEA. [***Finanţa*** + *-tor;* cf. it. ***finanziatore***].

finánţă f. v. **finanţe**.

finánţe f. pl. **1.** totalitate a mijloacelor băneşti care se găsesc la dispoziţia unui stat: *de atuncea datează dezordinea în finanţe, de atuncea încărcarea spontană a statului cu cheltuieli.* EM.; *ministru de finanţe;* **2.** ştiinţă care studiază mişcarea surselor băneşti în societate; **3.** totalitate a mijloacelor băneşti ale unei întreprinderi, persoane etc.: *financiar fără finanţe.* EM.; **4.** (în forma *finanţă*) deţinători de capital financiar: *să-şi distreze colegii şi superiorii cu anecdote şi intimităţi din marea politică şi finanţă internaţională.* VINEA; (şi: **finanţă**). [Din fr. ***finances,*** it. ***finanza***].

fíne n. (livr.) sfîrşit: *la finea lui septembrie.* EM.; *nu s-a aplaudat la finele actului şi nu s-a făcut pauză.* GHEŢIE; **în fine,** în sfîrşit: *am văzut-o în fine apărînd într-o rochie de mătase cărămizie.* GHEŢIE. [Din it. ***fine,*** lat. ***finis,*** fr. ***fin***].

finét, fineturi n. ţesătură din bumbac pufoasă, din care se confecţionează lenjerie. [Din fr. ***finette***].

finéţă f. v. **fineţe**.

finéţe, (rar) **fineţe, fineţuri** şi **fineţi** f. **1.** însuşirea de a fi fin, delicat, plăcut; delicateţe: *o botină din piele neagră ... scotea în relief subţirimea şi fineţea gleznei.* GHEŢIE; **2.** calitate superioară: *fineţea ţesăturii;* **3.** capacitate de a percepe nuanţele, de a destinge detaliile şi de a aprecia corect lucrurile: *e o enigmă cum acest om a avut atîta măsură şi atîta fineţe.* IBR.; *are fineţi extatice şi hieratisme necunoscute acelei vremi.* CĂL.; **4.** (fig.) subtilitate, ingeniozitate: *discursurile sale făceau efectul estetic al unei rafinerii logice, al unei fineţe.* EM.; (şi: (înv.) **fineţă**). [Din fr. ***finesse,*** it. ***finezza***].

fíni, finesc vb. (înv.; tr.) a sfîrşi, a termina, a isprăvi: *după ce fini gimnaziul, se trase cu bătrîna sa mamă în Tataraşi.* NEGR. [Din fr. ***finir,*** lat. ***finire***].

finíc[1], finici m. (înv.) curmal (*Phoenix dactylifera*): *luară stîlpări de finic.* VARL.; *sfîntul îi dete frunze de finic şi-i zise: apucă de împleteşte sărad.* DOS. [Din sl. ***finikŭ***].

finíc[2], ~ci, finică, ~ce a. finlandez: *aceşti cumani, fiind de viţă finică, s-au contopit repede cu maghiarii.* EM.; *Golful Finic.* [Din germ. ***finnisch***].

finicét, finiceturi n. (înv.) loc plantat cu finici[1]; pădure de finici: *despre răsăriturile finicetului.* BIBLIA. [***Finic*** + *-et*].

finíre, finiri f. (înv.) terminare, sfîrşit; limitare: *realizarea formelor fantaziei libere ... nesupuse finirei şi trecerii.* EM. [V. ***fini***].

finisá, finisez vb. (tr.) a executa ultimele operaţii prin care se dă unui lucru confecţionat aspectul dorit: *să cîştigăm timp finisînd timpanul şi coronamentul.* CĂL. [Din fr. ***finir*** (după *finisaj*)].

finisáj, finisaje n. acţiunea de a finisa şi rezultatul ei; finisare. [Din fr. ***finissage***].

finisáre, finisări f. finisaj. [V. ***finisa***].

finisát, ~ţi, finisată, ~e a. care a căpătat o formă definitivă prin finisare. [V. ***finisa***].

finisór, ~i, finisoáre m., f. muncitor specializat în operaţiile de finisare. // n. maşină cu care se execută îmbrăcămintea de asfalt sau de beton a şoselelor. [Din fr. ***finisseur***].

finistér, finistere n. cap, promontoriu. [De la ***Finisterre*** n. pr.].

fíniş, finişuri n. parte finală a unei curse sportive (parcursă cu efort maxim). [Din engl., fr. ***finish,*** germ. ***Finish***].

finişór, finişori m. (pop.) diminutiv al lui fin[1]: *ie-ţi finişorul de mînă şi cu fina de-mpreună, de-nvîrtiţi o horă bună.* POP. [***Fin[1]*** + *-işor*].

finít[1] n. (înv.) sfîrşit: *aşteptînd tristul lui finit.* BOL. [V. *fini*].

finít[2], **~ţi, finită, ~e** a. **1.** care are o existenţă limitată; **2.** care a trecut prin toate fazele de prelucrare: *orice mărime finită faţă cu infinitul e zero.* EM.; *mărfuri finite;* **produs finit,** v. **produs.** // n. (filoz.) ceea ce are existenţă limitată (fiind supus transformării). [V. *fini;* cf. fr. *fini,* it. *finito*].

finitísm n. (filoz.) concepţie care susţine că universul este mărginit. [Din fr. *finitisme*].

finitív, ~i, finitivă, ~e a. care ţine de finalizare, referitor la finalizare, la limitare: *valoarea finitivă a acţiunii exprimate de verb.* [Din lat. *finitivus*].

finitúdine f. caracterul a ceea ce este finit, limitat, destinat dispariţiei: *ar permite eventual să fie lămurită prin însăşi finitudinea omului.* BL. [Din fr. *finitude*].

finiţie f. (rar) finisare. [Din fr. *finition*].

finlandéz, ~i, finlandeză, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Finlandei sau locuitorilor ei, referitor la Finlanda sau la locuitorii acesteia: *ţesăturile finlandeze au nu numai prin material, ci şi prin ornamentaţie, un aspect poros, lînos.* BL.; **2. limba finlandeză** (şi subst. f.), limbă fino-ugrică vorbită de o populaţie stabilită în secolul al XII-lea în nordul Mării Baltice. // m., f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Finlanda. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Finlanda. [Din fr. *Finlandais*].

finlandizá, finlandizez vb. (tr.) a realiza finlandizarea unui stat. [Din fr. *finlandiser*].

finlandizáre, finlandizări f. (polit.) **1.** ansamblul relaţiilor impuse Finlandei de Uniunea Sovietică la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial prin care i se respecta independenţa numai cu preţul unor concesii sub aspectul suveranităţii; **2.** (p. ext.) situaţie analogă a unei ţări dominate de alta. [V. *finlandiza;* cf. fr. *finlandisation*].

fino-úgric, ~ci, fino-ugrică, ~ce a. **1. limbă fino-ugrică,** (la pl.) familie de limbi din nordul Asiei şi din nordul şi centrul Europei din care fac parte finlandeza, maghiara etc.; (şi la sg.) limbă care face parte din această familie; **2.** care aparţine acestor limbi, referitor la aceste limbi: *studii fino-ugrice.* [Din germ. *finnisch-ugrisch,* fr. *finno-ougrien*].

finúţ, ~i, finuţă, ~e m., f. diminutiv al lui fin[1]: *vrăciţa ... o învăţa pe finuţă că din firea lor dobitoacele sălbatice nu-s rele şi pot fi îmblînzite.* SAD. [*Fin*[1] + *-uţ*].

fiólă, fiole f. **1.** flacon mic de sticlă închis ermetic, în care se păstrează medicamente (injectabile); **2.** flacon de sticlă cu gîtul strîmt; sticluţă: *în atmosfera grea de mirosul substanţelor închise în fiole, făclia arunca o lumină tulbure.* EM. [Din fr. *fiole*].

fiong, fionguri n. **1.** (înv.) fundă (din panglici de ciucuri): *cu fiong mare pe ureche.* AL.; **2.** (bot.) saschiu (*Vinca herbacea* şi *minor*). [Din gr. mod. *fióngos,* turc. *fiyonga*].

fiór, fiori m. şi (rar) **fioruri** n. **1.** senzaţie (uşoară) de frig, însoţită de tremur: *îi bate tare pieptul şi-o trece un fior.* MACED.; **a da fiori,** v. **da**; **2.** (p. ext.) emoţie vie cauzată de un sentiment puternic: *un fior rece ca gheaţa îi trece prin vine.* CR.; *legea străbaterii luminii siderale devine un mister producător de fioruri poetice.* CĂL.; (fig.) *de fiori încremeneşte largul apelor adînci.* COŞB. [Lat. *febris* „friguri"].

fiórd, fiorduri n. golf maritim strîmt şi cu maluri înalte şi abrupte, intrat adînc în uscat: *fiorduri, munţi, privelişti din Sahara ies rînd pe rînd din noaptea minţii mele.* TOP.; *fiordurile norvegiene.* [Din fr. *fiord*].

fiorín, fiorini m. (înv.) monedă bătută pentru prima dată la Florenţa, apoi şi în alte ţări europene; (spec.) monedă care a circulat în vechiul imperiu austro-ungar: *are o mie de fiorini pe lună.* EM.; (şi: **fiorint**). [Din it. *fiorino*].

fiorínt m. v. **fiorin.**

fioritúră, fioriturі f. (muz.) ornament constînd dintr-o notă sau dintr-un grup de note adăugate la fraza muzicală principală. [Din it. *fioritura*].

fiórnic, ~ci, fiornică, ~ce a. (rar) fioros: *din alt colţ al lumii, alt urlet mai fiornic dete semne.* VOIC. [*Fior* + *-nic*].

fiorós, ~şi, fioroásă, ~e a. **1.** care insuflă spaimă; îngrozitor, fiornic, înspăimîntător: *fuge baba despletită ca vîrtejul fioros.* AL.; **2.** (înv.) care dă fiori, care înfioară: *se uita cu sfială la încruntarea fioroasă a moşneagului.* SAD.; *noapte fioroasă.* // adv. în mod înspăimîntător, îngrozitor: *mai priveşte o dată fioros în juru-i.* VLAH.; *iepuraşu-i bucuros, că nu tună fioros.* VIERU. [*Fior* + *-os*].

fir, fire n. **1.** produs lung şi subţire obţinut prin răsucirea fibrelor textile din care se fac ţesături: *de trei ori scuturîndu-să frînsă legături, ca neşte fire de aţă.* B.-DEL.; *torcea un fir de o mătasă albă.* EM.; **fir de plumb,** dispozitiv pentru determinarea direcţiei verticale format dintr-o sfoară subţire de care atîrnă o greutate metalică; **a ţine** (sau **a sta** ori **a-i sta viaţa**) **(numai) într-un fir de aţă,** a se afla în mare primejdie; a fi aproape de moarte: *văzu ăla că nu e glumă, că-i sta viaţa numai într-un fir de aţă.* ISP.; **fir călăuzitor** (sau **conducător**), direcţie de urmat; direcţie de conduită; **fir roşu,** element esenţial, idee de bază; **firul apei,** linie imaginară de pe suprafaţa unei ape curgătoare, care uneşte punctele de viteză maximă a apei; **2.** (fig.) şir neîntrerupt, desfăşurare continuă: *un fir neîntrerupt leagă unele naţiuni şi unele epoce.* OD.; *firul ideilor; firul vieţii;* **3.** sîrmă (de telefon, de telegraf etc.); metal tras în corpuri subţiri şi foarte lungi: *de firele electrice, paralizată, ... o pasăre cade-n oraş.* BAC.; **4.** şuviţă de aur sau de argint folosită ca podoabă la cusături: *dulama stacojie cusută numai fir.* NEGR.; *oştiri străine şi o droaie de cătane călări, ... îmbrăcaţi numai în fir.* CR.; **5.** fiecare dintre elementele lungi şi subţiri care alcătuiesc iarba, părul etc.: *eu, pe-un fir de romaniţă voi cerca de mă iubeşti.* EM.; **6.** (p. ext.) exemplar dintr-o specie de plante erbacee; **fir cu fir,** cu amănuntul, bucată cu bucată; **de-a fir-a-păr, din fir în păr, de-a firu-n păr,** (rar) **din fir pînă în aţă,** cu minuţiozitate: *din fir în păr aşa găsii scris la cele doao mai sus numite cronice.* B.-DEL.; *au răscolit de-a fir-a-păr toate chiliile maicelor.* CR.; **7.** şuvoi subţire de lichid: *un fir subţire de apă limpede şi rece se scurgea pe un jgheab aşezat acolo de ciobani.* HOGAŞ; **8.** element de legătură: *s-ar putea să fie legate şi printr-un fir secret de învăţături.* BL.; **9.** cale de circulaţie destinată unei direcţii cu un singur şir de vehicule: *circulaţie pe un fir, pe mai multe fire;* **fir fals,** cale de circulaţie destinată temporar altei direcţii decît dea obişnuită: *trenul merge pe fir fals;* **10.** bob, boabă: *să-mi alegeţi macul de-o parte, fir de fir, şi năsipul de altă parte.* CR.; *au rămas pe-arzînda-mi gură două fire de pămînt.* VIERU; *fir de nisip;* **11.** (fig.) fărîmă, pic: *în vîrful pironului se ivi un fir de lumină, ca o gămălie de chibrit.* TUD. [Lat. *filum*].

fírav, ~i, firavă, ~e a. **1.** care are o constituţie delicată, lipsită de vigoare; plăpînd, slăbuţ: *între grele încercări vei avea ajutorul umilitei şi firavei copile.* SAD.; **2.** (fig.) care se manifestă cu intensitate scăzută, care este abia perceptibil: *Ismail moţăia, cu nasul în busolă; cadranul se legăna uşor în lumina firavă a felinarului.* TUD.; **3.** (fig.) care este slab din punct de vedere al calităţii, al temeiniciei; inconsistent: *malul european era o înşiruire de dealuri rîpoase şi sterpe, arar tărcate de cîte o firavă linie de verdeaţă.* TUD. [Din sl. **firavŭ*].

fíre, firi f. **1.** natura înconjurătoare; lume: *fiinţe ..., carile nici în ceriu, nici în fire se află.* CANT.; *a firii dulce limbă de ei era-nţeleasă.* EM.; (înv.) **peste fire, a)** supranatural, imposibil; extraordinar: *ciale peste fire lucruri.* BIBLIA; **b)** foarte mult, foarte tare: *te iubesc peste fire.* PANN; **2.** factură psihică şi morală; caracter, temperament: *omenirea, nepăsătoare din fire.* OD.; **3.** minte, cuget, cumpăt: *aşa socotesc eu, cu firea mea această proastă.* NEC.; *de trup eşti mărunţel, nu-i vorbă, dar la fire eşti mare.* CR.; **în toată firea, a)** matur, ajuns la dezvoltare deplină: *devenise un bărbat în toată firea, avocat cunoscut.* GHEŢIE; **b)** cu mintea întreagă, serios: *se vede că nu eşti om în toată firea.* VLAH.; **a-şi ieşi din fire,** v. **ieşi**; **a-şi sări din fire,** v. **sări**; **a scoate pe cineva din fire,** v. **scoate**; **a se prăpădi cu firea,** v. **prăpădi**; **a se pierde cu** (sau **a-şi pierde**) **firea,** a-şi pierde cumpătul, a se descuraja: *calul, dacă simţi că fata se pierde cu firea, o îmbărbătă iarăşi.* ISP.; **a-şi veni în fire,** a se dezmetici: *mai pe urmă, îmbărbătîndu-se, şi-a mai venit puţin în fire.* CR.; **a-şi ţine firea,** a se stăpîni: *nu-i prea veni la socoteală, dar tot îşi ţinu firea.* CR.; **4.** fel de a fi, natură, conformaţie, structură: *aşa pofteşte firea limbii şi regulile gramaticeşti.* B.-DEL.; *unde este voia lui Dumnezeu se biruiescu toate firili omeneşti.* NEC.; (înv.) **de fire,** nobil: *tot friji de cei nemţeşti sau cai turceşti la cei mai de-a hirea.* COSTIN; **din fire,** prin constituţie: *au doară vii să dzici că din fire aşa ieşti tocmită.* CANT.; *unui om slab din fire nu i-ar veni deloc la îndămînă s-o întîlnească noaptea.* IBR.; **5.** (înv.) fiinţă, făptură, creatură: *această căscioară o fire de om este.* DOS.; **6.** (înv.) menstruaţie; **7.** (înv.) esenţă. [V. *fi*].

firésc, ~şti, fireáscă, ~eşti a. **1.** conform legilor naturii; existent în natură; al naturii, din natură: *toată filosofia fizicească asupra trupului firesc şi în ştiinţa lucrurilor fiinţăşti să sprijineşte.* CANT.; *tot care sîmte libovie, mult defăimează legea firească.* B.-DEL.; **2.** născut în afara căsătoriei; neligitim, natural: *fiilor celor fireşti, adecă celor ce nu sînt după leage prin cununie născuţi.* PRAV.; **3.** normal, obişnuit: *se făcea vorbă multă; şi era firesc să se facă.* CR.; (adv.) *se purta firesc, ca un copil în propria casă.* GHEŢIE. // n. caracterul, însuşirea de a fi natural, lipsit de artificialitate, de perversitate; naturaleţe: *traducătorul a avut de luptat cu hexametrul căruia a izbutit să-i dea firesc.* CĂL.; *sinceritatea ţine de firescul fiinţei umane.* VIERU; *se distingea prin firescul exprimării lui.* [*Fire* + *-esc*].

fíreş, ~i, fireşă, ~e a. (înv.) **1.** firesc, natural: *sfîntul lui trup este ferit de rîsipitura cea fireşe.* DOS.; **2.** real, adevărat: *pre cel hiriş roman cineva a-l cerca mult să se ostenească.* CANT.; **3.** de origine, originar: *hireşi din grecii cei de frunte a Ţarigradului.* N.COSTIN; (şi: **hireş, hiriş**). [*Fire* + *-eş*].

fireşíe, fireşii f. (înv.) particularitate inerentă; specific intrinsec, natural: *hirişiia dară a lucrurilor de la cîţiva, în cîteva chipuri se hotăreşte.* CANT.; (şi: **hirişie**). [*Fireş* + *-ie*].

firéşte adv. **1.** bineînţeles, negreşit, desigur: *or fi crezut oamenii, fireşte, că n-am fost prost să plec.* CAR.; **2.** (înv.) în mod firesc, natural: *fireaşte pohta omului să uită la Dumnezău.* BIBLIA. [*Fire* + *-eşte*].

firét, fireturi n. broderie cu fir (de aur): *haine numai în fireturi.* [*Fir* + *-et*].

firétic, ~ci, firetică, ~ce a. (reg.) cu toane, capricios: *popa nostru e om roşu şi firetic ca cocoşu.* POP. [Et. nec.; cf. *fire*].

firéz n. v. **firiz.**

firezár, firezari m. (entom.) prunar (*Rhynochites cupreus*). [*Firez* + *-ar*].

firfiríc, firfirici m. (înv.) monedă mică de argint: *dă bacşiş un firfiric.* AL.; *împarte calicilor strînşi în ograda caselor sale din Iaşi cîte un firfiric.*

CĂL.; (şi: **firfirig**). [Et. nec.; cf. turc. *firfiri,* germ. *Fünterling*].

firicél, firicele n. diminutiv al lui fir; cantitate, mărime foarte mică: *mii de firicele mişcătoare ... jucau în imperiul unei raze.* EM. [*Fir* + *-icel*].

firídă, firide f. adîncitură lăsată în zid sau în peretele unei sobe, în care se pot pune diferite obiecte: *luă lampa şi o puse pe firida ferestrei, care da în gang.* CAR. [Din bulg. *firida*].

firimitúră, firimituri f. bucată foarte mică dintr-un aliment (de obicei de pîine); fărîmă: *furnicile strîng ... firimitură cu firimitură.* DELAVR.; (p. ext.) *a văzut că se pavau străzile cu firimiturile de marmuri antice.* CĂL. [*Fărîmă* + *-tură* (după *fir*)].

firisáu n. v. **feresău.**

firişór, firişoare n. diminutiv al lui fir: *Caraiman a prins o scînteuţă într-un firişor de iască.* SAD.; *din colţul buzei i se scurge pe bărbie un firişor de sînge.* PETR. [*Fir* + *-işor*].

firitiseálă f. v. **hiritiseală.**

firitisí vb. v. **hiritisi.**

firíz, firize n. (reg.) ferăstrău de mînă: *a mişcat de la măsură mîna lui Ilie, cînd să răteze cu firezul.* AG.; (şi: **firez**). [Din magh. *fürész*].

firmaménţ n. (livr.) boltă cerească: *viaţa de matroz se petrece ... între firmament şi apă.* GAL.; *o stea fugi din firmament.* BAC. [Din lat. *firmamentum,* fr. *firmament*].

firmăn, firmane n. (înv.) ordin emis de sultan pentru provinciile imperiului: *solii dau firmanul, Mircea îl citeşte.* BOL. [Din turc. *ferman*].

fírmă, firme f. **1.** inscripţie pe zid sau pe o placă, aşezată la intrarea într-un magazin, într-o întreprindere etc.; (p. ext.) placă care cuprinde această inscripţie: *la intrare era o firmă veche;* (fig.) *firma regimului constituţional.* OD.; **2.** denumire convenţională a unei întreprinderi: *călătorea prin ţări unde se găseau destui corespondenţi comerciali ai firmei „Sphinx".* GHEŢIE; **firmă-căpuşă,** întreprindere privată care foloseşte mijloace sustrase prin trafic de influenţă dintr-o întreprindere de stat. [Din germ. *Firma*].

fírnis, firnisuri n. soluţie din ulei vegetal sau din răşini şi oxizi metalici, folosită la prepararea vopselelor şi a chitului sau drept grund pentru lemn. [Din germ. *Firnis*].

firós, ~şi, firoásă, ~e a. care conţine (multe) fire; format din fire. [*Fir* + *-os*].

firoscós, ~şi, firoscoásă, ~e a. **1.** (pop. şi iron.) învăţat şi deştept; priceput: *tocmai dumneata o să te găseşti mai firoscos?* ISP.; (subst.) *apoi mă-ta e un fel de firoscoasă, a încuviinţat lelea Ileana.* SAD.; **2.** şiret: *vulpea firoscoasă.* [*Filozof* + (*din*) *fire scos*].

firoseálă, firoseli f. (înv.) risipă: *s-a făcut mare firoseală.* FIL. [*Firosi* + *-eală*].

firosí, firosesc vb. (înv.; refl. şi tr.) a (se) risipi, a (se) împrăştia: *picătura ce se fireşte din vin; şi-a firosit toată averea.* [Din gr. mod. *firaino*].

fírtă, firte f. (reg.) sfert de pogon: *să-mpărţim pămîntul în firte şi bucăţi.* NEGR. [Din germ. *Viertel*].

firúşcă f. (bot.) **firuşca-şopîrlei,** plantă erbacee, cu flori brune-violete grupate în spice, care creşte în păşunile alpine (*Poa alpina*). [*Fir* + *-uş* + *-că*].

firúţ, firuţe n. (reg.) diminutiv al lui fir: *toată ziua iese-n prag, cu firuţul tras în ac.* POP. [*Fir* + *-uţ*].

firúţă, firuţe f. (reg.) plantă erbacee de nutreţ (*Poa pratensis*). [*Fir* + *-uţă*].

físă, fise f. **1.** placă mică care, în baza unei convenţii, poate servi ca marcă de plată la jocurile de noroc, la localuri etc.: *joc numai vist şi nu mai scump de un leu fisa.* NEGR.; **2.** monedă sau piesă metalică, care, introdusă în mecanismul unui automat, îl declanşează: *fisă de telefon;* **a-i cădea** (sau **a-i pica**) **cuiva fisa,** a înţelege despre ce este vorba. [Din fr. *fiche*].

físc n. administraţia finanţelor statului; serviciu de percepere a impozitelor: *vedem aici o scoatere în vînzare din partea fiscului.* EM. [Din fr. *fisc,* lat. *fiscus,* germ. *Fiscus*].

fiscál, ~i, fiscală, ~e a. referitor la fisc, de fisc: *agenţilor noştri fiscali nu le-a rămas de perceput decît o seamă de dări indirecte.* EM.; *e un anunţ decent, are prevăzut timbrul fiscal.* GHEŢIE. [Din fr. *fiscal*].

fiscalísm n. politică financiară constînd în perceperea unor impozite şi taxe exagerate. [*Fiscal* + *-ism*].

fiscalitáte, fiscalităţi f. **1.** sistem de legi şi de regulamente care privesc fixarea şi încasarea impozitelor; **2.** totalitate a obligaţiilor fiscale ale unei persoane. [Din fr. *fiscalité*].

fisibilitáte f. proprietate a lemnului de a se despica de-a lungul fibrelor. [Din fr. *fisibilité*].

fisioná, fisionez vb. (tr.) a provoca o fisiune. [De la *fisiune*].

fisionábil, ~i, fisionabilă, ~e a. care se poate fisiona. [Din fr. *fissionnable*].

fisionáre, fisionări f. acţiunea de a fisiona şi rezultatul ei. [V. *fisiona*].

fisipéd, ~zi, fisipedă, ~e a. şi m. (mamifer carnivor) care are degetele libere: *ursul este un fisiped.* [Din fr. *fissipède*].

fisiúne, fisiuni f. divizare a unui nucleu atomic în nuclee de atomi mai uşori. [Din fr. *fission,* germ. *Fission*].

fistíc, fistici m. **1.** arbust din ţările calde cu fructe avînd sîmburi comestibili (*Pistacia vera*); **2.** fructul acestui arbust, cu sîmburele verde, uleios şi gustos; (şi: (reg.) **fistíc**). [Din turc. *fıstık*].

fistichíu, ~ii, fistichie, ~ii a. **1.** (înv.) de culoarea fisticului; verde-gălbui; **2.** (fig.) ciudat, curios: *o aştept ... pe o străduţă ..., al cărui nume fistichiu nu-l puteam memora.* PR.; *gust fistichiu.* [Din turc. *fıstıkı*].

fistulár, ~i, fistulară, ~e a. (med.) care aparţine fistulei, referitor la o fistulă. [Din fr. *fistulaire*].

fístulă, fistule f. (med.) **1.** canal (format accidental sau pe cale chirurgicală), prin care se scurge o secreţie sau puroiul dintr-o rană: *fistulă lacrimală;* **2.** ulceraţie adîncă în ţesuturile organismului: *rană fără de leac ce să cheamă lepra sau fistula în pîntece.* NEC. [Din fr. *fistule,* lat. *fistula*].

fistulós, ~şi, fistuioásă, ~e a. care are fistule; care formează o fistulă, cu aspect de fistulă. [Din fr. *fistuleux*].

fisură, fisurez vb. (tr. şi refl.) a produce sau a căpăta fisuri. [De la *fisură*].

fisuráre, fisurări f. acţiunea de a (se) fisura şi rezultatul ei. [V. *fisura*].

fisurát, ~ţi, fisurată, ~e a. care are fisuri: *rezultatul acelui moment de distracţie fură două luni petrecute în Spitalul militar din Bucureşti, cu patru vertebre fisurate.* GHEŢIE. [V. *fisura*].

fisúră, fisuri f. crăpătură îngustă, plesnitură într-un corp solid: *se încheagă într-un întreg solidar ca un ulcior fără fisură.* BL. [Din fr. *fissure,* lat. *fissura*].

fiş, fişuri n. (tipogr.) amestec de litere de diferite caractere şi corpuri. [Din germ. *Fisch*].

fişá, fişez vb. (tr.) **1.** a extrage pe fişe însemnări dintr-o lucrare; **2.** a nota pe fişe datele bibliografice fundamentale privitoare la o carte sau la o publicaţie periodică. [De la *fişă*].

fişáre, fişări f. acţiunea de a fişa şi rezultatul ei. [V. *fişa*].

fişát, ~ţi, fişată, ~e a. din care s-au extras pe fişe însemnările considerate necesare (pentru o documentare). [V. *fişa*].

fíşă, fişe f. **1.** foaie mică de hîrtie pe care se fac însemnări în cursul documentării pentru o lucrare: *mîzgîlea cîteva cuvinţe în fişe apoi dispărea.* GHEŢIE; **2.** foaie de carton pe care se trec în biblioteci datele privitoare la o carte; **3. (fişă personală** sau (înv.) **de cadre)** document în care se trec datele personale ale unui salariat: *în mînă ţin fişa de cadre.* GHEŢIE; **4.** (tehn.) piesă la capătul unui cordon electric cu care se stabileşte o legătură electrică. [Din fr. *fiche*].

físcă, físte şi **físti** f. (reg.) **1.** biciuşcă: *noapte neagră, s-o tai cu fişca.* ST.; **2.** lovitură dată cu biciuşca. [Onomat.].

fişét, fişete n. dulap metalic în care se pot închide (şi încuia) documente de valoare. [*Fişă* + *-et*].

fişíc, fişicuri n. **1.** sul de monede metalice, aşezate una peste alta şi înfăşurate în hîrtie: *numai un fişic? glumeşti? mai dă unul.* AL.; *cînd a isprăvit vorba, vodă i-a pus două fişicuri cu napoleoni în mînă.* CR.; **2.** coşuleţ de hîrtie în formă de con (pentru bomboane, alune etc.): *vine cu fişicul de cofeturi.* CAR. [Din turc. *fişek*].

fişiér, fişiere n. **1.** colecţie de fişe: *unica lui carte ... degeaba o cauţi prin fişiere.* GHEŢIE; **2.** dulap sau cutie în care se păstrează fişe; **3.** (inform.) colecţie organizată de înregistrări, dispusă pe unul sau mai multe suporturi externe şi memorată sub un singur nume. [Din fr. *fichier*].

fişíu, fişiuri n. batic subţire de mătase. [Din fr. *fichu*].

fişpán, fişpani m. (reg.) prefect: *din capitală de comitat, cu un fişpan..., a ajuns o simplă reşedinţă de plasă.* GHEŢIE. [Din magh. *főspán*].

fiştecáre pron. nehot. v. **fiecare.**

fiştéica, fişteici f. (reg.) bucată de pămînt lungă şi îngustă; fîşie de pămînt: *oamenii şi-au arat fişteicile şi le-au semănat cu grîu.* ST. [Et. nec.].

fit n. **a trage la fit,** a absenta, a chiuli (de la şcoală). [Cf. germ. *quitt*].

fitecé a. nehot. v. **fiece.**

fitecíne pron. nehot. v. **fiecine.**

fiteşcáre pron. nehot. v. **fiecare.**

fitíl, fitile şi (rar) **fitiluri** n. **1.** şiret, panglică sau tub din fibre textile care absoarbe lichidele şi care se introduce în lumînări, lămpi, felinare etc. pentru a fi aprins: *trase mai jos fitilul opaiţului, care începuse să fumege.* AG.; **2.** (înv.) şnur muiat într-o substanţă inflamabilă care servea la aprinderea încărcăturii armelor de foc: *un ianicer avînd fitilul aprins la puşca sa.* BĂLC.; **3.** tub cu încărcătură de pulbere folosit pentru declanşarea exploziilor în mine: *şeful miner va supraveghea perforarea, burarea găurilor, aprinderea fitilelor.* CĂL.; **4. a băga** (sau **a vîrî**) **un fitil** (sau **fitiluri**), a băga intrigi, a face discordie: *alta n-au de vorbit decît bîrfeli şi răutăţi, ca să vîre fitiluri şi zîzanie în toată mahalaua.* CAR. [Din turc. *fitil*].

fitileálă, fitileli f. (fam.) intrigă; instigare. [*Fitil* + *-eală*].

fitilí, fitilesc vb. (fam.; tr.) a instiga pe cineva. [De la *fitil*].

fitilíst, ~şti, fitilistă, ~e a. şi m., f. (fam.) (om) intrigant. [*Fitili* + *-ist*].

fíting, fitinguri n. (tehn.) piesă tubulară cu care se face o prelucrare, o schimbare de direcţie sau o deviaţie la conductele metalice pentru fluide. [Din germ. *Fiting*].

fitness [fítnis] n. condiţie fizică bună; sănătate. [Cuv. engl.].

fito- element de compunere cu sensul „(referitor la) plante", „propriu plantelor". [Din fr. *phyto-*, gr. *phyton*].

fitobiológic, ~ci, fitobiologică, ~ce a. care ține de fitobiologie, referitor la fitobiologie. [Din fr. *phytobiologique*].

fitobiologíe f. biologie vegetală; botanică. [Din fr. *phytobiologie*].

fitocenótic, ~ci, fitocenotică, ~ce a. care ține de fitocenoză, referitor la fitocenoză. [De la *fitocenoză*].

fitocenóză, fitocenoze f. grupare naturală a tuturor plantelor care trăiesc într-un anumit mediu. [Din fr. *phytocénose*].

fitochimíe f. studiu al proceselor chimice care au loc în plante. [Din fr. *phytochimie*].

fitocíd, ~zi, fitocidă, ~e a. și n. (substanță) care produce moartea plantelor sau a organelor lor. [Din fr. *phytocide*].

fitoclimăt, fitoclimate n. ansamblu al condițiilor climatice caracteristice unor specii vegetale. [Din fr. *phytoclimate*].

fitofăg, ~gi, fitofagă, ~ge a. și m. (animal) care se hrănește cu plante, cu materii vegetale: *pește fitofag*. [Din fr. *phytophage*].

fitofarmaceútic, ~ci, fitofarmaceutică, ~ce a. care ține de fitofarmacie, referitor la fitofarmacie: *preparate fitofarmaceutice*. [Din fr. *phytopharmaceutique*].

fitofarmacíe f. știință a preparării medicamentelor pe baza plantelor medicinale. [Din fr. *phytopharmacie*].

fitofiziologíe f. fiziologie a plantelor. [Din fr. *phytophysiologie*].

fitogén, ~i, fitogenă, ~e a. (geol.) de origine vegetală: *rocă fitogenă*. [Din fr. *phytogène*].

fitogenética f. genetică a plantelor. [Din fr. *phytogénétique*].

fitogenéză f. dezvoltare istorică a plantelor. [*Fito-* + *geneză*].

fitogénic, ~ci, fitogenică, ~ce a. fitogen. [Din it. *fitogenico*].

fitogeográfic, ~ci, fitogeografică, ~ce a. care ține de fitogeografie, referitor la fitogeografie. [Din fr. *phytogéographique*].

fitogeografíe f. studiu al răspîndirii plantelor pe glob. [Din fr. *phytogéographie*].

fitogeosféră f. parte a suprafeței terestre pe care cresc plante. [*Fito-* + *geosferă*].

fitológ, fitologi m. botanist. [Din fr. *phytologue*].

fitologíe f. botanică [Din fr. *phytologie*].

fitoparazít, fitoparaziți m. parazit al plantelor. [Din fr. *phytoparasite*].

fitopatogén, ~i, fitopatogenă, ~e a. și m. (agent) care provoacă îmbolnăvirea plantelor. [Din fr. *phytopathogène*].

fitopatológic, ~ci, fitopatologică, ~ce a. care ține de fitopatologie, referitor la fitopatologie. [Din fr. *phytopathologique*].

fitopatologíe, fitopatologii f. știință care studiază bolile plantelor. [Din fr. *phytopathologie*].

fitopianctón, fitoplanctonuri n. plancton format din plante acvatice inferioare. [Din fr. *phytoplancton*].

fitosanitár, ~i, fitosanitară, ~e a. referitor la sănătatea plantelor; care contribuie la sănătatea plantelor. [Din fr. *phytosanitaire*].

fitotéhnic, ~ci, fitotehnică, ~ce a. care ține de fitotehnie, referitor la fitotehnie. [Din fr. *phytotechnique*].

fitotehníe f. știință care se ocupă cu tehnica culturii plantelor agricole (în vederea obținerii unor recolte mari). [Din fr. *phytotechnie*].

fitoterapíe, fitoterapii f. **1.** *disciplină care se* ocupă cu mijloacele de prevenire și de combatere a bolilor, a paraziților și a dăunătorilor plantelor cultivate; **2.** (med.) tratament cu preparate din plante. [Din germ. *Phytotherapie*, fr. *phytothérapie*].

fitotomíe f. (biol.) anatomie vegetală. [Din fr. *phytotomie*].

fitotóxic, ~ci, fitotoxică, ~ce a. (și subst.) care are acțiune toxică asupra plantelor. [Din fr. *phytotoxique*].

fitotoxínă, fitotoxine f. (bot.) toxină vegetală. [Din germ. *Phytotoxin*].

fitotrón, fitotroane n. instalație specială în care se cultivă plante sub lumină, temperatură, umiditate etc. dirijate, în scop experimental. [Din fr. *phytotron*].

fitozoár, fitozoare n. (biol.) animal al cărui simetrie radială amintește de o plantă; zoofit. [Din fr. *phytozoaire*].

fituí, fituiesc vb. **1.** (refl.) a se achita de o datorie: *ca să-i dea parale ... să se fituiască*. POP.; *m-am fituit cu el;* **2.** (tr.) a consuma în întregime, a termina (o sumă de bani): *lumea i-a luat cu asalt cofetăria, i-a fituit prăjiturile*. VOIC.; (refl. pas.) [bucatele] *se fituiră într-o clipă*. ISP. [*Fit* + *-ui*].

fíță, fițe f. moft, figură: *în public, fițele ei mă scoteau din sărite*. GHEȚIE; *mi-a mai făcut o fiță;* **a face fițe**, a face mofturi, a se sclifosi. [Et. nec.].

fițúică, fițuici f. **1.** bucată de hîrtie pe care se fac diferite însemnări: *desfăcînd o fițuică, și-o apropie de barbă*. SAD.; **bancă de fițuici**, v. **bancă**; **2.** (spec.) hîrtie cu însemnări folosită pentru a copia la un examen: *din bancă în bancă, fițuicile lui circulau prin toată clasa*. VINEA; **3.** (depr.) publicație, gazetă neînsemnată. [Cf. germ. *Fitschen* „fleac, mărunțiș"].

fiu, fii m. **1.** persoană de sex bărbătesc, considerată în raport cu părinții; fecior: *cînd să treacă fiu-său pe acolo ... îl și întîmpină un urs mormăind*. CR.; **fiu de suflet**, băiat adoptat; **fiu natural**, băiat din flori; **2.** descendent, urmaș: *fiu de domn;* **3.** (la voc.) termen afectuos de adresare către persoane mai tinere de sex bărbătesc: *din partea mea, tot chef și voie bună să vă dea Domnul, fiilor*. CR.; **4.** (fig.) cetățean, membru al unei colectivități (de care se simte atașat); (fig.) *fiu al ăstor ruine, țărîna lor slăvesc*. ALEX.; **5.** (bis.; art.) (**Fiul Omului**, (înv.) **Fiul Omenesc**), Isus Hristos (una dintre cele trei ipostaze sub care se prezintă divinitatea în creștinism): *cu ajutorul Fiiului și cu săvîrșitul Duhului Sfînt*. PALIA. [Lat. *filius*].

fiulăre, fiulări f. (reg.) bulfeu la jug. [Lat. **fib(u)laria* (<*fibula*)].

fiuleț, fiuleți m. (pop.) diminutiv al lui fiu: *mi s-a născut fiuleț din maică*. POP. [*Fiu* + *-uleț*].

fiut interj. exclamație prin care se sugerează plecarea sau dispariția rapidă a cuiva sau a ceva. [Onomat.].

five o'clock [fáiv ă cloc] n. **1.** ceai servit la ora cinci după-amiază, însoțit de o gustare: *mîine e vineri, vii la five-a-clock-ul Matildei, nu?* GHEȚIE; **2.** petrecere făcută după-amiază, în jurul orei cinci. [Cuv. engl.].

fix, ~cși, fixă, ~e a. **1.** (și adv.) care nu-și schimbă locul sau poziția; nemișcat: *punct fix, stele fixe;* (adv.) *se uita la mine lung, fix, cu ochii împăienjeniți, somnoroși*. VLAH.; **2.** care nu variază, care nu se schimbă: *lipsa unei limbi literare și a unei ortografii fixe sînt semnele unei culturi începătoare*. IBR.; *preț fix;* **idee fixă**, idee care preocupă permanent pe cineva: *ideea de latinitate se întărește în mintea lor pînă la puterea unei idei fixe*. IBR.; **3.** precis, exact: *în fenomenele vieții, lucrurile nu se isprăvesc la date fixe*. IBR.; *reluă lectura, pe care o suspendă la șase fix*. GHEȚIE; (adv.) *o epocă nu începe și nici nu se termină fix la data pusă de noi*. IBR. [Din fr. *fixe*, lat. *fixus*].

fixă, fixez vb. **1.** (tr.) a prinde, a înțepeni ceva într-un loc: *cei patru oameni fixează baionetele la armă*. PETR.; (fig.) *impresionistul fixează pe pînză impresia cea mai fugară*. BL.; **2.** (tr.) a privi țintă; a aținti, a pironi cu privirea: *mă fixa îndelung, ori de cîte ori ne întîlneam prin casă*. GHEȚIE; (fig.) *prin fereastră mă fixează luna rece*. MACED.; **a fixa cu privirea** (sau **cu ochii**), a privi insistent; **3.** (refl.) a se stabili, a se statornici (cu domiciliul): *iar am plecat mai departe, de teamă să nu mă fixez*. TOP.; *s-a fixat la București;* (refl. pas.) *mamei i se fixase domiciliu obligatoriu*. GHEȚIE; **4.** (tr.) a determina, a stabili: *încerc să fixez ziua după calendar*. PETR.; *a fixa prețul; a fixa o oră de întîlnire;* **5.** (refl.) a se hotărî într-o anumită privință: *logicienii se fixează tot mai mult asupra unui ideal de cunoaștere*. BL.; **6.** (chim.; tr.) a aduce în stare de a nu se mai schimba, de a nu se mai descompune, de a adera la un material: *a fixa o soluție; a fixa un colorant*. [Din fr. *fixer*].

fixábil, ~i, fixabilă, ~e a. care se poate fixa: *va avea, firește, nevoie ... de o riglă infinită fixabilă în spațiu*. BL. [Din fr. *fixable*].

fixăj n. fixare. [Din fr. *fixage*].

fixáre f. acțiunea de a (se) fixa și rezultatul ei; fixaj; (rar) fixație: *pînă acum am vorbit despre fixarea unei limbi literare*. IBR.; *se convinse încă o dată că e cel mai potrivit loc pentru fixarea pînzei*. GHEȚIE. [V. *fixa*].

fixát, ~ți, fixată, ~e a. **1.** prins, înțepenit într-un loc: *după părerea lui, o pasăre deplasase țigla insuficient fixată*. GHEȚIE; **2.** imobil, nemișcat, neclintit; **3.** hotărît, decis: *mai puțin fixați asupra principiilor*. MAIOR.; *limba noastră literară nu e încă formată și fixată*. IBR. [V. *fixa*].

fixatív, fixative n. **1.** soluție cu care se stropesc desenele pentru a le feri de ștergere; **2.** soluție care ajută la menținerea coafurii. [Din fr. *fixatif*].

fixatór, fixatori m. **1.** soluție cu care se face insensibil la lumină materialul fotografic developat; **2.** substanță folosită pentru a împiedica decolorarea materialelor textile sau pentru a stabiliza culorile. [Din fr. *fixateur*].

fixáție, fixații f. **1.** (rar) fixare; **2.** (med.) operație prin care se asigură conservarea unui țesut celular pentru a fi studiat la microscop; **3.** (depr.) idee fixă, opinie la care cineva nu renunță (în ciuda falsității ei): *motivele poetice au tendința de a deveni fixațiuni*. CĂL.; (și: (înv.) **fixațiune**). [Din fr. *fixation*].

fixațiúne f. v. fixație.

fíxing, fixinguri n. stabilire a cursurilor valutare sau a prețului aurului la bursă. [Din engl. *fixing*].

fixísm n. teorie biologică care susține că speciile de animale și de plante sînt invariabile. [Din fr. *fixisme*, germ. *Fixismus*].

fixíst, ~ști, fixistă, ~e a. care aparține fixismului, referitor la fixism. // m., f. adept al fixismului. [Din fr. *fixiste*].

fixitáte, (rar) **fixități** f. **1.** starea, caracterul a ceea ce este fix; imobilitate; stabilitate, constanță: *această lipsă de fixitate a limbii literare se explică prin lipsa unei vechi culturi*. IBR.; **2.** idee care preocupă permanent pe cineva; idee fixă: *vindecarea Dariei nu poate veni din partea soțului pedagog care caută să reprime fixitățile, ci prin dezlănțuirea patimilor refulate*. CĂL. [Din fr. *fixité*].

fízic[1], ~ci, fizică, ~ce a. **1.** referitor la fenomenele de care se ocupă fizica, la metodele fizicii; (înv.) fizicesc, (rar) fizical: *viitorul este în*

lumea fizică, în aburi şi maşini. BOL.; *ştiinţe fizice;* **2.** care ţine de materie, referitor la materie: *lumea fizică;* **3.** care are la bază simţurile: *certitudine fizică;* **4.** referitor la corpul fiinţelor vii: *în virtutea forţei fizice confisca covrigii cumpăraţi de elevii mai slabi.* CĂL.; *aspect fizic.* // n. aspect exterior al unei persoane: *chiar fizicul meu este obiectiv, astfel eu pot să-mi descriu părul, nasul, urechile etc.* IBR.; *un fizic plăcut.* [Din lat. ***physicus,*** fr. ***physique,*** germ. ***physisch***].

fizic², **fizici** m. (înv.) fizician: *măsurările făcute de fizicii mai sus numiţi.* EM. [Din lat. ***physicus,*** germ. ***Physiker***].

fizicál, **~i**, **fizicală**, **~e** a. (rar) fizic¹: *se întîmplă adesea ca, în domeniul fizicii, un aspect fizical oarecare să dobîndească o formulare matematică.* BL. [Din engl. ***physical;*** cf. germ. ***physikalisch***].

fizicalísm n. concepţie neopozitivistă potrivit căreia limbajul fizicii ar trebui să fie limbajul tuturor ştiinţelor. [Din fr. ***physicalisme***].

fizicalíst, **~şti**, **fizicalístă**, **~e** a. care ţine de fizicalism, referitor la fizicalism. // m., f. adept al fizicalismului. [Din fr. ***physicaliste***].

fizicalitáte f. caracterul, însuşirea de a fi material, corporal, perceptibil cu simţurile. [Din engl. ***physicality***].

fízică f. **1.** ştiinţă care studiază structura şi proprietăţile generale ale fenomenelor naturii anorganice; **2.** manual, tratat care cuprinde elementele acestei ştiinţe: *în fizica lui Aristotel se găsesc şi unele enclave ce par să arate spre o concepţie modernă.* BL. [Din lat. ***physica,*** gr. ***physiké,*** fr. ***physique,*** germ. ***Physik***].

fizicésc, **~şti**, **fiziceáscă**, **~eşti** a. (înv.) fizic¹: *toată filosofia fizicească asupra trupului firesc şi în ştiinţa lucrurilor fiinţăşti să sprijinească.* CANT. [Din lat. ***physicus,*** gr. ***physikós*** + ***-esc***].

fizicéşte adv. sub raport fizic; în ce priveşte fizicul: *sînt oamenii cei mai urîţi fiziceşte.* EM. [***Fizic*** + ***-eşte***].

fizicián, **~eni**, **fiziciană**, **~ene** m., f. persoană care se ocupă cu studiul fizicii, specialist în fizică; (înv.) fizic²: *fizicienii se ocupaseră desigur îndelung cu studierea legilor proprii fenomenelor mecanice.* BL. [Din fr. ***physicien***].

fizicitáte f. însuşirea de a fi fizic, material sau de a avea o latură fizică: *e unica poezie în care vedem amorul tratat complet, întreg, cu oarecare caractere chiar de fizicitate la Eminescu.* IBR.; *fizicitatea semnului.* [***Fizic***¹ + ***-itate***].

fiziocrát, **fiziocraţi** m. adept al teoriei economice potrivit căreia numai munca depusă în agricultură este producătoare de valori: *aceste idei sînt ale fiziocraţilor.* EM. [Din fr. ***physiocrate,*** germ. ***Physiokrat***].

fiziocrátic, **~ci**, **fiziocratícă**, **~ce** a. care ţine de fiziocraţie, referitor la fiziocraţie: *consumaţiune şi schimb tratate din punct de vedere fiziocratic.* EM.; *el încearcă să dea avînt producţiei agricole în sensul doctrinei fiziocratice.* BL. [Din fr. ***physiocratique,*** germ. ***physiokratisch***].

fiziocratísm n. fiziocraţie: *fiziocratismul ... întregeşte acum şi corectează programul mercantilist.* BL. [Din fr. ***physiocratisme,*** germ. ***Physiokratismus***].

fiziocraţíe f. doctrină economică potrivit căreia munca agricolă este unica sursă de bogăţie; fiziocratism. [Din fr. ***physiocratie,*** germ. ***Physiokratie***].

fiziognomónic, **~ci**, **fiziognomonícă**, **~ce** a. (livr.) care ţine de fiziognomonie, referitor la fiziognomonie. [Din fr. ***physiognomonique***].

fiziognomoníe f. arta de a determina caracterul omului după fizionomie, după înfăţişarea lui fizică. [Din fr. ***physiognomonie***].

fiziografíe f. disciplină care studiază caracteristicile exterioare ale pămîntului. [Din fr. ***physiographie***].

fiziolatríe, **fiziolatrii** f. cult al fenomenelor naturii. [Din fr. ***physiolâtrie***].

fiziológ, **fiziologi** m. persoană care se ocupă cu fiziologia; specialist în fiziologie; (înv.) fiziologist. [Din fr. ***physiologue,*** germ. ***Physiologe***].

fiziológic, **~ci**, **fiziologícă**, **~ce** a. **1.** care aparţine fiziologiei, referitor la fiziologie: *nu se ştie prin ce taină fiziologică copiii naturali sînt de o rară inteligenţă.* CĂL.; **2.** care ţine de funcţiile organelor şi fenomenelor vieţii: *la cutare însuşire sufletească a unui scriitor corespunde cutare cauză fiziologică.* IBR.; (adv.) *spînul e un om fiziologic neîmplinit, trupeşte deficitar.* BL.; **ser fiziologic,** v. **ser.** [Din fr. ***physiologique,*** germ. ***physiologisch***].

fiziologicéşte adv. din punct de vedere fizic, trupesc: *crede probabil că eroul este damnat fiziologiceşte să fie o fiinţă detestabilă.* CĂL. [***Fiziologie*** + ***-eşte***].

fiziologíe f. **1.** ramură a biologiei care studiază funcţiile organelor (la animale şi la plante): *nu ştie anatomie şi fiziologie.* EM.; **2.** manual, tratat care cuprinde problemele de bază din acest domeniu; **3.** studiere a realităţii umane într-o manieră obiectivă: *acest doctor s-a apucat să studieze fiziologia scriitorilor în viaţă.* IBR. [Din fr. ***physiologie,*** germ. ***Physiologie***].

fiziologíst, **fiziologişti** m. (înv.) fiziolog. [Din fr. ***physiologiste***].

fizionómic, **~ci**, **fizionomícă**, **~ce** a. (livr.) care ţine de fizionomie, referitor la fizionomie: *asemănările nu sînt rasiale, ci fizionomice.* CĂL. [Din fr. ***physionomique***].

fizionomíe, **fizionomii** f. **1.** expresie particulară a trăsăturilor feţei cuiva; chip: *persoana nu e numai vicleană, dar are şi fizionomia unei vulpi.* BL.; **2.** înfăţişare, aspect: *încercam să răspund mut, prin schimbări ale fizionomiei.* GHEŢIE; **3.** studiu al înfăţişării oamenilor efectuat în vederea aflării caracterului lor: *el caută temeiul sistematic în disciplinele, întrecute chiar în acel moment, ale fizionomiei şi frenologiei.* VIANU; **4.** (fig.) caracter distinctiv, aspect particular: *investigaţia abisală surprinde fizionomia etnică în dedesubturile ei cîteodată deloc vizibile.* BL.; *fiecare popor are fizionomia sa.* [Din fr. ***physionomie,*** germ. ***Physionomie***].

fizionomíst, **fizionomişti** m. persoană care încearcă să cunoască caracterul oamenilor după fizionomia lor: *nefiind cineva fizionomist, putea fără a greşi să-l boteze de nătărău.* NEGR.; (adj.) *un medic fizionomist ... face legături analogice între figura unui pacient şi toată personalitatea psihică a acestuia.* BL. [Din fr. ***physionomiste***].

fiziopatológ, **fiziopatologi** m. specialist în fiziopatologie. [De la ***fiziopatologie***].

fiziopatológic, **~ci**, **fiziopatologícă**, **~ce** a. care aparţine fiziopatologiei, referitor la fiziopatologie. [Din fr. ***physiopathologique***].

fiziopatologíe f. ramură a medicinei care studiază modul de producere a bolilor. [Din fr. ***physiopathologie***].

fizioterapíe, **fizioterapii** f. tratament medical cu ajutorul agenţilor fizici naturali. [Din fr. ***physiothérapie,*** germ. ***Physiotherapie***].

fîl interj. (de obicei repetat) cuvînt care redă zgomotul produs de mişcarea aripilor în timpul zborului. [Onomat.].

fîlfîi, pers. **3 fîlfîie** vb. **1.** (intr.) a da din aripi (pentru a-şi lua zborul şi a se menţine în aer): *de-aş fi pasărea ce zboară, filfîind din aripioară.* NEGR.; (fig.) *încetase a filfîi în fiinţa lui fluturele negru al neliniştii.* SAD.; (tr.) *îi răspunse vulturul cu glas omenesc, filfîindu-şi aripile.* GHEŢIE; **2.** (p. anal.; intr.) a (se) mişca (în bătaia vîntului): *a Moldovei steag de fală filfîie falnic în cer.* AL.; (fig.) *steaua ciobanului a mai filfît o dată ca o naframă şi apoi s-a stins.* SAD.; **3.** (intr.) a creşte şi a descreşte în cursul arderii; a pîlpîi: *lampa filfîia lungă, ca şi cînd ar fi vrut să ajungă tavanul.* EM.; **4.** (tr.) a agita în aer; a flutura; **5.** (fam.; refl.) a-şi pierde vigoarea; a se destrăma: *mă bate gîndul... că povestea a început să se filfîie.* GHEŢIE; **a i se filfîi,** a nu-i păsa: *trebuie să plece peste cîteva zile ... şi i se filfîie de cursul Zinei.* GHEŢIE. [De la ***fîl***].

fîlfîind, **~zi**, **fîlfîndă**, **~e** a. care filfîie: *palicari ... purtînd fustanelă filfîndă.* OD. [V. ***filfîi***].

fîlfîire, **fîlfîiri** f. **1.** acţiunea de a filfîi şi rezultatul ei; **2.** zgomot produs de zborul păsărilor; filfît; filfîitură: *deasupra brazilor şi a fagilor sunară glasuri de cocoare şi filfîiri.* SAD.; **3.** mişcare, fluturare în bătaia vîntului: *moare ... admirînd stindardu-n filfîire.* AL.; **4.** (fig.) suflare de vînt şi zgomotul produs de ea: *eu tăceam şi ascultam cum filfîiri de vînt umflă frunzişurile.* SAD. [V. ***filfîi***].

fîlfît n. filfîire: *auzi un filfît ca de un stol de paseri.* ISP. [V. ***filfîi***].

fîlfîitór, **~i**, **fîlfîitoáre** a. care filfîie: *mii de lănci cu flamuri se văd filfîitoare.* AL.; (fig.) *numeroasele poezii ale lui Grandea ... sînt filfîitoare ca nişte drapele.* CĂL. [***Filfîi*** + ***-tor***].

fîlfîitúră, **fîlfîituri** f. filfîire: *o pereche de guguştuici se năpusti cu filfîituri zgomotoase în frunzarul de deasupra ei.* VOIC. [***Filfîi*** + ***-tură***].

fîn, (rar) **fînuri** n. **1.** iarbă cosită şi uscată, servind ca nutreţ pentru animale: *au luat o căpiţă de fîn şi-au aruncat-o peste dînsul.* CR.; **a căuta acul în carul cu fîn,** v. **ac**; **2.** iarbă care va fi cosită şi uscată pentru a fi folosită ca nutreţ pentru animale; finaţ. [Lat. ***fenum***].

fînăr¹, **fînare** n. (reg.) construcţie anexă în care se depozitează fînul şi se adăpostesc diferite unelte agricole; finariţă. [***Fîn*** + ***-ar***].

fînăr² n. v. **fanar.**

fînăriţă, **fînariţe** f. (reg.) finar¹. [***Fîn*** + ***-ariţă***].

fînăţ, **fînaţuri** şi (rar) **fînaţe** n. teren pe care creşte iarbă pentru fîn: *ce ne calci poienele şi ne paşti fînaţele?* POP. [Lat. ****fenacium***].

fînărie, **fînării** f. **1.** fîneaţă; **2.** şură, magazie unde se păstrează fînul; finar¹: *isprăvise cu cercetarea grajdurilor şi a fînăriei.* GAL. [***Fîn*** + ***-ărie***].

fîneáţă, **fîneţe** f. teren pe care se creşte iarba pentru fîn; fînărie, finaţ: *apucaseră de-a dreptul prin fîneţe, învăluindu-le ca-n spulber de vînt.* SAD. [***Fîn*** + ***-eaţă***].

fînişór n. (pop.) diminutiv al lui fîn: *sapă-mi groapa din picior şi-mi aşterne fînişor.* POP. [***Fîn*** + ***-işor***].

fînoásă, **fînoase** f. (înv.) dispozitiv pentru întoarcerea fînului: *seceră tori, cositoare, fînoase.* GHICA. [Din fr. ***faneuse*** (după *fîn*)].

fîntîoáră f. v. **fîntînoară.**

fîntînár, **fîntînari** m. persoană care sapă, repară sau întreţine fîntîni: *au fost fîntînari şi-au aflat cu dînsa fîntînile şi izvoarele.* SAD. [***Fîntînă*** + ***-ar***].

fîntînă, **fîntîni** f. **1.** groapă (cilindrică) săpată pînă la nivelul unui strat de apă şi amenajată pentru alimentarea curentă cu apă: *apa de baltă nice odinioară nu este limpede ca de fîntînă.* B.-DEL.; *prinde murgu la fîntînă.* AL.; **fîntînă săritoare,** v. **săritor**; **2.** construcţie (din zid) care adăposteşte o sursă de apă: *parcurgea jumătate din parc, pe una din aleile principale, pînă la fîntîna cu nimfe şi fauni de lîngă lac.* GHEŢIE; *fîntînă monumentală;* **fîntînă arteziană,** v. **artezian**; **3.** (înv.) rezervor de apă: *nice vom bea apă den fîntîna ta.* BIBLIA; **4.** (fig.) sursă, izvor, loc de pornire pentru ceva: *dipticele ... pot constitui ... o fîntînă istorică dintre cele mai preţioase.* HASD. [Lat. ***fontana***].

fîntînéa, fîntînele f. (pop.) fîntînioară: *maică, din guriţa mea s-ar fi făcut fîntînea.* POP. [*Fîntînă* + *-ea*].

fîntînél, fîntînei m. specie de păstrav, frumos colorat, care trăieşte în apele de munte (*Salvelinus fontinalis*). [*Fîntînă* + *-el*].

fîntînícă, fîntînele f. 1. diminutiv de la fîntînă; fîntînioară; 2. (reg.) rană la piciorul vitelor. [*Fîntînă* + *-ică*].

fîntînioáră, fîntînioare f. (pop.) diminutiv al lui fîntînă; fîntînea, fîntîniţă: *colo jos la fîntînioară trage-un voinicel să moară.* POP.; (şi: **fîntîioară**). [*Fîntînă* + *-ioară*].

fîntîníţă, fîntînite f. (pop.) fîntînioară: *şipotul de sub deal şi de sub dumbravă se adună de la trei fîntînite pline într-un jgheab de lemn.* SAD. [*Fîntînă* + *-iţă*].

fîrnîí, fîrnîi vb. (intr.) 1. a vorbi pe nas; a fornăi; 2. a produce zgomot în timpul respiraţiei din cauza nasului înfundat. [Onomat.].

fîrnîiálă, fîrnîieli f. fîrnîire, fîrnîit[1]. [*Fîrnîi* + *-eală*].

fîrnîíre, fîrnîiri f. acţiunea de a fîrnîi şi rezultatul ei; fîrnîială, fîrnîit[1]. [V. *fîrnîi*].

fîrnîít[1] n. faptul de a fîrnîi. [V. *fîrnîi*].

fîrnîít[2], ~ţi, fîrnîită, ~e a. (şi subst.) care vorbeşte sau cîntă pe nas: *bătrîn fîrnîit şi cu darul beţiei.* CĂL.; *dascălul Iordache, fîrnîitul de la strana mare.* CR. [V. *fîrnîi*].

fîrşí, fîrşesc vb. (înv.) 1. (tr.) a duce la capăt; a isprăvi, a sfîrşi, a termina: *nici unul lasă pe altul să-ş fîrşască vorba.* B.-DEL.; 2. (tr. şi refl.) a (se) vlăgui, a (se) istovi, a (se) extenua: *atîta ş-au fîrşitu-ş trupul, cît să vedea închieturile ciolanelor.* DOS.; 3. (refl.) a muri, a deceda: *toţi aceştea, loviţi fără milă, să fîrşiră cu moarte păgînă.* B.-DEL. [De la *sfîrşi*].

fîrşít n. (înv.) faptul de a se fîrşi; încheiere, terminare: *cînd era-n urmă, la fîrşit, rămînea lucru nehotărît.* B.-DEL. [V. *fîrşi*].

fîrtái, fîrtaie n. (reg.) sfert. [Din magh. *fertály*].

fîrtát, fîrtaţi m. prieten bun, frate de cruce, tovarăş: *la lucru acum, fîrtate!* AL. [*Frate* + *-at*; cf. sl. *pobratim*].

fîrţă, fîrţe f. (fam.) obrăznicătură: *o fîrţă de copil.* [Cf. *fîrţii*].

fîrţíi, fîrţii vb. (reg.; refl.) a umbla de colo-colo (şi fără rost). [V. *fîţîi*].

fîrţóg, ~gi, fîrţoágă, ~ge a. (reg.) neastîmpărat, zglobiu: *cu copila cea fîrţoagă.* AL. [V. *fîrţă*].

fîs interj. cuvînt care redă zgomotul produs de un gaz care se scurge printr-un orificiu strîmt. // n. (pop.; pl. **fîsuri**) 1. flatulenţă; 2. (fig.) insucces, zbatere zadarnică: *totul a fost numai un fîs.* [Onomat.].

fîsă, fîse f. nume dat mai multor specii de păsări migratoare (înrudite cu ciocîrlia), de culoare cafenie-cenuşie, cu pîntecele albicios (*Anthus*): *fîsă de cîmp, fîsă de munte, fîsă de pădure, fîsă de luncă.* [Et. nec.].

fîsîí, fîsîi vb. (intr.) 1. a sufla (pe nas) cu putere (scoţînd sunete şuierătoare); 2. a produce un sunet şuierător şi surd. [*Fîs* + *-îi*].

fîsîiálă, fîsîieli f. 1. faptul de a fîsîi; fîsîire; fîsîit; 2. zgomot produs de ieşirea unui gaz printr-un orificiu strîmt; fîsîitură. [*Fîsîi* + *-eală*].

fîsîíre, fîsîiri f. acţiunea de a fîsîi şi rezultatul ei. [V. *fîsîi*].

fîsîít[1], fîsîituri n. fîsîială. [V. *fîsîi*].

fîsîít[2], ~ţi, fîsîită, ~e a. (pop.) cu mişcări lente; încet la muncă: *om fîsîit.* [V. *fîsîi*].

fîsîitúră, fîsîituri f. 1. fîsîială; 2. (pop.) flatulenţă. [*Fîsîi* + *-tură*].

fîstîc[1] interj. cuvînt care imită zgomotul unui corp care se agită: *zvîrc! în dreapta, fîstîc! în stînga.* ISP. [Onomat.].

fîstîc[2] m. v. fistic.

fîstîceálă, fîstîceli f. (fam.) faptul de a (se) fîstîci. [*Fîstîci* + *-eală*].

fîstîci, fîstîcesc vb. (fam.; refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă cumpătul; a (se) zăpăci, a (se) intimida: *se fîstici şi se ameţi cînd se văzu înconjurat de o mulţime de lume.* ISP. [*Fîstîc[1]* + *-i*].

fîstîcíre, fîstîciri f. acţiunea de a (se) fîstîci şi rezultatul ei; fîstîceală. [V. *fîstîci*].

fîstîcít, ~ţi, fîstîcită, ~e a. tulburat, zăpăcit, intimidat. [V. *fîstîci*].

fîş[1] interj. (adesea repetat) cuvînt care redă sunetul produs de mişcarea frunzelor, a hîrtiei etc. [Onomat.].

fîş[2], fîşuri n. 1. material subţire impermeabil, din care se fac haine de ploaie; 2. haină de ploaie confecţionată din acest material. [De la *fîş*[1]].

fîşcîí, fîşcîi şi **fîşcîiesc** vb. (reg.) 1. (intr.) a şuiera printre dinţi sau cu ajutorul degetelor; 2. (tr.) a atenţiona prin şuierături: *să lase în tihna lor dropiile; să nu se apropie prea mult de ele, să nu le fîşcîie şi să nu le stîrnească.* SAD. [Et. nec.].

fîşcîít, fîşcîituri n. (reg.) şuierat; (reg.) fîşcîitură. [V. *fîşcîi*].

fîşcîitoáre, fîşcîitori f. (reg.) mic instrument cu care se şuieră. [*Fîşcîi* + *-toare*].

fîşcîitúră, fîşcîituri f. (reg.) fîşcîit. [*Fîşcîi* + *-tură*].

fîşíe, fîşii f. 1. bucată lungă şi subţire de pînză, de piele etc.: *o fîşie nesfîrşită dintr-o pînză pare calea.* COŞB.; (fig.) *o fîşie de lumină;* 2. suprafaţă lungă şi subţire de teren: *cu o fîşie tot n-avem moşie.* PANN. [*Faşă* + *-ie*].

fîşîí, pers. 3 **fîşîie** vb. (intr.) a produce un zgomot înfundat, uşor şuierat: *şi cununi de fiori uscate fîşîiesc amirosind.* EM. [*Fîş[1]* + *-îi*].

fîşîiálă, fîşîieli f. fîşîire. [*Fîşîi* + *-eală*].

fîşîíre, fîşîiri f. 1. acţiunea de a fîşîi; 2. zgomot produs de frunzele care se mişcă, de hîrtia răsfoită, de tăierea ierbii cu coasa etc.; fîşîială; fîşîit. [V. *fîşîi*].

fîşîít n. 1. faptul de a fîşîi; 2. (concr.) zgomot produs de frunzele mişcate de vînt, de hîrtia răsfoită etc.; fîşîitură: *un uşor fîşît se auzi prin grădină.* ISP.; *noaptea părea că ascultă această cîntare în tristeţea ei, în fîşîitul frunzelor.* MAT. [V. *fîşîi*].

fîşîitór, ~i, fîşîitoáre a. care fîşîie. [*Fîşîi* + *-tor*].

fîşîitúră, fîşîituri f. fîşîit. [*Fîşîi* + *-tură*].

fîşnáţ, ~i, fîşneáţă, ~eţe a. (fam.) zglobiu, sprinten, vioi: *femeie fîşneaţă.* [*Fîş[1]* + *-neţ*].

fîţ interj. cuvînt care redă o mişcare rapidă (şi continuă). [Onomat.].

fîţă, fîţe f. (reg.) 1. peşte mic (care înnoată repede): *vezi de-i putea să prinzi vro fiţă de peşte.* ISP.; 2. copil neastîmpărat: *o fiţă de copil.* ISP.; 3. (fig.) fată tînără şi vioaie. [De la *fîţîi*].

fîţişoáră, fîţişoare f. peşte mic: *prins-ai vreun peştişor au ba? răspunse el ..., mai nimic, vro cîteva fîţişoare.* PANN. [*Fîţă* + *-işoară*].

fîţîí, fîţîi şi **fîţîiesc** vb. 1. (tr. şi intr.) a mişca repede: *fîţîie coada ca vulpea în toate părţile.* PANN; *tot jucînd şi fîţîind din coadă.* ISP.; 2. (refl.) a se agita, a se mişca încoace şi încolo: *iepurele începu să se fîţîiască.* ISP. [*Fîţ* + *-îi*].

fîţîiálă, fîţîieli f. 1. faptul de a (se) fîţîi; 2. mişcare agitată (şi fără rost) dintr-un loc într-altul: *Nina şi-a reluat fîţîielile, pînă cînd s-a liniştit.* GHEŢIE. [*Fîţîi* + *-eală*].

flábel, flabele n. (ant.) evantai mare din pene. [Din lat. *flabellum*].

flabelifórm, ~i, flabeliformă, ~e a. (bot.; despre organele plantelor) dispus în formă de evantai. [*Flabel* + *formă*].

flácără, flácări f. 1. masă de gaze care se degajă dintr-un corp care arde cu dezvoltare de lumină şi de căldură; parte luminoasă şi mobilă care se înalţă dintr-un corp aprins: *am ţinut foaia în flacăra unui chibrit pînă s-a prefăcut într-o grămăjoară de cenuşă.* GHEŢIE; (fig.) *chiparoşii au înfăţişare de flăcări verzi.* BL.; **aruncător de flăcări,** v. **aruncător;** 2. (la pl.) incendiu, foc: *cînd au ajuns pompierii, flăcările distruseseră mobilierul;* **în flăcări,** arzînd, incendiat: *am văzut cu ochii mei două clădiri transformate în grămezi de moloz, iar altele în flăcări.* GHEŢIE; (fig.) *în zarea anilor trecuţi eu văd în flăcări asfinţituri.* MAT.; 3. (fig.) înflăcărare, pasiune: *flacăra geniului.* [Lat. **flaccula (=facula)*].

flácid, ~zi, flacidă, ~e a. (rar) flasc, fleşcăit, slăbit. [Din lat. *flaccidus*].

flaciditáte f. moleşeală, slăbiciune, fleşcăială (a muşchilor). [Din fr. *flaccidité,* lat. *flacciditas, -atis*].

flacón, flacoane n. sticluţă închisă ermetic (pentru medicamente, parfum etc.): *luminează un lavoar cu flacoane scumpe.* TOP. [Din fr. *flacon,* germ. *Flakon*].

flagél, flagele n. 1. bici din patru curele împletite cu care romanii îşi băteau sclavii: *flagelul cumplit şi nodoros.* AL.; 2. calamitate mare: *ciuma este un flagel;* 3. (fig.) ceea ce este funest, groaznic. // m. (pl. **flageli**) filament mobil protoplasmatic la unele protozoare, care serveşte ca mijloc de locomoţie. [Din lat. *flagellum,* germ. *Flagellum, Flagelle*].

flagelá, flagelez vb. (tr.) 1. a bate tare cu biciul sau cu vergile; 2. (fig.) a mustra, a satiriza, a şfichiui cu vorba sau cu scrisul: *critică şi blăstemă şi flagelă prezentul viţios şi aspiră la un viitor mai ferice.* HEL. [Din lat. *flagellare,* fr. *flageller*].

flagelánt, flagelanţi m. membru al unei secte religioase fanatice, din secolele al XIII-lea şi al XIV-lea, care practica flagelarea în public, ca semn al penitenţei. [Din fr. *flagellant*].

flagelăre, flagelări f. 1. acţiunea de a flagela şi rezultatul ei; flagelaţie; 2. practică ritualică religioasă care presupune pedeapsa; (fig.) *actele aceste de flagelare le voi repeta.* EM. [V. *flagela*].

flagelát, flagelate n. (la pl.) clasă de protozoare, caracterizate prin prezenţa unuia sau mai multor flageli; (şi la sg.) protozoar din această clasă. [Din fr. *flagellates,* germ. *Flagellaten*].

flagelatór, ~i, flagelatoáre a. (rar) care flagelează. [Din fr. *flagellateur*].

flageláţie, flagelaţii f. flagelare. [Din lat. *flagellatio, -onis,* fr. *flagellation*].

flagránt, ~ţi, flagrantă, ~e a. evident, izbitor: *scenariul întreg de la această operă este pus în flagrantă opoziţiune cu istoria.* EM.; *nedreptate flagrantă.* MAIOR.; **flagrant delict,** delict descoperit chiar în momentul săvîrşirii lui; (fig.) *fără excepţie, aceşti gînditori pot fi prinşi în flagrant delict de unilateralitate.* BL. [Din fr. *flagrant,* lat. *flagrans, -ntis*].

flagránţă f. caracterul a ceea ce este flagrant; evidenţă. [Din fr. *flagrance*].

fláier, flaiere n. maşină care transformă benzile de fibre textile în semitorturi înfăşurate pe mosoare. [Din germ. *Flaier*].

flaimóc m. v. flaimuc.

flaimúc, flaimuci m. (pop.) neghiob, nătărău: *mîncate-ar moliile, flaimucule!* AL.; (şi: **flaimoc**). [Et. nec.].

E F

flajeolét, flajeolete n. 1. instrument muzical de suflat, din lemn sau din metal, asemănător cu flautul; 2. sunet armonic al instrumentelor cu coarde, produs prin atingerea cu degetul a unei coarde în anumite puncte. [Din fr. *flageolet,* germ. *Flageolett*].

flamánd, ~zi, flamandă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Flandrei sau locuitorilor ei, referitor la Flandra sau la populaţia acesteia: *Rubens, cel mai mare pictor al şcoalei flamande.* OD. // f. limbă germanică vorbită de această populaţie. // m., f. 1. persoană care are această limbă ca limbă maternă; 2. persoană (originară) din Flandra: *flamanzii ... pun familia sacră în interioruri gotice.* CĂL. [Din fr. *Flamand*].

flămă, flame f. flacără. [Din fr. *flamme,* lat. *flamma*].

flambá, flambez vb. (tr.) 1. a trece prin flacără pentru a steriliza; 2. a îndoi un corp solid după ce a fost supus la compresiune; 3. a stropi cu alcool un preparat alimentar pentru a-l aprinde cîteva momente şi a obţine o anumită savoare. [Din fr. *flamber*].

flambáj, flambaje n. 1. flambare; 2. încovoiere a unei bare, ţevi sau plăci supuse unei forţe exterioare. [Din fr. *flambage*].

flambáre, flambări f. acţiunea de a flamba şi rezultatul ei; flambaj. [V. *flamba*].

flamboiánt, ~ţi, flamboiantă, ~e a. 1. (despre stilul gotic) ale cărui contururi (complicate şi bogate) sugerează forma flăcării; 2. caracterizat prin complicarea şi rafinarea expresiei: *e o proză ce sperie prin stilul flamboiant.* CĂL. [Din fr. *flamboyant*].

flaménco n. dans popular andaluz; melodia acestui dans. [Din sp. *flamenco*].

flamín, flamini m. (la romani) preot consacrat cultului unui zeu. [Din fr. *flamine,* lat. *flamen, -inis*].

flamíngo, flamingi m. pasăre migratoare din ordinul picioroangelor, cu penele roşietice (*Phoenicopterus ruber antiquarum*): *noaptea, flamingo cel roşu apa-ncet, încet pătrunde.* EM. [Din germ. *Flamingo*].

flămură, flamuri f. steag, drapel: *în zadar flamura verde o ridică înspre oaste.* EM.; (fig.) *ridică flamura rebeliunii contra împăratului.* EM. [Din gr. mod. *flámmuron*].

flan, flane n. prăjitură cu cremă, ouă şi fructe. [Din fr. *flan*].

flaná, flanez vb. (rar; intr.) a hoinări. [Din fr. *flâner*].

flanc, flancuri n. 1. extremitate laterală a unei formaţii (militare) sau a unui dispozitiv de luptă: *fără flancuri la zid.* BĂLC.; **de flanc,** într-o parte; **în flanc (cîte unul),** unul în spatele altuia; 2. carton special pentru confecţionarea matriţelor de stereotipie; 3. (teatru) panou care serveşte la alcătuirea decorurilor; 4. porţiune laterală a peretelui abdominal. [Din fr. *flanc*].

flancá, flanchez vb. (tr.) 1. a apăra, a proteja flancul unei unităţi militare; 2. (fig.) a însoţi pe cineva (pentru a-l păzi): *curînd au ieşit arestaţii şi s-au îndreptat spre camioane, flancaţi de poliţişti.* GHEŢIE; 3. a mărgini lateral (de o parte şi de alta). [Din fr. *flanquer*].

flancáre, flancări f. acţiunea de a flanca şi rezultatul ei; încadrare pe flancuri; flancat[1]. [V. *flanca*].

flancát[1] n. flancare: *vom face aici un post înaintat, un post ascuns pentru flancat.* PETR. [V. *flanca*].

flancát[2], ~ţi, flancată, ~e a. (mil.) 1. aşezat în flancuri (pentru a apăra); 2. atacat dintr-o parte. [V. *flanca*].

flancgárdă, flancgărzi f. (mil.) unitate sau subunitate care realizează siguranţa, deplasîndu-se de o parte a forţelor militare de bază. [Din fr. *flanc-garde*].

flaneá f. v. flanelă.

flanél n. v. flanelă.

flanelát, ~ţi, flanelată, ~e a. care este făcut din flanelă sau dintr-un material textil asemănător; pufos şi moale: *trening flanelat; cămaşă flanelată.* [*Flanelă* + *-at*].

flanélă, flanele f. 1. ţesătură de lînă sau de bumbac, moale şi pufoasă: *iarna port pieptar de flanelă.* NEGR.; 2. îmbrăcăminte de lînă, tricotată sau împletită, în formă de pieptar sau de cămaşă scurtă: *îşi trase o flanelă pe el şi plecă.* PR.; (şi: (pop.) **flanea, flanel**). [Din fr. *flanelle*].

flanelétă, flanelete f. flanelă ţesută din bumbac filat. [Din fr. *flanellette*].

flanelúţă, flaneluţe f. diminutiv al lui flanelă. [*Flanelă* + *-uţă*].

flaneur, flaneuri [flanör] m. (franţuzism) persoană căreia îi place să se plimbe, să hoinărească pe străzi; plimbăreţ. [Din fr. *flâneur*].

flănşă, flanşe f. piesă plată care serveşte la îmbinarea unor piese, conducte, etc. [Din germ. *Flansche*].

flasc, ~ci, flască, ~ce a. 1. moale, fleşcăit: *peste gulerul de celuloid căzuse, flască, guşa strălucitoare.* GHEŢIE; *carne flască;* 2. (fig.) fără vigoare, fără energie; 3. (tehn.) lipsit de rezistenţă la turtire, răsucire sau încovoiere. [Din fr. *flasque*].

flash, flashuri [fleş] n. 1. bec electric care produce o lumină puternică de scurtă durată (folosit la fotografiere); 2. (cinema) plan foarte scurt. [Din engl. *flash*].

flashback, flashbackuri [fléşbec] n. 1. (cinema) inserţie care înfăţişează o scurtă acţiune secundară din trecut; 2. secvenţă retrospectivă intercalată într-o operă literară. [Din engl. *flashback*].

flaşnetăr, flaşnetari m. muzicant ambulant care cîntă din flaşnetă: *simbolista temă a flaşnetarului reapare.* CĂL. [*Flaşnetă* + *-ar*].

flaşnétă, flaşnete f. orgă mică mecanică portativă, acţionată prin învîrtirea unei manivele: *oraşul dormea în tăcere, flaşneta plîngea cavernos.* BAC.; *flaşnete mici pentru copii; flaşnete pentru învăţat păsări.* [Din germ. *Flaschnett*].

flatá, flatez vb. (tr.) a măguli, a linguşi: *ne găsim flataţi de onoarea ce ne-aţi făcut-o.* AL. [Din fr. *flatter*].

flatáre, flatări f. acţiunea de flata şi rezultatul ei; flaterie. [V. *flata*].

flatát, ~ţi, flatată, ~e a. măgulit; impresionat plăcut. [V. *flata;* cf. fr. *flatté*].

flateríe, flaterii f. (rar) flatare. [Din fr. *flatterie*].

flatulá, flatulez vb.(intr. şi tr.) a elimina gazele din intestine prin anus. [Din fr. *flatuler*].

flatulént, ~ţi, flatulentă, ~e a. de flatulenţă. [Din fr. *flatulent*].

flatulénţă, flatulenţe f. 1. acumulare de gaze în stomac şi în intestine; meteorism; 2. eliminare (necontrolată) a gazelor din intestine prin anus; (pop.) pîrţ. [Din fr. *flatulence*].

flátus, flatusuri n. (med.) gaze expulzate din stomac şi intestine. [Lat. *flatus* „vînt"].

fláuş, flauşuri n. ţesătură de lînă cu suprafaţa scămoşată. [Din germ. *Flausch*].

flauşá, flauşez vb. (tr.) a face ca o ţesătură să fie scămoşată, moale. [De la *flauş*].

flauşăre, flauşări f. acţiunea de a flauşa şi rezultatul ei. [V. *flauşa*].

flauşát, ~ţi, flauşată, ~e a. cu suprafaţa scămoşată: *ciorapi flauşaţi.* [V. *flauşa*].

fláut, flaute n. 1. instrument muzical de suflat, format dintr-un tub îngust de lemn sau de metal, cu găuri şi clape: *stă închis toată ziua în casă şi începe a cînta din flaut.* CĂL.; (fig.) *îngrijitoare aşteptări, singurătăţi şi flaute din stînci de mare.* BAC.; 2. fiecare dintre tuburile unei orgi: *unele strofe tac, altele cîntă, în acord cu flautele unei orgi.* CĂL. [Din it. *flauto*].

flautíst, ~şti, flautistă, ~e m., f. persoană care cîntă din flaut: *l-am găsit flautist în orchestră.* GHICA. [Din it. *flautista*].

flavescént, ~ţi, flavescentă, ~e a. (bot.; despre organele plantei) de culoare galbenă. [Din fr. *flavescent*].

flavónă, flavone f. substanţă cristalină, extrasă din florile unor plante şi folosită în industria coloranţilor şi a medicamentelor. [Din fr. *flavone*].

flax n. ţesut conjunctiv elastic (format din tendoane, cartilaje etc.) care se elimină din carne la prepararea conservelor şi a mezelurilor. [Din germ. *Flechse*].

flăcăí, flăcăiesc vb. (reg.; intr.) a trăi ca flăcău; a-şi petrece tinereţea ca flăcău: *cînd era unchiu-meu ... copilandru, Voinea sin Voinea flăcăia.* ST. [De la *flăcău*].

flăcăiándru, flăcăiandri m. flăcău tînăr; flăcăuan; flăcăiaş: *pruncul devenise copil, apoi flăcăiandru.* TUD. [*Flăcăi* (pl. de la *flăcău*) + *-andru*].

flăcăiáş, flăcăiaşi m. flăcaiandru; (şi: **flăcăoaş, flăcăuaş**). [*Flăcău* + *-aş*].

flăcăíme f. mulţime de flăcăi; totalitatea flăcăilor: *se adună tot satul: bătrîneţele cu sfatul, flăcăimea cu voioşia şi mulţimea cu zarva.* DELAVR. [*Flăcău* + *-ime*].

flăcăíre f. (reg.) vîrstă de flăcău, viaţă de flăcău: *de nu în copilărie, să te sugă-n flăcăire, cînd ţi-e dragă lumea ţie.* POP. [V. *flăcăi*].

flăcăoáş m. v. flăcăiaş.

flăcărá, flăcărez vb. (rar; intr.) a scoate flăcări, a arde violent. [De la *flacără*].

flăcărăie, flăcăraie f. 1. flacără mare, vîlvătaie: *se apropie norul ca o flăcăraie.* ISP.; 2. flăcări slabe care apar uneori deasupra locurilor mlăştinoase, produse prin arderea hidrogenului degajat de corpurile în descompunere: *flăcăraiele ce ies noaptea de pe faţa unui gorgan.* OD. [*Flacără* + *-ărie*].

flăcărăre, flăcărări f. faptul de a flăcăra; ardere cu flacără (mare): *îm par neşte deşerte spume şi fumuri fără de flăcărare.* B.-DEL. [V. *flăcăra*].

flăcăríe, flăcării f. (rar) flăcăraie: *la margine de codru ei aprind o flăcărie.* EM. [*Flacără* + *-ie*].

flăcărós, ~şi, flăcăroásă, ~e a. (rar) pătimaş, pasional: *o, ce fată mîndră, dulce şi sfioasă, din ce o privesc e mai flăcăroasă.* CĂL. [*Flacără* + *-os*].

flăcărúie, flăcărui f. flacără mică: *recunoscu casa veche şi modestă în geamul căreia îşi stingea ultimele raze flăcăruia firavă.* GHEŢIE. [*Flacără* + *-uie*].

flăcău, flăcăi m. tînăr adult neînsurat; fecior, june: *flăcăii vin pe luncă hăulind.* COŞB.; **flăcău tomnatic,** bărbat trecut de prima tinereţe şi rămas necăsătorit: *văzîndu-se flăcău tomnatic, se însură.* NEGR. [Cf. sl. *chlakŭ* „holtei"].

flăcăuán, flăcăuani m. (reg.) flăcăiandru: *avea, ca argaţi, doi flăcăuani.* POP. [*Flăcău* + *-an*].

flăcăuáş m. v. flăcăiaş.

flămînd, ~zi, flămîndă, ~e a. 1. care suferă de foame, căruia îi este foame: *a dzăcea în gunoi gol şi flămînd.* VARL.; *lupului îi scăpărau ochii şi-i*

sfîrîia gîtlejul de flămînd ce era. CR.; (p. ext.) *şedăţi acum întinşi pă burice, sfătuindu-vă cu gura goală şi pîntece flămînde.* B.-DEL.; (subst.) *n-aveţi ştiinţă că înălţimea-sa este tata flămînzilor şi al însetaţilor?* CR.; *sătulul nu crede flămîndului;* **2.** (fig.) lacom: *cînd cineva cetea un manuscris, d. Iacob Negruzzi, flămînd de manuscrise, îl zmuncea din mîna autorului şi-l dădea la tipar.* IBR.; (fig.) *eram un copilandru; din codri vechi de brad flămînzii ochi rotindu-i, eu mistuiam pămîntul.* EM. [Lat. **flammubundus*].

flămîngiúne f. v. flămînjune.

flămînjúne, flămînjuni f. (reg.) **1.** foame mare: *în toate zilele li se adăogea lipsa şi flămîngiunea.* UR.; *se da foc ierbei şi se veninau fîntînele pentru ca să moară duşmanii de flămîngiune şi de secetă.* EM.; **2.** (fig.) lăcomie: *ochii vecinului nostru erau pironiţi cu flămîngiune asupra Apusului.* EM.; (şi: **flămîngiune**). [*Flămînd* + *-iune*].

flămînzáre, flămînzări f. (reg.) parte scobită a corpului cuprinsă între ultima coastă şi şold, la animalele ierbivore: *vitele începură a mugi de foame, umblînd ameţite, cu flămînzările lipite, după un fir de iarbă.* AG. [*Flămînzi* (pl. de la *flămînd*) + *-are*].

flămînzí, flămînzesc vb. **1.** (intr.) a suferi de foame, a fi flămînd: *rău tare răbda şi flămînzînd şi setoşind.* COR.; *mănînci pînă a nu fi flămînzit.* ISP.; **2.** (tr.) a ţine nemîncat: *învăţă să-i bată vîrtos şi pe-aceia şi să-i bage în temniţă şi să-i flămîndzască.* DOS. [De la *flămînd*].

flămînzílă m. persoană care mănîncă mult şi des. [*Flămînd* + *-ilă*].

flămînzíre, flămînzíri f. acţiunea de a flămînzi şi rezultatul ei. [V. *flămînzi*].

flămînzít, ~ţi, flămînzită, ~e a. nemîncat, înfometat; hămesit (de foame): *ies în grabă, după pradă, uli şi urşii flămînziţi.* AL. [V. *flămînzi*].

flăncuít, ~ţi, flăncuită, ~e a. apărat, protejat în flanc: *pedestrime flăncuită de călărimea Ungariei.* BĂLC. [*Flanc* + *-uit*].

fleac, fleacuri n. **1.** lucru de mică importanţă; bagatelă: *or fi iar niscaiva fleacuri.* AL.; **2.** om de nimic, secătură; **3.** (la pl.) palavre, nimicuri: *fugi de fleacuri şi de vorbe nebune.* PANN. [Din germ. *Fleck*].

fleácă, fiece f. (reg.) materie moale şi apătoasă, fără consistenţă: *lui Ganafir pe creştet prăjina căzînd îi face tot capul fleacă.* B.-DEL. [Et. nec.; cf. *fleaşcă*].

fleáncă f. (depr.) gură, bot: *tacă-ţi fleanca!;* (şi: (reg.) **fleoancă, fleoarcă**). [Et. nec.].

fleándră f. v. fleandură.

fleándură, flenduri f. zdrenţă, buleandră: *se culca sus, pe patul cizmăriei, ... şi se învălea cu nişte flenduri.* SAD.; (şi: **fleandră**). [Din săs. *flander*].

fleaşc interj. cuvînt care redă sunetul produs de lovirea cu un corp moale; (şi: **fleoşc**). [Onomat.].

fleáşcă f. **1.** (pop.) lovitură dată cu palma; **2.** materie moale şi apătoasă; **3.** (fig.) om molatic. [De la *fleaşc*].

fleáura adv. (fam.) **a umbla fleaura,** a umbla fără rost, a umbla creanga; a vagabonda. [Cf. *fleandură*].

flebectazíe, flebectazii f. (med.) dilataţie a venelor. [Din fr. *phlébectasie*].

flebectomíe, flebectomii f. (med.) secţionare a unei vene. [Din fr. *phlébectomie*].

flebítă, flebite f. (med.) inflamaţie a venelor. [Din fr. *phlébite*].

flebologíe f. (med.) studiere a bolilor sistemului venos şi stabilire a tratamentului lor. [Din fr. *phlébologie*].

flebotóm, flebotomi m. specie de ţînţar din regiunile subtropicale şi tropicale, a cărui femelă transmite, prin înţepare, febra de trei zile şi boala Kalaazar (*Phlebotomus papatasi*). [Din fr. *phlébotome*].

flebotomíe, flebotomii f. (med.) deschidere a unei vene: *n-am lanţetă pentru flebotomie.* CĂL. [Din fr. *phlébotomie*].

flec, flecuri n. petec aplicat pe tocul încălţămintei: *cînd i se scîlcie tocurile, le bate el cîteva flecuri.* DELAVR. [Din germ. *Fleck*].

flecár, ~i, flecară, ~e m., f. persoană care vorbeşte mult; palavragiu. [*Fleac* + *-ar*].

flecăreálă, flecăreli f. vorbărie fără rost; flecărie, pălăvrăgeală. [*Flecări* + *-eală*].

flecărí, flecăresc vb. (intr. şi tr.) a spune fleacuri, a vorbi mult: *decît să flecăriţi la glume ..., mai bine spuneţi-vă fiecare basmul său.* ISP.; *flecăreau despre împărţirea moşiilor.* GHEŢIE. [De la *flecar*].

flecăríe, flecării f. flecăreală: *el nu lua aminte de flecăriile lor.* ISP. [*Flecări* + *-ie*].

flectă, flectez vb. (tr.) a flexa. [Din it. *flettere,* lat. *flectare*].

flectáre, flectări f. acţiunea de a flecta. [V. *flecta*].

flecuí[1], flecuiesc vb. (reg.; refl.) a se muia, a se moleşi. [Et. nec.].

flecuí[2], flecuiesc vb. (tr.) a pune flecuri la încălţăminte. [*Flec* + *-ui*].

flecuştéţ, flecuşteţe n. lucru mărunt, neimportant: *să poţi apuca, alege şi culege nişte flecuşteţe* [fire de mac] *ca aceste.* CR. [De la *fleac*].

flegmátic, ~ci, flegmatică, ~ce a. **1.** (med.) limfatic: *temperament flegmatic;* **2.** cu fire nepăsătoare; imperturbabil: *mă întîmpină un neamţ sarbăd şi flegmatic.* NEGR.; *persoană flegmatică;* **3.** care exprimă nepăsare, indiferenţă; care denotă lipsă de participare afectivă: *monstruoasa propunere fusese debitată pe tonul flegmatic al unei comunicări banale.* GHEŢIE. [Din fr. *flegmatique*].

flegmatísm n. caracter flegmatic; atitudine de om flegmatic. [*Flegmat*(*ic*) + *-ism*].

flegmazíe, flegmazii f. (med.) inflamaţie internă. [Din fr. *phlegmasie*].

flégmă, flegme f. **1.** materie apoasă care se află în sînge; **2.** mucozitate din căile respiratorii eliminată prin spută; **3.** fire a omului nepăsător: *îmi răspunse cu o barbară flegmă.* NEGR. [Din fr. *flegme*].

flegmón, flegmoane n. inflamaţie purulentă localizată în ţesutul subcutanat. [Din fr. *phlegmon*].

fléica, fleici f. bucată de carne de pe pîntecele bovinelor (care se consumă friptă la grătar): *bagă fleici prin foi ... şi-i dă ursului să-mbuce.* PANN. [Din germ. *Flecken*].

flencăní, flencănesc vb. (pop.; intr.) a trăncăni, a flecări; (şi: **fleoncăni**). [De la *fleancă*].

fléncheş, ~i, flencheşă, ~e a. (reg.; despre vite) care are unul din coarne întors spre ochi. [Cf. *fleng*].

fléndriţă, flenderiţe f. (reg.) îmbrăcăminte subţire, uşoară: *ţigăncile ... în flenderiţe roşii sau galbene.* M.CAR. [*Fleandură* + *-iţă*].

flendurít, ~ţi, flendurită, ~e a. zdrenţuit. [*Fleandură* + *-it*].

flendurós, ~şi, flenduroásă, ~e a. zdrenţăros. [*Fleandură* + *-os*].

fleng, ~gi, fleángă, ~engi a. (reg.) aplecat înainte spre ochi: *porc cu urechile flengi.* [Et. nec.].

fleoáncă f. v. fleancă.

fleoárcă f. v. fleancă.

fleoárţă, fleoarţe f. femeie depravată: *pentru-o fleoarţă de muiere, îmi prăpădi-i biata piele.* POP. [Et. nec.].

fleoncăní vb. v. flencăni.

fleoş, ~i, fleoşă, ~e a. (rar) moleşit, fleşcăit: *un fleoş de bătrîn.* ISP. [Onomat.].

fleoşc interj. v. fleaşc.

fler n. simţ de orientare rapidă; perspicacitate: *a avea fler.* [Din fr. *flair*].

fléşă, fleşe f. acoperiş foarte înalt, folosit, mai ales în evul mediu, la construcţiile monumentale ale bisericilor. [Din fr. *flèche*].

fleşcáí, fleşcăiesc vb. **1.** (refl.) a se muia, a se moleşi; **2.** (intr.) a produce zgomot umblînd prin apă sau prin noroi: *paşii sentinelelor neväzute fleşcăiau prin noroi.* SAD. [*Fleaşc* + *-ăi*].

fleşcăiálă, fleşcăieli f. fleşcăraie. [*Fleşcăi* + *-ală*].

fleşcáít[1] n. faptul de a (se) fleşcăi: *mergeau încet, ... ascultîndu-şi fleşcăitul ciubotelor mari şi grele.* VLAH. [V. *fleşcăi*].

fleşcáít[2], ~ţi, fleşcăită, ~e a. moale; (fig.) moleşit: *ea îşi plimba voioasă printre mosafiri maldărul de carne fleşcăită.* M.CAR. [V. *fleşcăi*].

fleşcăráie f. noroi mult cu multă apă; fleşcăială. [*Fleaşcă* + *-răie*].

fleţ, ~i, fleăţă, ~eţe a. şi m., f. (om) naiv, bleg, credul. [Et. nec.].

fleurón, fleuroni n. ornament (din sculptura gotică) reprezentînd flori sau frunze stilizate. [Din fr. *fleuron*].

flexá, flexez vb. (tr.) a îndoi; a încovoia, a curba; a flecta. [Din lat. *flexere*].

flexíbil, ~i, flexibilă, ~e a. **1.** care se poate îndoi uşor; elastic, mlădios: *trestie flexibilă;* (fig.) *de mult mi-am dat seama cît de flexibilă e: se îndoaie încotro bate vîntul.* GHEŢIE; **2.** lipsă de fermitate, care cedează uşor: *caracter flexibil;* **3.** (gram.) care are flexiune; flexionar: *parte de vorbire flexibilă.* [Din fr. *flexibile,* lat. *flexibilis*].

flexibilitáte f. calitatea de a fi flexibil: *violonistul cel mai virtuoz face îndelungi studii de artist menţinîndu-şi flexibilitatea digitală.* CĂL.; *acea nestatornică flexibilitate a elementului.* OD. [Din fr. *flexibilité,* lat. *flexibilitas, -atis*].

flexibilizá, flexibilizez vb. (tr. şi refl.) a face sau a deveni flexibil. [*Flexibil* + *-iza*].

flexibilizáre f. faptul de a (se) flexibiliza. [V. *flexibiliza*].

flexioná, flexionez vb. (rar) **1.** (refl.) a se încovoia, a se îndoi; **2.** (tr.; gram.) a declina. [De la *flexiune*].

flexionál, ~i, flexională, ~e a. (gram.) care ţine de flexiune, referitor la flexiune: *ajunge să arate şi el interferenţa continuă a formelor flexionale ale verbului.* VIANU. [Din it. *flessionale*].

flexionár, ~i, flexionară, ~e a. **1.** (gram.) care are flexiune: *greaca şi latina sînt limbi flexionare;* **2.** (gram.) flexibil; **3.** care se îndoaie, se încovoaie. [După fr. *flexionnel*].

flexiúne, flexiuni f. **1.** încovoiere, mlădiere; **2.** (gram.) totalitate a schimbărilor pe care le suferă forma unui cuvînt pentru a exprima diferite raporturi gramaticale: *ne va introduce în textul colecţiei sale printr-o scurtă gramatică, care să conţie fonologia şi flexiunea măcar.* EM. [Din lat. *flexio, -onis,* fr. *flexion,* germ. *Flexion*].

flexór, flexori a. **muşchi flexor,** muşchi care realizează îndoirea unor membre. [Din it. *flessore*].

flexuós, ~şi, flexuoásă, ~e a. **1.** care prezintă flexiuni şi curburi; cu inflexiune; **2.** (bot.; despre frunze) cu marginile ondulate. [Din fr. *flexueux,* lat. *flexuosus*].

E F

flexúră, flexuri f. **1.** (geol.) deformare prin îndoire a straturilor scoarței pământului; **2.** formație anatomică curbată. [Din fr. ***flexure***].

flibusteríe, flibusterii f. piraterie făcută de flibustieri. [Din fr. ***flibusterie***].

flibustiér, flibustieri m. **1.** pirat din apele americane în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea; **2.** (fig.) hoț, pungaș: *acei care compun grosul acestei armate de flibustieri politici sînt bugetofagii, cumularzii, gheșeftarii de toată mîna.* EM. [Din fr. ***flibustier***, germ. ***Flibustier***].

flicténă, flictene f. (med.) bășicuță care se formează în arsurile ușoare pe suprafața pielii. [Din fr. ***phlyctène***].

fligórn, fligornuri n. instrument muzical de suflat, făcut din alamă și prevăzut cu clape. [Din germ. ***Flügelhorn***].

flint n. varietate de opal; (apoz.) **sticlă flint,** sticlă optică avînd indice de refracție relativ mare. [Din germ. ***Flint,*** engl. ***flint***(*glass*)].

fliántă, flinte f. (înv.) pușcă cu țeavă lungă, cu fitil și cu cremene: *dați cu lăncile, dați cu flintele!* POP. [Din magh. ***flinta,*** germ. ***Flinte***].

flipper, flippere n. (englezism) **1.** aripioară (de pește); înotătoare; **2.** (mar.) flotor (folosit de înotătorul subacvatic). [Din engl. ***flipper***].

flirt, flirturi n. **1.** conversație ușoară (pe teme de dragoste): *te-a condamnat la trei ore de flirt cu cîte o pauză de cinci minute.* PETR.; **2.** legătură amoroasă trecătoare; aventură sentimentală: *se vorbea despre un flirt al ei cu un tînăr.* GHEȚIE. [Din fr. ***flirt***].

flirtá, flirtez vb. (intr.) **1.** a susține o conversație curtenitoare și ușuratică: *vorbeau franțuzește, cîntau din clavir și ... flirtau cu bonjuriștii.* IBR.; **2.** a întreține cu cineva relații de dragoste ușoară și nestatornică. [Din fr. ***flirter***].

fliș[1] interj. (reg.) cuvînt care imită sunetul șuierător produs de lovirea cu biciul. [Onomat.].

fliș[2]**, flișuri** n. (geol.) teren constituit din sedimentarea de conglomerate, gresii, argilă și marnă. [Din fr. ***flysch***].

flíșcă, fliște f. (reg.) **1.** fluier mic, cu sunet ascuțit; **2.** lovitură cu palma (dată repede). [De la ***fliș***[1]].

flișcăní, flișcănesc vb. (reg.; tr.) a bate ușor (cu palma): *a trebuit s-o flișcănesc de două ori pînă acum.* AG. [De la ***flișcă***].

flit, fliturі n. insecticid pentru muște, țînțari, purici etc.; **a trata cu flit pe cineva,** a repezi, a pune la punct pe cineva; a nu da atenție cuiva. [Denumire comercială].

fliúșcă, fliuște f. (reg.) măsură mică pentru țuică. [Et. nec.].

floáre, flori f. **1.** parte a plantei care cuprinde organele de reproducere sexuale și care are de obicei o corolă colorată: *flori de tei deasupra noastră or să cadă rînduri, rînduri.* EM.; (la sg. cu înțeles colectiv) *mă sui încetișor în teiul care te adormea de mirosul floarei.* CR.; **în floare, a)** în perioada înfloririi; înflorit: *văzu struguri, unii copți ..., alții aguridă și alții tocmai în floare.* ISP.; **b)** (fig.) în plină strălucire; frumos, zdravăn, puternic: *cînta poate mai mult pentru sine, ademenit de aduceri-aminte de pe cînd era în floare.* SAD.; **în floarea vîrstei,** tînăr: *primul tablou înfățișa un bărbat în floarea vîrstei.* GHEȚIE; *a murit în floarea vîrstei;* **floare la ureche,** bagatelă: *necazurile ... noastre sînt flori la ureche pe lîngă cele ce se spune în cărți.* CR.; **de florile mărului** sau **de flori de cuc,** în zadar, fără folos; degeaba: *nu-l ducem noi la spînzurătoare numai așa, de flori de cuc.* CR.; **a strînge degetele floare,** a aduna degetele la capăt: *făceai mîna puică, strîngînd degetele floare.* DELAVR.; **2.** plantă erbacee (de ornament) cu corola (frumos) colorată: *că eu noaptea ți-oi cînta, ca pe-o floare te-oi căta.* AL.; *în parc se întindeau mari ronduri de flori.* CĂL.; (fig.) *Nastasia s-a întors la moară plină de încredere, ca și cum ar fi crescut în ea o floare.* SAD.; **3.** (compuse) **floarea-soarelui,** plantă cu tulpina înaltă, cu inflorescență mare, galbenă, din ale cărei semințe se extrage ulei comestibil; (reg.) răsărită (*Hellanthus annuus*): *ca o mamă întristată, floarea-soarelui pe cîmpuri pleacă fruntea-ngîndurată.* GOGA; (reg.) **floarea-brumei,** brînduță-de-toamnă (*Colchicum autumnale*): *în jurul lor răsăreau ici-colo din țărîna săracă brînduțe, florile-brumei.* SAD.; (reg.) **floare-domnească, a)** garoafă (*Dianthus caryophyllus*); **b)** garofiță-de-munte (*Dianthus compactus*); **floare-de-leac,** plantă erbacee decorativă, cu flori galbene-aurii (*Ranunculus repens*); **floarea-paștelui,** mică plantă erbacee care face o singură floare albă sau roz; breabăn (*Anemona nemorosa*); **floare-de-paie,** plantă exotică cu florile în capitule de diferite culori, care par uscate ca paiele (*Helichrysum bracteatum*); **floare-de-colț** sau **floarea-reginei, floarea-doamnei,** plantă erbacee cu frunze albicioase și ascuțite, dispuse în jurul inflorescenței, care crește pe crestele stîncilor; albumeală, edelvais (*Gnaphalium leontopodium*): *Adela va rămînea pentru tine mereu stînca pe care crește floarea-reginei.* IBR.; **floare-broștească,** plantă erbacee care crește prin locuri umede (*Ranunculus acris*); **floare-de-perină,** plantă erbacee întrebuințată pentru extragerea unui colorant galben (*Anthemis tinctoria*); **floarea-călugărului,** plantă erbacee verde-albăstrie cu flori roșietice (*Vaccaria*); **floare-frumoasă,** bănuțel (*Bellis perennis*); **floarea-grîului,** albăstriță (*Centaurea cyanus*); **floarea-vîntului,** mică plantă erbacee care crește prin păduri și prin tufișuri umbroase (*Anemone nemorosa*); **floare-boierească** sau **floare-buiacă** splinuță (*Solidago vigaurea*); **floare-de-friguri,** fierea-pămîntului (*Centaurium umbellatum*), **floare-de-lingoare, a)** iarbă-de-lingoare (*Albiaria officinalis*); **b)** gălbenele (*Lysimachia vulgaris*); **floare-grasă,** plantă erbacee din familia crasulaceelor, cu flori roșii și cu tulpina tîrîtoare (*Sedum spirium*); **floare-vînătă,** stînjenel (*Iris germanica*); **floarea-crucii** sau **floarea-pînii,** pristolnic (*Abutilon theophrasti*); **floarea-jelei,** linariță (*Linaria vulgaris*); **floarea-raiului,** plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori mici, de culoare roz, care crește mai ales la munte; aișor (*Allium montanum*); **4.** strat de mucegai care se formează la suprafața unor lichide (vin, lapte etc.); **5.** desen, broderie, cusătură etc. care reprezintă plante (cu inflorescențe): *o năframă cusută frumos cu flori de mătasă.* CR.; *pereții erau împodobiți cu chipuri și flori săpate.* ISP.; **6.** extremitate lățită a cuiului (în care se bate cu ciocanul); **7.** partea cea mai aleasă, cea mai de seamă; elită: *pentru popoare sînteți floarea neuitării.* OD.; *toată floarea cea vestită a întregului Apus.* EM.; **8.** (înv.) culoare: *vîntul îi sălta-n cosiță și-i făcea floare-n obraz.* COȘB.; **9. copil din flori,** copil nelegitim: *se perindaseră feciori leguiți ori copii din flori ai Domniei, care rîvneau să ia puterea.* SAD. [Lat. ***flos, -oris***].

flobafén, flobafene n. substanță colorantă, brună sau roșcată, insolubilă în apă, extrasă din scoarța arborilor. [Din fr. ***phlobaphène***].

flobért, floberte n. pistol sau pușcă de calibru mic, cu încărcare pe la culată, folosit la tir: *mie mi-a pus tata flobertul în mînă la șapte ani.* GHEȚIE. [Din germ. ***Flobert***(*gewehr*), it. ***flobert***].

floc, floace n. și **flocі** m. **1.** smoc de lînă, de mătase etc.; (fig.) *floci de zăpadă;* **2.** (de obicei la pl.) fir de păr încrețit: *de nu-l ținea într-acea clipită Bălăban, doară-atuncea ca napul cu floace cu tot îi tăia capul.* B.-DEL.; **3.** (spec.) fir de păr din zona pubisului. [Lat. ***floccus***].

flocăí, flocălesc vb. (tr.) **1.** a smulge părul, penele: *înșfacă iedul de urechi și-l flocălește și-l jumulește și pe acela.* CR.; **2.** (fig.) a bate zdravăn, a părui: *Năsturel pe Dondu flocălește.* B.-DEL. [***Floc*** + ***-ăi***].

flocón, flocoane n. (chim.) aglomerare de particule în soluțiile coloidale. [Din fr. ***flocon***].

flocós, ~și, flocoásă, ~e a. cu părul des, moale (și creț); mițos: *am încălicat pe călușul meu cel flocos în care aveam încredere.* SAD.; *căciuli flocoase.* // f. mohor, mei-păsăresc (*Sorghum*). [***Floc*** + ***-os***].

flocoșél, flocoșei m. ciupercă comestibilă cu pălăria cărnoasă, de culoare ruginie sau gălbuie (*Hydnum repandum*). [***Flocos*** + ***-el***].

flocoși, flocoșesc vb. (fam. și refl.) a (se) scămoșa. [***Flocos*** + ***-i***].

flocoșícă, flocoșele f. **1.** plantă erbacee din familia gramineelor, acoperită cu peri moi, cu frunze lungi și cu flori alburii sau roșietice (*Holcus lanatus*); **2.** (la pl.) plantă erbacee din familia compozeelor, cu frunze lanceolate și cu flori albe-gălbui (*Filago arvensis*); **3.** (la pl.) plantă erbacee cu frunzele și tulpina păroase și cu flori roșii-purpurii (*Lychius coronaria*). [***Flocoasă*** + ***-ică***].

flocoșít, ~ți, flocoșită, ~e a. (fam.) scămoșat. [V. ***flocoși***].

floculá, pers. 3 **floculează** vb. (chim.; intr.; despre soluții coloidale) a se coagula sub formă de flocoane. [Din fr. ***floculer***].

floculánt, ~ți, floculantă, ~e a. și n. (agent) care provoacă flocularea. [Din fr. ***floculant***].

floculáre, floculări f. faptul de a flocula; aglomerare a particulelor fine dintr-o suspensie sau dintr-o soluție coloidală și depunerea lor. [Din fr. ***floculation***].

flocușór, flocușori m. sau **flocușoare** n. diminutiv al lui floc: *apa acestui izvor este limpede, însă brînzoasă ca una ce are niște flocușori într-însa.* NEGR. [***Floc*** + ***-ușor***].

floe n. gheață sub formă de blocuri din mările nordice. [Din fr., engl. ***floe***].

flogístic, ~ci, flogistică, ~ce a. de ardere, provenind din ardere. // n. **1.** substanță imaginată de alchimiști pentru a explica arderea; flogiston; **2.** agent inflamator. [Din fr. ***phlogistique***].

flogistón n. flogistic: *prin ardere, adică prin eliminarea flogistonului, corpurile ar deveni în consecință mai grele.* BL. [Din gr. ***phlogiston,*** germ. ***Phlogiston***].

flogopít n. mică magneziană, variat colorată și cu luclu sticlos, utilizată ca izolant termic și electric. [Din fr. ***phlogopite***].

flogóză, flogoze f. (med.) inflamație; flegmazie. [Din fr. ***phlogose***].

flomoștóc, flomoștoace n. (reg.) cocoloș, ghemotoc. [Et. nec.].

flóptical n. (inform.) standard industrial pentru discuri flexibile de mare capacitate. [Cuv. engl.].

flor m. (germanism) văl, voal: *este un flor înaintea ochilor, dară unul diamantin.* EM. [Din germ. ***Flor***].

florál, ~i, floralĕ, ~e a. **1.** care ține de floare, referitor la floare: *fenomenul autumnal se preface într-o falsă dramă florală.* CĂL.; **2.** care înfățișează o floare, în formă de floare; din flori: *se mărginește la imagini grațioase de efluvii florale.* CĂL. [Din fr. ***floral,*** lat. ***floralis***].

florănță f. (înv.) țesătură ușoară pentru căptușeli. [Din fr. ***florance***].

florăr, florari m. **1.** persoană care cultivă sau vinde flori: *precauțiile unui florar care mînuiește orhideele.* VINEA; **2.** (pop.) luna mai. // n. (pl. **florare**) instrument de desen folosit pentru trasarea liniilor curbe. [***Floare*** + ***-ar***].

flóră, (rar) **flore** f. totalitate a plantelor dintr-o țară, dintr-o regiune, dintr-o perioadă geologică etc.: *această artă crește luîndu-se parcă la întrecere cu flora tropicală a peisajului.* BL.; *Cuvier cunoștea*

flore şi faune întregi astăzi dispărute de pe scoarţa pămîntului. BL.; (fig.) *graiul lui proliferează o abundentă floră metaforică.* VIANU; **floră microbiană,** totalitate a microorganismelor vegetale dintr-un mediu, dintr-un organ etc. [Din fr. ***flore,*** germ. ***Flora***].

florăreásă, florărese f. femeie care cultivă sau vinde flori: *cu un maldăr de crizanteme ruginii pe braţ, necunoscuta tocmai plătea florăresei.* VINEA. [***Florar*** + *-easă*].

florărie, florării f. **1.** magazin unde se vînd flori: *dorinţa mea ar fi fost să-ţi deschidem o florărie.* TUD.; **2.** grădină sau seră unde se cultivă flori: *e umed cimbrul pe colină, măceşii par o florărie.* MACED.; **3.** cultura florilor: *ocupaţia cu florăria e caracteristică pentru tipurile sale.* IBR.; **4.** mulţime de flori; multe flori la un loc. [***Florar*** + *-ie*].

floreál n. a opta lună a calendarului republican francez (20 aprilie - 20 mai). [Din fr. ***floréal***].

floreán, ~eni, floreană, ~ene a. bălţat, cu pete: *vacă floreană.* // m. (ornit.) florinte (*Carduelis chloris chloris*). [***Floare*** + *-ean*].

florentín, ~i, florentină, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Florenţei sau locuitorilor ei, referitor la Florenţa sau la locuitorii acesteia: *se născuse ... dintr-o veche şi bogată familie florentină.* GHEŢIE; **stil florentin,** stil arhitectonic rezultat din combinarea stilului antic cu stilurile bizantin şi roman; **pălărie florentină** (şi subst. f.), pălărie de damă (din pai) cu boruri largi, împodobită cu flori. // m., f. persoană (originară) din Florenţa: *să urmeze cu scumpătate lapidarele poveţe ale ilustrului florentin.* CAR. [Din fr. ***florentin***].

florétă, florete f. **1.** armă folosită la scrimă, formată dintr-o lamă flexibilă, în patru muchii: *am învăţat şi eu să mînuiesc floreta.* GHEŢIE; **2.** probă de scrimă care se practică cu această armă. [Din fr. ***fleuret*** (după *floare*)].

floretíst, ~şti, floretistă, ~e m., f. sportiv care practică sportul cu floreta. [***Floretă*** + *-ist;* cf. fr. ***fleurettiste***].

floribúnd, ~zi, floribundă, ~e a. care are multe flori, care înfloreşte abundent. [Din lat. ***floribundus***].

floriceá, (~ică), floricele f. **1.** diminutiv al lui floare; (rar) florişoară: *floricele ce se ascundeau prin desişurile crîngurilor.* ISP.; **2.** (la pl.; **floricele de porumb**) boabe de porumb (din soiuri speciale) prăjite şi desfăcute, asemănătoare unor flori albe; cocoşei: *alune prăjite şi floricele-de-porumb.* FIL.; (şi: **floricică**). [***Floare*** + *-icea, -ică*].

floricícă f. v. floricea.

florícol, ~i, floricolă, ~e a. care aparţine floriculturii, referitor la floricultură; **2.** care are flori: *arbuşti floricoli;* **3.** care trăieşte pe flori: *insecte floricole.* [Din fr. ***floricol***].

floricultór, ~i, floricultoáre m., f. specialist în floricultură. [De la ***floricultură***].

floricultúră f. ramură a horticulturii care se ocupă de cultura plantelor ornamentale. [Din fr. ***floriculture***].

floríd, ~zi, floridă, ~e a. **1.** înfloritor, prosper; **2.** (med.; despre boli) activ, în plină evoluţie. [Din it. ***florido,*** germ. ***florid,*** lat. ***floridus***].

floridée, floridee f. (la pl.) clasă de alge marine roşii; (şi la sg.) algă din această clasă. [Din fr. ***floridées***].

florifér, ~i, floriferă, ~e a. care produce flori. [Din fr. ***florifère***].

floríl f. pl. sărbătoare creştină care cade în duminica dinaintea Paştelui: *aproape de florii, profesorul Nanu mi-a dat drumul acasă.* CR. [Lat. ****florilia (=Floralia)***].

florilégiu, florilegii n. antologie de texte literare. [Din lat. ***florilegium,*** it. ***florilegio***].

florín, florini m. **1.** monedă de aur sau de argint, care a circulat şi în ţările române pînă în secolul al XIX-lea: *să-ţi dea un florin pe lîngă cei şaptezeci de groşi.* SAD.; **2.** unitate monetară (care a existat) în Olanda; gulden. [Din germ. ***Florin,*** fr. ***florin***].

florínt, florinţi m. (înv.) florin de aur: *veşmînt preţuit 15.000 de florinţi.* BĂLC. [Din pl. ***florinţi*** (după *Florenţa* n. pr.)].

florínte, florinţi m. pasăre mică cîntătoare, cu pene măslinii şi cu ciocul gros, roşiatic; florean (*Carduelis chloris chloris*). [Et. nec.].

florist, ~şti, floristă, ~e m., f. (rar) **1.** persoană care vinde flori; florar: *îţi spun cu-ncredinţare că şi eu sînt florist, producturile verii tu poţi la tîrg a duce.* NEGR.; **2.** persoană care confecţionează şi vinde flori artificiale. [Din fr. ***fleuriste***].

floristic, ~ci, floristică, ~ce a. care aparţine florilor, referitor la flori. [Din fr. ***floristique***].

floristícă f. **1.** ştiinţa cultivării florilor; **2.** ramură a geografiei care studiază răspîndirea florei pe glob. [Din fr. ***floristique,*** germ. ***Floristik***].

florişoáră, florişoare f. (rar) floricea: *stele, florişoare, ce ardeţi lucitoare în cosiţa serii.* BOL. [***Floare*** + *-işoară*].

floríu, ~ii, florie, ~ii a. **1.** (despre animale) care are pete albe; **2.** (înv.) plin de flori; cu flori. [***Floare*** + *-iu*].

floroglucínă f. substanţă chimică cristalină, folosită în fotografie şi în sinteza unor răşini, coloranţi etc. [Din fr. ***phloroglucine***].

florón, floroane n. (înv.) ornament în formă de floare: *coroană măiestoasă cu opt regeşti floroane.* AL. [Din fr. ***fleuron***].

flósculus n. (bot.) floare din inflorescenţa compozeelor. [Din lat. ***flosculus*** „floare mică"].

flotá, flotez vb. (tr.) a îndepărta prin decantare substanţele care plutesc într-un lichid. [Din fr. ***flotter***].

flotábil, ~i, flotabilă, ~e a. **1.** care poate pluti la suprafaţa unui lichid: *corp flotabil;* **2.** care permite deplasarea plutelor: *Bistriţa este un rîu flotabil.* [Din fr. ***flottable***].

flotabilitáte f. **1.** însuşire a unui corp de a pluti pe suprafaţa unui fluid sau la o anumită adîncime: *flotabilitatea aripii avionului;* **2.** raport între volumul nescufundat şi volumul total al unui corp plutitor; **3.** proprietate a minereurilor de a putea fi separate prin flotaţie. [Din fr. ***flottabilité***].

flotánt, ~ţi, flotantă, ~e a. **1.** care pluteşte, plutitor; **2.** temporar, vremelnic, trecător: *influenţa directă a condiţiilor fizice pot să dea de-a dreptul variaţiuni flotante, dar uneori şi definitive.* BL.; **3.** (şi m., f.) care se află pentru scurt timp într-o localitate, avînd locuinţa stabilă în altă parte: *nimeni nu-şi dă seama cum această populaţie flotantă ... a putut să devină elementul domnitor.* EM. [Din fr. ***flottant***].

flotáre, flotări f. **1.** acţiunea de a flota şi rezultatul ei; **2.** mişcare ritmică de gimnastică în care corpul, aproape de pămînt, este ridicat şi coborît prin extensiunea şi îndoirea braţelor aflate cu palmele pe sol. [V. ***flota***].

flotáţie, flotaţii f. procedeu de separare a mineralelor din minereuri şi a cărbunelui de steril, prin măcinarea şi amestecarea lor cu un lichid în care plutesc. [Din fr. ***flotation***].

flótă[1], flote f. **1.** grup (mare) de nave avînd conducere unică: *tu singură, o mare, puternică, adîncă, teribilele flote le-neci sau le zdrobeşti.* BOL.; *flotă de război;* **2.** totalitate a navelor unui stat: *flota comercială românească;* (fig.) *nouri lunecă pe ceruri flota lor de vînt împinsă.* EM.; **3. flotă aeriană,** totalitate a avioanelor unui stat; **4.** bazin de tăbăcire a pieilor. [Din fr. ***flotte,*** germ. ***Flotte***].

flótă[2] f. postav. [Din fr. ***flôte***].

flotílă, flotile f. **1.** unitate de nave militare care acţionează pe fluvii sau lîngă litoral: *află că iubitul ei, Neculai, dus la flotilă, e sănătos.* IBR.; **2.** (p. ext.) grup de ambarcaţii: *în faţa golfurilor roiau flotile întregi de bărci pescăreşti.* TUD.; **2.** (înv.; **flotilă aeriană**) unitate de aviaţie militară, corespunzătoare regimentului din armata de uscat: *îndată ce-au început ostilităţile, am intrat la o flotilă de aviaţie.* SAD. [Din fr. ***flottile,*** germ. ***Flotille***].

flotór, flotoare n. **1.** corp care pluteşte; **2.** dispozitiv umplut cu aer, care asigură plutirea unui hidroavion. [Din fr. ***flotteur***].

flow-chart [flóucet] n. (inform.) metodă de reprezentare a logicii unui program. [Cuv. engl.].

flox, flocşi m. brumărea (*Phlox paniculata* şi *drummondi*). [Din fr. ***phlox***].

fiu a. invar. **1.** vaporos; **2.** cu contururi imprecise, estompate. // n. efect fotografic care dă evanescenţă contururilor. [Din fr. ***flou***].

fluáj, fluaje n. variaţie continuă şi lentă a deformaţiilor materialelor supuse la solicitări continue de durată lungă. [Din fr. ***fluage***].

fluctuá, pers. 3 **fluctuează** vb. (intr.) a fi schimbător, a varia: *Asachi fluctua în limba sa scrisă.* IBR. [Din lat. ***fluctuare,*** fr. ***fluctuer***].

fluctuánt, ~ţi, fluctuantă, ~e a. **1.** care se balansează (ca valurile); **2.** schimbător, nestatornic: *mediul produce unele neînsemnate modificări fluctuante în corpul organismelor.* BL.; *voinţă fluctuantă.* [Din fr. ***fluctuant,*** lat. ***fluctuans, -ntis***].

fluctuáre, fluctuări f. acţiunea de a fluctua şi rezultatul ei. [V. ***fluctua***].

fluctuáţie, fluctuaţii f. **1.** abatere mică şi temporară faţă de o anumită stare; balansare; **2.** schimbare neîntreruptă; variaţie: *de aci impresia aceea de duplicitate, de fluctuaţie, de pactizare veselă între adversari, de trădări şi schimbări inexplicabile.* CĂL.; *fluctuaţia ideilor;* (şi: (înv.) **fluctuaţiune**). [Din fr. ***fluctuation,*** lat. ***fluctuatio, -onis***].

fluctuaţiúne f. v. fluctuaţie.

fluctţie f. v. fluxiune.

flúdor n. aliaj de cositor pentru lipit, tras în fire. [Denumire comercială].

fluént, ~ţi, fluentă, ~e a. **1.** care urmează armonios; curgător: *este remarcabil prin expunerea fluentă a celor mai complicate fenomene;* (adv.) *vorbeşte fluent franceza;* **2.** (p. ext.) care curge necontenit, care se desfăşoară mereu: *dorinţa de a te apropia de tinerele fete deşteptă imaginea fluentă a vîntului şi fragranţa zambilelor.* CĂL. [Din fr. ***fluent,*** lat. ***fluens, -ntis***].

fluénţă f. însuşirea de a fi fluent; desfăşurare armonioasă: *expresii banale ... se pierd cu totul în fluenţa lirică.* CĂL. [Din fr. ***fluence,*** lat. ***fluentia***].

fluíd, ~zi, fluidă, ~e a. **1.** care are o coeziune slabă între molecule; (spec.) lichid, curgător: *starea de agregaţie fluidă stă în mijloc între cea gazoasă şi cea solidă.* EM.; *apa şi aerul sînt corpuri fluide;* **2.** (p. ext.) caracteristic lichidelor, de lichid: *aspectul fluid sau inconstanţa curgătoare a datelor concrete este subliniată de Budha cu o perspicacitate incoruptibilă.* BL. // n. **1.** corp lichid sau gazos; (spec.) lichid: *în fluide moleculele oscilează verisimil împrejurul mişcătoarei poziţii de echilibru.* EM.; (fig.) *Eminescu a supt toate fluidele inefabile, toate elementele metafizice.* CĂL.; **2.** (fig.) suflu, impuls, curent: *un fluid intens circula între interpreţii pierduţi în rolurile lor.* PETR. [Din fr. ***fluide,*** lat. ***fluidus***].

fluidál, ~i, fluidală, ~e a. (geol.) cu aspect de fluid: *rocă fluidală.* [Din germ. ***fluidal***].

fluídic, ~ci, fluidică, ~ce a. caracteristic unui fluid sau mişcării unui fluid: *mişcarea fluidică proprie organismului debordează oarecum limitele normale ale organismului.* BL. [Din fr. ***fluidique***].

fluidifiánt, fluidifiante n. substanţă care măreşte vîscozitatea fluidului cu care se amestecă; fluidizant. [Din fr. ***fluidifiant***].

fluidificá, fluidífic vb. (tr.) a mări fluiditatea unei substanţe; a face să devină fluid: *cantitatea de căldură trebuincioasă pentru a fluidifica corpul solid.* EM. [Din fr. ***fluidifier***, it. ***fluidificare***].

fluidificáre, fluidificări f. faptul de a fluidifica. [V. ***fluidifica***].

fluidificát, ~ţi, fluidificată, ~e a. care a devenit fluid; (spec.) lichefiat: *un gaz fluidificat e mişcare înmagazinată prin presiune şi răceală.* EM. [V. ***fluidifica***].

fluiditáte f. **1.** însuşirea de a fi fluid: *fluiditatea apei;* **2.** (fig.) cursivitate: *versurile au destulă somptuozitate ca să placă în sine, dar şi necesara fluiditate pentru a nu îngreuia declamaţia.* CĂL. [Din fr. ***fluidité***].

fluidizá, fluidizez vb. (tr.) **1.** a face să se desfăşoare fără opriri; a face să fie fluent: *a fluidiza circulaţia;* **2.** a produce o fluidizare. [Din fr. ***fluidiser***].

fluidizánt, fluidizanţi m. fluidifiant. [***Fluidiza*** + *-ant*].

fluidizáre, fluidizări f. (tehn.) trecere forţată a unui fluid printr-un strat de pulbere obţinîndu-se un amestec asemănător lichidelor. [V. ***fluidiza***].

fluidizát, ~ţi, fluidizată, ~e a. care a devenit fluid. [V. ***fluidiza***].

flúier, fluiere n. **1.** instrument muzical popular alcătuit dintr-un tub subţire de lemn, prevăzut cu găuri: *şi vin păstori cu gluga albă, din fluier povestindu-şi dorul.* GOGA; (fig.) *în liniştea măreaţă, departe, fluierele mierlelor cîntau de dragoste.* SAD.; **2.** instrument mic (din metal) cu care se fluieră (pentru a semnaliza): *se făceau exerciţii militare la cîmp, şcolarii plecînd încolonaţi, cu un fluier şi doi toboşari în frunte.* CĂL.; **3.** (tehn.) dispozitiv de semnalizare sonoră acţionat de abur sau de un gaz sub presiune: *fluierul locomotivei;* **4.** şuierătură, fluierătură: *în sfîrşit, s-a auzit fluierul final al arbitrului;* **5. (fluierul piciorului)** tibia: *se trezi lovită cu botina în fluierul piciorului.* GHEŢIE; (şi: (pop.) **fluieră**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***floere***].

fluieră, flúier vb. **1.** (intr.) a produce sunete ascuţite, suflînd printre buze sau printre degetele băgate în gură: *Andrei mai fluieră o dată scurt c-o înmlădiere mai joasă.* SAD.; **a fluiera a pagubă**, a produce asemenea sunete în semn de părere de rău; **fluieră-vînt**, haimana, trîntor; (adj.) *fata ... vedea pe un june fluieră-vînt.* ISP.; **2.** (intr.) a reproduce o melodie suflînd printre buze: *mergea cu mîinile în buzunare printre blocuri, fluierînd.* GHEŢIE; (tr.) *trec feţe serbede ... fluierînd doine dureroase.* RUSSO; **3.** (intr.) a produce sunete asemănătoare cu ale fluierului: *un mierloi a trecut fluierînd spre livezi.* SAD.; (tr.) *o mierlă fluiera o melodie înceată.* SAD.; **4.** (tr.) a dezaproba scoţînd fluierături: *slugile aduse la reprezentaţie de neamurile sale l-au fluierat.* SAD.; (refl. recipr.) *scoase un ţignal din buzunar şi se fluieră pe întrecute cu publicul pînă îl potoli.* CĂL.; **5.** (intr.) a semnaliza sonor cu sirena: *vaporul fluieră scurt, ridică ancora şi porni.* TUD.; **6.** (tr.) a semnaliza suflînd într-un fluier pentru a conduce o competiţie sportivă: *arbitrul a fluierat începutul competiţiei;* **7.** (tr.) a atenţiona cu ajutorul fluierului: *agentul de circulaţie îl fluieră de cîteva ori.* VINEA; **8.** (intr.) a cînta din fluier: *cînd ieşi pe uliţă, fluieră din fluieriţă.* POP.; **9.** (intr.) a sufla cu tărie producînd un zgomot ascuţit şi puternic: *prin noapte vîntul fluiera pustiu.* BAC.; (tr.) *i-ar plăcea să-l ploaie din tavan şi să-l fluiere vîntul din toate părţile?* GHICA. [***Fluier*** + *-a*].

fluierăr, fluierari m. **1.** cîntăreţ din fluier: *buciumaşii, fluierarii şi surlaşii răsunau alai mare.* DELAVR.; **2.** pasăre cu capul şi spatele negre cu pete galbene-aurii, cu ciocul lung şi subţire şi cu picioarele lungi, care scoate sunete ca ale fluierului (*Charadius pluvialis*); **3.** (ornit.) ploier (*Charadius apricarius*); **4.** (ornit.) prundăriş (*Charadius dubisu curonicus*); **5.** (ornit.) grangur (*Oriolus oriolus*). [***Fluier*** + *-ar*].

fluierăre, fluierări f. acţiunea de a fluiera şi rezultatul ei. [V. ***fluiera***].

fluieraş, fluieraşe n. diminutiv al lui fluier: *fluieraş de fag, mult zice cu drag.* POP. // m. (pl. **fluieraşi**) **1.** cîntăreţ din fluier: *un fluieraş şi un lăutar cîntau ardeleana.* SL.; **2.** (ornit.) fluierar (*Charadius pluvialis*). [***Fluier*** + *-aş*].

fluierát[1] n. faptul de a fluiera; (concr.) fluierătură: *si-l cunosc pe fluierat că e june ne-nsurat.* POP. [V. ***fluiera***].

fluierát[2]**, ~ţi, fluierată, ~e** a. **1.** cîntat la fluier; **2.** reprodus prin şuierat, prin fluierătură; (p. ext.) *acel grangur îi arunca două stihuri fluierate, care pluteau în soare.* SAD.; **3.** dezaprobat prin fluierături. [V. ***fluiera***].

flúieră f. v. **fluier.**

fluierătór, ~i, fluierătoare a. care fluieră. // f. plantă erbacee cu flori galbene-verzui şi cu fructe roşii sub formă de boabe (*Tamus communis*). [***Fluiera*** + *-tor*].

fluierătúră, fluierături f. **1.** şuierătură: *dinspre sală nu se auzeau proteste sau fluierături.* GHEŢIE; **2.** sunet scos din fluier sau din gură: *o garnitură de tren... se apropia de triaj, în fluierăturile şi fluturarea de steguleţe a personalului de manevră.* GHEŢIE; **3.** suflare puternică a vîntului. [***Fluiera*** + *-tură*].

fluieríce, fluierici f. (reg.) fluier mic şi scurt care produce un singur ton: *sunăm subţirel, cu mlădieri anumite, din fluiericea de os, chemarea cucoşului de ieruncă.* SAD. [***Fluier*** + *-ice*].

fluieríţă, fluieriţe f. (reg.) fluier mic: *fluieră din fluieriţă, să ies şi eu la portiţă.* POP. [***Fluier*** + *-iţă*].

fluométru, fluometre n. instrument pentru măsurarea debitului fluidelor. [Din fr. ***fluomètre***].

fluór n. gaz de culoare galbenă-verzuie, foarte activ din punct de vedere chimic. [Din fr. ***fluor***].

fluoresceínă f. colorant organic fluorescent, obţinut din rezorcină şi acid ftalic. [Din fr. ***fluorescéine***].

fluorescént, ~ţi, fluorescentă, ~e a. care prezintă fluorescenţă; care utilizează fluorescenţa: *tub fluorescent.* [Din fr. ***fluorescent***].

fluorescénţă, fluorescenţe f. proprietate a unor substanţe de a emite lumină sub influenţa radiaţiilor luminoase sau ultraviolete: *se manifestă prin acţiunea lor fotografică şi devin vizibile prin fluorescenţă.* EM. [Din fr. ***fluorescence***].

fluorfosgén n. substanţă toxică sufocantă de luptă. [Din fr. ***fluorphosgène***].

fluorhídric a. (chim.) **acid fluorhidric**, acid format din combinarea fluorului cu hidrogenul. [Din fr. ***fluorhydrique***].

fluorínă, fluorine f. fluorură naturală de calciu, sub formă de cristale cubice. [Din fr. ***fluorine***].

fluorític, ~ci, fluoritică, ~ce a. care conţine fluor. [Din fr. ***fluoritique***].

fluorizá, fluorizez vb. (tr.) a adăuga fluor în apa potabilă sau a aplica fluorură de sodiu pentru a preveni cariile dentare. [Din fr. ***fluoriser***].

fluorizáre, fluorizări f. acţiunea de a fluoriza şi rezultatul ei. [V. ***fluoriza***].

fluorografíe, fluorografii f. procedeu de gravură pe sticlă cu ajutorul acidului fluorhidric. [Din fr. ***fluorographie***].

fluorométric, ~ci, fluorometrică, ~ce a. care aparţine fluorometriei, referitor la fluorometrie. [Din fr. ***fluorométrique***].

fluorometríe f. dozare a substanţelor fluorescente prin măsurarea intensităţii şi culorii radiaţiilor. [Din fr. ***fluorométrie***].

fluorométru, fluorometre n. aparat pentru măsurarea duratei luminii emise de o substanţă fluorescentă. [Din fr. ***fluoromètre***].

fluoroscóp, fluoroscoape n. **1.** aparat pentru determinarea vizuală a intensităţii fluorescenţei; **2.** ecran fluorescent care vizualizează radiaţii invizibile. [Din fr. ***fluoroscope***].

fluoroscopíe, fluoroscopii f. **1.** determinare vizuală a intensităţii fluorescenţei cu ajutorul fluoroscopului; **2.** examen radiologic efectuat cu ajutorul fluoroscopului. [Din fr. ***fluoroscopie***].

fluoróză, fluoroze f. intoxicaţie cronică cu fluor. [Din fr. ***fluorose***].

fluorurăre, fluorurări f. introducere a fluorului în molecula substanţelor organice. [Din fr. ***fluoruration***].

fluorurát, ~ţi, fluorurată, ~e a. (chim.) care conţine fluor. [***Fluorură*** + *-at*].

fluorúră, fluoruri f. compus al fluorului cu alt element chimic sau cu un radical; sare a acidului fluorhidric. [Din fr. ***fluorure***].

fluştură, flúştur vb. (reg.; tr.) a flutura: *săbioara mi-o trăgea, de trei ori c-o fluştura.* POP. [Cf. ***flutura***].

fluşturăre, fluşturări f. acţiunea de a fluştura şi rezultatul ei; agitare a unui obiect în aer. [V. ***fluştura***].

fluşturát, ~ţi, fluşturată, ~e a. **1.** răspîndit în dezordine: *la geamul mohorît, ca frunze fluşturate, plînge suflet.* BAC.; **2.** fluşturatic. [V. ***fluştura***].

fluşturátec a. v. **fluşturatic.**

fluşturátic, ~ci, fluşturatică, ~ce a. nestatornic, uşuratic: *ţopăiau şi chihoteau, cum are tinerimea fluşturatică obiceiul în carnaval.* CAR.; (subst.) *băiatul, Ilias, a devenit un fluşturatec.* CĂL.; (şi: (rar) **fluşturatec**). [***Fluştura*** + *-atic*].

flutter [fláter] n. **1.** (med.) pulsaţie accelerată a inimii (200-350 bătăi pe minut); **2.** oscilaţie a structurii elastice a unei aeronave, ca efect al acţiunii forţelor aerodinamice. [Cuv. engl.].

flútur m. v. **fluture.**

flutură, flútur vb. **1.** (tr.) a mişca încoace şi încolo, a agita în aer: *vîntul îi flutura barba încîlcită.* TUD.; (fig.) *mi-a fluturat pe dinaintea ochilor iluzia unor posibile perspective de a lucra la institut.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a învîrti (amenințător) prin aer: *doi gealaţi veneau curînd, săbiile fluturînd.* POP.; **3.** (intr.) a se mişca în voia vîntului; a fîlfîi: *lasă vălul ei a flutura.* BOL.; (fig.) *un aer neîncrezător flutură pe obrajii cărnoşi ai fetei.* GHEŢIE; **flutură-vînt**, om neserios; vagabond; **4.** (intr.) a mişca din aripi; a zbura: *se duse şi flutură în cercuri multe asupra feţei miresei.* EM.; (fig.) *de sus fluturînd a căzut pe bancă o foaie uscată.* TOP.; **5.** (înv.; refl.) a-şi pierde minţile, a înnebuni (după ceva): *şi mulţi s-au fluturat la chipuri pentru mujeri.* BIBLIA. [***Fluture*** + *-a*].

fluturáre, fluturări f. **1.** acţiunea de a flutura şi rezultatul ei: *bătrînul scutură capul şi-şi însoţeşte gestul de o fluturare a mîinii.* GHEŢIE; **2.** (fig.) nestatornicie: *ca-n viaţa conjugală, aşa-n orice privinţă, aceeaşi fluturare, aceeaşi uşurinţă.* NEGR. [V. ***flutura***].

fluturáş, fluturaşi m. **1.** diminutiv al lui fluture: *iată-un dulce copilaş care-alungă-un fluturaş.* POP.;

2. (de obicei la pl.) disc mic de metal sclipitor, folosit ca ornament pe hainele femeieşti; 3. bandă sau fişă de hîrtie care cuprinde un text ce se adaugă într-o lucrare; 4. (fam.) fişă cu date din statul de plată care se dă (lunar) unui salariat. [*Fluture* + *-aş*].

fluturătec a. v. fluturatic.

fluturátic, ~ci, fluturatică, ~ce a. 1. care flutură; 2. uşuratic, nestatornic: *inima lui fluturatică se simţea rănită.* OD.; 3. (înv.) apucat, zănatec, smintit: *căce au întrat acest fluturatec către tine?* BIBLIA; (şi: **fluturatec**). [*Flutura* + *-atic*].

fluturătór, ~i, fluturătoáre a. care flutură: *vîntul suflă păru-i lung, fluturător.* BOL. [*Flutura* + *-ător*].

flúture, fluturi m. 1. insectă din ordinul lepidopterelor, cu corpul alungit, cu patru aripi membranoase, acoperite cu solzi mărunţi de culori diferite, şi aparat bucal adaptat pentru supt: *boboc de trandafir neatins de ochii fluturilor.* CR.; *aceşti fluturi de noapte îşi curmă brusc zborul.* BL.; (fig.) *albii fluturi ai lui decembrie şi ianuarie se învîrtejeau turbaţi.* MACED.; *în jurul frunţii comitelui pîlpîiau nesimţit fluturii amintirii.* SAD.; **fluture-de-varză,** albiliţă (*Pieris brassicae*); **fluture-alb** sau **fluture-de-mătase,** forma adultă a viermelui-de-mătase (*Bombix mori*); **fluture-roşu,** specie de insectă cu aripi roşii şi cu baza aripilor neagră (*Vanessa urticae*); **fluture-galben,** specie de insectă de culoare galbenă, a cărei larvă este verde cu o dungă albă laterală (*Ganopteryx rhamni*); **fluture-inelat,** inelar (*Malacosoma neustria*); **fluturele-morţii,** strigă (*Acherontia atropos*); 2. (fam.; la pl.) idei curioase, extravagante; gărgăuni: *are fluturi în cap;* 3. (la pl.) disc metalic sclipitor care se aplică, de obicei ca ornament, mai ales pe unele haine (femeieşti): *îşi făcea vînt cu un evantail de fluturi.* BOLLIAC; *cătai fluturi şi mărgele pe pofta oltencii mele.* POP.; 4. (fig.) papion: *îşi tot potriveşte fluturele de mătasă neagră de la gîtul lui costeliv.* VINEA; 5. (tehn.) disc care, montat la o conductă, reglează cantitatea de carburant ce intră în carburator; 6. stil de înot caracterizat prin mişcarea braţelor asemănător cu mişcarea aripilor; (şi: **flutur**). [Cuv. autoht.; cf. alb. *fluturë*].

fluturél, fluturei m. 1. diminutiv al lui fluture; fluturaş: *unde zbor, în care rai fluturei de pe plai?* AL.; 2. (la pl.) plantă erbacee ornamentală, cu tulpina ramificată şi cu flori galbene reunite în capitule (*Gaillardia aristata* şi *pulchelle*). [*Fluture* + *-el*].

fluturíme f. (rar) mulţime de fluturi, totalitate a fluturilor: *fluturimea mă plăteşte de dureri, împărăteşte.* ARG. [*Fluture* + *-ime*].

fluturînd, ~zi, fluturîndă, ~e a. (rar) fluturător: *stuf de raze sînt cozile lor fluturînde în aer.* EM. [V. *flutura*].

fluturós, ~şi, fluturoásă, ~e a. (rar) fluturatic, care flutură: *vălu-i fluturos.* BOL. [*Fluture* + *-os*].

fluviál, ~i, fluvială, ~e a. care aparţine unui fluviu, referitor la fluviu: *navigaţie fluvială;* (fig.) *alături de naturalismul instantaneelor..., există... forma lui fluvială.* VIANU. [Din fr. *fluvial,* lat. *fluvialis*].

fluviatíl, ~i, fluviatilă, ~e a. care creşte în apele curgătoare; fluvial. [Din fr. *fluviatile,* lat. *fluviatilis*].

fluviométric, ~ci, fluviometrică, ~ce a. referitor la măsurarea nivelului şi debitului cursurilor de apă. [Din fr. *fluviométrique*].

fluviométru, fluviometre n. aparat cu care se măsoară variaţiile de nivel ale apei unui fluviu. [Din fr. *fluviomètre*].

flúviu, fluvii n. 1. apă curgătoare cu debit mare, care se varsă într-o mare sau într-un ocean: *cultura babiloniană s-a dezvoltat în văile fluviilor Eufrat şi Tigris.* BL.; (fig.) *pe unde-a îndreptat fantazia fluviul vieţii.* EM.; 2. (fig.) cantitate mare dintr-un lichid care curge; şuvoi: *au curs fluvii de cerneală pe acest subiect;* (p. ext.) *nu tăgăduim că-n acest fluviu de vorbe răsărea din cînd în cînd talentul oratoric al d-lui ministru de externe.* EM. [Din lat. *fluvium*].

flux, fluxuri n. 1. acţiunea de a curge; curgere; 2. (med.) scurgere a unui lichid organic: *flux menstrual;* 3. (fig.) revărsare, val, năvală: *ar fi regretabil ca acest flux de frumos, de care abundă literatura noastră acum, să nu fie răspîndit.* BAC.; *flux de cuvinte;* 4. ridicare periodică a nivelului apei unei mări sau unui ocean la începutul fenomenului de maree; 5. (fiz.) curent, intensitate, energie care traversează o suprafaţă; **flux luminos,** cantitate de energie luminoasă emisă de o sursă în unitatea de timp; **flux magnetic,** totalitate a liniilor de forţă care trec printr-un corp; 6. succesiune de faze: *flux tehnologic.* [Din fr. *flux,* lat. *fluxus*].

fluxiúne, fluxiuni f. (med.) concentrare a sîngelui sau a altor lichide în anumite ţesuturi: *aplicaţia la învăţături îi adăogi o fluciţe la ochi.* NEGR.; **fluxiune periodică,** boală de ochi a cailor; (şi: (înv.) **fluciţe**). [Din fr. *fluxion,* lat. *fluxio, -onis*].

fluxmétru, fluxmetre n. instrument pentru măsurarea fluxului luminos sau magnetic. [Din fr. *fluxmètre*].

foac, foaci m. peşte cu corpul alungit şi cu aripioarele roşietice (*Squalius leuciscus*). [Et. nec.].

foáie[1], foi f. 1. frunză de plantă: *foile galbene ale aleelor de arbori.* EM.; **foaie verde** (sau **lată, îngustă** etc.), element de introducere în poezia populară: *foaie verde flori de fragă, picioarele mi se leagă.* POP.; (bot.) **foaia-ciumii,** ciumăfaie (*Datura stramonius*); **foaie-grasă,** plantă ierboasă, cu flori albe pătate cu galben (*Pinguicula alpina*); **foaie-n-fir,** saschiu (*Vinca herbacea* şi *minor*); **foaia-făgetului** sau **foaia-hoţului,** susai (*Mycelis muralis*); 2. ornament care imită frunza: *foaie de acant;* 3. petală sau sepală: *foaie de trandafir;* 4. bucată dreptunghiulară de hîrtie; coală; (spec.) filă a unei cărţi, a unui caiet, a unui registru: *astfel ea uitat-au poate aste foi de dînsa scrise.* EM.; *caietul se deschise la o foaie îndoită.* BAC.; **a întoarce foaia** sau **a o întoarce pe foaia cealaltă,** a-şi schimba atitudinea, devenind mai aspru: *dascălul văzu că a cam scrîntit-o şi-o întoarse pe foaia ailaltă.* ISP.; **a schimba foaia,** v. **schimba; foaie de zestre** sau **foaie dotală,** act care indică zestrea unei fete: *să se-nţeleagă cu dumneata asupra foaiei de zestre.* AL.; **foaie de drum,** bilet (individual sau colectiv) plătit de autoritatea care-l eliberează şi pe baza căruia se poate face o călătorie cu un mijloc de transport (de obicei cu trenul): *încă înainte de începerea examenelor, am primit ordinele de chemare şi foile de drum.* GHEŢIE; **foaie de observaţie,** fişă pe care medicul notează (zilnic) evoluţia bolii la un pacient pe care îl are în îngrijire: *după citirea foii de observaţie îl îndemna să se menţină deocamdată într-o rezervă permanent controlată.* GHEŢIE; (înv.) **foaie volantă,** tipăritură pe o singură faţă difuzată cu un prilej deosebit; **foaie de titlu,** pagină de la începutul unei publicaţii; 5. (înv.; calc cf. germ. *Blatt*) ziar, revistă: *s-au reprodus de vreo cîteva ori prin deosebite foi.* OD.; *foaie oficială;* 6. bucată lată şi subţire dintr-un material, dintr-o materie: *oglinda apei a încremenit, ai zice că a întins cineva o foaie de cositor peste materia străvezie.* GHEŢIE; *foaie de aur;* 7. bucată de material textil (întrebuinţată în toată lăţimea ei): *foile rochiei;* **foaie de cort,** bucată de pînză impermeabilă din care se poate face un cort; 8. fustă: *foaie şi taior;* 9. strat de aluat subţiat din care se fac plăcinte, tăiţei etc.: *o masă rotundă ... bună pentru întins foi de plăcintă.* DELAVR. [Lat. *folia* (pl. de la *folium*)].

foáie[2] f. v. foale.

foaiér, foaiere n. sală a unui teatru, în care îşi petrec timpul spectatorii în pauze: *marele foaier de la intrare era gol, casa de bilete închisă.* GHEŢIE. [Din fr. *foyer*].

foále, foale n. 1. unealtă pentru pomparea aerului în forjă, alcătuită dintr-un burduf de piele cu pereţi plisaţi: *a ajuns cu Caraiman la şatra lui Bogonos, acolo unde gîfîiau foile şi băteau ciocanul şi barosul în preajma jarului.* SAD.; *umflă din foale, s-aprinse focul;* **a beli (pe cineva) foale,** a jupui (pe cineva): *beliră foale pre zvînta.* DOS.; **a da** (sau **a-i face**) **pe foaie** (sau **foi**) **(cuiva),** a mustra, a certa, a bate: *voi să-i dea pe foi, pentru că nu îngrijise grădina.* ISP.; 2. burduf plisat la unele instrumente muzicale (acordeon, armonică etc.); 3. burduf: *apa, în foale, descreşte mereu.* MACED.; 4. (reg.) abdomen, pîntece, burtă: *unul în poale şi-altul în foale.* PANN; (şi: (reg.) **foi, foaie**). [Lat. *follis*].

foáme f. 1. senzaţie a nevoii de a mînca: *ne ghiorăiesc maţele de foame.* CR.; **foame de lup,** v. **lup; a muri** (sau **a crăpa, a leşina**) **de foame, a)** a fi foarte flămînd: *cei mai mulţi dintre noi sînt leşinaţi de foame.* DRĂGHICI; **b)** a nu avea din ce trăi: *i-au rămas feciorul, de muria de foame.* NEC.; **muritor de foame,** v. **muritor; urît ca foamea,** foarte urît; 2. (fig.) dorinţă, poftă: *foame de învăţătură;* 3. (înv.) foamete: *după ce s-au trecut foamea, s-au sculat cu maică-sa din Sarepta.* DOS. [Lat. *fames, -is*].

foámete f. 1. lipsă generală şi prelungită de produse alimentare: *vor fi 7 ani de foamete.* BIBLIA; *foametea din urmă-i mîie, holera calea îi ţie.* EM.; 2. (fig.) lipsă, necesitate: *foametea de cărţi în limba mumă la noi e de nedescris.* MAT. [Lat. *fames, -itis*].

foărfec m. v. foarfece.

foărfecă f. v. foarfece.

foárfece, foarfece n. 1. unealtă pentru tăiat compusă din două lame tăioase încrucişate, unite între ele la mijloc cu un şurub sau cu un nit: *haina gata venită din Apus face să rugineascâ foarfecele croitorului nostru.* EM.; *un chirurg uită foarfecul în abdomenul meu.* VIERU; *foarfece de croitorie; foarfece de tablă;* **foarfeca-bălţilor,** plantă acvatică cu frunze rigide dinţate şi cu flori albe, deschise la suprafaţa apei (*Stratiotes aloides*); 2. (p. anal.; la pl.) picioarele anterioare ale raculuí; 3. (în forma **foarfecă**) săritură care se execută ridicînd picioarele unul după altul, practicată în balet sau la unele sporturi; (şi: **foarfecă, foarfec**). [Lat. *forfex, -icis*].

foárte adv. 1. (determină un adjectiv sau un adverb) în gradul cel mai înalt: *colonia română ajunse într-o stare foarte înfloritoare.* BĂLC.; *foarte bun;* 2. (pop.; determină un verb) mult, tare: *îţi foarte mulţumesc, dragul meu iubit.* ISP.; *apa se întăriia foarte pre pămînt.* BIBLIA; *nepublicarea acestui articol foarte m-ar descuraja.* MAT.; **nici prea-prea, nici foarte-foarte,** v. **prea.** [Lat. *forte*].

fob, ~i, fobá, ~e a. (jur.) **vînzare fob,** vînzare în care preţul mărfii include toate cheltuielile pînă la livrarea la bord. [Din fr. *fob,* engl. *f(ree) o(n) b(oard)*].

fobíe, fobii f. 1. stare bolnăvicioasă de frică, fără un motiv real: *a avut în copilărie un şoc nervos, pe cînd asista la o bătaie, care i-a lăsat o fobie incurabilă.* CĂL.; 2. repulsie, antipatie pentru ceva: *această atitudine echivalează aproape cu o fobie faţă de mister.* BL. [Din fr. *phobie,* germ. *Phobie*].

fobúrg, foburguri n. (franţuzism) suburbie: *ei prădară foburgurile Constantinopolei.* EM.; *foburgul cu bachice dorinţi.* BAC. [Din fr. *faubourg*].

foc[1], focuri n. 1. ardere cu flacără şi cu dezvoltare de căldură: *focul se vedea de departe;* **a-i curge foc din gură** (cuiva), a spune lucruri cumplite, îngrozitoare: *se puse la făcut metanii şi ne blăstăma de-i curgea foc din gură.* CR.; **a pune paie pe foc,** v. **pai; foc de paie,** v. **pai; a da foc,** a aprinde: *cînd*

îi avea nevoie de mine, să dai foc aripei. CR.; **a pune foc**, v. **pune; a pune la foc**, v. **pune; 2.** (concr.) material care arde: *foc din lemne, din cărbuni;* **foc de artificii**, ardere de materii inflamabile care produc flăcări colorate; **foc bengal**, v. **bengal; a lua foc**, v. **lua; a sta ca pe foc**, a fi nerăbdător, neliniștit; **a pune pe foc pe cineva**, a face să devină neliniștit (în urma unei vești, a unei solicitări etc.); **a se arunca (sau a intra) în foc (pentru cineva sau pentru ceva)**, a-și expune viața (pentru cineva sau pentru ceva); **a(-și) băga mîna-n foc pentru cineva**, v. **băga; a lua focul cu mîna altuia**, a profita de cineva făcîndu-l să acționeze sau să răspundă în locul său: *v-ați deprins a lua focul totdeauna cu mînile noastre.* CR.; **a lua (sau a prinde) foc cu gura**, a face tot posibilul; a face sacrificii: *tu cu gura foc prindeai să-mi dai ajutoare.* COȘB.; **de mama focului**, foarte mult, foarte tare; grozav, strașnic: *era frumoasă de mama focului; la soare te puteai uita, iar la dînsa ba.* CR.; **a se face foc și pîrjol**, v. **pîrjol; 3.** ardere a unui material (lemnos) în vatră, în sobă, în cuptor, făcută pentru degajare de căldură: *dar și mai bine-i cînd afară-i zloată să stai visînd la foc.* EM.; **4.** incendiu: *trei groaznice focuri a cercat acest oraș.* NEGR.; *focul cel mare din București;* **a trece prin foc și sabie**, a distruge cu forța militară, incendiind și omorînd; **5.** împușcătură, descărcare a unei arme; (p. ext.) armă de foc: *bateriile încep un foc concentrat.* MAIOR.; *sașii aveau foc mult.* NEC.; **armă de foc**, armă care folosește pulbere explozivă: *un cuțit sau un iatagan, mînuit cu iscusință, fac mai bună treabă decît orice armă de foc.* TUD.; **foc!**, comandă militară pentru a începe tragerea; **6.** luptă, război: *căpitane Pavele, unde-ți duci cătane? - da la foc, sărmanele.* POP.; **a intra în foc**, a intra în luptă; **a deschide focul**, a începe ostilitățile (trăgînd cu armamentul): *o baterie a noastră a deschis focul asupra dealului din față.* PETR.; **7.** (fig.) strălucire: *focul pietrelor prețioase;* **8.** (fig.) entuziasm, avînt; (spec.) sentiment puternic, patimă: *ochii ... străluceau de un foc ce simțea că îl stinge.* ISP.; **(plin) de foc**, focos, înfocat, înflăcărat, aprins: *o rămîi, rămîi la mine, tu cu viers duios de foc.* EM.; **9.** toi, fază culminantă: *în focul luptei; în focul povestirii;* **10.** (fig.) durere, chin, mîhnire: *și turnînd în versurile sale un foc de durere.* OD.; **11.** nenorocire, urgie: *au mai potolit Dumnezeu focul ciumei.* NEC.; **foc și potop**, urgie, calamitate: *mare foc și potop au căzut pe capul nostru!* CR.; (fam.) **n-o fi foc**, nu se va întîmpla nimic rău; **12.** (fig.) agilitate, vioiciune, neastîmpăr: *emirul are ... în grajduri cai repezi, cu foc în copite.* MACED.; **13.** (med.; pop.) **focul viu**, zona zoster; **14.** (zool.; pop.) **focul lui Dumnezeu**, licurici (*Lampyris noctiluca*). // adv. foarte: *s-a supărat foc.* CR.; *spunea ... că-s proastă foc.* COȘB.; **foc de ...**, nemaipomenit de ..., grozav de ...: *aceasta era mai în vîrstă și ceva încrucișată, dar foc de harnică.* CR.; **a fi (sau a se face) foc (și pară)**, a se mînia peste măsură: *leahul s-a făcut foc de mînie.* NEGR. [Lat. *focus*].

foc², focuri n. pînză triunghiulară susținută de bompres la prora unei nave: *plutașul, care era de veghe, îl ajută să ridice focul și trinca.* TUD. [Din fr. *foc*].

focál, ~i, focală, ~e a. referitor la focarul lentilelor sau al oglinzilor; **distanță focală**, distanță între centrul unei lentile și focarul ei. [Din fr. *focal*].

focalizá, focalizez vb. (tr.) **1.** a face să treacă printr-un punct toate razele unui fascicul; **2.** (fig.) a orienta, a concentra; (refl.) *atenția i s-a focalizat numai asupra unei probleme.* [Din fr. *focaliser*].

focalizáre, focalizări f. acțiunea de a focaliza și rezultatul ei. [V. *focaliza*].

focár, focare n. **1.** punct de convergență a razelor unui fascicul: *punem două oglinzi concave una-n fața alteia și punem în focarul uneia un glonte încălzit.* EM.; *focar de lentilă;* (fig.) *argumentele se adună concentric într-un singur focar.* EM.; **2.** loc unde arde combustibilul (într-un cuptor, într-o instalație etc.); **3.** (înv.) foc mare (în care erau arși condamnații): *aprinzînd un focariu mare, fu aruncat în mijlocul focului.* DOS.; **4.** (fig.) punct de concentrare și de răspîndire (a unor idei, acțiuni etc.): *influențe civilizate, al căror centru și focar ar fi fost România.* OD.; **5. focar de infecție, a)** loc de unde se pot răspîndi microbi provocatori de infecții; b) (p. ext.) loc murdar, neîngrijit; c) centru al unui proces inflamator sau microbian; **6.** (geom.) fiecare dintre cele două puncte din planul unei curbe ale căror distanțe pînă la punctele curbei dau o sumă, o diferență sau un produs constant. // m. (înv.; pl. **focari**) fochist. [*Foc* + *-ar*; cf. fr. *foyer*].

fócă, foci f. mamifer amfibiu, cu corpul alungit și cu picioarele în formă de lopeți, care trăiește în regiunile polare (*Phoca vitulina*): *pielea de focă ... știau de multă vreme s-o argăsească foarte meșteșugit.* TUD. [Din fr. *phoque*, lat. *phoca*].

focărăíe f. focărie. [*Foc¹* + *-ăraie*].

focăríe, focării f. (reg.) **1.** foc mare; **2.** căldură mare; focăraie. [*Foc* + *-ărie*].

fochíst, fochiști m. muncitor care dirijează arderea combustibilului într-un cuptor (de locomotivă): *este vorba de moartea unui fochist de gară.* IBR. [Din it. *fuochista*].

focomél, focomeli m. (med.) monstru care prezintă focomelie. [Din fr. *phocomèle*].

focomelíe, focomelii f. (med.) anomalie congenitală constînd în atașarea directă la trunchi a labelor mîinilor și picioarelor. [Din fr. *phocomélie*].

focométric, ~ci, focometrică, ~ce a. (fiz.) care ține de focometrie, referitor la focometrie. [Din fr. *focométrique*].

focometríe f. capitol al opticii care se ocupă cu determinarea distanței focale a sistemelor optice. [Din fr. *focométrie*].

focométru, focometre n. aparat pentru determinarea poziției focarelor și a punctelor principale ale unei lentile sau ale unei oglinzi. [Din fr. *focomètre*].

focós, ~și, focoásă, ~e a. plin de foc; înfocat, înflăcărat; plin de pasiune; pasionat: *îl acoperea de sărutări focoase.* NEGR.; *era unguroaica focoasă făcută anume ca să tulbure mințile bărbaților.* GHEȚIE; (p. ext.) *aceste păreri focoase, dar oarecum naive, ne arată un Paris Mumuleanu mic autodidact.* CĂL. // n. dispozitiv de aprindere a încărcăturii explozive la proiectile, grenade etc. [*Foc¹* + *-os*].

focozitáte f. (rar) caracterul de a fi focos, pasional; pasionalitate: *reținînd din ipostaza romană a poeziei marca ei romantică: focozitatea sentimentală.* R.L. [*Focos* + *-itate*].

focșăneán, ~eni, focșăneană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic municipiului Focșani sau locuitorilor lui, referitor la Focșani sau la locuitorii acestui municipiu. // m., f. persoană (originară) din Focșani. [*Focșani* n. pr. + *-ean*].

focșăneáncă, focșănence f. **1.** femeie (originară) din Focșani; **2.** horă din sudul Moldovei; melodia după care se execută acest dans. [*Focșănean* + *-că*].

focșór a. v. focușor.

foculéț, foculețe n. focușor. [*Foc¹* + *-uleț*].

fócus n. **1.** bacterii localizate în gură și în faringe, generatoare de focare de infecție; **2.** focar (la lentile și la oglinzi). [Din germ. *Fokus*].

focușór, focușoare n. diminutiv al lui foc¹; foc mic; foculeț: *a aprins focușor slăbuț din cîteva vreascuri mărunte.* SAD.; (și: **focșor**). [*Foc¹* + *-ușor*].

fódor, fodori m. (reg.) încrețitură de pînză sau de dantelă la mîneca iei țărănești: *lelea cu fodorii mici, ibovnică la voinici.* POP. [Din magh. *fodor*].

foen, foenuri și **foene** [fön] n. **1.** uscător electric pentru păr; **2.** vînt cald și uscat, care bate primăvara, grăbind topirea zăpezilor. [Din fr. *foehn*, germ. *Föhn*].

foféază, fofeze f. obiect sau parte a unui obiect avînd formă de aripă sau de braț (aripa unei ferestre, brațul pentru scaun la scrînciob, talpa la războiul de țesut, lopățea la vîrtelniță, aripă la moara de vînt etc.); (înv.; spec.) braț de sfeșnic: *vor acoperi sfeșnicul ce lumineadză și fufedzele lui.* BIBLIA; **a umbla ca o fofează**, a umbla repede; (și: (înv.) **fufează**). [Et. nec.].

fofélniță, fofelnițe f. **1.** fiecare dintre cele două stinghii încrucișate ale vîrtelniței pe care sînt așezate fofezele; **2.** cuțitul meliței; **3.** (fig.) femeie (vorbăreață): *uită-te fofelnița, cum sare cu gura.* C.; **4.** (fig.) gură (ca instrument al vorbirii): *mai tacă-ți fofelnița!* [*Fof(ează)* + *-el* + *-niță*].

fofénghor m. (reg.) luceafăr de dimineață. [Et. nec.].

fofilá, fofilez vb. (refl.) **1.** a se strecura cu dibăcie, neobservat: *mă fofilam de acasă și dus eram.* GHEȚIE; **2.** (fig.) a se sustrage de la o obligație; a se eschiva. [Din fr. *faufiler*].

fofiláre, fofilări f. acțiunea de a se fofila și rezultatul ei. [V. *fofila*].

fofîrlícă f. numele unui joc de noroc; **a umbla cu fofîrlica**, a recurge la șmecherii, la înșelăciuni. [Et. nec.].

fofiénchi interj. cuvînt care imită zgomotul produs de căderea unui corp: *foflenchi! iar sare roata.* CR. [Onomat.].

fofoloáncă f. v. fofolog.

fofolóc m., f. fofolog.

fofológ, ~gi, fofoloágă, ~ge m., f. (pop.) om leneș, indolent: *fofoloagele-și aștept noroacele.* PANN. // n. smoc de păr care crește pe partea de jos a picioarelor unor cai. // m. pui de pasăre; boboc: *mă așteptam să-mi ia ochii o pasăre măiastră cu doisprezece fofoloci de aur împrejur.* VOIC. // f. (eufemistic; mai ales în forma **fofoloancă**) organ genital feminin; (spec.) vulvă; (și: **fofoloc**, fofolonc, fofoloancă). [Onomat.].

fofolónc m. v. fofolog.

fol¹ m. v. foale.

foí², foiesc vb. **1.** (intr.) a se mișca întruna; a mișuna, a forfoti: *fetele și flăcăii, gătiți frumos, ca în zi de sărbătoare, foiau prin sat.* CR.; **2.** (intr.) a fi plin de lume sau (p. ext.) de animale care se mișcă mereu, care mișună: *poiana ce foiește ca un roi.* AL.; *balta colcăie pe dedesupt de pește și pe deasupra de rațe, pădurea foiește de cerbi.* CĂL.; **3.** (refl.) a se agita dintr-un loc în altul; a se răsuci de pe o parte pe alta: *tot vorbind, călugărul se foia în jurul busolei.* TUD. [Lat. **follire (=follere)*].

foíálă, foieli f. mișcare de colo pînă colo; forfotă. [*Foi²* + *-eală*].

foicícă, foicele f diminutiv al lui foaie; frunză mică; (pop.) foiliță: *foicică de stejar.* POP.; *foicică foi de fragă trăitu-mi-am viața-ntreagă.* VIERU. [*Foaie* + *-icică*].

foiletá, foiletez vb. (franțuzism; tr.) a răsfoi, a frunzări: *foiletează un album ilustrat pentru copii.* IBR. [Din fr. *feuilleter*].

foiletáre, foiletări f. acțiunea de a foileta; frunzărire: *cunoștințele nu se obțin prin simpla foiletare a unor cărți.* [V. *foileta*].

foiletón, foiletoane n. **1.** cronică de actualitate cu apariție regulată într-o publicație periodică: *un foileton în Constituționalul ... povestea lupta bandei lui Tunsu cu potera spătăriei.* GHICA; **2.** fiecare dintre fragmentele de roman care se publică în partea de jos a paginilor unui periodic: *în curînd își trimit foiletoane.* CAR.; **roman-foileton**, roman

publicat astfel: *e ceva asemănător cu senzaţionalul romanului-foileton.* CĂL. [Din fr. ***feuilleton*** (după *foaie*)].

foiletonísm n. (rar) **1.** arta, ştiinţa de a scrie foiletoane; **2.** manieră de a scrie, de a analiza lucrurile specifică foiletonului: *expresia şi tainele ei sînt frecventate mai vîrtos de un anume foiletonism alimentat de pasiunea incertului.* BL. [Din fr. ***feuilletonisme***].

foiletoníst, foiletonişti m. persoană care scrie foiletoane: *un cunoscut foiletonist francez.* EM. [Din fr. ***feuilletoniste***].

foiletonístic, ~ci, foiletonistică, ~ce a. care ţine de foileton, referitor la foileton; în genul foiletonului: *romanul ia mişcare foiletonistică.* CĂL. // n. **1.** arta de a scrie foiletoane; **2.** totalitate a foiletoanelor unui autor. [***Foiletonist*** + *-ic;* cf. germ. ***feuilletonistisch***].

foiliţă, foilíţe f. (pop.) foicică: *foiliţă de cicoare ... nu te-aş mai vedea-n picioare.* POP. [***Foaie*** + *-iliţă*].

foiofói m. (reg.) pervincă (*Vinca herbacea*). [Din magh. ***folyó-fü***].

foiós, ~şi, foioásă, ~e a. care are frunze late căzătoare: *arbore foios.* // f. pl. arbori cu astfel de frunze: *mugurii foioaselor erau încă în somn.* SAD.; *pădure de foioase.* // n. compartiment al stomacului rumegătoarelor. [***Foi*** (pl. de la *foaie*) + *-os*].

foíre, foiri f. acţiunea de a (se) foi[2] şi rezultatul ei: *sensul foirii teribile a lumii este turburător amestecat cu jubilaţia existenţei.* CĂL. [V. ***foi***[2]].

foişór, foişoare n. **1.** terasă deschisă; balcon, cerdac: *văzu muiare căldîndu-se, den foişor.* BIBLIA; **2.** chioşc, pavilion într-o curte sau într-o grădină: *un foişor în dealul Copoului.* KOG.; **3.** (înv.; **foişor de foc**) turn de observaţie pentru incendii: *cadranul transparent de pe foişorul de foc arată unu şi-un sfert.* CAR.; *erau zeci de ani de cînd foişorul nu mai folosea la descoperirea incendiilor.* GHEŢIE. [Din magh. ***folyosó***].

foitáj, foitaje n. aluat pentru prăjituri format din (mai multe straturi de) foi foarte subţiri. [Din fr. ***feuilletage*** (după *foaie*)].

foiţă, foiţe f. **1.** diminutiv al lui foaie; foaie mică: *conţine o foiţă de hîrtie neagră, simbolizînd întunericul.* CĂL.; **2.** foaie (mică şi) subţire de hîrtie: *observă că foiţa de ţigară se terminase; îşi înfundă o lulea.* BAC.; **3.** (înv.) foaie subţire de hîrtie roşie, folosită în loc de fard: *foiţe şi rumeneală;* **4.** foaie subţire de metal: *foiţă de staniol;* **5.** (la pl.) cărţi de joc; (p. ext.) joc de cărţi: *are şi patima foiţelor.* CAR.; **6.** frunză mică: *fagul începea să-şi scuture cele dintăi foiţe galbene.* SAD.; **7.** (iron.) publicaţie periodică; ziar: *în gînd n-avem ca să răspundem cu această ocazie foiţelor liberale.* EM. [***Foi*** (pl. de la *foaie*) + *-iţă*].

fojgăí, fojgăiesc vb. (reg.; intr.) **1.** a foi, a mişuna: *pustietăţi ... în care fojgăiau bălauri.* CR.; **2.** a fi plin de vietăţi care se mişcă în toate părţile: *pădurea fojgăia de-o mulţime de bălauri şi de tot soiul de jivine mici şi mari.* CR.; (şi: **foşcăi**). [***Foş(căi)*** + *-căi*].

fojgăiálă, fojgăieli f. (reg.) fojgăire; (şi: foşcăială). [***Fojgăi*** + *-eală*].

fojgáire f. faptul de a fojgăi; mişcare, foire (cu zgomot); fojgăială; (şi: **foşcăire**). [V. ***fojgăi***].

fojgăitór, ~i, fojgăitoáre a. care fojgăie; (şi: foşcăitor). [***Fojgăi*** + *-tor*].

fojgăitúră, fojgăituri f. (reg.) foşnet, fîşîit; (şi: foşcăitură). [***Fojgăi*** + *-tură*].

foi interj. (adesea repetat) cuvînt care redă zgomotul mestecării (de către cineva fără dinţi): *foi, foi, foi, o mestecă.* DELAVR. [Onomat.].

folcél, folcele n. (înv.) foale de dimensiuni mici: *puterea voastră şi-a dumnădzăilor voştri iaste ca un folcel îmflat, plin de vînt.* DOS. [***Foale*** + *-(i)cel*].

folclór n. **1.** totalitate a producţiilor artistice şi a tradiţiilor populare: *într-o colecţie de folclor românesc am găsit o legendă cu privire la dispariţia inorogului.* BL.; *m-a atras totdeauna cu o putere dosebită folklorul românilor noştri.* MAT.; **2.** ştiinţă care studiază creaţiile populare; folcloristică; **3.** (fam.) manifestare de un pitoresc superficial; (scris şi: *folklor*). [Din fr. ***folklore,*** germ. ***Folklore***].

folclóric, ~ci, folclorică, ~ce a. **1.** care aparţine folclorului, referitor la folclor: *conştiinţa populară folclorică de pretutindeni şi de totdeauna e îmbibată de mituri cosmice.* BL.; *orice mare operă folclorică a fost creată iniţial de un mare artist.* VIERU; **2.** (fam.) pitoresc şi lipsit de seriozitate. [Din fr. ***folklorique***].

folclorísm n. **1.** preocupare pentru folclor: *monadologia individuală a lui Leibniz şi folclorismul lui Herder.* BL.; **2.** tendinţă de a exagera elementul folcloric în artă, în literatură sau în alte domenii: *folclorismul e, bineînţeles, simulat, diminutivele premeditate slujind ca o indicaţie de stil.* CĂL. [Din germ. ***Folklorismus***].

folcloríst, ~şti, folclorístă, ~e m., f. persoană care culege şi studiază creaţiile folclorice: *un folclorist a numărat peste două sute de variante.* BL.; (adj.) *un prieten folclorist se pregătea pentru campania lui de vară.* VOIC. [Din fr. ***folkloriste,*** germ. ***Folklorist***].

folcloristic, ~ci, folcloristică, ~ce a. folcloric: *materialul documentar depozitat în colecţiile noastre folcloristice.* BL.; *am fost cu totul izolat de literatura folkloristică din Regat.* MAT. // f. ştiinţă care studiază folclorul: *năzuinţa mea de totdeauna de a lucra în cîmpul etnografiei şi folkloristicei române.* MAT.; (scris şi: *folkloristic*). [Din germ. ***folkloristisch, Folkloristik***].

folcloriză, folclorizez vb. (tr.) a compune, a elabora în spiritul folclorului. [***Folclor*** + *-iza*].

fólder, foldere n. (inform.) director conţinînd un fişier sau un document. [Din engl. ***folder***].

folfăí, folfăiesc vb. (pop.; intr.) a vorbi sau a mesteca greu (cum fac bătrînii fără dinţi). [***Fol*** + *f(ol)* + *-ăi*].

foliá f. **1.** vechi dans portughez cu mişcări rapide şi inegale; melodia după care se execută acest dans; **2.** mică piesă vocală sau instrumentală, dezvoltată în secolul al XVIII-lea; folie. [Cuv. port.].

foliacéu, ~ei, foliacee a. (rar) care seamănă cu o frunză. [Din lat. ***foliaceus,*** fr. ***foliacé***].

folián, foliante n. (rar) carte de format mare, in-folio. [Din germ. ***Foliant***].

folíar, ~i, foliară, ~e a. referitor la frunze. [Din fr. ***foliaire***].

foliát, ~ţi, foliată, ~e a. **1.** care are frunze; cu foi; **2.** (chim.) dispus în foi subţiri. [Din fr. ***folié***].

foliáţie, foliaţii f. **1.** (bot.) mod de dispunere a frunzelor în mugure sau în jurul tulpinilor ori crengii; **2.** (geol.) proprietate a unor roci de a se desface uşor în suprafeţe paralele; (şi: (înv.) **foliaţiune**). [Din fr. ***foliation***].

foliaţiúne f. v. foliaţie.

folícul, folicuri m. formaţie anatomică în formă de săculeţ. [Din fr. ***follicule,*** lat. ***folliculus***].

foliculár, ~i, foliculară, ~e a. care ţine de folicul, referitor la folicul; **hormon folicular,** foliculină. [Din fr. ***foliculaire***].

folículă, folicule f. (bot.) înveliş care conţine seminţele unei plante. [Din fr. ***follicule***].

foliculínă f. hormon secretat de glandele sexuale feminine. [Din fr. ***folliculine***].

foliculinemíe, foliculinemii f. (med.) prezenţă a foliculinei în sînge. [Din fr. ***folliculinémie***].

foliculinuríe, foliculinurii f. (med.) prezenţă a foliculinei în urină. [Din fr. ***folliculinurie***].

foliculítă, foliculite f. (med.) boală de piele caracterizată prin apariţia unor băşicuţe cu puroi la rădăcina firelor de păr. [Din fr. ***folliculite***].

fólie[1]**, folii** f. foaie subţire de material plastic, de metal (nobil) etc. [Din germ. ***Folie***].

folíe[2]**, folii** f. **1.** (livr.) nebunie, dementă; **2.** (muz.) folia; **3.** (fam.) veselie, satisfacţie; **4.** (concr.) lucru grozav, foarte plăcut. [Din fr. ***folie***].

fólio n. **1.** format de hîrtie sau de carte obţinut prin îndoirea colii de hîrtie o singură dată; **2.** foaie de carte, de registru sau de manuscris numerotată o singură dată pentru ambele pagini; **3.** număr al unei pagini; **4.** peliculă strălucitoare folosită la imprimarea titlurilor pe copertele şi pe cotoarele cărţilor legate în pînză ori în piele. [Din lat. ***(in-)folio,*** fr. ***folio***].

foliolát, ~ţi, foliolată, ~e a. format din foliole: *frunze foliolate.* [Din fr. ***foliolé***].

foliólă, foliole f. (bot.) fiecare dintre frunzuliţele care formează o frunză compusă. [Din fr. ***foliole***].

fóliu, folii n. (geom.) curbă a cărei formă este asemănătoare cu cea a unei frunze. [Din fr. ***folium***].

fólium, foliumuri n. **1.** formaţie anatomică în formă de frunză; **2.** curbă ce aminteşte de conturul unei frunze. [Din lat. ***folium***].

folk n. **1.** curent în arta secolului al XX-lea, care valorifică teme, motive şi tehnici ale artei populare; producţie artistică astfel realizată; **2.** stil în muzica uşoară care foloseşte motive din muzica populară; folksong. // a. referitor la folksong, care aparţine acestui stil: *muzică folk.* [Din engl. ***folk***].

folkíst, ~şti, folkístă, ~e m., f. cîntăreţ de muzică folk. [***Folk*** + *-ist*].

fólk-song n. folk. [Cuv. engl.].

folós, folóase n. ceea ce aduce un cîştig material sau moral; avantaj, profit: *din aceastea multe folosuri dobîndirăm.* COR.; *ce fălos e în sîngele mieu cînd deşting în putredire?* PSALT.; **cu folos,** în mod avantajos, cu profit; **de folos,** folositor, util: *ia-mă şi pe mine cu d-ta că ţi-oi fi de mare folos.* EM.; **ce folos?** la ce bun? degeaba: *ce folos de tine dragă, că eşti albă şi spălată şi trăieşti tot supărată.* POP.; (şi: (înv.) **fălos**). [Din gr. mod. ***ófelos***].

folosí, folosesc vb. **1.** (tr.) a utiliza, a întrebuinţa: *el nu foloseşte procedee literare excepţionale, dar e mereu agreabil.* CĂL.; (refl.) *cărturarii ... se foloseau de formulare şi dicţionare.* IBR.; **2.** (intr.) a fi de folos, a servi la ceva: *începu a să afunda şi striga ... Doamne, foloseaşte-mi.* VARL.; **3.** (înv.; tr.) a ajuta, a da ajutor: *nu-i putu idolul dzînei Artemidei nemică folosî.* DOS.; **4.** (refl.) a trage un folos din ceva, a profita de ceva: *a ştiut să se folosească de şederea mea la ţară.* BOL. [***Folos*** + *-i*].

folosínţă, folosinţe f. **1.** întrebuinţare, utilizare: *pămîntul a trecut... ţăranilor, cu titlul de folosinţă veşnică.* GHEŢIE; *dreptul de folosinţă asupra averii copiilor;* **2.** drept de a folosi un bun: *a da în folosinţă cuiva o locuinţă;* **3.** (înv.) folos, utlitate: *mă bucur de oaspeţi şi mai ales că vă pot fi de folosinţă.* SAD.; **4.** ajutor, sprijin: *năzuim ... cu frică şi cu credinţă la folosînţa rodului creştinesc.* DOS. [***Folosi*** + *-inţă*].

folosíre, folosiri f. **1.** acţiunea de a (se) folosi şi rezultatul ei; întrebuinţare: *folosirea fondurilor în interes personal;* **2.** (înv.) folos; sprijin: *pre tine am avut de agiutoriu şi de folosire.* VARL. [V. ***folosi***].

folosít, ~ţi, folosită, ~e a. care a fost întrebuinţat; deteriorat, uzat: *haine folosite.* [V. ***folosi***].

folosítor, ~i, folositoáre a. care este de folos, care aduce folos: *folositoare învăţătură.* BIBLIA; *studiul istoriei e desigur nu numai folositor, dar şi indispensabil.* IBR. // m. (înv.) protector: *să-ţi dobîndeşti un folositoriu, la muritoriul împărat să te bage.* DOS. // f. (înv.) Maica Domnului: *către milostiva noastră folositoare să dzîcem.* DOS. [*Folosi* + *-tor*].

foloştínă, foloştine f. (reg.) **1.** foaie de varză; **2.** fulg de zăpadă foarte mare; zăpadă care cade în fulgi mari: *viscolul giuruia des foloştină înflorită, ca nişte rotocoale de hîrtie albă.* DELAVR. [Cf. *foale*].

foit, foituri n. (reg.) petec, bucată, fişie. [Din magh. *folt*].

foltán, foitane n. (reg.) **1.** bucată de pămînt sau de pădure; **2.** desiş de stuf: *nu s-auzea decît vîntul, oftînd domolit în foltanele de trestii înalte.* SAD.; **3.** adaos la o bîrnă de lemn. [*Folt* + *-an*].

fóite, foiţi m. (reg.) **1.** persoană cu burta mare; **2.** om nesătul, lacom. [De la *foale* (după *burtea*)].

fomentáţie, fomentaţii f. **1.** aplicare în scop terapeutic a unui medicament cald pe o parte a corpului; **2.** (fig.) excitare; (şi: (înv.) **fomentaţiune**). [Din fr. *fomentation*].

fomentaţiúne f. v. fomentaţie.

fon, fonuri n. (muz.) unitate de măsură pentru intensitatea unui sunet, apreciat după senzaţia auditivă pe care o produce. [Din fr. *phone*].

fonatór, ~i, fonatoáre a. care produce sau transmite sunetele vorbirii: *organ fonator; canal fonator.* [Din fr. *phonateur*].

fonáţie f. v. fonaţiune.

fonaţiúne, fonaţiuni f. ansamblu al fenomenelor care produc vocea; (şi: **fonaţie**). [Din fr. *phonation*].

foncé [fonsé] a. invar. (despre culori) închis. [Cuv. fr.].

fónchiu, fonchii m. (reg.; bot.) pervincă (*Vinca herbace minor*); (şi: **fonfiu**). [Et. nec.].

fonciár a. v. funciar.

fonciarménte adv. în fond, în profunzime; complet: *natura nu poate ieşi din această stare, care este fonciarmente păcătoasă.* STĂNIL. [Din fr. *foncièrement*].

fonciéră f. (înv.) impozit plătit pentru proprietăţile agricole. [Din fr. *foncier*].

fond, fonduri n. **1.** bază, temei, fundament: *de aci va trage încheierea că multe cuvinte sînt trecătoare şi n-au de a face cu fondul limbii.* CĂL.; *a clădi pe un fond de nisip;* **de fond,** care atinge un aspect esenţial: *ar fi deplasat să intrăm aci într-o discuţie de fond a chestiunii.* BL.; **articol de fond,** articol tipărit pe prima pagină a unei publicaţii şi tratînd o problemă considerată a fi de maxim interes; **2.** conţinut: *exagerăţiile de formă ascund o goliciune ... de fond.* NEGR.; *în toate bucăţile d-lui Sadoveanu natura face parte integrantă din fondul nuvelei.* IBR.; **în fond,** de fapt, în realitate: *în fond el e un dogmatic, obişnuit cu separaţiile clare.* CĂL.; **3.** culoare de bază pe care apar desenele sau figurile (într-un tablou, într-o ţesătură etc.): *pe vîrful turnului filfîia lin ... flamura ducală cu stema: o cheie neagră pe fond roşu.* SAD.; (p. ext.) *din fondul situaţiei generale, abia estompate, să înainteze planurile din ce în ce mai luminoase.* VIANU; **4.** probă sportivă care se desfăşoară pe distanţe mari; **5.** mijloace materiale sau băneşti: *mi s-a acordat un fond anticipat.* GHEŢIE; *plasare de fonduri;* **a se afla în fonduri,** v. **afla**; **6.** totalitate a bunurilor sau valorilor dintr-un loc: *Odobescu dispusese de fondurile şcolii fără prevedere.* CĂL.; *fond de cărţi.* [Din fr. *fond*].

fondá vb. v. funda.

fondáco n. **1.** prăvălie; **2.** han medieval. [Cuv. it.].

fondái n. v. fundal.

fondánt, ~ţi, fondantă, ~e a. bomboană fondantă, bomboană dintr-o compoziţie asemănătoare cu şerbetul, umplută cu o compoziţie aromată; (subst. f.) *o cutie cu fondante şi ţigări fine stăteau ca nişte tovarăşe ale insomniei.* BAC. // m. medicament care ajută la reducerea unei inflamaţii. [Din fr. *fondant*].

fondatór, ~i, fondatoáre m., f. şi a. (persoană) care fundează ceva; întemeietor, ctitor: *putea fi totodată şi ministru şi fondator al acestei societăţi comerciale ... ?* EM.; *cîţiva din membrii fondatori ... participă la dezbaterea noastră.* CF.; (p. ext.) *studiile universitare ... au fost o perioadă fondatoare pentru formarea mea intelectuală.* CF.; (şi: **fundator**). [Din fr. *fondateur*].

fonderíe, fonderii f. (înv.) topitorie, turnătorie: *acolo va avea ... tipografie, litografie, fonderie.* CĂL.; *fonderie de tunuri, de litere.* [Din fr. *fonderie*].

fondíst, ~şti, fondistă, ~e m., f. sportiv care practică probele atletice de fond. [*Fond* + *-ist*].

foném, foneme n. (lingv.) unitate sonoră minimă a limbii care are valoare de diferenţiere. [Din fr. *phonème*].

fonemátic, ~ci, fonematică, ~ce a. fonologic. [Din fr. *phonématique*].

fonémic, ~ci, fonemică, ~ce a. (lingv.) care aparţine fonemului, referitor la fonem. [Din fr. *phonémique*].

fonétic, ~ci, fonetică, ~ce a. care ţine de fonetică, referitor la sunetele unei limbi, la fonetică: *graiul moldovenesc are mai multe caractere, mai ales fonetice, care îl deosebesc de limba literară.* IBR.; **scriere fonetică,** scriere bazată pe principiul notării sunetelor după cum se pronunţă: *limba română are o scriere fonetică.* [Din fr. *phonétique,* germ. *phonetisch*].

fonétică f. **1.** ramură a lingvisticii care studiază producerea, transmiterea, receptarea şi evoluţia sunetelor limbii: *Eminescu îi criticase o carte de fonetică.* IBR.; **2.** totalitate a sunetelor care se percep diferenţiat într-o limbă: *limba vie din secolul al XVI-lea avea o fonetică ca acea a limbii literare de azi.* IBR.; **3.** ansamblu de fenomene caracteristice sunetelor limbii: *el dă importanţă detaliilor, creează rime interioare ... şi pune prea mult temei pe fonetică.* CĂL. [Din fr. *phonétique,* germ. *Phonetik*].

fonetícián, foneticieni m. specialist în fonetică. [Din fr. *phonéticien*].

fonetísm, fonetisme n. **1.** mod de pronunţare caracteristic unei limbi, unui dialect etc.: *mai ales fonetismul limbii literare ne interesează pe noi.* IBR.; **2.** totalitate a sunetelor unei limbi, unui dialect etc.; **3.** concepţie potrivit căreia sunetele limbii trebuie redate în scris după cum se pronunţă: *trebuia neapărat să vină contra lui extremul fonetismului absolut.* EM. [Din fr. *phonétisme*].

fonetíst, fonetişti m. **1.** adept al ortografiei, al scrierii fonetice: *latinişti au fost etimologişti, fenomenalişti au fost fonetişti.* IBR.; **2.** (rar) fonetician. [*Fonet(ică)* + *-ist*].

fonf, ~i, foánfă, ~e a. **1.** care vorbeşte defectuos (din cauza lipsei dinţilor): *prea mult nu se înţelegea ce spune, că era fonf de-a binelea.* PETR.; **2.** (p. ext.) nerod, netot; (subst.) *fonfii şi flecarii, găgăuţii şi guşaţii.* EM. [Onomat.].

fonfăí, fónfăi vb. (intr.) a vorbi pe nas; (fig.) *bîzîiau cobze,... clămpăneau ţambale, fonfăiau armonice.* VOIC. [*Fonf* + *-ăi*].

fonfăít, ~ţi, fonfăită, ~e a. **1.** fonf, firnîit: *om fonfăit;* **2.** rostit nazal: *răspunsurile dascălului, maşinale şi fonfăite.* REBR.; *cuvinte fonfăite.* [V. *fonfăi*].

fonfăní, fonfănesc vb. (intr.) a fonfăi. [*Fonf* + *-ăni*].

fónfiu m. v. fonchiu.

fóngus n. fungozitate. [Din fr. *fongus*].

foniatríe f. disciplină medicală care studiază fonaţia şi tratamentul tulburărilor acesteia. [Din fr. *phoniatrie*].

foniátru, foniatri m. specialist în foniatrie; (adj.) *medic foniatru.* [Din fr. *phoniatre*].

fónic, ~ci, fonică, ~ce a. format din sunete, referitor la sunete: *izolaţie fonică.* [Din fr. *phonique*].

foníe f. **1.** (rar) calitate a sunetelor limbii rezultată din vibrarea coardelor vocale; sonoritate; **2.** transmitere a sunetelor prin intermediul vocii. [Din fr. *phonie*].

fonoaudiologíe f. studiu al relaţiilor dintre audiţie şi fonaţie. [Din fr. *phonoaudiologie*].

fonocardiográf, fonocardiografe n. aparat care transformă vibraţiile sonore ale inimii în semnale electromagnetice. [Din fr. *phonocardiographe*].

fonocardiografíe, fonocardiografii f. (med.) înregistrare grafică a zgomotelor inimii. [Din fr. *phonocardiographie*].

fonocardiográmă, fonocardiograme f. înregistrare grafică a zgomotelor inimii cu ajutorul fonocardiografului. [Din fr. *phonocardiogramme*].

fonográf, fonografe n. **1.** aparat pentru înregistrarea şi pentru reproducerea sunetelor: *a dorit să aibă cu orice preţ fonograful şi l-a concurat pe secretarul preşedintelui.* TUD.; *construit în 1878 de Edison şi perfecţionat apoi, fonograful reproduce întocmai vorba, cîntecul şi chiar timbrul instrumentelor;* **2.** (fig.) persoană care imită, care reproduce (mecanic): *Mişu nu ne apare ca un om rău şi plin de ură, ci ca un fonograf al frazeologiei ziaristice.* IBR. [Din fr. *phonographe*].

fonográfic, ~ci, fonografică, ~ce a. care ţine de fonograf, referitor la fonograf. [Din fr. *phonographique*].

fonografíe, fonografii f. înregistrare şi redare mecanică a sunetelor. [Din fr. *phonographie*].

fonográmă, fonograme f. **1.** mesaj telefonic scris de operator pe un formular special; **2.** înregistrare a sunetelor prin mijloace electrice, mecanice etc. [Din fr. *phonogramme*].

fonográmic, ~ci, fonogramică, ~ce a. care ţine de fonogramă, referitor la fonogramă; alcătuit din fonograme. [*Fonogramă* + *-ic*].

fonoizolăre, fonoizolări f. izolare fonică (care împiedică pătrunderea sau răspîndirea sunetelor, zgomotelor). [*Fon(ic)* + *izolare*].

fonolít, fonolite n. rocă efuzivă utilizată ca fondant în ceramică. [Din fr. *phonolite*].

fonolític, ~ci, fonolitică, ~ce a. care este alcătuit din fonolit: *depozit fonolitic.* [Din fr. *phonolitique*].

fonológ, fonologi m. specialist în fonologie. [Din fr. *phonologue*].

fonológic, ~ci, fonologică, ~ce a. care ţine de fonologie sau de foneme, referitor la fonologie: *legile fonologice ale limbii române şi ortografia care rezultă din ele.* EM. [Din fr. *phonologique,* germ. *phonologisch*].

fonológie f. ramură a foneticii care studiază sunetele vorbirii din perspectiva funcţiei îndeplinite în limbă: *ne va introduce în textul colecţiei sale printr-o scurtă gramatică, care să conţie fonologia şi flexiunea măcar.* EM. [Din fr. *phonologie,* germ. *Phonologie*].

fonometríe, fonometrii f. măsurare a intensităţii sunetelor. [Din fr. *phonométrie*].

fonométru, fonometre n. instrument pentru măsurarea intensităţii sunetelor. [Din fr. *phonomètre*].

fonomímic, ~ci, fonomimică, ~ce a. **metodă fonomimică,** metodă de însuşire a literelor de către copii, prin fixarea sunetelor cu ajutorul mimicii şi al gesturilor; fonomimie. [Din it. *fonomimico*].

fonomimíe f. reprezentare a sunetelor (vorbirii) prin gesturi. [Din it. *fonomimia*].

fonotecáre, fonotecări f. selecţionare şi racordare a fonogramelor înregistrate pe bandă de magnetofon, pe casetă sau pe film cinematografic. [De la *fonotecă*].

fonotécă, fonoteci f. **1.** colecţie de înregistrări sonore pe discuri, benzi de magnetofon, casete audio etc.; **2.** mobilă sau încăpere în care este depozitată o astfel de colecţie. [Din fr. *phonothèque,* germ. *Phonothek*].

font, fonturi n. (inform.) **1.** modalitate de reprezentare şi de prelucrare pe monitor (sau pe hîrtie) a formei, stilului şi mărimii unei litere; **2.** tip de literă. [Din engl. *font*].

fontanélă, fontanele f. loc moale în partea superioară a craniului la nou-născut, unde oasele nu s-au osificat; moalele capului. [Din fr. *fontanelle,* lat. *fontanella*].

fóntă f. aliaj din fier şi din carbon; (pop.) tuci. [Din fr. *fonte*].

footing [fúting] n. (sport) antrenament care alternează alergările de viteză cu marşurile. [Cuv. engl.].

for, foruri n. **1.** (la romani) piaţă publică unde aveau loc diferite manifestări şi se judecau procesele: *în forum se tîrguieşte titlul de despot.* EM.; *Forul lui Traian;* **2.** autoritate, instanţă: *cauzele matrimoniale trebuie judecate de către forurile de cari s-au judecat şi pînă acuma.* EM.; (fig.) *am trăit mult timp cu credinţa că ştiinţele europene ar fi un for perenic.* BL.; **for interior** (sau **intim**), conştiinţă: *în forul intim al fetei, Matilda rămăsese, de fapt, personajul fabulos al primelor ei amintiri.* GHEŢIE; (şi: **forum**). [Din lat. *forum*].

foră, forez vb. (intr.) a săpa găuri de sondă pentru a ajunge la anumite straturi geologice. [Din fr. *forer,* lat. *forare*].

forăbil, ~i, forabilă, ~e a. care poate fi forat (uşor). [Din fr. *forable*].

forabilitáte f. însuşire a rocilor de a putea fi forate (uşor). [Din fr. *forabilité*].

forăibăr, foraibăre n. dispozitiv de metal în formă de şurub îndoit în unghi drept cu care se poate bloca o fereastră, o uşă etc. [Din germ. *Vorreiber*].

foráj, foraje n. operaţie de săpare a găurilor de sondă şi de mină; forare; **sapă de foraj,** v. **sapă.** [Din fr. *forage*].

forámen, foramene n. gaură, orificiu (anatomic) de dimensiuni mici. [Din lat., fr. *foramen*].

foraminifér, foraminifere n. (la pl.) ordin de animale unicelulare din încrengătura protozoarelor, care au corpul învelit într-o cochilie calcaroasă şi care trăiesc în apele mărilor; (şi la sg.) animal care face parte din acest ordin. // a. care conţine (cochilii ale unor) astfel de animale: *rocă foraminiferă.* [Din fr. *foraminifères*].

forăre, forări f. acţiunea de a fora şi rezultatul ei; foraj. [V. *fora*].

forăí, pers. 3 **fórăie** vb. (intr.) a sforăi, a sufla cu forţă aerul pe nas; a respira zgomotos: *calul fiului de crai începe atunci a forăi.* CR. [Onomat.].

forbán, forbani m. (rar) pirat, corsar; **forban literar,** plagiator. [Din fr. *forban*].

fórceps, forcepsuri n. instrument folosit pentru scoaterea fătului viu, în cazul unor naşteri grele; (fig.) *unul din bărbaţi... intra numaidecît în forcepsul braţelor Agapiei.* VOIC. [Din fr. *forceps,* lat. *forceps, -ipis*].

forcing [fórsing] n. **1.** (sport) accelerare a ritmului de joc; atac permanent; **2.** (fam.) efort puternic şi susţinut în muncă. [Cuv. engl.].

forcluziúne, forcluziuni f. **1.** (jur.) pierdere a unui drept care nu a fost exersat timp îndelungat; **2.** (psih.) mecanism de apărare prin respingerea unei reprezentări insuportabile. [Din fr. *forclusion*].

fordísm n. sistem de organizare în flux continuu a producţiei de masă. [*Ford* n. pr. + *-ism*].

forestiér, ~i, forestieră, ~e a. care ţine de pădure, referitor la pădure; silvic: *administraţie forestieră; gard forestier.* [Din fr. *forestier*].

forézăi, foreze f. maşină de foraj. [Din fr. *foreuse*].

forézie, forezii f. (biol.) transportare a indivizilor unei specii de către indivizii altei specii, fără ca între cele două specii să existe relaţii de parazitare. [Din fr. *phorésie*].

forfait[1] [forféit] n. penalizare pentru neprezentarea la o competiţie sportivă sau pentru nerespectarea regulamentului; **a declara forfait,** a anunţa neparticiparea la o competiţie la care s-a înscris; (scris şi: *forfet*). [Din fr. *forfait*; cf. engl. *forfeit*].

forfait[2] [forfét] n. convenţie prin care se stipulează preţul fixat în avans pentru un serviciu sau pentru o activitate. [Din fr. *forfait*].

forfăcă vb. v. **forfeca.**

forfăi, forfăiesc vb. (pop.; intr.) a forfoti. [Onomat.].

forfecă, foárfec vb. **1.** (tr.) a tăia (cu foarfecele sau cu alt obiect tăios) în bucăţi: *răpede mi ţi le-a înfulicat şi le-a forfăcat, de parcă n-au mai fost.* CR.; **2.** (fig.; tr.) a critica mereu, a mustra cu severitate: *ce ne pasă nouă de ceea ce foarfecă gura lumii?* GHEŢIE; **3.** (fig.; intr.) a vorbi mereu (clevetind); a trăncăni: *se aşează pe un scăunel şi începu să foarfece din gură.* SAD.; (şi: (reg.) **forfăca**). [Lat. *forficare*].

forfecár, forfecari m. insectă neagră, lipsită de aripi posterioare, dăunătoare pentru viţa de vie (*Lethrus cephalates*). [*Foarfecă* + *-ar*].

forfecáre, forfecări f. **1.** acţiunea de a forfeca şi rezultatul ei; **2.** solicitare simplă a unei piese, a unei bare etc. prin acţiunea unor forţe opuse care acţionează transversal; forfecătură. [V. *forfeca*].

forfecát, ~ţi, forfecată, ~e a. **1.** tăiat în bucăţi cu foarfecele; **2.** ajustat, tuns cu foarfecele: *mustaţa o poartă forfecată, părul tăiat scurt.* CĂL.; **3.** (fig.) criticat aspru; mustrat sever. [V. *forfeca*].

forfecătúră, forfecături f. **1.** forfecare; **2.** (fig.) muştruluială; chelfăneală. [*Forfeca* + *-ătură*].

forfecúţă, forfecuţe f. **1.** diminutiv al lui foarfece; **2.** pasăre cu penele cărămizii şi cu vîrfurile cioculuı încrucişate (ca un foarfece) (*Loxia curvirostra*). [*Foarfecă* + *-uţă*].

forfét, forfete n. neprezentare (penalizată) a unui concurent sau a unei echipe la o probă, fază sau etapă a unei competiţii sportive. [Din fr., engl. *forfait*].

forfetár, ~i, forfetară, ~e a. (fin.) care este dinainte stabilit la o sumă globală; în pauşal: *taxă anuală forfetară.* [Din fr. *forfaitare*].

fórfot n. v. **forfotă.**

fórfotă, (rar) **forfote** f. **1.** mişcare grăbită şi zgomotoasă de colo pînă colo (a mai mulţi indivizi); forfoteală: *urcă, după călăuzul său, trepte de piatră prin forfotă de curteni.* SAD.; **2.** (p. restr.) zgomot produs de mişcarea sau de activitatea simultană a mai mulţi indivizi: *răzbăteau pînă la noi forfotă de paşi şi mormăit de fiare închise în cuşcă.* GHEŢIE. // adv. (artic.) în grabă, repede: *personalul trenului umblă forfota.* CAR.; (şi: **forfot**). [De la *forfoti*].

forfoteálă, forfoteli f. forfotă, agitaţie: *zgomotul şi forfoteala mulţimii.* CAR. [*Forfoti* + *-eală*].

forfotí, forfotesc vb. (intr.) **1.** a clocoti, a fierbe cu zgomot: *mămăliguţa forfotea alături.* SAD.; *oalele cu varză nu mai forfoteau la foc.* AG.; (p. ext.) *apa din fund forfotea jucînd năsipiş mărunt şi se revărsa în pîrău.* SAD.; **2.** a se agita întruna; a merge de colo pînă colo: *acolo toată lumea forfotea în sus şi în jos.* CAR.; *ţîrîiau şi forfoteau gîngăniile.* CAR.; **3.** (reg.) a flecări. [Onomat.].

forfotíre, forfotiri f. **1.** faptul de a forfoti; clocot; **2.** agitaţie (zgomotoasă) a mai multor indivizi. [V. *forfoti*].

forfotitór, ~i, forfotitoáre a. care forfoteşte. [*Forfoti* + *-tor*].

fórhend, forhenduri n. (tenis) lovitură executată cu partea exterioară a rachetei sau a paletei. [Din engl. *forehand*].

forínt, forinţi m. unitate monetară în Ungaria. [Din magh. *forint*].

forjă, forjez vb. (tr.) a prelucra un metal sau un aliaj prin deformare plastică (la cald). [Din fr. *forger*].

forjábil, ~i, forjabilă, ~e a. care poate fi forjat. [Din fr. *forgeable*].

forjabilitáte f. proprietate a unui metal sau aliaj de a se deforma plastic (la cald) prin lovire sau prin presare. [*Forjabil* + *-itate*].

forjáre, forjări f. acţiunea de a forja şi rezultatul ei; prelucrare a metalelor prin forjă. [V. *forja*].

forját, ~ţi, forjată, ~e a. lucrat prin forjare; **fier forjat,** v. **fier.** [V. *forja*].

fórjă, forje f. **1.** instalaţie pentru încălzitul metalelor în vederea prelucrării prin deformare plastică; **2.** atelier sau secţie unde funcţionează o astfel de instalaţie; forjerie; **3.** cantitate de metal care se încălzeşte o dată. [Din fr. *forge*].

forjeríe, forjerii f. atelier în care se execută operaţii de forjare, prin deformare plastică (la cald). [*Forjă* + *-erie;* cf. fr. *forgerie*].

forjór, forjori m. muncitor care lucrează la forjă. [*Forjă* + *-or*].

formă, formez vb. **1.** (tr.) a da fiinţă şi formă: *educaţia modifică pe individ, dar nu-l formează în întregime.* IBR.; *a forma litere;* **2.** (refl.) a lua fiinţă, a lua naştere: *ar exista o periodicitate cosmogonică, lumea se formează şi se distruge periodic.* BL.; *corpul său se formează;* **3.** (tr.) a institui, a fonda, a stabili: *voim a forma de acum înainte un stat independent.* OD.; *a forma o societate;* **4.** (tr.) a produce, a compune; a alcătui, a realiza, a construi, a face: *lava curgea şi formă ca un lac, care stătu înfocat pînă pe la sfîrşitul lui iunie.* C.; *aceşti doi scriitori formează în această epocă o grupă aparte, deosebită.* IBR.; *ploaia a format un torent;* **5.** (tr.) a concepe, a imagina, a alcătui: *a forma un proiect;* **6.** (tr.) a cultiva, a instrui, a educa: *a forma tînăra generaţie;* **7.** (refl.) a se pregăti prin şcoală; a studia, a învăţa în vederea unei profesii: *eu păşesc în viaţă, ca să mă formez ca profesor.* GHEŢIE. [Din fr. *former,* lat. *formare*].

formál, ~i, formală, ~e a. **1.** care ţine de formă, referitor la formă, de aparenţă: *parte formală;* **2.** făcut de formă, caracterizat prin formalism: *amabilitate formală;* **3.** formulat precis, categoric: *proprietatea şi a acestei cetăţi n-a fost înstrăinată prin nici un tratat formal.* EM.; *refuz formal;* **4.** protector, solemn, oficial. [Din lat. *formalis,* fr. *formel,* engl. *formal*].

E F

formaldehídă, formaldehíde f. gaz cu miros înţepător întrebuinţat la fabricarea lacurilor, coloranţilor, explozivilor etc. [Din fr. *formaldéhyde*].

formalínă, formalíne f. formol. [Din fr. *formaline*].

formalísm n. **1.** politeţe conformistă exagerat de protocolară; **2.** respectare birocratică, excesivă şi superficială a formalităţilor: *religia ar putea degenera într-un simplu formalism cultic.* VIANU; **3.** orientare artistică tinzînd spre aprecierea excesivă a rolului formei în realizarea operelor. [Din fr. *formalisme,* germ. *Formalismus*].

formalíst, ~şti, formalístă, ~e m., f. (şi adj.) **1.** persoană care manifestă o politeţe exagerată şi nesinceră: *se modelaseră în tinereţe după portretul gentlemenului englez, corect, rigid, formalist, dar tolerant.* GHEŢIE; **2.** persoană a cărei activitate este caracterizată prin formalism: *îndeobşte Maiorescu se arată în Cameră un formalist parlamentar.* CĂL.; **3.** artist sau teoretician al artei care adoptă formalismul: *formaliştii ruşi. //* a. care aparţine formalismului, referitor la formalism. [Din fr. *formaliste,* germ. *Formalist*].

formalităte, formalităţi f. **1.** cerinţă de formă care dă valabilitate unui act: *găsind toate formalităţile împlinite, dete semnalul.* NEGR.; **2.** cerinţă impusă de regulile de politeţe: *după formalităţile de rigoare, am început să convorbim despre vreme.* CAR.; **3.** procedură, acţiune lipsită de importanţă efectivă (realizată numai de complezenţă): *consimte la o căsătorie ce trebuia să rămînă o pură formalitate.* CĂL. [Din fr. *formalité,* germ. *Formalität*].

formalizá, formalizez vb. 1. (refl.) a se ofensa, a se simţi jignit de nerespectarea unor reguli neînsemnate (de politeţe); **2.** (refl.) a respecta întocmai anumite reguli protocolare sau de conduită: *nu este cazul să te formalizezi cînd eşti cu prietenii;* **3.** (log.; tr.) a realiza o formalizare. [Din fr. *formaliser,* germ. *formalisieren*].

formalizáre, formalizări f. **1.** acţiunea de a (se) formaliza şi rezultatul ei; **2.** (log.) procedeu prin care se dau legile de formare a enunţurilor şi de derivate a lor unele din altele. [V. *formaliza*].

formánt, formanţi m. (lingv.) **1.** zonă de maximă relevanţă a unui spectru acustic; **2.** zonă de sunete amplificate prin rezonanţă, definitorii pentru formarea timbrului vocii; **3.** element constitutiv (esenţial) al unui sunet, al unui cuvînt etc. [Din fr. *formante,* germ. *Formant*].

formáre, formări f. **1.** acţiunea de a (se) forma şi rezultatul ei; alcătuire, producere: *la un individ dotat cu o sensibilitate maladivă explicau formarea concepţiilor sale delirante.* GHEŢIE; **2.** educare, pregătire, instruire; orientare: *expunerea la un mediu sau civilizaţie nouă este benefică pentru formarea tinerilor.* CF.; **3.** confecţionare şi asamblare a părţilor constitutive care alcătuiesc o formă de turnătorie. [V. *forma*].

formát[1], formate n. **1.** ansamblul dimensiunilor unei cărţi sau ale altui corp: *cînd dai pe la tipografie, lasă acolo alăturatul model de format şi de compoziţie.* CAR.; **2.** (inform.) mod de reprezentare a datelor sau instrucţiunilor unui program. [Din fr., engl. *format,* germ. *Format*].

formát[2], ~ţi, formátă, ~e a. **1.** alcătuit, realizat, făcut: *din punct de vedere al foneticii, limba noastră literară e aproape formată.* IBR.; **2.** instruit, pregătit, educat: *e o lucrare matură, a unui cercetător format.* GHEŢIE; *intelectual format la şcoala germană.* [V. *forma*].

formátă, formatez vb. (inform.; tr.) a pregăti suporturile de date cu acces direct, pentru a le face utilizabile. [Din fr. *formater*].

formatáre, formatări f. (inform.) acţiunea de a formata şi rezultatul ei. [V. *formata;* cf. engl. *formatting*].

formatát, ~ţi, formatátă, ~e a. care a fost pregătit pentru a primi şi a restitui date: *casetă formatată.* [V. *formata*].

formatív, ~i, formativă, ~e a. care serveşte sau contribuie la formarea, la realizarea a ceva: *cînd condiţiile nu-i mai sînt favorabile, atunci unitatea formativă se dezintegrează definitiv.* BL. [Din fr. *formatif,* germ. *formativ*].

formatór[1], formatori m. muncitor calificat care confecţionează forme de turnătorie. [*Forma* + *-tor*].

formatór[2] a. v. formatoriu.

formatóriu, ~ii, formatorie, ~ii a. (rar) care formează; care dă o formă, o organizare: *are ... o mult mai mare putere formatorie.* EM.; *trebuie să sacreze puterea sa formătoare.* EM.; (şi: **formator, formător**). [Din lat. *formator,* fr. *formateur*].

formatríce a. (rar) formatoriu: *domnesc o putere formatrice pentru ton şi intuiţiune poetică.* EM. [Din fr. *formatrice*].

formáţie, formaţii f. **1.** întocmire, constituire, organizare: *o materie supusă la un proces de formaţiune.* OD.; **2.** aranjare, dispunere a componentelor; structură: *în cărţi vechi am descoperit mai multe formaţiuni sintactice pline de farmec.* EM.; **3.** profil intelectual; pregătire, instrucţie, educaţie: *el era un om de formaţie veche.* CĂL.; **4.** strat de roci dintr-o anumită eră geologică; **5.** mod de dispunere a unei unităţi militare; **6.** ansamblu artistic; **7.** componentă a unei echipe sportive; **8.** combinaţie de cifre sau de figuri la unele jocuri; (şi: (înv.) **formaţiune**). [Din fr. *formation,* lat. *formatio, -onis,* germ. *Formation*].

formaţionál, ~i, formaţională, ~e a. care pune accentul pe pregătirea profesională a specialiştilor de diferite categorii: *învăţămînt formaţional.* [Din engl. *formational*].

formaţiúne f. v. formaţie.

fórmă, forme f. **1.** aspect exterior (rezultat din organizarea părţilor); înfăţişare: *cît despre pricina formei, multe şi aspre discolii are.* CANT.; *forma unui obiect;* **în forma ...** sau **în formă de ...,** asemănător (cu ...): *s-arată ... capra-neagră cu corniţele-i crescute în formă de cîrlig.* OD.; **2.** mod de organizare a elementelor din care se compune ceva; structură: *vorbind în abstract, monarhia pare o formă de guvernare învechită.* GHEŢIE; *formă de guvern;* **3.** mod de conducere: *în marea dispută asupra formelor de guvernămînt se mai ridică apoi şi alte glasuri.* BL.; *formă de stat;* **4.** procedură, dispoziţie legală: *banii trebuie predaţi la contabilitate, încheiate forme.* GHEŢIE; *viciu de formă;* **5.** mod de acţiune, de comportare: *a păzi formele; a ţine mai mult la formă decît la fond;* **6.** tipar, model care serveşte pentru a da un anumit aspect: *forme de lemn pentru şepcari;* (fig.) *la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă a turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă?* EM.; **7.** (tipogr.) pagină de zaţ, completată şi închisă într-o ramă metalică; **8.** contur, siluetă: *formele schimbătoare ale lucrurilor se topiră şi se mistuiră în noapte.* HOGAŞ; **9.** (lingv.) latură sonoră a unui cuvînt: *un alt izvor din care ei scot cuvinte şi forme ale cuvintelor e literatura bisericească veche.* IBR.; **10.** (lingv.) aspect exterior al unui cuvînt pentru a reda o valoare sau o funcţie gramaticală: *întrebuinţarea formei lungi a infinitivului... este o caracteristică dintre cele mai des observate la cronicari.* VIANU; *formă de plural;* **11.** fel, chip, mod: *o asemenea formă de convieţuire ... este, de exemplu, viaţa de stup a albinelor sau roiul.* BL.; **a fi în formă,** a se afla în deplinătatea posibilităţilor; **de formă,** de ochii lumii: *pe la şcoală mai dam noi aşa, cîteodată, de formă.* CR.; **12.** (filoz.) structură internă şi externă a unui conţinut. [Din lat. *forma,* fr. *forme*].

formătór a. v. formatoriu.

formiát, formiaţi m. sare a acidului formic. [Din fr. *formiate*].

fórmic, ~ci, formică, ~ce a. (chim.) **acid formic,** acid corosiv care se găseşte în corpul furnicii şi în urzici, cu întrebuinţări în industrie; **aldehidă formică,** formaldehidă. [Din fr. *formique*].

formidábil, ~i, formidabilă, ~e a. care uimeşte prin însuşiri sau prin dimensiuni; nemaipomenit, extraordinar: *Prahova ... se îndoaie şi şuieră ca un şarpe formidabil.* VLAH. [Din fr. *formidable,* lat. *formidabilis*].

formól n. soluţie de formaldehidă întrebuinţată ca dezinfectant şi ca antiseptic. [Din fr. *formol*].

formolizá, formolizez vb. (tr.) **1.** a dezinfecta cu formol; **2.** a fixa ţesuturile animale cu formol. [*Formol* + *-iza*].

formolizáre, formolizări f. acţiunea de a formoliza şi rezultatul ei. [V. *formoliza*].

formulá, formulez vb. (tr.) **1.** a da o formă precisă unei gîndiri, unei hotărîri etc.: *Iorga încearcă să formuleze un program mai clar.* CĂL.; *a formula o sentinţă;* **2.** (refl.) a se contura, a se închega în forme clare: *gîndurile, observaţiile lui i se formulau şi i se aşezau în cap pe coloane de gazetă.* VLAH.; **3.** a exprima prin cuvinte; a reda: *să ni se îngăduie să formulăm o protestare.* IBR.; *a-şi formula opinia;* (refl. pas.) *îmi ceru s-o însoţesc pe tonul cu care se formulează o pretenţie legitimă.* GHEŢIE. [Din fr. *formuler*].

formulábil, ~i, formulabilă, ~e a. care se poate exprima, se poate reda (printr-o formulă): *sinteza rămîne totuşi formulabilă.* BL.; *sarcina electrică urmează legi matematic formulabile.* BL. [*Formula* + *-bil*].

formulár, formulare n. **1.** foaie de hîrtie cu indicaţii tipărite, care se completează pentru întocmirea unui act, a unui tabel etc.: *se întrerupse din studiu şi completă un formular de cerere.* GHEŢIE; **2.** broşură sau volum care cuprinde formule uzuale într-o disciplină: *formular farmaceutic.* [Din fr. *formulaire,* germ. *Formular*].

formuláre, formulări f. **1.** acţiunea de a formula şi rezultatul ei; stabilire a unei forme (precise): *în formularea acestor proiecte de constituţie se vede tot spiritul francez.* IBR.; **2.** exprimare, redare: *se remarcă prin îmbrăţişarea în formulări simple a celor mai înaintate idei.* CĂL. [V. *formula*].

formularístic, ~ci, formularística, ~ce a. care aparţine formularului, referitor la formular. *//* f. activitate legată de realizarea şi de folosirea formularelor. [*Formular* + *-istic*].

formulát, ~ţi, formulată, ~e a. **1.** care a primit o formă precisă: *scrie din plăcere şi pe apucate, fără ideal artistic formulat.* CĂL.; **2.** exprimat, redat (în cuvinte): *astfel formulată, judecata nu e justă.* BL. [V. *formula*].

formulatór, formulatori m. (rar) persoană care formulează, care enunţă ceva: *el este întîiul formulator, încă timid, al „specificului naţional".* CĂL. [*Formula* + *-tor*].

formúlă, formule f. **1.** expresie concisă a unei idei, a unei reguli etc.: *se exprimase cam sec, în formule juridice care sunau fals în gura ei.* GHEŢIE; *formulă de tratament;* **2.** expresie în litere, cifre şi semne matematice: *urmează a calcula, după formule, numărul de metri cubi.* CĂL.; *formula ridicării binomului la pătrat; formula ariei cercului;* **3.** expresie cu simboluri care reprezintă compoziţia unei combinaţii chimice: *o formulă chimică disimulează o parte a proceselor pe care le înfăţişează.* VIANU; *formula gazului metan;* **4.** frază tip folosită la redactarea unui act, a unei sentinţe etc.; **5.** parolă: *departe ... sentinelele îşi îngînau cu glasuri somnoroase formulele.* SAD.; **6.** mijloc, soluţie: *Elena vrea să se despartă de Drăgănescu, dar*

nu găseşte formula decentă pentru a-i face intimaţia. CĂL. [Din fr. ***formule,*** lat. ***formula***].

fornăi, fórnăl vb. (intr.) a scoate aerul forţat pe nas în timpul respiraţiei, producînd zgomot. [Onomat.].

fornăláiă, fornăieli f. fornăit. [***Fornăi*** + *-eală*].

fornăít[1] n. faptul de a fornăi; zgomot produs de cel care fornăie; fornăială: *respiram grăbit, cu un scurt fornăit al nărilor.* GHEŢIE. [V. ***fornăi***].

fornăít[2], **~ţi, fornăitá, ~e** a. fonf, firnîit. [V. ***fornăi***].

fornicá, fornic vb. (livr.; refl.) a se desfrîna, a se destrăbăla, a se dezmăţa. [Din fr. ***forniquer,*** lat. ***fornicari***].

fornicatór, ~i, fornicatoáre m., f. desfrînat, destrăbălat, dezmăţat. [Din fr. ***fornicateur***].

fornicáţie, fornicaţii f. plăcere trupească; relaţie sexuală; destrăbălare; luxură: *un sacristan cu viţiul fornicaţiei ieşea în fiece noapte din mănăstire.* CĂL. [Din fr. ***fornication,*** lat. ***fornicatio, -onis***].

forpíc, forpice n. compartiment etanş la prora unei nave, în care se păstrează lanţul ancorei. [Din germ. ***Vorpick;*** cf. engl. ***fore peak***].

forsíţia, forsiţii f. arbust ornamental cu flori roşii, galbene etc. grupate, care apar înaintea frunzelor (*Forsythia*): *ne-am înfundat în nesfîrşitele alei, ... printre tufele despuiate de forsytia.* GHEŢIE; (scris şi: *forsytia*). [Din lat. ***Forsythia***].

forsterít n. silicat natural de magneziu, cristalizat şi sticlos, cenuşiu-gălbui. [Din fr. ***forstérite***].

forşpán, forşpanuri n. bobină de reclamă pentru prezentarea unui film. [Din germ. ***Vorspan***].

fort, forturi n. lucrare de fortificaţie (care face parte dintr-un sistem de apărare): *comandează bombardarea forturilor lui.* EM.; *a construi un fort.* [Din fr. ***fort***].

fortăreáţă, fortăreţe f. loc sau cetate întărită cu fortificaţii (permanente): *avea ... aspectul sinistru al unei mici fortăreţe feudale.* CĂL.; (fig.) *nu poate pătrunde în fortăreaţa sufletului ei.* [Din fr. ***forteresse***].

fórte a. invar. (livr.) **1.** tare, puternic: *om forte;* **valută forte,** v. **valută;** **a se face forte,** a face toate eforturile; **2.** întărit: *loc forte.* [Din it. ***forte,*** lat. ***fortis***].

fortifiánt, ~ţi, fortifiantă, ~e a. şi n. (medicament) întăritor; tonic. [Din fr. ***fortifiant***].

fortifică, fortífic vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face mai puternic, mai rezistent: *exerciţiul fortifică muşchii;* **2.** (tr.) a întări prin lucrări de fortificaţii: *a fortifica un oraş;* (fig.) *aceste arme intelectuale erau destinate să fortifice, pe cît cu putinţă, conştiinţele.* BL. [Din lat. ***fortificare,*** fr. ***fortifier***].

fortificáre, fortificări f. **1.** acţiunea de a (se) fortifica şi rezultatul ei; întărire a unui organism; **2.** întărire a unui loc prin lucrări de fortificaţie. [V. ***fortifica***].

fortificát, ~ţi, fortificată, ~e a. **1.** cu organismul întărit: *sportiv fortificat;* **2.** prevăzut cu fortificaţii: *aspectul cetăţii fortificate, ... zidurile şi casele părînd tăiate în stînci, îl încîntă.* CĂL.; *oraş fortificat.* [V. ***fortifica***].

fortificáţie, fortificaţii f. lucrare militară permanentă de apărare: *fortificaţiile din jurul Bucureştilor, cele dintre Focşani şi Galaţi din timpul primului război mondial;* (şi: (înv.) **fortificaţiune**). [Din fr. ***fortification,*** lat. ***fortificatio, -onis***].

fortificaţiúne f. v. **fortificaţie.**

fortíssimo adv. (muz.) foarte tare, foarte puternic. [Cuv. it.].

fortrán n. limbaj de programe cu aplicabilitate mai ales în domeniul ştiinţific. [Din fr. ***fortran,*** engl. ***for(mulation) tran(slator)***].

fortuít, ~ţi, fortuită, ~e a. (livr.) venit pe neaşteptate, neprevăzut; întîmplător: *această solidaritate de aspecte nu e fortuită.* BL. [Din fr. ***fortuit,*** lat. ***fortuitus***].

fortúna f. (livr.) soartă, destin: *obicinuită ieste fortuna, pre cel ce multe haine pofteşte a cerca şi de cele ale sale a-l dezbrăca.* CANT. [Cuv. lat.].

fortúnă f. v. **furtună.**

forţă, forţez vb. **1.** (tr.) a sili, a constrînge, a determina prin forţă pe cineva la ceva: *l-a forţat să scrie după reguli greşite;* **2.** (refl.) a se strădui, a-şi da osteneala, a face un efort: *s-a forţat să termine azi;* **3.** (tr.) a mînui cu violenţă un mecanism, o închizătoare etc. (deteriorîndu-le); a deschide prin violenţă: *a forţa o casă de bani;* **a forţa uşa** (sau **uşile**), **a)** a pătrunde cu sila undeva; **b)** (fig.) a ajunge undeva prin mijloace incorecte: *fiind considerat ca un intrus a pătruns în universitate forţînd uşile.* GHEŢIE; **a forţa (cuiva) mîna,** a sili (pe cineva) să facă ceva: *nu vrea totuşi să se spună că ar fi forţat mîna cuiva.* REBR.; **a forţa nota,** a întrece măsuta; a merge prea departe: *Haşdeu forţează nota şi e mereu în căutarea unei Moldove coapte de cultură, lux, şi bune instituţii.* CĂL.; **4.** (tr.) a supune la un efort prea mare: *nu forţaţi talentele!* [Din fr. ***forcer***].

forţaménte adv. (rar) în mod necesar: *în capul lor, republica era forţamente democraţie.* IBR. [Din fr. ***forcément***].

forţáre, forţări f. **1.** acţiunea de a forţa şi rezultatul ei; silire, constrîngere; **2.** manipulare violentă a unui mecanism: *forţarea clanţei;* **3.** efectuare a unui efort; sforţare, opintire. [V. ***forţa***].

forţát, ~ţi, forţată, ~e a. **1.** făcut sau impus prin forţă: *majoritatea deţinuţilor n-au fost totuşi eliberaţi, ci transferaţi pe alte şantiere de muncă forţată.* GHEŢIE; **aterizare forţată,** aterizare impusă de împrejurări; **2.** silit, nenatural, nefiresc: *să nu facă deduceri pripite şi forţate.* EM.; *rîs forţat;* **3.** realizat printr-o acţiune violentă, printr-un efort: *trecerea forţată prin mlaştină;* **marş forţat,** v. **marş;** **4.** deschis cu forţa: *uşă forţată.* [V. ***forţa***].

fórţă, forţe f. **1.** putere de acţiune, capacitate de a depune un efort, de a face ceva: *corpurile animalelor produc căldură şi forţă mecanică în socoteala arderilor combinaţiunilor carbonoase în oxigen atmosferic.* EM.; *forţă fizică;* **2.** tărie, putere, energie (morală): *el nu urmăreşte decît exercitarea capacităţii lui de iubire castă şi a tuturor forţelor lui sufleteşti virtuoase.* CĂL.; *forţă de caracter;* **de forţă,** foarte capabil: *un lingvist de forţă;* **3.** persoană înzestrată cu putere şi cu energie; grup, organizaţie etc. care se manifestă activ: *procesul de coalizare a forţelor politice democratice poate fi impulsionat de către societatea civilă de la noi.* CF.; **forţă de muncă,** capacitate de muncă a omului; **4.** putere militară; armată; **5.** putere de constrîngere; violenţă: *a ceda forţei;* **cămaşă de forţă,** v. **cămaşă;** **cu forţa,** în mod forţat; cu sila; **prin forţa împrejurărilor,** constrîns de situaţie; **(caz de) forţă majoră,** situaţie în care nu se poate proceda după propria voinţă: *numai ţara îl poate dezlega de acest jurămînt, chiar în caz de forţă majoră.* EM.; **6.** capacitate de a acţiona; energie, tărie: *materia a suferit acţiunea forţelor naturii.* VIANU; **7.** (fiz.) acţiune mecanică, cauză a unei mişcări: *forţa apei.* [Din fr. ***force,*** lat. ***fortia***].

fórum n. v. **for.**

forzáto [forţáto] adv. (muz.) puternic, accentuat. [Cuv. it.].

fórzaţ, forzaţe şi **forzaţuri** n. foaie liberă de hîrtie cu ajutorul căreia se face legătura dintre blocul de carte şi scoarţe. [Din germ. ***Vorsatz***].

fósă, fose f. (anat.) **1.** cavitate: *fosă nazală;* **2.** depresiune alungită pe fundul unei mări sau a unui ocean: *fosă marină.* [Din fr. ***fosse,*** lat., it. ***fossa***].

fosăí, pers. 3. **fósăle** vb. (reg.; intr.) a fisîi; a forăi: *nu-mi place vecinul care fosăie de-o jumătate de oră deasupra unui pion.* VIERU. [Onomat.].

fosăláiă, fosăieli f. fisîială. [***Fosăi*** + *-eală*].

fosétă, fosete f. (anat.) gropiţă. [Din fr. ***fossette***].

fosfát, fosfaţi m. **1.** sare a acidului fosforic; **2.** îngrăşămînt agricol avînd în compoziţie o astfel de sare. [Din fr. ***phosphate***].

fosfatá, fosfatez vb. (tr.) **1.** a îngrăşa cu fosfat un teren de cultură; **2.** a adăuga fosfat de calciu în mustul de struguri pentru a grăbi fermentaţia; **3.** a acoperi obiecte din oţel sau din fontă cu un strat de fosfat. [Din fr. ***phosphater***].

fosfatáre, fosfatări f. acţiunea de a fosfata şi rezultatul ei. [V. ***fosfata***].

fosfatázá, fosfataze f. enzimă care participă la procesele organice fundamentale. [Din fr. ***phosphatase***].

fosfátic, ~ci, fosfatică, ~ce a. (chim.) care conţine fosfat. [Din fr. ***phosphatique***].

fosfatídă, fosfatide f. substanţă din clasa lipidelor, prezentă mai ales în ţesutul nervos. [Din fr. ***phosphatide***].

fosfaturíe, fosfaturii f. (med.) exces de fosfat de calciu în urină. [Din fr. ***phosphaturie***].

fosfénă, fosfene f. senzaţie de forma unor puncte luminoase care apare atunci cînd apăsăm pleoapele pe ochii închişi: *pluteau asupra lor funigei şi fosfene.* SAD. [Din fr. ***phosphène***].

fosfíne f. (chim.; pl.) clasă de compuşi organici derivaţi din hidrogenul sulfurat. [Din fr. ***phosphines***].

fosfít, fosfiţi m. sare a acidului fosforos. [Din fr. ***phosphite***].

fosfoproteíde f. (pl.) substanţe compuse dintr-o proteină şi acid fosforic. [Din fr. ***phosphoprotéides***].

fósfor n. element chimic de culoare albă-gălbuie, care se aprinde uşor prin frecare. [Din fr. ***phosphore,*** germ. ***Phosphore***].

fosforă, pers. 3 **fosforează** vb. (rar; tr.) a lumina în întuneric: *în unda luminoasă ce noaptea fosforează.* AL. [De la ***fosfor***].

fosforát, ~ţi, fosforată, ~e a. care conţine fosfor. [Din fr. ***phosphoré***].

fosforescént, ~ţi, fosforescentă, ~e a. care luceşte în întuneric: *apare levitanul ondulînd în pîclă ..., cu ochi fosforescenţi şi creastă roşie.* SAD.; *licuricii sînt fosforescenţi;* (fig.) *apele fosforescente ale romantismului s-au pierdut în nisipurile aride ale veacului al XIX-lea.* BL. [Din fr. ***phosphorescent***].

fosforescénţă, fosforescenţe f. proprietatea de a luci, de a lumina în întuneric. [Din fr. ***phosphorescence,*** germ. ***Phosphoreszenz***].

fosfóric, ~ci, fosforică, ~ce a. care ţine de fosfor, care are în combinaţie fosfor; **acid fosforic,** acid al fosforului întrebuinţat în fabricarea îngrăşămintelor agricole. [Din fr. ***phosphorique***].

fosforísm n. intoxicaţie cronică cu fosfor, în urma căreia oasele se fracturează uşor. [Din fr. ***phosphorisme***].

fosforít, fosforite n. fosfat natural de calciu, folosit la fabricarea îngrăşămintelor agricole. [Din fr. ***phosphorite,*** germ. ***Phosphorit***].

fosforós, fosforoşi a. **acid fosforos,** acid al fosforului cu un conţinut redus de oxigen. [Din fr. ***phosphoreux***].

fosforoscóp, fosforoscoape n. instrument pentru măsurarea duratei de emisie a luminii prin fosforescenţă. [Din fr. ***phosphoroscope,*** germ. ***Phosphoroskop***].

E F

fosfúră, fosfuri f. combinaţie a fosforului cu un metal. [Din fr. *phosphure*].

fosgén n. gaz incolor, uşor lichefiabil, foarte otrăvitor, folosit în industria coloranţilor, a medicamentelor etc. şi ca gaz de luptă. [Din fr. *phosgène,* germ. *Phosgen*].

fosíl n. v. fosilă.

fosílă, fosile f. 1. rest, urmă a unui organism animal sau vegetal dintr-o epocă geologică veche, conservată în roci: *ca un fosil între două tărîmuri vii.* OD.; (adj.) *din dinţii unui animal fosil poţi să-ţi făureşti ... imaginea despre întregul animal.* BL.; 2. (fig.) ceea ce a rămas; vechitură, rest; (adj.) *consideră mitul drept o formă fosilă a constiinţei umane.* BL.; *literatură fosilă;* 3. (depr.) persoană foarte bătrînă, ramolită; (şi: (înv.) **fosil**). [Din fr. *fossile,* lat. *fossilis,* germ. *Fossil, fossil*].

fosilifér, ~i, fosilieră, ~e a. (geol.) care conţine fosile: *rocă fosilferă.* [Din fr. *fossilifère*].

fosilizá, fosilizez vb. (refl.; şi fig.) a se transforma în fosilă. [Din fr. *fossiliser*].

fosilizáre, fosilizări f. acţiunea de a se fosiliza şi rezultatul ei. [V. *fosiliza*].

fosilizát, ~ţi, fosilizată, ~e a. 1. transformat în fosilă: *plante fosilizate; animale marine fosilizate;* 2. ramolit: *academicienii fosilizaţi au stricat ortografia.* [V. *fosiliza*].

fost, ~şti, fostă, ~e a. 1. care a avut o calitate, o funcţie, un rang (pe care nu-l mai are): *prin jalba ce au făcut către fostul viţeprezident s-au tîrguit* (a. 1839). URIC.; *fostul caimacam rătăceşte noaptea printre ruinele din Chio.* CĂL.; *un fost prefect;* 2. de altădată, de odinioară: *un sfert de oră şi am ajuns la fosta şcoală normală de băieţi.* GHEŢIE. [V. *fi*].

fosterít, fosterite n. răşină folosită la impregnarea izolaţiilor electrice. [Din fr. *fostérite*].

foşăí, pers. 3 **fóşăie** vb. (intr.) a fîşîi: *parcă aud foşăind un domino.* AL. [Onomat.].

foşcăí vb. v. fojgăi.

foşcăiálă f. v. fojgăială.

foşcăíre f. v. fojgăire.

foşcăitór a. v. fojgăitor.

foşcăitúră f. v. fojgăitură.

fóşnet, foşnete n. 1. sunet uşor, produs de mişcarea frunzelor, a hîrtiei etc.; foşnitură, foşnit, foşnire: *dă foşnet frunza măruntă, umbra e rece-n pădurea sonoră.* BAC.; 2. sunet produs de curgerea unei ape sau de mişcarea valurilor; clipocit: *în foşnetul valurilor şi-n freamătul corăbiei, Mihu auzi un fîlfît de aripi.* TUD. [*Foşni* + *-et*].

foşní, foşnesc vb. (intr.) a produce un sunet uşor prin mişcare sau prin frecare: *vîntu-n trestii lin foşnească.* EM. [Onomat.].

foşníre, foşniri f. acţiunea de a foşni şi rezultatul ei; fîşîire, foşnet: *s-auzi zornetul de pinteni şi foşnirile de rochii.* EM.; *şi-n loc de frunze, pe meleaguri din cosmos curg foşniri de steaguri.* VIERU. [V. *foşni*].

foşnít, foşnituri n. foşnet. [V. *foşni*].

foşnitór, ~i, foşnitoáre a. 1. care foşneşte: *salcîmii îşi legănau greoaiele şi foşnitoarele coroane.* GHEŢIE; 2. asemănător cu foşnetul, cu foşnirea: *adaoge-se harul de a gîndi prin simţuri, de a imita prin sunete foşnitoare, horăitoare.* CĂL. [*Foşni* + *-tor*].

foşnitúră, foşnituri f. foşnet: *nemaiauzind nici o foşnitură de păpuşoi ..., am ţîşnit o dată cu ţărna-n cap.* CR. [*Foşni* + *-tură*].

fot, foţi m. unitate de măsură a iluminării reprezentînd iluminarea unei suprafeţe de un centimetru pătrat care primeşte fluxul de un lumen repartizat uniform. [Din fr. *phot*].

fótă, fote f. 1. obiect de îmbrăcăminte pentru femei din costumul naţional românesc, format dintr-o bucată sau din două bucăţi de stofă de lînă (ornamentată), care se înfăşoară în jurul corpului de la talie în jos: *fete ... cu altiţe şi fote colorate.* NEGR.; 2. (rar) şorţ (alb) purtat de cîrciumari, de ospătari etc.: *chelneri, ... cu jiletci negre şi fote albe, priveau din prag.* PETR. [Din turc. *fota*].

fótbal n. joc sportiv între două echipe de cîte 11 jucători, care caută să introducă mingea în poarta adversarului (cu piciorul): *aflu abia acum că ... a jucat fotbal în tinereţe.* GHEŢIE; (şi: (rar) **futbol**). [Din fr., engl. *football*].

fotbalíst, fotbalişti m. jucător de fotbal. [*Fotbal* + *-ist*].

fotbalístic, ~ci, fotbalistică, ~ce a. care ţine de fotbal, referitor la fotbal: *etapă fotbalistică.* [*Fotbal* + *-istic*].

fotéi, fotele n. (înv.) fotoliu: *pe foteluri şi pe jos.* CAR. [Din pol. *fotel*].

fóto- element de compunere cu sensul „al luminii", „produs de lumină", „fotografic". [Din fr. *photo*].

fotoalergíe, fotoalergii f. sensibilitate alergică la lumină. [Din fr. *photoallergie*].

fotoamatór, fotoamatori m. fotograf amator. [*Foto-* + *amator*].

fotoaparát, fotoaparate n. aparat fotografic. [Din rus. *fotoapparat*].

fotobiologíe f. ramură a biologiei care studiază efectele luminii asupra organismelor vii. [Din fr. *photobiologie*].

fotocámeră, fotocamere f. aparat pentru realizarea de fotograme terestre. [Din rus. *fotokamera*].

fotocartăre, fotocartări f. întocmire a planurilor şi a hărţilor topografice după fotograme. [*Foto-* + *cartare*].

fotocartográf, fotocartografe n. aparat pentru realizarea automată a hărţilor pe bază de fotograme. [Din fr. *photocartographe*].

fotocatalizatór, fotocatalizatoáre a. care înlesneşte fotocataliza. [*Foto-* + *catalizator*].

fotocatalíză, fotocatalize f. cataliză selectivă produsă de lumină. [Din fr. *photocatalyse*].

fotocatód, fotocatozi m. catod a cărui emisie de electroni se face prin efect fotoelectric. [Din fr. *photocathode*].

fotocelúlă, fotocelule f. celulă fotoelectrică. [Din fr. *photocellule*].

fotocerámică f. aplicare de ornamente pe articole de porţelan printr-o fotografiere specială. [Din fr. *photocéramique*].

fotochímic, ~ci, fotochimică, ~ce a. care ţine de fotochimie, referitor la fotochimie. [Din fr. *photochimique,* germ. *Photochemisch*].

fotochimíe f. parte a chimiei care studiază reacţiile chimice, declanşate, favorizate sau accelerate de lumină. [Din fr. *photochimie,* germ. *Photochemie*].

fotocoaguláre, fotocoagulări f. (med.) coagulare a sîngelui prin acţiunea razelor laser. [*Foto-* + *coagulare*; cf. engl. *photocoagulation*].

fotocolór n. fotografie în culori. [*Foto-* + *color(a)*].

fotocolorimétru, fotocolorimetre n. aparat cu ajutorul căruia se analizează calitatea coloranţilor. [Din fr. *photocolorimètre*].

fotocompoziţie, fotocompoziţii f. compoziţie fotografică. [Din fr. *photocomposition*].

fotoconductibilitáte f. conductibilitate electrică variabilă după intensitatea iluminării. [Din fr. *photoconductibilité*].

fotocondúcţie f. fotoconductibilitate. [Din fr. *photoconduction*].

fotocópie, fotocopii f. reproducere fotografică a unui document. [Din fr. *photocopie*].

fotocopiér, fotocopiere n. aparat pentru efectuarea de copii fotografice; copiator. [Din germ. *Photokopier*].

fotocróm, ~i, fotocromă, ~e a. care îşi schimbă culoarea sub acţiunea luminii. [De la *fotocromie*].

fotocromíe, fotocromii f. fotografie în culori. [Din fr. *photochromie*].

fotocrónică, fotocronici f. cronică fotografică. [*Foto-* + *cronică*].

fotocronográf, fotocronografe n. aparat fotografic pentru înregistrarea automată a fotografiilor luate în serie. [Din fr. *photochronographe*].

fotoculégere, fotoculegri f. culegere a unui text în vederea tipăririi printr-un procedeu fotografic. [*Foto-* + *culegere*].

fotodermatózá, fotodermatoze f. (med.) boală de piele provocată de expunerea la razele solare. [Din fr. *photodermatose*].

fotoelasticitáte f. (fiz.) proprietate a unor materiale transparente de a-şi modifica indicele de refracţie sub acţiunea deformaţiilor elastice. [Din fr. *photoélasticité*].

fotoeléctric, ~ci, fotoelectrică, ~ce a. provocat de radiaţia luminoasă: *de amintit îndeosebi efectul fotoelectric.* BL.; **celulă fotoelectrică,** element de circuit electric, care lasă să treacă un curent de intensitate mai mare sau mai mică, în funcţie de iluminare. [Din fr. *photoélectrique*].

fotoelectricitáte f. fenomen de emitere a electronilor sub efectul luminii. [Din fr. *photoélectricité*].

fotoelectrón, fotoelectroni m. electron emis prin efect fotoelectric. [Din fr. *photoélectron*].

fotoelemént, fotoelemente n. aparat care emite un curent electric ce variază în raport cu lumina care cade pe el. [Din fr. *photoélément*].

fotoemísie, fotoemisii f. (fiz.) emisie de fotoelectroni. [Din fr. *photoémision,* engl. *photoemission*].

fotoenergétică f. ramură a biologiei care studiază efectul energiei radiate de soare asupra organismelor vegetale şi animale. [Din fr. *photoénergetique*].

fotofíniş, fotofinişuri n. aparat care înregistrează automat ordinea sosirii concurenţilor într-o probă sportivă. [Din fr., engl. *photofinisch*].

fotofobíe, fotofobii f. aversiune pentru lumină, datorită hipersensibilităţii (maladive a) ochiului. [Din fr. *photophobie*].

fotofón, fotofoane n. aparat care transmite sunetele prin intermediul unei raze de lumină. [Din fr. *photophone*].

fotofoníe f. transmitere a sunetelor prin intermediul razelor luminoase. [Din fr. *photophonie*].

fotofór, ~i, fotoforă, ~e a. care poartă, care are o sursă de lumină. [Din fr. *photophore*].

fotogén, ~i, fotogenă, ~e a. care produce şi răspîndeşte lumină. [Din fr. *photogène*].

fotogénic, ~ci, fotogenică, ~ce a. 1. care impresionează bine materialul fotografic; 2. care are calitatea de a fi reprodus avantajos în fotografie sau în film. [Din fr. *photogénique*].

fotogeníe f. însuşirea de a fi fotogenic: *fotogenia, mai mult decît complexitatea interioară, îi îngăduie autorului să ne dea o scenă cinematografică încordată.* CĂL. [Din fr. *photogénie*].

fotográf, fotografi m. persoană (specializată) care execută fotografii: *fotograful își așază camera obscură și eternizează ... grupul înfrățit al vechilor români.* EM.; *el nu este ca un fotograf care ne dă lucrurile așa cum sînt.* IBR. [Din fr. ***photographe,*** germ. ***Photograph, Fotograf***].

fotografiá, fotografiez vb. **1.** (tr.) a reproduce imaginea pe un film sau pe o placă, cu ajutorul unui aparat: *își nemurește cățeluța cu bot alb și vîrful labelor albe, fotografiind-o tronînd pe un jeț.* CĂL.; (fig.; intr.) *realistul este observatorul de detalii al realității, el fotografiază.* IBR.; **2.** (refl.) a-și realiza o fotografie, a face să apară într-o fotografie: *Adnana la mijloc, încadrată de tatăl ei și de căpitan, se fotografiază sub firma proaspăt pictată.* TUD. [Din fr. ***photographier,*** germ. ***photographieren, fotografieren***].

fotografiát[1] n. faptul de a fotografia. [V. ***fotografia***].

fotografiát[2]**, ~ți, fotografiată, ~e** a. a cărui imagine a fost reprodusă prin fotografiere. [V. ***fotografia***].

fotográfic, ~ci, fotografică, ~ce a. **1.** care ține de fotografie, referitor la fotografie: *se manifestă prin acțiunea lor fotografică și devin vizibile prin fluorescență.* EM.; *imagine fotografică;* (adv.) *a produs pe cale experimentală un fenomen redat fotografic în ilustrata alăturată.* BL.; **2.** care servește pentru a fotografia sau pentru a realiza fotografii: *sîntem în fața unui fenomen empiric fixat cu mijloace fotografice.* BL.; *aparat fotografic;* **3.** care este obținut prin fotografiere: *vederi fotografice din toată România.* OD.; *imagine fotografică.* [Din fr. ***photographique,*** germ. ***photographisch, fotografisch***].

fotografíe, fotografii f. **1.** imagine fixată, prin fotografiere, pe hîrtie fotografică: *nu sînt tablouri, nici albumuri cu fotografii vechi.* BAC.; *fotografia a fost prea retușată.* PR.; **2.** tehnica fotografierii: *nu era cu putință ca G. Lazăr ... să se fotografieze înainte de inventarea fotografiei.* CĂL. [Din fr. ***photographie,*** germ. ***Photographie, Fotografie***].

fotografiére, fotografieri f. acțiunea de a (se) fotografia și rezultatul ei. [V. ***fotografia***].

fotografísm n. curent în pictură și în plastică ce urmărește redarea fidelă a naturii. [Din germ. ***Photographismus***].

fotográmă, fotograme f. fotografie (luată din avion sau din puncte înalte) care oferă o perspectivă amplă, pe baza căreia se pot face măsurători precise, utile în topografie. [Din fr. ***photogramme***].

fotogrammetríe f. ramură a topografiei care studiază principiile, metodele și procedeele de determinare a formei și dimensiunilor obiectelor pe baza fotogramelor. [Din fr. ***photogrammétrie***].

fotogravúră, fotogravuri f. procedeu fotografic prin care se obțin clișee în vederea imprimării planșelor în tipografie. [Din fr. ***photogravure***].

fotohártă, fotohărți f. hartă realizată pe baza fotogramelor. [***Foto-*** **+** ***hartă;*** cf fr. ***photocarte***].

fotoiinotíp, fotolinotipuri n. linotip pentru culegere fotografică. [Din fr. ***photolinotype***].

fotolitográfic, ~ci, fotolitografică, ~ce a. care aparține fotolitografiei, referitor la fotolitografie. [Din fr. ***photolitographique***].

fotoiitografíe, fotolitografii f. **1.** reproducere a hărților și a desenelor cu ajutorul plăcilor litografice; **2.** desen reprodus astfel. [Din fr. ***photolithographie***].

fotóliu, fotolii și (înv.) **fotoliuri** n. scaun mare (capitonat), cu spătar și cu rezemători pentru brațe: *găseau fotoliurile d-lor destul de comode.* EM.; **fotoliu-pat,** fotoliu extensibil care se poate transforma în pat. [Din fr. ***fauteuil***].

fotolíză, fotolize f. descompunere chimică sub acțiunea luminii. [Din fr. ***photolyse***].

fotoluminescént, ~ți, fotoluminescentă, ~e a. care prezintă fotoluminescență. [Din fr. ***photoluminescent***].

fotoluminescénță, fotoluminescențe f. (fiz.) denumire comună pentru fluorescență, fosforescență și alte fenomene asemănătoare. [Din fr. ***photoluminescence***].

fotomecánică, fotomecanice a. **reproducere fotomecanică,** procedeu de imprimare în care se folosesc și clișee fotosensibile. // f. tipărire realizată prin fotografierea planșei tipografice. [Din fr. ***photomécanique***].

fotométric, ~ci, fotometrică, ~ce a. care ține de fotometrie, referitor la fotometrie. [Din fr. ***photométrique***].

fotométrie f. parte a fizicii care se ocupă cu măsurarea intensității senzației luminoase: *descoperitorul fotometriei.* EM. [Din fr. ***photométrie***].

fotométru, fotometre n. instrument pentru măsurarea intensității luminoase a izvoarelor de lumină. [Din fr. ***photomètre***].

fotomicrografíe, fotomicrografii f. microfotografie. [Din fr. ***photomicrographie***].

fotomicroscopíe, fotomicroscopii f. înregistrare fotografică a preparatelor microscopice. [Din fr. ***photomicroscopie***].

fotomodél, fotomodele n. persoană care pozează ca model fotografic. [Din fr. ***photo-modèle***].

fotomontáj, fotomontaje n. ansamblu de fotografii (sau de fragmente de fotografii) aranjate pe un panou: *nu ne preocupă nici pozele, nici fotomontajele.* VINEA. [Din fr. ***photomontage,*** germ. ***Photomontage, Fotomontage***].

fotomozáic, fotomozaicuri n. ansamblu de fotografii și fotograme alcătuind un tablou unic. [***Foto-*** **+** ***mozaic***].

fotón, fotoni m. (fiz.) particulă elementară a radiației luminoase: *putea să fie prevăzut pe temeiul teoriei fotonilor a lui Einstein.* BL. [Din fr. ***photon,*** germ. ***Photon***].

fotonastíe, fotonastii f. micșorare a petalelor sau a frunzelor provocată de variația intensității luminii. [Din fr. ***photonastie***].

fotónic, ~ci, fotonică, ~ce a. (fiz.) care ține de fotoni, referitor la fotoni. [Din fr. ***photonique***].

fotoobiectív, fotoobiective n. obiectiv fotografic. [Din germ. ***Photoobiektiv***].

fotopílă, fotopile f. fotoelement. [Din fr. ***photopile***].

fotoplán, fotoplanuri n. plan realizat în forma unor imagini fotografice. [Din fr. ***photoplan***].

fotoreléu, fotorelee n. dispozitiv electronic care închide un circuit sub acțiunea luminii. [***Foto-*** **+** ***releu***].

fotoreportáj, fotoreportaje n. reportaj realizat printr-o succesiune de fotografii, însoțite de un text explicativ. [Din fr. ***photoreportage***].

fotorepórter, ~i, fotoreporteră, ~e m., f. fotograf care realizează instantanee pentru reportaje. [***Foto-*** **+** ***reporter***].

fotoreprodúcere, fotoreproduceri f. procedeu fotografic de executare a negativelor și pozitivelor după un original, în scopul obținerii clișeelor pentru tipar. [***Foto-*** **+** ***reproducere***].

fotosculptúră, fotosculpturi f. **1.** procedeu de realizare a statuilor prin reproducerea mecanică în material plastic a conturului corpului de sculptat înregistrat fotografic; **2.** sculptură realizată prin acest procedeu. [Din fr. ***photosculpture***].

fotosensíbil, ~i, fotosensibilă, ~e a. care este sensibil la lumină. [Din fr. ***photosensible,*** germ. ***photosensibel, fotosensibel***].

fotosensibilitáte f. sensibilitate la lumină. [Din fr. ***photosensibilité***].

fotosféră fotosfere f. înveliș exterior luminos al soarelui. [Din fr. ***photosphère***].

fotosféric, ~ci, fotosferică, ~ce a. care ține de fotosferă, referitor la fotosferă. [Din fr. ***photosphérique***].

fotosintétic, ~ci, fotosintetică, ~ce a. (bot.) care ține de fotosinteză, referitor la fotosinteză. [Din fr. ***photosynthétique***].

fotosintéză, fotosinteze f. **1.** sintetizare a unei substanțe sub acțiunea luminii; **2.** (spec.) asimilare a clorofilei de către plante în prezența luminii. [Din fr. ***photosynthèse,*** germ. ***Photosynthese***].

fototactísm, fototactisme n. deplasare a unor organisme inferioare, mobile, după direcția razelor de lumină. [Din fr. ***phototactisme***].

fototécă, fototeci f. colecție organizată de fotografii sau de fotograme. [Din fr. ***phototèque,*** germ. ***Phototheк, Fototheк***].

fototelegrafíe f. trimitere la distanță a fotografiilor, a desenelor, a unor texte etc. cu ajutorul telegrafiei. [Din fr. ***phototélégraphie***].

fototerápic, ~ci, fototerapică, ~ce a. (med.) care ține de fototerapie, referitor la fototerapie. [Din fr. ***photothérapique***].

fototerapíe f. tratament medical care folosește radiațiile luminoase (naturale sau artificiale). [Din fr. ***photothérapie***].

fototipíe, fototipii f. reproducere cu ajutorul unui clișeu format dintr-un strat subțire de gelatină pe o placă mată de sticlă. [Din fr. ***phototypie,*** germ. ***Phototypie, Fototypie***].

fototrópic, ~ci, fototropică, ~ce a. (biol.) care își realizează nutriția cu ajutorul luminii solare. [Din fr. ***phototropic***].

fototropíe f. fototropism. [Din fr. ***phototropie,*** germ. ***Phototropie, Fototropie***].

fototropísm n. **1.** însușire a unor plante de a-și îndrepta florile sau frunzele în direcția luminii; **2.** schimbare reversibilă a culorii unui corp sub acțiunea luminii; fototropie. [Din fr. ***phototropisme,*** germ. ***Phototropismus***].

fotozincografíe, fotozincografii f. procedeu de reproducere a unei fotografii prin copierea pe o placă de zinc. [Din fr. ***photozincographie***].

fourierism [furierísm] n. doctrină socialistă utopică întemeiată de Ch. Fourier în prima jumătate a secolului al XIX-lea. [Din fr. ***fouriérisme***].

fourierist, ~ști, fourieristă, ~e [furieríst] a. care ține de fourierism, referitor la fourierism. // m. adept al fourierismului: *treceam cu vederea experiențele imature, ratate, ale fourieriștilor.* GHEȚIE. [Din fr. ***fouriériste***].

fov, ~i, fovă, ~e a. de culoare roșie sau bătînd în roșu. // m. nume dat pictorilor care, în primul deceniu al secolului al XX-lea, au încercat să creeze un expresionism al culorii; (scris și: *fauve*). [Din fr. ***fauve***].

fox[1]**, focși** m. foxterier. [Din fr., engl. ***fox***].

fox[2] n. v. foxtrot.

foxteriér, foxterieri m. rasă de cîini de casă, cu urechi scurte și cu picioare drepte, buni vînători de animale mici; fox. [Din fr. ***foxterrier***].

fóxtrot, foxtroturi n. dans modern, cu mișcări repezi, care se dansează în perechi; melodia acestui dans: *fiind vorba de un fox,... dansam la oarecare distanță unul de altul.* GHEȚIE; *începuse un foxtrot*

E F

şi nu era dansată. GHEŢIE; (şi: **fox**). [Din fr., engl. *foxtrot*].

frac, fracuri n. haină bărbătească de ceremonie de culoare neagră, scurtă în faţă pînă la talie, iar la spate terminată cu două cozi lungi: *un oarecine îl ironizează că vine la teatru tot în frac şi cu mănuşi albe.* CĂL.; (fig.) *un lăstun, în frac, apare sus pe-un vîrf de trestie.* TOP. [Din fr. *frac*].

fractál, ~i, fractală, ~e a. **1.** (mat.) care are o structură caracterizată prin iregularitate sau fragmentare: *ramificaţiile unui sistem hidrografic prezintă un caracter fractal; obiecte fractale;* **2. artă fractală,** compoziţie grafică sau picturală, realizată pe computer, valorificînd o astfel de structură. // n. **1.** (mat.) ansamblu geometric sau obiect natural caracterizat printr-o astfel de structură; **2.** (mai ales la pl.) creaţie grafică sau picturală, realizată cu ajutorul computerului, care porneşte de la o astfel de structură: *expoziţie de fractale.* [Din engl. *fractal,* fr. *fractale*].

fractură, fracturez vb. (tr.) a(-şi) frînge, a(-şi) rupe un os: *şi-a fracturat femurul;* (p. ext.) *şi-a fracturat piciorul.* [Din fr. *fracturer*].

fracturáre, fracturări f. faptul de a(-şi) fractura un os; frîngere, rupere (a unui os). [V. *fractura*].

fracturát, ~ţi, fracturată, ~e a. rupt, frînt: *muri cu baza craniului fracturată.* CĂL.; *picior fracturat.* [V. *fractura*].

fractúră, fracturi f. ruptură a unui os sau a unui membru al corpului: *fractura braţului.* [Din fr. *fracture,* lat. *fractura*].

frácţie[1], fracţii f. (mat.) **1.** număr reprezentînd părţi dintr-un întreg; **2.** raport între două expresii matematice. [Din fr. *fraction*].

frácţie[2] f. v. **fracţiune.**

fracţioná, fracţionez vb. (tr.) a împărţi un întreg în mai multe părţi. [Din fr. *fractionner*].

fracţionár, ~i, fracţionară, ~e a. (mat.) care are forma unei fracţii, care conţine o fracţie sau este compus din fracţii: *viteza este de asemenea un factor de calcul, ... ea putînd fi exprimată printr-un număr fracţionar.* BL. [Din fr. *fractionnaire*].

fracţionáre, fracţionări f. **1.** acţiunea de a fracţiona; **2.** separare a unor componenţi dintr-o substanţă (lichidă sau gazoasă). [V. *fracţiona*].

fracţionát, ~ţi, fracţionată, ~e a. divizat în fracţiuni; **distilare fracţionată,** izolare dintr-un amestec a lichidelor cu puncte de fierbere diferite. [V. *fracţiona*].

fracţionísm n. acţiune dusă de o grupare care se rupe dintr-un partid (adoptînd o politică opusă acestuia). [*Fracţiune* + *-ism*].

fracţioníst, ~şti, fracţionistă, ~e a. care ţine de fracţionism, referitor la fracţionism: *defectul cel mai mare ... al moţiunii fracţioniste e desigur acela că n-a găsit nici o formulă reală.* EM. // m. adept al fracţionismului: *totdeauna se găseşte cîte un fracţionist să-şi împrumute numele la o cumpărătură ovreiască.* EM. [*Fracţion(ism)* + *-ist*].

fracţiúne, fracţiuni f. **1.** parte dintr-un întreg; fragment: *totul a durat o fracţiune de secundă.* GHEŢIE; *mişcarea intramoleculară a părţilor constitutive reprezintă o fracţiune mai mare a totalului mişcării calorice.* EM.; **2.** grupare de membri care au o atitudine, o concepţie etc. proprie în raport cu majoritatea: *ceea ce ne confirma şi mai mult părerea aceasta este intimitatea vădită între fracţie şi guvern.* EM.; *o fracţiune din adunare;* **3.** grup format din reprezentanţii unui partid în parlament; **4.** lichid obţinut prin distilarea unui amestec la o anumită temperatură; (şi: (înv.) **fracţie**). [Din fr. *fraction,* lat. *fractio, -onis,* germ. *Fraktion*].

frag[1] m. v. **fragă.**

frag[2], fragi m. plantă erbacee din familia rozaceelor, cu flori albe (*Fragaria vesca*): *la trunchiul bradului, creşte floarea fragului.* POP. [De la *fragă*].

frágă, fragi f. **1.** parte comestibilă a fragului, compusă din receptaculul roşu şi cărnos pe suprafaţa căruia se găsesc fructele: *prin văi adunam fragi.* COŞB.; **fragă-tătărească,** plantă erbacee cu frunze dinţate şi cu fructe roşii (*Bitum virgatum*); **2.** (reg.) dudă; **3.** (reg.) varietate de viţă de vie; (adj.) *poamă fragă.* // a. (fig.) fraged: *mă gîndii la vîrsta-mi fragă.* PANN; (şi: **frag**). [Lat. *fraga*].

fráged, ~zi, fragedă, ~e a. **1.** care provine de la plante sau de la animale tinere; care fierbe, se sfărîmă uşor: *puţine fripturi sînt aşa de fragede ca friptura de mistreţ tînăr.* SAD.; *carne fragedă;* **2.** crescut de puţină vreme; crud: *să mănînci ... alţi trei ani de zile numai vlăstări fragede.* CR.; *frunze fragede;* **3.** tînăr, plăpînd: *suspinurile înăduşiră glasul fragedii copile.* NEGR.; (fig.) *cît pentru folklorul nostru basarabean, el m-a interesat din cei mai fragezi ani.* MAT.; **vîrstă fragedă,** perioada copilăriei: *acum era gata-gata să-i toarne un pahar de vin, uitînd de vîrsta lui fragedă.* GHEŢIE; **4.** delicat, fin, gingaş: *numai de soare fu sărutată pe sînu-i fraged.* AL.; *piele fragedă.* [Lat. ***fragidus (=fragilis)***].

fragíl, ~i, fragilă, ~e a. **1.** care se poate sparge, sfărîma, frînge (uşor); lipsit de rezistenţă; slab: *ne-am mirat de dăinuirea unor clădiri ce par a fi fost atît de fragile.* OD.; *sticla e fragilă;* **2.** firav, gingaş: *frumuseţe fragilă;* **3.** lipsit de forţă, de rezistenţă; nestatornic: *critica lui Klages, gravă în termeni, fragilă în fond.* BL.; *natura umană e fragilă.* [Din fr. *fragile,* lat. *fragilis*].

fragilitáte f. **1.** însuşirea de a fi fragil: *cu simţurile delicate, înfiorate de parfumul florilor, de fragilitatea bibelourilor.* CĂL.; **2.** (fig.) lipsă de forţă, de rezistenţă; nestatornicie: *dacă s-ar dovedi fragilă concepţia noastră metafizică, ele nu vor îndura urmările acestei fragilităţi.* BL.; *fragilitatea lucrurilor omeneşti.* [Din fr. *fragilité*].

fragilizá, fragilizez vb. (rar; tr.) a face să devină fragil, lipsit de rezistenţă: *conflictul a fragilizat legăturile transatlantice.* [*Fragil* + *-iza*].

fragmént, fragmente n. **1.** bucată, parte, frîntură (dintr-un întreg): *fragment dintr-un vas antic;* **2.** parte izolată dintr-o scriere sau rest dintr-o operă pierdută ori neterminată: *găsindu-le în fragmente pe ici pe colea, a ştiut a le întocmi.* BOL.; **3.** (fig.) porţiune: *fragmente de adevăr.* [Din fr. *fragment,* lat. *fragmentum,* germ. *Fragment*].

fragmentá, fragmentez vb. (tr.) a împărţi în fragmente; a îmbucătăţi: *chiar episoadele unitare mai lungi sînt astfel fragmentate.* VIANU. [Din fr. *fragmenter*].

fragmentár, ~i, fragmentară, ~e a. care se prezintă în fragmente; fărîmiţat; incomplet: *îşi amintea întîmplările consumate în amfiteatru în mod fragmentar şi estompat.* GHEŢIE; *manuscris fragmentar.* [Din fr. *fragmentaire*].

fragmentáre, fragmentări f. acţiunea de a fragmenta şi rezultatul ei; împărţire în bucăţi; fragmentaţie. [V. *fragmenta*].

fragmentarísm n. **1.** caracter fragmentar: *fragmentarismul îl nemulţumeşte şi reţinerea dintr-un autor ca valabile numai a unor porţiuni i se pare o abandonare a principiului că un scriitor e o individualitate.* CĂL.; **2.** fragmentism: *ideea scurtării poeziei a dus în Italia la fragmentarism.* CĂL. [*Fragmentar* + *-ism*].

fragmentáţie, fragmentaţii f. fragmentare. [Din fr. *fragmentation*].

fragmentísm n. tendinţă manifestată în literatura (italiană) de la începutul secolului al XX-lea, care considera fragmentele scurte ca fiind definitorii pentru un autor. [Din it. ***frammentismo*** (după *fragment*)].

fragmentíst, fragmentişti m. adept al fragmentismului. [Din it. ***frammentista*** (după *fragment*)].

fragrănt, ~ţi, fragrantă, ~e a. (rar) (plăcut) mirositor, parfumat. [Din fr. ***fragrant,*** lat. *fragrans, -ntis*].

fragrănţă, fragranţe f. (rar) miros plăcut: *liliacul simbolizează ... fragranţa primăverii şi idila juvenilă.* CĂL. [Din fr. ***fragrance***].

fraht, frahturi n. document de transport (pentru o marfă); scrisoare de trăsură. [Din germ. *Fracht*].

frai a. (fam.) liber. [Din germ. *frei*].

fráier, ~i, fraieră, ~e a. şi m., f. prost, prostănac: *ai fi fraier dacă n-ai trece pe la ea.* GHEŢIE. [Din germ. *Freier* „pretendent la mîna cuiva"].

fraiereálă, fraiereli f. păcăleală, înşelătorie. [*Fraier* + *-eală*].

fraierí, fraieresc vb. (tr. şi refl.) a (se) înşela, a (se) păcăli. [De la *fraier*].

franc[1], franci m. **1.** unitate monetară în Franţa, Elveţia, Belgia etc.: *se cere un cens de o sută de franci.* EM.; **2.** (înv. şi pop.) unitate monetară românească; leu: *i-am dat 20 de franci pentru asta.* EM. [Din fr. *franc*].

franc[2], francă (rar) **france** a. deschis, sincer; cinstit: *declaraţiunile france ... ale d-lui ministru.* EM.; *trebuia un spirit franc şi în mare grad capabil de adevăr.* EM.; *caracter franc;* (adv.) *vorbeşte franc.* [Din fr. *franc*].

franc[3], franci m. (la pl.) uniune de triburi germanice care au cucerit în secolul al V-lea aproape toată Galia. // a. care aparţine acestor triburi. [Din fr. *Franc*].

francá, franchez vb. (tr.) **1.** a plăti anticipat taxele de transport; **2.** a timbra: *îi vin ... înapoi toate invitaţiile la înmormîntare, fiind francate insuficient.* CĂL. [Din it. *francare*].

francaménte adv. (rar) în mod franc[2]: *pe lîngă această istorie ..., există francamente şi o altă istorie, care fără să vrea este literatură.* IBR. [Din it. *francamente;* cf. fr. *franchement*].

francáre, francări f. acţiunea de a franca şi rezultatul ei. [V. *franca*].

francát, ~ţi, francată, ~e a. cu taxele de transport plătite anticipat. [V. *franca*].

francatúră, francaturi f. totalitate a mărcilor poştale şi a ştampilelor aplicate pe un obiect de corespondenţă. [*Franca* + *-tură*].

franceínă, franceine f. (la pl.) clasă de coloranţi cu mare stabilitate la lumină, care vopsesc mătasea în diferite nuanţe de roşu; (şi la sg.) colorant din această clasă. [Din fr. *francéine*].

francéz, ~i şi (pop.) **franceji, franceză, ~e** a. care aparţine, care este caracteristic Franţei sau locuitorilor ei, referitor la Franţa sau la locuitorii acesteia: *Anatole France este unul din rarii scriitori francezi umorişti.* IBR.; **cheie franceză,** v. **cheie.** // f. **(limbă franceză)** limbă romanică formată pe teritoriul Franţei şi al unor părţi din teritoriul Belgiei şi Elveţiei: *se căsătorise de cîtiva ani, după o lungă burlăcie, cu o profesoară de franceză.* GHEŢIE. // m., f. **1.** persoană care are ca limbă maternă această limbă; **2.** persoană (originară) din Franţa: *eu nu trăiesc de la englezul sau francezul fabricant.* EM. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Franţa; (şi: (înv.) **franţez**). [Din it. *francese,* fr. *français*].

francezomán, francezomani m. (rar) francofil: *acum, din mila lui Dumnezeu, sîntem francezomani.* NEGR.; (şi: (înv.) **franţezoman**). [De la *francez*].

franchéţă f. v. **francheţe**.

franchéţe f. faptul sau însuşirea de a spune deschis gîndurile, de a fi franc[2]; sinceritate, lealitate: *unii critici au avut francheţa de a lăuda în opera mea tot ce le-a părut demn de laudă.* AL.; (şi: (înv.) **francheţă**). [Din it. *franchezza*].

franciscán, ~i, franciscană, ~e m., f. călugăr sau călugăriţă din ordinul întemeiat de Francisc de Assisi la începutul secolului al XIII-lea; minorit: *dormind în tinda unei zidiri, unde-l duce un franciscan, nebunul are un vis genetic.* CĂL.; (adj.) *parohul... era un călugăr franciscan de vreo şaizeci de ani.* GHEŢIE. // a. care aparţine acestui ordin sau adepţilor lui: *are oroare de divorţ şi o milă franciscană pentru calici.* CĂL. [Din fr. *franciscain*].

franciscanísm, (rar) franciscanisme n. mişcare religioasă a lui Francisc de Assisi, care îmbina predica pocăinţei şi a ascetismului sever cu aceea a simplităţii evanghelice, a blîndeţii şi dragostei pentru toate vieţuitoarele firii: *biserica tolerează franciscanismele şi ideea comună că natura e imaginea divinităţii.* CĂL. [Din it. *francescanesimo*].

francíscă, franciste f. (înv.) toporişcă folosită şi ca armă de luptă. [Din fr. *francisque*].

francitáte f. (rar) spirit francez, caracter francez: *datoria altor naţii ar rămîne doar aceea de a se ridica la un grad cît mai înalt de francitate.* CĂL. [*Franc*[3] + *-itate*].

fránciu n. element chimic radioactiv, ultimul din familia metalelor alcaline. [Din fr. *francium*].

francizá, francizez vb. (tr.) a da caracter francez: *Le Sage ... a francizat un vechi şi răspîndit gen.* CĂL. [Din fr. *franciser*].

francizánt, ~ţi, francizantă, ~e a. care francizează; (p. ext.) care este influenţat de francezi (şi promovează cultura lor); (subst.) *trece drept un francizant şi încă şi mai mult, un cosmopolit.* CĂL. [Din fr. *francisant*].

francizáre, francizări f. acţiunea de a franciza şi rezultatul ei; adoptare a caracterului, a culturii francezilor: *s-a vorbit de francizarea păturii noastre culte.* CĂL. [V. *franciza*].

francizát, ~ţi, francizată, ~e a. care a primit caracter francez. [V. *franciza*].

francíză, francize f. (ec.) sistem de colaborare şi parteneriat prin care o întreprindere concede altei întreprinderi independente, contra unei redevenţe, dreptul de a vinde produse sau servicii sub marca sa. [Din engl. *franchise*].

francizór, francizori m. (ec.) persoană care are prioritate în vinderea unor bunuri sau în prestarea unor servicii la bursă. [Din engl. *franchisor*].

francmasón, francmasoni m. membru al francmasoneriei: *atei şi francmasoni cum sînt toţi.* EM. [Din fr. *franc-maçon*].

francmasoneríe f. **1.** asociaţie iniţiatică mondială închisă, întemeiată pe ideea fraternităţii, practicînd ritualuri oculte şi urmărind solidarizarea oamenilor pe deasupra deosebirilor care îi separă: *sîntem introduşi şi într-o şedinţă bufonă de francmasonerie.* CĂL.; **2.** (fig.) grup remarcabil prin solidaritatea membrilor săi: *ştii că există o francmasonerie tacită, a noastră, a fostelor tale iubite.* VINEA. [Din fr. *franc-maçonnerie*].

francmasónic, ~ci, francomasonică, ~ce a. care ţine de francmasonerie, referitor la francmasonerie; masonic: *la început, propoziţiile lui sînt vag voltairiene şi francmasonice.* CĂL. [Din fr. *franc-maçonnique*].

fránco adv. cu taxele de transport plătite; francat. [Din fr., it. *franco*].

francofíl, ~i, francofilă, ~e a. prieten sau partizan al francezilor: *de-a lungul istoriei române toate spiritele inovatoare au fost francofile.* IBR. [Din fr. *francophile*].

francofílie f. atitudine de admiraţie, aprobare şi prietenie faţă de ceea ce este francez. [Din fr. *francophilie*].

francofób, ~i, francofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care urăşte Franţa şi ceea ce este francez. [Din fr. *francophobe*].

francofobíe f. ură faţă de Franţa şi de francezi. [Din fr. *francophobie*].

francofón, ~i, francofonă, ~e a. şi m., f. (vorbitor) de limbă franceză. [Din fr. *francophone*].

francofoníe f. **1.** ansamblul popoarelor care vorbesc limba franceză; **2.** faptul de a vorbi limba franceză. [Din fr. *francophonie*].

franctirór, franctirori m. **1.** (înv.) soldat care, fără să facă parte din armata regulată, primea însărcinări pe timp de război; **2.** partizan francez din timpul celui de-al doilea război mondial. [Din fr. *franc-tireur*].

franj, franjuri n. ornament la marginea unui obiect din stofă, din pînză etc., făcut din fire care atîrnă unele lîngă altele: *rupe un fir din franjurile pernei.* PETR. [Din fr. *frange*].

franjurát, ~ţi, franjurată, ~e a. cu franjuri; în formă de franjuri. [*Franjuri* (pl. de la *franj*) + *-at*].

fránklin, franklini m. unitate de măsură a sarcinii electrice. [Din fr. *franklin*].

franţéz a. şi m., f. v. **francez**.

franţezomán m. v. **francezoman**.

franţóz a. şi m. v. **franţuz**.

franţozésc a. v. **franţuzesc**.

franţozéşte adv. v. **franţuzeşte**.

franţúşcă, franţuşte f. (rar) franţuzoaică: *franţuşca cea cu ochelari îţi vînzolise sufletul.* HOGAŞ. [Din pol. *francuzka*].

franţúz, franţuji a. şi m. francez: *primii slujbă la franţozi şi, purtîndu-mă bine, în scurtă vreme ajunsăi căpitan.* B.-DEL.; (şi: (înv.) **franţoz**). [Din germ. *Französe*, pol. *francuz*, rus. *franţuz*].

franţuzésc, ~şti, franţuzeáscă, ~eşti a. francez: *au fost aleşi oamenii cei mai înţălepţi şi cu minte, ca şi pe vremea răvoluţii franţozeşti.* B.-DEL.; *să-ţi spun amoru-mi în versuri franţuzeşti.* EM.; *aluat franţuzesc.* // f. limba franceză: *rupea puţin franţuzească şi era beţiv.* CĂL.; (şi: (înv.) **franţozesc**). [*Franţuz* + *-esc*].

franţuzéşte adv. ca francezii; în limba franceză: *marele poet vorbea cu Negruzzi franţuzeşte.* CĂL.; **a o şterge franţuzeşte**, a pleca repede. // f. limba franceză: *ruşii aduc profesori de franţuzeşte în familiile lor.* IBR.; (şi: (înv.) **franţozeşte**). [*Franţuz* + *-eşte*].

franţuzí, franţuzesc vb. (înv.; refl.) a imita obiceiurile, modul de a vorbi etc. caracteristice francezilor; (refl. pas.) *limba „Curierului de ambe sexe" se latinizează şi se franţuzeşte.* EM. [De la *franţuz*].

franţuzíre, franţuziri f. **1.** acţiunea de a se franţuzi şi rezultatul ei; **2.** (spec.) introducere în limbă de cuvinte şi expresii din franceză. [V. *franţuzi*].

franţuzísm, franţuzisme n. **1.** element (de jargon) preluat din limba franceză: *oamenii din oraş au ajuns să vorbească o limbă cu foarte multe franţuzisme.* IBR.; **2.** (la sg.) atitudine de orientare exagerată spre limba şi cultura franceză: *Alecsandri a combătut franţuzismul, ridiculizîndu-l în diferite tipuri.* IBR. [*Franţuz* + *-ism*].

franţuzíst, ~şti, franţuzistă, ~e a. şi m., f. (rar) (persoană) care introduce, fără necesitate, în limbă cuvinte şi expresii franceze: *îşi bate joc cu mult spirit de mania latinistă şi franţuzistă.* IBR.; *se va opune înnoirilor latiniştilor, italieniştilor, franţuziştilor.* IBR. [*Franţuz* + *-ist*].

franţuzít, ~ţi, franţuzită, ~e a. şi m., f. (persoană) care imită modul de a vorbi, obiceiurile etc. caracteristice francezilor: *această plebe franţuzită ... face politică şi fanfaronadă prin gazete.* EM.; *se ridică contra franţuziţilor, grecizaţilor şi pledează pentru adevărata cultură.* IBR. [V. *franţuzi*].

franţuzoaícă, franţuzoaice f. femeie din Franţa: *voise să fie liber spre a se putea căsători cu o franţuzoaică.* CĂL. [*Franţuz* + *-oaică*].

franţuzofobíe f. (rar) francofobie: *aici e franţuzofobia tuturor naţionaliştilor şi conservatorilor.* IBR. [*Franţuz* + *fobie*].

franţuzomaníe f. (rar) francofilie: *spiritele crtitice se vor ridica contra franţuzomaniei.* IBR. [*Franţuz* + *manie*].

franzelár, franzelari m. persoană care face sau care vinde franzele. [*Franzelă* + *-ar*].

franzélă, franzele f. pîine albă (de formă lunguiaţă). [Din gr. mod. *frantzéla*].

franzelăreásă, franzelărese f. **1.** femeie care face sau care vinde franzele; **2.** soţie de franzelar. [*Franzelar* + *-easă*].

franzelăríe, franzelării f. **1.** brutărie unde se fac franzele; **2.** magazin unde se vînd franzele. [*Franzelă* + *-ărie*].

franzelúţă, franzeluţe f. diminutiv al lui franzelă: *un bătrîn cu barba în fuioare citea Biblia, pe un scăunel, lîngă coşul cu franzeluţe albe.* TUD. [*Franzelă* + *-uţă*].

frapá, frapez vb. (tr.) **1.** a bate la ochi; a face impresie; a se impune atenţiei; a impresiona: *ceea ce era înrudit cu sentimentul acesta ... l-a frapat mai mult.* IBR.; **2.** a răci (şampania) cu ajutorul gheţii. [Din fr. *frapper*].

frapánt, ~ţi, frapantă, ~e a. care bate la ochi; izbitor: *aici imaginea e vaporoasă, nu frapantă, ca în celelalte poezii ale sale.* IBR.; (adv.) *personajele ..., pe lîngă că au atît de frapant individualitatea lor, apoi sînt şi atît de simbolice.* IBR. [Din fr. *frappant*].

frapát, ~ţi, frapată, ~e a. răcit cu gheaţă. [V. *frapa*].

frapiéră, frapiere f. vas special (din aluminiu) pentru răcirea cu gheaţă a băuturilor: *băieţii de la restaurant o adunau* [grindina] *cu fărăşul şi o puneau în frapiere.* GHEŢIE. [De la *frapa* (după *fructieră, supieră* etc.)].

frăsin, frasini m. arbore cu coroana rară, al cărui lemn este rezistent şi flexibil (*Fraxinus excelsior*): *păşeşte tăcut pe sub bolta întunecată a fagilor şi a frasinilor.* OD. [Lat. *fraxinus*].

frasnián, ~eni, frasnianá, ~ene a. şi n. (care aparţine, referitor la) etajul devonianului superior. [Din fr. *frasnien*].

frástic, ~ci, frastică, ~ce a. (lingv.) referitor la frază: *nivel frastic.* [Din fr. *phrastique*].

fráte, fraţi m. **1.** persoană de sex masculin considerată în raport cu altă persoană născută din aceiaşi părinţi sau numai din acelaşi tată sau din aceeaşi mamă: *şepte fraţi, faceţi cruce şi juraţi.* AL.; **fraţi siamezi**, v. **siamez**; **2.** (la pl.) copii cu aceiaşi părinţi: *nu se află-adevărat fraţi să se fi cununat.* POP.; **3.** persoană unită cu alta prin raporturi strînse de prietenie, de interese etc.: *fraţi sînt aceia ce vor a-şi împărtăşi suferinţele unii cu alţii.* BĂLC.; *toţi oamenii sînt fraţi; fraţi de suferinţă;* **frate de cruce**, prieten nedespărţit al cuiva, legat prin jurămînt pînă la moarte prin amestecul simbolic al sîngelui: *cît trăia, fraţi de cruce se prindea.* POP.; (reg.) **frate de mînă**, tînăr care serveşte în timpul nunţii: *vă poftim deseară la nunta vecinului Stan; m-a pus frate de mînă.* ST.; **4.** călugăr care nu este

E F

preot, efectuînd treburi gospodăreşti: *s-a făcut frate la schitul de la Durău.* VLAH.; **5.** titlu adăugat la numele unor ordine religioase: *fraţii predicatori;* **6.** lăstar care creşte din nodurile de la baza tulpinii plantelor: *cînd rădăcina porumbului odrăsleşte, se spune că face fraţi;* **7.** (compus) **fratele-priboiului**, plantă erbacee din familia geraniaceelor, cu flori purpurii-violacee, care creşte prin locuri umede şi umbroase (*Gerranium silvaticum*). [Lat. *frater*].

fratérn, ~i, fraternă, ~e a. (livr.) frăţesc: *are o atitudine fraternă faţă de el;* (adv.) *Nicolaie Golescu îi mîngîie tulburat şi fratern părul.* PETR. [Din lat. *fraternus*].

fraternéi, ~i, fraternelă, ~e a. (franţuzism) frăţesc: *nu te inchieta! îl îndemnă Trude cu fraternel dispreţ.* VINEA. [Din fr. *fraternel*].

fraternitáte, (rar) **fraternităţi** f. **1.** frăţie, legătură strînsă, prietenească, între persoane, colectivităţi sau popoare: *găseau tot acolo ideea de egalitate şi fraternitate.* IBR.; **2.** manifestare a unor atitudini sau sentimente frăţeşti: *întemniţatul este compătimit cu ardente fraternităţi.* CĂL. [Din fr. *fraternité,* lat. *fraternitas, -atis*].

fraternizá, fraternizez vb. (intr.) a face cauză comună cu cineva; a manifesta sentimente frăţeşti faţă de cineva. [Din fr. *fraterniser*].

fraternizáre, fraternizări f. acţiunea de a fraterniza şi rezultatul ei: *se împrieteni cu Ghica şi alţi munteni, veniţi tot la studii şi cîştigaţi instinctiv la fraternizare.* CĂL. [V. *fraterniza*].

fratricíd[1], fratricide n. omor de frate sau de soră: *în orice fratricidiu trebuie să se-nceapă printr-o nedreptate.* EM.; (şi: (înv.) **fratricidiu**). [Din lat. *fratricidium,* fr. *fratricide*].

fratricíd[2], ~zi, fratricidă, ~e m., f. criminal care şi-a ucis fratele sau sora: *începe să fie odios, criminal, fratricid fără ca fatalitatea să poată scuza ceva.* CĂL. // a. care se petrece între fraţi, între persoane de acelaşi neam etc.: *preludiul unor nesfîrşite lupte fratricide îl impresionează în mod deosebit.* GHEŢIE; *război fratricid.* [Din fr. *fratricide,* lat. *fratricida*].

fratricídiu n. v. fratricid[1].

fratríe, fratrii f. **1.** subdiviziune a triburilor greceşti; **2.** grupare mare de plante înrudite genetic. [Din fr. *phratrie*].

fraudă, fraudez vb. (tr.) a săvîrşi o fraudă; a defrauda: *fraudează legea c-un cinism nemaipomenit.* EM.; *a frauda o bancă.* [Din fr. *frauder,* lat. *fraudare*].

fraudáre, fraudări f. acţiunea de a frauda şi rezultatul ei. [V. *frauda*].

fráudă, fraude f. act de rea-credinţă săvîrşit pentru a obţine un profit; înşelăciune: *am voit ... să surprindem fraudele.* AL. [Din fr. *fraude,* lat. *fraus, -dis*].

fraudulós, ~şi, frauduloásă, ~e a. făcut cu înşelăciune, cu rea-credinţă: *şi-l face un fel de valet, complice în jocul fraudulos de cărţi.* CĂL.; **faliment fraudulos,** faliment realizat prin sustragerea (parţială) a activului creditorului. [Din fr. *frauduleux,* lat. *fraudulosus*].

frază, frazez vb. (tr.) a scoate în evidenţă ritmul la executarea unei bucăţi muzicale: *era pianistă şi nu tocmai mediocră, descifra sigur şi fraza cu gust şi pricepere.* CAR. [Din fr. *phraser*].

frazăre, frazări f. acţiunea de a fraza şi rezultatul ei: *după această descriere, cu frazare bine cadenţată,... iată şi convoiul năvălitorilor.* VIANU. [V. *fraza*].

frázǎ, fraze f. **1.** îmbinare de propoziţii legate între ele prin raporturi de coordonare sau de subordonare: *o frază care ar trebui pusă ca moto la orice compendiu de istorie.* EM.; **2.** mod de exprimare: *fraza ni se pare astăzi mai totdeauna prea restrînsă.* OD.; **3. frază muzicală,** succesiune de sunete care alcătuiesc o unitate melodică: *nu este exclus ca melodia cutare să amintească ori chiar să repete vreo intonaţie sau frază muzicală din cîntecul altcuiva.* CĂL. [Din fr. *phrase,* lat. *phrasis,* germ. *Phrase*].

frazeológ, frazeologi m. persoană care se exprimă în fraze meşteşugite, dar lipsite de conţinut. [Din fr. *phraséologue*].

frazeológic, ~ci, frazeologică, ~ce a. care ţine de frazeologie, referitor la frazeologie. [Din fr. *phraséologique,* germ. *phraseologisch*].

frazeológie f. **1.** mod propriu al unei limbi sau al unui scriitor de a alcătui frazele: *frazeologie concretă, viguroasă şi mult coprinzătoare.* OD.; **2.** vorbărie fără rost; vorbe goale: *lupta contra formelor nouă şi lupta contra frazeologiei.* IBR.; **3.** disciplină lingvistică al cărei obiect este studiul construcţiilor fixe. [Din fr. *phraséologie,* germ. *Phraseologie*].

frăgăr, frăgari m. (reg.) dud (*Moris alba* şi *nigra*). [*Frag* + *-ar*].

frăgezí, frăgezesc vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină fraged. [De la *fraged*].

frăgezíme, (rar) **frăgezimi** f. **1.** însuşirea de a fi fraged, de a se fărîma uşor cu dinţii: *cu toată frăgezimea lor, nici puii de mai fripţi nu avuseseră trecere şi rămăseseră în farfurii abia atinşi.* PETR.; **2.** prospeţime, gingăşie, fineţe: *părinţii le învălesc sara cu îngrijire şi le hrănesc cu biftece ca să păstreze frăgezimea obrazului.* IBR.; (fig.) *evitînd frăgezimile gîndului, ei nu-şi prea nuanţează şi nici nu-şi complică problematica spiritului.* BL. [*Fragezi* (pl. de la *fraged*) + *-ime*].

frăgezíre, frăgeziri f. acţiunea de a (se) frăgezi şi rezultatul ei. [V. *frăgezi*].

frăgulíţă, frăguliţe f. **1.** diminutiv al lui fragă; **2.** mică plantă erbacee cu flori galbene-verzui (*Adoxa moschatellina*). [*Fragă* + *-ul* + *-iţă*].

frăgúţă, frăguţe f. (pop.) diminutiv al lui fragă: *frunză verde ş-o frăguţă nu stă lumea-ntr-o drăguţă.* POP. [*Fragă* + *-uţă*].

frămînt, frămînturi n. (rar) frămîntare, agitaţie, forfotă: *frămîntul, dacă se mai ostoia o clipă, se pornea din nou.* VOIC. [De la *frămînta*].

frămîntá, frămînt vb. **1.** (tr.) a amesteca (cu mîinile) aluatul: *spune-i tu măicuţei mele pîne să nu mai frămînte.* POP.; (absol.) *cine nu vrea să frămînte, toată ziua cerne.* POP.; **2.** (p. ext.; tr.) a omogeniza prin presare şi amestecare: *pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele moşilor şi strămoşilor noştri.* BĂLC.; *frămîntă, dureros, lutul pînă cînd le sîngeră picioarele.* VIERU; **3.** (tr.) a bate cu picioarele (prin lovituri puternice şi repetate): *trînteşte baba în mijlocul casăi ş-o frămîntă cu picioarele.* CR.; *caii-n neastîmpăr frămînta-n loc pămîntul.* AL.; **4.** (tr.) a nelinişti, a preocupa, a îngrijora: *nici nu vreau să ştiu de ce te doare, de grijile ce te frămîntă.* VLAH.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) agita, a (se) mişca: *viscolul frămîntă lumea.* AL.; *lăutarii, numai doi ..., se frămîntau mai abitir ca jucătorii, mutîndu-se de ici-colo.* REBR.; (fig.) *gîndirea-mi fără preget în munci am frămîntat.* ALEX.; **6.** (refl.) a fi agitat; a fi preocupat intens şi chinuitor de ceva; a se consuma sufleteşte: *mai am un prieten care nu doarme şi se frămîntă, cu nădejdi şi îndoieli ca şi măria ta.* SAD.; *m-am frămîntat toată noaptea;* **7.** (tr.) a examina amănunţit şi în detaliu: *toată ziua ... gîndu-şi frămînta.* POP.; **8.** (pop.; tr.) a face masaj, a fricţiona: *ne trage pe la grumaz, apoi ne frămîntă încheieturile mîinilor.* ST. [Lat. **fragmentare*].

frămîntáre, frămîntări f. **1.** acţiunea de a (se) frămînta şi rezultatul ei; amestecare, omogenizare; frămîntat[1]: *frămîntarea pîinii;* **2.** agitaţie, tulburare (socială); (rar) frămînt: *frămîntarea diferitelor clase sociale e fără îndoială forma unei boale generale a epocii.* EM.; **3.** neliniştе sufletească, zbucium: *încercă să-i zîmbească, dar frămîntarea lăuntrică nu-i contenise încă.* SAD. [V. *frămînta*].

frămîntát[1] n. frămîntare: *lucrarea aceasta, frămîntatul aluatului, se face de un voinic.* POP. [V. *frămînta*].

frămîntát[2], ~ţi, frămîntată, ~e a. **1.** preparat prin frămîntare: *i-am adus caş nou frămîntat care ştiu că-i place.* SAD.; *aluat frămîntat;* **2.** (fig.) neliniştit, agitat, zbuciumat: *marea mugea în jur frămîntată şi corabia se lupta cu valurile.* TUD.; (fig.) *copila se trezi din somnul ei uşor şi frămîntat.* GAL.; *suflet frămîntat;* **3.** accidentat, denivelat: *teren frămîntat.* [V. *frămînta*].

frămîntátor, frămîntătoare n. maşină pentru frămîntat[1] aluatul. [*Frămînta* + *-tor*].

frămîntătúră, frămîntături f. (rar) **1.** aluat frămîntat; **2.** agitaţie, nelinişte sulfetească. [*Frămînta* + *-ătură*].

frăsinél, frăsinei m. plantă erbacee frumos mirositoare, de culoare albă sau trandafirie (*Dictamnus albus*); **a umbla (de) frunza frăsinelului,** a umbla fără rost, a hoinări fără scop: *să umblaţi numai aşa frunza frăsinelului.* CR. [*Frasin* + *-el*].

frăsinét, frăsineturi n. pădure de frasini. [Lat. *fraxinetum*].

frăsinícă f. (bot.) specie de frasin (*Fraxinus angustifolia*). [*Frasin* + *-ică*].

frăsuí, frăsuiesc vb. (reg.; refl.) a se agita, a fi neliniştit şi îngrijorat: *ce te glăsuieşti, ce te frăsuieşti ...?* POP. [Din ucr. *frasuvaty*].

frăsuíre, frăsuiri f. acţiunea de a se frăsui şi rezultatul ei; agitaţie (fără rost). [V. *frăsui*].

frăţésc, ~şti, frăţeáscă, ~eşti a. propriu legăturii dintre fraţi, ca de frate; afectuos: *au trăit trai frăţesc împreună.* OD.; *Şincai îndeamnă la unire frăţească pe românii din Principate.* BL. [*Frate* + *-esc*].

frăţéşte adv. în mod frăţesc, ca fraţii, cu dragoste frăţească: *la tocmeală duşmăneşte, dar la plată frăţeşte.* EM.; **a împărţi frăţeşte,** a împărţi în mod egal. [*Frate* + *-eşte*].

frăţícă m. (fam.; la voc.) frăţior: *eu mult mă mir, frăţico! cum poţi trăi aice?* NEGR. [*Frate* + *-ică*].

frăţíe, frăţii f. **1.** legătură de rudenie între fraţi; iubire frăţească: *mi-e lehamite de frăţia noastră.* CR.; **2.** prietenie strînsă: *să-nvîrtim hora frăţiei pe pămîntul României.* AL.; **frăţie de cruce,** vechi obicei balcanic prin care doi bărbaţi (tineri) îşi jură credinţă unul altuia prin amestecarea simbolică a sîngelui; **3.** comunitate religioasă (de călugări sau de călugăriţe); frăţime; **4.** (rar) asociaţie profesională; tovărăşie: *mă călcaţi pe urmă din popas în popas şi ne sprijiniţi trecerea la un vad, cerînd ajutor de la altă frăţie pescărească.* SAD. [*Frate* + *-ie*].

frăţietáte, frăţietăţi f. (înv.) **1.** legătură de rudenie între fraţi; frăţie: *legături de sînge să răcire, frăţietăţi fură răzleţite.* B.-DEL.; **2.** asociere, unire: *acel Dan să vede că au fost în frăţietate cu dînsul Ioan.* B.-DEL.; **3.** legătură strînsă, sentimente ca de frate; fraternitate; frăţie: *noi l-am îmbibat cu principiile noastre de frăţietate.* AL. [*Frăţie* + *-tate*].

frăţíme f. (înv.) comunitate de călugări; frăţie, confesie: *cînd fu demineaţă, să strînsă toată frăţimea şi-ncepu a le spune.* DOS.; *în două străni frăţimea călugărilor cîntă.* MAT. [*Frate* + *-ime*].

frăţíne, frăţini m. (pop.) frate: *ia acum carul cu boii fraţine-său şi porneşte.* CR. [*Frate* + *-ine*].

frăţiór, frăţiori m. **1.** diminutiv al lui frate: *începe a se scărmăna de cap şi a plînge cu amar după frăţiorii săi.* CR.; (adj.) *mult mi-e dor, mămucă, dor de cel codru frăţior.* POP.; **2.** (reg.) soi de grîu negru (*Melampym arvense*): *frăţiori şi romăniţe.* AL. [*Frate* + *-ior*].

frăţîn, frăţîni m. (reg.) frate: *tocmai atunci iată că se-ntoarse frăţînul cel mare.* VOIC.; (şi: **frăţîne**). [*Frate* + *-în(e)*].

frăţîne m. v. frăţîn.

freámăt, freamăte n. **1.** mişcare zgomotoasă; zgomot surd produs de frunzele mişcate de vînt, de valurile mării etc.: *pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi.* EM.; **2.** zgomot, larmă: *ce mai freamăt, ce mai zbucium!* EM.; *din atelier izvora freamătul neîntrerupt al lucrului.* SAD.; **3.** murmur de voci nedesluşite: *în noapte, sub poale de codru-nverzit, e freamăt de glasuri, un tainic şoptit.* COŞB.; (fig.) *freamăt de suspine.* AL.; **4.** mişcare (involuntară) repetată şi rapidă a unor părţi ale corpului; tremur: *adevărul firii lui era în ochii aprigi şi-n freamătul nărilor.* SAD.; **5.** (fig.) înfiorare, fior: *aceste cuvinte, aşa dulce şoptite, deşteptară în inima voinicului un freamăt necunoscut.* OD.; (şi: (reg.) **hreamăt**). [Lat. *fremitus*].

freátic, ~ci, freatică, ~ce a. care se află pe primul strat impermeabil din scoarţa terestră (şi din care se alimentează izvoarele şi fîntînile): *apă freatică; pînză freatică.* [Din fr. *phréatique*].

frecă, frec vb. (tr.) **1.** a mişca forţat (şi repetat) un corp pe suprafaţa altui corp: *îl freacă pe dinăuntru cu cătuşnică, cu sulcină, cu mătăciune.* CR.; *a-şi freca ochii;* (refl.) *se ivi şi Ismail pe punte, frecîndu-se somnoros la ochi.* TUD.; **a-şi freca mîinile,** a trece mîinile una peste alta de mai multe ori (de nerăbdare, de bucurie sau pentru a se încălzi): *deschideţi iute, zise Ivan, tropăind şi frecîndu-şi mînile.* CR.; **2.** a curăţa sau a lustrui un obiect apăsînd în toate direcţiile cu un corp aspru sau moale: *a freca o masă cu o perie; a freca scîndurile;* **3.** a amesteca îndelung pentru a obţine o masă omogenă şi pufoasă: *a freca crema pentru tort;* (fig.) *dacă negustorii au prins de veste că sîntem la strîmtoare, au să ne frece de-o să ne iasă untul.* TUD.; **a freca menta,** a pierde timpul cu lucruri nesemnificative; **4.** a fricţiona, a face masaj: *au luat-o s-o frece cu oţet.* CAR.; *l-am frecat cu spirt;* **a freca la cap pe cineva,** a deranja pe cineva cu insistenţele; **5.** (fam.) a bate: *io-l întreb de sănătate, el mă freacă rău pe spate.* POP.; **a freca ridichea,** a mustra pe cineva: *vedea că freacă ridichea becisnicului de zăcaş.* ISP.; **6.** (fig.) a fi prea exigent cu cineva; a supune la eforturi mari: *o să-l frec să mă ţină minte.* ST.; *m-a frecat la examen.* // refl. recipr. a veni în contact imediat unul cu altul; a se atinge: *românii dintr-o parte şi dintr-alta a Carpaţilor se frecară unii cu alţii, îşi împărtăşiră durerile.* BĂLC. [Lat. *fricare*].

frecáre, frecări f. **1.** acţiunea de a (se) freca: *lemnul aici nu era niciodată destul de uscat ca să se aprindă prin frecare.* TUD.; **2.** (fiz.) interacţiune a două corpuri (în mişcare) aflate în contact: *e un aparat pentru producerea unor cantităţi mai mari de electricitate prin frecare.* EM. [V. *freca*].

frecát[1] n. faptul de a (se) freca; curăţare prin frecare: *bucătarul ... îşi reluă gazelul şi frecatul oalelor.* TUD. [V. *freca*].

frecát[2]**, ~ţi, frecată, ~e** a. **1.** amestecat pînă a devenit o pastă omogenă: *fasole frecată;* **2.** curăţat prin frecare: *oale frecate;* **3.** faptul de a mişca forţat un corp pe suprafaţa altuia: *de la frecatul cu somoioage de paie..., pînă la împunsul cu sula..., toate mijloacele cunoscute de săteni fură încercate.* AG. [V. *freca*].

frecătór, ~i, frecătoáre m., f. (rar) **1.** persoană care curăţă prin frecare; **2.** persoană care amestecă, care omogenizează: *Lazăr mai fu frecător de culori la un pictor.* CĂL. // f. (pl. **frecători**) **1.** (pop.) obiect cu care se curăţă ceva prin frecare; **2.** (tipogr.) dispozitiv care omogenizează cerneala de imprimat; **3.** (înv.) instrument de tortură. [*Freca* + *-tor*].

frecătúră, frecături f. 1. masaj, frecare, fricţiune: *mi-au tras o frecătură bună cu oţet de leuştean.* CR.; **2.** loc (pe piele) care poartă urma unei frecări; **3.** (fig.) mustrare aspră; **4.** (fig.; la pl.) divergenţe, neînţelegeri. [Lat. *fricatura*].

frecăţéi m. pl. aluat nedospit, frecat mărunt sau ras pe răzătoare, care se fierbe în supă. [*Frecat* + *-ei*].

frécţie f. v. fricţiune.

frecţionă vb. v. fricţiona.

frecventă vb. v. frecventa.

frecventát a. v. frecventat.

frecventatív a. v. frecventativ.

frecúş, frecuşuri n. **1.** deplasare forţată şi repetată a unui corp pe suprafaţa altuia; frecare; (fig.) *a început atunci pentru băiatul sărac frecuşul jugului vieţii.* CAR.; **2.** mustrare: *va lua la trei parale pe toţi d-nii autori şi le va trage un frecuş.* VLAH.; **3.** bătaie zdravănă: *scoate de barbă şi pe Scaraoschi şi-i trage un frecuş ... de-i fuge sufletul.* CR. [*Freca* + *-uş*].

frecvént, ~ţi, frecventă, ~e a. care se întîmplă deseori; des: *trecutul e un element foarte important şi foarte frecvent în opera de artă.* IBR.; *vizite frecvente;* (adv.) *mă opream frecvent în faţa oglinzii şi mă cercetam îndelung.* GHEŢIE. [Din lat. *frequens, -ntis,* germ. *frequent*].

frecventá, frecventez vb. (tr.) **1.** a merge regulat, sistematic undeva: *omul acesta ... frecventează serile casa mea.* EM.; *a frecventa şcoala;* **2.** a vizita deseori: *nu frecventa lumea ca să-şi irosească vremea prin saloane sau la baluri.* GHEŢIE; *nu frecventaţi pe cei răi;* **3.** a urma, a audia: *pentru a frecventa un curs liber se plătea o taxă suplimentară.* GHEŢIE; **4.** (fig.) a fi în sfera de interes a cuiva; a cerceta, a studia: *autorul nu cunoaşte această clasă, fiindcă n-a frecventat-o destul de bine.* IBR.; *cei ce frecventează istoria filosofiei recoltează adesea un sentiment de nedumerire.* BL.; (şi: (înv.) **frecuenta**). [Din lat. *frequentare,* fr. *fréquenter*].

frecventábil, ~i, frecventabilă, ~e a. care poate fi frecventat. [Din fr. *fréquentable*].

frecventáre, frecventări f. acţiunea de a frecventa şi rezultatul ei: *fundaţia ... cerea bursierilor aflaţi în situaţia mea un certificat de frecventare a cursurilor.* GHEŢIE. [V. *frecventa*].

frecventát, ~ţi, frecventată, ~e a. la care cineva vine deseori; vizitat: *facultăţile noastre sînt atît de slabe şi de puţin frecuentate încît adesea profesorii sînt mai numeroşi decît elevii.* EM.; (şi: (înv.) **frecuentat**). [V. *frecventa*].

frecventatív, ~i, frecventativă, ~e a. (gram.) care arată frecvenţa sau repetiţia: *acest sufix ... dă verbelor un caracter frecuentativ.* EM.; *verb frecventativ;* (şi: (înv.) **frecuentativ**). [Din lat. *frequentativus*].

frecventatór, ~i, frecventatoáre a. şi m., f. (persoană) care frecventează ceva sau pe cineva: *era de pe acum un frecventator de saloane.* CĂL. [*Frecventa* + *-tor*].

frecvénţă, frecvenţe f. **1.** repetare (regulată) a unei acţiuni, a unui fenomen etc.: *e al doilea fonetism popular din punct de vedere al frecvenţei.* IBR.; **2.** participare a elevilor sau a studenţilor la cursuri: *la facultate, ... frecvenţa nu era încă obligatorie.* GHEŢIE; **3.** număr de repetări ale unui fenomen periodic într-o unitate de timp: *variaţiile de înălţime ale sunetului sînt variaţii de frecvenţă în unitate de timp.* BL.; *frecvenţa vibraţiilor diapazonului.* [Din lat. *frequentia,* fr. *fréquence,* germ. *Frequenz*].

fredonă, fredonez vb. 1. (tr.) a cînta încet, a îngîna o melodie: *Luminiţa fredonează ... un cîntec portughez.* CĂL.; *a fredona o arie;* (intr.) *ne-am întors, fredonînd, la apa Frumoasei.* SAD.; **2.** (fig.; refl.) a se mişca încoace şi încolo (fără rost). [Din fr. *fredonner*].

fredonáre, fredonări f. faptul de (se) a fredona. [V. *fredona*].

fredonát, ~ţi, fredonată, ~e a. cîntat încet; îngînat: *melodie fredonată.* [V. *fredona*].

fregátă, fregate f. **1.** navă de război cu trei catarge şi cu viteză mare, destinată serviciului de recunoaştere şi de pază: *două fregate ... au aruncat anghira la 5 verste de la limanul nostru.* A.R.; **2.** pasăre palmipedă cu corpul mic şi cu aripile foarte mari, care trăieşte în regiunile mărilor tropicale (*Fregata aquila* şi *ariel*). [Din fr. *frégate*].

fremátă, freámăt şi (înv.) **fremătez** vb. (intr.) **1.** a produce freamăt, zgomot surd: *pădurea dimprejur fremăta lin.* SAD.; *lung freamătă codrii;* **2.** a se înfiora, a vibra; a se agita: *fremătam în adîncul muşchilor.* GHEŢIE; *mulţimea freamătă.* [De la *freamăt*].

fremătáre, fremătări f. acţiunea de a fremăta şi rezultatul ei: *adierea îşi ascute fremătările pe stînci.* MACED. [V. *fremăta*].

fremătátor, ~i, fremătătoáre a. care freamătă, vibrează: *murmurul fremătător al tribunelor împestriţate de toaletele multicolore ale doamnelor.* GHEŢIE. [*Fremăta* + *-tor*].

fremátos, ~şi, fremătoásă, ~e a. (rar) fremătător, plin de freamăt: *codre, ... cu frunzişul fremătos.* EM. [*Freamăt* + *-os*].

fréme, pers. 3 **freme** vb. (rar; intr.) a produce freamăt: *cîntarea în cadenţă a frunzelor ce freme.* EM. [Lat. *fremere*].

fremisméntfremismente n. (med.) senzaţie la palpare cu caracter vibrator. [Din fr. *frémissement*].

frená, frenez vb. (rar; tr.) a încetini, a împiedica; a stopa: *ele ar putea frena adică aspiraţiile noastre revelatorii în raport cu misterele existenţei.* BL. [Din fr. *freiner*].

frenánt, ~ţi, frenantă, ~e a. (rar) **1.** care frenează; care reprezintă o piedică: *categoriile stilistice îşi schimbă sensul, devenind limitative şi frenante.* BL.; **2.** care reprezintă o stagnare sau o încetinire: *o cedare mai serioasă a momentelor frenante se remarcă tot în cultura şi în civilizaţia greacă.* BL. [*Frena* + *-ant*].

frenatór, ~i, frenatoáre a. (rar) care frenează, care atenuează: *copiii şi demenţii au centrii frenatori mai cruzi şi mai slăbiţi.* CĂL. [Din it. *frenatore*].

frenáţie, frenaţii f. (reg.) stopare, oprire; stăpînire, temperare: *eroii ... sînt iraţionali, lipsiţi de orice putere de frenaţie a furiei.* CĂL.; (şi: **frenaţiune**). [Cf. it. *frenaggio,* fr. *freinage*].

frenaţiúne f. v. frenaţie.

french-cancan [frénci-cancan] n. cancan. [Din fr. *french cancan*].

frenétic, ~ci, frenetică, ~ce a. **1.** care se află în stare de frenezie; cuprins de pasiune neînfrînată: *trecută de vîrsta de patruzeci de ani, părea mai frenetică de viaţă ca oricînd.* CĂL.; *s-a îndreptat frenetică spre el;* (adv.) *duios, frenetic, strîngea pe al ei sîn copilul.* AL.; **2.** care denotă frenezie; caracteristic freneziei: *nu-şi dădea seama cărui fapt i se datorează acea dezlănţuire frenetică de energii umane.* GHEŢIE. [Din fr. *frénétique*].

frenezíe, frenezii f. stare de excitare puternică, de pasiune nestăpînită: *viaţa care se caracteriza, mai presus de orice, printr-o frenezie ameţitoare.* GHEŢIE. [Din fr. *frénésie,* germ. *Phrenesie*].

frenghíe, frenghii f. (înv.) brocart: *roche de belacoasă cu gurile de frenchie.* OD.; *cu tichie de frînghie, cu peană de ciocîrlie.* POP.; (şi: (reg.) **frînghie**). [Din turc. *frengi*].

frénic, ~ci, frenică, ~ce a. care este în legătură cu diafragma; care aparţine diafragmei; **nerv frenic,** nerv motor al diafragmei. [Din fr. *phrénique*].

frenítă, frenite f. (med.) inflamaţie a diafragmei. [Din fr. ***phrénite***].

frenológ, frenologi m. persoană care se ocupă cu frenologia: *frenologul Gall le prevesteşte sibilin mari necazuri la maturitate.* CĂL. [Din fr. ***phrénologue,*** germ. ***Phrenologe***].

frenológic, ~ci, frenologică, ~ce a. care ţine de frenologie, referitor la frenologie. [Din fr. ***phrénologique,*** germ. ***phrenologisch***].

frenologíe f. teorie neştiinţifică potrivit căreia prin studiul conformaţiei craniului se pot determina însuşirile psihice ale omului: *el caută temeiul sistematic în disciplinele, întrecute chiar în acel moment, ale fizionomiei şi frenologiei.* VIANU. [Din fr. ***phrénologie,*** germ. ***Phrenologie***].

freón, freoni m. (chim.) compus organic al fluorului (utilizat ca agent frigorific). [Din fr. ***fréon***].

fresc n. v. **fresc**ă.

frescá, fresce f. **1.** pictură decorativă făcută în culori pe un zid cu tencuiala încă udă: *chiosc de vară văpsit cu dalbe frescuri.* AL.; *frescele exterioare şi pridvoarele simbolizează legătura între cele două lumi.* BL.; **2.** (fig.) descriere plastică şi sugestivă a unei epoci, a unui mediu (social) etc.: *fresca lumei iudaice autohtone e continuată.* CĂL.; (şi: (înv.) **fresc,** pl. **frescuri**). [Din fr. ***fresque***].

freschéţă f. v. **frescheţe.**

freschéţe f. (italienism) prospeţime, calitate genuină, originară: *mai curînd ar răpi cîte ceva din frescheţa şi originalitatea reprezintării în loc să-i adaoge.* EM.; (şi: (înv.) **frescheţă**). [Din it. ***freschezza***].

frésco n. ţesătură din fire subţiri de lînă, întrebuinţată în special pentru îmbrăcămintea de vară. [Din it. ***fresco***].

freş a. invar. (fam.) care nu este obosit; vioi; (p. restr.) care exprimă prospeţime, sănătate; (adv.) *arată freş.* [Din fr. ***fraîche***].

fretá, fretez vb. (tehn.; tr.) a asambla prin strîngere două piese sau două tuburi. [Din fr. ***fretter***].

fretáj, fretaje n. ansamblu de piese sau de tuburi coaxiale, montate forţat unul în altul. [Din fr. ***frettage***].

fretáre, fretări f. acţiunea de a freta. [V. ***freta***].

fretă, frete f. (tehn.) piesă metalică sub formă de inel sau de tub cu care se realizează sau se consolidează o asamblare. [Din fr. ***frette***].

frettándo adv. (muz.) grăbit. [Cuv. it.].

freudian, ~eni, freudiană, ~ene [froidián] a. freudist: *teoria freudiană a visului poartă amprentele stilistice ale gîndirii ştiinţifice din epoca în care ea a fost formulată.* BL. // m. adept al freudismului: *nu sînt psiholog şi mai puţin freudian, se scuză povestitorul.* VOIC. [Din fr. ***freudien***].

freudism [froidísm] n. psihanaliză: *ca simplu gest de gîndire, freudismul nu e mai puţin interesant decît orice teorie.* CĂL. [Din fr. ***freudisme***].

freudist, ~şti, freudistă, ~e [froidíst] a. care aparţine freudismului, referitor la freudism; freudian: *freudistă e tratarea cazului şi deci explicarea lui.* CĂL. // m. adept al freudismului. [***Freud(ism)*** + *-ist*].

frez a. invar. de culoarea fragilor; de culoare roz-portocalie. [Din fr. ***fraise***].

frezá¹, frezez vb. (tr.) a prelucra un material cu o freză². [Din fr. ***fraiser***].

freză² vb. v. **friza.**

frezáre, frezări f. acţiunea de a freza¹ şi rezultatul ei. [V. ***freza***].

frézá¹, freze f. frizură, pieptănătură. [Din ***freza²***].

fréză², freze f. **1.** unealtă cu care se prelucrează prin aşchiere metalele, lemnul şi alte materiale dure; **2.** maşină la care se montează şi se pune în mişcare această unealtă; frezmaşină. [Din fr. ***fraise***].

frézie, frezii f. plantă ornamentală cu flori plăcut mirositoare şi divers colorate (*Fresia*). [Din lat. ***Fresia***].

frezmaşínă, frezmaşini f. maşină la care se montează o freză². [Din germ. ***Fräsmaschine***].

frezór, frezori m. muncitor care lucrează la freză². [Din fr. ***fraiseur***].

friábil, ~i, friabilă, ~e a. (rar) care se fărîmiţează, se sfărîmă uşor: *rîpile în Bucureşti, fiind de lut, sînt friabile.* CĂL.; *piatră friabilă.* [Din fr. ***friable,*** lat. ***friabilis***].

friabilitáte f. (rar) însuşirea de a fi friabil. [Din fr. ***friabilité***].

friánd, ~zi, friandă, ~e a. (rar) gurmand, lacom; (fig.) *ea s-a agăţat imediat de el..., fiindcă îi plac boierii, e friandă de blazoane.* VINEA. [Din fr. ***friand***].

fricatív, ~i, fricativă, ~e a. (lingv.; şi subst. f.) care se pronunţă prin strîmtarea canalului vocal încît aerul se scurge în tot timpul emisiunii: *consoană fricativă; sunet fricativ.* [Din fr. ***fricatif***].

frícă, frici f. stare de mare nelinişte sufletească provocată de un pericol (real sau imaginar); sentiment de vulnerabilitate care produce lipsă de curaj; teamă: *frica rece începu a rătăci prin sufletul boierului.* SAD.; *frica păzeşte bostănăria;* **2.** (p. ext.) manifestare a acestei stări; groază; repulsie: *lui Ipate i s-a suit tot părul în vîrful capului de frică.* CR.; *un ţigan dezertează din armată de frica băii.* CĂL.; **fără (nici o) frică,** curajos: *se duce fără frică pe-o strîmtoare de potică.* AL.; **nici de frică,** nicidecum: *nu-mi merge pe gît nici de frică.* AL.; **a băga cuiva frica în oase,** a înfricoşa pe cineva; **a fi cu frica-n spate** (sau **în sîn**), a se simţi permanent neliniştit şi temător: *mai bine ... mă întorceam binişor acasă; încai acum n-aş fi cu frica-n spate.* AL.; **a şti de frica cuiva,** a se teme de cineva. [Cf. gr. ***phríke***].

frichiní, frichinesc vb. (tr. şi refl.) a(-şi) face un masaj; a (se) freca: *făcea zîmbre şi-şi tot frichinea un ochi deasupra căruia se învedera un cucui zdravăn.* M.CAR. [Et. nec.].

fricós, ~şi, fricoásă, ~e a. care este uşor cuprins de frică: *nu ştiu ce fel de oameni fricoşi aveţi pe aici.* CR.; (subst.) *trăiesc acei ce vreau să lupte, iar cei fricoşi se plîng şi mor.* COŞB. [***Frică*** + *-os*].

fricţie f. v. **fricţiune.**

fricţioná, fricţionez vb. (tr.) a face o fricţiune: *îi luă mîinile reci şi i le fricţionă.* VINEA; (şi: **frecţiona**). [Din fr. ***frictionner***].

fricţionáre, fricţionări f. acţiunea de a fricţiona. [V. ***fricţiona***].

fricţiúne, fricţiuni f. **1.** (fiz.) mişcare a unui corp pe suprafaţa sau pe părţile altuia; frecare: *fricţiunea lopeţilor de apă împiedică mişcarea.* EM.; **2.** (mai ales în forma **frecţie**) masaj asupra unei părţi a corpului (folosind un lichid medicinal); **3.** (mai ales la pl.) neînţelegere, divergenţă, conflict, ceartă: *el depune o largă activitate propagandistică încercînd să modereze fricţiunile între revoluţionari.* CĂL.; (şi: **fricţie, frecţie**). [Din fr. ***friction,*** lat. ***frictio, -onis***].

fríderic, friderici m. monedă de aur prusiană, care a circulat şi în ţările române la începutul secolului al XIX-lea. [Din germ. ***Friedrichs(dor)***].

frig, friguri n. **1.** temperatură scăzută a aerului care dă senzaţia de rece: *striga cît îl lua gura că moare de frig.* CR.; *frigul este între răcoare şi ger;* **2.** senzaţie de rece provocată de temperatura joasă a mediului: *de cîteva minute mă cuprinsese un frig pătrunzător.* GHEŢIE; *mi-e frig;* **3.** (la pl.) temperatură ridicată a corpului cauzată de îmbolnăvire; tremur cauzat de senzaţia de rece care precedă uneori stările febrile: *nici tu junghiu, nici tu friguri, nici altă boală nu s-a lipit de noi.* CR.; **a scutura frigurile,** v. **scutura;** **4.** (la pl.; **friguri galbene**) boală infecţioasă cauzată de un agent patogen şi transmisă prin intermediul unei specii de ţînţar; malarie: *el e singurul localnic care n-a căpătat friguri.* NEGR.; **5.** (fig.; la pl.) stare de nelinişte, de agitaţie, de emoţie puternică: *cartea presvíterei îl chiamă deci, îi vorbeşte de frigurile de dragoste ale Ilincăi.* SAD. [Lat. ***frigus, -oris***].

frigánă, frigane f. insectă nevropteră a cărei larvă, acvatică, construieşte în jurul ei un înveliş din resturi vegetale, nisip şi cochilii (*Phryganea*). [Din fr. ***phrygane***].

friganeá, friganele f. felie de pîine albă muiată în lapte şi ou şi prăjită în grăsime: *friganele umplute cu migdale, blamanjele şi triufe.* CĂL. [Din gr. mod. ***fryghaniá***].

frigáre, frigări f. **1.** instrument format dintr-o vergea (de fier) în care se înfige carnea pentru a o frige deasupra jăraticului: *pîrpălind nişte pui tineri la frigare.* CR.; **la frigare,** fript deasupra jăraticului cu acest instrument: *muşchi la frigare;* **2.** (pop.) un astfel de instrument folosit la vrăjit: *îi fac bătrînele satului de ursită pe o frigare nouă.* MAT.; **3.** (reg.) cleşte de foc; **4.** (înv.) instrument de tortură; **5.** (bot.; la pl.) plantă erbacee din familia geraniaceelor, cu tulpina ramificată şi acoperită cu peri lungi, folosită în medicina populară (*Gerranium palustre*). [***Frig*** (prez. ind. de la *frige*) + *-are*].

frigărúică, frigăruici f. (pop.) frigăruie: *mă tot priveşti ţiind frigăruică.* POP. [***Frigare*** + *-uică*].

frigărúie, frigărui f. carne tăiată în bucăţi mici şi friptă în frigare; frigăruică: *aşteptau în picioare ameţiţi de mirosul de cîrnaţi şi de frigărui.* PETR. [***Frigare*** + *-uie*].

fríge, frig vb. **1.** (tr.) a prepara un aliment expunîndu-l direct acţiunii focului (pe grătar, în frigare etc.): *una cu vin îl stropea, una carne că-i frigea.* POP.; (fam.) **frige-linte,** om (foarte) zgîrcit: *trebuie să fie cineva un frige-linte.* AL.; **2.** (tr.) a provoca senzaţii de arsură, a face arsuri: *înfocară ţăruş de her şi-l fripsără cu acealea.* DOS.; *fierul înroşit te frige;* (p. ext.) *privirile lor stăruitoare îl frigeau.* REBR.; **3.** (intr.) a iradia căldură mare; a fi fierbinte: *soarele frigea acum în mijlocul cerului.* PR.; **4.** (tr.) a atinge cu un corp fierbinte, provocînd o arsură; a arde: *l-a fript cu ţigara;* (p. ext.) *au început a pişca din somn pe împăratul, de-l frigea, nu altă ceva.* CR.; **5.** (refl.) a se arde, a suferi o durere puternică la atingerea cu focul sau cu un obiect fierbinte: *jucaţi-vă cu focul, dacă vi-i voia să vă frigeţi.* NEGR.; **6.** (fig.; refl.) a se păcăli, a se înşela, a rămîne păgubaş: *m-am fript! s-a gîndit Negoiţă.* CAR. [Lat. ***frigere***].

frigián, ~eni, frigiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Frigiei sau locuitorilor ei, referitor la Frigia sau la locuitorii acesteia: *cu cuşme frigiene şi arme lucitoare.* EM.; *bonetă frigiană.* [Din fr. ***Phrygien***].

frigíd, ~zi, frigidă, ~e a. **1.** care suferă de frigiditate: *fiica contelui de Barcelona e frigidă şi are oroare de căsătorie.* CĂL.; **2.** (rar) indiferent, distant, rece: *orice molestaţie ieşită din bună intenţie e mai acceptabilă decît o indulgenţă frigidă.* CĂL. [Din fr. ***frigide,*** lat. ***frigidus***].

frigidárium n. sală în termele romane, destinată practicării băilor reci. [Cuv. lat.].

frigidér, firgidere n. răcitor electric; dulap special echipat cu un agregat frigorific, în care se păstrează, la temperaturi scăzute, alimente sau alte produse alterabile: *a mîncat ceva, dar nu de la frigider.* VINEA. [Din fr. ***frigidaire***].

frigiditáte f. **1.** lipsă a dorinţei sexuale: *cînd în acest spaţiu o femeie dă semne de frigiditate, lucrul*

surprinde. CĂL.; **2.** (rar) frig, răceală: *constată frigiditatea nopților în ciuda unor zile toride.* CĂL.; (fig.) *stihurile ... sînt de o frigiditate care le face intolerante.* CĂL. [Din fr. ***frigidité,*** lat. ***frigiditas, -atis***].

frigorie, frigorii f. unitate de măsură a frigului, egală cu o calorie. [Din fr. ***frigorie***].

frigorifér, ~i, frigoriferă, ~e a. care produce frig; care transferă frig: *instalație frigoriferă.* // n. clădire sau încăpere prevăzută cu instalații de răcire, pentru conservarea unor cantități mari de alimente. [Din fr. ***frigorifère***].

frigorific, ~ci, frigorifică, ~ce a. care produce frig sau transferă frig; care aparține frigului, referitor la frig: *vagoane frigorifice erau dirijate spre Ungheni.* GHEȚIE; *aparat frigorific.* [Din fr. ***frigorifique,*** lat. ***frigorificus***].

frigorigén, ~i, frigorigenă, ~e a. care poate produce frig. [Din fr. ***frigorigène***].

frigotéhnică f. ramură a tehnicii care se ocupă cu producerea frigului artificial. [***Frig*** + ***tehnică***; cf. germ. ***Kältetechnik***].

frigotehníst, frigotehnişti m. specialist în frigotehnică. [***Frigotehni****(că)* + *-ist*].

frigoterapíe, frigoterapii f. tratare a unor boli cu ajutorul temperaturilor joase. [Din fr. ***frigothérapie***].

friguléț n. (pop.) diminutiv al lui frig: *Stanislav se deștepta, friguleț i se făcea.* POP. [***Frig*** + *-uleț*].

frigurícă, frigurele f. (bot.) **1.** plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu frunze ovale și cu flori roșii sau albe (*Erythraea pulchella*); **2.** fierea-pământului (*Erythraea centarium*). [***Friguri*** (pl. de la *frig*) + *-ică*].

frigurós, ~şi, friguroásă, ~e a. **1.** care se încălzește greu, insuficient: *cameră friguroasă;* **2.** care are temperatura scăzută, care răspîndește frig; rece: *era sfîrșitul toamnei, cu lapoviță friguroase.* REBR.; *iarnă friguroasă;* **3.** care suportă greu frigul: *poetul era friguros și focul în sobă e salutat în frumoase versuri.* CĂL.; *om friguros.* [Lat. ***frigorosus***].

frij m. v. **friz.**

fringilídă, fringilide f. (la pl.) familie de păsări cîntătoare, cu ciocul conic și scurt; (și la sg.) pasăre din această familie. [Din fr. ***fringillidés***].

fripón, friponi m. (franțuzism) șarlatan, hoț, escroc. [Din fr. ***fripon***].

fript[1], ~ți, friptă, ~e a. **1.** preparat prin expunere directă la acțiunea focului; (p. ext.) prăjit: *la mese ședeți în capul cinstei și mîncați tot plăcinte și găini fripte.* CR.; *parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte.* CR.; *carne friptă;* **a face zile fripte,** a necăji permanent pe cineva: *nevasta celui bogat de multe ori făcea zile fripte bărbatului.* CR.; **2.** rănit, ars prin acțiunea focului sau a unui obiect fierbinte; **3.** (fig.) chinuit: *apropie de buzele ei fripte linguriță cu grijanie.* CAR.; *fript de sete.* // f. artic. **(de-a fripta)** joc de copii în care unul dintre jucători încearcă să lovească peste palme pe celălalt, care se ferește. [V. ***frige***].

fript[2] n. preparare a unui aliment prin expunere directă la acțiunea focului; frigere: *orbul cumpără un cîrnaț, Lazarillo îl schimbă la fript cu un nap.* CĂL. [V. ***frige***].

friptúră, fripturi f. mîncare constînd din carne friptă pe grătar, în frigare sau în tigaie: *i-au venit poftă de o bucățică de friptură.* DRĂGHICI. [Lat. **frictura*].

fripturísm n. (fam.) goană după posturi și avantaje materiale: *aceste zile ... prefigurează prin febrilitate atmosfera de confuzie și fripturism electoral a clasei noastre conducătoare.* D. [***Friptură*** + *-ism*].

fripturíst, ~şti, fripturistă, ~e m., f. persoană care umblă după funcții și avantaje materiale (renunțînd la orice principii morale). [***Friptură*** + *-ist*].

frisón, frisoane n. succesiune de tremurături convulsive, însoțite de senzația de frig: *mi-era foarte frig, mici frisoane îmi străbăteau corpul.* GHEȚIE. [Din fr. ***frisson***].

frîşcă[1] f. smîntînă proaspătă care, bătură cu telul, devine spumoasă: *dă-mi, te rog, zece indiene cu frîșcă.* GHEȚIE. [Et. nec.].

frîşcă[2], frişti f. (reg.) **1.** nuia, vergea; **2.** (fig.) femeie tînără, zglobie, atrăgătoare. [Din magh. *fricska*].

friulănă f. ramură a limbii reto-romane vorbită în nord-estul Italiei; (adj.) *limba friulană.* [Din fr. ***frioulan***].

frivól, ~i, frivolă, ~e a. **1.** care se ocupă de lucruri neserioase; care umblă după plăceri ușoare; neserios, ușuratic: *sînt scrise de mai înainte, cînd era mai frivol.* IBR.; **2.** care este lipsit de întemeiere; care denotă, care exprimă neseriozitate, indecență: *francezii îi amintesc pe vechii greci prin inconstanță frivolă, prin tendința spre revoluții.* VIANU; **3.** fără importanță, de nimic, neînsemnat: *înclinația spre operetă și spre spectacolul frivol are și o explicație ereditară.* CĂL. [Din fr. ***frivole,*** lat. ***frivolus***].

frivolitáte, frivolităţi f. **1.** însușirea de a fi frivol; neseriozitate: *aplică cu o frivolitate rară legi, principii și instituțiuni străine la români.* EM.; **2.** lucru, faptă, vorbă, purtare ușuratică, neserioasă: *cînd boala este evidentă, ... se pierde în frivolități, încărcîndu-și patul de sanatoriu cu dantelării.* CĂL. [Din fr. ***frivolité***].

friz[1], frizi m. (înv.) cal din Frizia: *tot friji de cei nemțăști sau cai turcești la cei mai de-a hirea.* COSTIN; (și: **frij**). [Din pol. ***fryz***].

friz[2] n. v. **frizá[1].**

frizá[1], frizez vb. (rar; tr. și refl.) a(-și) bucla, a(-și) încreți părul; a (se) coafa: *să mă frizez ca să-ți plac?* EM.; (și: **freza**). [Din fr. ***friser***].

frizá[2], frizez vb. (tr.) a fi aproape de a atinge ..., a fi pe punctul de a ajunge ...: *o asemenea interpretare i s-ar fi părut fără îndoială că frizează miraculosul.* BL. [Din fr. ***friser***].

frizát[1], ~ţi, frizată, ~e a. **1.** ondulat, coafat: *o fotografie ni-l arată cu pletele ușor frizate pe deasupra urechilor.* CĂL.; *păr frizat;* **2.** care are părul tuns, coafat: *băiat frizat;* **3.** (p. ext.) aranjat: *seamănă ... cu palatul și cu copacii frizați din grădinile de la Versailles.* BL. [V. ***friza[1]***].

frizát[2] n. ondulare a părului. [V. ***friza[1]***].

frízá[1], frize f. **1.** (arhit.) suprafață împodobită cuprinsă între arhitravă și cornișă: *stam admirînd frumoasele metope dintre trigrifele frizei exterioare ale Partenonului.* GHICA; **2.** piesă îngustă de cherestea, folosită la fabricarea lamelor de parchet, a chenarelor la uși sau a lambriurilor; **3.** ramă masivă de lemn în care se prind tăbliile ușii; (și: **friz**). [Din fr. ***frise***].

frízá[2], frize f. rasă de oi de culoare albă și cu coada scurtă, crescută mai ales pentru lapte. [Din germ. ***Friser***].

frizér, frizeri m. persoană care bărbierește și tunde părul: *acea fizionomie de frizor nu s-apucă doar să critice ceva de-o seamă cu el.* EM.; (și: (înv.) **frizor**). [Din fr. ***friseur***].

frizerie, frizerii f. atelier pentru tuns, bărbierit sau frizat: *intrînd într-o frizerie, m-am văzut în oglindă.* TUD. [***Frizer*** + *-ie*].

frizeríță, frizeriţe f. femeie care bărbierește și tunde sau ondulează părul. [***Frizer*** + *-iță*].

frizón, frizoane n. fibră textilă provenită din straturile exterioare ale gogoșilor de mătase. [Din fr. ***frison***].

frizór m. v. **frizer.**

frizúră, frizuri f. freză[1]. [Din fr. ***frisure***].

frîmbíe f. v. **frînghie[1].**

frîmseţă vb. v. **frumuseța.**

frîmséţă f. v. **frumusețe.**

frîmt a. v. **frînt.**

frînă, frînez vb. (tr.) **1.** a încetini sau a opri mersul unui vehicul cu ajutorul frînei: *cablul ... întoarce etrava în vînt și frînează în chip simțitor goana corăbiei.* TUD.; **2.** (fig.) a ține în loc, a împiedica, a stînjeni: *într-un fulger de intuiție, înțelesei totul și frînai tumultul din mine.* VOIC. [Din fr. ***freiner*** (după *înfrîna*)].

frînár, frînari m. muncitor care manevrează frîna la vagoanele de cale ferată: *vagonul nemaifiind în coadă, frînarul de siguranță îl părăsise.* CAR. [***Frînă*** + *-ar*].

frînáre, frînări f. acțiunea de a frîna și rezultatul ei; frînat. [V. ***frîna***].

frînát n. frînare. [V. ***frîna***].

frînă[1], frîne f. **1.** dispozitiv pentru încetinirea sau oprirea mișcării unui vehicul sau a unui corp: *locul de la pavilionul de observație, unde e frîna, era acuma gol.* CAR.; **2.** (fig.) piedică, obstacol în calea unei acțiuni, a unei activități: *spiritul matematic va interveni ca o frînă ce zădărnicește atari devieri.* BL. [Din fr. ***frein*** (după *frîne,* pl. al lui *frîu*)].

frînă[2] f. v. **frîu.**

frînc, ~ci, frîncă, ~ce a. **1.** (înv.) franțuzesc: *monarhia frîncă;* **2.** occidental: *timpii împăraților frînci din Constantinopol.* OD. // m. (înv.) francez. // m., f. (înv.) persoană din Occidentul latin: *Gaspar-Vodă era italian, adecă frînc.* COSTIN. [Din lat. ***Francus***].

frîncésc, ~şti, frîncească, ~eşti a. (înv.) francez; occidental: *sîneț frîncești.* OD. [***Frînc*** + *-esc*].

frîncíe f. (înv.) limba franceză: *tălmăciri de pe frîncie pe românie.* [***Frînc*** + *-ie*].

frîncúşă, frîncuşe f. varietate de struguri cu boabe mici și rare. [***Frînc*** + *-uşă*].

frînge, frîng vb. **1.** (tr.) a rupe prin îndoire, lovire sau apăsare puternică: *de trei ori scuturîndu-să frînsă legături, ca nește fire de ață.* B.-DEL.; *din teiul sfînt și dulce o ramură să frîngi.* EM.; **na-ți-o bună, că ți-am frînt-o!** se spune cînd cineva zice sau face o prostie, vrînd să îndrepte o greșeală: *na-ți-o bună, că ți-am frînt-o, zise Trăsnea.* CR.; **2.** (tr.) a fractura un os (sau un membru al corpului): *pe-acolo m-a purtat dorul, de mi-am frînt piciorul.* CR.; **a-și** (sau **a-i**) **frînge gîtul, a)** a muri într-un accident: *n-am chef să-mi frîng gîtul pe șosele.* REBR.; **b)** (fig.) a(-și) ruina situația prin întreprinderi nereușite; **3.** (tr.) a îndoi cu violență degetele: *alerga pe punte, frîngîndu-și mîinile și înjurînd pe toată lumea.* TUD.; **4.** (tr.) a sfărîma, a zdrobi: *și-i ucide preste falcă, să le frîngi dinții, să tacă.* DOS.; **5.** (fig.; tr.) a ucide, a omorî: *mă privește pe subt frunte ca hoțul, dac-ar putea, m-ar frînge.* SAD.; **6.** (înv.; tr.) a încălca, a nesocoti: *în democrație cei tari frîng legile fără nice-o frică.* B.-DEL.; (fig.) *scornea în sine ... felurite mijloace ca să frîngă voința aceleia pe care o dorea.* SAD.; **7.** (refl.) a se lovi împrăștiindu-se: *valurile se frîng de stînci;* **8.** (tr. și refl.) a (se) îndoi, a (se) apleca de mijloc: *știa să joace, să-și frîngă mijlocul și să treacă frumos prin cerc.* VLAH.; **9.** (tr.) a întrista, a mîhni: *nu mai plînge, plînsu-ți inima ne frînge.* BOL.; **10.** (fig.; tr.) a învinge, a birui, a înfrînge: *Vlad-Vodă ce frînsă tabăra lui Mahomed păgînă.* B.-DEL.; *a frînge împotrivirile;* **11.** (înv.; refl.) a se smeri, a se umili în fața divinității: *să frîngea cu posturi și tot felul de netihnă omenească, ca să dobîndească împărăția ceriurilor.* B.-DEL. [Lat. ***frangere***].

frîngere, frîngeri f. **1.** acțiunea de a (se) frînge; rupere prin îndoire, lovire sau apăsare:

pe-a altarului icoană, în de raze roşii frîngeri. EM.; **2.** smerenie, umilinţă în faţa divinităţii: *cuviosul lupta cu toate armele duhului: rugăciuni, mătănii, frîngeri.* VOIC. [V. ***frînge***].

frînghíe[1] şi (pop.) **frînghie, frînghii** f. **1.** fir lung şi gros făcut din mai multe sfori răsucite una în jurul alteia; funie: *să gioace pantomima şi danţul pe frînghie.* NEGR.; **2.** (înv.) fire (de lînă, de aur etc.) care atîrnă la marginea unei stofe, a unui veşmînt, ca podoabă; canaf, ciucure, ţărţăm: *aurul dă raze, frîmbii.* DOS.; **3.** (reg.) cingătoare, brăcinar; (şi: (înv.) **frîmbie**). [Lat. ***fimbria***].

frînghíe[2] f. v. **frenghie.**

frînghiér, frînghieri m. persoană care face sau vinde frînghii: *îi veni în minte piaţa frînghierilor într-o zi plină de soare.* TUD. [***Frînghie***[1] + *-er*].

frînghieríe[1] f. meseria de frînghier. [***Frînghier*** + *-ie*].

frînghieríe[2]**, frînghierii** f. **1.** atelier în care se fac frînghii[1]; **2.** magazin de frînghii[1]. [***Frînghie***[1] + *-erie*].

frînghioáră, frînghioare f. diminutiv al lui frînghie[1]; frînghiuţă: *s-ar'fi sfîrşit c-o frînghioară de matasă la gît.* SAD. [***Frînghie***[1] + *-ioară*].

frînghiúţă, frînghiuţe f. frînghioară: *era legat cu o frînghiuţă de fir de cel bun.* ISP. [***Frînghie***[1] + *-uţă*].

frînguréle f. pl. v. **frînturele.**

frînític, ~ci, frînitică, ~ce a. (înv.) buimac, ameţit: *aşe de greu l-au cuprinsu herbinţeala, cît pînă la Tighina au stătut frînitic.* COSTIN. [Lat. ***phreneticus***].

frînseţe f. v. **frumuseţe.**

frînt[1]**, ~ţi, frîntă, ~e** a. **1.** rupt, fracturat: *veneau sîmbătă noapte cîte cu un picior frînt.* CR.; *os frînt;* **2.** care are unghiuri, îndoituri: *trece-un călător şi cîntă, trece pe-o cărare frîntă.* POP.; *linie frîntă;* **3.** (fig.) zdrobit de oboseală, extenuat: *Ciocoşa e frîntă de spinare.* ST.; **beat frînt,** foarte beat: *era şi Nae Ipingescu, ipistatul, beat frînt.* CAR.; **4.** spart, zdrobit, stricat: *ţăndări de vas frînt.* VLAH.; **nici o para frîntă,** nici un ban, nimic: *mai gios de opt mii, nici o para frîntă.* AL.; **na-ţi-o frîntă că ţi-am dres-o!** se spune cînd cineva zice sau face o prostie, vrînd să îndrepte o greşeală; **5.** îndoit, aplecat: *sta pe un scaun ca şi cînd era frîntă de mijloc.* PETR.; **6.** (înv.) smerit, umilit: *vine să vindece frîmţii cu inima.* COR.; (şi: (înv.) **frîmt**). [V. *frînge*].

frînt[2] n. **1.** faptul de a (se) frînge; **2. pe frînte,** din toate puterile; cu mare intensitate: *oamenii munciră două zile pe frînte.* TUD. [V. ***frînge***].

frîntúră, frînturi f. **1.** rupere prin îndoire, lovire sau apăsare puternică; frîngere; **2.** ceea ce se obţine frîngînd sau rupînd ceva; bucată, fragment; hîrb, ciob: *din filosofia lui Heraclit ni s-au păstrat numai frînturi.* BL.; *frînturi de obiecte din lut;* **3.** bucată desprinsă sau rămasă dintr-un întreg divizat; porţiune dintr-un întreg: *un fulger a luminat bolta, într-o frîntură de secundă.* GHEŢIE; *un mierloi tînăr încerca din cînd în cînd, în platani, o frîntură de cîntec.* SAD.; **4.** fragment de vorbire sau de unităţi de vorbire: *rămase cu receptorul la ureche, murmurînd frînturi de frază.* GHEŢIE; **frîntură de limbă,** vorbire încîlcită; (p. ext.) frază alcătuită din cuvinte greu de pronunţat: *turbare de cap şi frîntură de limbă ca la aceşti nefericiţi dascăli, nu s-a mai dat a vedea.* CR.; **5.** (pop.) fractură; **6.** (înv.) spărtură, gaură: *fără de a socoti lacuna lăsată de o frîntură a vasului.* OD.; **7.** (înv.) văgăună; prăpastie. [Lat. ****franctura (=fractura)***].

frînturéle f. pl. **1.** frînturi, fragmente mici: *iată cîteva semnificative frîngurele din lucrarea în chestiune.* BL.; **2.** (reg.) cîntece lirice scurte; (şi: (reg.) **frîngurele**). [***Frînturi*** (pl. de la *frîntură*) + *-ele*].

frîu, frîie şi (rar) **frîuri,** (înv.) **frîne** n. **1.** totalitate a curelelor (împreună cu zăbala) care se pun pe capul calului pentru a-l putea mîna şi conduce: *eu cu inima dă frică înghieţată, trăgeam calul dă frîu bărbăteşte.* B.-DEL.; *aşa am ameţit şi eu, stăpîne, cînd mi-ai dat cu frîul în cap.* CR.; (fig.) *pierzînd frîul imaginaţiei, fabricam istorii fabuloase.* GHEŢIE; **fără frîu,** nestăpînit; necumpătat: *aici ... oricine ştie că veseliile sînt fără frîu.* SAD.; (fig.) *foarte interesante pentru imaginaţia fără frîu sînt nuvelele.* CĂL.; **a da frîu liber,** v. **liber; a ţine în frîu pe cineva,** v. **ţine; a lăsa în frîul său,** a lăsa în voie; **2.** (fig.) opreliştе, stavilă: *nici frîul gurii a mai sprijeni, nici lăcata tăcerii nedescuiată a feri putu.* CANT.; **a pune frîu la ceva,** v. **pune; 3.** (fig.; la pl.; de obicei în forma **frîne**) conducere politică: *a luat frînele la ultimele alegeri;* **a ţine frînele ţării,** v. **ţine; 4.** (înv.) fir, şuviţă subţire: *luă doao fermecate frîne din roşii făcute strămătură.* B.-DEL.; (şi: (înv.) **frînă**). [Lat. ***frenum***].

frîuléţ, frîuieţe n. (pop.) diminutiv al lui frîu: *frîuleţ cu ciucuraş.* POP. [***Frîu*** + *-uleţ*].

fróndă, fronde f. atitudine potrivnică, sfidătoare (faţă de cineva); opoziţie: *se remarcă ... la un moment dat o oarecare temperare a atitudinii de frondă.* BL. [Din fr. ***fronde***].

frondeúr m. v. **frondor.**

frondór, frondori m. (livr.) partizan al frondei: *oricît de frondeur, Maior rămînea încă un teolog.* BL.; (şi: (rar) **frondeur** [frondör]). [Din fr. ***frondeur,*** germ. ***Frondeur***].

front, fronturi n. **1.** loc unde se desfăşoară acţiunile de luptă în timp de război: *întors de pe front, concediază amabil pe un adorator al soţiei sale.* CĂL.; (fig.) *ne aflăm ... înrolaţi într-un front de tatonări.* BL.; **2.** parte dinspre inamic a unui dispozitiv de luptă: *a ataca de front;* **3.** mare unitate operativă compusă din mai multe armate; **4.** formaţie de militari, sportivi, şcolari etc. aliniaţi şi aflaţi sub comanda cuiva; parte spre care este orientată o astfel de formaţie; **în front,** în linie (şi în poziţia dreptі): *nu se vorbeşte în front;* **5.** (fig.) grup organizat în vederea unei acţiuni comune; **6.** porţiune dintr-un zăcămînt unde se face tăierea rocilor; **7.** plan vertical în care este situată faţada unei clădiri; **8. (front atmosferic)** zonă de tranziţie între două mase de aer diferite, caracterizată prin schimbări meteorologice bruşte; **9.** loc unde se desfăşoară (cu intensitate) o activitate: *a deschide un front de lucru.* [Din fr. ***front***].

frontál, ~i, frontală, ~e a. **1.** care aparţine frunţii; care se află pe frunte sau în zona frunţii: *moşierul era un bărbat mărunt şi smead, ... cu o largă şi strălucitoare chelie frontală.* GHEŢIE; *os frontal;* **2.** aşezat în faţă; din faţă: *stătea în zona frontală a corăbiei;* (subst. n.) *goneau nebuneşte, izbind deseori cu picioarele dinapoi în frontalul bombat al săniei.* REBR.; (adv.) *a ataca frontal.* [Din fr. ***frontal***].

frontaliér, ~i, frontalieră, ~e a. care ţine de frontieră, referitor la frontieră; care se produce la frontieră: *trafic frontalier; control frontalier.* [Din fr. ***frontalier***].

frontalitáte f. **1. legea frontalităţii,** canon în sculptura arhaică prin care se impunea reprezentarea din faţă şi simetrică a corpului; **2.** (rar) caracterul de a fi văzut din faţă: *frontalitatea figurilor se alege pe deplin ca o normă a luciditătii artistice supreme.* BL. [Din fr. ***frontalité***].

frontavói, frontavoi m. (rar) soldat de front. [Et. nec.; probabil din rus. ***frontovoi***].

frontiéră, frontiere f. **1.** limită între două ţări; graniţă, hotar: *trecuse clandestin frontiera cu sîrbii.* GHEŢIE; *poate trece frontiera fără viză;* **2.** (p. ext.) limită între două elemente diferite: *nu se ştie unde este frontiera între adevăr şi falsitate;* **3.** ceea ce delimitează ceva: *linia ferată este frontiera între cîmp şi pădure.* [Din fr. ***frontière***].

frontispíciu, frontispicii n. **1.** parte superioară a faţadei unui edificiu sau a unui monument: *pe frontispiciu n-avea nici o inscripţiune votivă.* OD.; **2.** prima pagină a unei cărţi cuprinzînd titlul şi numele autorului; **3.** parte de sus a primei pagini a unei publicaţii periodice, unde se indică numele, data etc.: *îl costa scump cinstea de a figura pe frontispiciul gazetei.* VINEA. [Din lat. ***frontispicium,*** fr. ***frontispice***].

frontón, frontoane n. element arhitectural decorativ (de fromă curbă sau triunghiulară), plasat deasupra intrării unui edificiu sau deasupra unei uşi: *frumoasa stelă cu doi lei culcaţi pe frontonul ei.* OD. [Din fr. ***fronton,*** it. ***frontone***].

frontonál, ~i, frontonală, ~e a. care aparţine frontonului, referitor la fronton: *triunghiul frontonal e întrerupt simetric de mici arcuri.* CĂL. [Din it. ***frontonale***].

frotá, frotez vb. (rar; refl.) a se freca, a veni în contact. [Din fr. ***frotter***].

frotíu, frotli n. picătură de sînge, suspensie de microbi etc. întinsă în strat subţire şi omogen pe o lamă de sticlă pentru a putea fi examinată la microscop. [Din fr. ***frottis***].

fruct, fructe n. **1.** produsul plantelor (dezvoltat din flori) care conţine seminţe; rod: *culese, din umbra de dedesubt, cîteva fructe vechi, păstrate din anul trecut.* SAD.; **2.** (fig.) rezultat al unei acţiuni, al unei activităţi: *fructul amorului acestor doi oameni fu Dionis.* EM.; (şi: (pop.) **fructă**). [Din lat. ***fructus***].

fructár, fructari m. vînzător de fructe. [***Fruct*** + *-ar*].

frúctă f. v. **fruct.**

fructăríe, fructărli f. **1.** magazin unde se vînd fructe; **2.** loc unde se păstrează fructele. [***Fructar*** + *-ie*].

fructiéră, fructiere f. vas în care se pun fructele (pe masă). [***Fruct*** + *-ieră*].

fructifér, ~i, fructiferă, ~e a. care produce fructe comestibile: *grădină cu pomi fructiferi şi legume.* CĂL. [Din fr. ***fructifère***].

fructifică, fructífic vb. (intr.) **1.** a produce fructe: *via fructifică după patru ani;* **2.** a produce rezultate: *bunele exemple fructifică;* **3.** a aduce venit, a spori prin dobînzi: *banii bine plasaţi fructifică.* // (tr.) **1.** a folosi cu profit: *autorul îşi fructifică experienţa.* CĂL.; (refl. recipr.) *gîndirea indică trăieşte necurmat într-un fel de simbioză cu religia, fructificîndu-se fără încetare, pe temeiul unei neştirbite reciprocităţi.* BL.; **2.** (rar) a face să rodească, să se dezvolte: *au salvat din străvechile culturi mesopotamiene o seamă de arhaice motive mitologice, care, transmise popoarelor europene, au fructificat imens culturile acestora.* BL. [Din lat. ***fructificare,*** fr. ***fructifier***].

fructificáre, fructificări f. acţiunea de a fructifica şi rezultatul ei; fructificaţie. [V. ***fructifica***].

fructificáţie, fructificaţii f. **1.** fructificare; **2.** proprietate a plantelor de a produce fructe; **3.** perioadă în care se formează fructul. [Din fr. ***fructification***].

fructínă, fructine f. preparat de cofetărie din vafele cu umplutură de cremă de fructe. [***Fruct*** + *-ină*].

fructóză f. substanţă dulce care se găseşte în fructe, în miere, în flori etc. [Din fr. ***fructose***].

fructuós, ~şi, fructuoásă, ~e a. care dă rezultate bune; folositor, profitabil: *astfel de cercetări, oricît de fructuoase, sînt înghiţite de studiile mai nouă.* CĂL. [Din fr. ***fructueux,*** lat. ***fructuosus***].

frugăl, ~i, frugală, ~e a. **1.** alcătuit din mîncare puţină şi simplă: *după o frugală colaţiune, compusă din două prepeliţe ..., prinţesa se urcă în*

pat. CĂL.; *prînz frugal;* (adv.) *se alimenta frugal şi executa exerciţii gimnastice complicate.* GHEŢIE; **2.** (fig.) în cantitate mică; sumar: *prezintă numai o serie de date frugale;* (adv.) *ei gîndesc frugal asupra realităţii imediate.* [Din fr. ***frugal,*** lat. ***frugalis***].

frugalitáte f. însuşirea de a fi frugal sau de a consuma mîncare puţină: *se hrăneşte rău mai mult din cauza lipsei decît din obiceiul frugalităţii.* EM. [Din fr. ***frugalité,*** lat. ***frugalitas, -atis***].

frugifér, ~i, frugiferă, ~e a. care produce fructe, roade. [Din fr. ***frugifère***].

frugivór, ~i, frugivoră, ~e a. care se hrăneşte cu fructe, cu plante: *animale frugivore.* [Din fr. ***frugivore***].

frumós, ~şi, frumoásă, ~e a. **1.** care place datorită aspectului, armoniei liniilor, mişcărilor, culorilor etc.: *lanuri frumoase de grîu, care dau în copt.* CR.; *om frumos;* (subst. f.) **frumoasa frumoaselor,** zînă: *atunci îi va fi ieşit în cale frumoasa frumoaselor.* SAD.; **2.** care trezeşte admiraţie din punct de vedere moral: *fata îşi făcu o intrare şi mai frumoasă decît data trecută.* GHEŢIE; *purtare frumoasă;* **3.** senin, calm: *vreme frumoasă;* **4.** important, considerabil, remarcabil: *are o avere frumoasă.* // n. **1.** însuşire a obiectelor naturii şi a creaţiilor omeneşti care provoacă emoţie estetică: *tu rămîi pentru mine ceea ce defineşte frumosul.* BAC.; **2.** categorie a esteticii care reflectă trăsătura omului de a simţi emoţie în faţa creaţiilor artistice sau a obiectelor şi fenomenelor pe baza modului armonios de alcătuire: *în filozofie, estetica este ştiinţa care se ocupă cu frumosul.* IBR.; *adevărul, frumosul, binele.* // f. pl. (pop.) iele: *aici s-adun frumoasele, cînd nu mai sînt dorite.* BOL. // adv. **1.** în mod plăcut, armonios, estetic: *o cutiuţă de argint frumos lucrată, plină cu caramele.* GHEŢIE; **2.** potrivit, aşa cum se cuvine; **a sta** (sau **a şedea**) **frumos, a)** a-i veni bine, a-i sta bine; **b)** a fi cum trebuie, cum se cere; **a fi frumos,** a se cuveni, a fi cuviincios: *nu-i frumos să laşi ca să te sărute ofiţerii.* AL.; **a face frumos,** a face pe placul cuiva. [Lat. *formosus*].

frumsăţá vb. v. **frumuseţa.**

frumséţe f. v. **frumuseţe.**

frumusăţá vb. v. **frumuseţa.**

frumuseţá, frumuseţez vb. (înv.; tr.) a înfrumuseţa: *cu supţirimea şi gingăşia condeiului său, au ştiut într-atîta frumsăţa pe eroii săi.* B.-DEL.; (şi: **frumusăţa, frumsăţa, frîmseţa**). [De la *frumuseţe*].

frumuséţă f. v. **frumuseţe.**

frumuséţe, frumuseţi, (înv.) **frumuseţuri** f. **1.** însuşirea a ceea ce este frumos: *era o cetate cării frînseţea şi-mpistritura şi înşirătura şi cladıtura zidurilor nu să poate povesti.* DOS.; *tu-ţi arzi ochii şi frumseţea.* EM.; **de toată frumuseţea,** foarte frumos, minunat; **2.** persoană foarte frumoasă: *se specializase în chirurgia estetică; aţinea calea frumuseţilor în declin, cărora le propunea... o deplină restauraţie.* VINEA; *e o frumuseţe;* **a sta de frumuseţe,** a sta degeaba (numai pentru a fi admirat); **3.** (concr.; mai ales la pl.) obiect, lucru, faptă frumoasă: *şi pentru mare iscusenii şi frumuseţuri a pămîntului aceluia.* COSTIN; *ce frumuseţi lapidare au ieşit din acele versuri îndoielnice!* IBR.; **4.** situaţie, lucru etc. care trezeşte sentimente de încîntare şi admiraţie: *acum e o frumuseţă afară la cîmp.* CR.; (şi: (pop.) **frumuseţă,** (înv.) **frîmseţă, frînseţe,** (rar) **frumseţe**). [*Frumos* + *-eţe*].

frumuşél, ~ei, frumuşicá, ~ele a. diminutiv al lui frumos; plăcut, drăgălaş: *v-a picat tronc la inimă vro cuconiţă frumuşică.* AL.; *o fetişoară făcută şi destul de frumuşică, ... plîngea cu mînile pe obraz.* MAT. // adv. cu frumosul; calm, lin: *răstoarnă albinele frumuşel din pălărie în buştihan.* CR. [*Frumos* + *-el*].

fruntár, fruntare n. **1.** curea care trece peste fruntea calului, legînd părţile laterale ale căpeţelei; **2.** stratul pietrelor morii; **3.** grindă principală care mărgineşte prispa casei în partea de sus. [Lat. *frontale*].

fruntárie, fruntarii f. (înv.) frontieră: *bătaia avu loc pe fruntaria celor două ţări.* CAR. [Din fr. *frontière* (după *frunte*)].

fruntáş, ~i, fruntaşă, ~e a. şi m., f. (persoană) care este în frunte într-o activitate sau într-o ierarhie socială: *decît codaş la oraş, mai bine-n satul tău fruntaş.* CR.; *era şi el dintr-o familie fruntaşă din sat.* AG. // m. primul grad (şi cel mai mic) în armată (între ostaş şi caporal); persoană cu acest grad. [*Frunte* + *-aş*].

frúnte, frunţi f. **1.** parte de sus a feţei omului cuprinsă între sprîncene şi păr şi mărginită lateral de tîmple: *laurii voiau să-i smulgă de pe fruntea ta de fier.* EM.; *ce-i scris omului în frunte-i pus.* CR.; (fig.) *vîntul pleacă fruntea teiului mirositor.* MACED.; **a-şi pleca fruntea,** a se supune: *trebuie să-şi scadă trufia şi să-şi plece fruntea.* SAD.; **cu** (sau **în**) **sudoarea frunţii,** prin muncă; **2.** parte de dinainte a capului animalelor, deasupra ochilor; **3.** (fig.) ceea ce este mai bun, mai de seamă, mai ales: *fruntea flăcăilor hotărăşte la care cîrciumă să se rotunjească hora.* ST.; *să pun d-o parte un mertic din fruntea făinii.* SAD.; *fruntea negustorimii;* **de frunte,** care ocupă primul loc, care este de rangul întîi: *Stoica stă la masă cu cei mai de frunte.* BOL.; **4.** rang superior, loc fruntaş, parte din faţă: *e întotdeauna în frunte;* **5.** ceea ce este la început, înainte; extremitate anterioară: *se auzi vocea gîtuită a poliţistului din fruntea coloanei.* GHEŢIE; **în frunte, a)** înainte faţă de cineva sau de ceva: *ca să poată mai cu plăcere călători ţiganele gloate, au pus în frunte să meargă bucate.* B-DEL.; **b)** în locul întîi; în locul de conducere: *epicul este constituit de expediţiile detaşamentului în frunte cu ofiţerul.* CĂL.; **6.** ceea ce generează, cauzează ceva: *din ce oară Vlad-Vodă stete dregătoriu trebilor muntene, frunţile vrajbei fură tăiate.* B.-DEL.; **7.** lichid obţinut la începutul unei distilări (a ţuicii). [Lat. *frons, -ntis*].

frunzár, frunzare n. şi **frunzari** m. **1.** adăpost făcut din crengi cu multe frunze; umbrar: *mînca şi bea, sub verde frunzar de crengi de stejar.* POP.; **2.** desiş format din crengile pline de frunze ale unui copac sau ale unor tufe: *pîrjolul ce-ntîi prin frunzare merge năduşit pe zios.* B.-DEL.; **3.** vîrf de creangă cu multe frunze: *aşază o leasă de nuiele înţinată şi nişte frunzari peste dînsa.* CR.; **4.** frunze uscate servind ca aşternut pentru vite; **5.** (reg.) luna mai. [*Frunză* + *-ar*].

frúnză, frunze f. **1.** organ principal al plantelor, format de obicei dintr-un limb verde şi o codiţă, care serveşte la respiraţie, transpiraţie şi asimilaţie: *amară-i frunza de nuc, mai amar doru ce-l duc.* POP.; (colectiv) *vîntu-mi bate, frunza-mi sună.* EM.; **cît(ă) frunză şi iarbă** sau **ca frunza şi ca iarba,** nenumăraţi, foarte mulţi: *au şi început a curge furnicele ..., cîtă frunză şi iarbă.* CR.; *poeţi se găsesc foarte rar, politici cît frunză şi iarbă.* EM.; *se prefirau feciorii de împăraţi ca frunza şi ca iarba.* POP.; **a tăia frunză la cîini** (sau **cîinilor**), v. **cîine; frunză verde,** formulă introductivă a celor mai multe dintre cîntecele populare româneşti; **2.** (compuse) **frunză-de-bubă-rea,** buberic (*Scrophularia nodosa*); **frunza-tăieturii,** vindecea (*Stachys officinalis*); **frunza-voinicului,** usturoiţă (*Alliaria officinalis*); **frunză-de-potcă,** plantă erbacee cu frunze străIucitoare şi cu flori verzui (*Chenopodium murale*). [Lat. *frondea (=frons, -ndis)*].

frunzăreálă, frunzăreli f. frunzărire. [*Frunzări* + *-eală*].

frunzări, frunzăresc vb. (tr.) a răsfoi (repede) o carte, o revistă etc., cercetînd conţinutul în mod superficial: *frunzărise o gazetă şi o aruncase.* SAD.; (p. ext.) *Dimitrie continuă să frunzărească paginile litografiate legate în albastru.* GHEŢIE. [De la *frunzar*].

frunzăríre, frunzăriri f. acţiunea de a frunzări şi rezultatul ei; frunzăreală: *era adîncit în frunzărirea unei cărţi.* GHEŢIE. [V. *frunzări*].

frunzătúră, frunzături f. (rar) frunziş: *îşi ridică ochii prin frunzătura nucului.* GAL. [*Frunză* + *-tură*].

frunzét, frunzeturi n. (rar) frunziş: *iar aude-un cîntec mîndru ..., parcă frunzetul repetă, parcă vîntul tot îl creşte.* EM. [*Frunză* + *-et*].

frunzíş, frunzişuri n. mulţime de frunze; (rar) frunzătură, frunzet: *printre mreje de frunziş ... de oliv şi laur.* EM. [*Frunză* + *-iş*].

frunzişoáră, frunzişoare f. **1.** diminutiv al lui frunză; (pop.) frunzuliţă, frunzuleană; **2.** (înv.) foiţă folosită pentru fardat. [*Frunză* + *-iş* + *-oară*].

frunzíţă, frunzíţe f. (pop.) frunzuliţă: *duce-m-oi ca un nebun pe-o frunziţă de alun.* POP. [*Frunză* + *-iţă*].

frunzós, ~şi, frunzoásă, ~e a. cu frunze multe şi dese: *peste codrul cel frunzos.* AL. [*Frunză* + *-os*].

frunzuleánă, frunzulene f. (pop.) frunzuliţă: *de ce tremuri frunzuleană, – fiica nucului rotat.* MAT. [*Frunză* + *-uleană*].

frunzulíţă, frunzulíţe f. diminutiv al lui frunză; frunzişoară, (pop.) frunziţă, frunzuleană; (reg.) frunzuţă: *se uită primprejur, şi nici o frunzuliţă măcar nu se mişcă.* ISP. [*Frunză* + *-uliţă*].

frunzúţă, frunzuţe f. (reg.) frunzuliţă: *n-am văzut verde frunzuţă ca la mîndra-n grădiniţă.* POP. [*Frunză* + *-uţă*].

frupt n. **1.** produsul în lapte al animalelor mulgătoare: *mai lasă cea urdă, că-i fi sătul de frupt de oaie.* HOGAŞ; **2.** mîncare de lapte, ouă, carne, peşte etc. care nu se mănîncă în timpul postului: *astăzi e lăsatul fruptului;* **de frupt,** de dulce: *a trecut miezul nopţii, acum putem să mîncăm de frupt.* VLAH. [Lat. *fructus*].

frust, ~şti, frustă, ~e a. **1.** tocit, şters de uzura vremii: *monedă, medalie frustă;* **2.** (fig.) simplu, rudimentar: *la ce bun acest realism frust ...?* GHEŢIE. [Din fr. *fruste*].

frustrá, frustrez vb. (tr.) a priva pe cineva de un drept, de un lucru dorit: *a frustra pe moştenitori.* [Din fr. *frustrer,* lat. *frustrari*].

frustráre, frustrări f. acţiunea de a frustra şi rezultatul ei; (rar) frustraţie: *vine să compenseze frustrările generaţiilor mai vîrstnice.* CF. [V. *frustra*].

frustrát, ~ţi, frustrată, ~e a. **1.** lipsit de un drept; **2.** înşelat, dezamăgit: *simţea nevoia să bea ceva, orice, ca să se smulgă acelei stări de lîncezeală şi, pînă la un punct, de aşteptare frustrată.* GHEŢIE. [V. *frustra*].

frustratór, ~i, frustratoáre a. (jur.) care frustrează. [*Frustra* + *-tor*].

frustráţie, frustraţii f. (rar) frustrare. [Din fr. *frustration*].

fruştúc n. (reg.) mic dejun: *le-am servit un fruştuc din slănină în boia iute.* VOIC. [Din germ. *Frühstück*].

fruştucá, fruştuchez vb. (reg.; intr.) a lua micul dejun. [De la *fruştuc*].

frutescént, ~ţi, frutescentă, ~e a. care se întăreşte fără a ajunge la totală lignificare: *tulpină frutescentă.* [Din fr. *frutescent*].

fsat n. v. **sat.**

ftaleínă, ftaleine f. (la pl.) clasă de combinaţii organice obţinute prin condensarea anhidridei

ftalice cu fenoli; (şi la sg.) substanţă din această clasă. [Din fr. ***phtaléine***].

ftálic, ~ci, ftalică, ~ce a. **1.** acid ftalic, acid organic de forma unor cristale albe, întrebuinţat în industria maselor plastice; **2.** care conţine acest acid: *anhidridă ftalică.* [Din fr. ***phtalique***].

ftízic, ~ci, ftizică, ~ce a. şi m., f. (bolnav) de ftizie; tuberculos: *pentru ftizici nu se ştie ce noi surprize vor veni.* BAC. [Din fr. ***phtisique,*** lat. ***phtisicus, phthisicus***].

ftizíe f. tuberculoză pulmonară. [Din fr. ***phtisie,*** lat. ***phtisis***].

ftiziológ, ftiziologi m. medic specialist în ftiziologie; (adj.) *medic ftiziolog.* [Din fr. ***phtisiologue***].

ftiziológic, ~ci, ftiziologică, ~ce a. care ţine de ftiziologie. [Din fr. ***phtisiologique***].

ftiziologíe, ftiziologii f. ramură a medicinei care studiază ftizia. [Din fr. ***phtisiologie***].

ftóri- (înv.) element de compunere cu sensul „al doilea (în rang)": *calemul armăşiei cu ftori- şi treti- armaş.* FIL. [Din bulg. ***vtori***].

fucoíde f. pl. urme ale algelor sau ale deplasării viermilor, vizibile pe unele straturi de sol sau în interiorul lor. [Din fr. ***fucoïdes***].

fucoxantínă f. pigment de culoare brună, care se găseşte în algele brune. [Din fr. ***fucoxanthine***].

fúcsie, fucsii f. plantă ornamentală cu flori roşii sau trandafirii, care atîrnă ca nişte clopoţei; cerceluş (*Fuchsia*): *spre răsplată, îţi trămit şi eu un buchet de fucsii, azalee, camelii.* NEGR. [Din fr. ***fuchsia***].

fucsínă f. colorant roşu, întrebuinţat la vopsitul pieilor şi în histologie: *un prozaic chimist ..., cercetîndu-l într-un laborator, a găsit în el acid acetic, fuxină, alcool şi celelate ingrediente.* SAD.; (scris şi: *fuxină*). [Din fr. ***fuchsine***].

fudúl, ~i, fudulă, ~e a. mîndru, îngîmfat, arogant, încrezut: *boierul nu-i fudul cu alţii.* AL.; *eu am omorît pe zmei, zise ţiganul fudul.* ISP.; (fig.) *versificatori cu volume fudule şi teribil intitulate, dar astăzi uitate pentru totdeauna.* IBR.; (adv.) *îşi da pe ceafă pălăria cu cordele şi surîdea fudul pe sub mustaţă.* VLAH.; **fudul de-o ureche,** surd. [Din turc. ***fudul*** „covîrşitor, care întrece"].

fuduláche m. (iron.) tînăr arogant. [***Fudul*** + *-ache*].

fudulí, fudulesc vb. (refl.) **1.** a se făli, a se mîndri: *văru-meu, fudulindu-se cu ciubotele cele nouă, juca numai lîngă fata vornicului.* CR.; *dacă se ştie vinovat, să nu se fudulească, să se deie la vina lui.* MAT.; (fig.) *cucoşii sălbatici zburau cu sunet ..., rotindu-se şi fudulindu-se.* SAD.; **2.** a deveni fudul, arogant; a se îngîmfa: *nu că adică m-am fudulit dintr-o aceasta.* AL. [De la ***fudul***].

fudulíe, fudulii f. **1.** faptul de a fi fudul; încîntare de sine; îngîmfare, mîndrie; înfumurare: *cojoacele le ţineau pe ei numai de fudulie, aninate pe umărul stîng.* SAD.; **2.** testicul la unele animale: *mînca numai fudulii de berbec.* VINEA. [***Fudul*** + *-ie*].

fúfă, fufe f. **1.** (iht.) plevuşcă; **2.** (depr.) femeie uşoară, neserioasă. [Et. nec.].

fufeáză f. v. fofează.

fugáce a. invar. (rar) trecător, fugitiv: *momentul fugace al creării.* EM. [Din fr. ***fugace,*** lat. ***fugax, -acis***].

fugáci, fugace a. **1.** care fuge iute, bun alergător: *cai mai buni şi mai fugaci.* POP.; **2.** (fig.) trecător, fugitiv: *impresii fugace.* // m. (rar) cal: *se întorcea călare pe un fugaci scurt şi voinic ca şi dînsul.* SAD. [Lat. ***fugax, -acis***].

fugacitáte f. caracterul de a fi trecător, fugitiv. [Din fr. ***fugacité***].

fugár, ~i, fugară, ~e a. **1.** (şi subst.) care a fugit de undeva (pe ascuns) pentru a scăpa de o primejdie sau de o constrîngere: *pe turci fugari în groasă ceaţă învolgînd de moarte-i ocroteşte.* B.-DEL.; *acesta-i promite tot ajutorul necesar pentru căutarea fugarilor.* IBR.; **2.** care trece repede; fugitiv, trecător: *am aruncat o privire fugară spre uşa de la apartamentul Matildei.* GHEŢIE; (adv.) *Matilda îl privi fugar pe deasupra ochelarilor.* GHEŢIE; **3.** care aleargă bine; iute la fugă; fugaci: *doi voinici ... cu caii fugari.* POP.; (subst.) *fugarul alb de spume.* AL. [***Fugă*** + *-ar*].

fugáreţ, ~i, fugareţă, ~e a. (rar) care fuge repede, uşor: *trupul ei lungăreţ o arată că e fugariţă.* NEGR. [***Fugi*** + *-areţ*].

fugárnic, ~ci, fugarnică, ~ce a. (rar) fugitiv, nestatornic: *ce-mi folosesc toate? mormăia el înăduşit, ca într-o rătăcire fugarnică.* SAD. // m., f. animal (în special cal) care fuge. [***Fugar*** + *-nic*].

fugásă, fugase f. (mil.) **1.** încărcătură mare de exploziv îngropată în pămînt sau instalată în apă pentru a lovi inamicul; **2.** recipient cu substanţe toxice, incendiare etc. folosit în luptă. [Din fr. ***fougasse***].

fúgă[1], fugi f. **1.** faptul de a fugi; deplasare cu paşi repezi (şi mari); deplasare rapidă: *acum să ne întrecem din fugă.* CR.; (fig.) *pe subt fuga aceasta de nouri subţiri, cei doi călători au umblat în tăcere.* SAD.; **în fugă,** repede, în grabă, grăbit: *am lăsat lumina aprinsă şi am părăsit în fugă apartamentul.* GHEŢIE; **în fuga calului** (sau **cailor**), în galop; în viteză (mare): *genarul venea în fuga calului de rupea pămîntul.* EM.; *căruţele merg foarte repede, în toată fuga cailor.* MAT.; **din** (sau **în**) **fugă** ori **de-a fuga, a)** în timp ce fuge; fugind: *trecu aproape în fugă prin ogradă.* SAD.; **b)** în treacăt, în grabă (fără a aprofunda): *s-a uitat în fugă pe cererea primită;* **cu fuga,** repede: *în loc de armă, scoasă herul plugului asupra lor şi scăpară tot cu fuga.* DOS.; *baba se duce atunci cu fuga să vadă ce i-a făcut găina.* CR.; **într-o fugă,** fără oprire; fugind tare: *am alergat numai într-o fugă.* AL.; (reg.) **de-a-n fuga,** pe apucate, la nimereală: *cu cîte o ţoală aruncată pe dînsele, aşa, d-a-n fuga.* ISP.; **a pune pe** (sau **a lua la**) **fugă,** a alunga, a fugări, a goni; **a o lua** (sau **a o rupe, a o croi, a o apuca**) **la fugă** sau **a împuşca fuga,** a porni în goană: *m-am furişat printre oameni, şi unde-am croit-o la fugă spre Humuleşti.* CR.; **a da o fugă (pînă la ...)**, a se duce repede (la ...): *dădu o fugă prin oraş să cumpere îmbrăcăminte.* TUD.; **2.** părăsire grabnică (şi pe ascuns) a unui loc, pentru a scăpa de o primejdie sau de o constrîngere: *fuga lui Cantacuzino şi Cîmpineanu a făcut zgomot.* BĂLC.; (fig.) *vînătorii au datoria să-şi grăbească apropierea, ca să ajungă sub cîntec înainte de fuga nopţii.* SAD.; *ocazia e iute la fugă şi leneşă la întors.* EM.; **pe fugă,** repede, grăbit: *mîncară pe fugă brînză de un ban şi pîine de doi.* VLAH.; **3.** distanţă care este parcursă printr-o deplasare rapidă (fără odihnă): *mănăstirea noastră ... se află numai la o fugă de cal de aici.* SAD.; **4.** (fig.) tendinţă de a evita; îndepărtare: *organizaţia de astăzi a favorizat fuga de muncă.* EM. // adv. repede, degrabă, iute: *nici mai aşteptă să ieie apă, ci, fuga la stăpînă-sa.* CR.; *fuga afară!* [Lat. ***fuga***].

fúgă[2], fugi f. compoziţie muzicală pe două sau mai multe voci, melodia redată de o voce fiind reluată pe rînd de celelalte: *nu-şi aminteşte coralele, cantatele, pasiunile şi fugile lui Bach, cu polifonia lor contrapunctică.* BL. [Din it. ***fuga***].

fugărí, fugăresc vb. **1.** (tr.) a urmări sau a goni pe cineva, fugind în urma lui; a pune pe fugă: *surprins în casa păgubaşului, pe întuneric, e fugărit ca hoţ prin tot satul.* CĂL.; **2.** (refl. recipr.) a fugi unul după altul. [***Fug*** (prez. ind. de la *fugi*) + *-ări*].

fugăríre, fugăriri f. acţiunea de a (se) fugări şi rezultatul ei: *îi plăcu zburdul lor, lovirea berbecească în capete, fugărirea unul după altul.* VOIC. [V. ***fugări***].

fugătór, ~i, fugătoáre a. (rar) **1.** care fuge repede (şi mult); **2.** care încearcă să scape prin fugă; fugar: *pe cei puţini ce avea cu sine, în toate părţi trimisă ca doară vor afla dintre oştile fugătoare pe neşte stuluri.* B.-DEL.; **3.** care trece repede, care are existenţă scurtă: *norocul fugător.* AL.; *viaţă fugătoare.* BOL. [***Fug*** (prez. ind. de la *fugi*) + *-ător*].

fugí, fug vb. (intr.) **1.** a se deplasa cu paşi repezi, a se mişca iute într-o direcţie; a alerga, a goni: *îşi fură copilul din covăţică ... şi fuge cu dînsul acasă.* CR.; *era un urs de cei furnicoş, care fuge de-şi scoate ochii cînd vede om.* MAT.; *duşmanul fuge;* (fig.) *cucoana Leonora părea că petrece nespus, fugind cu ochii ei negri de la unul la altul.* SAD.; **a-i fugi pămîntul de sub picioare, a)** a-şi pierde cumpătul: *simt că-mi fuge pămîntul de sub picioare şi ... dau să cad, pe spate.* CAR.; **b)** (fig.) a pierde o anumită situaţie sau poziţie (materială sau socială); **a fugi mîncînd pămîntul,** v. **mînca; 2.** a urmări în fugă, a alerga pe urmele cuiva: *fuge după el;* **a-i fugi ochii după cineva,** a urmări cu privirea (fiindu-i drag); **a-i fugi ochii pe ceva,** a nu-şi putea fixa privirea pe ceva: *femeia aceea are ... o cloşcă de aur, cu puii tot de aur, aşa de frumoşi, de-ţi fug ochii pe dînşii.* CR.; **3.** a trece repede, a se scurge: *timpul fuge;* **4.** a părăsi în grabă un loc pentru a scăpa de o urmărire, de o primejdie; (spec.) a evada, a dezerta: *iată-i înconjoară garda ce-i urmase de cînd au fugit.* BOL.; *de pe insula asta n-are unde fugi.* TUD.; **5.** (fig.) a se perinda repede prin faţa ochilor: *Arald pe un cal negru zbura, şi dealuri, vale în juru-i fug ca visuri.* EM.; **6.** a-şi părăsi familia, plecînd să trăiască împreună cu cineva: *hai ş-om fugi în lume.* EM.; **7.** a se retrage într-un loc liniştit; a se izola, a se refugia: *las Chişinăul cui îi place apa gazoasă şi fug la ţară.* VIERU; **8.** a se depărta, a se retrage dintr-un loc: *fugi, dragă, din fereşti, nu stă o fată mare în ochii bărbăteşti.* AL.; **fugi de-aici! a)** pleacă! lasă-mă!; **b)** ce tot spui! nu mai spune!; **fugi de-acolo!** nici gînd! da de unde!; **9.** a se sustrage, a se eschiva, a evita: *romanticii ... fugeau deliberat de motivare.* CĂL.; *fuge de muncă;* **10.** a se feri: *moş Nichifor fugea de cărăuşie.* CR.; **a fugi printre** (sau **dintre**) **degete, a)** a aluneca din mînă; **b)** (fig.) a nu se lăsa prins. [Lat. ***fugire (=fugere)***].

fugít, ~ţi, fugită, ~e a. **1.** care a plecat în fugă, care a scăpat: *oamenii pradă curţile boierilor fugiţi.* CĂL.; **2.** (adesea subst.) dezertor, evadat, fugar: *încălecă şi zbură ... pe urma fugiţilor.* EM.; **a da bir cu fugiţii,** v. **bir.** [V. ***fugi***].

fugitív, ~i, fugitivă, ~e a. **1.** care trece repede, care este de scurtă durată; trecător: *e odrasla naturală şi degenerată, născută dintr-o împerechere fugitivă cu zidarul.* CĂL.; *plăceri fugitive;* **2.** sumar, superficial, făcut repede: *cu cît imaginea e mai fugitivă şi mai contrasă, cu atîta spiritul persistă mai puţin asupra ei.* EM.; (adv.) *am lămurit fugitiv, dar nu superficial, punctul de vedere pe care îl credem just.* CĂL. [Din fr. ***fugitif,*** lat. ***fugitivus***].

fugitivitáte f. caracter fugitiv: *am dedus ... din natura ei fugitivitatea duratei sale.* EM. [***Fugitiv*** + *-itate*].

fúglu, fugli m. (înv.) captiv, prizonier: *e sveatul voiniciloru fu cum se ucigă fuglii se nu neştinre poate se scape.* COD.VOR. [Din magh. ***fogoly***].

fugós, ~şi, fugoásă, ~e a. (rar) aprig, impetuos: *pe un cal fugos.* BOL. [Din fr. ***fougueux***].

fugozitáte f. (rar) impetuozitate, ardoare. [***Fugos*** + *-itate*].

fugpapier [fugpapír] n. hîrtie gumată pentru înnădirea furnirelor. [Din germ. ***Fugpapier***].

fuguí, fuguiesc vb. (tr.) **1.** a înnădi furnire; **2.** a îndrepta muchiile unui obiect de lemn prin rindeluire. [Cf. germ. ***fugen***].

fuguíre, fuguiri f. acţiunea de a fugui şi rezultatul ei. [V. ***fugui***].

fugúţă, fuguţe f. diminutiv al lui fugă: *a tras o fuguţă pînă la el.* // adv. în fugă, degrabă: *a venit fuguţa, a păşit treapta în foişor.* SAD.; **a da fuguţa,** a se duce repede; a fugi: *moşul cel mai puţin bătrîn a dat fuguţa, cu paşi scurţi.* SAD. [*Fugă* + *-uţă*].

fuiág, fuiaguri n. (reg.) răbufnire de forma unui sul, unui val: *se trezeau prin văzduh cu ape reci de la miază-noapte şi cu fuiaguri trecătoare de zăpadă.* AG. [Cf. *fuior*].

fuiór, fuioare n. **1.** mănunchi de fire de in, de lînă, de cînepă etc. pregătit pentru tors: *cinci fuioare de mătasă de la mama, de acasă.* POP.; (fig.) *un bătrîn cu barba în fuioare citea Biblia, pe un scăunel.* TUD.; **2.** pînză de cînepă sau de in: *cămaşă de fuior;* **3.** (fig.) cantitate de elemente strînse la un loc: *fuiorul amintirilor.* [Din lat. **folliolus*].

fuitui, fuituiesc vb. (reg.; tr.) a îndesa; (şi: (rar) **fultui**). [Din magh. *fojtani* „a sugruma"].

fuituiálă, fuituieli f. **1.** (înv. şi reg.) material folosit pentru astuparea găurilor de mină; **2.** (înv.) umplutură (din materiale textile) care se îndesa peste pulbere sau peste alice în puşcă sau în pistol: *toată biblioteca a servit de fultuială ienicerilor.* NEGR.; (şi: **fultuială**). [*Fuitui* + *-eală*].

fuituitór, fuituitoare n. (înv.) unealtă (de lemn sau de fier) cu care se împingea exploziv şi fuituială (în ţeava unei arme de foc). [*Fuitui* + *-tor*].

ful, fuluri n. figură la jocul de pocher, formată dintr-un triplet şi o pereche. [Din fr., engl. *full*].

fulá, fulez vb. (intr.; despre roţi) a se roti neregulat, avînd o mişcare de pendulare. [Din fr. *fouler*].

fulár, fulare n. **1.** obiect de îmbrăcăminte, care se poartă în jurul gîtului, alcătuit dintr-o fîşie dreptunghiulară de ţesătură sau de împletitură: *îşi puse fularul cafeniu.* PETR.; **2.** ţesătură uşoară pentru rochii: *o rochie simplă, din fular moale, destul de largă.* GHEŢIE. [Din fr. *foulard*].

fulardă, fulardez vb. (tr.) a îmbiba ţesăturile cu soluţii cu dispersii de colorant şi de apret. [Din fr. *foularder*].

fulardáre, fulardări f. acţiunea de a fularda şi rezultatul ei. [V. *fularda*].

fuláre, fulări f. mişcare de pendulare faţă de axa de rotaţie a unui corp rotitor. [V. *fula*].

fulău, fulăi m. fanfaron, om de nimic. [De la *fală,* prin disimilaţie vocalică].

fuléu, fulee n. **1.** alergare cu pas mare; **2.** distanţă parcursă de un cal marcată de două urme succesive ale aceluiaşi picior. [Din fr. *foulée*].

fulg, fulgi m. **1.** pană subţire şi mătăsoasă care creşte pe pîntecele păsărilor şi printre penele mai mari; (p. ext.) pană de pasăre: *un fulg mlădios îi juca în boldul coifului.* SAD.; **ca fulgul,** foarte uşor; **ca fulgul pe apă,** la voia întîmplării; **a bate de-i merg fulgii,** a bate foarte tare; **2.** conglomerat de cristale de apă care se formează în atmosferă şi care cad iarna pe pămînt: *fulgii zbor, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi.* AL.; *fulgi de zăpadă;* **3.** (la pl.) produs alimentar, sub forma unor foiţe subţiri, obţinut din boabele unor cereale, din cartofi etc.: *fulgi de ovăz.* [Et. nec.].

fulgarín, fulgarine n. manta de ploaie din material impermeabil: *o lume tînără..., în trenciuri şi fulgarine,... cotropise centrul oraşului.* VINEA. [Denumire comercială].

fúlger, fulgere n. **1.** descărcare electrică luminoasă produsă între doi nori sau în interiorul unui nor: *printre-a fulgerilor focuri a oprit vulturu-n zbor.* AL.; (fig.) pe *Vodă-l zăreşte călare trecînd prin şiruri cu fulgeru-n mînă.* COŞB.; **fulger globular,** descărcare electrică de forma unui glob luminos, care produce un bîzîit în vreme ce se deplasează; **ca fulgerul** (sau **ca un fulger**), repede, imediat: *apoi, ca fulgerul, se întoarce înapoi.* CR.; *avatarurile ultimelor săptămîni îmi trec ca un fulger prin faţa ochilor.* GHEŢIE; **2.** sclipire puternică; scăpărare: *fulgere ies din ochii săi.* AL.; **3.** (fig.) forţă: *fă-te fulger sclipitor.* AL.; **4.** (adj. şi adv.) rapid, cu cea mai mare viteză: *telegramă fulger; gîndul fulgeră cu zborul, dar mai fulger zboară dorul.* COŞB. [Lat. *fulger (=fulgur, -uris)*].

fulgerá, fúlger vb. **1.** (intr.; pers. 3) a se produce fulgere: *o înviorată fortună de cele ce fulgeră şi tună.* B.-DEL.; *o, cum fulgeră de straşnic.* NEGR.; **a tuna şi a fulgera împotriva** (sau **contra**) **cuiva** (sau **a ceva**), v. **tuna**; **2.** (fig.; intr.) a scînteia, a luci, a sclipi: *ochii fulgerau şi vorba-i trezea furia vulgară.* EM.; **3.** (intr.) a se ivi, a trece repede: *fulgeră săgeata-n vînt.* AL.; (fig.) *mii de idei îmi fulgerau prin gînd;* (tr.) *un fior aprig mă fulgera din creştet pînă-n tălpi.* SAD.; **4.** (fig.; tr.) a izbi cu o lovitură puternică: *pe-un mal străin l-a fulgerat un braţ hain.* COŞB.; (p. ext.) *avocatul căzu pe stradă, pe cînd revenea acasă, fulgerat de apoplexie.* GHEŢIE; **5.** (fig.; tr.) a străpunge cu privirea: *fulgeră armata c-un ochi plin de dispreţ.* AL.; (refl. recipr.) *monahii se fulgerară cu ochii, apoi primiră cupa cu aceeaşi smerenie.* SAD. [Lat. *fulgerare (=fulgurare)*].

fulgeráre, fulgerări f. **1.** acţiunea de a fulgera şi rezultatul ei; lumină ca un fulger: *o rază răsfrîntă într-una din pietrele cercelului sclipea intermitent în fulgerări bruşte.* GHEŢIE; **2.** (fig.) senzaţie (de durere) scurtă şi violentă: *îmi treceau prin măruntaie fulgerări de căldură şi frig.* SAD.; **3.** (fig.) durată scurtă; clipă; **4.** (fig.) manifestare (bruscă şi) violentă: *văzu în ochii ei fulgerarea unei uri cumplite.* TUD. [V. *fulgera*].

fulgerát, ~ţi, fulgerată, ~e a. **1.** lovit de trăsnet; **2.** (fig.) foarte repede (şi pentru scurt timp): *scoţînd de acolo, cu mişcare fulgerată, un buzdugan cu măciucă de plumb.* SAD.; (adv.) *căutătura ei ageră a trecut fulgerat peste dreapta lui Nicoară.* SAD.; **3.** (reg.) copt înainte de termen (şi fără gust); pălit: *cireşe, prune fulgerate.* [V. *fulgera*].

fulgerátic, ~ci, fulgeratică, ~ce a. iute ca fulgerul; fulgerător: *acolo îl înhăţa mîna fulgeratică, aşijderi unui cioc de cormoran, a sanitarului.* VOIC.; (adv.) *abia zări fulgeratic spinarea unei nămestii ce undui o clipă la faţa undelor.* VOIC. [*Fulgera* + *-atic*].

fulgerătór, ~i, fulgerătoare a. **1.** care aruncă fulgere: *Jupiter fulgerătorul;* **2.** care poartă fulgere: *nu vedeţi cumpliţii nori cum sosesc fulgerători?* AL.; **3.** repede (ca fulgerul), rapid, fulgeratic: *cu o mişcare fulgerătoare, piratul îl înşfăcă pe Mihu în braţe.* TUD.; (adv.) *şi s-arunca fulgerător, se cufunda în mare.* EM.; **4.** (fig.) pătrunzător: *îi aruncă o căutătură fulgerătoare.* NEGR.; *o privire fulgerătoare.* [*Fulgera* + *-tor*].

fulgerătúră, fulgerături f. **1.** faptul de a fulgera; fulger, fulgerare: *noaptea pe fulgerătură, atuncea caii se fură.* POP.; **2.** durere, junghi trecător: *avea nişte ochi zgîţi de lovea pe om fulgerătura cînd se uita asupră-i.* ISP. [*Fulgera* + *-tură*].

fulgerînd, ~zi, fulgerîndă, ~e a. (rar) sclipitor: *şi-ntinse-a apei arii în cercuri fulgerînde se pleacă lin suflări a zefirului nopţii şi sună cadenţat.* EM. [V. *fulgera*].

fulgerós, ~şi, fulgeroásă, ~e a. (înv.) **1.** rapid, fulgerător: *trecerea-i fulgeroasă.* AL.; **2.** amenințător, înfricoşător: *trageţi înc-o dată spada fulgeroasă.* BOL. [*Fulger* + *-os*].

fulguí, pers. 3 **fulguieşte** vb. (intr.) a ninge cu fulgi rari, a cădea fulgi de zăpadă: *afară fulguieşte mereu.* VLAH.; (fig.) *asupra ei fulguiau primele lumini ale dimineţii.* SAD. [*Fulg* + *-ui*].

fulguiálă, fulguieli f. ninsoare cu fulgi mari (şi rari). [*Fulgui* + *-eală*].

fulguíre, fulguiri f. acţiunea de a fulgui şi rezultatul ei: *spre seară, a început o fulguire domoală;* (fig.) *veneau fulguiri albe din livezile înflorite.* SAD. [V. *fulgui*].

fulguít n. faptul de a fulgui; fulguire. [V. *fulgui*].

fulgurá, pers. 3 **fulgurează** vb. (livr.; intr.) a fulgera. [Din fr. *fulgurer,* lat. *fulgurare*].

fulguránt, ~ţi, fulgurantă, ~e a. care împrăştie o lumină vie şi de scurtă durată: *tot felul de vîrtejuri luminoase ..., de băşici fulgurante, de văpăi multicolore.* OD.; (fig.) *a fost interpretat ... ca expresie fulgurantă a unor întîmplări cosmice.* BL.; (adv.) *cerul apare înalt în seara plină ... şi pe el, printre stele mici palide, se proiectează fulgurant reclama operetei.* PETR. [Din fr. *fulgurant,* lat. *fulgurans, -ntis*].

fulguráre, fulgurări f. faptul de a fulgura: (fig.) *el nu face decît ... să confirme veşnica fulgurare a Divinului în cosmic.* CĂL. [V. *fulgura*].

fulguráţie, fulguraţii f. **1.** iluminare bruscă a cerului neînsoţită de tunet, produsă de o descărcare electrică în regiunile înalte ale atmosferei; (fig.) *acea fulguraţiune intelectuală care să-l facă a vedea.* EM.; **2.** (p. ext.) izbucnire violentă: *durerea îi reveni noaptea şi a doua zi, mereu în chip de fulguraţii trecătoare.* CĂL.; (şi: (înv.) **fulguraţiune**). [Din fr. *fulguration,* lat. *fulguratio, -onis*].

fulguraţiúne f. v. fulguraţie.

fulgurít n. (geol.) materie vitrificată aflată în nisip; (şi: (înv.) **fulgurită**). [Din fr. *fulgurite,* germ. *Fulgurit*].

fulgurítă f. v. fulgurit.

fulíe, fulii f. **1.** (bot.) narcisă (*Narcissus*); **2.** podoabă (de pietre preţioase) de forma narcisei: *calpac unguresc împodobit cu o fulie neagră de pene de cocor.* BĂLC. [Din turc. *fulya*].

fulmicotón n. exploziv puternic, obţinut prin acţiunea acidului azotic asupra celulozei (din bumbac). [Din fr. *fulmicoton*].

fulminá, fulminez vb. (înv.; tr.) a trăsni: *nu te temi că acel Dumnezeu pe care îl profani te va fulmina?* FIL. [Din it. *fulminare;* cf. fr. *fulminer*].

fulminánt, ~ţi, fulminantă, ~e a. **1.** care produce explozie; exploziv; **2.** (fig.) violent, provocator, amenințător: *redactă articole fulminante în ziarele româneşti ale vremii.* GHEŢIE; *discurs fulminant.* [Din fr. *fulminant*].

fulminát n. sare a acidului fulminic; **fulminat de mercur,** substanţă explozivă folosită ca detonator în capse şi în amorse. [Din fr. *fulminate,* germ. *Fulminat*].

fulminá̧ţie, fulminaţii f. explozie, descompunere cu detonaţie. [Din fr. *fulmination*].

fulmínic a. **acid fulminic,** acid compus din cianogen şi oxigen, ale căror săruri se folosesc ca explozivi detonanţi. [Din fr. *fulminique*].

fuituí vb. v. fuitui.

fuituiálă f. v. fuituială.

fum, fumuri n. **1.** suspensie de particule solide (de carbon) într-un mediu gazos, produsă prin arderea incompletă a unui material combustibil: *începu să se ridice în sus fumul negru şi înăduşit.* HOGAŞ; *nu iese fum fără foc;* **2.** canal cotit în interiorul unei sobe, prin care circulă gazele arse spre coş; **3.** (fig.) locuinţă, cămin, casă: *am auzit că-i un sat prăpădit, nici o sută de fumuri.* AG.; **4.** cantitate de gaze trasă de fumător dintr-o dată din ţigară sau din pipă: *cerea întotdeauna o ţigară, din care trăgea cu nesaţ cîteva fumuri.* GHEŢIE; **5.** (fig.) dungă subţire; dîră: *o ferestruie cît pumnul, înroşită de focul răsăritului, strecura un fum de lumină peste cuptorul mare de cărămidă.* SAD.; **6.** (fig.; la pl.) îngîmfare, pretenţii nejustificate: *fumurile deşerte ale lumii.* AL.; *redevenise fata mîndră, dispreţuitoare, plină de fumuri.* GHEŢIE; **7.** (fig.) lucru efemer, nesigur; deşertăciune: *gloria e fum;* **8.** (fig.) tulburare, ameţeală provocată de alcool: *prin crierii lui îmbla fumul vinului băut.* MAT. [Lat. *fumus*].

fumá, fumez şi (înv.) **fum** vb. **1.** (intr. şi tr.) a avea obişnuinţa de a aspira fum de tutun (din ţigară sau din pipă); a trage fum de tutun: *peste o jumătate de ceas, fuma la geamul bucătăriei.* GHEŢIE; *a fuma o ţigară;* (fig.) *în pîcla nopţilor de iarnă cu hornuri ce fumează.* BAC.; **2.** (refl.) a se sfîrşi, a trece: *idila dintre Aurica Gagea şi Pricop s-a fumat.* GHEŢIE. [Lat. *fumare;* cf. fr. *fumer*].

fumagínă, fumagine f. boală a plantelor lemnoase mari (arbori, pomi, viţă de vie), provocată de o ciupercă şi manifestată printr-un strat negru, prăfos. [Din fr. *fumagine*].

fumár, fumari n. deschizătură în acoperişul caselor ţărăneşti pe unde iese fumul. [Lat. *fumarium*].

fumáric a. **acid fumaric,** acid organic nesaturat, produs intermediar în metabolismul glucidelor şi acizilor graşi. [Din fr. *fumarique*].

fumarólă, fumarole f. produs gazos, cu temperatură ridicată, emanat prin craterele vulcanilor. [Din fr. *fumarolle,* it. *fumarola*].

fumát[1] n. acţiunea de a fuma; deprindere de a fuma: *unii nu se pot lăsa de fumat, alţii îşi lasă ţara uşor.* VIERU; *fumatul nu-i sănătos.* [V. *fuma*].

fumát[2]**, ~ţi, fumată, ~e** a. **1.** care a ars (inspirîndu-i-se fumul): *ţigara fumată nu era de calitate bună;* **2.** (fam.) răsuflat, ştiut; perimat, depăşit; trecut: *din cîte am înţeles, povestea dintre ei e cam fumată.* GHEŢIE; *ştire fumată.* [V. *fuma*].

fumăráie f. cantitate mare de fum; fumărie: *am stat numai într-o fumăraie de balegi.* CR. [*Fum* + *-ăraie*].

fumărí, fumăresc vb. (reg.; tr.) a afuma: *toamna se duceau, fumăreau stupii, storceau mierea din faguri.* ST. [*Fum* + *-ări*].

fumărícă f. mică plantă erbacee cu gust amar, întrebuinţată în industria farmaceutică; fumăriţă (*Fumaria officinalis*). [*Fum* + *-ărică*].

fumărie f. fumăraie: *în mijlocul pădurii vede-o fumărie străşnic de mare.* EM. [*Fum* + *-ărie*].

fumărít n. (înv.) impozit care se plătea pe fiecare coş de fum: *am fost cu vinăriciul ... şi cu fumăritul.* FIL. [*Fum* + *-ărit*].

fumăríţă, fumăriţe f. (bot.) fumărică (*Fumaria officinalis*). [*Fum* + *-ăriţă*].

fumătór, ~i, fumătoáre m., f. persoană care are deprinderea de a fuma: *nu avea chibrituri asupra lui, căci nu era fumător.* GHEŢIE; *compartiment pentru fumători.* [*Fuma* + *-tor*].

fumegá, pers. 3 **fúmegă** vb. (intr.) **1.** a face fum; a arde defectuos, făcînd fum: *aprinse o lampă ..., lumina ei fumega, pîlpîind.* EM.; *soba fumegă;* **2.** a arde fără flacără şi cu fum; a scoate fum: *să fumege-nainte-mi oraşele-n ruine.* EM.; (fig.) *ca o făclie stinsă de ce mereu să fumegi ...?* EM.; **3.** a scoate aburi: *o vreme munţii fumegară.* SAD. [Lat. *fumigare*].

fumegáre, fumegări f. acţiunea de a fumega şi rezultatul ei: *îşi pusese şorţ, care părea alb prin fumegarea bordeiului.* SAD.; (fig.) *afară începuse fumegarea amurgului şi vîntul se domolea.* SAD. [V. *fumega*].

fumegătór, ~i, fumegătoáre a. care fumegă, care scoate fum sau aburi; fumegos: *ospăţul s-a lungit... cu ceşti de cafea fumegătoare.* VOIC. [*Fumega* + *-tor*].

fumegînd, ~zi, fumegîndă, ~e a. **1.** care fumegă: *în fund, pe un deal, se vede ruina încă fumegîndă a unui sat.* EM.; **2.** care scoate aburi: *îşi luă ceaşca plină şi fumegîndă într-o mînă.* VINEA. [V. *fumega*].

fumegós, ~şi, fumegoásă, ~e a. care scoate fum sau aburi: *un morman de pilaf alb şi fumegos.* OD.; *se făcură nevăzuţi, dimpreună cu bărcuţa, în fumegoşii aburi ai nopţii.* EM.; (adv.) *o sprintenă română încungiură ceaunul ce fierbe fumegos.* AL. [*Fumega* + *-os*].

fumerólă, fumerole f. crăpătură într-un teren vulcanic prin care iese fum. [Din fr. *fumerolle*].

fumigánt, fumiganţi m. substanţă (toxică) folosită pentru fumigaţie; (adj.) *substanţă fumigantă.* [Din fr. *fumigant*].

fumigáţie, fumigaţii f. afumare în scop terapeutic sau pentru dezinfecţie, pentru deparazitare etc.; (şi: (înv.) **fumigaţiune**). [Din fr. *fumigation,* lat. *fumigatio, -onis*].

fumigaţiúne f. v. fumigaţie.

fumigén, ~i, fumigenă, ~e a. care produce fum sau ceaţă: *lumînare fumigenă.* [Din fr. *fumigène*].

fumisteríe, fumisterii f. (rar) mistificare; şarlatanie: *cîte un tip cultural obsedase atunci prin libaţiuni şi fumisterii.* BAC. [Din fr. *fumisterie,* it. *fumisteria*].

fumivór, ~i, fumivoră, ~e a. care produce fum sau ceaţă: *aparat fumivor.* [Din fr. *fumivore*].

fumizá, fumizez vb. (intr.) a produce fum artificial cu ajutorul substanţelor chimice. [*Fum* + *-iza*].

fumizáre, fumizări f. acţiunea de a fumiza şi rezultatul ei. [V. *fumiza*].

fumoár, fumoare n. spaţiu amenajat în care se poate fuma: *ne adunăm la capătul scării..., unde a fost improvizat fumoarul pentru cursul superior.* GHEŢIE. [Din fr. *fumoir*].

fumuríu, ~il, fumurie, ~ii a. de culoarea fumului; întunecat: *era îmbrăcată ... cu ciorapi fumurii.* GHEŢIE; *căciulă fumurie;* (fig.) *o atmosferă grea, fumurie şi împuţită, asemuită cu aburii ce plutesc alene pe deasupra bălţilor.* DELAVR. // n. culoare întunecată, bătînd în negru (ca a fumului): *limpezişurile i le împînzea uşor fumuriul serii împinse de luceafăr.* VOIC. [*Fumuri* (pl. de la *fum*) + *-iu*].

fumurós, ~şi, fumuroásă, ~e a. (înv.) înfumurat, arogant, pretenţios: *prejudiţii fumuroase şi ridicule.* NEGR. [*Fumuri* (pl. de la *fum*) + *-os*].

funambúl, ~i, funambulă, ~e m., f. (livr.) dansator pe sîrmă: *era patronul histrionilor de bîlci şi al funambulilor.* CĂL. [Din fr. *funambule*].

funambulésc, ~şti, funambulescă, ~şti a. care aparţine funambulului, specific funambulului; (p. ext.) de scamator, neserios: *este o comedie în ton funambulesc.* CĂL.; (subst. n.) *un exemplu al uşurinţei de a oscila de la serios la comic şi chiar la funambulesc.* CĂL.; (adv.) *Depărăţeanu parafrazează funambulesc pe Horaţiu.* CĂL. [Din fr. *funambulesque*].

funciár, ~i, funciară, ~e a. **1.** referitor la proprietatea particulară asupra pămîntului şi a imobilelor: *dosiri ale unei părţi din avutul funciar al donatorilor.* CĂL.; *rentă funciară; proprietate funciară;* **carte funciară,** registru oficial în care sînt inventariate proprietăţile de pămînt individuale din cuprinsul unei regiuni; **2.** (fig.) care aparţine naturii, firii cuiva; de bază: *starea aceasta urmează să ne-o închipuim ca o stare funciară adîncă şi infinită.* BL.; (şi: (înv.) **fonciar**). [Din fr. *foncier*].

funciarménte adv. (rar) în mod funciar; de bază. [Din fr. *foncièrment* (după *funciar*)].

functív, functive n. (lingv.) fiecare dintre cei doi termeni ai unei funcţii de interdependenţă sau de determinare. [Din fr. *fonctif* (după *funcţie*)].

fúnctor, functori n. operator logic. [Din fr. *functeur*].

fúncţie, funcţii f. **1.** activitate proprie, destinaţie, rol: *i se părea că oricînd îi putea înceta funcţiunea respiraţiei.* CĂL.; *toate organele noastre au funcţiile lor;* (p. ext.) *oameni ca Gavrilcea nu trebuiesc priviţi din punctul de vedere al educaţiei, ci al funcţiei pe care o îndeplinesc.* CĂL.; **în funcţie,** care este în activitate, care funcţionează: *un organ în funcţie se întăreşte, iar un organ în neactivitate se atrofiază.* BL.; **2.** activitate administrativă desfăşurată într-o instituţie; grad deţinut într-o ierarhie administrativă: *s-ar cere o altă generaţie decît cea actuală, compusă din aspiranţi la funcţii.* EM.; **în exerciţiul funcţiunii,** v. **exerciţiu; 3.** (gram.) rol sintactic (al unui cuvînt); **4.** (lingv.) ansamblu de proprietăţi ale unui element în raport cu procesul general al comunicării; **5.** (log.) operaţie care, prin aplicare asupra unui argument, îi atribuie o anumită valoare; **6.** (chim.) ansamblu de proprietăţi ale unui compus, determinat de o anumită grupă de atomi din moleculă; **7.** (mat.) mărime variabilă care depinde de alte mărimi independente; **8. a fi în funcţie de ...,** a depinde de ...: *literatura este în funcţie de societate.* IBR.; **în funcţie de ...,** depinzînd de ...: *aprecierea se face în funcţie de rezultate;* (şi: **funcţiune**). [Din lat. *functio, -onis,* fr. *fonction,* germ. *Funktion*].

funcţioná, funcţionez vb. (intr.) **1.** a-şi exercita funcţia: *experimentul funcţionează în combinaţie cu alte căi de cunoaştere.* BL.; **2.** a desfăşura o activitate (administrativă) într-o instituţie; a fi angajat: *se lasă sedusă de însuşi directorul tăbăcăriei la care funcţiona tatăl său.* CĂL.; **3.** a fi în stare de activitate, de producţie: *ferestrele se închid ermetic, iar storurile funcţionează.* GHEŢIE; *instalaţia funcţionează la parametrii proiectaţi.* [Din fr. *fonctionner* (după *funcţie*)].

funcţionál, ~i, funcţională, ~e a. **1.** care aparţine funcţiei, referitor la o funcţie: *aceste necesităţi conduc la schimbări funcţionale ale organismului.* BL.; **2.** care îndeplineşte condiţiile de a fi folosit; util, folositor: *metoda a devenit funcţională după ce a fost verificată de cîteva ori;* **3. lingvistică funcţională,** orientare în lingvistica modernă care abordează studiul (elementelor) limbii din perspectiva funcţiei în comunicare; **4. limbă funcţională,** formă abstractă a limbii pe baza căreia se realizează vorbirea la un moment dat; **stil funcţional,** mod de exprimare specific unui anumit domeniu de activitate, care constituie o variantă a limbii literare; **5. gramatică funcţională,** gramatică orientată spre cercetarea funcţiilor gramaticale ale componentelor enunţului; **6. analiză funcţională,** ramură a matematicii care studiază clasele de funcţii şi relaţiile dintre ele; **7. maladie funcţională,** maladie care afectează funcţionarea unui organ. [Din fr. *fonctionnel,* germ. *funktional, funktionell*].

funcţionalísm n. **1.** curent în arhitectura secolului al XX-lea, care are în vedere corespondenţa dintre formă şi funcţie; **2.** lingvistică funcţională (v. **funcţional**); **3.** doctrină sociologică ce consideră societatea un sistem, al cărui echilibru depinde de integrarea diferitelor componente; **4.** (tr.) faptul de a fi funcţional, de a funcţiona, de a avea un rol, o destinaţie: *în funcţionalismul elementelor ... catedralelor gotice, liniile extazului vertical ... indică o depăşire.* BL. [Din fr. *fonctionnalisme,* germ. *Functionalismus*].

funcţionalitáte f. caracter, aspect funcţional; calitatea de a fi funcţional. [*Funcţional* + *-itate*].

funcţionalizát, ~ţi, funcţionalizată, ~e a. (rar) care are o funcţie, un rol: *elementele redundante dintr-o frază sînt funcţionalizate.* [Din fr. *fonctionnalisé*].

funcţionár, ~i, funcţionară, ~e a. persoană care prestează o muncă administrativă, contra unei retribuţii: *mie-mi place să mă servească funcţionarul cu tragere de inimă.* CAR. [Din fr. *fonctionnaire*].

funcţionáre, funcţionări f. **1.** acţiunea de a funcţiona şi rezultatul ei; îndeplinire a unei funcţii, a unei activităţi: *o atribuie unei modificări în funcţionarea sistemului endocrin al acestuia.* BL.; **siguranţă de funcţionare,** v. **siguranţă; 2.** activi-

tate desfăşurată într-o instituţie: *după cîtăva vreme de funcţionare i se întîmplă intendentului un lucru extraordinar.* CĂL. [V. ***funcţiona***].

funcţionarísm n. 1. birocraţie, atitudine birocratică: *cei ce combat funcţionarismul vor spori numărul posturilor cu sutele.* EM.; **2.** (rar) activitate, calitate de funcţionar: *după eşecurile comerciale, berarul se refugie iar în funcţionarism.* CĂL. [Din fr. ***fonctionarisme***].

funcţionarizát, ~ţi, funcţionarizată, ~e a. care a devenit funcţionar: *făceau parte din clasele în distrugere ... de negustori şi meseriaşi funcţionarizaţi.* IBR. [***Funcţionar*** + *-izat*].

funcţionăráş, funcţionăraşi m. 1. diminutiv al lui funcţionar: *era un funcţionăraş harnic, inteligent şi sărac lipit pămîntului.* GHEŢIE; **2.** (depr.) funcţionar lipsit de importanţă, mic în grad: *înainte de amiazi, intră în băcănie un funcţionăraş foarte pirpiriu.* CAR. [***Funcţionar*** + *-aş*].

funcţionárésc, ~şti, funcţionăreáscă, ~eşti a. care aparţine funcţionarilor, referitor la funcţionari; birocratic: *descrie procesul de formare a unei burghezii funcţionăreşti mai înalte.* VIANU. [***Funcţionar*** + *-esc*].

funcţionáríme f. număr mare de funcţionari; totalitate a funcţionarilor: *roşii şi funcţionărimea sînt strănepoţii acelor greci.* IBR. [***Funcţionar*** + *-ime*].

funcţiúne f. v. **funcţie.**

fund[1], funduri n. **1.** parte de jos a unui vas, formînd baza lui: *doi arapi negri ca fundul ceaunului.* ISP.; **cu fundul în sus,** v. **sus; 2.** fiecare dintre cele două feţe plane, opuse, ale unui butoi sau ale unui recipient: *zvîrlea cu doage şi cu funduri de poloboc în toate părţile.* CR.; **3.** partea cea mai de jos a unei cavităţi naturale, a unei gropi, a unei văi etc.: *găsi în sfîrşit, într-un fund de vălcea, izvoraşul de slatină de care avea nevoie.* SAD.; *apa din fund forfotea jucînd năsipiş mărunt şi se revărsa în pîrău.* SAD.; *fundul mării;* **a se da la fund, a)** a se cufunda în apă; **b)** (fig.) a se retrage din viaţa publică; a dispărea, a nu mai fi văzut; a se ascunde; **dare la fund,** v. **dare; 4.** partea opusă deschizăturii: *s-au auzit fundul corăbiei pîrîind.* DRĂGHICI; *am găsit pe însoţitoarea noastră moţăind în fundul maşinii.* EL.; *fundul dulapului;* **a da de fund,** v. **da; 5.** partea cea mai îndepărtată a unui loc: *codrul sună, clocoteşte de-un lung hohot păn-în fund.* AL.; *fundul grădinii;* **în fundul capului,** adîncit în orbite: *ochii lui ceţoşi priveau pierduţi, ascunşi în fundul capului.* AG.; **6.** placă de lemn pe care se toarnă mămăliga, se taie zarzavatul etc.; **7.** cantitate dintr-un material rămasă în partea de jos a unui vas, recipient etc.: *a băut un fund de pahar; a ajuns la fundul sacului;* **8.** (înv.) piedestal, suport: *spălătoarea şi fundul ei.* BIBLIA; (fig.) *hameleoane, fundul răutăţilor şi vîrvul vicleşugului.* CANT.; **9.** (fam.) şezut, dos: *nu ştersese pînă atunci fundul vreunui copil.* GHEŢIE. [Lat. ***fundus***].

fund[2] m. şi n. v. **pfund.**

fundá, fundez vb. (tr.) **1.** a pune bazele, a întemeia, a înfiinţa: *ambiţia acestui gînditor a fost să fundeze ştiinţific vitalismul biologic.* BL.; *a funda un regat, o religie;* **a funda pe nisip,** v. **nisip; 2.** (fig.) a proba, a argumenta, a susţine: *părerea mea e fundată de fapte;* (şi: (înv.) **fonda**). [Din lat. ***fundare,*** fr. ***fonder***].

fundác, fundaci m. (ornit.) cufundar (*Podiceps cristatus*). // n. (pl. **fundace** şi **fundacuri**) **1.** aşternut de paie sub un stog; **2.** fundătură, stradă fără ieşire: *trecătorul se rătăcea ... în uliţi, ulicioare şi fundacuri cotite.* SAD. [***Fund*** + *-ac*].

fundál, fundale şi **fundaluri** n. **1.** fond al unui tablou, al unei sculpturi etc.; (fig.) *este fundalul pe care se desenează doctrina filosofică şi ştiinţifică a evoluţionismului.* BL.; **2.** pînză care închide în spate scena teatrului; decor: *figuranţii trec pe scenă, încunjură fondalul şi reapar iarăşi.* EM.; (şi: (înv.) **fondal**). [Din it. ***fondale*** (după *fund*)].

fundaménţ, fundamente n. **1.** fundaţie, temelie a unei clădiri; **2.** element care serveşte de bază, de sprijin, pe care se întemeiază ceva: *asta să ne fie fundămînt la cest a nostru aşezămînt.* B.-DEL.; *fundamentul moralei;* **3.** (fig.) cauză, motiv, temei: *zvon fără fundament;* (şi: (înv.) **fundămînt**). [Din lat. ***fundamentum,*** fr. ***fondement,*** germ. ***Fundament***].

fundamentá, fundamentez vb. (tr.) a pune bazele, a stabili, a demonstra (o idee, o teorie, un program etc.). [De la ***fundament;*** cf. germ. ***fundamentieren***].

fundamentál, ~i, fundamentală, ~e a. **1.** care serveşte ca fundament; de bază: *tot ce e fundamental în istoria culturii se află acolo.* CĂL.; *piatră fundamentală;* **lege fundamentală,** lege prin care se determină organizarea politică a unui stat şi se stabilesc formele şi regulile raporturilor dintre puterea legislativă, puterea executivă şi puterea judiciară; constituţie: *combatem violarea legii fundamentale prin înţelegeri, după convenienţele momentului.* EM.; **2.** (fig.) principal, esenţial: *ne interesează atitudinea şi tezele fundamentale ale eleaţilor.* BL.; *argument fundamental;* (adv.) *e o literatură fundamental feminină.* CĂL. [Din lat. ***fundamentalis,*** fr. ***fondamental,*** germ. ***fundamental***].

fundamentáre, fundamentări f. acţiunea de a fundamenta şi rezultatul ei. [V. ***fundamenta***].

fundáre, fundări f. acţiunea de a funda şi rezultatul ei. [V. ***funda***].

fundarisí, fundarisesc vb. (intr.) a lăsa ancora să cadă. [***Fund[1]*** + *-arisi*].

fundáş, fundaşi m. jucător din apărarea unei echipe (de fotbal, de rugbi etc.) care acţionează pe linia de fund a terenului propriu. [***Fund[1]*** + *-aş*].

fundát, ~ţi, fundată, ~e a bazat; întemeiat, just: *reputaţie fundată.* [V. ***funda***].

fundatór m., f. v. **fondator.**

fundáţie, fundaţii f. **1.** temelie a unei construcţii: *în vreme ce în unele locuri se punea acoperişul, într-altele se săpa temelia sau se lucrau fundaţiile.* CĂL.; **2.** fond pentru o activitate sau pentru o instituţie de interes obştesc: *fundaţia unei şcoli, unui ospiciu;* **3.** instituţie, aşezămînt creat pe baza unui fond constituit: *pentru a înlesni tinerilor fără resurse materiale să înveţe, institui o fundaţie care-i purta numele.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **fundaţiune**). [Din lat. ***fundatio, -onis,*** fr. ***fondation,*** germ. ***Fundation***].

fundaţiúne f. v. **fundaţie.**

fúndă, funde f. nod de forma aripilor unui fluture, făcut dintr-o fişie de ţesătură (din mătase) şi servind ca podoabă: *o fundă din panglică albastră.* SL. [Din gr. mod. ***fúnda***].

fundămînt n. v. **fundament.**

fundătoáre, fundători f. fiecare dintre cele două piese din scîndură care închid capetele coşului la car sau la căruţă. [***Fund*** + *-(ă)toare*].

fundătúră, fundături f. 1. stradă, drum, stradelă care se înfundă, avînd un capăt închis: *o poartă zveltă ... se ridica la capătul fundăturii.* GHEŢIE; **2.** (fig.) situaţie fără ieşire; situaţie în care calea, mijlocul sau metoda urmată nu se mai poate continua: *criteriul iluminiştilor manevra filosofia spre tot felul de fundături metafizice.* BL. [*(În)funda* + *-ătură*].

fundişór, fundişoare n. diminutiv al lui fund; placă mică de lemn pe care se toarnă mămăliga, se taie zarzavatul etc.: *a ieşit îndată cu o ulcică de lut aburind, pe-un fundişor de lemn.* SAD. [***Fund*** + *-işor*].

funduárá, funduare a. (înv.) **carte** (sau **condică**) **funduară,** carte funciară (v. **funciar**): *casa lui, ... înscrisă în condicile funduare, e într-un sat la vale.* SAD. [Et. nec.; cf. lat. ***fundus,*** germ. ***Fundus***].

fundúc, funduci m. monedă veche turcească (din aur): *numără cele cincizeci de pungi de bani în mahmudele, dodecari, funduci şi rubiele.* FIL. [Din turc. ***fındık***].

fúne f. v. **funie.**

funébru, ~i, funebră, ~e a. **1.** care ţine de înmormîntare: *a rostit un discurs funebru plin de vervă declamatorie.* EM.; *ceremoniile funebre îl plictiseau.* GHEŢIE; (p. ext.) *am mîncat într-o tăcere funebră.* VOIC.; **marş funebru,** melodie solemnă şi tristă (în ton minor), care se cîntă, de obicei, la înmormîntări: *iubita cîntă-un marş funebru.* BAC.; **2.** trist, jalnic: *cîntec funebru.* [Din fr. ***funèbre,*** lat. ***funebris***].

funerálii n. pl. ceremonie de înmormîntare: *i se făcură funeralii grandioase.* CĂL.; (fig.) *în Parnas se pregătesc funeraliile limbii castiliene.* CĂL. [Din fr. ***funérailles,*** lat. ***funeralia***].

funerár, ~i, funerară, ~e a. referitor la înmormîntare, la funeralii: *dormeau adînc sicriele de plumb, şi fiori de plumb şi funerar vestmînt.* BAC.; *piatră funerară;* **urnă funerară,** vas în care se păstrează cenuşa unui mort incinerat: *în aşteptarea morţii şi a cremaţiunii, ţinea în odăiţă urna funerară cu inscripţia nedatată.* CĂL. [Din fr. ***funéraire,*** lat. ***funerarius***].

funést, ~şti, funestă, ~e a. **1.** care aduce nenorocire sau moarte: *pregătit pentru gestul funest, îşi lua tragic rămas bun.* CĂL.; **2.** sumbru, lugubru, trist: *era în el o presimţire funestă care-i dăduse un fior de gheaţă.* VINEA; **3.** dureros, întristător: *surprinşi privim o clipă acest decor funest.* PETR.; *ştire funestă.* [Din fr. ***funeste,*** lat. ***funestus***].

fúngă, fungi f. părîmă a unei nave cu pînze care se foloseşte la ridicarea şi la coborîrea unei vele: *echipajul se repezise la fungi.* TUD. [Cf. it. ***fionco***].

fungi m. pl. (bot.) ciuperci. [Din lat. ***fungi***].

fungíbil, ~i, fungibilă, ~e a. care se consumă prin întrebuinţare: *bunuri fungibile.* [Din lat. ***fungibilis,*** fr. ***fongible***].

fungicíd, ~zi, fungicidă, ~e a. şi n. (substanţă) care distruge ciupercile vătămătoare pentru plante. [Din fr. ***fongicide***].

fungídă, fungide f. (la pl.) grup de plante inferioare fără clorofilă, care se hrănesc cu substanţe organice preluate ca atare; ciuperci; (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din lat. ***fungidus***].

fungifórm, ~i, fungiformă, ~e a. în formă de ciupercă; **papile fungiforme,** papile de forma unor ciuperci care se găsesc pe limbă, reprezentînd receptorii gustativi. [Din fr. ***fongiforme***].

fungistátic, ~ci, fungistatică, ~ce a. şi n. (substanţă) care opreşte dezvoltarea ciupercilor. [Din fr. ***fongistatique***].

funicél, funicel m. (reg.) furuncul. [Probabil lat. ***furuncellus*** *(=furunculus)*].

funícul, funículi m. **1.** (biol.) fir care fixează ovulul de placentă; **2.** formaţie anatomică cu aspect de cordon; **3.** (bot.) fir care leagă sămînţa de pericarp şi o hrăneşte pînă la maturitate; **4.** fiecare dintre cele trei diviziuni ale măduvei spinării. [Din fr. ***funicul,*** lat. ***funiculus***].

funiculár, funiculare n. mijloc de transport aerian (pentru materiale sau pentru persoane), alcătuit din vagonete sau cabine suspendate şi tractate de cabluri. [Din fr. ***funiculaire***].

funiculárist, funicularişti m. muncitor care asigură funcţionarea funicularului. [***Funicular*** + *-ist*].

funiculítă, funiculite f. (med.) inflamaţie a cordonului spermatic. [Din fr. ***funiculite***].

E F

fúnie, funii f. **1.** sfoară groasă răsucită din fibre vegetale; frînghie: *s-aibă fleştecare un laţ dă fune pe lîngă sîne.* B.-DEL.; *îşi ia boii de funie şi porneşte cu ei spre tîrg.* CR.; **a vorbi de funie în casa spînzuratului,** a vorbi despre ceva care poate supăra pe cineva (dacă este interpretat ca o aluzie la el); **drept ca funia în traistă** (sau **în sac**), **a)** strîmb, răsucit; **b)** (fig.) nedrept, necinstit; **a ajunge** (sau **a se strînge, a se apropia**) **funia de** (sau **la**) **par,** a se apropia deznodămîntul, sfîrşitul (neplăcut): *văd eu bine că mi s-a strîns funia la par.* CR.; **a juca (ca) pe funii,** a face echilibristică pe funie; (fig.) *panglicari în ale ţării, care joacă ca pe funii.* EM.; **2.** împletitură, cununâ: *funie de ceapă, de usturoi;* **3.** (înv.) frînghie pentru măsurat pămîntul; măsură pentru lungime (egală cu 10-20 stînjeni); (şi: (înv.) **fune**). [Lat. ***funis***].

funiér, funieri m. (rar) persoană care face sau vinde funii. [***Funie*** + *-ar*].

funigéi, funigei m. (mai ales la pl.) fire produse de o specie de păianjen, care plutesc în aer în zilele de toamnă: *trăgea fum de tutun din pipă, ... subt un văzduh albastru în care pluteau domol funigei.* SAD.; (fig.) *firele de mătasă ale ţesăturii se prefac în funigei.* CĂL. [Et. nec.].

funíngenă f. v. **funingine.**

funíngine f. produs negru care se depune pe coşul sobelor: *lua funingenă de la gura sobei.* CR.; *mai mulţi cetăţeni aveau obrajii mînjiţi de funingine.* GHEŢIE; (fig.) *cîrduri de ciori ..., flori de funingine zboară subt nori.* TOP.; (şi: (reg.) **funingenă**). [Lat. *fuligo, -inis*].

funinginós, ~şi, funinginoásă, ~e a. (rar) plin de funingine; cu funingine: *oamenii îşi iau mîlul funinginos de pe faţă cu dosul palmelor.* PETR.; (fig.) *de un romantism funinginos e incendiul Sarmisegetuzei.* CĂL. [***Funingine*** + *-os*].

funioáră, funioare f. diminutiv al lui funie: *scăpărase şi aprinsese lumină dintr-o funioară de fîn.* SAD. [***Funie*** + *-ioară*].

fur, furi m. (înv.) hoţ, tîlhar: *cu cei furi nu te-ai luptat?* POP. [Lat. ***fur, furis***].

furá, fur vb. (tr.) **1.** a lua pe ascuns sau cu forţa ceea ce aparţine altuia; a-şi însuşi pe nedrept ceva; a sustrage: *micii pensionari, înfometaţi, furau mere.* CĂL.; (refl. pas.) *la regimentul de cavalerie se fură caii şi efectele.* CĂL.; (p. ext.) *a omorît o pisică ce-i furase o jumătate de gîscă.* CĂL.; (fig.) *în caprele podului băteau talazuri amestecate cu buşteni furaţi de şuvoi.* SAD.; **a o fura,** a fi pedepsit, bătut: *vezi c-ai s-o furi!;* **a fura o sărutare** (sau **un sărut, un sărutat**), a săruta pe furiş sau prin surprindere: *după ce jucam cît jucam, furam cîte-un sărutat de la cele copile sprinţare.* CR.; **a fura cu ochiul** (sau **cu ochii**), a privi pe furiş (cu dragoste): *Smărăndiţa începe, din cînd în cînd, a mă fura cu ochiul.* CR.; **a fura luleaua neamţului,** v. **neamţ; a fura meseria cuiva,** a învăţa o meserie pe apucate, stînd pe lîngă cineva; **2.** a răpi, a lua fără voie pe cineva: *fata e furată de un zmeu.* CĂL.; **3.** (fig.) a cuprinde pe neaşteptate, pe nesimţite: *las paşii să mă poarte şi gîndul să mă fure.* VLAH.; **a-l fura pe cineva somnul,** v. **somn; 4.** (fig.) a fermeca, a vrăji: *un miros răcoros simţirea-mi fură.* EM.; *privirea copiilor şi a celor vîrstnici era furată de frumuseţea lor.* VIERU; **a fura inima cuiva,** a fermeca; a încînta; a cuceri pe cineva; **a fura ochii** (sau **vederile**) **cuiva,** a împiedica să mai vadă; a orbi: *de ce se apropia, de ce lumina mai tare, de li fura vederile.* CR. [Lat. ***furare***].

furáj, furaje n. nutreţ pentru animale. [Din fr. ***fourrage***].

furajá, furajez vb. (tr.) **1.** a hrăni animalele cu furaj; **2.** a prepara furaje. [De la ***furaj***].

furajáre, furajări f. acţiunea de a furaja şi rezultatul ei. [V. ***furaja***].

furaját, ~ţi, furajată, ~e a. hrănit cu furaje. [V. ***furaja***].

furajór, ~i, furajeră, ~e a. care se întreţine cu furaje: *plante, seminţe furajere.* [Din fr. ***fourrager***].

furajór, furajori m. (înv.) soldat care făcea aprovizionările cu furaj pentru unităţile de cavalerie. [Din fr. ***furrageur***].

furán m. substanţă organică lichidă, obţinută la distilarea răşinilor de conifere şi folosită ca intermediar în sintezele de mase plastice şi de medicamente. [Din fr. ***furanne***].

furát[1] n. **1.** faptul de a fura: *nu au nice un meşteşug, ci trăiesc cu cerşitul şi furatul.* B.-DEL.; **de furat,** care a fost luat prin furt: *cîntă, mîndră, trăgănat că-s cu trei cai de furat.* POP.; **pe furate(le),** prin furt, prin răpire; **2.** luare fără voie, răpire a cuiva: *mai este obicinuit şi alt chip de făcut nunta, anume prin furatul miresei.* MAT. [V. ***fura***].

furát[2]**, ~ţi, furată, ~e** a. **1.** luat pe ascuns sau cu forţa de la cineva; obţinut în mod necinstit: *şi-a făcut vila cu bani furaţi;* **2.** prădat, păgubit de hoţi: *oamenii furaţi s-au adresat justiţiei;* **furat de minţi,** zăpăcit, descreierat, nebun: *cîţi îndrăzneţi ..., furaţi de minţi ..., nu erau de pomenire şezătorilor din Alăuteşti!* GAL. [V. ***fura***].

furătór, ~i, furătoáre a. şi m., f. (persoană) care fură; hoţ. [***Fura*** + *-tor*].

furătúră, furături f. (rar) furt, furtişag. [***Fura*** + *-tură*].

fúrcă, furci f. **1.** unealtă formată dintr-o prăjină de lemn, terminată cu doi sau mai mulţi dinţi lungi şi încovoiaţi, cu care se strîng sau se încarcă paiele, finul etc.: *în uşa grajdului, alături, stătea Ichim cu furca de fier în mînă.* REBR.; (fig.) [şarpele] *a aţintit pe copil şi şi-a fulgerat spre el furca limbii.* SAD.; **parcă ar fi pus cu furca,** aflat în dezordine, alandala: *părul îi sta în cap de parcă ar fi fost pus cu furca.* ISP.; **2.** (p. ext.) cantitate de fîn, de paie etc. care se poate lua o dată cu această unealtă: *se ducea să coboare din pod o furcă de fîn pentru cai.* SL.; **3.** (p. anal.) obiect sau parte a unui obiect care seamănă cu această unealtă: *le merge pe urmă cu alţii de ai săi, înarmat cu o furcă de şatră.* B.-DEL.; *primarul puse receptorul în furcă.* GHEŢIE; *furca telefonului;* **furca pieptului,** extremitatea inferioară a sternului: *pe Toma mi-l tăia pe la furca pieptului, la încinsul brîului.* POP.; **4.** unealtă pentru tors, formată dintr-o vergea de lemn pe care se prinde caierul: *ea la brîu-i poartă furcă şi la sîn un pruncuşor.* AL.; *torsul se face cu ajutorul furcii şi fusului;* **a avea de furcă,** a avea de luptat, de învins greutăţi: *tu ai vrut să ai cu noi de furcă.* COŞB.; **a avea stupit la furcă,** a vorbi mult, a fi volubil; **a da de furcă,** a crea situaţii dificile, greu de rezolvat: *problema educaţiei copilului le dădu de furcă.* GHEŢIE; **5.** stîlp gros de stejar care susţine acoperişul şi pereţii la casele ţărăneşti: *am stat jos, lîngă furca tîrlei.* GAL.; **6.** stîlp vertical pe care se sprijină cumpăna fîntînii; **7.** (înv.; la pl.) spînzurătoare: *cu moarte să se omoare, în furci să-l atîrne.* ISP.; *vrednic de furci;* **a urca în furci,** a spînzura: *i-a urcat în furci pe maidanul din mijlocul capitalei.* VOIC. // adv. **1.** tare, foarte: *a aflat acest amor tainic şi s-a certat cu dînsa furcă.* FIL.; **2.** morţiş, cu încăpăţînare: *o ţinea furcă.* [Lat. ***furca***].

furcărie, furcării f. (reg.) şezătoare la care se toarce cu furca: *flăcăii şi fetele izbuteau să-l ia cu sila pe la şezători şi furcării.* VOIC. [***Furcă*** + *-ărie*].

furchét, furcheţi m. dispozitiv pe care se sprijină vîsla la marginea bărcii. [Din it. ***forchetta*** (după *furcă*)].

furcól, furcoale n. furcă mare (cu doi dinţi) întrebuinţată mai ales la încărcatul finului şi al snopilor. [***Furcă*** + *-oi*].

furculiţă, furculiţe f. **1.** obiect de metal alcătuit dintr-un mîner şi doi pînă la patru dinţi, cu ajutorul căruia se duce mîncarea la gură; (reg.) furcuţă: *toţi îşi lăsară furculiţele şi cuţitele şi începură să bată din palme.* SAD.; **în furculiţă, a)** cu părţile laterale mai lungi decît mijlocul: *cu barba în furculiţă şi favorite frumoase.* CR.; **b)** cu capetele răsucite în sus: *Felipe IV matur, cu mustaţa în furculiţă, are ochii congestionaţi.* CĂL.; **2.** fiecare din cele două piese curbate la unul din capete prin care este fixată inima carului de podul osiei de dinapoi; gemănare. [***Furcă*** + *-ul -iţă*].

furcúţă, furcuţe f. **1.** diminutiv al lui furcă; **2.** (reg.) furculiţă: *mînca racii cu furcuţa şi cu linguriţa.* SAD.; **3.** parte cărnoasă a copitei la cal, care are rolul de a proteja ţesuturile vii şi de a amortiza şocurile. [***Furcă*** + *-uţă*].

furdá, furdale f. (înv.) **1.** rămăşiţe (de calitate inferioară) de la prelucrarea lînii sau a pieilor; **2.** (p. ext.) parte care se aruncă: *furdale de plăcintă.* PANN. [Din sb. ***furda*** (<turc. ***hurda***)].

furfuról, furfuroli m. aldehidă lichidă pe bază de furan, folosită ca solvent selectiv la rafinarea uleiurilor şi ca insecticid, vermicid etc. [Din fr. ***furfurol***].

furgón, furgoane n. vehicul (acoperit) tras de cai, pentru transportul bagajelor, alimentelor, muniţiilor etc.: *cea din urmă trăsură era un furgon de bagaje.* CAR. [Din fr. ***fourgon***].

furgonár, furgonari m. militar care conduce un furgon. [***Furgon*** + *-ar*].

furgonétă, furgonete f. automobil cu caroserie deschisă sau cu o platformă (acoperită) pentru transportul obiectelor voluminoase şi grele. [Din fr. ***fourgonnette***].

furibúnd, ~zi, furibundă, ~e a. **1.** cuprins de furie; furios: *nu e cu putinţă să ne închipuim un maior şi soldaţi integral furibunzi, împuşcînd cu sete.* CĂL.; **2.** care exprimă furie; violent: *gesturi furibunde.* [Din lat. ***furibundus,*** fr. ***furibond***].

furíe şi (reg.) **fúrie, furii** f. **1.** mînie nestăpînită, violentă: *încercările de a-l convinge nu avură alt efect decît să-i schimbe buna dispoziţie în furie.* GHEŢIE; **cu furie,** extrem de furios; cu mare putere: *oastea lui Ieremia-vodă se îmbărbătează şi cade cu furie peste flancurile oastei seculeşti.* BĂLC.; **la furie,** cînd este mînios, furios: *la furie, ... arunca jos un teanc de farfurii.* CĂL.; *a făcut asta la furie;* **2.** patimă, pornire nestăpînită; impetuozitate: *el are furia peroraţiei în public şi cu greu e smuls uneori din încleştarea discuţiei.* CĂL.; *furia tinerilor;* **3.** manifestare, dezlănţuire impetuoasă; izbucnire: *nici tăria tradiţiei, ... nici frica de necunoscut nu pot stăvili furia instinctelor.* CĂL.; **4.** (mit.; de obicei la pl. şi accentuat **fúrii**) fiecare dintre cele trei divinităţi ale infernului care chinuiau sufletele păcătoşilor, potrivit credinţei romanilor. [Din fr. ***furie,*** lat. ***furia***].

furiér, furieri m. ostaş însărcinat cu lucrările de birou ale unei unităţi militare: *furierii prindeau să strige, cu glasuri ridicate, nume de soldaţi.* SAD. [Din fr. ***fourrier***].

furiós, ~şi, furioásă, ~e a. **1.** cuprins de furie; mînios: *şi-n tăcerea adîncită Satan urlă furios.* AL.; (p. ext.) *el visă că picase în nişte turme de ţapi furioşi şi că d-abia scăpase.* BĂLC.; **2.** care exprimă furie: *piratul îi aruncă o privire furioasă din ochii lui cruciş.* TUD.; **3.** violent, puternic: *rîuleţul acest neînsemnat se umflă, prăvale orice îi iasă în nainte şi furios sparge, trage, îneacă.* NEGR.; *furtună furioasă.* // adv. cu furie: *am fost atacaţi furios şi nedrept încă de la primele numere.* CF.; *strigă furios la el.* [Din fr. ***furieux,*** lat. ***furiosus***].

furioso [furiózo] adv. (muz.) cu pasiune, vijelios, puternic. // n. varietate de cal obţinută din încrucişarea rasei de galop englezeşti cu rase locale. [Cuv. it.].

furíş, ~i, furişă, ~e a. făcut pe ascuns, pe neobservate: *cînd şi cînd, ridica lungile gene ca să strecoare o căutătură furişă spre locul unde ar fi trebuit să apar.* GHEŢIE; *privire furişă.* // adv. pe ascuns, strecurîndu-se pe nesimţite: *în odaie, prin unghere, s-a ţesut păianjeniş şi prin cărţile în vravuri îmblă şoarecii furiş.* EM.; *vine furiş;* **pe furiş,** în ascuns, tiptil: *am aruncat haine în geamantan şi ... am părăsit pe furiş locuinţa.* GHEŢIE; *toţi şi toate fug pe furiş înaintea dumisale.* VIERU; (fig.) *din codri noaptea vine, pe furiş.* COŞB. [*Fur* + *-iş*].

furişá, furişez vb. (refl. şi tr.) **1.** a (se) strecura pe nesimţite, pe neobservate, pe furiş: *fetiţe săltate ... furişează cîte-o ochire pe cine mai ştie ce flăcău.* DELAVR.; *am să pun scara şi-am să mă furişez în pod.* TUD.; (fig.) *elementele magice se furişează uneori aproape neobservate în sistemele filozofice.* BL.; **2.** a (se) depărta pe furiş: *furişîndu-se de Ivan, iese cu dînsa afară.* CR. [De la *furiş*].

furişáre, furişări f. acţiunea de a (se) furişa şi rezultatul ei. [V. *furişa*].

furişát[1] n. faptul de a (se) furişa; furişare; **pe furişate,** în ascuns, furiş: *se uita pe furişate, hoţeşte.* SL. [V. *furişa*].

furişát[2]**, ~ţi, furişată, ~e** a. care se strecoară pe furiş; ascuns, neobservat: *ei aruncau cîte o privire furişată.* ARG. // adv. pe furiş, în ascuns: *sfătuiau în şoaptă, privind furişat în jurul lor.* SAD. [V. *furişa*].

furlandísi, furlandisesc vb. (înv.; refl.) a se umfla în pene, a se fuduli: *se furlandisea şi se lăuda în toate părţile.* ISP. [Cf. turc. *firlandı* „a se ridica brusc"].

furluá, furláu vb. (glumeţ; tr.) a şterpeli: *mai fiecare tovarăş al meu furluase cîte ceva.* CR. [*Fura* + *lua*].

furmínt m. soi de viţă de vie cu struguri cilindrici, cu boabe dese verzi-gălbui, din care se fac vinuri superioare; vin din acest soi de viţă de vie. [Din fr. *furmint*].

furnál, furnale n. **1.** cuptor în formă de turn, folosit pentru obţinerea fontei din minereuri de fier: *cînta ... Meusa înconjurată de furnale şi acoperită de fum industrial.* CĂL.; **2.** (mil.) încărcătură de exploziv introdusă în obiectul sau în materialul ce va fi aruncat în aer. [Din fr. *fourneau*].

furnalíst, furnalişti m. muncitor care lucrează la furnal. [*Furnal* + *-ist*].

furnicá, pers. 3 **furnícă** vb. **1.** (intr.) a se mişca de colo pînă colo (fiind în număr mare); a forfoti: *adunătura cea mai pestriţă ... furnică în tot timpul sezonului de băi.* GANE; **2.** (tr.) a avea senzaţia de mîncărime sau de înţepături pe piele: *îl furnică peste tot cînd o aude ţipînd;* **3.** (intr.) a fi plin de ...: *interiorul sertarelor furnică de asemenea fine amulete.* ARG.; *această pagină furnică de erori.* [Lat. *formicare*].

furnicár[1]**, furnicare** n. **1.** ridicătură mică de pămînt făcută de o colonie de furnici; muşuroi; **2.** totalitate a furnicilor dintr-o colonie; **3.** (fig.) mulţime de oameni care se agită în toate direcţiile: *un furnicar de moarte ce aprig se-ncleştase.* AL.; *unde aveam s-o găsesc în furnicarul acela?* [Lat. **formicarius*].

furnicár[2]**, furnicari** m. **1.** (reg.) albinărel, prigorie (*Merops apiaster*); **2.** mamifer din America de Sud, cu botul alungit care se hrăneşte cu furnici (*Myrmecophaga jubata*); **3.** (entom.) furnică (*Formica rufa*). [*Furnică* + *-ar*].

furnicáre, furnicări f. **1.** acţiunea de a furnica şi rezultatul ei; mişunare: *zărîră tîrgul Iaşilor şi furnicarea oştenilor lui Tomşa.* SAD.; **2.** senzaţie de mîncărime şi înţepături în piele (ca şi cum ar umbla furnicile); furnicătură: *în şira spinării, Titu simţea totuşi o furnicare rece.* REBR. [V. *furnica*].

furnícă, furnici f. insectă mică din ordinul himenopterelor (de culoare neagră sau roşcată), care trăieşte în colonii (*Formica*): *o nuntă de furnici trecea şi ea tocmai atunci podul.* CR.; **harnic ca o furnică,** foarte harnic; **furnică-albă,** termită (*Isoptera*); **furnică-leu,** insectă a cărei larvă se hrăneşte cu furnici. [Lat. *formica*].

furnicárie f. mulţime de furnici, totalitate a furnicilor: *stînca granitică ... şi pe deasupra un codru fabulos la umbra căruia să mişune pînă la zdrobire cerbăria şi furnicăria, acestea sînt simbolurile naturii eminesciene.* CĂL. [*Furnică* + *-ărie*].

furnicătúră, furnicături f. senzaţie neplăcută de mîncărime şi de înţepături pe piele; furnicare. [*Furnica* + *-tură*].

furnír, furnire n. foaie subţire de lemn de calitate superioară, care se aplică pe obiectele de mobilier. [Din germ. *Furnier*].

furniruí, furniruiesc vb. (tr.) a aplica furnir pe lemnul din care se face mobilă. [Din germ. *furnieren*].

furniruíre, furniruiri f. acţiunea de a furnirui şi rezultatul ei. [V. *furnirui*].

furniruít, ~ţi, furniruită, ~e a. acoperit cu furnir: *uşă furniruită.* [V. *furnirui*].

furnitúră, furnituri f. **1.** furnizare, aprovizionare: *furnituri de grîne;* **2.** (la pl.) rechizite de birou: *furnituri de cancelarie;* **3.** (la pl.) material accesoriu folosit la confecţionarea articolelor de îmbrăcăminte. [Din fr. *fourniture*].

furnizá, furnizez vb. (tr.) **1.** a aproviziona, contra cost, în baza unei înţelegeri prealabile: *a furniza pîine;* **2.** a da, a oferi: *nimeni dintre cei prezenţi la staţie nu e în stare să furnizeze o explicaţie.* GHEŢIE; *a furniza bani cuiva.* [De la *furnizor;* cf. fr. *fournir*].

furnizáre, furnizări f. acţiunea de a furniza şi rezultatul ei. [V. *furniza*].

furnizór, ~i, furnizoáre a. şi m., f. (persoană, întreprindere etc.) care furnizează, care procură (anumite materiale): *arată-mi ofertele de la alţi furnizori.* VOIC.; *furnizor de materii prime; societate furnizoare de petrol;* (p. ext.) *sărăcia nu este furnizoare de libertate şi de democraţie.* CF. [Din fr. *fournisseur*].

furoáre, furori f. **1.** (înv.) furie, înverşunare: *zbuciumat de al furorii spasm.* AL.; **2.** pasiune excesivă; manifestare pasională: *poetul apare de la distanţă străbătut de furoarea lirică.* CĂL.; **a face furori,** a face senzaţie, a stîrni admiraţie. [Din fr. *fureur,* lat. *furor, -oris*].

furóu, furouri n. cămaşă de zi femeiască; combinezon: *era numai în furou, cu o bretea căzută.* GHEŢIE. [Din fr. *fourreau*].

fursánt n. (înv.) dever. [Din turc. *fursant* „avantaj"].

furséc, fursecuri n. prăjitură mică, uscată, făcută din aluat (cu umplutură): *a dat apoi cu ochii peste fursecuri şi peste trufele de ciocolată de pe măsuţă.* GHEŢIE. [Din fr. *foursec*].

furt, furturi n. **1.** acţiunea de a fura şi rezultatul ei; însuşire pe nedrept a unui lucru aparţinînd altuia: *toată megieşia se vietă de furturile ce făcea ea poamelor de prin grădini.* ISP.; **2.** infracţiune care constă într-o astfel de acţiune; **furt calificat,** v. **calificat.** [Lat. *furtum*].

furtişág, furtişaguri n. furt (de lucruri mărunte): *Dumnezeu nu ajută celui care umblă cu furtuşag.* CR.; (şi: (reg.) **furtuşag**). [*Furt* + *-işag*; cf. magh. *tolvajság*].

furtív, ~i, furtivă, ~e a. (rar) pe furiş, pe ascuns: *în mod furtiv şi discret;* (adv.) *ochii amfitrionului ..., aruncaţi furtiv deasupra lentilelor, l-ar fi studiat tot timpul.* CĂL. [Din lat. *furtivus,* fr. *furtif*].

furtún, furtunuri n. tub din material flexibil folosit la conducerea gazelor sau lichidelor. [Din turc. *hortum*].

furtuná, pers. 3 **furtunează** vb. (înv.; tr.) a împroşca (ca furtuna): *artileria furtunînd toată linia duşmanului.* BĂLC. [De la *furtună*].

furtunár, furtunari m. pasăre marină de mărimea unui porumbel, cu nările la capătul unor tuburi cornoase de pe cioc, care trăieşte pe ţărmul Mării Mediterane (*Puffinus puffinus*). [*Furtună* + *-ar*].

furtunát, ~ţi, furtunată, ~e a. furtunos: *în valurile mării furtunate şi semeţe.* AL. [V. *furtuna*].

furtunátic, ~ci, furtunatică, ~ce a. furtunos, impetuos: *în zbaterea lui furtunatică, scornea în sine ... felurite mijloace ca să frîngă voinţa aceleia pe care o dorea.* SAD.; *tinereţele furtunatice.* // adv. ca o furtună: *s-aruncă furtunatic spre rob atunci sultanul.* COŞB. [*Furtună* + *-atic*].

furtúná, furtuni f. **1.** vînt puternic însoţit de averse şi de descărcări electrice; vijelie: *s-a scornit ... o furtună de vînt mare.* MUSTE; *o lua pe braţe şi începu să fugă cu ea prin furtună.* EM.; (fig.) *războinicii călăresc pe caii furtunii.* SAD.; **2.** (fig.) năvală, năvălire: *noi oprim cu pieptul furtuna păgînească.* AL.; **3.** (fig.) zbucium, tulburare sufletească: *al ei suflet e furtună, noaptea e gîndirea ei.* COŞB.; **4. furtună solară,** accentuare bruscă a activităţii solare cu intensificarea emisiei corpusculare şi electromagnetice; (şi: (înv. şi reg.) **fortună**). [Din gr. mod. *furtúna*].

furtunós, ~şi, furtunoásă, ~e a. **1.** bîntuit de furtună: *după o seară furtunoasă, cu tunete şi descărcări electrice, vremea se liniştise.* GHEŢIE; *mare furtunoasă;* **2.** (fig.) violent, îndrăzneţ: *monoloagele sînt interesante cîteodată în rostogolirea lor furtunoasă.* CĂL.; *ochii lui cei negri furtunoşi.* EM.; (adv.) *atracţia pentru muzică crescu furtunos şi deveni curînd o pasiune.* GHEŢIE; **3.** năvalnic, impetuos: *pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid.* EM.; **4.** (fig.) agitat, zbuciumat: *în acele vremuri furtunoase şi nenorocite.* BĂLC. [*Furtună* + *-os*].

furtuşág n. v. **furtişag.**

furúncul, furuncule n. inflamaţie purulentă locală; (pop.) buboi. [Din lat. *furunculus,* fr. *furoncle*].

furunculós, ~şi, furunculoásă, ~e a. **1.** care are (multe) furuncule; care suferă de furunculoză: *privi speriat pe tinerii în cămăşi cafenii ..., în frunte cu furunculosul lor şef.* CĂL.; **2.** care se manifestă prin furuncule; care devine furuncul: *infecţie furunculoasă.* [*Furuncul* + *-os*; cf. fr. *furonculeux*].

furunculóză, furunculoze f. boală caracterizată prin apariţia de furuncule. [Din fr. *furonculose*].

furúră, fururi f. piesă metalică sau de lemn care acoperă sau umple spaţiul dintre două elemente de construcţie unite. [Din fr. *fourrure*].

fus[1]**, fuse** n. **1.** unealtă de forma unui beţişor rotund, pe care se înfăşoară firul în timpul torsului: *torcea cîte-un ciur plin de fuse.* CR.; **2.** organ al maşinilor de tors, cu ajutorul căruia se răsuceşte aţa. // (pl. **fusuri**) **1.** (tehn.) porţiune cilindrică, conică sau sferică a unui arbore sau a unui ax, care se sprijină şi se roteşte într-un lagăr; **2.** (arhit.) parte principală a unei coloane, cuprinsă între bază şi capitel: *două coloane de piatră..., cu piedestalul foarte înalt, fusul canelat şi capitelul brodat mărunt.* CĂL.; **3. fus orar,** fiecare dintre cele 24 de porţiuni în care este împărţită suprafaţa Pămîntului, prin meridiane la o distanţă de 15 grade unul de altul. [Lat. *fusus*].

fus[2]**, fusuri** şi **fuse** n. unitate de măsură pentru piele, egală cu 929 cm^2. [Din germ. *Fuss*].

fusăr, fusari m. (zool.) **1.** (reg.) țipar (*Misgurnus fossilis*); **2.** pește galben-castaniu de forma fusului (*Aspro streber*); **3.** pasăre de baltă cu picioare înalte și cu ciocul lung și rotund ca un fus. [*Fus*[1] + *-ar*].

fusarólă, fusarole f. (arhit.) element decorativ, alcătuit dintr-un șir de boabe alungite. [Din fr. *fusarole*].

fuscél, fuscei m. **1.** vergea care separă firele de urzeală la războiul de țesut; **2.** vergea orizontală la scara de lemn: *să se lase sărutată, de atîtea ori deodată, cîți fuștei la scară sînt.* COȘB.; **3.** vergea verticală la loitrea carului; **4.** (rar) cotor de ceapă: *parc-ar rupe un fuștei de ceapă.* DELAVR; (și: (reg.) **fuștei, fuștel**). [Lat. **fusticellus* (*<fustis*)].

fuselâj v. fuzelaj.

fusiform, ~i, fusiformă, ~e a. care are formă de fus; (și: **fuziform**). [Din fr. *fusiforme*].

fustanélă, fustanele f. fustă scurtă, largă și creață, care face parte din costumul național al grecilor și al albanezilor: *palicari ... purtînd fustanelă filfîndă.* OD. [Din gr. mod. *fustanélla*].

fustangíu, fustangii a. și m. (fam.) (bărbat) afemeiat. [*Fustă* + *-angiu*].

fustăș, fustași m. (înv.) soldat din garda domnului, înarmat cu suliță; lăncier: *de fustași cu flinte e sala înecată.* BOL. [*Fuște* + *-aș*].

fústă, fuste f. **1.** obiect de îmbrăcăminte pentru femei care acoperă corpul de la talie în jos: *fusta îngustă și lungă îi acoperea pulpele.* GHEȚIE; **2.** (fig.) femeie: *iar cărările vieții, fiind grele și înguste, ei încearcă să le treacă prin protecție de fuste.* EM. [Din gr. mod. *fústa*].

fustíță, fustițe f. diminutiv al lui fustă; fustă scurtă: *nici un document nu atestă ca Harieta ... ar fi avut fustiță albastră.* CĂL. [*Fustă* + *-iță*].

fușalău, fușalăi m. (reg.) unealtă pentru pieptănat lîna, cînepa etc.: *du-te și vezi de trage pînă în sară în fușalăi lîna pe care ți-am pregătit-o.* SAD. [Cf. magh. *foszlani* „a se destrăma"].

fușeréi n. **1.** (arg.) înșelăciune, furt; **2.** (fam.) lucru de mîntuială. [Cf. germ. *Fuschelei, Phusher*].

fușereálă, fușereli f. (fam.) faptul de a fușeri. [*Fușeri* + *-eală*].

fușerí, fușeresc vb. (fam.; tr.) **1.** a răscoli, a scormoni; **2.** a face un lucru de mîntuială; a răscoli. [Cf. *fușalău*].

fuște, fuști și **fuștiuri** f. (înv.) **1.** suliță de lemn cu vîrful de fier: *aruncară cu fușturile să dea în cerb d-îmbe părți și spogreșiră.* DOS.; **2.** bîtă, toiag: *unul din gloată așa-l ștearsă cu un fuștiu pe ceafă de tare cît îl porni sîngele pe nare.* B.-DEL.; (și: **fuștiu**). [Lat. *fustis*].

fuștéi m. v. fuscel.

fuștéi m. v. fuscel.

futéi, futaie și **futaiuri** n. (trivial) act sexual. [De la *fute*].

futăciós, ~și, futăcioásă, ~e a. și m., f. (vulgar) (persoană) care are frecvente legături sexuale. [*Fute* + *-ăcios*].

futălău, futălăi m. (vulgar) **1.** (depr.) bărbat afemeiat; hătălău; **2.** (reg.) cui de lemn în care se prinde cîrma plutei. [*Fute* + *-ălău*].

fútbol n. v. fotbal.

fúte, fut vb. (trivial) **1.** (refl. și tr.) a avea raporturi sexuale; a se împerechea, a realiza actul sexual; **a fute la cap** (sau **la icre, la melodie**) **pe cineva,** a sîcîi, a deranja pe cineva; **a fute una** (sau **o bătaie**) **cuiva,** a da o lovitură (sau o bătaie) cuiva; **fute-vînt, a)** pierde-vară, haimana; **b)** (ornit.) codobatură (*Motacilla alba*); **2.** (tr.; în înjurături, mai ales în forme prescurtate, mai puțin vulgare, precum: *tu-i, tu-ți* etc.): *dar' veniți, curînd, futu-l în tică.* B.-DEL.; *te-am prins, futu-ți mămăliga mă-tii de ungur!* GHEȚIE; *tu-i mama lui!* [Lat. *futuere*].

fútere f. (trivial) **1.** act sexual; **2.** (fig.) situație încurcată; învălmășeală; **3.** (arg.; realizează superlativul absolut) grozav, nemaipomenit: *o mașină futere.* [V. *fute*].

futíl, ~i, futilă, ~e a. (livr.) lipsit de valoare, de importanță, de interes; inutil, neserios, frivol: *sînt și lucruri azi cu totul futile.* CĂL. [Din fr., it. *futile,* lat. *futilis*].

futilitáte, futilități f. (livr.) lipsă de seriozitate, de importanță; inutilitate; frivolitate. [Din fr. *futilité,* lat. *futilitas, -atis*].

futúr n. (rar; gram.) viitor: *prin împreunarea celor două participii a futurului cu „sum" se naște coniugațiunea numită perifrastică.* EM. [Din lat. *futurus,* germ. *Futur, Futurum*].

futúric, ~ci, futurică, ~ce a. care ține de (timpul) viitor, care vizează viitorul: *prezentul istoric și prezentul futuric devin exemplele oarecum obligatorii.* VIANU. [Din germ. *futurisch*].

futurísm n. curent artistic apărut în Italia în secolul al XX-lea, care respinge tradiția clasică și propagă cultul mașinismului: *lipsa copulației obișnuite între cuvinte, a ortografiei, și arhitectura babilonică a paginii aparțin futurismului.* CĂL. [Din fr. *futurisme,* it. *futurismo*].

futuríst, ~și, futuristă, ~e a. care ține de futurism, referitor la futurism: *școala futuristă ... s-a oprit la impresia subiectivă.* BL. // m. adept al futurismului: *futuriștii ... au cultivat masiv genul.* CĂL. [Din fr. *futuriste,* it. *futurista*].

futurológ, futurologi m. (rar) viitorolog. [Din fr. *futurologue*].

futurologíe f. (rar) viitorologie. [Din fr. *futurologie*].

futút[1] n. (trivial) act sexual. [V. *fute*].

futút[2]**, ~ți, futută, ~e** a. (trivial) **1.** care a întreținut relații sexuale; care s-a împerecheat; și **bătută, și fututa și cu vițica pierdută,** păgubit(ă) sub toate aspectele; **2.** (fig.) hărțuit; opresat. [V. *fute*].

fux n. aducere pe linia de plutire a bușteni lor înțepeniți, prin împingere și răsucire cu țapina: *asta se cheamă „fux"!* SAD. [Din germ. *Fuchs*].

fuzánt, ~ți, fuzantă, ~e a. **1.** care explodează în aer pe un anumit punct al traiectoriei: *proiectile fuzante;* **2.** care provoacă explozia în aer: *focos fuzant.* [Din fr. *fusant*].

fuzarióză, fuzarioze f. boală a plantelor provocată de o specie de ciuperci și manifestată prin apariția unei pîsle dese de culoare alb-roz. [Din fr. *fusariose*].

fuzée, fuzee f. corp de formă aerodinamică, care poate înainta prin aer prin forța de reacție a gazelor arse care ies printr-un efuzor. [Din fr. *fusée*].

fuzéi m. amestec de alcooli superiori, folosit ca dizolvant la fabricarea substanțelor aromatice și a parfumurilor. [Din fr. *fusel*].

fuzeláj, fuzelaje n. parte de formă aerodinamică care constituie corpul avionului sau al planorului: *ampenajul și partea posterioară a fuselajului literalmente desfăcute în bucăți.* GHEȚIE; (și: **fuselaj**). [Din fr. *fuselage*].

fuzén, fuzene n. component al cărbunilor care reprezintă fragmente vegetale. [Din fr. *fusain*].

fuzétă, fuzete f. dispozitiv care permite orientarea roții unui vehicul. [Din fr. *fusette*].

fuzíbil, ~i, fuzibilă, ~e a. care se topește, care poate fi topit: *plumbul este un metal fuzibil; siguranță fuzibilă.* [Din fr. *fusible*].

fuzibilitáte f. însușirea de a fi fuzibil: *fuzibilitatea metalelor.* [Din fr. *fusibilité*].

fuzifórm a. v. fusiform.

fuzioná, fuzionez vb. (intr.) a se contopi; a realiza o fuziune: *motivul ciobanului mioritic a fuzionat cu motive cristologice.* BL. [Din fr. *fusionner*].

fuzionáre, fuzionări f. acțiunea de a fuziona și rezultatul ei. [V. *fuziona*].

fuzionísm, fuzioniști m. (rar) adept al unei fuzionări (de organizații, partide etc.). [Din fr. *fusionniste*].

fuziúne, fuziuni f. **1.** unire, contopire într-o singură unitate a două sau mai multe organizații, partide, instituții etc.: [băncii] *i se rezervase tot o lichidare ..., ascunsă sub termenul de „fuziune".* GHEȚIE; **2.** reacție nucleară de contopire a două sau mai multe nuclee atomice ușoare în unul mai greu; **3.** (fiz.) topire la o temperatură mai ridicată decît cea a mediului: *punct, temperatură de fuziune.* [Din fr. *fusion,* lat. *fusio, -onis,* germ. *Fusion*].

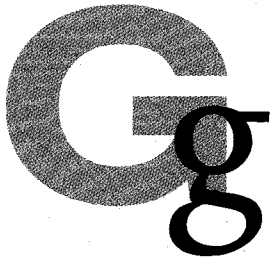

G, g m. invar. **1.** a noua literă (denumită *ge* sau *gî*) a alfabetului limbii române; **2.** sunetul notat prin această literă: **a)** consoană oclusivă velară sonoră; **b)** consoană semiocusivă prepalatală sonoră, cînd este urmată de *e* sau de *i*; **c)** consoană oclusivă palatală sonoră în grupurile *ghe, ghi*; **3. G**, simbol pentru giga (de un miliard de ori); **4. G**, (fiz.) simbol pentru „gauss"; **5. G**, (muz.) notaţie literală pentru sunetul „sol"; **6. g**, simbol pentru gram.

ga interj. (repetat) cuvînt care imită strigătul caracteristic al gîştelor: *gînsacul ... ţipa cît îi lua gura: ga, ga, ga, ga!* CR. [Onomat.].

gabără, gabare f. navă sau ambarcaţie mare pentru transportul de materiale sau de mărfuri (la lucrările de construcţii hidraulice). [Din fr. ***gabare***, it. ***gabarra***].

gabardínă f. stofă fină de lînă, ţesută cu nervuri oblice pe ambele părţi. [Din fr. ***gabardine***, germ. ***Gabardine***].

gabarít, gabarite n. **1.** contur format din linii drepte sau curbe, care limitează dimensiunile maxime ale unui obiect, ale unei construcţii, ale unei maşini; **2.** dispozitiv folosit pentru controlarea unei forme, a unei măsuri; **3.** dimensiune reglementată a unui obiect: *gabarit depăşit*; **4.** (p. ext.) statură, talie: *un tip de mare gabarit*. [Din fr. ***gabarit***].

gabarític, ~ci, gabaritică, ~ce a. referitor la gabarit, care ţine de gabarit. [***Gabarit*** + *-ic*].

gabélă, gabele f. impozit perceput pe sare în Franţa medievală: *putem spori gabela pe sare.* CĂL. [Din fr. ***gabelle***].

gábie, gabii f. platformă cu balustradă fixată la partea superioară a unui catarg, folosită mai ales ca post de observaţie: *oamenii se urcă în arboradă, un marinar stă în gabie.* CĂL. [Din it. ***gabbia***, fr. ***gabie***].

gabiér, gabieri m. **1.** marinar care asigură serviciul de veghe în gabie; **2.** marinar care manevrează velele superioare. [Din fr. ***gabier***].

gabión, gabioane n. coş de nuiele sau din sîrmă umplut cu pămînt, cu pietriş etc. şi folosit ca parapet sau pentru consolidarea digurilor, podurilor, barajelor etc.: *două companii ruseşti, fortificîndu-se cu ajutorul gabioanelor, îl respinseră.* EM. [Din fr. ***gabion***].

găbjă, gabje f. (reg.) **a pune gabja** (pe cineva sau pe ceva), a prinde, a înşfăca; a lua: *pun eu gabja pe tine!* [De la ***găbji***].

gablonz, gablonzuri [gablónţ] n. **1.** cristal special cu irizaţii, folosit la fabricarea unor obiecte de podoabă; **2.** (p. ext.) obiect de podoabă conţinînd un asemenea cristal. [De la ***Gablonz*** n. pr.].

gabonéz, ~i, gaboneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Gabonului sau populaţiei lui, referitor la Gabon sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Gabon. // m. pl. popor care trăieşte în Gabon. [Din fr. ***gabonais***].

gabrioletă f. v. cabrioletă.

gabró n. rocă eruptivă cu structură granuloasă folosită în construcţii. [Din germ. ***Gabbro***, fr., it. ***gabbro***].

gabroveán, gabroveni m. (înv.) **1.** locuitor din Gabrovo; **2.** persoană care făcea sau vindea cuţite (de proastă calitate): *tabaci, braşoveni, gabroveni.* GHICA. [De la ***Gabrovo*** n. pr. + *-ean*].

gadget, gadgeturi [ghéged] n. **1.** obiect ingenios, mai mult sau mai puţin util, care amuză prin noutate, prin ingeniozitate; **2.** (peior.) obiect fără utilitate practică. [Din fr., engl. ***gadget***].

gádină, gadine şi **gadini** f. (pop.) animal sălbatic; dihanie, fiară: *voi trimite preste voi gadinile cele sălbatece ale pămîntului.* BIBLIA. [Din bulg. ***gadina***].

gadolinít n. mineral anhidru sau uşor hidratat conţinînd pămînturi rare. [Din fr. ***gadolinite***].

gadolíniu n. element chimic din grupul lantanidelor. [Din fr. ***gadolinium***].

gaéli m. pl. populaţie celtică care a locuit în Irlanda şi în nord-vestul Angliei. [Din fr. ***Gaëls***].

gafá, gafez vb. **1.** (tr.) a agăţa, a prinde ceva cu gafa; **2.** (intr.) a comite, a face o gafă. [Din fr. ***gaffer***].

gafáre f. faptul de a gafa. [V. ***gafa***].

gáfă, gafe f. **1.** piesă de metal în formă de cîrlig, fixată pe o prăjină, folosită la acostarea unei ambarcaţiuni, la îndepărtarea acesteia de mal etc.; **2.** cîrlig la capătul unui dispozitiv de rificat, de care se prinde sarcina; **3.** vorbă, gest sau atitudine nepotrivită (care poate deranja sau jigni fără intenţie): *comisesem nişte gafe teribile şi totodată ridicole prin proporţiile şi inutilitatea lor.* GHEŢIE; *a face o gafă.* [Din fr. ***gaffe***].

gafeur, gafeuri [gafór] m. (franţuzism) persoană care comite gafe; gafist. [Din fr. ***gaffeur***].

gafíst, ~şti, gafistă, ~e m., f. gafeur. [***Gafă*** + *-ist*].

gag, gaguri n. **1.** efect comic într-un film sau într-o piesă de teatru, bazat pe asocierea surprinzătoare de situaţii contrastante: *cascadă de gaguri*; **2.** (p. ext.) situaţie amuzantă, caraghioasă; glumă, poantă. [Din fr., engl. ***gag***].

gagíc, gagici m. (arg.) amant, iubit. [De la ***gagică***].

gagicăr, gagicari m. (arg.) bărbat afemeiat. [***Gagică*** + *-ar*].

gagícă, gagice şi **gagici** f. (arg.) **1.** amantă, iubită; **2.** (p. ext.) fată, femeie. [Din ţig. ***gağí***].

gagíst, ~şti, gagistă, ~e m., f. (înv.) actor angajat temporar (la un teatru). // m. muzicant civil angajat într-o fanfară militară. [Din fr. ***gagiste***].

gagíu, gagii m. (arg.) **1.** om, tip, individ, bărbat; **2.** iubit, amant. [***Gag***(*ic*) + *-iu*].

galăc m. arbore din America de Sud, cu lemn foarte dur, care secretă o răşină din care se extrage gaiacolul (*Guaiacum officinale*). [Din fr. ***gaïac***].

galacól n. medicament cu acţiune antiseptică, întrebuinţat ca expectorant. [Din fr. ***gaïacol***].

gaibaráce f. pl. (fam.) picioare (prea mari): *se năpusti asupra ei cu toroipanul ... şi-o dete cu gaibaracele în sus.* ISP. [Cf. ***gaib***].

găibe f. pl. (fam.) picioare (prea lungi): *a întors pe Niţă cu gaibele în sus.* GHICA; *leul ... căzu cu gaibele în sus.* ISP. [Cf. ***gaidă***].

gălcă[1], găici f. **1.** bandă (lată) de stofă cusută în partea din spate a taliei, pentru a-i micşora lărgimea sau în scop decorativ; **2.** bentiţă de stofă sau de şnur, fixată la unele haine, prin care se trece cingătoarea; **3.** cheotoare (din şnur): *se cos cojoace simple ... cu găici de sîrmă la piept.* ST.; **4.** şiret cusut la o haină pentru a o putea agăţa în cui; agăţătoare. [Din rus. ***gajka***].

gálcă² f. v. gaiță¹.

gáidă, gaide f. **1.** (reg.) cimpoi: *știa să zică cu gaida.* ISP.; **2.** dans popular cu acompaniament de cimpoi; melodia acestui dans; **3.** (fig.; la pl.) picioare (lungi): *l-o găsit pe urs cu gaidele în sus.* POP. [Din bulg., sb. ***gajda***].

gáie, găi f. **1.** pasăre răpitoare de zi, migratoare, cu pene lungi și cu coada bifurcată (*Milvus milvus*): *numai gaia, cu țipet flămînd și ascuțit, spinteca văzduhurile ca o săgeată neagră și iute.* HOGAȘ; (în imprecații) *luate-ar gaia!;* **a lua gaia,** a da de bucluc, a o păți: *acuești al meu! acu te-a luat gaia!* CAR.; **a se ține gaie (după cineva),** a nu slăbi nici o clipă: *pe urmă s-a ținut iar gaie după mine.* CAR.; **2. de-a (puia-) gaia,** joc de copii: *se joacă de-a puia-gaia.* AL. [Et. nec.].

gáiță¹, gaițe și (pop.) **gaiți** f. **1.** pasăre de mărimea unei ciori, cu penajul frumos colorat, care poate imita sunetele scoase de alte păsări (*Garrulus glandarius*): *gaița ce imitează orice sunete bizare.* AL.; *trecură țărci și gaiți.* SAD.; **a se ține gaiță de** (sau **după**) **cineva,** a urmări pe cineva pretutindeni (deranjînd): *vai de capul lor, că se ține gaiță după dînșii, ... ca să vază cum datornicii lui adună banii.* SL.; **gaiță de munte,** alunar (*Nucifraga caryocatactes*); **2.** (fig.) femeie vorbăreață: *l-o scos din minte gaița cea de cucoana Caliopi.* AL.; (și: (înv.) **gaică**). [Cf. bulg., sb. ***galica***].

gáiță² f. (reg.) **1.** petrol lampant; **2.** lampă țărănească cu petrol: *femeia aprinse gaița.* C. [Et. nec.; cf. ***Galiția*** n. pr.].

gaj, gajuri n. **1.** garanție depusă pentru plata unei datorii sau pentru executarea unei lucrări; amanet, zălog: *fu silit să se împrumute, puind toată averea sa în gaj.* BOL.; **2.** obiect depus garanție (la un joc de societate) și recuperat numai după executarea unei pedepse hazlii: *jocurile se sfîrșise și se răscumpărau gajurile.* NEGR.; **3.** (fig.) asigurare, garanție morală: *este ... un slab gaj al amorului meu.* NEGR.; *gaj de amiciție;* **4.** (rar) leafă, salariu (la actori). [Din fr. ***gage***].

gajá, gajez vb. (rar; tr.) a depune ceva ca gaj; a amaneta. [Din fr. ***gager***].

gajáre, gajări f. (rar) faptul de a gaja: *gajarea pămîntului nu este acceptată.* [V. ***gaja***].

gaját, ~ți, gajată, ~e a. care este depus ca gaj; amanetat: *obiecte gajate.* [V. ***gaja***].

gal¹, gali m. **1.** persoană care făcea parte din populația de bază a vechii Galii; **2.** (rar) persoană (originară) din Țara Galilor. [Din lat. ***Gallus***].

gal², gali m. unitate de măsură pentru accelerație, egală cu un centimetru pe secundă la pătrat. [Din fr. ***gal***].

galáctic, ~ci, galactică, ~ce a. care aparține galaxiei, referitor la galaxie (în special la Calea Lactee): *spiritul mitologic pornește de la lucirea alburie a sistemului galactic.* BL.; **plan galactic,** plan al densităților stelare maxime (în care se găsesc cele mai multe dintre stelele aparținînd galaxiei). [Din fr. ***galactique***].

galactofág, ~gi, dalactofagă, ~ge a. și m., f. (persoană) care mănîncă (mult) lapte. [Din fr. ***galactofage***].

galactogén, ~i, galactogenă, ~e a. care determină secreția lactică: *hormon galactogen.* [Din fr. ***galactogène***].

galactogenéză f. producere a laptelui de către glandele mamare; galactopoieză. [Din fr. ***galactogenèse***].

galactopoiéză f. galactogeneză. [Din fr. ***galactopoïèse***].

galactorée, galactoree f. (med.) secreție continuă de lapte în timpul sau după terminarea alăptării. [Din fr. ***galactorrhée***].

galactóză f. substanță cu proprietăți asemănătoare glucozei, care intră în structura unor compuși azotați din creier. [Din fr. ***galactose***].

galágo f. mică maimuță nocturnă, cu ochii foarte mari, care trăiește în Africa (*Galago*). [Din engl. ***galago***].

galalít n. masă plastică cornoasă obținută din cazeină. [Din fr. ***galalithe***].

galánt, ~ți, galantă, ~e a. **1.** politicos, manierat, elegant (în comportare); **2.** curtenitor față de femei; (p. ext.) atent, tandru: *nu era lucrul lesne de a fi galant.* GHICA; **aventură** (sau **intrigă**) **galantă,** aventură de dragoste: *dacă nu mă înșel, fețe aluziune la aventurile mele galante?* HOGAȘ; **femeie galantă,** femeie de moravuri ușoare; **3.** care exprimă galanterie, curtoazie: *dama cochetează cu privirile-i galante.* EM.; (fig.) *judecate ca simple romanțe, aceste improvizații galante sînt de lăudat pentru decența lor.* CĂL.; **4.** îmbrăcat luxos; elegant, cochet: *scene cu nobilii de țară, cu cavaleri galanți.* OD.; **5.** darnic, generos; culant; galanton; (adv.) *eu cu prietenii mă port galant.* SAD. [Din fr. ***galant***].

galantár, galantare n. vitrină în care se expun mostre din mărfurile care se vînd într-un magazin: *rămase în dreptul galantarului cu mormane de pui tăiați.* PETR.; *volumele din galantarul librăriei.* [De la ***galanterie***].

galanteríe, galanterii f. **1.** atitudine curtenitoare, plină de amabilitate, de gentilețe (față de femei): *galanteria dumitale ... mă încîntă.* NEGR.; **2.** compliment adresat unei femei; **3.** obiecte mărunte de îmbrăcăminte expuse spre vînzare: *dă bani pe gălăndării.* PANN; *aventurierul se preface în negustor de galanterii veneției.* CĂL.; **4.** magazin în care se vînd astfel de mărfuri: *a intrat în galanterie;* (și: (înv.) **gălăndărie**). [Din fr. ***galanterie***].

galantínă, galantine f. preparat rece din carne fragedă cu aspic. [Din fr. ***galantine***].

galantóm a. v. **galanton.**

galantomíe f. v. galantonie.

galantón, ~i, galantoană, ~e a. darnic, generos: *nici prea iconom, nici prea galantom.* PANN; *galanton boier!* AL.; (și: **galantom**). [Din fr. ***galant homme***].

galantoníe, galantonii f. dărnicie, generozitate: *pierduse trei sute de lei cu o galantomie generoasă.* DELAVR.; (și: **galantomie**). [***Galanton*** + *-ie*].

galaón, galaoane n. (artic.) dans popular cu mișcări rapide, executat numai de bărbați; melodia după care se execută acest dans. [Et. nec.].

galaxíe, galaxii f. sistem uriaș de stele de variate mărimi și străluciri. [Din fr. ***galaxie***].

gálă¹, gale f. festivitate, recepție cu caracter oficial; (spec.) spectacol (sau șir de spectacole) cu caracter special (și solemn); **de gală,** de sărbătoare, festiv: *în faeton de gală Cezarul trece.* EM.; *haine de gală.* [Din fr., it. ***gala***].

gálă², gale f. **1.** (bot.) umflătură provocată pe frunzele stejarului sau ale altor plante de unele insecte; ceeidie; **2.** (fig.) lucru ușor; persoană ușor influențabilă. [Din fr. ***galle***].

galb, galburi și **galbe** n. profil, contur rotunjit al unui element arhitectonic, al unui obiect de artă, al unei părți a corpului omenesc: *pielița obrazului palidă, dar netedă pe oasele feței cu galba frumos modelată.* VOIC.; *galbul pur al piciorului;* (și: galbă). [Din fr. ***galbe***].

gălbă f. v. **galb.**

gălben, ~i, galbenă, ~e a. **1.** de culoarea aurului sau a lămîii: *ca făclia de galbenă ceară.* AL.; *lacul codrilor albastru nuferi galbeni îl încarcă.* EM.; **rasă galbenă,** grup de popoare asiatice cu pielea de culoare galbenă-brună: *socotește că rasa galbenă va pune stăpînire pe Europa.* CĂL.; **friguri galbene,** formă gravă de malarie; **2.** palid: *aflarăm o mulțime de turci, cu chipuri galbene și posomorîte.* BOL.; **galben ca ceara** (sau **ca turta de ceară**), foarte palid (de spaimă, de boală, de extenuare): *era galben ca ceara și abia îngîna cuvintele.* SL.; **3.** veșted, ofilit: *fagul începea să-și scuture cele dintăi foițe galbene.* SAD.; **4.** blond: *fruntea albă-n părul galbăn pe-al meu braț încet s-o culci.* EM. // n. culoare a spectrului solar situată între portocaliu și verde; **a i se face galben înaintea ochilor,** a-i veni amețeala, a i se face rău: *plîngea ... pînă i se făcea galben înaintea ochilor.* VLAH. // **m. 1.** veche monedă de aur: *la gît purta o salbă de galbeni.* CR.; *galbeni împărățești;* **2.** (pop.) cal șarg: *călare pe galbenul.* POP. // f. **galbenă de Odobești,** soi de viță de vie cu boabele galbene-verzui; (și: (pop.) **galbin**). [Lat. ***galbinus***].

galbín a. v. **galben.**

galénă f. sulfură naturală de plumb utilizată la prepararea vopselelor, în radiotehnică etc. [Din fr. ***galène***].

galénic, ~ci, galenică, ~ce a. (despre preparate farmaceutice) care poate fi administrat direct bolnavilor sau poate servi la prepararea unor tratamente. [Din fr. ***galénique***].

galenísm n. teorie medicală formulată de Galenus, potrivit căreia bolile s-ar datora ruperii echilibrului dintre umori. [Din fr. ***galénisme***].

galénți m. pl. papuci (cu talpă) de lemn. [Din gr. mod. ***galéntsa***].

galeofíl, ~i, galeofilă, ~e a. și m., f. (persoană) cuprinsă, stăpînită de galeofilie. [Din fr. ***galéophile***].

galeofílie f. pasiune morbidă pentru feline (în special pentru pisici). [Din fr. ***galéophilie***].

galeofób, ~i, galeofobă, ~e a. și m., f. (persoană) cuprinsă, stăpînită de galeofobie. [Din fr. ***galéophobe***].

galeofobíe f. teamă maladivă de feline (în special de pisici). [Din fr. ***galéophobie***].

galeongíu m. v. galiongiu.

galeopitéc, galeopiteci m. mamifer insectivor care trăiește în sud-estul Asiei, de mărimea unei pisici, avînd o membrană întinsă între membre și coadă, care îi permite să planeze (*Galeopithecus*). [Din fr. ***galéopithèque***].

galéră, galere f. **1.** navă comercială sau militară din trecut, prevăzută cu pînze și cu vîsle mînuite de obicei de sclavi sau de condamnați: *cele zece galere ce se urcaseră pe Dunăre.* BĂLC.; **2.** (la pl.) pedeapsă dată criminalilor condamnați să vîslească pe o astfel de navă. [Din fr. ***galère***].

galerián, galerieni m. persoană condamnată la muncă silnică pe galere: *descoperă că baronul de Garden e chiar Smit bancherul, cunoscut galerian.* CĂL. [Din fr. ***galérien***].

galeríe, galerii f. **1.** canal subteran care permite accesul la un zăcămînt, executarea unor lucrări miniere, hidrotehnice etc.; **2.** canal subteran (ramificat) pe care și-l sapă unele animale: *galerie de cîrtiță;* **3.** coridor lung în interiorul sau în afara unei ciădiri, servind ca loc de trecere: *galerii cu mari lanterne și cu sprintene coloane au comori de plante rare ce la umbră înfloresc.* AL.; **4.** sală de expoziție sau de muzeu în care sînt expuse opere de pictură sau de sculptură: *înlăuntrul palatului sînt șapte galerii alăturate.* OD.; **5.** colecție de tablouri, de sculpturi etc. expuse într-o sală de expoziție, de muzeu etc.: *galeria de portrete ce ornează salonul.* AL.; (p. ext.) *găsesc o bună ilustrație în galeria lui de portrete.* CĂL.; **6.** balcon situat la ultimul nivel al unei săli de spectacol; publicul de la acest balcon: *singura lor preocupare este de a face efect asupra galeriei.* GHICA; *galeria aplaudă;* (fig.) *își resfiră coada în evantaliu și începu a păși într-un fel de joc semeț sub galeria de găini.* SAD.; **7.** public care se manifestă zgomotos la o întîlnire sportivă, la un spectacol etc.: *galeria unui meci de fotbal;* **a face galerie,** a se manifesta zgomotos la o întrecere sportivă, la un spectacol etc.; **8.** bară de lemn sau de metal de care se atîrnă perdelele (la ferestre): *galerie de bronz pentru ferestre;* **9.** tavă de metal

care se pune în faţa sobei pentru a nu cădea cărbuni pe duşumea; **10.** cotlon, ocniţă, firidă la sobă, sub vatră: *sar din pat şi pun mîna pe unul din lemnele aşezate în galeria sobei.* GHEŢIE. [Din fr. ***galerie***, it. ***galleria***].

gáleş, ~i, galeşă, ~e a. **1.** duios, drăgăstos: *galeşi îi sînt ochii, ca şi ochii de vădană.* EM.; *priviri galeşe*; (adv.) *te uitai la ea aşa galeş.* CAR.; **2.** trist, melancolic: *era tot galeş, trist şi dus pe gînduri.* ISP.; (şi: (reg.) **galiş**). [Din bulg. ***kaleš***].

galét, galeţi m. fragment de rocă sau de mineral rotunjit şi şlefuit sub acţiunea mării, a torentelor, a gheţarilor etc. [Din fr. ***galet***].

galéz, ~i, galeză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Ţării Galilor sau locuitorilor ei, referitor la Ţara Galilor sau la locuitorii acesteia. // f. limbă celtică vorbită în Ţara Galilor. // m., f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Ţara Galilor. // m. pl. popor constituit ca entitate etnică în Ţara Galilor. [Din fr. ***gallois***].

gálfăd, ~ezi, galfădă, ~ede a. (reg.) palid la faţă (din cauza unei boli): *Ghiţă, galfăd la faţă, ... stătea întins pe pămînt.* SL. [Et. nec.].

galiámb, galiambi m. vers antic de patru picioare, cîntat de preoţii Cybelei. [Din fr. ***galliambe***].

galiárd, galiarde n. extremitate a punţii superioare a unei nave. [Din fr. ***galliard***].

gálic[1], ~ci, galică, ~ce a. **1.** care ţine de gali, referitor la gali; **2.** francez: *va spune că republica e un lucru rău şi expresia spiritului galic.* IBR.; **cocoşul galic**, emblemă (reprezentînd un cocoş) care simbolizează Franţa. // f. limbă celtă vorbită de gali. [Din lat. ***Gallicus***, fr. ***gallique***].

gálic[2] a. **acid galic**, acid organic aromatic, astringent, extras din gogoşile de ristic şi din coaja de stejar, folosit la fabricarea cernelii negre, a coloranţilor etc. [Din fr. ***gallique***].

galicán, ~i, galicană, ~e a. care ţine de galicanism, referitor la galicanism: *biserică galicană.* // m. adept al galicanismului: *e clar că Maior se referă de astă dată la galicani.* BL. [Din fr. ***gallican***].

galicanísm n. doctrină religioasă care apără libertăţile organizatorice ale bisericii catolice franceze faţă de Vatican. [Din fr. ***gallicanisme***].

galicísm, galicisme n. **1.** expresie sau construcţie proprie limbii franceze: *discuţia revine asupra limbii şi se regretă francizarea limbii spaniole în care se traduc galicismele cuvînt cu cuvînt.* CĂL.; **2.** expresie sau construcţie împrumutată din limba franceză: *D-sa iubeşte la „causerie“ ... ce mai galicism!* MAIOR.; **3.** (la sg.) atitudine de orientare exagerată spre limba şi cultura franceză; franţuzism: *se ridică contra latinismului, galicismului ..., spunînd că să se formeze cuvinte din sînul limbii române.* IBR. [Din fr. ***gallicisme***].

galifórmă, galiforme f. (la pl.) ordin de păsări tericole sau arboricole din care fac parte cocoşul-de-munte, ierunca, prepeliţa etc.; (şi la sg.) pasăre din acest ordin. [Din fr. ***galliformes***].

galileán, ~eni, galileană, ~ene a. care aparţinea, care era caracteristic regiunii Galileea din Asia Mică sau populaţiei ei, referitor la Galileea şi la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Galileea; **Galileanul**, Isus Hristos. [Din fr. ***galiléen***].

galimátias n. v. galimatie.

galimatíe, galimatii f. vorbire sau scriere încurcată, confuză: *un hazliu exemplu de galimatie.* OD.; (şi: **galimatias**). [Din fr. ***galimatias***].

galinacée, galinacee f. (la pl.) subordin de păsări al cărui tip principal este găina; (la sg.) pasăre din acest ordin; (glumeţ) *cine ştie ce se petrece în capul acestui galinaceu?* VINEA; (şi: (rar) **galinaceu**). [Din fr. ***gallinacés***].

galinacéu n. v. galinacee.

galión[1], galioane n. **1.** navă (militară) spaniolă cu pînze, folosită în secolul al XVII-lea pentru transportul aurului şi argintului din coloniile Americii; **2.** (p. ext.) navă de transport: *la galioanele moscheceşti n-au putut să ajungă.* NEC.; **3.** sculptură ornamentală (în lemn), reprezentînd un personaj (mitologic), fixată la prora navelor cu pînze. [Din gr. mod. ***ghaleóna***, fr. ***galion***].

galión[2] n. (tipogr.) şif. [Din gr. mod. ***galeóni***].

galiongíu, galiongii m. (înv.) marinar pe un galion[1]: *galeongiii sînt descrişi duşmănos dar foarte colorat, ca nişte manechine de muzeu istoric.* CĂL.; (şi: (rar) **galeongiu**). [Din turc. ***kalionğu***].

galiót n. v. galiotă.

galiótă, galiote f. corabie uşoară cu două catarge, folosită, în trecut, mai ales de olandezi; (şi: **galiot**). [Din fr. ***galiote***].

gáliş a. v. galeş.

gáliţă, galiţe f. (reg.; mai ales la pl.) pasăre de curte; orătanie: *văzînd pe cocoşul său ... înconjurat de atîta amar de galiţe, i-a deschis poarta.* CR. [Din bulg., sb. ***galica***].

galiţián, ~eni, galiţiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Galiţiei sau locuitorilor ei, referitor la Galiţia sau la locuitorii acesteia: *moare la Curtea de Argeş în casa unui evreu galiţian.* EM. // m., f. persoană (originară) din Galiţia. [***Galiţia*** n. pr. + ***-ean***].

gáliu n. metal moale, cenuşiu, întrebuinţat la fabricarea unor termometre, a tranzistoarelor, în dentistică etc. [Din fr. ***gallium***].

galofíl, ~i, galofilă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă atracţie, admiraţie, iubire faţă de francezi sau faţă de ce aparţine ori vine de la ei. [Din fr. ***gallophile***].

galofílie f. atitudine admirativă, prietenească faţă de Franţa şi de francezi. [Din fr. ***gallophilie***].

galofób, ~i, galofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă ostilitate faţă de Franţa sau faţă de francezi. [Din fr. ***gallophobe***].

galofobíe f. ostilitate faţă de Franţa sau faţă de francezi. [Din fr. ***gallophobie***].

galomán, ~i, galomană, ~e a. şi m., f. (persoană) care admiră (şi imită) tot ceea ce este francez. [Din fr. ***gallomane***].

galomaníe f. admiraţie excesivă pentru tot ceea ce este francez. [Din fr. ***gallomanie***].

galón[1], galoane n. **1.** şiret, panglică textilă ori bandă de metal prinsă pe epoleţii, pe mînecile sau pe gulerul unei uniforme militare pentru a indica gradul persoanei care poartă uniforma: *cosea galoanele la mondirul lui nea Chiriac.* CAR.; **2.** şiret de lînă, de mătase, de fir etc., cusut ca podoabă pe haine sau pe pălării. [Din fr. ***galon***].

galón[2], galoane n. şi **galoni** m. **1.** unitate de măsură a capacităţii, folosită în ţările anglo-saxone (egală cu 4,546 litri în Marea Britanie şi Canada şi cu 3,785 litri în Statele Unite); **2.** (rar) sticlă mare în care se păstrează băuturi. [Din fr., engl. ***gallon***].

galonát, ~ţi, galonată, ~e a. împodobit cu galoane[1]: *oameni în livrele galonate.* OD.; (p. ext.) *suise într-o maşină luxoasă, condusă de un şofer galonat.* GHEŢIE. // m. (iron.) ofiţer; (p. ext.) gradat: *fetele duceau lipsa galonaţilor.* ST. [Din fr. ***galonné***].

galóp, galopuri n. **1.** mers rapid al calului, alcătuit dintr-o succesiune de salturi: *am purces într-un galop al calului.* NEGR.; **în galop**, în fugă: *un călăreţ trece-n galop.* VLAH.; **2.** (înv.) dans foarte repede, cu mişcări în doi timpi; melodia după care se execută acest dans: *aşteptaţi ... să vă învăţ eu galopu.* AL. [Din fr. ***galop***].

galopá, galopez vb. (intr.) **1.** a alerga în galop: *cei doi lăturaşi galopînd în fuga mare.* GHICA; **2.** a călări un cal care aleargă în galop; **3.** (p. ext.) a alerga, a se precipita; (fig.) *suvenirea ei ar sili imaginaţia mea să galopeze.* NEGR. [Din fr. ***galoper***].

galopádă, galopade f. (livr.) cursă, alergare în galop. [Din fr. ***galopade***].

galopánt, ~ţi, galopantă, ~e a. **1.** a cărui creştere se accelerează; care nu poate fi stăpînit: *după 15 iulie, inflaţia deveni galopantă.* GHEŢIE; (fig.) *o discuţie galopantă.* CAR.; **2.** (med.) care are o evoluţie rapidă: *un junghi bun care ... l-a dat într-o oftică galopantă.* GHICA; *curînd după aceea,... a murit de tuberculoză galopantă.* VINEA. [Din fr. ***galopant***].

galopáre, galopări f. faptul de a galopa. [V. ***galopa***].

galopín, galopini m. (franţuzism) lichea, om netrebnic (şi turbulent); (fig.) *bancherii cei mari se vede c-o aflaseră, pentru că galopinii lor au umblat toată noaptea prin cafenele şi birturi.* EM. [Din fr. ***galopin***].

galoromán, ~i, galoromană, ~e a. care aparţinea populaţiei rezultate din amestecul romanilor cu galii, după cucerirea Galiei de către romani. // m., f. persoană care făcea parte din această populaţie. [Din fr. ***gallo-romain*** (după *roman*)].

galóş, galoşi m. încălţăminte de cauciuc purtată peste pantofi ori peste ghete pentru a le proteja de umezeală sau de noroi: *îşi lasă galoşii la scară.* NEGR. [Din fr. ***galoche***].

galoşáre, galoşări f. operaţie de îmbrăcare în piele sau în cauciuc a părţii de jos a unui obiect de încălţăminte. [***Galoş*** + ***-are***].

galvánic, ~ci, galvanică, ~ce a. care ţine de galvanism, referitor la galvanism; **curent galvanic**, curent continuu întrebuinţat în electroterapie; (fig.) *un curent galvanic a străbătut membrele îmbătrînite ale acestui corp.* EM. [Din fr. ***galvanique***].

galvanísm n. **1.** acţiune a unor curenţi electrici continui asupra unor organisme şi organe vii (nervi, muşchi); **2.** curent electric produs cu ajutorul pilelor electrochimice; curent electric continuu. [Din fr. ***galvanisme***].

galvanizá, galvanizez vb. (tr.) **1.** a acoperi un obiect sau o piesă din metal cu un strat subţire de zinc prin depunere electrolitică; **2.** (med.) a excita (în scop terapeutic sau experimental) un ţesut sau un organ printr-un curent galvanic; **3.** (fig.) a însufleţi, a stimula: *galvanizează tiparul baladesc cu cîte o idee poetică puternică.* R.L.; *a galvaniza o societate inertă.* [Din fr. ***galvaniser***].

galvanizáre, galvanizări f. **1.** acţiunea de a galvaniza şi rezultatul ei; (procedeu de) acoperire, prin depunere electrolitică, a obiectelor sau a pieselor metalice (în special de oţel) cu un strat subţire de zinc (sau alt metal) pentru a le mări rezistenţa la coroziune; (fig.) *încercările de galvanizare făcute prin proiectele de reformă.* EM.; **2.** (med.) terapie cu curent galvanic. [V. ***galvaniza***].

galvanizát, ~ţi, galvanizată, ~e a. **1.** acoperit cu un strat de zinc (sau de alt metal): *tablă galvanizată*; **2.** căruia i s-au impus mişcări convulsive printr-un curent electric: *amenînţînd din mîna dreaptă, îngînă cu un aer de cadavru galvanizat.* DELAVR. [V. ***galvaniza***].

galvano- element de compunere cu sensul „(referitor la) curentul electric“, „(referitor la un) element galvanic“. [Din fr., it. ***galvano-***].

galvanocautér, galvanocautere n. instrument chirurgical pentru cauterizări, acţionat de curentul electric continuu. [Din fr. ***galvanocautère***].

galvanométru, galvanometre n. instrument cu care se constată prezenţa şi se măsoară intensitatea unui curent electric continuu slab. [Din fr. ***galvanomètre***].

galvanoplástic, ~ci, galvanoplastică, ~ce a. care ține de galvanoplastie, referitor la galvanoplastie; obținut prin galvanoplastie. [Din fr. *galvanoplastique*].

galvanoplastíe, galvanoplastii f. reproducere în relief a obiectelor, constînd în acoperirea lor sau a tiparului lor cu un strat de metal, depus prin electroliză. [Din fr. *galvanoplastie*].

galvanoscóp, galvanoscoape n. instrument cu care se constată prezența într-un circuit a unui curent slab, precum și sensul lui. [Din fr. *galvanoscope*].

galvanostegíe, galvanostegii f. depunere pe cale electrolitică a unui strat metalic pe un obiect pentru a-l proteja sau înfrumuseța. [Din fr. *galvanostégie*].

galvanotéhnică f. parte a metalurgiei electrice care se ocupă cu galvanizarea și galvanoplastia. [Din fr. *galvanotechnique*].

galvanoterapíe, galvanoterapii f. tratament medical cu ajutorul curentului electric continuu. [Din fr. *galvanothérapie*].

galvanotíp, galvanotipuri n. clișeu tipografic obținut prin galvanotipie. [Din fr. *galvanotype*].

galvanotipíe f. reproducere a planșelor tipografice și a gravurilor cu ajutorul unui mulaj acoperit pe cale electrolitică de un strat de cupru, întărit apoi cu un strat de nichel, staniu sau fier. [Din fr. *galvanotypie*].

gáma f. **1.** a treia literă a alfabetului grecesc (Γ,γ), folosită și ca simbol în matematică, fizică etc.; **2.** (fiz.) **raze** (sau **radiație**) **gama**, radiație electromagnetică de natura luminii, emisă de nucleele radioactive, avînd o foarte mare putere de pătrundere. [Din fr. *gamma*, gr. *gámma*].

gamaglobulínă, gamaglobuline f. (biol.) substanță proteică din plasma sangvină în care se găsesc anticorpii. [Din fr. *gamma-globuline*].

gamár, gamari m. (zool.) mic crustaceu de apă dulce; crevetă de apă dulce (*Gammarus pulex*). [Din fr. *gammare*].

gamát, ~ți, gamată, ~e a. **cruce gamată**, cruce ale cărei brațe se termină în forma literei majuscule gama: *zvastica este o cruce gamată.* [Din fr. *gammé*].

gámă, game f. **1.** (muz.) succesiune de opt sunete (și note), dispuse în ordinea naturală descendentă sau ascendentă a sunetelor și luînd tonul și numele notei cu care începe: *ore întregi făceam game la pian.* PETR.; **2.** (pict.) succesiune de tonuri și de culori dispuse într-o gradație armonioasă: *străbătînd toată gama colorilor.* VLAH.; **3.** serie continuă în care toate gradele, toate speciile sînt reprezentate: *universul e populat de făpturi cari desfășoară o infinită gamă de trăsături individuale.* BL.; *întreaga gamă a sentimentelor.* [Din fr. *gamme*].

gámbă, gambe f. **1.** (la om) parte a piciorului de la genunchi pînă la labă; **2.** (la cai) parte a membrelor posterioare cuprinsă între încheietura genunchiului și copită. [Din lat., it. *gamba*].

gambét, gambete n. piesă metalică de legătură în unele organe ale utilajului de manevră la exploatările petroliere. [Din fr. *gambette*].

gambétă, gambete f. pălărie bărbătească din fetru tare, cu calota ovală și cu borurile ușor răsfrînte: *acesta îmi păru a fi un domn mai în vîrstă cu baston și gambetă.* GHEȚIE. [De la *Gambetta* n. pr.].

gambír, gambiri m. plantă agățătoare subtropicală, din ale cărei frunze se obține un extract folosit ca astringent (*Ouroparia gambir* și *Uncaria gambir*). [Din lat. *gambir*].

gambít, (rar) **gambituri** n. (șah) sacrificare a unei piese (de obicei pion) pentru a obține o poziție favorabilă de atac. [Din fr. *gambit*].

gambúzie, gambuzii f. mic pește, originar din America de Nord, care distruge larvele țînțarilor (*Gambusia*). [Din fr. *gambusie*].

gamélă, gamele f. vas metalic adînc în care primesc ostașii mîncarea gătită în timpul campaniilor și aplicațiilor: *flecare își umple de cîte ori vrea gamela cu ciorbă de pasăre.* ST. [Din fr. *gamelle*].

gamét, gameți m. celulă sexuală (matură) la organismele inferioare. [Din fr. *gamète*].

gametofít, gametofiți m. (bot.) plantă care se înmulțește prin gameți. [Din fr. *gamétophyte*].

gametogenéză, gametogeneze f. (biol.) proces de formare a gameților. [Din fr. *gametogenèse*].

gaming, gaminguri [ghéming] n. (englezism) **1.** practicare a jocurilor de noroc (pe bani); **2.** joc pe calculator sau pe un mijloc video. [Din engl. *gaming*].

gamologíe f. (livr.) discuție teoretică asupra căsătoriei; tratat asupra căsătoriei. [Din fr. *gamologie*].

gamomán, ~i, gamomană, ~e a. și m., f. (persoană) care suferă de gamomanie. [Din fr. *gamomane*].

gamomaníe f. erotomanie patologică manifestată prin cererea în căsătorie a persoanelor cunoscute. [Din fr. *gamomanie*].

gamopetál, ~i, gamopetală, ~e a. cu petalele unite: *corolă, floare gamopetală.* // f. plantă sau floare cu petalele unite: *liliacul este o gamopetală.* [Din fr. *gamopétale*].

gamosepál, ~i, gamosepală, ~e a. cu sepalele unite: *caliciu gamosepal; floare gamosepală.* // f. plantă sau floare cu sepalele unite: *gențiana este o gamosepală.* [Din fr. *gamosépale*].

ganáșă, ganașe f. (zool.) fiecare dintre cele două ramuri ale mandibulei la animale. [Din fr. *ganache*].

gánce, gănci f. (reg.) **1.** defect corporal; **2.** rană veche (închisă). [Cf. magh. *gános*].

gang[1], **ganguri** n. **1.** loc de trecere lung și îngust pe sub boltitura unei case, unei porți: *intrară sub un gang.* VLAH.; **2.** coridor, galerie, culoar: *cînd vro ușă se trîntește, undeva, pe-un gang, departe, furios răsună golul.* COȘB. [Din germ. *Gang*].

gang[2] n. (rar) grup organizat de răufăcători; bandă. [Din fr., engl. *gang*].

gang[3] n. v. **gangă**.

gángă, gange f. ansamblul mineralelor neutilizabile care acoperă minereul util dintr-un zăcămînt sau o piatră prețioasă în stare naturală; (și: (rar) **gang**). [Din fr. *gangue*].

ganglión, ganglioni m. formație anatomică, de formă sferică sau alungită, alcătuită dintr-o masă de celule, situată pe traiectul unui nerv sau al unui vas limfatic. [Din fr. *ganglion*].

ganglionár, ~i, ganglionară, ~e a. care ține de ganglioni, referitor la ganglioni; cu ganglioni. [Din fr. *ganglionnaire*].

gangrená vb. v. **cangrena**.

gangrenát a. v. **cangrenat**.

gangrénă f. v. **cangrenă**.

gangrenós a. v. **cangrenos**.

gángster, gangsteri m. **1.** membru al unei bande de răufăcători, al unui gang[2]; (p. gener.) bandit, răufăcător: *filme cu gangsteri*; **2.** (fig.) individ necinstit; escroc: *acest om de afaceri este un gangster.* [Din fr., engl. *gangster*].

gangsterésc, ~ști, gangstereáscă, ~ești a. de gangster. [*Gangster* + *-esc*].

gangsterísm n. faptă, comportare de gangster; banditism organizat. [Din fr. *gangstérisme*].

gángur m. v. **grangur**.

ganiméde m. (livr.) **1.** tînăr frumos și galant, înclinat spre perversități; **2.** chelner, paharnic. [De la *Ganymede* n. pr.].

ganoíd, ganoizi m. (la pl.) ordin de pești cu scheletul parțial cartilaginos, cu pielea fără solzi sau acoperită de plăci osoase și cu coada împărțită în două părți inegale; ♦ (și la sg.) pește din acest ordin: *nisetrul este un ganoid.* [Din fr. *ganoïdes*].

gaoleán, gaoleani m. plantă furajeră din familia gramineelor, asemănătoare cu porumbul, cu semințele bogate în proteine și grăsimi (*Sorghum chinense*). [Din fr. *gaolian*, rus. *gaolean*].

gar interj. cuvînt care redă strigătul ciorilor sau al gîștelor. [Onomat.].

gară, garez vb. (tr.) **1.** a pune la adăpost într-un garaj, într-un depou etc.; **2.** a dirija, a manevra un tren, o locomotivă etc. pe o linie de garaj. [Din fr. *garer*].

garáfă, garafe f. **1.** sticlă cu gîtul lung și subțire și cu partea de jos bombată: *garafa pîntecoasă doar de sfeșnic mai e bună.* EM.; **2.** conținutul unei astfel de sticle: *într-o vreme, către sfîrșitul gărăfii de al doilea, amîndoi tăcură.* SAD.; *a băut o garafă de vin*; (și: **carafă**). [Din gr. mod. *garafa*].

garagățâ f. v. **caragață**.

garáj, garaje n. **1.** încăpere sau clădire specială, destinată adăpostirii (și întreținerii) autovehiculelor; **2. linie de garaj**, linie ferată pe care sînt dirijate vagoanele care staționează mai multă vreme într-o gară. [Din fr. *garage*].

garajíst, garajiști m. lucrător într-un garaj, care întreține și repară automobilele. [Din fr. *garagiste*].

garánt, ~ți, garantă, ~e m., f. **1.** persoană care își asumă responsabilitatea faptelor sale sau ale altuia; **2.** persoană sau instituție care garantează cu propria avere pentru cineva sau pentru ceva; chezaș: *în toate aceste procese sînt implicați și garanții.* CĂL.; *garantul răspunde față de creditori.* [Din fr. *garant*].

garantá, garantez vb. **1.** (tr.) a da cuiva siguranța că va avea ceva; a asigura cuiva respectarea unui drept, unui principiu: *au încheiat cu el o convenție prin care i se garantează integritatea teritoriului.* EM.; *legea garantează dreptul de proprietate*; **2.** (tr. și intr.) a-și lua răspunderea cu propria avere pentru plata datoriei cuiva; a se face garant: *a garanta o datorie*; **3.** (tr.) a asigura (pentru un timp) calitatea sau buna funcționare a unui lucru vîndut: *a garanta un ceasornic*; **4.** (fig.; tr.) a certifica, a confirma: *n-ar garanta că va rămînea pasiv pînă la capăt.* REBR.; *a garanta exactitatea unui fapt*; (intr.) *eu, mă rog, nu pot garanta de nimica.* CAR. [Din fr. *garantir*].

garantáre, garantări f. faptul de a garanta: *garantarea independenței.* MAIOR. [V. *garanta*].

garantát, ~ți, garantată, ~e a. a cărui valoare, calitate, funcționare etc. sînt asigurate de fabricant sau de vînzător: *mărfuri garantate.* // adv. (fam.) sigur, neîndoielnic. [V. *garanta*].

garánță, garanțe f. (bot.) roibă (*Rubia tinctorum*). [Din fr. *garance*].

garanție, garanții f. **1.** obligație în virtutea căreia o persoană sau o instituție răspunde de ceva; mijloc legal prin care se asigură executarea unei obligații materiale: *m-a învățat cum se ia o garanție și m-a familiarizat cu noțiunile de client, de termen și de dobîndă.* ARG.; **2.** (concr.) ceea ce servește drept asigurare că o obligație luată va fi ținută: *ofer garanții serioase,... o ipotecă rangul întîi pe o vie pe rod și giruri de valoare.* VINEA; *ipotecile sînt garanțiile cele mai ordinare*; **termen de garanție**, perioadă în care un producător răspunde de calitatea produselor sale; **în garanție**, care nu a depășit termenul acestei perioade; **pe garanția cuiva**, pe răspunderea cuiva; **3.** ceea ce prezintă și trezește siguranță, încredere: *există poezie populară*

în versuri, deci o garanţie că versul este ceva natural. IBR.; *a oferi toate garanţiile.* [Din fr. ***garantie***].

garanţínă f. materie colorantă roşie, extrasă din rădăcinile de garanţă. [Din fr. ***garancine***].

garáre, garárI f. acţiunea de a gara. [V. ***gara***].

garát, ~ţi, garată, ~e a. **1.** pus la adăpost într-un garaj sau într-un depou: *maşină, locomotivă garată*; **2.** tras pe o linie de garaj: *tren garat.* [V. ***gara***].

gáră[1], gări f. ansamblu de clădiri şi de instalaţii situat pe traseul unei linii ferate, unde opresc trenurile pentru urcarea şi coborîrea călătorilor sau pentru încărcarea şi descărcarea mărfurilor: *am pătruns nerăbdător în micul debit de tutun al gării.* GHEŢIE; **gară maritimă** (sau **fluvială**), ansamblul clădirilor şi instalaţiilor portuare amenajate pentru îmbarcarea şi debarcarea călătorilor şi a bagajelor. [Din fr. ***gare***].

gáră[2], gare f. (înv.; reg.) cenuşă care se ridică în aer la un foc de paie; (p. ext.) cenuşă, praf. [Din sb. ***gar***].

gáră[3] f. (înv.; reg.) clevetire: *a doua gară ce s-a ridicat în contra mea.* KOG. [Din pol. ***gwar(a)*** „zgomot"].

gard, garduri n. **1.** construcţie de lemn, de metal, de zidărie etc. care împrejmuieşte o curte, un teren etc.: *vedea pe cavaleri sărind gardurile şi pătrunzînd prin grădine.* EM.; *un pomuleţ cu cireşe amare, un agud la gard.* VIERU; **gard viu**, împrejmuire făcută din plantaţii dese de arbuşti; (fam.) **a sări garduri** (sau **gardul**), ori **peste garduri**, v. **sări**; **a nimeri** (sau **a da**) **(ca Irimia) cu oiştea-n gard**, a spune sau a face o prostie; **a dezlega calul de la gard**, v. **dezlega**; **din gardul Oancei** (sau **Răzoaiei**), de unde nu-i, de nicăieri: *din gardul Oancei ţi-a da-o împăratul, dacă n-oi fi şi eu pe-acolo.* CR.; **a lega cartea** (sau **şcoala**) **de gard**, a nu se mai ţine de învăţătură: *cu tata sînt prietin; şcoala o mai leg de gard.* SAD.; **a lega la** (sau **de**) **gard**, **a)** a amăgi, a prosti pe cineva; **b)** a abandona, a renunţa la ceva: *bărbate, leagă vornicia de gard.* AL.; **a fi legat de gard**, a fi imobil, a sta pe loc: *o noapte nu-i legată de gard, a trece ea cum a trece.* CR.; **a-şi pune gard la gură**, a-şi impune tăcere; a nu mai vorbi: *Florico, pune-ţi gard la gură!* AL.; **2.** (pop.) împletitură de nuiele sau de trestie, cu care se face un baraj pentru prinderea peştelui; **3.** (sport) fiecare dintre obstacolele de la unele probe de alergări; **4.** (la pl.) probă atletică cu astfel de obstacole. [Din sl. ***gradŭ***; alb. ***gardh***].

gárdă, gárzi şi (înv.) **garde** f. **1.** pază, supraveghere efectuată într-o unitate militară, într-o instituţie civilă etc.; (concr.) persoană sau grup de persoane care asigură această pază: *participarea gardei palatului la răsturnarea domnului e o infamie şi o laşitate.* EM.; *era numit locotenent al gvardiei civice.* CĂL.; *garda pieţei:* (fig.) *drumul iese la loc deschis păzit de o gardă de copaci drepţi şi înalţi.* CĂL.; **corp de gardă**, subunitate militară însărcinată cu paza; (p. ext.) clădire sau încăpere în care îşi are sediul o astfel de subunitate; **cameră de gardă**, a) sediu al unei astfel de subunităţi: *şampanie şi cofeturi pe care le consuma în camera de gardă cu camarazii săi.* CĂL.; **b)** serviciu medical (în cadrul unui spital, unei policlinici etc.) care funcţionează fără întrerupere şi rezolvă cazurile de internare şi urgenţele; **gardă de onoare**, subunitate militară care prezintă onorul unei persoane oficiale; pază simbolică instituită în semn de respect la ocazii solemne; (înv.) **gardă civică** (sau **naţională**), unitate de voluntari, care asigura paza şi liniştea într-un oraş: *am servit în garda civică.* CAR.; *în anume oraşele s-au format gărzi naţionale pentru a se apăra.* REBR.; **gardă de corp** sau **gardă personală**, grup de persoane însărcinate cu paza vieţii unui demnitar, unui important om de afaceri etc.; **garda veche** (sau **vechea gardă**), persoane care au participat în trecut la o acţiune socială sau politică ori la un eveniment deosebit; **de gardă**, **a)** însărcinat cu paza: *soldat de gardă*; **b)** însărcinat cu supravegherea după programul de lucru: *medic de gardă*; c) de serviciu (după programul obişnuit de funcţionare): *farmacie de gardă*; **a pune în gardă** (**pe cineva**), (fig.) a avertiza; **a se pune în gardă**, **a)** a lua poziţie de apărare; **b)** (fig.) a-şi lua măsuri de precauţie; **2.** apărătoare metalică între lama şi mînerul unei săbii, unei spade etc.: *îşi trase sabia ... şi i-o întinse cu garda înainte.* PETR.; *a înfipt spada pînă la gardă*; **garda trăgaciului**, piesă de protecţie a trăgaciului la armele de foc; **pagină de gardă**, pagină albă la începutul şi la sfîrşitul unei cărţi; **3.** (sport) poziţie a braţelor şi a corpului în vederea evitării loviturilor adversarului; (şi: (înv.) **gardie, guardie, gvardie, gvardă, vardă**). [Din fr. ***garde***, pol. ***gwardia***, rus. ***gvardia***].

gardénie, gardenii f. arbust ornamental original din zonele tropicale, cu flori mari, albe, plăcut mirositoare, care se cultivă ca plantă decorativă (*Gardenia jasminoides*). [Din fr. ***gardénia***].

garden-party [gádăn-páti] n. recepţie mondenă organizată într-o mare grădină sau într-un parc. [Cuv. engl.].

garderób n. v. **garderobă.**

garderóbă, garderobe f. **1.** încăpere sau dulap în care se păstrează obiecte de îmbrăcăminte: *deschise garderobul său, alese o rochie.* NEGR.; **2.** loc amenajat la sălile de spectacole, în localurile publice etc. unde pot fi lăsate paltoanele, pălăriile etc.: *lumea îi aşteaptă la garderobă şi le ia hainele.* CĂL.; **3.** totalitate a obiectelor de îmbrăcăminte ale unei persoane: *trebuie să-ţi spui că ţin prea mult la garderopă.* EM.; *a-şi vinde garderoba*; **4.** totalitate a costumelor păstrate în depozitul unui teatru: *a avut fantazia de a se înveşmînta identic, folosindu-se în acest scop de garderoba unui teatru.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **garderob**, (rar) **garderopă**). [Din fr. ***garderobe***, germ. ***Garderobe***].

garderobiér, ~i, garderobieră, ~e m., f. persoană care are în grijă o garderobă publică sau garderoba unui teatru. [***Garderobă*** + ***-ar***].

garderópă f. v. **garderobă.**

gardián, gardieni m. persoană însărcinată cu paza sau cu supravegherea unui local, a unei instituţii, a unui oraş: *gardianul de noapte bătu la fereastra directorului.* VLAH.; *prefectul guardianilor.* EM.; (şi: (rar) **guardian**). [Din gr. ***gardien***].

gărdie f. v. **gardă.**

gárdină, gardini f. **1.** şănţuleţ făcut la capetele din interior ale doagelor unui butoi, în care se fixează fundul sau capacul; **2.** porţiune din doagă între capătul de sus şi şănţuleţul în care se fixează fundul. [Cf. germ. ***Gargel***].

gardíst, gardişti m. (înv.) **1.** agent poliţienesc care făcea de pază pe străzile unui oraş; sergent de stradă: *după ce îi salută gardistul de noapte o luară spre case.* BAC.; **2.** membru al Gărzii de Fier; legionar: *l-au împuşcat gardiştii pe Călinescu.* GHEŢIE; (şi: **gvardist, vardist**). [***Gardă*** + ***-ist***].

gardón, gardoni m. mic peşte de apă dulce din familia ciprinidelor (*Gardonus rutilus*). [Din fr. ***gardon***].

garf, garfuri n. bucată de carne de porc din porţiunea primelor vertebre. [Et. nec.].

gargára, gargare f. **1.** clătire a gurii şi a gîtului cu un lichid dezinfectant; gargariseală: *gargară cu ceai de muşeţel;* **2.** lichid dezinfectant folosit în acest scop; **3.** (fig.) flecăreală, vorbărie: *după o lungă gărgară, ni se spune să întocmim tabele cu elevii care vor să meargă la muncă voluntară.* GHEŢIE; *a sta la gargară*; **4.** (peior.) relatare fără şir, nedesluşită, fără logică. [Din gr. mod. ***gargára***].

gargariseálă, gargariseli f. **1.** gargară, clătire a gîtului; **2.** flecăreală, pălăvrăgeală; (glumeţ) *am asudat; trebuie să mă dau la gargariseală.* CAR. [***Gargarisi*** + ***-eală***].

gargarisí, gargarisesc vb. (refl.) **1.** a face gargară; a se gargariza; **2.** (fig.; peior.) a vorbi nedesluşit sau fără şir, fără logică. [Din gr. mod. ***gargarízo***].

gargarísm, gargarisme n. medicament lichid folosit pentru gargară. [Din fr. ***gargarisme***].

gargarizá, gargarizez vb. (rar; refl.) a se gargarisi. [Din fr. ***gargariser***].

gargúl, garguie n. burlan scurt (şi ornamentat) pentru scurgerea apei de ploaie. [Din fr. ***gargouille***].

gargúsă, garguse f. (mil.; înv.) săculeţ de pînză cu încărcătură detonantă a tunurilor de calibru mare. [Din fr. ***gargousse***].

garmónd n. (tipogr.) corp de literă de tipar egal cu 10 puncte tipografice: *să se culeagă tot cu garmond, ca cea dintîi.* CAR.; *pe pagina a doua ... cu garmond.* EM. [Din germ. ***Garmond***].

gamétă, garnete f. maşină de destrămat deşeurile de fire de lînă cardată. [Din engl. ***garnett***].

garnierít n. silicat hidratat natural de nichel, de culoare verde-albăstruie. [Din fr. ***garniérite***].

garnisáj, garnisaje n. **1.** strat de material protector pe suprafaţa unui obiect, unei construcţii etc.; **2.** strat de material pus pe fundul sau pe pereţii unui şanţ de scurgere pentru a preveni eroziunea. [Din fr. ***garnissage***].

garnisí, garnisesc vb. (tr.) **1.** a completa cu accesorii, cu ceea ce este necesar, util: *o cîndva frumoasă mobilă Louis XV garnisea încăperea.* GHEŢIE; *a garnisi o casă cu mobile*; **2.** a împodobi, a orna: *a garnisi părăria cu panglici; a garnisi un platou cu friptură*; **3.** a umple, a ocupa un spaţiu: *soldaţii garniseau uliţele.* [Din fr. ***garnir*** + ***-isi***].

garnisíre, garnisirI f. acţiunea de a garnisi şi rezultatul ei. [V. ***garnisi***].

garnisít, ~ţi, garnisită, ~e a. **1.** ornat, împodobit; **2.** servit cu garnitură de legume: *rasol garnisit*; **3.** care este prevăzut cu ceea ce este adecvat conţinutului său: *un portofel bine garnisit*; **4.** (fam.) beat. [V. ***garnisi***].

garnitúră, garnituri f. **1.** accesoriu care completează sau împodobeşte un lucru: *înregistrase ... colorile şi garniturile cocoanelor la baluri.* GHICA; **2.** adaos, constînd din legume, salată etc. care serveşte la friptură: *a adus la masă nişte şnitele de viţel cu garnitură de cartofi.* GHEŢIE; **3.** grup de mai multe obiecte, lucruri de acelaşi gen care formează împreună un ansamblu unitar: *primisem cadou un serviciu pentru douăsprezece persoane, garnitura întreagă, de la o doamnă prietenă.* PETR.; *garnitură de mobilă*; (fig.) *am stabilit şi existenţa unei a doua garnituri de categorii.* BL.; **garnitură de pat**, ansamblu format din cearşafurile şi feţele de pernă necesare pentru aşternutul patului; **4.** (tehn.) piesă (elastică) care asigură îmbinarea etanşă a două elemente prin care circulă un fluid: *garnitură de robinet*; **5.** ansamblu de unelte, scule, piese etc. de acelaşi gen, folosite într-un atelier, într-o exploatare etc.: *garnitură de chei fixe*; **6.** (**garnitură de tren**) totalitate a vagoanelor care formează un tren: *pune piciorul pe prima treaptă exact în clipa cînd garnitura se urneşte din loc.* GHEŢIE. [Din fr. ***garniture***, germ. ***Garnitur***].

gárniţă, garniţe f. (reg.) bidon de metal (cu care se transportă lapte); doniţă. [Cf. sb. ***grnac***, pol. ***garniec***].

garnizoánă, garnizoane f. **1.** unitate sau grup de unităţi şi de instituţii militare stabilite într-o localitate sau (în timp de război) într-un loc întărit pentru a-l apăra; (p. ext.) localitate în care sînt stabilite aceste unităţi şi instituţii: *furăm primiţi de soldaţii de garnizoană.* BOL.; *şi-a făcut studiile liceale în peregrinările impuse tatălui de schimbările de garnizoană.* CĂL.; **2.** comandament al unei astfel de unităţi sau concentrări militare: *se predau în mîna garnizoanei turceşti.* GHICA; (şi: (înv.) **garnizon**). [Din fr. ***garnison***, germ. ***Garnison***].

garnizón n. v. **garnizoană.**

garoáfă, garoafe f. plantă erbacee ornamentală cu frunze lunguiețe și cu flori de diferite culori, care se cultivă în sere și în grădini (*Dianthus caryophyllus*): *sta cu-o garofă ca mînuța ei albă.* EM.; **garoafă de cîmp** (sau **sălbatică**), garofiță (*Dianthus carthusianorum*): *fetele... se repeziră să-și culeagă flori: garoafe sălbatice.* AG.; **garoafă de munte**, plantă cu frunze lanceolate și cu flori plăcut mirositoare, albe sau roz (*Dianthus superbus*); (și: (înv.) **garofă**). [Din gr. mod. *gharúfalo*].

garófă f. v. garoafă.

garofíță, garofițe f. **1.** diminutiv al lui garoafă; **2.** plantă erbacee cu frunze lunguiețe și cu flori purpurii; garoafă de cîmp (*Dianthus carthusianorum*): *dediței și garofițe pîrguite-n foc de soare.* AL.; **3.** plantă erbacee ornamentală cu tulpina ramificată și cu flori mari de diferite culori (*Dianthus chinensis*); **4. garofiță de munte**, plantă erbacee cu flori mari, purpurii (*Dianthus compactus*); **garofița Pietrei Craiului**, plantă erbacee a cărei tulpină poartă o singură floare purpurie brăzdată radial de dungi mai închise (*Dianthus callizorus*). [*Garoafă* + *-iță*].

garóu, garouri n. **1.** bandă sau tub (din cauciuc) care servește la întreruperea temporară a circulației sîngelui într-o parte a corpului (pentru a preveni sau a opri o hemoragie); **2.** colier metalic cu șurub, folosit odinioară ca instrument de tortură și de execuție. [Din fr. *garrot*].

garsón, garsoni m. (ieșit din uz) chelner, ospătar. [Din fr. *garçon*].

garsoniéră, garsoniere f. locuință (într-o clădire mai mare) compusă dintr-o cameră și baie (uneori și bucătărie): *locuia într-o garsonieră de la ultimul etaj al clădirii.* GHEȚIE. [Din fr. *garçonnière*].

gascón, ~i, gasconă, ~e a. care aparține, care este caracteristic vechii regiuni franceze Gascogne și locuitorilor ei, referitor la Gascogne sau la locuitorii acesteia. // m., f. **1.** persoană (originară) din Gascogne; **2.** (fig.) lăudăros, mincinos: *Alecsandri numește pe munteni gasconi.* IBR.; **promisiune de gascon**, promisiune care nu este respectată. [Din fr. *gascon*].

gasconádă, gasconade f. (livr.) lăudăroșenie, fanfaronadă: *ele sînt niște gasconade, pline de enormități.* CĂL. [Din fr. *gasconnade*].

gasconerie, gasconerii f. (franțuzism) pălăvrăgeală, fanfaronadă: *un oraș ... care e în fierbere politică, trebuia să facă impresie de gasconerie unui sceptic rafinat.* IBR. [Din fr. *gasconnerie*].

gasconísm, gasconisme n. (livr.) **1.** înclinație (a gasconilor, p. ext. a francezilor) spre fanfaronadă: *gasconismul dealtminteri este nota specifică a lui Vissarion.* CĂL.; **2.** expresie, purtare de gascon. [Din fr. *gasconisme*].

gasteropód, gasteropode n. (la pl.) clasă de moluște cu trupul adăpostit într-o cochilie, care se deplasează cu ajutorul unui picior în formă de talpă (ex. melcul); (și la sg.) animal din această clasă; gastropod. [Din fr. *gastéropodes*].

gasteropódic, ~ci, gasteropodică, ~ce a. (rar) care ține de gasteropode; asemănător gasteropodelor; (adv.) *preromânismul s-a retras gasteropodic în scoica sa.* BL.; *omul de știință se lipsește gasteropodic de terenul pe care se mișcă.* BL. [*Gasteropod* + *-ic*].

gastralgíe, gastralgii f. (med.) durere ascuțită localizată la nivelul stomacului (însoțită de tulburări digestive). [Din fr. *gastralgie*].

gastrectomíe, gastrectomii f. (med.) înlăturare completă a unei părți a stomacului. [Din fr. *gastrectomie*].

gástric, ~ci, gastrică, ~ce a. care aparține stomacului, referitor la stomac: *leziune gastrică; artere gastrice*; **suc gastric**, suc secretat de glandele stomacale, cu rol în digestie. [Din fr. *gastrique*].

gastrítă, gastrite f. (med.) inflamație a mucoasei stomacului. [Din fr. *gastrite*].

gastro- element de compunere cu sensul „(referitor la) stomac", „gastric". [Din fr. *gastro-*].

gastroenterítă, gastroenterite f. (med.) inflamație simultană a mucoasei stomacului și a intestinului subțire. [Din fr. *gastro-entérite*].

gastroenterológ, gastroenterologi m. medic specialist în gastroenterologie; (adj.) *medic gastroenterolog.* [Din fr. *gastro-entérologue*].

gastroenterológie f. ramură a medicinei care studiază fiziologia și patologia tubului digestiv. [Din fr. *gastro-enterologie*].

gastrointestinál, ~i, gastrointestinală, ~e a. care ține de stomac și de intestinul subțire, referitor la stomac și la intestinul subțire. [Din fr. *gastro-intestinal*].

gastrolatríe, gastrolatrii f. (fam.) preocupare exagerată pentru mîncare. [De la *gastrolatru*].

gastrolátru, ~i, gastrolatră, ~e a. și m., f. (persoană) care suferă de gastrolatrie, care trăiește cu gîndul numai la mîncare. [Din fr. *gastrolâtre*].

gastrológic, ~ci, gastrologică, ~ce a. care ține de gastrologie, referitor la gastrologie: *examen gastrologic.* [Din fr. *gastrologique*].

gastrologíe, gastrologii f. **1.** studiu al stomacului; **2.** tratat de artă culinară. [Din fr. *gastrologie*].

gastromél, gastromeli m. (med.) monstru care prezintă gastromelie. [Din fr. *gastromèle*].

gastromelíe, gastromelii f. (med.) malformație congenitală constînd în atașarea membrelor la abdomen. [Din fr. *gastromélie*].

gastronóm, ~i, gastronoámă, ~e m., f. amator de mîncăruri alese, pe care știe să le aprecieze; gurmand: *era un soi de pasăre foarte lăudat de gastronomii noștri străbuni.* OD. [Din fr. *gastronome*].

gastronómic, ~ci, gastronomică, ~ce a. care ține de gastronom sau de gastronomie, referitor la gastronom sau la gastronomie: *rafinamentul gastronomic presupus de o atare erudiție culinară se bizuie pe o justă degradare în scara civilizației.* CĂL. [Din fr. *gastronomique*].

gastronomíe f. arta de a prepara mîncăruri alese și priceperea de a le aprecia calitatea gustului: *o plăcintă pîntecoasă cu o ghirlandă de gugoșele ... cap d-operă în gastronomie.* NEGR. [Din fr. *gastronomie*, germ. *Gastronomie*].

gastropatíe, gastropatii f. boală de stomac. [Din fr. *gastropathie*].

gastropód, gastropode n. gasteropod. [Din fr. *gastropodes*].

gastroscóp, gastroscoape n. aparat medical servind la gastroscopie. [Din fr. *gastroscope*].

gastroscopíe, gastroscopii f. examinare vizuală a interiorului stomacului. [Din fr. *gastroscopie*].

gastrostomíe, gastrostomii f. intervenție chirurgicală asupra stomacului pentru eliminarea conținutului lui. [Din fr. *gastrostomie*].

gastrotomíe, gastrotomii f. deschidere chirurgicală a stomacului pentru a scoate din el un corp străin. [Din fr. *gastrotomie*].

gastrulație f. (biol.) transformare a blastulei în gastrulă: *în embriologia umană, faza de gastrulație se manifestă cu o claritate plastică.* BL. [Din fr. *gastrulation*, germ. *Gastrulation*].

gastrúlă f. (biol.) stadiu în dezvoltarea embrionară a animalelor metazoare, care urmează după blastulă: *la-nceput singurul ei organ era informa gastrulă.* EM.; (fig.) *la început a fost gastrula, adecă consumatorul.* EM. [Din fr. *gastrula*, germ. *Gastrula*].

gáșcă, găști f. **1.** (reg.) baracă, colibă: *s-a dus ... prin medean ... pe la găști și trunchiuri.* C.; **2.** (reg.) loc de întîlnire a unor persoane dubioase (care uneltesc); **3.** (peior.) grup restrîns de oameni, uniți cu scopul săvîrșirii unor acțiuni reprobabile; grup de oameni de la periferia societății; clică, coterie: *o gașcă a despoiat de ultima para pe o mulțime de naivi.* VLAH. [Et. nec.].

gáșper, gașperi m. (fam.) țigan: *ne-am săturat de scîrțîiturile a doi păcătoși de gașperi.* ISP. [De la *Gașper* n. pr. (=*Gașpar*)].

gașperíță, gașperițe f. (pop.) **1.** țigancă: *gașperița se duse îndată în bucătărie.* ISP.; *te faci că nu știi, gașperiță!* CAR.; **2.** (în basme) zînă rea: *acolo era tărîmul gașperiței.* ISP. [*Gașper* + *-iță*].

găta a. invar. (și adv.) **1.** care poate fi întrebuințat, folosit; isprăvit, terminat, aranjat: *vino-n atelierul meu, căci tabloul mi-e gata.* EM.; *se și întoarse iute cu migdale și cu alune stricate gata.* HOGAȘ; **haine (de) gata**, haine confecționate care se vînd în magazine; **2.** (spec.) gătit, preparat: *găsiră mîncărică și fierturică gata.* ISP.; **3.** care a luat ființă, care a căpătat existență: *îl vede azi, îl vede mîni, astfel dorința-i gata.* EM.; **4.** pregătit, ajuns în situația de a face ceva: *ești gata? – gata jupîne Ștrul!* CR.; **(pe) de-a gata**, fără osteneală, pe nemuncite: *doar cu gîndul le gîndește și de-a gata toate-i vin.* VLAH.; **a da gata, a)** a isprăvi (ceva), a lichida: *au dat gata patru curcani fripți.* SAD.; **b)** a chinui (pe cineva), a distruge: *mă dai gata cu-al tău dor.* POP.; **c)** a impresiona (pe cineva), a uimi: *hai, că m-ai dat gata*; **a veni (sau a sosi) la de-a gata**, a veni la ceva făcut de altcineva și a profita de asta; **5.** (reg.) de care se poate dispune oricînd; lichid, cash: *de o cincime din prețul pămîntului să facă rost împrumutătorii, în bani gata.* AG.; **6.** dispus să ..., în stare să ...: *sînt gata a-mi da viața pentru tine.* ISP.; **7.** aproape să ..., pe punctul de a ...: *era gata a o lovi cu a doua săgeată.* ISP.; (repetat) *se plecă peste marginea balconului, gata-gata să cadă.* GHEȚIE; **8.** destul, ajunge: *gata, cu discuțiile!* [Cf. alb. *gat*].

gáter, gatere n. ferăstrău mecanic; joagăr. [Din germ. *Gatter*].

gaterist, gateriști m. muncitor care lucrează la un gater. [*Gater* + *-ist*].

gatísm n. diminuare severă a facultăților fizice și, mai ales, mintale din pricina vîrstei sau a unei boli; ramolisment. [Din fr. *gâtisme*].

gaucho [gáucio] m. păzitor de vite în pampasul argentinian. [Cuv. sp.].

gaudeámus n. **1.** cîntec religios de bucurie; **2.** masă veselă. [Din lat. *gaudeamus* „să ne bucurăm"].

gauleiter, gauleiteri [gauláiter] m. conducător de district în Germania nazistă. [Din germ. *Gauleiter*].

gaullism [golísm] n. doctrină politică a lui Charles de Gaulle; regim bazat pe această doctrină. [Din fr. *gaullisme*].

gaullist, ~ști, gaullistă, ~e [golíst] a. referitor la gaullism, care aparține gaullismului. // m., f. partizan al gaullismului. [Din fr. *gaulliste*].

gáur, gauri m. bivol sălbatic care trăiește în munții păduroși din India; vita-junglei (*Bos frontalis gaurus*). [Din fr. *gaur*].

gáură, găuri f. **1.** scobitură, adîncitură într-un corp solid; cavitate, bortă: *bagă degetul în gaura inelului.* ISP.; **gaura cheii**, orificiu prin care se introduce cheia în broască: *în fund, din gaura unei chei, izvora o rază de lumină.* SAD.; (pop.) **doar nu s-o face gaură în cer**, nu va fi pagubă prea mare; nu se va întîmpla nimic rău: *doară nu s-o face gaură în cer, d-om intra!* ISP.; **a da (o) gaură, a)** a găuri; **b)** (arg.) a delapida, a fura; **2.** (spec.) galerie făcută în pămînt de unele animale: *gaură de șoarece*; **în gaură de șarpe**, într-un loc (foarte) ascuns; **a nu scăpa nici în gaură de șarpe**, v. **scăpa**; **3.** (fig.) locuință sărăcăcioasă; bordei: *să te ducă în bătăi la*

secție și te vîre-n vreo gaură mucegăită. SL.; **4.** (astr.) **gaură neagră,** relicvă de dimensiuni reduse a unei stele masive, formată prin prăbușire gravitațională. [Lat. **cavula* (<*cavus*)].

gauss, gauși m. unitate de măsură a inducției magnetice. [Din fr. *gauss*].

gaussmétru, gaussmetre n. instrument pentru măsurarea inducției magnetice. [Din fr. *gaussmètre*].

gaváj, gavaje n. **1.** (med.) hrănire cu ajutorul sondei gastrice; **2.** îndopare a păsărilor de curte. [Din fr. *gavage*].

gavanós, gavanoase n. (reg.) borcan (de dulceață); vas de lut smălțuit pentru păstrat sare, untură; oală (de vin): *cîteva gavanoase cu dulcețuri.* GANE. [Din turc. *kavanoz*].

gavanoșél n. v. **găvănoșel.**

gaviál, gaviali m. specie de crocodili cu botul lung și îngust, care trăiește în fluviile din India și din Birmania (*Gavialis gangeticus*). [Din fr., engl. *gavial*].

gavótă, gavote f. vechi dans francez în doi timpi, cu mișcări moderate; melodia după care se execută acest dans: *juca împreună cu generăleasa Gernicev o gavotă.* CĂL. [Din fr. *gavotte*].

gay [ghei] m. bărbat homosexual; (adj.) *bărbat gay.* [Cuv. engl.-amer.].

gaz[1], gaze n. **1.** corp fluid cu densitate redusă și cu slabă coeziune moleculară, care ia forma și volumul recipientului: *și-a închinat mare parte a activității sale studiului gazelor.* BL.; *gaz inflamabil;* **gaz de iluminat** (sau **aerian**), substanță gazoasă obținută prin distilarea huilei la temperaturi înalte, care se transportă prin conducte și se întrebuințează la încălzit și la iluminat: *cinau în sufrageria spațioasă, luminată pînă mai ieri cu gaz aerian.* VINEA; **gaz nobil** (sau **inert**), element chimic situat în grupa zero a sistemului periodic și caracterizat prin inerție chimică; **gaze naturale,** substanțe combustibile care emană din pămînt (și sînt folosite în industrie sau în gospodărie); (eliptic) *cine să fi crăpat lemne în pivniță, cînd întreaga casă era încălzită cu gaze?* GHEȚIE; **gaze de luptă** (sau **de război**), substanțe lichide sau gazoase întrebuințate ca arme chimice: *a venit un ofițer de la regiment și ne-a vorbit despre gazele de război.* GHEȚIE; **2.** (la pl.) emanații gazoase ale stomacului sau ale intestinelor; **3.** petrol lampant: *trebuia să fi fost o lumînare sau poate o lampă de gaz.* GHEȚIE; (fam.) **doar n-am băut gaz,** nici nu mă gîndesc; **a turna gaz peste** (sau **pe**) **foc,** v. **turna**; (fam.) **a da** (sau **a băga**) **gaz,** a mări viteza unui motor prin apăsarea pedalei de accelerație; a accelera; **a arde gazul** (**degeaba**), a pierde vremea. [Din fr. *gaz*, germ. *Gas*].

gáz[2], gazuri n. țesătură foarte subțire și ușoară; voal: *gaz ușor sînu-i învelește.* BOL.; *cadavrul impozant pe catafalcul falnic, sub gaza de argint visa.* BAC.; (și: **gază**). [Din fr. *gaze*].

gaz-[3] v. **gazo-.**

gazá, gazez vb. (tr.) **1.** a expune unor gaze toxice pentru a distruge dăunătorii; **2.** a folosi gaze de luptă într-o zonă pe timp de război; a ucide cu gaze toxice; **3.** (rar) a umple cu gaze: *au gazat o cameră, ca să vadă oamenii cum e cu gazele.* GHEȚIE. [Din fr. *gazer*].

gazáre, gazări f. acțiunea de a gaza și rezultatul ei. [V. *gaza*].

gazát, ~ți, gazată, ~e a. (și subst.) intoxicat, asfixiat cu gaze otrăvitoare. [V. *gaza;* cf. fr. *gazé*].

gáză f. v. **gaz[2].**

gazbetón n. beton poros, folosit ca izolant termic. [Din germ. *Gasbeton*].

gázdă, gazde f. **1.** stăpînul casei în raport cu oaspeții săi: *ie un pahar și-l întinde gazdei.* CR.; **2.** persoană care ține pe cineva în casa sa cu chirie: *de gazdă n-avea nevoie.* REBR.; **a primi în gazdă,** a adăposti, a acorda adăpost: *bătrînul pădurar ... ne primise în gazdă.* NEGR.; **3.** locuință provizorie ocupată de cineva în calitate de oaspete sau de chiriaș: *prinseră gazdă într-o casă.* DOS.; *a trage în gazdă la cineva;* **4.** cuib, sălaș: *gazdă de hoți;* **5.** (reg.) țăran bogat: *mult mă mustră gazdele că le-am furat eu vacile.* POP.; **6.** (fig.) țintă: *biata copilă era gazda bătăilor.* AL.; **7.** stăpîn, proprietar: *vie gazda boilor, că și rîndul buzelor.* POP.; **8.** organism pe (sau în) care trăiește un parazit. [Din magh. *gazda*].

gazeifér a. v. **gazifer.**

gazeificá vb. v. **gazifica.**

gazeificáre f. v. **gazificare.**

gazél, gazeluri n. **1.** poezie de origine orientală cu formă fixă, alcătuită din distihuri, în care al doilea vers din fiecare distih are aceeași rimă cu versurile primului distih: *ca Firdusi cîntărețul în gazeluri el suspină.* EM.; *un gazel de Eminescu;* **2.** cîntec oriental avînd ca text o astfel de poezie: *freca oalele de zor, îngînînd ... gingașul gazel pe care i-l cînta uneori Laleli.* TUD. [Din fr. *ghazel*].

gazélă, gazele f. mamifer rumegător din familia antilopei, cu coarne în formă de liră, care trăiește în stepele africane și asiatice (*Gazella gutturosa, dorcas, granti*): *ieși ..., săltînd prin grădină ca o gazelă.* BOL. [Din fr. *gazelle*].

gazetár, gazetari m. persoană care lucrează în redacția unei gazete; ziarist, jurnalist: *la gazetarii români, mai ales la cei liberali, lucrul e și mai simplu.* EM. [*Gazetă* + *-ar*].

gazétă, gazete f. publicație periodică (cotidiană) care conține știri, informații politice, sociale, culturale etc. (de actualitate); ziar, jurnal: *dau peste o gazetă de cele mari.* GHICA. [Din fr. *gazette*].

gazetăráș, gazetărași m. diminutiv al lui gazetar; (depr.) gazetar fără experiență, necunoscut: *cîțiva gazetărași obscuri.* VLAH. [*Gazetar* + *-aș*].

gazetărésc, ~ști, gazetăreáscă, ~ești a. care aparține gazetăriei sau gazetarului, referitor la gazetărie sau la gazetar; jurnalistic, ziaristic: *ele urmează după niște tirade gazetărești.* IBR. [*Gazetar* + *-esc*].

gazetărie f. **1.** profesie, activitate de gazetar; jurnalistică, ziaristică: *ar fi putut avea o clientelă mult mai numeroasă, dacă s-ar fi lăsat de gazetărie.* VLAH.; **2.** (p. ext.) publicații periodice; presă: *nu mai lasă nici o îndoială asupra intențiilor sale polemice față de o anumită parte a gazetăriei.* VIANU. [*Gazetar* + *-ie*].

gazetúță, gazetuțe f. diminutiv (peiorativ) al lui gazetă; publicație puțin importantă: *infuzia de aur făcută de inginerul Andone gazetuței muribunde de odinioară.* VINEA. [*Gazetă* + *-uță*].

gazéu, gazeuri n. produs textil obținut printr-o combinație de țesut și împletit. [Din fr. *gazé*].

gazifér, ~i, gaziferă, ~e a. care conține gaze naturale; care produce gaze: *zăcămînt gazifer; teren gazifer;* (și: **gazeifer**). [Din fr. *gazeifère*].

gazificá, gazífic vb. (tr.) a transforma un combustibil solid sau lichid în combustibil gazos; (și: **gazeifica**). [Din fr. *gazéifier*].

gazificáre, gazificări f. acțiunea de a gazifica și rezultatul ei; (și: **gazeificare**). [V. *gazifica*].

gáziu a. (turcism) victorios în războaiele religioase purtate de turci: *Osman Pașa Gaziul.* [Din turc. *gazi*].

gazo- element de compunere cu sensul „(referitor la) gaz", „fluid"; (și: **gaz-**). [Din fr. *gazo-*].

gazoanalizatór, gazoanalizatoare n. (tehn.) aparat pentru analiza gazelor. [*Gazo-* + *analizator*].

gazoduct, gazoducte n. conductă pentru transportarea gazelor (la distanțe mari). [Din fr. *gazoduc* (după *apeduct*)].

gazoformă, ~i, gazoformă, ~e a. care are structura gazului, care este în stare gazoasă: *lăsăm să se urce temperatura unui agregat gazoform.* EM. [*Gazo-* + *form(ă)*].

gazogén, gazogene n. instalație sau aparat care transformă un combustibil solid în gaz combustibil. [Din fr. *gazogène*].

gazolínă f. produs lichid obținut prin lichefierea gazului de sondă: *aș fi vrut atunci să fiu liber, să rămîn în cortul meu cu lampă de gazolină.* EL. [Din fr. *gazoline*].

gazométru, gazometre n. aparat care măsoară cantitatea de gaz ce trece printr-o conductă: *a desființat gazometrul anacronic și s-a rostit pentru progres.* VINEA. [Din fr. *gazomètre*].

gazón n. iarbă scurtă, deasă și mereu verde, care se cosește și se stropește des; teren plantat, acoperit cu această iarbă: *la marginea peronului, în uriașe pagini verzi, tremura gazonul.* VINEA. [Din fr. *gazon*].

gazonă, gazonez vb. (tr.) a acoperi un teren cu gazon. [Din fr. *gazonner*].

gazonáre, gazonări f. acțiunea de a gazona și rezultatul ei. [V. *gazona*].

gazonát, ~ți, gazonată, ~e a. acoperit cu gazon: *teren gazonat.* [V. *gazona*].

gazórniță, gazornițe f. **1.** lampă primitivă de petrol: *gazornița ardea pe prichiciul hornului.* SAD.; **2.** bidon pentru păstrat petrolul. [De la *gaz* (după *păcorniță*)].

gazós, ~și, gazoásă, ~e a. **1.** care are structura gazului, de natura gazului; care este format din gaz: *starea de agregație fluidă stă în mijloc între cea gazoasă și cea solidă.* EM.; **2.** (despre lichide) care conține gaz, dizolvat sub presiune; **apă gazoasă,** apă care conține bioxid de carbon dizolvat. [Din fr. *gazeux*].

gazoscóp, gazoscoape n. aparat pentru detectarea prezenței gazelor inflamabile în galeriile subterane din mine. [Din fr. *gazoscope*].

gazotrón, gazotroane n. tub electronic cu gaz, folosit ca diodă redresoare pentru tensiuni mari. [Din rus. *gazotron*].

găbji, găbjesc vb. (reg.; tr.) a pune mîna, a prinde (pe cineva); a înhăța: *s-a pus la pîndă și pe unul l-a găbjit.* C. [Cf. *găbui*].

găbjíre, găbjiri f. (reg.) acțiunea de a găbji și rezultatul ei. [V. *găbji*].

găbuí, găbuiesc vb. (pop.; tr.) **1.** a pune mîna, a apringe, a înhăța: *baba ... găbuiește găina, o apucă de coadă și o ia la bătaie.* CR.; **2.** a ajunge din urmă (pe cineva), a nimeri: *numa pușca-l găbuiește.* POP. [Cf. ucr. *habaty*].

găbuíre, găbuiri f. (pop.) acțiunea de a găbui și rezultatul ei. [V. *găbui*].

găbúr, găburi m. (înv.; reg.) nume dat sașilor din Transilvania. [Din germ. *Gebauer*].

găetán n. v. **găitan.**

găetănát a. v. **găitănat.**

găgăí vb. v. **gîgîi.**

găgăíre f. v. **gîgîire.**

găgăít n. v. **gîgîit.**

găgăitúră f. v. **gîgîitură.**

găgăúț m. v. **găgăuz.**

găgăúță, găgăuți m. bărbat prost; tont, nerod: *ce prost ai mai fi fost și tu, găgăuță!* ISP. [Cf. *găgăuz*].

găgăúz, ~i, găgăuză, ~e a. care ține de, care este caracteristic populației de origine turcă, de religie creștină, stabilită în unele teritorii românești: *popor găgăuz; limbă găgăuză.* // m., f. persoană care face parte dintr-o populație din Dobrogea și din sudul Basarabiei, de origine turcă, dar de religie creștină: *apostolatul lui Bucur printre haholi și găgăuți mișcă prin ineditul lui.* CĂL.; (și: (înv.) **găgăuț**). [Din turc. *gagauz*].

găiná[1], găinez vb. (rar; intr.) a lîncezi (ca o găină bolnavă); a boli: *mă-sa nu se îndreptează,*

ci găinează şi se topeşte de pe picioare. ISP. [De la ***găină***].

găiná², pers. 3 **găinează** vb. (refl.; despre păsări) a-şi lepăda găinaţul; a se găinăţa: *se duce unde s-a găinat cioara-ntîi.* POP. [De la ***găinaţ***].

găinár, găinari m. **1.** vînzător sau îngrijitor de găini; **2.** hoţ de găini; (p. ext.) hoţ de lucruri mărunte, borfaş: *toţi ceilalţi fugeau ca nişte simpli găinari.* BAC.; **3.** persoană care se ocupă de afaceri ilicite mărunte; **4.** (reg.) uliul găinilor (*Falco palumbarius*). [***Găină*** + *-ar*].

găináre f. boală de găini; piroteală, lîncezeală. [***Găină*** + *-are*].

găinát, (rar) **găinaţuri** şi **găinaţe** n. excremente de găini; (p. ext.) excremente ale oricăror păsări: *numai cu un găinaţ de cioară, marea nu se spurcă.* PANN. [Lat. (*stercus*) ***gallinaceum***].

găină, găini f. pasăre domestică din ordinul galinaceelor, crescută pentru carne şi ouă; femela cocoşului: *găina babei se oua de cîte două ori pe fiecare zi.* CR.; *găina bună face pînă la 160 ouă pe an;* **a se culca (o dată) cu găinile**, a se culca foarte devreme: *baba ... se culcase o dată cu găinile.* CR.; **a cînta găina în casă**, a avea cuvîntul hotărîtor femeia: *acum apucase a cînta găina la casa lui.* CR.; **a sta ca o găină plouată**, v. **plouat**; **a avea orbul găinilor**, a nu vedea bine: *acuma avem orbul găinilor şi nu vedem nimic prin întuneric.* SAD.; **2.** (compuse) **găină-sălbatică** sau **găină-de-munte**, femela cocoşului de munte: *ascultă în zori de ziuă ... chemările găinilor sălbatice.* SAD.; *umblam ... după o găină sălbatică, ce de multă vreme o auzisem codcodăcind prin smidă.* MAT.; **găină-de-mare**, bibilică (*Numida meleagris*); **găină-de-apă**, lişiţă (*Fulica atra*); (entom.) **găina-lui-Dumnezeu**, buburuză (*Coccinella septempunctata*). [Lat. ***gallina***].

găinăreásă, găinărese f. **1.** păzitoare, îngrijitoare de găini; (rar) găinăriţă: *aducînd ... o roabă pe care o făcură găinăreasă.* ISP.; **2.** (rar) femeie care vinde găini. [***Găinar*** + *-easă*].

găinăríe¹, găinării f. **1.** loc unde se ţin găinile (pe lîngă o gospodărie); coteţ de găini; **2.** crescătorie de păsări de curte, mai ales de găini. [***Găină*** + *-ărie*].

găinăríe², găinării f. (fam.) **1.** furt de găini; (p. ext.) furt de lucruri mărunte; **2.** afacere ilicită mărunţă. [***Găinar*** + *-ie*].

găinăríţă, găinăriţe f. (rar) găinăreasă: *pe babă, de milă, a pus-o găinăriţă.* CR. [***Găinar*** + *-iţă*].

găinăţá, pers. 3 **găinăţează** vb. (refl.) a-şi lepăda găinaţul; a se găina: *se rămîi ... în pod aruncat, de cloşte găinăţat.* POP. [De la ***găinaţ***].

găiníţă, găiniţe f. (bot.) băluşcă (*Ornittrogallum umbellatum*). [***Găină*** + *-iţă*].

găinúşă, găinuşe şi **găinuşi** f. **1.** diminutiv al lui găină; găină mică: *de vînzare ţi-e găinuşa ceea?* CR.; **2.** pasăre cu penele de culoare brună-roşcată, împestriţată cu alb, negru şi cenuşiu; ierucă (*Tetrates bonasia*): *în trestii ... ţipau lişiţele şi găinuşele.* SAD.; (compus) **găinuşă-de-baltă**, pasăre migratoare cu penele negre, care trăieşte mai ales în bălţile Dunării (*Gallinula chloropus*); **3.** (pop.; artic.) cloşca-cu-pui; Constelaţia Pleiadelor: *găinuşa-i spre asfinţit.* CR.; **4.** (reg.; entom.) cărăbuş: *găinuşele bîzîiau zburînd greoaie.* DELAVR.; **5.** (la pl.) plantă erbacee veninoasă cu tulpina lungă şi cu flori mici, albe (*Isopyrum thalictroides*); **6.** plantă din familia rozaceelor cu tulpina scurtă şi cu flori albe (*Pothentilla microutha*). [***Găină*** + *-uşă*].

găitán, găitane n. **1.** fir de metal (preţios) sau şiret (împletit ori răsucit) folosit ca ornament la îmbrăcăminte: *un mintean negru cu găitane de fir.* OD.; (adv.) **a merge găitan**, a evolua, a se desfăşura foarte bine: *trebile împărăţiei mergeau găitan.* POP.; **2.** (înv.) şnur (gros) care serveşte ca cingătoare, ca şiret de legat etc.: *rasa i-e de şiac, e-ncins cu găitan alb.* EM.; **3.** (înv.) împletitură din fire groase care înlocuia platoşa: *n-aveau za de sîrmă, ci numai găitane de păr la coapse, la piept şi la umeri.* SAD.; (şi: (rar) **găetan**). [Din turc. ***gaytan***].

găitănár, găitănari m. (înv.) fabricant sau vînzător de găitane: *a treia uliţă era locuită numai de abagii şi găitănari.* FIL. [***Găitan*** + *-ar*].

găitănát, ~ţi, găitănată, ~e a. (înv.) împodobit cu găitane: *trubaci găitănaţi, cu cornul de vînătoare încolăcit subt umere.* OD.; *doi lachei în haine arnăuţeşti albe, găietănate.* PETR.; (fig.) *vreji de flori găitănate, chiar de fluturi legănate.* DELAVR.; (şi: (rar) **găetănat**). [***Găitan*** + *-at*].

găitănăríe, găitănării f. (înv.) **1.** atelier în care se confecţionau sau magazin în care se vindeau găitane: *ajuns calfă la găitănărie, vorbea frumos şi cu patimă în mijlocul tovarăşilor săi.* DELAVR.; **2.** comerţ cu găitane: *la bătrîneţe găitănăria nu mai mergea; desfăcu prăvălia.* DELAVR.; **3.** meseria de găitănar. [***Găitănar*** + *-ie*].

găităni, găitănesc vb. **1.** (înv.; tr.) a răsuci, a împleti găitane; **2.** (fig.; refl.) a se răsuci la vîrf: *iarba se-mpleteşte şi-n vîrf se găităneşte.* POP. [De la ***găitan***].

găitánít, ~ţi, găitánită, ~e a. (înv.) răsucit la vîrf: *ierbile celea care par împletite şi la vîrf găitănite.* OD. [V. ***găităni***].

găiţói, găiţoi m. (rar) bărbăţuşul gaiţei: *a zburat din cuib, înspăimîntat, şi găiţoiul, fără să se mai ia la harţă.* VOIC. [***Gaiţă*** + *-oi*].

gălăgíe, gălăgii f. zgomot puternic (de glasuri), larmă: *săturîndu-se ... de atîta hălăgie.* CR.; (şi: (reg.) **hălăgie**). [Cf. ucr. ***galas*** „larmă"].

gălăgiós, ~şi, gălăgioásă, ~e a. care face gălăgie; zgomotos: *această lume veselă, gălăgioasă şi pasionată.* DELAVR. [***Gălăgie*** + *-os*].

gălămóz, gălămoaze n. (reg.) amestecătură; harababură: *să fi văzut ce blestemăţie şi gălămoz era în casă.* CR.; (şi: **golomoz**). [Cf. ***golomoţ***].

gălăndăríe f. v. galanterie.

gălăţeán, ~eni, gălăţeánă, ~ene a. care aparţine municipiului ori judeţului Galaţi sau locuitorilor din acest municipiu ori judeţ, care se referă la Galaţi sau la locuitorii lui. // m. persoană (originară) din Galaţi. [***Galaţi*** n. pr. + *-ean*].

gălăţeáncă, gălăţence f. **1.** femeie (originară) din municipiul sau din judeţul Galaţi; **2.** (artic.) numele unei hore; melodia după care se execută acest dans; **3.** joc de cărţi: *vreţi, boieri, o galaţancă, lansenet, vist, pichet, ghiurdum ...?* C.L. [***Gălăţean*** + *-că*].

gălbăgiós a. v. gălbejos.

gălbeázá, gălbeze f. **1.** boală de ficat la oi (sau la alte animale): *turma toată zace de rea gălbează.* ALEX.; **2.** vierme parazit care provoacă această boală (*Fascicola hepatica*): *se zicea că nu în toţi anii este călbează pe lunci şi mlaştini.* AG.; **3.** (reg.) torţel, cuscută (*Cuscuta epithymum*); (şi: (reg.) **călbază, călbează**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***kël'bazë, gël'bazë***].

gălbegiós a. v. gălbejos.

gălbejeálă f. (pop.) **1.** gălbează; **2.** paliditate, paloare (a feţei). [***Gălbeji*** + *-eală*].

gălbejí, gălbejesc vb. (pop.; refl.) **1.** (despre oi) a se îmbolnăvi de gălbează: *oile au păscut pe aceleaşi locuri şi nu s-au mai călbegit.* AG.; **2.** (despre oameni) a deveni palid, tras la faţă: *rău te-ai gălbejit;* (şi: (reg.) **călbegi**). [De la ***gălbează*** (după *galben*)].

gălbejít, ~ţi, gălbejită, ~e a. **1.** (pop.) lipsit de vigoare; tras la faţă: *vine în goana mare o căruţă, din ea descinde un ţăran gălbejit.* CĂL.; **2.** (pop.) galben, palid: *chipul ei, gălbejit de boală şi de sărăcie, începuse a murgi în vînăt.* DELAVR.; **3.** (reg.) lipsit de culori vii, şters, decolorat: *rufe galbejite;* **4.** (reg.) care suferă de gălbează: *oi gălbejite;* (şi: (reg.) **călbegit**). [V. ***gălbeji***].

gălbejós, ~şi, gălbejoásă, ~e a. **1.** (înv.) care ţine de gălbează; provocat de viermele de gălbează: *boale gălbegioase.* BOL.; **2.** (reg.) care suferă de gălbează: *oi gălbejoase;* **3.** (reg.) palid, tras la faţă: *om gălbejos;* (şi: (reg.) **gălbegios, gălbăgios**). [***Gălbează*** + *-ios*].

gălbenáre f. v. gălbinare.

gălbenăş, gălbenaşi m. (pop.) diminutiv al lui galben; gălbior: *daţi-mi ... gălbenaşul, că mă bate rău unchiaşul.* POP. [***Galben*** + *-aş*].

gălbenátec a. v. gălbenatic.

gălbenátic, ~ci, gălbenatică, ~ce a. (rar) gălbui: *printre ... aluniş se strecurau apele gălbinatice ale unui rîu.* OD.; (şi: **gălbinatic**). [***Galben*** + *-atic*].

gălbeneá, gălbenele f. **1.** plantă erbacee cu flori galbene şi cu frunze lungi (*Rorippa amphibia*); **2.** (la pl.) plantă erbacee cu frunze palmate şi cu flori galbene-aurii (*Ranunculus pedatus*); **3.** (la pl.) plantă erbacee decorativă, cu miros plăcut şi puternic, cu flori galbene-aurii sau galbene-roşietice (*Calendula officinalis*); **4.** plantă erbacee din familia primulaceelor cu tulpina dreaptă, cu frunze ovale şi cu flori galbene (*Lysimachia punctata, vulgaris* şi *nummularia*); **5. gălbenele de pădure**, plantă erbacee cu tulpina acoperită de peri şi cu flori galbene-aurii, care creşte în regiunile înalte (*Ranunculus aureus*). [***Galben*** + *-ea*].

gălbeneálă, gălbenele f. **1.** culoare galbenă a feţei; paloare: *de-a morţii gălbeneală pieriţi ei sînt la faţă.* EM.; **2.** vopsea galbenă (extrasă din plante): *după cules răchiţică de făcut gălbenele.* CR.; **3.** (pop.) icter; **4.** (reg.; la pl.) plantă erbacee cu flori mari galbene avînd miros puternic (*Calendula officinalis*). [***Gălbeni*** + *-eală*].

gălbenét n. v. gălbinet.

gălbenéţ, ~i, gălbeneáţă, ~eţe a. (înv.; pop.) **1.** palid; smead: *smad la peliţă, cum zîcem noi smolit, gălbeneţ.* DOS.; **2.** blond: *măi bădiţă gălbineţ, ce te ţîni aşa mîndreţ?* POP.; (şi: **gălbineţ**). [***Galben*** + *-eţ*].

gălbení, gălbenesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni galben; (spec.; despre frunze) a (se) usca, a (se) veşteji; a (se) îngălbeni: *holdiţele verzi ... dacă s-or gălbini, vei veni.* POP.; **2.** (refl.) a deveni palid (la faţă); (p. ext.) a se ofili, a se trece; a se îngălbeni: *m-am gălbenit ca ceara.* POP. [De la ***galben***].

gălbeniciós a. v. gălbinicios.

gălbeníu, ~ii, gălbenie, ~ii a. (rar) **1.** gălbui: *pere gălbenii;* **2.** palid (la faţă): *multă vreme au stătut nemişcat şi gălbeniu ca ceara, de frică.* DRĂGHICI. [***Galben*** + *-iu*].

gălbenúş, gălbenuşuri şi (rar) **gălbenuşe** n. **1.** parte centrală, sferică, de culoare galbenă, a oului de pasăre şi de reptilă, bogată în substanţe: *cozonacul se prepară cu gălbenuş;* (fig.) *oala se sparse ca un ou şi risipi cît colo un gălbenuş scînteietor şi fumegînd! Ciuci era plină, plină cu aur.* GAL.; **2.** plantă erbacee cu flori galbene şi cu seminţe bogate în ulei, care creşte în locuri nisipoase (*Camelina sativa*). [***Galben*** + *-uş*].

gălbenúşă, gălbenuşe f. (la pl.) plantă din familia rozaceelor cu tulpina ramificată în partea superioară (*Potentilla chrysantha*). [De la ***gălbenuş***].

gălbiciós, ~şi, gălbicioásă, ~e a. (pop.) gălbinicios. [De la ***galben*** (după *albicios*)].

gălbiciúne f. culoare galbenă, gălbeneală: *nota de gălbiciune se închide în conceptul de ceară.* CĂL. [De la ***galben*** (după *albiciune*)].

gălbináre, gălbinări f. **1.** boală manifestată prin îngălbenirea pielii, a globului ocular etc.; icter: *voi pune pre voi rîia şi gălbenarea.* BIBLIA; *s-a bolnăvit de gălbinare, i-a trecut cu cîrmîz şi cu acrituri.* CAR.; **2.** (rar) culoare galbenă a feţei; paloare: *gălbenarea firească a lui Ipolit să făcuse mai grozavă.* NEGR.; **3.** plantă erbacee cu tulpina ramificată spre vîrf, cu frunze uşor dinţate şi cu

flori purpurii (*Serratula tinctoria*); (şi: (înv. şi pop.) **gălbenare**. [*Galben* + *-are*].

gălbinátic a. v. gălbenatic.

gălbinét n. (pop.) sumă mare de galbeni: *să închizi gălbinetul în buriaşe.* POP.; (şi: **gălbenet**). [*Galben* + *-et*].

gălbinéţ a. v. gălbeneţ.

gălbinicióş, ~şi, gălbinicioásă, ~e a. (pop.) **1.** care are o culoare ce se apropie de galben, care bate în galben: *un cal ... la păr alb gălbinicios.* PANN; **2.** galben, palid (la faţă): *îl găsi foarte gălbinicios la faţă.* CAR.; (şi: **gălbenicios**). [*Galben* + *-icios*].

gălbiníţă, gălbiníţe f. plantă erbacee din familia labiatelor, cu frunzele peţiolate şi cu flori galbene-aurii (*Galeobdolon luteum*). [*Galben* + *-iţă*].

gălbiór, ~i, gălbioáră, ~e a. (pop.) **1.** gălbui: *să fac o vînătoare de păsări gălbioare.* POP.; **2.** bălai, blond: *puiculiţă bălăioară, cu cosiţa gălbioară.* POP. // m. **1.** diminutiv al lui galben; monedă din aur: *veniţi cu mine pe ceea lume, gălbiorii mei!* AL.; **2.** (bot.; de obicei la pl.) ciupercă comestibilă de culoare galbenă (*Cantharelus cibaris*). // f. (bot.; reg.) **1.** ruşuliţă (*Hieracium aurantiacum*); **2.** solovîrvariţă (*Inula britannica*); **3.** filimică (*Calendula officinalis*). [*Galben* + *-ior*].

gălbíu, ~ii, gălbíe, ~ii a. **1.** (pop.) gălbui: *pe-a lui maluri gălbii, şese, stuful creşte din adînc.* EM.; **2.** blond, bălai: *cu păr neted şi gălbiu.* POP. [*Galben* + *-iu*].

gălbúi, gălbuie a. care are o culoare apropiată de galben (deschis); care bate în galben-deschis: *o beşică-n loc de sticlă e întinsă-n ferăstruie, printre care trece-o dungă mohorîtă şi gălbuie.* EM. [*Galben* + *-ui*].

găleátă, găleţi f. **1.** vas cu toartă, de lemn sau de metal, pentru apă, pentru muls laptele sau pentru ţinut şi transportat diverse materiale (granulare): *să mulg laptele-n găleţi.* COŞB.; **a ploua** (sau **a turna**) **cu găleata** (sau (rar) **cu găleţile**) a ploua foarte tare, torenţial: *începu o ploaie d-alea de părea că toarnă cu găleata.* ISP.; *mergea să se împărtăşească foarte des, chiar de-ar fi plouat cu găleţile.* CĂL.; **2.** conţinutul acestui vas; **3.** (înv.) măsură de capacitate pentru cereale (egală cu 80 de litri sau 64 cofe), pentru brînză (egală cu 5 ocale) şi pentru lapte (egală cu 12 ocale); **4.** (înv.) impozit pe cereale: *ei puteau a se muta plătind o găleată de ieşire.* BĂLC. [Lat. *galleta*].

găligán, găligani m. (peior.) bărbat sau băiat foarte înalt: *un găligan de şcolar cît un bivol de mare.* GHICA. [V. *gligan*].

gălúşcă, găluşte f. **1.** preparat culinar (în formă de cocoloş) făcut din griş, din brînză sau din carne tocată; sarma: *bob fiert, găluşte, turte cu julfă.* CR.; **2.** (fig.) lucru neplăcut, stînjenitor; **a înghiţi găluşca**, a răbda o dojană, o insultă: *omul tăcu şi înghiţi găluşca.* ISP. [Din rus. *galuška*].

gămán, gămani m. (fam.) om lacom, mîncăcios: *gămanul mînca căzăceşte.* DELAVR.; (adj.) *un copilandru gămân ... se îndopase cu coacăze şi avusese încurcătură de maţe.* M.CAR. [Et. nec.].

gămălíe, gămălii f. **1.** mică sferă la capătul unui ac, al unui chibrit etc.: *în vîrful pironului se ivi un fir de lumină, ca o gămălie de chibrit.* TUD.; *acele cu gămălie servesc la prins şi nu la cusut*; **2.** (reg.) bulb de ridiche: *trei gămălii de ridichi.* POP.; **3.** fructul, măciulia macului; **4.** (reg.; glumeţ) cap: *du-te acasă tu, Mărie, şi te lă pe gămălie.* POP.; (şi: (rar) **măgălie**). [Din magh. *gomoly* „boţ"].

găoáce, găoci f. **1.** coaja tare a oului: *găoci de ou.* DOS.; **2.** coajă de nucă, de ghindă sau de alte fructe: *ca ghinda cînd va cădea den găoacea ei.* BIBLIA; **3.** (înv.) disc la sfeşnic; cupă: *vor acoperi sfeşnicul care luminează, şi găocile lui.* BIBLIA; **4.** (pop.) organ genital al femeii. [Et. nec.].

găoáză, găoaze f. (pop.) **1.** gaură, bortă: *din găoază, din rogoz, o ieşit ist Făt-Frumos.* POP.; **2.** (spec.) anus; **3.** (spec.) vagin; (şi: **găoz, găvoază, găvozd**). [Et. nec.].

găóz n. v. găoază.

gărăfioáră, gărăfioáre f. diminutiv al lui garafă: *scoate din corfă gărăfioara verde.* SAD. [*Garafă* + *-ioară*].

gărdinăr, gărdinare n. unealtă de dogărie cu care se fac gardinele la doage: *gardinar mare, mic.* [*Gardină* + *-ar*].

gărduí, gărduiesc vb. (rar; tr.) a îngrădi, a împrejmui cu gard: *o grădină gărduită cu zid de aramă.* ISP. [*Gard* + *-ui*].

gărduít, ~ţi, gărdultă, ~e a. (rar) împrejmuit cu gard. [V. *gărdui*].

gărdurăríţă, gărdurăríţe f. arbust spinos, cu frunze lanceolate şi flori roşii-violete, cu care se formează garduri vii (*Lycium malinifolium*). [*Garduri* (pl. de la *gard*) + *-ariţă*].

gărduléţ, gărduleţe n. gărduţ. [*Gard* + *-uleţ*].

gărdúţ, gărduţuri n. diminutiv al lui gard; gard mic; gărduleţ: *făcîndu-ţi mic bordeiaş şi ocolind cu gărduţ.* DOS. [*Gard* + *-uţ*].

gărgără, gărgăre f. (rar) gărgăriţă; (fig.) *de omidă ungurească şi de gărgără săsească.* POP. [De la *gărgăriţă*].

gărgăríţă, gărgăríţe f. nume generic pentru o insectă coleopteră dăunătoare (care distruge boabele de cereale şi alte seminţe); (rar) gărgără. [Et. nec.; cf. sb. *grgarica*].

gărgăún, gărgăuni m. **1.** viespe mare de pădure cu înţepătură foarte veninoasă (*Vespa crabro*): *un loc ... plin de viespi şi de gărgăuni.* DOS.; *pre tăuni şi pre gărgăuni împreună să rîdicăm.* CANT.; **2.** (fig.; la pl.) toane, capricii, fumuri, idei extravagante: *ia staţi oleacă, să vă scot eu gărgăunii din cap.* CR.; **a umbla cu gărgăunii în cap**, a susţine lucruri neverosimile, inadmisibile: *caută-ţi de drum şi nu umbla cu gărgăunii în cap.* CR.; (şi: **gărgăune**). [Et. nec.].

gărgăúne m. v. gărgăun.

găsélniţă[1], găselniţe f. **1.** fluture mic ale cărui larve distrug fagurii de miere; molia albinelor (*Galleria melonella*); **2.** (pop.) boală a vitelor; **găsi-te-ar găselniţele!**, lovi-te-ar boala! [Din bulg. *găsenica* „omidă"].

găsélniţă[2], găselniţe f. (fam.) situaţie de efect găsită şi exploatată de cineva. [*Găsi* + *-elniţă*].

găsí, găsesc vb. **1.** (tr.) a da de sau peste ceva sau peste cineva, căutînd sau din întîmplare: *un flerar rus îl găseşte şi-l creşte.* CĂL.; *a găsi o comoară*; **a găsi ac de cojocul cuiva**, v. ac; **a nu-şi** (**mai**) **găsi loc**(**ul**), a nu avea astîmpăr; a fi neliniştit, agitat; **a-şi găsi beleaua**, a avea necazuri, a ajunge într-o situaţie neplăcută: *nu voi să-mi găsesc beleaua dîndu-ţi drumul în rai.* NEGR.; **ţi-ai găsit**, aş! de unde! nici gînd!: *ş-apoi chitiţi că numai în arc se încheia tot meşteşugul ... omului aceluia? ţi-ai găsit?* CR.; **a-şi găsi** (sau, refl.; **a se găsi**) **să ...** (sau **de...**), **a-i veni să ...**, a se apuca să ...: *cu mine v-aţi găsit de jucat?* CR.; **2.** (tr.) a descoperi ceea ce era ascuns, neştiut, nevalorificat; a afla: *a început a cotrobăi prin chilna căruţei, să găsească nişte frînghie.* CR.; *a găsi un mijloc*; **a găsi leacul**, v. leac; **a-i găsi dreptate**, a-i da dreptate, a se pronunţa favorabil: *cred că şi judecata are să-mi găsească dreptate.* CR.; **3.** (tr. şi refl.) a întîlni pe cineva sau a se întîlni cu cineva: *unde nu gîndeşti, acolo-l găseşti.* AL.; (refl. recipr.) *cînd cu mîndra m-oi găsi, zău, iar voi întineri.* POP.; **a-şi găsi omul** (sau **naşul**), a da peste cineva care nu acceptă orice: *las-că şi-au găsit ei omul!* CR.; **bine v-am găsit!** formulă de salut la întîlnire; **să te găsesc sănătos!** formulă de salut la despărţire; **4.** (tr.) a apuca, a cuprinde, a prinde: *nu ştia baba lui ce l-a găsit, de-i aşa de cu chef.* CR.; *nu ştiu ce l-a găsit*; **5.** (tr.) a procura, a face rost: *s-a trezit confruntat cu sarcina de a găsi o judicioasă mijlocire între cele două.* EM.; *a găsi cuiva un post*; **a**(**-i**) **găsi cuiva pricină**, v. pricină; **6.** (refl.) a se afla undeva; a fi: *în orice parte-a lumii străin eu mă găsesc.* AL.; *ideea că ea se găseşte în casă, deşi nu lîngă mine, îmi năştea în suflet o contrarietate plăcută.* GHEŢIE; **7.** (refl.) a fi situat, a fi plasat: *doctorul ... se instalase pe o canapeluţă nu departe de locul unde mă găseam.* GHEŢIE; (p. ext.) *ne găsim deci pe un tărîm unde confuziile sînt lesne de făcut.* BL.; **8.** (refl.) a fi într-un anumit fel, a se prezenta într-un anumit mod: *un elev sîrguincios se găseşte într-o continuă încordare nervoasă.* GHEŢIE; **9.** (refl.) a fi în fiinţă, a exista, a dăinui: *am auzit că s-ar fi găsind un profesor cehoslovac, specialist în astfel de intervenţii.* GHEŢIE; **10.** (tr.) a fi de părere, a socoti, a considera, a crede: *ideologul francez găseşte că aceste postulate sînt o expresie a bunului-simţ.* BL.; *găsesc că este mai bine aşa*; **a găsi cu cale** (sau **de cuviinţă, necesar**), a considera nimerit, potrivit: *am găsit de cuviinţă să te poftesc şi pe d-ta.* CR.; *eu am găsit cu cale în mintea mea să mîneţi aci pînă la ziuă.* ISP.; **11.** (tr.) a constata, a observa: *cînd cu întîrziere se duce, găseşte apa secată.* CĂL.; **12.** (tr.) a trece prin minte: *tocmai acum ţi-ai găsit să pleci.* [Din sl. *gasiti* „a stinge"].

găsíre, găsiri f. acţiunea de a (se) găsi şi rezultatul ei; aflare: *găsirea centrului de greutate al corpurilor era pentru Arhimede o problemă de geometrie.* BL. [V. *găsi*].

găsít[1] n. faptul de a găsi; **de găsit**, aflat din întîmplare, dobîndit uşor: *şi tu, bade, aşa-ai gîndit, că io-s floare de găsit.* POP.; (pop.) **bun găsit!**, formulă de salut la întîlnire. [V. *găsi*].

găsít[1], ~ţi, găsită, ~e a. care a fost aflat din întîmplare sau după ce a fost căutat. [V. *găsi*].

găsitór, ~i, găsitoáre m., f. persoană care a găsit un obiect pierdut: *găsitorului, bună recompensă.* [*Găsi* + *-tor*].

gătá vb. v. găti.

gătáre f. v. gătire.

găteálă, găteli f. **1.** (rar) pregătire, preparative: *era în timpul gătelilor de plecare*; **2.** îmbodobire cu haine frumoase, cu podoabe: *au, ca şi doamnele nobile, pricepere deosebită în ceea ce priveşte gătelile.* SAD.; **3.** (concr.) îmbrăcăminte, podoabe frumoase: *o găteală de bal.* NEGR. [*Găti* + *-eală*].

gătéj, găteje n. bucată de creangă subţire (şi uscată); vreasc: *vezi, jupîneşică, cum pîrîie de frumos gătejele?* CR. [Cf. sl. *gati*].

gătejél, gătejei m. **1.** diminutiv al lui gătej; gătej mic; **2.** (fig.; reg.) om mic de statură: *ţine-ţi gura, măi gătejel!*; **3.** (reg.) vierme care trăieşte în măduva crengilor; sfredeluş. // n. (pl. **gătejele**; reg.; la pl.) mîncare ciobănească din urdă dulce şi zer. [*Gătej* + *-el*].

gătí, gătesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) îmbrăca frumos, a (se) împodobi: *au mai gătit-o, după a sa dorinţă, cu rochia de lastră.* M.CAR.; *l-a gătit mîndru*; **2.** (refl. şi tr.) a (se) pregăti: *să-i gătească de drum merinde.* ISP.; *îndată ce s-a spus conocăria, mireasa prinde a se găti de plecare.* MAT.; **3.** (tr. şi intr.) a prepara, a face mîncare: *apoi puse la cale ca găina s-o gătească bucătăreasa lui.* ISP.; *ţi-am gătit mîncărurile favorite.* EL.; *nu ştie să gătească*; **4.** (reg.; tr.) a duce pînă la capăt; a sfîrşi, a termina: *încă nu m-a gătit de ascultat.* CR.; *şi m-am culcat şi-am adormit şi cîntecul nu l-am gătit.* VIERU; **5.** (tr.) a da gata pe cineva, a întrece; a păpăci: *aceea însă în care te întrece prietenul meu şi care te-a gătit, este dantul.* NEGR.; **6.** (tr.) a nimici, a omorî: *să-mi mai dea un ciomag, mă găteşte!*; (şi: (pop.) **găta**). [De la *gata*].

gătín, gătinuri n. (înv.) lanţ: *să bucura de lanţuje ca de gătinuri de aur, cum zic la noi lefturi şi engolfuri.* DOS. [Lat. *catena*].

gătíre, gătiri f. acţiunea de a (se) găti şi rezultatul ei; gătit[1]: *vor ieşi cu gătire multă.* BIBLIA;

doamne ... într-o frumoasă şi bogată gătire. NEGR.; (şi: (înv.) **gătare**). [V. ***găti***].

gătit[1] n. **1.** acţiunea de a (se) găti; gătire; **2.** (spec.) preparatul mîncării: *rămăsese în bucătărie să termine gătitul bucatelor.* TUD.; **maşină de gătit,** aparat, instrument sau instalaţie folosită la prepararea mîncării (prin fierbere, prăjire): *se împleticise trecînd prin bucătărie şi se prăbuşise peste maşina de gătit.* GHEŢIE. [V. ***găti***].

gătit[2]**, ~ţi, gătită, ~e** a. **1.** preparat, pregătit (la foc): *venea mama şi îmi aducea mîncare gătită.* PR.; **2.** îmbrăcat frumos, împodobit: *fata babei iese gătită duminica.* CĂL.; *gătit ca de nuntă.* [V. ***găti***].

găún n. (înv.) gol (în interiorul unui obiect): *lovind în piatră cu ciocanul, auzi găun.* DOS. [Lat. ***cavo, -onis*** (<***cavus***)].

găúnă, găune f. (reg.) gaură mică în pămînt, de mărimea unei jumătăţi de cuib de pasăre. [V. ***găun***].

găunós, ~şi, găunoásă, ~e a. **1.** gol pe dinăuntru, scorburos: *copac găunos;* (fig.) *societatea de azi e găunoasă şi putredă.* GHEŢIE; **2.** lipsit de miez, sec: *duc gîndul la nucile găunoase.* CĂL.; **3.** găurit: *măsea găunoasă*; (subst.) *cum să fac? scrîşni el, arătîndu-şi găunoşii.* SAD.; **4.** (fig.) lipsit de substanţă; inconsistent: *discurs găunos.* [***Găun*** + ***-os***].

găunoşătúră f. v. găunoşitură.

găunoşénie, găunoşenii f. **1.** găunoşitură; **2.** (fig.) inconsistenţă; formă fără fond: *spirit de o strălucitoare găunoşenie.* [***Găunos*** + ***-enie***].

găunoşí, găunoşesc vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni găunos; a scobi. [***Găunos*** + ***-i***].

găunoşitúră, găunoşituri f. gaură, cavitate, scobitură; scorbură: *găunoşitura munţilor.* CANT.; *în trunchiul bătrînului copac, într-o găunoşitură, este portretul.* CAR.; (şi: **găunoşătură**). [***Găunoşi*** + ***-tură***].

găureá, găurele f. **1.** găurice: *băga mîna-n găurea.* POP.; **2.** (la pl.) tip de broderie pe o pînză din care s-au scos unele fire pentru a obţine un spaţiu rărit, pe care se coase; ajur. [***Gaură*** + ***-ea***].

găurí, găuresc vb. **1.** (tr.) a da, a face o gaură; a perfora, a sfredeli: *baba găurise stînca într-un loc şi trecea prin ea.* EM.; **2.** (refl.) a căpăta o gaură (din cauza uzurii), a se deteriora, a se strica: [opincă], *dacă ti-i găuri, cu mătase te-oi cîrpi.* POP. [***Gaură*** + ***-i***].

găuríce, găurici f. diminutiv al lui gaură; gaură mică; găurea: *găuricea care pişteaşte.* CANT. [***Gaură*** + ***-ice***].

găuríre, găuriri f. acţiunea de a (se) găuri şi rezultatul ei. [V. ***găuri***].

găurít[1] n. găurire: *găuritul scîndurii se face cu burghiul.* [V. ***găuri***].

găurít[2]**, ~ţi, găurită, ~e** a. care are una sau mai multe găuri; plin de găuri: *toate lucrurile mi se arată găurite.* CR. [V. ***găuri***].

găván, găvane şi **găvanuri** n. (pop.) **1.** scobitură, adîncitură pe care o prezintă un obiect: *un găvan de lingură.* POP.; **2.** (spec.) scobitură în care este aşezat ochiul; orbită: *bunica ei ... era cu găvanurile ochilor istovite de bocet pentru o singură fiică ce avusese.* SAD.; *ochi înfundaţi în găvane;* **3.** obiect sau parte a unui obiect care prezintă o scobitură; vas, strachină (de lemn): *pe tot anul şi găvanul.* PANN; **4.** depresiune montană. [Cf. bulg., sb. ***vagan***].

găvălíe, găvălii f. (reg.) creştetul capului: *aşa-l pogni cu săgeată arsă tocma-ntr-a capului găvălie cît corbul căzu mort.* B.-DEL. [Et. nec.].

găvănát, ~ţi, găvănată, ~e a. (înv. şi pop.) **1.** scobit: *unu nalt şi cocorat şi de piept cam găvănat.* POP.; **2.** (fig.) supt: *Marele Vasilie era ...găvănat la tîmple.* DOS. [***Găvan*** + ***-at***].

găvănós, ~şi, găvănoásă, ~e a. (înv.; pop.) **1.** găvănat; scobit: *găvănoşi ochii.* DOS.; **2.** larg la gură. [***Găvan*** + ***-os***].

găvănoşél, găvănoşele n. (reg.) diminutiv al lui gavanos; borcănaş: *am găsit un găvănoşel cu un fel de compoziţie sărată.* CAR.; (şi: **gavanoşel**). [***Gavanos*** + ***-el***].

găvăúnă f. v. văgăună.

găvoáză f. v. găoază.

găvózd[1]**, găvoazde** n. **1.** (înv.) cui de fier; piron: *încălţăminte de her cu găvoazde.* DOS.; **2.** (reg.) cui de potcoavă. [Din sl. ***gvozdĭ***].

găvózd[2] n. v. găoază.

găvozdí, găvozdesc vb. **1.** (înv.; intr.) a bate, a ţintui în găvoazde; a răstigni: *svîntul zise: „lasaţi-mă negăvozdit" ... şi nu-l găvozdiră.* VARL.; **2.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) înghesui, a (se) îngrămădi; **3.** (înv.; tr.) a strînge, a strivi: *găvozdindu-le picioarele cu încălţămînturi de her şi-i aruncară în cămin înfocat.* DOS. [Din sl. ***gvozditi*** „a pironi, a bate în cuie"].

găvozdíre, găvozdiri f. (înv.) acţiunea de a găvodzi şi rezultatul ei; ţintuire, pironire. [V. ***găvozdi***].

găvozdít, ~ţi, găvozdită, ~e a. (reg.) înghesuit, îngrămădit: *veveriţele, găvozdite una peste alta în scorburi de copaci.* CR. [V. ***găvozdi***].

găvozít, ~ţi, găvozită, ~e a. (reg.) deschis, desfăcut, căscat: *a rămas limojderiţa de babă cu gura rînjită şi găvozită.* POP. [V. ***gă(v)oază***].

găzár, găzari m. (înv.) vînzător (ambulant) de petrol lampant: *un găzar întîlneşte pe Lina lui cu un birjar.* CĂL. [***Gaz***[1] + ***-ar***].

găzăríe, găzării f. loc unde se vinde petrol lampant. [***Gaz***[1] + ***-ărie***].

găzdoále, găzdoale f. (înv. şi reg.) **1.** stăpîna casei (în raport cu oaspeţii sau cu chiriaşii ei): *trăia o viaţă de găzdoaie harnică.* OD.; **2.** femeie bogată. [***Gazdă*** + ***-oaie***].

găzduí, găzdulesc vb. **1.** (tr.) a primi în gazdă, a da ospitalitate: *îl primi şi îl găzdui pînă a doua zi.* NEGR.; (fig.) *opera ... găzduise premiera uneia dintre capodoperele lui Rossini.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a trage în gazdă; a poposi: *să ajung mai devreme să găzduiesc la vreun sat.* PANN. [***Gazdă*** + ***-ui***].

găzduíre, găzduiri f. acţiunea de a găzdui şi rezultatul ei; primire: *se înfăţişează înaintea boierului şi cere găzduire.* CR. [V. ***găzdui***].

găzduitór, ~i, găzduitoáre a. care acordă găzduire, care găzduieşte. [***Găzdui*** + ***-tor***].

geába adv. (pop.) **1.** fără folos, zadarnic: *geaba umblu să scap.* PANN; **2.** gratis, fără plată: *cu parale mi-l plătea, cu parale, nu geaba.* POP. [Din turc. ***caba***].

geac, geacuri n. pavilion naţional ridicat la prora navelor militare. [Din engl. ***jack***].

geaizeá, geaizele f. (înv.) dar în bani făcut sultanului de domnii fanarioţi cu ocazia urcării lor pe tron: *geaizeaua a fost dată pentru întîia oară de Nicolae Mavrocordat în 1716.* [Din turc. ***cazé*** „dar"].

gealát, gealaţi m. **1.** (înv.) călău, gîde: *pieriră sub sabia gealatului.* OD.; *doi gelaţi veneau curînd, săbiile fluturînd.* AL.; **2.** (fig.) om voinic, zdravăn (şi violent); **3.** (reg.) specie de vrabie care se hrăneşte cu muşte (*Muscicapa*); (şi: (înv.) **gelat**). [Din turc. ***cellât***].

gealău, gealăie n. (reg.) rindea (mare): *şuierul gealăului.* C. [Din magh. ***gyaló***].

geam, geamuri n. **1.** placă de sticlă transparentă care se fixează în cercevelele ferestrelor şi uşilor: *vîntul jalnic bate-n geamuri.* EM.; *au ajuns la o uşă cu geamuri.* NEGR.; **geam securit,** v. **securit**; **2.** bucată de sticlă transparentă care se fixează în rama ochelarilor, a ceasornicelor etc.; (fam.) monoclu: *în cutii cu geam păstra, vii, şerpi de toate neamurile.* ST.; *în ochiul stîng avea un geam;* **3.** (p. ext.) fereastră: *la geamul tău ce strălucea privii atît de des.* EM.; *trandafiri roşii la geam se desfac.* VIERU. [Din turc. ***çam***].

geamaiár, geamalari m. (înv.) mascat care purta o păpuşă mare sau o mască. [***Geamală*** + ***-ar***].

geamálă, geamale f. (înv.) păpuşă foarte mare sau mască uriaşă care acoperea în întregime pe saltimbancii care jucau la bîlciuri şi pe străzi: *cu ghidişuri, cu turcă, cuci şi cu geamale.* DOS.; *geamala, introdusă în timpul lui Caragea Vodă, era paiaţa publicului şi spaima copiilor.* [Din turc. ***ĕemal*** (*oyunu*)].

geamandán n. v. geamantan.

geamandúră, geamanduri f. corp plutitor (din tablă) ancorat de fundul unei ape, servind ca indicator pentru navigaţie. [Probabil din turc. ***ğamandura***; cf. gr. mod. ***simandhúra***].

geamantán, geamantane şi (înv.) **geamantanuri** n. cufăr portabil în care se pun lucrurile necesare într-o călătorie; valiză: *începe a-mi scotoci prin trăsură şi prin geamantan.* GHICA; *slugi ies din casă purtînd geamandanuri, cutii.* AL.; (şi: (pop.) **geamandan**). [Din turc. ***ğamandan***; cf. gr. mod. ***tzamantáni***, turc. ***camadan***].

geamantănáş, geamantănaşe n. diminutiv al lui geamantan; geamantan mic: *îşi luase mai demult pe genunchi geamantănaşul de piele fină.* REBR. [***Geamantan*** + ***-aş***].

geámăn, gemeni, geamănă, gemene a. **1.** care a fost născut o dată cu altul de aceeaşi mamă: *fă-mă, tată, ca să-i seamăn, ca frate cu frate geamăn.* POP.; (fig.) *doi spectri gemeni mînaţi de-o vijelie.* AL.; (subst.) *cei patru gemeni care se cred păianjeni sugerează fragilitatea noţiunii de personalitate.* CĂL.; **2.** crescuţi lipit, cîte doi: *l-au spînzurat pre un lemn geamăn.* BIBLIA; *plante gemene; prune gemene;* **3.** (anat.) **muşchi gemeni,** muşchi ai gambei care sînt dispuşi pereche. // m. (pl.) **1.** (artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală formată din două stele principale (Castor şi Pollux) şi altele mai puţin strălucitoare, reprezentînd a treia zodie din zodiac, situată între Taur şi Rac; al treilea semn al zodiacului reprezentat prin doi copii şezînd; **2.** (astrol.; şi **Zodia Gemenilor**) numele celei de a treia zodii a anului, cuprinsă între 21 mai şi 20 iunie; **3.** (p. ext.) persoană născută în această zodie. [Lat. ***geminus***].

geámăt, gemete n. **1.** sunet nearticulat, tînguios, scos de cel care geme: *o săptămînă încheiată îşi chinui bărbatul cu gemetele ei.* ISP.; **2.** (fig.) freamăt (de vînt), murmur (de ape): *ascult la a valului cînt, la geamătul dulce din vînt.* EM.; (şi: (înv.) **gemăt**). [Lat. ***gemitus***].

geambarăie f. pl. v. geamparale.

geambáş, geambaşi m. **1.** (înv.) persoană care se ţine de intrigi, care înşală: *om nestătător la voroavă, telpiz, amăgitor, geambaş de cei de la Fanar.* NEC.; **2.** (înv.) hoţ, tîlhar: *geambaş de pădure, înşelător de lume.* POP.; **3.** negustor de cai: *Moş Nichifor era şi giambaş de cai.* CR.; **4.** samsar; mijlocitor necinstit (de cai, de femei etc.): *aducea cai furaţi şi avea geambaşi pe la tîrguri.* GHICA; *sînt geambaş de muieri!* KOG. [Din turc. ***çambaz***].

geambaşíe, geambaşii f. **1.** (înv.) intrigă, înşelătorie: *nu să cade a avea dragostea spre gimbăşii şi pehlivănii.* N.COSTIN; **2.** îndeletnicirea de geambaş; (şi: **geambăşie, gimbăşie**). [***Geambaş*** + ***-ie***].

geambaşlîc, geambaşlîcuri n. (înv.) **1.** meseria de geambaş: *de ce ai să te apuci? ... de doftorie? ... de avocăţie? ... de geambaşlîc?* AL.; **2.** plată pe care o primeşte mijlocitorul, geambaşul. [Din turc. ***çambazlık***].

geambăşie f. v. geambaşie.

geamblăc, geamblacuri n. ansamblu format din mai mulţi scripeţi ficşi şi o ramă, montat pe turla unei sonde. [Probabil din ***Tames Blake*** n. pr.].

geamgeríe, geamgerii f. atelier unde se vînd şi se montează geamuri (în rame); atelierul geamgiului. [***Geamgiu*** + ***-erie***].

geamgíu, geamgii m. persoană care vinde sau montează geamuri. [Din turc. ***çamcı***].

geamíe, geamii f. lăcaş de cult la musulmani (mai mare decît moscheea): *copiii lui Mahomed în naltele geamii.* AL. [Din turc. *cami*].

geamlíc, geamlîcuri n. **1.** perete format din geamuri: *străluceşte de departe ... geamlîcul unei cîrciume.* CAR.; **2.** coridor, verandă închisă cu un astfel de perete. [Din turc. *camlik*].

geamparále f. pl. **1.** castaniete: *cine numără parale, el joacă cu ceamparale.* PANN; **2.** (fig.) cîntec, melodie: *privighetorile trăgeau nişte geamparale de-ţi lua auzul.* ISP.; **3.** dans popular (asemănător cu hora); melodia după care se execută acest dans; (şi: (reg.) **ceamparale, geambarale**). [Din turc. *çalpara*].

geanabét, geanabeţi m. (înv.) om rău, afurisit: *a ajuns bietul turc de bătaia de joc a geanabeţilor şi a capsomanilor.* CAR.; (şi: **geanabete**). [Din turc. *ğenabet*, sb. *ćenabet*].

geanabéte m. v. **geanabet.**

geánă, gene f. **1.** (înv.) pleoapă: *cînd cu gene ostenite sara suflu-n lumînare.* EM.; **a privi printre gene,** a privi cu ochii întredeschişi; **2.** fire de păr pe marginea pleoapelor: *priveam printre gene fără nici o mişcare aceste opriri şi înaintări pe nesimţite.* BAC.; **a da (cuiva) ochii (sau pleoapele, geana) în gene** (sau **geană**) ori **a da geana în geană,** a i se închide (cuiva) ochii de somn, a ţipi: *numai pleoapele fetei de împărat nu putură da în gene.* ISP.; *cînd să deie geană-n geană, furat de dulceaţa somnului, Jder a auzit glasul lui Onofrei.* SAD.; **a aşeza geană pe geană,** v. **aşeza; a veni** (sau **a se pune**) **(moş) Ene** (sau **Enache**) **pe la gene,** a picoti, a piroti; **3.** (fig.) dungă de lumină; muchie luminată; zare: *se zărea geană de ziuă în răsărit.* SAD.; *pe geana cîmpului albiu se vede-un codru mare.* AL. [Lat. **genna* (=*gena*)].

geándră f. (reg.) terci de făină de porumb: *geandra e o mîncare de post.* [Et. nec.].

geanféz n. (înv.) tafta subţire: *cu şalvari largi de geanfez.* BOL. [Din turc. *çamfez*].

geántă[1], genţi f. **1.** obiect din piele, din pînză etc. în care se pot purta cărţi, acte, corespondenţă etc.; servietă: *avea o geantă cu scrisori atîrnată de gît.* FIL.; **2.** poşetă: *se contemplă o clipă în oglindă, îşi zburli părul sub pretext că-l aranjează şi îşi luă geanta de pe masă.* GHEŢIE; **3.** (înv.) cartuşieră: *o geantă de vînători plină de fişicuri.* AL. [Din turc. *çanta*].

geántă[2] f. v. **jantă[1].**

geăr, gearuri n. (înv.) şal de India, caşmir: *gearuri ce ne vin din Ispahan.* BOL. [Din turc. *çăr*].

geásta interj. (rar) (ia-o) încet: *geasta cu trepădatele, că nu-s departe satele.* CR. [Et. nec.; cf. *ceas*].

gebeá, gebele f. (reg.) mers special al calului, lin, fără salturi: *gebeaua e un fel de mers armenesc, adică împrăştiat şi legănat.* HOGAŞ. [Din ţig. *ćapé*].

gebreá, gebrele f. (reg.) cîrpă de şters: *cu gebreaua mi-l ştergea.* POP. [Din turc. *çebré*].

gécko n. numele mai multor specii de şopîrle din zona tropicală, avînd la degete lamele adezive. [Din fr., engl. *gecko*].

gel n. **1.** (chim.) substanţă coloidală vîscoasă cu însuşiri specifice atît lichidelor, cît şi solidelor; **2.** produs cosmetic translucid şi cu o consistenţă moale. [Din fr. *gel*].

gelát m. v. **gealat.**

gelaterie, gelaterii f. (italienism) cofetărie unde se serveşte (numai) îngheţată. [Din it. *gelateria*].

gelatínă, gelatine f. **1.** substanţă proteică coloidală obţinută din cartilaje, oase etc., cu întrebuinţări în alimentaţie şi în industrie; **2.** produs de cofetărie preparat din sirop de fructe sau dintr-o cremă dulce (şi închegat cu această substanţă). [Din fr. *gélatine*].

gelatinizá, gelatinizez vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma în gelatină; a (se) îmbiba cu gelatină. [Din fr. *gélatiniser*].

gelatinizáre, gelatinizări f. acţiunea de a (se) gelatiniza şi rezultatul ei. [V. *gelatiniza*].

gelatinós, ~şi, gelatinoásă, ~e a. care are natura, consistenţa sau aparenţa gelatinei; ca gelatina, de gelatină: *începu să se audă trosnetul cochiliilor sfărîmate şi lipăitul cu care poporul hămesit le înghiţea conţinutul gelatinos.* TUD. [Din fr. *gélatineux*].

geláţie f. variaţie a limitei de curgere reală a gelului din noroaiele de foraj în funcţie de timp. [Din fr. *gélation*, engl. *gelation*].

gelép, gelepi m. **1.** (înv.) negustor oriental care cumpăra animale din ţară pentru a le vinde la Constantinopol: *turme multe de oi a gelepilor.* MUSTE; **2.** (p. ext.) negustor: *tarabele gelepilor turci, armeni sau greci erau închise în ziua aceea.* OD. [Din turc. *ćelep*].

gelificá, gelífic vb. (tr.) a transforma o soluţie coloidală într-un gel. [Din fr. *gélifier*].

gelificáre, gelificări f. **1.** formare a unui gel; **2.** acţiunea de a gelifica şi rezultatul ei; transformare în gel. [V. *gelifica*].

geliníţă f. substanţă explozivă formată din nitroglicerină, azotat de potasiu şi rumeguş de lemn. [Din fr. *gélinite*].

gélişte f. v. **vielişte.**

gelív, ~i, gelivă, ~e a. (geol.) care se dezagregă relativ uşor sub acţiunea îngheţului şi a dezgheţului: *rocă gelivă.* [Din fr. *gélif*].

geliváţie, gelivaţii f. (geol.) dezagregare a rocilor de suprafaţă datorită variaţiilor de temperatură. [Din fr. *gélivation*].

gelivitáte f. proprietate a unor materiale poroase de a se degrada sau distruge prin îngheţ şi dezgheţ. [Din fr. *gélivité*].

gelivúră, gelivuri f. crăpătură adîncă provocată de îngheţ de-a lungul tulpinii unui arbore. [Din fr. *délivure*].

gelós, ~şi, geloásă, ~e a. (şi subst.) **1.** care manifestă gelozie; cuprins de gelozie: *nu pot trăi fără al tău amor, dar sînt gelos.* NEGR.; **2.** care păstrează numai pentru sine un lucru de preţ; (adv.) *este învrednicit de a vedea acolo ... viitorul, adică catastifele, gelos păzite, în care este scrisă soarta.* BL.; **3.** care este caracteristic omului stăpînit de gelozie; care denotă, exprimă gelozie: *nu face decît presupuneri sprijinite pe cîteva rînduri geloase.* VINEA; **4.** invidios; pizmaş: *geloşi ... de libertăţile şi de bunurile lor.* OD.; **5.** (rar) grijuliu, atent: *instrucţiunea gimnazială ar trebui să fie neîncetat supusă la o geloasă priveghere.* OD. [Din it. *geloso*].

gelozí, gelozesc vb. (rar; tr.) a bănui, a suspecta de infidelitate. [De la *gelozie*].

gelozíe, gelozii f. **1.** nelinişte provocată de bănuiala infidelităţii fiinţei iubite: *o pornire furioasă de gelozie.* NEGR.; **2.** (fig.) grijă de a păstra numai pentru sine un lucru de preţ: *secretele doctrinelor esoterice, cu gelozie păzite de către iniţiaţi, încetează de a mai fi ghicitori fără de cheie.* BL.; **3.** (rar) invidie, pizmă: *a provoca gelozia mediocrilor.* [Din it. *gelosia*].

geluí, geluiesc vb. (tr.) a netezi cu gealăul suprafaţa unei piese de lemn: *teslarii ... geluiesc scînduri.* DRĂGHICI; (fig.) *Emil Gîrleanu, mort prematur, n-a putut să-şi geluiască opera.* CĂL. [Din magh. *gyalulni*].

geluíre, geluiri f. acţiunea de a gelui şi rezultatul ei; geluitură. [V. *gelui*].

geluít, ~ţi, geluită, ~e a. netezit cu gealăul: *scîndură geluită.* [V. *gelui*].

geluitúră, geluituri f. (reg.) **1.** geluire; **2.** (concr.) aşchii lungi şi subţiri care se desprind la netezirea cu gealăul: *e chiar obicei de-a astupa deschizătura la uşi cu făină de lemn, geluituri, buci.* EM. [*Gelui* + *-tură*].

gem, gemuri n. produs alimentar asemănător cu marmelada, în care fructele sînt aproape întregi. [Din engl. *jam*].

gémă, geme f. **1.** piatră preţioasă în stare de cristal pur: *diamantul este o gemă;* **2.** bijuterie sau obiect de artă făcut dintr-o piatră preţioasă sau semipreţioasă gravată. // a. **sare gemă,** sare de bucătărie cristalizată. [Din fr. *gemme*, lat. *gemma*].

gemănáre, gemănări f. **1.** ramură bifurcată; **2.** (la pl.) cele două braţe ale unei ramuri bifurcate; (spec.) furculiţele gelului: *gemănările poartă încă numele de lişiţe şi de ciorbăriţe;* **3.** (p. anal.) bifurcare a unui rîu; **4.** (reg.) locul în care se articulează membrele inferioare cu trupul la om: *cu suliţă-ascuţită străpunsă pe Corbea în gemănare.* B.-DEL.; **5.** (spec.) copită despicată a rumegătoarelor; fiecare dintre părţile unei astfel de copite: *tot dobitocul ce-i e copita spintecată, şi unghiaşte unghi de doao gemănări.* BIBLIA. [*Geamăn* + *-are*].

gemănáriţă, gemănariţe f. (bot.) bujorel (*Orchis papilionacea*). [*Geamăn* + *-ariţă*].

gémăt n. v. **geamăt.**

gemătór, ~i, gemătoáre a. (rar) care geme: *sărmani cu inimi gemătoare, uitaţi, dormiţi sub liliac.* MACED.; (fig.) *acea undă gemătoare.* NEGR. [*Geme* + *-ător*].

géme, gem vb. (intr.) **1.** a scoate sunete nearticulate, provocate de o durere: *codoşca de babă gemea subt talpa iadului.* CR.; **2.** (fig.) (a fremăta, a se zbuciuma şi) a scoate sunete asemănătoare cu ale omului care suferă: *şi Oltul ca un leu rănit gemea la cotituri.* COŞB.; (fig.) *auzi tramvaiul gemînd metalic în urma lui.* EL.; **3.** a fi apăsat, a fi asuprit: *ţara geme sub asuprirea Tomşei.* NEGR.; **4.** a fi plin, încărcat peste măsură; a da pe dinafară: *galeria gemea de mitocănime.* CAR. [Lat. *gemere*].

gemelár, ~i, gemelară, ~e a. (med.) referitor la gemeni; cu gemeni: *sarcină gemelară.* [Din fr. *gémellaire*].

gemelitáte f. calitatea de a fi geamăn. [Din fr. *gémellité*].

gémere, gemeri f. (rar) faptul de a geme; geamăt: *gemere adîncă şi vaiet s-aude.* B.-DEL. [V. *geme*].

geminát, ~ţi, geminată, ~e a. care apare în perechi (în acelaşi loc); îngemănat, împerecheat; dublat: *frunze geminate;* (lingv.) **consoană geminată,** consoană dublă. [Din fr. *géminé*, lat. *geminatus*].

geminăţie, geminaţii f. **1.** (livr.) îmbinare în perechi; împerechere; **2.** (lingv.) anadiploză. [Din fr. *gémination*, lat. *geminatio, -onis*].

gemúlă, gemule f. **1.** (bot.) parte a embrionului vegetal, reprezentînd un rudiment de tulpină; muguraş; **2.** (zool.) organ prin care se înmulţesc spongierii. [Din fr. *gemmule*].

gemuléţ, gemuleţe n. diminutiv al lui geam. [*Geam* + *-uleţ*].

gemút[1] n. faptul de a geme; gemere, geamăt: *auzise la izvor gemut ca de creştini cînd mor.* COŞB. [V. *geme*].

gemút[2], ~ţi, gemută, ~e a. care este însoţit de gemete; care exprimă durere: *strigăte gemute de ajutor.* [V. *geme*].

gen, genuri n. **1.** totalitate a elementelor care prezintă caractere comune: *o persoană unică în genul ei;* **genul uman,** omenirea, umanitatea, specia umană: *o perspectivă atît de sumbră cît priveşte viitorul genului uman nu poate mulţumi pe nimeni.* BL.; **2.** (biol.) subdiviziune a familiei, care cuprinde mai multe specii sau varietăţi cu trăsături comune importante: *omul este o specie a genului animal;* **3.** fel, mod de a se îmbrăca, de a se comporta, de a trăi: *s-a obişnuit cu un anumit gen de viaţă.* GHEŢIE;

genul boem; genul artist; **4.** stil propriu, personal: *o asemenea răbdare nu e în genul lui*; **5.** clasificare a operelor artistice definite prin subiect, stil etc.: *aduc idei noi, care provoacă o mişcare de spirite, care încearcă şi alte genuri.* IBR.; *genul romanesc*; **pictură de gen,** pictură care tratează scene de familie, naturi moarte, animale etc.; **6.** (spec.) fiecare dintre cele trei (sau patru) diviziuni obţinute prin clasificarea operelor literare: *în genul dramatic ni se reprezintă evenimentele acum, în faţa noastră.* IBR.; *genul epic*; **7.** (gram.) categorie gramaticală realizată prin forma luată de substantive pentru a exprima sexul: *acordul în gen al adjectivului cu substantivul; genul masculin*; **8.** (log.) clasă de obiecte care au note esenţiale comune şi alcătuiesc cel puţin două specii; **9. gen proxim,** parte a unei definiţii în care se enunţă noţiunea care cuprinde ca specie noţiunea definită: *după bunele deprinderi ale logicii, definirea s-a făcut prin raportare la genul proxim şi la diferenţa specifică.* GHEŢIE. [Din lat. *genus, -eris*].

genát, ~ţi, genată, ~e a. (rar) cu gene lungi şi dese: *nişte ochi mari, ... genaţi şi sprîncenaţi.* M.CAR.; (p. ext.) *tăcea, plimbîndu-şi privirile negre şi genate... de la Amidon la Lucu.* VINEA. [*Geană* + *-at*].

génă, gene f. particulă dintr-un cromozom care transmite informaţie genetică. [Din fr. *gène*].

genealóg, genealogi m. genealogist: *era boier de viţă veche din marea familie a Rosetteştilor, al cărei genealog şi cronicar se făcu.* CĂL. [Din germ. *Genealoge*].

genealógic, ~ci, genealogică, ~ce a. care ţine de genealogie, referitor la genealogie; în legătură cu ascendenţii (cuiva): *importanţa ce se dă sîngelui duce la mania genealogică.* CĂL.; *linie genealogică.* HASD.; **arbore genealogic,** filiaţie a membrilor unei familii; reprezentare grafică a înrudirilor, pe mai multe generaţii, a membrilor unei familii: *face monografia unei familii în cîteva generaţii, cu arborele genealogic înainte.* CĂL. [Din fr. *généalogique,* germ. *genealogisch*].

genealogíe, genealogii f. **1.** înşirare sistematică a membrilor unei familii, cu stabilirea originii şi gradului lor de înrudire; spiţă: *cartea ghenealoghiii neamurilor boierimii moldoveneşti.* CANT.; **2.** ramură a istoriei care realizează astfel de înşirări sistematice: *se consacră cu perseverenţă unor studii de genealogie.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **ghenealoghie**). [Din fr. *généalogie,* lat. *genealogia,* germ. *Genealogie*].

genealogíst, genealogişti m. persoană care întocmeşte genealogii; specialist în genealogie; genealog: *pretind genealogiştii latinişti ai stirpei.* CĂL. [Din fr. *généalogiste,* it. *genealogista*].

generá, pers. 3 **generează** vb. (tr.) a produce, a da naştere, a avea drept consecinţă: *o idee generează altele; inflaţia generează şomaj.* [Din lat. *generare*].

generál[1], ~i, generală, ~e a. **1.** care este comun tuturor fiinţelor sau obiectelor de o anumită categorie: *mersul general al omenirii.* BĂLC.; *observaţii generale;* **2.** care priveşte totalitatea sau majoritatea membrilor unui grup: *sistemul dumitale ... este a sacrifica interesele generale în favoarea intereselor individuale.* BOL.; *grevă generală; mobilizare generală;* (adv.) *lucrurile de care el se înveseleşte nu sînt... neajunsuri sau diformităţi sociale, ci defecte general omeneşti.* VIANU; **3.** care priveşte ceva în ansamblu (neglijînd amănuntele): *am isprăvit cu caracterizarea generală a acestei epoci.* IBR.; *într-un mod general*; **medicină generală,** ansamblu de cunoştinţe, de procedee şi de mijloace prin care sînt identificate, prevenite sau vindecate boli fizice, mentale sau sociale; **semantică generală,** v. **semantic**; **în general,** în linii mari, fără a avea în vedere un caz anumit: *în general descoperea puterea eroizmului.* PANN; **în linii generale** sau **în termeni generali,** în aspectele principale, în punctele esenţiale: *a prezentat subiectul în linii generale*; **4.** care se întîmplă pe o întindere mare, care cuprinde tot: *anestezie generală*; **5.** care îmbrăţişează ansamblul unei direcţii, al unui serviciu; care se află în fruntea unui organism, a unei organizaţii: *direcţie generală; director general*; **secretar general,** v. **secretar**; **6.** lipsit de precizie; vag. // n. ceea ce este comun tuturor fiinţelor sau obiectelor (dintr-o anumită categorie): *de la un caz particular nu trebuie indus nimic general.* IBR.; *a conchide de la general la particular.* [Din lat. *generalis,* fr. *général*].

generál[2], generali m. gradul cel mai înalt în ierarhia militară; persoană avînd acest grad: *şi au orînduit cu oştile pe un gheneral al său.* COSTIN; *nu ne-am mira să vedem într-o zi pe un advocat făcîndu-se mitropolit şi pe altul general de brigadă.* EM.; (şi: (înv.) **generar, gheneral, ghenerar, ghinărar**). [Din fr. *général,* germ. *General*].

generalísim, generalisimi m. comandant suprem al armatei în unele ţări. [Din it. *generalissimo,* fr. *généralissime*].

generalíst, ~şti, generalistă, ~e m., f. **1.** medic specialist în medicină generală; (adj.) *doctor generalist*; **2.** medic internist. [Din fr. *généraliste*].

generalitáte, generalităţi f. **1.** calitatea a ceea ce este general[1]: *generalitatea unei probleme e în directă funcţie de gradul de abstracţiune a termenilor ei iniţiali.* BL.; *generalitatea unei teoreme*; **2.** (de obicei la pl.) aspect general, sintetic care vizează un domeniu, o categorie extinsă de obiecte etc.: *în ştiinţă rolul principal îl are gîndirea, care lucrează cu generalităţi.* IBR.; **3.** (la pl.) idei generale, lucruri vagi; banalităţi: *cu generalităţi ca acestea nu se face o revizuire* [a constituţiei]. MAIOR.; *a spune generalităţi.* [Din gr. *généralité,* lat. *generalitas, -atis*].

generalizá, generalizez vb. **1.** (tr.) a da o formulare sintetică reţinînd numai însuşirile comune: *teoria mutaţiunilor nu face decît să generalizeze descripţia unor fapte cari au realmente loc.* BL.; (intr.) *savantul generalizează, pe cînd artistul individualizează.* IBR.; **2.** (tr.) a extinde sfera de aplicare, a face să fie general: *a generaliza o aserţiune susţinută numai în parte e o sofismă.* EM.; *a generaliza o măsură;* (refl. pas.) *dacă s-ar generaliza această morală, reformele sociale nu s-ar putea înfăptui.* IBR.; **3.** (refl.; despre boli) a se răspîndi, a se extinde în întregul organism. [Din fr. *généraliser,* germ. *generalisieren*].

generalizáre, generalizări f. **1.** acţiunea de a generaliza şi rezultatul ei; extindere a sferei de aplicare: *vom da în studiul de faţă metaforicului o semnificaţie cu tendinţi de generalizare.* BL.; **2.** operaţie mintală de reunire a obiectelor de acelaşi fel pe baza însuşirilor comune; **3.** (med.) extindere a unui proces maladiv, iniţial limitat, în întregul organism. [V. *generaliza*].

generalizát, ~ţi, generalizată, ~e a. care a devenit general[1], care a dobîndit caracter de generalitate: *islamul respiră de fapt într-o atmosferă de minune generalizată.* BL. [V. *generaliza*].

generalizátor, ~i, generalizatoáre a. care generalizează: *pune în lumină propria tendinţă a autorului către reflexia generalizatoare morală.* VIANU; *spirit generalizator.* [Din fr. *généralisateur*].

generalizáţie, generalizaţii f. generalizare; (şi: (înv.) **generalizaţiune**). [Din fr. *généralisation,* germ. *Generalisation*].

generalizaţiúne f. v. generalizaţie.

generalménte adv. (rar) în general, de obicei. [Din fr. *généralement,* it. *generalmente*].

generálnic, ~ci, generalnică, ~ce a. (înv.) general[1]: *întrunind ecstraordinar Generalnica Obicinuita Adunare, el îi face zugrăveala cea mai întristată de starea ţării* (a. 1835). URIC. [Lat. *generalis* + *-nic*].

generár m. v. general[2].

generáre, generări f. acţiunea de a genera şi rezultatul ei. [V. *genera*].

generatív, ~i, generativă, ~e a. care generează; **gramatică generativă,** gramatică care îşi propune să stabilească regulile de formare a frazelor corecte într-o limbă. [Din engl. *generative,* fr. *génératif*].

generativísm n. curent în lingvistică avînd la bază gramatica generativă. [Din* engl. *generativism*].

generativíst, ~şti, generativistă, ~e a. care ţine de generativism, referitor la generativism. // m. specialist în gramatica generativă. [Din engl. *generativist*].

generatór, ~i, generatoáre a. care generează sau produce ceva: *ocolind o problematică învechită şi generatoare de soluţii fatal inconsistente.* BL.; *atitudine generatoare de îndoieli.* // n. **1.** aparat sau instalaţie care serveşte la producerea unei forme de energie: *generator termic*; **generator cuantic,** producător sau amplificator de radiaţii electromagnetice bazat pe emisia stimulată a radiaţiilor; **2.** maşină sau instalaţie care transformă o formă de energie în alta: *generator electric*; **3.** aparat sau instalaţie care serveşte la producerea unui fluid sau unei suspensii: *generator de acetilenă.* // f. (geom.) linie dreaptă a cărei deplasare în spaţiu generează o suprafaţă (plană sau curbă); generatrice: *generatoare de cilindru.* [Din fr. *générateur,* lat. *generator, -oris*].

generatríce, generatrice f. (geom.) generatoare. [Din fr. *génératrice*].

generáţie, generaţii f. **1.** (înv.) faptul de a da naştere unei fiinţe asemănătoare; reproducere: *teoria generaţiei spontanee*; **2.** totalitate a oamenilor care au aceeaşi vîrstă sau trăiesc în acelaşi timp: *a exprimat ceea ce generaţia sa gîndea şi nu putea să exprime.* IBR.; *generaţia de la 1848*; (fig.) *ale valurilor mîndre generaţii spumegate.* ALEX.; **3.** (biol.) grupare de indivizi avînd aceeaşi filiaţie; perioadă de timp care desparte vîrsta tatălui de cea a fiului: *el voia să studieze o familie în generaţiile ei, adică să dezvăluie cauzele biologice şi sociale care o fac să decadă.* CĂL.; **din generaţie în generaţie,** din tată în fiu; **4.** (tehn.) serie de produse cu acelaşi nivel tehnic: *noua generaţie de calculatoare*; **5.** (fig.) producere, formare: *generaţia ideilor*; (şi: (înv.) **generaţiune**). [Din fr. *génération,* lat. *generatio, -onis,* germ. *Generation*].

generaţiúne f. v. generaţie.

generăleásă, generălese f. (fam.) soţie de general[2]: *juca împreună cu generăleasa Cernicev o gavotă.* CĂL. [*General*[2] + *-easă*].

génere n. **în genere,** a) în general: *mediul în genere credem că-l cunoaştem destul de bine.* IBR.; *s-a silit a vă da lămuriri asupra acestei expoziţiuni în genere*; b) în mod obişnuit, de obicei: *am surprins unele din cugetările cari-l preocupau în genere.* EM. [Din it. (*in*) *genere*].

genéric, ~ci, generică, ~ce a. **1.** care ţine de o categorie, de un gen: *e vorba îndeosebi despre concepte generice care înlesnesc clasificarea fenomenelor.* BL.; **2.** care cuprinde toate cazurile asemănătoare; care are caracter de generalitate: *denumire generică*; (adv.) *criticul este sau prea generic amical sau incredul şi ceremonios.* CĂL. // n. parte a unui film care cuprinde numele actorilor şi al realizatorilor. [Din fr. *générique,* germ. *generisch*].

generós, ~şi, generoásă, ~e a. **1.** însufleţit de sentimente înalte, de idei alese: *cîţiva visători generoşi ... întrevăd în lumina viitoarelor reforme sociale aşezarea unor vremi mai bune.* VLAH.; *suflet generos*; **2.** dispus să ajute; mărinimos, darnic: *el a fost un sufiet mare şi nobil, o inimă curată şi generoasă.* GHICA; **3.** care exprimă noblete sufletească, mărinimie; caracteristic omului cu sentimente înalte, mărinimos: *poetul e plin de idei generoase şi de indignări cărora le dă forma satirelor.* CĂL.;

4. (fig.) bogat, fertil, fecund: *filosofia ultimului veac s-a arătat foarte generoasă cît priveşte dimensiunea numerică a categoriilor.* BL.; *regiune generoasă*; **forme generoase**, forme pline, planturoase; 5. (fig.) abundent, copios: *masă generoasă.* [Din fr. *généreux*, lat. *generosus*].

generozitáte, generozităţi f. 1. calitate de a fi generos; noblețe sufletească, mărinimie: *toată viaţa sa e o pildă de generozitate.* BL.; *a fost un om de o discretă generozitate.* CĂL.; 2. manifestare a acestei calităţi, a bunătăţii; dărnicie: *n-avem nevoie de a implora generozitatea în locuri unde ea este plantă exotică.* EM.; *o copleşeşte pe Micaela cu generozităţile lui.* CĂL. [Din fr. *générosité*].

genétă, genete f. mamifer african carnivor, de talie mică, cu blana deschisă, pătată cu negru (*Genetta genetta*). [Din fr. *genette*].

genétic, ~ci, genetică, ~ce a. referitor la geneză sau la genetică, care aparţine geneticii sau genezei: *vitalitatea ... face parte din bagajul genetic al acestora.* R.L.; *înrudire genetică; psihologie genetică.* [Din fr. *génétique*, germ. *genetisch*].

genétică f. ramură a biologiei care studiază fenomenele ereditării şi variabilitatea lor. [Din fr. *génétique*, germ. *Genetik*].

geneticián, geneticieni m. specialist în genetică. [Din fr. *généticien*].

genéză, geneze f. 1. producere, formare, naştere: *concepe geneza unor tipuri biologice prin compunere de fragmente.* BL.; *geneza unei opere de artă*; 2. (spec.) creaţie a lumii: *deosebim în procesul genezei cosmice trei faze.* BL.; 3. prima carte a Bibliei; facere. [Din fr. *genèse*, lat., gr. *genesis*].

genіál, ~i, genială, ~e a. 1. înzestrat cu geniu: *scriitori modeşti ... sînt declaraţi geniali.* CĂL.; *om genial*; 2. care dovedeşte genialitate, caracteristic geniului; inspirat de geniu: *finețea reală, înnăscută, îi lipseşte, fără a fi compensată de imaginaţia genială.* CĂL.; *idee genială.* [Din fr. *génial*].

genialitáte f. calitatea de a fi geniu; însuşirea a ceea ce este genial: *nimenea nu-i va contesta genialitatea.* BL. [Din fr. *génialité*].

genialoíd, ~zi, genialoidă, ~e a. şi m., f. (rar) (persoană) care are trăsături de geniu (al binelui sau al răului): *Lăpuşneanu e genialoid, plin de contradicţii, un monstru moral.* CĂL. [De la *genial*].

génic, ~ci, genică, ~ce a. (biol.) care ţine de gene, referitor la gene. [*Genă* + *-ic*].

geniculár, ~i, geniculară, ~e a. referitor la genunchi, la articulaţia genunchiului. [Cf. lat. *geniculum*].

geniocraţíe, geniocraţii f. (rar) dominaţie a oamenilor geniali, a geniilor: *se socoteşte singur geniu şi recomandă geniocraţia.* CĂL. [*Geniu* + *-craţie*].

geníst, genişti m. militar din trupele de geniu. [*Geniu* + *-ist*].

genitál, ~i, genitală, ~e a. 1. care serveşte la procreare: *poziţia orientată ventral a fantei genitale la femeie.* BL.; *organe genitale*; (subst.) *la genitale e punctul central care dictează toate mişcările celelalte.* EM.; 2. referitor la funcţia de reproducere. [Din fr. *génital*, lat. *genitalis*].

genitív, genitive n. (gram.) 1. cazul atributului (care indică originea, posesia şi dependenţa): *lăsîndu-se terminaţia genitivului rămîne trunchiul.* EM.; (adj.) *epitetul poate fi exprimat şi printr-un substantiv în cazul genitiv.* VIANU; 2. formă flexionară în acest caz: *constatăm că genitivele posesiunii pot fi transformate în adjective.* VIANU. [Din lat. *genitivus* (*casus*), fr. *génitif*, germ. *Genitiv*, *Genetiv*].

genitivál, ~i, genitivală, ~e a. care se află în cazul genitiv; referitor la acest caz: *atribut genitival.* [*Genitiv* + *-al*].

genitór, genitori m. 1. persoană, animal care procreează; 2. (biol.) plantă sau animal din care ia naştere un hibrid. [Din fr. *géniteur*].

genito-urinár, ~i, genito-urinară, ~e a. referitor la organele genitale şi urinare; urogenital. [Din fr. *génito-urinaire*].

géniu, genii n. 1. (mit.) fiinţă divină, spirit protector; duh (bun sau rău): *ca suflarea unui geniu printre frunzi alin adie.* AL.; *geniu bun al venitorului României, protege-mă!* CAR.; **a fi geniul bun** (sau **rău**) **al cuiva**, a exercita o influenţă bună (sau rea) asupra cuiva; 2. figură alegorică, personificare a unei idei abstracte: *geniul libertăţii*; 3. dispoziţie, înclinaţie naturală (pentru ceva); talent: *are un adevărat geniu al titlului analitic, care taie răsuflarea şi aţîţă curiozitatea.* CĂL.; *are geniul afacerilor; a avea geniul răului*; 4. capacitate creatoare extraordinară; inteligenţă ce se ridică mult deasupra obişnuitului: *rar scriitor mai dezinteresat, mai în stare de a se bucura de geniul altora.* CĂL.; *geniul lui Eminescu*; **de geniu**, genial: *era în adevăr un om de geniu.* CAR.; 5. persoană genială: *nu avem pretenţiunea ca profesorii noştri să fie genii.* EM.; 6. caracter propriu şi distinctiv: *geniul propriu al limbii române.* MAIOR.; *geniul locului*; 7. (mil.) trupe specializate pentru executarea lucrărilor de fortificaţii, drumuri, poduri etc.: *trupele ... de geniu.* MAIOR. [Din lat. *genius*, fr. *génie*].

genocíd, genociduri şi **genocide** n. exterminare a unui grup etnic; (p. ext.) exterminare a unui grup masiv de populaţie. [Din fr. *génocide*].

genól m. substanţă chimică organică, utilizată ca developator fotografic. [Din fr. *génol*].

genóm, genomi m. (biol.) totalitate a particularităţilor ereditare prezente în nucleul celulei; (p. restr.) grupul cromozomilor. [Din fr. *génome*, germ. *Genom*].

genós, ~şi, genoásă, ~e a. (rar) care are gene mari: *nu putea fi... galeşa cu ochii genoşi şi pîntecul armonios de baiaderă.* VOIC. [*Genă* + *-os*].

genotíp, genotipuri n. totalitate a particularităţilor ereditare ale unui organism: *prin selecţie nu se poate obţine transformarea genotipurilor vitale.* BL. [Din fr. *génotype*, germ. *Genotyp*].

genotípic, ~ci, genotipică, ~ce a. care ţine de genotip, referitor la genotip; care provine din genotip. [Din fr. *génotypique*, it. *genotipico*, germ. *genotypisch*].

genovéz, ~i, genoveză, ~e a. care aparţine (sau aparţinea), care este caracteristic Genovei sau locuitorilor ei, referitor la Genova sau la populaţia ei; care provine din Genova: *Cetatea Albă şi Chilia erau pline de negustori genovezi şi veneţieni.* EM. // m., f. persoană (originară) din Genova: *a ajuns la Belograd (Cetatea Albă) unde locuiesc genoveji, români şi armeni.* EM. [Din it. *genovese*].

gentíl[1], ~i, gentilă, ~e a. 1. agreabil, plăcut: *petrecere gentilă.* EM.; 2. amabil, politicos, curtenitor: *tînăr gentil*; (adv.) *a fost gentil din partea voastră să vă amintiţi de mine.* GHEŢIE. // m. (înv.) gentilom: *era primichiri la şcoala ghentililor.* DOS.; (şi: (înv.) **ghentil**). [Din fr. *gentil*].

gentíl[2], gentili m. 1. nume dat străinilor de vechii evrei; 2. nume dat de primii creştini păgînilor. [Din lat. *gentiles*].

gentíl[3], ~i, gentilă, ~e a. (rar) care aparţine unei ginţi, unei familii; caracteristic unei ginţi: *teritoriul ca proprietate gentilă; întreaga putere de producţiune a teritoriului împărţită de indivizii ginţii.* EM. [Din lat. *gentilis*; cf. germ. *Gentil*].

gentiléţe f. purtare de om gentil; amabilitate: *pentru a pune vîrf gentileţei, gazda mă servi la cafea cu ţigări egiptene.* GHEŢIE; *a avut gentileţea de a ne arăta drumul.* [Din fr. *gentillesse*, it. *gentilezza*].

gentílic, ~ci, gentilică, ~ce a. care aparţine gintei; referitor la gintă: *împărţirea gentilică nu se mai face pe temeiuri aristocratice.* BL.; *perioada gentilică din istoria omenirii.* [Din lat. *gentilicius*].

gentilóm, gentilomi m. 1. nobil, aristocrat (în epoca feudală): *noi, ce ne tragem din mîndru soi şi sîntem nobili, bun gentilom.* NEGR.; 2. (fig.) persoană cu o comportare aleasă, amabilă, politicoasă. [Din fr. *gentilhomme*].

gentleman, gentlemani [géntlmen] m. persoană binecrescută, cu maniere alese, amabilă, politicoasă: *noi să mai fim şi politicoşi cu d-nii gentlemani din cameră.* EM. [Din engl. *gentleman*].

gentulíţă, gentuliţe f. gentuţă: *şi-a pus pălăria pe cap, gentuliţa şi-a luat-o în mînă.* ST. [*Geantă* + *-uliţă*].

gentúşcă, gentuşte f. gentuţă: *mi-am trecut pe după umăr gentuşca de pînză.* SAD. [*Geantă* + *-uşcă*].

gentúţă, gentuţe f. diminutiv al lui geantă; geantă mică; gentuşcă, gentuliţă. [*Geantă* + *-uţă*].

genţianacée, genţianacee f. (la pl.) familie de plante erbacee cu frunze alterne sau opuse şi cu flori solitare sau în buchet, care cresc mai ales în zona muntoasă; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *gentianacées*].

genţiánă, genţiene f. plantă erbacee de munte, cu flori albastre sau galbene, întrebuinţată în medicina populară; ghinţură (*Gentiana*). [Din lat. *gentiana*, fr. *gentiane*].

genúchi m. v. **genunchi.**

genuflexiúne, genuflexiuni f. îndoire a genunchilor. [Din fr. *génuflexion*].

genuín, ~i, genuină, ~e a. natural, veritabil, originar: *la om, ... comportamentul instinctiv nu se mai menţine tocmai în forma sa genuină.* BL.; *cuvinte genuine.* [Din fr. *génuine*, lat. *genuinus*].

genuítáte f. (rar) însuşirea sau starea de a fi genuin, veritabil, natural: *a dovedit ... un simţ cu totul excepţional pentru genuitatea limbii româneşti.* BL. [*Genui*(*n*) + *-itate*].

genuliéră, genuliere f. (mil.) diferenţă de nivel între planul de aşezare al unui trăgător şi nivelul liniei de ochire. [Din fr. *genouillère*].

genuncheát, ~ţi, genuncheată, ~e a. (rar) îngenuncheat: *genuncheată stă pe trepte o copilă.* EM. [De la *îngenuncheat*].

genúnche m. v. **genunchi.**

genunchér, genunchere n. (reg.) suman lung pînă la genunchi: *sumane mari, genunchere şi sărdace.* CR. [*Genunchi* + *-ar*].

genúnchi, genunchi şi (reg.) **genunche** m. 1. parte a piciorului cuprinzînd zona articulaţiei femurului cu tibia: *genunchele meale nu putură de ajunare.* COR.; **pînă la genunchiul broaştei**, foarte puţin; **cu genunchii la gură**, ghemuit, strîns; **a cădea în genunchi** (înaintea cuiva), **a)** a se lăsa în genunchi în faţa cuiva (în semn de umilinţă, de respect etc.): *în genunchi căzeau pedeştrii.* EM.; **b)** (p. ext.) a ruga pe cineva în mod stăruitor; **a i se tăia genunchii cuiva**, a nu se mai putea ţine pe picioare: *genunchii mi se taie încît n-am forţă să mă locomot.* AL.; 2. parte a piciorului de la această articulaţie în sus, cînd omul şade: *pe genunchii mei şedea-vei.* EM.; 3. deformare a pantalonilor în dreptul acestei articulaţii; (şi: (reg.) **genunche, genuchi**). [Lat. *genuc*(*u*)*lum* (=*geniculum*)].

genunchiéră, genunchiere f. bandaj de protecţie pentru genunchi. [*Genunchi* + *-ieră*].

genúne, genuni f. 1. (înv.) mare: *preste luciu de genune trec corabii cu minune.* DOS.; 2. (livr.) prăpastie, abis: *fu prăpăstie, genune? fu noian întins de ape?* EM.; *pîn' ce soarele s-o stinge în genunea cea adîncă.* EM.; 3. (înv.) mulţime mare de oameni: *Laslău ..., să stea împotriva atîta genune de tătari, nu va putea.* CANT. [Lat. **gyro, -onis*].

geo- element de compunere cu semnificaţia „(referitor la) Pămînt". [Din gr. *gheo*].

geobotánică f. ramură a botanicii care studiază răspîndirea şi evoluţia plantelor pe suprafaţa pămîntului. [Din fr. *géobotanique*].

geobotaníst, ~şti, geobotanistă, ~e m., f. specialist în geobotanică. [Din fr. *géobotaniste*].

geocărp, ~i, geocarpă, ~e a. care prezintă geocarpie: *plante geocarpe*. [Din germ. *geokarp*].

geocarpíe f. (bot.) particularitate a unor plante de a-şi înfunda floarea în pământ, unde se dezvoltă fructele. [Din fr. *géocarpie*, germ. *Geokarpie*].

geocéntric, ~ci, geocentrică, ~ce a. **1.** care are Pământul drept centru; (rar) geocentrist: *punînd degetul în centrul unor cercuri astrologice dintr-un compendiu de astronomie geocentrică.* CĂL.; *concepţia geocentrică*; **mişcare geocentrică**, mişcare aparentă a unui astru în jurul Pământului; **2.** referitor la centrul Pământului. [Din fr. *géocentrique*, germ. *geozentrisch*].

geocentrísm n. concepţie după care Pământul este în centrul universului. [Din fr. *géocentrisme*].

geocentríst, ~şti, geocentristă, ~e a. (rar) geocentric: *o astrologie bazată pe sistemul geocentrist.* EM. [*Geocentr*(*ism*) + *-ist*].

geochimíe f. ramură a chimiei care studiază răspîndirea şi deplasarea elementelor care alcătuiesc scoarţa terestră. [Din fr. *géochimie*].

geochimíst, ~şti, geochimistă, ~e m., f. specialist în geochimie. [Din fr. *géochimiste*].

geocriologíe f. ramură a geografiei fizice care studiază zonele de îngheţ ale scoarţei terestre. [Din fr. *géocryologie*].

geódă, geode f. **1.** cavitate într-o rocă, avînd pereţii căptuşiţi cu cristale de minerale: *închipuia pentru eroii săi case măreţe ce au în ele ceva geologic, străluciri de peşteră de gheaţă, somptuozităţi de geodă uriaşă.* CĂL.; **2.** (geol.) agregat de minerale format prin depuneri în cavităţile rocilor; **3.** (med.) cavitate patologică în diverse ţesuturi. [Din fr. *géode*].

geodéz, ~i, geodeză, ~e m., f. specialist în geodezie. [De la *geodezie*].

geodézic, ~ci, geodezică, ~ce a. care ţine de geodezie, referitor la geodezie. [Din fr. *géodésique*].

geodezíe f. ştiinţă care studiază forma şi dimensiunile Pământului. [Din fr. *géodésie*].

geodinámic, ~ci, geodinamică, ~ce a. care ţine de geodinamică, referitor la geodinamică. [Din fr. *géodynamique*, germ. *geodynamisch*].

geodinámică f. disciplină care studiază modificările scoarţei terestre sub acţiunea unor agenţi diferiţi. [Din fr. *géodinamique*, germ. *Geodinamik*].

geofítă, geofite f. plantă perenă care, în condiţii nefavorabile, supravieţuieşte prin organele subpămîntene; (adj.) *plantă geofită*. [Din fr. *geophyte*].

geofízic, ~ci, geofizică, ~ce a. care ţine de geofizică, referitor la geofizică. [Din fr. *géophysique*].

geofízică f. ştiinţă care studiază proprietăţile şi fenomenele fizice ale Pământului. [Din fr. *géophysique*, germ. *Geophysik*].

geofiziclán, ~eni, geofiziciană, ~ene m., f. specialist în geofizică. [Din fr. *géophysicien*].

geofón, geofoane n. **1.** aparat electroacustic utilizat în prospectarea geofizică; **2.** aparat acustic pentru detectarea pierderilor de apă din conductele îngropate. [Din fr. *géophone*].

geogénic, ~ci, geogenică, ~ce a. care ţine de geogenice, referitor la geogenie; specific geogeniei. [Din fr. *géogénique*].

geogeníe f. disciplină care studiază originea şi formarea Pământului. [Din fr. *géogénie*].

geognozíe f. ştiinţă care studiază compoziţia mineralogică şi resturile faunei şi florei globului pămîntesc. [Din fr. *géognosie*].

geográf, ~i, geografă, ~e m., f. specialist în geografie: *geografii socotesc că fluviul nu se termină la vărsarea lui în acest estuar.* TUD. [Din fr. *géographe*, lat. *geographus*, germ. *Geograph*].

geográfic, ~ci, geografică, ~ce a. care ţine de geografie, referitor la geografie; din domeniul geografiei, considerat din perspectiva geografiei: *existenţele flotante ale umanităţii antice ... îşi făceau o mîndrie din a părăsi prejudecăţile geografice circumscrise ale diverselor seminţii de oameni.* BL.; *marile descoperiri geografice*. [Din fr. *géographique*, germ. *geographisch*].

geografícéşte adv. din punct de vedere al poziţiei geografice: *abia se poate arăta ce lipseşte acelor indivizi pe cari geograficeşte ... îi numim români.* EM. [*Geografic* + *-eşte*].

geografíe f. **1.** ştiinţă care studiază şi descrie înfăţişarea scoarţei terestre şi fenomenele care se produc la suprafaţa ei: *să ne înveţe şi cîte oleacă de aritmetică, de gramatică, de geografie şi din toate cîte ceva.* CR.; *geografie fizică, economică, politică*; **geografie lingvistică**, metodă de cercetare pe teren a graiurilor unei limbi şi de cartografiere a fenomenelor înregistrate; **2.** (pl. **geografii**) operă care tratează probleme specifice acestei ştiinţe: *nu-i vorba de cronici, geografii şi atlasuri.* EM.; *Geografia lui Strabon*; **3.** ansamblu al trăsăturilor de relief, climaterice, umane etc. care caracterizează o regiune, o ţară, un spaţiu (şi care poate deveni obiectul de studiu al geografului): *prin geografia ei cu munţi abrupţi şi populaţie rară, Spania a fost bîntuită de hoţi.* CĂL.; (şi: (înv.) **gheografie**). [Din fr. *géographie*, lat. *geographia*, germ. *Geographie*].

geoíd, geoide n. corp geometric care reprezintă forma teoretică a Pământului, la nivelul oceanelor. [Din fr. *géoïde*].

geológ, ~gi, geologă, ~ge m., f. specialist în geologie: *în loc de a-şi manifesta surpriza şi durerea, geologul izbucni în rîs.* GHEŢIE. [Din fr. *géologue*, germ. *Geologe*].

geológic, ~ci, geologică, ~ce a. care ţine de geologie, referitor la geologie: *hărţile geologice ale mărilor vechi confirmă existenţa unui continent în acea regiune.* SAD.; **perioadă geologică**, interval de timp din istoria Pământului caracterizat printr-o anumită repartiţie a uscatului şi a mărilor, prin climă, animale şi plante specifice; **2.** referitor la structura sau la evoluţia scoarţei pămîntului: *lanţul Anzilor ... fusese fărîmiţat de cataclisme geologice.* TUD.; (subst. n.) *ne pune însă deodată în faţa unui extraordinar prozator al geologicului.* CĂL.; **3.** care este foarte vechi; străvechi: *motivul jertfei umane pentru o clădire datează din vremuri geologice.* BL. [Din fr. *géologique*, germ. *geologisch*].

geológie f. **1.** ştiinţă care studiază evoluţia fizică şi organică a scoarţei pămînteşti: *studiase geologia şi ocupa o funcţie de răspundere la o societate de explorări miniere.* GHEŢIE; **2.** operă care tratează probleme aparţinînd acestei ştiinţe; **3.** (rar) structura, aspectul scoarţei Pământului: *geologia nu poate exalta aici pe poet, solul pare un noroi uscat.* CĂL. [Din fr. *géologie*, germ. *Geologie*].

geomagnétic, ~ci, geomagnetică, ~ce a. care ţine de magnetismul terestru sau de geomagnetism, referitor la magnetismul terestru sau la geomagnetism. [Din fr. *géomagnétique*, germ. *geomagnetisch*].

geomagnetísm n. ramură a geofizicii care studiază magnetismul terestru. [Din fr. *géomagnétisme*, germ. *Geomagnetismus*].

geomecánică f. disciplină care studiază legile mecanice după care se produc modificările scoarţei terestre. [Din fr. *géomécanique*].

geométric, ~ci, geometrică, ~ce a. **1.** de care se ocupă geometria; (înv.) geometricesc: *certitudinea apodictică a principielor geometrice.* EM.; *coala de hîrtie de pe masă se umplu de figuri geometrice.* GHEŢIE; **loc geometric**, totalitate a punctelor care au o proprietate comună; **medie geometrică**, rădăcină pătrată extrasă din produsul a două numere; **progresie geometrică**, v. **progresie**; **2.** care are forma figurilor de care se ocupă geometria; regulat, schematic: *sfera în natură nu este perfect geometrică.* IBR. [Din fr. *géométrique*, lat. *geometricus*, germ. *geometrisch*].

geometricésc, ~şti, geometriceáscă, ~eşti a. (înv.) geometric, specific geometriei: *lăcomiia nici în hotărîle gheometriceşti să opreşte.* CANT.; (şi: **gheometricesc**). [Din lat. *geometricus*, gr. mod. *geometrikós* + *-esc*].

geometricéşte adv. din punctul de vedere al geometriei: *reprezintă, ca o cristalizaţiune geometriceşte exactă, toate aspiraţiunile şi voinţele naţiei.* EM. [*Geometric* + *-eşte*].

geometríe, geometrii f. **1.** ştiinţă matematică care studiază formele spaţiale, suprafeţele şi volumele: *curînd deprinsă de-mvăţară meşteşugul cărţii de toată înţelepciunea omenească, ... astronomiia, gheometriia.* DOS.; *se creau în spaţii imaginare alte geometrii.* BL.; **2.** (cu determinări) subîmpărţire a acestei ştiinţe: *geometrie plană; geometrie analitică*; **3.** structură regulată a unui corp: *geometria unui diamant*; (şi: (înv.) **gheometrie**). [Din fr. *géométrie*, lat. *geometria*, germ. *Geometrie*].

geometrísm n. **1.** sistem de gîndire bazat pe formele şi metodele geometriei: *cosmologia lui Plato ar permite să fie interpretată şi ca o proiecţie a geometrismului în cosmologie.* BL.; **2.** perioadă în arta veche grecească definită prin caracterul geometric al decorului ceramic; **3.** tendinţă în arta secolului al XX-lea care experimentează puterea expresivă a liniei, a formelor geometrice şi a culorilor plate: *e un realist care se ascunde în refracţia acvatică a cubismului şi geometrismului.* CĂL.; **4.** aspect, caracter geometric, de figuri geometrice (simetrice): *geometrismul dreptliniar al ornamenticii populare are o continuitate de-a lungul secolelor.* BL. [Din fr. *géométrisme*].

geometrizá, geometrizez vb. (tr.) **1.** a da formă geometrică, a aranja în formă geometrică: *figurile animale şi umane sînt abrupt geometrizate.* BL.; **2.** a raporta la geometrie, la fenomenele geometrice. [Din fr. *géométriser*, germ. *geometrisieren*].

geometrizánt, ~ţi, geometrizantă, ~e a. care geometrizează, care dă aspect de figură geometrică: *ele nu reprezintă simple schematizări abrupte, geometrizante.* BL. [*Geometriza* + *-ant*].

geometrizáre, geometrizări f. **1.** acţiunea de a geometriza şi rezultatul ei; atribuire a unei forme geometrice: *animalitatea sfîşietoare ... vizual întrupată prin geometrizarea ciudată a unor contururi.* BL.; **2.** utilizare a principiilor şi metodelor geometriei: *înlesnea la Arhimede enorm geometrizarea staticii.* BL. [V. *geometriza*].

geometrizát, ~ţi, geometrizată, ~e a. **1.** care a primit o formă geometrică; care este alcătuit geometric; **2.** care utilizează principiile, metodele geometriei. [V. *geometriza*].

geométru, geometri m. specialist în geometrie: *matematicienii din preajma lui Plato erau străluciţi geometri.* BL. [Din fr. *géomètre*, lat. *geometra*, germ. *Geometer*].

geomórfic, ~ci, geomorfică, ~ce a. referitor la forma Pământului sau la configuraţia suprafeţei lui. [Din engl. *geomorphic*, fr. *géomorphique*].

geomorfísm n. configuraţie, formă a (unei părţi a) suprafeţei terestre. [Din fr. *géomorphisme*].

geomorfológic, ~ci, geomorfologică, ~ce a. care ţine de geomorfologie, referitor la geomorfologie. [Din fr. *géomorphologique*].

geomorfológie f. ştiinţă care studiază formele de relief şi producerea lor. [Din fr. *géomorphologie*].

geonómic, ~ci, geonomică, ~ce a. care ţine de geonomie, referitor la geonomie. [Din fr. *géonomique*].

geonomíe f. totalitate a disciplinelor care studiază legile fizice care privesc Pământul. [Din fr. *géonomie*].

geopolític, ~ci, geopolitică, ~ce a. care ține de geopolitică; referitor la geopolitică. [Din germ. *geopolitisch*].

geopolítică f. teorie care susține că politica (statală) este determinată de poziția geografică. [Din germ. *Geopolitik*].

georámă, georame f. încăpere sferică pe a cărei față interioară este reprezentată în relief forma scoarței terestre. [Din fr. *géorama*].

georgián, ~eni, georgiană, ~ene a. **1.** care aparține Georgiei (Gruziei) sau locuitorilor ei, referitor la Georgia sau la locuitorii acesteia; gruzin; **2. limba georgiană** (și f.) limbă din familia caucaziană (în care s-a creat o cultură foarte veche). // m., f. **1.** persoană care are ca limbă maternă această limbă; gruzin; **2.** persoană (originară) din Georgia: *era acesta un georgian ... căzut în robia turcilor pe cînd era copil.* CĂL. // m. pl. popor constituit ca națiune în Georgia (Gruzia). [*Georgia* n. pr. + *-ean*].

geórgic, ~ci, georgică, ~ce a. (livr.) referitor la agricultură, la muncile agricole. // f. poezie avînd ca subiect activitățile agricole: *Georgicele lui Virgiliu*. [Din lat. *georgicus*, fr. *géorgique*].

georgíțe f. pl. (reg.) mărgăritărele, lăcrămioare (*Convallaria majalis*). [De la *Gheorghe*, înflorirea avînd loc la Sfîntu Gheorghe].

geosféră, geosfere f. fiecare dintre învelișurile concentrice (aproximativ sferice), care ar intra în alcătuirea globului terestru, potrivit ipotezelor actuale. [Din fr. *géosphère*].

geosinclinál, geosinclinale și **geosinclinaluri** n. regiune mobilă a scoarței Pământului care suferă, în cursul timpului geologic, transformări intense (din care rezultă un lanț muntos). [Din fr. *géosynclinal*].

geostaționár, ~i, geostaționară, ~e a. care gravitează în jurul Pământului cu o viteză egală cu viteza de rotație, rămînînd în poziție fixă față de un reper de pe Pământ: *satelit geostaționar*. [Din fr. *géostationnaire*, engl. *geostationary*].

geotectónic, ~ci, geotectonică, ~ce a. care ține de geotectonică, referitor la geotectonică. [Din germ. *géotektonisch*].

geotectónică f. ramură a geologiei care studiază structura, mișcările și deformările scoarței terestre. [Din germ. *Geotektonik*].

geotéhnic, ~ci, geotehnică, ~ce a. care ține de geotehnică, referitor la geotehnică. [Din fr. *géotechnique*, engl. *geotechnic*].

geotéhnică f. știință care studiază comportarea terenurilor din punctul de vedere al stabilității și al rezistenței. [Din fr. *géotechnique*, engl. *geotechnics*].

geotermăi, ~i, geotermală, ~e a. care dă apă caldă: *izvoare geotermale*. [Din fr. *géothermal*].

geotérmic, ~ci, geotermică, ~ce a. care ține de căldura din scoarța Pământului, referitor la această căldură. [Din fr. *géothermique*, germ. *geothermisch*].

geotermíe f. căldură internă a Pământului. [Din fr. *géothermie*, germ. *Geothermie*].

geotrópic, ~ci, geotropică, ~ce a. (biol.) care ține de geotropism, referitor la geotropism. [Din fr. *géotropique*].

geotropísm n. (biol.) proprietate a (organelor) unor plante de a crește cu o anumită orientare față de verticala locului, sub influența gravitației. [Din fr. *géotropisme*, germ. *Geotropismus*].

gepíd, ~zi, gepidă, ~e m., f. persoană aparținînd unei populații germanice, stabilite temporar, în secolul al III-lea, în Dacia. // a. care ține de această populație, referitor la această populație: *invazia gepidă*. [Din lat. *Gepidae*, *-arum*, germ. *Gepiden*, fr. *Gépides*].

ger, geruri n. frig foarte mare, temperatură atmosferică foarte scăzută: *iarna, de gerul cel amarnic, trosnea grinda în odaie.* EM.; **pui de ger**, v. **pui**; **gerul Bobotezei**, ger extrem de mare, cumplit. [Lat. *gelu(m)*].

gerá[1], **gerez** vb. (rar; tr.) a administra în numele altuia (a proprietarului sau a unei societăți): *directorul ... era însărcinat a gera afacerile prefecturii.* CAR. [Din fr. *gérer*, lat. *gerere*].

gerá[2] vb. v. **gerui**.

geráh, gerahi m. (înv.) medic: *gerahul spitalului să aibă a lua plata sa pe toată luna cîte 50 lei* (a. 1799). URIC. [Din turc. *čerrah*].

geraniacée, geraniacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate cu frunze păroase și cu flori viu colorate (ex. mușcata); (și la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *géraniacées*].

geránIu n. v. **geranium**.

geránium n. **ulei de geranium**, ulei eteric cu miros de trandafir, obținut din unele specii de plante; (și: **geraniu**). [Din fr. *géranium*].

geránt, ~ți, gerantă, ~e m., f. persoană care gerează o întreprindere, o societate etc.; (adj.) *persoană gerantă*. [Din fr. *gérant*].

gerănță, geranțe f. **1.** funcția de gerant; **2.** durata acestei funcții. [Din fr. *gérance*].

gerár m. (pop.) ianuarie. [*Ger* + *-ar*].

geráre, gerări f. acțiunea de a gera[1] și rezultatul ei: *gerarea bunurilor mănăstirești nu mai poate sta în viitor decît în mîinele unei administrațiuni mirene.* OD. [V. *gera*[1]].

gerbéră, gerbere f. plantă ornamentală din familia compozitelor, cu florile divers colorate (*Gerbera Tamesonii*); (și: **jerberă**). [Din lat. *Gerbera*].

geremeá, geremele f. **1.** (înv.) pedeapsă în bani; amendă: *întrebîndu-l cînd l-au închis și au plătit atîtea geremele.* KOG.; **2.** (reg.) lucru de mîntuială, prost făcut; **a ajunge la giurumea**, a ajunge de rîs; (și: **giurumea**). [Din turc. *ceremé*].

geremetisí, geremetisesc vb. (înv.; tr.) a amenda: *să nu să amestece a pedepsi pe casapi sau a geremetisi pe casapi* (a. 1793). URIC. [De la *geremea*].

gerénță, gerențe f. (italienism) gestiune, administrație: *obținu postul de secretar de legațiune la Paris, avînd de fapt și gerența afacerilor.* CĂL. [Din it. *gerenza*].

gerét n. v. **gerid**.

gerg, gerguri n. (înv.) jargon: *să se spuie în gergul provincial.* NEGR. [Din it. *gergo*].

geriatríe f. ramură a medicinei care studiază și tratează bolile bătrîneții. [Din fr. *gériatrie*, germ. *Geriatrie*].

geríd, geriduri n. (înv.) **1.** suliță groasă și scurtă cu care turcii făceau întreceri de tragere la țintă: *gereturi pe cari le aruncă cu mîna.* BĂLC.; *de halcă se apropia și din fugă asvîrlea geridul său chiar prin ea.* POP.; **2.** joc turcesc în care călărețiî aruncau, din galop, o suliță: *turcii își arătau măiestria lor în jocul geridului.* OD.; (și: **geret**). [Din turc. *čirit*].

gerílă m. **1.** personaj de basm reprezentat de un om căruia îi este permanent frig; **2.** om căruia îi este mereu frig. [De la *ger*].

germán, ~i, germană, ~e a. **1.** care aparține Germaniei sau locuitorii ei, referitor la Germania sau la locuitorii acesteia; nemțesc: *cercetările cele mai înalte de filozofie abstractă sînt fapta națională a spiritului german și englez.* MAIOR.; **2. limba germană** (și subst. f.) limbă germanică vorbită de populația Germaniei, a Austriei și a unor comunități din alte țări. // m., f. **1.** persoană care are ca limbă maternă această limbă; **2.** persoană (originară) din Germania. // m. (la pl.) **1.** popor constituit ca națiune în Germania; **2.** denumire dată unor popoare indo-europene care au locuit, în antichitate, în centrul, vestul și nordul Europei. [Din lat. *Germanus*].

germánic, ~ci, germanică, ~ce a. **1.** care aparține sau este caracteristic germanilor și popoarelor înrudite cu germanii; referitor la germani și la popoarele înrudite cu ei: *pe atunci, în ținuturile germanice, mai erau păduri nestrăbătute.* SAD.; **2. popoare germanice** (și subst. m. pl.) grup de triburi indo-europene vechi stabilite la est de Rin și la nord de Dunăre, originare din sudul Scandinaviei, care au dat naștere mai multor popoare din centrul și din nordul Europei: *popoarele germanice au împrumutat cultura romană.* IBR.; *preferința germanicilor pentru caracterele gotice în tipar e un semn de vocație caligrafică.* CĂL.; **limbi germanice**, grup de limbi indo-europene înrudite, vorbite în centrul și în nordul Europei. [Din fr. *germanique*, lat. *germanicus*, germ. *germanisch*].

germanísm, germanisme n. **1.** element de vocabular (cu folosire restrînsă) provenit din limba germană: *germanisme în foile române.* MAIOR.; **2.** (la sg.) atitudine de orientare exagerată spre limba și cultura germană: *o altă chestie care a pasionat pe domnul Maiorescu a fost germanismul gazetarilor din Ardeal.* IBR. [Din fr. *germanisme*, germ. *Germanismus*].

germaníst, germaniști n. specialist în germanistică. [Din germ. *Germanist*, fr. *germaniste*].

germanístică f. studiul limbilor și literaturilor germanice; filologie germanică. [Din germ. *Germanistik*].

germăniu n. element chimic de culoare cenușie deschisă, folosit la fabricarea semiconductoarelor, a redresoarelor etc. [Din fr. *germanium*, germ. *Germanium*].

germanizá, germanizez vb. **1.** (tr.) a face să capete caracter german: *cultura germană, fiind prea puternică, i-a copleșit, i-a germanizat.* IBR.; **2.** (refl.) a deveni asemănător germanilor; a căpăta caracter german: *un prinț lituan, ai cărui urmași în cursul vremurilor se germanizaseră cu desăvîrșire.* VOIC. [*German* + *-iza*].

germanizáre, germanizări f. faptul de a (se) germaniza: *vom arăta întîi germanizarea limbei.* MAIOR.; *el trece fără scrupule la politica de germanizare a țărilor.* BL. [V. *germaniza*].

germanizát, ~ți, germanizată, ~e a. **1.** care a căpătat caracter german; **2.** care a fost supus unei (intense) influențe germane: *a văzut acolo exemple de limbă românească din Ardeal foarte germanizată.* IBR. [V. *germaniza*].

germanizatór, ~i, germanizatoáre a. (rar) care germanizează: *o universitate germană și germanizătoare.* NEGR.; (și: (înv.) **germanizător**). [*Germaniza* + *-tor*].

germanizătór a. v. germanizator.

germanofíl, ~i, germanofilă, ~e m., f. admirator al germanilor și al modului lor de viață: *m-a repezit domnul Petrovici, germanofil convins.* GHEȚIE. [Din fr. *germanophile*].

germanofílie f. admirație, simpatie pentru tot ceea ce este german sau provine de la germani. [Din fr. *germanophilie*].

germanofób, ~i, germanofobă, ~e a. și m., f. (persoană) care dezaprobă, care urăște ceea ce este german, ceea ce vine de la germani. [Din fr. *germanophobe*].

germanofóbie f. ură față de germani și față de ceea ce este de origine, de proveniență germană. [Din fr. *germanophobie*].

germănáște adv. (rar) în limba germană: *ei vorbesc germănește.* EM. [*German* + *-ește*].

gérmen, germeni n. **1.** formație care constituie punctul de plecare în dezvoltarea plantelor

G H

şi animalelor; embrion; **în germene**, aflat în stadiul iniţial, înainte de a se dezvolta: *poeziile de îmbărbătare ale lui Bolintineanu sînt conţinute, în germene, în marşul lui Cîrlova.* IBR.; **2.** lucru incipient: *cuprinde un sîmbure dătător de viaţă, un germene al dezvoltării mai departe.* EM.; **3.** (fig.) principiu, cauză, element din care se dezvoltă ceva: *izbucnirea nebuniei, al cărei germen era din naştere.* MAIOR.; (şi: **germene**). [Din lat. ***germen, -inis***].

gérmene m. v. germen.

germicíd, ~zi, germicídă, ~e a. şi m. (substanţă, agent) care distruge germenii dăunători omului, animalelor sau plantelor. [Din fr. ***germicide***].

germiná, pers. 3 **germinează** vb. (intr.) a încolţi, a începe un stadiu de viaţă. [Din lat. ***germinare***].

germinái m. a şaptea lună a anului, de la 21 martie la 18 aprilie, în calendarul adoptat în timpul Revoluţiei franceze de la 1789. [Din fr. ***germinal***].

germináre, germinări f. acţiunea de a germina; încolţire. [V. ***germina***].

germinatív, ~i, germinativă, ~e a. **1.** care ţine de germinaţie; **2.** care poate să germineze sau să producă germinarea: *numai celula germinativă ar fi susceptibilă de mutaţii.* BL. [Din fr. ***germinatif***, germ. ***germinativ***].

germinatór, ~i, germinatoáre a. care poate germina sau poate face să germineze. // n. aparat sau instalaţie care determină procentul de germinaţie al diferitelor seminţe sau cu care se produce germinarea unor seminţe. [Din fr. ***germinateur***].

germinaţíe, germinaţii f. proces de trecere a unui germen de la viaţa latentă la viaţa activă; încolţire: *este ... uimirea în faţa tainei germinaţiei, constatate în regnurile inferioare.* CĂL. [Din fr. ***germination***, lat. ***germinatio, -onis***].

gerontocraţíe, gerontocraţii f. sistem de guvernare în care puterea politică sau conducerea aparţine bătrînilor. [Din fr. ***gérontocratie***, germ. ***Gerontokratie***].

gerontológ, ~gi, gerontológă, ~ge m., f. specialist în gerontologie şi geriatrie. [Din fr. ***gérontologue***].

gerontológic, ~ci, gerontológică, ~ce a. care ţine de gerontologie şi de geriatrie, referitor la gerontologie şi geriatrie. [Din fr. ***gérontologique***].

gerontológie f. ramură a biologiei care studiază problemele legate de bătrîneţe. [Din fr. ***gérontologie***, germ. ***Gerontologie***].

gerós, ~şi, geroásă, ~e a. foarte rece; friguros: *în zile geroase de iarnă, mă desfătam pe gheaţă şi la sănius.* CR.; *iarnă geroasă;* (fig.) *răsuflul geroasei bătrîneţi.* AL. [***Ger*** + ***-os***].

gerovitál n. medicament pe bază de procaină pentru întîrzierea proceselor de îmbătrînire la oameni. [***Gero***(***ntologie***) + ***vital***].

geruí, geruiesc vb. **1.** (intr.) a fi ger, a se lăsa ger: *iarna începea să viscolească şi să geruie.* VIANU; **2.** (reg.; tr.) a expune la ger: *a gerui rufele;* **3.** (reg.; refl.) a suporta îngheţul, a sta în ger; (şi: **gera**). [***Ger*** + ***-ui***].

geruiálă, geruieli f. **1.** frig mare; ger: *s-a pus o geruială de crăpau pietrele.* DELAVR.; **2.** vapori de apă îngheţaţi pe crengile copacilor sau pe alte obiecte; chiciură, promoroacă. [***Gerui*** + ***-eală***].

geruíre, geruiri f. acţiunea de a gerui şi rezultatul ei. [V. ***gerui***].

geruít, ~ţi, geruită, ~e a. îngheţat, de gheaţă: *geamurile îi sînt îngheţate tun, cu frunze geruite.* DELAVR. [V. ***gerui***].

geruléţ, geruleţe n. diminutiv al lui ger: *aici am avut cîteva zile splendide: geruleţ şi soare.* CAR. [***Ger*** + ***-uleţ***].

gerundív, gerundive n. **1.** (în latină) formă substantivală, derivată din infinitiv, care arată că acţiunea trebuie să se săvîrşească; **2.** (în franceză) formă de participiu prezent. [Din lat. ***gerundivum***, fr. ***gérondif***].

gerundiál, ~i, gerundială, ~e a. care este construit cu gerundivul; care conţine un gerundiv. [***Gerundiv*** + ***-al***].

gerunziál, ~i, gerunzială, ~e a. care este construit cu gerunziul; care conţine un gerunziu: *folosea din plin construcţiile gerunziale, apreciate desigur pentru concizia lor.* VIANU. [***Gerunziu*** + ***-al***].

gerúnziu, gerunzii n. (gram.) formă verbală care exprimă o acţiune în desfăşurare fără referire la o persoană sau la un moment: *asociaţia epitetică de cuvinte... înlocuieşte, prin gerunziul ei, o propoziţie.* VIANU. [Din lat. ***gerundium***].

gerusía f. artic. organ politic suprem în unele state vechi greceşti; sfatul bătrînilor. [Cuv. gr.].

gest, gesturi n. **1.** mişcare a mîinii, a capului etc. care exprimă un sentiment, o intenţie sau însoţeşte vorbirea: *arătînd cu un gest circular persoanele designate.* MAIOR.; **2.** (fig.) faptă, purtare cu o anumită semnificaţie: *consideră că gestul decorării acestui personaj politic monstruos semnifică o legitimare oficială a vechiului regim.* CF.; *gestul de a-şi da demisia.* [Din fr. ***geste***, lat. ***gestus***].

gésta f. v. gestă.

gestaltism [ghestaltísm] n. concepţie filozofică şi psihologică potrivit căreia fenomenele reprezintă structuri perfect integrate, cu caracteristici proprii ce nu rezultă din elementele constitutive; configuraţionism. [Din fr. ***gestaltisme***, engl. ***gestaltism***; cf. germ. ***Gestalt*** „structură, formă"].

gestaltist, ~şti, gestaltistă, ~e [ghestaltíst] a. care ţine de gestaltism, referitor la gestaltism. // m. adept al gestaltismului. [Din fr. ***gestaltiste***, engl. ***gestaltist***].

gestántă, gestante f. (despre femele) care poartă embrionul în uter; care se află în stadiul gestaţiei: *vacă gestantă.* [Din fr. ***gestant***].

gestapo [ghestapó] n. poliţie secretă nazistă. [Din germ. ***Gestapo***].

gestáţie, gestaţii f. **1.** perioadă cuprinsă între momentul fecundării ovulului şi naşterea fătului; sarcină; **2.** (fig.) perioadă de formare; **3.** (fig.) proces, perioadă de creaţie: *avea gestaţia grea şi avea nevoie de o tăcere de pîslă să nu i se sperie inspiraţia.* CĂL.; (şi: (înv.) **gestaţiune**). [Din fr. ***gestation***, lat. ***gestatio, -onis***].

gestaţiúne f. v. gestaţie.

géstă, geste f. **1.** act de vitejie; faptă memorabilă: *eroii veneraţi ai cîntecelor de gesta puteau deveni personajele unor compoziţii înveselitoare.* VIANU; (şi: **gesta**). [Din fr. ***geste***, it. ***gesta***].

géstică f. ansamblu de gesturi folosite de un actor în interpretarea unui rol sau în recitarea unei opere poetice. [***Gest*** + ***-ică***].

gesticulá, gesticulez vb. (intr.) a face gesturi (cu mîinile): *gesticulam vorbind singur.* NEGR. [Din fr. ***gesticuler***, lat. ***gesticulari***].

gesticulánt, ~ţi, gesticulantă, ~e a. (rar) care gesticulează (mult): *popoarele noi, migrante, sînt dimpotrivă zgomotoase, gesticulante.* CĂL. [Din fr. ***gesticulant***].

gesticuláre, gesticulări f. acţiunea de a gesticula şi rezultatul ei; gesticulaţie: *în mijlocul cuvintelor aprinse, a gesticulărilor vii.* MAIOR. [V. ***gesticula***].

gesticulát, ~ţi, gesticulată, ~e a. care este însoţit de gesturi; care este exprimat prin gesturi: *are însă darul inimaginabil al discursului gesticulat.* CĂL. [V. ***gesticula***].

gesticulatór, gesticulatori m. (rar) persoană care gesticulează. [***Gesticula*** + ***-tor***].

gesticuláţie, gesticulaţii f. gesticulare: *vor să pară distinşi, fără a-şi fi educat încă limbajul şi gesticulaţia.* CĂL. [Din fr. ***gesticulation***, lat. ***gesticulatio, -onis***].

gestioná, gestionez vb. (tr.) a avea în gestiune bunuri, fonduri etc. (ale unei întreprinderi, instituţii etc.) [De la ***gestiune***].

gestionár, ~i, gestionară, ~e a. care ţine de o gestiune, referitor la o gestiune: *control gestionar; răspundere gestionară.* // m., f. persoană care răspunde de o gestiune. [Din fr. ***gestionnaire***].

gestionáre, gestionări f. faptul de a gestiona. [V. ***gestiona***].

gestiúne, gestiuni f. **1.** administrare a bunurilor unei întreprinderi, unei instituţii etc.: **cont de gestiune**, totalitate a operaţiilor de încasări şi de plăţi pe o anumită perioadă: *ajunsesem acum verificator de conturi de gestiune.* GAL.; **2.** totalitate a operaţiilor privind primirea, păstrarea şi eliberarea bunurilor materiale sau a valorilor băneşti într-o întreprindere sau dintr-o instituţie; **3.** totalitate a bunurilor încredinţate unei persoane, în vederea păstrării şi mînuirii lor. [Din fr. ***gestion***, lat. ***gestio, -onis***].

gestóză, gestoze f. (med.) totalitate a manifestărilor patologice din cursul sarcinii unei femei. [Din germ. ***Gestose***].

gestuál, ~i, gestuală, ~e a. referitor la gesturi; care se exprimă prin gesturi: *rosteşte discursul cu emfază gestuală.* [Din fr. ***gestuel***].

gestualitáte f. ansamblu al gesturilor (specifice unei practici, unui ritual): *gestualitate mitică.* [***Gestual*** + ***-itate***].

get, ~ţi, getă, ~e m., f. persoană care aparţinea unui trib tracic din Dacia; (adj.) *triburile gete.* // (m. pl.) nume dat dacilor de pe cursul inferior al Dunării: *Dobrogea era stăpînită de geţi.* EM. [Din lat. ***Getae, -arum***, fr. ***Gètes***].

get-begét a. care se află din moşi-strămoşi într-un loc; neaoş: *vă e ruşine să fiţi moldoveni curaţi, români get-beget.* AL.; (fig.) *boier moldovean, get-beget coada vacii.* AL. [Din turc. ***čet-bečet*** „din moşi-strămoşi"].

gétic, ~ci, getică, ~ce a. care aparţine geţilor, referitor la geţi. [Din lat. ***geticus***, fr. ***gétique***].

gevreá, gevrele f. (înv.) batistă de mătase brodată cu fir: *cu gevrele şi cu brînişoare de beteală.* OD. [Din turc. ***čevre***].

ghanéz, ~i, ghaneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Ghanei sau locuitorilor ei, referitor la Ghana sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Ghana. // m. pl. popor care locuieşte în Ghana. [***Ghana*** n. pr. + ***-ez***].

gharţ f. v. **harţă**.

gheábă f. v. **gheb**.

gheará, gheare f. **1.** formaţie cornoasă, ascuţită şi încovoiată, care se află în vîrful degetelor unor păsări, mamifere şi reptile: *cînd să înfigă* [lupul] *ghearele sale ...* ISP.; (fig.) *ghearele mustrării.* AL.; *ghiocelul a scăpat din ghearele iernii.* VIERU; **2.** piesă (dispozitiv de apucat) asemănătoare cu o astfel de formaţie: *gheară de siguranţă;* **3.** (fig.) putere, stăpînire; **a fi în ghearele cuiva**, a fi la cheremul, în stăpînirea cuiva, **a pune gheara pe cineva**, a înhăţa pe cineva: *umblă nişte duşmani să puie gheara pe mine.* CAR.; **a cădea** (sau **a încăpea**) **în ghearele** (sau **în gheara**) **cuiva**, a ajunge în stăpînirea, în puterea, în mîna cuiva: *aşa-i că mi-ai încăput în gheare, cîne de zmeu ce eşti!* CR.; **a scoate** (**pe cineva**) **din ghearele cuiva**, a elibera (pe cineva) din stăpînirea, din puterea cuiva: *l-a scos din ghearele smeului.* ISP.; **a fi lung de** (sau **în**) **gheare**, a fura; **a-şi scoate** (sau **a-şi arăta**) **ghearele**, a-şi da pe faţă intenţiile sau sentimentele; **a fi** (sau **a se zbate**) **în ghearele morţii**, a fi în agonie, în mare pericol. [Probabil cuv. autoht.].

gheátă, ghete f. încălţăminte din piele (sau din înlocuitori) care acoperă piciorul pînă deasupra gleznei: *trăsei gheata la picior şi dedei ţării ocol.* POP.; **a-l strînge ghetele pe cineva**, a se afla într-o împrejurare grea. [Din it. ***ghetta***].

gheáţă, gheţuri f. **1.** apă solidificată prin frig: *oblonitu-mi-a fereastra gerul, cu-a lui flori de gheaţă.* VLAH.; **a se da pe gheaţă**, a aluneca (cu patinele) pe suprafaţa apei îngheţate; **a (se) sparge** (sau **a (se) rupe) gheaţa**, a înlătura primele dificultăţi în bunul mers al unei acţiuni: *astfel s-a rupt gheaţa şi cele două prime subiecte s-au făcut iar prietene bune.* CAR.; (adj.) **bani-gheaţă**, bani în numerar, peşin: *am avut strînşi bani-gheaţă.* C.; **mă-sa pe gheaţă!** înjurătură lejeră adresată cuiva care stînjeneşte, deranjează: *dă-l în mă-sa pe gheaţă!, ce mă-sa pe gheaţă vrea?*; **zahăr de gheaţă**, zahăr cristalizat; candel: *ei mănîncă zahăr de gheaţă.* CĂL.; **2.** (reg.) grindină: *a bătut gheaţa*; **3.** (la pl.) întindere mare de apă îngheţată; **4.** (fig.) răceală, indiferenţă; fiori reci (de frică): *eram cu gheaţa-n spate de frică.* CR.; *îşi ridicase cu spaimă ochii la tîmple şi simţea gheaţă în locul inimii.* SAD.; **de gheaţă, a)** rece, îngheţat: *am simţit un fior de gheaţă în spinare.* GHEŢIE; **b)** nesimţitor, împietrit: *se uita cu ochi de gheaţă neagră spre cerul nemilostiv.* SAD.; *inimă de gheaţă*; **5.** (bot.) plantă erbacee cu flori mici, albe, roz sau roşii, avînd frunzele acoperite cu papile albe; floare-de-gheaţă (*Mesembryanthemum crystallynum*); **6.** plantă erbacee cu tulpina ramificată, cărnoasă, cu frunze ovale-rotunde şi cu flori albe, rar, roz sau roşii (*Begonia semperflorens*). [Lat. ***glacia*** (=***glacies***)].

gheb, gheburi n. **1.** cocoaşă (la om); (p. ext.) *şi firul de se rumpe, un altul iute scoate* [păianjenul] *din ghebul său hidos.* NAUM; **2.** înălţime, ridicătură: *mă oprii la o răspîntie, pe un gheb al muntelui.* HOGAŞ; *gheburile Parîngului.* // f. (la pl.; pl. **ghebe**) ciuperci comestibile cu piciorul gălbui sau brun, cu un inel alb, şi cu pălăria galbenă-brună (*Armillaria mellea*); **ghebe de brad**, ciupercă comestibilă cu pălăria albă, subţire, cărnoasă şi cu piciorul lung (*Lepiota clypeolaria*); **ghebe de pădure**, ciupercă comestibilă cu pălăria roşie ori brună, catifelată (*Collybia longipes*); (şi: (reg.) **gheabă**). [Lat. ***glibbus*** (=***gibbus***)].

ghébă, ghebe f. (reg.) manta lungă (împodobită cu găitane): *panduri cu ghebe şi cu păturі.* POP.; (şi: **chebă**). [Din turc. ***kebe***].

ghebós, ~şi, gheboásă, ~e a. **1.** cocoşat cu gheb în spate: *un prichindel de om, şchiop şi cam ghebos.* CAR.; **2.** încovoiat, gîrbovit: *sta ghebos şi zgribulit.* POP. [***Gheb*** + ***-os***].

gheboşă, gheboşez vb. (refl.) **1.** a se apleca de spate, a se încovoia: *cum am ajuns în casă, m-am gheboşat asupra cărţuliei mele.* SAD.; **2.** a se cocoşa, a se face ghebos; (p. ext.) a se gîrbovi (de efort, de bătrîneţe): *hop aşa, vere, aşa pînă ne vom gheboşa!* POP.; (şi: **gheboşi**). [***Ghebos*** + ***cocoşa***].

gheboşáre, gheboşări f. acţiunea de a se gheboşa şi rezultatul ei. [V. ***gheboşa***].

gheboşát, ~ţi, gheboşată, ~e a. **1.** care are spinarea încovoiată; cocoşat: *geanta îmbăierată de gîtul gheboşat.* OD.; **2.** gîrbovit: *gheboşat de frig.* C. [V. ***gheboşa***].

gheboşí vb. v. **gheboşa.**

ghecét, gheceţuri n. **1.** vad, trecătoare; **2.** (impropriu) luntre: *paşa trecuse peste Dunăre într-un ghecet.* N.COSTIN. [Din turc. ***gečit***].

gheénă f. iad, infern: *dar ce guri de foc se cască! ... vai, gheena s-a deschis.* VLAH. [Din sl. ***geena***].

ghéişă, gheişe f. dansatoare şi cîntăreaţă japoneză. [Din fr. ***geisha***].

ghéizer, gheizere n. şi (rar) **gheizeri** m. izvor de apă fierbinte care izbucneşte sub forma unei coloane: *dăm de gheizeri aruncînd coloane verzi de fum.* CĂL. [Din fr., engl. ***geyser***].

gheizerít n. (geol.) depozit sticlos provenit din precipitarea apei gheizerilor. [Din fr. ***geysérite***].

ghélai interj. (pop.) haide!, vino!: *Chiro, Chirolină, ghelai tu cu mine.* POP. [Din turc. ***ghel*** (<***ghelmek***)].

ghelcíu, ghelcii m. (reg.) ghibort, pălămidă de baltă (*Acerina cernua*). [Et. nec.].

ghelír, gheliruri n. (înv.) cîştig fără muncă; chilipir: *toate aceste gheliruri le ştim.* FIL. [Din turc. ***gelir*** „rentă"].

ghelméş, ghelmeşi m. (reg.) ghibort (*Acerina cernua*). [Et. nec.].

ghem[1], gheme şi **ghemuri** n. **1.** înfăşurare de fire de forma unei mingi: *părea un ghem de fire roşi.* EM.; (fig.) *mari gheme de nori se rostogoleau pe boltă.* GHEŢIE; **a face ghem**, a mototoli; **a se face ghem**, a se ghemui: *fata doarme pre brînci, ori strînsă, făcută ghem.* ISP.; **a sta ghem**, a sta ghemuit: *oare ce gîndeşte hîtrul, de stă ghem?* EM.; **2.** (fig.) nod: *maică, la inima mea este-un ghem de voie rea.* POP.; **3.** (p. ext.) tort depănat: *cămaşă de gheme*; **4.** compartiment al stomacului mamiferelor rumegătoare. [Lat. * ***ghemus*** (=***glomus***)].

ghem[2], ghemuri n. punct cîştigat de un jucător de tenis (după mai multe erori ale adversarului), în limitele unui set. [Din engl. ***game***].

ghemíş, ghemişi m. (rar) pitic cît un ghem[1]. [De la ***ghem[1]***].

ghemotóc, ghemotoace n. obiect mototolit în formă de ghem[1]: *un ghemotoc pe hîrtie îl lovi pe mînă.* CAR. [***Ghem[1]*** + ***motoc***(***el***)].

ghemuí, ghemuiesc vb. (refl. şi tr.) a (se) face ca un ghem[1]; a (se) strînge: *sub cal se ghemuieşte.* AL. [***Ghem[1]*** + ***-ui***].

ghemuíre, ghemuiri f. acţiunea de a (se) ghemui şi rezultatul ei. [V. ***ghemui***].

ghemuít[1], ghemuituri n. faptul de a (se) ghemui. [V. ***ghemui***].

ghemuít[2], ~ţi, ghemuită, ~e a. strîns ca un ghem[1]; înghesuit: *legat ghemuit, mînule şi picioarele supt genunchi.* DOS. [V. ***ghemui***].

ghemuléţ, ghemuleţe n. diminutiv al lui ghem[1]; ghem mic; ghemuşor. [***Ghem[1]*** + ***-uleţ***].

ghemuşór, ghemuşoare n. ghemuleţ. [***Ghem[1]*** + ***-uşor***].

ghenár m. (pop.) ianuarie: *vreu mai întăi consacrarea aptului de la 5 şi 24 ghenar.* AL. [Cf. ***gerar***].

ghenealogíe f. v. genealogie.

ghenerál m. v. general[2].

ghenerár m. v. general[2].

ghenicón, gheniconi m. (înv.) general[2]: *boieri pre amîndoi, pre Andronic ghenicon, iară Petru sachelarie.* DOS. [Din gr. mod. ***ghenikón***].

ghentíl m. v. gentil[1].

gheografíe f. v. geografie.

gheometricésc a. v. geometricesc.

gheometríe f. v. geometrie.

gheoră, ghéur vb. (reg.; intr.) a desface porumbul. [Lat. ***glabrare*** „a netezi"].

gheorghínă f. v. gherghină.

ghepárd, gheparzi m. mamifer carnivor, din stepele Asiei şi Africii, cu picioarele lungi şi cu blana avînd pete de culoare galbenă-închisă (*Felis jubatus*). [Din fr. ***guépard***].

gherán, gherane n. mînerul cleştelui de dogar. [Din gr. mod. ***ghéranos*** „cocor"].

gherdán, gherdane şi **gherdanuri** n. (înv.) **1.** şirag de mărgele, de mărgăritare etc.: *la gît avea un ghiordan de rubine.* FIL.; *se vedeau sipeturi de sidef pline cu ghiordane cu cercei.* OD.; **2.** cunună: *cu gherdan cu flori, frumos.* POP.; (şi: **ghiordan**). [Din turc. ***gerdanlıck***].

gherdáp, gherdapuri n. loc stîncos şi strîmt între doi munţi, pe cursul unei ape: *gherdapurile Bistriţei.* VLAH. [Din turc. ***girdab***].

gherétă, gherete f. construcţie mică în care se adăposteşte cineva (o santinelă, un paznic etc.) sau se vînd alimente, ziare etc.: *înfăşurat în cearceaf, trecu ca o stafie pe lîngă ghereta paznicului.* CĂL. [Din fr. ***guérite***].

gherghéf, gherghefuri n. cadru (rotund) de lemn pe care se întinde o ţesătură pentru a fi brodată: *bogatele cusături pe gherghefuri.* OD. [Din turc. ***gergef***].

gherghín, gherghini m. păducel (*Crataegus monogyna*). [Et. nec.].

gherghínă, gherghine f. plantă erbacee decorativă cu flori de diferite culori; dalie (*Dahlia variabilis*): *mănîncă gheorghinele şi îngînă măslinele.* PANN; (şi: (reg.) **gheorghină**). [Din germ. ***Georgine***].

gherghír, gherghire n. (înv.) beci, cămară boltită (pentru obiecte de preţ): *belşugarea cămarei şi a gherghirului.* AL.; *scoate dintr-un gherghiriu nişte straie foarte vechi.* CR.; (şi: (reg.) **ghevghir**). [Din turc. ***kargir*** „clădire de piatră"].

gheridón, gheridoane n. măsuţă rotundă (cu un picior): *avocatul se scoală, apropie un gheridon lîngă birou.* CAR. [Din fr. ***guéridon***].

gherílă f. **1.** război de partizani (în Spania sau în ţările Americii Latine); **2.** grup de partizani sau de trupe regulate care duc un asemenea război. [Din sp. ***guerrilla***, fr. ***guérilla***].

gherlăn[1], gherlani m. (reg.) şobolan (*Rattus rattus*): *terfeloage roase de gherlani*; (şi: **ghiorlan**). [Et. nec.].

gherlăn[2], gherlani m. (reg.) **1.** persoană care a stat la gherlă; hoţoman, tîlhar; **2.** zugrav de icoane (meşteşug învăţat la gherlă). [***Gherlă*** + ***-an***].

gherlán[3] m. v. ghiorlan[2].

ghérlă, gherle f. (pop.) închisoare, puşcărie: *pîrcălabul îi duse p-amîndoi la gherlă.* ISP. [De la ***Gherla*** n. pr.].

ghermeá, ghermele f. piesă prismatică de lemn care se fixează în zidărie pentru prinderea (în cuie) a tocului unei uşi sau unei ferestre. [Et. nec.].

gherméc, ghermecuri n. (reg.) legătura loitrelor. [Din turc. ***germek*** „a încorda, a trage"].

ghermesít n. v. ghermesut.

ghermesút, ghermesuturi n. (înv.) stofă de mătase cu ape: *capoate de filendreş, de ghermesuturi şi de felurite stofe.* OD.; (şi: **ghermesit**). [Din turc. ***germsud***].

gheróc, gherocuri n. (rar) redingotă: *obişnuia să se îmbrace foarte elegant: gheroc negru cu doi nasturi.* CAR. [Din germ. ***Gehrock***].

ghes, (rar) **ghesuri** n. lovitură uşoară cu cotul în coastele cuiva: *se uitau lung, dîndu-şi ghesuri.* DELAVR.; **a da ghes**, a îndemna, a zori: *calul o îmbărbătă şi-i da ghes să meargă înainte.* ISP.; *îi dedeam întruna ghes să-i fac cunoştinţa.* CAR. [Et. nec.].

gheşéft, gheşefturi n. **1.** afacere (necinstită): *n-are altă treabă decît căpătuiala şi gheşefturile.* VLAH.; **2.** cîştig, beneficiu: *eu ce gheşeft am din asta?*; (şi: (pop.) **ghişeft**). [Din germ. ***Geschäft***].

gheşeftár, gheşeftari m. afacerist (necinstit); speculant: *adunătura de gheşeftari.* EM. // a. care ţine de gheşeft sau de speculanţi: *capitalul e mai mare decît necesităţile de muncă: valori de apreciaţie gheşeftară.* EM. [***Gheşeft*** + ***-ar***].

gheşeftárie, gheşeftării f. afacere (necinstită); practicare a afacerilor (necinstite): *gheşeftăria proverbială a fraţilor fracţionişti.* EM. [***Gheşeft*** + ***-ărie***].

ghetóu, ghetouri n. cartier destinat evreilor în evul mediu şi, recent, în ţările conduse de fascişti: *tot clerul fanatizat se îndreaptă spre un ghetto.* CĂL.; (scris şi: *ghetto*). [Din it. ***ghetto***, germ. ***Getto***].

ghétră, ghetre f. învelitoare de postav care acoperă glezna şi partea de deasupra a pantofilor

bărbăteşti: *purta o veşnică vestă albă... şi peste pantofi nişte ghetre imaculate cu nasturi de sidef.* VINEA. [Din fr. *guêtre*].

ghetúţă, ghetuţe f. diminutiv al lui gheată; gheată pentru copii: *fetiţele de trei-patru ani, cu ghetuţe în picioare.* PETR. [*Gheată* + *-uţă*].

gheţár, gheţari m. **1.** masă mare de gheaţă formată în regiunile polare şi în munţii înalţi; **2.** gheţărie; **3.** (înv.) vînzător de gheaţă; **4.** (reg.; la pl.) duhuri care alungă grindina. [*Gheaţă* + *-ar*; cf. fr. *glacier*].

gheţăríe, gheţării f. **1.** loc special amenajat în care se depozitează blocuri mari de gheaţă pentru a fi folosite vara; gheţar; **atmosferă de gheţărie,** v. **atmosferă**; **2.** (fig.) cameră friguroasă. [*Gheaţă* + *-ărie*].

gheţói, gheţoi m. (reg.) **1.** bucată mare de gheaţă care pluteşte pe apă; **2.** ţurţure; **3.** (fig.) persoană rece, indiferentă. [*Gheaţă* + *-oi*].

gheţós, ~şi, gheţoásă, ~e a. (rar) **1.** plin de gheaţă; înghеţat: *trista iarnă vine cu suflul său gheţos.* NEGR.; **2.** (fig.) rece (din fire), distant: *poate că acum este soţia vreunui neamţ gheţos şi pedant.* NEGR. [*Gheaţă* + *-os*].

gheţúş, gheţuşuri n. polei, lunecuş, pătură subţire de gheaţă pe sol: *s-a făcut o mîzgă şi un gheţuş de nu te mai poţi defeliu ţinea pe picioare.* CR.; *gheţuşul trosnea sub paşi.* [*Gheaţă* + *-uş*].

ghevendéică, ghevendeice f. (iron.) femeie şireată. [De la *ghevent* (=*ghivent*)].

ghevghír n. v. gherghir.

ghiăur, ghiauri m. poreclă dată, în trecut, de turci creştinilor: *pe musulmani Coranul învaţă a lipsi pe ghiauri de viaţă.* B.-DEL.; *boier vechi, ghiaur hain.* POP.; (adj.) *să-nfrunte-n ziuă ghiaurele oştiri.* BOL. [Din turc. *gâvur*].

ghiaurésc, ~şti, ghiaureáscă, ~eşti a. (rar) care ţine de ghiauri, caracteristic ghiaurilor: *chiar gîndurile şi le spunea pe graiul ghiauresc.* TUD. [*Ghaur* + *-esc*].

ghiaurí, ghiauresc vb. (rar; refl.) a deveni creştin: *îşi scuipa în sîn ... să fi zis că s-a ghiaurit deplin.* TUD. [*Ghiaur* + *-i*].

ghibelín, ghibelini m. membru al unei grupări politice din Italia medievală, care sprijinea pe împăraţii germani în lupta împotriva puterii papale şi a guelfilor. [Din it. *ghibellino*].

ghiberésc, ~şti, ghibereáscă, ~eşti a. **cireşe ghibereşti,** soi de cireşe: *mere creţeşti şi cireşe ghibereşti.* POP. [Cf. turc. *kebit* „mare, puternic"].

ghibírdic, ghibirdici m. (reg.) **1.** copil sau om mic de stat; **2.** (fig.) ştrengar: *eram un ghibirdic şi jumătate.* CR. [Et. nec.].

ghibirdisí, ghibirdisesc vb. (tr.) a şterpeli, a înhăţa: *avea poftă să ghibirdisească vreo două duzine de sitari.* [Cf. *ghibirdic*].

ghibórţ, ghiborţi m. peşte răpitor de apă dulce, de culoare verde-măslinie (*Acerina cernua*): *văzu în ciutură un ghigorţ.* ISP.; (şi: (reg.) **ghigorţ**). [Et. nec.].

ghicí, ghicesc vb. (tr.) **1.** a prezice viitorul: *a umblat pe la vraci şi filozofi ca să le caute în stele şi să le ghicească.* ISP.; **2.** a descoperi ceea ce este ascuns, a ajunge să cunoască; a înţelege: *frumoasa fată a ghicit că e frumoasă.* EM.; **3.** (fig.) a intui, a întrezări: *într-un cîntec de joc argentinian ghiceşti nemărginirea melancolică şi fierbinte a întinselor pampas.* BL.; (refl. pas.) *purta o haină de casă din molton cărămiziu, sub care i se ghicea trupul rotunjit şi cald.* GHEŢIE; **4.** a dezlega, a găsi explicaţia: *şi nu au putut să ghicească gîcitoarea în trei zile.* BIBLIA; (şi: (înv. şi reg.) **gîci**). [Et. nec.; cf. bulg. *gadkam*].

ghicíre, ghiciri f. acţiunea de a ghici şi rezultatul ei: *spiritul chinez se încrede îndeosebi în ghicire, în divinaţiune.* BL.; (şi: (înv.) **gîcire**). [V. *ghici*].

ghicít[1] n. faptul de a ghici; **pe ghicite,** la nimerea-lă, la noroc; (şi: (înv.) **gîcit**). [V. *ghici*].

ghicít[2]**, ~ţi, ghicită, ~e** a. bănuit, întrezărit; intuit: *intonaţia cuvintelor, gestul ghicit cu care sînt spuse, asta e totul.* CĂL. [V. *ghici*].

ghicitoáre, ghicitori f. **1.** specie a literaturii populare avînd aspectul unei formule prin care se cere identificarea unui obiect sau unei fiinţe pe baza unor asociaţii logice; cimilitură: *ghicitori, eresuri, ce fruntea-mi de copil o-nseninară.* EM.; *ghici ghicitoarea mea!;* **2.** taină, enigmă: *secretele doctrinelor esoterice ... încetează de a mai fi ghicitori fără cheie.* BL.; (şi: (înv. şi reg.) **gîcitoare**). [*Ghici* + *-toare*].

ghicitór, ~i, ghicitoáre m., f. persoană care se ocupă cu prezicerea viitorului: *făcu grăitori în pîntece şi gîcitori.* BIBLIA; *pentru ghicitori, linia din palmă sau un arabesc al pielei e semn al unui destin.* BL.; (şi: (înv.) **gîcitor**). [*Ghici* + *-tor*].

ghicitúră, ghicituri f. (înv.) enigmă, taină, mister: *diavolul spăriia oamenii cu gîcituri.* VARL.; (şi: **gîcitură**). [*Ghici* + *-tură*].

ghid, ~zi, ghidá, ~e m., f. persoană care arată drumul, care explică; călăuză: *se dovedi un companion agreabil, instruit, desăvîrşit ghid al oraşului.* GHEŢIE. // n. (pl. **ghiduri**) **1.** carte care conţine informaţii, hărţi, planuri etc. utile într-o călătorie: *tot ce părea reacţiune personală e din ghid.* CĂL.; **2.** (p. ext.) lucrare care cuprinde noţiunile de bază ale unei discipline, îndrumări în executarea unor operaţii etc.: *ghidul informaticianului.* [Din fr. *guide*].

ghidá, ghidez vb. (tr. şi refl.) a (se) călăuzi, a (se) conduce: *se punea mai mult accentul pe travaliul individual, ghidat prin bibliografii şi seminarii.* CF. [Din fr. *guider*].

ghidáj, ghidaje n. **1.** faptul de a ghida; **2.** dispozitiv mecanic fix, care direcţionează şi limitează deplasarea unei piese mobile. [Din fr. *guidage*].

ghidáre, ghidări f. acţiunea de a (se) ghida şi rezultatul ei. [V. *ghida*].

ghídi interj. (fam.) ia te uită ...!, ce mai ...!: *ghidi, ghidi! tîlharule ce eşti!* ISP. [Din turc. *gidi*].

ghidón, ghidoane n. bară metalică cu mînere care serveşte la dirijarea bicicletei, motocicletei etc. [Din fr. *guidon*].

ghidrín, ghidrini m. peşte care are pe spate, înaintea înotătoarei dorsale, trei spini ososi (*Gasterosteus aculeatus*). [Et. nec.].

ghidrópă, ghidrope f. frînghie care atîrnă de nacela unui balon pentru a-l menţine la o anumită înălţime. [Din fr. *guiderope*].

ghidúş, ~i, ghiduşă, ~e a. (şi subst.) **1.** (înv.; reg.) bufon, paiaţă, măscărici: *ghiduşi şi giucăuşi de privelişte.* PRAV.; **2.** (p. ext.) care e pus pe glume, pe ghiduşii; poznaş, ştrengar: *a! ghidi, ghidi, ghiduş ce eşti!* CR. // n. (pl. **ghiduşuri**) (înv.) bufonerie, scamatorie: *cu ghiduşuri, cu turcă, cuci şi cu geamale, tras la vale ş-alte din pagîni tocmele.* DOS. [*Ghidi* + *-uş*].

ghiduşésc, ~şti, ghiduşeáscă, ~eşti a. (înv.) comic, caraghios: *podobiţi cu un feliu de obrazare ghiduşeşti.* DOS. [*Ghiduş* + *-esc*].

ghiduşíe, ghiduşii f. poznă, glumă: *iar o fi ghiduşii de ale lui.* AL. [*Ghiduş* + *-ie*].

ghiftuí, ghiftuiesc vb. (tr. şi refl.) a (se) hrăni (în mod excesiv); a (se) îndopa: *ghiftuit de toate, dezgustul mă îneacă.* AL.; (fig.) *boierime ghiftuită de privilegiuri.* AL.; (şi: (înv.) **biftui**). [Et. nec.].

ghiftuíre, ghiftuiri f. acţiunea de a (se) ghiftui şi rezultatul ei: *biftuirea crocodilului, norocul hameleonului.* CANT.; (şi: (înv.) **biftuire**). [V. *ghiftui*].

ghiftuít, ~ţi, ghiftuită, ~e a. care a mîncat prea mult, excesiv; îndopat, îmbuibat. [V. *ghiftui*].

ghigilíc, ghigilice n. (înv.) scufie de noapte: *aşează perina şi-şi pune un ghigilic.* AL. [Din turc. *gečelik*].

ghigórţ m. v. ghiborţ.

ghigosí, ghigosesc vb. (reg.; tr.) a înghesui, a bate înfundat: *trînteşte baba în mijlocul casei ... ş-o ghigoseşte ca pe dînsa.* CR. [Et. nec.].

ghijoágă, ghijoage f. (reg.) mîrţoagă, gloabă; (fig.) *ghijoagă urîcioasă ce eşti!* CR.; *ce bijog de cal;* (şi: **bijog**). [*Ghiuj* + *mîrţoagă*].

ghilán, ~i, ghilană, ~e a. (reg.) **1.** (despre animale) cu dungi albe; **2.** (fig.) leneş. [V. *bălan*].

ghilbáş, ghilbaşi m. (reg.) caltaboş. [Din turc. *kül bastı* „carne coaptă în cenuşă"].

ghildá, ghilde f. **1.** asociaţie economică, politică şi religioasă, constituită în apusul Europei, la începutul feudalismului; **2.** asociaţie de negustori în Europa feudală. [Din fr. *guilde, ghilde,* germ. *Gilde,* pol. *gild(j)a*].

ghileálă f. v. bileală.

ghili vb. v. bili.

ghilimélе f. pl. semne grafice în formă de virgule sau de unghiuri între care se închid citate sau titluri: *traducem idiotismele aproximativ şi cuvînt cu cuvînt, punîndu-le în ghilimele.* CĂL.; *scriitorul închide ultimele cuvinte între ghilimele.* VIANU; (şi: **ghilimete**). [Din fr. *guillemets*].

ghilimétе f. pl. v. ghilimele.

ghilíre f. v. bilire.

ghilít[1] n. v. bilit[1].

ghilít[2] a. v. bilit[2].

ghilitoáre f. v. bilitoare.

ghilosí, ghilosesc vb. (reg.; refl.) **1.** a se spăla mult; (p. ext.) a se găti, a se dichisi: *cocoana ... să ghiloseşte acum.* AL.; **2.** a se sulemeni. [De la *ghili*].

ghilosít, ~ţi, ghilosită, ~e a. (reg.) spălat bine cu săpun; (p. ext.) gătit, dichisit: *fetele ... ghilosite, gătite.* AL. [V. *ghilosi*].

ghilóş, ghiloşi n. ornament gravat pe obiecte de sticlă sau de metal, format din linii fine. [Din fr. *guillochis*].

ghiloşá, ghiloşez vb. (tr.) a executa un ghilos. [Din fr. *guillocher*].

ghilotínă, ghilotinez vb. (tr.) a executa cu ghilotina: *crezi că e în interesul Republicii ca el să fie ghilotinat?* PETR.; (refl.) *studie itinerariul ascensorului, coborî jos după ce porni cabina în sus, introduse capul şi apăsă pe buton în scopul de a se ghilotina.* CĂL. [Din fr. *guillotiner*].

ghilotináre, ghilotinări f. acţiunea de a ghilotina. [V. *ghilotina*].

ghilotínă, ghilotine f. **1.** instrument de execuţie prin decapitare (folosit în Franţa): *fraternitatea – un moft ilustrat prin guilotină.* EM.; *a trebuit să opereze ghilotina.* MAIOR.; **2.** maşină pentru tăiat hîrtie, tablă etc. prin presarea unei lame de oţel; (şi: (înv.) **guilotină**). [Din fr. *guillotine*].

ghimbér, ghimberi m. **1.** plantă erbacee din regiunile subtropicale al cărei rizom are aroma piperului (*Zingiber officinale*); **2.** rizomul acestei plante întrebuinţat în alimentaţie şi în medicină; (şi: (reg.) **ghimbir**). [Din magh. *gyömbér*].

ghimbír m. v. ghimber.

ghimíe, ghimli f. (înv.) şalupă, corabie: *pe luciul Dunării se ivi o ghimie.* AL. [Din turc. *gemi*].

ghimigíu, ghimigii m. (înv.) marinar. [Din turc. *gemiči*].

ghimirlíe, ghimirlii f. **1.** ferăstrău de dulgher cu pînza îngustă; **2.** (reg.) cocioabă, casă sărăcăcioasă. [Et. nec.].

ghimp m. şi n. v. ghimpe.

ghimpáriţă, ghimpariţe f. plantă erbacee cu frunze ascuţite şi cu flori verzi; ghimpoasă (*Crypsis aculeata*). [*Ghimpe* + *-ar* + *-iţă*].

ghimpát, ~ţi, ghimpată, ~e a. care are ghimpi, cu ghimpi: *o luau de-a lungul celor*

paisprezece bărăci înconjurate de sîrmă ghimpată. GHEŢIE. [***Ghimpe** + -at*].

ghímpe[1], ghimpi m. şi (pop.) **ghimpuri** n. **1.** spin, ţeapă care creşte pe tulpina sau pe ramurile unor plante: *tîlnindu-să cu un leu înghimpat, i-au scos ghimpul.* DOS.; *dacă n-ar avea ghimpuri, scaiul n-ar împunge.* B.-DEL.; *cînd să mă întorc, dau într-un ghimpe.* ISP.; **a sta** (sau **a şedea**) **(ca) pe ghimpi,** a fi nerăbdător: *dascălul stătuse ca pe ghimpi la biserică.* ISP.; **a simţi** (sau **a avea**) **un ghimpe la inimă** (sau **în cuget**), a fi necăjit, trist: *tu ai un ghimpe în cugetul tău.* CAR.; **2.** ceea ce înţeapă: *ghimpii ariciului;* **3.** arbust cu flori purpurii şi cu ţepi pe ramuri (*Centaurea calcitrapa*); **ghimpe-păduret,** arbust totdeauna verde, cu ramurile lăţite şi terminate printr-un spin, cu flori mici, verzi şi cu fructele în formă de boabe roşii (*Ruscus aculeatus*); (şi: (reg.) **ghimp** (pl. **ghimpi** şi **ghimpuri**). [Cuv. autoht.; cf. alb. *gjëmp*].

ghímpe[2], ghimpi m. (ornit.) căldăraş (*Pyrrhula europaea*). [Din germ. ***Gimpel***].

ghimpós, ~şi, ghimpoásă, ~e a. plin de ghimpi[1]; ţepos, spinos: *toiage ghimpoase.* DOS.; (fig.) *o, muză, este vremea să-ţi schimbi ghimposul stil.* NEGR. // f. ghimpariţă (*Crypsis aculeata*). [***Ghimpe** + -os*].

ghin, ghinuri n. **1.** cazma îndoită la ambele părţi laterale; **2.** unealtă (de dogărie) în formă de daltă, cu tăiş semicircular. [Et. nec.].

ghínă, ghine f. (franţuzism) ghinion: *are prin urmare şansă şi ghină.* CĂL. [Din fr. ***guigne***].

ghinărár m. v. **general[2]**.

ghindár, ghindari m. (reg.) **1.** stejar (*Quercus robur*): *tufani, palteni, ghindari se îngroziră foarte.* ALEX.; **2.** (zool.) gaiţă (*Garrulus glandarius*). [***Ghindă** + -ar*].

ghíndă, ghinde f. **1.** fructul stejarului: *trecut şi viitor e în sufletul meu ca pădurea într-un sîmbure de ghindă.* EM.; **2.** (la jocul de cărţi) treflă: *aşteptam pe riga de caro, şi-mi iese cel de ghindă.* AL.; (iron.) **fecior de ghindă** (**fătat** sau **făcut în tindă**), om cu pretenţii aristocratice: *oare nu cumva v-aţi face şi voi nişte feciori de ghindă fătaţi în tindă, că sînteţi obraze subţiri?* CR. [Lat. ***glans, -ndis***].

ghíndură, ghinduri f. (pop.) glandă, ganglion. [Lat. ***glandula***].

ghindurós, ~şi, ghinduroásă, ~e a. care are (multe) ghinduri. [***Ghindură** + -os*].

ghinión, ghinioane n. întîmplare, conjunctură nefavorabilă; neşansă: *se cheamă că am rupt ghinionul şi ne-am mai descurcat puţin cu datoriile.* TUD.; *am avut ghinionul să te întîlnesc.* [Din fr. ***guignon***].

ghinioníst, ~şti, ghinionístă, ~e a. şi m., f. (persoană) care are ghinion. [***Ghinion** + -ist*].

ghint, ghinturi n. **1.** (de obicei la pl.) şanţ elicoidal în interiorul ţevii unei arme de foc, pentru a imprima proiectilului o mişcare de rotaţie; **2.** cui de fier cu capătul bombat, folosit pentru a fereca buzdugane, ghioage etc. [Din pol. ***gwint***, ucr. ***gvint***].

ghintuí, ghintuiesc vb. (tr.) a prevedea cu ghinturi. [***Ghint** + -ui*].

ghintuíre, ghintuiri f. acţiunea de a ghintui şi rezultatul ei. [V. ***ghintui***].

ghintuít, ~ţi, ghintuită, ~e a. **1.** prevăzut cu şanţuri elicoidale în interiorul ţevii, cu ghinturi: *mi-e fiinta ghintuită şi-mi e mîna oţelită.* POP.; **2.** ferecat cu cuie de fier, cu ghinturi: *şi-au cules lemnele ghintuite.* SAD. [V. ***ghintui***].

ghintuléţ, ghintuleţe n. diminutiv al lui ghint; cuişor: *bici ... cu codoriştea de os împodobit cu flori tăiate şi cu ghintuleţe de aur.* SL. [***Ghint** + -uleţ*].

ghinţ, ghinţuri n. unealtă de cizmărie cu care se lărgeşte cizma: *cleşte, pilă, ciocan, ghinţ ... şi tot ce trebuie unui ciubotar.* CR. [Et. nec.].

ghínţură, ghinţure f. (bot.) genţiană (*Gentiana*): *amar ca ghinţura.* [Cf. ***genţiană***].

ghioăgă, ghioage f. **1.** bîtă cu măciulie; măciucă, ciomag: *o ghioagă groasă şi fără sfîrşit.* HOGAŞ; **2.** armă folosită în trecut, constînd dintr-o bîtă cu măciulia ferecată; capătul bombat al acestei arme: *ghioaga şi săgeata lui fac pustiul codrului.* AL.; **3.** capătul bombat şi ghintuit sau ferecat al buzduganului: *au smult de sub cingătoare buzduganele cu ghioagă de plumb.* SAD. [Lat. ***clova** (=**clava**)].

ghioálcă f. (reg.) de tot; **plin ghioalcă,** plin pînă la gură: *urcior plin ghioalcă;* **ud ghioalcă,** ud pînă la piele, leoarcă: *cu coastele lipite de foame şi ud ghioalcă.* C. [De la ***ghiol***].

ghiob, ghioburi n. (reg.) putină pentru brînză. [Cf. magh. ***dibiny, dibirke***].

ghiobéc, ghiobecuri n. (reg.) zăbun, haină lungă fără mîneci. [Et. nec.].

ghióc[1], ghioci m. (bot.) vineţea, albăstriţă (*Centaurea*): *se găteşte la izvoară cu ghioci şi viorele.* NEGR. [Lat. ***glaucus***].

ghióc[2], ghiocuri n. **1.** melc marin cu cochilia albă şi lucioasă (*Cyproea moneta*): *doaă coşniţe: una deşartă şi alta plină de sorţ de gheoci.* DOS.; **2.** cochilia acestui melc folosită ca podoabă sau în practica ghicitului: *frunză verde busuioc, mi-a căzut maica-n ghioc.* POP.; *a da cu ghiocul.* [Lat. ***coclea***].

ghiocél, ghiocei m. **1.** diminutiv al lui ghioc[1]; ghioc mic; **2.** plantă erbacee care înfloreşte imediat după topirea zăpezii, avînd o singură floare albă în formă de ciopoţel (*Galanthus nivalis*): *zări în depărtare un stuf îndesat de ghiocei înfloriţi.* OD.; *ghiocelul a scăpat din ghearele iernii.* VIERU; **a pune (cuiva) ghiocei la ureche,** a înşela (pe cineva): *simţea cum maica preoteasa le punea ghiocei la ureche.* POP.; **3.** (compuse) **ghiocel-de-munte,** coprină (*Narcissus radiiflorus*); **ghiocel-de-toamnă,** plantă decorativă, cu flori mari, galbene-aurii (*Amaryllis lutea*). [***Ghioc[1]** + -el*].

ghióci, ghiociuri n. (reg.) căruţă care se poate lungi şi scurta: *ghiociurile n-au loitre, sînt uşoare şi îndemînatice.* [Din turc. ***göç*** „mutare"].

ghiogár, ghiogari m. **1.** om bătăuş: *întoarce puşca şi trage cu stratul, ghiogarule.* SAD.; **2.** om care mînă vitele cu ghioaga. [***Ghioagă** + -ar*].

ghiojghioaré adv. v. **ghiojghiorea**.

ghiojghioreă adv. (înv.) aievea, pe faţă, văzînd cu ochii: *noi să ne lăsăm aşa ghiojghioare să ne despoaie?* AL.; (şi: **ghiojghioare**). [Din turc. ***gözgöre*** „înaintea ochilor"].

ghiol, ghioluri n. **1.** adîncime pe cursul unei ape; baltă adîncă: *mare ghiol de apă trebuie să fie în maţele lui.* CR.; **2.** lac sau baltă mare (cu nămol) pe ţărmul Mării Negre sau în Delta Dunării: *ghiolul Turcoaei şi Igliţei.* [Din turc. ***göl*** „lac"].

ghiold, ghiolduri n. (reg.) ghiont: *pe furiş îi dete un ghiold.* ISP. [***Ghiont** + **bold***].

ghioldáş m. v. **ioldaş**.

ghiondér, ghiondere n. prăjină care serveşte pentru a pune în mişcare o ambarcaţiune mică sau pentru a speria peştele spre plasă: *el ne-a împins o vreme cu ghionderul prin cărarea de trestii.* SAD. [Din turc. ***gönder***].

ghionoáie, ghionoi f. **1.** ciocănitoare (*Picus*): *mă ciocăneşte ca covaciul şi ca ghionoaia copaciul.* PANN; **2.** (fig.) femeie rea: *ghionoaia de mumă-sa vitregă.* POP. [Cf. alb. ***gjon*** „cucuvea"].

ghionói, ghionoi m. bărbăţuşul ghionoaiei. // n. (pl. **ghionoaie**) tîrnăcop cu un vîrf ascuţit şi cu celălalt în formă de ciocan. [De la ***ghionoaie***].

ghiont, ghionţi m. şi **ghionturi** n. **1.** lovitură dată cu pumnul sau cu cotul (în coaste): *le da ghiont cailor de cădea boierii gios.* NEC.; **2.** semn făcut printr-o lovitură uşoară pentru a atenţiona (pe cineva): *fetele numa-şi dau ghiont una alteia.* CR.; **3.** pumn strîns (cu care se ghionteşte): *l-a lovit cu ghiontul.* [Et. nec.].

ghiontí, ghiontesc vb. **1.** (tr. şi refl.; recipr.) a(-şi) da ghionturi; a (se) îmbrînci: *ghiontindu-l cît ce putu cu cotul.* CR.; *ghiontitu-ne-am unul pe altul, chicotind înăduşit.* CR.; **2.** (rar; refl.) a se lovi, a se împiedica (de cineva): *de cîte ori m-am ghiontit de bogatul îmbuibat.* C. [***Ghiont** + -i*].

ghiontíre, ghiontiri f. acţiunea de a (se) ghionti şi rezultatul ei. [V. ***ghionti***].

ghiontit[1], ghiontituri n. faptul de a (se) ghionti; ghiontire. [V. ***ghionti***].

ghiontít[2], ~ţi, ghiontită, ~e a. lovit cu pumnul, îmbrîncit; (subst.) *zicerea „pardon", talisman care închide gura ghiontiţilor.* NEGR. [V. ***ghionti***].

ghiontuiálă, ghiontuieli f. (rar) bătaie: *miroase a ... ghiontuială.* CAR. [***Ghiont** + -ui + -eală*].

ghiorăí vb. v. **chiorăi**.

ghiorăiálă f. v. **chiorăială**.

ghiorăít n. v. **chiorăit**.

ghiorăitúră f. v. **chiorăitură**.

ghiordán n. v. **gherdan**.

ghiordél, ghiordele n. găleată folosită la bordul unei nave: *să scoată apă din mare cu ghiordelul şi să şi-o toarne pe umeri.* TUD. [Et. nec.].

ghiórdie, ghiordii f. (înv.) haină lungă purtată iarna de femeile bogate peste biniş: *ghiordie de hataia verde.* OD. [Din turc. ***kürdie***].

ghiordúm, ghiordumuri n. (înv.; reg.) joc de cărţi: *o grămadă de mosafiri se şi aşezaseră la ghiordum.* GHICA. [Din turc. ***gördum***].

ghiorghín, ghiorghini m. arbust din familia rozaceelor, cu flori albe plăcut mirositoare şi cu fructele sub forma unor boabe cu gust plăcut (*Crathaegus exya antha*). [Et. nec.].

ghiorlán[1] m. v. **gherlan[1]**.

ghiorlán[2], ghiorlani m. **1.** (reg.) bădăran, mitocan, mojic: *un ghiorlan c-un petec de pămînt.* CR.; **2.** (reg.) om mîncăcios; mîncău; (şi: **gherlan**). [De la ***ghiorăi***].

ghiorţ interj. cuvînt care imită sunetul produs de înghiţirea lacomă a unei băuturi sau de intestinele goale: *suge un fund de tinichea: ghiorţ, ghiorţ, ghiorţ.* DELAVR. [Onomat.].

ghiorţăí, pers. 3 **ghiórţăle** vb. (intr.) a chiorăi. [***Ghiorţ** + -ăi*].

ghiorţăitúră, ghiorţăituri f. înghiţitură: *nu vrei o ghorţăitură să-ţi speli beregata?* C.L. [***Ghiorţăi** + -tură*].

ghióş, ~i, ghioşă, ~e a. (reg.; despre animale) alb curat. [Et. nec.].

ghióşă, ghioşe f. daltă subţire cu care se gravează pietrele litografice sau plăcile metalice. [Din fr. ***guilloche***].

ghiótură, (rar) **ghioture** f. mulţime, grămadă: *în fiecare sîmbătă seara ne strînge ghiotură în tindă.* ST.; **cu ghiotura,** în cantitate mare, cu nemiluita: *s-apucă de însemnat la greşele cu ghiotura pe o draniţă.* CR.; **a vinde** (sau **a cumpăra**) **cu ghiotura,** a vinde (sau a cumpăra) la hurtă, cu ridicata. [Din turc. ***götürü***].

ghiozdán, ghiozdane n. **1.** geantă (purtată în spate) pentru şcolari (mici): *puneam cărţile în ghiozdan ... ş-o tuleam la poarcă.* DELAVR.; *maica în ghiozdan le pune cîte două mere bune.* VIERU; *ghiozdane de piele;* **2.** (înv.) portofel mare, taşcă: *nu iese în vaza lumii fără ghiozdan la subţioară.* VLAH. [Din turc. ***cüzdân***].

ghiozdănáş, ghiozdănaşe n. diminutiv al lui ghiozdan: *măre-n puţ că mi-a picat ghiozdănaş cu cărţile.* POP. [***Ghiozdan** + -aş*].

G H

ghipcán, ghipcani m. (reg.) cal rău; mîrţoagă: *D-zeu să te ferească de ghipcani ce stau în loc.* AL. [Et. nec.].

ghips, ghipsuri n. **1.** sulfat natural de calciu care are numeroase întrebuinţări (în industrie): *o coloană ... susţinea un fronton de ghips aurit.* GHEŢIE; **a pune în gips**, a imobiliza (un membru fracturat) cu ajutorul unui pansament cu acest sulfat; **2.** obiect sau ornament făcut din acest sulfat; (şi: (reg.) **gips**). [Din germ. ***Gips***, lat. ***gypsum***].

ghipsá, ghipsez vb. (tr.) a imobiliza, a întări sau a repara cu ghips. [***Ghips*** + ***-a***].

ghipsát, ~ţi, ghipsată, ~e a. imobilizat cu ghips: *are mîna ghipsată.* [V. ***ghipsa***].

ghipsotécă, ghipsoteci f. **1.** colecţie de statuete şi de elemente ornamentale din ghips; **2.** loc în care se păstrează o astfel de colecţie. [Din fr. ***gypsothèque***].

ghírav, ~i, ghiravă, ~e a. (reg.) cam bolnav; slăbit (de boală); (reg.) cîrav: *eu sînt ghirav, de aceea te rog să mă ierţi.* VOIC. [Et. nec.].

ghírcă f. specie de grîu bogat în gluten (*Triticum durum*): *un grîu care se numeşte ghircă.* GHICA. [Din ucr. ***hyrka***].

ghirín, ghirini m. plantă erbacee care creşte prin locurile sărate şi în zonele marine (*Halimane pedunculata*). [Et. nec.].

ghirlándă, ghirlande şi (pop.) **ghirlânzi** f. **1.** împletitură de flori sau de frunze în formă de lanţ: *de flori nepieritoare ghirlandă.* ALEX.; (fig.) *ghirlandă de fecioare.* AL.; **2.** ornament (arhitectonic) avînd forma unei astfel de împletituri: *m-am deşteptat în patul monumental, sub ghirlandele de flori şi amoraşi sculptaţi.* GHEŢIE. [Din fr. ***guirlande***].

ghişéft n. v. **gheşeft.**

ghişét n. v. **ghişeu.**

ghişéu, ghişee n. deschizătură sau fereastră mică făcută în uşa sau în peretele unui birou, prin care publicul ia contact cu funcţionarii unei instituţii: *porneşte ... la ghişet.* CAR.; *la ghişeul indicat în aviz staţionau trei persoane.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **ghişet**). [Din fr. ***guichet***].

ghitáră f. v. **chitară.**

ghitaríst m. v. **chitarist.**

ghiţmăn, ghiţmani m. (reg.) plăcintă cu brînză şi smîntînă. [De la ***Gethsemani*** n. pr.].

ghiţós a. v. **viţos.**

ghiu, ghiuri n. bară (de lemn sau de metal) fixată cu un capăt la baza arborelui din pupa unei nave cu pînze, de care se leagă marginea de jos a velei: *dezlegau vela mare de pe ghiu.* TUD. [Din fr. ***gui***].

ghiudém n. v. **ghiuden.**

ghiudén, ghiudenuri n. cîrnat uscat şi presat, foarte condimentat, făcut din carne de oaie, de capră sau de vacă: *resturi de ghiuden şi de vin pe masă.* CĂL.; *ghiuden de Botoşani;* (şi: **ghiudem**). [Din turc. ***göden***].

ghiuduneá, ghiuduneie f. (reg.) **a trage cuiva o ghiudunea**, a păcăli, a trage pe sfoară pe cineva. [Din turc. ***götüne***].

ghiúj, ghiuji m. (reg.; iron.) moş, moşneag: *fugi la naiba, ghiuj bătrîn!* POP. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***gjusc*** „bunic"].

ghiúl, ghiuluri n. **1.** (înv.) scul: *ghiuluri de bumbac.* POP.; **2.** inel masiv (pentru bărbaţi) cu ornamente. [Din turc. ***kül*** „totalitate"].

ghiuleá, ghiulele f. **1.** proiectil sferic folosit la tunurile vechi; (p. ext.) proiectil (de artilerie): *toate-a lui ghiulele loveau turcescul furnicar.* AL.; **2.** obiect din metal, de diferite greutăţi, cu care se antrenează atleţii; halteră: *le urca, potolit, la loc, ca pe nişte ghiulele de atlet.* VOIC. [Din turc. ***gülle***].

ghiulghiulí a. v. **ghiurghiuliu.**

ghiulúş n. (înv.) adunare, întrunire: *şi atunci făcură ghiuluş acolo la Cluj.* N.COSTIN. [Din magh. ***gyülés***].

ghiúm, ghiumuri n. (înv.) ibric de aramă. [Din turc. ***güm***].

ghiumbrúc, ghiumbrucuri n. (înv.) vamă: *nici să cuteze a supăra pentru o cerere de ghiumbruc* (a. 1802). URIC. [Din turc. ***gumrük***].

ghiúmie, ghiumii f. (reg.) echer, colţar folosit de zidari, dulgheri şi tîmplari. [Din turc. ***gümie***].

ghiurghiulíu, ~ii, ghiurghiulie, ~ii a. (reg.) **1.** roşu-deschis, trandafiriu, profiriu: *rochie de balastîncă ... ghiurghiulie.* AL.; **2.** (spec.; despre culoarea vinului) profiriu; (şi: (înv.) **ghiulghiuli**). [Din turc. ***gülgülü***].

ghiuvergileá f. (înv.) salpetru, silitră: *ghiuvergilea, adică silitră* (a. 1802). URIC. [Din turc. ***güvergilé***].

ghivéci, ghivece şi **ghiveciuri** n. **1.** vas de pămînt ars în care se plantează flori: *un vînt puternic răstoarnă nişte ghiveciuri de flori.* CAR.; **2.** vas de pămînt ars pentru prepararea bucatelor: *gîscanul în ghiveci adus.* PANN; **3.** mîncare făcută din diferite zarzavaturi tocate (maestecate cu bucăţele de carne): *un ghiveci prea ardeiat;* **ghiveci călugăresc**, mîncare din zarzavat de post; **4.** (fig.) compoziţie eterogenă, amestec confuz: *ghiveciuri literare cu fel de fel de dresuri.* HOGAŞ; (adj.) *mangale cu cărbuni ghiveci.* GHICA. [Din turc. ***güveç***].

ghivént, ghiventuri n. şanţ elicoidal care asigură asamblarea prin înşurubare; filet. [Din germ. ***Gewinde***].

ghiviziú, ~ii, ghivizie, ~ii a. (reg.) roşu-închis, purpuriu: *vin ghiviziu.* [Din turc. ***güvezi***].

ghizd, ghizduri n. **1.** perete, căptuşeală în interiorul fîntînii: *temniţă subterană ... susţinută de toate părţile cu ghizduri de lemn, tocmai ca ale puţurilor.* FIL.; **2.** împrejmuire din piatră, din bîrne etc. la o fîntînă, de la pămînt în sus; ghizdei: *fîntîna adîncă cu ghizduri de lemn.* ST. [Cf. sl. ***gyzd*** „podoabă"].

ghízdav, ~i, ghizdavă, ~e a. (înv.) frumos, plăcut, elegant: *o fecioară frumoasă şi ghizdavă.* DOS.; *comedie foarte ghizdavă şi nostimă.* NEGR. [Din sl. ***gyzdavŭ***].

ghizdăví, ghizdăvesc vb. (înv.; refl.) a se înfrumuseţa: *limba ... împodobindu-să şi subţiindu-să, frumos s-au schizmit şi s-au ghizdăvit.* CANT. [***Ghizdav*** + ***-i***].

ghizdăvíe f. (înv.) frumuseţe, graţie: *atîta frîmseţe şi ghizdăvie.* DOS. [***Ghizdav*** + ***-ie***].

ghizdeé, ghizdele f. diminutiv al lui ghizd: *o fîntînă cu ghizdele de stejar.* CR. [***Ghizd*** + ***-ea***].

ghizdéi, ghizdei n. **1.** ghizd; **2.** plantă pentru nutreţ, asemănătoare cu trifoiul, avînd florile galbene (*Lotus corniculatus*); (şi: (reg.) **vizdei**). [Et. nec.].

ghizduí, ghizduiesc vb. (reg.; tr.) a căptuşi pe dinăuntru cu ghizduri: *a ghizdui fîntîna.* [***Ghizd*** + ***-ui***].

ghizlúc, ghizluci m. (reg.) ilic: *pînă ziua lumina, ghizlucul şi-l isprăvea.* POP. [Din turc. ***güzluk*** „haină de toamnă"].

giácă, giace şi **geci** f. jachetă scurtă pînă la talie. [Din it. ***giacca***, engl. ***jacket***].

giberelínă, gibereline f. substanţă cu acţiune stimulatoare asupra creşterii plantelor. [Din fr. ***gibbérelline***].

gibón, giboni m. maimuţă antropoidă care trăieşte în pădurile din sudul Asiei (*Hylobates*): *un gibon apelpisit care se căzneşte să-şi convertească rînjetul în zîmbet.* VINEA. [Din fr. ***gibbon***].

gibozitáte, gibozităţi f. (med.) deformare a coloanei vertebrale; cocoaşă, cifoză. [Din fr. ***gibbosité***].

gig[1], giguri n. (reg.) val mare dintr-o ţesătură: *se fac multe giguri de sumani.* CR. [Din magh. ***vég***].

gig[2], giguri n. ambarcaţie sportivă cu scaune rulante, folosită la învăţarea canotajului. [Din engl. ***gig***].

gíga-[1] element de compunere care, antepus denumirii unei unităţi de măsură, semnifică multiplicarea de un miliard de ori. [Din fr. ***giga-***].

gíga[2] m. invar. gigabit. [Prescurtare din ***gigabit***].

gigabít, gigabiţi m. (inform.) unitate de informaţie egală cu un milion de biţi. [Din engl. ***gigabyte***].

gigacaloríe, gigacalorii f. (fiz.) unitate de măsură egală cu un miliard de calorii. [Din fr. ***gigacalorie***].

gigacalorimétru, gigacalorimetre n. calorimetru care măsoară gigacaloriile. [***Giga-*** + ***calorimetru***].

gigánt, giganţi m. **1.** uriaş: *Memfis, o cetate de giganţi.* EM.; **2.** construcţie foarte mare; **3.** (fig.) persoană cu aptitudini excepţionale: *Napoleon a fost un gigant al războiului;* (adj.) *copiii acelor oameni giganţi de altădată.* AL.; **4.** (mit.) fiinţă uriaşă, fiu al Terrei; (adj.) *ghiganta lor putere.* PANN. [Din lat. ***gigas, -antis***].

gigantésc, ~şti, gigantească, ~şti a. (livr.) gigantic. [Din fr. ***gigantesque***].

gigántic, ~ci, gigantică, ~ce a. de dimensiuni, de proporţii foarte mari; uriaş, enorm, colosal: *munţi, gigantice fantasme.* AL.; (fig.) *proiecte gigantice.* [Din germ. ***gigantisch***].

gigantísm n. **1.** însuşirea de a fi gigantic; **2.** concepere a unui lucru, a unui eveniment în proporţii gigantice; exagerare: *acest gigantism... nu este fără motivarea lui istorică.* CĂL.; **3.** (med.) boală endocrină manifestată prin creşterea excesivă a (unor părţi ale) corpului. [Din fr. ***gigantisme***].

gigantizá, gigantizez vb. (rar; tr.) a da proporţii gigantice. [***Gigant*** + ***-iza***].

gigantizáre, gigantizări f. acţiunea de a gigantiza şi rezultatul ei. [V. ***gigantiza***].

gigantizát, ~ţi, gigantizată, ~e a. căruia i s-au atribuit proporţii uriaşe; care a devenit foarte mare: *poetul se simte bine către piscuri şi singurătăţi, în natura barbară, gigantizată asiatic, spre a fi mai barbară.* CĂL. [V. ***gigantiza***].

gigantomahíe f. (mit.) luptă a giganţilor contra zeilor. [Din fr. ***gigantomachie***].

gigantomaníe, gigantomanii f. (rar) tendinţă de a prezenta totul exagerat sau de a plănui lucruri gigantice: *am mai vorbit şi altă dată ... despre gigantomania spiritului indic.* BL. [Din germ. ***Gigantomanie***].

gigantostracée, gigantostracee f. (la pl.) ordin de crustacee gigantice, care au apărut la sfîrşitul silurianului şi au trăit pînă la sfîrşitul erei paleozoice; (şi la sg.) crustaceu din acest ordin. [Din fr. ***gigantostracées***].

gígă f. **1.** vechi dans de origine engleză, cu ritm vioi; melodia după care se execută acest dans; **2.** parte finală a vechilor suite instrumentale; **3.** vechi instrument cu coarde, asemănător cu vioara. [Din fr. ***gigne***, it. ***giga***].

gígăt, ~ţi, gigătă, ~e a. (reg.) **1.** slab, subţire; **2.** iute la mers, vioi; mîndru: *te-ntoarce vesel, gigăt.* AL. [Et. nec.].

gígea a. invar. (în limbajul copiilor) frumos, drăguţ: *n-a fost mama cuminte şi gigea cu tine?* VLAH. [Din turc. ***cici***].

gigolétă, gigolete f. (franţuzism) femeie de moravuri uşoare. [Din fr. ***gigolette***].

gigoló m. (franţuzism) bărbat întreţinut de femei (mai în vîrstă), cu care întreţine relaţii de dragoste; bărbat cu purtare dubioasă. [Din fr. ***gigolo***].

gílă, gile f. şopîrlă veninoasă foarte mare, de culoare portocalie sau neagră, care trăieşte în

29795 intrări • 27380 articole • 44022 sensuri

America de Nord şi Centrală (*Heloderma suspectum*). [Din engl. ***gila***].

gîlălui, gîlăluiesc vb. (înv.; tr.) a urî: *cire gîlăluiaşte dereptul, greşi.* COR.; **2.** a persecuta, a urmări: *aceasta cale gîlăluiu pîră la moarte.* COD. VOR.; **3.** a invidia, a pizmui, a rîvni: *ucideţi şi gîlăluiţi şi nu puteţi dobîndi.* COD.VOR. [Din magh. ***gyülölni*** „a urî"].

gilotáj, gilotaje n. (tipogr.) acoperire cu un strat protector a clişeelor zincografice. [Din fr. ***gillotage***].

gimbăşie f. v. geambaşie.

gimnăst, ~şti, gimnastă, ~e m., f. sportiv(ă) care practică gimnastica. [Din fr. ***gymnaste***].

gimnástic, ~ci, gimnastică, ~ce a. care ţine de gimnastică, referitor la gimnastică: *a executat miercuri aproape toate mişcările ei în pas gimnastic.* EM.; *se alimenta frugal şi executa exerciţii gimnastice complicate.* GHEŢIE. [Din fr. ***gymnastique***, germ. ***gymnastisch***].

gimnástică f. **1.** totalitate a exerciţiilor fizice care contribuie la dezvoltarea armonioasă a corpului omenesc: *a-şi întări născînda vigoare prin gimnastică.* HASD.; *gimnastica dezvoltă toate puterile musculare.* EM.; **gimnastică suedeză**, v. **suedez**; **2.** sport care se bazează pe asemenea exerciţii: *campioană olimpică la gimnastică;* **3.** disciplină de învăţămînt pentru exersarea unor astfel de exerciţii: *singurul rămas să suplinească orele de botanică este Dima, profesorul de gimnastică.* GHEŢIE. [Din fr. ***gymnastique***, germ. ***Gymnastik***].

gimnazíăl, ~i, gimnazíală, ~e a. care ţine de gimnaziu, referitor la gimnaziu: *instrucţiunea gimnazială ar trebui să fie neîncetat supusă la o geloasă priveghere.* OD. [***Gimnaziu*** + ***-al***].

gimnaziárh, gimnaziarhi m. conducător şi administrator al unui gimnaziu antic. [Din lat. ***gymnasiarchus***].

gimnázie f. v. gimnaziu.

gimnazíér, gimnazieri m. (rar) gimnazist: *îl urmăreau ochii mamelor şi ai fetelor, căci era gimnazier.* SAD. [***Gimnaziu*** + ***-er***].

gimnazíst, ~şti, gimnazistă, ~e m., f. elev(ă) de gimnaziu: *în adevăr gimnazistul cetea un roman.* C. [***Gimnaziu*** + ***-ist***].

gimnázIu, gimnazii n. **1.** (ant.) loc public pentru exerciţii atletice; **2.** şcoală secundară cu patru clase, alcătuind cursul inferior al liceului: *stradele erau pline de public şi de băieţi din gimnazie.* EM.; *director de gimnasiu.* MAIOR.; **3.** (curent) şcoală reprezentînd treapta a doua a învăţămîntului preuniversitar care cuprinde clasele V-VIII; **4.** cursuri urmate la o astfel de şcoală; durata acestor cursuri: *încă de la terminarea gimnaziului îl dusese la seminar să dea concurs.* CĂL.; *gimnaziul durează patru ani;* (şi: (înv.) **gimnazie**). [Din lat. ***gymnasium***, germ. ***Gymnasium***].

gímnic, ~ci, gimnică, ~ce a. (livr.) gimnastic. [Din lat. ***gymnicus***].

gimnospérmă, gimnosperme f. (la pl.) subîncrengătură a clasei fanerogamelor, care cuprinde plantele ale căror seminţe se dezvoltă pe o carpelă deschisă; (şi la sg.) plantă din această subîncrengătură. [Din fr. ***gymnospermes***].

gimnót, gimnoţi m. peşte din apele Americii de Nord, care poate produce puternice descărcări electrice (*Electrophus electricus*). [Din fr. ***gymnote***].

gimnozofíst, gimnozofişti m. filozof hindus, ascet şi mistic, care ducea o viaţă de o simplitate extremă: *trii filosofi, gimnosofiste, au purces.* CANT. [Din fr. ***gymnosophiste***, lat. ***gymnosophista***].

gin[1], ginuri n. băutură alcoolică obţinută prin distilarea mustului fermentat de cereale, în care s-au pus boabe de ienupăr: *se îndupleca să-l ducă la misiune, în schimbul unei sticle de gin.* TUD. [Din engl., fr. ***gin***].

gin[2], ginuri n. (reg.) sondă cu care pescarii identifică locurile unde stă cega la malul apei. [Et. nec.].

gin[3], gini m. (la mahomedani) geniu rău, demon: *Bosforul desmierdat de-a ginilor suflare.* AL.; *ginii trecuturilor se izbesc de ruinele unui palat.* EM. [Et. nec.].

gin[4], ginuri n. **1.** (tehn.) maşină care separă bumbacul de seminţe; **2.** (tehn.) maşină pentru ridicarea şi deplasarea greutăţilor mari. [Din engl. ***gin***].

ginandríe f. (med.) masculinizare a femeii datorită lipsei hormonilor estrogeni şi dominaţiei celor androgeni. [Din fr. ***gynandrie,*** germ. ***Gynandrie***].

ginecéu, ginecee n. **1.** apartament destinat femeilor în casele grecilor antici; **2.** loc destinat femeilor în vechile biserici creştine; **3.** pistil la flori. [Din lat. ***gynaeceum***, fr. ***gynécée***].

ginecológ, ginecologi m. medic specialist în ginecologie; (adj.) *medic ginecolog.* [Din fr. ***gynécologue***].

ginecológic, ~ci, ginecologică, ~ce a. care ţine de ginecologie, referitor la ginecologie. [Din fr. ***gynécologique***].

ginecologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul şi tratarea bolilor aparatului genital feminin. [Din fr. ***gynécologie***].

ginecomastíe, ginecomastii f. (med.) dezvoltare anormală a mamelelor la bărbat. [Din fr. ***gynécomastie***].

gínere, gineri m. **1.** soţ considerat în raport cu părinţii soţiei: *am o singură fată şi-oi vedea eu pe cine mi-oi alege de ginere.* CR.; **2.** (pop.) mire: *am găsit să vă căsătoresc pe amîndouă; aştept acum curînd să sosească ginerii voştri din Ţarigrad.* OD. [Lat. ***gener, -eris***].

ginerí, gineresc vb. (rar; tr.) a face ginere: *ar fi poftit dumnealui să-l ginerească.* ISP. [***Ginere*** + ***-i***].

ginerícă, ginerici m. (fam.) diminutiv al lui ginere. [***Ginere*** + ***-ică***].

gineríe f. (rar) calitatea de ginere: *primesc cu bucurie ... gineria ce-mi dai.* ISP. [***Ginere*** + ***-ie***].

ginéstră, ginestre f. arbust mic cu frunze lanceolate şi cu flori galbene (*Genista ovata*). [Din it. ***ginestra***].

gingáş, ~i, gingaşă, ~e a. **1.** firav, plăpînd, delicat, fin: *al ei chip gingaş şi tînăr.* EM.; *corp gingaş;* **2.** (fig.) plin de delicateţe, de sensibilitate; sensibil: *gingaşă frumuseţe.* AL.; **3.** care nu rezistă la căldură prea mare sau prea scăzută, la şocuri etc.; **4.** dificil, greu de realizat: *această poznaşă trebuşoară şi gingaşă în multe privinţi.* CR. [Din magh. ***dsingás***].

gingăşái, ~i, gingăşea sau **gingăşicá, gingăşele** a. diminutiv al lui gingaş; delicat, fin: *dragă-mi e leliţa mică şi la trup cam gingăşică.* POP. [***Gingaş*** + ***-el***].

gingăşí, gingăşesc vb. (înv.; refl.) **1.** a deveni sensibil: *s-a gingăşit cu totul;* **2.** a se alinta: *luo pre ceale doao roabe şi pre una să răzima, ca cînd s-ar gingăşi.* BIBLIA. [***Gingaş*** + ***-i***].

gingăşíe, gingăşii f. **1.** însuşirea de a fi gingaş; graţie, delicateţe: *cînd o văzură, se minunară de aşa rară gingăşie.* ISP.; **2.** simţire gingaşă, duioşie: *în corpul său uriaş se ascunde o gingăşie sentimentală.* MAIOR.; (fig.) *cu supţirimea şi gingăşia condeiului său, au ştiut într-atîta frumsăţa pe eroii săi.* B.-DEL.; **3.** dovadă de afecţiune: *îi petrece pînă la uşă, ţinîndu-le cu gingăşie paltonul să se îmbrace.* CĂL.; **4.** situaţie (dificilă) care cere pricepere, tact pentru a fi rezolvată. [***Gingaş*** + ***-ie***].

gingíe şi (reg.) **gíngie, gingii** f. ţesut care învelește în exterior alveolele dentare şi rădăcinile dinţilor şi măselelor: *scoate din traistă o bucăţică de covrig, o-nmoaie în năstrapă şi-ncepe s-o morfolească-n gingii.* CAR.; (fig.) *nevoiaşii noştri critici ... morfolesc arta în gingii.* VLAH.; (şi: (reg.) **gingină**). [Lat. ***gingiva***].

gíngină f. v. gingie.

gingirícă, gingirici f. peşte marin mic asemănător cu scrumbia de Dunăre (*Clupeonella delicatula*). [Et. nec.].

gingirlíu, ~li, gingirlie, ~ii a. (înv.) **1.** nostim, plăcut: *un june giungiurliu;* **2.** cu caimac: *îl aşteptau filigeanul cu cafea gingirlie şi narghileaua.* VOIC.; (şi: **giungiurliu**). [Din turc. ***cicili*** „drăguţ, nostim"].

gingivál, ~i, gingivală, ~e a. care aparţine gingiei, referitor la gingie. [Din fr. ***gingival***].

gingivítă, gingivite f. (med.) inflamaţie a gingiilor. [Din fr. ***gingivite***].

giní, ginesc vb. (arg.; tr.) a observa, a vedea, a zări. [Et. nec.].

gínire, giniri f. (arg.) faptul de a gini. [V. ***gini***].

ginkgo m. invar. (bot.) arbore originar din China, cu frunzele în evantai, cultivat ca plantă ornamentală (*Ginkgo biloba*). [Din fr., lat. ***ginkgo***].

ginofób, ~i, ginofobă, ~e a. (rar) care urăşte femeile, care propagă ura faţă de femei: *literatura iberică e destul de bogată în astfel de opere ginofobe.* CĂL. [***Gino*** (<gr. ***gynê*** „femeie") + ***-fob***].

gínseng m. **1.** plantă din familia araliaceelor originară din Coreea, cu proprietăţi terapeutice deosebite; rădăcina vieţii (*Panax ginseng*); **2.** preparat medicamentos din această plantă cu proprietăţi întăritoare. [Din fr., engl. ***ginseng***].

gíntă, ginţi f. **1.** grup de oameni alcătuit din urmaşii aceluiaşi strămoş, care constituia forma fundamentală de organizare în societatea primitivă: *teritoriul ca proprietate gentilă; întreaga putere de producţiune a teritoriului împărţită pe indivizii ginţii.* EM.; **2.** (livr.) neam, origine: *latina gintă.* AL.; (fig.) *gintea irascibilă a autorilor.* NEGR.; **dreptul ginţilor**, dreptul internaţional; (şi: (înv.) **ginte**). [Din lat. ***gens, -ntis***].

gínte f. v. gintă.

gioálă f. v. giol.

gloársă, gioarse f. (reg.) lucru uzat: *o gioarsă de pistol.* [Cf. ucr., bulg. ***cereslo***].

giobertít, giobertite şi **giobertíturi** n. carbonat natural de magneziu; magnezit. [Din fr. ***giobertite***].

giocoso [giocózo] adv. (muz.) vesel, cu veselie. [Cuv. it.].

giol, gioale şi **gioluri** n. **1.** (la jocul de arşice) numărul de arşice puse în joc de fiecare jucător: *aşează giolurile în rînd.* ISP.; **a face** (sau **a da**) **pui de giol**, **a)** a cîştiga toate arşicele; **b)** (fig.) a şterpeli, a fura: *să-i dea pui de giol la inel.* ISP.; **2.** (la pl.) arşice; **3.** (fam.) **a da la gioale**, a lovi peste picioare; (şi: (reg.) **gioală**). [Probabil din turc. ***cüll***].

giolár, giolari m. **1.** jucător de arşice: *reputaţia lui de giolar era mare.* GHICA; **2.** (fig.) şterpelitor; hoţ. [***Giol*** + ***-ar***].

giolí, giolesc vb. (reg.; intr.) **1.** a juca arşice; **2.** (fig.; şi tr.) a şterpeli, a fura: *au giolit milioane.* [De la ***giol***].

glonát, glonate n. (reg.; peior.) picior: *mă dor glonatele.* [Cf. magh. ***csont*** „os"].

giórno adv. **a giorno**, ca ziua: *luminat a giorno.* [Cuv. it.].

giorováĭ vb. v. ciorováĭ.

glos a. v. jos.

giosíre, giosiri f. (reg.) înjosire, degradare: *nu vei dobîndi slujbe cinstite făr argint sau făr ciocotniţire sau alt feliu de-ovilită giosire.* B.-DEL. [***Gios*** + ***-ire***].

giosít, ~ţi, giosită, ~e a. (reg.) înjosit, degradat: *lucru-i ticălos d-inime giosite gînduri a purta deznădăjduite.* B.-DEL. [***Gios*** + ***-it***].

gipaét, gipaeţi m. (rar) zăgan, vultur bărbos (*Gypaëtus barbatus*). [Din fr. ***gypaete***].

gips n. v. ghips.

gir, giruri n. **1.** menţiune pe dosul unei cambii care autentifică transferarea ei: *girurile astea două.* CAR.; **2.** garanţie dată de cineva pentru acţiunile, angajamentele altuia: *ofer garanţii serioase,... o ipotecă rangul întîi pe o vie pe rod şi giruri de valoare.* VINEA; *a avea girul cuiva.* [Din it. ***giro***, germ. ***Giro***].

gira, girez vb. (tr.) a-şi da girul, a garanta pentru cineva. [Din it. ***girare***, germ. ***girieren***].

giráfă, girafe f. **1.** mamifer erbivor cu gîtul foarte lung, care trăieşte în Africa (*Giraffa camelopardalis*); **2.** suport care permite deplasarea unui microfon (atunci cînd cîntăreţii se mişcă pe scenă). [Din fr. ***girafe***].

girandólă, girandole f. (înv.) **1.** candelabru cu mai multe braţe: *două statui purtau pe cap cîte o girandolă cu cîte 12 luminări transparente şi parfumate.* CĂL.; **2.** cercel cu diamante împreunate. [Din fr. ***girandole***, it. ***girandola***].

giránt, giranţi m. **1.** persoană care girează (o cambie): *girant responsabil;* **2.** persoană care reprezintă provizoriu o instituţie: *funcţionează ca ministru ad-interim sau, mai degrabă, ca girant.* CĂL. [Din it. ***girante***, germ. ***Girant***].

giráre, girări f. faptul de a gira. [V. ***gira***].

giratár, giratari m. persoană în favoarea căreia este girată o cambie. [Din it. ***giratario***].

giratóriu, ~ii, giratorie, ~ii a. circular, de rotaţie: *după o amplă mişcare giratorie îşi aduse picioarele pe pămînt.* VINEA; *deplasare giratorie;* **sens giratoriu**, sens de circulaţie care obligă la o rotaţie de la stînga la dreapta. [Din fr. ***giratoire***].

giráţie, giraţii f. (tehn.) mişcare circulară, de rotaţie. [Din fr. ***giration***].

giravión, giravioane n. avion cu aripile avînd o mişcare giratorie. [Din fr. ***giravion***].

gireádă, girezi f. (înv.; reg.) şiră de grîu, de paie, de fîn etc.: *vîntul fură o scînteie şi-n girezi el o aruncă.* AL. [Et. nec.].

girl [găl] f. dansatoare de cabaret, de music-hall (în ţările occidentale). [Cuv. engl.].

girocompás, girocompase n. girodirecţional. [Din fr. ***gyrocompas***].

girodirecţionál, girodirecţionale n. instrument de bord care indică, în grade, direcţia avionului; girocompas. [***Giro***(*scop*) + ***direcţional***].

girométru, girometre n. instrument care înregistrează grafic viteza unghiulară a unui avion. [Din fr. ***gyromètre***].

girondián, ~eni, girondiană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) etajul miocenului inferior din regiunile cu sedimentaţie adîncă. [Din fr. ***girondien***].

girondín, girondini m. membru al grupării politice care a reprezentat interesele burgheziei în Revoluţia franceză de la 1789-1794; girondist. [Din fr. ***Girondin***].

girondíst, girondişti m. (germanism) girondin: *în calitate de conducător al girondiştilor a avut o deosebită înrîurire asupra mersului marii Revoluţii franceze.* BL. [Din germ. ***Girondisten***].

giroorizónt, giroorizonturi n. aparat de bord giroscopic, care indică înclinarea longitudinală şi laterală a avionului. [Din fr. ***gyrohorizon***].

giroscóp, giroscoape n. disc rotitor folosit la aparatele care dau indicaţii în legătură cu direcţia de zbor a avioanelor. [Din fr. ***gyroscope***].

giroscópic, ~ci, giroscopică, ~ce a. care ţine de giroscop, referitor la giroscop; **compas giroscopic**, aparat care indică direcţia în grade (la avion) sau nordul geografic (la nave). [Din fr. ***gyroscopique***].

giruétă, giruete f. instrument meteorologic pentru determinarea direcţiei şi intensităţii vîntului. [Din fr. ***girouette***].

gitán, gitani m. (franţuzism) ţigan; (adj.) *sună ca drimbala a ursarilor gitani.* EM. [Din fr. ***gitan***].

giubeá, giubele f. (înv.) **1.** haină lungă şi largă de postav (căptuşită cu blană), purtată de boieri deasupra anteriului: *giubea de pambriu blănită cu samur.* NEGR.; **2.** haină lungă şi largă purtată de preoţi, de lăutari sau de ţărani: *cu cît giubeaua e mai terfelită, cu atît ţiganul e mai fudul.* AL. [Din turc. ***cüppe***].

giubéică, giubeici f. (reg.) giubea ţărănească; scurteică. [***Giubea*** + *-ică*].

giubelíu, giubelii m. (înv.) **1.** boier cu giubea; **2.** (fig.) om retrograd. [***Giubea*** + *-eliu*].

giubén n. v. **joben**.

giudecătă f. v. **judecată**.

giudecătór m. v. **judecător**.

giudecíe f. v. **judecie**.

giudéţ n. v. **judeţ**.

giugiuleálă, giugiulelí f. dezmierdare, mîngîiere: *uitîndu-se la ea cu ochi galeşi şi cu giugiuleli, îi zise.* ISP. [***Giugiuli*** + *-eală*].

giugiulí, giugiulesc vb. (refl. şi tr.) a (se) dezmierda, a (se) mîngîia: *se giugiuliră ca nişte porumbei.* ISP.; *nu-l mai slăbea, îl giugiulea, îl pupa.* M.CAR.; (p. ext.) *păsări îmblînzite-n cuiburi distind penele alese, ciripind cu ciocu-n soare, gugiulindu-se cu-amor.* EM.; (şi: (reg.) **gugiuli**). [Et. nec.].

giúlgiu, giulgiuri n. **1.** pînză subţire şi fină: *un vînăt giulgi se-ncheie nod pe umerele goale.* EM.; **2.** pînză cu care se acoperă mortul; linţoliu: *are şi faţa lui cu giulgiu legată.* ANTIM; *o ceaţă ce vine şi se întinde ca un giulgiu mortuar.* NEGR.; (fig.) *nu ezită să acopere cu giulgiul acestei semnificaţii chiar şi evenimentele istorice dinainte de creştinism.* BL.; **3.** (fig.) văl; aură: *fantasmă-nvălită c-un giulgiu de albă ceaţă.* AL. [Din magh. ***gyolcs***].

giulgiuí, giulgiuiesc vb. (rar; tr.) **1.** a acoperi cu un giulgiu; **2.** (fig.) a înveli: [fiare] *ce luna giulgiuieşte cu dalba ei zăpadă.* AL. [De la ***giulgiu***].

giumbúş, giumbuşuri n. (rar) giumbuşluc: *dispariţia lui ... era o pagubă reală pentru atîţia amatori de giumbuşuri.* CAR.; *ursul le făcea felurimi de giumbuşuri.* [Din turc. ***cümbüş***].

giumbuşál, ~i, giumbuşică, ~ele a. (rar) hazliu, poznaş: *ariciul e mititel ... că e mic şi giumbuşel.* POP. [***Giumbuş*** + *-el*].

giumbuşlúc, giumbuşlucuri n. faptă, gest, vorbă care stîrneşte rîsul; ghiduşie, caraghioslîc: *nesăratele lui giumbuşlucuri ... îi scoseseră faima de băiat deştept.* M.CAR. [Din turc. ***cümbüşlük***].

giúncă f. v. **juncă**.

giunghi n. v. **junghi**.

giunghiére f. v. **junghiere**.

giungiurlíu a. v. **gingirliu**.

giupînеşícă f. v. **jupîneşică**.

giúrgină, giurgine f. (înv.) **1.** femeie din Georgia: *o giurgină ţi-alesei, cu frumuseţe minunată.* PANN; **2.** horă turcească cu figuri şi cu gesturi caraghioase; **a juca giurgina pe cineva**, a duce de nas, a înşela: *să-l joace giurgina.* ISP. [Din turc. ***čurčuna***].

giurgiuveá f. v. **cercevea**.

giurumeá f. v. **geremea**.

giuvaiér, giuvaiere şi (înv.) **giuvaieruri** n. **1.** bijuterie: *dacă ai giuvaieruri, trebuie să le arăţi.* AL.; **2.** (fig.) comoară: *un giuvaier de ginere ca acesta.* ISP.; (şi: (înv.) **juvaier**). [Din turc. ***cevahir*** (pl. de la *cevher*)].

giuvaiergeríe, giuvaiergerii f. **1.** arta giuvaiergiului; lucrare executată de giuvaiergiu; **2.** atelierul sau prăvălia giuvaiergiului. [***Giuvaiergiu*** + *-ărie*].

giuvaiergíu, giuvaiergii m. persoană care face sau vinde bijuterii; bijutier: *cei mai vestiţi giuvaiergii din Stambul.* FIL. [Din turc. ***cevahirci***].

giuvaiericá, giuvaiericale f. (înv.) bijuterie: *cîteva giuvaiericale de ale ei.* ISP. [Din gr. mod. ***tsovarikά***].

giuválă, giuvele f. (înv.) giuvaier. [Din it. ***giovello***].

giuvélnic, giuvelnice n. (reg.) coş special din plasă de sfoară şi cercuri de lemn, pentru ţinut peşti: *crapii prinşi îi păstram vii în giuvelnic.* VOIC. [Et. nec.].

giveţián, ~eni, giveţiană, ~ene a. şi n. (care ţine de, care se referă la) ultimul etaj al devonianului mediu. [Din fr. ***givétien***].

givórniţă f. v. **viforniţă**.

gîcí vb. v. **ghici**.

gîcíre f. v. **ghicire**.

gîcít n. v. **ghicit**.

gîcitoáre f. v. **ghicitoare**.

gîcitór m., f. v. **ghicitor**.

gîcitúră f. v. **ghicitură**.

gîde, gîzi m. călău: *veni gîdea şi o chemă la osîndă.* ISP. [Et. nec.].

gîdilă, gîdil vb. **1.** (tr.) a atinge uşor (cu vîrful degetelor) corpul cuiva, producînd o senzaţie specifică (însoţită de rîs): *îşi înecă vorbele din urmă într-un rîs artificial, ... ca şi cum l-ar'fi gîdilat cineva.* VLAH.; **2.** (tr.) a produce o senzaţie plăcută; a măguli, a linguşi: *versuri minunate, care gîdilă auzul.* NEGR.; **3.** (refl.) a fi sensibil la atingerile uşoare (cu vîrful degetelor): *se gîdilă;* **4.** (înv.; tr.) a îndemna, a împinge; a excita: *iară pre altul* [diavolul] *la beţie şi la curvie gîdilează.* DOS.; (şi: (reg.) **gîdili**). [Din bulg. ***gădel mi je*** „mă gîdilă"].

gîdilăre, gîdilări f. acţiunea de a (se) gîdila şi rezultatul ei; gîdilat: *eu prin a mele măiestrii lunecoase ş-ispite, măguliri, gîdăliri şi momele ... acum toată lumea stăpînesc.* B.-DEL.; (şi: (reg.) **gîdilire**). [V. ***gîdila***].

gîdilát n. gîdilare: *se apleacă pînă simte răsuflarea celuilalt, uşoară, ca un gîdilat, lîngă ureche.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **gîdilit**). [V. ***gîdila***].

gîdilátor, ~i, gîdilătoáre a. (rar) care gîdilă; care produce o senzaţie plăcută: *cîte un hohot de rîs, tînăr, gîdilitor, se auzea ca o notă clară peste murmurul de vorbe.* VLAH.; (şi: (reg.) **gîdilitor**). [***Gîdila*** + *-tor*].

gîdilătúră, gîdilături f. **1.** acţiunea de a gîdila; gîdilare; **2.** senzaţie provocată prin gîdilare: *simţea o gîdilitură la lingurea, întocmai ca în scrînciob.* TUD.; **3.** (fig.) senzaţie plăcută; (şi: (reg.) **gîdilitură**). [***Gîdila*** + *-tură*].

gîdilí vb. v. **gîdila**.

gîdilíci n. (fam.) mîncărime; **a avea gîdilici la limbă**, a avea chef, poftă de vorbă; a nu putea păstra o taină: *Moş Roată ... avea gîdilici la limbă.* CR. [***Gîdili*** + *-ici*].

gîdilicióş, ~şi, gîdilicioásă, ~e a. care se gîdilă uşor. [***Gîdili*** + *-ic* + *-ios*].

gîdilíre f. v. **gîdilare**.

gîdilít n. v. **gîdilat**.

gîdilítor a. v. **gîdilător**.

gîdilitúră f. v. **gîdilătură**.

gîfăí vb. v. **gîfîi**.

gîfîí, gîfîi vb. (intr.) **1.** a respira des şi greu: *se duse la părîu gîfăind.* ISP.; *se întunră gîfuind.* CR.; **2.** (fig.) a pufăi: *a ajuns cu Caraiman la şatra lui Bogonos, acolo unde gîfîiau foile şi băteau ciocanul şi barosul în preajma jarului.* SAD.; *locomotiva gîfîie la deal;* (şi: **gîfăi, gîfui**). [Onomat.].

gîfîiálă, gîfîileli f. răsuflare grea şi sacadată; gîfîit: *simţi în ceafă gîfîiala nimănui.* VIERU. [***Gîfîi*** + *-eală*].

gîfîire, gîfîiri f. acţiunea de a gîfîi şi rezultatul ei. [V. *gîfîi*].

gîfîit n. faptul de a gîfîi; răsuflare deasă şi grea; zgomot produs de o astfel de răsuflare; gîfîială, gîfîire: *s-a lepădat iar pe scaun, pînă i-a contenit gîfîitul.* SAD.; (fig.) *gîfîitul greu, puternic al maşinii.* VLAH. [V. *gîfîi*].

gîfîitór, gîfîitoáre a. care gîfîie; cu gîfîieli. [*Gîfîi* + *-tor*].

gîfuí vb. v. gîfîi.

gîgîí, pers. 3 **gîgîie** şi **gîgîieşte** vb. (intr.) a scoate strigăte de ga-ga: *gîgîie o pasăre sălbatică, ciudată, de baltă.* ST.; *gîsca gîgîie;* (depr.) *serveşte de curte judecătorească; în sînul ei gîgîieşte claia vorbariţă a avocaţilor.* AL.; *nu găgăiţi toate o dată.* SAD.; (şi: **găgăi**). [Onomat.].

gîgîíre, gîgîíri f. faptul de a gîgîi; strigăt caracteristic scos de gîşte (sau de raţe); gîgîit, gîgîitură: *stoluri de gîşte sălbatice treceau din cînd în cînd prin înălţime, chemîndu-se cu găgăiri muzicale.* SAD.; (şi: **găgăire**). [V. *gîgîi*].

gîgîít, gîgîíturi n. gîgîire: *între fîmei, ca de la gîgîitul gîştilor, nu se mai înţelege nimic.* MAT.; (şi: **găgăit**). [V. *gîgîi*].

gîgîítură, gîgîíturi f. gîgîire; (şi: **găgăitură**). [*Gîgîi* + *-tură*].

gîgîíce, gîgîílci f. (fam.) fiinţă mică şi gingaşă: *sărmanii gîgîlici, de cruzi s-au mai dus!* CR.; (şi: *gîgîlici*). [Et. nec.].

gîgîílcí m. v. gîgîlice.

gîjîí, gîjîi vb. (pop.; intr.) a răsufla greu cu un zgomot şuierător. [Onomat.].

gîjîiálă, gîjîieli f. (pop.) **1.** răsuflare grea, şuierătoare; gîfîire, gîfîit[1]; **2.** laringită. [*Gîjîi* + *-eală*].

gîjîíre, gîjîíri f. (pop.) gîjîială. [V. *gîjîi*].

gîjîít[1], gîjîituri n. (pop.) gîjîială. [v. *gîjîi*].

gîjîít[2], ~ţi, gîjîítă, ~e a. (pop.) care răsuflă greu (şi vorbeşte răguşit); (subst.) *pe la prînz, gîjîitul se întoarse cu răspuns.* VOIC. [V. *gîjîi*].

gîjulíe f. v. gîzulie.

gîl interj. (repetat) cuvînt care imită zgomotul produs de un lichid cînd alunecă pe gît sau curge dintr-un vas cu gîtul strîmt. [Onomat.].

gîlcă, gîlci f. (pop.) **1.** inflamaţie a ganglionilor gîtului; amigdalită; umflătură (la gît): *am ... o prietenă meşteră care ştie să tragă de gîlci.* CAR.; (în imprecaţii) *mîncate-ar gîlca!;* **2.** (la pl.) amigdale; **3.** (fig.) nod sau porţiune îngroşată la un fir textil: *inul curge din caier pe fus ca un fir de păr; nici o gîlcă.* DELAVR. [Cf. bulg. *glăki*].

gîlcéavă, gîlcevi f. (pop.) ceartă, neînţelegere, discuţie aprinsă: *gîlceava şi zavistia cu Cupăreştii tot au rămas.* NEC.; *vorba se preface în supărare, supărarea în ceartă şi cearta în gîlceavă.* DELAVR.; **a da pacea pe gîlceavă** sau **a căuta capăt de gîlceavă**, a nu fi ascultător, rezonabil; a face lucruri neplăcute: *cată să nu dăm cinstea pe ruşine şi pacea pe gîlceavă.* CR.; *moşu foarte arareori se unea cu ea şi mereu căuta capăt de gîlceavă.* MAT. [Din bulg. *gălčava*].

gîlceví, gîlcevesc vb. **1.** (refl.) a se certa, a se ciorovăi, a se contrazice: *el află mai-nainte ... care cui face curte, cine s-a gîlcevit.* NEGR.; (fig.) *prin gard se gîlcevesc vrăbii gureşe.* COŞB.; **2.** (tr.) a dezaproba (cu voce tare): *gîlcevi toată adunarea pre Moisi.* BIBLIA; **3.** (tr.) a persecuta, a trage la răspundere: *cine s-ar ispiti să-l gîlcevească pentru aceste moşii, să fie blestemaţi.* URIC.; **4.** (intr.) a murmura, a se ridica împotriva cuiva; a se opune: *n-au gîlcevit dentru ei nice unul.* BIBLIA; **5.** (intr.) a-şi spune păsul (în gura mare): *toată boierimea au început a gîlcevire cătră Capigibaşa şi a-i spunere că face Duca-vodă harzuri.* NEC. [*Gîlceavă* + *-i*].

gîlcevíre, gîlceviri f. (înv. şi pop.) faptul de a se gîlcevi: *m-a silit numai dorinţa de a vedea contenind gîlcevirile.* NEGR. [V. *gîlcevi*].

gîlcevitór, ~i, gîlcevitoáre a. care caută ceartă; certăreţ, (rar) gîlcevos: *fecior neascultător şi gîlcevitor.* BIBLIA. [*Gîlcevi* + *-tor*].

gîlcevós, ~şi, gîlcevoásă, ~e (rar) gîlcevitor: *glasu-i ... aspru şi gîlcevos se schimbase.* C. [*Gîlceavă* + *-os*].

gîldău, gîldaie n. (reg.) groapă plină cu apă: *nu e iarbă, nici dudău, nici fîntînă, nici gîldău.* POP. [Et. nec.].

gîlgîí, gîlgîi şi **gîlgîiesc** vb. (intr.) **1.** a curge cu zgomot printr-o deschizătură: *începu să gîlgîie sîngele dintr-însul.* ISP.; **2.** a sorbi o băutură cu înghiţituri mari şi cu zgomot: *moş Nichifor gîlgîia des din sticluţă în gura-i ştirbă.* AG.; (tr.) *berea nu putea s-o toarne în celălalt; o gîlgîi pe nerăsuflate.* SAD. [Onomat.].

gîlgîiálă, gîlgîieli f. gîlgîire: *apa curge vie ..., gîlgîiala ei pare plină de bucurie.* ST. [*Gîlgîi* + *-eală*].

gîlgîíre, gîlgîíri f. faptul de a gîlgîi; zgomot produs de un lichid care curge dintr-un vas, care alunecă pe gît etc.; gîlgîială, gîlgîit, gîlgîitură: *să se veselească de mirosul şi gîlgîirea vinului.* CĂL.; (fig.) *din cauza gîlgîirii torentului liric, poetul nu poate consolida poemele.* CĂL. [V. *gîlgîi*].

gîlgîít n. gîlgîire: *în ... gîlgîit de sînge pe gură, el moare.* COŞB.; (fig.) *în această stare de visare, el dă drumul gîlgîitului psihic.* BL. [V. *gîlgîi*].

gîlgîitór, ~i, gîlgîitoáre a. care gîlgîie: *un torent gîlgîitor;* (fig.) *uneori proverbele se dezvoltă unul din celălalt cu o spontaneitate gîlgîitoare.* BL.; (adv.) *un cîntec alpin, gîlgîitor multiplicat de propriile ecouri.* BL. [*Gîlgîi* + *-tor*].

gîlgîitúră, gîlgîíturi f. gîlgîire: *după fiecare gîlgîitură de sînge, o horcăială surdă.* CAR. [*Gîlgîi* + *-tură*].

gîlmă, gîlme f. **1.** dîmb, movilă; **2.** umflătură, gîlcă. [Din sl. *chlŭmŭ*].

gîltéj n. v. gîtlej.

gîmbosí, gîmbosesc vb. (înv.; tr.) a amăgi, a înşela (pe cineva): [dracul] *cu păcatul intră şi gîmboseşte omul.* HASD.; (refl.) *cire grăiaşte deadevăru întru irema sa şi nu se gîmboseaşte cu limba sa.* PSALT. [Et. nec.].

gîmfá, gîmf şi (rar) **gîmfez** vb. (reg.; refl.) a se umfla: *aceste zicînd ca şi curcanul întărîtat să gînfă.* B.-DEL.; (şi: **gînfa**). [Lat. *conflare*].

gîmzá f. (reg.) varietate de struguri. [Din bulg. *gămza*].

gînd, gînduri n. **1.** proces de gîndire; reflexie, cugetare: *frunte grea şi arsă de gîndu-i dornic de lumină.* VLAH.; (**dus** sau **căzut**) **pe gînduri**, cu mintea în altă parte; cufundat în visare: *era veşnic dusă pe gînduri.* GHEŢIE; **a rămîne pe gînduri**, a fi preocupat, îngrijorat: *am auzit multe alte comparaţii care te fac să rămîi mereu pe gînduri.* BAC.; **a pune pe gînduri**, a produce îngrijorare; a îngrijora; **a-i sta gîndul** sau **a sta cu gîndul (la ceva)**, a fi preocupat (de ceva): *guvernanţii susţin că zi şi noapte stau cu gîndul doar la problemele şi suferinţele acestui popor.* CF.; **a duce cu gîndul (la ceva)**, a sugera, a evoca: *ochii aceştia... te duc cu gîndul la alte climaturi şi anotimpuri.* VINEA; **2.** rezultatul procesului de gîndire; cuget, idee: *gîndul meu era tot la tine.* NEGR.; *nu cumva să-i vină răul gînd de a lepăda cartea.* OD.; **a frămînta** (sau **a apăsa etc.**) **gîndul**, a preocupa, a obseda pe cineva o idee; **a-şi lua** (sau **muta**) **gîndul**, a nu se mai gîndi sau preocupa; **a-şi face (fel de fel de) gînduri** sau **a intra la** (ori **a se lua de**) **gînduri**, a se îngrijora: *văzînd fetele pe tată-său tot supărat, se luase şi ele de gînduri.* ISP.; **a sta** (sau **a şedea**) **pe** (sau **la**) **gînduri**, a chibzui, a şovăi: *cînd aş sta pierdut pe gînduri.* EM.; **3.** închipuire, fantezie, imaginaţie: *într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri.* EM.; *unde cu gîndul nu gîndeşti;* **cu gîndul**, în închipuire, în imaginaţie: *eu răzvrăteam imperii, popoarele cu gîndul.* EM.; **a căuta cu gîndul**, v. **căuta; a aluneca cu gîndul**, a trece de la o idee la alta: *Negrea alunecă cu gîndul spre o mulţime de lucruri deosebite.* SAD.; **a fura gîndurile (pe cineva)**, a fi îngîndurat, preocupat: *las paşii să mă poarte şi gîndul să mă fure.* VLAH.; **4.** minte, sediu al cugetării: *m-am frămîntat cu gîndul ... cum aş putea îndupleca pe mama să mă deie mai bine la mînăstire.* CR.; **a-i trece prin** (sau **a-i veni în**) **gînd**, a-i veni (brusc) în minte: *se trezi fredonînd o melodie ce-i venise în gînd fără să ştie.* BAC.; **a(-i) scoate din gînd (ceva)**, a(-şi) izgoni din minte, a(-şi) abate atenţia: *de-aş face orice-aş face, nu pot să-l scot din gînd.* COŞB.; **cînd cu gîndul n-ai gîndit**, cînd nici nu te-ai aşteptat: *mult bine ţi-oi prinde, cînd cu gîndul n-ei gîndi.* EM.; **5.** conştiinţă, propria persoană; sine: *am zis şi eu, în gîndul meu, că are întrucîtva dreptate maica desăgărita.* CR.; *ne-am făgăduit gîndului de a vorbi tocmai despre paradoxiile pe care şi le îngăduie cunoaşterea.* BL.; **a se sfătui cu gîndul**, v. **sfătui**; **6.** intenţie, plan: *orice gînd ai, împărate, ..., eu îţi zic: bine-ai venit!* EM.; *mă abat pe la tei, cu gînd să prind pupăza.* CR.; **a avea de gînd** (sau **a-i fi gîndul să ...**), a intenţiona: *am căptuşit nişte iepuri şi am de gînd să-i jumulesc.* CR.; **a-şi pune în gînd** (sau **a pune gîndul să ...**), a lua hotărîrea să ...: *lupul îşi puse în gînd una.* CR.; *pusei gîndul să mă-nsor, toate fetele mă vor.* POP.; **a bate** (sau **a paşte**) **gîndul**, **a)** a intenţiona, a plănui; **b)** a crede, a presupune: *mă bate gîndul... că povestea a început să se filfîie.* GHEŢIE; **a pune gînd (rău) cuiva**, a avea intenţii (rele) faţă de cineva: *creştinul puse gînd pre galbenii jidovului.* DOS.; **7.** convingere, părere: *se culcă pe pragul uşei cu gînd că n-o să poată nimeni intra.* ISP.; **într-un gînd**, de aceeaşi părere, de acord; **a se da în gînd cu cineva**, a face cauză comună cu cineva: *nu vrură să se dea în gînd cu arianii.* DOS.; **8.** grijă, îngrijorare: *cuprins de spaimă şi gînduri.* DRĂGHICI; **a intra** (sau **a băga pe cineva**) **la** (sau **în**) **gînduri**, a (se) îngrijora, a intra la (sau a trezi în cineva) bănuieli: *dascălul ..., văzînd lipsa lui atîtea zile, a intrat la gînduri.* POP.; **9.** (rar) sistem de idei, concepţie, teorie: *atîtea gînduri şi bunuri spirituale babiloniene sînt de altfel asimilate şi de culturile europene.* BL.; **10.** dorinţă, voie, dor, plac: *îm pizmeşte om ce mi-i rudă, carele-mi ştie voia şi gîndul.* DOS.; *împlini-voi al tău gînd.* AL. [Din magh. *gond*].

gîndác, gîndaci m. **1.** insectă din ordinul coleopterelor: *flori ... cu frunze-îngreuiete de gîndaci.* EM.; **gîndac de bucătărie**, şvab (*Periplaneta orientalis*); **gîndac de făină**, morar (*Tenebrio molitor*); **gîndac de mai**, cărăbuş (*Melolontha vulgaris*); **gîndac-de-Colorado**, insectă coleopteră de culoare galbenă-portocalie, cu dungi negre, foarte dăunătoare cartofilor (*Leptinotarsa decemlineata*); **gîndac puturos**, borză (*Blags mortisaga*); **2.** (**gîndac-de-mătase**) vierme-de-mătase (*Bombix mori*): *se apucă să crească gîndaci de mătase.* MACED. [Cf. alb. *gundelj*, sl. *gadakŭ*].

gîndăcél, gîndăcei m. **1.** diminutiv al lui gîndac: *vin ţînţarii lăutarii, gîndăceii, cărăbuşii.* EM.; **2.** (spec.) cantaridă (*Lytta vesicatoria*). [*Gîndac* + *-el*].

gîndăcíme f. (rar) mulţime de gîndaci, totalitate a gîndacilor: *la tine mişună rîmele lipicioase, omizile cu păr, gîndăcimea neagră.* CĂL. [*Gîndac* + *-ime*].

gîndí, gîndesc vb. **1.** (intr.) a reflecta realitatea; a vedea şi a interpreta lumea: *sînt foarte puţini tineri care au ocazia să-şi facă studiile în străinătate şi să deprindă un alt fel de a gîndi.* CF.; **2.** (intr. şi refl.) a pătrunde cu mintea, a-şi forma o idee despre ceva; a cugeta, a reflecta, a medita: *ce-o să-i pese soartei oarbe ce vor ei sau ce gîndesc?* EM.; **a da de gîndit**, a determina să reflecte, să mediteze; **3.** (intr. şi tr.) a concepe, a crea: *gîndeşte, şi deci scrie, încîlcit şi pretenţios.* IBR.; **4.** (refl. şi intr.) a avea în minte: *se gîndea mereu la ea şi pîndea înfrigurat s-o întîlnească pe scări.* GHEŢIE; **5.** (intr.) a se îngriji, a-i păsa:

mîncați, beți și vă veseliți, dar de fata Împăratului Roș nici nu gîndiți. CR.; **6.** (refl. pas.) a fi admis, acceptat, permis (ca valabil, ca posibil): *un roi de albine nu se poate gîndi amestecat cu alte gîngănii.* CĂL.; **7.** (intr. și refl.) a judeca, a chibzui: *mergea el gîndindu-se și răzgîndindu-se.* ISP.; **8.** (tr.) a lua în considerare, a ține seamă, a avea grijă: *de darurile lui Dumnezeu puțin gîndesc.* VARL.; *cînd gîndesc că ieri, nu mai departe ... se jura pe sănătatea lui.* NEGR.; **9.** (tr. și intr.) a socoti, a crede: *a privi gîndești că pot ca întreg Aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot?* EM.; **10.** (intr. și refl.) a intenționa, a plănui: *se gîndește să-i pedepsească.* CAR.; (tr.) *către sfîrșitul lui iunie gîndea să plece în Pirinei.* CĂL.; **11.** (tr. și refl.) a-i da prin gînd, a-i trece prin minte: *gîndit-ai vreodată că ai să ajungi soarele cu picioarele ...?* CR.; *nu se gîndise să vie pe aici nici azi.* REBR.; (intr.) **cînd cu gîndul n-ai gîndit**, v. **gînd**. [*Gînd* + *-i*; cf. magh. ***gondolni***].

gîndíre, gîndíri f. **1.** facultate umană de reflectare abstractă și generalizată a realității; cugetare: *în știință rolul principal îl are gîndirea, care lucrează cu generalități.* IBR.; **2.** meditare, reflexie: *să-nalț la tine duioasa mea gîndire, steluță sîmbitoare.* AL.; **3.** idee, cugetare, gînd: *pe stînca sfărmată mă sui, gîndirilor aripi le pui.* EM.; *prin deprinderea de a da o ordine conștientă gîndirilor, omul poate ajunge să aibă stil.* IBR.; **4.** ansamblu de idei, de opinii care caracterizează un individ, un grup uman etc.; concepție: *foarte prețioase învățăminte au trecut în gîndirea platonică.* BL.; *gîndirea lui Eminescu*; **5.** mod de a concepe lumea, mod de a gîndi; spiritualitate: *de la repetarea imitativă a aceleași cuvinte pînă la reproducerea în alt creier a aceleiași gîndiri e o mare deosebire.* EM.; *Lazăr era un elev al gîndirii germane.* BL. [V. ***gîndi***].

gîndirísm n. curent ideologic românesc, a cărui doctrină era bazată pe ideile coeziunii naționale, tradiției și ortodoxiei. [*„Gîndirea“* (numele unei publicații) + *-ism*].

gîndiríst, ~și, gîndiristă, ~e a. care ține de gîndirism, referitor la gîndirism. // m. adept al gîndirismului: *gîndiriștii ... s-au mărginit ... la pura iconografie în care îngerul e un element capital.* CĂL. [*„Gîndirea“* (numele unei publicații) + *-ist*].

gîndít[1] n. (rar) formare a unei judecăți, a unei idei despre ceva; **pe gîndite**, după cugetare îndelungată; încet: *lecția curgea mai repede sau mai pe gîndite.* DELAVR. [V. ***gîndi***].

gîndít[2]**, ~ți, gînditá, ~e** a. **1.** care a fost pătruns cu mintea: *lumea cea gîndită pentru noi avea ființă.* EM.; **2.** socotit, chibzuit: *ai făcut un lucru gîndit.* [V. ***gîndi***].

gîndítor, ~i, gînditoáre a. **1.** care (se) gîndește, care reflectează: *poezia lui a fost expresia sufletului categoriei gînditoare de atunci.* IBR.; (fig.) *acest creier gînditor lacrima.* VIERU; **2.** dus pe gînduri; îngîndurat, absorbit, preocupat: *doi juni boieri ce sta gînditori.* NEGR.; *sub pălăria moale, pletele sale încadrau o figură gînditoare.* BAC.; **3.** care ține de gîndire, referitor la gîndire: *ar fi fost însoțiți în activitatea lor gînditoare de o conștiință filosofică mai justă.* BL. // m. **1.** (rar) persoană care (se) gîndește, care cugetă: *gînditorul mitic nu va simți nevoia de a desfășura silogisme.* BL.; **2.** (curent) om de cultură; învățat, erudit: *Caragiale a fost un profund gînditor.* SAD.; **3.** (spec.) filozof, cugetător: *oameni de știință și gînditori au recurs ... la această idee pentru explicarea celor mai diverse fenomene ale naturii.* BL. // adv. pe gînduri: *rămase gînditor.* COȘB. [*Gîndi* + *-tor*].

gînfá vb. v. **gîmfa**.

gîngánie, gîngánii f. **1.** jivină mică, tîrîtoare; (spec.) insectă: *mulțime nenumărate de gîngănii.* CR.; **2.** (fig.) semn (ciudat): *se folosesc de vorbire și înseamnă cu pana de gîscă niște gîngănii, cînd vor să socotească.* SAD.; **3.** (fig.) persoană nesuferită, antipatică: *m-a zăritără gîngania.* AL. [Din sl. ***gonganije***].

gîngav, ~i, gîngavă, ~e a. **1.** care vorbește greu, împiedicat, repetînd silabele: *om gîngav*; (subst.) *gîngavul se face greu înțeles*; (adv.) *a vorbi gîngav*; **2.** care caracterizează pe omul cu exprimare greoaie, împiedicată; specific unui astfel de om: *preoți bătrîni ca iarna cu gîngavele glasuri.* EM. [Din sl. ***gongnavŭ***].

gîngăveálă, gîngăveli f. faptul de a (se) gîngăvi; defect de vorbire al omului gîngav; bîlbîială. [*Gîngăvi* + *-eală*].

gîngăví, gîngăvesc vb. **1.** (intr. și refl.) a vorbi nedeslușit, greu, gîngav: *răspunse băietul gîngăvind.* C.; **2.** (tr. și intr.) a exprima ceva cu greutate: *gîngăvi de cîteva ori aceeași vorbă.* VLAH. [*Gîngav* + *-i*].

gîngăvíe, gîngăvii f. defect de vorbire al omului gîngav: *ce te-apucă? gîngăvia ori cepeleagul?* AL. [*Gîngav* + *-ie*].

gîngăvíre, gîngăviri f. acțiunea de a (se) gîngăvi și rezultatul ei. [V. ***gîngăvi***].

gîngăvít, ~ți, gîngăvită, ~e a. (și subst.) gîngav. [V. ***gîngăvi***].

gînguri, gînguresc vb. (intr.) **1.** a scoate sunete puțin articulate (încercînd să vorbească): *mă alintam la sînu-i gîngurind.* CR.; **2.** a scoate sunete repetate; a murmura: *gînguri un porumbel sălbatic de pe o creangă.* GAL.; *apa gîngurește; turturelele gînguresc*; (și: **gungurí**). [Onomat.].

gînguríre, gînguriri f. faptul de a gînguri; (și: **gungurire**). [V. ***gînguri***].

gîngurít, gînguríturi n. **1.** sunete disparate, nearticulate în cuvinte (scoase de copiii mici); gîngurire; **2.** sunete caracteristice scoase de porumbei sau de turturele: *iarăși i se părn lui Mihu că aude gunguritul de astă-noapte.* TUD.; (și: **gungurit**). [V. ***gînguri***].

gînj, gînjuri n. (pop.) nuia flexibilă trecută prin foc și apoi răsucită; împletitură din vițe vegetale sau din scoarță, întrebuințată în loc de funie: *ridică în sus un cerc de gînj.* HOGAȘ. [Cf. bulg. ***găž***].

gînjéi, gînjeiuri n. (reg.) **1.** coada caierului; **2.** pîrpăriță la moară. [De la ***gînj***].

gînsăc, gînsaci m. (reg.) gîscan: *nu-i gîscă, ci-i gînsac.* CR. [Din bulg. ***găsak***].

gîra-mîra f. ceartă continuă, sîcîială: *totdeauna gîra-mîra și trai cu vătrai.* PANN. [Onomat.].

gîrbáci, gîrbace n. **1.** bici din curele împletite sau din vînă de bou: *o bătu cu 16 gîrbace, vine crude de bou.* DOS.; **2.** lovitură dată cu un astfel de bici: *începe să-i care gîrbace îndesate.* PANN. [Din turc. ***kýrbaç***, bulg. ***gărbač***].

gîrbă, gîrbe f. (înv. și reg.) **1.** spate, spinare: *mi să pun puternicii în gîrbă să-m facă scădere și grea scîrbă.* DOS.; *în gîrba mea lucrară păcătoșii.* DOS.; **2.** (fig.) insistență, stăruință supărătoare; **a se ține gîrbă de cineva**, a se ține scai de cineva. [Din sl. ***gîrb***].

gîrbăcél, gîrbăcele n. diminutiv al lui gîrbaci: *și scoase un gîrbăcel, ... pe trei locuri plumbuit.* POP. [*Gîrbaci* + *-el*].

gîrbí, gîrbesc vb. (înv.; intr.) a năvăli asupra cuiva; a năpădi: *acei păgîni gîrbiră cu sabii de le omorîră.* DOS. [Et. nec.].

gîrbíță, gîrbițe f. **1.** greabăn (la animale); **2.** ceafă, grumaz; **3.** (fig.) trufie, ifos: *îi dete după ceafă cîțiva pumni de-i muie gîrbița.* ISP.; **4.** plantă erbacee cu flori mari, violete și cu tulpina acoperită de solzi (*Limodarum abortivum*). [Din bulg. ***gărbica***, sb. ***grbica***].

gîrbov, ~i, gîrbovă, ~e a. **1.** adus de spate, încovoiat (de bătrînețe): *prea sfințitul părinte era alb și gîrbov și purta odăjdii și cîrjă.* SAD.; *de ce-aș merge oare gîrbov și scăzut?* VIERU; (subst.) *uite ce vorbește gîrbova și neputincioasa.* CR.; **2.** încovoiat, aplecat: *de mult plîng umilității-n umbră cu umeri gîrbovi de povară.* GOGA; (fig.) *străbătea curtea pustie, pe sub salcîmii uriași și gîrbovi.* VINEA. [Din bulg. ***gărbav***].

gîrboví, gîrbovesc vb. **1.** (tr.) a îndoi, a încovoia, a cocoșa: *și umărul lor pururea îl gîrbovește.* BIBLIA; (refl.) *se deschise o ușă scundă și, gîrbovindu-se de spate, se ivi un țăran cu capul gol.* AG.; **2.** (refl.) a deveni gîrbov (de bătrînețe); a se încovoia: *acela ce la masă pe cărți se gîrbovește.* NEGR.; (fig.) *întunecoș și posac, orașul se gîrbovise sub păturile albe de zăpadă.* GHEȚIE. [*Gîrbov* + *-i*].

gîrbovíre, gîrboviri f. bătrînețe înaintată. [V. ***gîrbovi***].

gîrbovít, ~ți, gîrbovită, ~e a. cocoșat, încovoiat (de bătrînețe): *ai s-ajungi în curînd ... cu trupul gîrbovit.* AL. [V. ***gîrbovi***].

gîrîí[1], pers. 3 **gîrîie** vb. (intr.) **1.** (despre gîște) a gîgîi; **2.** (despre intestine) a scoate sunete datorită mișcării gazelor în interior: *îmi gîrîiau mațele de foame.* CR.; (fig.) *avea o gușă la gît ... și gîrîia dintr-însa ca dintr-un cimpoi.* CR. [Onomat.].

gîrîí[2] vb. v. **rîgîi**.

gîrîiálă, gîrîieli f. zgomot confuz: *o gîrîială de graiuri omenești.* ISP. [*Gîrîi* + *-eală*].

gîrîít, gîrîituri n. sunet scos de unele păsări; cîrîit: *le cunoștea după gîrîitul lor sonor și după formă.* SAD. [V. ***gîrîi***].

gîrjob, ~i, gîrjobă, ~e a. (înv.) încovoiat, strîmb: *care cuptori avea în sine, pre d-îmbe părți, țăpi, ostii gîrjobe.* DOS.; (fig.) *o, dreptate sfîntă, pune-ți îndreptariul și vezi strîmbe și cîrjobe lucrurile norocului!* CANT.; (și: **cîrjob**). [*Gîrbov* + *cîrjă*].

gîrlă, gîrle f. **1.** apă curgătoare mică; ramificație, braț al unei ape: *un loc cu vad de moară, pe o gîrlă a Bistriței* (a. 1841). URIC.; **a se duce pe gîrlă**, a se pierde, a se risipi: *banul nemuncit se duce pe gîrlă.* TUD.; **a da pe gîrlă**, a renunța la ceva, a lepăda; a arunca; a pierde; **2.** depresiune îngustă și alungită, umplută cu apă, aflată în lunca unei ape curgătoare care face legătura cu un lac sau cu o baltă: *au prins să zărească printre lunci gîrlele Moldovei pline de jaraticul apusului.* SAD. // adv. din belșug: *capul de-ar fi sănătos, că belele curg gîrlă.* CR. [Din bulg. ***gărlo***].

gîrlíci, gîrlice n. **1.** încăpere strîmtă care formează intrarea într-o pivniță, într-un cavou etc.: *se vedea gîrliciul povîrnit al pivniței.* OD.; *din fundul groapei, un gîrlici strîmpt pînă în fața pămîntului costiș scotea.* CANT.; **2.** loc pe unde ies oile la muls; strungă; **3.** jgheab la teasc; **4.** gaură la mijlocul pietrii alergătoare a morii, prin care trec grăunțele între pietre pentru a fi măcinate. [Din sb. ***grlić***].

gîrlíță[1]**, gîrlițe** f. **1.** (înv.) lanț de fier atîrnat la gîtul condamnaților: *nu numai piedicele în picioare, ce și gîrlițe în grumazi i s-au pus.* CANT.; **2.** specie de gîscă sălbatică (*Anser albifrons* și *minutus*): *chemările gîrlițelor și zbucnirile lor de aripi se prelungeau în lungul Prutului.* SAD. [Din bulg. ***ogărlica***; cf. sb. ***ògrlica***].

gîrlíță[2]**, gîrlițe** f. (reg.) gîrlă mică: *leasa aduna în scoverga ei și prefira toată apa gîrliței.* VOIC. [*Gîrlă* + *-iță*].

gîrneáță, gîrnețe f. (reg.) **1.** gîrniță (*Quercus frainetto*): *o gîrneață subțire se clătina încet.* SAD.; **2.** gîrneț. [De la ***gîrniță***].

gîrnéț, gîrneți m. (reg.) bucată de lemn; băț gros; gîrneață: *începe a ciocîrti un gîrneț de stejar.* CR. [De la ***gîrniță***].

gîrniță, gîrnițe f. varietate de stejar care crește mai ales în zonele de șes; gîrneață (*Quercus frainetto*). [Din bulg., sb. ***granica***].

gîscán, gîscani m. bărbățușul gîștei; gînsac. [*Gîscă* + *-an*].

gîscăr, gîscari m. paznic de gîște: *este gîscar la gîște.* POP. [*Gîscă* + *-ar*].

gîscáriță, gîscarițe f. **1.** plantă cu tulpina și cu frunzele acoperite cu peri și cu flori mici, albe

(*Arabis alpina* și *hirsuta*); **2.** plantă din familia cruciferelor (*Arabidiopsis thaliana*). [*Gîscă* + *-ariță*].

gîscă, gîște f. **1.** pasăre domestică din ordinul palmipedelor, de talie mare, crescută pentru carnea ei (*Anser anser*): *tocmai jumulea o gîscă nevastă-mea.* ISP.; **gîscă-sălbatică**, pasăre migratoare vînată pentru carne (*Anser segatum*): *trage cu puşca în cîrdurile de gîşte sălbatice.* OD.; **a strica orzul pe gîşte**, a sacrifica ceva în mod inutil: *degeaba mai voiţi a strica orzul pe gîşte.* CR.; **2.** carnea acestei păsări: *friptură de gîscă*; **3.** (fig.) femeie credulă sau proastă: *fetele-mi zic pui de gîscă.* POP. [Din bulg. *găska*].

gîscăríme f. (rar) mulţime de gîşte; totalitatea gîştelor: *se afla adunată în acele bălţi gîscărimea pămîntului.* SAD. [*Gîscă* + *-ărime*].

gîsculiţă, gîsculiţe f. **1.** diminutiv al lui gîscă; boboc de gîscă; **2.** (depr.) femeie naivă, prostuţă. [*Gîscă* + *-uliţă*].

gît, gîturi n. **1.** parte a corpului care uneşte capul cu trunchiul: *îşi smulge gîtu-atuncea cuprins de braţe reci.* EM.; *stau cu trombonul unii în jurul gîtului încolăcit.* VIERU; **a se agăţa** (sau **a se arunca**) **de gîtul cuiva**, **a)** a îmbrăţişa pe cineva; **b)** a copleşi, a obosi cu manifestări de dragoste; **c)** a se ţine de cineva; **a-i sări cuiva de** (sau **în**) **gît**, v. **sări**; **a-şi rupe** (sau **frînge**) **gîtul**, **a)** a se accidenta (grav) sau a muri; **b)** a-şi pierde situaţia sau poziţia (bună); **a strînge de gît**, **a)** a sugruma: *îmi venea acum să le strîng de gît.* CR.; b) a constrînge; **a lua** (sau **a înhăţa**) **de gît**, a înşfăca; a brutaliza (cerînd socoteală); **a se ţine** (sau **a fi**, **a se lua**) **de gît cu cineva**, a fi prieten (la catramă) cu cineva: *cînd se luau de gît lupii cu mieii de se sărutau.* ISP.; **a pune gîtul pentru cineva**, a garanta (cu viaţa) pentru cineva; **a face gît**, a ridica pretenţii; a face gălăgie: *nu mai face gît degeaba*; **a o lua în gît**, a nu fi receptiv, a o ţine morţiş (fără a avea dreptate); **a da pe gît**, a bea repede: *a dat ţoiul repede pe gît.* CAR.; **a fi sătul pînă în gît**, a fi dezgustat, agasat: *pînă în gît eşti sătul.* PANN; **a-i sta** (sau **a i se opri**) **în gît**, **a)** a nu putea înghiţi; **b)** a nu putea suferi, a nu se putea împăca cu ceva sau cu cineva; **a potrivi din gît** (**pe cineva**), a-i da de băut cît doreşte: *dacă ştiai să potriveşti din gît pe moş Nichifor, apoi era cît se poate de şăgalnic.* CR.; **2.** cantitate de băutură cîtă se poate înghiţi dintr-o dată: *dă babei cîteva guri de rachiu.* CR.; **3.** parte lungă şi îngustă a unor obiecte: *razele unei lumînări de seu, băgată în gîtul unui clondir ce ţinea loc de sfeşnic.* EM.; *gît de sticlă; gît de vioară*; **4.** (înv.) trecătoare îngustă între doi munţi: *gîturi ale munţilor în Carpaţi.* OD. [Din sl. *glŭtŭ*].

gîtár, gîtare n. curea lată a hamului, care se trece peste gîtul calului. [*Gît* + *-ar*].

gîtiţă, gîtiţe f. (reg.) beregată, gîtlej: *chiuiam pînă mi se usca gîtiţa.* AL. [*Gît* + *-iţă*].

gîtlán, gîtlane n. (reg.) **1.** gît (la animale): *arare un dropioi deosebit de mare înălţa gîtlanul şi privea spre turmă.* SAD.; **2.** cocostîrc (*Ciconia ciconia*); **3.** bîtlan (*Ardea cinerea*); **4.** (şi adj. **prună gîtlană**) varietate de prune avînd un capăt alungit. [De la (înv.) *gîltan* (*gîlt*<sl. *glŭtŭ*) + *-an*].

gîtléj, gîtlejuri n. partea interioară a gîtului, cuprinzînd faringele şi laringele (cu esofagul şi traheea): *îşi drese gîtlejul şi începu a povesti.* PANN; (şi: (înv.) **gîltej**). [*Gîlt* (<sl. *glŭtŭ*) + *-ej*].

gîtós, ~şi, gîtoásă, ~e a. (rar) cu gîtul lung; *lebădă gîtoasă voia să dea o masă.* ALEX. [*Gît* + *-os*].

gîtuí, gîtui şi **gîtuiesc** vb. **1.** (tr.) a strînge de gît; a sugruma: *cît pe ce erai să mă gîtui, jupîneşică!* CR.; (refl. recipr.) *acum ne-om gîtui tovarăşi: el – om flămînd, eu – om sătul.* BAC.; **2.** (refl.) a se estompa, a se reduce: *înaintam tot mai greu, respiraţia mi se gîtuia.* GHEŢIE; *vocea i se gîtuia cîteodată din pricina respiraţiei sacadate.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a se strîmta, a se îngusta, a se micşora pe o anumită porţiune: *conducta se gîtuie în anumite locuri.* [*Gît* + *-ui*].

gîtuíre, gîtuiri f. acţiunea de a (se) gîtui şi rezultatul ei: *momentelor mai bune le urmau perioade de eclipsă a conştiinţei, cu gîtuiri ale respiraţiei.* GHEŢIE. [V. *gîtui*].

gîtuít, ~ţi, gîtuită, ~e a. **1.** strîns de gît, sugrumat; **2.** înăbuşit, estompat, redus: *se auzi vocea gîtuită a poliţistului din fruntea coloanei.* GHEŢIE; **3.** care are o porţiune îngustată, strîmtată: *cîrdul, alungat cu hăieli şi ciomage, fu abătut spre o vale gîtuită.* VOIC. [V. *gîtui*].

gîtuitúră, gîtuituri f. parte îngustă a unui lucru: *„Speranţa" intră în gîtuitura de apus a Mării Marmara.* TUD. [*Gîtui* + *-tură*].

gîţă, gîţe f. (reg.) cosiţă: *scotea fruntea cu gîţe bălane şi ochi albaştri, o mutrişoară ageră de copilă.* SAD.; *a lua de gîţe.* [Et. nec.].

gîză, gîze f. insectă mică (zburătoare): *umble gîze, ca puzderii.* EM. [Cf. pol. *glez*].

gîzulíce, gîzuilici f. gîzulie: *mămuca ta s-a dus ca o gîzulice pe o rază de soare.* SAD. [*Gîză* + *-ulice*].

gîzulíe, gîzulii f. diminutiv al lui gîză; gîzulice; (şi: (reg.) **gîjulie, gujulie**). [*Gîză* + *-ul* + *-ie*].

gîzulíţă, gîzuliţe f. diminutiv al lui gîză; gîzulie: *să curm viaţa atîtor gîzuliţe nevinovate.* CR. [*Gîză* + *-ul* + *-iţă*].

glabélă, glabele f. (anat.) regiune situată la rădăcina nasului, între sprîncene. [Din fr. *glabelle*].

glábru, ~i, glabră, ~e a. (bot.) lipsit de perişori pe suprafaţă: *tulpini glabre.* [Din fr. *glabre*].

glaciál, ~i, glacială, ~e a. (livr.) **1.** rece ca gheaţa, de gheaţă: *la Viena îl prinsese vînt glacial.* CĂL.; **2.** (fig.) lipsit de căldură, de bunăvoinţă, de curtoazie: *cina se termină pe la zece, într-o atmosferă glacială din toate punctele de vedere.* VINEA; *primire glacială*; (subst. n.) *el vorbea ... în forme de un glacial benign în care nu se poate găsi nici o vină de protocol.* CĂL. [Din fr. *glacial*, lat. *glacialis*].

glacialitáte f. (rar) însuşirea de a fi glacial, foarte rece; (fig.) *îşi luneca uşor mîna, fără nici un reproş, dar cu un zîmbet inexpresiv asiatic, de o glacialitate polară.* CĂL. [*Glacial* + *-itate*].

glaciár, ~i, glaciară, ~e a. **1.** referitor la procesul glaciaţiei: *perioadă glaciară*; **2.** provenit din gheţari: *lac glaciar.* [Din fr. *glaciaire*].

glaciáţie f. dezvoltare intensă a gheţarilor pe suprafaţa Pămîntului (care a avut loc în perioadele vechi). [Din fr. *glaciation*].

glaciólog, glaciologi m. specialist în glaciologie. [Din fr. *glaciologue*].

glaciológic, ~ci, glaciologică, ~ce a. care ţine de glaciologie, referitor la glaciologie; de glaciologie. [Din fr. *glaciologique*].

glaciológie f. disciplină care studiază gheţarii. [Din fr. *glaciologie*].

glăcis, glacisuri n. (geol.) teren neted în pantă domoală. [Din fr. *glacis*].

gladiátor, gladiatori m. (la romani) sclav care se lupta în arenă cu alt luptător sau cu animale sălbatice. [Din lat. *gladiator, -oris*, fr. *gladiateur*].

gladiatóric, ~ci, gladiatorică, ~ce a. (rar) care ţine de gladiator, specific gladiatorilor; (fig.) violent, pugnic: *a făcut interesantă priveliştea luptei, dîndu-i acel element gladiatoric care farmecă şi atrage publicul.* IBR. [*Gladiator* + *-ic*].

gladiólă, gladiole f. plantă erbacee ornamentală, cu frunze lungi în formă de sabie şi cu flori mari de diferite culori (*Gladiolus hybridus*). [Din germ. *Gladiole*, lat. *gladiolus*].

gladíş, gladişi m. arbust cu frunze ascuţite şi cu flori albe (*Acer tataricum*). [Din sb. *gladiš*].

gládium, gladiumuri n. (la romani) sabie cu două tăişuri. [Din lat. *gladium*].

glaf, glafuri n. **1.** (arhit.) canelură: *stîlpi scobiţi cu glafuri şi cu flori.* OD.; **2.** element de construcţie care căptuşeşte partea interioară a golului unei ferestre: *glaful ferestrei era dintr-o felie de travertin.* CĂL.; **3.** muchie finisată a deschiderii făcute într-un perete. [Din bulg. *glah*].

glagóle f. v. **glagore**.

glagolític, ~ci, glagolitică, ~ce a. care ţine de vechea scriere slavă: *alfabet glagolitic; literă glagolitică.* [Din fr. *glagolitique*].

glagóre, glagorii f. (reg.) pricepere, minte: *am eu glagolie în cap.* PANN; *dacă nu-i glagore în cap, nu-i, şi pace bună!* CR.; (şi: **glagole, glagorie**). [Din sl. *glagolŭ*].

glagórie f. v. **glagore**.

glăjă, glăji f. (reg.) **1.** sticlă; butelie, garafă: *glaja încă mult ajută, cînd o pot vedea umplută.* POP.; **a se uita în fundul glăjii**, a consuma o băutură alcoolică; a bea: *îmi închipui că ... vă uitaţi destul de des în fundul glăjii.* GHEŢIE; **2.** material sticlos; folie din acest material; geam: *o icoană ardelenească pe glajă înfăţişează pe acest sfînt călare.* CĂL. [Din germ. *Glas*].

glămnică, glamnice f. (reg.) şervet răsucit în formă de colac, pe care îl pun femeile pe creştet cînd cară greutăţi pe cap. [Din bulg. *glavnik*].

gland, glanduri n. (anat.) porţiunea terminală a penisului. [Din fr. *gland*].

glándă, glande f. organ (spongios) de diferite forme, care produce o secreţie: *simţul olfactiv al căpuşei se dovedeşte deosebit de sensibil la mirosul acidului butiric, ce-l emană glandele sebacee ale tuturor mamiferelor.* BL.; *glande salivare, lacrimale.* [Din fr. *glande*].

glandulár, ~i, glandulară, ~e a. care are formă, aspect de glandă; care ţine de glande; glandulos: *se îndopa cu afrodiziace, îşi făcea injecţii cu extrase glandulare.* VINEA. [Din fr. *glandulaire*].

glandúlă, glandule f. glandă mică. [Din fr. *glandule*, lat. *glandula*].

glandulós, ~şi, glanduloásă, ~e a. glandular. [Din fr. *glanduleux*].

glanţ, glanţuri n. (înv.; pop.) **1.** lustru la pielea finisată (şi acoperită cu lac); **2.** piele acoperită cu lac: *botine de glanţ.* AL. [Din germ. *Glanz*].

glas, glasuri n. **1.** capacitate de a emite sunete; sunet sau ansamblu de sunete emise de om (prin vorbire, prin cîntec); voce: *cu glas striin grăind lor D*[umne]*zău.* BIBLIA; *simt glasul cum îmi seacă.* EM.; **într-un glas**, toţi deodată: *cu toţii, într-un glas făcea întrebare.* DRĂGHICI; **a da glas**, **a)** a striga: *cînd căruţa se opri, el dădu glas.* SAD.; (p. ext.) *zăvozii mormăiră în lanţuri; cîţiva dădură glas, cu răsunet adînc sub bolta pădurii.* SAD.; **b)** a exprima: *a ştiut să dea glas atîtor aspiraţii ale poporului român.* BL.; **a-şi da glas cu cineva**, a se pune de acord, a se înţelege: *Ion-Vodă şi-au dat glas cu cazacii.* UR.; **a ridica glasul**, **a)** a vorbi răstit: *văzînd că nu înţelege, a ridicat glasul;* **b)** a protesta; **a-şi ridica glasul**, a se manifesta, a se face auzit: *de cîte ori împrejurările le îngăduie, ortodocşii caută să-şi ridice glasul.* BL.; **a căpăta** (sau **a prinde**) **glas**, a-şi reveni; a prinde curaj; **a-i pieri** (sau **a i se stinge**, **a-şi pierde**) **glasul**, a nu mai putea face faţă; a bate în retragere; **a-şi drege glasul**, v. **drege**; **2.** fel de a vorbi, intonaţie inflexiune: *li s-a dictat de către unii dintre aceştia cu glas tare.* CAR.; *ba mi-aduc aminte, a răspuns uncheşul, cu glas dintr-odată tulburat.* SAD.; (înv.) **prin glas viu**, oral: *mi-am dat cu cucerie toată voinţa mea înaintea măriei-tale şi prin glas viu şi în scris.* ANTIM; **3.** (înv.) cuvînt, spusă, vorbă: *pomenind acel fericit glas al sîntului Iov, adecă D*[umne]*zău au dat, D*[umne]*zău au luat.* DOS.; *de veţi asculta cu auzul glasului mieu.* BIBLIA; **4.** (înv.) veste, ştire: *Mihai primi glas de la îndrăzneţul Udrea.* BĂLC.; **5.** (înv.) vot: *alegerea deputaţilor s-au făcut prin cumpărarea glasurilor cu bani* (a. 1848). URIC.; **6.** (pop.) fel de a cînta;

G H

melodie, voce: *are glas bun, poate cînta în cor*; **a-şi pierde glasul**, a nu mai putea cînta; **7.** mod în cîntarea bisericească orientală; ton, melodie: *cînta din octoic glasul al optulea.* AL.; **8.** (la pl.) scară muzicală orientală: *ştia şi el glasurile pe din afară de biserică.* CR.; **9.** (log.; înv.) categorie: *cele cinci glasuri a lui Porfirie.* CANT.; **10.** sunet scos de animale sau de păsări: *curînd auzi glasul cocoşilor sălbatici.* SAD.; *broaştele semeţe cîntau cu glasuri multe.* TOP.; **11.** (fig.) sunet, zgomot produs de apă, de vînt etc.: *noaptea se trezeşte glasul vechilor păduri.* EM.; *se auzea răsunînd glasul unui pîrăuaş.* CR.; **12.** (fig.) sunet produs de un instrument, de un corp sonor etc.: *de departe-n văi coboară tînguiosul glas de clopot.* EM. [Din sl. ***glasŭ***].

glasá, glasez vb. (tr.) **1.** a acoperi cu glazură (o prăjitură, un fruct etc.); **2.** a da lustru sau a apreta un obiect de piele. [Din fr. ***glacer***].

glasáre, glasări f. acţiunea de a glasa. [V. ***glasa***].

glasát, ~ţi, glasată, ~e a. **1.** acoperit cu o glazură: *cere Saşei să-i copieze ... reţetele de fructe glasate.* CĂL.; *prăjituri glasate*; **2.** lustruit, apretat: *poşetă glasată.* [V. ***glasa***].

glasiéră, glasiere f. recipient pentru conservat gheaţă: *o listă, porunci Stolz,... şi o glasieră cu şampanie.* VINEA. [Din fr. ***glacière***].

glásnic, glasnici m. (înv.) orator renumit: *zice amu Dumnezeu către luminatul glasnicul Moisi să lepede den săbor tot stricatul şi tot necuratul suflet.* COR. // f. (pl. **glasnice**) vocală. [***Glas*** + ***-nic***].

glásnost n. politică de transparenţă şi de liberalizare, începută în 1985 în Uniunea Sovietică. [Din fr. ***glasnost;*** cf. rus. ***glasnost'***].

gláspapir şi **glaspapír** n. hîrtie pe care s-a lipit un abraziv (din sticlă pisată), folosită la şlefuit. [Din germ. ***Glaspapier***].

glástră, glastre f. ghiveci sau vas pentru flori: *şi uscat foşni mătasa pe podele, între glastre.* EM. [Din gr. mod. ***ghlástra***].

glásvand, glasvanduri n. perete interior sau uşă mare din panouri de sticlă, fixate într-un cadru de lemn sau de metal. [Din germ. ***Glaswand***].

glaucóm, glaucomuri n. boală de ochi manifestată prin creşterea tensiunii intraoculare. [Din fr. ***glaucome***, lat. ***glaucoma***].

glauconít n. silicat complex de fier şi de aluminiu. [Din fr. ***glauconite***].

glávă, glave f. (înv.) **1.** cap (mare), căpăţînă; (fig.) cap prost: *cu-atît mai mult merită să bage-ngusta-i glavă-ntr-a globului coronă.* EM.; *era bătut la glavă;* **2.** cutie craniană: *am rămas în mîini numai cu glava goală, pe care am pus-o la loc.* VOIC; **3.** capitol: *fiece glavă cu toate începuturile sale.* PRAV. [Din sl. ***glava***].

glavízną, glavizne f. (înv.) capitol: *încheind multe poslanii şi glavizne.* DOS. [Din sl. ***glavizna***].

glazură, glazurez vb. (tr.) **1.** a acoperi un fruct, o bomboană etc. cu glazură; a glasa; **2.** a emaila, a smălţui. [De la ***glazură***].

glazuráre, glazurări f. acţiunea de a glazura. [V. ***glazura***].

glazúră, glazuri f. **1.** strat subţire de zahăr ars, de ciocolată, de şerbet etc., cu care se acoperă unele prăjituri, bomboane sau fructe; **2.** email pentru faianţă. [Din germ. ***Glasur***].

glădíci, glădici m. (reg.) arbust cu frunze ascuţite şi cu flori albe (*Acer tataricum*): *gard viu ... format de copăcei ghimpoşi, mărăcini şi tot neamul de glădici.* GHICA. [Din sb. ***gladiš***].

glădíţă, glădiţe f. arbore asemănător cu salcîmul, cu spini pe ramuri, cu flori mici verzui şi cu fructe păstăi, cultivat în parcuri, pentru perdele de protecţie etc.; plătică (*Gleditschia triacanthas*). [Et. nec.].

glăscíor, glăscioare n. diminutiv al lui glas; glas subţire (de copil): *zise ea cu un glăscior argintos.* EM. [***Glas*** + ***-cior***].

glăsí, glăsesc vb. (înv.; intr.) **1.** a se tîngui, a se plînge, a boci (cu glas tare): *te glăseşti tare, ca marea cînd rage.* DOS.; **2.** a cînta: *bucine glăsi-vor foarte cu îngereşti duhure.* COR.; **3.** a vorbi: *glăsiia cu un glas.* BIBLIA. [Din sl. ***glasiti***].

glăsitór, glăsitori m. (înv.) vestitor: *de Dumnezeu glăsitoriul Luca într-această zi de astăzi are a pune înainte şi mai chear.* COR. [***Glăsi*** + ***-tor***].

glăsuí, glăsuiesc vb. **1.** (înv.; refl. şi tr.) a da glas; a rosti, a spune: *a glăsuit în ţigăneşte cîteva cuvinte de rămas bun.* VOIC.; *şi se glăsuia, şi se frămînta.* POP.; **2.** (intr. şi tr.) a cînta, a intona: *cîntăreţii glăsuiră rugăciunea.* OD.; **3.** (tr. şi intr.) a informa, a comunica: *cine n-are mamă, n-are nimic, glăsu-ie un proverb bengalez.* VIERU. [***Glas*** + ***-ui***].

glăsuíre, glăsuiri f. acţiunea de a glăsui şi rezultatul ei: *în însuşi glăsuirea a aceaşi obşteşti anaforale* (a. 1828). URIC.; *auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.* EM. [V. ***glăsui***].

glăsuitór, ~i, glăsuitoáre a. (înv.) cîntător: *păsările ... cele dulci glăsuitoare.* PANN. [***Glăsui*** + ***-tor***].

glăvoácă, glăvoace f. numele a două specii de peşti de apă dulce (*Gobius fluviatilis* sau *Gesleri*). [Din bulg. ***glavoč***].

gleáznă f. v. gleznă.

glébă, glebe f. (înv.) bucată de pămînt cultivat. [Din fr. ***glibe***; cf. lat. ***gleba***].

glei, gleiuri n. (geol.) strat de nămol de culoare cenuşie sau vînătă, format sub unele soluri mlăştinoase. [Din engl. ***gley***].

glénă, glene f. (anat.) mică cavitate articulară a unui os. [Din fr. ***glène***].

glésnă f. v. gleznă.

glet n. strat subţire de var şi de ipsos, care se aplică peste tencuială. [Din germ. ***Glätt***(*putz*)].

gléznă, glezne f. **1.** articulaţia proeminentă din partea de jos a piciorului, aproape de talpă: *îl băgă în ţărînă pînă-n glezne.* EM.; **din cap pînă în glezne**, v. cap; **2.** (p. ext.) parte subţire a piciorului de deasupra acestei articulaţii: *numai bătrînul simţea puterea apei care-i bătea în glesne.* SAD.; (şi: (reg.) **glesnă, gleaznă**). [Din sl. ***glezinŭ, glezna***].

glezniéră, glezniere f. bandă textilă (elastică) folosită pentru protecţia gleznelor de către balerini, sportivi etc. [***Gleznă*** + ***-ieră***].

gleznişoáră, gleznişoare f. diminutiv al lui gleznă: *zidul se suia şi o cuprindea pîn-la gleznişoare.* POP. [***Gleznă*** + ***-işoară***].

gliadínă, gliadine f. proteină vegetală. [Din it. ***gliadina***, fr. ***gliadine***].

glicemíe, glicemii f. **1.** prezenţă a glucozei în sînge; **2.** cantitate de glucoză din sînge. [Din fr. ***glycémie***].

glicerídă, gliceride f. (chim.) ester alcătuit din glicerină şi alcooli graşi, prezent în grăsimi. [Din fr. ***glycéride***].

glicerinét, ~ţi, glicerinată, ~e a. **1.** uns, acoperit cu glicerină; **2.** amestecat cu glicerină; ca glicerina: *urmele lui* [răspunsului] *se desluşeau..., în cercuri succesive, ce duceau pînă la stratul gros şi glicerinat de pe fundul căzii.* VINEA. [Din fr. ***glycériné***].

glicerínă f. lichid uleios, incolor, extras din grăsimi, avînd întrebuinţări în industrie şi în cosmetică: *se dau şi ei pe gheaţă pe scîndurile unse cu glicerină.* CĂL. [Din fr. ***glycérine***].

gliceról n. (chim.) glicerină. [Din fr. ***glycérol***].

glicínă, glicine f. plantă decorativă agăţătoare, cu flori asemănătoare celor ale salcîmului, de culoare albastră şi parfumate (*Wistaria chinensis*): *frumoasele coloane de la uşa cea mare din faţă încărcate de ciorchini viorii de glicine.* PETR. [Din fr. ***glycine***].

glicocól, glicocoli m. (biol.) aminoacid simplu, prezent în proteine. [Din fr. ***glycocolle***].

glicogén, glicogeni m. (biol.) polizaharid cu o structură asemănătoare aceleia a amidonului, prezent mai ales în ficat şi în muşchi. [Din fr. ***glycogène***].

glicól, glicoli m. alcool sub formă de lichid incolor, siropos, dulce, folosit ca dizolvant. [Din fr. ***glycol***].

glicolíză, glicolize f. proces de descompunere a glucozei în cadrul metabolismului. [Din fr. ***glycolyse***].

glicométru, glicometre n. instrument folosit pentru determinarea cantităţii de zahăr dintr-un lichid. [Din fr. ***glycomètre***].

glicoproteídă, glicoproteide f. proteină care conţine glucide în moleculă. [Din fr. ***glycoprotéides***].

glicozídă, glicozide f. substanţă vegetală care conţine hidraţi de carbon. [Din fr. ***glycoside***].

glicozuríe, glicozurii f. **1.** prezenţă a glucozei în urină; **2.** cantitate de glucoză aflată în urină. [Din fr. ***glycosurie***].

glíe, glii f. (pop.) **1.** brazdă de pămînt: *glia din pămînt rupea.* POP.; (fig.) *aceste contribuţii nu răstoarnă glia pînă în dedesubtul generator.* BL.; **2.** pămînt, ogor: *pentru noi, feciorii gliei, zorile răsar.* MAT.; **sub glie** sau **sub glii**, în mormînt, îngropat: *străinul se odihnea sub glii.* SAD.; **3.** (fig.) patrie: *glia strămoşească.* [Et. nec.].

gligán, gligani m. (înv. şi reg.) **1.** mistreţ: *cad pe brînci gliganii şi vierii săgetaţi.* OD.; **2.** (fig.) găligan, zdrahon: *mă vede tologit, cu pielea goală pe năsip, cît mi ţi-i gliganul.* CR.; *eşti coşcogea gligan.* VLAH. [Din bulg. ***gligan***].

glióm, gliomuri n. (med.) tumoare localizată în sistemul nervos. [Din fr. ***gliome***].

glíptică f. arta de a grava figuri sau motive decorative pe pietrele preţioase. [Din fr. ***glyptique***, germ. ***Glyptik***].

gliptogenéză f. (geol.) proces de nivelare a scoarţei pămîntului, sub acţiunea agenţilor externi. [Din fr. ***glyptogenèse***].

gliptografíe f. ştiinţă care se ocupă cu studiul pietrelor antice gravate. [Din fr. ***glyptographie***].

gliptotécă, gliptoteci f. colecţie de pietre preţioase sau semipreţioase gravate: *cu aceeaşi repeziciune fu ridicat Palatul Tinerimii, în care avea să se adăpostească gliptoteca.* CĂL. [Din fr. ***glyptothèque***].

glisá, glisez vb. (intr.) a aluneca, a se deplasa (prin alunecare) pe o suprafaţă. [Din fr. ***glisser***].

glisádă, glisade f. zbor în care un avion înaintează înclinat pe o aripă. [Din fr. ***glissade***].

glisánt, ~ţi, glisantă, ~e a. (tehn.) care alunecă (cu ajutorul unui dispozitiv): *uşă glisantă.* [Din fr. ***glissant***].

glisáre, glisări f. faptul de a glisa. [V. ***glisa***].

glisiéră, glisiere f. bară fixă şi netedă, de-a lungul căreia alunecă o piesă, un element mobil etc. [Din fr. ***glissière***].

glisór, glisoare n. (tehn.) cursor. [Din fr. ***glissoir***].

glissándo adv. (muz.) prin trecerea continuă şi treptată de la un sunet la altul. [Cuv. it.].

gloábă, gloabe f. **1.** (înv.) despăgubire în bani; amendă: *tata a dat gloabă pentru mine.* CR.; **2.** cal slab (şi bătrîn); mîrţoagă: *mînînd în pas alege gloabele lor de căluşei.* OD. [Din sl. ***globa***].

gloátă, gloate f. **1.** mulţime de oameni (strînşi la un loc): *să sfătuiască cu ce cale va s-ajute turceştilor gloate.* B.-DEL.; *pe tinerei îi aşteaptă o gloată întreagă de băieţei.* MAT.; *o gloată de oameni,*

de copii; **psihologie de gloată**, concepție potrivit căreia individul nu este responsabil de faptele lui, fiind ascuns în mulțime: *încăierarea e întemeiată pe psihologia de gloată.* CĂL.; **2.** (înv.) masa poporului; plebe: *au purces cu toată boierimea și gloata la împăratul.* NEC.; *oameni din gloată*; **3.** (înv.) unitate de ostași pedeștri, recrutați din țărănime; oaste de țară: *și ieși lui în tîmpinare Edom cu gloată grea.* BIBLIA; *armata se împărțea în vechime în curteni, slujitori și gloate*; **4.** (pop.) membrii unei familii (numeroase); copiii dintr-o familie; **a avea gloată**, a avea familie (mare). [Din sl. *glota*].

glob, globuri n. **1.** corp (aproximativ) sferic: *rîul sclipea lin într-o bulboană, în care dintr-o dată și-o oglindit globul luna în scădere.* SAD.; **2. (globul pămîntesc** sau, rar, **terestru)** planeta locuită de oameni; Pămîntul: *de ce vrei să arzi globul ce noi îl locuim?* ALEX.; *procedee matematice pentru calcularea circumferinței globului terestru.* BL.; **3. (globul pămîntesc)** reprezentare cartografică a acestei planete: *se aplecă spre globul pămîntesc aflat pe masă și-l învîrti alene.* TUD.; **4.** înveliș de formă sferică, din sticlă, porțelan etc., care protejează un bec sau o lampă: *un paj șagalnic va ascunde cu-a lui mînă vioriu glob al lampei.* EM. // m. (pl. **globi**) **glob ocular**, partea de formă sferică a ochiului, adăpostită în orbită: *tînărul avea o curioasă ieșire din orbită a globilor oculari.* CĂL. [Din fr. *globe*, lat. *globus*].

global, ~i, globală, ~e a. de ansamblu, total: *evaluare globală.* [Din fr. *global*].

globalísm n. **1.** metodă pedagogică bazată pe perceperea întregului înaintea părților componente; **2.** globalizare: *globalismul epocii contemporane.* [Din fr. *globalisme*, it. *globalismo*].

globalíst, ~ști, globalistă, ~e a. care ține de globalism, de tendința de unitate, referitor la globalism: *tendințe globaliste.* [Din engl. *globalist*].

globalitáte f. (livr.) caracter global, de ansamblu. [Din engl. *globality*].

globalizá, globalizez vb. (tr.) **1.** a reuni într-un tot elemente separate; **2.** a judeca, a aprecia în ansamblu. [Din fr. *globaliser*].

globalizáre, globalizări f. **1.** acțiunea de a globaliza și rezultatul ei; **2.** tendință de transformare a lumii într-o unitate (economică), cu instituții suprastatale; globalism. [V. *globaliza*; cf. engl. *globalization*, fr. *globalisation*].

globe-trotter [glob-trótăr] m. persoană care face înconjurul lumii pe jos. [Cuv. engl.].

globí, globesc vb. (înv. și reg.; tr.) **1.** a amenda: *cela ce au făcut silă, să va globi cu bani.* PRAV.; **2.** a prăda, a jefui: *călcînd legămintele țării, mărindu-i tributul și globind-o în toate chipurile.* BĂLC. [De la *gloabă*].

globigerínă, globigerine f. (la pl.) gen de foraminifere cu cochilia perforată și împărțită în camere sferice; (și la sg.) animal din acest gen. [Din fr. *globigérine*].

globínă, globine f. (biol.) substanță organică care intră în componența hemoglobinei. [Din fr. *globine*].

globíre, globiri f. (înv.) acțiunea de a globi și rezultatul ei; pedeapsă, amendă: *scăpînd de judecată și de globiri, prin mită.* NEGR. [V. *globi*].

globít, ~ți, globită, ~e a. (înv.) amendat: *ieșit de la judecată păgubaș și globit.* POP. [V. *globi*].

glóbnic, globnici m. (înv.) funcționar însărcinat cu încasarea gloabelor: *vornic mare în Țara de gios, giudecător tuturor din țară și globnic de morți de om.* UR. [Din sl. *globnikŭ*].

globulár, ~i, globulară, ~e a. **1.** în formă de glob; sferic: *recipient globular*; **2.** (spec.) care ține de globulele sîngelui, referitor la globulele sîngelui. [Din fr. *globulaire*].

globúlă, globule f. corp (foarte) mic de formă sferică sau ovală: *insecta aplică o înțepătură țesutului vegetal, iar planta răspunde prin alcătuirea unor globule.* BL.; *globulele sîngelui*; **globule roșii,** hematii: *eram alb ca un om fără globule roșii.* PETR.; **globule albe,** leucocite. [Din fr. *globule*, lat. *globulus*].

globuláț, globulețe n. **1.** diminutiv al lui glob; glob mic; globurel, globușor; **2.** obiect ornamentat în forma unei sfere colorate (pentru pomul de Crăciun). [*Glob* + *-ul* + *-eț*].

globulínă, globuline f. proteină care se află în plasma sangvină. [Din fr. *globuline*].

globulós, ~și, globuloásă, ~e a. (rar) în formă de globule, compus din globule. [Din fr. *globuleux*].

globurél, globurele n. (rar) globuleț: *atomii cei mai nobili ... ar fi globurele ideale, fără colțuri, absolut netede.* BL. [*Globuri* (pl. de la *glob*) + *-el*].

globușór, globușoare n. globuleț. [*Glob* + *-ușor*].

glockenspiel [glócănșpil] n. instrument de percuție alcătuit din lame metalice așezate pe un suport, care, lovite cu ciocănele de lemn, scot sunete asemănătoare cu clinchetul de clopoței. [Din germ. *Glockenspiel*].

glod, gloduri n. (reg.) **1.** noroi; tină: *ședeau tologiți în glod și se păleau la soare.* CR.; *aurul și în glod strălucește*; **2.** bulgăre de pămînt (uscat și înghețat): *prin mărăcini, prin gloduri.* PANN. [Din magh. *galád*, rus. *gluda*].

glodáș, glodași m. (înv.) muncitor care încărca sarea în ocne. [*Glod* + *-aș*].

glodărăie f. (pop.) glodărie: *ce glodăraie și colbăraie!* CAR. [*Glod* + *-ăraie*].

glodăríe f. (pop.) noroi mare; glodăraie; loc, drum etc. noroios; (înv.) glodiște: *nu cumva să se facă glodărie.* C. [*Glod* + *-ărie*].

glodí, glodesc vb. (tr.) a înțepa, a freca, a strînge: *te glodește cînd șezi pe ele* [scăunașe]. ISP. [Din sb., rus. *glodati*].

glódiște, glodiști f. (înv.) glodărie; (fig.) *să poată vîna pre ibohnici, să-i tragă în glodiștea păcatelor.* DOS. [*Glod* + *-iște*].

glodós, ~și, glodoásă, ~e a. (reg.) **1.** gloduros: *bîrjarul își biciuia caii suduindu-i și înainta greu prin bălțile glodoase.* SAD.; *pîraie glodoase.* POP.; **2.** (rar) asemănător noroiului; vîscos: *parcă mă supăra ceva glodos spre vîrful degetelor.* CĂL.; (fig.) *se uita la ele cu ochii lui glodoși.* AG. [*Glod* + *-os*].

glodurăríță, glodurărițe f. plantă perenă cu aspectul unui arbust și cu flori foarte mici (*Comphorosma monspeliaca*). [*Glodur*(*os*) + *-ariță*].

glodurós, ~și, gloduroásă, ~e a. (reg.) **1.** noroios; **2.** plin de bulgări; bulgăros: *o fișioară de pămînt gloduroasă și ghimpoasă.* PANN; **3.** (fig.) grosolan: *cuvînt prea gloduros.* PANN. [*Gloduri* (pl. de la *glod*) + *-os*].

glomerulár, ~i, glomerulară, ~e a. care ține de glomerule, referitor la glomerule; format din glomerule. [*Glomerulă* + *-ar*].

glomerúlă, glomerule f. **1.** bulgăre mic de pămînt; **2.** formație anatomică cu aspect de ghem; **3.** tip de fruct format prin creșterea laolaltă a mai multor fructe provenite din flori independente; **4.** tip de inflorescență globulară, formată din flori prinse pe un peduncul foarte mic. [Din fr. *glomérule*].

glónte n. v. glonț.

glontuít, ~ți, glontuită, ~e a. (rar) lovit, rănit de glonț: *m-a luat în goană o ursoaică glontuită.* GAL. [De la *glonte*].

glonț, gloanțe n. și (rar) **glonți** m. **1.** proiectil mic pentru unele arme de foc: *de-aș avea o pușculiță și trei glonți în pungulița.* AL.; *miile de oameni strînși prin foame, frig și glonți.* EM.; *plămînul stîng mi-e ciuruit de gloanțe.* VIERU; **2.** rană provocată de un astfel de proiectil: *va scăpa de moliciunea și de tristețea vagă ce i-au rămas în urma glontelui.* VINEA; **3.** (înv.) **glonț de tun**, obuz: *trecînd un glonț de tun aproape, mi-au uscat un picior ș-am rămas invalid.* B.-DEL.; **4.** (rar) bilă, sferă: *punem două mari oglinzi concave una-n fața alteia și punem în focarul uneia un glonte de fier încălzit.* EM. // adv. repede, iute: *mă duc să dau confirmarea știrii! și pleacă glonț.* CAR.; (și: **glonte**). [Et. nec.].

glórie, glorii f. **1.** onoare, mărire, grandoare, renume: *oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu?* EM.; *în culmea gloriei sale; gloria lui Dumnezeu*; **2.** (fig.) persoană de mare valoare: *Traian, gloria Romei.* ALEX. [Din lat., it. *gloria*].

glorifică, glorífic vb. (tr.) a slăvi, a preamări: *sintezele de istorie culturală vor glorifica mai departe pe marii pionieri.* CĂL.; *a glorifica pe Dumnezeu*; (refl. pas.) *întîi se glorifică noblețea morală a românului.* CĂL. [Din lat. *glorificare*, fr. *glorifier*].

glorificáre, glorificări f. acțiunea de a glorifica și rezultatul ei: *compozițiile teatrale pentru glorificări dinastice ... sînt o simulare a artei, dar nu o artă adevărată.* MAIOR.; *o glorificare a muzicii sărbătorești a graiului în care sîntem acasă.* VIERU. [V. *glorifica*].

glorificatór, ~i, glorificatoáre a. și m., f. (persoană) care glorifică: *fondatorii și glorificatorii gardei orășenești.* EM. [*Glorifica* + *-tor*].

gloriólă, glorióle f. glorie deșartă; vanitate: *e adevărat că-și poate cumpăra orice; așa cum își cumpără și gloriola.* VINEA. [Din fr. *gloriole*].

gloriós, ~și, glorioásă, ~e a. **1.** plin de glorie, slăvit: *o existență glorioasă.* BĂLC.; **2.** (rar) plin de vanitate: *glorios de nașterea sa.* [Din fr. *glorieux*, lat. *gloriosus*].

glosă, glosez vb. (tr.) a explica un cuvînt sau un pasaj dintr-un text. [Din fr. *gloser*].

glosár, glosare n. **1.** listă de cuvinte (vechi, regionale etc.) însoțite de explicația lor: *un glosariu nu-și are locul într-o scrisoare.* NEGR.; **2.** (rar) totalitate a cuvintelor specifice unui domeniu, unui stil, unui vorbitor etc.: *cuvîntul... nu face parte din glosarul ei.* VINEA; **3.** (înv.) lexic, vocabular: *de la gîndul de a strîpi cuvintele de extracție străină, am ajuns a schimba tot glosarul.* RUSSO; **4.** (înv.) dicționar, lexicon; (și: (înv.) **glosariu**). [Din lat. *glossarium*, fr. *glossaire*].

glosáre, glosări f. acțiunea de a glosa și rezultatul ei: *puțin demne de încredere sînt glosările realizate la cerere.* R.L. [V. *glosa*].

glosáriu n. v. glosar.

glosatór, glosatori m. autor de glose: *scriitorul le înșiră* [cuvintele] *în coloană simplă sau dublă, ca un glosator sau ca un lexicograf.* VIANU. [Din fr. *glossateur*].

glósă, glose f. **1.** explicație a unui cuvînt sau a unui pasaj dintr-o scriere; notă explicativă făcută de un copist: *glose slavo-române*; **2.** poezie cu formă fixă, în care fiecare vers din prima strofă este comentat într-o strofă următoare: *glosa lui Eminescu.* [Din lat. *glossa*, fr. *glose*, germ. *Glosse*].

glosém, gloseme n. (lingv.) nume dat în glosematică unității minimale a limbii. [Din fr. *glossème*].

glosemátică f. ramură a lingvisticii structuraliste care consideră limba ca un sistem de relații interne. [Din fr. *glossématique*, germ. *Glossematik*].

glosíță, glosite f. (med.) inflamație a limbii. [Din fr. *glossite*].

gloso- element de compunere cu sensul „limbă", „al limbii", „referitor la limbă". [Din fr., germ. *glosso-*].

glosofaringián, ~eni, glosofaringiană, ~ene a. care aparține limbii și faringelui, referitor la limbă și la faringe. [Din fr. *glosso-pharyngien*].

glosolaíe, glosolalii f. (med.) vorbire neinteligibilă a unor bolnavi, alcătuită din silabe şi cuvinte fără sens. [Din fr. *glossolalie*].

glosológic, ~ci, glosologică, ~ce a. (rar) care ţine de limbă, de vorbire; care cuprinde elemente, aspecte de limbă: *sînt culegeri de folclor care reprezintă adevărate muzee glosologice faţă de relativa sobrietate a vorbirii lui Creangă.* CĂL. [*Glosologie* + *-ic*].

glosologíe f. **1.** cunoaştere a termenilor speciali ai unei ştiinţe; **2.** (med.) studiu al afecţiunilor limbii. [Din fr. *glossologie*, it. *glossologia*].

glotál, ~i, glotală, ~e a. care ţine de glotă, referitor la glotă: *muşchi glotali.* [Din fr. *glottal*].

glotăş, glotaşi m. (înv.) soldat pedestraş recrutat din ţărănime: *simbria ce lua pînă acum ... glotaşii să aibă a li se plăti.* URIC. [*Gloată* + *-aş*].

glótă, glote f. (nat.) porţiunea cea mai strîmtă a laringelui dintre coardele vocale. [Din fr. *glotte*].

gloto- element de compunere cu sensul „limbă", „al limbii", „lingvistic". [Din it., germ. *glotto-*].

glotologíe f. (italienism) lingvistică. [Din it. *glottologia*].

glucíd n. v. **glucidă**.

glucídă, glucide m. substanţă organică care intră în compoziţia protoplasmei, formată din carbon, oxigen şi hidrogen; (şi: **glucid**). [Din fr. *glucides*].

glucídic, ~ci, glucidică, ~ce a. care ţine de glucide, referitor la glucide. [Din fr. *glucidique*].

glucíniu n. (chim.) beriliu. [Din fr. *glucinium*].

glucometríe f. dozare a glucozei în mustul de struguri sau în derivatele lui. [Din fr. *glucométrie*].

glucométru, glucometre n. glicometru. [Din fr. *glucomètre*].

glucónic a. **acid gluconic**, acid pe bază de glucoză, utilizat în medicină. [Din fr. *gluconique*].

glucóză, glucoze f. substanţă zaharoasă cristalizată, cu gust dulce, care se găseşte în miere şi în fructe. [Din fr. *glucose*, germ. *Glukose*].

glucozídă, glucozide f. compus vegetal al glucozei. [Din fr. *glucoside*].

glúgă, glugi f. **1.** obiect de îmbrăcăminte de formă conică, cu care se acoperă capul pentru a-l feri de ploaie, de frig etc.: *de ploaie şi de vînt rece cu glugile peste cap lăsate.* CANT.; **2.** grămadă de snopi, de mănunchiuri etc. care se aşază în picioare, în formă conică. [Din bulg. *gugla*].

glugúţă, gluguţe f. diminutiv al lui glugă: *gluguţa pe umăr o loa.* POP. [*Glugă* + *-uţă*].

glúmă[1], glume f. vorbă sau istorioară care stîrneşte rîsul; faptă hazlie: *voroavele ceale de glumă şi de şagă.* VARL.; **în glumă**, fără seriozitate, fără importanţă, fără rea intenţie: *a spus numai în glumă;* **nu glumă**, cu adevărat, de-a binelea: *carte se învăţa acolo, nu glumă.* CR.; **glumă proastă** (sau **de prost gust**), v. **gust**; **a se întrece cu gluma**, a-şi permite prea mult; **a lua în glumă**, a nu da prea multă importanţă; a subestima: *i se părea că prea a luat în glumă propunerea lui.* REBR.; **a lăsa gluma (la o parte)**, a vorbi serios: *să lăsăm gluma; aştept al doilea transport de flori.* NEGR.; **a nu-i arde de glumă**, a fi indispus, supărat, necăjit; **nu-i (de) glumă**, e ceva serios, dificil: *văzu ăla că nu e glumă, că-i stă viaţa numai într-un fir de aţă.* ISP.; **a nu şti de glumă**, a nu avea umor, a fi prea serios, închis. [Din sl. *glumŭ*, bulg. *gluma*].

glúmă[2], glume f. (bot.) bractee situată la baza fiecărui spiculeţ al unei plante graminee. [Din fr. *glume*].

glumélă, glumele f. (bot.) frunzişoară verde care acoperă o floare dintr-un spiculeţ de graminee. [Din fr. *glumelle*].

glumét, ~i, glumeáţă, ~eţe a. **1.** care face glume; căruia îi place să glumească; şugubăţ, poznaş: *ţăranul român ... este şi glumeţ.* IBR.; (subst.) *glumeţi vulgari îi pun muşte în mîncare.* CĂL.; **2.** care provoacă rîsul, plin de haz; hazliu: *poveştile bătrîne şi glumeţe ale ostaşilor.* EM.; (adv.) *vorbea fără grijă şi glumeţ ca totdeauna.* SAD. [Din bulg. *glumec*].

glumí, glumesc vb. **1.** (intr.) a spune glume: *un bătrîn vînător căruia îi plăcea să glumească.* OD.; **2.** (intr.) a vorbi în glumă (despre ceva serios), a răspunde cu o glumă (la ceva serios): *îl cunoaştem îndeajuns de bine ca să pricep că nu glumeşte.* GHEŢIE; *probabil glumeşti;* (refl. impers.) *e un om cu care nu se glumeşte.* IBR.; **3.** (înv.; refl.) a se exercita cu (sau în) ceva: *întru începutele tale glumi-mă-voi.* COR.; **4.** (înv.; refl.) a flecări, a vorbi de rău: *de mine glumiia-se şezînd în uşi.* COR. [Din sl. *glumiti sen*].

glumít, glumituri n. **1.** (rar) spunere a unei glume; **2. nu-i de glumit (cu ...)**, treaba este serioasă; trebuie luat în serios. [V. *glumi*].

glumitór, ~i, glumitoáre a. (rar) hazliu, de glumă: *la o iscodire de şagă şi glumitoare, mai vîrtos despre ţigani, nu este de a să mira, cînd să află de aceste numiri întradins căutate.* B.-DEL. [*Glumi* + *-tor*].

gluteínă, gluteine f. proteină constituentă a glutenului. [Din fr. *gluteine*].

glutén n. substanţă proteică vîscoasă, care se găseşte în compoziţia boabelor de cereale: *grîu mai frumos, mai greu, mai bogat în gluten şi care dă tărîţe mai puţine.* GHICA. [Din fr. *gluten*, lat. *gluten, -inis*].

glutinós, ~şi, glutinoásă, ~e a. care conţine gluten; care are aspect de gluten. [Din fr. *glutineux*].

glutón, glutoni m. mamifer carnivor cu blana brună-deschisă care trăieşte în zonele arctice (*Gulo luscus*). [Din fr. *glouton*].

gnais, gnaisuri n. (geol.) rocă metamorfică compusă din cuarţ, feldspat şi mică. [Din germ. *Gneiss*, fr. *gneiss*].

gnatostóm, gnatostomi m. (la pl.) subîncrengătură de vertebrate care au gura cu fălci mobile; (şi la sg.) animal din această subîncrengătură. [Din germ. *Gnathostomen*, engl. *gnathostoms*].

gnetálă, gnetale f. (la pl.) ordin de plante gimnosperme care cuprinde lianele din zonele tropicale; (şi la sg.) plantă din acest ordin. [Din fr. *gnétales*].

gnom, gnomi m. (mit.) spirit care se credea că păzeşte comorile îngropate în pămînt. [Din lat. *gnomus*, fr. *gnome*].

gnómă, gnome f. sentinţă, maximă, proverb. [Din it. *gnome*].

gnómic, ~ci, gnomică, ~ce a. care conţine sentinţe sau maxime morale: *prin substanţialitatea gnomică, ... are aspecte de poet mare.* CĂL.; *poezia gnomică... aparţine genului dramatic.* CĂL.; **poeţi gnomici**, poeţi din Grecia antică în ale căror opere se întîlnesc numeroase sentinţe, precepte şi reflecţii morale; (gram.) **prezent gnomic**, prezent care exprimă o acţiune ce se îndeplineşte indiferent de timp: *ar fi trebuit s-o recunoască şi pentru forma prezentului gnomic.* VIANU. [Din fr. *gnomique*, lat. *gnomicus*].

gnomísm n. caracter gnomic: *avem de a face cu un gnomism pur, ... cu o curată prestidigitaţie didactică.* CĂL. [*Gnom*(*ic*) + *-ism*].

gnomón, gnomoane n. instrument folosit în antichitate pentru determinarea meridianului locului şi pentru stabilirea orei. [Din fr., gr. *gnomon*].

gnoseo- element de compunere cu semnificaţia „(de) cunoaştere". [Din gr. *gnósis*].

gnoseológic, ~ci, gnoseologică, ~ce a. referitor la cunoaştere sau la teoria cunoaşterii: *n-am dat decît exemple din domeniul estetic şi gnoseologic.* BL. [Din lat. *gnoseologicus*, germ. *gnoseologisch*].

gnoseológie f. parte a filozofiei care cercetează posibilitatea cunoaşterii lumii şi formele acestei cunoaşteri; teoria cunoaşterii: *zburau ca nişte păsări greoaie ... tratate de gnoseologie, biblii, cosmogonii.* GHEŢIE. [Din lat. *gnoseologia*, germ. *Gnoseologie*].

gnóstic, ~ci, gnostică, ~ce a. care aparţine gnosticismului, referitor la gnosticism: *doctrinele gnostice sînt preocupate mai vîrtos de două probleme: de geneza lumii şi de salvarea omului.* BL. // m. adept al gnosticismului: *gnosticii admiteau o infinitate de emanaţii din divinitate.* BL. [Din fr. *gnostique*, lat. *gnosticus*].

gnosticísm n. curent filozofic şi religios care îmbina teologia creştină cu filozofia greacă: *gnosticismul face apel la spiritualizarea insului uman.* BL. [Din fr. *gnosticisme*, lat. *gnosticismus*].

gnóză, gnoze f. **1.** (teol.) cunoaştere deplină a lui Dumnezeu şi a realităţilor divine, care duce la salvarea omului; **2.** gnosticism; **3.** eclectism filozofic care pretindea o conciliere a tuturor concepţiilor religioase; **4.** filozofie supremă, conţinînd toate cunoştinţele despre sacru. [Din fr. *gnose*, germ. *Gnosis*].

gnozíe, gnozii f. (psih.) recunoaştere a obiectelor cu ajutorul organelor de simţ. [Din fr. *gnosie*, engl. *gnosis*].

gnu m. specie de antilopă de talie mare, care trăieşte în sudul Africii (*Conrochaetes gnu*). [Din fr. *gnou*].

goánă, goane f. **1.** deplasare cu paşi mari şi repezi; fugă mare: *în goana roibului un sol, cu frîu-n dinţi şi-n capul gol, răsare.* COŞB.; *într-o goană nebună;* (p. ext.) *vezi goana străzii, cu zgomotul roţilor şi al muncii.* BAC.; (fig.) *goana după bogăţie, vanitatea evghenistă i se arată copilăreşti.* CĂL.; **într-o goană**, fără oprire, gonind: *te duceau într-o goană de la o poştă la alta.* GHICA; **în goană** sau **în goana mare**, alergînd foarte repede: *a apucat-o în goană la deal spre streşina brădetului.* SAD.; *vine în goana mare o căruţă.* CĂL.; **a o lua** (sau **a o rupe, a o apuca**) **la goană**, a începe să fugă, să gonească: *îngrozit, o rupe la goană.* CĂL.; **2.** fugărire, urmărire în fugă: *după o goană de cîteva ore,* [ii] *găsiră.* NEGR.; **a lua** (sau **a pune**) **la** (sau **în, pe**) **goană pe cineva**, a alunga, a fugări: *începu a-l lua în goană* [pe cerb]. DOS.; **3.** vînătoare cu gonaci: *la goană mare, crezi d-ta că puţin lupi dau cinstea pe ruşine, lăsîndu-şi peile zălog?* CR.; *în goana vînatului;* (fig.) *goană de tătari.* AL.; **4.** prigoană, persecuţie, alungare: *pornind păgînii goană asupra creştinilor.* DOS.; **5.** (pop.) împerechere a vacii cu taurul. [De la *goni*].

goángă, goange f. (pop.) insectă, gînganie: *bîzîitoarea bîzîie ca o goangă.* ISP.; **a spune goange**, a spune fleacuri, minciuni; **a se ţine de goange**, a fi neserios, a face farse, glume (nepotrivite). [Onomat.].

goárdină f. (reg.) varietate de struguri cu boabele albe şi dulci. [Din rus. *gardina*].

goárnă, goarne f. trompetă, trîmbiţă: *s-aud goarnele cîntînd.* POP. [Din rus. *gorn*].

gobién, goblenuri n. ţesătură, tapiserie sau broderie făcută cu fire colorate: *am descoperit, în fine, fotoliul, oglinda, goblenurile.* GHEŢIE. [Din fr. *Gobelins* n. pr.].

godác, godaci m. (reg.) purcel (de un an); godînac: *godacul iar a strigat.* CR. [Cf. *godînac*].

godétă, godete f. vas mic în care se amestecă culorile pentru pictură. [Din fr. *godet*].

godéu, godeuri n. **1.** cupă de metal la aparatele de ridicat care se încarcă şi se descarcă automat; **2.** recipient mic din material izolant, cu care se realizează unele legături electrice; **3.** fald la o rochie, la o draperie etc. [Din fr. *godet*].

godlá, godiez vb. (intr.) a vîsli cu o ramă aşezată la pupă, făcînd ca barca să înainteze în zigzag. [Din fr. *godiller*].

godín¹, godinuri n. sobă de fier cilindrică. [Din fr. *godin*].

gódin², godini m. (reg.) pui de porc sălbatic: *sînt vreo patruzeci de porci, scroafe şi godini.* SAD. [Et. nec.].

gódină, godine f. (reg.) specie de pepene galben cu coaja lucioasă: *miros de godină galbenă.* DELAVR. [Et. nec.].

godînác, godînaci m. (reg.) godac: *tăiase un porc, mai mult godînac, care nu se îngrăşase.* PETR. [Din bulg. *godinak*].

gódzură f. v. goz.

goeländ, goelanzi m. (zool.) pescăruş de mare (*Larus*). [Din fr. *goéland*].

goelétă, goelete f. corabie uşoară cu două catarge: *mai marele lor stătea în picioare, la pupa, cercetînd goeleta care se apropia.* TUD. [Din fr. *goélette*].

gofrá, gofrez vb. (tr.) **1.** a imprima cute sau ondulaţii paralele pe o ţesătură, pe o tablă, pe o hîrtie etc.; **2.** a aplica pe o ţesătură un desen în relief. [Din fr. *gaufrer*].

gofráj, gofraje n. ondulaţii, cute paralele sau desene în relief imprimate pe o ţesătură. [Din fr. *gaufrage*].

gofráre, gofrări f. acţiunea de a gofra şi rezultatul ei. [V. *gofra*].

gofrát¹, gofraturi n. faptul de a gofra. [V. *gofra*].

gofrát², ~ţi, gofrată, ~e a. pe care s-au imprimat cute paralele (şi ondulate) ori desene în relief. [V. *gofra*].

gofréu, gofreuri n. (arhit.) ornament format din adîncituri cu conturul pătrat, alăturate şi dispuse în şiruri paralele. [Din fr. *gaufré*].

gog¹, gogi m. (reg.) gogoman, om prostănac: *alţii zic că-s numai un gog.* AL. [Cf. *Gogu* n. pr.].

gog², ~gi, goăgă, ~ge a. (reg.) bolnav, suferind (fără forme acute). [De la *gogi*].

gógă, gogi f. (rar) gogoriţă. [Cf. alb. *gogë*].

gogeámite a. v. **cogeamite**.

gogí, gogesc vb. (pop.; intr.) a fi suferind (fără forme acute); a purta o boală pe picioare: *eu am gogit în timp de mai bine de două luni.* AL.; *gogeşte de vreun an.* [Et. nec.].

gogíre, gogiri f. (pop.) faptul de a gogi; (fig.) *această gogire în îndoială îi păru lui însuşi netrebnică.* PETR. [V. *gogi*].

gogîlţ interj. cuvînt care imită zgomotul făcut de înghiţirea cu lăcomie a unui aliment: *gogîlţ! îi mergeau sarmalele întregi pe gît.* CR.; (subst.) *un gogîlţ înăduşit şi la răstîmpuri deopotrivă de scurte era singura înştiinţare că strîmturile gîtului au fost biruite.* HOGAŞ. [Onomat.].

gogleázǎ, gogleze f. (înv.) vorbă goală: *ea îi spuse alte gogleze.* ISP. [Et. nec.].

gogléţ, ~i, gogleaţă, ~eţe a. prostănac. [Cf. *gog¹*].

gogoáşă, gogoşi f. **1.** produs de patiserie făcut din aluat dospit şi prăjit în ulei sau în grăsime: *plăcintele şi gugoaşele erau mult mai căutate.* NEGR.; **2.** (fig.) minciună (mare): *tot înşiră la gogoşi.* PANN; **a spune** (sau **a vinde**) **gogoşi**, a minţi; **3.** înveliş din fire subţiri în care se înfăşoară larva unor insecte înainte de a ajunge la stadiul de nimfă; **4.** (**gogoaşă de mătase**), înveliş format din firul produs de viermele-de-mătase: *mătasea din gogoşi e un lux, şi, ca orice lux, e costisitor.* PR.; **5.** (**gogoaşă de ristic**) excrescenţă care apare pe frunzele de stejar, provocată de unele insecte, folosită pentru obţinerea cernelii negre, a unui astringent etc.: *aprinse lumînarea, arse o gogoaşe de ristic, îşi drese puţin sprîncenile cam rare.* C.L.; (şi: (reg.) **gugoaşă**). [Et. nec.; cf. *cocoaşă*].

gogolí vb. v. **cocoli**.

gogolói, gogoloaie n. (pop.) mic obiect (maleabil) de formă sferică: *urmară... bulzuri de brînză, gogoloaie de unt proaspăt.* VOIC. [Et. nec.].

gogomán, ~i, gogomană, ~e m., f. şi a. (om) prostănac, nătăfleţ: *cu adevărat vrednică cerere de un gogoman!* B.-DEL.; *a început să-l ocărască, făcîndu-l nătăfleţ, guguman, prost.* PANN; *este cel mai plin de fumuri, mai nerod, mai gogoman.* NEGR.; (şi: (reg.) **guguman**). [Cf. *gog¹*].

gogománie, gogománii f. prostie, neghiobie: *Dumnezeu te-a adus ca să ne scapi de gogomănia ce era să facem.* NEGR.; (şi: (reg.) **gugumánie**). [*Gogoman* + *-ie*].

gogón, gogoane n. (rar) **1.** obiect mic de formă rotundă: *am prins doar gogonul de caisă aurie al călcîiului.* VOIC.; **2.** (spec.) bob de diamant. [Et. nec.].

gogonát, ~ţi, gogonată, ~e a. **1.** umflat, de formă sferică: *nasul lui mic, gogonat la vîrf.* GAL.; **2.** (fig.) mare, exagerat: *gogonată o mai spuseşi, jupîne.* AL.; *minciună gogonată;* (subst.) *hojma îţi vine-n cap una de cele gogonate.* MAT. [*Gogon* + *-at*].

gogoneá, gogonele f. (mai ales la pl.) pătlăgică roşie neajunsă la maturitate, bună pentru pus la murat. [*Gogon* + *-ea*].

gogonéţ, ~i, gogoneáţă, ~eţe a. (reg.) **1.** rotund şi umflat; gogonat: *găina îi făcuse trei ouă gogoneţe.* POP.; **prune gogoneţe**, varietate de prune mici şi rotunde, care se coc la sfîrşitul verii; **2.** (fig.) mare, exagerat, gogonat: *am dat de o greşeală de tipar destul de gogoneaţă.* AL. [*Gogon* + *-eţ*].

gógoriţă, gogoriţe f. **1.** fiinţă imaginară cu care sînt speriaţi copiii; **2.** (fig.) vorbă neîntemeiată, minciună: *în zadar veniţi cu gogoriţe, ... ca să amăgiţi opinia publică.* CAR. [*Gogă* + *-or* + *-iţă*].

gogoşár¹, gogoşari m. **1.** varietate de ardei gras de formă rotundă (*Capsicum annum*); **2.** fructul acestei varietăţi de ardei; **3.** (glumeţ; la pl.) chiloţi femeieşti, dintr-un material gros, care acoperă piciorul pînă deasupra genunchilor. [Et. nec.].

gogoşár², gogoşari m. **1.** (rar) vînzător de gogoşi; **2.** (fig.) persoană care spune gogoşi; şarlatan, mincinos: *eşti un gogoşar de frunte.* AL. [*Gogoaşă* + *-ar*].

gogoşeá, gogoşele f. diminutiv al lui gogoaşă: *o plăcintă pîntecoasă cu o ghirlandă de gugoşele.* NEGR.; (şi: (reg.) **gugoşea**). [*Gogoaşă* + *-ea*].

gogoşeríe, gogoşerii f. loc sau local unde (se prepară şi) se vînd gogoşi şi alte produse din aluat: *au întîrziat mîncînd plăcinte la gogoşerie.* CĂL. [*Gogoaşă* + *-ărie*].

gógu m. (reg.) paparudă. [V. *gogă*].

goi, goi m. nume dat de evrei creştinilor; nonevreu: *jidovul pe toţi goi urgiseşte şi, de-ar putea, iar strînge cu totul.* B.-DEL. [Din germ. *Goi*].

gol¹, goluri n. (sport) punct marcat prin introducerea mingii în poarta echipei adverse. [Din engl. *goal*].

gol², ~i (şi pop.) **goli, goală, ~e** a. **1.** fără îmbrăcăminte; despuiat, nud: *învăţă să o dezbrace goală.* DOS.; *nu găseşte altceva de făcut spre a se admira decît ... să se aşeze în faţa oglinzii, goală.* CĂL.; *gol pînă la brîu, se spăla pe punte.* TUD.; **gol** (**ca un**) **pistol**, v. **pistol**; **gol puşcă**, v. **puşcă**; **gol-goluţ**, fără nici o haină: *a zărit-o pe Nora goală-goluţă, cu nişte papuci brodaţi în picioare.* GHEŢIE; **cu** (sau **în**) **pielea goală**, dezbrăcat complet: *mă vede tologit, cu pielea goală, pe năsip.* CR.; *popii, cînd venea cu botezul, îi ieşea înainte în pielea goală.* M.CAR.; **a lăsa gol**, a jefui de tot ce are; **2.** descoperit: *cu capul gol;* **3.** desculţ, neîncălţat: *miriştea sub tălpile mele goale era un fel de acupunctură moldovenească.* VIERU; *cu picioarele goale;* **4.** care are puţine haine; (fig.) sărac: *a dzăcea în gunoi gol şi flămînd.* VARL.; *soldatul nostru umblă gol şi desculţ, flămînd şi bolnav pe cîmpiile Bulgariei.* EM.; **coate-goale** (subst.) sărac lipit pămîntului; **5.** fără învelişul obişnuit: *au venit cu săbiile goale asupra boierilor pribegi.* SAD.; **6.** care nu conţine nimic înăuntru; deşert: *dintr-o păreche de boi ... am rămas c-o pungă goală.* CR.; *sticlă goală;* (fig.) *miraţi şi de răsuflet goi să steie îngerii.* COŞB.; *vorbe goale;* **pe inima goală** sau **pe stomacul gol**, pe nemîncate; **cu mîna goală**, **a)** fără nici un dar: *n-au mers cu mîinile goale la Paşa.* NEC.; **b)** neînarmat: *fără pistoale; numai cu mîinele goale.* POP.; **7.** direct, real: *adevărul gol;* **8.** aidoma, întocmai: *e dracul gol;* **9.** simplu, singur, neînsoţit: *lucra ziua şi noaptea spre a se hrăni cu pîne goală.* EM.; **10.** neacoperit, fără vegetaţie: *cu munţi şi dealuri goli era încongiurate.* CANT.; *teren gol;* **11.** fără frunze, desfrunzit: *cîmpii înghemţate şi crînguri goale rămîneau în urmă.* BAC.; *copaci goi;* **12.** fără temei; lipsit de valoare: *vorba ceea: falâ goală, traistă uşoară.* CR.; *înşirînd cuvinte goale.* EM.; **13.** lipsit de oameni; fără public: *barbar, cînta femeia-aceea, tîrziu, în cafeneaua goală.* BAC. // n. (pl. **goluri**) **1.** spaţiu liber, vid: *vremea încearcă în zadar din goluri a se naşte.* EM.; *a umple un gol;* (fig.) *golul acesta din memorie mă obseda.* EL.; **a simţi un gol la stomac** (sau **la inimă**), a se simţi slăbit, neputincios; **a(-i) ieşi cu gol** (sau **cu golul**) (**înainte**), a se întîlni cu cineva avînd un vas fără conţinut (aceasta prevestind un ghinion); **2.** teren fără vegetaţie: *ca pe un gol de munte o stîncă solitară.* AL.; **3.** spaţiu rămas liber (printr-o lipsă): *a replantat cu încetul toate golurile.* VINEA; **4. în gol, a)** în aer, nesusţinut; **b)** cu privirea fixă, fără ţintă: *stăteam cu ochii în gol, gîndindu-mă.* BAC.; **c)** fără folos, zadarnic: *pe unde se ducea, tot în gol umbla.* CR.; **a ieşi la gol**, a ieşi în cîmp liber, la lărgime: *Ştefan-vodă la gol nu îndrăznea să iasă.* UR.; **a umple un gol**, a completa o lipsă; **a** (**se**) **da de gol**, a (se) da pe faţă, a (se) trăda: *ochii şi sprincenile ... pe amor îl dau de gol.* AL. [Din sl. *golŭ*].

golán, ~i, golană, ~e m., f. **1.** om de nimic; derbedeu, vagabond: *împăratului i-au fost de-a mirarea văzînd că nişte golani au asemenea îndrăzneală.* CR.; **2.** om sărac, zdrenţăros: *mai bine-mi dau averea la golani.* COŞB.; *ban la ban şi păduche la golan.* // a. dezbrăcat; prost îmbrăcat: *e săracă şi golană.* COŞB. [*Gol²* + *-an*].

golánсă, golance f. fată sau femeie neserioasă. [*Golan* + *-că*].

golăş, ~i, golaşă, ~e a. **1.** fără pene: *ale lor grumazuri, jupuite şi golaşe.* OD.; *pui golaşi, cum staţi în cuiburi fără plăpumioare?* VIERU; **2.** fără frunze: *copaci golaşi;* **3.** fără vegetaţie: *nici măcar sălbaticii nu lăsaseră vreun semn despre trecerea lor peste acest pisc golaş.* TUD.; *culmi golaşe.* [*Gol²* + *-aş*].

golaveráj, golaveraje n. (sport) raport între golurile marcate şi cele primite. [Din engl. *goal average*].

golănésc, ~şti, golăneáscă, ~eşti a. care ţine de golan, specific golanului, de golan. [*Golan* + *-esc*].

golănéţ, ~i, golăneáţă, ~eţe m., f. persoană îmbrăcată prost, sărăcăcios; golan. [*Golan* + *-eţ*].

golănie, golănii f. faptă de golan; obrăznicie: *m-am săturat de golăniile lui.* [*Golan* + *-ie*].

golănime f. mulţime de golani, totalitatea golanilor: *afectarea dispreţului de golănime la cei ajunşi.* CĂL.; *a venit toată golănimea.* [*Golan* + *-ime*].

golătáte f. (rar) **1.** goliciune: *golătatea înconjură, iară foamea dă de-a dreptul.* CR.; **2.** sărăcie; (p. ext.) lume săracă: *mă închin cu sănătate de la golătate.* CR. [*Gol²* + *-ătate*].

golăţíme f. (rar) mulţime de goleţi, totalitate a goleţilor: *golăţimea întărîtată multă acum împregiur să strînsese.* B.-DEL. [*Goleţ* + *-ime*].

goldán, goldani m. varietate de prun cu lemnul rezistent, folosit în tîmplărie (*Prunus insititia*). [De la *goldană*].

goldánă, goldane f. varietate de prune de formă rotundă cu miezul galben, zemos: *cu poala plină de goldane vişinii.* AL.; (adj.) *prune goldane.* [Et. nec.].

goldschnit, goldschnituri [góldşnit] n. dungă de poleială aurită aplicată pe marginea unei cărţi. [Din germ. *Goldschnit*].

goléţ, ~l, goleaţă, ~eţe m., f. (rar) golăneţ; (spec.) ţigan: *în rînduri groase neîncheiate mergea băieţii, goleţii droaie.* B.-DEL.; (adj.) *poftim ca să hie la sfat şi ceata noastră goleaţă.* B.-DEL. [*Gol* + *-eţ*].

golf[1]**, golfuri** n. parte a unei mări care pătrunde în uscat printr-o deschizătură largă: *urmează-mi în ocolul acestor golfuri line.* ALEX. [Din fr. *golfe*].

golf[2] n. joc care constă în introducerea unei mingi în mai multe găuri succesive, prin lovirea cu un baston special; **pantaloni golf**, pantaloni largi, legaţi strîns deasupra gleznei: *e îmbrăcat în costumul obişnuit de purtare:... pantaloni golf şi ciorapi de mătase.* GHEŢIE. [Din engl., fr. *golf*].

golghéter, golgheteri m. sportiv care marchează cele mai multe goluri pe durata unei competiţii. [Din engl. *goal-getter*].

golí, golesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa pe cineva în pielea goală; a dezbrăca: *trupu-i cătrănea, după ce-l golea.* POP.; **2.** (tr.) a face gol[2], a deşerta: *tocmai despicase burta unui crap uriaş şi o golea de viscere.* GHEŢIE; *toată ţeara să golesc de duşmanul cel turcesc.* POP.; **(a-şi) goli băşica**, v. **băşică**; **3.** (tr.) a despuia (de haine, de avere) pe cineva; a jefui: *l-au golit de avere.* DOS.; **4.** (tr.) a consuma conţinutul; a bea sau (rar) a mînca: *moşu Gavrilă şi moşu Dumitru îşi golesc deodată paharul.* MAT.; *a luat paharul de sticlă verzuie şi l-a golit cu înghiţituri mici.* GHEŢIE; **5.** (refl.) a rămîne gol, fără conţinut: *butoiul s-a golit;* (fig.) *mintea ţi s-a golit subit şi nu poate înfiripa cel mai mărunt gînd.* GHEŢIE; **6.** (refl.) a evacua fecalele sau urina din organism. [De la *gol*[2]].

gollárd, gollarzi m. poet medieval de limbă latină, rătăcitor, care cînta bucuria de a trăi. [Din fr. *goliard*].

gollárdic, ~ci, goliardică, ~ce a. care ţine de goliarzi, caracteristic goliarzilor. [*Goliard* + *-ic*].

golicícă, golicele f. plantă glabră cu frunzele dinţate (*Myagrum perfoliatum*). [*Gol*[2] + *icică*].

goliclúne, goliclúni f. **1.** starea de a fi gol[2], dezbrăcat: *veşmintele, cît să ne acoperim goliciunea.* VARL.; *trupul alb în goliciunea-i, curăţia ei de fată.* EM.; **2.** stare a omului zdrenţăros, cu haine rupte, insuficiente; (p. ext.) lipsă, sărăcie: *vei sluji vrăjmaşilor tăi cu foame şi cu sete şi cu goliciune.* BIBLIA; *soldaţii noştri mureau de goliciune şi foame pe cîmpiile ninse ale Bulgariei.* EM.; **3.** stare a copacului desfrunzit, a terenului fără vegetaţie; **4.** stare a ceea ce este lipsit de conţinut, a ceea ce nu este ocupat, este gol: *goliciunea odăii era privită cu nelinişte.* CĂL.; (fig.) *îşi ascunde grozava goliciune a capului şi a inimei cu întortocheri de cuvinte.* EM.; **5.** lipsă de consistenţă, de întemeiere, de autenticitate: *detractorii au început a face analiza psihologică a personagiilor şi a dovedi goliciunea lor.* CĂL.; **6.** (fig.) aspect real (şi neplăcut) al unui lucru, al unei situaţii etc.: *această idee ... să o fi expus în toată goliciunea ei.* MAIOR. [*Gol*[2] + *-iciune*].

golíre, goliri f. acţiunea de a (se) goli şi rezultatul ei: *golirea ulcelei cu vin şi ruperea fripturii în ţiglă ia aspectul simbolic al unui imn.* CĂL. [V. *goli*].

golíş, golişi m. (reg.) varietate de nisetru cu pielea aproape fără solzi. [*Gol*[2] + *-iş*].

gólişte, golişti f. (reg.) loc lipsit de vegetaţie (înaltă): *într-o golişte o vulpe aurie ca un jaratic adulmeca adierea dimineţii.* SAD. [*Gol*[2] + *-işte*].

golít, ~ţi, golită, ~e a. **1.** lipsit de conţinut; din care s-a scos conţinutul: *butoaiele golite se curăţă bine;* **2.** dezbrăcat, gol, lipsit; (fig.) fără acoperire, direct: *lung stete cu mintea îndoită ş-ochii înfipţi la beleaua golită.* B.-DEL. [V. *goli*].

gologán, gologani m. monedă de valoare mică; (la pl.) bani: *ne luase la fiecare cîte doi gologani de trei parale.* CAR.; *te duci în tîrg la o căsăpire şi cumperi de-un gologan o leacă de carne.* SAD. [Et. nec.].

gologăní, gologănesc vb. (rar; tr.) a lua banii cuiva; a înşela: *o să-mi gologănească simpatrioţii.* AL. [*Gologan* + *-i*].

gologóţ, gologoţi m. (reg.) bulgăre rotund: *gogoloţi de gheaţă.* [De la *gogoloţ* (=*gogoneţ*), prin metateză].

golomóz[1] n. v. **gălămoz**.

golomóz[2] m. plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu flori roşietice sau violete, cultivată pentru furaj (*Dactylis glomerata*). [Et. nec.].

golúmb, ~i, golumbă, ~e m., f. (reg.) porumbel (*Columba*): *ca doi golumbi albi la pene.* POP. [Din sl. *godabŭ*].

golúţ, ~i, goluţă, ~e a. diminutiv al lui gol[2]; aproape gol. [*Gol* + *-uţ*].

gomáj, gomaje n. (tehn.) blocare a segmenţilor în canalele din piston, din cauza depunerii reziduurilor de ardere. [Din fr. *gommage*].

gómă[1]**, gome** f. **1.** (med.) tumoare cu aspect de noduli; **2.** (bot.) secreţie vîscoasă produsă de unele plante sub acţiunea bacteriilor. [Din fr. *gomme*].

gómă[2] f. (fam.) eleganţă exorbitantă (în vestimentaţie); înfumurare, îngîmfare. [Cf. *gomă*[1]].

gomenól n. medicament lichid de natură vegetală, întrebuinţat ca antiseptic. [Din fr. *goménol*].

gomós, ~şi, gomoásă, ~e a. şi m., f. (fam.) (persoană) excesiv de elegant(ă) (şi plină de ifose, de pretenţii). [Din fr. *gommeux*].

gómot, gomote n. (reg.) zgomot, gălăgie: *de s-ar tîmpla şi cea mai mică mişcare sau gomot, voi îndată să strigaţi.* B.-DEL. [Din sb. *glomot*].

gonáci, gonaci m. **1.** (înv.) călăreţ uşor înarmat (care îndeplinea funcţia de cercetaş): *aprodul gonaci se opri.* OD.; **2.** cal care fuge iute: *şi-i dăruiau năframa, inelul, paloşul, buzduganul, stema şi gonaciul.* DELAVR.; **3.** persoană care stîrneşte vînatul; hăitaş: *am auzit îndată ... răsunînd văile de ţipetele gonacilor.* BOL.; **4.** persoană care urmăreşte pe cineva; urmăritor: *ca un iepure fuga dă-ai întinde, totuşi iuţii gonaci te vor prinde.* B.-DEL.; **5.** (înv.) persecutor, prigonitor: *să potoliră gonacii besericii.* DOS.; *prin neştiinţă, întîi era hulitoriu şi gonaci şi ocărîtoriu bisericii lui Dumnezeu.* ANTIM. // a. (rar) care fuge, care goneşte (fiind urmărit): *pintre şireagurile gonace mestecîndu-să, strigă deodată.* B.-DEL. [*Goni* + *-aci*; cf. bulg. *gonač*].

gonádă, gonade f. glandă sexuală care produce gameţi şi secretă hormoni. [Din fr. *gonade*].

gonáş, gonaşi m. **1.** hăitaş: *nici gonaşii nu prea îndrăznea.* NEC.; **2.** urmăritor: *gonaşii îi ajunseră tocmai cînd treceau hotarul.* NEGR. [*Goni* + *-aş*].

gondolá, gondolez vb. (intr.) a bomba (o tablă, un placaj etc.). [Din fr. *gondoler*].

gondoláre, gondolări f. acţiunea de a gondola şi rezultatul ei. [V. *gondola*].

gondólă, gondole f. barcă lungă, îngustă şi puţin adîncă, manevrată cu o singură vîslă: *făclii, muzici, gondole, ... iată Veneţia.* NEGR. [Din it. *gondola*].

gondolétă, gondolete f. (rar) gondolă mică: *sub lunga sa lopată gondoleta saltă lin.* AL. [Din it. *gondoletta*].

gondolíér, gondolieri m. bărbat care conduce o gondolă: *gondolierii nu sînt marinari.* PETR. [Din it. *gondoliere*].

gondoliéră, gondoliere f. compoziţie muzicală cîntată de gondolieri (şi inspirată de ambianţa specifică oraşului Veneţia). [Din it. *gondoliera*].

gonfalón, gonfaloane n. steag de război în evul mediu, cu partea liberă despicată în trei sau patru cozi. [Din fr. *gonfalon*].

gonfaloniér, gonfalonieri m. purtător al steagului sau insignelor unui stat, unui oraş sau unei instituţii în vechile republici italiene: *curînd după aceea, gonfalonierul cetăţii va fi asasinat.* CĂL. [Din it. *gonfaloniere*].

gonflá, gonflez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) umfla: *sînul d-alabastru în unde i se gonflă sub vălul transparente al blondelor ei plete.* HEL.; **2.** (refl.) a-şi mări volumul (prin îmbibare cu un lichid). [Din fr. *gonfler*].

gonflábil, ~i, gonflabilă, ~e a. care se poate umfla: *saltea gonflabilă.* [*Gonfla* + *-bil*].

gonflánt n. substanţă care poate fi absorbită de un material coloidal provocînd umflarea. [Din fr. *gonflant*].

gonfláre, gonfléri f. acţiunea de a (se) gonfla şi rezultatul ei. [V. *gonfla*].

gonflát, ~ţi, gonflată, ~e a. umflat, bombat. [V. *gonfla*].

gong, gonguri n. **1.** disc de metal care, lovit cu un ciocănel, produce un sunet caracteristic, fiind întrebuinţat ca mijloc de semnalizare: *face semn lui Gavrea să lovească de trei ori gongul.* GHEŢIE; **2.** sunet emis de acest disc. [Din fr., engl. *gong*].

gongălău, gongălăi m. (reg.) gîndac. [De la *goangă*].

gongăní, gongănesc vb. (reg.; intr.) **1.** a gîngăvi; **2.** a gînguri. [Onomat.].

gongóric, ~ci, gongorică, ~ce a. **1.** care ţine de gongorism, referitor la gongorism; specific gongorismului: *e un amestec gongoric de absurdităţi, arhaisme, neologisme.* CĂL.; **2.** (rar) care foloseşte mijloacele gongorismului: *a scris poezii solide în care nu-i deloc gongoric, ci un cîntăreţ al vieţii tihnite.* CĂL. [Din fr. *gongorique*].

gongorísm n. manieră de creaţie literară, de origine spaniolă, caracterizată prin exces de imagini, prin preţiozitate etc.: *exponentul mult hulitului gongorism este un poet de adîncime.* CĂL. [Din fr. *gongorisme*, sp. *gongorismo*].

goní, gonesc vb. **1.** (tr.) a fugi după cineva, a urmări în fugă; a fugări: *au rupt-o de fugă, ca cum îi gonea cineva.* DRĂGHICI; *călărimea persiană repezită, gonind pe tătari, au dat întru acele gropi.* B.-DEL.; (refl. pas.) *şi fîlfîie deasupra-i, gonindu-se în roate, cu-aripile-ostenite un alb ş-un negru corb.* EM.; *a goni doi iepuri;* **2.** (tr.) a alunga, a izgoni: *goni sărăcia din satul lui.* ISP.; *goneşte pasărea cea neagră ce croncăneşte oarbă.* VIERU; (fig.) *luna scăpăta, gonită de luceafărul albicios al dimineţii.* OD.; **3.** (tr.) a prigoni, a persecuta: *goni dracul sufletul mieu.* COR.; **4.** (intr.) a alerga, a fugi: *un pîlc de călăreţi au sosit gonind şi au poprit scurt în valea fluviului.* SAD.; **5.** (refl. şi intr.; despre vitele cornute) a se împreuna: *au venit pura vacei să se gonească* (a. 1847). URIC. [Din sl. *goniti*].

gonídii f. pl. alge verzi care trăiesc în simbioză cu unele ciuperci, formînd împreună licheni. [Din fr. *gonidie*].

goniométric, ~ci, goniometrică, ~ce a. care ţine de goniometrie, referitor la goniometrie. [Din fr. *goniométrique*].

goniométrie f. **1.** ramură a geometriei aplicate care se ocupă cu studiul unghiurilor şi cu măsurarea valorii lor; **2.** tehnică a măsurării valorii unghiurilor cu ajutorul goniometrului. [Din fr. *goniométrie*].

goniométru, goniometre n. instrument pentru măsurarea unghiurilor, folosit în geodezie şi în topografie. [Din fr. *goniomètre*].

goníre, goniri f. faptul de a (se) goni. [V. *goni*].

gonít n. faptul de a goni; alergare: *să-l gonească cît va fi cîmp de gonit şi lumină de zărit.* AL. [V. *goni*].

gonitór, ~i, gonitoáre a. (rar) **1.** care goneşte; **2.** (fig.) care urmăreşte, care sileşte, care constrînge; constrîngător: *daco-romanii, pentru ce în Dachia să nu fie lăcuit, pricină împingătoare sau*

gonitoare n-au avut. CANT.; **3.** care are vîrsta de împreunare pentru reproducere: *o vacă gonitoare, în călduri,... mugi dornică de buhai.* VOIC.; **4.** care se împreunează: *să se învîrtoşeze ca mădularul taurului gonitor.* VOIC. // m. **1.** prigonitor, persecutor, gonaci: *Dumnezeul mieu, ... izbăveaşte-mă de mînile dracilor şi de gonitorii mei.* DOS.; **2.** taur tînăr: *de-aş avea eu atăţia gonitori în ocol.* CR. [*Goni* + *-tor*].

goniţă, goniţe f. insectă coleoptera cu aripile negre şi abdomenul galben, care înoată pe suprafaţa apei învîrtindu-se foarte repede (*Gyrinus natator*). [*Goni* + *-iţă*].

gonocít, gonocite n. (biol.) celulă germinată. [Din engl. *gonocyte*].

gonocóc, gonococi m. (med.) microb care provoacă blenoragia. [Din fr. *gonocoque*].

gonorée f. (med.) blenoragie. [Din fr. *gonorrhée*].

gordián, ~eni, gordiană, ~ene a. **nod gordian**, conjunctură complicată; situaţie greu de rezolvat; **a tăia nodul gordian**, a soluţiona energic, cu brutalitate o situaţie fără ieşire: *sabia lui Alexandru împărat care taie nodul gordian fără a încerca de a-l desfăci.* EM.; (rar) **tăiere gordiană**, soluţionare energică (şi brutală) a unei probleme: *Leibniz a încercat să stingă problema prin tăiere gordiană.* BL. [Din fr. (*noeud*) *gordien*].

gordín m. soi autohton de viţă de vie, cu boabele verzi-gălbui, ovale. [Et. nec.].

gorgán, gorgane n. movilă (în care se află un mormînt străvechi): *flăcăraiele ce ies noaptea de pe faţa unui gorgan.* OD.; *Dacia e semănată în toată întinderea ei de gorgane.* [Din rus. *kurgan*].

gorgolíci, gorgolici m. (reg.) mîncare de prune gogoneţe. // a. umflat, gogoneţ; (subst.) *un gorgolici de bostan.* [Et. nec.].

gorgónă, gorgone f. **1.** (mit.) monstru reprezentat ca o femeie cu şerpi în loc de păr; **2.** ornament arhitectural reprezentînd un astfel de monstru; **3.** (fig.) femeie (bătrînă) urîtă şi rea. [Din lat. *Gorgona*].

gorgozán, gorgozani m. (reg.) stîlp fixat la marginea prispei caselor ţărăneşti. [Et. nec.].

gorîl m. v. **gorilă.**

gorílă, gorile f. **1.** maimuţă antropoidă de talie mare care trăieşte în Africa tropicală (*Gorilla gorilla*); (fig.) *un arendaş gras, un fel de goril.* VLAH.; **2.** (fam.) gardă de corp; (şi: (înv.) **goril**). [Din fr. *gorille*].

gorînă, gorîne f. (reg.) grindă fixată în cuie care serveşte ca poliţă în casele ţărăneşti. [De la *gorun*].

górnic, gornici m. **1.** (înv. şi reg.) pădurar: *nişte gornici sau pădurari ai locului.* OD.; **2.** (reg.) paznic de cîmp; pîndar. [Cf. sl. *gorŭnikŭ*].

gorníst, gornişti m. soldat care sună din goarnă; trompetist: *metalic s-aud gorniştii, în fund, la cazarmă.* BAC. [Din rus. *gornist*].

gorníţă, gorniţe f. (înv. şi reg.) cerdac: *ş-au fost* [Simon] *în gorniţă cu apostolii.* DOS. [Din sl. *gornica*].

gorún, goruni m. **1.** varietate de stejar (care creşte la şes) (*Quercus petraea*): *de la izvoare mai sus au dat de goruni uriaşi.* SAD.; **2.** lemn al acestui arbore: *uşa de gorun înfruntă chiar tunul.* VOIC. [Din bulg., sb. *gorun*].

gorunét, goruneturi n. goruniş. [*Gorun* + *-et*].

goruníş, gorunişuri n. pădure de goruni; pîlc de goruni; gorunet, gorunişte. [*Gorun* + *-iş*].

gorunişte f. goruniş. [*Gorun* + *-işte*].

góspod a. invar. (înv.) **1.** domnesc: *o ţidulă domnească cu pecete gospod.* KOG.; **2.** oficial: *ia-tă dovezi gospod despre destoinicia mea.* AL. [Din sl. *gospodi* „domn"].

gospodár, gospodari m. **1.** (înv.) domn, domnitor, prinţ: *domnul român purta şi numele slavone de "gospodar" şi "voievod"*; **2.** persoană (de la ţară) care are o gospodărie: *să cinstim în sănătatea gospodarilor noştri!* CR.; **3.** (şi adj.) om priceput, harnic (care conduce bine o gospodărie): *lucruri ce trebuiesc omului gospodar.* CR.; **4.** (p. ext.) persoană care administrează un patrimoniu, o întreprindere etc.; administrator: *Inochentie se dovedeşte un bun gospodar al episcopiei.* BL.; (şi: (înv.) **hospodar**). [Din bulg., sb. *gospodar*].

gospodărésc, ~şti, gospodăreáscă, ~eşti a. **1.** care ţine de gospodărie, referitor la gospodărie: *îngrijise cu hărnicie de trebile gospodăreşti ale casei.* AG.; **2.** de (bun) gospodar; chibzuit: *să stăm la vorbă gospodărească şi să vă întrebăm ce poftiţi d-voastră.* EM.; *nu-i cuvînt gospodăresc?* CR.; **2.** bine administrat; înstărit, chivernisit: *satul era gospodăresc şi sătenii păreau cuprinşi.* SAD. [*Gospodar* + *-esc*].

gospodărêşte adv. ca gospodarii (buni); cu pricepere, cu chibzuială. [*Gospodar* + *-eşte*].

gospodări, gospodăresc vb. **1.** (tr. şi intr.) a conduce o gospodărie (sau o instituţie); **2.** (intr.) a face treburile necesare într-o gospodărie: *n-a avut parte să gospodărească şi el de capul lui.* AG.; (p. ext.) *echipajul gospodărea pe lîngă corabie.* TUD.; **3.** (refl.) a întemeia o gospodărie; a se căpătui. [*Gospodar* + *-i*].

gospodărie, gospodării f. **1.** (înv.) administraţie: *gospodăria statului*; **2.** totalitate a bunurilor (reprezentînd casa cu dependinţele) care formează averea unui locuitor (de la ţară): *casă bătrînească ..., vite şi multe paseri alcătuiau gospodăria babei.* CR.; **3.** unitate formată dintr-o locuinţă şi din persoanele care locuiesc în comun în ea: *ţi s-a îngreunat şi gospodăria.* CR.; **4.** activitatea casnică a gospodinei; menaj: *s-a şi apucat de gospodărie.* CR.; **5.** unitate de producţie sau de prestări servicii; **6.** (în trecut) colhoz. [*Gospodar* + *-ie*].

gospodărire, gospodăriri f. acţiunea de a (se) gospodări, de a întemeia o gospodărie: *statornicirea lor nu-i aducea nici o supărare, dar gospodărirea nu-i cădea bine la inimă.* TUD.; **2.** administrare, conducere: *gospodărirea fondurilor unei întreprinderi.* [V. *gospodări*].

gospodărít, ~ţi, gospodărită, ~e a. care şi-a întemeiat o gospodărie, aşezat la casa lui; căpătuit: *s-a aşezat cu femeia şi cu doi feciori însuraţi, gospodăriţi.* VLAH. [V. *gospodări*].

gospodăros, ~şi, gospodăroásă, ~e a. priceput şi interesat în conducerea unei gospodării, a unei instituţii etc.; econom, strîngător: *era foarte gospodăros şi-i plăcea să se facă fiecare lucru cu rînduială.* SAD. [*Gospodar* + *-os*].

gospodín, gospodini m. (înv.) **1.** Dumnezeu; **2.** stăpîn, domn: *iaca, gospodin, cu cine m-am vînjolit toată noaptea.* CR. [Din sl. *gospodinŭ*, rus. *gospodin*].

gospodínă, gospodine f. **1.** femeie casnică; femeie a cărei ocupaţie principală este gospodăria: *cată de casă cum se cuvine unei bune gospodine.* NEGR.; **2.** femeie priceputa în treburile gospodăriei: *ca o gospodină, găteşte mare masă.* AL.; **3.** stăpîna casei, a gospodăriei: *nu-ţi fie cu supărare, zise gospodina.* POP. [Din sl. *gospodini*].

gospójdă, gospojde f. (înv.) prinţesă, soţie de domn: *Doamna Măriei-Sale, gospojda Anastasiia.* DOS. [Din sl. *gospožda*].

goştinăr, goştinari m. (înv.) slujbaş care strîngea goştina: *vor plăti goştina cîte un ban nou de oaie la goştinari de streini* (a. 1799). URIC. [*Goştină* + *-ar*].

góştină, goştini f. (înv.) dare pe oi (şi pe porci): *acu a mai adăugat văcărit şi goştină.* GHICA. [Cf. pol. *costina* „ospeţie"].

got, goţi m. **1.** (la pl.) popor migrator, ramură a vechilor germani, divizat în ostrogoţi şi vizigoţi: *un craiu a goţilor au izgonit din tabără un feliu de vrăjitori.* B.-DEL.; *o parte a goţilor, ostrogoţii, consimţi a se supune jugului hunilor.* EM.; **2.** persoană aparţinînd acestui popor; (adj.) *toţi regii goţi ... puneau un lacăt, respectînd inviolabilitatea sanctuarului.* CĂL. [Din lat. *Gothus*, fr. *Goth*, germ. *Goten*].

gotcăn, gotcani m. (reg.) cocoş-de-munte (*Tetrao urogallus*). [*Gotcă* + *-an*].

gótcă, gotce f. (reg.) găinuşă, femeiuşca cocoşului-de-munte (*Tetrao tetrix*); *făcîndu-se atunci roşu cum e gotca.* CR.; (adj.) **raţă gotcă**, raţă sălbatică (*Anas platyrhynchos*): *mi-ai spăriat nişte raţe gotce de toată frumuseţea.* SAD. [Cf. ucr. *gotka*].

gótic, ~ci, gotică, ~ce a. **1.** referitor la goţi, care ţine de goţi: *invazia gotică; limba gotică*; **stil gotic**, stil arhitectonic caracterizat prin forme verticale zvelte, cu arcuri şi bolţi ogivale; (subst. n.) *goticul cu formele sale abstractizate.* BL.; **scriere gotică** sau **litere gotice**, scriere cu caractere colţuroase, întrebuinţată în apusul european în evul mediu şi în Germania pînă în secolul al XX-lea: *preferinţa germanicilor pentru caracterele gotice în tipar e un semn de vocaţie caligrafică.* CĂL.; **2.** realizat în acest stil arhitectural: *acel palat gotic împregiurat de modeste case ţărăneşti.* NEGR.; **3.** care cultivă interesul pentru istorie, pentru întîmplările terifiante etc.: *avem de a face cu o naraţie gotică, de tip fantastic.* CĂL.; (subst. n.) *o altă nuvelă fantastică, de un gotic fabulos, prezintă un cavaler călărind în Bugeac.* CĂL. // f. limbă germanică orientală, vorbită de goţi. [Din fr. *gothique*, lat. *gothicus*, germ. *gotisch*].

gotoví, gotovesc vb. (înv.; tr.) a găti, a pregăti: *gotoviţi doao sute de voinici.* COD.VOR.; (refl.) *după zilele acelea gotovimă-nă şi suim întru Ierusalim.* COD.VOR. [Din sl. *gotoviti*].

gouache [guáş] n. (invar.) (franţuzism) guaşă; (p. ext.) *ideea la care autorul nu renunţă este absorbită prin indimenticabile gouache.* CĂL. [Cuv. fr.].

goví, govesc vb. (intr.) **1.** (înv.) a ţine de urît miresei: *toate veni-vor la nuntă ... şi soaţele tale ... ce-au govit cu tine.* DOS.; **2.** (reg.) a boli. [Din sl. *goveti*].

góvie, govii f. **1.** (reg.) mireasă; **2.** (reg.) petrecere la ţară. [V. *desgovească*].

govitór, govitori a. şi m. (înv.) (om) credincios, evlavios, pios: *Anania buru govitoriu după leage.* COD.VOR. [*Govi* + *-tor*].

goz, gozuri n. **1.** (reg.) resturi nefolositoare de materii vegetale; pleavă; **2.** (fig.) faptă netrebnică; ticăloşie: *suflet plin de godzuri.* DOS.; (şi: **gozură**, (înv.) **godzură**). [Din magh. *gaz*].

gózură f. v. **goz.**

grábă, (înv.) **grăbi** f. silinţă, tendinţă de a face ceva sau de a ajunge undeva repede; iuţeală, zor: *pusese mai multă grabă spre a cîştiga această pradă.* BĂLC.; **în** (sau **cu**) **grabă** sau **în graba mare**, repede: *atunce în grabă ... în mînie l-au bătut cu buzduganul.* NEC.; *cu toată curgerea de apă, bradul ardea cu grabă.* SAD.; **a avea grabă** (**mare**) sau **a-i fi de** (sau **cu**) **grabă**, a fi grăbit, nerăbdător: *ş-apoi v-eţi duce, dacă spuneţi c-aveţi aşa de mare grabă.* CR. [De la *grăbi*].

grăben, grabene n. (geol.) porţiune scufundată a scoarţei Pămîntului mărginită de falii paralele. [Din germ. *Graben*, fr. *graben*].

grábnic, ~ci, grabnică, ~ce a. (şi adv.) **1.** iute, grăbit, urgent: *viind grabnic către armaşul său.* NEGR.; *cu grabnicele sărituri a sprintenei lăcuste.* COŞB.; *mers grabnic*; (adv.) *a venit grabnic cînd am chemat-o*; **2.** rapid, imediat: *tînărul îi ceru să intervie pentru eliberarea grabnică a învăţătorului.* REBR.; **3.** (înv.) iute (din fire), impulsiv, pripit: *grabnic la socoteala lui.* NEC. [*Grabă* + *-nic*].

gracilitáte f. (rar) fragilitate: *era acest stil manuelin un fel de gotic de o mare gracilitate de mare fineţe.* BL. [Din fr. *gracilité*, it. *gracilità*].

grad, grade, (înv.) **graduri** n. **1.** unitate de măsură a unor mărimi fizice variabile (temperatură, densitate, presiune etc.): *temperatura creşte cu un grad a scalei centezimale.* EM.; **2.** unitate de măsură a unghiurilor (reprezentînd a 360-a parte din circumferinţa cercului), a latitudinii şi a longitudinii: *unghi de 45 de grade*; **grad de latitudine**, unitate de măsură a latitudinii, corespunzînd cu a 360-a parte dintr-un meridian terestru: *cu fiecare grad de latitudine, zăpuşeala tropicului se topea.* TUD.; **grad de longitudine**, unitate de măsură a longitudinii, corespunzînd cu a 360-a parte dintr-o paralelă; **3.** valoare relativă a unei mărimi în raport cu o valoare de referinţă; **4.** diviziune pe scara unui instrument de măsură: *el se compune dintr-un cadran împărţit în grade şi subdiviziuni.* TUD.; *gradele barometrului*; **5.** treaptă, nivel, stadiu: *dreptatea e cel dintîi grad al desăvîrşirei.* BĂLC.; *trebuia un spirit franc şi în mare grad capabil de adevăr.* EM.; (fig.) *înalt grad de inteligenţă*; **grad de rudenie**, raport de apropiere între rude; **în cel mai mare** (ori **mai înalt**) **grad** sau **în gradul cel mai mare** (ori **mai înalt**), cît se poate de mult; la culme, la maximum: *voind a face răul în cel mai mare grad.* NEGR.; **în ultimul grad**, la un stadiu extrem, în faza cea mai avansată: *este bolnav în ultimul grad*; **6.** fiecare dintre treptele unei ierarhii: *gradul de maestru în arte îl ia mai tîrziu.* CĂL.; *gradele universitare sînt examenul de absolvire, licenţa, doctoratul*; **7.** fiecare dintre treptele ierarhiei militare: *îi laşi unui general gradul, dar îi iei comanda.* VINEA; **8.** fiecare dintre procentele de alcool pur din conţinutul unui lichid alcoolic: *pălinca era tare; să tot fi avut cincizeci de grade.* GHEŢIE; **9.** (gram.; **grad de comparaţie**), formă pe care o iau adjectivele şi unele adverbe pentru a arăta măsura în care un substantiv sau un verb are o caracteristică: *sînt întrebuinţate pentru a exprima gradul superlativ al comparaţiei.* VIANU; **10.** (mat.) exponentul sau suma exponenţilor mărimii literale a unui monom; cel mai mare dintre exponenţii monoamelor care alcătuiesc un polinom. [Din lat. *gradus,* germ. *grad*].

gradá, gradez vb. (tr.) **1.** a împărţi în grade, a marca gradele: *a grada un barometru*; **2.** a repartiza în raport cu o scară de valori; a nuanţa: *a grada culorile*; **3.** a conferi un grad (superior); **4.** a mări sau a micşora în trepte; **5.** a repartiza în trepte: *habsburgii aveau să-şi gradeze prozelitismul, ţinînd seama de înfăţişarea şi poziţia fiecăruia dintre neamurile supuse.* BL.; *a grada exerciţiile.* [*Grad* + *-a*; cf. fr. *graduer*].

gradáre, gradări f. acţiunea de a grada şi rezultatul ei: *perspectiva cere gradarea episoadelor.* VIANU. [V. *grada*].

gradát[1], gradaţi m. persoană avînd unul dintre gradele militare cuprinse între soldat şi subofiţer: *toţi ofiţerii şi toţi gradaţii vorbesc muntenește.* IBR. [De la *grada*; cf. fr. *gradé*].

gradát[2], ~ţi, gradată, ~e a. **1.** care are marcate diviziuni (în grade): *instrument gradat; riglă gradată*; **scară gradată**, v. **scară**; **2.** care creşte sau descreşte treptat: *ar fi vorba ... despre diminuarea gradată a unei funcţii.* BL.; *curs gradat*; (adv.) *omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecţia sa.* BĂLC. [V. *grada*].

gradáţie, gradaţii f. **1.** creştere (sau scădere) treptată; înaintare succesivă; **2.** fiecare dintre semnele de pe scara gradată a unui instrument de măsură; diviziune; **3.** treaptă de încadrare; grad într-o funcţie; **4.** spor la salariu după un anumit termen; **5.** figură de stil care constă în trecerea treptată de la o idee la alta, de la o situaţie la alta etc.; (şi: (înv.) **gradaţiune**). [Din fr. *gradation*, lat. *gradatio, -onis,* germ. *Gradation*].

gradaţiúne f. v. gradaţie.

grádel n. pînză albă de bumbac cu dungi longitudinale, folosită pentru lenjerie. [Din germ. *Gradel*].

gradén, gradenuri n. treaptă (cu scaune) a unui amfiteatru, a unui stadion etc. [Din fr. *gradin*].

gradiént, gradiente n. mărime care indică variaţia presiunii barometrice sau a temperaturii în anumite condiţii. [Din fr. *gradient*].

gradínă, gradine f. daltă din oţel pentru realizarea elementelor decorative ale construcţiilor. [Din it. *gradina*].

graduăi[1], ~i, graduală, ~e a. care creşte sau scade treptat: *est evorba... de un proces gradual, care se realizează în etape succesive.* VIANU. [Din fr. *graduel*].

graduál[2], graduale n. **1.** cînt gregorian în liturghia catolică; **2.** carte de cîntece pentru liturghie la catolici. [Din it., lat. *graduale*].

graf[1], grafi m. (germanism) conte: *ăsta-i graful cel vestit.* AL. [Din germ. *Graf*].

graf[2], grafuri n. (mat.) **1.** reprezentare grafică a locului geometric al unei funcţii; **2.** sistem de cupluri între elementele a două mulţimi sau între elementele aceleiaşi mulţimi. [Din fr. *graphe,* germ. *Graph*].

grafém, grafeme n. semn vizual al unui sunet; (spec.) literă. [Din fr. *graphème,* germ. *Graphen*].

gráfic, ~ci, grafică, ~ce a. **1.** referitor la scriere sau la tipărire: *caractere grafice;* **semn grafic**, v. **semn**; **2.** referitor la reprezentarea prin desen a variaţiei uneia sau mai multor mărimi sau a relaţiei dintre mărimi: *redare grafică a variaţiilor de căldură;* (adv.) *grafic reprezentate, am avea asemenea serii de probleme şi revelări ireversibile.* BL.; **3.** care se exprimă cu ajutorul desenului: *creaţiuni grafice.* MAIOR. // n. desen prin care se reprezintă variaţia unor mărimi, raportul dintre două sau mai multe mărimi etc.: *avea dosare pline de grafice abstruse şi de planşe.* CĂL. // f. ramură a artei plastice bazată pe desen. [Din fr. *graphique,* germ. *graphisch, Graphik*].

grafician, ~eni, graficiană, ~ene m., f. artist(ă) plastic(ă) care se ocupă cu grafica. [*Grafic* + *-ian*].

grafíe, grafii f. **1.** redare în scris a cuvintelor; scriere; **2.** mod de scriere a unui cuvînt sau a unui text: *să nu trădez ceva din starea mea de spirit printr-o grafie dezordonată.* GHEŢIE. [Din fr. *graphie*].

grafít n. formă a carbonului natural, de culoare cenuşie şi cu luciu metalic, avînd numeroase întrebuinţări industriale. [Din fr. *graphite,* germ. *Graphit*].

grafitá, grafitez vb. (tr.) a unge sau a amesteca cu grafit. [Din fr. *graphiter*].

grafitáre, grafitări f. acţiunea de a grafita şi rezultatul ei. [V. *grafita*].

grafitát, ~ţi, grafitată, ~e a. uns sau amestecat cu grafit; **fir grafitat**, fir textil impregnat cu ulei şi grafit cu care se etanşează instalaţiile (de apă). [V. *grafita*].

grafitós, ~şi, grafitoásă, ~e a. care conţine grafit; cu aspect de grafit. [Din fr. *graphiteux*].

grafofón, grafofoane n. (înv.) fonograf la care sunetele erau înregistrate pe cilindri. [Din fr. *graphophone*].

grafológ, grafologi m. persoană care se ocupă cu grafologia: *un grafolog versat îţi pune în lumină analogiile ce există între felul cum scrie cineva şi felul întregii sale personalităţi.* BL. [Din fr. *graphologue,* germ. *Graphologe*].

grafológic, ~ci, grafologică, ~ce a. care ţine de grafologie, referitor la grafologie: *experienţele grafologice de pînă acum asigură un destul de serios temei ideii.* BL. [Din fr. *graphologique,* germ. *graphologisch*].

grafología f. disciplină care studiază particularităţile individuale ale scrisului (în vederea determinării autenticităţii unor acte, unor semnături etc.): *în Apus, grafologia trece astăzi drept o tehnică.* BL. [Din fr. *graphologie,* germ. *Graphologie*].

grafomén, grafomani m. **1.** maniac al scrisului: *criticii literari actuali nu sînt decît nişte grafomani;* **2.** reclamagiu. [De la *grafomanie*].

grafomanía f. tendinţă patologică de a scrie mult şi fără rost. [Din fr. *graphomanie*].

grafométru, grafometre n. instrument pentru măsurarea unghiurilor în ridicarea de planuri. [Din fr. *graphomètre*].

grahám n. (**pîine graham**) pîine dietetică din făină integrală şi fără sare. [Din germ. *Graham*(*brot*)].

grai, graiuri n. **1.** glas, voce: *graiul ei cel dulce şi viersul cu lipici ce avea.* ISP.; **prin viu grai** sau (rar) **cu grai viu**, oral: *este cu neputinţă a citi cu grai viu această pagină, fără a nu nimeri intonaţia specială cu care a putut fi pronunţată.* VIANU; **a-i pieri** (sau **a-şi pierde**) **graiul**, a nu mai putea să vorbească; **a prinde grai**, a începe să vorbească; **a da grai**, a exprima, a spune: *am mai dat grai şi altă dată acestui gînd.* BL.; **fără grai**, mut: *m-am oprit instantaneu, deconcertat, fără grai.* GHEŢIE; **într-un grai**, într-un glas, unanim; **2.** facultatea de a vorbi; limbaj, vorbire: *cu glas adînc, cu graiul de sibile.* EM.; **prin grai**, cu vorba: *prin faptă şi prin grai, acest bărbat s-a găsit totdeauna în frunte.* NEGR.; **3.** mod de a vorbi specific unei regiuni (restrînse): *graiul moldovenesc are mai multe caractere, mai ales fonetice, care îl deosebesc de limba literară.* IBR.; *graiul oltean; graiul bănăţean*; **4.** limbă, idom: *înviaţi-vă dar graiul, ruginit de multă vreme.* MAT.; *graiurile europene disociază felurit cei doi termeni.* BL.; **5.** aspect al unei limbi; stil, limbaj: *să atragem în examenul comparativ şi graiul poetic al atîtor poeţi moderni.* BL.; *graiul bisericesc nu este îndestulător spre a exprima noţiuni mai tehnice.* CĂL.; *graiul popular; graiul literar*; **6.** manieră specifică de a vorbi o limbă; exprimare, expresie: *doamna comitesă era amuzată şi de graiul valahului.* SAD.; (fig.) *limba noastră-i graiul pînii cînd de vînt se mişcă vara.* MAT.; **7.** (înv.) cuvînt, vorbă; spusă: *nu-m par graiurile tale omeneşti cuvinte, ce îngereşti cuvinte.* DOS.; *îi luau vorba din gură şi-l cam dădeau la tărbăceală cu graiuri care mai de care păcălitoare.* ISP. [De la *grăi*].

gráifer, graifere n. **1.** organ al maşinii de cusut care prinde şi deplasează aţa; **2.** benă (de transport sau de ridicat) prevăzută cu un cablu. [Din germ. *Greifer*].

grajd, grajduri n. clădire sau încăpere pentru adăpostirea animalelor domestice mari: *au ieşit pe poarta despre grajduri.* NEC.; *grajdurile împărăteşti.* ISP. [Din sl. *gražd*ĭ].

gram, grame n. unitate de măsură pentru greutate, egală cu a mia parte dintr-un kilogram: *ca să aduni zece grame de aur, speli şi vînturi un vagon de nisip.* TUD. [Din fr. *gramme,* lat. *gramma*].

gramáj, gramaje n. greutate exprimată în grame, pe care trebuie s-o aibă o parte dintr-un material. [Din fr. *grammage*].

gramátic, gramatici m. (înv.) specialist în gramatică: *orice grămătic se crede gramatic şi vrea să fie reformatorul limbii româneşti.* AL. [Din lat. *grammaticus,* germ. *Grammatiker*].

gramaticál, ~i, gramaticală, ~e a. **1.** care ţine de gramatică, referitor la gramatică; (înv.) gramaticesc: *etimologia ne învaţă a cunoaşte părţile vorbei, adică analisul gramatical.* CR.; *reguli gramaticale*; **2.** conform cu regulile gramaticii; corect: *scrie gramatical*; **3.** (rar) referitor la limbă, la vorbire: *trece la aspectul gramatical al gîndirii, observînd neacoperirea exactă a ideii prin cuvînt.* CĂL. [Din fr. *grammatical*, lat. *grammaticalis*].

gramaticalitáte f. însuşirea de a fi gramatical, de a fi în concordanţă cu regulile gramaticii: *nu se poate contesta gramaticalitatea acestui enunţ; judecăţile de gramaticalitate sînt specifice lingvisticii.* [Din fr. *grammaticalité*].

gramaticalizá, gramaticalizez vb. (refl.) a deveni instrument gramatical (pierzîndu-şi sensul iniţial); a ajunge să exprime o relaţie gramaticală: *aceste vechi metafore pastorale... s-au gramaticalizat cu timpul, prin absorbţia tuturor notelor expresive.* VIANU. [Din fr. ***grammaticaliser***].

gramaticalizáre, gramaticalizări f. faptul de a se gramaticaliza: *superlativul absolut este indicat... printr-un adverb care, prin gramaticalizarea lui, şi-a pierdut forţa expresivă.* VIANU. [V. ***gramaticaliza***].

gramátică, gramatici f. **1.** ansamblu de reguli referitoare la modificarea formei cuvintelor şi la îmbinarea lor în propoziţii: *se întreabă ingenuă dacă n-a făcut vreo greşeală de gramatică engleză.* CĂL.; **2.** ramură a lingvisticii care studiază aceste reguli: *curînd deprinsă de-mvăţară tot meşteşugul cărţii de toată înţălepciunea omenească, gramatica şi filosofia.* DOS.; **gramatică descriptivă,** disciplină care descrie structura gramaticală a unei limbi; **gramatică istorică,** disciplină care studiază evoluţia formelor gramaticale ale unei limbi pornind de la limba de origine: *i-au servit învăţatului filolog la compunerea gramaticei sale istorice.* EM.; **3.** manual, carte care tratează aceste reguli: *gramatica lui Măcărescu.* CR.; *au citit prin lexicoane, prin gramatici şi-alte cărţi.* COŞB. [Din lat. ***grammatica,*** germ. ***Grammatik***].

gramaticésc, ~şti, gramaticeáscă, ~eşti a. (înv.) gramatical: *aşa poftеşte firea limbii şi regulile gramaticeşti.* B.-DEL. [***Gramatică*** + *-esc*].

gramaticián, ~eni, gramaticiană, ~ene m., f. **1.** specialist în gramatică: *limba română ar continua ... străvechea limbă romană populară, din care s-a născut, moşită de gramaticieni şi literaţi, latina clasică.* BL.; **2.** autor de manuale de gramatică: *între rădăcinile stabilite de gramaticianii inzi se află în adevăr o seamă cari sînt posibile.* EM. [***Gramatică*** + *-ian*; cf. fr. ***grammairien***].

gramerián, gramerieni m. (franţuzism) gramatician. [Din fr. ***grammairien***].

graminée, graminee f. (la pl.) familie de plante monocotiledonate cu inflorescenţa în formă de spic şi cu tulpina cilindrică; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***graminée***].

gramofón, gramofoane n. aparat prevăzut cu o pîlnie de rezonanţă, care reproduce sunete înregistrate pe discuri: *un gramofon cînta într-o cameră a acelui local.* BAC. [Din fr. ***gramophone***, germ. ***Gramophone***].

grámolă, gramole f. dispozitiv pentru frămîntarea şi omogenizarea mecanică a aluatului. [Din it. ***gramola***].

granát[1], granate şi (pop.) **granaturi** n. mineral cristalizat, întrebuinţat (în stare pură, cînd are culoarea roşie) ca piatră semipreţioasă: *palat pardosit numai cu granaturi.* POP. [Din germ. ***Granat***].

granát[2], granaţi m. plantă erbacee aromatică de munte cu flori albe şi galbene (*Chrysanthemum parthenium*). [Et. nec.].

granátă[1], granate f. (înv. şi pop.) grenadă: *aruncînd în creştini granate şi pietre.* BĂLC. [Din germ. ***Granate*** „obuz"].

granátă[2], granate f. (înv. şi reg.) rodie (*Punica granatum*): *verde, verde trei granate, cînd fuse în miez de noapte.* POP. [Din lat. ***granatum***].

grándе m. (rar) nobil spaniol: *reacţiunea sentimentului său de onoare e tot atît de arogantă ca a unui grande.* CĂL. [Din sp. ***grande***].

grandilocvént, ~ţi, grandilocventă, ~e a. (livr.) plin de emfază; pompos, bombastic: *versul lui Minulescu e într-adevăr zgomotos, grandilocvent şi superficial liber.* CĂL.; *stil grandilocvent.* [Din fr. ***grandiloquent***, it. ***grandiloquente***].

grandilocvénţă f. întrebuinţare afectată de cuvinte sau de fraze: *grandilocvenţa poetică e împerecheată cu un ermetism conspirativ.* CĂL. [Din fr. ***grandiloquence,*** it. ***grandiloquenza***].

grandiós, ~şi, grandioásă, ~e a. măreţ, impunător: *i se făcură funeralii grandioase.* CĂL.; *spectacol grandios.* // n. (rar) grandoare, măreţie: *la Sulina intrară în larg, încercînd grandiosul, imensul şi sublimul lui.* CĂL. [Din fr. ***grandiose***, it. ***grandioso***].

grandiozitáte, grandiozităţi f. (înv.) măreţie, grandoare: *grandiozitatea munţilor.* NEGR. [Din it. ***grandiosità,*** fr. ***grandiosité***].

grandoáre, grandori f. faptul de a fi grandios; ansamblu de calităţi care impresionează; măreţie: *grandoarea se face după cîtăţimea mai mare sau mai mică de sensibilitate.* MAIOR.; *grandoarea subiectului.* [Din fr. ***grandeur***].

grandomán, ~i, grandomană, ~e m., f. persoană care suferă de grandomanie: *un grandoman ridicol pe care ea îl credea un geniu neînţeles.* VLAH. // a. care ţine de grandomanie, referitor la grandomanie; care trădează grandomanie: *prilej de a se zugrăvi indigenţa grandomană a nobilimii.* CĂL.; *comportare grandomană.* [De la ***grandomanie***].

grandomaníe, grandomanii f. mania, pornirea de a se crede om mare, important; megalomanie: *grandomania poate fi o rea notă etică la un om comun.* CĂL. [Din lat. ***grandis*** „mare" + ***manie***].

grángur, granguri m. **1.** pasăre cîntătoare migratoare cu penele galbene şi negre (*Oriolus galbula*): *ganguri de aur ce au cuiburi de mătase.* AL.; **2.** (iron.) persoană înstărită, cu funcţie mare: *nimic n-au putut stoarce de la el grangurii.* ST.; (şi: (reg.) **gangur, grangure**). [Lat. ***galgulus*** (=***galbulus***)].

grángure m. v. grangur.

gránic, granice n. macara pentru ridicarea unor greutăţi pe verticală; troliu. [Din germ. ***Kranich***].

granít, graniturі n. rocă eruptivă foarte dură, întrebuinţată în construcţii: *zidul prelung de granit înălţat deasupra bîrnei ... dispăruse pur şi simplu.* GHEŢIE; (fig.) *dezbrăcaţi viaţa de haina-i de granit.* EM. [Din fr. ***granit,*** germ. ***Granit***].

granític, ~ci, granitică, ~ce a. format din granit; cu aspectul (şi tăria) granitului: *peisajul Spaniei e dominat ... de lanţurile de munţi calcaroşi şi granitici.* CĂL. [Din fr. ***granitique,*** germ. ***granitisch***].

granitizáre, granitizări f. proces de formare a rocilor granitice. [Din fr. ***granitisation***].

grániţă, graniţe f. **1.** limită între două ţări; frontieră, hotar: *concentrarea trupelor ruseşti la graniţa Basarabiei.* MAIOR.; **peste** (sau **dincolo de**) **graniţă,** în străinătate: *cei trei locotenenţi fură daţi afară peste graniţă.* CĂL.; **2.** (p. gener.) limită, margine: *mintea mea n-o să mai pună graniţă-ntre rău şi bine.* MACED. [Din bulg., sb. ***granica;*** cf. germ. ***Grenze***].

granivór, ~i, granivoră, ~e a. care se hrăneşte cu seminţe: *păsări granivore.* [Din fr. ***granivore***].

granodiorít, granodiorite n. rocă granulară avînd structură intermediară între granit şi diorit, folosită în construcţii, la pavaje etc. [Din fr. ***granodiorite***].

grant, granturi n. subvenţie, subsidiu; donaţie, cesiune: *granturile academice.* [Din engl. ***grant***].

granulă, granulez vb. (tr.) a transforma în granule un material compact sau pulverulent: *a granula minereuri;* (p. ext.) *grîul ... nu-şi ia osteneala de-a produce spice şi de a-şi granula spicul.* EM. [Din fr. ***granuler***].

granulár, ~i, granulară, ~e a. format din granule; cu aspect de granule; granulos: *structură granulară.* [Din fr. ***granulaire***].

granuláre, granulări f. acţiunea de a granula şi rezultatul ei. [V. ***granula***].

granulát, ~ţi, granulată, ~e a. în formă de granule; compus din granule. [Din fr. ***granulé***].

granulatór, granulatoare n. maşină care realizează transformarea în granule (şi sortarea) materialelor dure. [Din fr. ***granulateur,*** germ. ***Granulator***].

granulaţie, granulaţii f. **1.** caracteristică a materialelor granulare, determinată de mărimea granulelor componente; **2.** (med.) leziune formată din mici tumori, care apar mai ales pe suprafaţa membranelor. [Din fr. ***granulation,*** germ. ***Granulation***].

granúlă, granule f. particulă materială solidă mică; sfărîmătură dintr-un corp. [Din fr. ***granule***, lat. ***granulum,*** germ. ***Granule***].

granulíe, granulii f. (med.) formă gravă, generalizată, de tuberculoză. [Din fr. ***granulie***].

granulít, granulite n. **1.** (geol.) rocă metamorfică cristalizată, asemănătoare cu gnaisul; **2.** argilă artificială obţinută prin arderea granulelor de argilă în cuptoare speciale şi folosită ca material de construcţie. [Din fr. ***granulite,*** germ. ***Granulit***].

granulocít, granulocite n. (biol.) **1.** celulă care conţine granulaţii în citoplasmă; **2.** leucocită cu mai multe nuclee. [Din fr. ***granulocyte***].

granulóm, granuloame n. ţesut inflamat la rădăcina unui dinte; mică tumoare într-un ţesut organic. [Din fr. ***granulome,*** germ. ***Granulom***].

granulométric, ~ci, granulometrică, ~ce a. care ţine de granulometrie, referitor la granulometrie, specific granulometriei. [Din fr. ***granulométrique***].

granulométrie f. determinare a granulozităţii unui material. [Din fr. ***granulométrie***].

granulós, ~şi, granuloásă, ~e a. granular. [Din fr. ***granuleux***].

granulozitáte, granulozităţi f. structură a unui material considerată din punctul de vedere al mărimii granulelor din care este format. [Din fr. ***granulosité***].

grápă[1], grape f. **1.** unealtă agricolă care serveşte la mărunţirea şi netezirea pămîntului arat (şi la acoperirea seminţelor): *eu trag grapa după mine.* POP.; **a se ţine grapă (de cineva),** a nu lăsa în pace, a nu slăbi pe cineva: *se ţine grapă de mine să-l stărostesc.* C.; **2.** (înv.) steag: *un sceptru sau grapă.* OD.; **3.** dispozitiv de siguranţă la intrarea în incinta castelelor feudale, alcătuit dintr-un cadru pe care se fixau colţi (de metal): *poarta castelului era deschisă, podul lăsat, grapa înălţurată.* SAD. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***grep, gërepë***].

grápă[2], grape f. tip de inflorescenţă în formă de ciorchine. [Din fr. ***grappe***].

grapínă, grapine f. ancoră mică cu patru braţe. [Din fr. ***grappin***].

grapşiná, grapşinez vb. (rar; refl.) a se căţăra: *caii se grapşină pe scări de bolovani.* VLAH. [Cf. ***grapă[1]***].

graptolít, graptoliţi m. (la pl.) clasă de animale fosile care trăiau în colonii de indivizi variaţi cu funcţii diferite; (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***graptolite***, germ. ***Graptolithen***].

gras, ~şi, grasă, ~e a. **1.** care are sub piele un strat gros de grăsime: *se făcu gras ca un pepene.* ISP.; **2.** cu forme pline, rotunde: *titluri culese cu litere grase îmi săreau în ochi.* GHEŢIE; **3.** care conţine multă grăsime; gătit cu (multă) grăsime: *lapte gras; carne grasă; mîncare grasă;* **4.** (cu fructul) plin, cărnos (şi moale): *fasole grasă; ardei gras;* **5.** plin de sevă, gros: *iarbă grasă;* **6.** bogat în substanţe; fertil, roditor: *pămînt gras;* **7.** (chim.) **acid gras,** acid care se combină cu glicerina şi formează grăsimi: *la acizii graşi, în loc de doi-trei, cîţi figurau în manuale, ne-a înşirat vreo doisprezece.* GHEŢIE; **8.** (rar) grosolan, necizelat: *vorbirea împăratului Roş este şi ea de o grasă vulgaritate.* CĂL.; (adv.) *se desfăta gras scriind mici comedii cu aluzii la contemporani.* CĂL. // f.

grasă de Cotnari, a) specie de viţă de vie cu boabe dese, galbene-verzui, din care se produce un vin superior; **b)** vin produs din strugurii acestei specii. [Lat. *grassus* (=*crassus*)].

graseiá, graseiez vb. (intr.) a pronunţa sunetul „r" în partea superioară a cavităţii bucale (ca francezii): *vorbea românește cu băgare de seamă, străduindu-se să nu graseieze.* VINEA. [Din fr. *grasseyer*].

graseiát, ~ţi, graseiată, ~e a. **1.** cu sunetul „r" pronunţat uvular sau velar: *pronunţare graseiată*; **2.** care redă sunetul „r" cu partea posterioară a cavităţii bucale: *numai cine-şi reevocă inefabila voce graseiată ... a marelui polemist, poate gusta toată seva frazelor scrise.* CĂL. [V. *graseia*].

graseiére, graseieri f. acţiunea de a graseia şi rezultatul ei. [V. *graseia*].

grasét, grasete n. regiune a membrului inferior, cuprinzînd rotula şi ţesuturile din jur, la animalele mari. [Din fr. *grasset*].

grataragíu m. v. gratargiu.

gratargíu, gratargíi m. bucătar specializat în fripturi la grătar: *Paraschiv Ciulic ... fost grataragiu, om cu avere mare în Dealul Spirii.* CĂL.; (şi: **grataragiu**). [*Grătar* + *-giu*].

gratén, gratene n. (franţuzism) preparat culinar (acoperit cu pesmet şi) copt la cuptor. [Din fr. *gratin*].

grátie, gratíi f. **1.** ansamblu format din vergele de fier fixate (paralel) pentru a servi ca măsură de siguranţă în dreptul geamurilor sau a uşilor: *trecuse repede la altă ferestruică cu gratii.* CAR.; (a fi sau **a sta**) **după gratii**, (a fi) la închisoare, (a fi) închis: *relatările lui despre zilele petrecute după gratii abia dacă mă interesau.* GHEŢIE; *stă de doi ani după gratii*; **2.** fiecare dintre vergelele acestui ansamblu sau dintre barele unei grile; **3.** (înv.) instrument de tortură; grătar: *punea-i şi pre gratii de hier ... şi deasupra cărbunilor frigea-i.* VARL. [Lat. **gratis* (=*cratis*)].

gratifiánt, ~ţi, gratifiantă, ~e a. (franţuzism) care gratifică; care recompensează: *apreciere gratifiantă.* [Din fr. *gratifiant*].

gratifică, gratífic vb. (tr.) **1.** a acorda o favoare, o recompensă; a răsplăti: *pe mine mă gratifică cu un zîmbet şters.* GHEŢIE; (iron.) *tot cu doi monştri ne gratifică zilele acestea şi maiestrul de conferinţe.* EM.; (absol.) *gîndul justiţiei, care gratifică şi sancţionează.* BL.; **2.** (fig.) a atribui (fără motiv): *gratificăm ... pe vreunul ... cu viţiul invidiei.* MAIOR. [Din lat. *gratificari*, fr. *gratifier*].

gratificăre, gratificări f. acţiunea de a gratifica şi rezultatul ei. [V. *gratifica*].

gratificáţie, gratificaţii f. retribuire suplimentară sau recompensă în bani acordată peste leafă unui salariat; (p. ext.) *de Crăciun le dădea drept gratificaţie cîte doi saci de făină.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **gratificaţiune**). [Din fr. *gratification*, lat. *gratificatio, -onis*].

gratificaţiúne f. v. gratificaţie.

gratină, gratinez vb. (tr.) a acoperi o mîncare cu pesmet şi a o da la cuptor. [Din fr. *gratiner*].

gratinăre, gratinări f. acţiunea de a gratina şi rezultatul ei. [V. *gratina*].

gratinát, ~ţi, gratinată, ~e a. (acoperit cu pesmet şi) copt: *cartofi gratinaţi.* [V. *gratina*].

grátis adv. fără plată, în mod gratuit: *broşuri efemere se-mpart gratis.* EM.; **pe gratis**, fără motiv. [Din fr., lat. *gratis*].

gratitúdine, gratitudini f. (rar) recunoştinţă: *cîtă gratitudine pentru o privire!* EM. [Din lat. *gratitudo, -inis*, fr. *gratitude*].

gratuít, ~ţi, gratuită, ~e a. **1.** care se dă fără plată, care nu costă nimic: *medicamente gratuite*; **2.** (fig.) fără motiv, fără temei; nejustificat: *clocotind de indignare gratuită, i-am povestit din fir în păr tot ce aflasem.* GHEŢIE; *injurie gratuită; presupunere gratuită*; (adv.) *i se atribuie gratuit infamii şi fapte nedemne.* GHICA; **3.** (fig.) fără scop practic, fără utilitate: *în majoritatea cazurilor, observaţia nu are loc ca act gratuit.* BL. [Din fr. *gratuit*, lat. *gratuitus*].

gratuitáte, gratuităţi f. **1.** însuşirea de a fi gratuit, de a nu costa nimic: *gratuitatea locurilor va putea merge pînă la două treimi.* CAR.; *gratuitatea învăţămîntului*; **2.** (concr.) ceea ce se dă gratuit; **3.** (fig.) inutilitate, netemeinicie: *este izbitoare la el imposibilitatea de a concepe gratuitatea artei.* CĂL. [Din fr. *gratuité*, lat. *gratuitas, -atis*].

gratulá, gratulez vb. (tr.) a felicita: *a gratulat pe-mpăratul.* PANN; (refl. recipr.) *prietenii s-au privit cu bucurie şi s-au gratulat.* SAD. [Din lat. *gratulari*, germ. *gratulieren*].

gratuláre, gratulări f. (rar) acţiunea de a gratula şi rezultatul ei; felicitare, (rar) gratulaţie. [V. *gratula*].

gratuláţie, gratulaţii f. (rar) felicitare; (şi: (înv.) **gratulaţiune**). [Din germ. *Gratulation*].

gratulaţiúne f. v. gratulaţie.

graţiá, graţiez vb. (tr.) a ierta (total sau parţial) pe un condamnat, scutindu-l de executarea pedepsei: *erau graţiaţi şi reintegraţi de ministrul ce venea.* BOL. [Din fr. *gracier*].

gráţie, graţii f. **1.** ceea ce place la cineva sau la ceva; drăgălăşenie, fineţe, gingăşie: *o socot cea mai desăvîrşită prin nobleţă şi graţie.* SAD.; **a face graţii**, a) a căuta să pară fermecător: *cucoana face graţii în balconul ei ştiindu-se spionată.* SAD.; **b)** a face nazuri, a-şi manifesta nemulţumirea; (mit.) **cele trei graţii**, cele trei zeiţe care erau personificarea frumuseţii la romani; **2.** (la pl.) farmece, nuri: *nu-i vina mea dacă m-au înzăstrat natura cu graţii.* AL.; **3.** bunăvoinţă, favoare de care se bucură cineva: *femeia cu înfăţişare de figurină îşi oferă graţiile senină şi fără oprobriu.* CĂL.; **a intra în graţiile cuiva**, a cîştiga încrederea, favoarea, bunăvoinţa cuiva; **4.** (înv.) iertare de pedeapsă, graţiere; **5.** (teol.) har: *prin graţia lui Dumnezeu*; **anul de graţie ...**, anul ... al erei creştine. // prep. (indică o cauză sau un mijloc) datorită, mulţumită: *noi ..., graţie puterii de iluzionare, aruncăm această purpură de aur, acea haină de imagini.* IBR. [Din lat. *gratia*, it. *grazia*].

graţiére, graţieri f. acţiunea de a graţia şi rezultatul ei; iertare de pedeapsă acordată unui condamnat: *îi aduc graţierea tocmai cînd călăul fugise.* CĂL. [V. *graţia*].

graţiós, ~şi, graţioásă, ~e a. **1.** plin de graţie, de drăgălăşenie: *începură-a se-nvîrti cu-o mişcare graţioasă.* AL.; (adv.) *lasă să se vadă a sa bucurie rîzînd graţios.* BOL.; **2.** (înv.) binevoitor, prietenos: *mulţumesc din inimă pentru graţioasa d-tale atenţiune.* CAR. [Din fr. *gratieux*, lat. *gratiosus*].

graţiozitáte, graţiozităţi f. politeţe, amabilitate, gest curtenitor, atitudine curtenitoare: *această graţiozitate este de natură a mă îndemna ca să vă comunic o nouă serie de aceleaşi poezii.* AL.; (fig.) *şi-au atras critice şi graţiozităţi incivile din partea noastră, taxîndu-l noi de ignorant.* EM. [Din fr. *gracieuseté*, lat. *gratiositas, -atis*].

gráur, grauri m. pasăre migratoare cu pene negre cu puncte albe şi cu ciocul galben ascuţit (*Sturnus vulgaris*): *uite graurii pe luncă, veseli, fericiţi ce sînt!* COŞB.; (şi: **graure**). [Lat. *graulus*].

grăure m. v. graur.

grav, ~i, gravă, ~e a. **1.** care poate avea urmări grele; periculos, primejdios: *cele ce se petreceau ... erau mult mai grave.* GHICA; *suferea de o boală gravă de inimă.* GHEŢIE; (adv.) *îl întreb ... dacă e grav rănit.* PETR.; **2.** care necesită o atenţie deosebită; important: *cercetările sînt ameninţate să ajungă astfel într-un grav impas.* BL.; *afaceri grave*; **3.** care are un caracter serios, sobru; aşezat, ponderat, serios: *era foarte serios, chiar grav, pătruns de însemnătatea destăinuirilor pe care le făcuse.* GHEŢIE; *un om grav*; **4.** care denotă, care exprimă severitate, seriozitate, sobrietate: *vocea lui se făcu şi mai gravă.* SAD.; *ca în tăcerea gravă-a unui dom, viaţa pare-a trece fără nici un sens.* BAC.; **5.** (muz.) care face parte din registrul de jos al scării muzicale; bas: *sunet grav, jalnic şi fioros.* NEGR.; *ton grav; note grave*; **6.** (lingv.) **accent grav**, accent purtat în unele limbi de vocalele deschise. [Din fr. *grave*, lat. *gravis*].

gravă, gravez vb. (tr.) **1.** a executa un desen sau litere în relief sau în adîncime, pe metal, lemn sau piatră: *lespezi de piatră cioplită ... gravate cu inscripţiuni slavone.* OD.; **2.** (fig.) a întipări, a fixa: *a grava în memorie aceste evenimente.* [Din fr. *graver*].

graváre, gravări f. acţiunea de a grava şi rezultatul ei. [V. *grava*].

gravát, ~ţi, gravată, ~e a. **1.** care are imprimate în relief desene sau litere: *bijuterie gravată*; **2.** care a fost săpat în relief pe un obiect: *litere gravate.* [V. *grava*].

gravélă, gravele f. (med.) calcul la rinichi sau la vezica urinară; litiază urinară. [Din fr. *gravelle*].

gravídă, gravide a. şi f. (femeie) însărcinată: *se dă unui vînzător de fructe şi devine gravidă.* CĂL. [Din lat. *gravida*, fr. *gravide*].

gravidíe f. graviditate. [Din fr. *gravidie*].

graviditáte f. stare a femeii însărcinate; gravidie, sarcină: *el seduce pe Ana, aşteaptă ca aceasta să ajungă prin graviditate de rîsul satului.* CĂL. [Din lat. *graviditas, -atis*].

gravimétric, ~ci, gravimetrică, ~ce a. care ţine de gravimetrie, referitor la gravimetrie. [Din fr. *gravimétrique*].

gravimetríe f. **1.** parte a geofizicii care studiază distribuţia geografică a cîmpului de gravitaţie; **2.** metodă chimică de delimitare a unui element dintr-un amestec prin separarea lui cu ajutorul unui reactiv. [Din fr. *gravimétrie*, germ. *Gravimetrie*].

gravimétru, gravimetre n. (fiz.) instrument pentru măsurarea acceleraţiei gravitaţionale. [Din fr. *gravimètre*].

gravitá, gravitez vb. (intr.) **1.** a fi sau a se mişca sub acţiunea legii gravitaţiei, în cîmpul de gravitaţie al unui corp: *pămîntul gravitează în jurul soarelui*; **2.** (fig.) a tinde spre un centru, a evolua în jurul unui centru; a se deplasa rotindu-se în jurul a ceva: *structura unui organism gravitează de la o stare omogenă indefinită spre o stare omogenă definită.* BL.; **3.** (fig.) a trăi, a se afla mereu în vecinătatea şi sub influenţa cuiva: *românii gravitau în cercul ... Banatului-de-Severin.* HASD. [Din fr. *graviter*].

gravitáte f. **1.** seriozitate, severitate: *cea gravitate blîndă şi seriosul aer de autoritate intimidă pe Eva.* HEL.; (p. ext.) *ceramica italiană a păstrat totuşi ceva din gravitatea ceramicii romane.* BL.; **cu gravitate**, serios, preocupat: *doctorul scutură cu gravitate capul.* GHEŢIE; **2.** însemnătate, importanţă: *ştirile de mai jos ... sînt de o îngrijorătoare gravitate.* EM.; *gravitatea unei afaceri*; **3.** caracter periculos, primejdios: *d. judecător, negăsind bineînţeles o gravitate în acel fapt din partea inculpatului, l-a lăsat acasă.* EM.; *nici nu e de mirare, ţinînd seama de gravitatea bolii.* GHEŢIE; **4.** (înv.) gravitaţie. [Din fr. *gravité*, lat. *gravitas, -atis*].

gravitáţie f. forţă de atracţie reciprocă a corpurilor direct proporţională cu masa lor: *legea gravitaţiunii lui Newton.* MAIOR.; **centru de gravitaţie**, punct de convergenţă a forţelor de atracţie exercitate asupra părţilor unui corp; (fig.) *centrul de gravitaţie al bucăţii îl formează expunerea băuturilor şi alimentelor.* CĂL.; **cîmp de gravitaţie**, spaţiu în care un corp îşi exercită atracţia asupra altor corpuri; (şi: (înv.) **gravitaţiune**). [Din fr. *gravitation*, germ. *Gravitation*].

gravitaţionál, ~i, gravitaţională, ~e a. care ţine de gravitaţie, referitor la gravitaţie: *se vorbeşte despre un cîmp magnetic, un cîmp gravitaţional, în fizică.* BL. [Din fr. ***gravitationnel***].

gravitaţiúne f. v. gravitaţie.

gravitón, gravitoni m. (fiz.) particulă ipotetică, imaginată a fi cuanta cîmpului de gravitaţie. [Din engl. ***graviton***].

gravór, gravori m. artist specializat în arta gravării. [Din fr. ***graveur***].

gravúră, gravuri f. **1.** arta de a grava: *mă pomenesc vorbindu-i despre arta germanilor şi despre gravură.* OD.; **2.** imagine realizată prin gravare: *gravura pictorului Dürer.* OD. [Din fr. ***gravure***, germ. ***Gravur***].

grazioso [graţiózo] adv. (muz.) cu uşurinţă şi graţie. [Cuv. it.].

grăbí, grăbesc vb. **1.** (refl., tr. şi intr.) a acţiona sau a stimula să acţioneze cît mai repede; (spec.) a se deplasa sau a face să se deplaseze (foarte) repede: *el se grăbi să între încet, pe neauzite, pe din dosul casei.* MAT.; *lasă caii singuri şi grăbesc în ierburile dese.* SAD.; **2.** (tr.) a accelera, a iuţi: *grăbi paşii pînă ce intră în tîrg.* EM.; **3.** (tr.) a face să producă mai curînd; a urgenta, a precipita: *întîmplarea pe care o aflu grăbeşte plecarea noastră.* SAD.; *întîmplările din marea Egee îl sileau să grăbească această formalitate.* TUD.; **4.** (refl.) a se pripi, a face ceva în grabă: *cine se grăbeşte curînd osteneşte.* PANN. [Din bulg. ***grabja*** (***se***)].

grăbíre, grăbiri f. acţiunea de a (se) grăbi; grabă; (înv.) **cu (mare) grăbire,** grabnic, iute, repede: *vin' la Milcov cu grăbire să-l secăm dintr-o sorbire.* AL.; *porneşte cu grăbire la locul ştiut.* CR. [V. ***grăbi***].

grăbít, ~ţi, grăbită, ~e a. **1.** care se grăbeşte, care merge repede: *figura femeii care se retrăgea grăbită i se păru familiară.* GHEŢIE; *oameni grăbiţi*; **2.** care acţionează în grabă (şi fără multă chibzuială); care face ceva într-un ritm mai rapid decît în mod obişnuit; (fig.) *inima, grăbită, bate de cîteva ori altfel decît de obicei.* GHEŢIE; (adv.) *zburau prin aer înşurubîndu-se grăbit seminţe de frasin.* SAD.; **3.** care face repede pregătirile pentru ceva; **4.** care se produce repede; care este făcut cu repeziciune: *bătrînul îşi reia înaintarea grăbită.* GHEŢIE; **5.** (rar) timpuriu, devreme: *faţă de alte dăţi, anul acela primăvara s-a arătat mai grăbită.* GHEŢIE. [V. ***grăbi***].

grădeá, grădele f. (reg.) **1.** nuia din care se împleteşte gradul: *în coşarăle de grădele luminau ca aurul tuleii de porumb.* AG.; **2.** (p. ext.) gard împletit din nuiele; leasă. [Din sb. ***gradela***].

grădinár, grădinari m. cultivator al unei grădini: *grădinarul alege numai anumite plante, pe care le pune în grădina sa.* IBR.; **a vinde castraveţi grădinarului** (sau **la grădinar**), v. **castravete**. [***Grădină*** + *-ar*].

grădínă, grădini f. **1.** teren (îngrădit) pe care se cultivă flori, legume sau pomi fructiferi: *aceasta e ca şi cum un gospodar ar spune că pentru grădina sa el n-are nevoie de ploaia cerului.* BL.; **grădină botanică**, teren pe care se cultivă (în scop ştiinţific şi instructiv) diferite specii de plante; **grădină zoologică**, loc unde sînt adunate şi îngrijite, în scop ştiinţific şi instructiv, diferite animale; **grădină de vară**, restaurant, sală de spectacol sau cinematograf amenajat, în timpul verii, în aer liber; **2.** (**grădină publică**) parc: *aleele ascunse ale grădinilor publice din Iaşi.* CR.; *vedea lumea care ieşea de la grădina publică şi care se îndrepta spre casă.* BAC. [Din bulg., sb. ***gradina***].

grădinăreásă, grădinărese f. femeie care cultivă o grădină; soţie de grădinar. [***Grădinar*** + *-easă*].

grădinărésc, ~şti, grădinăreáscă, ~eşti a. care ţine de grădinar sau de grădinărie, referitor la grădinar sau la grădinărie: *pe lîngă celelalte trebi grădinăreşti, slujba lui de căpetenie fu ca să facă ... mănunchiuţele de flori.* ISP.; *ea adoră, alături de pitorescul grădinăresc, îndeosebi linia curbă.* BL. [***Grădinar*** + *-esc*].

grădinăríi, grădinărésc vb. (intr.) a se ocupa de cultivarea unei grădini. [***Grădinar*** + *-i*].

grădinăríe, grădinării f. **1.** cultivare a grădinii: *se ocupa cu grădinăria, cultivînd caişi, piersici, potrocali.* CĂL.; **2.** teren pe care se cultivă legume, flori etc.: *locul ar fi potrivit deci de grădinării.* SAD. [***Grădinar*** + *-ie*].

grădinărít n. faptul de a grădinări; cultivare a terenului grădinii; grădinărie: *pe măsură ce crescu îl iniţie în tainele grădinăritului.* GHEŢIE. [V. ***grădinări***].

grădiníţă, grădiniţe şi (rar) **grădiniţi** f. **1.** diminutiv al lui grădină; grădinuţă: *zăreşti într-o grădiniţă ruje drepte, uriaşe, cu florile roşii dezvălite.* SAD.; **2.** (**grădiniţă de copii**) instituţie pentru educarea şi instruirea copiilor preşcolari: *am fost colegi la grădiniţă.* GHEŢIE. [***Grădină*** + *-iţă*].

grădinúţă, grădinuţe f. grădiniţă: *nu cutezam a mă coborî în grădinuţa mea.* NEGR. [***Grădină*** + *-uţă*].

grădişte, grădişti f. **1.** ridicătură de pămînt rămasă în lunca unui rîu în urma unei eroziuni; **2.** loc al unei vechi aşezări: *ţăranii români le zic „cetăţi de pămînt" sau chiar uneori „grădişti".* OD. [Din sl. ***gradište*** „castru"].

grăí, grăiesc vb. **1.** (pop.; intr. şi tr.) a spune, a zice, a vorbi: *de din vale de Rovine, grăim, doamnă, către tine.* EM.; *de cînd am purces de la Nistru, n-am grăit cu nimeni.* SAD.; (înv.) **a grăi din pîntece**, a fi ventriloc: *celor ce grăiesc den pîntece.* BIBLIA; **2.** (pop.; intr. şi tr.) a se exprima într-o anumită limbă, într-un anumit dialect, grai etc.: *grăim şi-acum limba de la baştina noastră.* SAD.; *a grăi româneşte, moldoveneşte*; **3.** (înv.; tr.) a rosti, a pronunţa; (refl. pas.) *să grăieşte „regulă", cu acţentul pe silaba dintîi.* B.-DEL.; **4.** (reg.; tr.) a striga, a chema (pe cineva); **5.** (reg.; refl.) a se înţelege, a lua o hotărîre în comun: *turcii toţi cît îl zărea, între dînşii se grăia.* POP.; **6.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) numi: *moartea lui Lazar o grăi „adormire".* VARL. [Din sb. ***grájati***].

grăíre, grăiri f. faptul de a grăi; vorbire, vorbă, grăi: *muţilor grăire le dă.* VARL. [V. ***grăi***].

grăitór, ~i, grăitoáre a. **1.** care grăieşte: *limba cea măreaţă, de rău grăitoare.* DOS.; **2.** convingător, elocvent, concludent: *argumente grăitoare.* [***Grăi*** + *-tor*].

grăjdár, grăjdari m. persoană care are în grija sa grajdul şi animalele, în special caii: *mama închiriază o casă, ... spălînd rufele unor grăjdari ai comendadorului de la Magdalena.* CĂL. [***Grajd*** + *-ar*].

grăjdúţ, grăjduţuri n. diminutiv al lui grajd; grajd mic: *a prins de coamă un căluţ murg, aducîndu-l şi închizîndu-l într-un grăjduţ.* SAD. [***Grajd*** + *-uţ*].

grămádă, grămezi f. **1.** cantitate (mare) de lucruri sau de materiale strînse la un loc: *nu m-am oprit decît în ce-a de-a doua bolgie, în mijlocul grămezilor de cărţi.* GHEŢIE; **o grămadă de ...**, foarte mulţi (multe): *visase o grămadă de lucruri, care de care mai aurite.* GHEŢIE; **claie peste grămadă**, v. **claie**; **cu grămada**, în număr mare, cu duiumul: *cădeau d-a stînga şi d-a dreapta lui cu grămada.* ISP.; **2.** mulţime, număr mare de fiinţe sau de lucruri: *calu-şi înteaţă prîntre grămezi de turci înarmate.* B.-DEL.; *grămadă de oameni*; **3.** (spec.) îngrămădire organizată de jucători la rugbi. // adv. în mare cantitate (la un loc); formînd o grămadă: *norii ... stau grămadă peste sat.* COŞB.; **a cădea grămadă**, a cădea jos (în nesimţire); **a da** (sau **a face**) **grămadă**, a doborî; (p. ext.) a omorî: *pe opt ţi-i dău grămadă jos.* COŞB. [Din sl. ***gramada***].

grămădeálă, grămădeli f. (pop.) îngrămădeală: *luată de grămădeala aceasta de întrebări, lelea Maria se zăpăci.* AG. [***Grămădi*** + *-eală*].

grămădí, grămădesc vb. (tr. şi refl.) a face grămadă, a (se) strînge la un loc; a (se) îmbulzi, a (se) înghesui: *le grămădise la un loc.* NEC.; *nu vă grămădiţi, că v-oi da la toţi!* AL. [De la ***grămadă***].

grămădíre, grămădiri f. (pop.) acţiunea de a (se) grămădi şi rezultatul ei. [V. ***grămădi***].

grămădít, ~ţi, grămădită, ~e a. strîns la un loc (şi formînd o grămadă): *împărăchieri sînt aceste ce să tîmplă la toate sfaturile grămăzitei gloate.* B.-DEL.; (subst.) *cei grămădiţi pe pămînt tare au descălecat.* SAD. [V. ***grămădi***].

grămăjoáră, grămăjoare f. diminutiv al lui grămadă; grămăjuie: *să ne strîngă grămăjoară.* AL. [***Grămadă*** + *-ioară*].

grămăjúie, grămăjui f. grămăjoară, grămadă mică: *o grămăjuie de tăciuni, care fumegau pe sfîrşite.* SAD. [***Grămadă*** + *-uie*].

grămătíc, grămătici m. (înv.) **1.** cîntăreţ la biserică; psalt, dascăl: *am scos den psăltirea sîrbească pre limbă rumânească să vă fie de înţelegătură şi grămăticilor.* COR.; **2.** slujbaş, secretar într-o cancelarie (domnească): *grămătici vătafi de curte.* GHICA. [Din gr. mod. ***grammatikós***].

grămăticíe, grămăticii f. (înv.) cancelarie, cabinet al secretarului (domnesc): *arhon bane, treci în odaia grămăticiei!* FIL. [***Grămătic*** + *-ie*].

grănicér, grăniceri m. militar din trupele de pază a graniţei: *se întocmise, spre paza graniţelor despre imperiul turcesc, regimente de grăniceri.* OD.; (adj.) *întocmirea unui trup de ofiţeri grăniceri.* BÂLC. [***Graniţă*** + *-ar*].

grănicerésc, ~şti, grănicereáscă, ~eşti a. **1.** referitor la grăniceri; **ţinut grăniceresc**, regiune de graniţă a Imperiului habsburgic; **2.** care ţine de o astfel de regiune, specific unei astfel de regiuni: *era împărţită în clase, ... avînd organizaţie grănicerească.* BL. [***Grănicer*** + *-esc*].

grăpá, grăpez şi **grăp** vb. (tr.) **1.** a mărunţi şi a netezi pămîntul arat cu grapa: *după ce-l ararăm, îl grăpărăm.* POP.; **2.** (înv.) a rupe carnea de pe cineva (cu instrumentele de tortură): *cu unghii de fier l-au grăpat.* DOS. [De la ***grapă***].

grăpăre, grăpări f. grăpat. [V. ***grăpa***].

grăpát n. faptul de a grăpa; boronit, grăpare. [V. ***grăpa***].

grăpíş adv. tîrîş, pe brînci: *şi-l lua unii de mîn, alţii de picioare de-l trăgeau grăpiş.* DOS.; **tîrîş-grăpiş**, anevoie, cu mare greutate. [***Grăpa*** + *-iş*].

grăsán, ~i, grăsană, ~e a. (şi subst.) augmentativ al lui gras. [***Gras*** + *-an*].

grăsceán, ~eni, grăsceană, ~ene a. grăsuliu: *era un bătrîn bine conservat, grăscean şi rumen la obraz.* GHICA. [***Gras*** + *-ean*].

grăsíme, grăsimi f. **1.** substanţă unsuroasă răspîndită în ţesuturile animale, care, extrasă, se foloseşte în industria uşoară şi în alimentaţie; **2.** (fig.) bogăţie, belşug: *grăsimea pungii noastre se scurse într-a lui.* NEGR. [***Gras*** + *-ime*].

grăsuleán, ~eni, grăsuleană, ~ene a. grăsuliu: *mama Dochiţa, ... femeie încă frumoasă şi grăsuleană, nu bea vin deloc.* MAT. [***Gras*** + *-ul* + *-ean*].

grăsulíu, ~ii, grăsulie, ~ii a. diminutiv al lui gras; cam gras; grăscean, grăsulean, grăsun, grăsuţ: *mititică, durdulică ... şi la faţă grăsulie.* POP. [***Gras*** + *-ul* + *-iu*].

grăsún, ~i, grăsună, ~e a. grăsuliu: *soldaţii strîng în braţe ţărance şi servitoare grăsune şi pline de sudoare.* BAC.; *acel vrăbete grăsun care se îndoapă cu fructe.* OD. // m. porc tînăr: *cei doi grăsuni se dădură cu rîturile la uşiţă.* AG.; *grăsun de Ignat.* [Lat. ****grosso, -onis***].

grăsunáş, grăsunaşi m. diminutiv al lui grăsun; porc tînăr: *grăsunaşul a mîncat un grăunte înghețat.* VIERU. [*Grăsun* + *-aş*].

grăsúţ, ~i, grăsuţă, ~e a. grăsuliu: *aveam o purcicuţă frumuşică şi grăsuţă.* SAD. [*Gras* + *-uţ*].

grătár, grătare n. **1.** obiect alcătuit din vergele de fier, pe care se frige carne, peşte etc.: *o întinseră pre grătariu de o frigea pre foc.* DOS.; **2.** friptură preparată pe acest obiect; **3.** dispozitiv format din vergele metalice aşezate paralel sau încrucişate, sau placă de metal găurită, folosită pentru înlesnirea pătrunderii aerului şi înlăturarea cenuşii în instalaţiile de ardere, pentru separarea unor materiale, pentru împiedicarea pătrunderii corpurilor străine etc.; **4.** ştergătoare pentru talpa încălţămintei, formată dintr-un ansamblu de bare paralele din fier sau din lemn; **5.** coşul pieptului: *ţurloaiele erau pornite către grătarul coastelor.* CAR. [Lat. **gratarium* (<*gratis*=*cratis*)].

grăunciór, grăuncioare n. diminutiv al lui grăunte: *un grăuncior de nisip.* [*Grăunte* + *-ior*].

grăúnte, grăunţi m. **1.** sămînţă în formă de bob a unor plante, mai ales a cerealelor: *grăunţ de grîu.* VARL.; *deosăbirea între grăunţă şi între pleave a face viţi putea.* CANT.; **cît un grăunte de muştar** (sau **de mac**), foarte mic; **a nu avea grăunţe în cap**, a fi prost: *tu în cap nu ai grăunţe, numai pleavă şi puzderii.* EM.; **2.** (spec.) bob de porumb: *cărăuşii dădură grăunţe cailor şi-i adăpară.* SAD.; **3.** obiect mic (şi rotund); bob, fir: *grăunte de nisip;* **4.** fragment mic, părticică din ceva; cantitate foarte mică: *în loc dă năsip şi ţărînă, tot grăunţă dă aur.* B.-DEL.; (fig.) *un grăunţ de bucurie.* PANN; *nevoia de a scociori cu mintea ... în pulberea de vorbe un grăunte de înţeles.* VLAH.; (şi: (pop.) **grăunţ, grăunţă**, (pl. **grăunţe**), (reg.) **grăunţuri**). [Lat. **granuceum*].

grăúnţ n. v. grăunte.

grăúnţă f. v. grăunte.

grăunţós, ~şi, grăunţoásă, ~e a. **1.** care conţine grăunţe; cu grăunţe; **2.** care are aspect de grăunţe; asemănător cu grăunţele; granular, granulos. // f. pl. (reg.) grup de graminee (grîu, secară, orz etc.), cultivate pentru boabele lor; cereale. [*Grăunţ* + *-os*].

greá, greez vb. (tr.) a echipa o navă cu greementul necesar. [Din fr. *gréer*].

greăbăn, grebene n. şi (rar) **grebeni** m. **1.** parte mai ridicată a şirei spinării la unele animale mari, unde se împreună gîtul cu spetele: *grîul pînă la greabănul calului.* ST.; **2.** (p. anal.) culme, coamă a unei forme de relief pozitive: *de aici încep să se rîdice grebenii munţilor.* VLAH. [Din sl. *grebenĭ*].

greáţă, greţuri f. **1.** senzaţie neplăcută de vărsătură, provocată de unele tulburări ale organelor digestive: *nu ştiu ce mi-a trecut pe la nas, că-mi venea greaţă.* ST.; **2.** (fig.) scîrbă, dezgust: *l-e greaţă cu rînze goale să treapede-atîta şi s-alerge.* B.-DEL.; *mi-e greaţă de el;* **3.** (înv.) greutate, anevoinţă: *grăiesc cu greaţă şi am limba grea.* PALIA. [*Greu* + *-eaţă*].

grebănár, grebănare n. cureaua hamului care trece peste greabănul calului. [*Greabăn* + *-ar*].

grebánós, ~şi, grebănoásă, ~e a. cu greabănul ieşit în afară; slab şi cocoşat: *o răpciugă de cal grebănos.* CR. [*Greabăn* + *-os*].

greblá, greblez vb. (tr.) **1.** a aduna, a strînge ceva cu grebla: *bărbaţii... greblau uscături şi buruieni prin grădini.* AG.; *a grebla frunzele;* (fig.) *şi-au repezit în sus pletele, greblîndu-le cu degetele pe după urechi.* SAD.; **2.** a curăţa sau a nivela cu grebla: *a grebla grădina; a grebla straturile.* [*Greblă* + *-a*].

greblăre, greblări f. acţiunea de a grebla; greblat. [V. *grebla*].

greblát, greblaturi n. greblare. [V. *grebla*].

gréblă, greble f. **1.** unealtă agricolă manuală, formată dintr-o bară cu dinţi fixată la o coadă lungă, cu ajutorul căreia se strîng paiele, fînul etc. sau se nivelează pămîntul: *cîmpia cade de coaptă. ie tu coasa de-o coseşte ... şi ie grebla de-o adună.* POP.; (arg.) **a-şi face mîna greblă**, a aduna banii cîştigaţi (la un joc de noroc): *îşi făcea mîna greblă ş-aduna mizele-n banc, c-o mişcare graţioasă, rotundă.* VLAH.; **2.** maşină de recoltat cu care se strîng cereale sau nutreţuri cosite; **3.** baraj pe cursurile de apă pentru oprirea buştenilor: *grebla este opritoarea buştenilor în vremea plutitului.* SAD. [Din bulg. *greblo*].

greblătúră, greblături f. 1. (rar) greblat, greblare; **2.** (concr.) ceea ce s-a adunat cu grebla. [*Grebla* + *-tură*].

grébieş, ~i, grebleşă, ~e a. (despre coarnele animalelor) încovoiat. [De la *greblă*].

grec, ~ci, greacă, ~ece a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Greciei sau populaţiei ei, referitor la Grecia sau la populaţia acesteia; grecesc: *ei au lepădat o mulţime de vorbe grece şi ruse.* EM.; **2.** ortodox: *în turma legii grece celei răsăritene.* EM.; *biserica greacă.* // f. **1.** limbă indo-europeană vorbită în Grecia; **2.** (spec.; **greaca veche**) aspectul antic al acestei limbi, în care s-a creat o prestigioasă cultură. // m., f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Grecia: *grecu-i boală lipicioasă, ce pătrunde pîn' la oasă.* AL.; **3.** (spec.) persoană care făcea parte din Grecia antică sau din oraşele colonizate din Orientul apropiat şi din nord-estul Africii. // m. pl. **1.** popor care a trăit în Grecia antică şi în zonele colonizate: *atomii imaginaţi de greci sînt mici corpuri plastice.* BL.; **2.** popor constituit ca naţiune în Grecia modernă. [Lat. *Graecus*].

grecésc, ~şti, greceáscă, ~eşti a. **1.** al grecilor, grec: *limba grecească.* COR.; **2.** scris sau exprimat în limba greacă: *teancuri de traftoloage greceşti.* CR. // f. limba greacă: *ştia, pe lîngă obligatoria grecească, şi franţuzeşte.* CĂL. [*Grec* + *-esc*].

grecéşte adv. **1.** ca grecii, în felul grecilor; **a sta** (sau **a şedea, a se aşeza**) **greceşte**, a şedea pe vine (ca orientalii): *sta greceşte pe tron.* ISP.; *se aşezară greceşte la gura vizuinii ca pentru un lung asediu.* VOIC.; **a şedea greceşte în inima cuiva**, v. **şedea**; **2.** (în) limba greacă: *era scrisă ovreiaşte, greceaşte, latineaşte.* COR.; *la şcoala publică se învăţa numai greceşte.* NEGR. [*Grec* + *-eşte*].

grecí, grecesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) greciza. [*Grec* + *-i*].

grecíe f. (înv.) limba greacă: *de pe grecie pe românie tîlcuită.* EM. [*Grec* + *-ie*].

grecioásă, grecioase a. (înv.; despre femei) însărcinată, grea: *pre ceale grecioase le spintecă.* BIBLIA; *şi purcease grecioasă.* DOS. [*Grea* (=*greu*) + *-cioasă*].

grecísm, grecisme n. **1.** cuvînt sau expresie împrumutată din greacă şi neadaptată: *grecismele din epoca fanariotă.* CĂL.; **2.** influenţă greacă (avînd ca rezultat grecizarea): *invazia înăbuşitoare a grecismului.* IBR.; *epoca grecismului se întinde de la Matei Basarab pînă la Eterie sau Zaveră.* [*Grec* + *-ism*].

grecít, ~ţi, grecită, ~e a. care a adoptat obiceiurile şi limba grecilor. [*Grec* + *-it*].

greciză, grecizez vb. 1. (înv.; tr.) a da aspect grecesc unui cuvînt din altă limbă; **2.** (refl.) a adopta obiceiurile şi limba grecilor; (înv.) a se greci; (tr.) *societatea română a fost cu totul grecizată în epoca fanariotă.* [*Grec* + *-iza*].

grecizáre, grecizări f. acţiunea de a (se) greciza. [V. *greciza*].

grecizát, ~ţi, grecizată, ~e a. care a adoptat obiceiurile şi limba grecilor; care a devenit grec: *s-a întîmplat şi ca această literatură să fie pe gustul domnilor fanarioţi şi al boierimii grecizate.* IBR.; (subst.) *se ridică contra franţuziţilor, grecizaţilor şi pledează pentru adevărata cultură.* IBR. [V. *greciza*].

greco- element de compunere cu semnificaţia „grec". [De la *grec*].

grecoáică, grecoaice f. femeie (originară) din Grecia: *mama lui Eliade, e drept, era grecoaică.* IBR. [*Grec* + *-oaică*].

greco-bulgárime f. amestec de populaţie de origine greacă şi bulgară stabilită în ţările române în căutare de cîştiguri: *toate mutrele acestea sînt pretinse de roman, toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian.* EM. [*Greco-* + *bulgărime*].

greco-católic, ~ci, greco-catolică, ~ce a. care ţine de biserica unită, referitor la biserica unită: *unchiul Niculiţă, arestat în toamna lui 1948, cînd cu desfiinţarea bisericii noastre greco-catolice, se întorsese de curînd acasă.* GHEŢIE. // m. adept al bisericii unite. [*Greco-* + *catolic*].

greco-latín, ~i, greco-latină, ~e a. care ţine de civilizaţia, de cultura veche greacă şi latină: *mai numeroase sînt baladele cu subiecte ... greco-latine.* CĂL. [*Greco-* + *latin*].

grecomán, grecomani m. (peior.) partizan fanatic al grecilor: *am fost pe rînd turcomani, grecomani sau Domnul ştie ce încă.* NEGR. [De la *grecomanie*].

grecomaníe f. manie de a imita pe greci şi de a susţine tot ce vine de la ei. [Din fr. *grécomanie*].

greco-orientál, ~i, greco-orientală, ~e a. care ţine de religia ortodoxă, referitor la religia ortodoxă: *erau cuprinşi ... şi schizmaticii greco-orientali.* EM. // m. credincios ortodox. [*Greco-* + *oriental*].

greco-răsăriteán, ~eni, greco-răsăriteană, ~ene a. ortodox: *ideea fundamentală a întregii ascetici greco-răsăritene e îndumnezeirea.* STĂNIL. [*Greco-* + *răsăritean*].

greco-román, ~i, greco-romană, ~e a. **1.** care ţine de epoca vechii Grecii şi a Imperiului Roman, referitor la vechea Grecie şi la Imperiul Roman: *mitologie greco-romană;* **2. lupte greco-romane**, întrecere sportivă prin confruntarea a două persoane cărora le sînt interzise procedeele făcute cu picioarele. [*Greco-* + *roman*[1]].

grecotéi, grecotei m. (depr.) grec: *grecotei cu nas subţire.* EM. [De la *grec*].

gréder, gredere n. maşină pentru activităţi rutiere, folosită la săpare, nivelare, înlăturarea zăpezii etc. [Din engl. *grader*].

greeménţ, greemente n. ansamblu format din catargele, velele şi parîmele unei nave: *cabluri de oţel zincat, de diferite grosimi, pentru repararea sau întărirea greementului.* TUD. [Din fr. *gréement*].

gref, grefuri n. şi **grefi** m. (înv.) măsură de lungime egală cu a şaisprezecea parte dintr-un cot: *cotul se împărţea în opt rupi, iar rupul în doi grefi.* [Din bulg. *greh*].

grefá, grefez vb. (tr.) **1.** (med.) a face o grefă[2]; a transplata: *tot mai multe inimi trebuiesc grefate.* VIERU; **2.** (livr.) a adăuga unui ansamblu, unui lucru existent: *pe acest subiect el grefează lucruri mari.* IBR.; (refl.) *această cultură s-a grefat deodată, într-o singură generaţie.* IBR. [Din fr. *greffer*].

grefáre, grefări f. acţiunea de a grefa şi rezultatul ei: *s-ar putea vorbi de o grefare de diferenţiale asupra unui substrat dat.* BL. [V. *grefa*].

grefát, ~ţi, grefată, ~e a. **1.** aplicat ca o grefă[2]; transplantat; **2.** (livr.) care a fost adăugat. [V. *grefa*].

gréfă[1], grefe f. serviciu în cadrul instanţelor judecătoreşti, care efectuează lucrările de procedură şi păstrează dosarele: *m-am îndreptat... spre grefă, ţineam în mînă o ţidulă cu numărul dosarului.* VINEA. [Din fr. *greffe*].

gréfă[2], grefe f. (med.) **1.** ţesut sau organ transplantat dintr-o parte în alta a corpului unui individ sau de la un individ la altul, pentru a înlocui un ţesut sau un organ bolnav; grefon; **2.** operaţie pentru refacerea unui ţesut sau a unui organ printr-un transplant. [Din fr. *greffe*].

grefiér, grefieri m. funcționar judecătoresc care consemnează dezbaterile din instanță și redactează și păstrează actele: *încordarea l-a zdruncinat și el dictează grefierului fraze semnificative demente.* CĂL. [Din fr. ***greffier***].

grefón, grefoane n. (med.) grefă[2]. [Din fr. ***greffon***].

gregár, ~i, gregară, ~e a. **1.** care trăiește în grupuri compacte; **instinct gregar**, instinct care determină unele animale să trăiască, să migreze etc. în grupuri; **2.** (fig.) **spirit gregar** sau **psihologie gregară**, spirit de turmă; atitudine de supunere oarbă: *învălmășelile brutale psihologia gregară sînt mai la îndemîna scriitorului.* CĂL. [Din fr. ***grégaire***, lat. ***gregarius***].

gregarísm n. (rar) **1.** stare a animalelor care trăiesc în turmă; **2.** (fig.) instinct, spirit gregar: *Unamuno glorifică gregarismul, bazat nu pe abstracțiune, ci pe conștiința frăției în fața tragicului existenței.* CĂL. [Din fr. ***grégarisme***].

gregorián a. **calendar gregorian**, calendar realizat în anul 1582 din ordinul papei Grigore al XIII-lea și adoptat treptat de popoarele Europei. [Din fr. ***grégorien***].

gregretín, gregretini m. (reg.) plantă cu flori mari, albastre, care crește mai ales prin fînețele de munte (*Geranium pratense*). [Et. nec.].

gréier, greieri m. insectă de culoare neagră, cu antene lungi și cu ochi mari, care produce un țîrîit ascuțit și pătrunzător prin frecarea elitrelor (*Gryllus*): *greierul cîntă-n mohor.* AL.; *cîntă-un greier din aripă.* VIERU; (și: **greiere**, (reg.) **grier**). [Lat. ****grylliolus***].

greieráș, greierași m. greierel: *greieraș, nu țîrîi, mama s-a culcat o clipă și o poți trezi.* VIERU. [***Greier*** + ***-aș***].

gréiere m. v. greier.

greierél, greierei m. diminutiv al lui greier; greieraș, greieruș: *iată vine nunta-ntreagă – vornicel e-un grierel.* EM.; (și: **grierel**). [***Greier*** + ***-el***].

greierúș, greierușI m. **1.** diminutiv al lui greier; greierel: *doarme-n tihnă greierușu-n clopoțelul de la ușă.* VIERU; **2.** (fig.; la pl.) gărgăuni: *are greierușI în cap.* [***Greier*** + ***-uș***].

greíme f. (înv.) **1.** greutate, masă: *își îngreuia trupul cu greimia herului.* DOS.; (fig.) *toată greimea lumii acest prunc înfășat o cîrmuiaște.* ANTIM; **2.** mulțime (de ființe); (spec.) grosul unei armate: *și au pornit împăratul greimea oștii lui în gios.* NEC. [***Greu*** + ***-ime***].

greisen, greisenuri [gráizen] n. (geol.) rocă granuloasă, alcătuită din cuarț și mică și formată prin transformarea granitului. [Din germ. ***Greisen***].

grej, grejuri n. fir de mătase naturală brută. // a. (invar.) care are culoarea firelor de mătase naturală. [Din fr. ***grège***].

gren, grenuri n. intensificare bruscă și temporară a vîntului (însoțită de ploaie). [Din fr. ***grain*** (*de vent*)].

grená a. (invar.) roșu-închis. [Din fr. ***grenat***].

grenádă, grenade f. proiectil cu încărcătură explozivă, care se aruncă cu mîna sau cu un dispozitiv special: *a găsit printre ține o grenadă, care i-a explodat în mînă.* GHEȚIE. [Din fr. ***grenade***].

grenadiér, grenadieri m. (înv.) **1.** soldat dintr-o unitate de infanterie de elită: *seamănă bunului său care a fost grenadir.* NEGR.; **2.** soldat care acționa în luptă cu grenada; (și: **grenadir**). [Din fr. ***grenadier***, germ. ***Grenadier***].

grenadínă, grenadine f. (rar) **1.** țesătură foarte subțire din mătase: *sînt îmbrăcate în grenadină neagră și dantelă.* MACED.; **2.** fir de mătase naturală întrebuințat la fabricarea dantelelor. [Din fr. ***grenadine***].

grenadír m. v. grenadier.

greociúne, greociuni f. (înv.) greutate, dificultate (de a acționa): *caracterul muncei fizice ... e deci mărginirea, ... simplitatea, greociunea.* EM.; *condamnat la nemișcare, sau totuși la greociune, pentru că-și frînsese fluierul piciorului.* EM. [***Greu*** + ***-ciune***].

greói, greoaie a. **1.** care se mișcă greu, încet (din cauză că este mare, gras): *văzînd pe cucoșul său așa de mare și de greoi ..., i-a deschis poarta.* CR.; *om greoi;* **2.** care se digeră greu (producînd tulburări): *bucate greoaie;* **3.** (fig.) lipsit de vioiciune, de suplețe: *umbletul îi era greoi, fiindu-i picioarele arcuite în afară.* SAD.; *piesa are o desfășurare greoaie.* CĂL.; **4.** (fig.) încărcat, confuz: *are stil greoi, limba imperfectă.* IBR. [***Greu*** + ***-oi***].

grep, grepuri n. grepfrut. [Prescurtare din ***grepfrut***].

grépfrut, grepfruturi n. fruct citric mai mare decît portocala, cu gust acrișor-amărui, produs de un arbore subtropical (*Citrus decumana*); (scris și: *grape-fruit*). [Din fr., engl. ***grape-fruit***].

gresá, gresez vb. (tr.) a unge piesele unui mecanism. [Din fr. ***graisser***].

gresáj, gresaje n. acțiunea de a gresa; ungere; gresare. [Din fr. ***graissage***].

gresáre, gresări f. gresaj. [V. ***gresa***].

gresát, ~ți, gresată, ~e a. care a fost uns. [V. ***gresa***].

grésie, gresii f. **1.** rocă sedimentară dură formată prin cimentarea nisipurilor; **2.** cute făcută dintr-un fragment din această rocă: *și-a găsit coasa gresia.* PANN; **3.** material de construcție, în formă de plăci înguste (cu care se execută pardoseli); **4.** argilă plastică din care se fac obiecte de olărie, devenind dură și opacă prin ardere: *să tragem între noi strachina aceea de grezie, în care se află butul cel mai mare.* SAD.; (și: (pop.) **grezie**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***gërezë***].

gresór, gresoare n. dispozitiv folosit pentru ungerea pieselor. // m. (pl. **gresori**) muncitor care execută operații de gresare. [Din fr. ***graisseur***].

greș[1], greșuri n. **1.** (înv.) defect, cusur: *a văzut Simina greșurile toate și-a început să taie cusătura-n rînd.* COȘB.; **a nu avea greș**, a nu fi o greșeală; a nu vătăma: *întrebarea n-are greș.* CR.; **fără (de) greș**, perfect, fără a comite vreo eroare; negreșit, desigur: *fără de greș să știi că să va iară întoarce vrăjmașul tău la tine.* VARL.; **a da greș**, a nu reuși, a nu izbuti: *noi surugiii ... nu dăm greș niciodată cu chiteala.* AL.; **2.** (reg.) petic de pămînt rămas, din greșeală, nearat. [De la ***greși***].

greș[2], greși m. (înv.) ciorchine mici de strugure, lăsat necules de culegători: *nu iaste mai bun greșul lui Efraim decît culesul lui Aviezer?* BIBLIA. [Din lat. ****agrestius***].

greșáiă f. v. greșeală.

greșeálă, greșeli și (pop.) **greșeie** f. **1.** călcare (voluntară) a legii divine; păcat: *curățește toate greșalele noastre.* DOS.; **2.** abatere de la adevăr, de la ceea ce este drept sau bine; eroare: *de l-ai fi mazilit, s-ar fi făcut mare greșală.* NEC.; *a face o greșeală;* **a avea greșeală**, a face o eroare, a greși: *frații mei duhovnici ... au avut greșală că s-au pus de-a curmezișul vrerei tale.* GAL.; **din greșeală**, din nebăgare de seamă; întîmplător: *sar ... din greșeală, drept cu fața-n jos.* CR.; **fără greșeală**, fără greș, fără cusur, impecabil, perfect; **3.** încălcare a unei reguli, a unei norme: *cîte greșele va face să i le însemne cu cărbune pe ceva.* CR.; *greșeală de gramatică; greșeală de calcul;* **4.** faptă greșită, lucru făcut rău: *eu am făcut greșeala, tot eu trebuie s-o îndreptez.* CAR.; (și: (pop.) **greșală**). [***Greși*** + ***-eală***].

greșélnic, ~ci, greșelnică, ~ce a. (înv.) supus greșelii; aplecat spre greșeală. [***Greși*** + ***-elnic***].

greși, greșesc vb. **1.** (intr. și tr.) a nu nimeri, a da greș: *nu mai știa ce să facă și încotro s-o deie ca să nu greșească tocmai acum.* CR.; *a greși adresa;* **2.** (intr.) a face o greșeală; a comite o eroare: *ascultă-mă și de astă dată și nu vei greși.* ISP.; **3.** (tr.) a executa ceva rău, greșit: *a greși calculul;* **4.** (tr.) a lua un lucru drept altul; a încurca: *mă opresc, căci mi se pare că iar am greșit calea.* OD.; *a greși drumul;* **5.** (intr. și tr.) a se face vinovat, a face rău; a păcătui: *Solomon va greși lui Dumnedzău.* DOS.; *nu mai greșiți!* [Din sl. ***grěšiti***].

greșíre, greșiri f. faptul de a greși; comitere a unei greșeli. [V. ***greși***].

greșít, ~ți, greșită, ~e a. **1.** eronat, făcut prost: *ar însemna să recunoască deschis că duc o politică greșită.* CF.; *socoteală greșită;* **2.** care se abate de la adevăr, de la bine, de la dreptate: *politicește se întrista, împărtășind greșite prejudecăți ca mai toți scriitori vremii.* CĂL.; **3.** (înv. și reg.) care a făcut o greșeală, culpabil: *și tu, mîndră, ești greșită.* POP.; (subst.) *împăratul primește pre păcătoșii și greșiții.* DOS. [V. ***greși***].

greșitór, ~i, greșitoáre a. și m., f. (înv.) (persoană) care a comis o greșeală, un păcat: *Dziș ... greașitorilor: nu rădicareți cornul.* PSALT. [***Greșit*** + ***-or***].

greț́ós, ~și, greț́oásă, ~e a. **1.** care provoacă greață; scîrbos: *umplu văzduhul de un miros grețos.* ISP.; **2.** (fig.) dezgustător, respingător: *cuvinte grețoase.* CANT.; *lăudări grețoase.* PANN; **3.** care se îngrețoșează (repede), căruia i se face greață: *era foarte grețos, te miri din ce i se apleca.* CAR. [***Greață*** + ***-os***].

greu, grei, grea, grele a. **1.** care apasă cu greutate, care are greutate mare; care cîntărește mult: *vîntul zvîrle-n geamuri grele picuri.* EM.; **artilerie grea**, artilerie care cuprinde piese de mare calibru; **categorie grea**, categorie pentru boxerii care au peste 81 de kilograme; **cuvînt greu**, opinie hotărîtoare, decisivă; **apă grea**, combinație a oxigenului cu deuteriul (un izotop al hidrogenului), folosită în reactoarele nucleare; **a avea inimă grea**, a fi plin de griji: *n-aș vrea să plec de-aice cu inim-așa grea.* NEGR.; **a avea mîna grea**, **a)** a lovi puternic, primejdios; **b)** a fi neîndemînatic (la scris, la desenat etc.); **2.** care pare a avea greutate mare (din cauza oboselii, bolii etc.): *tîrziu de tot s-a ridicat și ochii-i se făcură grei.* COȘB.; **a avea cap(ul) greu**, **a)** a fi foarte obosit; **b)** a înțelege cu dificultate; **(a fi) greu de (sau la) cap**, (a fi) cu mintea înceată; (a fi) prost: *dumneata, cum văd, ești cam greu de cap.* CR.; *nu te știam așa greu de cap.* AG.; **3.** împovărat, încărcat; numeros: *grea turmă de oi se vede.* POP.; **4.** care produce neplăcere; neplăcut, indigest, grețos: *va fi mîncat niscare bucate greale.* PRAV.; *parfumul ... umplu instantaneu încăperea cu mirosul lui greu, amar.* GHEȚIE; **5.** (despre femei) însărcinată: *oricine va găsi fata grea de prunc, poate să o ucidă.* PRAV.; **a cădea** (sau **a rămîne**) **grea**, a fi însărcinată; **a purcede grea**, v. **purcede**; **6.** care se face anevoie, cu greutate; dificil: *aceasta este cea din urmă și mai grea slujbă ce mai ai să faci.* ISP.; *muncă grea;* (urmat de un supin) *sînt grei bătrînii de pornit.* COȘB.; **7.** care poate fi străbătut cu greutate: *după o cale lungă și grea, ajunseră.* ISP.; *un drum greu;* **8.** care se întreține, se poartă cu mult efort, cu dificultate: *casă grea, cu mare cheltuială.* NEC.; *familie grea;* **9.** anevoie de suportat, de îndeplinit: *punem la cea mai grea încercare imaginația teoretică.* BL.; *sarcină grea;* **10.** care se vindecă cu greutate; grav, incurabil: *căzu la grea boală.* ISP.; (fig.) *ce dor greu supune inimioara ta ...?* AL.; **zile grele** (sau **viață grea, trai greu**), viață plină de lipsuri, de suferință, de mizerie: *și strămoșii tăi au dus zile grele.* SAD.; **11.** serios, grav: *e grea ocara ce ne-o faci.* COȘB.; **vorbă grea** (sau **vorbe grele**), insultă, ocară; (fig.) *un cal aprig ca un leu, negru ca păcatul greu.* AL.; (adv.) *cornul plin de jale sună dulce, sună greu.* EM.; **12.** cu greutăți, cu dificultăți; critic: *ia așa, pentru împrejurări grele.* CR.; *iarnă grea;* **13.** (înv.) lipsit de prietenie; dușmănos: *se plînse de nemți că sînt grei și scumpi.* BĂLC.; **14.** apăsător,

copleşitor: *o lene grea se lasă din cerul cald de vară.* VLAH.; *somn greu*; **atmosferă grea, a)** aer înăbuşitor, apăsător (înainte de ploaie); **b)** (fig.) mediu încărcat de griji, de ameninţări etc. // n. **1.** partea cea mai dificilă; povară, sarcină: *fata babei era slută, leneşă, ... lăsînd tot greul pe fata moşneagului.* CR.; **2.** greutate, dificultate, împrejurare dificilă: *uşor te-nalţi, cînd te-ai deprins să birui greul.* COŞB.; **cu (mare) greu**, cu dificultate, anevoie: *din sfera mea venii cu greu.* EM.; *cu mare greu găseşte drumul.* CR.; **din greu, a)** cu trudă: *oftînd din greu, suspină.* EM.; **b)** intens, profund: *din greu mai adormisem.* CR.; **a da de greu**, a întîmpina dificultăţi; **a duce greul (unei munci)**, a avea de suportat partea cea mai dificilă (a unei munci): *duce tot greul gospodăriei.* COŞB.; **a scoate (pe cineva) de la greu**, a scoate (pe cineva) dintr-o situaţie dificilă: *îi stă în putere a scoate pe om de la greu.* POP.; **3.** parte însemnată, importantă (prin mulţime): *găsi greul ordiei tătăreşti.* BĂLC.; **4.** (compus) **greul-pămîntului**, (pop.) urs (*Ursus arctos*). // adv. **1.** cu trudă, cu greutate: *urcă greu*; **a-i cădea greu la stomac**, a-i produce indigestie; **a-i cădea** (sau **a-i veni**) **greu**, a se simţi ofensat; a nu-i prii: *de te-oi prinde cu oca mică, greu are să-ţi cadă.* CR.; **a-i fi greu, a)** a fi sătul sau a-i fi silă: *doar de ţi-i greu de viaţa lui.* CR.; **b)** a se ruşina: *ea atunci s-a roşit la obraji, fiindcă-i era greu de mine.* SL.; **2.** cu anevoie, cu trudă, cu greutate: *ştiu cum se fac de greu trebile astea.* CR.; *înţelege greu*; **a se lăsa greu pe ...**, a se lăsa cu toată greutatea corpului pe ...: *ea se lăsase ... greu pe al lui braţ.* EM.; **a-i fi greu** (sau **a-i veni greu**) **(să ...)**, a simţi dificultate (să ...); a se jena (să ...): *mi-era greu s-o văd pe ea plecînd.* PETR.; **3.** rău, grav, tare: *generalul a fost greu rănit.* EM. [Lat. *grevis* (=*gravis*)].

greunátic, ~ci, greunatică, ~ce a. (reg.) corpolent şi greoi: *un bătrîn înalt, pieptos, greunatic, teafăr, cu mustaţa lungă şi groasă.* SL. [(*În*)*greuna* + *-atic*].

greutáte, greutăţi f. **1.** calitatea de a fi greu; apăsare pe care o exercită un corp; forţă cu care este atras un corp spre pămînt: *masele corpilor stau întreolaltă în proporţia în cari stau greutăţile lor cîntărite.* EM.; *greutatea apei*; **centru de greutate**, v. **centru**; **greutate specifică**, greutate a unităţii de volum dintr-un anumit corp; **greutate atomică**, număr care arată de cîte ori este mai greu atomul unui element decît a 12-a parte a atomului de carbon; **greutate moleculară**, sumă a greutăţilor atomice ale elementelor unei molecule; **2.** sarcină, povară, încărcătură: *la dînsul să curăm întru greutăţile noastre.* VARL.; *greutăţile casei*; **3.** (fig.) influenţă, trecere: *boierii care avusese greutate la Nicolai-vodă.* NEC.; **4.** (fig.) valoare, însemnătate: *să cîntărim ... greutatea argumentelor.* MAIOR.; **5.** (fig.) senzaţie de apăsare, de oboseală, de nelinişte: *simţii că mi se luă o greutate de pe inimă.* NEGR.; **6. cu (mare) greutate**, cu dificultate, cu efort, anevoie: *cu mare greutate a putut să ajungă.* CR.; *m-am spălat şi m-am îmbrăcat cu greutate.* GHEŢIE; **7.** etalon pentru determinarea forţei cu care atrage Pămîntul corpurile; piesă de metal, reprezentînd o anumită unitate de măsură, folosită pentru a cîntări diferite materiale: *publică în 1848 o broşură despre măsurile şi greutăţile româneşti.* CĂL.; **8.** (sport) bilă rotundă de metal care se aruncă cu mîna; **9.** (la pl.) haltere; **10.** lucru greu de făcut; dificultate: *este un mijloc de a scăpa de această greutate.* EM.; *am întîmpinat multe greutăţi*; **11.** importanţă; putere, influenţă: *om cu greutate*; **12.** gravitate: *greutatea vinei.* [Lat. **grevitas, -atis* (=*gravitas*).

grevă, grevez vb. (tr.) **1.** a încărca cu ipoteci, cu cheltuieli; a supune unor condiţii grele: *nu avea ... nici o zestre, decît numele moşiei Poieni, grevate pe decenii de datorii.* CĂL.; **2.** a supune unor condiţii grele. [Din fr. *grever*].

greváre, grevări f. acţiunea de a greva şi rezultatul ei. [V. *greva*].

grévă, greve f. încetare organizată a lucrului de către salariaţii unei întreprinderi cu scopul de a constrînge pe patroni sau guvernul să satisfacă anumite revendicări: *grevă de protest; grevă de solidaritate.* [Din fr. *grève*].

grevíst, ~şti, grevistă, ~e m., f. participant la o grevă; (adj.) *muncitor grevist.* // a. care ţine de grevă, referitor la grevă: *mişcare grevistă.* [Din fr. *gréviste*].

grézie f. v. gresie.

grl a. invar. cenuşiu: *un mic fular de voal în jurul gîtului şi o beretă gri în cap.* GHEŢIE. // n. culoare cenuşie. [Din fr. *gris*].

griér m. v. greier.

grierél m. v. greierel.

grifă, grifez vb. (tr.) a marca arborii cu ajutorul grifei. [Din fr. *griffer*].

grifáre, grifări f. acţiunea de a grifa şi rezultatul ei. [V. *grifa*].

grifát, ~ţi, grifată, ~e a. marcar, însemnat cu grifa: *arbori grifaţi.* [V. *grifa*].

grífă, grife f. **1.** instrument pentru marcarea arborilor în vederea unor lucrări silvice; **2.** dispozitiv metalic în formă de gheară, care imprimă filmului dintr-un aparat de filmat o mişcare intermitentă; **3.** poziţie patologică a mîinii sau a piciorului, amintind de gheara de grifon; **4.** (arhit.) ornament medieval alcătuit din motive florale, geometrice, capete şi gheare de animale. [Din fr. *griffe*].

grifón, grifoni m. **1.** (mit.) monstru cu corp de leu, cu aripi, cap şi gheare de vultur şi cu urechi de cal: *autorii vechi sînt despuiaţi spre a da mărturisiri ... asupra aurului păzit de grifoni.* CĂL.; **2.** (arhit.) motiv decorativ reprezentînd un astfel de monstru; **3.** specie de cîine de vînătoare cu părul aspru şi lăţos: *aproape două duzini pestriţe de ogari, copoi, grifoni, prepelicari şi baseţi.* VINEA; **4.** izvor de apă (minerală sau termală). [Din fr. *griffon*].

grijánie, grijanii f. (bis.) împărtăşanie, cuminecătură: *n-a avut dar şi grijania lui n-a fost grijanie.* VLAH. [*Griji* + *-anie*].

grígă, griji f. **1.** nelinişte, îngrijorare, teamă pricinuită de dificultatea rezolvării unei situaţii, de o virtuală întîmplare neplăcută etc.; păs: *trăieşte fără grijă, neavînd nici o grije.* BIBLIA; **a intra la grijă** (sau **la griji**), a se teme, a fi îngrijorat: *fata intră la grijă că o să fie biruită.* ISP.; **fără grijă**, lipsit de teamă, de preocupare; liniştit: *gospodarii îşi vedeau fără grijă de prisăci şi livezi.* SAD.; **2.** cauză, motiv de îngrijorare: *iaca şi codrul Grumăzeştilor, grija negustorilor şi spaima ciocoilor.* CR.; **3.** atenţie deosebită, interes pentru ceva: *trebuie să cumpănim situaţia cu toată grija necesară.* BL.; **cu (mare) grijă**, cu multă atenţie, cu prudenţă; atent, precaut: *se felicită, în sinea lui, pentru prevederea de a-şi redacta cu grijă primele lecţii.* GHEŢIE; **a da de** (sau **în**) **grijă (ca) să ...**, a atrage atenţia să ..., a recomanda să ...: *se culcă, spuind nurorilor să fie harnice şi dîndu-le de grijă ca nu cumva să adoarmă.* CR.; **4.** ocupaţie, solicitare, preocupare: *las-arhimandritului toată grija schitului.* EM.; **a purta grijă de cineva** (sau **grija cuiva**) sau **a-i purta de grijă (cuiva)**, a îngriji: *la ce de-acu-nainte tu grija mea s-o porţi?* EM.; **purtare de grijă**, v. **purtare**; **a avea grijă (de cineva** sau **de ceva)**, **a)** a îngriji: *să aibă grijă de casă.* REBR.; **b)** a supraveghea, a păzi; **a nu avea grijă (de cineva)** (sau **de ceva**), **a)** a nu-i păsa, a nu se sinchisi: *ei prînzea şi veselea, de nime grijă n-avea.* AL.; **b)** a nu avea teamă, a nu se îngrijora: *ai să te înzdrăveneşti, n-ai grijă.* SAD.; **a avea grijă (să ...)**, a fi atent, a lua seama: *hîrca ... avea grijă să n-o audă.* CR.; **a da** (sau **a lăsa**) **în grija cuiva**, a încredinţa cuiva, a da în seamă cuiva: *nu-mi vine să-i las în grijă agoniseala mea.* SAD.; **a lua grijile înainte**, a fi copleşit de treabă, de preocuparea pentru ziua de mîine: *le-a trece lor zburdăciunea cînd or fi mai mari şi i-a lua grijile înainte.* CR.; **a duce grija**, v. **duce**; **5.** (la pl.) slujbe de pomenire: *să se facă grijile şi rugăciunile.* NEGR. [Din bulg. *griža*].

atotvis care. [Atot + *vis*].

grijí, grijesc vb. **1.** (înv.; tr. şi intr.) a fi îngrijorat, a se teme (de ceva): *frica care am grijit, venitu-mi-au.* BIBLIA; *de aceastea să grijim şi dziua şi noaptea!* VARL.; **2.** (tr.) a curăţa, a face curat: *fata rîneşte fîntîna şi o grijeşte foarte bine.* CR.; *a griji casa*; (intr.) *a griji prin casă*; **3.** (tr.) a avea grijă, a îngriji: *grijiţi armele voastre.* NEGR.; **4.** (tr. şi refl.) a (se) pregăti, a (se) aproviziona: *să grijiia de puţînea gustare.* DOS.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) spovedi şi a (se) împărtăşi: *să poftiţi să întraţi dumneavoastră întîi, să-l grijiţi.* AG.; *aşa spun toţi care nu se mai grijăsc cu anii.* AG.; (p. ext.) *să fiu îngăduit macar trei zile, în care să-mi grijesc sufletul.* CR.; **6.** (tr.) a face slujbele de înmormîntare: *şi la moartea lui, din cea bogăţie multă ce avusese, n-avea cu ce-l griji.* NEC. [Din bulg. *grižă se*].

grijilív a. v. grijuliu.

grijíre, grijiri f. (pop.) **1.** îngrijorare: *ne-ai grijit noao toată grijirea aceasta.* BIBLIA; **2.** îngrijire: *au trebuinţă de grijire* (a. 1813). URIC. [V. *griji*].

grijít[1] n. (pop.) faptul de a (se) griji. [V. *griji*].

grijít[2]**, ~ţi, grijită, ~e** a. (reg.) **1.** îngrijit; curat, rînduit: *tot cu casele grijite, de buni oaspeţi locuite.* POP.; **2.** pregătit, curăţat de măruntaie: *trei purcei grijiţi gata.* CR.; **3.** (mărturisit şi) împărtăşit. [V. *griji*].

grijitór, ~i, grijitoáre a. (rar) atent, grijuliu: *harnic şi grijitor om este părintele Trandafir.* SL. [*Griji* + *-tor*].

grijnic, ~ci, grijnică, ~ce a. (rar) atent, grijuliu: *grijnica mamă pregătea rufele băieţilor.* VLAH. [*Grijă* + *-nic*].

grijulíu, ~ii, grijulie, ~ii a. **1.** atent, prevenitor; prudent, prevăzător: *cel mai mare era harnic, grijuliv şi chiabur.* CR.; (subst.) *grijilivul pururea treaz şi deşteptat iaste.* CANT.; (adv.) *ornamentica cehoslovacă ocoleşte grijuliu orice geometrism dreptliniar.* BL.; **2.** îngrijit, ordonat: *Mogorogea, băiet grijuliv, îşi curăţă ciubotele frumos.* CR.; (şi: (înv.) **grijiliv**, (reg.) **grijuliv**). [Din bulg. *grižliv*].

grijulív a. v. grijuliu.

grilăj, grilaje n. îngrăditură din zăbrele de fier sau de lemn ori din împletitură de sîrmă: *ocolea pe lîngă grilajul de fier al grădinii.* PETR. [Din fr. *grillage*].

grílă, grile f. **1.** electrod în formă de sită sau de spirală, intercalat între anodul şi catodul unui tub electronic; **2.** panou din vergele de lemn sau de metal aşezat în scop de protecţie în faţa unei deschideri: *se întindea un zid care da în stradă ... şi era tăiat la mijloc de o mare grilă de lănci daurite.* BAR.; **3.** (mil.) obstacol din bare de oţel pentru protejarea unei fortificaţii, a deschiderii unei cazemate etc.; **4.** (cib.) dispozitiv pentru cifrarea şi descifrarea mesajelor. [Din fr. *grille*].

grimá, grimez vb. (refl. şi tr.) a (se) machia pentru scenă sau pentru film: *găsim o ceată întreagă de actori, celebri, care ştiau numai să se grimeze în boieri.* CĂL. [Din fr. *grimer*].

grimáre, grimări f. acţiunea de a (se) grima: *găseşte în acest detaliu o grimare, o subliniere ieftină şi bufonă a caracterului eroului.* CĂL. [V. *grima*].

grimăsă, grimase f. strîmbătură a feţei: *s-a-nţeles de mai-nainte c-o ironică grimasă să te laude-n cuvinte.* EM.; (fig.) *deprindere, grimasă este zîmbetul pe gură.* EM. [Din fr. *grimace,* germ. *Grimasse*].

grimăt, ~ţi, grimată, ~e a. machiat: *actriţă grimată.* [V. *grima*].

grímă[1]**, grime** f. machiaj (al actorilor). [Din fr. *grime*].

grímă[2]**, grime** f. (germanism) înverşunare, furie, mînie: *grima vînătă, înfricoşată, cu trăsurile coprinse de turbăciunea rumperii creierilor.* EM. [Din germ. *Grimm*].

grimeá, grimele f. (reg.) basma: *legată la cap cu grimea albă.* SAD. [Din turc. *derme*].

G H

grimelúţă, grimeluţe f. (reg.) diminutiv al lui grimea: *pe fereastra deschisă ieşea o clipă ... capul domnişoarei Tinca, îmbrobodit cu grimeluţă albă.* SAD. [*Grimele* (pl. lui *grimea*) + *-uţă*].

grimér m., f. v. **grimeur.**

grimeur, ~i, grimeură, ~e [grimór] m., f. specialist în grimarea artiştilor; machior; (şi: **grimer**). [Din fr. *grimeur*].

grind, grinduri n. deal de înălţime mică; porţiune de teren ridicată prin depuneri aluvionare: *îşi pune un ţol în cap şi se duce în lungul grindului.* SAD.; *grinduri de nisip.* [Din sl. *grendŭ*].

gríndă, grinzi f. **1.** element de construcţie din fier, din beton, din lemn etc. care face parte din structura de rezistenţă: *începe a chiti copacii trebuitori: ista-i bun de amînare, cela de tălpi, ista de grinzi.* CR.; **2.** bîrnă groasă de lemn: *teslarii, cioplind grinzile cu bărzile, le suie pe zid.* DRĂGHICI; **a încresta în grindă**, a însemna ceva (pentru a-şi aduce aminte): *azi am să-ncrestez în grindă.* COŞB.; **a pune ochii în grindă**, a fi pe moarte. [Din sl. *grenda*].

grindéi, grindele n. **1.** parte centrală a plugului cu tracţiune animală pe care se montează piesele active: *grindeiul pîn'l-am tocmit, s-a gătat de plugărit.* POP.; **2.** axul roţii la moara de apă; **3.** (reg.) fusul fîntînii pe care se înfăşoară lanţul (sau odgonul) căldării; **4.** (reg.) parte de deasupra a jugului (care stă pe gîtul animalelor); **5.** (reg.) grindă mică aşezată orizontal şi de-a curmezişul la unele construcţii: *un grindei de stejar stă prins în zid.* NEGR. [*Grindă* + *-ei*; cf. bulg., sb. *gredel*].

grindéi, grindei m. (reg.) peşte mic din apele de munte, de culoare verde-gălbuie, cu pete negre (*Nemachilus barbatulus*). [Din săs. *grendel* (=germ. *Grundel*)].

grindínă, pers. 3 **grindinează** vb. (rar; intr.) **1.** a cădea grindină, a bate piatra; **2.** (fig.) a arunca în cantitate mare; a bombarda: *tunurile grindinau din toate părţile.* BĂLC. [*Grindină* + *-a*].

grindínă, grindine şi **grindini** f. **1.** precipitaţie atmosferică în formă de boabe de gheaţă; piatră: *şi ca ropotul de grindeni ..., vin săgeţi de pretutindeni.* EM.; *atunci cînd bat şi grindinile grele cu mine să te-acoperi.* VIERU; **2.** (fig.) mulţime, cantitate mare (de lucruri care se abat într-un loc): *bătrînul doborît sub grindina laudelor.* NEGR.; *grindină de săgeţi.* [Lat. *grando, -inis*].

grindíş[1], grindişuri n. piept de deal, costişă: *la loc de grindiş, la verde-aluniş.* POP. [*Grind* + *-iş*].

grindíş[2], grindişuri n. totalitate a grinzilor unei construcţii: *cum sta pe grindiş, sus pe coperiş.* POP. [*Grindă* + *-iş*].

gripá, gripez vb. (refl.) **1.** a se bloca în cursul funcţionării: *motorul s-a gripat*; **2.** a se îmbolnăvi de gripă. [Din fr. *gripper*].

gripál, ~i, gripală, ~e a. care ţine de gripă, referitor la gripă; care provoacă gripă: *nu-i cine ştie ce; o stare gripală.* CĂL.; *virus gripal.* [Din fr., germ. *grippal*].

gripáre, gripări f. acţiunea de a se gripa şi rezultatul ei. [V. *gripa*].

gripát, ~ţi, gripată, ~e a. **1.** care s-a blocat în timpul funcţionării: *motor gripat*; **2.** bolnav de gripă. [V. *gripa;* cf. fr. *grippé*].

grípă, gripe f. boală infecţioasă, epidemică, provocată de virusuri care afectează căile respiratorii: *versurile poetului amuzau pe bolnavii de gripă reţinuţi în casă.* CĂL. [Din fr. *grippe*, germ. *Grippe*].

grípcă, gripci f. **1.** unealtă care serveşte la curăţarea doagelor vechi; **2.** custură de strunjit întrebuinţată în rotărie. [Din bulg. *ogribka*].

grisáil, grisaiuri n. pictură monocronă (în tonuri gri) care dă impresia reliefului şi a sculpturii. [Din fr. *grisaille*].

grisínă, grisine f. produs alimentar de forma unui bastonaş, preparat din făină de grîu cu diferite adaosuri. [Din it. *grissino* „corn lung; negus"].

griş n. produs alimentar granular obţinut prin măcinarea grîului sau a altor cereale. [Din germ. *Griess*].

griv, ~i, grivă, ~e a. pătat cu alb şi cu negru. // f. căţea: *departe ca griva de iepure.* PANN. [Din bulg. *griv*].

griván, grivani m. (zool.) hîrciog (*Cricetus cricetus*). [*Griv* + *-an*].

grivéi, grivei a. griv, pestriţ. [*Griv* + *-ei*].

grívnă, grivne f. (înv.) monedă veche (poloneză sau rusească): *iată o grivnă pentru rachiu.* SAD. [Din rus. *grivna*].

grizá, grizez vb. (refl. şi tr.) a (se) îmbăta (uşor); a (se) ameţi. [Din fr. *griser*].

grizáre, grizări f. acţiunea de a (se) griza şi rezultatul ei. [V. *griza*].

grizát, ~ţi, grizată, ~e a. ameţit (de băutură). [V. *griza*].

grizétă, grizete f. (franţuzism) tînără lucrătoare sau vînzătoare cochetă şi uşuratică). [Din fr. *grisette*].

grizonánt, ~ţi, grizonantă, ~e a. (franţuzism) care începe să cărunţească; gri: *păr grizonant.* [Din fr. *grisonnant*].

grizú n. amestec de gaze inflamabile şi explozibile care se degajă în mine. [Din fr. *grisou*].

grizumétru, grizumetre n. aparat care determină conţinutul de metan din gazul existent într-o mină. [Din fr. *grisoumètre*].

grizuscóp, grizuscoape n. aparat care indică dacă procentul de metan dintr-o mină a atins limita periculoasă. [Din fr. *grisouscope*].

grizutós, ~şi, grizutoásă, ~e a. care conţine grizu. [Din fr. *grisouteux*].

grízzly m. specie de urs brun, de talie mare şi agresiv, care trăieşte în America de Nord (*Ursus arctos horribilis*). [Cuv. engl.].

grînár, grînare n. **1.** magazie de cereale; **2.** (fig.) ţară sau ţinut care produce multe grîne (aprovizionînd şi pe alţii): *Ţara Românească a fost grînarul Ţarigradului.* // m. (pl. **grînari**) negustor de cereale: *grînarii se afiau tot pe drumuri.* CĂL. [*Grîne* (pl. de la *grîu*) + *-ar*].

grînăríe f. **1.** meseria grînarului; **2.** cantitate mare de grîne: *atîta grînărie ... nu mi-au mai văzut ochii.* C.L.; **3.** magazie de grîne: *podu-i orzărie şi căscioara grînărie.* POP. [*Grîne* (pl. de la *grîu*) + *-ărie*].

grîu n. **1.** plantă erbacee din familia gramineelor, cu spicul lung, din ale cărei seminţe se face făină (*Triticum vulgare*): *fecioară blondă ca spicul de grîu.* EM.; **2.** seminţele acestei plante: *vin şi grîu să-mi prisosească.* DOS.; *grîul se produce cu ostenealâ multă şi spor puţin.* EM.; **3.** (pl. **grîie** şi **grîne**) semănătură, lan cu această plantă: *grîiele răsăreau pe ogoarele de toamnă.* SAD.; *degrabă ieşi-va combina ..., stîrnind din grîne soarele.* VIERU; **4.** (la pl. **grîne**) cereale (sub formă de boabe): *cînd plouă, toate grînele cresc.* EM.; *magazie de grîne*; **5.** (compuse) **grîu-tare**, ghircă (*Triticum durum*); **grîul-potîrnichii**, paracheriţă (*Parietaria officinalis*); **grîul-prepeliţei** sau **grîu-negru**, ciormoiag (*Melampyrum cristatum*). [Lat. *granum*].

grîuşór, grîuşoare n. **1.** diminutiv al lui grîu; **2.** (bot.) untişor (*Romunculus ficaria*). [*Grîu* + *-uşor*].

groápă, gropi f. **1.** gaură, adîncitură în pămînt: *sapă o groapă de un stat de om.* CR.; *drumul se îngustă, presărat de bolovani şi de gropi.* GHEŢIE; **a da în gropi (de prost)**, a fi foarte prost: *tu numai nu dai în gropi, de prost ce eşti!* CR.; **2.** cavitate săpată în pămînt în care se pune mortul; mormînt: *mort ca acela carele zace împutit în groapă altul nu iaste fără numai păcătosul.* ANTIM; *cioclii ... începură a săpa groapa.* NEGR.; **a săpa (cuiva) groapa**, a unelti (împotriva cuiva); **a fi cu un picior în groapă** sau **a fi (ori a ajunge) la marginea gropii**, a fi pe moarte: *nu mai trecu mult şi iată că împăratul ajunse la marginea groapei.* ISP.; *acum eşti cu un picior în groapă, ar trebui să te mai pocăieşti şi dumneata.* AG.; **a duce pe cineva la groapă**, a înmormînta: *ducînd la groapă trupul reginei dunărene.* EM. [Cuv. autoht.; cf. alb. *gropë*].

groáză, (rar) **groaze, grozi** f. **1.** stare de frică puternică, de spaimă mare; emoţie puternică în faţa unei primejdii (reale sau imaginare); (p. ext.) manifestare a acestei stări, a acestei emoţii: *căzu ca moartă de groază la pieptul lui.* EM.; *grozile morţii*; **a vîrî groaza** (sau **în groază**) sau **a umple de groază, a face groază**, a înspăimînta, a îngrozi (pe cineva): *am tăiat cîteva capete ca să vîr groază.* SAD.; **ţi-e mai mare groaza (să ...)**, este îngrozitor, este înfiorător (să ...); **a-l lua** (sau **a-l apuca**) **groaza**, a se îngrozi, a se înspăimînta: *m-a luat groaza cînd am trecut pe lîngă lan şi am văzut cîtu-i de mare.* CR.; **a băga în groază** (sau **în toate grozile morţii**), v. **băga**; **2.** (concr.) ceea ce îngrozeşte, înfricoşează: *îmi spune nişte prăpăstii, nişte groaze, să bolesc.* PANN; **3.** (fig.) mulţime, cantitate mare: *s-arată ... o groază de mistreţi.* SAD.; *o groază de oameni.* [Din sl. *groza*].

groáznic, ~ci, groaznică, ~ce a. **1.** care provoacă groază; înspăimîntător, înfricoşător; cumplit, neîndurat: *veni un leu groaznic nevoie mare.* ISP.; *războiul e bici groaznic.* ALEX.; **2.** foarte puternic, violent: *un vînt groaznic.* // adv. **1.** (de obicei urmat de prep. *de*) extrem de ..., foarte: *găsiră în depărtare un lup groaznic de mare.* ISP.; *groaznic de urît*; **2.** tare, puternic: *începu ... a urla aşa de groaznic, încît se auzi pînă la zîne.* ISP. [Din bulg. *grozen*].

grob, ~i, grobă, ~e a. (livr.) aspru, dur; grosolan. [Din germ. *grob*].

groblán, ~eni, grobiană, ~ene a. necioplit, grosolan: *ai ştiut că ai un moş aşa de grobian.* CR. [Din germ. *grobian*].

grobianísm n. (rar) însuşirea de a fi grosolan; grosolănie, mojicie: *misoginismul degenerează în grobianism.* CĂL. [*Grobian* + *-ism*].

grobiení, grobienii f. (rar) lipsă de civilizaţie, de cultură; grosolănie: *a plătit şi Alexandrescu tributul vremii sale de „grobienie".* IBR. [*Grobian* + *-ie*].

grodinăp n. (înv.) stofă de mătase (produsă la Napoli). [Din fr. *gros de Naples*].

groenlandéz, ~i, groenlandeză, ~e a. şi m., f. (persoană) din Groenlanda: *pasiunile umane sînt aceleaşi la hotentoţi, groenlandezi, francezi, italieni.* CĂL. [Din fr. *groenlandais*].

grof, grofi m. (reg.) mare latifundiar ungur: *toţi grofii şi nemeşii din Sibiu.* OD. [Din magh. *grof*].

grofésc, ~şti, grofească, ~eşti a. (reg.) de grof, al grofului: *spunea că s-au cumpărat multe moşii grofeşti pînă acum în felul acesta.* AG. [*Grof* + *-esc*].

grofínă, grofine f. (reg.) grofiţă: *îl însoţea o grofină trufaşă, femeie falnică, îndrăgostită ca o nebună de vitejia lui.* VOIC. [*Grof* + *-ină*].

grofíţă, grofiţe f. (reg.) fiică sau soţie de grof; grofină. [*Grof* + *-iţă*].

grofoále, grofoale f. (reg.) mare latifundiară maghiară; soţie de grof. [*Grof* + *-oaie*].

grog, groguri n. băutură alcoolică preparată din rom, coniac sau rachiu amestecat cu apă fierbinte îndulcită. [Din fr., engl. *grog*].

groggy [gróghi] a. invar. dominat (temporar) de adversar. [Cuv. engl.].

grogrénă, grogrene f. panglică textilă folosită pentru întăriturii şi finisaje în croitorie. [Din fr. *gros-grain*].

groh interj. (repetat) cuvînt care imită sunetele caracteristice scoase de porc. [Onomat.].

G H

grohăí, pers. 3 **gróhăie** vb. (intr.; despre porci şi mistreţi) a scoate sunete groase, sacadate; (reg.) a grohoti: *nişte porci ... grohăiau împrejurul ei.* CR. [*Groh* + *-ăi*].

grohăíre, grohăiri f. acţiunea de a grohăi şi rezultatul ei; grohăit. [V. *grohăi*].

grohăít, grohăituri n. faptul de a grohăi; strigăt scos de porci; grohăire, grohăitură: *pare că se şi aude ... grohăitul fiarei.* OD. [V. *grohăi*].

grohăitór, ~i, grohăitoáre a. care grohăie. [*Grohăi* + *-tor*].

grohăitúră, grohăituri f. grohăit. [*Grohăi* + *-tură*].

gróhot, grohote şi **grohoturi** n. (reg.) grohotiş. [Din rus. *grohot*].

grohotí[1], pers. 3 **grohotéşte** vb. (intr.) a face zgomot rostogolindu-se şi sfărîmîndu-se: *s-aud grohotind bolovanii tîrîţi în valurile-i posomorîte.* VLAH. [Din sl. *grohotati*].

grohotí[2], pers. 3 **grohotéşte** vb. (reg.; intr.) a grohăi: *porcul începu a grohoti prietenos.* AG. [*Groh* + *-oti*].

grohotíş, grohotişuri n. îngrămădire de bucăţi de rocă rezultate din sfărîmarea stîncilor: *o lungă dîră de grohotiş.* VLAH. [*Grohot* + *-iş*].

grohotít, grohotituri n. strigăt scos de porc; grohăit: *grohotitul porcului se schimbă în ţipete ascuţite.* AG. [V. *grohoti*].

grojdí, drojdesc vb. (reg.; intr. şi tr.) **1.** a crănţăni; **2.** a zgîria. [Et. nec.].

grojdíre, grojdíri f. (reg.) faptul de a grojdi. [V. *grojdi*].

grom, gromi m. (rar) lacheu. [Din engl. *groom*].

gromóvnic, gromovnice n. carte care cuprinde preziceri făcute pe baza interpretării tunetelor şi fulgerelor, rînduite după zodii: *a fost călugăr şi ceteşte în gromovnic.* SAD. [Din sb. *gromovînŭ*].

grop, gropuri n. (înv.) colet poştal pentru expediat bani, avînd forma unei pungi sigilate. [Din it. *groppo*].

gropăn n. v. **gropană**.

gropănă, gropane f. augmentativ de la groapă; groapă mare: *la gropana cu cinci ulmi.* POP.; (şi: (reg.) **gropan**). [*Groapă* + *-ană*].

gropăr, gropari m. **1.** persoană care sapă gropi pentru morminte; (reg.) gropnicer: *au dat groparii de coşciugul lui.* CAR.; **2.** (entom.) gen de insecte coleoptere care se hrănesc cu cadavre; necrofor (*Necrophorus*). [*Groapă* + *-ar*].

gropílă, gropile f. (înv.) groapă (mică), adîncitură: *gropilele apelor.* BIBLIA; *l-au băgat într-o gropilă.* DOS. [*Groapă* + *-ilă*].

gropíş, gropişuri n. loc plin de gropi: *prin gropiş, prin răsturniş.* POP. [*Groapă* + *-iş*].

grópişte, gropişti f. (reg.) cimitir: *şi-a amestecat ţărîna cu ai lui toţi, în gropiştea satului.* MACED. [*Groapă* + *-işte*].

gropíţă, gropiţe f. **1.** diminutiv al lui groapă: *la marginea unui eleşteu săpă o gropiţă.* ISP.; **2.** mică adîncitură în obraji sau în bărbie: *gropiţe face-n unghiul ucigaşei sale guri.* EM. [*Groapă* + *-iţă*].

gropnicér, gropniceri m. (reg.) gropar: *roagă-te la gropniceri şi pe la cei sicrieri.* POP. [*Gropniţă* + *-er*].

grópniţă, gropniţe f. (înv.) mormînt într-o biserică; cavou, criptă (în curtea unei biserici): *să facă besearică sau bolniţă sau ospătărie ... sau gropniţă.* PRAV. [Din bulg. *grobnica*].

gros, ~şi, groásă, ~e a. **1.** care are diametrul sau circumferinţa mai mare decît dimensiunile obişnuite: *stejarul, cît de gros, îl îndoia cu mînele.* NEGR.; **intestin gros**, parte a tubului digestiv cu secţiunea mai mare, cuprinsă între ileon şi anus; **2.** care are lăţime mare, care are dimensiunile laterale mai mari decît cele obişnuite; care are volum mare: *privirile mele se opreau la ferestrele cu gratii înfipte în zidurile groase.* BAC.; **a fi gros la pungă** (sau **cu punga groasă**), v. **pungă**; **3.** care are feţele la distanţă mare; cu dimensiune mare de la suprafaţă pînă la bază: *cumpără unelte de teslărie, două lătunoaie groase.* CR.; *trîntească o brumă pe pereţi de trei palme de groasă.* CR.; *scîndură groasă; strat gros*; **gros la** (sau **de**) **obraz**, lipsit de bun-simţ, bădăran; obraznic: *îmi pare rău că eşti gros de obraz!* CR.; **cu pielea groasă** sau **gros la piele**, nesimţitor; **cu ceafa groasă** sau **gros la** (sau **în**) **ceafă**, bogat: *unu-i agă şi cellalt spătar ..., groşi în ceafă şi morocănoşi.* AL.; **a fi gluma** (**cam**) **groasă**, a fi cevа serios, a nu mai fi vorba de glumă: *gluma era cam groasă, căci acum nu era vorba a cheltui numai timpul, era a dezlega şi punga.* NEGR.; **4.** ţesut din fire cu diametru mare: *un ştergari gros, de cîlţi.* CR.; *astupă toate ferestrele cu groase perdele de rips galben închis.* CĂL.; **5.** dens, care curge greu: *lichid gros; spumă groasă*; **6.** adînc, profund, cu timbru grav: *glasul ei nu-i aşa de gros şi răguşit.* CR.; (adv.) *rîdeau şi ceilalţi gros.* SAD.; **7.** (fig.) incult, bădăran, necioplit, grosolan, prost: *vă faceţi cam necioplţi, cam groşi, necivilizaţi.* ALEX.; (rar) **(a fi) gros de** (sau **la**) **cap**, (a fi) greu de cap, prost, încet la minte; **8.** (fig.) lipsit de fineţe; de prost gust; grosolan: *înjurături groase şi nevrednice.* BĂLC.; **9.** (despre femei) gravidă: *se pomeni groasă.* PANN. // **n. 1.** partea cea mai numeroasă a unei colectivităţi, a unui ansamblu: *cînd grosul turmei s-a învîrtejit în poiană, vînătorii cu arce le-au trimes săgeţi.* SAD.; *grosul armatei*; **din gros**, în cantitate mare; **2.** (pop.) închisoare, temniţă: *închisoarea sau grosul ce fleşcare spătar trebuia să aibă în casa sa.* OD.; **a băga la gros**, v. **băga**. // m. **1.** (reg.) buştean, butuc; **2.** (înv.) butuc în care se prindeau picioarele celor condamnaţi: *vedea numai svîntul legat şi băgat în gros.* VARL. // adv. mult, din plin: *era şi ageamie ... şi, se-nţelege, pierdea gros.* CAR. [Lat. *grossus*].

grosciór, ~i, groscioáră, ~e a. diminutiv al lui gros; destul de gros: *pune mîna pe o saulă mai groscioară, ca să ai cu ce-l lega.* TUD. // n. smîntînă formată deasupra laptelui: *începeam a linchi groşciorul de pe deasupra oalelor.* CR.; (şi: **groşcior**). [*Gros* + *-cior*].

grosiér, ~i, grosieră, ~e a. **1.** lipsit de fineţe; făcut neglijent, fără grijă: *îmbrăcăminte grosieră;* (fig.) *concepţia sa e foarte simplă şi aproape grosieră.* IBR.; **2.** (fig.) lipsit de educaţie, de cultură, de bune maniere: *femeia nu este văzută complet, sau este eterată, sau este grosieră.* IBR.; *persoane grosiere;* **3.** care denotă lipsă de educaţie, proastă creştere: *purtare grosieră;* **4.** de calitate inferioară; care conţine multă celuloză: *nutreţuri grosiere;* (subst. pl.) *grosierele trebuie alternate cu plantele suculente.* [Din fr. *grossier*].

grosíme, grosimi f. **1.** diametrul secţiunii transversale a unui corp; circumferinţă: *cabluri de oţel zincat, de diferite grosimi.* TUD.; *grosimea unui arbore*; **2.** mărime a dimensiunii transversale: *grosimea zidului*; **grosimea obrazului**, faptul de a fi necioplit, bădăran, nesimţit: *nu-i mai putem dar mustra pentru grosimea obrazului lor.* EM.; **3.** distanţă dintre feţe: *grosimea scîndurii; grosimea stratului de zăpadă*; **4.** (fig.) bădărănie, prostie: *evropeii se îndeletnicesc a-i ciopli* [pe sălbatici] *de grosimea lor.* DRĂGHICI. [*Gros* + *-ime*].

grosisménţ, grosismente n. raport dintre unghiul sub care se vede un obiect cu ajutorul unui instrument optic şi unghiul sub care se vede acelaşi obiect cu ochiul liber. [Din fr. *grossissement*].

grosolán, ~i, grosolană, ~e a. **1.** prelucrat în mod primitiv; necizelat: *doamna Genoveva asculta fasonînd un ac grosolan dintr-o aşchie de corn.* SAD.; *cojoc grosolan;* (adv.) *se întemeia pe date empirice grosolan deformate.* BL.; **2.** lipsit de fineţe, brut: *îşi ridiculizează personajele şi pentru structura lor sufletească grosolană.* IBR.; **3.** (fig.) necioplit, nepoliticos: *om grosolan;* **4.** care denotă, care exprimă lipsă de fineţe, proastă creştere, impoliteţe: *nu mai găsi nimerit să răspundă la această întrebare grosolană.* TUD.; *cuvinte grosolane.* [Din it. *grossolano*].

grosolăní, grosolănesc vb. (rar; tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină grosolan, nepoliticos, vulgar: *era un joc subtil, un fel de academie morală de lustruire a moravurilor, grosolănite de chefurile vulgare.* VOIC. [*Grosolan* + *-i*].

grosolăníe, grosolănii f. vorbă sau faptă de om grosolan; bădăranie, mojicie, mitocănie: *conu Alecu este boier delicat, jignit de grosolănia unui negustor bulgar.* IBR. [*Grosolan* + *-ie*].

grosomán, grosomani m. (înv.) **1.** om grosolan: *cum se poate feri cineva de brutalitatea unui grosoman.* NEGR.; **2.** om gras şi greoi: *să mă îngreuie cît un grosoman.* NEGR. [De la *gros*].

grosso módo adv. în mare, sumar, fără a intra în amănunte: *cele stabilite de Aristotel se întemeiază, grosso modo, pe observaţii curente.* BL. [Cuv. lat.].

grosulár n. varietate de granat. [Din fr. *grossulaire*].

grosúţ, ~i, grosuţă, ~e a. diminutiv al lui gros; destul de gros: *ceva mai grosuţ dacă se poate.* CR. [*Gros* + *-uţ*].

groş, groşi m. şi **groaşe** n. (înv.) monedă străină de argint care a circulat şi în Moldova: *să-ţi dea un florin pe lîngă cei şaptezeci de groşi.* SAD.; *cu groaşe lipoveneşti.* POP. [Din germ. *Groschen*, pol. *grosz*].

groşciór a. şi n. v. **groscior**.

groşíţă, groşiţe f. (înv.) monedă austriacă de argint. [*Groş* + *-iţă*].

groştéi, groştei m. (reg.) porc tînăr; godac, grăsun: *a fost porcul mic. mai curînd groştei.* ST. [Lat. **gross*[*i*]*cellus*].

grótă, grote f. peşteră, cavernă: *grota naturală a unei stînci.* NEGR. [Din fr. *grotte*].

grotésc, ~şti, grotescă, ~şti a. de un comic excesiv; neobişnuit de caraghios; ridicol, bizar: *se profilează tipurile groteşti ale clasei de sus.* IBR.; *cei care luaseră parte la spectacol se întorceau cu exclamări groteşti.* BAC.; *scenă grotescă;* (adv.) *o mahala grotesc ireală improvizează o înmormîntare de carnaval.* CĂL. // n. **1.** ceea ce este bizar, caraghios, burlesc: *reia, cu o mare înclinare spre grotesc şi parabolic, teme din Sadoveanu.* CĂL.; *grotescul unei situaţii*; **2.** (tipogr.) caracter de literă tipografică; **3.** categorie a esteticii prin care se defineşte ceea ce este burlesc, bizar. [Din fr. *grotesque*, germ. *grotesk, Grotesk*].

grozămă, grozame f. arbust mic cu flori galbene, din ramurile căruia se fac măturі (*Genista sagittalis*). [Cf. germ. dial. *Grausen*].

grozáv, ~i, grozavă, ~e a. **1.** care insuflă groază; groaznic, îngrozitor, înspăimîntător: *oh! grozave minute, pe care în veci nu le voi uita.* NEGR.; *războiul este totdeauna grozav şi reprobabil.* CĂL.; **2.** necruţător, neiertător; teribil: *a fost grozav faţă de nesaţul dregătorilor.* SAD.; **3.** (şi adv.) extraordinar, foarte mare, foarte tare: *se auzea un tărăboi grozav.* CR.; *Satan din dinţi grozav scrîşneşte.* AL.; **4.** (fig.) remarcabil, excepţional: *aici a căzut odată un bălaur grozav de mare.* CR.; **a se crede grozav**, a se supraaprecia; **a face pe grozavul**, a se grozăvi. [Din bulg. *grozav*].

grozávnic, ~ci, grozavnică, ~ce a. (rar) groaznic: *amîndoi au rămas singuri din grozavnica perire.* NEGR.; *p-acolo bîntuie ger straşnic şi sărăcie grozavnică.* CAR. [*Grozav* + *-nic*].

grozăvénie, grozăvenii f. (pop.) **1.** faptul de a fi groaznic; aspect groaznic; **2.** (concr.) lucru sau fiinţă înfricoşătoare; **3.** faptul de a ieşi din comun; însuşirea de a avea calităţi deosebite; **4.** (concr.) lucru sau fiinţă cu calităţi ieşite din comun; **5.** (fig.) număr, cantitate mare. [*Grozav* + *-enie*].

grozăví, grozăvesc vb. 1. (înv.; tr.) a schimonosi, a sluți, a urîți: *era grozăvit la suflet de păcate.* DOS.; 2. (refl.) a-și da importanță, a se lăuda: *vin cu pălăria-n cap, se grozăvesc, mint și nu-s capabili să scrie un rînd cumsecade.* REBR.; *nu te mai grozăvi atîta!* [*Grozav* + *-i*].

grozăvíe, grozăvii f. 1. însușirea, faptul de a fi groaznic, greu de suportat, teribil: *cu toată grozăvia acestor vremi, ele nu sînt nimic pe lîngă epoca fanarioților.* EM.; *e vorba de grozăvia potopului.* IBR.; 2. faptă, situație, întîmplare îngrozitoare: *această grozăvie ce să zice sodomia.* PRAV.; 3. lucru sau ființă grozavă, extraordinară: *nu era cine știe ce grozăvie la trup, era un om mijlociu.* SAD.; *o grozăvie de femeie;* 4. (înv.) cruzime: *grozăvie făcu întru Izrail.* BIBLIA. [*Grozav* + *-ie*].

grozăvíre, grozăviri f. (fam.) acțiunea de a (se) grozăvi și rezultatul ei. [V. *grozăvi*].

grozlív, ~i, grozlivă, ~e a. (înv.) îngrozitor, groaznic, grozav: *atăta de grozlivi cît numai vederea lor era mai cumplită.* VARL.; *acolo era un uriiaș mare, negru și căznat și grozliv.* DOS. [Et. nec.].

grui, gruie și **gruiuri** n. (reg.) ridicătură de teren, colină, movilă: *da ardă-l focul de grui, n-am picioare să mă sui.* POP. [Lat. **grunnium*].

grúie[1]**, gruie** f. (reg.) cocor (*Grus grus*). [Lat. *grus, gruis*].

grúie[2]**, gruie** f. 1. macara folosită la bordul navelor; 2. suport mobil care poartă camera de luat vederi și pe operator, pentru înregistrarea unor imagini în mișcare. [Din fr. *grue*].

gruiáț, gruieți m. (reg.) grui[1]: *de pe-un gruieți oblicis-o mare ceată de păgîni venind călare.* B.-DEL. [*Grui*[1] + *-eț*].

grumăz, grumaji și (înv.) **grumazi**, m., (rar) **grumazuri** n. (pop.) 1. gît; (p. restr) parte din spate a gîtului; ceafă: *puse lanțul de aur prejur grumazul lui.* BIBLIA; *părul tău bălai și moale de mi-l legi după grumaz.* EM.; *și-a răsucit grumazul către cineva care se ținea îndărătul său.* SAD.; **a-și pleca grumazul**, a se umili; a se lăsa robit; **a pune piciorul pe grumazul cuiva** sau **a îndoi grumazul cuiva** (**în jug**), a robi, a subjuga (pe cineva); 2. parte mai îngustă a unor obiecte: *ostenit se-ntinde arcul pe grumazul de vioară.* GOGA. [Cuv. autoht.; cf. alb. *grumas, gërmaz*].

grumăjér, grumăjere n. (înv.) parte a armurii care apăra gîtul: *la gît aveau grumăjer rotund de zale de fier.* OD. [*Grumăji* (pl. de la *grumaz*) + *-ar*].

grumăzáre, grumăzări f. (pop.) boală a gîtului la vite: *s-a arătat grumăzarea asta și într-alte sate.* AG. [*Grumaz* + *-are*].

grumb, ~i, grumbă, ~e a. (înv.) aspru, ordinar, dur; necioplit, mojic: *gîlcevindu-să cu glasuri grumbe și cu strîmbături.* DOS. [Din sl. *granbŭ*].

grund, grunduri n. 1. strat de soluție (colorată) care se aplică pe obiectele ce urmează a fi vopsite; 2. strat de mortar aplicat direct pe zidărie. [Din germ. *Grund(farbe)*].

grunduí, grunduiesc vb. (tr.) a aplica un strat de grund pe suprafața unui obiect. [*Grund* + *-ui*].

grunduíre, grunduiri f. acțiunea de a grundui și rezultatul ei. [V. *grundui*].

grunduít, ~ți, grunduită, ~e a. acoperit cu grund. [V. *grundui*].

grunjós, ~și, grunjoásă, ~e a. cu grunji, cu bulgări; grunzuros, granulos: *steiuri de sare grunjoasă lunecau agale în jos.* C.L.; *sare grunjoasă.* [*Grunz* + *-os*].

grunțurós a. v. grunzuros.

grunz, grunji și **grunzi** m. bulgăre, bucată dintr-un material sfărîmicios: *grunji de sare pe spinare.* POP.; *zăpada acoperise grunzii.* GHICA. [Cuv. autoht.; cf. alb. *grundë*].

grunzurós, ~și, grunzuroásă, ~e a. cu grunji, cu bulgări: *drumu-i greu și grunțuros.* POP.; *o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine și gotice.* EM.; (fig.) *să ne oprim puțin în calea grunzuroasă a limbii.* RUSSO; (și: (reg.) **grunțuros**). [*Grunz* + *-ur* + *-os*].

grup, grupuri n. 1. ansamblu de lucruri sau de ființe aflate laolaltă: *un grup de case;* **grup sanitar**, încăpere prevăzută cu closet, chiuvetă și, uneori, cu cadă de baie; 2. ansamblu de persoane reunite (temporar) prin comunitate de interese sau printr-o activitate comună: *grup de alergători; grup de amici;* **în grup**, mai mulți deodată; **de grup**, care ține de o colectivitate, de o grupare: *motorul evoluției istorice îl constituie interesul individual sau de grup.* GHEȚIE; 3. fracțiune, grupare (politică): *eu sînt candidatul grupului tînăr.* CAR. [Din fr. *groupe;* cf. it. *gruppo,* germ. *Grupp*].

grupă, grupez vb. 1. (tr. și refl.) a (se) reuni într-un grup, a (se) aduna: *mai mulți juni se grupară în giuru-i.* NEGR.; 2. (tr.) a comasa, a concentra: *lucrarea grupează forțele creatoare ale autorului;* 3. (tr.) a repartiza, a împărți pe grupuri: *să se împartă și să se grupeze voturile.* MAIOR.; *istoria literară se interesează de caracterele care grupează pe mai mulți scriitori.* IBR.; (refl. pas.) *ideile se înșiruie astfel în ordine, argumentele se grupează după însemnătatea lor.* VIANU. [Din fr. *grouper*].

grupáj, grupaje n. 1. faptul de a (se) grupa; 2. mod de aranjare a articolelor în pagina unei publicații periodice; (concr.) informații privitoare la probleme înrudite, grupate laolaltă; 3. (rar) ansamblu, grup (redus) de elemente (cu trăsături comune): *scriu destul de rar, și, relativ, puțin; nu mai mult de un grupaj de versuri pe an.* VIERU. [Din fr. *groupage*].

grupái, ~i, grupală, ~e a. 1. care ține de grup, referitor la grup: *realitate grupală;* 2. care este așezat în grupuri. [*Grup* + *-al*].

grupáre, grupări f. 1. acțiunea de a (se) grupa și rezultatul ei; adunare la un loc; reunire; 2. repartizare pe categorii; distribuire în grupe: *prin determinarea deosebirilor și asemănărilor, ne ajută să facem grupări.* IBR.; 3. (concr.) ceea ce se grupează laolaltă; 4. (mil.) întrunire temporară de unități și subunități sub o comandă unică; 5. (chim.) ansamblu de atomi legați între ei care determină o anumită funcție în cadrul moleculei. [V. *grupa*].

grupát, ~ți, grupată, ~e a. care formează grupe; adunat, strîns la un loc. [V. *grupa*].

grúpă, grupe f. 1. colectiv restrîns de oameni, făcînd parte dintr-o organizație mai mare; 2. cea mai mică subunitate militară (condusă de un fruntaș): *la șase eram aliniați în fața cazărmii pe plutoane și grupe.* GHEȚIE; 3. ansamblu de ființe sau de lucruri (cu trăsături comune): *mîna-i care poartă destinele lumești, cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* EM.; *cînd te ocupi cu clasificarea, te interesezi mai mult de grupă și mai puțin de individ.* IBR.; 4. subdiviziune (științifică) ce reunește elemente care prezintă trăsături comune; **grupă sangvină**, fiecare dintre cele patru categorii în care se poate clasifica sîngele. [Din fr. *groupe,* germ. *Gruppe*].

grupét, grupete n. (muz.) grup de mai multe note scurte care se execută într-o singură măsură. [Din it. *gruppetto*].

grupuléț, grupulețe n. diminutiv al lui grup. [*Grup* + *-ul* + *-eț*].

grus, grusuri n. criblură din piatră dură mărunțită. [Din germ. *Grus*].

gruzín, ~i, gruzină, ~e a. 1. care aparține, care este caracteristic Gruziei (Georgiei) sau populației ei, referitor la Gruzia sau la populația acesteia; georgian; **2. limba gruzină** (și subst. f.) limbă din familia caucaziană (în care s-a creat o cultură foarte veche). // m., f. 1. persoană care are ca limbă maternă această limbă; georgian; 2. persoană (originară) din Gruzia. // m. pl. popor constituit ca națiune în Gruzia. [Din rus. *gruzin*].

guaiác, guaiaci m. arbore exotic din al cărui lemn se produc extracte medicinale (*Guaiacum officinale*). [Din engl. *guayaco*].

guanáco m. invar. specie de lamă sălbatică ce trăiește în munții din America de Sud (*Lama guanicoe*). [Din fr., engl. *guanaco*].

guanidínă f. substanță chimică organică, solubilă în apă, cu întrebuințări în industrie și în medicină. [Din fr. *guanidine*].

guáno m. îngrășămînt provenit din gunoiul unor păsări de mare: *stîncile se acoperă treptat de guano alcătuit din contribuția păsărilor.* VINEA. [Din fr. *guano*].

guarána f. 1. liană braziliană (*Paullinia cupana*); 2. pastă preparată din semințele acestei liane, cu întrebuințări medicinale. [Din fr. *guarana*].

guaráni f. limbă indiană vorbită în Paraguay. [Din fr. *guarani*].

guard, guarzi m. militar însărcinat cu paza; agent supraveghetor: *era înaintat comandant de batalion de guarzi cetățenești.* CĂL.; *în fața schelei văzu un guard orășenesc.* TUD.; *guarzi de artilerie; guarzi forestieri.* [Din it. *guardia,* engl. *guard*].

guardamán, guardamane n. (mar.) apărătoare de mînă folosită la cusutul velelor, făcută din piele și avînd, între degetul mare și podul palmei, un disc metalic pentru împins acul. [Din it. *guardamano*].

guardián m. v. gardian.

guărdie f. v. gardă.

guáșă, guașe f. 1. culoare preparată din gumă arabică și pigmenți minerali, folosită în pictură; 2. tablou executat cu o astfel de culoare. [Din fr. *gouache*].

guatemaléz, ~i, guatemaleză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Guatemalei sau populației ei, referitor la Guatemalia sau la populația acesteia. // m., f. persoană (originară) din Guatemala. // m. pl. popor constituit ca națiune în Guatemala. [*Guatemala* n. pr. + *-ez*].

guáva f. invar. 1. fruct specific zonei tropicale a Americii cu suc roz și plăcut aromat; 2. mic arbore care produce acest fruct (*Psidium guava*). [Din engl. *guava*].

gúbav, ~i, gubavă, ~e a. 1. (înv.) lepros; 2. (reg.) bolnăvicios, lipsit de vlagă: *avem să ne trezim niște babalîci gubavi și ofticoși.* CR.; 3. (înv.) smerit, umilit: *pre cel gubav cu ochii va mîntui.* BIBLIA; *Pavel să făcea gubav pentru Hristos.* DOS. [Din sb. *gubav* „lepros"].

gubăvíe, gubăvii f. (înv.) 1. lepră: *să dezbrăcă gol de tot și priimi gubăvie.* DOS.; 2. (fig.) femeie destrăbălată; prostituată, curvă. [*Gubav* + *-ie*].

gubérnie, gubernii f. unitate administrativă în Rusia. [Din rus. *gubernija*].

gudrón, gudroane n. substanță vîscoasă de culoare neagră, obținută prin distilarea lemnului, cărbunilor etc. și avînd numeroase întrebuințări industriale. [Din fr. *goudron*].

gudroná, gudronez vb. (tr.) a unge, a acoperi cu gudron. [Din fr. *goudroner*].

gudronáj, gudronaje n. (rar) gudronare. [Din fr. *goudronnage*].

gudronáre, gudronări f. acțiunea de a gudrona și rezultatul ei; gudronaj. [V. *gudrona*].

gudronát, ~ți, gudronată, ~e a. acoperit cu gudron: *se ridicau ici și colo munți de cărămizi, suluri de carton gudronat.* CĂL. [V. *gudrona*].

gudronatór, gudronatoare n. mașină folosită pentru gudronare. [*Gudrona* + *-tor*].

gudură, gúdur vb. (refl.) 1. a da din coadă și a da tîrcoale manifestîndu-și bucuria sau atașamentul: *cățelul, cum este lingușitor, tot fîțîia din coadă și se gudura.* ISP.; 2. (fig.) a linguși pe cineva; a se ploconi în fața cuiva: *s-au gudurat pe*

lîngă români, doar i-o înşela. AL. [Cf. alb. ***gudulis***, gr. mod. ***gudúlo***].

gudurâre, gudurări f. faptul de a se gudura; (rar) gudureală. [V. ***gudura***].

gudureálă, gudureli f. (rar) manifestare de către cîini şi bucuriei şi a ataşamentului faţă de om: *haita de cîini..., cunoscîndu-l, repede se trase, cu gudureli, înapoi.* VOIC. [***Gudura*** + *-eală*].

guelf, guelfi m. membru al unei grupări politice italiene din perioada feudală, care sprijinea pe papi împotriva împăraţilor germani şi a ghibelinilor. [Din it. ***guelfo***, fr. ***guelfe***].

gugi, gugiuri n. (reg.) glugă: *mi-am îmbrobodit bine în gugi capul.* SAD. [De la ***gugiuman***].

gugiuli vb. v. **giugiuli**.

gugiumán, gugiumane n. **1.** (înv.) căciulă de samur purtată de domnitor şi de boieri: *un gugiuman de samur cu surguci de pietre scumpe.* OD.; **2.** (p. ext.) căciulă purtată de evreii credincioşi: *apucă gugiumanul ovreiului de fund.* GHICA. [Din turc. ***gücemin***].

gugoáşă f. v. **gogoaşă**.

gugoşeá f. v. **gogoşea**.

gugúlea m. (reg.) drăguţ: *gugulea moşului!* AL. [De la ***guguli***].

gugulí vb. v. **cocoli**.

gugumán a. v. **gogoman**.

gugumănie f. v. **gogomănie**.

guguştiúc, guguştiuci m. **1.** porumbel sălbatic de culoare cenuşie, cu o dungă neagră la gît (*Streptopelia decaocto*): *guguştiuci se chemau în sălciile de la încrucişarea drumeagurilor de ţărînă.* SAD.; **2.** (fig.) persoană naivă: *sucise ... capul a doi tineri, nişte guguştiuci amîndoi.* M.CAR. [Din bulg. ***guguštuk***].

guguţá, gugúţ vb. (refl.) a se da măreţ, a se semeţi; a se fuduli. [Cf. ***cocoţa***].

guguţáre, guguţări f. acţiunea de a se guguţa şi rezultatul ei. [V. ***guguţa***].

guilotínă f. v. **ghilotină**.

guinée, guinee f. veche monedă de aur engleză. [Din fr. ***guinée***, engl. ***guinea***].

gui-negúl adv. (reg.) vînd-nevînd: *să se ducă gui-negui la muncă.* POP. [Et. nec.].

guíţ interj. cuvînt care imită strigătul porcilor (flămînzi sau speriaţi). [Onomat.].

guiţă, pers. 3 **guiţă** vb. (intr.; despre porci) a scoate strigăte subţiri, ascuţite: *la ţară auzi behăind oile, ... guiţînd purceii, nechezînd iepele.* CĂL.; (fig.) *guiţau a foame o ciotcă de prunci.* VOIC. [***Guiţ*** + *-a*].

guiţáre, guiţări f. acţiunea de a guiţa şi rezultatul ei; guiţătură, (rar) guiţeală. [V. ***guiţa***].

guiţát, guiţaturi n. faptul de a guiţa; strigăt caracteristic scos de porci; guiţătură, (rar) guiţeală: *încercau să pipăie cu auzul din ce curte se ridica guiţatul.* AG. [V. ***guiţa***].

guiţătúră, guiţături f. guiţat: *ai să auzi ... hîrîitorile copiilor şi guiţături de purcei.* CAR. [***Guiţa*** + *-tură*].

guiţeálă, guiţeli f. (rar) guiţat: *dimineaţa era o seară răsturnată; aceleaşi guiţeli ale rîmătorilor.* VOIC. [***Guiţa*** + *-eală*].

gújbă, gujbe f. (reg.) gînj. [Din magh. ***guzsba***].

gujulíe f. v. **gîzulie**.

gulag, gulaguri n. loc de deportare, de detenţiune în care se practică degradarea sistematică a fiinţei umane (specific practicii sovietice de distrugere a opoziţiei intelectuale). [Din rus. ***Gulag***].

gúlaş, gulaşuri n. tocană de carne cu cartofi sau cu găluşte. [Din magh. ***gulyás***].

gúlden, guldeni m. **1.** unitate monetară de bază (care a existat) în Olanda; **2.** monedă de aur sau de argint care a circulat în mai multe ţări europene. [Din fr. ***gulden***].

guleái, guleaiuri n. (reg.) petrecere, chef: *are de gînd să facă un guleai.* CR. [Din rus. ***guliai***].

gúler, gulere n. **1.** parte a unor obiecte de îmbrăcăminte care înconjură sau acoperă gîtul: *cu gulerul cămăşii mele m-au cuprins pre mine.* BIBLIA; *bătrînul dascăl ... îşi înfundă gîtu-n guler şi bumbacul în urechi.* EM.; **a lua (sau a apuca, a trage, a ţine) de guler**, **a)** a prinde, a duce cu forţa (pe cineva): *ce mă tragi de guler, o musă! iarăş către d-alba ţigănie!* B.-DEL.; **b)** (fig.) a cere socoteală (cuiva); **2.** spumă care se formează la gura paharului cu bere; **3.** porţiune dintr-o piesă cilindrică, conică etc. cu diametrul mai mare decît restul piesei. [Din magh. ***gallér***].

guleráş, guleraşe n. diminutiv al lui guler: *îmi coase şi-mi chindiseşte guleraş lui taică-său.* POP. [***Guler*** + *-aş*].

gulerát, ~ţi, guleratá, ~e a. **1.** care poartă guler (scrobit); **2.** (fig.) trufaş, obraznic: *latră, ciocoi gulerat, că eu astăzi n-am mîncat.* POP.; **3.** cu o dungă albă în jurul gîtului: *porumbel gulerat; porc gulerat.* // m. (înv.) sergent de stadă: *hai la poliţie! – nu pune mîna, guleratule!* AL. [***Guler*** + *-at*].

gulfstream, [gálfstrim] n. curent cald care se manifestă pe ţărmul Oceanului Atlantic în emisfera nordică. [Cuv. engl.].

gulíe, gulii f. **1.** plantă erbacee din familia cruciferelor, a cărei tulpină dezvoltată şi cărnoasă este comestibilă (*Brassica oleracea*): *acru borş în putinică, verzi gulii în grădinică.* POP.; **2.** (reg.) plantă erbacee cu flori galbene, care produce tuberculi comestibili (*Helianthus tuberosus*): *începe gulia sa a coace.* CANT. [Din bulg. ***gulija***].

gumá, gumez vb. (tr.) **1.** a acoperi cu un strat de gumă sau de cauciuc suprafaţa unui obiect; **2.** a aplica un strat de clei pe dosul unei etichete, unei mărci poştale etc. în vederea lipirii ei pe ceva. [De la ***gumă***].

gumáj, gumaje n. gumare. [Din fr. ***gommage*** (după *gumă*)].

gumáre, gumări f. acţiunea de a guma şi rezultatul ei; gumaj. [V. ***guma***].

gumát, ~ţi, gumată, ~e a. acoperit cu un strat de gumă sau de cauciuc. [V. ***guma***].

gúmă, gume f. **1.** substanţă vîscoasă secretată de unele plante sau obţinută pe cale sintetică, avînd proprietatea de a se întări în contact cu aerul; **gumă de mestecat**, bomboană făcută din această substanţă, cu o glazură dulce, care se mestecă în gură; **gumă arabică**, substanţă lipicioasă întrebuinţată la lipit hîrtia; **2.** bucată mică de cauciuc, folosită la ştergerea urmelor de creion, de cerneală etc. de pe hîrtie; **3.** şiret sau fişie elastică. [Din lat. ***gummi***, fr. ***gomme***].

gumielástic n. v. **gumilastic**.

gumilástic, gumilastice n. (pop.) elastic; cauciuc: *suma ei de putere se va întinde ca un gumi-elastic.* EM.; *bretele de gumilastic*; (şi: **gumielastic**). [Din fr. ***gomme élastique***].

gumós, ~şi, gumoásă, ~e a. (rar) de natura gumei; din gumă. [***Gumă*** + *-os*].

gunguí vb. v. **gînguri**.

gungurire f. v. **gîngurire**.

gungurít n. v. **gîngurit**.

gunói', gunoale n. **1.** murdărie, resturi care se aruncă: *a dzăcea în gunoi gol şi flămînd.* VARL.; *să mături podul de ţină şi de gunoi* (a. 1776). URIC.; (fig.) *mă acuza că-mi înmoi peniţa în groapa de gunoi a societăţii.* CF.; **2.** pai, scamă etc. care se depune pe haine, cade în lichide, intră în ochi etc.: *dădea necontenit bobîrnace gunoaielor de pe haine.* DELAVR.; *a vedea gunoiul din ochiul altuia*; **3.** bălegar folosit ca îngrăşămînt organic pentru pămînt: *el la grajd şi alerga, în gunoi se ascundea.*

gunoí², gunoiesc vb. **1.** (tr.) a îngrăşa pămîntul cu gunoi[1]: *pămîntul lucrat bine ... şi gunoiat în vreme.* NEGR.; **2.** (tr. şi refl.) a se băliga; a se găinăţa: *pupăza ... gunoindu-şi cuibul.* PANN; **3.** (refl.) a se face gunoi, a putrezi: *o să te gunoieşti de viu între părepii de sare umezi.* CAR.; (şi: (reg.) **gunoia** (prez. ind. **gunoiez**). [De la ***gunoi***[1]].

gunoiá vb. v. **gunoi²**.

gunoiát a. v. **gunoit²**.

gunoiér, ~i, gunoieră, ~e m., f. persoană care strînge gunoiul din curţi şi de pe străzi (fiind în serviciul salubrităţii): *i-a rămas în minte lămurirea gunoierului.* ST. [***Gunoi***[1] + *-ar*].

gunoiós, ~şi, gunoiásă, ~e a. plin de gunoi, de murdărie: *slută şi gunoioasă.* POP. [***Gunoi***[1] + *-os*].

gunoíre, gunoiri f. acţiunea de a gunoi; gunoit[1]. [V. ***gunoi²***].

gunóişte, gunoişti f. **1.** loc unde se adună gunoiul[1] care va fi folosit ca îngrăşămînt; grămadă de gunoi: *în gunoiştea curţii sale a se tăvăli ... bucuros iaste.* CANT.; **2.** (p. ext.) resturi care se aruncă; deşeuri: *aveţi prin casă vreun coşuleţ în care să încapă toată gunoiştea asta?* VINEA. [Din sl. ***gnoište***].

gunoít' n. faptul de a gunoi²; gunoire. [V. ***gunoi²***].

gunoít², ~ţi, gunoită, ~e a. îngrăşat cu gunoi[1]: *ogor gunoit*; (şi: (reg.) **gunoiat**). [V. ***gunoi²***].

gunosí, gunosesc vb. (înv.; refl.) a se dezgusta, a se scîrbi: *în toată dzi de cuventele meale gunosiia-se.* PSALT. [Din sl. ***gnasiti se***].

gúpă, gupe f. peşte mic de mare, de culoare albastră-argintie, cu dungi aurii pe laturi (*Boops boops*). [Din gr. mod. ***ghupa***].

guralíu a. v. **guraliv**.

guralív, ~i, guralivă, ~e a. bun de gură; vorbăreţ: *şi guraliv şi de nimic, te-ai potrivi cu mine.* EM.; (şi: (reg.) **guraliu**). [Din bulg. ***govorliv*** (după *gură*)].

guralivitáte f. (neobişnuit) însuşirea de a fi guraliv: *aflîndu-i guralivitatea şi făcîndu-se că vorbeşte cu alţii secrete.* EM. [***Guraliv*** + *-itate*].

gurán, gurani m. (zool.; reg.) şalău (*Stizostedion lucioperca*). [***Gură*** + *-an*].

gurár, gurari m. (reg.) muncitor la intrarea în mină. // n. (pl. **gurare**) **1.** astupătoare la gura cuptorului; **2.** parte a războiului de ţesut unde se prinde urzeala; **3.** rană la gură: *a avea gurar la gingii.* [***Gură*** + *-ar*].

gúră, guri f. **1.** cavitate în partea anterioară a capului omului şi animalelor, în care se găsesc limba şi dinţii, care serveşte ca organ al alimentării şi cu ajutorul căreia se scot sunete specifice speciei, concretizate la om prin vorbire: *să ne oprimu ... gura de mîncări multe.* VARL.; *au luat o ramură cu frunză de măslin în gură şi o au dus în corabie.* ANTIM; *de trei zile-ncoace, gura nu-ţi mai tace.* POP.; **cerul gurii**, v. **cer**; **cu sufletul la gură**, **a)** abia mai putînd respira; **b)** foarte bolnav (aproape de moarte); **c)** (fig.) emoţionat; concentrat: *ascultase fiecare cuvînt al lui Iuga cu sufletul la gură, într-o stare de maximă concentrare.* GHEŢIE; **a fi cu pîntecele la gură**, v. **pîntece**; **a(-i sau a i se face) gura pungă**, a avea senzaţia că i se strîng buzele din cauza unui aliment acru; **a-şi strînge** (sau **a-şi face, a avea**) **gura pungă**, v. **pungă**; **a i se face gura iască**, a simţi uscăciune în cavitatea bucală, în gît: *reamintindu-şi cele întîmplate, i se făcuse gura iască.* GHEŢIE; **a ţipa (sau a striga) ca din (sau în) gură de şarpe**, a ţipa din răsputeri: *flăcăul ţipa ca în gură de şarpe.* PR.; **gură-n gură**, foarte aproape unul de celălalt: *cum stau cei dragi de vorbă gură-n*

gură. COȘB.; **a da cuiva mură-n gură**, a-i da de-a gata; **de-ale gurii**, mîncare: *a pus cu mîna ei într-o valijoară de-ale gurii.* GHEȚIE; **a-și pune gura la cale**, a mînca: *eu știu că mi-am pus bine gura la cale, să-mi fie pe toată ziua.* CR.; **a pune în gură ceva**, v. **pune**; **a uita de la mînă pînă la gură**, a fi uituc; **parcă se bat lupii** (sau **calicii**) **la gura lui**, mănîncă foarte repede: *începu iarăși a mînca, de părea că se bat lupii la gura lui.* ISP.; **a căsca gura**, v. **căsca**; **a se duce** (**ca**) **pe gura lupului**, a dispărea, a pieri: *boișorii mei s-au dus ca pe gura lupului.* CR.; **a-i lăsa gura apă**, v. **apă**; **în gura mare**, fără reținere; în văzul lumii; cu voce puternică: *cînd s-a aprinde mai tare, noi să începem a ne boci în gura mare.* CR.; **a face gură** (**mare**), a striga, a face gălăgie: *vinovatul mai mare gură face.* PANN; **gura-lumii**, bîrfă, clevetire, vorbe: *să scape din gura lumii.* NEGR.; **bun de gură**, vorbăreț: *nu fii bun de gură!* NEGR.; **rău de gură**, certăreț: *să nu fii rău de gură, c-apoi mi-i să nu mă scoți din sărite!* CR.; **a tăcea din gură** sau **a i se muia gura**, a nu mai vorbi; a nu mai avea curaj să vorbească: *cînd am auzit eu de tata, pe loc mi s-a muiet gura.* CR.; *tăcu din gură și înghiți rușinea.* ISP.; **a-și ține** (sau **a-și strînge**) **gura**, a fi reținut; a nu se pronunța; **a-i ieși cuiva un sfînt din gură**, v. **sfînt**; **cît îl** (sau **îi**) **ia gura** sau **din gura toată**, foarte tare, din răsputeri: *Avel striga din gura toată!* B.-DEL.; *stătu ea puțin pe gînduri și-apoi începu a se boci cît îi lua gura.* CR.; **a lua cuiva vorba din gură**, **a)** a spune tocmai ce voia să spună altcineva; **b)** a întrerupe vorba cuiva: *le luă cea mai tînără vorba din gură.* CR.; **a lua gura pe dinainte**, a destăinui ceva fără voie: *s-ar cuveni să mărturisesc ... că m-a luat gura pe dinainte.* NEGR.; **a rămîne** (sau **a sta**, **a privi** etc.) **cu gura căscată**, v. **căscat**; **a fi gură spartă**, a nu putea ține un secret; **a avea o gură cît o șură** sau **a fi cu gura mare**, **a(-i) da cu gura**, **a-i merge gura**, a vorbi mult și tare (certînd, obiectînd etc.): *soacra nu trebuie să fie cu gura mare.* CR.; *îmi mergea gura de nu mă putea opri nimene.* SAD.; **a nu avea gură** (**să întrebi, să răspunzi**), a nu avea curajul, obrazul, tupeul (să întrebi, să răspunzi): *n-are gură cineva să le zică ceva.* NEC.; **a se uita în gura cuiva**, v. **uita**; a **pune în gura cuiva**, a atribui cuiva; a pretinde că a spus ceva, că s-a exprimat într-un anumit mod: *amîndoi caracterizează dialogic și pun în gura eroilor vocabulare autentice.* CĂL.; **(a fi) cu cașul la gură**, v. **caș**; **a se pune cu gura pe cineva**, v. **pune**; **cu jumătate de gură**, fără convingere, nehotărît: *zise craiul cam cu jumătate de gură.* CR.; **din gură în gură**, din om în om: *mers-au vestea-n lume, trecînd din gură-n gură.* AL.; **a vorbi cu gura altuia**, v. **vorbi**; **a se pune în gură cu cineva**, v. **pune**; **a sări** (sau **a tăbărî**) **cu gura** (**mare**) **pe** (sau **la**) **cineva**, v. **sări**; **gură-spartă**, om care nu poate ține un secret; **gură-cască** (sau **-căscată**), **a)** persoană neglijentă, indolentă, absentă: *moșneagul ședind un gură-cască, ... se uita în coarnele ei și ce-i spunea ea sfînt era.* CR.; **b)** persoană fără ocupație; pierde-vară: *răzbătea rumoarea surdă a zecilor de locatari și de gură-cască strînși în fața blocului.* GHEȚIE; **gură-goală**, persoană clevetitoare (care are grija altora): *mă tem că se va afla vreo gură-goală să vorbească cine știe ce.* AG.; **gură rea** sau **gura cea rea**, persoană care clevetește: *se pot împrăjbi oamenii din nimica toată, luîndu-se după gurile cele rele!* CR.; **gură de lup**, **a)** defect congenital al feței omului, care constă dintr-o fisură prin care cavitatea bucală comunică cu fosele nazale; **b)** (mar.) ochi dublu al unei parîme prin care se poate prinde de un cîrlig; **c)** (tehn.) unealtă specială cu care se poate îndoi tabla groasă; **2.** îmbucătură, sorbitură, înghițitură: *trăgînd din cînd în cînd ... cîte-o gură din cafeaua și berea ce le sta dinainte.* EM.; **3.** glas, grai; vorbă, spusă: *să n-ai nici o grijă mămucă, apucară cu gura înainte cei mai mari.* CR.; *nu i se aude gura*; **4.** sărutare, sărut: *înc-o gură și dispare.* EM.; **a da** (**o**) **gură cuiva**, v. **da**; **5.** membru al familiei care trebuie hrănit: *văduvă cu cinci guri în casă*; **6.** gălăgie, țipăt, ceartă: *începe a face un tărăboi de s-a sculat toată ograda în gura lui.* CR.; **a sta cu gura pe cineva**, a certa mereu pe cineva; **7.** buzele și deschizătura dintre ele; **8.** (compuse) **gura-leului**, plantă erbacee ornamentală, cu flori de diverse culori, asemănătoare cu o gură (*Antirrhinum majus*); **gura-lupului**, plantă erbacee cu flori vinete-violete, avînd o margine albă sau gălbuie (*Scutellaria altissima*); **gura-paharului**, tufănică (*Chrysanthemum sineuse*); **9.** deschizătură a unui obiect, a unei încăperi, a unei instalații etc. prin care se introduce sau prin care iese ceva: *baba își luă cămeșa de soacră, ba încă netăiată la gură.* CR.; *leagă turbinca la gură.* CR.; *făcu foc de găteje uscate în gura peșterii.* SAD.; *gură de canal*; **a lega gura pînzei**, v. **pînză**; **gură de ham**, ham primitiv, format numai din cureaua de pe piept și cea de pe gîtul calului: *caii erau înhămați la oiște cu ștearii și guri de ham.* SAD.; **10.** deschizătură prin care se varsă ceva: *Cetatea Albă se află la gurile Nistrului.* EM.; *gura fluviului, gura craterului*; **11.** deschizătură a țevii unei arme: *aruncă jos pușca, a cărei guri tot fumegă mirosul nesăcăcios de silitră.* CAR.; *se apropiară destul ca să se poată vedea gurile de tun ieșind din peretele stîncos.* TUD.; **gură de foc**, armă (mai ales tun); **12.** (pop.) parte tăioasă a unui obiect; tăiș: *l-au lovit pre el Isus cu gură de sabie.* BIBLIA; *gura cuțitului.* [Lat. ***gula*** „gît, gîtlej"].

gurăí, pers. 3 **gúrăie** vb. (intr.; despre păsări) a scoate sunete caracteristice: *turturica gurăia.* SL. [*Gură* + *-ăi*].

gúreș, ~i, gureșă, ~e a. care vorbește mult; guraliv; (fig.) gălăgios: *de la o vreme s-au alipit de ei și cîteva femei, din cele mai gureșe și mai colțoase.* GHEȚIE; (p. ext.) *prin gard se gîlcevesc vrăbii gureșe.* COȘB.; *zburdalnic de pe coaste gureșe pîraie cad.* COȘB.; (fig.) *reduc la tăcere chiar și cele mai gureșe argumente potrivnice.* BL. [*Gură* + *-eș*].

gurgúi, gurguie n. **1.** vîrful opincii, strîns cu o cureluș: *eu cu dinții de opincă, de gurgui te-aș apuca.* C.; **2.** parte în formă de cioc de la gura urciorului: *să sorb și eu o gură de apă pe gurguiul ulciorului.* DELAVR.; **3.** sfîrcul, vîrful sînului: *țițișoarele ... de gurgui a suge nu s-au temut?* CANT.; **4.** vîrf al unui deal sau al unui munte: *am ajuns într-un gurgui care stăpînea văile.* VOIC. [Cf. lat. ***gurgulio*** „beregată"].

gurguiá, gurguiez vb. (înv.; refl.) a se sumeți, a se îngîmfa: *în bani nu te gurguia, că Dumnezeu dă și ia.* PANN. [*Gurgui* + *-a*].

gurguiát, ~ți, gurguiată, ~e a. **1.** țuguiat, proeminent: *măgura cea gurguiată n-o doboară vînt vreodată.* PANN; **2.** (fig.) gogonat, neobișnuit, umflat: *eu nu înțeleg nimic din toate sfaturile aceste gurguiate.* B.-DEL. [*Gurgui* + *-at*].

gurguțá, gurguțez vb. (reg.; refl.) **1.** a se înălța; (tr.) *boțul cel firav de carne își gurguță buzele, cerîndu-i sînul.* SAD.; **2.** (fam.) a se răsti la cineva. [Cf. ***gurgui***].

gurișoáră, gurișoare f. (pop.) guriță; sărut: *ia mai ieși o leac-afară, ca să-mi dai o gurișoară.* POP. [*Gură* + *-işoară*].

guríță, guriţe f. **1.** diminutiv al lui gură; (pop.) gurișoară: *haide dar, șopti ea ... lipindu-și gurița de buzele lui.* EM.; **2.** sărut, sărutare: *să dai badiului guriță.* POP. [*Gură* + *-iță*].

gurlúi[1], gurluie n. (reg.) gurgui la urcior. [De la ***gură***; cf. ***burlui***].

gurlui[2], pers. 3 **gúrluie** vb. (intr.; despre unele păsări) a scoate sunete caracteristice: *porumbeii gurluie.* [Onomat.].

gurlúit n. faptul de a gurlui[2]; sunete caracteristice scoase de unele păsări (mai ales de porumbei și de turturele). [V. ***gurlui***[2]].

gurmánd, ~zi, gurmandă, ~e a. și m., f. (persoană) care mănîncă mult (și îi plac mîncărurile bune): *e un gurmand recunoscut;* (p. ext.) *ouăle depuse de femele..., multe cad pradă lăcomiei broaștelor, mari gurmande de icre.* VOIC. [Din fr. ***gourmand***].

gúrmă, gurme f. boală infecțioasă a mînjilor și a cailor tineri, manifestată prin febră, abcese și catar nazal. [Din fr. ***gourme***].

gúru m. (livr.) **1.** înțelept, filozof, mentor spiritual; **2.** (p. restr.) preot hindus. [Din engl. ***guru***, fr. ***gourou***].

guruí, pers. 3 **gúruie** vb. (intr.) (despre porumbei) a scoate sunete caracteristice: *cîțiva porumbei guruiau neobosiți în felurile tonuri.* GHEȚIE. [Onomat.].

gurút n. (reg.) produs alimentar făcut din făină de hrișcă și de grîu, cu adaos de brînză, lapte și ouă: *am văzut și învățat gurutul de la mongoli.* SAD. [Et. nec.].

guséu, guseuri n. placă de oțel cu care se prind barele într-un nod al unei grinzi. [Din fr. ***gousset***].

gust, gusturi n. **1.** simț prin care organismul primește informații despre proprietățile chimice ale substanțelor cu care vine în contact limba sau mucoasa bucală: *cinci simțuri ... are omul, anume vederea, audzul, mirosul, gustul și pipăitul.* COSTIN; **a(-i) da de gust**, a începe să-i placă; **2.** senzație produsă (de alimente) asupra mucoasei bucale și a limbii: *mă mir ce gust poți găsi să pufuiești din gură ca un neamț.* AL.; **a-și drege gustul**, v. **drege**; **3.** (fig.) capacitate de a înțelege și de a aprecia frumosul: *să îndemne pe artiști și să formeze gustul publicului.* GHICA; *chiar astăzi ciceronii veneției au păstrat mai mult gust în judecarea tablourilor.* EM.; *artist cu gust*; **bun-gust**, simț estetic dezvoltat; **cu gust**, cu pricepere, frumos: *se îmbrăca cu gust, purtînd întotdeauna la gît un colier cu perle.* GHEȚIE; **de prost gust**, v. **prost**; **4.** înclinație, preferință, dorință: *am să-mi cumpăr șaluri după gustul meu.* AL.; *fiecare are gustul său*; **5.** plăcere, dorință, poftă: *vinul, ... pe cît se învechește, pe atît mai cu gust se bea.* PANN; *au gusturi foarte multe și foarte costisitoare, contractate la Paris.* IBR. [Lat. ***gustus***].

gustá, gust vb. **1.** (tr. și intr.) a lua puțin dintr-o mîncare sau dintr-o băutură pentru a le afla gustul: *miere de floare de tei, de-i gusta-o, să tot cei.* POP.; *cînd gustai din curcan, zadarnic îl mestecai insistent, era ațos, bătrîn.* PR.; **2.** (tr. și intr.) a mînca sau a bea în cantitate mică: *îi pofti întîi să guste ceva.* NEGR.; *numai gustam vinul și niciodată n-am fost așa de beat.* MAT.; **3.** (fig.; tr.) a prețui, a plăcea: *cum vrei ... să poată înțelege și gusta idiomele limbii noastre?* GHICA; *pentru a gusta o operă de artă, nu e nevoie de biografie.* IBR.; (refl. pas.) *e un monolog care se gustă urmărind gesticulația presupusă de cuvinte.* CĂL.; **4.** (tr.) a avea parte, a se bucura de ceva: *geniul său gustă plăceri încîntătoare.* AL. [Lat. ***gustare***].

gustár m. (pop.) luna august. [***Gust*** (reg. „august") + *-ar*].

gustáre, gustări f. **1.** faptul de a gusta: *băui vinul de gustare.* POP.; **2.** mîncare (rece) care se ia în cantitate mică sau în grabă: *însurătoarea de tînăr e ca gustarea de dimineață.* PANN; **3.** (fig.) masă, ospătare, mîncare: *gustarea cea dulce la ospățul la care singur va căota.* VARL.; **4.** (înv.) senzație gustativă; gust: *și era dulceața ei ca gustarea tortei de untdelemn.* BIBLIA; **5.** înțelegere și apreciere a operei de artă, a frumosului: *pentru gustarea unei poezii ..., biografia n-are aproape nici un interes.* IBR. [V. ***gusta***].

gustát, ~ți, gustată, ~e a. care place (publicului): *un discurs foarte sărat și foarte gustat.* CAR. [V. ***gusta***].

gustatív, ~i, gustativă, ~e a. care aparține gustului, referitor la gust; care provoacă senzații de gust: *poate provoca... senzația de tact, acustică sau gustativă.* VIANU; *papile gustative.* [Din fr. ***gustatif***].

gustărí, gustăresc vb. (rar; intr. și tr.) a lua puțin dintr-o mîncare sau dintr-o băutură. [De la ***gustare***].

gustărícă f. diminutiv al lui gustare; gustare mică: *se duse să facă o gustărică cu niţele smochine.* ISP. [*Gustare* + *-ică*].

gustătór, ~i, gustătoáre m., f. (rar) persoană care gustă ceva. [*Gusta* + *-tor*].

gustós, ~şi, gustoásă, ~e a. cu gust bun, plăcut: *mai face el ţăranul şi alte feluri de mîncări gustoase.* CR. [*Gust* + *-os*].

guşát, ~ţi, guşată, ~e a. (şi subst.) cu guşă: *era guşat olarul, parc-avea două cimpoaie sub bărbie.* ST.; *un guşat ... suferă în tăcere prigoana stăpînului.* CĂL. [*Guşă* + *-at*].

gúşă, guşi f. **1.** pungă pe traiectul esofagului la păsări, în care stau un timp alimentele înainte de a trece în stomac: *vulturul se repezi la fîntînă şi-i aduse apă în guşă.* ISP.; **a se umfla în guşă** sau (rar) **a rîde din guşă**, a se făloşi, a se mîndri: *i-a presărat din mănunchiul de flori pulbere de aur, rîzînd numai din guşă ca un hulub.* SAD.; **ce-i în guşă, şi-n căpuşă**, v. **căpuşă**; **guşa-porumbului**, **a)** plantă cu flori albe-verzui şi cu fructul de forma unor bobiţe negre (*Cucubalus baccifer*); **b)** plantă cu flori albe şi cu fructul în formă de capsulă (*Silene infiata*); **c)** odolean (*Valeriana*); **2.** piele de pe maxilarul inferior la animalele amfibii şi a reptilelor, care ajută la respiraţie: *un buratic verde cere ploaie la o tufă de smeură zbătîndu-şi guşa albă.* SAD.; **3.** umflătură patologică în partea de dinainte a gîtului la oameni, produsă de mărirea volumului glandei tiroide: *avea o guşă la gît cît o ploscă de cele mari.* CR.; **4.** cută de grăsime care atîrnă sub bărbie la unele persoane: *rămase cu ochii aţintiţi asupra darului ... care strălucea sub guşa delicată a Bertei.* SAD.; **5.** parte de sub gît a unei blăni; **6.** gît; **7.** (fig.) loc unde se lărgeşte o vale: *îl întrebam, trecînd prin nişte guşi de văi.* OD. [Lat. *geusiae* „gîtlej"].

gúşter, guşteri m. specie de şopîrlă de culoare verde şi cu coada lungă (*Lacerta viridis*): *şerpii, guşterii şi şopîrlele, toate i se arătau lui în cale.* OD. // n. (pl. **guştere**) **1.** (reg.) gîtlej, esofag: *după alt răstimp, a bolborosit din guşter.* SAD.; **2.** omuşor; **3.** (pop.) crup, anghină. [Din bulg., sb. *gušter*].

gutapércă f. substanţă izolantă extrasă dintr-o specie de arbori tropicali, care are întrebuinţări în industrie şi în medicină: *pusesem mîna pe cea mai mare întreprindere de cauciuc şi gutapercă.* VOIC. [Din fr. *gutta-percha*].

gutáţie, gutaţii f. (bot.) eliminare a apei din plante prin frunze, în timpul nopţii. [Din fr. *guttation*].

gútă[1], gute f. **1.** boală de nutriţie, cauzată de depunerea acidului uric la încheieturi şi manifestată prin umflături dureroase ale articulaţiilor; podagră: *acest călugăr era culcat în pat, fiind bolnav de mulţi ani de gută.* BOL.; **2.** (reg.) apoplexie; paralizie: *pe bătrînul Golglantz Feri l-a lovit guta mai zilele trecute.* GHEŢIE. [Din fr. *goutte*, lat. *gutta*].

gútă[2], gute f. fir subţire din material plastic, de care se leagă cîrligul la undiţă. [Din engl. *gut*].

gutúi, gutui m. pom cu flori albe-roz şi cu fructe mari, galbene şi parfumate (*Cydonia oblonga*): *atîrnaseră de ramurile unui gutui un leagăn de frînghie.* PETR. [Lat. **cotoneus*].

gutúie, gutui f. fructul gutuiului: *casa cea mare ocrotită de mirosul gutuilor coapte.* VIERU. [De la *gutui*].

gutunár n. v. guturai.

guturái, guturaiuri n. inflamaţie a mucoasei nazale, provocată de virusuri transmisibile: *m-a prins un gutunar de cele tătărăşti.* AL.; (şi: (reg.) **gutunar**). [Lat. **gutturalium* (<*guttur* „gît")].

guturál, ~i, guturală, ~e a. **1.** care se rosteşte din gît: *cîntînd o arie sălbatică cu nişte voci guturale.* BOL.; **2.** velar: *sunete guturale.* // f. consoană care se pronunţă în zona vălului palatului, din gît (de ex. *c, g.*): *a se observa că guturalele din silaba reduplicativă se schimbă-n palatale.* EM. [Din fr., germ. *guttural*].

guturalizáre, guturalizări f. articulare în zona vălului palatului; tendinţă de a articula sunetele în zona posterioară a canalului fonator: *se cunosc în limbă prin guturalizarea semitică a limbei pe care o vorbesc.* EM.; *spaniolii s-au obişnuit a parodia incomprehensibila guturalizare arabă.* CĂL. [*Gutural* + *-izare*].

guvérn, guverne n. organ executiv suprem al statului; cabinet. [De la *guverna*; cf. it. *governo*].

guvernă, guvernez vb. (intr. şi tr.) a conduce, a administra un stat: *dă sfaturi acestuia cum să guverneze.* IBR.; *ar însemna să recunoască deschis că duc o politică greşită, în detrimentul statului pe care îl guvernează.* CF. [Din fr. *gouverner*].

guvernábil, ~i, guvernabilă, ~e a. care poate fi guvernat: *stat guvernabil; populaţie guvernabilă.* [Din fr. *gouvernable*].

guvernamentál, ~i, guvernamentală, ~e a. care aparţine guvernului, referitor la guvern: *resortul care le face pe foile guvernamentale să dea sfaturi.* EM. // m. membru al guvernului: *lucruri despre cari sînt convinşi şi guvernamentalii în aceleaş grad.* EM. [Din fr. *gouvernemental*].

guvernánt, ~ţi, guvernantă, ~e a. care guvernează: *oricît de multe laude şi-ar aduce partidul guvernant prin foile sale proprii.* EM. // m. pl. grup social care deţine puterea în stat: *pînă acuma guvernanţii noştri nu au nici o idee clară.* EM.; *guvernanţii susţin că zi şi noapte stau cu gîndul doar la problemele şi suferinţele acestui popor.* CF. [Din fr. *gouvernant*].

guvernántă, guvernante f. femeie (de origine străină) angajată pentru creşterea şi educarea copiilor în familie: *trec iar printr-o grădină cu copii pletoşi şi guvernante.* BAC. [Din fr. *gouvernante*].

guvernáre, guvernări f. **1.** acţiunea de a guverna; conducere, administrare a unui stat: *participarea ... la afacerile guvernării.* EM.; **2.** perioadă în care un guvern îşi exercită activitatea; **3.** echipă guvernamentală; guvern: *actuala guvernare se simte înţepată în vîrful capului de semnul integrării europene.* CF. [V. *guverna*].

guvernatór, guvernatori m. **1.** persoană care conduce, în numele şefului statului, un teritoriu, un ţinut, o colonie: *ajungînd în piaţă, unde felinarul lumina casa guvernatorului, se opri.* TUD.; **2.** persoană care conduce o instituţie depinzînd de o autoritate centrală. [*Guverna* + *-tor*; cf. lat. *gubernator, -oris*].

guvernămînt, guvernăminte n. **1.** putere executivă; conducere (politică) a unui stat: *lucruri pozitive cari caracterizează sistemul de guvernămînt.* EM.; *în marea dispută asupra formelor de guvernămînt se mai ridică apoi şi alte glasuri.* BL.; **2.** (în unele ţări) unitate teritorial-administrativă condusă de un guvernator. [Din fr. *gouvernement*].

guvernór, guvernori m. **1.** (înv.) persoană însărcinată cu educaţia unui tînăr nobil sau a unui fiu de domn: *avea gînd a-l alege guvernor micului ţarevici.* NEGR.; **2.** (rar) guvernator al unei instituţii: *să se numească pe sine însuşi guvernor al Băncii.* EM.; **3.** (rar) guvernator al unui teritoriu, unei provincii etc.: *guvernorul Dalmaţiei ... ar fi fost însărcinat de principele Nikita de-a notifica guvernului.* EM. [Din fr. *gouverneur*, germ. *Gouverneur*].

guvíd, guvizi m. peşte marin de 15-30 cm lungime, cu capul mare şi lăţit şi cu corpul subţiat spre coadă (*Gobius*): *am prins chefali şi guvizi cu undiţa.* VOIC. [Din gr. mod. *guvídi*].

guz, guzi m. (reg.) animal care trăieşte sub pămînt; (spec.) (**giziu-orb**) cîrtiţă (*Talpa europaea*): *guziul, nevăstuica şi şoarecele.* CANT.; *guziului-orb fericită îi iaste viaţa!* CANT.; (şi: **guziu**). [Din magh. *güzü*].

guzgán, guzgani m. (reg.) **1.** şobolan (*Rattus*): *a lepădat vorba asta cu greaţă de la sine, ca pe un guzgan mort.* SAD.; *guzgan de cîmp*; **2.** (fig.) zgîrcit: *eşti un guzgan.* AL. [*Guz* + *-an*].

gúziu m. v. guz.

guzlár, guzlari m. instrumentist care cîntă din guzlă. [*Guzlă* + *-ar*].

gúzlă, guzle f. vioară cu o singură coardă, folosită de unele popoare slave balcanice. [Din sb. *gusle*, fr. *guzla*].

gvalt, gvalturi n. (înv.) silă, forţă: *luîndu-o de la mănăstire cu gvalt, o sili de mearse la Ţarigrad.* DOS. [Din pol. *gwałt*].

gvárdă f. v. gardă.

gvardíe f. v. gardă.

gvardíst m. v. gardist.

Hh

H, h m. invar. **1.** a zecea literă (denumită *haş* sau *hî*) a alfabetului limbii române; **2.** sunet notat cu această literă: **a)** consoană spirantă laringală la începutul cuvintelor şi între două vocale; **b)** consoană spirantă velară la sfîrşitul cuvintelor şi în vecinătatea unei consoane; **c)** consoană spirantă palatală cînd este urmată de *i;* **3.** semn grafic fără pronunţie în grupurile *che, chi, ghe, ghi;* **4. H,** (fiz.) simbol pentru unitatea de inductanţă „henry"; **5. H,** (fiz.) simbol pentru „cîmp magnetic"; **6. h,** simbol pentru „oră"; **7. h,** (fiz.) simbol pentru „sută"; **8. h,** (geom.) simbol pentru „înălţime"; **9.** (muz.) notaţie literală pentru sunetul „si"; **10.** (milit.) **ora H,** ora atacului; (p. ext.) moment la care se produce ceva: *la ora H a existenţei lor, se vor curăţa de rugină.* VINEA.

ha interj. **1.** exclamaţie care exprimă surprindere, mirare, satisfacţie răutăcioasă sau o întrebare: *ha! măi badeo, mi-ai căzut în mînă acu?* AL.; *zici c-ai scăpat, ha?;* **2.** (repetat) cuvînt care redă rîsul în hohote: *ha, ha, ha! i-a-nfundat!* CAR.; **3.** (fam.) poftim?, ce?: *şi tu, spanchie, cum de te hlizeşti cu ţiganii din curte, ha?* AL. [Onomat.].

habá f. v. aba.

habacíu, habacii m. (reg.) haină de aba: *ai crede poate că umblu în habaciu ca d-ta?* NEGR. [Cf. ucr. *haba* „aba"].

habán, ~i, habană, ~e m., f. membru al unei secte baptiste, ai cărei adepţi au emigrat şi în Transilvania în secolul al XV-lea. [Din germ. *Habaner*].

habanéră, habanere f. dans popular cubanez, cu mişcări ritmice moderate; melodia după care se execută acest dans. [Din sp. *habanera*].

habár, (rar) **habaruri** n. grijă, nelinişte: *de acum ... am s-o duc vesel, fără habar.* AL.; **a nu avea habar, a)** a nu-i păsa, a nu-şi face griji: *adă-o vadră de Cotnar şi de plată n-ai habar.* POP.; **b)** a nu şti nimic despre ceva, a fi străin de ce se întîmplă: *somnul o cuprinse îndată, şi habar n-avea de ce face noră-sa.* CR.; (reg.) **cum (ţi-)e habarul?,** cum (îţi) merge? ce se mai întîmplă: *cum vi-i habarul, feciorilor? a întrebat hatmanul.* SAD.; *ei, cum îi habaru, mă întrebă el.* HOGAŞ; (şi: (reg.) **haber**). [Din turc. *haber, habar* „veste, informaţie"].

hăbă f. v. aba.

hábeas corpus n. (jur.) drept al acuzatului de a-şi păstra libertatea pînă se decide legalitatea arestării. [Cuv. lat.].

habér n. v. habar.

habilitá vb. v. abilita.

habilitáre f. v. abilitare.

habilitáte f. v. abilitate.

habitáclu, habitacle n. **1.** locaş special al busolei pe navă; **2.** calotă de alamă care acoperă busola: *se trase mai aproape de busolă, cu mîna pe habitaclu şi cu ochii în capacul de sticlă.* TUD.; **3.** spaţiu amenajat pe o aeronavă pentru echipaj, călători, poştă etc.; (şi: (înv.) **abitaclu**). [Din fr. *habitacle*].

habitát, habitate n. (biol.) teritoriu locuit de o vietate, care alcătuieşte mediul ei de viaţă. [Din fr. *habitat*].

habitáţie, habitaţii f. drept de a locui într-o casă care este proprietatea altuia; (şi: **abitaţie**). [Din fr. *habitation*, lat. *habitatio, -onis*].

habituál, ~i, habituală, ~e a. (livr.) obişnuit, frecvent: *ţinuta corpului întreg ... devenită habituală.* EM.; *făr-a ţinea seamă ... de deprinderile abituale ale oamenilor.* EM.; (şi: **abitual**). [Din fr. *habituel*, lat. *habitualis*].

habituáre, habituări f. (psih.) obişnuire cu un excitant. [Din fr. *habituation*].

habitudinál, ~i, habitudinală, ~e a. (rar) care ţine de habitudine, referitor la habitudine: *o împrejurare pe care ne-o ascunde spontaneitatea habitudinală a asocierii unui cuvînt cu un înţeles.* VIANU. [*Habitudine* + *-al*].

habitúdine, habitudini f. (livr.) obişnuinţă, deprindere, obicei: *o viaţă sobră, dedicată muncii şi agreementată de distracţii şi habitudini decente.* GHEŢIE; (şi: **abitudine**). [Din lat. *habitudo, -inis*, fr. *habitude*].

hábitus, habitusuri n. **1.** aspect exterior al unui individ; înfăţişare: *după configuraţia şi habitusul lor, plantele s-ar fi putut clasifica imediat pe temei de asemănări şi diferenţe.* BL.; **2.** aspect specific pe care îl capătă cristalele prin dezvoltarea diferită a feţelor; **3.** (fig.) conformaţie, aspect propriu: *iată cum variază aceeaşi idee în funcţie de felurite habitusuri spirituale.* BL. [Din lat. *habitus*].

habótnic, ~ci, habotnică, ~ce a. şi m., f. **1.** (membru) al unei secte pietiste (Habad) a evreilor din Rusia: *Manasse, ovrei bătrîn şi habotnic din Fălticeni, vine la fiul său.* CĂL.; **2.** (persoană) care urmează cu scrupulozitate prescripţiile religioase; bigot, fanatic: *credincioasă, chiar habotnică, se ducea în fiecare duminică la biserică.* GHEŢIE; **3.** (p. ext.) (persoană) care manifestă un zel exagerat într-o activitate. [Din rus. *habotnik*].

habotnicíe, habotnicii f. calitatea de a fi habotnic; zel exagerat pentru respectarea ritualurilor religioase: *Manasse e implacabil şi se dezlănţuie cu o habotnicie sălbatecă.* CĂL. [*Habotnic* + *-ie*].

habsbúrgic, ~ci, habsburgică, ~ce a. care ţine de dinastia de Habsburg sau de imperiul austro-ungar condus de această dinastie, referitor la această dinastie sau la acest imperiu: *vede întinzîndu-se panslavismul în miezul Europei, în ţările coroanei habsburgice.* EM. [*Habsburg* n. pr. + *-ic*].

hac[1], hacuri n. **1.** (înv.) simbrie, leafă: *la curte are să-ţi fie bine; îi avea ca hac 500 de lei proşti pe an.* C.; **2.** (fig.) răfuială; **a-i veni de hac,** a găsi modalitatea de a învinge; a dovedi: *nelegiuitului îi vine de hac necredinciosul.* PANN; *cu capra ţi-ai pus în cîrd? capra ţi-a veni de hac.* CR. [Din turc. *hak* „sumă datorată"].

hac[2], hacuri n. (reg.) cui de fier care se bate iarna pe talpa încălţămintei sau la potcoavele cailor: *se dau pe gheaţă iarna cu hacuri la ciubote.* NEGR. [Din ucr. *hak*].

hacaná adv. (arg.) (mai) la o parte, în lături. [Din ţig. *hacana*].

háchiţă, hachiţe f. **1.** toană, capriciu: *i-au venit hachiţele să plece; asta este numai o hachiţă de-a ei;* **2.** ceartă, gîlceavă: *caută hachiţă.* [Et. nec.].

hacker, hackeri [hécăr] m. persoană care încearcă să obţină acces neautorizat la un computer sau la datele stocate în el. [Din engl. *hacker*].

hádes n. (livr.) infern. [Din fr. *hadès*].

hadîmb, hadîmbi m. (înv.) eunuc: *întreabă favorita pe vechiul ei hadîn.* BOL.; *haremul era undeva, într-o tainiță, ... subt paza hadîmbilor negri.* SAD.; (și: **hadîn**). [Din turc. ***hadim***].

hadîn m. v. **hadîmb.**

hagí m. v. **hagiu.**

hagialîc, hagialîcuri n. (înv.) pelerinaj la locurile sfinte (al mahomedanilor la Mecca și al creștinilor la Ierusalim): *i se făcuse poftă de hagialîc.* GHICA. [Din turc. ***hačilık***].

haglícă, haglice f. **1.** soție de hagiu: *vedem pe hagiul slujit de Bălașa ... certîndu-se spre petrecerea vecinilor strînși la uluci, cu hagiica sa.* CĂL.; **2.** credincioasă care a fost în pelerinaj la locurile sfinte. [Din bulg. ***hagiĭka***].

hágimă f. v. **haşmă.**

hagiográf, hagiografi m. autor care scrie despre viețile sfinților. [Din fr. ***hagiographe***].

hagiográfic, ~ci, hagiografică, ~ce a. care aparține hagiografiei; referitor la hagiografie; de hagiografie; hagiologic: *lumea lui e hagiografică, torturată și orientală.* CĂL.; *legenda ia proporții hagiografice.* CĂL. [Din fr. ***hagiographique***].

hagiográfie f. ramură a teologiei care se ocupă cu viețile sfinților; hagiologie: *chiar confesorul era de opinie că demonul o amăgea sub chipul Mîntuitorului, lucru destul de curent în hagiografie.* CĂL. [Din fr. ***hagiographie***].

hagiológic, ~ci, hagiologică, ~ce a. hagiografic. [Din fr. ***hagiologique***].

hagiológie f. hagiografie: *religia aceasta misterioasă își are hagiologia ei.* CĂL. [Din fr. ***hagiologie***].

hagioním, hagionime n. (livr.) nume de sfînt. [Din fr. ***hagionyme***].

hagíu, hagii m. (înv.) **1.** persoană care a fost să se închine la locurile sfinte (Ierusalim sau Mecca): *socrul meu ... e și hagiu.* AL.; **2.** (și în forma **hagi**) titlu pe care îl primea cineva după întoarcerea dintr-o astfel de călătorie: *hagiul a pretins să ședem în casa lui.* AL.; *ginerele lui Hagi Petcu.* AL.; (și: **hagi**). [Din turc. ***haci***].

hahaléră, hahalere f. (fam.) persoană care vorbește vrute și nevrute; om neserios; persoană lipsită de scrupule. [Din gr. mod. ***háhas léra***].

hahám, hahami m. **1.** (înv.) rabin; **2.** persoană care taie vite și păsări la evrei: *hahamii, ceaușii de la sinagogă ... nu izbutesc să strice imaginea de sat autohton.* CĂL.; **3.** (iron.) arhanghel: *te strînge hahamul de gît.* [Din turc. ***haham*** „rabin"].

haham-bașă m. (înv.) mare rabin: *dacă nu l-aș cunoaște creștin, l-aș crede botezat cu haham-başa ta.* AL. [Din turc. ***hahambaşı***].

hahău, hahăe n. (reg.) băț gros, ciomag, ceatlău. // m. (pl. **hahăi**) om înalt (și prost). [Et. nec.].

hahol, haholi m. (reg.) ucrainean: *vreo douăzeci de haholi, țărani trimeși de pan Tadeus.* SAD. [Din rus. ***hohol***].

hai interj. **1.** exprimă un îndemn (la acțiune): *hai la treabă, cumătriță.* CR.; *hai, lasă-te în el, om bun, ca pasărea pe cetini.* VIERU; **2.** vino!, veniți!; **3.** să mergem!: *hai și noi la craiul, dragă.* EM.; **4.** exprimă nemulțumirea, nerăbdarea, enervarea: *hai! ia-ți porcul de-aici.* CR.; **5.** introduce o întrebare: *hai, ce zici, te învoiești ori ba?* CR.; **6.** (repetat) exprimă ideea unei înaintări încete și anevoioase: *și hai, hai! ... în zori de ziuă ajung.* CR. // n. (fam.) hărmălaie, scandal: *am să-i fac, cînd s-o întoarce, un hai să nu-l mai uite.* VOIC.; **a face hai de cineva**, a-și bate joc, a lua în rîs pe cineva. [Et. nec.].

haid interj. v. **haide.**

hăida interj. v. **haide.**

haidamăc, haidamaci m. **1.** om fără căpătîi; derbedeu, vagabond: *acolo umblă cîtva timp ca un haidamac.* ISP.; **2.** vlăjgan, lungan: *patru haidamaci ... coseau pe punte.* TUD.; **3.** (înv.) păzitor de vite; văcar: *haidamacii se culcau cu pletele în ochi pe sub șoproane.* SAD. [Din turc. ***haydamak***].

haidău, haidăi m. **1.** păzitor de vite; văcar: *Ciubuc mocanul ... s-a călugărit mai cu toți haidării lui.* CR.; **2.** derbedeu, vagabond: *cine știe cu ce haidăi te-ai oprit pe la vreo cîrciumă.* VINEA. [Din magh. ***hajtó***].

háide interj. **1.** (împrumută desinențe verbale: *haidem, haideți*) exclamație care exprimă un îndemn la o acțiune (de a merge, de a porni, de a începe): *haide, intrați, de vreme ce ați venit.* NEGR.; **2.** (cu funcție de imperativ) vino!, veniți!: *pune-ți degrabă un șal pe umeri și haide.* AL.; **3.** (de obicei repetat) exclamație care exprimă încercarea de a îmbuna: *haide! te-ai supărat pentru niște glume de nimică?* AL.; **4.** (cu valoare concesivă) fie!, meargă!: *haide! rămînă cum spui tu;* **5. haida-de**, nu este așa, nici vorbă: *haida-de, domnule, cît de puțin o cunoașteți!* GHEȚIE; **haide-haide** (sau **haide-hai**), exclamație care exprimă o mustrare indulgentă: *haide-hai; parcă le văd cum or să mănînce papara!* AL.; (și: **haid, haida, haidea, aida, aide**). [Din turc. ***haydi***, bulg. ***haide***].

háidea interj. v. **haide.**

hăidoș, ~i, haidoșă, ~e a. (reg.) chipeș, cochet: *o femeie haitoșă;* (și: **haitoș**). [Et. nec.].

haidúc, haiduci m. **1.** (înv.) soldat mercenar: *husari, haiduci și catane pe români au năpădit.* NEGR.; **2.** om răzvrătit care trăia ascuns în pădure și jefuia pe cei bogați: *vestitul haiduc și isprăvile lui se plimbau ... din vioară în vioară.* GAL.; *Bujor, Corbea, Grozea, Tunsu au fost haiduci vestiți.* [Din magh. ***hajdú*** (pl. ***hajduk***), bulg., sb. ***hajduk***].

haiducél, haiducei m. diminutiv al lui haiduc: *la perdea-n miezul nopței, nemerit-au haiducei.* POP. [***Haiduc*** + ***-el***].

haiducésc, ~ști, haiduceáscă, ~ești a. care aparține haiducilor, referitor la haiduci: *vedem dar un boier din perioada lui Conachi scriind o poezie haiducească.* IBR.; *cîntece haiducești.* // f. artic. dans popular bărbătesc executat într-un ritm vioi; melodia după care se execută acest dans. [***Haiduc*** + ***-esc***].

haiducéște adv. ca haiducii: *Sofronie se refugiază haiducește peste munți.* BL.; *fluieră haiducește.* [***Haiduc*** + ***-ește***].

haiducí, haiducesc vb. **1.** (intr.) a duce viață de haiduc: *decît să mă căciulesc, mai bine să haiducesc.* POP.; **2.** (refl.) a deveni haiduc: *de cînd m-am haiducit, drag îmi e drumul cotit.* POP. [***Haiduc*** + ***-i***].

haiducíe, haiducii f. **1.** viață de haiduc; îndeletnicire de haiduc: *pe vremea aceea patriotismul claselor mai de jos se manifesta prin haiducie.* IBR.; *s-au lăsat de popie, de s-au dat în haiducie.* POP.; **2.** purtare, deprindere de haiduc: *lasă-ți haiduciile, să-ți dau boieriile.* POP.; **3.** (fig.) hoție, banditism: *haiducie literară.* [***Haiduc*** + ***-ie***].

haiducíme f. mulțime de haiduci, totalitate a haiducilor. [***Haiduc*** + ***-ime***].

haiducíre, haiduciri f. faptul de a se haiduci. [V. ***haiduci***].

haiducísm n. (rar) existență a haiducilor: *originalitatea poetului stă în interpretarea haiducismului printr-un simț de sine viguros și optimist.* CĂL. [***Haiduc*** + ***-ism***].

haiducít, ~ți, haiducită, ~e a. care a devenit haiduc; care trăiește viață de haiduc: *istoria unui viteaz haiducit.* CĂL. [V. ***haiduci***].

haihúi, haihuie, ~ui a. zăpăcit, neserios: *așa cum era ... haihuie ..., Mima avea hazul ei.* M.CAR.; (subst.) *îți place să trăiești ca un haihui.* AL.; *specializat în poezia haihuilor nostalgici.* CĂL. // n. destrăbălare: *într-un haihui o ducea.* ISP. // adv. fără rost, fără țintă, fără grijă: *să se plimbe haihui pe străzi.* GHEȚIE; *a umbla haihui.* [Din turc. ***hayhay***].

haikái n. v. **haiku.**

haikú n. (livr.) poezie japoneză de 17 silabe dispuse în trei grupe: *într-un adevărat haikai japonez,... semnalase această confuzie între regnuri.* CĂL.; (și: **haikai**). [Din fr. ***haïku***, engl. ***haiku***].

haikaián, ~eni, haikaiană, ~ene a. care ține de haiku; de tipul haiku: *a întrebat dacă știe cineva ce înseamnă poezia haikaiană.* GHEȚIE. [***Haikai*** + ***-ian***].

hálialf n. societate înaltă (plină de rafinament): *acea spumă a societății britanice ... poartă numele de high life.* OD.; *consemnam, în jurnalul meu, aceste perle ale high-life-ului bucureștean.* GAL. // adv. de elită: *spiritualul cronicar high-life citea mai multor tineri din localitate carnetul lui.* CAR.; (scris și: *high-life*). [Din engl. ***high-life***].

haimană, haimanale f. **1.** om fără căpătîi; vagabond, derbedeu: *a ajuns de rîsul haimanalelor;* **2. de haimana**, fără stăpîn, la discreția oricui: *are să rămîie căruța asta de haimana.* CR. // adv. **a umbla haimana**, a vagabonda: *îmbli haimana pe poduri cu derbedeii.* FIL. [Din turc. ***haymana***].

haimanalîc, haimanalîcuri n. hoinăreală, vagabondaj. [***Haimana*** + ***-lîc***].

haín, ~i, hainã, ~e a. **1.** (înv.) trădător, rebel: *să fie popriți și dați stăpînirii nouă boieri haini din războiul lui Ion-Vodă.* SAD.; *boier vechi, ghiaur hain.* POP.; (subst.) *vînzarii și hainii ce vînd sînge nevinovat pentru bani.* B.-DEL.; **2.** perfid, de rea credință: *nu mi-i ciudă de străini, cît de pămînteni haini.* POP.; **3.** rău la inimă; neîndurător: *sfîrșitul tiranului hain.* AL. [Din turc. ***hâin***].

háină, haine f. **1.** obiect de acoperit corpul peste albituri: *cere să-ți deie calul, armele și hainele.* CR.; (fig.) *anină-n haina nopții boabe mari de piatră scumpă.* EM.; **2.** îmbrăcăminte bărbătească care acoperă partea de sus a corpului: *iar colo bătrînul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate.* EM.; **3.** palton; **a(-și) da și haina de pe el**, a face orice sacrificiu (pentru a obține ceva); **4.** îmbrăcăminte specială; uniformă: *ar fi trebuit să se întrebe de ce omul acesta îmbrăcase haina de călugăr.* TUD.; **5.** (fig.) înveliș, strat exterior: *întîlnim versuri ascunse în haina perfidă a prozei.* CĂL. [Din bulg. ***halina***, sb. ***háljina***].

hainí, hainesc vb. **1.** (înv.; refl.) a se revolta (împotriva Porții); **2.** (refl.) a se înstrăina, a se îndepărta: *dar de cînd s-a hainit ..., mai de tot am calicit.* POP.; **3.** (tr.) a urgisi: *o hainește și o prigonește soacră-sa.* CAR.; **4.** (refl.) a se înrăi, a-și însuși apucături rele. [***Hain*** + ***-i***].

hainíe, hainii f. **1.** răutate, cruzime: *hainia dușmanului;* **2.** (înv.) trădare, răzvrătire: *la greșalele ce învață pravila furci, cumu-i hainiia și vicleșugul.* PRAV. [***Hain*** + ***-ie***].

hainít, ~ți, hainită, ~e a. **1.** revoltat, rebel: *avu ... nobletea de caracter de a nu preda pe ghiaurul hainit.* CĂL.; **2.** înrăit, înverșunat. [V. ***haini***].

hainîlîc, hainîlîcuri n. (înv.) răzvrătire: *nu poți scăpa nici în gură de șarpe de hainîlîcul lui Mihail.* ISP. [Din turc. ***hainlik***].

haiós, ~și, haioásă, ~e a. **1.** excentric, extravagant: *tînăr haios;* **2.** ciudat, bizar, fistichiu: *îmbrăcăminte haioasă.* [***Hai*** + ***-os***].

hait[1] interj. **1.** exclamație care exprimă o surpriză neplăcută: *hait! ni se mărește echipajul.* TUD.; **2.** cuvînt care exprimă o poruncă: *haiti! lipsești dinaintea mea!* CR.; (și: (pop.) **haiti**). [Onomat.].

hait[2]**, haituri** n. (reg.) **1.** iaz artificial creat prin bararea unei ape de munte; **2.** undă de apă care duce plutele: *năvălește ca haiturile de la munte.* DELAVR. [Din ucr. ***hat*** ˜].

háită, haite f. **1.** grup de lupi sau de câini care umblă împreună (după pradă): *haita de dulăi urlînd în urmă-i.* OD.; (fig.) *haită de hoţi.* PANN; **2.** (înv.) ceată de vînători, de gonaşi şi de câini: *tumultoasa lui haită de arcaşi, de slujitori, de dulăi şi de ogari.* OD.; **3.** (reg.) căţea (rea); (p. gener.) câine: *o haită cu cinci căţei.* POP.; **4.** femeie desfrînată: *vai de vecinele mele, toate-s haite şi căţele.* POP. [Din magh. *hajto*].

haitéie f. pl. (reg.) unelte de plugărie; (şi: **hăiteie**). [De la *hinteu*].

hăiteş a. v. **haitiş.**

háiti interj. v. **hait**[1].

haitíc, halticuri n. (reg.) haită (mică): *un haitic de şarle.* ISP. // adv. în haită, în grup: *fiarele... se strîngeau iar haitic, cu dihania cea mare în frunte.* VOIC.; (şi: **hăitic**). [Din magh. *hajtek*].

haitíş, ~i, haitişă, ~e a. (reg.) **1.** strîmb, curb: *care gaură era făcută haiteşe, să nu-l poată prăvi nime.* DOS.; *avea picioarele haitişe, parcă ar fi fost îndoite de la călărie.* C.L.; **2.** cu picioarele strîmbe; care aruncă din picior la mers. // adv. în poziţie strîmbă: *dă o aţă să-i împiedicăm picioarele, uit'te cum stau haitiş.* C.; (şi: (înv.) **haiteş**). [Cf. magh. *hajitani*].

hăitoş a. v. **haidoş.**

hal n. stare (rea, proastă), situaţie (jalnică): *şi să treci la cela mal, ţara să ţi-o scoţi din hal.* MAT.; *am ajuns în halul morţilor.* AL.; **într-un hal fără** (de) **hal**, într-o stare foarte proastă: *abia am terminat zugrăvitul şi casa e într-un hal fără hal.* GHEŢIE; **în aşa hal** (că ...), în aşa măsură (că ...); **a nu avea hal să ...**, a nu fi în stare, a nu putea să ...: *şi-n-adins m-am lăudat că n-ai hal să-mi fii bărbat.* POP. [Din turc. *hal*].

halageá, halagele f. (reg.) găligie mare, tămbălău: *dar tu, cînd ne-i întinde halageaua nunţii?* DELAVR. [Et. nec.; cf. *gălăgie*].

haláică, halaice f. (înv.) sclavă a unei hanîme: *l-ale halaicei cîntece de dor.* BOL. [Din turc. *halayik*].

halăj, halaje n. remorcare pe un canal a unei plute, a unui şlep etc. [Din fr. *halage*].

halál interj. **1.** exclamaţie care exprimă admiraţia; **2.** (urmat de prep. *de* şi de un substantiv) ferice de ...: *halal de cine-i tînăr şi are bani mulţi!* AL.; (iron.) *halal de bieţii împricinaţi.* AL.; **halal mie** (sau **ţie** etc.) sau **halal să-mi** (sau **să-ţi** etc.) fie, să-mi (sau, să-ţi etc.) fie de bine; bravo: *de i-ar împinge păcatul să-mi deschidă uşa, halal să-mi fie!* CR. // a. binecuvîntat: *copilul numai ce mănîncă e halal.* PANN; (iron.) *halal nepot!* [Din turc. *halal* „permis, legitim"].

halastînca f. (reg.) stambă; alestînca: *o rochie de halastînca.* AL. [Din rus. *holstinka* „pînză de Holstein"].

halát[1], halate n. **1.** haină comodă lungă şi largă care se poartă în casă: *în halat şi cu fes cusut în cap.* AL.; **2.** haină protectoare din pînză: *doi sau chiar trei bărbaţi în halate albe îl examinau.* GHEŢIE; **3.** haină lungă şi largă purtată de orientali. [Din bulg., rus. *halat*].

halát[2], halaturi n. (reg.) funie groasă; parîmă. [Din turc. *halat*].

halát[3], halaturi n. (reg.) scule, unelte: *halaturi, ciocane, unelte.* CR. [Din turc. *alat* „instrument"].

hálă[1], hale f. **1.** piaţă (acoperită) unde se vînd produse alimentare: *hala centrală;* **hală de vechituri**, loc unde se vînd lucruri vechi; talcioc; (fig.) *teoria a fost de mult trecută la hala de vechituri mult încăpătoare a ficţiunilor.* BL.; **2.** sală de dimensiuni foarte mari (în care este o expoziţie, un atelier etc.). [Din fr. *halle*, germ. *Halle*].

hálă[2], hale f. **1.** (înv.) balaur, monstru (marin); **2.** (reg.) vijelie, uragan; talaz: *în sticlirea feerică a halelor mării, istorisea zeilor germanici nenorocirea.* CĂL.; **3.** (înv.) faptă care îngrozeşte; (şi: **ală**). [Din sb. *hala*].

halău, halale şi **halăie** n. (reg.) plasă de prins peşte: *ia halăul şi vezi de-i putea să prinzi vreo fiţă de peşte.* ISP.; *ceilalţi oşteni coborîseră cu halăie la bălţile Dniprului.* SAD. [Din magh. *háló*].

hálbă, halbe f. pahar (cu coadă) de jumătate de litru pentru bere: *o halbă de bere.* ISP. [Din germ. *Halbe*].

halcá, halcale f. **1.** verigă, cerc (de metal): *verige sau alcale de aur.* OD.; **2.** joc oriental care consta din trecerea suliţei în fugă printr-un cerc de fier: *mîni ies turcii la halca.* POP.; (şi: **alca**). [Din turc. *halka* „inel"].

hálcă, hălci f. **1.** bucată mare de carne (sau din alt aliment): *o halcă de pastramă.* CAR.; (fig.) **halcă de pămînt**, bucată de pămînt; ogor: *i-ar prinde şi lui bine o halcă de pămînt.* REBR. [Din magh. *halk*].

háldă, halde f. **1.** loc unde se depozitează sterilul şi deşeurile de la exploatări miniere sau din uzinele siderurgice: *transportul oamenilor şi uneltelor, îndepărtarea sterilului la haldă le facem cu vagoane adevărate.* CĂL.; **2.** (p. ext.) material depozitat într-un astfel de loc. [Din germ. *Halde*].

haldeán, ~eni, haldeană, ~ene a. (înv.) caldean: *află de la astrologii haldeeni că fiul său Ioasaf va trece ... la legea prigonită.* CĂL. [*(C)haldeea* + *-ean*].

haldéic, ~ci, haldeică, ~ce a. (rar) caldean: *rugăciuni scrise cu slove haldeice.* SAD. [Din germ. *chaldäisch*].

haldeiéşte adv. (înv.) ca haldeii, în felul haldeilor: *numele lui Daniil, ce i s-au dat haldeieşte, iaste ca o cunoştinţă de preste samă cinste.* DOS. [*Haldeu* + *-eşte*].

haldéu, haldei m. (înv.) **1.** caldean: *iubindu-te, am făcut voia ta asupra Vavilonului, ca să rădic sămînţa haldeilor.* BIBLIA; **2.** poreclă dată de călugări preoţilor de mir: *dar ştii că m-ai ars, haldeule?* CR. [Din gr. mod. *chaldatós*, sl. *halăinŭ*].

hále interj. v. **halea**[1].

hálea[1] interj. strigăt cu care se mînă gîştele, raţele sau curcile: *la coteaţă!... – hale raţă!* AL.; (şi: **hale**). [Onomat.].

haleá[2] a. invar. (înv.) care este în serviciu, în funcţie, în activitate: *boierii cei halea stau împrejurul domnului.* GHICA. [Din turc. *haljá*].

haleálă, haleli f. (fam.) mîncare, alimente. [*Hali* + *-eală*].

halea-málea f. joc de copii cu mingea. [Et. nec.].

halebárdă, halebarde şi (înv.) **halebărzi** f. lance terminată cu un vîrf de fier, prevăzut pe o parte cu o secure, iar pe partea opusă cu un cîrlig: *alebărzi mult oţelite.* NEGR.; *străjerii, cu cască şi halebardă, priveau măreţi lumea paşnică.* SAD.; (şi: **alebardă**). [Din fr. *hallebarde*].

halebardiér, halebardieri m. soldat înarmat cu o halebardă: *castelul ei păzit de-un halebardier era o şură naltă cu negre uşi de fier.* CĂL.; (şi: **alebardier**). [Din fr. *hallebardier*].

haléná, halene f. **1.** aer care iese din plămîni prin expiraţie; **2.** respiraţie grea, cu miros neplăcut. [Din fr. *haleine*].

half, halfi m. (rar) jucător mijlocaş la fotbal. [Din engl. *half*].

half-time [haltáim] n. repriză sportivă. [Cuv. engl.].

halí, halesc vb. **1.** (fam.; tr. şi intr.) a mînca (lacom şi repede): *o dat-o şi hăleşte şi nu zice nemica.* CR.; **2.** (reg.; tr.) a prinde mingea din zbor. [Din ţig. *halo*].

halieútic, ~ci, halieutică, ~ce a. care ţine de halieutică. [Din fr. *halieutique*].

halieútică f. **1.** arta pescuitului; pescuit; **2.** tratat de pescuit. [Din lat. *halieutica*, fr. *halieutique*].

halimá, halimale f. **1.** întîmplare complicată, cu multe peripeţii: *o halima întreagă şi plină de minuni.* AL.; **2.** colecţie de poveşti orientale cu multe peripeţii: *sta între două perini mari de stofă alături de o halima grecească.* CĂL. [Din gr. mod. *halimá*].

halípă, halipe f. (reg.) haină ruptă. [Din urc. *halepa* „nenorocire"].

halít, halituri n. sare gemă. [Din germ. *Halit*].

haló, halouri n. **1.** zonă luminoasă circulară care apare uneori în jurul Soarelui sau Lunii: *se răsfrîngea în văzduh, asemenea unui halo înşelător, strălucirea zecilor de becuri aprinse.* GHEŢIE; (fig.) *orice idee magică are pentru el un sîmbure de sens înconjurat de un întreg halo de subînţelesuri.* BL.; **2.** aureolă care înlocuieşte, pe o placă sensibilă, imaginea fotografică a unui punct foarte luminos. [Din fr. *halo*].

halocromíe f. (chim.) fenomen de colorare a unor compuşi organici cînd se transformă în săruri. [Din fr. *halochromie*].

halofíl, ~i, halofilă, ~e a. (biol.) care se dezvoltă în mediu sărat: *microorganisme halofile.* [Din fr. *halophile*].

halofítă, halofite a. şi f. (plantă) care creşte pe solurile sărate. [Din fr. *halophyte*].

halogén, halogeni m. element chimic (fluor, clor, brom, iod) care are proprietatea de a forma săruri prin combinare directă cu metalele. [Din fr. *halogène*, germ. *Halogene*].

halogená, halogenez vb. (tr.) a supune un compus organic reacţiei de introducere a halogenilor în moleculă. [Din fr. *halogéner*].

halogenáre, halogenări f. acţiunea de a halogena şi rezultatul ei. [V. *halogena*].

halogenúră, halogenuri f. (chim.) compus al unui halogen cu un alt element chimic. [Din fr. *halogénure*].

halografíe, halografii f. (chim.) descriere a sărurilor. [Din fr. *halographie*].

haloíd, ~zi, haloidă, ~e a. (chim.) care este compus dintr-un halogen şi un metal: *săruri haloide.* [Din fr. *haloïde*].

halóimăs n. (fam.) învălmăşeală, harabură, bramureală, vălmăşag, amestecătură; (şi: **haloimis**). [Et. nec.].

halóimis n. v. **haloimăs.**

haloizít, haloizite n. silicat natural hidratat de aluminiu cu luciu mat. [Din fr. *halloysite*].

halomórf, ~i, halomorfă, ~e a. (geol.) bogat în sare: *rocă halomorfă.* [Din fr. *halomorfe*].

haloplanctón, haloplanctonuri n. plancton care trăieşte în ape sărate. [Din engl. *haloplancton*].

halstúc n. v. **halstuh.**

halstúh, halstuhuri n. (germanism) **1.** fular; **2.** cravată: *cumpără haine ca lumea: pălărie, jiletcă, ... gulere, halstuce, în locul uniformei de cadet.* CĂL.; (şi: **halstuc**, pl. **halstuce**). [Din germ. *Halstuch*].

halt interj. stai!, opreşte! [Cuv. germ.].

háltă, halte f. **1.** staţie mică de cale ferată; **2.** oprire, popas: *după un ceas, hotărîră o haltă.* GHEŢIE; **a face haltă**, v. **face**; **3.** (mil.) scurtă oprire a trupelor în marş, pentru odihnă şi pentru ajustarea echipamentului: *în marşuri, mai ales, la fiecare haltă, gîlgîia un gît de rom.* SAD. [Din germ. *Hallte*(*stelle*)].

hálteră, haltere f. **1.** aparat alcătuit din discuri metalice legate printr-o bară, folosit în atletism: *la orele de gimnastică, ridică haltera de optzeci de*

G H

kilograme ca pe un fulg. GHEŢIE; **2.** (la pl.) sport practicat cu acest aparat. [Din fr. ***haltère***].

halterofíl, halterofíli m. persoană care practică sportul cu haltere. [Din fr. ***haltérophile***].

haluciná, halucinez vb. (tr. şi intr.) a avea sau a face să aibă halucinaţii. [Din fr. ***halluciner***, it. ***allucinare***].

halucinánt, ~ţi, halucinantă, ~e a. **1.** care provoacă halucinaţii: *au provocat ... masacrele de halucinantă amintire.* PETR.; *sînt şi aici insule de poezie, constînd în viziuni halucinante.* CĂL.; **2.** (fig.) impresionant, uluitor: *procesul pare cam stupid fiindcă ne pune într-o lume iluzorie sau halucinantă.* BL. [Din fr. ***hallucinant***].

halucinăre, halucinări f. acţiunea de a halucina şi rezultatul ei. [V. ***halucina***].

halucinát, ~ţi, halucinată, ~e a. şi m., f. (persoană) care are halucinaţii: *privind-o fix, ca un halucinat, s-aşază pe scaun.* VLAH.; *el e îndeosebi un auditiv halucinat, obsedat de ecouri.* CĂL. // a. **1.** închipuit: *individul uman se transpune de la sine ... în stare de vis sau excepţional într-o zare halucinată.* BL.; **2.** care produce halucinaţii, care halucinează: *Hogaş are nu numai ochiul halucinat, ... ci şi toate simţurile iritate.* CĂL. [V. ***halucina***; cf. fr. ***hallucinné***].

halucinatóriu, ~ii, halucinatorie, ~ii a. **1.** care provoacă halucinaţii; halucinant: *cade în aceleaşi fobii halucinatorii ca şi Zibal.* CĂL.; **2.** care ţine de halucinaţie: *el are o înfricoşare religioasă de geologicul gol, care-i dă o percepţie halucinatorie a singurătăţilor virgine.* CĂL.; (adv.) *el îşi vedea halucinatoriu şi mitologia la care se ataşase cu tot spiritul său.* BL. [Din fr. ***hallucinatoire***].

halucinăţie, halucinaţii f. **1.** impresie falsă de a vedea sau de a auzi lucruri inexistente: *s-a aprins de o febră lăuntrică ce-i ascuţea simţurile pînă la halucinaţie.* BL.; **2.** produs al acestei impresii; nălucire: *aici sensaţiunea este de tot internă, ceea ce în grad mai pronunţat ajunge la o alucinaţiune.* EM.; (şi: (înv.) **halucinaţiune, alucinaţie, alucinaţiune**). [Din fr. ***hallucination***, lat. ***hallucinatio, -onis***].

halucinaţiúne f. v. halucinaţie.

halucinogén, ~i, halucinogenă, ~e a. şi n. (substanţă) care produce halucinaţii: *preparat halucinogen.* [Din fr. ***hallucinogène***].

halucinóză, halucinoze f. (med.) stare patologică caracterizată de halucinaţii recunoscute de bolnav ca stări anormale. [Din fr. ***hallucinose***].

halvá, (rar) **halvale** f. produs alimentar dulce făcut din tahîn sau floarea-soarelui şi zahăr: *acu o mîncat o oca de masline ş-o putină de halva.* AL. [Din turc. ***halva***].

halvagíu, halvagii m. (rar) persoană care prepară sau vinde halva: *dumnealui a fost halvagiu vestit peste Dunăre.* AL. [Din turc. ***helvaci***].

halviţár, halviţari m. persoană care prepară sau care vinde halviţă: *un biet halviţar.* AL.; (şi: **alviţar**). [***Halviţă*** + ***-ar***].

halvíţă f. produs alimentar dulce preparat din nuci, zahăr, miere şi amidon: *doborît la pămînt, Bălcescu îşi apără cu energie alviţa.* CĂL.; *halviţa nu e decît o halva de nuci;* (şi: **alviţă**). [***Halva*** + ***-iţă***].

ham[1] interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită lătratul cînelui: *ham! ham!* [Onomat.].

ham[2]**, hamuri** n. **1.** ansamblu de curele sau de funii cu care se înhamă calul: *doi cai, unul alb şi unul murg, şi cu hamuri de tei.* NEC.; **cal de ham**, cal de tracţiune; **gură de ham**, v. **gură**; **a trage la ham**, a trăi muncind din greu; a duce viaţă grea; **2.** acţiunea de a trage vehicule: *doi căluţi pagi ... erau cei mai buni la ham.* SAD. [Din magh. ***hám***].

hamác, hamacuri şi **hamace** n. pat suspendat făcut dintr-o bucată de pînză sau de plasă şi folosit în aer liber sau în încăperi mici: *să mă lungesc puţin, pe coastă dulce şi concavă, de pare-o pînză verde de hamac.* PETR.; (fig.) *în plasa gîndurilor mele ţi-am prins imagina ..., o adiere poate s-o desprindă din luminosul ei hamac.* TOP. [Din fr. ***hamac***].

hamádă, hamade f. podiş deşertic (din Sahara) acoperit de pietre colţuroase. [Din fr. ***hamade***].

hamadriádă, hamadriade f. (în mitologia greacă) nimfă a pădurii care se credea că se naşte şi moare o dată cu arborele în care îşi avea sălaşul. [Din fr. ***hamadryade***].

hamál, hamali m. muncitor care transportă poveri în porturi sau în gări: *cărătorii sau hamalii portului umblau în sus şi în jos.* OD.; **ca un hamal**, din greu, pînă la istovire: *a munci ca un hamal;* (şi: **mahal**). [Din turc. ***hamal***].

hamalîc, hamalîcuri n. (înv.) **1.** (la sg.) meseria hamalului; **2.** muncă de hamal; (p. ext.) muncă grea, istovitoare. [Din turc. ***hamalık***].

hamám n. (înv.) baie turcească cu abur uscat. [Din turc. ***hammam*** „baie"].

hambác, hambacuri n. (înv.) tabla înmulţirii; abac. [Din gr. mod. ***ámpakos*** „calcul"].

hambár, hambare n. **1.** magazie pentru cereale: *scutură hambarele, măturâ coşarele.* POP.; *ambarele şi şoaprele.* OD.; **2.** (reg.) ladă mare de lemn în care se păstrează făina sau cerealele: *carnea de la cuhnie şi pînea de hambar.* NEGR.; **3.** loc de depozitare a mărfurilor pe un vapor: *unul din filosofi, subt camara corăbiei aflîndu-se şi uşa hambariului închizîndu-se, de apă nedodeit au rămas.* CANT.; (şi: (înv.) **hambariu**, (reg.) **ambar, hîmbar**). [Din magh. ***hambár***, bulg. ***hambar***].

hambarăş, hambaraşe n. (reg.) ladă în care curge făina la moară. [***Hambar*** + ***-aş***].

hamburger, hamburgeri [hámburgăr] m. chiftea plată prăjită care se serveşte pusă într-o chiflă. [Din fr., engl. ***hamburger***].

hambáriu n. v. hambar.

haméi m. plantă erbacee căţărătoare ale cărei inflorescenţe sînt folosite la fabricarea berii (*Humulus lupulus*): *dintr-o bute mare, acoperită cu iederă şi hamei, izvora prin cep ... un rîuleţ.* CĂL.; (şi: (reg.) **hămei, hemei**). [Din sl. ***chmelĭ***].

hameleón m. v. cameleon.

hámiş, ~i, hamişă, ~e a. (reg.) **1.** şiret, viclean: *luna, hamişa, zice zău că n-o jura.* POP.; **2.** fals, prefăcut: *o scrisoare hamişă.* [Din magh. ***hamis***].

hamític, ~ci, hamitică, ~ce a. care aparţine vechilor hamiţi; **limbi hamitice**, grup de limbi vorbite în nordul şi în estul Africii. [Din fr. ***hamitique***].

hamíţi m. pl. grup de popoare înrudite din nordul şi din estul Africii: *morţii inspiră hamiţilor numai oroare.* BL. // a. care ţine de aceste popoare; referitor la aceste popoare; hamitic: *s-a angajat să ilustreze cele două tipuri prin cultura hamită şi prin cea etiopă.* BL. [Din fr. ***Chamites***].

hamlétic, ~ci, hamletică, ~ce a. specific piesei sau personajului Hamlet din piesa lui W. Shakespeare: *nu venise aici la această hamletică oră ca să asculte o prelegere asupra fraţilor din Pind.* VINEA; (adv.) *porni din nou, dar cu ochii în trotuar, hamletic de încet şi de absorbit.* VINEA. [***Hamlet*** n. pr. + ***-ic***].

hamletiza, hamletizez vb. (intr.) a face din orice lucru o dilemă: *sacrificarea lui Văleanu, care de altfel hamletizează în toată regula, îi apare prea dură.* CĂL. [***Hamlet*** n. pr. + ***-iza***].

hamsíe, hamsii f. mic peşte marin care se consumă mai ales conservat (*Engraulis encrassicholus*): *nadele semănau aidoma cu fiţişoarele hamsiilor.* VOIC. [Din gr. mod. ***hampsí***].

hámster, hamsteri m. mamifer rozător cu blană preţioasă (*Cricetus ericetus*). [Din germ. ***Hamster***].

hamút, hamuturi n. (înv.) parte a hamului care trece peste gîtul calului: *hamuturile de pe caii lor.* OD. [Din rus. ***homut***].

hamzá, hamzale f. (reg.) scocul morii. [Et. nec.].

han[1]**, hanuri** n. local cu ospătărie, la marginea drumurilor sau la periferia oraşelor, unde pot fi găzduiţi peste noapte drumeţii: *un han de la capul podului Mogoşoaii.* GHICA. [Din turc. ***han*** „casă"].

han[2]**, hani** m. (înv.) conducător al tătarilor (din Crimeea): *slujitorii hanului îşi potriviseră înfăţişarea după aceea a stăpînului lor.* SAD.; *te calcă hanii tătăreşti şi urdiile turceşti.* POP. [Din turc. ***hân***].

hanáp, hanapuri n. cupă de lemn, de metal etc. bogat ornamentată, folosită în evul mediu pentru băut: *unii împărţeau hanapuri, alţii turnau în ele bere.* SAD. [Din fr. ***hanap***].

hanát, hanaturi şi **hanate** n. stat, teritoriu condus de un han[2]. [***Han***[2] + ***-at***].

hándbal n. joc sportiv în care jucătorii din două echipe încearcă să introducă mingea cu mîna în poarta adversă. [Din engl. ***hand-ball***].

handbalíst, ~şti, handbalistă, ~e m., f. sportiv care practică handbalul. [***Handbal*** + ***-ist***].

handbalístic, ~ci, handbalistică, ~ce a. care se referă la handbal, care aparţine handbalului. [***Handbal*** + ***-istic***].

handicáp, handicapuri n. **1.** (sport) avantaj acordat unui concurent inferior; **2.** totalitate a punctelor cu care o echipă a fost pusă în inferioritate de echipa învingătoare; **3.** (fig.) dificultate, piedică, dezavantaj; **4.** infirmitate, deficienţă (senzorială, motorie sau mintală) a unei persoane. [Din engl., fr. ***handicap***].

handicapá, handicapez vb. (tr.) **1.** a avea sau a-şi crea un avantaj asupra adversarului într-o întrecere, într-o competiţie sportivă; **2.** (fig.) a pune în inferioritate pe cineva; a stînjeni activitatea cuiva. [Din fr. ***handicaper***].

handicapáre, handicapári f. acţiunea de a handicapa şi rezultatul ei. [V. ***handicapa***].

handicapát, ~ţi, handicapată, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care are o infirmitate, o deficienţă; **2.** (persoană sau echipă) care se află în dezavantaj într-o întrecere (sportivă); **3.** (stat, colectivitate etc.) care se află într-o stare de inferioritate (economică). [V. ***handicapa***].

hándra adv. (reg.) fără rost, fără scop: *a umbla handra.* [Et. nec.].

handralău, handralăi m. (depr.) flăcău (neserios), hoinar; vandrălău: *o văd pe Aranka după colţul străzii cu un handralău.* GHEŢIE; *handralăul ăsta umblă tot timpul după fete;* (adv.) **a umbla handralău**, a hoinări, a umbla de colo pînă colo. [Cf. magh. ***vándarló***].

handraléla adv. **a umbla handralela**, a umbla fără ţintă, în dorul lelii. [***Handră*** + ***lela***].

hándră, handre f. zdreanţă; **a lua (o haină) la handră**, a purta (o haină) pînă se rupe; **a se lua în handră**, a se întovărăşi la rele. [Din magh. ***handra*** „zdreanţă"].

handróc n. v. androc.

handset, handseturi [héndset] n. **1.** parte a telefonului care se apucă cu mîna pentru a vorbi sau a asculta; receptor; **2.** dispozitiv de control al unui echipament electronic. [Cuv. engl.].

hang, hanguri n. **1.** (reg.) instrument sau parte a unui instrument muzical cu rol de a acompania: *cobze şi-alte hanguri, glas de fluier şi cimpoi.* COŞB.; **2. a ţine hangul, a)** a acompania, a ţine isonul: *iară cobza ţine hangul.* EM.; (fig.) *toată suflarea*

şi făptura de prim-prejur îi ţinea hangul. CR.; **b)** a încuraja, a fi de partea cuiva: *tu le dai nas şi le ţii hangul.* CR. [Din magh. ***hang*** „ton"].

hangán, hangani m. (**porumb hangan**) specie de porumb de munte cu ştiulete mare şi boabele galbene-roşcate. [***Hangu*** n. pr. + *-an*].

hangár, hangare n. construcţie mare destinată adăpostirii sau reparării unor maşini (avioane, tractoare etc.). [Din fr. ***hangar***].

hangér, hangere şi (pop.) **hangeruri** n. pumnal mare şi încovoiat, care se purta la brîu: *cu hanger bogat la sîn.* POP. [Din turc. ***hancer***].

hangioáică, hangioaice f. hangiţă: *hangioaica le aduse o tigaie de jumări de ouă.* PETR. [***Hangiu*** + *-oaică*].

hangíţă, hangiţe f. soţie de hangiu; proprietară a unui han[1]; hangioaică: *hangiţa iese-n uşă, bucuroasă de cîştig.* TOP. [***Hangiu*** + *-iţă*].

hangíu, hangii m. persoană care ţine un han[1]: *hangiul e datoriu să închidă uşile.* C. [Din turc. ***hancı***].

hanîmă, hanîme f. (înv.) femeie din aristocraţia turcă: *cînta din gură şi din tambură întocmai ca o hanîmă de sarai.* FIL. [Din turc. ***hanem*** „prinţesă, fiică de han"].

hanîţ, hanîţuri n. demnitatea de han[2]: *de-l va milui Împărăţia cu hanîţul Crîmului.* KOG. [Din turc. ***hanlyk***].

hanorác, hanorace n. haină scurtă din pînză deasă (impermeabilă), prevăzută cu glugă (şi folosită în excursii sau în anumite competiţii sportive). [Din fr. ***anorak***].

hános m. (reg.) anason (*Pimpinella anisum*). [Din magh. ***anis***].

hánsă, hanse f. asociaţie comercială occidentală în evul mediu. [Din germ. ***Hansa***, fr. ***hanse***].

hanseátic, ~ci, hanseatică, ~ce a. al hansei, de hansă, referitor la hansă: *mai tîrziu, ei vor stabili legături şi cu oraşele hanseatice.* BL.; *liga hanseatică.* [Din germ. ***hanseatisch***].

han-tătár, han-tătari m. **1.** hanul[2] tătarilor: *vin de cel din vremea lui han-tătar.* AL.; *cei din urmă par a fi fost hantatarii lui Ţakas.* EM.; **2.** (p. ext.) dracul, naiba: *du-te la han-tătar!* [***Han***[2] + ***tătar***].

hantélă, hantele f. greutate de metal de 1-5 kg, compusă din două sfere unite printr-un mîner, folosită pentru gimnastică. [Din germ. ***Hantel***].

hántru, hantri m. unitate de măsură convenţională, care reprezintă echivalentul energetic corespunzător executării cu tractorul a unei arături normale pe suprafaţa de un hectar. [***H***(*ectar*) + ***a***(*rătură*) + ***n***(*ormală*) + ***tr***(*actor*)].

hánţă[1], **hanţe** f. (reg.) haină (ruptă), zdreanţă: *uite cum umblu, de n-am şi eu o hanţă pe mine.* PETR. [Cf. ucr. ***hanca*** „mîrţoagă"].

hánţă[2], **hanţe** f. (reg.) **1.** gură; voce; **bun de hanţă,** guraliv; **2.** lătrat: *cîte-o hanţă de cîine.* MACED. [Et. nec.].

hanţúşcă, hanţuşte f. (reg.) fată vioaie, sprintenă: *o hanţuşcă de fată.* NEGR. [Et. nec.].

háos, haosuri n. **1.** (mit.) stare de neorînduială absolută a elementelor universului înainte de momentul creaţiei: *din a haosului văi, ... vedea, ca-n ziua cea dentîi, cum izvorau lumine.* EM.; **2.** (fig.) confuzie, dezordine: *în haosul cel mare de negru întuneric.* AL.; (şi: (înv.) **caos**). [Din lat., fr. ***chaos***, germ. ***Chaos***].

haótic, ~ci, haotică, ~ce a. **1.** (mit.) care ţine de haos, referitor la haos: *presupune la începutul lucrurilor o fază haotică.* BL.; (subst. n.) *e lipsit de înţelegerea fantasticului, haoticului, enigmaticului şi a tot ce depăşeşte graniţa priceperii de toate zilele.* CĂL.; **2.** dezordonat, confuz: *reacţiunea aceasta implica totuşi apercepţia unui fenomen unitar într-o masă de aparenţe haotice.* BL.; *idei haotice.* [Din fr. ***chaotique***, germ. ***chaotisch***].

hap[1], **hapuri** n. **1.** (pop.) medicament de forma unei bile mici pentru a putea fi înghiţit uşor: *la tot ceasul lua hapuri.* NEGR.; **2.** (fig.) lucru neplăcut; **a înghiţi hapul,** a răbda un lucru neplăcut: *hapul ... ce te făcui să înghiţi.* OD. [Din turc. ***hap***].

hap[2] interj. cuvînt care imită zgomotul produs la apucarea sau înghiţirea rapidă a ceva: *el îmbuca iute, hap! hap!* ISP. [Onomat.].

hápax, hapaxuri n. (**hapax legomenon**) cuvînt cu o singură apariţie; (p. ext.) lucru spus o singură dată. [Din fr. ***hapax legomenon***].

hápcă, hapce f. cîrlig de undiţă de 8-10 cm, folosit la pescuitul somnului; **cu hapca,** cu de-a sila, cu forţa: *ai avea poftă să le răşlueşti o parte de pămînt ... cu hapca.* AL.; **a lua cu hapca,** a lua cu de-a sila, pe nedrept: *ia apa şi smicelele cu hapca.* CR. [Din bulg. ***hapka***].

hapcíu interj. cuvînt care imită zgomotul produs de strănut. [Onomat.].

háplea m. **1.** om nătărău, prostănac: *aşa haplea mai rar.* CAR.; **2.** om lacom la mîncare. [Din bulg. ***hapljo***].

haplofáză, haplofaze f. (biol.) stare a celulelor sexuale în care nucleele au numai jumătate din numărul de cromozomi caracteristic celulelor somatice. [Din fr. ***haplophase***].

haploíd, ~zi, haploidă, ~e a. (biol.) care posedă numai jumătate din numărul normal de cromozomi. [Din fr. ***haploïde***].

haploídie, haploidii f. (biol.) stare a organismelor haploide. [Din fr. ***haploïdie***].

haplología, haplologii f. (lingv.) suprimare a unei silabe identice sau asemănătoare cu o silabă vecină din acelaşi cuvînt sau din cuvinte învecinate (ex.: *coane* din *cucoane, măligă* din *mămăligă*). [Din fr. ***haplologie***, germ. ***Haplologie***].

happy-end, happy-enduri [hépi end] n. sfîrşit fericit al acţiunii unui film, unei opere dramatice etc. [Din engl. ***happy-end***(*ing*)].

hapsîn, ~i, hapsînă, ~e a (şi subst.) **1.** lacom (de bani, de mîncare etc.): *moşneagul, pofticios şi hapsîn, se ia după gura babei.* CR.; **2.** răutăcios, hain: *măi, că hapsîn îi şătrarul.* AL.; **3.** (reg.; despre oi) care stă rău la muls. [Din magh. ***hapsi*** „lacom"].

har, haruri n. **1.** (înv.) calitate, însuşire, graţie: *a frumuseţii haruri goale, ce simţirile-i adapă.* EM.; **2.** dar, ajutor dumnezeiesc (care determină facerile de bine): *făpturile par atînse de un invizibil har divin.* BL.; **3.** putere acordată preoţilor pentru a oficia actele de cult; **4.** talent, vocaţie: *de carte n-am nevoie, Maica Domnului înzestrîndu-mă cu har de a şti toate pe de rost ca apa.* SAD. [Din sl. ***charĭ***].

harabá, harabale f. (reg.) **1.** căruţă mare pentru călători: *ne-a asurzit în harabaua cea jidovească de la Roman.* AL.; **2.** căruţă mare pentru transportat mărfuri, cereale etc.: *scutura, harabale încărca şi la moară le ducea.* POP.; *li se aduc douăsprezece harabale cu pîne.* CR. [Din turc. ***araba***].

harababúră, harababuri f. **1.** dezordine, învălmăşeală de lucruri: *văzu o arababură de nu-i mai da nimeni de căpătîi.* ISP.; **2.** (fig.) încurcătură; (şi: (înv.) **arababură**). [Din gr. mod. ***allabábulla***].

harabagíe f. (reg.) căruşie: *harabagia ... e mai bună.* CR. [***Harabagiu*** + *-ie*].

harabagíu, harabagii m. (reg.) căruţaş, cărăuş: *Moş Nichifor era harabagiu.* CR. [Din turc. ***arabacı***].

harabăie, hărăbăi f. **1.** casă, încăpere, curte etc. mare: *în toată harabaia de curte locuia numai Dumitru Ciulici cu familia.* REBR.; **2.** vehicul mare. [Din turc. ***harabe***].

harachíri n. sinucidere prin spintecarea pîntecelui, practicată în Japonia: *scandalizat, cere un brici să-şi facă harakiri.* CĂL.; (scris şi: *harakiri*). [Din fr. ***hara-kiri***].

hărăci, haraciuri n. (înv.) tribut anual pe care îl plăteau turcilor ţările creştine vasale: *acei care strîng haraciul ... să nu supere pe locuitori* (a. 1792). URIC.; *au plătit în tot anul haraciul.* BĂLC. [Din turc. ***harac***].

harág m. v. **arac.**

haraimán n. (reg.) zgomot mare; vacarm: *m-am deşteptat într-un haraiman de glasuri întărîtate.* VOIC. [Et. nec.].

harám, haramuri n. **1.** vită slabă; mîrţoagă, gloabă: *häis, ţa, haram la plug!* AL.; *haramu-i cu nărav.* AL.; **2.** (p. gener.) animal de talie mare; vită: *asemenea dulău... o să se facă cît un haram.* SAD.; **3.** pradă, jaf; **de haram, a)** la voia întîmplării, fără stăpîn; **b)** degeaba, de pomană: *vrei să-ţi mănînc banii de haram?* AL.; **a mînca haram,** a vorbi fără rost, a vorbi în dodii: *măi, tartorule, nu mînca haram şi spune drept, tu eşti Gerilă?* CR. // a. blestemat, afurisit: *copilul ce îmbracă e haram.* PANN. // adv. nemeritat, degeaba: *după cum haram veniră, astfel şi haram s-au dus.* PANN. // interj. vai: *haram de capul vostru!* CR. [Din turc. ***haram*** „oprit, prohibit, necurat"].

harambáşă, harambaşi m. (înv.) căpitan de hoţi sau de haiduci: *harambaşa mi-o asculta.* POP. [Din turc. ***haram-başı***].

haramín, haramini m. (înv.) **1.** hoţ de codru; haiduc: *voi, vitejilor, haraminilor!* POP.; **2.** om rău, crud: *nu m-a prins melianul şi haraminul de Trăsnea.* CR.; (şi: **aramin**). [Din turc. ***haramî***].

haráncă, hărănci f. (reg.) femeie rea; zgripţuroaică: *din ţigănie de la capul satului roiau... toţi bărbaţii şi toate femeile, pînă la hărăncile cele bătrîne.* AG. [Et. nec.].

haráp m. v. **arap.**

hara-pára f. (reg.) **a face (o) hara-para,** a provoca învălmăşeală, a vînzoli: *cu dracii ... ai făcut hara-para.* CR. [Onomat.].

harápnic, harapnice f. (reg.) bici mare, cu coadă scurtă şi cu pleasnă care să pocnească tare: *îi mîna cu un harapnic ce-n urma lor pocneşte.* AL.; (fig.) *m-au plesnit peste chip, m-au vărgat harapnicele vijeliei.* VIERU. [Din pol. ***harapnik***].

harár, harare n. (reg.) **1.** sac din păr de capră: *bate turcii de-i omoară şi mi-i bagă prin harare de mi-i dă pe Olt la vale.* POP.; **2.** ţesătură groasă şi rară din păr de capră. [Din turc. ***harar***].

harbúz, harbuji m. (reg.) pepene verde: *am şi înjunghiat cîţiva harbuji într-ales.* CR.; *în troleibuz s-a urcat cu un harbuz.* VIERU. [Din turc. ***harbuz***].

harbuzărie, harbuzării f. (reg.) teren cultivat cu pepeni: *furînd noaptea harbujii şi zămoşii de prin harbuzării.* AL. [***Harbuz*** + *-ărie*].

harbuzésc, ~şti, harbuzeáscă, ~eşti a. (reg.) **pere harbuzeşti,** soi de pere gălbui, zemoase, foarte dulci; **păr harbuzesc,** păr care face astfel de pere. [***Harbuz*** + *-esc*].

harcă, harcaie f. (reg.) întăritură de pămînt înălţat pe care se fixează tălpile caselor ţărăneşti. [Din turc. ***arka*** „spate, sprijin"].

hárcea-parcea adv. în mici fărîme, în bucăţi: *să mi-l faceţi harta-parta.* ISP.; (şi: (reg.) **harta-parta**). [Din turc. ***parça-parça*** „bucată cu bucată"].

hárchină, harchine f. (reg.) bucată mare (de mămăligă, de slănină etc.): *scoţînd o hrincă înghe-ţată din desagi, pîrpălind-o pe jăratic şi dîndu-ne şi nouă cîte o harchină.* CR. [Et. nec.].

hard, harduri n. hardware. [Prescurtat din ***hardware***].

hárd-disc, hard-discuri n. (cib.) disc magnetic rigid cu o mare capacitate de a stoca informaţii. [Din engl. ***hard-disk***].

hardpán, hardpane n. strat impermeabil (format din oxizi de fier) pe care nu-l pot străbate rădăcinile plantelor. [Din engl. ***hard pan***].

hard rock n. stil în muzica uşoară şi de jaz caracterizat prin intensităţi sonore puternice şi obsedante. [Cuv. engl.].

hardughíe, hardughii f. **1.** clădire sau încăpere mare, veche şi dărăpănată: *vama era o hardughie ruinată.* AL.; **2.** (fig.) lucru mare, hodorogit, învechit: *era bătrîn ..., cam hardughie.* AL. [Din gr. mod. ***hartopiía***].

hardughít, ~ţi, hardughită, ~e a. hodorogit, rablagit: *cît sînt de bătrînă şi de hardughită.* AL. [***Hardughie*** + ***-it***].

hardware [hárdueăr] n. (cib.) structură fizică a unui sistem de calcul electronic; hard. [Cuv. engl.].

hareă f. (înv.) ţesătură groasă din mătase cu ape: *harea de Hio.* [Din turc. ***haré***].

haréci interj. (înv.) strigăt cu care conducătorul unei licitaţii invita publicul sau anunţa adjudecarea unui bun: *areci! ... o dată, de două ori, cine dă mai mult?* FIL.; *telalul strigă îndată: zece galbeni fata giudeţul! cine dă mai mult? una, două, trei, hareci!* AL. // n. **1.** preţ dobîndit de un lucru la licitaţie: *de se va vinde vreun lucru cu sultanmezat, poate să adaogă la hareci.* PRAV.; **2.** adjudecare: *s-au făcut hareci asupra d-sale vornicul* (a. 1805). URIC.; (şi: **areci**). [Din turc. ***hareç***].

hareciluí, hareciluiesc vb. (înv.; tr.) a adjudeca; (refl. pas.) *posturile se hareciluiesc în piaţă ..., cine dă mai mult?* AL. [***Hareci*** + ***-ilui***].

harém, haremuri n. **1.** parte a locuinţei unde locuiesc cadînele: *te ţine baba de aproape ... închisă ca într-un harem.* AL.; **2.** totalitate a cadînelor unui musulman: *unde Băcul se răstea, haremul se speria.* POP.; **3.** (înv.) apartament rezervat doamnei şi femeilor curţii: *fustaşii şi vornicul de harem*; **4.** (înv.) grup format din domnişoarele de onoare din anturajul unei regine, unei principese etc.: *în haremul doamnei lui Şutu ... se afla ... tînăra Eufrosina.* CĂL. [Din turc. ***harem***].

hárfă f. v. **harpă**.

harfíst m., f. v. **harpist**.

harfonístă, harfoniste f. (înv.) cîntăreaţă la harpă; harpistă: *amîndouă picioarele încep iar să joace din degete ca nişte mîini de harfonistă.* CAR. [De la ***harfă***].

hărhat n. v. **harhăt**.

hárhăt, harhăte n. (reg.) gălăgie, larmă, hărmălaie: *într-o crîşmă aud un harhat.* SAD.; (şi: **harhat**). [Onomat.].

háric, ~ci, haricá, ~ce a. (rar) care ţine de harul divin; referitor la harul divin: *lucrarea harică ... se modelează după aptitudinile şi facultăţile omului.* STĂNIL.; *Dumnezeu e subiectul acelei vieţi harice.* STĂNIL. [***Har*** + ***-ic***].

harismátic a. v. **carismatic**.

harísmă f. v. **carismă**.

harmalále f. v. **hărmălaie**.

harmăn n. v. **arman**.

harmăsár m. v. **armăsar**.

harmăsăráş m. v. **armăsăraş**.

harmăsărésc a. v. **armăsăresc**.

harmoníe[1] f. v. **armonie**[1].

harmónie[2] f. v. **armonie**[2].

harmoniós a. v. **armonios**.

hamaşá, hamaşez vb. (rar; tr.) a înşeua, a înhăma un cal. [Din fr. ***harnacher***].

hamaşamánt, harnaşamente n. totalitate a obiectelor necesare pentru înhămarea şi înşeuarea calului: *de către grajduri zuruiră harnaşamentele cailor.* SAD. [Din fr. ***harnachement***].

hámic, ~ci, harnicá, ~ce a. **1.** care munceşte mult şi cu rîvnă: *era om harnic şi darnic.* NEC.; **2.** capabil, destoinic, vrednic: *cunoştea toţi că-i harnic să domnească ţeara.* UR.; **3.** activ, muncitor, sîrguincios: *jidanul îi harnic, econom, industrial, comersant.* AL.; (p. ext.) *tramvaiul îşi continua mersul harnic şi anevoios prin ploaie.* GHEŢIE. [Din sl. ***harnik***].

harpacáş n. v. **arpacaş**.

harpagón, harpagoni m. om zgîrcit, avar; (şi: **arpagon**). [Din fr. ***Harpagon*** n. pr.].

hárpă, harpe f. **1.** instrument muzical cu coardele neegale fixate într-o ramă triunghiulară, care se pun în vibraţie cu degetele: *simţiri reci, harfe zdrobite.* EM.; *el are-un fel de arfă cu strune luminoase.* VIERU; **2.** (fig.) armonie: *harpele din stele.* AL.; (şi: (înv.) **harfă, arpă, arfă**). [Din fr. ***harpe***, germ. ***Harfe***].

hărpie, harpii f. **1.** (mit.) monstru reprezentat printr-o femeie înaripată, cu trup şi cu gheare de vultur, simbolizînd furtuna şi moartea: *luat vîrtej în goana harpiilor grozave.* AL.; **2.** (fig.) femeie rea. [Din fr. ***harpie***].

harpíst, ~şti, harpistă, ~e m., f. persoană care cîntă la harpă; (fig.) *Asachi e harpist şi ştie să sune prelung numele proprii.* CĂL.; (şi: (înv.) **harfist**). [Din fr. ***harpiste***].

harpón, harpoane n. unealtă de pescuit în formă de lance, întrebuinţată la vînarea balenelor şi a rechinilor. [Din fr. ***harpon***].

harponiér, harponieri m. pescar care foloseşte harponul. [***Harpon*** + ***-ier***].

harpsicórd, harpsicorduri n. (rar) clavecin. [Din engl. ***harpsichord***].

harş interj. cuvînt care imită sunetul produs prin spintecarea aerului: *şi hîrşt! îi tăie un cap, harşt! şi-i mai tăie unul.* ISP.; (şi: **harşt, harşti**). [Onomat.].

harşá, harşale f. (înv.) bucată de stofă sau de alt material care se punea sub şaua calului: *caii domneşti acoperiţi cu grele harşale.* OD. [Din turc. ***haşa***].

harşt interj. v. **harş**.

harşti interj. v. **harş**.

hart[1] interj. cuvînt care imită zgomotul tăierii unui material printr-o lovitură puternică. [Onomat.].

hart[2]**, harturi** n. (reg.) latură, margine: *pluta se repede în hart.* [Et. nec.].

hartán, hartane n. **1.** bucată mare de carne; halcă: *la vatra de jar se frigeau în ţiglă hartane de oi chivirdic.* SAD.; **2.** zdreanţă: *îl înhaţă de hartanele zăbunului.* DELAVR. [Et. nec.].

hárta-parta adv. v. **harcea-parcea**.

hărtă, hărţi f. **1.** reprezentare grafică, în plan orizontal, a (unei părţi a) suprafeţei terestre sau a (unei părţi a) bolţii cereşti (avînd indicate anumite locuri şi anumite situaţii): *nu e destul ca o naţie să-şi aibă un loc pe harta lumii.* BĂLC.; **2.** redare a (situaţiei) unor fenomene (naturale sau sociale) prin marcarea răspîndirii, intensităţii, densităţii etc. lor pe o reprezentare a (unei părţi a) suprafeţei terestre: *hărţile geologice ale mărilor vechi confirmă existenţa unui continent în acea regiune.* SAD.; *hartă lingvistică*; **3.** (înv.) document, act, hrisov: *harta testamentului, adecă carte cu limbă de moarte.* DOS. [Din gr. mod. ***hártis***].

hartoí, hartoiesc vb. (reg.; tr.) a cîrmi, a da la o parte, în lături: *cu mare greu hartoieşte carul într-o parte.* CR. [Din magh. ***fartolni***].

harţ n. v. **harţă**.

harţág n. v. **arţag**.

hárţă, (rar) **harţe** f. **1.** încăierare, ceartă, sfadă: *cînd doi artişti mari se iau la harţă, tabloul e frumos.* NEGR.; **2.** (înv.) formă de luptă armată realizată prin ciocnirea avangărzilor sau a unor detaşamente; (p. ext.) detaşament însărcinat să-l oprească pe duşman prin incursiuni şi încăierări uşoare: *să dea harţă vrăjmaşului şi să-l împiedice.* BĂLC.; *asta mi s-a întîmplat la multe harţuri, în războaiele domniei.* SAD.; **3.** (înv.) luptă, bătaie; (spec.) duel: *Gavriil cel tînăr ce au umplutu-ş gharţul cu Gavriil arhanghel.* DOS.; (şi: (înv.) **gharţ**, (reg.) **harţ**, pl. **harţuri**). [Din magh. ***harc***].

harţágos a. v. **arţăgos**.

harţi m. pl. perioadă din an cînd li se permite credincioşilor să mănînce carne miercurea şi vinerea: *în săptămîna hîrţii.* CR.; (şi: (reg.) **hîrţi**). [Din gr. mod. ***Artzi*** (*vurtzi*)].

haruspícIu, haruspicii n. (la romani) preot care pretindea că poate prezice viitorul cercetînd mărunţaiele animalelor aduse jertfă. [Din lat. ***haruspex, -icis***, fr. ***haruspice***].

hasá f. (înv.) ţesătură din bumbac. [Din turc. ***hassa***].

has-ahîrli m. pl. (înv.) rîndaşi de curte care alcătuiau garda domnească: *peicii şi has-ahîrlii.* FIL. [Din turc. ***hass-ahirli*** „rîndaş al seraiului"].

háscă, haşte f. (reg.) bucată de piele pusă în cizmă pentru a-i lărgi căputa: *hască şi clin ... şi tot ce trebuie unui ciubotar.* CR. [Din pol. ***haska***].

hasídic, ~ci, hasidică, ~ce a. care ţine de hasidism; referitor la hasidism. [Din fr. ***hassidique***].

hasídim, hasidimi m. adept al hasidismului: *n-avea înfăţişarea unui hasidim, cu toate acestea cunoscuţii săi puteau găsi cu el plăcere spirituală.* SAD. [Din fr. ***hassidim***].

hasidísm n. curent mistic şi ascetic apărut în cadrul iudaismului tradiţional şi fundamentat în secolele al XII-lea şi al XIII-lea. [Din fr. ***hassidisme***, engl. ***Hasidism***].

hásiă, hasle f. (înv.) strigăt de bucurie: *ferice de ceea breaslî ce ţ-au ştiutu-ţi ghaslî.* DOS. [Din pol. ***haslo***].

hasmaţúchi m. **1.** plantă erbacce cu miros plăcut, cultivată uneori ca plantă culinară (*Anthriscus cerefolium*); **2.** (reg.) plantă erbacee cu flori dispuse în umbele (*Anthriscus silvestris*); (şi: (reg.) **asmaciuc, asmaţui**). [Din turc. ***asmaik***].

hásnă f. v. **haznă**.

háspel, haspeluri n. **1.** maşină pentru finisarea ţesăturilor şi a pieilor; **2.** maşină pentru realizarea bobinelor sculurilor din fire de bumbac. [Din germ. ***Haspel***].

hastát, ~ţi, hastată, ~e a. (bot.) lanceolat: *frunze hastate.* [Din fr. ***hasté***].

hastáţi m. pl. nume dat soldaţilor veterani, înarmaţi cu lance, care formau prima linie într-o legiune romană. [Din lat. ***hastati***].

háşcă, hăşti f. (reg.) **1.** copac uscat cu trunchiul găunos; trunchi găunos; **2.** piele de vită. [Cf. ucr. ***chašča***].

haşé, haşeuri n. conservă din pastă de ficat, carne de porc şi slănină. [Din fr. ***haché***].

haşíş n. narcotic extras dintr-o specie de cînepă (*Cannabis indica*): *căra mărfuri pe socoteala lui, dar mai cu seamă haşiş.* TUD.; *orientalii sorb haşiş în loc de tutun.* [Din fr. ***haschische***].

haşişísm n. intoxicaţie cu haşiş; ansamblul tulburărilor provocate de o astfel de intoxicaţie. [Din fr. ***haschischisme***].

háşmă, haşme f. specie de ceapă măruntă, cultivată mai mult pentru foi (*Allium ascalonicum*); (şi: (reg.) **hagimă**). [Din magh. ***hagyma*** „ceapă"].

haşurá, haşurez vb. (tr.) a acoperi cu haşuri. [De la *haşură*].

haşuráre, haşurări f. acţiunea de a haşura şi rezultatul ei. [V. *haşura*].

haşurát, ~ţi, haşurată, ~e a. acoperit cu haşuri: *noi trăiam aplecaţi pe hărţi cu pământuri abstracte, cu mlaştini haşurate.* VOIC. [V. *haşura*].

haşuratór, haşuratoare n. instrument pentru trasarea haşurilor. [Din fr. *hachurateur*].

haşúră, haşuri f. grup de linii paralele sau întretăiate cu care se marchează porţiuni dintr-un desen, dintr-o hartă etc. [Din fr. *hachure*].

hat[1], haturi n. **1.** fişie îngustă de pământ nearat care desparte două ogoare: *Trăsnea dormea pe hat.* CR.; **a umbla haturile**, a se prostitua; **2.** (fig.) piedică, obstacol: *oamenii nehotărîţi, cari umblă pipăind, se poticnesc de toate haturile vieţii.* RUSSO. [Din turc. *had* „hotar"].

hat[2], haturi n. ordin, decret emis de cancelaria sultanului; firman. [Din turc. *hatt* „firman"].

hataiá f. (înv.) stofă fină de mătase: *rochie de hataia.* OD. [Din turc. *hatayî*].

hatálm, hatalmuri n. (înv.) **1.** forţă, silă, putere; **cu hatalm**, cu forţa, cu de-a sila; **2.** amendă: *să fie certare cu bani, ce să zice să plătească hatalm.* PRAV. [Din magh. *hatalom* „putere, forţă"].

hătie, hatii f. (reg.) îngrămădire de nuiele, de pietre etc. pentru dirijarea cursului unei ape sau pentru prevenirea inundaţiilor. [*Hat[1]* + *-ie*].

hatihumáium, hatihumaiumuri n. (înv.) hatişerif cu apostilă imperială: *vechile hatihumaiumuri ale ţării nu pomenesc nimic despre aceasta.* OD. [Din turc. *hatti humayun* „autograf august"].

hatişeríf, hatişerifuri n. (înv.) ordin sau decret emis de sultan, de un mare demnitar otoman sau de domnitor: *turcii deteră lui Ieremia hatişerif de domnie în Moldova.* BĂLC. [Din turc. *hatti şerif* „ordin sfînt"].

hatîr, hatîruri n. **1.** favoare, concesie, serviciu: *se hotărî să vie mai mult de hatîrul lor.* ISP.; **a face un hatîr cuiva**, a acorda o favoare, un privilegiu cuiva; a face un serviciu solicitat: *acest hatîr i-l făcuse Dumnezeu.* POP.; **2.** plăcere, poftă, plac: *n-am să şez aici toată noaptea pentru hatîrul tău.* AL.; **a strica hatîrul cuiva**, a strica pofta, plăcerea (aşteptată) a cuiva: *se mînie-mpăratul, hatîrul dacă-i stricăm.* PANN; *neputîndu-le strica hatîrul.* CR. [Din turc. *hatir*].

hatîrgíu, hatîrgii m. (rar) persoană care umblă după hatîruri, după favoruri: *calomniatorii adăugau: hatîrgiu, luător de mită.* CĂL. [*Hatîr* + *-giu*].

hatmán şi **hátman, hatmani** m. (înv.) **1.** căpitan de oşti la poloni şi la cazaci: *s-au rădicat Hmil hatmanul cu căzacii asupra leaşilor.* COSTIN; (fig.) *le iaste cinonacealnic sau hetman pîrvodiaconul lui Hristos.* DOS.; **2.** boier de divan însărcinat cu comanda armatei, în Moldova: *hatmanul se uită mirat la marele vornic.* COŞB.; *hatmanul corespundea marelui spătar din Muntenia*; **3.** şeful zapciilor din divan, în Muntenia; (şi: (rar) **hetman**). [Din pol. *hetman*].

hatóricá, hatorice a. **coloană hatorică**, coloană, în arhitectura veche egipteană, cu patru capete ale zeiţei Hathor. [Din fr. *hathorique*].

haţ interj. cuvînt care indică o mişcare bruscă (şi neaşteptată) pentru a prinde sau a apuca ceva: *haţ! pe ied de gît.* CR. [Onomat.].

haţegánă, haţegane f. dans popular răspîndit în sudul Transilvaniei, cu mişcări vioaie; melodia după care se execută acest dans. [*Haţeg* n. pr. + *-ană*].

hau interj. cuvînt care imită urletul lupului sau al cînelui. [Onomat.].

hauí vb. v. **hăui**.

haustór, haustori m. organ vegetal de forma unei ventuze, cu ajutorul căruia îşi absorb hrana unele plante parazite. [După fr. *haustorie*].

havá, havez vb. (tr.) a săpa cu haveza. [Din fr. *haver*].

havadíş, havadişuri n. (înv.) noutate, ştire, veste: *apoi încep havadişurile.* FIL. [Din turc. *havadis* „eveniment"].

havaét n. v. **avaet**.

havaiáná, havaiane f. instrument muzical, asemănător cu chitara, care scoate sunete line şi tărăgănate: *discul îmbinase tobele, havaiana, saxofonul şi ferăstrăul într-o melodie sugrumată.* VINEA. [Din fr. *hawaïenne*].

havaíu, ~ii, havaie, ~ii a. (înv.) azuriu, albastru ca cerul: *îmbrăca iar maloteaua de catifea havaie cusută cu fir.* MACED.; *mătase havaie.* [Din turc. *havai* „aerian"].

haváj, havaje n. havare. [Din fr. *havage*].

havaleá, havalele f. (înv.) **1.** firman turcesc prin care se cereau contribuţii în bani şi în natură: *începură a venire şi porunci de la Poartă, havalele.* KOG.; **2.** corvoadă, clacă: *bir n-aveţi a da şi havalele nu faceţi.* CR. [Din turc. *havale* „însărcinare"].

haván, ~i, havană, ~e a. de culoarea tutunului; maro-deschis. [Din fr. *havane*].

havánă, havane f. ţigară de foi de calitate superioară: *încrucişase braţele-i groase şi pufuia dintr-o havană.* VOIC. // a. invar. de culoarea tutunului, brun-roşcat. [Din fr. *havane*].

haváre, havări f. acţiunea de a hava şi rezultatul ei; havaj. [V. *hava*].

havatór, havatori m. muncitor care întrebuinţează haveza. [*Hava* + *-tor*].

havéză, haveze f. maşină pentru tăiat stratul de cărbune sau de minereu din mină. [Din fr. *haveuse*].

hávră, havre f. (înv.) sinagogă: *cînd pornesc toţi să vorbească, parcă-i havră ovreiască.* PANN. [Din turc. *havra*].

havúz, havuzuri n. **1.** bazin de apă descoperit: *în havuzul de porfir.* BOL.; **2.** fîntînă arteziană: *n-a apărut dintr-o dată, neprevăzută, ca un havuz ţîşnit spre cer.* BL.; *un avuz simplu din beton, care va răcori vara cartierul.* CĂL.; (şi: **avuz**). [Din turc. *havuz*].

haz, hazuri n. **1.** calitatea de a plăcea, de a atrage; farmec, graţie, plăcere: *jucăriile pline de hazul şi farmecul copilăresc.* CR.; **cu haz**, nostim, plăcut; **a avea haz**, a avea farmec, a fi nostim: *e frumoasă, ca copiii are haz.* EM.; **a nu avea (nici un) haz**, a fi lipsit de farmec, a fi nesărat: *vărul d-tale n-are nici un haz.* AL.; **a fi cu haz**, a fi plin de duh, de umor: *dar din toţi cine era mai cu haz, era d-nu Agachi Flutur.* AL.; **2.** veselie, voie bună: *să vedeţi haz acuş.* AL.; **a face haz (de cineva** sau **de ceva)**, **a)** a rîde, a se distra: *la rîndul său povestea cîte-o batjocură ... şi făcea un haz nespus.* GHICA; (refl. impers.) *s-a făcut haz şi s-a băut vin vechi în cupe de cleştar.* SAD.; **b)** a lua în rîs, a-şi bate joc; **a face haz de necaz**, a suporta un necaz simulînd voia bună: *făcînd haz de necaz, se deda petrecerilor şi intrigilor amoroase.* CĂL.; **3.** (rar) **a face haz (pe cineva)**, a plăcea, a aprecia: *mă face haz ministru.* AL. [Din turc. *haz* „plăcere, mulţumire"].

hazárd, hazarduri n. **1.** întîmplare neprevăzută, neaşteptată: *prin un azard fericit.* HASD.; *jocuri de hazard.* NEGR.; **2.** risc: *hazardul războiului*; (şi: (înv.) **azard**). [Din fr. *hazard*].

hazardá, hazardez vb. (refl.) a se expune (pericolului); a risca: *se hazardează într-o chestie ... foarte discutabilă şi discutată.* MAIOR. [Din fr. *hasarder*].

hazardáre, hazardări f. acţiunea de a se hazarda: *aceasta e o hazardare, fiindcă n-a ajuns la profunditatea teoretică a pesimismului.* IBR. [V. *hazarda*].

hazardát, ~ţi, hazardată, ~e a. prea puţin fondat; greu de justificat; riscant: *evităm orice aprecieri hazardate.* EM. [Din fr. *hasardé*].

hazardós, ~şi, hazardoásă, ~e a. (înv.) hazardat: *întreprindere hazardoasă.* NEGR.; *vedem ce absurditate e de-a reduce principiile de morală la această hazardoasă şi relativă simţire.* EM. [*Hazard* + *-os*].

hazlíu, ~ii, hazlie, ~ii a. **1.** care are haz; nostim, simpatic: *ian mai spune că eşti hazliu de tot.* AL.; (iron.) *n-am mai cita acest argument dacă n-ar fi atît de hazliu.* EM.; **2.** atrăgător, plăcut: *şi focu-i hazliu, dar tare rău te pîrjoleşte cîteodată.* CR.; *fata-i hazulie şi m-a fărmăcat de-acum.* CR.; (şi: (reg.) **hazuliu**). [*Haz* + *-liu*].

hazmán, hazmani m. (reg.) berbec sau ţap castrat; (şi: **asman**). [Din turc. *azman* „puternic"].

haznă, haznale f. **1.** (înv.) vistierie, tezaur (al unui stat): *a furat şi banii haznalei.* AL.; **2.** (înv.) comoară, bănet: *un sultan ca tine bogat cu haznale.* PANN; **3.** (înv.) cişmea: *apă proaspătă de la hazna*; **4.** bazin subteran pentru canalizare; cloacă: *podelele aruncau în sus din hazna stropi de noroi.* GHICA. [Din turc. *hazne, hazine*].

haznadár, haznadari m. (înv.) vistiernic al sultanului sau al domnitorului: *ajungînd a purta slujba de haznadar.* BĂLC. [Din turc. *haznedar*].

háznă, hazne f. (reg.) folos: *botezul său să-l poată lua la sine cu hasnă.* COR.; *ce hasnă, badeo, de tine, ce hasnă, că tot sluşeşti, şi nimic n-agoniseşti?* POP.; (şi: **hasnă**). [Din magh. *haszon*].

hazós a. v. **hăzos**.

hazrán, hazrane n. (înv.) **1.** însemn boieresc; **2.** cîrjă de episcop sau de arhimandrit. [Din turc. *hazuran* „baston de bambus"].

hazulíu a. v. **hazliu**.

hă interj. **1.** (de obicei repetat) cuvînt care redă rîsul (forţat): *în turbincă au să-ţi putrezească ciolanele! hă, hă!* CR.; **2.** exclamaţie care exprimă mirarea sau neîncrederea: *hă! ce oameni!* C.; **3.** (pop.) exclamaţie care exprimă întrebarea (=ce-ai spus?). [Onomat.].

hăbăúc, ~ci, hăbăucă, ~ce a. (şi subst.) năuc, zăpăcit; prost: *ceasuri întregi umbla ca un hăbăuc prin cocioaba lui.* SAD.; *bărbatul era un hăbăuc.* // adv. ca un buimac: *îl lasă hăbăuc.* ISP.; **a o lua hăbăuca**, a o lua razna, a hoinări: *în sărbători o luam hăbăuca prin cele sate.* CR. [Din magh. *haboka*, contaminat de *năuc*].

hăbăucí, hăbăucesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) zăpăci, a (se) năuci. [*Hăbăuc* + *-i*].

hábúc, hăbuci m. (reg.) bucată, parte; **a (se) rupe** (sau **a (se) face) hăbuc**, a (se) rupe bucăţi: *ciobotele vărului-meu se rup hăbuc.* CR. [Et. nec.].

hăbucí, hăbucesc vb. (reg.; tr.) a strica, a rupe, a distruge. [*Hăbuc* + *-i*].

hăci adv. v. **hici**.

hăcuí, hăcuiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a tăia în bucăţi mici, a toca mărunt; a mărunţi: *hăcuii pe palmă cîteva fire de mărar şi le aruncai ... în apa care fierbea.* HOGAŞ.; (intr.) *sărea cu calul în dreapta şi în strînga şi hăcuia în carne.* SAD.; **2.** a zdrobi, a strivi: *întinsără la pămînt de 4 înş pre svîntul Clavdie şi-i hăcuiră spinarea cu toiagele.* DOS. [Din germ. *hacken*].

hăcuíre, hăcuiri f. acţiunea de a hăcui şi rezultatul ei; hăcuit[1]. [V. *hăcui*].

hăcuít[1] n. hăcuire. [V. *hăcui*].

hăcuít[2], ~ţi, hăcuită, ~e a. tăiat mărunt, mărunţit: *au rămas turtiţi şi hăcuiţi într-o baltă de sînge.* NEGR. [V. *hăcui*].

hăcuitór, hăcuitoáre n. (reg.) cuțit mare de hăcuit. [*Hăcui* + *-tor*].

hădărăg, hădăragi m. **1.** băț gros; **2.** bățul scurt al îmblăciului cu care se bat cerealele: *fagi subțiri de hădăragi.* POP.; **3.** lemn de care trag pescarii năvodul; **4.** titirez la moară; bățul de sub coșul morii. [Din magh. ***hadaró***].

hăi[1] interj. (pop.) **1.** termen de adresare către cineva (apropiat): *fată hăi! ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut.* EM.; *ce-ți este, mă rog, omule hăi, de te-ai legat de mine și de Petriță?* MAT.; **2.** strigăt cu care se îndeamnă sau se mînă vitele; **3.** cuvînt cu care se încheie fiecare strofă a hăiturii: *mînați, măi, hăi, hăi!* POP. [Et. nec.].

hăi[2]**, hăiesc** vb. (reg.; intr.) **1.** a îndemna boii, vacile sau oile: *ele-a rătăcit, și n-a auzit, nici cîne lătrînd, nici cioban hăind.* POP.; **2.** a stîrni vînatul: *gonașii încep a hăi;* **3.** a colinda: *venind la o casă, ei dintăi se-ntreabă ..., se poate să hăiască sau ba.* MAT. [De la ***hăi***[1]].

hăiălă, hăieli f. (reg.) strigăt cu care se îndeamnă boii, vacile sau oile: *prin aromeala neliniștită a așteptării auzeam hăielile boarilor.* VOIC. [***Hăi***[2] + *-eală*].

hăimăni, hăimănesc vb. (intr.) a hoinări, a umbla haimana: *apucă-te de muncă și nu umbla hăimănind.* PANN. [De la ***haimana***].

hăinár, hăinari m. (înv.) negustor de haine. [***Haină*** + *-ar*].

hăinărie, hăinării f. **1.** (înv.) magazin în care se vindeau haine; **2.** cantitate mare de haine. [***Haină*** + *-ărie*].

hăinuță, hăinuțe f. diminutiv de la haină: *apare din nou la fereastră, pe umeri cu o hăinuță de mătase albă.* PETR. [***Haină*** + *-uță*].

hăis interj. strigăt cu care se mînă vitele înjugate pentru a merge la stînga; **din hăis, din stînga; a face hăis(a)**, a coti la stînga: *au făcut hăisa pe după gardu jităriei.* AL.; (și: **hăisa**). [Din magh. ***hajsz***, săs. ***hoits***, sb. ***ajs***].

hăisa interj. v. **hăis**.

hăisi, pers. 3 **hăisesc** vb. (reg.; refl.) a se deplasa lateral, într-o parte: *la hopuri mai mari sprijineau cufărul, care se hăisea din leagănul de chingi.* VOIC. [***Hăis*** + *-i*].

hăit, hăituri n. **1.** îndemnare a cailor sau a boilor; **2.** strigăt al colindătorilor; (p. ext.) colindat: *cei cu hăitul încremeniseră pe loc.* C.; *rînduiala hăitului se face în așa fel.* MAT. [V. ***hăi***[2]].

hăitar, hăitari m. hăitaș: *se mai văd ... hăitari, bătăiași, șoimari.* OD. [***Haită*** + *-ar*].

hăitaș, hăitași m. persoană care stîrnește vînatul din ascunzători; hăitaș, gonaș: *hăitașii mare foc aprind.* AL. [***Haită*** + *-aș*].

hăitéie f. v. **haiteie**.

hăitíc n. v. **haitic**.

hăitór, hăltori m. persoană dintr-o echipă de colindători (care are rolul de a susține urătura strigînd „hăi, hăi"): *se pornesc cu plugul hăitorii sau plugarii.* MAT. [***Hăi*** + *-tor*].

hăitui, hăituiesc vb. **1.** (intr. și refl.) a izgoni vînatul (dintr-o pădure) către vînători: *au hăituit domol sălbătăciunile tot mînîndu-le.* SAD.; **2.** (p. ext.; tr.) a goni, a fugări: *vine drept la mine și-mi spune că-i hăituit de poliție.* SAD.; *îi hăituiau din urmă ca pe niște fiare sălbatice;* **3.** (fig.; tr.) a cutreiera, a străbate: *are de gînd să hăituiască toți munții.* AL.; **4.** (fig.; intr.) a colinda, a umbla: *nu i-am spus nimic de locurile unde hălăduisem.* SAD. [Din magh. ***hajtani***].

hăituiálă, hăituleii f. izgonire, gonire a vînatului; hăituire. [***Hăitui*** + *-eală*].

hăituíre, hăituiri f. acțiunea de a hăitui și rezultatul ei; hăituială. [V. ***hăitui***].

hăituít, ~ți, hăituită, ~e a. gonit, fugărit, urmărit: *se uita la ei vrăjmășește, cu ochi de lup hăituit.* TUD. [V. ***hăitui***].

hăitúră, hăituri f. (reg.) creație populară în versuri care se recită de urători în ajunul Anului Nou; urătură, plugușor. [***Hăi***[2] + *-tură*].

hăitúșcă, hăituște f. **1.** fată șireată; ștrengăriță: *vinovată mai ales trebuie să fie hăitușca asta de fată.* SAD.; **2.** (depr.) fată desfrînată. [***Haită*** + *-ușcă*].

hălăciúgă, hălăciugi f. (reg.) **1.** tufiș, desiș: *a sosit priar ... cu lumina caldă, cu hălăciuga de brebenei.* DELAVR.; **2.** coarde de viță de vie tăiate; **3.** păr zbîrlit. // a. zbîrlit: *cu părul hălăciugă.* [Et. nec.].

hălăduí, hălăduiesc vb. (intr.) **1.** (înv.) a fugi (de cineva, de ceva); a se refugia undeva: *tîmplîndu-se tiranului moarte,* [sîntul] *hălădui de la-nchisoare.* DOS.; **2.** a izbuti, a reuși: *cu mare ce hălăduiesc de deschid ușa.* CR.; **3.** a trăi în voie, în liniște: *să poată hălădui lumea în pace.* BĂLC.; **4.** a locui, a sălășlui: *unde corbii locuiesc și bine hălăduiesc.* POP. [Din magh. ***haladni***].

hălăgíe f. v. **gălăgie**.

hălălăíe f. larmă mare, hărmălaie, tărăboi: *începură o ceartă și o hălălaie între dînșii.* ISP. [De la ***hălălăi***].

hălălăí, hălălăiesc vb. (intr.) a face gălăgie, larmă: *din guri toți hălălăia.* PANN. [Onomat.].

hălău n. v. **vălău**.

hălcí, hălcesc vb. (reg.; tr. și intr.) a ciopli (din gros); a degroșa (la rindea): *cu barda să fețuiască, cu toporul să hălcească.* POP. [Cf. germ. ***falzen***].

hălcitór, hălcitoare m. (reg.) rindea pentru degroșat. [***Hălci*** + *-tor*].

hăldăn m. v. **aldan**.

hălpăí, hălpăi vb. (reg.; tr.) a mînca sau a bea repede și cu lăcomie. [Cf. bulg. ***hlapan***, sb. ***hlapiti***].

hălpí, pers. 3 **hălpește** vb. (reg.; refl.; despre cereale) a se lăsa la pămînt; a se culca. [Cf. ***hulpi***].

hămăí, pers. 3 **hămăie** vb. (intr.) **1.** a lătra: *cînd hămăia nu-i auzeai glasul.* AL.; **2.** (fig.) a urla, a vui: *la turci țîșniră fumegări și zăvozii de la Plevna începură să hămăiască.* SAD. [***Ham***[1] + *-ăi*].

hămăiálă, hămăieli f. faptul de a hămăi; lătrat; hămăit: *într-o hămăială de cîini asurzitoare.* VLAH. [***Hămăi*** + *-eală*].

hămăít, hămăituri n. lătrat, hămăială, hămăitură: *în hămăitul întărîtat al unui cîne, pătrunseră într-o ogradă.* SAD. [V. ***hămăi***].

hămăitúră, hămăituri f. lătrat, hămăit: *la urechea vînătorilor din țiitorile poienii, au ajuns hămăiturile dulăilor.* SAD. [***Hămăi*** + *-tură*].

hămăií, hămălesc vb. (intr.) a munci mult (ca un hamal); (și: (reg.) **măhăli**). [De la ***hamal***].

hămălít n. (înv.) **1.** ocupația hamalului; **2.** venitul hamalului; plata pentru hamal; (și: (reg.) **măhălit**). [V. ***hămăli***].

hăméi m. v. **hamei**.

hămeseálă, hămeseli f. (fam.) foame mare; slăbiciune din cauza foamei. [***Hămesi*** + *-eală*].

hămesí, hămesesc vb. **1.** (intr.) a flămînzi foarte tare: *începură oștenii a hămnesi și a se bolnăvi.* N.COSTIN; **2.** (tr.) a înfometa: *l-au hămesit;* (și: hămnesi). [Cf. alb. ***hamës***].

hămesít, ~ți, hămesită, ~e a. mort de foame, foarte flămînd: *era buimac de cap și hămisit de foame de atîta umblat.* CR. [V. ***hămesi***].

hămnesí vb. v. **hămesi**.

hămuí, hămuiesc vb. (reg.; tr.) a pune să tragă la ham prea mult, pînă la istovire. [***Ham***[2] + *-ui*].

hămurár, hămurari m. persoană care confecționează sau vinde hamuri. [***Hamuri*** (pl. de la ***ham***[2]) + *-ar*].

hămurărie[1]**, hămurării** f. (rar) atelier unde se fac și se vînd hamuri. [***Hamuri*** (pl. de la ***ham***[2]) + *-ărie*].

hămurărie[2] f. meseria hămurarului. [***Hamurar*** + *-ie*].

hănésc, ~ști, hăneăscă, ~ești a. care ține de han[2]: *satele hănești.* BĂLC. [***Han***[2] + *-esc*].

hăpăí, hăpăiesc vb. **1.** (tr.) a mînca repede și cu zgomot: *după ce-i rup gîtul și pîntecele, îl împart și-l hăpăiesc.* SAD.; **2.** (intr.) a vorbi repede (mîncînd cuvintele): *se zbuciuma Ilie Cîrlan ..., hăpăind într-una.* REBR. [***Hap***[2] + *-ăi*].

hărășc m. (glumeț) ierarh: *rugați-vă cu toată inima sfîntului hărașc Nicolai de la Humulești, doar v-a ajuta să vă vedeți popi odată.* CR. [Formă coruptă a lui ***ierarh*** (după *hrașc*)].

hărăbáie, hărăbăi f. (reg.) **1.** casă mare (golită de lucruri); **2.** vehicul mare (lipsit de comfort): *s-a oprit o mașină neagră, mare, ... o hărăbaie din acelea în care încap șase-șapte persoane.* GHEȚIE. [***Haraba*** + *-(a)ie*].

hărăbór, ~i, hărăboáră, ~e a. (reg.) vioi, voinic: *numai cu una cu două, hrana pentru o sută de copii hărăbori nu se cîștigă.* SL. [Cf. ***hrăbor***].

hărăcí vb. v. **arăci**.

hărăcít n. v. **arăcit**.

hărăgí vb. v. **arăci**.

hărăgít n. v. **arăcit**.

hărăț, hărăți m. (reg.; înv.) luptător care începe bătălia sau hărțuiala: *ieșea hărăți din oastea moscicească și de la noi.* NEC. [De la ***hărăți***].

hărățăg, hărățaguri n. provocare: *nu intră în obiceiurile mele de a răspunde la asemine hărățaguri.* AL. [***Hărăți*** + ***harțag***].

hărățeálă, hărățeli f. harță, ceartă, sfadă, hărțuire: *după cîteva ceasuri de hărățeală, s-au liniștit.* [***Hărăți*** + *-eală*].

hărăți, hărățesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a întărîta, a hărțui: *pîlcurile noastre i-au tot hărățît, pînă ce i-au apropiat.* SAD.; **2.** (refl.) a se lua la harță, a se încăiera: *un tînăr se hărățește pe un sirep armăsar sur.* NEGR.; *toată vremea, steagurile de răzăși se hărățiseră cu năvrapii și cu deliii.* SAD. [De la ***harță***].

hărățíe, hărățíi f. (înv.) vitejie: *l-au îndemnat către hărățiia nevoinței aceștiia.* DOS. [***Hărăți*** + *-ie*].

hărățít n. întărîtare, hărțuială: *avem dor de hărățit.* POP.; *hărățitul cîinilor.* [V. ***hărăți***].

hărău m. v. **hîrău**.

hărăxí, hărăxesc vb. (înv.; tr.) a cresta pielea cu lanțeta: *eu te-am hărăxit de spasmuri.* AL. [Din gr. mod. ***háraxa*** (aor. de la ***harázo***)].

hărăzeálă, hărăzeli f. (înv.) donație: *pentru episcopia de la Iraclia ... deteră lui această hărăzeală și dar.* PRAV. [***Hărăzi*** + *-eală*].

hărăzí, hărăzesc vb. (înv.; tr.) **1.** a face un dar, o cinste; a dărui: *el vrea să te hărăzească cu un cal tînăr.* POP.; **2.** a destina, a dedica: *icoană hărăzită bisericii.* NEGR.; *nu-ți valorifici darul pe care ți l-a hărăzit providența.* VINEA; (refl. pas.) *nu-l vor putea niciodată scoate din făgașul ce i s-a hărăzit.* BL.; **3.** a pune la dispoziție; a oferi, a prezenta: *în condițiile ce i-au fost hărăzite ..., apariția spirituală a lui Dimitrie Cantemir rămîne aproape improbabilă.* BL. [Din sl. ***harizati***].

hărăzíre, hărăziri f. acțiunea de a hărăzi și rezultatul ei; dar, donație, dedicație, (înv.) hărăzitură: *primește deci, stăpînă, a mea mică hărăzire.* NEGR. [V. ***hărăzi***].

hărăzít, ~ţi, hărăzită, ~e a. (înv.) **1.** devotat, credincios, fidel; **2.** menit, destinat, dedicat; (subst.) *mai avea a zăbovi înainte de-a băga de seamă la cele hărăzite ticăloasei noastre fiinţi de carne şi sînge.* SAD. [V. ***hărăzi***].

hărăzitór, ~i, hărăzitoáre a. (înv.) care hărăzeşte: *Dumnezeu, hărăzitoriul de milele sale.* N. COSTIN. [***Hărăzi*** + *-tor*].

hărăzitúră, hărăzituri f. (înv.) hărăzire: *toate hărăziturile să le lase neclintite.* N. COSTIN. [***Hărăzi*** + *-tură*].

hărhătí, hărhătesc vb. **1.** (intr.) a vorbi deodată, a face hărmălaie; **2.** (refl.) a se certa (făcînd larmă). [De la ***harhăt***].

hărmăláie, hărmălái f. gălăgie, larmă: *pornise o hărmălaie şi o veselie nemaipomenită.* SAD.; *hărmălaie de vorbe*; (şi: (reg.) **harmalaie**). [Onomat.].

hărniái m. (reg.; bot.) iarba-fiarelor (*Cynanchum vincetoxicum*). [Et. nec.].

hărnicí, hărnicesc vb. 1. (refl.) a deveni harnic, a se arăta harnic: *leneşul se hărniceşte şi baba întinereşte.* POP.; **2.** (tr.) a stimula, a îndemna la lucru: *las' că te hărnicesc eu!* [***Harnic*** + *-i*].

hărnicíe f. **1.** calitatea de a fi harnic; destoinicie; vrednicie: *cu ce minte şi hărnicie îl ştiam că era.* DOS.; **2.** sîrguinţă: *plugarul cu hărnicie s-apucase de arat.* NEGR. [***Harnic*** + *-ie*].

hărnicúţ, ~i, hărnicuţă, ~e a. diminutiv al lui harnic: *la trebi-s hărnicuţ cît se poate.* CR. [***Harnic*** + *-uţ*].

hărşní, hărşnesc vb. (reg.; tr.) **1.** a reteza, a tăia (dintr-o lovitură); **2.** a fura (repede); a înhăţa. [De la ***harş***].

hărtănáş, hărtănaşe n. diminutiv al lui hartan: *roade un hărtănaş de slănină.* SAD. [***Hartan*** + *-aş*].

hărtăní, hărtănesc vb. (tr. şi refl.) a (se) face bucăţi, a (se) rupe: *hărtăni pieile de bivol.* ISP.; *hainele de pe dînsa se hărtăniseră.* ISP. [***Hartan*** + *-i*].

hărtănít, ~ţi, hărtănită, ~e a. **1.** făcut bucăţi; sfîşiat, zdrenţuit: *armăsarul sfîşiat, hărtănit de sus pînă jos.* ISP.; **2.** (rar) îmbrăcat în haine zdrenţăroase: *fu omul cel mai ciufulit şi mai hărtănit ce vreodată ceru ... mîna unei fete.* M.CAR. [V. ***hărtăni***].

hărtăpălí, hărtăpălesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) hărtăni. [Contaminare între ***hart***[1] şi ***păli***].

hărţáş, hărţaşi m. (înv.) soldat care începea lupta: *pe cîmp se-nşiră-n grupe de hărţaşi.* AL. [***Harţă*** + *-aş*].

hărţăgós a. v. arţăgos.

hărţuí, hărţuiesc vb. **1.** (tr.) a necăji, a nu da pace: *el a hărţuit-o, n-a lăsat-o-n pace.* COŞB.; (p. ext.) *îl hărţuiau bănuieli umilitoare.* VINEA; **2.** (refl.) a se lua la harţă, a se certa, a se încăiera: *pe subiectul acesta se hărţuiau vecinic.* VLAH.; (p. ext.) *le plăcea să se hărţuiască cu el din vorbe hître şi preţuri.* SAD.; **3.** (tr.; intr. şi refl.) a urmări inamicul dînd atacuri repetate: *calul inimos de frîu apucă, sare-n oblînc şi-a hărţui începe.* B.-DEL.; *se hărţuiau şi se luptau cu duşmanul.* BĂLC. [***Harţă*** + *-ui*].

hărţuiálă, hărţuieli f. harţă, întărîtare, încăierare. [***Hărţui*** + *-eală*].

hărţuíre, hărţuiri f. **1.** acţiunea de a (se) hărţui şi rezultatul ei; **2.** (înv.) stimulare: *creşterea sau hărţuirea spre bine.* URIC. [V. ***hărţui***].

hărţuít, ~ţi, hărţuită, ~e a. **1.** care nu este lăsat în pace; deranjat, sîcîit: *om hărţuit;* **2.** care se caracterizează prin necazuri (cauzate de cineva): *în zilele lui hărţuite şi fără de rost, fiul tău nu putea primi, crede-mă, un ajutor mai adevărat.* VINEA. [V. ***hărţui***].

hărţuitór, ~i, hărţuitoáre a. **1.** care hărţuieşte: *vieţuise numai între hărţuitoare vedenii.* VOIC.; **2.** bazat pe lupta de hărţuire: *la războiul hărţuitor, sprintenimea să nu iasă înainte să dea harţă.* BĂLC. [***Hărţui*** + *-tor*].

hărţulíe, hărţulii f. (înv.) hîrtie, scrisoare. [Contaminare între ***hartă*** şi ***cărţulie***].

hăsnuí, hăsnuiesc vb. (înv.) **1.** (intr.) a fi de folos, a folosi; **2.** (tr.) a produce, a cauza, a pricinui: *neşte mădulări putrede ... i-a scosu-i afară să nu hăsnuiască vro boală la partea cea sănătoasă.* DOS. [***Hasnă*** + *-ui*].

hăt adv. **1.** (însoţeşte adjective sau adverbe) foarte, tare, mult: *după ce turba de cap hăt bine, mă striga să-l ascult, că ştie.* CR.; *dincolo de Prut, hăt la vale.* SAD.; *hăt departe; hăt tîrziu;* **hăt şi bine**, foarte mult, foarte serios: *m-am prins hăt şi bine să-i dau grîul în girezi.* CR.; **2.** (rar) de mult timp: *am avut, hăt în vechime, o viteză boierime.* AL. [Din ucr. ***het***].

hătălău, hătălăi m. (reg.) bărbat mulieratic. [Formă voalată din ***futălău***].

hătcăí, hătcăiesc vb. (reg.; tr.) a huidui: *îndată s-au grămădit în jur noroadele, hătcăind leşul.* SAD. [Din sb. ***hajikati***].

hătmănésc, ~şti, hătmăneáscă, ~eşti a. (înv.) care ţine de hatman sau de hătmănie; referitor la hatman: *seimenii hătmăneşti.* BĂLC. [***Hatman*** + *-esc*].

hătmăní, hătmănesc vb. (înv.; intr.) **1.** a fi hatman; **2.** (p. ext.) a conduce, a stăpîni: *au hătmănit izrailtenilor şi i-au scosu-i din pustie.* DOS. [***Hatman*** + *-i*].

hătmăníe, hătmănii f. (înv.) **1.** demnitate de hatman: *scoase pe Velicico din hătmănie şi-l trimise vornic în Ţara de Sus.* CĂL.; **2.** organ suprem de conducere a armatei: *seimenii hătmăniei.* NEGR.; *cer de la cinstita hătmănie să-mi sloboadă lei şase mii.* FIL. [***Hatman*** + *-ie*].

hăţ[1]**, hăţuri** n. **1.** curea lungă prinsă de căpăstru cu care se conduc caii înhămaţi: *apuc hăţurile în mîna stîngă şi m-arunc pe şăoaş.* AL.; **a lua hăţurile în mînă**, a prelua conducerea; **a nu da hăţurile din mînă**, a păstra conducerea; **a ţine în hăţuri**, a dirija, a conduce; **2.** (înv.) laţ prins la gîtul cuiva; (spec.) funie cu care erau spînzuraţi condamnaţii: *să-l scoată de gît cu hăţul.* DOS. [Cf. ***haţ***].

hăţ[2] interj. cuvînt care imită zgomotul produs de o mişcare bruscă, cînd cineva smuceşte ceva: *hăţ în sus, hăţ în jos.* ISP. [Onomat.].

hăţáş[1]**, hăţaşi** m. cal de ham: *bate cu harapnicul înainte, ca şi cînd ar vroi să lovească haţaşul.* AL. [***Hăţ***[1] + *-aş*].

hăţáş[2]**, hăţaşuri** n. **1.** cărare prin pădure: *hăţaşul căprioarelor cu sprincene scăpate din mănăstire.* CR.; **2.** potecă printre ogoare; **3.** drum rîpos, văgăună: *ea-l duse pînă la un hăţaş şi-l împinse afară din grădină.* EM. [Et. nec.].

hăţăí, hăţăi vb. (reg.; tr.) a clătina, a hîţîna, a scutura, a smuci: *el hăţăi copaciul pînă ce-l scoase din rădăcină.* ISP. [***Hăţ***[2] + *-ăi*].

hăţíş, hăţişuri n. grup de tufe de mărăcini; desiş într-o pădure: *li se urîse a mai mîna prin scorburi şi prin hăţişuri.* ISP. [Et. nec.].

hăţuí, hăţuiesc şi **hăţui** vb. (tr.) **1.** a mîna cu ajutorul hăţurilor: *am să iau calul de hăţuit.* AL.; **2.** (fig.) a conduce, a struni: *ce hăţuiesc poporul.* AL.; **3.** (fig.) a nu lăsa în pace, a sîcîi, a hărţui: *mă duc să-i hăţuiesc pe creditori.* AL.; **4.** (fig.) a supune la eforturi, a dirija după propria voinţă: *m-a hăţuit toată ziua.* [***Hăţ***[1] + *-ui*].

hău, hăuri n. **1.** prăpastie, genune: *gura ei* [a mumei pădurii] *un hău căscat.* EM.; (fig.) *un fost poet, şi-al nopţii hău, pe uliţi ninse.* BAC.; *tiranul să dispară în hăul nimicirii.* AL.; **cît (e) hăul**, niciodată: *nu mai văd eu scaun la sf. Sinod, cît hăul.* C.; *cît e hăul şi dudăul.* POP.; **2.** greutate, povară: *duce hăul casei fără să cîrtească.* ISP. [Et. nec.].

hăugáş, hăugaşe n. (reg.) **1.** făgaş: *să urnească ţara din hăugaş.* AL.; *ar fi rămas pierdută în hăugaşul trecutului.* AL.; **2.** jgheab la teasc. [V. ***făgaş***].

hăuí, pers. 3 **hăuie** vb. (intr.) a răsuna, a hui: *unde necheză odată de haui văzduhul.* ISP.; *toată valea auieşte de-un ecou frumos.* VLAH.; (şi: (reg.) **haui, aui**). [Onomat.].

hăuiálă, hăuieli f. răsunet prelung, ecou; (şi: (reg.) **auială**). [***Hăui*** + *-eală*].

hăulí, hăulesc vb. **1.** (intr.) a chiui: *trece hoţul hăulind.* AL.; **2.** (tr. şi intr.) a cînta scoţînd sunete prelungi şi modulate: *hăuleşte fiiculiţă, cît vei fi la măta-n gîţă.* POP.; **3.** (intr.) a răsuna prelung: *a dat chiot prelung care a hăulit pe vale.* SAD.; **4.** (intr.) a lătra: *cînii cei mari au prins a hăuli prelung.* SAD. [Onomat.].

hăulíre, hăuliri f. acţiunea de a hăuli şi rezultatul ei; hăulit, hăulitură: *trecerea hatmanului Nicoară ... s-a făcut în vederea răzăşilor ... şi-n hăulirile de bucurie ale norodului.* SAD. [V. ***hăuli***].

hăulít, hăuliturí n. hăulire: *hăulitul ţi-i uita.* POP. [V. ***hăuli***].

hăulitúră, hăuliturí f. chiuitură, hăulire. [***Hăuli*** + *-tură*].

hăzós, ~şi, hăzioásă, ~e a. amuzant, plin de haz, nostim: *şi alte iznoave hăzoase ca acestea.* CR.; (şi: **hazos**). [***Haz*** + *-os*].

he interj. **1.** exclamaţie care exprimă o chemare: *he! Trăsnea, mă, scoală!* CR.; **2.** (repetat) exclamaţie care exprimă voie bună, satisfacţie, plăcere: *cînd i-oi pune laba în beregată şi genunchiul în piept, he-he! atunci eu îs mai tare!* SAD. [Onomat.].

header, headere [hédăr] n. (inform.) antet. [Din engl. ***header***].

headline [hédlain] n. **1.** motiv central al unei campanii publicitare, corespunzînd unui slogan; **2.** antet al unui ziar. [Cuv. engl.].

héba adv. zadarnic, în van: *heba-i pipă cu ciutură, dacă nu-i mălai la gură.* POP. [Din magh. ***hiaba***].

hebdomadár, ~i, hebdomadară, ~e a. săptămînal: *un nou ziar hebdomadar a apărut în capitală.* EM.; *publicaţie hebdomadară*; (subst.) *o polemică ... s-a urmat ... între cele două ebdomadare locale.* CAR.; (şi: (înv.) **ebdomadar**). [Din fr. ***hebdomadaire***].

hebefrenie, hebefrenii f. (med.) boală psihică care apare la pubertate, constituind o formă de schizofrenie. [Din fr. ***hébéphrénie***].

hebelogíe f. psihologia adolescenţei. [Din fr. ***hébélogie***].

hebetúdine, hebetudini f. stare maladivă de toropeală care produce o amorţire generală, fără delir sau halucinaţii. [Din lat. ***hebetudo, -inis***, fr. ***hébétude***].

heboíd, ~zi, heboidă, ~e a. care manifestă tendinţa de a comite acte antisociale: *bolnav heboid.* [Din fr. ***héboïde***].

hec interj. cuvînt care imită sughiţul: *hec! m-am îmbătat şi eu o dată.* SAD. [Onomat.].

hecatómbă, hecatombe f. **1.** masacru, vărsare de sînge; **2.** (la popoarele vechi) jertfă (de o sută de vite); (şi: (înv.) **ecatombă**). [Din fr. ***hécatombe***, lat. ***hecatombe***].

hectár, hectare n. unitate de măsură pentru suprafeţe egală cu zece mii de metri pătraţi. [Din fr. ***hectare***].

héctic, ~ci, hectică, ~ce a. (despre febră) lent şi continuu. [Din fr. ***hectique***].

hectizíe, hectizii f. (med.) friguri continue. [Din fr. ***hectisie***].

hectográf, hectografe n. aparat pentru multiplicarea textelor şi desenelor; şapirograf. [Din fr. ***hectographe***, germ. ***Hektograph***].

hectografiá, hectografiez vb. (tr.) a multiplica folosind hectograful; a şapirografia. [De la *hectograf;* cf. germ. *hektographieren*].

hectográm, hectograme n. unitate de măsură pentru greutăţi egală cu o sută de grame. [Din fr. *hectogramme*].

hectolítru, hectolitri m. unitate de măsură pentru capacitate egală cu o sută de litri: *are acolo butoaie de cinci şi zece hectolitri.* GHEŢIE. [Din fr. *hectolitre*].

hectométric, ~ci, hectometrică, ~ce a. referitor la hectometru; măsurat în hectometri. [Din fr. *hectométrique*].

hectométru, hectometri m. **1.** unitate de măsură pentru lungime egală cu o sută de metri; **2.** lungime, distanţă de mărimea acestei unităţi: *aceşti stîlpi de piatră indică kilometrii, iar ceilalţi din lemn – hectometrii.* IBR. [Din fr. *hectomètre*].

héder, hedere n. parte a combinei de cereale care cuprinde mecanismul de tăiere şi preluare. [Din rus. *heder,* engl. *header*].

hedié f. (înv.) dar, cadou; plocon, peşcheş: *rămîn vistieriei domneşti într-un an numai 785 mii lei şi pentru haraci şi pentru idie* (a. 1812). URIC.; (şi: **idie**). [Din turc. *hedyiè*].

hedonísm n. concepţie etică potrivit căreia scopul vieţii este plăcerea. [Din fr. *hédonisme*].

hedoníst, ~şti, hedonístă, ~e a. care ţine de hedonism, care admite hedonismul; hedonistic. // m. adept al hedonismului. [Din fr. *hédoniste*].

hedonístic, ~ci, hedonística, ~ce a. hedonist. [Din fr. *hédonistique,* germ. *hedonistisch*].

hegelián, ~eni, hegeliană, ~ene [heghelián] a. care ţine de filozofia lui Hegel; referitor la filozofia lui Hegel: *extrema stîngă hegeliană a făcut pasul decisiv spre dizolvarea metafizicei.* BL. // m. adept al filozofiei lui Hegel. [Din fr. *hégélien*].

hegelianism [heghelianísm] n. doctrina filozofică (care are la bază ideea absolută şi foloseşte metoda dialectică) a lui Hegel şi a adepţilor săi; şcoală filozofică întemeiată de Hegel: *nu va fi lipsit de interes să ne precizăm poziţia şi faţă de hegelianism.* BL. [Din fr. *hégélianisme*, germ. *Hegelianismus*].

hegemón, hegemoni m. şi a. (persoană) care reprezintă forţa conducătoare principală; conducător: *fără vreun folos real pentru naţionalitatea egemonă.* EM.; (şi: (înv.) **egemon, heghemon**). [Din lat. *hegemon*].

hegemónic, ~ci, hegemonică, ~ce a. care ţine de hegemonie, cu caracter de hegemonie; (p. ext.) *prezenţa egemonică a unui stil e cu atît mai greu de stabilit.* BL.; (şi: (înv.) **egemonic**). [Din germ. *hegemonisch*].

hegemoníe f. supremaţie, dominaţie, rol conducător: *hegemonia unui singur partid duce, în fapt, la concentrarea puterii în mîinile unui singur individ.* GHEŢIE; *Prusia avea hegemonia în imperiul german înainte de primul război mondial;* (p. ext.) *estetismul vrea să instaleze hegemonia artei în cultură.* BL.; (şi: (înv.) **egemonie**). [Din fr. *hégémonie,* germ. *Hegemonie*].

hegemonísm n. supremaţie politică a unui stat asupra altor state; tendinţă de hegemonie. [*Hegemon* + *-ism*].

hegemonizá, hegemonizez vb. (rar; tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni hegemon, dominant: *poate egemoniza pe altul.* EM.; (şi: (înv.) **egemoniza**). [*Hegemon* + *-iza*].

heghemón m. şi a. v. **hegemon.**

hegíră f. era musulmanilor care începe cu fuga lui Mahomed de la Mecca la Medina în anul 622 d.Hr. [Din fr. *hégire*].

hehéi interj. v. **ehei.**

hei[1] interj. **1.** exclamaţie care exprimă o chemare, un îndemn: *mînaţi copii, hei! hei!* POP.; **2.** exclamaţie cu care se atrage atenţia cuiva: *hei, cucule, tu-mi eşti tovarăş bun!* COŞB.; **3.** exclamaţie care exprimă satisfacţie, plăcere: *hei! dară cînd ei mai vedea şi p-astea!* ISP.; **4.** exclamaţie care arată că lucrurile nu sînt prea simple (cum se crede): *hei, dragele mele vere, ... d-voastră încă nu ştiţi ce-i pe lume!* CR.; **5.** exclamaţie care exprimă surprinderea sau regretul: *hei, fiicuţă, fiica mea, eu nu te pot mărita.* POP. [Onomat.].

hei[2]**, heiuri** n. (reg.) dependinţă, acaret (în jurul casei): *ograda largă, din sus de poartă heiurile gospodăriei.* VLAH. [Din magh. *hely* „loc"].

héihei, heihele n. (reg.) ragilă. [Din germ. *Hechel*].

heimatlos, heimatloşi [haimatlós] m. (jur.) apatrid. [Din germ. *Heimatlos*].

heinist, ~şti, heinistă, ~e [hainíst] a. care ţine de creaţia, de stilul poetului Heine; caracteristic operei lui Heine: *poetul s-a orientat spre forme literare comune ca romanţa heinistă cultivată de junimişti.* CĂL. [*Heine* n. pr. + *-ist*].

heinizá, heinizez [hainizá] vb. (rar; intr.) a compune versuri în maniera lui Heine; (fig.) *tologit în soare, pîndind cozile de şoaric, noaptea-n pod, cerdac şi streşini, heinizînd duios la lună.* EM. [*Heine* n. pr. + *-iza*].

hei, heii m. peşte migrator cu corpul alungit ca al şarpelui; ţipar (*Anguilla anguilla*). [Din gr. mod. *héli*].

heláncă, helánci f. ţesătură sintetică supraelastică; obiect confecţionat dintr-o astfel de ţesătură. [Din fr., it. *helanca*].

hélbet interj. (înv.) desigur, las'pe mine: *pîn-atunci, helbet! avem credit destul!* CAR.; *despre trai ... helbet!* AL. [Din turc. *elbet* „negreşit"].

helcología f. (med.) studiu al ulceraţiilor. [Din fr. *helcologie*].

helcóză, helcoze f. (med.) ulceraţie. [Din fr. *helcose*].

helenísm n. v. **elenism.**

heleştéu, heleşteie n. iaz cu peşte: *hăleşteele săci de peşti.* N.COSTIN; *heleşteu cu zăgaz de taraci.* OD.; (şi: **eleşteu**). [Din magh. *halastó*].

hélge, helgi m. **1.** (reg.) nevăstuică; hermină (*Mustela erminea*): *guziul orb, cu frumuseţea feţii sale, helgii, în dragostea a multor jiganii intrase.* CANT.; **2. alb ca** (sau **cum e**) **helgea,** foarte alb: *cămeşuice cusute cu bibiluri şi albe cum e helgea.* CR. [Din magh. *hölgy* „doamnă"].

heliác, ~ci, heliacă, ~ce a. (despre aştri) care răsare sau apune în acelaşi timp cu soarele. [Din fr. *héliaque*].

heliást, heliaşti m. membru al unui tribunal din Atena, care îşi ţinea şedinţele în aer liber la răsăritul soarelui. [Din fr. *héliaste*].

helíce f. v. **elice.**

helicón, helicoane n. instrument muzical de suflat asemănător cu tuba. [Din fr. *hélicon*].

helicoptér n. v. **elicopter.**

hello- element de compunere cu sensul „(referitor la) soare". [Din fr. *hélio-*, gr. *helios*].

heliocentrálă, heliocentrale f. centrală electrică solară. [Din fr. *héliocentrale*].

heliocéntric, ~ci, heliocentrică, ~ce a. care ţine de heliocentrism; referitor la heliocentrism; care are soarele drept centru: *la Plato se găsesc unele aluzii clare la concepţii evident heliocentrice.* BL.; *teorie heliocentrică.* [Din fr. *héliocentrique,* germ. *heliozentrisch*].

heliocentrísm n. teorie potrivit căreia soarele se află în centrul sistemului nostru planetar. [Din fr. *héliocentrisme*].

heliocromíe, heliocromii f. (tipogr.) tipar adînc policrom. [Din fr. *héliochromie*].

heliodór n. varietate de beril, galbenă şi transparentă, folosită ca piatră preţioasă. [Din fr. *héliodore*].

heliofíl, ~i, heliofilă, ~e a. iubitor de lumină; care se îndreaptă către lumină: *plantă heliofilă.* [Din fr. *héliophile*].

heliofób, ~i, heliofobă, ~e a. care nu suportă lumina, care nu creşte la lumină: *plantă heliofobă.* // a. şi m., f. (persoană) care suferă de heliofobie. [De la *heliofobie*].

heliofobíe, heliofobii f. (med.) fobie de lumină (solară). [Din fr. *héliophobie*].

heliográf, heliografe n. **1.** aparat care serveşte la copierea (cu ajutorul luminii solare) a desenelor făcute pe hîrtie de calc; **2.** aparat de măsură a puterii calorice a soarelui. [Din fr. *héliographe*].

heliográfic, ~ci, heliografică, ~ce a. care ţine de heliografie; referitor la heliografie; **hîrtie heliografică,** hîrtie specială, sensibilă la lumină, folosită la heliograf. [Din fr. *héliographique*].

heliografíe, heliografii f. **1.** reproducere, multiplicare cu ajutorul heliografului; **2.** (înv.) heliogravură: *pe pereţi stau agăţate cîteva tablouri şi ... heliografii.* DELAVR. [Din fr. *héliographie*].

heliogravór, heliogravori m. persoană specializată în heliogravură. [Din fr. *héliograveur*].

heliogravúră, heliogravuri f. gravură realizată pe clişee de cupru prin expunerea la razele solare. [Din fr. *héliogravure*].

heliolitografíe, heliolitografii f. procedeu litografic de obţinere a formelor de tipar prin reproducere tipografică. [Din fr. *héliolithographie*].

heliométru, heliometre n. instrument optic pentru determinarea diametrului aparent al soarelui şi al planetelor. [Din fr. *héliomètre*].

heliopatíe, heliopatii f. afecţiune cauzată de razele solare. [Din fr. *héliopathie*].

helioplastíe, helioplastii f. procedeu de gravură fotografică în relief. [Din fr. *héliioplastie*].

helioscóp, helioscoape n. aparat sau dispozitiv optic care se ataşează lunetei pentru a proteja ochii de soare. [Din fr. *hélioscope*].

heliotactísm n. heliotropism. [Din fr. *héliotactisme*].

helioterápic, ~ci, helioterapică, ~ce a. care ţine de helioterapie; referitor la helioterapie. [Din fr. *héliothérapique*].

helioterapíe, helioterapii f. tratament prin expunere la acţiunea razelor solare. [Din fr. *héliothérapie*].

heliotérm, ~i, heliotermă, ~e a. heliotermic. [De la *heliotermic*].

heliotérmic, ~ci, heliotermică, ~ce a. care ţine de heliotermie, care este caracteristic heliotermiei; heliotherm. [Din fr. *héliothermique*].

heliotermíe, heliotermii f. menţinere a căldurii solare în apa unor lacuri sărate mai mult decît în mediile învecinate. [De la *heliotermic*].

heliotipíe, heliotipii f. (tipogr.) reproducere prin întrebuinţarea substanţelor coloidale expuse la acţiunea razelor solare. [Din fr. *héliotypie*].

heliotróp, heliotropi m. plantă erbacee ale cărei flori albe sau albastre sînt întrebuinţate în industria parfumului (*Heliotropium europaeum*). // n. (pl. **heliotrope**) **1.** ulei eteric extras din această plantă; **2.** (chim.) sare de sodiu, folosită drept colorant în industria textilă; **3.** varietate de calcedonie, de culoare verde-închis sau roşie, cu pete galbene, folosită ca piatră semipreţioasă. // a. heliotropic: *plantă heliotropă.* [Din fr. *héliotrope*].

heliotrópic, ~ci, heliotropică, ~ce a. (biol.) care ține de heliotropism; referitor la heliotropism; heliotrop. [Din fr. *héliotropique*].

heliotropínă, heliotropine f. substanță cristalină extrasă din heliotrop, utilizată în cosmetică și la fabricarea parfumurilor. [Din fr. *héliotropine*, germ. *Heliotropin*].

heliotropísm n. proprietate a unor plante de a se orienta spre soare (și în general spre sursele de lumină); heliotactism. [Din fr. *heliotropisme*].

helióză, helioze f. (rar) insolație. [Din fr. *héliose*].

helipót, helipoturi n. potențiometru de precizie, la care variația totală a valorii se obține printr-un număr mare de rotații. [Din fr. *hélipot*].

héliu n. element chimic gazos, inert, întrebuințat la umplerea baloanelor. [Din fr. *hélium*].

helmínt, helminți m. (med.) vierme parazit. [Din fr. *helminth*].

helmintiáză, helmintiaze f. (med.) infestare cu viermi paraziți intestinali. [Din fr. *helminthiase*].

helmíntic, ~ci, helmintică, ~ce a. (med.) care ține de helminți; referitor la helminți. [Din fr. *helminthique*].

helmintologíe f. disciplină care studiază viermii paraziți și mijloacele de combatere a lor. [Din fr. *helminthologie*].

helmintosporióză, helmintosporioze f. boală a plantelor provocată de unele ciuperci parazite, manifestată prin apariția unor pete brune pe frunze. [Din fr. *helminthosporiose*].

heiofítă, helofite f. și a. (plantă de mlaștină) cu rizomul în apă sau în nămol, intermediară între plantele terestre și cele acvatice. [Din fr. *hélophyte*].

helvétic a. v. elvetic.

helvéți m. pl. trib celtic, care locuia în antichitate în nord-vestul Elveției. [Din lat. *Helvetii*].

hem, hemuri n. nucleu al hemoglobinei sau al altor pigmenți celulari. [Din fr. *heme*].

hemangióm, hemangioame n. anomalie (congenitală) constînd dintr-o aglomerare de vase capilare care se prezintă sub forma unor pete roșii-violacei. [Din fr. *hémangiome*].

hemartróză, hemartróze f. (med.) acumulare de sînge într-o articulație (din cauza unei lovituri, fracturi etc.). [Din fr. *hémarthrose*].

hematemézā, hematemeze f. hemoragie pe traiectul tubului digestiv. [Din fr. *hématémèse*].

hemátic, ~ci, hematică, ~ce a. care produce globule roșii: *organ hematic*. [Din fr. *hématique*].

hematíe, hematii f. celulă sangvină de culoare roșie, care conține hemoglobină. [Din fr. *hématie*].

hematimetríe, hematimetrii f. (med.) numărătoare a hematiilor. [Din fr. *hématimétrie*].

hematimétru, hematimetre n. aparat pentru numărarea globulelor (roșii) din sînge. [Din fr. *hématimètre*].

hematínă, hematine f. pigment al sîngelui care conține fier. [Din fr. *hématine*].

hematít n. oxid natural de fier, de culoare roșie sau brună, cu duritate foarte mare. [Din fr. *hématite*].

hematocél, hematocele n. (med.) tumoare rezultată din revărsarea sîngelui într-un țesut. [Din fr. *hématocèle*].

hematocheratóză, hematocheratoze f. dezvoltare excesivă a stratului cornos din sînge. [Din fr. *hématokératose*].

hematocróm, hematocromi m. (biol.) pigment roșu al unor alge. [Din engl. *haematochrome*].

hematofág, ~gi, hematofagă, ~ge a. și m., f. (animal) care se hrănește cu sînge. [Din fr. *hématophage*].

hematofagíe, hematofagii f. 1. faptul de a se hrăni cu sînge; 2. (med.) fagocitoză a hematiilor. [Din fr. *hématophagie*].

hematofobíe, hematofobii f. (med.) teamă morbidă de sînge, manifestată în unele stări patologice. [Din fr. *hématophobie*].

hematogén, ~i, hematogenă, ~e a. care produce sînge; care determină creșterea globulelor roșii din sînge: *tratament hematogen*. // n. produs alimentar folosit ca tonic în anemiile pernicioase, în slăbiciunile anormale etc. [Din fr. *hématogène*].

hematológ, hematologi m. specialist în hematologie; (adj.) *medic hematolog*. [Din fr. *hématologue*].

hematológic, ~ci, hematologică, ~ce a. care ține de hematologie; referitor la hematologie. [Din fr. *hématologique*].

hematologíe f. disciplină care se ocupă cu studiul morfologiei, fiziologiei și patologiei sîngelui și a organelor hematopoietice. [Din fr. *hématologie*].

hematóm, hematoame n. acumulare de sînge într-un țesut, cauzată de ruperea vaselor sangvine. [Din fr. *hématome*].

hematometríe, hematometrii f. determinare a tipurilor și a proporției elementelor constitutive din sînge, precum și a cantității de hemoglobină. [Din fr. *hématométrie*].

hematopoiétic, ~ci, hematopoietică, ~ce a. care ține de hematopoieză; referitor la hematopoieză. [Din fr. *hématopoiétique*].

hematopoiéză, hematopoieze f. proces de formare și de maturizare a celulelor sangvine; hemopoieză. [Din fr. *hématopoïèse*].

hematoscóp, hematoscoape n. instrument pentru dozarea hemoglobinei din sînge. [Din fr. *hématoscope*].

hematoscopíe, hematoscopii f. (med.) examinare a sîngelui la microscop. [Din fr. *hematoscopie*].

hematospectroscopíe, hematospectroscopii f. (med.) examinare a sîngelui cu ajutorul spectroscopului. [Din fr. *hématospectroscopie*].

hematoterapíe, hematoterapii f. (med.) hemoterapie. [Din fr. *hématothérapie*].

hematoxilínă f. substanță incoloră, solubilă în alcalii și insolubilă în apă, alcool și eter. [Din fr. *hématoxyline*].

hematóză, hematoze f. transformare a sîngelui venos în sînge arterial prin eliminarea bioxidului de carbon și fixarea oxigenului din aer în plămîni. [Din fr. *hématose*].

hematozoár, hematozoare n. (zool.) parazit care trăiește în sîngele animalelor producînd malaria (*Plasmodium malariae*). [Din fr. *hématozoaire*].

hematúric, ~ci, hematurică, ~ce a. (med.) care are caracter de hematurie. [Din fr. *hématurique*].

hematuríe, hematurii f. (med.) prezență patologică a sîngelui sau a hemoglobinei în urină. [Din fr. *hématurie*].

heméi m. v. hamei.

hemeralóp, ~i, hemeralopă, ~e a. și m., f. (persoană) care suferă de hemeralopie. [Din fr. *héméralope*].

hemeralopíe, hemeralopii f. (med.) slăbire sau pierdere a vederii, datorată absenței vitaminei A, manifestată în prezența luminii reduse (în special pe înserat). [Din fr. *héméralopie*].

hemerológ, hemerologi m. autor de calendare; persoană care studiază problemele legate de calendare. [Din fr. *hémérologue*].

hemerológic, ~ci, hemerologică, ~ce a. care ține de hemerologie; referitor la hemerologie. [Din fr. *hémérologique*].

hemerologíe f. știința și arta de a alcătui calendare. [Din fr. *hémérologie*].

hemerotécă, hemeroteci f. (rar) bibliotecă (sau secție într-o bibliotecă) de publicații periodice. [Din fr. *hémérothèque*].

hemialgíe, hemialgii f. (med.) durere care se manifestă într-o singură parte a corpului. [Din fr. *hémialgie*].

hemianestezíe, hemianestezii f. pierdere a sensibilității la o jumătate a corpului din motive organice, funcționale sau isterice. [Din fr. *hémianesthésie*].

hemiatrofíe, hemiatrofii f. (med.) atrofie limitată la o jumătate a corpului sau a unui organ. [Din fr. *hémiatrophie*].

hemiciclu, hemicicluri n. spațiu sau sală mare în formă de semicerc: *niște zugravi ... lucrează decorațiile emiciclului*. CAR.; (și: (înv.) **emiciclu**). [Din fr. *hémicycle*].

hemicraníe, hemicranii f. (med.) durere a unei jumătăți a corpului (ca simptom al migrenei). [Din fr. *hémicrânie*].

hemicristalín, ~i, semicristalină, ~e a. (geol.) care are structura parțial cristalină: *rocă hemicristalină*. [Din fr. *hémicristalin*].

hemielítră, hemielitre f. (entom.) aripă de insectă jumătate chitinoasă, jumătate membranoasă. [Din fr. *hémiélytre*].

hemifoníe, hemifonii f. incapacitate de a vorbi cu glas tare. [Din fr. *hémiphonie*].

hemimél, ~i, hemimelă, ~e m., f. (med.) monstru care prezintă hemimelie. [Din fr. *hémiměle*].

hemimelíe, hemimelii f. (med.) malformație congenitală manifestată prin absența (extremităților) unui membru. [Din fr. *hémimélie*].

hemimetábolă, hemimetabole a. (entom.) care are metamorfoză incompletă (lipsindu-i stadiul de nimfă). [Din fr. *hémimétabole*].

heminā, hemine f. substanță organică (formată din hemoglobină, clorură de sodiu și acid acetic) folosită în medicina judiciară pentru identificarea petelor de sînge. [Din fr. *hémine*].

hemión, hemioni m. măgar sălbatic, care trăiește în Mongolia (*Equus hemionus*). [Din fr. *hémione*].

hemiopíe, hemiopii f. (med.) afecțiune a vederii care constă în perceperea numai a unei părți a obiectelor. [Din fr. *hémiopie*].

hemiparestezíe, hemiparestezii f. (med.) parestezie a unei jumătăți a corpului. [Din fr. *hémiparesthesie*].

hemipareză, hemipareze f. diminuare a forței, vitezei și amplitudinii mișcărilor voluntare la o jumătate a corpului. [Din fr. *hémiparésie* (după *pareză*)].

hemiplégic, ~ci, hemiplegică, ~ce a. și m., f. (persoană) care suferă de hemiplegie: *Tania e cocoșată, Ipcar epileptic și apoi hemiplegic*. CĂL. [Din fr. *hémiplégique*].

hemiplegíe, hemiplegii f. paralizie a unei jumătăți a corpului. [Din fr. *hémiplégie*].

hemiptér, hemiptere n. (la pl.) ordin de insecte parazite care au metamorfoză incompletă și aparatul bucal adaptat pentru înțepat și supt; (și la sg.) insectă din acest ordin: *ploșnițele sînt hemiptere*. [Din fr. *hémiptères*].

hemisfér n. v. emisferă.

hemisféră f. v. emisferă.

hemocianínă, hemocianine f. proteină albastră prezentă în hemolimfa protozoarelor şi crustaceelor. [Din fr. *hémocyanine*].

hemocít, hemocite n. (biol.) celulă sangvină. [Din fr. *hémocyte*].

hemocultúră, hemoculturi f. cultivare şi identificare a unor germeni patogeni din sînge utilizînd un mediu de cultură. [Din fr. *hémoculture*].

hemodiagnóstic, hemodiagnostice n. (med.) diagnostic stabilit prin analiza sîngelui. [Din fr. *hémodiagnostique*].

hemodializă, hemodialize f. (med.) dializă a sîngelui. [Din fr. *hemodialyse*].

hemodializór, hemodializori m. (med.) rinichi artificial. [Din fr. *hémodialyseur*].

hemodinámică f. **1.** circulaţie a sîngelui în sistemul vascular; **2.** capitol al fiziologiei care studiază circulaţia sîngelui în organism. [Din fr. *hémodynamique*].

hemodinamométru, hemodinamometre n. (med.) instrument pentru măsurarea presiunii sîngelui. [Din fr. *hémodynamomètre*].

hemofág, ~gi, hemofagă, ~ge a. (biol.) **1.** care se hrăneşte cu sînge: *insectă hemofagă*; **2.** care distruge globulele roşii din sînge: *celule hemofage*. [Din fr. *hémophage*].

hemofíl, ~i, hemofilă, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de hemofilie. [Din fr. *hémophile*].

hemofilíe, hemofilii f. boală ereditară, transmisă de mamă băieţilor, care constă în predispoziţia spre hemoragie, datorită puterii de coagulare reduse a sîngelui. [Din fr. *hémophilie*].

hemogénic, ~ci, hemogenică, ~ce a. (med.) care ţine de hemogenie; referitor la hemogenie. // a. şi m., f. (persoană) care suferă de hemogenie. [Din fr. *hémogénique*].

hemogeníe, hemogenii f. boală a sîngelui (la femei), caracterizată prin scăderea numărului trombocitelor, putere de coagulare redusă etc. [Din fr. *hémogénie*].

hemoglobínă f. substanţă organică pigmentată a celulelor roşii din sînge care transportă oxigenul. [Din fr. *hémoglobine*].

hemoglobinometríe, hemoglobinometrii f. determinare a cantităţii de hemoglobină din sînge. [Din fr. *hémoglobinométrie*].

hemoglobinométru, hemoglobinometre n. aparat pentru determinarea cantităţii de hemoglobină din sînge. [Din fr. *hémoglobinomètre*].

hemoglobinuríe, hemoglobinurii f. prezenţă a hemoglobinei în urină. [Din fr. *hémoglobinurie*].

hemográmă, hemograme f. **1.** examen de laborator al compoziţiei sîngelui; **2.** (concr.) buletin care cuprinde rezultatul unui astfel de examen. [Din fr. *hémogramme*].

hemoiímfă, hemolimfe f. lichid organic din aparatul circulator al nevertebratelor, avînd aceleaşi proprietăţi cu ale sîngelui. [Din fr. *hémolymphe*].

hemolític, ~ci, hemolitică, ~ce a. (med.) care produce hemoliză. [Din fr. *hémolytique*].

hemolíză, hemolize f. distrugere patologică a globulelor roşii din sînge şi trecerea lor în plasmă. [Din fr. *hémolyse*].

hemolizínă, hemolizine f. substanţă avînd proprietatea de a descompune şi dizolva globulele roşii şi de a elibera hemoglobina. [Din fr. *hémolysine*].

hemométru, hemometre n. aparat pentru dozarea hemoglobinei din sînge. [Din fr. *hémomètre*].

hemopátic, ~ci, hemopatică, ~ce a. (med.) care ţine de hemopatie; referitor la hemopatie. [Din fr. *hémopathique*].

hemopatíe, hemopatii f. boală a sîngelui. [Din fr. *hémopathie*].

hemopoiéză, hemopoieze f. (med.) hematopoieză. [Din fr. *hémopoïèse*].

hemoptízic, ~ci, hemoptizică, ~ce a. şi m., f. (bolnav) de hemoptizie. [Din fr. *hémopthysique*].

hemoptízie, hemoptizii f. (med.) eliminare de sînge prin tuse provocată de o hemoragie a căilor respiratorii: *a murit ... în urma hemoptiziei ce i se pricinuise de loviturile de paturi de puşcă în piept.* GHICA. [Din fr. *hémoptysie*].

hemorágic, ~ci, hemoragică, ~ce a. care are caracter de hemoragie; provocat de hemoragie. [Din fr. *hémoragique*].

hemoragíe, hemoragii f. scurgere a sîngelui prin ruperea unui vas sangvin; hemoree: *aceasta moare prin hemoragie.* CĂL.; *i se puse diagnosticul de hemoragie internă.* GHEŢIE; *hemoragie cerebrală;* (şi: **emoragie**). [Din fr. *hémorragie*].

hemorée, hemoree f. hemoragie. [Din fr. *hémorrhée*].

hemoroidál, ~i, hemoroidală, ~e a. referitor la hemoroizi. [Din fr. *hémorroïdal*].

hemoróizi m. pl. umflături ale venelor din regiunea rectului, care produc dureri şi hemoragii. [Din fr. *hémorroïdes*].

hemosiderínă, hemosiderine f. pigment bogat în fier, existent în ficat. [Din fr. *hémosidérine*].

hemosideróză, hemosideroze f. (med.) boală manifestată prin depunerea hemosiderinei în diferite organe. [Din fr. *hémosidérose*].

hemostátic, ~ci, hemostatică, ~ce a. care are însuşirea de a opri o hemoragie: *medicament hemostatic.* [Din fr. *hémostatique*].

hemostáză, hemostaze f. oprire a unei hemoragii. [Din fr. *hémostase*].

hemoterapíe, hemoterapii f. administrare de sînge în scop terapeutic. [Din fr. *hémothérapie*].

hemotoxíe, hemotoxii f. otrăvire a sîngelui. [Din fr. *hémotoxie*].

hemotoxínă, hemotoxine f. (med.) substanţă nocivă pentru globulele roşii. [Din fr. *hémotoxine*].

hemotróp, ~i, hemotropă, ~e a. (biol.) care se fixează cu predilecţie pe celulele sangvine: *virus hemotrop.* [Din fr. *hémotrope*].

hemovaccináre, hemovaccinări f. inoculare de sînge sau de plasmă sangvină sub piele. [Din fr. *hémovaccination*].

hendéchiu n. v. hindichi.

hendiádă, hendiade f. figură de stil care constă în înlocuirea unui atribut adjectival cu unul substantival. [Din lat., fr. *hendiadys*].

henghér m. v. hingher.

henoteísm n. formă de religie în care credincioşii se închină unui singur zeu, fără a exclude existenţa altora: *problema henoteismului astfel pusă ni se pare puţin cam alterată de unghiul de vedere evoluţionist.* BL. [Din germ. *Henotheismus*, fr. *hénothéisme*].

henoteíst, ~şti, henoteistă, ~e a. care ţine de henoteism; referitor la henoteism: *aceeaşi tendinţă spre elementarul impersonal înlesneşte enorm ivirea acelei religiozităţi henoteiste.* BL. [*Henote*(*ism*) + *-ist*].

hénri m. (fiz.) unitate de măsură a inductivităţii. [Din fr. *henry*].

henţ, henţuri n. (fotbal) atingere nereglementară a mingii cu mîna. [Din engl. *hands*].

hep interj. strigăt cu care birjarii atrag atenţia pietonilor să se ferească, iar vînătorii şi excursioniştii se cheamă între ei: *îi strigă după obiceiul vînătorilor: hep! hep!* NEGR. [Onomat.].

hepaltagíe, hepaltagii f. (med.) durere de ficat. [Din fr. *hépaltagie*].

hepár, hepare n. medicament care produce regenerarea celulei hepatice. [Din fr. *hépar*].

heparínă, heparine f. medicament care împiedică coagularea sîngelui şi este folosit în cazul infarctului miocardic, al flebitelor etc. [Din fr. *héparine*].

hepátic, ~ci, hepatică, ~ce a. care aparţine ficatului; referitor la ficat: *doctorul ... îi găseşte o turburare hepatică şi-i dă o reţetă.* CĂL. [Din fr. *hépatique*].

hepaticée, hepaticee f. (la pl.) familie de plante criptogame cu frunze numai pe o parte a tulpinii sau fără frunze; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din lat. *hepaticeae*].

hepatítă, hepatite f. boală (de origine virotică) care constă în inflamarea ficatului. [Din fr. *hépatite*].

hepatogén, ~i, hepatogenă, ~e a. (med.) care este produs de ficat. [Din fr. *hépatogène*].

hepatografíe, hepatografii f. (med.) radiografie a ficatului. [Din fr. *hépatographie*].

hepatológ, hepatologi m. specialist în hepatologie; (adj.) *medic hepatolog.* [De la *hepatologie*].

hepatologíe f. ramură a medicinei interne care studiază anatomia, fiziologia şi patologia ficatului. [Din fr. *hépatologie*].

hepatóm, hepatoame n. (med.) tumoare hepatică (malignă). [Din fr. *hépatome*].

hepatomegalíe, hepatomegalii f. mărire a dimensiunilor ficatului (întîlnită la sifilis, ciroză, tuberculoză etc.). [Din fr. *hépatomégalie*].

hepatopancreás, hepatopancreasuri n. (biol.) glandă digestivă la unele nevertebrate care cumulează funcţiile ficatului şi ale pancreasului. [Din fr. *hépatopancréas*].

hepatopatíe, hepatopatii f. (med.) boală a ficatului. [Din fr. *hépatopathie*].

hepatoragíe, hepatoragii f. (med.) hemoragie hepatică. [Din fr. *hépatorragie*].

hepta- element de compunere cu sensul „şapte", „de şapte ori". [Din fr. *hepta-*, gr. *hepta*].

heptacórd, heptacorduri n. (la vechii greci) liră cu şapte coarde. [Din fr. *heptacorde*].

heptaédric, ~ci, heptaedrică, ~ce a. în formă de heptaedru. [Din fr. *heptaédrique*].

heptaédru, heptaedre n. corp geometric cu şapte feţe. [Din fr. *heptaèdre*].

heptagón, heptagoane n. poligon cu şapte laturi şi cu şapte unghiuri. [Din fr. *heptagone*].

heptagonál, ~i, heptagonală, ~e a. în formă de heptagon. [Din fr. *heptagonal*].

heptamétru, heptametre n. vers alcătuit din şapte picioare. [Din fr. *heptamètre*].

heptán n. hidrocarbură lichidă saturată din clasa parafinelor, cu şapte atomi de carbon în moleculă, folosită drept carburant. [Din fr. *heptane*].

heptatlón n. complex de şapte probe atletice cuprinzînd alergări, sărituri şi aruncări. [*Hepta*(*edru*) + (*pent*)*atlon*].

heptavalént, ~ţi, heptavalentă, ~e a. care are valenţa şapte: *element chimic heptavalent.* [Din fr. *heptavalent*].

heptódă, heptode f. tub electronic cu vid care are şapte electrozi. [Din fr. *heptode*, germ. *Heptode*].

heraclitián, ~eni, heraclitiană, ~ene a. care ține de gîndirea lui Heraclit; referitor la gîndirea lui Heraclit. // m. adept al lui Heraclit: *romanticul stă în perspectiva unui trecut indefinit, e un heraclitian.* CĂL. [*Heraclit* n. pr. + *-ian*].

herágră, heragre f. (med.) gută localizată la membrele superioare: *bolea ... și de mîni și de picioare, care boală podagra și heragra se zice.* COSTIN. [Din gr. mod. ***heragra***].

heráld, heralzi m. (în evul mediu) **1.** dregător la curțile suveranilor sau principilor care purta insignele; **2.** trimis însărcinat cu transmiterea ordinelor. [Din lat. ***heraldus***].

heráldic, ~ci, heraldică, ~ce a. care ține de blazoane; referitor la blazoane: *dacă vechii noștri boieri ... ar fi avut idee de arta heraldică.* NEGR. // f. disciplină istorică care se ocupă cu studiul blazoanelor: *fratele său mai mic ..., pasionat de heraldică, se consacră cu perseverență unor studii de genealogie.* GHEȚIE. [Din fr. ***héraldique***].

heraldíst, heraldiști m. specialist în heraldică. [Din fr. ***héraldiste***].

herăstrău n. v. **ferăstrău**.

herb, herburi n. (înv.) stemă, blazon: *ne-a arătat stema familiei, în herbul căreia se deslușea și un cap de zimbru.* VOIC.; *herbul Moldovei;* (fig.) *lună, soare și luceferi el le poartă-n al lui herb.* EM. [Din pol. ***herb***].

herbár n. v. **ierbar²**.

herborizá vb. v. **erboriza**.

herborizáre f. v. **erborizare**.

hercínic, ~ci, hercinică, ~ce a. (geol.) care aparține unor mișcări și formații orogenetice, care au avut loc din devonian pînă în permian. [Cf. fr. ***hercynien***].

herculeán, ~eni, herculeană, ~ene a. asemenea lui Hercule; foarte puternic: *cu restul trupului său herculean, Leonte rămăsese nemișcat și strîmb.* VINEA; *putere herculeană.* [Din fr. ***herculéen***].

heréde m. v. **erede**.

hereditár a. v. **ereditar**.

hereditáte f. v. **ereditate**.

hereghíe, hereghii f. (înv.; reg.) origine, neam: *corbul ... nici din hereghie pre drept stăpînește.* CANT.; *iară dintr-altă parte scrie hereghia de Moldova.* COSTIN. [Et. nec.; cf. magh. ***eredni***].

hereséu n. v. **feresău**.

herestrá, herestrez vb. (reg.; tr.) a tăia cu ferăstrăul: *herestrez stejarii cîți pe rîpi se înclin.* BOL. [De la ***herăstrău***].

heréte m. v. **erete**.

heretisí vb. v. **hiritisi**.

herghelegíu, herghelegii m. păzitor, îngrijitor al unei herghelii: *de n-aș ști că-i beizade, aș crede că-i herghelegiu.* AL. [Din turc. ***hergeleci***].

herghelíe, herghelii f. **1.** turmă de cai: *herghelie de o iapă ciufă și braniște numai de o tufă nu se face niciodată.* PANN; *iară ergheliile petreceau cîmpiile.* EM.; **2.** crescătorie de cai; loc unde se află o astfel de crescătorie: *cu acest prilej se abate și pe la herghelíile sale.* CĂL.; (și: (rar) **erghelie**). [Din turc. ***herghele*** „turmă de măgari"].

héring, heringi m. pește marin asemănător cu scrumbia, cu spinarea verde-albăstruie și cu laturile argintii (*Clupea harengus*): *heringi afumați.* [Din germ. ***Häring***].

hermafrodít, ~ți, hermafroditá, ~e a. (biol.) care are organele ambelor sexe: *flori hermafrodite;* (fig.) *sentimentalismul ei hermafrodit ... nu e în spiritul latin al pasionalității iberice.* CĂL.; (subst.) *hirișă himera jiganiilor, irmafroditul pasirilor.* CANT. // m. om anormal, avînd caractere specifice ambelor sexe: *un tînăr de sex incert, un hermafrodit ... caută să cîștige dragostea eroului.* CĂL.; (și: (înv.) **irmafrodit**). [Din fr. ***hermaphrodite***].

hermafroditísm n. prezență a organelor sexuale de ambele sexe la același individ. [Din fr. ***hermaphroditisme***].

hérme f. pl. (la vechii greci) stîlpi de piatră decorați în partea superioară cu chipul lui Hermes, zeul comerțului; (fig.; și la sg.) *această formă de hermă, cu un cap ușuratic și altul grozav, face misterul compunerii.* CĂL. [Din germ. ***Herme***].

hermelínă, hermeline f. (rar) hermină (*Mustela erminea*). [Din germ. ***Hermelin***].

hermeneútic, ~ci, hermeneutică, ~ce a. care ține de hermeneutică; referitor la hermeneutică; cu caracter de hermeneutică; (și: (înv.) **ermeneutic**). [Din fr. ***herméneutique***, germ. ***hermeneutisch***].

hermeneútică f. **1.** știință de a interpreta textele vechi (biblice); **2.** știință a interpretării fenomenelor spirituale; (și: (înv.) **ermeneutică**). [Din fr. ***hermenéutique***, germ. ***Hermeneutik***].

hermétic a. v. **ermetic**.

hermetísm n. v. **ermetism**.

hermetizá vb. v. **ermetiza**.

herminát, ~ți, herminată, ~e a. (despre păsări) cu penajul alb mărginit cu negru la coadă și la aripi sau negru mărginit cu alb la gît. [Din fr. ***herminé***].

hermínă, hermine f. **1.** animal carnivor cu blana cafenie vara și albă lucitoare iarna; (rar) hermelină (*Mustela erminea*); **2.** blana acestui animal: *purta o mantie albastră, cu falduri adînci și guler de hermină.* GHEȚIE. [Din fr. ***hermine***].

herniár, ~i, herniară, ~e a. care ține de hernie; referitor la hernie. [Din fr. ***herniaire***].

hernía, hernii f. (med.) umflătură formată prin ieșirea unui organ (mai ales a intestinului subțire) din cavitatea lui; (pop.) surpătură; **hernie de disc**, v. **disc**. [Din fr. ***hernie***, lat. ***hernia***].

heroídă, heroide f. scrisoare în versuri în care se exprimă admirația față de un erou sau față de un personaj celebru: *Ovidiu a scris heroide.* [Din fr. ***héroïde***].

heroínă f. stupefiant derivat din morfină. [Din fr. ***héroine***].

heroinomán, ~i, heroinomană, ~e m., f. persoană care se droghează cu heroină. [Din fr. ***héroinomane***].

heroinomanía f. drogare cu heroină. [Din fr. ***héroïnomanie***].

hérpes, herpesuri n. grup de bășicuțe care apar pe piele, provocate de o boală virotică. [Din fr. ***herpès***, lat. ***herpes, -etis***].

herpétic, ~ci, herpetică, ~ce a. de natura herpesului. [Din fr. ***herpetique***].

herpetológ m. v. **erpetolog**.

herpetológic a. v. **erpetologic**.

herpetología f. v. **erpetologie**.

hérsă, herse f. grătar metalic care închidea intrarea cetăților medievale. [Din fr. ***herse***].

hertz, hertzi [herț] m. unitate de măsură a frecvenței, egală cu frecvența unui fenomen ce se repetă o dată pe secundă. [Din fr. ***hertz***].

hertzian, ~eni, hertziană, ~ene [herțián] a. referitor la undele electromagnetice radio. [Din fr. ***hertzien***].

herúl, ~i, herulă, ~e m., f. persoană care făcea parte dintr-un trib germanic aparținînd uniunii goților. // a. referitor la acest trib; care ține de acest trib. [Din fr. ***Hérules***].

heruvíc, heruvice n. **1.** imn bisericesc cîntat înainte de a ieși preotul cu sfintele daruri; **2.** carte care conține asemenea imnuri; (și: (rar) **cheruvic**). [Din gr. mod. ***heruvikós***].

heruvím, heruvimi m. (bis.) **1.** înger care urmează ierarhic după arhangheli: *heruvimii cei cîte cu ochii mulți.* VARL.; **2.** reprezentare simbolică a unui astfel de înger. [Din sl. ***cheruvimŭ***].

hervaneá, hervanele f. (înv.) mantie domnească: *vechea învestitură cu cabaniță și cuca a fost înlocuită cu hervaneaua și cu o tocă de samur cu flori de diamant.* [Din turc. ***hervani***].

hesiódic, ~ci, hesiodică, ~ce a. care ține de gîndirea lui Hesiod; referitor la gîndirea lui Hesiod, specific lui Hesiod: *la începutul evului mediu găsim pe învățații creștini întorși ... la concepții hesiodice.* BL. [*Hesiod* n.pr. + *-ic*].

hesperídă, hesperide f. fruct asemănător cu baca, moale, care conține uleiuri eterice. [Din fr. ***hesperidées***].

hesperórnis m. pasăre acvatică fosilă, asemănătoare cu pinguinul, cu aripile reduse ca două palete, care a trăit în cretacic. [Din fr. ***hesperornis***].

hessián n. țesătură de iută, folosită în tapiserie, la confecționarea sacilor etc. [Din fr. ***hessian***].

hetaíră, hetaire f. (la vechii greci) curtezană: *celor chemați hetaira le vorbește în jargonul lor propriu.* EM. [Din fr. ***hétaire***].

hetairísm n. relație extraconjugală a unui bărbat cu o femeie de moravuri ușoare. [Din fr. ***hétairisme***].

heteroauxínă, heteroauxine f. hormon vegetal de creștere, care se găsește în drojdii, în porumb etc. [Din fr. ***hétéroauxine***].

heterocíclu, heterocicluri n. (chim.) compus organic ciclic care conține, pe lîngă atomi de carbon, și atomi ai altor elemente. [Din fr. ***hétérocycle***].

heteroclít, ~ți, heteroclită, ~e a. care este alcătuit din elemente disparate, eterogene: *în grupul eteroclit, craii... încep să depene firul visărilor lor de esteți.* VIANU; (și: **eteroclit**). [Din lat. ***heteroclitus***, fr. ***hétéroclite***].

heterocromíe, heterocromii f. (med.) anomalie congenitală caracterizată prin culoarea diferită a irisurilor. [Din fr. ***hétérochromie***].

heterocromozóm, heterocromozomi m. (biol.) cromozom sexual. [Din fr. ***hétérochromosome***].

heterodínă f. v. **eterodină**.

heterodónt, ~ți, heterodontă, ~e a. și m. (animal) care are dinții diferențiați (în incisivi, canini, molari etc.). [Din fr. ***hétérodonte***].

heterodóx a. v. **eterodox**.

heterodoxíe f. v. **eterodoxie**.

heterofilíe, heterofilii f. (bot.) prezență a frunzelor de forme diferite pe aceeași plantă. [Din fr. ***hétérophilie***].

heterofón a. v. **eterofon**.

heterofonía f. v. **eterofonie**.

heterogám, ~i, heterogamă, ~e a. (bot.) care are două sau mai multe feluri de flori: *plantă heterogamă.* [Din fr. ***hétérogame***].

heterogamíe, heterogamii f. formă de înmulțire sexuală prin unirea a doi gameți diferiți ca formă, mărime și structură. [Din fr. ***hétérogamie***].

heterogén a. v. **eterogen**.

heterogeneitáte f. v. **eterogeneitate**.

heterogenéză f. v. **eterogeneză**.

heterogenía f. v. **eterogenie**.

heterogenitáte f. v. **eterogeneitate**.

heterogoníe, heterogonii f. (biol.) formare pe acelaşi individ a două sau mai multe feluri de flori. [Din fr. *hétérogonie*].

heterometabólă, heterometabole a. (zool.) care are metamorfoză incompletă (lipsită de stadiul de nimfă); hemimetabolă. [Din fr. *hétérométabole*].

heteromórf a. v. eteromorf.

heteromorfíe f. v. eteromorfie.

heteromorfísm n. **1.** calitate a unei substanţe de a fi eteromorfă; eteromorfie; **2.** însuşire a animalelor de a prezenta în cursul dezvoltării mai multe aspecte morfologice diferite. [Din fr. *hétéromorphisme*].

heteromorfóză f. v. eteromorfoză.

heteroním a. v. eteronim.

heteronóm a. v. eteronom.

heteronomíe f. v. eteronomie.

heteroplazíe, heteroplazii f. (med.) formare în organism a unui ţesut anormal. [Din fr. *hétéroplasie*].

heteroproteídă, heteroproteide f. (biol.) substanţă organică compusă dintr-o proteină şi o substanţă neproteică. [Din fr. *hétéroprotéide*].

heteroptér, heteroptere n. (la pl.) ordin de insecte avînd prima pereche de aripi jumătate chitinizată şi jumătate membranoasă, iar a doua membranoasă; (şi la sg.) insectă din acest ordin; hemipter. [Din fr. *hétéroptères*].

heterosexuál, ~i, heterosexuală, ~e a. (med.) cu caracter de heterosexualitate. [Din fr. *hétérosexuel*].

heterosexualitáte f. (med.) sexualitate normală; atracţie spre sexul opus. [Din fr. *hétérosexualité*].

heterósis n. v. heterozis.

heterotaxíe, heterotaxii f. (med.) poziţie anormală sau modificare a poziţiei unui organ anatomic. [Din fr. *hétérotaxie*].

heteroterapíe, heteroterapii f. (med.) tratare a unei boli cu mijloacele specifice alteia. [Din fr. *hétérothérapie*].

heterotérm, ~i, heterotermă, ~e a. (biol.) care se caracterizează prin heterotermie: *animale heteroterme*. [Din fr. *hétérotherme*].

heterotermíe, heterotermii f. pierdere sezonieră a capacităţii de încălzire, caracteristică animalelor care hibernează. [Din fr. *hétérothermie*].

heterotróf, ~i, heterotrofă, ~e a. şi m., f. (organism) care se hrăneşte numai cu substanţe organice neputîndu-le sintetiza din cele anorganice. [Din fr. *hétérotrophe*].

heterotrofíe f. mod de nutriţie al organismelor heterotrofe. [Din fr. *hétérotrophie*].

heterózis, heterozisuri n. creştere a vitalităţii şi a productivităţii prin încrucişarea a două soiuri sau două rase cu ereditate diferită; (şi: **heterosis**). [Din germ. *Heterosis*, fr. *hétérosis*].

heteşăr, heteşari m. (reg.) argat: *şi-ai mei heteşari*. POP. [Din magh. *hetes*].

hétman m. v. hatman.

heveá m. arbore tropical, înalt şi lipsit de ramuri la partea inferioară, din care se extrage cauciucul (*Hevea brasiliensis*). [Din fr. *hévéa*].

hex- v. hexa-.

hexa- element de compunere cu sensul „şase", „de şase ori"; (şi: **hex-**). [Din fr., engl. *hexa-*].

hexaclorciclohexán, hexaclorciclohexanuri n. substanţă chimică sintetică folosită ca insecticid; analcid. [Din fr. *hexachlorcyclohexane*, germ. *Hexachlorzyklohexan*].

hexacoralíér, hexacoralieri m. (la pl.) subclasă de celenterate marine, solitare sau adunate în colonii, cu şase tentacule; (şi la sg.) animal din această subclasă. [Din fr. *hexacoralliaires*].

hexacórd, hexacorduri n. **1.** (la vechii greci) liră cu şase coarde; **2.** ansamblu de şase trepte succesive ale unei scări muzicale. [Din fr. *hexacorde*].

hexaédric, ~ci, hexaedrică, ~ce a. care ţine de hexaedru; cu aspect de hexaedru. [Din fr. *hexaédrique*].

hexaédru, hexaedre n. poligon cu şase feţe; (şi: **exaedru**). [Din fr. *hexaèdre*, lat. *hexahedrum*].

hexagón, hexagoane n. poligon cu şase laturi: *un exagon, cu indicaţiile necesare, ilustrează grafic cele spuse*. BL.; (şi: **exagon**): [Din fr. *hexagone*, lat. *hexagonus*].

hexagonál, ~i, hexagonală, ~e a. în formă de hexagon, care ţine de hexagon: *nectarul florilor ... l-ar fi depus în celulele hexagonale atît de măiestrite*. SAD. [Din fr. *hexagonal*].

hexametafosfát, hexametafosfaţi m. (chim.) polimer al metafosfatului de sodiu, folosit la dedurizarea apelor şi în industria petrolieră. [Din fr. *hexamétaphosphate*].

hexamétru, hexametri m. (în versificaţia greco-latină) vers de şase picioare (folosit în epopei): *actorul să se ocupe fundamental cu recitarea anapeştilor şi cu deosebire a hexametrului*. EM.; (adj.) *se servi cu versul exametru*. OD. [Din fr. *hexamètre*].

hexán, hexani m. (chim.) hidrocarbură saturată, insolubilă în apă, care se obţine prin distilarea din petrol şi se foloseşte ca dizolvant. [Din fr. *hexane*].

hexapód, ~zi, hexapodă, ~e a. (zool.) care are şase picioare. // n. (la pl.) clasă de insecte cu şase picioare; (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. *hexapode*].

hexástic, ~ci, hexastică, ~ce a. compus din şase versuri. [Din fr. *hexastique*].

hexastíl, hexastiluri n. edificiu cu şase coloane la faţadă. [Din fr. *hexastyle*].

hexavalént, ~ţi, hexavalentă, ~e a. (chim.) care are valenţa şase. [Din fr. *hexavalent*].

hexódă, hexode f. tub electronic cu vid, care are şase electrozi. [Din fr. *hexode*, germ. *Hexode*].

hexóză, hexoze f. monozaharidă cu şase atomi de carbon în moleculă. [Din fr. *hexose*].

hi interj. strigăt cu care se îndeamnă caii la mers: *hi, căluţii tatei, să ne întoarcem cît mai degrabă acasă!* CR.; *hi, calule, hi!* [Onomat.].

hiacínt, hiacinturi n. piatră semipreţioasă de culoare roşiatică. [Din fr. *hyacinthe*, lat. *hyacinthus*].

hiádă, hiade f. (mit.) nimfă a norilor încărcaţi de ploaie. [De la *Hiades* n. pr.].

hialín, ~i, hialină, ~e a. care are aspectul, transparenţa sticlei; **ţesut hialin**, ţesut conjunctiv transformat patologic într-o masă omogenă, sticloasă. [Din fr. *hyalin*].

hialinóză, hialinoze f. (med.) transformare patologică a ţesutului conjunctiv într-o masă omogenă, sticloasă. [Din fr. *hyalinose*].

hialítă, hialite f. **1.** varietate transparentă de opal; **2.** sticlă neagră de Boemia; **3.** (med.) inflamaţie a corpului vitros al ochiului. [Din fr. *hyalite*].

hialoplásmă, hialoplasme f. (anat.) ectoplasmă. [Din fr. *hyaloplasme*].

hiát[1], hiaturi n. **1.** întîlnire între două vocale care se rostesc în silabe diferite: *prosodia latină ... observa cu luare aminte hiatul*. MAIOR.; **2.** (fig.) lipsă de continuitate; (existenţă a unui) spaţiu de întrerupere; discontinuitate: *pe planul istoriei umanităţii s-a făcut ... ca arabii să umple hiatul istoric european*. BL. [Din lat., fr. *hiatus*].

híbă, hibe f. (reg.) **1.** defect, cusur: *nu aceasta e hiba întreprinderii noastre*. VLAH.; **2.** grijă, habar: *nici de mălai n-ar fi hibă, nu ştiu face mămăliga*. POP. [Din magh. *hiba*].

hibernă, hibernez vb. (intr.) **1.** a-şi petrece iarna într-o stare de amorţeală (asemănătoare cu somnul): *şi numai o muscă surprinsă de frig pe masă, alături de-un rest de covrig, cu labele-n sus, hibernează*. TOP.; **2.** (fig.) a lenevi, a trîndăvi: *ea hibernează într-o leneşă părăsire de sine*. CĂL. [Din fr. *hiberner*, lat. *hibernare*].

hibernácul, hibernaculi m. (bot.) mugure caduc ce constituie partea de rezistenţă în timpul iernii a unor plante acvatice. [Din fr. *hibernacle*, germ. *Hibernakel*].

hibernál, ~i, hibernală, ~e a. de iarnă, care se face iarna: *cînd compunerea nu îngăduie peisajul nordic, poetul se mulţumeşte cu priveliştea hibernală*. CĂL.; *sporturi hibernale*. [Din fr. *hibernal*].

hibernánt, ~ţi, hibernantă, ~e a. **1.** care hibernează; care se află în perioada hibernării: *animal hibernant*; **2.** (fig.) care este inactiv, care trîndăveşte. [Din fr. *hibernant*].

hibernáre, hibernări f. acţiunea de a hiberna şi rezultatul ei; stare de viaţă latentă în care se găsesc unele animale în timpul iernii; hibernaţie. [V. *hiberna*].

hibernáţie, hibernaţii f. hibernare. [Din fr. *hibernation*].

hibernoterapíe, hibernoterapii f. stare de hibernare realizată artificial în scop terapeutic sau pentru a realiza unele intervenţii chirurgicale. [Din fr. *hibernothérapie*].

hibríd, ~zi, hibridă, ~e a. (şi subst. m.) **1.** produs prin încrucişarea indivizilor din specii, soiuri sau rase diferite: *porumb hibrid*; (fig.) *hibrizii sînt căutaţi, iar în scriitorii specifici se dibuie hibriditatea*. CĂL.; **2.** (fig.) care este lipsit de armonie; care este alcătuit din elemente disparate: *adaos de construcţiune hibridă, contrară concepţiunii artistice primitive*. MAIOR.; *scientismul nu izbuteşte să-şi întreacă condiţia deplorabilă de hibrid*. BL.; (şi: **ibrid**). [Din fr. *hybride*, germ. *hybrid, Hybrid*].

hibridă, hibridez vb. (tr.) a obţine un hibrid; a încrucişa două plante, două specii etc.; a hibridiza. [Din fr. *hybrider*].

hibridáre, hibridări f. acţiunea de a hibrida şi rezultatul ei; proces (artificial) de încrucişare sexuală sau vegetativă între indivizi de specii, de soiuri sau de rase diferite; hibridaţie; hibridizare. [V. *hibrida*].

hibridáţie, hibridaţii f. (rar) hibridare. [Din fr. *hybridation*].

hibriditáte f. însuşirea de a fi hibrid, caracterul a ceea ce este hibrid: *parodia care nu creează, care nu adaugă, are totdeauna o notă de hibriditate*. CĂL. [Din fr. *hybridité*].

hibridizá, hibridizez vb. (tr.) a hibrida. [Din germ. *hybridisieren*].

hibridizáre, hibridizări f. hibridare. [V. *hibridiza*].

hic interj. exclamaţie (reflexă) care însoţeşte sughiţul: *a face hic!* [Onomat.].

hic et nunc adv. aici şi acum. [Cuv. lat.].

hici adv. (reg.) deloc: *case şi livezi hici!;* **cît hici**, nicidecum: *ştii să citeşti? ... ba cît hici*. AL.; (şi: **hăci**). [Cf. turc. *hi*].

hicleán a. v. viclean.

hiclení vb. v. vicleni.

hicleníe f. v. viclenie.

hicleşúg n. v. vicleşug.

hícori, hicori m. arbore din America de Nord, asemănător cu nucul, din al cărui lemn flexibil se fac schiuri (*Carya ovata*). [Din fr. ***hickory***].

hicsóşi m. pl. populaţii nomade asiatice ale căror triburi au invadat Egiptul stăpînindu-l în secolele XVIII-XVI î.d.Hr. [Din fr. ***Hyksos***].

hidálg m. v. **hidalgo.**

hidalgíe f. (hispanism) nobleţe, boierie: *mod maliţios de a evoca invers o situaţie genealogică corespunzînd hidalgiei.* CĂL. [Din sp. ***hidalguía***].

hidálgo m. nobil spaniol: *faţă inverosimil de prelungă, de hidalgo.* CĂL.; *marii nobili sînt modeşti, hidalgii rurali ţanţoşi.* CĂL. // a. (rar) aristocratic: *lui îi lipseşte aroganţa hidalgă şi faptele sale sînt adesea ale unui sfînt.* CĂL.; (şi: **hidalg,** pl. **hidalgi**). [Din sp., fr. ***hidalgo***].

hidartróză, hidartroze f. (med.) acumulare de lichid (purulent) în articulaţii. [Din fr. ***hydarthrose***].

hidátic, hidatice a. (med.) **chist hidatic,** tumoare benignă plină cu lichid, provocată de dezvoltarea larvelor de tenie. [Din fr. ***hydatique***].

hidatídă, hidatide f. (biol.) formă larvară a teniei; echinococ. [Din fr. ***hydatide***].

hidatlóză, hidatloze f. contaminare a unui organism cu larvele de tenie (care provoacă chisturile hidatice). [Din fr. ***hydatiose***].

hidós, ~şi, hidoásă, ~e a. **1.** foarte urît; cu o înfăţişare dezgustătoare: *în crîng treceau adesea năluci hidoase.* AL.; *moartea se înfăţişează la moderni sub forma unui schelet hidos.* MAIOR.; (adv.) *gurile se cască hidos de spaimă.* CĂL.; **2.** abominabil, oribil: *aproape fiece roman ... va conţine o crimă hidoasă.* CĂL. // n. (rar) ceea ce este urît, dezgustător: *imaginile sînt pline de gingăşie în ascunderea hidosului în sugerarea decrepitudinii.* CĂL. [Din fr. ***hideux***].

hidoşénie, hidoşenii f. însuşirea, faptul de a fi hidos; urîţenie foarte mare: *nu le-au folosit în aceeaşi măsură,... în acţiunea de demascare a ceea ce li se părea a fi hidoşenia fizică sau morală.* VIANU. [***Hidos*** + ***-enie***].

hidracarián, hidracarieni m. (la pl.) categorie de acarieni adaptaţi la viaţa acvatică; (şi la sg.) animal din această categorie. [Din fr. ***hydracariens***].

hidracíd, hidracizi m. acid compus dintr-un halogen sau un metaloid şi unul sau doi atomi de hidrogen. [Din fr. ***hydracide***].

hidramniós, hidramniosuri n. prezenţă a unei mari cantităţi de lichid în amnios. [Din fr. ***hydramnios***].

hidránt, hidrante n. şi **hidranţi** m. dispozitiv care permite legarea furtunurilor la o conductă cu apă sub presiune. [Din fr. ***hydrante***, germ. ***Hydrant***].

hidrargilít, hidrargiliţi m. minereu de aluminiu format din hidroxid natural de aluminiu. [Din fr. ***hydrargylite***].

hidrargír n. (chim.) mercur. [Din fr. ***hydrargyre***].

hidrargirísm n. intoxicaţie provocată de vaporii sau de sărurile de mercur. [Din fr. ***hydrargyrisme***].

hidrargiróză, hidrargiroze f. îmbolnăvire cauzată de intoxicaţia cu mercur. [Din fr. ***hydrargyrose***].

hidrát, hidraţi m. compus chimic anorganic care are în compunere şi molecule de apă: *varul stins este un hidrat de calciu.* [Din fr. ***hydrate***].

hidratá, pers. 3 **hidratează** vb. (refl.) a se combina cu apa; a absorbi apă. [Din fr. ***hydrater***].

hidratábil, ~i, hidratabilă, ~e a. care se poate hidrata. [Din fr. ***hydratable***].

hidratánt, ~ţi, hidratantă, ~e a. care hidratează. [Din fr. ***hydratant***].

hidratáre, hidratări f. **1.** acţiunea de a hidrata şi rezultatul ei; **2.** (med.) introducere de apă în organism (în caz de hemoragii, de vărsături etc.). [V. ***hidrata***].

hidratát, ~ţi, hidratată, ~e a. **1.** care s-a combinat cu apa; **2.** care a reţinut apa în interior prin adeziune. [V. ***hidrata***].

hidraúlic, ~ci, hidraulică, ~ce a. **1.** care funcţionează prin forţa (de presiune) a apei sau a altor lichide: *să puteţi introduce prin prese hidraulice căptuşeala impermeabilă.* CĂL.; *maşină hidraulică; frînă hidraulică;* **2.** (fig.) bogat în apă; apătos: *toamna devine hidraulică şi cenuşie.* TOP.; **3. var hidraulic,** var special care face priză în apă (fiind uneori folosit în locul cimentului). [Din fr. ***hidraulique***, germ. ***hydraulisch***].

hidraúlică f. disciplină ştiinţifică care studiază mecanica lichidelor şi aplicaţiile ei. [Din fr. ***hydraulique***, germ. ***Hydraulik***].

hidrazídă, hidrazide f. substanţă cristalină cu caracter bazic, folosită în sintezele organice şi ca medicament. [Din fr. ***hydrazide***].

hidrazínă, hidrazine f. substanţă lichidă incoloră, realizată din combinarea azotului cu hidrogenul şi avînd numeroase întrebuinţări. [Din fr. ***hydrasine***].

hidrazónă, hidrazone f. substanţă organică rezultată din condensarea hidrazinei cu aldehidă sau cu cetonă. [Din fr. ***hydrazone***].

hídră, hidre f. **1.** (mit.) şarpe fabulos cu şapte capete care, tăiate, creşteau la loc: *o idră cu capete mai multe.* B.-DEL.; (fig.) *capetele acestei idre, stînd între popor şi ocîrmuitor, nu începuseră a muşca cînd pe unul, cînd pe altul.* NEGR.; **2.** (zool.) animal din încrengătura celenteratelor care trăieşte fixat cu un disc pe fundul apelor dulci (*Hydra viridis*): *vedea în mica gînganie pe monstruoasa idră din lacul Lerna.* FIL.; **3.** (fig.) flagel, rău mare: *puternica hidră, tirania.* NEGR.; *hidra fanatismului;* (şi: (înv.) **idră**). [Din lat. ***hydra,*** fr. ***hydre***].

hidremíe, hidremii f. (med.) creştere a cantităţii de plasmă sangvină. [Din fr. ***hydrémie***].

hídric, hidrice a. **regim hidric,** regim în care se recomandă consumarea unor cantităţi (mari) de apă. [Din fr. ***hydrique***].

hídro-[1] element de compunere cu sensul „(de) apă", „apos" sau, în terminologia chimiei, „(care conţine) hidrogen". [Din fr. ***hydro-***, gr. ***hydor***].

hídro[2] f. (arg.) (facultate de) hidrotehnică. [Prescurtare din ***hidrotehnică***].

hidroacústică f. ramură a acusticii care studiază producerea şi propagarea sunetelor în apă. [Din fr. ***hydroacoustique***].

hidroaeroplán, hidroaeroplane n. (rar) hidroavion. [Din fr. ***hydroaéroplane***].

hidroamelioráre, hidroameliorări f. ansamblul lucrărilor de îmbunătăţiri funciare făcute cu scopul de a menţine în sol un raport optim de apă. [***Hidro-***[1] + ***ameliorare***; cf. fr. ***hydroamélioration***].

hidroameliorativ, ~i, hidroameliorativă, ~e a. care ţine de lucrările hidrotehnice de ameliorare a solului. [***Hidro-***[1] + ***ameliorativ***].

hidroamelioratór, ~i, hidroameliora-toáre m., f. specialist în hidroamelioraţii. [Din fr. ***hydroaméliorateur***].

hidroameliorăţie, hidroameliorăţii f. hidroameliorare. [Din fr. ***hydroamélioration***].

hidroarheologíe f. disciplină care studiază vechile civilizaţii prin descoperiri arheologice subacvatice. [Din fr. ***hydroarchéologie***].

hidroaviáţie, hidroaviaţii f. **1.** ramură a aeronauticii care se ocupă cu studiul hidroavioanelor; **2.** aviaţie compusă din hidroavioane. [Din fr. ***hydroaviation***].

hidroavión, hidroavioane n. avion care poate folosi suprafaţa apei pentru decolare şi coborîre. [Din fr. ***hydroavion***].

hidrobiciclétă, hidrobiciclete f. mică ambarcaţie sportivă de agrement propulsată pe apă cu ajutorul unor pedale. [***Hidro-***[1] + ***bicicletă***].

hidrobiológ, hidrobiologi m. specialist în hidrobiologie. [De la ***hidrobiologie***].

hidrobiológie f. ramură a biologiei care studiază viaţa vegetală şi animală din mediul acvatic. [Din fr. ***hydrobiologie***, germ. ***Hydrobiologie***].

hidrobúz, hidrobuze n. navă de mic tonaj pentru transportul pasagerilor de-a lungul coastelor mării. [***Hidro-***[1] + ***(auto)buz***].

hidrocarbonát, hidrocarbonaţi m. substanţă organică alcătuită din carbon, oxigen şi hidrogen. [Din fr. ***hydrocarbonate***].

hidrocarbúră, hidrocarburi f. substanţă (naturală) bazată pe combinaţia dintre carbon şi hidrogen: *petrolul şi parafina sînt amestecuri de hidrocarburi.* [Din fr. ***hydrocarbure***].

hidrocefál, ~i, hidrocefală, ~e a. care suferă de hidrocefalie. [Din fr. ***hydrocéphale***].

hidrocefalíe, hidrocefalii f. (med.) afecţiune cauzată de acumularea de lichid în cutia craniană. [Din fr. ***hydrocéphalie***].

hidrocelulóză, hidroceluloze f. compus chimic obţinut prin hidroliza parţială a celulozei sub acţiunea acizilor minerali. [Din fr. ***hydrocellulose***].

hidrocentrálă, hidrocentrale f. uzină care produce energie electrică prin transformarea energiei hidraulice. [Din fr. ***hydrocentrale***].

hidrocéntru, hidrocentre n. regiune geografică bogată în ape (şi energie hidraulică). [Din fr. ***hydrocentre***].

hidrochimíe f. disciplină care studiază proprietăţile chimice ale apelor. [Din fr. ***hydrochimie***].

hidrochinónă, hidrochinone f. substanţă chimică organică obţinută prin reducerea chinonei şi folosită ca revelator fotografic. [Din fr. ***hydroquinone***, germ. ***Hydrochinon***].

hidrociclón, hidrocicloane n. aparat de sortare şi de concentrare a materialelor granulare cu ajutorul forţei centrifuge a unui curent de apă. [Din fr. ***hydrocyclone***].

hidrocinemátică f. ramură a hidrodinamicii care studiază mişcarea fluidelor, independent de forţele care se exercită asupra lor. [***Hidro-***[1] + ***cinematică***].

hidrocóră, hidrocore a. şi f. (plantă) ale cărei fructe sau seminţe sînt adaptate pentru a fi răspîndite de apă. [Din fr. ***hydrochore***].

hidrocoríe f. mod de răspîndire a seminţelor prin intermediul apei, caracteristic plantelor hidrocore. [Din fr. ***hydrochorie***].

hidrocortizón n. hormon secretat de glandele suprarenale, care, preparat sintetic, se foloseşte în tratamente antiinflamatorii şi antialergice; cortizon. [Din fr. ***hydrocortisone***].

hidrocultúră f. cultură a plantelor (industriale) prin menţinerea rădăcinilor în soluţii sau în apă fără pămînt. [Din fr. ***hydroculture***, germ. ***Hydrokultur***].

hidrodinámic, ~ci, hidrodinamică, ~ce a. referitor la legile mişcării lichidelor. [Din fr. ***hydrodynamique***].

hidrodinámică f. ramură a hidromecanicii care studiază legile mişcării lichidelor. [Din fr. ***hydrodynamique***, germ. ***Hydrodynamik***].

hidroeléctric, ~ci, hidroelectrică, ~ce a. care transformă energia hidraulică în energie electrică. [Din fr. ***hydroélectrique***].

G H

hidroelevatór, hidroelevatoáre n. dispozitiv folosit pentru ridicarea şi îndepărtarea apei şi a noroiului din săpături. [Din fr. *hydro-élévateur*].

hidroenergétic, ~ci, hidroenergetică, ~ce a. referitor la energia produsă cu ajutorul apei. [Din fr. *hydroénergétique*].

hidroenergíe f. energie produsă de apa în mişcare; energie hidraulică. [Din fr. *hydroénergie*].

hidrofíl, ~i, hidrofilă, ~e a. **1.** (chim.) care absoarbe apa în mare cantitate; avid de apă; care se îmbibă uşor cu apa: *substanţă hidrofilă*; **2.** (bot.; şi f.) (plantă) ale cărei flori se polenizează în apă sau la suprafaţa apei. [Din fr. *hydrophile*].

hidrofiíie, hidrofiílii f. proprietate a unei substanţe de a fi hidrofilă. [Din fr. *hydrophilie*].

hidrofítă, hidrofite a. şi f. (plantă) care este adaptată la viaţa acvatică. [Din fr. *hydrophites*].

hidrofób, ~i, hidrofobă, ~e a. (chim.) care nu se combină cu apa; care nu se îmbibă în apă; hidrofug: *substanţă hidrofobă*. // m., f. (med.) persoană care suferă de hidrofobie. [Din fr. *hydrophobe*].

hidrofobíe, hidrofobii f. **1.** (med.) teamă patologică de contactul cu apa; **2.** (med.) aversiune pentru consumul de apă (sau de alte lichide), caracteristică unor boli ca turbarea, meningita, tetanosul, isteria etc.; **3.** (chim.) însuşire a unei substanţe de a fi hidrofobă. [Din fr. *hydrophobie*].

hidrofón, hidrofoane n. aparat pentru semnalizarea sub apă cu ajutorul sunetelor. [Din fr. *hydrophone*].

hidrofór, hidrofoare n. instalaţie cu ajutorul căreia apa este ridicată prin conducte la o anumită înălţime. [Din fr. *hydrophore*].

hidroftálmic, ~ci, hidroftalmică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de hidroftalmie. [Din fr. *hydrophtalmique*].

hidroftalmíe, hidroftalmii f. stare patologică cauzată de o presiune interioară puternică care provoacă întinderea globului ocular. [Din fr. *hydrophtalmie*].

hidrofúg, ~gi, hidrofugă, ~ge a. (chim.) hidrofob. [Din fr. *hydrofuge*].

hidrofugáre, hidrofugări f. finisare a ţesăturilor prin apretare sau prin modificarea structurii chimice a firelor pentru a le face rezistente la umezeală. [Din fr. *hydrofugation*].

hidrogámă, hidrogame a. şi f. (bot.) hidrofil. [Din fr. *hydrogamme*].

hidrogél, hidrogele n. (chim.) gel al unui coloid având apa ca mediu de dispersie. [Din fr. *hydrogel*].

hidrogén n. element chimic gazos şi foarte uşor, incolor şi inodor, care, în combinaţie cu oxigenul, formează apa: *în perspectivă pur empirică, hidrogenul era pentru el „aer inflamabil"*. BL.; *hidrogenul a fost descoperit în 1781 de Cavendish*; **punte de hidrogen**, v. **punte**. [Din fr. *hydrogène*].

hidrogená, hidrogenez vb. (tr.) a introduce hidrogen în molecula unei substanţe. [Din fr. *hydrogéner*].

hidrogenáre, hidrogenări f. acţiunea de a hidrogena şi rezultatul ei. [V. *hidrogena*].

hidrogenát, ~ţi, hidrogenată, ~e a. (chim.) care conţine hidrogen; combinat cu hidrogenul. [V. *hidrogena*].

hidrogeneratór, hidrogeneratoare n. generator electric (de curent alternativ) acţionat hidraulic. [*Hidro-*[1] + *generator*].

hidrogeoiogíe f. disciplină care studiază distribuţia, regimul, dinamica şi geneza apelor subterane. [Din fr. *hydrogéologie*].

hidroglisór, hidroglisoare n. ambarcaţie cu fundul plat, pusă în mişcare de o elice aeriană. [Din fr. *hydroglisseur*].

hidrográd, hidrograde n. (geogr.) unitate de măsură a nivelului apelor curgătoare, egală cu a zecea parte din amplitudinea maximă. [*Hidro-*[1] + *grad*].

hidrográf, hidrografi m. specialist în hidrografie. // n. (pl. **hidrografe**) grafic care indică variaţia nivelului sau debitului unui curs de apă. [Din fr. *hydrographe*].

hidrográfic, ~ci, hidrografică, ~ce a. care aparţine hidrografiei, referitor la hidrografie. [Din fr. *hydrographique*].

hidrografíe f. **1.** ramură a hidrologiei care se ocupă cu studiul apelor dintr-o regiune; **2.** totalitate a apelor curgătoare şi stătătoare dintr-o regiune: *insist asupra hidrografiei districtului.* OD. [Din fr. *hydrographie,* germ. *Hydrographie*].

hidroizoiă, hidroizolez vb. (tr.) a izola pentru a împiedica infiltrarea apei (într-o construcţie). [*Hidro-*[1] + *izola*].

hidroizoláre, hidroizolări f. acţiunea de a hidroizola şi rezultatul ei. [V. *hidroizola*].

hidroizolát, ~ţi, hidroizolată, ~e a. care a fost izolat, protejat împotriva infiltrării apei. [V. *hidroizola*].

hidroláză, hidroiaze f. enzimă care catalizează reacţiile de hidroliză. [Din fr. *hydrolase*].

hidroiític, ~ci, hidroiitică, ~ce a. care se obţine prin hidroliză. [Din fr. *hydrolytique,* germ. *hydrolytisch*].

hidrolizá, hidrolizez vb. (tr. şi refl.) a (se) descompune prin hidroliză: *nu mai avem acum altceva decît să hidrolizăm locul.* CĂL. [Din fr. *hydroliser*].

hidrolizábil, ~i, hidrolizabilă, ~e a. care se poate hidroliza. [Din fr. *hydrolysable*].

hidrolizáre, hidrolizări f. acţiunea de a (se) hidroliza şi rezultatul ei; descompunere prin hidroliză: *ce mă interesează în primul rînd este hidrolizarea.* CĂL. [V. *hidroliza*].

hidrolíză, hidrolize f. **1.** descompunere a unor săruri sub acţiunea ionilor de hidrogen şi de oxigen din apă; **2.** reacţie chimică între un compus organic şi apă, în prezenţa unui catalizator. [Din fr. *hydrolyse,* germ. *Hydrolyse*].

hidrolocatór, hidrolocatoare n. aparat care determină direcţia şi distanţa unui obiect aflat sub apă cu ajutorul ultrasunetelor. [Din engl. *hydrolocator*].

hidrológ, hidrologi m. specialist în hidrologie. [Din fr. *hydrologue,* germ. *Hydrologe*].

hidrológic, ~ci, hidrologică, ~ce a. care ţine de hidrologie, referitor la hidrologie; **regim hidrologic**, variaţie în timp a cantităţii de apă ce trece printr-o secţiune a unui rîu. [Din fr. *hydrologique,* germ. *hydrologisch*].

hidrológie f. ştiinţă care studiază proprietăţile generale ale apelor din natură şi influenţa reciprocă dintre acestea şi alţi factori naturali. [Din fr. *hydrologie,* germ. *Hydrologie*].

hidromaníe, hidromanii f. (med.) tulburare psihică caracterizată prin tendinţa de sinucidere prin înec. [Din fr. *hydromanie*].

hidromasáj, hidromasaje n. masaj realizat cu ajutorul apei în mişcare. [Din fr. *hydromassage*].

hidromecánic, ~ci, hidromecanică, ~ce a. care ţine de hidromecanică, referitor la hidromecanică. [Din fr. *hidromécanique*].

hidromecánică f. ştiinţă care studiază legile mişcării lichidelor. [Din fr. *hydromécanique,* germ. *Hydromechanik*].

hidromél, hidromeluri n. băutură alcoolică obţinută prin fermentarea mierii cu apă: *călăuzise la tabăra de la Peşte Mort şase căruţe cu şase buţi de hidromel.* SAD. [Din fr. *hydromel*].

hidrometalurgíe f. ramură a metalurgiei care se ocupă cu extragerea metalelor din minereuri cu ajutorul soluţiilor apoase. [Din fr. *hydrométalurgie*].

hidrometeór, hidrometeori m. produs de condensare a vaporilor de apă din atmosferă. [Din fr. *hydrométéore,* germ. *Hydrometeore*].

hidrometeorologíe f. disciplină care studiază circulaţia apei în atmosferă. [Din germ. *Hydrometeorologie*].

hidrométric, ~ci, hidrometrică, ~ce a. care ţine de hidrometrie, referitor la hidrometrie. [Din fr. *hydrométrique*].

hidrometríe f. ramură a hidrotehnicii care se ocupă cu determinarea debitului, vitezei şi adîncimii cursurilor de apă. [Din fr. *hydrométrie,* germ. *Hydrometrie*].

hidrométru, hidrometre n. **1.** aparat pentru măsurarea densităţii şi a vitezei de curgere a lichidelor; **2.** manometru cu scara gradată în unităţi de coloană de apă pentru măsurarea nivelului unui curs de apă. [Din fr. *hydromètre,* germ. *Hydrometer*].

hidrominerál, ~i, hidrominerală, ~e a. relativ la apele minerale. [Din fr. *hydrominéral*].

hidromonitór, hidromonitoare n. instalaţie pentru săpat pămîntul, formată dintr-o conductă prin care se proiectează un jet de apă sub presiune. [Din fr. *hydromoniteur*, germ. *Hydromonitor*].

hidronefróză, hidronefroze f. (med.) acumulare de urină în rinichi datorată unui obstacol pe ureter. [Din fr. *hydronéphrose*].

hidroním, hidronime a. şi n. (cuvînt) care denumeşte o apă. [Din fr. *hydronyme*].

hidronimíe f. totalitate a numelor de apă (dintr-o zonă, dintr-o regiune etc.). [Din fr. *hydronymie*].

hidróniu, hidronii m. ion rezultat din unirea unui proton cu o moleculă de apă. [Din fr. *hydronium*].

hidropát, ~ţi, hidropată, ~e a. care tratează bolile prin hidroterapie. [Din fr. *hydropathe*].

hidropatíe, hidropatii f. (med.) hidroterapie. [Din fr. *hydropathie*].

hidropedéză, hidropedeze f. transpiraţie abundentă. [Din fr. *hydropédèse*].

hidrópic, ~ci, hidropică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de hidropizie. [Din fr. *hydropique*].

hidropicésc, ~şti, hidropiceáscă, ~eşti a. (înv.) care ţine de hidropizie, referitor la hidropizie: *feace multe minuni, luminînd orbii şi tămăduind cu unsul svîntului oloi de înmflătură idropicească.* DOS.; (şi: **idropicesc**). [Din gr. mod. *hydrópic(os)* + *-esc*].

hidropicós, ~şi, hidropicoásă, ~e a. şi m., f. (înv.) hidropic: *la faţă galben, înflat, idropicos.* NEGR.; (şi: **idropicos**). [Din gr. mod. *hydrópikos*].

hidropizíe, hidropizii f. (med.) acumulare patologică a apei într-un ţesut sau într-o cavitate naturală a corpului; (pop.) dropică: *boala sa fusese o idropizie de pept.* NEGR.; (şi: **idropizie**). [Din fr. *hydropisie*, lat. *hydropisia*].

hidroplanâ, pers. 3 **hidroplanează** vb. (intr.) a se deplasa sau a se coborî pe suprafaţa apei. [Din fr. *hydroplaner*].

hidroplanáre, hidroplanări f. acţiunea de a hidroplana şi rezultatul ei. [V. *hidroplana*].

hidropneumátic, ~ci, hidropneumatică, ~ce a. şi n. (aparat) care funcţionează cu ajutorul apei sau al unui lichid ori gaz comprimat. [Din fr. *hydropneumatique*].

hidropónică f. cultură legumicolă sau floricolă în soluţii nutritive sau pe un strat nisipos prin care

curg permanent astfel de soluții. // a. care ține de o astfel de cultură, referitor la o astfel de cultură: *seră hidroponică; legume hidroponice.* [Din fr. ***hydroponique***, germ. ***Hydroponik, hydroponisch***].

hidrorée, hidroree f. (med.) scurgere cronică a unui lichid seros. [Din fr. ***hydrorrhée***].

hidrosadenită, hidrosadenite f. (med.) inflamație a glandelor sudoripare (de la subsuoară). [Din fr. ***hidrosadénite***].

hidroscálă, hidroscale f. aeroport pe apă pentru hidroavioane. [Din fr. ***hydroscale***].

hidroseparatór, hidroseparatoare n. instalație de separare, acționată de un curent de apă și folosită la prepararea mecanică a cărbunilor. [***Hidro-***[1] + ***separator***].

hidrosféră f. învelișul de apă al globului terestru (alcătuit din mări, oceane, lacuri, fluvii, ghețari etc.). [Din fr. ***hydrosphère***, germ. ***Hydrosphäre***].

hidrosolúbil, ~i, hidrosolubilă, ~e a. care se dizolvă în apă, solubil în apă. [Din fr. ***hydrosoluble***].

hidrosonicitáte f. ramură a fizicii care studiază transmiterea energiei prin medii elastice lichide. [***Hidro-***[1] + ***sonicitate***].

hidrostátic, ~ci, hidrostatică, ~ce a. referitor la echilibrul lichidelor: *balanță hidrostatică.* [Din fr. ***hydrostatique***, germ. ***hydrostatisch***].

hidrostática f. ramură a hidromecanicii care studiază echilibrul lichidelor și al corpurilor cufundate în lichide. [Din fr. ***hydrostatique***, germ. ***Hydrostatik***].

hidrotéhnic, ~ci, hidrotehnică, ~ce a. referitor la hidrotehnică, care ține de hidrotehnică. [Din fr. ***hydrotechnique***].

hidrotéhnică f. ramură a tehnicii care se ocupă cu folosirea energiei apei și cu proiectarea și executarea obiectivelor care privesc energia hidraulică. [Din fr. ***hydrotechnique***, germ. ***Hydrotechnik***].

hidrotehnicián, ~eni, hidrotehniciană, ~ene m., f. specialist în hidrotehnică. [***Hidrotehnică*** + ***-ian***].

hidroterapeút, hidroterapeuți m. specialist în hidroterapie. [Din fr. ***hydrothérapeute***].

hidroterápic, ~ci, hidroterapică, ~ce a. care ține de hidroterapie, referitor la hidroterapie. [Din fr. ***hydrothérapique***].

hidroterapíe, hidroterapii f. tratament medical prin folosirea apei (băi, dușuri, aburi etc.). [Din fr. ***hydrothèrapie***].

hidrotermál, ~i, hidrotermală, ~e a. (geol.) referitor la apele fierbinți provenite prin răcirea magmei; **proces hidrotermal** sau **fază hidrotermală**, ultima fază a consolidării magmatice. [Din fr. ***hydrothermal***].

hidrotimetríe, hidrotimetrii f. măsurare a densității unei ape. [Din fr. ***hydrotimétrie***].

hidrotipíe, hidrotipii f. procedeu de copiere a filmelor cinematografice în culori cu matriță în relief, care se colorează cu coloranți solubili în apă. [Din fr. ***hydrotipie***].

hidrotropísm, hidrotropisme n. orientare a rădăcinilor sau miceliilor spre solurile mai umede. [Din fr. ***hydrotropisme***].

hidroxíd, hidroxizi m. compus chimic anorganic în a cărui moleculă se întâlnește un radical format dintr-un atom de hidrogen și unul de oxigen. [Din fr. ***hydroxide***].

hidroxíl, hidroxili m. radical monovalent format dintr-un atom de hidrogen și unul de oxigen; oxidril. [Din fr. ***hydroxyle***].

hidrozoár, hidrozoare n. (la pl.) clasă de celenterate care cuprinde hidra și meduza; (și la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***hydrozoaires***].

hidrúră, hidruri f. substanță rezultată din combinația hidrogenului cu un alt element chimic. [Din fr. ***hydrure***].

hiénă, hiene f. **1.** mamifer carnivor din Asia și din Africa, care se hrănește mai ales cu cadavre (*Hyaena*): *plimbîndu-se de colo pînă colo, ca o hienă în cușca ei.* CAR.; **2.** (fig.) om ticălos, nemernic: *locul hienei îl luă cel vorbăreț.* EM. [Din fr. ***hyène***, lat. ***hyaena***].

hienídă, hienide f. (la pl.) familie de mamifere carnivore care cuprinde hienele; (și la sg.) animal din această familie. [Din fr. ***hyénidés***].

hierátic, ~ci, hieratică, ~ce a. **1.** care ține de lucrurile sfinte, referitor la lucruri sfinte: *celebrarea hieratică într-o sărbătoare*; (subst. n.) *acum hieraticul exotic e înlocuit cu poze ortodoxe în peisagiu autohton.* CĂL.; **scriere hieratică**, scriere cursivă și simplificată a hieroglifelor; **2.** întemeiat pe tradiție; tradițional: *erau stăpînite de mitologii și cosmologii de factură mai arhaică, mai hieratică.* BL.; **3.** distant, rezervat, circumspect, reținut: *un țăran de tipul lui Creangă este tăcut, hieratic.* CĂL.; **4.** (în artă) care reprezintă personajele în atitudini solemne, convenționale, rigide: *prezintă o figură hieratică.* CĂL.; (adv.) *bizantinismul ... este prin definiție static și hieratic încremenit.* BL. // f. (rar) manieră de reprezentare de acest tip: *moștenește hieratica maestrului în forme mai spectaculoase.* CĂL. [Din fr. ***hiératique***, lat. ***hieraticus***].

hieratísm, (rar) **hieratisme** n. **1.** caracterul a ceea ce este hieratic; spirit hieratic: *hieratismul ritualului religios; hieratismul artei bizantine*; (p. ext.) *descoperim la poet tehnica marilor solemne instrumente muzicale, înaltul hieratism al melancoliei.* CĂL.; **2.** manifestare hieratică, solemnă, rigidă: *are fineți extatice și hieratisme necunoscute acelei vremi.* CĂL. [Din fr. ***hiératisme***].

hierofánic, ~ci, hierofanică, ~ce a. care ține de hierofanie, referitor la hierofanie: *reprezentare hierofanică.* [Din fr. ***hiérophanique***].

hierofanía f. (rel.) entitate culturală (zeu, mit, obiect, rit etc.) considerată ca manifestare a sacrului. [Din fr. ***hiérophanie***].

hierofánt, hierofanți m. (ant.) preot care iniția în mistere; mare pontif: *ce-au rămas de răpitoare mînile-autocraților, apucă ierofantul.* B.-DEL.; (și: (înv.) **ierofant**). [Din fr. ***hiérophante***, lat., gr. ***hierophantes***].

hieroglífă, hieroglife f. **1.** semn din scrierea vechilor egipteni care consta dintr-un desen simplificat al unei ființe sau al unui lucru: *hieroglifele au propriul ca prin puține trăsuri să conceapă lucrurile în cîteva linii.* EM.; *ecouri vechi de acolo, din țara hieroglifelor.* BAC.; (fig.) *poezia nu are să descifreze, ci din contra, are să încifreze o idee poetică în simbolele și hieroglifele imaginilor sensibile.* EM.; **2.** (fig.) scris necitet; lucru neinteligibil; (și: **ieroglifă**). [Din fr. ***hiéroglyphe***, germ. ***Hieroglyphe***].

hieroglífic, ~ci, hieroglifică, ~ce a. **1.** care ține de hieroglife, scris cu hieroglife: *scrierea hieroglifică este pe deplin dezvoltată.* EM.; (adv.; fig.) *după kabbaliști, Dumnezeu se exprimă hieroglific prin creație.* CĂL.; **2.** (fig.) greu de înțeles; alegoric: *„Istoria ieroglifică" a lui Dimitrie Cantemir*; **3.** (fig.) indescifrabil, necitet: *voi ... deprinde a ceti scrisoarea acea ieroglifică ce se obicinuia atunci la noi.* NEGR.; (și: (înv.) **ieroglific**). [Din lat. ***hieroglyphicus***, fr. ***hiéroglyphique***, gr. ***ierogluphikós***].

hífă, hife f. filament din celule care formează miceliul unei ciuperci. [Din fr. ***hyphe***].

hi-fi [haifí, hifí] f. și a. (de) înaltă fidelitate. [Cuv. engl.].

higắu n. (reg.) rest de tutun rămas neras pe fundul pipei: *simțea că era sub demnitatea lui de fruntaș să țină higău.* AG. [Et. nec.].

high fidelity [hai fidéliti] f. (echipament de) înregistrare și de redare sonoră de înaltă fidelitate. [Cuv. engl.].

higi, higiuri n. (reg.) pădurice, desiș: *în higiul dintre plaiuri.* OD. [Cf. ***huci***].

higiénă f. v. igienă.

higiénic a. v. igienic.

higrofíl, ~i, higrofilă, ~e a. care caută umiditatea, care se dezvoltă la umiditate mare: *plantă higrofilă.* [Din fr. ***hygrophile***].

higrofítă, higrofite a. și f. (plantă) care se dezvoltă normal la mare umiditate. [Din fr. ***hygrophyte***].

higrográf, higrografe n. aparat pentru înregistrarea umidității aerului atmosferic. [Din fr. ***hygrographe***].

higrográmă, higrograme f. diagramă care reprezintă variația umidității aerului. [Din fr. ***hygrogramme***].

higrologíe f. disciplină care studiază umiditatea aerului. [Din fr. ***hygrologie***].

higrómă, higrome f. (med.) inflamație a pungilor seroase de sub piele, în zona unei articulații. [Din fr. ***hygrome***].

higrométric, ~ci, higrometrică, ~ce a. care ține de higrometrie; referitor la higrometrie. [Din fr. ***hygrométrique***].

higrométrie f. ramură a meteorologiei, care se ocupă cu determinarea umidității aerului atmosferic; (rar) higroscopie. [Din fr. ***hygrométrie***].

higrométru, higrometre n. aparat pentru măsurarea umidității aerului atmosferic. [Din fr. ***hygromètre***, germ. ***Hygrometer***].

higroscóp, higroscoape n. aparat care indică prezența umidității în aer. [Din fr. ***hygroscope***].

higroscópic, ~ci, higroscopică, ~ce a. care absoarbe umiditatea din aer: *substanță higroscopică.* [Din fr. ***higroscopique***].

higroscopicitáte f. proprietatea de a fi higroscopic. [***Higroscopic*** + ***-itate***].

higroscopíe f. (rar) higrometrie. [Din fr. ***hygroscopie***].

higrostát, higrostate n. aparat pentru menținerea umidității relative a aerului dintr-o încăpere, dintr-o instalație etc. [Din fr. ***hygrostat***, germ. ***Hygrostat***].

hil, hiluri n. **1.** (anat.) porțiune la suprafața unui organ unde pătrund vasele sangvine și nervii: *medicii, reuniți în consult, diagnosticară un proces tuberculos la hilii ambilor plămîni.* GHEȚIE; **2.** (bot.) cicatrice pe învelișul seminței, la locul unde s-a desprins de ovul. [Din fr. ***hile***, lat. ***hilum***].

hilár[1]**, ~i, hilară, ~e** a. (anat.) care aparține hilului, referitor la hil. [Din fr. ***hilaire***].

hilár[2] a. v. **ilar.**

hilariánt a. v. **ilariant.**

hilaritáte f. v. **ilaritate.**

hiléa f. pădure ecuatorială. [Din germ. ***Hyläa***].

hiliásm n. v. **chiliasm.**

hilimícă, hilimele f. (reg.; bot.) gălbenea, filimică (*Calendula officinalis*). [Et. nec.].

hilozoísm n. teorie (filozofică) potrivit căreia întreaga materie este vie și are capacitatea de a simți și de a gîndi. [Din fr. ***hylozoïsme***, germ. ***Hylozoismus***].

hilozoíst, ~ști, hilozoistă, ~e a. care ține de hilozoism, referitor la hilozoism: *fizica hilozoistă... reduce întreaga lume la apă și aer, la foc și pămînt.* VIANU. // m. adept al hilozoismului: *un întreg curs de istoria filozofiei, de la hilozoiști la Bergson.* VIANU. [Din fr. ***hylozoïste***].

hiltă, hilte f. (înv.) răutate: *pre tot ceas mă-ntreabă și grăiesc cu hiltă.* DOS. [Din sl. ***hila*** „răutate"].

G H

himalaián, ~eni, himalaiană, ~ene a. care ţine de Munţii Himalaia; specific Munţilor Himalaia (sau altor munţi foarte înalţi): *vînătorii ajung la nişte solitudini himalaiene.* CĂL. [*Himalaya* n. pr. + *-ean*].

himén, himene n. membrană care acoperă parţial, la fetele virgine, orificiul extern al vaginului. [Din fr. *hymen*, lat. *himen, -inis*].

himenál, ~i, himenală, ~e a. **1.** (anat.) care ţine de himen, referitor la himen; **2.** (livr.) care ţine de căsătorie, referitor la căsătorie. [Din fr. *hyménal*].

himenéu, himeneuri n. (poetic) căsătorie: *cu harpa ta de aur celebră himeneul.* HEL.; *demnă de sfînt himeneu.* [Din fr. *hyménée*, lat. *hymenaeus*].

himéniu, himeniuri n. parte centrală a ciupercilor unde se produc sporii. [Din fr. *hyménium*].

himenoptér n. v. **himenopteră.**

himenoptéră, himenoptere f. (la pl.) ordin de insecte cu metamorfoză completă, cu două perechi de aripi membranoase; (şi la sg.) insectă din acest ordin: *e aproape fabulos cazul acelei himenoptere ... care-şi înţeapă victima ... cu o precizie anatomică.* BL.; (adj.) *insectă himenopteră;* (şi: **himenopter**). [Din fr. *hyménoptère*].

himéră, himere f. **1.** (mit.) monstru fabulos cu capul de leu, trupul de capră şi coada de şarpe: *hirişă himera jiganiilor, irmafroditul pasirilor.* CANT.; **2.** (fig.) idee nerealizabilă, fără temei; iluzie: *ai alergat după o himeră.* VLAH.; (şi: (înv.) **chimeră**). [Din lat. *chimaera,* germ. *Chimäre*].

himéric, ~ci, himerică, ~ce a. **1.** imaginar, fantastic: *încremeneşti, ceasuri întregi, robită de-un amar himeric.* VLAH.; (adv.) *dar ochii mari şi luminaţi lucesc adînc, himeric.* EM.; **2.** ireal, irealizabil: *căci e vis al nefiinţei universul cel chimeric.* EM.; *speranţă himerică;* (subst. n.) *insinuările că Eminescu n-ar fi român sînt de domeniul himericului.* CĂL.; (şi: (înv.) **chimeric**). [Din fr. *chimérique,* germ. *chimärisch* (după *himeră*)].

himerísm n. (rar) concepţie, opinie bazată pe himere, pe fapte ireale, imaginare: *dialogul lui Lope de Rueda e o excelentă critică a chimerismului economic.* CĂL. [*Himeră* + *-ism*].

hímnic a. v. **imnic.**

híndi n. aspect literar al limbii hindustane, care este limba oficială în India. [Din fr., engl. *hindi,* germ. *Hindi*].

hindíchi, hindichiuri n. (reg.) **1.** şanţ: *pe marginea hindichiului;* **2.** (înv.) şanţ de întărire; meterez: *au făcut hendechiu împregiurul taberii.* NEC.; **3.** uluc la teascul de struguri; (şi: (înv.) **hendechiu**). [Din turc. *hendek*].

híndu a. invar. v. **hindus.**

hinduísm n. religie indiană bazată pe combinarea principiilor brahmanice şi budiste cu diverse practici magice şi superstiţii: *acesta se arată gata de a trece la hinduism.* CĂL. [Din fr. *hindouisme,* germ. *Hinduismus*].

hinduíst, ~şti, hinduistă, ~e care ţine de hinduism, referitor la hinduism. // m. adept al hinduismului. [Din fr. *hindouiste*].

hindús, ~şi, hindusă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Indiei sau populaţiei ei, referitor la India sau la populaţia acesteia: *această mostră de imaginaţie exuberantă ... caracterizează spiritul hindu.* BL.; *arhitectura gotică se înrudeşte pe de altă parte cu cea hindusă.* CĂL. // m., f. persoană de religie brahmană din India; (p. ext.) indian: *prinţul de insulă cu faţa de hindus stă în brumoasa Londră ca ministru plenipotenţiar.* CĂL.; (şi: **hindu**). [Din fr. *Hindou,* germ. *Hindu*].

hindustánă a. şi f. (limbă) indo-iraniană vorbită în India şi în Pakistan. [Din fr. *hindoustani*].

hinghér, hingheri m. persoană din serviciul de ecarisaj care prinde cîinii vagabonzi: *el atrage atenţia Tofanei că bunicul lor a fost hingher.* CĂL.; (şi: (înv.) **hengher**). [Din săs. *hoenger* (=germ. *Henker*)].

hingheresc, ~şti, hinghereáscă, ~eşti a. (rar) care ţine de hingher, specific hingherilor: *ca şi ereditatea hinghereas că ..., mediul meridional ... este un substrat explicativ al fanatismului.* CĂL. [*Hingher* + *-esc*].

hínterland, hinterlanduri n. teritoriu, regiune asupra căreia îşi extinde pretenţiile o metropolă. [Din germ. *Hinterland*].

hintéu, hintele n. (reg.) caleaşcă, trăsură, rădvan: *şi-n hinteu mi se punea.* POP. [Din magh. *hinto* „trăsură"].

hioálă, hioale f. (reg.) în **hiolă,** după sine: *maldăre de scînduri, ducînd pe cai în hiolă, îi repezi devale printre călăreţii noştri.* VLAH.; (şi: **hiolă**). [Et. nec.].

hioíd a. **os hioid,** os mic, în formă de potcoavă, situat la baza limbii. [Din fr. *hyoïde*].

hiólă f. v. **hioală.**

hiparión, hiparioni m. gen fosil de ecvide, considerat strămoşul calului. [Din fr. *hypparion*].

hiper- element de compunere cu sensul „peste", „deasupra", „în exces". [Din lat., fr. *hyper-*].

hiperaciditáte, hiperaciditáţi f. (med.) prezenţă excesivă a acidului clorhidric în secreţia gastrică. [*Hiper-* + *aciditate*].

hiperacuzíe, hiperacuzii f. (med.) hiperestezia auzului. [Din fr. *hyperacousie*].

hiperalgézic, ~ci, hiperalgezică, ~ce a. şi m., f. (med.) (persoană) care suferă de hiperalgezie. [Din fr. *hyperalgésique*].

hiperalgezíe, hiperalgezii f. (med.) sensibilitate exagerată la durere; hiperalgie. [Din fr. *hyperalgésie*].

hiperalgíe, hiperalgii f. (med.) hiperalgezie. [Din fr. *hyperalgie*].

hiperbát n. v. **hiperbată.**

hiperbátă, hiperbate f. inversiune a ordinii naturale a cuvintelor, inversiune a topicii normale; (şi: **hiperbat**). [Din fr. *hyperbate*].

hipérbolă, hiperbole f. **1.** figură de stil care constă în exagerarea trăsăturilor sau importanţei lucrurilor: *îşi ascunde grozava goliciune a capului şi a inimei cu întortocheri de cuvinte şi cu iperbole ridicole.* EM.; **2.** (mat.) linie curbă ale cărei puncte păstrează aceeaşi diferenţă a distanţelor faţă de două puncte fixe numite focare; (şi: (înv.) **iperbolă**). [Din lat., fr. *hyperbole*].

hiperbólic, ~ci, hiperbolică, ~ce a. **1.** care exagerează; cu hiperbole: *metafora, adesea hiperbolică, sporeşte conturul individual.* BL.; **2.** care este exagerat, care exprimă o exagerare: *expresie, afirmaţie hiperbolică;* **3.** (mat.) de forma hiperbolei: *suprafaţă hiperbolică;* (şi: (înv.) **iperbolic**). [Din fr. *hyperbolique*, lat. *hyperbolicus,* germ. *hyperbolisch*].

hiperbolizá, hiperbolizez vb. (tr.) a prezenta exagerat mărimea, importanţa etc. unui lucru, unui fapt etc.: *a hiperboliza vitejia cuiva;* (absol.) *în general, vede concret, chiar cînd hiperbolizează.* CĂL. [*Hiperbolă* + *-iza*].

hiperbolizánt, ~ţi, hiperbolizantă, ~e a. care hiperbolizează. [*Hiperboliza* + *-ant*].

hiperbolizáre, hiperbolizări f. faptul de a hiperboliza; prezentare exagerată. [V. *hiperboliza*].

hiperbolizát, ~ţi, hiperbolizată, ~e a. prezentat în mod exagerat. [V. *hiperboliza*].

hiperboloíd, hiperboloizi m. (mat.) suprafaţă rezultată din revoluţia unei hiperbole în jurul uneia dintre axele ei. [Din fr. *hyperboloïde*].

hiperboreán, ~eni, hiperboreană, ~ene a. care se află, care trăieşte în extremitatea nordică a pămîntului; hiperboreu: *poetul se mulţumeşte cu priveliştea hibernală, succedaneu al liniştii hiperboreene.* CĂL. [Din fr. *hyperboréan*].

hiperboréu, ~ei, hiperboree a. hiperborean. [Din lat. *hyperboreus*].

hipercalcemíe, hipercalcemii f. (med.) creştere anormală a cantităţii de calciu din sînge. [Din fr. *hypercalcémie*].

hipercheratóză, hipercheratoze f. îngroşare a stratului cornos al pielii. [Din fr. *hyperkératose*].

hiperchinezíe, hiperchinezii f. activitate exagerată efectuată de muşchi. [Din fr. *hyperkinésie*].

hiperclorhidríe, hiperclorhidrii f. hiperaciditate gastrică. [Din fr. *hyperclorhydrie*].

hipercoréct, ~ţi, hipercorectă, ~e a. (lingv.) care este eronat prin aplicarea analogică a unei reguli valabile în alte cazuri. [Din fr. *hypercorrect*].

hipercorectitúdine, hipercorectitudini f. (lingv.) greşeală de limbă datorată efortului de a se conforma mecanic unei norme a limbii literare; hiperliterarizare: *pronunţia „steclă" în loc de „sticlă" provine din hipercorectitudine.* [*Hiper-* + *corectitudine*].

hipercrítică, hipercritici f. (rar) critică exagerată. [Din fr. *hypercritique*].

hiperdimensionál, ~i, hiperdimensională, ~e a. (rar) care are dimensiuni foarte mari: *cultura majoră ar putea să fie identificată în creaţiile hiperdimensionale.* BL. [*Hiper-* + *dimensional*].

hiperdimensionáre, hiperdimensionări f. (rar) atribuire de dimensiuni foarte mari: *sporul în chestiune nu poate fi privit ca o iperdimensionare divină a conştiinţei umane.* BL.; (şi: **(iperdimensionare**). [*Hiper-* + *dimensionare*].

hiperémic, ~ci, hiperemică, ~ce a. (med.) care ţine de hiperemie, referitor la hiperemie; care prezintă fenomenul de hiperemie. [De la *hiperemie*].

hiperemíe, hiperemii f. (med.) aflux de sînge într-un organ sau într-o anumită regiune a corpului. [Din fr. *hyperémie*].

hiperemotív, ~i, hiperemotivă, ~e a. foarte emotiv, foarte impresionabil. [*Hiper-* + *emotiv*].

hiperemotivitáte f. emotivitate excesivă, bolnăvicioasă. [Din fr. *hyperémotivité*].

hiperestezíe, hiperestezii f. (med.) sensibilitate excesivă a unui organ de simţ: *Eminescu a fost un om suprasensibil, a avut hiperestezie.* IBR. [Din fr. *hyperesthésie*].

hiperexcitabilitáte f. excitabilitate excesivă, patologică. [*Hiper-* + *excitabilitate*].

hiperfoliculiníe, hiperfoliculinii f. (med.) secreţie excesivă de foliculină. [Din fr. *hyperfolliculinie*].

hiperfoliculinísm n. (med.) sindrom determinat de creşterea anormală a secreţiei de foliculină. [Din fr. *hyperfolliculinisme*].

hiperfrecvénţă, hiperfrecvenţe f. (fiz.) frecvenţă corespunzătoare microundelor. [Din fr. *hyperfrequence*].

hiperfúncţie, hiperfuncţii f. (med.) activitate excesivă a unui organ. [Din fr. *hyperfonction*].

hipergalactíe, hipergalactii f. (med.) creştere excesivă a secreţiei lactate. [Din fr. *hypergalactie*].

hiperglicemíe, hiperglicemii f. (med.) prezenţă excesivă a concentraţiei de glucoză din sînge. [Din fr. *hyperglycémie*].

hiperhidróză, hiperhidroze f. (med.) boală caracterizată printr-o secreţie excesivă a glandelor sudoripare; transpiraţie abundentă patologică. [Din fr. *hyperhidrose*].

hiperinsulinísm n. (med.) boală endocrină cauzată de secreţia excesivă de insulină. [Din fr. *hyperinsulinisme*].

hiperítă f. v. iperită.

hiperlatinísm n. tendinţă de latinizare extremă a limbii. [*Hiper-* + *latinism*].

hiperlatiníst, hiperlatinişti m. (rar) partizan extremist al latinismului. [*Hiper-* + *latinist*].

hiperliterarizáre, hiperliterarizări f. (lingv.) hipercorectitudine. [*Hiper-* + *literarizare*].

hiperlucíd, ~zi, hiperlucidă, ~e a. (rar) care manifestă multă luciditate: *de acest criteriu diferenţial între viziuni n-a ţinut seamă hiperlucidul Immanuel Kant.* BL. [*Hiper-* + *lucid*].

hipermenorée, hipermenoree f. (med.) menstruaţie foarte abundentă. [Din fr. *hyperménorrhée*].

hipermetróp, ~i, hipermetropă, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de hipermetropie. [Din fr. *hypermétrope*].

hipermetropíe, hipermetropii f. (med.) defect de conformaţie a ochiului care are ca urmare formarea imaginii înapoia retinei; hipermetropism. [Din fr. *hypermétropie*].

hipermetropísm, hipermetropisme n. (med.) hipermetropie. [Din fr. *hypérmetropisme*].

hipermétru, hipermetri m. vers antic cu o silabă suplimentară care se elimină în rostire cînd cuvîntul următor începe cu o vocală. [Din fr. *hypermètre*].

hipermnezíe, hipermnezii f. excitaţie excesivă, patologică a memoriei. [Din fr. *hypermnesie*].

hipernefróm n. (med.) **hipernefrom medular**, tumoare localizată în glanda medulo-suprarenală. [Din fr. *hypernéphrome*].

hiperón, hiperoni m. (fiz.) particulă elementară cu o masă mai mare decît cea a protonului. [Din fr. *hypéron*].

hiperoním, hiperonime n. (lingv.) cuvînt a cărui semnificaţie o include pe cea a altor cuvinte: *„aliment" este hiperonim pentru „lapte", „pîine" etc.* [Din fr. *hyperonyme*].

hiperparazít, hiperparaziţi m. parazit care parazitează alt parazit. [Din fr. *hyperparasite*].

hiperplazíe, hiperplazii f. creştere excesivă a unui ţesut. [Din fr. *hyperplasie*].

hiperrafinát, ~ţi, hiperrafinată, ~e a. (rar) foarte rafinat: *europenii iperrafinaţi ... se extaziază în faţa acestor produse în chip pur estetic.* BL.; (şi: **iperrafinat**). [*Hiper-* + *rafinat*].

hipersecréţie, hipersecreţii f. secreţie excesivă a unei glande. [Din fr. *hypersécrétion*].

hipersensíbil, ~i, hipersensibilă, ~e a. excesiv de sensibil, cu o sensibilitate bolnăvicioasă: *se ştie ce însemnătate da el formei, ce conştiinţă artistică hipersensibilă aducea în scrisul său.* IBR. [Din fr. *hypersensible*].

hipersensibilitáte, hipersensibilităţi f. sensibilitate exagerată: *misticul e de la natură înzestrat ... cu o hipersensibilitate sporită şi de privaţiunile cărora el li se supune.* BL. [Din fr. *hypersensibilité*].

hipersensibilizá, hipersensibilizez vb. (tr. şi refl.) a (se) sensibiliza foarte mult. [Din fr. *hypersensibiliser*].

hipersensibilizáre, hipersensibilizări f. **1.** acţiunea de **a** (se) hipersensibiliza şi rezultatul ei; **2.** tratament al emulsiilor fotografice pentru mărirea sensibilităţii. [V. *hipersensibiliza*].

hipersomníe, hipersomnii f. (med.) tendinţă de somn prelungit; somnolenţă. [Din fr. *hypersomnie*].

hipertensiúne, hipertensiuni f. (med.) tensiune arterială mai mare decît cea normală: *hipertensiunea tatei se stabilizase.* GHEŢIE. [Din fr. *hypertension*].

hipertensív, ~i, hipertensivă, ~e a. care are hipertensiune: *era hipertensivă din timpul războiului.* GHEŢIE. [Din fr. *hypertensif*].

hipertermál, ~i, hipertermală, ~e a. (despre ape minerale) cu temperatură foarte ridicată. [*Hiper-* + *termal*].

hipertermíe, hipertermii f. temperatură corporală peste cea normală. [Din fr. *hyperthermie*].

hipertiroidián, ~eni, hipertiroidiană, ~ene a. care suferă de hipertiroidie. [Din fr. *hyperthyroïdien*].

hipertiroidíe, hipertiroidii f. (med.) boală endocrină cauzată de creşterea excesivă a hormonilor tiroidieni şi manifestată prin creşterea glandei tiroide; hipertiroidism. [Din fr. *hyperthyroïdie*].

hipertiroidísm n. hipertiroidie. [Din fr. *hyperthyroïdisme*].

hipertónic, ~ci, hipertonică, ~ce a. (despre soluţii) care are o presiune osmotică superioară unei alte soluţii. [Din fr. *hypertonique*].

hipertoníe, hipertonii f. **1.** stare a unei soluţii hipertonice; **2.** creştere a tonusului muşchilor şi a sistemului nervos vegetativ. [Din fr. *hypertonie*].

hipertricózã, hipertricoze f. (med.) hirsutism. [Din fr. *hypertrichose*].

hipertrofiá, pers. 3 **hipertrofiază** vb. (refl.) a-şi mări volumul în mod anormal; (fig.) *mici incidente care se hipertrofiau, luau proporţii de catastrofe.* PETR. [Din fr. *hypertrophier*].

hipertrofiát, ~ţi, hipertrofiată, ~e a. care este foarte mare, anormal de mare: *perşii sînt un popor cu aptitudini istorice ipertrofiate.* BL.; (şi: **ipertrofiat**). [V. *hipertrofia*].

hipetrófic, ~ci, hipertrofică, ~ce a. care prezintă hipertrofie; (adv.) *primitivul şi copilul însufleţesc ipertrofic lucrurile prin personificarea imaginativă.* BL.; (şi: **ipertrofic**). [Din fr. *hypertrophique*].

hipertrofíe f. dezvoltare anormală a unui organism sau a unui ţesut: *hipertrofia unui organ stă totdeauna în corelaţiune cu hipertrofia unui alt organ.* EM.; (p. ext.) *cadrul ei spaţial ... nu îngăduie ipertrofia unei tendinţi în dezavantajul celeilalte.* BL.; (şi: (înv.) **ipertrofie**). [Din fr. *hypertrophie*, germ. *Hypertrophie*].

hipertrofiére, hipertrofieri f. (med.) acţiunea de a se hipertrofia şi rezultatul ei. [V. *hipertrofia*].

hiperurbanísm, hiperurbanisme n. (lingv.) pronunţie greşită ca urmare a intenţiei de a da aspect literar formei unui cuvînt: *„sunt" este un hiperurbanism folosit din ignoranţă.* [Din fr. *hyperurbanisme*].

hipervitaminózã, hipervitaminoze f. tulburare a organismului datorită excesului de vitamine administrate. [Din fr. *hypervitaminose*].

hiperzél, hiperzeluri n. (rar) exces de zel: *arta nu este deloc servită de acest hiperzel estetist.* BL.; (şi: (înv.) **iperzel**). [*Hiper-* + *zel*].

hipiatríe, hipiatrii f. studiu al bolilor de cai. [Din fr. *hippiatrie*].

hípic, ~ci, hipică, ~ce a. referitor la cai, de cai: *concurs hipic.* [Din fr. *hippique*].

hipísm n. sport practicat cu caii (de curse). [Din fr. *hippisme*].

hipnagógic, ~ci, hipnagogică, ~ce a. care ţine de stările ce conduc la somn; care este intermediar între veghe şi somn. [Din fr. *hypnagogique*].

hipnogén, ~i, hipnogenă, ~e a. şi n. (substanţă, medicament) care provoacă somnul. [Din fr. *hypnogène*].

hipnopedíe, hipnopedii f. ansamblu de procedee care permit uşurarea memorării în timpul somnului. [Din fr. *hipnopédie*].

hipnoterapíe, hipnoterapii f. (med.) tratament prin hipnoză. [Din engl. *hypnotherapy*].

hipnótic, ~ci, hipnotică, ~ce a. **1.** provocat de hipnoză, caracteristic celui hipnotizat: *Genarul dă fetei sale o stare hipnotică cu amnezie.* CĂL.; **2.** (fig.) captivant, fascinant: *privirea, gestul, glasul lui căpătau ceva particular de atrăgător, hipnotic aproape.* VLAH. [Din fr. *hypnotique*, germ. *hypnotisch*].

hipnotísm n. totalitate a fenomenelor legate de hipnoză; provocare a hipnozei: *face şedinţe de hipnotism şi spiritism.* CĂL.; (şi: (înv.) **ipnotism**). [Din fr. *hypnotisme*].

hipnotizá, hipnotizez vb. (tr.) **1.** a adormi prin hipnoză, a aduce în stare de hipnoză; **2.** (fig.) a fascina, a captiva: *timpul ... îi folosi noului venit să se uite adînc în ochii cîrciumarului, ca şi cum l-ar fi hipnotizat.* TUD. [Din fr. *hypnotiser*, germ. *hypnotisieren*].

hipnotizánt, ~ţi, hipnotizantă, ~e a. (şi fig.) care hipnotizează, care provoacă somnul artificial. [*Hipnotiza* + *-ant*].

hipnotizáre, hipnotizări f. acţiunea de a hipnotiza şi rezultatul ei: *se pare că e nevoie de-o sugestie puternică, de-un fel de hipnotizare, pentru ca omul simplu să poată crede tare.* AG. [V. *hipnotiza*].

hipnotizát, ~ţi, hipnotizată, ~e a. **1.** care este în stare de hipnoză: *se ştie ce e în stare să facă un hipnotizor cu persoana hipnotizată.* BL.; **2.** (fig.) captivat, fascinat. [V. *hipnotiza*].

hipnotizatór, ~i, hipnotizatoáre a. şi m., f. (persoană) care hipnotizează, care provoacă hipnoza; hipnotizor: *făcu un gest circular deasupra pacientului, ca o pasă magnetică a unui hipnotizator.* GHEŢIE. [*Hipnotiza* + *-tor*; cf. fr. *hypnotiseur*].

hipnotizór, ~i, hiptizoáre a. şi m., f. hipnotizator: *n-avem decît să atribuim hipnotizorului o putere magică.* BL. [Din fr. *hypnotiseur*].

hipnóză, (rar) **hipnoze** f. stare asemănătoare cu somnul, provocată artificial prin sugestie, în timpul căreia cel hipnotizat este supus voinţei celui care hipnotizează: *mediul sub hipnoză poate spune fraze care nu corespund cu sentimentalitatea lui.* IBR. [Din fr. *hypnose*, germ. *Hypnose*].

hipo-[1] element de compunere cu sensul „sub", „inferior", „în deficit". [Din lat., fr. *hypo-*].

hipo-[2] element de compunere cu sensul „de cal", „hipic", „(referitor la) cal". [Din lat., fr. *hippo-*].

hipoaciditáte, hipoacidităţi f. tulburare organică cauzată de scăderea anormală a secreţiei gastrice. [Din fr. *hypoacidité*].

hipoacuzíe, hipoacuzii f. (med.) slăbire a acuităţii auzului. [Din fr. *hypoacousie*].

hipoalgezíe, hipoalgezii f. (med.) scădere a sensibilităţii la durere. [Din fr. *hypoalgésie*].

hipoazotídă, hipoazotide f. (chim.) bioxid de azot. [Din fr. *hypoazotide*].

hipocalcemíe, hipocalcemii f. (med.) scădere anormală a calciului din sînge. [Din fr. *hypocalcémie*].

hipocámp, hipocampi m. **1.** (mit.) animal fabulos cu cap de cal, cu două picioare şi cu coadă de peşte, care trăgea carul lui Neptun; **2.** (iht.) mic

peşte marin de forma capului de cal; căluţ-de-mare (*Hippocampus*). [Din fr. ***hippocampe***].

hipocáust, hipocauste n. (la romani) **1.** instalaţie de încălzire cu aer cald; **2.** canal subteran utilizat la o astfel de încălzire. [Din fr. ***hypocauste***].

hipocaústic, ~ci, hipocaustică, ~ce a. care ţine de hipocaust, referitor la hipocaust. [Din fr. ***hypocaustique***].

hipocentáur, hipocentauri m. (mit.) centaur. [Din fr. ***hippocentaure***, lat. ***hippocentaurus***].

hipocéntru, hipocentri m. centru al unui cutremur de pământ. [Din fr. ***hypocentre***].

hipochinezíe, hipochinezii f. (med.) scădere a capacităţii de mişcare. [Din germ. ***Hypokinesie***].

hipocicloídă, hipocicloide f. (mat.) curbă plană descrisă de un punct de pe circumferinţa unui cerc care se rostogoleşte, fără să alunece, pe un alt cerc fix, cercurile fiind interioare. [Din fr. ***hypocycloïde***].

hipocíclu, hipocicluri n. (mat.) cerc care se rostogoleşte fără alunecare în interiorul unui cerc de bază fix. [Din fr. ***hypocycle***].

hipocloremíe, hipocloremii f. (med.) scădere anormală a cantităţii de clor din sînge. [Din fr. ***hypochlorémie***].

hipoclorhidríe, hipoclorhidrii f. (med.) scădere a acidităţii sucului gastric. [Din fr. ***hypochlorhydrie***].

hipoclorít, hipocloriţi m. sare a acidului hipocloros: *hipoclorit de sodiu, de potasiu.* [Din fr. ***hypochlorite***].

hipoclorós a. **acid hipocloros**, acid oxigenat al clorului, folosit ca decolorant. [Din fr. ***hypocloreux***].

hipocondriác a. v. ipohondric.

hipocondríe f. v. ipohondrie.

hipocóndru n. v. ipohondru.

hipocorístic, ~ci, hipocoristică, ~ce a. care exprimă sentimente de afecţiune; dezmierdător, alintător: *există schimbări de gen ale unor substantive cu intenţii hipocoristice.* VIANU; *diminutive hipocoristice;* (şi: **ipocoristic**). [Din fr. ***hypocoristique***].

hipocotíl, hipocotile n. porţiune a tulpinii plantelor cuprinsă între cotiledoane şi baza rădăcinii sau colet. [Din fr. ***hypocotyle***].

hipocrátic, ~ci, hipocratică, ~ce a. referitor la Hipocrat sau la doctrina lui. [Din fr. ***hyppocratique***].

hipocratísm n. (med.) **1.** sistem de tratament care se bazează pe concepţia lui Hipocrat; **2. hipocratism digital,** anomalie care constă în îngroşarea extremităţilor degetelor şi bombarea unghiilor. [Din fr. ***hyppocratisme***].

hipocristalín, ~i, hipocristalină, ~e a. (geol.) care este alcătuit din minerale cristalizate şi amorfe: *rocă hipocristalină.* [Din fr. ***hypocristalin***].

hipocromíe, hipocromii f. (med.) diminuare a pigmentaţiei pielii. [Din fr. ***hypochromie***].

hipodérm, hipoderme n. (anat.) strat al pielii, situat sub dermă. [Din fr. ***hypoderme***].

hipodérmic, ~ci, hipodermică, ~ce a. (anat.) subcutanat. [Din fr. ***hypodermique***].

hipodermóză, hipodermoze f. boală parazitară a animalelor rumegătoare, provocată de larvele unei muşte care se localizează în straturile profunde ale pielii. [Din fr. ***hypodermose***].

hipodróm, hipodromuri n. teren amenajat pentru cursele de cai: *să răşchiră nărodul de la prăvit şi lasară alergatele cailor, de-au rămas deşert locul acela ipodromiiul.* DOS.; *mă gîndisem în ajun că s-ar putea să-l întîlnesc la hipodrom.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **ipodromiu**). [Din gr. mod. ***hippodrómion***, germ. ***Hippodrom***, fr. ***hippodrome***].

hipoestezíe, hipoestezii f. (med.) diminuare a sensibilităţii cutanate (sau a unui organ de simţ). [Din fr. ***hippoesthésie***].

hipofág, ~i, hipofagă, ~e a. (rar) care mănîncă carne de cal. [Din fr. ***hippophage***].

hipofagíe, hipofagii f. hrănire cu carne de cal. [Din fr. ***hippophagie***].

hipofizár, ~i, hipofizară, ~e a. care ţine de hipofiză, referitor la hipofiză: *afecţiune hipofizară.* [Din fr. ***hypophisaire***].

hipofíză, hipofize f. (anat.) glandă endocrină cu funcţii multiple, situată pe faţa inferioară a encefalului. [Din fr. ***hypophyse***].

hipofoníe, hipofonii f. amuţire a unui sunet. [Din fr. ***hypophonie***].

hipofosfát, hipofosfaţi m. (chim.) sare a acidului hipofosforic. [Din fr. ***hypophosphate***].

hipofosfít, hipofosfiţi m. (chim.) sare a acidului hipofosforos. [Din fr. ***hypophosphite***].

hipofosfóric a. (chim.) **acid hipofosforic**, acid oxigenat al fosforului cristalin. [Din fr. ***hypophosphorique***].

hipofosforós a. (chim.) **acid hipofosforos**, acid oxigenat al fosforului, întrebuinţat ca agent reductor. [Din fr. ***hypophosphoreux***].

hipofúncţie, hipofuncţii f. (med.) activitate scăzută a unui organ, a unui sistem etc. [Din fr. ***hypofunction***].

hipogalactíe, hipogalactii f. (med.) secreţie scăzută a glandei mamare. [Din fr. ***hypogalactie***].

hipogástric, ~ci, hipogastrică, ~ce a. care ţine de hipogastru, referitor la hipogastru. [Din fr. ***hypogastrique***].

hipogástru, hipogastre n. partea inferioară a abdomenului. [Din fr. ***hypogastre***].

hipogén, ~i, hipogenă, ~e a. (geol.) care îşi are originea în interiorul pământului. [Din fr. ***hypogène***].

hipogéu, ~i, hipogee a. (biol.) care trăieşte sub pământ. // n. (ant.) construcţie mortuară subterană cu mai multe încăperi. [Din fr. ***hypogée***].

hipoglicemíe, hipoglicemii f. (med.) nivel sub cel normal al concentraţiei de glucoză din sînge. [Din fr. ***hypoglycémie***].

hipoglós, hipogloşi a. **nerv hipoglos**, nerv situat dedesubtul limbii. [Din fr. ***hypoglosse***].

hipogríf, hipogrifi m. (mit.) animal fabulos, reprezentat jumătate cal şi jumătate vultur. [Din fr. ***hippogriffe***].

hipohidróză, hipohidroze f. (med.) diminuare anormală a secreţiei sudorifice; lipsă a transpiraţiei. [Din fr. ***hypohidrose***].

hipologíe f. ramură a zoologiei care studiază calul. [Din fr. ***hippologie***].

hipomanţíe f. artă a prezicerii la vechii celţi după nechezatul şi mişcările unor cai sacri. [Din fr. ***hippomancie***].

hipomenorée, hipomenoree f. menstruaţie redusă cantitativ (din cauza unor boli endocrine). [Din fr. ***hippoménorrhée***].

hipometríe f. ramură a zootehniei care se ocupă cu clasificarea cailor după anumite măsurători. [Din fr. ***hippométrie***].

hipometropíe, hipometropii f. (med.) miopie. [Din fr. ***hypométropie***].

hipométru, hipometre n. aparat pentru măsurat dimensiunile părţilor corpului la animale. [Din germ. ***Hippometer***].

hipomnezíe, hipomnezii f. (med.) slăbire a memoriei: *vrei să spui hipomnezie, îl corectă ursuz profesorul.* GHEŢIE. [Din fr. ***hypomnésie***].

hiponím, hiponime n. (lingv.) cuvînt a cărui semnificaţie este inclusă în cea a altui cuvînt: *„trandafir" este hiponimul lui „floare".* [Din fr. ***hyponyme***].

hipoplozíe, hipoplozii f. (med.) dezvoltare incompletă sau insuficientă a unui organ sau a unui ţesut. [Din fr. ***hypoplosie***].

hipopotám, hipopotami m. mamifer mare, cu pielea groasă şi fără păr, care trăieşte pe lîngă fluviile şi lacurile din Africa ecuatorială (*Hippopotamus amphibius*): *nu urşi, ci hipopotami şi elefanţi să fi căzut în rezervor.* GHEŢIE. [Din fr. ***hippopotame***].

hiporchémă, hiporcheme f. cîntec însoţit de dans, executat de antici în cinstea zeului Apolo sau a zeiţei Artemis. [Din fr. ***hyporchème***].

hiposcéniu, hiposcenii n. zid care susţinea, în antichitate, scena unui teatru deasupra orchestrei. [Din fr. ***hyposcénium***].

hiposecréţie, hiposecreţii f. secreţie sub valorile normale a unei glande. [Din fr. ***hiposécrétion***].

hiposensibilitáte f. (med.) sensibilitate scăzută. [Din fr. ***hyposensibilité***].

hiposmíe, hiposmii f. (med.) diminuare a sensibilităţii mirosului. [Din fr. ***hyposmie***].

hipostazáre f. v. ipostaziere.

hipostáză, hipostaze f. (med.) stagnare a sîngelui în vasele capilare ale picioarelor sau în plămînii bolnavilor care au stat mult timp în pat. [Din fr. ***hypostase***].

hipostíi, hipostiluri n. încăpere mare cu coloane în palatele vechi egiptene. [Din fr. ***hypostyle***].

hipotalámus, hipotalamuşi m. (anat.) formaţie cenuşie a creierului care corespunde părţii inferioare a encefalului. [Din fr. ***hypothalamus***].

hipotáctic, ~ci, hipotactică, ~ce a. (lingv.) care ţine de hipotaxă, referitor la hipotaxă; exprimat prin hipotaxă: *prima propoziţiune este subordonată celei de-a doua..., substituindu-se construcţiei hipotactice.* VIANU. [Din fr. ***hypotactique***, germ. ***hypotaktisch***].

hipotáxă, hipotaxe f. (lingv.) subordonare sintactică: *se pot exprima în propoziţii simple sau în bogate hipotaxe arborescente, cu propoziţii determinante succesive.* VIANU. [Din fr. ***hypotaxe***].

hipotensiúne, hipotensiuni f. (med.) tensiune arterială sub cea normală. [Din fr. ***hypotension***].

hipotensív, ~i, hipotensivă, ~e a. care are hipotensiune. [Din fr. ***hypotensif***].

hipotenúză f. v. ipotenuză.

hipotermál, ~i, hipotermală, ~e a. (geol.) referitor la prima etapă a depunerii mineralelor din soluţii fierbinţi. [Din fr. ***hypothermal***].

hipotermíe, hipotermii f. (med.) nivel sub normal al temperaturii corpului; temperatură a corpului sub cea normală. [Din fr. ***hypothermie***].

hipotéză f. v. ipoteză.

hipotimíe, hipotimii f. (med.) diminuare a bunei dispoziţii (în stările depresive). [Din fr. ***hypothimie***].

hipotipóză, hipotipoze f. figură de stil care sugerează imagini vizuale foarte vii. [Din fr. ***hypotypose***].

hipotiroidíe, hipotiroidii f. (med.) îmbolnăvire cauzată de reducerea anormală a secreţiei tiroidei; hipotiroidism. [Din fr. ***hypothyroïdie***].

hipotiroidísm n. (med.) hipotiroidie. [Din fr. ***hypothyroïdisme***].

hipotónic, ~ci, hipotonică, ~ce a. (despre soluţii) care are o presiune osmotică inferioară altei soluţii: *amestec hipotonic; soluţie hipotonică.* [Din fr. *hypotonique*].

hipotomíe, hipotonii f. **1.** stare a unei soluţii hipotonice; **2.** (med.) hipotensiune. [Din fr. *hypotonie*].

hipotracţiúne, hipotracţiuni f. tracţiune făcută cu caii. [*Hipo-*[2] + *tracţiune*].

hipotrofíe, hipotrofii f. dezvoltare insuficientă a volumului unui organ sau a unui ţesut. [Din fr. *hypotrophie*].

hipovitaminóză, hipovitaminoze f. (med.) tulburare funcţională sau organică cauzată de insuficienţa uneia sau mai multor vitamine din alimentaţie. [Din fr. *hypovitaminose*].

hipoxemíe, hipoxemii f. (med.) scădere a cantităţii de oxigen şi a presiunii din sîngele arterial. [Din fr. *hypoxémie*].

hipoxíe, hipoxii f. scădere a cantităţii de oxigen din ţesuturi, din medii de cultură sau din aer. [Din fr. *hypoxie*].

hippy [hípi] m. (şi adj.) **1.** tînăr nonconformist, îmbrăcat neglijent (şi cu înclinare spre modul de viaţă boem, spre promiscuitate etc.); **2.** (p. ext.) tînăr îmbrăcat neglijent, cu părul lung etc. [Cuv. engl.].

hippýsm n. (rar) stare de hippy. [Cuv. engl.].

hipso- element de compunere cu sensul „înălţime", „înalt". [Din fr. *hypso-*].

hipsocromíe, hipsocromii f. **1.** (med.) diminuare a pigmentaţiei pielii; **2.** proces de deschidere a culorii unei substanţe colorante (datorat unor fenomene chimice). [Din fr. *hypsochromie*].

hipsográf, hipsografe n. hipsometru înregistrator. [Din fr. *hypsographe*].

hipsográfic, ~ci, hipsografică, ~ce a. care ţine de hipsografie, referitor la hipsografie. [Din fr. *hypsographique*].

hipsografíe, hipsografii f. **1.** ramură a geomorfologiei care se ocupă cu descrierea reliefului după altitudine; **2.** totalitate a formelor de relief dintr-o regiune, studiate după altitudine. [Din fr. *hypsographie*].

hipsometríe f. parte a geodeziei care se ocupă cu măsurarea înălţimilor. [Din fr. *hypsométrie*].

hipsométru, hipsometre n. instrument pentru determinarea altitudinii prin măsurarea temperaturii de fierbere a apei. [Din fr. *hypsomètre*].

hipsoterapíe, hipsoterapii f. (med.) tratare a unor boli folosind climatul de altitudine. [Din fr. *hypsothérapie*].

hipúric a. (chim.) **acid hipuric**, derivat al acidului benzoic, prezent în vegetale. [Din fr. *hippurique*].

hipurít, hipuriţi m. gen fosil de lamelibranhiate care au trăit în cretacicul superior. [Din fr. *hippurite*].

híreş a. v. fireş.

hírlş a. v. fireş.

hirişíe f. v. fireşie.

hiritiseáiă, hiritiseli f. (înv.) felicitare; (p. ext.) sărbătorire: *firitiseală nepomenită ţine nea Nicola.* DELAVR.; (şi: **firitiseală**). [*Hiritisi* + *-eală*].

hiritisí, hiritisesc vb. (înv.; tr.) a felicita: *ca să ne firitisească.* CAR.; *să heretisească pe împărat pentru scăparea fie-săi.* ISP.; (refl. recipr.) *toţi oamenii din sat, hiritisindu-se unul pe altul, se samînă cu grîu, cu orz.* MAT.; (şi: **heretisi, firitisi**). [Din gr. mod. *hiritizó*].

hiritisíre, hiritisiri f. (înv.) faptul de a hiritisi; felicitare: *se zăpăci, nefiind meşter în hiritisirile lungi şi ceremonioase.* REBR. [V. *hiritisi*].

hirográf, hirografe n. (înv.) act cu iscălitură autografă: *hirografuł de mîna tuturor se va iscăli.* CANT. [Din gr. mod. *hirografos*].

hirotoní, hirotonesc vb. (tr.) a hirotonisi: *pre Ipatie l-au hirotonit episcop.* DOS. [De la *hirotonie*].

hirotoníe, hirotonii f. învestire cu darul preoţiei: *obrazul cel călugărit ... să aibă asupra sa hirotonie.* PRAV. [Din sl. *hirotonija*].

hirotoníre, hirotoniri f. acţiunea de a hirotoni şi rezultatul ei. [V. *hirotoni*].

hirotonisí, hirotonisesc vb. **1.** (tr.) a ridica la rangul de preot: *unchiu-său îl hirotonisi de-l puse popă.* VARL.; **2.** (p. ext.; tr.) a ridica în rang de diacon, de arhiereu etc.; a hirotoni: *de atunci n-au mai hirotonisit patriarh.* NEC.; **3.** (fig.; refl.) a se ajunge: *te-ai hirotonisit om de stat.* AL. [Din sl. *herotonisati*].

hirotonisíre, hirotonisiri f. acţiunea de a (se) hirotonisi şi rezultatul ei; hirotonire: *grăbiră formalităţile hirotonisirii, începînd cu însurătoarea, aşa cum cer canoanele pentru preoţii laici.* PETR. [V. *hirotonisi*].

hirotonísit, ~ţi, hirotonisită, ~e a. ridicat la treapta preoţiei, la rangul de preot; hirotonit. [V. *hirotonisi*].

hirotonít, hirotoniţi a. hirotonisit. [V. *hirotoni*].

hirsút, ~ţi, hirsută, ~e a. **1.** cu barba şi cu părul zbîrlit, neîngrijit: *pescarul de demult îşi contempla imaginea hirsută în oglinda bălţii.* SAD.; **2.** aspru, grosolan; **3.** ursuz, posac: *îşi reazimă obrazul cel frumos de pieptul hirsutului ieromonah.* CĂL.; **4.** (bot.) hispid. [Din fr. *hirsute*, lat. *hirsutus*].

hirsuténie f. (rar) caracter, comportare de hirsut: *dervişul îndrăgostit de o fată are hirsutenia unui monah.* CĂL. [*Hirsut* + *-enie*].

hirsutísm n. creştere anormală de păr pe faţă, pe corp şi pe membre (la femei) datorită unor tulburări endocrine. [Din fr. *hirsutisme*].

hírtă, hirte f. (reg.) unitate de măsură pentru suprafeţe, egală cu a patra parte dintr-un pogon: *o hirtă de loc.* AL. [Din germ. *Viertel*].

hirudinéu, hirudinei m. (la pl.) clasă de viermi din încrengătura anelidelor, cu corpul segmentat şi cu cîte o ventuză la extremităţi, care trăiesc în apă dulce şi sug sînge (*Hirudinea*); (şi la sg.) animal din această clasă; lipitoare. [Din fr. *hirudinées*].

hirúrg m. v. chirurg.

hirurgíe f. v. chirurgie.

hispánic, ~ci, hispanică, ~ce a. spaniol: *nobilul hispanic e zugrăvit ca fiind viteaz, pînă la bravadă şi fanfaronadă.* CĂL. [Din fr. *hispanique*].

hispanísm, hispanisme n. cuvînt sau expresie preluată din limba spaniolă; mod de a vorbi specific limbii spaniole. [Din fr. *hispanisme*].

hispaníst, ~şti, hispanistă, ~e m., f. specialist în studiul limbii şi literaturii spaniole. [Din fr. *hispaniste*].

hispanístică f. studiu al limbii spaniole şi al culturilor popoarelor de limbă spaniolă. [Din germ. *Hispanistik*].

hispáno-américán, ~i, hispano-americană, ~e a. care ţine de popoarele americane ce vorbesc spaniola sau de ţările, culturile etc. lor; referitor la aceste popoare: *încheiem cu versurile ... prin care trece un orgoliu hispano-american.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din continentul american care vorbeşte spaniola (ca limbă maternă). [Din fr. *hispano-américain*].

hispanofíl, ~i, hispanofilă, ~e m., f. admirator a tot ce este de origine spaniolă sau de provenienţă spaniolă. [Din fr. *hispanophile*].

hispanofón, ~i, hispanofonă, ~e a. care vorbeşte limba spaniolă: *ţări hispanofone.* [Din fr. *hispanophone*].

hispíd, ~zi, hispidă, ~e a. (bot.) prevăzut cu peri aspri şi rigizi; hirsut. [Din fr. *hispide*, lat. *hispidus*].

histamínă, histamine f. amină prezentă în unele ţesuturi vegetale şi animale, care, în organism, are un rol important în producerea proceselor alergice. [Din germ. *Histamin*, fr. *histamine*].

histaminemíe, histaminemii f. (med.) prezenţă a histaminei în sînge; cantitate de histamină existentă în sînge. [Din fr. *histaminémie*].

histaminuríe, histaminurii f. (med.) prezenţă a histaminei în urină. [Din fr. *histaminurie*].

histeralgíe, histeralgii f. (med.) durere uterină. [Din fr. *hysteralgie*].

histerectomíe, histerectomii f. (med.) îndepărtare pe cale chirurgicală a uterului. [Din fr. *hystérectomie*].

histéric a. v. isteric.

histeríe f. v. isterie.

histeriză vb. v. isteriza.

histerizát a. v. isterizat.

histerocél, histerocele n. (med.) metocel. [Din fr. *hystérocèle*].

histeroptóză, histeroptoze f. (med.) cădere a uterului. [Din fr. *hystéroptose*].

histidínă, histidine f. aminoacid care intră în structura majorităţii proteinelor şi este prezent în cantităţi relativ mari în hemoglobină. [Din fr. *histidine*].

histiocít, histiociţi m. şi **histiocite** n. celulă din ţesutul conjunctiv, care are rol determinant în cicatrizarea rănilor şi în apărarea de infecţii. [Din fr. *histiocyte*].

histochimíe f. ramură a histologiei care studiază structura chimică a celulelor şi a ţesuturilor organismului. [Din fr. *histochimie*].

histofiziologíe f. disciplină care studiază funcţiile celulei şi ale ţesuturilor organismului. [Din fr. *histophysiologie*].

histogén, ~i, histogenă, ~e a. (biol.) care dă naştere la ţesuturi noi. [Din fr. *histogène*].

histogenéză, histogeneze f. (biol.) proces de formare a ţesuturilor (în cursul dezvoltării embrionare). [Din fr. *histogenèse*].

histográmă, histograme f. grafic alcătuit din coloane (dreptunghiulare), care reprezintă proporţii cantitative sau o distribuţie statistică. [Din fr. *histogramme*].

histoíd, ~zi, histoidă, ~e a. (med.) care seamănă cu un ţesut. [Din fr. *histoïde*].

histológ, histologi m. specialist în histologie. [Din germ. *Histologe*].

histológic, ~ci, histologică, ~ce a. care ţine de histologie, referitor la histologie: *examenul histologic întreprins de Bose.* BL.; (adv.) *gradul de centralizare poate fi reperat aproape anatomic şi histologic.* BL. [Din fr. *histologique*, germ. *histologisch*].

histologíe f. ramură a anatomiei care se ocupă cu studiul ţesuturilor organice. [Din fr. *histologie*, germ. *Histologie*].

histomonóză, histomonoze f. boală parazitară a păsărilor, cauzată de un protozoar care se localizează în intestin şi în ficat. [Din fr. *histomonose*].

histopatologíe f. ramură a histologiei care studiază aspectul microscopic al organelor sau al ţesuturilor bolnave. [Din fr. *histopathologie*].

histórie f. v. istorie.

historiográmă, historiograme f. grafic care reprezintă evoluţia în timp a unui fenomen. [Din fr. *historiogramme*].

histoterápie, histoterapii f. (med.) tratament cu ajutorul unor ţesuturi organice conservate. [Din fr. *histothérapie*].

histotóm, histotomuri n. instrument pentru disecţia ţesuturilor. [Din fr. *histotome*].

histrión, histrioni m. (la romani) actor de comedie: *se aduseră din Etruria nişte histrioni.* OD. [Din lat. *histrio, -onis*, fr. *histrion*].

histriónic, ~ci, histrionică, ~ce a. **1.** care ţine de histrion, referitor la histrioni: *cu barbă mică, figura spaniolă puţin berberă şi desfacerea inelegantă a picioarelor, are gestul declamator histrionic.* CĂL.; **2.** (fig.) ipocrit, fals, şmecher. [Din fr. *histrionique*].

hit, hituri n. (englezism) şlagăr. [Din engl. *hit*].

hitión, ~i, hitioánă, ~e a. (reg.; despre vite) slab, jigărit; (p. ext.) plăpînd, becisnic; (subst.) *nici de grasa în samă băgînd, nici de vitioana cevaşi milă avînd.* CANT.; (şi: **vition**). [Din magh. *hitvány*].

hitít, ~ţi, hitită, ~e m., f. persoană care făcea parte dintr-o populaţie indo-europeană care a trăit în mileniul al II-lea î.d.Hr. în Asia Mică. // f. limbă vorbită de această populaţie. // a. care aparţine acestei populaţii, referitor la această populaţie: *atestat de atîtea mărturii istorice este contractul lor cu cultura mai recentă, hitită.* BL. [Din fr. *hittite*].

hitleán a. v. **viclean**.

hitlení vb. v. **vicleni**.

hitleníe f. v. **viclenie**.

hitlerísm n. doctrină extremistă, rasistă şi dictatorială întemeiată de Hitler. [Din fr. *hitlérisme*].

hitleríst, ~şti, hitleristă, ~e a. care ţine de hitlerism, referitor la hitlerism. // m., f. adept al lui Hitler. [*Hitler* n. pr. + *-ist*].

hitleşúg n. v. **vicleşug**.

hîc interj. exclamaţie pe care o scoate cineva cînd i se taie respiraţia (din cauza unei lovituri sau a sughiţului): *cînd i-am tras un pumn, a făcut hîc!* AL. [Onomat.].

hîcîí, hîcîi vb. (intr.) a răsufla greu; a icni: *hîcîind de osteneală după fiecare lovitură de tîrnăcop.* REBR. [*Hîc* + *-îi*].

hîd, ~zi, hîdă, ~e a. foarte urît, slut: *e o lungă trivialitate de un realism hîd.* CĂL.; *de hîdă ce-i, o latră cîinii;* (fig.) *hîde bănuieli îi trec din cînd în cînd prin minte.* VINEA; (adv.) *scărpinîndu-se în capul lăţos şi cornut, începu a rîde hîd.* EM.; (subst.) *pentru cine m-ai lăsat? ... pentru hîda de pe vale.* POP. [Cf. ucr. *hyd*].

hîdoşénie, hîdoşenii f. **1.** urîţenie, sluţenie; **2.** (concr.) persoană foarte urîtă, slută. [*Hîd* + *hidoşenie*].

hîhî interj. cuvînt care redă rîsul răutăcios: *hîhî! zise, încă un suflet nimicit cu totul.* EM. [Onomat.].

hîí, hîiesc vb. (pop.) **1.** (refl.) a se apleca într-o parte; a se înclina; **2.** (tr. şi refl.) a (se) prăvăli; a (se) nărui; **3.** (intr.) a munci din greu (şi timp îndelungat); a trudi: *am hîit toată ziua prin casă.* [Din magh. *hajlani, hajloni*].

hîít, ~ţi, hîită, ~e a. (pop.) **1.** aplecat, lăsat într-o parte: *două paturi şchioape şi hîite.* C.; *geometrul care ar face o sferă puţin hîită greşeşte.* IBR.; **2.** surpat, prăbuşit. [V. *hîi*].

hîlpav a. v. **hulpav**.

hîlpov a. v. **hulpav**.

hîmbár n. v. **hambar**.

hînsár, hînsari m. (înv.) căpitan în armata ţării în Moldova: *Miron logofătul ... au făcut sîimeni şi hînsari şi au început a risipire tîlharii.* NEC. [Din sl. *hasarĭ*].

hîntău, hîntăuri şi **hîntaie** n. unealtă pentru fixatul spiţelor în atelierul de rotărie. [Et. nec.].

hîr interj. **1.** cuvînt care imită mîrîitul cîinelui; **că hîr, că mîr** sau **hîr, mîr** ori **hîr încoace, hîr încolo**, se spune despre cineva nehotărît, şovăitor: *că hîr, că mîr, i-a spus toată tărăşenia.* POP.; **2.** cuvînt care imită zgomotul produs de un mecanism stricat sau vechi. [Onomat.].

hîră f. (reg.) **1.** ceartă, neînţelegere, discordie; **2.** tuse rea; **3.** (fig.) babă; bătătie; **de-a hîra**, joc de copii: *cine d-a hîra care taie vîna?* DELAVR.; **4.** boală a oilor manifestată prin umflarea urechilor. [Din sl. *hyra*].

hîrău, hîrăi m. (reg.) uliu, erete (*Accipiter*); (şi: **hărău**). [Et. nec.].

hîrb, hîrburi n. **1.** bucată spartă dintr-un vas, dintr-un geam etc.: *luo lui un hîrb pentru ca să-ş radă puroile.* BIBLIA; **rîde hîrbul de ciob**, v. **ciob**; **rîde hîrb de oală spartă**, rîde de cusururile altuia, nevăzîndu-le pe ale sale mult mai evidente; **2.** vas spart sau de proastă calitate: *lumina cu mucul negru într-un hîrb un roş opaiţ.* EM.; **3.** (fig.) om neputincios, bolnav: *ea, care-i acuma hîrb, istovită.* C.; **4.** (înv.) scoică: *cu hîrburi ascuţite îi potrocăliră.* DOS. [Din bulg. *hărbel*].

hîrbăr, ~i, hîrbară, ~e a. fără căpătîi, vagabond; desfrînat: *ne-nsurat, în urmă, să umble prin sat hîrbar.* PANN. [*Hîrb* + *-ar*].

hîrbăreţ, ~i, hîrbareţă, ~e a. **1.** pofticios, lacom; **2.** hoinar, vagabond; afemeiat: *ei hîrbareţi vor să fie.* NEGR. [*Hîrb* + *-aret*].

hîrbuí, hîrbuiesc vb. (tr. şi refl.) a (se) hodorogi, a îmbătrîni, a (se) strica, a (se) uza: *tu ai boi, de ce nu-ţi închipuieşti şi-un car? al meu l-ai hîrbuit.* CR.; (refl.) *zăbovi ... ca să meremetisască corabia că una să mai hîrbuisă.* DRĂGHICI; (fig.) *v-aţi hîrbuit cu toţii, numai eu sînt zdravăn.* NEGR. [*Hîrb* + *-ui*].

hîrbuít, ~ţi, hîrbuită, ~e a. **1.** stricat, uzat, hodorogit: *o îndosesc de mama vro două zile în pod prin cele putini hîrbuite.* CR.; (fig.) *atît mai trebuia hîrbuitei lui vieţi.* VLAH.; **2.** (înv.) ciobit, spart: *scoice tăioase, hîrbuite.* DOS. [V. *hîrbui*].

hîrcă, hîrci f. **1.** craniu, tigvă: *vai de hîrca unde crier nu e.* PANN; **2.** femeie bătrînă, urîtă şi rea; baborniţă: *s-au îndrăcit de ciudă hîrca de la bucătărie.* CR.; (adj.) *o bătrînă hîrcă, sură.* NEGR. [Din ucr. *hyrka*].

hîrcióg, hîrciogi m. mamifer rozător cu blana roşcat-cafenie şi cu două pungi pe laturile gurii cu care cară provizii (*Cricetus cricetus*): *hîrciogul şi popîndocul stau la căldură sub pămînt.* SAD. [Din magh. *hörcsög*].

hîrcîí, hîrcîi vb. (intr.) a respira greu, cu zgomot răguşit şi hîrîitor; a horcăi: *căzu răsturnat pe spate, hîrcîind de turbare şi de mînie.* NEGR.; (tr.) *a hîrcîit cel de pe urmă răsuflu în spitalul nostru.* NEGR. [Onomat.].

hîrcîlálă, hîrcîlell f. hîrîială; hîrcîit: *respiră greu, cu hîrcîlală-n gît.* POP. [*Hîrcîi* + *-eală*].

hîrcîít, hîrcîituri n. faptul de a hîrcîi; hîrcîială, hîrcîială: *aud un grozav hîrcîit; era în spasmele agoniei.* NEGR. [V. *hîrcîi*].

hîrcîitúră, hîrcîituri f. hîrîială, hîrcîială: *hîrcîitura de pe urmă.* NEGR. [*Hîrcîi* + *-tură*].

hîrdău, hîrdaie n. (reg.) ciubăr (mare): *vedrele şi hîrdaiele în care adunau ciobanii laptele.* ISP.; **hîrdăul lui Petrache**, închisoare, puşcărie: *l-am turnat la hîrdăul lui Petrache.* CAR. [Din magh. *hordó*].

hîrîí, hîrîi vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot dogit, înfundat: *gîtul ce-i hîrîie fără de sînge.* COŞB.; **2.** (intr.) a respira greu şi cu zgomot; **3.** (intr.) a mîrîi: *cîinii hîrîie la ea.* AL.; **4.** (intr.) a vorbi neclar; a mormăi: *intră popa în casă şi începe să hîrîie pe nas.* ST.; **5.** (tr.) a întărîta, a irita, a zădărî; **6.** (refl.) a se certa, a se contrazice. [*Hîr* + *-îi*].

hîrîiálă, hîrîieli f. zgomot răguşit şi hîrîit produs de o respiraţie grea; hîrîitură; tuse: *acest glas ... era slab, năbuşit, tăiat de tuse, bolborosit într-o hîrîială.* DELAVR. [*Hîrîi* + *-eală*].

hîrîít[1], hîrîituri n. **1.** zgomot produs de o frecare, de un mecanism stricat etc.; **2.** mîrîit, mîrîială: *se întorceau şi-l priveau pîndindu-l şi-i răspundeau c-un hîrîit subţirel şi moale.* SAD. [V. *hîrîi*].

hîrîít[2], ~ţi, hîrîită, ~e a. **1.** care hîrîie: *voce hîrîită;* (p. ext.) *om hîrîit;* (adv.) *vorbea cam hîrîit, ca în toamnă.* GHEŢIE; **2.** stricat, hodorogit: *hîrîită, noduroasă stă în pod rîşniţa veche.* EM. [V. *hîrîi*].

hîrîítoáre, hîrîítori f. jucărie care produce un zgomot specific: *fluiere şi hîrăitori.* DELAVR. [*Hîrîi* + *-toare*].

hîrîítură, hîrîituri f. **1.** hîrîială; vorbire răguşită; **2.** mîrîit de cîine: *de la toate stîrvurile cu hîrăeturi şi cu clănţăeturi ne probozesc.* CANT. [*Hîrîi* + *-tură*].

hîrjîít a. v. **hîrşîit[2]**.

hîrjoánă, hîrjoane f. zbenguială, joc cu glume; hîrjonire, hîrjoneală: *noi băieţii ... ne luam la hîrjoană.* CR.; *îmi vine să le-apuc* [fetele] *la hîrjoană.* AL. [De la *hîrjoni*].

hîrjoneálă, hîrjoneli f. hîrjoană. [*Hîrjoni* + *-eală*].

hîrjoní, hîrjonesc vb. (refl.) a se juca (împingîndu-se, pişcîndu-se etc.), a se zbengui (împreună): *Cupidon ... cu copiii se hîrjoneşte.* EM.; (fig.) *poţi în toată liniştea să te hîrjoneşti cu muzele.* AL. [Din magh. *horsolodni*].

hîrjoníre, hîrjoniri f. faptul de a se hîrjoni; hîrjoană: *aci hîrjonirea eratică, toanele, ciuda, dorinţa sînt exprimate prin gesturi şi prin dialoguri.* CĂL. [V. *hîrjoni*].

hîrléţ, hîrleţe n. (reg.) unealtă agricolă pentru săpat, formată dintr-o coadă de lemn şi o lamă de fier care se împinge în pămînt cu piciorul: *loveau domol cu cazmalele şi cu hîrleţele.* SAD. [Din sl. *rylĭcĭ*].

hîrlosteá, hîrlostele f. (reg.) plan înclinat din scînduri, acoperit cu o ţesătură de lînă scămoşată, care poate reţine firişoarele de aur din nisipul aurifer. [Et. nec.].

hîrsí, hîrsesc vb. (reg.; refl.) **1.** a se zgîrci, a nu se îndura să cheltuiască: *mă hîrseam să cheltuiesc un ban de prisos.* C.; **2.** a se hîrşi, a se deprinde (cu necazurile): *cu necazul se hîrseşte, ca unul ce cu el creşte.* PANN. [Et. nec.].

hîrsít, ~ţi, hîrsită, ~e a. (reg.) **1.** rău, neînţelegător: *hîrsita de mătuşă nu mă slăbea din fugă.* CR.; **2.** deprins cu nevoile. [V. *hîrsi*].

hîrş interj. v. **hîrşti**.

hîrşcíí, hîrşcîi vb. **1.** (tr.) a scrijela, a zgîria; **2.** (intr.) a hîrşîi: *sania hîrşcîia aspru prin prundul şoselei.* SAD.; (şi: **hîrşcui**). [Onomat.].

hîrşcíít[1] n. hîrşîit. [V. *hîrşcîi*].

hîrşcíít[2], ~ţi, hîrşcîită, ~e a. scrijelit, zgîriat: *scăpat cu mare greu din mîinile lor, hîrşcîit şi stîlcit cum era.* CR. [V. *hîrşcîi*].

hîrşcîitúră, hîrşcîituri f. zgomot produs de o frecare; hîrşîitură: *s-a repezit cu hîrşcîituri de ciubote la catedră.* SAD. [*Hîrşcîi* + *-tură*].

hîrşcuí vb. v. **hîrşcîi**.

hîrşí, hîrşesc vb. (reg.; refl.) **1.** a se deprinde cu ceva: *omul se hîrşeşte cu necazurile.* PANN; **2.** a se zgîrci, a se scumpi. [Et. nec.].

hîrşie, hîrşii f. (reg.) blană (neagră) de miel, cu lîna creaţă şi măruntă, din care se fac căciuli: *un cauc oltenesc de hîrşie neagră de miel.* FIL. [Din magh. *hasker, hashártya*].

hîrşím, hîrşimuri n. (reg.) necaz, încercare: *vezi, sfinte, ţara-i ţintirim, ne izbăveşte de hîrşim.* MAT.; **a-i ieşi hîrşimul cuiva**, a ajunge de pomină; a-i ieşi faimă rea. [Et. nec.].

hîrşít, ~ţi, hîrşită, ~e a. deprins, experimentat, versat: *hîrşît în ale birjăriei.* ISP.; *oamenii sînt mai hîrşiţi cu imigraţii.* CĂL. [V. ***hîrşi***].

hîrşîí, hîrşîi vb. **1.** (intr.) a produce zgomot prin frecare: *unghiile ei hîrşîiră cu-n zgomot fioros pe chembrica roşie ce îmbrăca sicriul.* VLAH.; **2.** (refl.) a se deprinde, a se obişnui: *a se hîrşîi cu nevoile.* [***Hîrş*** + *-îi*].

hîrşîíre, hîrşîíri f. acţiunea de a hîrşîi şi rezultatul ei; hîrşît[1]. [V. ***hîrşîi***].

hîrşîít[1], hîrşîíturi n. zgomot produs prin frecarea unui obiect de altul; hîrşîitură: *auz hîrşîitul unui chibrit.* CAR.; *nu se mai auzea hîrşîitul nisipului răscolit.* TUD. [V. ***hîrşîi***].

hîrşîít[2], ~ţi, hîrşîítă, ~e a. **1.** frecat, zgîriat: *obiect hîrşîit*; **2.** deprins cu greutăţile vieţii; **3.** care redă zgomotul produs de frecarea unui obiect cu altul: *se stîrneşte o mişcare haotică, ... notată cu mare simţ al sonurilor hîrşîite şi repezi.* CĂL.; (şi: **hîrşîit**). [V. ***hîrşîi***].

hîrşîitúră, hîrşîíturi f. hîrşîit[1]. [***Hîrşîi*** + *-tură*].

hîrşti interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de frecarea a două suprafeţe; **2.** cuvînt care imită zgomotul produs prin spintecarea cu putere a aerului: *duminicile bîzîiam la strană; şi hîrşti! cîte un colac.* CR.; (şi: **hîrş**). [Onomat.].

hîrtíe, hîrtii f. **1.** produs industrial din celuloză, în formă de foi subţiri pentru scris, imprimat, împachetat etc.: *îl loveşte simbolic numai cu un cocoloş de hîrtie.* CĂL.; *hîrtie de ziar*; **2.** (**foaie** sau **coală de hîrtie**) foaie din acest produs: *cu condeiul hîrtia au muruit.* CANT.; *bară cu o linie lungă ceva scris pe o foaie de hîrtie.* GHEŢIE; **a pune** (sau **a aşterne**) **pe hîrtie**, a scrie, a redacta; **hîrtie-carbon, hîrtie-(de-)indigo** sau **hîrtie-de-copiat**, foaie impregnată pe una din feţe cu un colorant (indigo), cu ajutorul căreia se copiază textele în momentul scrierii lor; **3.** document, act oficial (care certifică identitatea, un drept, o obligaţie etc.): *dîndu-le hîrtii că sînt moşiile a lor* (a. 1820). URIC.; *au dat hîrtii, de scriu feţele oamenilor.* NEC.; **4.** (**hîrtie-monedă**) bancnotă: *are să aducă în Camere proiectul de hîrtie-monedă.* EM.; *ne vor ferici şi pe noi cu milioane de hîrtii făr' de valoare.* EM.; *cinci hîrtii a cîte 1000 de lei*; **hîrtie de valoare**, înscris care dă dreptul de a primi un dividend sau o dobîndă (în urma participării la formarea unui capital, prin acordarea unui împrumut etc.). [Din sl. ***chartija***].

hîrtioáră, hîrtioare f. diminutiv al lui hîrtie; hîrtie mică: *face-te-ai neagră cerneală, să te scriu pe-o hîrtioară.* POP. [***Hîrtie*** + *-ioară*].

hîrtiúţă, hîrtiuţe f. diminutiv al lui hîrtie; hîrtie mică; hîrtioară, (spec.) scrisorică: *să mai scriu o hîrtiuţă şi la draga mea măicuţă.* POP. [***Hîrtie*** + *-uţă*].

hîrtoápă f. v. **hîrtop**.

hîrtóp, hîrtoape şi (reg.) **hîrtopuri** n. **1.** adîncitură, groapă, văgăună: *umpleau crîngurile şi toate hîrtoapele.* POP.; **2.** scobitură făcută de ape; rîpă: *caprile prin văi şi prin vîrtopi au izgonit.* CANT.; **3.** (înv.) peşteră: *vîrtop de tîlhari.* COR.; (şi: (înv.) **vîrtop**, (reg.) **hîrtoapă**). [Din sl. ***vrŭtŭpŭ***].

hîrţi[1] interj. (în corelaţie cu *scîrţ*) cuvînt care sugerează încercarea neizbutită de a urni un lucru greu: *cînd să suie dealul, ... hîrţi! încolo, scîrţi! încolo, carul se da înapoi.* CR. [Onomat.].

hîrţi[2] m. pl. v. **harţi**.

hîrţoágă, hîrţoage f. (depr.) hîrtie scrisă; document, act (vechi): *am, ian aşa, un teanc de hîrţoage afumate.* AL. [***Hîrtie*** + *-oagă*].

hîrzób, hîrzoabe n. (reg.) **1.** cerc de lemn sau de funie (din coajă de tei); **2.** plasă (din cetină de brad) în care se păstrează păstrăvii afumaţi: *îmi scrie că trimite cîteva hîrzoabe de păstrăvi.* AL.; **3.** funie groasă cu care se urcă sau se coboară greutăţi: *din gaura puţului ciutura cu hîrzobul slobozind.* CANT.; **coborît cu hîrzobul din cer**, de viţă nobilă; mîndru, îngîmfat: *dar noi ce sîntem? scoborîţi cu hîrzobul din cer?* AL.; (şi: **vîrzob**). [Din bulg. ***vărzop*** „legătură"].

hîrzobát, ~ţi, hîrzobată, ~e a. (reg.) găurit, spart: *opincă hîrzobată.* // m. om de nimic, secătură. [***Hîrzob*** + *-at*].

hîş interj. cuvînt cu care se alungă găinile sau alte păsări: *hîş, cîrîitoare!* AL. [Onomat.].

hîşăí vb. v. **hîşîi**.

hîşîí, hîşîiesc vb. (tr.) a alunga păsările (de curte); (şi: **hîşăi**). [***Hîş*** + *-ăi*].

hîtríe, hîtrii f. **1.** (înv.) vicleşug; **2.** (reg.) mîndrie arogantă. [***Hîtru*** + *-ie*].

hîtru, ~i, hîtră, ~e a. (reg.) **1.** glumeţ, mucalit: *era un bătrînel hîtru.* SAD.; (subst.) *ne dase nume de curcani un hîtru bun de glume.* AL.; **2.** isteţ, deştept: *Atila, bărbat tare la minte, hîtru, la inimă îndrăzneţ.* N.COSTIN; **3.** şiret, viclean; (subst.) *oare ce gîndeşte hîtrul de stă ghem şi toarce-ntruna?* EM.; **4.** care denotă, care trădează isteţime, spirit viu: *le plăcea să se hărţuiască cu el din vorbe hître.* SAD. [Din ucr. ***chytryi***].

hîţ interj. hăţ: *hîţ în dreapta, hîţ în stînga, pînă descuie uşa.* DELAVR. [Onomat.].

hîţa interj. (deseori repetat) cuvînt care indică o mişcare rîtmică, repetată, legănată, greoaie; (adv.) *mergem tot aşa hîţa, hîţa.* CAR. [Onomat.].

hîţî, hîţîi vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) clătina, a (se) hîţîna: *hîţîi copaciul pînă ce-l scoase din rădăcină.* ISP. [***Hîţ*** + *-îi*].

hîţîná, hîţîn vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) mişca într-o parte şi într-alta; a (se) clătina: *vîntul hîţîna uşa şi fereştile.* VLAH.; *badea pe el s-a aruncat, Pămîntul s-a hîţînat.* POP. [***Hîţ*** + *-îna*].

hîzénie, hîzenii f. (pop.) sluţenie, urîciune; (concr.) persoană hîdă. [***Hîd*** + *-enie*].

hîzí, hîzesc vb. (pop.; refl.) a deveni hîd, a se urîţi: *m-am spăriet singură de mine, atîta am îmbătrînit şi m-am hîzit.* C. [De la ***hîd***].

hlamídă, hlamide f. **1.** (la vechii greci şi la romani) mantie făcută dintr-o bucată dreptunghiulară de stofă albă sau roşie şi prinsă cu o agrafă pe umărul drept: *strălucind sub arme scumpe, sub hlamide consulare.* AL.; **2.** mantie împărătească sau arhierească: *întinde pe ai tăi umeri hlamida.* AL.; (fig.) *iată vin şi gîndăceii în hlamide smălţuite.* AL. [Din sl. ***hlamida***, fr. ***chlamyde***].

hlap, ~i, hlapă, ~e a. (înv.) desfrînat: *nişte hlapi şi smîrzi.* MOXA. [Din pol. ***chłtapać***, sb. ***hlapati***].

hleab, hleaburi n. (reg.) **1.** lucru rău, stricat: *picioarele cele din tinereţă le-am schimbat ş-acu mă slujesc numai de nişte hleaburi.* SAD.; (fig.) *ştie şi hleabul de baba mea.* CR.; **2.** hîrb, vechitură: *un hleab de puşcă.* [Cf. ucr. ***chljabaty*** „a se clătina, a fi hodorogit"].

hlei, hleiuri n. (reg.) pămînt argilos, clisos: *doctorul intră prin hlei noroios şi gunoaie sub streşina scundă.* SAD. [Din ucr. ***hlej***].

hleiós, ~şi, hleioásă, ~e a. (reg.) lutos, clisos: *un loc hleios, plin de mlaştine.* NEGR. [***Hlei*** + *-os*].

hlíbă, hlibe f. (reg.) pîine (neagră). [Din ucr. ***hlib***].

hlípăt, hlipăte n. (înv.) vaiet, suspin: *de suspini, de hlipăt să stînge.* DOS. [De la ***hlipi***].

hlipí, hlipesc vb. (înv.; intr.) a suspina, a se văita: *plîngînd şi hlipind cu dureare de la inemă.* DOS. [Din sl. ***hlipati***].

hlíză, hlize f. (reg.) petec de pămînt (arabil): *hliza din mijloc, din trei hlize ce are* (a. 1741). URIC. [Et. nec.].

hlizí[1], hlizesc vb. (tr.) a împărţi hlizele (cuiva): *după hlizele lor, ce s-au hlizit siliştei, s-au venit livezile unora* (a. 1766). URIC. [De la ***hliză***].

hlizí[2], hlizesc vb. (reg.; refl.) **1.** a rîde mult, fără rost: *ce dracu vă tot hliziţi?* VLAH.; **2.** a se zgîi, a se holba: *Chirică ... se hlizea cu ceilalţi băieţi.* CR. [Cf. bulg. ***hlézja se***].

hlizít, ~ţi, hlizită, ~e a. (reg.) care rîde fără rost, ca un prost; (subst.) *ce te holbezi aşa la mine, hlizitule?* [V. ***hlizi[2]***].

hloábă f. v. **hulubă**.

hlobănă, hlóbăn vb. (reg.; refl. şi tr.) a (se) clătina; a (se) legăna. [Contaminare între ***lilobă*** şi ***legăna***].

hluj, hluji m. (reg.) hlujan. [Et. nec.].

hluján, hlujani şi **hlujeni** m. (reg.) **1.** lujer (uscat) de plantă; hlujer: *o buruiană a căria hlujanul era aţos.* DRĂGHICI; **2.** cocean de porumb (fără ştiuleţi); hluj. [***Hluj*** + *-an*].

hlujér, hlujeri m. (reg.) hlujan: *hlujerii crinilor.* [***Hluj*** + *-ar*].

hm interj. exclamaţie care exprimă îndoială, neîncredere, nemulţumire: *ce poftesc? ... hm!* AL.; *hm, de unde nu s-or strînge oameni.* MAT. [Onomat.].

ho interj. **1.** strigăt cu care se opresc vitele: *ho, Bodor!*; **2.** destul, ajunge: *ho, mă! ce vă este?* CR.; **3.** (repetat) berechet, din belşug: *lăutari sînt? – ho, ho! cîţi poftesti.* CR. [Onomat.].

hoáncă, hoance f. (reg.) hoaşcă. [Et. nec.].

hoándră, hoandre f. (reg.) **1.** haină veche, zdrenţăroasă; buleandră; **2.** femeie mizerabilă, şleampătă. [Et. nec.].

hoánghină, hoanghine f. (reg.) hoaşcă: *hoanghina pune mîna şi pe tablaua cea de aur.* CR. [Et. nec.].

hoáră f. v. **horă[1]**.

hoárbă f. v. **vorbă**.

hoárdă, hoarde f. **1.** grupare în organizarea popoarelor nomade mongole primitive: *cît a fost hoarda în putere, de răul lor nu puteau hălădui creştinii.* SAD.; *cine-n oarda păgînească nu ştie să vitejească.* POP.; **2.** ceată, bandă de oameni care pradă; (şi: (înv.) **oardă**, **hordă**). [Din pol. ***horda***, rus. ***orda***].

hoárnă f. v. **horn**.

hoárţă, hoarţe f. (reg.) car vechi, hodorogit; **de-a hoarţa**, potrivnic, împotrivă; răuvoitor: *vorbeşte numai de-a hoarţa; se pune de-a hoarţa.* [Et. nec.].

hoáspă, hoaspe f. (reg.) **1.** învelişul boabelor de cereale; **2.** păstaie uscată (şi fără boabe) de fasole sau de mazăre; (şi: (reg.) **voaspă**). [Et. nec.].

hoáşcă, hoaşte f. femeie bătrînă şi rea; (reg.) hoancă, hoanghină: *mizerabila aia de hoaşcă.* VLAH. [Din ucr. ***haška*** „viperă"].

hoazín, hoazini m. pasăre asemănătoare cu fazanul, care trăieşte în zona Amazonului, a-i cărei pui au la aripi cîrlige (*Opistho comus hoazin*). [Din fr. ***hoazin***].

hobáie, hobăi f. (reg.) vale îngustă (între două dealuri): *se-ngropase de viu în hobaia asta, unde... trăia sihăstrit.* VOIC. [Et. nec.].

hobán, hobane n. **1.** coardă (de oţel) care leagă aripile cu fuzelajul la avion; **2.** coardă pentru susţinerea catargului. [Din fr. ***hauban***].

hobană, hobanez vb. (tr.) a prevedea cu hobane. [Din fr. ***haubaner***].

hobanáre, hobanări f. susţinere prin hobane. [V. ***hobana***].

hobanát, ~ţi, hobanată, ~e a. care este susţinut prin hobanare: *pod hobanat.* [V. ***hobana***].

hóbby, hobbyuri n. (englezism) ocupaţie favorită în afara profesiunii. [Din engl., fr. ***hobby***].

hobbyíst, hobbyişti m. persoană care are un hobby. [Din engl. ***hobbyist***].

hobîc, hobîcuri n. (reg.) groapă, gaură (făcută de ape) pe un drum. [Et. nec.].

hóbot, hobote n. (reg.) **1.** văl (de mireasă): *vede baba învăluită într-un hobot alb.* CR.; (fig.) *noaptea-şi întindea tristul său hobot.* NEGR.; **2.** feregea: *nu pun femeilor hobot şi închină vin ca şi noi.* SAD. [Din sl. ***hobotŭ***].

hocá, hocale f. (înv.) vas de băut, înalt şi rotund, fără picior şi fără toartă: *o hoca şi un ibric de ceai* (a. 1792). URIC. [Din turc. ***hokka***].

hóchei n. joc de echipă pe gheaţă (sau pe iarbă), în care jucătorii încearcă să introducă în poarta adversă un puc (sau o minge) cu ajutorul unei crose speciale. [Din engl., fr. ***hockey***].

hocheíst, hocheişti m. jucător de hochei. [***Hochei*** + *-ist*].

hochetón, hochetonuri n. vestă de pînză groasă purtată de ostaşii (arcaşi) din evul mediu. [Din fr. ***hoqueton***].

hochím, hochimuri n. (înv.) ordin scris din partea sultanului: *au trimes împăratul hochim la Petru-vodă.* UR. [Din turc. ***hûkûm***].

hócus-pocus n. formulă folosită de scamatori; (p. ext.) scamatorie: *ne-am jucat niţel de-a hocus-pocus.* VINEA. [Din lat. ***hoc*** *(est op)****us, hoc*** *(est cor)****pus***].

hod, hoduri n. (reg.) **1.** lemn pus la uşă ca semn că nu este nimeni acasă; **2.** fiecare dintre lemnele transversale de la loitrea carului; **3.** horn. [Et. nec.].

hodáie, hodăi f. (reg.) foc care se aprinde pe un deal la lăsatul secului de brînză. [Et. nec.].

hodăiţă, hodaiţe f. (reg.) roată umplută cu paie sau cu nuiele căreia i se dă foc pe un deal, în seara lăsatului secului de brînză: *ieşeau cu hodaiţele pe un deluşor la marginea satului.* AG. [***Hodaie*** + *-iţă*].

hodăiţá, hodăiţez vb. (reg.; intr.) a aprinde hodaiţa: *vorbeau între ei,... căci tot deschiliniţi de cei juni aveau să şi hodaiţeze.* AG. [***Hodaiţă*** + *-a*].

hodăiţát, hodăiţaturi n. acţiunea de a hodăiţa şi rezultatul ei: *se duseră la o mătuşă de unde se putea vedea bine hodăiţatul.* AG. [V. ***hodăiţa***].

hodínă f. v. **odihnă.**

hodiní vb. v. **odihni.**

hodobáie, hodobăi f. (reg.) car pentru cărat snopii la arie; (şi: **odobaie**). [Et. nec.].

hodográf, hodografe n. **1.** traseu al unui drum; **2.** curbă sau suprafaţă, locul geometric al extremităţilor vectorilor, ce reprezintă valorile unei funcţii vectoriale. [Din fr. ***hodographe***].

hodografíe, hodográfii f. descriere a drumurilor dintr-o regiune. [Din fr. ***hodographie***].

hodoleán m. v. **odolean.**

hodométru n. v. **odometru.**

hodoroágă, hodoroage f. **1.** lucru vechi şi stricat: *mai cumpără şi o odoroagă de căruţă.* ISP.; **2.** persoană bătrînă şi ramolită: *din bărbat verde, ajungi babă bătrînă, căzătură, hodoroagă.* NEGR.; **3.** (fam.) gură (la omul vorbăreţ); (şi: **odoroagă**). [De la ***hodorog***[2]].

hodoróg[1] interj. cuvînt care imită zgomotul produs de căderea sau de ciocnirea unor obiecte tari ori de mersul zdruncinat al unui vehicul vechi: *hodorog! încolo, hodorog! pe dincolo ... carul se strică.* CR. [Onomat.].

hodoróg[2], hodorogi m. persoană bătrînă şi ramolită: *ah, hodorog şiret, că n-am ştiut.* DELAVR. [De la ***hodorogi***].

hodoróg[3] n. v. **odorob.**

hodorogeálă, hodorogeli f. zgomot produs de obiecte lovite sau răsturnate, de mersul zdruncinat al unui vehicul uzat etc.: *face o hodorogeală şi un tărăboi de-ţi ia auzul.* CR. [***Hodorogi*** + *-eală*].

hodorogí, hodorogesc vb. **1.** (intr.) a face zgomot mare (în timpul funcţionării): *moara tot hodorogea, şi pin apă tot fugea.* POP.; **2.** (refl.) a se ruina, a se strica, a se dărăpăna: *bătută însă mereu de vînturi, moara lui Busuioc s-a hodorogit.* SL.; **3.** (fig.; refl.) a se şubrezi, a îmbătrîni: *m-am hodorogit, şi trebuie să stau la reparat, măcar o săptămînă.* CAR.; **4.** (fig.; intr.) a vorbi mult, a trăncăni: *cînd vorbeşte, hodorogeşte.* CR.; (tr.) *a lui bunică ce cu neîncetare hodorogea minciuni.* NEGR. [De la ***hodorog***[1]].

hodorogít, ~ţi, hodorogită, ~e a. **1.** vechi, uzat, hîrbuit: *parcă-i o moară hodorogită.* CR.; **2.** (fig.) şubrezit, îmbătrînit; **3.** răguşit: *glas hodorogit;* **4.** care face zgomot (datorită uzurii); care indică uzură, vechime mare: *ţăcănitul repede şi hodorogit al unei maşini de scris se repezi ca o grindină metalică.* VINEA. [V. ***hodorogi***].

hodorónc interj. cuvînt care redă zgomotul unui obiect dur care cade cu forţă: *deodată hodoronc! dăm într-un şanţ cu toţii, tronc!* AL.; **hodoronc-tronc**, deodată, pe neaşteptate; cu totul nepotrivit, fără temei: *şi hodoronc-tronc, ca din senin ..., s-auzea o gălăgie.* DELAVR. // n. (fig.) flecăreală, trăncăneală: *într-un veşnic hodoronc.* AL. [Onomat.].

hogáş n. v. **făgaş.**

hóge, hogi m. **1.** preot mahomedan: *o dispută înfocată se aprinse între muftiul şi hogea.* BĂLC.; **2.** dascăl, învăţat: *Nastratin era un hogea.* PANN. [Din turc. ***hoca***].

hogeác n. v. **hogeag.**

hogeág, hogeaguri n. **1.** (înv.; în forma **ogeac**) detaşament militar, corp de trupe: *ogeacul neferilor;* **l-a luat la ogeac**, a pus mîna pe el, l-a prins, l-a acaparat; **2.** (reg.) horn, coş de sobă: *s-aprinsese ogeacul de la bucătărie.* AL.; *peste vreun ceas de vreme, din hogeagul casei lui se ridică iute un fum cenuşiu.* MAT.; **3.** (arg.) loc de întîlnire pentru amanţi (unde fac dragoste): *vine vorba de vreuna din hulubiţele care s-au deprins să ne viziteze hogeacul.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **hogeac**, (înv. şi reg.) **ogeac**). [Din turc. ***oçak***].

hóget, hogeturi n. act autentificat, adeverinţă: *au făcut şi hoget după zapis.* LET. [Din turc. ***hoget*** „act de proprietate"].

hóha interj. (reg.) destul, ajunge: *streinii venituri-le-ţi pradă, vîndu-te ca marfa prin dughiene! ci hoha! să lăsăm astă sfadă.* B.-DEL. [Onomat.].

hohér, hoheri m. (reg.) **1.** călău, gîde: *las' să vie ... hoherii calea i-o ţie.* POP.; **2.** hingher: *bată-te, mîndră, hoherul!* POP. [Din magh. ***hóhér***].

hóhot, hohote n. **1.** izbucnire zgomotoasă de rîs sau de plîns: *demonii rîseră; o ce de hohote!* BOL.; (fig.) *poiana clocoteşte-n hohot mare.* AL.; **cu hohot** sau **cu hohote, în hohote**, foarte tare, zgomotos: *a început a plînge cu hohot şi a-l ruga să-i citească hîrtia.* CR.; *vorbesc toate deodată, chicotesc şi rîd cu hohot.* MAT.; *auditoriul rîdea în hohote.* BL.; **2.** (fig.) zgomot puternic (cu ecouri): *un trăsnet frînge cu hohot repetat un brad din faţa casei.* COŞB. [De la ***hohoti***].

hohotí, hohotesc vb. (intr.) **1.** a rîde sau a plînge tare, zgomotos: *cu chicote hohotită.* CANT.; **2.** (fig.) a răsuna puternic; a vui: *valea hohoteşte;* (p. ext.) *poetul are sensul versului hohotind sarcastic sub bolţi de dom.* CĂL. [Din sl. ***hohotati***].

hohotíre, hohotiri f. faptul de a hohoti; hohotit: *veselă este hohotirea interioară, setea nestinsă de vorbe.* CĂL. [V. ***hohoti***].

hohotít[1] n. hohotire: *să rîdem dar, viteaz răsad, să fie-un hohotit şi-un chiu.* COŞB. [V. ***hohoti***].

hohotít[2], ~ţi, hohotiţă, ~e a. cu hohote; zgomotos: *izbucni deodată într-un rîs hohotit.* VINEA; *căzu în pat..., într-un plîns hohotit.* VINEA. [V. ***hohoti***].

hohotitór, ~i, hohotitoáre a. **1.** cu hohote: *rîs hohotitor;* **2.** răsunător: *prezentarea solemnă a piramidei are un ecou hohotitor.* CĂL.; **3.** care scoate sunete asemănătoare unor hohote: *ciufi zgîţi şi huhurezi hohotitori şi cîte alte jivini neştiute veneau.* VOIC. [***Hohoti*** + *-tor*].

hoinár, ~i, hoinară, ~e a. (şi subst.) care umblă din loc în loc; vagabond: *vînător hoinar.* OD.; *dorinţa de a trăi ia forma unei voioşii de hoinar.* CĂL. [***Hoină*** + *-ar*].

hóină f. v. **oină.**

hoinăreálă, hoinăreli f. faptul de a hoinări: *în cursul unei lungi hoinăreli prin Italia, m-am oprit pentru o zi la Ridolfo.* GHEŢIE. [***Hoinări*** + *-eală*].

hoinărí, hoinăresc vb. (intr.) a bate drumurile; a umbla fără căpătîi: *nu mai hoinări prin a lume!* ISP.; (fig.) *în majoritatea paginilor, romancierul hoinăreşte prin teorii şi lirisme.* CĂL. [***Hoinar*** + *-i*].

hoinăríre, hoinăriri f. acţiunea de a hoinări; hoinăreală: *nu are nici o legătură ... cu lirica proletariană modernă a hoinăririi.* CĂL. [V. ***hoinări***].

hóisa interj. (reg.) hăis; (fig.) *cînd vroiam să facem hoisa, ne sfătuiai să luăm ceala.* AL. [Onomat.].

hoit, hoituri n. **1.** cadavru, mortăciune, stîrv: *hoit să fie, de corbi nu-i lipsă.* AL.; **2.** (fig.) om foarte gras; corp uman mare: *apoi dă, bade, închircit cum mă vezi, aista sînt; am văzut eu şi hoituri mari şi nici de-o lume.* CR. [Din magh. dial. ***holt*** (=***halott***)].

hoitár, hoitari m. specie de vultur pleşuv, de culoare albă-gălbuie, care se hrăneşte cu cadavre şi cu insecte (*Neophron perenopterus*); (adj.) *atîtea stîrvuri adunate acolo chemau... cloncani hoitari cu spinările bătînd în albăstriu.* VOIC. [***Hoit*** + *-ar*].

hojbăí, hójbăi vb. (reg.; intr.) a scotoci, a cotrobăi: *cît am hojbăit şi mocoşit prin tei să prind pupăza.* CR. [***Hojma*** + ***bojbăi*** (=***bîjbîi***)].

hójma adv. (reg.) mereu, necontenit: *capu hojma-mi ameţeşte.* NEGR.; *hojma îţi vine-n cap una de cele gogonate.* MAT. [Din ucr. ***hožma***].

hojmălău, hojmălăi m. om voinic, înalt (şi slab de minte): *doi hojmălăi se şi luase după mine.* CR. [Et. nec.].

hol, holuri n. încăpere într-o clădire prin care se intră în celelalte camere; culoar: *se gîndea mereu la ea şi pîndea înfrigurat s-o întîlnească pe scări sau în holul blocului.* GHEŢIE. [Din fr., engl. ***hall***].

holbă, holbez vb. (refl. şi tr.) a-şi deschide ochii foarte tare (de mirare, de spaimă etc.): *broaşte horăcăiesc ..., holbînd ochii cu ţintire la luceafărul ceresc.* AL.; *ochii săi sîngeraţi se holbaseră.* NEGR. [Lat. ***volvere***].

holbáre, holbări f. acţiunea de a (se) holba şi rezultatul ei. [V. ***holba***].

holbát, ~ţi, holbată, ~e a. deschis tare: *oamenii din popas au rămas cu ochii holbaţi către acel drumeţ.* SAD.; (fig.) *străbăteau noaptea feerică, pe urma snopilor de lumină ai farurilor holbate.* VINEA. [V. ***holba***].

holburát a. v. **volburat.**

hólbură f. v. **volbură.**

holburí vb. v. **volbura.**

hólcă f. (înv.) zgomot, gălăgie, larmă, sfadă: *era holcă mare şi nu s-au mai auzit ciocanele ce spărgea ziduI.* DOS. [Din rus. ***golka***].

hóldă, holde f. 1. (reg.) cîmp semănat: *spune ... că-l tremite în holdele lui de paşte porcii.* VARL.; 2. semănătură de cereale: *bătea piatra holdele.* ISP. [Din magh. ***hold***].

hólding, holdinguri n. societate (anonimă) care deţine majoritatea acţiunilor altor societăţi (subordonîndu-le). [Din engl., fr. ***holding***].

holdíţă, holdiţe f. (pop.) diminutiv al lui holdă: *secerînd holdiţe coapte, legînd snopi pînă la noapte.* POP. [***Holdă*** + *-iţă*].

hold-up [hăuld-áp] n. jaf asupra unei bănci, a unui tren care transportă bani etc.; tîlhărie. [Cuv. engl.].

holeác, ~ci, holeacă, ~ce a. (înv.) desfrînat: *să aduna cătră Ieftae oameni holeaci.* BIBLIA. [Cf. rus. ***guliaka*** „om chefliu"].

holénder n. v. **holendru**.

holéndru, holendre n. 1. filtru pentru vin; 2. instalaţie de rafinare, de înălbire, de spălare etc.; 3. maşină care pregăteşte cerealele pentru a fi transformate în crupe; 4. (în forma **holender**) piuliţă care strînge două capete de ţeavă prin înşurubare; (şi: **holender**). [Din germ. ***Holländer***].

holéră, holere f. 1. boală epidermică gravă caracterizată prin vărsături şi diaree: *delta rîului Gange e locul originar al holerei.* EM.; *holeră mare a fost la noi în 1830-1831, adusă pe atunci de oştirea rusească;* 2. (reg.) cătină (*Tamarix ramosissima*); 3. (fig.) persoană urîtă şi rea: *să scape lumea de o ciumă şi de o holeră ca tine.* ISP. [Din gr. mod. ***holéra,*** rus. ***holera***, lat. ***cholera***].

holércă f. (reg.) rachiu: *au îmbătat cu holercă pre căzaci.* NEC.; *s-a apucat ... de chilit la ţuică şi holercă.* CR.; (şi: **horilcă, horincă**). [Din ucr. ***horilka***].

holéric, ~ci, holerică, ~ce a. care ţine de holeră, referitor la holeră. // m., f. persoană bolnavă de holeră: *trudiţi de-o sete arzătoare de holeric, ... mişcăm întruna.* PETR. [Din fr. ***cholérique*** (după *holeră*)].

holerínă, holerine f. formă uşoară de holeră. [Din fr. ***cholérine***].

holísm n. concepţie filozofică care interpretează mistic teza ireductibilităţii întregului la suma părţilor, admiţînd un principiu imaterial şi incognoscibil ca factor integrator. [Din fr. ***holisme***, germ. ***Holismus***, engl. ***holism***].

holíst, ~şti, holistă, ~e a. care ţine de holism, referitor la holism; holistic. // m., f. adept al holismului. [***Hol***(*ism*) + *-ist*].

holístic, ~ci, holistică, ~ce a. holist. [Din fr. ***holistique***, engl. ***holistic***].

holm, holmuri n. (reg.) ridicătură de pămînt; dîmb, movilă: *drumul începea să suie un holm înalt.* SAD. [Din sl. ***hlîm***, rus. ***holm***].

hólmiu n. element chimic din grupul pămînturilor rare. [Din fr. ***holmium***, germ. ***Holmium***].

holoángăr, holoangări m. (reg.) persoană care extrăgea ilegal aur din mine; (şi: **holongăr**). [Cf. germ. ***Handlanger*** „pălmaş"].

holocáust n. 1. (ant.) jertfă adusă zeilor prin ardere totală; 2. (p. ext.) sacrificiu, sacrificare; (fig.) *din inimă, din cuget se pune-n holocaust al laudei şi-al păcii sincerul sacrificiu.* HEL.; 3. ucidere (prin ardere) a unui foarte mare număr de oameni; (şi: (înv.) **olocaust**). [Din fr. ***holocauste***].

holocristalín, ~i, holocristalină, ~e a. care este cristalizat în întregime. [Din fr. ***holocristallin***].

holofrástic, ~ci, holofrastică, ~ce a. (despre limbi) în care o idee, o frază se exprimă printr-un singur cuvînt. [Din fr. ***holophrastique***].

hologén, ~i, hologenă, ~e a. şi n. (care ţine de, referitor la) ultima epocă a erei cuaternare. [Din fr. ***hologène***].

holográfic, ~ci, holografică, ~ce a. care ţine de holografie, referitor la holografie. [Din fr. ***holographique***].

holografíe, holografii f. procedeu de înregistrare a imaginii spaţiale a unui obiect, cu ajutorul luminii laserului. [Din fr. ***holografie,*** germ. ***Holographie***].

holográmă, holograme f. placă fotografică pe care sînt înregistrate undele luminoase care vin de la un obiect şi fazele acestor unde, sub forma unor dungi fine paralele. [Din fr. ***hologramme***].

holometábolă, holometabole a. (despre insecte) care are metamorfoză completă. [Din fr. ***holométabole***].

holóngăr f. v. **holoangăr**.

holoparazít, ~ţi, holoparazită, ~e a. şi f. (plantă fără clorofilă) care trăieşte parazitar pe o altă plantă. [Din fr. ***holoparasite***].

hólotă, holote f. (înv.) gloată: *prindea limbă din holota leşilor.* COSTIN. [Din ucr. ***holota***].

holoturíd, holoturide n. (la pl.) clasă de animale marine fără schelet (sau cu schelet redus la plăci tegumentare), care au o coroană de tentacule în jurul gurii; (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***holothurides***].

holotúrie, holoturii f. echinoderm cu corpul moale şi alungit; castravete-de-mare (*Holothuria*). [Din lat. ***holothuria***, fr. ***holothurie***].

hoit interj. (reg.) stai pe loc!: *el atuncea strigă: holt! c-aş mai fugi şi nu pot.* POP. [Din săs. ***holt*** (<germ. ***halt***)].

holtéi[1], holtei m. bărbat necăsătorit, flăcău: *se hotărîse să se însoare, că era holtei.* ISP. [Din ucr. ***holtjaj***].

holteí[2], holteiesc vb. (reg.; intr.) a duce viaţă de holtei[1]; a fi necăsătorit. [De la ***holtei[1]***].

holteiáş, holteiaşi m. (pop.) diminutiv al lui holtei[1]: *cînd eram holteiaş, umblam seara prin oraş.* POP. [***Holtei[1]*** + *-aş*].

holteíe f. (rar) viaţă, situaţie de holtei[1]: *nerod cel ce laudă holteia.* NEGR. [***Holtei[1]*** + *-ie*].

homár, homari m. crustaceu marin comestibil, asemănător racului (*Homarus vulgaris*): *în orice anotimp avem homar, langustă.* CĂL. [Din fr. ***homard***].

homeomeríe, homeomerii f. (în filozofia antică) particulă materială care era considerată că include în sine toate calităţile posibile: *Anaxagora vorbeşte despre divizibilitatea fără limită a fiecărei homeomerii.* BL. [Din fr. ***homéomérie***].

homeomorfísm n. 1. (mat.) funcţie care aplică două spaţii unul pe celălalt; 2. (fiz.) fenomen care ţine de analogiile formelor cristaline ale unor compuşi. [Din fr. ***homéomorphisme***].

homeopát, ~ţi, homeopată, ~e m., f. medic specialist în homeopatie; adept al homeopatiei: *să-l vadă homeopatul lui Iuga, opină Matilda, poate îl vindecă.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **omeopat**). [Din fr. ***homéopathe***].

homeopátic, ~ci, homeopatică, ~ce a. care ţine de homeopatie, referitor la homeopatie; **doză homeopatică**, doză foarte mică dintr-un medicament; (fig.) *o omeopatică doză de cunoştinţe.* EM.; (şi: (înv.) **omeopatic**). [Din fr. ***homéopathique***].

homeopatíe f. sistem terapeutic constînd în tratarea bolilor cu ajutorul agenţilor care determină o afecţiune analogică cu aceea care trebuie tratată: *vaccinul care apără de vărsat aparţine homeopatiei;* (şi: (înv.) **omeopatie**). [Din fr. ***homéopathie***].

homeostát, homeostate n. sistem cibernetic cu autoorganizare, bazat pe principiul căutării statistice a regimului de funcţionare stabilă. [Din fr. ***homéostat***].

homeostáză, homeostaze f. (biol.) proprietate a organismului de a-şi menţine relativ constante proprietăţile mediului intern; homeostazie. [Din fr. ***homéostase***].

homeostazíe, homeostazii f. (biol.) homeostază. [Din fr. ***homéostasie***].

homeotérm, ~i, homeotermă, ~e a. şi m., f. (organism) care îşi păstrează temperatura internă constantă (indiferent de variaţiile mediului). [Din fr. ***homéotherme***].

homeotermíe f. proprietate a unui organism animal de a fi homeoterm. [Din fr. ***homéothermie***].

homéric, ~ci, homerică, ~ce a. 1. al lui Homer, referitor la Homer: *istoriografia greacă este o flică a epopeilor homerice.* BL.; *poeme homerice;* 2. caracteristic epopeelor lui Homer; măreţ, grandios: *cu el se făceau vînători homerice, împuşcîndu-se cîte o căruţă de lupi, vulpi şi iepuri.* CĂL.; **rîs homeric**, rîs puternic, de nepotolit; (şi: (înv.) **omeric**). [Din fr. ***homérique***, germ. ***homerisch***].

homeríd, homerizi m. 1. poet epic grec colaborator la transmiterea şi la definitivarea epopeilor homerice; (adj.) *poeţii homerizi ... trec în revistă oştile în ajunul epicei bătălii.* BL.; 2. poet care imită stilul lui Homer. [Din germ. ***Homeride***, fr. ***homérides***].

homerísm n. (rar) caracter specific operei lui Homer: *homerismul consistă în atribute.* EM. [***Homer***(*ic*) + *-ism*].

homerizá, homerizez vb. (rar; intr.) a compune (versuri) în maniera lui Homer: *a homeriza va să zică a atribui unui substantiv un atribut care să-l izoleze de toate celelalte în toată frumuseţea lui.* EM. [***Homer*** n. pr. + *-iza*].

homicíd, ~zi, homicidă, ~e a. şi m., f. ucigaş, asasin. // n. crimă, omor; asasinat. [Din fr. ***homicide***].

hominíd, hominizi n. (la pl.) familie de maimuţe primate care au omul ca tip şi care cuprinde toate formele fosile de la antropoide pînă la om; (şi la sg.) reprezentant al acestei familii: *cînd în cuaternar s-a făcut trecerea la întîia fază a epocii de gheaţă, un hominid a trebuit să existe.* BL.; (adj.) *nici omul sau vreo pretinsă formă hominidă nu pot veni în discuţie.* BL. [Din fr. ***hominides***, germ. ***Hominiden***].

hominizáre f. proces de transformare psihologică a hominidelor superioare în om. [Din fr. ***hominisation***].

homocéntric, ~ci, homocentrică, ~ce a. 1. (despre fasciculele de lumină) ale cărui raze trec prin acelaşi punct; 2. (mat.; despre cercuri) care au acelaşi centru; (şi: **omocentric**). [Din fr. ***homocentrique***].

homocromíe, homocromii f. potrivire de culoare şi de formă între un animal şi mediul în care trăieşte. [Din fr. ***homochromie***].

homocrón, ~i, homocronă, ~e a. (rar) simultan, concomitent. [Din fr. ***homochrone***].

homomórf, ~i, homomorfă, ~e a. care are aceeaşi formă. [Din fr. ***homomorphe***].

homomorfísm n. (mat.) corespondenţă univocă între două mulţimi avînd aceeaşi structură algebrică. [Din fr. ***homomorphisme***].

homoptér, homoptere n. (la pl.) ordin de insecte cu două perechi de aripi membranoase, asemănătoare; (şi la sg.) insectă din acest ordin. [Din fr. ***homoptère***].

homo sapiens m. individ tip al speciei umane actuale. [Cuv. lat.].

homosexuál, ~i, homosexuală, ~e m., f. persoană stăpînită de atracţie sexuală faţă de indivizi de acelaşi sex: *aflăm că Dima, profesorul de gimnastică, e homosexual.* GHEŢIE; (adj.) *bărbat homosexual.* [Din fr. ***homosexuel***].

homosexualitáte f. atracţie sexuală anormală faţă de persoane de acelaşi sex: *şeful de echipă de la fabrică, cu tentative de homosexualitate.* CĂL. [Din fr. ***homosexualité***].

homosféră f. (geogr.) strat al atmosferei omogen care se întinde de la suprafaţa pămîntului pînă la aproximativ 100 km înălţime. [Din fr. ***homosphère***].

homozigót, homozigoţi m. organism alcătuit dintr-un singur tip de gameţi. [Din fr. ***homozygote***].

homúnculus, homunculuşi m. **1.** omuleţ artificial pe care pretindeau alchimiştii că au reuşit să-l fabrice; **2.** (p. ext.) om mic, pipernicit, nedezvoltat. [Din lat. ***homunculus***].

hon, honuri n. sculă aşchietoare cu pietre abrazive pentru finisarea suprafeţelor cilindrice interioare. [Din engl. ***hone***].

hondroní, hondronesc vb. (reg.; intr.) a trăncăni, a flecări: *îl lasă să hondronească.* ISP. [Din magh. ***hadarni***].

honipsí, honipsesc vb. (înv.; tr.) a suporta, a simpatiza: *să nu-l mai văd în ochii mei, că nu-l pot honipsi.* CAR. [Din gr. mod. ***hónepsa*** (aor. de la ***honévo***)].

honoris causa [honóris cáusa] a. onorific: *doctor honoris causa.* [Cuv. lat.].

honţ, honţi m. (reg.) poreclă pentru un sas: *honţ fără holde, cucuruz ca în palmă.* [Din germ. ***Hans*** n. pr., cu pronunţie săsească].

honuí, honuiesc vb. (tr.) a şlefui o suprafaţă interioară cilindrică a unei piese cu ajutorul unei maşini speciale. [***Hon*** + *-ui*].

honuíre, honuiri f. acţiunea de a honui şi rezultatul ei. [V. ***honui***].

honvéd, honvezi m. (înv.) soldat din infanteria maghiară în evul mediu: *găseşte honvezi în casa popei şi pe preot spînzurat.* CĂL.; *în cazarme la honvezi.* POP. [Din magh. ***honvéd***].

hop interj. **1.** exclamaţie care însoţeşte o săritură; hopa: *ia adu mîna, scoală, hop! ai să sărim în galop!* PANN; **2.** exclamaţie care însoţeşte ridicarea unei greutăţi; hopa; **3.** exclamaţie care sugerează intervenirea neaşteptată a unui fapt, a unei întîmplări: *hop! li se năzare nu ştiu ce.* NEGR.; **hop de-** (sau **într-**) **o parte,** (m.; rar) smintit, nebun: *un soi de hop de-o parte cu portul şi cu gîndul.* AL. // n. (pl. **hopuri**) **1.** săritură, salt (peste ceva): *un hop al trăsurei mă trezi din acel vis frumos.* AL.; **2.** adîncitură, groapă pe un drum: *încălecaţi şi luaţi seama la hopuri.* NEGR.; **3.** (fig.) dificultate, greutate, obstacol, piedică: *mai avem încă un hop.* ISP. // adv. numai ce, iată: *ţi-arată dinţi frumoşi, ochi aprinşi ... hop! te scoate la covrigi.* AL. [Onomat.].

hópa interj. **1.** exprimă o surpriză (mai ales neplăcută): *oprisem caii să mai răsufle, cînd, hopa, ne pomenim cu unul gras, al dracului, că vine la noi.* PR.; **2.** exclamaţie care însoţeşte o săritură peste un obstacol; hop: *a zis hopa şi a sărit groapa.* PANN; (urmat de *ţupa*): *haide, taică, hopa-ţupa.* CAR.; **3.** exclamaţie care însoţeşte ridicarea unei greutăţi; hop. [Onomat.].

hopáie, hopăi f. văpaie: *din copite scîntei dînd, din gură hopaie lăsînd.* POP. [V. ***văpaie***].

hoplít, hopliţi m. (la vechii greci) soldat echipat cu armament greu. [Din fr. ***hoplite***].

hoplomác, hoplomaci m. (la vechii greci) gladiator echipat cu arme grele. [Din fr. ***hoplomaque***, lat. ***hoplomachus***].

hoplomahíe, hoplomahii f. (la vechii greci) întrecere între gladiatori echipaţi cu arme grele. [Din fr. ***hoplomachie***].

hopurós, ~şi, hopuroásă, ~e a. plin de hopuri; cu gropi. [***Hopuri*** (pl. de la *hop*) + *-os*].

hor[1] interj. (adesea repetat) cuvînt care imită sforăitul: *noapte bună ... fă hor! hor! de acu-nainte.* AL. [Onomat.].

hor[2] n. v. cor.

horaţián, ~eni, horaţiană, ~ene a. care se referă la Horaţiu sau la opera lui, care este specific operei lui Horaţiu: *egolatria romanticilor,... orgoliosul indiferentism horaţian... nu se găsesc la Gr. Alecsandrescu.* CĂL. // m. adept al lui Horaţiu, al manierei lui de creaţie; scriitor care creează în spiritul lui Horaţiu: *în general, horaţienii... sînt încîntaţi de filozofia vieţii mediocre.* CĂL. [***Horaţiu*** n. pr. + *-ian*].

horaţianísm n. (rar) imitaţie a poeziei lui Horaţiu, caracterizată prin intimitate, meditaţie şi consolare: *pastelurile reprezintă o lirică a liniştii şi a fericirii rurale, un horaţianism.* CĂL. [***Horaţian*** + *-ism*].

hóră, hore şi **hori** f. **1.** dans popular românesc cu ritm domol în care jucătorii se prind de mînă formînd un cerc închis: *îmbe aceastea pornind o hoară.* DOS.; *hora este jocul naţional al românilor, astăzi întîlnit mai ales la ţară;* **2.** melodia după care se execută acest dans: *îşi puse în brîul verde un fluier de hore şi altul de doine.* EM.; **3.** (pop.) petrecere ţărănească unde se dansează în special jocuri populare; **4.** joc, dans: *văd hore vii de nimfe, de fauri, de satiri.* AL.; (fig.) *îşi dădu seama că hora de voluptăţi s-a spulberat din jurul ei.* VINEA; **5.** (fig.) scandal, tărăboi: *să vezi ce horă o să iasă din asta!*; **6.** (înv.) încăpere spaţioasă la curtea domnească, unde aveau loc ospeţele: *haznaua sau comoara şi patul domnesc răspundeau toate în horă, prin nişte uşi.* OD.; **7.** naosul bisericii: *zic călugării să fi fost făcut şi sfeşnicele cele mari şi cele mici, şi policandru, şi hora.* NEC.; **8.** (reg.; astr.) aurora boreală; (şi: (înv.) **hoară**). [Din bulg. ***horo***, gr. mod. ***hóros***].

hóră[2]**, hore** f. (înv.) oraş: *ceasornic de bătea toate ceasurile zilei, de se auzea peste toată hora.* LET. [Din gr. mod. ***hóra***].

horăí, hórăi vb. (reg.; intr.) a sforăi: *adormise înaintea lui Pavel ... şi horăia zdravăn.* CR. [***Hor***[1] + *-ăi*].

horăít n. (reg.) sforăială: *mă doare capul de horăitul moşnegilor.* SAD. [V. ***horăi***].

horăitór, ~i, horăitoáre a. (rar) **1.** care horăie; care scoate sunete asemănătoare celor scoase de cel care sforăie; **2.** asemănător cu sforăitul: *adaoge-se harul de a gîndi prin simţuri, de a imita prin sunete foşnitoare, horăitoare, clinchetitoare.* CĂL. [***Horăi*** + *-tor*].

horăitúră, horăituri f. (reg.) sforăială. [***Horăi*** + *-tură*].

hórbă f. v. vorbă.

horbi vb. v. vorbi.

hórbot n. v. horbotă.

horbotát, ~ţi, horbotată, ~e a. dantelat: *perdele horbotate.* [***Horbotă*** + *-at*].

hórbotă, horbote f. (reg.) **1.** dantelă: *horbote împletite.* VLAH.; (fig.) *Bucegiul care poartă un horbot lung de nori.* AL.; **2.** (fig.) podoabă, ornament: *această horbotă de inutilităţi a caselor ţărăneşti.* BL.; (şi: **horbot**). [Din pol. ***forbot***].

horboţícă, horboţele f. diminutiv al lui horbotă; danteluţă: *aveau perine împodobite cu horboţică de-a bună.* MACED.; *miresei se pune-n spate un vol alb împodobit cu horboţele.* MAT. [***Horbotă*** + *-ică*].

horcăí, horcăiesc vb. (intr.) **1.** (despre muribunzi) a respira greu şi zgomotos; (reg.) a horcoti: *să-mi horcăe, cînd i-oi fi pus pe piept genunchii amîndoi.* COŞB.; **2.** a sforăi puternic: *poliţaiul horcăie cu capul pe masă.* CAR. [Onomat.].

horcăiálă, horcăieli f. horcăit: *îl apucă tusea, apoi horcăiala.* TUD. [***Horcăi*** + *-eală*].

horcáit n. **1.** faptul de a horcăi; respiraţie grea, horcăială; horcăitură: *propria-i respiraţie ... părea aspră ca un horcăit.* REBR.; **2.** zgomot produs de cel care horcăie: *horcăitul din piept începu din nou.* AG. [V. ***horcăi***].

horcăitór, ~i, horcăitoáre a. (rar) care horcăie; (fig.) *prologul ... are sonorităţi cavernoase şi horcăitoare de spaimă.* CĂL. [***Horcăi*** + *-tor*].

horcăitúră, horcăituri f. horcăit: *avea obiceiul să doarmă după amiază umplînd ograda de horcăituri.* CĂL. [***Horcăi*** + *-tură*].

horcíţă f. (înv.) muştar: *de aţi avea credinţă ca un grăunţ de horciţă.* VARL. [Cf. rus. ***gorţika***].

horcotí, horcotesc vb. (reg.; intr.) a horcăi: *într-un tîrziu, băiatul începu a horcoti.* C. [De la ***horc*** (=***hor***[1])].

hórdă f. v. hoardă.

hórdie f. v. ordie.

horét, horeţe n. (reg.) împletitură de nuiele în formă de coş cilindric pentru prins peşte. [Et. nec.].

horhăí, horhăiesc şi **hórhăi** vb. (reg.; intr.) a umbla din loc în loc; a rătăci: *tot horhăind el cînd pe o cărare, cînd pe un drum părăsit.* CR. [Din magh. ***horholni***].

horholína, horholine f. (reg.) ţigancă bătrînă. [De la ***horhăi***].

horí[1]**, horesc** vb. **1.** (intr. şi tr.) a cînta (o horă) din gură sau din fluier: *ce horeşti aşa cu jele?* POP.; *pe drum horea şi doinea.* EM.; **2.** (intr.) a dansa hora: *ne uităm la ei cum horesc.* ST. [De la ***horă***[1]].

horí[2]**, horesc** vb. (reg.; tr.) a cosi cu hreapca: *fînul se horeşte la clădit în stog.* [Et. nec.].

horílcă f. v. holercă.

horíncă f. v. holercă.

horíşte, horişti f. (reg.) rotocol mare de fîn adunat la un loc. [***Horă***[1] + *-işte*].

horitór, ~i, horitoáre m., f. persoană care horeşte. [***Hori***[1] + *-tor*].

horitúră, horituri f. (reg.) horişte. [***Hori***[1] + *-tură*].

hóriu n. v. cor.

hormísm n. concepţie psihologică potrivit căreia comportamentul este dirijat către un scop de o forţă instinctivă. [Din engl. ***hormism***].

hormón, hormoni m. secreţie a glandelor endocrine sau a unor ţesuturi, care contribuie la dezvoltarea şi la funcţionarea normală a organismului: *hormonii pot să accelereze sau să retardeze procesele de dezvoltare.* BL. [Din fr. ***hormone***].

hormonál, ~i, hormonală, ~e a. referitor la hormoni. [***Hormon*** + *-al*].

hormonologíe f. ramură a endocrinologiei care studiază hormonii. [Din fr. ***hormonologie***].

hormonoterapíe, hormonoterapii f. tratament cu hormoni. [Din fr. ***hormonothérapie***].

hormonuríe, hormonurii f. (med.) prezenţă a hormonilor în urină. [Din fr. ***hormonurie***].

hom, hornuri n. **1.** canal îngust (izolat sau făcut în zid) prin care iese fumul de la sobă: *vîntul şuieră prin hornuri.* AL.; *şi-n vatră arde focul şi fuge pe hoarnă sfara fripturii.* SAD.; **2.** spaţiu îngust dintre doi pereţi de stîncă paraleli şi înalţi; (şi: (reg.) **hoarnă**). [Din ucr. ***horn***].

homár, homari m. coşar. [***Horn*** + *-ar*].

hornbléndă f. (geol.) mineral format din silicaţi de magneziu, fier, calciu etc. [Din germ. ***Hornblende***, fr. ***hornblende***].

horobăí, horobăiesc vb. (reg.; intr.) a se agita, a se învîrti, făcînd mult zgomot: *aleargă, asudă horobăieşte grozav.* REBR. [Et. nec.].

horodíncă f. dans ucrainean; melodia după care se execută acest dans: *începe a chiui prin iad şi a juca horodinca.* CR. [Din ucr. ***horodjanka***].

horopsí vb. v. **oropsi.**

horopsít a. v. **oropsit.**

horoscóp, horoscoape n. **1.** tablou cu poziţia aştrilor pe care îl alcătuiau astrologii în momentul naşterii cuiva pentru a-i prezice soarta; **2.** prezicere bazată pe interpretarea poziţiei aştrilor: *după toate regulile astrologiei, horoscopul este în adevăr foarte fericit.* BL. [Din fr. ***horoscope***].

horp interj. cuvînt care imită zgomotul făcut de cineva care soarbe dintr-o dată cu forţă: *dînd fundurile afară la cîte o bute, horp! ţi-o sugea dintr-o singură sorbitură.* CR. [Onomat.].

horpăí, horpăiesc vb. (reg.; tr. şi intr.) a sorbi cu zgomot. [***Horp*** + *-ăi*].

horpăiálă, horpăieii f. faptul de a horpăi. [***Horpăi*** + *-eală*].

horrór vácui n. concepţie (medievală) potrivit căreia natura nu tolerează spaţii goale; oroare pentru spaţiul gol: *dacă există undeva un horror vacui, el există ca particularitate a conştiinţei.* BL. [Cuv. lat.].

horst, hosturi n. regiune a scoarţei terestre mărginită de falii, care a rămas ridicată după scufundarea regiunilor vecine. [Din germ. ***Horst***].

horşáf, horşafuri n. (reg.) ciorbă din fructe (uscate); (şi: **orşaf**). [Din turc. ***hoşab, hoşaf***].

hortatív, ~i, hortativă, ~e a. (gram.) care exprimă un îndemn: *propoziţie hortativă.* [Din lat. ***hortativus***].

horténsie, hortensii f. plantă ornamentală cu flori mari, fără miros (*Hydrangea hortensis*). [Din fr. ***hortensia***].

hortícol, ~i, horticolă, ~e a. care aparţine horticulturii, referitor la horticultură: *Filimon descrie Bucureştii din punct de vedere horticol, dovedind o cunoaştere amănunţită.* CĂL. [Din fr. ***horticole***].

horticultór, horticultori m. persoană care se ocupă cu horticultura: *vestitele flori de primăvară, gloria horticultorilor olandezi, zambilele şi lalelele.* SAD.; (şi: (înv.) **orticultor**). [Din fr. ***horticulteur***].

horticultúră f. ştiinţă care se ocupă de cultivarea pomilor, a legumelor şi a florilor; (şi: (înv.) **orticultură**). [Din fr. ***horticulture,*** germ. ***Hortikultur***].

hortivitícoi, ~i, hortiviticolă, ~e a. care ţine de cultura pomilor fructiferi şi a viţei de vie. [***Horti***(*col*) + ***viticol***].

hortúm, hortumuri n. (înv.) trompă de elefant: *subt hortumul filului a trăi mai bine a fi socoti.* CANT. [Din turc. ***hortum***].

horţíş, ~i, horţişă, ~e a. (şi adv.) pieziş: *întâlegem logica horţişă ce şovăieşte între mărturisirea dreaptă a adevărului şi a cugetului şi între sofisme.* RUSSO; *se uita horţiş la el.* [***Hoarţă*** + *-iş*].

horţóg, horţoage n. (reg.) hoarţă. [Cf. ***hoarţă***].

horum-harum n. pl. de unele şi de altele, de tot felul: *un izvor de horum-harum.* EM. [Cuv. lat.].

hospodăr m. v. **gospodar.**

hóstie, hostii f. **1.** jertfă adusă zeilor, la greci şi la romani; **2.** azimă folosită la împărtăşanie de catolici. [Din lat. ***hostia***].

hostropăţ n. art. (reg.) dans de nuntă; melodia după care se execută acest dans: *„hostropăţul" înseamnă bucuria fimeilor din sat că numărul lor s-a înmulţit prin adăogirea tinerei neveste.* MAT. [Et. nec.].

hoşcotínă, hoşcotine f. (reg.) baborniţă. [V. ***hoaşcă***].

hóştină f. v. **boştină.**

hotánă, hotane f. (reg.) picior de animal: *cotoiul luă hotanele în spinare.* [Et. nec.].

hotár, hotare şi (reg.) **hotară** n. **1.** semn care desparte două teritorii, ţări, moşii etc.: *ţara Moldovii, cu Nistrul să-i fie hotarul.* NEC.; **2.** limită, sfîrşit: *căci unde-ajunge nu-i hotar, nici ochi spre a cunoaşte.* EM.; *o jale fără margini, un dor fără hotar.* AL.; (fig.) *mînia grădinarului trecu orice hotare.* ISP.; **3.** linie de demarcaţie a teritoriului unei ţări; graniţă: *toţi duşmanii or să piară din hotară în hotară.* EM.; *hotarele României;* **semn de hotar,** v. **semn; piatră de hotar, a)** element material care marchează graniţa dintre două state; **b)** (fig.) element care reprezintă trecerea la o altă realitate: *relaţiile de incertitudine ale lui Heisenberg marchează o piatră de hotar în istoria fizicii.* BL.; (pop.) **peste nouă hotare,** foarte departe; **în nouă hotare,** pînă departe de aici: *glas ca al meu nu se află în nouă hotare.* SAD.; **peste** (sau **dincolo de**) **hotar(e),** în afara ţării, în ţări străine: *badea mi-i peste hotar.* POP.; **4.** (şi fig.) margine: *lovesc toate hotarăle tale cu broaşte.* BIBLIA; *să strîng în braţe viaţa-mi pe a zilelor hotare.* AL.; **5.** proprietate, moşie (mare); (p. ext.) regiune, ţinut, ţară: *toate în acest hotar ... au o pulsaţie proprie.* SAD.; (fig.) *apăru,... înfiptă şi cambrată, pe hotarul dintre terasă şi hol.* VINEA; **6.** (reg.) teritoriu în proprietatea (locuitorilor) unei comune: *satul părea mititel ... hotarul însă se întindea atît de mare, încît Ion nu se mai sătura privindu-l.* REBR.; **7.** (înv.) hotărîre, pravilă: *şi-i era hotarul şi dereptariul de nu eşiia din chilie pînă nu cetiia psăltirea toată.* DOS.; **a pune hotar,** a se hotărî: *pusă hotar să nu mai mănînce măr.* DOS. [Din magh. ***határ***].

hotárnic, ~ci, hotarnică, ~ce (înv.) a. **1.** care priveşte hotarele, care are în vedere hotarele; de hotar: *ne găsim şi noi într-o situaţie hotarnică, debitori Apusului.* BL.; *inginer hotarnic;* **mărturie hotarnică,** act prin care erau stabilite, din oficiu, hotarele unei moşii: *facem înştiinţare cu această mărturie hotarnică* (a. 1776). URIC.; **2.** (rar) care (se) hotărăşte. // m. persoană autorizată să măsoare moşiile şi să le stabilească hotarele: *din poronca gospod, mă aflu rînduit hotarnic* (a. 1800). URIC. [***Hotar*** + *-nic*].

hótă, hote f. construcţie aşezată deasupra unei surse de gaze pentru a le colecta şi evacua. [Din fr. ***hotte***].

hotărî, hotărăsc vb. **1.** (înv.; tr.) a pune hotar, a delimita: *au trimes turcii, de au hotărît ţinutul Hotinului.* NEC.; *într-un codru depărtat, hotărînd moşiile.* POP.; **2.** (tr.) a fixa, a preciza, a stabili (o dată, un termen): *ţinta hotărîtă de dînsa mai denainte.* BĂLC.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) decide, a (se) convinge: *s-a hotărît a se duce în toată lumea.* CR.; (absol.) *omului i se dă prilejul să delibereze, să se convingă, să hotărască el singur.* BL.; **4.** (jur.; tr.) a stabili decizia, verdictul, sentinţa: *jalbe şi cereri ascultă şi le hotărăşte cum precepe.* B.-DEL.; *instanţa a hotărît că e vinovat;* **5.** (tr.) a porunci, a ordona, a cere: *o să-i hotărăsc să nu se arate duşman satului, c-o să-i meargă rău.* SAD.; (refl. pas.) *văzînd că transportul de apă impură continuă, s-a hotărît sistarea distribuirii apei.* GHEŢIE; **6.** (tr.) a destina, a meni: *pre dînsa boierii ucigaşi o hotărîseră a fi soţie unui oarecărui numit jude.* NEGR.; **7.** (refl.) a se mărgini, a fi vecin: *numai cu malurile Dunării, spre amiazăzi se hotărîia.* CANT. [De la ***hotar***].

hotărîre, hotărîri f. **1.** faptul de a (se) hotărî; **2.** atitudine neşovăitoare; fermitate în conduită: *ne-a împărţit, cu hotărîrea care-l caracterizează, voinţa sa de a se muta la Iaşi.* SAD.; **cu hotărîre** sau **cu toată hotărîrea,** fără şovăială, în mod hotărît: *să ştie cu hotărîre că-i va da de soţie pe cea mai frumoasă muiere.* ISP.; **3.** decizie, rezoluţie: *pornesc ei la drum cu hotărîrea să se judece.* CR.; **4.** poruncă, ordin, cerere: *feciorul nu ieşi din hotărîrea maică-sa.* CR.; **5. (hotărîre judecătorească)** sentinţă judecătorească: *judecătorul să cetească hotărîrea.* PRAV.; *pămînturile nu li se puteau lua decît în urma unei hotărîri judecătoreşti.* EM. [V. ***hotărî***].

hotărît, ~ţi, hotărîtă, ~e a. **1.** decis, ferm, neşovăitor: *sînt hotărîtă şi trebuie să birniesc.* CAR.; (adv.) *am declinat politicos, dar hotărît, oferta.* GHEŢIE; **2.** stabilit, fixat: *dregătorii ... au să dregătorească numa păn' la o vreme hotărîtă de un an.* B.-DEL.; *s-au întîlnit la ora hotărîtă;* **3.** indiscutabil, neîndoios, sigur, precis: *că istoria este o ştiinţă sau nu încă nu s-a demonstrat în chip hotărît.* IBR.; *a avut un succes hotărît;* (adv.) *morfologia cu virtuţile ei explicative cam reduse, le rămîne hotărît debitoare.* BL.; **4.** destinat, menit: *îl duce la locul hotărît să se culce.* CR.; **5.** (gram.) **articol hotărît,** articol care arată că obiectul denumit de substantivul determinat este cunoscut vorbitorilor. [V. ***hotărî***].

hotărîtór, ~i, hotărîtoáre a. care hotărăşte; care decide; determinant, decisiv: *factorii hotărîtori în momentele fundamentale.* CĂL.; *mă amestec numai în momentul hotărîtor.* GHEŢIE. // adv. în mod decis, poruncitor: *apoi cheamă pe tata şi-i zice hotărîtor.* CR. [***Hotărî*** + *-tor*].

hotărîtúră, hotărîturi f. (înv.) **1.** (ceea ce a fost fixat printr-un) hotar; delimitare: *o livadă din marginea ce este în hotărîtura Ciocîrlieştilor* (a. 1800). URIC.; **2.** hotărîre, decizie: *o hotărîtură obştească* (a. 1831). URIC.; **3.** sentinţă. [***Hotărî*** + *-tură*].

hotărnicí, hotărnicesc vb. (tr.) a pune hotar unei proprietăţi, unei regiuni; a delimita: *măsură acel loc şi-l hotărniceşte.* EM.; (fig.) *autonomia filosofică cere să fie hotărnicită din mai multe părţi.* BL. [***Hotarnic*** + *-i*].

hotărnicíe, hotărnicii f. (înv.) fixare a hotarelor unei proprietăţi, unei regiuni etc.: *cînd se face otărnicie, să fie de faţă toţi vecinii.* PRAV.; (şi: **otărnicie**). [***Hotarnic*** + *-ie*].

hotărnicíre, hotărnicirI f. (rar) acţiunea de a hotărnici; delimitare: *hotărnicirea structurilor estetice proprii artei.* BL. [V. ***hotărnici***].

hot-dog, hot-dogi m. cîrnat sau crenvurşt cald, servit cu muştar, într-o chiflă. [Din engl. ***hot dog***].

hotéi, hoteluri şi (rar) **hotele** n. clădire cu multe camere mobilate care se închiriază (cu ziua) călătorilor: *tată-său nu descindea la hotelurile de primul rang.* CĂL.; (şi: (înv.) **otel**). [Din fr. ***hôtel,*** germ. ***Hotel***].

hoteliér, ~i, hotelieră, ~e m., f. **1.** proprietar al unui hotel; **2.** (şi adj.) (persoană) care administrează un hotel (şi primeşte oaspeţii). // a. referitor la hoteluri, specific hotelurilor. [Din fr. ***hôtelier***].

hotentót, hotentoţI m. **1.** (la pl.) popor din familia de limbă boşimană, care a fost răspîndit în sudul Africii: *pasiunile umane sînt aceleaşi la hotentoţi, groenlandezi, francezi, italieni.* CĂL.; **2.** persoană aparţinînd unei populaţii de păstori nomazi din Africa de sud-est: *un valet poate avea o ducesă, un cocoşat o amazoană, un hotentot o pariziancă.* VINEA. // a. care ţine de această populaţie, referitor la această populaţie: *cultura hotentotă.* [Din fr. ***hottentot***].

hotline [hótlain] f. linie telefonică directă cu o destinaţie specifică. [Cuv. engl.].

hotnóg, hotnogi m. (înv.) comandant peste o sută de soldaţi; sutaş: *hotnogi numiţi de Ştefan comandă călăraşii.* AL. [Din magh. ***hadnagy***].

hotrí vb. v. **votri.**

hotríe f. v. **votrie.**

hótru m., f. v. **votru.**

hoţ, ~i, hoaţă, ~e m., f. şi a. **1.** (persoană) care fură; fur: *au năzuit doi hoţi la parale.* SAD.; *hoţ de codru;* **2.** (fig.) isteţ, şmecher, şiret: *Rada-i mare hoaţă; poate satul tot să-l scoaţă din sărit.* COŞB.; (şi: (reg.) **oţ**). [Et. nec.].

hoţésc, ~şti, hoţeáscă, ~eşti a. de hoţ, referitor la hoţi: *trece în chipul cel mai firesc la viaţa hoţească.* CĂL.; *apucături hoţeşti.* [*Hoţ* + *-esc*].

hoţéşte adv. **1.** ca hoţii, în felul hoţilor: *ne luaţi hoţeşte moşia.* AL.; (**a frige** sau **a coace**) **hoţeşte**, (a frige) înăbuşit, acoperind cu jăratic: *o să te fac să mănînci un miel fript hoţeşte.* FIL.; **2.** (p. ext.) pe ascuns, pe furiş: *se strecura cu mare iuţeală, hoţeşte, printre oameni.* GHEŢIE. [*Hoţ* + *-eşte*].

hoţí, hoţesc vb. (intr.) a face hoţii; a duce viaţă de hoţ: *mulţi creştini ai omorît cît în ţară ai hoţit?* POP. [*Hoţ* + *-i*].

hoţíe, hoţii f. **1.** faptul de a fura: *hoţia este un meşteşug.* ISP.; *legea pedepseşte hoţia;* **2.** furt, fraudă: *vrea să-şi ascundă hoţiile.* [*Hoţ* + *-ie*].

hoţíme f. mulţime de hoţi; totalitate a hoţilor: *vestea căderii streinului s-a împrăştiat numaidecît în toată hoţimea.* VOIC. [*Hoţ* + *-ime*].

hoţíş adv. ca hoţii; pe ascuns: *o frunză de fag smuncea şi suna hoţiş din ea.* POP. [*Hoţ* + *-iş*].

hoţoáică, hoţoaice f. **1.** femeie care fură; hoaţă; **2.** (fam.) ştrengăriţă: *o hoţoaică de şerpoaică pe mine m-a-nşelat.* POP. [*Hoţ* + *-oaică*].

hoţomán, ~i, hoţomană, ~e m., f. **1.** augmentativ al lui hoţ: *marţafoi porniţi spre rele şi de faţă hoţomani.* PANN; (fig.) *hoţomana de căprioară.* ISP.; **2.** (fam.) ştrengar, şiret: *numai că hoţomanul de Pavel mi-a făcut-o.* CR. [*Hoţ* + *-oman*].

hoţomănéşte adv. (rar) ca hoţii, ca hoţomanii: *[î]ntîia oară voiniceşte, a doua hoţomăneşte.* POP. [*Hoţoman* + *-eşte*].

hoţomăníe, hoţomănii f. **1.** tîlhărie, hoţie; **2.** înşelătorie, şarlatanie; şmecherie: *aleşi dintre corifeii ciocoismului şi ai hoţomăniilor bucureştene.* FIL. [*Hoţoman* + *-ie*].

hovercraft, hovercrafturi [óvărcraft] n. vehicul care se mişcă pe o pernă de aer. [Din fr. *hovercraft*].

howdah, howdahuri [háudah] n. scaun cu baldachin, purtat de un elefant sau de o cămilă, pentru transportul persoanelor de vază în Orient. [Din engl. *howdah*].

hra interj. cuvînt care imită strigătul corbilor sau ciorilor: *corbul bătrîn îşi sticli ochii asupra oaspeţilor străini şi-i întrebă: hra! hra!* SAD. [Onomat.].

hraconí, hraconesc vb. (reg.; intr.) a scuipa. [Onomat.].

hraconít n. (reg.) scuipat, flegmă: *noaptea să-l muncească, sînge rău şi hraconit.* AL. [V. *hraconi*].

hram, hramuri n. **1.** patronul unei biserici creştine: *hramul Sfîntului Gheorghe;* **2.** sărbătoarea patronului unei biserici: *slujind un episcop de hramul bisericii.* CR.; **3.** (fig.) menire, rost: *se chema că avusese un hram pe lume.* TUD. [Din sl. *hramŭ*].

hrámă, hrame f. (înv.) ţesătură mitoasă de lînă: *învelitoare de hramă a mesei.* OD. [Et. nec.].

hrănă f. **1.** ceea ce serveşte la nutriţia oamenilor, animalelor sau plantelor: *cîştig hrana în dureri.* ALEX.; *să vă deie intendentul haine şi hrană.* SAD.; (fig.) *duhovnicească hrană a credincioşilor.* BIBLIA; **hrana cea de toate zilele**, alimentele obişnuite; mijloace de existenţă; **hrana-vacii**, plantă erbacee cu tulpina păroasă şi cu flori albe (*Spergula arvensis*); **2.** (înv.) ocupaţie, profesie de pe urma căreia se întreţine cineva: *mulţi* [tîlhari] *s-au lăsat de acea hrană şi s-au făcut oameni buni.* N.COSTIN. [Din sl. *hrana*].

hraşc interj. cuvînt care redă zgomotul produs de deplasarea bruscă a unui corp dur pe suprafaţa altui corp. [Onomat.].

hrăbór, ~i, hrăboáră, ~e a. **1.** (înv.) viteaz; voinic; **2.** (reg.) sănătos. [Din sl. *hrabŭrŭ*].

hrăboríe, hrăborii f. (înv.) vitejie, curaj; bărbăţie: *pînă în sfîrşit să poată rămînea cu mare hrăborie.* COR. [*Hrăbor* + *-ie*].

hrănăci, hrănace a. (reg.) cu poftă de mîncare; mîncăcios: *o vacă hrănace.* [*Hrană* + *-aci*].

hrăní, hrănesc vb. **1.** (tr.) a alimenta, a întreţine viaţa prin alimentaţie: *pîinea hrăneşte omul;* (p. ext.) *alţii stau sus pe batoze şi hrănesc maşina, care le smulge snopii.* VLAH.; **2.** (tr. şi refl.) a da să mănînce sau a mînca; a (se) nutri: *îl voi hrăni cu miez de nucă.* EM.; *lucra ziua şi noaptea spre a se hrăni cu pîne goală.* EM.; (fig.) *polemica lui se hrăneşte din înflăcărare cuviincioasă.* CĂL.; **3.** (fig.; tr.) a întreţine, a face să dureze: *unirea ce le hrănea curajul din inimi a lipsit.* ALEX.; *a hrăni ura, dorinţele;* **4.** (fig.; refl.) a se sătura de ceva, a-i fi de ajuns: *m-am hrănit de-atîta drum.* POP. [Din sl. *hraniti*].

hrăníre, hrăníri f. **1.** acţiunea de a (se) hrăni şi rezultatul ei: *cînd se opreşte într-un loc, se înţelege că nu ţinteşte la simpla hrănire.* CĂL.; **2.** (înv.) pază, stavilă: *pune, Doamne, hrănire rostului mieu.* COR. [V. *hrăni*].

hrănít, ~ţi, hrănită, ~e a. **1.** nutrit, alimentat; **2.** (despre vin) devenit tare prin vechime: *buţi pline cu vin de cel hrănit.* CR. [V. *hrăni*].

hrănitór, ~i, hrănitoáre a. **1.** care hrăneşte; care dă, oferă hrană: *fu hrănitoriu mişeilor şi agiutoriu săracilor.* DOS.; (înv.; subst.) *colibele celor hrănitori de dobitoc.* BIBLIA; **2.** bogat în substanţe nutritive; care satură: *alimente hrănitoare.* [*Hrăni* + *-tor*].

hrăpăréţ, ~i, hrăpăreáţă, ~eţe a. lacom, avid de cîştig, de avere; rapace: *era un om zgîrcit, chiar hrăpăreţ.* IBR.; (fig.) *al doilea rechin ..., căscîndu-şi gura hrăpăreaţă, îl trase în adîncuri.* TUD. [*Hrăpi* + *-ăreţ*].

hrăpí vb. v. **răpi.**

hrăpíre f. v. **răpire.**

hrăpít n. v. **răpit**[2].

hrăpitór a. v. **răpitor.**

hreămăt n. v. **freamăt.**

hrean m. plantă erbacee din familia cruciferelor a cărei rădăcină este folosită drept condiment (*Armoracia rusticana*): *să ştii că-s iute ... ca hreanu.* AL.; **ca viermele-n hrean**, amărît, cu multe greutăţi: *a trăi ca viermele-n hrean.* [Din sl. *hrĕnŭ*].

hreăpcă, hrepci f. (reg.) greblă mică care se aplică la coasă pentru a aşeza în brazdă cerealele cosite: *coasă, hreapcă, ţepoi, greblă.* CR. [Din ucr. *hrabky*].

hreasc n. v. **vreasc.**

hreníţă, hreniţe f. **1.** plantă erbacee aspră la pipăit, cu flori mici, albe (*Lepidium campestre*); **2.** plantă erbacee cu flori albe, ale cărei frunze se folosesc ca salată; creson (*Lepidium sativum*). [*Hrean* + *-iţă*].

hrentuí, hrentuiesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) strica, a (se) hodorogi; a (se) împrăştia: *legîndu-le frumuşel să nu se hrentuiască.* CR. [Cf. magh. *harantolni*].

hrentuít, ~ţi, hrentuită, ~e a. (reg.) stricat, uzat; risipit: *neunse şi hrentuite încheieturi de fier ruginit.* HOGAŞ. [V. *hrentui*].

hrenuí, hrenuiesc vb. (pop.; tr.) a amărî: *of, urît posomorît, tare m-ai mai hrenuit.* POP. [*Hrean* + *-ui*].

hrepcuí, hrepcuiesc vb. (reg.; tr.) a cosi cu hreapca: *s-am şi eu ce hrepcui şi la iarnă ce îmblăti.* POP. [*Hreapcă* + *-ui*].

hrib, hribi m. ciupercă comestibilă cu pălăria de culoare brună şi cu carnea grasă şi gustoasă (*Boletus edulis*): *îl învăţă unde să caute hribii uscaţi, pentru fiertură.* SAD. [Din ucr. *hryb*].

hríncă, hrinci f. (reg.) felie mare (de mămăligă sau de pîine): *scoţînd o hrincă îngheţată din dăsagi.* CR. [Din ucr. *hrinca*].

hrisóv, hrisoave n. act domnesc prin care se acordau în evul mediu românesc titlurile de proprietate, privilegiile etc.: *hrisoave, pe piei de oaie scrise.* ALEX.; *crisoavele ... slavice şi grece.* HASD.; *hrisoavele se mai numeau cărţi, drese, ispisoace, urice, zapise;* (şi: (înv.) **crisov**). [Din gr. mod. *hrisóvuilon* „bulă de aur"].

hrisovolít, hrişsovoiţi m. (înv.) contribuabil; (adj.) *birul ... neguţitorilor hrisovoliţi* (a. 1804). URIC. [Din gr. mod. *hrysovulítis*].

hristoitíe f. (înv.) **1.** viaţă morală (conform eticii creştine): *un tînăr cu stare şi cu hristoitie.* AL.; **2.** carte de morală: *„Hristoitia sau şcoala moralului" de Anton Pann.* [Din gr. mod. *hristoithía*].

hrişcăr, hrişcari m. insectă mică, asemănătoare cu cărăbuşul, care apare în perioada cînd se seamănă hrişca (*Rhizotropus solstitialis*). [*Hrişcă* + *-ar*].

hríşcă f. plantă erbacee cu flori roz sau albe, cultivată pentru seminţele ei negricioase folosite în alimentaţie; (reg.) grîu negru (*Fagopyrum esculentum* sau *sagitatum*): *bătrînii ... au semănat oarze şi hrişcă.* SAD.; *cu făina de hrişcă se face mămăligă.* [Din ucr. *hrečka*].

hrónic, hronice n. (înv.) cronică: *„Hronicul româno-moldo-vlahilor" de Dimitrie Cantemir.* [Din gr. mod. *hronikón*].

hronicăr, hronicari m. (înv.) cronicar. [*Hronic* + *-ar*].

hronográf n. v. **cronograf.**

hrúbă, hrube f. **1.** cavitate subterană: *o hrubă de la peştira lui pînă dispre partea muntelui.* DRĂGHICI; **2.** cămară subterană: *mai adaogă că ar fi găsit în hrube buţi cu vinuri şi rachiu.* BAC.; *hruba e căsoaia omului sărac.* [Din ucr. *hruba*].

htoniăn, ~eni, htoniană, ~ene a. referitor la zeităţile subpămîntene; htonic. // m., f. divinitate subpămînteană. [Din fr. *chthonien*].

htónic, ~ci, htonică, ~ce a. htonian. [Din germ. *chtonisch*, engl. *chtonic*].

hublóu, hublouri n. deschizătură (mică) de formă circulară, făcută în peretele unei nave sau unui avion, care se închide ermetic. [Din fr. *hublot*].

huceág, huceaguri n. (reg.) pădure mică; crîng, huci: *toate păsările ies din huceag de aluniş.* EM.; *păsărelele-şi dreg glasul prin hugeagul de sub luncă.* AL.; (şi: **hugeag**). [Din ucr. *huščak*].

huci, huciuri n. (reg.) huceag: *porniră peste dealuri şi prin huciuri.* C. [Din ucr. *hušča* „desiş"].

húdă, hude f. (reg.) **1.** uliţă; **2.** gaură, spărtură (într-un gard, într-un gard etc.); **3.** ferestruică: *Sîn Petru căutînd pă o hudă, aşa zisă cu sîntul său grai.* B.-DEL. [Din sl. *hadŭ*].

húdiţă, hudiţe f. (reg.) stradă strîmtă şi lăturalnică; uliţă, ulicioară: *şi fuga, fără să mă mai uit în urmă, pînă ce dau între hudiţi.* CR. [*Hudă* + *-iţă*].

hudubăie, hudubăi f. (reg.) încăpere, casă foarte spaţioasă: *nu sînt nici oameni în aceste hudubăi, ca să ai cu cine schimba o vorbă.* SAD. [Et. nec.].

hududói, hududoaie n. (reg.) vale strîmtă şi adîncă (pe unde curge o apă zgomotoasă): *ne trage după el prin hududoaiele şi prin sălbăticiile astea.* GAL. [Et. nec.].

hudulét n. v. **huludeţ.**

hugeág n. v. **huceag.**

hughenót, ~ţi, hughenotă, ~e m., f. adept din Franţa al curentului protestant calvin din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea: *eşti hughenot şi tu, aşa-i?* COŞB. [Din fr. *huguenot*].

huhuí, pers. 3 **huhuieşte** vb. (intr.; despre huhurezi) a scoate strigăte caracteristice; a face „hu, hu": *huhurezii cu ochi de om au huhuit cu spaimă.* SAD. [Onomat.].

huhurá, pers. 3 **huhurează** vb. (intr.; despre bufniţe) a scoate strigăte caracteristice. [Onomat.].

huhuréz, huhurezi m. pasăre răpitoare de noapte, din familia bufniţelor (*Syrnium aluco* şi *urelensis*): *cînd sosi amurgul, filfîiră din aripi de puf huhurezii şi buhnele.* SAD.; **a sta (ca un) huhurez**, a sta singur; (şi: (reg.) **ciurez**). [*Huhura* + *-ez*].

hui[1], **huie, hui** a. (reg.) lipsit de receptivitate; care o ţine numai după cum crede el: *om hui.* [Cf. *hui*[2]].

huí[2] vb. v. **vui.**

huiálă f. v. **vuială.**

huideó interj. **1.** strigăt cu care se alungă porcii sau alte animale; **2.** strigăt de ocară la adresa cuiva: **a-l lua** (sau **a-i da**) **cu huideo**, a huidui pe cineva. [Cf. bulg., sb. *ujdo*].

huiduí, huiduiesc şi (pop.) **húidui** vb. (tr.) a-şi exprima dezaprobarea prin strigăte şi fluierături: *lumea ... se împrăştie huiduindu-ne.* CR. [*Huideo* + *-ui*].

huiduiálă, huiduieli f. acţiunea de a huidui şi rezultatul ei; huiduitură: *mulţimea izbucni în strigăte şi huiduieli.* TUD. [*Huidui* + *-eală*].

huiduít, ~ţi, huiduită, ~e a. batjocorit cu huiduieli: *omul huiduit şi hulit care sta în faţa mea îmi inspira... un intens interes pentru dîrzenia lui.* VOIC. [V. *huidui*].

huiduitúră, huiduituri f. huiduială: *s-aud venind din susul stradei nişte huiduituri zguduitoare.* CAR. [*Huidui* + *-tură*].

huidúmă, huidume f. (fam.) persoană mare şi grasă; matahală. [Et. nec.].

húiet n. v. **vuiet.**

huílă, huile f. cărbune natural lucios, întrebuinţat în industrie, la fabricarea cocsului, la extragerea gazului de iluminat sau drept combustibil. [Din fr. *houille*].

huiliér, ~i, huilieră, ~e a. (înv.) care are (mine) de huilă; care produce huilă: *Anglia este prima ţară huilieră.* [Din fr. *houiller*].

húlă[1], **hule** f. **1.** bîrfă, calomnie, (înv.) hulenie: *începură a băga multe hule asupra lui.* BĂLC.; **2.** ocară, injurie: *numai hulă şi ură îşi ridicase asupra-şi prin năpăstuirile sale.* OD.; **3.** (înv.) defect fizic: *om ... de va fi ... la dînsul hulă, să nu vie să aducă daruri Domnului.* BIBLIA. [Din sl. *hula*].

húlă[2], **hule** f. mişcare ondulatorie a suprafeţei mării în aceeaşi direcţie şi cu intensitate mare; (p. ext.) furtună pe mare; (fig.) *o hulă de emoţii rău prevestitoare începu să se stîrnească în mine.* VOIC. [Din fr. *houle*].

húlă[3], **hule** f. surpătură de munte sau de deal; adîncitură alungită într-un deal (prin care trece un drum). [Et. nec.].

hulánie, hulenii f. (înv.) hulă[1]: *bîrfiia hulenie asupra Domnului Hristos.* DOS. [Din sl. *hulenje*].

hulí, hulesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a profana, a injuria: *a huli cele sfinte*; (refl. pas.) *să călca pravilele lui Dumnezeu şi să huliia acelia ale firii.* ANTIM; **2.** a ocărî: *el laudă străinul şi neamul lui huleşte.* AL.; (absol.) *de hulesc, să taci din gură.* EM.; **3.** a calomnia, a vorbi de rău: *îmblînd în legea fariseilor cu toată nevoinţa, hulind pre Hristos şi gonind credincioşii.* N.TEST.; *istoricii hulesc pe ambiţiosul şi barbarul său duşman.* BĂLC. [Din sl. *huliti*].

huligán, huligani m. persoană cu atitudine brutală, lipsită de respect faţă de societate (prin agresiune, devastări etc.). [Din rus. *huligan*].

huligánic, ~ci, huliganică, ~ce a. care ţine de huligani sau de huliganism; specific huliganilor. [*Huligan* + *-ic*].

huliganísm, huliganisme n. purtare sau atitudine de huligan. [*Huligan* + *-ism*].

huligănie, huligănii f. faptă de huligan; agresiune, josnicie. [*Huligan* + *-ie*].

hulíre, huliri f. acţiunea de a huli şi rezultatul ei: *eu văd că se preferă hulirea mîrîjitoare.* AL. [V. *huli*].

hulít, ~ţi, hulită, ~e a. vorbit de rău; defăimat: *omul huiduit şi hulit care sta în faţa mea îmi inspira... un intens interes pentru dîrzenia lui.* VOIC. [V. *huli*].

hulitór, ~i, hulitoáre a. şi m., f. (persoană) care huleşte; (înv.) hulnic: *prin neştiinţă, întîi era hulitoriu şi gonaci şi ocărîtoriu bisericii lui Dumnezeu.* ANTIM; *nişte mişei pamfletari, nişte hulitori publici.* AL. [*Huli* + *-tor*].

húlnic, ~ci, hulnică, ~ce a. şi m., f. (înv.) (persoană) care huleşte; hulitor: *au trîntit şi-au răsîpit pre hulnicii svintelor icoane.* DOS. [*Huli* + *-nic*].

húlpav, ~i, hulpavă, ~e a. **1.** lacom, nesătul: *om hulpav;* (fig.) *vînt hulpav pom cuprinde şi frunza o destramă.* VIERU; **2.** care reflectă lăcomie: *Tudorache aşteaptă flămînd, cu priviri hulpave.* ST.; (adv.) *lupul ... începe a mînca hîlpav.* CR.; (şi: (reg.) **hîlpav, hîlpov**). [Cf. bulg. *hlapam*, sb. *hlapiti*].

húlpe f. v. **vulpe.**

hulpí, pers. 3 **hulpeşte** vb. (reg.; refl.; despre boabele de cereale) a seca în timpul maturizării. [Et. nec.].

hultán m. v. **vultan.**

hultenoálă, hultenoale f. (reg.) vulturică (*Hieracium pilosella*). [De la *hultan* (=*vultan*)].

hultoánă, hultoane f. (reg.) **1.** pom altoit; **2.** varietate de fructe altoite (cireşe, struguri). [De la *hultui*].

hultuí vb. v. **altoi**[2].

hulúb, hulubi m. (reg.) porumbel (*Columba*): *cerul se umbri în coloarea violetelor şi apărură hulubii sălbatici.* SAD.; **hulub de stepă**, pasăre de mărimea unui porumbel, de culoare galbenă-brună, cu pete sure pe spate (*Syrrhaptes paradozus*). [Din ucr. *holub*].

hulubáş, hulubaşi n. diminutiv al lui hulub: *aşa trăiau ei de bine şi se iubeau unul pe altul, ca nişte hulubaşi.* CR. [*Hulub* + *-aş*].

hulúbă, hulube f. **1.** fiecare dintre cele două prăjini între care se înhamă calul la căruţă, la trăsură etc.; **2.** (rar) fiecare dintre braţele ochelarilor: *cu ochelari de aur cu hulubele răsucite după urechi.* GHEŢIE; (şi: **hloabă**). [Din ucr. *holoblja*].

hulubărie, hulubării f. (reg.) adăpost pentru porumbei; porumbar. [*Hulub* + *-ărie*].

hulubíţă, hulubiţe f. (reg.) **1.** porumbiţă: *trei hulubi zboară pe sus, trei hulubi ş-o hulubiţă.* POP.; (fig.) *vine vorba de vreuna din hulubiţele care s-au deprins să ne viziteze hogeacul.* GHEŢIE; **2.** ciupercă comestibilă, care creşte vara şi toamna prin păduri, cu pălăria cărnoasă de culoare galbenă-portocalie sau albăstruie (*Russula aurata*). [*Hulub* + *-iţă*].

huludéţ, huludeţe n. (reg.) **1.** beţişor care ţine ţeava în suveică: *peste gălbenealâ huludeţ.* CR.; **2.** cui la proţap; (şi: **huduleţ**). [Din rus. *holodeţŭ* „cotor"].

huluít a. v. **huruit**[2].

húmă f. (pop.) rocă moale întrebuinţată la lipitul caselor; argilă: *pe cuptiorul uns cu humă.* EM. [Din bulg. *huma*].

humărie, humării f. (reg.) loc de unde se scoate humă. [*Humă* + *-ărie*].

humerál, ~i, humerală, ~e a. care ţine de humerus, referitor la humerus. [Din fr. *huméral*].

húmerus, humeruşi m. osul braţului de la umăr pînă la cot. [Din fr. *humérus*, lat. *humerus*].

húmic, ~ci, humică, ~ce a. bogat în humus. [Din fr. *humique*].

humoáre f. v. **umoare.**

humór n. v. **umor**[2].

humoréscă, humereşti f. compoziţie muzicală de dimensiuni mici cu caracter umoristic. [Din fr. *humoresque*, germ. *Humoreske*].

humoríst m., f. v. **umorist.**

humorístic a. v. **umoristic.**

humós, ~şi, humoásă, ~e a. (rar) care conţine argilă, cu argilă; (p. ext.) cleios: *pămînt humos.* [*Humă* + *-os*].

humuí, humuiesc vb. (pop.; tr.) a unge cu humă: *lipi cuptorul, îl humuli şi-l griji.* CR.; (şi: (reg.) **humuli**). [*Humă* + *-ui*].

humuít, ~ţi, humuită, ~e a. uns, acoperit cu humă: *prichiciul vetrei cel humuit.* CR. [V. *humui*].

humulí vb. v. **humui.**

húmus, humusuri n. amestec de substanţe organice (rezultat din transferurile materialului vegetal), care condiţionează fertilitatea solului. [Din lat., fr. *humus*, germ. *Humus*].

hun, huni m. **1.** (la pl.) popor mongolic ajuns în secolele IV-V pînă în apusul european, trecînd prin teritoriul românesc: *hunii ... au încongiurat Ţarigradul.* CANT.; *o parte a goţilor, ostrogoţii, consimţi a se supune jugului hunilor.* EM.; **2.** persoană făcînd parte din acest popor. [Din fr. *Huns*, lat. *Hunni, -orum*].

húnie, hunii f. (înv.) pînlie. [Din turc. *huni*].

húnter, hunteri m. cal de vînătoare (care poate sări peste obstacole). [Din engl., fr. *hunter*].

hunting [hánting] n. piele pentru încălţăminte (asemănătoare cu antilopa). [Cuv. engl.].

húo interj. strigăt care exprimă aversiunea, indignarea, revolta: *ţîşni în mijlocul uliţei, în urma maşinii, urlînd furios: huo! ... huo!* REBR.; **a-l lua cu huo**, a huidui pe cineva. [Onomat.].

hup interj. cuvînt care imită zgomotul produs de o săritură sau de o cădere: *hup şi altul.* AL. [Onomat.].

hupăí, húpăi şi **hupăiesc** vb. (reg.; intr.) a tropoti la joc. [*Hup* + *-ăi*].

hur interj. **1.** cuvînt care redă sunetul specific al porumbeilor, turturelelor etc.; **2.** cuvînt care redă zgomotul produs în timpul mersului de un vehicul, de un angrenaj de roţi etc. [Onomat.].

húra interj. v. **ura**[1].

hurál, hurale n. organ al puterii de stat în Mongolia. [Din rus. *hural*].

hurducă, hurdúc vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) zdruncina, a (se) scutura (tare): *nu mă hurducaţi aşa.* AL.; *un tramvai se apropia, hurducîndu-se.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a hodorogi, a face zgomot: *astfel hurducă şi gloaba asta.* AL. [Onomat.].

hurducáre, hurducări f. acţiunea de a (se) hurduca şi rezultatul ei. [V. *hurduca*].

hurducát, ~ţi, hurducată, ~e a. cu clătinături dese; zdruncinat, zgîlţîit: *mersul hurducat al maşinii pe o şosea cu găuri;* (adv.) *înaintau încet şi hurducat pe grinzile mişcătoare ale podului.* VINEA. [V. *hurduca*].

hurducăí, hurdúcăi vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) clătina, a (se) zdruncina, a (se) zgudui; **2.** (intr.) a face zgomot, a hodorogi. [Onomat.].

hurducăiálă, hurducăieli f. **1.** zdruncinătură, zguduire; **2.** zgomot produs de ceea ce se hurducă; hurducătură. [*Hurduca* + *-eală*].

hurducătúră, hurducături f. hurducăială: *un zgomot profund, o hurducătură ritmică m-a deşteptat a doua zi înainte de şapte.* GHEŢIE. [*Hurduca* + *-tură*].

hurduz-burdúz adv. (rar) bălăbănind, legat burduf: *şi-l adă aici hurduz-burduz.* AL. [Onomat.].

huréz, hurezi m. (reg.) huhurez (*Syrnium aluco*); (fig.) *am ajuns a mă face hurez.* AL. [*Hur* + *-ez*].

huricán, huricane f. furtună puternică; uragan. [Din engl., fr. ***hurricane***].

hurie, hurii f. **1.** (la musulmani) fecioară promisă de Mahomed credincioşilor, în paradis: *nici să dezmierd în bairam huriile din rai.* AL.; **2.** fecioară musulmană: *hurie ieşită din ale mării spume.* BOL.; *gingaşa hurie ce tainic îmi surîde.* AL. [Din turc. ***huri***].

hurmúz, hurmuzi n. mărgea de sticlă imitînd mărgăritarul; şirag de astfel de mărgele: *pe piept cădeau şiruri de hurmuz sur ca mărgăritarul.* EM.; *şi la gît cu o basma albă şi cu hurmuz de cel bun.* POP. // m. (pl. **hurmuzi**) arbust ornamental cu flori trandafirii şi cu fructe albe de mărimea boabelor de cireşe (*Symphoricarpus racemosus*): *drumuşoare înguste, mărginite de tufe de lilieci şi hurmuz.* SAD. [Din turc. ***hurmuz***].

hurón, huroni m. persoană din tribul amerindian care a trăit la marginea lacurilor Huran şi Ontario: *ţăranul e uluit ca huronul lui Voltaire.* CĂL. [Din fr. ***huron***].

hursúz a. v. **ursuz.**

hursuzlîc n. v. **ursuzlîc.**

húrtă f. (reg.) **cu hurta,** cu grămada, cu toptanul: *ce mi-i cere aşa cu hurta?* CR.; **la hurtă,** la întîmplare: *slujeşte cîte trei liturghii pe zi şi pomeneşte la hurtă: pe monahi şi ieromonahi, pe stariţi.* CR.; (şi: **vurtă**). [Din ucr. ***hurt***].

huruí, pers. 3 **húruie** vb. (intr.; despre vehicule, roţi etc.) a produce un zgomot caracteristic în timpul mersului: *sub punte maşinile greoaie începură să huruie.* TUD.; (p. ext.) *sălcii vechi, în care huruiau, vara, turturele.* SAD. [Onomat.].

huruiálă, huruieli f. zgomot produs de ceva care huruie. [*Hurui* + *-eală*].

huruíre, huruiri f. faptul de a hurui; huruială, huruit[1], huruitură: *începu să detune podul cerului, cu huruiri prelungi.* SAD. [V. ***hurui***].

huruít[1], huruituri n. huruire, huruială: *huruitul roatelor se înecă de istov în tăcerea moartă a nepăsătoarelor cîmpii.* VLAH.; (fig.) *iar vom fi înghiţiţi de huruitul zilei.* VIERU. [V. ***hurui***].

huruít[2], ~ţi, huruită, ~e a. (reg.) dărîmat, surpat: *ar fi văzut poate gardurile huluite şi gunoiul prin curte.* SL.; (şi: **huluit**). [V. ***hurui***].

huruitór, ~i, huruitoáre a. (rar) care huruie. [*Hurui* + *-tor*].

huruitúră, huruituri f. zgomot produs de ceva care huruie: *o uruitură se prelungi în depărtare.* DELAVR.; (şi: (rar) **uruitură**). [*Hurui* + *-tură*].

husár, husari m. (înv.) cavalerist maghiar sau polonez: *urma să intre deocamdată în escadronul de rezervă al regimentului de husari.* CĂL. [Din magh. ***huszár***].

húsă, huse f. învelitoare din pînză, din piele, din plastic etc. pentru piese, maşini, mobile etc.: *trebuia să trec prin camere neaerisite, cu storuri lăsate şi mobile acoperite de huse.* GHEŢIE. [Din fr. ***housse***].

husărésc, ~şti, husăreáscă, ~eşti a. (înv.) de husar, referitor la husari, care aparţine husarilor: *o ceată-ntreagă cu haina husărească.* AL. [*Husar* + *-esc*].

husăréşte adv. (înv.) ca husarii: *îmbrăcat husăreşte, cu nădragi strimţi.* AL. [*Husar* + *-eşte*].

husăríme f. (înv.) mulţime, ceată de husari: *năpădeşte-n husărime şi începe a tăia.* NEGR. [*Husar* + *-ime*].

húsăş, husăşi m. (înv.) veche monedă ungurească de argint; sfanţ: *cere cîte trei husăşi pe lună.* CR. [Din magh. ***huszas***].

husít, ~ţi, husită, ~e a. care aparţine husitismului, referitor la husitism: *prin influenţa husită se traduc cîteva cărţi bisericeşti în românește.* IBR. // m., f. adept al husitismului: *aci au început mai de timpuriu traducerile, prin influenţa husiţilor.* IBR.; (adj.) *domnia sa e pribeag husit şi-l tot împung popii catolici.* SAD. [Din fr. ***hussite***].

husitísm n. sectă protestantă creştină, fondată la începutul secolului al XV-lea de cehul Jan Hus. [Din fr. ***hussitisme***].

húşte f. pl. (reg.) tărîţe fermentate depuse la fundul vasului de borş. [Din ucr. ***hušča***].

huşti interj. cuvînt care sugerează mişcarea de trecere rapidă (şi dispariţie). [Onomat.].

huştiuliúc interj. (reg.) cuvînt care imită zgomotul produs prin căderea unui corp greu în apă: *dracul huştiuluc în iaz!* CR. [Onomat.].

hututúi, hututuie, hututui a. (reg.) nereceptiv, apucat, nătîng, şui: *om hututui.* [Din magh. ***ütödött***].

húţa interj. (de obicei repetat) cuvînt care însoţeşte datul în leagăn, în scrînciob etc.; **a (se) da huţa,** a (se) legăna, a (se) balansa: *tata dîndu-ne huţa.* CR. [Onomat.].

huţán, ~i, huţană, ~e a. (reg.) huţănesc; **cal huţan,** cal de munte foarte rezistent, dintr-o rasă orientală, răspîndită în nordul Moldovei: *s-a auzit calul huţan al uncheşului nechezînd.* SAD. // m. huţul: *îs buni la asemenea lucrare şi huţanii noştri.* SAD. [*Huţ*(*ul*) + *-an*].

huţăí, húţăi vb. (rar; tr.) a da huţa, a legăna. [*Huţa* + *-ăi*].

huţănésc, ~şti, huţăneáscă, ~eşti a. al huţanilor, de huţani. // f. artic. horă specifică huţulilor. [*Huţan* + *-esc*].

huţúl, ~i, huţulă, ~e m., f. persoană aparţinînd populaţiei din zona muntoasă a izvoarelor Siretului, care vorbeşte un dialect ucrainean. // a. care aparţine acestei populaţii, referitor la această populaţie. [Din ucr. ***hucul***].

huţúlca f. artic. numele unui dans popular; melodia după care se execută acest dans. [*Huţul* + *-că*].

huţupínă, huţupine f. (reg.) mîrţoagă: *porni şi el tot pe oţopina lui.* ISP.; (şi: **uţupină, oţopină**). [Et. nec.].

huzmét, huzmeturi n. (înv.) **1.** venit provenit din dări (care se putea concesiona): *veniturile celelalte, otcupurile sau huzmeturile.* GHICA; **2.** funcţie, slujbă: *ian să ieie un huzmet, adică o slujbă.* AL. [Din turc. ***hizmet*** „sarcină, slujbă"].

huzmetár, huzmetari m. persoană care lua dările în arendă; persoană care deţinea un huzmet: *doi huzmetari, un vinăricer şi un oier îşi varsă focul împotriva logofătului.* CĂL. [***Huzmet*** + *-ar*].

huzúr n. viaţă comodă, lipsită de griji: *trăiau greu dar în oarecare huzur.* AL. [Din turc. ***huzur*** „linişte, odihnă"].

huzuri, huzuresc vb. (intr.) **1.** a trăi comod, a duce o viaţă liniştită, în belşug: *soacra huzurea de bine.* CR.; **2.** a se simţi bine, mulţumit: *voi ... să huzuriţi de căldură, iar eu să crăp de frig.* CR. [***Huzur*** + *-i*].

hybris [hiúbris] n. mîndrie nemăsurată, supraapreciere în confruntarea cu destinul (ca sursă a tragicului în teatrul antic grecesc). [Cuv. gr.].

i

I[1], i m. invar. **1.** a unsprezecea literă a alfabetului limbii române: *scrie un i pe tablă;* **a pune punctul pe i,** a preciza, a sublinia ceea ce este esenţial, a spune exact ceea ce trebuie într-o chestiune: *în felul direct care-mi era caracteristic, am pus punctul pe „i".* GHEŢIE; **2.** sunetul (vocală palatală nerotunjită închisă sau semivocala corespunzătoare) notat prin această literă; **3. I,** cifră romană avînd valoarea „unu"; **4. I,** (fiz.) simbol pentru intensitatea curentului electric; **5. i,** (mat.) simbol pentru „numărul imaginar" ($\sqrt{-1}$); **6. I,** (log.) simbol pentru judecata particular-afirmativă.

I[2] conj. (înv.) (exprimă ideea de conexiune, între două elemente aflate pe acelaşi plan) şi: *mulţimea deosebitelor pravili i giudecăţi.* A.R.; *dovezi mărturii.* AL. [Din sl. *i*].

I[3] interj. (adesea prelungit sau repetat) exclamaţie care exprimă surprinderea, mulţumirea, bucuria etc.: *i, Doamne! mulţi cuconaşi zăresc eu aici.* AL.; *i! tare îmi pare bine!* [Onomat.].

ia[1] interj. **1.** cuvînt care atrage atenţia asupra unui îndemn: *ia lasă-mă încolo, măi omule.* CR.; *ia auzi!;* **2.** cuvînt care exprimă indiferenţa faţă de ceva firesc: *cine eşti? – cine să fiu? ia o fată săracă.* CR.; **3.** cuvînt care exprimă o sfidare: *ia mai fă ceva, de poţi.* C.; **4.** cuvînt care atrage atenţia ascultătorului asupra unui fapt: *ia să fi fost acolo nişte băieşiţe...!* TUD.; **ia aşa,** fără scop precis: *eu am acolo un hambar plin cu posmagi, ia aşa pentru împrejurări grele.* CR.; **5.** cuvînt care introduce un răspuns: *ce mai ştii de pe la tîrg? ... – ia, nu prea bune veşti.* CR. [Cf. bulg. *ja*].

ia[2] a. dem. (reg.) astă (v. ăst): *înţelegea că în ia-sară nu mai poate vorbi cu el.* AG. [Prescurtare de la *iastă* (v. *ista*)].

iabangíu, iabangii m. (înv.) străin, venetic; (adj.) *turci iabangii.* [Din turc. *yabangi*].

iabráş a. v. **abraş.**

iac, iaci m. animal rumegător din Tibet, mai mic decît bivolul, cu corpul acoperit de păr lung şi cu o cocoaşă pe ceafă (*Poephagus grunniens*). [Din fr. *yack*].

iacá[1] f. (înv.) soi de tutun de calitate superioară; (adj.) *tot cu tutun iaca şi cu ţigareta lui cea de chilimbar.* HOGAŞ. [Et. nec.].

iacá[2], iacale f. (înv.) guler de haină femeiască; pelerină; **a feşteli (cuiva) iacaua,** a face de ruşine (pe cineva). [Din turc. *yaka*].

iáca[3] interj. v. **iacă[2].**

iácă[1] f. (înv. şi reg.) bunică: *nu vreu s-ajung iacă de pe acu.* AL. [Din gr. mod. *iaía* (după *bunică*)].

iácă[2] interj. **1.** (atrage atenţia asupra unei persoane sau a unui lucru) iată, iacătă, uite, vezi: *acu a fost aici acest nepot şi iaca nu-i.* SAD.; **iaca aşa,** v. **aşa; 2.** deodată, pe neaşteptate: *cînd, iacă, se întîlneşte cu un corb.* ISP.; **3.** exclamaţie care exprimă mirare, contrarietate, protest: *iaca mă! ... nu cumva s-o boierit ţopîrca?* AL.; (şi: **iaca**). [*Ia* + *că*].

iácătă interj. iată, uite, iacă: *iacătă curtea pe costişa ceea.* CR.; *eu aşa am bătut găina şi iacătă-o cum se ouă.* CR. [De la *iacă* şi *iată*].

iacínt, iacinţi m. (livr.) zambilă (*Hyacinthus orientalis*). [Din fr. *jacinthe*].

iacníe f. v. **iahnie.**

iacobín, iacobini m. **1.** călugăr dominican; **2.** membru al celei mai radicale grupări din revoluţia franceză de la 1789-1794; (p. ext.) republican. // a. care aparţine acestei grupări, referitor la aceasta grupare sau la membrii ei. [Din fr. *jacobin*].

iacobinísm n. doctrina iacobinilor. [Din fr. *jacobinism*].

iactánt, ~ţi, iactantă, ~e a. (rar) **1.** înfumurat, îngîmfat; **2.** (p. ext.) care exprimă înfumurare, îngîmfare: *şi-a descris-o el însuşi, într-un stil iactant, fanfaron.* CĂL. [Din lat. *jactans, -ntis*].

iactánţă f. (livr.) înfumurare, îngîmfare; lăudăroşenie. [Din lat. *jactantia,* fr. *jactance*].

iacút, iacuţi m. persoană aparţinînd unei populaţii de origine turcică, stabilită în Siberia orientală în secolul al XV-lea: *din armata rusă în retragere rămîne un iacut.* CĂL. [Din fr. *Iakoutes*].

iad, iaduri n. **1.** (în credinţa creştină) loc de suferinţă destinat sufletelor păcătoşilor; infern, gheenă: *legăturile morţii ceale nedezlegate şi lăcăţile iadului le-au răsîpit.* DOS.; *să nu cădem în iaduri pe gheare de satani.* ALEX.; **2.** (p. restr.) foc: *Ioan să aprinză iadul feredeului.* DOS.; **3.** (fig.) situaţie chinuitoare, insuportabilă; loc neplăcut: *duceţi-l înapoi în iadul lui, porunci el şoptit.* SAD. [Din sl. *jadŭ*].

iádă, iede f. pui de sex feminin al caprei: *capra sare masa şi iada sare casa.* CR. [De la *ied*].

iádeş, iadeşuri n. **1.** os, în formă de furcă, de la pieptul păsărilor; **2.** rămăşag (care începe prin ruperea acestui os): *dacă nu mă crezi, poftim cheia ... iadeş! am cîştigat rămăşagul!* AL. [Din turc. *yades*].

iagúrt n. v. **iaurt.**

iahnie, iahnii f. mîncare scăzută, preparată din legume, din peşte sau din carne: *vei face o ihnea cu ceapă.* AL.; (şi: (reg.) **iacnie, ihnea**). [Din turc. *yahni*].

iaht, iahturi n. **1.** navă mică şi elegantă pentru plimbări: *yachturile ancorează simetric.* CĂL.; **2.** ambarcaţiune cu vele folosită pentru regate; (scris şi: *yacht*). [Din fr. *yacht*].

iáhting n. sport practicat cu ambarcaţiunile cu vele; concurs de iahturi; (scris şi: *yachting*). [Din fr., engl. *yachting*].

iáhtman, iahtmani m. sportiv care practică iahtingul; (scris şi: *yachtman*). [Din engl. *yachtsman,* fr. *yachtman*].

iáloviţă, ialoviţe f. (înv. şi reg.) **1.** vacă mare şi grasă: *li se aduc ... 12 ialoviţe fripte.* CR.; **2.** bir plătit în vaci. [Din bulg., sl. *yalovica*].

iamác, iamaci m. (înv.) logofeţel (de divan): *iamacii ... cu işlice în patru colţuri.* FIL. [Din turc. *yamak* „adjunct"].

iámă f. pradă, jaf; **a face** (sau **a da**) **iama,** a risipi (în mod nechibzuit); a năvăli: *face iama în iconomiile visteriei.* AL.; *grozav o să se supere căpitanul cînd o vedea c-au dat iama în sticlele lui.* TUD.; **a se repezi iama,** a se năpusti, a se arunca: *hoţii se repezeau iama în ciurdă... zvîrlindu-le de-a călare ochiurile odgoanelor de grumaji.* VOIC.; **a umbla iama,** a umbla peste tot: *vitele au cam umblat iama.* [Din turc. *yama*].

iamb, iambi m. unitate ritmică a versului compusă din două silabe, dintre care, în prozodia antică, prima este scurtă şi a doua lungă, iar, în prozodia modernă, prima este neaccentuată şi cea de-a doua accentuată: *iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile.* EM. [Din fr. *iambe,* lat. *iambus*].

iámbic, ~ci, iambică, ~ce a. referitor la iambi; compus în iambi; (înv.) iamvicesc: *ar fi suficient pentru el cunoştinţa cu deosebirile a ritmelor iambice şi troheice.* EM.; *diferitele feluri de versuri din latineşte se reduc la vers iambic şi trohaic.* IBR. [Din fr. ***iambique,*** lat. ***iambicus***].

iamvicésc, ~şti, iamviceáscă, ~eşti a. (înv.) iambic: *bătîndu-l cumplit şi scriindu-i în obraz stihuri iamviceşti.* DOS. [Din gr. mod. ***iamvik(ós)*** + *-esc*].

ian interj. (pop.) **1.** (atrage atenţia asupra unui îndemn) ia: *ian iscuseşte ceva în tine, să împedecăm ahastă tîmplare.* B.-DEL.; *ian ascultă!;* **2.** (atrage atenţia asupra unui fapt) ia: *ian să-i fi sculat la treabă, ş-apoi să-i vezi cum se codesc.* CR. [***Ia + ni (=ne)***].

ianicér m. v. **ienicer.**

ianicerésc a. v. **ieniceresc.**

ianiceríme f. v. **ienicerime.**

ianicerísm n. v. **ienicerism.**

ianuár m. v. **ianuarie.**

ianuárie m. întîia lună a anului precedată de decembrie şi urmată de februarie; (pop.) ghenarie: *în ianuarie solicitase concediu o lună de zile.* CĂL.; (adj.) *luna ianuarie;* (şi: (pop.) **ianuar**). [Din sl. ***iianuarii***].

iápă, iepe f. **1.** femela calului: *două iepe albe ca zăpada.* CR.; **unde a dus mutul iapa,** v. **duce; a bate şaua (ca) să priceapă iapa,** v. **şa; 2.** fiecare dintre cele două scînduri aşezate sub războiul de ţesut, pe care se pune piciorul pentru a schimba iţele: *dă prea aspru cu suveica; apasă prea tare asupra iepelor.* SL.; **3.** (reg.) ciocîrlia plutei. [Lat. ***equa***].

iaprác, iapraci m. (iht.; reg.) somn[2] mic. [Din turc. ***yaprak***].

iar adv. **1.** (indică repetarea acţiunii, stării etc.) încă o dată, din nou, iarăşi: *ziua ninge, noaptea ninge, dimineaţa ninge iară.* AL.; *nunta intră iar în sala cea mare şi cuparii se înfăţişară.* SAD.; **2.** (indică o similitudine, o analogie etc.) de asemenea, la fel: *moşneagul avea o fată şi baba iar o fată.* CR. // conj. **1.** (exprimă diferenţierea, opoziţia etc.) dar, însă: *ei scriea celora ce era de faţă, iară Pavel celora ce era departe.* N.TEST.; *ţăpoiul e pentru paie şi fin, iar nu pentru nuci.* CR.; **2.** (exprimă conexiunea între două elemente, acţiuni sau stări) şi: *sură-i sara cea de toamnă ... iar pădurea lin suspină.* EM.; (şi: **iară**). [Et. nec.].

iáră adv., conj. v. **iar.**

iárăşi adv. **1.** iar, din nou, încă o dată: *trecu o zi, trecură trei şi, iarăşi, noaptea vine Luceafărul.* EM.; *afară iarăşi domneşte liniştea şi se aude numai vîntul.* MAT.; (întărit prin el însuşi) *s-a oprit, iarăşi şi iarăşi, ca asupra unei comori iradiante.* BL.; **2.** de asemenea: *cînd sărutîndu-te mă-nclin tu iarăşi mă sărută.* EM. [***Iară*** + *-şi*].

iárbă, ierburi şi (pop.) **ierbi** f. **1.** nume generic pentru plantele erbacee, cu părţile aeriene verzi, subţiri şi mlădioase, care servesc ca hrană animalelor: *este un poet al ierburilor aspre de bărăgan.* CĂL.; *cuiburi de păsări ierbile mişcă.* VIERU; **ca frunza şi ca iarba** sau **cît(ă) frunză şi iarbă,** v. **frunză; din pămînt, din iarbă verde,** cu orice preţ; neapărat: *din pămînt din iarbă verde, să te duci să-mi aduci herghelia.* ISP.; **2.** (p. ext.) pajişte; **3.** (p. gener.) plantă erbacee; (spec.) plantă medicinală; medicament preparat din plante medicinale; **iarbă de leac,** v. **leac; a căuta ca iarba de leac,** a căuta cu insistenţă, cu înfrigurare, pretutindeni; **iarbă rea, a)** buruiană (otrăvitoate); **b)** (fig.) om rău, primejdios; **4.** (compuse) **iarbă-amară,** granat (*Chrysanthemum parthenium*); **iarbă-aspră,** ţepoşică (*Nardus stricta*); **iarba-bălţii,** păiuş (*Aira caespitosa*); **iarbă-bărboasă,** costrei (*Echinochloa crusgalli*); **iarba-broaştei,** mică plantă acvatică cu flori albe (*Hydrocharis morsus ranae*); **iarba-cănăraşului,** mei-pădureţ (*Milium effusum*); **iarba-codrului** sau **iarba-dracului,** (reg.) mătrăgună (*Atropa belladonna*); **iarbă-de-curcă,** fumărică (*Fumaria officinalis*); **iarbă-de-lingoare,** usturoiniţă (*Alliaria officinalis*); **iarbă-de-mare,** plantă erbacee cu flori verzi, care creşte pe fundul mării şi ale cărei frunze uscate sînt folositoare în tapiserie (*Zostera marina*); **iarba-fiarelor, a)** plantă erbacee veninoasă cu flori albe-gălbui (*Cynanchum vincetoxicum*); **b)** (în basme; şi **iarba-fierului**) plantă cu putere miraculoasă, cu ajutorul căreia s-ar putea descuia orice încuietoare: *închizînd trei aricei, aricoaica a venit cu iarba-fiarelor şi i-a scăpat.* CĂL.; *hoţii au iarba-fierului şi sparg cu ea zăvoarele.* VOIC.; **iarba-găii,** amăruţă (*Picris hieracioides*); **iarbă-grasă,** mică plantă erbacee cu tulpina ramificată şi cu flori galbene (*Portulaca oleracea*); **iarbă-deasă,** plantă erbacee cu tulpini subţiri, cu frunze înguste şi cu flori verzi, care creşte în locuri umbroase şi umede (din păduri) (*Poa nemoralis*); **iarbă-mare,** plantă erbacee cu tulpina păroasă şi ramificată, cu frunze mari şi cu flori galbene (*Inula helenium*); **iarbă-neagră, a)** plantă erbacee cu flori brune-purpurii în interior şi galbene-verzui în exterior (*Scrophularia umbrosa*); **b)** arbust cu frunze mici şi cu flori trandafirii sau albe (*Calluna vulgaris*); **iarbă-roşie,** plantă erbacee cu tulpina roşiatică, cu frunze lanceolate şi cu flori galbene dispuse în capitule; cîrligioară (*Bidens cernuua*); **5.** (înv.; **iarbă-de-puşcă**) praf de puşcă: *na şi ţie băieţică, zicea unui bătrîn bondoc, vărsîndu-i iarbă în corn şi alice în basma.* GHICA; *urlau şi ei, negri de colb şi de iarbă de puşcă.* SAD.; **6.** (compuse) **iarba-acului,** stibiu sulfurat; antimoniu; **iarbă-pucioasă,** sulf. [Lat. ***herba***].

iard, iarzi m. unitate de măsură engleză pentru lungime, egală cu 0,914 m; (scris şi: *yard*). [Din engl. ***yard***].

iarmá m. (iht.; reg.) somn[2] mijlociu. [Din turc. ***yarma***].

iarmaróc, iarmaroace n. (reg.) tîrg ţinut la date fixe; bîlci (anual): *buni îs de spînzurat în iarmaroc.* AL.; (fig.) *legislatorii noştri au ales în iarmarocul literaturilor ce-au socotit mai strălucitor.* RUSSO; **un iarmaroc de oameni,** oameni foarte mulţi; mulţime. [Din ucr. ***jarmarok***].

iarmúrcă, iarmurci f. (reg.) tichie pe care o poartă pe cap evreii: *pe cap avea un fes mic, asemenea iarmurcii jidoveşti.* EM. [Din ucr. ***jarmivka***].

iárnă, ierni şi (rar) **ierne** f. **1.** anotimpul cel mai friguros, care urmează după toamnă şi precedă primăvara: *amîndoi bătrînii aceştia erau albi ca iarna şi posomorîţi ca vremea cea rea.* CR.; (fig.) *iarna bătrîneţii.* AL.; **de iarnă, a)** necesar în timpul acestui anotimp: *haine de iarnă;* **b)** care apare, se manifestă etc. în acest anotimp: *sărbători de iarnă;* **c)** care se practică în acest anotimp: *sporturi de iarnă;* **2.** (fig.) an: *port două sute de ierni în spate.* NEGR. // adv. (artic.) în timpul acestui anotimp: *aici petrecea el, vara şi iarna.* EM. [Lat. ***hibernum***].

iarovizá, iarovizez vb. **1.** (tr.) a supune seminţele procesului de iarovizare; **2.** (refl.; despre seminţe) a trece prin stadiul de iarovizare. [De la ***iarovizare***].

iarovizáre, iarovizări f. **1.** (biol.) stadiu din dezvoltarea plantelor care urmează după germinaţie şi se desfăşoară la o temperatură specifică pentru fiecare plantă; **2.** procedeu de tratare a seminţelor plantelor de cultură înainte de însămînţare, pentru a grăbi răsărirea şi a asigura o mai bună dezvoltare a lor. [Din rus. ***iarovizaţiia***].

iartagán n. v. **iatagan.**

iasác n. (înv.) (ordin de) oprire, interzicere, prohibiţie. [Din turc. ***yasak***].

iasaccíu, iasaccii m. (înv.) soldat turc care făcea parte din forţele de siguranţă; cavaz: *trece cu iasacciul unui elciu.* GHICA. [Din turc. ***yasakçy***].

iáscă f. ciupercă lemnoasă, care creşte ca parazit pe diferiţi arbori, folosită, în trecut, la aprins focul sau, în medicina populară, ca hemostatic (*Fomes igniarius* sau *fomentarius*): *scapără şi-i dă foc cu o bucăţică de iască aprinsă.* CR.; **a se face iască,** a se usca; (fig.) a slăbi foarte tare: *mi s-o făcut gîtiţa iască.* AL.; **a i se face gura iască,** v. **gură.** [Lat. ***esca***].

iasígi m. pl. v. **iazigi.**

iasîc n. (înv.) joc de noroc, similar rişcăi: *unii jucau nuci, alţii iasîc şi tura.* FIL. [Din turc. ***yazy*** „efigia monedei"].

iásle f. v. **iesle.**

iásmă[1], iasme f. (pop.) **1.** fiinţă contrară firii; monstru: *iazma ce a născut păcatul.* AL.; **2.** arătare urîtă; nălucă, vedenie: *să-i ajute a scăpa de iasma de smeu.* ISP.; (fig.) *iazma neîncrederii o urmărea pretutindeni.* OD.; **3.** (fig.) persoană foarte slabă, cu înfăţişare urîtă; om schilod, pocitură: [ea] *o iasmă ajunsese.* DELAVR.; (şi: **iazmă**). [Et. nec.].

iásmă[2] f. v. **agheasmă.**

iasomíe, iasomii f. **1.** arbust ornamental, cu flori albe parfumate, cultivat prin parcuri şi grădini (*Jasminum officinale*): *sub rouă parfumată de flori de iasomie.* AL.; **2.** lemnul sau floarea acestui arbust: *ciubuc de iasomie;* **3. iasomie sălbatică,** arbust mic, cu flori galbene, plăcut mirositoare, cultivat uneori ca plantă decorativă (*Jasminum fretticans*). [Din gr. mod. ***ghiasemi***].

iasp n. v. **jasp.**

iáspis n. v. **jasp.**

iaşmác, iaşmace şi **iaşmacuri** n. (turcism; înv.) văl cu care femeile orientale îşi acopereau faţa: *iaşmac negru înveleşte chipu-i dulce şi-ntristat.* BOL. [Din turc. ***yaşmak***].

iatác, iatacuri n. **1.** (reg.) cameră (mică) de culcare; dormitor: *în ietacul gazdei.* AL.; **2.** (înv.) pat: *de stăpîn l-apropia şi-n iatac frumos punea tot pe bîcul adormit.* POP.; (şi: **ietac**). [Din turc. ***yatak***].

iatagán, iatagane n. (înv.) **1.** armă turcească de atac în forma unei săbii scurte, încovoiate, cu două tăişuri, purtată la brîu: *iatagane de Horosan.* OD.; **2.** (p. ext.) lovitură dată cu această armă; (şi: **iartagan**). [Din turc. ***yatagan***].

iátă interj. **1.** (atrage atenţia asupra celor ce urmează) uite, vezi: *iată, am vîndut pre tine nu pre argint.* BIBLIA; *iată, vine-un sol de pace.* EM.; **2.** (indică surpriza, neobişnuitul) deodată, pe neaşteptate: *cînd iată că o broască-ţestoasă ieşise pe luciul apei.* ISP.; **3.** (indică faptul că se oferă ceva) poftim, ţine, ia: *iată o grivnă pentru rachiu.* SAD.; **4.** (indică o motivaţie, o explicaţie) *iată de ce sihăstreşte azi Aretie pe un dîmb plantat cu viţă americană.* VOIC.; **5.** (exprimă indignare, nemulţumire, reproş) poftim: *o înfiorătoare lipsă de patriotism la tratarea chestiilor naţionale, iată atmosfera generală.* EM. [Din bulg. ***eto***].

iatralípt, iatralipţi m. (înv.) medic care trata bolnavii cu ajutorul alifiilor şi fricţiunilor. [Din fr. ***iatralipte***].

iatrogén, ~i, iatrogenă, ~e a. (med.) care ţine de iatrogenie, produs prin iatrogenie. [Din fr. ***iatrogène***].

iatrogeníe, iatrogenii f. (med.) producere sau agravare a unei stări psihice de către medic, de medicamente sau de condiţiile de spitalizare. [Din fr. ***iatrogénie***].

iaurgeríe, iaurgerii f. prăvălie unde se prepară şi se vinde iaurt (şi alte produse lactate). [***Iaurgiu*** + *-ărie*].

iaurgíu, iaurgii m. persoană care prepară sau vinde iaurt. [Din turc. ***yoğurçu***].

iaúrt, iaurturi n produs lactat obţinut prin fermentarea laptelui: *pretextînd o dietă severă, nu consuma serile decît iaurt.* VINEA; *cine are piper mult, pune şi în iaurt; cine s-a fript cu ciorbă suflă şi în iaurt;* (şi: (reg.) **iaugurt, igurt**). [Din turc. ***yoğurt***].

iaváş adv. (fam.) **iavaş-iavaş,** încet, binişor, fără grabă. [Din turc. ***yavaş***].

iavaşá, iavaşale f. (înv.) **1.** cleşte cu care se prinde buza de sus sau urechile animalelor mari cînd sînt supuse unor operaţii dureroase; (fig.) *acum eşti cu iavaşaua de nas.* ISP.; **2.** ochelari: *pune-ţi iavaşaua şi citeşte!* [Din turc. ***yavaş***].

iavlénie, iavlenii f. (înv.) apariţie, arătare: *iavleniia îngerului.* DOS. [Din sl. ***javjlenije***].

iaz, iazuri n. **1.** canal abătut dintr-o apă curgătoare, prin care se aduce apă la o moară, la o fabrică etc.; **2.** (reg.) zăgaz: *o s-auzi ca-n vis cum apa pe sub iaz se mai frămîntă.* COŞB.; **3.** lac (artificial) format prin stăvilirea sau abaterea unui curs de apă: *iaz glodos, cu broaşte multe.* POP. [Din sl. ***jazŭ***].

iázer n. v. **iezer.**

iazígi m. pl. populaţie sarmatică aşezată la începutul sec. I în cîmpia Dunării şi a Tisei: *cere lui Decebal să înapoieze prada de la iasigi.* CĂL. // a. (rar) care ţine de această populaţie, referitor la această populaţie: *ostaşii lui aduc fiecare cîte trei capete de duşmani, iar el unul cu diademă al căpeteniei iazige.* CĂL.; (şi: **iasigi**). [Din fr. ***Iazyges***].

iăzmă f. v. **iasmă**[1].

ibér, ~i, iberă, ~e m.,f. **1.** persoană care făcea parte din triburile (probabil de origine africană) stabilite, în neolitic, în vestul Europei (îndeosebi în Peninsula Iberică): *iberii au ajuns pînă în Italia şi în insulele britanice;* **2.** spaniol: *un bun iber îşi apără sîngele şi fuge de promiscuitate.* CĂL. // a. care este specific, care aparţine Peninsulei Iberice sau locuitorilor ei; (spec.) spaniol: *volumul cuprinde ... acel soi de compuneri epice de tip iber.* CĂL. [Din sp. ***ibero,*** fr. ***Ibéres***].

ibéric, ~ci, iberică, ~ce a. care aparţine Peninsulei Iberice, referitor la Peninsula Iberică sau la popoarele care locuiesc acolo (spanioli, portughezi, catalani); (spec.) spaniol: *avarul e caracterizat curent de scriitorii iberici.* CĂL.; *numele iberic al acestei aşezări încîntătoare.* TUD. // m. spaniol: *ibericii manifestă o slăbiciune pentru interferenţe.* BL. [Din fr. ***ibérique,*** it. ***iberico***].

ibéris, iberişi m. plantă erbacee ornamentală din familia cruciferelor, cu flori de diferite culori, dispuse în racem (*Iberis umbellata*). [Din fr. ***ibéris***].

iberísm n. (rar) caracter iberic, spaniol: *interesul liricii lui Espronceda pentru ochiul străin stă acolo unde apare iberismul.* CĂL. [***Iber(ic)*** + ***-ism***].

íbex, ibecşi m. varietate de capră sălbatică cu coarnele mari şi curbate (*Capra ibex*). [Din lat. ***ibex***].

íbidem (prescurtat: *ib* sau *ibid*) adv. în acelaşi loc, tot în aceeaşi lucrare. [Cuv. lat.].

íbis, ibişi m. pasăre asemănătoare cu barza, cu ciocul lung şi cu penele roşii sau negre, care trăieşte în ţările cu climă caldă (*Threskiornis aethiopica*). [Din lat., fr. ***ibis***].

ibînca, ibînci f. (reg.) pătură care se pune pe spinarea calului, sub şa: *ibînci dalbe d-aşternea, şaua căpătîi punea.* POP. [Et. nec.].

ibóhnic m., f. v. **ibovnic.**

ibómnic m., f. v. **ibovnic.**

íboste, (rar) **iboşti** f. (înv.) iubire: *ainte de toţi adînsu voi iubosti aibînd.* COD.VOR.; *sufleteasca iuboste frăţască.* DOS.; (şi: **iuboste**). [Din sl. ***ljubostŭ***].

ibóvnic, ~ci, ibovnică, ~ce m., f. (pop.) amant(ă), iubit(ă): *să poată vîna pre ibohnici, să-i tragă la glodiştea păcatelor.* DOS.; *ibovnicul nu ţi-oi spune.* AL.; (şi: (înv.) **ibohnic,** (reg.) **ibomnic, libovnic**). [Din sl. ***ljubovĭnikŭ***].

ibovnicéi, ibovnicei m. (pop.) diminutiv al lui ibovnic: *un drag de ibovnicel.* POP. [***Ibovnic*** + ***-el***].

ibovnicúţă, ibovnicuţe f. (pop.) diminutiv al lui ibovnică: *nimenea nu-l auzea, afară de mîndruţa şi de ibovnicuţa.* POP. [***Ibovnică*** + ***-uţă***].

ibríc, ibrice n. **1.** vas de metal, cu cioc şi cu coadă pentru fiert cafea, ceai etc.: *nu ştiam cum să-l rog să prepare două ceaiuri într-un ibric.* BAC.; **2.** (înv.) vas de metal sau de pămînt în formă de urcior, în care se ţine apă: *un ibric şi un lighian de argint.* BĂLC. [Din turc. ***ibrik***].

ibricél, ibricele n. diminutiv al lui ibric; ibric mic. [***Ibric*** + ***-el***].

ibrictăr, ibrictari m. (înv.) slujbaş care prezenta domnului fanariot ibricul pentru spălat mîinile. [Din turc. ***ibriktar***].

ibríd a. v. **hibrid.**

ibrişím n. v. **ibrişin.**

ibrişimgíu, ibrişimgii m. (înv.) negustor de ibrişin: *calpacul de blană al armeanului ibrişimgiu.* FIL. [Din turc. ***ibrişimçi***].

ibrişín, ibrişine şi **ibrişinuri** n. fir de mătase răsucită, întrebuinţat la cusut sau la împletit: *turbanul ţesut din verde ibrişim.* MACED.; (fig.) *să aspire ibrişimul de fum ce poate ieşi pe acea microscopică găurice.* OD.; **a-i trage (cuiva) un ibrişin (pe) la nas,** a ironiza; a mustra: *ne şi trage cîte un ibrişin pe la nas despre fata popei.* CR. // adv. **1.** de minune, strună: *treburile merg ibrişin.* CAR.; **2.** subţire, fin: *cuţitul taie ibrişin;* (şi: **ibrişim**). [Din turc. ***ibrişim***].

ibúm n. dispoziţie a legilor vechilor evrei, potrivit căreia văduva fără copii trebuia să se căsătorească cu fratele bărbatului ei. [Din turc. ***ibum***].

ic, icuri n. (reg.) pană pentru despicat lemne sau pentru a fixa sau înţepeni unele piese sau elemente de construcţie: *crăpă cu icuri vîrîte stejarii.* COŞB. [Din magh. ***ik***].

icástic, ~ci, icastică, ~ce a. care reprezintă realitatea (prin imagini artistice): *valoarea icastică sau sugestivă a unor sunete.* [Din it. ***icastico***].

ícea adv. v. **ici.**

ichi, ichiuri n. **1.** arşic (plumbuit) cu care se lovesc celelalte la jocul de arşice: *un ichi bun n-are preţ.* ISP.; **a lovi (pe cineva) la ichi,** a bate pe cineva; **2.** (fig.) clenci, ascunziş: *treaba ar fi mers, dacă nu era un ichi.* [Din turc. ***yek***].

ichilíc, ichilici m. (înv.) **1.** unitate de măsură pentru capacitate, egală cu 50 de dramuri: *dau cîte un ichilic la toţi fraţii.* FIL.; **2.** monedă de argint turcească în valoare de doi piaştri. [Din turc. ***ikilik***].

ici adv. (pop.) aici: *vîră-te ici, în sacul acesta.* CR.; **(pe) ici, (pe) colo** sau **ici şi colo,** din loc în loc; pe alocurea: *ici şi colo a ei haină s-a desprins din sponci.* EM.; (şi: **icea**). [Lat. ****hic - ce***].

ici-ciohodár, ici-ciohodari m. (înv.) îngrijitor al încălţămintei Domnului. [Din turc. ***iç çohodar***].

icioglán, icioglani m. (înv.) copil de casă, paj (la sultani şi la domnii români): *icioglanii cu agaua lor.* NEGR.; *neferii şi iciolanii domneşti.* FIL.; (şi: **iciolan**). [Din turc. ***içoğlan***].

iciolăn m. v. **icioglan.**

icneálă, icneli f. icnet: *junghiurile, icnelele, ameţelele.* POP. [***Icni*** + ***-eală***].

ícnet, icnete n. geamăt scurt şi adînc; icneală, icnitură: *se opinti cu un icnet adînc.* TUD. [***Icni*** + ***-et***].

icní, icnesc vb. (intr.) **1.** a produce sunete caracteristice sughiţului (datorate senzaţiei de vomă): *Muma-Pădurii icni de vreo trei ori şi dete afară dintr-însa pe Busuioc.* ISP.; **2.** a geme (de durere) scurt şi adînc: *neavînd încotro, se bagă în turbincă şi acuş icneşte, acuş suspină.* CR.; **3.** a vorbi răstit: *stai, Ghiţă! a icnit înăbuşit Alexa Vulpea.* SAD. [Din bulg. ***iknah*** ***(<ikam „sughiţ")***].

icníre, icniri f. acţiunea de a icni şi rezultatul ei; geamăt scurt. [V. ***icni***].

icnít, ~ţi, icnită, ~e a. care este însoţit de gemete; care exprimă durere: *ţipete, chemări icnite răsunau peste tot.* GHEŢIE. [V. ***icni***].

icnitúră, icnituri f. icnet: *răspundeau comenzi lungi şi disperate şi dupăituri grele, cu icnituri.* SAD. [***Icni*** + ***-tură***].

icoánă, icoane f. **1.** tablou care reprezintă chipuri de sfinţi sau scene biblice şi care serveşte ca obiect de cult: *credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici.* EM.; *o biserică fără icoane e o biserică tristă.* CAR.; **2.** (fig.) imagine, chip: *icoana stelei ce-a murit încet pe cer se suie.* EM.; *ne dau o icoană edificatoare despre echilibrul controlat şi balanţat.* BL.; (p. ext.) *limba trebuia să fie o icoană a romanităţii noastre.* CĂL.; **3.** (inform.) reprezentare a unui obiect sau proces. [Din sl. ***ikona***].

icón, iconuri n. şi **iconi** m. obiect care întreţine o relaţie de reprezentare în legătură cu altul; obiect care ţine locul altui obiect pe care îl reprezintă. [Din fr. ***icone,*** engl. ***icon***].

iconár, iconari m. persoană care pictează sau vinde icoane: *agenţi ai poliţiei ruseşti, ascunşi sub înfăţişarea de iconari.* MAIOR. [***Icoană*** + ***-ar***].

icónic, ~ci, iconică, ~ce a. **1.** care ţine de imagine, referitor la imagine; **2.** care are caracter de reproducere figurativă; **3.** asemănător cu realitatea pe care o indică: *semn iconic.* [Din fr. ***iconique,*** germ. ***ikonisch***].

iconicitáte f. (lingv.) structură (fonetică) a semnului lingvistic conformă cu lumea reală (pe care o reprezintă). [Din engl. ***iconicity,*** fr. ***iconicité***].

iconísm n. utilizare a imaginii lor ca vehicule ale altelor de semnificare în reprezentarea realităţii. [Din it. ***iconismo***].

iconíţă, iconiţe f. diminutiv al lui icoană; icoană mică. [***Icoană*** + ***-iţă***].

iconoboréţ, iconoboreţi m. (înv.) iconoclast: *svîntă icoană a svinţiii sale ..., de frica iconoboreţilor, fu aruncată în iazerul Gazur.* DOS. [Din sl. ***ikonoborĭcĭ***].

iconoclásm n. mişcare socială şi religioasă din Imperiul bizantin (sec. VIII-IX) care urmărea excluderea icoanelor din cultul religios: *iconoclasmul a fost înfrînt pentru totdeauna în Impeiul bizantin.* BL. [Din fr. ***iconoclasme***].

iconoclást, iconoclaşti m. **1.** adept al mişcării care a avut loc în secolele al VIII-lea şi al IX-lea în Imperiul Bizantin şi care urmărea desfiinţarea cultului icoanelor: *sculptura ... find adăugată din biserica răsăritului încă din timpul iconoclaştilor.* OD.; **2.** (rar) distrugător de icoane, (p. ext.) de opere de artă; vandal; **3.** (fig.) contestatar al valorilor, al normelor consacrate prin tradiţie, al ideilor prestabile: *gînditorul, un notoriu iconoclast, ... este cunoscut la noi datorită unor tineri eseişti.* BL. // a. care aparţine iconoclasmului, referitor la iconoclasm: *după episodul mişcării iconoclaste, stilul bizantin îşi reia linia întreruptă.* BL. [Din fr. ***iconoclaste***].

iconoclastíe f. condiţie, atitudine de iconoclast; caracter iconoclast. [Din fr. ***iconoclastie***].

iconodúl, iconoduli m. **1.** adept al cultului icoanelor: *se cunoaşte din istoria Imperiului bizantin adversitatea dintre iconoclaşti şi iconoduli.* BL.; **2.** (fig.) apărător înverşunat al valorilor, al normelor consacrate prin tradiţie. [Din fr. ***iconodule***].

iconodulíe f. cult exagerat, superstiţios, al imaginilor sacre. [Din fr. ***iconodulie***].

iconográf, ~i, iconografă, ~e m., f. persoană care se ocupă cu iconografia. [Din fr. ***iconographe***].

iconográfic, ~ci, iconografică, ~ce a. care ţine de iconografie, referitor la iconografie: (fig.) *avu o epocă de celebritate anecdotică, cu efecte iconografice.* CĂL. [Din fr. ***iconographique***].

iconografíe, iconografii f. 1. studiere a operelor realizate în artele plastice (în primul rînd în pictură); 2. colecţie de imagini legate de o anumită temă, de o anumită epocă etc.: *impresia aceasta izbeşte des în iconografia umană spaniolă.* CĂL.; 3. ansamblul ilustraţiilor dintr-o lucrare tipărită; 4. (p. ext.) realizare a icoanelor; arta realizării icoanelor: *în iconografia balcanică se cultivă totuşi din plin şi figuraţia umană.* BL. [Din fr. *iconographie*].

iconolatríe f. adoraţie a icoanelor. [Din fr. *iconolâtrie*].

iconolátru, ~i, iconolatră, ~e m., f. (livr.) persoană care se închină la icoane. [Din fr. *iconolâtre*].

iconológ, ~gi, iconologă, ~ge m., f. specialist în iconologie. [De la *iconologie*].

iconologíe f. 1. ştiinţă care studiază atributele caracteristice diferitelor personaje din mitologie; 2. disciplină care interpretează reprezentările acestora în artele plastice. [Din fr. *iconologie*].

iconóm m. v. economi.

iconométru, iconometre n. vizor pentru observarea corectitudinii încadrării imaginii la fotografiere. [Din fr. *iconomètre*].

iconomíe f. v. economie.

iconoscóp, iconoscoape n. tub electronic folosit pentru transformarea semnalelor luminoase în impulsuri de tensiune electrică. [Din fr. *iconoscope*].

iconostás, iconostase n. 1. catapeteasmă: *năuntrul ei pe stîlpi-i, păreţi, iconostas, abia conture triste şi umbre au rămas.* EM.; 2. pupitru în biserică pe care stă o icoană: *icoana ... sta pe iconostasul din dreapta.* OD. [Din sl. *ikonstasŭ*].

iconostróf, iconostroafe n. instrument optic care dă imaginea răsturnată a obiectelor. [Din fr. *iconostrophe*].

iconotécă, iconoteci f. 1. loc în care se păstrează imagini, fotografii, filme etc.; 2. (p. ext.) ansamblul documentelor păstrate astfel. [Din fr. *iconothèque*].

ícos, icoase n. cîntare bisericească la slujba utreniei. [Din gr. mod. *íkos*].

icosaédru, icosaedre n. poliedru cu douăzeci de feţe: *corpuscule de forme geometrice regulate (cuburi, icosaedri, dodecaedri etc.).* BL. [Din fr. *icosaèdre*].

icosár, icosari m. (înv.) 1. monedă turcească de argint care a circulat şi în ţările române: *doi icusari plătise Mogorogea lui Pavel pentru ciubote.* CR.; 2. (p. ext.; la pl.) cercei sau salbă confecţionate din aceste monede; (şi: **icusar**). [Din gr. mod. *ikosari*].

icositetraédru, icositetraedre n. poliedru cu douăzeci şi patru de feţe plane. [Din fr. *icositétraèdre*].

ícră, icre f. 1. (mai ales la pl.) ou de peşte: *scoate capacul de la putinica a doua cu icre.* CAR.; **icre negre,** ouă, de culoare neagră, ale peştilor cartilaginoşi (morun, nisetru, cegă): *chelnerul le aduse ... icre negre, şampanie.* GHEŢIE; **icre roşii** (sau **de Manciuria**), ouă, de culoare roşie-portocalie, ale unor peşti din Oceanul Pacific; **icre verzi,** lucru imaginar: *a trimite după icre verzi;* 2. (pop.) parte moale a pulpei piciorului: *cînd i se deschise pulpa în două, sări din icrele lui o fată cu părul de aur.* DELAVR. [Din sl. *ikra*].

icrişoáră, icrişoare f. (de obicei la pl.) diminutiv al lui icră: *icrişoare moi cît se poate de multe.* CR. [*Icră* + *-işoară*].

icténie f. v. ectenie.

ícter, ictere n. boală a ficatului şi a veziculei biliare, caracterizată prin coloraţia galbenă a pielii; (pop.) gălbinare: *s-a îmbolnăvit de icter şi s-a internat în clinica de la Cluj.* GHEŢIE. [Din fr. *ictère,* lat. *icterus*].

ictéric, ~ci, icterică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de icter. [Din fr. *ictèrique*].

íctus, ictusuri n. 1. intensificare a pronunţării în versificaţia antică care marca partea cea mai reliefată a unei măsuri metrice; 2. (muz.) note puternic accentuate care se găsesc în primele măsuri; 3. (med.) atac morbid subit; şoc. [Din lat., fr. *ictus*].

icusăr m. v. icosar.

íde f. pl. (la romani) ziua a cincisprezecea din lunile martie, mai, iulie şi octombrie, sau ziua a treisprezecea din celelalte luni: *idele lui martie.* [Din fr. *ides,* lat. *idus*].

ideá, ideez vb. (livr.; tr.) a imagina, a concepe, a prefigura (ceea ce va fi aplicat). [Din it. *ideare*].

ideál, ~i, ideală, ~e a. 1. care există numai în imaginaţie; care aparţine domeniului ideilor: *dobîndim acces într-o lume ideală, lipsită de contingenţe cu barbaria momentului.* GHEŢIE; *zînele sînt fiinţe ideale;* 2. perfect, desăvîrşit: *Carla şi cu mine am face o pereche ideală.* GHEŢIE; *frumuseţe ideală.* // n. (pl. **idealuri,** (înv.) **ideale**) gradul cel mai înalt al perfecţiunii; scopul suprem al unei activităţi, al unei năzuinţe: *ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este.* EM.; (iron.) *diurna de doi galbeni şi gheşefturile cu moşiile statului sînt idealele vieţii.* EM. [Din lat. *idealis,* fr. *idéal*].

idealísm, (rar) **idealisme** n. 1. concepţie filozofică care reduce existenţa lumii exterioare la conştiinţă: *teoria ştiinţei profesată de această şcoală este un idealism dialectic.* BL.; (p. ext.) *propoziţia ar dobîndi un sens numai în cadrul filosofic al idealismelor de provenienţă platonică.* BL.; **idealism absolut,** idealism care identifică spiritul cu realitatea obiectivă; 2. urmărire dezinteresată a unui ideal: *în mişcările sociale joacă rol şi idealismul, adică dorinţa altruistă de a lucra pentru adevăr.* IBR. [Din lat. *idealismus,* fr. *idéalisme,* germ. *Idealismus*].

idealíst, ~şti, idealistă, ~e a. care aparţine idealismului, referitor la idealism: *aceasta este premisa mărturisită sau tacită a sistemelor idealiste.* BL.; (p. ext.) *toate aceste poezii sînt idealiste, romantice.* IBR. // m., f. 1. adept al idealismului: *după idealişti şi romantici, conştiinţa umană dobîndeşte, datorită artei, aspecte divine.* BL.; (adj.) *marele filosof idealist susţinea că în istorie se realizează potrivit unei anume scheme dialectice.* BL.; 2. persoană însufleţită de un ideal: *atunci visătorii şi idealiştii utopişti au început să nu mai aibă nici un preţ.* IBR.; 3. (p. ext.) persoană lipsită de spirit practic, de simţul realităţii: *vreo duzină de idealişti flămînzeau scriind de zor pentru binele obştesc.* VINEA. [Din lat. *idealistus* şi *idealista,* fr. *idéaliste,* germ. *Idealist*].

idealístic, ~ci, idealistică, ~ce a. 1. care aparţine concepţiei idealiste; de idealism; 2. care aspiră spre un ideal: *face ... o exegeză idealistică a vieţii lui don Quijote.* CĂL.; (adv.) *alţii după el vor încerca a stabili idealistic specificitatea.* CĂL.; 3. (p. ext.) lipsit de simţul realităţii: *trecînd prin criza erotică idealistică, se îndrăgosteşte de Aurel.* CĂL. // adv. din punct de vedere al unei idei urmărite sau al unui ideal: *Gheorghe este idealistic bun, o antitează a lui Păturică.* CĂL. [Din lat. *idealisticus,* germ. *idealistisch,* it. *idealistico*].

idealitáte f. 1. calitatea sau starea de a fi ideal: *pronunţia trebuie să corespundă cu desăvîrşire cu idealitatea fondului.* EM.; 2. ceea ce este ideal, lipsit de materialitate: *literatura ... înfăţişează realitatea şi nu idealitatea.* CĂL.; 3. lipsă de interes; acţiune, faptă dezinteresată: *a pus bazele unui romantism pozitiv, scutit de naive idealităţi.* CĂL. [Din fr. *idéalité,* germ. *Idealität*].

idealizá, idealizez vb. (tr.) 1. a transforma în idee; a da caracter de idee; a lipsi de materie; 2. a atribui însuşiri excepţionale unei realităţi (fiinţă sau lucru): *au ştiut să idealizeze instinctele şi faptele ... omului.* OD.; (fig.) *o panglică albastră îi încingea fruntea, idealizîndu-i privirile blonde.* VINEA; (absol.) *un poet, cu cît e mai mare, cu atît idealizează mai mult.* IBR.; (refl.) *convorbirile eroilor în care se idealizează autorul însuşi sînt de acest detestabil nivel.* CĂL. [Din fr. *idéaliser,* germ. *idealisieren*].

idealizánt, ~ţi, idealizantă, ~e a. care idealizează; (rar) idealizator. [Din fr. *idealisánt*].

idealizárê, idealizări f. 1. acţiunea de a idealiza şi rezultatul ei; atribuire a caracterului de idee; transformare în idee: *procesul de idealizare a zeilor se menţinea în forme şi în limite tipic umane.* BL.; 2. încercare de a atribui unei realităţi însuşiri deosebite: *Alecsandri e un iniţiator al idealizării vieţii săteşti.* CĂL.; 3. transfigurare din perspectiva unui ideal estetic: *Croce combate teoria imitaţiei chiar şi sub forma atenuată că arta ar fi o idealizare.* CĂL. [V. *idealiza*].

idealizát, ~ţi, idealizată, ~e a. prezentat în formă ideală; înfrumuseţat: *scriitorul pierde contactul cu pămîntul şi ne dă o mahala idealizată.* CĂL. [V. *idealiza*].

idealizatór, ~i, idealizatoáre a. (rar) idealizant: *această întreprindere nu sîntem însă deloc de părerea că trebuie să se facă neapărat într-un cadru idealizator.* BL. [*Idealiza* + *-tor*].

idealtíp, idealtipuri n. produs al procesului abstractiv care permite, pornind de la datele istorice şi sociale empirice, realizarea de grupări ale proprietăţilor comune, ale activităţilor, rezultatelor şi concepţiilor umane. [Din germ. *Idealtypus,* it. *idealtipo*].

ideáre f. acţiunea de a idea şi rezultatul ei. [V. *idea*].

ideát, ~ţi, ideată, ~e a. imaginat, conceput (pentru a fi pus în aplicare). [V. *idea*].

ideátic, ~ci, ideatică, ~ce a. referitor la idei; de idei: *faptul acesta, că reconstituie trecutul conform cronicelor, este un scop ideatic.* IBR. [De la *ideaţie*].

ideatív, ~i, ideativă, ~e a. 1. care generează idei: *opinează că omul are acces nestingherit în absolut prin actele ideative.* BL.; 2. ideatic: *e vorba de astă dată de un conţinut ideativ.* BL.; (adv.) *prin ideea de mister, cunoaşterea ... ajunge ideativ în posesia obiectului transcendent.* BL. [Din engl. *ideative*].

ideáţie, ideaţii f. proces de formare a ideilor şi de înlănţuire a lor într-o concepţie: *orice ideaţie metafizică îşi are logica sa.* BL.; (şi: **ideaţiune**). [Din fr. *idéation*].

ideaţionál, ~i, ideaţională, ~e a. (rar) ideatic: *limba este ideaţională; funcţie ideaţională.* [*Ideaţiune* + *-al*].

ideaţiúne f. v. ideaţie.

idée, idei f. 1. produs al activităţii de gîndire; reprezentare în spirit a unei realităţi (materiale sau ideale); noţiune, concept: *ideea adevărului, a frumosului şi a binelui;* **asociaţia ideilor,** v. **asociaţie;** 2. opinie, părere, judecată: *Eliade are ideea neclintită că Ghica este un instrument străin.* CĂL.; *fiecare om are ideile sale;* **a-şi face o idee,** a-şi forma o părere (sumară, generală); **a intra la idei,** a deveni bănuitor, suspicios; **idee fixă,** v. **fix;** 3. cunoştinţă, imagine: *scriitorul e străin de orice idee de artă.* CĂL.; *am oarecare idee;* 4. intenţie, plan, proiect: *Lache are o idee: să şază pe o bancă.* CAR.; 5. ceea ce este ideal, lipsit de realitate; idealitate; (p. ext.) lucru ireal, himeră, iluzie: *Eminescu nu-şi putea realiza aceste aspiraţii pentru trecut decît în fantezie, în idee.* IBR.; *a se hrăni cu idei;* 6. **o idee (de ...),** ceva, o cantitate (redusă): *un băiat de vreo cinci ani ..., cu părul lăsat să crească o idee cam lung.* GHEŢIE; *e cu o idee mai mare.* [Din lat., gr. *idea*].

ídem (prescurtat: *id*) adv. de asemenea, tot aşa; acelaşi; (fig.) *cu capul gol şi cu punga idem.* EM. [Cuv. lat.].

idempoténţă f. (mat.) proprietate a elementelor unei mulţimi avînd o operaţie binară, astfel încît prin compunerea cu ele să rămînă neschimbate. [Din fr. *idempotence*].

idéntic, ~ci, identică, ~ce a. întocmai, aidoma, exact la fel cu altul: *cîteşitrele puterile dau Porţii un sfat identic.* GHICA; (adv.) *luna nu este descrisă identic de toţi scriitorii.* IBR. [Din fr. *identique,* lat. *identicus*].

identifică, identífic vb. 1. (tr.) a stabili identitatea unei persoane sau a unui lucru; a determina, a hotărî: *paternitatea teoriei e greu de identificat.* BL.; 2. (tr.) a considera ca fiind identice, la fel, acelaşi lucru: *Iacob Grimm identificase pe geţi cu goţii.* CĂL.; (refl. pas.) *biserica s-a identificat totdeauna cu năzuinţa de a dogmatiza.* BL.; 3. (refl.) a se transpune într-o situaţie; a acţiona la fel cu altcineva: *nu s-a identificat cu poporul şi mişcările ţării.* IBR.; *autorul trebuie să se identifice cu personajul pe care îl reprezintă.* [Din lat. *identificare,* fr. *identifier*].

identificábil, ~i, identificabilă, ~e a. care poate fi identificat, recunoscut: *ne găsim aici în faţa unui motiv filosofic identificabil în diverse sisteme.* BL. [Din it. *identificabile*; cf. fr. *identifiable*].

identificáre, identificări f. 1. acţiunea de a (se) identifica şi rezultatul ei; stabilire a identităţii: *drama nu e destul de aparentă şi identificarea atitudinilor devine deficilă.* CĂL.; 2. transpunere în situaţia altuia; însuşire a felului de a fi al altuia. [V. *identifica*].

identificát, ~ţi, identificată, ~e a. cu identitatea stabilită; recunoscut. [V. *identifica*].

identificăţie, identificaţii f. (med.) proces psihic prin care o persoană se confundă cu o altă persoană. [Din fr. *identification*].

identitáte, identităţi f. 1. faptul de a avea trăsături proprii, de a fi identic cu sine: *oare se petrecuse ceva cu mine, îmi pierdusem forma, identitatea, devenisem irecognoscibil?* GHEŢIE; 2. asemănare foarte mare; similitudine: *rima este identitatea de sunete de la sfîrşitul a două versuri.* IBR.; 3. ansamblu de date prin care se poate identifica o persoană: *vă trebuiesc neapărat hîrtiile dv. de identitate.* CAR.; *certificat de identitate;* **a-şi declina identitatea,** v. **declina**; 4. (mat.) egalitate între două expresii algebrice, care se menţine pentru orice valori ale literelor. [Din lat. *identitas, -atis,* fr. *identité,* germ. *Identität*].

ideo- element de compunere cu sensul „(referitor la) idee", „de idei". [Din fr. *idéo-,* it. *ideo-*].

ideocraţie f. (rar) dominaţie a ideilor, preferinţă pentru discuţiile abstracte: *această ideocraţie, această domnie a unor abstracţiuni fără realitate.* EM. [De la *idee* (după *aristocraţie, democraţie*)].

ideogeníe, ideogenii f. (rar) formare a ideilor. [Din fr. *idéogénie*].

ideográfic, ~ci, ideografică, ~ce a. referitor la ideografie, care este scris cu ideograme: *scrierea chinezilor este ideografică.* [Din fr. *idéographique*].

ideográfie f. scriere cu ajutorul ideogramelor. [Din fr. *idéographie*].

ideográmă, ideograme f. semn grafic care reprezintă un cuvînt sau o idee: *scrierea chineză foloseşte ideogramele.* [Din fr. *idéogramme*].

ideológ, ideologi m. persoană care formulează, teoretizează şi reprezintă ideologia unui grup social, unui regim, unei epoci etc.: *ideologul francez găseşte că aceste postulate sînt o expresie a bunului simţ.* BL. [Din fr. *idéologue,* germ. *Ideologe*].

ideológic, ~ci, ideologică, ~ce a. care ţine de ideologie, care exprimă o ideologie, referitor la ideologie: *a ştiut ... să se dedice unui scop cultural, fără a pune îngrădiri ideologice.* CĂL.; (adv.) *nu au avut putinţa de a străbate ideologic materialul.* CĂL. [Din fr. *idéologique,* germ. *ideologisch*].

ideológicéşte adv. din punct de vedere ideologic: *rămînea totuşi ideologiceşte un antirus şi un antisemit.* CĂL. [*Ideologic* + *-eşte*].

ideologíe, ideologii f. 1. (înv.) ştiinţă despre originea şi formarea ideilor; 2. sistem de idei, teorii şi noţiuni pe care se sprijină o concepţie socială, politică, juridică etc.: *îşi formaseră ideologia ţinînd ison reformismului iosefin.* BL. [Din fr. *idéologie,* germ. *Ideologie*].

ideologizá, ideologizez vb. (tr.) a introduce ideologia (politică) în domenii care nu-i sînt specifice; a interpreta faptele, a evalua evenimentele din perspectiva unei ideologii (politice). [*Ideologie* + *-iza*].

ideologizáre, ideologizări f. faptul de a ideologiza. [V. *ideologiza*].

ideologizát, ~ţi, ideologizată, ~e a. care a fost supus ideologizării. [V. *ideologiza*].

id est (prescurtat: *i.e.*) acesta este, înseamnă. [Cuv. lat.].

idiclíu m. v. **edecliu.**

idié f. v. **hedie.**

idílă, idile f. 1. poezie lirică care prezintă în manieră idealizată viaţa de la ţară: *încă n-am găsit un păstor ca în idile.* ALEX.; 2. dragoste trecătoare (între persoane tinere): *o idilă dulce ... se urzea sub ochii lui.* VLAH. [Din fr. *idylle,* germ. *Idylle*].

idílic, ~ci, idilică, ~ce a. 1. care este propriu idilei; de idilă: *autorul reconstruieşte în ton idilic acea vîrstă a exuberanţei.* CĂL.; (subst. n.) *lirismului înfiorat îi face loc un idilic voios, o excitare a simţurilor.* CĂL.; 2. prielnic, liniştit, tihnit: *sîntem într-o eră idilică, de o fericire mitică.* CĂL.; 3. care trăieşte (liniştit) în mediul cîmpenesc: *ţăranul de la Dunăre e mai idilic şi epicurean.* CĂL.; 4. care scrie idile, poezii ce idealizează viaţa de la ţară: *acesta evoluează din poet eminescian în poet idilic.* IBR. [Din fr. *idyllique,* germ. *idyllisch*].

idilísm n. 1. caracterul a ceea ce este (prezentat) idilic; 2. caracter romanţios, dulceag, sentimental al unei opere de artă; 3. preferinţă, predispoziţie pentru elemente idilice. [*Idilă* + *-ism*].

idilizá, idilizez vb. (tr.) a prezenta ceva în mod idilic (ca fiind mai bun decît este): *aşa cum Delavrancea euforiza mahalaua, Coşbuc idilizează satul.* CĂL. [*Idilă* + *-iza*; cf. germ. *idyllisieren*].

idilizáre, idilizări f. acţiunea de a idiliza şi rezultatul ei. [V. *idiliza*].

idilizát, ~ţi, idilizată, ~e a. prezentat idilic, înfrumuseţat. [V. *idiliza*].

idioblást, idioblaste n. (biol.) celulă vegetală fără clorofilă, care apare printre celule de alt tip. [Din fr. *idioblaste*].

idiocromátic, ~ci, idiocromatică, ~ce a. (geol.) care prezintă idiocromatism. [Din fr. *idiochromatique,* germ. *idiochromatisch*].

idiocromatísm n. proprietate a unor minerale de a avea o culoare caracteristică. [Din fr. *idiochromatisme*].

idioglosíe, idioglosii f. (med.) tulburare de vorbire manifestată prin substituirea cuvintelor prin sunete fără sens. [Din fr. *idioglossie*].

idiográmă, idiograme f. (biol.) reprezentare grafică a morfologiei cromozomilor unui individ. [Din fr. *idiogramme,* engl. *idiogram*].

idioléct, idiolecte n. (lingv.) ansamblu al particularităţilor verbale ale unui vorbitor. [Din engl. *idiolect*].

idioléctic, ~ci, idiolectică, ~ce a. care aparţine unui idiolect, referitor la idiolect. [*Idiolect* + *-ic*].

idióm, idiomuri n. 1. dialect sau grai: *idiomele locale.* OD.; 2. limbă: *acest idiom e lesne de înţeles.* AL.; *idiomurile romanice;* (p. ext.) *are înainte ca exemplu dialectul toscan, ... devenit idioma clasică a Italiei.* CĂL.; 3. (rar) idiotism: *cum vrei ... să poată înţelege şi gusta idiomele limbii noastre?* GHICA; (şi: (înv.) **idiomă**). [Din fr. *idiome,* lat., gr. *idioma*].

idiomáta n. pl. (grecism) obiceiuri, trăsături (proprii): *între celelalte idiomata, adecă alsăuiri ce are luna, are şi aceasta.* ANTIM. [Din gr. mod. *idiomáta* (pl. de la *idióma*)].

idiomátic, ~ci, idiomatică, ~ce a. care aparţine unui idiom, referitor la idiom: *o mulţime de cuvinte şi forme idiomatice ... fac cartea preţioasă şi din punct de vedere lexical.* EM.; **expresie** (sau **construcţie**) **idiomatică,** idiotism. [Din fr. *idiomatique*].

idiomaticitáte f. caracterul de a fi expresie idiomatică, idiotism: *idiomaticitatea unei îmbinări sintactice.* [*Idiomatic* + *-itate*].

idiomatísm, idiomatisme n. (lingv.) particularitate proprie unei limbi, unui idiom. [Din fr. *idiomatisme,* it. *idiomatismo*].

idiómă f. v. **idiom.**

idiomórf, ~i, idiomorfă, ~e a. (geol.) care prezintă forme cristalografice specifice: *rocă idiomorfă; mineral idiomorf.* [Din fr. *idiomorphe*].

idiomorfísm n. (geol.) proprietate a unui mineral de a fi delimitat de forme cristalografice plane. [*Idiomorf* + *-ism*].

idiopátic, ~ci, idiopatică, ~ce a. care ţine de idiopatie, referitor la idiopatie. [Din fr. *idiopathique*].

idiopatíe, idiopatii f. boală independentă de alte afecţiuni ale organismului. [Din fr. *idiopathie*].

idioplăsmă, idioplasme f. (biol.) material genetic existent în celulele germinative. [Din fr. *idioplasme,* engl. *idioplasm*].

idiosincrasíe, idiosincrasii f. 1. intoleranţă sau sensibilitate faţă de anumite medicamente, alimente, mirosuri etc.; 2. (p. ext.) aversiune faţă de ceva sau faţă de cineva: *a trece peste idiosincrasiele individuale.* HASD. [Din fr. *idiosyncrasie*].

idiostíl, idiostiluri n. (lingv.) stil individual. [Din fr. *idiostyle*].

idiót, ~ţi, idioată, ~e a. 1. (şi subst.) care este lipsit de inteligenţă (suferind de debilitate mintală): *ce mare idiot!* ALEX.; *m-a făcut idiot az-dimineaţă.* CAR.; 2. care exprimă, manifestă stupiditate, neghiobie: *mînia lui ... idioată era atît de ridiculă.* DELAVR.; *vorbă idioată.* [Din fr. *idiot,* germ. *Idiot*].

idiotíp, idiotipuri n. (biol.) 1. totalitate a materialului genetic dintr-o celulă; 2. genotip. [Din engl. *idiotipe*].

idiotísm, idiotisme n. expresie sau construcţie caracteristică unei limbi (care nu poate fi tradusă decît prin parafrazare): *idiotismele unei limbi.* MAIOR.; *în cuvinte, ... în construcţii speciale, în idiotisme, în sintaxă etc. ... e depozitat sufletul unui popor.* IBR. [Din fr. *idiotisme,* germ. *Idiotismus*].

idiotizá, idiotizez vb. (tr. şi refl.) a (se) tîmpi, a (se) imbeciliza. [Din fr. *idiotiser*].

idiotizáre, idiotizări f. faptul de a (se) idiotiza. [V. *idiotiza*].

idiotrófic, ~ci, idiotrofică, ~ce a. (biol.) caracterizat prin idiotrofism. [Din fr. *idiotrophique*].

idiotrofísm n. proprietate a unor organisme de a-şi asigura propria nutriţie. [Din fr. *idiotrophisme*].

idioţénie, idioţenii f. 1. lipsă totală de inteligenţă şi de bun-simţ; idioţie; 2. (p. ext.) atitudine, faptă sau vorbă prostească. [*Idiot* + *-enie*].

idioţí, idioţesc vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni idiot; (p. ext.) a (se) prosti: *părea că se idioţise de tot.* AG.; *idioţit de frică, ... Dimitrie fu scos din ascunzătoarea sa.* GHEŢIE. [*Idiot* + *-i*].

idioţíe, idioţii f. 1. deficienţă mintală caracterizată prin absenţa funcţiilor psihice; 2. idioţenie: *eşti zăpăcit pînă în starea asta de idioţie.* CAR.; 3. (fam.) faptă, vorbă, atitudine etc. prostească; prostie, idioţenie: *tot timpul am citit un roman poliţist, o idioţie complicată.* SAD. [Din fr. *idiotie*, germ. *Idiotie*].

idiş n. idiom german, cuprinzînd şi elemente din alte limbi, vorbit de unele populaţii de evrei: *avînd ca patrie comunităţile şi ca mijloc de expresie idişul.* CĂL. [Din germ. *jüdisch*].

ído n. limbă artificială creată prin simplificarea limbii esperanto. [Din fr. *ido*].

ídol, idoli m. 1. statuie, imagine reprezentînd o zeitate într-o religie politeistă: *închinător la idoli.* BIBLIA; *să răsipească întunerecul închinăciunei de idoli.* ANTIM; 2. (fig.) obiect al unei pasiuni intense: *pentr-o inimă fecioară mîndru idol ţi-ai ales.* EM.; *banul este idolul avarului; el este idolul părinţilor săi;* 3. (pop.) demon, diavol: *vino de mă scapă pe mine de idolul ăsta de vrăjmaş.* ISP. [Din sl. *idolŭ*, gr. mod. *eidólon*].

idoláş, idolaşi m. diminutiv al lui idol; statuie mică: *se întîlnesc şi mici idolaşi informi, lucraţi în lut or în bronz.* OD. [*Idol* + *-aş*].

idolatrá, idolatrez vb. (înv.; tr.) 1. a se închina la idoli, la zei; 2. (fig.) a iubi cu pasiune; a idolatriza: *te ador, te idolatrez, sînt nebun.* CAR. [Din fr. *idolâtrer*].

idolátric, ~ci, idolatrică, ~ce a. care are caracter de idolatrie. [Din fr. *idolâtrique*].

idolatríe f. 1. adorare a idolilor, cult al idolilor: *vrea să-i tragă la idolatrie.* CANT.; (p. ext.) *detest... aplecarea multor conaţionali de-ai noştri spre fetişism şi idolatrie.* CF.; 2. (fig.) iubire exagerată, adoraţie. [Din fr. *idolâtrie*, lat. *idolatria*].

idolatrizá, idolatrizez vb. (tr.) a adora, a slăvi ca pe un idol; a iubi cu pasiune (şi în mod exagerat). [*Idolatru* + *-iza*; cf. fr. *idolâtrer*].

idolatrizáre, idolatrizări f. faptul de a idolatriza. [V. *idolatriza*].

idolátru, ~i, idolatră, ~e a. şi m., f. 1. (persoană) care se închină la idoli; 2. (fig.) (persoană) care adoră, iubeşte cu pasiune pe cineva sau ceva. [Din fr. *idolâtre*].

idolésc, ~şti, idoleáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine idolilor, referitor la idoli; închinat, dedicat idolilor: *coborîră şi răsturnară vetrile idoleşti.* DOS.; *Ierusalimul s-au pîngărit în pustieciunea jărtvelor idoleşti.* DOS. [*Idol* + *-esc*].

idolíţă, idoliţe f. (rar) zeiţă, divinitate păgînă feminină: *cînd a ridicat ochii ... a văzut o idoliţă zîmbîndu-i.* SAD. [*Idol* + *-iţă*].

idolniciár, ~i, idolniciară, ~e a. şi m., f. (înv.) (persoană) care se închină la idoli; idolatru: *răbdînd multe năpăşti de la idolnicearii împăraţi.* DOS. [*Idolniţă* + *-ar*].

idólniţă, idolniţe f. (înv.) templu pentru idoli: *ocărîră svînta şi adevărata lui Dumnezău beserecă, făcîndu-o idolniţă.* DOS. [Din sl. *idolĭnica*].

idololátru, idololatri m. (înv.) persoană care se închină la idoli; idolatru: *înduplecîndu-să supt năvala împresurăturii idololatrilor, rămasără aceştia numai.* DOS. [Din gr. mod. *idololâtris*, sl. *idololatrŭ*].

idoloslujítel, idoloslujiteli m. (înv.) închinător (sau preot) la idoli: *fu omorît de idoloslujiteli, ucis, împroşcat cu leamne şi cu pietri.* DOS. [Din sl. *idoloslužitelĭ*].

idoloslujitór, idoloslujitori m. (înv.) închinător la idoli; idolatru: *deaseră sfîrşit că-i omorîră idoloslujitorii şi-şi deaseră lui Dumnădzău sufletele.* DOS. [*Idol* + *slujitor;* cf. sl. *idoloslužitelĭ*].

idoneísm n. curent filozofic raţional contemporan care concepe filozofia într-un permanent dialog cu experienţa. [Din fr. *idonéisme*].

idoneitáte f. (livr.) calitatea a ceea ce este idoneu; adecvare, convenabilitate. [Din it. *idoneità*].

idonéu, ~i, idonee a. (livr.) care are calităţile cerute pentru ceva; potrivit, adecvat, convenabil. [Din lat. *idoneus*, it. *idoneo*].

idós a. v. **hidos.**

ídră f. v. **hidră.**

idropicésc a. v. **hidropicesc.**

idropicós a. şi m., f. v. **hidropicos.**

idropizíe f. v. **hidropizie.**

íe[1], ii f. bluză femeiască caracteristică portului naţional românesc, ornamentată cu fluturi, cusături etc.: *iese mîndra la portiţă, numa-n ie şi cretinţă.* POP. [Lat. *(vestis) linea*].

íe[2], ii f. (înv. şi pop.) parte laterală şi inferioară a corpului unor animale, reprezentată de o îndoitură a pielii: *vîna iilor.* [Lat. *ilia*].

ied, iezi m. pui (de sex bărbătesc) al caprei sau al căprioarei: *Capra cu trei iezi.* CR. [Lat. *haedus*].

iedéc n. v. **edec.**

iéderă, iedere f. plantă agăţătoare decorativă, cu frunze verzi strălucitoare şi cu flori galbene-verzui (*Hedera helix*): *zidurile vecine, îmbrăcate în iederă, închideau vederea.* TUD.; **iederă-albă**, arbust cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori albe-gălbui, dispuse în capitule (*Daphne blagayana*). [Lat. *hedera*].

iedúţ, ieduţi m. diminutiv al lui ied: *ascultai cu ochii pe jumătate închişi povestea cu ieduţii.* SAD. [*Ied* + *-uţ*].

iéften a. v. **ieftin.**

iéftin, ~i, ieftină, ~e a. 1. care are un preţ mic, care nu costă mult: *perdelile ieftine de stambă de la geamuri nu se clintiră.* GHEŢIE; **a fi scump la tărîţe şi ieftin la făină,** v. **scump**; (adv.) *poţi căpăta uşor şi ieftin voia de a vîna.* NEGR.; *a vinde, a cumpăra ieftin;* **a scăpa ieftin,** a scăpa uşor, fără neplăceri (prea mari): *nu-i venea să creadă că a scăpat atît de ieftin.* PETR.; 2. (fig.) comun, banal; trivial: *minunată judecată, dar ieftină scuză!* CAR.; *a dominat festivismul siropos şi spectacolele mediatice ieftine.* CF.; *glumă ieftină;* 3. (înv.) îndurător, milostiv; darnic; (şi: (reg.) **ieften**). [Din gr. mod. *efthinós*].

ieftinătáte, ieftinătăţi f. (rar) 1. calitatea de a fi ieftin; situaţie caracterizată prin preţuri mici: *ieftinătatea vinului în Ţara Românească.* EM.; 2. (înv.) îndurare, dărnicie: *cunoscuţi, ... Doamne, ieftinătăţile.* DOS.; *pentru a ta ieftinătate să mă curăţăşti de păcate.* DOS.; 3. (înv.) milă; abundenţă, belşug: *şi făcu pămîntul întru cei 7 ani de ieftinătate snopi.* BIBLIA; 4. (fig.) lipsă de originalitate, de valoare; caracter comun, banal: *cîte o imagine, din cînd în cînd, e fericită, dar multe sînt de o intolerabilă ieftinătate.* CĂL. [*Ieftin* + *-ătate*].

ieftineáţă, ieftineţe f. (înv.) îndurare; dărnicie: *greşala mea cea de tinereţe uită-o, Doamne,-n eftineaţe şi cu a ta milă ţ-ad-aminte.* DOS. [*Ieftin* + *-eaţă*].

ieftiní, ieftinesc vb. 1. (tr.) a reduce costul, preţul; a vinde cu un preţ mai mic decît înainte; 2. (refl.) a deveni mai ieftin: *după demobilizare, toţi se aşteptau ca mărfurile să se ieftinească.* GHEŢIE. [*Ieftin* + *-i*].

ieftiníre, ieftiniri f. faptul de a (se) ieftini. [V. *ieftini*].

ieftinít, ~ţi, ieftinită, ~e a. cu preţul redus; ieftin: *mărfuri ieftinite.* [V. *ieftini*].

ieftiór, ~i, ieftioáră, ~e a. (pop.) relativ ieftin. [*Ieftin* + *-ior*].

ielcován, ielcovani m. (reg.; ornit.) pescăruş (*Alcedo atthis hispida*): *lungi caice de-o formă sprintioară se-ntrec cu ielcovanii.* AL. [Din turc. *yelkovan*].

iéle f. pl. 1. zîne rele în mitologia populară românească: *atunci trecură ielele de mîini în horă prinse.* BOL.; *ielele i-au luat gura şi picioarele.* CR.; **(ca) luat de iele,** a) val-vîrtej; b) paralizat; 2. (bot.) **coarda-ielelor,** silnic (*Glechoma hederaceum*). [De la *ele* (pl. f. al lui *el*)].

ienibahár m. 1. plantă exotică care produce fructe mici aromate, întrebuinţate drept condiment (*Myrthus pimenta*); 2. fructele acestei plante: *ienibahar şi alte mirodenii.* FIL.; (şi: (pop.) **enibahar**). [Din turc. *yeni bahar*].

ienicér, ieniceri m. soldat din corpul de elită al vechilor infanterii turceşti (provenit din copiii turciţi ai populaţiilor creştine): *da toată vina ienicerilor că n-au vrut să stea la războiu.* COSTIN; *ieniceri, copii de suflet ai lui Alah.* EM.; 2. (fig.) tîlhar: *vrea să zică eşti comunist, ienicer.* AL.; (şi: (înv.) **ianicer, inicer**). [Din turc. *yeniçeri* „oaste nouă"].

ienicerésc, ~şti, ienicereáscă, ~eşti a. care aparţine ienicerilor, referitor la ieniceri: *de stropuri ienicereşti şi de sîngiuiri păgîneşti.* POP.; (şi: **ianiceresc**). [*Ienicer* + *-esc*].

ieniceríme f. (rar) armata ienicerilor, mulţime de ieniceri; (şi: **ianicerime**). [*Ienicer* + *-ime*].

ienicerísm n. (înv.; rar) domnie, stăpînire a turcilor (şi a celor aliaţi cu ei); trăsătură caracteristică a acestei domnii: *am schimbat şi ideile cele vechi ale fanariotismului şi ale ianicerismului.* HEL. (şi: **ianicerism**). [*Ienicer* + *-ism*].

ienúpăr, ienuperi m. arbust din familia coniferelor, cu frunzele totdeauna verzi, în formă de ace, care creşte în zonele montane pietroase (*Juniperus communis*): *jnepi şi ienuperi acoperă înălţimile.* CĂL. [Lat. *juniperus*].

ienúpără, ienupere f. fructul ienupărului, de forma unei bobiţe, întrebuinţat în industria farmaceutică şi la prepararea unei băuturi alcoolice: *pui inipere, izmă-creaţă, anghelică şi coji de portocale.* HOGAŞ; (şi: (reg.) **iniperă**). [De la *ienupăr*].

iepurăr, iepurari m. pasăre răpitoare, înrudită cu vulturul, care se hrăneşte mai ales cu iepuri (*Aquila chrysaetos*). [*Iepure* + *-ar*].

iepurăriţă, iepurariţe f. (pop.) tumoră osoasă care se formează la articulaţia membrului posterior al calului. [*Iepure* + *-ariţă*].

iepuráş, iepuraşi m. 1. diminutiv al lui iepure; pui de iepure: *iepuraşu-n trei picioare saltă, fuge uşurel.* AL.; *iepuraşu-i bucuros, că nu tună fioros.* VIERU; 2. muşchi de pe spate la animale (mai ales la porc). [*Iepure* + *-aş*].

iépure, iepuri m. 1. mamifer rozător cu urechile lungi şi cu picioarele de dinapoi mai lungi decît cele dinainte (*Lepus europaeus*): *atunci iepurele sare, şi dracul după el.* CR.; (fig.) *vîntul goneşte pe văi galbenul iepure al spicului.* VIERU; **iepure-de-casă,** mamifer domestic crescut pentru carnea şi blana lui (*Lepus cuniculus*); **buză de iepure,** v. **buză**; (pop.) **brînză-de-iepure,** v. **brînză**; 2. pacemaker; 3. (compuse) **umbra-iepurelui,** plantă erbacee cu tulpina înaltă şi cu flori galbene-verzui (*Asparagus collinus*); **osul-iepurelui,** plantă erbacee cu miros greu şi cu flori trandafirii (*Ononis spinosa*); 4. (reg.) fiecare dintre cei doi muşchi de lîngă şira spinării la porc. [Lat. *lepus, -oris*].

iepurésc, ~şti, iepureáscă, ~eşti a. referitor la iepure, de iepure. [*Iepure* + *-esc*].

iepurésţe adv. 1. ca iepurii; (p. ext.) cu frică, cu prudenţă: *boierii vicleni stînd iepureşte pe două hotare.* SAD.; **a dormi iepureşte,** a dormi foarte uşor: *dar tu să ştii că eu dorm iepureşte.* CR.; *dorm iepureşte şi-mi pare că nu mai vin zorii.* VIERU; 2. repede: *eu fuga iepureşte prin cînepă.* CR. [*Iepure* + *-eşte*].

iepuroáică, iepuroaice f. femela iepurelui: *iepuroaicele îşi spălau mustăţile.* DELAVR. [*Iepure* + *-oaică*].

iepurói, iepuroi m. 1. iepure mascul; 2. augmentativ al lui iepure; iepure mare: *am căptuşit nişte iepuroi.* CR. [*Iepure* + *-oi*].

iepuşoáră, iepuşoare f. diminutiv al lui iapă: *numai s-adăp iepuşoarele aceste.* CR. [*Iapă* + *-uşoară*].

ier, ieruri n. numele a două litere din alfabetul chirilic; vocală scurtă notată cu această literă: *ierul mic şi ierul mare.* [Din sl. *jerŭ*].

ierárh, ierarhi m. arhiereu, şef bisericesc: *să mai încredinţeze cîrma arhipăstorească la străini ierarhi.* NEGR.; **Sfinţii Trei Ierarhi,** sărbătoare creştină celebrată la 30 ianuarie. [Din bulg. *ierarh*].

ierárhic, ~ci, ierarhică, ~ce a. care aparţine ierarhiei, conform ierarhiei: *se constată ... o integrare a oamenilor într-o ordine ierarhică.* BL.; *se pusese bine cu toţi şefii ierarhici.* VINEA. [Din fr. *hiérarchique*].

ierarhíe, ierarhii f. ordine de subordonare a rangurilor, demnităţilor, gradelor, funcţiilor etc. inferioare faţă de cele superioare: *înfiinţează o ierarhie bisericească şi politică.* NEGR. [Din fr. *hiérarchie*].

ierarhizá, ierarhizez vb. (tr.) a aşeza în ordine ierarhică; a stabili o ierarhie. [Din fr. *hiérarchiser*].

ierarhizáre, ierarhizări f. acţiunea de a ierarhiza şi rezultatul ei: *în perspectiva noastră metafizică socotim inadmisibilă o asemenea ierarhizare.* BL. [V. *ierarhiza*].

ierarhizát, ~ţi, ierarhizată, ~e a. **1.** organizat pe baza unor relaţii de subordonare; **2.** structurat în ordinea importanţei. [V. *ierarhiza*].

ierbár[1], ierbare n. primul dintre cele patru compartimente ale stomacului rumegătoarelor. [*Iarbă* + *-ar*].

ierbár[2], ierbare n. colecţie de plante mici, de frunze sau de flori presate; catalog special pentru păstrarea acestei colecţii: *Grandea se distingea la alcătuirea ierbarelor.* CĂL.; (fig.) *istoria metafizicii este un vast herbar de concepţii.* BL.; (şi: (rar) **herbar**). [Cf. fr. *herbier*].

ierbălúţă, ierbăluţe f. plantă erbacee cu frunze ascuţite şi aspre şi cu flori violete dispuse în mici spice (*Phalaris arundinacea*). [*Iarbă* + *-ăluţă*].

ierbăríe, ierbării f. **1.** ierburi, bălării; **2.** (înv.) provizie de praf de puşcă; depozit de praf de puşcă: *opun o rezistenţă vitejească şi sar în aer prin explozia ierbăriei.* CĂL. [*Iarbă* + *-ărie*].

ierbărít n. (înv.) impozit pentru păşunatul animalelor: *pentru ierbăritul de vită mare 7 sfanţi.* EM. [*Iarbă* + *-ărit*].

ierbós, ~şi, ierboásă, ~e a. **1.** acoperit cu iarbă deasă: *cîmp ierbos;* **2.** erbacee: *plantă ierboasă;* (p. ext.) *era o tulpină ierboasă, plină de boboci galbeni.* GAL. [Lat. *herbosus*].

ierbulíţă, ierbuliţe f. diminutiv al lui iarbă; ierbuşcă, ierbuţă: *să văd norii fulgerînd, ierbuliţa-n şesuri dînd.* POP. [*Iarbă* + *-uliţă*].

ierbúşcă, ierbuşte f. ierbuliţă: *roibul eliberat ... s-a întors în trap spre ierbuşca lui.* SAD. [*Iarbă* + *-uşcă*].

ierbúţă, ierbuţe f. ierbuliţă: *veni şi primăvara, înverzi şi ierbuţa.* POP. [*Iarbă* + *-uţă*].

ieremiádă, ieremiade f. (livr.) plîngere, tînguire, lamentare (fără sfîrşit): *cum curge profeţia unei ieremiade.* EM. [Din fr. *jérémiade*].

ieréu, ierei m. (înv.) preot: *s-au arătat credincios iereu.* DOS. [Din sl. *jereĭ*].

ieri adv. **1.** în ziua care precedă imediat pe aceea de azi: *nu uita de ce am vorbit ieri!* GHEŢIE; (subst.) *din ziua veşnicului ieri trăieşte azi ce moare.* EM.; **2.** în trecutul apropiat, la o dată recentă, altădată; cîndva, pînă acum: *curentele politice şi literare de ieri dispar sau iau o nouă direcţie.* IBR.; **de ieri, de alaltăieri** (sau **de azi, de ieri**), de puţină vreme, de curînd, de dată recentă: *nu-s harabagiu de ieri, de alaltăieri.* CR.; **mai ieri (-alaltăieri),** de puţină vreme: *a trăit pînă mai ieri.* CAR.; *parcă a fost mai ieri;* **ca ieri (-alaltăieri),** v. **ca; a căuta ziua de ieri,** a căuta ceea ce nu există (şi nu se poate găsi). // m. trecut (nobil, glorios): *cu aur e uşor să-ţi născocească un ieri.* CĂL. [Lat. *heri*].

iériţă f. (reg.) specie de grîu de primăvară; (şi: **iriţă**). [Din sb., rus. *jarica*].

ierlíu, ~ii, ierlie, ~ii a. indigen, localnic, pămîntean. [Din turc. *yerli*].

iernă, iernez vb. **1.** (intr.) a-şi petrece iarna undeva: *vei ierna sus în munticel.* BOL.; **2.** (tr.) a adăposti (şi a hrăni) în timpul iernii: *a ierna oile.* [Lat. *hibernare*].

iernáre, iernări f. faptul de a ierna; iernat. [V. *ierna*].

iernát n. faptul de a ierna; adăpostire în timpul iernii: *este o pricină cu nişte oi, care au trecut la iernat astă-toamnă.* SAD. [V. *ierna*].

iernátec a. v. **iernatic.**

iernatíc, ~ci, iernatică, ~ce a. de iarnă, caracteristic iernii: *trece-un cîrd de corbi iernateci.* AL.; (fig.) *civilizaţia ar reprezenta faza iernatică a unei culturi, adică ultima bătrîneţe.* BL.; **mere iernatice,** varietate de mere care se pot păstra în timpul iernii. // n. **1.** adăpostire pe timpul iernii (a oştilor, a animalelor): *ostaşii veniseră la iernatic în Moldavia.* NEGR.; **2.** (concr.) adăpost pentru oi în timpul iernii: *behăie ca oile în iernatic.* TUD.; **3.** (pop.) hrană, nutreţ pentru animale în timpul iernii: *stogurile de fîn pentru iernatic erau clădite.* SAD.; **4.** loc de adăpost pentru nave în timpul iernii; (şi: **iernatec**). [*Iarnă* + *-atic*].

iernátor, iernătoare n. bazin în care se ţin în timpul iernii peştii scoşi din heleşteie. [*Ierna* + *-tor*].

ierodiácon, ierodiaconi m. călugăr cu funcţie de diacon: *feace pe Xena ierodiacon.* DOS.; *ierodiaconul şade în Cetatea Albă două săptămîni.* EM. [Din sl. *ijerodijakonŭ*].

ierofánt m. v. **hierofant.**

ieroglífă f. v. **hieroglifă.**

ieroglífic a. v. **hieroglific.**

ieromonáh, ieromonahi m. călugăr cu funcţie de preot: *pomeneşte ... pe monahi şi ieromonahi.* CR. [Din sl. *ijeromonahŭ*].

iertă, iert vb. **1.** (înv.; tr.) a scuti de o pedeapsă, a acorda libertate (unui condamnat): *robii şi-au ertat.* DOS.; **2.** (tr.) a trece cu vederea (o greşeală, o vină, un păcat): *veţi erta pre oameni de greşealele lor.* VARL.; (intr.) *adă-ţi aminte de zisa scripturei şi iartă greşiţilor tăi.* NEGR.; **l-a iertat Dumnezeu,** a murit; **Dumnezeu să-l ierte!,** se spune despre un mort; **Doamne iartă-mă,** să mi se treacă cu vederea vorba necuviincioasă: *bine-ar fi, Doamne iartă-mă, ca feţele bisericeşti să fie mai altfel!* CR.; **3.** (înv.; tr.) a scuti, a scăpa, a dispensa (de o îndatorire, de o obligaţie): *cerşu, dar nu altă, fără numai să-l ierte de la voinicie.* DOS.; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a permite, a îngădui: *de-m-ar ierta vremea să pot veni.* CR.; (fig.) *ar vrea să fugă, dar inima n-o iartă.* AL.; **5.** (tr.) a scuza: *iartă-mă!;* **6.** (înv. şi pop.; refl.) a se împăca: *ei se ceartă, ei se iartă.* POP. [Lat. *libertare*].

iertáre, iertări f. **1.** aţiunea de a ierta şi rezultatul ei: *să se tocmească cu sfintele mănăstiri şi schituri pentru iertarea păcatelor şi lungirea vieţii.* SAD.; **2.** rugăciune pentru salvarea sufletelor celor morţi: *te-i face monah şi mi-i ceti pomenirile şi iertarea înaintea împărăţiei de sus.* SAD.; **3.** atitudine binevoitoare, absolvire de greşeală; îngăduinţă: *sîntem speriaţi de o justiţie musulmană în care n-a intrat un grăunte de iertare şi de omenie.* CĂL.; **4.** (cu valoare de interjecţie) scuză-mă!; **5.** scuză: *îţi cer o mie de iertări.* NEGR. [V. *ierta*].

iertát, ~ţi, iertată, ~e a. **1.** graţiat, scutit de o pedeapsă; (subst.) *iertatul zise: Doamne, îndurare!* AL.; **2.** permis, îngăduit: *e lucru iertat.* [V. *ierta*].

iertăciúne, iertăciuni f. **1.** (înv.) absolvire, iertare; scuză: *căzu la picioarele svîntului, de-şi cerea iertăciune.* VARL.; *a sfîrşit prin închinăciuni, plecăciuni şi prin cereri de iertăciuni.* CAR.; **2.** (rar) permisiune, îngăduinţă: *îşi ceru iertăciune a nu primi.* BĂLC.; **3.** (pop.) moment în ritualul de nuntă în care mirii cer binecuvîntarea părinţilor: *în timpul iertăciunei mirele şi mireasa plîng.* MAT. [*Ierta* + *-ciune*].

iertătór, ~i, iertătoáre a. care iartă (uşor): *aruncă un ochi iertător asupra desfrînării.* CĂL. [*Ierta* + *-tor*].

ierúncă, ierunci f. pasăre cu penele ruginii, cu un moţ pe cap şi cu un cerc roşu în jurul ochilor, vînată pentru carne (*Tetrates bonasia*): *lupanii se desprindeau ... la cuiburi de găini sălbatice şi la ierunci.* SAD. [Cf. sl. *jarenbĭ*].

iésle, iesle f. jgheab de scînduri în care se dă de mîncare animalelor mari în grajd: *şi-l puse pre dînsul în iasle, pentru că nu avea ei loc în casă.* ANTIM; *i-a grămădit în iesle un braţ de fîn.* SAD.; (şi: (înv.) **iasle**). [Din sl. *jasli*].

iest, ~şti, iástă, ~e a. dem. (reg.) acest. [Lat. **istus, ista (=iste, -a)*].

ieşeán, ~eni, ieşeană, ~ene a. care aparţine municipiului ori judeţului Iaşi sau locuitorilor lui, referitor la Iaşi sau la locuitorii lui: *fusese cîndva răsfăţatul saloanelor ieşene.* GHEŢIE. // m., f. persoană (originară) din municipiul sau din judeţul Iaşi. [*Iaşi* n. pr. + *-ean*].

ieşeáncă, ieşence f. femeie (originară) din Iaşi. [*Ieşean* + *-că*].

ieşí, ies vb. (intr.) **1.** a trece din interior în exterior, a părăsi un loc, o încăpere, un spaţiu limitat: *hai, ieşi răpede şi porneşte!* CR.; *a ieşit de un ceas şi nu se întoarce decît diseară tîrziu.* GHEŢIE; (p. ext.) *din hambar ieşea o mireasmă acră-dulceagă şi mucegăită, de grîu încins.* TUD.; **a ieşi afară, a)** a merge dincolo de limitele unei case, unei curţi etc.: *ieşind afară, începe a face un tărăboi de s-a sculat toată ograda în gura lui.* CR.; **b)** a defeca; **a ieşi înainte(a)** (sau **în calea**) **(cuiva), a)** a se nimeri pe traseul pe care se deplasează cineva: *am izbit ceva înalt şi subţire ce-mi ieşise deodată în cale.* GHEŢIE; **b)** a apărea, a se ivi în faţa celui care se deplasează: *prin dreptul unui pod, mi-a ieşit înainte un urs grozav.* CR.; **c)** a întîmpina pe cineva: *cum îl vede viind, îi iese înainte de pe la poartă.* CR.; **a ieşi la liman,** v. **liman; a ieşi la lume,** v. **lume; a ieşi ca din puşcă,** a pleca foarte repede: *ies ca din puşcă, sar în birje şi alerg acasă.* CAR.; **a ieşi cu picioarele înainte,** a fi mort: *bătrînul va ieşi în curînd din casă cu picioarele înainte.* AG.; **2.** a nu mai sta în casă; a pleca (la plimbare): *n-a plecat la ţară, a ieşit aşa.* CAR.; **3.** a se ivi, a apărea; a se face văzut sau auzit: *uite ce blîndă mi-a ieşit pe trup.* CR.; *a ieşit soarele; i-a ieşit nume rău;* **a ieşi în relief, a)** a fi proeminent; **b)** a se remarca; **a ieşi la iveală,** v. **iveală; a ieşi la lumină,** v. **lumină; a ieşi la gol,** v. **gol; a(-i) ieşi (cuiva) părul prin căciulă,** v. **căciulă; a ieşi din comun,** v. **comun; a-i ieşi (cuiva) nume rău** (sau **vorbe**), a se răspîndi calomnii, bîrfeli pe seama cuiva: *decît să-mi iasă nume rău, mai bine să mor.* ISP.; *ce-ai pus fesciorul pe frunte că ţi-au ieşit vorbe multe.* POP.; **a-i ieşi ochii din cap** (sau **sufletul**), a depune un efort foarte mare: *gîndeai că va să-i iasă sufletul, aşa zbiera de tare.* B.-DEL.; **a nu-i (mai) ieşi din cap,** a nu (mai) uita; **a-i ieşi pe nas (ceva),** a i se înfunda, a o păţi; **a-i ieşi un sfînt din gură,** v. **sfînt; a ieşi cu faţa curată,** v. **faţă; a nu-i ieşi cuiva de la inimă,** a nu trece cu vederea, a nu putea uita: *lui Mogorogea nu-i ieşea de la inimă afrontul ce i-l făcuse Pavel.* CR.; **a-i ieşi cuiva de la inimă,** a pierde simpatia, bunăvoinţa cuiva; **4.** a răsări, a creşte: *am sămănat grîu de vară şi-o ieşit numai secară.* POP.; *grîul a ieşit;* (p. ext.) *pe cînd ieşise cloşca pe cer.* GHICA; **5.** a-şi avea originea, a proveni: *„proletarul intelectual" este, în genere, un om ieşit din clasele inferioare, inculte.* IBR.; *ce iese*

din pisică, şoareci mănîncă; (p. ext.) *ideile lui sînt ale tuturor, ieşite din condiţiile politice ale ţării.* CĂL.; **6.** a părăsi o poziţie, o situaţie, o stare: *e vremea ca să ieşi din amorţire.* BĂLC.; *căldura pătrunde în inimă şi vietăţile ies din amorţeală.* CĂL.; **a-şi ieşi din sărite** (sau **din fire, din răbdare, din pepeni etc.**), a se enerva: *strigă gazda, ieşind din răbdare întru auzul atîtor laude.* NEGR.; *îmi plac oamenii care-şi ies din fire.* TUD.; **a-şi ieşi din sărite**, v. **sărit**[1]; **a-şi ieşi din balamale**, v. **balama**; **a-şi ieşi din piele de bucurie, de ciudă etc.**, a fi foarte bucuros, înciudat etc.; **a-şi ieşi din minţi**, a înnebuni; **7.** a încălca, a nu respecta o hotărîre, o decizie etc.: *nu ieşea c-o iotă din asprimile regulamentului.* VLAH.; **8.** a scăpa (dintr-o primejdie, dintr-o situaţie grea etc.): *a ieşi dintr-o încurcătură;* **a ieşi basma curată**, v. **basma**; **a ieşi cu obraz** (sau **cu obrazul**) **curat**, v. **obraz**; **9.** a se decolora, a se spălăci: *haina a ieşit la spălat;* **10.** a ajunge, a izbuti, a reuşi: *a ieşit bine din situaţie; a ieşit învingător;* **a-i ieşi după plac**, a-i reuşi după dorinţă; **11.** a rezulta după un efort, după o activitate; a obţine un cîştig: *noi aşa ne dăm solia, ca să iasă simbria.* POP.; *au ieşit mulţi bani din vînzare;* **12.** a deveni, a se face, a ajunge să fie: *dac-ar fi să iasă toţi învăţaţi, ... n-ar mai ave cine să ne tragă ciubotele.* CR.; **13.** a da rezultat, a se termina cu o concluzie: *ieşind ... la număr tocmai.* PANN. [Lat. ***exire***].

ieşínd, ieşínduri n. ieşitură. [V. ***ieşi***].

ieşíre, ieşíri f. **1.** acţiunea de a ieşi; părăsire a unei încăperi, a unui spaţiu, a unui loc: *să privegheze ieşirea din ţară a oricăror neguţători străini.* SAD.; **ieşire la lumină**, apariţie, publicare; **2.** (înv.) exod; **3.** (fig.) soluţie pentru a scăpa dintr-o încurcătură: *nu mai era în stare să găsească nici o altă ieşire.* PETR.; **4.** (fig.) manifestare violentă, prin vorbe: *autorul are violente ieşiri la adresa mai ales a înaltului cler catolic.* BL.; *a avut o ieşire inexplicabilă;* **5.** loc prin care se iese dintr-un spaţiu închis, dintr-o încăpere: *cu aceiaşi paşi măsuraţi se strecură spre ieşire.* GHEŢIE; **6.** bornă terminală a unei reţele electrice. [V. ***ieşi***].

ieşít[1] n. **1.** faptul de a ieşi; trecere din interior în exterior; ieşire: *ieşitul a fost mai uşor decît intratul;* **2.** (înv.) loc pe unde se iese; ieşire: *ca cum într-un lavyrinth (căruia nici intratul, nici eşitul i să poate afla) să fim intrat ni să pare.* CANT. [V. ***ieşi***].

ieşít[2]**, ~ţi, ieşită, ~e** a. **1.** proeminent, scos în relief: *învelişurile cu streaşină ieşită ca o umbrelă.* GHICA; **2.** decolorat: *culori ieşite;* **3. ieşit din minţi** (sau **din minte**), nebun; înnebunit: *rămase ca ieşit din minte.* ISP.; **ieşit din comun**, neobişnuit, nefiresc, ciudat: *ne găsim într-o situaţie ieşită din comun, aş putea-o numi chiar excepţională.* GHEŢIE. [V. ***ieşi***].

ieşitoáre, ieşitori f. (rar) latrină, cloacă: *de-a priimi să curăţască ieşitorile ..., îl voi ierta.* DOS.; *dădea instrucţii urbiilor să se facă gropi pentru ieşitoare.* CĂL. [***Ieşi*** + ***-toare***].

ieşitúră, ieşituri f. parte ieşită în afară, proeminentă; ieşind: *în viiturile acestora line, după o ieşitură de mal sau în dosul unei stînci hălăduieşte peştele mărunt.* SAD. [***Ieşi*** + ***-tură***].

ietác n. v. **iatac**.

ietăcél, ietăcele n. diminutiv al lui iatac: *intrăm într-un ietăcel.* SL. [***Iatac*** + ***-el***].

iezătúră, iezături f. baraj, zăgaz care stăvileşte apa unui iaz: *murmurul rîului care, pe deasupra iezăturii, cade într-o mică cascadă.* BOL.; (fig.) *romanul se rătăceşte în iezătura dialogurilor.* CĂL. [***Iezi*** + ***-tură***].

iézer, iezere n. **1.** lac adînc (de munte): *se zărea, ca un tablou în ramă, o parte din luciul iezerului din Ţarna Mare.* SAD.; **2.** (p. ext.) loc mocirlos; **3.** (fig.; înv.) gheenă, iad: *iazere de muncă pline.* DOS.; (şi: (înv.) **iazer**). [Din sl. ***jezerŭ***].

iezí, iezesc vb. **1.** (tr.) a construi un baraj pentru a stăvili apa: *el iezeşte, bate, umflă rîurile turburate.* AL.; (fig.; refl. pas.) *lungul val de năvălire pe-ale Daciei hotare e menit să se iezească contra altor năvăliri.* AL.; **2.** (refl.) a se aduna, a se îngrămădi (formînd un iaz): *apa ... s-adună şi tot creşte, se iezeşte-n mîndru lac.* EM. [Din sb. ***jaziti*** „a bate apa"].

iezişór, iezişóri m. diminutiv al lui ied: *aşa mi-a ars şi mie inima după iezişorii mei.* CR. [***Ied*** + ***-işor***].

iezm, iezme n. (livr.) piatră semipreţioasă opacă, asemănătoare cu agatul: *un contoş de culoarea verde-închisă a iezmului.* OD. [Din turc. ***yeşm***].

iezuít, iezuiţi m. **1.** membru al ordinului călugăresc catolic întemeiat în 1534 de Ignaţiu de Loyola: *acea camarilă de femei şi de iezuiţi.* BĂLC.; (adj.) *un naturalist iezuit încerca să anexeze catolicismului teoriile evoluţioniste.* BL.; **2.** (fig.) om ipocrit, viclean, perfid: *să facem pe iezuitul a la Metternich!* CAR. // a. iezuitic: *pe părinţii ordinului iezuit îi vede în cer cu flamuri albe în mîini.* CĂL. [Din fr. ***jésuite***, germ. ***Jesuit***].

iezuític, ~ci, iezuitică, ~ce a. **1.** care aparţine iezuiţilor sau doctrinei lor de morală; **2.** (fig.) ipocrit, viclean, perfid. [Din fr. ***jésuitique***].

iezuitísm n. **1.** doctrina morală şi politică a iezuiţilor; **2.** (fig.) lipsă de sinceritate; ipocrizie, perfidie. [Din fr. ***jésuitisme***].

iezuşór, iezuşoáre n. diminutiv al lui iaz: *pe iezuşor, la ţară, abia te sui în luntre şi te întorci la mal.* NEGR. [***Iaz*** + ***-uşor***].

ififlíu, ififlii a. (reg.) lefter, sărac: *este ififlíu, lefter de parale.* ISP. [Din turc. ***hafifli*** „uşor"].

ífos, ífose n. **1.** (înv.) demnitate, rang, poziţie socială: *nu cred să-ţi poţi ţinea ifosul şi ighemoniconul cu un venit de cinci sute de galbeni.* AL. **2.** (fam.) înfumurare, îngîmfare, mîndrie neîntemeiată: *un carierist pentru care talentul, arta, esteticul sînt doar nişte ifose ce împiedică realizarea planului cincinal.* CF.; *ifos de diplomat;* **a-şi da ifose**, a se crede important, a se îngîmfa: *nu împiedică pe măruntul meu călugăr de a-şi da ifose profesionale.* HOGAŞ; **cu ifos**, cu foc, patetic: *cîntau la psaltichie, colea, cu ifos.* CR. [Din gr. mod. ***ifos***].

ifosárd, ~zi, ifosardă, ~e a. şi m., f. (persoană) care îşi dă ifose. [***Ifos*** + ***-ard***].

ighemón, ighemoni m. (înv.) domn, domnitor: *îi rugă să-ş obîrşească porunca ce li s-au dat de la ighemon.* DOS. [Din gr. mod. ***ighemón***].

ighemonicón, ighemonicoane n. (înv.) **1.** fast, lux: *să şed cu dînşii la taifasuri pe divan, cu ciubuce, cu cafele, cu tot ighemoniconul boieresc.* AL.; **2.** demnitate, mîndrie, ifos: *tineri ... cu ighemonicon.* AL. [Din gr. mod. ***ighemonikón***].

ighemonicós, ~şi, ighemonicoásă, ~e a. (înv.) (de neam) nobil: *noi am fost mari şi ighemonicoşi.* AL. [Din gr. mod. ***ighemonikós***].

igiénă f. **1.** ramură a medicinei care se ocupă cu normele şi cu mijloacele de păstrare a sănătăţii: *alcătuieşte un manual de higienă.* CĂL.; **2.** ansamblul normelor de păstrare a sănătăţii; (spec.) faptul de a fi curat, spălat (pe trup şi pe îmbrăcăminte); curăţenie: *higiena regilor vizigoţi lăsa mult de dorit!* CĂL.; (fig.) *e un adevărat act de igienă spirituală să schimbi din cînd în cînd mediul.* GHEŢIE; (şi: **higienă**). [Din fr. ***hygiène***].

igiénic, ~ci, igienică, ~ce a. conform cu regulile de igienă; favorabil sănătăţii: *le tundea chilug în cap, în scop higienic.* CĂL.; (şi: (rar) **higienic**). [Din fr. ***hygiénique***].

igieníst, ~şti, igienistă, ~e m., f. (şi adj.) specialist în igienă: *medicul recrutor ce constată degenerarea fizică a rasei, cel igienist care constată morbiditatea şi mortalitatea ei.* EM. [Din fr. ***hygiéniste***].

igienizá, igienizez vb. (tr.) a face să devină igienic. [***Igienă*** + ***-iza***].

igienizáre, igienizări f. acţiunea de a igieniza. [V. ***igieniza***].

igienizát, ~ţi, igienizată, ~e a. care a fost făcut igienic, curat. [V. ***igieniza***].

ígliţă, iglíţe f. **1.** ac subţire şi lung, cu vîrful în formă de cîrlig, cu care se croşetează; croşetă: *toate cele lucrate cu iglita.* CAR.; **2.** unealtă care serveşte la împletirea plaselor: *un drug simplu deasupra şi unul modificat la capătul drept în chip de cioc de iglită.* CĂL. [Din bulg., sb. ***iglica***].

iglú, igluuri n. colibă din gheaţă sau din zăpadă, care se întîlneşte în regiunile polare; adăpost de gheaţă în formă de cupolă. [Din fr. ***igloo***].

ignámă, igname f. plantă exotică cu tuberculi comestibili, bogaţi în amidon (*Cardum gairdneri* sau *Discorea balatas*). [Din fr. ***igname***].

ignár[1]**, ~i, ignară, ~e** a. (livr.) incult, ignorant. [Din fr. ***ignare***].

ignár[2]**, ~i, ignară, ~e** a. (italienism) neştiutor, inocent; inconştient: *crede că un bun critic este rar şi că e foarte greu de aflat printre poeţii înşişi, adesea ignari şi fără discernămînt.* CĂL. [Din it. ***ignaro***; cf. lat. ***ignarus***].

ignát m. (pop.) nume dat zilei de 20 decembrie, în care se obişnuieşte să se taie porcii în gospodărie: *s-a întîmplat cu o zi înaintea ignatului.* PR. [Din sl. ***Ignatije*** n. pr.].

ignéu, ~i, ignee m. (rar) **1.** de natura focului: *meteor igneu;* **2.** produs prin acţiunea focului: *teren de formaţiune ignee.* [Din lat. ***igneus***, fr. ***igné***].

ignifúg, ~gi, ignifugă, ~ge a. care nu se aprinde sau se aprinde foarte greu (şi se poate folosi la protejarea materialelor inflamabile): *material ignifug.* [Din fr. ***ignifuge***].

ignifugă, ignifughez vb. (tr.) a acoperi sau a impregna cu materiale ignifuge. [Din fr. ***ignifuger***].

ignifugáre, ignifugări f. acţiunea de a ignifuga. [V. ***ignifuga***].

ignipunctúră, ignipuncturi f. aplicare a unor puncte de foc pe un ţesut cu ajutorul cauterului. [Din fr. ***ignipuncture***].

ignípţie f. (rar) aprindere, ardere, combustie; (şi: **ignipţiúne**). [Din fr. ***ignition***].

ignipţiúne f. v. **ignipţie**.

ignóbil, ~i, ignobilă, ~e a. (rar) josnic, mîrşav: *o izgoneşte în mod ignobil pentru a o înlocui cu Cora.* CĂL. [Din fr. ***ignoble***].

ignominíe, ignominii f. (livr.) josnicie, infamie, mîrşăvie: *nu putem lăsa să treacă astfel aşa ignominii.* EM. [Din fr. ***ignominie***, lat. ***ignominia***].

ignoră, ignorez şi **ignór** vb. (tr.) **1.** a nu şti, a nu cunoaşte: *cînd ideologul ignorează unul din factori ..., impresia e a unei gîndiri sprijinite pe absurd.* CĂL.; **2.** a neglija în mod voit ceva sau pe cineva, a nu lua în seamă: *l-au ignorat cîtă vreme era în toată vigoarea lui.* MAIOR. [Din fr. ***ignorer***, lat. ***ignorare***].

ignoránt, ~ţi, ignorantă, ~e a. şi m., f. (om) neştiutor (de carte), fără învăţătură, încult: *popor pînă atunci prea ignorant.* MAIOR.; *advocatul ce l-aţi avut era un ignorant.* NEGR. [Din fr. ***ignorant***].

ignorănţă f. **1.** neştiinţă (de carte), incultură: *acest domn periculos în cel mai mare grad prin ignoranţia lui dovedită.* EM.; *să vă curăţiţi de lepra ignoranţei şi a trîndăviei.* CR.; **2.** (înv.) necunoaştere a unei situaţii: *era în cea mai mare ignoranţă despre cele ce se petreceau la Poartă.* GHICA; (şi: (înv.) **innoranţă, ignoranţie**). [Din fr. ***ignorance***, lat. ***ignorantia***].

ignoránţie f. v. **ignoranţă**.

ignoráre, ignorări f. faptul de a ignora: *nici ştiinţa, nici filozofia nu-şi mai pot de acum îngădui ignorarea atîtor fapte.* BL. [V. ***ignora***].

ignorát, ~ţi, ignorată, ~e a. neluat în seamă; neştiut, neglijat: *am perceput obscur că o transfor-*

mare secretă s-a produs undeva într-o zonă ignorată a realității. GHEȚIE. [V. *ignora*].

ignorátio elénchi f. (log.) eroare a demonstrației prin substituirea tezei de demonstrat. [Cuv. lat.].

igrasíe f. umezeală (persistentă) a pereților unei clădiri: *un miros de igrasie ... se amesteca cu parfumul acru-pișcăcios al volumelor calcinate de vreme.* GHEȚIE; (fam.) **a avea igrasie la cap,** a fi prost sau nebun; (și: **egrasie**). [Din gr. mod. *igrasía*].

igrasiós, ~și, igrasioásă, ~e a. care are igrasie; umed: *propriile noastre școli sînt igrasioase.* MAIOR.; (fig.) *lumina fumegoasă a unui tăciune igrasios i-o arătă îndată.* VINEA. [*Igrasie* + *-os*].

iguánă, iguane f. șopîrlă mare din America de Sud, avînd carnea și ouăle comestibile (*Iguana delicatissima* și *tuberculata*). [Din lat. *iguana,* fr. *iguane*].

iguanídă, iguanide f. (la pl.) familie de reptile sauriene; (și la sg.) reptilă din această familie. [Din fr. *iguanidés*].

iguanodón, iguanodoni m. (la pl.) gen de reptile fosile uriașe, bipede, din ordinul dinozaurilor, cu corpul terminat printr-o coadă enormă, care le servea drept sprijin în timpul ședерii pe loc; (și la sg.) animal care făcea parte din acest gen. [Din fr. *iguanodon*].

igúrt n. v. **iaurt.**

igurțeálă f. (reg.) lapte închegat din care se face urdă: *brînză albă la întăreală și urdă la igurțeală.* POP. [De la *igurt*].

ihá interj. **1.** strigăt de mirare sau de bucurie: *iha, Doamne!;* **2.** strigăt cu care se alungă păsările răpitoare (mai ales uliii): *iha! au țipat schivnicele văduve asupra unui vultur ce plutea în preajma curții.* SAD. [Onomat.].

Ihneá f. v. **iahnie.**

ihneumón, ihneumoni m. **1.** mamifer carnivor cu coadă lungă, venerat de vechii egipteni; mangustă; șobolanul faraonilor (*Herpestes ichneumon*); **2.** insectă din ordinul himenopterelor, care trăiește ca parazit al altor insecte (*Pimpla instigator*): *la înmulțirea anuală treptată a omizilor răspunde înmulțirea ihneumonului, parazitul omidei.* SAD. [Din fr. *ichneumon*].

ihneumoníd, ihneumonide n. (la pl.) familie de insecte himenoptere cu abdomenul lung și pedunculat, ale căror larve parazitează alte insecte; (și la sg.) insectă care face parte din această familie. [Din fr. *ichneumonidés*].

ihtiofág, ~gi, ihtiofagă, ~ge a. care se hrănește cu pește: *popor ihteofag.* [Din fr. *ichtyophage*].

ihtiofagíe f. hrănire cu pește. [Din fr. *ichtyophagie*].

ihtiofáună f. totalitate a speciilor de pești (dintr-o zonă). [Din fr. *ichtyofaune*].

ihtiól n. produs obținut prin distilarea șisturilor bituminoase, cu întrebuințări în medicină. [Din fr. *ichtyol*].

ihtiolít, ihtioliți m. și **ihtiolite** n. pește fosil, pietrificat. [Din germ. *Ichthyolith*].

ihtiológ, ~gi, ihtiologă, ~ge m., f. specialist în ihtiologie. [Din fr. *ichthyologue,* germ. *Ichtyologe*].

ihtiológic, ~ci, ihtiologică, ~ce a. **1.** care ține de ihtiologie, referitor la ihtiologie; **2.** piscicol, referitor la pești: *fauna ihtiologică a României.* [Din fr. *ichtyologique*].

ihtiologíe f. ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul peștilor. [Din fr. *ichtyologie*].

ihtiórnis, ihtiornișі m. pasăre fosilă cu aripi bine dezvoltate, avînd mărimea unui porumbel. [Din fr. *ichtyornis*].

ihtiozáur, ihtiozauri m. reptilă marină uriașă din era secundară: *într-un colț moș Hau, în celălalt moș Spînu, ca niște ihtiosauri.* SAD.; (scris și: *ihtiosaur*). [Din fr. *ichtyosaure*].

ihtióză, ihtioze f. boală de piele caracterizată prin uscarea și descuamarea tegumentelor sub formă de lamele sau de solzi de pește. [Din fr. *ichtyose*].

iișoáră, iișoare f. diminutiv al lui ie: *ce duci, mîndră, pe sub salbă, colea-n iișoara albă?* POP. [*Ie* + *-ișoară*].

ikebănă, ikebane f. tehnică artistică de aranjare a florilor (în vase); (p. ext.) aranjament al florilor după această tehnică. [Din fr. *ikébana,* engl. *ikebana*].

ilác, ~ci, ilacă, ~ce a. **1.** (reg.; despre coarnele boilor) întins în lături; **2.** (despre boi) cu coarne scurte. [Et. nec.].

ilár, ~i, ilară, ~e a. (rar) ilariant: *nu e un comic franc, ci un lirism hilar, vizionar.* CĂL.; (și: **hilar**). [Din fr. *hilare,* lat. *hilaris*].

ilariánt, ~ți, ilariantă, ~e a. care stîrnește rîsul: *în loc să fie educativ, efectul acestei înțelepciuni este hilariant.* CĂL.; **gaz ilariant,** protoxid de azot, folosit ca anestezic; (și: **hilariant**). [Din fr. *hilarant,* lat. *hilarans, -ntis*].

ilaritáte f. rîs, veselie care antrenează mai multe persoane: *lista de bucate ... deșeptă ... o ilaritate și o curiozitate destul de mari.* OD.; (și: **hilaritate**). [Din fr. *hilarité,* lat. *hilaritas, -atis*].

ilatív, ~i, ilativă, ~e a. (gram.) care conchide; conclusiv. // n. caz care arată, în unele limbi, tendința către un anumit loc. [Din fr. *illatif,* lat. *illativus*].

ilațiúne f. (bis.) aducere a bunurilor proprii în proprietatea bisericii de către persoana care se călugărește. [Din fr. *illation,* lat. *illatio, -onis*].

ilău, ilaie n. (reg.) nicovală: *povestea-i a ciocanului ce cade pe ilău.* EM. [Din magh. *ülö*].

ileánă, ilene f. insectă coleoptеră mare, de culoare verde cu pete albe, care se hrănește cu sucul florilor (*Cetona aurata*). [Cf. *Ileana* n. pr.].

iléctru n. (înv.) chihlimbar: *strălucia mai vărtos decît ilectrul.* DOS. [Din gr. mod. *ilektron*].

ilegál, ~i, ilegală, ~e a. **1.** care încalcă legea, care nu este conform cu legea; nelegal: *deținerea noastră timp de două ore la sediul poliției a fost arbitrară și ilegală.* GHEȚIE; *faptă ilegală;* **2.** care nu este recunoscut sau aprobat de autoritățile de stat; care este în afara legii; clandestin: *activitate ilegală.* [Din fr. *illégal*].

ilegalíst, ~și, ilegalistă, ~e m., f. persoană care activează în ilegalitate: *ce fusese partidul comunist înainte de război i-a povestit tatei ... un ilegalist.* GHEȚIE. [*Ilegal* + *-ist*].

ilegalitáte, ilegalități f. **1.** caracterul a ceea ce este ilegal: *ilegalitatea unei ședințe;* **2.** faptă ilegală: *au avut loc în alegeri ilegalitățile cele mai monstruoase.* EM.; *ministrul a săvîrșit o ilegalitate;* **3.** situație ilegală: *activitate în ilegalitate.* [Din fr. *illégalité*].

ilegalizá, ilegalizez vb. (rar; tr.) a declara ilegal; a trece în ilegalitate: *a ilegaliza avortul.* [*Ilegal* + *-iza*].

ilegalizáre, ilegalizări f. acțiunea de a ilegaliza și rezultatul ei. [V. *ilegaliza*].

ilegítim, ~i, ilegitimă, ~e a. (livr.) **1.** care nu îndeplinește condițiile cerute de lege; nelegitim: *a nu vîna cîștiguri ilegitime într-o țară în care toți le vînează.* EM.; **2.** (p. ext.) care nu este fondat; nejustificat, neîntemeiat: *haosul a fost totdeauna, pentru greci, ceva ilegitim, ceva ce nu trebuie să fie.* BL.; *deosebirea dintre forma și materia unei opere de artă este cu totul ilegitimă.* VIANU. [Din fr. *illégitime*].

ilegitimitáte f. lipsă de legimitate, nelegitimitate; caracter nelegitim: *este o procedare a cărei cuviință socială, nevorbind de ilegitimitatea ei, trece dincolo de marginile unei aprecieri serioase și reci.* EM. [Din fr. *illégitimité*].

ileítă, ileite f. (med.) inflamație a ileonului. [Din fr. *iléite*].

ileón, ileonuri n. porțiune terminală a intestinului subțire. [Din fr. *iléon*].

iler, ileri m. (înv.) rujeolă. [Din gr. mod. *ileri*].

iléus, ileusuri n. (med.) ocluzie intestinală. [Din fr. *iléus*].

iliác, ~ci, iliacă, ~ce a. care este situat în partea de mijloc a corpului, în regiunea șoldurilor; **os iliac,** fiecare dintre cele două oase care formează partea anterioară și laterală a bazinului. [Din fr. *iliaque,* lat. *iliacus*].

ilíc, ilice n. (reg.) pieptar țărănesc fără mîneci: *surugiul ... îmbrăcat cu ... ilic de postav cusut cu găitanuri.* AL. [Din turc. *yelek*].

ilichíe, ilichii f. (înv.) vîrstă: *am ajuns la ilichia bătrîneții.* [Din gr. mod. *ilikía*].

ilícit, ~ți, ilicită, ~e a. interzis de lege; contrar unei legi; (p. ext.) necinstit: *izvor de foloase ilicite.* OD.; *venituri ilicite.* [Din fr. *illicite,* lat. *illicitus*].

ilicitáte f. (jur.) caracter ilicit; ilegalitate. [De la *ilicit;* cf. it. *illeceità*].

ilimitáre, ilimitări f. lipsă a limitării; nesfîrșit: *adaug deci numai cîteva precizări asupra ideii de ilimitare.* VIANU. [*In-*[2] + *limitare*].

ilimitát, ~ți, ilimitată, ~e a. (rar) nelimitat: *ne permite să ne întoarcem asupra realității pentru a desprinde din ea înțelesurile ei adînci și ilimitate.* VIANU; *credit ilimitat.* [Din fr. *illimité,* lat. *illimitatus*].

ilión, ilionuri n. unul dintre oasele care formează osul iliac. [Din fr. *ilion*].

ilír, ~i, ilíră, ~e a. care aparține, care este caracteristic Iliriei sau populației ei, referitor la Iliria sau la populația acesteia; iliric. // f. limbă indo-europeană vorbită de această populație. // m., f. persoană care făcea parte din populația Iliriei. // m. pl. popor, înrudit cu tracii, ai cărui descendenți se consideră a fi albanezii. [Din *Iliria* n. pr.].

ilíric, ~ci, ilirică, ~ce a. ilir: *soldați din poporul albanezilor, urmașii acelor oștiri ilirice.* EM. [*Iliria* n. pr. + *-ic*].

ilíș, ilișuri n. (înv.) impozit pe grîu. [Din magh. *élés*].

ilizíbil, ~i, ilizibilă, ~e a. care nu se poate citi; indescifrabil: *opere necitite, rău editate, socotite ilizibile și pedante.* CĂL.; *nume ilizibil;* (fig.) *poetul evocă ... crabii cu ilizibila lor slovă pe nisip.* CĂL. [Din fr. *illisible*].

ilizibilitáte f. caracterul ilizibil al scrisului. [Din fr. *illisibilité*].

ilmenít n. (geol.) oxid natural de fier și de titan. [Din fr. *ilménite*].

ilógic, ~ci, ilogică, ~ce a. **1.** care denotă lipsă de logică; contrar logicii; nelogic, absurd: *filozoful călătorește în pură aventură ilogică.* CĂL.; (subst. n.) *Unamuno e profetul ilogicului.* CĂL.; **2.** care nu gîndește logic, care are o gîndire lipsită de logică; lipsit de logică: *ele par ... ilogice în purtarea lor.* CĂL. [Din fr. *ilogique*].

ilogicitáte f. (rar) lipsă de logică, caracter ilogic; (rar) ilogism. [Din fr. *illogicité*].

ilogísm n. (rar) ilogicitate: *puțin îmi pasă mie dacă trăiește ilogismul, pe mine mă preocupă ființa mea concretă.* CĂL. [Din fr. *illogisme*].

ilót, iloți m. **1.** (în vechea Spartă) sclav al statului; (p. ext.) *tristul rol de ilot producător de grîu pentru străinătate.* EM.; **2.** (rar) om degradat, decăzut; paria: *tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții.* EM. [Din fr. *ilote*].

ilotísm n. (rar) **1.** stare de sclavie, de servitute; **2.** (fig.) degradare, decădere. [Din fr. *ilotisme*].

iluminá, iluminez vb. **1.** (tr.) a răspîndi lumină peste ceva: *sute de gondole iluminate de torțe tremură pe apă.* PETR.; (fig.) *un pîlc de școlărițe ilumină sala.* GAL.; (absol.) *reflexul fiăcărilor uriașe prin noaptea grea de zgură, ilumineză triumfal.* PETR.; **2.** (tr.) a împodobi un oraș sau un edificiu cu lumini (cu ocazia unei sărbători); **3.** (fig.; refl.) a se bucura, a străluci de bucurie: *rar de tot se iluminează la față ca un copil.* PETR. [Din fr. ***illuminer,*** lat. ***illuminare***].

iluminăre, iluminări f. acțiunea de a (se) ilumina și rezultatul ei: *iluminarea străzilor;* (fig.) *extazul lor e o stare de iluminare datorită unei inițiative de sus.* BL. [V. ***ilumina***].

iluminát[1] n. **1.** faptul de a (se) ilumina; **2.** răspîndire a luminii: *iluminatul străzilor.* [V. ***ilumina***].

iluminát[2]**, ~ți, iluminată, ~e** a. **1.** luminat (cu lumină artificială): *la palatul iluminat îți așteptă o recepție.* CĂL.; **2.** (fig.) înveselit, înviorat: *are ochi frumoși și un aer iluminat, care o să vă înșele.* VINEA; **3.** (și subst.) care se crede inspirat (de harul divin): *în anecdotele despre sectarii iluminați se povestesc cîteodată executări de așa absurdă sălbăticie.* CAR. [Din fr. ***illuminé***].

iluminăție, iluminații f. **1.** iluminare puternică (a unui oraș, a unei străzi), cu ocazia unei festivități: *mîine fiind ziua aniversară ... va fi iluminație strălucită.* NEGR.; **2.** ansamblu de lumini dispuse în asemenea ocazii; **3.** (fig.) lumină divină; inspirație: *filozoful aprofundează adevărul creștin prin iluminații proprii.* CĂL.; (și: (înv.) **iluminațiune**). [Din fr. ***illumination,*** lat. ***illuminatio, -onis***].

iluminațiúne f. v. iluminație.

iluminísm[1] n. curent filozofic-cultural din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, care urmărea ameliorarea societății prin răspîndirea culturii: *cea mai de seamă manifestare a iluminismului românesc a fost Școala ardeleană.* [Din it. ***illuminismo***].

iluminísm[2] n. (rar) concepție a vizionarilor religioși din evul mediu (considerați eretici), care pretindeau că sînt inspirați direct de divinitate. [Din fr. ***illuminisme***].

iluminíst, ~ști, iluminístă, ~e a. care ține de iluminism[1], referitor la iluminism. // m. adept al iluminsmului[1]. [Din it. ***illuminista,*** fr. ***illuministe***].

ilustră, ilustrez vb. **1.** (tr.) a lămuri prin exemple, prin fapte: *deficitul conservatorilor pe care-l ilustra prin țifre și socoteli iscodite.* EM.; *această dependență am ilustrat-o prin diferite considerații asupra naturii influențelor străine.* IBR.; **2.** (tr.) a împodobi (un text, o carte) cu ilustrații, cu gravuri etc.; **3.** (refl.) a se remarca, a se distinge: *unii ... s-au ilustrat ca profesori.* GHICA; (tr.) *între cetățenii ce au ilustrat Moldova a fost și unul Ioan Tăutul.* BĂLC. [Din fr. ***illustrer,*** lat. ***illustrare***].

ilustráre, ilustrări f. acțiunea de a (se) ilustra și rezultatul ei: *pentru ilustrarea teoretizării ipotetice, ... se pot cita nenumărate exemple din istoria științei.* BL. [V. ***ilustra***].

ilustrát, ~ți, ilustrată, ~e a. **1.** cu ilustrații: *foiletează un album ilustrat pentru copii.* IBR.; **2.** care are pe una din fețe o imagine, o vedere: *a deschis cutia de scrisori și a scos o carte poștală ilustrată.* GHEȚIE; (subst. f.) *mi-a trimis o ilustrată de la mare.* // f. imagine, fotografie care redă ceva: *a produs pe cale experimentală un fenomen redat fotografic în ilustrata alăturată.* BL. [Din fr. ***illustré***].

ilustratív, ~i, ilustrativă, ~e a. care ilustrează, care exemplifică; ilustrator: *să dăm un alt exemplu mult mai ilustrativ și mai concludent.* BL. [Din germ. ***illustrativ***].

ilustrativísm n. **1.** calitatea a ceea ce este ilustrativ; caracter ilustrativ; **2.** tendință (exagerată) de a exemplifica. [Din fr. ***illustrativisme***].

ilustratór, ~i, ilustratoáre m., f. artist care execută ilustrațiile unei cărți, unei reviste etc.: *visul procedează... ca un ilustrator care ar vrea să traducă în imagini conținutul unui articol teoretic sau politic.* VIANU; (fig.) *poetul este deci nu un simplu liric, ci un ilustrator al propriei sale lumi.* CĂL. // a. ilustrativ: *îmi voi permite un exemplu ilustrător.* IBR.; (și: (rar) **ilustrător**). [Din fr. ***illustrateur***].

ilustrăție, ilustrații f. **1.** desen, gravură, fotografie care împodobește, explică sau completează un text: *multe din ilustrațiile cărților lui le-a făcut însuși.* CĂL.; *carte cu ilustrații;* **2.** (înv.) ilustrare, revelare: *o adevărată ilustrație a libertății presei.* EM.; **3.** (înv.) glorificare, glorie: *bărbații cei mari contribuie la ilustrația patriei lor;* **4.** (înv.) personaj ilustru, autoritate (într-o materie); celebritate: *multe ilustrațiuni literare au discutat.* CAR.; (și: (înv.) **ilustrațiune**). [Din fr. ***illustration,*** lat. ***illustratio, - onis***].

ilustrațiúne f. v. ilustrație.

ilustrátor a. v. ilustrator.

ilustrísim, ~i, ilustrisimă, ~e a. (folosit și ca titlu dat conducătorilor bisericii catolice) prealuminat, preailustru. [Din fr. ***illustrissime,*** it. ***illustrissimo***].

ilustritáte, ilustrități f. (rar) **1.** însușirea de a fi ilustru; **2.** personalitate ilustră: *cutare persoană, fie aceea prelat, fie ilustritate, fie magnificență.* EM. [***Ilustru*** + *-itate*].

ilústru, ~ștri, ilustră, ~e a. care are o mare reputație; celebru, faimos, vestit prin calitățile sale deosebite: *ilustrul nostru redactor.* CAR. [Din fr. ***illustre,*** lat. ***illustris***].

iluviére, iluvieri f. (geol.) acumulare în sol a aluviunilor; iluviu. [Din fr. ***illuviation***].

ilúviu, iluvii n. **1.** iluviere; **2.** inundație. [Din fr. ***illuvium***].

iluviúne, iluviuni f. **1.** revărsare a apelor; inundație; **2.** năvală, aglomerație de oameni. [Din lat. ***illuvio, -onis,*** it. ***illuvione***].

ilúzie, iluzii f. **1.** percepere denaturată, înșelătoare a unui obiect: *îndată ce se-ncepe dilatarea pupilelor, lucrurile se diformează prin iluzii ale vederei.* EM.; **2.** (fig.) amăgire, speranță neîntemeiată; himeră: *căci de ai cumva iluzii, ești pierdut și ești ridicul.* EM.; **a-și face iluzii,** a spera neîntemeiat; (și: (înv.) **iluziune**). [Din fr. ***illusion,*** lat. ***illusio, -onis***].

iluzioná, iluzionez vb. (refl. și tr.) a(-și) face iluzii, a (se) amăgi: *omul se iluzionează asupra realității.* IBR. [Din fr. ***illusionner***].

iluzionábil, ~i, iluzionabilă, ~e a. care poate fi iluzionat. [***Iluziona*** + *-bil*].

iluzionár, ~i, iluzionară, ~e a. (rar) bazat pe iluzie, plin de iluzii: *legile sînt iluzionare și zidite oarecum în aer, pentru raporturi închipuite.* EM.; *ne întoarcem un moment la chipul de a cugeta natural omului, la cugetarea primitivă, spontană, iluzionară și mistică.* IBR. [Din germ. ***illusionär***].

iluzionáre, iluzionări f. **1.** acțiunea de a (se) iluziona: *e sentimentul care se pretează cel mai mult la iluzionare.* IBR.; **2.** închipuire, visare: *cugetarea primitivă e spontană, naturală, este iluzionare, visare.* IBR. [V. ***iluziona***].

iluzionísm n. **1.** aptitudine de a produce iluzii: *pictura se realizează fără de nici un iluzionism spațial.* BL.; **2.** stare iluzorie; percepere denaturată a realității: *poetul cade într-un iluzionism susținut doctrinar.* CĂL.; **3.** arta de a crea iluzii prin prestidigitație; scamatorie. [Din fr. ***illusionnisme***].

iluzioníst[1]**, iluzioníști** m. **1.** persoană care are perceperi sau speranțe false; visător; **2.** gînditor care susține caracterul iluzoriu al realității sau al cunoașterii: *diferențele și disputele iscate între realiști și iluzioniști nu ating esența problemei noastre.* BL.; **3.** prestigiditator, scamator: *aduceau cu o pereche de iluzioniști de cabaret.* GHEȚIE. [Din fr. ***illusionniste,*** germ. ***Illusionist***].

iluzioníst[2]**, ~ști, iluzionístă, ~e** a. care ține de iluzie sau de iluzionism; care se bazează pe iluzie sau pe iluzionism: *cunoașterea împrumută un caracter iluzionist.* BL.; *Cezara face cîteva demonstrații iluzioniste.* CĂL. [***Iluzion****(ism)* + *-ist*].

iluziúne f. v. iluzie.

iluzóric, ~ci, iluzorică, ~ce a. (rar) iluzoriu. [Din germ. ***illusorisch***].

iluzóriu, ~ii, iluzorie, ~ii a. **1.** înșelător, amăgitor, cu aparență falsă; (rar) iluzoric: *procesul pare cam stupid fiindcă ne pune într-o lume iluzorie sau halucinantă.* BL.; (subst. n.) *devenirea e pentru doctrina buddhistă formula iluzoriului.* BL.; **2.** care nu se poate realiza; zadarnic, deșert: *numai pretenții iluzorii.* MAIOR.; (subst. n.) *ar fi cel mai cert indiciu al iluzoriului și al caducității.* BL. [Din lat. ***illusorius,*** fr. ***illusoire***].

im, imuri n. (reg.) noroi, murdărie. [Lat. ***limus***].

imá, imez vb. (înv.; reg.; tr.) a murdări, a întina: *începu a-ș ima mînule.* DOS.; (fig.) *botezul lui Hristos cerul descuie, pre care nu-l imă, într-însul suie.* DOS. [Lat. ***limare***].

imaculát, ~ți, imaculată, ~e a. **1.** fără pată, curat: *scoase din buzunar o batistă imaculată.* VINEA; *gulerul tare, de-o albeață imaculată.* GHEȚIE; **2.** neprihănit, pur: *imaculata Fecioară;* (p. ext.) *catolicii formulează încă înainte și dogma despre imaculata concepție a Mariei.* BL.; (iron.; subst.) *străzile erau pline de imaculați și de biografii contrafăcute.* CF. [Din fr. ***immaculé,*** lat. ***immaculatus***].

imagerie, imagerii f. fabrică, comerț cu stampe, ilustrate etc. [Din fr. ***imagerie***].

imaginá, imaginez vb. (tr.) **1.** a închipui, a-și reprezenta în spirit; a crea prin activitatea gîndirii; a inventa: *Zoe imaginează o răzbunare.* BOL.; (refl.) *imaginîndu-mă față în față cu ochii neiertători ai Matildei, mi se strîngea gîtlejul.* GHEȚIE; **2.** a crede fără temei: *își imaginează că e persecutat;* **3.** a reflecta, a reproduce, a reda: *fiecare monadă imaginează în felul ei unic lumea întreagă.* BL. [Din fr. ***imaginer,*** lat. ***imaginari***].

imaginábil, ~i, imaginabilă, ~e a. care se poate imagina: *toate torturile imaginabile.* CAR. [Din fr. ***imaginable,*** lat. ***imaginabilis***].

imaginár, ~i, imaginară, ~e a. **1.** care există numai în imaginație; fictiv: *tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare.* EM.; *visătorii creează altă lume mai frumoasă, o lume imaginară.* IBR.; **2.** (p. ext.) fals, ireal, contrafăcut: *se vor invoca culpe imaginare, se vor monta înscenări.* GHEȚIE; **3.** (mat.) **număr imaginar,** număr al cărui pătrat are valoare negativă: *unui concept matematic contradictoriu în sine, cum este acela al numărului imaginar.* BL. [Din fr. ***imaginaire,*** lat. ***imaginarius***].

imaginăre, imaginări f. acțiunea de a(-și) imagina și rezultatul ei: *ficțiuni ale imaginării subiective.* MAIOR. [V. ***imagina***].

imaginát, ~ți, imaginată, ~e a. **1.** realizat cu ajutorul imaginației; închipuit: *un timp rămase cu gîndul la scena imaginată.* GHEȚIE; **2.** construit cu ajutorul gîndirii; conceput: *să urmărim experimentul imaginat.* BL. [V. ***imagina***].

imaginatív, ~i, imaginativă, ~e a. **1.** dotat cu imaginație vie, deosebită: *românul e un popor de sud, sceptic, imaginativ.* IBR.; *spirit imaginativ;* **2.** care aparține imaginației, bazat pe imaginație: *am renunțat la orice plăsmuiri ale gîndirii imaginative.* BL.; **3.** realizat cu ajutorul imaginației: *nuvela romantică cea mai imaginativă este „Avatorii faraonului Tla".* CĂL. [Din fr. ***imaginatif,*** lat. ***imaginativus***].

imaginăție, imaginații f. **1.** facultate umană de a crea reprezentări sau idei noi pe baza celor

anterioare: *suvenirea ei ar sili imaginaţia mea să galopeze fără voie.* NEGR.; **2.** (p. ext.) idee, imagine creată de această facultate; **3.** părere neîntemeiată, închipuire, fantezie: *e o pură imaginaţie;* (şi: (înv.) **imaginaţiune**). [Din fr. ***imagination,*** lat. ***imaginatio, -onis,*** germ. ***Imagination***].

imaginaţiúne f. v. **imaginaţie.**

imágină f. v. **imagine.**

imágine, imagini şi (înv.) **imagine** f. **1.** reprezentare în conştiinţă a realităţii (pe baza senzaţiilor sau a imaginaţiei): *ai timpilor eroici imagine augustă.* AL.; **2.** reproducere a unui obiect cu ajutorul unui sistem optic; **imagine reală,** reproducere în ale cărei puncte se intersectează razele luminoase pornite de la un obiect şi care poate fi prinsă pe un ecran; **imagine virtuală,** reproducere în ale cărei puncte se intersectează prelungirile drepte ale razelor luminoase şi care nu poate fi prinsă pe un ecran; **3.** reprezentare plastică obţinută prin desen, pictură, sculptură etc.: *imagine vînătoreşti asupra cărora să ne potrivim în gusturi.* OD.; **4.** reflectare artistică a realităţii cu ajutorul cuvintelor: *scriitorul de talent alcătuieşte prin imagini o nouă lume fictivă.* IBR.; *text plin de imagini;* (fig.) *în călimara asta nouă roiesc ca fluturii imagini ce vor cădea cîndva inerte, pe cîmpul alb al unei pagini.* TOP.; **5.** reflectare, reproducere: *imaginea în oglindă a unui obicet;* (p. ext.) *biserica tolerează franciscanismele şi ideea comună că natura e imaginea realităţii.* CĂL.; *acest copil este imaginea tatălui său;* **6.** părere, opinie, punct de vedere; idee, concepţie: *ştiam că ţi-ai făurit o anume imagine despre persoana mea.* GHEŢIE; **7.** aspect din natură; priveliştе, peisaj: *drumul făcea o scurtă cotitură la stînga, ascunzînd astfel imaginea locurilor de dincolo de marginea parcului.* GHEŢIE; **8.** (mat.) simbol; (şi: (înv.) **imagină**). [Din lat. ***imago, -inis,*** fr. ***image***].

imagísm n. **1.** tendinţă manifestată în literatură de a sugera mesajul prin imagini: *scriitorul modern, trăind în epoca imagismului, nu omite niciodată s-o fixeze pe fundamentul construcţiei sale.* VIANU; **2.** ansamblu de imagini dintr-o operă literară; imagistică: *cu acesta din urmă are comune juvenilitatea şi imagismul cu ponderaţie.* CĂL. [Din fr. ***imagisme,*** germ. ***Imagismus***].

imagíst, ~şti, imagistă, ~e a. şi m., f. (adept) al imagismului: *o destul de mare cantitate de versuri ... dezvăluiau un sentimental dezlînat şi un imagist.* CĂL. [Din engl. ***imagiste***].

imagístic, ~ci, imagistică, ~ce a. care aparţine imaginii, referitor la imagine: *dincolo de exploziile imagistice e incapabil să organizeze o lume.* CĂL. // f. **1.** ansamblu al imaginilor dintr-o creaţie artistică (literară); imagism; **2.** operă literară în care predomină imaginile. [Din fr. ***imagistique***].

imagologíe f. disciplină socială care studiază reprezentările pe care le au popoarele sau grupările sociale despre ele însele. [Din fr. ***imagologie***].

imálă f. (reg.) **1.** humă, lut: *luă un ţigan, îl puse să frămînte imală şi-şi lipi casa.* SL.; *un cuptor de imală;* **2.** noroi, pămînt noroios. [***Im*** + ***-ală***].

imám, imami m. preot musulman: *acum demult imamul din minarè cîntase.* AL.; (şi: (rar) **iman**). [Din turc. ***imam***].

imamát, imamate n. stat musulman condus de un imam. [Din fr. ***imamat***].

imamé f. v. **imamea.**

imameá, imameie f. 1. (înv.) capătul (de chihlimbar al) ciubucului, prin care se trăgea fumul: *ciubuce cu imamele de chihlimbar limoniu.* FIL.; *porunceşte să se aducă ciubuce cu imamé de chihlimbar.* SAD.; **2.** (reg.) varietate de pere lunguieţe, de culoare roşie şi cu gust dulce sălciu; (şi: **imame**). [Din turc. ***imame***].

imán m. v. **imam.**

imanént, ~ţi, imanentă, ~e a. **1.** care aparţine naturii sau esenţei unui obiect (fiind inseparabil de el): *logica imanentă a ordinei lucrurilor.* EM.; *greutatea este imanentă materiei;* **2.** (filoz.) care există şi acţionează prin sine însuşi, fără cauze exterioare: *este clar că obiectele intuiţiunei sensibile să trebuiască a se conforma cu condiţiile formale ale sensibilităţii imanente sufletului.* EM. [Din lat. ***immanens, -ntis,*** fr., germ. ***immanent***].

imanentísm n. (filoz.) doctrină idealist-subiectivă care susţine că realitatea este reprezentată exclusiv de proiecţia conştiinţei. [Din fr. ***immanentisme***].

imanentíst, ~şti, imanentistă ~e a. care ţine de imanentism, referitor la imanentism. // m. adept al imanentismului. [Din fr. ***immanentiste***].

imanénţă f. starea sau însuşirea de a fi imanent. [Din lat. ***immanentia,*** fr. ***immanence,*** germ. ***Immanenz***].

imăre, imări f. acţiunea de a ima şi rezultatul ei; murdărire, mînjire: *imarea trupului şi sufletului.* DOS. [V. ***ima***].

imăş, imaşuri n. porţiune de teren necultivată şi folosită ca păşune; islaz: *mînă boii la izvoare şi îi paşte la imaş.* AL. [Din magh. ***nyomás***].

imateriál, ~i, imaterială, ~e a. **1.** care este diferit de materie; necorporal, spiritual: *farmecul* [ei] *nu era atît de imaterial.* GHICA; *Dumnezeu este imaterial;* **2.** care există numai în conştiinţă. [Din lat. ***immaterialis,*** fr. ***immatérial***].

imaterialísm n. (filoz.) concepţie potrivit căreia realitatea există numai ca percepţii sau ca idei. [Din fr. ***immatérialisme***].

imaterialíst, ~şti, imaterialistă, ~e a. care ţine de imaterialism, referitor la imaterialism. // m. adept al imaterialismului. [Din fr. ***immatérialiste***].

imaterialitáte f. însuşirea sau starea a ceea ce este imaterial: *imaterialitatea sunetelor cheamă pe aceea a parfumurilor.* VIANU; *imaterialitatea sufletului.* [Din lat. ***immaterialitas, -atis,*** fr. ***immatérialité***].

imaterializá, imaterializez vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face imaterial. [Din fr. ***immatérialiser***].

imaterializáre, imaterializări f. acţiunea de a (se) face imaterial. [V. ***imaterializa***].

imatúr, ~i, imatură, ~e a. **1.** care nu a ajuns la maturitate (şi nu s-a dezvoltat complet): *tînăr imatur;* **2.** care dovedeşte, denotă lipsă de maturitate, de gîndire matură: *trecem cu vederea experienţele imature, ratate, ale fourieriştilor.* GHEŢIE. [Din fr. ***immature***].

imaturitáte f. starea a ceea ce este imatur. [Din fr. ***immaturité***].

imăciúne f. (înv.; reg.) murdărie, pată; (fig.) *imăciunea carea astăzi pre obrazele noastre au căzut.* CANT. [***Ima*** + ***-ăciune***].

imătór, ~i, imătoáre a. (înv.; reg.) care pătează: *cu cît de puţină imătoare stropire cineva a o păta sau a să sili a o ima.* CANT. [***Ima*** + ***-tor***].

imbatábil, ~i, imbatabilă, ~e a. de neînvins; neîntrecut: *argument imbatabil.* [Din fr. ***imbattable***].

imbecíl, ~i, imbecilă, ~e a. şi m., f. (persoană) cu capacitate mintală redusă; neghiob: *stînd jos cu mîinile în poale, aşa de mici că par retezate, are figura unui imbecil.* CĂL.; *prin maşinaţiile unor imbecili, s-a modificat ortografia;* (adv.) *zîmbeşte imbecil cu o figură de pirat.* CĂL. [Din fr. ***imbécile,*** lat. ***imbecillus***].

imbecilitáte, imbecilităţi f. 1. deficienţă mintală; neghiobie: *dă chiar semne simulate de imbecilitate spre a salva pe fiul său.* CĂL.; **2.** faptă, vorbă de imbecil; prostie: *spune imbecilităţi.* [Din fr. ***imbécillité,*** lat. ***imbecilitas, -atis***].

imbecilizá, imbecilizez vb. (tr. şi refl.) a aduce sau a ajunge în stare de imbecilitate. [***Imbecil*** + ***-iza***].

imbecilizáre, imbecilizări f. acţiunea de a (se) imbeciliza şi rezultatul ei. [V. ***imbeciliza***].

imbecilizát, ~ţi, imbecilizată, ~e a. ajuns în stare de imbecilitate. [V. ***imbeciliza***].

imbérb, imberbi a. (şi subst.) **1.** care nu are încă barbă: *tu le vezi primind elevii cei imberbi în a alor clas.* EM.; **2.** (iron.) tînăr: *era bustul unui adolescent,... o arătare imberbă de arhonte sirian.* VINEA. [Din fr. ***imberbe,*** lat. ***imberbis***].

imbibíţie, imbibiţii f. **1.** (livr.) îmbibare cu un lichid; **2.** (biol.) proces de pătrundere a apei în celulele vegetale, în ţesuturi etc. [Din fr. ***imbibition***].

imbír, imbiri m. (reg.; bot.) ghimber (*Zingiber officinale*); (şi: **îmbir**). [Din pol. ***imbir***].

imblocáţie, imblocaţii f. mod de îngropare a celor excomunicaţi, prin acoperirea cu pămînt şi cu pietre în mijlocul cîmpului. [Din fr. ***imblocation***].

imbóld, imbolduri n. îndemn, stimulent, impuls: *tot ce scrie, scrie în urma unui imbold al împrejurărilor.* IBR. [De la ***îmboldi***].

imbricá, imbrichez şi **imbríc** vb. (tr.) a suprapune parţial (în genul ţiglelor, şindrilelor sau solzilor de peşte). [Din fr. ***imbriquer***].

imbricáre, imbricări f. acţiunea de a imbrica şi rezultatul ei; suprapunere parţială. [V. ***imbrica;*** cf. fr. ***imbication***].

imbricát, ~ţi, imbricată, ~e a. suprapus parţial (ca ţiglele, ca şindrilele). [V. ***imbrica;*** cf. lat. ***imbricatus,*** fr. ***imbriqué***].

imbricăţie, imbricaţii f. ornament care imită solzii de peşte sau ţiglele. [Din fr. ***imbrication***].

imbroglio [imbrólio] n. **1.** (livr.) încurcătură; **2.** intrigă complicată într-o piesă de teatru. [Cuv. it.].

imbrohór, imbrohori m. (înv.) persoană trimisă de sultan în ţările române pentru a mazili sau a înscăuna pe domn: *sultanul din foişor dete semn lui imbrohor.* POP. [Din turc. ***imbrohor*** „mai mare peste grajduri"].

ímbus a. **cheie imbus** (şi subst. n.) unealtă prevăzută cu un profil hexagonal, cu care se strîng şi se desfac şuruburi şi piuliţe. [Et. nec.].

imediát, ~ţi, imediată, ~e a. **1.** care acţionează sau se produce fără intermediere, fără mijlocire; nemijlocit: *s-a pitulat cercetînd cu grijă vecinătatea imediată.* SAD.; *pornind de la datele imediate ale simţurilor.* BL.; (subst. n.) *imediatul nu există pentru om decît spre a fi depăşit.* BL.; **2.** care urmează sau precede nemijlocit; care ocupă primul loc lîngă ceva: *din exemplul înaintaşilor imediaţi rămînea povestirea impregnată de sentiment.* VIANU; *succesor imediat;* **3.** care se produce fără întîrziere: *fundaţia nu urmărea foloase materiale imediate.* CĂL.; *plecare imediată.* // adv. numaidecît, îndată, fără întîrziere: *telegrame să ne trimiţă imediat ce ar afla ceva important.* CAR. [Din lat. ***immediatus,*** fr. ***immédiat***].

imediatéţe f. caracter direct, nemijlocit; (rar) imediatitate. [Din it. ***immediatezza***].

imediatitáte f. (rar) caracter imediat, nemijlocit; imedietate: *bătaia pe imediatitatea (nemijlocirea) simţirei fără studiu.* EM.; *imediatitatea obiectelor înconjurătoare.* [***Imediat*** + ***-itate***; cf. fr. ***immédiateté***].

imedietáte f. (rar) imediatitate: *acesta e studiul în care zărim artea reîntoarsă la natură şi împăcată cu imedietatea simţămîntului.* EM. [De la ***imediat***].

imemorábil, ~i, imemorabilă, ~e a. foarte îndepărtat în timp: *întîmplări imemorabile.* [Din fr. ***immémorable,*** lat. ***immemorabilis***].

imemoriál, ~i, imemorială, ~e a. care este dintr-o epocă foarte veche; străvechi: *Nichifor se*

poartă la fel în toate expediţiile, după un program imemorial. CĂL.; *timpuri imemoriale.* [Din fr. ***immémorial,*** lat. ***immemorialis***].

iméns, ~şi, imensă, ~e a. **1.** foarte mare; a cărei mărime este nemărginită; nesfîrşit: *imensul capac de beton care acoperea marele bazin pătrat ... era dat la o parte.* GHEŢIE; *universul e imens;* (fig.) *un gol imens se căsca în memorie.* GHEŢIE; **2.** foarte întins: *cîmpii imense;* (subst. n.) *la Sulina intră în larg încercînd grandiosul, imensul şi sublimul lui.* CĂL.; **3.** foarte numeros; nenumărat: *din cauza acestei mulţimi imense de varii cunoştinţe.* CAR.; *imensa majoritate a condiţiilor ... se menţin contrare.* CĂL.; **4.** (fig.) excesiv, foarte intens: *s-a aplecat cu imens interes ... peste clarobscurul vieţii sufleteşti.* BL.; *ambiţie imensă.* [Din fr. ***immense,*** lat. ***immensus***].

imensitáte, imensităţi f. **1.** întindere nemărginită: *ce poate, deci, a fi sub soare, în haosul imensităţii, dacă-ţi vei pierde fecioria ...?* BAC.; *imensitatea naturii;* **2.** mărime extraordinară: *nu le desparte decît un canal de 50-60 de mile, infim faţă de imensitatea oceanului.* TUD.; *imensitatea mărilor;* (fig.) *imensitatea geniului.* [Din lat. ***immensitas, -atis,*** fr. ***immensité***].

imérge, imerg vb. (tehn.; tr.) a scufunda un corp într-un mediu lichid; a imersa. [Din fr. ***immerger,*** engl. ***immerge***].

imergént, ~ţi, imergentă, ~e a. care străbate un anumit mediu: *rază imergentă prin apă.* [Din fr. ***immergent***].

imérgere, imergeri f. acţiunea de a imerge şi rezultatul ei. [V. ***imerge***].

imergíbil, ~i, imergibilă, ~e a. (tehn.) **1.** care poate fi imers; **2.** care este construit sub apă: *tunel imergibil.* [***Imerge*** + ***-bil***].

imérs, ~şi, imersă, ~e a. (livr.) pătruns, băgat într-un lichid. [V. ***imerge***].

imersá, imersez vb. (tr.) a imerge. [De la ***imersare***].

imersáre, imersări f. (rar) imersiune. [Din fr. ***immersion***].

imérsie f. v. imersiune.

imersiúne f. **1.** afundare (parţială sau totală) a unui corp într-un lichid; (rar) imersare; **2.** pătrundere a unui corp ceresc în conul de umbră al altui corp; (şi: **imersie**). [Din fr. ***immersion,*** lat. ***immersio, -onis***].

imersív, ~i, imersivă, ~e a. care se face prin cufundare, prin pătrundere într-un lichid: *botez imersiv.* [Din fr. ***immersif***].

imiclíc, imiclicuri n. (înv.) porţie de mîncare şi de pîine care se dădea zilnic slugilor boiereşti: *n-are cu ce să plătească imiclicul slugilor.* FIL. [Din turc. ***yemeklik*** „tain"].

imigrá, imigrez vb. (intr.) a veni şi a se stabili într-o ţară străină: *sîntem suplantaţi de străinii ce imigrează.* EM. [Din fr. ***immigrer,*** lat. ***immigrare***].

imigránt, ~ţi, imigrantă, ~e m., f. persoană stabilită în altă ţară decît cea de origine. [Din fr. ***immigrant,*** lat. ***immigrans, -ntis***].

imigrăre, imigrări f. acţiunea de a imigra şi rezultatul ei; (p. ext.) *această imigrare a culturii nu ar fi avut loc.* IBR. [V. ***imigra***].

imigrát, ~ţi, imigrată, ~e a. care a venit şi s-a stabilit într-o ţară străină: *evreul imigrat arată faţă de autohtoni un dispreţ de cotropit.* CĂL.; (subst.) *oamenii sînt mai hîrşiţi cu imigraţii.* CĂL. [V. ***imigra***].

imigráţie, imigraţii f. **1.** acţiunea de a imigra şi rezultatul ei; (p. ext.) situaţia, starea celui imigrat: *a devenit terenul de colonizare şi de imigraţiune a tuturor popoarelor.* EM.; **2.** totalitate a imigrărilor dintr-o perioadă dată; (şi: (înv.) **imigraţiune**). [Din fr. ***immigration,*** lat. ***immigratio, -onis***].

imigraţiúne f. v. imigraţie.

iminéi m. pl. (înv.) **1.** pantofi boiereşti din marochin (galben): *iminei de saftian.* FIL.; **2.** pantofi groşi ţărăneşti cu vîrful ascuţit: *cu năframă albă şi iminei roşii.* AL. [Din turc. ***yemeni***].

iminént, ~ţi, iminentă, ~e a. care este gata să se producă, să se întîmple: *plutea necontenit în pericolul iminent de-a cădea în mîinile inamicului.* EM.; (adv.) *în orice caz, dezastrul se desemna iminent.* VOIC. [Din fr. ***imminent,*** lat. ***imminens, -ntis***].

iminénţă, iminenţe f. caracterul sau starea de a fi iminent: *s-ar fi temut de iminenţa unei surpări în gol.* GHEŢIE; *iminenţa pericolului.* [Din fr. ***imminence,*** lat. ***imminentia***].

iminenţiál, ~i, iminenţială, ~e a. (rar) **1.** care exprimă iminenţa, caracterul iminent; **2.** care reprezintă o iminenţă; care este iminent, fără a fi început să se producă: *moment iminenţial.* [***Iminenţă*** + ***-al***].

imiscíbil, ~i, imiscibilă, ~e a. (livr.) care nu poate fi amestecat. [Din fr. ***immiscible***].

imiscibilitáte f. (livr.) calitatea de a fi imiscibil. [Din fr. ***imiscibilité***].

imitá, imít vb. (tr.) **1.** a adopta modul de comportare al cuiva; a lua ca exemplu (urmînd) pe cineva: *să imităm ... p-acei ce-i vedem făcînd bine.* PANN; **2.** a reproduce (întocmai) vorbele, faptele, gesturile cuiva; a maimuţări, a strîmba: *se ţinea după oameni şi le imita umbletul şi gesturile.* CĂL.; **3.** a lua ca model un artist sau o operă (compunînd în acelaşi mod): *unii imitau exact literatura străină.* IBR.; **4.** a reproduce cu fidelitate, a contrafface, a plastografia: *a imita semnătura cuiva.* [Din fr. ***immiter,*** lat. ***imitari***].

imitábil, ~i, imitabilă, ~e a. care poate fi imitat. [Din fr. ***imitable,*** lat. ***imitabilis***].

imitáre, imitări f. acţiunea de a imita şi rezultatul ei: *una din predilecţiile romanticilor este imitarea vechii romanţe spaniole.* CĂL. [V. ***imita***].

imitát, ~ţi, imitată, ~e a. făcut după modelul altuia (cu care seamănă): *nici „Floarea albastră" ... nu este o poezie imitată.* IBR.; *sînt în culegere tot soiul de metri şi de strofe, printre care şi acrobaţii imitate.* CĂL. [V. ***imita***].

imitatív, ~i, imitativă, ~e a. care imită (sunete); de natura imitaţiei; (înv.) imitatoriu: *acest cuvînt ... este imitativ, adecă scornit după asămănarea sunetului ce face focul cînd să face mare.* B.-DEL.; *armonie imitativă.* [Din fr. ***imitatif,*** lat. ***imitativus***].

imitatór, ~i, imitatoáre m., f. persoană care imită pe cineva sau ceva: *imitatorul lui Opian.* OD.; *acest prototip ... n-a putut rămîne fără imitatori mai mult ori mai puţin îndrăzneţi.* EM.; (adj.) *în Moldova, entuziasmul imitator a fost mai liniştit şi a avut ca antidot curentul poporan.* IBR. [Din fr. ***imitateur,*** lat. ***imitator***].

imitatóriu, ~ii, imitatorie, ~ii a. (înv.) imitativ: *o regulă a asociaţiunei care se află numai în puterea de imaginaţie imitatorie.* EM. [***Imita*** + ***-toriu***].

imitáţie, imitaţii f. **1.** acţiunea de a imita: *încep traduceri şi imitaţii după scriitori străini.* IBR.; **2.** rezultatul acţiunii de a imita; obiect făcut prin imitare: *teoria mimetică, după care arta ar fi imitaţia naturii, e răsturnată.* BL.; **3.** copie (fără valoare) realizată după opera unui artist: *o cultură trebuie să fie autohtonă şi pe cît e cu putinţă se cade să se evite imitaţiile.* CĂL.; (şi: (înv.) **imitaţiune**). [Din lat. ***imitatio, -onis,*** fr. ***imitation,*** germ. ***Imitation***].

imitaţiúne f. v. imitaţie.

imixtiúne, imixtiuni f. amestec (nejustificat şi nedorit) în treburile altuia: *o imixtiune a mea în treburile universităţii ar leza unele orgolii locale.* GHEŢIE; *imixtiunea în viaţa personală a cuiva.* [Din fr. ***immixtion,*** lat. ***immixtio, -onis***].

imn, imnuri şi (înv.) **imne** n., **imni** m. **1.** cîntec religios de preamărire a divinităţii; text al unui astfel de cîntec: *la imni alcătuiţi spre lauda zeilor.* B.-DEL.; *un lung caic de abanos, în aur prelucrat, cu imnuri din Coran frumos pe margine săpat.* AL.; **2.** poezie lirică (însoţită de cîntec) în cinstea unui eveniment, unui erou, unei idei: *în darn Scavinschi scria imne asupra fericirii patriei.* NEGR.; **3.** cîntec solemn adoptat ca simbol al unui stat: *prin cadenţa lui furtunoasă, putea să devină un imn naţional.* CĂL. [Din fr. ***hymne,*** lat. ***hymne***].

imnár, imnari n. (înv.) carte (bisericească) de imnuri (heruvice). [***Imn*** + ***-ar***].

imnátor, ~i, imnătoáre a. (neobişnuit) răsunător: *zgomot falnic, gigantic, imnător.* AL. [***Imn*** + ***-ător***].

ímnic, ~oi, imnică, ~ce a. cu caracter de imn; ca un imn; festiv: *aceste texte imnice erau socotite drept sacre.* BL.; (şi: **himnic**). [Din fr. ***hymnique,*** germ. ***hymnisch***].

imnodíe, imnodii f. cîntare de laudă, de preamărire; şir de imnuri: *cîntau o imnodie.* [Din gr. mod. ***hymnodia***].

imnológic, ~ci, imnologică, ~ce a. care ţine de imnologie, referitor la imnologie. [Din fr. ***hymnologique***].

imnologíe f. ştiinţa (şi tehnica) poeziei imnice. [Din fr. ***hymnologie***].

imóbil[1], imobile n. lucru nemişcător (clădire, moşie etc.); (spec.) casă, clădire: *în holul imobilului aruncă o privire pe lista de locatari.* GHEŢIE; *are un imobil în alt cartier.* [Din fr. ***immeuble,*** lat. ***immobilis***].

imobíl[2] şi (rar) **imóbil, ~i, imobilă, ~e** a. **1.** nemişcat, fix: *trecutul e ceva isprăvit, e ceva imobil, foarte real şi concret.* IBR.; *aşa rămase o oră încheiată, imobil, cufundat în sine.* GHEŢIE; **2.** imobiliar: *bunul imobil produce valori de-o utilitate imediată şi incontestabilă.* EM. [Din fr. ***immobile,*** lat. ***immobilis***].

imobiliár, ~i, imobiliară, ~e a. **1.** care nu poate fi mutat sau transportat; imobil[2]: *are avere imobiliară atît într-un loc, cît şi într-altul.* EM.; *bunuri imobiliare;* **2.** care ţine de imobile[1], referitor la imobile: *pentru moment, tranzacţiile imobiliare erau îngheţate.* GHEŢIE. [Din fr. ***immobilier***].

imobilísm n. **1.** opoziţie faţă de orice progres, faţă de orice inovaţie; **2.** imobilitate. [Din fr. ***immobilisme***].

imobilitáte f. stare de nemişcare, de neclintire; lipsă de mobilitate, nemobilitate, imobilism: *unele concepţii ... contestă centralitatea Pămîntului şi imobilitatea acestuia.* BL. [Din fr. ***immobilité***].

imobilizá, imobilizez vb. (tr.) **1.** a aduce în stare de nemişcare; a nu permite să mişte: *a imobilizat piciorul fracturat;* (p. ext.) *arta ... are menirea să prindă, să imobilizeze o clipă din viaţa capriţios fugară.* IBR.; **2.** (fin.) a face indisponibil (pentru investiţii): *a imobiliza un capital;* **3.** (jur.) a atribui calitatea de imobil[1] unui bun. [Din fr. ***immobiliser***].

imobilizáre, imobilizări f. acţiunea de a imobiliza şi rezultatul ei. [V. ***imobiliza***].

imobilizát, ~ţi, imobilizată, ~e a. **1.** care nu se poate mişca: *picior imobilizat;* **2.** care nu este folosit, valorificat: *fonduri imobilizate.* [V. ***imobiliza***].

imoderáţie f. (rar) lipsă de moderaţie; caracter excesiv: *începură atacurile pe tema imoderaţiunii verbale.* CĂL.; (şi: (înv.) **imoderaţiune**). [***In-[2]*** + ***moderaţie***].

imoderaţiúne f. v. imoderaţie.

imolá, imolez vb. (livr.) **1.** (tr.) a jertfi, a tăia pentru sacrificiu; **2.** (tr.) a ucide, a măcelări; **3.** (tr. şi refl.) a (se) sacrifica, a (se) jertfi (pentru ceva). [Din fr. ***immoler,*** lat. ***immolare***].

imolăre, imolări f. faptul de a (se) imola. [V. *imolare*].

imolăţie, imolaţii f. (livr.) jertfire, sacrificare; (şi: (înv.) **imolaţiune**). [Din fr. *immolation*].

imolaţiúne f. v. **imolaţie.**

imóndice n. (franţuzism; pl.) mizerie, murdărie; gunoaie. [Din fr. *immondices*].

imorál, ~i, imorală, ~e a. **1.** lipsit de principiile moralei; care încalcă aceste principii: *ei nu sînt imorali, ci, mai jos, amorali.* IBR.; *om imoral;* **2.** contrar moralei: *vrea să arate că opera acestui scriitor e imorală.* IBR.; *carte imorală.* [Din fr. *immoral*].

imoralísm n. teorie care contestă valoarea normelor şi judecăţilor morale. [Din fr. *immoralisme*].

imoralíst, ~şti, imoralistă, ~e a. referitor la imoralism; propriu imoralismului. // m., f. adept, practicant al imoralismului. [Din fr. *immoraliste*].

imoralitáte, imoralităţi f. **1.** caracter imoral: *pătrunde în presă, ia cunoştinţă de imoralitatea ei.* CĂL.; **2.** faptă, comportare, vorbă imorală. [Din fr. *immoralité*].

imortál, ~i, imortală, ~e a. (rar) nemuritor: *imortală-i numai moartea.* EM. [Din lat. *immortalis,* fr. *immortel*].

imortalitáte f. (rar) nemurire: *omul e o jucărie aici în mîna naturii; e agăţarea de imortalitate.* IBR. [Din lat. *immortalitas, -atis,* fr. *immortalité*].

imortalizá, imortalizez vb. (tr.) a face nemuritor, a face să trăiască veşnic în memoria oamenilor: *a imortalizat evenimentul într-o operă de artă;* (refl. pas.) *Iulia dictă şi o melodie care se imortalizâ pe o placă de ariston.* CĂL. [Din fr. *immortaliser*].

imortalizáre, imortalizări f. acţiunea de a imortaliza şi rezultatul ei. [V. *imortaliza*].

imortélă, imortele f. (bot.) **1.** plantă erbacee cu frunze puţine şi cu flori mici, trandafirii, care ţin foarte mult; plevaiţă (*Xeranthemum annuum*); (compus) **imortelă-galbenă,** plantă erbacee ornamentală, cu tulpina dreaptă şi cu flori galbene (*Helichrysum orientale*); **2.** (rar) siminoc (*Helichrysum arenarium*). [Din fr. *immortelle*].

imós, ~şi, imoásă, ~e a. (reg.) murdar, mînjit (de noroi): *hainele de pe dînsul erau imoase.* ISP. [Lat. *limosus*].

impaciánt, ~ţi, impacientă, ~e a. (rar) nerăbdător; neliniştit: *lumea fiind şi mai iritată şi mai impacientă, agitaţiunea era mai aparentă.* GHICA. [Din fr. *impatient,* lat. *impatiens, -ntis*].

impacientá, impacientez vb. (refl.) **1.** a-şi pierde răbdarea, a fi nerăbdător; **2.** a se nelinişti, a se îngrijora: *de ce, de ce! s-a impacientat tata.* GHEŢIE. [Din fr. *impatienter*].

impacientáre, impacientări f. faptul de a se impacienta; nelinişte, impacienţă. [V. *impacienta*].

impacientát, ~ţi, impacientată, ~e a. **1.** nerăbdător; **2.** neliniştit: *mi-a înţeles zăpăceala, întrebîndu-mă, oarecum impacientată.* GHEŢIE. [V. *impacienta*].

impaciénţă, impacienţe f. (rar) **1.** nerăbdare; **2.** nelinişte, îngrijorare: *se schimbă la faţă şi schiţă un gest de impacienţă.* GHEŢIE. [Din fr. *impatience,* lat. *impatientia*].

impáct, impacturi n. **1.** intrare în contact a două corpuri; ciocnire, coliziune; **2.** influenţă, înrîurire; **3.** (fig.) şoc, surpriză. [Din fr. *impact,* lat. *impactus*].

impactá, impactez vb. (med.; tr.) a menţine în contact strîns două suprafeţe, două fragmente de oase la o fractură etc. [*Impact* + *-a*].

impactáre, impactări f. faptul de a impacta. [V. *impacta*].

impactór, impactoáre n. (med.) aparat pentru imobilizarea şi menţinerea în contact a capetelor unui os fracturat (prin prinderea în şuruburi). [Din fr. *impacteur*].

impála f. invar. specie de antilopă suplă din sudul şi estul Africii, cu coarnele în formă de liră (*Aepyceros melampus*). [Din engl. *impala*].

impalpábil, ~i, impalpabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi pipăit: *existenţa impalpabilă a spiritului;* (subst. n.) *exaltarea naţională e constrînsă de simboluri, iar poezia impalpabilului speriată de zgomotul ideilor.* CĂL.; **2.** (p. ext.) de dimensiuni, intensitate etc. foarte mică; minuscul, imperceptibil. [Din fr. *impalpable*].

impaludáre, impaludări f. contaminare cu agentul paludismului; **impaludare terapeutică,** malarioterapie. [Din fr. *impaludation*].

impár, ~i, impară, ~e a. fără şoţ; care nu este divizibil cu doi: *număr impar.* [Din lat. *impar, -ris,* fr. *impair*].

imparábil, ~i, imparabilă, ~e a. care nu poate fi evitat, parat: *lovitură imparabilă.* [*In-*[2] + *parabil*].

impardonábil, ~i, impardonabilă, ~e a. (franţuzism) de neiertat. [Din fr. *impardonable*].

imparicopitát, ~ţi, imparicopitată, ~e a. care are un număr impar de degete: *animal imparicopitat.* // n. (la pl.) ordin de mamifere erbivore cu un număr impar de degete; (şi la sg.) animal din acest ordin. [*In-*[2] + *copitat*; cf. fr. *imparidigités*].

imparidigitát, ~ţi, imparidigitată, ~e a. (rar) imparicopitat. [Din fr. *imparidigité*].

imparipenát, ~ţi, imparipenată, ~e a. care are un număr impar de foliole, una dispusă în vîrful axului, iar celelalte înşirate perechi de o parte şi de alta a lui: *frunze imparipenate.* [Din fr. *imparipenné*].

imparisilábic, ~ci, imparisilabică, ~ce a. **1.** care nu are acelaşi număr de silabe în cursul declinării: *latina avea multe substantive imparisilabice dintre care în română s-a transmis „om-oameni";* **2.** (p. ext.) care cuprinde astfel de substantive; care aparţine acestor substantive: *declinare imparisilabică.* [Din fr. *imparisyllabique*].

imparisilabísm n. trăsătura, însuşirea de a fi imparisilabic: *cuvîntul „om" (pl. oameni) păstrează imparisilabismul latin.* [*Imparisilab(ic)* + *-ism*].

imparitáte, (rar) **imparităţi** f. însuşirea de a fi impar; nepotrivire. [Din fr. *imparité*].

imparţiál, ~i, imparţială, ~e a. nepărtinitor, obiectiv: *e de prisos a spune că vom fi imparţiali, căci avem un public judecător.* MACED.; *istoricul trebuie să fie imparţial.* [Din fr. *impartial*].

imparţialitáte f. nepărtinire, obiectivitate: *membrii unei Curţi a cărei raţiune de a fi e tocmai imparţialitatea şi depărtarea de orice partid.* EM. [Din fr. *impartialité*].

impás, impasuri n. **1.** (franţuzism) drum fără ieşire; fundătură; **2.** situaţie dificilă din care nu se poate ieşi: *cercetările sînt ameninţate să ajungă astfel într-un grav impas.* BL.; *aşteptăm să treacă vreo corabie, să ne scoată din impas.* TUD. [Din fr. *impasse*].

impasíbil, ~i, impasibilă, ~e a. (livr.) care nu poate fi influenţat; insensibil, nepăsător, indiferent: *pe mine politica nu mă interesează, am fost şi rămîn un spectator impasibil şi obiectiv.* GHEŢIE. [Din fr. *impassible,* lat. *impassibilis*].

impasibilitáte f. (livr.) însuşirea de a fi impasibil; nepăsare, indiferenţă: *este explicabilă relativa impasibilitate şi placiditate a clasicului, consecinţă a temperaturii sale normale.* CĂL. [Din fr. *impassibilité,* lat. *impassibilitas, -atis*].

impasionát, ~ţi, impasionată, ~e a. (livr.) care trăieşte sau manifestă o mare emoţie: *la Eminescu gîndirea e trecută ... printr-un mediu impasionat, adică trece printr-o baie de sentimentalitate.* IBR. [Din engl. *impassioned*].

impecábil, ~i, impecabilă, ~e a. fără cusur, ireproşabil, perfect: *se uita la el ca la un om superior, impecabil.* VLAH.; *avea un accent franţuzesc impecabil.* GHEŢIE; *lucrare impecabilă.* [Din fr. *impeccable,* lat. *impeccabilis*].

impecabilitáte f. (rar) însuşirea sau starea a ceea ce este impecabil: *pentru gînditorul iberic, impecabilitatea e o vorbă ... şi poetul cel mai impecabil e cel mai puţin poet.* CĂL. [Din fr. *impeccabilité,* lat. *impeccabilitas, -atis*].

impedánţă, impedanţe f. **1.** mărime electrică egală cu cîtul dintre valoarea efectivă a tensiunii electrice aplicate unui anumit circuit şi valoarea efectivă a intensităţii curentului electric absorbit de circuit; **2.** (fiz.) mărime egală cu raportul dintre presiunea sonoră a unui sistem acustic şi fluxul acustic corespunzător. [Din fr. *impédance,* germ. *Impedanz*].

impediмént, impedimente n. piedică, obstacol: *prin specializare, prin ramificarea pe regiuni şi sectoare a cercetărilor, impedimentul în chestiune se curma de la sine.* BL. [Din lat. *impedimentum,* germ. *Impediment*].

impenetrábil, ~i, impenetrabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi pătruns, prin care nu se poate trece: *e chiar obicei de-a astupa deschizătura la uşi ..., pentru a le face impenetrabile pentru sunet.* EM.; **2.** care nu se poate explica, de neînţeles: *mister impenetrabil;* **3.** care îşi ascunde opiniile şi sentimentele; care nu trădează stările sufleteşti: *preferinţa Olguţei pentru acest impenetrabil bătrîn nu este explicată.* CĂL.; *chip impenetrabil.* [Din fr. *impénétrable,* lat. *impenetrabilis*].

impenetrabilitáte f. **1.** calitatea sau starea a ceea ce este impenetrabil; **2.** caracter inexplicabil; imposibilitate de a înţelege: *impenetrabilitatea cauzelor primordiale şi-o explică aşa.* CĂL.; **3.** (fiz.) fenomen care constă în imposibilitatea ca două corpuri să ocupe în acelaşi timp acelaşi spaţiu: *sînt datori a explica din acea materie a cărei definiţie consistă în impenetrabilitatea în trei dimensiuni.* EM. [Din fr. *impénétrabilité*].

impenetránt, ~ţi, impenetrantă, ~e a. (rar) care nu este penetrant. [Din fr. *impénétrante*].

impenitént, ~ţi, impenitentă, ~e a. (rar) lipsit de remuşcări; care nu se căieşte: *e un don Juan impenitent cu multe amante.* CĂL. [Din fr. *impénitent*].

impeniténţă f. lipsă de căinţă, de remuşcări. [Din fr. *impénitence*].

imperatív, ~i, imperativă, ~e a. **1.** care ordonă, poruncitor: *atît spuneau decurionii, în termeni politicoşi, dar imperativi.* CĂL.; *ton imperativ;* **2.** (gram.) **mod imperativ** (şi subst. n.), mod verbal prin care se exprimă un ordin, un îndemn, o rugăminte etc.: *Cerna a folosit uneori imperativul invocării.* VIANU. // n. **1.** necesitate categorică şi necondiţionată; obligaţie: *nu înţeleg imperativele istorice de a examina fenomenul literar.* GHEŢIE; *imperativele momentului;* **2.** (în filozofia kantiană) **imperativ categoric,** principiu aprioric care stabileşte în conştiinţa umană norme morale universal valabile şi eterne. [Din fr. *impératif,* lat. *imperativus,* germ. *imperativ, Imperativ*].

imperativitáte f. caracter imperativ, necesar: *imperativitatea legilor juridice.* [Din fr. *impérativité*].

imperátor, imperatori m. **1.** titlu oferit generalilor romani după obţinerea unei mari victorii: *el e imperator, domn care decide asupra războiului şi păcii.* BL.; **2.** titlu adoptat de ţarii Rusiei; **3.** împărat. [Din lat. *imperator*].

imperceptíbil, ~i, imeprceptibilă, ~e a. **1.** care nu se poate percepe cu ajutorul simţurilor: *devenirea speciilor este aşadar ilustrată prin exemple de evoluţie înceată, imperceptibilă.* BL.; *sunet imperceptibil;* **2.** (p. ext.) greu de sesizat, abia perceptibil: *scriitorul posedă o ritmică vie şi o frază fin echivocă, de o maliţie imperceptibilă.* CĂL.; (adv.) *se deosebeşte doar imperceptibil de toate celelalte.* BL. [Din fr. ***imperceptible***].

imperceptibilitáte f. însuşirea sau starea a ceea ce este imperceptibil. [Din fr. ***imperceptibilité***].

imperféct, ~ţi, imperfectă, ~e a. **1.** (şi adv.) lipsit de perfecţiune; nedesăvîrşit: *versul popular are asonanţe, adică rime imperfecte.* IBR.; *operă imperfectă;* **2.** (gram.) **timp imperfect** (şi subst. n.), timp verbal care exprimă o acţiune durativă în trecut: *din persoana a III-a plural a imperfectului latinesc iese pers. a III-a singular la noi.* IBR. [Din lat. ***imperfectus,*** fr. ***imparfait***].

imperfectíbil, ~i, imperfectibilă, ~e a. care nu se poate perfecţiona. [Din fr. ***imperfectible***].

imperfectív, ~i, imperfectivă, ~e a. (despre aspectul sau modul verbelor; şi subst. n.) care arată că acţiunea este în desfăşurare sau se repetă. [Din fr. ***imperfectif,*** germ. ***imperfektiv***].

imperfécţie f. v. **imperfecţiune.**

imperfecţiúne, imperfecţiuni f. starea a ceea ce este imperfect; defect, cusur: *aci stă rolul criticei, să semnaleze imperfecţiile şi să recomande eliminarea lor.* CAR.; (şi: **imperfecţie**). [Din fr. ***imperfection,*** lat. ***imperfectio, -onis***].

imperiál, ~i, imperială, ~e a. **1.** împărătesc: *moşul află de un edict imperial şi-l comunică babei.* CĂL.; **2.** (fig.) minunat, foarte frumos: *aici vreme imperială; primăvara şi-a făcut cu multă solemnitate intrarea triumfală.* CAR. // m. (înv.) **1.** (la pl.) ostaşi împărăteşti (germani); **2.** veche monedă rusească de aur, în valoare de zece ruble. // f. (înv.) **1.** etajul superior al unor vehicule de transport pentru călători (diligenţă, omnibuz etc.); **2.** tip de barbă purtat de Napoleon al III-lea. [Din fr. ***impérial,*** lat. ***imperialis***].

imperialísm n. **1.** politică statală care urmăreşte aducerea altor state în dependenţă economică şi politică; **2.** (p. ext.) tendinţă de a impune dominaţia, modul propriu de organizare etc.: *imperialismul catolic a înţeles şi el că aci nu se poate aştepta la un triumf integral.* BL.; **3.** (în teoria marxistă) stadiu al capitalismului caracterizat prin supremaţia capitalului financiar. [Din fr. ***impérialisme,*** germ. ***Imperialismus***].

imperialíst, ~şti, imperialistă, ~e a. care ţine de imperialism, referitor la imperialism: *combăteau regimurile imperialiste şi reacţionare de atunci.* CĂL. // m. adept al imperialismului. [Din fr. ***impérialiste***].

imperiós, ~şi, imperioásă, ~e a. (şi adv.) **1.** care impune o rezolvare imediată; căruia nu i se poate rezista; irezistibil, presant: *imperioasa trebuinţă ce este pentru o naţiune.* OD.; *în împrejurările actuale ..., o lămurire a acestei chestiuni metodologice devine imperios urgentă.* BL.; **2.** autoritar, tiranic (neadmiţînd replica): *spirit imperios.* [Din fr. ***impérieux,*** lat. ***imperiosus***].

imperiozitáte f. (livr.) caracter imperios; urgenţă. [Din it. ***imperiosità***].

impériu, imperii n. **1.** stat monarhic condus de un împărat: *Imperiul Roman;* **2.** teritoriu cuprinzînd un stat dominant şi posesiuni coloniale: *a permis apoi portughezilor să-şi facă descoperirile geografice şi să întemeieze imperiul colonial.* BL.; **3.** (fig.) întindere, cuprins: *pulberea se joacă în imperiul unei raze.* EM.; **4. sub imperiul ...,** dominat, influenţat de ..., determinat de ...: *încă sub imperiul nervilor, nu ştia exact cu ce scop se îndreaptă într-acolo.* GHEŢIE. [Din lat. ***imperium,*** germ. ***Imperium***].

impermeábil, ~i, impermeabilă, ~e a. **1.** care nu permite să treacă lichidele: *să puteţi introduce prin prese hidraulice căptuşeala impermeabilă.* CĂL.; *cauciucul este impermeabil;* **2.** (fig.) care nu se lasă pătruns; care este absolut indiferent faţă de ...; obtuz, opac: *a făcut pretinsa descoperire că primitivul ar fi impermeabil la experienţă.* BL.; *este impermeabil la orice înnoire.* // n. manta de ploaie. [Din fr. ***imperméable,*** lat. ***impermeabilis***].

impermeabilitáte f. însuşirea de a fi impermeabil, starea a ceea ce este impermeabil: *concepţia ... duce de-a dreptul la ideea despre impermeabilitatea culturilor.* BL. [Din fr. ***imperméabilité***].

impermeabilizá, impermeabilizez vb. (tr.) a face impermeabil: *a impermeabiliza pînza prin cauciucare.* [Din fr. ***imperméabiliser***].

impermeabilizáre, impermeabilizări f. acţiunea de a impermeabiliza şi rezultatul ei. [V. ***impermeabiliza***].

impermeabilizát, ~ţi, impermeabilizată, ~e a. care a devenit impermeabil. [V. ***impermeabiliza***].

impersonál, ~i, impersonală, ~e a. **1.** care nu se referă la o persoană anume; care nu ţine de o persoană: *puterile cosmice sînt imaginate ca elemente impersonale.* BL.; *legea este impersonală;* **2.** lipsit de marcă personală, de atitudine subiectivă; obiectiv: *o atare lămurire cere, fireşte, o documentare cît mai amplă şi în acelaşi timp cît mai impersonală.* BL.; **3.** (fig.) care este lipsit de personalitate; **4.** (gram.; despre verbe, forme sau moduri verbale) care exprimă o acţiune neatribuită nici unei persoane, care nu are subiect propriu-zis şi se întrebuinţează numai la persoana a treia singular. [Din fr. ***impersonnel,*** lat. ***impersonalis***].

impersonalitáte f. caracterul a ceea ce este impersonal: *impersonalitatea povestirii a fost punctul principal în estetica realismului.* VIANU. [Din fr. ***impersonnalité***].

impersonalizá, impersonalizez vb. (tr.) a face să devină impersonal, obiectiv: *un proces care impersonalizează fiinţa;* (refl.) *înţelegeau să guste ... literatura cu orice tendinţe, în măsura în care se impersonaliza în artă.* CĂL. [Din engl. ***impersonalize***].

impersonalizáre, impersonalizări f. acţiunea de a impersonaliza şi rezultatul ei: *vedea în artă un mijloc de liniştire a sufletului prin ridicarea deasupra egoismului, prin impersonalizare.* CĂL. [V. ***impersonaliza***].

impersonalizát, ~ţi, impersonalizată, ~e a. impersonal, obiectiv: *Dumnezeu nu apare aşa de impersonalizat ca în brahmanism.* BL. [V. ***impersonaliza***].

impertinént, ~ţi, impertinentă, ~e a. **1.** (şi subst.) lipsit de bună-cuviinţă, obraznic, necuviincios: *cu grupul ... inteligent, ... independent, ... impertinent.* CAR.; *vă rog să chemaţi la ordin pe acest impertinent.* NEGR.; **2.** care este caracteristic omului obraznic; care reflectă obrăznicie, impertinenţă: *se făcuse că nu mă vede, cu nepăsarea impertinentă de totdeauna.* GHEŢIE. [Din fr. ***impertinent,*** lat. ***impertinens, -ntis***].

impertinénţă, impertinenţe f. însuşirea de a fi impertinent; atitudine, comportare, faptă sau vorbă impertinentă: *ce n-aş face ca să-mi răzbun de impertinenţele ei.* AL.; *vei suporta consecinţele inconştienţei sau impertinenţei dumitale.* SAD. [Din fr. ***impertinence,*** germ. ***Impertinenz***].

imperturbábil, ~i, imperturbabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi tulburat de nimic: *persoanele toate păstrează un calm imperturbabil.* CAR.; *el a şi aplicat aceastã metodă cu o rîvnă şi o răbdare imperturbabilă.* BL.; **2.** care îşi păstrează calmul, care este stăpîn pe sine: *ei aparţin speţei clasice a recilor ademenitori de femei, analişti imperturbabili ai situaţiilor.* CĂL.; *persoană imperturbabilă.* [Din fr. ***imperturbable,*** lat. ***imperturbabilis***].

imperturbabilitáte f. (rar) însuşirea sau starea celui care este imperturbabil: *toată această violenţă nu poate acoperi sentimentul unei mari şi distante imperturbabilităţi.* CĂL. [Din fr. ***imperturbabilité***].

impestá, impestez vb. (livr.; tr.) **1.** a molipsi de ciumă sau de altă boală contagioasă; **2.** a răspîndi un miros urît; **3.** (fig.) a corupe. [Din it. ***impestare,*** fr. ***empester***].

impestáre, impestări f. faptul de a impesta. [V. ***impesta***].

impétigo n. boală de piele contagioasă care se manifestă prin apariţia unor băşicuţe seroase şi purulente. [Din fr. ***impétigo***].

impetráţie, impetraţii f. (livr.) acţiune, activitate pentru obţinerea unei favori, unui beneficiu. [Din lat. ***impetratio, -onis,*** fr. ***impétration***].

impetuós, ~şi, impetuoásă, ~e a. care se manifestă cu o forţă de nestăpînit; năvalnic: *în Alecsandri, elementul popular intră ca un rîu impetuos.* IBR.; *torent impetuos; caracter impetuos;* (adv.) *trupele împărăteşti înaintau impetuos în bazinul dunărean.* BL. [Din fr. ***impétueux,*** lat. ***impetuosus***].

impetuoso [impetuózo] adv. (muz.) impetuos; cu înflăcărare. [Cuv. it.].

impetuozitáte f. însuşirea de a fi impetuos: *au început ... să critice cu o impresionantă impetuozitate întreaga cultură apuseană.* BL. [Din fr. ***impétuosité***].

impiegát, impiegaţi m. **1.** (înv.) funcţionar (de grad inferior): *a fost numit impiegat la postelnicie.* FIL.; *abuzurile şi esacţiunile impiegaţilor administrativi.* EM.; **2.** persoană care organizează şi controlează mişcarea trenurilor într-o gară: *dinspre capătul trenului se zărea apropiindu-se chipiul roşu al impiegatului de mişcare.* GHEŢIE. [Din it. ***impiegato***].

impietá, impietez vb. (intr.) a încălca drepturile cuiva; a dăuna, a leza, a prejudicia: *să nu împietăm asupra drepturilor.* NEGR.; (şi: **împieta**). [Din fr. ***empiéter***].

impietáre, impietări f. acţiunea de a împieta şi rezultatul ei. [V. ***impieta***].

impietáte, impietăţi f. **1.** lipsă de pietate faţă de ceva considerat sfînt; sacrilegiu; **2.** (p. ext.) atitudine jignitoare faţă de cineva ori faţă de ceva care merită veneraţie: *ar fi o impietate odioasă.* IBR. [Din fr. ***impiété,*** lat. ***impietas, -atis***].

impíu, ~ii, impie, ~ii a. (livr.) lipsit de evlavie; care dispreţuieşte religia; (p. ext.) contrar religiei: *se arată mereu înverşunat împotriva tagmei călugăreşti, care apare, cu o excepţie, impie, sinistră şi trădătoare.* CĂL. [Din lat. ***impius,*** fr. ***impie***].

implacábil, ~i, implacabilă, ~e a. care nu poate fi oprit; neîndurător, neîmblînzit: *să facem o implacabilă opoziţiune la actele guvernului.* AL.; *ură implacabilă.* [Din fr. ***implacable,*** it. ***implacabile,*** lat. ***implacabilis***].

implacabilitáte f. (rar) însuşirea de a fi implacabil: *ei au însă răul veacului, acel rîs amar ce arată convingerea în implacabilitatea soartei.* CĂL. [Din fr. ***implacabilité***].

implánt, implanturi n. (med.) organ sau ţesut implantat. [Din fr. ***implant***].

implantá, implantez vb. (tr.) a introduce, a insera, a fixa. [Din fr. ***implanter***].

implantáre, implantări f. acţiunea de a implanta şi rezultatul ei; implantaţie. [V. ***implanta***].

implantáţie, implantaţii f. implantare. [Din fr. ***implantation***].

impiantologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu implantarea şi transplantarea dinţilor. [Din fr. ***implantologie***].

implementá, implementez vb. (livr.; tr.) **1.** a pune în aplicare, în funcțiune; **2.** a duce la bun sfîrșit; a îndeplini, a realiza. [Din engl. ***implement***].

implementáre, implementări f. **1.** punere în aplicare, în funcțiune: *„implementările" din vocabular ... sînt firești și dovedesc vitalitatea limbii.* D.; **2.** realizare, finalizare, îndeplinire. [Din engl. ***implementation***].

implementát, ~ți, implementată, ~e a. **1.** pus în practică, în funcție; aplicat; **2.** îndeplinit, realizat, finalizat. [V. ***implementa***].

implex, ~cși, implexă, ~e a. (despre opere literare) în care peripețiile sînt numeroase și complicate. [Din fr. ***implexe***].

implică, implíc vb. **1.** (tr.) a avea drept urmare, a atrage după sine: *comiterea unei infracțiuni implică pedeapsa;* **2.** (tr.) a avea drept condiție sau premisă; a fi condiționat de ...; a presupune: *cultura implică desigur spiritul ca o condiție prealabilă.* BL.; **3.** (tr. și refl.) a (se) amesteca, a (se) antrena într-o afacere, într-o acțiune etc.: *ticăloșia de a implica, fără știrea ei, o tînără fată într-o astfel de aventură.* PETR. [Din fr. ***impliquer,*** lat. ***implicare***].

implicáre, implicări f. acțiunea de a (se) implica și rezultatul ei. [V. ***implica***].

implicát, ~ți, implicată, ~e a. **1.** care este antrenat, conținut, cuprins, inclus: *observația este implicată în orice argumentare.* BL.; **2.** amestecat (și compromis) într-o acțiune neplăcută: *implicat într-un proces.* // n. ceea ce este conținut, inclus; ceea ce reprezintă baza, premisa sau condiția pentru ceva; temei, principiu: *observația este ... un implicat al experimentării.* BL.; *filosofia se găsește încă de acum cîteva sute de ani în cautarea unor implicate fundamentale.* BL. [V. ***implica***].

implicáție, implicații f. idee, fapt care decurge din altul, care apare ca o consecință imediată a altuia: *constatarea îl tulbură mai ales prin implicațiile pe care le sugera.* GHEȚIE. [Din fr. ***implication,*** lat. ***implicatio, -onis,*** germ. ***Implikation***].

implícit, ~ți, implicită, ~e a. care este cuprins în ceva (fără a fi exprimat); care se înțelege de la sine: *a surprins umorul implicit al exprimării;* (adv.) *vorbind de aceste aspecte ale culturii, implicit am vorbit și de celelalte.* IBR. [Din fr. ***implicite,*** lat. ***implicitus***].

implícite adv. (înv.) în mod implicit; de la sine înțeles: *ideea există toată implicite în cap, dar spre a o espune ne servim de cuvinte.* EM. [Din germ. ***implizite;*** cf. lat. ***implicite***].

implorá, implór vb. (tr.) **1.** a ruga stăruitor (și cu umilință) pe cineva: *o voi implora în genunchi să-mi spună totul.* GHEȚIE; **2.** a cere, a solicita ceva în mod stăruitor (și cu umilință): *n-avem nevoie de a implora generozitatea în locuri unde ea e plantă exotică.* EM. [Din fr. ***implorer,*** lat. ***implorare***].

imploráre, implorări f. faptul de a implora; cerere stăruitoare, rugăminte insistentă; implorație: *glasul lui tremura de-o implorare sfiicioasă.* VLAH. [V. ***implora***].

implorátor, ~i, imploratoáre a. **1.** care imploră: *oratorul extenuat se făcea supus, implorator.* CĂL.; **2.** care exprimă rugăminte, implorare: *să fie cu două paturi, șopti ea tremurătoare, cu ochii implorători ridicați spre mine.* VOIC.; (și: **implorátor**). [Din fr. ***implorateur***].

implorație, implorații f. implorare. [Din fr. ***imploration***].

implorátór a. v. implorator.

implózie, implozii f. **1.** pătrundere bruscă a aerului într-o încăpere vidată, cînd pereții ei sînt deteriorați; **2.** (lingv.) prima fază a articulării unei consoane oclusive. [Din fr. ***implosion,*** germ. ***Implosion***].

implozív, ~i, implozivă, ~e a. (lingv.) referitor la implozie; articulat prin implozie: *consoană implozivă.* [Din fr. ***implosif***].

implúviu, impluvii n. (la romani) bazin pentru colectarea apei de ploaie. [Din lat. ***impluvium***].

impolitéță f. v. impoliteță.

impolitéțe, (rar) **impoliteți** f. lipsă de politețe; faptă, atitudine sau comportare nepoliticoasă; necuviință: *ar fi fost o impoliteță din partea noastră să nu primim.* BOL.; *aveam datoria să-i prezint scuze ... pentru șirul de impoliteți pe care le săvîrșisem.* GHEȚIE; (și: (înv.) **impoliteță**). [Din fr. ***impolitesse***].

imponderábil, ~i, imponderabilă, ~e a. **1.** care nu se poate cîntări (avînd o greutate foarte mică): *cunoștea din optică teoria eterului ca materie imponderabilă.* BL.; *lumina și căldura sînt imponderabile;* (subst. n.) *ne găsim pe un teren al nuanțelor, al atmosferei, al inefabilului și imponderabilului.* BL.; **2.** (fig.) care nu poate fi sesizat; imperceptibil, diafan, subtil: *a năvălit ușoară, imponderabilă, bucuria luminoasă de afară.* PETR.; (subst. n.) *e un domeniu de nuanțe, de imponderabile, de împletituri extrem de fine.* STĂNIL. [Din fr. ***impondérable***].

imponderabilitáte f. stare a unui corp asupra căruia nu acționează forțe gravitaționale; stare a unui corp a cărui greutate a fost anulată de alte forțe. [Din fr. ***impondérabilité***].

impopulár, ~i, impopulară, ~e a. nepopular, care nu se bucură de simpatie: *puțină, impopulară, proza lui D. Anghel este excepțională și revoluționară.* CĂL.; *guvernul a luat măsuri impopulare.* [Din fr. ***impopulaire***].

impopularitáte f. lipsă de popularitate; nepopularitate. [Din fr. ***impopularité***].

impórt, importuri n. **1.** faptul de a importa[1]; aducere de mărfuri străine în țară: *importul crește, și cu cît crește el, cu atîta crește exportul de cereale.* IBR.; **2.** (concr.) mărfuri importate: *importul a crescut anul trecut;* **de import, a)** care a fost importat; **b)** (fig.) care nu are legătură cu realitatea locală; străin. [Din fr. ***Import***].

importá[1], impórt vb. (tr.) **1.** a aduce în țară produse străine (cumpărate); **2.** (fig.) a prelua, a adopta obiceiuri, mode etc. străine. [Din fr. ***importer***].

importá[2], pers. **3. impórtă** vb. (tr. și intr.) a prezenta importanță, interes pentru cineva: *exemple culese la întîmplare din opera unui poet al cărui nume nu importă.* BL.; *cunoașterea legilor importă tuturor cetățenilor;* **ce ne importă?,** ce contează?, ce ne pasă? [Din fr. ***importer***].

importábil, ~i, importabilă, ~e a. care se poate importa; permis, admis pentru import. [Din fr. ***importable***].

importánt, ~ți, importantă, ~e a. **1.** care are însemnătate, valoare, interes: *importantele secrete ale zeilor.* CAR.; *o afacere importantă;* **2.** marcant, influent, ilustru: *om important;* **3.** (iron.) care se crede om de seamă; plin de aroganță: *dintr-o ogradă le ieși în cale, grăbit și important, un om.* REBR. [Din fr. ***important,*** germ. ***important***].

importánță f. **1.** faptul de a fi important, însemnat; însemnătate, valoare: *de o importanță capitală.* CAR.; *afacere de înaltă importanță;* **a da importanță,** v. **da; fără** (sau **lipsit de**) **importanță,** nesemnificativ; obișnuit: *uciderea atamanului a rămas un fapt fără importanță.* CĂL.; **2.** prestanță, autoritate, influență: *astăzi nu mai avem nimic din importanța ce ne-o dăduse un moment mare și solemn din viața noastră.* EM.; **cu importanță,** dîndu-și aere, arogant: *adus, bade Ionică, făcu copilul cu importanță.* REBR.; **a-și da importanță,** a se îngîmfa, a-și da aere; **plin de importanță,** înfumfat, încrezut. [Din fr. ***importance,*** germ. ***Importanz,*** it. ***importanza***].

importáre, importări f. acțiunea de a importa[1]: *e un fenomen de importare a formelor nouă, menite să creeze, să provoace și fondul.* IBR. [V. ***importa[1]***].

importát, ~ți, importantă, ~e a. adus din altă țară: *a luptat împotriva franțuzismului, a exagerărilor literaturii importate.* IBR. [V. ***importa[1]***].

importátor, ~i, importatoáre m., f. persoană care se ocupă cu importul: *importatorii de cereale;* (adj.) *țară importatoare.* [Din fr. ***importateur***].

importáție, importații f. (înv.) **1.** acțiunea de a importa[1]; (fig.) *importațiunea cu deridicata de legiuiri străine.* EM.; **2.** lucru importat: *a se cerceta cu tot dinadinsul dacă este un ce local sau o importațiune din streinătate.* OD.; (și: **importațiune**). [Din fr. ***importation***].

importațiúne f. v. importație.

importún, ~i, importună, ~e a. și m., f. (persoană) care deranjează, care agasează: *una din calamitățile vieții este tagma importunilor.* AL. [Din fr. ***importun,*** lat. ***importunus***].

importună, importunez vb. (rar; tr.) a plictisi cu stăruințele; a incomoda: *vă rog să binevoiți a scuza dacă vă importunez cu aceste rînduri.* CAR. [Din fr. ***importuner,*** it. ***importunare***].

importunitáte, importunități f. stăruință plictisitoare, cerere supărătoare. [Din fr. ***importunité,*** lat. ***importunitas, -atis***].

imposesuí vb. v. împosesui.

imposíbil, ~i, imposibilă, ~e a. **1.** care nu poate fi, care nu este realizabil: *cugetarea ar fi imposibilă fără abstracții.* IBR.; *situație imposibilă;* **2.** (fam.) nesuferit, insuportabil: *discuții imposibile asupra politicii.* CAR.; *om imposibil.* // n. lucru irealizabil: *împotriva lor a triumfat totdeauna imposibilul și monstruosul.* BL.; *a încerca imposibilul; a face imposibilul;* **prin imposibil,** în ciuda tuturor așteptărilor, condițiilor, posibilităților: *dacă prin imposibil întîmpini un refuz, nu face nimic.* VINEA. // adv. cu neputință, în nici un caz: *dicționarul pune în circulație un material ... greu sau chiar imposibil de găsit altminteri.* R.L. [Din fr. ***impossible,*** lat. ***impossibilis***].

imposibilitáte f. **1.** lipsă a posibilității, neputință: *antinomicul a fost în diferite timpuri utilizat spre a arăta imposibilitatea de a soluționa o problemă.* BL.; **2.** (pl. **imposibilități**) lucru insuportabil, faptă nesuferită: *o mulțime de pedanterii și imposibilități verbale puerilizează opera.* CĂL. [Din fr. ***impossibilité,*** lat. ***impossibilitas, -atis***].

impostá, impostez vb. (tr.) a organiza, a pregăti bazele unei construcții, unei lucrări. [Din it. ***impostare***].

impostáție, impostații f. (muz.) pregătire a vocii (înainte de a cînta). [Din it. ***impostazione***].

impostór, ~i, impostoáre m., f. persoană care încearcă, prin înșelăciune, să treacă drept altcineva; șarlatan: *un nume atît de profanat de impostorii contemporani.* GHICA. [Din fr. ***imposteur,*** lat. ***impostor, -oris***].

impostúră, imposturi f. acțiune, faptă de impostor: *concepția lui este că un guvern nu se poate sprijini pe impostură.* CĂL. [Din fr. ***imposture,*** lat. ***impostura***].

impotént, ~ți, impotentă, ~e a. **1.** lipsit de vigoare; neputincios; **2.** (spec.) inapt pentru împerechere. [Din fr. ***impotent,*** lat. ***impotens, -ntis***].

impoténță f. **1.** lipsă de vigoare; neputință; **2.** imposibilitate a săvîrșirii actului sexual. [Din fr. ***impotence,*** lat. ***impotentia***].

impozábil, ~i, impozabilă, ~e a. care poate fi supus la plata unui impozit: *n-am figurat în evidența lor cu nici un venit impozabil.* GHEȚIE; (p. ext.) *puterea impozabilă e sleită cu desăvîrșire.* EM. [Din fr. ***imposable***].

impozabilitáte f. (rar) impozitare, supunere la plata impozitelor: *ei sînt în stare a simți cînd marginea impozabilității s-au ajuns pe deplin.* EM. [***Impozabil*** + ***-itate***].

impozánt, ~ţi, impozantă, ~e a. impresionant, impunător: *această impozantă solemnitate.* CAR.; *această idee este una din cele mai impozante creaţii ale gîndirii ştiinţifice.* BL. [Din fr. ***imposant***].

impózit, impozite n. **1.** plată obligatorie, stabilită prin lege, vărsată în bugetul statului de cetăţeni şi de instituţii: *contribuţie bănească, care ... devine un adevărat impozit.* GHICA; **impozit progresiv,** v. **progresiv**; **impozit proporţional,** v. **proporţional**; **2.** totalitate a plăţilor astfel stabilite: *impozitul e votat de Parlament;* (înv.) **impozitul sîngelui,** obligativitatea serviciului militar. [Din lat. ***impositum;*** cf. fr. ***impôt***].

impozitá, impozitez vb. (tr.) a supune unui impozit. [***Impozit*** + *-a*].

impozitáre, impozitări f. faptul de a impozita. [V. ***impozita***].

impoziţíe f. **impoziţia mîinilor,** punere a mîinilor pe capul cuiva potrivit ritualului sacramental: *mişcarea, expunerea, impoziţiunea mîinilor sînt esenţiale în această ceremonie a cucerniciei jălalnice.* CĂL.; (şi: **impoziţiune**). [Din fr. ***imposition***].

impoziţiúne f. v. **impoziţie**.

impracticábil, ~i, impracticabilă, ~e a. **1.** care nu se poate pune în aplicare: *regulament impracticabil;* **2.** pe care nu se poate circula: *drum impracticabil;* (fig.) *scoarţa modestă a solului natal e înălţată şi sălbăticită, făcută, spre plăcerea expediţiei, impracticabilă.* CĂL. [Din fr. ***impracticable*** (după *practică*)].

impracticabilitáte f. caracterul a ceea ce este impracticabil. [Din fr. ***impracticabilité***].

imprecatív, ~i, imprecativă, ~e a. care aparţine imprecaţiei; cu caracter de imprecaţie. [Din it. ***imprecativo***].

imprecatóriu, ~ii, imprecatorie, ~ii a. (rar) cu aspect, cu formă de imprecaţie. [Din fr. ***imprécatoire***].

imprecáţie, imprecaţii f. **1.** invocare a pedepsei divine împotriva cuiva; blestem: *începe a pierde răbdarea şi a rosti un şir de imprecaţii.* AL.; **2.** procedeu retoric bazat pe o astfel de invocare; (şi: (înv.) **imprecaţiune**). [Din lat. ***imprecatio, -onis,*** fr. ***imprécation***].

imprecaţiúne f. v. **imprecaţie**.

imprecís, ~şi, imprecisă, ~e a. lipsit de precizie; vag: *simpla observaţie poate avea loc într-un cadru teoretic foarte imprecis.* BL. [Din fr. ***imprécis***].

imprecizábil, ~i, imprecizabilă, ~e a. care nu se poate preciza, stabili: *zvonul diafan, imprecizabil, venea din dreapta.* GHEŢIE. [***In-*²** + ***precizabil***].

imprecízie, imprecizii f. lipsă de precizie. [Din fr. ***imprécision***].

impredictíbil, ~i, impredictibilă, ~e a. care nu poate fi prevăzut, prezis. [***In-*²** + ***predictibil***].

impregnă, impregnez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) îmbiba cu o substanţă (lichidă): *a impregna o ţesătură cu ulei;* (fig.) *chipul dumnezeiesc a fost impregnat în însăşi constituţia naturii omeneşti.* STĂNIL.; *plăsmuirile teoretice ale spiritului omenesc se impregnează de felul stilistic al spiritului.* BL.; **2.** (fig.) a inculca o idee, o opinie etc. sau a fi cucerit de o idee, de o opinie etc. [Din fr. ***imprégner,*** lat. ***impregnare***].

impregnábil, ~i, impregnabilă, ~e a. care poate fi impregnat. [Din fr. ***imprégnable***].

impregnabilitáte f. calitatea de a fi impregnabil. [Din fr. ***imprégnabilité***].

impregnánt, ~ţi, impregnantă, ~e a. şi n. (produs) care impregnează. [***Impregna*** + *-ant*].

impregnáre, impregnări f. acţiunea de a (se) impregna şi rezultatul ei; îmbibare. [V. ***impregna***].

impregnát, ~ţi, impregnată, ~e a. îmbibat cu o substanţă (lichidă). [V. ***impregna***].

impregnăţie, impregnaţii f. (geol.) distribuţie neregulată a unor substanţe minerale în masa rocilor. [Din fr. ***imprégnation***].

impregnól n. substanţă lichidă întrebuinţată la impermeabilizarea ţesuturilor. [***Impregna*** + *-ol*].

impresár, impresari m. persoană care mijloceşte sau organizează reprezentaţii teatrale, concerte etc.: *impresarii noştri se făcură profesori de declamaţie.* NEGR.; (şi: (înv.) **impresariu**). [Din it. ***impresario,*** fr. ***imprésario***].

impresariál, ~i, impresarială, ~e a. care ţine de impresar sau de impresariat. [Din engl. ***impressarial***].

impresariát, impresariate n. instituţie care mijloceşte (şi organizează) reprezentaţii de teatru, concerte etc. [***Impresar*** + *-iat*].

impresáriu m. v. **impresar**.

imprescriptíbil, ~i, imprescriptibilă, ~e a. (jur.) care nu poate fi contestat, care nu se poate prescrie: *oamenii sînt liberi prin drept înnăscut şi imprescriptibil.* EM. [Din fr. ***imprescriptible***].

imprescriptibilitáte f. însuşirea de a fi imprescriptibil. [Din fr. ***imprescriptibilité***].

impresíe, impresii f. **1.** urmă, întipărire lăsată de un obiect asupra altuia prin apăsare: *impresia digitală pe un obiect;* **2.** efect produs în conştiinţă de un factor exterior; gînd, imagine rămasă în amintire: *impresiunile şi judecata mea au să fie influenţate printr-o părtinire simpatică.* OD.; *impresiile din copilărie sînt persistente;* **a da** (sau **a face, a lăsa**) **impresia (că ...),** a determina o părere: *şi mie-mi face aceeaşi penibilă impresie.* CAR.; *domnul singur dă impresia că e pe scenă.* VLAH.; **a face** (sau **a produce**) **impresie,** a atrage atenţia, a avea efect, a impresiona: *studiul făcu impresie printre contemporani.* CĂL.; **(a fi) sub impresia ...,** (a fi) stăpînit de imaginile, de amintirile unei întîmplări, unei relatări etc.: *tribunalul, sub impresia ultimelor cuvinte ale apărării, admite circumstanţe atenuante.* CAR.; **3.** senzaţie, părere: *cînd citeşti un studiu fenomenologic, ... ai impresia unei desesperante monotonii problematice.* BL.; **a avea impresia că ...,** a i se părea că ...; a crede, a presupune: *avea impresia că serva ei priveşte cu prea multă îndrăzneală spre bărbaţi.* SAD.; **4.** punct de vedere; opinie: *sînt, evident, aruncări pe hîrtie, impresii şi note.* IBR.; (şi: (înv.) **impresiune**). [Din fr. ***impression,*** lat. ***impressio, -onis,*** germ. ***Impression***].

impresioná, impresionez vb. (tr.) **1.** a produce impresie; a lăsa urme: *simţul văzului... este acţionat de alţi excitanţi decît aceia care îl impresionează de obicei.* VIANU; **2.** a mişca, a emoţiona: *cele ce i-am zis să-l impresioneze.* GHICA; **3.** (despre lumină) a acţiona asupra substanţelor fotografice (de pe film sau de pe hîrtie). // refl. a fi (uşor) impresionabil; a se emoţiona: *se impresionează de necazurile altora.* [Din fr. ***impressionner***].

impresionábil, ~i, impresionabilă, ~e a. uşor de impresionat; sensibil, emotiv: *un popor este mai puţin impresionabil prin sensuri.* MAIOR.; (subst.) *Eminescu era un impresionabil.* IBR. [Din fr. ***impressionnable***].

impresionabilitáte f. însuşirea de a fi impresionabil, sensibil; emotivitate: *adîncimea de impresionabilitate e un semn pentru adîncimea de voinţă şi de acţiune.* EM. [Din fr. ***impressionnabilité***].

impresionánt, ~ţi, impresionantă, ~e a. care produce o impresie puternică, care emoţionează: *sentimentul devine mai dureros şi impresia mai impresionantă pentru noi.* IBR.; (adv.) *nuvela conţine un moment din viaţă dramatizat, expus impresionant.* IBR. [Din fr. ***impressionnant***].

impresionáre, impresionări f. acţiunea de a (se) impresiona şi rezultatul ei. [V. ***impresiona***].

impresionát, ~ţi, impresionată, ~e a. **1.** emoţionat, mişcat; **2.** (despre materiale fotografice) modificat sub acţiunea luminii. [V. ***impresiona***].

impresionísm n. **1.** mişcare artistică, apărută la sfîrşitul secolului al XIX-lea, care cultivă un sistem estetic bazat pe impresie: *se pune ... întrebarea dacă impresionismul a izbutit cu adevărat să capteze imediatul.* BL.; **2.** (p. ext.) preponderenţă a impresiei, a imaginii: *e aci acelaşi impresionism ce se remarcă şi în poezia lirică chineză.* BL. [Din fr. ***impressionnisme,*** germ. ***Impressionismus***].

impresioníst, ~şti, impresionistă, ~e a. **1.** care ţine de impresionism, referitor la impresionism; impresionistic: *pînzele sale erau acceptate în expoziţiile impresioniste.* BL.; **2.** care ţine de imprsie, referitor la impresie: *procedînd nu prin fulgerare impresionistă, ci prin larga integrare a amănuntului.* VIANU; **3.** care valorifică impresia, imaginea; bazat pe impresie: *în afară de aceste feluri de critică mai este şi critica impresionistă.* IBR. // m. adept al impresionismului: *impresionistul preferă să redea natura în elementele inconstante.* BL. [Din fr. ***impressionniste***].

impresionístic, ~ci, impresionistică, ~ce a. impresionist: *în alt tablou în ulei, impresionistic, ducesa apare în costum spaniol.* CĂL. [Din germ. ***impressionistisch***].

impresiúne f. v. **impresie**.

impresív, ~i, impresivă, ~e a. **1.** care ţine de producerea sau de interpretarea impresiilor (subiective): *valoarea impresivă a textului;* **2.** (despre trăsăturile sunetelor) care face propriu redării unor zgomote naturale. [Din fr. ***impressif***].

impresivitáte f. calitatea de a fi impresiv: *impresivitatea sunetelor.* [Din fr. ***impressivité***].

impréssum n. (rar) indicare obligatorie, pe orice tipăritură, a numelui şi adresei imprimeriei. [Cuv. lat.].

imprevizíbil, ~i, imprevizibilă, ~e a. care nu se poate prevedea: *un eveniment imprevizibil, care-l interesa direct, îi mută gîndul.* GHEŢIE; (subst. n.) *el înaintează în imprevizibilul timpului.* BL. [Din fr. ***imprévisible***].

imprevizibilitáte f. caracterul a ceea ce este imprevizibil: *noi nu sîntem dispuşi să recunoaştem decît grade de previzibilitate şi de imprevizibilitate.* BL. [Din fr. ***imprévisibilité***].

imprimá, imprím vb. (tr.) **1.** a lăsa, a face urme prin apăsare: *a imprima piciorul în nisip;* **2.** a tipări: *nu vom imprima numele în speranţa că fiecine va ghici despre cine vorbim.* EM.; *a imprima o carte;* (refl. pas.) *a ordinat să se imprime operele lui cu cheltuiala statului.* NEGR.; **3.** a aplica, a întipări desene colorate pe o ţesătură; **4.** (fig.) a determina, a impune, a transmite: *idealitatea imprimă reprezintaţiunei sigiliul universalităţii.* EM.; *a imprima o mişcare unui obiect.* [Din fr. ***imprimer***].

imprimábil, ~i, imprimabilă, ~e a. care se poate imprima; care trebuie imprimat. [Din fr. ***imprimable***].

imprimántă, imprimante f. (inform.) dispozitiv pentru extragerea datelor din calculator prin înscrierea automată (pe hîrtie). [Din fr. ***imprimante***].

imprimáre, imprimări f. acţiunea de a imprima şi rezultatul ei. [V. ***imprima***].

imprimát¹, ~ţi, imprimată, ~e a. **1.** tipărit: *916 pagini imprimate.* MAIOR.; **2.** care are întipărite desene colorate: *ţesătură imprimată.* [V. ***imprima***].

imprimát², imprimate n. **1.** formular pentru întocmirea unor acte oficiale: *luă în primire ... biroul cu cele cîteva registre şi imprimate.* REBR.; **2.** (la pl.) tipărituri. [V. ***imprima***].

imprimátur n. autorizare care indică bunul de tipar pe o corectură. [Cuv. lat.].

imprimerie, imprimerii f. 1. artă de a imprima cărți; tipar: *imprimeria a fost inventată în 1436 de Guttenberg;* 2. instituție în care se imprimă publicații; tipografie: *imprimeria statului;* 3. atelier în care se imprimă țesături. [Din fr. ***imprimerie***].

impriméu, imprimeuri n. 1. țesătură imprimată cu modele colorate; 2. desen imprimat pe o țesătură. [Din fr. ***imprimé***].

imprínting n. fenomen manifestat la animalele care, fiind crescute numai în compania omului, nu manifestă atracție față de indivizii din specia lor. [Din engl. ***imprinting***].

imprób, ~i, improbă, ~e a. lipsit de probitate; incorect, necinstit. [Din fr. ***improbe,*** lat. ***improbus***].

improbábil, ~i, improbabilă, ~e a. nesigur, incert, puțin probabil: *toate acestea i se prezentau ceșoase, dar nu improbabile.* GHEȚIE; (adv.) *desigur că, de la Veneția, mai improbabil în drum spre Veneția, Filimon s-a oprit la Padova.* CĂL. [Din fr. ***improbable***].

improbabilitáte f. caracterul a ceea ce este improbabil. [Din fr. ***improbabilité***].

improbánt, ~ți, improbantă, ~e a. (rar) fără valoare de probă; nerelevant. [Din fr. ***improbant***].

improbitáte, improbități f. (livr.) lipsă de probitate. [Din fr. ***improbité***].

improductív, ~i, improductivă, ~e a. care nu produce (nimic); neproductiv: *primejdia de a fi inundați și cotropiți de sute de mii de proletari flămînzi și cu totul improductivi.* EM.; *o risipă puțin justificată a acelor puteri* [intelectuale] *pe căi improductive.* EM. [Din fr. ***improductif***].

improductivitáte f. caracterul sau starea a ceea ce este improductiv: *se distinge prin absoluta ei improductivitate.* EM. [Din fr. ***improductivité***].

impromptú, impromptuuri n. (muz.) compoziție instrumentală (lirică) improvizată. [Din fr. ***impromptu,*** germ. ***Impromptu***].

impronunțábil, ~i, impronunțabilă, ~e a. (rar) care nu poate fi pronunțat. [Din fr. ***imprononçable*** (după *pronunța*)].

improprietáte, improprietăți f. lipsă de proprietate în folosirea unui termen sau a unei construcții: *agramatisme și improprietăți lexicale.* D.; (p. ext.) *a vorbi de proza lui Tudor Arghezi sub raportul epicului este o improprietate.* CĂL. [Din fr. ***impropriété,*** lat. ***improprietas, -atis***].

impropriu, ~li, improprie, ~ii a. care nu se potrivește, care nu redă în mod adecvat gîndirea; nepotrivit: *expresia aceasta ni se descopere ca improprie.* BL.; (adv.) *indicăm numai metaforic, și deci destul de impropriu, o anume stare de lucruri.* BL. [Din fr. ***impropre,*** lat. ***improprius***].

improvizá, improvizez vb. (tr.) 1. a compune în grabă și pe nepregătite o poezie, un discurs, o melodie etc.: *deși conferința prezenta cea mai strînsă coeziune, N. Iorga părea că și-o improvizează dintr-un material de ocazie.* CĂL.; (absol.) *deși improvizează, cuvintele îi vin spontan pe buze.* GHEȚIE; (refl. impers.) *era obiceiul de a se improviza în sunetul scripcilor.* CĂL.; 2. (p. ext.) a face ceva repede (și fără pregătirea necesară): *un dulgher improviza un fel de pavilion rotund.* GHICA; (refl.) *s-au improvizat în stăpînitori ai acestei vechi și binecuvîntate țări.* EM. [Din fr. ***improviser***].

improvizáre, improvizări f. 1. acțiunea de a improviza: *improvizarea discursurilor politice.* CAR.; 2. (concr.) ceea ce se improvizează. [V. ***improviza***].

improvizát, ~ți, improvizată, ~e a. 1. făcut la repezeală (și neviabil): *debută în literatură prin cîteva poezii improvizate.* CĂL.; (subst.) *impresia asta de improvizat îmi dă o neliniște de panică.* PETR.; 2. nepregătit (profesional) pentru activitatea în care s-a antrenat; de ocazie: *făcu pe improvizații impresari a se apuca ... de lucru.* NEGR.; (p. ext.) *patrioții improvizați solicită aceste slujbe din cauza incapacității lor.* CĂL. [V. ***improviza***].

improvizatór, ~i, improvizatoáre a. (și subst.) care improvizează. [Din fr. ***improvisateur***].

improvizáție, improvizații f. 1. faptul de a improviza: *ingenioasa improvizație a vînătorului de curci.* OD.; 2. (concr.) lucru făcut la repezeală: *poeziile lui Iancu Văcărescu sînt niște compuneri ocazionale și niște improvizații.* CĂL.; *relațiile acestea s-au desfășurat de cele mai multe ori sub semnul diletantismului, aleatoriului și improvizației.* CF. [Din fr. ***improvisation***].

imprudént, ~ți, imprudentă, ~e a. 1. care acționează fără prudență; nesocotit, neprevăzător, nechibzuit: *dar știi cît e de imprudentă.* GHEȚIE; (subst.) *ca o tigroaică vag domesticită ..., îl sfîșie pe imprudent.* PETR.; (adv.) *femeia ... contase imprudent pe farmecele ei tomnatice.* PETR.; 2. care denotă lipsă de prudență, de prevedere, de chibzuință: *o vorbă imprudentă descoperă totul și conspiratorii sînt aruncați în temniță.* CĂL. [Din fr. ***imprudent,*** lat. ***imprudens, -ntis***].

imprudénță, imprudențe f. 1. lipsă de prudență: *avusesem imprudența să-i spun cu cîteva ore mai înainte că-mi pregătesc lecțiile.* GHEȚIE; 2. faptă sau vorbă imprudentă, nesocotită: *fata ei face imprudențe cu un alt pretendent.* CĂL. [Din fr. ***imprudence,*** lat. ***imprudentia***].

impúber, ~i, impuberă, ~e a. (livr.) care nu a ajuns la vîrsta pubertății. [Din fr. ***impubère,*** lat. ***impubes, -eris***].

impudénță f. (neobișnuit) impudoare: *au avut imprudența sau, mai bine zis, impudența de a-și pune botul pe labe și ... a trecut la ordinea zilei.* CAR. [De la ***impudic***].

impúdic, ~ci, impudică, ~ce a. lipsit de pudoare; nerușinat: *nu e numai agresivă, dar parcă și cam impudică.* IBR.; *persoană impudică; gesturi impudice;* (adv.) *o visase pe slujnica din hambar, cu sîni enormi și coapsele îndepărtate impudic.* GHEȚIE. [Din fr. ***impudique,*** lat. ***impudicus***].

impudicitáte, impudicități f. impudoare. [Din fr. ***impudicité***].

impudoáre, impudori f. lipsă de rușine, de pudoare; nerușinare; impudicitate. [Din fr. ***impudeur***].

impuitór a. v. **impunător.**

impúls, impulsuri n. 1. imbold, îndemn către o acțiune; impulsiune: *acum regreta despărțirea precipitată de Laura, sub impulsul celei dintîi porniri.* GHEȚIE; 2. (fiz.) mărime egală cu produsul dintre masa și viteza unui corp: *impulsul este masa înmulțită cu viteza.* BL.; 3. (med.) mișcare bruscă și momentană, determinată de acțiunea stimulenților nervoși și orientată spre executarea unui act determinat. [Din lat. ***impulsus,*** germ. ***Impuls***].

impúlsie, impulsii f. 1. tendință provocată de un factor psihologic, emoțional etc.: *scriitorul trăiește mai ales impulsiunea instinctuală pe care o rotunjește epic.* CĂL.; 2. mișcare imprimată unui corp de o forță exterioară: *tovarășul meu a dat luntrii o impulsie puternică și prelungă și s-a tupilat.* SAD.; 3. excitare, stimulent, mobil, impuls: *a da o nouă impulsiune științei române.* EM.; (și: (înv.) **impulsiune**). [Din fr. ***impulsion,*** lat. ***impulsio, -onis***].

impulsionă, impulsionez vb. (tr.) 1. a stimula, a îmboldi: *procesul de coalizare a forțelor politice democratice poate fi impulsionat de către societatea civilă de la noi.* CF.; 2. a imprima o mișcare. [De la ***impulsiune***].

impulsionáre, impulsionări f. acțiunea de a impulsiona și rezultatul ei. [V. ***impulsiona***].

impulsiúne f. v. **impulsie.**

impulsív, ~i, impulsivă, ~e a. 1. care acționează sub influența primului impuls: *Diana, temperament impulsiv, iubește pe secretarul ei.* CĂL.; (subst.) *impulsivul nu este răspunzător de faptele sale;* 2. care are la bază impulsul; care exprimă, denotă un impuls: *satira lui Eminescu este impulsivă.* IBR.; 3. care dă un impuls la ceva: *forța impulsivă a prafului de pușcă.* [Din fr. ***impulsif,*** lat. ***impulsivus***].

impulsivitáte f. însușirea de a fi impulsiv; lipsă de stăpînire: *epitetul contradictoriu este alteori un mijloc al polemistului, o armă în mîna impulsivității lui.* VIANU. [Din fr. ***impulsivité***].

impulsór, ~i, impulsoáre a. (rar) care dă un impuls, care împinge: *piciorul impulsor al alergătorului este drept pe linia de start.* // n. (tehn.) rotor al pompei centrifuge. [Din fr. ***impulseur***].

impunătór, ~i, impunătoáre a. 1. care impresionează (prin dimensiuni, calități etc.); care se impune; măreț: *au răspuns capitala Moldovei prin o contrademonstrare impuitoare.* EM.; *costumul de doctor era fastuos, poate mai impunător decît acela al cavalerilor.* CĂL.; (fig.) *o privire atît de hotărîtă și de impunătoare.* CAR.; 2. considerabil, numeros: *un număr impunător de poeți scot publicații.* CĂL.; *forțe militare impunătoare;* (și: (înv.) **impuitor**). [***Impune*** + *-(ă)tor*].

impúne, impun vb. 1. (tr.) a face ca ceva să fie acceptat; a obliga la ceva: *o aspră datorie ce o națiie impune.* ALEX.; *caută să ne impună părerile lui și să ne determine la acțiune.* IBR.; 2. (tr.) a supune la ..., a obliga la ...: *a impune sarcini, dări;* 3. (refl.) a căpăta prestigiu, a se afirma; a birui: *o dată cu întărirea păturilor de mijloc, se înfiripă și se impune și felul lor de a gîndi.* BL.; *cînd reușești să te impui, ... nu mai contează locul din care provii.* CF.; (p. ext.) *cu o literatură veche s-ar fi impus o singură ortografie.* IBR.; 4. (intr.) a insufla respect, stimă: *demoralizaseră oștile, care acum nu mai impuneau turcilor.* NEGR.; 5. (tr.) a adopta prin propria voință; a considera nimerit (să facă): *ne vom impune tot timpul atitudinea de a fi cît mai neutri în aprecierea diverselor concepții filosofice.* BL.; 6. (refl.) a fi necesar, a se cuveni: *se impune o examinare a metodelor sub raportul eficacității lor.* BL. [Din fr. ***imposer*** (după *pune*)].

impúnere, impuneri f. 1. acțiunea de a (se) impune și rezultatul ei: *cestiunea ... își va afla prin impunere o soluțiune.* OD.; 2. operație fiscală care constă în stabilirea unui impozit; (concr.) impozit. [V. ***impune***].

impunitáte, impunități f. scutire de pedeapsă; grațiere: *absolutismul unui ambițios pentru a asigura impunitatea creaturilor sale.* EM. [Din fr. ***impunité,*** lat. ***impunitas, -atis***].

impupáre, impupări f. (biol.) trecere a unei larve în stadiul de pupă. [***În*** + ***pupă***].

impúr, ~i, impură, ~e a. 1. care nu este pur; murdar, amestecat: *văzînd că transportul de apă impură continuă, s-a hotărît sistarea distribuirii apei.* GHEȚIE; 2. (fig.) vicios, corupt. [Din fr. ***impur,*** lat. ***impurus***].

impurificá, impurífic vb. (rar; tr.) a polua, a murdări. [*In-*[2] + ***purifica***].

impurificáre, impurificări f. faptul de a impurifica: *impurificarea rîurilor prin reziduurile chimice.* [V. ***impurifica***].

impuritáte, impurități f. 1. starea, defectul de a fi impur; lipsă de curățenie: *impuritatea apelor reziduale;* (p. ext.) *o formă de impuritate este și nașterea nelegitimă.* CĂL.; 2. corp străin amestecat într-o substanță, într-un material: *impuritățile se pot reține prin filtrare;* (fig.) *teoria suferă de unele impurități.* BL. [Din fr. ***impureté,*** lat. ***impuritas, -atis***].

impús, ~și, impusă, ~e a. care trebuie urmat, îndeplinit, făcut: *datoria impusă junimei române.* MAIOR. [V. ***impune***].

imputá, impút vb. (tr.) **1.** a atribui sau a reproşa fapte, atitudini blamabile, reprobabile, nepotrivite: *unui om de ştiinţă poţi să-i imputi că n-are gîndire rece, ştiinţifică.* IBR.; (refl. impers.) *mi s-ar imputa că aceste consideraţiuni sînt prea mult abstracte.* OD.; **2.** a face răspunzător pentru o pagubă, pentru un prejudiciu (obligînd la despăgubiri): *imputîndu-ne nouă dezbinările şi animozităţile partidelor, pare a fi uitat toate aceste.* EM. [Din fr. ***imputer,*** lat. ***imputare***].

imputábil, ~i, imputabilă, ~e a. care se poate imputa. [Din fr. ***imputable***].

imputabilitáte f. (jur.) responsabilitate care rezultă din intenţia săvîrşirii unui act oprit de lege. [Din fr. ***imputabilité***].

imputáre, imputări f. **1.** acţiunea de a imputa şi rezultatul ei; reproş, mustrare: *amestec de răutate inspirată şi de profundă imputare.* CAR.; **2.** învinuire adusă pentru o pagubă, pentru un prejudiciu (obligînd la despăgubiri). [V. ***imputa***].

imputáţie, imputaţii f. (jur.) **1.** atribuire a unei vini; învinovăţire: *imputaţie de jaf;* (p. ext.) *în acelaşi stil bucolic, poetul invocă pe Isus ... şi-şi face imputaţiile cele mai surprinzătoare.* CĂL.; **2.** învinuire adusă pentru o pagubă; **3.** (concr.) sumă compensatorie plătită ca urmare a atribuirii vinovăţiei pentru o pagubă; (şi: (înv.) **imputaţiune**). [Din lat. ***imputatio, -onis,*** fr. ***imputation***].

imputaţiúne f. v. **imputaţie.**

imputrescíbil, ~i, imputrescibilă, ~e a. care nu putrezeşte. [Din fr. ***imputrescible***].

imputrescibilitáte f. (tehn.) calitatea de a fi imputrescibil. [Din fr. ***imputrescibilité***].

imuábil, ~i, imuabilă, ~e a. care nu se schimbă; neschimbător: *mitologia biblică vede speciile ca forme imuabile ale existenţei.* BL. [Din fr. ***immuable***].

imuabilitáte f. calitatea sau starea a ceea ce este imuabil; permanenţă. [Din fr. ***immuabilité***].

imún, ~i, imună, ~e a. **1.** (med.) care prezintă imunitate şi nu contractează o boală: *este imun la variolă;* **2.** (p. ext.) indiferent, inactiv: *natura rămînea imună faţă de un asalt direct al matematicii.* BL. [Din fr. ***immun,*** lat. ***immunis***].

imúnd, ~zi, imundă, ~e a. (livr.) foarte murdar, dezgustător; (fig.) *pentru a se măcina din ele acea imundă făină ce hrăneşte o pătură superpusă de străini.* EM. [Din lat. ***immundus,*** fr. ***immonde***].

imundícii n. pl. (rar) murdării, dejecţii: *grămezile de nomol şi imundicii de pe malul Dunării.* EM. [Din lat. ***immunditia,*** fr. ***immondices***].

imundicitáte f. (livr.) murdărie foarte mare. [Din fr. ***immondicité***].

imunitár, ~i, imunitară, ~e a. care asigură imunitatea: *sistemul imunitar al organismului.* [Din fr. ***immunitaire***].

imunitáte, imunităţi f. **1.** (med.) capacitate a organismului de a rezista la unii agenţi patogeni sau nocivi; (fig.) *logica primitivă ar manifesta o curioasă indiferenţă şi o imunitate faţă de otrava contradicţiei.* BL.; **2.** principiu potrivit căruia anumite persoane beneficiază de prerogative sau de scutiri legale în cadrul funcţiilor, sarcinilor sau drepturilor pe care le au: *făceau parte din Imperiul Otoman cu toate privilegiile şi imunităţile lor.* EM.; **imunitate parlamentară,** drept al parlamentarilor de a nu putea fi urmăriţi sau arestaţi fără aprobarea organului din care fac parte; **imunitate diplomatică,** inviolabilitate juridică de care se bucură reprezentanţii diplomatici şi familiile lor. [Din fr. ***immunité,*** lat. ***immunitas, -atis***].

imunizá, imunizez vb. (tr.) a face să devină imun. [Din fr. ***immuniser***].

imunizánt, ~ţi, imunizantă, ~e a. care imunizează. [Din fr. ***immunisant***].

imunizáre, imunizări f. acţiunea de a imuniza şi rezultatul ei: *imunizarea împotriva variolei;* (fig.) *se încearcă o imunizare a superstiţiei faţă de fapte.* BL. [V. ***imuniza***].

imunizát, ~ţi, imunizată, ~e a. devenit imun. [V. ***imuniza***].

imunogén, ~i, imunogenă, ~e a. care dă imunitate: *substanţă imunogenă.* [Din fr. ***immunogène***].

imunogenétică f. disciplină medicală care studiază fenomenele imunologice din perspectiva geneticii. [Din engl. ***immunogenetics***].

imunológic, ~ci, imunologică, ~ce a. care aparţine imunologiei, referitor la imunologie: *bănuiesc că trebuie să fie o reacţie imunologică de respingere.* PR. [Din fr. ***immunologique***].

imunológie f. ramură a biologiei care se ocupă cu studiul imunităţii. [Din fr. ***immunologie***].

imunoterapíe, imunoterapii f. tratament care constă în administrarea de seruri şi de vaccinuri care măresc imunitatea la o boală. [Din fr. ***immunothérapie***].

imurlúc, imurluci n. (reg.) haină (de ploaie). [Din turc. ***yamurluk***].

imutábil, ~i, imutabilă, ~e a. (rar) imuabil: *timpului, care e imutabil şi rămîitor, îi corespunde în fenomen ceea ce-n existenţă persistă, adică substanţa.* EM. [Din lat. ***immutabilis***].

imutabilitáte f. (rar) imuabilitate: *publicul să nu fie silit de-a lipsi, prin imutabilitatea posesiunei, de plăceri cari rezultă neapărat din principiul liberei concurenţe.* EM. [Din lat. ***immutabilitas, -atis,*** fr. ***immutabilité***].

in-[1] n. **1.** plantă erbacee textilă şi oleaginoasă, cu tulpina subţire şi cu flori albastre sau albe (*Linum usitatissimum*): *tortul ... se face ... din in sau cînepă.* DRĂGHICI; **2.** sămînţa acestei plante: *ulei de in;* **3.** fibre obţinute prin prelucrarea acestei plante: *nu sîntem bune decît a toarce la in.* NEGR.; *din in se toarce şi se ţese pînza;* **4.** (p. ext.) pînză făcută din asemenea fibre: *şoldurile ei zvelte jucau în fusta strîmtă de in.* VINEA; *faţă de masă din in.* [Lat. ***linum***].

in-[2] element de compunere cu sens negativ şi privativ (devine *im-* înainte de *b, m, p* şi *i-* înainte de *l, r*). [Din lat., fr. ***in-***].

inabíl, ~i, inabilă, ~e a. (rar) neîndemînatic: *am pomenit, inabil, de poliţa de cinci mii încăputâ în mîinile ei.* GHEŢIE. [Din fr. ***inabile,*** lat. ***inabilis***].

inabilitáte, inabilităţi f. (livr.) lipsă de abilitate; stîngăcie. [Din fr. ***inhabilité***].

inabordábil, ~i, inabordabilă, ~e a. **1.** unde nu se poate aborda: *ţărm inabordabil;* **2.** care nu poate fi abordat; la care nu se poate ajunge; inaccesibil: *conceptul de stil rămîne inabordabil.* BL.; *om inabordabil.* [Din fr. ***inabordable***].

in absentia [in absénţia] adv. în lipsă. [Cuv. lat.].

inacceptábil, ~i, inacceptabilă, ~e a. care nu se poate accepta: *ceea ce o face absolut inacceptabilă pentru noi ... e limba.* IBR.; *pretenţii inacceptabile.* [Din fr. ***inacceptable***].

inacceptáre, (rar) **inacceptări** f. neacceptare; respingere. [Din fr. ***inacceptation***].

inaccesíbil, ~i, inaccesibilă, ~e a. **1.** care nu este accesibil, la care nu se poate ajunge: *i se dădu voie să citească chiar şi cărţi interzise sau documente inaccesibile marelui public.* BL.; (subst. n.) *numai atunci inaccesibilul ar fi fost meritat.* CĂL.; **2.** (fig.) căruia nu i te poţi adresa: *are un ideal feminin, întrupat în cea mai inaccesibilă, în cea mai frumoasă femeie din oraş.* CĂL. [Din fr. ***inaccessible,*** lat. ***inaccessibilis***].

inaccesibilitáte f. însuşirea sau starea de a fi inaccesibil: *valoarea idealului stă în inaccesibilitatea lui.* CĂL. [Din fr. ***inaccessibilité***].

inacomodábil, ~i, inacomodabilă, ~e a. care nu se poate acomoda cu ceva sau cu cineva. [Din fr. ***inaccommodable***].

inacordábil, ~i, inacordabilă, ~e a. care nu se poate acorda. [Din fr. ***inaccordable***].

inacostábil, ~i, inacostabilă, ~e a. care nu poate fi acostat. [Din fr. ***inaccostable***].

inactív, ~i, inactivă, ~e a. **1.** care nu face nimic; fără activitate: *locaşuri de retragere ... consacrate unei vieţe monahale inactive.* OD.; **2.** (chim.) care nu reacţionează: *gazele inerte sînt substanţe inactive.* [Din fr. ***inactif,*** germ. ***inaktiv***].

inactivá, inactivez vb. (tr.) **1.** a face să devină inactiv; a anihila: *a inactiva un proiectil;* **2.** (chim.) a face să nu reacţioneze; a neutraliza. [Din fr. ***inactiver***].

inactivăre, inactivări f. acţiunea de a inactiva. [V. ***inactiva***].

inactivísm n. mod de viaţă caracterizat prin inactivitate, prin evitarea contactului cu lumea. [Din germ. ***Inaktivismus***].

inactivitáte f. lipsă de activitate; pasivitate: *ziua întreagă mi-o petreceam într-o inactivitate totală.* GHEŢIE. [Din fr. ***inactivité***].

inactuál, ~i, inactuală, ~e a. care nu este actual sau în actualitate; depăşit, neactual: *arta ... le acordă şansa de a deveni inactuali pentru cîteva minute sau cîteva ore.* GHEŢIE. [Din fr. ***inactuel***].

inactualitáte f. lipsă de actualitate; însuşirea de a fi inactual: *polemicile lui au rămas mereu vii, chiar în inactualitatea obiectului.* CĂL. [Din fr. ***inactualité***].

inacţiúne, inacţiuni f. (rar) lipsă a oricărei acţiuni: *din cultura secolului, să prinzi un ce tot mai mult, ... este a te apropia, fără să ştii, de inacţiune.* BAC. [Din fr. ***inaction***].

inacuzábil, ~i, inacuzabilă, ~e a. care nu poate fi acuzat. [Din fr. ***inaccusable***].

inadaptábil, ~i, inadaptabilă, ~e a. care nu se poate acomoda cu o situaţie nouă; neadaptabil: *în zugrăvirea tipurilor inadaptabile, apar trei însuşiri importante.* IBR.; (subst.) *inadaptabilii nuvelisticii noastre într-un mediu de cras materialism.* CĂL. [Din fr. ***inadaptable,*** it. ***inadattabile***].

inadaptabilitáte f. faptul de a fi inadaptabil; neadaptabilitate: *ni se zugrăveşte inadaptabilitatea unor tipuri care simbolizează o clasă.* IBR. [Din fr. ***inadaptabilité***].

inadaptáre, inadaptări f. imposibilitate, lipsă de adaptare; neadaptare: *viaţa nu progresează de la stări de inadaptare la stări de adaptare.* BL.; *eroii lui Ibsen au această falsă aparenţă de inadaptare.* CĂL. [Din fr. ***inadaptation***].

inadaptát, ~ţi, inadaptată, ~e a. care nu s-a adaptat; neadaptat: *a rămas încă o persoană inadaptată;* (subst.) *ca orice inadaptat, el rămîne indiferent la seducţiile vieţii politice.* CĂL. [Din fr. ***inadapté***].

inadecváre, (rar) **inadecvări** f. nepotrivire, lipsă de adecvare; neadecvare, (rar) inadecvaţie. [Din fr. ***inadéquation***].

inadecvát, ~ţi, inadecvată, ~e a. nepotrivit, care nu corespunde; neadecvat: *de fiecare dată ne-am simţit obligaţi să respingem ca inadecvată şi insuficientă comparaţia.* BL. [Din fr. ***inadéquat***].

inadecváţie, inadecvaţii f. (rar) inadecvare: *s-ar manifesta printr-o evidentă inadecvaţie în raport cu funcţia căreia îi este destinat.* BL. [Din fr. ***inadéquation***].

inaderént, ~ţi, inaderentă, ~e a. care nu aderă, care nu se lipeşte de ceva; neaderent. [Din fr. ***inadhérent***].

inaderénţă, inaderenţe f. imposibilitate de a adera, de a se lipi, de a se alătura la ceva; neaderenţă. [***Inader***(*ent*) + *-enţă*].

inadmisíbil, ~i, inadmisibilă, ~e a. care nu poate fi admis; neadmisibil: *aceste din urmă îi păreau inadmisibile împăratului.* EM.; (adv.) *socotim inadmisibil ca un asemenea aspect să fie trecut cu vederea.* BL. [Din fr. ***inadmissible***].

inadmisibilitáte f. caracterul a ceea ce este inadmisibil. [Din fr. ***inadmissibilité***].

inadvertént, ~ţi, inadvertentă, ~e a. **1.** nepotrivit, neconcordant; greşit; **2.** neatent, distrat. [Din fr. ***inadvertant***].

inadverténţă, inadvertenţe f. **1.** nepotrivire, neconcordanţă; **2.** neatenţie. [Din fr. ***inadvertance,*** lat. ***inadvertentia***].

inalienábil, ~i, inalienabilă, ~e a. **1.** (jur.) care nu poate fi înstrăinat, vîndut sau donat: *un teritoriu inalienabil nu se poate aliena.* EM.; *bunurile dotale ale minorilor sînt inalienabile;* **2.** (p. ext.) durabil, stabil; incontestabil: *din patrimoniul inalienabil al filosofiei face parte concepţia demiurgică a lui Platon.* BL. [Din fr. ***inaliénable***].

inalienabilitáte f. calitatea de a fi inalienabil: *inalienabilitatea teritoriului României.* EM. [Din fr. ***inaliénabilité***].

inalienáre, inalienări f. (jur.) situaţia, starea de a fi inalienabil; imposibilitate de alienare. [Din fr. ***inaliénation***].

inalterábil, ~i, inalterabilă, ~e a. nealterabil; (fig.) durabil: *trebuia să admită divinitatea calitativ şi cantitativ inalterabilă.* BL. [Din fr. ***inaltérable***].

inalterabilitáte f. calitatea de a fi inalterabil: *ideea inalterabilităţii divinităţii era o piatră unghiulară.* BL. [Din fr. ***inaltérabilité***].

inamíc, ~ci, inamică, ~ce a. şi m., f. duşman, vrăjmaş; (spec.) adversar în război: *e dus din ordinul ofiţerului în apropierea liniei inamice şi silit să dezerteze.* CĂL.; *inamicul se lăsă de atac şi se retrase.* EM.; *un mare inimic al poporului.* GHICA; (şi: (înv.) **inimic**). [Din lat. ***inimicus*** (după *amic*)].

inamicál, ~i, inamicală, ~e a. lipsit de amabilitate; care nu este amical: *societatea îmi făcu o primire rezervată, dar nu inamicală.* GHEŢIE. [Din fr. ***inamical***].

inamicíţie, inamiciţii f. (rar) duşmănie, ură. [Din it. ***inamicizia***].

inamisíbil, ~i, inamisibilă, ~e a. (livr.) care rămîne (şi nu se poate lua); care nu se poate pierde. [Din lat. ***inamissibilis,*** fr. ***inamissible***].

inamitáte f. (rar) deşertăciune, vanitate, zădărnicie: *ca dovadă de inamitatea acestei aserţiuni, pomenim ceea ce toată lumea contimporană ştie.* EM. [Din fr. ***inamité,*** lat. ***inamitas, -atis***].

inamovíbil, ~i, inamovibilă, ~e a. care nu poate fi mutat, înlocuit sau destituit din funcţie: *judecător inamovibil.* [Din fr. ***inamovible***].

inamovibilitáte f. faptul sau calitatea de a fi inamovibil: *inamovibilitatea magistraţilor.* [Din fr. ***inamovibilité***].

inanalizábil, ~i, inanalizabilă, ~e a. neanalizabil: *acel lucru înţeles, dar inanalizabil, ... se chemă darul de a povesti.* CĂL. [Din fr. ***inanalysable***].

inanimát, ~ţi, inanimată, ~e a. (şi subst.) fără viaţă, neînsufleţit, neanimat. [Din fr. ***inanimé***].

inaníţie f. stare de slăbiciune cauzată de lipsa de hrană: *l-a găsit sub trei grăunţe, mort de inaniţie.* TOP.; (şi: (înv.) **inanitiune**). [Din fr. ***inanition,*** lat. ***inanitio, -onis***].

inaníţiúne f. v. **inaniţie**.

inaparént, ~ţi, inaparentă, ~e a. (rar) care nu se observă (direct); invizibil: *este o analiză profundă a sufletului inaparent.* CĂL. [***In-*** [2] + ***aparent***].

inapelábil, ~i, inapelabilă, ~e a. (jur.) cu caracter definitiv; care nu poate fi schimbat sau modificat; (p. ext.; adv.) *această certitudine mistică, cu valorile ei, se constituie, inapelabil, în cadre stilistice.* BL. [Din it. ***inappellabile***].

inapeténţă f. **1.** lipsă de poftă de mîncare; **2.** (p. ext.) lipsă a interesului pentru ceva; inacceptare: *inapetenţă pentru funcţii.* [Din fr. ***inappétence***].

inaplicábil, ~i, inaplicabilă, ~e a. care nu poate fi aplicat, pus în practică; neaplicabil: *lege inaplicabilă.* [Din fr. ***inaplicable***].

inaplicabilitáte f. imposibilitate de a fi pus în practică. [Din fr. ***inaplicabilité***].

inapreciábil, ~i, inapreciabilă, ~e a. (rar) **1.** care nu poate fi apreciat sau determinat: *deosebirea între Paris, Milano şi Berlin e inapreciabilă.* CĂL.; *diferenţă inapreciabilă;* **2.** foarte valoros: *merit inapreciabil.* [Din fr. ***inappreciable***].

inápt, ~ţi, inaptă, ~e a. nepotrivit, necorespunzător pentru o anumită sarcină sau activitate: *comisia îl găseşte inapt pentru orice serviciu militar.* CĂL. [Din fr. ***inapte***].

inaptitúdine, inaptitudini f. lipsă de aptitudine pentru ceva; nepricepere: *un an de întîrziere, pentru inaptitudine la muzică sau la gimnastică.* CAR. [Din fr. ***inaptitude***].

ináriţă, inariţe f. plantă erbacee acvatică, asemănătoare cu inul, cu florile verzui (*Najas minor* şi *marina*). [***In*** [1] + ***-ariţă***].

inarticulábil, ~i, inarticulabilă, ~e a. care nu poate fi articulat, exprimat clar, uşor. [Din fr. ***inarticulable***].

inarticulát, ~ţi, inarticulată, ~e a. care nu este sau nu a fost articulat. [Din fr. ***inarticulé***].

inasíduu, ~ui, inasiduă, ~ue a. (rar) lipsit de sîrguinţă, de perseverenţă; delăsător: *Mitică Popescu, funcţionar de bancă, e inasiduu la slujbă.* CĂL. [***In-*** [2] + ***asiduu***].

inasimilábil, ~i, inasimilabilă, ~e a. neasimilabil. [Din fr. ***inassimilable***].

inát n. (reg.) invidie; necaz: *cine-are inat pe noi!* POP. [Din sb. ***inat*** „încăpăţînare"].

inatacábil, ~i, inatacabilă, ~e a. neatacabil: *drept inatacabil.* [Din fr. ***inattaquable***].

inaudíbil, ~i, inaudibilă, ~e a. care nu se poate auzi (uşor); (p. ext.) imperceptibil. [Din fr. ***inaudible***].

inaugurá, inaugurez vb. (tr.) **1.** a deschide, a începe în mod solemn activitatea unui aşezămînt, a unei expoziţii etc.: *mai mulţi profesori îşi inaugurează lecţiile introductive, evocînd transformările recente petrecute în ţară.* GHEŢIE; **2.** a dezveli un monument, o statuie etc.; **3.** (fig.) a face sau a fi începutul unui lucru: *Regulamentul Organic ... inaugurează deja epoca domniei ciocoieşti şi a căderii claselor istorice din ţară.* EM.; (refl. pas.) *se inaugurează la noi o poezie diletantistă de tribunale şi barou.* CĂL. [Din fr. ***inaugurer,*** lat. ***inaugurare***].

inaugurál, ~i, inaugurală, ~e a. referitor la inaugurare, de inaugurare: *discurs inaugural.* [Din fr. ***inaugural***].

inauguráre, inaugurări f. **1.** acţiunea de a inaugura şi rezultatul ei; deschidere solemnă, începere a activităţii: *la 16 iunie 1835, la inaugurarea Academiei Mihăilene, ţinu o cuvîntare.* CĂL.; **2.** dezvelire a unui monument, a unei statui etc.: *la inaugurarea statuiei lui, nimeni n-a vorbit despre activitatea lui literară.* IBR. [V. ***inaugura***].

inauguratór, ~i, inauguratoáre a. şi m., f. (persoană) care inaugurează ceva. [Din fr. ***inaugurateur***].

inaugurăţie, inaugurăţii f. (rar) acţiunea de a inaugura; ceremonie care are loc cu acest prilej; inaugurare: *era membru în comitetul teatrului, pentru care compune un imn, destinat inaugurăţiei de la 1 ianuarie 1853.* CĂL.; (şi: (înv.) **inaugurăţiune**). [Din fr. ***inauguration,*** lat. ***inauguratio, -onis***].

inaugurăţiúne f. v. **inaugurăţie**.

inauténtic, ~ci, inautentică, ~ce a. neautentic. [Din fr. ***inauthentique***].

inautenticitáte f. neautenticitate. [Din fr. ***inauthenticité***].

inavuábil, ~i, inavuabilă, ~e a. (livr.) care nu poate fi mărturisit; (p. ext.) ruşinos, nedemn: *Gheorghiu ia parte la nişte orgii colective inavuabile.* CĂL.; (adv.) *privi în toate părţile, găsind inavuabil a pronunţa cuvîntul „prinţesă" în public.* CĂL. [Din fr. ***inavuable***].

inăríţă, inăriţe f. **1.** pasăre mică cu penele castanii, care se hrăneşte mai ales cu seminţe de in (*Carduelis flammea*); **2.** plantă erbacee ale cărei frunze seamănă cu ale inului (*Linaria*). [***In*** [1] + ***-ariţă***].

inc, incuri n. (reg.) poftă de rîs, de joacă, de zburdălnicii: *copila părintelui ... era sprinţară şi plină de incuri.* CR.; **a scoate incul din cineva,** a potoli, a cuminţi: *vă judec eu acuşi, necuraţilor; voi scoate incul din voi.* CR. [Et. nec.].

inca a. invar. incaş: *simte curgînd în vinele lui sînge din neamul inca.* CĂL. [Din fr. ***inca***].

incalculábil, ~i, incalculabilă, ~e a. care nu se poate calcula; considerabil, imens: *incalculabil de marea majoritate a oamenilor.* EM.; *numărul stelelor este incalculabil.* [Din fr. ***incalculable***].

incalificábil, ~i, incalificabilă, ~e a. care nu poate fi calificat (atît este de rău, de urît): *incalificabila noastră lege a instrucţiei.* EM.; *purtare incalificabilă.* [Din it. ***inqualificabile;*** cf. fr. ***inqualifiable***].

incandescént, ~ţi, incandescentă, ~e a. **1.** care se află în stare de incandescenţă; (fig.) *Spania e o ţară aplecată spre Africa, cu soarele incandescent.* CĂL.; **2.** care rezultă din această stare, bazat pe această stare: *becurile cu lumină incandescentă sporeau prin strălucirea lor rece singurătatea împrejurimilor.* GHEŢIE; **3.** (fig.) plin de însufleţire, de entuziasm. [Din fr. ***incandescent,*** lat. ***incandescens, -ntis***].

incandescénţă f. **1.** stare a unui corp care emite lumină, fiind aflat la o temperatură înaltă: *este iluminat prin ajutorul electricitatei cu ... lampe cu incandescenţă.* C.; (fig.) *lirica spaniolă este o incandescenţă de materii geologice.* CĂL.; **2.** (fig.) stare de însufleţire, de frenezie. [Din fr. ***incandescence***].

incantatóriu, ~ii, incantatorie, ~ii a. (livr.) care aparţine incantaţiei, care are caracter de incantaţie: *mişcările sînt ciclice şi vorbirea incantatorie.* CĂL. [Din fr. ***incantatoire***].

incantáţie, incantaţii f. **1.** cuvînt ori text magic sau ceremonie pentru realizarea unei vrăji: *descîntecele sînt nişte incantaţiuni, procedee magice de captare.* CĂL.; **2.** (fig.) stare de extaz; încîntare; (şi: **incantaţiune**). [Din fr. ***incantation,*** lat. ***incantatio, -onis***].

incantaţiúne f. v. **incantaţie**.

incapábil, ~i, incapabilă, ~e a. **1.** (şi subst.) care nu este capabil să facă ceva; lipsit de aptitudinea de a face ceva: *sînt incapabili de a introduce o asemenea administraţie care să procedeze cu cumpăt.* EM.; *principe incapabil de a guverna;* **2.** lipsit de capacitatea legală (pentru un drept, pentru o funcţie); **3.** care nu se pretează la ceva, care nu are în obişnuinţă ceva: *e inocentă, incapabilă să mă înşele!* GHEŢIE; *incapabil de laşitate.* [Din fr. ***incapable***].

incapacitáte, incapacităţi f. **1.** lipsă de capacitate; neputinţă, nepricepere: *incapacitatea erigiată în titlu de merit.* EM.; **2.** neputinţă sau

nepricepere de a face ceva; inaptitudine: *datorită incapacităţii de a oferi un program credibil ..., s-a ajuns unde s-a ajuns.* CF.; (p. ext.) *poetul îşi mărturisea mai tîrziu incapacitatea de a suporta mizeria.* CĂL.; **3.** stare a unei persoane care este privată de anumite drepturi prin lege. [Din fr. ***incapacité***].

incapsulá vb. v. **încapsula.**

incarceráţie, incarceraţii f. **1.** încarcerare; **2.** (med.) strangulare a unei hernii. [Din fr. ***incarcération***].

incarná, incarnez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) întrupa: *încercam regretul că nu mă pot încarna a doua oară.* GHEŢIE; **2.** (fig.; tr.) a prezenta într-o formă concretă, materială; (şi: **încarna**). [Din fr. ***incarner***, lat. ***incarnare***].

incarnáre, incarnări f. acţiunea de a (se) incarna şi rezultatul ei; incarnaţie: *teza despre încarnarea într-o persoană a unei fiinţe de natură divină.* BL.; (şi: **încarnare**). [V. ***incarna***].

incarnát[1], ~ţi, incarnată, ~e a. **1.** întrupat; **2.** personificat, manifestat: *frumosul încarnat pe faţa ta cea albă.* BOL.; **3.** care creşte în carne: *unghie încarnată;* **4.** (fig.) convins, pătruns de ceva: *luăm ... asupră-ne a convinge pe cel mai încarnat logician.* MACED.; (şi: **încarnat**). [V. ***incarna***].

incarnát[2], incarnaturi n. (italienism) aspect al cărnii, al trupului; culoarea cărnii: *Monica are incarnatul exuberant al îngerilor.* CĂL.; (fig.) *în locul madonelor sănătoase ale lui Rafael, vin chipurile cu incarnat de crin ale lui.* CĂL. [Din it. ***incarnato***].

incarnáţie, incarnaţii f. (rar) întrupare, incarnare: *la un moment dat ele sînt însă prea obosite de seria incarnaţiunilor.* BL.; (şi: (înv.) **incarnaţiune**). [Din fr. ***incarnation***, lat. ***incarnatio, -onis***].

incarnaţiúne f. v. **incarnaţie.**

incartádă, incartade f. (livr.) abatere (de conduită, de limbaj); nebunie, poznă, trăsnaie; extravaganţă. [Din fr. ***incartade***].

incás m., f. v. **incaş.**

incasábil, ~i, incasabilă, ~e a. care nu se sparge (uşor): *sticlă incasabilă.* [Din fr. ***incassable***].

incáso n. încasare a poliţelor prin care o bancă primeşte o sumă de bani de la debitor în contul acestei operaţii. [Din it. ***incasso***].

incastelúră, incasteluri f. deformare a copitei (la cabaline). [Din fr. ***incastelure***].

incăş, ~i, incaşă, ~e m., f. persoană care face parte dintr-o populaţie băştinaşă din America de Sud. // a. care aparţine acestei populaţii sau civilizaţiei ei, referitor la această populaţie; inca: *imperiul incaş; cultura incaşă;* (şi: **incas**). [Din fr. ***inca, incas***].

incavăţie, incavaţii f. (rar) adîncitură. [Din engl. ***incavation***].

incendiá, incendiez vb. (tr.) **1.** a da foc, a aprinde ceva (pentru a distruge): *tătarii incendiau satele;* (fig.) *soarele, apunînd departe, pe celălalt ocean, incendia baza acestui hotar.* TUD.; **2.** (fig.) a incita la acţiuni violente, la revoltă, la război. [Din fr. ***incendier***].

incendiár, ~i, incendiară, ~e a. **1.** care poate provoca un incendiu: *proiectile incendiare;* (fig.) *se obişnui cu revărsarea incendiară din ferestre.* VINEA; **2.** (fig.) care incită, îndeamnă (la acţiuni violente): *scrieri incendiare.* [Din fr. ***incendiaire***, lat. ***incendiarius***].

incendiát, ~ţi, incendiată, ~e a. cuprins de incendiu; care a suferit un incendiu: *pompierii au pătruns în pădurea incendiată;* (fig.) *să se facă experienţa cu un ... incendiat apus de soare.* BL. [V. ***incendia***].

incendiatór, ~i, incendiatoáre m., f. **1.** persoană care provoacă un incendiu; **2.** (fig.) provocator. [***Incendia*** + ***-tor***].

incendiére, incendieri f. acţiunea de a incendia şi rezultatul ei: *mişcarea degenerează în efracţie cu incendiere.* CĂL. [V. ***incendia***].

incéndiu, incendii n. **1.** foc mare care mistuie ceva: *aşa lasă toate incendiile mari, după ce se sting, o provizie de căldură ascunsă.* VLAH.; **2.** (fig.) tulburare socială, violenţă. [Din lat. ***incendium***, fr. ***incendie***].

incért, ~ţi, incertă, ~e a. **1.** nesigur, îndoielnic: *afirmaţia asta apărea incertă.* PETR.; (subst. n.) *expresia şi tainele ei sînt frecventate mai vîrtos de un anume foiletonism alimentat de pasiunea incertului.* BL.; **2.** (fig.) slab, redus; neprecizat, confuz: *două felinare mărginaşe răspîndeau în jur o lumină incertă.* GHEŢIE. [Din lat. ***incertus***].

incertitúdine, incertitudini f. lipsă de certitudine; nesiguranţă, îndoială: *simţea în mod obscur că în acest timp fusese ros de incertitudini.* GHEŢIE. [Din lat. ***incertitudo, -inis***, fr. ***incertitude***].

incesíbil, ~i, incesibilă, ~e a. (jur.; despre bunuri) care nu poate fi cedat, înstrăinat. [Din fr. ***incessible***].

incesibilitáte f. (jur.) calitatea (unui bun) de a fi incesibil. [Din fr. ***incessibilité***].

incést, incesturi n. legătură sexuală (oprită de lege) între rude apropiate în linie directă sau între fraţi: *sfiala ce o manifestă sălbatecii faţă de incest este de o intensitate cu totul excepţională.* BL. [Din fr. ***inceste***, lat. ***incestus***].

incestuós, ~şi, incestuoásă, ~e a. **1.** vinovat de incest; (subst.) *după el, şi copilul de ţîţă e un depravat şi un incestuos.* VINEA; **2.** cu caracter de incest: *faptă incestuoasă.* [Din fr. ***incestueux***, lat. ***incestuosus***].

inch [inci] m. invar. unitate de măsură pentru lungime, folosită în Anglia şi în Statele Unite ale Americii, egală cu 2,54 cm. [Cuv. engl.].

inchietá, inchietez vb. (franţuzism; refl.) a se nelinişti, a se tulbura: *nu te inchieta! îl îndemnă Trude.* VINEA. [Din fr. ***inquiéter***].

inchietát, ~ţi, inchietată, ~e a. (franţuzism) neliniştit, tulburat: *actorul se va simţi întotdeauna străin şi chiar închietat în acest costum.* EM. [Din fr. ***inquiété***].

inchietúdine f. (livr.) nelinişte. [Din lat. ***inquietudo, -inis***, fr. ***inquiétude***].

inchizitór, inchizitori m. **1.** judecător în tribunalul inchiziţiei medievale: *are o figură de inchizitor tînăr, cu faţa osoasă.* PETR.; **2.** (fig.) anchetator aspru. [Din fr. ***inquisiteur***].

inchizitoriál, ~i, inchizitorială, ~e a. **1.** de inchiziţie sau de inchizitor, referitor la inchiziţie sau la inchizitor: *romanticul e sau ateu, sau mistic şi inchizitorial.* CĂL.; **2.** (fig.) crud, aspru: *cercetare inchizitorială.* [Din fr. ***inquisitorial***].

inchizíţie f. **1.** instituţie juridică întemeiată în evul mediu de biserica catolică pentru pedepsirea ereticilor: *creştinul pe necredincioşi încă ardea, cum incviziţia sfîntă îi arde-acum.* B.-DEL.; **2.** (rar) cercetare, anchetă riguroasă; (şi: (înv.) **incviziţie**). [Din fr. ***inquisition***, lat. ***inquisitio, -onis***].

incidént, ~ţi, incidentă, ~e a. **1.** (gram.) intercalat între părţile unei propoziţii sau ale unei fraze; (rar) incidental: *propoziţie incidentă;* (subst. f.) *incidentele se pun între virgule;* **2.** care cade pe suprafaţa unui corp: *rază incidentă.* // n. **1.** întîmplare neaşteptată (şi neplăcută) care intervine în cursul unei acţiuni: *un incident foarte neplăcut, din punctul de vedere al prestigiului şi demnităţii statului român, a avut loc în zilele acestea.* CAR.; **2.** acţiune secundară într-o operă literară; **3.** confruntare, ciocnire; luptă: *ne reproşează amestecul în incidentele... de sîmbătă seara.* GHEŢIE; **4.** obiecţie (neaşteptată) ridicată în cursul unui proces. [Din fr. ***incident***, lat. ***incidens, -ntis***, germ. ***inzident, Inzident***].

incidentál, ~i, incidentală, ~e a. **1.** care se produce din întîmplare; accidental: *voi face-o numai într-un mod incidental.* GHICA; (adv.) *în ştiinţa antică experimentul apare incidental.* BL.; **2.** (rar) intercalat între părţile unei propoziţii sau ale unei fraze; incident: *propoziţie incidentală;* (subst. f.) *al doilea complement de mod este separat de cel dintîi, printr-o incidentală.* VIANU; **3.** care cade pe o suprafaţă: *rază incidentală.* [Din fr. ***incidentel***, it. ***incidentale***].

incidénţă, incidenţe f. **1.** întîlnire a unei raze sau a unui fascicul de raze cu o suprafaţă: *condiţia a cincea priveşte unghiul de incidenţă a razelor în fenomenul prismatic.* BL.; *punct de incidenţă;* **2.** caracterul unui cuvînt sau a unei propoziţii de a fi incidente. [Din fr. ***incidence***, germ. ***Inzidenz***].

incinerá, incinerez vb. (tr.) a arde prefăcînd în cenuşă: *regretă că trupul pictorului a fost incinerat.* CĂL.; (refl.) *strămbunii noştri nu s-au incinerat, s-au înmormîntat.* VINEA. [Din fr. ***incinérer***, lat. ***incinerare***].

incineráre, incinerări f. acţiunea de a incinera şi rezultatul ei; (spec.) ardere a corpului unui om decedat: *incinerarea fiind înlăturată, se adoptă înhumarea.* CĂL. [V. ***incinera***].

incinerát, ~ţi, incinerată, ~e a. transformat în cenuşă prin ardere. [V. ***incinera***].

incineratór, incineratoare n. amenajare în care se ard deşeuri, gunoaie etc. [Din fr. ***incinérateur***].

incinerăţie, incineraţii f. ardere. [Din fr. ***incinération***, lat. ***incineratio, -onis***].

incíntă, incinte f. **1.** spaţiu închis în interiorul unei construcţii: *pătruns în incinta palatului, mi s-a părut că desluşesc o schimbare.* GHEŢIE; *incinta tribunalului;* **2.** suprafaţă de teren înconjurată de construcţii: *zîmbesc involuntar cînd trec pe lîngă zidul de incintă.* GHEŢIE; **3. incintă acustică,** casetă (de lemn sau de material plastic) în care sînt fixate unul sau mai multe difuzoare; boxă. [Din fr. ***enceinte***].

incipiént, ~ţi, incipientă, ~e a. care se află la început: *punctul incipient al doctrinei budhiste este acest pozitivism al durerii.* BL. [Din lat. ***incipiens, -ntis***].

incípit n. formulă introductivă dintr-o carte sau dintr-un manuscris (antic sau medieval), care cuprindea titlul lucrării şi numele autorului. [Din lat. *(hic)* ***incipit*** „(aici) începe".]

incisív, ~i, incisivă, ~e a. **1.** care taie; **dinţi incisivi** (şi subst. m.), dinţi din faţă care servesc la tăierea alimentelor; **2.** (fig.) tăios, muşcător: *strecoară ironia crudă şi caracterizarea incisivă.* VIANU; *stil incisiv.* [Din fr. ***incisif***, lat. ***incisivus***].

incisivitáte f. (rar) însuşirea de a fi incisiv, tăios, muşcător: *cuvinte de o deosebită incisivitate găseşte el despre francezi.* VIANU. [***Incisiv*** + ***-itate***].

incitá, incít vb. (tr.) a întărîta, a instiga: *fenomenul proaspăt descoperit, al difracţiei, îl incită pe Grimaldi să mediteze asupra naturii mai profunde a luminii.* BL. [Din fr. ***inciter***, lat. ***incitare***].

incitábil, ~i, incitabilă, ~e a. care poate fi incitat. [Din fr. ***incitable***].

incitabilitáte f. însuşirea a ceea ce este incitabil; stare de incitare. [Din fr. ***incitabilité***].

incitánt, ~ţi, incitantă, ~e a. care incită, incitator: *a trebuit, credem, să intervină, ca factori incitanţi, condiţii externe cu totul excepţionale.* BL. [Din fr. ***incitant***].

incitáre, incitări f. acţiunea de a incita; instigare, întărîtare, aţîţare; incitaţie: *se urmărea incitarea unei anumite părţi a populaţiei împotriva celeilalte.* GHEŢIE; (p. ext.) *putea fi considerat ca*

o incitare a sentimentului de vanitate în scopuri spiritualiste. CĂL. [V. ***incita***].

incitát, ~ţi, incitată, ~e a. instigat, întărîtat, aţîţat, (rar) incitativ. [V. ***incita***].

incitatív, ~i, incitativă, ~e a. (rar) incitat. [Din fr. ***incitatif***].

incitatór, ~i, incitatoáre a. şi m., f. (livr.) (persoană) care incită; instigator. [Din fr. ***incitateur***].

incitáţie, incitaţii f. (livr.) incitare. [Din fr. ***incitation,*** lat. ***incitatio, -onis***].

incivíl, ~i, incivilă, ~e a. (înv.) nepoliticos; brutal, grosolan: *şi-au atras critice şi graţiozităţi incivile din partea noastră, taxîndu-l noi de ignorant.* EM. [Din lat. ***incivilis***].

incivilitáte, (rar) **incivilităţi** f. (livr.) impolitеţe, obrăznicie. [Din fr. ***incivilité***].

incizá, incizez vb. (tr.) a face o incizie; a tăia. [Din fr. ***inciser***].

incizáre, incizări f. acţiunea de a inciza. [V. ***inciza***].

incíză, incize f. (rar; gram.) propoziţie incidentă. [Din fr. ***incise***].

incízie, incizii f. tăietură (făcută cu un instrument special); (şi: (înv.) **inciziune**). [Din fr. ***incision,*** lat. ***incisio, -onis***].

inciziúne f. v. incizie.

inclaritáte, inclarităţi f. (rar) lipsă de claritate; confuzie: *să punem o dată capăt acestei inclarităţi şi vîrtejului de speranţe.* EM. [***In-***[2] + ***claritate***].

inclemént, ~ţi, inclementă, ~e a. (livr.) lipsă de clemenţă; aspru, neîndurat, nemilos: *încă tînăr şi de aceea dogmatic, inclement.* CĂL. [Din fr. ***inclément***].

incleménţă f. (livr.) lipsă de clemenţă; asprime, neîndurare: *surprindem la scriitor inclemenţa faţă de confraţi.* CĂL. [Din fr. ***inclémence***].

inclinométru, inclinometre n. **1.** instrument pentru măsurarea unghiurilor de înclinare ale navelor în raport cu orizontul; **2.** instrument care indică direcţia magnetismului Pămîntului. [Din fr. ***inclinomètre***].

includе, includ vb. (tr.) a cuprinde, a conţine: *trebuia să sfîrşească prin a include în sine pe toţi clericii şi mirenii de părere contrarie.* EM.; *în majoritatea cazurilor, noua formulare include pe cea veche.* CĂL.; (refl. pas.) *în embrionul minuscul se include forma desăvîrşită a exemplarului.* STĂNIL. [Din lat. ***includere***].

includére, includeri f. acţiunea de a include şi rezultatul ei. [V. ***include***].

inclús, ~şi, inclusă, ~e a. cuprins, înglobat, conţinut. [V. ***include***].

inclusív adv. **1.** împreună cu ..., cuprinzînd şi ...: *dacă ar fi numai moşieri şi arendaşi, inclusiv prefectul, ne-am urca pe pereţi de plictiseală.* REBR.; **2.** chiar şi, pînă şi: *toată lumea, inclusiv Tilly, ia notiţe.* GHEŢIE; **3.** şi cel din urmă, şi cu acesta: *pînă la 3 ianuarie inclusiv.* [Din fr. ***inclusif,*** lat. ***inclusivus***].

incluziúne, incluziuni f. **1.** particulă de material străin în masa unui corp solid; **2.** (mat.) relaţie între două mulţimi prin care se exprimă faptul că orice element al primei mulţimi aparţine şi celeilalte; **3.** (log.) cuprindere a noţiunilor cu sferă mai mică, dar cu conţinut mai bogat, în noţiuni cu sferă mai mare şi cu conţinut mai sărac. [Din lat. ***inclusio, -onis,*** fr. ***inclusion***].

incoagulábil, ~i, incoagulabilă, ~e a. care nu se coagulează. [Din fr. ***incoagulable***].

incoagulabilitáte f. proprietatea de a fi incoagulabil. [Din fr. ***incoagulabilité***].

incoatív, ~i, incoativă, ~e a. (gram.) care exprimă începutul unei acţiuni: *verb incoativ.* [Din fr. ***incoatif***].

incoativitáte f. începutul acţiunii: *incoativitatea exprimată prin unele verbe.* [***Incoativ*** + ***-itate***].

incoercíbil, ~i, incoercibilă, ~e a. **1.** care nu poate fi constrîns: *creaţiunea ideologică este o forţă incoercibilă ce n-are nevoie de ascultători imediaţi.* CĂL.; **2.** (fiz.) care nu poate fi reţinut, comprimat într-un recipient. [Din fr. ***incoercible,*** it. ***incoercibile***].

incoercibilitáte f. (rar) imposibilitate de a constrînge, de a stăpîni. [Din fr. ***incoercibilité***].

incoerént, ~ţi, incoerentă, ~e a. **1.** lipsit de logică în gîndire, în manifestări: *Mitică nu e numai patriot peripatetic şi incoerent, dar nu suferă rezerva.* CĂL.; **2.** lipsit de legătură; lipsit de şir: *acea argumentaţiune era atît de difuză şi incoerentă.* EM.; *idei incoerente;* (adv.) *el scrie incoerent, ridicol, însă vorbeşte totdeauna frumos.* IBR.; (şi: (înv.) **incoherent**). [Din fr. ***incohérent***].

incoerénţă, incoerenţe f. lipsă de coerenţă, de legătură logică: *vedem o foarte mare incoerenţă de idei, din care provine comicul.* IBR.; (şi: (înv.) **incoherenţă**). [Din fr. ***incohérence***].

incógnito adv. fără a fi cunoscut; cu nume fals; în ascuns: *rătăcind incognito, intră în slujba unei văduve.* CĂL.; *a călători incognito;* (subst.) *convins de ineficacitatea incognitului.* CAR. [Din fr., it. ***incognito***].

incognoscíbil, ~i, incognoscibilă, ~e a. care nu poate fi cunoscut de raţiunea omenească: *lucrurile în sine a căror existenţă e de conceput, sînt socotite drept incognoscibile.* BL. [Din fr. ***incognoscible***].

incognoscibilitáte f. imposibilitate de a fi cunoscut. [Din fr. ***incognoscibilité***].

incoherént a. v. **incoerent.**

incoherénţă f. v. **incoerenţă.**

incoincidénţă, incoincidenţe f. faptul de a nu coincide; nepotrivire: *este izbitoare în acest punct incoincidenţa simbolizărilor şi a sinesteziilor.* VIANU. [***In-***[2] + ***coincidenţă***].

incolór, ~i, incoloră, ~e a. **1.** care nu are culoare, care nu este colorat: *cîmpia incoloră de sară-i apăsată.* EM.; *lichid incolor;* **2.** (fig.) fără personalitate; searbăd, monoton: *stil incolor.* [Din fr. ***incolore***].

incombustíbil, ~i, incombustibilă, ~e a. care nu arde. [Din fr. ***incombustible***].

incombustibilitáte f. proprietatea de a fi incombustibil. [Din fr. ***incombustibilité***].

incomensurábil, ~i, incomensurabilă, ~e a. **1.** care nu se poate măsura; foarte mare; (înv.) necomensurabil: *ştiinţa şi poftele lui Panurge sînt incomensurabile.* VIANU; *spaţiu incomensurabil;* (fig.) *se manifestă ca o incomensurabilă potenţă stilistică.* BL.; **2.** (mat.; despre mărimi) care nu are o unitate de măsură comună (care să se cuprindă de un număr întreg de ori): *circumferinţa cercului e incomensurabilă cu diametrul ei.* [Din fr. ***incommensurable,*** germ. ***inkommensurabel***].

incomensurabilitáte f. însuşirea de a fi incomensurabil: *cercul e împărţit în „schele", pentru ca din acest detaliu de zidărie incomensurabilitatea lui să fie şi mai ameţitoare.* CĂL. [Din fr. ***incommensurabilité,*** germ. ***Inkommensurabilität***].

incomestíbil, ~i, incomestibilă, ~e a. necomestibil; toxic, otrăvitor. [Din fr. ***incomestible***].

incomód, ~zi, incomodă, ~e a. **1.** care nu este comod; care jenează: *otelul ... destul de modest şi incomod.* BOL.; **2.** care deranjează, supără, stinghereşte: *sînt simple pretexte pentru a se debarasa de nişte inşi incomozi.* GHEŢIE. [Din fr. ***incommode,*** lat. ***incommodus***].

incomodă, incomodez vb. (tr.) a pricinui supărare, a deranja, a stingheri: *ele* [faptele] *incomodează felul de a vedea al unor doctrinari.* BL. [Din fr. ***incommoder,*** lat. ***incommodare***].

incomodánt, ~ţi, incomodantă, ~e a. care incomodează; supărător, jenant: *românii se ivesc incomodanţi la Veneţia.* CĂL. [Din fr. ***incommodant***].

incomodáre, incomodări f. faptul de a incomoda. [V. ***incomoda***].

incomoditáte, incomodităţi f. lipsă de comoditate; jenă. [Din fr. ***incommodité,*** germ. ***Inkommodität***].

incomparábil, ~i, incomparabilă, ~e a. care nu se poate compara cu nimic; care n-are asemănare; (înv.) necomparabil: *Ion Ghica are un talent de narator incomparabil.* CĂL. // adv. (în construcţii comparative) cu mult: *viaţa realizează forme incomparabil mai îmbelşugate.* BL.; *aceşti tineri au cunoscut ... o şcoală de un nivel incomparabil mai bun.* CF. [Din fr. ***incomparable,*** lat. ***incomparabilis***].

incompatíbil, ~i, incompatibilă, ~e a. care nu se poate împăca cu altceva sau cu altcineva; care nu poate exista simultan cu altceva: *monstruozităţi incompatibile cu secolul în care trăim.* EM.; *caractere incompatibile.* [Din fr. ***incompatible,*** germ. ***inkompatibel***].

incompatibilitáte f. **1.** faptul de a fi incompatibil; caracter incompatibil: *de această incompatibilitate dinlăuntru se spărgeau încercările de unire în afară.* EM.; *s-a pus cu pasiune în această vreme problema incompatibilităţii criticii cu creaţia.* CĂL.; **2.** interdicţie prevăzută de lege de a cumula două funcţii, două atribuţii care sînt contradictorii: *este incompatibilitate între funcţiile de deputat şi de prefect.* [Din fr. ***incompatibilité,*** germ. ***Inkompatibilität***].

incompetént, ~ţi, incompetentă,~e a. **1.** care nu are puterea legală de a judeca: *tribunal incompetent;* **2.** care nu are cunoştinţele necesare pentru a face sau a decide ceva: *academicieni incompetenţi au votat modificarea arbitrară a ortografiei.* [Din fr. ***incompétent,*** germ. ***inkompetent***].

incompeténţă f. **1.** lipsă de competenţă judiciară: *incompetenţa unui tribunal;* **2.** lipsă de pregătire pentru a aprecia sau a decide într-o problemă: *incompetenţa în materie de cărţi a lui Ghika era notorie.* GHEŢIE; *incompetenţă ştiinţifică.* [Din fr. ***incompétence,*** germ. ***Inkompetenz***].

incomplét, ~ţi, incompletă, ~e a. care nu este complet; care are lipsuri; necomplet: *vechile cataloage, incomplete şi neglijent întocmite, nu-mi serveau la nimic.* GHEŢIE; *educaţie incompletă.* [Din fr. ***incomplet,*** lat. ***incompletus***].

incomprehensíbil, ~i, incomprehensibilă, ~e a. care nu poate fi înţeles; de neînţeles: *în adaptarea la existenţă, clasicul arată bun-simţ şi este inteligibil în actele lui; romanticul e bizar, incomprehensibil.* CĂL. [Din fr. ***incompréhensible***].

incomprehensibilitáte f. caracterul a ceea ce este incomprehensibil; lipsă de înţelegere: *evoluează de la un minimum de incomprehensibilitate.* BL. [Din fr. ***incompréhensibilité***].

incomprehensiúne f. (livr.) incapacitate de a fi înţeles sau de a înţelege. [Din fr. ***incomprehension***].

incomprehensív, ~i, incomprehensivă, ~e a. (livr.) care nu poate înţelege. [Din fr. ***incompréhensif***].

incompresíbil, ~i, incompresibilă, ~e a. (fiz.; despre corpuri) care nu-şi micşorează volumul sub acţiunea unei presiuni; necompresibil. [Din fr. ***incompressible,*** germ. ***inkompressibel***].

incompresibilitáte f. însuşirea de a fi incompresibil; necompresibilitate. [Din fr. ***incompressibilité,*** germ. ***Inkompressibilität***].

incomunicábil, ~i, incomunicabilă, ~e a. care nu se poate comunica; care nu trebuie comunicat: *au în provincie o reputaţie de*

poeţi incomunicabilă mai departe. CĂL. [Din fr. ***incommunicable***].

incomunicabilitáte f. **1.** calitatea a ceea ce este incomunicabil; **2.** imposibilitate de a comunica: *drama incomunicabilităţii.* [Din fr. ***incommunicabilité***].

incomutábil, ~i, incomutabilă, ~e a. (jur.) care nu poate fi comutat: *pedeapsă incomutabilă;* **proprietar incomutabil,** proprietar care nu poate fi deposedat de un bun; **proprietate incomutabilă,** proprietate care nu-şi poate schimba proprietarul. [Din fr. ***incommutable***].

incomutabilitáte f. (jur.) calitatea a ceea ce este incomutabil. [Din fr. ***incommutabilité***].

inconceptíbil, ~i, inconceptibilă, ~e a. (rar) de neconceput; imposibil: *viaţa eternă de absolută fericire este dar inconceptibilă.* CĂL. [Din it. ***inconcettibile***].

inconciliábil, ~i, inconciliabilă, ~e a. care nu poate fi conciliat; de neîmpăcat: *profesor de filozofie şi avocat, iată două ocupaţii inconciliabile.* CĂL.; *idei, concepţii inconciliabile.* [Din fr. ***inconciliable***].

inconcludént, ~ţi, inconcludentă, ~e a. (rar) lipsit de relevanţă; neconvingător, irelevant: *e o nuvelă inconcludentă şi relativ bizară din lipsă de percepţie realistă a vieţii.* CĂL.; (adv.) *atacă prolix şi inconcludent.* CĂL. [*In-*[2] + ***concludent***].

incondiţionát, ~ţi, incondiţionată, ~e a. (rar) necondiţionat: *valoarea ... e un dat prim incondiţionat.* CĂL. [Din fr. ***inconditionné***].

inconfórt n. lipsă de confort; disconfort: *o senzaţie aparte, de inconfort sufletesc, ... mă sili să închei în viteză cronica.* GHEŢIE. [Din fr. ***inconfort***].

inconfortábil, ~i, inconfortabilă, ~e a. lipsit de confort: *o gloată de chiriaşi neînlesniţi popula locuinţele întunecoase şi inconfortabile.* GHEŢIE. [Din fr. ***inconfortable***].

inconfundábil, ~i, inconfundabilă, ~e a. care nu se poate confunda cu altceva; individualizat: *i-am recunoscut mersul săltat, inconfundabil.* GHEŢIE. [*In-*[2] + ***confundabil***].

incongelábil, ~i, incongelabilă, ~e a. care nu poate fi congelat (uşor); care nu îngheaţă. [Din fr. ***incongelable***].

incongruént, ~ţi, incongruentă, ~e a. care nu se potriveşte cu ceva; nepotrivit: *un astfel de stil curăţat de aportul incongruent al imaginaţiei... este deopotrivă al lui Maiorescu.* VIANU. [Din lat. ***incongruens, -ntis,*** it. ***incongruento,*** germ. ***inkongruent***].

incongruénţă, incongruenţe f. nepotrivire, discordanţă, dezacord: *metaforele plasticizante nasc din incongruenţa fatală dintre lumea concretă şi lumea noţiunilor abstracte.* BL. [Din lat. ***incongruentia,*** it. ***incongruenza,*** germ. ***Inkongruenz***].

incongruitáte, incongruităţi f. caracterul a ceea ce este nepotrivit, deplasat; incongruenţă. [Din fr. ***incongruité***].

incónsciu, ~ii, inconscie, ~ii a. (rar) inconştient. [Din lat. ***inconscius***].

inconsecvént, ~ţi, inconsecventă, ~e a. **1.** lipsit de consecvenţă (în idei, în fapte); neconsecvent; nestatornic: *om inconsecvent;* **2.** care exprimă inconsecvenţă: *atitudine inconsecventă.* [Din lat. ***inconsequens, -ntis,*** fr. ***inconséquent,*** germ. ***inkonsequent***].

inconsecvénţă, inconsecvenţe f. lipsă de consecvenţă în idei sau în acţiuni; neconsecvenţă: *inconsecvenţa în politică e ridicată la gradul de principiu filozofic.* CĂL.; *din cauza iresponsabilităţii şi inconsecvenţei diriguitorilor.* CF. [Din lat. ***inconsequentia,*** fr. ***inconséquence,*** germ. ***Inkonsequenz***].

inconsistént, ~ţi, inconsistentă, ~e a. lipsit de consistenţă: *piesa este inconsistentă, dar se deschide cu sugestii poetice.* CĂL. [Din fr. ***inconsistant,*** germ. ***inkonsistent***].

inconsisténţă, inconsistenţe f. lipsă de consistenţă: *aceasta nu se putea întîmpla decît dobîndind mai întîi conştiinţa despre inconsistenţa ştiinţifică a acestui caz nemijlocit.* EM. [Din fr. ***inconsistance***].

inconsolábil, ~i, inconsolabilă, ~e a. care nu poate fi consolat; nemîngîiat, neconsolat. [Din fr. ***inconsolable,*** lat. ***inconsolabilis***].

inconstánt, ~ţi, inconstantă, ~e a. nestatornic, schimbător; neconstant: *impresionistul preferă să redea natura în elementele ei inconstante.* BL.; *inconstant în păreri.* [Din fr. ***inconstant,*** lat. ***inconstans, -ntis,*** germ. ***inkonstant***].

inconstánţă, inconstanţe f. lipsă de constanţă, neconstanţă; nestatornicie: *la uimirea victimei, ea răspunde cu argumentul inconstanţei feminine.* CĂL. [Din fr. ***inconstance,*** germ. ***Inkonstanz***].

inconstatábil, ~i, inconstatabilă, ~e a. care nu poate fi constatat, stabilit. [Din fr. ***inconstatable***].

inconsumábil, ~i, inconsumabilă, ~e a. care nu poate fi sau nu trebuie consumat; (p. restr.) care nu poate fi mîncat. [Din fr. ***inconsommable***].

inconştiént, ~ţi, inconştientă, ~e a. **1.** care nu este conştient, care şi-a pierdut conştiinţa: *făcea impresia că lucra în friguri, oarecum inconştientă.* AG.; *bolnavul era inconştient;* **2.** fără minte, fără judecată: *privise tetanizat frenezia descrierată a acelei mulţimi inconştiente.* GHEŢIE; **3.** făcut fără a-şi da seama; involuntar: *se întreba dacă mobilul imediat al rîsului, fapt inconştient, a fost totuşi astfel.* CĂL.; (adv.) *buzele i se mişcau încet, inconştient, parcă şopteau.* VLAH.; **4.** (rar) în afara conştiinţei; lipsit de controlul conştiinţei: *nu toţi psihologii sînt ... convinşi de existenţa unui psihism inconştient.* BL. // n. totalitate a fenomenelor psihice care nu se află sub controlul conştiinţei: *Jung imaginează conţinuturile inconştientului tot în funcţie de conştiinţă.* BL.; *filozofia inconştientului.* [Din lat. ***inconsciens, -ntis,*** fr. ***inconscient***].

inconştiénţă, (rar) **inconştienţe** f. **1.** lipsă sau pierdere a cunoştinţei; stare patologică caracterizată printr-o astfel de pierdere a cunoştinţei: *fata are purtări sanguinare şi inconştienţe de epileptică.* CĂL.; *am căzut, de astă dată neîndoielnic, în inconştienţă.* GHEŢIE; **2.** lipsă a unei atitudini conştiente, raţionale: *vei suporta consecinţele inconştienţei sau impertinenţei dumitale.* SAD. [Din fr. ***inconscience***].

incontentábil, ~i, incontentabilă, ~e a. (rar) greu de mulţumit; nemulţumit: *experienţa romanticului e infinită şi incontentabilă.* CĂL. [Din it. ***incontentabile***].

incontentabilitáte f. (rar) nemulţumire: *o incontentabilitate a lui faţă de multiplicitatea aspectelor feminine.* CĂL. [***Incontentabil*** + ***-itate***].

incontestábil, ~i, incontestabilă, ~e a. care nu poate fi contestat; necontestabil, sigur: *limba poesdă incontestabilă însuşiri estetice.* VIANU. // adv. fără îndoială, sigur: *părerea este... incontestabil falsă, dacă luăm seama la complexitatea şi diferenţierea mijloacelor naturale.* VIANU. [Din fr. ***incontestable***].

incontestabilitáte f. însuşirea sau starea a ceea ce este incontestabil. [Din fr. ***incontestabilité***].

incontinént, ~ţi, incontinentă, ~e a. (rar) lipsit de moderaţie; nereţinut, violent: *ni se arată ca o jivină rea, lătrătoare şi incontinentă.* CĂL. [Din fr. ***incontinent***].

incontinénţă f. **1.** lipsă de moderaţie; imposibilitate de stăpînire: *o sete de moarte şi o adevărată incontinenţă a stomacului.* PETR.; **2.** (fig.) logoree, limbuţie; **3.** (med.) neputinţă de a reţine urina sau materiile fecale. [Din fr. ***incontinence,*** lat. ***incontinentia***].

incontínuu adv. v. încontinuu.

incontrolábil, ~i, incontrolabilă, ~e a. necontrolabil: *el vorbeşte despre lucruri incontrolabile.* BL.; (adv.) *depăşesc incontrolabil mărturia simţurilor.* BL.; (subst. n.) *multe idei ştiinţifice rămîn permanent suspendate în vidul incontrolabilului.* BL. [Din fr. ***incontrôlable***].

inconturbábil, ~i, inconturbabilă, ~e a. care nu poate fi deranjat, tulburat: *are convingerea inconturbabilă a adevărului.* [*In-*[2] + ***conturba*** + ***-bil***].

inconvenábil, ~i, inconvenabilă, ~e a. care nu este convenabil; neconvenabil. [Din fr. ***inconvenable***].

inconturnábil, ~i, inconturnabilă, ~e a. care nu se poate evita; de care trebuie să se ţină cont; ineluctabil, inevitabil: *are un rol decisiv şi inconturnabil în descoperirea soluţiei.* [Din fr. ***incontournable***]

inconveniént, inconveniente n. neajuns, dificultate: *acest inconvenient avea şi o compensaţie oarecare.* GHICA; *toate acele inconveniente ... se pot înlătura prin muncă.* EM.; (adj.) *a apărut o sumă de inconveniente fenomene de tranziţie.* IBR. [Din fr. ***inconvénient,*** lat. ***inconveniens, -ntis***].

inconvertíbil, ~i, inconvertibilă, ~e a. care nu este convertibil; neconvertibil: *revelaţia acestor mituri se referă la aspecte presimţite, dar inconvertibile pe cale logică.* BL. [Din fr. ***inconvertible,*** germ. ***inkonvertibel***].

inconvertibilitáte f. (rar) însuşirea de a fi inconvertibil: *inconvertibilitatea iraţionalului în raţional ar explica, la perfecţie, toate eşecurile filosofiei.* BL. [***Inconvertibil*** + ***-itate***].

incoordonábil, ~i, incoordonabilă, ~e a. (rar) care nu se poate coordona (cu altul): *termeni incoordonabili sînt puşi alături,... cu o certă funcţiune stilistică.* VIANU. [***In-***[2] + ***coordona*** + ***-bil***].

incoordonáre, incoordonări f. lipsă de coordonare; necoordonare: *prin incoordonarea termenilor, spaţiul interior al frazei se lărgeşte fabulos.* VIANU. [Din fr., engl. ***incooordonation***].

incoordonát, ~ţi, incoordonată, ~e a. care nu este pus de acord; lipsit de acord (cu altul); necoordonat: *din rîndul mijloacelor folosite de stilul vorbit fac parte şi construcţiile incoordonate, aşa-zisele anacolute.* VIANU. [***In-***[2] + ***coordonat***].

incoréct, ~ţi, incorectă, ~e a. **1.** greşit, eronat, inexact: *nu este ferit de oarecare forme gramaticale incorecte.* OD.; **2.** necinstit: *fapte d-a dreptul incorecte.* CAR.; *funcţionar incorect.* [Din fr. ***incorrect,*** germ. ***inkorrekt***].

incorectitúdine, incorectitudini f. lipsă de corectitudine; necorectitudine; faptă incorectă, necinste, (înv.) incorecţiune. [***In-***[2] + ***corectitudine***].

incorecţiúne, incorecţiuni f. (înv.) incorectitudine, greşeală: *incorecţiunile consimţite de uzul zilnic al vorbirii.* OD.; *incorecţiunea stilului.* [Din fr. ***incorrection***].

incorigíbil, ~i, incorigibilă, ~e a. care nu se poate corija, îndrepta: *la judecătorie se arată tot atît de incorigibil în absurditate.* CĂL.; *copil incorigibil.* [Din fr. ***incorrigible***].

incorigibilitáte f. (rar) imposibilitate de a (se) corija, de a (se) îndrepta. [Din fr. ***incorrigibilité***].

incorporál, ~i, incorporală, ~e a. **1.** lipsit de corp; **2.** care nu are existenţă materială: *toate drepturile sînt incorporale.* [Din fr. ***incorporel,*** germ. ***inkorporal***].

incorporáţie, incorporaţii f. **1.** încorporare; **2.** (lingv.) construcţie gramaticală specifică unor limbi, care constă din încorporarea complementului în verb, operaţie ce conduce la formarea de

cuvinte compuse. [Din fr. ***incorporation,*** germ. ***Inkorporation***].

în córpore adv. cu toţii: *făcînd salutul roman, strigau în corpore: – vă mulţumim.* CĂL.; *se ridică in corpore împotriva opiniei doctorului.* GHEŢIE; (şi: (rar) **în corpore**). [Cuv. lat.].

incoruptíbil, ~i, incoruptibilă, ~e a. care nu poate fi corupt; integru, cinstit: *judecător incoruptibil;* (fig.) *în grija-i incoruptibilă de a salva logicul, a întreprins ... modificarea structurală a concretului.* BL. [Din fr. ***incorruptible,*** lat. ***incorruptibilis***].

incoruptibilitáte f. calitatea de a fi incoruptibil: *incoruptibilitatea magistraturii;* (p. ext.) *luciditatea ... este impresionantă prin incoruptibilitatea ei.* BL. [Din fr. ***incorruptibilité,*** lat. ***incorruptibilitas, -atis***].

íncot, incote n. (reg.) zbenguire: *nici noaptea nu mă pot odihni de incotele voastre.* CR. [Cf. ***inc***].

increăbil, ~i, increabilă, ~e a. care nu poate fi creat. [Din fr. ***increable***].

increát, ~ţi, increată, ~e a. care există fără a fi fost creat. [Din fr. ***increé***].

incredíbil, ~i, incredibilă, ~e a. **1.** de necrezut; ciudat, neobişnuit: *îi relată ororile incredibile săvîrşite ... în lagările de concentrare.* GHEŢIE; **2.** care nu poate fi crezut, care nu prezintă credibilitate; necredibil: *persoană incredibilă.* [Din lat. ***incredibilis,*** it. ***incredibile***].

incredibilitáte f. însuşirea de a fi incredibil. [Din fr. ***incrédibilité,*** it. ***incredibilità***].

incredúl, ~i, incredulă, ~e a. (rar) **1.** care nu se încrede uşor; neîncrezător: *ca orice om incredul, mă temeam să nu cad victima unei mistificări.* GHEŢIE; **2.** necredincios, ateu. [Din fr. ***incrédule,*** lat. ***incredulus***].

incredulitáte f. (rar) **1.** lipsă de încredere; neîncredere; **2.** lipsă de credinţă religioasă. [Din fr. ***incrédulité***].

increménţ, incrementuri n. (latinism) creştere, spor. [Din lat. ***incrementum***].

incrementál, ~i, incrementală, ~e a. care aparţine unui increment, referitor la increment. [***Increment*** + ***-al;*** cf. engl. ***incremental***].

incréţie, increţii f. (med.) secreţie glandulară în interiorul organismului; secreţie endocrină. [Din fr. ***incrétion***].

incrimináj, incriminez şi (înv.) **incrímin** vb. (tr.) a învinui, a acuza de fapte criminale; (şi: încrimina). [Din fr. ***incriminer***].

incriminábil, ~i, incriminabilă, ~e a. **1.** care poate fi incriminat, acuzat; **2.** care poate fi reproşat: *faptă incriminabilă.* [Din fr. ***incriminable***].

incriminári, incriminări f. învinuire, acuzaţie, (înv.) incriminaţie: *se teme de incriminările opoziţiei.* EM. [V. ***incrimina***].

incriminát, ~ţi, incriminată, ~e a. (şi subst.) acuzat de crimă; vinovat, pedepsit de lege. [V. ***incrimina***].

incriminatór, ~i, incriminatoáre a. care incriminează; acuzator. [***Incrimina*** + ***-tor***].

incriminaţie, incriminaţii f. (înv.) incriminare: *incriminaţiunea ascunsă printre aceste rînduri nu putem crede că poate fi îndreptată la adresa noastră.* EM.; (şi: **incriminaţiune**). [Din fr. ***incrimination***].

incriminaţiúne f. v. **incriminaţie.**

incrustá, incrustez vb. **1.** (tr.) a împodobi cu incrustaţii: *a incrusta o masă;* **2.** (tr. şi refl.) a se depune sub formă de crustă: *varul se incrustează pe pereţii cazanului;* **3.** (refl.) a se acoperi cu crustă: *vasele se incrustează cu sărurile din apă;* (şi: **încrusta**). [Din fr. ***incruster,*** lat. ***incrustare***].

incrustáre, incrustări f. acţiunea de a (se) incrusta şi rezultatul ei; incrustaţie; (şi: **încrustare**). [V. ***incrusta***].

incrustát, ~ţi, incrustată, ~e a. **1.** împodobit cu incrustaţii: *masă incrustată;* **2.** săpat pe suprafaţa unui obiect: *flori incrustate;* (fig.) *aceste bucăţi încrustate într-o bucată mai mare.* IBR.; (şi: **încrustat**). [V. ***incrusta***].

incrustáţie, incrustaţii f. **1.** ornament săpat în suprafaţa unui obiect: *o masă dreptunghiulară, lăcuită în negru, cu incrustaţii de bronz.* GHEŢIE; **2.** crustă de săruri (depusă pe pereţii unui recipient): *incrustaţii calcaroase;* (şi: **încrustaţie,** (înv.) **incrustaţiune**). [Din fr. ***incrustation,*** germ. ***Inkrustation***].

incrustaţiúne f. v. **incrustaţie.**

incúb, incubi m. (mit.) demon masculin despre care se credea că chinuie femeile în somn. [Din fr. ***incube,*** lat. ***incubus***].

incubá, incubez vb. (med.; tr.) a infiltra un agent patogen în organism pentru a testa reacţiile. [Din fr. ***incuber***].

incubáre, incubări f. acţiunea de a incuba. [V. ***incuba***].

incubatór, incubatoare n. instalaţie pentru clocirea artificială a ouălor sau pentru asigurarea dezvoltării unui făt (născut prematur): *incubatoarele se aflau instalate în două camere, cuprindeau cam două mii de ouă.* SAD. [Din fr. ***incubateur,*** germ. ***Inkubator***].

incubáţie, incubaţii f. **1.** proces de dezvoltare a embrionului din ou şi de formare a puiului; **2.** stare latentă a unui agent patogen de la pătrunderea lui în organism şi pînă la declanşarea bolii: *bănuind că m-am infectat din greşeală cu un preparat de bacili, trăiam cele cincisprezece zile ale perioadei de incubaţie.* IBR. [Din fr. ***incubation,*** lat. ***incubatio, -onis,*** germ. ***Inkubation***].

inculcá, incúlc vb. (livr.; tr.) a întipări în minte prin repetare: *întîmpină mari dificultăţi în încercările de a-i inculca spiritul de ordine.* GHEŢIE; (fig.) *ingratitudinea i-a fost inculcată omului de un factor infernal.* CĂL. [Din fr. ***inculquer,*** lat. ***inculcare***].

inculcáre, inculcări f. (livr.) acţiunea de a inculca şi rezultatul ei. [V. ***inculca***].

inculpá, incúlp vb. (tr.) a acuza de un delict, de o crimă (şi a pune sub urmărire penală); a învinui: *marele împărat ... inculpă mai ales pe tată.* CĂL. [Din fr. ***inculper,*** lat. ***inculpare***].

inculpáre, inculpări f. acţiunea de a inculpa şi rezultatul ei; acuzare, învinuire. [V. ***inculpa***].

inculpát, ~ţi, inculpată, ~e m., f. persoană sub urmărire penală; acuzat: *tăcere, inculpatule, de vrei să nu-ţi agravezi situaţia.* CAR. [V. ***inculpa***].

incúlt, ~ţi, incultă, ~e a. lipsit de cultură; necultivat: *spiritele slabe şi inculte.* GHICA; *se ştie ce digresii face omul incult în expunerile sale.* IBR.; (fig.) *un vers încerc cu pana mea incultă.* EM. [Din fr. ***inculte,*** lat. ***incultus***].

incultúră f. lipsă de cultură (suficientă): *s-a păstrat din contra incultura şi vechiul spirit bizantin.* EM. [Din fr. ***inculture***].

incumbá, pers. 3 **incúmbă** vb. (intr.) a reveni, a intra în obligaţiile cuiva: *va lua toate măsurile ce-i incumbă pentru a descoperi adevărul.* EM.; *părinţilor le incumbă datoria de a creşte pe copiii lor.* [Din lat. ***incumbare,*** fr. ***incumber***].

incunábul, incunabule n. exemplar dintr-o carte tipărită imediat după inventarea tiparului; (p. ext.) carte veche: *iscusitul evreu mă momise să-mi arate nişte cărţi de preţ, între care un incunabul şi un manuscris cu miniaturi.* GHEŢIE; *incunabulele sînt pasiunea bibliofilor.* [Din fr. ***incunable,*** lat. ***incunabulum***].

incurábil, ~i, incurabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi vindecat: *a avut în copilărie un şoc nervos ... care i-a lăsat o fobie incurabilă.* CĂL.; (fig.) *viciu incurabil;* **2.** care suferă de o boală nevindecabilă, gravă: *bolnavii incurabili ... acum nu se primesc în spitalele unde se tratează numai boalele ce se pot vindeca.* KOG.; (fig.) *apostol ... infatigabil şi incurabil.* CAR. [Din fr. ***incurable***].

incurabilitáte f. însuşirea sau starea a ceea ce este incurabil. [Din fr. ***incurabilité***].

incúrgere, incurgeri f. (înv.) venire, pătrundere: *o nouă incurgere în Moldova cu grămada a evreilor.* EM. [Din lat. ***incurrere*** (după *curge*)].

incúrie, incurii f. (livr.) neglijenţă: *incuria şi nepăsarea către amintirile strămoşilor.* OD. [Din lat. ***incuria,*** fr. ***incurie***].

incuriozitáte f. (rar) lipsă de curiozitate, de interes: *clasicul suferă de incuriozitate (pentru document).* CĂL. [Din fr. ***incuriosité***].

incursiúne, incursiuni f. **1.** (mil.) năvălire (de scurtă durată) într-un teritoriu străin (aparţinînd inamicului): *de frica incursiunilor vrăjmaşilor.* CAR.; **2.** (p. ext.) deplasare pentru a cunoaşte, a cerceta: *aceştia făceau incursiuni în interiorul ţinutului.* TUD.; **3.** digresiune, cercetare colaterală temei abordare: *necesită şi anumite incursiuni în istoria metodologiei în general.* BL. [Din fr. ***incursion,*** lat. ***incursio, -onis***].

incúsă, incuse a. şi f. (medalie, monedă veche) care are o faţă în relief, iar cealaltă scobită. [Din fr. ***incuse***].

in-cvarto a. **1.** (despre formatul unei cărţi) în care coala de hîrtie este îndoită în patru, formînd 8 pagini; **2.** (despre cărţi) care are acest format; (şi: **in-quarto**). [Din lat. ***in-quarto***].

incvizíţie f. v. **inchiziţie.**

ind, ~zi, indă, ~e a. (înv.) indian, din India: *rădăcinile stabilite de gramaticienii inzi.* EM. // m. indian: *chinezul şi indul susţin că sînt identici cu animalele.* EM. [Din germ. ***Inder***].

indamínă, indamine f. (chim.) colorant organic albastru sau albastru-verzui. [Din fr., engl. ***indamine***].

indecént, ~ţi, indecentă, ~e a. **1.** care încalcă sau contrazice regulile decenţei; lipsit de pudoare; necuvios, neruşinat, impudic: *persoană indecentă;* **2.** care denotă, trădează lipsă de decenţă, de pudoare: *lucrarea sa poate să fie trivială, indecentă.* MAIOR.; *spune lucruri delicate, ... cu toate că nu e nimic indecent.* IBR. [Din fr. ***indécent***].

indecénţă, indecenţe f. lipsă de decenţă; necuviinţă, neruşinare: *un bărbat plin de candoare dispreţuind desfrîul şi ruşinîndu-se de indecenţe.* CĂL. [Din fr. ***indécence,*** lat. ***indecentia***].

indecidábil, ~i, indecidabilă, ~e a. care nu poate fi decis. [De la ***decide***].

indecís, ~şi, indecisă, ~e a. **1.** nehotărît, şovăielnic, nedecis: *ea se ivi frumoasă ... în faţă cu o expresie indecisă.* EM.; *om indecis; chestiune indecisă;* **2.** vag, neprecizat: *forme indecise;* (subst. n.) *poezia lui Verlaine era o artă a nuanţei, a indecisului amestecat cu precisul.* BL. [Din fr. ***indécis,*** lat. ***indecisus***].

indecízie, indecizii f. (rar) nehotărîre, şovăială: *îşi notează în caiet indeciziunile lui.* CĂL.; (şi: (înv.) **indeciziune**). [Din fr. ***indécision***].

indecizíune f. v. **indecizie.**

indeclinábil, ~i, indeclinabilă, ~e a. (gram.) nedeclinabil. [Din fr. ***indéclinable,*** lat. ***indeclinabilis***].

indefinibil, ~i, indefinibilă, ~e a. care nu poate fi definit; nedefinibil, (rar) indefinisabil; nedeterminat, neprecis, nelămurit: *privi la acel tînăr călugăr cu o indefinibilă ... dorinţă.* EM. [Din germ. ***indefinibel***].

indefinisábil, ~i, indefinisabilă, ~e a. (rar) indefinibil: *într-o ciudă ironiei cu direcţia, stilistic, indefinisabilă.* CĂL. [Din fr. ***indéfinissable***].

indefinít, ~ţi, indefinită, ~e a. care nu poate fi definit sau explicat; nelămurit, nedefinit: *în aer e un parfum de tinereţe, un fior indefinit care cheamă la iubire.* VLAH.; (adv.) *actele acestea alternante se pot repeta indefinit.* BL. [Din lat. ***indefinitus,*** fr. ***indéfini***].

indeformábil, ~i, indeformabilă, ~e a. (rar) nedeformabil. [Din fr. ***indéformable***].

indehiscént, ~ţi, indehiscentă, ~e a. (despre fructe) care nu se deschide spontan la maturitate eliberînd seminţele. [Din fr. ***indéhiscent***].

indehiscénţă f. însuşire a fructelor de a fi indehiscente. [Din fr. ***indéhiscence***].

indelébil, ~i, indelebilă, ~e a. (rar) care nu se poate şterge din amintire; de neuitat: *să rămîie o pată ... indelebilă asupra acestui regim.* CAR. [Din lat. ***indelebilis,*** fr. ***indélébile,*** it. ***indelebile***].

indelebilitáte f. (livr.) însuşirea de a fi indelebil. [Din fr. ***indélébilité***].

indelicát, ~ţi, indelicată, ~e a. (rar) nedelicat: *acum ştim că e chiar ceva indelicat să vorbim de Veronica Micle.* IBR. [Din fr. ***indélicat***].

indelicatéţă f. v. indelicateţe.

indelicatéţe f. nedelicateţe: *mamele se dovedesc duşmane ale femeilor şi ocrotitoare ale indelicateţii virile.* CĂL.; (şi: (înv.) **indelicateţă**). [Din fr. ***indélicatesse***].

indémn, ~i, indemnă, ~e a. (rar) care nu a suferit pagube, pierderi etc. [Din fr. ***indemne,*** lat. ***indemnis***].

indemnitáte, indemnităţi f. (rar) despăgubire; indemnizaţie: *darea unui bil de indemnitate.* EM.; *primea o indemnitate de transport din partea statului român spre a merge în Italia.* CĂL. [Din germ. ***Indemnität***].

indemnizá, indemnizez vb. (tr.) a despăgubi de cheltuieli. [Din fr. ***indemniser;*** cf. germ. ***indemnisieren***].

indemnizáre, indemnizări f. (rar) indemnizaţie: *condiţiunile de îndemnizare ce sînt prescrise.* OD.; (şi: (înv.) **îndemnizare**). [V. ***indemniza***].

indemnizáţie, indemnizaţii f. **1.** sumă de bani destinată acoperirii unor cheltuieli ocazionale; (rar) indemnizare; **2.** sumă de bani acordată cuiva în mod periodic: *salariul era de cinci sute de lei, plus cincizeci indemnizaţie de dirigenţie.* GHEŢIE; *regimul stalinist a introdus indemnizaţia pentru academicieni;* **3.** despăgubire: *se hotărî un număr de scutelnici şi postelnici spre indemnizaţia proprietarilor.* BĂLC. [Din fr. ***indemnisation***].

indemonstrábil, ~i, indemonstrabilă, ~e a. (rar) nedemonstrabil: *adevăr indemonstrabil;* (subst. n.) *comicul rezultă din combinarea mijloacelor şi rămîne în cele din urmă în sfera indemonstrabilului.* CĂL. [Din fr. ***indémonstrable***].

indeniábil, ~i, indeniabilă, ~e a. incontestabil. [Din fr. ***indéniable***].

indént n. spaţiu inserat la începutul primului rînd al unui paragraf. [Cuv. engl.].

independént, ~ţi, independentă, ~e a. **1.** care nu depinde de nimeni sau de nimic: *la el gelozia devine ca o entitate vie, concretă, independentă.* IBR.; **2.** liber, autonom, care are independenţă: *spre înflorirea prestigiului tînărului nostru stat independent.* CAR.; **3.** care are iniţiativă personală, care se bizuie pe puterile proprii: *caracter independent, nu s-a căciulit niciodată la nimeni.* GHICA; **4.** fără relaţie cu altcineva sau cu altceva: *un anume realism empiric ... constă în credinţa că există o lume independentă de conştiinţa omului.* BL.; *aceasta e independent de chestiune;* (adv.) *au scris independent într-o identitate de viziune.* CĂL.; **5.** (mat.) a cărei valoare nu depinde de alta. [Din fr. ***indépendant,*** it. ***independente***].

independénţă, (rar) independenţe f. **1.** stare de libertate deplină a unui stat sau a unui popor; autonomie, neatîrnare: *vestita foaie, care apărea ... pe vremea războiului independenţei.* CAR.; **2.** situaţie de libertate economică şi socială a unei clase sau a unei persoane: *această independenţă rămase numai recunoscută în lege, iar în faptă relaţiile lui cu proprietarul rămaseră tot aceleaşi.* BĂLC.; **3.** libertate sau predispoziţie de a judeca şi de a acţiona independent: *este un poet însemnat prin independenţa şi originalitatea sa.* IBR. [Din fr. ***indépendance,*** it. ***indipendenza***].

inderogábil, ~i, inderogabilă, ~e a. (jur.) care nu permite derogări: *dispoziţie inderogabilă.* [***In-***[2] + ***derogabil***].

indescifrábil, ~i, indescifrabilă, ~e a. care nu se poate descifra; de neînţeles: *se înfundă într-o criptografie tot atît de indescifrabilă ca şi demonologia lui Quijote.* CĂL. [***In-***[2] + ***descifrabil;*** cf. fr. ***indéchiffrable***].

indescriptíbil, ~i, indescriptibilă, ~e a. care nu se poate descrie; de nedescris, neobişnuit: *o rumoare indescriptibilă urmă cuvintelor sale.* GHEŢIE; *fericire indescriptibilă.* [Din fr. ***indescriptible***].

indestructíbil, ~i, indestructibilă, ~e a. care nu poate fi distrus; care este trainic, solid: *mişcarea în care se găseşte un corp ar fi o stare indestructibilă prin sine însăşi.* BL.; *între noi dăinuia o legătură necesară, indestructibilă.* GHEŢIE. [Din fr. ***indestructible***].

indestructibilitáte f. (rar) caracterul, calitatea de a fi indestructibil: *geniul lui Galilei a emis ideea indestructibilităţii prin sine însăşi a mişcării.* BL. [Din fr. ***indestructibilité***].

indeşirábil, ~i, indeşirabilă, ~e a. nedeşirabil, care nu se deşiră (uşor): *ţesătură indeşirabilă.* [Din fr. ***indéchirable***].

indeterminábil, ~i, indeterminabilă, ~e a. care nu se poate determina; nedeterminabil: *un cîmp stilistic este un mănunchi de factori numeric indeterminabil.* BL. [Din fr. ***indéterminable,*** lat. ***indeterminabilis***].

indeterminánt, ~ţi, indeterminantă, ~e a. (rar) care nu este determinant, care nu realizează o determinare: *această construcţie teoretică nu-şi are temeiul şi nu-şi găseşte criteriile în spaţialitatea sensibilă, indeterminantă.* BL. [***In-***[2] + ***determinant***].

indeterminăre, indeterminări f. lipsă de determinare; nedeterminare, indeterminaţie. [Din fr. ***indétermination***].

indeterminát, ~ţi, indeterminată, ~e a. (rar) nedefinit, nedeterminat: *puterea obiectului vrăjit ar putea să dureze timp indeterminat.* BL. [***In-***[2] + ***determinat***].

indeterminăţie, indeterminaţii f. indeterminare: *pentru grecul antic, infinitul nu înseamnă desăvîrşire, ci indeterminaţiune, scădere.* BL.; (şi: (înv.) **indeterminaţiune**). [Din fr. ***indéterminaţion,*** germ. ***Indetermination***].

indeterminaţiúne f. v. indeterminaţie.

indeterminísm n. concepţie (filozofică) care nu admite cauzalitatea, necesitatea şi legitatea, atribuind libertate absolută voinţei: *filosofia indeterminismului, în chip atît de paradoxal întemeiată pe o atitudine neopozitivistă.* BL. [Din fr. ***indéterminisme,*** germ. ***Indeterminismus***].

indeterminíst, ~şti, indeterministă, ~e a. care ţine de indeterminism, referitor la indeterminism. // m. adept al indeterminismului. [Din fr. ***indéterministe***].

índex, indexuri n. **1.** listă alfabetică sau sistematică (la sfîrşitul sau la începutul unei cărţi), cuprinzînd cuvintele sau materiile tratate (cu indicarea paginilor); indice; **2.** listă de cărţi pe care biserica catolică le considera eretice şi le interzicea; **a pune** (sau **a trece**) **la index,** a interzice: *se socoti pus la index, dar nu era.* CĂL.; *nu avem curs tipărit ..., iar cele dinainte de 1948 sînt trecute la index.* GHEŢIE. // m. (pl. **indecşi**) deget arătător: *pe acolo, făcu el, ţintind indexul undeva la dreapta sa.* GHEŢIE. [Din lat., fr. ***index,*** germ. ***Index***].

indexá, indexez vb. (tr.) **1.** a întocmi un index; **2.** a introduce un cuvînt, un nume de autor etc. într-un index. [Din fr. ***indexer***].

indexáre, indexări f. acţiunea de a indexa şi rezultatul ei. [V. ***indexa***].

indexát, ~ţi, indexată, ~e a. cuprins într-un index. [V. ***indexa***].

indezirábil, ~i, indezirabilă, ~e a. care nu este dorit; neplăcut, nedorit: *fără a-şi da seama că este indezirabil.* CĂL.; (subst.) *oameni ca Tănase Scatiu sînt nişte indezirabili.* CĂL. [Din fr. ***indésirable***].

indián[1]**, ~eni, indiană, ~ene** a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Indiei sau populaţiei ei, referitor la India sau la populaţia acesteia: *despre Maria ţiganca observă că avea aerul unei statui indiene.* CĂL.; **(în) şir indian,** (în) formaţie unul după altul: *înaintau în şir indian, în frunte cu unul dintre poliţişti.* GHEŢIE; **2.** care aparţine, care este caracteristic populaţiei indigene din America, referitor la această populaţie; amerindian. // m., f. **1.** persoană (originară) din India: *ţiganii nu-s eghipteni, ... dar adevăraţi indieni, ce s-au dovedit prin inglezi.* B.-DEL.; **2.** persoană indigenă din America; amerindian: *indienii ... se obligau de-a se lăsa ei singuri împuşcaţi.* EM. [Din fr. ***indien***].

indián[2] n. ţesătură subţire de bumbac pentru lenjerie; (şi: **indiană**). [Din fr. ***indienne***].

indiánă[1]**, indiene** f. prăjitură umplută cu frişcă şi acoperită cu glazură de ciocolată: *Mitzi, am comandat cu o voce stridentă, dă-mi, te rog, zece indiene cu frişcă.* GHEŢIE. [Cf. germ. ***Indianer(krapfen)***].

indiánă[2] f. v. indian[2].

indianísm, indianisme n. **1.** idiotism propriu limbilor din India; **2.** disciplină care studiază limbile vorbite în India; **3.** (rar) pasiune pentru studiul culturii indiene: *asiatismul lui Macedonski, indianismul lui Coşbuc sînt forţate prin erudiţie.* CĂL. [Din fr. ***indianisme***].

indianíst, ~şti, indianistă, ~e m., f. specialist în studiul limbilor şi culturii indiene. [Din fr. ***indianiste***].

indianístică f. ştiinţă care studiază limbile şi culturile indiene. [Din germ. ***Indianistik,*** fr. ***indianistique***].

índic, ~ci, indică, ~ce a. (rar) care aparţine, care este caracteristic Indiei sau populaţiei ei, referitor la India sau la populaţia acesteia; indian: *l-am chemat în somn pe Kama - Kamadeva zeul indic.* EM.; *în dosul ei stă metafizica gîndirii indice.* BL. [Din germ. ***indisch,*** lat. ***indicus***].

indicá, indíc vb. (tr.) **1.** a arăta (pe cineva sau ceva): *să le indice drumul cel adevărat ce trebuie să urmeze.* GHICA; **2.** a semnala, a evidenţia: *îmi indica posesorii de monede vechi care-şi desfăceau colecţiile.* GHEŢIE; *asta indică o mare răutate;* **3.** a determina, a delimita, a preciza: *el are o durată ale cărei limite pot fi indicate cu aproximaţie.* BL.; **4.** a desemna, a numi (o persoană pentru ceva); **5.** a recomanda, a prescrie (un tratament, un medicament etc.): *medicul i-a indicat odihnă deplină.* [Din fr. ***indiquer,*** lat. ***indicare***].

indicán n. substanţă organică care se găseşte în indigo şi în urină. [Din fr. ***indican***].

indicáre, indicări f. acţiunea de a indica şi rezultatul ei; arătare, recomandare: *dicta sumele datorate, cu indicarea dobînzii şi scadenţei lor.* VLAH. [V. ***indica***].

indicát, ~ţi, indicată, ~e a. 1. arătat, desemnat, hotărît: *data indicată nu-mi este convenabilă;* 2. potrivit, corespunzător: *cea mai indicată politică părea deocamdată tăcerea.* GHEŢIE; 3. recomandat, util, eficace, precis: *întreruperea nu e indicată, ... supleţea muşchilor reclamă continuitate.* CĂL.; *medicament indicat.* [V. ***indica***].

indicatív, ~i, indicativă, ~e a. 1. care indică: *semn indicativ;* 2. (gram.) **modul indicativ** (şi subst. n.) mod verbal care exprimă o acţiune prezentată ca reală: *întregul pasaj este menţinut la imperfectul indicativului.* VIANU. // n. 1. ceea ce serveşte pentru a indica ceva; 2. semnal de identificare pentru un post de radio sau de televiziune. [Din fr. ***indicatif,*** lat. ***indicativus,*** germ. ***indikativ, Indikativ***].

indicatór, ~i, indicatoáre a. care indică, care face cunoscut: *ac indicator; tăbliţă indicatoare;* (subst.) *indicatorul manometrului.* // n. 1. aparat care arată valoarea unei mărimi măsurate: *îşi imagina strîmta carlingă a pilotului, ... jocul acelor pe indicatoarele de bord.* GHEŢIE; 2. semn care serveşte la indicarea direcţiei, distanţelor sau etapelor unui drum; 3. semn pe monitorul calculatorului cu care se fixează poziţia de lucru; 4. text tipărit care serveşte ca îndrumător într-un domeniu: *indicatorul căilor ferate.* // m. (pl. **indicatori**) substanţă cu ajutorul căreia se determină caracterul altei substanţe ori sfîrşitul unei reacţii. [Din fr. ***indicateur,*** germ. ***Indikator***].

indicáţie, indicaţii f. îndrumare, recomandare, indiciu: *la capătul acestor indicaţiuni scurte vrem a aminti şi despre aşa-numita naraţiune simbolică.* EM.; *indicaţie falsă;* (şi: (înv.) **indicaţiune**). [Din fr. ***indication,*** lat. ***indicatio, -onis***].

indicaţiúne f. v. **indicaţie.**

índice, indici m. 1. semn (număr sau literă) scris (mai sus sau mai jos) alături de un număr sau de o literă, pentru a-i preciza valoarea sau înţelesul; 2. indicaţie (număr sau formulă) care înfăţişează dinamica sau aspectul unui fenomen, unei acţiuni etc.: *n-a fost stabilit încă un indice de frecvenţă a diferitelor cuvinte folosite.* VIANU. // n. (pl. **indice**) 1. mărime care caracterizează o proprietate a unei substanţe, a unui sistem tehnic etc.; 2. ac sau piesă a unui instrument de măsură care arată valoarea mărimii măsurate; 3. index. [Din lat. ***index, -icis,*** it. ***indice***].

indiciál, ~i, indicială, ~e a. 1. care ţine de un indice, referitor la un indice; 2. (p. ext.) care are valoare de indice. [Din fr. ***indicial***].

indicíbil, ~i, indicibilă, ~e a. (rar) inexprimabil: *doamna îmi aruncă un zîmbet indicibil de inteligenţă.* CAR. [Din lat. ***indicibilis,*** fr. ***indicible***].

indíciu, indícii n. semn, manifestare după care se poate recunoaşte un obiect, existenţa unui obiect, un fapt etc.: *cuvîntarea rectorului e un indiciu sigur că se pregăteşte o epurare a cadrelor didactice.* GHEŢIE; *indiciile unei crime.* [Din lat. ***indicium,*** fr. ***indice***].

indictión n. (înv.) perioadă de 532 de ani: *trebuie a şti că indictionul îl prăznuieşte Besearica lui Dumnădzău din bătrîni.* DOS. [Din sl. ***indiktionŭ***].

indicţiúne, indicţiuni f. (livr.) 1. (la romani) perioadă de 15 ani care separă, începînd cu împăratul Constantin, două ridicări extraordinare de impozit; 2. convocare a unui consiliu într-o zi anumită. [Din lat. ***indictio, -onis,*** fr. ***indiction***].

indiferént, ~ţi, indiferentă, ~e a. 1. care nu manifestă nici un fel de interes pentru ceva sau pentru cineva; nepăsător: *era aceasta o izolare a unor individualişti indiferenţi.* BAC.; *om indiferent;* (p. ext.) *de aici nu urmează că opera sa obiectivă este oglindirea indiferentă a lumii din afară.* IBR.; 2. care nu prezintă însemnătate; lipsit de interes: *n-ar putea să redea şi lucruri indiferente lui.* IBR.; (adv.) *regulamentul nu interzice unui profesor să se întîlnească cu o studentă, indiferent în ce loc.* GHEŢIE; **indiferent dacă ...** (sau **că ...**), chiar în cazul că ...: *e indiferent că i-a schimbat titlul şi se raportează la altceva.* IBR.; *de un eveniment consumat nu merită să te ocupi, indiferent dacă ţi-a fost sau nu favorabil.* GHEŢIE; **indiferent de ...**, fără a ţine seama de ..., oricare ar fi ...: *pe noi ne interesează acum sentimentul, indiferent de cauzele care l-au produs.* IBR.; 3. care nu prezintă diferenţiere în importanţă, care nu întruneşte o preferinţă: *pentru natură e indiferent atomul ce ajunge a face parte din vîrful copacului sau din rădăcina lui.* EM.; *cauză indiferentă;* 4. care denotă, exprimă lipsă de interes, detaşare: *moarte naturală prin inaniţie, mi-a comunicat cu o voce indiferentă.* GHEŢIE. [Din fr. ***indifférent,*** lat. ***indifferens, -ntis,*** germ. ***indifferent***].

indiferentísm n. atitudine de nepăsare, de indiferenţă: *egolatria romanticilor,... orgoliosul indiferentism horaţian... nu se regăsesc la Gr. Alecsandrescu.* CĂL. [Din fr. ***indifférentisme,*** germ. ***Indifferentismus***].

indiferénţă, indiferenţe f. 1. lipsă de interes faţă de cineva sau de ceva; nepăsare, detaşare, impasibilitate: *ministrul ştia de relaţii şi le tolera cu indiferenţă.* CĂL.; 2. lipsă de afecţiune; răceală: *presupunerea că aş fi fost întîmpinat cu indiferenţă mă împiedica să mă hotărăsc.* GHEŢIE. [Din fr. ***indifférence,*** lat. ***indifferentia,*** germ. ***Indifferenz***].

indigén, ~i, indigenă, ~e a. 1. născut în ţara despre care este vorba; autohton, băştinaş: *boierii indigeni tot îşi păstrase multe din obiceiuri.* GHICA; (subst.) *stînd odată de vorbă cu indigenii, s-a încins o dispută.* BL.; 2. din propria ţară: *ei recomandă restricţii la exportul materiilor prime indigene.* BL.; *plantă indigenă.* [Din fr. ***indigène*** lat. ***indigenus***].

indigenă, indigenez vb. (tr.) a încetăţeni. [***Indigen*** + ***-a***].

indigenáre, indigenări f. 1. acţiunea de a indigena şi rezultatul ei; 2. întocmire a documentelor pentru a vinde în ţară mărfuri importate; 3. (înv.) recunoaştere a dreptului de cetăţenie. [V. ***indigena***].

indigenát[1] n. 1. calitate de indigen; 2. drept de cetăţenie într-un stat; naturalizare, împămîntenire, încetăţenire: *se zbătu să obţină indigenatul pentru Şăineanu.* CĂL. [Din fr. ***indigénat,*** germ. ***Indigenat***].

indigenát[2]**, ~ţi, indigenată, ~e** a. căruia i s-a recunoscut dreptul la cetăţenie. [V. ***indigena***].

indigént, ~ţi, indigentă, ~e a. (livr.) sărac, nevoiaş: *masca tragică a „marelui poet" indigent.* CĂL. [Din lat. ***indigens, -ntis,*** fr. ***indigent***].

indigénţă, indigenţe f. (livr.) lipsă, sărăcie: *la bătrîneţe, căzut în indigenţă, scriitorul ... profesează ocultismul.* CĂL.; (fig.) *metafora s-a ivit cu necesitate dintr-o anumită indigenţă a limbii.* VIANU. [Din fr. ***indigence,*** lat. ***indigentia***].

indigést, ~şti, indigestă, ~e a. 1. greu de digerat: *a fost un dineu ... compus din specialităţi locale, savuroase, dar indigeste.* GHEŢIE; 2. (fig.) încurcat, confuz; (rar) indigestibil: *cercetez literatura şi dau de o amestecătură indigestă de limbi neolatine.* RUSSO; *complicaţie indigestă.* [Din fr. ***indigeste,*** lat. ***indigestus***].

indigestíbil, ~i, indigestibilă, ~e a. (rar) indigest; (fig.) *adevărurile abstracte sînt indigestibile pentru inteligenţa populară.* EM. [De la ***indigestie***].

indigéstie, indigestii f. 1. tulburare a digestiei; 2. indispoziţie, stare maladivă provocată de o astfel de tulburare: *savarinele de atunci explicau indigestia de acum.* GHEŢIE; (fig.) *să mă dreagă de indigestia ce mi-a produs-o arta culinară a poeţilor noştri.* CAR.; (şi: (înv.) **indigestiune**). [Din fr. ***indigestion,*** lat. ***indigestio, -onis,*** germ. ***Indigestion***].

indigestiúne f. v. **indigestie.**

indígn, ~i, indignă, ~e a. (rar) care este lipsit de merite; nevrednic, nedemn: *persoană indignă.* [Din lat. ***indignus***].

indignă, indignez vb. 1. (tr.) a produce, a provoca indignare: *purtarea lui m-a indignat;* 2. (refl.) a se revolta, a se mînia. a fi cuprins de indignare: *cine nu s-a indignat de criminala neglijenţă a oblăduitorilor noştri?* EM.; *s-a indignat în faţa nedreptăţii.* [Din fr. ***s'indigner,*** lat. ***indignari***].

indignáre, indignări f. sentiment de mînie, de revoltă, provocat de o faptă nedemnă sau nedreaptă; (înv.) indignaţie: *poetul e plin de idei generoase şi de indignări cărora le dă forma satirelor.* CĂL. [V. ***indigna***].

indignăt, ~ţi, indignată, ~e a. cuprins de indignare; revoltat: *simţul public indignat se deşteaptă.* EM. [V. ***indigna***].

indignáţie, indignaţii f. (înv.) indignare: *indignaţia oamenilor este ajunsă la culme.* EM.; (şi: **indignaţiune**). [Din fr. ***indignation,*** lat. ***indignatio, -onis***].

indignaţiúne f. v. **indignaţie.**

indignitáte f. (livr.) 1. calitatea unei persoane nedemne; 2. calitatea a ceea ce este nedemn; 3. (pl. **indignităţi**) acţiune, faptă nedemnă; nemernicie, ticăloşie. [Din fr. ***indignité,*** lat. ***indignitas, -atis***].

indigó, indigouri n. 1. culoare fundamentală a spectrului luminii, cuprinsă între albastru şi violet; 2. colorant albastru-închis, extras din unele plante tropicale sau preparat sintetic; 3. hîrtie de copiat; hîrtie-carbon. // a. invar. care are culoarea între albastru şi violet. [Din fr., sp. ***indigo***].

indigoféră, indigofere f. (la pl.) gen de plante leguminoase din ţările calde, din care se extrage indigoul; (şi la sg.) plantă din acest gen. [Din fr. ***indigofera***].

indigotiér, indigotieri m. plantă tropicală din frunzele căreia se extrage indigoul (*Indigofera tinctoria*). [Din fr. ***indigotier***].

indigótină f. principiu colorant al indigoului. [Din fr. ***indigotine***].

indimenticábil, ~i, indimenticabilă, ~e a. (livr.) de neuitat: *versuri foarte frumoase de o concizie incantatorie indimenticabilă.* CĂL. [Din it. ***indimenticabile***].

indiréct, ~ţi, indirectă, ~e a. 1. care se produce, se obţine etc. prin mijlocire, prin intermediere: *pe lîngă toate cîştigurile indirecte.* CAR.; (adv.) *vedea că toată lumea e convinsă că l-a subvenţionat indirect.* VINEA; 2. (fin.) care este inclus în preţul unor mărfuri: *agenţilor noştri fiscali nu le-a rămas de perceput decît o seamă de dări indirecte.* EM.; *impozit indirect;* 3. (mil.) **tragere indirectă,** tragere asupra unor ţinte care nu se văd, dirijată prin calcule; 4. (gram.) **complement indirect**, parte secundară de propoziţie care arată obiectul căruia i se atribuie o acţiune, o însuşire sau o caracteristică; 5. (lingv.) **vorbire indirectă,** redare a spuselor cuiva prin intermediul vorbirii altcuiva, uzînd de verbe de declaraţie şi de conjuncţii subordonatoare; **stil indirect**, mod de redare mijlocită a vorbirii personajelor de către scriitor; **stil indirect liber**, redare frecventă de către autor a vorbirii personajelor fără a folosi verbe de declaraţie şi elemente de relaţie, în amestec cu ideile proprii: *stilul indirect liber introduce în romanul impersonal stilul şi spiritul primei persoane.* VIANU. [Din fr. ***indirect,*** lat. ***indirectus,*** germ. ***indirekt***].

indiscernábil, ~i, indiscernabilă, ~e a. (rar) 1. care nu se poate discerne; de nepătruns; 2. care nu se poate deosebi de un alt lucru de aceeaşi natură; indistinct; (adv.) *glasurile boemilor ... se amestecă indiscernabil, sînt asemănătoare.* CF. [Din fr. ***indiscernable***].

indisciplinábil, ~i, indisciplinabilă, ~e a. nedisciplinabil. [Din fr. ***indisciplinable***].

indisciplinăt, ~ţi, indisciplinată, ~e a. care nu respectă disciplina, nedisciplinat; obraznic, turbulent: *elev indisciplinat.* [Din fr. ***indiscipliné***].

indisciplínă f. **1.** lipsă de disciplină, nesupunere; nedisciplină: *acest caz de gravă indisciplină va fi luat în discuţia conferinţei profesorale.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) dezordine, debandadă. [Din fr. ***indiscipline***].

indiscrét, ~ţi, indiscretă, ~e a. **1.** care se amestecă în mod nedelicat în secretele altora: *îşi dădu seama că devine indiscretă şi schimbă vorba.* GHEŢIE; **2.** care denotă lipsă de reţinere, amestec în secretele altuia: *e bine adăpostit aici de privirile indiscrete.* VINEA; *vorbe indiscrete;* **3.** care dă de gol; care nu păstrează secretele: *copil indiscret;* (fig.) *nisipul strivit sub papucii lui face o scîrţîitură prea indiscretă.* CAR. [Din fr. ***indiscret,*** lat. ***indiscretus***].

indiscréţie, indiscreţii f. **1.** lipsă de discreţie; destăinuire a unui secret încredinţat: *tot ceea ce ştim despre el nu-i indiscreţie din delaţiune.* CĂL.; (fig.) *artificiu spre a descrie indiscreţia vîntului faţă de un trup tînăr.* CĂL.; **2.** faptă sau vorbă nedelicată; lipsă de reţinere: *minată de intrigi şi indiscreţii, societatea se risipi.* CĂL.; (şi: (înv.) **indiscreţiune**). [Din fr. ***indiscrétion,*** lat. ***indiscretio, -onis***].

indiscreţiúne f. v. indiscreţie.

indiscutábil, ~i, indiscutabilă, ~e a. care este neîndoielnic, fără obiecţie: *printr-o ciudată exaltare i se atribuie o autoritate indiscutabilă.* BL.; (adv.) *vizează indiscutabil o funcţie mare.* [Din fr. ***indiscutable***].

indislocábil, ~i, indislocabilă, ~e a. (rar) care nu se poate disloca, muta: *pentru imaginaţia sa, el constituie o unitate indislocabilă.* VIANU. [*In-*[2] + ***disloca*** + *-bil*].

indisociábil, ~i, indisociabilă, ~e a. **1.** care nu se poate disocia, separa unul de altul sau de altceva: *cele trei probleme sînt indisociabile;* **2.** ale carei elemente nu se pot disocia: *o echipă indisociabilă.* [Din fr. ***indissociable***].

indisociabilitáte f. (rar) însuşirea de a fi indisociabil. [***Indisociabil*** + *-itate*].

indisolúbil, ~i, indicolubilă, ~e a. **1.** (înv.) care nu poate fi dizolvat: *metalele sînt indisolubile în apă;* **2.** care nu poate fi desfăcut, rupt, destrămat: *natura şi omul formînd un tot indisolubil.* IBR.; *căsătorie indisolubilă;* (adv.) *ideea de miracol e indisolubil legată de arbitrar şi imprevizibil.* BL. [Din fr. ***indissoluble,*** lat. ***indissolubilis***].

indisolubilitáte f. (rar) calitatea de a fi indisolubil. [Din fr. ***indissolubilité***].

indispensábil, ~i, indispensabilă, ~e a. care este absolut necesar, care nu poate lipsi: *alegătorii noştri, unii lipsiţi de indespensabila educaţie politică.* EM.; (adv.) *este absolut indispensabil să întemeiem un institut.* CAR. // m. pl. izmene. [Din fr. ***indispensable***].

indispensabilitáte f. (rar) însuşirea de a fi indispensabil. [Din fr. ***indispensabilité***].

indisponíbil, ~i, indisponibilă, ~e a. care nu se poate folosi după voie; de care nu se poate dispune: *porţiune indisponibilă.* [Din fr. ***indisponible***].

indisponibilitáte, indisponibilităţi f. **1.** faptul sau starea de a fi indisponibil; incapacitate de a dispune de ceva sau de cineva; **2.** dispoziţie rea, indispoziţie; **3.** lipsă de solicitudine. [Din fr. ***indisponibilité***].

indispozíţie, indispoziţii f. **1.** boală uşoară; stare a celui uşor bolnav: *viaţa sa intelectuală îi adusese obişnuitele indispoziţiuni de nervi.* BAC.; **2.** lipsă de voie bună; supărare, mîhnire (trecătoare): *cetitorul obişnuit nu poate scăpa de un legitim sentiment de indispoziţie.* CĂL.; (şi: (înv.) **indispoziţiune**). [Din fr. ***indisposition***].

indispoziţiúne f. v. indispoziţie.

indispúne, indispun vb. (tr. şi refl.) a(-şi) strica buna dispoziţie; a (se) supăra, a (se) mîhni: *am formulat o serie de opinii foarte generale ..., evitînd să-l indispun prin observaţii critice.* GHEŢIE; *ca să nu mă indispun, fac lucrul acesta cît mai rar cu putinţă.* VINEA. [Din fr. ***indisposer***].

indispúnere, indispuneri f. faptul de a (se) indispune. [V. ***indispune***].

indispús, ~şi, indispusă, ~e a. **1.** mîhnit, supărat; nedispus: *se înapoie pe la cinci, vizibil indispus şi chiar agasat.* GHEŢIE; **2.** uşor bolnav; stingherit, jenat (de o suferinţă): *m-am deşteptat mai obosit şi mai indispus decît mă culcasem.* VOIC. [V. ***indispune;*** cf. fr. ***indisposé***].

indistínct, ~ţi, indistinctă, ~e a. care nu se distinge bine; neclar: *vechiul oraş ... se arată, în lumina orbitoare, indistinct şi risipit.* GAL. [Din fr. ***indistinct,*** lat. ***indistinctus***].

indistincţie, indistincţii f. **1.** calitatea a ceea ce este indistinct; neclaritate; **2.** lipsă de distincţie; vulgaritate. [Din fr. ***indistinction***].

índiu n. metal maleabil, alb-argintiu, care se găseşte în blendă şi care se foloseşte în industrie. [Din fr. ***indium***].

indivíd, ~zi, individă, ~e m., f. **1.** persoană considerată izolat în raport cu o colectivitate; ins: *educaţia modifică pe individ, dar nu-l formează în întregime.* IBR.; **2.** (peior.) om necunoscut (şi suspect): *ce vrea acest individ?;* **3.** exemplar al regnului vegetal sau animal, considerat ca unitate distinctă: *cînd te ocupi cu clasificarea, te interesezi mai mult de grupă şi mai puţin de individ.* IBR.; **4.** element delimitat, distinct; entitate: *fiecare monadă ar fi un individ incomparabil, unic.* BL. [Din fr. ***individu,*** lat. ***individuus***].

individuál, ~i, individuală, ~e a. **1.** care este propriu unui individ: *de la un caz individual nu ai dreptul să tragi concluzii cu privire la o clasă.* IBR.; *calitate individuală;* (subst. n.) *istoria literară se ocupă cu generalul, iar critica literară cu individualul.* IBR.; **2.** care aparţine sau este executat de o singură persoană: *nu avea de apărat cine ştie ce interese individuale.* BL.; *se punea mai mult accent pe travaliul individual, ghidat prin bibliografii şi seminarii.* CF. // adv. în mod izolat, fiecare în parte: *fiecare dă socoteală individual de ceea ce face.* [Din lat. ***individualis,*** fr. ***individuel***].

individualísm n. concepţie care pune interesele individului mai presus de cele colective: *un nemărginit individualism s-a lăţit în toată Europa.* EM. [Din fr. ***individualisme,*** germ. ***Individualismus***].

individualíst, ~şti, individualistă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care manifestă individualism: *cine e subiectiv e individualist şi romantic.* IBR.; *mai este şi un individualist care revendică o anume libertate în arhitectură.* CF.; **2.** care aparţine individualismului: *poeţii comici încarnează şi la acest nivel al culturii primele cunoştinţe individualiste.* VIANU; *concepţie individualistă.* [Din fr. ***individualiste***].

individualitáte, individualităţi f. **1.** totalitate a particularităţilor unui individ, unui grup etc.: *e singura garanţie că individualitatea lor etnică va putea exista.* EM.; **2.** persoană cu însuşiri deosebite; personalitate: *e greşită teoria care explică mişcările sociale prin iniţiativa individualităţilor.* IBR. [Din fr. ***individualité,*** germ. ***Individualität***].

individualizá, individualizez vb. (tr. şi refl.) a scoate în evidenţă sau a ieşi în evidenţă trăsăturile individuale, specificul: *înclinat spre un anume fel de a individualiza fenomenele.* BL.; (absol.) *savantul generalizează, pe cînd artistul individualizează.* IBR. [Din fr. ***individualiser***].

individualizánt, ~ţi, individualizantă, ~e a. care individualizează, care evidenţiază specificul; individualizator: *notele individualizante ... par adăugate la alte note pe care le-ar avea mai dinainte.* STĂNIL. [***Individualiza*** + *-ant*].

individualizáre, individualizări f. acţiunea de a (se) individualiza şi rezultatul ei: *naţiunea apare ca individualizarea unei idei eterne.* CĂL. [V. ***individualiza***].

individualizát, ~ţi, individualizată, ~e a. conturat prin trăsături proprii, specifice: *natura omenească se prezintă la fiecare persoană cu anumite caractere individualizate.* STĂNIL. [V. ***individualiza;*** cf. fr. ***individualisé***].

individualizatór, ~i, individualizatoáre a. individualizant: *epitetul general şi alegoria alternează... cu imagini individualizatoare.* VIANU. [***Individualiza*** + *-tor*].

individuát, ~ţi, individuată, ~e a. (rar) care ţine de individuaţie, referitor la individuaţie: *modurile pozitive ale cunoaşterii individuate.* BL. [De la ***individuaţie***].

individuáţie f. ansamblu de calităţi particulare care determină individul; individualitate: *lumea lucrurilor în sine se găseşte într-o reală individuaţie.* EM.; *în extaz, omul se simte nimicit ca ins, ca individuaţiune, dar are sentimentul că dobîndeşte totul existenţei divine.* BL.; **principiul individuaţiunii,** (filoz.) ceea ce dă unei realităţi definite prin formă o existenţă concretă şi individuală; (şi: (înv.) **individuaţiune**). [Din fr. ***individuation***].

individuaţiúne f. v. individuaţie.

indivíz, ~i, indiviză, ~e a. (jur.) care nu se poate împărţi: *succesiune indiviză.* [Din lat. ***indivisus,*** fr. ***indivis***].

indivizíbil, ~i, indivizibilă, ~e a. care nu se poate diviza, împărţi; nedevizibil: *toate fiinţele empirice nu vor avea niciodată o închegare lăuntrică indivizibilă.* BL. [Din fr. ***indivisible,*** lat. ***indivisibilis***].

indivizibilitáte f. faptul de a fi indivizibil; caracter indivizibil: *asemenea dualisme ... vom constata şi în alte domenii, care produc însă iluzia indivizibilităţii.* BL. [Din fr. ***indivisibilité***].

indivízie f. v. indiviziune.

indiviziúne f. (jur.) stare a unei proprietăţi stăpînită în comun de mai multe persoane, fără a putea fi delimitată partea fiecăruia: *jumătate din moşia Lespezi, afiată în indiviziune.* GHEŢIE; (şi: (rar) **indivizie**). [Din fr. ***indivision***].

indochinéz, ~i, indochineză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Indochinei, sau locuitorilor ei, referitor la Indochina sau la populaţia acesteia: *face lecturi indochineze şi studiază gramatica anamită.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din peninsula Indochina. // m. pl. ansamblul popoarelor care trăiesc în peninsula Indochina: *indochinezii au creat o cultură străveche.* [***Indochina*** n. pr. + *-ez;* cf. fr. ***indochinois***].

indocíl, ~i, indocilă, ~e a. (rar) care nu este docil, care refuză să asculte, să se supună; neascultător. [Din fr. ***indocile***].

indocilitáte f. (rar) caracterul unei persoane indocile. [Din fr. ***indocilité***].

indo-europeán, ~eni, indo-europeană, ~ene a. **1. limbi indo-europene,** grup de limbi (care reprezintă continuarea unei limbi neatestate, dar reconstituite), cuprinzînd sanscrita, zenda, greaca, latina, celtica, germanica şi slava; **limbă indo-europeană,** limbă care face parte din acest grup; **2.** care ţine de acest grup de limbi, referitor la aceste limbi: *popoare indo-europene.* // m. pl. ansamblul popoarelor care vorbesc aceste limbi: *indo-europenii au ocupat cea mai mare parte din teritoriul Europei.* [Din fr. ***indo-européen***].

indo-iranián, ~eni, indo-iraniană, ~ene a. **limbi indo-iraniene,** grup de limbi indo-europene din care fac parte sanscrita şi iraniana [Din fr. ***indo-iranien***].

indól m. (chim.) compus obţinut prin distilarea indigoului şi a gudroanelor care, adăugat esenţelor de flori, le accentuează parfumul. [Din fr. *indóle*].

indolént, ~ţi, indolentă, ~e a. lipsit de energie; nepăsător, apatic, leneş: *le lipseşte de energie individuală, le face indolente.* EM. [Din fr. *indolent,* lat. *indolens, -ntis*].

indolénţă, indolenţe f. lipsă de energie; nepăsare, apatie, lene: *închis în acea indolenţă confuză, priveam lucrurile de la o mare distanţă.* GHEŢIE; (p. ext.) *misterul nu justifică indolenţele şi ezitările raţiunii.* VIANU. [Din fr. *indolence,* lat. *indolentia*].

indológ, ~gi, indologă, ~ge m., f. indianist: *indologii împart istoria cea mai veche a spiritului indic în trei epoci.* BL. [Din germ. *Indologe*].

indológie f. disciplină care studiază limba şi cultura Indiei. [Din germ. *Indologie*].

indolór, ~i, indoloră, ~e a. care nu doare; nedureros. [Din fr. *indolore*].

indomptábil, ~i, indomptabilă, ~e a. (franţuzism) care nu poate fi stăpînit; neîmblînzit. [Din fr. *indomptable*].

indonezián, ~eni, indoneziană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Indoneziei sau populaţiei ei, referitor la Indonezia sau la populaţia acesteia; **limbi indoneziene,** familie de limbi vorbite în sud-estul Asiei şi în Malayzia. // m., f. persoană (originară) din Indonezia. // m. pl. ansamblul populaţiilor care trăiesc în Indonezia. [Din fr. *indonésien*].

indoor [índor] a. invar. (despre competiţii sportive) care se desfăşoară pe teren acoperit. [Cuv. engl.].

índrea m. v. **andrea**[2].

indrişáim m. v. **indruşaim.**

indruşáim, indruşaimi m. plantă decorativă din familia leguminoaselor, cu flori roşii, violete sau albe plăcut mirositoare (*Lathyrus odoratus*): *cîţiva endruşaimi ce umpleau atmosfera camerei de un miros pătrunzător.* FIL.; (şi: **endruşaim, indrişaim**). [Din turc. *ytri-şahi*].

indubitábil, ~i, indubitabilă, ~e a. sigur, neîndoios: *ca un argument, el aduce un fenomen biologic descoperit întîia oară în chip indubiltabil de el însuşi.* BL. [Din fr. *indubitable,* lat. *indubitabilis*].

indúce, induc vb. (tr.) **1.** a îndemna, a împinge să facă ceva; **a induce în eroare,** a înşela: *inducînd astfel în eroare opinia publică.* BOL.; **2.** a produce un cîmp electric prin inducţie electromagnetică; **3.** (rar) a introduce, a face să fie primit; a influenţa: *viespea, o dată cu înţepătura aplicată, ar induce în frunza de stejar ... un cîmp biologic.* BL.; **4.** (log.) a face un raţionament inductiv, a trage o concluzie prin inducţie: *de la un caz particular nu trebuie indus nimic general.* IBR. [Din lat. *inducere;* cf. fr. *induire*].

indúcere, induceri f. acţiunea de a induce şi rezultatul ei. [V. *induce*].

inductánţă, inductanţe f. (fiz.) mărime egală cu raportul dintre fluxul magnetic stabilit printr-un circuit de curentul electric care trece prin el sau printr-un alt circuit şi intensitatea curentului respectiv; inductivitate. [Din fr. *inductance,* germ. *Induktanz*].

inductív, ~i, inductivă, ~e a. **1.** care procedează prin inducţie, care se bazează pe inducţie: *formulările circumscriau numai cunoştinţe obţinute prin procedee inductive de la concret la general.* BL.; *metodă inductivă;* (adv.) *filozoful mai putea porni inductiv ori analogic de la lumea spaţială.* CĂL.; **2.** (rar) de influenţare: *o caracterizare sumară a lor sub unghiul capacităţilor inductive.* BL. [Din lat. *inductivus,* fr. *inductif,* germ. *induktiv*].

inductivitáte, inductivităţi f. (fiz.) inductanţă. [Din fr. *inductivité,* germ. *Induktivität*].

inductivísm n. tendinţă de identificare a metodologiei ştiinţifice cu procedurile inductive. [Din engl. *inductivism,* it. *induttivismo*].

inductivíst, ~şti, inductivistă, ~e a. care ţine de inductivism, referitor la inductivism: *tentaţie inductivistă.* // m. adept al inductivismului. [Din engl. *inductivist*].

inductométru, inductometre n. aparat pentru măsurarea curenţilor de inducţie. [Din fr. *inductomètre*].

inductór, ~i, inductoáre a. care induce tensiuni electromotoare prin fenomenul inducţiei electromagnetice: *bobină inductoare.* // n. parte a unei maşini electrice sau a unui aparat electric unde se induce tensiune electromotoare. [Din fr. *inducteur,* germ. *Induktor*].

indúcţie, inducţii f. **1.** formă fundamentală de raţionament, cu care se trece de la particular la general, de la fapte la concepte, de la consecinţe la principiu: *era lesne să se facă prin inducţiune saltul la ceva general.* BL.; **2.** concluzie obţinută printr-un astfel de raţionament; **3.** (rar) acţiune exercitată asupra cuiva sau a ceva; influenţare, influenţă: *s-a afirmat doar global că inducţiunea franceză a fost mai masivă şi mai susţinută.* BL.; **4. (inducţie electromagnetică)** producere a unui cîmp electric cu forţă electromotoare, prin variaţia cîmpului megnetic; (şi: (înv.) **inducţiune**). [Din lat. *inductio, -onis,* fr. *induction,* germ. *Induktion*].

inducţiúne f. v. **inducţie.**

indulgént, ~ţi, indulgentă, ~e a. **1.** îngăduitor, iertător: *publicul era indulgent, el rîdea şi aplauda.* NEGR.; **2.** care denotă, care exprimă indulgenţă, îngăduinţă, înţelegere: *critica e mai degrabă indulgentă.* CĂL. [Din fr. *indulgent,* lat. *indulgens, -ntis*].

indulgénţă, indulgenţe f. **1.** atitudine îngăduitoare; toleranţă, îngăduinţă: *cu toată indulgenţa auditoriului.* NEGR.; *am scris cu indulgenţă.* GHEŢIE; **2.** (la catolici) iertare de păcate acordată credincioşilor în schimbul unei sume de bani: *e primit şi ţăranul, fiindcă a cumpărat indulgenţe.* CĂL. [Din fr. *indulgence,* lat. *indulgentia*].

indúlt n. privilegiu acordat de papă, care conferea puteri excepţionale. [Din lat. *indultum,* fr. *indult*].

indumént, indumente n. **1.** (livr.) obiect de îmbrăcăminte; **2.** (bot.) strat de peri deşi pe frunzele unor plante. [Din fr. *indument,* lat. *indumentum*].

induplicát, ~ţi, induplicată, ~e a. (bot.; despre frunze) cu marginea îndoită înăuntru. [Din fr. *indupliqué*].

indură, pers. 3 **îndurează** vb. (refl.) a se întări. [Din fr. *indurer*].

indurát, ~ţi, indurată, ~e a. **1.** (med.) întărit, durificat: *marginile plămînilor sînt indurate;* **2.** (p. ext.) înţepenit, imobil: *expresie placidă cu ceva vindicativ şi indurat.* CĂL. [Din fr. *induré*].

induráţie, induraţii f. (med.) creştere patologică a consistenţei unui ţesut sau unui organ; întărîtură: *induraţia marginilor plămînilor.* [Din fr. *induration,* germ. *Induration*].

indús, ~şi, indusă, ~e a. produs sau influenţat de un alt proces fizic concomitent: *curent indus.* [V. *induce*].

industriál, ~i, industrială, ~e a. **1.** care aparţine industriei, care se bazează pe industrie: *serviciul dura trei ani şi se desfăşura pe lîngă un şantier industrial.* GHEŢIE; *zonă industrială;* **2.** care este produs sau fabricat în industrie: *vor evita să facă o concurenţă directă producţiei industriale şi comerţului.* BL.; *mărfuri industriale.* // m. (înv.) industriaş: *se răsfrîng asupra industrialilor şi le asigură cîştiguri.* EM. [Din fr. *industriel,* germ. *industriell, Industrielle*].

industrialísm n. teorie economică care consideră industria ca fiind scopul principal al activităţii omului în societate. [Din fr. *industrialisme*].

industrializá, industrializez vb. (tr.) **1.** a da caracter industrial (unei zone, unei ţări etc.); **2.** a prelucra o materie pentru a obţine produse industriale. [Din fr. *industrialiser,* germ. *industrialisieren*].

industrializáre, industrializări f. acţiunea de a industrializa şi rezultatul ei. [V. *industrializa*].

industrializát, ~ţi, industrializată, ~e a. care are caracter industrial; care este dezvoltat datorită industriei: *toţi aceşti pribegi ne-au fost învăţători, căci sînt pregătiţi, vin din ţări industrializate.* SAD. [V. *industrializa*].

industriáş, industriaşi m. posesor de întreprinderi industriale; (înv.) industrios: *serii întregi de industriaşi cu meserii anticuate ajung la sărăcie.* EM. [*Indistrie* + *-aş*].

indústrie, industrii f. **1.** ramură economică care realizează extragerea materiilor prime minerale şi a combustibililor, precum şi prelucrarea materialelor pe scară largă şi cu mijloace tehnice: *în locul întrecerei pe calea industriei şi a muncei în genere, viaţa naţiei se preface într-o întrecere de palavre.* EM.; *incurajarea fabricei de la Chitila, ca industrie naţională.* CAR.; **industrie casnică,** activitate de prelucrare a materiilor prime în cadrul gospodăriei producătorului: *aceeaşi burghezime aduce ... distrugerea ... vechii industrii casnice ţărăneşti.* IBR.; **2.** (cu determinări) subdiviziune a acestei ramuri economice cuprinzînd un anumit domeniu de activitate: *cîntă de asemeni fără destulă coloare industria petrolului.* CĂL.; *industrie extractivă;* (fig.) *sub raportul industriei poetice rămînem izbiţi de monotonia şi chiar copilăria mijloacelor.* CĂL. [Din fr. *industrie,* lat. *industria,* germ. *Industrie*].

industriós, ~şi, industrioásă, ~e a. **1.** harnic, activ, muncitor: *unul mai industrios ... lucrează cu meşteşug un dulap de nuc.* CĂL.; **2.** (rar) realizat cu multă muncă; laborios: *a desface industrioasa cămaşă cu care criticul îşi înfăşură opinia.* CĂL. // m. (înv.) industriaş. [Din fr. *industrieux,* lat. *industriosus*].

ineáţă, ineţe f. plantă erbacee cu flori albe (*Linum catharticum*) sau albastre (*Linum austriacum*). [*In*[1] + *-eaţă*].

inebranlábil, ~i, inebranlabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi clintit, mişcat din loc; ferm; solid: *stîncă inebranlabilă;* **2.** (fig.) care nu se lasă influenţat, abătut; constant: *curaj inebranlabil;* **3.** (fig.) care nu poate fi schimbat; ferm, consecvent: *hotărîre inebranlabilă.* [Din fr. *inébranlable*].

inechitábil, ~i, inechitabilă, ~e a. (adesea adv.) neechitabil; nedrept, injust: *repartiţie inechitabilă; decizie inechitabilă.* [Din fr. *inéquitable*].

inechitáte, inechităţi f. neechitate; nedreptate, nejustiţe: *românul e un liric care ţipă de bucuriile vieţii ori se vaită de inechităţile ei.* CĂL.; *a comite o inechitate;* (şi: (rar) **inicvitate, inichitate**). [Din fr. *iniquité,* lat. *iniquitas, -atis*].

inechiválvă, inechivalve a. (zool.) cochilie **inechivalvă,** cochilie formată din două valve inegale. [Din fr. *inéquivalve*].

inecuáţie, inecuaţii f. (mat.) inegalitate între două expresii algebrice, care este valabilă numai pentru anumite valori date variabilelor: *inecuaţie favorabilă mărimii concrete.* EM. [Din fr. *inéquation*].

inedít, ~ţi, inedită, ~e a. **1.** care se publică prima dată: *are unele hrisoave inedite de-o valoare şi de un interes excepţional pentru istorie.* VOIC.; *opere inedite;* **2.** (fig.) necunoscut mai înainte; nou: *cultivarea imaginii inedite şi a cuvîntului rar e în preocuparea oricărui poet.* CĂL. // n. sg. **1.** caracterul, însuşirea a ceea ce este nou, necunos-

cut mai înainte: *bogăţia şi ineditul lexicului pot fi eficiente la unul şi triviale la altul.* CĂL.; **2.** ceea ce este nou, necunoscut încă: *în faţa ineditului intră în joc bănuielile şi presupunerile.* BL. [Din fr. ***inédit,*** lat. ***ineditus***].

ineducábil, ~i, ineducabilă, ~e a. care nu poate fi educat. [Din fr. ***inéducable***].

inefábil, ~i, inefabilă, ~e a. care nu se poate exprima în cuvinte; inexprimabil (datorită caracterului rafinat, elevat etc.): *Pann are meşteşugul inefabil al măscăriei fine.* CĂL.; (p. ext.) *albinele fac o miere deasă din care iese o miere de o inefabilă şi grea mireasmă.* CĂL. // n. sg. **1.** caracterul, însuşirea de a fi rafinat, subtil şi inexprimabil: *inefabilul florilor e o temă destul de veche în poezia italiană.* CĂL.; **2.** ceea ce este inexprimabil (fiind prea rafinat, prea subtil): *aici ne găsim în zona nepipăitului şi inefabilului.* BL. [Din fr. ***ineffable,*** lat. ***ineffabilis***].

inefabilitáte f. (rar) caracter inefabil: *de o astfel de teorie se leagă conceptia inefabilităţii unei limbi.* CĂL. [Din fr. ***ineffabilité***].

ineficáce a. invar. care nu produce efectul scontat: *există într-adevăr unele idei faţă de care experienţa rămîne ineficace.* BL.; *remediu ineficace.* [Din fr. ***inefficace,*** lat. ***inefficax, -acis***].

ineficacitáte, (rar) **ineficacităţi** f. lipsă de eficacitate: *nu e vorba aşadar de o impermeabilitate a primitivului la experienţă, ci de o ineficacitate în sine a experienţei.* BL. [Din fr. ***inefficacité***].

ineficiént, ~ţi, ineficientă, ~e a. lipsit de eficienţă; neeficient. [*In-*[2] + ***eficient***].

ineficiénţă f. lipsă de eficienţă; neeficienţă. [*In-*[2] + ***eficienţă***].

inegál, ~i, inegală, ~e a. **1.** care nu este egal, care nu este la fel (ca dimensiune, durată, intensitate etc.): *greutăţi inegale stau în echilibru de îndată ce sînt invers proporţionale depărtărilor lor.* BL.; **2.** care prezintă neregularităţi, accidente: *teren inegal;* **3.** neregulat: *mersul inegal al pendulei;* **4.** schimbător, instabil: *Macedonscki este un poet inegal.* CĂL.; *caracter inegal.* [Din fr. ***inégal,*** germ. ***inegal***].

inegalábil, ~i, inegalabilă, ~e a. care nu poate fi egalat, neegalabil; care nu se poate compara (fiind neîntrecut în calităţi); excepţional, extraordinar: *şi-a făcut o glorie inegalabilă din legitimitatea critică a tuturor acestor corpuri constituite.* BL. [***Inegal*** + *-(a)bil*].

inegalitáte, inegalităţi f. **1.** lipsă de egalitate; disproporţie, neegalitate: *protecţiunea favorizează inegalitatea.* EM.; *inegalitate de vîrstă, de caracter, de condiţie socială;* **2.** caracter variabil, schimbător (din punct de vedere cantitativ, valoric etc.): *a ajutat discreditării marea inegalitate a operei.* CĂL.; **3.** relaţie matematică între elemente care nu sînt egale. [Din fr. ***inegalité,*** lat. ***inaequalitas, -atis***].

inegalizá, inegalizez vb. (rar; tr.) a face inegal. [***Inegal*** + *-iza*].

inegalizáre, inegalizări f. acţiunea de a inegaliza şi rezultatul ei. [V. ***inegaliza***].

ineísm n. doctrină (filozofică) care susţine existenţa ideilor, a structurilor mentale înnăscute. [Din fr. ***innéisme***].

ineíst, ~şti, ineistă, ~e a. care ţine de ineism, referitor la ineism. // m., f. adept al ineismului. [Din fr. ***innéiste***].

ineítáte f. (rar) calitatea de a fi înnăscut: *va repudia ineitatea unor noţiuni.* CĂL. [Din fr. ***innéité***].

inél, inele n. **1.** cerc mic de metal (preţios) care se poartă pe deget ca podoabă: *i-o fi luat şi inelele de pe deget.* CAR.; **tras (ca) prin inel,** cu talia subţire; zvelt: *era voinic şi tinerel, înalt şi tras ca prin inel.* COŞB.; **2.** obiect (de metal, de lemn etc.) în formă de cerc: *Sonia fumează aruncînd inele de fum.* CĂL.; **3.** fiecare dintre segmentele distinctibile dintr-o succesiune, dintr-o înlănţuire; verigă: *ei nu sînt inele în lanţul continuităţii istorice a culturii noastre.* EM.; **4.** (sport; la pl.) aparat de gimnastică alcătuit din două cercuri suspendate de funii; **5.** strat lemnos care se adaugă anual pe trunchiul arborilor; **6.** segment din care este alcătuit corpul unor viermi; **7.** (mat.) mulţime nevidă caracterizată prin două legi de compoziţie (adunare şi înmulţire); (şi: (înv.) înel). [Lat. ***anellus***].

ineláj, inelaje n. realizare a unor inele cleioase pe trunchiul arborilor pentru a bara calea insectelor şi omizilor. [***Inel*** + *-aj*].

inelár, ~i, inelară, ~e a. care are formă sau aspect de inel. // n. deget aflat între cel mic şi cel mijlociu, pe care se poartă (de obicei) inele: *privirile Scumpei alunecă, pe furiş, la inelarele noastre.* GHEŢIE. // m. fluture de culoare galbenă-cafenie, care depune ouă în formă de inel pe ramurile pomilor, şi ale cărui larve provoacă mari pagube (*Malacosoma neustria*). [***Inel*** + *-ar*].

inelát, ~ţi, inelată, ~e a. **1.** în formă de inele; buclat: *şuviţele ei inelate se împărţiră pe umeri.* VINEA; *păr inelat;* **2.** care are păr buclat: *văzu capul inelat şi cărunt al colegului.* VINEA; **3.** (zool.) **viermi inelaţi,** încrengătură de animale al căror corp este alcătuit dintr-un şir de inele. [***Inel*** + *-at*].

inelegánt, ~ţi, inelegantă, ~e a. lipsit de eleganţă; neelegant: *roşcata zărise gestul lui inelegant şi ofensator.* GHEŢIE. [Din fr. ***inélégant***].

inelegánţă, ineleganţe f. lipsă de eleganţă (în vorbire, în purtare sau în atitudine); neeleganţă. [Din fr. ***inélégance***].

ineligíbil, ~i, ineligibilă, ~e a. care nu este eligibil; care nu poate fi ales; neeligibil. [Din fr. ***inéligible***].

ineligibilitáte f. stare a persoanei ineligibile; neeligibilitate. [Din fr. ***inéligibilité***].

ineluctábil, ~i, ineluctabilă, ~e a. inevitabil, de neînlăturat: *dragostea e un mecanism ineluctabil al naturii.* CĂL. [Din fr. ***inéluctable,*** lat. ***ineluctabilis***].

ineluctabilitáte f. (livr.) calitatea a ceea ce este ineluctabil; inevitabilitate. [Din fr. ***inéluctabilité***].

inelúş, ineluşe n. diminutiv al lui inel; inel mic: *şi tu ţi-ai lăsat ineluşul tău în degetul meu.* POP.; (fig.) [puii] *erau negri şi aveau la ochi ineluşele de mărgean.* SAD. [***Inel*** + *-uş*].

inenarábil, ~i, inenarabilă, ~e a. care nu poate fi povestit; extraordinar, uimitor: *fondul, liric, e acel inenarabil duh de răzmeriţă obţinut printr-o limbă de un arhaic sintetic.* CĂL. [Din fr. ***inénarrable,*** it. ***inenarrabile***].

inépt, ~ţi, ineptă, ~e a. (rar) lipsit de aptitudini; prost, stupid: *acest element al unei birocraţii inepte, ignorante şi corupte.* EM.; (p. ext.) *o tactică mai bază şi mai ineptă.* EM. [Din fr. ***inepte,*** lat. ***ineptus***].

ineptíe, ineptii f. **1.** (rar) faptul de a fi inept; **2.** faptă sau vorbă prostească, stupidă: *am fost osîndiţi să citim şi mormane de inepţii de care nu s-a mai adus vorba în istorie.* CĂL. [Din fr. ***ineptie,*** lat. ***ineptia***].

inepuizábil, ~i, inepuizabilă, ~e a. **1.** care nu se termină; neepuizabil: *relaţiile religiei cu ştiinţa e o temă inepuizabilă.* CF.; **2.** (p. ext.) abundent, bogat. [Din fr. ***inépuisable***].

inerént, ~ţi, inerentă, ~e a. care face parte integrantă şi inseparabilă din ceva: *acel sentiment de radicală nemulţumire, de adîncă durere, inerent la tot ce este organic.* EM.; *greutatea este inerentă materiei;* (fig.) *eroarea este inerentă spiritului uman;* (adv.) *în programul lui, vag, se cuprindeau puncte vechi, inerent legate de condiţiile culturii noastre.* CĂL. [Din fr. ***inhérent,*** lat. ***inhaerens, -ntis***].

inerénţă f. calitatea a ceea ce este inerent. [Din fr. ***inhérence***].

inerí, ineresc vb. (latinism; intr.) a aparţine; a fi fixat: *s-ar presupune atunci despre fenomen, căruia aceste predicate-i inerează, c-ar avea o realitate obiectivă.* EM. [Din lat. ***inhaerere***].

inérm, ~i, inermă, ~e a. lipsit de spini, de ace, de dinţi ascuţiţi. [Din fr. ***inerme***].

inért, ~ţi, inertă, ~e a. **1.** fără viaţă, neînsufleţit, nemişcat: *poetul măreşte lucrurile inerte, asfaltoase, munte, stîncă, rocă.* CĂL.; *masă inertă;* **2.** (fig.) lipsit de vigoare, de vioiciune: *nu intră în istorie participantul la mişcări oarbe de mase inerte.* CĂL.; *spirit inert;* (fig.; adv.) *e-o toamnă, ca întotdeauna, cînd totul geme, frumos, şi inert.* BAC.; **3.** (fiz.) care posedă inerţie; **4.** (chim.) lipsit de reactivitate, care nu reacţionează: *gaz inert.* [Din fr. ***inerte,*** lat. ***iners, -tis***].

inerţiál, ~i, inerţială, ~e a. care aparţine inerţiei, referitor la inerţie. [***Inerţie*** + *-al*].

inerţíe, inerţii f. **1.** (fiz.) proprietate a corpurilor constînd în menţinerea stării de repaus sau de mişcare cît timp nu se exercită o forţă exterioară: *inerţia unui corp adecă tendenţa care e în el de-a se împotrivi influenţelor din afară.* EM.; **2.** (fig.) lipsă de activitate, stare de indolenţă, de apatie: *ei compensează inerţia tradiţiei şi o fac să se revizuiască.* CĂL. [Din fr. ***inertie,*** lat. ***inertia***].

inervă, pers. 3 **inervează** vb. (tr.) a produce reţeaua nervoasă a unui organ sau a unui ţesut: *nervul optic inervează ochii.* [Din fr. ***inerver***].

inerváre, inervări f. faptul de a inerva. [V. ***inerva***].

inervaţíe, inervaţii f. ansamblul formaţiilor periferice care constituie aparatul nervos al unui ţesut sau al unui organ. [Din fr. ***innervation***].

inesauríbil, ~i, inesauribilă, ~e a. (rar) interminabil, nesecat: *sînt întotdeauna plini de pornirea de* [a] *aduce din ce în ce mai multe producţiuni din inesauribila mină a sufletului lor.* EM. [Cf. lat. ***inexhaustus***].

inesceptánt, ~ţi, inesceptantă, ~e a. (rar) fără excepţie: *aperceptiunea poate să probeze apriori identitatea ei inesceptantă şi necesară.* EM. [*In-*[2] + lat. ***exceptans, -ntis***].

inesenţiál, ~i, inesenţială, ~e a. neesenţial. [Din fr. ***inessentiel***].

inestétic, ~ci, inestetică, ~ce a. lipsit de frumuseţe, de graţie; care displace; urît dizgraţios; neestetic: *gust inestetic.* [Din fr. ***inesthètique***].

inestimábil, ~i, inestimabilă, ~e a. care nu poate fi preţuit (fiind foarte valoros): *sănătatea este un bun inestimabil.* [Din fr. ***inestimable,*** lat. ***inaestimabilis***].

inestingíbil a. v. inextingibil.

inevaluábil, ~i, inevaluabilă, ~e a. inestimabil, de nepreţuit. [Din fr. ***inévaluable***].

inevitábil, ~i, inevitabilă, ~e a. care nu se poate evita, care este de neînlăturat: *sînt supuse unor legi fixe, cari lucrează în mod hotărît şi inevitabil.* EM.; *moartea este inevitabilă;* (subst. n.) *ca să evite inevitabilul, caută să scape de pumnal.* CĂL.; (adv.) *e o acţiune iresponsabilă care va duce inevitabil la dezastru.* GHEŢIE. [Din fr. ***inévitable,*** lat. ***inevitabilis***].

inevitabilitáte f. faptul de a fi inevitabil: *inevitabilitatea trecerii timpului.* [Din fr. ***inévitabilité***].

inexáct, ~ţi, inexactă, ~e a. lipsit de exactitate, neexact; nevalabil: *calcul inexact;* (adv.) *este istoriceşte inexact cum că plaga funcţionarismului datează de la regimul constituţional.* EM. [Din fr. ***inexact***].

inexactitáte, inexactităţi f. **1.** lipsă de exactitate, neexactitate; caracter inexact: *fiind cunoscători în materie, rămînem jigniţi de inexactitatea faptelor.* CĂL.; **2.** ceea ce este inexact, afirmaţie inexactă; neadevăr: *sînt o mulţime de inexactităţi,*

copleşite de complicaţia inverosimilă a acţiunii. CĂL.; *reportaj plin de inexactităţi.* [*In-*[2] *+ exactitate*].

inexactitúdine, inexactitudini f. (rar) **1.** lipsă de punctualitate; **2.** eroare, defect: *inexactitudinile de cronologie nu supără imaginaţia populară.* BL.; *expunere cu multe inexactitudini.* [Din fr. *inexactitude*].

inexcitábil, ~i, inexcitabilă, ~e a. (rar) neexcitabil. [Din fr. *inexcitable*].

inexcitabilitáte f. neexcitabilitate. [Din fr. *inexcitabilité*].

inexigíbil, ~i, inexigibilă, ~e a. care nu poate fi pretins. [Din fr. *inéxigible*].

inexigibilitáte f. însuşirea a ceea ce este inexigibil. [Din fr. *inexigibilité*].

inexistént, ~ţi, inexistentă, ~e a. **1.** care nu există: *Ana simulează o corespondenţă cu un amant inexistent şi divorţează.* CĂL.; **2.** (fig.) lipsit de importanţă; şters: *scriitori modeşti, ori chiar inexistenţi, sînt declaraţi geniali.* CĂL. [Din fr. *inexistant*].

inexisténţă f. faptul de a nu exista, lipsă de existenţă; nefiinţă. [Din fr. *inexistence*].

inexorábil, ~i, inexorabilă, ~e a. care nu se poate îndupleca sau îmblînzi; neînduplecat, implacabil: *existenţa i se desfăşoară inexorabilă într-o indigenţă lustruită.* CĂL.; *legi inexorabile.* [Din fr. *inexorable,* lat. *inexorabilis*].

inexorabilitáte f. caracterul a ceea ce este inexorabil. [Din fr. *inexorabilité*].

inexperiént, ~ţi, inexperientă, ~e a. (rar) lipsit de experienţă; nepriceput, novice: *o piaţă de efecte relativ nouă, inexperientă.* EM. [De la *inexperienţă*].

inexperiénţă f. (rar) lipsă de experienţă: *poetul şi-a mărturisit de la început inexperienţa în gingăşiile vieţii orăşeneşti.* CĂL. [Din fr. *inexpérience*].

inexperimentát, ~ţi, inexperimentată, ~e a. (rar) care nu are experienţă; neexperimentat; neîncercat. [Din fr. *inexpérimenté*].

inexpért, ~ţi, inexpertă, ~e a. care este lipsit de abilitate, de experienţă; nepriceput: *el este inexpert în acest domeniu;* (adv.) *i-am scos mănuşa, dezbumbînd-o inexpert.* IBR. [Din fr. *inexpert*].

inexpiábil, ~i, inexpiabilă, ~e a. (livr.) care nu poate fi ispăşit. [Din fr. *inexpiable*].

inexplicábil, ~i, inexplicabilă, ~e a. **1.** care nu se poate explica; neexplicabil; de neînţeles: *Eminescu este un eveniment aproape inexplicabil în literatura noastră.* IBR.; *enigmă inexplicabilă;* **2.** (p. ext.) ciudat, curios, straniu: *cuprinşi de un fel de trac, manifestau o agitaţie inexplicabilă.* GHEŢIE; *om inexplicabil.* [Din fr. *inexplicable,* lat. *inexplicabilis*].

inexploatábil, ~i, inexploatabilă, ~e a. care nu poate fi exploatat; neexploatabil: *zăcămînt inexploatabil.* [Din fr. *inexploitable*].

inexploatát, ~ţi, inexploatată, ~e a. neexploatat: *resurse inexploatate.* [Din fr. *inexploité*].

inexplorábil, ~i, inexplorabilă, ~e a. (adesea fig.) care nu poate fi explorat, cercetat, analizat; neexplorabil. [Din fr. *inexplorable*].

inexplorát, ~ţi, inexplorată, ~e a. (adesea fig.) care nu a fost încă explorat, cercetat: *ţară inexplorată.* [Din fr. *inexploré*].

inexplozíbil, ~i, inexplozibilă, ~e a. (rar) care nu poate face explozie. [Din fr. *inexplosible*].

inexportábil, ~i, inexportabilă, ~e a. (rar) care nu se poate exporta: *prin natura lor nu sînt accesibile de o esenţială sporire de preţ să devie inexportabile.* EM. [*In-*[2] *+ exportabil*].

inexpresív, ~i, inexpresivă, ~e a. lipsit de expresivitate; neexpresiv: *Laura tăgădui cu aceeaşi voce inexpresivă.* GHEŢIE; *fizionomie inexpresivă.* [Din fr. *inexpressif*].

inexpresivitáte f. (rar) caracterul, însuşirea a ceea ce este inexpresiv: *piesele într-un act, cu toată inexpresivitatea dialogului, cuprind idei dramatice graţioase.* CĂL. [*Inexpresiv + -itate*].

inexprimábil, ~i, inexprimabilă, ~e a. **1.** care nu se poate exprima sau reda prin cuvinte; neexprimabil: *bucurie inexprimabilă;* **2.** (p. ext.) indecent, trivial: *are şi el literatură inexprimabilă, dar e de altă natură.* IBR. [Din fr. *inexprimable*].

inexprimát, ~ţi, inexprimată, ~e a. (rar) care nu este exprimat: *prezintă o anumită analogie de înţeles..., care rămîne inexprimat.* VIANU. [*In-*[2] *+ exprimat*].

inexpugnábil, ~i, inexpugnabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi cucerit; de neînvins: *o asemenea cetate ideală există, chiar înconjurată de ziduri inexpugnabile.* GHEŢIE; *cetate inexpugnabilă;* **2.** (fig.) inatacabil: *virtute inexpugnabilă.* [Din fr. *inexpugnable,* lat. *inexpugnabilis*].

inextensíbil, ~i, inextensibilă, ~e a. care nu se poate extinde. [Din fr. *inextensible*].

inextensiúne f. (rar) lipsă a dimensiunilor spaţiale, lipsă a extensiunii: *atomii sistemului indic vaişeşica sînt uniformi prin inextensiunea lor.* BL. [*In-*[2] *+ extensiune*].

inextensív, ~i, inextensivă, ~e a. (rar) care nu are extindere în spaţiu, lipsit de extensiune: *punctele nu sînt înţelese ca momente inextensive.* BL. [*In-*[2] *+ extensiv*].

in exténso adv. pe larg, în detaliu: *academiile traduc în extracte şi, adesea, in extenso principalele lor opere.* OD.; *„Monitorul oficial" reproduce in extenso dezbaterile camerelor legiuitoare.* [Cuv. lat.].

inextingíbil, ~i, inextingibilă, ~e a. care nu poate fi stins; care nu încetează; (fig.) *monopolul rolelor rămîne un rău inestingibil al artei dramatice.* EM.; *a stîrnit la adversari o veselie inextingibilă.* CĂL.; (şi: (înv.) **inestingibil**, (rar) **inextinguibil**). [Din fr. *inextinguible* (după *stinge*)].

inextinguíbil a. v. inextingibil.

inextirpábil, ~i, inextirpabilă, ~e a. care nu poate fi extirpat: *oţărîrea poporului contra turcilor... se nutri prin evenimentele următoare şi deveni în fine inextirpabilă.* EM. [Din fr. *inextirpable*].

in extrémis adv. **1.** în ultimă instanţă, în ultimul moment; **2.** neavînd altă posibilitate; **3.** pe patul de moarte; înainte de a muri: *testament făcut in extremis.* [Cuv. lat.].

inextricábil, ~i, inextricabilă, ~e a. care nu poate fi descurcat, lămurit: *au ca rezultat o frază poetică chinuită şi inextricabilă.* CĂL.; *afacere inextricabilă.* [Din fr. *inextricable,* lat. *inextricabilis*].

infailíbil, ~i, infailibilă, ~e a. **1.** care nu se poate înşela, care nu poate greşi: *împotriva pretenţiei că papa este infailibil ... Maior se ridică cu toată hotărîrea.* BL.; *biserica catolică şi papa se consideră infailibili;* (adv.) *cu asta a promovat infailibil aproape toate valorile vremii.* CĂL.; **2.** care nu dă greş; sigur: *reţetele lor, pretins infailibile.* EM.; *remediu infailibil.* [Din fr. *infaillible*].

infailibilitáte f. **1.** calitatea de a fi infailibil; **2.** imposibilitate de a se înşela: *încercă să demonstreze că darul infailibilităţii îl are biserica, iar nu papa.* BL. [Din fr. *infaillibilité*].

infám, ~i, infamă, ~e a. **1.** care comite fapte condamnabile, josnice: *cel mai infam din piesă este întruparea curentului celui mai înaintat.* IBR.; (subst.) *se plînge regelui cu vehemenţă şi oferă mîna cui îi va aduce capul infamului.* CĂL.; **2.** josnic, mîrşav: *intrigile lor cele infame.* BOL.; **3.** care provoacă ruşine; nedemn: *infama întreprindere burgheză.* CAR. [Din fr. *infâme,* lat. *infamis*].

infamá, infamez vb. (livr.; tr.) a acuza pe nedrept; a defăima. [Din lat., it. *infamare*].

infamánt, ~ţi, infamantă, ~e a. care atrage dezonoarea publică; degradant, (rar) infamator: *avea de purtat pînă la sfîrşitul zilelor un stigmat infamant în ochii societăţii.* GHEŢIE; *pedeapsă infamantă.* [Din fr. *infamant*].

infamáre, infamări f. acţiunea de a infama şi rezultatul ei. [V. *infama*].

infamát, ~ţi, infamată, ~e a. care a fost defăimat, calomniat, dezonorat. [V. *infama*].

infamatór, ~i, infamatoáre a. (rar) infamant, defăimător; (subst.) *se dă explicaţie socială a nemerniciei infamatorului.* CĂL. [Din it. *infamatore*].

infamíe, infamii f. faptă sau vorbă nedemnă, dezonorantă: *participarea gardei palatului la răsturnarea domnului e o infamie şi o laşitate.* EM.; *asta e o infamie!* CAR.; **a ţintui** (sau **a pune**) **la stîlpul infamiei**, a condamna, a înfiera: *aceasta nu înseamnă că trebuie să-l ţintuim la stîlpul infamiei.* IBR. [Din fr. *infamie,* lat. *infamia*].

infánte, ~ţi, infantă, ~e m., f. titlu purtat de copiii regelui Spaniei şi Portugaliei, în afară de primul născut: *infanţii bat fetele şi le lasă numai în cămaşă, într-o pădure.* CĂL. [Din sp., it. *infante,* fr. *infant*].

infantérie, infanterii f. parte a armatei care merge şi luptă pe jos: *în interesul lui, îl mutară din cavalerie în infanterie.* CĂL. [Din fr. *infanterie,* germ. *Infanterie*].

infanteríst, infanterişti m. militar din infanterie. [Din germ. *Infanterist*].

infanticíd n. (jur.) ucidere a propriului copil. // m. persoană care a comis o astfel de ucidere. [Din fr. *infanticide,* lat. *infanticidium*].

infantíl, ~i, infantilă, ~e a. **1.** de copil (mic), pentru copil, referitor la copii: *clinică infantilă;* **paralizie infantilă**, boală epidemică, care apare mai ales la copii, producînd paralizia unor muşchi; **2.** (fig.) specific sau propriu copiilor (dar nefiresc oamenilor maturi); imatur, neserios, copilăresc: *era un mijloc de teribilism infantil.* GHEŢIE; (p. ext.) *capul, cu părul mărunt, şi gura infantilă, denunţa fără echivoc modelul.* CĂL.; (adv.) *se aşează pe marginile patului şi-şi leagănă infantil picioarele.* CĂL. [Din fr. *infantile,* lat. *infantilis*].

infantilísm n. **1.** persistenţă a unor trăsături morfologice, funcţionale sau comportamentale specifice copilăriei la vîrsta adultă: *toată această imagine a lumii denotă un infantilism.* CĂL.; **2.** faptă, acţiune, comportare infantilă, copilărească. [Din fr. *infantilisme*].

infantilitáte, infantilităţi f. faptă, comportare, vorbă specifică copiilor sau (fig.) persoanelor imature, neserioase; copilărie. [Din germ. *Infantilität*].

infantilizáre, infantilizări f. (rar) atribuire de aspect copilăresc, imatur, neserios: *constă ... într-o infantilizare a frazelor, spuse într-un picior pe ton alintat.* CĂL. [*Infantil + -izare*].

infárct, infarcte n. distrugere a unui ţesut ca urmare a astupării vasului sangvin care-l hrăneşte: *v-aţi sporit cel mult greutatea corporală ..., expunînd-vă unor boli de circulaţie, de pildă unui infarct.* GHEŢIE; *a murit o ţărancă la noi, infarct miocardic, luaţi seama.* VIERU. [Din fr. *infarctus,* germ. *Infarkt*].

infarctizáre, infarctizări f. formare şi extensiune a unui infarct într-un organ, ca urmare a unei obstrucţii arteriale. [*Infarct + -izare*; cf. engl. *infarction*].

infatigábil, ~i, infatigabilă, ~e a. (rar) neobosit: *amintind infatigabililor dănţuitori că trebuie să se despartă.* CAR. [Din fr. *infatigable*].

infatuá, infatuez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) înfumura, a (se) îngîmfa. [Din fr. *infatuer*].

infatuáre, infatuări f. îngîmfare, înfumurare: *e plin de morgă şi infatuare juvenilă.* CĂL. [V. *infatua*].

infatuát, ~ţi, infatuată, ~e a. **1.** plin de mulţumire de sine, încîntat de propria persoană; înfumurat, arogant: *intelegent, fin, infatuat, avea reputaţia, meritată, de bun orator.* GHEŢIE; (subst.) *tinerii au politeţa rece a unor infatuaţi.* CĂL.; **2.** care caracterizează pe omul înfumurat, arogant, plin de sine: *poezia sa e un delir infatuat şi profetic.* CĂL. [Din fr. *infatué*].

inféct, ~ţi, infectă, ~e a. **1.** care răspîndeşte un miros urît; stricat, viciat, greu: *mlaştină infectă;* **2.** respingător, murdar, de calitate proastă: *roman infect;* **3.** cu caracter josnic, mîrşav: *să nu-i cruţaţi, băieţi, sînt nişte canalii infecte.* VLAH.; *om infect.* [Din fr. *infect,* lat. *infectus*].

infectá, infectez vb. **1.** (refl.) a contracta o infecţie; **2.** (tr.) a contamina; a transmite microbi, substanţe nocive. [Din fr. *infecter*].

infectánt, ~ţi, infectantă, ~e a. care provoacă infecţie; infecţios. [Din fr. *infectant*].

infectáre, infectări f. acţiunea de a (se) infecta şi rezultatul ei; infecţie. [V. *infecta*].

infectát, ~ţi, infectată, ~e a. care prezintă infecţie; contaminat cu substanţe sau cu germeni dăunători. [V. *infecta*].

infécţie, infecţii f. **1.** proces patologic cauzat de pătrunderea în organism a unui agent patogen: *se îmbolnăvi de aceeaşi infecţie a sîngelui.* CĂL.; **2.** (rar) contaminare, contagiune: *răspîndirea ciumei se întîmplă prin infecţiune, anume prin cei bolnavi.* EM.; **3.** miros urît, duhoare; (şi: (înv.) **infecţiune**). [Din fr. *infection,* lat. *infectio, -onis*].

infecţiós, ~şi, infecţioásă, ~e a. provocat de o infecţie; contagios, molipsitor, care se transmite: *de boale infecţioase n-aveţi a vă teme.* CAR. [Din fr. *infectieux*].

infecţiozitáte, infecţiozităţi f. capacitate a unui germen de a trece de la un organism la altul; contagiozitate. [Din fr. *infectiosité*].

infecţiúne f. v. infecţie.

inferá, inferez vb. (log.; intr.) a trage o concluzie generală din mai multe fapte particulare; (p. ext.) *considerînd că pe aceeaşi stradă a Speranţei locuia şi Sophia Roguska ..., se poate infera originea polonezâ a d-nei Stanislas.* CĂL. [Din fr. *inférer,* lat. *inferre*].

inferábil, ~i, inferabilă, ~e a. care se poate infera, care se poate deduce din fapte: *concluzie inferabilă.* [Din fr. *inférable*].

inferénţă, inferenţe f. (log.) operaţie de trecere de la un enunţ la altul, de deducere a unui enunţ din altul. [Din fr. *inférence*].

inferenţiál, ~i, inferenţială, ~e a. care aparţine inferenţei, referitor la inferenţă; care realizează o inferenţă: *relaţii inferenţiale.* [Din engl. *inferential*].

inferiór, ~i, inferioară, ~e a. **1.** care este aşezat dedesubt sau în partea de jos: *fotografia ... ni-l înfăţişează cu o buză inferioară lăsată blînd.* CĂL.; **2.** situat mai aproape de vărsare decît de izvor: *Dunărea inferioară;* **3.** care are rang sau grad (mai) mic (decît altul); subordonat: *drumul este deschis nobililor români numai spre funcţii cu totul inferioare.* BL.; **clasă inferioară,** clasă socială (subordonată) alcătuită din muncitori sau din ţărani: *din clasele inferioare s-au ridicat o mulţime de oameni prin cultură.* IBR.; **4.** mai mic din punct de vedere numeric; **5.** care are calitate mai proastă (şi valorează mai puţin); care are importanţă mai mică decît altul: *nu se atacă deloc multele piese inferioare străine care se jucau în Iaşi.* IBR.; **6.** care reprezintă o treaptă redusă de evoluţie; neevoluat: *faptul de a se afla în mijlocul unei lumi inferioare i-a pus în valoare o însuşire excepţională.* CĂL.; (adv.) *lumea împrejmuitoare ... este ... mai complexă decît a fiinţelor inferior organizate.* BL. // m. **1.** subaltern, subordonat: *în armată, inferiorul salută pe superior;* **2.** rămas în urmă, înapoiat, depăşit: *imitînd cultura occidentală, ne-am pus deodată în condiţia unor inferiori.* IBR. [Din fr. *inférieur,* lat. *inferior*].

inferioritál, ~i, inferioritală, ~e a. (rar) de condiţie joasă; inferior, degradat: *rasa degenerează: elementele inferioritale cad în mizerie şi nepăsare faţă cu statul.* EM. [De la *inferioritate*].

inferioritáte f. faptul de a fi inferior, stare a ceea ce este inferior: *inferioritatea lor sufletească merge pînă acolo, încît ei nu sînt imorali, ci, mai jos, amorali.* IBR.; *în ciuda inferiorităţii numerice, s-au retras.* CĂL. [Din fr. *infériorité*].

inférn n. **1.** (în credinţele religioase) loc de suferinţă pentru sufletele păcătoşilor după moarte; iad: *fug caii duşi de spaimă şi vîntului s-aştern, ca umbre străvezie ieşite din infern.* EM.; **2.** (fig.) stare sau situaţie chinuitoare, insuportabilă: *afară îl aştepta infernul străzii ostile.* GHEŢIE; **3.** (fig.) loc de suferinţă: *privea de departe, din umbra infernului.* SAD. [Din lat. *infernus*].

infernál, ~i, infernală, ~e a. **1.** care aparţine infernului, din infern; drăcesc: *îndreaptă gîndul spre bogomilism, spre concepţia adică a colaborării între duhul infernal şi cel divin.* CĂL.; *spirit infernal;* **maşină infernală,** bombă cu mecanism de ceasornic; **2.** rău, crud, răutăcios: *erorii infernali îşi strigă intenţiile şi se bucură teatral de izbîndă.* CĂL.; **3.** groaznic, înspăimîntător: *aruncîndu-mi o privire aproape infernală.* CAR.; **4.** foarte puternic, asurzitor: *în mod curios, vuietul infernal din sala de maşini m-a calmat.* GHEŢIE; *zgomot infernal.* [Din fr. *infernal,* lat. *infernalis*].

infertíl, ~i, infertilă, ~e a. nefecund, steril; nefertil: *teren infertil.* [Din fr. *infertile*].

infertilitáte f. calitatea a ceea ce este infertil; nefertilitate, sterilitate. [Din fr. *infertilité*].

infestá, infestez vb. (tr.) **1.** a contamina: *s-ar zice că apa a fost infestată cu o anumită substanţă.* GHEŢIE; **2.** a bîntui, a pustii, a distruge: *lăcustele infestează cîmpiile;* (fig.) *viaţa scandaloasă şi depravaţiunea ... infestară şi demoralizară ... societatea întreagă.* FIL. [Din fr. *infester,* lat. *infestare*].

infestáre, infestări f. acţiunea de a infesta şi rezultatul ei: *ce părere aveţi despre infestarea apei curente?* GHEŢIE. [V. *infesta*].

infestát, ~ţi, infestată, ~e a. contaminat (de paraziţi). [V. *infesta*].

infestáţie, infestaţii f. contaminare (cu paraziţii, cu insecte dăunătoare etc.). [Din fr. *infestation*].

infibulâţie, infibulaţii f. (la popoarele primitive) operaţie de împiedicare a raportului sexual prin unirea (cu ajutorul unui inel) a labiilor, respectiv a prepuţului. [Din fr. *infibulation*].

inficiá, inficiez vb. (latinism; tr.) a impregna, a îmbiba; (fig.) *sfera nelimitată a cunoaşterii individuale e de fapt mitic inficiată în toate modurile ei.* BL. [Din lat. *inficio, -icere*].

infidél, ~i, infidelă, ~e a. **1.** care îşi încalcă angajamentele faţă de cineva; care înşeală încrederea cuiva; necredincios: *casier infidel;* **2.** care încalcă credinţa conjugală; necredincios: *veritabilă ori inventată, scena plecării pe furiş a soţiei infidele pare scoasă dintr-un roman.* CĂL.; **3.** care nu respectă adevărul, realitatea, originalul; **4.** care nu (mai) funcţionează bine; nesigur: *memorie infidelă;* **5.** lipsit de exactitate: *traducere infidelă.* // m. (rar) necredincios, necreştin: *s-a dus în contra infidelilor din Monastir.* EM.; *a converti pe infideli.* [Din fr. *infidèle,* lat. *infidelis*].

infidelitáte, infidelităţi f. **1.** lipsă de fidelitate; nestatornicie: *infidelitatea unui prieten;* (fig.) *unul se consolează de infidelitatea limbei lui Goethe, de infiexibila ei hotărîre d-a nu-i intra în cap.* EM.; **2.** încălcare a credinţei conjugale: *soţia îi mărturiseşte numeroasele ei infidelităţi.* CĂL.; **3.** lipsă de exactitate, de precizie, de corespondenţă cu ceva: *cum nu voiam să accept cu nici un preţ realitatea, mi-am suspectat memoria de infidelitate.* GHEŢIE; **4.** (concr.) faptă care dovedeşte nestatornicie (în dragoste): *a comite infidelităţi.* [Din fr. *infidélité,* lat. *infidelitas, -atis*].

infiltrá, infiltrez vb. **1.** (refl.) a pătrunde, a intra prin spaţii mici, printr-un mediu poros: *apa ... se infiltrează prin porii olanelor.* GHICA; *apa se infiltrează şi în piele;* **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) strecura (pe nesimţite), a (se) insinua: *elementul intuitiv s-a infiltrat aci.* BL.; *eroarea se infiltrează în spirite.* [Din fr. *infiltrer*].

infiltráre, infiltrări f. **1.** acţiunea de a se infiltra şi rezultatul ei; pătrundere: *pesemne că o conductă s-a spart în urma cutremurului şi a permis infiltrarea unei substanţe străine.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) strecurare, furişare, introducere: *de aici infiltrarea evreilor aşa de adînc în organismul românesc.* IBR. [V. *infiltra*].

infiltrát[1], infiltrate n. (med.) acumulare a leucocitelor sau a altor celule (într-un organ sau într-un ţesut), ca reacţie la pătrunderea unor agenţi patogeni sau alergici. [Din fr. *infiltrat,* germ. *Infiltrat*].

infiltrát[2], ~ţi, infiltrată, ~e a. **1.** care a pătruns, a trecut prin ceva: *apa infiltrată a fost evacuată;* **2.** strecurat, furişat, introdus: *are agenţi şi turnători infiltraţi peste tot.* GHEŢIE; (subst.) *doi dintre împricinaţi sînt evident cei infiltraţi în organizaţie.* GHEŢIE; **3.** (med.) **ţesut infiltrat,** ţesut în care s-au acumulat elemente pentru a combate un agent vătămător. // n. (med.) leziune incipientă a tuberculozei pulmonare. [V. *infiltra*].

infiltráţie, infiltraţii f. **1.** pătrundere a apei în sol sau în alt mediu poros: *clădirea este veche şi are infiltraţii;* (fig.) *ideea că cultura română e deschisă ... la orice infiltraţie străină este complet eronată.* CĂL.; **2.** pătrundere a unui agent nociv într-un organ sau într-un ţesut; **3.** (med.) tratament care constă în introducerea unui medicament în ţesutul bolnav (prin injectare); (şi: (înv.) **infiltraţiune**). [Din fr. *infiltration,* germ. *Infiltration*].

infiltraţiúne f. v. infiltraţie.

infím, ~i, infimă, ~e a. **1.** extrem de mic; minuscul: *nu le desparte decît un canal de 60-50 de mile, infim faţă de imensitatea oceanului.* TUD.; **2.** (rar) care ocupă treapta, rangul de jos, din urmă. [Din fr. *infime,* lat. *infimus*].

infiníre, infiniri f. (rar) infinitate: *în ce infinire de timp* [s-ar pierde] *clipa de bucurie.* EM. [De la *infinit*].

infinít, ~ţi, infinită, ~e a. **1.** care nu are margini; nesfîrşit, nelimitat: *clasicismele moderne europene au ... ca fundal spaţiul infinit.* BL.; *Dumnezeu este infinit;* **2.** foarte mare, considerabil, cu marginile necunoscute: *au bănuit că viteza luminii nu este infinită.* BL.; (adv.) *este infinit mai valoros decît el;* **3.** care este în număr mare; numeros: *cu infinite precauţii îi aduse la cunoştinţă că Ştefania murise subit.* GHEŢIE. // adv. (urmat de prep. *de*) foarte, extraordinar de ...: *părticele infime şi infinit de mărginite ale acestei conştiinţe.* IBR. // n. (pl. **infinituri**) ceea ce nu are limită în spaţiu sau în timp: *orice mărime finită faţă cu infinitul e zero.* EM.; *admitem infinitul fără a-l putea înţelege;* **la infinit,** fără limită, neîncetat: *este admisibil ... ca o criză de cabinet să se perpetueze la infinit?* EM. // m. (mat.) mărime variabilă care poate lua valori mai mari decît orice mărime dată. [Din lat. *infinitus,* fr. *infini*].

infinitáte, infinităţi f. **1.** calitatea de a fi infinit, nelimitat, (rar) infinire: *infinitatea lui Dumnezeu;* **2.** număr sau cantitate foarte mare; infinitudine: *o infinitate de poezii.* CAR. [Din fr. *infinité,* lat. *infinitas, -atis*].

infinitezimál, ~i, infinitezimală, ~e a. **1.** foarte mic, infim: *luminii i se substituie viziunea unor corpuscule infinitesimale.* BL.; (p. exager.) *doamna Beatrice reteză puiul în fragmente infinitezimale.* VINEA; **2.** (mat.) relativ la mărimi foarte mici (care tind către zero): *un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziţiunii lui, o clipă de timp la împărţibilitatea lui infinitezimală.* EM.; **calcul infinitezimal,** calcul care operează cu mărimi foarte mici: *el devine un precursor al calculului infinitesimal.* BL. // n. (rar) ansamblu de lucruri mărunte: *teatrul trăieşte din mişcările sufleteşti exterioare, nicidecum din infinitesimal.* CĂL.; (şi: **infinitesimal**). [Din fr. ***infinitésimal,*** germ. ***infinitesimal***].

infinitísm n. concepţie (filozofică) care admite că universul este infinit. [***Infinit*** + ***-ism***].

infinitív, infinitive n. (gram.) mod nepersonal care denumeşte acţiunea exprimată de verb: *întrebuinţau, să zicem, infinitivul în loc de substantiv.* IBR.; (adj.) *modul infinitiv este nepersonal.* [Din lat. ***infinitivus,*** fr. ***infinitif,*** germ. ***Infinitiv***].

infinitivál, ~i, infinitivală, ~e a. care priveşte infinitivul, care ţine de infinitiv: *apare şi evocarea panoramică prin substantivul infinitival.* VIANU; *construcţii infinitivale.* [***Infinitiv*** + ***-al***].

infinitúdine f. **1.** calitatea a ceea ce este infinit; **2.** număr foarte mare, infinit; infinitate: *se realizează printr-o infinitudine de momente.* BL. [Din fr. ***infinitude***].

infírm, ~i, infirmă, ~e a. care suferă de o infirmitate: *fusese lovit la Ismail de o boală de pe urma căreia rămăsese infirm.* CĂL.; (subst.) *să întreţină spitaluri pentru bolnavi şi infirmi.* OD. [Din fr. ***infirme,*** lat. ***infirmus***].

infirmá, infírm vb. (tr.) **1.** a declara ceva ca nevalabil sau neadevărat: *a infirma o mărturie;* **2.** a dovedi ca neadevărat; a contrazice: *s-ar dovedi cine ştie ce care ar infirma multe din elementele ce le utilizează.* IBR.; *realitatea ... infirmă acest adevăr banal.* CF.; **3.** (jur.) a anula un act sau o măsură procesuală: *a infirma o sentinţă.* [Din fr. ***infirmer,*** lat. ***infirmare***].

infirmábil, ~i, infirmabilă, ~e a. care poate fi infirmat. [Din fr. ***infirmable***].

infirmáre, infirmări f. acţiunea de a infirma şi rezultatul ei; contrazicere, respingere: *istoria literară a descoperit, fără putinţă de infirmare, o importantă sursă informativă.* BL. [V. ***infirma***].

infirmatív, ~i, infirmativă, ~e a. (jur.) care anulează, care infirmă: *sentinţă infirmativă.* [Din fr. ***infirmatif***].

infírmerie, infírmerii f. local amenajat pentru îngrijirea bolnavilor pe lîngă cazărmi, internate etc.: *era la infirmerie, suferind de tulburări nervoase.* GHEŢIE. [Din fr. ***infirmerie***].

infirmiér, ~i, infirmieră, ~e m., f. cadru medical care ajută pe doctori şi îngrijeşte bolnavii în infirmerii şi în spitale: *s-a îndrăgostit de o infirmieră germană şi au fugit amîndoi.* CĂL. [Din fr. ***infirmier***].

infirmitáte, infirmităţi f. defect fizic (congenital sau dobîndit); lipsă sau vătămare iremediabilă a unei părţi a trupului (de obicei a membrelor) sau a unui organ: *multele infirmităţi la care este expusă slaba făptură omenească.* CAR.; *surzenia este o infirmitate;* (fig.) *nu sufer de trista infirmitate a vanităţii.* CAR. [Din fr. ***infirmité,*** lat. ***inflrmitas, -atis***].

infíx, infixe n. (lingv.) element fonetic (consonantic) care se inserează în rădăcina unui cuvînt şi are valoare morfologică. [Din fr. ***infixe***].

inflamá, pers. 3 **inflamează** vb. (refl.) **1.** (med.) a se umfla (datorită unui proces patologic): *gingia s-a inflamat;* **2.** a se aprinde (uşor): *benzina se inflamează la temperaturi ridicate.* [Din lat. ***inflammare***].

inflamábil, ~i, inflamabilă, ~e a. **1.** care se aprinde uşor: *cădeau ca picături inflamabile peste jeraticul de jos.* PETR.; **2.** (fig.) care se înflăcărează, se pasionează, se entuziasmează (uşor): *persoană inflamabilă.* [Din fr. ***inflammable***].

inflamabilitáte f. proprietatea de a fi inflamabil. [Din fr. ***inflammabilité***].

inflamáre, inflamări f. acţiunea de a se inflama şi rezultatul ei. [V. ***inflama***].

inflamát, ~ţi, inflamată, ~e a. umflat, iritat: *rană inflamată.* [V. ***inflama***].

inflamatór, ~i, inflamatoáre a. care produce o inflamaţie, care se manifestă printr-o inflamaţie: *friguri inflamatorii;* (şi: (înv.) **inflamatoriu**). [Din fr. ***inflammateur***].

inflamatóriu a. v. **inflamator.**

inflamáţie, inflamaţii f. umflare, iritare (şi înroşire) a unui organ sau a unui ţesut bolnav (care devine dureros la atingere): *moare mai tîrziu de o inflamaţie la creieri.* CĂL.; (şi: (înv.) **inflamaţiune**). [Din fr. ***inflammation,*** lat. ***inflammatio, -onis***].

inflamaţiúne f. v. inflamaţie.

inflăţie, inflaţii f. exces de hîrtie-monedă, fără acoperire suficientă în aur şi în mărfuri, care provoacă scăderea puterii de cumpărare a banilor: *în condiţiile inflaţiei să-i păstreze pe cît posibil intacte valorile.* GHEŢIE; **2.** (p. gener.) creştere excesivă; exces: *deflaţia problemelor trebuie să fie tot aşa de mult combătută ca şi inflaţia.* BL. [Din fr. ***inflation,*** germ. ***Inflation***].

inflaţionár, ~i, inflaţionară, ~e a. inflaţionist: *fenomen inflaţionar.* [Din germ. ***inflationär***].

inflaţioníst, ~şti, inflaţionistă, ~e a. care are caracter de inflaţie, care aparţine inflaţiei; inflaţionar. [Din fr. ***inflationniste***].

inflexíbil, ~i, inflexibilă, ~e a. **1.** care nu este flexibil, care nu se poate îndoi, încovoia; neflexibil: *bară de fier inflexibilă;* **2.** (fig.) care nu se înduioaşează; neînduplecat, ferm: *îşi cunoaşte colegul ca un om inflexibil.* CĂL.; *caracter inflexibil;* **3.** (fig.) rigid, obtuz: *arată o inflexibilă cupiditate capitalistă.* CĂL.; *are o minte inflexibilă.* [Din fr. ***inflexible,*** lat. ***inflexibilis***].

inflexibilitáte f. **1.** însuşirea de a fi inflexibil; neflexibilitate: *severitatea şi inflexibilitatea chiaroşilor.* CĂL.; **2.** (fig.) fermitate, tărie, intransigenţă; **3.** (fig.) rigiditate, obtuzitate, dogmatism: *îl osîndesc la moarte arătîndu-şi aceeaşi inflexibilitate.* CĂL.; *inflexibilitatea gîndirii lui.* [Din fr. ***inflexibilité***].

inflexiúne, inflexiuni f. **1.** schimbare a înălţimii unui sunet; schimbare a tonului, a accentului vocii; modulare: *îi asculta cîntecul, ca un gungurit copilăresc, străbătut de inflexiuni grave.* TUD.; (p. ext.) *o respiraţie profundă, cu inflexiuni grave, se desluşea în apropiere.* GHEŢIE; **2.** (mat.) schimbare a concavităţii unei curbe. [Din fr. ***inflexion,*** lat. ***inflexio, -onis***].

inflicţiúne, inflicţiuni f. (rar) pedeapsă. [Din lat. ***inflictio, -onis,*** fr. ***infliction***].

inflíge, inflig vb. (rar; tr.) a pedepsi. [Din lat. ***infiigere,*** fr. ***infliger***].

inflorescénţă, inflorescenţe f. ansamblul florilor dispuse în diferite moduri pe tulpina sau pe ramificaţiile unei plante. [Din fr. ***inflorescence,*** germ. ***Infloreszenz***].

influént, ~ţi, influentă, ~e a. care are trecere, influenţă: *tatăl ei trecea drept un om influent şi bogat.* GHEŢIE; *persoană influentă.* [Din fr. ***influent,*** it. ***influente***].

influenţă, influenţez vb. (tr.) a exercita o influenţă asupra cuiva sau a ceva; a acţiona asupra cuiva sau a ceva; a înrîuri: *etruscii au influenţat viaţa romană într-un sens oarecare.* BL.; (refl. pas.) *intră în societatea „Junimea", cînd, desigur, se influenţează de ideile politice ale acestei societăţi.* IBR.; (refl. recipr.) *experimentul şi teoria se influenţează reciproc.* BL.; *fenomene care se influenţează între ele.* [Din fr. ***influencer***].

influenţábil, ~i, influenţabilă, ~e a. care se poate influenţa (cu uşurinţă): *personalităţile înnăscute sînt puţin influenţabile.* IBR. [Din fr. ***influençable***].

influenţáre, influenţări f. acţiunea de a influenţa şi rezultatul ei: *să înceteze a mai întrebuinţa acest nedemn mijloc de influenţare.* EM.; *influenţa unei culturi străine însamnă influenţarea în obiceiuri.* IBR.; (şi: (înv.) **influinţare**). [V. ***influenţa***].

influénţă[1], influenţe f. **1.** acţiune pe care o exercită cineva sau ceva asupra cuiva sau a ceva (modificîndu-i componenţa, structura, manifestarea etc.): *Eminescu începe să scrie bine, începe să se desfacă de orice influenţă.* IBR.; *influenţa climei asupra temperamentului;* **sferă de influenţă,** v. **sferă**; **2.** (fig.) autoritate, trecere, credit: *dezvoltarea influenţei engleze tulburase liniştea împăratului.* GHICA; *oameni mari, care au atîta influenţă.* CAR.; (şi: (înv.) **influinţă**). [Din fr. ***influence,*** lat. ***influentia***].

influénţă[2], influenţe f. (înv.) gripă. [Din fr., it. ***influenza,*** germ. ***Influenza***].

influinţáre f. v. influenţare.

influínţă f. v. influenţă.

inflúx, influxuri n. **1.** (**influx nervos**) propagare a unei excitaţii de-a lungul unei fibre nervoase: *sîntem deci îndreptăţiţi de a vorbi despre un influx nervos.* BL.; **2.** scurgere a unui curent, a unui fascicul de particule. [Din fr. ***influx***].

in-fólio a. invar. **1.** (despre formatul cărţilor) în care coala de hîrtie este îndoită în două avînd patru pagini; **2.** (despre cărţi) care are acest format. [Cuv. lat.].

infóliu, infolii n. (rar) publicaţie (carte sau revistă) in-folio: *n-a stat ca Hasdeu ani de zile printre infoliile aceleiaşi discipline.* CĂL.; *să revină în mîinile ... oamenilor aplecaţi asupra infoliilor.* CĂL. [Din lat. ***in folium;*** cf. sp. ***infolio***].

infomerciai [infoméişăl] n. film de promovare a unui produs realizat într-un stil informativ şi aparent obiectiv. [Cuv. engl.].

infórm, ~i, informă, ~e a. **1.** lipsit de o formă determinată; care are o formă grosolană sau nepotrivită: *la-nceput singurul ei organ era informa gastrulă.* EM.; *animal inform;* **2.** lipsit de precizie; imperfect: *trecerea de la ideea informă la opera coagulată.* CĂL.; *operă informă.* [Din fr. ***informe,*** lat. ***informis***].

informá, informez vb. **1.** (tr.) a da informaţii; a înştiinţa: *mi-a arătat camera şi m-a informat că sînt al paisprezecelea amator.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a se interesa, a căuta să afle ceva: *va căuta să se informeze deplin care-i adevărul.* SAD. [Din fr. ***informer,*** lat. ***informare***].

informái, ~i, informală, ~e a. (sociologie) neoficial, neprotocolar, familiar: *reuniune informală.* [Din engl. ***informal,*** fr. ***informel***].

informáre, informări f. acţiunea de a (se) informa şi rezultatul ei. [V. ***informa***].

informát, ~ţi, informată, ~e a. care deţine informaţii (numeroase); documentat: *în literatură ei sînt totdeauna informaţi.* CĂL. [V. ***informa***].

informátică f. ştiinţă care studiază metodele şi mijloacele de prelucrare a informaţiei cu ajutorul sistemelor automate de calcul. [Din engl. ***informatics,*** fr. ***informatique,*** germ. ***Informatik***].

informaticián, ~eni, informaticiană, ~ene m., f. specialist în informatică. [Din fr. ***informaticien***].

informatív, ~i, informativă, ~e a. care are rolul de a informa; informaţional: *existenţa eroului e urmărită cronologic şi pe toată durata vieţii cu*

pretenţii informative. CĂL. [Din it. ***informativo,*** fr. ***informatif***].

informativitáte f. caracter informativ; faptul de a da informaţii. [Din fr. ***informativité***].

informatór, ~i, informatoáre m., f. persoană care dă informaţii (despre alţii): *nici prin minte nu ne trece cine e informator.* GHEŢIE; (adj.) *agent informator.* [Din fr. ***informateur***].

informáţie, informaţii f. **1.** veste, ştire, noutate: *am o informaţiune care trebuie să treacă neapărat în numărul de lux.* CAR.; **2.** element nou de cunoaştere: *el îşi aduna singur informaţiile.* BL.; **3.** lămurire, ştire despre ceva: *îmi dădea aceste informaţii într-o şoaptă lină.* SAD.; **4.** material informativ, documentaţie: *profesorii îşi reînnoiesc din când în când informaţia.* CĂL.; **5.** (biol.) **informaţie genetică**, totalitate a materialului genetic dintr-o celulă; (şi: (înv.) **informaţiune**). [Din fr. ***information,*** lat. ***informatio, -onis,*** germ. ***Information***].

informaţionál, ~i, informaţională, ~e a. **1.** care conţine sau dă informaţii; informativ; **2.** care ţine de informaţie, referitor la informaţii; de informaţii: *nevoia evidentă de recuperare informaţională şi metodologică.* CF. [Din fr. ***informationnel***].

informaţiúne f. v. informaţie.

informitáte f. (italienism) însuşirea de a fi inform, lipsă de formă: *acela a pierdut implicit, prin delir, sentimentul artei eline, care exclude informitatea onirică.* CĂL. [Din it. ***informità***].

infórtiat n. nume dat de exegeţi părţii a doua a digestelor. [Din fr. ***infortiat,*** lat. ***infortiatus***].

infortunát, ~ţi, infortunată, ~e a. (latinism) nefericit: *cu mare greutate servitorii otelului au putut scoate pe infortunata femeie din ghearele teribilei sale antagoniste.* EM. [Din lat. ***infortunatus***].

infotainment [infotéinmănt] n. material transmis prin radio destinat deopotrivă să amuze şi să informeze. [Cuv. engl.].

infra-[1] element de compunere cu semnificaţia „sub, dedesubt". [Din lat. ***infra,*** fr. ***infra-***].

ínfra[2] adv. (ca indicaţie bibliografică) dedesubt, mai jos; mai departe. [Cuv. lat.].

infractór, ~i, infractoáre m., f. persoană care a comis o infracţiune. [Din fr. ***infracteur,*** lat. ***infractor, -oris***].

infracţionál, ~i, infracţională, ~e a. referitor la o infracţiune, cu caracter de infracţiune. [***Infracţiune*** + ***-al***].

infracţionalitáte f. totalitate a infracţiunilor săvîrşite pe un teritoriu într-o anumită perioadă de timp. [***Infracţional*** + ***-itate***].

infracţiúne, infracţiuni f. încălcare a legii; faptă pedepsită de lege. [Din fr. ***infraction,*** lat. ***infractio, -onis***].

inframicrób, inframicrobi m. (med.) microorganism neevoluat, care nu-şi poate realiza singur ciclul metabolic; virus. [Din fr. ***inframicrobe***].

inframicrobián, ~eni, inframicrobiană, ~ene a. referitor la inframicrobi. [Din fr. ***inframicrobien***].

inframicrobiologíe f. ştiinţă care studiază inframicrobii; virusologie. [Din fr. ***inframicrobiologie***].

infrangíbil, ~i, infrangibilă, ~e a. care nu poate fi sfărîmat. [Din fr. ***infrangible***].

infranşisábil, ~i, infranşisabilă, ~e a. peste care nu se poate trece; de netrecut. [Din fr. ***infranchissable***].

infraróşu, ~ii, infraroşie, ~ii a. (despre radiaţii) situat dincolo de limita roşie a domeniului vizibil din spectrul solar: *raze infraroşii.* // n. domeniu spectral situat dincolo de limita roşie a spectrului vizibil: *fotografie în infraroşu.* [***Infra-***[1] + ***roşu***; cf. fr. ***infrarouge***].

infrasonór, ~i, infrasonoră, ~e a. care aparţine infrasunetului, referitor la infrasunete. [Din fr. ***infra-sonore***].

infrastructurál, ~i, infrastructurală, ~e a. care aparţine infrastructurii, referitor la infrastructură. [***Infrastructură*** + ***-al***; cf. it. ***infrastrutturale***].

infrastructúră, infrastructuri f. **1.** ansamblul elementelor care susţin partea principală a unei construcţii; **2.** ansamblul elementelor care alcătuiesc baza tehnico-materială (căile de comunicaţie). [Din fr. ***infrastructure***].

infrasúnet, infrasunete n. vibraţie a unui mediu sub nivelul posibilităţilor umane de percepere a sunetelor. [***Infra-***[1] + ***sunet;*** cf. fr. ***infra-son***].

infrecventábil, ~i, infrecventabilă, ~e a. care nu poate fi frecventat. [Din fr. ***infréquentable***].

infructuós, ~şi, infructuoásă, ~e a. nefructuos; nefolositor, zadarnic, inutil: *toate încercările guvernanţilor de a-l strămuta în Bucureşti rămase infructuoase.* EM.; *tratative îndelungi şi infructuoase.* [Din fr. ***infructueux,*** lat. ***infructuosus***].

infructuozitáte f. caracter infructuos; inutil: *făceam observările noastre asupra infructuozităţii intrării în război a românilor.* EM. [***Infructuos*** + ***-itate***].

infundíbul, infundibule n. (anat.) canal în formă de pîlnie. [Din fr., lat. ***infundibulum***].

infundibuliformm, ~i, infundibuliformă, ~e a. (biol.; despre organe) în formă de pîlnie. [Din fr. ***infundibuliforme***].

infungíbil, ~i, infungibilă, ~e a. (rar) neconsumabil, inepuizabil. [***In-***[2] + ***fungibil***].

infúz, ~i, infuză, ~e a. **1.** care există în mod natural; înnăscut: *înţelepciune infuză;* **2.** (teol.) **cunoştinţe infuze**, cunoştinţe primite de Adam de la Dumnezeu. [Din fr. ***infus***].

infuzá, infuzez vb. (tr.) **1.** a turna apă clocotită peste plante medicinale pentru a obţine o infuzie; **2.** a introduce un lichid într-un corp; **3.** a transmite, a introduce în mod natural, nemijlocit: *se vorbeşte de virtuţi infuzate prin har.* STĂNIL. [Din fr. ***infuser***].

infuzáre, infuzări f. acţiunea de a infuza şi rezultatul ei. [V. ***infuza***].

infuzíbil, ~i, infuzibilă, ~e a. care nu se poate topi. [Din fr. ***infusible***].

infúzie, infuzii f. soluţie obţinută prin opărirea plantelor într-un lichid şi folosită ca medicament: *îmi zîmbi sorbind infuzia copăcelului de China.* NEGR.; *infuzie de ceai;* (şi: (înv.) **infuziune**). [Din fr. ***infusion,*** lat. ***infusio, -onis***].

infuziúne f. v. infuzie.

infuzór[1], **infuzori** m. **1.** (la pl.) clasă de animale protozoare, avînd corpul acoperit cu cili, care servesc la deplasare; **2.** animal din această clasă: *în ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători.* EM.; (şi: (înv.) **infuzoriu**). [Din fr. ***infusoire,*** lat. ***infusorius***].

infuzór[2], **infuzoare** n. vas cu capac pentru prepararea infuziilor. [Din fr. ***infuseur***].

infuzóriu n. v. **infuzor**[1].

ingambamént, ingambamente n. **1.** continuare, prelungire; **2.** (lit.) procedeu de versificaţie constînd din continuarea ideii poetice dintr-un vers în versul următor; enjambament. [Din it. ***ingambamento,*** fr. ***enjambement***].

ingajamént n. v. angajament.

ingeniá, ingeniez vb. (rar; refl.) a-şi exercita întreaga imaginaţie şi abilitate pentru a atinge un scop: *prietenii, speriaţi, se ingeniau cum să dreagă lucrurile.* VOIC. [Din fr. ***s'ingénier***].

ingeniós, ~şi, ingenioásă, ~e a. **1.** care are spirit inventiv, agerime de minte: *chinezii sînt autorii ingenioşi ai atîtor invenţii.* BL.; *om ingenios;* (fig.) *recunoştinţă ingenioşilor sfredelitori ai fîntînilor spiritului anticei umanităţi.* BOLLIAC; **2.** făcut cu isteţime, cu dibăcie: *îi recomandăm încă cîteva compuneri tot atît de ingenioase.* EM.; (adv.) *mijloace primitive, dar ingenios combinate prin speculaţii.* BL. [Din fr. ***ingenieux,*** lat. ***ingeniosus***].

ingeniozitáte, ingeniozităţi f. calitatea de a fi ingenios; inventivitate, iscusinţă: *metaforele devin nişte adevărate calambururi plastice, opere de ingeniozitate.* CĂL. [Din fr. ***ingéniosité***].

ingéniu, ingenii n. inteligenţă, inventivitate, spirit, geniu: *tehnica umană apare ca un produs al ingeniului uman.* BL. [Din lat. ***ingenium***].

ingenuitáte, (rar) **ingenuităţi** f. simplitate, naturaleţe, sinceritate, candoare: *se căsătoreşte cu o tînără plină de ingenuitate.* CĂL. [Din fr. ***ingénuité,*** lat. ***ingenuitas, -atis***].

ingénuu, ~ui, ingenuă, ~ue a. **1.** care se caracterizează prin simplitate, naturaleţe, sinceritate (şi naivitate); candid: *se întreabă ingenuă dacă n-a făcut vreo greşeală de gramatică engleză.* CĂL.; (subst.) *acesta era un ingenuu plin de talent.* CĂL.; (adv.) *era singurul revoluţionar obiectiv, ... lucrînd ingenuu pentru cauză.* CĂL.; **2.** care denotă, care exprimă ingenuitate, sinceritate, candoare: *ochi mari negri, figură ingenuă, clorotică.* CĂL. [Din lat. ***ingenuus,*** fr. ***ingenu***].

ingerá, ingerez vb. (tr.) a înghiţi. [Din fr. ***ingérer,*** lat. ***ingerere***].

ingerábil, ~i, ingerabilă, ~e a. care poate fi înghiţit. [Din fr. ***ingérable***].

ingeráre, ingerări f. acţiunea de a ingera şi rezultatul ei. [V. ***ingera***].

ingerínţă, ingerinţe f. amestec, intervenţie forţată în viaţa unei persoane, unui stat etc.: *este cu putinţă ca ingerinţa energică a puterilor să oprească ... guvernul ... a lua hotărîri pripite.* EM. [Din fr. ***ingérence***].

ingéstie, ingestii f. înghiţire, introducere în stomac. [Din fr. ***ingestion***].

inghinál, ~i, inghinală, ~e a. care aparţine abdomenului, referitor la abdomen; care se află în regiunea abdominală. [Din fr. ***inguinal***].

inginér, ~i, ingineră, ~e m., f. specialist cu studii superioare în tehnică, proiectare, agricultură etc.: *uita-tu-te-ai vreodată printr-un ochean de inginer?* GHICA; (rar) **inginer de poduri**, vagabond. [Din fr. ***ingénieur,*** germ. ***Ingeneur,*** it. ***ingegnere***].

ingineráş, ingineraşi m. **1.** diminutiv al lui inginer; **2.** inginer tînăr (lipsit de experienţă). [***Inginer*** + ***-aş***].

inginerésc, ~şti, inginerească, ~eşti a. referitor la ingineri sau la inginerie: *ţăranul elveţian îşi aşează cu pedanterie inginerească produsul grajdurilor.* BL. [***Inginer*** + ***-esc***].

inginerésţe adv. ca inginerii, în felul inginerilor: *toată tehnica ei, inginereşte descompusă în tabela de mai sus.* BL. [***Inginer*** + ***-eşte***].

inginerie f. **1.** profesiunea de inginer: *el înfiinţează prima şcoală românească specială, acea de inginerie.* IBR.; **2. inginerie genetică**, metodă de modificare a structurii genetice a unui organism prin introducerea de gene noi. [***Inginer*** + ***-ie***].

ingléz a. v. englez.

ingrát, ~ţi, ingrată, ~e a. **1.** nerecunoscător, lipsit de recunoştinţă: *om ingrat;* (subst.) *dacă vreodată aş uita-o, aş fi cel mai ticălos ingrat.* CAR.; **2.** (fig.) care nu corespunde aşteptărilor şi eforturilor făcute; dezavantajos: *planul mi se pare cam tras de păr, iar rolul meu ingrat.* GHEŢIE; *pămînt ingrat;* **3.** dificil, greu; anevois: *parcă aş fi vrut să închei*

odată totul şi să scap de o muncă ingrată. GHEŢIE. [Din fr. ***ingrat,*** lat. ***ingratus***].

ingratitúdine, ingratitudini f. însuşirea de a fi ingrat; nerecunoştinţă: *această ingratitudine şi lipsă de respect către oameni vine din patimă.* GHICA. [Din fr. ***ingratitude,*** lat. ***ingratitudo, -inis***].

ingrediént, ingrediente n. substanţă accesorie din compoziţia unui medicament, unui aliment etc. [Din fr. ***ingrédient,*** lat. ***ingrediens, -ntis***].

ingrediénţă, ingredienţe f. (germanism) ingredient, adaos; (fig.) *faptul acesta va servi cititorului nostru ca un reagent pentru a curăţi şirurile ce le împrumutăm acelei foi de orice ingredienţă sentimentală.* EM. [Din germ. ***Ingredienz***].

ingresiúne, ingresiuni f. înaintare a mării în unele porţiuni (formînd golfuri). [Din fr. ***ingression,*** lat. ***ingressio, -onis***].

ingresív, ~i, ingresivă, ~e a. (gram.) care exprimă începutul acţiunii; incoativ: *forme modale ingresive; verbe ingresive.* // n. tip de acţiune verbală care exprimă începutul unui proces. [Din germ. ***ingressiv, Ingressiv***].

ingurgitá, ingurgitez vb. (tr.) a înghiţi (un aliment); (şi: **îngurgita**). [Din fr. ***ingurgiter***].

ingurgitáre, ingurgitări f. faptul de a ingurgita; ingurgitaţie. [V. ***ingurgita***].

ingurgitáţie, ingurgitaţii f. ingurgitare. [Din fr. ***ingurgitation***].

inhalá, inhalez vb. (tr.) a trage în piept (vapori sau gaze). [Din fr. ***inhaler,*** lat. ***inhalare***].

inhalánt, inhalanţi m. preparat medicamentos folosit pentru inhalaţii. [***Inhala*** + *-ant*].

inhaláre, inhalări f. faptul de a inhala; inhalaţie. [V. ***inhala***].

inhalatór, inhalatoare n. **1.** aparat folosit la administrarea inhalaţiilor; **2.** aparat care produce oxigen (folosit în aviaţie); **3.** secţie, încăpere etc. (într-o policlinică sau într-un spital) pentru inhalaţii; **4.** stabiliment într-o staţiune termală, în care pacienţii sînt expuşi vaporilor şi emanaţiilor ce se degajă din izvoare. [Din fr. ***inhalateur***].

inhaláţie, inhalaţii f. acţiunea de a inhala, tragere în piept a unor vapori, gaze etc. (în scopuri curative); (şi: (înv.) **inhalaţiune**). [Din fr. ***inhalation,*** lat. ***inhalatio, -onis***].

inhaiaţiúne f. v. **inhalaţie.**

inhibă, inhíb vb. **1.** (tr.) a împiedica sau a încetini un proces fiziologic; **2.** (refl.) a se abţine, a se reţine. [Din fr. ***inhiber,*** lat. ***inhibere***].

inhibánt, ~ţi, inhibantă, ~e a. care inhibă; inhibitor. [***Inhiba*** + *-ant*].

inhibáre, inhibări f. faptul de a (se) inhiba: *inhibarea unor reacţiuni adesea violente.* CĂL. [V. ***inhiba***].

inhibát, ~ţi, inhibată, ~e a. **1.** frînat, împiedicat, încetinit în desfăşurare; **2.** care se abţine; reţinut. [V. ***inhiba***].

inhibitív, ~i, inhibitivă, ~e a. inhibitor: *Rita şi-a interzis orice voluptate, soţul ei nu avea în ea decît o sclavă inertă, o amantă inhibitivă.* VINEA. [Din fr. ***inhibitif***].

inhibitór, ~i, inhibitoáre a. care inhibă; inhibitant, inhibitiv: *dacă se gîndea, ăsta era un gînd excitant, nu inhibitoriu.* PR. // m. substanţă care poate încetini sau împiedica un proces fiziologic sau o reacţie chimică; (şi: **inhibitoriu**). [Din fr. ***inhibiteur***].

inhibitóriu a. v. **inhibitor.**

inhibiţie, inhibiţii f. **1.** frînare, suprimare sau încetinire a unei funcţii fiziologice pe cale nervoasă: *boierii, deşi culţi, erau foarte simpli: aveau puţină putere de inhibiţie, cum am zice azi.* IBR.; **2.** (chim.) oprire sau încetinire a unei reacţii cu ajutorul inhibitorilor. [Din fr. ***inhibition,*** lat. ***inhibitio, -onis***].

inhumáţie, inhumaţii f. înhumare. [Din fr. ***inhumation***].

iníc, ~oi, inică, ~ce a. (rar) nedrept, inechitabil: *sentinţă inică.* [Din fr. ***inique,*** lat. ***iniquus***].

inicér m. v. **ienicer.**

inichitáte f. v. **inechitate.**

inicvitáte f. v. **inechitate.**

iníe, inii f. (reg.) apă amestecată cu gheaţă; brumă: *blagosloviţi nuorele şi iniile, gheaţa şi gerul.* CANT. [Din sl. ***inii***].

inimă, inimez vb. (rar; tr.) a anima, a însufleţi: *căutînd a inima pe ai săi.* BĂLC. [De la ***inimă***].

inimaginábil, ~i, inimaginabilă, ~e a. care întrece orice închipuire; extraordinar; neimaginabil: *cumpărase un adevărat palat în plin centru, pe care îl încărcase cu o inimaginabilă colecţie de tablouri.* CĂL.; *întîmplări inimaginabile.* [Din fr. ***inimaginable***].

inimát, ~ţi, inimată, ~e a. (rar) animat, însufleţit: *inimaţi împotriva turcilor.* BĂLC. [V. ***inima***].

ínimă, inimi f. **1.** organ central al aparatului circulator, situat în partea stîngă a pieptului, care asigură circulaţia sîngelui: *cei de la foc şi-au auzit inimile bătînd.* SAD.; *mi-am mutat inima în partea dreaptă a pieptului.* VIERU; **a da inima din cineva,** v. **da; a i se face inima cît un purice** sau **cu inima cît un purice,** v. **purice; cu inima sărită,** v. **sărit**[1]; **a(-i) sări inima (din loc),** v. **sări; a-i (re)veni inima la loc,** a-şi reveni după o spaimă mare, după o mare îngrijorare; **a-i sălta inima de bucurie,** v. **sălta; a-i sfîrşi cuiva inima,** v. **sfîrşi; a i se sfîrşi cuiva inima,** v. **sfîrşi; a se sfîrşi cineva de la inimă,** v. **sfîrşi; a-şi săra inima,** v. **săra; 2.** (fig.) sediu al sentimentelor: *se înveseliră cu inima cînd le veni veste.* BĂLC.; *îl durea la inimă cînd îl luau în rîs.* ISP.; **a (nu) avea (pe cineva) la inimă,** v. **avea; a fura inima cuiva,** a face pe cineva să-i poarte dragoste; **inimă albastră,** melancolie, întristare, jale: *ei încep un cîntec de inimă albastră.* MAT.; *doinele sînt cîntece de inimă albastră;* **bun la inimă,** generos, blînd: *nevasta acestui sărac era muncitoare şi bună la inimă.* CR.; **slab de inimă,** milos; **a unge** (sau **a merge**) **la inimă,** a produce plăcere, a încînta; **a seca** (sau **a frige**) **la inimă,** a povoca o durere, o supărare mare; **a avea inimă bună, a)** a fi binevoitor, înţelegător cu alţii; **b)** a fi bucuros, mulţumit, satisfăcut; **a avea (o) inimă de aur,** a fi generos, plin de solicitudine; **a (i se) sfîşia cuiva inima,** v. **sfîşia; a (i se) rupe baierile inimii,** v. **baieră; a-şi răcori inima,** a spune ce are pe suflet; **(a avea) inimă de piatră,** (a fi) nesimţitor, nepăsător, rău; **a(-i) rîde inima,** a fi (foarte) bucuros, mulţumit: *aşa făcu, şi-i rîdea inima babei de bucurie.* CR.; **cu** (sau **din**) **toată inima** sau **cu dragă inimă,** bucuros, cu mare plăcere: *mă supun cu toată inima la slujba măriei-voastre.* CR.; **a-i strica inima,** a întrista, a mîhni: *nevoind a le strica inima, nu le spune nici da, nici ba.* CR.; **a-i ieşi de la inimă cuiva,** v. **ieşi; 3.** putere sufletească, sediu al curajului: *şi nu-i era, zău, nimănui în piept inima rece.* AL.; **cu inimă, a)** energic, cu viaţă: *da' fii mai cu inimă oleacă!* CR.; **b)** inimos, curajos; **a se împutina cu inima,** a-şi pierde curajul, a se teme: *ia las' giupîneşică, nu te împutina cu inima, că tot mai am oleacă de nădejde.* CR.; **a-şi lua inima în dinţi,** v. **dinte; a-şi ţine inima cu dinţii,** v. **dinte; a prinde (la) inimă,** v. **prinde; 4.** sediu al vieţii sufleteşti: *deşideratul înremiei lui dat-ai lui, vrearea rostului n-ai lăsatu elu.* PSALT.; *din inima lor nu s-a şters purtarea necuviincioasă a spînului.* CR.; **inimă rea,** mîhnire: *nu-ţi face inimă rea!;* **tragere de inimă,** plăcere, bunăvoinţă, elan; **a-şi călca pe inimă,** a face o concesie; **5.** cuget, suflet: *să nu ne trufim întru inimile noastre, veri pentru ce bine am face.* ANTIM; **6.** (fig.) fire, caracter, structură sufletească; **7.** (fig.) fiinţă, om: *vorbi astfel, încît robi toate inimile.* ISP.; **8.** (pop.) stomac, pîntece: *mă roade la inimă, de foame ce-mi e.* CR.; **pe inima goală,** cu stomacul gol; **a-şi pune inima la cale,** v. **cale; a i se pune soarele drept inimă,** v. **soare; 9.** (fig.) mijloc, centru: *casa lui Cosmad se află în inima satului.* CĂL.; **inima carului** (sau **căruţei**), partea din mijloc care leagă osiile carului (sau căruţei): *de inima căruţei atîrnau păcorniţa cu feleştiocul.* CR.; **10.** (fig.) partea cea mai importantă, esenţială a unui lucru: *acolo în Ardeal vedea el inima românismului şi poate avea dreptate.* IBR.; **11.** (fig.) partea din interior a tulpinii unei plante (lemnoase); **12.** (fig.) piesă sau aparat care ocupă un loc central într-un sistem tehnic; **13.** (la cărţile de joc) cupă; (şi: (înv.) **înemă, înremă**). [Lat. ***anima***].

inimíc a. şi m. v. **inamic.**

inimicíe, inimicii f. (rar) inimiciţie. [***Inimic*** + *-ie*].

inimicíţie, inimiciţii f. (rar) duşmănie, vrăjmăşie, adversitate, ostilitate: *motivele de inimiciţie sînt mai mult personale decît programatice.* CĂL. [Din lat. ***inimicitia***].

inimioáră, inimioare f. diminutiv al lui inimă: *biata inimioară ... geme ... pentru-o puică bălăioară.* AL. [***Inimă*** + *-ioară*].

inimitábil, ~i, inimitabilă, ~e a. care nu poate fi (uşor) imitat: *Sadoveanu ... în acest gen este inimitabil.* IBR.; *multiplică, într-un stil personal, inimitabil, colecţia de fraze înaripate.* CF. [Din fr. ***inimitable***].

inimós, ~şi, inimoásă, ~e a. **1.** curajos, viteaz: *în lup nu numai tăcere inimoasă, ce şi orece simţire adulmecoasă iastă.* CANT.; *puţini erau la număr ostaşii lui, dar inimoşi.* VLAH.; (p. ext.) *calul inimos de frîu apucă, sare-n oblînc ş-a hărţui începe.* B.-DEL.; **2.** bun, mărinimos: *ca o fată inimoasă ce era, trebuia să-l apere pe omul năpăstuit.* SL.; **3.** pasionat, plin de suflet: *bat-o norocul de fată, prea e inimoasă.* DELAVR. [***Inimă*** + *-os*].

inimoşíe f. (rar) însuşirea de a fi inimos; curaj, cutezanţă. [***Inimos*** + *-ie*].

inimúţă, inimuţe f. diminutiv al lui inimă; inimioară: *la străini să stau la masă, tot cu inimuţa arsă.* POP. [***Inimă*** + *-uţă*].

ininteligíbil, ~i, ininteligibilă, ~e a. care nu se poate înţelege, de neînţeles; neclar, confuz, neinteligibil: *individul mormăi ceva ininteligibil.* PR.; (adv.) *vorbeşte ininteligibil.* [Din fr. ***inintelligible***].

inión, inioni m. protuberanţă externă a osului occipital, folosită ca reper în măsurătorile antropometrice. [Din fr. ***inione***].

iníperă f. v. **ienuperă.**

inişór, inişori m. diminutiv al lui in[1]: *îi sărută ochii ca floarea de inişor.* SAD. [***In***[1] + *-işor*].

inişte, inişti f. teren cultivat cu in: *vedem valuri verzi de grîne, undoiarea unei inişti.* EM. [***In***[1] + *-işte*].

initív, ~i, initivă, ~e a. (gram.) incoativ. [Din germ. ***initiv***].

iníţă, iniţe f. (reg.; bot.) torţel (*Cuscuta epithymum* şi *europaea*). [***In***[1] + *-iţă*].

iniţiá, iniţiez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) introduce într-un domeniu de activitate; a (se) pune la curent: *pe măsură ce crescu, îl iniţie în tainele grădinăritului şi ale tîmplăriei.* GHEŢIE; *a iniţia în istorie;* **2.** (tr.) a primi în rîndul celor care practică un cult, dînd îndrumări pentru practicarea lui; **3.** (tr.) a începe o acţiune, o activitate: *iniţiind procesul de romanizare a Galiei, Iulius Caesar schimbă definitiv cursul istoriei în aceste părţi de lume.* BL.; *el a iniţiat cu deosebit zel campania de distrugere şi închidere a lăcaşurilor sfinte.* CF. [Din fr. ***initier,*** lat. ***initiare***].

iniţiál, ~i, iniţială, ~e a. care este la început, de la început: *un corp în mişcare tinde a-şi menţine atît direcţia cît şi viteza iniţială.* BL.; *literă iniţială;* (adv.) *umilitoarea îndeletnicire ... nu fusese precizată iniţial.* TUD.; *orice mare operă folclorică a fost creată*

iniţial de un mare artist. VIERU. // f. literă cu care începe un cuvînt: *iniţialele acestei cărţi scrise cu buchii erau scrise ciudat.* EM.; *a semna cu iniţialele.* [Din fr. ***initial***].

iniţializá, iniţializez vb. (tr.) a pune (un dispozitiv informatic) în starea care să permită folosirea lui. [Din fr. ***initialiser***].

iniţializáre, iniţializări f. acţiunea de a iniţializa şi rezultatul ei. [V. ***iniţializa***].

iniţializát, ~ţi, iniţializată, ~e a. adus în starea de a fi folosit. [V. ***iniţializa***].

iniţiát, ~ţi, iniţiată, ~e a. **1.** care posedă cunoştinţe suficiente într-un domeniu; cunoscător: *să nu se creadă de către public, mai puţin iniţiat în ale mişcării literare.* CAR.; (subst.) *despre multe sisteme esoterice, cunoscute numai din partea iniţiaţilor, s-a pierdut orice urmă.* BL.; **2.** admis la practicile unui cult. [V. ***iniţia;*** cf. fr. ***initié***].

iniţiátic, ~ci, iniţiatică, ~ce a. (livr.) **1.** care ţine de iniţiere: *ritualul iniţiatic al sectelor gnostice ... este totdeauna un mijloc de salvare sau de dislocare cosmică a omului.* BL.; (adv.) *expunea iniţiatic cele trei faze de experienţă erotică.* CĂL.; **2.** care poate fi înţeles numai de cei iniţiaţi; ezoteric. [Din fr. ***initiatique,*** it. ***iniziatico***].

iniţiatívă, iniţiative f. faptul de a propune, de a organiza sau de a începe ceva; însuşirea de a întreprinde cel dintîi ceva: *o limită se impune în orice iniţiativă individuală sau colectivă.* GHEŢIE; **din proprie iniţiativă,** fără îndemnul altuia: *s-a otărît din proprie iniţiativă a espedia trupe.* EM. [Din fr. ***initiative,*** germ. ***Initiative***].

iniţiátor, ~i, iniţiatoáre a. şi m., f. (persoană) care iniţiază ceva: *ţinînd să mulţumească încîntătoarei prezidente iniţiatoare.* CAR. [Din lat. ***initiator,*** fr. ***initiateur***].

iniţiére, iniţieri f. **1.** acţiunea de a (se) iniţia; **2.** ceremonial prin care era iniţiat cineva în misterele unui cult sau în secretele unei asociaţii. [V. ***iniţia***].

injectá, injectez vb. **1.** (tr.) a introduce un medicament lichid în organism cu ajutorul seringii; a face o injecţie: *îi va injecta papaverină şi sulfat de magneziu.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a introduce, sub presiune, un fluid, o suspensie etc. într-un material sau într-un spaţiu; **3.** (refl.; despre ochi) a se congestiona, a se înroşi. [Din fr. ***injecter,*** lat. ***injectare***].

injectábil, ~i, injectabilă, ~e a. care poate fi injectat: *medicament injectabil.* [Din fr. ***injectable***].

injectáre, injectări f. acţiunea de a (se) injecta şi rezultatul ei. [V. ***injecta***].

injectát, ~ţi, injectată, ~e a. congestionat, înroşit: *ochiul stîng arăta foarte injectat.* GHEŢIE. [V. ***injecta***].

injectór, injectoare n. **1.** dispozitiv care injectează combustibilul în camera de ardere a unui motor; **2.** aparat pentru alimentarea cu apă a unui cazan cu aburi. [Din fr. ***injecteur***].

injécţie, injecţii f. **1.** introducere a unui medicament lichid în organism cu ajutorul seringii: *Ioana îi făcea injecţii cu morfină de patru ori pe zi.* CĂL.; **2.** (p. ext.) lichid medicamentos care se introduce în acest mod; **3.** introducere, sub presiune, a unui lichid, a unei suspensii etc. într-un material sau într-un spaţiu; (şi: (înv.) **injecţiune**). [Din fr. ***injection***].

injecţiúne f. v. injecţie.

injonctív, ~i, injonctivă, ~e a. **1.** cu caracter de injoncţiune; **2.** poruncitor: *conţinutul injonctiv este, de obicei, însoţit de o intonaţie specifică.* [Din fr. ***injonctif***].

injoncţiúne, injoncţiuni f. **1.** presiune, intervenţie puternică făcută asupra cuiva; ordin: *alegătorii au răspuns injoncţiunilor consulatului.* GHICA; **2.** ordin conţinînd o interdicţie sau o prescripţie. [Din fr. ***injonction***].

injuriá, injuriez vb. (tr.) a aduce cuiva o injurie; a insulta, a jigni: *cîţiva indivizi ... întrerupeau cu vorbe necuviincioase pe bătrînul şi venerabilul mitropolit, ba-l înjuriau chiar.* EM.; (şi: (înv.) **înjuria**). [Din fr. ***injurier***].

injúrie, injurii f. **1.** insultă, vorbă de ocară: *chiar şi pînă acum a mai rămas ecoul injuriilor faţă de latinişti, ceea ce nu e drept.* IBR.; **2.** (rar) pagubă, acţiune cu efect vătămător: *părea că Cerul, pe figura-i slabă, a pus stigmatul dragostei şi-al urii ... şi ale vremii nobile injurii.* TOP.; *injuriile timpului.* [Din fr. ***injure,*** lat. ***injuria***].

injuriós, ~şi, injurioásă, ~e a. **1.** care ofensează; insultător, jignitor: *întotdeauna scrisoarea anonimă injurioasă este opera unui neputincios laş.* CAR.; *vorbă injurioasă;* **2.** care foloseşte injurii, care insultă: *Eliade e violent, injurios.* IBR. [Din fr. ***injurieux,*** lat. ***injuriosus***].

injúst, ~şti, injustă, ~e a. (rar) nedrept: *Coşbuc a suferit numaidecît după moarte o uitare injustă, deşi explicabilă.* CĂL.; *om injust; sentinţă injustă.* [Din fr. ***injuste,*** lat. ***injustus***].

injustéţe, injusteţi f. lipsă de justeţe; nedreptate; neadevăr. [***In***-[2] + ***justeţe***].

injustíţie, injustiţii f. (rar) nedreptate: *tema injustiţiei, apăsînd fiinţele fără apărare, se cultiva pe vremea trecerii de la romantism la naturalism.* CĂL.. [Din fr. ***injustice,*** lat. ***injustitia***].

in memóriam adv. în amintirea (cuiva sau a ceva), în memoria cuiva. [Cuv. lat.].

innoránţă f. v. ignoranţă.

inobservábil, ~i, inobservabilă, ~e a. care nu se poate observa (decît cu greutate): *amănunte inobservabile.* [Din fr. ***inobservable,*** lat. ***inobservabilis***].

inobservánţă, inobservanţe f. (rar) neobservare; neglijare, neglienţă: *„curat murdar" al lui Pristanda e o perlă a calamburilor semnificative, scăpat, din inobservanţă gramaticală, de un impiegat umil ca un ecou caricatural.* CĂL. [Din it. ***inosservanza,*** fr. ***inobservance***].

inocént, ~ţi, inocentă, ~e a. **1.** care este curat la suflet; nevinovat: *inocent pînă în momentul pronunţării condamnării.* GHICA; **2.** care exprimă nevinovăţie, puritate sufletească: *clară e privirea-ţi inocentă sub a genelor umbrire.* EM.; (adv.) *sorbind cu deliciu ceaiul ..., ei îşi petrec inocent timpul.* CAR.; **3.** (iron.) naiv, simplu; ignorant: *a fost fără îndoială un boem inocent.* CĂL. [Din fr. ***innocent,*** lat. ***innocens, -ntis***].

inocentá, inocentez vb. (tr.) a inocentiza. [***Inocent*** + ***-a***].

inocentáre, inocentări f. acţiunea de a inocenta: *încercarea de inocentare a vinovaţilor.* [V. ***inocenta***].

inocentizá, inocentizez vb. (tr.) a face (să pară) nevinovat, pur, curat; a inocenta: *a inocentiza pe criminalii revoluţiei.* [***Inocent*** + ***-iza***].

inocénţă, (rar) **inocenţe** f. **1.** curăţenie sufletească, nevinovăţie: *începură a se îndoi despre inocenţa mea.* BOL.; **2.** (iron.) naivitate, simplitate; ignoranţă: *Neculce îşi însoţeşte cugetările de vaiete bătrîneşti ce dau cronicii acel aer de vechime şi de inocenţă.* CĂL. [Din fr. ***innocence,*** lat. ***innocentia***].

in-octávo a. invar. **1.** (despre formatul unei cărţi) în care coala de hîrtie este îndoită în opt, formînd 16 pagini; **2.** (despre cărţi) care are un astfel de format. [Cuv. lat.].

inocuitáte f. (med.) însuşirea de a nu fi un pericol pentru organism. [Din fr. ***innocuité***].

inoculá, inoculez vb. (tr.) **1.** a introduce într-un ţesut o substanţă, un ser, un vaccin; **2.** (fig.) a băga în mintea cuiva anumite idei, concepţii etc.: *e în stare să inoculeze nu numai primitivului, dar oricui, o indiferenţă faţă de o infirmare eventuală.* BL. [Din fr. ***inoculer,*** lat. ***inoculare***].

inoculábil, ~i, inoculabilă, ~e a. care se poate inocula. [Din fr. ***inoculable***].

inoculáre, inoculări f. acţiunea de a inocula şi rezultatul ei; inoculaţie. [V. ***inocula***].

inoculát, ~ţi, inoculată, ~e a. introdus în organism. [V. ***inocula***].

inoculáţie, inoculaţii f. **1.** introducere în organism a unor germeni patogeni (cu virulenţă atenuată) în scop preventiv; inoculare; **2.** (fig.) transmitere, propagare: *inoculaţia ideilor;* (şi: (înv.) **inoculaţiune**). [Din fr. ***inoculation,*** lat. ***inoculatio, -onis***].

inoculaţiúne f. v. inoculaţie.

inodór, ~i, inodoră, ~e a. fără miros. [Din fr. ***inodore,*** lat. ***inodorus***].

inofensív, ~i, inofensivă, ~e a. care nu face rău; nevătămător: *un caracter inofensiv pentru liniştea şi ordinea publică.* CAR. [Din fr. ***inoffensif***].

inofensivitáte f. însuşirea de a fi inofensiv: *azi sîntem, dimpotrivă, miraţi de inofensivitatea acestor satire.* CĂL. [***Inofensiv*** + ***-itate***].

inomábil, ~i, inomabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi numit; **2.** (fig.) prea dezgustător, prea trivial pentru a putea fi numit, rostit: *exprimare inomabilă.* [Din fr. ***innommable***].

inombrábil, ~i, inombrabilă, ~e a. (franţuzism) care nu poate fi numărat; nenumărat. [Din fr. ***innombrable***].

inoperábil, ~i, inoperabilă, ~e a. (med.) care nu (mai) poate fi operat: *e probabil un ulcer stomacal sau mai degrabă un cancer foarte repede crescut şi inoperabil.* VOIC.; *bolnav inoperabil.* [Din fr. ***inopérable***].

inoperánt, ~ţi, inoperantă, ~e a. **1.** fără urmări, lipsit de efect; ineficace: *experimentul ... va deveni pentru o durată de timp inoperant.* BL.; *măsură inoperantă;* **2.** (p. ext.) care nu este utilizabil. [Din fr. ***inopérant***].

inoperánţă, inoperanţe f. caracter inoperant; ineficacitate: *se arată inoperanţa operei superbe asupra moralităţii contemporanilor.* CĂL. [De la ***inoperant***].

inopinát, ~ţi, inopinată, ~e a. neaşteptat, neprevăzut: *aflat într-o inspecţie inopinată, maiorul Buzilă s-a luat cu mîinile de cap.* GHEŢIE; *control inopinat.* [Din fr. ***inopiné,*** lat. ***inopinatus***].

inopieménic, inoplemenici a. (înv.) străin: *bătîndu-să cu inoplemenicii şi soarele apuind, ... s-au rugat lui Dumnădzău şi dzîsă să stea soarele.* DOS. [Din sl. ***inoplemeničiků***].

inoportún, ~i, inoportună, ~e a. **1.** care nu este oportun; nepotrivit: *ne vom feri ... de meditaţii inoportune asupra proceselor psihologice.* BL.; (adv.) *autorul introduce inoportun sentimentalitatea umanitară.* CĂL.; **2.** neplăcut, agasant: *încercase să se dezbare de acest însoţitor inoportun.* VINEA. [Din fr. ***inopportun,*** lat. ***inopportunus***].

inoportună, inoportunez vb. (fam.; tr. şi intr.) a stingheri, a deranja: *încă o dată, scuze, dacă v-am inoportunat cumva.* GHEŢIE. [De la ***inoportun***].

inoportunitáte f. însuşirea de a fi inoportun; lipsă de oportunitate. [Din fr. ***inopportunité***].

inopozábil, ~i, inopozabilă, ~e a. (despre acte juridice) care nu este opozabil. [Din fr. ***inopposable***].

inopozabilitáte f. calitatea a ceea ce este inopozabil. [Din fr. ***inopposabilité***].

inorgánic, ~ci, inorganică, ~ce a. (rar) anorganic: *unul este o parte a unui organism viu,*

celălalt este o parte a unui agregat inorganic. VIANU. [Din fr. ***inorganique***].

inoróg, inorogi m. şi (înv.) **inoroguri** n. **1.** animal fabulos imaginat cu corp de cal şi cu un corn drept în frunte: *ca fiiu de inoroguri cu cornul în frunte, aşea va da iubitul războiul de iute.* DOS.; **2.** (înv.) rinocer: *l-au dezbrăcat de halat şi i-au potrivit platoşă de piele de inorog.* SAD.; **3.** (fig.) om rău, potrivnic: *înţelegeau că de la oamenii lor se dă vestire de apropierea inorogilor.* SAD.; (şi: (înv.) **inoroh**). [Din sl. ***inorogŭ***].

inoróh m. v. inorog.

inospitaliér, ~i, inospitalieră, ~e a. neprimitor, neospitalier: *cînd e vorba de coaste inospitaliere, corăbierilor adevăraţi le vine mai la îndemînă să se ştie în larg.* TUD. [Din fr. ***inhospitalier***].

inová, inovez vb. (intr.) a introduce modificări, metode, noutăţi într-un domeniu. [Din fr. ***innover,*** lat. ***innovare***].

inováre, inovări f. acţiunea de a inova şi rezultatul ei. [V. ***inova***].

inovatív, ~i, inovativă, ~e a. (rar) care produce inovaţii, care favorizează inovaţiile; inovator. [De la ***inovaţie***].

inovatór, ~i, inovatoáre a. care inovează, care face să se producă inovaţii; (rar) inovativ: *pătura progresivă era inovatoare în limbă.* IBR.; *idei inovatoare; spirit inovator.* // m., f. persoană care inovează, care realizează inovaţii: *toţi inovatorii noştri au învăţat în străinătate.* IBR.; (iron.) *inovatorii care credeau a putea inventa o altă ţară.* EM. [Din fr. ***innovateur***].

inováţie, inovaţii f. **1.** introducere a unei invenţii într-un domeniu; **2.** schimbare, prefacere, înnoire: *inovaţiile improvizate şi aventurile hazardate.* EM.; (şi: (înv.) **inovaţiune**). [Din fr. ***innovation,*** lat. ***innovatio, -onis***].

inovaţiúne f. v. inovaţie.

inóx n. material (aliaj sau metal) cu proprietăţi inoxidabile; (p. ext.) obiect din acest material: *veselă din inox;* (adj.) *cuţite inox.* [Din fr. ***inox***].

inoxidábil, ~i, inoxidabilă, ~e a. care nu se combină cu oxigenul; care nu oxidează, nu ruginește. [Din fr. ***inoxydable***].

in núce adv. pe scurt, într-o formă comprimată. [Cuv. lat.].

in-pláno a. **1.** (despre formatul unei cărţi sau unui ziar) în care coala de hîrtie nu este îndoită, formînd o filă cu două pagini; **2.** (despre cărţi sau ziare) care are acest format. [Cuv. lat.].

ínput n. (inform.) intrare. [Cuv. engl.].

in-quárto a. v. in-cvarto.

ins, inşi m. **1.** individ, persoană, om: *viaţa tuturor inşilor care au pricinuit fiinţa ta.* EM.; **2.** (p. ext.) vieţuitoare, fiinţă: *fiecare ins din pădure e dator să lucreze.* SAD. [Lat. ***ipsus (=ipse)***].

insalivăţie, insalivaţii f. (med.) impregnare a alimentelor cu salivă; (şi: (rar) **insalivaţiune**). [Din fr. ***insalivation***].

insalivaţiúne f. v. insalivaţie.

insalubritáte, (rar) **insalubrităţi** f. caracterul sau starea a ceea ce este insalubru: *mediul de lături şi insalubrităţi, unde copiii tînjesc anemici, e acela din opera Sărmanului Klopştock.* CĂL. [Din fr. ***insalubrité,*** lat. ***insalubritas, -atis***].

insalúbru, ~i, insalubră, ~e a. care vatămă sănătatea; nesănătos: *locuinţă insalubră.* [Din fr. ***insalubre,*** lat. ***insalubris***].

insanitáte, insanităţi f. (rar) **1.** nebunie; **2.** faptă sau vorbă de om smintit: *fel de fel de insanităţi cari-i trec prin minte.* EM. [Din fr. ***insanité,*** lat. ***insanitas, -atis***].

insatisfácţie, insatisfacţii f. nemulţumire, neplăcere: *se înapoie în salon cu un sentiment de insatisfacţie.* GHEŢIE. [Din fr. ***insatisfaction***].

insaţiábil, ~i, insaţiabilă, ~e a. **1.** care nu se poate sătura; nesătul: *poftă insaţiabilă;* (fig.) *arhiprezbitul, insaţiabil, are acum gust de o maură.* CĂL.; **2.** care nu se poate satisface, onora, realiza: *vin cu pretenţiuni exagerate, cu trebuinţe insaţiabile.* EM. [Din fr. ***insatiable***].

insaţiabilitáte f. (rar) insaţietate; (fig.) *se poate vorbi de o „insaţiabilitate romantică" în raport cu cumpătarea clasică.* CĂL. [Din fr. ***insatiabilité***].

insaţietáte f. lăcomie; (fig.) aviditate. [*In-*[2] + ***saţietate***].

inscriptíbil, ~i, inscriptibilă, ~e a. care nu poate fi scris într-o suprafaţă (mai ales cerc) sau într-un corp geometric (mai ales sferă). [Din fr. ***inscriptible***].

inscriptór, ~i, inscriptoáre a. care înscrie prin gravare, scriere, înregistrare magnetică etc.: *aparat inscriptor.* // m. sau n. (inform.; şi **inscríptor**) dispozitiv care înregistrează informaţii pe compact disc. [Din fr. ***inscripteur***].

inscripţie, inscripţii f. **1.** text scurt (gravat) pe piatră, pe metal sau pe lemn (care conţine un nume, o dată, o menţiune etc.): *inscripţiile romane sînt singurul izvor istoric ce avem.* BĂLC.; **2.** însemnare, notaţie, menţiune: *face inscripţii şi prin albume.* CĂL.; **inscripţie ipotecară,** menţionare a unei ipoteci în registre speciale: *îi pusese o inscripţie ipotecară asupra proprietăţii pentru o înstrăinare de zestre.* CĂL.; **3.** (reg.; la pl.) înscriere, înmatriculare, înregistrare: *mi-am făcut inscripţiile ca student extraordinar la universitate.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **inscripţiune**). [Din fr. ***inscription,*** lat. ***inscriptio, -onis***].

inscripţioná, inscripţionez vb. (tr.) **1.** a face o inscripţie; a consemna ceva în scris; **2.** (inform.) a înregistra informaţii pe un compact disc. [*Inscripţie* + *-ona*].

inscripţionáre, inscripţionări f. acţiunea de a inscripţiona şi rezultatul ei. [V. ***inscripţiona***].

inscripţiúne f. v. inscripţie.

inséct n. v. insectă.

insectár, insectare n. colecţie de insecte, conservate şi clasate după anumite criterii; cutie specială în care se păstrează o asemenea colecţie: *întrebarea ei îl ţintuise ca pe un fluture într-un insectar.* VINEA. [Din fr. ***insectarium***].

inséctă, insecte f. (la pl.) clasă de animale nevertebrate cu corpul format din segmente şi cu trei perechi de picioare; (şi la sg.) animal din această clasă: *mulţime de insecte încă ne supărau cu muşcăturile lor.* BOL.; (şi: (înv.) **insect**). [Din fr. ***insecte,*** lat. ***insectum***].

insecticíd, insecticidă, ~e a. care ucide insecte: *praf insecticid.* // n. substanţă folosită la combaterea insectelor dăunătoare. [Din fr. ***insecticide***].

insectifúg, ~gi, insectifugă, ~ge a. şi n. (substanţă) care îndepărtează insectele. [Din fr. ***insectifuge***].

insectivór, ~i, insectivoră, ~e a. care se hrăneşte cu insecte: *animal insectivor.* // n. (la pl.) ordin de mamifere care se hrănesc în special cu insecte (ex.: ariciul, cîrţiţa); (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. ***insectivore***].

insectofungicíd, ~zi, insectofungicidă, ~e a. şi n. (substanţă) care combate insectele dăunătoare şi insectele parazite. [*Insectă* + ***fungicid***].

insecuritáte, insecurităţi f. lipsă de securitate, stare de nesiguranţă: *suferi ... din cauza sentimentului de insecuritate pe care i-l inspirau astfel de schimbări monetare.* CĂL. [Din fr. ***insécurité***].

inseminá, inseminez vb. (biol.; tr.) a fecunda, a însămînţa (pe cale artificială). [Din fr. ***inséminer***].

inseminăre, inseminări f. (biol.) introducere a lichidului seminal masculin în căile genitale feminine; fecundare, inseminaţie; **inseminare artificială,** fecundare (practicată mai ales în cazul animalelor domestice, pentru ameliorarea raselor) fără act sexual. [V. ***insemina***].

inseminăţie, inseminaţii f. inseminare. [Din fr. ***insémination***].

insenescénţă, insenescenţe f. (livr.) faptul de a nu îmbătrîni, de a nu părea bătrîn. [Din fr. ***insénescence***].

insensíbil, ~i, insensibilă, ~e a. **1.** lipsit de sensibilitate; nesimţitor: *monotonia e aparentă şi mai mult o nălucire a urechilor insensibile la nuanţe.* BL.; (subst.) *chiar insensibilii au fost fascinaţi de forma lui Eminescu.* IBR.; **2.** imperceptibil, insesizabil: *rotirea Pămîntului este insensibilă pentru noi.* [Din fr. ***insensible,*** lat. ***insensibilis***].

insensibilitáte f. **1.** lipsă de sensibilitate: *am vorbit de indiferenţa, de relativa insensibilitate a lăsicului.* CĂL.; **2.** (fig.) nepăsare, indiferenţă: *ironia şi plastica sînt întrebuinţate spre a se arăta insensibilitatea la artă a contemporanilor.* CĂL. [Din fr. ***insensibilité,*** lat. ***insensibilitas, -atis***].

insensibilizá, insensibilizez vb. (tr.) **1.** a face să devină insensibil; **2.** (spec.) a face să nu simtă durerea; a amorţi. [Din fr. ***insensibiliser***].

insensibilizăre, insensibilizări a. acţiunea de a insensibiliza. [V. ***insensibiliza***].

insensibilizatór, insensibilizatoare n. (med.) substanţă care provoacă insensibilitate: *cloroformul este un insensibilizator.* [***Insensibiliza*** + *-tor*].

inseparábil, ~i, inseparabilă, ~e a. care nu se poate separa; nedespărţit: *unii siamezi sînt inseparabili;* (subst.) *Lambrino devenise inseparabilul doamnei şi domnişoarei.* VLAH. [Din fr. ***inséparable,*** lat. ***inseparabilis***].

inseră, inserez vb. (tr.) **1.** a introduce, a include un adaos într-un text, într-un şir de numere; a introduce o informaţie într-un ziar: *să insereze ... notiţa pe care i-am trimis-o.* CAR.; *a insera o clauză;* **2.** (tehn.) a introduce un material în masa altui material; **3.** a dispune, a aşeza, a fixa: *corola cu cinci petale distinse, inserate în vîrful potirului.* NEGR. [Din fr. ***insérer,*** lat. ***inserere***].

inserábil, ~i, inserabilă, ~e a. care se poate insera; de inserat. [Din fr. ***insérable***].

inseráre, inserări f. acţiunea de a insera şi rezultatul ei. [V. ***insera***].

inserát, ~ţi, inserată, ~e a. care este introdus, adăugat (într-un text, într-o serie): *unele dintre istorisirile lor se găsesc inserate şi într-o carte celebră.* SAD. [V. ***insera***].

inseriá vb. v. înseria.

insért, inserte n. inserţie. [Din fr., engl. ***insert,*** it. ***inserto***].

insertá, insertez vb. (tr.) a insera. [Din engl. ***insert***].

insertáre, insertări f. faptul de a inserta. [V. ***inserta***].

insérţie, inserţii f. **1.** acţiunea de a insera şi rezultatul ei: *refuzul inserţiunii unui răspuns în ziar.* EM.; **2.** ceea ce a fost inserat, introdus; insert; **3.** legare, fixare: *inserţia muşchilor de oase;* (şi: (înv.) **inserţiune**). [Din fr. ***insertion,*** lat. ***insertio, -onis***].

inserţiúne f. v. inserţie.

insesizábil, ~i, insesizabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi sesizat: *cele mai copleşitoare fenomene ne scapă, ne sînt insesizabile.* BL.; **2.** (jur.) care nu poate fi urmărit de către creditorii titularului: *bunuri insesizabile.* [Din fr. ***insesissable***].

insesizabilitáte f. (jur.) însuşire a unui drept sau a unui lucru de a fi insesizabil. [Din fr. ***insaisissabilité***].

insidiós, ~şi, insidioásă, ~e a. care apare pe nesimţite, care surprinde; perfid, viclean: *boala înainta insidioasă sub înfăţişarea sănătăţii.* CĂL.; *chestiune insidioasă;* (adv.) *expresia populară apare insidios tocmai acolo unde spiritul criticului e mai acut.* CĂL. [Din fr. ***insidieux,*** it. ***insidioso,*** lat. ***insidiosus***].

insígnă, insígne f. **1.** mic obiect cu imagini simbolice sau indicaţii grafice, purtat ca semn distinctiv de către membrii unei grupări, unei organizaţii etc.; **2.** (rar) insigniu: *ţi-am dat insignele oamenilor aleşi şi am crezut în lealitatea ta.* SAD. [Din fr. ***insigne***].

insignifiánt, ~ţi, insignifiantă, ~e a. (livr.) lipsit de însemnătate; neînsemnat: *să ni se dea voie să credem că termenul e insignifiant.* CĂL. [Din fr. ***insignifiant***].

insignifiánţă f. (livr.) lipsă de însemnătate: *gîndirea buddhistă concordă cu această viziune a insignifianţei omului într-o lume obscură.* CĂL. [Din fr. ***insignifience***].

insígniu, insígnii n. (înv.; de obicei la pl.) însemn, semn caracteristic al unei demnităţi: *moneta de argint e legată de pămîntul ale cărui insignii le poartă.* EM.; *insigniile domnilor erau două tuiuri, un steag mare cu semiluna în vîrf şi sabia cu hangerul.* [Din germ. ***Insignien,*** lat. ***insigne,*** pl. ***insignia***].

insinuá, insinuez vb. **1.** (tr.) a strecura o aluzie răutăcioasă: *caută a insinua că partidul conservator ar fi avînd gînduri răsturnătoare în privinţa stării de lucruri actuale.* EM.; **2.** (refl.) a pătrunde pe nesimţite: *simţi atunce tristeţea insinuîndu-se în pieptu-ţi.* NEGR.; (şi: (înv.) **insinuí**). [Din fr. ***insinuer,*** lat. ***insinuare***].

insinuánt, ~ţi, insinuantă, ~e a. **1.** care (se) insinuează; care pătrunde pe nesimţite; (înv.) insinuitor: *e un portret foarte viu al burghezului insinuant, prost-crescut şi sîcîitor.* CĂL.; **2.** care strecoară aluzii răutăcioase, bănuieli etc.: *vorbe insinuante;* **3.** care exprimă aluzii, bănuieli, intenţii ascunse: *mă examina în tăcere cu ochii insinuanţi şi reci.* CĂL. // adv. în mod perfid, abuziv; cu intenţii ascunse: *să vă dăm un chestionar, reluă insinuant profesoraşul.* VINEA. [Din fr. ***insinuant***].

insinuáre, insinuări f. **1.** acţiunea de a insinua şi rezultatul ei; aluzie răutăcioasă, calomnioasă; (înv.) insinuaţie: *întrebuinţase nişte insinuări nedemne şi calomnioase.* EM.; **2.** faptul de a se insinua; pătrundere, strecurare. [V. ***insinua***].

insinuáţie, insinuaţii f. (înv.) **1.** insinuare; **2.** sugerare: *acest ţiar infect al negrei calomnii, al insinuaţiunii înjosite.* EM.; (şi: **insinuaţiune**). [Din fr. ***insinuation***].

insinuaţiúne f. v. **insinuaţie.**

insinuí vb. v. **insinua.**

insinuitór, ~i, insinuitoáre a. (înv.) insinuant: *prin manierele lui insinuitoare, dobîndi amicia şi încrederea tuturor căpitanilor armatei.* FIL. [***Insinui*** + ***-tor***].

insipíd, ~zi, insipidă, ~e a. **1.** fără gust; fad, searbăd: *a rămas pe fundul retortei o apă albă, insipidă.* CĂL.; **2.** (fig.) lipsit de bun-gust, fără spirit: *vuia mereu o logomachie şi insipidă, şi plină de contraziceri.* EM.; *carte insipidă.* [Din fr. ***insipide,*** lat. ***insipidus***].

insipiditáte, insipidităţi f. **1.** (rar) calitatea de a fi insipid; **2.** (concr.) faptă, vorbă etc. insipidă: *din nou le dete sute de insipidităţi de mistuit.* EM. [Din fr. ***insipidité***].

insistá, insíst vb. (intr.) **1.** a stărui, a persevera într-o acţiune, într-o activitate: *consilierul din stînga n-a insistat mai mult.* CAR.; **2.** a se ruga stăruitor pentru (a obţine) ceva: *ţi-am mai spus, nu înţeleg de ce insişti.* GHEŢIE; **3.** a scoate în relief; a sublinia: *insişti cu deosebire asupra uneia, se supără celelalte.* CAR.; (refl. pas.) *o observaţie acută asupra consecinţelor căreia nu se insistă e aceea a incompatibilităţii unei conştiinţe clare cu beatitudinea.* CĂL. [Din fr. ***insister,*** lat. ***insistere***].

insistént, ~ţi, insistentă, ~e a. stăruitor, perseverent: *am auzit o bătăie insistentă în geamul uşii din spate.* GHEŢIE; (adv.) *cînd gustai din curcan, zadarnic îl mestecai insistent, era aţos, bătrîn.* PR. [Din fr. ***insistant,*** it. ***insistente***].

insisténţă, insistenţe f. **1.** stăruinţă, perseverenţă: *la insistenţa părintelui său răspundea că nu se poate decide.* NEGR.; **2.** rugăminte, cerere insistentă: *la îndemnul şi insistenţa mai multor învăţători şi bărbaţi de şcoală.* EM.; *ce trebuie atîta insistenţă?* CAR. [Din fr. ***insistance,*** it. ***insistenza***].

in situ adv. în mediul său natural. [Cuv. lat.].

insociábil, ~i, insociabilă, ~e a. care nu este sociabil; neprietenos: *fire insociabilă.* [Din fr. ***insociable***].

insociabilitáte f. calitatea unei persoane insociabile. [Din fr. ***insociabilité***].

insolá, insolez vb. **1.** (tr.) a expune la soare: *pămîntul nu se poate insola decît pîn' la saturare.* EM.; **2.** (med.; refl.) a căpăta insolaţie. [Din fr. ***insoler,*** lat. ***insolare***].

insolăţie, insolaţii f. **1.** expunere la acţiunea razelor solare; **2.** (med.) îmbolnăvire cauzată de o şedere îndelungată la soare; **3.** perioadă din zi în care soarele este vizibil pe cer; (şi: (înv.) **insolaţiune**). [Din fr. ***insolation,*** lat. ***insolatio, -onis***].

insolaţiúne f. v. **insolaţie.**

insolént, ~ţi, insolentă, ~e a. **1.** (şi adv.) obraznic, impertinent: *nu ne-am pierdut răbdarea, nu am devenit insolenţi faţă cu o puternică invazie.* EM.; **2.** care denotă, care reflectă obrăznicie, impertinenţă, insolenţă: *la auzul tonului insolent al apostrofei, am simţit că mă îneacă furia.* GHEŢIE; **3.** sfidător: *lux insolent.* [Din fr. ***insolent,*** lat. ***insolens, -ntis***].

insolénţă, insolenţe f. **1.** obrăznicie, impertinenţă: *insolenţă ungurească sau innoranţă pedantă nemţească.* EM.; (fig.) *piramidele nu impresionează ... ca figuri geometrice, ci prin insolenţa lor misterioasă de erupţii faraonice.* CĂL.; **2.** atitudine, faptă sau vorbă obraznică: *cei şase se aşezară solid şi cu o insolenţă reţinută.* CĂL. [Din fr. ***insolence,*** lat. ***insolentia***].

insolít, ~ţi, insolită, ~e a. (livr.) neobişnuit, neuzual: *şi oamenii sînt în tonul acestei privelişti insolite.* CĂL.; (subst. n.) *romanticul descrie insolitul, pitorescul.* CĂL. [Din fr. ***insolite,*** lat. ***insolitus***].

insolúbil, ~i, insolubilă, ~e a. **1.** care nu se poate dizolva (în apă): *sare insolubilă;* **2.** (fig.) care nu are soluţie, care nu se poate rezolva: *sfătui pe amîndouă părţile să se lase cu totul de certe asupra unei teme sterpe şi insolubile.* EM.; *problemă insolubilă.* [Din fr. ***insoluble,*** lat. ***insolubilis***].

insolubilitáte f. proprietatea de a fi insolubil: *insolubilitatea situaţiei.* [Din fr. ***insolubilité***].

insolubilizá, insolubilizez vb. (tr.; despre substanţe) a face insolubil. [Din fr. ***insolubiliser***].

insolvábil, ~i, insolvabilă, ~e a. care nu-şi poate plăti datoriile; (jur.) insolvent: *datoric insolvabil; firmă insolvabilă.* [Din fr. ***insolvable***].

insolvabilitáte, insolvabilităţi f. situaţia de a fi insolvabil; imposibilitate de a plăti; (jur.) insolvenţă: *i se constată insolvabilitatea.* EM. [Din fr. ***insolvabilité***].

insolvént, ~ţi, insolventă, ~e a. (jur.) insolvabil. [Din germ. ***insolvent,*** it. ***insolvente***].

insolvénţă f. (jur.) insolvabilitate. [Din germ. ***Insolvenz,*** it. ***insolvenza***].

insomniác, ~ci, insomniacă, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de insomnie. [Din fr. ***insomniaque***].

insomníe, insomnii f. stare maladivă caracterizată prin imposibilitatea de a dormi (suficient): *cîteva cărţi ... şi ţigări fine stăteau ca nişte tovarăşe ale insomniei.* BAC. [Din fr. ***insomnie,*** lat. ***insomnia***].

insomniós, ~şi, insomnioásă, ~e a. (rar) **1.** care ţine de insomnii: *persoană insomnioasă;* **2.** (p. ext.) care ţine de insomnie, referitor la insomnie, de insomnie: *în reveria insomnioasă a unui dement se strecoară perfid ironic un accent.* CĂL. [Din lat. ***insomniosus***].

insondábil, ~i, insondabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi sondat; **2.** (fig.) cu neputinţă de lămurit, de cercetat: *existenţa n-ar mai avea nimic insondabil.* BL.; *mister insondabil;* (subst. n.) *noi ne-am clădit filosofia istoriei pe insondabil, pe principiul conservării misterelor instituit în lume.* BL. [Din fr. ***insondable***].

insondabilitáte f. calitatea a ceea ce este insondabil. [Din fr. ***insondabilité***].

insonór, ~i, insonoră, ~e a. **1.** lipsit de sonoritate, de rezonanţă; **2.** care atenuează sunetele. [Din fr. ***insonore***].

insonorizá, insonorizez vb. (tehn.; tr.) a izola fonetic; a reduce intensitatea zgomotelor. [Din fr. ***insonoriser***].

insonorizánt, ~ţi, insonorizantă, ~e a. (tehn.) care nu transmite undele sonore; care izolează fonic. [Din fr. ***insonorisant***].

insonorizáre, insonorizări f. acţiunea de a insonoriza; reducere a intensităţii zgomotelor dintr-o încăpere, dintr-o clădire etc. [Din fr. ***insonorisation***].

inspectá, inspectez vb. (tr.) **1.** a controla, a verifica o activitate: *inspecta băncile săteşti din Covurlui.* CĂL.; **2.** (p. ext.) a examina, a cerceta cu atenţie: *inspectînd masa, nu-i plac paharele goale.* SAD.; (refl. pas.) *i se inspectează corespondenţa şi sub toate numele sînt bănuite femei.* CĂL. [Din fr. ***inspecter,*** lat. ***inspectare***].

inspectáre, inspectări f. acţiunea de a inspecta şi rezultatul ei; verificare, control. [V. ***inspecta***].

inspectát, ~ţi, inspectată, ~e a. care a fost supus inspecţiei; controlat: *şcoli inspectate;* (subst.) *cheltuielile cu călătoriile şi întreţinerea... în sarcina celor inspectaţi cad.* VOIC. [V. ***inspecta***].

inspéctor, ~i, inspectoáre m., f. persoană care face inspecţii: *un inspector vizitează o şcoală provincială.* CĂL. [Din fr. ***inspecteur,*** lat. ***inspector, -oris***].

inspectorát, inspectorate n. **1.** funcţia de inspector: *din acest inspectorat demisiona în toamnă.* CĂL.; **2.** serviciu care are sarcina de a inspecta activitatea unor unităţi subordonate: *s-a trezit cu o adresă din partea inspectoratului şcolar că a fost scos din învăţămînt.* GHEŢIE; *inspectorat silvic.* [Din fr. ***inspectorat***].

inspécţie, inspecţii f. **1.** acţiunea de a inspecta; control, verificare a unei activităţi: *o inspecţie la localităţile bîntuite de opoziţie.* CAR.; *îl lua cu sine în inspecţiile pe care le întreprindea pe moşie.* GHEŢIE; **a face inspecţie,** v. **face; 2.** (fam.) persoană sau grup de persoane care inspectează: *cît a stat uşa deschisă şi a intrat de afară „inspecţia", au tăcut.* SAD.; **3.** (rar) cercetare, investigare: *lipsă de inspecţiune în fiinţa şi cerinţele artei lor.* EM.; (şi: (înv.) **inspecţiune**). [Din fr. ***inspection,*** lat. ***inspectio, -onis***].

inspecţiúne f. v. **inspecţie.**

inspiciúne, inspiciuni f. (înv.) pătrundere, înţelegere, pricepere: *o inspiciune mai adîncă în misterele artei sale.* EM.; *cel ce petrece încă în porticele artei cîştigă privilştea mărimei cîmpului*

întreg şi inspiciunea în misteriile artei. EM. [Cf. lat. ***inspicere*** „a examina, a privi cu atenţie"; germ. ***inspizieren***].

inspirá, inspír vb. **1.** (intr.) a trage aer în plămîni: *am simţit nevoia să inspir adînc.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a face să se nască un gînd, un mod de a acţiona, o soluţie etc.: *multe din aceste fabule sînt inspirate din scriitori străini.* IBR.; **3.** (fig.; tr.) a insufla un gînd, un sentiment: *întîrzierea aceasta inspiră presupuneri grave.* EM.; *el ştie cît admiraţie-mi inspiră.* CAR.; **a inspira încredere,** a face încrezător în cineva sau în ceva: *nici un om intrat ca slujbaş pe o moşie nu inspiră încredere.* CĂL.; **4.** (refl.) a prelua idei, sugestii de undeva sau de la cineva: *şi el, ca şi predecesorii săi, s-a inspirat mult din literatura populară.* IBR. [Din fr. ***inspirer,*** lat. ***inspirare***].

inspiráre, inspirări f. **1.** acţiunea de a (se) inspira: *literatura românească nu se poate naţionaliza şi înfrumuseţa decît prin inspirarea de la literatura populară.* IBR.; **2.** (înv.) inspiraţie, forţă creatoare: *aţi avut o frumoasă inspirare cînd aţi scris versurile ce mi-aţi trimis.* AL. [V. ***inspira***].

inspirát, ~ţi, inspirată, ~e a. **1.** cuprins, pătruns de inspiraţie, de entuziasm creator: *seara pe lună îşi încerca inspirat compoziţiile la chitară.* CĂL.; **2.** insuflat de harul divin: *profet inspirat;* **3.** care este bine realizat; care are o înaltă valoare artistică: *operă inspirată;* **4.** valabil, valoros; merituos, eficace: *alegerea se dovedea, de la un caz la altul, mai mult sau mai puţin inspirată.* GHEŢIE; **5.** care are o idee, o iniţiativă valoroasă: *la sugestia unui edil inspirat, fusese reamenajat.* GHEŢIE. [V. ***inspira;*** cf. fr. ***inspiré***].

inspiratór, ~i, inspiratoáre a. **1.** care se referă, care participă la inspiraţia aerului în plămîni: *muşchi inspiratori;* **2.** care inspiră, care face să se nască un gînd, un sentiment etc.: *în Germania, Revoluţia franceză era inspiratoare de groază.* IBR. // m., f. persoană care inspiră pe cineva: *poetul avea şi cultul femeii ca inspiratoare.* CĂL. [Din fr. ***inspirateur,*** germ. ***Inspirator***].

inspiráţie, inspiraţii f. **1.** introducere a aerului în plămîni; **2.** (fig.) avînt, entuziasm creator: *persoană cu inspiraţii artistice era numai domniţa Ralu.* GHICA; **3.** (fig.) idee, soluţie apărută pe neaşteptate în conştiinţă: *o inspiraţie trece prin mintea lui Lache.* CAR.; **4.** îndemn, impuls; stimulent: *libertatea este facultatea de-a dispune după inspiraţiunea propriei noastre judecăţi de puterile noastre mecanice şi intelectuale.* EM.; **5.** influenţă, înrîurire; modelare: *pe lîngă literatura populară ca izvor de inspiraţie, el mai recomandă şi istoria veche.* IBR.; **6.** insuflare de către o fiinţă divină; stare a spiritului aflat sub o astfel de insuflare: *mitologia se datoreşte unui proces de conştiinţă alimentat de inspiraţii divine.* BL.; *inspiraţie profetică;* (şi: (înv.) **inspiraţiune**). [Din fr. ***inspiration,*** lat. ***inspiratio, -onis,*** germ. ***Inspiration***].

inspiraţiúne f. v. **inspiraţie.**

instabíl, ~i, instabilă, ~e a. lipsit de stabilitate; schimbător, nestatornic, variabil: *cuvintele intră în asociaţii constrîngătoare, dar instabile.* VIANU; *timp instabil.* [Din fr. ***instable,*** lat. ***instabilis***].

instabilitáte f. caracterul a ceea ce este instabil; nestatornicie: *ne găsim aci într-o regiune de acută instabilitate a actelor teoretice.* BL. [Din fr. ***instabilité,*** lat. ***instabilitas, -atis***].

instalá, instalez vb. **1.** (tr.) a monta, a aşeza o instalaţie, un aparat etc. (pentru funcţionare): *cred că n-ar strica dacă ai instala şi acolo cîte un bec la fiecare stîlp.* GHEŢIE; *a instala o pompă;* **2.** (refl.) a se aşeza (pe un scaun, pe pămînt etc.): *s-au instalat la malul apei vînînd peştele cu un viclean meşteşug.* SAD.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) stabili într-un loc, într-un post, într-o funcţie: *mi-a trebuit o săptămînă pînă să mă instalez la Viena.* GHEŢIE; (p. ext.) *s-au instalat aici la noi un fel de sucursale ale şcolilor din Franţa.* IBR.; *estetismul vrea să instaleze hegemonia artei în cultură.* BL.; **4.** (refl.) a se răspîndi şi a se statornici: *în liceu s-a instalat cea mai cumplită debandadă.* GHEŢIE. [Din fr. ***installer,*** lat. ***installare***].

instaláre, instalári f. **1.** acţiunea de a (se) instala şi rezultatul ei; instalat[2]: *instalarea unui robinet;* **2.** stabilire într-un post: *de la cele mai anodine instalări şi inaugurări pînă la cele mai ridicole banchete.* VOIC. [V. ***instala***].

instaiát[1], ~ţi, instalatá, ~e a. **1.** stabilit (într-un loc, într-un post, într-o funcţie); **2.** montat: *robinetul instalat are un debit bun;* **putere instalată,** v. **putere.** [V. ***instala***].

instalát[2] n. instalare: *instalatul robinetului nu a durat mult.* [V. ***instala***].

instalatór, ~i, instalatoáre m., f. persoană specializată în montarea, repararea şi întreţinerea unor instalaţii, aparate etc. [Din fr. ***installateur***].

instaláţie, instalaţii f. **1.** faptul de a instala; **2.** ansamblu de construcţii, de maşini, de aparate etc. care îndeplinesc o anumită funcţie sau operaţie: *instalaţie de epurare a apei;* (şi: (înv.) **instalaţiune**). [Din fr. ***installation,*** germ. ***Installation***].

instalaţiúne f. v. **instalaţie.**

instantaneitáte f. însuşirea a ceea ce este instantaneu: *somnul cel moale atinge cu instantaneitate slabele trăsături ale acestei conştiinţe.* VIANU. [Din fr. ***instantanéité***].

instantanéu, ~i, instantanee a. care se produce brusc şi se desfăşoară foarte repede: *de astă dată descoperirea a fost mult mai rapidă, aş zice de-a dreptul instantanee.* GHEŢIE; *moarte instantanee;* (adv.) *fata roşi instantaneu, trezindu-se expusă astfel atenţiei tuturor.* GHEŢIE. // n. **1.** fotografie obţinută cu o expunere foarte scurtă: *prezentul, luînd locul perfectului compus, produce impresia unui instantaneu fotografic.* VIANU; *a fost poetul un instantaneu de la sesiune;* (adj.) *seamănă cu portretul dăruit de o actriţă admiratorilor ei, fotografie instantanee făcută pentru paşaport.* PETR.; **2.** situaţie momentană; aspect al unui moment: *el are şi o teorie ad-hoc, o estetică a instantaneului.* CĂL.; *portretistica se face prin instantanee.* CĂL. [Din fr. ***instantané***].

instánţă, instanţe f. **1.** organ de stat însărcinat cu soluţionarea litigiilor (şi cu înfăptuirea justiţiei): *putea folosi acest lucru s-o mînjească cu noroi în faţa instanţei.* PR.; **în ultimă instanţă,** în cele din urmă; **2.** (fig.) factor de referinţă, de evaluare: *la Aristotel se poate vorbi de empirie ca la o instanţă de control.* BL. [Din fr. ***instance,*** lat. ***instantia***].

instaurá, instaurez vb. (tr.) a stabili, a statornici, a întrona. [Din fr. ***instaurer,*** lat. ***instaurare***].

instauráre, instaurări f. acţiunea de a instaura şi rezultatul ei; statornicie, stabilire, întronare, (rar) instauraţie: *printr-o asemenea remaniere parţială a unui cîmp stilistic se ajunge de fapt la instaurarea unui alt cîmp stilistic.* BL. [V. ***instaura***].

instaurát, ~ţi, instauratá, ~e a. statornicit, stabilit, întronat. [V. ***instaura***].

instauratór, ~i, instauratoáre m., f. întemeietor, fondator, ctitor. [Din fr. ***instaurateur***].

instauráţie, instauraţii f. (rar) instaurare; întemeiere. [Din fr. ***instauration***].

instigá, instíg vb. (tr.) a îndemna la acţiuni ostile; a incita, a aţîta: *întîrzierea plăţii chiriei peste termenul din contract fusese instigată şi convenită de proprietar.* ARG. [Din fr. ***instiguer,*** lat. ***instigare***].

instigáre, instigári f. acţiunea de a instiga şi rezultatul ei; îndemn la violenţă; incitare, întărîtare. [V. ***instiga***].

instigát, ~ţi, instigată, ~e a. incitat, întărîtat, aţîţat. [V. ***instiga***].

instigatór, ~i, instigatoáre a. şi m., f. (persoană) care instigă, care îndeamnă la ostilitate: *se zvonea că ar fi fost împuşcaţi zece sau cincisprezece ţărani, iar instigatorii arestaţi.* GHEŢIE; *apare o poezie-manifest cu aere instigatoare.* CĂL. [Din fr. ***instigateur,*** lat. ***instigator, -oris***].

instigáţie, instigaţii f. îndemn la ceva rău; instigare: *s-au produs manifestări de violenţă şi instigaţii la nesupunere.* GHEŢIE; (şi: (rar) **instigaţiune**). [Din fr. ***instigation,*** lat. ***instigatio, -onis***].

instigaţiúne f. v. **instigaţie.**

instilá, instilez vb. (tr.) a administra picătură cu picătură un medicament. [Din fr. ***instiller,*** lat. ***instillare***].

instiláre, instilári f. acţiunea de a instila şi rezultatul ei. [V. ***instila***].

instilatór, instilatoare n. instrument cu care se fac instilaţii. [Din fr. ***instillateur***].

instiláţie, instilaţii f. administrare sub formă de picături a unui medicament lichid. [Din fr. ***instillation,*** lat. ***instillatio, -onis***].

instínct, instincte n. **1.** tendinţă înnăscută (şi puternică), manifestată fără o experienţă anterioară şi vizînd necesităţile vitale ale organismului speciilor animale (apărare, alimentare, reproducere etc.): *aceste două instincte naturale ... lăsate fără frîu, ar face din fiecare om un despot sau un sclav.* GHICA; *în el instinctul de conservare al sălbătăciunii face loc unei alte puteri covîrşitoare.* SAD.; **2.** (fig.) pornire, aptitudine naturală: *nici o înzestrare alta decît instinctele triviale.* CAR.; *a avea instinctul muzicii.* [Din fr. ***instinct,*** lat. ***instinctus,*** germ. ***Instinkt***].

instinctív, ~i, instinctivă, ~e a. care aparţine instinctului; făcut pe negîndite; instinctual: *comportamentul instinctiv nu se mai menţine tocmai în forma sa genuină.* BL.; *mişcare instinctivă;* (adv.) *instinctiv rupse mărgeaua ... de la gîtul Mariei.* EM. [Din fr. ***instinctif,*** germ. ***instinktiv***].

instinctivitáte f. caracter instinctiv; dominare de către instincte; (rar) instinctualitate: *este... o natură puternică, un tip cu instinctivitate puternică.* VIANU. [Din fr. ***instinctivité***].

instinctúal, ~i, instinctuală, ~e a. instinctiv: *aprigele sale personaje epice sînt mai senzitive şi mai instinctuale.* IBR.; (subst.) *tînărul popă e un carnal şi-un instinctual pînă la crimă.* CĂL. [Din fr. ***instinctuel***].

instinctualitáte f. (rar) instinctivitate: *d. Sadoveanu ... zugrăveşte mai mult instinctualitatea, mai mult stările sufleteşti mai aproape de natură.* IBR. [***Instinctual*** + ***-itate***].

instituí, instítui vb. (tr.) **1.** a înfiinţa, a întemeia: *pentru a înlesni tinerilor fără resurse materiale să înveţe, institui o fundaţie care-i purta numele.* GHEŢIE; (refl. pas.) *hotărîrea de a se institui un nou ordin, o nouă medalie.* CAR.; **2.** (rar; tr. şi intr.) a desemna, a stabili: *Păturică este instituit ciubucciu.* CĂL. [Din fr. ***instituer,*** lat. ***instituere***].

instituíre, instituiri f. faptul de a institui: *fură nevoiţi ... să ceară instituirea unei curatele pentru administrarea pensiei.* CĂL.; *instituirea unei magistraturi.* [V. ***institui***].

institút, institute n. **1.** aşezămînt în care se fac cercetări ştiinţifice: *avea în faţă clădirea scundă a institutului, cu ferestre zăbrelite şi acoperiş de olane.* GHEŢIE; **2.** instituţie de învăţămînt superior; **3.** (înv.) şcoală particulară de grad secundar: *şi-a încheiat de curînd studiile la un institut de fete din Elveţia.* GHEŢIE; *institut de băieţi;* **4.** (înv.) formă de organizare a raporturilor sociale; ansamblu de norme care reglementează aceste raporturi; instituţie: *a devenit neaplicabil sau vătămătoare pentru institutul sau pentru societatea ce şi-a impus-o.* OD. [Din fr. ***institut,*** lat. ***institutum,*** germ. ***Institut***].

institutór, ~i, institutoáre m., f. (înv.) **1.** învăţător la oraş: *fu numit institutor la şcoala primară.*

CĂL.; **2.** persoană care se ocupă de educarea unui copil în familie: *institutori prin casele boierești.* GHICA. [Din fr. ***instituteur,*** lat. ***institutor***].

institutorésc, ~şti, institutoreáscă, ~eşti a. (rar) care ține de institutori, de educație; specific institutorilor: *nu cade în acel ton de predică institutorească ce răsună în literatura poporanistă în genere.* CĂL. [***Institutor*** + ***-esc***].

instituţie, instituţii f. **1.** organ politic, economic, administrativ etc., care desfășoară o anumită activitate sau îmbrățișează un anumit domeniu: *o minusculă tăbliță de alamă, agățată de poartă, indică numirea instituției.* GHEȚIE; **2.** organism care îndeplinește un ansamblu de servicii, desfășurînd o activitate socială (economică, culturală etc.); **3.** ansamblul normelor (juridice) care reglementează o anumită categorie de relații sociale; (înv.) instituit: *aplică cu o frivolitate rară legi, principii și instituțiuni străine la români.* EM.; *instituția căsătoriei;* (și: (înv.) **instituţiune**). [Din fr. ***institution,*** lat. ***institutio, -onis,*** germ. ***Institution***].

instituţionál, ~i, instituţională, ~e a. referitor la instituții; care are caracter de instituție: *creștinismul instituțional el îl imagina cît mai umanizat în spiritul originar al evangheliilor.* BL. [Din fr. ***institutionnel***].

instituţionalísm n. curent în economia politică orientat spre studierea unor categorii politice și juridice, precum și a unor fenomene social-economice denumite „instituții". [Din germ. ***Institutionalismus***].

instituţionalizá, instituţionalizez vb. (tr.) a face să dobîndească un caracter instituțional, oficial; a oficializa: *au încercat chiar să-și instituționalizeze elanul, să-și consacre activitatea printr-o structură care să-i reprezinte.* CF. [Din fr. ***institutionnaliser,*** germ. ***institutionalisieren***].

instituţionalizáre, instituţionalizări f. acțiunea de a instituționaliza și rezultatul ei. [V. ***instituționaliza***].

instituţionalizát, ~ţi, instituţionalizată, ~e a. care a devenit instituțional, oficial; oficializat. [V. ***instituționaliza***].

instituţiúne f. v. **instituție.**

instructáj, instructaje n. instruire în vederea desfășurării unei activități: *am participat la nu știu cîte ședințe de instructaj.* GHEȚIE. [Din rus. ***instruktaj***].

instructív, ~i, instructivă, ~e a. care instruiește; plin de învățăminte: *cititorul nostru va învăța multe lucruri frumoase și instructive.* EM.; *cercetările de morfologie culturală sînt foarte instructive.* CĂL.; *lectură instructivă.* [Din fr. ***instructif***].

instructivitáte f. (rar) conținut, rol instructiv: *constatările nu pot avea decît un caracter de instructivitate sociologică.* CĂL. [***Instructiv*** + ***-itate***].

instrúctor, ~i, instructoáre m., f. persoană care instruiește pe alții: *instructor sportiv;* (adj.) *unul din ofițerii francezi instructori.* GHICA. [Din fr. ***instructeur,*** rus. ***instruktor***].

instrúcţie, instrucţii f. **1.** proces de predare a cunoștințelor și deprinderilor în instituțiile de învățămînt; **2.** (p. ext.) pregătire profesională; cunoștințe: *are o instrucție solidă;* **instrucţie publică,** v. **public; 3.** pregătire teoretică și practică a militarilor: *într-un loc, pe plajă, se vedeau corturi și în jur soldați făcînd instrucție.* TUD.; **4.** (înv.) explicație, lămurire, deslușire: *bunele instrucții ce dă a făcut că multe versuri din ele trecură de proverburi în gura poporului.* NEGR.; **5.** (jur.) activitate de urmărire penală: *tribunalul revoluționar va continua instrucția relativă la conspirația lui Danton.* PETR.; *instrucția unei afaceri criminale.* [Din fr. ***instruction,*** germ. ***Instruktion***].

instrucţiúne, instrucţiuni f. **1.** indicație referitoare la modul de îndeplinire a unei activități: *tata da ordine și instrucțiuni pe a doua zi.* GHICA; **2.** normă emisă de un organ central al administrației de stat; **3.** instrucție, învățămînt: *se opun obligativității instrucțiunii publice la țară.* CAR.; **4.** unitate sintactică a programului unui calculator, conținînd informația și operația de efectuat. [Din fr. ***instruction,*** lat. ***instructio, -onis***].

instruí, instruiesc vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) pregăti într-un anumit domeniu; a învăța: *el pierde cea mai bună ocaziune de a se instrui.* OD.; (absol.) *scopul reprezentației teatrale a fost încă de la origine a corecta și a instrui.* CĂL.; **2.** (tr.) a pregăti ostașii în teoria și practica militară; **3.** (jur.; tr.) a cerceta, a ancheta (culegînd probe, mărturii): *procurorul care-l instruiește pe Mitia... interpretează stilistic în mai multe rînduri cuvintele acuzatului.* VIANU. [Din fr. ***instruire,*** lat. ***instruere***].

instruíre, instruiri f. acțiunea de a (se) instrui și rezultatul ei. [V. ***instrui***].

instruít, ~ţi, instruită, ~e a. **1.** învățat, cultivat; **2.** pregătit, exersat: *soldați instruiți.* [V. ***instrui***].

instrumént, instrumente n. **1.** unealtă, aparat, mașină cu care se execută o operație: *toate instrumentele care înmulțesc puterea noastră nu sînt decît lungiri ale organelor noastre.* EM.; *instrument chirurgical;* **2.** aparat cu care se produc sunetele muzicale: *dori să afle numele instrumentului acela care cînta.* SAD.; *vioara este un instrument muzical;* **3.** (fig.) mijloc sau persoană care servește la atingerea unui scop: *instrumente ale neamiculul și ale străinului.* GHICA; *limba literară e instrumentul necesar pentru împărtășirea ideilor.* IBR.; **4. instrument gramatical,** parte de vorbire care exprimă raporturi între cuvinte: *verbele auxiliare sînt instrumente gramaticale.* [Din fr. ***instrument,*** lat. ***instrumentum,*** germ. ***Instrument***].

instrumentá, instrumentez vb. (tr.) **1.** a întocmi documente (contracte, procese-verbale, acte etc.) pentru un acord: *au fost instrumentate contractele de expediție;* **2.** a aranja o bucată muzicală pe grupuri de instrumente; **3.** (rar) a executa la instrumente o bucată muzicală: *să cerce a instrumenta și a vocaliza prin codri muzică clasică.* OD. [Din fr. ***instrumenter***].

instrumentál, ~i, instrumentală, ~e a. **1.** (muz.) care se execută cu ajutorul instrumentelor; pentru instrumente: *muzica instrumentală, îndeosebi cea de clavir, îi produce deliruri.* CĂL.; **2.** (gram.) care arată mijlocul prin care se realizează o acțiune: *complement circumstanțial instrumental; cazul instrumental.* [Din fr., germ. ***instrumental***].

instrumentalísm n. **1.** concepție filozofică potrivit căreia noțiunile, categoriile și teoriile științifice sînt doar instrumente pentru săvîrșirea unor acțiuni utile idividului; **2.** școală poetică formalistă care urmărește crearea de efective lirice prin combinații sonore expresive. [Din fr. ***instrumentalisme,*** germ. ***Instrumentalismus***].

instrumentalíst, ~şti, instrumentalistă, ~e a. **1.** care ține de instrumentalism, referitor la instrumentalism; **2.** care ține de instrumentalismul poetic, de simbolism: *a întrebat dacă știe cineva ce înseamnă poezia instrumentalistă.* GHEȚIE. // m. adept al instrumentalismului. [Din engl., germ. ***instrumentalist***].

instrumentalitáte f. (rar) caracter, funcție de instrument. [***Instrumental*** + ***-itate***].

instrumentár, instrumentare n. totalitate a instrumentelor necesare unei activități: *instrumentarul laboratorului.* [***Instrument*** + ***-ar***].

instrumentáţie, instrumentaţii f. repartizare a părților unei compoziții muzicale pe grupuri de instrumente: *o instrumentație bizară, din concertul căreia nu lipsea nici piculina ..., nici contrabasul.* HOGAȘ; (și: (înv.) **instrumentaţiune**). [Din fr. ***instrumentation***].

instrumentaţiúne f. v. **instrumentație.**

instrumentíst, ~şti, instrumentistă, ~e m., f. persoană care cîntă dintr-un instrument (într-un ansamblu): *generalul era chinuit de nevoia de a arunca cu ceva în chelia unui instrumentist din orchestra teatrului.* CĂL. [Din fr. ***instrumentiste***].

insubmersíbil, ~i, insubmersibilă, ~e a. **1.** care nu poate fi scufundat; **2.** care nu poate naviga sub apă: *navă insubmersibilă.* [Din fr. ***insubmersible***].

insubordináţie f. v. **insubordonație.**

insubordonáre, insubordonári f. (rar) nesupunere, neascultare, indisciplină, nesubordonare. [***In-***[2] + ***subordonare***; cf. fr. ***insubordonation***].

insubordonát, ~ţi, insubordonată, ~e a. nedisciplinat, recalcitrant. [Din fr. ***insubordonné***].

insubordonáţie, insubordonaţii f. nesupunere la ordinile autorităților superioare; indisciplină: *după o insubordonație, acest domn pozează în martir al onoarei cavalerești.* EM.; (și: (înv.) **insubordinaţie, insubordonaţiune**). [Din fr. ***insubordination***].

insubordonaţiúne f. v. **insubordonație.**

insubstituíbil, ~i, insubstituibilă, ~e a. care nu se poate substitui, înlocui: *individul concret, ... fenomen unic și insubstituibil.* CĂL. [***In-***[2] + ***substituibil***].

insubstituibilitáte f. (rar) caracterul, însușirea de a fi insubstituibil: *Unamuno profesa un naționalism, o speranță în insubstituibilitatea Spaniei în lume.* CĂL. [***Insubstituibil*** + ***-itate***].

insuccés, insuccese n. eșec, nereușită: *desperat de necurmatele sale insuccese, începu cu mînie a stoarce din țeară mai mult decît ea putea să dea.* OD. [Din fr. ***insuccès***].

insuficiént, ~ţi, insuficientă, ~e a. **1.** care nu este de ajuns, care nu satisface: *documentația cărții e insuficientă.* CĂL.; (adv.) *după părerea lui, o pasăre deplasase țigla insuficient fixată.* GHEȚIE; **2.** (rar) care are pregătire nesatisfăcătoare, incompletă: *comisia ... găsi pe amîndoi candidații insuficienți.* CĂL. // m. calificativ sub limita de trecere la examene. [Din lat. ***insufficiens, -ntis,*** germ. ***insuffizient;*** cf. fr. ***insuffisant***].

insuficiénţă, insuficienţe f. **1.** caracterul a ceea ce este insuficient: *deosebirea între aceste două declarații e simplitatea extremă a celei dentîi, insuficiența împovărată a celei de-a doua.* EM.; **2.** incapacitate: *ea e chemată ... să compenseze insuficiențele expresiei directe pentru un obiect.* BL.; *a recunoaște insuficiența sa;* **3.** (med.) incapacitate a unui organ de a-și îndeplini integral funcțiile: *insuficiență renală.* [Din lat. ***insufficientia,*** germ. ***Insuffizienz;*** cf. fr. ***insuffisance***].

insuflá, insúflu vb. (tr.) **1.** a introduce sub presiune gaze, vapori etc. într-un spațiu închis; **2.** (fig.) a provoca un sentiment, o stare sufletească: *simțirea vie ce tu mi-ai insuflat.* AL.; **3.** (înv.) a însufleți, a îmbărbăta, a stimula: *a patriei iubire ce odată-n aste locuri pe strămoși îi insufla.* ALEX. [Din fr. ***insuffler***].

insufláre, insuflări f. acțiunea de a insufla și rezultatul ei: *am răbdat mai greu... alte trei insuflări peste piept.* VOIC.; (fig.) *o fulgeră bucuria de a trăi ca o insuflare divină.* SAD. [V. ***insufla***].

insufláţie, insuflaţii f. introducere sub presiune a unei substanțe pulverulente sau gazoase într-o cavitate a organismului, în scop terapeutic. [Din fr. ***insufflation,*** lat. ***insufflatio, -onis***].

insulár, ~i, insulară, ~e a. **1.** care se află pe o insulă, caracteristic unei insule, de insulă: *populație insulară;* **2.** alcătuit, format din insule: *în Grecia insulară, aceste moduri de geometrism apar amestecate.* BL. // m. locuitor al unei insule: *la insularii din Sumatra se găsește un descîntec.* BL. [Din fr. ***insulaire,*** lat. ***insularis***].

insulă, insule f. întindere de pământ (cu o suprafață relativ redusă), înconjurată din toate părțile de apă: *ceruse o corabie de război ca să poată părăsi insula.* GHICA; (fig.) *se văd insule de codri, s-aud cîini de vînătoare.* AL.; **insulă plutitoare,** îngrămădire de plante, de rădăcini și de ramuri rupte, care plutesc pe o apă: *o parte din buruieni și papuri ale insulei plutitoare se agitară și se răscoliră.* SAD. [Din lat. *insula*].

insulínă f. **1.** secreție a pancreasului care reglează metabolismul zahărului în organism; **2.** medicament extras din sucul pancreatic al animalelor și folosit în tratarea diabetului: *suferea de diabet și insulina o primea la intervale regulate.* GHEȚIE. [Din fr. *insuline,* germ. *Insulin*].

insulínic, ~ci, insulinică, ~ce a. **1.** care ține de insulină, referitor la insulină: *insuficiență insulinică;* **2.** făcut cu insulină: *tratament insulinic.* [Din fr. *insulinique*].

insulinoterapie, insulinoterapii f. (med.) tratament cu insulină. [Din fr. *insulinotherapie*].

insulíță, insulițe f. diminutiv al lui insulă; insulă mică: *la apus mai sînt alte cîteva insulițe fără nume.* TUD. [*Insulă* + *-iță*].

insultă, insúlt vb. (tr.) a ofensa, a jigni: *cu o zi înainte, au fost insultați și calomniați.* EM.; (fig.) *ale bătrîneței albi plete insultînd.* BOL.; (intr.) *un escroc literar ... se scoală și insultă.* EM. [Din fr. *insulter,* lat. *insultare*].

insultáre, insultări f. acțiunea de a insulta și rezultatul ei. [V. *insulta*].

insultát, ~ți, insultată, ~e a. ofensat, jignit. [V. *insulta*].

insúltă, insulte f. atac prin vorbe (sau, rar, prin fapte) împotriva cuiva; ocară; ofensă, jignire, injurie: *pentru asemenea insulte vă pot băga la închisoare.* TUD. [Din fr. *insulte*].

insultătór, ~i, insultătoáre a. care insultă, jignitor: *îl persecuta cu scrisori insultătoare prin care îl soma să plătească.* CĂL.; *vorbe insultătoare.* [*Insulta* + *-tor*; cf. fr. *insulteur*].

insuportábil, ~i, insuportabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi suportat; nesuferit: *multe lucruri sînt insuportabile și totuși omul trebuie să le ducă.* EM.; *pe zi ce trece, viața de aici devine tot mai insuportabilă.* CF.; (adv.) *vocea îi hîrîie insuportabil;* **2.** care are un caracter nesuferit: *om insuportabil.* [Din fr. *insupportable*].

insuportabilitáte f. însușirea de a fi insuportabil: *se datoresc insuportabilității condiției lor sociale.* EM. [*Insuportabil* + *-itate*].

insurécție, insurecții f. răzvrătire împotriva unei autorități sau împotriva unui regim: *insurecțiunea în contra Turciei lua din zi în zi proporțiuni mai serioase.* GHICA; (și: (înv.) **insurecțiune**). [Din fr. *insurrection,* lat. *insurrectio, -onis*].

insurecționál, ~i, insurecțională, ~e a. de insurecție, caracteristic insurecției. [Din fr. *insurrectionnel*].

insurecțiúne f. v. insurecție.

insurgént, insurgenți m. participant la o insurecție; rebel: *din cutele păcii, decretate în mod formal și solemn, se scutură insurgenții din Bosnia.* EM. [Din lat. *insurgens, -ntis,* germ. *Insurgent*].

insurgénță, insurgențe f. (rar) insurecție, răscoală. [Din fr. *insurgence*].

insurmontábil, ~i, insurmontabilă, ~e a. care nu poate fi trecut; de neînvins: *explicația prin acomodări secundare ... prezintă dificultăți insurmontabile.* BL. [Din fr. *insurmontable*].

intabulá, intabulez vb. (reg.; tr.) a înscrie un drept imobiliar în cartea funciară: *umblă fără nici un pic de omenie față de părinți să întabuleze pămîntul pe numele său.* CĂL.; (și: **întabula**). [Din fr. *intabuler,* germ. *intabulieren*].

intabulaménț, intambulamente n. parte a unei construcții pe care este așezată o coloană: *statuie așezată pe intabulamentele columnelor.* OD. [*In-*[2] + lat. *tabulamentum*; cf. fr. *entablement*].

intabulăre, intabulări f. acțiunea de a intabula și rezultatul ei; (și: (înv.) **întabulare**). [V. *intabula*].

intabulát, ~ți, intabulată, ~e a. înscris în cartea funciară: *ar rămînea și moșia grofului intabulată la bancă, pînă cînd satul ar putea-o plăti.* AG.; *proprietate intabulată.* [V. *intabula*].

intáct, ~ți, intactă, ~e a. **1.** neatins, întreg: *și-a scăpat oastea sa intactă în urma planului său cuminte.* EM.; *suma e încă intactă;* (p. ext.) *pofta de mîncare i-a rămas intactă.* GHEȚIE; **2.** (fig.) neștirbit, curat: *destule reputații uzurpate există în țară, lasați intacte cel puțin pe cele întemeiate.* EM. [Din fr. *intacte,* lat. *intactus,* germ. *intakt*].

intálie, intalii f. piatră dură, gravată în adîncime și folosită mai ales la inele ca sigiliu. [Din fr. *intaille*].

intangíbil, ~i, intangibilă, ~e a. (livr.) care nu poate fi atins: *un pol intangibil și supraistoric.* BL. [Din fr. *intangible*].

intangibilitáte f. calitatea a ceea ce este intangibil, a ceea ce nu trebuie modificat: *motivele asimilate s-au prezentat spiritului etnic cu prestigiul intangibilității.* BL.; *intangibilitatea unei legi.* [Din fr. *intangibilité*].

intársie, intarsii f. încrustare în lemn a unor plăcuțe și fișii de os, de sidef sau de lemn de altă culoare. [Din it. *intarsio,* germ. *Intarsia, Intarsie*].

integră, integrez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) include, a (se) îngloba într-un ansamblu: *în toamnă, fusese integrat în facultate, cu titlul de conferențiar.* GHEȚIE; *m-am integrat destul de ușor în mediul profesional de aici.* CF.; **2.** (mat.; tr.) a calcula integrala unei funcții. [Din fr. *intégrer,* lat. *integrare*].

integrábil, ~i, integrabilă, ~e a. care poate fi (ușor) integrat. [Din fr. *intégrable*].

integrál, ~i, integrală, ~e a. **1.** întreg, complet: *asigurîndu-le plata integrală.* GHICA; *originalitatea integrală nu există în artă.* CĂL.; (adv.) *Europa ... nu a consumat integral experiența modernității.* D.; **2. făină integrală,** făină de grîu din care s-au extras grișul și făina albă: *era nevoie să fie măcinate două vagoane de grîu pentru a căpăta un vagon și jumătate de făină integrală.* GHEȚIE; **pîine integrală,** pîine făcută din astfel de făină; **3. calcul integral,** capitol al analizei matematice care studiază funcțiile ce au ca derivate funcțiile date. // f. (mat.) **1.** funcție a cărei derivată este funcția dată; **2.** simbol matematic, folosit pentru indicarea operației de integrare. [Din fr. *intégral,* germ. *integral, Integral*].

integralísm n. curent literar de avangardă care profesa abolirea oricărei dogme (logice, morale, estetice). [Din it. *integralismo*].

integralíst, ~ști, integralistă, ~e m., f. **1.** adept al integralismului; **2.** (fam.) student care a trecut toate examenele dintr-o sesiune. [Din it. *integralista*].

integralitáte f. **1.** stare, situație a ceea ce este întreg, complet; **2.** însușire de a constitui un întreg care nu poate fi redus la suma părților componente; caracter de sistem; **3.** (mat.) proprietate a unei expresii diferențiale de a admite o integrală. [Din fr. *intégralité*].

integránt, ~ți, integrantă, ~e a. (determină de obicei pe *parte*) care contribuie la integritatea unui tot: *ființa-mi te reclamă ca parte integrantă a existenței mele.* HEL.; *Basarabia în 1812 făcea parte integrantă din Moldova.* EM.; *brațele sînt părți integrante ale corpului.* [Din fr. *integrant,* lat. *integrans, -ntis*].

integráre, integrări f. **1.** acțiunea de a (se) integra; încorporare într-un tot: *se constată pe toate planurile de viață istorică o integrare a oamenilor într-o ordine ierarhică.* BL.; *nu a existat un program coerent de integrare culturală.* CF.; **2.** (mat.) operație de obținere a funcției primitive pentru o funcție dată; **3. integrare europeană,** proces de omogenizare treptată (sub raport instituțional și economic) a popoarelor europene: *actuala guvernare se simte înțepată în vîrful capului de semnul integrării europene.* CF.; **integrare economică,** proces de intensificare și de adîncire a interdependențelor dintre economiile diferitelor state. [V. *integra*].

integrát, ~ți, integrată, ~e a. inclus, înglobat într-un tot; **circuit integrat,** v. **circuit.** [V. *integra*].

integratív, ~i, integrativă, ~e a. (rar) integrator: *simbolurile artistice sînt integrative.* VIANU. [Din fr. *intégratif,* it. *integrativo*].

integratór, ~i, integratoáre a. care integrează, care armonizează diverse elemente într-un ansamblu unitar; (rar) integrativ. // n. aparat pentru calculul numeric al integralelor. // m., f. persoană care lucrează cu acest aparat. [Din fr. *intégrateur,* germ. *Integrator*].

integrațiónist, ~ști, integraționistă, ~e a. referitor la integrare. // m., f. partizan al integrării (economice, politice etc.). [Din fr. *intégrationniste*].

integrísm n. **1.** atitudine a celor care doresc să păstreze nemodificat un sistem doctrinar dat; **2.** (spec.) curent manifestat în cadrul religiei musulmane, care urmărește extinderea preceptelor coranului asupra întregii vieți sociale. [Din fr. *integrisme*].

integríst, ~ști, integristă, ~e m., f. adept al integrismului. [Din fr. *intégriste*].

integritáte f. **1.** însușirea de a fi (și de a rămîne) întreg, intact: *garantarea integrității teritoriului României.* EM.; **2.** însușirea de a fi integru; cinste, probitate: *era magistrat cu reputație de integritate.* CĂL.; (fig.) *încearcă să publice și să republice fabule, spre a demonstra integritatea condeiului său.* CĂL. [Din fr. *intégrité,* germ. *Integrität*].

integrométru, integrometre n. aparat pentru calcularea figurilor plane, a volumului figurilor de revoluție etc. [Din fr. *intégromètre*].

intégru, ~i, integră, ~e a. care nu poate fi corupt; cinstit, onest: *viitorul cabinet ... să fie compus din oameni cu desăvîrșire integri.* EM.; *judecător integru.* [Din fr. *intègre,* lat. *integer, -gris*].

integuménț, integumente n. **1.** (bot.) înveliș al ovarului; **2.** (zool.) piele, pieliță. [Din lat. *integumentum,* it. *integumento*].

inteléct, intelecte n. **1.** facultate de a gîndi, de a cunoaște; minte; (înv.) inteligență; **2.** capacitate de a opera cu noțiuni; gîndire, rațiune: *progresul nu constă atît în descoperiri noi, cît în descifrarea a ceea ce intelectul nostru subiectiv a încifrat în natură.* EM. [Din lat. *intellectus,* fr. *intellect,* germ. *Intelekt*].

intelectív, ~i, intelectivă, ~e a. care aparține inteligenței, referitor la inteligență: *putere intelectivă.* [Din fr. *intellectif*].

intelectuál, ~i, intelectuală, ~e a. **1.** care aparține intelectului, referitor la activitatea intelectului: *orice lucrare literară însemnată cuprinde ... actul intelectual al observației și conceperei.* EM.; *starea sănătății intelectuale a unei mari părți a contimporanilor noștri.* CAR.; **2.** spiritual: *sufletul este o realitate intelectuală.* // m., (rar) f. persoană cu studii (superioare) care își desfășoară activitatea în domeniile științei, învățămîntului, tehnicii etc.: *intelectualul e un om care își pune necontenit probleme despre toate lucrurile.* IBR.; (adj.) *uitasem că e frumos a fi un muncitor intelectual.* BAC. [Din lat. *intellectualis,* fr. *intellectuel,* germ. *intellektual, intellektuell*].

I Î

intelectualicéşte adv. din punct de vedere intelectual: *dă pentru întîia oară de o amantă superioară lui intelectualiceşte.* CĂL. [*Intelectual* + *-iceşte*].

intelectualísm n. **1.** concepţie care reduce actul moral la cunoaştere, considerînd că înţelegerea binelui implică săvîrşirea lui; **2.** doctrină care reduce procesele afective şi voliţionale la cele intelectuale: *instituţionismul, în forma în care s-a realizat, de fapt e mai mult un intelectualism.* BL.; **3.** atitudine de intelectual; orientare intelectuală: *intelectualismul acesta al scriitorilor se vede, dacă voim, chiar în tipurile simpatice lor.* IBR. [Din fr. ***intellectualisme,*** germ. ***Intellektualismus***].

intelectualíst, ~şti, intelectualistá, ~e a. care aparţine intelectualismului, referitor la intelectualism: *repudiază toate explicaţiile intelectualiste.* BL.; *poziţie intelectualistă.* // m., f. adept al intelectualismului: *aceşti scriitori sînt intelectuali sau intelectualişti, adică iubesc intelectualitatea.* IBR. [Din fr. ***intellectualiste,*** germ. ***Intellektualist***].

intelectualitáte f. **1.** caracter intelectual al unei persoane, al unei atitudini etc.: *s-au distins toţi prin intelectualitatea lor.* CĂL.; **2.** ansamblu al facultăţilor intelectuale: *vîrsta eroului este patruzeci de ani, treapta maximei intelectualităţi.* CĂL.; **3.** atitudine, comportare de intelectual; orientare intelectuală; intelectualism; **4.** categorie socială alcătuită din oameni care desfăşoară o muncă intelectuală: *el zugrăveşte mai cu seamă intelectualitatea satelor de peste munţi.* CĂL.; **5.** mulţime de intelectuali, totalitatea intelectualilor. [Din fr. ***intellectualité,*** germ. ***Intellektualität***].

intelectualizá, intelectualizez vb. (tr.) a privi din perspectiva intelectului; a conferi un caracter conceptual: *în loc să intelectualizeze memoria, se reazămă, ca şi în perceperea naturii, pe evocări senzoriale.* CĂL.; (refl.) *poezia se intelectualizează, fără a cădea în inteligibil.* CĂL. [Din fr. ***intellectualiser,*** germ. ***intellektualisieren***].

intelectualizáre, intelectualizări f. faptul de a intelectualiza: *în năzuinţa de a scăpa de intelectualizări şi a ajunge la sufletul pur, cultivă şi pastişează desenul copiilor.* CĂL. [V. ***intelectualiza***].

intelectualizát, ~ţi, intelectualizată, ~e a. care a căpătat caracter conceptual, cult, savant: *stilul articolelor politice şi literare este un stil intelectualizat.* VIANU. [V. ***intelectualiza***].

intelécţie f. (livr.) act prin care spiritul concepe, creează; (şi: **intelecţiune**). [Din fr. ***intellection,*** lat. ***intellectio, -onis***].

intelecţiúne f. v. intelecţie.

inteligént, ~ţi, inteligentă, ~e a. **1.** înzestrat cu inteligenţă; ager la minte; deştept: *e un om inteligent şi serios.* CAR.; (subst.) *viaţa e pentru cei inteligenţi.* BAC.; **2.** care denotă inteligenţă: *avea o figură inteligentă şi simpatică.* VLAH.; *privire inteligentă.* [Din fr. ***intelligent,*** lat. ***intelligens, -ntis,*** germ. ***intellegent***].

inteligénţă, inteligenţe f. **1.** facultatea de a înţelege (uşor şi bine), calitatea de a fi inteligent; deşteptăciune: *faza culturii nu e echivalentă cu munca reală a inteligenţii.* CAR.; **2.** (înv.) intelect: *categoriile inteligenţei ... nu reprezintă defel condiţiile sub cari ni se dau obiecte în intuiţiune.* EM.; **3.** capacitate de a rezolva situaţii sau probleme noi (într-un domeniu): *în ştiinţă este nevoie de inteligenţă, pe cînd în artă mai importantă este imaginaţia.* IBR.; *inteligenţă în afaceri;* **4.** persoană inteligentă: *Camil Petrescu rămîne o inteligenţă, mereu în căutare de sisteme artistice.* CĂL.; **5.** (înv.; artic.) totalitate a intelectualilor; intelectualitate: *inteligenţa română geme în temniţi sau se rătăceşte pribeagă prin ţări străine.* BOLLIAC; **6. inteligenţă artificială,** capacitate a sistemelor tehnice de a obţine performanţe cvasiumane. [Din lat. ***intelligentia,*** fr. ***intelligence,*** germ. ***Intelligenz***].

inteligíbil, ~i, inteligibilă, ~e a. uşor de înţeles; clar: *traducătorului i se cere a fi limpede ... şi mai cu seamă inteligibil în limba sa.* OD.; (subst. n.) *se ocupă cu purele raporturi, rămînînd pe terenul ferm al inteligibilului.* CĂL. [Din fr. ***inteligible***].

inteligibilitáte f. însuşirea de a fi inteligibil: *acesta ţine absolut de domeniul inteligibilităţii.* BL. [Din fr. ***intelligibilité***].

intemperánt, ~ţi, intemperantă, ~e a. excesiv, necumpătat: *vehemenţa lui era poate cam intemperantă.* CĂL. [Din fr. ***intempérant***].

intemperánţă, intemperanţe f. necumpătare: *este femeie de cartier, comică prin petulanţă şi intemperanţă plebee.* CĂL. [Din fr. ***intempérance,*** lat. ***intemperantia***].

intemperát, ~ţi, intemperată, ~e a. nestăpînit, dezlănţuit. [Din fr. ***intempéré***].

intemperíe, intemperii f. stare atmosferică nefavorabilă; vreme rea: *individul se va dovedi mai bine echipat faţă de intemperiile iernii.* BL.; (fig.) *arhitectura săsească era menită să reziste intemperiilor sorţii.* BL. [Din fr. ***intémperie,*** lat. ***intemperies***].

intempestív, ~i, intempestivă, ~e a. (livr.) care se produce pe neaşteptate, într-un moment nepotrivit; inoportun: *ţine de rău pe acel tînăr de ieşirea-i intempestivă.* SAD.; *demers intempestiv;* (adv.) *părăsind intempestiv liceul, pleacă la Bruxelles.* CĂL. [Din fr. ***intempestif,*** lat. ***intempestivus***].

intempestivitáte f. (livr.) caracter intempestiv. [Din fr. ***intempestivité***].

intenábil, ~i, intenabilă, ~e a. **1.** care nu durează, nu ţine; care nu poate fi menţinut, păstrat: *în permanenţă, poezia devenea astfel intenabilă.* BL.; **2.** (fig.) insuportabil: *căldură intenabilă; copil intenabil.* [Din fr. ***intenable***].

intendánt m., f. v. intendent.

intendént, ~ţi, intendentă, ~e m., f. **1.** administrator al unei instituţii, al unei case etc.: *era nevoit să alerge pentru tainul răsfăţatului şi misteriosului intendent.* VINEA; **2.** (m.) ofiţer din serviciul intendenţei: *să vă deie intendentul haine şi hrană.* SAD.; (adj.) *generalul intendant declară că n-a intervenit nicicînd pe lîngă guvern.* EM.; (şi: (înv.) **intendant**). [Din fr. ***intendant,*** lat. ***intendens, -ntis,*** germ. ***Intendant***].

intendénţă, intendenţe f. **1.** administrare; **2.** (în trecut) serviciu care se ocupa cu aprovizionarea materială a unităţilor militare: *materialul adus de intendenţa sanitară.* EM. [Din fr. ***intendance,*** germ. ***Intendanz;*** cf. it. ***intendenza***].

inténs, ~şi, intensă, ~e a. foarte tare, puternic, viu; activ: *o privelişte carpatină poate să stîrnească într-un individ oarecare o stare intensă de extaziere.* BL.; (subst. n.) *auzi fonografe publice şi viaţa în intensul ei.* BAC.; (adv.) *tipurile comice şi cele mai puternice trăiesc mai intens, fiindcă acolo intervine exagerarea.* IBR. [Din fr. ***intense,*** lat. ***intensus***].

intensificá, intensífic vb. (tr. şi refl.) a (se) face mai intens, mai puternic; a (se) înteţi, a (se) mări. [Din fr. ***intensifier;*** cf. it. ***intensificare***].

intensificáre, intensificări f. acţiunea de a (se) intensifica şi rezultatul ei: *se procedează la măsuri pentru intensificarea industriei indigene.* BL. [V. ***intensifica***].

intensificát, ~ţi, intensificată, ~e a. care a crescut în intensitate, în forţă, în tărie; întărit, mărit. [V. ***intensifica***].

intensificatív, ~i, intensificativă, ~e a. (rar) intensificator: *observînd formele de legătură ale versurilor-refren, găsim succesiunea lor intensificativă sau adîncitoare.* VIANU. [De la ***intensifica***].

intensificatór, ~i, intensificatoáre a. **1.** care intensifică; (rar) intensificativ: *repetarea intensificatoare a cuvîntului „datorie" vrea să sugereze zelul funcţionarului.* VIANU; **2.** care ţine de intensificare; care urmăreşte intensificarea: *intenţia intensificatoare a poeziei este incontestabilă.* VIANU. [***Intensifica*** + *-tor*].

intensitáte, intensităţi f. **1.** însuşirea de a fi intens; grad, nivel de tărie, de energie, de tensiune: *e un curent de viaţă de la autor spre opera sa, care măreşte intensitatea vieţii din operă.* IBR.; **2.** tărie, valoare (a unui fenomen): *nu era greu să-mi dau seama, după intensitatea luminii, că se apropia de amiază.* GHEŢIE; *intensitatea curentului electric;* **3. accent de intensitate,** accent caracterizat de forţa cu care se rosteşte un sunet. [Din fr. ***intensité,*** germ. ***Intensität***].

intensiúne, intensiuni f. (log.) **1.** conţinut al noţiunii; comprehensiune; **2.** sens al termenului; **3.** proprietate care determină o clasă. [Din engl. ***intension,*** germ. ***Intension***].

intensív, ~i, intensivă, ~e a. care are intensitate (mare); care are un ritm viu, alert: *începe o perioadă de naţionalism, ... sau de naţionalism mai vădit, intensiv, mai zgomotos.* IBR.; **cultură intensivă,** cultivare a pămîntului cu aplicarea unor procedee prin care se obţin producţii (foarte) mari: *cultura pămîntului, din estensivă cum este, ar avea braţe destule pentru a deveni intensivă.* EM. [Din fr. ***intensif,*** germ. ***intensiv***].

intensivitáte, intensivităţi f. (rar) intensitate, tărie: *simţămîntul de naţionalitate e de o intensivitate neobicinuită.* EM. [Din germ. ***Intensivität,*** fr. ***intensivité***].

intentá, intentez vb. (tr.) a iniţia, a întreprinde, a porni (o acţiune juridică): *am intentat divorţ şi am hotărît să-mi reiau studiile.* GHEŢIE; a **intenta cuiva proces,** v. **proces.** [Din fr. ***intenter,*** lat. ***intentare***].

intentáre, intentări f. acţiunea de intenta şi rezultatul ei. [V. ***intenta***].

intánţie, intenţii f. **1.** pornire sufletească către un scop; voinţă determinată de a face ceva: *intenţie răuvoitoare şi ascunsă.* CAR.; **a-i face cuiva proces de intenţii,** v. **proces**; **2.** proiect, plan, gînd de a întreprinde ceva: *cam asta este intenţia puternicului nostru vecin.* EM.; *cunosc intenţiile voastre;* (şi: (înv.) **intenţiune**). [Din fr. ***intention,*** lat. ***intentio, -onis,*** germ. ***Intention***].

intenţioná, intenţionez vb. (tr.) a avea de gînd, a avea intenţia; a plănui, a proiecta: *noi intenţionăm a arăta ceea ce conduce de trei decenii cercetările noastre.* BL. [Din fr. ***intentionner***].

intenţionál, ~i, intenţională, ~e a. referitor la intenţie; făcut cu intenţie; deliberat: *nu prea iau oamenii gazetele în serios întrucît s-atinge de partea lor intenţională.* EM.; *sens intenţional;* (adv.) *formula dogmatică a fost ... astfel formulată încît intenţional se referă la un ce transcendent.* BL. [Din fr. ***intentionnel,*** germ. ***intentional, intentionell,*** it. ***intenzionale***].

intenţionalísm n. **1.** concepţie etică formalistă, care susţine că orice activitate trebuie apreciată după intenţiile urmărite, iar nu după rezultate; **2.** (rar) intenţionalitate: *admiţînd factori psihici, îi despoaie de orice intenţionalism finalist.* BL. [Din germ. ***Intentionalismus***].

intenţionalitáte f. caracterul a ceea ce este intenţionat, plănuit; (rar) intenţionalism, intenţiozitate: *intră în posesia deplină a sensului lor numai ca momente în ordinea unei intenţionalităţi conştiente.* BL. [Din fr. ***intentionnalité,*** germ. ***Intentionalität***].

intenţionát, ~ţi, intenţionată, ~e a. cu intenţie; plănuit: *e o falsificare conştie şi intenţionată a istoriei.* EM.; (adv.) *este o rimă caraghioasă, pusă intenţionat pentru a stîrni rîsul.* IBR.; **bine** (sau **rău**) **intenţionat,** cu intenţii bune (sau rele): *alţii, mai ageri, dar şi mai rău intenţionaţi, au falsificat şi au călcat în picioare tot ce nu corespunde cu tendenţele lor.* OD.; *deşi bine intenţionate, cuvintele sale mi se par cinice.* GHEŢIE. [V. ***intenţiona***].

intenţiozitáte f. (rar) intenţionalitate: *intenţiozitatea simţibilă întru esecutarea ingenioasă a unui caracter bine conceput.* EM. [De la ***intenţie***].

intenţiúne f. v. intenţie.

inter-[1] element de compunere cu sensul „între", „reciproc". [Din fr., germ. ***inter-***, lat. ***inter***].

ínter[2]**, interi** m. jucător din înaintarea unei echipe de fotbal sau de handbal, care se află la stînga sau la dreapta centrului înaintaş. [Din fr. ***inter*** (abreviere din *intérieur*)].

interacţioná, interacţionez vb. (intr. şi refl.) a fi în raport de interacţiune; a (se) condiţiona (unul cu altul: *lucruri reale pot să coexiste şi să interacţioneze în acelaşi moment.* EM. [De la ***interacţiune***].

interacţionál, ~i, interacţională, ~e a. (rar) care ţine de interacţiune, bazat pe interacţiune: *proces interacţional; coordonate interacţionale.* [De la ***interacţiune***].

interacţionáre, interacţionări f. faptul de a (se) interacţiona. [V. ***interacţiona***].

interacţiúne, interacţiuni f. influenţare, condiţionare sau acţiune reciprocă între obiecte sau fenomene: *interacţiunea fenomenelor sociale.* [Din fr. ***interaction***].

interaliát, ~ţi, interaliată, ~e a. făcut, stabilit sau existent între aliaţi. [Din fr. ***interallié***].

interarticulár, ~i, interarticulară, ~e a. (med.) între articulaţii. [Din fr. ***interarticulaire***].

interastrál, ~i, interastrală, ~e a. care se află sau se petrece între aştri: *spaţiu interastral.* [Din fr. ***interastral***].

interatómic, ~ci, interatomică, ~ce a. (fiz.) între mai mulţi atomi. [Din fr. ***interatomique***].

interatracţie, interatracţii f. (biol.) atracţie reciprocă (între fenomenele elementare ale vieţii animale). [Din fr. ***interattraction***].

interauriculár, ~i, interauriculară, ~e a. situat între auricule. [***Inter-***[1] + ***auricular***].

interbélic, ~ci, interbelică, ~ce a. dintre războaie; (spec.) dintre cele două războaie mondiale: *în perioada interbelică a existat un avînt al culturii române.* [***Inter-***[1] + ***belic*** (<lat. ***bellicus***)].

intercală, intercalez vb. (tr. şi refl.) a (se) introduce între altele; a (se) aşeza într-un şir: *membrana, intercalată să le izoleze, nu admite nici o osmoză între ele.* BL.; *în această interpretare s-a intercalat o incredibilă confuzie.* BL. [Din fr. ***(s')intercaler,*** lat. ***intercalare***].

intercalár, ~i, intercalară, ~e a. (rar) intercalat, adăugat între altele: *zi intercalară.* [Din fr. ***intercalaire***].

intercalăre, intercalări f. acţiunea de a (se) intercala şi rezultatul ei; intercalaţie: *găsim ce-i drept şi intercalări dactilice sau anapestice.* BL. [V. ***intercala***].

intercalát, ~ţi, intercalată, ~e a. care este introdus, adăugat, pus printre altele: *amalgamarea celor două conţinuturi omogene ... se face de-a dreptul, adică fără elemente intermediare intercalate între ele.* BL. [V. ***intercala***].

intercalaţie, intercalaţii f. 1. intercalare; 2. rocă sterilă într-un zăcămînt. [Din fr. ***intercalation***].

intercapilár, ~i, intercapilară, ~e a. (anat.) situat între vasele capilare. [Din fr. ***intercapillaire***].

intercardinál, intercardinale a. punct **intercardinal**, fiecare dintre cele patru direcţii aflate între punctele principale de bază (ex.: nord-est, sud-vest). [Din engl. ***intercardinal***].

intercéde, interced vb. (livr.; intr.) a interveni în favoarea cuiva. [Din fr. ***intercéder,*** lat. ***intercedere***].

intercédere, intercederi f. acţiunea de a intercede; intervenţie (în favoarea cuiva). [V. ***intercede***].

intercelulár, ~i, intercelulară, ~e a. care se află între celulele unui ţesut. [Din fr. ***intercellulaire***].

interceptá, interceptez vb. (tr.) 1. a reţine un obiect în timpul mişcării lui: *a intercepta mingea;* (p. ext.) *ca să nu fie interceptat, Lucu pătrunse grăbit înlăuntrul clădirii.* VINEA; 2. a surprinde (şi a controla) ceva destinat altcuiva: *interceptînd un mesaj, Don Juan fusese la o anume oră din noapte în locul unui marchiz.* CĂL.; *a intercepta o scrisoare;* 3. (rar) a controla, a supraveghea: *drumul spre Dunăre este interceptat.* CĂL. [Din fr. ***intercepter***].

interceptáre, interceptări f. acţiunea de a intercepta şi rezultatul ei: *interceptarea unei convorbiri telefonice.* [V. ***intercepta***].

interceptát, ~ţi, interceptată, ~e a. reţinut; surprins, sesizat. [V. ***intercepta***].

intercépţie, intercepţii f. 1. (rar) interceptare; 2. (sport) intervenţie (neaşteptată) prin care se schimbă direcţia unei mingi; 3. atacare a aviaţiei inamice cu avioane de vînătoare sau cu proiectile teleghidate. [Din fr. ***interception,*** lat. ***interceptio, -onis,*** germ. ***Interzeption***].

intercesiúne, intercesiuni f. (livr.) intervenţie în favoarea cuiva: *capătă prin intercesiuni de amici o chilie.* CĂL. [Din fr. ***intercession***].

interchinéză, interchineze f. (biol.) interval între două diviziuni succesive ale nucleului celulei. [Din fr. ***intercinèse***].

intercolonaménт, intercolonamente n. distanţă între coloanele vecine dintr-o colonadă. [Din fr. ***entercolonnement***].

intercomunál, ~i, intercomunală, ~e a. carea aparţine mai multor comune, referitor la mai multe comune. [Din fr. ***intercommunal***].

intercomunicáţie, intercomunicaţii f. 1. comunicaţie între două puncte; conexiune, legătură, relaţie; 2. conversaţie între mai multe persoane. [Din fr. ***intercommunication***].

intercondiţioná, pers. 3 **intercondiţionează** vb. (refl. şi intr.) a fi în raport de interdependenţă. [***Inter-***[1] + ***condiţiona***].

intercondiţionáre, intercondiţionări f. interdependenţă. [***Inter-***[1] + ***condiţionare***].

interconectá, interconectez vb. (tr.) a lega între ele mai multe reţele electrice. [Din fr. ***interconnecter***].

interconectáre, interconectări f. acţiunea de a interconecta şi rezultatul ei. [V. ***interconecta***].

interconexiúne, interconexiuni f. legare în paralel a mai multor reţele electrice printr-o linie de transport. [Din fr. ***interconnexion***].

interconfesionál, ~i, interconfesională, ~e a. care priveşte mai multe confesiuni sau religii. [Din fr. ***interconfessionnel***].

interconsonántic, ~ci, interconsonantică, ~ce a. (lingv.) situat între două consoane: *vocală interconsonantică.* [Din fr. ***interconsonantique***].

intercontinentál, ~i, intercontinentală, ~e a. care se află sau are loc între două sau mai multe continente. [Din fr. ***intercontinental***].

intercooperatíst, ~şti, intercooperatistă, ~e a. care aparţine mai multor cooperative, referitor la mai multe cooperative. [***Inter-***[1] + ***cooperatist***].

intercostál, ~i, intercostală, ~e a. aşezat, localizat între coaste: *am nişte nevralgii intercostale.* CAR. [Din fr. ***intercostal***].

intercurént, ~ţi, intercurentă, ~e a. care survine în timpul derulării unui fenomen, proces etc. [Din fr. ***intercurrent***].

interdelimitáre, interdelimitări f. (rar) delimitare reciprocă: *începează de a mai avea un sens de interdelimitare.* BL. [***Inter-***[1] + ***delimitare***].

interdentál, ~i, interdentală, ~e a. (despre consoane) rostit prin plasarea vîrfului limbii îndărătul dinţilor. [Din fr. ***interdentale***].

interdentár, ~i, interdentară, ~e a. situat între dinţi. [Din fr. ***interdentaire***].

interdepartaméntal, ~i, interdepartamentală, ~e a. 1. care se stabileşte sau are loc între departamente; 2. care coordonează activitatea mai multor departamente. [Din fr. ***interdépartamental***].

interdependént, ~ţi, interdependentă, ~e a. aflat în stare de dependenţă reciprocă. [Din fr. ***interdépendant,*** germ. ***interdependent***].

interdependénţă, interdependenţe f. legătură şi condiţionare reciprocă: *nu avem nici un indiciu cu privire la vreo reală interdependenţă între opera artistului şi opera filosofului.* BL. [Din fr. ***interdépendance,*** germ. ***Interdependenz***].

interdíct, interdicte n. (în evul mediu) pedeapsă dată de autoritatea bisericească constînd din interzicerea temporară a practicării cultului divin. [Din lat. ***interdictum,*** germ. ***Interdikt***].

interdícţie, interdicţii f. 1. interzicere, oprire (prin lege) de a face ceva: *motivul interdicţiei e încă subiect de dispute exegetice.* BL.; *interdicţia unui comerţ;* 2. suspendare a unei funcţii: *interdicţia unui partid;* 3. privare a unei persoane de anumite drepturi politice şi civile, ca măsură represivă sau de protecţie: *interdicţia drepturilor cetăţeneşti;* (şi: (înv.) **interdicţiune**). [Din fr. ***interdiction,*** lat. ***interdictio, -onis,*** germ. ***Interdiktion***].

interdicţiúne f. v. interdicţie.

interdigitál, ~i, interdigitală, ~e a. situat între (două) degete: *spaţiu interdigital.* [Din fr. ***interdigital***].

interdisciplinár, ~i, interdisciplinară, ~e a. 1. care aparţine mai multor discipline; multidisciplinar; pluridisciplinar: *cercetare interdisciplinară;* 2. care stabileşte relaţii între mai multe discipline sau ştiinţe. [Din fr. ***interdisciplinaire,*** germ. ***interdisziplinär***].

interdisciplinarítate f. caracterul de a fi interdisciplinar. [Din fr. ***interdisciplinarité***].

interés, interese şi (rar) **interesuri** n. 1. preocupare de a obţine ceva necesar, folositor, agreabil, avantajos: *au încercat să facă aici un partid care nu a corespuns nici unui interes adevărat.* IBR.; *e condus de interes;* **a(-i) trezi** (sau **stîrni**) **interesul,** a face să fie interesat (de ceva); a atrage atenţia: *mă străduiam să inventez un mijloc de a-i trezi interesul pentru persoana mea.* GHEŢIE; *mulţi recunoscuseră unele personaje, împrejurare ce le stîrnea interesul pentru nuvelă.* GHEŢIE; **a-şi face interesele,** a fi preocupat (numai) de problemele personale: **de interes general** (sau **public**), de importanţă socială; 2. ceea ce este util, important: *pune interesul patriei mai presus de toate.* MARC.; *materialuri de interes arheologic.* EM.; *fiecare urmăreşte interesul său;* **interesul poartă fesul,** v. **fes;** 3. dobîndă, folos, cîştig, profit: *interesul este să spui cît mai mult în puţine cuvinte.* IBR.; (jur.) **daune interese,** despăgubire bănească pentru un prejudiciu; 4. dorinţă de a cunoaşte şi de a înţelege pe cineva sau ceva: *noi oamenii culţi avem mare interes să cunoaştem pe autor.* IBR.; **cu interes,** interesat, preocupat: *urmăreau cu interes mişcarea apei în dolii.* SAD.; 5. simpatie şi înţelegere faţă de cineva: *copil demn de interes;* 6. calitatea de a deştepta atenţia, curiozitatea; atracţie: *alte piese şi-au pierdut azi orice interes.* CĂL.; *lectură plină de interes.* [Din it. ***interesse,*** germ. ***Interesse,*** fr. ***intérêt***].

interesá, interesez vb. 1. (tr.) a face părtaș la o acțiune, la un câștig: *a interesa pe cineva într-o întreprindere;* 2. (tr.) a trezi, a stârni interesul cuiva; a reține atenția cuiva: *lumea anglo-americană ... interesează din ce în ce mai mult.* CĂL.; *această afacere vă interesează; discursul interesează auditoriul;* 3. (refl.) a manifesta interes, simpatie pentru cineva sau pentru ceva: *ne interesăm la starea de cultură a compatrioților noștri.* OD.; 4. (refl.) a se informa despre cineva sau despre ceva: *m-am interesat îndeaproape de programa de învățământ din facultățile de filozofie.* GHEȚIE; 5. (refl.) a se ocupa, a se preocupa de cineva sau de ceva: *istoria literară se interesează de caracterele care grupează pe mai mulți scriitori.* IBR. [Din fr. *(s')intéresser,* it. *interessare,* germ. *interessieren*].

interesánt, ~ți, interesantă, ~e a. 1. care interesează, care prezintă sau trezește interes; vrednic de interes: *mulțime de noțiuni istorice, de povățuiri înțelepte și de fapte interesante.* OD.; *carte interesantă;* 2. care atrage atenția, care deșteaptă curiozitatea; puțin obișnuit, ciudat; curios: *surîsul căpătase acea umbră de tristețe, care-l făcea atît de interesant.* EM.; (subst. n.) *romanticii germani năzuiau să redea în creațiile lor interesantul, caracteristicul, excepționalul.* BL. [Din fr. *intéressant,* germ. *interessant*].

interesáre f. faptul de a (se) interesa. [V. *interesa*].

interesát, ~ți, interesată, ~e a. 1. care are în vedere un interes, un profit: *să vedem ce au scris streinii, care n-au fost interesați.* B.-DEL.; *interesat într-o afacere;* 2. care urmărește numai interesul, folosul propriu; meschin: *se transformase peste noapte într-o păpușă de societate, capricioasă, interesată și voluntară.* GHEȚIE; 3. care denotă interes; care este folosit pentru interesul propriu: *amabilitate interesată;* (adv.) *o gazetă..., dînd, prin denaturarea ideilor scriitorului, o interpretare interesat conciliatoristă operei sale,... îl laudă.* CĂL.; 4. plin de curiozitate; cu interes: *a privit interesat spectacolul, însă fără entuziasmul meu.* SAD. [V. *interesa*].

interfáță, interfețe f. 1. (inform.) ansamblu de dispozitive, reguli și convenții cu ajutorul cărora un element al unui sistem de calcul comunică cu altul; 2. limita comună a două sisteme. [Din engl., fr. *interface* (după *față*)].

interferá, pers. 3. **interferează** vb. (intr.) 1. (despre unde) a produce fenomenul interferenței; a se suprapune; 2. a se întâlni, a se încrucișa: *avem de a face cu un amestec de concepții în care mitul interferează cu teoria.* BL. [Din fr. *interférer*].

interferént, ~ți, interferentă, ~e a. 1. care se încrucișează, se suprapune; 2. (fiz.) care prezintă fenomenul de interferență. [Din fr. *interférent*].

interferénță, interferențe f. 1. (fiz.) suprapunere a efectelor a două sau mai multe mișcări vibratorii provenind din surse diferite: *fenomenul interferenței optice este produs pe cale experimentală.* BL.; 2. întâlnire, încrucișare, combinare a două sau mai multe fenomene, întâmplări etc.: *interferențele de stil sînt chiar mai frecvente pe glob și în istorie decît stilurile pure.* BL. [Din fr. *interférence,* germ. *Interferenz*].

interferențiál, ~i, interferențială, ~e a. referitor la interferență. [Din fr. *interférentiel*].

interferométru, interferometre n. aparat pentru determinarea unor mărimi cu ajutorul fenomenelor de interferență. [Din fr. *interféromètre*].

interferón n. substanță secretată de o celulă infectată cu un virus pentru a proteja celelalte celule. [Din fr. *interféron*].

interflúviu, interfluvii n. porțiune de teren cuprinsă între două văi vecine. [Din fr. *interfluve* (după *fluviu*)].

interfoliá, interfoliez vb. (tr.) a intercala foi albe între paginile unei cărți. [Din fr. *interfolier*].

interfoliére, interfolieri f. acțiunea de a interfolia. [V. *interfolia*].

interfón, interfoane n. instalație telefonică care permite convorbiri numai la posturi interioare. [Din fr. *interphone*].

intergaláctic, ~ci, intergalactică, ~ce a. care se află între sistemele stelare, între galaxii. [Din germ. *intergalaktisch,* engl. *intergalactic*].

intergenézic, ~ci, intergenezică, ~ce a. interval intergenezic, interval între două nașteri succesive ale unei femei. [Din fr. *intergénésique*].

intergiaciár, ~i, intergiaciară, ~e a. cuprins între două glaciații; care aparține interglaciaților. [Din fr. *interglaciaire*].

interglaciáție, interglaciații f. interval de timp cu climă caldă în pleistocen, cuprins între două glaciații. [De la *interglaciar*].

ínterim n. (rar) interimat: *sub interimul d-lui Cîmpineanu, guvernul a părut dispus de-a se pune pe terenul occidental.* EM. [Din fr. *intérim,* germ. *Interim*].

interimár, ~i, interimară, ~e a. care funcționează sau exercită o funcție pe timp limitat, pînă la întoarcerea sau la alegerea titularului; temporar, provizoriu: *a ocupat postul de ministru interimar la culte.* GHICA; **comisie interimară,** comisie numită pentru a îndeplini funcțiile unui organ eligibil pînă la alegerea lui: *două proclamații ale comisiei interimare ... vesteau demisia din armată a celor doi colonei.* PETR. [Din fr. *intérimaire*].

interimát n. 1. funcție interimară; (rar) interim: *decretul de numire la interimatul internelor ... regele l-a sfîșiat și l-a aruncat la coș.* ARG.; 2. timp în care cineva îndeplinește o astfel de funcție. [Din fr. *intérimat*].

interindividuál, ~i, interindividuală, ~e a. referitor la raporturile dintre indivizi: *psihologie interindividuală.* [Din fr. *interindividuel*].

interiór, ~i, interioară, ~e a. 1. care este înăuntrul unui spațiu (delimitat sau închis), înăuntrul unui lucru; intern: *păstrarea liniștii și ordinei interioare.* CAR.; *curte interioară;* 2. (fig.) care ține de suflet, de latura morală a omului; lăuntric: *tendința de a se ocupa de viața interioară este vădită.* CĂL.; *bucurie interioară;* **for interior,** conștiință; **vorbire interioară,** vorbire neexprimată reprezentînd activitatea lingvistică ce însoțește gîndirea: *scriitorul mai nou imită... mai bine felul descusut, neorganizat, al vorbirii interioare.* VIANU. // n. 1. parte dinăuntru a unui lucru, a unui spațiu, a unei camere etc.: *dezastrul ar fi fost grăbit și de unele persoane influente aflate în interiorul băncii.* GHEȚIE; *interiorul unei biserici;* 2. reprezentare figurativă (în pictură) a părții dinăuntru a unei locuințe, a unei încăperi etc.; 3. (fig.) latura lăuntrică, sufletească a omului: *încă de la început modernismul acesta se interiorizează devenind o cale întoarsă ... către interior.* CĂL.; 4. post telefonic (într-o instituție, într-o clădire) care poate realiza legături cu exteriorul numai prin intermediul unei centrale. [Din lat. *interior, -oris,* fr. *intérieur*].

interioritáte, interiorități f. 1. caracterul a ceea ce este interior; 2. subiectivitate; latură sufletească, morală: *biografie seacă, fără interioritate, făcută din slujbe și date.* CĂL. [Din fr. *intériorité*].

interiorizá, interiorizez vb. 1. (tr.) a reflecta în conștiință fenomenele exterioare: *absența oricărei etice și mai ales a capacității de a interioriza dramele apare stranie.* CĂL.; 2. (refl.) a se refugia în viața interioară; a face să prevaleze viața interioară: *urmînd linia timpului spre vag, drama se interiorizează.* BL.; (p. ext.) *încă de la începutul modernismul acesta se interiorizează.* CĂL. [Din fr. *intérieuriser*].

interiorizáre, interiorizări f. faptul de a (se) interioriza: *ca un mijloc al interiorizării tablourilor și descrierilor apar în proza lui Eminescu comparațiile morale.* VIANU. [V. *interioriza*].

interiorizát, ~ți, interiorizată, ~e a. 1. reflectat în conștiință; 2. care își reține manifestările refugiindu-se în trăiri interioare: *scriitorii foarte interiorizați înclină spre motivație excesivă și deci spre repetarea obsesivă a aceloraș cuvinte.* VIANU. [V. *interioriza*].

interjécție, interjecții f. (gram.) parte de vorbire neflexibilă care exprimă sentimente și manifestări de voință sau care imită sunete și zgomote (ex.: ah!, vai!): *interjecțiunea e puterea simțirei numai.* EM.; *își lipea nasul de vitrine și scotea interjecții de încîntare sau de dispreț.* GHEȚIE; (și: (înv.) **interjecțiune**). [Din lat. *interjectio, -onis,* fr. *interjection,* germ. *Interjektion*].

interjecționái, ~i, interjecționaiă, ~e a. (rar) care aparține interjecției, referitor la interjecție: *această vocală are mai mult decît toate puterea interjecțională.* EM. [De la *interjecțiune*].

interjecțiúne f. v. interjecție.

interjudețeán, ~eni, interjudețeană, ~ene a. referitor la mai multe județe. [*Inter-*[1] + *județean*].

interliniár, ~i, interliniară, ~e a. scris între linii, între rînduri: *traducere interliniară.* [Din fr. *interlinéaire*].

interlínie, interlínii f. (tipogr.) albitură care se pune între rînduri. [Din fr. *interligne*].

interlóck n. 1. mașină de tricotat cu două rînduri de ace; 2. țesătură realizată cu o asemenea mașină. [Din fr., engl. *interlock*].

interlocutív, ~i, interlocutivă, ~e a. (rar) cu caracter de convorbire, de conversație: *fraza e directă, brutal interlocutivă, dar e a unui conațional al lui Goya.* CĂL. [Din fr. *interlocutif*].

interlocutór, ~i, interlocutoáre m., f. persoană care participă la o discuție, care vorbește cu altul (sau cu alții): *acestea mi le spunea cu foc interlocutorul meu.* OD. [Din fr. *interlocuteur*].

interlocutóriu, ~ii, interlocutorie, ~ii a. (jur.) cu caracter de interlocuțiune. [Din fr. *interlocutoire*].

interiocúție f. v. interlocuțiune.

interlocuțiúne, interlocuțiuni f. 1. schimb de enunțuri între interlocutori; convorbire; 2. (jur.) hotărîre judecătorească care precedă sentința finală într-un proces; (și: (rar) **interlocuție**). [Din fr. *interlocution*].

interlóp, ~i, interlopă, ~e a. care are o reputație proastă; suspect: *au făcut cercetări de teren în mediile interlope și marginale.* R.L.; *lume interlopă.* [Din fr. *interlope*].

interlúdiu, interludii n. mică piesă muzicală care leagă două părți ale unei opere muzicale dramatice. [Din it. *interludo,* germ. *Interludium*].

interlunár, ~i, interlunară, ~e a. referitor la interlunie. [Din fr. *interlunaire*].

interluníe, interlunii f. interval în care Luna este invizibilă. [Din fr. *interlunie,* lat. *interlunium*].

intermaxilár, ~i, intermaxilară, ~e a. (situat) între maxilare. [Din fr. *intermaxillaire*].

intermediá, intermediez vb. (tr.) a mijloci: *a intermedia o afacere.* [De la *intermediu*].

intermediár, ~i, intermediară, ~e a. 1. care se află la mijloc, care face trecerea: *în spațiile intermediare dintre părticelele ponderale ale corpului.* EM.; *o soluție intermediară nu trebuie ... numaidecît să fie eclectică.* BL.; (adv.) *schemele se plasează intermediar, exact pe linia de împreunare a conceptului cu intuiția.* BL.; 2. care se interpune, care mijlocește: *persoană intermediară.* // m. persoană care face legătura între vînzător și cumpărător; mijlocitor. [Din fr. *intermediaire*].

intermediát, ~ți, intermediată, ~e a. care a fost realizat printr-un intermediar: *tranzacție intermediată.* [V. *intermedia*].

intermediatór, ~i, intermediatoáre m., f. (rar) persoană care mijloceşte, care intermediază ceva: *am vorbit adese cu ea despre tine ..., am făcut pe intermediatorul cum s-ar zice.* EM.; *factorii de căpetenie ai tranzacţiei economice sînt atît de despărţiţi prin o lume de intermediatori.* EM. [*Intermedia* + *-tor*].

intermediére, intermedieri f. faptul de a intermedia, de a mijloci. [V. ***intermedia***].

intermédiu n. **1.** ceea ce se află la mijloc între două elemente: *în intermediile naraţiunii se introduc... vastele perspective de totalitate şi de conjunctură pe care le-am amintit.* VIANU; **prin intermediul cuiva** (sau **a ceva**), cu ajutorul, prin mijlocirea cuiva (sau a ceva): *îşi deschisese totodată o cale bătută şi sigură pentru comerciul său cu înfloritele oraşe italiene prin intermediul coloniilor genoveze.* EM.; *accesul la tipografie era permis doar prin intermediul editurilor de stat.* CF.; **2.** scenetă (comică) între două acte ale unei piese dramatice. [Din lat. ***intermedius,*** it. ***intermedio,*** fr. ***intermède***].

intermenstruál, ~i, intermenstruală, ~e a. (med.) referitor la intervalele dintre două menstruaţii. [Din fr. ***intermenstruel***].

intermezzo [interméţo] n. **1.** piesă orchestrală care se execută între actele unei opere muzicale sau ale unei piese de teatru; **2.** (p. ext.) element intermediar: *mai înainte de a intra în fondul chestiunii, să mai înregistrăm un intermezzo.* BL.; **3.** mică piesă instrumentală de formă liberă. [Cuv. it.].

interminábil, ~i, interminabilă, ~e a. **1.** care nu se (mai) termină, foarte lung; nesfîrşit: *planuri şi discuţii interminabile.* VLAH.; (adv.) *se sfădeşte interminabil cu numeroasa-i familie.* CĂL.; **2.** de dimensiuni foarte mari, exagerat de mare: *trage după dînsa o interminabilă rochie de catifea.* CAR. [Din fr. ***interminable,*** lat. ***interminabilis***].

interministeriál, ~i, interministerială, ~e a. referitor la diferite ministere, între ministere. [*Inter-*[1] + ***ministerial***].

intermitént, ~ţi, intermitentă, ~e a. care încetează şi începe iar, care se manifestă sau acţionează cu întreruperi: *imaginea perceptuală ... e schimbătoare, intermitentă.* EM.; *friguri intermitente.* // adv. din cînd în cînd: *o rază răsfrîntă într-una din pietrele cercelului sclipea intermitent în fulgerări bruşte.* GHEŢIE. [Din fr. ***intermittent,*** lat. ***intermittens, -ntis***].

intermiténţă, intermitenţe f. caracterul a ceea ce este intermitent; întrerupere, lipsă de continuitate: *a fost, cu intermitenţe, directorul şcoalei.* CĂL. [Din fr. ***intermittence,*** it. ***intermittenza***].

intermodulaţie, intermodulaţii f. modulaţie parazitară a unui semnal electric alternativ. [Din fr. ***intermodulation***].

intermoleculár, ~i, intermoleculară, ~e a. **1.** care se află între molecule; **2.** care are loc între mai multe molecule. [Din fr. ***intermoleculaire***].

intermúndiu, intermundii n. (mit.) spaţiu dintre lumi în care epicureicii localizau sediul zeilor. [Din lat. ***intermundia,*** germ. ***Intermundien,*** fr. ***intermonde***].

intermusculár, ~i, intermusculară, ~e a. (situat) între muşchi. [Din fr. ***intermusculaire***].

intérn, ~i, internă, ~e a. care se află în interiorul unui stat, unui organism, unui fenomen etc.: *doctorul ... îi diagnosticase o hemoragie internă.* GHEŢIE; *organe interne; piaţă internă;* **vorbire internă**, vorbire neexprimată în cuvinte, reprezentînd activitatea lingvistică ce însoţeşte gîndirea: *reproduce deci gîndurile intime..., imitînd desfăşurarea vorbirii interne.* VIANU; **unghiuri interne,** unghiuri formate de două drepte tăiate de o secantă, aflate de aceeaşi parte a secantei în interiorul dreptelor. // n. pl. administraţie care priveşte problemele din interiorul unei ţări: *Ministerul de interne; este funcţionar la interne.* // m., f. **1.** elev sau ucenic care locuieşte în internat sau la locul unde învaţă meseria: *libertinajul internilor l-a descris în memorii.* CĂL.; **2.** student în medicină sau medic angajat (prin concurs) la un spital (unde de obicei şi locuieşte): *băiatul mai mare ... era intern la clinica de chirurgie.* GHEŢIE; **3.** medic internist: *poţi să spui internului să facă pregătirile.* VINEA. [Din lat. ***internus,*** fr. ***interne,*** germ. ***intern***].

internă, internez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) instala într-un spital pentru tratament: *prietenii fură nevoiţi să interneze pe poet.* CĂL.; **2.** (tr.) a instala într-un internat: *peste-o săptămînă, tată-său îl interna într-un colegiu privat din Berlin.* VLAH.; **3.** (tr.) a închide într-un lagăr pe cineva: *a interna pe prizonieri.* [Din fr. ***interner***].

internáre, internări f. acţiunea de a (se) interna şi rezultatul ei: *îşi aminti şi împrejurările care precedaseră internarea lui în casa de sănătate.* GHEŢIE. [V. ***interna***].

internát, internate n. **1.** instituţie şcolară în care elevii au locuinţă şi întreţinere: *pe cei mai mulţi din aceşti domni statul i-au crescut, adică i-au hrănit prin internate.* EM.; **2.** funcţie îndeplinită de internii spitalelor; **3.** grad pentru personalul spitalicesc (obţinut prin concurs). [Din fr. ***internat,*** germ. ***Internat***].

internaţionál, ~i, internaţională, ~e a. **1.** care are loc între naţiuni, între ţări; referitor la raporturile dintre naţiuni: *precară este aşadar poziţiunea internaţională făcută nouă pînă astăzi.* EM.; **drept internaţional,** totalitate a normelor de drept care reglementează relaţiile dintre state; **2.** referitor la toate naţiunile; de importanţă mondială: *o scrisoare populară, însă nimic mai puţin decît naţională, ci din contra internaţională.* EM. // m. **1.** sportiv care participă la întreceri cu sportivi din alte ţări; **2.** (înv.) internaţionalist: *s-a găsit în domiciliul lui hîrtii care dovedesc că stă în legături cu internaţionalii.* EM. // f. (în trecut) asociaţie a partidelor socialiste şi comuniste din lumea întreagă: *au avut legături intime cu oamenii de frunte ai internaţionalei.* EM. [Din fr., germ. ***international,*** germ. ***Internationale***].

internaţionalísm n. **1.** solidaritate sau cooperare între naţiuni, popoate sau ţări egale în drepturi; **2.** atitudine, concepţie care favorizează acordurile internaţionale: *scriitorul fu totuşi violent invectivat pentru internaţionalismul său.* CĂL.; **3.** doctrină potrivit căreia interesele naţionale trebuie subordonate unui interes supranaţional, general. [Din fr. ***internationalisme,*** germ. ***Internationalismus***].

internaţionalíst, ~şti, internaţionalistă, ~e a. care are caracterul internaţionalismului; care aparţine internaţionalismului: *un partid internaţionalist ... are preocupări de limba cărţilor vechi.* IBR. // m. partizan al internaţionalismului: *vechii socialişti ... au fost nişte internaţionalişti de formulă.* IBR. [Din fr. ***internationaliste,*** germ. ***Internationalist***].

internaţionalitáte f. caracter internaţional. [Din fr. ***internationalité,*** germ. ***Internationalität***].

internaţionalizá, internaţionalizez vb. (tr.) a da un caracter internaţional. [Din fr. ***internationaliser***].

internaţionalizáre, internaţionalizări f. faptul de a internaţionaliza: *internaţionalizarea unui conflict local.* [V. ***internaţionaliza***].

internaţionalizát, ~ţi, internaţionalizată, ~e a. care a căpătat caracter internaţional: *latura internaţionalizată a războiului bosniac.* [V. ***internaţionaliza***].

internáut, ~ţi, internautá, ~e m., f. persoană conectată la internet, persoană care utilizează (des) internetul. [Din engl. ***internaut,*** germ. ***Internaut***].

internét n. reţea internaţională de calculatoare, destinată să faciliteze schimbul de date şi de informaţii în diferite domenii. [Din engl. ***Inter(national) Net(work)***].

interníst, ~şti, internistă, ~e a. şi m., f. (medic) specialist în boli interne. [Din germ. ***Internist***].

internitáte f. (rar) ceea ce este intern, interior: *se deschide deja înainte-ne elementul etic, peste tot (internitatea) intimitatea caracterului.* EM. [***Intern*** + *-itate*].

internód, internoduri n. porţiune a tulpinii unor plante cuprinsă între două noduri. [Din germ. ***Internodium,*** it. ***internodio*** (după *nod*)].

internúnciu n. v. **internunţiu.**

internunţiatúră, internunţiaturi f. (rar) reprezentanţă diplomatică a Vaticanului condusă de un internunţiu: *interpret la internunţiatura din Constantinopol.* EM. [De la ***internunţiu*** (după *nunţiatură*)].

internúnţiu, internunţii m. nunţiu papal ad-interim: *internunciul ... izbutise a aduce lucrurile la o înţelegere.* GHICA; (şi: (înv.) **internunciu**). [Din lat. ***internuntius,*** it. ***internunzio***].

interoceánic, ~ci, interoceanică, ~ce a. care este între două oceane; care leagă două oceane. [Din fr. ***interocéanique***].

interoceptív, ~i, interoceptivă, ~e a. care ia naştere prin impulsurile de la nivelul organelor interne: *senzaţii interoceptive.* [Din fr. ***interoceptif***].

interoceptór, interoceptori m. (biol.) receptor nervos al activităţii din interiorul organismului. [Din fr. ***intérocepteur***].

interoculár, ~i, interoculară, ~e a. interpupilar. [Din fr. ***interoculaire***].

interogă, interoghez vb. (tr.) **1.** a supune unui interogatoriu; a pune întrebări (insistente): *n-aveţi de gînd să mă interogaţi?* GHEŢIE; **2.** a examina, a chestiona un elev, un student, un candidat. [Din fr. ***interroger,*** lat. ***interrogare***].

interogáre, interogári f. acţiunea de a interoga şi rezultatul ei. [V. ***interoga***].

interogát, ~ţi, interogată, ~e a. care este supus unui interogatoriu; căruia i se pun întrebări: *particularităţile de exprimare... pot proveni din lexicul, din felul construcţiilor, din intonaţiile persoanei interogate.* VIANU; (subst.) *dorea să provoace o reacţie din partea celui interogat.* GHEŢIE. [V. ***interoga***].

interogatív, ~i, interogativă, ~e a. care exprimă sau marchează o întrebare: *frazelor exclamative li se asociază cele interogative.* VIANU; *am exclamat numai cu o notă interogativă în glas.* GHEŢIE; *semn interogativ.* [Din fr. ***interrogatif,*** germ. ***interrogativ***].

interogátor n. v. **interogatoriu.**

interogatóriu, interogatorii n. **1.** totalitate a întrebărilor puse de judecător unei părţi implicate într-un proces şi a răspunsurilor primite: *după luarea interogatoriului, d. judecător ... l-a lasat în libertate.* EM.; **2.** act în care sînt consemnate aceste întrebări şi răspunsuri; **3.** (p. ext.) ansamblu de întrebări puse cuiva (pentru a afla ceva): *interogatoriul căruia este supus candidatul ... începe cu o frază invariabilă.* ARG.; (şi: **interogator**). [Din lat. ***interrogatorius,*** fr. ***interrogatoire***].

interogăţie, interogaţii f. întrebare: *cititorul e încovoiat de atîta interogaţie lirică.* CĂL.; *n-am vrea să ocolim o interogaţie, chiar dacă una mai degrabă retorică.* CF.; **interogaţie retorică,** procedeu retoric care constă din adresarea unei întrebări (fără răspuns) pentru a comunica o idee, o atitudine; (şi: (înv.) **interogaţiune**). [Din fr. ***interrogation,*** lat. ***interrogatio, -onis***].

interogaţiúne f. v. **interogaţie.**

interparlamentár, ~i, interparlamentară, ~e a. care priveşte mai multe parlamente; care reuneşte membrii mai multor parlamente: *delegaţie interparlamentară.* [Din fr. ***interparlementaire***].

interpelá, interpelez vb. (tr.) **1.** a face o interpelare, a pune întrebări cuiva asupra unei chestiuni: *unde te grăbeşti aşa? îl interpelă el.* GHEŢIE; **2.** (spec.) a cere explicaţii (în parlament) unui membru al guvernului. [Din fr. ***interpeller,*** lat. ***interpellare***].

interpelánt, interpelanţi m. interpelator: *Camera, după ce ascultase pe interpelanţi ..., trecea pur şi simplu la ordinea zilei.* EM. [Din germ. ***Interpellant,*** fr. ***interpellant***].

interpeláre, interpelări f. **1.** acţiunea de a interpela şi rezultatul ei; **2.** întrebare adresată de un parlamentar guvernului sau unui ministru, pentru a obţine explicaţii în legătură cu activitatea lor; interpelaţie: *interpelarea făcută d-lui ministru de război.* CAR. [V. ***interpela***].

interpelatór, interpelatori m. persoană care face o interpelare: *interpelatorul ... citează pasaje din acele publicaţiuni.* CAR. [Din fr. ***interpelateur***].

interpeláţie, interpelaţii f. interpelare: *au anunţat de îndată o interpelaţie în privirea formării cabinetului.* EM.; (şi: (înv.) **interpelaţiune**). [Din fr. ***interpellation,*** lat. ***interpellatio, -onis,*** germ. ***Interpellation***].

interpelaţiúne f. v. interpelaţie.

interpenetrá, pers. 3 **interpenetrează** vb. (refl.) a se întrepătrunde. [Din fr. ***interpénétrer***].

interpenetráre, interpenetrări f. faptul de a se interpenetra; întrepătrundere. [V. ***interpenetra***].

interpenetráţie, interpenetraţii f. întrepătrundere; pătrundere reciprocă. [Din fr. ***interpénétration***].

interplanetár, ~i, interplanetară, ~e a. situat între planete: *spaţiu interplanetar.* [Din fr. ***interplanétaire,*** germ. ***interplanetar***].

interpól n. poliţie internaţională pregătită pentru combaterea delincvenţei şi criminalităţii pe plan mondial. [Din engl. ***interpol*** *(=Inter(national) Pol(ice)*].

interpolá, interpolez vb. (tr.) **1.** a introduce într-un text (manuscris) cuvinte sau fraze (pentru a da explicaţii); **2.** (p. ext.) a face să pătrundă; a adăuga, a introduce: *filosoful interpolează experienţa în masive preocupări teoretice.* BL.; (refl. pas.) *dacă se interpolează în gîndirea primitivului acest al treilea termen, ea devine logică în înţeles obişnuit.* BL.; **3.** (mat.) a calcula valori intermediare aproximative pentru o funcţie căreia i se cunosc numai o parte din valori. [Din fr. ***interpoler,*** lat. ***interpolare***].

interpoláre, interpolări f. **1.** acţiunea de a interpola şi rezultatul ei; **2.** explicaţie, completare adăugată unui text (manuscris) al cuiva; interpolaţie; **3.** (mat.) procedeu prin care se obţin valori intermediare aproximative ale unei funcţii pentru care se cunosc o parte dintre valori. [V. ***interpola***].

interpolát, ~ţi, interpolată, ~e a. **1.** întercalat, inserat într-un text: *pasaj interpolat;* **2.** în care au fost introduse interpolări: *text interpolat.* [V. ***interpola***].

interpolatór, interpolatori m. persoană care interpolează, care face însemnări pe textul cuiva. [Din fr. ***interpolateur,*** lat. ***interpolator, -oris***].

interpoláţie, interpolaţii f. interpolare: *interpolaţiile au fost numeroase înaintea descoperirii tiparului;* (şi: (înv.) **interpolaţiune**). [Din fr. ***interpolation,*** lat. ***interpolatio, -onis***].

interpolaţiúne f. v. interpolaţie.

interpozíţie, interpoziţii f. **1.** situaţie a unui lucru aşezat între altele; **2.** intervenţie a unei autorităţi superioare; **3.** (jur.) interpoziţie de **persoane,** substituire a unei persoane printr-o alta pentru a-i înlesni anumite avantaje necuvenite. [Din fr. ***interposition***].

interprét, ~ţi, interpretă, ~e m., f. **1.** persoană care traduce într-o limbă ce s-a spus în altă limbă mijlocind înţelegerea între vorbitori de limbi diferite; tălmaci, translator: *la care întrevedere am servit de interpret.* GHICA; *nu se pot înţelege fără interpret;* (fig.) *orologiul, fidel interpret al bătrînului timp.* EM.; **2.** persoană care explică, interpretează un text (artistic, juridic etc.): *interpreţii au văzut sistemul lui Kant prin prisma singulară a cîte unui fragment.* BL.; *interpreţii operei eminesciene;* **3.** (fig.) reprezentant, exponent care exprimă voinţa, dorinţa, sentimentele cuiva: *nu încetează o clipă de a comunica sufleteşte cu norodul, al cărui interpret se simte.* SAD.; **4.** persoană care execută o bucată muzicală, care joacă un rol dintr-o operă dramatică, care recită o poezie etc.: *recrutînd dintre fetele şi flăcăii mai deştepţi pe interpreţii operelor lui Alecsandri.* REBR. [Din fr. ***interprète,*** it. ***interprete,*** lat. ***interpres, -etis,*** germ. ***Interpret***].

interpretá, interpretez vb. (tr.) **1.** (înv.) a traduce dintr-o limbă în alta; **2.** a explica, a lămuri un text, o lege etc.: *interpretînd acest text, atribuie lui Aristotel descoperirea legii inerţiei.* BL.; **3.** a da un anumit înţeles unui fapt, unui cuvînt etc.: *acest lucru poate fi ... interpretat ca o tactică impusă de împrejurări.* BL.; *am interpretat acel cuvînt drept consimţire.* GHEŢIE; **4.** a executa o operă muzicală; a juca un rol într-o operă dramatică etc.: *un actor, cînd interpretează un tip, în realitate îl creează.* IBR. [Din fr. ***interpreter,*** lat. ***interpretare***].

interpretábil, ~i, interpretabilă, ~e a. care se poate interpreta (în mai multe feluri): *observaţia ... a dus la rezultate de observaţie interpretabile direct prin ideé.* BL. [Din fr. ***interpretable***].

interpretabilitáte f. caracterul a ceea ce este interpretabil: *interpretabilitatea semnului.* [Din engl. ***interpretability***].

interpretánt, ~ţi, interpretantă, ~e a. care interpretează; care dă un înţeles, o lămurire: *subiectul interpretant.* [***Interpreta*** + ***-ant***].

interpretáre, interpretări f. **1.** acţiunea de a interpreta şi rezultatul ei; atribuire a unui sens unui lucru, unui fenomen etc.: *poezia lirică este interpretarea foarte personală, originală şi afectivă a realităţii.* IBR.; **2.** comentare, explicare dată unui text: *toate aceste interpretări şi multe altele sînt cu putinţă.* BL.; **3.** redare a unei opere muzicale, dramatice, literare etc.: *dacă se dă vreo comedie, publicul plînge de interpretarea ... rolelor sale comice.* EM.; *iubitorul de muzică urmăreşte felurite interpretări ale aceleiaşi piese simfonice.* CĂL. [V. ***interpreta***].

interpretát, ~ţi, interpretată, ~e a. **1.** căruia i s-a dat un anumit sens: *fenomen interpretat;* **2.** comentat şi explicat: *scriere interpretată;* **3.** redat; jucat; cîntat: *prezentarea integrală, fără intervenţii mutilatoare, a textelor* [de teatru] *interpretate.* GHEŢIE. [V. ***interpreta***].

interpretatív, ~i, interpretativă, ~e a. care interpretează, de interpretare: *în faţa acestui mit, siguranţa interpretativă ne părăseşte.* BL. [Din fr. ***interpretatif,*** germ. ***interpretativ***].

interpretatór, ~i, interpretatoáre m., f. persoană care interpretează, care explică; comentator: *interpretatorul n-a tradus, ci a creat din nou poezia lor cu ajutorul cuvîntului.* CĂL.; (adj.) *istoricul literar nu e numai un erudit ..., ci un artist interpretator.* CĂL. [Din fr. ***interprétateur,*** germ. ***Interpretator***].

interpretáţie, interpretaţii f. (înv.) interpretare: *sînt interpretaţiuni credincioase şi perfecte ale faptelor.* OD.; (şi: **interpretaţiune**). [Din fr. ***interprétation,*** lat. ***interpretatio, -onis***].

interpretaţiúne f. v. interpretaţie.

interprofesionál, ~i, interprofesională, ~e a. referitor la mai multe profesii, care este comun mai multor profesii. [Din fr. ***interprofessionnel***].

interpunctuáţie f. totalitate a semnelor de repaus dintre cuvinte şi dintre propoziţii (în care se cuprinde virgula, două puncte etc.): *un semn al interpunctuaţiei poate înlocui uneori exprimarea unui raport într-o construcţie sintactică.* VIANU. [***Inter-***[1] + ***punctuaţie***].

interpúncţie, interpuncţii f. (rar) punere a semnelor de repaus între cuvinte sau între propoziţii; (şi: (înv.) **interpuncţiune**). [Din lat. ***interpunctio, -onis,*** fr. ***interponction***].

interpuncţiúne f. v. interpuncţie.

interpúne, interpun vb. **1.** (refl.) a interveni între două obiecte, între două momente etc.: *hotare infinite şi vagi se interpuneau cu un miraj fără contururi între el şi întreaga lui viaţă.* VINEA; **2.** (fig.; tr.) a interveni cu ceva: *a interpune autoritatea sa;* **3.** (jur.; refl.) a mijloci, a interveni ca mijlocitor; **4.** (refl.) a se amesteca în relaţiile dintre două persoane. [Din lat. ***interponere*** (după *pune*)].

interpúnere, interpuneri f. faptul de a (se) interpune. [V. ***interpune***].

interpupilár, ~i, interpupilară, ~e a. **distanţă interpupilară,** distanţă între centrele optice ale cristalinilor ochilor unui om. [***Inter-***[1] + ***pupilar***].

interpús, ~şi, interpusă, ~e m., f. (jur.) persoană care figurează într-un act în locul adevăratei persoane interesate; intermediar, mijlocitor. [V. ***interpune***].

interraionál, ~i, interraională, ~e a. referitor la (raporturile dintre) mai multe raioane. [***Inter-***[1] + ***raional***].

interregionál, ~i, interregională, ~e a. referitor la (raporturile dintre) mai multe regiuni. [***Inter-***[1] + ***regional***].

interrégn, interregnuri n. interval de timp de la moartea unui suveran şi pînă la întronarea altuia, cînd tronul rămîne neocupat: *în vremea interregnului, Ioan Cantacuzino împreună cu alţi boieri moldoveni se arestaseră.* BĂLC.; (fig.) *interregnurile metafizice au fost totdeauna de scurtă durată.* BL. [Din fr. ***interrègne,*** lat. ***interregnum***].

interscápulum n. parte a corpului situată între omoplaţi. [Din lat., fr. ***interscapulum***].

interschimbábil, ~i, interschimbabilă, ~e a. care se poate schimba sau înlocui unul cu altul; interşanjabil. [***Inter-***[1] + ***schimba*** + ***-bil***; cf. fr. ***interschangeable***].

interschimbabilitáte f. calitatea a două sau mai multe obiecte de a putea fi înlocuite între ele; interşanjabilitate. [***Interschimbabil*** + ***-itate***; cf. fr. ***interchangeabilité***].

intersectă, intersectez vb. (tr. şi refl.) a (se) întretăia. [De la ***intersecţie***].

intersectáre, intersectări f. acţiunea de a (se) intersecta. [V. ***intersecta***].

intersécţie, intersecţii f. **1.** loc, punct unde se întretaie două linii, două suprafeţe sau două corpuri: *intersecţia a două planuri;* (fig.) *la intersecţia a două evuri.* BL.; **punct de intersecţie,** v. **punct**; **2.** (spec.) loc de întîlnire (şi de încrucişare) a două sau mai multe drumuri publice: *o staţie de tramvai se găsea aproape de intersecţia celor două străzi.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **intersecţiune**). [Din fr. ***intersection,*** lat. ***intersectio, -onis***].

intersecţiúne f. v. intersecţie.

intersexuál, ~i, intersexuală, ~e a. şi m., f. (persoană) care prezintă simultan caracterele ambelor sexe; hermafrodit. [Din fr. ***intersexuel***].

intersexualitáte f. hermafroditism. [Din fr. ***intersexualité***].

intersiderál, ~i, intersiderală, ~e a. care se află sau se produce în spațiul dintre astre; interstelar. [Din fr. *intersidéral*].

interspáțiu, interspații n. spațiu între două obiecte. [*Inter-*[1] + *spațiu*].

interstadiál, ~i, interstadială, ~e a. (geol.) referitor la intervalul de climă mai caldă din cadrul unei glaciații. // n. (geol.) interval de climă mai caldă în timpul regresiunii gheţarilor în cadrul unei glaciații; interstadiu. [Din germ. *interstadial, Interstadial,* engl. *interstadial*].

interstádiu, interstadii n. (geol.) interstadial. [Din fr. *interstade*].

interstatál, ~i, interstatală, ~e a. între state, referitor la mai multe state: *relații interstatale.* [*Inter-*[1] + *statal*].

interstelár, ~i, interstelară, ~e a. care se află între stele; intersideral: *spațiile interstelare sînt tot atît de dense ca și pămîntul solid.* BL. [Din fr. *interstellaire*].

interstițiál, ~i, interstițială, ~e a. **1.** care se află într-un interstițiu, referitor la un interstițiu; (p. ext.) *cuprinsul spațiilor interstițiale se reduce în nuvela lui Negruzzi.* VIANU; **țesut interstițial,** țesut conjunctiv care se află între elemente în funcție ale unui organ, formînd masa lui principală; **2.** localizat în țesutul conjunctiv al unui organ: *leziune interstițială.* [Din fr. *interstitiel,* germ. *interstitiell*].

interstíțiu, interstiții n. interval sau spațiu gol între părțile unui corp sau unui sistem de corpuri aflate unul lîngă altul: *se zăreau prin interstițiile grilajului scara desfăcută în evantai, ușa de la intrare și ferestrele din dreapta.* GHEȚIE. [Din lat. *interstitium,* fr. *interstice*].

interșanjábil, ~i, interșanjabilă, ~e a. (franțuzism) interschimbabil. [Din fr. *interchangeable*].

interșanjabilitáte f. (franțuzism) interschimbabilitate. [Din fr. *interchangeabilité*].

interșcolár, ~i, interșcolară, ~e a. care are loc între două sau mai multe școli: *competiție interșcolară.* [Din fr. *interscolaire* (după *școală*)].

intertíp, intertipuri n. mașină tipografică de cules și turnat rînduri de litere. [Din fr. *intertype*].

intertrígo n. (med.) inflamație localizată la cutele pielii; opăreală. [Din fr. *intertrigo*].

interumán, ~i, interumană, ~e a. între sau dintre oameni: *relații interumane.* [Din engl. *interhuman*].

interurbán, ~i, interurbană, ~e a. care are loc sau este situat între două (sau mai multe) orașe; care leagă două orașe. [Din fr. *interurbain*].

interválul, intervale n. **1.** spațiu, distanță care separă două obiecte: *se strecoară prin intervalul dintre birou și calorifer;* **2.** durată între două momente, fenomene sau evenimente; răstimp: *intervalul de la fugirea lui din țară pînă la 1854.* GHICA; **3.** (muz.) diferență de înălțime între două sunete; **4.** (mat.) mulțime a punctelor sau a numerelor cuprinse între două puncte sau numere date. [Din fr. *intervalle,* lat. *intervallum,* germ. *Intervall*]

intervení, intervín vb. (intr.) **1.** a intra în acțiune cu un anumit scop; a intra în vorbă, a lua cuvîntul: *nu fi supărat, Ismaile! interveni căpitanul, să-l împăciuiască.* TUD.; *la Cameră vorbește puțin, intervine o dată în chestiunea concesiunii căilor ferate.* CĂL.; **2.** a face un demers (pentru a obține ceva sau în favoarea cuiva): *generalul intendant declară că n-a intervenit nicicînd pe lîngă guvern.* EM.; *să interveniți pe lîngă Onor Primăria locală.* CAR.; **3.** a avea loc, a se întîmpla (în mod neprevăzut): *nimic deosebit nu interveni în cursul după-amiezii.* GHEȚIE; **4.** a se produce, a se manifesta: *între ei interveneau diferite sentimente.* IBR. [Din fr. *intervenir,* lat. *intervenire*].

interveniént, ~ți, intervenientă, ~e m., f. **1.** persoană care intervine, care participă (la ceva); (p. ext.) *intervenientul educativ;* **2.** (jur.) persoană care intervine într-un proces. [Din fr. *intervenant,* lat. *interveniens, -ntis*].

intervenire, interveniri f. **1.** (rar) faptul de a interveni: *îndată ce s-a văzut denunțat, a provocat intervenirea justiției.* EM.; **2.** (înv.) amestec al unui stat în treburile altui stat; intervenție: *proclamă în principiu oportunitatea unei interveniri otomane.* EM. [V. *intervenì*].

intervénție, intervenții f. **1.** participare, intrare într-o acțiune, într-o discuție: *intervenția ei a avut darul de a îndepărta jena ce însoțește discutarea unor asemenea subiecte.* GHEȚIE; **2.** amestec al unui stat în treburile altui stat (uzînd de forță militară); (înv.) intervenire: *intervenția rusească în țările baltice;* **3.** (med.) operație: *am auzit că s-ar fi găsind un profesor cehoslovac, specialist în astfel de intervenții.* GHEȚIE; **4.** efort, demers făcut pentru a obține ceva sau în favoarea cuiva: *a făcut intervenții pentru a obține un post;* (și: (înv.) **intervențiune**). [Din fr. *intervention,* lat. *interventio, -onis,* germ. *Intervention*].

intervenționísm n. **1.** amestec al unui stat în treburile interne ale altui stat; **2.** concepție economică care studiază reglarea de către stat a prețului mărfurilor. [Din fr. *interventionnisme*].

intervenționíst, ~ști, intervenționistă, ~e a. referitor la intervenționism, propriu intervenționismului. // m., f. **1.** persoană sau stat care realizează o intervenție; **2.** adept al intervenționismului. [Din fr. *interventionniste*].

intervenționúne f. v. **intervenție.**

interversiúne, interversiuni f. (rar) intervertire; răsturnare a unei situații. [Din fr. *interversion*].

intervertebrál, ~i, intervertebrală, ~e a. (anat.) situat între vertebre. [Din fr. *intérvertebral*].

intervertí, intervertesc vb. (tr.) a schimba ordinea; a schimba termenii într-o serie: *intervertind termenii, lucrul devine adevărat.* EM. [Din fr. *intervertir,* lat. *intervertere*].

intervertíre, intervertiri f. acțiunea de a interverti: *nu ar fi intervertire de roluri.* GHICA. [V. *interverti*].

intervievá, intervievez vb. (tr.) a lua un interviu cuiva: *a fost intervievat de un reporter;* (refl.) *să ne intervievăm și noi singuri.* IBR. [Din fr. *interviewer*].

intervieváre, intervievări f. acțiunea de a intervieva. [V. *intervieva*].

intervievát, ~ți, intervievată, ~e a. căruia i s-a luat un interviu: *persoanele intervievate erau de vîrste diferite.* [V. *intervieva*].

interviu, interviuri n. **1.** convorbire a unui ziarist cu o personalitate politică, culturală etc. (care este publicată în presă, transmisă la radio sau la televiziune); (p. ext.) articol într-o publicație periodică care redă o astfel de convorbire: *primi din partea redacției ... un plic ce conținea o versiune refăcută a interviului.* GHEȚIE; **2.** convorbire a unui anchetator cu persoanele supuse unei cercetări sociologice; **3.** convorbire între un angajator și un candidat la un loc de muncă. [Din engl., fr. *interview*].

interviziúne f. sistem de transmitere a programelor de televiziune între țări. [Din fr. *intervision*].

intervocálic, ~ci, intervocalică, ~ce a. care se află între două vocale: *consoană intervocalică.* [Din fr. *intervocalique*].

interzíce, interzic vb. (tr.) **1.** a opri pe cineva de la ceva, a nu permite cuiva să facă ceva: *secretul profesional îmi interzice să divulg numele pacienților.* CĂL.; *grozave dureri de picioare îmi interziceau uneori să mă mut de pe un scaun pe altul.* GHEȚIE; *a interzice intrarea;* **2.** a încurca, a face să-și piardă cumpătul: *răspunsul meu l-a interzis.* [Din fr. *interdire,* lat. *interdicere* (după *zice*)].

interzícere, interziceri f. acțiunea de a interzice; oprire. [V. *interzice*].

interzís, ~și, interzisă, ~e a. **1.** pus sub interdicție: *i se dădu voie să citească chiar și cărți interzise sau documente inaccesibile marelui public.* BL.; **2.** (rar) blocat, înfundat: *odaia făcuse parte ... dintr-un apartament, căci avea o ușă interzisă pe unul dintre pereți.* GHEȚIE; **3.** (fam.) contrariat, șocat; foarte mirat: *Egon ... contemplase interzis scena.* GHEȚIE. // m., f. persoană căreia i s-a ridicat, prin hotărîre judecătorească, exercitarea drepturilor sale: *interzisul e asimilat în toate privințele minorului.* [V. *interzice*].

interzonál, ~i, interzonală, ~e a. situat între două zone; care are loc între două zone. [Din fr., germ. *interzonal*].

intestín[1], intestine n. parte a aparatului digestiv de forma unui tub care pleacă de la stomac și ajunge la anus; (pop.) maț: *intestinul subțire și intestinul gros.* [Din fr. *intestin,* lat. *intestinum,* germ. *Intestinum*].

intestín[2], ~i, intestină, ~e a. (livr.) care se produce în interior; lăuntric, intern: *lupte intestine.* [Din fr. *intestin,* lat. *intestinus*].

intestinál, ~i, intestinală, ~e a. care aparține intestinului[1], referitor la intestine; care se produce sau se află în intestine: *ocluzie intestinală; viermi intestinali.* [Din fr. *intestinnal,* germ. *intestinal*].

íntim, ~i, intimă, ~e a. **1.** care reprezintă partea esențială, profundă a unui lucru, a unei probleme etc.; lăuntric: *se exprimă foarte ezitant cu privire la natura intimă a acestor arhetipuri.* BL.; **2.** care aparține vieții particulare sau familiare; personal: *e o chestiune prea intimă ca să fac confidențe.* GHEȚIE; **3.** familiar, apropiat; afectuos: *părea că începuse o vorbire intimă cu el.* EM.; **4.** caracteristic unui mediu restîns, unui cadru limitat: *conversație intimă;* **5.** legat prin prietenie puternică, prin sentimente puternice: *prietenă intimă a d-șoarei.* GHICA; (subst.) *o favoare de care nu se bucurau decît foarte puțini intimi.* GHICA; **6.** care aparține laturii interioare, morale a omului: *un simț intim al nostru ne spune că acești scriitori vor trăi încă.* IBR.; *convingere intimă;* **7.** care este privat și, în general, ținut secret față de ceilalți: *în ciuda firei sale exultante, ... a avut, obiectiv, o viață intimă dramatică.* CĂL.; **8.** (spec.) care ține de viața sexuală sau de organele sexuale: *o întreabă pe Matilda dacă între ea și tatăl său nu existaseră pe vremuri legături intime.* GHEȚIE. [Din fr. *intime,* lat. *intimus,* germ. *intim*].

intimá, intimez vb. (rar; tr.) **1.** a notifica cu autoritate; a declara, a pune în vedere: *a intima un ordin;* **2.** (jur.) a chema în judecată într-un apel sau într-un recurs; a cita în fața unei instanțe superioare. [Din lat. *intimare,* fr. *intimer*].

intimáre, intimări f. (jur.) acțiunea de a intima și rezultatul ei; avertizare. [V. *intima*].

intimát, ~ți, intimată, ~e a. (jur.) chemat în judecată; citat ca pîrît într-un apel sau într-un recurs. // m., f. persoană chemată în judecată în urma apelului sau recursului părții adverse: *intimații nu s-au prezentat la termen.* [V. *intima*].

intimație, intimații f. (jur.) act de procedură prin care se cere un apel: *Elena vrea să se despartă de Drăgănescu, dar nu găsește formula decentă pentru a-i face intimația.* CĂL.; (și: (înv.) **intimațiune**). [Din fr. *intimation*].

intimațiúne f. v. **intimație.**

intimidá, intimidez vb. (tr. și refl.) a (se) speria, a (se) zăpăci: *cea gravitate blîndă și seriosul aer de autoritate intimidă pe Eva.* HEL.; *liniștea Anei îl intimida.* VLAH. [Din fr. *intimider*].

intimidábil, ~i, intimidabilă, ~e a. care poate fi intimidat (uşor). [Din fr. ***intimidable***].

intimidánt, ~ţi, intimidantă, ~e a. care intimidează: *m-a respins... cu o demnitate simplă, cu atît mai intimidantă.* VOIC.; *prezenţă intimidantă.* [Din fr. ***intimidant***].

intimidáre, intimidări f. **1.** faptul de a (se) intimida: *bazată pe ... intimidarea corpului electoral.* EM.; **2.** acţiune, faptă menită să sperie, să deruteze. [V. ***intimida***].

intimidát, ~ţi, intimidată, ~e a. lipsit de curaj; derutat, speriat; zăpăcit: *mi l-a împrumutat un prieten, am bîiguit intimidat.* GHEŢIE. [V. ***intimida***].

intimísm n. tendinţă a unor artişti de a exprima sentimente cu caracter strict personal: *o notă împrospătează intimismul simbolist şi livresc.* CĂL. [Din fr. ***intimisme***].

intimíst, ~şti, intimistă, ~e m., f. artist care exprimă în creaţia sa elemente cu caracter strict personal; adept al intimismului: *Emanoil Bucuţa e întîiul intimist în înţelesul propriu al cuvîntului.* CĂL. // a. care exprimă sentimente intime, personale: *se atinge, înaintea lui Ion Pillat, voluptatea intimistă a evocării alimentelor.* CĂL.; *poezie intimistă.* [Din fr. ***intimiste***].

intimitáte, intimităţi f. **1.** calitatea a ceea ce este intim; parte profundă, esenţială: *toată incomparabila artă stă în a vărsa deodată un sac de sentinţe legate între ele prin intimităţi mai mult verbale decît de conţinut.* CĂL.; **2.** prietenie apropiată, legătură strînsă: *ceea ce ne confirmă şi mai mult părerea aceasta este intimitatea vădită între fracţie şi guvern.* EM.; **3.** cadru limitat, cerc restrîns (la familie): *mijlocul de penetraţie în intimitatea iubitei este o scară mobilă.* CĂL.; **4.** ceea ce ţine de relaţiile intime cu cineva; relaţie amoroasă, sexuală: *intimitatea aproape deplină între noi, deşi scurtă, m-a încredinţat că e fecioară.* GHEŢIE; **a intra în** (sau (rar) **a cădea la**) **intimităţi cu cineva,** a ajunge în relaţii de dragoste cu cineva: *un general intră în intimităţi cu o tînără domnişoară.* CĂL.; *rîvneşte la nevasta fratelui său vitreg şi chiar cade la intimităţi cu ea.* CĂL.; **5.** (la pl.) aspecte ale vieţii conjugale, erotice: *aplecat pe manuscris în aceeaşi preocupare de a scrie, auzeam intimităţile lor.* BAC.; **6.** lucru, chestiune personală: *nu izbuteşte să fie interesant decît cînd se coboară la intimităţi.* CĂL. [Din fr. ***intimité***].

intimizá, intimizez vb. (tr.) a crea o ambianţă intimă. [***Intim*** + ***-iza***].

intimizáre, intimizări f. acţiunea de a intimiza. [V. ***intimiza***].

intíns a. şi n. v. **întins.**

intitulá, intitulez vb. **1.** (tr.) a da un titlu: *l-au intitulat apărător al creştinităţii;* (refl.) *îi dădea dreptate să se intituleze şi principesă.* CĂL.; **2.** (refl.) a se numi, a purta un titlu; (şi: **întitula**). [Din fr. ***intituler***, lat. ***intitulare***].

intituláre, intitulări f. acţiunea de a (se) intitula şi rezultatul ei; nume, titlu; (şi: **întitulare**). [V. ***intitula***].

intitulát, ~ţi, intitulată, ~e a. denumit, numit, purtînd numele: *versificatorii cu volume fudule şi teribil intitulate.* IBR.; (şi: **întitulat**). [V. ***intitula***].

intolerábil, ~i, intolerabilă, ~e a. care nu se poate tolera, îngădui; inadmisibil, nepermis: *ura lui neîmpăcată contra intolerabilei de absurde organizaţiuni actuale.* CAR. [Din fr. ***intolerable***, lat. ***intolerabilis***].

intoleránt, ~ţi, intolerantă, ~e a. care nu este tolerant; neîndurător: *nu afirmăm că asemenea atitudini intolerante de totală negare nu şi-ar fi avut la un moment dat îndreptăţirea.* BL. [Din fr. ***intolérant***, germ. ***intolerant***].

intoleránţă, intoleranţe f. **1.** lipsă de toleranţă, de îngăduinţă: *intoleranţă religioasă n-a existat niciodată în România.* EM.; **2.** incapacitate de a suporta un medicament: *intoleranţa unui bolnav la sulfamide.* [Din fr. ***intolérance***, germ. ***Intoleranz***].

intoná, intonez şi (înv.) **intón** vb. (tr.) **1.** a cînta, a executa o bucată muzicală: [muzica militară] *intonează cu destul brio un vals.* CAR.; **2.** a rosti, a spune cu un anumit ton o propoziţie: *intona ca un orator.* GHICA; (şi: (înv.) **întona**). [Din fr. ***entonner***, it. ***intonare***].

intonáre, intonări f. acţiunea de a intona şi rezultatul ei; intonaţie: *o limbuţie modulată pe intonări de cele mai convingătoare.* OD.; (şi: (înv.) **întonare**). [V. ***intona***].

intonát, ~ţi, intonată, ~e a. **1.** care este cîntat; **2.** care este rostit cu un anumit ton. [V. ***intona***].

intonáţie, intonaţii f. **1.** modulaţie a vocii în timpul vorbirii; intonare: *va zîmbi ... ascultînd aceleaşi intonaţii monotone ale aceluiaşi glas moale.* SAD.; **2.** (muz.) manieră de a reda un sunet (prin voce sau la un instrument): *nu este exclus ca melodia cutare să amintească ori chiar să repete vreo intonaţie sau frază muzicală din cîntecul altcuiva.* VIERU; (şi: (înv.) **intonaţiune**). [Din fr. ***intonation***, it. ***intonazione***, germ. ***Intonation***].

intonaţionál, ~i, intonaţională, ~e a. care aparţine intonaţiei, referitor la intonaţie: *modulaţii intonaţionale.* [Din germ. ***intonational***].

intonaţiúne f. v. **intonaţie.**

intoxicá, intóxic vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) introduce în organism substanţe toxice; a (se) otrăvi: *s-a intoxicat cu bioxid de carbon;* (fig.) *a intoxica opinia publică cu minciuni;* **2.** (fam.; tr.) a agasa, a plictisi foarte tare. [Din fr. ***intoxiquer***, lat. ***intoxicare***].

intoxicánt, ~ţi, intoxicantă, ~e a. care intoxică; otrăvitor. [Din fr. ***intoxicant***].

intoxicáre, intoxicări f. acţiunea de a (se) intoxica şi rezultatul ei; otrăvire. [V. ***intoxica***].

intoxicát, ~ţi, intoxicată, ~e a. otrăvit (cu o substanţă toxică). [V. ***intoxica***].

intoxicáţie, intoxicaţii f. stare patologică provocată de introducerea în organism a unei substanţe toxice: *aruncai vina pe seama mezelurilor, care, sigur, mi-au dat o intoxicaţie cu urticarie.* VOIC.; (şi: (înv.) **intoxicaţiune**). [Din fr. ***intoxication***].

intoxicaţiúne f. v. **intoxicaţie.**

intra-[1] element de compunere cu semnificaţia „în", „între". [Din fr. ***intra-***, lat. ***intra***].

intră[2]**, íntru** vb. (intr.) **1.** a pătrunde din afară înăuntru, dintr-un loc deschis în unul închis; a se băga, a se introduce: *în dom de marmur negru ei intră liniştiţi.* EM.; *se dezbracă de armură şi intră în pădure.* CĂL.; *a intra în casă;* (p. ext.) *în mod fatal a trebuit să intre cuvinte străine ... în limba noastră.* IBR.; (fig.) *a intra în miezul problemei;* **a intra în spital,** a se interna; **parcă intră în pămînt,** a dispărea fără urmă, a nu putea fi găsit: *mai iscodeşte ea pe ici, pe colea, să vadă n-a pute afla ceva despre copil, dar copilul parcă intrase în pămînt.* CR.; **a intra în pămînt de ruşine,** a se ruşina foarte tare: *iară eu intram în pămînt de ruşine.* CR.; **a intra în foc,** v. **foc**; **2.** (fig.) a ajunge într-o situaţie; a-i fi dat să îndure: *acum iaca în ce chichion am intrat.* CR.; *unii boieri detreabă au ajuns mazîli, iar răzăşii s-au vîndut bogătanilor şi au intrat în şerbie.* SAD.; *a intra într-o încurcătură;* **a intra în păcat,** v. **păcat; a intra în** (sau **la**) **cheltuială** (sau **cheltuieli**), a face, a suporta cheltuieli mari: *te-ai hotărît a intra în cheltuiala unei nunţi?* AL.; **3.** a ajunge, a apuca: *a intrat în treizeci de ani;* **a intra în piine,** a face rost de o slujbă; a obţine mijloace de existenţă: *la anul intru în pîine, trăiesc, ca să zic aşa, pe banii mei.* GHEŢIE; **a intra în posesia a ceva,** a obţine (şi a avea) ceva; a poseda ceva: *aceasta mărturisi în modul lui franc că a intrat în posesia a peste şapte milioane de lei.* GHEŢIE; **4.** a începe o activitate, a se anagaja într-o muncă; a îmbrăţişa o îndeletnicire, o activitate: *aceştia, intrînd în slujbe, căpătase şi ranguri de boieri.* CĂL.; *a intra în serviciu;* **5.** a adera, a se înscrie sau a fi admis într-o organizaţie, într-o societate etc.: *nu putem ieşi din starea asta decît hălăduind la ● mînăstire, ori intrînd în cinul preoţiei de mir.* SAD.; *în Academie au intrat numeroşi impostori;* **a intra la stăpîn,** v. **stăpîn; 6.** a străbate, a pătrunde: *de la o vreme le întră calea în codru.* CR.; *lumina intră pe fereastră;* **7.** a se lovi, a se izbi: *maşina a intrat într-un copac;* **8.** a trece să facă, să participe, să înterpreteze, să expună etc.: *e cam penibil să intrăm în detalii biografice.* IBR.; *nu este cazul să intrăm aici în ampla dezbatere a problemei judecăţilor matematice.* BL.; **a intra la idei,** v. **idei; a intra în combinaţie cu cineva,** v. **combinaţie; a intra în joc,** a începe să se manifeste: *în faţa ineditului, intră în joc bănuielile şi presupunerile.* BL.; **a intra în scenă,** a începe să acţioneze: *au intrat în scenă diviziile blindate.* R.L.; **9.** (fig.) a se strecura, a-şi face loc; a pătrunde; a ajunge în ...: *banii strîngătorului intră în mîna cheltuietorului.* NEGR.; **a(-i) intra în cap ceva,** a gîndi, a se convinge de ceva: *sigur, îi intrase în cap o prostie, nici el nu ştia cum.* TUD.; *unui nespecialist i-a intrat în cap ideea să schimbe ortografia;* **a intra în sufletul cuiva, a)** a agasa (cu amabilităţile); **b)** a deveni drag: *codrul, izvoarele, satul din vale intraseră de mult în sufletul lui Eminescu.* CĂL.; **a intra în voie cuiva,** a face pe plac cuiva: *nu ştie cum să ne mai intre în voie.* CR.; **a intra (pe) sub piele** (**cuiva**), a cîştiga (prin linguşire) bunăvoinţa cuiva; a se pune bine cu cineva; **a intra în graţiile cuiva,** v. **graţie; n-a intrat vremea** (sau **n-au intrat zilele**) **în sac,** mai este timp: *răbdare, tînărule! n-a intrat vremea-n sac.* CAR.; *nu-i nimic, n-au intrat zilele în sac, avem viaţa întreagă în faţă.* GHEŢIE; **a intra în** (sau **sub**) **stăpînirea cuiva,** a ajunge în puterea cuiva; **a intra frica** (sau **groaza, spaima**) **în cineva** (sau **în oasele, în inima cuiva**), a se înfricoşa, a se îngrozi: *numai la numele lui ne intra groaza în oase.* SAD.; **a intra cuiva în sînge ceva,** a deveni un obicei, o necesitate ceva pentru cineva; **10.** a trece momentul iniţial, a face primii paşi, primele etape; a începe: *era un uriaş cu ochi albaştri şi părul intrat în căruntţie.* SAD.; *Carla intră într-o nouă perioadă de îngîndurare.* GHEŢIE; **a intra în vorbă** (**cu cineva**), a începe o discuţie cu cineva: *uitîndu-se el încoace şi încolo, a aflat pe nişte gospodari cu care a intrat în vorbă.* SAD.; **a intra în război** (sau **în luptă, în acţiune etc.**), a începe războiul (sau lupta): *credem că intrăm azi sau mîne în luptă.* PETR.; **a intra în vigoare,** a deveni aplicabil, a căpăta putere: *să aşteptăm votarea noului buget, care va intra în vigoare la 1 aprilie viitor.* GHEŢIE; *noua lege a intrat în vigoare;* **11.** a începea: *o văgăună ... mare de putea să intre şapte cetăţi în ea.* ISP.; **12.** (mat.) a se cuprinde: *doi intră de trei ori în şase;* **13.** a fi necesar, a trebui: *la un costum intră trei metri de material;* **14.** a se micşora, a se strînge: *stofa a intrat la spălat;* **a intra la apă, a)** a-şi micşora dimensiunile la înmuierea în apă; **b)** (fig.) a ajunge într-o situaţie grea; a ajunge la închisoare; **15.** a fi înregistrat (şi a deveni disponibil): *răsfoiţi cu atenţie catastiful gajurilor intrate în ultimele trei-patru ani.* GHEŢIE; *i-au intrat banii în cont;* **16.** (inform.) a accesa: *a intra într-un program;* (şi: (înv.) **întra**). [Lat. ***intrare***].

intraatómic, ~ci, intraatomică, ~ce a. care există sau se petrece în interiorul atomului. [Din fr. ***intra-atomique***].

intracarpátic, ~ci, intracarpatică, ~ce a. care se află în interiorul arcului munţilor Carpaţi. [***Intra-***[1] + ***carpatic***].

intracelulár, ~i, intracelulară, ~e a. care se află sau se petrece în interiorul celulei. [Din fr. ***intracellulaire***].

35158 intrări • 32308 articole • 51289 sensuri

intracerebrái, ~i, intracerebraiă, ~e a. care se află sau se petrece în interiorul creierului. [Din fr. *intracérébral*].

intracontinentál, ~i, intracontinentală, ~e a. care se află sau se petrece în interiorul continentului. [Din fr., engl. *intracontinental*].

intracranián, ~eni, intracraniană, ~ene a. (anat.) în craniu. [Din fr. *intracrânien*].

intrádă, intrade f. parte introductivă a unei compoziții muzicale ciclice; (și: entradă). [Din germ. *Intrade*, it. *intrata*].

intradérmic, ~ci, intradermică, ~ce a. (anat.) în dermă. [Din fr. *intradermique*].

intradós, intradosuri n. 1. (arhit.) suprafață interioară, concavă, a unei bolți, a unei arcade etc.; 2. (tehn.) suprafață inferioară a unei aripi de avion. [Din fr. *intrados*].

intraductíbil, ~i, intraductibilă, ~e a. care nu poate fi tradus dintr-o limbă în alta: *partea cea mai bună a unei literaturi e cea intraductibilă.* EM. [Din fr. *intraductible*].

intraductibilitáte f. calitatea de a fi intraductibil. [*Intraductibil* + *-itate*].

intraglaciár, ~i, intraglaciară, ~e a. care se găsește în masa unui ghețar. [Din fr. *intraglaciaire*].

intraglandulár, ~i, intraglandulară, ~e a. care se găsește sau se desfășoară în interiorul unei glande. [Din fr. *intraglandulaire*].

intralingvístic, ~ci, intralingvistică, ~ce a. care se găsește sau se desfășoară în interiorul unei limbi. [Din fr. *intra-linguistique*].

intramoleculár, ~i, intramoleculară, ~e a. care se află sau se petrece în interiorul moleculei: *mișcarea intramoleculară a părților constitutive reprezintă o fracțiune mai mare a totalului mișcării calorice.* EM. [Din fr. *intramoléculaire*].

intramontán, ~i, intramontană, ~e a. care este înconjurat de munți; care este sau se desfășoară între culmile munților. [Din germ. *intramontan*].

intramundán, ~i, intramundană, ~e a. (livr.) care se află sau se petrece în lume: *în spațiul mărginit, intramundan, oamenii se simt conlocuitori cu zeii.* BL. [Din germ. *intramundan*].

intramusculár, ~i, intramusculară, ~e a. care se află sau se petrece în mușchi. [Din fr. *intramusculaire*].

intransigént, ~ți, intransigentă, ~e a. care nu face concesii, compromisuri; care nu se abate de la un principiu: *în cestiunea izraelită e și mai intransigent.* EM.; (subst.) *intransigenții n-au reușit deloc în alegerile municipale din Paris.* EM. [Din germ. *intransigent*, fr. *intrasigeant*].

intransigénță f. însușirea de a fi intransigent; purtare intransigentă: *cu toții făcură calea întoarsă în fața intransigenței servitorului.* GHEȚIE. [Din fr. *intransigeance*, germ. *Intransigenz*, it. *intrasigenza*].

intransmisíbil, ~i, intransmisibilă, ~e a. care nu poate fi transmis. [Din fr. *intransmissible*].

intransplantábil, ~i, intransplantabilă, ~e a. (rar) care nu se poate transplanta, muta: *furia și oroarea lui sînt geografice, intransplantabile aiurea.* CĂL. [*In-*[2] + *transplantabil*].

intransportábil, ~i, intransportabilă, ~e a. care nu poate fi transportat; netransportabil: *bolnav intransportabil.* [Din fr. *intransportable*].

intranucleár, ~i, intranucleară, ~e a. din interiorul nucleului. [Din engl. *intranuclear*].

intranzitív, ~i, intranzitivă, ~e a. (gram.) care nu are obiect direct: *multe verbe intranzitive din fire ... se-ntrebuințează cîte-odată în mod părut ca tranzitive.* EM.; *locuțiune verbală intranzitivă;* (subst. n.) *intranzitivele nu au un obiect pe cari ni l-am cugeta ca pasiv.* EM. [Din fr. *intransitif*, lat. *intransitivus*, germ. *intransitiv*].

intranzitivitáte f. caracter intranzitiv. [Din fr. *intransitivité*].

intraoculár, ~i, intraoculară, ~e a. din interiorul ochiului: *tensiune intraoculară.* [Din fr. *intra-oculaire*].

intrarahidián, ~eni, intrarahidiană, ~ene a. din interiorul coloanei vertebrale. [Din fr. *intrarahidien*].

intráre, intrări f. **1.** acțiunea de a intra și rezultatul ei; trecere din afară înăuntru, pătrundere într-un spațiu închis sau delimitat: *sfatul s-a oprit o clipeală, ca să se uite toată lumea din foișor la intrarea pe poarta deschisă a unui fecioraș de răzăș.* SAD.; **Intrarea în biserică (a Maicii Domnului)**, sărbătoare creștină care cade la 21 noiembrie; **2.** (concr.) loc pe unde se intră, se pătrunde înăuntru; loc de acces delimitat: *la mijloc se desfacé ... intrarea arhondaricului.* VLAH.; *mai bine să-ți fie ție oprită intrarea raiului.* SAD.; (fig.) *în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării și ridică mii de umbre după stinsul lumînării.* EM.; **3.** (concr.) stradă mică (de acces); fundătură; **4.** începere, început de activitate: *să găsească intrările fără partitură înainte-i.* CĂL.; *intrare în funcție a unei instalații;* **intrare în vigoare,** punere în aplicare (a unei legi, a unei hotărîri etc.); **intrare în scenă,** apariție, manifestare: *romanul se complică prin intrarea în scenă a lui Mortaru.* CĂL.; (muz.) **a da intrarea,** a da indicația de începere a executării unei părți dintr-o bucată muzicală de către un instrument sau un grup de instrumente; **5.** acces într-o instituție, într-o sală de spectacol etc.; drept de a pătrunde undeva: *a cerut intrare singur la Domnul său.* SAD.; *sala se găsea la doi pași, era bine încălzită, iar intrarea liberă.* GHEȚIE; *are intrare liberă la teatru;* **6.** invazie: *în ajunul intrării oștilor rosiene pe teritoriul român.* EM.; **7.** parte de la început, de la o margine a unei localități: *se afla în popas, în latura șoselii, la intrarea satului, o tabără de nomazi.* SAD.; **8.** începere a unei activități, a unei interpretări, a unei expuneri etc.: *n-am ales cea mai potrivită intrare în materie, și, mai ales, cel mai convenabil ton.* GHEȚIE; **intrare în război** (sau **în luptă, în acțiune etc.**) începere a războiului (sau a luptei): *facem observările noastre asupra infructuozității intrării în război a românilor.* EM.; **9.** valoare care se înregistrează în patrimoniul unei instituții sau a unei întreprinderi; **10.** înregistrare a actelor și a documentelor sosite la o instituție; **11.** bornă de acces a unui element sau sistem electric, electronic sau cibernetic; **12.** (inform.) cale de acces într-un program; **13.** cuvînt evidențiat tipografic, urmat de obicei de definiție, care se află la începutul unui articol dintr-o lucrare lexicografică și servește ca adresă; cuvînt titlu; (și: (înv.) **întrare**). [V. *intra*; cf. fr. *entrée*, engl. *entry*].

intraspecífic, ~ci, intraspecifică, ~ce a. (biol.) care are loc în cuprinsul aceleiași specii. [Din fr. *intraspécifique*].

intrát n. 1. faptul de a intra; **2.** (înv.) loc pe unde se intră; intrare: *un lavyrinth (căruia nici întratul, nici eșitul i să poate afla).* CANT.; *au fost tăiați în bucăți la intratul podului Londrei.* NEGR.; (și: (înv.) **întrat**). [V. *intra*].

intratábil, ~i, intratabilă, ~e a. (cu) care nu se poate trata. [Din it. *intrattabile*].

intratorácic, ~ci, intratoracică, ~ce a. (anat.) din cavitatea toracică. [Din fr. *intrathoracique*].

intraurbán, ~i, intraurbană, ~e a. (rar) care se află în interiorul unui oraș. [*Intra-*[1] + *urban;* cf. it. *intraurbano*].

intrauterín, ~i, intrauterină, ~e a. care este sau se petrece în interiorul uterului: *după părerea sa, mitul paradisului simbolizează preexistența intrauterină a fiecărui om în sînul matern.* BL. [Din fr. *intra-utérin*].

intravasculár, ~i, intravasculară, ~e a. (anat.) în sau din interiorul vaselor sangvine. [Din fr. *intravasculaire*].

intravenós, ~și, intravenoásă, ~e a. care se face în venă: *injecție intravenoasă.* [Din fr. *intraveineux*].

intravilán, intravilane n. zonă care cuprinde suprafața unui oraș sau a unui sat: *casa cu toate acareturile și grădina, aflate în intravilan, îi rămîneau pe mai departe.* GHEȚIE; (adj.) *teren intravilan.* [Din lat. *intra villa*].

intrătúră, intrături f. adîncitură într-un zid, într-o stîncă etc. [*Intra*[2] + *-tură*].

intrepíd, ~zi, intrepidă, ~e a. (rar) curajos, netemător, cutezător: *contactul lor cu cultura ... fenicienilor, întrepizii și temerarii mijlocitori ai orientalismului.* BL.; (și: (înv.) **întrepid**). [Din fr. *intrépide*, lat. *intrepidus*].

intrepiditáte f. (rar) calitatea de a fi intrepid; curaj, cutezanță: *pentru a se da eroului putința de a-și arăta măsura vitejiei și a intrepidității, intriga romanului trebuie să fie de o neostoită și mereu neprevăzută mișcare epică.* CĂL.; (și: (înv.) **întrepiditate**). [Din fr. *intrépidité*].

intrepríză f. v. antrepriză.

intricăție, intricații f. amestec, întretăiere întîmplătoare. [Din fr. *intrication*].

intrigă, intríg și (rar) **intrighez** vb. **1.** (înv.; intr.) a face intrigi; a uneltì: *intrigă mult să se numească domn Duca-vodă, prietenul său.* BĂLC.; **2.** (tr.) a trezi interesul, curiozitatea; a provoca suspiciune, îngrijorare: *vociferările și strigătul din momentul deșteptării mă intrigau.* GHEȚIE; *această scrisoare mă intrigă.* [Din fr. *intríguer*, lat. *intrigare*].

intrigánt, ~ți, intrigantă, ~e m., f. persoană care face intrigă, vrajbă: *la dregătorii primare vin intriganți și-amegei neharnici.* B.-DEL.; (adj.) *om intrigant.* // a. caracteristic omului perfid, cu gînduri ascunse: *regina e o brezaie, de o indiscreție bătătoare la ochi, cu căutătură luxuriantă și intrigantă.* CĂL. [Din fr. *intrigant*, germ. *Intrigant*].

intrigát, ~ți, intrigată, ~e a. **1.** nerăbdător să afle ceva (care produce îngrijorare, suspiciune): *la început erau foarte intrigate: cine-or fi, din ce familie, cum trăiesc?* VLAH.; **2.** nemulțumit, surprins neplăcut: *am rămas intrigat că într-o miercuri după-amiază de la începutul lui februarie n-am găsit în cutie epistola Carlei.* GHEȚIE; **3.** (rar) care exprimă surprindere, nemulțumire: *expresia intrigată de pe figura primarului făcu lucrul de prisos.* GHEȚIE. [V. *intriga*].

întrigă, intrigi și (înv.) **intrige** f. **1.** acțiune ascunsă care urmărește realizarea sau zădărnicirea unui lucru; uneltire: *prin intrige și sfaturi viclene.* B.-DEL.; *mă hotărăsc a pune capăt acelor intrigi.* GHICA; **2.** totalitate a întîmplărilor care determină acțiunea într-o operă literară epică sau dramatică: *nu sînt niște romanțuri, în cari să se desfășoare peripețiile unei intrigi.* GHICA; (și: (înv.) **întrigă**). [Din fr. *intrigue*, germ. *Intrige*].

intrinséc, ~ci, intrinsecă, ~ce a. **1.** care constituie partea lăuntrică, esențială a unui lucru: *acest spor de valoare nu e intrinsec, ci circulativ.* EM.; *arta populară românească se bucură de virtuți intrinseci excepționale.* BL.; **2.** care este, reprezintă lucrul însuși; care are ca obiect lucrul însuși: *va scumpi munca prin înmulțirea unui mijloc de schimb prea numeros și fără valoare intrinsecă.* EM. [Din fr. *intrinséque*, lat. *intrinsecus*].

intrinsecitáte f. (rar) caracter lăuntric, intrinsec: *intrinsecitatea romantică condiționează deja un tempo de-o nuanță mai repede.* EM. [*Intrinsec* + *-itate*].

intrînd, intrînduri n. parte intrată înăuntru, adîncită, în zidul unei construcții, într-un teren etc. [V. *intra*].

intro- element de compunere cu sensul „înăuntru", „spre interior". [Din fr., it., lat. *intro-*].

introducătór, ~i, introducătoáre a. și m., f. (persoană) care face să intre, să se admită, să se răspîndească ceva undeva; (franțuzism) introductor: *și-a bătut joc de formele nouă și chiar de introducătorii formelor nouă.* IBR.; (și: (înv.) **întroducător**). [*Introduce* + *-(ă)tor*].

introdúce, introduc vb. 1. (tr.) a face să intre, să pătrundă; a băga, a vîrî: *am introdus cheia în broască și am vrut s-o răsucesc.* GHEȚIE; (fig.) *introduce iarăși bucuria în bietul bordei.* NEGR.; 2. (refl.) a intra (pe furiș sau cu forța): *ei se introduceau ziua și noaptea prin locuințele oamenilor și puneau mîna pe ce găseau.* GHICA; (fig.) *nulitățile de cafenele încearcă, de la un timp încoace, a se introduce în republica literelor.* EM.; 3. (tr.) a face să fie primit, admis undeva: *are meritul de a fi introdus în chimie ... metoda cantitativă.* BL.; *l-a introdus la director;* 4. (tr.) a ajuta să se inițieze, să se obișnuiască: *l-a introdus în studiul istoriei;* 5. (tr.) a pune în practică; a face uzual; a institui, a înrădăcina: *prin asta rînd nou el introdusă: pe tîlhării și mari fapte rele, prin așezate pravile, pușă, deosăbite pedepse și grele.* B.-DEL.; *a introduce un obicei;* (refl. pas.) *acum s-a introdus comerțul mare al cerealelor.* IBR.; (și: **întroduce**). [Din lat. *introducere*, fr. *introduire*].

introdúcere, introducerí f. 1. acțiunea de a (se) introduce și rezultatul ei; băgare, vîrîre; includere, adăugare: *romantismul mai înseamnă și introducerea fantasticului în literatură.* IBR.; 2. punere în practică; instituire: *era la îndemîna împăratului să aprobe introducerea acestor invenții de mare ingeniozitate în economia epocii.* BL.; 3. lucrare, studiu care cuprinde noțiunile de bază, elementare ale unei discipline științifice: *introducere în lingvistică;* 4. capitol la începutul unei lucrări, unei cărți, cuprinzînd explicații și lămuriri în legătură cu conținutul ei ; 5. partea de la început a unei scrieri, a unei compoziții muzicale etc.; (înv.) introducție: *ne aducem aminte de un asemenea concept încă din introducerea la acest studiu.* BL.; (și: **întroducere**). [V. *introduce*].

introductív, ~i, introductívă, ~e a. care servește ca introducere; de la început: *cele patru tacte introductive ale celebrei sonate.* CAR.; *în lecția introductivă am vorbit chiar de împrejurările sociale de pe atunci.* IBR. [Din fr. *introductif*].

introductór, ~i, introductoáre m., f. (franțuzism) persoană care introduce, care face să pătrundă ceva. [Din fr. *introducteur*].

introdúcție, introducții f. (înv.) introducere, început: *istoria filozofică a vremilor trecute și introducția vremei nouă.* RUSSO; (și: (înv.) **introducțiune**). [Din fr. *introduction*, lat. *introductio, -onis*, germ. *Introduktion*].

introducțiúne f. v. introducție.

introdús, ~și, introdusă, ~e a. 1. care este pătruns înăuntru: *aceste neologisme introduse au fost multe.* IBR.; 2. care are relații cu multă lume; 3. care cunoaște bine și amănunțit o problemă; (și: (înv.) **întrodus**). [V. *introduce*].

introgresiúne, introgresiuni f. (biol.) formare de noi specii prin hibridare. [Din engl. *introgression*].

introiécție, introiecții f. (psih.) act psihic de asimilare a eului altei persoane, manifestat prin imitarea inconștientă a comportamentului altei persoane; (și: **introiecțiune**). [Din fr. *introjection*, it. *introiezione*].

introiecțiúne f. v. introiecție.

intróitus n. (relig.; la catolici) rugăciune introductivă a mesei (liturghiei). [Cuv. lat.].

intromísie f. v. intromisiune.

intromisiúne, intromisiuni f. (rar) introducere, punere în ...; (și: **intromisie**). [Din fr. *intromission*].

intronizá, intronizez vb. (rar; tr.) (și fig.) a întrona. [Din fr. *introniser*, it. *intronizzare*].

intronizáre, intronizări f. faptul de a introniza. [V. *introniza*].

intropátic, ~ci, intropatícă, ~ce a. care aparține intropatiei, referitor la intropatie: *fără de actele intropatice sufletul s-ar sufoca.* BL. [*Intropatie* + *-ic*].

intropatíe, intropatii f. (estetică) proiectare, transpunere simpatetică a eului în obiectele exterioare: *sufletul nu va conteni niciodată să-și însuflețească obiectul prin intropatii.* BL. [Din fr. *intropathie*].

intrórs, ~și, intrórsă, ~e a. (bot.; despre stamine) cu antere deschise spre interiorul florii. [Din fr. *introrse*, lat. *introrsum*].

introspectá, introspectez vb. (refl.) a-și observa propriile trăiri psihice. [Din fr. *introspecter*].

introspectáre, introspectări f. faptul de a se introspecta. [V. *introspecta*].

introspectív, ~i, introspectívă, ~e a. referitor la introspecție; bazat pe introspecție: *scrieri care acum douăzeci de ani interesau prin spiritul lor de observație introspectivă, azi sînt superficiale.* CĂL.; *analiză introspectivă.* [Din fr. *introspectif*].

introspécție, introspecții f. metodă psihologică bazată pe observarea propriei conștiințe; studiu psihologic bazat pe această metodă: *cunoașterea unui sentiment trăit poate fi mijlocită prin introspecție.* BL.; (și: (înv.) **introspecțiune**). [Din fr. *introspection*].

introspecționíst, ~ști, introspecționístă, ~e a. (rar) care se bazează pe introspecție, de introspecție: *nuvelele ... suferă de pedanterie introspecționistă.* CĂL. [De la *introspecție*].

introspecțiúne f. v. introspecție.

introversiúne, introversiuni f. (psih.) orientare a conștiinței către propriul eu; tendință de a se închide în sine. [Din fr. *introversion*, germ. *Introversion*].

introvertít, ~ți, introvertită, ~e a. concentrat sau obsedat de propria lume interioară (neglijînd-o pe cea exterioară): *orice monadă este o totalitate cosmică în miniatură, o lume psihic introvertită.* BL. [Din fr. *introverti*, germ. *introvertiert*].

intrús, ~și, intrusă, ~e m., f. persoană nepoftită, care se introduce undeva fără vreo calitate: *a devenit lividă, dar n-a avut curăjul să spuie nimic intrusului.* PETR. [Din fr. *intrus*, lat. *intrusus*].

intruvábil, ~i, intruvabilă, ~e a. (rar) care nu se poate găsi; care se găsește greu: *într-o suburbie vastă și labirintică ... strada e intruvabilă.* CĂL. [Din fr. *introuvable;* cf. it. *introvabile*].

intruziúne, intruziuni f. 1. acțiunea de a se introduce fără drept într-o societate, într-o funcție; 2. (geol.) pătrundere a magmei vulcanice în crăpăturile scoarței terestre; rocă sau filon metalifer format în acest mod; 3. pătrundere a apei marine în apa dulce a izvoarelor, rîurilor etc.; 4. pătrundere a unei formațiuni anatomice într-o formațiune anatomică vecină. [Din fr. *intrusion*, germ. *Intrusion*].

intruzív, ~i, intruzívă, ~e a. (geol.) rocă **intruzivă**, rocă formată prin intruziune. [Din fr. *intrusif*, germ. *intrusiv*].

intubáție, intubații f. (med.) introducere a unei sonde într-un organ tubular în scopul administrării unui medicament, al anestezierii sau al golirii. [Din fr. *intubation*].

intuí, intuiesc vb. (tr.) a înțelege; a sesiza (repede) ceva; a pătrunde prin intuiție ceva; a cunoaște intuitiv: *trebuie sforțare intelectuală din partea cititorului spre a intui raporturile în toată plenitudinea lor.* CĂL. [De la *intuiție;* cf. lat. *intueri*].

intuíre, intuiri f. faptul de a intui; înțelegere, sesizare rapidă; pătrundere în esența problemelor sau fenomenelor în mod intuitiv: *Otilia Cazimir face, cu aceeași intuire directă a lumii, o poezie de miraculos infantil.* CĂL. [V. *intui*].

intuitív, ~i, intuitívă, ~e a. 1. bazat pe cunoașterea directă, nemijlocită a realității: *nici idee înaltă în formă frumoasă, nici înălțurarea abstracțiunii în ideea intuitivă de toți înțeleasă.* CĂL.; (subst. n.) *intuitivul se subsumează conceptului categorial.* BL.; (adv.) *facultatea de a privi intuitiv un caracter ca un întreg organic.* EM.; 2. care îmbină prezentarea teoretică a problemelor cu observarea directă a obiectelor: *învățămînt intuitiv; metodă intuitivă.* [Din fr. *intuitif*, germ. *intuitiv*].

intuitivitáte f. caracter intuitiv; capacitate de a reproduce, de a reda, de a sugera ceva: *tabloul pe care declamatorul ni-l desfășoară dinaintea noastră, trebuie să ni-l prezinte cu claritate și intuitivitate vădită.* EM.; *se arată dispuși să ia asupra lor mai curînd riscul de a trebui să introducă în teorie antinomia decît să renunțe la intuitivitate.* BL. [*Intuitiv* + *-itate*].

intuíție, intuiții f. 1. capacitate de a pătrunde și de a înțelege lucrurile: *el este întîiul versificator român cu intuiția valorii acustice a cuvîntului.* CĂL.; 2. descoperire bruscă a unui adevăr, a unei soluții: *nu erau acele creațiuni o intuiție a dezvoltării viitoare?* EM.; 3. (filoz.) cunoaștere nemijlocită a adevărului fără intervenția rațiunii: *condițiile sub cari ni se dau obiecte în intuițiune.* EM.; (și: (înv.) **intuițiune**). [Din fr. *intuition*, lat. *intuitio, -onis*, germ. *Intuition*].

intuiționál, ~i, intuițională, ~e a. (rar) care aparține intuiției, bazat pe intuiție: *puritatea intuițională e inaccesibilă cunoașterii.* BL. [*Intuițiune* + *-al*].

intuiționísm n. 1. curent de gîndire care opune rațiunii intuiția, concepută ca o facultate analogă cu instinctul, cu simțul artistic sau cu relația cu divinitatea, considerînd că aceasta pătrunde nemijlocit în esența lucrurilor: *instituționismul ... se ridică și împotriva formulării cunoașterii.* BL.; 2. orientare idealist subiectivă care susține fundamentarea intuitivă a noțiunilor: *nu opunem, cum s-ar crede, raționalismului un intuiționism fără osatură.* BL. [Din fr. *intuitionnisme*, germ. *Intuitionismus*].

intuiționíst, ~ști, intuiționístă, ~e a. care aparține intuiționismului, referitor la intuiționism: *teza intuiționistă rămîne însă nerealizabilă.* BL. // m. adept al intuiționismului: *intuiționiștii ... sînt mai curînd dispuși să interpreteze această împrejurare ca un neajuns esențial al logicei.* BL. [Din fr. *intuitionniste*].

intuițiúne f. v. intuiție.

intumescént, ~ți, intumescentă, ~e a. care începe să se umfle: *carne intumescentă.* [Din fr. *intumescent*].

intumescénță, intumescențe f. (med.) umflătură. [Din fr. *intumescence*].

inumán, ~i, inumană, ~e a. 1. neomenesc, crud, feroce: *nicicînd puterea de sacrificiu a populației istorice n-a fost mai mare, mîrșavele spoliațiuni ... mai numeroase, mai inumane.* EM.; 2. care nu este propriu omului; neobișnuit (printre oameni); (adv.) *mentalitatea e a unui bucher suficient și inuman de serios.* CĂL. [Din fr. *inhuman*, lat. *inhumanus*].

inumanitáte f. (rar) însușirea de a fi inuman; neomenie; cruzime, ferocitate: *e o dramă greoaie în care se demonstrează inumanitatea despărțirii de copil ... a unei mame.* CĂL. [Din it. *inumanità*].

inumerábil, ~i, inumerabilă, ~e a. (rar) care nu poate fi numărat; de nenumărat: *coloanele unui templu doric sînt computabile, acelea ale unui templu egiptean ori asiat, inumerabile.* CĂL. [Din it. ***inumerabile***].

inundá, inúnd vb. (tr.) **1.** a acoperi (prin revărsare) un teren; a îneca: *apele Siretului şi ale Moldovii ... au inundat văile.* AL.; *rîul inundă livezile;* (fig.) *elemente străine vor inunda România ca valurile potopului.* EM.; **2.** a pătrunde în cantitate mare într-o mină, într-o sondă etc.: *apa inundă galeriile;* **3.** (fig.) a năvăli: *popoarele barbare au inundat ţările române în tot timpul evului mediu;* **4.** (fig.) a acoperi din abundenţă; a năpădi, a copleşi: *lumina policandrelor inundă teatrul.* AL.; *lacrimile îi inundă faţa.* [Din lat. ***inundare,*** fr. ***inonder***].

inundábil, ~i, inundabilă, ~e a. care poate fi inundat: *zonă inundabilă.* [Din fr. ***inondable***].

inundáre, inundări f. acţiunea de a inunda şi rezultatul ei; revărsare: *unguroaica strică hazmaua spre a împiedica pe clienţi prin inundarea curţii.* CĂL. [V. ***inunda***].

inundát, ~ţi, inundată, ~e a. acoperit cu apă: *teren inundat.* [V. ***inunda***].

inundáţie, inundaţii f. **1.** acoperire a unei porţiuni de uscat cu o mare cantitate de apă (prin revărsarea unui rîu); cantitate mare de apă revărsată pe un teren: *o inundaţie la începutul primăverii este evocată prin mijloace cu totul deosebite.* VIANU; (fig.) *inundaţie de glume.* CAR.; **2.** pătrundere în cantitate mare a apei într-o mină, într-o sondă etc.: *au scăpat de inundaţiile la care minele erau supuse înainte.* BOL.; **3.** pătrundere, răspîndire a apei într-o casă, într-un apartament: *va afla că la el acasă a fost o inundaţie de pe urma unor ţevi plesnite.* VINEA; **4.** (med.) pătrundere a unui lichid biologic într-un tub sau într-un organ cavitar; **5.** (fig.) invazie de fiinţe sau de lucruri: *inundaţie de lăcuste;* (şi: (înv.) **inundaţiune**). [Din fr. ***inondation,*** lat. ***inundatio, - onis***].

inundaţiúne f. v. **inundaţie.**

inútil, ~i, inutilă, ~e a. **1.** nefolositor, netrebuincios: *înnoirile economice le erau defavorabile, iar cele politice inutile.* IBR.; **2.** de prisos, zadarnic: *rezultă că e inutilă sforţarea omenească.* IBR.; (adv.) *băşici goale care pocnesc inutil într-un bîlci unde oamenii cască ochii cu urechile înfundate.* REBR. [Din fr. ***inutile,*** lat. ***inutilis***].

inutilitáte, inutilităţi f. **1.** însuşirea de a fi inutil; zădărnicie: *scrîşnea de inutilitatea deşertei lui revolte.* VLAH.; **2.** (concr.; la pl.) lucruri, fapte sau vorbe fără rost: *toată nuvela este o înregistrare de inutilităţi caracteristice.* CĂL. [Din fr. ***inutilité,*** lat. ***inutilitas, -atis***].

inutilizá, inutilizez vb. (tr.) a face inutilizabil (un obiect); a nu folosi, a lăsa nefolosit: *a păstrat ceea ce era frumos, restul l-a inutilizat.* IBR. [Din fr. ***inutiliser***].

inutilizábil, ~i, inutilizabilă, ~e a. care nu poate fi utilizat; de nefolosit. [Din fr. ***inutilisable***].

inutilizáre, inutilizări f. faptul de a inutiliza; nefolosire. [V. ***inutiliza***].

inutilizát, ~ţi, inutilizată, ~e a. care nu a fost sau nu este utilizat; nefolosit. [V. ***inutiliza***].

inuzábil, ~i, inuzabilă, ~e a. care nu se poate uza; care rezistă mult timp. [Din fr. ***inusable***].

inuzitát, ~ţi, inuzitată, ~e a. (livr.) neîntrebuinţat. [Din fr. ***inusité,*** lat. ***inusitatus***].

invadá, invadez vb. (tr.) **1.** a năvăli într-o ţară, într-o regiune străină; a cotropi: *ne mulţumim să indicăm porţile prin care cetatea putea fi comod invadată.* BL.; **2.** a se întinde peste tot, a ocupa în întregime: *mulţimea invadase trotoarele.* REBR.; **3.** (fig.) a cuprinde, a pune stăpînire: *acum cînd bănuielile deveniră certitudine, fu brusc invadat de nelinişte.* GHEŢIE. [Din lat., it. ***invadere***].

invadáre, invadări f. acţiunea de a invada; invazie, năvălire, cotropire: *invadarea teritoriilor româneşti de slavi;* (fig.) *mai era şi ... invadarea cuvintelor netrebuitoare pe lîngă cele trebuitoare.* IBR. [V. ***invada***].

invadatór, ~i, invadatoáre a. (şi subst.) care invadează; năvălitor, cotropitor: *el totuşi nu crede că trupele invadatoare vor veni atît de repede.* PETR. [*Invada* + *-tor*].

invaginá, pers. 3. invaginează vb. (med.; refl.) a se răsuci spre interior; a se dezvolta prin invaginaţie. [Din fr. ***invaginer,*** it. ***invaginare***].

invaginátie, invaginaţii f. (med.) răsucire a unei porţiuni de organ sau de ţesut spre interior; pătrundere a unei porţiuni de organ sau de ţesut într-o cută proprie; (şi: **invaginaţiune**). [Din fr. ***invagination***].

invaginaţiúne f. v. **invaginaţie.**

invalíd, ~zi, invalidă, ~e a. (şi subst.) care are o infirmitate; infirm, mutilat: *trecînd un glonţ de tun aproape, mi-au uscat un picior şi-am rămas invalid.* B.-DEL.; *pensionar invalid nu-mi convine deloc.* CAR.; (şi: (înv.) **învalid**). [Din fr. ***invalide,*** lat. ***invalidus***].

invalidá, invalidez vb. (tr.) a declara nul, lupsit de valoare juridică: *Camera invalidează o alegere a sa în Vlaşca.* CĂL.; *a invalida alegerile, un contract sau un testament;* (p. ext.) *argumente în contrariu cari ar invalida teoria noastră nu se prea pot aduce.* EM. [Din fr. ***invalider***].

invalidábil, ~i, invalidabilă, ~e a. care poate sau trebuie să fie invalidat. [Din fr. ***invalidable***].

invalidáre, invalidări f. acţiunea de a invalida şi rezultatul ei; anulare: *comisiunea de verificare n-a putut găsi motiv de invalidare.* EM. [V. ***invalida***].

invaliditáte, invaliditáţi f. **1.** lipsă de validitate a unui act, a unui mandat, a unei hotărîri etc.: *se opreşte ca să dovedească invaliditatea sinodului de la Florenţa.* BL.; **2.** starea celui invalid; infirmitate. [Din fr. ***invalidité***].

invár n. oţel (cu mult nichel), caracterizat prin dilatare foarte mică şi folosit la fabricarea instrumentelor şi aparatelor. [Din fr. ***invar,*** germ. ***Invar***].

invariábil, ~i, invariabilă, ~e a. **1.** (şi adv.) care nu se schimbă; neschimbător: *aceste concepte sînt socotite ca redînd esenţa invariabilă a lucrurilor.* BL.; (adv.) *Carla refuza invariabil, pretextînd lipsa de timp sau de dispoziţie.* GHEŢIE; **2.** (gram.) fără flexiune: *găsim şi forma de articol „a" invariabil.* IBR.; *adjectiv invariabil.* [Din fr. ***invariable,*** germ. ***invariabel***].

invariabilitáte f. faptul de a fi invariabil; caracterul a ceea ce este invariabil. [Din fr. ***invariabilité***].

invariánt, ~ţi, invariantă, ~e a. care nu se schimbă; invariabil, neschimbător. // m. mărime, relaţie, proprietate etc. care rămîne neschimbată după o transformare. // f. element, formă cu caracter permanent, imuabil, în evoluţia istorică a spiritului uman. [Din fr. ***invariant,*** germ. ***invariant, Invariante***].

invariánţă, (rar) **invarianţe** f. menţinere neschimbată a unei mărimi, proprietăţi, relaţii etc. în cursul unei transformări; (rar) invariaţie. [Din fr. ***invariance,*** germ. ***Invarianz***].

invariáţie, invariaţii f. (rar) invarianţă: *sînt considerate ca fiind echivalente unor invariaţii.* BL. [*In-*[2] + *variaţie*].

invázie, invazii f. **1.** năvălire a unei armate inamice într-o ţară: *un şir lung de invaziuni, răzmiriţe şi războaie.* GHICA; (fig.) *slavismul loveşte cu talazurile sale de invaziune corabia statului român.* EM.; **2.** (pătrundere şi) extindere (rapidă): *vechea limbă literară suferă o invazie de neologisme.* IBR.; (fig.) *mitul invaziunii instinctului erotic la fete.* CĂL.; **3.** (p. ext.) apariţie şi extindere rapidă a unor paraziţi, a unor dăunători, a unei boli etc.: *praful de pe scenă, subalimentaţia voită produc mizeria fiziologică şi o invazie bruscă.* CĂL.; **4.** (med.) stadiu al unei boli infecţioase cuprins între apariţia primelor semne de îmbolnăvire şi instalarea fenomenelor clinice caracteristice; (şi: (înv.) **invaziune**). [Din fr. ***invasion,*** lat. ***invasio, -onis,*** germ. ***Invasion***].

invaziúne f. v. **invazie.**

invazív, ~i, invazivă, ~e a. (med.) cu caracter de invazie. [Din engl. ***invasive***].

invectív, ~i, invectivă, ~e a. (italienism) **1.** care spune invective (la adresa cuiva): *poetul exuberează, dar e arid, ... mai mult invectiv, sarcastic.* CĂL.; **2.** care serveşte drept invectivă; care insultă: *acoperă femeia cu un potop de epitete invective.* CĂL. [Din it. ***invettivo***].

invectivá, invectivez vb. (tr.) a insulta, a spune invective la adresa cuiva: *Dimitrie fu invectivat şi huiduit.* GHEŢIE. [Din fr. ***invectiver***].

invectiváre, invectivări f. acţiunea de a invectiva şi rezultatul ei. [V. ***invectiva***].

invectívă, invective f. expresie jignitoare, vorbă de ocară; injurie: *încetează cu invectivele împotriva latinismului.* IBR. [Din fr. ***invective,*** it. ***invettiva,*** lat. ***invectivae***].

inventá, inventez şi (înv.) **invént** vb. (tr.) **1.** a crea ceva nou care nu exista pînă atunci; a descoperi: *cînd cineva inventează o unealtă, ... acest act poate fi fără îndoială însoţit de fel de fel de trăiri.* BL.; (refl. pas.) *tîrziu s-a inventat iarba de puşcă.* EM.; **2.** (fig.) a plăsmui, a scorni lucruri imaginare, neadevărate: *inovatorii cari credeau a putea inventa o altă ţară.* EM.; (refl. pas.) *pe un cadru cronologic relativ exact se inventează situaţii şi dialoguri.* CĂL. [Din fr. ***inventer***].

inventár, inventare n. **1.** document (listă, registru etc.) în care sînt înscrise mijloacele şi obiectele pe care le posedă o persoană, o instituţie sau o întreprindere; (p. ext.) totalitate a acestor mijloace şi obiecte: *avea sticlele primite cu număr şi trecute la inventar.* TUD.; **2.** evaluare scrisă a mărfurilor şi a altor valori dintr-un magazin, de la o societate comercială etc.: *o casă sigilată de moştenitori în vederea inventarului.* GHEŢIE; **beneficiu de inventar,** v. **beneficiu; sub beneficiu de inventar,** v. **beneficiu; a face inventarul,** a inventaria: *ai făcut inventarul tuturor bagatelelor din colonadă.* NEGR.; **3.** (lingv.) listă exactă, analiză amănunţită: *vom face astăzi inventarul substanţial şi explicit al pericolelor de traducţiune.* OD.; **4.** (p. ext.) proprietate, avere, patrimoniu: *calul reprezintă un element din inventarul moşiei.* CĂL. [Din fr. ***inventaire,*** lat. ***inventarium***].

inventáre, inventări f. acţiunea de a inventa şi rezultatul ei: *nu era cu putinţă ca G.Lazăr ... să se fotografieze înainte de inventarea fotografiei.* CĂL. [V. ***inventa***].

inventariá, inventariez vb. (tr.) a înregistra într-un inventar şi a evalua bunurile aflate undeva sau la cineva: *slujba mea consta în a inventaria timp de patru ore cărţile din bibliotecă.* GHEŢIE; (p. ext.; refl. pas.) *s-au inventariat unele experienţe cari pledează pentru o asemenea ipoteză.* BL. [De la ***inventar***].

inventariére, inventarieri f. acţiunea de a inventaria şi rezultatul ei: *aceeaşi conştiinciozitate îl îndeamnă să pornească la inventarierea tuturor operelor din bibliotecă.* CĂL. [V. ***inventaria***].

inventát, ~ţi, inventată, ~e a. **1.** descoperit; **2.** născocit, imaginat, scornit: *veritabilă ori inventată, scena plecării pe furiş a soţiei infidele pare scoasă dintr-un roman.* CĂL. [V. ***inventa***].

inventatór, ~i, inventatoáre m., f. persoană care a inventat ceva: *să fie numele inventatorului*

[legat] *de numele invenţiei.* CAR.; (p. ext.) *nici unul dintre aceştia nu este singurul inventator al tuturor mijloacelor stilistice.* VIANU. // a. care inventează, care produce elemente noi, inedite: *imaginaţia ... inventatoare e mai cu samă apanajul unui scriitor romantic.* IBR. [*Inventa* + *-tor*; cf. fr. *inventeur*].

invéntică f. disciplină care studiază procesul invenţiei şi metodele stimulării lui. [De la *inventa* (după *didactică*)].

inventív, ~i, inventívă, ~e a. **1.** care are capacitatea, talentul de a inventa: *Teleor e un metaforist inventiv.* CĂL.; (adv.) *el învinge totdeauna pe duşman, se descurcă inventiv din cele mai grele cumpene.* CĂL.; **2.** (p. ext.) abil, perspicace; imaginativ: *va orienta pe unii astronomi greci, de splendidă putere inventivă, spre căutarea unor procedee matematice.* BL.; *spirit inventiv.* [Din fr. *inventif*].

inventivitáte f. însuşirea de a fi inventiv; (înv.) invenţie: *în ciuda inventivităţii lor, matematicienii nu au putut nici pe departe să acopere toate cererile.* BL. [*Inventiv* + *-itate*].

inventór, inventori m. (înv.) inventator: *au fost adevăraţii ei inventori.* OD. [Din fr. *inventeur,* lat. *inventor, -oris*].

inventoriá, inventoriez vb. (înv.; tr.) a inventaria. [Din fr. *inventorier*].

invénţie, invenţii f. **1.** (înv.) inventivitate: *toate aceste schiţe şi nuvele sînt lipsite de invenţiune.* CĂL.; **2.** realizare a unui nou obiect, a unui nou sistem tehnic etc.; (concr.) obiect, aparat, maşină inventată: *invenţiile tehnice ale omenirii sînt fapte care apar într-un cîmp stilistic.* BL.; **brevet de invenţie,** v. **brevet**; **3.** (fig.) plăsmuire, scornire de lucruri inexistente; minciună: *pune pe seama unui amic invenţiuni ale sale.* CĂL.; **4.** parte a retoricii care studiază găsirea şi alegerea ideilor şi argumentelor în alcătuirea discursului; (şi: (înv.) **invenţiune**). [Din fr. *invention,* lat. *inventio, -onis,* germ. *Invention*].

invenţiúne f. v. invenţie.

inverificábil, ~i, inverificabilă, ~e a. care nu poate fi verificat; de neverificat. [Din fr. *invérifiable*].

invernál, ~i, invernală, ~e a. (livr.) de iarnă, iernatic. [Din it. *invernale*].

inverosímil, ~i, inverosimilă, ~e a. (rar) neverosimil: *sînt o mulţime de inexactităţi, copleşite de complicaţia inverosimilă a acţiunii.* CĂL.; (adv.) *faţă inverosimil de prelungă, de hidalgo.* CĂL. [Din it. *inverosimile*].

ínvers, ~şi, inversă, ~e a. care este sau se realizează în sens contrar celui iniţial sau firesc: *sfera şi conţinutul noţiunilor stau în proporţie inversă.* MAIOR.; (subst.) *inversa acestei situaţii experimentale este de asemenea cu putinţă.* BL.; (adv.) *sentimentul iubirii atrage după dînsul şi sentimentul pentru natură, şi invers.* IBR.; (mat.) **(raport, mărime etc.) invers proporţional(ă),** (raport, mărime etc.) care realizează o relaţie încît dacă un număr se măreşte, celălalt scade în aceeaşi proporţie; (p. ext.) *trebuie recunoscut că îngîmfarea este invers proporţională cu calitatea indivizilor.* CĂL. [Din fr. *inverse,* lat. *inversus,* germ. *invers*].

inversá, inversez vb. (tr.) **1.** a schimba ordinea iniţială sau firească; a pune în locul altuia: *ştim mai curînd dispuşi să inversăm raportul.* BL.; **2.** (fiz.) a schimba sensul unei mărimi vectoriale, direcţia rămînînd neschimbată: *a inversa viteza.* [Din fr. *inverser,* lat. *inversare*].

inversáre, inversări f. acţiunea de a inversa şi rezultatul ei: *mai strigătoare la cer inversare de planuri nici că se putea.* GHEŢIE. [V. *inversa*].

invérsie f. v. inversiune.

inversiúne, inversiuni f. **1.** inversare; schimbare de sens; răsturnare; **2.** (gram.) procedeu sintactic (şi stilistic) care constă în schimbarea ordinii normale a cuvintelor în frază: *întreaga comoară a limbii, ce sta în zicători, proverbe, inversiuni.* EM.; **3.** (chim.) **inversiunea zahărului,** transformare a zaharozei în glucoză prin hidroliză; **4.** (med.) anomalie congenitală constînd în situarea unuia sau mai multor organe în partea opusă celei normale; **inversiune sexuală,** homosexualitate; **5.** (geol.) **inversiune de relief,** transformare prin eroziune (sau depunere) a înălţimilor în văi (sau invers); (şi: (înv.) **inversie**). [Din fr. *inversion,* lat. *inversio, -onis,* germ. *Inversion*].

inversór, inversoare n. dispozitiv pentru inversarea sensului mişcării unei maşini, unui vehicul, unui curent electric etc. [Din fr. *inverseur,* germ. *Inversor*].

invertáză, invertaze f. enzimă produsă de drojdia de bere, care transformă zahărul în glucoză şi în fructoză; invertină. [Din fr. *invertase,* germ. *Invertase*].

invertí, invertesc vb. (tr.) **1.** a face o inversiune; a schimba; **2.** a transforma zahărul în glucoză cu ajutorul invertazei. [Din fr. *invertir,* lat. *invertire*].

invertínă f. (biol.) invertază. [Din fr. *invertine,* germ. *Invertin*].

invertíre, invertiri f. acţiunea de a inverti şi rezultatul ei; **invertire sexuală,** homosexualitate. [V. *inverti*].

invertít, invertiţi m. homosexual. [Din fr. *inverti*].

invertór, invertoare n. aparat sau instalaţie care transformă curentul electric continuu în curent alternativ. [Din engl. *inverter*].

investí[1], investesc vb. (tr.) a întrebuinţa, a plasa un fond, un capital într-o întreprindere; a face o investiţie: *propunea să investească o sumă oarecare în moară.* GHEŢIE; *a investi într-o afacere;* (p. ext.) *adevărul e că, investise mari speranţe în nepotu-său.* GHEŢIE. [Din fr. *investir,* engl. *invest*].

investí[2] vb. v. învesti.

investigá, investighez vb. (rar; tr.) a face investigaţii; a cerceta. [Din lat. *investigare*].

investigáre, investigári f. acţiunea de a investiga şi rezultatul ei. [V. *investiga*].

investigatív, ~i, investigativă, ~e a. **1.** care aparţine investigaţiei, care are caracter de investigaţie: *rămîne ca literatură a imaginaţiunii ştiinţifice, ca un roman al senzaţiei investigative.* CĂL.; *metodă investigativă; orientare investigativă;* **2.** care face investigaţii; investigator: *revista e o culegere de baliverne ale unor tineri însă inteligenţi, investigativi.* CĂL.; (subst.) *nu înfăţişează toată umanitatea, ci numai pe solitari, pe investigativi.* CĂL. [Din it. *investigativo,* engl. *investigative*].

investigatór, ~i, investigatoáre a. şi m., f. (persoană) care face investigaţii; cercetător: *marile vocaţii investigatoare au fost întotdeauna însoţite de voinţa dîrză de a descoperi adevărul.* CĂL.; *teoreticianul şi investigatorul ... este, precum se ştie, Wilhelm Wundt.* BL. [Din fr. *investigateur,* lat. *investigator, -oris*].

investigáţie, investigaţii f. cercetare minuţioasă şi sistematică cu scopul de a afla ceva: *în regiune se fac investigaţii pentru exploatarea petrolului.* CĂL.; (şi: (înv.) **investigaţiune**). [Din fr. *investigation,* lat. *investigatio, -onis*].

investigaţiúne f. v. investigaţie.

investíre[1], investiri f. acţiunea de a investi şi rezultatul ei: *înzestrîndu-l cu toate drepturile şi privilegiile curgătoare dintr-o asemenea investire.* GHEŢIE; *investirea unui fond într-o afacere.* [V. *investi*].

investíre[2] f. v. învestire.

investít, ~ţi, investită, ~e a. plasat într-o întreprindere, într-o afacere: *capital investit.* [V. *investi*].

investitór, ~i, investitoáre a. care investeşte, care face investiţii: *societate investitoare.* // m. persoană, societate, întreprindere etc. care investeşte capital: *au fost izgoniţi unii dintre puţinii investitori străini.* CF.; *investitor strategic;* (fin.) **investitor instituţional,** organism financiar care are majoritatea plasamentelor în valori mobiliare. [*Investi* + *-tor*; cf. fr. *investisseur*].

investitúrá f. v. învestitură.

investíţie, investiţii f. **1.** plasare de fonduri, de capital într-o întreprindere sau într-o afacere; **2.** capital plasat astfel; (şi: (înv.) **investiţiune**). [Din germ. *Investition*].

investiţionál, ~i, investiţională, ~e a. care ţine de investiţii, referitor la investiţii: *capital investiţional.* [*Investiţiune* + *-al*].

investiţiúne f. v. investiţie.

inveterát, ~ţi, inveterată, ~e a. învechit, înrădăcinat: *acest oraş, ca şi sufletul poetului, este o durată, o formă inveterată a vieţii, o memorie.* IBR.; (şi: (înv.) **înveterat**). [Din fr. *invétéré,* lat. *inveteratus*].

invidiá, invidiez vb. (tr.) **1.** a privi cu invidie; a pizmui: *poetul invidiază pe omul care gustă pacea la vatră.* CĂL.; *invidiez totuşi pe-acei care slovele-adună.* VIERU; **2.** a rîvni la ceva străin: *curtezanii ... invidiau poziţiunea şi favorul în care îl videau.* NEGR. [Din it. *invidiare*].

invidiábil, ~i, invidiabilă, ~e a. (rar) care poate fi invidiat: *ar face-o aceasta invidiabilul guvern al Bulgariei?* EM. [*Invidia* + *-bil*].

invídie, invidii f. sentiment egoist de necaz, provocat de succesele, calităţile sau situaţia altuia; pizmă: *cu oarecare invidie – mărturisesc – privesc pe englez.* CAR. [Din lat. *invidia*].

invidiére, invidieri f. faptul de a invidia. [V. *invidia*].

invidiós, ~şi, invidioásă, ~e a. (şi subst.) stăpînit de invidie; pizmuitor: *conjuraţia eternă a nulităţilor invidioase.* EM. [Din lat. *invidiosus*].

invincíbil, ~i, invincibilă, ~e a. care nu poate fi învins; de nebiruit: *armată invincibilă;* (fig.) *poetul e nevoit a recunoaşte că dragostea e invincibilă.* CĂL.; *argument invincibil.* [Din fr. *invincible,* lat. *invincibilis*].

invincibilitáte f. calitatea a ceea ce este invincibil. [Din fr. *invincibilité*].

invingíbil a. v. învingibil.

inviolábil, ~i, inviolabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi violat, încălcat: *jurămînt inviolabil;* **2.** care nu poate fi urmărit, arestat sau judecat decît pe baza unei dispoziţii speciale: *ambasadorii sînt inviolabili.* [Din fr. *inviolable,* lat. *inviolabilis*].

inviolabilitáte f. calitatea a ceea ce este inviolabil: *serviciul juridic se naşte atuncea cînd inviolabilitatea unei persoane este condiţiunea dezvoltării sale.* EM. [Din fr. *inviolabilité,* lat. *inviolabilitas, -atis*].

invitá, invít şi (înv.) **invitez** vb. (tr.) **1.** a pofti, a chema pe cineva să vină undeva sau să participe la ceva: *invită-i să vie aice ca să parlamentăm împreună.* AL.; **2.** (p. ext.) a ruga pe cineva să facă ceva: *ne-nviteadzi prorocul să călcăm pofta şi dezmierdăciunea lumii.* DOS.; *capătă obişnuinţa perfidă de a-i invita să colaboreze cu el.* CĂL.; *vă invit să tăceţi;* **3.** a soma: *te invit să ieşi!;* (şi: **învita**). [Din fr. *inviter,* lat. *invitare*].

invitáre, invitări f. (rar) acţiunea de a invita şi rezultatul ei. [V. *invita*].

invitát, ~ţi, invitată, ~e m., f. persoană chemată să vină undeva sau să participe la ceva: *francezul aratã invitatului apartamentul său.* CĂL.; (adj.) *persoană invitată.* [V. *invita*].

invitatór, ~i, invitatoáre m., f. (rar) persoană care invită pe cineva: *mai toate subsemnăturile celor*

doisprezece invitatori sînt de una sau de alta din-tr-aceste patru categorii. GHICA. [*Invita* + *-tor*].

invitáţie, invitaţii f. **1.** chemare, poftire de a veni undeva: *o invitaţiune aşa de poruncitoare.* GHICA; **2.** bilet sau scrisoare prin care cineva este chemat undeva: *acelaşi distribuitor dăduse aceeaşi invitaţiune la mai mulţi trecători.* BAC.; **3.** (p. ext.) propunere de a face ceva: *nu încape îndoială că aveam să dau curs invitaţiei.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **invitaţiune**). [Din fr. *invitation,* lat. *invitatio, -onis*].

invitaţiúne f. v. **invitaţie.**

invítă, invite f. (la unele jocuri) deschidere. [Din fr. *invite*].

in vítro adv. în afara organismului. [Cuv. lat.].

in vívo adv. în organismul viu. [Cuv. lat.].

invizíbil, ~i, invizibilă, ~e a. care nu se vede sau nu se poate vedea (datorită micimii sau depărtării): *orice schimbare calitativă apare în această perspectivă redusă la mişcare de corpuscule invizibile.* BL.; *s-a făcut invizibil;* (subst. n.) *crede cu fervenţă în invizibil.* [Din fr. *invisible,* lat. *invisibilis*].

invizibilitáte f. starea a ceea ce este invizibil; însuşirea de a fi invizibil. [Din fr. *invisibilité,* lat. *invisibilitas, -atis*].

invocá, invóc vb. (tr.) **1.** a chema în ajutor (o divinitate): *în aceeaşi stil bucolic, poetul invocă pe Isus.* CĂL.; (p. ext.) *pretexte invocate pentru a urmări cu totul alte scopuri.* EM., **2.** a cita ca sprijin: *a invoca legea;* (refl. pas.) *pentru un tip nu este cu putinţă să se invoce decît un singur exemplar.* VIANU; **3.** a se referi la ceva care poate servi ca argument, ca exemplificare etc.: *motivele şi considerantele invocate de fracţie sînt false.* EM.; *au mai fost invocate în acelaşi sens şi numele altor scriitori decoraţi cu această distincţie.* CF. [Din fr. *invoquer,* lat. *invocare*].

invocáre, invocări f. **1.** acţiunea de a invoca; chemare în ajutor (a unei divinităţi): *invocarea ta se scurse arzătoare ca o lavă.* MACED.; **2.** citare în sprijinul, în favoarea cuiva sau a ceva: *invocarea sinceităţii e de prisos.* PETR.; *invocarea aspectelor concrete.* [V. *invoca*].

invocatív, ~i, invocativă, ~e a. care exprimă o invocaţie; care reprezintă o invocaţie: *structurile invocative ale discursului; formulă invocativă.* [Din it. *invocativo,* lat. *invocativus*].

invocatór, ~i, invocatoáre a. şi m., f. (persoană) care invocă, care face o invocaţie: *nu în partea invocatorie şi portretizantă.* CĂL.; (şi: **invocatoriu**). [Din fr. *invocateur, invocatoir,* it. *invocatorio*].

invocatóriu a. v. **invocator.**

invocáţie, invocaţii f. **1.** invocare, chemare în ajutor: *găsim şi invocaţia către Demiurg.* IBR.; **2.** parte a unei poezii în care se roagă muzele (sau alte divinităţi) pentru a inspira; (şi: (înv.) **invocaţiune**). [Din fr. *invocation,* lat. *invocatio, -onis*].

invocaţiúne f. v. **invocaţie.**

invólt a. v. **învolt.**

involuá, involuez vb. (intr.) a regresa, a decădea, a reveni la o stare inferioară. [De la *involuţie* (după *evolua*)].

involuáre, involuări f. faptul de a involua. [V. *involua*].

involuát, ~ţi, involuată, ~e a. decăzut, regresat. [V. *involua*].

involúcru, involucre n. (bot.) totalitate a bracteelor de la baza unei flori sau a unei inflorescenţe. [Din fr. *involucre,* lat. *involucrum*].

involuntár, ~i, involuntară, ~e a. **1.** făcut fără voie; neintenţionat: *toţi factorii aceştia în unire involuntară cu puterea mai mare.* EM.; *gest involuntar;* (adv.) *m-am răsucit involuntar şi l-am regăsit pe regizorul-prim.* GHEŢIE; **2.** (rar) lipsit de voinţă: *mîna-mi involuntară se mişcă tremurîndă în acea sfîntă oară.* EM.; (şi: (înv.) **învoluntar**). [Din fr. *involontaire,* lat. *involuntarius*].

involút, ~ţi, involută, ~e a. **1.** ascuns, tainic, nedezvăluit: *orizontul spaţial al egipteanului este labirintic, al indului e infinitul involut.* BL.; **2.** (bot.) răsucit în interior. [Din lat. *involutus*].

involutív, ~i, involutivă, ~e a. (livr.) care aparţine involuţiei, cu caracter de involuţie: *ele sînt momente, etape, prin care se realizează viziunea infinitului în perspectivă involutivă.* BL. [Din fr. *involutif*].

involúţie, involuţii f. **1.** transformare regresivă; schimbare inversă celei normale, obişnuite: *indul purcede oarecum prin involuţie spre infinitul mic dinăuntrul cadrului.* BL.; **2.** regresiune a unui organ sau a organismului; **3.** revenire la normal a unui organ sau a unui organism (mărit mai înainte); (şi: (înv.) **involuţiune**). [Din fr. *involution,* lat. *involutio, -onis,* germ. *Involution*].

involuţiúne f. v. **involuţie.**

invulnerábil, ~i, invulnerabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi rănit; **2.** (p. ext.) care nu poate fi atacat; care nu poate fi atins cu nimic: *purta pretutindeni acelaşi aer triumfător al parvenitului fericit, bogat şi invulnerabil.* VLAH. [Din fr. *invulnérable,* lat. *invulnerabilis*].

invulnerabilitáte f. însuşirea de a fi invulnerabil. [Din fr. *invulnérabilité*].

io m. (înv.) formulă întrebuinţată înaintea numelor de domni: *Io Alexandru Voievod.* [Din sl. *io*].

ioachím, ioachimi m. (înv.) taler (german): *cheltuind mai mult de 70.000 ioachimi.* BĂLC. [Din germ. *Ioachims(thaler)*].

ioanít, ~ţi, ioanită, ~e a. care aparţine ordinului monaho-călugăresc instituit în secolul al XII-lea, referitor la acest ordin sau la membrii lui. // m. persoană care făcea parte din acest ordin. [Din fr. *joanite,* germ. *Joannite*].

iobág, iobagi m. ţăran dependent de stăpînul feudal; şerb: *Bolliac cînta iobagul şi-a lui lanţuri de aramă.* EM. [Din magh. *jobbágy*].

iobágésc, ~şti, iobăgeáscă, ~eşti a. (rar) **1.** care aparţine iobăgiei, specific iobagilor: *aveau cîte o moşie scutită de sarcini iobăgeşti.* BL.; **2.** alcătuit din iobagi, de iobagi: *au fost constrînşi la aceste sarcini şi alţi membri ai familiilor iobăgeşti.* BL. [*Iobag* + *-esc*].

iobági, iobăgesc vb. (rar) **1.** (intr.) a fi iobag, a face muncă de iobag; **2.** (tr.) a face să devină iobag: *în cursul secolelor, tot mai mulţi ţărani secui au fost iobăgiţi.* BL. [*Iobag* + *-i*].

iobágie f. stare de aservire a ţăranilor faţă de stăpînul feudal al pămîntului; stare de iobag: *iobăgimea avea prilejul să vadă că iobăgia nu era o stare imuabilă.* BL.; *iobăgia a fost desfiinţată la 1784 de împăratul Iosif II.* [*Iobag* + *-ie*].

iobágime f. (înv.) totalitate a iobagilor; mulţime de iobagi: *sarcinile ce apăsau asupra iobăgimii ... erau multe şi grele.* BL. [*Iobag* + *-ime*].

iobăgíre f. acţiunea de a iobăgi; mod de a munci ca iobag. [V. *iobăgi*].

iobăgít, ~ţi, iobăgită, ~e a. adus în stare de iobag, devenit iobag: *preoţimea ortodoxă de la sate, supusă împilărilor şi iobăgită.* BL. [V. *iobăgi*].

ioc adv. (fam.) nimic, deloc: *prejudecăţi religioase, ioc!* VINEA. [Din turc. *yok*].

iod[1] n. element chimic solid, foarte volatil, solubil în alcool, avînd întrebuinţări în medicină; **tinctură de iod,** soluţie de iod în alcool, folosită la dezinfectarea rănilor: *aduse o faşă, tinctură de iod şi-l pansă pe pirat.* TUD. [Din fr. *iod*].

iod[2] n. (fon.) iot. [Din fr. *yod*].

iodát, iodaţi m. sare a acidului iodic. [Din fr. *iodate*].

iodemíe, iodemii f. prezenţă a iodului în sînge; cantitate de iod prezentă în sînge. [Din fr. *iodémie*].

iodhídric a. **acid iodhidric,** acid format prin combinarea iodului cu hidrogenul. [Din fr. *iodhydrique*].

iódic a. **acid iodic,** acid oxigenat al iodului. [Din fr. *iodique*].

iodísm n. intoxicaţie cu iod. [Din fr. *iodisme*].

iodizá, pers. 3 **iodizează** vb. (lingv.; refl.) a se iotaciza. [*Iod*[2] + *-iza*].

iodizáre, iodizări f. faptul de a se iodiza. [V. *iodiza*].

iodofórm n. substanţă solidă, galbenă şi cu miros puternic, întrebuinţată în medicină ca antiseptic, ca anestezic etc. [Din fr. *iodoforme,* germ. *Iodoform*].

ioduráre, iodurări f. (chim.) introducere a atomilor de iod în moleculele unei substanţe organice. [Din fr. *ioduration*].

iodúră, ioduri f. compus al iodului cu un alt element chimic sau cu un radical organic. [Din fr. *iodure*].

ioduríe, iodurii f. (med.) prezenţă a iodului în urină. [Din fr. *iodurie*].

iofcá, iofcale f. (reg.) pastă făinoasă (în formă de pătrăţele): *supă cu iofcă.* [Din turc. *yofka* „subţire"].

iofobíe, iofobii f. (med.) teamă patologică de a fi otrăvit. [Din fr. *iophobie*].

ioi interj. (reg.) exclamaţie care exprimă consternare, surpriză (neplăcută). [Din magh. *jaj*].

iólă, iole f. barcă îngustă şi uşoară, cu pînze şi cu lopeţi, folosită în sport. [Din fr. *yole*].

ioldáş m. v. **ghioldaş.**

ión, ioni m. atom sau grup de atomi încărcaţi cu electricitate. [Din fr. *ion*].

ionatán, ionatani m. soi de măr originar din America de Nord. // n. (pl. **ionatane**) fructul acestui soi de măr, de culoare roşie şi cu gust dulce-acrişor, care se poate conserva mai mult. [Din engl. *Ionathan*].

ionián, ~eni, ioniană, ~ene a. **1.** care ţine de Ionia antică sau de locuitorii ei, referitor la Ionia antică sau la locuitorii ei; din Ionia; ionic: *fizica hilozoistă, apărută în cetăţile ioniene..., reduce întreaga lume la apă şi aer, la foc şi pămînt.* VIANU; *dialectul ionian;* **2. şcoala ioniană,** şcoală filozofică greacă, din sec. VII-VI î.d.Hr., care propunea o explicaţie materialistă a lumii; **3.** care aparţine acestei şcoli, specific acestei şcoli: *gîndirea ioniană se îndrepta şi spre o desţelenire a empiriei.* BL. // m. (de obicei la pl.) filozof care făcea parte din această şcoală: *de o aplicare lucidă ... a metodei experimentale în considerarea naturii nu se poate vorbi nici la ionieni.* BL. [Din fr. *ionien*].

ióníc[1]**, ~ci, ionică, ~ce** a. **1.** ionian: *filosofia naturalistă ionică se întemeia pe o încredere nelimitată acordată inteligenţei.* BL.; *şcoala ionică;* **2. stil** (sau **ordin**) **ionic,** stil arhitectonic cu coloane zvelte avînd capitelul împodobit cu volute; **3.** (despre construcţii) realizat în acest stil: *aşează, în stînga şi dreapta, ... cîte patru coloane ionice de fiece latură.* CĂL.; **4.** (şi m.) picior de vers în poezia antică din două silabe lungi şi două scurte. [Din lat. *ionicus,* fr. *ionique*].

ióníc[2]**, ~ci, ionică, ~ce** a. referitor la ioni. [Din fr. *ionique*].

ióniu n. izotop radioactiv al toriului care se obţine prin dezintegrarea uraniului. [Din germ. *Ionium,* fr. *ionium*].

ionizá, pers. 3 **ionizează** vb. (tr.) a realiza ionizarea unui mediu. [Din fr. *ioniser*].

ionizánt, ~ţi, ionizantă, ~e a. care produce ionizarea. [*Ioniza* + *-ant*].

ionizáre, ionizări f. **1.** producere a ionilor într-un anumit mediu; (rar) ionizaţie; **2.** introducere de ioni în organism în scop terapeutic. [V. *ioniza;* cf. fr. *ionisation*].

ionizát, ~ţi, ionizată, ~e a. bogat în ioni: *aerul ionizat al munţilor.* [V. *ioniza*].

ionizatór, ionizatoáre n. generator de ioni. [Din fr. *ionisateur*].

ionizáţie, ionizaţii f. (rar) ionizare. [Din fr. *ionisation*].

ionofón, ionofoane n. difuzor care transformă direct energia electromagnetică în energie acustică prin oscilaţiile unei coloane de gaze ionizate. [Din fr. *ionophone*].

ionónă f. substanţă chimică cu miros de violete, întrebuinţată în parfumerie. [Din fr. *ionone*].

ionosféră f. pătură superioară a atmosferei, intens ionizată datorită radiaţiilor solare ultraviolete. [Din fr. *ionosphère*].

ionosféric, ~ci, ionosferică, ~ce a. care aparţine ionosferei, referitor la ionosferă. [Din fr. *ionosphérique*].

ionoterapíe, ionoterapii f. metodă de tratament constînd în introducerea în organism de ioni medicamentoşi. [Din fr. *ionothérapie*].

iordán, iordane n. **1.** sărbătoare creştină care cade pe 6 ianuarie; Bobotează; **2.** rugăciune rostită de preot în ajunul acestei sărbători: *în ajunul Bobotezei preotul umblă cu iordanul din casă în casă;* (fam.) **a umbla cu iordane, a)** a spune vorbe goale; **b)** a se ţine de lucruri neserioase. [Din sl. *iordanŭ*].

iordanián, ~eni, iordaniană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Iordaniei sau populaţiei ei, referitor la Iordania sau la populaţia acesteia. // m., f. persoană (originară) din Iordania. // m. pl. popor care trăieşte în Iordania. [Din fr. *jordanien*].

iordăní, iordănesc vb. (înv.; tr.) a stropi cu apă sfinţită la Bobotează. [De la *iordan*].

iordănitór, iordănitori m. tînăr care însoţeşte preotul cînd umblă cu iordanul. [*Iordăni* + *-tor*].

iorgăn, iorgane n. (reg.) **1.** ţesătură de pus pe pat; cearşaf; **2.** plapumă. [Din turc. *yorgan*].

iorgován, iorgovani m. (bot.; reg.) liliac (*Syringa vulgaris*): *frunză vrede iorgovan, am un bade năzdrăvan.* POP. [Din sb. *jorgovan*].

iortomăn a. v. **ortoman.**

iortomănésc a. v. **ortomănesc.**

iortomănéşte adv. v. **ortomăneşte.**

iortomănós a. v. **ortomănos.**

ioság, iosaguri n. (reg.) **1.** moşie; **2.** avere, stare: *nu cer mare iosag.* POP. [Din magh. *jószág*].

iosefín a. v. **iozefin.**

iot n. (lingv.) semivocala i. [Din germ. *Jot,* lat. *iota*].

ióta m. **1.** a noua literă a alfabetului grecesc (I,ι); **2. nici o iotă,** deloc, nimic: *nu pot să schimb nici o iotă din hotărîrea mea.* ISP.; **o iotă,** cît de puţin, foarte puţin: *n-ar cere c-o iotă mai mult decît ceea ce dă d-lui.* EM.; (şi: (pop.) **iotă**). [Din gr. mod. *ióta,* fr. *iota*].

iotacísm n. iotacizare. [Din fr. *iotacisme*].

iotacizá, pers. 3 **iotacizează** vb. (refl.; despre sunete) a se palataliza datorită contactului cu un iot. [*Iotac(ism)* + *-iza*].

iotacizáre, iotacizări f. palatalizare a unui sunet sub influenţa lui iot; iotacism. [V. *iotaciza*].

iotacizát, ~ţi, iotacizată, ~e a. palatalizat prin contactul cu iot: *cine străbate acest mic text întîmpină forme munteneşti, ca verbele iotacizate.* VIANU. [V. *iotaciza*].

iótă f. v. **iota.**

iov, iovi m. (reg.) specie de salcie care creşte prin pădurile umede (*Salix caprae*). [Din sl. *iva*].

iozefín, ~i, iozefină, ~e a. care aparţine iozefinismului, referitor la iozefinism: *regimul iozefin era interesat în întărirea poziţiei sale.* BL.; (şi: **iosefin**). [De la *iozefinism*].

iozefinísm n. ansamblu de reforme întreprinse în secolul al XVIII-lea de împăratul austriac Iosef II, care vizau printre altele subordonarea bisericii de către stat. [Din germ. *Iosephinismus*].

ipecacuána f. plantă care creşte în Brazilia şi a cărei rădăcină se întrebuinţează în medicină ca expectorant şi ca vomitiv (*Uragoga Ipecacuanha*). [Din fr. *ipécacuana,* port. *ipecacuana*].

ipérbolă f. v. **hiperbolă.**

iperbólic a. v. **hiperbolic.**

iperdimensionáre f. v. **hiperdimensionare.**

iperíge f. pl. plantă erbacee perenă cu tulpina ramificată, cu frunze liniare sau lanceolate şi cu flori mici albe-roz, grupate în panicule (*Gypsophila paniculata*). [Et. nec.].

iperítă f. substanţă toxică vezicantă foarte persistentă (folosită ca armă chimică): *odată a venit un ofiţer de la regiment şi ne-a vorbit despre gazele de război, iperita şi lewisita.* GHEŢIE; (şi: **hiperită**). [Din fr. *ypérite,* germ. *Yperit*].

iperrafinát a. v. **hiperrafinat.**

ipertrofiát a. v. **hipertrofiat.**

ipertrófic a. v. **hipertrofic.**

ipertrofíe f. v. **hipertrofie.**

iperzél n. v. **hiperzel.**

ipingeá, ipingele f. (înv.) **1.** manta bărbătească din dimie sau din postav cu glugă (şi cu găitane): *aruncă ipingeaua pe umăr.* GAL.; *ipingeaua e purtată de sătenii care fac negoţ cu vite;* **2.** material textil din care se confecţionează o astfel de manta; **3.** pătură care se punea pe şaua calului: *unde se găseşte şaua, se cere şi ipingeaua.* PANN. [Din turc. *yapincak*].

ipistát m. v. **epistat.**

ipnotísm n. v. **hipnotism.**

ipochímen, ipochimeni m. şi **ipochimene** n. (înv.) **1.** persoană, individ: *cunoşti tu pe ipochimenele ce locuiesc în majalaua Izvorului?* FIL.; **2.** (iron.) personaj: *n-am întîlnit un ipochimen atît de nostim ca mata.* AL. [Din gr. mod. *ipokeímenon*].

ipocondríe f. v. **ipohondrie.**

ipocóndru a. v. **ipohondru.**

ipocorístic a. v. **hipocoristic.**

ipocrít, ~ţi, ipocrită, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) prefăcută, făţarnică, care pretinde că are sentimente pe care nu le are: *Nadina socotea pe Tecla o ipocrită.* REBR.; *om ipocrit;* **2.** care dovedeşte făţărnicie; bazat pe ipocrizie: *politica ipocrită a împăratului ... încurcase conştiinţa bisericească şi morală a poporului său.* EM. [Din fr. *hypocrite*].

ipocrizíe, (rar) **ipocrizii** f. simulare a unor sentimente de blîndeţe, de pietate sau de virtute; făţărnicie, prefăcătorie: *a tale jurăminte ascund ipocrizia sub magice cuvinte.* AL. [Din fr. *hypocrisie,* germ. *Hypokrisie*].

ipodrómiu n. v. **hipodrom.**

ipohondriác a. v. **ipohondric.**

ipohóndric, ~ci, ipohondrică, ~ce a. **1.** care aparţine ipohondriei, referitor la ipohondrie: *multe idei ipohondrice îi veniră.* EM.; **2.** trist, neliniştit în legătură cu sănătatea: *devenit ipohondriac, ciobanul nu crede în sentinţa medicală.* CĂL.; (şi: (înv.) **ipohondriac, hipohondriac**). [Din gr. mod. *ypochondriakós,* fr. *hypocondriaque*].

ipohondríe, ipohondrii f. teamă exagerată de a nu contacta o boală; obsesie a cuiva care crede că suferă de o boală: *să ştii că-mi vine ipohondrie.* AL.; (şi: (înv.) **ipocondrie, hipohondrie**). [Din fr. *hypocondrie*].

ipohóndru, ~i, ipohondră, ~e a. (şi subst.) care suferă de ipohondrie: *ipohondru, se îmbuibă cu medicamente şi întreţine nişte mustăţi colosale.* CĂL. // m. (franţuzism) fiecare dintre părţile laterale ale regiunii superioare a abdomenului, lîngă epigastru: *ipocondrul drept şi cel stîng;* (şi: (înv.) **ipocondru, hipocondru**). [Din fr. *hypocondre*].

ipolíps n. (reg.) demnitate, rang: *ipolipsul lui de împărat mare nu-i îngăduia.* POP. [Din gr. mod. *ipólipsis*].

ipostás n. v. **ipostază.**

ipostasiál a. v. **ipostazial.**

ipostátic, ~ci, ipostatică, ~ce a. care ţine de aspect, de înfăţişare; (rar) ipostazial: *nu există o conştiinţă ipostatică, de sine stătătoare, a naţiunii.* STĂNIL.; *multiplicitatea ipostatică rămîne cu totul pe al doilea plan.* BL. [Din fr. *hypostatique,* germ. *hypostatisch,* lat. *hypostaticus*].

ipostáz n. v. **ipostază.**

ipostazá vb. v. **ipostazia.**

ipostazáre f. v. **ipostaziere.**

ipostáză, ipostaze f. **1.** stare, situaţie în care se găseşte cineva sau ceva: *Alecsandri a ridiculizat pe democratul în alt ipostaz.* IBR.; *în ultima lui ipostază, cea de atunci, devenise un stabiliment deocheat.* GHEŢIE; **2.** aspect, înfăţişare: *orice existenţă se afirmă prin multiplicitatea ipostazelor sale.* BL.; **3.** entitate, persoană: *Dumnezeu are trei ipostaze şi o singură natură;* **4.** (la Platon) fiecare dintre cele trei elemente spirituale (individul, intelectul şi sufletul) care împreună cu materia constituie lumea inteligibilă; (şi: (înv.) **ipostas, ipostaz**). [Din gr. mod. *hypóstasis,* fr. *hypostase,* germ. *Hypostase*].

ipostaziá, ipostaziez vb. (tr.) **1.** a obiectiva, a prezenta ca fiind real; a da caracterul unei ipostaze; **2.** (lingv.) a substitui o categorie gramaticală; (şi: **ipostaza**). [Din germ. *hypostasieren*].

ipostaziál, ~i, ipostazială, ~e a. (rar) ipostatic: *eul nu este o simplă entitate ipostasială înzestrată cu forţa necesară de a constitui un organism omenesc.* STĂNIL.; (şi: **ipostasial**). [De la *ipostază*].

ipostaziére, ipostazieri f. acţiunea de a ipostazia şi rezultatul ei: *îndeosebi ipostazierea conceptelor ar fi marea eroare a ştiinţei moderne.* BL.; (şi: **ipostazare,** (înv.) **hipostazare**). [V. *ipostazia*].

ipotecă, ipotechez vb. (tr.) a da un bun imobiliar în garanţie la contractarea unui împrumut; a supune unei ipoteci: *nu mai află alt mijloc de a-şi acoperi deficitul decît ipotecînd însuşi capitalul cu care lucrează – pămîntul.* EM. [Din fr. *hypothéquer*].

ipotecár, ~i, ipotecară, ~e a. **1.** care se află drept ipotecă; **2.** care are rol de ipotecă; referitor la ipotecă: *scoasă deja în vînzare prin emiterea de bilete ipotecare.* EM.; **inscripţie ipotecară,** v. **inscripţie.** [Din fr. *hypothécaire*].

ipotecáre, ipotecări f. acţiunea de a ipoteca. [V. *ipoteca*].

ipotecát, ~ţi, ipotecată, ~e a. grevat de o ipotecă. [V. *ipoteca*].

ipotécă, ipoteci f. drept real acordat creditorului de către debitor asupra unui imobil, unui teren etc., pentru a garanta plata unei creanţe; faptul de a ipoteca: *va împrumuta ... 500 ruble în asigurăţiuni de stat şi-i va lua drept ipotecă un rob.*

CĂL.; **a pune ipotecă,** a ipoteca: *în februarie căuta bani cu împrumut punînd ipotecă moşia.* CĂL. [Din fr. ***hypothéque,*** lat. ***hypoteca***].

ipotenúză, ipotenuze f. (mat.) latura opusă unghiului drept într-un triunghi dreptunghic: *gîndi adînc ... asupra egalităţii a două hipotenuze.* EM.; (şi: (înv.) **hipotenuză**). [Din fr. ***hypoténuse,*** germ. ***Hypotenuse***].

ipotés n. v. ipoteză.

ipotétic, ~ci, ipotetică, ~ce a. bazat pe ipoteză; nesigur, îndoielnic: *teoria evoluţiunii este încă şi rămîne ipotetică.* EM.; (adv.) *am putea spune ipotetic că poate fi vorba şi de un element pur psihic.* IBR. [Din fr. ***hypothétique,*** lat. ***hypotheticus,*** germ. ***hypothetisch***].

ipoteză, ipotezez vb. (rar; tr.) a admite ca ipoteză; a propune drept ipoteză: *nu intenţionăm să ipotezăm finalismul numaidecît subt forma unei entităţi metafizice.* BL. [De la ***ipoteză***].

ipotéză, ipoteze f. **1.** presupunere, supoziţie pe baza căreia se explică un fapt: *lung prilej de vorbe şi de ipoteze.* TOP.; **2.** (mat.) element dat pe baza căruia se dezvoltă o demonstraţie; (şi: (înv.) **ipotes, hipoteză**). [Din lat., gr. ***hypóthesis,*** fr. ***hypothèse,*** germ. ***Hypothese***].

ipróci adv. (înv. şi pop.) etcetera: *iproci ..., iproci.* AL. [Din sl. ***i proči*** „şi următorul"].

ipseitáte f. (filoz.) ceea ce face ca o existenţă să fie ea însăşi, ceea ce este esenţial pentru individualitatea unei entităţi: *ipseitatea semnificantului.* [Din fr. ***ipséité***].

ípsilon m. a douăzecea literă a alfabetului grecesc (Υ,υ), folosită şi ca simbol în matematică, fizică etc.; i grec. [Din gr. ***ípsilon***].

ípso fácto adv. prin faptul însuşi. [Cuv. lat.].

ipsofón, ipsofoane n. dispozitiv care înregistrează mesajele telefonice în absenţa abonatului. [Din germ. ***Ipsophon***].

ípsos n. praf alb obţinut prin calcinarea ghipsului, care se întrebuinţează în sculptură, în arhitectură şi în chirurgie: *un animal făcut din ipsos, nelămurit ca înfăţişare.* TUD.; *statuete de ipsos.* [Din gr. mod. ***gipsos***].

ir, iruri n. (pop.) alifie (preparată din grăsimi, plante etc.): *negustor de ... iruri.* CR.; *a socotit că nu mai are nevoie de irul său.* SAD. [Din magh. ***ir***].

iradeá, iradele f. (înv.) ordin al sultanului: *i se citi iradeaua prin care era numit „Prince de Samos".* CĂL. [Din turc. ***iradé***].

iradiă, iradiez vb. **1.** (tr.) a emite radiaţii de căldură, de lumină etc.: *soarele iradiază pămîntul;* **2.** (intr.) a se răspîndi, a se împrăştia: *durerea iradiază în tot corpul.* [Din fr. ***irradier,*** lat. ***irradiare***].

iradiánt, ~ţi, iradiantă, ~e a. care iradiază, care răspîndeşte raze de lumină, de căldură etc.: *s-a oprit ... ca asupra unei comori iradiante.* BL. [Din fr. ***irradiant***].

iradiáţie, iradiaţii f. emisie de radiaţii luminoase, calorice sau corpusculare; (p. ext.) fascicul de raze emise de o sursă: *iradiaţia soarelui printre nori;* (fig.) *penetraţiunile sau iradiaţiunile inconştientului în conştiinţă au un aspect cînd difuz, cînd mai compact.* BL.; (şi: (înv.) **iradiaţiune**). [Din fr. ***irradiation,*** lat. ***irradiatio, -onis,*** germ. ***Irradiation***].

iradiaţiúne f. v. iradiaţie.

iradiére, iradieri f. **1.** acţiunea de a iradia şi rezultatul ei; împrăştiere, răspîndire dintr-un punct în toate direcţiile: *iradierea luminii de la soare;* (fig.) *ideea fixă e nodul de iradiere a unor constrîngeri psihice.* BL.; **2.** expunere la acţiunea unui flux de fotoni sau de particule; **3.** difuziune, împrăştiere a unui impuls nervos: *iradierea unei dureri;* **4.** (rar) deplasare de la centru către circumferinţă în cadrul unui corp. [V. ***iradia***].

irakián, ~eni, irakiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Irakului sau populaţiei lui, referitor la Irak sau la populaţia acestuia. // m., f. persoană (originară) din Irak. // m. pl. popor de limbă arabă care trăieşte în Irak. [Din fr. ***irakien***].

irán, ~i, irană, ~e a. (rar) iranian, persan: *dualismul iran pentru care lumina şi întunericul se găsesc într-o necurmată luptă.* BL. // m. pl. popor care trăieşte în Iran: *la irani domină sentimentul dinamic al războirii dramatice între cele două principii ireconciliabile.* BL. [De la ***Iran*** n. pr.].

iranián, ~eni, iraniană, ~ene a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Iranului sau populaţiei lui, referitor la Iran sau la populaţia acestuia; (rar) iran **2. limbi iraniene,** grup de limbi indo-europene vorbite în Iran şi în regiunile Mării Caspice; **3. limbă iraniană** (şi subst. f.) limbă din acest grup vorbită în Iran; limba persană. // m., f. **1.** persoană a cărei limbă maternă este această limbă; **2.** persoană (originară) din Iran. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Iran: *la chinezi avem aceeaşi dualitate, la iranieni, de asemenea.* BL. [Din fr. ***iranien***].

iraníst, iranişti m. specialist în iranistică. [Din germ. ***Iranist***].

iranística f. ştiinţă care se ocupă cu studiul limbilor, literaturilor şi culturilor iraniene. [Din germ. ***Iranistik***].

irascíbil, ~i, irascibilă, ~e a. care se înfurie uşor, iute la mînie; iritabil: *Caragiale este un sentimental irascibil.* CĂL. [Din fr. ***irascible,*** lat. ***irascibilis***].

irascibilitáte f. însuşirea de a fi irascibil, iritabil. [Din fr. ***irascible,*** lat. ***irascibilis***].

irát, iraturi n. (înv.) venit domnesc: *ludele şi celelalte iraturi ale stăpînirii.* FIL. [Din turc. ***irad*** „venit"].

iráto adv. (muz.) cu furie, cu mînie. [Cuv. it.].

iraţionál, ~i, iraţională, ~e a. **1.** care nu corespunde regulilor logice; contrar raţiunii: *am făcut la un moment afirmaţiunea că ideea magicului ar fi o idee în sine iraţională.* BL.; (adv.) *procedează iraţional;* **2.** care nu se conduce după gîndirea logică; care este lipsit de judecată: *eroii ... sînt iraţionali, lipsiţi de orice putere de frenaţie a furiei.* CĂL.; *om iraţional;* **3.** (mat.) **număr iraţional,** număr care nu se poate reprezenta printr-un raport între două numere întregi: *matematicienii greci încep să se ocupe de numerele raţionale şi iraţionale.* BL.; **ecuaţie iraţională,** ecuaţie a cărei necunoscută intră sub un radical. // n. ceea ce este contrar raţiunii; ceea ce nu corespunde regulilor logice: *prezenţa iraţionalului în lume... nu trebuie să demoralizeze iniţiativele raţiunii.* VIANU. [Din lat. ***irrationalis,*** fr. ***irrationnel,*** germ. ***irrational***].

iraţionalísm n. **1.** concepţie filozofică care postulează primatul intuiţiei, credinţei, instinctului, inconştientului etc. faţă de cunoaşterea raţională: *iraţionalismul punea în artă un accent apăsat pe toate elementele neraţionale ale lumii omeneşti.* BL.; **2.** (rar) iraţionalitate: *iraţionalismul actelor sale.* [Din fr. ***irrationalisme,*** germ. ***Irrationalismus***].

iraţionalíst, ~şti, iraţionalistă, ~e a. care aparţine iraţionalismului, referitor la iraţionalism: *acest raţionalism ... a stîrnit o reacţiune iraţionalistă.* BL. // m. adept al iraţionalismului: *Unamuno ca iraţionalist nu rezolvă nimic şi rămîne pe malurile chestiunii.* CĂL. [Din fr. ***irrationaliste***].

iraţionalitáte, (rar) **iraţionalităţi** f. **1.** caracterul a ceea ce este iraţional; (rar) iraţionalism: *în toate şi peste toate va triumfa raţiunea, chemată să convertească toate iraţionalităţile existenţei în formule inteligibile.* BL.; **2.** (concr.) ceea ce este iraţional; acţiune, faptă iraţională: *e la mijloc iubire, deci iraţionalitate, mîndrie de femeie.* CĂL. [Din fr. ***irrationalité***].

írbis, irbişi m. mamifer carnivor din familia felinelor asemănător cu pantera (*Panthera uncia*). [Din germ. ***Irbis***].

ireál, ~i, ireală, ~e a. **1.** inexistent în realitate; nereal, imaginar: *limbajul real să fie modificat după necesităţile lumii ireale a artei.* CĂL.; (subst. n.) *uneori matematica se dedă şi unor născociri ce par a se situa cu totul în ireal.* BL.; (adv.) *raze calde se alergă ireal.* PETR.; **2.** care pare că nu este real: *duce o viaţă ireală, lipsită de orice griji.* [Din fr. ***irréel,*** germ. ***irreal***].

irealitáte f. caracterul a ceea ce este ireal; fapt opus realităţii: *ţăranul vrea epicul gol şi e doritor de irealitate.* CĂL. [Din fr. ***irréalité,*** germ. ***Irrealität***].

irealizábil, ~i, irealizabilă, ~e a. care nu se poate înfăptui, realiza; nerealizabil: *m-am gîndit şi eu la asta ca la un vis irealizabil.* VLAH. [Din fr. ***irréalisable***].

irealizabilitáte f. (rar) caracterul, însuşirea de a fi irealizabil: *dacă nu ne-am da seama de irealizabilitatea unui precept cum este următorul, l-am transcrie întocmai.* BL. [***Irealizabil*** + ***-itate***].

irecognoscíbil, ~i, irecognoscibilă, ~e a. (rar) care nu poate fi recunoscut; de nerecunoscut: *oare se petrecuse ceva cu mine, îmi pierdusem forma, identitatea, devenisem irecognoscibil?* GHEŢIE. [***In²-*** + ***recognoscibil***].

ireconciliábil, ~i, ireconciliabilă, ~e a. de neîmpăcat; neconciliabil: *sistemele metafizice se găseau într-o necurmată luptă, în adversitate ireconciliabilă.* BL.; *cazurile ireconciliabile ... pot fi lăsate să-şi consume combustia pînă la capăt.* CF. [Din fr. ***irréconcilliable,*** lat. ***irreconciliabilis***].

irecuperábil, ~i, irecuperabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi recuperat; **2.** (med.) incurabil, nevindecabil: *bolnav irecuperabil.* [Din fr. ***irrécupérable***].

irecuzábil, ~i, irecuzabilă, ~e a. care nu poate fi respins, care trebuie admis: *analogia dintre filozofia lui Mach şi criteriile intrinseci ale impresionismului ni se pare irecuzabilă.* BL. [Din fr. ***irrécusable,*** lat. ***irrecusabilis***].

iredént, ~ţi, iredentă, ~e a. iredentist. // f. asociaţie politică care îşi propune eliberarea pe cale revoluţionară a teritoriilor neunite cu o patrie. [Din it. ***irredento***].

iredentísm n. mişcare politică şovină ai cărei partizani urmăresc anexarea la o ţară a unor teritorii în care conaţionalii sînt în minoritate: *Eminescu ... zicea că iredentismul ţine de teoriile ieftine.* IBR. [Din it. ***irredentismo.*** fr. ***irredentisme***].

iredentíst, ~şti, iredentistă, ~e a. care aparţine iredentismului, referitor la iredentism; iredent: *aceste idei zburau atunci în aer, în emigraţia iredentistă.* CĂL. // m. partizan al iredentismului: *acest „liberalism" îl face pe munteanul Odobescu să fie un iredentist.* IBR. [Din fr. ***irrédentiste,*** it. ***irredentista***].

ireductíbil, ~i, ireductibilă, ~e a. **1.** (chim.) care nu se mai poate reduce la o formă mai simplă: *materia se descompune în cîteva zeci de elemente chimice, ireductibile pe cale chimică.* BL.; **2.** (mat.) care nu mai poate fi simplificat: *fracţie ireductibilă;* **3.** care nu poate fi refăcut; care nu se poate redresa: *fractură ireductibilă;* **4.** (fig.) care nu poate fi moderat, aplanat; necruţător, înverşunat: *a fost un duşman al „liberalismului", tot atît de intransigent şi de ireductibil ca şi Eminescu.* IBR.; (adv.) *Rodrigo rămîne deci ireductibil un feudal.* CĂL.; **5.** care nu poate fi redus astfel încît să fie altceva; care nu este reductibil: *cele două moduri ontologice, ireductibile unul la altul, chiar dacă ele comunică, se disting.* BL. [Din fr. ***irréductible***].

ireductibilitáte f. însuşirea de a fi ireductibil: *problema ireductibilităţii vieţii la modele pur mecanice poate fi atacată pe un plan mult mai larg.* BL. [Din fr. ***irréductibilité***].

irefragábil, ~i, irefragabilă, ~e a. (jur.; despre mărturii, probe etc.) care nu poate fi recuzat; (p. ext.) *se întemeiază pe o afinitate certă dintre lucruri, pe analogia lor irefragabilă.* VINEA. [Din fr. ***irréfragable***].

irefutábil, ~i, irefutabilă, ~e a. care nu poate fi combătut, respins; convingător: *argument irefutabil.* [Din fr. ***irréfutable,*** lat. ***irrefutabilis***].

Irefutabilitáte f. (livr.) însuşirea de a fi irefutabil. [Din fr. ***irréfutabilité***].

irefuzábil, ~i, irefuzabilă, ~e a. (rar) care nu poate fi refuzat: *cererile irefuzabile ale Scaunului papal.* EM. [De la ***refuza***].

iregulár, ~i, iregulară, ~e a. (rar) neregulat: *în strigări iregulare, vechiul cîntec mai străbate.* EM. [Din lat. ***irregularis,*** fr. ***irrégulier***].

iregularitáte, iregularităţi f. (rar) neregularitate; înfăţişare, aspect neregulat: *linia va prezenta totdeauna anume perceptibile iregularităţi.* BL.; *iregularitatea pulsului;* (fig.) *iregularitatea puterii elementare.* EM. [Din fr. ***irrégularité,*** lat. ***irregularitas, -atis,*** germ. ***Irregularität***].

irelevánt, ~ţi, irelevantă, ~e a. care nu prezintă importanţă; neinteresant: *poate că ne trebuie bucurie ori întristare; lucrul e irelevant.* EM. [Din germ. ***irrelevant***].

irelevánţă f. caracterul sau însuşirea a ceea ce este irelevant; lipsă de relevanţă: *irelevanţa argumentelor prezentate.* [Din germ. ***Irrelevanz***].

ireligiós, ~şi, ireligioásă, ~e a. **1.** care nu are religie, lipsit de credinţă religioasă: *om ireligios;* **2.** contrar religiei: *nu sugerează... niciodată o stare de spirit ireligioasă, ci una plină de fervoare.* VIANU; *discurs ireligios.* [Din fr. ***irréligieux,*** lat. ***irreligiosus***].

ireligiozitáte f. lipsă de credinţă religioasă; (rar) ireligiune. [Din fr. ***irréligiosité***].

ireligiúne f. (rar) ireligiozitate: *el se ridică împotriva ireligiunii lui Proudhon.* CĂL. [Din fr. ***irréligion***].

iremediábil, ~i, iremediabilă, ~e a. care nu se poate remedia, vindeca sau îndrepta; fără remediu: *tristeţa doamnei Genoveva a rămas iremediabilă în această vale.* SAD.; (subst. n.) *intervenea aci ... o eroare logică ce-l arunca de-a dreptul în iremediabil, în fabulaţie.* SAD. // adv. cu desăvîrşire, definitiv: *tristeţa este că toate ceasurile vieţii noastre trec şi rămîn căzute iremediabil.* SAD. [Din fr. ***irrémédiable,*** lat. ***irremediabilis***].

iremédiu n. (rar) calitatea de a nu constitui un remediu: *lăsînd dar problema deschisă, ca spre a sublinia iremediul tragicului.* CĂL. [***In-*** + ***remediu***].

iremisíbil, ~i, iremisibilă, ~e a. (livr.) care nu poate fi iertat: *crimă iremisibilă.* [Din fr. ***irrémisible,*** lat. ***irremissibilis***].

iremisibilitáte f. (livr.) însuşirea de a fi iremisibil. [Din fr. ***irrémissibilité***].

iremunerábil, ~i, iremunerabilă, ~e a. care nu poate fi remunerat; de ne(răs)plătit. [Din fr. ***irrémunérable***].

irénic, ~ci, irenică, ~ce a. (livr.) care inspiră pace; pacific. [Din it. ***irenico,*** gr. ***eirenikós***].

irenísm n. **1.** orientare spre pace; **2.** (teol.) orientare avînd drept scop unificarea confesiunilor creştine. [Din it. ***irenismo***].

ireníst, ~şti, irenistă, ~e a. care ţine de irenism; propriu irenismului. // m., f. adept al irenismului. [Din it. ***irenista***].

ireno- element de compunere cu sensul „pace", „pacificator". [Din it. ***ireno-,*** gr. ***eirene***].

irenologíe f. ramură a politologiei care examinează căile şi mijloacele de menţinere (sau de restabilire) a păcii. [Din it. ***irenologia,*** fr. ***irénologie***].

irenunţábil, ~i, irenunţabilă, ~e a. (rar) care nu poate fi lăsat; la care nu se poate renunţa: *are sau nu dreptul irenunţabil de a-şi exercita controlul asupra puterilor statului.* EM. [De la ***renunţa***].

ireparábil, ~i, ireparabilă, ~e a. care nu se poate repara, îndrepta sau corecta; iremediabil: *e un rău ireparabil.* EM.; *pierdere ireparabilă;* (subst. n.) *cu aceasta s-ar putea zice că ireparabilul s-a întîmplat.* BL. [Din fr. ***irréparable,*** lat. ***irreparabilis***].

ireperábil, ~i, ireperabilă, ~e a. (rar) care nu poate fi reperat, găsit; de nereperat: *n-aud bine deocamdată; sînt caverne mute, ireperabile la auscultaţie.* CĂL. [***In-*** + ***reperabil;*** cf. it. ***irreperibile***].

irepetábil, ~i, irepetabilă, ~e a. care nu se poate repeta: *am piedut această dulce şi irepetabilă stare.* VIERU; *în felul acesta, sentimentul vieţii, care e unică şi irepetabilă, este violent ofensat.* GHEŢIE. [***In-*** + ***repetabil***].

ireprehensíbil, ~i, ireprehensibilă, ~e a. căruia nu i se poate imputa nimic; ireproşabil: *conduită ireprehensibilă.* [Din fr. ***irréprehensible,*** lat. ***irreprehensibilis***].

irepresíbil, ~i, irepresibilă, ~e a. care nu poate fi înăbuşit, reprimat: *dorinţă irepresibilă.* [Din fr. ***irrépressible***].

ireproşábil, ~i, ireproşabilă, ~e a. **1.** căruia nu i se poate reproşa nimic; care nu a greşit (şi este fără greşeală): *Ştefana e o femeie ireproşabilă pe care Andi o iubeşte.* CĂL.; **2.** care este fără cusur; impecabil: *bilanţul are un aspect de-o precizie ireproşabilă.* BL.; *purtare ireproşabilă.* [Din fr. ***irrérpochable***].

ireproşabilitáte f. însuşirea de a fi ireproşabil. [Din fr. ***iréprochabilité***].

irés n. v. **eres.**

irespectuós, ~şi, irespectuoásă, ~e a. lipsit de respect, de bună cuviinţă; impertinent: *gesturi irespectuoase.* [Din fr. ***irrespectueux***].

irespirábil, ~i, irespirabilă, ~e a. care nu se poate respira; care produce sufocare: *aerul a devenit irespirabil din cauza poluării;* (fig.) *în atmosfera irespirabilă din preajma episcopului tiran Ioan Bob, el îndură tot mai anevoie apăsarea.* BL. [Din fr. ***irrespirable,*** lat. ***irrespirabilis***].

iresponsábil, ~i, iresponsabilă, ~e a. **1.** care nu poate răspunde de actele sale: *persoană iresponsabilă;* **2.** (p. ext.) lipsit de simţul răspunderii; **3.** care dovedeşte lipsă a simţului răspunderii; lipsă de judecată: *e o acţiune iresponsabilă care va duce inevitabil la dezastru.* GHEŢIE. [Din fr. ***irresponsable***].

iresponsabilitáte f. însuşirea de a fi iresponsabil; starea celui iresponsabil: *insuficienţele şi iresponsabilitatea ştiinţifică ale lui Lamarck ţin ... chiar de spontaneitatea sa ideativă.* BL.; *din cauza iresponsabilităţii şi inconsecvenţei diriguitorilor.* CF. [Din fr. ***irresponsabilité***].

iretractábil, ~i, iretractabilă, ~e a. care nu poate fi retractat. [Din fr. ***irrétractable***].

ireuşítă, ireuşite f. insucces; nereuşită. [Din fr. ***irréussite***].

ireverénţă, ireverenţe f. lipsă de respect; necuviinţă. [Din fr. ***irrévérence,*** lat. ***irreverentia***].

ireverenţiós, ~şi, ireverenţioásă, ~e a. nerespectuos, necuviincios: *stîrnesc încăierarea unor orbi care cîntaseră un cîntec ireverenţios faţă de draci.* CĂL. [Din fr. ***irrévérencieux***].

ireversíbil, ~i, ireversibilă, ~e a. **1.** care nu se poate produce în sens invers; care nu se poate întoarce: *istoria stă sub dominaţia unei fatalităţi lăuntrice şi are o ordine ireversibilă.* BL.; *curgerea ireversibilă a timpului;* **2.** (fiz.) care lasă urme ce nu se pot înlătura după revenirea la starea iniţială. [Din fr. ***irréversible***].

ireversibilitáte f. proprietate de a fi ireversibil: *individualizarea şi ireversibilitatea ar contribui în mod decisiv la istoricitatea unui fenomen.* BL. [Din fr. ***irréversibilité***].

irevocábil, ~i, irevocabilă, ~e a. care nu se poate revoca sau schimba; asupra căruia nu se poate reveni: *socoţi că virtutea singură face irevocabile bunurile cîştigate.* EM.; *donaţie irevocabilă; decizie irevocabilă;* (adv.) *spectacolul ei de adio... are loc irevocabil la sfîrşitul săptămînii viitoare.* VINEA. [Din fr. ***irrévocable,*** lat. ***irrevocabilis***].

irevocabilitáte f. însuşirea de a fi irevocabil: *irevocabilitatea procesului penal.* [Din fr. ***irrévocabilité***].

irezistíbil, ~i, irezistibilă, ~e a. căruia nu i se poate rezista, împotrivi: *a! irezistibilă graţie, cum ştii de frumos să poruncşti!* CAR.; (adv.) *se simt irezistibil atraşi de viaţa de călugărie.* BL. [Din fr. ***irrésistible***].

irezistibilitáte f. însuşirea de a fi irezistibil. [Din fr. ***irrésistibilité***].

irezolúţie, irezoluţii f. **1.** lipsă a soluţiei; incertitudine; **2.** caracterul unei persoane indecise; indecizie, nehotărîre, ezitare: *suferea, după opinia sa, de irezoluţie, de incapacitatea de a se descurca în viaţă.* CĂL. [Din it. ***irresoluzione,*** fr. ***irrésolution***].

irezolvábil, ~i, irezolvabilă, ~e a. care nu poate fi rezolvat; de nerezolvat: *rămîne o problemă irezolvabilă aceea care îşi propune să stabilească vinovăţia sau inocenţa.* VIANU. [***In-*** + ***rezolvabil***; cf. fr. ***irrésoluble***].

irezonábil, ~i, irezonabilă, ~e a. **1.** lipsit de raţiune, de judecată; nechibzuit; **2.** lipsit de întemeiere; neîntemeiat, nefiresc: *este cu totul irezonabil că ... Odobescu a fost nevoit să ipotecheze Poieni.* CĂL. [***In-*** + ***rezonabil***; cf fr. ***irraisonnable***].

iridacée, iridacee f. (la pl.) familie de plante erbacee perene monocotiledonate, avînd ca tip stînjenelul; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***iridacées***].

iridescént, ~ţi, iridescentă, ~e a. care are reflexe irizate; care îşi schimbă culorile (ca ale curcubeului). [Din fr. ***iridescent,*** it. ***iridescente***].

iridescénţă f. culoare schimbătoare (asemenea curcubeului). [Din it. ***iridescenza***].

irídiu n. metal greu, alb-argintiu, asemănător cu platina, întrebuinţat la fabricarea unor aliaje; (şi: **iridium**). [Din fr. ***iridium***].

irídium n. v. **iridiu.**

irido- element de compunere cu sensul „(referitor la) iris". [Din fr. ***irido-***].

iridoscóp, iridoscoape n. (med.) instrument folosit pentru examinarea irisului. [Din fr. ***iridoscope***].

iridoscopíe, iridoscopii f. (med.) examinare a irisului cu iridoscopul. [Din fr. ***iridoscopie***].

irigá, irighez şi **iríg** vb. (tr.) **1.** a uda (un teren sau o cultură) în mod artificial printr-un sistem de canale, de aspersoare etc.; **2.** (despre sînge) a alimenta un organ. [Din fr. ***irriguer,*** lat. ***irrigare***].

irigábil, ~i, irigabilă, ~e a. care poate fi irigat (şi făcut productiv): *teren irigabil.* [Din fr. ***irrigable***].

irigáre, irigári f. acţiunea de a iriga şi rezultatul ei. [V. ***iriga***].

irigát, ~ţi, irigată, ~e a. **1.** pe care s-au amenajat lucrări de irigaţie: *teren irigat;* **2.** prin care circulă sînge: *ţesut intens irigat.* [V. ***iriga***].

irigatór, irigatoare n. aparat folosit pentru clisme şi spălături gastrice. [Din fr. ***irrigateur***].

irigáţie, irigaţii f. udare, alimentare cu apă a terenurilor agricole printr-un sistem de canale, prin aspersiune etc.: *tot omul îşi udă semănăturile*

cu ajutorul irigaţiilor. CĂL.; (şi: (înv.) **irigaţiune**). [Din fr. ***irrigation,*** lat. ***irrigatio, -onis***].

irigaţiúne f. v. irigaţie.

irigoscopíe, irigoscopii f. (med.) examen radiologic al colonului după introducerea unei substanţe de contrast. [Din fr. ***irrigoscopie***].

íris[1], irisuri n. **1.** membrană circulară colorată a ochiului, situată între cornee şi partea anterioară a cristalinului, în mijlocul căreia se găseşte pupila: *deschise... nişte ochi ale căror irisuri decolorate se încercuiau cu două inele de var, ca la găini.* VINEA; **2.** diafragmă a unor aparate optice, care are în centru un orificiu cu diametru variabil. [Din lat., fr. ***iris***].

íris[2], irişi m. (bot.) stînjenel (*Iris germanica*). [Din fr. ***iris***].

iritá, irít vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) supăra, a (se) enerva; (absol.) *tratarea exagerat subiectivă irită prin febrilitate şi sacadare.* CĂL.; **2.** (tr.) a produce o congestie, o inflamaţie (unui ţesut, unui organ etc.): *fumul irită căile respiratorii.* [Din fr. ***irriter,*** lat. ***irritare***].

iritábil, ~i, iritabilă, ~e a. care se irită uşor: *el e aşa de nervos şi de iritabil de cîtva timp, şi luptă să se stăpînească.* VLAH.; *fire iritabilă.* [Din fr. ***irritable,*** lat. ***irritabilis***].

iritabilitáte f. **1.** însuşirea de a fi iritabil; stare de iritaţie: *lipseşte marea iritabilitate lirică ce împacă oscilaţiile.* CĂL.; **2.** însuşire a materiei vii de a reacţiona la stimuli. [Din fr. ***irritabilité,*** lat. ***irritabilitas, -atis***].

iritánt, ~ţi, iritantă, ~e a. **1.** care irită: *de pe palierul scării, pătrundea pe sub uşă un iz iritant de pisici.* VINEA; *substanţă iritantă;* **2.** care supără, care întărîtă; enervant: *formează astăzi un caz iritant pentru mulţi.* CĂL.; *conversaţie iritantă;* (adv.) *e iritant de indiscret ... să-ţi auzi numele strigat într-un restaurant.* PETR. [Din fr. ***irritant***].

iritáre, iritări f. acţiunea de a (se) irita şi rezultatul ei; izbucnire trecătoare de mînie; enervare: *nedumerit şi abia stăpînindu-şi iritarea, coboară şi se îndreaptă spre cealaltă clădire.* GHEŢIE. [V. ***irita***].

iritát, ~ţi, iritată, ~e a. enervat, surescitat; mînios: *are nu numai ochiul halucinat, producător de fantasmagorii, ci şi toate simţurile iritate.* CĂL. [V. ***irita***].

iritáţie, iritaţii f. **1.** enervare, iritare: *se află în culmea celei mai legitime iritaţii.* CĂL.; **2.** inflamaţie sau congestie uşoară a unui ţesut sau a unui organ: *iritaţia ochiului;* (şi: (înv.) **iritaţiune**). [Din fr. ***irritation,*** lat. ***irritatio, -onis***].

iritaţiúne f. v. iritaţie.

irítă, irite f. (med.) inflamaţie a irisului care face lumina insuportabilă). [Din fr. ***iritis***].

íriţă f. v. ieriţă.

iriză, irizez vb. (tr.) a reflecta lumini multicolore asemănătoare cu cele ale curcubeului; (refl.) *Spania vizigotă trăi o dramă zguduitoare care apoi răsună de-a lungul veacurilor, irizîndu-se în legendă.* CĂL. [Din fr. ***iriser***].

irizánt, ~ţi, irizantă, ~e a. care reflectă culorile curcubeului: *meduzelor de transparenţă irizantă.* BL. [Din fr. ***irisant***].

irizáre, irizări f. acţiunea de a iriza şi rezultatul ei. [V. ***iriza***].

irizát, ~ţi, irizată, ~e a. care reflectă culorile curcubeului; (p. ext.) care lucеşte: *se întrerupse brusc şi se întoarse spre colţul scăldat în lumina irizată a reflectoarelor.* GHEŢIE. [V. ***iriza***].

irizáţie, irizaţii f. ansamblu de culori şi de nuanţe variabile care apar la suprafaţa unor cristale, datorită fenomenului de interferenţă; (fig.) *clopotul... deprinde urechea cu justeţea sunetelor şi irizaţia armonică naturală.* CĂL. [Din fr. ***irisation***].

iriziúne, iriziuni f. acţiunea de a rîde de cineva; bătaie de joc. [Din fr. ***irrision,*** lat. ***irrisio, -onis***].

irlandéz, ~i, irlandeză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Irlandei sau populaţie ei, referitor la Irlanda sau la populaţia acesteia: *limba irlandeză; literatura irlandeză.* // f. limbă celtică vorbită de această populaţie. // m., f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Irlanda: *unii irlandezi ... spun, cu o evidentă mîndrie, că au fost înţărcaţi cu whisky.* TUD.; (adj.) *agerul episcop irlandez susţine subiectivitatea cunoaşterii individuale sensitive.* BL. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Irlanda. [Din fr. ***irlandais***].

irmafrodít a. v. **hermafrodit.**

irmilíc, irmilici m. **1.** veche monedă turcească, care a circulat şi în Ţările Române: *paftale mici tot din irmilici.* POP.; **2.** (artic.) horă după masa de cununie. [Din turc. ***irmilik***].

irmizeá, irmizele f. (pop.) cizmă din piele roşie-închisă: *irmizele cumpăra şi de nuntă se gătea.* POP. [Et. nec.].

irmiziu, ~ii, irmizie, ~ii a. (pop.) roşu-închis. // n. piele de culoare roşie-închisă: *cizme de irmiziu.* POP. [Et. nec.].

irmológhion n. (înv.) carte bisericească care conţine irmoase. [Din gr. mod. ***irmológhion***].

irmós, irmoase n. primul vers dintr-o cîntare bisericească, care arată cuprinsul şi melodia celorlalte versuri: *începea a-i cînta irmosul următoriu pe glasul al doilea.* CR. [Din sl. ***irmosŭ,*** gr. mod. ***irmós***].

irochéz, ~i, irocheză, ~e m., f. persoană care face parte dintr-o populaţie autohtonă din nordul S.U.A. şi Canada. // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii, referitor la această populaţie. [Din fr. ***iroquois***].

iród, irozi m. **1.** colindător (costumat) care umblă cu vicleimul: *ţi se părea că-i un irod de cei frumoşi.* CR.; **2.** (la pl.) dramă populară, care se joacă de tineri costumaţi cu prilejul Crăciunului; **3.** (fig.) comedian, paiaţă, cabotin: *veacul nostru ni-l umplură saltimbacii şi irozii.* EM. [Din sl. ***irodŭ***].

ironíc, ~ci, ironică, ~ce a. **1.** care face ironii: *englezul era ironic.* BOL.; (subst.) *ironicii îi reproşau lui Kogălniceanu moderaţia.* CĂL.; **2.** care conţine, care exprimă o ironie: *s-a-nţeles de mai nainte c-o ironică grimasă să te laude-n cuvinte.* EM.; *ton ironic;* (subst. n.) *cultivă ironicul în opera sa.* [Din fr. ***ironique,*** lat. ***ironicus***].

ironicéşte adv. (rar) în mod ironic; făcînd ironii; din punct de vedere ironic: *socotesc eu trebue acel epitheton să se înţăleagă ironiceşte.* B.-DEL. [***Ironic*** + ***-eşte***].

ironíe, ironii f. **1.** vorbă, expresie, frază care conţine o uşoară batjocură, folosind cuvinte cu sens opus celor gîndite, pentru a face ridicol pe cineva; zeflemea: *ironii picante la adresa d-lui ministru.* CAR.; **ironia sorţii,** joc neaşteptat al sorţii: *iată ironia soartii!* CAR.; **2.** figură de stil prin care se enunţă ceva pentru a se înţelege contrariul. [Din lat. ***ironia,*** gr. ***eironéia***].

ironíst, ironişti m. autor de ironii; persoană care face o ironie, care vorbeşte sau scrie cu ironie: *ironistul nostru fu invitat la un contraospăţ.* CĂL. [Din fr. ***ironiste,*** it. ***ironista***].

ironizá, ironizez vb. (tr.) a face ironii la adresa cuiva; a zeflemisi: *nu are cuvînt, ni se pare, cînd ironizează întrunirile atît de importante ale proprietarilor de la Iaşi.* EM. [Din fr. ***ironiser***].

ironizáre, ironizări f. acţiunea de a ironiza: *sîntem foarte sensibili la ironizarea mînăstirii.* CĂL. [V. ***ironiza***].

ironizát, ~ţi, ironizată, ~e a. care este supus ironiei, ironizării: *ironizatul ministru-baron al guvernului conservator.* EM. [V. ***ironiza***].

ironizatór, ~i, ironizatoáre a. care ironizează; (subst.) *un ironizator al celor care pretind a-şi fi sacrificat viaţa.* CĂL. [Din fr. ***ironisateur***].

iroseálă, iroseli f. risipă, irosire: *unde este iroseală, nu mai facem pricopseală.* POP. [***Irosi*** + ***-eală***].

irosí, irosesc vb. **1.** (tr.) a risipi, a împrăştia: *vaca ... îmi irosea ogrinjii din căruţă.* CR.; **2.** (tr.) a consuma inutil; a distruge, a prăpădi: *sub pretextul a chiar ideilor naţionale, irosesc în vînt puterile noastre.* EM.; **3.** (fig.; refl.) a se pierde, a se împrăştia în toate direcţiile: *stelele cerului se irosiră din albastre adîncuri.* GAL. [Et. nec.].

irosíre, irosiri f. acţiunea de a (se) irosi. [V. ***irosi***].

iróu m. v. **erou.**

irúmpe vb. v. **irupe.**

irúpe, irup vb. (intr.) a izbucni, a năvăli, a ieşi cu violenţă: *cu toţii irupseră într-un glas, lăudîndu-l şi aplaudîndu-l.* EM.; *schisma ... irupse făţiş în cler şi popor c-o pornire îndoită.* EM.; (şi: **irumpe**). [Din lat. ***irrumpere*** (după *rupe*)].

irúpere, iruperi f. acţiunea de a irupe şi rezultatul ei. [V. ***irupe***].

irúpţie, irupţii f. izbucnire violentă, năvălire, revărsare: *toţi, plini de furie, fac irupţie pe scările palatului.* BOL.; (p. ext.) *actul creator nu-l primim aşadar ca o simplă, neîntreruptă şi iraţională irupţie de inedit.* BL.; (şi: (înv.) **irupţiune**). [Din fr. ***irruption,*** lat. ***irruptio, -onis***].

irupţiúne f. v. **irupţie.**

isagógică, isagogice f. (livr.) introducere. [Din fr. ***isagogique***].

isáila m. horă la nuntă: *am jucat isaiia cînd cu răsmeriţa.* AL.; **Isaiia-dănţuieşte, a)** imn cîntat la sfîrşitul cununiei creştine: *azi cîntăm Isaiia-dănţuieşte împreună.* AL.; **b)** (fam.) căsătorie: *m-am jertfit pe altarul lui Isaiia-dănţuieşte.* AL. [De la ***Isaiia*** n. pr.].

iscă, isc vb. (refl. şi tr.) a apărea sau a face să apară; a (se) produce, a (se) ivi: *s-a iscat de la o vreme o buruiană îndărătnică şi păgubitoare, căreia îi zise „chir".* SAD.; *fiecare spectacol isca în spiritul lui Lucu nedumeriri şi întrebări stăruitoare.* VINEA; *se isca ceartă între ei.* [Din bulg. ***iskam (iska mi se)***].

iscáre, iscări f. acţiunea de a (se) isca şi rezultatul ei. [V. ***isca***].

iscăli, iscălesc vb. **1.** (tr., intr. şi refl.) a(-şi) scrie numele sub textul unui act, unei scrisori, unei chitanţe etc.; a (se) semna: *pare a fi singurul care a iscălit din convingere moţiunea.* EM.; *el, Isaiia Teodorescu, se iscălea.* CR.; *mişelul de poştaş, găsise de cuviinţă să mă iscălească cu mîna lui.* M.CAR.; (refl. pas.) *contractul se iscăli pe trei ani.* CĂL.; **2.** (rar; tr.) a-şi asuma, a lua asupra sa; a-şi însuşi: *aceste teze nu le putem nicidecum iscăli.* BL. [Din sl. ***iskaljati, iskalŭ***].

iscălíre, iscăliri f. acţiunea de a (se) iscăli. [V. ***iscăli***].

iscălít[1] n. faptul de a se iscăli. [V. ***iscăli***].

iscălít[2], ~ţi, iscălită, ~e a. care poartă iscălutura autorului: *avea contract în buzunar, iscălit şi parafat.* TUD. [V. ***iscăli***].

iscălitúră, iscăliturí f. nume al unei persoane scris de ea însăşi sub textul unui act, unei scrisori etc.; semnătură: *dă-mi banii cîţi ai, şi n-aţi iscălitura mea.* NEGR.; (fig.) *voinţa domnului iscălitură este, şi aceasta vecinică.* MUSTE; (p. ext.) *e vorba de iscăliturile de pe la mănăstirea Arnotei.* IBR. [***Iscăli*** + ***-tură***].

ischémic, ~ci, ischemică, ~ce a. care ţine de ischemie, referitor la ischemie; provocat de ischemie. [Din fr. ***ischémique***].

ischemíe, ischemii f. (med.) diminuare a circulației sîngelui într-o anumită zonă a corpului. [Din fr. *ischémie*].

ischialgíe, ischialgii f. (med.) nevralgie sciatică. [Din fr. *ischialgie*].

íschion n. (anat.) unul dintre cele trei elemente care formează osul iliac. [Din fr. *ischion*].

ischiuzár, ischiuzari a. (înv.) dibaci, șiret, șmecher: *începe tu, că ești mai ischiuzar.* AL. [Din turc. *işgüzar*].

ischiuzarîíc, ischiuzarîîcuri n. șiretlic; dibăcie, iscusință: *cu ischiuzarîîcul smeritului tău rob.* FIL. [Din turc. *işgüzarlık*].

iscoádă, iscoade f. **1.** (înv.) persoană care făcea, în taină, cercetări în interesul cuiva; militar trimis în recunoaștere: *Vlad prin iscoade credincioase înțălegînd tot sfatul d-ocară.* B.-DEL.; **2.** spion: *află de la iscoade.* [De la *iscodi*].

iscodeálă, iscodeli f. **1.** acțiunea de a iscodi; **2.** născocire, invenție: *acu, altă iscodeală.* AL. [*Iscodi* + *-eală*].

iscodénie, iscodenii f. (rar) invenție, scorneală: *se strîngeau acolo ... minunile iscodeniilor toate și comedii.* CĂL. [*Iscodi* + *-enie*].

iscodí, iscodesc vb. **1.** (tr.) a cerceta cu atenție (și în ascuns) pentru a afla ceva; a spiona: *a venit pentru a iscodi casele oamenilor.* CR.; **2.** (tr.) a pune cuiva întrebări insistente pentru a afla ceva; a descoase: *hotărî ... cu mintea lui ca să iscodească și pe mari și pe mici.* ISP.; (intr.) *om intra chiar în sara asta în sat la Dăvideni ș-om iscodi printre oameni.* SAD.; **3.** (tr.) a născoci un lucru; a scorni: *iscodise anume un sistem economic de scriere bizuit pe șapte cifre.* CĂL.; *a iscodi dări noi;* **4.** (refl.) a se arăta, a se ivi: *acolo se iscodise o scorpie.* ISP. [Din sl. *ischoditi*].

iscodíre, iscodiri f. **1.** acțiunea de a iscodi și rezultatul ei; cercetare, examinare (amănunțită); iscodit[1]: *mă privea ciudat, cu un aer de iscodire prudentă.* GHEȚIE; **2.** observare în taină, spionare; **3.** născocire, plăsmuire: *la o iscodire de șagă și glumitoare ... nu este de a să mira.* B.-DEL.; [V. *iscodi*].

iscodít[1], iscodituri n. iscodire: *trăim bine,... și lasă în pace iscoditul ăsta.* AG. [V. *iscodi*].

iscodít[2], ~ți, iscoditǎ, ~e a. **1.** cercetat cu atenție; examinat; **2.** inventat, născocit, plăsmuit: *deficitul conservatorilor pe care-l ilustra prin țifre și socoteli iscodite.* EM. [V. *iscodi*].

iscoditór, ~i, iscoditoáre a. **1.** care caută să afle, să observe cu de-amănuntul: *e încă tînără și cu ochi iscoditori.* SAD.; (adv.) *întoarse capul și-l privi iscoditor.* TUD.; **2.** care descoase pe cineva, care spionează: *babele - cîtu-s ele de-a dracului, de prefăcute și iscoditoare.* CR. // m. născocitor, urzitor: *iscoditori de dezbinări.* OD. [*Iscodi* + *-tor*].

iscoditúră, iscodituri f. invenție, scornitură, minciună. [*Iscodi* + *-tură*].

iscuríe, iscurii f. (med.) greutate (sau neputință) de a urina. [Din fr. *ischurie*].

iscusénie, iscusenii f. (înv.) dezvoltare (culturală): *și pentru mare iscusenii și frumusețuri a pămîntului aceluia.* COSTIN. [*Iscusi* + *-enie*].

iscusí, iscusesc vb. (înv.; tr. și refl.) **1.** a (se) face mai ager, mai isteț: *prostia din natură nu să poate iscusi.* PANN; **2.** (tr.) a inventa, a căuta: *ian iscusește ceva în tine, să împiedecăm ahastă tîmplare.* B.-DEL.; **3.** (tr.) a pune la încercare; a ispiti; **4.** (fig.; refl.) a se rafina. [Din sl. *iskusiti*].

iscusínță, iscusințe f. îndemînare, pricepere, agerime de minte; (p. ext.) talent, artă: *istoricii deosebitelor neamuri laudă talentele, iscusința, vitejia acestor căpitani mari.* BĂLC. [*Iscusi* + *-ință*].

iscusít, ~ți, iscusitǎ, ~e a. **1.** îndemînatic, priceput, dibaci: *peste ce profesor înțelept și iscusit a dat.* CR.; **2.** (înv.) făcut cu măiestrie, cu pricepere, cu artă: *toți sorbeau astă iscusită băutură.* NEGR. // m. (rar) înțelept, învățat: *din ce parte s-aducă vrun iscusit? ca să-l poată-nvăța cu vrun metod osebit.* PANN. [V. *iscusi*].

iscușénie, iscușenii f. (înv.) ispită, ademenire, atracție: *pricajții să curățăsc și iscușeniile și scîrbele să răsîpăsc.* DOS. [Din sl. *iskušenije*].

isihásm n. disciplină ascetică, apărută în secolele XIII-XIV, care folosea rugăciunea ca metodă pentru obținerea păcii lăuntrice și înălțării spirituale. [Din fr. *hésychasme*].

isihást, isihaști m. adept al isihasmului; ascet care caută pacea lăuntrică și înălțarea spirituală: *fericitul isihast a căpătat un privilegiu întărit cu legămînt.* VOIC. [Din fr. *hésychaste*].

isihástru, isihaștri m. (înv.) pustnic, sihastru: *iară isihastrul ... pusă gînd să o-ntoarcă spre cunoștința împăratului ceresc Hristos.* DOS. [Din gr. mod. *isihastrís*].

isihíe f. (înv.) liniște, tihnă: *stînd la sfat în isihie.* POP. [Din gr. mod. *isihía*].

islám n. **1.** islamism: *islamul respiră de fapt într-o atmosferă de minune generalizată.* BL.; **2.** (p. ext.) totalitate a țărilor sau a popoarelor de religie mahomedană. // a. (rar) islamic: *dogmatica islamă ... nu se împotrivea tentațiilor științifice.* BL.; *succesul rapid, de avalanșă, al mișcării islame ar fi greu de explicat.* BL. [Din fr. *islam,* germ. *Islam*].

islámic, ~ci, islámică, ~ce a. care aparține islamismului; (rar) islam; **lumea islamică,** ansamblul popoarelor (și țărilor) convertite la islamism. [Din fr. *islamique*].

islamísm n. **1.** religie întemeiată de Mahomed; mahomedanism: *albanezii s-au convertit la islamism;* **2.** totalitate a popoarelor (sau a țărilor) care practică această religie; lumea islamică: *a susținut acea luptă eroică și disproporționată în contra islamismului învingător.* EM. [Din fr. *islamisme*].

islamizá, islamizez vb. (tr. și refl.) a (se) converti la islamism; a da caracter islamic. [Din fr. *islamiser,* germ. *islamisieren*].

islamizáre, islamizări f. faptul de a (se) islamiza. [V. *islamiza*].

islandéz, ~i, islandeză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Islandei sau populației ei, referitor la Islanda sau la populația acesteia. // f. limbă germanică vorbită de această populație. // m. f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Islanda. // m. pl. popor constituit ca națiune în Islanda. [Din fr. *islandais*].

isláz n. v. izlaz.

ismailít, ismailiți m. membru al unei secte musulmane șiite caracterizate prin fanatism extrem. [Din fr. *Ismailite*].

ismailiteán, ~eni, ismailiteană, ~ene a. turc, (p. ext.) mahomedan: *a rădicat sabia sa împotriva padișahilor ismailiteni.* SAD. // m. musulman, turc: *dară ismailtenii a sa lăcomie nu vor mai părăsî-o într-a lor vecie.* DOS.; *Moldova, altădată slobodă, acuma stă sub spaima ismailitenilor.* SAD.; (și: (înv.) **ismailtean**). [Din sl. *izmailiteanu*].

ismailteán a. v. ismailitean.

ísmă[1], isme f. (depr.) curent, orientare (în artă) avînd o denumire terminată în sufixul *-ism*: *cubismul, expresionismul și toate celelalte isme ale epocii au ceva comun.* BL. [Extras din denumirile de curente și doctrine culturale].

ísmă[2] f. v. izmă.

isnáf, isnafuri n. (înv.) corporație de meseriași cu aceeași profesiune (condusă de un staroste): *n-a trimis-o în cercetarea starostilor de isnafuri.* NEGR. // m. (pl. **isnafi**) membru al unei corporații; breslaș: *a intrat în cîrciumă, unde mai erau și alți isnafi.* CAR. [Din turc. *esnaf*].

isoglósă, isoglose f. (lingv.) linie care marchează pe o hartă lingvistică un teritoriu cu aceeași particularitate de limbă; (și: **izoglosă**). [Din fr. *isoglosse*].

isón, isoane n. **1.** semn din scrierea muzicii bisericești care indică repetarea sunetului anterior; **2.** acompaniament (vocal sau instrumental) format din note prelungite: *să văd flăcăii pe bătătură și cobza cu isonu-n gură.* COȘB.; **a ține ison(ul), a)** a acompania o melodie: *cînta ... ademenit de aduceri-aminte de pe cînd era în floare, ca cobzarul ce-i ține ison.* SAD.; (fig.) *își formaseră ideologia ținînd ison reformismului iosefin.* BL.; **b)** a aproba în mod servil, a face pe plac cuiva: *multă vreme mi-ai ținut isonul.* AL. [Din gr. mod. *ison*].

isonár, isonari m. (înv.) persoană care ținea isonul într-un cor bisericesc: *împreună cu alți băieți, isonari ai bisericii, stam aproape de Ghica-vodă.* CR. [*Ison* + *-ar*].

isóp, isopi m. arbust exotic din familia labiatelor, cu flori albe sau albastre, cultivat la noi ca plantă ornamentală (*Hyssopus officinalis*). // m. (pl. **isopuri**) ulei sau parfum extras din frunzele acestui arbust: *cu izopul tu mă ocrotește și mă scaldă de mă curățește.* DOS.; (și: (înv.) **izop**). [Din sl. *isopŭ*].

isoscél, isoscele a. (despre triunghi) care are două laturi egale; (despre trapez) care are laturile neparalele egale. // n. triunghi cu două laturi egale: *opțiunea teoretică a lui Plato pentru isoscel și scalen nu e întîmplătoare.* BL. [Din fr. *isoscèle*].

ispán, ispani m. (înv.) spaniol: *ispanii (spaniolii) pentru nește pietrii cu aur, ucisără pe toți mexicanii.* B.-DEL. [Din lat. *hispanus*].

ispaniól a. și m., f. v. **spaniol.**

ispás[1] n. (pop.) sărbătoare creștină ortodoxă care cade la 40 de zile după Paști; înălțarea Domnului: *am un nepoțel numai de zece ani ..., i-a împlinit la Ispas.* AL.; *Ispasul e ziua călușarilor.* [Din sl. *sŭpasŭ* „mîntuitor"].

ispás[2], ispasuri n. (înv.) ispaș: *judeca, ispas făcînd.* PANN. [Din pol. *ispazz*].

ispáșă f. (înv.) despăgubire plătită pentru stricăciunile făcute de vite într-un teren străin: *după ce-a venit el rușinat de la ispașă, mi-a tras o chelfăneală ca aceea.* CR. [De la *ispăși*].

ispășánie f. v. ispășenie.

ispășénie, ispășenii f. (înv.) ispășire, ispaș: *ispășaniile de păduri.* FIL.; (și: **ispășanie**). [*Ispăși* + *-enie*].

ispăși, ispășesc vb. (tr.) **1.** a plăti prin suferință o greșeală; a expia: *am ispășit păcătoasa-mi rătăcire.* OD.; *se vede că bunul Dumnezeu așa vrea, ca el să ispășească păcatele mele.* SL.; **2.** (înv.) a cerceta și a evalua paguba făcută (de vite) pe proprietatea cuiva; (refl. pas.) *să fie de față cînd s-a ispăși cînepa.* CR. [Din sl. *sŭpasiti* „a mîntui"].

ispășíre, ispășiri f. acțiunea de a ispăși și rezultatul ei; expiere: *ceasul ispășirii de veci.* OD.; *să-ți ții o vreme la ispășire și la post.* SAD. [V. *ispăși*].

ispășít, ~ți, ispășitǎ, ~e a. **1.** răscumpărat, plătit prin suferință: *păcat ispășit;* **2.** umilit, smerit: *om ispășit.* [V. *ispăși*].

ispășitór, ~i, ispășitoáre a. **1.** care ispășește o greșeală, o vină; **țap ispășitor,** persoană care suferă pentru greșelile altora; **2.** care contribuie la iertarea de păcate: *jertfă ispășitoare.* [*Ispăși* + *-tor*].

ispisóc, ispisoace n. (înv.) act domnesc; hrisov: *să-ți arăt ispisoacele din pod.* AL. [Din rus. *spisok*].

ispită, ispite f. **1.** ceea ce atrage; tentație: *ispitele lumii sînt multe și de tot felul.* OD.; **2.** îndemn spre rău; (p. ext.) păcat: *să te ferească Dumnezeu de ispită!* CR.; **3.** (înv.; la pl.) suită de încercări la care este supus cineva pentru a i se constata iubirea, răbdarea etc.: *trecuse prin fel de fel de ispite*

şi nevoi; **4.** (înv.) cercetare, examinare; experienţă: *postelnicul ... cunoştea proverbul din ispită.* NEGR. [De la ***ispiti***].

ispití, ispitesc vb. **1.** (tr.) a atrage, a ademeni, a tenta: *pe Eminescu l-au ispitit tot felul de religii obscure.* IBR.; **2.** (înv.; refl.) a se lăsa ademenit, îndemnat: *alte cete se ispiteau a trece prin alte vaduri.* BĂLC.; **3.** (înv.; tr.) a pune la încercare: *filozofi să vie să ispitească cu învăţăturile lor pe fiul său.* ISP.; **4.** (înv.; tr.) a constata, a afla: *Radu ... ispitise mai demult cum că fiicele Chiajnei ... treceau.* OD.; **5.** (înv.; tr.) a cerceta, a examina: *călărea alături de Potcoavă şi-l ispitea cu coada ochiului.* SAD.; **6.** (p. ext.; tr.) a întreba (cu anumite intenţii) pentru a afla ceva; a descoase: *a ispitit pe femeie, să afle cine i-a dat asemenea sfat isteţ.* SAD.; **7.** (tr.) a îndemna, a îmboldi; a stimula: *ce demon îl va fi ispitit să se apuce de meşteşuguri diplomaticeşti?* SAD. [Din sl. ***ispytati***].

ispitíre, ispitiri f. **1.** acţiunea de a ispiti şi rezultatul ei; ademenire; **2.** (înv.) încercare prin care trece cineva în viaţă: *numai încetul cu încetul ..., prin multe ispitiri ..., are s-ajungă omul stăpîn de capul său.* SL.; **3.** (înv.) experienţă: *nice să cunosc pe din afară, ... ci prin ispitire lungă.* B.-DEL.; **4.** (înv.) intervenţie, demers: *femeia ... făcu oarecare rugăciuni şi ispitiri zadarnice pentru a mîntui pe soţul ei.* BĂLC. [V. ***ispiti***].

ispitít, ~ţi, ispitită, ~e a. **1.** ademenit, sedus; **2.** (înv.) experimentat, încercat: *oştean vechi şi ispitit.* NEGR. [V. ***ispiti***].

ispititór, ~i, ispititoáre a. **1.** care ispiteşte; ademenitor: *se trezi înaintea-i cu Nora Şerban, mai frumoasă şi mai ispititoare ca oricînd.* GHEŢIE; *duh ispititor;* **2.** (înv.) care cercetează, iscodeşte: *îşi urmă ispititoarea colindă peste Olt.* OD. [***Ispiti*** + ***-tor***].

ispól, ispoale n. (reg.) unealtă de lemn sau de tablă, asemănătoare unui făraş îngust, folosită pentru scos apa din luntre: *opăcini cîrme făcea, ispoalele le găsea.* POP. [Din bulg. ***ispol***].

ispolín, ispolini m. (rar) monstru: *a trecut prin ţara ... ispolinilor cu cap de om şi trup de cal.* CĂL. [Din sl. ***ispolinŭ***].

ispovedánie f. v. spovedanie.

ispovedí vb. v. spovedi.

ispovédnic m. v. spovednic.

ispoveduí vb. v. spovedi.

isprăvă, isprăvi f. **1.** faptă, acţiune dusă pînă la capăt; rezolvare: *cînd te apuci la vreo treabă, n-o lăsa fără ispravă.* PANN; **2.** (p. ext.) aventură, faptă strălucită: *eu am săvîrşit azi o ispravă, împreună cu cinstiţii osteni.* SAD.; *multe şi mari isprăvi;* (iron.) *ce mai isprăvă!;* **de isprăvă, a)** vrednic, remarcabil: *e un flăcău de isprăvă, însă beteag de un ochi.* CĂL.; **b)** (înv. şi reg.) de îndată, imediat, numaidecît: *cine strică dragostele ... mînce-l viermii de ispravă.* POP.; **3.** succes, reuşită, izbîndă: *mă tem să nu te întorci fără nici o ospravă.* ISP.; **4.** (înv.) consecinţă, efect, urmare: *pentru ce ispravă au scris aceste cărţi.* N.TEST. [Din sl. ***isprava,*** bulg. ***izprava***].

isprávnic, ispravnici m. (înv.) **1.** şef al administraţiei şi al poliţiei dintr-un judeţ: *nu se poate* [trece] *pînă ce nu l-o viza ispravnicul.* GHICA; **2.** administrator, intendent. [Din bulg. ***izpravnik***].

isprăvénie, isprăvenii f. (pop.) terminare, încheiere: *c-aşa este datina bună isprăvenia.* POP. [***Isprăvi*** + ***-enie***].

isprăví, isprăvesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) termina, a (se) sfîrşi, a (se) mîntui: *nu putu Petru să-ş isprăvească cuvîntul.* VARL.; *la barieră se isprăvise caldarîmul.* GHICA; (intr.) *poveştile isprăvesc bine, aşa cere epopeea populară.* IBR.; **2.** (tr.) a ajunge la un rezultat; a reuşi: *cetăţenii nu mai isprăveau a se cultiva.* BAC.; *nimica n-au isprăvit;* **3.** (tr.) a înfăptui, a realiza, a săvîrşi: *păcatul nu l-au isprăvit cu lucrul.* ANTIM; *cîte le gîndeşte, rău le isprăveşte.* PANN; **4.** (înv.; intr. şi tr.) a avea succes; a izbuti, a reuşi: *acolea unde nime nu putu să facă, Dumnedzău isprăvi.* COR. [Din sl. ***ispraviti***].

isprăvíre, isprăviri f. acţiunea de a (se) isprăvi şi rezultatul ei. [V. ***isprăvi***].

isprăvít[1] n. faptul de a (se) isprăvi; sfîrşit: *toate trebuie să aibă un isprăvit.* VOIC.; *la isprăvitul mesei;* **pe isprăvite,** aproape de sfîrşit. [V. ***isprăvi***].

isprăvít[2]**, ~ţi, isprăvită, ~e** a. îndeplinit, realizat, încheiat: *trecutul e ceva isprăvit, e ceva imobil, foarte real şi foarte concret.* IBR. [V. ***isprăvi***].

isprăvnicăt, isprăvnicate n. (rar) isprăvnicie: *ar fi fost măritată cu un inspector al tribunalelor şi isprăvnicatelor.* CĂL. [***Ispravnic*** + ***-at***].

isprăvniceăsă, isprăvnicese f. (înv.) soţia ispravnicului: *să mă fac isprăvniceasă.* AL. [***Ispravnic*** + ***-easă***].

isprăvnicél, isprăvnicei m. (înv.) vătăşel care supraveghea munca argaţilor unei moşii; subaltern al unui ispravnic: *trimise pe isprăvnicel să cheme satul.* FIL. [***Ispravnic*** + ***-el***].

isprăvnicésc, ~şti, isprăvniceáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine ispravnicului sau isprăvniciei, referitor la ispravnic sau la isprăvnicie: *gătirea conacului isprăvnicesc.* FIL. [***Ispravnic*** + ***-esc***].

isprăvnicí, isprăvnicesc vb. (înv.) **1.** (intr.) a administra, a conduce (un judeţ); **2.** (tr. şi refl.) a (se) face ispravnic: *în sfîrşit, m-am isprăvnicit!* AL. [***Ispravnic*** + ***-i***].

isprăvnicíe, isprăvnicii f. (înv.) **1.** funcţia de ispravnic: *dor l-o împăca cu ... o vătăşie de plai, cu o isprăvnicie cel mult.* GHICA; **2.** instituţie condusă de ispravnic; reşedinţa ispravnicului; (rar) isprăvnicat: *ce pricină ai la isprăvnicie?* AL. [***Ispravnic*** + ***-ie***].

israilteáncă f. v. izrailteancă.

ist pron. dem. v. **ista.**

ísta, ştia, iăsta, iestea pron. dem. (reg.) acesta, ăsta: *pe ist cu capra ştiu încaltea că l-am boit.* CR.; *ista-i Gruia lui Novac.* POP. // (de obicei în formele **ist, işti, iastă, ~e**) a. dem. (reg.) acest: *alegeţi unul din caii işti frumoşi.* EM. [Lat. ****istus, -a, -um***].

ístalalt, ştialţi, iăstalaită, iestelalte pron. dem. (reg.) cestălalt: *fă bine de înapoieşte un leu istuilalt.* CR.; (adj.) *dincoace, în istalalt capăt, diacul se afla aşezat la dreapta unui ostaş vechi.* SAD. [***Ist(a)*** + ***alalt (=ălalt)***].

isteciúne, isteciuni f. (înv.) isteţime: *Dumnezeu i-a dat oase destul de proporţionate şi o isteciune îndestul de vie.* EM.; *toţi factorii aceştia în unire ... cu isteciunea superioară şi cu dibăcia politică.* EM. [***Isteţ*** + ***-ciune***].

istéric, ~ci, isterică, ~ce a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de isterie: *istericul cu stări latente înfăţişează o primejdie a speţei sale normale.* CĂL.; *s-a comportat... ca o femeie isterică.* VINEA; **2.** care ţine de isterie, referitor la isterie, caracteristic isteriei: *un ţipăt isteric ieşi din pieptul lor.* BAC.; (adv.) *unii ţipau, alţii plîngeau isteric.* C.; (şi: (înv.) **histeric**). [Din fr. ***istérique,*** lat. ***hystericus***].

istericăle f. pl. (fam.) acces de isterie, criză de nervi: *a apucat-o istericale pe babă.* AL. [Din gr. mod. ***isteriká***].

isteríe, isterii f. boală a nervilor manifestată prin sufocări, convulsii, accese (de rîs, de plîns) etc.: *se studiază, şi cu destule amănunte de clinică modernă, isteria.* CĂL.; (şi: (înv.) **histerie**). [Din fr. ***hystérie,*** it. ***isteria***].

isterísm n. (med.) psihoneuroză caracterizată prin instabilitate emotivă şi tulburări somatice inexplicabile. [Din fr. ***hystérisme***].

isterizá, isterizez vb. (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde calmul, stăpînirea; (şi: (înv.) **histeriza**). [***Isterie*** + ***-iza***].

isterizáre, isterizări f. faptul de a (se) isteriza. [V. ***isteriza***].

isterizát, ~ţi, isterizată, ~e a. cuprins de nervozitate; care are o criză de nervi: *histerizate fecioare pale, la ferestre deschise palpită.* BAC.; (şi: (înv.) **histerizat**). [V. ***isteriza***].

istéţ, ~i, isteáţă, ~eţe a. **1.** ager la minte, iscusit, priceput: *de ce creştea copilul, d-aceea se făcea mai isteţ şi mai îndrăzneţ.* ISP.; (fig.) *s-a dus Pann, finul Papalei, cel isteţ ca un proverb.* EM.; (subst.) *cei isteţi îşi cată în grabă ceasul bucuriei.* SAD.; (adv.) *se apără vitejeşte, stînd cu spatele lîngă un pom şi mînuind isteţ iataganul şi pistoalele.* CĂL.; **2.** vioi, sprinten: *ieşi Zamfira-n mers isteţ.* COŞB. [Din sl. ***istĭcĭ***].

isteţí, isteţesc vb. (înv.; refl.) a deveni isteţ: *îndată te faci alta, te isteţeşti la minte.* NEGR. [***Isteţ*** + ***-i***].

isteţíe, isteţii f. isteţime: *dezvoltarea unei isteţii extraordinare.* EM. [***Isteţ*** + ***-ie***].

isteţíme, isteţimi f. agerime de minte; iscusinţă, pricepere, isteţie: *mintea-i să lumina cu trează isteţime.* B.-DEL. [***Isteţ*** + ***-ime***].

istîplénie f. (înv.) extaz, ieşire din fire: *o femeaie de cinste ... fu în buiguire de istîplenie, vădzînd pre svîntul Andrei.* DOS. [Din sl. ***istapljenije***].

istm, istmuri n. fîşie de pămînt care leagă două continente sau o peninsulă de un continent: *pe aceste coridoare înguste, împletite printre istmuri şi insule posomorîte, nu ştiai niciodată ce primejdie te aşteaptă.* TUD. [Din fr. ***isthme,*** lat. ***isthmus***].

ístmic, ~ci, istmică, ~ce a. care aparţine unui istm. [Din fr. ***isthmique,*** lat. ***isthmicus***].

istóric, ~ci, istorică, ~ce a. **1.** care aparţine istoriei, referitor la istorie: *documente istorice şi linguistice.* EM.; **gramatică istorică,** v. **gramatică**; **2.** (p. ext.) deosebit de important (pentru un popor): *evenimente istorice;* **3.** care se ocupă cu fapte de istorie: *niciodată vechea nuvelă istorică n-a fost altceva decît o cronică.* CĂL.; *dramă istorică;* **4.** corespunzător faptelor din istorie; real: *respectă adevărul istoric;* **5.** cronologic: *expunerea istorică a evenimentelor;* **6.** care se schimbă în cursul istoriei: *fenomenul are caracter istoric.* // n. expunere a unui fapt, a unui eveniment etc. în mod amănunţit: *de prisos să fac istoricul căsniciei excelentului nostru colaborator.* CAR. // m. specialist în istorie: *pocitania aceasta ... să o fi luat din istoricul cel unguresc.* CANT.; *face ca istoric ceea ce face şi ca politician.* EM. [Din lat. ***historicus,*** fr. ***historique,*** germ. ***historisch, Historiker***].

istoricésc, ~şti, istoriceáscă, ~eşti a. (înv.) istoric: *povestea lui nu atîrnă pe temeiu istoricesc ca a noastră.* B.-DEL. [Din lat. ***historicus*** + ***-esc***].

istoricéşte adv. din punct de vedere istoric, în mod cronologic: *este istoriceşte inexact cum că plaga funcţionarismului datează de la regimul constituţional.* EM. [***Istoric*** + ***-eşte***].

istoricísm n. **1.** concepţie care consideră că gîndirea, cunoaşterea, adevărul, valoarea etc. sînt legate de o situaţie istorică determinată; **2.** (rar) istorism, istoricitate. [Din fr. ***historicisme,*** germ. ***Historizismus***].

istoricitáte f. caracter istoric: *s-a afirmat adesea că istoricitatea ar fi o dimensiune a tuturor fenomenelor naturale.* BL. [Din fr. ***historicité,*** germ. ***Historizität***].

istoriciză, istoricizez vb. (rar; tr.) a da caracter istoric: *a istoriciza arbitrariul semnului lingvistic.* [***Istoric*** + ***-iza***].

istórie, istorii f. **1.** proces de dezvoltare a fenomenelor în natură şi în societate: *istoria este plină de cruzimile comise la revendicarea libertăţilor publice şi private.* GHICA; **2.** ştiinţă care studiază dezvoltarea societăţii omeneşti (într-o anumită perioadă, într-o

anumită regiune a lumii, la un anumit popor etc.): *istoria vă va cere un compt sever.* EM.; **3.** scriere care tratează evenimente şi fapte care ţin de domeniul acestei ştiinţe; **4.** (cu determinări) ştiinţă care studiază dezvoltarea şi schimbările dintr-un anumit domeniu: *tot ce e fundamental în istoria culturii se află acolo.* CĂL.; *istoria limbii; istoria fllozofiei*; **5.** povestire, naraţiune, poveste: *historia faptelor sfinţilor apostoli de la al noaole cap până în sfârşit ne învaţă.* N.TEST.; *astea sînt istorii;* **6.** (fam.) poznă, încurcătură; întîmplare, păţanie: *cred că nici tata nu cunoaşte toate dedesubturile istoriei.* GHEŢIE; *face prea multe istorii;* (şi: (înv.) **historie**). [Din lat., gr. ***historia***].

istorio- element de compunere cu sensul „(referitor la)" „istorie", „de istorie". [Din fr. ***historio-***, lat. ***historia***].

istorioáră, istorioare f. diminutiv al lui istorie; scurtă povestire distractivă, amuzantă (pentru copii): *istorioara ce voi să-ţi povestesc.* GHICA. [*Istorie* + *-ioară*].

istoriográf, istoriografi m. persoană care era însărcinată oficial să scrie istoria unei epoci, a unei domnii etc.: *hronicarii români, istoriografii poloni şi unguri ... au scris mult pentru el.* NEGR.; (adj.) *va găsi necesar să facă o prezentare a autorilor istoriografi cari au scris în antichitate.* BL. [Din fr. ***historiographe,*** lat. ***historiographus***].

istoriográfic, ~ci, istoriogarfică, ~ce a. care ţine de istoriografie, referitor la istoriografie: *are o concepţie istoriografică limpede.* CĂL. [Din fr. ***historiographique***].

istoriografíe, istoriografii f. **1.** ştiinţă auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul operelor şi concepţiilor istorice: *ca reminiscenţă şcolară sau ca problemă de istoriografie.* EM.; **2.** totalitate a scrierilor istorice ale unui autor, dintr-o ţară sau dintr-o perioadă: *istoriografia lui Samoil Clain rămîne în fond o ţesătură de expuneri juridice.* BL.; *istoriografia bizantină.* [Din fr. ***historiographie,*** germ. ***Historiographie***].

istorisí, istorisesc vb. (tr.) a povesti, a nara: *istorisea părinţilor lui tot ce păţise în pribegia lui.* ISP.; (refl. pas.) *pe bănci se spun glume, se istorisesc drame.* BAC.; (intr.) *stă pe o laviţă şi istoriseşte altora.* CĂL. [Din gr. mod. ***istoríso*** (aor. de la ***istóro***)].

istorisíre, istorisiri f. acţiunea de a istorisi şi rezultatul ei; povestire: *plăcut e s-asculţi istorisiri de războaie care au fost.* SAD. [V. ***istorisi***].

istorísm n. principiu dialectic potrivit căruia fenomenele trebuie evaluate în virtutea evoluţiei lor istorice şi a condiţiilor care le-au generat. [Din fr. ***historisme,*** germ. ***Historismus***].

istoríst, ~şti, istoristă, ~e a. referitor la istorism; propriu istorismului. // m., f. adept al istorismului. [Din rus. ***istorist,*** germ. ***Historist***].

istóv n. (pop.) **de istov,** complet, cu totul: *să-i omoare de istov.* NEGR.; **fără istov,** fără încetare, nesfîrşit, necurmat: *în vremea iernii aşijderea, griji fără istov.* SAD. [Din sl. ***istovŭ*** „adevărat"].

istoveálă, istoveli f. epuizare fizică, sleire a puterilor: *oamenii se repeziră la parapet, uitînd şi setea şi istoveala.* TUD. [*Istovi* + *-eală*].

istovi, istovesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) obosi peste măsură; a (se) extenua; a (se) slei de puteri (de muncă sau de boală): *se uita ... cum i se istoveşte sub ochi odorul.* VLAH.; *oamenii sînt în genere săraci, istoviţi de muncă.* CĂL.; **2.** (refl. şi tr.) a (se) termina, a (se) epuiza, a (se) isprăvi: *luxul şi modele istoveau averile cele mai mari.* EM.; *ca într-o groapă fără fund se istoveau averile, fără s-o poată umplea.* VLAH.; *plînse pînă i se istovise lacrimile;* **3.** (refl.) a se sfîrşi, a muri: *pînă ce se va istovi în închisoare.* ISP.; **4.** (tr.) a omorî, a ucide: *abia istovise Ercule pe balaur şi numai iacătă că se pomeni cu unchiul fetelor.* ISP. [*Istov* + *-i*].

istovíre, istoviri f. **1.** faptul de a (se) istovi; extenuare; **2.** terminare, epuizare, isprăvire: *să-mi trimeţi 70 galbeni pentru istovirea cărţii.* KOG. [V. ***istovi***].

istovít, ~ţi, istovită, ~e a. **1.** sleit de puteri; extenuat: *la faţă cît e de istovit!* AL.; **2.** epuizat, secat: *o toamnă care întîrzie pe-un istovit şi trist izvor.* EM. [V. ***istovi***].

istovitór, ~i, istovitoáre a. care istoveşte; extenuant: *munca de redacţie, în cămaşă, la o masă plină de hîrtii, era istovitoare.* CĂL.; (p. ext.) *o teamă rece, istovitoare, mi se furişa în simţuri.* GHEŢIE. [*Istovi* + *-tor*].

istrián, ~eni, istriană, ~ene a. istroromân: *dialectele macedo-român şi istrian nu pot contribui la această îmbogăţire.* IBR. // m. persoană care vorbea dialectul istroromân: *astăzi rotacismul există la istrieni.* IBR. [*Istria* n. pr. + *-ean*].

istroromán, ~i, istroromână, ~e a. care aparţine, care este caracteristic populaţiei româneşti din Istria, referitor la această populaţie; istrian. // f. dialect românesc vorbit de această populaţie. // m., f. persoană care făcea parte din populaţia românească din peninsula Istria şi care vorbea un dialect al limbii române; istrian. [***Istro*** („al Istriei") + ***român***].

isţelénie, isţeienii f. (înv.) vindecare: *făcea isţelenii cu dînsul.* DOS. [Din sl. ***iscelenije***].

isţeií, isţelesc vb. (înv.; tr.) **1.** a vindeca: *Domnul Hristos nu vru să-i isţelească pre cale până nu intră în casă.* VARL.; (refl.) *cum să atinsără de svînt, să şi isţelíră.* DOS.; **2.** a repara: *văpsitorilor ce nu le îmbla văpsealele bine le-au isţelit.* DOS. [Din sl. ***iscealjati***].

isţelitór, isţelitori m. (înv.) vindecător: *isţelitori s-au arătat a toate boale.* DOS. [*Isţeli* + *-tor*].

işalá interj. **1.** bun e Dumnezeu: *împăratul d-auzea, işala! că le zicea.* POP.; **2.** (iron.) bravo: *işala! m-am făcut chiabur!* AL. [Din turc. ***inş Allah***].

işlíc, işlice n. (înv.) căciulă de blană sau de postav, avînd forme şi mărimi diferite, purtată de domni, de boieri şi uneori de soţiile lor iar, mai tîrziu, de negustori, de lăutari etc.: *işlicul doamnei de samur era împodobit cu un surguci alb.* NEGR.; *fiecare trebuia să poarte işlicul după teapa lui.* GHICA; *Barbu Lăutaru poartă în cap o jumătate de şlic cu fund verde.* AL.; **a călca pe colţii işlicului** sau **a pocni la coada işlicului,** a supăra, a jigni pe cineva: *mă pocneşte, vorba de pe vremuri, la coada işlicului.* CAR.; (şi: (rar) **şlic**). [Din turc. ***başlik***].

işlicár, işlicari m. (înv.) **1.** persoană care confecţiona sau vindea işlice: *croitori, işlicari, curelari.* GHICA; **2.** persoană care purta işlic: *în locul işlicarului apare tînărul prefect de formaţie paşoptistă.* CĂL.; **3.** (depr.) boier retrograd: *unii ... numeau pe cei bătrîni rugini învechite, işlicari, strigoi.* CR. [*Işlic* + *-ar*].

işpán m. v. **şpan**[1].

italián, ~eni, italiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Italiei sau populaţiei ei, referitor la Italia sau la populaţia acesteia; (rar) italienesc: *îşi deschisese totodată o cale bătută şi sigură pentru comerciul său cu înfloritele oraşe italiene.* EM. // f. limbă romanică vorbită de această populaţie. // m., f. **1.** persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Italia. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Italia: *am luat forma de stihuri de la italieni.* B.-DEL. [Din it. ***italiano***].

italiáncă, italience f. femeie din Italia: *era născut la Brindisi, din tată german şi mamă italiancă.* CĂL. [*Italian* + *-că*].

itálic, ~ci, italică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Italiei (antice), referitor la Italia (veche): *legenda sacră se desfăşoară în geografie italică.* CĂL.; **2.** (şi subst. f.) cursiv: *numele ..., tipărit cu frumoase caractere italice în colţul din stînga al plicului.* GHEŢIE; *litere italice.* // m. pl. **1.** grup de popoare indo-europene (din care făceau parte şi latinii) care ocupau cea mai mare parte a Peninsulei italiene în antichitate; **2.** (p. ext.) popor din Italia: *cei dintîi care au cuprins ideea stilului gotic ... trebuie să fi fost italicii.* BL. [Din fr. ***italique,*** lat. ***italicus***].

italienésc, ~şti, italieneáscă, ~eşti a. (rar) italian, din Italia: *limba italienească este mai aproape întru toate de a noastră.* B.-DEL.; *se cuvine, cinstiţilor fraţi, să deşertaţi încă o cupă de vin italienesc.* SAD. [*Italian* + *-esc*].

italienéşte adv. **1.** ca italienii; în limba italiană: *s-a îmbrăcat italieneşte; vorbeşte italieneşte;* **2.** (subst.) limba italiană: *eu învăţînd lătineşte, italieneşte şi franţozeşte ... m-am îndemnat a face o cercare.* B.-DEL. [*Italian* + *-eşte*].

italiénism, italienisme n. **1.** element (de jargon) din limba italiană: *franţuzismele şi italienismele lui sînt prea multe pentru o operă poetică.* CĂL.; **2.** curent lingvistic care urmărea apropierea artificială a limbii române de limba italiană, îndeosebi prin împrumuturi din această limbă: *vedem la baza italienismului o chestie de ortografie.* IBR.; **3.** atitudine, orientare sau concepţie care favorizează împrumuturile din limba italiană: *italienismul şi latinismul lui Asachi.* CĂL. [*Italian* + *-ism*].

italiénist, ~şti, italienistă, ~e m., f. **1.** specialist în italienistică; **2.** adept al italienismului: *Eliade ... a fost un revoluţionar în politică, un italienist în lingvistică.* IBR. // a. care aparţine italienismului, referitor la italienism: *concepţie italienistă.* [Din it. ***italienista***].

italienístică f. studiul limbii şi culturii italiene. [*Italienist* + *-ică*].

italienizá, italienizez vb. (tr.) a da cuvintelor formă italiană; a-i imita pe italieni: *îl găsim şi pe el că vrea să reformeze limba românească, el vrea s-o italienizeze, nu s-o latinizeze.* IBR. [Din it. ***italianizzare,*** fr. ***italieniser***].

italienizát, ~ţi, italienizată, ~e a. care are (multe) italienisme, care are aspect italian: *va scrie în aceeaşi limbă italienizată şi opera lui originală.* IBR. [V. ***italieniza***].

italiót, italioţi m. locuitor din Italia antică (în coloniile greceşti). [Din it. ***italiota***].

italofíl, ~i, italofilă, ~e a. şi m., f. (persoană) care admiră ceea ce este italian. [Din it. ***italofilo***].

ítem[1] adv. de altfel, în plus. [Cuv. lat.].

itém[2]**, itemuri** sau **iteme** n. şi **itemi** m. **1.** (lingv.) element, secvenţă (dintr-un ansamblu organizat) considerat(ă) aparte; **2.** (lingv.) unitate lexicală de bază (luată în discuţie); cuvînt; **3.** unitate lingvistică de bază; **4.** întrebare într-un test sau într-un chestionar la care se pot formula mai multe răspunsuri. [Din fr., engl. ***item,*** germ. ***Item***].

iterativ, ~i, iterativă, ~e a. **1.** care se face sau se repetă de mai multe ori; **2.** (gram.) care exprimă o acţiune repetată, săvîrşită de mai multe ori: *verb iterativ.* [Din fr. ***itératif,*** lat. ***iterativus,*** germ. ***iterativ***].

iteráţie, iteraţii f. acţiune repetată. [Din fr. ***itération,*** germ. ***Iteration***].

itineránt, ~ţi, itinerantă, ~e a. care se deplasează (pentru a realiza ceva). [Din fr. ***itinérant***].

itinerár, itinerare n. **1.** drum, cale pe care se realizează o călătorie: *curioase sînt la poet itinerariile la băi.* CĂL.; (fig.) *urmează itinerarul tuturor mediocrităţilor sentimentale.* EL.; **2.** plan al unei călătorii (cu un vehicul), avînd indicate orele de trecere prin anumite puncte: *cui e obicinuit cu mersul trenurilor, o oprire în afară de cele prevăzute la itinerar îi dă de gîndit.* CAR.; (şi: **itenerariu**). [Din fr. ***itinéraire,*** lat. ***itinerarius***].

itinerárіu n. v. **itinerar**.

iţán, iţani m. (rar) locuitor de la munte: *ghicitoare pe care n-a dovedit-o nici ciobanii, ... nici iţanii.* DELAVR. [*Iţă* + *-an*].

iţári m. pl. pantaloni ţărăneşti lungi şi strîmţi: *români de viţă veche, purtînd opinci, sumani, iţari.* AL. [*Iţă* + *-ar*].

iţă, iţe f. dispozitiv la războiul de ţesut format din rame care susţin un şir de fire aşezate vertical unele lîngă altele, prin ochiurile cărora se trec firele de urzeală; fiecare dintre firele cu ochiuri care face parte din acest dispozitiv: *ca să toarcă şi să ţese pînză lată-n iţe dese.* AL.; (fig.) *omului i se recomandă să trăiască în aşa fel ca să se salveze cu orice preţ din iţele încurcate ale materiei.* BL.; (p. anal.) *un păianjen ce-şi urzea în ticnă iţele.* OD.; **a încurca iţele,** a strica un plan, a complica lucrurile; **a descurca iţele,** a lămuri o chestiune. [Lat. *licia* (pl. de la *licium*)].

iţí, iţesc vb. (refl.) **1.** a se ivi, a se arăta puţin sau nedesluşit: *nu departe se iţea clopotniţa satului.* AL.; **2.** a privi pe furiş, a arunca o privire fugară: *se iţeşte el ..., dar iezii nu-s nicăieri.* CR. [Cf. *iţii*].

íţii interj. (rar) cuvînt care exprimă surprinderea la o apariţie neaşteptată; **a face iţii,** a scoate puţin capul din locul unde este ascuns (la unele jocuri de copii). [Onomat.].

iu interj. **1.** strigăt scos de flăcăi la horă; **2.** strigăt care exprimă spaimă: *iu! ... se auzi ţipînd uşor una mai sperioasă.* HOGAŞ. [Onomat.].

iubéţ, ~i, iubeaţă, ~eţe a. (pop.) care iubeşte mult; pătimaş: *prunca iubeaţă atunci roşi-n faţă ca vara bujor.* B.-DEL.; *el era de felul lui mai iubeţ.* CAR. [*Iubi* + *-eţ*].

iubí, iubesc vb. **1.** (tr.) a fi îndrăgostit de cineva, a avea o mare afecţiune pentru o persoană de sex opus: *te iubeam cu ochi păgîni.* EM.; **2.** (refl. recipr.) a avea relaţii de dragoste; a se îndrăgi: *dacă vă iubiţi, de ce nu vă luaţi?* PR.; *se iubesc din copilărie;* **3.** (tr.) a ţine foarte mult la cineva sau la ceva: *a petrecut restul zilelor flăcău, lîngă plugul ce iubea.* GHICA; **4.** (tr.) a-i plăcea, a prefera: *în copilărie iubeam să mă opresc pe murii mănăstirii.* ALEX. [Din sl. *ljubiti*].

iubiléu n. v. **jubileu.**

iubíre, iubíri f. **1.** sentiment de dragoste pentru o persoană se sex opus; amor; (concr.) ceea ce constituie obiectul acestui sentiment; iubit[1], dragoste: *eşti iubirea mea de-ntîi şi visul meu din urmă.* EM.; **2.** subiect, temă a unei opere artistice care tratează acest sentiment: *la Eminescu, totdeauna iubirea e întreţesută cu natura.* IBR.; **3.** aventură amoroasă; relaţie de dragoste: *de la un domino roz află de iubirea cutărei uşuratice.* CĂL.; **4.** sentiment de afecţiune, de preţuire pentru cineva sau pentru ceva: *i-l dete în semn de iubire frască.* ISP.; **iubire de sine,** admiraţie şi grijă pentru propria persoană; egoism: *să-arăt cît poate să-alinte pe cineva iubirea de sine.* B.-DEL. [V. *iubi*].

iubít[1] n. faptul de a iubi; iubire: *tu să fi-nceput iubitul, că-i făceam eu isprăvitul.* COŞB. [V. *iubi*].

iubít[2], ~ţi, iubită, ~e a. **1.** pe care iubeşte cineva; îndrăgit de cineva de sex opus: *tînăra însemna pentru el mai mult decît o femeie iubită.* GHEŢIE; **2.** la care cineva ţine mult, pentru care cineva are o afecţiune deosebită; drag: *încalţă-mă, iubite confrate, încalţă-mă frumos!* CAR.; (fig.) *soarele iubit s-ascunde, iar pe sub grazavii nori.* AL. // m., f. **1.** persoană aflată în relaţii de dragoste cu cineva se sex opus: *ar fi plecat pe mare cu iubita spre a găsi celebritatea în insulele ioniene.* CĂL.; **2.** persoană dragă, apropiată (la care cineva ţine mult): *sînt foarte doritoare să aflu ştiri de la iubiţii mei.* SAD. [V. *iubi*].

iubitór, ~i, iubitoáre a. care iubeşte: *un om de spirit, amuzant şi iubitor de artă.* CAR.; (subst.) *iubitorul de muzică urmăreşte felurite interpretări ale aceleiaşi piese simfonice.* CĂL. [*Iubi* + *-tor*].

iubiţél, iubiţei m. diminutiv al lui iubit[1]: *nu mergi cu mine iubiţelule?* GHEŢIE. [*Iubit* + *-el*].

iúboste f. v. **iboste.**

iucunditáte, iucundităţi f. farmec, plăcere. [Din lat. *iucunditas, -atis*].

iudáic, ~ci, iudaică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Iudeii sau populaţiei ei, referitor la Iudeea sau la populaţia acesteia; evreiesc: *o ficţiune făcută după regula iudaică.* EM.; (şi: **judaic**). [Din fr. *judaïque,* lat. *judaicus*].

iudaísm n. religie a evreilor avînd la bază Biblia şi Talmudul; mozaism: *la curs, filozoful ar fi vorbit despre creştinism şi iudaism.* CĂL. [Din lat. *judaismus,* fr. *judaïsme*].

iudaíst, ~şti, iudaistă, ~e a. care aparţine iudaismului, referitor la iudaism; mozaic[1]: *evreii atraşi de studiile sale iudaiste ... sînt surprinşi de contradicţie.* CĂL. [*Iuda(ism)* + *-ist*].

iudaizá, iudaizez vb. (tr.) a converti la iudaism. [*Iuda(ism)* + *-iza*].

iúdă, iude f. om făţarnic, trădător: *protestările lor erau ipocrite şi mincinoase şi sărutările lor sărutări de iude.* BOL. // f. pl. (reg.) **1.** fiinţe imaginare înfăţişate în mitologia populară ca nişte zîne care au în stăpînire vînturile şi norii: *doisprezece pui de iude ce aleargă fără trudă.* POP.; **2.** sărbătoare populară ce cade pe 19 iunie şi ţine pentru a feri semănăturile de furtuni şi de grindină; **3.** numele unui vînt care îşi schimbă des direcţia, încît pare că bate din toate părţile. [Din sl. *Ijuda*].

iudéu, iudei m. (şi adj.) persoană care făcea parte din populaţia Iudeii: *acea înţeleseră toţi iudeii şi elenii.* COD.VOR. [Din sl. *Ijudei*].

iudí, iudesc vb. (reg.; tr.) a instiga pe cineva să facă fapte rele; a aţîţa. [Din sl. *ijuditi*].

iuft n. piele groasă (de bou sau de bivol) din care se fac feţe de încălţăminte: *Pavel făcu o pereche de ciubote de iuft.* CR. //adv. lipsit, sărac: *rămînem iutf de parale.* [Din rus. *juft*].

iúgăr, iugăre n. (reg.) unitate de măsură pentru suprafeţe egală cu aproximativ 6 000 m²: *spaţiu de două iugere.* BĂLC.; *aici ne-am adunat într-unul din dormitoare, întins cît un iugăr.* GHEŢIE; (şi: **iuger**). [Din lat. *jugerum*].

iúger n. v. **iugăr.**

iugoslăv, ~i, iugoslavă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic fostului stat Iugoslavia sau populaţiei lui, referitor la Iugoslavia sau la populaţia acesteia. // m., f. persoană (originară) din Iugoslavia. [Din fr. *yougoslave*].

iuí, iui vb. (reg.; intr.) a chiui. [Onomat.].

iuít, iuituri n. (reg.) chiuit: *după două trei versuri o sfîrşeşte într-un iuit aspru.* REBR. [V. *iui*].

iulián a. **calendar iulian,** calendar stabilit din ordinul lui Iulius Caesar în anul 46 î.d.Hr.: *datăm foaia noastră după calendarul iulian.* EM. [Din lat. *julianus*].

iúlie m. a şaptea lună a anului (precedată de iunie şi urmată de august); (pop.) (luna lui) cuptor: *în liniştea zelei de iulie, ... urmă un răstimp de tăcere.* SAD.; (adj.) *luna iulie.* [Din sl. *Ijulî*].

iúlus n. (biol.) miriapod cu corp cilindric, răsucit în formă de spirală în caz de primejdie. [Din fr. *jule*].

iúncăr m. v. **iuncher.**

iúncher, iuncheri m. **1.** (înv.) elev al unei şcoli militare; cadet: *a păcătuit cu un iuncăr, fără pasiune, din inconştienţă.* IBR.; **2.** mare proprietar de pămînt german, provenit din nobilimea militară; (şi: **iuncăr**). [Din germ. *Junker,* rus. *junker*].

iuncheríe, iuncherii f. (rar) **1.** perioadă petrecută ca iuncher; **2.** calitate de iuncher. [*Iuncher* + *-ie*].

iuncheríme f. clasă a marilor proprietari de pămînt germani, proveniţi din nobilimea militară. [*Iuncher* + *-ime*].

iúnie m. a şasea lună a anului (precedată de mai şi urmată de iulie); (pop.) cireşar: *către sfîrşitul lui iunie gîndea să plece în Pirinei.* CĂL.; (adj.) *a rămas la Ostrov întreaga lună iunie.* SAD. [Din sl. *Ijunî*].

iúreş, iureşuri n. asalt, năvală; fugă, goană: *iuruşul cel dintîi rareori izbuteşte.* AL. // adv. repede: *venea tot iuruş cu iataganul în dinţi.* GHICA. // interj. daţi năvală!: *iuruş! ... pe dînşii, flăcăi!* AL.; (şi: (înv.) **iuruş**). [Din turc. *yürüğüş*].

iuríst m. v. **jurist.**

iúrtă, iurte f. locuinţă specifică nomazilor din Asia centrală, alcătuită dintr-un schelet de lemn acoperit cu pîslă. [Din rus. *jurta*].

iuruc-bairác n. (înv.) steag alb purtat înaintea alaiului domnesc: *steagul cel mare al ţării, iuruc-bairacul.* FIL. [Din turc. *yürük-bairak* „stindard de călătorie"].

iúruş n. v. **iureş.**

iuruşí, iuruşesc vb. (pop.; intr.) a da năvală: *turcii-n casă iuruşea.* POP. [De la *iuruş*].

iusív n. (gram.) modalitate verbală cu valoare de ordin sau de comandă. [Din germ. *Iussivus*].

iúşcă[1], iuşti f. (reg.) **1.** bici: *negustorul ... tăcu, îndemnîndu-şi caii cu iuşca.* SAD.; **2.** (p. ext.) lovitură dată cu biciul: *o iuşcă pe coada motanului.* VLAH. [De la *biciuşcă*].

iúşcă[2] f. (reg.) zeamă lungă şi subţire; **a ieşi iuşcă,** a avea diaree. [Din urc. *juška*].

iuşurá vb. v. **uşura.**

iútă, iute f. **1.** plantă care creşte în India şi din a cărei scoarţă se obţin fibre textile (*Corchorus*); **2.** fibre textile obţinute din această plantă şi întrebuinţate la fabricarea unor ţesături. [Din germ. *Jute,* it. *iuta*].

iúte, iuţi a. **1.** care se mişcă, acţionează repede: [vasul] *cel mai iute mergător de atunci al marinei franceze.* GHICA; *mai iute decît gîndul;* **2.** care se produce fără întîrziere; **3.** care aleargă cu repeziciune: *de alergăturile iuţilor olăcari ... toată pulberea de pe toată calea în ceriu ridică.* CANT.; **4.** care se supără uşor; aprig: *iar te-ai supărat? da iute eşti!* AL.; *om iute;* **5.** care are gust înţepător, pişcător: *ardei iute;* **6.** tare şi neplăcut: *simţi pătrunzîndu-i în nări mirosul iute al gunoiului de cai.* SAD. // adv. **1.** în grabă, imediat: *plătesc iute şi plec.* CAR.; **2.** cu repeziciune: *dracii s-au împrăştiet iute ca fulgerul.* CR.; **iute ca prîsnelul,** v. **prîsnel; iute şi degrabă,** v. **degrabă.** [Din sl. *ljutě*].

iuţişór adv. (pop.) cam repede; repejor: *să-l avem la pluguşor, să meargă mai iuţişor.* POP. [*Iute* + *-işor*].

iuţár, iuţari m. ciupercă comestibilă cu pălăria albă-gălbuie şi cu carnea albă, iute la gust; burete-iute (*Lactarius piperatus*). [*Iuţi* (pl. de la *iute*) + *-ar*].

iuţeálă, (rar) **iuţeli** f. **1.** viteză mare, repeziciune; (înv.) iuţime: *numai iuţală şi gură de furnică ar trebui să aibi ca să poţi apuca, alege şi culege nişte flecuşteţe ca aceste.* CR.; **la iuţeală** sau **cu iuţeală,** repede: *faceţi dv. ceva la iuţeală!* CAR.; *găsise mijlocul să împrăştie cu iuţeală vestea în tagma femeiască.* SAD.; *el sare cu iuţală de după casă şi strigă în gura mare.* MAT.; **cu iuţeala fulgerului,** foarte repede; fulgerător: *toate acestea se petrecură cu iuţeala fulgerului.* TUD.; **2.** caracterul de a fi iute la mînie, vehement: *despre iuţeală, mînie şi posăcie.* PANN; **3.** gust înţepător, pişcător, picant. [*Iuţi* + *-eală*].

iuţí, iuţesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni iute, rapid în mişcări: *las' pe mine, că te-oi iuţi eu.* AL.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) grăbi, a (se) zori: *o babă uscată se iuţea să închidă poarta.* REBR.; *iuţea*

pasul în aşa măsură, încît ea nu reuşi să-l ajungă decît în stradă. GHEŢIE; **3.** (refl.) a se mînia, a se supăra (uşor); a se aprinde: *se iuteşte, strigă, bate din picior.* GHICA; **4.** (refl.) a deveni înţepător, pişcător: *mîncarea s-a iuţit.* [*Iute* + *-i*].

iuţíme, iuţimi f. (înv.) iuţeală, repeziciune: *lovi pe turci cu-atîta iuţime cum cade tunetul din nălţime.* B.-DEL. [*Iuţi* + *-ime*].

iuţíre, iuţiri f. acţiunea de a (se) iuţi şi rezultatul ei. [V. *iuţi*].

iuţít, ~ţi, iuţită, ~e a. **1.** grăbit, repede; **2.** picant, înţepător. [V. *iuţi*].

iuzbáşă, iuzbaşi m. (înv.) căpitan avînd în subordine o sută de ostaşi care străjuiau poarta curţii domneşti: *iar iuzbaşa ce-mi făcea? drept la dînsa se ducea.* POP. [Din turc. *yüz başi* (yüz „sută")].

iuzlúc, iuzluci m. (înv.) veche monedă turcească (de argint), în valoare de o sută de parale: *vin' colea lîngă zăbrea, să-ţi dau iuzluci cît îi vrea.* POP. [Din turc. *yüzlük*].

ívăr, ivăre n. **1.** clanţă la uşă: *abia ţi-ai întins mîna, sare ivărul la uşă.* EM.; **2.** încuietoare, zăvor (de lemn): *trage ivărul şi deschide.* CAR. [Din germ. *Wirbel* (săs. *virol*)].

iveálă f. ivire, apariţie; **a ieşi la iveală,** a părea, a se înfăţişa: *de pe acum iese la iveală firea lui bănuitoare.* CĂL.; **a scoate** (sau **a da**) **la iveală,** a da pe faţă; a face să fie văzut: *ideile nouă au trebuinţă de cuvinte nouă, dar nevoia trebuie să le deie la iveală.* RUSSO; *metoda morfologică ... vrea să scoată la iveală şi latura criptică a fenomenului.* BL. [*Ivi* + *-eală*].

iví, ivesc vb. **1.** (refl.) a se arăta, a apărea (pe neaşteptate): *ce va fi viaţa noastră? aburu iaste, cea ce puţinel iveaşte-se după acea piare.* COD.VOR.; *începea a se ivi soarele dintre nori.* CR.; **2.** (tr.) a scoate la iveală, a arăta: *fetele tinere ivesc feţele rumene.* EM. [Din sl. *javiti*].

ívire, irívi f. **1.** faptul de a se ivi; apariţie: *la a mea ivire poporul să m-aclame.* AL.; **2.** (înv.) început, moment iniţial: *într-acesta chip au fost creştinătura ivirilor.* DOS. [V. *ivi*].

ivoár a. invar. alb precum ivoriul. [Din fr. *ivoire*].

ivorín n. fildeş produs sintetic. [Din fr. *ivorin*].

ivóriu[1] n. **1.** fildeş: *ivoriu de Libia.* AL.; **turn de ivoriu,** turn de fildeş (v. **turn**): *fericirea negăsită nici în turnul de ivoriu.* BAC.; **2.** substanţă solidă care acoperă pulpa dentară; dentină; **3.** (fig.) albeaţă. [Din fr. *ivoire*].

ivoríu[2]**, ~ii, ivorie, ~ii** a. ca ivoriul, de culoarea ivoriului: *pe parchet, un covor de un alb ivoriu, se întindea mătăsos.* VINEA. [De la *ivoriu*[1]].

ix, ixuri n. **1.** numele literei „X"; **2.** (mat.) element necunoscut. [După pronunţia grecească a literei x].

ixód m. (zool.) căpuşă (*Ixodes ricinus*). [Din fr. *ixode*].

iz, izuri n. **1.** miros specific: *adia dinspre uncheşul meu un iz de urdă.* SAD.; (fig.) *literatura lor suge seva celei populare expurgînd-o de izurile prea tari.* CĂL.; **2.** gust (şi miros) neplăcut: *mîncarea asta are un iz.* [Din magh. *iz*].

izabél a. invar. alb murdar; galben-deschis; de culoarea cafelei cu lapte. [Din fr. *isabelle* (*<Isabella)*].

ízbă[1]**, izbe** f. casă (de lemn) specifică unor sate ruseşti. [Din rus. *izba*].

ízbă[2]**, izbe** f. lovitură, izbitură: *dă* [mistreţului] *o izbă în pămînt.* [De la *izbi*].

izbăví, izbăvesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a ierta, a scăpa de păcate: *o babă ... trage să moară şi se ţine cu cîngile de viaţă, pînă ce-oi veni eu s-o izbăvesc.* SAD.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) mîntui, a (se) salva: *o biată păsărică de munci te izbăveşte.* AL.; **3.** (tr. şi refl.) a scăpa dintr-o primejdie, de o boală etc. [Din sl. *izbaviti*].

izbăvínţă, izbăvinţe f. (înv.) mîntuire, salvare, izbăvire: *cine va striga la Dumnezău în numele mieu va afla izbăvinţa.* DOS. [*Izbăvi* + *-inţă*].

izbăvíre, izbăviri f. (înv.) faptul de a (se) izbăvi: *a găsi vro izbăvire nu pot să nădăjduiesc.* CONACHI. [V. *izbăvi*].

izbăvít, ~ţi, izbăvită, ~e a. (înv.) salvat, scăpat, mîntuit. [V. *izbăvi*].

izbăvítor, ~i, izbăvitoáre m., f. (înv.) persoană care izbăveşte; salvator, mîntuitor: *Sfînta Natasia izbăvitoarea de otravă.* CR.; (adj.) *vei birui pre toţi vrăjmaşii norodului ce ţi-am încredinţat să-i paşti şi vei fi pururea biruitoriu şi izbăvitor.* ANTIM. [*Izbăvi* + *-tor*].

izbélişte, izbelişti f. **1.** situaţie dificilă, întîmplare defavorabilă; intemperie: *vara stă numai afară în izbeliştea vîntului şi a ploii.* SAD.; (fig.) *nu sînt egal de rezistente faţă de izbeliştele vremilor.* BL.; **2.** loc (pustiu) supus intemperiilor; **3. de izbelişte, a)** părăsit de toţi, lăsat la voia întîmplării: *chiar acum i s-a năzărit lui Vodă să se ducă la Împărăţie, lăsînd ţara de izbelişte.* SAD.; *satul a rămas de izbelişte*; **b)** fără stăpîn: *să rămîie căruţa asta de haimana şi iepuşoarele de izbelişte.* CR. [De la *izbi*].

izbí, izbesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) lovi cu putere: *cît pe ce să izbească pe stăpînu-său.* CR.; (p. exager.) *soarele scăpase de după draperia unui nor şi mă izbea supărător în ochi.* GHEŢIE; (fig.) *narează delicat melancoliile unei fete tuberculoase, agonizînd într-o familie izbită de calamităţi.* CĂL.; (refl. recipr.) *de inima căruţei atîrnau păcorniţa cu feleştiocul şi posteuca, care se izbeau una de alta, cînd mergea căruţa.* CR.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) trînti: *şi-n pămînt că mi-i izbea.* POP.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) năpusti, a (se) arunca cu violenţă: *ei sînt arcaşii vrednici a lui Ştefan domn cel mare ce-şi găteşte-acum săgeata, s-o izbească-n depărtare.* AL.; *pe intrarea cea mai largă a căsoaiei s-a izbit un vîrtej de zloată.* SAD.; **4.** (intr.) a ataca, a lovi: *acel căpitan ... umblă şi izbeşte cu iuţeala trăsnetului.* BĂLC.; **5.** (fig.; tr.) a impresiona puternic; a bate la ochi; a surprinde: *frumosul poate să existe acolo unde el nu izbeşte, chiar de îndată, ochiul?* OD. [Din sl. *izbiti*].

izbíre, izbíri f. acţiunea de a (se) izbi şi rezultatul ei; lovire, lovitură, izbitură: *pre duşman c-o izbire îl turtea.* NEGR. [V. *izbi*].

izbitór, ~i, izbitoáre a. **1.** care izbeşte; **2.** care impresionează puternic, care atrage atenţia; impresionant: *deosebirea de nivel social este izbitoare.* CĂL.; *asemănare izbitoare.* [*Izbi* + *-tor*].

izbitúră, izbituri f. **1.** lovitură puternică: *înaintea mea se deschidea podul negru, scîrţîind jalnic din încheieturi subt izbiturile viforului.* SAD.; **2.** contuzie, semn al unei lovituri; **3.** atac armat; ofensivă: *lovirea începe în sunetul buciumurilor de aramă şi izbiturile se dau simetric.* CĂL. [*Izbi* + *-tură*].

izbîndă, izbînzi şi (rar) **izbînde** f. **1.** victorie, biruinţă în luptă: *a noastră e izbînda.* AL.; **2.** succes, reuşită: *se bucura în ascunsul sufletului său de izbîndele sale.* ISP.; *izbînda lui îi întrecuse toate aşteptările.* VLAH. [De la *izbîndi*].

izbîndí, izbîndesc vb. **1.** (intr.) a fi victorios; a învinge, a birui în luptă: *existenţa fiind luptă, este firesc ca eroii să izbîndească sau să fie înlăturaţi.* CĂL.; **2.** (tr.) a reuşi într-o acţiune: *nu izbîndiseră să afie ora.* SAD.; **3.** (tr.) a duce la bun sfîrşit; a realiza: *inima ... ne era fierbinte, că ce gîndeam şi izbîndeam.* CR.; *pîndea neîncetat prelejul cînd să-şi izbîndească planul.* REBR.; (refl. pas.) *aspiraţiunile omeneşti prea înalte nu se izbîndesc.* CĂL.; **4.** (înv.; tr.) a tălmăci (vise): *izbîndeşte Iosif visele boiarilor lui faraon.* BIBLIA; **5.** (înv.; intr.) a se răzbuna: *tînărul îşi izbîndise pentru înfruntările ce păţise.* ISP. [Din sl. *izbondon*].

izbîndíre, izbîndiri f. **1.** faptul de a izbîndi; victorie, biruinţă: *tu eşti eroul lumii şi-al izbîndirii rost.* VIERU; **2.** reuşită, succes; **3.** (înv.) răzbunare: *va sosi ziua izbîndirii.* BĂLC. [V. *izbîndi*].

izbîndítor, ~i, izbîndítoáre a. care izbîndeşte; biruitor: *Izabela intrase izbînditoare în Cluş.* OD.; (şi: (înv.) **izbînditoriu**). [*Izbîndi* + *-tor*].

izbîndítóriu a. v. izbînditor.

izbúc, izbucuri n. (reg.) izvor de apă cu debit intermitent; (fig.) *l-a străpuns cu cuţitul din mîna stîngă subt urechea dreaptă, deschizînd izbuc de sînge.* SAD. [Et. nec.; cf. *izbucni*].

izbucní, izbucnesc vb. (intr.) **1.** a se produce brusc şi cu putere; a se ivi deodată; a ţîşni: *situaţia diferitelor state faţă cu războiul ce izbucnea.* GHICA; (fig.) *dintr-o potecă lăturaşă ... izbucni în drumul mare o brişculiţă arendăşească.* OD.; **2.** a-şi manifesta (brusc şi violent) nemulţumirea, indignarea; a răbufni: *desperarea lor izbucni.* BĂLC.; *nu mai putea să sufere şi era să izbucnească.* EM. [Din bulg. *izbukna*].

izbucnire, izbucniri f. **1.** acţiunea de a izbucni şi rezultatul ei: *mezinul Alexandru a avut o izbucnire de rîs.* SAD.; **2.** acces de mînie, de indignare: *nu s-a mai putut stăpîni şi a avut o izbucnire*; **3.** explozie, bubuitură: *sunetul clopotelor, izbucnirile tunurilor făceau toate la un loc un vuiet încurcat.* OD. [V. *izbucni*].

izbucnitór, ~i, izbucnitoáre a. (rar) care izbucneşte, care se manifestă brusc şi violent: *locuitorul dintre Siret şi Prut are un accent dialectal exagerat şi e de o indolenţă nervoasă uşor izbucnitoare.* CĂL. [*Izbucni* + *-tor*].

izbutí, izbutesc vb. (tr. şi intr.) **1.** a duce la bun sfîrşit; a termina cu bine; a izbîndi, a reuşi: *văzînd el, dracul, că şi aici n-a izbutit nemica, crîşca din măsele.* CR.; *petrecerile ... pe negîndite aproape totdeauna izbutesc frumos.* CAR.; **2.** a face cu pricepere, a avea succes; a putea: *un romancier de tipul clasic izbuteşte să dea iluzia limbajului eroilor săi.* CĂL. [Din sl. *izbyti*].

izbutíre, izbutiri f. acţiunea de a izbuti şi rezultatul ei; succes, reuşită: *azi unii cearcă (şi lucrul e valabil în măsura izbutirii) să învieze alte elemente fabuloase.* CĂL. [V. *izbuti*].

izbutít, ~ţi, izbutită, ~e a. bine realizat; reuşit. [V. *izbuti*].

izdát n. (reg.) colici intestinale, crampe: *de izdat, pe neaşteptate, murise Ochian.* ST. [Et. nec.].

izgnánie, izgnanii f. (înv.) exil, surghiun: *stătu la închisoare de izgnanie numai un an.* DOS. [Din sl. *izgnanije*].

izgoní, izgonesc vb. (tr.) a alunga, a goni dintr-un loc; a sili să plece: *de m-ar fi izgonit de la casă ca pe un străin.* CR.; *au fost izgoniţi unii dintre puţinii investitori străini.* CF.; **a izgoni din scaun,** v. **scaun.** [Din sl. *izgoniti*].

izgoníre, izgoniri f. acţiunea de a izgoni; alungare: *încep să ceară izgonirea grecilor.* IBR. [V. *izgoni*].

izgonít, ~ţi, izgonită, ~e a. care a fost silit să plece; alungat, fugărit; (subst.) *izgonitul se mai plimbă o vreme, dîrdîind de frig şi blestemînd umezeala.* TUD. [V. *izgoni*].

izgonitór, ~i, izgonitoáre a. şi m., f. (persoană) care alungă, sileşte să plece pe cineva: *vine şi moş Gherasim, izgonitor al diavolului, care apără moşiile de piatră.* CĂL. [*Izgoni* + *-tor*].

izláz, izlazuri n. loc pentru păşunat (aparţinînd unei comune); imaş: *pe islaz nu-i multă hrana.* COŞB.; (şi: **islaz**). [Din bulg. *izlaz*].

izmánă, izmene f. obiect de lenjerie pentru bărbaţi, care acoperă corpul, sub pantaloni, de la brîu în jos; indispensabili. [Din bulg. *izmeni*].

ízmă, (rar) **izme** f. plantă erbacee cu frunzele dinţate şi miros puternic, întrebuinţată la prepararea

unor medicamente şi parfumuri; mentă (*Mentha piperita*): *foaie verde izmă deasă, i-am timis dorul acasă.* POP.; **izmă-creaţă,** specie a acestei plante cu frunzele creţe, folosită la prepararea unor medicamente (*Mentha crispa*): *pui inipere, izmă-creaţă, anghelică şi coji de portocale.* HOGAŞ; **izma-broaştei,** plantă erbacee cu frunze dinţate, cu flori roz şi miros specific, care creşte prin locuri mlăştinoase (*Mentha aquatica*); (şi: **ismă**). [Et. nec.].

izmeneálă, izmeneli f. (fam.) purtare nenaturală, fandoseală. [*Izmeni* + *-eală*].

izmení, izmenesc vb. **1.** (fam.; refl.) a se purta nefiresc, a se fandosi; **2.** (tr.) a-i modifica aspectul; a poci: *şi să izmenisă podoaba obrazului său.* VARL.; *după ce o izmeniră astfel.* ISP.; **3.** (refl.) a-şi ieşi din rost, a se sminti: *pesemne că s-a izmenit lumea.* ISP. [Din sl. *izměniti* „a schimba"].

izmenít, ~ţi, izmenită, ~e a. (fam. şi subst.) fandosit, mofturos: *vine de la Paris, izmenit, cu monoclu-n ochi.* VLAH. [V. *izmeni*].

iznoávă, iznoave f. **1.** (pop.) vorbă neobişnuită; scorneală, invenţie: *să te strici de rîs de iznoavele lui Ivan.* CR.; **2.** (p. ext.) poznă, faptă neobişnuită: *nu-l duce capul ... la atîtea iznoave.* CR.; **3.** (înv.) **de iznoavă,** din nou, încă o dată; de la capăt: *cînd a ajuns acasă, şi-a făcut de iznoavă socoteala.* VLAH.; (şi: (înv.) **iznov**). [Din sl. *izŭ nova* „din nou, iarăşi"].

iznóv n. v. **iznoavă.**

izo- element de compunere cu sensul „egal". [Din fr. *iso-*].

izobár, ~i, izobară, ~e a. **1.** cu presiune constantă: *zonă cu atmosferă izobară;* **2.** cu aceeaşi greutate atomică (şi cu numere atomice diferite): *substanţe izobare;* **3. linie izobară,** (şi subst. f.), linie care uneşte punctele cu presiune atmosferică egală pe o diagramă sau pe o hartă. [Din fr. *isobare*].

izobát, ~ţi, izobată, ~e a. care are aceeaşi adîncime. // f. linie care uneşte punctele cu aceeaşi adîncime pe o hartă marină sau geologică. [Din fr. *isobathe*].

izobután n. gaz inflamabil incolor, folosit la producerea benzinei pentru avioane. [Din fr. *isobutane*].

izobuténă f. carbură etilenică obţinută prin cracarea catalitică a petrolului. [Din fr. *isobutène*].

izochimén, ~i, izochimenă, ~e a. cu aceeaşi temperatură medie de iarnă. // f. linie care uneşte punctele cu aceeaşi temperatură medie de iarnă de pe glob. [Din fr. *isochimène*].

izochinolínă f. (chim.) compus aromatic extras din gudronul de cărbune şi folosit în producerea coloranţilor şi a medicamentelor. [Din fr. *isoquinoline*].

izoclín, ~i, izoclină, ~e a. care are aceeaşi înclinaţie. // f. linie care uneşte punctele terestre cu aceeaşi înclinaţie magnetică. [Din fr. *isocline*].

izocór, ~i, izocoră, ~e a. (fiz.) care se face cu volum constant. // f. linie pe o diagramă care indică procesele unui sistem fizic în condiţiile păstrării aceluiaşi volum. [Din fr. *isochore*].

izocorie f. (anat.) egalitate a pupilelor la ambii ochi. [Din fr. *isocorie*].

izocróm, ~i, izocromă, ~e a. (despre surse de lumină) care produce aceeaşi senzaţie de culoare. [Din germ. *isochrom*].

izocromátic, ~ci, izocromatică, ~ce a. care are o culoare uniformă. [Din fr. *isochromatique*].

izocromazíe f. coloraţie analoagă a anumitor obiecte. [Din germ. *Isochromasie*].

izocrón, ~i, izocronă, ~e a. (fiz.) care are durată egală cu altul; care se repetă la intervale de timp egale. [Din fr. *isochrone*].

izocronísm n. calitatea de a fi izocron. [Din fr. *isochronisme*].

izodinámic, ~ci, izodinamică, ~ce a. (fiz.) la care forţa este echilibrată de o alta. // f. linie care uneşte punctele terestre care au aceeaşi intensitate a cîmpului magnetic. [Din fr. *isodynamique*].

izodinamíe f. identitate sub aspectul valorii energetice a două sau mai multe alimente. [Din fr. *isodynamie*].

izodónt, ~ţi, izodontă, ~e a. referitor la izodonţie. [Din germ. *isodont*].

izodonţíe f. (biol.) dentiţie constituită din acelaşi tip de dinţi. [Din fr. *isodontie,* germ. *Isodontie*].

izoédric, ~ci, izoedrică, ~ce a. (geom.; despre corpuri) cu feţele egale. [Din fr. *isoédrique*].

izogám, ~i, izogamă, ~e a. (biol.; despre plante inferioare) la care elementele de reproducere sînt asemănătoare. [Din fr. *isogame*].

izogámă, izogame f. linie care uneşte punctele de pe glob cu aceeaşi acceleraţie gravitaţională. [Din fr. *isogamme*].

izogamét, izogameţi m. (biol.; la pl.) gameţi identici din punct de vedere morfologic. [Din germ. *Isogameten*].

izogamíe f. (biol.) calitatea de a fi izogam. [Din fr. *isogamie*].

izogén, ~i, izogenă, ~e a. (biol.; despre ţesuturi) cu aceeaşi origine embrionară. [Din germ. *isogen*].

izogeotérmă, izogeoterme f. linie care uneşte punctele terestre cu aceeaşi temperatură medie a solului. [Din fr. *isogéotherme*].

izogiósă f. v. **isoglosă.**

izogón, ~i, izogonă, ~e a. (geom.; despre corpuri) cu unghiurile egale. // f. linie care uneşte punctele terestre cu aceeaşi declinaţie megnetică. [Din fr. *isogone*].

izohalín, ~i, izohalină, ~e a. şi f. (geol.) (linie care uneşte punctele terestre) cu salinitate identică. [Din fr. *isohaline*].

izohiétă, izohiete f. linie care uneşte punctele terestre cu cantităţi egale de precipitaţii. [Din fr. *isohyète*].

izohípsă, izohipse f. linie care uneşte punctele terestre cu aceeaşi altitudine; curbă de nivel. [Din fr. *isohypse*].

izolá, izolez vb. **1.** (tr.) a despărţi, a separa cu totul de cele din jur: *membrana, intercalată să le izoleze, nu admite nici o osmoză între ele.* BL.; (p. ext.) *spiritul ştiinţific izolează voit lumea de om.* BL.; (refl. recipr.) *la început au apărut împreună, ... mai pe urmă s-au izolat.* IBR.; **2.** (tr.) a împiedica transmiterea căldurii, a umezelii etc.: *a izola o casă;* **3.** (tr.) a acoperi un conductor electric cu un material izolant; **4.** (refl. şi tr.) a (se) îndepărta de societate: *guvernele, îmbătate de un triumf mincinos, se izolează de naţiune.* EM. [Din fr. *isoler*].

izolábil, ~i, izolabilă, ~e a. care poate fi izolat: *clasicul înclină spre liniar, clădeşte perspectiva în planuri izolabile.* BL. [Din fr. *isolable*].

izolánt, ~ţi, izolantă, ~e a. **1.** care izolează; izolator: *bandă izolantă;* **2. limbă izolantă,** limbă fără afixe, raportul dintre cuvinte fiind marcat de ordinea cuvintelor, de accent etc. [Din fr. *isolant*].

izoláre, izolări f. acţiunea de a (se) izola şi rezultatul ei; separare: *omul nu poate trăi în izolare.* GHICA; *era aceasta o izolare a unor individualişti indiferenţi.* BAC. [V. *izola*].

izolát, ~ţi, izolată, ~e a. **1.** (şi adv.) separat, despărţit: *casa părea izolată cu totul de sat.* BAC.; **2.** care trăieşte în singurătate; retras, răzleţ: *pustnic izolat;* (subst.) *Sadoveanu şi-a întins ... interesul şi asupra izolaţilor din tîrgurile provinciale.* CĂL.; **3.** care este acoperit cu un material izolant: *sîrmă izolată;* **4.** singular, unic: *numai mulţimea exemplelor putea... dovedi că nu ne găsim în faţa unui procedeu întîmplător şi izolat.* VIANU. [V. *izola*].

izolatór, ~i, izolatoáre a. care izolează; izolant: *bandă izolatoare; perete izolator.* // n. **1.** (şi m.) material rău conducător de electricitate sau de căldură; piesă făcută dintr-un material izolant; **2.** ceea ce separă, desparte: *zidurile bisericii încetează de a mai fi un izolator faţă de natură.* BL. [Din fr. *isolateur,* germ. *Isolator*].

izoláţie, izolaţii f. strat izolant aşezat între două medii sau între două sisteme fizice; (şi: **izolaţiune**). [Din fr. *isolation*].

izolaţionísm n. politică externă dusă de o ţară care nu participă la soluţionarea problemelor internaţionale. [Din fr. *isolationnisme*].

izolaţioníst, ~şti, izolaţionistă, ~e a. care ţine de izolaţionism, referitor la izolaţionism. // m. adept al izolaţionismului. [Din fr. *isolationniste*].

izolaţiúne f. v. **izolaţie.**

izológ, ~gi, izologă, ~ge a. (chim.; despre corpuri) cu o compoziţie analoagă. [Din fr. *isologue*].

izomér, ~i, izomeră, ~e a. şi m. (substanţă) care prezintă izomerie. [Din fr. *isomère*].

izomerie f. însuşire a unor substanţe de a avea proprietăţi fizice şi chimice diferite, deşi au moleculele compuse dintr-un număr egal de atomi de acelaşi fel. [Din fr. *isomérie*].

izomerizá, pers. 3. **izomerizează** vb. (refl.) a se transforma într-un izomer (printr-o reacţie chimică). [Din fr. *isomériser*].

izomerizáre, izomerizări f. faptul de a se izomeriza; transformare într-un izomer a unei substanţe sau a unei combinaţii. [V. *izomeriza*].

izométric, ~ci, izometrică, ~ce a. de mărime egală. [Din fr. *isométrique*].

izometríe f. însuşirea, faptul de a fi izometric. [Din fr. *isométrie,* germ. *Isometrie*].

izomórf, ~i, izomorfă, ~e a. care prezintă fenomenul de izomorfism; asemănător ca formă. [Din fr. *isomorphe,* germ. *isomorph*].

izomorfíe f. izomorfism. [Din fr. *isomorphie,* germ. *Isomorphie*].

izomorfísm n. **1.** identitate de structură; izomorfie; **2.** (chim.) proprietate a unor substanţe cu compoziţie asemănătoare de a cristaliza în acelaşi sistem. [Din fr. *isomorphisme,* germ. *Isomorphismus*].

izonomíe f. (la vechii greci) egalitate în faţa legii. [Din gr. *isonomía,* fr. *isonomie*].

izóp m. şi n. v. **isop.**

izopód, izopode n. (la pl.) ordin de crustacee cu toracele format din şapte segmente libere, fiecare avînd o pereche de picioare; (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. *isopodes*].

izopolimorfísm n. (chim.) proprietate a unor substanţe sau a unor minerale de a cristaliza în mai multe forme deosebite. [Din engl. *isopolymorphism*].

izoprén, izoprene n. hidrocarbură prin a cărei polimerizare se obţine cauciucul sintetic. [Din fr. *isoprène*].

izoptéră, izoptere f. (la pl.) ordin de insecte cu corpul moale şi cu mandibule puternice, din care fac parte termitele; (şi la sg.) insectă din acest ordin. [Din fr. *isoptères*].

izospóri m. pl. (la plantele inferioare) spori identici. [Din fr. *isospores*].

izosporíe f. calitatea de a produce izospori. [Din germ. *Isosporie*].

izostazíe f. (geol.) teorie asupra echilibrului relativ dintre diferitele compartimente ale scoarţei terestre. [Din fr. *isostasie*].

izotérm, ~i, izotermă, ~e a. **1.** care se produce la o temperatură constantă; izotermic; **2. linie izotermă** (şi subst. f.), linie care uneşte, pe o hartă geografică, punctele terestre cu aceeaşi temperatură medie într-o anumită perioadă. [Din fr. *isotherme*].

izotérmic, ~ci, izotermică, ~ce a. izoterm. [Din fr. *isothermique*].

izotermíe f. (fiz.) stare caracterizată prin menţinerea unei temperaturi constante. [Din fr. *isothermie*].

izotíp, ~i, izotipă, ~e a. care prezintă izotipie. // n. (biol.) tip al unei specii răspîndite în două sau mai multe areale geografice. [Din fr. *isotype*].

izotipíe f. (chim.) proprietate a unor substanţe de a cristaliza în aceleaşi forme, fără a forma cristale mixte. [Din fr. *isotypie*].

izotomíe f. (bot.) **1.** ramificaţie cu braţe egale; **2.** diviziune a unui organ în două părţi egale. [Din fr. *isotomie*].

izotóp, izotopi m. fiecare dintre atomii unui element chimic cu proprietăţi chimice identice, dar cu greutate atomică diferită. [Din fr. *isotope,* germ. *Isotop*].

izotopíe f. (fiz.) calitatea de a fi izotop. [Din fr. *isotopie,* germ. *Isotopie*].

izotróp, ~i, izotropă, ~e a. care are aceleaşi proprietăţi fizice în toate direcţiile: *mediul acvatic este izotrop*. [Din fr. *isotrope*].

izotropíe f. proprietatea de a fi izotrop: *principiul isotropiei propagării luminii*. BL.; (scris şi: *isotropie*). [Din fr. *isotropie*].

izraelesc, ~şti, izraeleáscă, ~eşti a. (înv.) evreiesc: *din toată viaţa cea izraileascâ să cînte pre Domnul şi să-l proslăvească*. DOS. [*Izrael* n. pr. + *-esc*].

izraelián, ~eni, izraeliană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic statului modern Izrael sau populaţiei lui, referitor la Izrael sau la populaţia acestuia. // m., f. persoană care provine sau care locuieşte în Izrael. [*Izrael* n. pr. + *-ian*; cf. fr. *israélien*].

izraelít, ~ţi, izraelită, ~e a. evreiesc: *reprezentanţii congregaţiunii izraelite de rit spaniol din capitală*. EM. // m., f. evreu: *dorinţa ... era de ... a se emancipa treptat izraeliţii*. CĂL. [Din fr. *israélite*].

izrailiteán a. şi m., f. **izraiitean.**

izraliteán, ~eni, izrailteană, ~ene (înv.) a. şi m., f. izraelit: *au hătmănit izrailtenilor şi i-au scosu-i din pustie*. DOS.; (şi: **izrailitean**). [Din sl. *Israiliteaninŭ*].

izrailteăncă, izrailtence f. (înv.) femeie din Izrael; (adj.) *au scos nume rău pre fecioară israilteancă*. BIBLIA; (şi: **israilteancă**). [*Izrailtean* + *-că*].

izumít, ~ţi, izumită, ~e a. (înv.) zăpăcit, uluit: *deacă-i vădzum, ne-am înfricoşat şi stam uimiţ, izumiţi*. DOS. [Din sl. *izumiti*].

izvód, izvoade n. (înv.) **1.** plan, model (de imitat); **2.** text, document, cronică: *în izvoadele bătrîne pe eroi mai pot să caut?* EM.; *limba noastră-i vechi izvoade, povestiri din alte vremuri*. MAT.; **3.** catastif, registru: *se cuvine să fiu trecut în izvodul pensiilor*. AL.; **4.** listă, însemnare: *să facem deci izvodul averilor noastre*. EM.; *izvod de zestre*. [Din sl. *izvodŭ* „origine, model"].

izvodí, izvodesc vb. (înv.; tr.) **1.** a crea, a face; a inventa, a născoci: *ştiu dinainte ce au de gînd să izvodească puternicii pămîntului*. CR.; **2.** a redacta, a scrie: *condeie care să poată izvodi aşa*. AL.; **3.** a proiecta, a plănui: *spuse tatălui ceea ce izvodise el să facă*. ISP. [Din sl. *izvoditi* „a scoate, a extrage"].

izvodíre, izvodiri f. (înv.) acţiunea de a izvodi şi rezultatul ei: *au ales un feliu de izvodire de şagă, unde nu trebuesc atîta înălţate gînduri şi cuvinte alese*. B.-DEL. [V. *izvodi*].

izvoditór, izvoditori m. (înv.) **1.** începător, pricinuitor; **2.** istoric, cronicar; (p. ext.) scriitor, autor: *izvoditoriu scîrbavnicii scrisori purtătoare de ocarnice bîrfire se va pedepsi* (a. 1804). URIC.; *trebuie să fie adevărat ce zice aici izvoditoriul*. B.-DEL.; (şi: **izvoditoriu**). [*Izvodi* + *-tor*].

izvoditóriu m. v. **izvoditor.**

izvoditúră, izvodituri f. (înv.) născocire; compunere, scriere: *limba noastră încă nu-i de ajuns lucrată şi dreasă spre acel feliu de izvodituri*. B.-DEL. [*Izvodi* + *-tură*].

izvór, izvoare n. **1.** fir de apă subterană care iese la suprafaţa pămîntului: *ca murmur de izvoare prin frunzele uscate*. EM.; **2.** loc de unde izvorăşte o apă curgătoare: *izvoarele Dunării;* (fig.) *cu izvoare-ale gîndirii şi cu rîuri de cîntări*. EM.; **3.** sursă de lumină sau de căldură; **4.** (fig.) lucru din care provine ceva; origine, cauză, principiu: *el este-al omenirii izvor de mîntuire*. EM.; (iron.) *izvor de şiretlicuri*. EM.; **5. Izvorul tămăduirii,** sărbătoare creştină care cade în vinerea din săptămîna luminată; **6.** sursă, document (istoric, ştiinţific): *în sfîrşit, am dat de izvor*. CAR. [Din sl. *izvorŭ* „fîntînă"].

izvoráş, izvoraşe n. (pop.) diminutiv al lui izvor; izvorel: *izvoraşul curge-n vale*. AL. [*Izvor* + *-aş*].

izvorél, izvorele n. izvoraş: *de frică, săr şi eu după el şi nemeresc la un izvorel*. CĂL. [*Izvor* + *-el*].

izvorî, pers. **3. izvorăşte** vb. (intr.) **1.** a ieşi, a ţîşni din pămînt: *un şipot de apă ... izvora din cîte un colţ de piatră*. ISP.; **2.** a-şi avea izvoarele, a-şi începe cursul: *Dunărea izvorăşte din Munţii Pădurea Neagră;* (p. ext.) *dintr-o bute mare acoperită cu iederă şi hamei izvora prin cep pe un pat de prundiş un rîuleţ*. CĂL.; **3.** (fig.) a începe să curgă: *şiruri de lacrimi îi izvorau din ochi;* (fig.; tr.) *în lumea asta sînt femei cu ochi ce izvorăsc scîntei*. EM.; **4.** (fig.) a ieşi la iveală; a răsări, a se arăta: *stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului*. EM.; **5.** (fig.) a lua naştere; a rezulta, a proveni: *colonii de lumi pierdute ... în roiuri luminoase izvorînd din infinit*. EM. [*Izvor* + *-î*].

izvorîre, izvorîri f. faptul de a izvorî; izvorît, (înv.) izvorîtură. [V. *izvorî*].

izvorît n. ieşire la suprafaţa pămîntului; izvorîre: *să rămîie curat, luminat, ca argintul la slei, ca apa la izvorît*. POP. [V. *izvorî*].

izvorîtór, ~i, izvorîtoáre a. (şi subst.) din care izvorăşte: *ne-ai luat cu şmichirie pe marele mucenic Dimitrie, izvorîtorul de mir*. CR.; (fig.) *cu firea lui blîndă..., izvorîtoare de gînduri şi de simţiri, a putut deveni reprezentativ*. IBR. [*Izvorî* + *-tor*].

izvorîtúră, izvorîturi f. (înv.) **1.** izvorîre, izvorît; **2.** (fig.) obîrşie, origine. [*Izvorî* + *-tură*].

Î, î

Î, î m. **1.** a douăsprezecea literă (denumită *î* din *i*) a alfabetului limbii române; **2.** sunetul (vocală închisă, nerotunjită, din seria medială) notat cu această literă: *„î" românesc provine din cinci vocale latine.*

îhî interj. (pop.) cuvînt care exprimă o aprobare, un consimţămînt; da, aşa, vezi bine. [Onomat.].

îmă f. v. **mamă.**

îmbarcă, îmbárc vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) urca pe o navă (pentru o călătorie pe apă): *ne îmbarcarăm în vasul companiei vapoarelor.* BOL.; *în următoarele două zile îmbarcă provizii.* TUD.; **2.** (p. ext.) a (se) urca într-un vehicul terestru sau aerian pentru o călătorie; (şi: (înv.) **ambarca**). [Din fr. ***embarquer***].

îmbarcadér n. v. **ambarcader.**

îmbarcăre, îmbarcări f. acţiunea de a (se) îmbarca şi rezultatul ei: *înainte de îmbarcare o vacă fată un viţel.* CĂL. [V. ***îmbarca***].

îmbăiá, îmbălez vb. (refl. şi tr.) a (se) scălda, a face baie: *nu se cade a se îmbăia cu muierile păgînilor.* PRAV.; (fig.) *prin storul întrelăsat, lumina şovăielnică a înserării îi îmbăia carnea într-o apă stinsă, fumurie.* GHEŢIE. [***În*** + ***baie***[1] + *-a*].

îmbăiát[1] n. faptul de a face baie, de a se scălda: *îmbăiatul nu mi-a luat mult timp.* [V. ***îmbăia***].

îmbăiát[2]**, ~eţi, îmbăiată, ~ete** a. care a făcut baie; scăldat în baie: *Silion, ras proaspăt şi îmbăiat, îi potoli curiozitatea.* VINEA. [V. ***îmbăia***].

îmbăiерă, îmbáier vb. (tr.) **1.** a prinde în băieri, a lega cu băieri, a înnoda băierile: *pielea pardosului pe deasupra scutului îmbăierînd.* CANT.; **2.** (fig.) a lega, a îmbina: *în loc de a îmbăiera cu anevoinţă descrieri rău nimerite ..., mă văd silit a cere de la alţii.* OD. [***În*** + ***baieră***].

îmbăierăre, îmbăierări f. acţiunea de a îmbăiera şi rezultatul ei. [V. ***îmbăiera***].

îmbăierát, ~ţi, îmbăierată, ~e a. **1.** legat cu băieri, aţîrnat cu o baieră: *geanta îmbăierată de gîtu-i.* OD.; *cămaşă îmbăierată*; **2.** (fig.) **loază îmbăierată**, prost, nătîng; (şi: (reg.) **îmbăirat**). [V. ***îmbăiera***].

îmbălrát a. v. îmbăierat.

îmbăiére, îmbăieri f. acţiunea de a (se) îmbăia şi rezultatul ei; scăldare. [V. ***îmbăia***].

îmbălă, îmbălez vb. **1.** (tr.) a umple de bale; **2.** (tr.) a muia cu salivă: *acuş îmbăla tortul.* CR.; **3.** (fig.; refl.) a spune cuvinte triviale: *din tindă l-am auzit cum se îmbală şi n-am mai putut răbda.* REBR. [***În*** + ***bale*** + *-a*].

îmbălăre, îmbălări f. **1.** faptul de a îmbăla; îmbălătură; **2.** (fig.) înjurătură, ocară, insultă, calomniere. [V. ***îmbăla***].

îmbălát, ~ţi, îmbăiată, ~e a. **1.** plin de bale; muiat cu salivă: *îndată pregătea, cu degetul îmbălat, puţină tină.* CR.; **2.** (fig.) vulgar, trivial: *înjurăturile îmbălate se încrucişau într-un vuiet prelung.* REBR.; *foloseşte vorbe îmbălate.* [V. ***îmbăla***].

îmbălătúră, îmbălături f. **1.** îmbălare; **2.** faptul de a fi îmbălat, ud de salivă; **3.** (concr.) bale, scuipat; (p. ext.) lucru plin de bale, de scuipat; **4.** (fig.) ocară, înjurătură trivială. [***Îmbăla*** + *-tură*].

îmbălorá, îmbălorez vb. (tr.) **1.** a umple gura cu salivă; **2.** (fig.) **a îmbălora gura**, a ocărî, a certa: *milostiv fii mie, păcătoasei, care-mi tot îmbălorez gura pe bărbat.* CR.; (şi: (reg.) **îmbălori**). [***În*** + ***bale***].

îmbălorí vb. v. **îmbălora.**

îmbăloşă, îmbăloşez vb. (pop.) **1.** (tr.) a umple de bale, de salivă; a îmbăla; **2.** (refl.) a face bale. [***În*** + ***bălos*** + *-a*].

îmbălsămá, îmbălsămez vb. (tr.) **1.** a impregna un cadavru cu substanţe care împiedică (sau întîrzie) putrefacţia; **2.** a răspîndi un miros plăcut; a parfuma, a înmiresma: *florile îmbălsămează aerul;* (şi: (înv.) **îmbălsămi**). [***În*** + ***balsam*** + *-a;* cf. fr. ***embaumer***].

îmbălsămáre, îmbălsămări f. acţiunea de a îmbălsăma. [V. ***îmbălsăma***].

îmbălsămát, ~ţi, îmbălsămată, ~e a. **1.** impregnat cu substanţe care împiedică (sau întîrzie) putrefacţia: *pe lîngă acestea mai are şi o mînă îmbălsămată a unui pescar.* CĂL.; *corp îmbălsămat*; **2.** care răspîndeşte un miros plăcut; în care s-a răspîndit un miros plăcut; parfumat, înmiresmat: *raiul cu grădini îmbălsămate.* EM.; (şi: (înv.) **îmbălsămit**). [V. ***îmbălsăma***].

îmbălsămí vb. v. îmbălsăma.

îmbălsămít a. v. îmbălsămat.

îmbălţă, îmbălţez vb. (reg.; tr.) a pune balţul, vălul pe capul miresei. [***În*** + ***balţ*** + *-a*].

îmbărbătá, îmbărbătez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) face curaj, a (se) încuraja: *cu dulci cuvinte o îmbărbătează.* BOL.; *ţiganii acum să îmbărbătasă ş-avea chief de a să bate.* B.-DEL. [***În*** + ***bărbat*** + *-a*].

îmbărbătáre, îmbărbătări f. acţiunea de a (se) îmbărbăta; încurajare: *poeziile de îmbărbătare ale lui Bolintineanu sînt conţinute, în germene, în marşul lui Cîrlova.* IBR. [V. ***îmbărbăta***].

îmbărbătát, ~ţi, îmbărbătată, ~e a. încurajat, însufleţit: *lumea îmbărbătată s-a-ntors între întăriturile cetăţii.* CĂL. [V. ***îmbărbăta***].

îmbărbătátor, ~i, îmbărbătătoare a. care insuflă curaj, care îmbărbătează. [***Îmbărbăta*** + *-tor*].

îmbărburá, îmbărburez vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) unge, a (se) mînji cu zeamă de căline (crezînd că astfel scapă de vărsat): *îmbărburează-te încai, în loc de căline cu cocoloaşe.* POP. [***În*** + ***barbură*** + *-a*].

îmbătă, îmbắt vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) ameţi de băutură; a ajunge sau a face să ajungă beat: *şi băură şi se îmbătară împreună cu dînsul.* BIBLIA; **a se îmbăta lulea** (sau **tun, criţă, turtă**), a ajunge foarte beat; **a (se) îmbăta cu apă rece** (sau **cu agheasmă**), a (se) amăgi, a (se) înşela; **2.** (tr.) a încînta, a ameţi, a fermeca: *de line vise sufletul îmbată.* BOL.; *sufletu-mbătat de raze şi de eterne primăveri.* EM. [Lat. ****imbibitare*** (<***bibitus*** „beat")].

îmbătăre, îmbătări f. **1.** acţiunea de a (se) îmbăta şi rezultatul ei; ameţeală; **2.** (fig.) tulburare (plăcută), încîntare: *o privea cu îmbătare.* EM. [V. ***îmbăta***].

îmbătát, ~ţi, îmbătată, ~e a. **1.** ameţit de băutură; beat; (subst.) *ochi-i se făcură grei ca celui îmbătat.* COŞB.; **2.** (fig.) ameţit (de plăcere, de dorinţe); încîntat; fericit. [V. ***îmbăta***].

îmbătătór, ~i, îmbătătoare a. **1.** (rar) care îmbată: *spirtul, o esenţă îmbătătoare.* NEGR.; **2.** (fig.) care ameţeşte, tulbură, farmecă: *farmec viu, aprins, îmbătător.* AL. [***Îmbăta*** + *-tor*].

îmbătrîní, îmbătrînesc vb. **1.** (intr.) a deveni bătrîn: *iată, am îmbătrînit şi nu ştiu zioa morţii mele.* BIBLIA; **2.** (tr.) a face (să pară) bătrîn: *vremea ... ne îmbătrîneşte şi ne duce la moarte.* IBR.;

îmbrăcămintea asta o îmbătrîneşte; (absol.) *a cunoscut ape şi ostroave şi poate primejdia morţii; asta cumineşte şi îmbătrîneşte.* SAD.; **3.** (intr.; despre materiale) a-şi schimba structura şi proprietăţile. [*În* + ***bătrîn*** + *-i*].

îmbătrînire, îmbătrîniri f. **1.** faptul de a îmbătrîni; stare a ceea ce este sau pare a fi bătrîn: *simt, după atîţia ani, aceeaşi îmbătrînire, pe cît mi-aş fi tocit nervii pe băncile şcoalei.* BAC.; **2.** (spec.; tehn.) maturare. [V. ***îmbătrîni***].

îmbătrînit, ~ţi, îmbătrînită, ~e a. care a devenit bătrîn; care are înfăţişare de bătrîn: *curci îmbătrînite.* AL.; *ridică privirea spre acest om tăcut şi îmbătrînit.* BAC. [V. ***îmbătrîni***].

îmbătrînitor, ~i, îmbătrînitoare a. (înv.) care face să îmbătrînească; care îmbătrîneşte: *cu totul strălucninînd în bunătăţi în tot feali, mulţi ai, s-au mutat către ne-mbătrînitoare fericită viaţă.* DOS. [***Îmbătrîni*** + *-itor*].

îmbăţoşá, îmbăţoşez vb. (pop.; refl.) **1.** a se face tare, băţos; **2.** (fig.) a se îndîrji, a se sumeţi; a se fuduli: *mă îmbăţoşai... într-o şi mai strasnică aşteptare.* VOIC.; *ce te îmbăţoşezi aşa?* [***În*** + ***băţos*** + *-a*].

îmbelciugát, ~ţi, îmbelciugată, ~e a. (reg.; despre coarnele animalelor) întors cu vîrful spre înăuntru. [***În*** + ***belciug*** + *-at*].

îmbelşugă, îmbelşughez vb. (rar; tr.) a face să rodească, să devină bogat: *speranţa, dragostea lui sfîntă, dorul, de-a-mbelşuga cu munca lui ogorul.* VLAH. [***În*** + ***belşug*** + *-a*].

îmbelşugáre f. belşug, îndestulare, prisosinţă, abundenţă: *gingăşia acestei îmbelşugări de cuvinte.* MAIOR. [V. ***îmbelşuga***].

îmbelşugát, ~ţi, îmbelşugată, ~e a. **1.** care are din belşug, din abundenţă toate cele trebuincioase; îndestulat, bogat: *dreptatea, în acest pămînt îmbelşugat, a putut fi ţinută numai cu sabia.* SAD.; *casă îmbelşugată*; (adv.) *toate îl trăgeau la somn, mai ales că prînzise îmbelşugat.* TUD.; **2.** care există din belşug, din abundenţă: *organismul are nevoie de o hrană substanţială şi îmbelşugată.* C.; *recoltă îmbelşugată*; (p. ext.) *viaţa realizează forme incomparabil mai îmbelşugate.* BL.; (şi: (pop.) **îmbielşugat**). [V. ***îmbelşuga***].

îmberezát, ~ţi, îmberezată, ~e a. (reg.) încărcat peste măsură: *carele înterezate şi îmberezate.* POP. [Et. nec.].

îmbi, îmbe num. col. (înv.) ambii, amîndoi: *cap a îmbe neamuri.* DOS.; *îmbe dobitoace minunate spun c-ar fi măiestre ş-aripate.* B.-DEL. [Lat. **ambi, ambae*].

îmbiă, îmbíi vb. (tr.) **1.** a invita, a pofti: *zmeul o îmbia să miroase florile.* ISP.; (fig.) *timpul frumos te îmbia la plimbare.* GHEŢIE; **2.** (fig.) a atrage: *îl îmbiau, ca pe fete, culorile şi lucrurile gingaşe.* GAL. // refl. (reg.) a se lăsa poftit: *recurgînd la o metaforă ce ni se îmbie de la sine.* BL. [Probabil lat. *****inviare***].

îmbiálă, îmbiell f. (pop.) îmbiere: *zmeul îl înteţise cu îmbiala.* ISP. [***Îmbia*** + *-eală*].

îmbiát, îmbiaturi n. (reg.) îmbiere; (f.) *el n-aşteaptă multă îmbiată, ci în grabă drept acolo să duse.* B.-DEL. [V. ***îmbia***].

îmbibă, îmbíb vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) umple, a (se) pătrunde de un lichid: *luă o şipcă şi îi legă la cap un şomoiog de cîlţi pe care-l îmbibă cu smoală topită în petrol.* TUD.; (p. ext.) *magicul îmbibă o cultură nu i se întipăreşte.* BL.; **2.** (fig.) a fi pătruns sau a face să fie pătruns de o idee, de o teorie etc.: *l-am îmbibat cu principiile noastre.* AL. [Din fr. ***imbiber***, lat. ***imbibere***].

îmbibăre, îmbibări f. acţiunea de a (se) îmbiba şi rezultatul ei. [V. ***îmbiba***].

îmbibát, ~ţi, îmbibată, ~e a. **1.** care a absorbit (mult) lichid: *burete îmbibat cu apă*; **2.** (fig.) plin de ..., pătruns de ...: *îmbibat de prejudecăţi.* [V. ***îmbiba***].

îmbieciúne, îmbiecíuni f. (înv.) îmbiere, îndemn: *eu, care-s dintru lăieţi, nu pricep atîta îmbieciune, ci voi povesti lucru cum este.* B.-DEL. [***Îmbia*** + *-ciune*].

îmbielşugát a. v. îmbelşugat.

îmbiére, îmbieri f. acţiunea de a îmbia şi rezultatul ei; invitaţie, poftire, îndemn stăruitor; (pop.) îmbială, (reg.) îmbiat, (înv.) îmbieciune: *bucuros primi îmbierea şi de-acolea mearsă tot călare.* B.-DEL.; *de îmbiere n-are nici habar.* PANN. [V. ***îmbia***].

îmbietór, ~i, îmbietoáre a. care îmbie; ademenitor, ispititor: *ideea revoluţiei e privită ca îmbietoare chiar între ofiţerii de cavalerie.* PETR.; *semnele nu erau prea îmbietoare.* CF. [***Îmbia*** + *-tor*].

îmbină, îmbín vb. (tr. şi refl.) a (se) asambla, a (se) împreuna, a (se) uni, a (se) lega (strîns): *un răsunet tînguios se îmbină cu strigătele de veselie.* OD.; *s-a priceput să îmbine observaţia empirică cu rigoarea matematică.* BL. [Lat. *****îmbinare***].

îmbináre, îmbinări f. **1.** acţiunea de a (se) îmbina; unire într-un tot; împreunare: *e o complexă îmbinare de mitologie populară şi filozofie a nimicului.* BL.; **2.** (concr.) ansamblu rezultat în urma asamblării, unirii sau împreunării mai multor elemente; **3.** loc unde se realizează unirea, întîlnirea mai multor elemente: *şi pipăie îndelung fruntea la îmbinarea sprîncenelor.* GHEŢIE. [V. ***îmbina***].

îmbinát, ~ţi, îmbinată, ~e a. unit într-un tot; împreunat: *avea barbă neagră scurtă, sprîncene îmbinate.* SAD. [V. ***îmbina***].

îmbinişát, ~ţi, îmbinişată, ~e a. (rar) îmbrăcat cu biniş: *nici slujbaşi cu parapon, îmbinişaţi şi îngiubelaţi.* CĂL. [***În*** + ***biniş*** + *-at*].

îmbír m. v. imbir.

îmbizuít, ~ţi, îmbizuită, ~e a. (rar) întemeiat, fondat: *să stabilim întru cît icoana de fantazie a lumei trebuie să fie îmbizuită în spaţiul raţiunei.* EM. [***În*** + ***bizui*** + *-it*].

îmbîcseálă, îmbîcseli f. stare a ceea ce este îmbîcsit. [***Îmbîcsi*** + *-eală*].

îmbîcsí, îmbîcsesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) umple, a (se) înţesa de praf, de murdărie etc.: *era sarea care îmbîcşise postavul prin evaporarea sudorii.* GHEŢIE; *i s-a îmbîcsit părul;* (fig.) *creierul nostru, îmbîcsit de ştiinţă ..., le dispreţuieşte şi le refuză.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a deveni irespirabil, sufocant: *aerul s-a îmbîcsit;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) umple, a (se) îndesa: *îmbîcsise odaia de fum.* GHEŢIE. [***În*** + ***bîcsi***].

îmbîcsíre, îmbîcsiri f. faptul de a (se) îmbîcsi: *îmbîcsirea pîslei cu praf.* [V. ***îmbîcsi***].

îmbîcsít, ~ţi, îmbîcsită, ~e a. **1.** plin, înţesat, ticsit de praf, de murdărie etc.: *le e părul îmbîcsit, pîslos şi des.* ISP.; **2.** irespirabil, sufocant: *în local e o atmosferă îmbîcşită, jilavă.* GHEŢIE; **3.** (p. ext.; despre oameni) lipsit de receptivitate; neînţelegător: *nu fi îmbîcsit!* [V. ***îmbîcsi***].

îmbîrligá, pers. 3 **îmbîrlígă** vb. (tr.; despre animale) a-şi îndoi coada în formă de arc şi a şi-o îndrepta în sus; a bîrliga. [***În*** + ***bîrliga***].

îmbîrligát, ~ţi, îmbîrligată, ~e a. **1.** care este îndoit sub formă de arc şi, de obicei, îndreptat în sus; bîrligat: *coadă îmbîrligată;* **2.** (fig.) întortocheat, încurcat, încîlcit: *cunoşteau mai toate drumurile în acest arhipelag îmbîrligat.* TUD. [V. ***îmbîrliga***].

îmbîrzoiát, ~ţi, îmbîrzoiată, ~e a. (reg.) ridicat în sus; ciufulit, zbîrlit: *cînd era ger mare sau viscol, vitele erau dimineaţa cu părul îmburzoiat.* AG.; *găinile, cu penele îmburzoiate, erau izbite de garduri.* AG.; (şi: **îmburzoiat**). [***În*** + ***bîrzoiat***].

îmblă vb. v. umbla.

îmblăre f. v. umblare.

îmbiát[1] n. v. umblat[1].

îmbiát[2] a. v. umblat[2].

îmblăcí vb. v. îmblăti.

îmblăcít n. v. îmblătit.

îmblăcíu, îmblăcie n. unealtă agricolă rudimentară, formată dintr-un băţ legat de o coadă lungă, cu care se bat unele cereale, unele leguminoase etc. pentru a obţine seminţele: *au încălecat oamenii noştri de la praguri cum se aflau la cîmpuri, cu îmblăciile, şi i-au alungat.* SAD.; (şi: (pop.) **mlăciu**). [***Îmblăcit*** + *-iu*].

îmblăní, îmblănesc vb. (tr.) a căptuşi cu blană: *şi-a îmblănit haina.* [***În*** + ***blană*** + *-i*].

îmblănire, îmblăniri f. acţiunea de a îmblăni. [V. ***îmblăni***].

îmblănít, ~ţi, îmblănită, ~e a. căptuşit cu blană: *purta un dolman îmblănit cu brandenburguri.* GHEŢIE; *haină îmblănită.* [V. ***îmblăni***].

îmblătí, îmblătesc vb. (tr.) **1.** a bate cu îmblăciul pentru a scoate seminţele; a treiera: *vrea să fie grîu ca să-l culeagă ..., să-l îmblătească.* GĂL.; (intr.) *nici vara nu munceşti, nici iarna nu îmblăteşti.* POP.; **2.** (fig.) a bate rău pe cineva; a ciomăgi: *prinseră a-l îmblăti din răsputeri pe spete.* C.; (şi: (reg.) **îmblăci**). [Din sl. ***mlatiti***].

îmblătíre, îmblătiri f. acţiunea de a îmblăti; îmblătit. [V. ***îmblăti***].

îmblătít n. îmblătire: *patru zile... ţinu îmblătitul şi cernutul grîului.* AG.; (şi: (reg.) **îmblăcit**). [V. ***îmblăti***].

îmblătitór, ~i, îmblătitoáre m., f. persoană care îmblăteşte. [***Îmblăti*** + *-tor*].

îmblătór a. v. umblător.

îmblăzní, îmblăznesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a duce sau a cădea în ispită: *tărimea argumentelor îi spăriia, îndrăzneala voroavei îi îmblăzniia.* CANT. [***În*** + ***săblăzni***].

îmblet n. v. umblet.

îmblînzí, îmblînzesc vb. **1.** (tr.) a domestici, a obişnui un animal sălbatic să se supună omului: *din firea lor, dobitoacele sălbatice nu-s rele şi pot fi îmblînzite.* SAD.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) face blînd, a (se) domoli, a (se) potoli: *din rost îm dzîceţ bineţ, de mă îmblîndzîţ, şi din inemă cercaţ de mă vicleniţ.* DOS.; (fig.) *privirile albastre ale oamenilor zbîrliţi se îmblînziseră.* SAD.; **3.** (tr.) a îmbuna (pe cineva): *i s-au părut lui ca să nu-ş pue numele ca să-i îmblînzească să o prüimească cartea.* N.TEST.; *voi îmblînzi faţa lui cu darurile.* BIBLIA; **4.** (fig.; refl.) a se domoli; a scădea în intensitate: *gerul s-a îmblînzit.* [***În*** + ***blînzi*** (<***blînd***)].

îmblînzíre, îmblînzíri f. acţiunea de a (se) îmblînzi: *foloasele cele mai bune le aducea ... cu prinderea şi îmblînzirea sălbătăciunilor ce trăiesc slobozi în pustie.* SAD. [V. ***îmblînzi***].

îmblînzít, ~ţi, îmblînzită, ~e a. **1.** obişnuit cu omul; domesticit: *omul nou intra în eră cu tot alaiul de animale îmblînzite după el.* VOIC.; *lup îmblînzit;* **2.** (rar) blînd: *păsări îmblînzite-n cuiburi distind penele alese.* EM.; **3.** făcut sau devenit (mai) blînd; domolit, potolit: *privea cu ochi îmblînziţi la uncheşul Mihu.* SAD. [V. ***îmblînzi***].

îmblînzitór, ~i, îmblînzitoáre m., f. persoană care îmblînzeşte animale sălbatice: *harmasarul tînăr să-l dai pe mîna călăreţului bătrîn, zicea el despre îmblînzitorii sălbăticiunilor rămaşi în urmă.* SAD.; *îmblînzitor de lei.* [***Îmblînzi*** + *-tor*].

îmbobocí, pers. 3 **îmbobocéşte** vb. (intr.) a face boboci; a începe să înflorească: *mugurii pe creangă se văd îmbobocind.* AL.; *în margine de crînguri înfloriseră alunii şi îmbobociseră cornii.* SAD. [***În*** + ***boboc*** + *-i*].

îmbobocíre, îmbobociri f. acţiunea de a îmboboci şi rezultatul ei. [V. ***îmboboci***].

îmbobocít, ~ţi, îmbobocită, ~e a. (despre plante) care are boboci; (despre flori) care este în stadiul de boboc: *trandafirii îmbobociţi se deschid.* RUSSO; (fig.) *o fată-mbobocită.* AL. [V. ***îmboboci***].

îmbodoií, îmbodolesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) înfofoli: *apucă de pe-un scaun şalul, îmbodolindu-se cu el.* SAD. [Et. nec.].

îmbodolít, ~ţi, îmbodolită, ~e a. (reg.) înfofolit: *ce să mă pomenesc? cu Ilinca, îmbodolită de drum.* VLAH. [V. ***îmbodoli***].

îmbodorojí, îmbodorojesc vb. (tr. şi refl.) a (se) îmbrăca (în mod ridicol); a (se) înfofoli, a (se) înfăşura. [***Îmbo***(*doli*) + ***bădărujă***].

îmbogăţí, îmbogăţesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) face bogat: *şi să îmbogăţi omul foarte mult.* BIBLIA; *cine voieşte să se îmbogăţească din plug trebuie să-l poarte de coarne.* POP.; **2.** (tr.) a dezvolta, a mări: *un alt mod de a îmbogăţi limba literară este facerea de traduceri din literaturile streine.* IBR.; *neologismele îmbogăţesc vocabularul*; **3.** (tr.) a mări concentraţia de elemente utile: *a îmbogăţi minereul.* [***În*** + ***bogat*** + *-i*].

îmbogăţíre, îmbogăţiri f. acţiunea de a (se) îmbogăţi; înavuţire: *îmbogăţirea sa subită dădu loc la comentarii.* CĂL.; (p. ext.) *avea despre problema îmbogăţirii limbii părerile cele mai sănătoase.* CĂL. [V. ***îmbogăţi***].

îmbogăţít, ~ţi, îmbogăţită, ~e a. **1.** care a acumulat bogăţii, care a devenit bogat: *între ei, ca o încarnare a detestabilei lumi noi, arendaşul îmbogăţit.* VIANU; **2.** care a devenit mai numeros, mai cuprinzător, mai complex; dezvoltat. [V. ***îmbogăţi***].

îmbolbojí, îmbolbojesc vb. (rar; tr.) a înfăşura peste tot: *cele sfinte sînt îmbolbojite în mănunchi de busuioc.* DELAVR. [***Îmbol***(*dori*) + ***bolmoji***].

îmboldí, îmboldesc vb. **1.** (tr.) a îndemna un animal la mers (lovindu-l): *elefanţi mînaţi de cornacii ce-i ... îmboldesc.* OD.; **2.** (fig.; tr.) a stimula, a îndemna la o acţiune: *ceva îl îmboldea să se întoarcă cît mai degrabă.* GHEŢIE; *nevoia îmboldeşte lenea*; **3.** (refl. şi tr.) a (se) lovi cu coatele; a (se) înghionti, a (se) îmbrînci: *o gloată adîncă, îndesată ... împingîndu-se, îmboldindu-se, strivindu-se unii într-alţii.* BĂLC.; **4.** (fig.; tr.) a împinge, a presa, a apăsa: *sînii îmbobodesc cu îndrăzneală pînza subţire.* VOIC. [***În*** + ***bold*** + *-i*].

îmboldíre, îmboldiri f. **1.** acţiunea de a (se) îmboldi; **2.** (fig.) îndemn, impuls, stimul: *mă mistui, subt îmboldirile ei, în necunoscutul larg al naturii.* HOGAŞ. [V. ***îmboldi***].

îmboldítor, ~i, îmboldítoare a. **1.** care îmboldeşte, care îndeamnă la acţiune: *viersul îmboldítor îi apărea pe buză.* OD.; **2.** (fig.) înţepător, muşcător, caustic: *cu vorbe îmboldítoare îl atinge unde-l doare.* PANN. [***Îmboldi*** + *-tor*].

îmbolnăví, îmbolnăvesc vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină bolnav: *Eminescu s-a îmbolnăvit la 1883.* IBR.; *boalele ... năvălea şi-l îmbolnăvea.* POP. [***În*** + ***bolnăvi***].

îmbolnăvíre, îmbolnăviri f. faptul de a (se) îmbolnăvi: *n-am auzit de îmbolnăviri alarmante în astfel de mediu.* PR.; (fig.) *istoria umană apare ca o decadenţă sau chiar ca un proces progresiv de îmbolnăvire a vieţii.* BL. [V. ***îmbolnăvi***].

îmbonţă vb. v. îmboţa.

îmborţoşá, îmborţoşez vb. (pop.) **1.** (tr.) a lăsa gravidă o femeie; **2.** (refl.) a rămîne gravidă. [***În*** + ***borţoasă*** + *-a*].

îmboţă, îmboţez vb. (reg.; refl.) a se supăra: *Iliuţă se-mbonţase.* VOIC.; (şi: **îmbonţa**). [***În*** + ***bot*** + *-a*].

îmbourá, îmbourez vb. (înv.; tr.) a înfiera cu bourul, cu fierul înroşit. [***În*** + ***bour*** + *-a*].

îmbourâre, îmbourări f. acţiunea de a îmboura şi rezultatul ei. [V. ***îmboura***].

îmbrăcá, îmbrác vb. **1.** (refl. şi tr.) a(-şi) pune hainele pe corp; a (se) acoperi cu haine: *şi-mi va da pîine să mănînc şi haine să mă îmbrac.* BIBLIA; (fig.) *Răzvan este dar un paria îmbrăcat în hainele efemere ale puterii.* CĂL.; **a îmbrăca schima calugărească**, v. **schimă**; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) procura haine: *muncit-au numai ca să te hrănească, să te-mbrace.* CONACHI; *a îmbrăca pe cei săraci*; **3.** (fig.; refl.) a se acoperi: *cîmpia s-a îmbrăcat în verde*; **4.** (tr.) a înveli, a acoperi: *cobora pe scări un vast cufăr de piele îmbrăcat într-o husă verzuie.* GHEŢIE; *a îmbrăca cărţile;* (fig.) *pînă către codrul care îmbracă dealurile.* SAD.; (fam.) **a îmbrăca uşa**, a fugi; **5.** (tr.) a acoperi, a împodobi cu un metal preţios; a fereca: *armele ... cu aur îmbrăcate.* POP.; **6.** (tr.) a primi sau a lua un anumit aspect, o anumită formă sau formulare etc.: *formulări atît de insuficient întemeiate puteau să îmbrace forma unor ecuaţii diferenţiale.* BL. [Lat. ****imbracare*** (<***braca*** „pantaloni")].

îmbrăcăre, îmbrăcări f. **1.** acţiunea de a (se) îmbrăca şi rezultatul ei; îmbrăcat[1]: *vine să vadă ceremoniile pitoreşti ale îmbrăcării veşmintelor schimniceşti.* CĂL.; **2.** îmbrăcăminte: *o ladă cu de-ale îmbrăcării.* GAL. [V. ***îmbrăca***].

îmbrăcát[1] n. faptul de a (se) îmbrăca; îmbrăcare. [V. ***îmbrăca***].

îmbrăcát[2], ~ţi, îmbrăcată, ~e a. **1.** (cu corpul) acoperit de haine: *s-a tologit aşa îmbrăcat cum era, pe un divan.* CR.; **2.** cu haine bune, de sărbătoare; (iron.) *care de care mai chipos şi mai îmbrăcat, de se tîrîiau aţele ... după dînşii.* CR. [V. ***îmbrăca***].

îmbrăcămínte, îmbrăcăminţi f. **1.** totalitate a obiectelor folosite la îmbrăcat: *ce îmbrăcăminte ciudată!* EM.; *nice să se îmbrace cu îmbrăcăminte fămeiască.* BIBLIA; **2.** obiect confecţionat din blană, dintr-o ţesătură etc. care serveşte la acoperirea corpului omenesc: *cu îmbrăcămînt de soran îmbrăcat.* DOS.; **3.** învelitoare, acoperitoare a unui obiect: *n-ar fi scăpat un strop de cafea pe îmbrăcămintea canapelei.* GHEŢIE; **4.** strat de material aplicat pe o suprafaţă: *îmbrăcăminte asfaltică*; (şi: (reg.) **îmbrăcămînt**). [***Îmbrăca*** + *-ăminte*].

îmbrăcămínt n. v. **îmbrăcăminte**.

îmbrăţişá, îmbrăţişez vb. **1.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) strînge, a (se) cuprinde în braţe (cu afecţiune): *şi-i îmbrăţişă pre ei.* BIBLIA; *amîndoi prietenii s-au ridicat în picioare şi s-au îmbrăţişat.* SAD.; (fig.) *ferice de tine, cartofule, de întregul pămînt eşti îmbrăţişat.* VIERU; **2.** (fig.; tr.) a include, a cuprinde: *istoria îmbrăţişează toate faptele*; **3.** (fig.; tr.) a-şi însuşi, a-şi apropria; a adopta: *saşii, care şi ei fuseseră cîndva catolici, au îmbrăţişat cu toţii luteranismul.* BL.; *a îmbrăţişat cauza mea*; **4.** (fig.; tr.) a prefera, a alege: *a îmbrăţişat un candidat*; (şi: (reg.) **îmbrăţoşa**). [***În*** + ***braţiş*** (<***braţ***) + *-a*].

îmbrăţişáre, îmbrăţişări f. **1.** acţiunea de a (se) îmbrăţişa şi rezultatul ei; cuprindere în braţe: *desfăcîndu-se din îmbrăţoşerile ei.* EM.; *nu mai putem să ne smulgem din îmbrăţişările mai dulci ca poamele.* VIERU; **2.** includere, conţinere, cuprindere: *se remarcă prin îmbrăţişarea în formulări simple a celor mai înaintate idei.* CĂL.; (şi: (reg.) **îmbrăţoşare**). [V. ***îmbrăţişa***].

îmbrăţişát, ~ţi, îmbrăţişată, ~e a. cuprins, înlănţuit cu braţele: *prin codri apucară amîndoi îmbrăţişaţi.* AL.; (şi: (reg.) **îmbrăţoşat**). [V. ***îmbrăţişa***].

îmbrăţoşá vb. v. îmbrăţişa.

îmbrăţoşáre f. v. îmbrăţişare.

îmbrăţoşát a. v. **îmbrăţişat**.

îmbrăzdá, îmbrăzdez vb. (reg.; tr.) a trage brazde. [***În*** + ***brazdă*** + *-a*].

îmbrebená, îmbrebenez vb. (rar) **1.** (tr.) a împodobi o pînză, o cămaşă etc. cu flori ţesute sau brodate; a înflora; **2.** (refl.) a se împodobi cu flori: *să se îmbrebenească ea cu gălbenele şi bujori.* DELAVR. [***În*** + ***breabăn*** + *-a*].

îmbrebenát, ~ţi, îmbrebenată, ~e a. (rar) împodobit: *pînză îmbrebenată cu flori.* [V. ***îmbrebena***].

îmbrînceálă, îmbrînceli f. faptul de a (se) îmbrînci; înghesuială: *eu nu voiam s-o las, ea nu se lăsa, şi-n îmbrînceala asta a luat portofelul de la mine.* SL. [***Îmbrînci*** + *-eală*].

îmbrîncí, îmbrîncesc vb. (tr. şi refl. recipr.) a (se) împinge cu violenţă, a(-şi) da brînci: *ducîndu-l pe poarta curţii, mai mult mort decît viu, îl îmbrîncirăîn mulţime.* NEGR.; *arnăuţii se-mbrîncea, pe Iordachi s-arunca.* POP.; (fig.) *provocînd dorinţe, dulce le îmbrîncească.* BOL. [***În*** + ***brîncă***[1] + *-i*].

îmbrîncíre, îmbrînciri f. acţiunea de a (se) îmbrînci şi rezultatul ei. [V. ***îmbrînci***].

îmbrîncitúră, îmbrîncituri f. faptul de a (se) îmbrînci; împinsătură (violentă), brînci: *o îmbrîncitură aruncă pe ucigaş pe o canapea.* NEGR. [***Îmbrînci*** + *-tură*].

îmbrînzít, ~ţi, îmbrînzită, ~e a. **1.** cu brînză: *face mămăligă îmbrînzită.* CR.; **2.** (despre lapte) brînzit. [***În*** + ***brînzi*** + *-it*].

îmbrobodeálă, îmbrobodeli f. **1.** îmbrobodire; **2.** (concr.) obiect care serveşte la îmbrobodit. [***Îmbrobodi*** + *-eală*].

îmbrobodí, îmbrobodesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) acoperi capul cu o broboadă: *s-a îmbrobodit şi s-a cinchit înaintea vetrei.* SAD.; (fig.) *ceriul cel limpede se îmbrobodeşte cu nori întunecoşi.* RUSSO; **2.** (fig.; tr.) a acoperi cu un văl: *lacrimile îmbrobodiră fulgerarea ochilor lui.* BĂLC.; **3.** (fig.; tr.) a înşela, a mînti, a face să nu vadă adevărul: *îl îmbrobodeşti ... chiar ca p-o muiere.* PANN. [***În*** + ***broboadă*** + *-i*].

îmbrobodíre, îmbrobodiri f. acţiunea de a (se) îmbrobodi; îmbrobodit[1], îmbrobodeală. [V. ***îmbrobodi***].

îmbrobodít[1] n. faptul de a (se) îmbrobodi; îmbrobodire. [V. ***îmbrobodi***].

îmbrobodít[2], ~ţi, îmbrobodită, ~e a. **1.** cu capul acoperit cu o broboadă, cu o basma: *se arată-n preajma mea trei năluci îmbrobodite.* MACED.; (fig.) *cerul era îmbrobodit pînă în marginile zării.* SAD.; **2.** (fig.) amăgit, înşelat, păcălit. [V. ***îmbrobodi***].

îmbroboní, pers. 3 **îmbroboneşte** vb. (reg.; refl.) a se transforma în broboane. [***În*** + ***broboană*** + *-i*].

îmbrumát, ~ţi, îmbrumată, ~e a. (rar) acoperit cu brumă. [***În*** + ***brumat***].

îmbucă, îmbúc vb. **1.** (tr.) a mînca (puţin, în grabă, ce se nimereşte): *pînă-i îmbuca d-ta ceva, ... eu am şi pus capătul.* CR.; **2.** (tr.) a înghiţi, a apuca cu gura: *deschise o gură, de să mă îmbuce.* ISP.; **3.** (tr.) a duce la gură, a introduce capătul în gură: *corniştii din fruntea companiilor îşi îmbucau instrumentele.* MACED.; **4.** (refl.) (despre piese, părţi ale lor etc.) a se îmbina, a se asambla (intrînd cu o parte una în alta): *bolte ogivale ce se îmbucau între ele.* OD. [Lat. ****imbuccare*** (<***bucca*** „gură")].

îmbucáre, îmbucări f. **1.** acţiunea de a (se) îmbuca; **2.** (concr.) loc unde se îmbucă ceva. [V. ***îmbuca***].

îmbucătăţí, îmbucătăţesc vb. (tr.) a tăia, a rupe în bucăţi; a îmbucăţi; (fig.) a crîmpoţi. [***În*** + ***bucătăţi*** (<***bucată***)].

îmbucătăţíre, îmbucătăţiri f. acţiunea de a îmbucătăţi; (fig.) crîmpoţire. [V. ***îmbucătăţi***].

îmbucătăţít, ~ţi, îmbucătăţită, ~e a. tăiat în bucăţi; fragmentat; (fig.) crîmpoţit: *somnul ... ne era puţin şi odihna îmbucătăţită.* SAD. [V. ***îmbucătăţi***].

îmbucătúră, îmbucături f. **1.** cantitate dintr-un aliment care se poate lua în gură (şi înghiţi) deodată; înghiţitură; (p. ext.) mîncare (puţină): *de leneş ce era, nici îmbucătura din gură nu şi-o mesteca.* CR.; **2.** loc unde se îmbucă, se unesc două obiecte: *aşează fiecare lemnişor la îmbucătura lui.* ISP.; *tot satul stă la îmbucătura celor două văi.* CĂL.; **3.** (rar) parte a unui instrument muzical de suflat care se pune în gură: *Caraiman a mîngîiat cornul, i-a cercetat doaga subţire şi îmbucătura cu meşteşug rotunjită la vîrf.* SAD. [***Îmbuca*** + *-tură*].

îmbucăți, îmbucățesc vb. (rar; tr.) a îmbucătăți. [*În + bucăți* (pl. de la *bucată*)].

îmbucură, îmbúcur vb. (reg.; tr. și refl.) a (se) bucura: *poarta dintîi i-au îmbucurat.* NEC. [*În + bucura*].

îmbucurătór, ~i, îmbucurătoáre a. care bucură: *îmbucurător e că reacțiunea față de excesele de simplificare optuză a început chiar din rîndurile psihanaliștilor.* BL.; *știre îmbucurătoare.* [*Îmbucura + -tor*].

îmbufnă, îmbufnez vb. (fam.; refl.) a se bosumfla, a se supăra: *fiii de împărat ... se îmbufnară.* ISP.; (fig.) *se îmbufnează vremea de ploaie.* SAD. [*În + bufnă + -a*].

îmbufnáre, îmbufnări f. (fam.) acțiunea de a se îmbufna și rezultatul ei; bosumflare, supărare. [V. *îmbufna*].

îmbufnát, ~ți, îmbufnată, ~e a. (fam.) **1.** bosumflat, supărat: *Mioara stă îmbufnată în fotoliu.* PETR.; *a plecat îmbufnată;* **2.** care exprimă, care denotă supărare, indispoziție: *fata zîmbea, un zîmbet mai degrabă vesel decît îmbufnat.* GHEȚIE. [V. *îmbufna*].

îmbuibă, îmbúib vb. (refl. și tr.) **1.** a (se) îndopa cu mîncare și cu băutură: *ospăț ce ne îmbuibă pîntecele și ne strică sănătatea.* NEGR.; *nu scotea o vorbă, ci se mulțumea să asculte și să se îmbuibe.* VINEA; (p. ext.) *ipohondru, se îmbuibă cu medicamente și întreține niște mustăți colosale.* CĂL.; **2.** a trăi sau a face să trăiască în belșug, în huzur: *numai au strîns părale ca să îmbuibeze pre boieri.* B.-DEL. [Et. nec.].

îmbuibăre, îmbuibări f. acțiunea de a (se) îmbuiba și rezultatul ei; stare de om îmbuibat: *îmbuibarea și zgîrcenia sînt ciumele care răstoarnă toate împărățiile.* BĂLC. [V. *îmbuiba*].

îmbuibát, ~ți, îmbuibată, ~e a. **1.** îndopat cu mîncare și băutură: *sub mitră strălucită ascunde-ți capul sec, și subt o barbă lungă stomacul îmbuibat.* NEGR.; **2.** (și subst.) trăit în huzur, în belșug: *îmbuibatele cetăți turcești.* OD. [V. *îmbuiba*].

îmbuibăcios, ~și, îmbuibăcioásă, ~e a. (înv.) îmbuibător: *nebăgînd samă mesele cele cu cheltuiale scumpe și-mbuibăcioase, să hrăniia cu proasta hrană.* DOS. [*Îmbuiba + - ăcios*].

îmbuibăciúne, îmbuibăciuni f. (înv.) îmbuibare: *beția și grasa îmbuibăciune sînt a mele.* B.-DEL. [*Îmbuiba + -ăciune*].

îmbuibătór, ~i, îmbuibătoáre a. (rar) care îmbuibă, care este prea îmbelșugat; (înv.) îmbuibăcios: *îmbuibătoarea cină a părintelui egumen făcu că a doua zi, cu adevărat, eram bolnav.* NEGR. [*Îmbuiba + -tor*].

îmbujorá, îmbujorez vb. (refl.) a se înroși, a se aprinde (la față): *fata s-a îmbujorat; obrajii i s-au îmbujorat.* [*În + bujor + -a*].

îmbujoráre, îmbujorări f. faptul sau starea de a fi îmbujorat; înroșire a obrajilor sau a feței: *Florența era o fată înaltă, cu umeri puternici, dinți rari și o îmbujorare permanentă a obrajilor.* GHEȚIE. [V. *îmbujora*].

îmbujorát, ~ți, îmbujorată, ~e a. roșu (ca bujorul): *era și îmbujorată Malca ... din pricina plînsului.* CR.; *față îmbujorată.* [V. *îmbujora*].

îmbulină, îmbulinez vb. (fam.; tr.) **a o îmbulina,** a o păți; a i se înfunda. [*În + bulină + -a*].

îmbulzéală, îmbulzeli f. înghesuială, îngrămădeală: *prea multă îmbulzeală la muncă.* MAIOR. [*Îmbulzi + -eală*].

îmbulzí, îmbulzesc vb. **1.** (refl.) a se înghesui (în dezordine), a se îngrămădi: *gloatele se îmbulzea și da unele peste altele.* ISP.; *din ce în ce mai mult norod se îmbulzește pe la ogradă.* MAT.; (fig.) *norii se îmbulziră iar, învălmășindu-se.* SAD.; **2.** (tr.) a se îndesa în cineva; (despre o mulțime) a înconjura (strîns) pe cineva: *l-au îmbulzit pe hoț lîngă zid;* (fig.) *în o cetate veche, cu poartă îmbulzită de scai, el pipăie prin întuneric.* CĂL.; **3.** (fig.; tr.) a plictisi cu stăruințe, cu insistențe: *clienții nu-l îmbulzeau, dar tot cîștiga.* VLAH.; *ne tot îmbulzește cu cereri.* [*În + bulz + -i*].

îmbulzíre, îmbulziri f. acțiunea de a (se) îmbulzi și rezultatul ei: *a văzut urcînd îmbulzirea nourilor de la răsărit, și a purces iarăși la umblet grăbit.* SAD. [V. *îmbulzi*].

îmbulzít, ~ți, îmbulzită, ~e a. îngrămădit, înghesuit (unul în altul): *de la poartă și pînă la ușa casei oamenii îmbulziți nici nu mai pot răsufla.* SAD. [V. *îmbulzi*].

îmbulzitór, ~i, îmbulzitoáre a. (rar) **1.** care îmbulzește, înghesuie, împinge: *mulțime îmbulzitoare;* (fig.) *nici pasionat și rumpător de sine ca ritmul traheic, nici îmbulzitor la acțiune, ca cel iambic.* EM.; **2.** stăruitor, insistent: *c-un fel de îmbulzitoare asiduitate, împăratul începu să se sfătuiască serios cu sine însuși.* EM. [*Îmbulzi + -tor*].

îmbumbă, îmbúmb vb. (reg.; tr.) a încheia un nasture; a încheia în nasturi un obiect de îmbrăcăminte; (și: **îmbumbia**). [*În + bumb + -a*].

îmbumbát, ~ți, îmbumbată, ~e a. (reg.) încheiat cu nasturi: *se coboară cu picioarele lor lungi, cu cizme, cu haine îmbumbate și largele pălării de pîslă.* CĂL. [V. *îmbumba*].

îmbumbiá vb. v. **îmbumba.**

îmbună, îmbunez și **îmbún** vb. **1.** (tr.) a face mai bun: *războiul îi va mai îmbuna soarta.* BĂLC.; **2.** (refl. și tr.) a uita sau a face să uite necazurile, supărarea; a (se) calma: *se mai îmbună împăratul de cuvîntul lui Neghiniță.* DELAVR.; *nu mai știa ce să facă să-l îmbuneze pe căpitan.* TUD.; **3.** (înv.; tr. și refl.) a (se) linguși; a măguli: *se va îmbuna sluga ta înaintea ta.* BIBLIA; **4.** (înv.; refl.) a se împăca: *aveam nădejde să mă-nbun cu tine.* PANN. [*În + bun + -a*].

îmbunáre, îmbunări f. **1.** acțiunea de a (se) îmbuna; **2.** (înv.) lingușire: *nu știe ce este îmbunarea și minciuna.* NEGR. [V. *îmbuna*].

îmbunát, ~ți, îmbunată, ~e a. **1.** împăcat, potolit, calmat; **2.** blînd, binevoitor: *avînd spre toți cîte-o vorbă-mbunată.* COȘB. [V. *îmbuna*].

îmbunătățá vb. v. **îmbunătăți.**

îmbunătățát a. v. **îmbunătățit.**

îmbunătățí, îmbunătățesc vb. **1.** (tr. și refl.) a aduce sau a ajunge într-o stare mai bună; a (se) ameliora: *caută sincer mijloacele de a îmbunătăți soarta sătenilor noștri.* EM.; *starea lui se îmbunătățește.* IBR.; **2.** (refl.) a deveni mai bun: *nu vor să păzească nice o rînduială sau să îmbunătățeze cu năravuri mai polite.* B.-DEL.; (și: (înv.) **îmbunătăța**). [*În + bunătate + -a*].

îmbunătățimát, ~ți, îmbunătățimată, ~e a. (înv.) care face fapte bune; virtuos: *în svînta mănăstire era și un preot îmbunătățimat carele mult ruga Dumnădzău.* DOS. [Cf. *îmbunătățit*].

îmbunătățíre, îmbunătățiri f. **1.** acțiunea de a (se) îmbunătăți și rezultatul ei; ameliorare, îndreptare: *face mereu apologia îmbunătățirilor introduse.* EM.; **2. îmbunătățiri funciare,** totalitate a procedeelor folosite în agricultură pentru ameliorarea terenurilor improprii agriculturii sau slab productive. [V. *îmbunătăți*].

îmbunătățít, ~ți, îmbunătățită, ~e a. **1.** (înv.) virtuos, drept: *să întîmplă de ajunge unul întreg și îmbunătățit la cîrma democrației.* B.-DEL.; (subst.) *să pogoară de sus, de la parintele luminelor, asupra celor aleși și îmbunătățați*[i]. ANTIM; **2.** bun, valoros; util: *să îndrepteze spre fapte îmbunătățite pe oameni din pruncie.* B.-DEL.; **3.** ameliorat, îndreptat; de calitate superioară; (și: (înv.) **îmbunătățat**). [V. *îmbunătăți*].

îmbunătățitór, ~i, îmbunătățitoáre a. (rar) care îmbunătățește. [*Îmbunătăți + -tor*].

îmbunătór, ~i, îmbunătoáre a. care îmbunează: *erau declarații îmbunătoare, de care noi credem că nimeni n-a fost înșelat decît acel ce au voit să fie.* EM. [*Îmbuna + -tor*].

îmbură, pers. 3 **îmburează** vb. (refl.) a se acoperi de ceață sau de bură; (p. ext.) a se albi: *Sorei i se îmburaseră fin și cîteva șuvițe de păr.* AG. [*În + bură + -a*].

îmburát, ~ți, îmburată, ~e a. acoperit de ceață sau de brumă. [V. *îmbura*].

îmburghezí, îmburghezesc vb. (refl.) a deveni burghez. [*În + burghez + -i*].

îmburghezíre f. faptul de a se îmburghezi, de a se întemeia pe economia burgheză: *scriitorii vremii reprezintă durerile mari și ridicolele produse de îmburghezirea țării.* IBR. [V. *îmburghezi*].

îmburghezít, ~ți, îmburghezită, ~e a. care a devenit burghez; cu mod de viață, cu comportare de burghez. [V. *îmburghezi*].

îmburuienă, pers. 3 **îmburuienează** vb. (refl.) a se umple de buruieni: *ogorul se va îmburuiena tot.* BIBLIA; (și: **îmburuieni**). [*În + buruiană + -a*].

îmburuienát, ~ți, îmburuienată, ~e a. plin de buruieni: *asemenea livezi îmburuienate ... se găsesc pe toate terenele.* EM. [V. *îmburuiena*].

îmburuiení vb. v. **îmburuiena.**

îmburzít, ~ți, îmburzită, ~e a. (reg.) zbîrlit, ciufulit, încîlcit: *toți oameni nalți și groș în ciolane, cu păr îmburzit.* B.-DEL. [Et. nec.; cf. *burzului*].

îmburzoiát a. v. **îmbîrzoiat.**

îmbușoná, îmbușonez vb. (rar; tr.) a astupa cu un bușon: *a îmbușona o sticlă.* [*În + bușon + -a*].

îmbușonáre, îmbușonări f. acțiunea de a îmbușona. [V. *îmbușona*].

îmbușonát, ~ți, îmbușonată, ~e a. astupat cu un bușon: *sticlă îmbușonată.* [V. *îmbușona*].

îmbuteliá, îmbuteliez vb. (tr.) a umple (sub presiune) o butelie, o sticlă (închizînd-o apoi ermetic). [*În + butelie + -a;* cf. fr. *embouteiller*].

îmbuteliát, ~ți, îmbuteliată, ~e a. închis în butelie, în sticlă: *gaze îmbuteliate; apă minerală îmbuteliată.* [V. *îmbutelia*].

îmbuteliére, îmbutelieri f. acțiunea de a îmbutelia și rezultatul ei. [V. *îmbutelia*].

îmbutucít, ~ți, îmbutucită, ~e a. (înv.) prins în butuci: *picioare îmbutucite.* [*În + butuc + -it*].

îmflá vb. v. **umfla.**

îmfláre f. v. **umflare.**

îmflát a. v. **umflat.**

îmflătúră f. v. **umflătură.**

împachetá, împachetez vb. (tr.) **1.** a face pachet (înfășurînd în hîrtie); a ambala (pentru a putea fi transportat): *a împacheta cărțile;* (absol.) *a împachetat toată ziua.* IBR.; **2.** a înveli în comprese, cu nămol, cu parafină etc. o parte bolnavă a corpului. [*În + pachet + -a*].

împachetáre, împachetări f. **1.** acțiunea de a împacheta și rezultatul ei; ambalare, împachetat[1]: *plăti la casă și supraveghe de aproape împachetarea capodoperei.* GHEȚIE; **2.** învelire a unei părți bolnave a corpului în comprese cu nămol, cu parafină etc. [V. *împacheta*].

împachetát[1] n. împachetare: *mîine sînt ocupată cu împachetatul.* GHEȚIE. [V. *împacheta*].

împachetát[2]**, ~ți, împachetată, ~e** a. care a fost făcut pachet sau a fost introdus într-un pachet; ambalat. [V. *împacheta*].

împaradisá, împaradisez vb. (italienism; refl.) a se extazia, a se transporta: *el mai ardent o strînge și sîn la sîn ferice se-mparadisă mirii.* HEL. [Din it. *imparadisare*].

împarfumá, împarfumez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) parfuma. [*În + parfum + -a*].

împarfumát, ~ţi, împarfumată, ~e a. care miroase frumos; parfumat: *suflaţi p-o-nverzită coastă împarfumată ce vecinic cununează acest limpede lac.* BOLLIAC. [V. *împarfuma*].

împăcá, împác vb. **1.** (refl.) a restabili înţelegerea, raporturile normale; a curma conflictul: *domnul se împăcase cu boierii.* NEGR.; (tr.) *ne punem la mijloc şi-i împăcăm cu mare greu.* CR.; **2.** (refl.) a se obişnui, a se deprinde: *Dimitrie se împacă definitiv cu soarta sa.* GHEŢIE; *s-a împăcat cu gîndul că nu poate pleca acum*; **3.** (tr.) a mulţumi, a satisface: *cum să împace atîta lume?*; **4.** (tr. şi refl.) a (se) linişti, a (se) potoli, a (se) calma: *copilul se puse pe un plîns de n-a putut ... să-l împace.* ISP.; **5.** (refl.) a cădea de acord; a se învoi (într-o chestiune bănească): *rămîi la mine şi ne-om împăca noi atunci.* CR.; *nu s-au împăcat din preţ*; **6.** (refl.) a se pune de acord; a se armoniza: *nu va admira decît natura blîndă, aceea care se împacă cu tonul sufletului său.* IBR.; **7.** (tr.) a îmblînzi, a îmbuna; a linişti, a potoli: *ca să ne împace, locotenentul ne cheamă la magazia diviziei.* PETR. [*În* + lat. *pacare* „a face pace"].

împăcáre, împăcări f. **1.** acţiunea de a (se) împăca şi rezultatul ei; restabilire a unor raporturi normale; încetare a unei neînţelegeri, a unui conflict: *am să-i cînt şi eu un cîntec de împăcare.* CR.; *indiferenţa cu care îmi continuam peregrinările zilnice se datorau şi împăcării cu Nina.* GHEŢIE; **2.** alinare, liniştire; pace: *numai astfel se va mai putea întoarce în sufletul ei împăcarea.* SAD.; **3.** acord, învoială (bănească): *împacărea, cum ţi-am spus, cocoane.* CR. [V. *împăca*].

împăcát, ~ţi, împăcată, ~e a. liniştit, mulţumit, satisfăcut: *am ajuns împăcat sufleteşte acasă.* GHEŢIE; (p.ext.) *şi în sine împăcată stăpînea eterna pace.* EM.; **împăcat cu sine**, lipsit de orice frămîntare sufletească. [V. *împăca*].

împăcăciós, ~şi, împăcăcioásă, ~e a. care se împacă uşor; conciliant. [*Împăca + -ăcios*].

împăcăciúne, împăcăciuni f. (înv.) împăcare: [păgînii] *de împăcăciune nu gîndesc nimică.* DOS.; *se speră o împăcăciune în familie.* EM. [*Împăca + -ciune*].

împăciuí, împăciuiesc vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) împăca; a restabili pacea: *se gîndi a se împăciui cu duşmanii săi.* BĂLC. [*În + pace + -ui*].

împăciuíre, împăciuiri f. (rar) acţiunea de a (se) împăciui şi rezultatul ei; împăcare, pace: *în această lume nu e nici un chip de împăciuire cînd un cuvînt nefericit a scăpat din gură.* CĂL. [V. *împăciui*].

împăciuít, ~ţi, împăciuită, ~e a. (rar) împăcat, liniştit. [V. *împăciui*].

împăciuitór, ~i, împăciuitoáre a. care împăciuieşte; conciliant: *reforme împăciuitoare.* MAIOR.; *făcu un semn împăciuitor şi ieşi spre terasă.* PETR. [*Împăciui + -tor*].

împăciuitorísm n. atitudine de îngăduinţă exagerată faţă de greşeli; tendinţă de împăcare, de aplanare a conflictelor. [*Împăciuitor + -ism*].

împăciuitoríst, ~şti, împăciuitoristă, ~e a. care aparţine împăciuitorismului, referitor la împăciuitorism. // m. adept al împăciuitorismului. [*Împăciuitor + -ist*].

împădurí, împăduresc vb. **1.** (tr.) a planta arbori pentru a forma o pădure; **2.** (refl.) a se acoperi cu arbori: *mai în sus valea Salvei se împădureşte.* CĂL. [*În + pădure + -i*].

împăduríre, împăduriri f. acţiunea de a (se) împăduri. [V. *împăduri*].

împădurít, ~ţi, împădurită, ~e a. acoperit cu păduri: *se făcea că e copil şi aleargă pe o cărare şerpuitoare, undeva într-un ţinut împădurit de munte.* GHEŢIE. [V. *împăduri*].

împăiá, împăiez vb. (tr.) a umple cu paie pielea jupuită de pe un animal pentru a fi conservată în forma ei naturală: *cutreierase împrejurimile, adunînd plante şi vînînd vietăţi din păduri, pe care apoi le împăia cu grijă de naturalist.* TUD. [*În + pai + -a*; cf. fr. *empailler*].

împăiát, ~ţi, împăiată, ~e a. a cărui piele jupuită a fost umplută cu paie pentru a-i da înfăţişarea naturală: *erau ... paseri împăiete pe poliţele din părete.* EM. [V. *împăia*].

împăiejení vb. v. **împăienjeni**.

împăiejenjená vb. v. **împăienjeni**.

împăienjení, pers. 3 **împăienjeneşte** vb. (refl.) **1.** a se acoperi cu pînză de păianjeni: *locurile unde se umblă rar se împăienjenesc*; (fig.; refl. pas.) *firele subţiri cu care se împăienjenează ochii opiniei publice.* EM.; **2.** a se întuneca, a se înceţoşa: *ochii i se împăienjeniseră şi faţa-i era ca ceara.* AG.; (şi: (reg.) **împăiejena, împăiejeni**). [*În + păianjen + -i*].

împăienjeníre, împăienjeniri f. **1.** acţiunea de a (se) împăienjeni şi rezultatul ei; **2.** (fig.) înceţoşare, tulburare a vederii. [V. *împăienjeni*].

împăienjenít, ~ţi, împăienjenită, ~e a. **1.** acoperit cu fire de păianjen, plin de păienjeniş: *bolţile umede şi împăienjenite ale vechilor noastre monastiri.* OD.; (fig.) *cu faţă cruntă şi împănginată, cu ochii afundaţi, barbă sperlită.* B.-DEL.; **2.** (fig.; despre ochi) care nu mai distinge bine obiectele; (despre vedere) lipsit de claritate; înceţoşat: *ochii împăienjeniţi îl priveau fără să mai perceapă relieful.* TUD.; (p. ext.) *avea mintea împăienjenită, iar urechile îi vuiau prelung.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **împănginat**). [V. *împăienjeni*].

împăiére, împăieri f. acţiunea de a împăia: *mica vietate ... scăpă de împăiere şi îşi găsi locul într-o cuşcă de sîrmă.* TUD. [V. *împăia*].

împăietór, împăietori m. (rar) persoană care împăiază: *acesta era un bătrîn împăietor de păsări.* CĂL. [*Împăia + -tor*].

împămîntá, împămîntez vb. (tr.) a face legătură cu pămîntul printr-un conductor: *a împămînta un circuit electric.* [*În + pămînt + -a*].

împămîntáre, împămîntări f. acţiunea de a împămînta şi rezultatul ei. [V. *împămînta*].

împămîntát, ~ţi, împămîntată, ~e a. care a fost legat la pămînt printr-un conductor: *priză împămîntată.* [V. *împămînta*].

împămîntení, împămîntenesc vb. **1.** (refl.) a se stabili într-un loc (şi a nu mai fi considerat străin): *urmaşii lui se împămînteniseră prin alianţe succesive cu bogate familii boiereşti moldovene.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a acorda calitatea şi drepturile de pămîntean: *să-şi împămîntenească pe domnitorul pînă atunci strein.* MAIOR.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) introduce şi a (se) generaliza (un obicei, o idee etc.): *atîte litere prisoselnice ... începură a se împămînteni în limba noastră.* NEGR. [*În + pămîntean + -i*].

împămîntenére, împămînteniri f. acţiunea de a (se) împămînteni; naturalizare, indigenat: *împămîntenirea acordă drepturi politice.* EM. [V. *împămînteni*].

împămîntenít, ~ţi, împămîntenită, ~e a. (şi subst.) care a primit împămîntenirea. [V. *împămînteni*].

împămîntenitór, împămîntenitori m. (rar) persoană care contribuie la împămîntenirea cuiva sau a ceva: *Maiorescu e împămîntenitorul la noi a acelei false estetici dualiste.* CĂL. [*Împămînteni + -tor*].

împănă, împănez vb. (tr.) **1.** a introduce într-o bucată de carne sau într-o legumă bucăţele de slănină, de usturoi etc.: *muşchi de căprioară împănat cu trufe.* AL.; **2.** (fig.) a străpunge: *să-l împăneze cu o săgeată-n piept.* AL.; **3.** a umple, a înţesa, a împînzi: *începuse a împăna posturile diplomatice, cîte sînt, cu feciori de popă.* EM.; *a împănat lumea cu soli*; **4.** a introduce una sau mai multe pene între două obiecte sau piese, făcînd să dispară jocul dintre ele: *badea cu-n plug bine-mpănat şi tot cu fer ferecat.* POP. [Lat. **impinare*].

împănáre, împănări f. acţiunea de a împăna şi rezultatul ei. [V. *împăna*].

împănát, ~ţi, împănată, ~e a. **1.** crestat şi umplut cu bucăţi de slănină, cu usturoi etc.: *friptură împănată*; **2.** plin, înţesat: *ferestrele erau împănate cu femeile curţii.* CR.; **3.** împreunat sau înţepenit cu pene; **4.** acoperit cu pene: *vînatul împenat asupra căruia m-am întins.* OD.; (şi: (înv.) **împenat**). [V. *împăna*].

împănginát a. v. **împăienjenit**.

împăpurí, împăpuresc vb. (tr.) a astupa intervalul dintre doagele (sau dintre răsuflătorile) unui butoi, unei căzi etc. cu papură. [*În + papură + -i*].

împărá, împărez vb. (tr.) **1.** (reg.) a bate pari în pămînt; **2.** (înv.) a trage în ţeapă: *acum la trezeci de mii aproape de tîlhari păgîni el împărasă.* B.-DEL. [Lat. *impalo, -are*].

împărát, împăraţi m. **1.** suveran (absolut) al unui imperiu: *ieşi împăratul Sodomului în întîmpinarea lui.* BIBLIA; (apoz.) *sabia lui Alexandru împărat care taie nodul gordian fără a încerca de a-l descîlci.* EM.; **2.** (pop.) rege, stăpîn: *de-ai fi văzut cum au jucat copilele de împărat.* COŞB.; **3.** (de obicei cu determinări) stăpînul lumii, Dumnezeu: *plecîndu-mi capul cu cucerie, mă rog împăratului celui din nălţime.* ANTIM; *mă duc să slujesc pe Dumnezeu, împăratul tuturor.* CR. [Lat. *imperator*].

împărăteásă, împărătese f. **1.** soţie de împărat; femeie care conduce un imperiu; (pop.) împărăţiţă: *un paj ce poartă pas cu pas a-mpărătesei rochii.* EM.; **2.** (pop.) regină; **3.** plantă erbacee agăţătoare, veninoasă, cu flori albe-verzui (*Bryonia alba*); **4.** (pop.) regina albinelor; matcă. [*Împărat + -easă*].

împărătésc, ~şti, împărăteáscă, ~eşti a. **1.** care ţine de împărat sau de imperiu, de împărat: *boală împărătească.* CANT.; **2.** (p. ext.) măreţ; principal: *serbări împărăteşti*; **uşile împărăteşti**, uşile din mijloc ale iconostasului; **sărbători împărăteşti**, v. **sărbătoare**. // m. (înv.) galben austriac: *să-mi dai 100 de împărăteşti.* PANN. [*Împărat + -esc*].

împărătéşte adv. **1.** ca împăraţii; **2.** (p. ext.) foarte bine, din belşug: *a mîncat împărăteşte.* [*Împărat + -eşte*].

împărătíţă, împărătiţe f. (pop.) **1.** împărăteasă; **2.** fiică de împărat: *moldovanul se închină dragostei ca Făt-Frumos împărătiţei din poveste.* SAD.; (adj.) *ştiu, fetiţă-mpărătiţă, dar nici frică n-am, nici teamă.* EM. [*Împărat + -iţă*].

împărătúş, împărătuşi m. (reg.) **1.** (ornit.) sfredeluş (*Troglodytes troglodytes*); **2.** uvulă, omuşor. [*Împărat + -uş*].

împărăţél, împărăţei m. (reg.; ornit.) sfredeluş (*Troglodytes troglodytes*). [*Împărat + -el*].

împărăţí, împărăţesc vb. (pop.; intr. şi tr.) a conduce în calitate de împărat; a domni: *au doară împărăţind vei împărăţi pre noi?* BIBLIA; *se simte destoinic a împărăţi peste o ţară aşa de mare şi bogată.* CR. [De la *împărat*].

împărăţíe, împărăţii f. **1.** ţară condusă de un împărat; imperiu: *an cu an împărăţia tot mai largă se sporeşte.* EM.; **Împărăţia (cerului** sau **cerurilor, de sus** etc.), imperiul lui Dumnezeu: *dă, Dumnedzău svinte, din Sion să vie în creştinătate a ta-mpărăţie.* DOS.; *te-i face monah şi mi-i ceti pomenirile şi iertarea înaintea Împărăţiei de sus.* SAD.; **2.** stăpînire, domnie: *se lăsă şi el de împărăţie.* CR.; **3.** (pop.) poarta otomană: *capul său să-l ducă la împărăţie.* POP. [*Împărat + -ie*].

împărăţíre, împărăţiri f. faptul de a împărăţi; domnie, stăpînire: *orice împărăţire e caracterizată prin două puteri.* BL. [V. *împărăţi*].

împăreá, pers. 3 **împărea** vb. (reg.; refl.) a conveni, a fi pe plac: *nu i se împărea ca o slugă să se poarte aşa cu sluga lui.* AG.; *toate i se împărură şi-i plăcură.* AG. [*În + părea*].

împărecheá vb. v. împerechea.

împărecheát a. v. împerecheat.

împărechére f. v. împerechere.

împăroşá, pers. 3 **împăroşează** vb. (rar; tr. şi refl.) a se acoperi cu păr. [*În + păros + -a*].

împăroşáre, împăroşări f. faptul de a se împăroşa, de a se acoperi cu păr; (concr.) faptul de a fi acoperit cu păr: *n-ar fi fost exclus ca această impresie să fi izvorît şi din împăroşarea sa excesivă.* GHEŢIE. [V. *împăroşa*].

împăroşát, ~ţi, împăroşată, ~e a. acoperit cu păr, plin de păr; (fig.) *cu privirea-mpăroşată şi la fălci umflat şi buget.* EM. [V. *împăroşa*].

împărtăşánie, împărtăşanii f. cumineCătură: *a murit fără împărtăşenie şi fără lumînare.* AL.; (şi: (reg.) **împărtăşenie**). [*Împărtăşi + -anie*].

împărtăşénie f. v. împărtăşanie.

împărtăşí, împărtăşesc vb. **1.** (tr.) a împărţi cu cineva ceva; a avea parte de acelaşi lucru: *o să împărtăşesc şi cina şi o să dorm şi pe aşternutul d-tale.* HOGAŞ; **2.** (tr.) a face părtaş, a face parte: *nestematele odoare cu care îl împărtăşise soarta.* OD.; **3.** (tr.) a comunica, a destăinui ceva: *ar fi ajuns să poată împărtăşi studenţilor ceea ce au aflat de la alţii.* EM.; **4.** (refl. şi tr.) a lua sau a da împărtăşanie; a (se) cumineca: *mergea să se împărtăşească foarte des, chiar de-ar fi plouat cu găleţile.* CĂL.; *la şapte ani voi să-l încredinţeze popii, pentru a-l spovedi şi a-l împărtăşi.* GHEŢIE; **5.** (refl.) a se face părtaş; a se înfrupta; a primi: *adeseori se împărtăşeau din mistreţii şi cerbii pe care el îi aducea din munte.* SAD.; (p. ext.) *respectînd supărarea sa de care şi ei se împărtăşeau.* NEGR.; **6.** (tr.) a fi de acord, a accepta, a primi; a promova, a susţine: *autorul notează cu gravitate gîndurile lui Murguleţ, mărturisind astfel că le împărtăşeşte.* CĂL. [*În + părtaş + -i*].

împărtăşíbil, ~i, împărtăşibilă, ~e a. (rar) care se poate comunica, destăinui, transmite: *senzaţia e mai puţin socială, adică împărtăşibilă altora, decît sentimentul.* IBR. [*Împărtăşi + -bil*].

împărtăşíre, împărtăşiri f. **1.** acţiunea de a (se) împărtăşi şi rezultatul ei; **2.** comunicare, destăinuire; transmitere: *limba literară e instrumentul necesar pentru împărtăşirea ideilor.* IBR.; **3.** primire a împărtăşaniei; **4.** (rar) parte pe care o are sau o ia cineva (din ceva): *doar o vicleană vulpe ce-n drum o întîlneşte împărtăşire multă la soartă-i a luat.* NEGR. [V. *împărtăşi*].

împărţeálă, împărţeli f. **1.** împărţire a unor bunuri între mai multe persoane; (spec.; jur.) partaj: *mai dreaptă împărţeală decît aceasta nu cred că se mai poate.* CR.; **2.** (rar) diviziune, divizare: *ale membrelor adunate ale împărţelei întreolaltă.* EM. [*Împărţi + -eală*].

împărţénie, împărţenii f. (rar) diviziune, divizare: *sînt anumărate celor dentîi şi nu constituiesc un membru deosebit al împărţeniei.* EM. [*Împărţi + -enie*].

împărţí, împárt şi (pop.) **împărţesc** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) separa în părţi; a (se) diviza, a (se) desface: *iar cîrlanii i-au împărţit între dînşii.* BIBLIA; *limba românească are patruzeci şi una de slove care se împart în trei soiuri.* NEGR.; **a nu avea ce împărţi** sau **a nu avea nimic de împărţit (cu cineva),** a nu avea nici o legătură, nimic comun cu cineva: *nu-ţi vreu nici rău, nici bine, n-am ce împărţi cu tine.* POP.; **2.** (aritm.; tr.) a face o împărţire, a diviza: *a împărţi nouă la trei;* (absol.) *nu ştia decît să adune şi să scadă, mai greu să împartă şi să înmulţească.* TUD.; **3.** (tr.) a da mai multora cîte o parte; a distribui: *ei vor să împartă proprietatea la toţi golanii satului.* PETR.; *a împărţi premii;* (refl. pas.) *porunci să se împartă bani de argint poporului adunat.* SAD.; **4.** (tr.) a împărtăşi cu cineva: *avea prilej să-şi împartă pînea cu dînşii.* CR.; *au împărţit aceeaşi soartă;* (p. ext.) *nu mai pot răbda să te împaprt cu alta.* VINEA; **5.** (refl.) a se răspîndi, a se împrăştia: *iară cornul plin de jale sună dulce, sună greu. blîndu-i sunet se împarte peste văi împrăştiet.* EM.; (tr.) *Ştefan e departe, braţul său prin taberi mii de morţi împarte.* BOL. [Lat. *impartire*].

împărţibilitáte f. (rar) divizibilitate: *un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziţiunii lui, o clipă de timp în împărţibilitatea sa infinitezimală.* EM. [De la *împărţi*].

împărţíre, împărţiri f. **1.** acţiunea de a (se) împărţi şi rezultatul ei; **2.** (aritm.) operaţie prin care se determină de cîte ori se cuprinde un număr în altul; diviziune; **3.** repartizare; clasificare: *scrie-mi împărţirea florilor în familii şi în care familie e ... angelica.* NEGR.; **4.** atribuire la mai mulţi cîte o parte, cîte un segment, cîte un element; distribuire: *se începu o campanie de împărţire de afişe satirice.* CĂL. [V. *împărţi*].

împărţít, ~ţi, împărţită, ~e a. **1.** separat în părţi; divizat: *sat mare şi vesel, împărţit în trei părţi.* CR.; *părerile au fost împărţite;* **2.** răspîndit, împrăştiat; **3.** (fig.) care se află în dilemă, în derută: *inima ta e împărţită şi la îndoială.* SAD. [V. *împărţi*].

împărţitór, ~i, împărţitoáre a. care împarte. // m. **1.** (înv.) dătător, distribuitor: *duhovniceşti împărţitori de cereşti taine.* BIBLIA; **2.** (aritm.) număr prin care se împarte deîmpărţitul; divizor; **3.** (înv.) factor poştal: *împărţitor de scrisori.* [*Împărţi + -tor*].

împărţitúră, împărţituri f. (rar) diviziune; analiză: *împărţeala (împărţitura) acestei ştiinţe din punctul de vedere general al unui sistem.* EM. [*Împărţi + -tură*].

împătimá vb. v. împătimi.

împătimí, împătimesc vb. (rar) **1.** (tr.) a face să sufere; a provoca dureri: *l-ar împătima lucruri care se ating de societatea casnică.* BOL.; **2.** (refl.) a se pasiona, a se umple de patimă; (şi: **împătima**). [*În + patimă + -i*].

împătimíre, împătimiri f. (rar) patimă, pasiune: *sărut cu-mpătimire ai tăi albi şi netezi umeri.* EM. [V. *împătimi*].

împătimít, ~ţi, împătimită, ~e a. (rar) pasionat, pătimaş: *cugetarea ei era împătimită.* EM.; *cîntec împătimit.* [V. *împătimi*].

împătrí, împătresc vb. (tr. şi refl.) a (se) mări de patru ori: *Inorogul ... întrei şi împătri ţeremoniile.* CANT. [*În + patru + -i*].

împătrít, ~ţi, împătrită, ~e a. care este de patru ori mai mare. [V. *împătri*].

împătură vb. v. împături.

împăturáre f. v. împăturire.

împăturát a. v. împăturit.

împături, împăturesc vb. (tr.) a strînge prin îndoirea de mai multe ori: *tînărul împătură şerveţelul cu care se ştersese pe gură.* GHEŢIE; (şi: (rar) **împătura**). [*În + pătură + -i*].

împăturíre, împăturiri f. acţiunea de a împături şi rezultatul ei; (şi: **împăturare**). [V. *împături*].

împăturít, ~ţi, împăturită, ~e a. strîns prin îndoire repetată: *Dimitrie lăsă ziarul numai parţial împăturit.* GHEŢIE; (şi: **împăturat**). [V. *împături*].

împăună, împăunez vb. **1.** (tr.) a pune pene (de păun) la pălărie; **2.** (refl.) a se umfla în pene; a se făli, a se fuduli: *împăunîndu-se ei înşişi cu mizerabilul plagiat.* HASD. [*În + păun + -a;* cf. fr. *pavaner*].

împăunáre, împăunări f. faptul de a (se) împăuna: *nimeni să nu-l bănuiască pe Ismail de împăunare deşartă.* TUD. [V. *împăuna*].

împăunát, ~ţi, împăunată, ~e a. (rar) **1.** împodobit cu pene (de păun); **2.** fudul, îngîmfat, înfumurat. [V. *împăuna*].

împăvăzát, ~ţi, împăvăzată, ~e a. (înv.) acoperit, apărat cu pavăza. [*În + pavăză + -at*].

împeliţá, împeliţez vb. (înv.; refl.) a se încarna, a se întrupa: *o să te împeliţezi ... în chip de om muritor.* CAR.; (şi: **împielița**). [*În + pieliţă + -a*].

împeliţát, ~ţi, împeliţată, ~e a. **1.** (înv.) încarnat, întrupat: *oare putea-va scăpa de sîlă ... această fecioară împeliţată?* B.-DEL.; **2.** din pieliţă sau din piele; cu pieliţă: *îţi trece un liliac sara pe dinaintea ochilor, aproape atingîndu-te cu aripile-i împieliţate.* AG.; **3.** afurisit, blestemat: *a izbutit împotriva împeliţaţilor vrajmaşi ai omenirii.* ISP.; **drac împieliţat, a)** dracul întrupat, diavolul: *cîine săgetat, drac împeliţat.* POP.; **b)** (p. ext.) om al dracului, isteţ, rău, obraznic; copil poznaş, neastîmpărat, îndrăcit: *eşti dracul împeliţat!* PANN. // m. drac; (şi: **împieliţat**). [V. *împeliţa*].

împenát a. v. împănat.

împerecheá, împerechez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) asocia, a (se) uni (pentru a forma o pereche): *după stingerea dinastiei, se împerechează boierii în partizi, rădică domni efemeri spre a-i răsturna iarăşi.* EM.; *permis este să împerechezi un vers de opt silabe cu altul de şase.* MACED.; **2.** (refl.) a se împreuna; a cupla organele genitale, a săvîrşi actul sexual: *fata nelumită doreşte pe Egor şi se împerechează cu el.* CĂL.; (tr.) *a împerechea un măgar cu o iapă;* **3.** (tr.) a stabili perechile de animale în vederea montei; **4.** (înv.; refl.) a se învrăjbi, a se dezbina; (şi: (pop.) **împărechea**). [*În + pereche + -a*].

împerecheát, ~ţi, împerecheată, ~e a. **1.** împreunat, unit, asociat (în perechi): *jaful şi ambiţia au fost împerecheate în epoca pe care o evocă Filimon.* CĂL.; **rimă împerecheată,** rimă realizată la cîte două versuri alăturate: *versurile au rime împerecheate.* BL.; **2.** (înv.) învrăjbit; (şi: (reg.) **împărecheat**). [V. *împerechea*].

împerechére, împerecheri f. **1.** acţiunea de a (se) împerechea; unire, asociere, combinare (în perechi): *oricînd împerecherea poeziei cu claritatea a fost o absurditate.* CĂL.; **2.** săvîrşire a actului sexual; împreunare: *fapta de căpetenie a insectelor este împerecherea.* CĂL.; **3.** stabilire a perechilor de animale în vederea montei; **4.** (înv.) neînţelegere, dezbinare, vrajbă: *împărecherile din casă aduc pe duşmanul de afară.* BĂLC.; (şi: (reg.) **împărechere**). [V. *împerechea*].

împerinát, ~ţi, împerinată, ~e a. (pop.) prevăzut cu perne (pentru dormit): *am o mîndră ca o floare, îţi dă grajdul măturat, mie pat împerinat.* POP. [*În + perină + -at*].

împestriţá, împestriţez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) face pestriţ; a (se) acoperi cu pete, stropi sau dungi de diferite culori; **2.** (p. ext.) a amesteca elemente diferite într-un ansamblu lipsit de armonie: *nu respectă autenticul ţărănesc, ci împestriţează graiul popular cu cel cult.* CĂL.; *limba se tot împestriţează cu forme neliterare.* IBR. [*În + pestriţ + -a*].

împestriţáre, împestriţări f. acţiunea de a (se) împestriţa şi rezultatul ei; împestriţătură: *limbajul, prin incoerenţa şi împestriţarea lui, e de ajuns.* IBR. [V. *împestriţa*].

împestriţát, ~ţi, împestriţată, ~e a. **1.** care este sau a devenit pestriţ: *animal împestriţat; ou împestriţat;* **2.** amestecat cu elemente străine; compus, alcătuit din elemente eterogene: *limba muntenească, cînd e vie, e aproape tot aşa de împestriţată cu forme neliterare ca şi cea moldovenească.* IBR.; *o mulţime împestriţată.* [V. *împestriţa*].

împestriţătúră, împestriţături f. **1.** împestriţare; **2.** amestecătură de culori, (p. ext.) de elemente variate, străine: *limba ... e o împestriţătură de grecisme, latinisme.* CĂL. [*Împestriţa + -tură*].

împeticát, ~ţi, împeticată, ~e a. (rar) cu petice, peticit. [*În + petic + -at*].

împeţí, împeţesc vb. (rar; tr.) a peţi: *am hotărît s-o împeţesc pentru tine.* POP. [*În + peţi*].

împeţíre, împeţíri f. peţire: *cu Lia drăgălaşă să cate împeţire.* AL. [V. **împeţi**].

împeţít, împeţite n. (rar) peţit. [V. **împeţi**].

împiciorongă, împiciorónghez vb. (pop.; refl.) a începe să meargă. [*În* + *piciroangă* + *-a*].

împiciorongát, ~ţi, împiciorıngátă, ~e a. care a început să meargă; pus, săltat pe propriile picioare: *cînd vei fi împiciorongat, te face mama împărat.* CĂL. [V. **împiciorónga**].

împiedecá vb. v. împiedica.

împiedecáre f. v. împiedicare.

împiedecát a. v. împiedicat.

împiedecătór a. v. împiedicător.

împiedicá, împiédic vb. **1.** (refl.) a se lovi (în mers) de ceva; a da (mereu) peste cineva sau peste ceva (care stinghereşte, incomodează); a se poticni: *se împiedică de ceva şi cade jos.* CR.; (fig.) *în activitatea sa prodigioasă el nu se împiedica în scrupule de conştiinţă juridică.* BL.; **2.** (tr.) a pune piedică la picioarele unui animal: *a-mpiedicat calul şi şi-a pregătit culcuş.* ST.; **3.** (tr.) a frîna roţile unui vehicul (cînd se coboară o pantă): *a împiedica căruţa*; **4.** (tr.) a pune piedica de siguranţă la mecanismul armelor de foc; **5.** (fig.; tr.) a ţine pe loc, a sta în cale; a opri, a nu permite, a nu îngădui: *între versantele munţilor circulaţia nu putea să fie împiedicată.* BL.; *această stare de perpetuă anormalitate ... ne împiedică să avem un comportament ofensiv.* CR.; (şi: (reg.) **împiedeca**). [Lat. *impedicare*].

împiedicáre, împiedicări f. **1.** acţiunea de a (se) împiedica şi rezultatul ei; poticnire: *avea obiceiul de a scoate covorul din odaia respectivă, pentru ca picioarele dansatoarelor să nu sufere împiedicare.* CĂL.; **2.** ţinere pe loc; oprire, reţinere: *îngusta moralitate a lui Sturza putu concepe împiedicarea tînărului de a merge la Paris.* CĂL.; **3.** bîlbîială, gîngăveală: *în împiedicarea de limbă a beţivilor, Caragiale găseşte eufonii pline de delicii.* CĂL.; **4.** (înv.) piedică, opreliştе, obstacol: *nu întîlnise nici o împiedicare în drumul său.* NEGR.; (şi: (reg.) **împiedecare**). [V. **împiedica**].

împiedicát, ~ţi, împiedicată, ~e a. **1.** care are picioarele legate (ca să nu poată fugi): *dăm drumul cailor să pască împiedicaţi.* ST.; **2.** (fig.) neîndemînatic, încet, greoi; **3.** (despre limbă, gură) îngăimat, gîngav; **4.** încîlcit, fără cursivitate: *fraze ... mult mai împiedecate şi mai puţin elegante.* OD.; (adv.) *mama şi-a revenit cu greu, vorbea împiedicat.* GHEŢIE; **5.** (despre mecanisme, vehicule etc.) cu piedica pusă; frînat; **6.** care se poticneşte, se împiedică (de un obstacol): *îndată pe dîns mai mulţi grămadă unul pe altul împiedecaţi căzură.* B.-DEL.; **7.** oprit, închis; interzis: *de-azi pănă mîne, drumul mieu împiedecat rămîne.* B.-DEL.; (şi: (reg.) **împiedecat**). [V. **împiedica**].

împiedicătór, ~i, împiedicătoáre a. care împiedică; (fig.) care încurcă, care stînjeneşte: *mă întorc în Germania pentru examene ..., nefiind caz împiedecător.* EM.; (subst.) *să nu mă smintească împiedecătoriul.* DOS.; (şi: (reg.) **împiedecător**). [*Împiedica* + *-tor*].

împieliţá vb. v. împeliţa.

împieliţát a. v. împeliţat.

împielmá, împiélm şi **împielmez** vb. (pop.; tr. şi intr.) **1.** a pune, a amesteca puţină făină în mălai; **2.** a încropi (apa); (fig.) a domoli, a îndulci o situaţie grea. [*În* + *pielm* + *-a*].

împieptoşá, împieptoşez vb. (rar; refl.) a-şi încorda muşchii pieptului; a se opinti (din piept): *a fost tot astfel, s-a împieptoşat, foindu-se cu mărire, Haramin.* SAD. [*În* + *pieptos* + *-a*].

împietá vb. v. impieta.

împietrí, împietresc vb. **1.** (intr. şi refl.; în basme) a (se) preface în piatră: *în locul unde se împietrise frate-său păţi ca dînsul.* ISP.; **2.** (refl.) a se întări, a deveni tare ca piatra; **3.** (fig.; intr.) a rămîne nemişcat, a încremeni, a înmărmuri: *el de mirare a-mpietrit.* COŞB.; (p. ext.) *deodată rîsul îi împietri pe buze.* TUD.; **4.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) face insensibil: *după suferiri multe inima se-mpietreşte.* ALEX.; *chinul şi durerea simţirea-mi a-mpietrit-o.* EM.; **5.** (reg; tr.) a întări culoarea cu piatră acră. [*În* + *piatră* + *-i*].

împietríre, împietríri f. **1.** acţiunea de a (se) împietri şi rezultatul ei; **2.** (fig.) încremenire, înmărmurire, înlemnire; **3.** (fig.) insensibilitate: *în locul fericirii, capătă pismă şi-mpietrire.* NEGR. [V. **împietri**].

împietrít, ~ţi, împietrită, ~e a. **1.** (în basme) prefăcut în piatră; pietrificat: *luară trupul cel împietrit al făcătorului de bine şi-l puseră în odaia lor.* ISP.; **2.** (fig.) nemişcat, încremenit, înlemnit: *cum sta baba împietrită, dracul îi şi dă în gînd una.* CR.; (p. ext.) *lăsarea în jos a gurii, zîmbetul împietrit al feţii.* CĂL.; **3.** (fig.) nesimţitor, insensibil: *greşiţii să-şi moaie inimi împietrite.* DOS. [V. **împietri**].

împiezişát, ~ţi, împiezişată, ~e a. (înv.; rar) aşezat (în) pieziş: *atîtea uliţi şi ulicioare, poteci şi potecuţe ... împoncişate şi împiezişate.* ISP. [*În* + *piezíş* + *-at*].

împilá, împílez vb. (tr.) **1.** a împovăra (cu dări); **2.** a asupri, a oprima: *urmă iarăşi a împila ţara.* OD.; *a spus că societatea actuală e împilată de cîţiva despoţi.* EM.; **3.** (reg.; despre fin) a îndesa, a presa; **4.** (reg.; fig.) a face să se plece, a îndupleca. [Lat. **impilare*].

împiláre, împilări f. acţiunea de a împila şi rezultatul ei; (stare de) asuprire, oprimare: *întrebuinţa creditul ce avea la domn spre împilarea gloatei.* NEGR.; *iobăgimea urma, în fond, să fie lăsată în împilarea ei.* BL. [V. **împila**].

împilát, ~ţi, împilată, ~e a. asuprit, oprimat: *aici se adresează unui popor împilat.* IBR.; (subst.) *covîrşirea strîmbătăţilor suferite sleiseră răbdarea împilaţilor.* BĂLC. [V. **împila**].

împilătór, ~i, împilătoáre a. (şi subst.) care împilează, asupritor: *îi ocrotea împotriva împilătorilor.* ISP. [*Împila* + *-tor*].

împínge[1], împing vb. **1.** (tr.) a deplasa, a muta din loc exercitînd o apăsare: *împinse uşa, fără să ciocăne, cum era învăţat.* TUD.; *a împinge carul*; (p. ext.) *naturalistul nu face decît să împingă înapoi pe linia filetică pe strămoşul comun.* BL.; **2.** (fig.; tr.) a determina, a îndemna, a îmboldi la o acţiune: *îngăduinţa omului ai pierdut, împingînd pre dînsul la săvîrşit.* BIBLIA; *a împinge la muncă*; (p. ext.) *situaţia era complexă şi împingea spre soluţii radicale.* BL.; **a împinge păcatul** (sau **dracul**) **pe cineva să facă ceva**, a îndemna, a pune pe cineva să facă ceva: *dacă noi lucrăm din voie adînsă şi totuş zicem: dracu mă-mpinsă.* B.-DEL.; *să nu cumva să te împingă păcatul să-i faci vreun neajuns.* CR.; **3.** (refl.) a se înghesui, (pentru a putea înainta); **4.** (fig.) a îmbrînci: *dă pe-ntreg şi-împinge mulţimea-întărîtată.* B.-DEL.; (fig.) *ciobanul român, împins de vînturile istoriei, a colindat sute de ani toţi Carpaţii.* BL. [Lat. **impingere**].

împínge[2], împing vb. (tr.) **1.** a plăti; **2.** a cheltui; (p. ext.) a mitui, a unge; (absol.) *mult a mai împins în stînga şi-n dreapta, pînă să-şi vadă feciorul cu patalama la mînă.* [Din lat. **impendo, -ere**].

împíngere, împíngeri f. **1.** acţiunea de a (se) împinge[1] şi rezultatul ei: *împingere şi luptă a istoriei oamenilor.* EM.; **2.** forţă de apăsare exercitată de un corp asupra altuia: *asta ar însemna că o împingere disimetrică se exercită de sus.* CĂL. [V. **împinge[1]**].

împinsătúră, împinsături f. (pop.) ghiont, brînci. [*Împins* (part. de la *împinge*) + *-(ă)tură*].

împintená, împintenez vb. (tr.) a îndemna înţepînd cu pintenii: *a împintena caii.* [*În* + *pinten* + *-a*].

împintenát[1], ~ţi, împintenată, ~e a. înţepat cu pintenii de către călăreţ pentru a merge mai repede: *cal împintenat.* [V. **împintena**].

împintenát[2], ~ţi, împintenată, ~e a. prevăzut cu pinteni: *intră în Parnas, împintenat şi cu chivără pe cap.* CĂL. [*În* + *pinten* + *-at*].

împistrí, împístresc vb. (reg.; tr.) a împodobi cu desene în culori diferite; a încondeia, a împestriţa: *a împistri ouă.* [*În* + *pistru* + *-i*].

împistríre, împistríri f. (înv.) faptul de a împistri: *prăzile văpsealelor a împistririi.* BIBLIA. [V. **împistri**].

împistrít, ~ţi, împistrită, ~e a. (reg.) **1.** care este împodobit cu desene, cu cusături, cu ornamente etc. de diferite culori; (spec.) încondeiat: *ouă împistrite*; **2.** împestriţat, în culori pestriţe: *şi năştea oile albe şi împistrite.* BIBLIA; *în coliba împistrită ea să nasc-un pui de prinţ.* EM. [V. **împistri**].

împistritór, împistritori m. (înv.) persoană care împistreşte, care colorează, care vopseşte: *văpseală a împistritorilor.* BIBLIA. [*Împistri* + *-tor*].

împistritúră, împistrituri f. (înv.) varietate de culori; ornamentaţie, podoabă: *era o cetate cariia frîmseţea şi-mpistritura şi înşirătura şi clădirea zidurilor nu să poate povesti.* DOS. [*Împistri* + *-tură*].

împizmuí, împizmuiesc vb. (înv.; refl.) a se duşmăni, a fi în vrajbă. [*În* + *pizmă* + *-ui*].

împîclí, împîclesc vb. (rar; refl.) a-şi pierde claritatea, a deveni tulbure. [*În* + *pîclă* + *-i*].

împîclíre, împîcliri f. faptul de a se împîcli. [V. **împîcli**].

împîclít, ~ţi, împîclită, ~e a. acoperit cu pîclă; întunecat; mohorît: *aceeaşi împîclită şi viforoasă Rahovă.* OD.; (fig.) *cu mintea împîclită de nopţile de insomnie, am parcurs vreo 15-20 de oferte.* GHEŢIE. [V. **împîcli**].

împînzí, împînzesc vb. **1.** (tr.) a acoperi (ca o pînză) o suprafaţă: *îndată alte fulgere împînziră orizontul.* TUD.; (fig.) *vezi p-un rege ce-mpînzeşte globu-n planuri pe un veac.* EM.; **2.** (tr.) a tulbura, a împăienjeni privirea: *cu ochii împînziţi de lacrimi, Tudor citea slovele săpate pe crucea de granit.* SAD.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) răspîndi, a (se) întinde: *sara de vară împînzea taina-i fumurie peste Iezer.* SAD.; *de la răsărit, se împînzea pe un cuprins nemărginit poleiala unui pătrar de lună.* SAD.; **4.** (fig.; refl.) a se înfiripa: *în mintea sa cutezătoare se împînzea un vis frumos.* VLAH. [*În* + *pînză* + *-i*].

împînzíre, împînzíri f. acţiunea de a (se) împînzi şi rezultatul ei. [V. **împînzi**].

împînzít, ~ţi, împînzită, ~e a. **1.** (despre ochi, privire) care a devenit tulbure; care şi-a pierdut claritatea; împăienjenit; **2.** răspîndit pe o mare întindere: *oastea împînzită în şes ... se opri şi-şi domoli frămîntările.* SAD. [V. **împînzi**].

împîslí, împîslesc vb. **1.** (refl.) a se îndesi (ca pîsla): *părul s-a împîslit*; **2.** (tr.) a acoperi crescînd des: *malurile acestei ape sînt, pe alocuri, împîslite de iarbă.* MACED.; *barba îi împîsleşte faţa*; **3.** (fig.; reg.) **a o împîsli**, a o băga pe mînecă, a o încurca. [*În* + *pîslă* + *-i*].

împîslíre, împîsliri f. faptul de a (se) împîsli. [V. **împîsli**].

împîslít, ~ţi, împîslită, ~e a. **1.** ca pîsla; încurcat, neîngrijit: *barba şi mustăţile aspre şi împîslite.* CAR.; **2.** (despre urechi) astupat, înfundat; (fig.) *urcam o vale împîslită cu ceaţă, pe-o vreme buhoasă, fără pic de priveliştе.* VOIC.; **3.** (despre plante) cu peri mici şi deşi; pîslos. [V. **împîsli**].

împlătóşa, împlătoşez vb. (rar; refl.) a se îmbrăca, a se înarma cu o platoşă. [*În* + *platoşă* + *-a*].

împlătoşát, ~ţi, împlătoşată, ~e a. îmbrăcat, înarmat cu o platoşă: *luminaţi de lumină, nişte ostaşi împlătoşaţi, cu spade lungi la şolduri.* GHEŢIE; (fig.) *un copilaş ce se născu împlătoşat cu un piept de aur.* ISP.; (p. ext.) *de o grindă de sus era aninat un felinar puternic împlătoşat cu reţea de sîrmă.* SAD. [V. **împlătoşa**].

împle vb. v. **umple**.

împleteálă, împleteli f. (rar) combinaţie, alcătuire: *din împleteala masivă a romburilor de bîrne sculptate din tavan mai dăinuiau numai pereţii jupuiţi.* VINEA. [*Împleti* + *-eală*].

împletecí vb. v. **împletici**.

împletecít a. v. **împleticit**.

împleti, împletesc vb. **1.** (tr.) a strînge prin suprapunerea mai multor fişii: *avea ... un păr foarte bogat ..., pe care-l împletea în cosiţe groase.* SAD.; **a împleti coadă albă**, v. **coadă**; **2.** (tr.) a confecţiona un obiect din mai multe fire, jurubiţe etc. încrucişate: *sfîntul îi dete frunze de finic şi-i zise: apucă de împleteşte sărad.* DOS.; *Moş Nichifor avea o biciuşcă de cele de cînepă, împletită de mîna lui.* CR.; *a împleti o funie*; **3.** (tr.) a îmbina, a încrucişa, a întreţese: *trei, cinci, şapte asemenea frînghii subţiri se legau iarăşi de cîrlig, ca să fie împletite laolaltă.* TUD.; **4.** (tr.) a realiza un obiect din fire textile (răsucite) cu ajutorul unor unelte speciale: *o infirmieră cu şorţ alb împleteşte un ciorap de lînă albă.* CĂL.; **5.** (fig.; refl.) a se încrucişa, a se întreţese, a se îmbina: *motivele naţionale şi cele sociale se împleteau în chipul cel mai divers.* BL.; *mîinile se împletea cu rîsul;* (refl. recipr.) *înainte ca privirile să li se împletească, ea îşi feri faţa şi porui mai departe.* TUD.; **6.** (fig.; înv.; tr.) a unelti, a urzi: *să-mpletească năpasta asupra învierii.* DOS.; **7.** (rar; intr.) a mişca repede (din picioare); a juca: *văd că ştii să-mpleteşti din picioare.* AL. [*În* + ***pleată*** + *-i*].

împleticeálă, împleticeli f. faptul de a se împletici; împleticire; (fig.) încurcătură. [*Împletici* + *-eală*].

împleticí, împleticesc vb. **1.** (refl.) a se împiedica unul de altul în mers: *simţi că i se împleticesc picioarele.* VLAH.; **2.** (refl.) a umbla clătinîndu-se: *a plecat, gemînd p-afară, şi-mpleticindu-se pe scară.* COŞB.; **3.** (refl.) a se încurca, a se încîlci: *acel hăţiş felurit de arbori ce se-ndeasă şi se-mpletecesc.* OD.; **4.** (tr. şi refl.) a (se) încolăci: *braţele ei fine se împleticiră de corpul cel robust al fanariotului.* FIL.; **5.** (refl.) a articula cu greu cuvintele; a se încurca în vorbire: *începeam să mă împleticesc şi să vorbesc tot mai încurcat.* GHEŢIE; (tr.) *limba a-ţi împletici.* CANT.; (şi: (reg.) **împleteci**). [Lat. **implecticare* (=*implectere*)].

împleticíre, împleticiri f. **1.** faptul de a (se) împletici; împleticeală; **2.** (înv.) uneltire, urzire. [V. ***împletici***].

împleticít, ~ţi, împleticită, ~e a. **1.** împiedicat, poticnit, şovăielnic: *mers împleticit*; **2.** care articulează greu: *limbă împleticită; om împleticit*; **3.** (fig.) greu de înţeles, confuz: *vorbire împleticită*; **4.** amestecat, încurcat, încîlcit: *undrelele nu mai ştiau s-apuce iţele împleticite.* OD.; (fig.) *stihurile cele lungi şi împletecite, acele nu-mi plac.* B.-DEL.; (şi: (reg.) **împletecit**). [V. ***împletici***].

împletíre, împletiri f. **1.** acţiunea de a (se) împleti şi rezultatul ei; împletit[1]; **2.** amestec, combinaţie: *împletirea experimentului cu teoria se face în spiritul unei adaptări reciproce.* BL. [V. ***împleti***].

împletít[1] n. împletire: *împletitul ciorapilor.* [V. ***împleti***].

împletít[2]**, ~ţi, împletită, ~e** a. **1.** reunit, încrucişat cu altele prin împletire: *s-au văzut singuri în căruţa lor, sub coverga de papură împletită.* SAD.; **2.** lucrat din fire, din fişii etc. îmbinate într-un anumit fel: *şi-a adunat după urechi pletele şi şi-a vîrît la ceafă, sub rantie, coada împletită.* SAD.; *echipajul ... primi în dar cîte o jimblă împletită.* TUD.; **3.** strîns în cozi: *i-a rămas o şuviţă groasă de păr împletit.* CĂL.; **4.** încrucişat; încolăcit: *se aşează pe scaun cu degetele împletite şi ochii înălţaţi în tavan.* GHEŢIE. [V. ***împleti***].

împletitoáre, împletitori f. unealtă pentru împletit. [*Împleti* + *-toare*].

împletitór, ~i, împletitoáre m., f. persoană care împleteşte. [*Împleti* + *-tor*].

împletitúră, împletituri f. **1.** mod de a împleti: *caier verde de mătase, tot cu-mpletitura-n şase.* POP.; **2.** (concr.) obiect confecţionat prin împletire: *apucă cu amîndouă mîinile capătul împletiturii de flori.* AG.; *împletituri de bumbac, de mătase, de nuiele.* [*Împleti* + *-tură*].

împlineálă, împlineli şi (înv.) **împlinele** f. **1.** împlinire; **2.** (înv.) scadenţă, termen (de plată): *biruri aruncă pe ţară grele; o poruncă merge după alaltă pentru angării, dabile, împlinele.* B.-DEL. [*Împlini* + *-eală*].

împliní, împlinesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) îndeplini, a (se) realiza: *în copilăria voastră vi să vor împlini toate voinţele după dorinţă.* DRĂGHICI; *fericit care-mplineşte visul său pe-acest pămînt.* AL.; (refl. pas.) *ci vino, de mă botează, ca să se împlinească purtarea mea de grijă.* ANTIM; **2.** (tr.) a atinge vîrsta de ...: *abia ai împlinit treizeci şi cinci de ani.* GHEŢIE; *copilul împlinea 15 ani*; **3.** (tr.) a completa, a întregi: *cele opt medalioane sculpturale ... împlinesc golurile dintre columne.* OD.; *a împlini banii care lipseau*; **4.** (refl.; despre oameni) a se dezvolta, a se îngrăşa; **5.** (refl.) a ajunge la termen; a trece, a se scurge: *nu se împlineşte bine anul, şi femeia lui Ipate face un băiet.* CR.; **6.** (tr.) a obliga (să plătească), a încasa (o datorie): *mîine îi vadeaua birului şi vine să ne împlinească.* VLAH.; **7.** (tr.) a termina, a sfîrşi: *poartă-te bine cu boierii, c-apoi o împlineşti cu mine.* AL. [Lat. *****implenire*** (<***plenus***)].

împlinire, împliniri f. **1.** acţiunea de a (se) împlini şi rezultatul ei; **2.** umplere, completare (a unui gol, a unei lipse): *împlinirea numărului necesar de elevi*; **3.** îndeplinire, realizare: *să rostească public şi solemn prin jurămînt supunerea sa către scaunul papal şi împlinirea exigenţelor bisericeşti.* EM.; **a aduce la împlinire**, v. **aduce**; **aducere la împlinire**, v. **aducere**; **4.** (înv.) încasare (cu forţa) a unei datorii: *agenţii de împlinire au tantiemele lor.* EM.; **5.** ajungere la termen; scurgere, trecere: *către împlinirea celui dintăi mileniu, dacoromânii pribegi se întorceau la baştină.* SAD. [V. ***împlini***].

împlinít, ~ţi, împlinită, ~e a. **1.** realizat, îndeplinit, executat: *alţii intrau cu ştiri despre porunci împlinite.* SAD.; **2.** întreg, complet: *nu putea să cîştige în aceste cîteva zile timpul pierdut în două luni împlinite.* TUD.; *acum am douăzeci şi doi de ani împliniţi.* GHEŢIE; **3.** bine făcut, voinic; durduliu, grăsuţ: *nu e mare, nu-i subţire, ci-mplinită.* EM.; **4.** care are forme complete; care s-a îngrăşat puţin; durduliu: *are trupul împlinit.* [V. ***împlini***].

împlinitór, împlinitori m. (rar) persoană care îndeplineşte sau execută ceva: *fleştecare dregătoriu e numa de lege împlinitoriu.* B.-DEL.; *împlinitor de dări.* [*Împlini* + *-tor*].

împlîntá, împlînt vb. **1.** (înv.; tr.) a sădi: *împlîntasă un migdal.* DOS.; (fig.) *instrucţiunea publică ... trebuie să aibă de scop a împlînta în inima tinerilor sentimentul de justiţie.* GHICA; **2.** (tr. şi refl.) a (se) înfige, a (se) vîrî: *un cuţit prin piept îmi trece, împlîntat de mîna ei.* COŞB.; **3.** (fig.; tr.) a introduce şi a fixa; a înrădăcina: *un ton răspicat şi didactic, menit să-mi împlînte în cap silabă cu silabă.* VINEA; *a împlînta o datină*; **4.** (fig.; tr.) a muia, a scălda; a întina, a pîngări: *oraş grozav, ce-ţi împlînţi haina sărbătoarei în sînge!* NEGR. [Lat. ***implantare***].

împlîntáre, împlîntări f. acţiunea de a (se) împlînta şi rezultatul ei; înfigere. [V. ***împlînta***].

împlút a. v. **umplut**.

împodobí, împodobesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) pune podoabe; a (se) găti: *puse de împodobi palaturile.* ISP.; **2.** (tr.) a înzestra, a dota: *Dumnezeu o împodobise cu toate darurile cele bune şi frumoase.* CR.; **3.** (tr.) a constitui un ornament: *părenţii erau împodobiţi cu chipuri şi flori săpate.* ISP.; **4.** (tr.) a adăuga ornamente, podoabe: *a privit cum mătuşica şi cu mine împodobim pomul.* GHEŢIE; *împodobeşte bluza cu broderii*; **5.** (refl.) a se îmbogăţi cu mijloace estetice: *limba ... împodobindu-să şi subţiindu-să, frumos s-au schizmit şi s-au ghizdăvit.* CANT. [*În* + ***podoabă*** + *-i*].

împodobíre, împodobiri f. **1.** faptul de a (se) împodobi; **2.** podoabă: *altă-mpodobire pe frunte n-aş avea.* AL. [V. ***împodobi***].

împodobít, ~ţi, împodobită, ~e a. **1.** care are ornamente, podoabe: *femeile ţin să se arate numaidecît îmbrăcate şi împodobite.* SAD.; **2.** înzestrat: *împodobit cu talente.* PANN. [V. ***împodobi***].

împodobitór, ~i, împodobitoáre a. care împodobeşte. // n. (înv.) garderobier. [***Împodobi*** + *-tor*].

împoncişá, împoncişez vb. (înv.) **1.** (tr.) a îndrepta o armă asupra cuiva: *un turc împoncişă sulița asupra lui.* BĂLC.; **2.** (refl.) a veni în conflict, a se contrazice; **3.** (refl.) a se uita ponciş, chiorîş (la cineva). [*În* + ***ponciş*** + *-a*].

împoncişáre, împoncişări f. (înv.) disensiune, opoziţie, împotrivire; dezbinare, discordie: *împoncişările dintre creştini.* ISP.; *în aşa împoncişare de idei se aflau boierii bătrîni cu tineretul.* CR. [V. ***împoncişa***].

împoncişát, ~ţi, împoncişată, ~e a. (înv.) **1.** contrar, opus: *aceştea cu rude-împoncişate pre viteazul aurariu sărîră.* B.-DEL.; *interese împoncişate*; **2.** îndărătnic; **3.** aşezat cruciş; care se întretaie: *atîtea uliţi şi ulicioare, poteci şi potecuţe ... împoncişate şi împiezişate.* ISP. [V. ***împoncişa***].

împoponá, împoponez vb. (reg.; tr.) a (se) împopoţona. [Et. nec.].

împoporá, împoporez vb. (rar; tr.) a popula: *ţara pustiindu-se adese de năpădirile duşmăneşti, domnii o împoporau.* NEGR. [*În* + ***popor*** + *-a*].

împoporáre, împoporări f. (rar) acţiunea de a împopora; populare: *în această întindere de vreme, vedem risipa ... dacilor, împoporarea ţării lor cu colonii romani.* KOG. [V. ***împopora***].

împopoţá, împopoţez vb. (rar; tr.) a împopoţona. [Et. nec.].

împopoţát, ~ţi, împopoţată, ~e a. împopoţonat: *fata babei era împopoţată.* CR. [V. ***împopoţa***].

împopoţoná, împopoţonez vb. (refl. şi tr.) a (se) găti cu multe zorzoane (şi fără gust): *să aibă cu ce se împopoţona.* CR. [***Împopoţa*** + ***împopona***].

împopoţonáre, împopoţonări f. acţiunea de a (se) împopoţona şi rezultatul ei. [V. ***împopoţona***].

împopoţonát, ~ţi, împopoţonată, ~e a. împodobit în mod exagerat; înzorzonat: *mi-am scos fetele la ivală ..., gătite, împopoţonate, îmbrăcate tot după modă.* AL. [V. ***împopoţona***].

împosesuí, împosesuiesc vb. (înv.; tr.) a da în posesie; a arenda o moşie: *am împosesuit moşia boierului.* AL.; *el avea toată libertatea în privirea bunului; el îl putea vinde, schimba, împosesui fără nici o primejdie.* EM.; (şi: **imposesui**). [*În* + ***posesie*** + *-ui*].

împosocá, împosóc vb. (reg.; refl.) a se bosumfla, a se încrunta. [*În* + ***posac*** + *-a*].

împosocát, ~ţi, împosocată, ~e a. (rar) bosumflat, încruntat: *Sfinte Dumnezeule, ce ploaie se pregăteşte! se tînguie împosocat Cristea.* GHEŢIE. [V. ***împosoca***].

împotmolí, împotmolesc vb. (refl.) **1.** a se înţepeni în nămol, în nisip etc.; a se îngloda: *uneori se întîmplă ca ancora să se împotmolească şi să n-o mai poţi smulge.* TUD.; **2.** (fig.) a ajunge într-o situaţie grea, fără soluţii de ieşire; **3.** (despre albia unei ape) a-şi micşora secţiunea prin depunerea nămolului. [*În* + ***potmol*** + *-i*].

împotmolíre, împotmoliri f. acţiunea de a se împotmoli şi rezultatul ei; înnămolire. [V. ***împotmoli***].

împotmolít, ~ţi, împotmolită, ~e a. **1.** înţepenit (în nămol, în nisip etc.), înglodat: *maşina*

împotmolită a fost tractată; **2.** (fig.) ajuns într-o situație critică, fără soluție; blocat: *nu știu cum aș fi putut urni din loc conversația împotmolită.* GHEȚIE. [V. ***împotmoli***].

împotrivă adv. **1.** (indică împotrivirea, opoziția, contrazicerea, rezistența) în contra, contrar: *de la o vreme ne ies toate împotrivă.* CR.; **a fi** (sau **a sta, a se pune** etc.) **împotrivă**, a se opune, a rezista, a fi potrivnic, a fi neprielnic: *dumitale nu mă pot pune niciodată împotrivă.* SAD.; **2.** dimpotrivă, din contra, cu totul altfel: *a nopților veselie ... și, împotrivă, el ziua cu chinuri o petrecea.* EM.; **a zice** (sau **a vorbi, a răspunde** etc.) **împotrivă**, a se contrazice; **3.** (rar) în față, față în față: *șezi, mă rog, împotrivă și vezi de joacă bine.* ALEX. // a. împotrivitor, potrivnic, contrar, opus, dușmănos: *o așa împotrivă sculare fără veste.* PANN. // prep. (artic.) **1.** (exprimă opoziția sau ostilitatea) contra, în contra, în ciuda: *se tocmiră împotriva lor la războiu.* BIBLIA; **2.** (rar) (indică direcția de deplasare către o destinație) către, spre: *s-a dus împotriva oamenilor cu care stătuse de vorbă.* SAD.; **3.** (înv.) (indică locul sau poziția) în fața: *tocmai împotriva intrării se zvîrcolea o namilă de balaur.* DELAVR.; (și. (înv.) **împrotivă**). [***În*** + ***potrivă***].

împotriveálă, împotriveli f. faptul de a se împotrivi; opoziție, rezistență: *după cîteva șoptiri, îmbrățișări și împotriveli.* DELAVR. [***Împotrivi*** + *-eală*].

împotrivi, împotrivesc vb. (refl.) **1.** a fi, a sta, a se pune împotrivă; a se opune: *știi tu că nu mă împotrivesc ție niciodată.* EM.; (p. ext.) *multe spune el care nu să împotrivesc credinții noastre.* B.-DEL.; **2.** a se măsura (cu cineva), a se lua la întrecere: *cine s-ar putea împotrivi cu acea bidiganie spurcată?* POP.; (și: (înv.) **împrotivi**). [De la ***împotrivă***].

împotrivíre, împotrivirI f. **1.** faptul de a se opune; împotriveală, opoziție, opunere: *cu toată împotrivirea lui am reușit;* **2.** (concr.) ceea ce se opune unei acțiuni; piedică: *ai voit să mă cerci de-oi putea învinge toate împotrivirile.* AL. [V. ***împotrivi***].

împotrivitór, ~i, împotrivitoáre a. și m., f. (persoană) care se împotrivește, care se opune; opozant, potrivnic: *tendințe împotrivitoare ale românilor și ale ungurilor.* BĂLC. [***Împotrivi*** + *-tor*].

împotrívnic, împotrivnici f. (înv.) potrivnic, dușman: *învrăjbi-voi vrăjmașilor tăi și voiu fi împotrivă împotrivnecilor tăi.* BIBLIA. [***În*** + ***potrivnic***].

împovărá, împovărez vb. (tr. și refl.) **1.** a (se) încărca cu o povară: *l-a împovărat cu toate lucrurile cumpărate;* **2.** (p. ext.) a apăsa peste măsură, a copleși: *greu mă împovărează cele pustii bătrînețe.* SAD.; **3.** (fig.) a (se) însărcina cu o misiune grea: *vei scoate-o la căpătîi bun și slujba cu care te-a împovărat împăratul.* ISP. [***În*** + ***povară*** + *-a*].

împovăráre, împovărări f. acțiunea de a (se) împovăra. [V. ***împovăra***].

împovărát, ~ți, împovărată, ~e a. **1.** încărcat cu o povară: *carul împovărat rămăsese cu mult în urmă.* SAD.; (p. ext.) *deosebirea între aceste două declarații e simplitatea estremă a celei dentîi, insuficiența împovărată a celei de-a doua.* EM.; **2.** (fig.) copleșit de griji; tulburat de frămîntări sufletești: *după ce povesti toate, rămase împovărat la locul său și-i tremurară mînile.* SAD.; **3.** (reg.; despre femei) însărcinată, gravidă. [V. ***împovăra***].

împovărátor, ~i, împovărătoáre a. care împovărează; copleșitor: *ea este o realitate, și chiar o tristă și împovărătoare realitate.* OD. [***Împovăra*** + *-tor*].

împrăștiá, împrăștii vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) risipi, a (se) răsfira, a (se) răspîndi în toate părțile: *cu măsaua de-asin, filisteana oaste-împrăștie.* B.-DEL.; *atunci dracii s-au împrăștiet iute ca fulgerul.* CR.; *vîntul a împrăștiat frunzele;* **2.** (tr.) a plasa în diferite locuri: *a împrăștia trupele;* **3.** (tr.) a goni, a pune pe fugă în dezordine: *poliția veni și împrăștie norodul.* BOL.; *i-a împrăștiat pe dușmani;* **4.** (tr.) a lăsa să curgă; a vărsa: *a împrăștia apa prin casă;* **5.** (fig.; tr.) a face să dispară; a destrăma, a risipi: *glasul acesta aspru și ciudat îi împrăștie deodată orice teamă.* REBR.; **6.** (tr. și refl.) a (se) difuza, a (se) răspîndi: *găsise mijlocul să împrăștie cu iuțeală vestea în tagma femeiască.* SAD.; (refl. pas.) *nu-i îngăduit să se împrăștie știri prin lume.* SAD.; (fig.) *soarele fierbinte se împrăștie pretutindeni în aerul inert al neobișnuitei zile de iarnă.* GHEȚIE. [***În*** + ***praștie*** + *-a*].

împrăștiát, ~ți, împrăștiată, ~e a. **1.** risipit, răspîndit în toate părțile: *afară-i toamnă, frunza-mprăștiată.* EM.; **2.** (fig.) distrat, zăpăcit: *scumpa (visătoare și împrăștiată) mai mult încurca decît ajuta.* GHEȚIE; (adv.) *ce împrăștiat se uită!* VLAH. [V. ***împrăștia***].

împrăștiére, împrăștieri f. **1.** acțiunea de a (se) împrăștia; risipire, răspîndire; **2.** (fiz.) dispersie. [V. ***împrăștia***].

împrăștietór, ~i, împrăștietoáre a. **1.** care împrăștie, care difuzează: *avea niște ochi mari, serioși, împrăștietori de lumină.* GANE; **2.** (înv.) risipitor. [***Împrăștia*** + *-tor*].

împrejmui, împrejmuiesc vb. (tr.) **1.** a îngrădi, a închide (cu gard) de jur împrejur: *e împrejmuită cu ziduri înalte curtea.* ST.; **2.** (fig.) a înconjura, a împresura: *mari terase erau împrejmuite de scurți drugi de granit.* CĂL.; *o dungă albastră îi împrejmuia obrajii bucălați și roși.* VINEA. [***În*** + ***preajmă*** + *-ui*].

împrejmuíre, împrejmuiri f. **1.** îngrăditurâ, gard: *cui îi place liniștire, să-și facă împrejmuire!* PANN; **2.** (înv.) preajmă, împrejurime: *asedie Brăila, după ce prădă și arse împrejmuirile.* BĂLC. [V. ***împrejmui***].

împrejmuít[1] n. faptul de a împrejmui. [V. ***împrejmui***].

împrejmuít[2]**, ~ți, împrejmuită, ~e** a. care este închis de jur împrejur (cu gard); îngrădit. [V. ***împrejmui***].

împrejmultór, ~i, împrejmuitoáre a. care împrejmuiește, care este împrejur; înconjurător: *gard împrejmuitor;* (p. ext.) *cei mai frumoși bărbați din tot plaiul împrejmuitor.* OD. [***Împrejmui*** + *-tor*].

împrejúr adv. în jur, în preajmă: *la mijlocul munților, ca o cunună împrejur să lărgesc.* CANT.; *a umbla împrejur;* **a tăia împrejur**, a efectua circumcizia: *nu-și taie împrejur mădularе.* B.-DEL.; (de) **jur împrejur**, din (sau în) toate părțile: *a deschis ochii privind de jur împrejur.* CAR.; **stînga împrejur**, întoarcere spre stînga cu 180° (în armată): *l-a simțit pesemne, pentru că se oprește brusc și face stînga împrejur.* GHEȚIE. // prep. (artic.) (indică spațiul înconjurător în raport cu cineva sau cu ceva) în jurul, pe lîngă: *ghiulele zburau împrejurul capului său.* EM.; *se adunase lume împrejurul lui.* [***În*** + ***pre***[1] + ***jur***[1]].

împrejurá, împréjur vb. **1.** (înv.; tr.) a înconjura, a cuprinde din toate părțile: *se lăsase pe un scaun, unde-l împrejuraseră copiii.* NEGR.; **2.** (înv.; tr.) a închide de jur împrejur: *a împrejurat locul;* **3.** (înv. și pop.; tr. și refl.) a (se) încinge, a (se) lega împrejur: *ia atunci lemnele ..., descinge brîul de pe lîngă sine și le împrejură, legîndu-le frumușel.* CR. [***Împrejur*** + *-a*].

împrejuráre, împrejurări f. situație în care se află cineva sau ceva; circumstanță: *un om mediocru nu va fi sub nici o împrejurare un poet mare.* EM.; *trebuiesc căutate împrejurările sub care s-a întîmplat.* MAIOR.; **după împrejurări**, potrivit situației, de la caz la caz: *cameleoni ai societății care-și prefac sufletul și portul după vreme și împrejurări.* NEGR. [V. ***împrejura***].

împrejurâș, împrejurași m. (înv. și reg.) persoană aflată în apropierea cuiva (și este de față la ceva); vecin, megieș: *cinstiți nuntași, și d-voastră împrejurași.* POP. [***Împrejur*** + *-aș*].

împrejuríme, împrejurimi f. locul sau ținutul dimprejur; venicătate, preajmă: *orașul și împrejurimile erau luminate de mii de focuri.* NEGR.; *clopotnița înaltă domnește-mprejurimea tihnitei mănăstiri.* MAT. [***Împrejur*** + *-ime*].

împresurá, împresór vb. (tr.) **1.** a încercui, a asedia: *cînd o da soarele-n seară, mare oaste vă-mpresoară.* POP.; *dușmanii împresurară cetatea;* (fig.) *în cartea sorții a fost scris să fim împresurați de mreaja ademenirilor de dinafară și a vanității dinlăuntru.* EM.; **2.** a înconjura din toate părțile, a se afla în jur: *chinovia era împresurată cu zid ca o cetate.* SAD.; *tot ce ne împresoară;* **3.** a cuprinde: *mîhnirea o împresură ca o negură.* SAD.; *ce boală te-mpresoară?* POP.; **4.** (înv.) a încălca, a uzurpa, a lua averea altuia prin abuz: *vor face asupreale și vor împresura săracii.* PRAV. [Lat. ***impressoriare*** (<***pressorium***)].

împresuráre, împresurări f. **1.** acțiunea de a împresura; **2.** asediu; (înv.) împresurătură: *acuma era vremea cea mai bună să strîngă împresurarea.* SAD.; **3.** uzurpare, încălcare: *vrei să-mi mănînci stînjeni cu împresurare?* AL.; *ceea ce combatem este împresurarea prerogativelor puterii executive de către camere.* EM.; **4.** situație grea, nevoie în care se află cineva sau ceva. [V. ***împresura***].

împresurát, ~ți, împresurată, ~e a. încercuit, încadrat; asediat: *deodată mă văzui împresurat.* BOL.; (fig.) *împresurați de datorii multe.* DOS.; (subst.) *morții au fost mai numeroși la împresurați.* OD. [V. ***împresura***].

împresurátor, împresurátori m. (înv.) asediator: *morții au fost mai numeroși la împresurați decît la împresurători.* OD. [***Împresura*** + *-tor*].

împresurătúră, împresurături f. (înv.) împresurare, asediu: *înduplecîndu-să supt năvala împresurăturii idolatrilor, rămaseră aceștia numai.* DOS. [***Împresura*** + *-tură*].

împreună, împreunez și (reg.) **împreún** vb. (tr. și refl.) **1.** a (se) uni, a (se) îmbina, a (se) aduna la un loc: *gurile-nsetate-n săruturi se-mpreună.* EM.; *la dreapta și la stînga se înălțau fagi uriași care deasupra își împreunau cununile.* SAD.; **2.** (înv.) a (se) căsători: *o afiară pre această svîntă plină cu de toate bunătățile și o împreunară cu Leont, fiul lor.* DOS.; **3.** a (se) împerechea: *să se împreune cu dînsa.* BIBLIA. [***Împreună*** + *-a*].

împreunáre, împreunări f. **1.** acțiunea de a (se) împreuna și rezultatul ei; **2.** îmbinare, reunire, strîngere laolaltă: *iată bună-mpreunare, cu cinci voinicei călare.* AL.; **3.** act sexual, împerechere: *împreunarea între bărbat și între muiare ... iaste credința cea tare.* VARL. [V. ***împreuna***].

împreunát, ~ți, împreunată, ~e a. care este unit cu altul (într-un tot); îmbinat: *picioarele lui ... cu piatra-mpreunate.* EM.; *își cuprinse genunchiul între palmele mîinilor împreunate.* GHEȚIE. [V. ***împreuna***].

împreúnă adv. (de obicei urmat de prep. *cu*) la un loc, laolaltă: *numai ne-ați poruncit să aducem bolovanul, dar n-ați pus umărul împreună cu noi la adus.* CR.; *m-au luat împreună și ne-am dus călare.* CAR. [***În*** + ***preună*** (*pre* + *ună*)].

împreunăciúne, împreunăciuni f. (înv.) contact sexual, împreunare: *din zămisliciune din împreunăciune de bărbătească sămînță, adecă din tată și din maică.* DOS. [***Împreuna*** + *-ăciune*].

împreunătór, ~i, împreunătoáre a. (rar) care unește, care adună laolaltă: *n-a izbutit, prin subtilitățile sale împreunătoare de puncte de vedere contrare, decît să trezească și mai mult bănuielile.* BL. [***Împreuna*** + *-tor*].

împreunătúră, împreunături f. (rar) (loc de) unire, îmbinare. [***Împreuna*** + *-tură*].

împricinâ, împricinez vb. (pop.; refl. recipr.) a se certa ajungînd la proces; a avea pricină de judecat cu cineva: *ei să-mpricinară ... pent' un spic de grîu.* POP. [***În*** + ***pricină*** + *-a*].

împricinát, ~ţi, împricinată, ~e m., f. **1.** persoană implicată într-un proces (ca acuzat), într-un conflict: *halal de bieţii împricinaţi!* AL.; *l-a apărat pe împricinat de lăcomia rudelor.* ST.; (adj.) *persoane împricinate;* **2.** (p. ext.) persoană implicată în ceva; persoană care a participat sau a asistat la ceva: *nu mă gîndisem să întreb pe împricinat cum silise pe lup să-i lase prada.* VOIC. [V. ***împricina***].

împrietení, împrietenesc vb. (refl.) a deveni prieten cu cineva: *zile lungi mi le-am pierdut să mă-mprietenesc cu tine.* COŞB.; *încerc să mă împrietenesc cu aceşti oameni.* CF. [***În*** + ***prieten*** + *-i*].

împrietenire, împrietenìri f. faptul de a se împrieteni (cu cineva): *împrietenirea cu acesta se făcu cam prin 1837.* CĂL. [V. ***împrieteni***].

împrimăvărá, pers. 3 **împrimăvărează** vb. (refl.) a se face primăvară: *pentru că se împrimăvărase bine, să-l tundă chilug.* GHEŢIE. [***În*** + ***primăvară*** + *-a*].

împrimăvărare, împrimăvărări f. faptul de a se împrimăvăra; venire a primăverii: *trecuse de 1 martie şi semnele de împrimăvărare lipseau.* GHEŢIE. [V. ***împrimăvăra***].

împrînzí, împrînzesc vb. (intr.) a ajunge la vremea prînzului: *cu minciuna împrînzeşti, dar nu poţi să înserezi.* [***În*** + ***prînz*** + *-i*].

împroprietărí, împroprietăresc vb. (tr.) a atribui drepturi de proprietate (asupra unui teren), a face proprietar: *la reforma agrară, împroprietări pe ţărani înainte de promulgarea legii.* CAL.; *ţăranii au fost împroprietăriţi întîi prin legea din 1864.* [***În*** + ***proprietar*** + *-i*].

împroprietăríre, împroprietăriri f. acţiunea de a împroprietări şi rezultatul ei: *împroprietărirea de la 1864 nu i-a îmbogăţit, ci numai i-a eliberat.* IBR. [V. ***împroprietări***].

împrospătá, împrospătez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) reînnoi, a (se) înviora: *florile pădurilor ş-ale cîmpiilor ... se împrospătează necontenit.* SAD.; (fig.) *împrospătăm puţin cunoştinţele filosofice ale cititorului.* BL.; **2.** (tr.) a face să fie din nou proaspăt: *o notă nouă împrospătează intimismul simbolist şi livresc.* CĂL. [***În*** + ***proaspăt*** + *-a*].

împrospătáre, împrospătări f. acţiunea de a (se) împrospăta şi rezultatul ei; înnoire, înviorare: *societatea are ... posibilitatea de a dura nelimitat: prin împrospătarea membrilor.* BL. [V. ***împrospăta***].

împrospătát, ~ţi, împrospătată, ~e a. înnoit, înviorat: *florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete.* EM. [V. ***împrospăta***].

împrostít, ~ţi, împrostită, ~e a. (rar) tîmpit, idiotizat: *cu faţa împrostită.* [***În*** + ***prost*** + *-it*].

împroşcá, împróşc vb. (tr.) **1.** a arunca cu pietre, cu proiectile etc.: *împroşca palatul cu două tunuri.* BĂLC.; **2.** a atinge cu violenţă; a lovi: *cînd el ieşi din biserică, începură a-l împroşca cu pietre.* NEGR.; **3.** a împrăştia stropind; a stropi cu apă, cu noroi etc.: *bălţile de noroi ce împroşcau pe cutezătorul.* EM.; (refl. recipr.) *nimfe albe ca zăpada scutur ap-albastră caldă se împroşcă-n joacă dulce.* EM.; **4.** (fig.) a ocărî, a adresa cuiva cuvinte injurioase: *el e acela care împroşcase cu toate ocările pe Şerban Cantacuzino.* CĂL. [De la ***împrocica*** (<sl. ***prokati***)].

împroşcáre, împroşcări f. acţiunea de a împroşca; stropire. [V. ***împroşca***].

împroşcat, ~ţi, împroşcată, ~e a. **1.** murdărit prin stropire; stropit: *s-opreşte din fuga sureapă cu hainele de sudori pline, de pulbere şi sînge împroşcat.* B.-DEL.; **2.** aruncat, zvîrlit: *apa împroşcată ajungea pînă departe.* [V. ***împroşca***].

împroşcătúră, împroşcături f. **1.** stropire; **2.** (concr.) urmă lăsată prin împroşcare; stropitură, pată; **3.** canonadă, aruncare (de cantităţi mari): *amară împroşcătură de pietri.* DOS. [***Împroşca*** + ***-tură***].

împrotívă adv. v. **împotrivă.**

împrotíví vb. v. **împotrivi.**

împrumút, împrumuturi n. **1.** faptul de a împrumuta: *s-a pornit după împrumuturi.* CAR.; **de împrumut, a)** care este împrumutat de la altcineva sau din altă parte; **b)** (p. ext.; ironic; despre o haină) care nu i se potriveşte cuiva: *un strai unguresc larg, încît pare că e de împrumut.* NEGR.; **cu împrumut,** sub condiţia restituirii (la o anumită dată): *în februarie căuta bani cu împrumut punînd ipotecă moşia.* CĂL.; **a da** sau **a lua (cu) împrumut,** a împrumuta: *le daţi împrumut şi nemica n-aşteptareţi să luaţi.* VARL.; **2.** (concr.) obiect sau sumă de bani împrumutată: *na-ţi împrumutul înapoi.* CR.; *este o bancă mare care dă împrumuturi pentru cumpărarea de pămînt.* AG.; **3.** cuvînt luat din altă limbă: *împrumut lexical.* [Lat. *in promutuum*].

împrumutá, împrumút vb. **1.** (tr.) a da ceva cu condiţia de a primi înapoi: *se trezea la uşa ei cu Dănilă cerînd să-i împrumute carul.* CR.; (p. ext.) *orizontul misterului se adaugă la orizontul concret, împrumutînd acestuia semnificaţii neprevăzute şi cu totul inedite.* BL.; **2.** (tr. şi refl.) a lua ceva cu condiţia restituirii: *metoda, devenită insuportabilă, era de a lua pe credit, de a împrumuta.* CĂL.; **3.** (tr.) a prelua de la altul obiceiuri, idei, cuvinte etc.; (p. ext.) a imita: *poetul nostru le-au împrumutat de la alţii, ca să-şi facă mai plăcută izvoditura.* B.-DEL.; *popoarele germanice au împrumutat cultura romană.* IBR. [***Împrumut*** + *-a*].

împrumutábil, ~i, împrumutabilă, ~e a. care poate fi împrumutat: *romantismului de imaginaţie şi fantezie, mai împrumutabil, i-a luat locul subiectivismul romantic, mai personal.* IBR. [***Împrumuta*** + *-bil*].

împrumutáre, (rar) **împrumutări** f. acţiunea de a (se) împrumuta şi rezultatul ei: *artele ... fac împrumutări norocite.* OD.; *i-a refuzat împrumutarea abonamentului pe calea ferată.* CĂL. [V. ***împrumuta***].

împrumutát, ~ţi, împrumutată, ~e a. **1.** care este dat sau luat cu împrumut: *a restituit cu greu banii împrumutaţi;* **2.** care este din altă limbă sau de la alt popor; (p. ext.) imitat: *acele ziceri sînt sau româneşti uitate, sau împrumutate de la limbile surori.* NEGR.; *cuvînt împrumutat; obiceiuri împrumutate.* // m. (rar) persoană care a făcut un împrumut: *nu se cade ca împrumutătorul să distrugă toată puterea de producţie a împrumutatului.* EM. [V. ***împrumuta***].

împrumutátor, ~i, împrumutătoáre a. şi m., f. (persoană) care împrumută sau de la care se împrumută ceva: *obţine a fl trecută creditoare pe tabloul împrumutătorilor soţilor Odobescu.* CĂL. [***Împrumuta*** + *-tor*].

împufát, ~ţi, împufată, ~e a. (rar) ceţos, neguros: *o atmosferă grea, fumurie şi împufată.* DELAVR. [***În*** + ***puf***[2] + *-at*].

împuiá, împuiez vb. (rar; tr.) a împodobi, a încărca: *o facultate a Universităţii din Bucureşti e împuiată cu bulgari tîrzii la minte.* EM.; **a împuia capul** (sau **urechile**) **cuiva,** a ameţi cu vorba, a spune cuiva vrute şi nevrute (insistînd pentru ceva): *haide, nu ne mai împuia capul!* CAR.; *zvonurile acestea le împuiară urechile.* DELAVR. [***În*** + ***pui***[2] + *-a*].

împuitúră, împuituri f. (înv. şi reg.) împunsătură, înţepătură: *daca-l vor împunge numai cu o-mpuitură de ac, el să face nemică.* DOS. [***Împuia*** + *-tură*].

împuipá, împulpez vb. (pop.; refl.) **1.** a se întrema, a se reface; **2.** a prinde curaj; **3.** a se opinti: *împulpaţi-vă!* [Lat. **impulpo, -are*].

împungáci, împungace a. **1.** care are năravul de a lovi cu coarnele: *în faţa primejdiei, punea capul în piept, ca taurul împungaci, şi se repezea.* AG.; (fig.) *nu putea fi... nubiana sfruntată, ce-şi lăfăia ţîţele împungace.* VOIC.; **2.** (fig.) încrunat, posomorît: *pînă la cununie, feciorul ei a fost cam împungaci, mereu întunecat.* AG. [***Împung*** (prez. ind. de la ***împunge***) + *-aci*].

împungătór, ~i, împungătoáre a. **1.** (despre vite) care împunge: *taur împungătoriu.* BIBLIA; **2.** (fig.; despre ochi sau privire) pătrunzător, scrutător; **3.** (fig.; despre cuvinte) înţepător, muşcător: *semnele cuvintelor împungătoare.* CANT. [***Împung*** (prez. ind. de la ***împunge***) + *-(ă)tor*].

împúnge, împung vb. **1.** (tr.) a înţepa cu un vîrf ascuţit; a înfige (în ceva) un obiect cu vîrf ascuţit: *viespea, miere după ce nu face, sare şi te-mpunge cu ace.* PANN; *am dat cu cuţitul, la nimereală l-am împuns şi în umăr şi în gît.* TUD.; (fig.) *un bold de ghiaţă îi împungea inima şi-l întorcea iarăşi în lume.* SAD.; **2.** (tr.) a îmboldi, a stimula cu ajutorul unui obiect ascuţit; a (o) **împunge la fugă,** a o lua la fugă: *apoi la fugă am împuns spre-a turcilor redută.* AL.; **3.** (refl.) a se înţepa, a se răni cu ceva ascuţit; **4.** (tr. şi intr.) a lovi cu coarnele, a avea năravul de a lovi cu coarnele: *dobitoc ce voi a-mpunge mă vor socoti pre mine.* NEGR.; **5.** (fig.; tr.) a ironiza, a persifla, a ofensa cu vorba: *cu astă vorbă îl împunse.* PANN; **6.** (rar; tr.) a înfige, a băga: *împungînd săbiile în pămînt lîngă ei, frînseră în mîni pită de secară.* SAD. [Lat. ***impungere***].

împúngere, împungeri f. acţiunea de a (se) împunge şi rezultatul ei: *despreţuind a lancei împungeri ucigaşe.* NEGR. [V. ***împunge***].

împúns[1] n. faptul de a (se) împunge; înţepare: *de la frecatul cu şomoioage de paie..., pînă la împunsul cu sula în flămînzare, toate mijloacele cunoscute de săteni fură încercate.* AG. [V. ***împunge***].

împúns[2]**, ~şi, împunsă, ~e** a. **1.** care a fost înţepat, rănit: *bătaia se solda cu cîteva capete sparte, piepturi uşor împunse.* VOIC.; **2.** (fig.) ofensat. [V. ***împunge***].

împunsătúră, împunsături f. **1.** împungere cu acul; **2.** loc unde a pătruns acul sau alt obiect ascuţit; **3.** înţepătură: *era să mor de-mpunsăturile lor.* POP.; **4.** (fig.) vorbă usturătoare, aluzie răutăcioasă: *satirile lui sînt înarmate cu împunsături.* GHICA; **5.** durere ascuţită de scurtă durată; junghi: *prin sugestie, începe să simtă împunsături prin mai şi se îmbolnăveşte de-a binelea.* CĂL.; (fig.) *am primit în inima mea împunsătura înţelegerii.* SAD. [***Împuns*** (part. de la ***împunge***) + *-(ă)tură*].

împupázá, împupăzez vb. (rar; tr.) **1.** a colora diferit, a împestriţa (ca o pupăză); **2.** (fig.) a amesteca: *a împupăza limba cu cuvinte străine.* [***În*** + ***pupăză*** + *-a*].

împupí, pers.3 **împupeşte** vb. (reg.; intr.) a îmboboci, a înmuguri; (p. ext.) a înflori: *căci cîte flori împupesc, toate pe una jălesc.* POP. [***În*** + ***pup***[1] + *-i*; cf. sb. ***pupiti***].

împurpurá, împurpurez şi (reg.) **împúrpur** vb. (refl.) a deveni de culoare purpurie; a se înroşi: *obrazul flăcăului se împurpură de ruşine.* AG.; *spre răsărit orizontul se împurpura.* TUD. [***În*** + ***purpură*** + *-a*].

împurpuráre, împurpurări f. faptul de a se împurpura; înroşire. [V. ***împurpura***].

împurpurát, ~ţi, împurpurată, ~e a. **1.** care este roşu în obraji (de emoţie); **2.** care a căpătat culoarea purpurie; înroşit: *zorile... se ridicaseră împurpurate.* VOIC. [V. ***împurpura***].

împuşcá, împúşc vb. **1.** (intr.) a descărca o armă de foc, a trage cu o armă; (compus) **împuşcă-n-lună,** (m.) om nestăpînit şi lipsit de experienţă: *bre, ce-mpuşcă-n lună!* AL.; **2.** (intr.) a face să explodeze o încărcătură explozivă; **3.** (tr. şi refl.) a (se) omorî sau a (se) răni cu o armă de foc: *astăzi împuşcă-i porcii, mîne vacile şi boii.* CR.; *se împuşcă în momentul cînd e arestat.* CĂL.; (absol.) *nu e cu putinţă să ne închipuim un maior şi soldaţi integral furibunzi, împuşcînd cu sete, cu absurditate.* CĂL.; (refl. pas.) *cu el se făceau vînători homerice, împuşcîndu-se cîte o căruţă de lupi, vulpi şi iepuri.* CĂL.; (fam.) **a împuşca francul,** a fi în mare lipsă

de bani; a trăi din expediente; **a împuşca fuga, v. fugă**[1]; **4.** (fig.; tr.) a dobîndi, a obţine; a cîştiga: *un amărît de cinci tot împuşc eu.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a fixa, a bate, a înfige cu ajutorul unei încărcături explozive: *a împuşca dibluri în perete;* **6.** (refl.) a se degrada prin umflare sau cojire: *tencuiala s-a împuşcat; peretele s-a împuşcat.* [*În* + *puşcă* + *-a*].

împuşcáre, împuşcări f. **1.** acţiunea de a (se) împuşca şi rezultatul ei: *răsună codrul de-mpuşcări.* AL.; **2.** ucidere sau rănire cu o armă de foc: *sugrumările, evirarea, spînzurarea, împuşcarea sînt povestite cu atenţie.* CĂL.; **3.** rupere în bucăţi a unei roci printr-o explozie; **4.** fixare, batere cu ajutorul unei încărcături explozive. [V. *împuşca*].

împuşcát, ~ţi, împuşcată, ~e a. **1.** atins, străpuns, rănit de glonte: *iepurele împuşcat a mai fugit cîţiva metri;* **a fugi** (sau **a se duce, a ieşi etc. ca**) **împuşcat**, a fugi (a se duce, a ieşi etc.) foarte repede, glonţ: *se tot ducea împuşcat.* CR.; **2.** bătut, înfipt prin împuşcare: *tablou fixat cu dibluri împuşcate.* [V. *împuşca*].

împuşcătúră, împuşcături f. **1.** pocnet de puşcă, zgomot produs de descărcarea unei arme: *se părea că aude împuşcături.* NEGR.; **2.** explozie produsă în lucrările miniere. [*Împuşca* + *-tură*].

împuteréi, împuteresc vb. (reg.; refl.) a se întări: *se împuteri să se scoale din pat.* AG. [*În* + *putere* + *-i*].

împuternicí, împuternicesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi pop.) a da cuiva putere; a întări; a reface puterile cuiva: *trebuiră a mai şedea pe loc ... spre a împuternici oastea muncită.* BĂLC.; (refl.) *limba literară se îmbogăţeşte, se împuterniceşte.* IBR.; **2.** a da puterea de a face ceva: *e împuternicit a îndeplini toate funcţiile episcopale.* EM.; **3.** (jur.) a da mandat, a autoriza. [*În* + *puternic* + *-i*].

împuternicíre, împuterniciri f. **1.** acţiunea de a împuternici şi rezultatul ei; **2.** (rar) faptul de a se întări; restabilire; **3.** (jur.) mandat, procură: *aceasta-i o împuternicire dată de dumneata.* NEGR. [V. *împuternici*].

împuternicít, împuterniciţi a. **1.** (şi m., f.) (persoană) autorizat(ă) să acţioneze în numele cuiva; mandatar: *împuternicit cu aceste recomandaţii.* BĂLC.; **2.** (înv.) întărit, refăcut: *se scula împuternicit din nou.* ISP. [V. *împuternici*].

împuţí, împút şi (reg.) **împuţésc** vb. **1.** (tr.) a umple cu miros greu, urît: *răii să mulţiră, de stricară lumea şi o împuţiră.* DOS.; **2.** (refl.) a (se) strica căpătînd miros urît: *peştele de la cap se împute.* NEGR.; (fig.) *treburile se împut pe zi ce trece.* GHEŢIE. [*În* + *puţi*].

împuţicíune, împuţiciuni f. **1.** (înv.) miros greu; putoare: *duhori de benzină,... adaose cu împuţiciuni de gunoaie neridicate.* VOIC.; **2.** (concr.) lucru rău mirositor: *se întinse cîrligele pironite adînc, împănate cu împuţiciuni.* VOIC.; **3.** (p. ext.) murdărie: *un săhastru, de mare împuţiciune nu putea trăi.* VARL. [*Împuţi* + *-ciune*].

împuţínă, împuţinez şi (înv.) **împuţín** vb. (refl. şi tr.) a (se) face mai puţin, a (se) micşora: *iară apa, mergînd, să împuţina.* BIBLIA; *timpul acuş trece iar zilele noastre s-împuţină.* B.-DEL.; *o să-mi împuţinaţi amărîtele zile ce mai am de trăit.* SAD.; **a se împuţina cu inima**, v. **inimă**. [*În* + *puţin* + *-a*].

împuţináre, împuţinări f. faptul de a (se) împuţina; reducere, micşorare, descreştere, diminuare, scădere: *ornicul lui Caraiman... a dat de asemenea mărturie de trecerea timpului şi împuţinarea vieţii noastre.* SAD. [V. *împuţina*].

împuţinát, ~ţi, împuţinată, ~e a. **1.** care a scăzut ca număr sau ca mărime; micşorat; **2.** care a scăzut ca intensitate; care este diminuat; slăbit: *îşi simte împuţinată afecţia faţă de Avestiţa.* CĂL. [V. *împuţina*].

împuţít, ~ţi, împuţită, ~e a. **1.** care a intrat în putrefacţie; care miroase urît din cauza alterării: *putred şi împuţit de patru dzile.* VARL.; *mort ca acela carele zace împuţit în groapă altul nu iaste fără numai păcătosul.* ANTIM; **2.** murdar, neîngrijit: *casă împuţită;* **3.** (despre oameni; şi subst.) nespălat, murdar; **4.** (şi subst.) leneş peste măsură; trîndav, puturos. [V. *împuţi*].

împveşti vb. v. **înveşte**.

în prep. **1.** (indică interiorul unde se petrece ceva): *în cotlon torcea motanul, pieptănîndu-şi o ureche.* EM.; *în cameră era cald;* **2.** (indică un spaţiu către care are loc o mişcare): *se suie în pod.* CR.; *merge în casă;* **3.** (indică situarea între mai multe fiinţe sau lucruri) printre: *nu departe stă Pepelea tupilat în flori de mai.* AL.; **4.** (arată că starea sau mişcarea are loc pe o suprafaţă sau deasupra) pe: *căluţii muntenești nici nu erau asudaţi cînd au poposit în culme.* SAD.; *s-au oprit în deal;* **5.** (indică direcţia sau ţinta mişcării) la: *apucînd spre sat în vale, ne-om da sărutări pe cale.* EM.; *merge în deal;* **6.** (indică obiectul de care se atîrnă ceva sau se leagă ceva): *în belciugul de la carîmbul dedesubt, din stînga, era aninată o bărdiţă.* CR.; **7.** (exprimă ideea de răspîndire, de difuzare): *împăratul a dat de ştire, prin crainicii săi, în toată lumea.* CR.; **8.** (indică reperul faţă de care se face o raportare în spaţiu) la, prin dreptul: *pîndind tocmai cînd era soarele în cruce ..., se răpede ca prin foc.* CR.; **9.** (în corelaţie cu „din"; indică o succesiune în spaţiu sau în timp): *amîna din zi în zi.* CR.; *trecu muntele, căţărîndu-se din colţ în colţ.* ISP.; **10.** (indică timpul cînd se petrece ceva): *în vară dulci păsările sosesc voios.* AL.; **11.** (precedat de „pînă"; indică momentul pînă la care ajunge ceva): *alergarea de cai ... se prelungise pînă în luna lui septembrie.* NEGR.; **12.** (indică un interval de timp) după, peste: *de azi în trei zile plecăm.* ISP.; **13.** (indică durata): *n-am păţit eu asta numa o dată în viaţa mea.* CR.; **14.** (arată cauza) din pricina ..., în urma ...: *începe a face un tărăboi, de s-a sculat toată ograda în gura lui.* CR.; **15.** (arată scopul): *fără să-şi mai aducă aminte că plecase în peţit.* ISP.; *i-a sărit în ajutor;* **16.** (exprimă o modalitate): *să se înţeleagă în scris.* SL.; *trebuie să vii în jachetă gri.* GHEŢIE; **17.** (exprimă o comparaţie) sub formă de ..., ca ...: *fumul ţigaretei ... zboară în spirale.* AL.; **18.** (exprimă conformitatea cu ceva) conform cu ..., potrivit cu ...: *tocmi oştile ... cum ştia el în legea lui.* ISP.; **19.** (arată instrumentul sau materia): *văzîndu-se prins în cleşte ..., îi jură credinţă.* CR.; *să-mi dea orzul fiert în lapte.* ISP.; **20.** (indică o relaţie) cît priveşte, (cu privire) la: *un bondar rotund în pîntec.* EM.; *în poeţii anteriori, trecutul era utilizat ca un îndreptar pentru prezent.* IBR.; *era neîntrecut în fugă;* **21.** (introduce un complement indirect): *petrecea zile întregi cufundat în studiul documentelor adunate.* GHICA; **22.** (introduce un complement direct): *să nu loveşti în el!* COŞB.; **23.** (intră în componenţa unor locuţiuni adverbiale şi prepoziţionale): *în afară, în cruciş, în dos, în faţă, în zadar* etc. [Lat. *in*].

înadíns adv. **1.** în mod intenţionat, cu intenţie: *vorbeşti înadins ori vrei să şuguieşti?* CR.; (adj.) *a fost din parte-i şi o înadinsă cercare de a constrînge.* OD.; **2.** anume, cu un scop: *arhitectul a urmărit înadins să cîştige cît mai mult spaţiu pentru fresce.* BL. [*În* + *adins*].

înaintá, înaintez vb. **1.** (intr.) a merge înainte, a avansa (în spaţiu sau în timp): *luntrea ... înaintează în lovire de lopeţi.* EM.; *cu cît înaintează în veac, Zilot se dezvăluie nu numai întîrziat, ci o adevărată tombaterâ.* CĂL.; (fig.) *boala înainta insidioasă sub înfăţişarea sănătăţii.* CĂL.; *gropile acelea pe sub pămînt înaintează tot mai mult.* VIERU; (refl.) *iată că se-nainta şi pe prag se arata.* POP.; **a înainta în vîrstă**, a îmbătrîni: *cu cît înaintez în vîrstă, cu atîta mă pătrund.* NEGR.; **2.** (fig.; intr.) a progresa: *a înainta în studiu;* **3.** (tr.) a avansa, a ridica în funcţie: *fu înaintat porucic pentru acte de bravură.* CĂL.; (intr.) *nu mă gîndeam decît la cariera mea, cum să înaintez şi să scap mai repede de acolo.* VOIC.; **4.** (tr.) a prezenta, a adresa, a trimite: *am hotărît să-mi înaintez demisia cît mai degrabă cu putinţă.* GHEŢIE; *a înainta o reclamaţie;* **5.** (tr.) a pune în faţă; a oferi; a propune: *slăbiciunea relativă a acelor două nuvele-roman e o dovadă de cele ce înaintăm aici.* IBR.; **6.** (înv.; tr.) a avansa o sumă de bani: *mă rog, babacă, încă şi acum ca să-mi înaintezi leafa.* KOG.; (şi: **nainta**). [*Înainte* + *-a*].

înaintáre, înaintări f. **1.** acţiunea de a înainta şi rezultatul ei; deplasare înainte: *dau de o pădure în flăcări şi înaintarea e cu neputinţă.* CĂL.; **2.** promovare, avansare: *trebuie ... să nu piarză vechimea pentru înaintarea la general de brigadă.* CAR.; **3.** progres, propăşire: *foloasele ce dă literatura la înaintarea civilizaţiei au fost simţite de toate naţiile.* BOLLIAC; **4.** (sport) totalitatea înaintaşilor dintr-o echipă. [V. *înainta*].

înaintáş, ~i, înaintaşă, ~e a. **1.** (rar) care merge înainte, care este în faţă: *după sute de bătăi de aripă, păsările înaintaşe le aşteptau pe cele rămase în urmă.* GHEŢIE; **2.** care a trăit mai înainte; care s-a manifestat mai înainte: *poeţii înaintaşi nu le-au întrebuinţat.* VIANU; **3.** înhămat în faţă: *iapa înaintaşă ... făcu o săritură în dreapta.* REBR.; *cal înaintaş.* // m. **1.** precursor, predecesor: *frumoasa cale ce înaintaşii tăi ţi-au deschis.* CAR.; **2.** (sport) jucător din linia de atac a unei echipe; (şi: (rar) **naintaş**). [*Înainte* + *-aş*].

înaintát, ~ţi, înaintată, ~e a. **1.** care are concepţii avansate; progresist: *gînditor înaintat;* **2.** care promovează progresul, care vizează progresul: *se remarcă prin îmbrăţişarea în formulări simple a celor mai înaintate idei.* CĂL.; **3.** promovat, avansat; **4.** situat în faţa altora prin nivelul de dezvotare: *niciodată nu va putea să-şi îngăduie luxul naţiilor industriale înaintate.* EM.; **5.** aşezat, plasat înainte: *aproape de transeea lor, vom face aci un post înaintat.* PETR.; **6.** (fig.) ajuns la un grad înalt; avansat: *m-am descheiat la pardesiu atît cît să nu se observe uzura înaintată a hainelor.* GHEŢIE; **7.** tîrziu, avansat în timp: *ne-am luat adio la o oră foarte înaintată a nopţii.* GHEŢIE; **înaintat în vîrstă**, bătrîn, vîrstnic: *Trăsnea era înaintat în vîrstă.* CR.; **vîrstă înaintată**, bătrîneţe: *experienţa, vîrsta înaintată îi dau lui Neculce dezlegarea limbii.* CĂL. [V. *înainta*].

înainte adv. **1.** în faţă: *treceam puntea peste apa Neamţului, bunicul în urmă, cu caii de căpăstru, şi eu înainte.* CR.; **a(-i) ieşi înainte**, a apărea, a se ivi în faţa celui care se deplasează: *prin dreptul unui pod, mi-a ieşit înainte un urs grozav.* CR.; **a sări cuiva înainte**, v. **sări**; **a i-o lua cuiva înainte**, v. **lua**; **a-l lua ceva înainte**, v. **lua**; **a apuca cu gura înainte**, v. **apuca**; **a(-i) da înainte**, v. **da**; **2.** strigăt folosit ca îmbold, ca îndemn; **3.** mai devreme, în trecut: *cu o zi înainte, au fost insultaţi şi calomniaţi.* EM.; *nu mai are acele visuri îndrăzneţe ca înainte.* IBR.; *înainte nu era aşa; cum s-a zis mai înainte;* **înainte de ...** (sau **ca ...**), în perioada anterioară: *plata cupoanelor obligaţiilor domeniale s-au făcut înainte de scădere.* EM.; *e la un ceas tîrziu, puţintel înainte de revărsarea zorilor.* SAD.; **înainte de vreme, v. vreme**; **înainte de toate** (sau **de orice**), mai întîi, în primul rînd, fără întîrziere, cu prioritate; mai ales: *nu s-a deprins să vadă în femeie, mai înainte de toate, un om.* IBR.; *caracteristic pentru elenism e înainte de orice turburătorul amestec de curente spirituale.* BL.; **înainte vreme**, odinioară; **înainte-mergător, a)** precursor, predecesor; **b)** (p. ext.) persoană cu vederi înaintate; c) supranume al sfîntului Ioan Botezătorul; **4.** mai departe, în continuare (în timp sau în spaţiu): *că cuvîntul din poveste înainte mult mai este.* CR.; *după ce s-au hodinit caii, am pornit înainte.* CR.; **de azi** (sau **aici, acum, mîine etc.**) **înainte**, de azi (sau aici, acum, mîine etc.) încolo; în viitor: *voi spune destule greşeli de azi înainte.* BAC.; *hotărî să se dedice de acum înainte avocaturii şi politicii.* CĂL. // prep. (artic.) **1.** în faţa, dinaintea (cuiva sau a ceva): *nu iaste tot pămîntul înaintea ta?* BIBLIA; *mi-am dat cu cucerie toată voinţa înaintea Măriei tale.* ANTIM; (p. ext.) *apăra-tu-te-am cumva în vreun proces înaintea instanţei?* GHEŢIE; **a vedea negru** (sau **roşu etc.**)

înaintea ochilor, a fi tulburat, confuz, copleşit; **2.** anterior: *cutremurul fu resimţit în oraş cu puţin înaintea orei cinci.* GHEŢIE; **3.** de faţă cu ..., faţă de ...: *tăcu din gură şi înghiţi ruşinea ce-i făcură fraţii înaintea tatălui său.* ISP.; **a sta înaintea cuiva, a)** a se opune; b) a încurca, a zădărnici acţiunile cuiva; **4.** anterior, mai devreme decît ...: *tată-său ... se întorsese înaintea ei.* ISP.; (şi: (pop.) **nainte**). [Lat. ***in ab ante***].

înaljós, înaljosuri n. (înv.) **1.** pagubă, neajuns: *ale tale multe înaljosuri ce ţi s-au făcut jelind.* CANT.; **a face (cuiva) înaljosuri,** a aduce prejudicii; a păgubi: *iar de au făcut cuivaşi înaljosuri, tot pentru turci au făcut.* UR.; **2.** ceea ce este jos, dedesubt: *spre înaljosului parte cu mare repejune se povîrneşte.* CANT. [*În + **al** + **jos***].

înált, ~ţi, înaltă, ~e a. **1.** (foarte) ridicat, care se întinde mult în sus: *salcîmii înalţi îşi încovoaie în toate părţile ramurile negre.* MAT.; *drumul ieşi la loc deschis păzit de o gardă de copaci drepţi şi înalţi.* CĂL.; *muntele înalt*; **a pluti în sfere înalte,** a fi distrat; **2.** de statură mare: *Florenţa era o fată înaltă, cu umeri puternici.* GHETIE; **3.** ascuţit, subţire: *înşiră cu glasuri nalte.* PANN; *se cunosc sunetele înalte ce le emit liliecii în zborul lor nocturn.* BL.; **4.** care are valoare sau măsură mare: *curent de înaltă tensiune*; **5.** (fig.) situat pe o treaptă ridicată; superior, măreţ: *e natural ca, atunci cînd se întruneşte societatea înaltă ..., limba întrebuinţată să fie mai aleasă.* IBR.; *recursul înaintat de el la instanţa cea mai înaltă ar putea să reuşească.* AG.; (adv.) *această parte nu mai e înalt artistică, dar e impregnată oricum de aceeaşi personalitate.* CĂL.; **înaltă fidelitate,** calitate de a reda foarte fidel semnalele sonore; **6.** (fig.) superior, sublim: *în clipe aşa de înalte.* CAR. // n. înălţime: *cade o frunză din înalt.* VIERU; *în înaltul cerului, văzduhul pămîntului.* POP. // m. termen de adresare către o persoană cu rang bisericesc superior: *primire la Înaltul*; (şi: (pop.) **nalt**). [Lat. ***in altum***].

înamorá, înamorez vb. (rar; refl.) a se îndrăgosti: *se-namorase de-o stea zîmbitoare.* AL.; (scris şi: *înnamora*). [*În + **amor** + -a;* cf. fr. ***enamourer***].

înamoráre, înamorări f. (înv.) faptul de a se înamora: *e o-namorare de tot ce e al tău, de-un zîmbet, de-un cutremur, de bine şi de rău.* EM. [V. ***înamora***].

înamorát, ~ţi, înamorată, ~e a. **1.** îndrăgostit: *fanţii umblau înamoraţi.* EM.; **2.** (rar) de dragoste: *dulce şoaptă-namorată prin văzduh încet zbura.* AL. [V. ***înamora***].

înapói[1] adv. **1.** în direcţia contrară înaintării; în spate, îndărăt: *cînd mă uit înapoi, doi hojmalăi se şi luase după mine.* CR.; *a primi înapoi*; **a da înapoi,** v. **da**; **a-şi lua vorba înapoi,** a-şi retrage vorba, făgăduiala făcută; a reveni asupra celor spuse, rectificîndu-le: *îşi luă vorba înapoi ... şi reduse coada vulpei pînă la vreo doi stînjeni.* OD.; **a se trage înapoi,** a se retrage: *rîul înapoi se trage ..., munţii vîrful îşi clătesc.* ALEX.; **2.** (înv.; într-un text, ca trimitere la un pasaj anterior) mai sus: *fu apoi chemat la Constantinopol şi depărtat din vizirat, după cum am văzut înapoi.* BĂLC.; **3.** în locul unde a fost mai înainte; la locul de proveniență: *îţi făgăduiesc că, odată pornit de la casa d-tale, înapoi nu m-oi mai întoarce.* CR.; *s-a întors înapoi*; **a da (ceva) înapoi,** a restitui, a înapoia; **4.** mai demult: *înapoi cu veacuri.* // prep. (artic.) în urma, îndărătul (cuiva sau a ceva): *birja a trebuit să se oprească înapoia unui şir întreg de trăsuri şi carete.* PETR. [*În + **apoi***].

înapoí[2] vb. v. înapoia.

înapoiá, înapoiez vb. **1.** (tr.) a da înapoi; a restitui: *trebuie să-mi înapoiezi scrisoarea pe care ţi-o cer.* CAR.; *să zicem ... „a înapoia" în loc de „a restitui".* MAIOR.; **2.** (refl.) a reveni la locul de unde a plecat; a se întoarce: *după cîteva minute, dezmeticit, se ridică de pe scaun şi se înapoie în cameră.* GHEŢIE; **3.** (fig.; înv.; refl. şi intr.) a regresa, a decădea: *cu un veac se înapoi* [ţara] *în toate.* NEGR.; (şi: (reg.) **înapoi**). [*Înapoi + -a*].

înapoiát, ~ţi, înapoiată, ~e a. **1.** restituit, dat înapoi: *bani înapoiaţi*; **2.** rămas în urmă sub aspectul dezvoltării culturale, economice etc.: *în ţările înapoiate e întîi forma şi apoi fondul.* IBR.; *popor înapoiat*; **3.** retrograd, cu idei învechite: *sîntem foarte înapoiaţi şi ... lipsa de curiozitate ştiinţifică explică şi îngustimea spiritului critic.* CĂL.; *om înapoiat*; **4.** care are la bază idei învechite; care este lipsit de progres: *cîteştrele au rămas analfabete, după concepţia înapoiată a acelor vremuri.* CĂL.; **5.** întîrziat, arierat, redus mintal: *dintr-o boală din copilărie, Tita rămăsese cam înapoiată.* M.CAR. [V. ***înapoia***].

înapoiére, înapoieri f. **1.** acţiunea de a (se) înapoia şi rezultatul ei; **2.** restituire, restituţie: *înapoierea împrumutului la termenul stabilit*; **3.** întoarcere, revenire: *începea să-şi pregătească înapoierea în Germania.* GHEŢIE; **4.** stare de rămînere în urmă, de regres: *să ne lămurim pînă unde merge înapoierea noastră.* MAIOR. [V. ***înapoia***].

înaripá, înaripez vb. **1.** (refl.) a căpăta aripi: *calul se-naripă.* BOL.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) avînta, a (se) însufleţi: *atunci se-naripează neîmpăcatu-mi dor.* AL. [*În + **aripă** + -a*].

înaripát, ~ţi, înaripată, ~e a. **1.** care are aripi, cu aripi: *Amorul e zeu înaripat.* AL.; **2.** (fig.) avîntat, plin de elan: *gînd înaripat;* (iron.) *multiplică, într-un stil personal, inimitabil, colecţia de fraze înaripate cu care s-a făcut celebră deja actuala guvernare.* CF. [V. ***înaripa***].

înarmá, înarmez vb. (tr. şi refl.) a (se) dota cu arme, a (se) pregăti de război: *ei braţul tău înarmă, ca să loveşti în tine.* EM.; *odată se îmbracă şi se înarmează Ivan cu toate ale lui.* CR.; **a se înarma cu răbdare,** a-şi impune răbdare, stăpînire de sine. [*În + **armă** + -a*].

înarmáre, înarmări f. acţiunea de a (se) înarma: *ne făcusem o datorie din combaterea înarmărilor.* ARG. [V. ***înarma***].

înarmát, ~ţi, înarmată, ~e a. dotat cu arme; care are armă asupra sa; pregătit pentru luptă: *poruncă grea i-oi da, ca, cu oastea înarmată, să pornească-acolo-ndată.* POP.; (fig.) *fiinţa preumană era înarmată cu depline şi agere facultăţi intelectuale.* BL. ; **înarmat din cap pînă în picioare** (sau **pînă în dinţi**), foarte bine pregătit pentru luptă. [V. ***înarma***].

înaurá vb. v. înauri.

înaurí, înauresc vb. (rar; tr.) a auri: *a sale ceruri se-naurează.* NEGR.; (şi: (reg.) **înaura**). [*În + **aur** + -i*].

înaurít, ~ţi, înaurită, ~e a. (pop. şi fig.) aurit: *mai toţi muritorii despre mine cu înaurite-s legaţi cătine.* B.-DEL.; *ca un măr înaurit.* POP. [V. ***înauri***].

înavuţí, înavuţesc vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină bogat; a (se) îmbogăţi; (fig.) *proza cu care a înavuţit tînăra noastră literatură.* CAR. [*În + **avut** + -i*].

înavuţíre, înavuţiri f. faptul de a (se) înavuţi; îmbogăţire: *marinăria îi putea duce la înavuţire.* TUD. [V. ***înavuţi***].

înavuţít, ~ţi, înavuţită, ~e a. îmbogăţit: *face procesul clasei înavuţite şi a nobleţei sărace.* CĂL.; *naţii înavuţite.* [V. ***înavuţi***].

înavuţitór, ~i, înavuţitoáre a. care înavuţeşte, care face (pe cineva) avut. [*Înavuţi + -tor*].

înăbuşeálă, (rar) **înăbuşeli** f. zăduf, arşiţă, dogoare; (p. ext.) aer greu respirabil. [*Înăbuşi + -eală*].

înăbuşí, înăbuşesc şi **înăbuş** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) sufoca, a (se) asfixia; a (i se) opri respiraţia: *pe-afară de stai te-năbuşi de fum.* BAC.; *fătul e înăbuşit sub pernă şi aruncat în heleşteu.* CĂL.; **2.** (tr.) a năpădi, a împiedica dezvoltarea: *buruienile înăbuşă semănăturile*; **3.** (fig.; tr.) a reprima: *revoluţia e în aer, datoria noastră s-o înăbuşim în faşă.* AL.; **4.** (tr.) a face să nu se simtă, să nu se manifeste: *Şoimaru îşi înăbuşi un geamăt.* SAD.; *şi-a înăbuşit mînia*; **5.** (tr.) a face să ardă mocnit: *a înăbuşi focul.* [*În + **năbuşi***].

înăbuşíre, înăbuşiri f. **1.** acţiunea de a (se) înăbuşi; sufocare; **2.** (fig.) reprimare. [V. ***înăbuşi***].

înăbuşít, ~ţi, înăbuşită, ~e a. **1.** fără putere, stins: *a ascultat tropotul înăbuşit al cailor depărtîndu-se.* SAD.; *o voce înăbuşită*; **2.** fiert în aburi: *friptură înăbuşită;* (adv.) *a fierbe înăbuşit.* [V. ***înăbuşi***].

înăbuşitór, ~i, înăbuşitoáre a. care înăbuşă; sufocant: *stătea ... înmirosul înăbuşitor de spirt.* TUD.; *atmosferă înăbuşitoare;* (fig.) *invazia înăbuşitoare a grecismului.* IBR. [*Înăbuşi + -tor*].

înăcláĭ, înăclăiesc şi (reg.) **înăclái** vb. (tr. şi refl.) a (se) umple, a (se) întesa cu substanţe lipicioase sau cu grăsimi. [*În + **năclăi***].

înăclăít, ~ţi, înăclăită, ~e a. impregnat, întesat cu substanţe lipicioase sau cu grăsimi. [V. ***înăclăi***].

înăcreălă, înăcreli f. substanţă acră cu care se înăcreşte mîncarea; mîncare acră sau înăcrită. [*Înăcri + -eală*].

înăcrí, înăcresc vb. (refl. şi tr.) **1.** a (se) acri; (p. ext.) a (se) strica, a (se) altera: *laptele ... nu s-o fi înăcrit?* CAR.; **2.** (fig.) a deveni sau a face să devină posac, agasat; **a i se înăcri sufletul cuiva,** a-i fi lehamite, a se plictisi: *mi s-a înăcrit sufletul de dînsa!* CR.; (şi: (pop.) **năcri**). [*În + **acru**[1] + -i*].

înăcríre, înăcriri f. acţiunea de a (se) înăcri şi rezultatul ei. [V. ***înăcri***].

înăcrít, ~ţi, înăcrită, ~e a. **1.** acrit; (p. ext.) alterat, stricat: *mîncare înăcrită*; **2.** (fig.) posac, ursuz, morocănos: *bătrîn înăcrit*; (şi: (pop.) **năcrit**). [V. ***înăcri***].

înăduşeală, înăduşeli f. (reg.) **1.** insuficienţă respiratorie; (spec.) astm; **2.** caniculă; **3.** aer greu. [*Înăduşi + -eală*].

înăduşí, înăduşesc vb. (reg.) **1.** (intr., tr. şi refl.) a (se) sufoca, a (se) înăbuşi, a (se) năduşi: *vara te înăduşi de căldură şi ţînţarii te chinuie amarnic.* CR.; **2.** (fig.; tr.) a încurca, a stînjeni: *mînca-l-ar brînca să-l mănînce, ... că mult mă mai înăduşi cu dînsul.* CR.; *nu mă mai înăduşi şi tu cu problemele tale!;* **3.** (tr.) a face să se stingă: *începe a turna la ţărnă peste foc şi-l înăduşă.* CR.; (scris şi: *înnăduşi*). [*În + **năduşi***].

înăduşít, ~ţi, înăduşită, ~e a. (reg.) înfundat, năduşit, (aproape) sufocat: *numai iaca ce aude o bîzîitură înăduşită.* CR.; (adv.) *atunci odată încep ele a se boci înăduşit şi a se bate cu pumnii în cap.* CR. [V. ***înăduşi***].

înălbástri, înălbăstresc vb. **1.** (intr.; tr. şi refl.) a (se) colora, a (se) face albastru; **2.** (refl. şi intr.) a se învineţi (de mînie): *de grea mînie el tot înălbăstreşte.* COŞB.; **3.** (înv.; intr.) a apărea îmbrăcat în haine orăşeneşti: *cînd văd tabere viind şi ciocoii înălbăstrind.* POP. [*În + **albăstri***].

înálbi, înálbesc vb. **1.** (intr. şi refl.) a deveni alb; a se albi: *pe scări de marmură, prin vechi portaluri, pătrunde luna, înălbind pereţii.* EM.; *mai vrătos de neasa înnălbi-me-voiu.* PSALT.; **2.** (tr.) a face să devină alb: *înălbesc pînza*; **3.** (fig.; tr. şi intr.) a deveni sau a face bătrîn, cu părul alb: *băsmuitorul de-acum a-nălbit iar basmul acesta nu are sfîrşit.* VIERU; **a înălbi pe dracul,** v. **drac**; (scris şi: (înv.) *înnălbi*), (şi: (pop.) **nălbi, înrălbi**). [*În + **albi***].

înálbíre, înálbiri f. faptul de a (se) înălbi. [V. ***înălbi***].

înálbít[1] f. faptul de a înălbi: *înălbitul pînzei*; (şi: (pop.) **nălbit**). [V. ***înălbi***].

înălbít², **~ţi**, **înălbită**, **~e** a. albit, făcut alb: *pe cîmpia înălbită, netedă, strălucitoare, se văd insule de codri.* AL. [V. ***înălbi***].

înălbitór, **~i**, **înălbitoáre** a. (reg.) care înălbeşte. // m., f. persoană care înălbeşte pînza; albitor. // f. vas în care se înălbeşte pînza. // m. substanţă folosită pentru a înălbi (materiale textile); (şi: (pop.) **nălbitor**, **nălbitoare**). [***Înălbi*** + *-tor*].

înăltişór, **~i**, **înăltişoáră**, **~e** a. înăltuţ: *mîndra mea, că-i năltişoară.* POP.; (şi: (pop.) **năltişor**). [***Înalt*** + *-işor*].

înăltúţ, **~i**, **înăltuţă**, **~e** a. diminutiv al lui înalt; înăltişor: *are o fată de douăzeci de ani, înăltuţă, s-ar putea să i se potrivească.* GHEŢIE; (şi: (pop.) **năltuţ**). [***Înalt*** + *-uţ*].

înălţá, **înălţ** vb. **1.** (tr. şi refl.) a face sau a deveni mai înalt; a (se) îndrepta în sus; a (se) ridica: *Păsărilă atunci se înalţă puţin şi începe a cotrobăi pe după stînci.* CR.; (fig.) *fu înălţat la cer prin laudele entuziaste.* MAIOR.; *presimţirea încolţirii lor îmi înalţă sufletul şi mă îndeamnă a trăi.* VIERU; **a(-şi) înălţa ochii**, a-şi ridica privirea: *ea înălţă spre el ochii verzi.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a deveni mai înalt; a creşte; **3.** (tr.) a construi, a clădi: *a înălţa un zid, o cetate*; (fig.) *înălţăm ... cu succes măreţe clădiri imaginare.* GHEŢIE; **4.** (refl.) a apărea, a se ivi (în toată înălţimea): *zări înălţîndu-se înaintea lui Cetatea Neamţului.* NEGR.; **5.** (tr.) a ridica în rang; a avansa, a înainta; **6.** (tr.) a face să progreseze; a intensifica, a perfecţiona: *Eminescu înalţă rimele poeziei române.* MAIOR.; (fig.) *politica ta vicleană îndrăzneşte în zadar să-mi înalţe fanatismul.* HEL.; **7.** (refl.) a se face simţit, remarcat: *glasul se înalţa limpede din umbră.* SAD.; **8.** (refl.) a se mîndri, a se sumeţi: *cine se înalţă se smereşte.* NEGR. [Lat. **inaltiare* (<*altus*)].

înălţáre, **înălţări** f. **1.** acţiunea de a (se) înălţa; ridicare, urcare: *înălţarea avionului*; **2. Înălţarea (Domnului)**, sărbătoare religioasă creştină la 40 de zile după Paşti: *biserică mare de piatră cu hramul Înălţării.* NEGR.; **3.** înaintare în rang, într-un serviciu, într-o funcţie etc.: *atunci se făceau şi înălţări în grad.* BĂLC.; **4.** (înv.) urcare a unui monarh pe tron: *înălţarea lui Mahomed al III-lea.* BĂLC.; **5.** (fig.) progres, dezvoltare: *viitor de aur ţara noastră are şi prevăd prin seculi a ei înălţare.* BOL. [V. ***înălţa***].

înălţát, **~ţi**, **înălţată**, **~e** a. **1.** care este plasat sus (în raport cu o poziţie anterioară sau cu un reper); ridicat, săltat: *ochii îi crescură sub sprîncene înălţate.* SAD.; **2.** care ocupă într-o ierarhie o poziţie superioară; ales: *au ales un feliu de izvodire de şagă, unde nu trebuesc atîta înălţate gînduri şi cuvinte alese.* B.-DEL.; **3.** (înv.; ca termen de reverenţă) mărit, slăvit: *prea înălţate Doamne!* [V. ***înălţa***].

înălţătór, **~i**, **înălţătoáre** a. 1. care înalţă: *vrea să sublinieze simbolic tendinţa înălţătoare a columnei.* BL.; **2.** care ridică din punct de vedere spiritual: *în monarhie nu e cea simţire noablă, de sufiet înălţătoare ce să chiamă-a patrii iubire.* B.-DEL.; *fapte înălţătoare.* // n. dispozitiv de ochire la armele de foc uşoare şi la tunuri, care ajută la vizarea obiectivului ochit. [***Înălţa*** + *-tor*].

înălţíme, **înălţimi** f. **1.** calitatea de a fi înalt; dimensiunea verticală a unui lucru sau a unei fiinţe (de la bază pînă la vîrf): *înălţimea turnului*; **2.** perpendiculară trasată din vîrful unei figuri geometrice (sau unui corp) pe bază; **3.** distanţă de la nivelul pămîntului sau de la un nivel orizontal pînă la un punct situat deasupra lui: *apa se ridică în pompe numai pînă la o anumită înălţime.* BL.; **4.** loc înalt; vîrf, culme: *jnepi şi ienuperi acoperă înălţimile.* CĂL.; **5.** punct, nivel foarte ridicat: *îi ridică la o straşnică înălţime.* NEGR.; *pe deasupra lor, în înălţimea văzduhului, a trecut un stol de cocoare.* SAD.; **6.** văzduh, atmosferă: *ţarca dădu glas şi filfîi în înălţime.* SAD.; **7.** (p. ext.; la pl.) cer, ceruri; **8.** numărul de vibraţii pe secundă al unui sunet: *variaţiile de înălţime ale sunetului sînt variaţii de frecvenţă în unitate de timp.* BL.; **9.** (fig.) superioritate intelectuală, morală etc.: *el a fost la înălţimea misiunii sale.* EM.; *lipseşte din ele înălţimea de gîndire universală.* IBR.; *înălţimea cugetării*; **a fi la înălţime**, a se prezenta aşa cum cere situaţia; **a fi la înălţimea situaţiei**, v. **situaţie**; **10.** (înv.; urmat de un pronume posesiv) termen de reverenţă pentru o persoană de rang (foarte) înalt: *n-aveţi ştiinţă că înălţimea-sa este tata flămînzilor şi al însetaţilor?* CR.; *Înălţimea Voastră!* [***Înalt*** + *-ime*].

înăsprí, **înăspresc** vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni aspru: *vîntul şi soarele înăspresc pilea*; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) face mai dur, mai sever; a (se) irita (căpătînd o expresie de duritate): *se înăspri craiul.* PANN; *o mască nouă, necunoscută, îi înăsprea şi-i urîţea trăsăturile.* GHEŢIE; (fig.) *limbajul ziarelor noastre liberale s-au înăsprit peste măsură.* EM.; **3.** (refl.) a se răci: *vremea prinde a se-năspri.* VLAH.; **4.** (refl.) a se îngreuna, a se înrăutăţi: *am făcut la dreapta, iar urcuşul s-a înăsprit.* GHEŢIE; *s-a înăsprit viaţa*; **5.** (refl. şi tr.) a (se) încorda, a (se) agrava, a (se) ascuţi: *relaţiile cu domnul şi cu fricosul tată se înăspriră.* CĂL.; *începură să cunoască... ceea ce înăsprise legăturile dintre neamurile lor.* AG.; **6.** (refl.) a se acidula: *vinul s-a înăsprit*; (şi: (pop.) **năspri**). [***În*** + ***aspru***[1] + *-i*].

înăspríme f. (rar) asprime: *îl goni afară cu înăsprime.* PANN. [***În*** + ***asprime***].

înăspríre, **înăspriri** f. acţiunea de a (se) înăspri şi rezultatul ei; dobîndire a unei asprimi (mai mari): *din pricina înăspririi întunericului, eroul său a început să simtă că ochii îl înţeapă.* VIANU; (şi: (pop.) **năsprire**). [V. ***înăspri***].

înăsprít, **~ţi**, **înăsprită**, **~e** a. **1.** devenit (mai) aspru; asprit; **2.** dur, neîndurat, iritat: *ură înăbuşită şi înăsprită de zece veacuri.* BĂLC.; **3.** care exprimă severitate, iritare: *îşi aruncă capul pe spate şi zise cu vocea înăsprită.* AG.; **4.** acidulat, înţepător: *must, vin înăsprit*; (şi: (pop.) **năsprit**). [V. ***înăspri***].

înáuntru adv. **1.** în interior: *şi intră înlăuntru Noe.* BIBLIA; **2.** (înv.) în centrul Europei (în special în Austria): *a plecat înăuntru.* AL. // prep. (artic.) în interiorul, în mijlocul ...: *nu pute să bage înlăuntrul ogrăzii şi dobitoacele.* DRĂGHICI; ; (şi: **năuntru**, **înlăuntru**, **înluntru**). [Lat. ***in-ad-intro***].

încadrá, **încadrez** vb. **1.** (tr.) a înrăma, a pune o ramă: *în oglinda larg-ovală încadrată în argint, bate toamna.* BAC.; *a încadra o pictură*; (fig.) *păru-i ca aurul faţa-n-cadrează.* EM.; **2.** (tr.) a înconjura, a împresura: *Adnana la mijloc, încadrată de tatăl ei şi de căpitan, se fotografiară.* TUD.; **3.** (tr.) a insera, a introduce, a cuprinde: *a încadrat întotdeauna pe om în natură.* IBR.; *a încadra o anecdotă în text*; **4.** (refl.) a se potrivi, a se armoniza: *misticismul se încadrează în balcanism.* CĂL.; **5.** (tr.) a angaja, a primi într-un loc de muncă: *a fost încadrat la oţelărie*; **6.** (refl.) a se integra (într-un colectiv, într-o activitate etc.); **7.** (jur.; tr.) a cuprinde într-un text de lege o faptă, un delict; **8.** (refl.) a respecta o anumită limită de timp pentru săvîrşirea unei acţiuni. [Din fr. ***encadrer***].

încadráre, **încadrări** f. acţiunea de a (se) încadra: *şubrezenia poziţiei ... este suficient dezvăluită chiar şi numai prin această încadrare istorică.* BL. [V. ***încadra***].

încadratór, **încadratori** m. (rar) persoană care încadrează: *încadrator de tablouri.* [***Încadra*** + *-tor*].

încadratúră, **încadraturi** f. (rar) ramă, cadră: *portretele ... să vezi ce bine le şade ... în încadratura albă.* CAR. [***Încadra*** + *-tură*].

încăi adv. (înv. şi reg.) încaltea, cel puţin, măcar: *fie-ţi milă de părinţii tăi încai!* PANN; *dă-mi încale viorica ce stă ascunsă sub spin.* CONACHI; (şi: **încailea**, **încale**, **încalea**). [***În*** + ***căi*** (pl. înv. de la *cale*)].

încáilea adv. v. **încai**.

încále adv. v. **încai**.

încálea adv. v. **încai**.

încăltea adv. (reg.) cel puţin, măcar, barem: *nu mi-ar fi ciudă, încaltea, cînd ai fi şi tu ceva.* CR. [***Încă*** + ***alte***].

încanaliáre f. (rar) înhăitare: *singur mi-am deplîns încanaliarea Doamne, cu ce lume m-am adunat.* M.CAR. [După fr. ***encanaillement***].

încapsulá, **încapsulez** vb. (tr.) **1.** a astupa cu o capsulă sticle de bere, apă minerală etc.; **2.** a închide în sticle astupate cu capsulă: *a încapsula berea*; (fig.) *omul este o fiinţă care încapsulează această animalitate.* BL.; (şi: **incapsula**). [***În*** + ***capsulă*** + *-a*].

încapsuláre, **încapsulări** f. acţiunea de a încapsula. [V. ***încapsula***].

încarcerá, **încarcerez** vb. (tr.) a băga la carceră; a întemniţa: *două luni încheiate,... am fost nu încazarmaţi, ci încarceraţi.* GHEŢIE. [Din lat. ***incarcerare***, fr. ***incarcérer***].

încarceráre, **încarcerări** f. acţiunea de a încarcera; întemniţare: *refuză să fie scăpat prin subtilităţi procedurale, obţine încarcerarea şi cere şi lanţurile.* CĂL. [V. ***încarcera***].

încarcerát, **~ţi**, **încarcerată**, **~e** a. care se află în carceră, în închisoare: *condamnatul încarcerat*; (subst.) *i-au întrerupt bătăile în uşă ale celor încarceraţi.* GHEŢIE. [V. ***încarcera***].

încamá vb. v. **incarna**.

încarnáre f. v. **incarnare**.

încarnát a. v. **incarnat**.

încartiruí, **încartiruiesc** vb. (tr.) a instala unităţi militare într-o localitate: *în casa lui e încartiruit un fost adorator german al nevestei lui.* CĂL. [***În*** + ***cartirui***].

încartiruíre, **încartiruiri** f. cartiruire: *obligaţia de încartiruire cădea ... numai asupra iobagului.* BL. [V. ***încartirui***].

încasá, **încasez** vb. (tr.) **1.** a primi o sumă de bani; a obţine valoarea în bani a unei poliţe, a unui bilet de bancă etc.: *preoţii catolici ar fi fost îndrituiţi să încaseze ei dijma.* BL.; *avea cu el aproape cinci mii de franci, pe care tocmai îi încasează.* TUD.; **2.** (fig.) a primi lovituri: *a încasat mulţi ghionţi*; **a o încasa**, a primi bătaie: *se întîmpla pentru prima oară că o încasam şi eu.* GHEŢIE. [Din it. ***incassare***].

încasáre, **încasări** f. acţiunea de a încasa şi rezultatul ei. [V. ***încasa***].

încasatór, **~i**, **încasatoáre** m., f. persoană care primeşte banii datoraţi unei întreprinderi sau unei instituţii (deplasîndu-se pe teren): *îl văzuse de curînd pe... băiatul fostului încasator de la uzină.* GHEŢIE. [***Încasa*** + *-tor*].

încastrá, **încastrez** vb. (tr.) **1.** a înţepeni un corp în altul; a realiza o montură: *a încastra o piatră preţioasă*; **2.** a realiza o legătură fixă între două corpuri pentru a împiedica mişcarea lor. [Din fr. ***encastrer***].

încastráre, **încastrări** f. acţiunea de a încastra şi rezultatul ei. [V. ***încastra***].

încatená, **încatenez** vb. (tr.) a aranja într-o succesiune; a coordona, a înlănţui (logic). [Din it. ***incatenare***].

încatenáre, **încatenări** f. acţiunea de a încatena şi rezultatul ei; succesiune, înlănţuire într-o ordine logică: *acea încatenare specială a cuvintelor... alcătuieşte elementul pur şi absolut al creaţiei poetice.* VIANU. [V. ***încatena***].

încazarmá, **încazarmez** vb. (tr.) **1.** a instala în cazarmă (ostaşi sau trupe); **2.** a reţine, a consemna ostaşii în cazarmă: *două luni încheiate,... am fost nu încazarmaţi, ci încarceraţi.* GHEŢIE. [***În*** + ***cazarmă*** + *-a*].

înacazarmáre, **încazarmări** f. acţiunea de a încazarma. [V. ***încazarma***].

încă adv. **1.** (de obicei în legătură cu o negație; indică perpetuarea pînă la un moment) pînă acum; pînă atunci: *de cînd sîntem noi, încă nu ne-a zis nime tată și mamă.* CR.; *n-a venit încă*; **2.** (arată continuarea unei acțiuni, unei stări, unui fapt) și acum, (și) mai departe, în continuare: *era un om de cincizeci de ani, încă neîncărunțit.* SAD.; **3.** (cu valoare temporală; indică încadrarea într-un moment anterior) de pe atunci (mai înainte); deja: *încă de mic te cunoșteam pe tine.* EM.; **4.** (arată repetarea unei acțiuni) din nou, iarăși: *se cuvine ... să deșertați încă o cupă de vin italienesc.* SAD.; **încă o dată,** a doua oară, din nou, iarăși: *fire bănuitoare și iubitoare de certitudini, am ținut să mă verific încă o dată.* GHEȚIE; **5.** (indică adăugarea unei alte cantități) în plus, pe deasupra: *acolo găsi încă două femei.* ISP.; *trebuie să avem în vedere încă un fapt.* IBR.; **6.** (arată conformitatea) de asemenea: *latinii și elenii încă au avut cîntări de acest feliu țărănești.* B.-DEL.; *de noi încă n-are să fie bine.* CR.; **7.** (arată insistența sau intensitatea) chiar: *încă mă mir c-am avut răbdare.* CR.; **ba încă** sau **și încă,** chiar mai mult (decît atîta): *Asachi se împacă cu lucrurile acestea, ba încă scrie cu oarecare mulțumire.* IBR.; **încă pe atît** (sau **pe-atîta**) dublu: *scurteica fusese încă p-atît de lungă.* DELAVR.; **dar încă,** cu atît mai mult: *deal cu deal se ajunge, dar încă om cu om.* CR.; **(și) încă cum,** foarte mult, în mare măsură; **8.** (reg.; în legătură cu o negație) nici așa: *de le-ai da cu lingura, și-ncă nu le-ai sătura.* POP. [Lat. ***unquam***].

încălbără, încălbărez și **încálbăr** vb. (reg.) **1.** (tr.) a apuca și a strînge cu forța; **2.** (refl. recipr.) a se încăiera, a se lua la ceartă: *văzură pe Pașadia și pe Pantazi încăibărați în chelfăneala cea mai deznădăjduită.* M.CAR; **3.** (tr.) a agonisi, a aduna cu greu: *să-și încaibere și el un venit.* ISP. [Et. nec.].

încăierá, încáier vb. (refl. recipr.) **1.** a se lua la bătaie: *era cît pe ce să se încaiere la bătaie.* CR.; (p. ext.) *pe trupul meu se vor încăiera cînii.* SAD.; **2.** a începe lupta: *oștile se încăierară.* // (tr.) **1.** (rar) a ataca, a hărțui: *nenorocitul îndrăznet, perpelindu-se ca un cîine încăierat de viespi ..., venea de-a rostogolul către iaz.* GAL.; **2.** (rar) a face să se lupte, să se bată; a provoca: *un scurt conflict de dragoste ... încăierase pe cei trei.* CĂL. [***În*** + ***caier*** + *-a*].

încăieráre, încăierări f. acțiunea de a (se) încăiera și rezultatul ei; (reg.) încăierat, (rar) încăierătură: *spăimîntătoarea încăierare a luptătorilor.* OD.; *o încăierare s-a stîrnit cît ai bate din palme.* GHEȚIE. [V. ***încăiera***].

încăierát[1] n. (reg.) încăierare; bătaie: *pînă la-mpăratul rabzi încăieratul.* PANN; **pe încăierate,** pornit pe ceartă, gata să se încaiere: *cei mai mari acum din afară, stau pe-ncăierate puși.* COȘB. [V. ***încăiera***].

încăierát[2]**, ~ți, încăierată, ~e** a. care este implicat într-o bătaie sau într-o luptă: *rămîneau... semănate în urma noastră vîrtejuri bîzîitoare de țigănuși încăierați.* VOIC. [V. ***încăiera***].

încălerătúră, încălerături f. (rar) încăierare: *a zugrăvit cu penelul său energic și realist o încăierătură înfuriată de oameni.* OD. [***Încăiera*** + *-tură*].

încălá, încălez vb. (reg.; refl.) a se împlini la trup; a se îngrășa: *atîta de tare se încălase la trup ..., încît era mai gros decît toți mandarinii.* SAD. [Lat. **incallare* (<***callum*** „umflătură")].

încălát, ~ți, încălatá, ~e a. (reg.) **1.** împlinit; gras: *ce-a băut și ce-a mîncat, de-are trupul așa-ncălat?* POP.; **2.** care are trupul plin, voinic: *bărbat încălat.* [V. ***încăla***].

încălărá, încălărez vb. (înv.; refl.) a se urca pe cal; a încăleca: *noi poftim să nu fie dumnealor de față cînd ne-om încălăra.* SAD. [***În*** + ***călare*** + *-a*].

încălăráre, încălărări f. (înv.) acțiunea de a încălăra; încălecare: *eu mă duc să poruncesc încălărarea sotniilor mele.* SAD. [V. ***încălăra***].

încălărát, ~ți, încălărátă, ~e a. (înv.) urcat pe cal; încălecat: *între oamenii încălărați ..., veneau și caii fraților.* SAD. [V. ***încălăra***].

încălcá, încálc vb. (tr.) **1.** a invada, a cotropi un teritoriu străin: *toate acestea erau semne de biruința asupra vrajmașilor ce încălcau țara din cînd în cînd.* ISP.; **2.** (fig.) a nesocoti un drept, o obligație, o înțelegere; a nu respecta: *își închipuia desigur că încălcasem consemnul și mă aflam în societatea unei femei.* GHEȚIE; *a încălca un acord, un tratat.* [***În*** + ***călca***].

încălcáre, încălcări f. **1.** acțiunea de a încălca și rezultatul ei; **2.** năvălire, invadare: *provincia cea mai espusă încălcărilor dușmane.* EM.; **3.** (fig.) nesocotire, nerespectare. [V. ***încălca***].

încălcát, ~ți, încălcată, ~e a. (rar) cotropit, ocupat: *neputînd veni în ajutorul orașelor și ținuturilor încălcate.* EM. [V. ***încălca***].

încălecá, încálec vb. **1.** (tr. și intr.) a (se) sui pe cal (sau pe alt animal): *încalecă iute pe cal și te du la nuntă.* CR.; (p. ext.) *încălecînd pe un tun, smulge fitilul aprins.* CĂL.; (fig.) *niște ochelari de miop încălecau nasul subțire și cocîrjat.* GHEȚIE; (pop.) **a încăleca pe nevoi(e),** a ieși din sărăcie, din lipsuri: *muncea acu în dreapta și în stînga, că doar-doar ar încăleca pe nevoie.* CR.; **2.** (refl.) a se suprapune: *stînci uriașe, diforme, se încalecă.* VLAH.; **3.** (fig.; tr.) a pune stăpînire pe ceva; a domina, a supune: *veneticii ... pe noi ne-au încălicat pînea toată ne-au luat.* MAT.; **4.** (refl. și tr.) a săvîrși actul sexual. [Lat. ***incaballicare***].

încălecáre, încălecări f. **1.** acțiunea de a (se) încăleca și rezultatul ei: *moș Petrea a mormăit poruncă de încălecare.* SAD.; **2.** (geol.) ruptură produsă în scoarța pămîntului, însoțită de deplasarea unei mase de roci peste alta; **3.** (fig.) supunere, stăpînire, dominație: *zorile coborau din cer gingașe, mîntuind lumea cu încălecarea întunericului.* REBR. [V. ***încăleca***].

încălecát, ~ți, încălecată, ~e a. **1.** călare: *Doamna Chiajna, încălecată bărbățește ...* OD.; **2.** suprapus: *dinți încălecați.* // f. **de-a încălecata,** numele unui joc. [V. ***încăleca***].

încălîfát, ~ți, încălîfată, ~e a. (înv.) așezat într-un toc, într-o pungă: *ciubuc încălîfat.* NEGR. [***În*** + ***călîf*** + *-at*].

încălță, încălț vb. **1.** (refl. și tr.) a(-și) pune încălțăminte în picioare: *trăsese pe el straile, își încălțase cizmele și încinsese sabia.* SAD.; *ne-am încălțat cu opincile binișor.* CR.; **2.** (tr.) a înzestra cu încălțăminte: *se umple de mustrări și nu se împacă pînă nu încalță de pomană o mie de nevoiași.* CĂL.; **3.** (tr.) a pune șine de fier la roțile căruței sau la tălpile saniei: *am cumpărat de la oraș un car nou, pe care ni l-a încălțat cu fier meșterul satului.* ST.; **4.** (fig.; tr.) a înșela, a păcăli: *reușește ... să-i încalțe pe toți.* CAR. [Lat. ***incalceare***].

încălțáre, încălțări f. **1.** faptul de a (se) încălța; încălțat[1]; punere a încălțămintei în picioare; **2.** montare de șine metalice la roțile de lemn ale căruțelor sau la tălpile săniilor; **3.** (reg.; pl.) încălțăminte: *zăpada cînta subt încălțările lui moi și grele.* AG.; **4.** afundare a ancorei în mîlul de pe fundul apei. [V. ***încălța***].

încălțát[1] n. **1.** punere a încălțămintei pe picior; încălțare: *încălțatul pantofilor*; **2.** îmbrăcare a roților de lemn cu șine de fier: *căruța acum am adus-o de la încălțat.* CR. [V. ***încălța***].

încălțát[2]**, ~ți, încălțată, ~e** a. **1.** care și-a pus încălțăminte: *se pune cu creștetul pe pat și cu talpele în grindă, așa încălțat cum era.* CR.; **vită încălțată,** om prost, imbecil: *nu orice vită încălțată are dreptul de-a determina valoarea acelui echivalent.* EM.; **2.** (fig.; despre păsări) cu pene pe labele picioarelor: *cucoși încălțați, cu crestele ca niște bujori.* C. [V. ***încălța***].

încălțămínte f. sg. obiect (din piele) cu talpă solidă, care servește la acoperirea și la protejarea părții de jos a picioarelor: *legînd ... smerita încălțăminte cucernicilor pustnici.* NEGR. [De la ***încălțămînt***].

încălțămînt, încălțămînturi și **încălțăminte** n. (înv.) încălțăminte: *găvozdindu-le picioarele cu încălțăminte de her și-i aruncară în cămin înfocat.* DOS.; *nu sînt eu vrednic să-i dezleg curele încălțămintelor lui.* ANTIM. [Lat. ****incalciamentum***].

încălțări' f. pl. (înv. și reg.) încălțăminte: *Sfîntul fu cu încălțări de fier încălțat.* DOS.; *încălțări nu-mi mai alege, că de-amu nu mai pot merge.* VIERU. [Lat. ***calceare*** (după *încălța*)].

încălțătór, încălțătoare n. unealtă care servește la încălțat; limbă de încălțat. [***Încălța*** + *-tor*].

încălușá, încălușez vb. (tr.) a pune un căluș. [***În*** + ***căluș*** + *-a*].

încălușát, ~ți, încălușată, ~e a. (despre coardele unor instrumente muzicale) ridicat pe un căluș: *coardele încălușate porniseră să îngîne amara destăinuire.* M.CAR. [V. ***încăluși***].

încălzí, încălzesc vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) face (mai) cald; a(-și) ridica temperatura (datorită căldurii primite din afară): *va fi aceeași odaie ce se încălzește cu greu.* BAC.; *sună și roag-o să-ți încălzească mîncarea.* GHEȚIE; **2.** (tr. și refl.) a (se) expune la o sursă de căldură: *un roi de păsărele ... la soare se-ncălzesc.* AL.; *bătrînii se încălzesc cu spatele la sobă.* VIERU; **3.** (refl.) a i se face cald: *de-abia te-i mai încălzi mergînd la drum.* CR.; **4.** (fig.; tr. și refl.) a (se) înflăcăra, a (se) entuziasma: *simți o nouă putere încălzind sufletul său.* NEGR.; **5.** (refl.) a se aprinde de mînie; a se mînia; **6.** (refl.) a se pregăti înaintea unui efort prin exerciții fizice. [***În*** + ***cald*** + *-i*].

încălzíre, încălzíri f. **1.** acțiunea de a (se) încălzi și rezultatul ei; **2. încălzire centrală,** instalație pentru ridicarea temperaturii din mai multe încăperi printr-o sursă unică: *casa avea încălzire centrală cu păcură.* GHEȚIE; **3.** executare de exerciții fizice de către sportivi înainte de începerea unei competiții. [V. ***încălzi***].

încălzít[1] n. **1.** faptul de a încălzi; ridicare a temperaturii: *s-a schimbat și a pus ibricul de ceai la încălzit.* GHEȚIE; **2.** ridicare a temperaturii într-o locuință (pe timpul iernii): *locuiește într-o cămăruță de doi pe doi, ca să nu-l coste nici chiria, nici încălzitul.* VINEA; *încălzitul e din ce în ce mai scump.* [V. ***încălzi***].

încălzít[2]**, ~ți, încălzită, ~e** a. **1.** care a devenit cald: *punem în focarul uneia un glonte de fier încălzit.* EM.; *apă încălzită*; **2.** (fig.) însuflețit, înflăcărat: *mintea lui încălzită, surescitată de basme, începea să se desfășure.* VLAH. [V. ***încălzi***].

încălzitór, ~i, încălzitoáre a. care încălzește, care dă căldură: *un fir de iarbă verde, o rază-ncălzitoare ... aprind un soare dulce în sufletul uimit.* AL. // n. aparat sau dispozitiv de încălzire. [***Încălzi*** + *-tor*].

încălzitúră, încălzituri f. (înv.) căldură; fierbințeală; febră, temperatură: *a trupului încălzituri.* CANT. [***Încălzi*** + *-tură*].

încămite adv. (rar) cu atît mai mult; (după o propoziție negativă) cu atît mai puțin: *să nu scoți un cîne din casă, dar încămite un om.* CR. [***Încă*** + ***mi*** + ***te***].

încăpăstră, încăpăstrez vb. (tr.) a pune căpăstru (unui cal): *frumușel mi-l înșăua, înșaua, încăpăstra.* AL.; (și: (reg.) **încăpăstri**). [***În*** + ***căpăstru*** + *-a*].

încăpăstrát, ~ți, încăpăstrată, ~e a. cu căpăstrul pus: *ajungeau acolo, din alte părți, și unii din domnii baroni, pe caii lor frumoși încăpestriți.* SAD.; *înșeuat și-ncăpăstrat.* POP.; (și: (reg.) **încăpăstrit, încăpestrit**). [V. ***încăpăstra***].

încăpăstrí vb. v. **încăpăstra.**

încăpăstrít a. v. **încăpăstrat.**

încăpător, ~i, încăpătoare a. **1.** larg, spaţios: *că e lumea-ncăpătoare pentru-o pasăre şi-o floare.* AL.; **2.** în care încape mult; cuprinzător: *era o căruţă bună, încăpătoare şi îndemînatică.* CR.; *un dulap încăpător;* **3.** în care se poate cuprinde; în care poate încăpea: *versurile abia sînt încăpătoare pentru mişcarea ce se dezlănţuie din ele.* CĂL. [*Încăpea* + *-tor*].

încăpăţînă vb. v. **încăpăţîna**.

încăpăţinare f. v. **încăpăţînare**.

încăpăţinat a. v. **încăpăţînat**.

încăpăţîná, încăpăţînez vb. (refl.) a stărui, a persista într-o părere sau într-o atitudine: *se încăpăţînase să facă noaptea manevrele de acostare.* TUD.; (p. ext.) *o critică ce se încăpăţînează să impună unui autor ce trebuie să înţeleagă prin anume termen.* BL.; (şi: (reg.) **încăpăţina**). [*În* + *căpăţînă*].

încăpăţînare, încăpăţînări f. faptul de a se încăpăţîna; îndărătnicie: *găsise un piron ascuţit şi acum îl hîţîna în toate părţile, cu o încăpăţînare de catîr.* TUD.; (şi: (reg.) **încăpăţinare**). [V. *încăpăţîna*].

încăpăţînát, ~ţi, încăpăţînată, ~e a. care stăruie, persistă într-o atitudine sau într-o idee; îndărătnic: *om încăpăţînat;* (p. ext.) *toată lumea ţi se închide într-o amuţire încăpăţînată.* DELAVR.; (subst.) *se pune în poziţia de marş alături de caporal ..., în nădejdea că încăpăţînatul va obosi.* CĂL.; (şi: (reg.) **încăpăţinat**). [V. *încăpăţîna*].

încăpeá, încáp vb. **1.** (tr.) a (putea) cuprinde ceva: *cămara este mare, vă încape pe toţi.* ISP.; (fig.) *împăraţi pe care lumea nu putea să-i mai încapă.* EM.; **a nu-l (mai) încăpea cămaşa pe cineva**, a fi neliniştit; **2.** (intr.) a avea loc, a putea intra într-un spaţiu închis: *mîna care-au dorit sceptrul universului şi gînduri ce-au cuprins tot universul încap bine-n patru scînduri.* EM.; (fig.) *te-aş vîrî în sîn, dar nu încapi de urechi.* CR.; **nu încap două săbii** (sau **paloşe**) **într-o teacă**, v. **teacă**; **nu (mai) încape vorbă** (sau **îndoială**) sau **mai încape vorbă?**, este cert, neîndoielnic: *nu mai poate încăpea vorbă, era în completă mizerie.* CAR.; *nu încape îndoială că pe acolo a dispărut bătrînul.* GHEŢIE; **a nu-şi (mai) încăpea în piele, a)** a fi foarte gras; **b)** (fig.) a fi foarte fericit, foarte mîndru; **3.** (intr.) a-şi găsi locul undeva, a se simţi bine: *de belele nu mai scap, nicăiri nu mai încap.* POP.; **4.** (intr.) a putea trece, pătrunde, străbate pe undeva: *Ivan dezleagă turbinca ..., numai cît poate să încapă mîna.* CR.; **5.** (intr.; în construcţii negative) a fi împiedicat, stingherit de cineva sau de ceva; **6.** (intr.) a ajunge într-o anumită situaţie: *daţi-mi să moriu încai fără vină decît încăpînd eu la robie că-mi pierd curăţie şi viaţă.* B.-DEL.; *le-a vărsat aur şi a încăput la domnie.* SAD.; **a încăpea pe mîna** (sau **mînile**) **cuiva** sau (rar) **a-i încăpea în labă cuiva**, a ajunge în puterea sau la discreţia cuiva: *aceste cărţi încăpînd pe mîna unor şarlatani.* CR. [Lat. **incapere*].

încăpére, încăperi f. **1.** cameră, odaie: *uşile deosebitelor încăperi.* OD.; *mi s-a părut că desluşesc undeva în încăpere nişte zgomote înfundate.* GHEŢIE; (fig.) *a frumuseţii haruri goale ce simţirile-i adapă, încăperile gîndirii mai nu pot să le încapă.* EM.; **2.** spaţiu, întindere, cuprins: *ne pună-n încăperea aceluiaşi sicriu.* EM. [V. *încăpea*].

încăpestrít a. v. încăpăstrat.

încăpuí, încăpuiesc vb. **1.** (rar; tr.) a aproviziona: *am încăpuit eu singur o corabie.* CAR.; **2.** (reg.; refl.) a-şi procura ceva; a obţine. [*În* + *căpui*].

încăpuít, ~ţi, încăpuită, ~e a. (înv.; rar) căpătuit, rostuit: *amîndoi fraţiorii încăpuiţi.* CAR. [V. *încăpui*].

încăpuşá vb. v. încăpuşi.

încăpuşát, ~ţi, încăpuşată, ~e a. (reg.) înmugurit: *luminările cu flori încăpuşate.* DELAVR. [V. *încăpuşa*].

încăpuşí, pers. 3 **încăpuşeşte** vb. (reg.; intr.) a înmuguri: *cireş verde-ncăpuşeşte.* POP.; (şi: **încăpuşa**). [*În* + *căpuşă* + *-i*].

încăpută, încăputez vb. **1.** (rar; tr.) a pune (din nou) căpute la cizme; **2.** (tr.) a cîrpi ciorapii; **3.** (fig.; refl.) a se face, a se înjgheba: *lesne se încăputează un culcuş.* [*În* + *căpută* + *-a*].

încăputát, ~ţi, încăputată, ~e a. care are căpută (nouă): *cizmele lui încăputate, care, cînd fugea, în potloage se rupea.* EM. [V. *încăputa*].

încărcá, încărc vb. **1.** (tr.) a pune o sarcină, o povară pentru a fi transportată (într-un vehicul sau pe spinarea cuiva): *se duce tocmai la locul de unde încărcase Stan lemnele.* CR.; (p. ext.) *mai în toată sîmbăta ne încărca în o droagă de-a Mănăstirii Neamţului.* CR.; **2.** (tr.) a face să aibă încărcătură; a umple un vehicul, un recipient cu ceva: *cum se gătiră corăbiile, le încărcară cu marfă.* ISP.; **3.** (fig.; tr.) a îngreuia, a apăsa; a chinui: *i-a strigat să nu-şi încarce sufletul cu păcat.* AG.; **4.** (tr.) a introduce un cartuş sau un proiectil într-o armă de foc: *mă duc să-mi încarc pistoalele.* AL.; *a încărca o puşcă;* **5.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi, a se umple (de ...): *lacul codrilor albastru nuferi galbeni îl încarcă.* EM.; *copacii încărcaţi de frunziş galben aşteaptă ca să scuture de-odată.* BAC.; (fig.) *poeziile lui sînt încărcate de emoţie discretă.* CĂL.; **6.** (fig.; tr.) a exagera, a umfla (pentru a înşela): *a încărca o socoteală; a încărca nota de plată;* **7.** (tr.) a înşela la socoteala unei datorii, unei obligaţii (punînd mai mult decît trebuie): *zici că te-am încărcat cu zece zile de prasilă ...?* CAR.; **8.** (tr.) a introduce, a pune (mai mult decît trebuie): *cumpărase un adevărat palat în plin centru, pe care îl încărcase cu o inimaginabilă colecţie de tablouri.* CĂL.; *a încărca un text cu citate;* **a fi încărcat de ani** (sau **de zile**), a fi bătrîn, a avea vîrstă înaintată: *stă pe tronu-i Mircea încărcat de ani.* BOL.; **9.** (tr.) a face să acumuleze energie electrică: *a încărca acumulatorul.* [Lat. ***incarricare*** „a pune în car"].

încărcáre, încărcări f. acţiunea de a (se) încărca: *de atuncea datează dezordinea în finanţe, de atuncea încărcarea spontană a statului cu cheltuieli.* EM. [V. *încărca*].

încărcát[1] n. **1.** faptul de a încărca; încărcare: *încărcatul ţinu toată ziua.* TUD.; *încărcatul vagoanelor;* **2.** existenţă a încărcăturii (într-un vehicul): *şi cu încărcat şi cu descărcat, la deal moş Nichifor se da jos.* CR. [V. *încărca*].

încărcát[2], **~ţi, încărcată, ~e** a. **1.** care are sau poartă o încărcătură: *începeau a trece ... săteni cu căruţele încărcate.* SAD.; **2.** care a fost pus într-un recipient, într-un vehicul etc.: *marfă încărcată;* **3.** (despre arme) care are cartuşul sau proiectilul introdus: *stau cu puştile-ncărcate.* AL.; **4.** (despre plante) care are multe flori sau fructe: *pom încărcat;* **5.** (fig.) exagerat, umflat (pentru a înşela): *notă de plată încărcată;* **6.** care are mai mult decît trebuie; căruia i s-a adăugat prea mult: *nici o programă de studii nu-i aşa de încărcată ca cea din România.* EM.; **7. atmosferă încărcată, a)** atmosferă plină de electricitate, înaintea unei furtuni; **b)** (fig.) stare de încordare, de tensiune: *atmosfera era încărcată şi de subt această linişte aparentă, toţi aşteptau zbucnirea unei întîmplări extraordinare.* VLAH.; **8.** (despre acumulatoare electrice) în care s-a acumulat energie; (despre condensatoare electrice) ale cărui armături au sarcină electrică. [V. *încărca*].

încărcátor, încărcători m. persoană care încarcă un recipient, un cuptor etc., care alimentează cu combustibil o maşină cu aburi etc. // n. (pl. **încărcătoare**) **1.** maşină, dispozitiv sau aparat care serveşte la încărcare; **2.** dispozitiv montat la o armă de foc, în care se află cartuşele. [*Încărca* + *-tor*].

încărcătúră, încărcături f. **1.** cantitate de materiale care se pune într-un vehicul, într-un recipient etc.; ceea ce este încărcat (într-un mijloc de transport): *năvodul iese cu o încărcătură enormă.* CĂL.; *un funcţionar ... se urcă pe punte şi cercetă actele privitoare la încărcătură.* TUD.; **2.** capacitate de încărcare; tonaj; **3.** cantitate de material explozibil care se introduce (o dată) într-o armă de foc: *în căruţă aveau baltagele şi săneţele cu cinci sute de încărcături de pulbere.* SAD.; **4.** proiectil sau cartuş care se introduce într-o armă; glonţ: *a doua încărcătură trecu deasupra capului vizitiului.* GHEŢIE; **5.** explozibil introdus într-o gaură de mină. [*Încărca* + *-tură*].

încărunţí, încărunţesc vb. (intr.) **1.** (despre păr) a începe să albească; a deveni cărunt; **2.** a începe să albească la păr; a cărunţi; (p. ext.) a îmbătrîni: *deşi ai încărunţit, tot îţi zburdă inima mai pe sus decît mintea.* AL.; (tr.) *necazurile l-au încărunţit înainte de vreme;* **3.** (fig.) a deveni cenuşiu, sur: *ceriul încărunţi de nouri, vîn-tul începu a geme.* EM. [*În* + *cărunt* + *-i*].

încărunţíre, încărunţiri f. faptul de a încărunţi. [V. *încărunţi*].

încărunţít, ~ţi, încărunţită, ~e a. **1.** (despre păr) care este cărunt; **2.** (despre oameni) care are părul cărunt; (p. ext.) bătrîn; **3.** (fig.) cenuşiu, sur: *zilele posomorîte, reci, cu bolta încărunţită îi fac întotdeauna rău.* GHEŢIE. [V. *încărunţi*].

încăşi adv. (înv.) încă; de asemenea: *încăş avem la praznicul de astăzi cîteva întrebăciuni, carele sînt trebuincioase a le şti.* ANTIM. [*Încă* + *şi*].

încătărámă, încătărámez vb. (tr.) a încheia, a prinde în cătarame: *diacul a privit cerul întunecat de pîlcuri de nori şi şi-a încătărămat mai tare dulama.* SAD. [*În* + *cataramă* + *-a*].

încătuşá, încătuşez vb. (tr.) **1.** a pune cătuşe cuiva; (p. ext.) a lega pe cineva cu lanţuri: *să-l încătuşeze pe muntele Caucaz.* ISP.; **2.** (fig.) a pune stăpînire pe cineva. [*În* + *cătuşă* + *-a*].

încătuşáre, încătuşări f. acţiunea de a încătuşa şi rezultatul ei. [V. *încătuşa*].

încătuşát, ~ţi, încătuşată, ~e a. **1.** pus în cătuşe; (p. ext.) legat în lanţuri; **2.** lipsit de libertate (spirituală): *capii unui alt partid ... erau încătuşaţi.* MAIOR. [V. *încătuşa*].

începătór, ~i, începătoáre a. **1.** care începe; de început: *substantivi începători cu a.* HASD.; *această ediţie a adunat tot felul de poezii începătoare.* IBR.; **2.** (rar) care iniţiază, care declanşează, face să înceapă ceva: *nimic nu există în lume ce n-are o cauză începătoare şi un timp de începere.* EM.; **3.** care introduce într-un domeniu; care dă primele cunoştinţe; elementar. // m., f. **1.** persoană care se află la începutul activităţii într-un domeniu (şi nu are încă experienţă): *carte prea grea pentru începători.* MAIOR.; (adj.) *scriitorii începători... se achită adeseori prin simplul epitet ornant.* VIANU; **2.** persoană care începe, care iniţiază ceva; iniţiator: *e începătorul şi părintele curentului poporan.* IBR.; **3.** (înv.) loc, moment sau element de unde începe, de unde emană ceva: *mai vîrtos pohteşte acesta curăţiia carele iaste începătoriul şi izvorul curăţiei.* ANTIM; (şi: (înv.) **începătoriu**). [*Încep* (prez. ind. de la *începe*) + *-(ă)tor*].

începătoríe, începătorii f. (înv.) (conducător de) rang înalt: *nici îngerii, nici începătoriile, nici puterile, nici altă oarecare zidire va putea pre noi să ne usibească de dragostea lui Dumnezeu.* ANTIM. [*Începător* + *-ie*].

începătóriu a. şi m., f. v. **începător**.

începătúră, începături f. (înv.) **1.** parte cu care se începe ceva; început: *urdzisem şi începătura letopiseţului.* M.COSTIN; **2.** sursă, origine: *începătură şi pricină a tuturor nenorocirilor.* BĂLC. [*Încep* (prez. ind. de la *începe*) + *-(ă)tură*].

începe, încep vb. **1.** (intr. şi refl.) a se ivi, a se manifesta: *de la o vreme valea s-a sfîrşit şi s-a început un deal.* CR.; *se duc pînă la marginea livezii, de unde începe rîpa fluviului.* SAD.; *iarna începe de la 22 decembrie;* **2.** (intr. şi refl.) a porni să se desfăşoare, să funcţioneze: *peste cîteva zile începeau cursurile.* BAC.; *spectacolul începe de la ora 10;* **3.** (tr.) a face primii paşi într-o lucrare, într-o acţiune: *trezeşte-ţi copilul din somn, şi el atunci are să înceapă a plînge.* CR.; *a începe o clădire;* (absol.) *Trăsnea se tologeşte pe-un hat şi începe la gramatică.* CR.; **4.** (tr.) a

lua prima parte din ceva sau a fi părtaș la prima parte din ceva: *a începe pîinea; a începe ziua bine*; **5.** (intr.) a se porni să vorbească: *dați-mi voie atenționea, că încep!* AL. [Lat. *incipere*].

începénie, începenii f. (înv.) parte cu care se începe ceva; început: *n-au pus numele lor la începeniea cărților lor.* N.TEST. [*Începe* + *-enie*].

începére, începeri f. acțiunea de a începe și rezultatul ei; (concr.) moment inițial, ivire, început: *nimic nu există în lume ce n-are o cauză începătoare și un timp de începere.* EM.; **cu începere de la ...** (sau **de ..., din ...**), începînd din ... [V. *începe*].

început, începuturi n. **1.** faptul de a începe; **2.** moment inițial, punct de plecare; parte cu care se începe ceva: *începutul* [scrisorii] *era original.* NEGR.; *lăsăm istoriografiei viitorului rolul de a lumina începuturile acestui stat.* EM.; (reluat pentru intensificare) *unul din miturile cosmogonice indice presupune existența, la începutul începuturilor, a unui om.* BL.; *la începutul începutului, fetița orfană avea numai vreo cinci ani.* VOIC.; (fig.) *cad mere domnești din pomul cel vechi de la începutul lumii.* SAD.; **de la** (sau **pe la, dintru, întru**) **început,** în (sau din) momentul inițial; din capul locului: *ceea ce izbește plăcut ochiul, de la început, este arta picturală.* CĂL.; **de la bun început,** din primul moment; **la început,** în faza inițială; în primele timpuri: *la-nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă.* EM.; **3.** (fig.) fundament, principiu: *zguduind din pace-adîncă ale lumii începuturi.* EM.; **4.** (înv.) origine, obîrșie: *lepădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele.* KOG.; **5.** (fragment dintr-o) lucrare neterminată: *s-au găsit începuturi de traducere din textele budiste.* IBR. [V. *începe*].

încercă, încérc vb. **1.** (tr.) a căuta să se convingă de ceva prin probe; a proba: *seara pe lună își încerca inspirat compozițiile la chitară.* CĂL.; **a(-și) încerca norocul,** a(-și) verifica șansele prin acțiuni riscante sau primejdioase: *ei, Cătălin, acu-i acu ca să-ți încerci norocul.* EM.; **a încerca marea cu degetul,** v. **mare**[2]; **2.** (tr.) a face proba sau verificarea (dacă este bun, dacă se potrivește): *a încerca o haină*; **3.** (tr.) a determina cum funcționează, ce proprietăți are făcînd probe: *a încerca motorul*; **4.** (tr.) a supune la probe (dificile), a face să sufere: *Dumnezeu a vrut să-l încerce*; **5.** (tr.) a-și da silința, a se forța, a se strădui să ...: *nulitățile de cafenele încearcă ... a se introduce în republica literelor.* EM.; *nu mă pot pronunța, deoarece nici n-am încercat vreodată să lucrez pentru stat.* CF.; (refl.) *toți esteticienii se încearcă să definească poezia.* IBR.; **6.** (tr.) a face tentativa de a ..., a porni să ...: *Gheorghe vine și încearcă să deschidă poarta, făcînd o bortă cu ferestrăul.* CĂL.; **7.** (tr.) a pune la cale; a intenționa; (refl. pas.) *se încearcă un atentat împotriva lui Vodă.* CĂL.; **8.** (tr.) a cuprinde: *din cînd în cînd, îl încercă o durere plăcută.* GHEȚIE; (impers.) *intră avînd aerul foarte contrariat; se vede că-l încearcă la încheieturi.* CAR.; **9.** (tr.) a simți, a avea, a fi cuprins de ...: *Costi parcă încercase o dezamăgire.* SAD.; *încercăm îndoieli a susține acest lucru.* CĂL.; **10.** (refl.) a-și măsura forțele: *de-l vei putea trînti pe dînsul, atunci să te încerci și cu mine.* CR.; *se încearcă la scrimă.* [Lat. pop. *incircare*].

încercáre, încercări f. **1.** acțiunea de a (se) încerca și rezultatul ei; tentativă; străduință, silință, efort: *orice încercare de-a reînvia clasele vechi e astăzi zadarnică.* EM.; *toate încercările de a lămuri fenomenele în chestiune pe altă cale au eșuat.* BL.; *încercarea moarte n-are*; **2.** probă, verificare: *cînd am făcut slujbele de încercare în fața preasfințitului Istratie, îmi mergea gura de nu mă putea opri nimene.* SAD.; *încercarea unei mașini*; **a pune la încercare,** v. **pune**; **piatră de încercare,** v. **piatră**; **3.** lucrare (literară) de debut: *interesant, în orice caz, rămîn încercările de epigrame și elegii după Goethe.* CĂL.; **4.** necaz, suferință, dificultate: *între grele încercări, vei avea ajutorul umilitei și firavei copile.* SAD.; *e o încercare dumnezeiască*; **5.** (înv.) experiență, cunoștință: *pe cît mie îmi pare, de lume, de năvruri ai slabă încercare.* ALEX. [V. *încerca*].

încercát[1] n. faptul de a încerca; încercare; **a cumpăra** (sau **a vinde**) **pe încercate,** a cumpăra (sau a vinde) cu condiția ca marfa să fie verificată mai întîi. [V. *încerca*].

încercát[2]**, ~ți, încercată, ~e** a. **1.** care a fost probat, verificat: *lirica este, dintre toate ramurile încercate, cea mai slabă.* CĂL.; **2.** experimentat, priceput: *trimite îndată noaptea oameni încercați.* CAR.; *oșteni încercați*; **3.** trecut prin necazuri; întărit de suferință: *puține popoare au fost așa de crud încercate ca poporul nostru.* SAD.; *viață încercată.* [V. *încerca*].

încercăná, pers. 3 **încercănează** vb. (refl.; despre ochi) a face cearcăne. [*În* + *cearcăn* + *-a*].

încercănát, ~ți, încercănată, ~e a. cu cearcăne la ochi: *era palidă și încercănată, dormise prost în noaptea aceea.* GHEȚIE. [V. *încercăna*].

încercuí, încerculesc vb. (tr.) a înconjura din toate părțile; a împresura: *îmi încercui gîtul cu un braț și mă trase spre ea.* GHEȚIE; (fig.) *îl încercui pe loc, ca o aureolă, același întuneric al disperării.* SAD.; (refl. pas.) *deschise niște ochi ale căror irisuri decolorate se încercuiau cu două inele de var, ca la găini.* VINEA. [*În* + *cerc* + *-ui*].

încercuíre, încercuíri f. **1.** acțiunea de a încercui; strîngere în cercuri; **2.** înconjurare din toate părțile: *Aspur întreprinde o vastă tactică de încercuire.* CĂL. [V. *încercui*].

încercuít, ~ți, încercuită, ~e a. înconjurat din toate părțile: *armată încercuită.* [V. *încercui*].

încét, ~ți, înceátă, ~ete a. **1.** domol, lin, liniștit: *hora e înceată.* DELAVR.; **2.** care se mișcă sau gîndește cu întîrziere, cu greutate: *om încet*; **3.** cu sonoritate scăzută, abia auzit: *cu glas blînd, duios, încet.* EM. // adv. **1.** fără grabă, domol, lin: *care cu poveri de muncă vin încet și scîrțîind.* COȘB.; *umblă încet*; **încet-încet** sau **(încetul) cu încetul, pe încet(ul), a)** treptat: *pren încet-încet voiu scoate pre dînșii de la tine.* BIBLIA; *obrazul hatmanului s-a luminat încet-încet.* SAD.; *din această descripție a frumusetii nopții pe încetul de desprinde o idee.* IBR.; **b)** cu timpul: *încet-încet nora s-a dat la brazdă.* CR.; **2.** cu glas coborît, potolit: *ce poezii cîntă inima-ți încet?* AL.; **3.** greu, lent: *încete clipe numărînd.* COȘB. [Lat. *qu(i)etus* „liniștit"].

încetă, încetez și (înv.) **încét** vb. **1.** (intr.) a se opri (în cursul unei acțiuni), a se întrerupe: *conversațiile din sală încetară îndată.* GHEȚIE; *furtuna nu încetează*; **a înceta din viață,** a muri; a deceda; **2.** (tr.) a nu mai continua ceva, a întrerupe ceva: *ascuns amu și aiavea nu mai înceată turburînd pre noi.* COR.; *încetează plînsul tău.* AL.; **3.** (intr.) a dispărea, a nu mai exista: *mii de fire viorie ce cu raza încetează.* EM. [Lat. **quetare* (=*quietare*)].

încetáre, (rar) **încetări** f. acțiunea de a înceta și rezultatul ei; întrerupere, oprire: *goliciunea odăii era privită cu neliniște și ideea încetării ședințelor întrevăzută cu teroare.* CĂL.; *încetarea mandatului*; **fără** (**de**) **încetare,** mereu, necontenit: *ceriurile spun fără-ncetare de slava ta.* DOS. [V. *înceta*].

încetățéni, încetățénesc vb. **1.** (tr.) a acorda unei persoane cetățenia, drepturi de cetățean; **2.** (fig.; refl.) a se înrădăcina, a se statornici: *o foarte cunoscută teorie se încetățenește aci.* BL.; **3.** (tr.) a adopta, a primi, a accepta: *avem mai multe mijloace pentru a încetăți neologismele.* IBR. [*În* + *cetățean* + *-i*].

încetățenire, încetățeniri f. acțiunea de a (se) încetăți. [V. *încetăți*].

încetățénit, ~ți, încetățenită, ~e a. care s-a statornicit, care s-a înrădăcinat. [V. *încetăți*].

încetí, încetesc vb. (înv.; tr. și refl.) **1.** a aduce pe cineva în ceata altora sau a intra în ceata cuiva; a (se) întovărăși: *te va înceti în ceata svenților.* VARL.; **2.** (p. ext.) a (se) alătura cuiva într-o acțiune (de protest). [*În* + *ceată* + *-i*].

încetínă vb. v. **încetini.**

încetinát, ~ți, încetinată, ~e a. (pop.) cu cetină: *brad încetinat.* POP. [*În* + *cetină* + *-at*].

încetineálă, încetineli f. lipsă de iuțeală, de vioiciune în mișcări, în gîndire etc.: *să cerșim broaștei cu covată încetineala.* SAD.; **cu încetineală,** încet, agale: *tînărul se ridică cu încetineală.* GHEȚIE. [*Încetini* + *-eală*].

încetinél adv. potolit, domol, încetișor: *căruța înaintează încetinel.* OD.; (adj.) *hora e prea încetinică.* DELAVR. [*Încet* + *-inel*].

încetiní, încetinesc și (înv.) **încetinez** vb. (tr.) **1.** a micșora viteza sau intensitatea unei mișcări sau unei acțiuni: *a scrie înseamnă a copia gîndurile, dar pentru asta trebuie să le încetinezi.* IBR.; *era mai demult o căsuță la noi ... în fața căreia omul își încetinește pasul.* VIERU; **2.** (p. ext.) a întîrzia, a amîna; (și: (rar) **încetina**). [De la *încet* (după *încetinel*)].

încetiníre, încetiniri f. acțiunea de a încetini și rezultatul ei. [V. *încetini*].

încetinít, ~ți, încetinită, ~e a. potolit, domolit: *cu pași încetiniți m-am îndreptat spre casă.* GHEȚIE. [V. *încetini*].

încetinitór, încetinitoare n. dispozitiv cu care se poate micșora viteza unui sitem tehnic. [*Încetini* + *-tor*].

încetișór adv. diminutiv al lui încet; cam încet, destul de încet: *duceți caru-ncetișor.* AL.; *se întoarse încetișor spre dînsul cu ochii pe jumătate închiși.* REBR. // n. (**a lua** sau **a o lua**) **cu încetișorul,** (a trata) cu binișorul, cu răbdare, cu îngăduință. [*Încet* + *-ișor*].

înceţoșá, pers. 3 **înceţoșează** vb. (refl.) **1.** a se lăsa ceață; **2.** (fig.; despre ochi, privire) a se împăienjeni. [*În* + *cețos* + *-a*].

înceţoșáre, înceţoșări f. acțiunea de a se înceţoșa și rezultatul ei. [V. *înceţoșa*].

înceţoșát, ~ți, înceţoșată, ~e a. **1.** învăluit în ceață: *cerul era înceţoșat ușor.* AG.; (fig.) *avea mintea înceţoșată, stomacul leșuit și trupul zdrobit ca după o beție strașnică.* GHEȚIE; **2.** (fig.) împăienjenit: *unul din ei era cărunt, cam zbîrlit și cu privirea înceţoșată.* SAD.; *avea ochii înceţoșați.* [V. *înceţoșa*].

închegă, închég vb. **1.** (refl. și tr.) a (se) coagula, a(-și) mări consistența: *a ta suflare apa-n rîuri o închegă.* AL.; *ținu neclintit laba ruptă pînă ce sîngele se închegă.* SAD.; (intr.) *un lac de sînge închegase pe cioburile viorii.* DELAVR.; **2.** (fig.; refl.) a se uni, a se strînge la un loc: *o opoziție începu să se închege.* BL.; **3.** (refl.) a se cimenta, a se consolida: *sub frunte-i trecutul și viitorul se încheagă.* EM.; **4.** (fig.; refl. și tr.) a prinde sau a face să prindă contur, a (se) forma; a lua ființă: *din a haosului văi, un mîndru chip se-ncheagă.* EM.; *încercam să încheg un firicel de gînd și nu izbuteam.* GHEȚIE. [Lat. *in-coagulare*].

închegáre, închegări f. **1.** faptul de a (se) închega; constituire: *au ajutat la închegarea unei literaturi naționale.* IBR.; **2.** coagulare, întărire; solidificare: *închegarea laptelui*; **3.** (concr.) întrupare: *zburau ... ca două abia văzute închegări ale văzduhului.* EM. [V. *închega*].

închegát, ~ți, închegată, ~e a. **1.** coagulat, solidificat: *de-abia își putea desclești picioarele din sîngele închegat.* CR.; **2.** (fig.) întărit, consolidat: *raportul între domn și țară nu era dar închegat.* MAIOR.; **3.** alcătuit, constituit: *cea mai închegată cosmologie era cea babiloniană.* BL.; **4.** care a luat ființă, care a prins contur: *lampa ... sta între Dan și umbra închegată.* EM. [V. *închega*].

închegătoáre, închegători f. **1.** vas de lemn în care se pune laptele la închegat la stînă: *nici căș la-nchegătoare.* POP.; **2.** (reg.; bot.) năprasnică (*Geranium robertianum*). [*Închega* + *-toare*].

închegătór, ~i, închegătoáre a. care încheagă. [*Închega* + *-tor*].

încheiá, închéi vb. 1. (tr.) a prinde în nasturi, în copci etc. marginile hainei sau încălţămintei; a trece nasturii sau şireturile prin găuri: *îşi încheie haina plină de şireturi.* EM.; *a încheia nasturii, cămaşa;* 2. (refl.) a-şi prinde nasturii, copcile sau şireturile la haine sau la încălţăminte: *începe să se încheie la haină;* 3. (tr.) a face să aibă hainele cu nasturii prinşi: *dimineaţa şi seara,... mă încheiau şi mă deschieu alţii.* GHEŢIE; 4. (refl.) a-şi împreuna părţile, marginile: *era încinsă cu un colan de aur ce se încheia cu mari paftale.* NEGR.; 5. (refl.) a se articula, a se îmbina: *unde se încheie braţul cu umărul;* 6. (tr.) a potrivi unul cu altul; a îmbina, a uni, a monta: *cioplind grinzile cu bărzile, le suie pe zid şi le aşază, încheindu-le una cu alta.* DRAGHICI; *rotarii încheiau la cobîle roatele de schimb.* SAD.; 7. (refl.) a acoperi neîntrerupt, peste tot: *pruniştile erau în floare, iarba se încheiase.* SL.; 8. (tr.) a termina, a pune capăt, a sfîrşi: *încheiem această introducere ce ne era neapărată.* CAR.; *mi-am încheiat seara la masa de lucru.* GHEŢIE; *a încheia o activitate;* (refl.) *a făcut un semn ... prin care le arată că sfatul s-a încheiat.* CAR.; 9. (tr.) a forma capătul, sfîrşitul a ceva: *concluziile încheie articolul;* (fig.) *sprîncenele arcate fruntea albă i-o încheie.* EM.; 10. (rar; refl.) a se limita, a se rezuma la ...: *chitiţi că numai în arc se încheia tot meşteşugul ... omului aceluia?* CR.; 11. (tr.) a stabili, a întocmi, a alcătui, a definitiva: *banii trebuie predaţi la contabilitate, încheiate forme.* GHEŢIE; *a încheia pace; a încheia socotelile;* (refl. pas.) *înaltul hatişerif fu citit şi tălmăcit şi se încheie toată rînduiala după izvod şi după datină.* SAD.; 12. (tr. şi intr.) a conchide, a concluziona: *prinţul Cantemir încheie, fără nici un alt temei, că ei trebuie să fi fost odată husari.* BĂLC. [Lat. ***inclavare***].

încheiát[1] n. faptul de a (se) încheia: *a ajuns la încheiatul tîrgului.* [V. ***încheia***].

încheiát[2]**, ~ţi, încheiată, ~e** a. 1. prins, închis în nasturi, în copci, în şireturi; închis: *haină încheiată; pantofi încheiaţi;* 2. prins în butonieră sau umul în altul: *nasturi încheiaţi; copci încheiate;* 3. îmbinat, cu părţile împreunate: *e-un pat mare încheiat, de scînduri nouă de brad.* POP.; 4. terminat, împlinit, întreg: *la hramul bisericii se ţinea praznicul cîte-o săptămînă încheiată.* CR.; 4. dus la capăt; sfîrşit, isprăvit, făcut: *perfectul compus exprimă o acţiune trecută şi încheiată.* VIANU. [V. ***încheia***].

încheiére, încheieri f. 1. acţiunea de a (se) încheia şi rezultatul ei; prindere în nasturi sau în copci: *după încheierea paltonului şi-a pus căciula;* 2. parte finală; sfîrşit, terminare: *trebuie să tragă îndată clopotele de încheierea slujbei.* SAD.; 3. concluzie: *ajunge la încheierea că numai gîndirea matematică ar reprezenta o gîndire legitimă.* BL.; 4. (p. ext.) decizie, hotărîre: *am dat seamă de-atunci de încheierile luate de acea conferenţă de alegători.* EM.; 5. întocmire a unui contract, a unei învoieli etc.: *orice lămurire e binevenită într-o chestiune atît de însemnată, cum e încheierea unei căsătorii.* GHEŢIE. [V. ***încheia***].

încheietóare, încheietori f. 1. cheotoare (la haină): *încheietori şi bumbi auriţi.* OD.; 2. plantă erbacee cu flori galbene, pătate cu cafeniu, cu miros neplăcut (*Sideritis montana*); 3. (reg.) vulturică (*Hieracium pilosella*). [***Încheia*** + *-toare*].

încheietór, încheietori m. **încheietor de pluton**, soldat gradat care merge în ultimul rînd din pluton. [***Încheia*** + *-tor*].

încheietúră, încheieturi f. 1. articulaţie, îmbinare mobilă a capetelor oaselor; loc unde se realizează o asemenea îmbinare: *atîta ş-au firşitu-ş trupul, cît să vedea închieturile ciolanelor.* DOS.; *îl trage frumuşel cu untură din opaiţ pe la toate închieturile.* CR.; (fig.) *poate că vreun brad sau paltin cu încheieturile slăbite de bătrîneţe, se legăna scîrţînd.* HOGAŞ; 2. loc unde se îmbină două obiecte sau părţi ale unui obiect: *vîntul începu ... a scutura casa ... în toate încheieturile căpriorilor ei.* EM.; (fig.) *construcţiile metafizice ale gîndirii romantice se prăbuşeau trosnind din toate încheieturile.* BL. [***Încheiat*** + *-ură*].

închelbá, închelbez vb. (reg.; tr.) a aduna la un loc; a uni: *cu minciuna ori prînzeşti, ori cinezi, pe amîndouă nu le închelbezi.* PANN. [Et. nec.].

închelbărá, închelbărez vb. (reg.; tr.) a agonisi, a procura: *apucă şi el pe cărarea ce o văzu mai aproape ... după ce-şi închelbăra un rînd de haine.* ISP. [Cf. ***încăibăra***].

închenăruí, închenăruiesc vb. (rar; tr.) a încadra într-un chenar: *o acuarelă ne-a păstrat figura lui inteligentă închenăruită într-o imperceptibilă barbă.* CĂL. [***În*** + ***chenar*** + *-ui*].

închiaburí, închiaburesc vb. (refl.) a deveni chiabur, a se îmbogăţi. [***În*** + ***chiabur*** + *-i*].

închiaburíre, închiaburíri f. faptul de a se închiaburi; îmbogăţire. [V. ***închiaburi***].

închiaburít, ~ţi, închiaburită, ~e a. devenit chiabur, îmbogăţit. [V. ***închiaburi***].

închíde, închid şi (înv. şi reg.) **închiz** vb. 1. (tr.) a izola într-un spaţiu închis; a răpi cuiva libertatea: *a rîs de furie şi-a-nchis în turn pe critic.* COŞB.; *l-a închis într-o cetate;* 2. (fig.; tr.) a cuprinde, a conţine: *scrisorile închideau în ele durerea.* SAD.; 3. (refl.) a se retrage, a se izola (de lume): *părăsise viaţa acestei lumi şi se închisese în mănăstire.* GAL.; (fig.) *Andrei Valahul tăcu, închizîndu-se deodată în sine.* SAD.; 4. (tr.) a mişca (din balamale) pentru a acoperi deschizătura corespunzătoare: *şi uşa casei o închisere.* BIBLIA; (refl. pas.) *uliţele dorm, obloanele se închid.* EM.; (fig.; refl.) *o poartă se închide hermetic peste livada din fund.* CĂL.; **a închide ochii, a)** a coborî pleoapele: *închise ochii, să nu vadă acea groază.* ISP.; **b)** a trece cu vederea: *a închis ochii la toate obrăzniciile lui;* **c)** a dormi: *n-am închis ochii nici cît ai scăpăra din amănar.* CR.; **d)** a muri: *pînă n-o închide ochii şoimanul, să nu vorbim decît boierilor cu meteahnă.* DELAVR.; **a i se închide ochii cuiva**, a-i fi foarte somn cuiva; 5. (tr.) a încuia cu cheia sau cu zăvorul; a zăvori; 6. (tr.) a strînge împreunînd părţile: *a închide umbrela; a închide cartea;* 7. (refl.; despre răni) a se cicatriza: *puse gura şi rupse rana ... pînă ce se închise şi se vindecă.* ISP.; 8. (tr.) a întrerupe periodic, potrivit orarului: *a închide magazinul;* (refl. pas.) *vine un moment al anului cînd deodată vînătoarea se închide.* OD.; 9. (tr.) a desfiinţa, a suspenda activitatea: *a închide fabrica;* (refl. pas.) *fu prins cu arcanul la oaste şi clasa se închise.* CĂL.; 10. (tr.) a încheia o acţiune, a pune capăt: *a închide o discuţie;* 11. (tr.) a îngrădi, a împrejmui: *o roată mare de mesteceni făcea un zid alb, care închidea ierbăriі mirositoare, înalte pînă la brîu.* SAD.; (p. ext.) *zidurile vecine, îmbrăcate în iederă, închideau vederea.* TUD.; 12. (tr.) a opri accesul, a bara: *ca să nu închidă leşii drumul neguţătorilor.* NEC.; 13. (refl.) a se înfunda: *de la un loc se închide calea şi începe a i se încurca cărările.* CR.; 14. (tr.) a întrerupe funcţionarea unui aparat: *a închide televizorul;* 15. (refl.) a se întuneca, a se înnora: *vremea se închide;* 16. (refl.) a căpăta o nuanţă mai întunecată: *culorile s-au închis după un timp.* [Lat. ***includere***].

închídere, închideri f. 1. acţiunea de a (se) închide: *închiderea porţii nu i-a cerut efort;* 2. mişcare spre a acoperi o deschizătură: *noaptea udă trezea poveşti, cu închideri şi deschideri din ochi.* BAC.; 3. întrerupere (periodică) la sfîrşitul unei activităţi: *numai cu prilejul festivităţilor de deschidere şi de închidere ale anului şcolar pătrundeam pe poarta cea mare.* GHEŢIE; 4. moment în care o întreprindere (comercială) îşi întrerupe activitatea: *soseşte în capitală după închiderea corpurilor legislative.* CĂL.; *din păcate a ajuns după închiderea magazinului;* 5. dispozitiv, mijloc de astupare, de acoperire a unei deschizături. [V. ***închide***].

închiná, închín vb. 1. (refl.) a se ruga, a-şi manifesta evlavia faţă de divinitate, a se prosterna; (spec.) a rosti rugăciuni (şi a face semnul crucii): *ne spălăm cu omăt şi ne închinăm după obiceiul cel creştin.* CR.; (fig.) *Nilul alb cărui se-nchină un cumplit negru popor.* AL.; 2. (tr.) a face pe cineva să se roage; a face rugăciuni pentru cineva: *ne-a dus pe la profesor şi pe la biserică, de ne-a închinat pe la icoane.* CR.; 3. (refl.) a se pleca, a saluta cu o plecăciune: *m-am închinat cu sărut-mîna.* AL.; (fig.) *toporaşi ce se închină gingaşelor lăcrimioare.* AL.; 4. (refl.) a se încrede, a se lăsa convins: *te-nchini la vorbe proaste din timpi de altădată?* AL.; 5. (înv.; refl. şi tr.) a (se) lăsa în voia unei dominaţii străine; a (se) preda, a (se) supune, a (se) subordona: *nice de haraci el va să ştie nice a să închina voieşte mie.* B.-DEL.; *cu temeiuri bune ţara să-nchinăm!* BOL.; **a închina steagul** (sau **armele**), a capitula: *oastea lui Ieremia închină armele lui Mihai.* ISP.; (refl.) *a fost de veste lumea plină, că steagul turculuі se-nchină.* COŞB.; 6. (tr.) a dărui (în semn de evlavie, de supunere, de recunoştinţă): *a închinat toată averea sa Mănăstirii Neamţului.* CR.; 7. (fig.; tr.) a aduce ofrandă: *colo-nchină idolatrul neînţelesul foc de lemne.* EM.; 8. (tr.) a consacra, a hărăzi, a dedica: *şi-a închinat mare parte a activităţi sale studiului gazelor.* BL.; *a închina o carte cuiva;* (refl. pas.) *se închinau numere unui scriitor.* CĂL.; 9. (intr.) a ridica paharul plin (făcînd o urare); a bea făcînd urări: *să bem, să-nchinăm cu paharul plin.* B.-DEL.; (tr.) *pentru Moldova paharul meu închin.* AL.; **a închina în sănătatea cuiva, v. sănătate.** [Lat. ***inclinare***].

închinăre, închinări f. 1. acţiunea de a (se) închina; închinare, aplecare (a capului): *a sărutat cu închinare mîna de pe toiag a arhipăstorului.* VOIC.; 2. consacrare, dedicare; 3. supunere, subordonare: *despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierţi.* EM.; 4. rugăciune: *tocma-n timp de închinare.* AL.; 5. semn de respect (manifestat printr-o plecăciune); smerenie: *Moţoc cînd te-ntreabă, răspunde cu-nchinare.* AL.; 6. dedicaţie, dedicare, consacrare: *vin acum ... să v-aduc o închinare.* AL.; 7. oferire, dăruire (printr-o ceremonie): *în mijlocul mesei se începe închinarea colacilor.* MAT.; 8. ciocnire a paharelor de vin sau de ţuică însoţită de o urare: *se întorcea de la închinări de pahare.* SAD. [V. ***închina***].

închinát, ~ţi, închinată, ~e a. 1. consacrat, dedicat: *cartea închinată l-a surprins;* 2. (înv.) supus, subordonat, dependent: *presa e plină de articole şi documente despre mînăstirile închinate.* CĂL. [V. ***închina***].

închinăclúne, închinăcluni f. (înv.) 1. plecăciune respectuoasă; salut: *soli de închinăciune şi de plecăciune au trimes.* CANT.; *se retrase c-o adîncă închinăciune.* SAD.; 2. adorare a divinităţii; rugăciune: *să răsipească întunericul închinăciunei de idoli.* ANTIM; 3. (înv.) supunere, subordonare. [Lat. ***inclinatio, -onis***].

închinătór, ~i, închinătoáre m., f. 1. persoană care se roagă, se închină: *vom fi adevăraţi prăznuitori şi închinători naşterii domnului Hristos.* ANTIM; *închinător la idoli;* 2. (rar) admirator, adorator: *eu, umilit închinător al marelui nostru istoric.* OD.; 3. (reg.; ornit.) vînturel (*Falco tinnunculus*). // a. care exprimă un omagiu, o dedicaţie: *epistolie închinătoare către Mitru Perea, vestit cîntăreţ.* B.-DEL. [***Închina*** + *-tor*].

închingă, închíng vb. 1. (tr.) a pune chinga (şi a o strînge) pe un animal de călărie: *caii şi-au închingat.* PANN; 2. (tr.) a fixa în chingi: *şi-a scos calul, după ce i-a închingat tarniţa.* SAD.; 3. (refl.) a se strînge cu o cingătoare; a se încinge: *în trei brîne să închinga.* POP. [***În*** + ***chingă*** + *-a*].

închingáre, închingări f. acţiunea de a închinga. [V. ***închinga***].

închingát, ~ţi, închingată, ~e a. legat cu chinga, strîns în chingi: *caii erau închingaţi.* SAD. [V. ***închinga***].

închiondorá, închiondorez vb. (refl.) a se uita chiorîş: *se tot închiondora la mine.* [Et. nec.].

închiondorát, ~ţi, închiondorată, ~e a. care se uită urît (la altul): *nu-i interesară corbii care*

îi croncăniră,... nici vulturul închiondorat. VOIC. [V. **închiondora**].

închiorchioşá, închiorchioşez vb. (reg.; refl.) **1.** a se uita chiorîş, încruntat, posomorît; **2.** a-şi găsi un loc; a se aciua: *mai bine m-aş închiorchioşa eu în Bucureşti.* AL. [Et. nec.].

închiorchioşát, ~ţi, închiorchioşată, ~e a. (reg.; şi adv.) (care se uită) chiorîş, încruntat: *uitîndu-se închiorchioşat.* CR. [V. **închiorchioşa**].

închipuí, închípui, (pop.) **închipuiesc** vb. **1.** (tr.) a simboliza, a reprezenta: *tot felul de marmură lustruită ... închipuia fel de fel de flori.* ISP.; **2.** (tr.) a plăsmui ceva cu mintea, cu fantezia; a imagina: *să închipuim nişte întrebări atît de grele, încît să nu le poată tălmăci.* NEGR.; **3.** (refl.) a se imagina pe sine într-o anumită situaţie: *privitor ca la teatru tu în lume să te-nchipui.* EM.; *ca boier se-nchipuia.* POP.; **4.** (tr.) a-şi face o imagine sau o părere despre cineva sau despre ceva: *dacă îşi închipuie că îşi bat joc de mine, se înşală.* PETR.; **5.** (tr.) a face, a întocmi, a înjgheba: *tu ai boi, de ce nu-ţi închipuieşti şi-un car?* CR.; **6.** (tr.) a crede, a-şi imagina ceva: *îşi închipuia desigur că încălecasem consemnul şi mă aflam în societatea unei femei.* GHEŢIE; **7.** (refl.) a se crede ceva, a-şi imagina că este: *băieţii ... se închipuiesc cîni, sar la babă şi o trîntesc jos.* POP. [*În* + ***chip*** + *-ui*].

închipuiciúne, închipuiciuni f. (înv.) închipuire, imaginaţie, fantezie: *mărturisindu-i har mult pentru închipuiciune şi sămănăciune.* DOS. [***Închipui*** + *-ciune*].

închipuíre, închipuiri f. **1.** faptul, capacitatea de a-şi închipui; imaginaţie, fantezie: *înzestrat cu o închipuire urieşească.* EM.; **2.** produs al imaginaţiei; plăsmuire, ficţiune, iluzie, halucinaţie: *Moş Nichifor nu-i o închipuire din poveşti.* CR.; **3.** idee, gînd, părere, opinie, presupunere (subiectivă, lipsită de temei): *îşi făcea fel de fel de închipuiri.* VLAH.; **4.** (înv.) reprezentare prin desen, pictură, schiţă etc.; plan: *căpitanul ... luînd harta ce avea de închipuirea mării, au făcut socoteală că nu făcuse cele 100 de mile.* DRĂGHICI; **5.** (reg.) realizare, creare: *meşterise de zor la închipuirea uneltei de pescuit.* GHEŢIE. [V. **închipui**].

închipuít, ~ţi, închipuită, ~e a. **1.** produs de imaginaţie; imaginar: *îl convinge de închipuitele lui drepturi.* AL.; *legile sînt iluzionare şi zidite oarecum în aer pentru raporturi închipuite.* EM.; **2.** ireal, fantezist; lipsit de realitate: *traducerile ... n-au importanţă ..., pentru că le-a scris într-o limbă închipuită.* IBR.; **3.** (şi subst.) încrezut, înfumurat: *un om închipuit.* [V. **închipui**].

închipuitór, ~i, închipuitoáre m., f. (înv.) **1.** persoană care o simbolizează pe alta: *unii îl ucidea cu leamne, alţii cu pietri ... pre închipuitoriul Domnului Hristos ce s-au omorît de dînşii.* DOS.; **2.** (şi a.) (persoană) care plăsmuieşte ceva cu mintea sau cu fantezia. [***Închipui*** + *-tor*].

închipuitúră, închipuituri f. (înv.) **1.** imagine, apariţie: *luînd aminte spre răsărit de la peşteră, vădzusem închipuitură de podoabă de bărbat groznic.* DOS.; **2.** exemplu, exemplificare: *ş-au făcut şi o carte foarte de folos; luat-au dintr-însă închipuituri svîntul Theodorit.* DOS. [***Închipui*** + *-tură*].

închircí, închircesc vb. (refl.) a se chirci: *s-a închircit de frig;* (fig.) *ceea ce împiedică ... şi face a se închirci libertatea materială este impunitatea crimelor.* EM. [*În* + ***chirci***].

închircíre, închirciri f. (reg.) faptul de a se închirci. [V. **închirci**].

închircít, ~ţi, închircită, ~e a. (reg.) **1.** pipernicit: *straiele acestea pocite fac să arăţi aşa de sfrijit şi închircit.* CR.; **2.** strîns, îngrămădit: *iarăşi oraşul vechi cu stradele strîmte, cu casele închircite.* EM. [*În* + ***chircit***].

închirlá, închirlez vb. (tr.) **1.** a da cu chirie: *sînt gata să-i închiriez rîndul ist de sus.* AL.; **2.** a lua în folosinţă temporară un bun mobil sau imobil în schimbul unei chirii: *am închiriat două din camerele unui vast apartament.* GHEŢIE; *închiriaseră cîteva pogoane de pămînt şi-l semănară.* POP.; (refl. pas.) *camerele se închiriau, de regulă, cu ora.* GHEŢIE. [***În*** + ***chirie*** + *-a*].

închiriát, ~ţi, închiriată, ~e a. **1.** dat cu chirie; **2.** luat cu chirie. [V. **închiria**].

închiriére, închirieri f. **1.** acţiunea de a închiria, de a da cu chirie şi rezultatul ei: *nu-mi este de vînzare, ci de închiriere.* ISP.; **2.** acţiunea de a lua în folosinţă temporară un bun. [V. **închiria**].

închís, ~şi, închisă, ~e a. **1.** aşezat astfel încît să acopere deschizătura corespunzătoare: *uşă închisă;* **2.** cu uşa sau cu capacul fixat (şi încuiat): *cutie închisă;* **3.** cu marginile apropiate, împreunate: *a acoperit buzele închise ale rănii c-o legătură uşoară de in.* SAD.; **cu ochii închişi,** a) cu pleoapele coborîte: *cu ochi închişi, îşi unea buzele cu ale mele.* GHEŢIE; b) fără o cercetare prealabilă; neatent, superficial: *urmează învoială între părţi, iar nu aşa cu ochii închişi.* CR.; c) foarte uşor, fără dificultate: *rezolvă totul cu ochii închişi;* **4.** care şi-a întrerupt activitatea: *fabrică închisă; magazin închis;* **5.** împrejmuit, înconjurat; îngrădit: *curte închisă;* **6.** cuprins într-un spaţiu determinat: *drum închis între dealuri;* **7.** pe care nu se poate circula, cu circulaţia oprită: *drum închis; tunel închis;* **8.** oprit, întrerupt: *circuit închis;* **9.** întemniţat, ţinut în închisoare: *pe zeflri îmi vin suspine de la-nchişii chinuiţi.* BOLLIAC; *a stat închis doi ani;* (subst.) *ştiţi cum iubeşte cel închis libertatea.* IBR.; **10.** retras, izolat, ursuz: *comuna săsească e o colectivitate raţională de oameni închişi.* BL.; **11.** stătut, viciat: *aer închis;* **12.** întunecat, înnorat: *zarea era închisă şi rece.* BAC.; *vreme închisă;* **13.** care are tentă spre negru; întunecat: *astupă toate ferestrele cu groase perdele de rips galben închis.* CĂL.; *culori închise;* **14.** care are acoperiş, capotă, coviltir: *una dintre ultimele trăsuri închise din oraş.* GHEŢIE; **15.** lipsit de sonoritate; **vocală închisă,** vocală în timpul articulării căreia maxilarele sînt apropiate unul de altul; **silabă închisă,** silabă terminată în consoană. [V. **închide**].

închisoáre, închisori f. **1.** loc unde se execută pedepsele privative de libertate; puşcărie, temniţă: *mă vei scoate din această închisoare.* BIBLIA; **2.** faptul de a fi întemniţat, şedere la puşcărie: *condamnat la închisoare;* **3.** loc unde se ţine închis cineva sau ceva: *să binevoiască a se osteni pînă la ogrăzile şi închisorile cînilor.* SAD.; **4.** (rar) dispozitiv de închidere: *potrivi iar cu grijă închisoarea intrării.* SAD.; **5.** coteţ închis în care se păstrează peştele pînă la vînzare. [***Închis*** + *-oare*].

închistá, închistez vb. (refl.) **1.** a se închide într-un chist, într-o carapace, într-o membrană; **2.** (fig.) a se izola; a se închide în sine. [Din fr. ***enkyster***].

închistáre, închistări f. **1.** faptul de a se închista; închidere într-un chist, într-o carapace, într-o membrană; **2.** (fig.) izolare, închidere în sine: *tradiţie nu înseamnă închistarea în forme nemişcate.* CĂL. [V. **închista**].

închistát, ~ţi, închistată, ~e a. **1.** închis într-un chist, într-o carapace; **2.** (fig.) izolat; **3.** (fig.) încuiat, mărginit. [V. **închista**].

închizătór, ~i, închizătoáre a. care închide. // f. (pl. **închizători**) dispozitiv de închidere a unei uşi, a unui geamantan etc. // n. dispozitiv care închide şi deschide ţeava unei arme în partea unde se introduce cartuşul: *îndată răsună scrîşnetul închizătoarelor împingînd gloanţele pe ţeavă.* GHEŢIE. [***Închide*** + *-(ă)tor*].

închizátúră, închizături f. (reg.) **1.** loc unde se închide ceva; **2.** împrejmuire cu gard sau cu şanţ. [***Închide*** + *-(ă)tură*].

încifrá, încifrez vb. (tr.) a încîlci, a încurca: *mai mult o încifrează cel ce vrea a o descifra.* EM. [***În*** + ***cifra***].

încifráre, încifrări f. acţiunea de a încifra şi rezultatul ei. [V. **încifra**].

încifrát, ~ţi, încifrată, ~e a. **1.** exprimat într-un cifru; **2.** exprimat într-un limbaj greu de înţeles: *să nu dăm crezare argumentaţiunii încifrate a guvernului.* EM.; **3.** redat în mod indirect, simbolic, metaforic. [V. **încifra**].

încinchít, ~ţi, încinchită, ~e a. (reg.) ghemuit: *şezînd încinchit.* CR. [***În*** + ***cinchit*** (=***cimpit*** din *cimpi*)].

încincí, încincesc vb. (tr. şi refl.) a (se) face de cinci ori mai mare: *biruri pe cari apoi le-au încincit şi înzecit preste cîţiva ani.* EM. [***În*** + ***cinci***].

încincít, ~ţi, încincită, ~e a. mărit, înmulţit de cinci ori; devenit de cinci ori mai mare: *are acum o avere încincită;* (adv.) *a cîştigat încincit.* [V. **încinci**].

încínde vb. v. **încinge**[2].

încínge[1]**, încing** vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) înfăşura în jurul mijlocului: *cu brîu roşu se-ncingea.* POP.; **2.** (tr.) a prinde o armă de mijlocul corpului: *trăsese pe el straiele, îşi încălţase cizmele şi încinsese sabia.* SAD.; **3.** (fig.; înv.; tr.) a învesti pe cineva cu o putere: *tu mi-ai încins vîrtute.* DOS.; **4.** (p. anal.; tr.) a înconjura (din toate părţile), a împresura: *din cinci părţi, cu foc şi cu sabie îi încinge.* BĂLC. [Lat. ***incingere***].

încínge[2]**, încing** vb. **1.** (refl.) a se aprinde cu intensitate, a arde cu putere: *focul cînd se încinge, anevoie se stinge.* PANN; **2.** (tr.) a aprinde, a incendia: *pîrjolul ... apoi prinde vînt şi în urmă tot codrul încinde.* B.-DEL.; **3.** (refl. şi tr.) a (se) înfierbînta, a (se) încălzi tare: *oraşul ... cu trotuarele şi acoperişurile încinse de soarele dogorîtor.* GHEŢIE; *soba se-ncinsese;* **4.** (fig.; refl.) a se înroşi, a se îmbujora: *cuviosul părinte s-încinsă ca focul, cînd cineva-l zîdăreşte.* B.-DEL.; **5.** (fig.; tr.) a cuprinde, a copleşi, a mistui: *încingîndu-l dorul de părinţi, hotărî să se ducă.* ISP.; **6.** (refl.) a se înteţi: *se încinse o bătălie între aceşti crai.* ISP.; *cînd va ieşi norodul din biserică ..., vor prinde a se încinge jocurile.* MAT.; **7.** (tr.) a porni cu pasiune, cu însufleţire ceva: *la şapte ani, încingeau nesfîrşite partide de pichet.* GHEŢIE; **8.** (refl.) a se aprinde, a începe să fermenteze: *se repezi asupra finului, care se încinsese.* DELAVR.; (şi: (înv.) **încinde**). [Lat. ***incendere***].

încíngere[1]**, încingeri** f. **1.** faptul de a (se) încinge[1]; **2.** (înv.) acoperitoare a mijlocului trupului: *şi-şi făcură lor încingeri împrejur.* BIBLIA. [V. ***încinge***[1]].

încíngere[2]**, încingeri** f. faptul de a (se) încinge[2]. [V. ***încinge***[2]].

încíns[1] n. faptul de a (se) încinge[1]; (pop.) **la încinsul brîului,** la mijlocul corpului, la brîu: *mi-l tăia pe la furca peptului, la încinsul brîului.* POP. [V. ***încinge***[1]].

încíns[2]**, ~şi, încinsă, ~e** a. înfăşurat, legat cu o cingătoare: *n-avea paloş încins şi nu-i privea cu străşnicie.* SAD. [V. ***încinge***[1]].

încíns[3]**, ~şi, încinsă, ~e** a. **1.** care arde cu putere; **2.** înfierbîntat, încălzit: *apa bătută de vîntul încins se evaporă în chip miraculos.* TUD.; **3.** (fig.) aprins, înflăcărat; **4.** (fig.) înroşit, îmbujorat: *aerul rece al nopţii pătrundea pe tambuchi şi-i lovea obrajii încinşi.* TUD.; **5.** alterat, fermentat: *din hambar ieşea o miazmă acră-dulceagă şi mucegăită, de grîu încins.* TUD. [V. ***încinge***[2]].

înciocălá, înciocălez vb. (reg.; tr.) **1.** a lega laolaltă, a împreuna; **2.** a aranja, a potrivi. [Probabil ***în*** + ***ciocălău*** + *-a*].

înciotá, înciotez vb. (arg.; refl.) a se împerechea, a se împreuna. [***În*** + ***ciot*** + *-a*].

înciotát, ~ţi, înciotată, ~e a. (arg.) împerecheat, împreunat. [V. **înciota**].

înciudá, înciudez vb. (refl. şi tr.) a (se) supăra, a (se) necăji: *înciudîndu-se omul pe dînsa, începu a o bate.* CR. [***În*** + ***ciudă*** + *-a*].

înciudáre, înciudări f. faptul de a (se) înciuda; ciudă, supărare, necaz. [V. *înciuda*].

înciudát, ~ţi, înciudată, ~e a. **1.** plin de ciudă; supărat, necăjit: *înciudat, m-am pregătit de culcare.* GHEŢIE; **2.** care exprimă, care denotă ciudă, necaz: *glasul lui înciudat se muie a plîns.* VOIC.; *pronunța ultimele cuvinte cu o satisfacție înciudată.* GHEŢIE. [V. *înciuda*].

încîiná, încîinez vb. (rar; refl.) **1.** a deveni rău, cîinos; **2.** a se încăpăţîna: *se încîinase și nu vrea să dea inelul.* ISP. [*În* + *cîine* + *-a*].

încîlceálă, încîlceli f. **1.** încurcătură, amestecătură; **2.** complicație, încurcătură; confuzie: *libertatea: o încîlceală care nu se poate descurca de seculi.* GHICA. [*Încîlci* + *-eală*].

încîlcí, încîlcesc vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) încurca (fire, păr etc.): *părul tufos ... încîlcindu-să pregiur de spine îl trase înapoi.* B.-DEL.; *atîta tort mi-am încîlcit și-n graba mare-am spart un geam.* COŞB.; **2.** (fig.; refl.) a deveni confuz, neclar: *lumea se face mai sumeață și trebile se încîlcesc mai urît.* AL.; **3.** (refl.) a se împiedica la mers; a se încurca, a se poticni: *mătușa, nu știu cum se încîlcește prin cînepă.* CR. [*În* + *cîlți*].

încîlcíre, încîlciri f. **1.** acțiunea de a (se) încîlci și rezultatul ei; **2.** încîlceală, încîlcitură: *un vînt ascuțit ... aleargă țipînd pe încîlcirile ulițelor.* MACED. [V. *încîlci*].

încîlcít, ~ţi, încîlcită, ~e a. **1.** amestecat, încurcat: *vîntul îi flutura barba încîlcită.* TUD.; **2.** (fig.) întortocheat: *drumuri încîlcite;* (fig.) *visuri încîlcite îl purtaseră prin lumea lor vagă.* VINEA; **3.** (fig.) confuz, neclar, greu de înțeles; necitet: *scrisoarea era atît de încîlcită, încît le-am lăsat.* NEGR.; (adv.) *gîndește, și deci scrie, încîlcit și pretențios.* IBR. [V. *încîlci*].

încîlcitúră, încîlcituri f. **1.** lucru încîlcit, încurcat; încurcătură: *își făcu loc prin încîlcitura crengilor și răzbătu de cealaltă parte.* GHEŢIE; **2.** neclaritate, confuzie. [*Încîlci* + *-tură*].

încîntá, încînt vb. **1.** (tr.) a produce o stare de satisfacție, de plăcere; a fermeca: *taina ce mă-ncîntă.* AL.; *acuma-i rîndul tău să ne încînți cu povești.* SAD.; **2.** (p. ext.; tr.) a fi pe placul cuiva; a mulțumi: *n-o văd rîzînd și asta nu mă-ncîntă.* SAD.; **3.** (tr. și refl.) a (se) amăgi, a (se) înșela: *a încîntat-o cu promisiuni.* [*În* + *cînta;* cf. fr. *enchanter*].

încîntáre, încîntări f. **1.** sentiment de satisfacție, de plăcere; farmec, vrajă: *nopți de încîntare ca zile luminoase.* AL.; **2.** (concr.) lucru, aspect, faptă care încîntă, care produce plăcere: *pe atunci nu era ... grădini cu cîntări și încîntări.* GHICA. [V. *încînta*].

încîntát, ~ţi, încîntată, ~e a. **1.** plin de satisfacție, de mulțumire; fermecat, vrăjit; (p. ext.) entuziasmat: *au rămas încîntați;* **încîntat de cunoștință,** sînt bucuros că v-am cunoscut; **2.** (rar) care încîntă, încîntător: *o poveste încîntată, care azi e-ntunecată.* EM. [V. *încînta*].

încîntămínt, încîntăminte n. (rar) încîntare: *fiecare încîntămînt va fi o lume d-încîntăminte.* EM. [*Încînta* + *-ămînt;* cf. fr. *enchantement,* lat. *incantamentum*].

încîntătór, ~i, încîntătoáre a. care încîntă, care place foarte mult; fermecător: *lun-așa încîntătoare n-am avut a admira.* ALEX.; (iron.) *sînt versuri a căror încîntătoare neghiobie pare fabricată de un Urmuz.* CĂL. [*Încînta* + *-tor*].

încîntec, încîntece n. (înv.; rar) **1.** încîntare: *ce încîntic ... trebuie să fi fost pe voinicul fecior.* OD.; **2.** vrajă, farmec: *încîntec și descîntec pe lume s-au lăsat.* AL.; (și: **încîntic**). [*Încînta* + *cîntec*].

încîntic n. v. încîntec.

încîrceiá, pers. 3 **încîrceiază** vb. (rar; refl.) a avea cîrcei: *mi se încîrceia stomacul.* [*În* + *cîrcei* (pl. de la *cîrcel*) + *-a*].

încîrdășí vb. v. încîrdoșa.

încîrdoșá, încîrdoșez vb. (reg.; refl.) a se înhăita, a se uni: *se încîrdoșează cu vrun smintit.* ISP.; *e la fel de soios și zdrențăros ca zavragiii cu care s-a-ncîrdășit.* VOIC.; (și: **încîrdășí**). [*În* + *cardaș* (înv. „tovarăș") + *-a*].

încîrduí, încîrduiesc vb. (rar; refl.) a se întovărăși, a se înhăita; a se încîrdoșa. [*În* + *cîrd* + *-ui*].

încîrjoiá, încîrjoiez vb. (reg.; refl. și tr.) a (se) încovoia; a (se) gîrbovi: *gheboși de-și încîrjoiau trupul pînă la genunchi.* [*În* + *cîrjă*].

încîrligá, încîrlíg vb. **1.** (refl.) a se îndoi, a se încovoia (ca un cîrlig): *vara cine își cîștigă, iarna nu se încîrligă.* PANN; **2.** (refl. și tr.) a (se) încolăci: *își încîrligă coada de o spiță.* CAR. [*În* + *cîrlig* + *-a*].

încîrligáre, încîrligări f. acțiunea de a (se) încîrliga; încolăcire. [V. *încîrliga*].

încîrligát, ~ţi, încîrligată, ~e a. îndoit, încovoiat, strîmbat (ca un cîrlig); cocoșat, strîmb: *coada încîrligată înspre pîntece.* CAR. [V. *încîrliga*].

încîrlionțá, încîrlionțez vb. (tr. și refl.) a (se) cîrlionța. [*În* + *cîrlionț* + *-a*].

încîrlionțát, ~ţi, încîrlionțată, ~e a. (rar) **1.** cu cîrlionți; cîrlionțat: *chipuri de copii frumoși, cu părul lung și încîrlionțat.* GHEŢIE; **2.** care are părul cu cîrlionți, ondulat: *îl priveam căutîndu-i zadarnic vreo urmă de asemănare cu ofițerașul încîrlionțat dintr-o fotografie.* M.CAR. [V. *încîrlionța*].

încît conj. (exprimă urmarea, caracterul consecutiv) atît de mult că ..., în așa măsură că ..., de: *soarele ... stătu pe loc, încît trei zile n-a fost noapte.* EM.; *răcni încît tot palatul se clăti;* (în corelație cu un element din regentă: „astfel, „așa" etc.) *va trebui să împărțim apa astfel, încît să ne țină douăzeci de zile.* TUD.; *îi spune îndesind cuvintele unul la altul ... așa încît aproape deloc n-o înțălegi.* MAT. [*În* + *cît*[1]].

încleí vb. v. încleia.

încleiá, încleiez și **încléi** vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) lipi cu clei; **2.** (refl.) a se unge, a se murdări cu clei sau cu ceva cleios: *m-am încleiat pe mîini cu miere;* **3.** (refl.) a se face, a deveni cleios: *pîinea s-a încleiat;* **4.** (fig.; refl.) a se încleșta, a se lega, a se înțepeni: *ți se încleie limba în gură și începi a bolborosi turcește.* CR.; *i s-au încleiat fălcile;* **5.** (tehn.; tr.) a trata diverse produse cu substanțe coloidale pentru a le face impermeabile; (și: încleí). [*În* + *clei* + *-a*].

încleiát[1] n. faptul de a (se) încleia. [V. *încleia*].

încleiát[2]**, ~ţi, încleiată, ~e** a. **1.** lipit, fixat cu clei: *un sicriaș smolit și încleiat bine.* ISP.; **2.** uns cu clei. [V. *încleia*].

încleiére, încleieri f. **1.** acțiunea de a (se) încleia și rezultatul ei; **2.** (tehn.) ancolare. [V. *încleia*].

încleștá, încleștez vb. **1.** (tr.) a strînge puternic, a înțepeni: *au încleștat legătura cu leamne de chedru.* BIBLIA; (fig.) *pornesc în goană, întăi mai viforos, apoi mai slab, din pricina foamei care le încleaștă măruntaiele.* SAD.; **a (i se) încleșta gura** (sau **fălcile**), a(-i) înțepeni maxilarele; (p. ext.) a nu putea vorbi; a amuți: *cînd a mai văzut și asta, numai i s-a încleștat gura și a înghețat de frică.* CR.; **2.** (refl.) a se încăiera, a se lupta cu îndîrjire (corp la corp): *se-ncleștară amîndoi.* ISP.; **3.** (refl.) a se înteți, a se îndîrji: *războiul se încleștează mai ucigaș.* NEGR.; **4.** (refl.) a se agăța, a se prinde puternic (cu mîinile sau cu brațele): *biata Malcă ... s-a încleștat de gîtul lui moș Nichifor.* CR.; **5.** (tr.) a apuca, a prinde cu putere: *degetele încleștară obiectul aflat în buzunarul din dreapta al pardesiului.* GHEŢIE. [*În* + *clește* + *-a*].

încleștáre, încleștări f. **1.** acțiunea de a (se) încleșta și rezultatul ei; strîngere puternică; strînsoare; **2.** (fig.) contractare, crispare: *cu o încleștare nervoasă surîde.* PETR.; *încleștarea feței;* **3.** (fig.) întețire, intensificare, înverșunare: *el are furia perorației în public și cu greu e smuls uneori din încleștarea discuției.* CĂL.; **4.** agățare, prindere strînsă; **5.** încăierare; luptă corp la corp: *o încleștare de moarte s-au încins.* AL. [V. *încleșta*].

încleștát, ~ţi, încleștată, ~e a. **1.** strîns puternic, înțepenit: *cu mîinile încleștate, de parcă le legase cineva, începură a-l boci amîndouă.* CR.; **cu gura încleștată** sau **cu dinții încleștați, cu fălcile încleștate,** crispat, contractat (strîngînd maxilarele): *răzășii de aici se stăpînesc cu fălcile încleștate și așteaptă ceas potrivit.* SAD.; *dă-mi ceva de băut! îmi ceru ea cu dinții încleștați.* GHEŢIE; **2.** aprig, înverșunat: *toți la luptă-s încleștați.* AL. [V. *încleșta*].

încleștitúră, încleștituri f. (înv.) încleștare, prindere strînsă: *avăm noi oamenii încleștitură, de ce ne vine noao de la nepriitoriul.* COR. [*Încleșta* + *-tură*].

înclín, înclinuri n. (rar) instinct; înclinație, predispoziție: *e condiționat prin instinctul (înclinarea, înclinul) imitațiunei.* EM. [De la **înclina**].

încliná[1]**, înclín** vb. **1.** (refl. și tr.) a (se) pleca, a (se) îndoi ușor în jos: *el în brațe prinde fata, peste față i se-nclină.* EM.; *a înclina capul;* (fig.) *luna înclina spre apus cu o lumină de spaimă peste orașul adormt în zăpadă.* BAC.; **2.** (refl.) a se pleca în semn de salut, de admirație sau de devotament; (spec.) a se închina: *străinu-n cale-i se închină.* AL.; *se înclină înaintea lui Dumnezeu;* **3.** (tr.) a apleca un corp, a mări înclinația unui corp; **4.** (fig.; intr.) a fi dispus să ...: *teoreticienii înclină să nu vadă decît un fel de cunoaștere.* BL.; *a înclina la pace;* **5.** (intr.) a simți vocație, atracție spre ceva: *înclină spre rău;* **6.** (refl.) a se coborî (spre asfințit): *soarele cam binișor s-a-nclinat către sfințite.* COŞB.; **7.** (înv.; refl.) a avea legături de dragoste cu cineva: *cît eram de liniștită pînă a nu mă înclina cu tine.* FIL. [Din fr. *incliner,* lat. *inclinare*].

încliná[2]**, înclín** vb. (tr. și intr.) a pune clini (la o cămașă, la o haină). [*În* + *clin* + *-a*].

înclináre, înclinări f. **1.** acțiunea de a (se) înclina[1] și rezultatul ei; **2.** aplecare, îndoire (ușoară) spre pămînt: *îi mulțumi printr-o ușoară înclinare a capului.* GHEŢIE; **3.** (fig.) vocație, dispoziție; atracție, înclinație: *regina a aflat de această înclinare?* NEGR.; **4.** (înv.) simpatie, afecțiune; dragoste, iubire: *ea cu un tînăr are înclinare.* PANN. [V. *înclina*[1]].

înclinát, ~ţi, înclinată, ~e a. **1.** aplecat, încovoiat; lăsat, povîrnit, strîmb: *de ce bătrîna frunte stă astfel înclinată?* NEGR.; **2.** (fig.) care are o atracție, o dispoziție, o tendință (spre ceva): *înclinat spre științele exacte;* **3.** oblic față de planul orizontal: *un scris înclinat și curgător, ca iarba unui parg.* VINEA; *casa are un perete înclinat;* **plan înclinat,** plan care formează un unghi ascuțit cu planul orizontal: *nu era lămurit asupra efectelor planului înclinat.* BL. [V. *înclina*[1]].

înclinatóriu, înclinatorii n. (înv.) instrument pentru măsurarea înclinației magnetice: *pentru determinarea înclinațiunii ne servim de înclinatoriu.* EM. [Din germ. *Inklinatorium*].

înclinắție, înclinații f. **1.** acțiunea de a (se) înclina[1]; închinare: *înclinația capului;* **2.** tendință naturală, vocație, dispoziție: *înclinația spre operetă și spre spectacolul frivol are și o explicație ereditară.* CĂL.; *are înclinație spre pictură;* **3.** dragoste, iubire, simpatie (pentru cineva); **4.** oblicitate față de planul orizontal: *înclinația acoperișului;* **5.** (fiz.) **înclinație magnetică,** unghi format de direcția cîmpului magnetic al pămîntului cu planul orizontal: *unghiul sub care ea se înclină către planul orizontal se numește înclinațiune magnetică.* EM.; (eliptic) *pentru determinarea înclinațiunii ne servim de înclinatoriu.* EM.; **6.** (astron.) **înclinație astronomică,** unghi format între planul orbitei unui astru și planul orbitei pămîntului; (și: (înv.) **înclinațiune**). [Din fr. *inclination,* lat. *inclinatio, -onis*].

înclinațiúne f. v. înclinație.

înclinător, ~i, înclinătoare a. (rar) şovăitor, indecis, ezitant. [*Înclina*[1] + *-tor*].

încoă adv. v. încoace.

încoáce adv. **1.** înspre mine, spre locul unde mă aflu; în partea aceasta, în această direcţie: *ia veniţi încoace şi aduceţi cu voi şi blăstămurile părinteşti.* CR.; *vino încoace!*; **încoace şi încolo** sau **încolo şi încoace**, în toate părţile, într-o parte şi în alta: *fraţii călugări să nu caute cu ochii încolea şi încoace, ca să nu vază deşertăciuni.* B.-DEL.; *rătăci încoa şi încolo prin pădure.* ISP.; **ce mai încoace (şi) încolo**, la ce atîta vorbă (de prisos), ce mai la deal la vale; a **avea pe vino-ncoace**, a avea farmec, atracţie; **2.** înspre timpul acesta: *dezvoltarea noastră de vro cîteva decenii încoace e mai mult decît ciudată.* EM.; **3.** începînd cu ..., socotind de la ...: *publicul începe a-l gusta abia de la această dată încoace.* IBR.; (şi: (pop.) **încoa**). [Lat. *in-eccu(m)-hocce*].

încocîrjá, încocîrjez vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) cocîrja, a (se) încovoia. [*În* + *cocîrja*].

încocîrjáre, încocîrjări f. (reg.) faptul de a (se) încocîrja. [V. *încocîrja*].

încocîrját, ~ţi, încocîrjată, ~e a. (reg.) încovoiat, îndoit; cocîrjat. [V. *încocîrja*].

încocleţí, încocleţesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) încleşta, a (se) încăiera, a se încinge: *mi se încocleţi o luptă.* ISP. [*În* + *cocleţ* + *-i*].

încoifăt, ~ţi, încoifată, ~e a. (rar) care poartă coif: *ostaşii înzeuaţi şi încoifaţi.* BĂLC. [*În* + *coif* + *-at*].

încolăceálă, încolăceli f. (rar) încolăcire. [*Încolăci* + *-eală*].

încolăcí, încolăcesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) face ca un cerc, a (se) înfăşura în formă de colac, a (se) încovriga: *cît cu ochii vezi se-ncolăceşte fumul.* BAC.; *şarpele se încolăceşte*; (fig.) *pe degetul din dreapta mea s-a-ncolăcit înstelat numele tău.* VIERU; *şi-a încolăcit braţele în jurul lui*; **2.** (refl.) a face cotituri; a şerpui: *de-a stînga albiei în care se încolăceşte rîul Dramhei.* DELAVR.; **3.** (refl.) a se ghemui. [*În* + *colac* + *-i*].

încolăcíre, încolăciri f. acţiunea de a (se) încolăci şi rezultatul ei; înfăşurare, încercuire, şerpuire, încolăceală: *oameni vitregi, cu inimile sterpe, legaţi de cîrma ţerii cu-ncolăciri de şerpe.* AL. [V. *încolăci*].

încolăcít, ~ţi, încolăcită, ~e a. **1.** înfăşurat, învîrtit, strîns în formă de colac: *stau cu trombonul unii în jurul gîtului încolăcit.* VIERU; **2.** încovrigat, încîrligat: *coadă încolăcită.* [V. *încolăci*].

încolăcitúră, încolăcíturi f. (rar) încolăcire; (concr.) lucru încolăcit. [*Încolăci* + *-tură*].

încolătăcí, încolătăcesc vb. (refl. şi tr.) a (se) încolăci: *se încolătăcesc firele şi pe urmă ard.* POP.; (p. ext.) *ceaţa grea ... ca un zmeu se încolătăceşte împrejurul oraşului.* NEGR. [*Încolăci* + *împletici*].

încoleá adv. v. încolo.

încólo adv. **1.** în direcţia aceea (nu aici), în partea aceea: *fugi încolo, rîsul zice.* EM.; **mai încolo**, **a)** mai departe: *mai încolo sînt lucrurile de arătură.* CĂL.; **b)** mai tîrziu: *veţi cinsti mai încolo cîte un pahar de vin.* CR.; **încoace şi încolo**, v. **încoace**; **încolo şi încoace** sau **încolo-încoace**, de colo pînă colo, în toate părţile: *începe a purta caii încolo şi încoace.* CR.; *îşi reluă ... plimbarea încolo-încoace cu ochirile spre capătul străzii.* GHEŢIE; (fam.) **lasă-l** (sau **dă-l**) **încolo!**, nu te mai ocupa de el, nu-i mai arăta atenţie sau afecţiune; **fugi încolo!** taci din gură; nu te cred; **2.** mai tîrziu, mai pe urmă; după aceea: *poţi să-ntîmpini patrioţii ce-au venit de-atunci încolo?* EM.; *de astăzi încolo*; **de acum** (sau **de aici**) **încolo**, începînd din acest moment; în continuare: *vom recurge de acum încolo ... la un termen mai sumar.* BL.; **3.** (exprimă exclusivitatea) în afară de aceasta, de altminteri: *numai cîteva versuri sînt idei pure, încolo sînt pesimism temperamental.* IBR.; (şi: (pop.) **încolea**). [*În* + *colo*].

încoloná, încolonez vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) aşeza în coloană: *au fost încolonaţi în faţa şcolii şi porniţi.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a-şi lua locul într-o coloană: *ne încolonăm din nou şi ne înapoiem la liceu.* GHEŢIE; **3.** (fig.; refl.) a deveni obedient; a urma pe ceilalţi (pierzîndu-şi personalitatea). [*În* + *coloană* + *-a*].

încolonáre, încolonări f. acţiunea de a (se) încolona. [V. *încolona*].

încolonát, ~ţi, încolonată, ~e a. aşezat în coloană: *se făceau exerciţii militare la cîmp, şcolarii plecînd încolonaţi.* CĂL. [V. *încolona*].

încolţí, încolţesc şi (reg.) **încólţ** vb. (intr.) **1.** a germina, a da colţ, a răsări: *ploi multe ... pămîntul de-a răcorit şi sămînţa a încolţit.* POP.; *iarba încolţeşte*; **2.** (fig.) a apărea, a se naşte: *încolţea un dor mai adînc.* EM.; *ideea de a face carieră politică trebuie să-i fi încolţit în minte foarte devreme.* CĂL. // (tr.) **1.** a înfige colţii; a ataca şi a muşca: *şerpi că l-au muşcat, lupi că l-au încolţit.* POP.; *pe care cumu-i vine nainte frînge, spintecă-încoaltă, ş-închiară.* B.-DEL.; (p. ext.) *umbla cu ochii în toate părţile, să nu-l încolţească vreun derbedeu.* TUD.; **2.** (fig.) a strîmtora, a prinde la strîmtoare: *tîlharii ne-au încolţit tare dibaci!* TUD.; *l-a încolţit cu întrebări*; (fig.) *Ismail se dovedise cel mai încolţit de nevoi.* TUD.; *mă încolţesc nevoile.* POP.; **3.** (fig.; tr.) a copleşi, a asalta (pentru a obţine ceva): *a doua seară,... l-am încolţit eu cu întrebările.* VOIC. [*În* + *colţ* + *-i*].

încolţíre, încolţiri f. acţiunea de a încolţi şi rezultatul ei; încolţit[1], germinare: *presimţirea încolţirii lor îmi înalţă sufletul şi mă îndeamnă a trăi.* VIERU; *încolţirea grîului.* [V. *încolţi*].

încolţít[1] n. faptul de a încolţi; încolţire. [V. *încolţi*].

încolţít[2]**, ~ţi, încolţită, ~e** a. **1.** răsărit, germinat; **2.** atacat (lovit sau muşcat): *Grigore, încolţit, fuge călare, cade şi moare.* CĂL.; **3.** (fig.) strîmtorat, în suferinţă: *mi-i inima-ncolţită.* AL. [V. *încolţi*].

încolţitór, ~i, încolţitoáre a. (rar) care germinează; care produce germinaţia; (fig.) *creaţia spontană onomatopeică este mai încolţitoare ca oriunde.* CĂL. [*Încolţi* + *-tor*].

încolţitúră, încolţituri f. (reg.) germinare; (concr.) vîrf al unei plante germinate recent. [*Încolţi* + *-tură*].

încolţurát, ~ţi, încolţurată, ~e a. (rar) în colţuri, unghiular: *barbă încolţurată, iar nu rotundă.* BĂLC. [*În* + *colţuri* (pl. de la *colţ*) + *-at*].

încomát, ~ţi, încomată, ~e a. (rar) cu coamă bogată: *sînge cald a izvorît din nobil-încomatul gît.* COŞB. [*În* + *coamă* + *-at*].

încondeiá, încondeiez vb. (tr.) **1.** a împodobi (ouăle) cu desene (făcute cu condeiul): *a încondeia ouă*; (fig.) *şi sprîncenele arcate fruntea albă i-o încheie, ce o singură trăsură măiestrit le încondeie.* EM.; (refl. pas.) *în vinerea dinaintea Paştilor se încondeiază ouăle*; **2.** (înv.) a înnegri sprîncenele sau genele (cu creionul); **3.** (fig.) a ponegri, a vorbi de rău, a calomnia: *încondeia pe munteni cu tot felul de epitete.* IBR.; (refl.) *începe să mă-ncondeiez de aci încolo.* VLAH. [*În* + *condei* + *-a*].

încondeiát[1]**, ~ţi, încondeiată, ~e** a. **1.** împodobit cu desene (făcute cu condeiul): *ou roşu-ncondeiat.* AL.; **2.** (înv.) înnegrit (cu creionul): *sprîncene încondeiate*; **3.** (fig.) discreditat, defăimat. [V. *încondeia*].

încondeiát[2] n. faptul de a încondeia; încondeiătură: *încondeiatul ouălor de Paşte.* [V. *încondeia*].

încondeiére, încondeieri f. acţiunea de a încondeia şi rezultatul ei. [V. *încondeia*].

încondeietór, ~i, încondeietoáre m., f. persoană care încondeiază, critică (aspru sau răuvoitor): *Neculce e bîrfitor, răutăcios ca bătrînii, încondeietor bufon al lucrurilor.* CĂL. [*Încondeia* + *-tor*].

încondeietúră, încondeieturi f. **1.** încondeiat[2]; **2.** (concr.) desen executat pe ouăle de Paşte, pe obiecte de ceramică etc. [*Încondeia* + *-tură*].

încondură, încondurez şi **încóndur, încondòr** vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) încălţa în conduri; **2.** (tr.) a-şi înfoia penele, aripile; a se umfla în pene: *lebedele cînd îşi încondură aripele.* DELAVR. [*În* + *condur* + *-a*].

încondurát, ~ţi, încondurată, ~e a. (rar) înfoiat, umflat: *scoaseră căciulile încondurate, îi sărutară mîinile şi-i dădură o carte.* DELAVR. [V. *încondura*].

încónjur, (rar) **înconjururi** n. **1.** ocol, ocolire: *ce mai atîta încunjur.* CR.; *după ce făcu înconjurul mesei şi dădu mîna cu toată lumea, veni să ia loc lîngă mine.* GHEŢIE; **cu înconjur** (sau **cu înconjururi**), pe departe, pe ocolite; **fără înconjur**, **a)** de-a dreptul; **b)** (fig.) fără ezitare, fără subterfugii, direct: *am mărturisit fără înconjur.* NEGR.; **vorbă cu înconjur**, vorbă cu mai multe înţelesuri; **2.** spaţiu înconjurător; împrejurime: *ceea ce mă trezise era brusca apariţie a lumii care inunda aproape brutal întreg înconjurul.* PAP.-B.; (şi: (reg.) **încunjur**). [De la *înconjura*].

înconjurá, încónjur şi **înconjór** vb. **1.** (tr.) a face ocolul unui loc, unui lucru; a umbla de jur împrejur: *încongiuri într-o clipă de trei ori acest pămînt.* AL.; **2.** (tr.) a se afla, a fi aşezat, a sta de jur împrejur: *la mijlocul munţilor, ca o cunună împregiur se lărgesc şi ... lacul acela 600 de mile încongiură.* CANT.; *locurile care înconjurau satul*; **3.** (tr.) a încercui, a împresura, a asedia: *încongiurase păgînii cetatea.* COR.; (p. ext.) *fură înconjuraţi de lupi, de care scăpară cu focul.* CĂL.; **4.** (refl.) a aduna în jur, a avea în anturaj: *vor căuta să se înconjure cu ipochimene după chip şi asemănare.* EM.; *s-a înconjurat de oameni răi*; **5.** (tr.) a împrejmui, a închide: *a înconjura cetatea cu ziduri*; (fig.) *prietenii îi dădeau bani şi-l înconjurau cu mare atenţie.* CĂL.; **6.** (tr.) a cuprinde, a îmbrăţişa: *pe genunchi îmi şezi, iubito, braţele-ţi îmi înconjoară gîtul.* EM.; **7.** (intr.) a merge pe căi ocolite: *am înconjurat mult pînă am ajuns*; **8.** (tr.) a evita să atingă; a ocoli, a proteja: *cu doza de naivitate a vîrstei, crezu că secretul înconjoară însăşi naşterea ei.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **încunjura**). [*În* + *conjura* (<lat. *congyrare*)].

înconjurăre, înconjurări f. acţiunea de a (se) înconjura. [V. *înconjura*].

înconjurát, ~ţi, înconjurată, ~e a. **1.** împrejmuit; **2.** împresurat, asediat: *merse-nainte să dispresure înconjuratul oraş Adrianopol.* EM. [V. *înconjura*].

înconjurátór, ~i, înconjurătoáre a. care se află de jur împrejur, care înconjoară: *balustrada înconjurătoare e cînd de zid lepros, cînd de fier strîmb.* PETR.; *mediu înconjurător.* [*Înconjura* + *-tor*].

înconjurătúră, înconjurături f. (înv.) **1.** umblătură multă: *goane şi înconjurături de moarte.* CANT.; **2.** asediu: *cetatea Solunului de încongiurătura varvarilor au izbăvit.* DOS. [*Înconjura* + *-tură*].

înconjuríme, înconjurimi f. **1.** împrejurime: *răspîndiţi groază prin înconjurime.* NEGR.; **2.** mediu ambiant: *evocă pe Gerilă şi întreaga înconjurime la apropierea lui.* VIANU. [*Înconjur* + *-ime*].

încontínuu adv. mereu, fără încetare: *scriitorii mici caută incontinuu să se potrivească mediului publicului cetitor.* IBR.; (şi: (rar) **incontinuu**). [*În* + *continuu*].

încontrá, încontrez vb. (pop.; refl. şi refl. recipr.) a se împotrivi, a se opune; a se contrazice: *se cam încontrau dumnealor, domnii profesori.* SAD. [*În* + *contra*[2]].

încontrăre, încontrări f. (pop.) acţiunea de a se încontra; ceartă, sfadă. [V. *încontra*].

încopcí vb. v. încopcia.

încopciá, încopciez vb. (tr.) **1.** a închide o copcă; a încheia o haină în copci; **2.** a îmbina două piese (din tablă) îndoind marginile; **3.** (fig.) a uni: *Budulea îşi încopcia mînile pe piept, privea o dată la dascăl şi rămînea cu capul plecat.* SL.; (şi: (reg.) **încopci**). [*În* + ***copci*** (pl. de la *copcă*) + *-a*].

încopciére, încopcieri f. acţiunea de a încopcia. [V. ***încopcia***].

încordá, încordez vb. **1.** (tr.) a aduce în stare de tensiune; a întinde un arc, o coardă: *Domnul arcul întins încoardă.* DOS.; **2.** (tr.) a acorda un instrument muzical prin întinderea coardelor: *încorda-voi a mea liră să cînt dragostea?* EM.; **3.** (tr. şi refl.) a aduce muşchii corpului în stare de tensiune: *o tărie nebună îmi încordă mădularele.* SAD.; *lopătarii din crivacele dubasurilor s-au încordat odată toţi.* SAD.; **4.** (tr. şi refl.) a(-şi) aduna, printr-un efort, puterea, atenţia, memoria, voinţa etc.: *mi-am încordat auzul, degeaba.* GHEŢIE; *a-şi încorda puterile; a-şi încorda mintea;* **5.** (tr.) a ţine strîns: *fugarul falnic coama-şi încorda.* AL.; **6.** (tr.) a lega strîns: *a încorda via;* **7.** (rar; tr.) a da formă de arc; a arcui: *nişte sprincene pe care penelul nu le-ar fi încordat cu atîta delicateţă.* NEGR.; **8.** (refl.) a se înţepeni: *se încordează şi apoi moare;* **9.** (refl.; despre relaţiile dintre oameni) a se tensiona, a se înăspri, a se deteriora (agravîndu-se). [*În* + ***coardă*** + *-a*].

încordáre, încordări f. **1.** faptul de a (se) încorda; strîngere, strînsoare: *se desface din încordarea braţelor ei.* VLAH; **2.** întindere, tensiune: *încordarea firului la undiţă; încordarea strunelor la pian;* **3.** (fig.) concentrare: *noaptea nedormită, încordarea nervoasă, foamea îmi măcinaseră ... puterile.* GHEŢIE; **cu încordare,** în tensiune, tensionat; febril: *toată urbea aşteaptă cu încordare să vină rezultatul examenului anual.* CAR. [V. ***încorda***].

încordát, ~ţi, încordată, ~e a. **1.** cu coarda întinsă; întins, tensionat: *Neanes avea strune de mătase pe ceteră încordate.* B.-DEL.; *arc încordat;* **2.** ajuns în stare de tensiune: *om încordat;* **3.** (fig.) concentrat, atent: *are un mare simţ geografic şi o încordată curiozitate naturalistică.* CĂL.; *cu mintea încordată;* **4.** (fig.) febril, înfrigurat; nerăbdător: *o aşteptare încordată;* **5.** (fig.) înăsprit, neprietenos: *stare încordată; relaţii încordate.* [V. ***încorda***].

încordătór, încordătoare n. (reg.) **1.** întinzător al coardei ferăstrăului; **2.** piesă la războiul de ţesut cu care se strînge pînza ţesută pe sulul dinainte. [***Încorda*** + *-tor*].

încordătúră, încordături f. (înv.) **1.** încordare, întindere: *încordătura arcului.* OD.; **2.** contracţie, spasm: *încordături dureroase.* OD. [***Încorda*** + *-tură*].

încordít n. (reg.) legare a coardelor viţei de vie (pe arac). [*În* + ***coardă*** + *-it*].

încornorá, încornorez vb. (tr.) **1.** a pune coarne; **2.** (fig.) a exagera faptele: *nu-i era de ajuns cum le încornora toate cîte le auzea.* CAR.; **3.** (fam.) a înşela (în căsnicie); a pune coarne cuiva. [*În* + ***corn***[1]].

încornorát, ~ţi, încornorată, ~e a. **1.** care are coarne: *hiară încornorată.* PANN; **2.** (fig.) exagerat, fără bază reală, înflorit: *iscoditor trist de termeni încornoraţi.* ALEX.; *minciuni încornorate;* **3.** înşelat (în căsnicie): *bărbat încornorat;* (subst.) *aici e o parte din suferinţa celui încornorat şi mîntit mereu.* PETR. // m. drac: *mă ung tot* [cu mir] *şi ghearele încornoraţilor alunecă de pe mine.* VOIC.; *era într-adevăr o capră şi nu însuşi încornoratul.* TUD. [V. ***încornora***].

încoronă, încoronez vb. **1.** (refl. şi tr.) a(-şi) pune pe cap coroana de împărat sau de rege; a deveni sau a (se) face monarh: *se vor face războaie, se vor încorona regi.* EM.; **2.** (rar; tr.) a răsplăti, a recompensa: *a încorona munca;* **3.** (fig.; tr.) a împodobi, a încununa: *aci plopii cu frunza o vale-ncoronează.* ALEX.; *flori îi încoronau fruntea;* **4.** (fig.; tr.) a desăvîrşi, a încheia printr-o ultimă realizare valoroasă: *lucrarea aceasta îi încorona întreaga activitate;* (refl.) *o filozofie ce nu se încoronează cu o metafizică ni se pare ciungă sau fără cap.* BL. [Din lat. ***incoronare***].

încoronáre, încoronări f. **1.** acţiunea de a (se) încorona; ceremonia urcării pe tron a unui suveran: *din suflet s-a bucurat ... de-ncoronare cînd a aflat.* ALEX.; **2.** (fig.) încheiere, desăvîrşire (a unei activităţi, a unei opere etc.): *romanul e gen superior, el e încoronarea literaturii.* IBR. [V. ***încorona***].

încoronát, ~ţi, încoronată, ~e a. **1.** care poartă o coroană (ca semn al demnităţii de monarh): *fost-am domn încoronat şi-acum iată-mă argat.* AL.; **cap încoronat,** suveran; **2.** (decorat) cu coroană: *îşi compune o stemă-sigiliu, reprezentînd pe un ecuson încoronat un luceafăr.* CĂL. [V. ***încorona***].

încorporá, încorporez vb. (tr.) **1.** a cuprinde, a îngloba în sine: *fără a înţelege ideea străină ce a încorporat-o.* MAIOR.; (fig.) *nimene nu făcea nimic; toţi încorporau soare.* SAD.; (refl. pas.) *concepţia sa socială se încorporează în povestirea însăşi.* VIANU; **2.** a anexa, a alipi: *a încorpora o provincie, o ţară;* **3.** a încadra într-o unitate militară (pentru efectuarea stagiului militar): *a încorpora recruţii;* **4.** (rar) a face să capete corp, să devină material: *poetul însufleţeşte corporalul şi încorporează sufletescul.* VIANU. [Din fr. ***incorporer***, lat. ***incorporare***].

încorporábil, ~i, încorporabilă, ~e a. care poate fi încorporat. [Din fr. ***incorporable***].

încorporáre, încorporări f. **1.** acţiunea de a încorpora şi rezultatul ei; înglobare a unui corp în altul: *el simbolizează condiţiile creaţiunii umane, încorporarea suferinţei individuale în opera de artă.* CĂL.; **2.** intrare în cadrul armatei pentru satisfacerea stagiului militar: *sînt convocat pentru mîine la douăsprezece, la Comisariat în vederea încorporării.* GHEŢIE. [V. ***încorpora***].

încorporát, ~ţi, încorporată, ~e a. **1.** alipit, înglobat: *idee învălită şi încorporată în formă sensibilă.* MAIOR.; **2.** (fig.) întrupat, materializat; **3.** luat în armată. [V. ***încorpora***].

în córpore adv. v. **in corpore.**

încorsetá, încorsetez vb. (tr.) **1.** a pune, a strînge într-un corset (medical); **2.** (fig.) a îngrădi, a limita pe cineva în acţiunile sale. [*În* + ***corset*** + *-a*].

încorsetáre, încorsetări f. **1.** acţiunea de a încorseta şi rezultatul ei; **2.** (fig.) îngrădire, limitare. [V. ***încorseta***].

încorsetát, ~ţi, încorsetată, ~e a. **1.** strîns în corset (medical): *mi-au cerut voie să se ducă în sat unde era horă ..., şi aşa ferchezuite, încorsetate ... le-am dat drumul.* NEGR.; **2.** (fig.) îngrădit, limitat în acţiunile sale. [V. ***încorseta***].

încotoşmá vb. v. încotoşmăna.

încotoşmáná, încotoşmánez vb. (refl.) a se îmbrăca cu haine groase: *se încotoşmă cu ce avu.* C.; (şi: (reg.) **încotoşmăni, încotoşma**). [Probabil *în* + ***cotoşman*** + *-a*].

încotoşmánát, ~ţi, încotoşmănată, ~e a. îmbrăcat gros (şi cu multe haine); înfofolit. [V. ***încotoşmăna***].

încotoşmáni vb. v. încotoşmăna.

încotró adv. în ce direcţie, unde, pe unde; oriunde: *încotro să ne ducem?* OD.; *se opriră alături, fără să ştie încotro s-o ia.* TUD.; (p. ext.) *înţăleg acum încotro merge alegoria.* B.-DEL.; **ori încotro,** indiferent în ce direcţie, oriunde: *ori încotro te întorci, numai moşii boiereşti ai să vezi.* NEGR.; **care încotro,** care pe unde poate, în toate direcţiile: *fugîră care încotro de groaza ianicerilor.* NEGR.; **a nu (mai) avea încotro,** a nu mai avea nici o posibilitate, nici un mijloc (decît ...): *dacă văzu că n-au încotro, merseră la grajd.* ISP. [Lat. ***in-contra*** + ***ubi***].

încotrová adv. într-o direcţie oarecare, într-un loc, undeva: *cînd porneşti încotrova, să nu te întorci, că nu-ţi merge bine.* POP. [***Încotro*** + ***va***[2]].

încovoiá, încovói vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) apleca, a (se) curba în formă de arc: *spre-nchinăciune el genunchii-şi încovoaie.* EM.; *salcîmii înalţi îşi încovoaie în toate părţile ramurile negre.* MAT.; **2.** (fig.; refl.) a se pleca înaintea cuiva; a se umili: *acest Eminescu ... nu s-a încovoiat niciodată.* CAR.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) îndoi, a (se) curba: *oboseala îmi încovoia spinarea.* GHEŢIE; (fig.) *cititorul e încovoiat de atîta interogaţie lirică.* CĂL. [*În* + ***covoia*** (înv. <sl. ***kovaljati,*** ucr. ***kovaljo***)].

încovoiálă, încovoieli f. încovoietură, arcuire. [***Încovoia*** + *-ală*].

încovoiát, ~ţi, încovoiată, ~e a. **1.** îndoit, curbat, arcuit: *pe scară atîrna, grea şi încovoiată, teaca unui iatagan.* TUD.; **2.** adus de spate, aplecat: *se înfăţişa, gîfîind, cu trupul încovoiat şi cu pletele căzute în ochi.* SAD.; **3.** curbat, cocîrjat: *coada mlădioasă, încovoiată.* OD. [V. ***încovoia***].

încovoiére, încovoieri f. **1.** faptul de a (se) încovoia; arcuire, curbare; **2.** faptul de a fi încovoiat, curbat: *cu toată încovoierea spinării, era neobişnuit de înaltă.* VINEA; **3.** parte încovoiată, ondulată; încovoietură: *nesfîrşite se desfăşură-n zarea înaltă încovoierile munţilor.* VLAH. [V. ***încovoia***].

încovoietúră, încovoieturi f. parte încovoiată a unui obiect; încovoială, îndoitură, încovoiere: *încovoieturile mlădioase.* OD. [***Încovoia*** + *-tură*].

încovoiós, ~şi, încovoioásă, ~e a. (rar) care se încovoaie (uşor); flexibil: *bicele ... se împleteceau, pe deasupra capetelor, ca mii de şerpi încovoioşi.* OD. [***Încovoia*** + *-os*].

încovrigá, încovríg vb. (refl.) a se îndoi în formă de covrig; a (se) încolăci: *se încovrigă de copaciu şi se urcă.* ISP.; *uită-te cum mă-ncovrig!* PANN. [*În* + ***covrig*** + *-a*].

încovrigáre, încovrigări f. acţiunea, faptul de a se încovriga. [V. ***încovriga***].

încovrigát, ~ţi, încovrigată, ~e a. îndoit (ca un covrig), încolăcit: *rămase pe o parte, încovrigat, bîţîind din picioare.* TUD. [V. ***încovriga***].

încravaşát, ~ţi, încravaşată, ~e a. (rar) cu cravaşă: *iată-mă înpintenat şi încrăvăşat!* AL. [*În* + ***cravaşă*** + *-at*].

încréde, încred vb. (refl.) **1.** a avea convingerea, a fi convins de cinstea, de sinceritatea cuiva; a-şi pune credinţa în cineva: *grecii nu se încred prea mult nici în zeii lor.* BL.; *încrede-te în el;* **2.** a da crezare; a crede ce spune cineva: *încă nu eşti domn în ţigănie! şi nice vei hi, te poţi încrede.* B.-DEL.; *i se pare că visează, ar zîmbi şi nu se-ncrede.* EM.; **3.** a se supraevalua, a avea o părere exagerată despre sine. // (tr.) a da, a lăsa ceva cu toată încrederea; a încredinţa ceva cuiva: *vede luceafărul, şi-ncetişor dorinţele-i încrede.* EM.; (refl.) *barca se-ncrede în sînul mării.* AL. [*În* + ***crede***].

încrédere f. **1.** acţiunea de a se încrede în cineva; sentiment de siguranţă în legătură cu cinstea, bunăvoinţa sau sinceritatea cuiva: *el nu avea încredere nici în oamenii din anturajul său.* BL.; **om (sau persoană) de (mare) încredere,** persoană căreia i se pot încredinţa lucruri importante; persoană pe care se poate cineva bizui: *să prefere transportul obiectelor personale de către un om de încredere.* GHEŢIE; (eliptic) *nu toţi ce prind de veste sînt de încredere.* GHEŢIE; **de încredere,** important, deosebit: *eroului i se dau însărcinări de încredere.* CĂL.; **a inspira încredere,** v. **inspira; vot de încredere,** vot prin care se aprobă în parlament activitatea sau programul unui guvern; **2.** bazare, bizuire pe ceva sau pe cineva (considerat a fi benefic, favorabil): *scriitorii de acum sînt pesimişti, n-au încredere în viitor.* IBR.; **3.** speranţă, nădejde: *poporul a pierdut de mult încrederea că lucrurile se pot schimba în mai bine.* EM.; *am încredere în ajutorul vostru;* **4.** cutezanţă, siguranţă faţă de sine. [V. ***încrede***].

încredința, încredințez vb. **1.** (tr.) a da în seama, în grija cuiva (demn de încredere): *vei birui pre toț, vrăjmașii norodului ce ți-am încredințat să-l pași.* ANTIM; *i-am încredințat toată averea;* **2.** (tr.) a împărtăși o taină: (fig.) *florile ... încredințară taina lor ... unui flutur.* EM.; (refl.) *ție ne-am încredințat.* POP.; **3.** (tr.) a asigura de ceva, a garanta ceva: *hanul te așteaptă numaidecît ca să te încredințezi de prietenia lui.* SAD.; *te pot încredința că e adevărat;* (refl.) *hîrca s-a încredințat că împăratul doarme.* CR.; **4.** (refl.) a se convinge de ceva: *ca să se încredințeze, își chemă fetele.* ISP.; **5.** (reg.; tr. și refl.) a (se) logodi: *Parpangel în tain-o încredințasă.* B.-DEL.; *cu mîndra s-a-ncredințat.* POP. [*În + credință* + *-a*].

încredințáre, încredințări f. **1.** faptul de a (se) încredința; lăsare în grija, în seama sau în păstrarea unei persoane de încredere: *încredințarea unei operațiuni importante;* **2.** siguranță, certitudine: *a ști cu încredințare;* **3.** convingere, credință: *mă pătrund de încredințarea că viața omului de țară este mai fericită.* NEGR.; **4.** garantare, asigurare: *tu credință-mi juri și-mi dai încredințări.* NEGR.; **5.** adeverire, dovedire; probă, verificare (la operațiile matematice): *să-mi facă Nică Oșlobanu încredințarea.* CR.; **6.** (reg.) logodire. [V. *încredința*].

încredințát, ~ți, încredințată, ~e a. **1.** lăsat în grija sau în păstrarea cuiva: *bunurile încredințate i-au fost restituite;* **2.** împărtășit cuiva: *secretul încredințat a fost divulgat;* **3.** convins de ceva; **a fi** (sau **a rămîne**) **încredințat că ...,** a fi convins, a avea siguranța că ... : *fii bine încredințată că n-are să ne știe nici pămîntul.* CR.; **4.** (înv.) sigur; probat: *eu din iscoade-încredințate ... am înțeles că vor a să bate.* B.-DEL.; **5.** (reg.) logodit. [V. *încredința*].

încremení, încremenesc vb. (intr.) **1.** a rămîne nemișcat (de frică, de groază etc.); a împietri: *ori ce-i viu în lume acum încremenește.* EM.; (fig.) *în iatacul tăinuit intră-unde zidul într-un arc a-ncremenit.* EM.; **2.** a se opri, a sta în loc: *de fiori încremenește lacul apelor adînci.* COȘB. [*În + cremene* + *-i*].

încremenire, încremeniri f. faptul de a încremeni; împietrire, neclintire; înmărmurire, înlemnire: *se smulse în fine din încremenirea aceea.* GHEȚIE; (fig.) *încremenirea inemii lor.* DOS. [V. *încremeni*].

încremenít, ~ți, încremenită, ~e a. **1.** nemișcat, neclintit: *la urechile vînătorului încremenit pe locu-i de pîndă.* OD.; **2.** uimit, consternat: *o cuprinde spaima și rămîne încremenită.* CR. [V. *încremeni*].

încremenitór, ~i, încremenitoáre a. (rar) care încremenește, uimește: *acest colț de lume ... arăta, cu o forță încremenitoare, tot ce este în stare natura să creeze.* TUD. [*Încremeni* + *-tor*].

încrengătúră, încrengături f. diviziune a regnului animal sau vegetal, care cuprinde mai multe clase: *încrengătura vertebratelor.* [*În + creangă* + *-tură;* cf. fr. *embranchement*].

încrestá, încrestez vb. **1.** (tr.) a face o crestătură, un semn (pe o bucată de lemn): *a încresta zilele de lucru;* **2.** (fig.; tr.) a observa, a remarca: *Gheorghe nu mai era de mult în tindă, dar nimeni nu păru că-i încrestează lipsa.* AG.; **3.** (fig.; tr.) a răni: *chiar pe mine m-au încrestat la gură.* AL.; **4.** (înv.; refl.) a se închina, a face semnul crucii: *ighemonul se minună și se încrestă.* DOS. [*În + cresta*].

încreștiná, încreștinez vb. (pop.; tr. și refl.) a (se) creștina: *rușii s-au încreștinat tîrziu.* STĂNIL.; *pe noi ne-a născut, nu ne-a încreștinat, nu ne-a botezat.* POP. [*În + creștin* + *-a*].

încreștináre, încreștinări f. faptul de a (se) încreștina: *a început să facă proiecte pentru încreștinarea Chinei.* BL. [V. *încreștina*].

încreștinát, ~ți, încreștinată, ~e a. devenit creștin; creștinat: *sentiment ... ce cuprinsese pe apologeții unui Aristotel încreștinat.* BL. [V. *încreștina*].

încreți, încrețesc și (rar) **încrét** vb. **1.** (tr.) a face să capete crețuri, cute: *un zefir numai trece și undele le-ncreață.* EM.; *acesta își încreți fruntea și-l trimise să-și facă analizele uzuale.* GHEȚIE; **a încreți sprîncenele** (sau **din sprîncene**), v. **sprînceană;** **2.** (refl.) a căpăta crețuri, cute; a se zbîrci: *afară burnița, bălțile de apă se încrețeau, răscolite de bătaia vîntului.* GHEȚIE; **3.** (fig.; refl.) a se înfiora, a se încrîncena: *se încrețea carnea pe trup, auzindu-se grozăviile și cruzimile făcute de acești tîlhari.* GHICA. [*În + creți* (pl. de la *creț*)].

încrețíre, încrețiri f. **1.** acțiunea de a (se) încreți și rezultatul ei; încrețit[1]: *fata părăsi salonul cu o încrețire ironică a buzelor.* GHEȚIE; **2.** (concr.) încrețitură, creț: *din încrețirea lungei rochii răsai ca marmura în loc.* EM. [V. *încreți*].

încrețít[1] n. (rar) încrețire; mod de a se încreți: *o cunosc numai pe mers, pe mersul picioarelor, pe-ncrețitul poalelor.* POP. [V. *încreți*].

încrețít[2]**, ~ți, încrețită, ~e** a. **1.** care are sau care face crețuri: *lungi perdele încrețite, care scînteie ca bruma.* EM.; **2.** plin de cute; zbîrcit; (fig.) încruntat, posomorît: *ca un demon el veghează ... ochii cufundați în capu-i, fruntea tristă și-ncrețită.* EM. [V. *încreți*].

încrețitúră, încrețituri f. **1.** parte încrețită; cută, creț: *începu a curge, de prin încrețiturile hainei sale, mărgăritare.* ISP.; **2.** cută pe piele; zbîrcitură: *să netezească neplăcutele încrețituri ale frunților.* EM. [*Încreți* + *-tură*].

încrezătór, ~i, încrezătoáre a. care are încredere; care se încrede ușor: *cînd ceral se răcori, oamenii păreau voioși și încrezători.* TUD.; (adv.) *zîmbea încrezător.* [*În + crezător*].

încrezút, ~ți, încrezută, ~e a. **1.** care se încrede prea mult în sine; îngîmfat, înfumurat, arogant: *meritele lui incontestabile de pionier în multe îl făcură încrezut.* CĂL.; **2.** care exprimă, care denotă îngîmfare, aroganță; caracteristic celui care are o încredere exagerată în sine: *i-am recunoscut ... acel permanent surîs încrezut de femeie frumoasă.* GHEȚIE. // m. (înv.) om de încredere: *un încrezut al împăratului;* (adj.) *trebuie dar să-ș aleagă ajutoriu, adecă sfetnicii lui încrezuți.* B.-DEL. [V. *încrede*].

încrimináre vb. v. **incrimina**.

încrîncená, încrîncen și **încrîncenez** vb. (refl.) **1.** a se înfiora, a se cutremura de frică, de groază, de mînie: *cînd ți-oi spune pănă la sfîrșit, cred că ți s-a încrîncena și ție carnea pe tine.* CR.; **2.** a deveni crîncen, violent, aspru: *timpul se încrîncenă și se porni pe ger cumplit.* VOIC. [*În + crîncen* + *-a*].

încrîncenáre, încrîncenări f. **1.** acțiunea de a se încrîncena; **2.** încleștare, încăierare violentă. [V. *încrîncena*].

încrîncenát, ~ți, încrîncenată, ~e a. **1.** contractat, înfiorat (de frică, de mînie etc.); **2.** (fig.) neîndurător, crîncen. [V. *încrîncena*].

încrînceneálă, încrîncenéli f. (rar) faptul de a fi crîncen, nemilos; înverșunare, violență: *părea că nu ține seama de încrînceneala uraganului.* TUD. [*Încrîncena* + *-eală*].

încróp n. v. **uncrop**.

încropí, încropesc vb. (tr.) **1.** a face un lichid să devină călduț: *puțină apă încropea.* POP.; (p. ext.) *aburi groși ... încropesc ... aerul trezit al salonului.* DELAVR.; **2.** (fig.) a strînge (cu greu) laolaltă; a înjgheba, a agonisi: *copilașii să-mi hrănesc traiul să mi-l încropesc.* POP.; (refl. pas.) *era un fapt îndeobște admis că averea ei atunci s-a încropit.* GHEȚIE; **3.** (fig.) a realiza, a face, a confecționa: *tăie trei nuiele mlădii și încropi la repezeală undițe.* VOIC. [*Încrop* + *-i*].

încropít, ~ți, încropită, ~e a. **1.** călduț: *ies aburi calzi din pajiștea-ncropită.* VLAH.; **2.** (fig.) strîns (cu greu) laolaltă; înjghebat, înfiripat. [V. *încropi*].

încrosná, încrosnez vb. (reg.; tr. și refl.) a(-și) pune o greutate în spinare: *se încrosnează cu cărăurile afumate.* ISP. [*În + crosnă* + *-a*].

încrucí, încrucesc vb. (pop.; refl.) a se cruci, a-și face cruce de uimire: *se încrucea lumea de mirare.* CR. [*În + cruci*].

încrucișá, încrucișez vb. **1.** (tr.) a pune, a așeza cruciș: *încrucișează mîinile după obicei, își drege glasul și spune cu smerenie.* CR.; **a încrucișa brațele** (**pe piept**), a sta inactiv, a privi cu pasivitate totul: *în loc să încrucișăm brațele pe piept ..., să ne facem mai bine datoria.* SAD.; **a încrucișa mîinile pe piept,** a muri; **2.** (tr. și refl.) a (se) întîlni, venind din direcții diferite: *dacă se încrucișau cu vreun călător.* C.L.; (p. ext.) *gîndul i se încrucișa cu al ghiaurului care-i ridicase acelei neveste iașmacul.* TUD.; **3.** (refl.) a se întîlni două (sau mai multe) căi de comunicație; a se întretăia: *potecile se taie și se încrucișează între ele.* HOGAȘ; (tr.) *drumul spre Amara încrucișa șoseaua județeană.* REBR.; **4.** (biol.; tr.) a împerechea animale sau plante din rase sau din specii diferite. [*În + cruciș* + *-a*].

încrucișáre, încrucișări f. **1.** acțiunea de a (se) încrucișa și rezultatul ei; întretăiere: *încrucișarea sferelor de noțiuni.* MAIOR.; **2.** loc unde se încrucișează două căi de comunicație; încrucișat[1], întretăiere: *roțile pocneau tot mai des peste încrucișări, treceau de pe o linie pe alta cu o siguranță mașinală.* REBR.; **3.** (biol.) împreunare, împerechere (artificială) de animale sau de plante din specii diferite (cu scopul ameliorării). [V. *încrucișa*].

încrucișát[1] n. (rar) încrucișare, intersecție: *nu-mi păsa de încrucișatul potecilor și de primenitul luminii.* HOGAȘ. [V. *încrucișa*].

încrucișát[2]**, ~ți, încrucișată, ~e** a. **1.** așezat (cu brațele, cu picioarele) cruciș: *cîntăreți cu flautul ... șed turcește cu picioarele încrucișate.* OD.; **a sta** (sau **a ședea**) **cu brațele** (sau **cu mîinile**) **încrucișate, a)** a fi inactiv, pasiv, nepăsător, indiferent: *sta bietul om cu mîinile încrucișate.* ISP.; **b)** a fi neputincios, lipsit de posibilitate: *etnologul ar sta cu brațele încrucișate înaintea acestor specimene.* EM.; **2.** care se întretaie: *pe cărări întortocheate și încrucișate, am ajuns la poalele muntelui.* IBR.; **3.** șașiu: *aceasta era mai în vîrstă și încrucișată.* CR.; (adv.) *a se uita încrucișat.* [V. *încrucișa*].

încruntă, încrúnt și (rar) **încruntez** vb. (refl. și tr.) **1.** a apropia sprîncenele, făcînd o cută între ele (în semn de nemulțumire): *încruntă sprînceana și se oțărî de supărare.* ISP.; *se încruntă la mine.* VLAH.; **a încrunta sprîncenele** (sau **din sprîncene**), v. **sprînceană;** **2.** a privi cu asprime; a fixa cu priviri crunte: *s-a încruntat la el;* **3.** (înv.) a (se) umple de sînge, a (se) roși: *au încruntat pămîntul de sîngele lor.* DOS.; *să nu așteptăm pănă turcul vine în sîngele nostru să să încrunte.* B.-DEL. // refl. a deveni nefavorabil; a se deteriora, a se strica: *din chiar ceasul despărțirii de Bujor, vremea s-a încruntat grozav.* VOIC. [*În + crunta* (<lat. *cruentare*)].

încruntáre, încruntări f. **1.** acțiunea de a (se) încrunta; **2.** încrețire a frunții sau a sprîncenelor (în semn de nemulțumire sau de asprime); privire aspră sau posomorîtă. [V. *încrunta*].

încruntát, ~ți, încruntată, ~e a. **1.** care are pe frunte (între sprîncene) o cută (în semn de nemulțumire, de îngrijorare, de mînie): *un copil ... îi încruntat: ... se crede că-i bărbat.* COȘB.; **2.** (p. ext.) care are înfățișare aspră, posomorîtă: *nu-și putea da seama dacă ea e încruntată sau zîmbește.* TUD.; *cu ochii încruntați;* (fig.) *domnul cavaler Giuseppe petrecea zile încruntate, așteptînd hotărîrea stăpînului său.* SAD.; **3.** (înv. și pop.) murdar de sînge, însîngerat: *scoasă herul plugului asupra lor și scăpară toți cu fuga, ... asudați și încruntați.* DOS. [V. *încrunta*].

încruntătúră, încruntături f. **1.** cută pe frunte (între sprîncene); **2.** înfăţişare încruntată; **3.** (înv.) pată de sînge. [*Încrunta* + *-tură*].

încrustá vb. v. incrusta.

încrustáre f. v. incrustare.

încrustát a. v. incrustat.

încrustáţie f. v. incrustaţie.

încruşí, încruşesc vb. (reg.; tr.) a argăsi. [*În* + *cruşi*].

încruşít, ~ţi, încruşítă, ~e a. (reg.) înroşit: *pe stradele încruşite de flăcările orbitoare.* EM. [V. *încruşi*].

încuí vb. v. încuia.

încuiá, încúi vb. **1.** (tr.) a închide cu cheia (o uşă, un lacăt, (p. ext.) o încăpere, o ladă etc.): *credinciosul împăratului, încuind uşa pe din-afară ..., le zice cu răutate.* CR.; (absol.) *cînd iase din casă pune lacăt şi încuie.* ANTIM; **2.** (tr. şi refl.) a (se) izola într-o încăpere, într-o ladă etc. închisă cu cheia, cu zăvorul etc.; a (se) pune sub cheie: *bătrînul o dusă la o chiliuţă singurată ş-o încuie.* B.-DEL.; (fig.) *a ciorîi glas pre cît mai mult să tîlcuia, pre atît mai mult în lavirinthul necunoştinţii să încuia.* CANT.; *încuiam pe dracul în fundul ştiolalnei.* CR.; **3.** (fig.; refl.) a deveni retras, necomunicativ; a se izola, a se înstrăina: *s-a încuiat în el şi s-a jurat să nu se mai însoare.* AG.; **4.** (fig.; tr.) a încurca, a înfunda pe cineva; a aduce în situaţia de a nu mai putea răspunde; **5.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) constipa; (şi: (înv.) **încuí**). [Lat. *incuneare*].

încuiát[1] n. acţiunea de a încuia; încuiere, zăvorîre: *avea mania încuiatului; deschidea şi închidea neîncetat uşile dulapurilor.* GHEŢIE. [V. *încuia*].

încuiát[2]**, ~ţi, încuiátă, ~e** a. **1.** închis cu cheia, cu zăvorul: *iadul rămase încuiat.* NEGR.; **2.** izolat într-o încăpere, într-o ladă etc. zăvorîtă sau închisă cu cheia: *încuiate şi zăvorîte cu nouă uşi de fier.* ISP.; **3.** (pop.) constipat; **4.** (fig.; şi subst.) cu vederi înguste, fără orizont; (p. ext.) nesociabil: *e un încuiat!* [V. *încuia*].

încuibá, încuíbez vb. **1.** (intr. şi refl.) a(-şi) face cuib, a(-şi) construi cuibul: *acolo păsări vor încuiba.* BIBLIA; **2.** (p. anal.; refl.) a se stabili undeva (nepoftit), a se oploşi; **3.** (fig.; refl.) a se înrădăcina, a pătrunde: *cu amărăciunea vie-n suflet încuibată.* AL.; **4.** (rar; tr.) a adăposti; a cuprinde: *cum poate o frunte maiestoasă să-ncuibe-o cugetare atît de fioroasă?* AL. [*În* + *cuib* + *-a*].

încuibáre, încuibări f. acţiunea de a (se) încuiba. [V. *încuiba*].

încuibát, ~ţi, încuibátă, ~e a. **1.** stabilit (fără a fi dorit) într-un loc; **2.** (fig.) înrădăcinat, pătruns adînc: *neagra duşmănie şi lacoma rîvnire de-a pururea-ncuibate în inimi clocotesc.* VLAH. [V. *încuiba*].

încuiére, încuieri f. **1.** acţiunea de a (se) încuia; închidere cu cheia, cu zăvorul; încuietură; **2.** încuietoare; zăvor: *vor greşi încuierile lor.* BIBLIA; **3.** (pop.) constipare; constipaţie. [V. *încuia*].

încuietór, ~i, încuietoáre a. **1.** care încuie, care blochează: *dispozitiv încuietor*; **2.** care nu are răspuns, rezolvare: *punîndu-mi cele mai încuietoare întrebări.* GHEŢIE. // f. dispozitiv cu care se încuie o uşă, o fereastră, o ladă etc.: *nice uşă, nice zidiri, nice încuietoare.* VARL. [*Încui* (prez. ind. de la *încuia*) + *-(ă)tor*].

încuietúră, încuieturi f. **1.** încuiere, închidere; **2.** (pop.) constipaţie. [*Încuia* + *-tură*].

încujbá, încujbez vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) **1.** a (se) încovoia, a (se) îndoi, a (se) curba: *floare încujbată de a crivăţului suflare.* NEGR.; *încujbat sub sarcină*; **2.** (fig.) a (se) îndupleca, a (se) convinge: *văzîndu-l împăratul că nu-l mai poate încujba, l-au izgonit.* DOS.; *răbdînd multe năpăşti de la idolnicearii împăraţi şi ne-ncujbîndu-să, trăi pînă la Marele Constantin.* DOS. [*În* + *cujbă* + *-a*].

încujbáre, încujbări f. (înv. şi reg.) acţiunea de a (se) încujba; încovoiere. [V. *încujba*].

încujbát, ~ţi, încujbată, ~e a. încovoiat, îndoit, curbat: *acest favorit ... voi să-l văz încujbat în două.* NEGR. [V. *încujba*].

încumătá vb. v. încumeta.

încumetá, încúmet vb. (refl.) **1.** a cuteza, a îndrăzni să facă sau să încerce ceva; a avea curaj: *nu mă încumet nici să laud, nici să defaim îndată ... nice o stăpînire.* B.-DEL.; (p. ext.) *echipajul ... trecuse prin momente de groază pe care ziarele nici nu se încumetau să le descrie.* TUD.; **2.** (înv.; rar) a se încrede, a se bizui, a se baza: *nelegiuiţii se încumetau în mulţimea lor.* ISP.; **3.** (rar) a se hotărî, a se decide: *puţini se încumetă a lua o carte în mînă*; (şi: (înv. şi reg.) **încumete, încumătа**). [*În* + *cumeta* (<lat. *cummittere*)].

încumetáre, încumetări f. acţiunea de a se încumeta şi rezultatul ei. [V. *încumeta*].

încuméte vb. v. încumeta.

încumetrí, încumetresc vb. (pop.; refl.) **1.** a deveni cumetri: *dacă ne-om încumetri.* NEGR.; **2.** (p. ext.) a se întovărăşi, a se asocia cu cineva. [*În* + *cumătru* + *-i*].

încumetríre, încumetriri f. (pop.) faptul de a se încumetri. [V. *încumetri*].

încúnjur n. v. înconjur.

încunjurá vb. v. înconjura.

încunoştinţá, încunoştinţez vb. (tr.) a face cunoscut, a aduce la cunoştinţă; a înştiinţa, a comunica: *soarta domnului e pecetluită fără ca tînărul Costachi să poată să-l încunoştinţeze.* CĂL. [*În* + *cunoştinţă* + *-a*].

încunoştinţáre, încunoştinţări f. **1.** acţiunea de a încunoştinţa şi rezultatul ei; înştiinţare: *această insultă ar trece sub tăcere, dacă ea nu ar fi o încunoştinţare pentru mine că tu suferi.* BOL.; **2.** (concr.) aviz, scrisoare care conţine o înştiinţare. [V. *încunoştinţa*].

încununá, încunún şi **încununez** vb. (tr.) **1.** a pune o cunună pe capul cuiva în semn de distincţie: *încununá pe viteazu-nvingător.* AL.; (fig.) *l-au încununat cu cununa darului celui de sus, cu arma bunavoirii.* ANTIM; **2.** (fig.) a încheia, a termina cu bine: *încununá viaţa sa de vrednic ostaş cu o moarte de erou.* OD.; **3.** (fig.) a împodobi, a decora, a înfrumuseţa, a orna: *privirea lui s-a dus mai departe ... spre munţii încununaţi de ceţuri albăstrui.* SAD. [*În* + *cunună* + *-a*].

încununáre, încununări f. **1.** acţiunea de a încununa şi rezultatul ei; (p. ext.) încoronare: *ziua încununării măria sa o va hotărî la vreme.* SAD.; **2.** (fig.) desăvîrşire, ducere la bun sfîrşit. [V. *încununa*].

încurá, încúr şi (rar) **încurez** vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr.) a mîna caii repede, a goni: *încalecă calul şi-l încură prin grădină.* ISP.; **2.** (refl.) a se întrece în alergare; a alerga în voie: *calu-n vînt i se-ncura.* COŞB. [Lat. **incurrare* (=*currere*)].

încurajá, încurajez vb. (tr.) **1.** a da curaj, a îmbărbăta: *nu mai fi atît de ceremonios, mă încurajă ea.* GHEŢIE; (refl.) *am încercat să mă consolez şi să mă încurajez, zicîndu-mi că subiectul e ambiţios şi dificil.* GHEŢIE; **2.** (fig.) a favoriza, a stimula, a sprijini: *unii filosofi încurajează în felul lor o atare tendinţă.* BL.; *a încuraja industria naţională.* [Din fr. *encourager*].

încurajáre, încurajări f. acţiunea de a încuraja şi rezultatul ei; îmbărbătare, însufleţire, stimulare, sprijinire: *cu mai mare-ncorăjare se arătă-n acel ceas.* PANN. [V. *încuraja*].

încuraját, ~ţi, încurajátă, ~e a. **1.** care a căpătat curaj; căruia i s-a dat curaj; îmbărbătat: *după ce-i vorbi mult, se simţea mai uşurată şi mai încurajată.* AG.; **2.** sprijinit, stimulat. [V. *încuraja*].

încurajátor, ~i, încurajatoáre a. care dă curaj; care stimulează, sprijină: *chiar cînd gesturile femeii sînt încurajatoare, raţiocinantul nostru e plin de scrupule.* CĂL.; *cuvinte încurajatoare.* [*Încuraja* + *-tor*].

încuráre, încurări f. (înv.) **1.** alergare, cursă (de cai); întrecere; **2.** (p. ext.) năvală, incursiune: *ameninţările şi încurările ... nu putuse să-i facă să reintre în linişte.* GHICA. [V. *încura*].

încurcá, încúrc vb. **1.** (tr.) a amesteca, a încîlci (fire, aţă etc.): *a încurca iţele*; **2.** (tr.) a crea dezordine, confuzie: *a încurca o afacere*; **3.** (tr.) a (se) amesteca sau a (se) schimba mereu (încît dezorientează): *şi le-ncurc cărările, tot cu dezmierdările.* POP.; **a i se încurca cărările potecile,** a i se înfunda; a o păţi; **4.** (tr.) a stingheri (la mers), a stînjeni (la o activitate): *vin românii spre redute, şi să stai să-i mai încurci?* COŞB.; *nu mă mai încurca*; **a încurca lumea** (sau **locul**), a stînjeni activitatea celorlalţi: *decît să încurci numai aşa lumea, mai bine să şezi departe.* CR.; **a încurca zilele cuiva,** a stingheri pe cineva: *altfel nu-l mai luam după mine să-mi încurce zilele.* CR.; **a fi încurcat în trebi,** a fi foarte ocupat: *e încurcat în trebi şi nu-l lasă a cultiva cunoştinţa locuitorilor.* NEGR.; **încurcă-lume** (m.), persoană care provoacă încurcături (stingherind pe alţii): *prinse a întreba pe încurcă-lumea.* ISP.; **5.** (refl.) a se rătăci, a se dezorienta: *s-a încurcat prin pădure*; (fig.) *se îndrăgosteşte de un tînăr şi se încurcă în contradicţii şi ezitări.* CĂL.; **a se încurca în slăbiciune,** a fi netrebnic, neputincios: *aşa-i că ne-am încurcat în slăbăciune?* CR.; **6.** (refl.) a se împiedica la mers: *bolovanii de care se încurca*; **7.** (refl. şi tr.) a pierde sau a face să piardă şirul ideilor: *pentru ce încurci şi ameţeşti pe băieţi?* NEGR.; *a se încurca în socoteli*; **a o încurca,** a) a amesteca lucrurile sau vorbele; a face ceva de mîntuială; b) a o scoate la capăt cu greu; a avea dificultăţi mari; **a încurca vorba,** a vorbi confuz (pentru a nu fi înţeles); **a i se încurca limba,** a) a nu putea vorbi (clar) (de emoţie, de oboseală, de băutură); b) a nu avea curaj să vorbească; **8.** (refl.) a deveni complicat, neclar, nesigur: *nu mă îndoiam că între ei treburile se încurcaseră.* GHEŢIE; **9.** (refl.) a se angaja într-o activitate fără posibilitatea de a-i face faţă; (spec.) a se angaja într-o acţiune fără ieşire: *se încurcă în războaie în care e învins.* NEGR.; (fig.) *nea Alexe se încurcase la o bere cu nişte prieteni.* GHEŢIE; (tr.) *un maistor Iosif încurcă pe văduvă în datorii ca să poată abuza de ea.* CĂL.; **10.** (refl.) a pierde vremea; a întîrzia, a zăbovi: *ies răpede şi nu mă mai încurc prinprejurul şcoalei.* CR.; **11.** (refl.) (în formă negativă) a lucra intens (şi cu rezultate bune): *fata moşneagului nu se încurca, ci torcea cîte-un ciur plin de fuse.* CR. [Probabil lat. **incolicare* (<*colus* „caier, fir")].

încurcálă f. (rar) încurcătură: *nici grijă n-avea de încurcala ce făcuse.* CR.; **a pune la încurcală,** a face să ajungă într-o situaţie complicată, confuză: *văzîndu-se pus la încurcală, nu mai ştia ce să facă.* CR. [*Încurca* + *-ală*].

încurcáre, încurcări f. acţiunea de a (se) încurca; complicare, confuzie: *în tot ceasul cauţi pricini şi-ncurcări.* PANN. [V. *încurca*].

încurcát, ~ţi, încurcată, ~e a. **1.** încîlcit, amestecat: *comandantul Onofrei, cel cu plete încurcate ..., se zbătea ca-n ceasul morţii.* COŞB.; **2.** întortocheat, greu de urmat: *drumurile pe ape şi uscat erau puţin cunoscute şi foarte încurcate.* CR.; **3.** confuz, neclar, greu de urmărit: *chestiunea aceasta e foarte încurcată şi nu ştii cum să ieşi din ea.* IBR.; *idei încurcate*; **a o lăsa încurcată,** a nu se mai ocupa de un lucru nelămurit, de o chestiune neclară; **4.** stingherit, jenat: *n-am putut deschide geamantanul, se explică el încurcat.* GHEŢIE; (adv.) *îl priveşte încurcat*; **5.** nedumerit, confuz; zăpăcit: *împăratul îi lasă încurcaţi şi se duce la ale sale.* CR. [V. *încurca*].

încurcătúră, încurcături f. **1.** amestecătură, încîlcire (de fire, de aţă, etc.); (pop.) **încurcătură de maţe,** ocluzie intestinală; **2.** situaţie complicată, confuză; (rar) încurcală: *iacă în ce încurcătură am*

intrat. CR.; **a pune în** (sau (rar) **la**) **încurcătură,** a aduce într-o situaţie confuză, nesigură: *întrebarea, derutantă, puse în încurcătură servitorul.* GHEŢIE; **3.** confuzie, derută; tulburare; **4.** jenă, sfială; reţinere: *am citit pe figura lui o expresie de încurcătură înainte de a-mi răspunde.* GHEŢIE; **5.** (rar) legătură amoroasă. [*Încurca* + *-tură*].

încurelá, încurelez vb. (pop.; tr. şi refl.) a (se) încinge sau a (se) prinde cu curele: *scoate murgul de-nşelat, de-nşelat şi-ncurelat.* POP.; *curele să-ţi faci să te-ncurelezi.* POP. [*În* + ***curele*** (pl. de la *curea*) + *-a*].

încurínd, ~zi, încurîndă, ~e a. (rar) care va avea loc în curînd, care va urma imediat: *sesiunea încurîndă a Camerei.* EM.; *alegerilor încurînde.* EM. [*În* + ***curînd***].

încuscrí, încuscresc vb. (refl.) **1.** a se face cuscri: *şi vă încuscrit cu noi.* BIBLIA; *amîndouă familiile erau bucuroase că se încuscresc.* AG.; **2.** (p. ext.) a fi sau a deveni rude prin alianţă; a se înrudi: *boierii din Bucovina precum şi satele de la margine sînt încuscrite cu românii de dincoace de Molna.* EM. [*În* + ***cuscru*** + *-i*].

încuscríre, încuscríri f. acţiunea de a se încuscri şi rezultatul ei; înrudire prin cuscrie: *se vede că ştiinţa mare de carte şi încuscrirea cu domnul dădeau Costineştilor puţină ţăngoşenie.* CĂL. [V. ***încuscri***].

încuscrít, ~ţi, încuscrită, ~e a. înrudit prin încuscrire (sau prin alianţă). [V. ***încuscri***].

încuviinţă, încuviinţez vb. **1.** (intr. şi tr.) a aproba, a fi de acord: *am încuviinţat cu o uşoară mişcare a capului.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a îngădui, a permite cuiva ceva: *Bob nu-i încuviinţează ieşirea din ordin.* BL.; *i-a încuviinţat să plece.* [*În* + ***cuviinţă*** + *-a*].

încuviinţáre, încuviinţări f. faptul de a încuviinţa; aprobare; consimţămînt: *luase drept obicei a cere şi încuviinţarea patriarhului.* NEGR.; *nu are nevoie de încuviinţările lui.* [V. ***încuviinţa***].

încuviinţát, ~ţi, încuviinţată, ~e a. **1.** permis, admis, acceptat; **2.** (înv.) întemeiat, potrivit. [V. ***încuviinţa***].

încuviinţătór, ~i, încuviinţătoáre a. (şi adv.) (rar) aprobator, afirmativ: *măsură diametrul cercului ... şi înclină din cap, încuviinţător.* TUD. [***Încuviinţa*** + *-tor*].

încvartíră, încvartírez vb. (înv.; tr.) a pune soldaţii în cvartir. [*În* + ***cvartir*** + *-a*].

îndátă adv. imediat, numaidecît; acum: *Mihai îi trimise îndată doi soli.* BĂLC.; **de îndată,** imediat; numaidecît; **(de) îndată ce,** imediat ce, după ce, cînd: *îndată ce sosise, Lăpuşneanul porunci.* NEGR.; *de îndată ce coardele încălţuşate porniră să îngîne amara destăinuite, ... întreaga sală amuţise.* M.CAR.; **îndata mare,** imediat, degrabă, pe loc, repede: *cîteva femei alegară îndata-mare şi pregătiră un divan într-o odaie luminoasă.* SAD. [*În* + ***dată***].

îndatínă vb. v. îndătina.

îndatinát a. v. îndătinat.

îndatorá, îndatorez vb. **1.** (tr.) a determina pe cineva să fie recunoscător (făcîndu-i un serviciu); a obliga la recunoştinţă: *mai uşor ar pute căpăta cineva lapte de la o vacă stearpă decît să te îndatorească o fată alintată şi leneşă.* CR.; *l-a îndatorat mult*; **2.** (tr. şi refl.) a (se) obliga, a(-şi) impune o datorie: *lucrările ... la care mă îndatora sarcina mea de deputat.* NEGR.; **3.** (refl.) a face datorii; a se împrumuta: *m-am îndatorat pînă la gît*; **4.** (tr.) a pune amanet sau drept gaj (pentru o sumă de bani); (şi: **îndatori**). [*În* + ***dator*** + *-a*].

îndatoráre, îndatorări f. faptul de a (se) îndatora. [V. ***îndatora***].

îndatorát, ~ţi, îndatorată, ~e a. **1.** care are datorii; dator: *ţi-aş fi îndatorat dacă ai ţine seama de dispoziţiile mele.* GHEŢIE; **2.** obligat la ceva; recunoscător pentru ceva. [V. ***îndatora***].

îndatorí vb. v. îndatora.

îndatorínţă, îndatorínţe f. îndatorire. [***Îndatori*** + *-inţă*].

îndatoríre, îndatoriri f. **1.** datorie morală, sarcină obligatorie; îndatorinţă: *împlinim fiecare nişte îndatoriri fixe.* CAR.; (p. ext.) *Maiorescu se ocupa de literatura română din îndatorire de pionier.* CĂL.; **2.** faptă sau gest cu care îndatorăm pe cineva: *omul hărţuit de creditori era plin de îndatorire faţă de prietenii în strîmtoare.* CĂL.; **3.** (înv.) obligaţie bănească: *îndatorirea românilor către turci sta într-un uşor tribut.* BĂLC. [V. ***îndatori***].

îndatoritór, ~i, îndatoritoáre a. **1.** serviabil, binevoitor: *a fost aşa de îndatoritor, de m-a poftit la dînsul.* C.; **2.** (rar) obligatoriu: *s-a văzut obligată a recunoate trebuinţa de a se desfiinţa claca sau munca îndatoritoare.* KOG. [***Îndatori*** + *-tor*].

îndămînáţie f. v. îndemînaţie.

îndărăgánă, îndărăgánez vb. (reg.; tr.) a abate de la o hotărîre: *îndărăgăna pe împărat.* POP. [Cf. ***îndărăt***].

îndărăpt adv. v. îndărăt.

îndărăpnic a. v. îndărătnic.

îndărăt adv. **1.** în spate, în urmă, înapoi: *îndărăpt să dede fieşcare făcînd aurariului cărare.* B.-DEL.; *cardinalul cată îndărăt.* AL.; **de-a-ndărătele(a),** cu spatele înainte: *să zică Tatăl Nostru şi să meargă de-a-ndărătele.* GHICA; **2.** la locul de proveniență, la locul dinainte: *în bătălia cu prinţii apuseni ugrii fuseseră răzbiţi îndărăt şi împrăştiaţi.* SAD.; **a da îndărăt, a)** a regresa: *dăm pas cu pas îndărăt, părîndu-ni-se că înaintăm.* EM.; (fig.) *vai de biet român săracul, îndărăt tot dă ca racul.* EM.; **b)** a restitui: *să-i deie banii îndărăpt numaidecît.* CR.; **a se da îndărăt,** a se feri; a se eschiva: *nu se dau îndărăt de la concursuri pentru licee.* EM.; **3.** mai demult, mai înainte: *într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri.* EM. // prep. (artic.) **1.** în urma cuiva: *sta la stînga şi îndărătul stăpînului său.* SAD.; **2.** în dosul a ceva, după ceva: *iar mireasa viorică i-aştepta-ndărătul uşii.* EM.; (fig.) *îndărătul gîndurilor pe care le spunea tare, un alt rînd de gînduri se ridica.* VLAH.; (şi: (pop.) **îndărăpt**). [Lat. ***in-de-retro***].

îndărătnic, ~ci, îndărătnică, ~ce a. (şi subst.) **1.** încăpăţînat, recalcitrant: *pătimaş şi îndărătnic, s-o iubeşti ca un copil.* EM.; (fig.) *s-a iscat de la o vreme o buruiană îndărătnică şi păgubitoare, căreia îi zice „chir".* SAD.; *descifrăm foarte uşor o detestabilă comoditate intelectuală, o rezistenţă îndărătnică la nou.* CF.; **2.** (p. ext.) stăruitor, perseverent: *muncă îndărătnică*; (adv.) *se puseră îndărătnic pe apărare în contra romeilor.* EM.; (şi: (înv.) **îndărăpnic**). [***Îndărăt*** + *-nic*].

îndărătnicí, îndărătnicesc vb. (refl.) **1.** a stărui cu încăpăţînare într-o atitudine; a se încăpăţîna: *nu te îndărătnici, bade Gavrile!* AL.; **2.** (p. ext.) a persevera. // (tr.) a face îndărătnic, perseverent, stăruitor: *nu făcu nici o mişcare ca să nu se supere ori să îndărătnicească pe zîna a veni după el.* ISP. [***Îndărătnic*** + *-i*].

îndărătnicíe, îndărătnicii f. **1.** încăpăţînare; îndîrjire, stăruinţă: *între Ion şi socru se duce o luptă de îndărătnicii şi avariţii.* CĂL.; **2.** (p. ext.) stăruinţă, perseverenţă. [***Îndărătnici*** + *-ie*].

îndărătnicít, ~ţi, îndărătnicită, ~e a. care se încăpăţînează; care persevereză: *bagă-ţi picioarele sub plapumă, o îndemnă Lucu, îndărătnicit.* VINEA. [V. ***îndărătnici***].

îndătiná, îndătinez vb. **1.** (refl.) a se deprinde, a se obişnui cu ceva; **2.** (tr.) a avea obiceiul, a obişnui; (şi: (reg.) **îndatina**). [*În* + ***datină*** + *-a*].

îndătináre, îndătinări f. acţiunea de a (se) îndătina şi rezultatul ei. [V. ***îndătina***].

îndătinát, ~ţi, îndătinată, ~e a. **1.** care a devenit o datină, care s-a înrădăcinat: *maimuţărie ... a jocurilor îndatinate de elinii antici.* OD.; **2.** deprins, obişnuit (cu ceva): *ne-ndatinatul său drum.* COŞB.; (şi: **îndatinat**). [V. ***îndătina***].

înde prep. (înv. şi reg.) **1.** între, unul cu altul: *au început a vorbi înde ele.* CR.; **2.** spre, către: *cînd va fi înde seară să aştearnă pe drum smoală.* ISP. [*În* + ***de***^{2}].

îndeajúns adv. destul, suficient: *n-au fost îndeajuns mijloacele băneşti.* EM.; *îndeajuns nu au pe glob pîine toate înfiămînzitele guri.* VIERU. [*În* + ***de ajuns***].

îndealmíntrelea adv. v. îndealtminterea.

îndeáltfel adv. (rar) altminteri; altfel: *îndealtfel eram unul din capetele cele mai deştepte.* EM. [*În* + ***de***^{2} + ***altfel***].

îndealtmínterea adv. (rar) altminteri; de altfel: *care este îndealtminterea înţelesul constituţionalismului dacă nu neatîrnarea puterilor statului şi responsabilitatea fiecăreia din ele?* EM.; *îndealtminterea recomandăm cu căldură învăţătorilor această foaie.* EM.; (şi: **îndealtmintrelea, îndealmintrelea**). [*În* + ***de***^{2} + ***altminteri***].

îndealtmíntrelea adv. v. îndealtminterea.

îndeaproápe adv. în mod amănunţit, cu mare atenţie: *aşa s-a pronunţat un contemporan care îi cunoştea îndeaproape felul.* BL.; *trebuie să le descoperim şi să le cercetăm îndeaproape.* GHEŢIE. // a. (rar) apropiat, nemijlocit: *una dintre minunile îndeaproapei înrudiri.* VINEA. [*În* + ***de***^{2} + ***aproape***].

îndegetá, îndegetez vb. (reg.; tr.) a indica, a arăta (cu degetul). [*În* + ***deget*** + *-a*; cf. germ. ***Fingerzeig*** „indicaţie"].

îndeléte adv. cu încetul, domol: *au băut fiecare îndelete cîte cinci-şase bărdace.* CAR.; **pe îndelete, a)** fără grabă, nesilit: *i-am explicat pe îndelete temerile mele.* GHEŢIE; *a lucra pe îndelete*; **b)** (reg.) de bunăvoie: *mai bine să murim pe îndelete decît să tragem foame şi sete.* B.-DEL. [*În* + ***de***^{2} + ***lete*** (<sl. ***leaetea***)].

îndelétnic, ~ci, îndeletnică, ~ce a. (rar) priceput, iscusit: *le-a lăsat acioaiele: în plămada lor intră argintul îndeletnic vrăjitor.* VOIC. [Cf. ***îndelete***].

îndeletnicí, îndeletnicesc vb. (refl.) a se ocupa cu ceva, a-şi petrece vremea cu ceva: *avînd aici vreme de ajuns, mă îndeletnicesc mai mult cu cetera şi cu cîntări.* B.-DEL.; *ai să te îndeletniceşti cu războiul.* ISP. // tr. (rar) a face să ocupe, să facă: *au început acel feliu de cîntări a îndeletnici nu numai pe oamenii de obşte, ci şi pre cei aleşi din norod.* B.-DEL. [*În* + ***deletnic*** (<sl. ***dĭelatolĭníkŭ***) + *-i*].

îndeletnicíre, îndeletniciri f. **1.** ocupaţie, treabă; meserie, profesie: *cărăuşia era, în acele timpuri, îndeletnicire primejdioasă.* SAD.; *plugăritul a fost ... singura îndeletnicire a românului nostru.* MAT.; **2.** preocupare, grijă: *astă femeie, pe buzele căreia stă tipărit surîsul şi a căreia îndeletnicire e numai să placă.* NEGR. [V. ***îndeletnici***].

îndeletnicitór, ~i, îndeletnicitoáre a. şi m., f. (persoană) care se îndeletniceşte, se ocupă (cu ceva): *a căutat pe bătrînul Teoctist,... mare îndeletnicitor cu ocultismul şi magia.* VOIC. [***Îndeletnici*** + *-tor*].

îndelúng, ~gi, îndelungă, ~gi a. care durează mult, îndelungat: *au lucrat secoli îndelungi la cultivarea lor.* OD. // adv. multă vreme: *un vînt de biruinţă se porneşte îndelung.* EM. [*În* + ***de***^{2} + ***lung***].

îndelungá, îndelúng vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) prelungi în timp: *nu îndelunga a vorovi cu el.* BIBLIA; *masa să nu se îndelunge.* PANN. [***Îndelung*** + *-a*].

îndelungáre, îndelungări f. **1.** faptul de a se prelungi în timp; durată lungă; **2.** amînare. [V. ***îndelunga***].

îndelungát, ~ţi, îndelungată, ~e a. care durează (de) mult timp: *începea a se ivi soarele*

dintre nori după o ploaie îndelungată. CR.; *ieşind din tăcerea sa îndelungată el zice cu glas lung.* MAT. // adv. (înv.) multă vreme, îndelung: *el n-a zugrăvit decît ceea ce a cunoscut bine şi îndelungat.* IBR. [V. ***îndelunga***].

îndemînă, îndemînez şi **îndemîn** vb. (înv.) **1.** (refl.) a fi în stare; a avea ocazia, prilejul: *nu se îndemînau a-i sta în ajutor.* BĂLC.; **2.** (tr.) a veni în ajutor cuiva. [***Îndemînă*** + *-a*].

îndemînăre, îndemînări f. **1.** uşurinţă în a face ceva; iscusinţă, abilitate: *ei lucrează cu multă îndemînare.* CAR.; (p. ext.) *va trebui să recunoaştem îndemînarea autorului de a improviza pe date momentane.* CĂL.; **2.** (înv.) înlesnire, comoditate: *a-şi apropia îndemînările şi cunoştinţele altora.* EM. [V. ***îndemîna***].

îndemînátec a. v. îndemînatic.

îndemînátic, ~ci, îndemînatică, ~ce a. **1.** care are îndemînare; iscusit, dibaci: *maurii sînt marinari îndemînatici şi plini de îndrăzneală.* TUD.; **2.** făcut cu măiestrie, cu pricepere, cu artă; iscusit: *traducerile lui, îndemînatice şi corecte, sînt anemice.* CĂL.; **3.** comod, practic: *era o căruţă încăpătoare şi îndemînatecă.* CR.; **4.** (fig.; înv.) oportun, favorabil: *au început ... a înconjura muntele că doar va găsi un loc îndămănatic de lăcuinţă.* DRAGHICI; *vreme îndemînatică;* (şi: (reg.) **îndemînatec**). [***Îndemîna*** + *-atic*].

îndemînáţie f. (rar) abilitate, dibăcie; pricepere: *ea este privită ca o dibăcie (îndămînăţie).* EM.; (şi: **îndămînăţie**). [***Îndemîna*** + *-ţie*].

îndemînă adv. comod, uşor, bine: *ca să hie îndemînă.* VARL.; *îndămînă-mi mai venea s-o chitesc drept în ochi.* MAT.; **a-i fi la îndemînă,** a-i veni bine, a-i fi convenabil: *nouă ne e îndămînă să pălim cu repeziciune.* SAD.; **la îndemînă** (sau **îndemîna**), accesibil, la dispoziţie: *să aibă pregătit la îndemînă cîteva cazane cu smoală.* ISP. [***În*** + ***de***[2] + ***mînă***].

îndemînós, ~şi, îndemînoásă, ~e a. care este la îndemînă, accesibil; potrivit, prielnic: *şi l-am pus în cui în dos, ca să fie-ndemînos.* POP. [***Îndemînă*** + *-os*].

îndémn, îndemnuri n. **1.** ceea ce stimulează la o acţiune; imbold, impuls; stimulent, îndemnare, (înv.) îndemnătură: *ieşise din nou în pădure la îndemnul vecinilor săi.* SAD.; **2.** pornire lăuntrică: *am sărit în picioare, ca împins de resortul unui îndemn salvator.* GHEŢIE. [De la ***îndemna***].

îndemná, îndémn vb. **1.** (tr.) a îmboldi, a stimula, a îmbia: *îl îndeamnă să vie la Iaşi.* NEGR.; (fig.) *făţărnicia vîrstei o îndemna pe Ilinca să tăgăduiască.* SAD.; **2.** (reg.; intr.) a se sili la drum, a înainta: *îndemnaţi înainte!* CR.; **3.** (tr.) a sili un animal să pornească sau să meargă mai repede: *îşi îndeamnă din pinteni calul.* SAD.; **4.** (fig.; tr.) a sfătui, a povăţui (să facă ceva): *îţi fac loc lîngă mine şi te îndemn să cinsteşti cu un oştean bătrîn o ulcică de vin.* SAD.; **5.** (refl.) a se apuca de ceva, a se hotărî la ceva: *pentru ce pohteşte şi de unde s-au îndemnat a pohti voinţă ca aceasta* (a. 1699). GCR.; *nici îi merge, nici se-ndeamnă.* EM.; **6.** (refl.) a se simţi stimulat; a se antrena la ceva: *Ipate se îndemna cu dînsul.* CR.; (refl. recipr.) *una pe alta se îndemnau la treabă, şi lucrul ieşea gîrlă din mînile lor.* CR.; **a se îndemna ca turcii la temniţă,** a se codi, a ezita. [Lat. **indeminare*].

îndemnáre, îndemnări f. faptul de a îndemna; îndemn, (înv.) îndemnătură: *după îndemnarea babei, se duse să-şi aleagă calul.* EM. [V. ***îndemna***].

îndemnátór, ~i, îndemnătoáre a. (înv.; şi subst.) care îndeamnă, încurajează, provoacă. [***Îndemna*** + *-tor*].

îndemnátúră, îndemnături f. (înv.) îndemnare, îndemn: *mai mult sfatul şi-ndemnătura lui Dumitraşco-vodă au fostu decît voia vizirului.* NEC. [***Îndemna*** + *-tură*].

îndemnizáre f. v. indemnizare.

îndemonít, ~ţi, îndemonită, ~e a. aflat în stăpînirea diavolului; îndrăcit: *mulţi oameni, îndemoniţi fiind.* CANT. [***În*** + ***demon*** + *-it*].

îndeóbşte adv. de obicei, în mod obişnuit, în general: *era un fapt îndeobşte admis că pămîntul se mişcă.* BL. [***În*** + ***de***[2] + ***obşte***].

îndeosébi adv. mai ales, mai cu seamă: *sărutări erau răspunsul la-ntrebări îndeosebi.* EM. [***În*** + ***deosebi***].

îndeosebít adv. (înv.) în mod deosebit; mai ales: *poeticul nostru aici chiamă îndeosăbit pre acea musă.* B.-DEL. [***În*** + ***deosebit***].

îndepărtá, îndepărtez vb. **1.** (tr.) a da la o parte, a înlătura; a ţine departe: *am îndepărtat piedica revolverului şi am pătruns.* GHEŢIE; *repulsia îl îndepărtează de contactul cu femeile pierdute.* CĂL.; **2.** (tr.) a scoate din funcţie, a concedia; **3.** (refl.) a se depărta, a merge în altă parte: *o priveam, ascuns în spatele draperiei, cum se îndepărtează.* GHEŢIE; (p. ext.) *paşii bărbatului se îndepărtează şovăitori.* REBR.; **4.** (refl.) a se abate, a devia: *se îndepărtează de la subiect.* [***În*** + ***depărta***].

îndepártáre, îndepărtări f. **1.** acţiunea de a (se) îndepărta şi rezultatul ei: *după îndepărtarea străinului, mi-am continuat drumul.* GHEŢIE ; **2.** înlăturare; destituire; **3.** abatere, deviere. [V. ***îndepărta***].

îndepărtát, ~ţi, îndepărtată, ~e a. **1.** care este situat la (o mare) distanţă; depărtat: *oraş îndepărtat;* **2.** care s-a petrecut demult; (p. gener.) care s-a petrecut sau se va petrece într-un moment la mare distanţă faţă de cel prezent (sau de cel la care se face raportarea): *imaginea acestui cireş, martor al fericirii ei îndepărtate, face o impresie dubioasă.* IBR.; *trase concluzia că eliberarea sa din sanatoriu are un termen foarte îndepărtat.* GHEŢIE; **3.** care presupune multe etape, multe niveluri într-o ierarhie: *le-a povestit de un văr mai îndepărtat de-al ei.* GHEŢIE. [V. ***îndepărta***].

îndeplíni, îndeplinesc vb. (tr.) **1.** a săvîrşi, a realiza; a duce la bun sfîrşit: *cade pe pămînt ne-ndeplinind în viaţă grozavu-i jurămînt.* AL.; *moşu Dumitru Putină îndeplinea cu sfinţenie toate obiceiurile satului.* MAT.; (refl. pas.) *cînd se duse împăratul şi vede cum se îndeplinise de bine poronca lui, se umple de bucurie.* CR.; **2.** a oferi, a realiza ceea ce cere, ce doreşte cineva; a satisface: *eu mă duc să îndeplinesc nelegiuita voastră poruncă.* CR.; (p. ext.) *colecţia e în sine preţioasă, dar cartea nu îndeplineşte condiţiunile care s-ar cere de la ea.* EM.; (refl. pas.) *intelectualii vedeau că nu se îndeplineau cele ce se făgăduise.* IBR.; (refl.) *aş vrea ca tot ce visez să se îndeplinească îndată.* CĂL.; **3.** a avea o însărcinare, o funcţie: *a îndeplinit felurite slujbe, ajungînd la aceea de mare logofăt.* CĂL.; *paza ogrăzii o îndeplineau două rînduri de oşteni cu suliţi.* SAD.; **4.** a pune în practică; a aplica: *fu nevoit a îndeplini prevederile legii care cereau un examen.* CĂL. [***În*** + ***deplin*** + *-i*].

îndepliníre, îndepliniri f. acţiunea de a îndeplini şi rezultatul ei; înfăptuire, executare; realizare: *vei mai zăbovi printre noi pînă la îndeplinirea unor formalităţi.* GHEŢIE; *am adus întru îndeplinire tot ceea ce ne-aţi poruncit.* CR.; **a aduce la** (sau **spre**) **îndeplinire,** v. **aduce; aducere spre îndeplinire,** v. **aducere.** [V. ***îndeplini***].

îndeplinít,~ţi, îndeplinită, ~e a. **1.** dus la sfîrşit; realizat, înfăptuit; **politica faptului îndeplinit,** v. **fapt; 2.** (înv.) ajuns la maturitate. [V. ***îndeplini***].

îndereptá vb. v. îndrepta.

îndereptátór m. v. îndreptător.

îndesá, îndés vb. **1.** (tr.) a presa să încapă mult (într-un spaţiu restrîns); a înghesui: *ridică sacul şi îl izbi de cîteva ori de pămînt, ca să îndesească fasolea.* AG.; *a îndesa fîn în sac;* **2.** (tr.) a înfunda, a înfige; a trage adînc pe cap (pălăria sau căciula): *el tufleşte cuşma pe cap, o îndesă pe urechi.* CR.; **3.** (refl.) a se împinge, a se înghesui unul în altul; (fig.) a da năvală, a se strînge mulţi: *mulţimea mişeilor îndesîndu-să la dînsul.* DOS.; *toţi se îndeasă la mîncare;* (fig.) *satele se îndeasă pe marginea apei.* CĂL.; **4.** (refl.) a deveni mai dens, mai compact: *în timpul ploilor, pămîntul se îndeasă;* **5.** (tr.) a umple apăsînd conţinutul: *după ce îşi îndeasă luleaua, începu să pufăie mulţumit.* TUD.; **6.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) grăbi, a (se) zori să facă ceva: *nu se îndesau să-şi plătească datoriile.* [Lat. ***inde***(*n*)***sare***].

îndesáre, îndesări f. acţiunea de a (se) îndesa şi rezultatul ei; înghesuire, îngrămădire. [V. ***îndesa***].

îndesát[1] n. faptul de a îndesa: *îndesatul fînului în sac;* **pe îndesate(le),** în mod apăsat, accentuat. [V. ***îndesa***].

îndesát[2]**, ~ţi, îndesată, ~e** a. **1.** foarte plin; cu conţinutul presat: *sac îndesat;* **cu vîrf şi îndesat,** din belşug; peste măsură: *cîte nu făceam cu vîrf şi îndesat?* CR.; **2.** compact, dens: *alesu-l-au el singur în codrul îndesat.* AL.; **3.** mic şi gros: *Murat, trup îndesat, cu umeri laţi, dar desarticulat, ros de febră.* PETR.; **4.** puternic, intens: *bătrînii aud glas pacinic, liniştit şi îndesat.* MAT.; **5.** energic, accentuat, apăsat: *paşi îndesaţi, bubuitori răsunau în spatele meu.* GHEŢIE; (adv.) *răspunde îndesat.* [V. ***îndesa***].

îndesí, îndesesc vb. (tr. şi refl.) **1.** a deveni sau a face să devină mai des, mai compact; **2.** a deveni sau a face să devină mai frecvent: *vizitele lui se îndesiră.* NEGR. [***În*** + ***des***[2] + *-i*].

îndesíre f. faptul de a (se) îndesi; înmulţire, sporire; desime: *deşertul nu se vede de atîta îndesire.* CONACHI. [V. ***îndesi***].

îndesít, ~ţi, îndesită, ~e a. care a devenit mai des, mai frecvent; sporit: *îndesite suspinuri.* CANT. [V. ***îndesi***].

îndestúl, ~i, îndestulă, ~e a. (înv.) în cantitate suficientă; (p. ext.) în cantitate sau în număr mare; mult: *vor fi existat abuzuri şi neajunsuri îndestule în ţările noastre.* EM. // adv. de ajuns, cît trebuie: *nu eşti ... îndestul de chinuită?* RUSSO. [***În*** + ***destul***].

îndestulá, îndestulez vb. **1.** (tr.) a mulţumi pe cineva pe deplin, a da cuiva destul; a satisface, a sătura: *vrînd să îndestuleze greţoasele lui pofte.* NEGR.; *ţăranii ... trebuiau să îndestuleze nevoile armatelor ruseşti.* IBR.; **2.** (refl.) a avea după dorinţă; a se sătura: *de o pradă aşa bogată încă nu s-a îndestulat.* ALEX. [***Îndestul*** + *-a*].

îndestuláre, îndestulări f. acţiunea de a (se) îndestula şi rezultatul ei; cantitate suficientă; belşug, abundenţă: *de noroc şi-ndestulare, inima-i în veci e plină.* COŞB.; **cu îndestulare,** din belşug, din abundenţă: *avea pînea de toate zilele cu îndestulare.* EM. [V. ***îndestula***].

îndestulát, ~ţi, îndestulată, ~e a. care are de ajuns, din belşug (cele necesare); satisfăcut: *casa ni era îndestulată.* CR. [V. ***îndestula***].

îndestulátór, ~i, îndestulătoáre a. care este în cantitate suficientă; care îndestulează, satisface: *păşunea era mai cu gust şi mai îndestulătoare.* ISP.; *această limbă bisericească nu era îndestulătoare pentru diferitele genuri noi literare.* IBR. // adv. îndeajuns: *nu lămureşte îndestulător ce vrea el să spuie.* SAD. [***Îndestula*** + *-tor*].

îndiguí, îndiguiesc vb. (tr.) **1.** a mărgini o apă cu diguri; a stăvili, a zăgăzui; **2.** a proteja un teren cu diguri (împotriva inundaţiilor). [***În*** + ***dig*** + *-ui*].

îndiguíre, îndiguiri f. acţiunea de a indigui. [V. ***îndigui***].

îndiguít, ~ţi, îndiguită, ~e a. mărginit de diguri, îngrădit de diguri. [V. ***îndigui***].

îndîrjí, îndîrjesc vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face pe cineva să devină dîrz; a (se) înverşuna: *în*

ce te bizui de te îndîrjeşti aşa? CR.; *protestantismul îndîrjeşte îndemnul de a cuceri transcendenţa.* BL. [*În* + ***dîrz*** + *-i*].

îndîrjíre, îndîrjiri f. acţiunea de a (se) îndîrji, înverşunare, hotărîre îndărătnică: *dar ele cu îndîrjire ... nu lasă răgaz l-a mea gîndire.* NEGR.; **cu îndîrjire,** înverşunat, dîrz; violent: *zăvozii căruţelor lătrau cu îndîrjire.* SAD. [V. ***îndîrji***].

îndîrjít, ~ţi, îndîrjită, ~e a. dîrz, înverşunat; stăruitor, perseverent: *trag mereu cu îndîrjită mînie asupra parapetelor.* OD.; (subst.) *în legenda asceţilor, diavolul combate mai vîrtos pe cei îndîrjiţi în calea binelui.* CĂL. [V. ***îndîrji***].

îndobitocí, îndobitocesc vb. (tr. şi refl.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă facultăţile intelectuale şi morale; a (se) abrutiza, a (se) tîmpi, a (se) prosti: *volumul în totalitatea lui e sumbru, cu oameni îndobitociţi de suferinţă şi băutură.* CĂL. [*În* + ***dobitoc*** + *-i*].

îndobitocíre f. faptul de a (se) îndobitoci: *cîrciumele sînt locale de îndobitocire şi de prostituţie sufletească.* EM. [V. ***îndobitoci***].

îndobitocít, ~ţi, îndobitocită, ~e a. **1.** abrutizat, prostit; **2.** caracteristic omului abrutizat, decăzut: *feţele lor erau sălbaticite, îndobitocite.* EM. [V. ***îndobitoci***].

îndobitocitór, ~i, îndobitocitoáre a. care îndobitoceşte, prosteşte: *îi unesc... unele resentimente şi lupte cu vechea şcoală îndobitocitoare.* VIANU. [***Îndobitoci*** + *-tor*].

îndocă, îndochez vb. (tr.) a ridica o navă pe un doc plutitor (pentru reparaţii). [Din germ. ***eindocken***].

îndocăre, îndocări f. acţiunea de a îndoca. [V. ***îndoca***].

îndoctriná, îndoctrinez vb. (tr. şi refl.) a (se) iniţia într-o doctrină; a (se) înarma cu o doctrină. [*În* + ***doctrină*** + *-a*].

îndoctrináre, îndoctrinări f. acţiunea de a (se) îndoctrina. [V. ***îndoctrina***].

îndoctrinát, ~ţi, îndoctrinată, ~e a. iniţiat într-o doctrină; stăpînit de o idee, de o concepţie. [V. ***îndoctrina***].

îndoí, îndói vb. **1.** (tr.) a împături, a strînge ceva; a curba o stofă, o hîrtie etc.: *am îndoit foaia.* VLAH.; **2.** (tr.) a încovoia, a înclina, a apleca: *teiul vechi un ram întins-a ea să poată să-l îndoaie.* EM.; *a îndoi o cracă;* (refl. pas.) *surd vuia prin codri vîntul, brazii se-ndoiau de vînt.* COŞB.; (fig.; refl.) *Prahova... se îndoaie şi şuieră ca un şarpe formidabil.* VLAH.; **3.** (refl.) a se apleca, a se gîrbovi: *se îndoaie de şele cam cu greu.* CR.; (tr.) *înalt odată, greutatea anilor l-a îndoit sub povara lor.* HOGAŞ. // (prez. ind. **îndoiesc**) **1.** (tr.) a face de două ori mai mult, mai mare; a dubla: *nu voi îndoi.* BIBLIA; *a îndoi veniturile;* **2.** (tr.) a face de două ori; a face la fel ca altceva: *au îndoit visul lui Farao de două ori, căce adevărat iaste cuvîntul.* BIBLIA; **3.** (tr.) a amesteca un lichid cu altul (în proporţii egale): *îndoieşte vinul cu apă;* **4.** (refl.) a fi nesigur, a sta la îndoială; a nu avea încredere: *noi nu ne îndoim de îndrăzneala măriei sale şi de puterea braţului său.* SAD. [***În*** + ***doi***; cf. germ. ***zweifeln***].

îndoiálă, îndoieli f. **1.** lipsă de siguranţă; neîncredere; ezitare, şovăială, (înv.) îndoiciune, îndoinţă: *orice îndoială mi-a fost grabnic spulberată.* GHEŢIE; **fără îndoială,** desigur, neapărat: *fără îndoială, acesta e limbagiul adevăratului amor.* NEGR; **a sta la îndoială,** a şovăi: *nu mai sta la îndoială!* CR.; **a pune la îndoială,** a se îndoi de ceva: *nepăsarea cu care a debitat aceste cuvinte m-a făcut să-i pun la îndoială sinceritatea.* GHEŢIE; **a nu încăpea** (sau **rămînea**) **(nici o) îndoială,** a fi neîndoielnic, sigur: *mai rămîne îndoială despre asta?* CR.; *nu încăpea îndoială că aşa ar fi trebuit să procedez.* GHEŢIE; **2.** îndoitură: *să fi văzut îndoiala rotundă a trupului.* DELAVR. [***Îndoi*** + *-eală*].

îndoiciúne, îndoiciuni f. (înv.) îndoială, neîncredere: *să ne închinăm lui fără-ndoiciune.* DOS. [***Îndoi*** + *-ciune*].

îndoiélnic, ~ci, îndoielnică, ~ce a. **1.** care provoacă îndoială; nesigur: *în disperare de cauză, ... se adresă unui medic de-o reputaţie îndoielnică.* GHEŢIE; *rezultatul este îndoielnic;* **2.** care nu inspiră încredere; suspect, dubios: *s-au ivit vecini cu intenţii îndoielnice.* SAD.; *morală îndoielnică;* **3.** care este puţin probabil; incert: *succes îndoielnic;* **4.** şovăitor, nehotărît: *paşi îndoielnici.* [***Îndoială*** + *-nic*].

îndoínţă, îndoinţe f. (înv.) îndoială: *a ne da seama despre temerile, despre îndoinţele ... unui ... mare număr dintre deputaţi.* OD. [***Îndoi*** + *-inţă*].

îndoiós, ~şi, îndoioásă, ~e a. (rar) îndoielnic, nesigur, problematic: *s-au zis foarte mult despre îndoiosul testament al lui Petru cel Mare.* OD. [***Îndoi*** + *-os*].

îndoíre, îndoiri f. acţiunea de a (se) îndoi. [V. ***îndoi***].

îndoít, ~ţi, îndoită, ~e a. **1.** de două ori mai mare; dublu: *argintul îndoit luară în mîinile lor.* BIBLIA; (subst.) *primea îndoitul lefii pe care i-o dăduse baroana.* GHEŢIE; **2.** amestecat cu altceva (în părţi egale): *vin îndoit cu apă;* **3.** încovoiat, curbat: *rochia lungă de mătase cenuşie îi dezvelea picioarele îndoite.* GHEŢIE; **4.** strîns, şifonat: *hîrtie cu colţurile îndoite;* **5.** pus în două; împăturit: *caietul se deschise la o foaie îndoită.* BAC.; **6.** care poate avea două înţelesuri, două aspecte etc.; echivoc: *în această îndoită interpretare se descopere tehnica însăşi a artei.* CĂL.; **7.** care este cuprins de îndoială; nesigur, ezitant: *lung stete cu mintea îndoită ş-ochii înfipţi la luleaua golită.* B.-DEL.; *acum ţi-e inima îndoită.* [V. ***îndoi***].

îndoitúră, îndoituri f. **1.** parte, loc unde este (sau a fost) îndoit un obiect flexibil; cută: *îndoitura mînecii;* **2.** (rar) cotitură; cot: *şoseaua face o îndoitură largă spre dreapta.* VLAH. [***Îndoi*** + *-tură*].

îndoldorá, îndoldorez vb. (reg.; tr.) a umple pînă la vîrf; a îndopa. [***În*** + ***doldora***].

îndoldorát, ~ţi, îndoldorată, ~e a. (pop.) plin, umplut: *rezemaţi de pernele blonde şi îndoldorate dinlăuntru,... se lăsau, mînă în mînă, purtaţi pe nasturi prinşi şi cusuţi anume.* VINEA. [V. ***îndoldora***].

îndoliá, îndoliez vb. (tr.) a produce doliu; a pricinui întristare, durere: *accidentul a îndoliat multe familii.* [***În*** + ***doliu*** + *-a*].

îndoliát, ~ţi, îndoliată, ~e a. **1.** care poartă doliu; **2.** de înmormîntare: *clopotele îşi risipiseră în văzduh dangătele îndoliate.* GHEŢIE; **3.** (fig.) trist, îndurerat: *eu priveam ochii îndoliaţi care vegheaseră nopţi de-a rîndul.* PETR. [V. ***îndolia***].

îndoliére, îndoilieri f. faptul de a îndolia sau de a fi îndoliat. [V. ***îndolia***].

îndomolí, îndomolesc vb. (înv.; tr.) a potoli, a linişti, a domoli: *au îndomolit pre Tiridat de către Ripsimiia măceniţa.* DOS. [***În*** + ***domol*** + *-i*].

îndopá, îndóp vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) hrăni peste măsură, a (se) ghiftui: *voi vă îndopaţi şi cîntaţi!* ALEX.; (fig.) *lumea nebună ... se-ndoapă zilnic cu poveşti.* AL.; **2.** (tr.) a hrăni forţat (o pasăre) pentru a îngrăşa: *să tot îndoape curcanii!* C.; **3.** (tr.) a înfunda (cu ceva), a astupa o deschizătură: *bagă aurul prin ele şi cu alt lemn le-ndopă.* PANN; **4.** (tr.) a umple (îndesînd); a face să fie plin: *desface punga de tutun, îşi îndoapă şi îşi aprinde luleaua.* SAD. [***În*** + ***dop*** + *-a*].

îndopáre, îndopări f. acţiunea de a (se) îndopa. [V. ***îndopa***].

îndopát, ~ţi, îndopată, ~e a. hrănit peste măsură; ghiftuit, îngrăşat: *sufla greu ca un gîscan îndopat.* REBR.; (fig.) *tunurile îndopate zvîrleau parcă cu disperare ghiulele.* SAD. [V. ***îndopa***].

îndosí, îndosesc vb. (reg.; tr.) a ascunde, a dosi: *îndosise pielea cea de urs.* CR. [***În*** + ***dosi***].

îndrăcí, îndrăcesc vb. (refl.) **1.** a fi posedat de diavol: *cînd o parte s-ar îndrăci,* [divorţul este permis]. PRAV.; *îndrăcindu-să, îş mînca carnea de pre dînşii.* DOS.; **2.** (p. ext.) a înnebuni; (spec.) a fi bolnav de epilepsie sau de somnambulism; **3.** a se înfuria, a se înrăi, a turba (de ciudă, de furie etc.); a deveni, a se face al dracului: *pe de-o parte l-a cuprins spaima, iară pe de alta s-a îndrăcit de ciudă.* CR. [***În*** + ***drac*** + *-i*].

îndrăcít, ~ţi, îndrăcită, ~e a. **1.** scos din fire, furios, rău: *abia scăpai de un nebun şi-mi vine altul, mai îndrăcit.* REBR.; **2.** teribil, grozav; (subst.) *să o scape de un îndrăcit de mistreţ.* ISP.; **3.** (fig.; şi adv.) plin de temperament; drăcos: *lingurarii noştri cîntau acuma îndrăcit.* CR. [V. ***îndrăci***].

îndrăgí, îndrăgesc vb. **1.** (tr.) a simţi atracţie, afecţiune pentru cineva sau pentru ceva; a se îndrăgosti: *cel tinăr nu vru de să treacă acest lucru, că vîrtos tare îndrăgiia fata luui Iacov.* PALIA; (fig.) *îndrăgi-i-ar ciorile şi spînzurătorile!* EM.; **2.** (pop.; refl.) a se îndrăgosti: *fata s-andrăgit de el.* COŞB.; **3.** (refl.) a se iubi: *în zilele de demult fii[i] lui Dumnezieu s-au îndrăgit cu fetele oamenilor şi au făcut copii.* B.-DEL.; *cu trei fete se-ndrăgeşte.* POP. [***În*** + ***drag*** + *-i*].

îndrăgíre, îndrăgiri f. faptul de a (se) îndrăgi; afecţiune, dragoste faţă de cineva; îndrăgostire. [V. ***îndrăgi***].

îndrăgít, ~ţi, îndrăgită, ~e a. **1.** care este iubit de cineva; de care cineva a prins drag: *lebăda cea îndrăgită de unde.* EM.; (subst.) *Narcis ... singur fuse îndrăgitul.* EM.; **2.** (rar) îndrăgostit: *surîzi, cum rîde visul într-o inimă-ndrăgită.* EM. [V. ***îndrăgi***].

îndrăgitór, ~i, îndrăgitoáre a. (şi subst.) care îndrăgeşte: *singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul.* EM. [***Îndrăgi*** + *-tor*].

îndrăgostí, îndrăgostesc vb. **1.** (refl.) a începe să iubească; a simţi dragoste faţă de cineva: *zîna ... se îndrăgostise de frumuseţea lui.* ISP.; **2.** (pop.; tr.) a iubi, a îndrăgi: *visul să mi se-mplinească, puica să mă îndrăgească.* POP. [***În*** + ***dragoste*** + *-i*].

îndrăgostíre, îndrăgostiri f. (rar) faptul de a (se) îndrăgosti. [V. ***îndrăgosti***].

îndrăgostít, ~ţi, îndrăgostită, ~e a. care iubeşte pe cineva: *eroul îndrăgostit trebuie să fie plat şi fără spirit critic.* CĂL.; (subst.) *e un fel de poemă erotică trătînd cearta între îndrăgostiţi.* CĂL. [V. ***îndrăgosti***].

îndrăgulí, îndrăgulesc vb. (înv.; refl.) a se îndrăgosti: *vulpea cu pisoiul întîlnire des avînd, amîndoi se-ndrăguliră.* PANN. [De la ***drag***].

îndrăzneálă, îndrăzneli f. **1.** atitudine, purtare îndrăzneaţă; faptă curajoasă; curaj, cutezanţă: *maurii sînt marinari îndemînatici şi plini de îndrăzneală.* TUD.; **a(-şi) lua îndrăzneala** (sau **îndrăzneală**), a îndrăzni: *feciorul cel mai mare ie îndrăzneală şi zice.* CR.; **cu îndrăzneală,** îndrăzneţ, curajos: *nu sîntem muieri, ci bărbaţi cu îndrăzneală.* SAD.; **2.** insolenţă, obrăznicie: *ne vedem faţă cu fenomenala îndrăzneală de a rosti astfel nişte cuvinte atît de grave.* EM.; **3.** (fig.) înălţime, temeritate: *îndrăzneala cugetărilor.* [***Îndrăzni*** + *-eală*].

îndrăznéţ, ~i, îndrăzneaţă, ~e a. **1.** care întreprinde multe, care nu se teme; curajos: *de ce creştea ..., d-aceea se făcea mai isteţ şi mai îndrăzneţ.* ISP.; (subst.) *oamenii s-au ridicat toţi odată, urmărind scăparea îndrăzneţului.* SAD.; (adv.) *cinstea aceasta, după ierarhie, i se cuvenea lui, precum o spune îndrăzneţ regelui.* CĂL.; **2.** (p. ext.) care exprimă, care denotă îndrăzneală, curaj: *un gînd îndrăzneţ îş pusă în minte.* B.-DEL.; *avea barbă neagră scurtă, sprîncene îmbinate, ochi îndrăzneţi.* SAD.; (adv.) *ochii aceia mititei şi verzi mă priveau ţintă şi îndrăzneţ.* SAD.; **3.** care îşi îngăduie multe; obraznic: *ce ifos îndrăzneţ!*; **4.** (fig.) original, care iese din comun: *expresii îndrăzneţe.* [***Îndrăzni*** + *-eţ*].

îndrăzní, îndrăznesc vb. (tr.) a avea curajul să ..., a nu se teme să ...; a cuteza: *nime nu îndrăznea*

a grăi împotriva lui. NEGR.; (p. ext.) *politica ta vicleană îndrăzneşte în zadar.* HEL. [*În + *drăzni* (<sl. *driznonti*)].

îndrăznire, îndrăzneri f. faptul de a îndrăzni; îndrăzneală: *neputînd răbda îndrăznirea lui, cu grabnică şi fără veste moarte l-au omorît.* DOS. [V. *îndrăzni*].

îndrăznitór, ~i, îndrăznitoáre a. (rar) îndrăzneţ: *răpind pe al tău oaspe cu un braţ îndrăznitor.* AL. [*Îndrăzni + -tor*].

îndreá f. v. **andrea**[1].

îndreptá, îndrépt şi (pop.) **îndreptez** vb. (tr.) **1.** a face drept, neted ceea ce era îndoit sau strîmb: *încercă să-mi îndrepte plapuma pe piept.* GHEŢIE; *nu făcea alta decît copacii ... cei strîmbi îi îndrepta.* POP.; **2.** a îmbunătăţi, a drege, a repara: *îndreaptă grădina.* ISP.; **3.** a corija, a rectifica: *îţi vei îndrepta greşala.* DOS.; **4.** a face să fie cinstit, integru, corect, drept: *Mumuleanu credea serios că va îndrepta pe oameni.* CĂL.; **5.** (înv.) a face just, echitabil, corect, întemeiat: *să îndrepteze pricinile fleşcărui supus* (a. 1799). GCR.; **6.** a ţinti asupra cuiva sau a ceva: *cinci ţevi de puşcă se îndreptară asupra lor.* TUD.; *a îndrepta un tun către ţintă*; **7.** a arăta drumul bun, a îndruma: *Dumnezeu te-a îndreptat la mine.* CR.; **a-şi îndrepta paşii** (sau (rar) **cărările**), a merge spre ..., a se orienta, a-şi stabili direcţia: *într-acolo deci şi dînsul îşi îndreaptă cărările.* ISP.; **a îndrepta paşii cuiva**, a călăuzi, a conduce; **a(-şi) îndrepta ochii** (sau **privirile, gîndul, atenţia**) **asupra ...**, a-şi orienta privirea, interesul, atenţia asupra ...: *se cere imperios să ne îndreptăm atenţia şi asupra altor aspecte ale ei.* BL.; **8.** a conduce, a dirija, a îndruma: *corabiile, fiind aşa mari şi de iuţi vînturi mînîndu-se, să mută de o prea mică cîrmă oriunde va pornirea celui ce o îndireptează.* BIBLIA; (fig.) *să îndrepteze spre fapte îmbunătăţite pe oameni din pruncie.* B.-DEL.; **9.** a orienta spre cineva sau spre ceva: *incriminaţiunea ascunsă printre aceste rînduri nu putem crede că poate fi îndreptată la adresa noastră.* EM.; *toată înverşunarea criticului se îndreaptă împotriva maximei.* CĂL. // (refl.) **1.** a se întrema (după o boală), a-şi reveni: *nu trecu mult şi el băgă de seamă că mă-sa nu se îndreptează.* ISP.; *bolnavul a început să se îndrepte*; **2.** a se schimba în bine: *ieşi copile cu părul bălan afară ..., doar s-a îndrepta vremea.* CR.; **3.** a-şi corecta purtările; a se corija: *nici socoti că s-a îndrepta.* NEGR.; **4.** a-şi corecta poziţia corpului; a lua o ţinută dreaptă: *cînd cade omul, anevoie se îndreaptă.* PANN; **5.** a porni într-o anumită direcţie: *vedea lumea care ieşea de la grădina publică şi care se îndrepta spre casă.* BAC.; (p. ext.) *gîndirea ioniană se îndrepta şi spre o desţelenire a empiriei.* BL.; **6.** (rar) a se adresa către cineva: *se îndreaptă către noi;* (şi: (înv.) **înderepta**). [*În + drept + -a*].

îndreptár, îndreptare n. lucrare în care se dau îndrumări într-un anumit domeniu: *îndreptar ortografic;* (fig.) *trecutul era utilizat ca un îndreptar pentru prezent.* IBR. [*Îndrepta + -ar*].

îndreptáre, îndreptări f. 1. acţiunea de a (se) îndrepta şi rezultatul ei; corectare, îmbunătăţire: *mai are de făcut unele îndreptări înainte de a fi dat la tipar.* IBR.; **2.** (înv.) normă, regulă; **3.** (înv. şi pop.) dreptate, echitate; îndreptăţire: *acest om ... are multă îndreptare.* POP.; **4.** indicare a drumului bun; îndrumare: *îl cunoştea şi-i dăduse lui Alexa toate îndreptările, ca să nu se rătăcească.* SAD.; **5.** orientare (către ceva): *se urmăreşte îndreptarea către o dragoste legitimă a unei bacalaureate.* CĂL.; **6.** întremare, revenire; însănătoşire: *treptat frisoanele diminuară, dădu semne de îndreptare, mîncă şi bău cîte ceva.* GHEŢIE; **7.** (concr.) act justificativ; document oficial: *din inima lor nu s-a şters purtarea necuviincioasă a spînului, cu toate îndreptările şi înrudirea lui.* CR. [V. *îndrepta*].

îndreptát, ~ţi, îndreptată, ~e a. **1.** făcut să fie drept; dezdoit; **2.** corectat, rectificat; **3.** (rar) corect, drept: *dacă gîndul este îndreptat, încă mai poţi sluji neamului tău.* PETR. [V. *îndrepta*].

îndreptătór, ~i, îndreptătoáre a. (înv. şi subst.) care îndreaptă; călăuzitor, îndrumător: *şi stătură în boierie, îndereptători şi deregători trebilor împăratului.* DOS.; *înainte ... merg vro cîţiva oameni povăţuitori şi îndreptători de drum.* BĂLC.; (şi: (înv.) **îndereptător**). [*Îndrepta + -tor*].

îndreptăţí, îndreptăţesc vb. (tr.) a da cuiva dreptul la ceva; a autoriza; a justifica (ceva): *atîtea alte invenţii din aceeaşi eră îndreptăţesc din plin o asemenea întrebare.* BL.; (intr.) *numai munca şi meritul adevărat îndreptăţesc la ceva în viaţa publică.* EM. [*În + dreptate + -i*].

îndreptăţíre, îndreptăţiri f. faptul de a îndreptăţi; autorizare, justificare, motivare: *acum venise vremea recunoaşterii îndreptăţirii istorice a curentului latinist.* IBR. [V. *îndreptăţi*].

îndreptăţít, ~ţi, îndreptăţită, ~e a. care are dreptul la ceva; autorizat, justificat: *întrebarea stîrneşte îndreptăţită nedumerire.* BL. [V. *îndreptăţi*].

îndreptuí, îndreptuiesc vb. (înv.; tr.) a repune în drepturi (pe cineva); a da un drept (cuiva): *aşterne o otnoşenie ... prin care îndreptuieşte pe Costandin Arbure.* AL. [*În + drept + -ui*].

îndrituí, îndrituiesc şi **îndrítui** vb. (rar; tr.) a da cuiva dreptul la ceva; a autoriza: *nimic nu ne îndrituieşte de a crede în posibilitatea vreunei pravili.* BL. [*În + drit + -ui*].

îndrituít, ~ţi, îndrituită, ~e a. (rar) îndreptăţit: *se crede îndrituit să facă această reprivire asupra rezultatelor obţinute.* BL. [V. *îndritui*].

îndrugá, îndrúg vb. (tr.) **1.** a toarce cu druga; a toarce gros: *din drugă îndrugînd, din furcă lucrînd.* PANN; **2.** a toarce prost, fără pricepere: *fata babei îndruga şi ea cu mare ce cîte-un fus.* CR.; **3.** (fig.) a îngăima, a bleşti: *oameni ce abia ştiu a îndruga două cuvinte.* EM.; **4.** (fam.) a vorbi mult şi fără rost, a spune fleacuri: *ş-au cîrpit zi cu zi traiul, îndrugînd poveşti şi basme.* DELAVR.; **a îndruga verzi şi uscate**, a spune nimicuri: *să vă tot îndrug la verzi şi uscate.* ISP. [*În + drugă + -a*].

îndrugát, ~ţi, îndrugată, ~e a. **1.** tors cu druga: *un turban vechiu îndrugat.* NEGR.; **2.** îngăimat, bălmăjit: *n-a mai reuşit decît cîteva vorbe îndrugate.* [V. *îndruga*].

îndrugătúră, îndrugături f. tort tors cu druga: *cînd o văd pe bătătură, parcă-i ghem de-ndrugătură.* POP. [*Îndruga + -tură*].

îndrumá, îndrumez şi **îndrúm** vb. **1.** (tr.) a arăta drumul, calea; a orienta, a direcţiona: *sub adumbriri de sălcii desplетite mă-ndrumă azi cea mai din urmă vrere.* GOGA; *el va şti să vă îndrume acolo, unde va zări c-a voastră stea va răsări.* MAT.; (p. ext.) *ne vom îndruma acum atenţia spre un alt moment de un deosebit interes.* BL.; **2.** (refl.) a se îndrepta spre o ţintă; a pleca, a porni la drum: *dindărătul limbilor ascuţite pufneau şuviţe de fum, care se îndrumau spre uşă.* SAD.; (p. ext.) *interesul nostru se îndrumă spre fapte mai puţin cercetate pînă acum.* BL.; (fig.) *ceilalţi călăreţi străini ... acuma se îndrumau pe cărările negre ale întîmplării.* SAD.; **3.** (tr.) a călăuzi în viaţă, în activitate pe cineva: *corectitudinea îl îndrumă în ceea ce face.* [*În + drum + -a*].

îndrumár, îndrumare n. îndrumător. [*Îndruma + -ar*].

îndrumáre, îndrumări f. **1.** acţiunea de a îndruma şi rezultatul ei; îndreptare, dirijare; directivă, povaţă: *am să te rog ... să urmezi fără cîrtire îndrumările mele.* TUD.; (fig.) *logica nu face decît să ţină isonul unor îndrumări care vin din alte adîncimi ale spiritului.* BL.; **2.** orientare, îndreptare (într-o anumită direcţie): *Dimitrie Cantemir e primul scriitor cu o îndrumare puternic apuseană.* CĂL. [V. *îndruma*].

îndrumătór, ~i, îndrumătoáre a. şi m., f. (persoană) care îndrumează; călăuzitor: *influenţa străină ... va fi numai o influenţă îndrumătoare a scriitorului.* IBR.; *am studiat apoi pe G. Lazăr, care nu e literat, ci îndrumător.* IBR. // n. carte, revistă etc. care serveşte ca îndreptar. [*Îndruma + -tor*].

îndulcí, îndulcesc vb. **1.** (tr.) a face să fie (mai) dulce (cu zahăr, cu miere etc.): *rachiu îndulcit cu miere.* CR.; **2.** (refl.) a deveni dulce, a căpăta gust dulce: *ce-i amar se îndulceşte, ce-i mîhnit se-nveseleşte.* POP.; *strugurii s-au îndulcit*; **3.** (refl.) a mînca mîncări gustoase, deosebite; a se înfrupta: *hrană corbilor să-l dăm, ca şi ei să se-ndulcească, cînd şi noi ne răzbunăm.* NEGR.; (fig.) *au săvîrşit cu lucrul păcatul şi s-au îndulcit pre sine, sau cu lăcomiia sau cu strîmbătatea, sau cu curviia.* ANTIM; **4.** (refl.) a mînca de dulce, a nu posti: *nu cumva să ne îndulcim în post.* AG.; **5.** (fig.; tr.) a mulţumi, a produce plăcere: *să ne dea ajutor ca să putem îndulci cu ospăţul vorbelor inimile şi auzurile celor ce vor ospăta sufleteşte.* ANTIM; *tu-mi îndulceşti viaţa.* AL.; **6.** (tr. şi refl.) a (se) îmbuna, a (se) îmblînzi, a (se) potoli: *de venin să fie un suflet, sînt dureri cari trebuie să-l îndulcească.* EM.; **7.** (fig.; tr.) a reduce duritatea, asprimea, violenţa a ceva: *li se întorc cele luate cu hapca şi li se mai îndulceşte amărăciunea.* SAD.; *a îndulci culorile*; **8.** (refl.) a se ameliora, a se îmbunătăţi: *ca printr-o vrajă, vremea se îndulcise.* VOIC.; **9.** (refl.) a da de gustul unui lucru, a se nărăvi la ceva: *hoţul ... la pungi de parale ... s-a îndulcit.* AL. [*În + dulce + -i*].

îndulcíre, îndulciri f. acţiunea de a (se) îndulci: *reprobase metoda lui de îndulcire a folclorului.* CĂL. [V. *îndulci*].

îndulcít[1] n. **1.** faptul de a îndulci; îndulcire: *foloseşte zaharină pentru îndulcitul cafelei;* **2.** (reg.) **îndulcitul tinerilor**, mică masă festivă care are loc după nuntă: *la îndulcitul tinerilor iau parte numai flmei.* MAT. [V. *îndulci*].

îndulcít[2]**, ~ţi, îndulcită, ~e** a. **1.** care a fost făcut (mai) dulce (prin adaos de zahăr, miere etc.): *vin îndulcit;* **2.** (fig.) blînd, domol: *spuse flăcăul cu glas îndulcit.* REBR.; (adv.) *surîse îndulcit.* PETR.; **3.** atenuat, slăbit în intensitate: *nu erau numai lucruri vechi, cu culorile îndulcite, ci şi multe nouă.* AG. [V. *îndulci*].

îndulcitór, ~i, îndulcitoáre a. **1.** care îndulceşte: *mai văzut-ai tu la soare aşa poame-ndulcitoare?* AL.; **2.** care desfată, satisface, mulţumeşte: *ca-nspre nişte prietene bune, îndulcitoare de singurătăţi, îşi îndreaptă privirile asupra cărţilor ei.* SAD. [*Îndulci + -tor*].

îndumnezeí, îndumnezeiesc vb. **1.** (tr.) a zeifica, a diviniza: *a să arăta pre sine, cu trup, oamenilor şi trupul carele l-au luat de la oameni să-l îndumnezeiască.* ANTIM; **2.** (p. ext.; tr.) a glorifica, a preamări (ca pe zei): *venind epoca romantică, Lamartine vine iar la modă şi este chiar îndumnezeit.* IBR.; **3.** (refl.) a căpăta (sau a-şi atribui) însuşiri

divine: *iacă, omul se îndumnezei.* COR.; *omul stă continuu sub efluviile harului şi starea lui se înalţă, se îndumnezeieşte continuu.* STĂNIL. [*În + Dumnezeu + -i*].

îndumnezeíre, îndumnezeiri f. faptul de a (se) îndumnezei; divinizare, adoraţie: *pun pe frunte raze de-ndumnezeire.* AL.; *îndumnezeirea ... e în primul rînd act omenesc de lansare în divin.* STĂNIL. [V. *îndumnezei*].

îndumnezeít, ~ţi, îndumnezeită, ~e a. divin, minunat: *zile luminoase, îndumnezeite.* AL. [V. *îndumnezei*].

îndueca, îndúplec vb. 1. (tr.) a face să cedeze, să consimtă: *tu stăruieşte pe lîngă dînsul cu rugăminte, că ai să-l îndupleci.* CR.; *l-am înduplecat să plece*; 2. (tr.) a determina, a hotărî să facă ceva: *spre ură şi blestemuri aş vrea să te înduplec.* EM.; 3. (refl.) a se lăsa convins; a consimţi: *se înduplecă să-l ia cu dînsul.* ISP.; 4. (rar; refl.) a avea tendinţa, a fi pornit (spre ceva): *de nu s-ar fi înduplecat, lupul nu i-ar fi mîncat.* CR. [*În + dupleca* (<lat. *duplicare*)].

înduplecăre, înduplecări f. 1. acţiunea de a (se) îndupleca; atragere, convingere: *aparenţa ţine locul adevărului, înduplecarea locul convingerii.* EM.; 2. (înv.) convertire: *în vederea înduplecării celor de altă credinţă, Habsburgii au înţeles să se folosească de fanatismul iezuiţilor.* BL. [V. *înduplecа*].

înduplecát, ~ţi, înduplecată, ~e a. care a consimţit, a cedat, a acceptat ceva. [V. *înduplecа*].

înduplecătór, ~i, înduplecătoáre a. (înv.) care înduplecă; convingător: *vorba ei îi răsună pînă în suflet, dulce şi înduplecătoare.* OD. [*Înduplecа + -tor*].

înduplecătúră, înduplecături f. (înv.) 1. înduplecare, consimţire, cedare: *văzînd ne-nduplecătura firii lui, îi tăiară capul şi-l aruncară în mare.* DOS.; 2. cută, pliu. [*Înduplecа + -tură*].

îndură, îndúr vb. 1. (tr.) a suporta (cu răbdare) o suferinţă, un necaz; a suferi, a pătimi, a răbda: *şi bătăi am îndurat şi muncă silnică la ocnă.* VLAH.; *cîte nu îndură omul*; (p. ext.) *o structurare similară îndură şi ideea de timp.* BL.; 2. (refl.) a avea milă, a se arăta milos: *te-ai îndurat de fiul tău cel iubit pentru mine.* BIBLIA; 3. (refl.) a se arăta bun, milos; a dovedi mărinimie; a se înduplеca: *să se îndure ... a-i trimite un meşter bun.* ISP.; 4. (refl.) a se hotărî, a consimţi: *oamenii ... nu se îndurau deloc să se împrăştie.* REBR.; *nu se îndura să plece.* [Lat. *indurare*].

îndurăre, îndurări f. 1. acţiunea de a (se) îndura şi rezultatul ei; milă, clemenţă, (înv.) îndurămînt: *rugămune-ndurărilor luceafărului mărilor.* EM.; 2. graţie, milostenie: *căci multe sînt îndurările lui.* BIBLIA. [V. *îndura*].

îndurát, ~ţi, îndurată, ~e a. 1. (înv.) plin de milă; milostiv, îndurător: *Domnul te-a paşte cu mînă-ndurată.* DOS.; *toate pentru pămînt a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu.* EM.; 2. suferit, răbdat: *suferinţa îndurată i-a schimbat comportamentul.* [V. *îndura*].

îndurămînt, îndurăminte n. (înv.) îndurare, milă: *vei să-ţ împli pre tot rodul graiuri sfinte, ce te-ntoarce către noi cu-ndurăminte.* DOS. [*Îndura + -(ă)mînt*].

îndurătór, ~i, îndurătoáre a. 1. plin de milă; milostiv: *Domnul Dumnezeul cel îndurătoriu.* BIBLIA; *ne rugăm ca unui mult îndurătoriu, măcar că sîntem şi nevrednici.* ANTIM; 2. răbdător: *românul ... e îndurător, ospătos şi darnic.* OD.; (şi: (înv.) **îndurătoriu**). [*Îndura + -tor*].

îndurătóriu a. v. îndurător.

îndurerá, îndurerez vb. 1. (tr.) a provoca cuiva o durere (fizică, sufletească), o mîhnire; a întrista: *braţele lui o îndurerează.* VLAH.; 2. (refl.) a se mîhni, a se întrista: *la auzul ştirii s-a îndurerat.* [*În + durere + -a*].

îndurerăre, îndurerări f. faptul de a (se) îndurera; mîhnire, întristare: *e o concentrare, o profunditate şi un sentiment adînc de îndurerare.* IBR. [V. *îndurera*].

îndurerát, ~ţi, îndurerată, ~e a. plin de durere; trist, amărît: [privirea] *scuturată de acei ochi îndureraţi.* DELAVR.; *se plimbă ruşinat şi îndurerat în camera sa.* IBR. [V. *îndurera*].

înduşmăní, înduşmănesc vb. (reg.; refl.) a ajunge la duşmănie; a se duşmăni: *reprezentanţii unuia şi reprezentanţii celuilalt s-au înduşmănit cu entuziasm pueril.* BL. [*În + duşman + -i*].

înduşmănít, ~ţi, înduşmănită, ~e a. (reg.) care nutreşte duşmănie faţă de cineva: *amîndoi erau înduşmăniţi cu ungurii.* GHEŢIE. [V. *înduşmăni*].

înéc, înecuri n. 1. moarte prin asfixie în apă sau în alt lichid: *Coribut scapă de la înec pe Rucsandra.* CĂL.; (fig.) *poetul foloseşte tot mai des imaginea apelor oceanice spre a figura înecul eurilor individuale.* CĂL.; 2. senzaţie de sufocare; poticnire a respiraţiei: *cîntă... în trei feluri, tăiate de scurte opriri, ca de nişte înecuri în gît cu sughiţuri.* VOIC.; 3. naufragiu, scufundare: *erau signalele de înec ale unei corăbii.* EM.; 4. revărsare mare de ape; inundare, inundaţie; puhoi. [De la *îneca*].

înecă, înéc vb. 1. (refl. şi tr.) a muri sau a face să moară prin asfixie în apă sau în alt lichid: *socotesc a hi murit sau s-a hi înecat în mare.* DOS.; (fig.) *a-şi îneca amarul în vin*; 2. (refl. şi tr.) a (se) scufunda: *doi cîrmaci o corabie o înecă.* PANN; **a i se îneca cuiva corăbiile**, v. **corabie**; 3. (fig.; refl.) a se afunda, a se cufunda: *au căzut toporul unuia din coadă şi s-au înecat în apă.* ANTIM; (fig.) *vechea zidire se îneacă-n întuneric.* VLAH.; 4. (tr.) a acoperi cu apă; a inunda: *au făcut Dumnezeu potopul şi au înecat tot pămîntul pentru păcatele omeneşti.* ANTIM; *ploile au înecat cîmpiile*; 5. (fig.; tr.) a copleşi, a înăbuşi: *adîncul necredinţei îneacă toată lumea.* ANTIM; *buruienile au înecat grîul*; 6. (refl. şi tr.) a (se) sufoca, a (se) înăbuşi: *de cum începu să soarbă din cafea, se înecă.* DELAVR.; (fig.) *mintea, spre a nu fi înecată de noianul acestor fapte, caută să pună o ordine în ele.* IBR.; *ale sufletului daruri noi le-am înecat tot în plînsete ş-amaruri.* MAT.; 7. (tr.) a podidi: *fata şi-a stăpînit plînsul ce sta gata s-o înece.* SAD. [*În + neca* (<lat. *necare* „a ucide")].

înecáre, înecări f. acţiunea de a (se) îneca şi rezultatul ei. [V. *îneca*].

înecát, ~ţi, înecată, ~e a. 1. asfixiat, sufocat; (fig.) *n-a răspuns, a îngînat cu glasul înecat şi tremurător scuze.* EM.; 2. mort prin asfixiere (în apă): *pe apa Siretului vine cadavrul unui flăcău înnecat.* CĂL.; *om înecat*; 3. scufundat: *un şir de mari corăbii stau înecate-n port.* AL.; 4. inundat, acoperit de apă: *şi umbrele din apă tot rînduri înecate se par că lasă-n urmă o voce suspinînd.* EM.; *cîmpii înecate*; (scris şi: *înnecat*). [V. *îneca*].

înecăcios, ~şi, înecăcioásă, ~e a. 1. care îneacă; sufocant: *fum negru şi înecăcios.* OD.; 2. care se înghite greu: *pere înecăcioase.* [*Îneca + -ăcios*].

înecăciúne, înecăciuni f. 1. (rar) moarte prin înec: *nu fusese altă vorbă decît de baia Elenei în Prahova, de rîuri, de înecăciuni.* BOL.; 2. sufocare, greutate de respiraţie: *fostul căpitan pătimea de un fel de înecăciune.* C.L.; 3. (rar) inundaţie, potop. [*Îneca + -ăciune*].

înecătór, ~i, înecătoáre a. (rar) care îneacă; înăbuşitor, sufocant: *cu o palpitaţie înecătoare, ea întreba de o stradă care îmi era cunoscută.* BAC. [*Îneca + -tor*].

înecătúră, înecături f. (înv.) (moarte prin) sufocare în apă sau în alt lichid; înecare: *s-au şi biruit de cumplitele valurile mării, iară pururea nevătămat s-au aflat într-acea înecătură.* ANTIM. [*Îneca + -tură*].

înél n. v. inel.

înemă f. v. inimă.

înfăptuí, înfăptuiesc vb. (tr.) a aduce la îndeplinire; a realiza: *omul care înfăptuieşte fapte istorice este el însuşi călăuzit de anumite valori.* BL.; (refl. pas.) *nici un ideal moral nu se înfăptuieşte în viaţă.numaidecît şi fără compromis.* CĂL.; (refl.) *i se părea că între timp lucrurile se înfăptuiesc de la sine.* VINEA. [*În + făptui*].

înfăptuíre, înfăptuiri f. 1. acţiunea de a înfăptui şi rezultatul ei; 2. (concr.) realizare, operă realizată: *toate creaţiile şi înfăptuirile omului poartă amprentele unui cîmp stilistic.* BL. [V. *înfăptui*].

înfăptuít, ~ţi, înfăptuită, ~e a. adus la îndeplinire, transpus în realitate; îndeplinit, realizat; (spec.) perfecţionat: *alte romane sînt mai înfăptuite.* CĂL. [V. *înfăptui*].

înfăptuitór, ~i, înfăptuitoáre m., f. persoană care realizează, înfăptuieşte ceva: *caută să aprecieze faptele istorice legîndu-se de valorile pe cari înşişi înfăptuitorii le-au urmărit.* BL. [*Înfăptui + -tor*].

înfărtăţít n. (reg.) mătcălău[1]. [*În + fîrtat*].

înfăşá, înfăş vb. (tr.) 1. a înveli un copil mic în scutece şi a lega cu faşa: *pre Fiiul său cel întîi născut şi l-au înfăşat pre dînsul şi l-au pus în iasle.* ANTIM; *că te-a ştiut înfaşa, de ţi-e dulce guriţa.* POP.; 2. (p. ext.) a înfăşura corpul sau o parte a corpului cu un bandaj: *cu ce pînză voi înfăşea trupul tău?* VARL. [Lat. *infasciare*].

înfăşăre, înfăşări f. acţiunea de a înfăşa. [V. *înfăşa*].

înfăşát, ~ţi, înfăşată, ~e a. 1. înfăşurat în scutece: *toată greimea lumii acest prunc înfăşat o cîrmuiaşte.* ANTIM; 2. (p. ext.) bandajat: *l-am găsit înfăşat piste tot.* NEGR. [V. *înfăşa*].

înfăşură, înfăşór şi **înfăşur** vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) acoperi de jur împrejur cu o învelitoare, cu o legătură etc: *femeile îşi înfăşură capul cu un ştergar.* NEGR.; *peplul îi înfăşoară ... talia sveltă.* OD.; 2. (tr.) a încolăci ceva în jurul cuiva sau a ceva: *îşi înfăşurase praştia în jurul brîului.* C.L.; 3. (tr.) a strînge, a aduna petecînd părţile, marginile una peste alta: *le înfăşurase* [covoarele] *şi le ţinea rezemate într-un colţ al dormitorului.* CĂL.; 4. (fig.; tr.) a cuprinde, a învălui: *Dan o înfăşură într-o privire caldă.* VLAH. [Lat. *infasciolare* (<*fascia*)].

înfăşurăre, înfăşurări f. 1. acţiunea de a (se) înfăşura; 2. (concr.) ansamblu de spire conductoare care alcătuiesc circuitele electrice ale unor maşini şi aparate electrice. [V. *înfăşura*].

înfăşurát, ~ţi, înfăşurată, ~e a. învelit (de jur împrejur); înfăşat: *veşnic tînăr, înfăşurat în manta-mi.* EM. [V. *înfăşura*].

înfăşurătór, ~i, înfăşurătoáre a. care serveşte la înfăşurare; care înfăşoară: *folie înfăşurătoare*; (fig.) *magia înfăşurătoare cuprinde în a ei splendoare a plîngerilor vale.* MACED. // n. cilindru pe care se înfăşoară hîrtia la ieşirea din maşina de fabricat. // f. curbă tangentă la fiecare dintre curbele unui ansamblu. [*Înfăşura + -tor*].

înfăşurătúră, înfăşurături f. (rar) ceea ce (se) înfăşoară sau este înfăşurat: *lemnul de chedru şi înfăşurătura camnei roşie şi isopul ... să le moae în sîngele găinei jungheate.* COR.; (p. ext.) *cerul se însănătoşi şi se scutură de înfăşurăturile lui albe şi cenuşii.* GAL. [*Înfăşura + -tură*].

înfăţá, înfăţ vb. (tr.) a pune rufărie (curată) la perne, la plapumă, la pat: *la căpătîi, un coltuc înfăţat cu cit.* HOGAŞ. [*În + faţă + -a*].

înfăţăre, înfăţări f. faptul de a înfăţa. [V. *înfăţa*].

înfăţát, ~ţi, înfăţată, ~e a. îmbrăcat cu rufărie (curată): *oghialuri şi perne curat înfăţate.* NEGR. [V. *înfăţa*].

înfăţişá, înfăţişez vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) prezenta în faţa cuiva (unei autorităţi, unui superior etc.): *îi porunci să se înfăţişeze fără întîrziere la*

luminăţia sa. SAD.; *s-a bucurat ... de vederea jupînesei Calomfira şi a înfăţişat-o fiastrului său ca pe sora maicii lui drepte.* SAD.; (p. ext.) *s-a înfăţoşat cu o cană mare de lut.* CR.; **2.** (tr.) a reda prin cuvinte; a descrie: *fastul curţii este înfăţişat cu întreg sentimentul deosebirii de clase.* CĂL.; **3.** (tr.) a reprezenta, a zugrăvi: *acel portret înfăţişa un chip îmbrăcat bărbăteşte.* EM.; (refl. pas.) *moartea se înfăţişează la moderni sub forma unui schelet hidos.* MAIOR.; **4.** (tr.) a-şi imagina, a-şi închipui: *mulţi şi-au înfăţişat războiul ca o bătaie de flori şi confetti la şosea.* ARG.; (tr.) *ca şi acea fiară înfricoşată, bătrînul înfăţişează puterea acestui pămînt.* SAD.; **5.** (tr.) a aduce în faţa cuiva; a prezenta: *îi înfăţoşase planul unei noi contribuţii.* NEGR.; **6.** (refl.) a se arăta, a apărea: *mai multe soluţii i se înfăţişau spiritului şovăielnic.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **înfăţoşa**). [*În + faţă + -a*].

înfăţişáre, înfăţişări f. **1.** acţiunea de a (se) înfăţişa şi rezultatul ei; prezentare în faţa unei autorităţi judiciare; termen de judecată: *cînd veniră împricinaţii la înfăţişare.* ISP.; **2.** reprezentare, zugrăvire, descriere: *stihul e o înfăţişare a psihologiei omului.* IBR.; **3.** (concr.) aspect sub care se prezintă o fiinţă sau un lucru; aparenţă: *are o înfăţişare mult mai plăcută.* CR.; **4.** expresie a feţei; mod de a fi: *slujitorii hanului îşi potriviseră înfăţişarea după aceea a stăpînului lor.* SAD.; (şi: (reg.) **înfăţoşare**). [V. *înfăţişa*].

înfăţoşá vb. v. înfăţişa.

înfăţoşáre f. v. înfăţişare.

înfellá, înfeliez vb. (rar; tr.) a tăia în felii. [*În + felii* (pl. de la *felie*) + *-a*].

înfemeiát, ~ţi, înfemeiátă, ~e a. (înv.) cu copii mulţi: *din Eghipet Izrail cînd mearsă, Iiacov cu-nfemeiată casă, la moşie.* DOS. [*În + femeie + -at*].

înfeudá, înfeudez vb. **1.** (tr.) a da o moşie cu drept de feud; **2.** (tr.) a supune, a înrobi; **3.** (refl.) a se subordona total pierzînd libertatea de acţiune. [Din fr. *inféoder*, lat. *infeodare*].

înfeudáre, înfeudări f. acţiunea de a (se) înfeuda şi rezultatul ei; subordonare, subjugare, înrobire: *este pasul spre înfeudare.* MAIOR. [V. *înfeuda*].

înfeudát, ~ţi, înfeudátă, ~e a. subordonat; supus, înrobit. [V. *înfeuda*].

înfiá, înfiez vb. (tr.) a adopta (un copil), a lua drept fiu: *ca să li se dea o situaţie civilă, au fost înfiaţi de către un unchi.* CĂL. [*În + fiu + -a*].

înfiát, ~ţi, înfiátă, ~e a. adoptat, luat drept fiu: *copil înfiat.* [V. *înfia*].

înfierá[1], **înfierez** vb. (tr.) **1.** a însemna un animal cu un fier înroşit; **2.** (fig.) a condamna cu severitate; a stigmatiza: *orice vorbă am întrebuinţa n-ar fi îndestul de tare pentru a înfiera această extremă uşurinţă.* EM. [*În + fier + -a*].

înfierá[2], pers. 3 **înfiereázá** vb. (înv.; intr.; despre păr, mustaţă etc.) a începe să crească, a mîji: *pînă începe a înfiera musteaţa, tot copil se chiamă.* CANT. [Din *fir* (<lat. **infilo*)].

înfieráre, înfierări f. acţiunea de a înfiera[1]. [V. *înfiera*[1]].

înfierát, ~ţi, înfierátă, ~e a. **1.** (despre animale) însemnat cu fierul roşu; **2.** (fig.) blamat (în public), stigmatizat; **3.** (pop.) ferecat: *plug înfierat.* POP. [V. *înflera*[1]].

înfierbîntá, înfierbînt vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face fierbinte, a (se) încălzi foarte tare: *gîrneţul s-a înfierbîntat, s-a muiat, şi ... iar sare roata.* CR.; (refl. pas.) *gura unui cuptioraş ... în care negreşit se înfierbîntau uneltele schingiuitorilor.* NEGR.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) irita, a (se) mînia, a (se) agita: *capetele începuseră a se înfierbînta, vinul îşi făcea lucrarea.* NEGR.; *nevoile mai sucesc mintea multora şi-i înfierbîntă cînd nici cu gîndul n-ai gîndi.* REBR.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) însufleţi, a (se) antrena într-o acţiune: *inima mea s-au înfierbîntat.* BIBLIA; *calul îşi înfierbînta şi-un răpez voinic îi da.* POP.; **4.** (refl.) a se intensifica, a se înteţi: *grosolana petrecere negustorească pornise să se înfierbînte.* M.CAR. [*În + fierbinte + -a*].

înfierbîntáre, înfierbîntări f. acţiunea de a (se) înfierbînta: *e un adevărat magazin literar care urmăreşte înfierbîntarea conştiinţelor pentru gloria străbună.* CĂL. [V. *înfierbînta*].

înfierbîntát, ~ţi, înfierbîntátă, ~e a. **1.** încălzit foarte tare; încins: *şi-a trecut palmele reci peste obrajii mei înfierbîntaţi.* GHEŢIE; **2.** (fig.) înflăcărat, aprins: *începe o discuţie înfierbîntată.* CĂL. [V. *înfierbînta*].

înfiére, înfieri f. acţiunea de a înfia şi rezultatul ei; adopţie. [V. *înfia*].

înfietór, ~i, înfietoáre a. (rar) adoptiv: *tată înfietor.* [*Înfia* + *-tor*].

înfigăréţ, ~i, înfigăreáţă, ~eţe a. (fam.) care se amestecă în toate; îndrăzneţ. [*Înfig* (prez. ind. de la *înfige*) + *-ăreţ*].

înfíge, înfig vb. **1.** (tr.) a face să intre, să pătrundă (adînc); a vîrî: *abătea grindina în alte părţi, înfigînd toporul în pămînt, afară, dinaintea uşei.* CR.; (refl.; fig.) *am simţit înfigîndu-mi-se în inimă pentru ultima oară ghearele îndoielii.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a împlînta ceva într-un obiect ascuţit: *îi înfige căpăţîna în copaciul sacru.* OD.; (refl.) *cad broboanele şi să tăvăleşte pre dînsele de să înfig în ghimpii lui.* ANTIM; **3.** (înv.; tr.) a stabili, a fixa: *Mihai îşi înfipse tabăra în locul părăsit de duşman.* BĂLC.; **4.** (peior.; refl.) a se amesteca cu obrăznicie: *singurul joc la care se înfig şi cei care nu ştiu juca.* VLAH. [Lat. *infigere*].

înfiinţá, înfiinţez vb. **1.** (tr.) a face să ia fiinţă; a crea, a întemeia: *oastea ... o înfiinţă tot din oameni unul şi unul.* ISP.; (refl. pas.) *la propunerea sa se înfiinţa o clasă de inginerie.* CĂL.; (refl.) *stilul se înfiinţează, fără să-l ştim.* BL.; **2.** (refl.) a se prezenta, a se înfăţişa (pe neaşteptate): *Niţă n-a lipsit a se înfiinţa la vreme.* CAR. [*În + fiinţă + -a*].

înfiinţáre, înfiinţări f. acţiunea de a (se) înfiinţa; creare, fundare: *am asistat la înfiinţarea Societăţii literare.* GHICA; **2.** (rar) realizare, executare: *Mihai se dete cu totul pentru înfiinţarea planului său.* BĂLC. [V. *înfiinţa*].

înfiinţát, ~ţi, înfiinţátă, ~e a. care a luat fiinţă; realizat, fondat, întemeiat; real: *la lumi ne-nfiinţate ai dăruit fiinţa, stăpîne creator!* ALEX. [V. *înfiinţa*].

înfiolá, înfiolez vb. (tr.) a închide într-o fiolă o substanţă medicamentoasă lichidă. [*În + fiolă + -a*].

înfioră, înfiorez şi **înfiór** vb. (refl. şi tr.) **1.** a fi sau a face să fie cuprins de fiori; a (se) înspăimînta, a (se) înfricoşa: *vaietele ... poporului ... îl înfiorară de frică.* BĂLC.; *limba noastră-i vechi izvoade, povestiri din alte vremuri, şi cetindu-le-nşirate te-nfiori adînc şi tremuri.* MAT.; **2.** a produce sau a suferi o impresie puternică; a fi pătruns sau a face să fie pătruns de un sentiment adînc; a (se) emoţiona, a (se) tulbura: *o şoaptă prinde să-nfioare umila ta singurătate.* TOP.; *m-am înfiorat de mulţămire.* SAD.; *se înfiorau de atîta frumuseţe;* **3.** a (se) mişca uşor: *adierea înfioară frunzele;* (fig.) *şi gemet înfioară firea, prelung şi greu ca o furtună.* GOGA. [*În + fior + -a*].

înfiorăre, înfiorări f. **1.** faptul de a (se) înfiora; fior de spaimă; tulburare, nelinişte: *poporul cu-nfiorare la el se uita.* AL.; **2.** (fig.) neliniştе, tulburare, neastîmpăr: *rămîne aşa scuturat numai de o uşoară înfiorare.* SAD. [V. *înfiora*].

înfiorát, ~ţi, înfiorátă, ~e a. **1.** cuprins de fiori; speriat: *să sfîrşească duelul înfiorat.* PANN; **2.** emoţionat, tulburat: *îşi deschise ochii mari şi cătă înfiorată în juru-i.* VLAH.; (fig.) *în păr înfiorate or să-ţi cadă flori de tei.* EM. [V. *înfiora*].

înfiorátór, ~i, înfiorátoáre a. care înfioară, care produce fiori (de groază); îngrozitor: *năzdrăvănii înfiorătoare.* CR.; (adv.) *discordant şi înfiorător, scîrţîie toamna din crengi ostenite.* BAC. [*Înfiora* + *-tor*].

înfípt, ~ţi, înfiptá, ~e a. **1.** împlîntat: *sapa-nfiptă-n curătură.* AL.; **2.** nemişcat, ţeapăn: *el stă înfipt pe şea.* NEGR.; (fig.) *ochii înfipţi tot la bucate ţine.* B.-DEL.; **3.** (fig.) îndrăzneţ, cutezător: *se va dovedi, dealtminteri, foarte înfipt, şi-şi va face relaţii.* CĂL. // adv. de-a dreptul, direct: *intră în biserică; aici merse înfipt la mir.* ISP. [V. *înfige*].

înfíră, înfír vb. (rar; tr.) **1.** a pune pe aţă: *a înfira mărgele;* **2.** a coase sau a broda cu fir; **3.** a depăna fire toarse: (absol.) *fata tort răschiră ... şi-nfirînd oftează.* COŞB. [*În + fir + -a*].

înfirát, ~ţi, înfirátă, ~e a. cusut sau brodat cu fir: *sub altiţa cămăşei înfirată zăreşte la lumină doi crini ieşiţi în undă.* AL. [V. *înfira*].

înfiripá, înfiripez şi **înfiríp** vb. **1.** (tr.) a alcătui (din elemente puţine); a înjgheba: *începutul cu începutul, mi-am înfiripat iar gospodăria.* VLAH.; (p. ext.) *gîndirea ştiinţifică greacă a izbutit să înfiripeze principalele metode.* BL.; (refl.) *satul s-a înfiripat fără voia nimănui.* REBR.; **2.** (fig.; refl.) a lua fiinţă, a prinde consistenţă: *visul său se-nfiripează şi se-ntinde vulturește.* EM.; **3.** (refl.) a începe să se îmbogăţească; **4.** (refl.) a-şi veni în fire, a-şi reveni în puteri; a se întrema: *începe a se înfiripa şi a creşte.* CR. [Et. nec.; cf. sl. *erep* „oală, hîrb"].

înfiripáre, înfiripări f. **1.** acţiunea de a (se) înfiripa; alcătuire, înjghebare: *înfiriparea unei gospodării;* (p. ext.) *se va ajunge ... la înfiriparea experimentului ca metodă de cercetare.* BL.; **2.** refacere a puterilor; întremare. [V. *înfiripa*].

înfiripát, ~ţi, înfiripátă, ~e a. **1.** înjghebat, alcătuit; **2.** restabilit, întremat: *de te-aş mai vedea odată înfiripat.* C. [V. *înfiripa*].

înflá vb. v. **umfla.**

înflácără, înflácărez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) entuziasma, a (se) însufleţi: *a ei căutătură, ce înflăcăra.* NEGR.; *în plină dizertaţie, autorul se întrerupe pentru a se înflăcăra.* CĂL.; **2.** a (se) înroşi: *deodată scînteiară sulitele de lumină ale soarelui, răsăritul se înflăcără într-o fierbere argintie.* SAD. [*În + flacără + -a*].

înflácărare, înflácărări f. acţiunea de a (se) înflăcăra; pasiune: *zadarnic îmi spuneam că acea treptată înflăcărare e lipsită de sens.* GHEŢIE. [V. *înfiăcăra*].

înflácărát, ~ţi, înflácărată, ~e a. **1.** care dogoreşte, aruncă văpăi; **2.** (p. ext.) de culoare roşie ca focul: *în părul ei de aur rubine-nflăcărate.* EM.; **3.** pasionat, avîntat: *iniţiatorii principali erau de bună-credinţă şi înflăcăraţi.* CĂL.; *cuvîntare înflăcărată.* [V. *înfiăcăra*].

înflăciúne, înflăciuni f. (înv.) umflătură: *dobîndind boală de înflăciune, se cunoştea numai de pe graiu.* DOS. [*Îmfla* + *-ăciune*].

înflămînzít, ~ţi, înflămînzită, ~e a. (rar) flămînd, flămînzit: *îndeajuns nu au pe glob pîine toate înflămînzitele guri.* VIERU. [*În + flămînzit*].

înfiorá, înflorez vb. (tr.) a ornamenta, a împodobi cu flori ţesute, brodate, pictate etc. [*În + floare + -a*].

înfiorăre, înfiorări a. acţiunea de a înflora; împodobire cu flori. [V. *înflora*].

înflorát, ~ţi, înflorátă, ~e a. ornamentat cu flori (cusute, brodate etc.): *scumpa dulamă de serasir înflorat.* OD.; (fig.) *veneau copii cuminţi după cămăşi de stele, la guler înflorate cu lacrimile mele.* VIERU. [V. *înflora*].

înflori, înfloresc şi (pop.) **înflór** vb. **1.** (intr.) a-şi desface bobocii ajungînd la maturitate: *cîte flori pe deal înflor.* POP.; **2.** (intr.) a se acoperi de flori: *e vremea cînd înfloreşte sulfina.* SAD.; *sub un tei ce înfloreşte ea, frumoasă, se opreşte.* VIERU; (p. ext.) *cîmpul înfloreşte;* (fig.) *viaţa fiecăruia dintre noi înfloreşte o dată.* SAD.; **3.** (intr.) a

căpăta aspectul unei flori, a se dezvolta cu aspect de floare: *pe geamurile Hagiului înflorise gheaţa cu frunze mari şi groase.* DELAVR.; **4.** (fig.; intr.) a-şi face apariţia, a se ivi: *încrederea-floreşte în inimile mari.* AL.; *instinctul de mamă... înflori la întîia alăptare a copilei.* AG.; **5.** (intr.) a prinde floare, mucegai; a mucezi: *înflorire-ar pe el lepra!* SAD.; *vinul a înflorit*; **6.** (fig.; intr.) a se dezvolta frumos, a prospera: *genul oratoric înfloreşte mai mult acolo.* IBR.; *ştiinţele şi artele înfloriră*; (tr. fact.) *eu am crescut-o ..., eu am înflorit-o ca pe o garofiţă.* AL.; **7.** (fig.; intr.) a deveni radios, a se lumina; *faţa îi înflori*; **8.** (fig.; tr.) a exagera, a adăuga (lucruri neverosimile): *el înflorea de fiecare dată povestea.* [Lat. **inflorire* (=*florere*)].

înflorire, înfloriri f. **1.** acţiunea de a înflori şi rezultatul ei: *şiruri de cireşi scuturã grei omătul trandafiriu al înflorirei lor.* EM.; (fig.) *Alecu i-a sărutat mîna şi s-a aşezat lîngă dînsa cu mare înflorire a inimii.* SAD.; **2.** (fig.) dezvoltare, creştere, prosperitate: *viaţa curge-n înflorire.* AL.; **3.** (fig.) mulţumire, încîntare: *Alecu i-a sărutat mîna şi s-a aşezat lîngă dînsa, cu mare înflorire a inimii.* SAD.; **4.** (fig.) forţă de a înflori, de a se dezvolta: *destulă înflorire păstrat-a limba noastră din sînul maicii sale.* MAT. [V. *înflori*].

înflorit, ~ţi, înflorită, ~e a. **1.** care şi-a deschis bobocii: *vede un păr frumos şi înflorit.* CR.; *lalea înflorită*; **2.** care s-a acoperit de flori, care are flori: *am privit ca pe ceva cu totul nou grădina înflorită.* SAD.; **3.** (fig.) împodobit cu desene, cu cusături: *fetele ... cu cămăşile înflorite se prindeau de mînă cu flăcăii.* SAD.; *lăicer înflorit*; **4.** (fig.) îmbujorat; luminat: *a scos pe fereastră obrazul ... înflorit de zîmbet.* SAD.; **5.** (fig.) bogat în imagini: *el îşi analizează simţurile sale cu ajutorul unor termeni proprii, n-are un stil înflorit.* IBR.; (adv.) *vorbea foarte înflorit.* SAD.; **6.** (fig.) înfloritor, prosper: *îşi deschisese totodată o cale bătută şi sigură pentru comerciul său cu înfloritele oraşe italiene.* EM. [V. *înflori*].

înfloritór, ~i, înfloritoáre a. care prosperă, care este în plină dezvoltare; prosper: *colonia romană ajunse într-o stare foarte înfloritoare.* BĂLC.; *au înflinţat în cîţiva ani înfloritorul oraş.* EM. [*Înflori* + *-tor*].

înfloritúră, înfloriturí f. **1.** podoabă, ornament: *înfloritura graiurilor.* DOS.; *purta un pieptar de piele cu înfloriturí.* GHEŢIE; **2.** (muz.) note sau tonuri adăugate partiturii de bază (de un interpret); **3.** adaos personal la o povestire: *începu povestea de departe, cu înfloriturí.* REBR. [*Înflori* + *-tură*].

înfocá, (rar) **înfóc** vb. **1.** (înv.; tr.) a da foc (la ceva); a înfierbînta, a încălzi ceva la foc: *înfocară ţăpuş de her şi-l fripsără cu acealea.* DOS.; **2.** (fig.; refl.) a se înflăcăra, a se entuziasma: *de care cuvinte înfocîndu-se Valens, îndată au ieşit.* CANT.; **3.** (fig.; refl.) a se face roşu (ca focul); a se înroşi; a se congestiona: *ochii nu ştiu cum i să înfocară şi înalt chip cu tot să strămutară.* B.-DEL. [*În* + *foc*[1] + *-a*].

înfocáre, înfocări f. **1.** (înv.) foc, incendiu: *au ars Ţarigradul cu foarte mare înfocare.* DOS.; **2.** ardoare, înflăcărare, entuziasm: *înfocarea închipuirei mele.* ALEX.; *tinerii o privea cu amor şi înfocare.* NEGR. [V. *înfoca*].

înfocát, ~ţi, înfocată, ~e a. **1.** fierbinte, foarte cald: *de prin clime înfocate.* AL.; **2.** înfierbîntat foarte tare; aflat în stare de incandescenţă; încins, aprins: *fu băgat cu femeia şi cuconii într-un bou de aramă înfocat.* DOS.; **3.** care răspîndeşte căldură mare; care arde şi dogoreşte: *soarele răsarea mare, înfocat.* SAD.; **4.** de culoarea focului; roşu-aprins: *avea ... o barbă înfocată, revărsată pe piept.* SAD.; **5.** (fig.) de foc, focos, scînteietor: *mă privea cu ochii mari, înfocaţi.* SAD.; **6.** (fig.) înflăcărat, însufleţit, pasionat: *o! cît de înfocaţi erau şi unul şi altul.* BOLLIAC; *el a fost un unionist înfocat.* CĂL.; *o inimă înfocată*; **7.** (fig.) care se realizează cu pasiune, cu înflăcărare, cu însufleţire: *aceste probleme de dotare dau naştere la înfocate şi sterile controverse.* CĂL. [V. *înfoca*].

înfocătúră, înfocături f. (înv.) fierbinţeală, temperatură (foarte) ridicată: *cum nu sîmţi tu şedzînd afară, aşea nu sîmţ eu nemică de înfocătura aceştii căldări.* DOS. [*Înfoca* + *-tură*].

înfofolí, înfofolesc vb. (tr. şi refl.) a (se) îmbrăca, a (se) acoperi cu multe haine groase şi călduroase: *vizitiul, înfofolit într-un caftan cu brandenburguri, mă salută de pe capră.* GHEŢIE. [Et. nec.].

înfofolíre, înfofoliri f. faptul de a (se) înfofoli. [V. *înfofoli*].

înfofolít, ~ţi, înfofolită, ~e a. îmbrăcat, acoperit cu haine (prea) multe şi (prea) groase; îmbodolit. [V. *înfofoli*].

înfoiá, înfoiez vb. **1.** (refl.) a se umfla, a se desface: *s-a înfoiat ca varza.* PANN; **2.** (refl.) a-şi umfla penele: *curcanul s-a înfoiat*; **3.** (tr.) a mări volumul; a umfla: *cînd îşi roteşte cele optsprezece pene din coadă şi îşi înfoiază guşa, face o mişcare.* SAD.; **4.** (refl.) a-şi da aere, a se sumeţi; **5.** (tr.) a desface, a face să fie rar: *a înfoia firul*; **6.** (refl.) a-şi mări volumul, a se afina: *prin arătură pămîntul se înfoiază.* [Lat. **infolliare* (<*follis*)].

înfoiát, ~ţi, înfoiată, ~e a. **1.** umflat, răsfirat: *au trecut două-trei vulpi cu coada înfoiată.* SAD.; **2.** larg, amplu: *îl interesau mai ales cu fuste creţe şi înfoiate.* SAD.; *rochie înfoiată*; **3.** afinat: *pămînt înfoiat.* [V. *înfoia*].

înfolére, înfoleri f. acţiunea de a (se) înfoia şi rezultatul ei. [V. *înfoia*].

înfomá, înfomez vb. (rar) a înfometa: *să nu înfomeze gura mîncace.* B.-DEL. [*În* + *foame* + *-a*].

înfomát, ~ţi, înfomată, ~e a. (rar) înfometat: *obosit, înfomat, tremurînd, fără bani.* DELAVR. [V. *înfoma*].

înfometá, înfometez vb. (tr.) a constrînge prin foame, a face să sufere de foame: *sovieticii înfometau pe cei deportaţi*; (fig.) *ea vede în mascul o bestie înfometată de trupul ei.* CĂL.; (refl. pas.) *s-a construit un stadion..., dar mai ales s-a înfometat populaţia.* GHEŢIE. [*În* + *foamete* + *-a*].

înfometáre, înfometări f. acţiunea de a înfometa şi rezultatul ei: *înfometarea atinge aşa treaptă că, din cauza golurilor, răsuna în stomacuri ecoul flecărui cuvînt.* CĂL. [V. *înfometa*].

înfometát, ~ţi, înfometată, ~e a. care suferă de foame; flămînd: *lup înfometat*; (fig.) *din bunuri cîte fostu-ne-au lăsate eu am păscut înfometat ideea.* VIERU; (subst.) *aurul recunoştinţei înfometaţilor şi însetaţilor de cîntec.* VIERU. [V. *înfometa*].

înfrăgezí, înfrăgezesc vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) face fraged. [*În* + *fraged* + *-i*].

înfrăţí, înfrăţesc vb. **1.** (refl. recipr.) a se uni ca fraţii: *s-au înfrăţit în lupta cu greutăţile*; (tr.) *un cuget, o gîndire pe toţi să ne-nfrăţească.* ALEX.; **2.** (intr.) a da naştere la tulpini secundare: *fără poveştile domniei tale nu înfrăţeşte şi nu dă spic grîul.* SAD. [*În* + *frate* + *-i*].

înfrăţíre, înfrăţiri f. **1.** acţiunea de a (se) înfrăţi şi rezultatul ei; unire: *să facem sfînta unire, adecă înfrăţirea dorită de strămoşii noştri.* CR.; **2.** ramificare a tulpinii cerealelor (prin apariţia unor tulpini secundare). [V. *înfrăţi*].

înfrăţít, ~ţi, înfrăţită, ~e a. **1.** legat de altul prin relaţii frăţeşti: *ei se simt înfrăţiţi privind spre aceeaşi ţintă.* STĂNIL.; **2.** care are lăstari din tulpina principală: *grîu înfrăţit.* [V. *înfrăţi*].

înfrăţitór, ~i, înfrăţitoáre a. (rar) care (se) înfrăţeşte, care (se) uneşte; (fig.) *se lăsase cu tăberele lor amestecate la Săpăţeni pe lunca înfrăţitoare a Milcovului.* OD. [*Înfrăţi* + *-tor*].

înfricá, pers. 3 **înfrícă** vb. (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) înfricoşa: *să laşi închipuirile, că ele înfrică pe om mai tare decît ceea ce este.* AG.; *lelea Ana nu se înfrică, ci parcă se mai linişti.* AG. [*În* + *frică* + *-a*].

înfricăre, înfricări f. (înv. şi pop.) teamă, grijă: *se petrecea... în miezul marilor posturi şi înfrînări, păzite de Evtichie cu mare înfricare.* VOIC. [V. *înfrica*].

înfricát, ~ţi, înfricată, ~e a. **1.** cumplit, înfricoşător: *ziua cea înfricată a giudeţului.* VARL.; **2.** cuprins de frică, îngrozit, înfricoşat: *Ana îl privi mirată şi înfricată.* AG. [V. *înfrica*].

înfricoşá, înfricoşez vb. **1.** (refl.) a fi cuprins de frică, a-i fi (cuiva) frică; a se speria, a se înspăimînta: *tată, nu te înfricoşa, că eu sînt.* CR.; **2.** (tr.) a băga frica în cineva, a speria; a ameninţa, a intimida: *muncile cu care îl înfricoşează* [pe om] *înţelepciunea.* BIBLIA; (absol.) *uşi de bronz întredeschise pe-adîncimi ce-nfricoşează.* MACED. [*În* + *fricos* + *-a*].

înfricoşáre, înfricoşări f. **1.** faptul de a (se) înfricoşa; frică, groază: *el are o înfricoşare religioasă de geologicul gol.* CĂL.; **2.** ceea ce produce frică, îngrozeşte; ameninţare, intimidare: *eu nu m-am înduplecat de înfricoşarea dumitale, ci de vorbele plăcute ale fratelui meu Alexa.* SAD. [V. *înfricoşa*].

înfricoşát, ~ţi, înfricoşată, ~e a. **1.** (înv.) care insuflă frică; înspăimîntător: *doao pasări mari şi înfricoşate ... au venit asupra noastră* (a. 1783). GCR.; (adv.) *iaca îi iesă şi lui ursul înainte, mormîind înfricoşat.* CR.; **2.** cumplit, teribil: *porunci să-l iaie şi să-l ducă la cea mai înfricoşată moarte.* B.-DEL.; **3.** (pop.) extraordinar, grozav, straşnic: *ea găti nişte bucate înfricoşate.* ISP.; *făcură o nuntă înfricoşată.* ISP.; **4.** cuprins de frică; speriat, înspăimîntat: *închise ochii, înfricoşat ca în faţa unei fantome.* REBR. [V. *înfricoşa*].

înfricoşătór, ~i, înfricoşătoáre a. care provoacă frică; înspăimîntător: *înfricoşătoare presimţiri ... au venit şi au sfîşiat biata sa inimă.* NEGR. [*Înfricoşa* + *-tor*].

înfriguráre, înfrigurări f. stare de încordare nervoasă, de nerăbdare, de emoţie: *întreg echipajul „Speranţei" era pe punte, cuprins de înfrigurare.* TUD.; **cu înfrigurare,** cu nelinişte, cu încordare nervoasă: *Duhu caută cu înfrigurare comoara.* CĂL. [*În* + *friguri* (pl. de la *frig*) + *-are*].

înfrigurát, ~ţi, înfrigurată, ~e a. **1.** pătruns de frig: *o mulţime înfrigurată de oameni viermuieşte sub soare.* SAD.; (subst.) *ei sorbeau apa caldă ca nişte înfrigoraţi veniţi de departe.* BAC.; **2.** (fig.) cuprins de nerăbdare, de emoţie, de zel: *îşi vedeau înfrigoraţi de treburile lor.* TUD.; **3.** care denotă, care exprimă nelinişte, emoţie, nerăbdare; realizat cu înfrigurare: *se întrebă cîtă teamă se ascunde în senzaţia aceea de aşteptare înfrigurată.* GHEŢIE; **4.** (rar) rece, îngheţat: *vreme înfrigurată.* [*În* + *friguri* (pl. de la *frig*) + *-at*].

înfrîmşá vb. v. **înfrumuşa.**

înfrînă, înfrînez vb. **1.** (tr.) a pune frîu unui animal (de ham): *înşălă şi înfrînă calul.* ISP.; **2.** (tr.) a îmblînzi; a stăpîni: *dacă dobitoacele n-ar fi fost înfrînate, de demult ar fi sfîşiet pe om.* CR.; **3.** (fig.; tr.) a stăvili, a controla, a reţine: *a fost silit a introduce ... o lege specială spre a înfrîna şi a pedepsi abuzurile uzuare.* EM.; *a-şi înfrîna poftele*; **4.** (fig.; refl.) a se abţine, a se reţine, a se stăpîni: *se îndîrjea, dar tot el se înfrîna.* POP. [Lat. ***infrenare***].

înfrînáre, înfrînări f. **1.** acţiunea de a (se) înfrîna: *limitele impuse revelării misterelor echivalează cu o înfrînare.* BL.; **2.** (fig.) reţinere, abţinere, cumpătare: *cu înfrînare îşi stăpînea pofta.* PANN. [V. *înfrîna*].

înfrînát, ~ţi, înfrînată, ~e a. căruia i s-a pus frîu: *caii sînt în curte? înşelaţi şi înfrînaţi.* NEGR. [V. *înfrîna*].

înfrînge, înfrîng vb. (tr.) **1.** a învinge, a zdrobi (prin luptă armată): *bătălia în care Tomşa fusese înfrînt ... se dăduse dimineaţa.* SAD.; *Traian i-a înfrînt pe daci*; (p. ext.) *el ştia prea bine că va*

trebui să înfrîngă rezistenţa nobilimii. BL.; (fig.) *cerul spre apus se limpezise şi soarele înfrîngea norii.* TUD.; **2.** (fig.) a face să înceteze, a curma (o patimă, un viciu, o greşeală etc.): *orice vis, orice dorinţ-a mea eu singur le-am înfrînt.* EM.; (refl. pas.) *deznădejdi, ce ni se-nfrîng, în grozav vîrtej se strîng.* MACED.; **3.** (fig.) a învinge rezistenţa cuiva; (p. ext.) a îndupleca, a convinge: *să puteţi înfrînge ... o femeaie.* DOS.; **4.** (înv.) a nesocoti, a viola o lege, un ordin etc.; a încălca: *cine îndrăzneşte să înfrîngă consemnul, va fi lovit cu lancea.* SAD. [Lat. *infrangere*].

înfrîngere, înfrîngeri f. **1.** faptul de a fi învins; pierdere a luptei; învingere: *oştile turceşti au suferit cunoscuta înfrîngere de sub zidurile Vienei.* BL.; **2.** provocare a dispariţiei; înlăturare, desfiinţare: *zorile rasar pentru-nfrîngerea robiei bietului plugar.* MAT.; **3.** (înv.) călcare a legii; infracţiune; **4.** (înv.) căinţă, pocăinţă: *cu înfrîngerea inimii la picioarele lui a mă tăvăli aş pofti.* CANT.; **4.** (înv.) resemnare, reţinere: *acolo fusesem fericit o clipă din trecătoarea viaţă, filozofam eu cu mare înfrîngere.* SAD. [V. *înfrînge*].

înfrînt, ~ţi, înfrîntă, ~e a. **1.** învins, biruit: *niciodată eroul nu rămîne înfrînt.* CĂL.; *oştire înfrîntă;* (subst.) *devenisem un înfrînt, dispus să renunţ la cele mai bune credinţe.* GHEŢIE; **2.** (rar) violat, încălcat: *legi înfrînte;* **3.** (fig.) frînt, zdrobit: *cu inima înfrîntă;* **4.** (înv.) căit, pocăit, smerit: *lui Dumnedzău jărtva ceea place cu sufletul înfrînt ce s-a face.* DOS. [V. *înfrînge*].

înfrîntură, înfrînturi f. (înv.) înfrîngere, învingere, răpunere: *neputînd suferi ruşinea şi înfrîntura sa, s-au prăvălit în chip de om.* DOS. [*Înfrînt* + *-ură*].

înfrumoşa vb. v. **înfrumuşa.**

înfrumuseţa, înfrumuseţez vb. (tr. şi refl.) a da sau a căpăta un aspect (mai) frumos (prin adăugarea unor detalii); a (se) împodobi: *să înfrumuseţă şi şezu lîngă porţile Enan.* BIBLIA; *nu aveau alt rost decît acela de a înfrumuseţa camera.* AG.; (p. ext.) *mici contemplaţii, cîte o paranteză mitologică, înfrumuseţează golul naraţiunii.* CĂL. [*În* + *frumuseţe* + *-a*].

înfrumuseţăre, înfrumuseţări f. acţiunea de a înfrumuseţa; împodobire: *Slavici n-are nimic din spiritul de înfrumuseţare a vieţii rurale.* CĂL. [V. *înfrumuseţa*].

înfrumuseţăt, ~ţi, înfrumuseţată, ~e a. care a devenit (mai) frumos; împodobit: *poezia este înlănţuirea ideilor într-un mod mai înfrumuseţat.* MACED. [V. *înfrumuseţa*].

înfrumuşa, înfrumuşez vb. (reg.; tr. şi refl.) a face sau a deveni mai frumos; a (se) înfrumuseţa: *altă grije n-avea, numai a-şi înfrumşea trupul ş-a-l împodobi cu scumpe podoabe.* DOS.; *se va-nfrumoşa femeia, rămînd mereu frumoasă.* COŞB.; (şi: **înfrumoşa, înfrîmşa**). [*În* + *frumos* + *-a*].

înfruntá, înfrúnt şi (înv.) **înfruntez** vb. **1.** (tr.) a mustra, a certa cu asprime: *îl înfruntă pentru fapta cea mişelească ce era să săvîrşească.* ISP.; **2.** (tr.) a sfida (o primejdie), a ţine piept (unei forţe copleşitoare): *a înfrunta moartea;* (p. ext.) *destinul nu e nici înfruntat cu acea încredere nemărginită în propriile puteri.* BL.; **3.** (refl. recipr.) a se contra, a avea un conflict, un schimb aprins de cuvinte; (fig.) *privirile lor se întîlniră ca pentru a se înfrunta.* VINEA; **4.** (tr.) a se împotrivi (şi a răpune) prin luptă: *românii înfruntă pe tătari.* CĂL.; **5.** (tr.) a contra, a contrazice; a se opune: *cine a dat volnicia aceasta mirenilor să înfrunteze pe preoţ ...?* ANTIM; *asta însemna să înfrunt un adversar mult mai puternic.* GHEŢIE; **6.** (tr.) a întîmpina dîrz, cu tărie; a opune rezistenţă; a face faţă; a suporta cu dîrzenie: *chiar omul cel mai cumpătat nu ar fi putut înfrunta ispita ei.* TUD.; (fig.) *de data aceasta, era dealul care înfrunta valea şi apele.* GAL. [Lat. **infrontare* (*<frons, -tis*)].

înfruntáre, înfruntări f. **1.** acţiunea de a (se) înfrunta; întîmpinare dîrză, cu tărie (a unei situaţii dificile, a unei primejdii etc.): *fuga de efort şi de înfruntări directe ne-a jucat deseori feste.* CF.; **2.** mustrare severă; (p. ext.) jignire, insultă (puternică); afront: *înghiţind înfruntarea, nu zise nimic.* ISP.; **3.** opunere îndrăzneaţă, rezistenţă hotărîtă; **4.** confruntare, conflict; schimb de cuvinte aspre: *înfruntarea dintre mamă şi fiică dura de două zile.* GHEŢIE. [V. *înfrunta*].

înfruntát, ~ţi, înfruntată, ~e a. care a fost mustrat, dezaprobat, ruşinat; (subst.) *de unde ştie el? izbucni furios înfruntatul.* VOIC. [V. *înfrunta*].

înfrunzí, pers.3 **înfrunzeşte** vb. (intr.) a se acoperi cu frunze; a înverzi: *copaciul cînd înfrunzeşte, pe mai mulţi sub el umbreşte.* POP. [Lat. **infrondire* (*<frondere*)].

înfrunzíre, înfrunzíri f. faptul de a înfrunzi, de a se acoperi cu frunze. [V. *înfrunzi*].

înfrunzít, ~ţi, înfrunzită, ~e a. plin de frunze, care are frunzele crescute: *mîndru-i codru şi-nfrunzit.* POP. [V. *înfrunzi*].

înfruptá, înfrúpt vb. (refl.) **1.** a mînca de dulce într-o zi de post: *să se înfrupte în posturi.* C.; **2.** a gusta, a mînca din ceva deosebit de bun: *nu te-ai mai înfrupta cu nimica de la biserică.* CR.; (fig.) *nu m-ăi lăsa să mă-nfrupt cu o sărutare?* AL.; **3.** (fig.) a trage profituri (necinstite) din ceva; a profita. // tr. (rar) a da să mănînce ceva (deosebit): *Kiva m-a înfruptat cu cîteva ciuperci fripte.* VOIC. [*În* + *frupt* + *-a*].

înfruptáre, înfruptări f. acţiunea de a se înfrupta: *umblă într-un cîrd de urători..., cu înfruptare din covrigii, nucile şi colacii de căpătat.* VOIC. [V. *înfrupta*].

înfugá, înfúg vb. (înv.; tr.) a alunga, a fugări: *gloate tîlhare cu mînă viteză de multe ori înfugă şi prinsă.* B.-DEL. [*În* + *fugă* + *-a*].

înfulecá, înfúlec vb. (fam.; tr.) a mînca zgomotos şi lacom; a înghiţi pe nerăsuflate: *repede mi ţi le-a înfulicat.* CR.; (intr.) *se apucă să înfulece, fără să mai aştepte alt cuvînt.* TUD.; (şi: (reg.) **înfulica**). [Lat. *infollicare*].

înfulecáre, înfulecări f. (rar) acţiunea de a înfuleca. [V. *înfuleca*].

înfulicá vb. v. **înfuleca.**

înfumurá, înfumurez vb. (refl.) a-şi da fumuri, aere; a se îngîmfa. [*În* + *fumuri* (pl. de la *fum*) + *-a*].

înfumurăre, înfumurări f. **1.** faptul de a se înfumura; îngîmfare, mîndrie nejustificată, aroganţă, vanitate; **2.** (fig.) fumegare, aburire: *înfumurarea alburie a zorilor pătrunse văzduhul.* SAD. [V. *înfumura*].

înfumurát, ~ţi, înfumurată, ~e a. (şi subst.) stăpînit de mîndrie exagerată; îngîmfat, încrezut, închipuit: *ciocoi înfumuraţi.* CR. [V. *înfumura*].

înfundă, înfúnd vb. **1.** (tr.) a pune fund (la un butoi, la o putină etc.): *îl băgă într-un butoi, îl înfundă bine şi-l dete pe gîrlă.* ISP.; ; **2.** (tr.) a astupa, a închide complet: *a înfunda o uşă;* **a înfunda gura cuiva,** a face să tacă; **3.** (refl.) a se sfîrşi, a se închide, a nu mai avea ieşire: *drumul se înfundă;* **4.** (refl.) a se astupa: *conducta s-a înfundat;* **5.** (tr.) a vîrî, a îndesa la fund, în adîncime: *îşi înfundă gîtul în guler.* EM.; **6.** (tr.) a umple bine îndesînd: *cînd dăduse să cureţe ţeava pe dinăuntru văzuse că era înfundată cu cîlţi.* TUD.; *a înfundat sacul cu haine;* **a înfunda puşcăria** (sau **ocna, temniţa**), a fi condamnat la (ani mulţi de) închisoare: *capii răutăţilor ... vor înfunda puşcăria.* GHEŢIE; **7.** (tr.) a băga într-un loc de unde să nu mai poată ieşi; a strîmtora: *l-am înfundat pe Guliţă într-un pension şi am rămas liberă.* AL.; **8.** (tr. şi refl.) a (se) adînci, a (se) cufunda (ascunzîndu-se): *îndrăgostitul se sfieşte de oameni şi se-nfundă în pădure.* CĂL.; *oamenii au înfundat pădurile;* **9.** (tr.) a trage în jos ca să acopere bine capul: *şi-a înfundat pălăria pe cap;* **10.** (refl.) a se duce, a intra într-un loc (dosnic): *cine ştie în ce cîrciumă s-a-nfundat!* CAR.; **a i se înfunda cuiva,** a nu mai avea nici o ieşire; a o încurca, a o păţi; **11.** (fig.; tr.) a pune într-o situaţie fără ieşire, a nu lăsa posibilitate de scăpare: *se înşela amarnic cînd îşi închipuia că-l înfundă pe tata.* GHEŢIE; *l-am înfundat!;* **a (se) înfunda în datorii,** a ajunge sau a face să ajungă să aibă datorii greu (sau imposibil) de achitat: *acele lăcuste ale visteriei şi ale averii ţăranului ... ne-au înfundat ţara în datorii.* EM.; **12.** (refl.) a intra într-un loc fără ieşire: *pădurea-i mare, el ştie unde s-a fi înfundat.* CR.; **13.** (refl.) a intra în adînc; a se cufunda, a pătrunde: *îndreptîndu-mă spre liceu..., mi se înfundau picioarele în zăpada de două palme.* GHEŢIE. [Lat. *infundare*].

înfundáre, înfundări f. acţiunea de a (se) înfunda; astupare. [V. *înfunda*].

înfundát[1], înfundaturi n. înfundare. [V. *înfunda*].

înfundát[2], ~ţi, înfundată, ~e a. **1.** închis ermetic; cu fundul fixat; **2.** închis, sfîrşit, fără continuare: *stradă înfundată;* **3.** înăbuşit: *ni s-a părut că desluşesc undeva în încăpere nişte zgomote înfundate.* GHEŢIE; *rîsete înfundate;* **4.** adîncit, vîrît, cufundat: *nasul tot coroiat, ochii îndrăciţi înfundaţi.* CAR.; **5.** (despre fiinţe) îndesat la trup; **6.** care nu are nasturi: *se dezbrăcă... şi rămase numai în pieptărelul înfundat.* AG. // adv. **1.** pe tăcute, fără exteriorizare (vizibilă): *mişcarea revoluţionară din Rusia fierbe înfundat.* EM.; *a rîde, a plînge înfundat;* **pe înfundate(lea),** fără zgomot, pe tăcute; **2.** îndesat, zdravăn: *începură a-l buchisi înfundat.* ISP.; **3.** (fig.) constrîns, fără ieşire: *se văzu înfundat.* [V. *înfunda*].

înfundătoáre, înfundători f. scîndură care închide coşul căruţei în faţă sau în spate. [*Înfunda* + *-toare*].

înfundătúră, înfundături f. **1.** loc unde se înfundă un drum; stradă înfundată, fundac: *trăiau tupilaţi prin sărăcăcioasele înfundături ale Fanarului.* OD.; (p. ext.) *am ajuns într-o înfundătură de munţi.* CR.; **2.** adîncitură de teren: *acolo devale, în fundătura aceea, un taur grozav la mulţi bezmetici le-a curmat zilele.* CR.; **3.** (fig.) situaţie fără ieşire: *nu vor mai merge la şezătoare şi astfel va scăpa de înfundătura în care întraseră amîndoi.* AG. [*Înfunda* + *-tură*].

înfuniá, înfuniez vb. (rar; tr.) a fixa funiile, odgoanele pe o corabie. [*În* + *funie* + *-a*].

înfurcá vb. v. **înfurci.**

înfurcát[1] n. (reg.) operaţie de crestare a vîrfului urechii la animale (în special la oi), pentru a le putea recunoaşte. [V. *înfurca*].

înfurcát[2] a. v. **înfurcit.**

înfurcătúră f. v. **înfurcitură.**

înfurcí, înfúrc vb. (pop.) **1.** (tr.) a lua (fîn) cu furca; **2.** (refl.) a se bifurca, a se desface în mai multe braţe: *merse pînă ce i se înfurci calea.* ISP.; **3.** (fig.; refl.) a avea de furcă cu cineva; a se încăiera: *fii mai lăsător şi nu te înfurci cu oamenii.* REBR.; (şi: **înfurca**). [*În* + *furcă* + *-i*].

înfurcít, ~ţi, înfurcită, ~e a. (pop.) bifurcat, desfăcut în două: *se zăresc poteci înfurcate.* DELAVR.; *somoiagul... putu fi bine legat între cele două ramuri înfurcate.* AG.; (fig.) *se pot urmări înfurcatele rădăcini ale temperamentului.* CĂL.; (şi: **înfurcat**). [V. *înfurci*].

înfurcitúră, înfurcituri f. (rar) loc unde se desparte un drum, o apă curgătoare etc. în două sau mai multe braţe: *sosiră la înfurcitura Bîscei.* OD.; (şi: **înfurcătură**). [*Înfurci* + *-tură*].

înfuriá, înfúrii şi (înv.) **înfuriez** vb. **1.** (refl. şi tr.) a fi cuprins sau a face să fie cuprins de furie; a (se) mînia tare: *cineva îmi face un rău, mă înfurii şi bat cu pumnul în masă.* IBR.; (fig.) *Bistriţa vitează apele-şi înfuriază.* AL.; **2.** (tr.) a scoate din sărite; a

mînia, a enerva: *nu reușea decît să o înfurie și să o facă să rămînă îmbufnată cu zilele.* AG.; *nu mă mai înfuria cu prostiile tale.* [*În* + ***furie*** + *-a*].

înfuriát, ~ți, înfuriată, ~e a. **1.** cuprins de furie; furios: *poate vrun buhai înfuriat i-o veni de hac.* CR.; **2.** (fig.) agitat, zbuciumat: *ochiul distinge într-o mare înfuriată pînzele corăbiilor.* GHICA; **3.** care exprimă, care denotă furie, mînie, stare de nervozitate: *inefabila voce graseiată, tărăgănată, cicălitoare, conspirativă ori înfuriată a marelui polemist.* CĂL. [V. ***înfuria***].

înfuriére, înfurieri f. faptul de a se înfuria; mînie grozavă: *înfurierea ei m-a îngrozit.* NEGR.; (fig.) *marea se răscolea mugind cu-nfuriere.* NEGR. [V. ***înfuria***].

înfumicá, pers. 3 **înfurnícă** vb. (refl.) a simți furnicături; (p. ext.) a se înfiora: *mi se înfurnică pielea cînd aud de ele.* PANN. [*În* + ***furnică*** + *-a*].

îngăduí, îngădui și **îngăduiesc** vb. **1.** (intr.) a avea răbdare, a aștepta: *mai îngăduiește puțin, tatarule, că nu te trag copiii de poale.* CR.; *îngăduie pînă mîine*; **2.** (tr.) a da permisiunea, a permite, a admite: *nu îngăduie neglijența la colegi.* IBR.; (cu pronume în dativ) *niciodată nu va putea să-și îngăduie luxul națiilor industriale înaintate.* EM.; (impers.) *nu-i îngăduit să se împrăștie știri prin lume.* SAD.; (refl. pas.) *regimul i se îmblînzi, i se îngăduie să se plimbe prin satele învecinate.* CĂL.; **3.** (pop.; refl. recipr.) a se învoi, a se înțelege: *voinic tînăr, cal bătrîn, greu se-ngăduie la drum.* CR.; **4.** (tr.) a amîna, a păsui, a da răgaz: *mai îngădui-mă măcar vreo două luni!* AL. [Din magh. ***engedni***].

îngăduiálă, îngăduieli f. **1.** îngăduință, înțelegere, bunăvoință: *dragostea către patrie, îngăduiala către cei asemeni.* BĂLC.; **2.** indulgență, toleranță. [*Îngădui* + *-eală*].

îngăduínță, îngăduințe f. 1. permisiune, încuviințare, voie: *se întoarse iar către postelnic, cerîndu-i cu ochii îngăduința să-și urmeze amîndoi sfatul început.* SAD.; *cu îngăduința domniilor-voastre*; **2.** indulgență, toleranță: *ea asculta cu îngăduință.* NEGR.; **3.** înțelegere, bunăvoință, îngăduială: *ne-am bătut joc de îngăduința lui.* VARL.; **4.** (fam.) păsuire, răgaz: *i-a cerut îngăduință pînă mîine.* [*Îngădui* + *-ință*].

îngăduíre, îngăduiri f. faptul de a îngădui; îngăduință. [V. ***îngădui***].

îngăduít, ~ți, îngăduită, ~e a. permis, admis, tolerat: *om orgolios peste marginile îngăduite.* CĂL.; (subst. n.) *nu vedem prin ce am depășit marginile îngăduitului atribuind inconștientului elemente și complicațiuni interioare.* BL. [V. ***îngădui***].

îngăduitór, ~i, îngăduitoáre a. **1.** care îngăduie; indulgent, tolerant, răbdător: *Dumnezeu cel ... îngăduitoriu.* BIBLIA; **2.** blînd, bun; de treabă: *sînteți mai îngăduitor și o să puneți o vorbă bună.* REBR.; **3.** de om bun; care exprimă bunăvoință, înțelegere: *privire îngăduitoare.* [***Îngădui*** + *-tor*].

îngălmá, îngálm și **îngálmez** vb. 1. (tr.) a vorbi, a rosti cu greutate, nedeslușit, nelămurit, încurcat, confuz: *începu el, îngăimînd vorbele.* VLAH.; **2.** (reg.; refl.) a sta la îndoială; a pregeta: *Costea mult nu se-ngăima, el dulăii toți chema.* POP.; **3.** (intr., tr.) a vorbi dezlînat; a lungi vorba: *Sorniție mai pe larg îngăima această disputație.* CANT.; *începu să îngaime despre teoria unui american.* VOIC.; **4.** (înv.; refl.) a se tulbura: *în zădar să îngaimă tot pămîntul.* DOS. [Et. nec.].

îngălmáre, îngălmări f. **1.** faptul de a (se) îngăima; vorbire nedeslușită, confuză; **2.** ezitare, nehotărîre: *se vor mira de prudenta noastră îngăimare.* OD.; **3.** (înv.) a **sta în îngăimare,** a fi nehotărît: *ce să răspundză cu toții în îngăimare sta.* CANT. [V. ***îngăima***].

îngălmát, ~ți, îngălmată, ~e a. **1.** confuz, nedeslușit: *cuvinte îngăimate;* **2.** (înv.) nelămurit, încurcat: *deci stă de atunce Hotinul așa îngăimat.* NEC. // adv. încurcat: *moșneagul atunci zise îngăimat.* CR. [V. ***îngăima***].

îngălmăceálă, îngălmăceli f. (înv.) buimăceală, bramburească, dezordine: *pare că văd pe săracul Gherontie întru îngăimăceala aceia.* B.-DEL. [***Îngăimăci*** + *-eală*].

îngălmácí, îngălmăcesc vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) încurca. [Contaminare între ***îngăima*** și ***buimăci***].

îngălmăcitúră, îngălmăcituri f. buimăceală, încurcătură: *ce îngăimăcitură! mă mir că nu striga ei să să cunoască unul pe altul.* B.-DEL. [***Îngăimăci*** + *-tură*].

îngălmeálă, îngălmeli f. (înv.) îngăimare, vorbă încurcată, confuză: *în grabă și fără îngălmală răspunde.* CANT. [***Îngăima*** + *-eală*].

îngălá, îngălez vb. (reg.; tr.) **1.** a îngăima, a rosti neglijent: *mușteriul ... îngălează silabele.* CAR.; **2.** a murdări. [Et. nec.].

îngăláre, îngălări f. (reg.) **1.** acțiunea de a îngăla; **2.** necurățenie, murdărie, pată; (fig.) *nu sînt nicidecum profanate de îngălarea imitațiilor străinismului.* BOLLIAC. [V. ***îngăla***].

îngălát, ~ți, îngălată, ~e a. (reg.) **1.** neglijent, neîngrijit, murdar: *nu mai era chip a mai sta așa îngălate la nuntă.* ISP.; **2.** îngăimat, confuz: *vorbire îngălată;* (adv.) *pronunță foarte îngălat.* CAR. [V. ***îngăla***].

îngălbení, îngălbenesc vb. (intr. și refl.) **1.** a deveni galben; a deveni palid: *întrebă dar îngălbeni, căci știa despre ce este vorba.* AG.; (p. ext.) *jumătate dintre afișe dispăruseră, celelalte îngălbeniseră.* GHEȚIE; (tr.) *soarele a îngălbenit hîrtia;* **2.** (p. ext.) a se ofili, a se veșteji: *codru-ngălbinește.* POP.; (și (reg.) **îngălbini**). [*În* + ***galben*** + *-i*].

îngălbeníre, îngălbeniri f. **1.** faptul de a (se) îngălbeni; **2.** ofilire, veștejire. [V. ***îngălbeni***].

îngălbenít, ~ți, îngălbenită, ~e a. 1. devenit galben, palid: *de pe pereții-ngălbeniți se dezlipește-n pături varul.* GOGA; **2.** cu fața fără culoare; palid: *la a mea tristă plecare v-am lăsat îngălbeniți.* ALEX.; **3.** ofilit, veștejit: *era toamnă și frunzele îngălbenite ... se scuturau.* VLAH. [V. ***îngălbeni***].

îngălbíní vb. v. **îngălbeni**.

îngemăná, îngémăn și **îngemănez** vb. (tr. și refl.) a (se) uni strîns; a (se) îmbina, a (se) împreuna: *ce bine trăiau ei ... lipindu-și inimile și îngemănîndu-și gîndurile.* VLAH. [Lat. ***ingeminare***].

îngemănáre, îngemănări f. faptul de a (se) îngemăna; unire, îmbinare: *un singur gînd, ca-ngemănarea a două raze de lumină.* VLAH. [V. ***îngemăna***].

îngemănát, ~ți, îngemănată, ~e a. unit, îmbinat: *și-au pornit mai din susul apei două dubasuri îngemănate.* SAD.; (p. ext.) *barba albă și deasă și îngemănată.* DOS. [V. ***îngemăna***].

îngenuncheá, îngenunchez și **îngenúnchi** vb. **1.** (intr.) a se așeza în genunchi: *biata femeie îngenunchiase dinaintea mea.* NEGR.; **2.** (fig.; tr.) a supune, a aservi, a umili: *pe roman nu l-a putut îngenunchea năboiul de barbari.* ISP.; (p. ext.) *țara era îngenuncheată de vecini puternici.* IBR. [Lat. ***ingenuculare***].

îngenunchéat, ~ți, îngenuncheată, ~e a. **1.** care stă în genunchi: *omul îngenunchiat își frîngea mîinile, deznădăjduit.* TUD.; *lumea venită la mormîntul meu, va sta îngenuncheată.* VIERU; **2.** (fig.) aservit, supus: *țară îngenuncheată; popor îngenuncheat.* [V. ***îngenunchea***].

îngenunchére, îngenuncheri f. **1.** faptul de a îngenunchea sau de a fi îngenuncheat; așezare în genunchi: *noaptea petrecînd cu-ngenuncheri.* DOS.; *părintele Andrei făcu semn de îngenunchiere.* AG.; **2.** (fig.) aservire, supunere; înjosire, umilire. [V. ***îngenunchea***].

înger, îngeri m. **1.** (în creștinism) ființă spirituală supranaturală, considerată ca slujitor și vestitor al lui Dumnezeu: *acela va tremite pre îngerul său cu tine.* BIBLIA; (adj.) *m-aș face un poet înger dintr-un tiran de fier.* EM.; **tare de înger,** curajos, rezistent; **slab de înger,** fricos, timid, care cedează ușor: *nu te-aș fi crezut așa slab de înger.* CR.; **înger păzitor, a)** ființă supranaturală protectoare a unei persoane (începînd de la botez); **b)** persoană care veghează asupra cuiva, care se îngrijește de cineva; **2.** (fig.) ființă perfectă: *înger de bunătate;* **3.** epitet pentru o ființă iubită. [Lat. ***angelus***].

îngeráș, îngerași m. **1.** diminutiv al lui înger: *dragul mamii frumușel, te păzească îngerași.* MAT.; **2.** epitet pentru o ființă iubită: *firește, îngerașule, confirmă fata radioasă.* GHEȚIE. [***Înger*** + *-aș*].

îngeról, îngerol m. (rar) epitet pentru o ființă iubită (în special pentru un copil): *mama te-a căuta ..., ca pe-un îngerel în față.* POP. [***Înger*** + *-el*].

îngerésc, ~ști, îngereáscă, ~ești a. **1.** alcătuit din îngeri: *cu vestea purcească ... oastea îngerească la bătălie.* B.-DEL.; **2.** specific îngerilor, de înger: *ceriul hrană îngerească le-au dat.* ANTIM; **3.** (fig.) foarte frumos, angelic, desăvîrșit: *toată vara se aude cîntînd un glas îngeresc.* CR. [***Înger*** + *-esc*].

îngerésțe adv. **1.** ca îngerii; **2.** (p. ext.) foarte frumos; foarte bun: *în viața asta, îngerește viem și lăcuim.* COR. [***Înger*** + *-este*].

îngheboșá, îngheboșez vb. (rar; refl.) a se apleca, a se face ghebos: *elevii „toceau" lecțiile în clase, îngheboșîndu-se în bănci asupra cărților și caietelor.* SAD. [*În* + ***ghebos*** + *-a*].

înghemuí, înghemuiesc vb. (refl.) a se ghemui: *se înghemuiește acolo cum poate.* CR. [*În* + ***ghem*** + *-ui*].

înghеrá, pers. 3 **înghеárá** vb. (înv.; tr.) a apuca, a prinde cu ghearele: *pe care cumu-i vine nainte frînge, spintecă, încoalță ș-înghеará.* B.-DEL. [*În* + ***gheară*** + *-a*].

înghesuí, înghésui și **înghesuiesc** vb. **1.** (refl.) a se îngrămădi, a se îndesa (într-un spațiu restrîns): *printre lumea ce se înghesuia, ... iaca se zărește o hîrtie filfîind.* CR.; *în jurul mesei ne înghesuim cu toții.* VIERU; *se înghesuiesc unii pe alții;* **2.** (tr.) a vîrî într-un spațiu strîmt, aglomerat: *înghesuindu-l cu toată familia în cîteva beciuri.* GHICA; **3.** (tr.) a înconjura pe cineva din toate părțile, silindu-l să se restrîngă în loc puțin: *pe unde trecea, lumea din toate părțile îl înghesuia.* CR. [*În* + ***ghes*** + *-ui*].

înghesuiálă, înghesuieli f. îngrămădire de oameni sau de lucruri; îmbulzeală, aglomerare: *înghesuiala devine prea mare.* AL.; (fam.) la **înghesuială,** fiind constrîns, fiind la strîmtoare. [***Înghesui*** + *-eală*].

înghesuíre, înghesuiri f. acțiunea de a (se) înghesui și rezultatul ei; înghesuială. [V. ***înghesui***].

înghesuít[1] n. faptul de a (se) înghesui; înghesuire; **pe înghesuite,** în îmbulzeală, în spațiu restrîns: *călătorește pe înghesuite.* [V. ***înghesui***].

înghesuít[2]**, ~ți, înghesuită, ~e** a. **1.** îngrămădit, îmbulzit, strîns: *erau dar cinci inși înghesuiți într-o odăiță.* CĂL.; (fig.) *sunetele năvăleau afară înghesuite, repezi și jalnice.* DELAVR.; (rar; adv.) a **rîde înghesuit,** a rîde înfundat: *îmi pare că te văd ... rîzînd înghesuit în barba-ți căruntă.* OD.; **2.** în care este mare înghesuială; aglomerat: *frumos bal, nu-i așa? – prea frumos, numai cam înghesuit.* AL.; **3.** neîncăpător, insuficient, restrîns la minimum: *ai auzit? a întrebat diacul, făcînd lîngă el un loc înghesuit lui badea Botgros.* SAD. [V. ***înghesui***].

înghéț, înghețuri n. **1.** temperatură scăzută care provoacă înghețarea apei: *începu o ploaie d-alea de părea că toarnă cu găleata ..., apoi dete un îngheț.* ISP.; **2.** (rar) gheață: *faceți din piatră aur și din îngheț văpaie.* EM.; **3.** (fig.) fior de frig; răceală (caracteristice morții): *părăsii odaia, plină de înghețul morții.* VLAH. [De la ***îngheța***].

înghețá, înghéț vb. (intr.) **1.** a se preface în gheață; a se acoperi de gheață: *rîul a înghețat după Bobotează;* **a-i îngheța cuiva inima** (sau **sîngele în**

vine), a înlemni, a încremeni; **2.** (p. ext.) a se întări din cauza înghețării apei pe care o conține: *a înghețat pământul*; **3.** a amorți de frig, a degera; a muri din cauza gerului: *afară îl vedea că-ngheață.* ALEX.; *picioarele îmi înghețaseră de-a binelea.* GHEȚIE; (tr.) *gerul îi înghețа pleoapele și-i painjenea ochii.* EM.; **a îngheța bocnă**, v. **bocnă**; **4.** (fig.) a rămîne locului, a încremeni (de emoție, de spaimă etc.): *Ochilă vedea toate cele ca dracul, și numai înghețai ce da dintr-însul.* CR.; (tr.) *ochiul tău mă-ngheață.* EM. // tr. a opri folosirea sau funcționarea; a bloca: *guvernul a înghețat tranzacțiile.* [Lat. ***inglaciare***].

înghețáre, înghețări f. **1.** faptul de a îngheța, de a se preface în gheață; **2. înghețarea salariilor,** interdicție a măririi salariilor. [V. ***înghețа***].

înghețát, ~ți, înghețată, ~e a. **1.** acoperit de gheață sau transformat în gheață: *cîmpii înghețate și crînguri goale rămîneau în urmă.* BAC.; **2.** întărit din cauza congelării apei pe care o conține: *scoțînd o hrincă înghețată din desagi.* CR.; *sol înghețat*; **3.** degerat, amorțit de frig: *o găsi rece, înghețată, o crezu moartă.* NEGR.; **4.** (fig.) înmărmurit, împietrit (de emoție): *zîmbetul îi rămînea înghețat în colțul din stînga gurii.* SAD.; **5.** cu privirea fixă, încremenită: *se-ntoarce-arabul răsărind cu ochii înghețați.* COȘB.; **6.** care are temperatura (foarte) rece; friguros: *în capelă ne-a întîmpinat un aer încă și mai înghețat.* GHEȚIE; **7.** (fig.) glacial: *seriozitatea lui congenitală îi va da un aer înghețat.* CĂL.; *privire înghețată*; **8.** (fig.) nemișcat, înțepenit: *dorm volumele savante-n înghețatele vitrine.* BAC.; **9.** (fig.) oprit, blocat: *pentru moment, tranzacțiile imobiliare erau înghețate.* GHEȚIE. // f. preparat alimentar răcoritor obținut prin răcirea pînă la solidificare a unor creme din fructe, lapte, zahăr etc.: *în pavilionul-bufet cineva servește înghețată și bere.* BAC. [V. ***înghețа***].

înghimpă, înghímp vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) înțepa: *a visat că s-a-nghimpat.* PANN; **2.** (fig.; tr.) a îmboldi: *boldul Satanei se vede că-i înghimpase.* CR.; **3.** (fig.; tr.) a ironiza, a satiriza: *iau pana și, în versuri zburdalnice, ușoare, înghimp, lovesc oriunde.* NEGR. [***În*** + ***ghimpe***[1] + *-a*].

înghimpáre, înghimpări f. faptul de a (se) înghimpa. [V. ***înghimpa***].

înghimpát, ~ți, înghimpată, ~e a. **1.** înțepat cu un ghimp: *deget înghimpat*; **2.** plin de ghimpi: *intrarea e închisă prin rugii înghimpați.* EM. [V. ***înghimpa***].

înghioldeálă, înghioldeli f. acțiunea de a se înghioldi și rezultatul ei; înghionteală. [V. ***înghioldi***].

înghioldí, înghioldesc vb. (reg.; tr. și refl.) a (se) înghionti: *începînd a-l înghioldi.* ISP.; *luă un băț... și începu să-l înghioldească.* AG. [***În*** + ***ghiold*** + *-i*].

înghioldíre, înghioldiri f. acțiunea de a (se) înghioldi și rezultatul ei. [V. ***înghioldi***].

înghionteálă, înghionteli f. înghiontire: *se iscau printre țigani înghionteli.* VOIC. [***Înghionti*** + *-eală*].

înghiontí, înghiontesc vb. (tr. și refl.) a (se) lovi cu cotul sau cu pumnul, a(-și) da ghionți. [***În*** + ***ghionti***].

înghiontíre, înghiontiri f. acțiunea de a (se) înghionti și rezultatul ei; înghionteală. [V. ***înghionti***].

înghiorțái, înghiórțăi vb. (reg.; intr. și tr.) a înghiți lacom: *să înghiorțăie pe nemestecate.* POP. [***În*** + ***ghiorț*** + *-ăi*].

înghirlandát, ~ți, înghirlandată, ~e a. împodobit cu ghirlande (de flori): *tribuna s-a făcut pe o podea mai înaltă, iar la cele patru colțuri ale ei s-au pus stîlpi înghirlandați.* PETR. [***În*** + ***ghirlandă*** + *-at*].

înghiți, înghít vb. (tr.) **1.** a face să pătrundă din gură în stomac (mîncarea, băutura etc.): *înghiți ultima lingură de mîncare.* GHEȚIE; (fig.) *cît pe ce să mă înghită de nu era o chirandă mai tînără între dînșii.* CR.; **a înghiți hapul** (sau **gălușca**), a suporta o neplăcere: *boierul ... a înghițit gălușca și a tăcut molcom.* CR.; **a înghiți (cu sau la) noduri, a)** a mînca cu greutate; **b)** (fig.) a suporta o umilință, o durere: *îi asculta cu dezgust și numai înghițea noduri.* CR.; **a înghiți în sec,** v. **sec; a nu înghiți pe cineva,** a nu suporta pe cineva: *nu mă înghițea deloc, dacă nu cumva mă ura de-a binelea.* GHEȚIE; **a-i veni să înghită pe cineva (de bucurie),** a fi foarte mulțumit de cineva: *mamei îi venea să mă înghită de bucurie.* CR.; **a înghiți cu ochii** (sau **din ochi**) **(pe cineva),** a privi cu drag (și cu insistență) pe cineva: *Arald nebun se uită, cu ochii o-nghițea.* EM.; **a-și înghiți lacrimile** (sau **plînsul**), a-și stăpîni lacrimile: *își înghiți plînsul cu greutate.* SAD.; **2.** (fig.) a suporta o insultă, o necuviință etc. (fără a protesta): *înghițea toate brutalitățile popei.* VLAH.; (p. ext.) *urma să înghit ... un curs insipid de literatură română.* GHEȚIE; **3.** a absorbi, a cuprinde în sine: *buretele înghite apă*; (p. ext.) *astfel de cercetări, oricît de fructuoase, sînt înghițite de studiile mai noua.* CĂL.; **a-l înghiți pămîntul pe cineva,** a muri, a dispărea: *am avut un fecior și ne-a lăsat, l-a înghițit pămîntul.* SAD.; (în imprecații) *înghiți-l-ar pămîntul!*; **parcă l-a înghițit pămîntul,** a dispărut fără urmă (și nu poate fi găsit); **4.** a face să dispară, a consuma: *și înghițiră cele 7 spice stricate de vînt și subțiri pre cele 7 spice bune și pline.* BIBLIA; *a înghiți toată averea*; **5.** (fig.) a omite cuvinte sau silabe (din cauza grabei sau a unui defect de vorbire): *își înghiți iar vorbele.* SAD. [Lat. ***ingluttire***].

înghițíre, înghițiri f. acțiunea de a înghiți; mîncare: *avea dreptate să vadă în înghițirea celor zece prăjituri încercarea de sinucidere a unui poltron.* GHEȚIE. [V. ***înghiți***].

înghițitoáre, înghițitori f. (reg.) gîtlej, esofag; (p. ext.) gît: *cu cătușі la-nghițitoare.* POP. [***Înghiți*** + *-toare*].

înghițitúră, înghițituri f. **1.** acțiunea de a înghiți: *a umplut un pahar cu apă și l-a deșertat dintr-o înghițitură.* GHEȚIE; *și-a oprit înghițitura să asculte*; **2.** (concr.) cantitate de alimente care se poate înghiți dintr-o dată: *tînărul sorbi o înghițitură din băutura fierbinte.* GHEȚIE; *a luat numai cîteva înghițituri*; **dintr-o înghițitură,** sorbind totul o singură dată. [***Înghiți*** + *-tură*].

înghiubelát, ~ți, înghiubelată, ~e a. (rar) îmbrăcat cu giubea: *nici slujbași cu parapon, îmbinișați și înghiubelați.* CĂL. [***În*** + ***giubea*** + *-elat*].

înghímfă, înghímf și (înv.) **înghímfez** vb. (refl.) a fi încrezut, arogant; a se fuduli, a se făli: *auzind aste vorbe, pe loc s-a înghîmfat.* PANN. [***În*** + ***gîmfa*** (puțin folosit)].

înghímfăre, înghímfări f. atitudine de încredere exagerată în propria persoană; trufie, orgoliu: *privește cu-ngîmfare frumoasa lui ostire.* AL. [V. ***înghímfa***].

înghímfát, ~ți, înghímfată, ~e a. **1.** (și subst.) înfumurat, arogant, încrezut: *azvîrle-l și tu acum, zise dracul înghîmfat.* CR.; **2.** (înv.) cu corpul umflat. [V. ***înghímfa***].

înghínă, înghín vb. **1.** (tr.) a imita (în bătaie de joc) vorbele sau glasul cuiva: *își rîde de-aste vorbe, înghinîndu-le pe ele.* EM.; (fig.) *primăvară, o copilă poposită la fîntînă te înghină pe cîmpia clară.* BAC.; **2.** (tr.) a lua în rîs, a batjocori: *puneți că calcă legea ș-o-nghină.* B.-DEL.; **3.** (tr.) a vorbi sau a cînta încet și neclar: *zmeul înghina verzi și uscate.* ISP.; (fig.) *coardele încălușate porniră să înghine amara destăinuire.* M.CAR.; **4.** (refl.) a se confunda, a se amesteca: (fig.) *rozele și crinii pe fața-i se-ngîn.* BOL.; **a se înghina ziua cu noaptea** (sau **noaptea cu ziua**), a se ivi zorile: *afară, se înghină noaptea cu ziua.* SAD.; **5.** (refl. și tr.) a (se) legăna, a (se) mișca ușor: (fig.) *visuri ce-ngînă pe sărmanii muritori.* AL.; **6.** (fig.; tr.) a acompania, a însoți: *îngîna-ne-vor c-un cînt singuratice izvoare.* EM.; (refl.) *mă-ngîn cu florile și privighetorile.* AL.; (refl. recipr.) *ia auzi turturelele cum se îngînă!* CR.; **7.** (pop.; refl.) a se preface, a simula: *sultanul se minuna și cu milă se-ngîna.* POP.; **8.** (tr.) a imita, a reproduce: *moș Hau îngînă din gură toate lighioanele bălții.* SAD. [Lat. **ingannare* (<***gannare***)].

îngînáre, îngînări f. **1.** faptul de a (se) îngîna; redare înceată, abia simțită; murmurare: *s-a oprit poate lîngă ușă și atunci îngînarea de cîntec a contenit.* SAD.; **2.** reproducere, imitare: *aparițiа terestră rămîne o îngînare nedesăvîrșită a modelului ceresc.* BL.; **3.** manifestare slabă, confuză, amestecată: *se mai zărea o pîlpîire ruginie, ultimele îngînări ale crepusculului.* TUD.; **4.** îngăimare, bîlbîire: *fără îngînare și fără o singură greșală.* GHICA. [V. ***îngîna***].

îngînát, ~ți, îngînată, ~e a. **1.** îmbinat, amestecat: *cîntece de dor cu suspine triste îngînate.* BOL.; **2.** (fig.) șovăielnic, neîncrezător: *cu inima îngînată între dor și bucurie.* OD.; **3.** murmurat, șoptit: *îi plăcea s-audă cuvinte ușor îngînate.* SAD.; (adv.) *cîntă îngînat.* [V. ***îngîna***].

îngînăciúne, îngînăciuni f. (înv.) batjocură, luare în rîs: *pui noi arhierei noao beserici și închinăciuni, toate-a dreptii minți îngînăciuni.* B.-DEL. [***Îngîna*** + *-ăciune*].

îngîndură, îngîndurez vb. (tr. și refl.) a cădea sau a pune pe gînduri; a (se) îngrijora: *răspunsul servitorului mă îngîndură.* GHEȚIE. [***În*** + ***gînduri*** (pl. de la *gînd*) *-a*].

îngînduráre, îngîndurări f. faptul de a fi îngîndurat; îngrijorare, preocupare: *am părăsit casa într-o stare de îngîndurare vecină cu distracția.* GHEȚIE. [V. ***îngîndura***].

îngîndurát, ~ți, îngîndurată, ~e a. **1.** dus pe gînduri, preocupat de ceva; îngrijorat: *el și-a dus la tîmple mîna-ngîndurat.* COȘB.; **2.** care trădează îngîndurare, îngrijorare: *în tăcerea ei îngîndurată, urmărea și ea desfășurarea vieților de vampă.* VINEA; (fig.) *veneau suflări îngîndurate de vînt cu răbufneli de zgomote.* VOIC. [V. ***îngîndura***].

înglobá, înglobez vb. (tr.) a introduce ca parte într-un tot; a include, a cuprinde. [Din fr. ***englober***].

înglobáre, înglobări f. acțiunea de a îngloba; cuprindere, includere. [V. ***îngloba***].

înglodá, înglodez vb. **1.** (refl.) a se împotmoli în noroi; a se înnămoli: *mi se înglodaseră roțile.* NEGR.; **a se îngloda (în datorii),** a face multe datorii (și a nu mai putea scăpa de ele): *s-a înglodat în datorii ca să-și facă o casă;* (eliptic) *ne-am înglodat la curte pe niște popușoi stricați.* C.; (tr.) *m-ai înglodat în datorii pîn-în urechi.* AL.; **2.** (reg.; tr.) a împunge, a înțepa: *îi intrase în ele o pietricică și-l înglodea.* VOIC.; (și: (reg.) **înglodi**) [***În*** + ***glod*** + *-a*].

înglodáre, înglodări f. acțiunea de a se îngloda și rezultatul ei. [V. ***îngloda***].

înglodát, ~ți, înglodată, ~e a. **1.** înfundat în noroi (fără a mai putea ieși): *mașină înglodată*; **2.** (p. ext.) murdar de noroi: *pantofi înglodați*; **3.** (fig.) care are multe datorii, greutăți, necazuri (fără a le putea face față): *familie înglodată.* [V. ***îngloda***].

înglodí vb. v. **îngloda.**

înglotá vb. v. **îngloti.**

înglotát a. v. **înglotit.**

înglotí, înglotesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a strînge gloatele, a aduna oastea (în vederea unei acțiuni militare): *își înghoti oștile pe lîngă sine.* BĂLC.; **2.** (refl.) a se strînge, a se aduna în număr mare: *lăcuind mulți ai într-o măgură naltă a ostrovului și mulți înglotindu-să veniia la svinția sa.* DOS.; *au prins a se înglota lume sub steagurile lui.* EM.; **3.** (reg.; tr.) a defăima: *acum el o poartă gurilor prin sat, o-nglotește-n vale ca pe-o vinovată.* COȘB.; (și: **înglota**). [***În*** + ***gloată*** + *-i*].

înglotíre, înglotiri f. faptul de a (se) îngloti; îngrămădire, concentrare: *văzu înglotirea oştilor la Stoienești.* BĂLC. [V. **înghiti**].

înglotít, ~ți, înglotită, ~e a. (înv.) adunat în număr mare, strîns în cete: *gloanțele răpăiesc mai îndesate de cum sînt oamenii noștri înglotați.* OD.; (și: **înglotat**). [V. **înghiti**].

îngrădí, îngrădesc vb. **1.** (tr.) a împrejmui, a înconjura cu gard: *la bătălia de la Cosovo vedem pe Huniade a-și îngrădi tabăra.* BĂLC.; *a îngrădi casa;* **2.** (fig.; refl.) a se pune la adăpost, a se proteja cu ajutorul cuiva sau a ceva: *cei mari se îngrădiră cu-averea și mărirea în cercul lor de legi.* EM.; **3.** (fig.; tr.) a înfrîna, a stăvili: *îți îngrădește gura, Spancioc.* AL.; **4.** (tr.) a limita, a restrînge: *deși îngrădit încă de toate părțile de o viziune teologică, a devansat atîtea idei științifice moderne.* BL.; **5.** (fig.; pop.; refl.) a se înțelege, a cădea de acord: *s-a îngrădit cu vătaful de curte și-i toacă starea.* FIL. [*În* + sl. ***graditi***].

îngrădíre, îngrădiri f. **1.** faptul de a (se) îngrădi: *a început îngrădirea terenului;* **2.** (concr.) îngrăditură, împrejmuire: *îngrădirile se făceau cînd cu șanțuri, cînd cu care legate și umplute cu pămînt.* BĂLC.; **3.** (fig.) restricție: *vă rog s-o încredințați în mîna mea, cu totul și fără îngrădire.* NEGR. [V. **îngrădi**].

îngrădít, ~ți, îngrădită, ~e a. **1.** împrejmuit, înconjurat cu gard: *grădină îngrădită;* **2.** (fig.) protejat, ocrotit: *îngrădiți de lege.* EM. [V. **îngrădi**].

îngrăditúră, îngrădituri f. **1.** (înv.) fortificație: *făptura și îngrăditura cetății era așa.* CANT.; **2.** împletitură de nuiele sau gard, zid etc. cu care se împrejmuiește un teren; îngrădire, împrejmuire: *locul... se va păstra tot într-o îngrăditură cu cealaltă țearină* (a. 1840). URIC. [*Îngrădi* + *-tură*].

îngrămădeálă, îngrămădeli f. aglomerație, înghesuială: *își făcu loc prin îngrămădeală un bătrîn mărunt.* SAD. [*Îngrămădi* + *-eală*].

îngrămădí, îngrămădesc vb. (tr. și refl.) **1.** a (se) strînge la un loc, a (se) aduna grămadă: *prea multe s-au îngrămădit deodată pe capul meu.* CR.; *noiembrie îngrămădise frunzele pe la uși.* BAC.; **2.** a (se) înghesui, a (se) îmbulzi. [*În* + *grămadă* + *-i*].

îngrămădíre, îngrămădiri f. acțiunea de a (se) îngrămădi și rezultatul ei; adunare la un loc; grămadă: *din punct de vedere artistic, această îngrămădire de infamii poate fi un defect.* IBR.; *îl tulbura îngrămădirea încremenită de piatră.* GHEȚIE. [V. **îngrămădi**].

îngrămădít, ~ți, îngrămădită, ~e a. **1.** adunat laolaltă în număr foarte mare (și într-un spațiu restrîns, insuficient); **2.** ghemuit, înghesuit; **3.** slab dezvoltat, chircit; (subst.) *e un îngrămădit;* **4.** (fam.) prost, nepriceput. [V. **îngrămădi**].

îngrășá, îngrấș vb. **1.** (refl.) a deveni (mai) gras: *mai tare m-am îngrășat.* POP.; **2.** (tr.) a hrăni bine un animal ca să devină gras: *acuma acolo-i cocină și îngrașă boierul mascuri.* SAD.; (fig.) *ochiul stăpînului îngrașă vita.* POP.; a **îngrășa porcul în ajun** (sau **la Ignat**), a face un lucru în ultimul moment; **3.** (tr.) a face mănos, a mări fertilitatea: *gunoiul îngrașă pămîntul.* [Lat. ***ingrassiare*** (<***grassus*** = ***crassus***)].

îngrășáre, îngrășări f. **1.** acțiunea de a (se) îngrășa; **2.** alimentare (a animalelor) în vederea creșterii în greutate (și depunerii grăsimii); îngrășat[1]: *ne vorbește pe larg despre creșterea și îngrășarea acestui soi de păsări.* OD.; **3.** fertilizare cu îngrășăminte: *în interesul autorului cad asemeni îngrășarea pămîntului, creșterea vitelor.* CĂL. [V. **îngrășa**].

îngrășát[1] n. îngrășare, alimentare intensă: *căpcăunul îi pune la îngrășat, îi taie și-i mănîncă.* SAD. [V. **îngrășa**].

îngrășát[2], ~ți, îngrășată, ~e a. **1.** care a devenit gras: *porc îngrășat;* **2.** care a fost fertilizat cu îngrășăminte: *pămînt îngrășat.* [V. **îngrășa**].

îngrășămînt, îngrășăminte n. produs organic sau mineral folosit pentru mărirea fertilității pămîntului: *se dedică transportului de îngrășămînt pe mare.* CĂL. [*Îngrășa* + *-ămînt*].

îngrășátor, ~i, îngrășătoáre a. (reg.) care îngrașă. // f. **1.** (bot.) numele a două plante erbacee, cu frunze cărnoase, dintre care una are flori albastre-violete, iar cealaltă are flori albe cu pete galbene (*Pinguicula vulgaris* și *alpina*); **2.** plantă erbacee cu tulpina întinsă pe pămînt și cu flori albe, grupate în formă de cîrlig (*Sagina procumbens*). [*Îngrășa* + *-tor*].

îngrășătorie, îngrășătorii f. unitate agricolă pentru îngrășarea animalelor (în special a porcilor). [*Îngrășa* + *-tor* + *-ie*].

îngrecá, îngréc vb. (înv.) **1.** (tr.) a lăsa gravidă; (fig.) *fără să fi fost îngrecată prin experiență.* EM.; **2.** (intr.) a rămîne gravidă: *are acum 6 luni de cînd au îngrecat.* VARL. [Lat. ****ingrevicare***].

îngrecáre, îngregări f. (înv.) faptul de a (se) îngreca; (începere a stadiului de) graviditate, procreare: *într-această lună, în 9, îngrecarea svintei Annei.* DOS. [V. **îngreca**].

îngrecátă, îngrecate a. (înv.; despre femei) însărcinată, gravidă: *după cîtăva vreme s-au pomenit îngrecată.* CANT. [V. **îngreca**].

îngreţoșá, îngreţoșez vb. **1.** (refl.) a simți greață; (p. ext.) a se dezgusta, a se scîrbi: *nu te poți opri să nu te îngrețoșezi.* ISP.; **2.** (tr.) a provoca cuiva greață; (p. ext.) a dezgusta, a scîrbi: *cuvintele lui m-au îngrețoșat.* [*În* + ***greţos*** + *-a*].

îngreţoșáre, îngreţoșări f. **1.** faptul de a (se) îngreța, greață, scîrbă: *nu știu cum putui să te ascult, fără să mor de rușine și de îngrețoșare.* NEGR.; **2.** ocară: *cuvinte de îngrețoșare.* PANN. [V. **îngreţoșa**].

îngreţoșát, ~ți, îngreţoșată, ~e a. scîrbit: *zise Pandora îngrețoșată.* ISP. [V. **îngreţoșa**].

îngreuiá, îngreulez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) face (mai) greu: *aruncat peste bord, el se umple de apă, se îngreuiază și astfel cablul ... întoarce etrava în vînt.* TUD.; (fig.) *casa s-a mai îngreuiat cu un mîncău.* CR.; **2.** (tr.) a produce o senzație de greutate, de apăsare cuiva: *simți ceva că-l cam îngreuiază pre lîngă tîmple.* ISP.; (refl.) *amorțeala mă cuprinsese și pleoapele mi se îngreuiau.* SAD.; **3.** (reg.; tr.) a lăsa gravidă: [femeie] *îngreuiată de bărbat.* BIBLIA; **4.** (tr.) a face să devină mai anevoios, a pricinui greutăți: *ceea ce îngreuiază efectul ... este mai ales mulțimea de cuvinte.* MAIOR.; **5.** (înv.; refl.) a se lăsa greu; a se arăta greoi, leneș: *te rog, domnule, numai nu te îngreuia.* KOG. [*În* + ***greoi*** + *-a*].

îngreuiáre f. v. îngreuiere.

îngreuiát, ~ți, îngreuiată, ~e a. **1.** care a devenit greu; anevoios; **2.** (înv.; despre femei) însărcinată. [V. **îngreuia**].

îngreulére, îngreuleri f. faptul de a îngreuia; împovărare: *la atîta mulțime îngreuiere să aduci.* PANN; *vom cita apoi îngreuiarea stilului paralel cu exagerarea lui.* MAIOR.; (și: (înv.) **îngreuiare**). [V. **îngreuia**].

îngreună, îngreunez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) împovăra, a (se) încărca (mai mult); **2.** (fig.; tr.) a face să pară greu, greoi: *miroase-adormitoare văzduhul îl îngreun.* EM.; *a-și îngreuna stilul;* **3.** (tr.) a face anevoios, greu de îndeplinit: *i-a îngreunat situația; într-acel chip legea să se așeze ca pe nimene să îngreuneze.* B.-DEL.; **4.** (tr.) a lăsa însărcinată. [Lat. ****ingrevinare*** (<***grevis*** = ***gravis***)].

îngreunáre, îngreunări f. acțiunea de a (se) îngreuna; împovărare. [V. **îngreuna**].

îngreunát, ~ți, îngreunată, ~e a. **1.** îngreuiat; împovărat; **2.** însărcinată: *m-a iubit și m-a lăsat cu trupșoru-ngreunat.* POP.; **a purcede îngreunată**, v. **purcede**. [V. **îngreuna**].

îngrijá, îngrijez vb. (rar; refl.) a se îngrijora, a se neliniști, a se teme: *dă-i vin cît o putea bea, da de bani nu te-ngrija.* POP. [*În* + ***grijă*** + *-a*].

îngrijáre, îngrijări f. (rar) îngrijorare, grijă; neliniște, frămîntare: *această stare de lucruri pricinuia o mare îngrijare domnitorului.* OD.; (fig.) *valurile de iarbă ... însuflă îngrijarea nestatornicului ocean.* OD. [V. **îngrija**].

îngriját, ~ți, îngrijată, ~e a. (rar) îngrijorat, neliniștit: *oamenii, cu cît treceau zilele, erau tot mai îngrijați.* AG.; (adv.) *cerca a surîde, dar atît de dureros și atît de îngrijat.* EM. [V. **îngrija**].

îngrijí, îngrijesc vb. **1.** (tr., intr. și refl.) a avea grijă, a purta de grijă: *în lipsa lui, n-avea cine să-i îngrijească de casă.* CR.; *mi-a dat însărcinarea să mă îngrijesc de soarta casei.* TUD.; *a îngriji de copii;* **2.** (tr.) a păstra ceva curat, în bună stare: *își îngrijește casa;* **3.** (refl.) a se preocupa, a vedea de ceva: *vezi cum mă îngrijesc de soarta ta?* AL.; (tr.) *o dată pe an călătorea la băi pentru a-și îngriji sănătatea.* GHEȚIE; **4.** (refl.) a-și vedea de sănătate, a urma un tratament: *se îngrijește la cel mai bun doctor;* **5.** (refl.) a-și procura din vreme, a face pregătirile necesare: *îngrijește-te de bani și pentru revistă.* GHICA; **6.** (tr.) a efectua operațiile în vederea editării: *acest volum este cules și îngrijit de un admirator.* CĂL.; **7.** (înv.; refl. și intr.) a fi îngrijorat, neliniștit; a-și face griji, a se teme: *nu te îngriji de asta.* CR. [*În* + ***grijă*** + *-i*].

îngrijíre, îngrijiri f. **1.** acțiunea de a (se) îngriji și rezultatul ei; **2.** purtare de grijă; solicitudine: *doamna în prevăzătoarea-i îngrijire.* OD.; **3.** precauție, atenție, băgare de seamă: *curăți părul de uscături și de omizi cu mare îngrijire.* CR.; *trebuie luat lucrul cu îngrijire;* **4.** (înv.) îngrijorare, teamă: *tot orașul era adunat ..., așteptînd cu îngrijire sfîrșitul.* NEGR.; **5.** atenție, preocupare, interes, grijă pentru ceva: *Harap-Alb, luînd aripa cu bucurie, o strînge cu îngrijire.* CR.; **6.** supraveghere, control, verificare însoțite de măsuri de amelioare: *cu toate îngrijirile și doctoriile, boala are să mă sîcîie încă o săptămînă.* GHEȚIE; **7.** efectuarea operațiilor în vederea editării: *altă ediție e ediția Șaraga, apărută la început sub îngrijirea nu știu cui.* IBR. [V. **îngrijí**].

îngrijít, ~ți, îngrijită, ~e a. **1.** aflat în grija cuiva; **2.** aflat în stare bună, păstrat bine: *haine îngrijite;* **3.** îmbrăcat cu grijă; spilcuit, dichisit: *părea nesfîrșit mai curat și mai îngrijit ca mine.* PETR.; **4.** făcut cu grijă: *să nu trădez ceva din starea mea de spirit printr-o grafie dezordonată sau, dimpotrivă, prea îngrijită.* GHEȚIE; **5.** (înv.) neliniștit, plin de griji, îngrijorat: *cît erau ei de îngrijiți, despre ziuă au adormit.* CR.; (adv.) *cerca a surîde, dar atît de dureros și atît de îngrijit.* EM. [V. **îngrijí**].

îngrijitór, ~i, îngrijitoáre a. (rar) care e de natură să neliniștească, care inspiră grijă; îngrijorător: *un zgomot ciudat tulbură liniștea îngrijitoare a casei.* MACED.; *știri îngrijitoare.* // m., f. **1.** persoană care îngrijește și supraveghează un imobil; intendent: *stăpîna acestei slujnice era ... îngrijitoarea de la palatul lui Făt-Frumos.* CR.; **2.** persoană care îngrijește pe cineva, care poartă cuiva de grijă: *îngrijitoare de păsări.* ISP. [*Îngrijí* + *-tor*].

îngrijorá, îngrijorez vb. (tr. și refl.) a(-și) face griji, a (se) neliniști, a (se) alarma: *începură a se îngrijora.* ISP. [*În* + ***grijă*** + *-ura*].

îngrijoráre, îngrijorări f. stare a omului îngrijorat; temere, neliniște: *îl împresurau fantasmele gîndurilor și îngrijorărilor.* SAD. [V. **îngrijora**].

îngrijorát, ~ți, îngrijorată, ~e a. **1.** cuprins de griji, de neliniște, de teamă: *bătrînii erau tăcuți și îngrijorați.* SAD.; **2.** care exprimă îngrijorare; care caracterizează pe omul cuprins de îngrijorare: *cu ochii roșii de nesomn, cu fața îngrijorată, îi aducea un bilet.* TUD. [V. **îngrijora**].

îngrijorátor, ~i, îngrijorătoáre a. care produce grijă, neliniște, teamă; care îngrijorează: *știrile de mai jos ... sînt de o îngrijorătoare gravitate.*

EM.; *maculatura literară ia proporţii îngrijorătoare.* IBR. [*Îngrijora* + *-tor*].

îngropá, îngróp vb. **1.** (tr.) a băga în groapă; a înmormînta: *vor fi îngropate trupurile celor morţi.* B.-DEL.; *a îngropa un mort*; (refl. pas.) *amîndoi în Roma, mărturisind s-au îngropat.* ANTIM; **2.** (tr.) a băga în pămînt; a acoperi cu pămînt: *a îngropa o comoară*; (refl.) *am izbutit de m-am îngropat în ţărînă la rădăcina unui păpuşoi.* CR.; **3.** (tr.) a muşuroi, a trage pămînt: *a îngropa un trandafir, via*; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) cufunda în ceva; a (se) înfunda: *îngrop în palme capul.* COŞB.; *s-a îngropat între cărţi*; **5.** (fig.; refl.) a ajunge, a se stabili într-un loc izolat, retras; a se izola: *Vidra nu vrea să se îngroape la ţară.* HASD. [*În* + ***groapă*** + *-a*].

îngropáre, îngropări f. **1.** faptul de a îngropa; îngropat[1], înmormîntare: *aşa să numără zilele îngropării.* BIBLIA; **2.** acoperire cu pămînt: *nu ne văzusem de cînd cu îngroparea manuscriselor.* GHEŢIE; *îngroparea viei se face toamna.* [V. ***îngropa***].

îngropăt[1] n. **1.** faptul de a (se) îngropa; îngropare; **2.** acoperire cu pămînt a viţei de vie, toamna. [V. *îngropa*].

îngropát[2]**, ~ţi, îngropată, ~e** a. **1.** băgat în groapă; înmormîntat: *şi popor, şi regi, şi preoţi îngropaţi-s sub ruine.* EM.; **2.** acoperit cu pămînt: *vie îngropată*; **3.** ascuns în pămînt: *se spunea că acea răzăşime cuprinsă are îngropate comori de zloţi şi taleri.* SAD.; **4.** (fig.) cufundat, afundat, adîncit: *stă îngropat în cărţi.* [V. ***îngropa***].

îngropăciúne, îngropăciuni f. (pop.) înmormîntare; ceremonie de înmormîntare: *n-am mai văzut-o decît de două ori: la nuntă şi la îngropăciune.* SAD.; **de îngropăciune,** trist, jalnic: *cîntece de îngropăciune.* OD. [***Îngropa*** + *-ciune*].

îngropătór, îngropători m. (înv.) persoană care îngroapă morţii; gropar: *şi îngropară îngropătorii pe Israil.* BIBLIA. [***Îngropa*** + *-tor*].

îngroşá, îngróş vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face mai gros, mai voluminos: *trunchiul copacului s-a îngroşat*; **a se îngroşa gluma** (sau **treaba, lucrul**), a nu mai fi de glumă; a lua o întorsătură neplăcută, îngrijorătoare: *s-a îngroşat gluma.* PANN; **2.** (tr. şi refl.) a (se) face mai dens: *laptele s-a îngroşat*; **3.** (refl.) a se îndoi, a-şi spori numărul; **4.** (tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină mai evident, mai pronunţat, mai vizibil; (refl. pas.) *acolo se retuşa..., se îngroşau anumite trăsături şi se estompau altele.* GHEŢIE; **5.** (refl.) a căpăta timbru mai gros: *vocea i s-a îngroşat.* [Lat. ****ingrossiare*** (<***grossus***)].

îngroşáre, îngroşări f. acţiunea de a (se) îngroşa şi rezultatul ei; mărire a volumului, a numărului, a densităţii; îngroşat[1]: *fiilor de coloni li se deschide astfel drumul care va duce la îngroşarea rîndurilor burgheziei în formaţie.* BL.; (fig.) *lucrurile, de contururi iluzorii, par simple îngroşări de atmosferă.* BL. [V. ***îngroşa***].

îngroşát[1] n. faptul de a (se) îngroşa; îngroşare. [V. ***îngroşa***].

îngroşát[2]**, ~ţi, îngroşată, ~e** a. **1.** devenit sau făcut (mai) gros; **2.** devenit (mai) viscos: *lapte îngroşat*; **3.** care a căpătat timbru mai gros: *i-a răspuns cu vocea îngroşată*; **4.** (fig.) accentuat, pronunţat; (adv.) *Victor Ion Popa ardelenizează îngroşat.* CĂL. [V. ***îngroşa***].

îngroşătór, îngroşătoáre n. aparat pentru eliminarea apei dintr-o pastă. [***Îngroşa*** + *-tor*].

îngrozí, îngrozesc vb. **1.** (tr.) a insufla, a provoca groază; a înspăimînta: *cine poate să fie omul care te-a îngrozit?* ALEX.; **2.** (refl.) a fi cuprins de teamă, de groază; a se speria tare: *Satan ride..., lumea se-ngrozeşte.* AL. [***În*** + ***groază*** + *-i*].

îngroziciúne, îngroziciuni f. (înv.) faptă, situaţie, ameninţare îngrozitoare; îngrozire: *nice cu măguliri îndouplecîndu-l, nice cu-ngroziciuni înfundîndu-l.* DOS. [***Îngrozi*** + *-ciune*].

îngrozíre, îngroziri f. **1.** acţiunea de a (se) îngrozi şi rezultatul ei; **2.** groază, spaimă: *poţi tu să-ţi închipuieşti un asemenea chin, fără să plîngi ... de îngrozire?* EM.; **3.** (înv.) ameninţare, îngroziciune: *laude şi îngroziri de astea am mai auzit.* NEGR. [V. ***îngrozi***].

îngrozít, ~ţi, îngrozită, ~e a. **1.** cuprins de groază; înspăimîntat: *ochii mici verzi se dilatară a mirare îngrozită.* VINEA; **2.** (înv.) înspăimîntător, îngrozitor: *spuind ei de tîmplarea îngrozită şi de voinicul fără de teamă.* B.-DEL. [V. ***îngrozi***].

îngrozitór, ~i, îngrozitoáre a. **1.** care îngrozeşte, înspăimîntător: *ne dă impresia acelor furtuni de vară, scurte dar îngrozitoare, cînd pentru o clipă parcă lumea e în cumpănă.* IBR.; **2.** mare, imens; cumplit, teribil: *contractă datorii îngrozitoare şi şezu la închisoare pentru neplata lor.* CĂL.; **3.** execrabil, respingător, prost: *traducerile sînt în majoritatea cazurilor îngrozitoare.* CĂL. // adv. **1.** foarte mult, foarte tare: *erau şifonate îngrozitor, de parcă le-ar fi tăvălit cineva cu dinadinsul.* GHEŢIE; *se chinuie îngrozitor*; **2.** extrem de...: *îngrozitor de leneş.* [***Îngrozi*** + *-tor*].

îngruzí vb. v. **îngurzi**.

îngurgitá vb. v. **ingurgita**.

înguriuí, îngurluiesc vb. (reg.; refl.) a intra în relaţii de dragoste; a se drăgosti: *v-aţi îngurluit împreună?* AL. [***În*** + ***gurlui***[2]].

îngurzí, îngurzesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a strînge, a aduna în creţuri marginile unui obiect (pînză, sac, opincă etc.) cu ajutorul unei sfori sau cureluşe: *croind cîte o pereche de opinci ... le-a îngruzit frumos.* CR.; **2.** (refl.) a se încreţi, a se strînge: *mi se îngruzise grumazul stînd ghemuit.* SAD.; (şi: **înguzi**). [***În*** + ****gurz*** (<lat. ****gurgeus=gurges***) + *-i*].

îngurzít, ~ţi, îngurzită, ~e a. (reg.) strîns, adunat în creţuri; încreţit. [V. ***îngurzi***].

îngurzitúră, îngurzituri f. (reg.) încreţitură, creţ. [***Îngurzi*** + *-tură*].

îngúst, ~şti, îngustă, ~e a. **1.** care are lăţime mică: *a trecut ca un tîrgovăţ grăbit pe străzi înguste şi întortocheate.* SAD.; *stofă îngustă*; **2.** lipsit de lărgime; strîmt, limitat: *lumea-i părea îngustă.* AL.; (p. ext.) *creşterea literaturii române se face cu atîta repeziciune într-un timp îngust.* CĂL.; (fig.) *ni se pare că văd inconştientul într-o perspectivă mult prea îngustă.* BL.; **3.** (fig.) lipsit de orizont; care are puţine capacităţi; mărginit: *ciocnirea cu pompierii e descrisă de îngustul patriot ca o mascaradă fără vitejie şi fără sens.* CĂL.; *spirit îngust.* [Lat. ***angustus***].

îngustá, îngustez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face (mai) îngust: *strîmtoarea se îngusta din ce în ce mai mult.* SAD.; **2.** (fig.; tr.) a micşora, a reduce: *nu îngustez, nici defaim rolul oamenilor.* OD. [Lat. ***angustare***].

îngustáre, îngustări f. **1.** acţiunea de a (se) îngusta: *prin îngustarea orizontului s-a sărăcit ... varietatea şi complexitatea de conţinut a teoriei cunoaşterii.* BL.; **2.** lipsă de orizont, de perspectivă; îngustime: *s-a apelat la poeţi să facă ei în şnişi eseistică, ferindu-se de îngustare.* CĂL. [V. ***îngusta***].

îngustát, ~ţi, îngustată, ~e a. care a devenit îngust; cu lăţimea redusă: *drum îngustat.* [V. ***îngusta***].

îngustíme, îngustimi f. **1.** însuşirea de a fi îngust; (concr.) loc îngust: *urmăream atunci lupi, vîram uneori pe unul în îngustimea din fund a văii.* SAD.; (p. ext.) *îngustimea spaţiului nu ne permite să dezbatem astăzi cestiunea cu documente în mînă.* EM.; (fig.) *sîntem foarte înapoiaţi ... lipsa de curiozitate ştiinţifică explică şi îngustimea orizontului critic.* CĂL.; **2.** (fig.) lipsă de orizont; incapacitate de a concepe ceva în mare: *ceea ce se remarcă numaidecît la Titu Maiorescu este îngustimea recepţiunii sale critice.* CĂL.; *îngustime de minte*; **3.** dimensiunea cea mică a unei suprafeţe; lăţime, lărgime: *Lucu desluşi... un pat de îngustimea unui culcuş din vagoanele de dormit.* VINEA. [***Îngust*** + *-ime*].

înhăitá, înhăitez vb. (refl.) a se asocia, a se întovărăşi (în vederea săvîrşirii unor fapte reprobabile): *nu concepea ca nepotul său să se înhăiteze cu copiii propriilor lor ţărani.* GHEŢIE; *se înhaită cu toţi nebunii.* [***În*** + ***haită*** + *-a*].

înhăitáre, înhăitări f. **1.** faptul de a se înhăita; asociere pentru a săvîrşi fapte reprobabile; **2.** întovărăşire (cu persoane de proastă calitate). [V. ***înhăita***].

înhămá, înhăm vb. **1.** (tr.) a pune hamul pe cal sau pe alt animal de tracţiune (şi a-l prinde la căruţă, trăsură etc.): *răpede zvîrle nişte coşolină în căruţă, ... înhamă iepuşoarele.* CR.; (fig.) *a patra primăvară acuma se grăbeşte la caru-i să înhame pe zefirii uşori.* ALEX.; (refl. pas.) *s-au înhămat caii la două sănii.* SAD.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) angaja la un lucru greu: *aducîndu-şi nepotul la moşie, se înhămase la o treabă mai grea decît îşi închipuise.* GHEŢIE. [***În*** + ***ham***[2] + *-a*].

înhămáre, înhămări f. acţiunea de a (se) înhăma; înhămat[1]. [V. ***înhăma***].

înhămát[1] n. acţiunea de a înhăma: *îl ajută la înhămatul cailor.* [V. ***înhăma***].

înhămát[2]**, ~ţi, înhămată, ~e** a. **1.** cu hamurile puse (şi prins la căruţă): *eu vă aştept cu caii înhămaţi.* CR.; **2.** (fig.) angajat la o muncă grea; **3.** (fig.) purtat de alţii, după voinţa lor. [V. ***înhăma***].

înhăpá, înháp vb. (rar; tr.) a apuca, a prinde iute cu gura; a lua şi a mînca cu lăcomie; a hăpăi: *înhapă ca lupul.* [***În*** + ***hap***[2] + *-a*].

înhăţá, înhăţ vb. **1.** (tr.) a apuca repede şi cu violenţă; a înşfăca: *chipul zbîrlit al unui lup, apărîndu-se crîncen în contra unei întrege droaie de cîini cari îl înhaţă de gît, de urechi, de coamă.* OD.; (refl. pas.) **a se înhăţa la bătaie,** a începe să se lupte, a se lua la bătaie: *erau să se înhaţe la bătaie cu armele.* BĂLC.; **2.** (rar; refl.) a se porni, a se încinge prin surprindere, pe neprevăzute: *lupte mărunte se înhăţau între unii şi alţii.* BĂLC. [***În*** + ***haţ*** + *-a*].

înhăţáre, înhăţări f. acţiunea de a (se) înhăţa; înşfăcare. [V. ***înhăţa***].

înhăţát, ~ţi, înhăţată, ~e a. prins repede şi pe neaşteptate; înşfăcat. [V. ***înhăţa***].

înhemeít, ~ţi, înhemeită, ~e a. (reg.) zăpăcit, ameţit: *Parpangel cu mintea înhemeită de cele care lui să tîmplasă.* B.-DEL. [***În*** + ***hămei*** (înv.) + *-it*].

înhîrzobát, ~ţi, înhîrzobată, ~e a. (reg.) înfundat, rău croit: *cu picioarele încălţate în opinci înhîrzobate.* POP. [***În*** + ***hîrzob*** + *-at*].

înhobotá, înhobotez vb. (reg.) a pune hobotul pe capul miresei, la cununie. [***În*** + ***hobot*** + *-a*].

înhobotáre, înhobotări f. (reg.) acţiunea de a înhobota, punere a hobotului pe capul miresei. [V. ***înhobota***].

înhorbotát, ~ţi, înhorbotată, ~e a. (reg.) împodobit cu horbotă; dantelat: *mumele uimite suspinau sub bonetele înhorbotate.* NEGR. [***În*** + ***horbotă*** + *-at*].

înhulpát, ~ţi, înhulpată, ~e a. (reg.) îmbrăcat în haină cu blană de vulpe: *un drumeţ înhulpat.* [***În*** + ***hulpe*** (=***vulpe***) + *-at*].

înhumá, înhumez vb. (tr.) a înmormînta, a îngropa: *am înhumat cadavrul într-un mormînt adînc.* IBR. [Din fr. ***inhumer***, lat. ***inhumare***].

înhumáre, înhumări f. acţiunea de a înhuma; înmormîntare: *incinerarea fiind înlăturată, se adoptă înhumarea.* CĂL. [V. ***înhuma***].

înieptá, îniépt vb. (reg.; refl.) a se repezi, a se azvîrli; a se opinti: [caii] *alergau întins, sforăind, înieptîndu-se în hamuri.* AG. [Lat. ***injectare***].

înierbá, înierbez vb. (rar; tr.) **1.** a planta cu iarbă un teren sterp; **2.** a mina cu iarbă de puşcă: *înierbară şi locul de la mănăstirea Radului-vodă, cu gînd ca să-i dea foc.* ISP. [***În*** + ***iarbă*** + *-a*].

înluí, înluţesc vb. (înv.; refl.) a se iuţi, a se întărîta: *ursul înluţit de mărire mergea mormăind.* B.-DEL. [***În*** + ***iute*** + *-i*].

înluţit, ~ţi, înluţită, ~e a. (înv.) grăbit, repede, iuţit: *cu dovezi şi voroavă înluţită vru s-arete din minte şi carte.* B.-DEL. [V. ***înluţi***].

înjghebá, înjghebez şi (reg.) **înjghéb** vb. (tr.) **1.** a alcătui ceva (din lucruri aflate la îndemînă); a improviza: *s-a hotărît să o lase în plata Domnului şi să-şi înjghebeze altă gospodărie.* REBR.; (refl. pas.) *pitarul se arătă entuziasmat de încercarea de a se înjgheba o armată românească.* CĂL.; (refl.) *era firesc ca concomitent cu acest proces să se înjghebeze treptat o orientare de emancipare de sub constrîngeri.* BL.; **2.** a construi, a întemeia: *mai pe urmă şi-a înjghebat şi o căsuţă.* CR.; **3.** a face rost, a încropi: *am să înjgheb şi eu în vremea asta ceva bani.* SAD.; *a înjghebat un mic capital.* [***În + jgheab*** + ***-a***].

înjghebáre, înjghebări f. acţiunea de a înjgheba şi rezultatul ei; alcătuire improvizată: *să afla adeseori în strîmtorire la înjghebarea lucrurilor de care ave trebuinţă.* DRĂGHICI; *tot timpul cît a durat epoca de înjghebare a doctrinei creştine.* BL. [V. ***înjgheba***].

înjghebát, ~ţi, înjghebată, ~e a. alcătuit la repezeală (din materiale puţine, întîmplătoare); încropit. [V. ***înjgheba***].

înjobenát, ~ţi, înjobenată, ~e a. (rar) cu joben pe cap: *vizitiul cupeului ... e înjobenat.* CĂL. [***În + joben*** + ***-at***].

înjosí, înjosesc vb. **1.** (înv.; tr.) a lăsa în jos; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) umili, a (se) dezonora: *această oaste a înjosit de atîtea ori trufia semilunei.* NEGR.; *nu ne-am înjosit a întrebuinţa apucăturile coţcăreşti ale foilor fanariote.* EM. [***În + jos*** + ***-i***].

înjosíre, înjosiri f. acţiunea de a (se) înjosi şi rezultatul ei; umilire: *vedem mărirea căzută-n înjosire.* AL.; *aşa spuneau contemporanii ... că prin glorificarea trecutului se urmăreşte glorificarea lor.* IBR. [V. ***înjosi***].

înjosít, ~ţi, înjosită, ~e a. **1.** degradat, depreciat: *tot ce-i mai de rînd şi mai înjosit în oraşele româneşti.* EM.; **2.** umilit; **3.** trivial, vulgar: *multe expresii înjosite.* MAIOR. [V. ***înjosi***].

înjositór, ~i, înjositoáre a. care înjoseşte; umilitor, degradant: *situaţia e dintre cele mai înjositoare.* CĂL. [***Înjosi*** + ***-tor***].

înjugá, înjúg vb. **1.** (tr.) a pune vitele la jug: *o păreche de boi ... cum sînt mai buni de înjugat la car.* CR.; **2.** (fig.; refl.) a se angaja la o muncă grea; a se înhăma; **3.** (flg.; refl.) a se articula, a se uni: *locul unde fundul ţestei să înjugă cu şira spinării ne durea.* DELAVR.; **4.** (fig.; refl.) a se supune: *cine se înjugă grijei şi onoarei.* COR. [Lat. ***injugare***].

înjugáre, înjugări f. acţiunea de a (se) înjuga; înjugat[1]. [V. ***înjuga***].

înjugát[1] n. faptul de a (se) înjuga; înjugare. [V. ***înjuga***].

înjugát[2], ~ţi, înjugată, ~e a. pus la jug; (fig.) *mai bine calic şi slobod decît bogat şi înjugat.* VINEA. [V. ***înjuga***].

înjumătát, ~ţi, înjumătată, ~e a. (înv.) care reprezintă jumătate din întreg; înjumătăţit: *taie pe toţi ş-apasă-n ţărînă ce nu cinstesc luna îngiumătată.* B.-DEL. [***În + jumătate*** + ***-at***].

înjumătăţát a. v. **înjumătăţit.**

înjumătăţí, înjumătăţesc vb. (tr.) **1.** a împărţi în două părţi egale; a reduce la jumătate: *ciudat mod de favorizare, acesta de a-mi înjumătăţi partea cuvenită.* PETR.; **2.** a amesteca pe din două cu ceva; a îndoi: *a înjumătăţi vinul cu apă.* [***În + jumătate*** + ***-i***].

înjumătăţíre, înjumătăţiri f. acţiunea de a înjumătăţi; împărţire în jumătate. [V. ***înjumătăţi***].

înjumătăţít, ~ţi, înjumătăţită, ~e a. redus la jumătate; împărţit în două; (înv.) înjumătat: *răspund la fieştecare strigăt cu vorbe asemene, însă înjumătăţate.* B.-DEL.; *priveşte-ţi oastea obosită şi-ngiumătăţită!* AL.; (şi: (înv.) **înjumătăţat**). [V. ***înjumătăţi***].

înjunghiá, înjúnghii vb. (tr.) **1.** a înfige un cuţit, un pumnal etc. în cineva: *pe Alexandru Cornea ... boierii l-au înjunghiat la o vînătoare.* SAD.; (refl.) *Ioan dă o otravă Frumoasei şi se înjunghie.* CĂL.; **2.** a tăia un animal (pentru consum): *doi berbeci ... a înjunghiat Mărin Foamete.* ST.; (fig.) *am şi înjunghiat cîţiva harbuji într-ales.* CR.; **3.** a simţi sau a provoca o durere (acută): *mă simt înjunghiată de durere înţelegînd că tot ce are e zadarnic.* SAD.; *mă înjunghie în spate.* [***În + junghia***].

înjunghiát[1] n. 1. înjunghiere; **2.** (înv.; fig.) sacrificare. [V. ***înjunghia***].

înjunghiát[2], ~ţi, înjunghiată, ~e a. **1.** străpuns cu o armă ascuţită: *a fost un răcnet de om înjunghiat.* VINEA; **2.** tăiat, sacrificat: *porc înjunghiat*; **3.** cuprins de o durere acută, ascuţită, de un junghi. [V. ***înjunghia***].

înjunghiére, înjunghieri f. acţiunea de a înjunghia (un animal); înjunghiat[1]: *Negoiţă venea ca un viţel la înjunghiere.* GAL. [V. ***înjunghia***].

înjunghietór, ~i, înjunghietoáre a. şi m., f. (rar) (persoană) care înjunghie, care ucide (animalele). [***Înjunghia*** + ***-tor***].

înjunghietúră, înjunghieturi f. 1. junghi; **2.** rană produsă prin înjunghiere; loc unde a fost înfipt cuţitul. [***Înjunghia*** + ***-tură***].

înjură, înjúr vb. (tr., intr. şi refl.) a(-şi) spune cuvinte înjurioase, insultătoare (în forma unei imprecaţii); a (se) sudui: *pe mine toţi mă-njur.* ALEX.; *un om din popor înjură, un om cult îşi arată ironia.* IBR.; (şi: **injura**). [Lat. ***injurare***].

înjurătúră, înjurături f. 1. cuvînt sau expresie cu care se înjură; sudalmă: *avea totdeauna o înjurătură.* VLAH.; **2.** injurie, ocară: *neamţu crede-n băutură şi unguru-n înjurătură.* POP. [***Înjura*** + ***-tură***].

înlăcrimá, înlăcrimez vb. (intr.) **1.** a se umple de lacrimi: *ochii i-au înlăcrimat la aflarea ştirii*; **2.** a plînge: *a înlăcrimat de emoţie.* [***În + lacrimă*** + ***-a***].

înlăcrimát, ~ţi, înlăcrimată, ~e a. **1.** plin de lacrimi: *o ţintea cu ochi buni şi înlăcrămaţi.* SAD.; *nu mai putem vedea cu ochii voştri înlăcrimaţi!* VIERU; (fig.) *supt strălucirea-nlăcrimată a dimineţilor de vară.* GOGA; **2.** care are ochii plini de lacrimi; care plînge: *mi-o amintesc înlăcrimată înaintea icoanelor.* GHEŢIE; **3.** (p. ext.) trist, îndurerat: *am citit parcă o aluzie în vocea ei înlăcrimată.* GHEŢIE. [V. ***înlăcrima***].

înlănţúi, înlănţui şi **înlănţuiesc** vb. **1.** (tr.) a pune în lanţuri; a lega cu un lanţ; **2.** (fig.; tr.) a nu da voie să se manifeste; a încătuşa: *cu ce drit vrei să-mi priveghezi purtările ... şi să-mi înlănţuieşti voile?* NEGR.; **3.** (tr.) a cuprinde de jur împrejur: *înlănţuindu-mi gîtul cu braţe de zăpadă.* EM.; **4.** (fig.; tr.) a captiva, a subjuga, a supune: *o teamă rece, istovitoare, mi se furişa în simţiri şi-mi înlănţuia inima.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a coordona, a împreuna (în mod logic): *a-şi înlănţui ideile*; **6.** (refl.) a urma într-o succesiune: *evenimentele se înlănţuie logic;* (p. ext.) *se înlănţuie un danţ în sunetul cimpoaielor scitice.* CĂL. [***În + lanţ*** + ***-ui***; cf. fr. ***enchaîner***].

înlănţuíre, înlănţuiri f. 1. acţiunea de a (se) înlănţui şi rezultatul ei: *legea ei e-nlănţuirea unui şir de nedreptăţi.* COŞB.; **2.** înşiruire de lucruri legate între ele: *viaţa domestică ... e o înlănţuire de gesturi şi ritualuri automate.* GHEŢIE. [V. ***înlănţui***].

înlănţuít, ~ţi, înlănţuită, ~e a. **1.** pus în lanţuri; încătuşat: *dar nu-i totuna leu să mori ori cîne-nlănţuit.* COŞB.; (fig.) *farmecele mă ţineau înlănţuită.* ISP.; (subst.) *înlănţuitul pe stîncă devine Isus Crucificatul.* CĂL.; **2.** prins unul de altul cu braţele; **3.** legat unul de altul; aşezat într-o înşiruire, într-o succesiune: *idei înlănţuite.* [V. ***înlănţui***].

înlătură, înlătur vb. (tr.) **1.** a da la o parte; a îndepărta: *trebuia să înlătur grelele obloane de la ferestre.* GHEŢIE; (p. ext.) *neamurile robite s-ar putea scula înlăturînd de la Bizanţ spurcăciunea.* SAD.; (refl. recipr.) *cele două momente se înlătură, dar se şi condiţionează reciproc.* BL.; **2.** (p. ext.) a face să dispară: *înlătură grija de pe fruntea bătrînilor.* DELAVR.; **3.** a respinge adoptînd altceva; a refuza, a nu primi: *incinerarea fiind înlăturată, se adoptă înhumarea.* CĂL. [***În + lături*** + ***-a***].

înlăturáre, înlăturări f. acţiunea de a înlătura şi rezultatul ei; îndepărtare: *din înlăturarea judecăţii particulare rezultă înlăturarea judecăţii universale.* MAIOR. [V. ***înlătura***].

înlăturát, ~ţi, înlăturată, ~e a. dat la o parte; îndepărtat: *cerem să aşeze la loc tabloul înlăturat.* GHEŢIE. [V. ***înlătura***].

înlăúntru adv. v. **înăuntru.**

înlemní, înlemnesc vb. (intr.) a rămîne nemişcat (de spaimă, de uimire etc.); a încremeni, a înmărmuri: *de mînie, o-nlemnit pe loc.* AL.; (tr.) *un ţap de pădure înlemneşte pe vînător prin liniştea misterioasă cu care apare.* CĂL. [***În + lemn*** + ***-i***].

înlemníre, înlemniri f. faptul de a înlemni; încremenire; (p. ext.) spaimă, uimire: *spaimă, mirare şi înlemnire au cuprins pe bietul Vineri.* DRĂGHICI. [V. ***înlemni***].

înlemnít, ~ţi, înlemnită, ~e a. încremenit, ţintuit, nemişcat de frică, de spaimă sau de uimire: *noi, cînd am văzut asta, am rămas înlemniţi.* CR. [V. ***înlemni***].

înlesní, înlesnesc vb. **1.** (tr.) a face să fie mai lesne de înfăptuit; a uşura; (p. ext.) a favoriza, a mijloci: *îi înlesni repede cuprinderea acelei ţări.* BĂLC.; **2.** (tr.) a ajuta pe cineva (băneşte); a uşura cuiva ceva: *îi lăsau mereu uşa deschisă şi-l înlesneau să plece.* VOIC.; *să-nfloarească, să rodească, Dumnezeu să le plivească, pe mine să mă-nlesnească.* POP.; **3.** (rar; refl.) a dispune de mijloace pentru ceva: *nu ştie dacă se va putea înlesni să facă nunta în iarna asta.* REBR.; *nu mă înlesnesc acum;* **4.** (refl.) a se elibera, a se uşura: *privirea i se însenină, respiraţia se înlesni, se făcu normală.* VINEA. [***În + lesne*** + ***-i***].

înlesnáre, înlesniri f. **1.** acţiunea de a (se) înlesni şi rezultatul ei; **2.** (p. ext.) uşurinţă de a face ceva: *aceasta n-a făcut-o cu obişnuita lui înlesnire.* VLAH.; **cu înlesnire,** cu uşurinţă; lesne, uşor: *capete cari se pleacă cu înlesnire ori în ce parte.* EM.; **3.** ajutorare, ajutor: *nu cunoştea cei mai mulţi a naţii noastre folosul şi înlesnirea ştiinţelor în limba românească.* HEL.; **4.** facilitate, uşurare pentru a obţine ceva: *se interesa de viaţa salariaţilor şi le făcea unele înlesniri.* GHEŢIE; **5.** bunăstare, avere: *s-ar zice că se bucura în 1865 de oarecare înlesnire.* CĂL. [V. ***înlesni***].

înlesnitór, ~i, înlesnitoáre a. care înlesneşte. [***Înlesni*** + ***-tor***].

înlibovi, înlibovesc vb. (înv.; refl.) a se îndrăgosti: *înlibovindu-să în copile călătoriea întins din ţară-n ţară.* B.-DEL.; (refl. recipr.) *tinerii se înlibovesc.* CĂL. [***În + libov*** + ***-i***].

înlocuí, înlocuiesc vb. (tr.) **1.** a pune ceva sau pe cineva în locul altuia: *a vrut să excludă toate neologismele şi să le înlocuiască cu cuvinte româneşti.* IBR.; (refl. recipr.) *termenii care se înlocuiesc unul pe altul în transferul metaforic sînt însoţiţi de conştiinţa relativei lor discrepanţe.* VIANU; **2.** a ţine (temporar) locul altuia; a suplini: *Diana şedea ceasuri întregi, apoi venea Mini şi o înlocuia cel mult o oră.* CĂL.; *l-am înlocuit cîtva timp;* **3.** a îndepărta pe cineva dintr-un post, numind pe altcineva: *contabilul a fost înlocuit;* **4.** a schimba, a substitui: *ştiinţa nu va putea niciodată înlocui metafizica.* BL. [***În + loc*** + ***-ui***].

înlocuíbil, ~i, înlocuibilă, ~e a. (rar) care se poate înlocui, substitui prin altceva sau prin altcineva; substituibil: *valorile stilistice conştiente sînt ... înlocuibile cu altele de aceleaşi gen.* BL. [***Înlocui*** + ***-bil***].

înlocuíre, înlocuiri f. acţiunea de a înlocui şi rezultatul ei; substituire, suplinire: *cereau alungarea*

cuvintelor franțuzești și înlocuirea lor cu cuvinte italienești. IBR. [V. **înlocui**].

înlocuitór, ~i, înlocuitoáre a. care înlocuiește (pe cineva); care ține locul (cuiva); substitut: *o stare sufletească are tendința să evoce o altă stare înlocuitoare.* VIANU; (subst.) *declinînd propunerea de a deveni profesor de latină, se pune problema găsirii unui înlocuitor.* GHEȚIE; *cafea cu înlocuitori.* [**Înlocui** + *-tor*].

înlumină, înluminez vb. (rar; tr.) a împodobi cu miniaturi colorate: *migăloșii miniaturiști ... înluminau cu poleiele și cu văpsele cleioase mulțimea de manuscripte.* OD. [Din fr. ***enluminer***].

înlúntru adv. v. **înăuntru.**

înmagazináre, înmagazinări f. acțiunea de a înmagazina. [V. **înmagazina**].

înmagazinát, ~ți, înmagazinată, ~e a. stocat, acumulat: *instinctele nu sînt altceva decît energie înmagazinată, netradusă în mișcare.* EM. [V. **înmagazina**].

înmalacofát, ~ți, înmalacofată, ~e a. (înv.) îmbrăcat cu malacof: *ferchezuite, încorsetate și înmalacofate.* NEGR. [**În** + ***malacof*** + *-at*].

înmatriculá, înmatriculez vb. (tr. și refl.) a (se) înscrie într-o matricolă. [Din fr. ***immatriculer***, lat. ***immatriculare***].

înmatriculáre, înmatriculări f. acțiunea de a (se) înmatricula și rezultatul ei; înscriere într-o matricolă. [V. **înmatricula**].

înmatriculát, ~ți, înmatriculată, ~e a. **1.** înscris într-o școală, într-o facultate etc.: *elev, student înmatriculat;* **2.** care a primit un număr de înmatriculare: *mașină înmatriculată;* **3.** care a fost înscris într-o matricolă: *soldat înmatriculat.* [V. **înmatricula**].

înmănuncheá, înmănunchez vb. **1.** (tr.) a strînge, a lega în mănunchi; **2.** (fig.; refl.) a se reuni, a se aduna la un loc: *în jurul lui se înmănunchease un popor de voinici.* SAD. [**În** + ***mănunchi*** + *-a*].

înmănunchéat, ~ți, înmănuncheată, ~e a. **1.** legat în mănunchi; **2.** (fig.) strîns la un loc. [V. **înmănunchea**].

înmănunchére, înmănuncheri f. faptul de a (se) înmănunchea; reunire, unire, adunare la un loc: *orice corp e o înmănunchiere vremelnică de atomi.* BL. [V. **înmănunchea**].

înmănușá, înmănușez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) dota cu mănuși; a(-și) pune mănuși: *îi îmbrăcase, îi înmănușase, îi încălțase ca pe niște dandy ai veacului trecut.* VINEA; **2.** (tr.) a pune toartă la un vas. [**În** + ***mănușă*** + *-a*].

înmănușát, ~ți, înmănușată, ~e a. **1.** cu mănuși: *domnul cavaler salută cu mîna înmănușată.* SAD.; **2.** care are mănuși pe mîini: *femei fardate ... sosesc în landouri întîmpinate de lachei înmănușați.* CĂL. [**În** + ***mănușă*** + *-at*; cf. fr. ***ganté***].

înmărmurí, înmărmuresc vb. (intr.) a rămîne nemișcat (de frică, de uimire); a împietri, a încremeni: *soarele-mi vedea și înmărmurea.* POP. [**În** + ***marmură*** + *-i*].

înmărmurire, înmărmuriri f. faptul de a înmărmuri: *întîlnirea, fără înmărmuriri și înfiorări lunatece, cu o fată de țară.* CĂL. [V. **înmărmuri**].

înmărmurít, ~ți, înmărmurită, ~e a. țintuit locului; încremenit, înlemnit: *odată te văzusem – și-am stat înmărmurit.* EM. [V. **înmărmuri**].

înmărmuritór, ~i, înmărmuritoáre a. (rar) care înmărmurește, care înspăimîntă: *la începutul cărții sale ... ne-a dat toată înstrăinarea, toată spaima înmărmuritoare.* IBR. [**Înmărmuri** + *-tor*].

înmiasmá, înmiasmez vb. (rar; tr.) a umple aerul cu miasme. [**În** + ***miasmă*** + *-a*].

înmií, înmiesc vb. (tr. și refl.) a (se) mări de o mie de ori; (p. ext.) a (se) înmulți, a spori foarte mult. [**În** + ***mie*** + *-i*].

înmiíre, înmiiri f. (rar) acțiunea de a (se) înmii și rezultatul ei; înmulțire, mărire: *luna ... durează o cărare de văpaie, ce pe-o repede-nmiire de mici unde o așterne.* EM. [V. **înmii**].

înmiít, ~ți, înmiită, ~e a. (și adv.) de o mie de ori mai mare sau mai mult; (p. ext.) foarte mare, foarte mult: *să ne-o închipuim înmiit de mare.* EM.; *Ipate se îmbogățise însutit și înmiit de cînd a venit Chirică în slujbă la dînsul.* CR. [V. **înmii**].

înmiresmá, înmiresmez vb. (tr.) a răspîndi o miresmă. [**În** + ***miresmă*** + *-a*].

înmiresmáre, înmiresmări f. faptul de a înmiresma; (concr.) miros plăcut. [V. **înmiresma**].

înmiresmát, ~ți, înmiresmată, ~e a. parfumat, mirositor: *aerul era proaspăt și înmiresmat.* TUD.; (fig.) *prin valul întunericului ud un glas înmiresmat de crin aud.* VIERU. [V. **înmiresma**].

înmîná, înmînez vb. (tr.) a da, a preda cuiva ceva în mînă: *îi înmînă ... ordinul scris, pe care ofițerul îl citi cu o lanternă.* PR.; (refl. pas.) *am fost chemat pentru a mi se înmîna o hîrtie.* GHEȚIE. [**În** + ***mînă***[1] + *-a*].

înmînáre, înmînări f. acțiunea de a înmîna; predare, remitere: *înmînarea unui premiu.* [V. **înmîna**].

înmîndrít, ~ți, înmîndrită, ~e a. (rar) mîndru, semeț: *înmîndrit prin asemenea succese ... își formă un partid în armată.* EM. [**În** + ***mîndru*** + *-it*].

înmlădiá, înmlădiez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) mlădia, a (se) îndoi: *fierul numai prin foc se înmlădie.* BĂLC.; **2.** (fig.; tr.) a face mai conciliant; a îndupleca, a îmbuna: *probabil încercau să înmlădie strictețea lui domnu Ciolac.* SAD. [**În** + ***mlădia***].

înmlădiére, înmlădieri f. **1.** acțiunea de a (se) înmlădia și rezultatul ei; **2.** (fig.) modulație, inflexiune a unui sunet, a unei melodii: *Andrei mai fluieră o dată scurt, c-o înmlădiere mai joasă.* SAD. [V. **înmlădia**].

înmoiná, pers. 3 **înmoinează** vb. (rar; refl.) a se încălzi vremea, a se face moină: *nu vă încredeți în vreme, chiar cînd se-nmoinează.* CAR. [**În** + ***moină*** + *-a*].

înmoldovení, înmoldovenesc vb. (rar; tr.) a da caracter moldovenesc, trăsături moldovenești: *socotește că neologismele trebuiesc înmoldovenite.* CĂL. [**În** + ***moldovean*** + *-i*].

înmormîntá, înmormîntez vb. (tr.) **1.** a așeza un mort în mormînt; a îngropa: *că ar fi trăit ultimele zile în mizerie și ar fi fost înmormîntat în groapa comună a săracilor se contestă azi.* CĂL.; (fig.) *băieții s-au strîns ciotcă împrejurul meu și m-au înmormîntat cu năsip.* CR.; (refl.) *cu capul pe desagi, mă înmormîntai ... în căpița de fîn.* HOGAȘ; **2.** (fig.) a trece sub tăcere; a da uitării. [**În** + ***mormînt*** + *-a*].

înmormîntáre, înmormîntări f. punere în mormînt a corpului unui defunct; ceremonie funerară, ritual care însoțește această acțiune; îngropare, înhumare: *or să vie pe-a ta urmă în convoi de-nmormîntare.* EM. [V. **înmormînta**].

înmormîntát, ~ți, înmormîntată, ~e a. îngropat, înhumat. [V. **înmormînta**].

înmugurí, înmuguresc vb. (intr.) **1.** a da muguri; înmugurit[1]: *într-o zi văzu că pomul înmugurește.* ISP.; (fig.) *aici, după aspre amărăciuni, a înmugurit pentru noi primăvara altei vieți.* SAD.; **2.** (fig.) a lua naștere (în mintea cuiva). [**În** + ***mugur*** + *-i*].

înmugurire, înmuguriri f. faptul de a înmuguri; înmugurit[1]: *era, va să zică, în seara de ajun de Florii și cutreierea un viscol care a ucis înmugurirea.* ARG. [V. **înmuguri**].

înmugurít[1] n. înmugurire: *era vremea înmuguritului pomilor;* (fig.) *oștiri de țurțuri împînziră înmuguritul meu de ram.* VIERU. [V. **înmuguri**].

înmugurít[2], ~ți, înmugurită, ~e a. care a făcut muguri. [V. **înmuguri**].

înmuiá, înmói vb. **1.** (tr.) a băga în apă sau în alt lichid; a muia, a uda, a umezi: *înmuind securea în sînge.* BĂLC.; *mă acuza că-mi înmoi penița în groapa de gunoi a societății.* CF.; (fig.) *toate lucrurile sînt înmuiate în taină.* BL.; **2.** (refl. și tr.) a face sau a deveni (mai) moale (prin adaos de lichid sau prin încălzire): *puse un pesmet în apă, să se înmoaie, apoi începu să-nfulece.* TUD.; **3.** (refl.) a deveni mai puțin aspru: *își înmuia glasul, cu cît se înverșuna și răcnea.* REBR.; *gerul s-a înmuiat;* **a (i se) înmuia (cuiva) inima,** a (se) înduioșa; **4.** (fig.; tr. și refl.) a (se) potoli, a (se) calma, a (se) liniști: *Mihnea își înmuie turbarea în fel de fel de cruzimi.* OD.; *sufletul se destinde și se înmoaie.* IBR.; *pînă la urmă toți s-au înmuiat.* [**În** + ***muia***].

înmuiát, ~ți, înmuiată, ~e a. **1.** introdus în apă sau în alt lichid; **2.** îmbibat cu un lichid; **3.** devenit moale (prin încălzire); **4.** potolit, calmat, liniștit; **5.** înduioșat, mișcat. [V. **înmuia**].

înmuiére, înmuieri f. acțiunea de a (se) înmuia și rezultatul ei. [V. **înmuia**].

înmuietór, înmuietoáre n. vas în care se înmoaie cerealele înainte de a fi puse la încolțire. [**Înmuia** + *-tor*].

înmulți, înmulțesc vb. **1.** (refl.) a se mări, a spori în număr sau în cantitate: *cu cît trece timpul, genurile literare se înmulțesc.* IBR.; **2.** (mat.; tr.) a multiplica, a supune operației înmulțirii: *impulsul este masa înmulțită cu viteza.* BL.; (absol.) *nu știa decît să adune și să scadă, mai greu să împartă și să înmulțească.* TUD.; **3.** (tr.) a face mai mare; a intensifica, a mări: *toate instrumentele care înmulțesc puterea noastră nu sînt decît lungiri ale organelor noastre.* EM.; **4.** (tr.) a pune în plus, a mai furniza, a mai spune; a adăuga: *lasă cuvintele acestea acuma, că nu iaste vreme de a înmulți vorba.* ANTIM; *nu ne-ar fi greu să înmulțim exemplele.* BL.; **5.** (refl.) a produce indivizi noi din aceeași specie; a se reproduce: *creașteți-vă și vă înmulțiți!* BIBLIA; *cancerul e o boală provocată de o celulă care se înmulțește dezorganizat.* PETR. [**În** + ***mult*** + *-i*].

înmulțíre, înmulțiri f. **1.** acțiunea de a (se) înmulți și rezultatul ei; creștere în număr sau în cantitate: *va scumpi munca prin înmulțirea unui mijloc de schimb prea numeros și fără valoare intrinsecă.* EM.; **2.** producere de indivizi noi din aceeași specie; reproducere: *se dublează prin înmulțire celulară.* BL.; **3.** (mat.) operație aritmetică prin care un număr (deînmulțitul) este mărit de un anumit număr de ori (indicat prin înmulțitor); **tabla înmulțirii,** tablou care conține rezultatele acestei operații, efectuate între primele zece numere: *la orele de aritmetică, repetam cu voce tare tabla înmulțirii.* GHEȚIE. [V. **înmulți**].

înmulțít, ~ți, înmulțită, ~e a. sporit, mărit: *în pulberea lunii, cîntecul se înălța înmulțit parcă.* SAD. [V. **înmulți**].

înmulțitór, înmulțitori m. (mat.) număr cu care se înmulțește alt număr cînd se efectuează o înmulțire. [**Înmulți** + *-tor*].

înmundirát, ~ți, înmundirată, ~e a. (înv.) îmbrăcat cu mundir: *funcționarilor civili și militari, toți înmundirați.* NEGR. [**În** + ***mundir*** + *-at*].

înmurgí, pers. 3 **înmurgește** vb. (intr. și refl.) a (se) însera: *cînd a înmurgit.* PANN. [**În** ***amurg*** + *-i*].

înmurgít n. (rar) amurg. [V. **înmurgi**].

înnăclăí, înnăclăiesc vb. (tr. și refl.) a (se) murdări (cu o substanță lipicioasă). [**În** + ***năclăi***].

înnădí, înnădesc vb. **1.** (tr.) a adăuga unui obiect (cosînd, lipind etc.) o bucată (din același material) pentru a-l mări: *brîile își înnădiră.* PANN; (fig.) *lăutarii îi ziseră mai departe, ca să înnădească veselia întreruptă.* PETR.; **2.** (refl.) a se obișnui să vină la mîncare: *niște porci ... se înnădise în grădină la păpușoi.* CR.; **3.** (refl.) a se deprinde să vină undeva sau să facă ceva (nepermis): *după ce a făcut o ticăloșie și s-a înnădit la rău, n-a mai cunoscut ce-i omenia.* SAD.; (tr. fact.) *ce mai vii să înnădești fata?* C.; **4.** (flg.; tr.) a înșira, a pune cap la cap: *povestea își înnădi.* PANN. [*În* + ***nadă*** + *-i*].

înnădíre, înnădíri f. acțiunea de a înnădi și rezultatul ei. [V. ***înnădi***].

înnădít, ~ți, înnădítă, ~e a. **1.** cusut, înnodat etc. cu o bucată (pentru a deveni mai mare, mai lung): *partea înnădită să aibă aceeași culoare cu restul;* **2.** format din mai multe bucăți cusute, înnodate etc.: *din pielea neargăsită de la trei oi înnădită.* POP. [V. ***înnădi***].

înnădítură, înnădíturi f. **1.** bucată înnădită, adăugată; **2.** locul unde a fost înnădit ceva. [***Înnădi*** + *-tură*].

înnămolí, înnămolesc vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) înfunda în nămol, a (se) împotmoli: *acolo sălbaticii se înămolesc și primesc cu capetele subpuse săgeților și sulițele prigonitorilor.* SAD.; (fig.) *a fi proprietar în Capitală este a poseda ... o colibă leproasă înnămolită în mocirla unui cartier.* ARG.; **2.** (fig.; refl.) a eșua, a nu se (mai) putea descurca (într-o acțiune, într-o afacere etc.); (scris și: *înămoli*); (și: (reg.) **înnomoli**). [*În* + ***nămol*** + *-i*].

înnămolíre, înnămolíri f. **1.** faptul de a (se) înnămoli; eșuare, împotmolire; **2.** îngustare a albiei unei ape curgătoare datorită aluviunilor; **3.** murdărire cu nămol. [V. ***înnămoli***].

înnămolít, ~ți, înnămolítă, ~e a. înfundat în nămol; acoperit cu nămol; (și: (reg.) **înnomolit**). [V. ***înnămoli***].

înnărăví, înnărăvesc vb. (pop.; tr.) a face să aibă porniri, obiceiuri rele; a nărăvi: *poate să înnărăvească și pe fata ei.* CR. [*În* + ***nărav*** + *-i*].

înnărăvít, ~ți, înnărăvítă, ~e a. deprins cu apucături rele; prost crescut: *ești rea de gură și înnărăvită.* CR. [V. ***înnărăvi***].

înnăscút, ~ți, înnăscută, ~e a. **1.** din naștere, congenital, nativ: *vocația spre nuntă era-nnăscută într-însa cu ea venise-n lume.* HEL.; *acestea sînt semne de-o onestitate înnăscută.* EM.; *idei înnăscute;* **2.** care este posedat prin natură, prin faptul de a se fi născut: *oamenii sînt liberi prin drept înnăscut și imprescriptibil.* EM. [*În* + ***născut***[1]*;* cf. fr. ***inné***, lat. ***innatus***].

înnebuní, înnebunesc vb. **1.** (intr.) a-și pierde facultățile mintale, a deveni nebun, a-și ieși din minți: *eu, să nu fi știut a ceti, de mult aș fi înnebunit, cîte am avut pe capul meu.* CR.; **2.** (tr.) a face să-și piardă stăpînirea de sine; a agasa, a plictisi: *veneam spre casă într-o noapte, tîrziu, înnebunit de mizeria și minciuna în care am apărut.* BAC.; (fam.) **nu mă-nnebuni!** chiar așa (să fie)? de necrezut: *au făcut vro bazaconie la d-ta în casă? ... nu mă-nnebuni!* AL.; **a înnebuni de cap pe cineva**, a zăpăci pe cineva (cu insistențele); **3.** (intr. și refl.) a plăcea, a dori foarte mult; a umbla după...: *mi-a dat caș proaspăt și jintiță dulce, după care mă înnebumean în copilărie.* VOIC. [*În* + ***nebun*** + *-i*].

înnebunire, înnebuniri f. **1.** faptul de a înnebuni; îmbolnăvire de demență: *cînd află ... de înnebunirea lui Eminescu izbucni în plîns.* CĂL.; **2.** pierdere a stăpînirii de sine. [V. ***înnebuni***].

înnebunít, ~ți, înnebunítă, ~e a. **1.** care și-a pierdut facultățile mintale; nebun, smintit; **2.** scos din minți; uluit, zăpăcit: *totul n-a fost decît un gînd răzgîndit, de femeie înnebunită.* VINEA; *aleargă înnebunit în toate părțile după ajutor;* **3.** caracteristic celui nebun, de nebun: *rămase locului, uitîndu-se cînd la unul, cînd la altul, cu priviri înnebunite.* TUD. [V. ***înnebuni***].

înnebunitór, ~i, înnebunitoáre a. care face să înnebunească; exasperant. [***Înnebuni*** + *-tor*].

înnegrí, înnegresc vb. **1.** (intr. și refl.) a deveni negru; a căpăta o culoare închisă: *abia noaptea înnegrește și vroi zori să se ivească.* CONACHI; *stîlpii s-au înnegrit de vreme;* **2.** (tr.) a vopsi, a da cu negru: *se necăji și șterse versul tot, îl înnegri bine, ca să nu se mai poată citi.* VLAH.; (fig.) *cu gîndiri și cu imagini înnegrit-am multe pagini.* EM.; **3.** (p. ext.; tr.) a întuneca, a face să capete culoare închisă: *oști nenumărate cîmpul înnegrește.* BOL.; **4.** (refl.) a se bronza; **5.** (tr. și refl.) a (se) murdări, a (se) păta: *cămașa s-a înnegrit;* **6.** (tr.) a părea, a se arăta de culoare neagră, închisă (în comparație cu restul): *pe-o culme ușoară, înnegrea un pîlc de mărăcini.* SAD.; **7.** (fig.; tr.) a descrie în culori negre; a ponegri, a calomnia: *a cărui memorie ei se vor sili a o înnegri cît vor putea.* BĂLC. [*În* + ***negru*** + *-i*].

înnegríre, înnegriri f. acțiunea de a (se) înnegri. [V. ***înnegri***].

înnegrít, ~ți, înnegrită, ~e a. devenit negru; vopsit în negru: *afară-i vijelie, și crivățul aleargă pe cîmpul înnegrit.* AL. [V. ***înnegri***].

înnegurá, înnegurez vb. (tr. și refl.) **1.** a (se) acoperi cu negură, cu ceață: *aburii, înălțîndu-se de pe apă, începeau a înnegura orizontele amurgit.* OD.; **2.** (fig.) a căpăta sau a face să capete o expresie tristă; a (se) posomori, a (se) întuneca: *taci, măicuța mea, nu mă-nnegura.* POP.; **3.** a (se) tulbura, a (se) împăienjeni: *i se înnegură privirea, dar pe urmă văzu limpede.* SAD.; *știrea i-a înnegurat ochii.* [*În* + ***negură*** + *-a*].

înneguráre, înnegurări f. **1.** acțiunea de a (se) înnegura și rezultatul ei; întunecare: *chipurile ... începuseră să se șteargă în înnegurarea domoală.* PETR.; **2.** (fig.) întristare, posomorîre. [V. ***înnegura***].

înnegurát, ~ți, înnegurată, ~e a. **1.** acoperit de negură: *în albăstreala înnegurată a cerului se pierdeau culmile păduroase.* OD.; **2.** (fig.) posomorît, întunecat: *să mi se prefacă că nu-i supărat, nu-i înnegurat.* COȘB. [V. ***înnegura***].

înnemurí[1]**, înnemuresc** vb. (înv.; tr.) a face nemuritor; a imortaliza: *arătat-am luncii lucrare de zînă prin care concertu-i l-ai înnemurit.* AL. [*În* + ***ne-*** + ***muri***].

înnemurí[2]**, înnemuresc** vb. (rar; refl.) a deveni neam cu cineva (prin căsătorie); a se înrudi cu cineva. [*În* + ***neamuri*** (pl. de la *neam*) + *-i*].

înnisipá, pers. 3 **înnisipează** vb. (refl.) a se astupa, a se înfunda cu nisip: *conducta s-a înnisipat.* [*În* + ***nisip*** + *-a*].

înnisipáre, înnisipări f. faptul de a se înnisipa; înfundare cu nisip. [V. ***înnisipa***].

înnobilá, înnobilez vb. (tr.) **1.** a conferi un titlu de nobleță: *Quijote înnobilează pe loc femeile din popor.* CĂL.; **2.** (fig.; tr. și refl.) a face ca cineva să devină sau a deveni mai distins, mai rafinat: *în amintirea posterității, rămîn numai popoarele care și-au înnobilat sufletul.* SAD.; (absol.) *vedeți cum a lucrat imaginația lui Eminescu, cum a înnobilat.* IBR.; **3.** (tr.) a îmbunătăți calitatea unei rase de animale sau de plante ori proprietățile unui material (minereu, cărbune etc.); (și: (înv.) **înnobili**). [*În* + ***nobil*** + *-a*; cf. fr. ***ennoblir***].

înnobiláre, înnobilări f. **1.** acțiunea de a înnobila; acordare a unui titlu de nobleță; **2.** ameliorare a unei rase de animale sau de plante: *prin selecție naturală ar putea să ducă la o înnobilare a varietăților.* BL.; **3.** îmbunătățire a proprietăților unei substanțe, a unui material etc.: *lămurirea și înnobilarea metalelor este un domeniu de investigație în care arabii au dovedit serioase aptitudini.* BL. [V. ***înnobila***].

înnobilát, ~ți, înnobilată, ~e a. **1.** care a primit un titlu de nobleță; **2.** (fig.) care a devenit mai distins, mai rafinat; **3.** care și-a îmbunătățit calitățile, proprietățile. [V. ***înnobila***].

înnobilátor, ~i, înnobilatoáre a. (rar) care înnobilează; care dă caracter, aspect de nobleță: *lipsește doar o formulare nouă, înnobilatoare, care să renunțe la truismele criticii vechi.* CĂL. [***Înnobila*** + *-tor*].

înnobilí vb. v. înnobila.

înnodá, înnód vb. **1.** (tr.) a face un nod (la o sfoară); a lega printr-un nod: *îi înnodă două vițe de păr, fără să știe el.* ISP.; (fig.) *nu poate înnoda două idei;* **2.** (refl.) a căpăta un nod: *firul s-a înnodat;* **3.** (fig.; tr.) a realiza, a alcătui; a înjgheba: *înnodasem strînse legături cu unii dintre viitorii colegi.* CF.; **4. a se înnoda la vorbă** (sau **la ceartă**), a începe o discuție (sau o ceartă): *nu se înnoadă la ceartă cu voinicul.* PANN. [Lat. ***innodare***].

înnodáre, înnodări f. acțiunea de a (se) înnoda; înnodătură. [V. ***înnoda***].

înnodát, ~ți, înnodată, ~e a. **1.** prevăzut cu un nod: *funie înnodată;* **2.** legat cu un nod, fixat cu un nod; **3.** (fig.) împerecheat, cuplat: *cîini înnodați.* [V. ***înnoda***].

înnodătúră, înnodături f. înnodare; nod; lucru înnodat: *cîte o mărgea de aur mat la fiecare înnodătură.* CAR. [***Înnoda*** + *-tură*].

înnoí, înnoiesc vb. **1.** (tr.) a reface un obiect (înlocuind ceea ce era vechi, uzat); a restaura: *a înnoit motorul mașinii cu piese originale;* **2.** (tr.) a pune un lucru nou în locul altuia vechi: *au înoit cu nașterea sfinției-sale toată lumea și viața omenească.* ANTIM; (p. ext.) *înnoi de mai multe ori vinul din oală.* SAD.; **3.** (refl.) a se îmbrăca cu haine noi: *să ne cîrpim, că nu putem să ne tot înnoim.* PANN; **4.** (refl.) a-și procura haine (sau alte lucruri) noi: *desigur că necunoscuta nu se înnoise prea de curînd.* VINEA; **5.** (fig.; refl.) a se împrospăta, a se regenera: *poetul a voit să se înnoiască în sens mistic.* CĂL.; *mîne anu-se-nnoiește;* **6.** (tr.) a relua, a repeta, a reitera: *Carla nu și-a mai înnoit invitația de a merge la ea acasă.* GHEȚIE; **7.** (tr.) a prelungi valabilitatea unei autorizații, unui document etc.: *și-a înnoit permisul de conducere;* (scris și: *înoi*). [*În* + ***nou*** + *-i*].

înnoíre, înnoíri f. **1.** acțiunea de a (se) înnoi și rezultatul ei; apariție de elemente noi; inovație: *în oraș, semnul înnoirilor se vedea la fiecare pas.* TUD.; **2.** (fig.) transformare, prefacere: *acelor clase ... înnoirile economice le erau defavorabile.* IBR.; **3.** repetare, reluare. [V. ***înnoi***].

înnoít, ~ți, înnoită, ~e a. **1.** refăcut, reparat; **2.** îmbrăcat cu ceva nou; **3.** (fig.) schimbat, împrospătat, primenit: *trăsura trecea ... pe sub sălcii bătrîne pline de mugurii vieții înnoite.* SAD. [V. ***înnoi***].

înnoitór, ~i, înnoitoáre a. care înnoiește; care inovează; care regenerează: *în filosofie anticipațiile înnoitoare sînt mai radicale.* BL.; (subst.) *se pare curios că laudă pe un înnoitor.* IBR. [***Înnoi*** + *-tor*].

înnoitúră, înnoituri și (înv.) **înnoiture** f. schimbare, inovație, inovare, înnoire: *nu s-a opus cu toate puterile la introducerea înnoiturelor.* EM. [***Înnoi*** + *-tură*].

înnomolí vb. v. înnămoli.

înnomolít a. v. înnămolit.

înnoptá, înnoptez vb. **1.** (intr. și refl.) a se face noapte; a se întuneca: *începuse a înnopta cînd am ajuns într-o fundătură de munți.* CR.; *merge pînă se înnoptează bine.* CR.; *abia înnoptase;* **2.** (intr.) a petrece noaptea undeva, a rămîne peste noapte: *avem să înnoptăm în pădure.* CR.; *au înnoptat într-un sat;* **3.** (rar; intr.) a fi surprins de noapte, a apuca noaptea pe cineva (pe drum). [*În* + ***noapte*** + *-a*].

înnoptáre, înnoptări f. faptul de a (se) înnopta; cădere a nopții; înnoptat[1]: *pe vremea-nnoptării m-opresc pe-o colină și cînt.* COȘB. [V. ***înnopta***].

înnoptát[1] n. 1. înnoptare; **pe înnoptat** sau pe **înnoptate**, la căderea nopţii: *cînd hoinăream prin sat pe înnoptate, speriam îndrăgostiţii înghesuiţi la gard, pe întuneric.* VINEA; *a venit pe înnoptate;* (eliptic) *ce căutaţi aşa înnoptat pe la casele creştinilor?* OD.; 2. rămînere peste noapte undeva. [V. ***înnopta***].

înnoptát[2], **~ţi, înnoptată, ~e** a. 1. învăluit în noapte: *cu un zîmbet rău privesc înnoptata culme.* BAC.; 2. (fig.) întunecat, posomorît: *suflet înnoptat şi trist.* VLAH. [V. ***înnopta***].

înnorá, înnorez vb. 1. (intr. şi refl.) a se ivi (mulţi) nori pe cer: *cînd intrarăm în sat, începuse să se înnoureze.* SAD.; 2. (refl.) a se acoperi de nori, a se întuneca: *cerul se înnorează;* 3. (fig.; tr. şi refl.) a (se) întrista, a (se) umple de tristeţe, a (se) posomorî: *aceea care trista-mi viaţă-nnourează e un secret.* NEGR.; (şi: **înnoura**). [*În* + ***nor*** + *-a*].

înnoráre, înnorări f. faptul de a (se) înnora; acoperire cu nori. [V. ***înnora***].

înnorát, ~ţi, înnorată, ~e a. 1. acoperit de nori; noros: *afară-i vînt şi e-nnorat, şi noaptea e tîrzie.* COŞB.; 2. (fig.) trist, posomorît: *umbla-ntunecată şi tot înnorată, nu o vedea nimeni să rîză vreodată.* PANN; *lumina acelor ochi e mîhnită şi înnourată.* SAD.; (şi: **înnourat**). [V. ***înnora***].

înnorocít, ~ţi, înnorocită, ~e a. (rar) norocos, fericit, norocit: *am să fiu înnorocit că le trag, le sufăr toate pentru una ce-am iubit.* EM. [*În* + ***noroc*** + *-it*].

înnoroí vb. v. înnoroia.

înnoroiá, înnoroiez vb. (tr. şi refl.) a (se) acoperi, a (se) umple de noroi; a (se) murdări de noroi: *orbecăiră mult timp, înnoroidu-se pînă la genunchi.* TUD.; (fig.) *oricît de înnoroiat de inutilităţi ar fi acest roman, intuiţia exactă a unei lumi probabile ajunge pentru a da un merit solid autoarei.* CĂL.; (şi: **înnoroi**). [*În* + ***noroi*** + *-a*].

înnourá vb. v. înnora.

înnourát a. v. înnorat.

înót n. 1. plutire şi înaintare la suprafaţa apei (sau prin apă) prin mişcări ritmice cu mîinile şi cu picioarele: *fac demonstraţii de înot ... în preajma acelei tinere doamne.* CĂL.; 2. sport practicat în acest mod; 3. deplasare în apă a animalelor (acvatice). // adv. înotînd: *trece înot dincolo.* [De la ***înota***].

înotá, înót vb. (intr.) 1. a pluti şi a înainta pe apă prin mişcări ritmice ale braţelor şi picioarelor: *eu înotam în neştire, pe marea înroşită de flăcări.* TUD.; (fig.) *articolele au farmecul limbii patriarhale în care înnoată elegant fineţele gîndirii moderne.* CĂL.; 2. a se deplasa în apă: *peştele înoată repede;* **a înota cîineşte**, v. **cîineşte**; 3. (fig.) a străbate cu greu: *a înota prin zapadă;* 4. (fig.) a avea din abundenţă: *a înnota în bunătăţi;* 5. (fig.) a fi cufundat în ceva, năpădit de ceva: *înoată în datorii;* 6. (fig.) a zbura: *pe un cal să s-arunce şi prin văzduh să-noate.* AL. // (tr.) (pop.) a trece înot: *bărbat oi lua, care s-a afla, Dunărea să-noate.* POP. [Lat. ***innotare*** (=***natare***)].

înotáre, înotări f. 1. acţiunea de a înota; înot, (rar) înotat; 2. înaintare îngreunată prin noroi, prin zăpadă etc. [V. ***înota***].

înotát n. (rar) acţiunea de a înota; înotare, înot: *şcoală de înotat.* [V. ***înota***].

înotátor, ~i, înotătoare a. şi m., f. (persoană) care ştie să înoate, care practică înotul: *a intrat sub corabie şi înotătorii n-au mai putut-o găsi.* SAD. // f. 1. organ exterior la peşti (şi la alte animale acvatice) care serveşte la înot: *au un fel de aripi în locul înotătoarelor, dar nu se pot ţine multă vreme în aer.* TUD.; 2. (la pl.) clasă de păsări care înoată (şi trăiesc în vecinătatea apelor); (adj.) *aduce cu pielea ... de la picioarele păsărilor înotătoare.* BL. [*Înota* + *-tor*].

înoţărî, înoţărăsc vb. (înv.; refl.) a se mînia, a se înfuria, a se oţărî: *amîndoao-acum să înoţărîră părţile.* B.-DEL. [*În* + ***oţărî***].

înrădăcină, înrădăcinez vb. (refl.) 1. a prinde rădăcini: *florile plantate s-au înrădăcinat;* 2. a se încuiba, a se fixa, a se stabili: *începu a-l tracta de plămîni, dar nu putu învinge răul care se înrădăcinase.* NEGR.; 3. (fig.) a pătrunde în conştiinţă sau în obişnuinţă: *erorile se înrădăcinează uşor.* [*În* + ***rădăcină*** + *-a*].

înrădăcináre, înrădăcinări f. acţiunea de a se înrădăcina: *n-a fost decît înrădăcinarea subiectivă a unei stări sociale date.* EM. [V. ***înrădăcina***].

înrădăcinát, ~ţi, înrădăcinată, ~e a. 1. care a prins rădăcini, care are rădăcini: *plantă înrădăcinată;* 2. bine fixat, stabil: *democraţia şi economia de piaţă sînt bine înrădăcinate.* CF.; 3. (fig.) pătruns, fixat în conştiinţă sau în obişnuinţă: *este aci o pornire pe cît de vagă şi de deghizată, pe atît de înrădăcinată totuşi.* BL. [V. ***înrădăcina***].

înrăfturát, ~ţi, înrăfturată, ~e a. (reg.) cu hamurile puse: *scoase-un cal negru ... înşelat şi-nrăfturat, cum e bun de-ncălicat.* POP. [*În* + ***rafturi*** (pl. de la *raft*[2]) + *-at*].

înrăí, înrăiesc vb. 1. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină (mai) rău, (mai) răutăcios: *face farse care înrăiesc pe junimişti.* CĂL.; 2. (refl.) a deveni (mai) rău, a se înrăutăţi, a se agrava: *drumul se înrăieşte.* POP. [*În* + ***rău*** + *-i*].

înrăíre, înrăiri f. faptul de a (se) înrăi; evoluţie spre (mai) rău. [V. ***înrăi***].

înrăít, ~ţi, înrăită, ~e a. 1. care e plin de răutate, care a devenit rău; îndîrjit, înverşunat: *n-o să-l iau, că-l ştie ţara şi fricos şi înrăit.* COŞB.; 2. învechit în rele; incorigibil: *fumător înrăit.* [V. ***înrăi***].

înrălbí vb. v. înălbi.

înrămá, înrămez vb. (tr.) a pune în ramă; a încadra: *a înrăma un tablou.* [*În* + ***ramă***[1] + *-a*].

înrămáre, înrămări f. acţiunea de a înrăma; punere a unui obiect în ramă. [V. ***înrăma***].

înrămát, ~ţi, înrămată, ~e a. pus în ramă; încadrat. [V. ***înrăma***].

înrămurá, pers. 3 **înrămurează** vb. (rar; refl.) a se acoperi cu ramuri: *să se înrămureze pomul.* PANN. [*În* + ***ramură*** + *-i*].

înrăutăţí, înrăutăţesc vb. (tr. şi refl.) 1. a (se) face mai rău; a (se) agrava: *vă e teamă că rănile ar putea să se înrăutăţească?* TUD.; 2. a face să devină sau a deveni rău, a (se) înrăi: *sălbătici şi înrăutăţi ... taurul.* ISP.; *lelea Maria se înrăutăţise, sfădea mereu sluga.* AG. [*În* + *răutate* + *-i*].

înrăutăţíre, înrăutăţiri f. 1. faptul de a (se) înrăutăţi; agravare: *se mulţumea să reia ştirea, fără a pomeni nici o ameliorare, nici o înrăutăţire a stării bolnavului.* GHEŢIE; *înrăutăţirea situaţiei economice;* 2. (concr.) faptă rea, răutate, ticăloşie: *nu puteau stîrpi aceste înrăutăţiri, nici descoperi bandele vagabonzilor.* NEGR. [V. ***înrăutăţi***].

înrăutăţít, ~ţi, înrăutăţită, ~e a. 1. devenit rău, răutăcios: *cu sufletul înrăutăţit.* EM.; 2. agravat; 3. (rar) maliţios: *gluma înrăutăţită a stăpînului.* OD. [V. ***înrăutăţi***].

înregimentá, înregimentez vb. (tr. şi refl.) a (se) încadra într-o grupare, într-un partid etc.: *s-a înregimentat în cercul criticiştilor.* [Din fr. ***enrégimenter***].

înregimentáre, înregimentări f. acţiunea de a (se) înregimenta: *faza a treia se caracterizează prin înregimentarea sa în partidul conversator.* IBR. [V. ***înregimenta***].

înregimentát, ~ţi, înregimentată, ~e a. care s-a încadrat într-o grupare, într-un partid etc.: *aceşti domni sînt patrioţi înregimentaţi ai partidului roşu.* EM. [V. ***înregimenta***].

înregistrá, înregistrez vb. (tr.) 1. a înscrie într-un registru un act, o petiţie etc.: *i s-a spus că cererea i-a fost înregistrată.* GHEŢIE; 2. a consemna, a nota un fapt, un eveniment: *cronicari istoriografi, care înregistrau ... cele ce se petreceau.* GHICA; *mi se înregistrează numele în pomelnicul aerogării.* VIERU; 3. a marca variaţia unei mărimi: *vremea înregistrează temperaturi insuportabile;* 4. a consemna, a indica, a măsura: *lochul automat înregistra milele una după alta.* TUD.; (fig.) *sufletul iberic este atît de sensibil, încît înregistrează vulnerările cele mai minimale, cu cîntar de farmacie.* CĂL.; 5. a fixa pe disc, pe bandă magnetică etc.: *cîntăreţul a înregistrat mai multe albume;* 6. (fig.) a reţine, a remarca, a releva: *istoria omenirii nu înregistrează multe întîmplări analoage.* BL.; 7. (fig.) a înscrie ca rezultat, ca realizare proprie; a obţine: *a înregistra un succes.* // (refl.) a se produce, a se întîmpla: *nu s-au înregistrat victime şi nici răniţi.* GHEŢIE. [Din fr. ***enregistrer***].

înregistráre, înregistrări f. 1. faptul de a înregistra; înscriere (într-un registru): *funcţiona mai ales la serviciul de înregistrare.* CĂL.; 2. consemnare, notare: *autorii dicţionarului manifestă o prudenţă normală în înregistrarea inovaţiilor de ultimă oră.* R.L.; 3. (concr.) ceea ce a fost înregistrat: *impozitele indirecte... timbru şi înregistrare.* MAIOR.; 4. (spec.) melodie, text etc. care a fost fixat, imprimat pe o bandă (magnetică), pe un disc etc. [V. ***înregistra***].

înregistrát, ~ţi, înregistrată, ~e a. 1. fixat, imprimat (pe o bandă, pe un disc etc.): *melodii înregistrate;* 2. care conţine înregistrări, pe care s-a înregistrat ceva: *casetă înregistrată.* [V. ***înregistra***].

înregistratór, ~i, înregistratoáre a. care înregistrează: *domină realismul detailist şi înregistrator.* BL.; *aparat înregistrator.* // n. aparat sau instrument care înregistrează variaţia unei mărimi. [***Înregistra*** + *-tor*].

înremá f. v. inimă.

înrîurí, înrîuresc vb. (tr. şi refl.) a exercita o influenţă; a influenţa: *întrebarea pe care şi-o pune este dacă scriitorul înrîureşte epoca ... sau epoca pe scriitor.* CĂL. [*În* + ***rîuri*** (pl. de la *rîu*) + *-i*; cf. germ. ***beeinflüssen*** şi fr. ***influer***].

înrîuríre, înrîuriri f. acţiunea de a înrîuri şi rezultatul ei; influenţare, influenţă: *teatrul român ... avu o mare înrîurire asupra literaturii.* NEGR. [V. ***înrîuri***; cf. germ. ***Einfluss***].

înrobí, înrobesc vb. (tr.) a supune, a aservi; a robi. [*În* + ***robi*** + *-i*].

înrobíre, înrobiri f. acţiunea de a înrobi şi rezultatul ei. [V. ***înrobi***].

înrobít, ~ţi, înrobită, ~e a. aservit, supus, subjugat. [V. ***înrobi***].

înrobitór, ~i, înrobitoáre a. care înrobeşte. [***Înrobi*** + *-tor*].

înrodí, pers. 3 **înrodeşte** vb. (rar; tr.) a face roditor: *soarele milostiv înrodeşte brazda.* BĂLC. [*În* + ***rod*** + *-i*].

înrolá, înrolez vb. 1. (refl. şi tr.) a (se) înscrie în rîndurile armatei: *de tînăr s-a înrolat ca matroz pe o corabie.* OD.; (p. ext.) *născîndu-se fără voinţa lui proprie, omul e înrolat din leagăn încă sub steagul unei credinţe religioase.* EM.; 2. (p. ext.; refl.) a intra într-o organizaţie, într-un partid; a se înregimenta. [Din fr. ***enrôler***].

înroláre, înrolări f. acţiunea de a (se) înrola şi rezultatul ei; înregimentare: *înrolarea sub diferite steaguri ale partidelor politice.* MAIOR. [V. ***înrola***].

înrolát, ~ţi, înrolată, ~e a. 1. înscris, încadrat în armată; 2. (p. ext.) înscris într-o organizaţie, într-un partid etc.; înregiment. [V. ***înrola***].

înroşí, înroşesc vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) colora în roşu, a (se) face roşu: *de a sîngelui vărsare pămîntul se înroşea.* NEGR.; *soarele apunea, înroşind marea în faţă.* TUD.; 2. (tr. şi refl.) a (se) încinge în foc: *cît se înroşeşte ştanga de fier în jos, roade un hărtănaş de slănină.* SAD.; *flerul se înroşeşte la*

temperaturi înalte; **3.** (refl.) a se îmbujora: *băiatul se înroşi ca bujorul.* TUD.; *înroşiţi de ruşine, le sărută mînile.* MAT.; **4.** (refl.) a se coace (devenind roşu): *merele s-au înroşit în livezi.* [*În* + ***roşu*** + *-i*].

înroşíre, înroşíri f. faptul de a (se) înroşi; dobîndire a culorii roşii: *a izbucnit într-un rîs spontan, urmat îndată de înroşirea obrajilor.* GHEŢIE. [V. ***înroşi***].

înroşít, ~ţi, înroşită, ~e a. **1.** care a devenit roşu; colorat în roşu, încins: *se ceartă în casa de fier înroşit.* CĂL.; **2.** îmbujorat; **3.** pîrguit, copt. [V. ***înroşi***].

înrotát, ~ţi, înrotată, ~e a. (pop.) rotund, ca o roată: *cort înrotat.* POP. [*În* + ***roată***[1] + *-at*].

înroúră, pers. 3 **înrourează** vb. (refl.) a se acoperi de rouă: *în nopţile de vară, iarba se înrourează;* (fig.) *păn' şi răcile jigănii de mare ... cu dulce libov să-nroorează.* B.-DEL. [*În* + ***roura***].

înrourát, ~ţi, înrourată, ~e a. acoperit de rouă: *i-a venit răspuns jalnic şi strîns din adîncurile înrourate ale codrului.* SAD. [V. ***înroura***].

înrubíná, pers. 3 **înrubinează** vb. (rar; tr.) a înroşi (ca rubinul): *aurora poleise culmile şi înrubinase munţii.* C.L. [*În* + ***rubin*** + *-a*].

înrudí, înrudesc vb. (refl.) **1.** a fi sau a deveni rudă cu cineva: *alta-i să ierţi..., şi alta-i să te înrudeşti.* AG.; **2.** (fig.) a avea trăsături esenţiale comune cu altul: *comedia bufonă se înrudeşte cu lirica în notarea inefabilului.* CĂL. [*În* + ***rudă***[1] + *-i*].

înrudíre, înrudiri f. **1.** faptul de a se înrudi; legătură de rudenie: *din inima lor nu s-a şters purtarea necuviincioasă a Spînului, cu toate îndreptările şi înrudirea lui.* CR.; (p. ext.) *vorbeşte despre originea latină a limbii noastre şi despre înrudirea cu limba franceză, italiană şi celelalte.* IBR.; **2.** (fig.) asemănare, afinitate: *nu poate să nu observe înrudirea artei lui Creangă cu aceea a lui Caragiale.* CĂL.; *înrudire spirituală.* [V. ***înrudi***].

înrudít, ~ţi, înrudită, ~e a. **1.** care este rudă cu cineva; **2.** care are caracterе esenţiale comune cu ..., care are afinitate cu ... [V. ***înrudi***].

îns, înşi, însă, înse pron. (adesea artic.) **1.** (pron. pers.) el, ea, dînsul, dînsa: *Parpangel căzu ca mort îndată, iar însa culcîndu-l lîngă sine, ... zbură din locurile străine.* B.-DEL.; *numai oasele-au rămas dintr-însul.* COŞB.; **2.** (filoz.; înv.; cu valoare de s.) eu: *adică-s modificaţii ale însului meu identic.* EM.; **3.** (pron. de întărire) *le găsii scrise în cea hîrţoagă sus-pomenită de Janalău însul iscălită.* B.-DEL.; *ele însele.* // m. (reg.) ins, individ, persoană: *întinsără la pămînt de 4 înş pre svîntul Clavdie şi-i hăcuiră spinarea cu toiagele.* DOS.; *ochii Sătana îşi întoarsă roată cercetînd pe tot însul în faţă.* B.-DEL.; (şi: **însul**). [Lat. ***ipsus***, ***ipsa*** (=***ipse***, ***ipsa***)].

ínsă conj. **1.** (exprimă un raport adversativ) cu toate acestea, totuşi: *de-abia înserase, uliţele erau însă pustii.* NEGR.; **2.** (indică trecerea la altă idee) dar, pe de altă parte: *romancierul descrie şi fapte întîmplate, cărora însă le dă coloritul imaginaţiei sale.* IBR. [Lat. ***ipsa***].

însăilá, însăilez vb. (tr.) **1.** a coase provizoriu, cu împunsături rare: *a însăila o rochie*; **2.** a prinde împreună; a împreuna: *am însăilat bucăţelele.* ISP.; **3.** (fig.) a înjgheba, a improviza: *individul de specie superioară însăilează în procesul său embriologic formele unor specii mai inferioare.* BL. [***În*** + ***saiele*** (pl. lui *saia*[3]) + *-a*].

însăiláre, însăilări f. **1.** acţiunea de a însăila; **2.** cusătură provizorie; saia[3]; **3.** (fig.) improvizaţie. [V. ***însăila***].

însăilát, ~ţi, însăilată, ~e a. **1.** cusut provizoriu; **2.** (fig.) făcut superficial, provizoriu; improvizat. [V. ***însăila***].

însăilătúră, însăilături f. cusătură provizorie, cu împunsături rare. [***Însăila*** + *-tură*].

însălbătácít a. v. **însălbăticit**.

însălbătícít, ~ţi, însălbătícită, ~e a. (rar) sălbăticit: *chip însălbăticit.* PANN; (şi: **însălbătácit**). [***În*** + ***sălbăticit***].

însămá, însămez vb. (înv.; tr.) a agonisi, a procura: *nice mir nu putură însăma să ungă trupul.* VARL. [***În*** + ***samă*** + *-a*].

însămărá, însămăr şi **însămărez** vb. (înv. şi pop.; tr.) a pune samarul (pe măgar sau pe catîr): *Aavram îşi însămără măgarul.* BIBLIA. [***În*** + ***samar*** + *-a*].

însămărát, ~ţi, însămărată, ~e a. (pop.) care poartă samarul: *cu catîrii însămăraţi.* POP. [V. ***însămăra***].

însămînţá, însămînţez vb. (tr.) **1.** a pune în sol seminţele unei plante (agricole); a semăna; **2.** a introduce gameţi masculi în organele genitale femele; **3.** a depune pe un mediu nutritiv germenii unor microorganisme, pentru a obţine o cultură. [***În*** + ***sămînţă*** + *-a*; cf. fr. ***ensemencer***].

însămînţáre, însămînţări f. **1.** acţiunea de a însămînţa; semănare, însămînţat[1]: *de hotărîrea lui atîrnă riturile în legătură cu însămînţarea şi cu culesul.* BL.; **2.** **(însămînţare artificială)** introducere, pe cale artificială, a gameţilor masculini în organele genitale femele. [V. ***însămînţa***].

însămînţát[1] n. însămînţare: *însămînţatul porumbului.* [V. ***însămînţa***].

însămînţát[2]**, ~ţi, însămînţată, ~e** a. care a fost semănat. [V. ***însămînţa***].

însănătoşí, însănătoşesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) face sănătos, a (se) vindeca: *după ce se însănătoşi, dete o masă mare la toţi boierii.* ISP.; **2.** (p. ext.; tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină nealterat moralicește, cinstit, corect: *se porneşte de la ideea că societatea e bolnavă şi sînt necesare mijloace eroice pentru a o însănătoşi.* GHEŢIE; **3.** (fig.; refl.) a se ameliora, a se îndrepta: *cerul se însănătoşi şi se scutură de înfăşurăturile lui albe şi cenuşii.* GAL. [***În*** + ***sănătos*** + *-i*].

însănătoşíre, însănătoşiri f. faptul de a (se) însănătoşi; restabilire a sănătăţii; vindecare: *dacă a început a-şi aduce aminte, putem avea nădejdi de însănătoşire.* SAD. [V. ***însănătoşi***].

însănătoşít, ~ţi, însănătoşită, ~e a. vindecat. [V. ***însănătoşi***].

însărciná, însărcinez vb. **1.** (tr.) a încredinţa cuiva îndeplinirea unei sarcini; a da cuiva o sarcină: *guvernul nostru mă însărcină cu o misie.* NEGR.; **2.** (refl.) a-şi asuma îndeplinirea unei sarcini: *se însărcină să aducă trăsuri de plecare.* BOL.; **3.** (tr.) a face ca o femeie să devină gravidă. [***În*** + ***sarcină*** + *-a*].

însărcináre, însărcinări f. acţiunea de a (se) însărcina şi rezultatul ei; misiune, îndatorire: *primiră cu plăcere astă onorifică însărcinare.* NEGR.; **a da (o) însărcinare,** a însărcina, a atribui o sarcină. [V. ***însărcina***].

însărcinát, ~ţi, însărcinată, ~e a. **1.** care a primit o sarcină; **2.** (despre femei) care poartă un făt în pîntece; gravidă: *peste cîteva zile împărăteasa s-a simţit însărcinată.* ISP. // m. **însărcinat cu afaceri,** funcţionar superior la o ambasadă, care reprezintă, în lipsa titularului, interesele ţării sale. [V. ***însărcina***].

însăxánát, ~ţi, însăxănată, ~e a. (rar) încărcat cu o sarcină: *oameni însăxănaţi cu bucăţelele foişorului.* ISP. [***În*** + ***saxana*** + *-at*].

înscăuná, înscăunez vb. (înv.) **1.** (refl.) a prelua puterea: *după ce se înscăună, trimise sol la socrul său.* ISP.; **2.** (tr.) a întrona, a instala (domn, rege etc.). [***În*** + ***scaun*** + *-a*].

înscăunáre, înscăunări f. (înv.) urcare pe tron: *pune la cale înscăunarea cu complicitatea celor mai mulţi boieri.* CĂL.; *la înscăunarea lui Vodă Cuza.* [V. ***înscăuna***].

înscăunát, ~ţi, înscăunată, ~e a. care a primit puterea (monarhică sau bisericească); ajuns la putere; întronat. [V. ***înscăuna***].

înscená, înscenez vb. (tr.) **1.** a pune în scenă o piesă de teatru; a regiza un spectacol; **2.** (fig.) a pune la cale; a crea aparenţele a ...: *înscenează plecarea definitivă.* [Din it. ***inscenare***, germ. ***inszenieren***].

înscenáre, înscenări f. **1.** acţiunea de a înscena şi rezultatul ei; reprezentare, punere în scenă a unei piese de teatru: *teatrul său şi social şi preferă înscenările de mare gală cu multă figuraţie.* CĂL.; **2.** punere la cale; creare a aparenţei de ...: *se vor invoca culpe imaginare, se vor monta înscenări.* GHEŢIE; *înscenarea unor procese judiciare intelectuale.* CF. [V. ***înscena***].

însceptrát, ~ţi, însceptrată, ~e a. (rar) care poartă sceptrul: *de-ar fi pus ... în mîna-i însceptrată mîna ei îngustă, mică.* EM. [***În*** + ***sceptru*** + *-at*].

înscríe, înscriu vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) trece numele într-un catalog, într-un registru etc.; a (se) înregistra (pentru a urma cursurile unei instituţii): *acolo a terminat liceul cu distincţie şi s-a înscris la litere.* VLAH.; *fraţii săi îl înscriu la o şcoală de economie politică.* CĂL.; (jur.) **a se înscrie în fals, a)** a declara în faţa unui organ de jurisdicţie că un înscris al părţii adverse este fals; **b)** (p. ext.; refl.) a contesta veracitatea unei afirmaţii sau a unei dovezi; **2.** (tr.) a consemna, a însemna în scris: *principii morale şi juridice, ... înscrise în codicele de legi.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a pune o inscripţie: *ce epitaf să-nscrie?* NEGR.; **4.** (mat.; tr.) a construi o figură geometrică în interiorul alteia: *a înscrie un hexagon într-un cerc;* (p. ext.; refl.) *întîlnirea se înscria în sfera irealităţii.* GHEŢIE; **5.** (sport; tr.) a obţine unul sau mai multe puncte într-o competiţie, într-un joc; a marca: *a înscris trei goluri în poarta adversă.* [***În*** + ***scrie;*** cf. fr. ***enscrire***].

înscriére, înscrieri f. **1.** acţiunea de a (se) înscrie şi rezultatul ei; înregistrare, înmatriculare: *un an mai tîrziu se punea problema înscrierii lui la un liceu.* GHEŢIE; **înscriere în fals,** procedură prin care se cere unei instanţe judiciare să constate că un act este fals; **2.** (înv.) inscripţie: *cîteva cişmele cu înscrieri greceşti şi turceşti.* AL. [V. ***înscrie***].

înscrís[1]**, înscrisuri** n. act, document: *am înscrisul lui care dă pe faţă că moşia ... este a mea.* FIL. [V. ***înscrie***].

înscrís[2]**, ~şi, înscrisă, ~e** a. **1.** consemnat, notat: *sfînta carte în care se află înscrisă gloria României.* BĂLC.; **2.** (mat.) care se află în interiorul unei figuri geometrice, avînd vîrfurile situate pe laturile sau pe circumferinţa acestei figuri: *poligon înscris.* [V. ***înscrie***].

însémn, însemne n. (înv.) semn distinctiv al unei demnităţi, al unui rang: *chipul său sculptat cu însemnele nouei dregătorii.* OD.; *însemnele exterioare ale magistraţilor.* [***În*** + ***semn;*** cf. fr. ***insigne***].

însemná, însémn şi **însemnez** vb. **1.** (tr.) a aplica un semn distinctiv; a marca: *pe omul rău îl însemnează Dumnezeu.* PANN; *face mai întăi o cruce şi-o înfige în pămînt de însamnă locul.* CR.; **2.** (tr.) a nota prin scris (sau alte semne), a face o însemnare: *simţea nevoia şi plăcerea de a nu însemna aici o cifră exactă.* SAD.; *a însemna ceva în catalog*; **3.** (tr. şi intr.) a avea un anumit înţeles; a semnifica, a indica: *„obraznic" şi „impertinent" deşi înseamnă acelaşi lucru, reprezintă nuanţe deosebite.* IBR.; (p. ext.) *Arald, ce însemnează pe tine negrul port?* EM.; **4.** (tr.) a aplica un semn caracteristic (pentru a găsi, a recunoaşte); a marca: *a însemna bunurile proprii;* (fig.) *ceasul s-a oprit, nu mai vrea să însemne timpul.* BAC.; **a însemna cu fierul roşu,** a înfiera; **5.** (tr.) a reprezenta, a corespunde, a fi egal cu ...: *un han lîngă un şleah însemnează lucru mare.* SAD.; **6.** (tr.) a observa, a remarca, a lua act: *ajungînd la poarta palatului criminalicesc, ea înseamnă o mulţime de trăsuri.* AL.; **7.** (rar; tr.) a reţine, a memora: *să nu uit să-mi însemnez bine locul.* GHEŢIE; **8.** (intr. şi tr.) a avea o anumită importanţă, o anumită valoare: *lungile noastre discuţii m-au însemnat pentru tot restul vieţii.*

GHEŢIE; *gestul ei înseamnă mult pentru el*; **9.** (tr.) a delimita, a determina; a stabili: *intra pe uşa care însemna în lumină o pată neagră.* SAD.; (refl. pas.) *tot atunci se însamnă şi ziua nunţei.* MAT. [*În + semn + -a*].

însemnánţă, însemnanţe f. (rar) valoare, însemnătate: *despre însemnanţa simbolică a multor concepte prin sunetele ce le corespund lor.* EM. [De la *însemna*; cf. fr. *enseignant*].

însemnáre, însemnări f. **1.** acţiunea de a însemna; notare, înregistrare în scris: *orice vrednic de însemnare ... lucru-am văzut.* GOL.; **2.** (concr.) menţiune scrisă, notă, observaţie: *urmează o scurtă însemnare despre provenienţa probelor şi despre modul transcrierii lor.* EM.; **3.** (rar) semnificaţie: *însemnarea unui cuvînt.* [V. *însemna*].

însemnát, ~ţi, însemnată, ~e a. **1.** notat, consemnat, înregistrat: *priimise scrisoarea sus însemnată.* NEGR.; **2.** care are un semn distinctiv; (spec.) care are un defect fizic: *să te ferească Dumnezeu de omul însemnat!*; **3.** (fig.) important, de seamă: *este un poet însemnat prin îndependenţa şi originalitatea sa.* IBR.; *o chestiune destul de însemnată ... mă îndeamnă să vă scriu.* GHEŢIE; **4.** deosebit, ales, remarcabil: *nu mai sta ... de povestit despre toate locurile însemnate pe unde trecea.* CR.; **5.** care reprezintă o cantitate, un număr mare; considerabil: *a produs un şoc puternic în mediul unei părţi însemnate a tinerilor.* CF.; **6.** (înv.) desenat, pictat; imprimat: *or ţinea spre pomenire urmele mele-nsemnate.* CONACHI. [V. *însemna*].

însemnărícă, însemnărici f. diminutiv al lui însemnare; mică însemnare, notiţă: *i-au avut numele pe o însemnărică.* CAR. [*Însemnare + -ică*].

însemnătáte, (rar) **însemnătăţi** f. **1.** importanţă, valoare: *nu erau siguri că întregirile făcute prin truda lor pe hartă aveau vreo însemnătate.* TUD.; *n-am dat însemnătate faptului şi am vrut să mă ridic.* GHEŢIE; **2.** semnificaţie, sens, înţeles: *pricepe viaţa în toată însemnătatea şi frumuseţea ei.* VLAH. [*Însemna + -ătate*].

însemnătór, ~i, însemnătoáre a. (înv.) important, însemnat: *sînt siliţi a cheltui sume însemnătoare.* NEGR. [*Însemna + -tor*].

înseninà, înseninez vb. (refl.) **1.** a se face senin: *trecuse ploaia, conteniseră fulgerele, se înseninase afară.* SAD.; *cerul se înseninã*; **2.** (fig.) a deveni vesel; a se lumina: *începu a-ş vini în sine, mintea i să însărinează iară.* B.-DEL.; *faţa i se înseninã*; (tr.) *aş fi vrut ca veştile mele să te înseninеze.* SAD.; (intr.) *cînd are ceas slobod după treburile slujbei dumisale, îi înseninează ochii în altă parte.* SAD.; (şi: (reg.) **înserina**). [Lat. *inserenare*].

înseninàre, înseninări f. **1.** faptul de a (se) însenina; **2.** (fig.) bună dispoziţie, veselie. [V. *înseninа*].

înseninát, ~ţi, înseninată, ~e a. **1.** fără nori, senin, limpede: *noaptea-nseninată luceşte-ncoronată de stele ce iubeşti.* AL.; **2.** (fig.) bine dispus, vesel, luminos: *el cu faţă însărinată răspunsă.* B.-DEL.; *mîni dimineaţă se scoală înseninat.* SAD.; (şi: (reg.) **înserinat**). [V. *înseninа*].

înserá, înserez vb. **1.** (intr. şi refl.) a se face seară: *cum înseră, baba se culcă în pat, cu faţa la părete.* CR.; *ai fi zis că se crapă de ziuă sau poate se înserase.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a prinde seara pe cineva undeva; a rămîne pînă seara undeva: *unde înserează, acolo doarme.* PANN. [*În + seară + -a*].

înseráre, înserări f. **1.** faptul de a (se) însera; timp cînd se înserează; amurg: *în cameră cobora înserarea.* GHEŢIE; **2.** (fig.) mîhnire, supărare, amărăciune: *boala Veronicăi era numai o rătăcire şi o înserare a sufletului.* GAL. [V. *înseră*].

înserát n. timpul cînd înserează; amurg; **pe înserat** (sau **pe înserate, pe înseratelea**), în amurg, la căderea serii: *pe înserate, ajunge la curţile cele.* CR. // adv. spre seară: *nu o putură găsi nicăieri, pînă tîrziu înserat.* OD. [V. *înseră*].

însería, înseriez vb. **1.** (tr.) a aşeza într-o serie: *sarcina de căpetenie a acestei cunoaşteri e de a inseria obiectele pe planul conceptual.* BL.; **2.** (tr.) a da număr de serie; **3.** (refl.) a se înscrie într-o serie: *mai amintim şi un alt exemplu care se înseriază cu putere ilustrativă pe aceeaşi linie.* BL.; (şi: (rar) **inseria**). [*În + serie + -a*].

înseriát, ~ţi, înseriată, ~e a. care a fost inclus într-o serie: *organismele apar înseriate şi în alte finalisme mai vaste.* BL. [V. *înseria*].

înseriére, înserieri f. faptul de a (se) înseria; aşezat în serie. [V. *înseria*].

înserinà vb. v. **însenina.**

înserinát a. v. **înseninat.**

însetá, însetez vb. (intr.) **1.** a-i fi sau a i se face sete, a suferi de sete; (înv. şi reg.) a însetoşa; **2.** (fig.) a fi stăpînit de o dorinţă puternică: *fiecare e însetat după ceva nou.* BAC. [*În + sete + -a*].

însetáre, însetări f. faptul de a înseta; sete. [V. *nseta*].

însetát, ~ţi, însetată, ~e a. **1.** care suferă de sete: *ca totdeauna după vînătoare, măria sa soţul meu soseşte flămînd şi însetat.* SAD.; (subst.) *înălţimea-sa este tata flămînzilor şi al însetaţilor.* CR.; (fig.) *cîmp însetat*; **2.** (fig.) avid, doritor (de ...): *sînt însetat de somnul pămîntului s-adorm.* EM. [V. *înseta*].

însetoşá, însetoşez vb. (înv. şi reg.; intr.) a înseta: *noaptea, cînd însetoşează, sticle şi oale visează.* PANN; (refl.) *veniţi carei v-aţi însetoşat.* COR. [*În + setos + -a*].

însetoşáre, însetoşări f. (înv. şi reg.) faptul de a însetoşa; însetare. [V. *însetoşa*].

însetoşát, ~ţi, însetoşată, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** chinuit de sete; însetat; **2.** (fig.) cuprins de o dorinţă puternică; dornic: *se ridicară la braţul libertăţii de care erau însetoşaţi.* BOL. [V. *însetoşa*].

însiloză, însilozez vb. (tr.) a depozita ceva într-un siloz. [*În + siloz + -a*].

însilozáre, însilozări f. depozitare în siloz. [V. *însiloza*].

însilozát, ~ţi, însiliozată, ~e a. depozitat în siloz. [V. *însiloza*].

însingurá, însingurez vb. (refl.) a se izola de oameni, a căuta singurătatea: *el rămîne indiferent la seducţiile vieţii politice şi se însingurează în preocupări absolut pure.* CĂL. [*În + singur + -a*].

însinguráre, însingurări f. izolare de lume: *tot farmecul situaţiei ... ar consta în fabulozitatea însingurării.* CĂL.; *îţi oferă ... un stimulent pentru poftă de însingurare la maşina de scris.* CF. [V. *însingura*].

însingurát, ~ţi, însingurată, ~e a. singur, izolat, stingher. [V. *însingura*].

însîmbrá, însîmbrez vb. (înv.; refl.) a se întovărăşi, a se asocia: *să te-nsîmbredzi cu patriarhul.* DOS. [Lat. *insimulare* (<*in simul* „împreună")].

însîngerá, însîngerez vb. (tr.) **1.** a face să sîngereze, a umple de sînge: *serveşte boierilor săi un pilaf cu mărgăritare pentru a le rupe dinţii şi a le însîngera gurile clevetitoare.* VIANU; **2.** (fig.) a înroşi. [*În + sîngera*].

însîngeráre, însîngerări f. faptul de a însîngera; vărsare, curgere de sînge: *pe atunci foaia radicală ameninţa ţara cu invazie şi cu însîngerare.* EM. [V. *însîngera*].

însîngerát, ~ţi, însîngerată, ~e a. **1.** plin de sînge: *îşi şterse mîinile însîngerate pe şorţul de bucătărie.* GHEŢIE; **2.** care sîngerează: *rană însîngerată*; **3.** (fig.) roşu-aprins: *în nisipul fierbinte se scaldă cîteva găini, păzite de un cocoş mic, cu creasta însîngerată.* REBR. [V. *însîngera*].

însmălţá, însmălţez vb. (rar; tr.) a împodobi: *muscelele înzmălţate cu flori.* OD. [*În + smalţ + -a*].

însorí, însoresc vb. (refl.) a se expune, a se încălzi la soare. [*În + soare + -i*].

însoríre, însoriri f. faptul de a se însori. [V. *însori*].

însorít, ~ţi, însorită, ~e a. **1.** încălzit, luminat de razele soarelui: *teren însorit*; **2.** cu soare, senin: *ziua era însorită, vînt nu adia.* SAD.; *dimineaţă însorită*; **3.** (fig.) vesel, bucuros; luminos: *au băut pe rînd ceilalţi şi le erau privirile însorite.* SAD. [V. *însori*].

însoţí, însoţesc vb. **1.** (tr.) a întovărăşi, a acompania: *se apropie peste un timp şi-mi ceru s-o însoţesc.* GHEŢIE; *l-am însoţit pînă acasă*; **2.** (refl.) a se asocia, a se uni: *spune-mi cu cine te însoţeşti, ca să-ţi spun cine eşti*; **3.** (rar; tr.) a acompania la un instrument: *pune-te la pian şi mă însoţeşte.* BOL.; **4.** (rar; tr.) a escorta: *două sute de ostaşi pe care-i orînduise împăratul ca să-l însoţească.* ISP.; **5.** (pop.; refl.) a se căsători: *se însoţi cu fata cea mică.* ISP.; *îşi face gospodărie proprie şi se însoţeşte a doua oară.* CĂL.; **6.** (tr.) a adăuga, a alătura (pentru completare, pentru lămurire): *bătrînul îşi scutură capul şi-şi însoţeşte gestul de o fluturare a mîinii.* GHEŢIE; **7.** (tr.) a lega, a asocia: *viaţa grecului este însoţită şi de o incontestabilă melancolie.* BL.; **8.** (pop.; refl.) a se împerechea. [*În + soţ + -i*].

însoţíre, însoţiri f. **1.** acţiunea de a (se) însoţi; **2.** (pop.) căsătorie; nuntă: *a fost o însoţire ce trăia-n iubire.* PANN; **3.** (fig.) unire, asociere: *însoţirea morţii cu asprul ger.* AL.; **4.** (pop.) împerechere: *un amic l-a păcălit dîndu-i iapa de rasă la o însoţire josnică cu un măgar.* CĂL. [V. *însoţi*].

însoţít, ~ţi, însoţită, ~e a. **1.** întovărăşit: *nu iese din casă decît însoţită*; **2.** acompaniat; **3.** (rar) căsătorit. [V. *însoţi*].

însoţitór, ~i, însoţitoáre a. şi m., f. (persoană) care însoţeşte: *am găsit pe însoţitoarea noastră moţăind în fundul maşinii.* EL.; *în aceste cazuri, întîmpinăm expresia unei identificări a aparenţelor, lipsită de conştiinţa însoţitoare a deosebirii lor.* VIANU. [*Însoţi + -tor*].

însovoní, însovonesc vb. (pop.; tr.) a pune sovonul pe capul miresei; (şi: (reg.) **înzăvoni**). [*În + sovon + -i*].

înspăimá, înspăimez şi **înspáim** vb. (înv.) **1.** (tr.) a înspăimînta, a îngrozi: *înspăimîndu-i cu minuni şi cu miracuri, i-au făcutu-i fii luminii.* DOS.; **2.** (refl.) a fi cuprins de spaimă: *acestea toate văzînd noroadele să înspăima.* DOS. [*În + spaimă + -a*].

înspăimát, ~ţi, înspăimată, ~e a. (înv.) înspăimîntat: *veni la diaconul, de-l află înspăimat.* DOS.; *celelalte străji, auzind atîta ciorobor, înspăimate striga de toate părţi.* B.-DEL. [V. *înspăima*].

înspăimîntá, înspăimînt vb. **1.** (tr.) a băga spaima în cineva, a provoca spaimă, groază; a înfricoşa, a îngrozi; (înv.) a înspăima: *nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt.* EM.; (absol.) *zece ani de ură nestinsă la o femeie înspăimîntă.* CĂL.; **2.** (refl.) a fi cuprins de spaimă; a simţi groază; (înv.) a se înspăima: *toţi se-nspăimîntară.* BIBLIA. [*În + spăimînta*].

înspăimîntáre, înspăimîntări f. acţiunea de a (se) înspăimînta. [V. *înspăimînta*].

înspăimîntát, ~ţi, înspăimîntată, ~e a. cuprins de spaimă; îngrozit, înfricoşat: *cînd au văzut un bivol zburînd pe sus, au rupt-o la fugă, înspăimîntaţi.* CR.; (fig.) *tremura înspăimîntată marea de-ale lor corăbii.* EM. [V. *înspăimînta*].

înspăimîntátor, ~i, înspăimîntătoáre a. care provoacă spaimă; îngrozitor, înfricoşător: *mulţime nenumărată de gîngănii şi jigănii înspăimîntătoare.* CR.; (p. ext.) *această operă e de un prozaism înspăimîntător.* IBR.; (adv.) *plîngea înspăimîntător;* **înspăimîntător de,** foarte: *s-au adunat înspăimîntător de mulţi.* [*Înspăimînta + -tor*].

înspică, pers.3 **înspícă** vb. (pop.) **1.** (intr.) a face spic, a da în spic: *vorbi o vreme de semănături, de holdele ce înspicaseră.* AG.; *bate vîntul, iarba-nspică.* POP.; **2.** (refl.) a se ridica (și a sta țeapăn): *dă groază tot păru mi să înspică.* B.-DEL. [Lat. ***inspicare***].

înspicát, ~ți, înspicată, ~e a. **1.** care a dat în spic; care are spice: *prin iarba-nspicată el vine ieșit de sub mucede stînci.* COȘB.; **2.** care are fire albe, care are vîrful de culoare mai deschisă: *un om înalt, slab, cu barba rară și înspicată.* DELAVR.; **3.** cu fire de altă culoare, împestrițat: *stofă înspicată;* **4.** variat, diferențiat: *constatăm sub raportul complexității o foarte înspicată diversificare.* BL. [V. ***înspica***].

înspiná, înspinez și **înspín** vb. (rar; refl. și tr.) a (se) înțepa cu spini, a (se) înghimpa: *își înspină picioarele.* [*În* + ***spin***[1] + *-a*].

înspinát, ~ți, înspinată, ~e a. înțepat cu spini; înghimpat: *în asemenea suferință unele își simțiră limbile înspinate.* SAD. [V. ***înspina***].

înspițá, înspițez vb. (tr.) a pune spițe la roată. [*În* + ***spiță*** + *-a*].

însplinà, însplinez vb. (pop.; refl.) a se îmbolnăvi de splină. [*În* + ***splină*** + *-a*].

însplinát n. (pop.) boală de splină (la vite). [V. ***însplina***].

înspre prep. **1.** (arată direcția sau ținta) spre, către, la: *boierii plecau înspre munți.* AL.; *el mînă caii-nspre casă.* EM.; **2.** (exprimă aproximația în timp) cam la vremea, cam pe (la), spre: *înspre noapte văzu o casă.* NEGR.; *cam înspre sară lăsă pe drumeț singur în casă.* CR.; **3.** (cu sens modal; arată sensul în care evoluează sau se desfășoară o acțiune, o stare) spre: *boala merge înspre vindecare.* [*În* + ***spre***].

însprincenát a. v. **înșprîncenat.**

înșprîncenát, ~ți, înșprîncenată, ~e a. (rar) cu sprîncene mari; sprîncenat: *umblă acum să se însoare, fiind și chipeș, înșprîncenat, cu bărbiță bălaie și tunsă.* CĂL.; (și: **înșprincenat**). [*În* + ***sprîncenă*** + *-at*].

înspulberát, ~ți, înspulberată, ~e a. (rar) furtunos, viforos: *pleca acasă iute înspulberat ca un vînt.* PANN. [*În* + ***spulbera*** + *-at*].

înspumá, înspumez vb. (tr.) a transforma în spumă; a umple de spumă. [*În* + ***spumă*** + *-a*].

înspumáre, înspumări f. acțiunea de a înspuma și rezultatul ei. [V. ***înspuma***].

înspumát, ~ți, înspumată, ~e a. **1.** cu spume, plin de spumă: *caii lor alergă alăturea-nspumați.* EM.; **2.** transformat în spumă; amestecat cu spumă; **3.** spumos: *vin înspumat.* DELAVR. [V. ***înspuma***].

înstăpînì, înstăpînesc vb. (refl.) a se face stăpîn pe ceva; a lua ceva în stăpînire: *turcii s-au înstăpînit la trecători;* (fig.) *în casă se înstăpînise o tăcere frămîntată doar de molfăitul flăcăului.* REBR. [*În* + ***stăpîn*** + *-i*].

înstări, înstăresc vb. (refl.) a se îmbogăți, a se înavuți: *în cîțiva ani m-aș înstări.* AL. [*În* + ***stare*** + *-i*].

înstărít, ~ți, înstărită, ~e a. cu stare, bogat, avut: *intraseră în Moldova ca niște negustori ori răzăși mai înstăriți.* SAD.; (p. ext.) *e un fecior de țăran de la Năsăudul patriarhal și înstărit.* IBR. [V. ***înstări***].

înstelá, pers. 3 **înstelează** vb. **1.** (refl.) a se acoperi cu stele: *ce lucrează, cum lucrează pîn' noaptea se-nstelează?* AL.; **2.** (fig.; tr.) a acoperi, a împînzi: *înstela-vei părul negru cu o spuză de rubine.* MACED. [*În* + ***stele*** (pl. de la *stea*) + *-a*].

înstelát, ~ți, înstelată, ~e a. **1.** cu stele, plin de stele: *calcă a mărilor adîncuri, luînd călăuzire din cerul înstelat.* NEGR.; (fig.) *firme scrise din becuri înstelate.* BAC.; **2.** (fig.) însemnat, marcat: *toți înstelați pe frunte cu mîndre cicatrice.* AL. // f. oaie cu pată albă în frunte. [V. ***înstela***].

înstrăină, înstrăinez vb. **1.** (refl.) a-și părăsi familia, locul de naștere, țara, stabilindu-se în altă parte: *eu fui silit a mă înstrăina din țara mea.* B.-DEL.; *de cînd m-am înstrăinat.* POP.; **2.** (fig.; refl.) a se îndepărta sufletește de cineva: *de dînșii mă-nstreină pizma lor.* DOS.; **3.** (tr.) a face să se îndepărteze de ceea ce este propriu, specific, firesc (apropiind de străini): *de cînd cu străinătatea, v-ați înstrăinat și legea, și limba, și inima.* CR.; *trecuse și vremea culturii fanariote, care înstrăina spiritul public.* IBR.; **4.** (tr.) a face să se îndepărteze sufletește, să-și piardă sentimentele: *dacă ar vrea să-și impună voința, ar înstrăina-o și mai mult de el.* AG.; **5.** (tr.) a transmite altuia (prin vînzare): *proprietatea și a acestei cetăți n-a fost înstrăinată prin nici un tratat formal.* EM.; *a înstrăinat o parte din avere;* (și: (înv. și reg.) **înstreina**). [*În* + ***străin*** + *-a*].

înstrăináre, (rar) **înstrăinări** f. **1.** acțiunea de a (se) înstrăina și rezultatul ei; pribegie, exil: *de pe plaiu-nstrăinării ... văd o pasăre voioasă.* AL.; **2.** pierdere a caracterului național: *primejdia înstrăinării în limbă și literatură era mai mare.* IBR.; **3.** îndepărtare de ceva (propriu, specific, firesc): *la el mania nu are sensul unei înstrăinări de lume.* CĂL.; **4.** întrerupere a legăturilor, a relațiilor cu cineva (apropiat); răceală, indiferență: *n-am avut cu nici unul nici o ceartă, nici o înstrăinare.* GAL.; **5.** (jur.) transmitere, transferare a unei proprietăți: *nu le-a pus nici o piedică la înstrăinarea unor averi cari nu erau ale vînzătorilor.* EM.; *înstrăinarea bunurilor statului;* **6.** (filoz.) îndepărtare a omului de ceea ce îi este specific, definitor, fundamental; alienare: *melancolia lui constă în sentimentul de înstrăinare și de învingere.* CĂL.; (și: (înv. și reg.) **înstreinare**). [V. ***înstrăina***].

înstrăinát, ~ți, înstrăinată, ~e a. **1.** plecat de acasă (departe); expatriat, exilat: *o! dulce frate înstrăinat!* AL.; (subst.) *cînd și cînd, ca un înstreinat mai revedea orașul.* BAC.; **2.** străin; (p. ext.) neprietenos, neprimitor: *în țară-nstrăinată știu că plînge-voi mereu.* COȘB.; (și: (înv. și reg.) **înstreinat**). [V. ***înstrăina***].

înstreiná vb. v. **înstrăina.**

înstreináre f. v. **înstrăinare.**

înstreinát a. v. **înstrăinat.**

înstrîmtorá, înstrîmtorez vb. (înv. și reg.; tr.) a strîmtora. [*În* + ***strîmtoare*** + *-a*].

înstrîmtorăre, înstrîmtorări f. (înv. și reg.) acțiunea de a înstrîmtora și rezultatul ei; strîmtoare, strînsoare: *unghii care la înstrîmtorări s-au preschimbat în gheare.* VIERU. [V. ***înstrîmtora***].

înstruná, înstrún vb. (tr.) **1.** a încorda: *înstrună iute arcul.* ISP.; **2.** a acorda un instrument muzical întinzîndu-i coardele: *trebuie să înstrunăm împreună cu muzele lira lui Apolon.* CĂL.; (fig.) *cuvîntul său nu se înstrunează pentru vestejire.* VIANU; **3.** a înfrîna, a reține: *lupul cu puii săi pustiază codrii fără d-a bănui lațul ce-i va înstruna într-o zi pe toți.* OD.; (fig.) *înstrunîndu-și mînia.* OD.; **4.** a strînge un cal cu chingile, a ține în frîu: *puse șaua pe Murga ..., o înstrună bine.* DELAVR. [*În* + ***strună***[1] + *-a*].

înstrunáre, înstrunări f. **1.** acțiunea de a înstruna și rezultatul ei; **2.** acordare; **3.** închingare; **4.** stăpînire, înfrînare. [V. ***înstruna***].

înstrunát, ~ți, înstrunată, ~e a. **1.** acordat: *vioară înstrunată;* **2.** strîns cu chinga; **3.** (fig.) stăpînit, înfrînat: *sufiările înstrunate ale zefirului. reîncep a deștepta puterile fecundării.* OD. [V. ***înstruna***].

însufletá, însúflet vb. (înv.; tr.) a da viață, a însufleți: *ființele însufletate ... de cerească aburire ... alergă mare și mică fără de a se abate.* CONACHI. [*În* + ***suflet*** + *-a*].

însufletát, ~ți, însufletată, ~e a. (înv.) viu, însuflețit: *cum dară să nu cinstim însufletatele beserici a lui Dumnădzău...?* DOS. [V. ***însufleta***].

însufleți, însuflețesc vb. **1.** (tr.) a da viață: *poetul însuflețește corporalul.* GHEȚIE; **2.** (tr.; fig.) a da avînt, a stimula: *oricînd concepția unui scriitor este însuflețită de filozofia, de morala timpului.* IBR.; (fig.) *codrul prinse a vui, brazii a-și însufleți.* AL.; **3.** (refl.) a prinde putere, a se înviora, a se anima: *convorbirea se însufleța cînd treceau cu toții într-o sufragerie scînteietoare.* SAD.; **4.** (fig.; tr.) a dinamiza, a îmbărbăta: *să-mi însuflețezi sperarea.* PANN. [*În* + ***suflet*** + *-i*].

însuflețíre, însuflețíri f. **1.** acțiunea de a (se) însufleți și rezultatul ei; avînt, entuziasm: *petrecerile din sat, la care luam parte cu cea mai mare însuflețire.* CR.; **2.** animație, veselie; vioiciune: *micul parc avea în dimineața aceea o anumită însuflețire.* GHEȚIE. [V. ***însufleți***].

însuflețít, ~ți, însuflețítă, ~e a. **1.** care are viață, care trăiește; viu: *am fost și eu, în lumea asta ..., o bucată de humă însuflețítă.* CR.; **2.** plin de viață; animat, vioi: *fața ei odată mută e acuma însuflețítă.* MACED.; **3.** îmbărbătat. // adv. în mod avîntat, cu căldură. [V. ***însufleți***].

însuflețítor, ~i, însuflețítoare a. care însuflețește, animă, dă imbold: *mitul se realizează pe deplin în planul imaginației plastice și însuflețítoare.* BL. [***Însufleți*** + *-tor*].

însul pron. v. **îns.**

însuliță, însuliț́ez vb. (înv.; tr.) a străpunge cu suliță. [*În* + ***suliță*** + *-a*].

însumá, însumez vb. (tr.) **1.** a aduna laolaltă; a totaliza: *însumează veniturile din ultimul an;* **2.** a cuprinde, a întruni: *sînt multe cauze pe care le-am putea însuma sub această idee.* IBR.; *lucrarea însumează numeroase calități.* [*În* + ***sumă*** + *-a*].

însumáre, însumări f. faptul de a însuma; întrunire, adunare, unire: *de obicei, figurile animale sînt ... alcătuite din unități geometrice prin însumare.* BL. [V. ***însuma***].

însumát, ~ți, însumată, ~e a. totalizat, adunat, întrunit: *răzmerița însăși este înfățișată prin trăsături însumate.* VIANU. [V. ***însuma***].

însumatív, ~i, însumativă, ~e a. care însumează, care totalizează; care adună la un loc. [De la ***însuma***].

însumeți, însumeț́esc vb. (reg.; refl.) a se făli, a se îngîmfa; a prinde curaj; a se semeți: *pentru ce să însumeață și de unde vin acele cuvinte sprințare.* B.-DEL. [*În* + ***sumeț*** + *-i*].

însumi, înșine, însămi, însene pron. **1.** (pron. de întărire; cu valoare adjectivală) chiar, tocmai: *Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare.* EM.; **a (se) sfătui (cu sine) însuși,** v. **sfătui; 2.** (cu valoare de pron.pers.) eu (tu, el etc.) personal: *hotărî vizirul ca a treia zi să vază și însuși ce va auzi.* PANN; *ar trebui să trăiți înșivă o experiență similară.* GHEȚIE; **3.** (filoz.; înv.; cu valoare subst.) eu: *un însumi stabil și rămîitor în această curgere de fenomene interioare.* EM. [***Însu(l)*, *însa*** + *-mi, -ți, -și*].

însurá[1], însór vb. **1.** (refl.; despre bărbați) a se căsători: *poate se va însura și el în dulcele ăsta și voia să aibă o țundră nouă.* AG.; (tr.) *l-oi însura cu Mândica.* AL.; **2.** (fig.; refl.) a se uni, a se împreuna: *gîndul tău se-nsoară cu a mea voință.* AL.; *ghirlanda ce se-nsoară cu silfele ușoare.* EM.; **3.** (glumeț; tr.) a da, a îndepărta de la sine: *las, că te însor eu și pe tine acuș!* CR. [Lat. ****inuxorare*** (<***uxor*** „soție")].

însurá[2], însór vb. (reg.; tr.) a pune căpute; a pingeli încălțămintea. [*În* + lat. ****solare*** (<***solum*** „talpă")].

însuráre, însurări f. (înv.) faptul de a se însura[1]; însurat[1], însurătoare: *abia trecură patru luni de la însurarea lui Ipolit.* NEGR. [V. ***însura[1]***].

însurát[1] n. faptul de a (se) însura[1]; însurare, însurătoare: *însuratul de tînăr și mîncarea de dimineață n-au greș.* NEGR. [V. ***însura[1]***].

însurát², însuraţi a. (despre bărbaţi) căsătorit: *erau odată într-un sat doi fraţi, şi amîndoi erau însuraţi.* CR. [V. ***însura¹***].

însurăciúne, însurăciuni f. (înv.) însurătoare: *lăudînd plăcerile însurăciunii cu entuziasm.* NEGR. [*Însura¹ + -ăciune*].

însurătoáre, însurători f. căsătorie a unui bărbat; însurat¹; (înv.) însurare, însurăciune: *le-a venit şi lor vremea de însurătoare.* ISP. [*Însura¹ + -toare*].

însurăţél, însurăţel m. 1. (tînăr) însurat de curînd: *însurăţel de-al doilea.* CR.; **2.** (la pl.) soţi tineri, căsătoriţi de curînd: *obţine favoarea de a-i însoţi pe însurăţei pe drum.* CĂL. [*Însurat² + -el*].

însurí, însuresc vb. (intr.) a deveni sur; a încărunţi: *părul începe a însuri.* NEGR. [*În + sur + -i*].

însuşí, însuşesc vb. (tr.) **1.** a lua ceva în stăpînire, a lua pentru sine; a-şi apropria: *slugile domneşti ... şi-au însuşit zloţi şi plocoane.* SAD.; **2.** a-şi aroga ca drept al său: *încearcă să-şi însuşească ideile profesorului său;* **3.** a asimila cunoştinţe, idei etc.; a învăţa: *îşi însuşise întîmplările istoric al limbei.* MAIOR.; *prejudecata aceasta şi-o însuşise de la maica sa, împreună cu multe alte învăţături.* SAD.; **4.** a adopta (o părere, o idee etc.); a fi de acord cu o opinie: *n-a fost copist fidel Coresi, căci nu şi-a însuşit limba din textele pe care le copia.* IBR.; *şi-a însuşit acest punct de vedere.* [De la **însuşi** (v. **însumi**)].

însuşietáte, însuşietăţi f. (rar) trăsătură, însuşire, caracteristică. [*Însuşi + -etate*].

însuşíme, însuşimi f. (înv.) trăsătură, însuşire: *„proprietate" este cuvînt strămoşesc şi însemnează însuşimile de osăbi a unei persoane sau unui lucru.* B.-DEL. [*Însuşi + -ime*].

însuşíre, însuşíri f. **1.** acţiunea de a-şi însuşi şi rezultatul ei; luare în stăpînire, în proprietate; apropriere: *însuşirea proprietăţii altuia;* **2.** învăţare, asimilare de cunoştinţe: *însuşirea materiei pentru examen;* **3.** trăsătură caracteristică; atribut, calitate: *însuşirea judecăţilor de a fi afirmative.* MAIOR.; *toate însuşirile, toate calităţile lucrurilor sînt amestecate.* BL.; **4.** (spec.) aspect pozitiv, trăsătură valoroasă: *a voit să scrie un articol obiectiv, scoţînd în evidenţă cusururile şi însuşirile.* CĂL.; **5.** (p. ext.) talent, facultate, înclinaţie, aptitudine: *scriitorul are în adevăr unele însuşiri mai dezvoltate decît omul comun.* IBR. [V. **însuşi**].

însuşít, ~ţi, însuşítă, ~e a. (înv.) propriu, caracteristic: *calităţi însuşite naţiei lui.* BĂLC.; *buzduganul însuşit slujbei de armaş mare.* OD. [V. **însuşi**].

însutí, însutesc vb. (tr.) a spori, a mări de o sută de ori; (p. ext.) a face mult mai mare, mai numeros: *slobozenia însuteşte puterea.* RUSSO. [*În + sută + -i*].

însutít, ~ţi, însutită, ~e a. de o sută de ori mai mare; (p. ext.) mult mai mare, mai numeros: *a lovit din nou cu o forţă însutită;* (adv.) *Ipate se îmbogăţise însutit şi înmiit.* CR. [V. **însuti**].

înşelá¹, înşél vb. (înv.; tr.) a pune şaua; a înşeua: *Făt-Frumos înşelă şi înfrînă calul.* ISP. [Lat. ***insellare** (<**sella** „şa")*].

înşelá², înşél vb. **1.** (tr.) a induce în eroare (întrebuinţînd viclenia şi minciuna); a amăgi: *să nu vă înşele cu smericiunea făţarnică.* N.TEST.; *erau declaraţii îmbunătoare, de care noi credem că nimeni n-a fost înşelat.* EM.; (absol.) *eu am văzut călugări care jucau cărţi la cîrciumă, ba mai şi înşelau pe deasupra.* TUD.; **a înşela aşteptările** (sau (rar) **speranţele**) **(cuiva)**, a dezamăgi (pe cineva): *se răzbuna pe mine şi nu pe stăpîna care-i înşela speranţele.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a trăda în dragoste, a comite infidelităţi: *bărbatu-meu ... nu s-a putut plînge că l-am înşelat.* CR.; (absol.) *o femeie nu înşeală niciodată nemotivat.* CĂL.; **3.** (refl.) a cădea în eroare; a greşi: *dacă nu ne înşelăm, este a şasea răsplată pe care a obţinut-o.* EM.; *se înşală uşor;* (fig.) *şi tot mă-nşel şi trag nădejde, că nu-i departe alinarea.* MAT.; **4.** (tr.) a reda în mod fals realitatea: *era într-o sîmbătă, dacă nu mă înşela memoria.* GHEŢIE. [Din sl. ***mŭšelŭ***; cf. ***înşela¹***].

înşeláre¹, înşelări f. (rar) acţiunea de a înşela¹. [V. ***înşela¹***].

înşelăre², înşelări f. **1.** acţiunea de a (se) înşela²; inducere în eroare: *părea purtată în acele clipe de înşelarea unui vis.* SAD.; **înşelare a aşteptării** (sau **aşteptărilor**), dezamăgire; **2.** infidelitate, nestatornicie (în dragoste): *joacă faţă de soţii lor ... comedia înşelării cu fiul boierului.* CĂL.; **3.** greşeală, eroare: *dacă dumnealui coconul Alexandru se înşală, atunci chiar înşelarea îi va aduce pedeapsa.* SAD. [V. ***înşela²***].

înşelát¹, ~ţi, înşelată, ~e a. cu şaua pusă; înşeuat: *îşi ducea caii înşelaţi de căpăstru.* SL. [V. ***înşela¹***].

înşelát², ~ţi, înşelată, ~e a. **1.** indus în eroare; păcălit; (subst.) *sînt prejudiţii făcute de cei înşelători pentru cei înşelaţi.* EM.; **2.** trădat (în dragoste); **3.** ademenit, sedus: *printre multele femei înşelate este o preoteasă.* CĂL. [V. ***înşela²***].

înşelăciúne, înşelăciuni f. **1.** inducere în eroare: *din înşelăciunea dimonească foarte să învrăjbirâ.* DOS.; *prin acesta să descoperi înşălăciunea.* B.-DEL.; **2.** (p. ext.) escrocherie, fraudă; înşelătorie; (înv.) înşelămînt: *i-au fost luat banii prin înşălăciune şi tîlhărie.* NEGR. [*Înşela² + -ăciune*].

înşelămînt, înşelăminte f. (înv.) înşelătorie: *nu-i vreme ... de-a spune cu multe, aici, tot înşălămîntul.* B.-DEL.; *nu să pot isprăvi prin argint, ci prin tehne-ascunse şi înşelăminte.* B.-DEL. [*Înşela² + -ămînt*].

înşelătór, ~i, înşelătoáre a. care induce în eroare, care înşală²; amăgitor: *sprinţar şi înşelător este gîndul omului.* CR.; *aparenţe înşelătoare.* // m. persoană necinstită, care trăieşte din înşelătorii; escroc: *se va face un înşelător, un necinstit, un plastograf.* NEGR. [*Înşela² + -tor*].

înşelătoríe, înşelătorii f. înşelăciune, faptă de înşelător; fraudă. [*Înşelător + -ie*].

înşeuá, înşeuez vb. (tr.) a pune şaua pe un animal de călărie: *un cal iute-mi înşeuaţi.* POP. [*În + şa*].

înşeuát, ~ţi, înşeuată, ~e a. care are şaua pusă: *soseau caii înşăuaţi şi încăpestriţi.* SAD. [V. ***înşeua***].

înşfăcá, înşfăc vb. (tr.) a apuca, a prinde brusc şi cu putere; a înhăţa: *înşfăcăm noi te mieri ce mai aveam, ne ducem degrabă la plută.* CR.; (fig.) *clipa de mult temută îl înşfăcase de guler.* VINEA. [*În + bulg. **hvatam***].

înşfăcăre, înşfăcări f. acţiunea de a înşfăca; apucare bruscă (şi violentă); înhăţare. [V. ***înşfăca***].

înşfăcát, ~ţi, înşfăcată, ~e a. apucat, prins brusc (şi violent); înhăţat: *Dimitrie, simţindu-şi urechea înşfăcată, îşi înfipse dinţii în braţul profesorului.* GHEŢIE. [V. ***înşfăca***].

înşíra, înşír vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) aşeza în şir, unul după altul: *titvele lor să le înşire pe zid.* NEGR.; *hîrdaie verzi cu oleandri se înşirau de-a lungul zidurilor ude.* CĂL.; **2.** (tr.) a petrece pe un fir (mărgele) pentru a face un şirag: *se află de-odată în faţa unei femei care înşiră mărgăritare.* CĂL.; (p. ext.) *covrigii şi colăceii băieţii îi înşiră pe prăjină.* MAT.; (fig.) *Alecsandri, ce-nşirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază, acum secolii străbate.* EM.; (intr.) **a înşira la mărgăritare**, a spune poveşti; (refl.) **înşirăte** (sau **înşir'te**) **mărgărite, a)** formulă prin care se arată într-un basm că povestirea continuă; **b)** (subst.) basm; (depr.) vorbe fără cap şi coadă: *vorbeşte neisprăvite la înşir'te mărgărite.* PANN; **3.** (refl.) a se aşeza în ordine, în şir, în linie: *ceilalţi se înşiră tot cîte unul-unul pînă la poartă.* CR.; **4.** (refl.) a se succeda, a urma succesiv: *faptele se înşiră în ordinea firească;* **5.** (fig.; tr.) a expune, a povesti (fără încetare): *adversarii noştri bat cîmpii sau înşiră la platitudini şi banalităţi.* EM.; *vin acasă, înşir mirat mamei păţania mea.* VIERU; *a înşira la minciuni;* **6.** (tr.) a trece, rînd pe rînd, prin diferite locuri, situaţii etc.; a lua la rînd, la şir: *şi eu să înşir atîtea şcoli.* CR. [*În + şir + -a*].

înşiráre, înşirări f. **1.** acţiunea de a (se) înşira şi rezultatul ei; înşiruire, şir; **2.** (fig.) expunere a unui şir de idei, de fapte etc.; succedare: *dacă nu ni s-ar părea de prisos, am continua cu înşirarea de exemple.* BL. [V. ***înşira***].

înşirát, ~ţi, înşirată, ~e a. **1.** aşezat în şir; făcut şirag: *caii mergeau înşiraţi, dibuind cu copita un loc sigur.* VLAH.; **2.** care se produce succesiv, care se succedă: *limba noastră-i vechi izvoade povestiri din alte vremuri; şi cetindu-le-nşirate, te-nfiori adînc şi tremuri.* MAT. [V. ***înşira***].

înşirătúră, înşirături f. (înv.) mulţime de lucruri care se succed, care se înşiră: *era o cetate cariia frîmseţea şi-mpistritura şi înşirătura şi clădiţura zidurilor nu să poate povesti.* DOS. [*Înşira + -tură*].

înşíruí, înşírui vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) aşeza la rînd, în şir: *poruncise să se înşiruie toată lumea la odăi şi-n ogrăzi.* SAD.; **2.** (tr.) a expune pe rînd; a enumera: *nu ne face cinste să înşiruim pricinile.* GOL.; (refl. pas.) *ideile se înşiruie astfel în ordine.* VIANU; **3.** (înv.; tr.) a înşira, a înconjura: *toată faţa zidului despre curte înşiruită cu un lanţ de fier.* GOL. [*În + şir + -ui*].

înşíruíre, înşíruiri f. acţiunea de a (se) înşirui şi rezultatul ei; înşirare, şir: *cronica e o înşiruire nesfîrşită de porunci.* CĂL.; *malul european era o înşiruire de dealuri rîpoase şi sterpe.* TUD. [V. ***înşirui***].

înşíruít, ~ţi, înşíruită, ~e a. aşezat, aranjat unul după altul: *umblă înşiruiţi.* ISP. [V. ***înşirui***].

înşomoltácí vb. v. înşomoltoci.

înşomoltocí, înşomoltocesc vb. (reg.; tr.) a înfăşura în multe straturi; a face mototol: *să înşomoltăcim motanul ... cu nişte petece.* CR.; (şi: **înşomoltăci**). [*În + şomoltoc + -i*].

înştiinţá, înştiinţez vb. **1.** (tr.) a face cunoscut, a da de ştire; a anunţa, a informa: *turturica ajunsese la Împăratul Verde şi-l înştiinţase.* CR.; **2.** (înv.; refl.) a afla, a lua cunoştinţă: *acest nume valurile îl primesc; unul altuia îl spune; Dunărea se-nştiinţează.* ALEX. [*În + ştiinţă + -a*].

înştiinţáre, înştiinţări f. **1.** acţiunea de a înştiinţa şi rezultatul ei; informare; (concr.) ştire, informaţie: *la Bucureşti înştiinţare cu solii credinţate trimea-să.* B.-DEL.; *coborîm şi noi din ponor şi dăm glas de înştiinţare.* SAD.; **2.** (concr.) text care cuprinde o ştire, un anunţ, o informaţie; **3.** (înv.) **a face înştiinţare**, a face cunoscut; **a avea înştiinţare**, a fi informat; **a lua înştiinţare**, a afla. [V. ***înştiinţa***].

înştiinţát, ~ţi, înştiinţată, ~e a. **1.** căruia i s-a comunicat ceva; avizat, avertizat; **2.** (înv.) învăţat, cult. [V. ***înştiinţa***].

înşurubá, înşurubez vb. **1.** (tr.) a roti un şurub pentru a fixa ceva; a strînge două piese prevăzute cu şurub pentru a le asambla; **2.** (refl.) a fi prevăzut cu filet; a se asambla cu ajutorul unui filet: *amîndouă aveau nişte capace groase care se înşurubau închizîndu-se ermetic.* GHEŢIE; **3.** (fig.; fam.; tr.) a încurca, a înfunda (pe cineva); **4.** (fig.; refl.) a se învîrti în spirală: *zburau prin aer înşurubîndu-se grăbit seminţe de frasin cu aripioarele lor răsucite.* SAD. [*În + şurub + -a*].

înşurubáre, înşurubări f. acţiunea de a (se) înşuruba; înşurubat¹. [V. ***înşuruba***].

înşurubát¹, (rar) **înşurubaturi** n. înşurubare: *sculă pentru înşurubat.* [V. ***înşuruba***].

înşurubát², ~ţi, înşurubată, ~e a. fixat, prins prin strîngerea unui şurub: *piese înşurubate.* [V. ***înşuruba***].

întabulá vb. v. **intabula.**

întabuláre f. v. **intabulare.**

întări, întăresc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face tare; a deveni sau a face să devină mai dur, mai tare: *îngheţul a întărit pămîntul; cimentul se întăreşte;* **2.** (tr.) a mări rezistenţa unei piese, unui sistem tehnic: *a întărit asamblarea cu şuruburi;* **3.** (tr.) a fortifica; a baricada: *uşile le întăreau, focu-n vatră-l înveleau.* POP.; *a întări o cetate;* **4.** (tr. şi refl.) a(-şi) spori puterile, forţa fizică sau morală: *mai îngăduie, fecioraşule, şi-ţi întăreşte braţul.* SAD.; *spune ce ştii, ca să ne întăreşti inimile.* SAD.; **5.** (tr.) a consolida, a face mai puternic: *ocupaţia austriacă urma să fie întărită sistematic.* BL.; (fig.) *binecuvîntarea părinţilor întăreşte casele fiilor.* ISP.; *cercetarea ulterioară m-a întărit în această convingere.* VINEA; **6.** (refl.) a deveni mai puternic: *ideea de latinitate se întăreşte în mintea lor pănă la puterea unei idei fixe.* IBR.; *cîte prietenii nu se leagă şi se întăresc cu asemenea prilejuri.* MAT.; *un organ în funcţie se întăreşte, iar un organ în neactivitate se atrofiază.* BL.; **7.** (tr. şi refl.) a-şi recăpăta sau a face să-şi recapete puterile (după o boală); a (se) întrema, a (se) înzdrăveni: *cu leacuri stomahu-îi întăreşte şi cu dulci cuvinte-l mînguieşte.* B.-DEL.; **8.** (refl.) a se înţeţi, a se intensifica: *vîntul continuă să se întărească treptat.* TUD.; **9.** (fig.; tr. şi refl.) a dobîndi sau a face să dobîndească capacitatea de a suporta loviturile sorţii: *suferinţa l-a întărit;* **10.** (tr.) a confirma, a adeveri: *alţii întăreau spusele celorlalţi.* CR.; **11.** (intr.) a sublinia, a accentua, a da mai multă tărie celor spuse: *aşa-i, aşa-i! întăriră mai multe glasuri în tindă.* REBR.; **12.** (tr.) a legaliza, a sancţiona: *fă hîrtia de dăruire şi să mergem s-o întărim la judecătorie.* NEGR. [*În + tare + -i*].

întărire, întăriri f. **1.** acţiunea de a (se) întări şi rezultatul ei; faptul de a deveni mai rigid, mai dur: *întărirea asamblării; întărirea cimentului;* **2.** creştere a tăriei, a puterii, a forţei; fortificare: *naşte în inimile indivizilor întărirea şi intensificarea acelui simţămînt subiectiv.* EM.; *nu contribuie în nici un mod la întărirea sau slăbirea criticei făcute.* MAIOR.; **3.** consolidare, fixare: *cabluri de oţel zincat, de diferite grosimi, pentru repararea sau întărirea greementului.* TUD.; **4.** (de obicei la pl.) ceea ce constituie un ajutor, un sprijin, o susţinere (pentru a realiza ceva): *într-o jumătate de ceas, întăririle şi ambulanţa se înfiinţară.* GHEŢIE; **5.** confirmare: *documentele au contribuit la întărirea celor afirmate;* **6.** legalizare, autentificare: *o s-o las ca întărire, s-o iei, să o moşteneşti.* PANN; **7.** (gram.) **pronume de întărire,** pronume care însoţeşte un substantiv sau un alt pronume marcînd insistenţa asupra obiectului avut în vedere. [V. *întări*].

întărît, ~ţi, întărită, ~e a. **1.** făcut (mai) rezistent; devenit (mai) rigid: *calcă numai pe pămînt întărit;* **2.** fortificat, prevăzut cu fortificaţii: *cetate întărită;* **3.** care a prins puteri; reconfortat: *se scularâ veseli, întăriţi şi porniră.* VLAH.; **4.** care a devenit puternic; consolidat. [V. *întări*].

întăritór, ~i, întăritoáre a. care întăreşte, care fortifică: *Parpangel bea din apa întăritoare.* CĂL.; *medicament întăritor;* (subst.) *vorbele dumitale sînt cel mai bun întăritor.* VINEA. [*Întări + -tor*].

întăritúră, întărituri şi (înv.) **întărîture** f. **1.** loc fortificat; fortificaţie: *unghiul format de orizonul unei întăriture şi de parapetele ei.* EM.; **2.** element folosit pentru mărirea rezistenţei unei piese, a unui sistem tehnic etc.; **3.** (înv.) iscălitură, pecete prin care se certifica un drept, o învoială etc. [*Întări + -tură*].

întărîtá, întărît vb. **1.** (tr.) a aduce în stare de mînie; a instiga, a aţîţa: *cu gînd să ne-ntarte.* AL.; *a întărîta poporul;* **2.** (tr.) a îndemna, a îmboldi, a incita: *întărîtau popoarele pentru o nouă cruciadă.* BĂLC.; **3.** (refl.) a se porni cu violenţă, a se înteţi: *ne întărtăm la joc, ştii cole, ca la vîrsta aceea.* CR.; (şi: (pop.) **întărta**). [Lat. *intercitare*].

întărîtáre, întărîtări f. acţiunea de a (se) întărîta; iritare, surescitare; agitaţie, incitare: *s-a întors spre uncheşul Petrea cu obrazul îmbujorat de întărîtare.* SAD.; *cîinilor pe drumuri dînd întărîtări.* PANN. [V. *întărîta*].

întărîtát, ~ţi, întărîtată, ~e a. **1.** iritat, agitat, înfuriat: *goliţimea întărîtată multă acum împrejur să strînsese.* B.-DEL.; (p. ext.) *gîndirea poetului e întărîtată ca tigrul ce pîndeşte în junglă.* CĂL.; (adv.) *a auzit pe cîne hămăind întărîtat.* SAD.; **2.** care dovedeşte iritare, înverşunare: *a întors urechea spre strigătele întărîtate ale poporului.* SAD. [V. *întărîta*].

întărîtătór, ~i, întărîtătoáre a. (rar) care întărîtă; provocător: *începură să-i asmută* [pe cocoşi] *... spunîndu-le cuvinte întărîtătoare la urechi.* TUD. [*Întărîta + -tor*].

întărniţá, întărniţez vb. (reg.; tr.) a pune tarniţa (pe cal): *întărniţînd bine magarul.* POP. [*În + tarniţă + -a*].

întărniţát, ~ţi, întărniţată, ~e a. (reg.) cu tarniţă, înşeuat: *hai, de-mi dă murguţul tău, închingat şi-ntărniţat.* POP. [V. *întărniţa*].

întărtá vb. v. **întărîta.**

întecá, întéc vb. (înv.; tr.) a introduce în teacă: *să trezi şi fără-a zice-un cuvînt sabia întecă şi sări în oblînc.* B.-DEL. [*În + teacă + -a*].

întemeiá, întemeiez vb. **1.** (tr.) a pune temelia, bazele la ceva; a înfiinţa, a funda: *a întemeiat o universitate vestită.* NEGR.; *prisaca asta el a întemeiat-o şi el o cîrmuieşte.* SAD.; (p. ext.) *a întemeiat o nouă dinastie regală.* BL.; **2.** (rar; tr.) a zidi, a clădi, a dura (punînd fundaţia): *văzusem la noi la conac, cum săpau şi cum întemeiau argaţii bordeiele.* GAL.; (refl. pas.) *oraşele se întemeiază şi se înfrumuseţează din nou.* RUSSO; **3.** (fig.; refl.) a avea ca temei, a se sprijini pe ceva: *ştiinţa nouă, întemeindu-se pe conceptul legilor spiritului ..., a continuat zdrobirea lumii vechi.* BĂLC.; *pe ce te întemeiezi?* [*În + temei + -a*].

întemeiáre f. v. **întemeiere.**

întemeiát, ~ţi, întemeiată, ~e a. **1.** sprijinit pe argumente valabile; bine susţinut, adevărat: *destule reputaţii uzurpate există în ţară, lăsaţi intacte cel puţin pe cele întemeiate.* EM.; *o cerere întemeiată;* **2.** (înv.) întărit, consolidat: *a patra parte* [a oraşului], *cea făr' de apă, este foarte întemeiată.* GOL. [V. *întemeia*].

întemeiére, întemeieri f. acţiunea de a (se) întemeia şi rezultatul ei; înfiinţare, fundare: *întru creştineasca întemeiare a înălţimei sale să fim şi noi.* ANTIM; *actele de întemeiere ale mănăstirilor.* OD.; (şi: (înv.) **întemeiare**). [V. *întemeia*].

întemeietór, ~i, întemeietoáre m., f. persoană care a întemeiat ceva; fondator: *cei întîi întemeietori ai culturii româneşti studiază la Viena.* IBR.; *Gîrleanu este întemeietorul „Societăţii scriitorilor".* CĂL. [*Întemeia + -tor*].

întemniţá, întemniţez vb. (tr.) a băga în temniţă, la închisoare: *spărgătorul a fost întemniţat;* (fig.) *puterea oarbă a aburului întemniţată în cilindrul maşinei cu vapor.* EM. [*În + temniţă + -a*].

întemniţáre, întemniţări f. acţiunea de a întemniţa şi rezultatul ei. [V. *întemniţa*].

întemniţát, ~ţi, întemniţată, ~e a. (şi subst.) închis în temniţă: *întemniţatul este compătimit cu ardente fraternităţi.* CĂL. [V. *întemniţa*].

înterezát, ~ţi, înterezată, ~e a. (reg.) încărcat; covîrşit de încărcătură: *caprele înterezate şi îmberezate.* POP. [Et. nec.; cf. *terezie*].

înterţíu, înterţii m. (reg.) berbec mai tînăr de trei ani: *n-am să văd ... nici miori pe lunca largă, nici înterţii la izvor.* COŞB. [*În + terţiu*].

înteţí, înteţesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face mai puternic, mai intens; a (se) intensifica, a (se) încinge: *focul duşmanului ... deodată se înteţi într-o izbucnire repede.* SAD.; *afară ploaia s-a înteţit.* SAD.; **2.** (tr.) a cuprinde, a stăpîni: *înteţindu-l şi încingîndu-l dorul de părinţi.* ISP.; **3.** (refl.) a se întărîta, a se aprinde, a se înverşuna: *nu te-nteţi-n asprime, cînd poţi să dai iertare.* AL.; **4.** (tr.) a îndemna, a îmboldi: *calu-şi înteaţă printre grămezi de turci înarmate.* B.-DEL.; **5.** (tr.) a agasa cu insistenţele; a hărţui: *văzu împăratul că-l înteţesc fetele cu rugăciunile.* ISP.; **6.** (tr.) a ataca, a lovi: *cînd îl înteţea vrăjmaşul, calul se urca ca fulgerul în sus.* ISP. [Lat. **intitiare* (*<titis*)].

înteţíre, înteţiri f. acţiunea de a (se) înteţi; intensificare, accentuare: *eventualitatea unei înteţiri a conflictului.* OD. [V. *înteţi*].

înteţít, ~ţi, înteţită, ~e a. **1.** devenit mai intens, mai tare, mai violent; intensificat, sporit: *caldul sînge prin artere năvăleşte înteţit.* MACED.; **2.** (rar) întărîtat, asmuţit: *iacă zăreşte venind împotriva lui vrăjmaş pe cal înteţit.* B.-DEL. [V. *înteţi*].

înteţítor, ~i, înteţitoáre a. care provoacă intensificarea, creşterea: *un mijloc de creare a unui mediu intim, şi în acelaşi timp prielnic şi înteţitor, este pentru suflet şi vederea lumii în perspectivă magică.* BL. [*Înteţi + -tor*].

întieţíe f. v. **întîieţie.**

întieţíme f. v. **întîieţime.**

întimpiná vb. v. **întîmpina.**

întimpináre f. v. **întîmpinare.**

întiná, întinez vb. **1.** (reg.; refl.) a se murdări de noroi; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) pîngări, a (se) păta: *am întinat cu păcatele noastre sfîntul botez.* ANTIM; *o fărădelege care întină sabia românească.* BĂLC. [*În + tină + -a*].

întináre, întinări f. **1.** acţiunea de a se întina; murdărire; **2.** (fig.) pîngărire. [V. *întina*].

întinát, ~ţi, întinată, ~e a. **1.** murdar de noroi: *au sărit în mare ca să-şi spele trupul cel întinat.* DRĂGHICI; **2.** (fig.) pătat, pîngărit: *inimă întinată şi necurată.* VARL. [V. *întina*].

întinăciúne, întinăciuni f. (înv.) murdărie; pată: *s-au aflat întinăciuni la soarele cel simţitor, prin mijlocul ochianurilor, de astronomii ceşti de pe urmă.* ANTIM. [*Întina + -ăciune*].

întinătór, ~i, întinătoáre a. (şi subst.) care întinează; care păteză; care pîngăreşte: *Chiriac, întinătorul onoarei conjugale a stăpînului, e şters.* CĂL. [*Întina + -tor*].

întínde, întínd şi (înv. şi reg.) **întínz** vb. **1.** (tr. şi intr.) a trage de marginile unui corp pentru a-l mări: *a întinde un elastic;* (intr.) *pescarii întînd veseli de căpătîiul funiilor.* DELAVR.; **a întinde** (cuiva) o **cursă** (sau **cursa, laţul, un laţ**), **a)** a aşeza cursa pentru a prinde un animal: *vînătoru-ntinde-n crîng la păsărele laţul.* EM.; **b)** (fig.) a folosi mijloace viclene faţă de cineva: *i-a întins o cursă;* **2.** (refl.) a se lărgi sau a se lungi, deformîndu-se: *rochia s-a întins la spălare;* **3.** (refl.) a curge în dîre băloase, a curge gros: *lichidul se întinde;* **4.** (tr.) a desfăşura o parte a corpului în toată lungimea: *întinde aripile în dreptul soarelui de întunecă de tot casa boierului.* CR.; *pîndeau pe cneaghină cum întindea braţele printre curpeni de rouruscă.* SAD.; *a întinde mîna, braţul;* **a întinde mîna, a)** a cere de pomană; **b)** a saluta îndreptînd braţul pentru a da mîna: *îi întinse mîna, dar se răzgîndi şi şi-o retrase.* GHEŢIE; (refl. recipr.) *ne-am întins deodată mîinile.* GHEŢIE; **c)** (fig.; şi **a întinde o mînă de ajutor**) a veni în ajutor: *băncile îl hărţuiau fără milă şi nimeni nu-i întindea o mînă de ajutor.* GHEŢIE; **5.** (refl.) a-şi destinde corpul: *dar podarul se gîndea şi cu lene se-ntindea.* POP.; *cît ţi-e pătura, atît te întinde!;* **6.** (refl.) a se înălţa (ridicîndu-se în vîrful picioarelor): *o dureau şelele şi grumazii întinzîndu-se pe sus.* CR.; (fig.) *cum era să se întindă mai mult, că de-abia acum se prinsese şi el cu mînele de vatră?* CR.; **7.** (fig.; refl.) a-şi lua prea multă libertate, a întrece măsura, a se obrăznici: *mizerabilul! să se-ntindă pînă-ntr-atîta, ca să-mi facă un afront!* CAR.; **8.** (refl.) a se culca (pentru a se odihni): *se întinde alene pe covor.* AL.; (p. ext.) *am deschis fereastra şi m-am întins într-un fotoliu să mă liniştesc.* BAC.; **9.** (tr.) a da, a

oferi: *apoi îi mai întinde şi o pungă, toşcă de bani.* CR.; *cîte un oaspe chefăluit întinde un pahar de vin scripcarului.* MAT.; *îi întinse un ban;* **10.** (fig.; tr.) a solicita peste măsură, a trage în toate părţile de cineva; **11.** (tr.) a doborî, a culca (la pămînt): *la pămînt îl întindea, de falangă mi-l lega.* POP.; **a întinde pe cineva la scară,** v. **scară**; **12.** (tr.) a desfăşura, a desface un obiect îndoit sau împăturit: *aceste două vase, după ordinul colonelului, întinseră pînzele în vînt.* BOL.; **a întinde masa,** a pregăti masa pentru a mînca; (refl. pas.): *să se întindă masă îmbelşugată pentru toţi cavalerii.* SAD.; (prin parafrazare) *hotărî stolnicilor să întindă merinde şi să destupe ulcioare.* SAD.; **13.** (tr.) a da unui material moale formă de strat subţire: *te speli cu apă rece şi întinzi un strat subţire de alifie pe răni.* GHEŢIE; *a întinde aluatul;* **14.** (refl.) a ocupa un spaţiu, a se prelungi într-o direcţie: *o grădină se întinde pînă-n prundurile bălţii.* SAD.; *românii se întind pînă dincolo de Nistru;* **15.** (fig.; tr.) a mări, a spori: *Negru Vodă îşi întinse stăpînirea peste Ţara Românească.* BĂLC.; **16.** (refl.) a se răspîndi; a se extinde: *cînd se întinse noapte deplină prinseră a cînta pe sub cer găgăiri de gîşte.* SAD.; *zvonul s-a întins repede;* **17.** (refl.) a lua proporţii, a se dezvolta: *revolta se întindea în ţară;* **18.** (tr.) a încorda: *a întinde arcul;* **a întinde coarda,** v. **coardă**; **19.** (tr.) a îndrepta spre ..., a ochi: *nu-ntinde flinta că plumbul e fierbinte.* COŞB.; **20. a (o sau se) întinde (la drum),** a pleca repede; a fugi: *„Speranţa" ridică ancora, îşi roti prova şi o întinse la drum prin strîmtoare.* TUD.; **a întinde fuga,** a o şterge: *prin codru fuga întinseră.* B.-DEL.; **a o întinde la jug,** a trage din greu: *boii se spetesc întinsînd la jug.* AL.; **21.** (refl. şi tr.) a (se) prelungi în timp: *nu întinde vorba.* AL.; *nu am avut trebuinţă să ne întindem peste un timp mai îndelungat.* MAIOR.; *speră să poată întinde amînarea la infinit.* BL.; **22.** (refl.) a face o mişcare de destindere a corpului (din cauza oboselii, plictiselii etc.): *se întinde toată ziua;* (tr.) *îşi întinse mădularele, făcîndu-le să trosnească.* TUD. [Lat. ***intendere***].

întíndere, întínderi f. **1.** faptul de a (se) întinde: *întinderea arcului;* **2.** extensiune în spaţiu, mărime a unui obiect: *stă oare destoinicia unei naţii în vrun raport cu întinderea teritoriului pe care ea-l ocupă?* EM.; **3.** suprafaţă a unui loc sau a unui lucru; loc, spaţiu întins: *eram singur în mijlocul acelei întinderi ninse.* GHEŢIE; *mama intră-n mare ... sfîntei mari întinderi cuvios se-nchină.* VIERU; *mari întinderi de pămînt;* **4.** distanţă, depărtare: *o întindere de şase poşte lungi şi obositoare.* CR.; **5.** durată, prelungire în timp: *întinderea vieţii umane e scurtă;* **6.** extensiune, dezvoltare: *discurs de mare întindere;* (fig.) *spirit de o mare întindere;* **7.** leziune traumatică (a unei articulaţii) cauzată, de obicei, de o suprasolicitare a ligamentelor: *are o întindere la picior şi nu poate alerga.* [V. ***întinde***].

întinerí, întineresc vb. **1.** (intr.) a căpăta o înfăţişare tinerească, a redeveni tînăr (ca aspect): *moşneagul pe loc a întinerit.* CR.; **2.** (tr.) a da o înfăţişare (mai) tînără: *alţii barba i-o rădea, pe Corbea-l întinerea.* POP.; (fig.) *slăvesc ploaia care întinereşte pămîntul.* VIERU; **3.** (tr. şi refl.) a (se) declara mai tînăr decît este în realitate. [***În*** + ***tînăr*** + ***-i***].

întineríre, întineríri f. **1.** faptul de a întineri: *de-o nouă-ntinerire ferice se pătrunde.* AL.; **2.** (p. ext.) vitalizare, înnoire: *admite poezia dialectală ca un mijloc de întinerire a artei.* CĂL. [V. ***întineri***].

întinerít, ~ţi, întinerită, ~e a. care a devenit mai tînăr; care pare mai tînăr: *mă simt întinerit.* AL.; *ochii jucau vioi şi întineriţi de la unul la altul.* AG. [V. ***întineri***].

întínge, întíng vb. (pop.; tr.) a muia (pîine, mămăligă etc.) într-o mîncare, într-un sos; a muia uşor într-un lichid: *înghiţea felie după felie şi întingea în topitură bucăţi mari de mămăligă.* SAD.; (absol.) *începu a întinge şi el mujdeiul pe sfîrşite.* HOGAŞ.; (p. ext.) *întingînd ... condeiul ... în călimările de la brîu.* GHICA. [Lat. ***intingere***].

întíns[1], întínsuri n. spaţiu larg; suprafaţă; întindere: *s-a dus zăpada albă de pe întinsul ţării.* AL.; (şi: (reg.) **intins**). [V. ***întinde***].

întíns[2], ~şi, întínsă, ~e a. **1.** care are o suprafaţă mare: *aveau sub toiagul lor pămînturi întinse şi furnicar de popoare.* SAD.; *şes întins;* **pe (o) scară întinsă,** v. **scară**; **2.** lungit, desfăşurat: *vulturi peste văi înnegurate grei atîrnă cu întinse aripi.* EM.; *braţul stîng, întins leneş, îşi răzima degetele subţiri pe dunga patului.* REBR.; **cu braţele (sau cu braţe) întinse,** cu mare dragoste; cu încîntare; **3.** care duce drept la ţintă; (p. ext.) încordat, grăbit, zorit: *repede treceră pe caii avîntaţi în galop întins.* SAD.; **4.** încordat: *pe marginea unui ogor întins.* NEGR.; *coardele viorii sînt bine întinse;* (fig.) *eram cu nervii întinşi şi nu voiam să iau un somnifer.* GHEŢIE; **5.** fără denivelări, fără creţuri, neted: *cîmpii întinse luară locul colinelor.* GHEŢIE; *piele întinsă;* **6.** pregătit, aşezat: *ne aşteaptă omul împăratului cu masa întinsă.* CR.; **7.** culcat (la pămînt): *îl lăsă întins.* PANN; **vedea-te-aş întins!,** vedea-te-aş mort!; **8.** care durează, care se produce: *era o muncă dificilă şi înceată, întinsă pe luni, dacă nu chiar pe ani de zile.* GHEŢIE; **9.** (înv.) diluat, amestecat: *cu topită piatră pucioasă este beutura lor întinsă.* B.-DEL.; **10.** (rar) intens, puternic: *un zvon întins de viaţă umplea dimineaţa de primăvară.* SAD. // adv. **1.** direct; grăbit, încordat: *înlibovindu-să în copile călătorea întins din ţară-n ţară.* B.-DEL.; *o luă întins la Bucureşti;* **2.** fără întrerupere, constant, mereu: *nu bîntuia niciodată gerul, ca în iernile noastre, şi nici nu ningea întins.* TUD.; (şi: (reg.) **intins**). [V. ***întinde***].

întíns[3], ~şi, întínsă, ~e a. muiat (puţin) în ceva. [V. ***întinge***].

întínsoáre, întínsori f. **1.** loc întins, spaţiu larg: *din codrii Găvanelor ieşim pe-ntinsoare de plaiuri.* VLAH.; **2.** mişcare de destindere a corpului: *un fel de leşin de la inimă, amestecat cu întinsori.* CR.; **3.** mers zorit, fără oprire; **într-o întinsoare, a)** mereu, fără întrerupere: *şi petrec într-o întinsoare, tot la umbră, la răcoare.* POP.; **b)** repede, în goană: *să vă împrăştiaţi şi, într-o întinsoare, să vă abateţi în toate părţile.* SAD.; **4.** durată neîntreruptă; vreme lungă: *omăt şi geruri au ţinut-o o întinsoare, fără slăbire.* SAD.; **5.** dispozitiv, sculă cu care se întind unele materiale (în timpul prelucrării): *ciubotarii cu întinsorile.* POP. [***Întins[2]*** + ***-oare***].

întinsúră, întínsuri f. loc cu apă puţin adîncă şi lină (pe unde se poate trece): *slobod caii să vie singuri prin întinsura de apă de la vale.* SAD. [***Întins[2]*** + ***-ură***].

întinzătór, întinzătoare n. şi **întinzători** m. dispozitiv, unealtă care poate dezvolta o forţă de întindere aplicabilă unor obiecte elastice sau flexibile. [***Întinz*** (prez. ind. de la *întinde*) + ***-ător***].

întipărí, întipăresc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) imprima pe o suprafaţă în urma unei apăsări: *marele logofăt ... întipărea pe hîrtie sigiliul princiar.* HASD.; (fig.) *pe chipurile oamenilor fiecare paralelă trecută întipărea un aer mai grav.* TUD.; **2.** (fig.; refl.) a se fixa (în memorie): *obţinem o schemă menită să se întipărească imaginaţiei mai pregnant decît o expunere abstractă.* BL. [***În*** + ***tipări***].

întipăríre, întipăríri f. **1.** acţiunea de a (se) întipări şi rezultatul ei; impresie: *mintea mea să nu fie distrasă prin alte întipăriri.* NEGR.; **2.** urmă lăsată de un obiect prin apăsare; (fig.) *este firesc ca începuturile literaturii noastre să aibă o puternică întipărire de clasicism decadent.* CĂL. [V. ***întipări***].

întipăritúră, întipărituri f. (rar) urmă, amprentă, semn (lăsat prin apăsare): *poetul cîntă gropiţa din bărbie a iubitei ... şi chiar patul cu olanda care poartă întipăritura trupului femeii.* CĂL. [***Întipări*** + ***-tură***].

întirí, întiresc vb. (reg.; tr.) **1.** a alunga, a fugări: *opt ai bătîndu-o şi peste ceafă cu pietri ucigîndu-o şi desculţă întîrindu-o pe locuri ascuţite.* DOS.; *să întirească hoţii.* NEGR.; **2.** a prigoni, a persecuta: *mama nu te-o întirit, nici te-o oropsit.* C.; **3.** a înţărca. [***În*** + bulg. ***teram***].

întitulá vb. v. **intitula.**

întituláre vb. v. **intitulare.**

întitulát a. v. **intitulat.**

întîi adv. **1.** la început: *armăsarul ... se scuturǎ şi se făcu ca întîi.* ISP.; **2.** în primul rînd; înainte de toate: *să mergem mai întîi la grajduri.* ISP.; **întîi şi-ntîi** sau **întîi de toate** ori **mai întîi şi mai întîi,** înainte de orice, în primul rînd: *întîi şi-ntîi face lăutoare.* CR.; *scriitorul este întîi de toate un agronom.* CĂL.; (subst.) *şcolarul urmăreşte eminenţa exterioară, hotărît să ajungă întîiul în clasă.* CĂL.; **3.** (pentru) prima oară: *la mare, a fost întîi cu bunicii.* // num. ord. (artic.; f. **întîia**) **1.** care se află în fruntea unei serii; prim: *jucară pentru întîia oară în românește o pastorală.* CĂL.; *erai ... într-o lojă din dreapta la etajul întîi.* GHEŢIE; *întîia zi a lunii;* **2.** cel mai bun: *Rafael e întîiul dintre pictori;* (subst.) *şcolarul urmăreşte eminenţa exterioară, hotărît să ajungă întîiul în clasă.* CĂL.; **3.** (compus) **întîiul-născut,** cel mai mare dintre fii. [Lat. ****antaneus*** (<***ante*** „înainte")].

întîiaşi num.ord. **întîiaşi dată,** prima dată, întîia oară: *nu-i acum întîiaşi dată să merg la drum.* CR. [***Întîia*** + ***şi***].

întîietáte f. însuşirea sau faptul de a fi întîi; prioritate, primordialitate; (înv.) întîieţie, întîieţime: *se dă o întîietate raţiunii acompaniate de empiric.* BL.; *a avea întîietate.* [***Întîi*** + ***-etate***].

întîietór, ~i, întîietoáre a. (înv.) care ocupă primul loc; dintîi; (subst.) *nu se vor putea îndeplini niciodată în dauna celor întîietoare.* OD. [***Întîi*** + ***-tor***].

întîieţíe f. (înv.) întîietate: *fieşcare el mai bun se ţine decît pe ceilalţi; de acie tot însul trage pe întîieţie.* B.-DEL.; (şi: **întîieţie**). [De la ***întîi***].

întîieţíme f. (înv.) întîietate: *nu pot fi acest feliu de gîlcevi pentru întîieţime.* B.-DEL.; (şi: **întîieţime**). [De la ***întîi***].

întîlní, întîlnesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a se încrucişa în drum cu cineva sau cu ceva; a da în cale de cineva sau de ceva: *mi-aduc aminte că l-am întîlnit o dată prin zmeuriş.* CR.; *l-am întîlnit ieri;* (refl. recipr.) *sînt ani la mijloc şi-ncă vor mai trece din ceasul sfînt în care ne-ntîlnirăm.* EM.; (refl.) *iaca se întîlneşte şi cu căţeluşa.* CR.; (p. ext.) *privirile li se întîlniră de cîteva ori.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a se uni într-un punct: *o deschidere a celor două străzi care se întîlneau aici.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a se vedea cu cineva în urma unei înţelegeri prealabile; a avea o întrevedere cu cineva: *ne întîlnim mîine la şcoală;* **4.** (fig.; tr.) a găsi; a descoperi: *întîlnim versuri ascunse în haina perfidă a prozei.* CĂL.; **5.** (tr.) (în construcţii negative) a nu mai vedea, a nu mai avea parte de aşa ceva: *nu s-a mai întîlnit cu postul de capuchehaia pe care-l uzurpase frate-său.* GHICA; *n-am mai întîlnit aşa ceva;* **6.** (tr.) a da peste ceva (neplăcut): *rezistenţa ce o întîlnea l-a împins spre radicalizare.* BL.; **7.** (refl.) a se aduna, a se afla, a se găsi împreună: *ne întîlnim în fiecare seară la club;* **8.** (refl.) a ajunge faţă în faţă, pentru a-şi măsura forţele; a lua contactul cu adversarul: *armatele duşmane s-au întîlnit în zori.* AL. [***În*** + ***tîlni*** (înv.) (<magh. ***találni***)].

întîlníre, întîlniri f. **1.** acţiunea de a (se) întîlni şi rezultatul ei; (p. ext.) întrevedere, (rar) întîlniş: *vulpea cu pisoiul întîlnire des avînd, amîndoi se-ndrăgulirǎ.* PANN; **a(-şi) da întîlnire, v. da; 2.** întrecere sportivă; competiţie, meci. [V. ***întîlni***].

întîlníş, întîlnişuri n. (rar) întîlnire: *bun întîlnişul, om bun!* CR. [***Întîlni*** + ***-iş***].

întîlnít, ~ţi, întîlnită, ~e a. peste care a dat; care a fost găsit (din întîmplare): *făcea istoricul unor*

locuinţe întîlnite. BAC.; *se îndrăgosteşte cu violenţă de întîia femeie întîlnită spre a o uita numaidecît.* CĂL. [V. ***întîlni***].

întîlnitúră, întîlnituri f. (în superstiţii) boală atribuită întîlnirii cu un duh rău: *mama presupune cauze ocult ca dedeochi, întîlnitură, pocitură, strigătură ori făcut.* CĂL. [***Întîlni*** + *-tură*].

întîmpiná, întîmpin vb. (tr.) **1.** a merge înaintea cuiva; a primi pe cineva: *norodul îl întîmpină cu bucurie.* NEGR.; *ieşi să-l întîmpine;* (p. ext.) *o pustietate desăvîrşită mă întîmpină.* GHEŢIE; **2.** (înv.) a preveni: *acei boieri au întîmpinat războinarea sa.* OD.; **3.** (înv.) a replica, a răspunde: *la acestea el întîmpină următoarele;* **4.** (fig.) a da peste, a avea parte de ...: *un om de jos întîmpină dificultate în cucerirea unei aristocrate.* CĂL.; *a întîmpina piedici, greutăţi;* **5.** (rar) a găsi, a descoperi, a întîlni: *în domeniul organic întîmpinăm ... fenomenul reproducerii, al filiaţiei.* BL.; **6.** (înv.) a face faţă, a suporta: *ţine, moş Ioane, acest mic dar de la mine şi întîmpină-ţi nevoia.* CR.; *a întîmpina cheltuieli;* **7.** (rar) a îndestula, a împlini: *găsesc cu ce să întîmpine puţinele lor trebuinţe.* OD.; (şi: (înv. şi reg.) **întimpina**). [***În*** + ***tîmpină*** + *-a*].

întîmpináre, întîmpinări f. **1.** acţiunea de a întîmpina şi rezultatul ei; primire: *cu stîlpări şi cu ramuri aţ venit, cu toţii, veseli, întru întîmpinarea lui.* ANTIM; **2.** (fig.) obiecţie, contestaţie: *ne trimite o întîmpinare lungă, căreia-i dăm loc mai jos.* EM.; **3.** (jur.) act prin care pîrîtul răspunde la acţiunea reclamantului; **4. Întîmpinarea Domnului,** sărbătoare creştină care cade în ziua de 2 februarie; (şi: (înv. şi reg.) **întîmpinare**). [V. ***întîmpina***].

întîmplă, pers. 3 **întîmplă** vb. (refl.) **1.** a se petrece, a avea loc: *timpul mort şi-ntinde trupul şi devine veşnicie căci nimic nu se întîmplă în întinderea pustie.* EM.; *s-a întîmplat o nenorocire;* **2.** (pop.) a se traduce în fapt; a se împlini, a se realiza: *visul cînd s-ar întîmpla, eu de pe tron aş cădea.* POP.; **3.** a se ivi ocazia, prilejul să ...: *mi s-a întîmplat să o văd o dată.* NEGR.; **4.** a se nimeri să fie într-un anumit fel, într-un anumit loc: *barbatul ei s-a întîmplat să fie un om gubav care tot tînjea primăvara.* SAD.; **cum s-ar întîmpla,** la voia întîmplării, la nimereală: *fata nu-i de cele de pe drumuri, s-o luaţi numai aşa, cum s-ar întîmpla.* CR. [Lat. ****intemplare*** (<***templum***)].

întîmpláre, întîmplări f. **1.** ceea ce se întîmplă; fapt, eveniment: *s-au veselit de această întîmplare.* ISP.; **2.** ceea ce se petrece în mod incidental; hazard: *poate că nu veţi aduce bănat nici gramaticului, nici profesorului, nici lui Trăsnea, ci întîmplării.* CR.; **din întîmplare,** incidental: *din întîmplare, se opri la casa unui om.* CR.; **la întîmplare** sau **la voia întîmplării,** la nimereală, în voia soartei; fără alegere: *vom ilustra fiecare tip cu cîteva exemple culese la întîmplare.* BL.; *lăsa discuţia să curgă la voia întîmplării.* GHEŢIE; **3.** peripeţie; aventură: *multe mici întîmplări am avut pîn-a nu ajunge la Ceahlău.* AL.; **4.** situaţie dificilă, nenorocire: *mare-i Dumnezeu, ne-a feri el de întîmplări!* CR.; **5.** (filoz.) categorie care desemnează însuşiri şi legături neesenţiale, singulare şi vremelnice (avînd o determinare cauzală). [V. ***întîmpla***].

întîmplát, ~ţi, întîmplată, ~e a. **1.** care a avut loc: *fapte întîmplate;* (subst.) *toate cele întîmplate atunci ... au fost o reflectare simbolică inconştientă a unor realităţi.* GHEŢIE; **2.** care s-a nimerit de faţă: *persoanele întîmplate nu au fost de acord.* [V. ***întîmpla***].

întîmplătór, ~i, întîmplătoáre a. care se produce din întîmplare, care survine în mod neprevăzut; incidental: *purtarea ei nu era în nici un caz întîmplătoare.* GHEŢIE; (subst. n.) *modul tipizant procedează prin eliminare întîmplătorului.* BL.; (adv.) *directorul nu dă pe la redacţie decît întîmplător, aşa că greu ai să-l nimereşti.* REBR. [***Întîmpla*** + *-tor*].

întîrziá, întîrzil vb. **1.** (intr.) a ajunge undeva mai tîrziu decît trebuia, decît era stabilit: *văd că armaşul întîrzie.* NEGR.; (refl.) *eu singur le-am dus la păscut şi de-aceea m-am întîrziet pănă acum.* CR.; **2.** (tr.) a săvîrşi ceva mai tîrziu decît termenul obişnuit: *dacă ai veste rea ... mai întîrzie-o.* SAD.; *are darul vechilor nuvelişti de a tăia naraţiunea în etape, de a întîrzia deznodămîntul.* CĂL.; **3.** (intr.) a rămîne în urmă; a se produce mai tîrziu: *urmările angajamentelor cu Turcia n-au întîrziat să se arate.* BL.; *ceasornicul întîrzie;* **4.** (tr.) a împiedica pe cineva să săvîrşească la timp o acţiune; **5.** (intr.) a rămîne (undeva) mai mult decît trebuia: *Matilda nu putea întîrzia acasă dincolo de ora patru.* GHEŢIE; *a-ntîrziat în teatru.* [***În*** + ***tîrziu*** + *-a*].

întîrziát, ~ţi, întîrziată, ~e a. **1.** care a apărut, s-a ivit după termenul prevăzut sau fixat: *un oaspete întîrziat;* (subst.) *un taxi gol la această oră e speranţa supremă a întîrziatului.* VINEA; **2.** care persistă, se manifestă după termenul firesc de existenţă: *parcă în apropierea iernii ar zîmbi trei săptămîni de vară întîrziată.* SAD.; (subst.) *cu cît înaintează în veac, Zilot se dezvăluie nu numai un întîrziat, ci o adevărată tombateră.* CĂL.; **3.** (rar) avansat în timp; tîrziu: *poţi să te culci, e ora şi noaptea-ntîrziată.* BAC.; **4.** (şi subst.) arierat: *cu receptivitatea întîrziaţilor, el trece din emoţii în emoţii.* CĂL. [V. ***întîrzia***].

întîrziére, întîrzieri f. **1.** faptul de a întîrzia; amînare în săvîrşirea unei acţiuni: *orice întîrziere e prejudiţioasă.* EM.; **cu întîrziere,** mai tîrziu decît trebuie: *întoarcerea Vulpei n-a fost cu întîrziere.* SAD.; **fără (nici o) întîrziere,** imediat, numaidecît, fără zăbavă: *e bine să fie apucat scaunul ţării fără nici o întîrziere.* SAD.; **a fi în întîrziere,** a fi rămas în urmă, a fi întîrziat: *bănui că e în întîrziere şi va pleca curînd.* GHEŢIE; **2.** timp, durată cît cineva sau ceva întîrzie: *trenul are o întîrziere de jumătate de oră;* **cu întîrziere de ...,** întîrziind cu ...: *sosi de la ţară cu întîrziere de cîteva zile.* REBR. [V. ***întîrzia***].

întoárce, întórc vb. **1.** (refl. şi tr.) a veni sau a face să vină înapoi; a (se) înapoia: *nenumărat era mulţimea săracilor carii alerga la el să le ajute şi nici unul nu să întorcea deşărt de dorita mîngîiare.* ANTIM; *să ne întoarcem cît mai degrabă acasă.* CR.; (întărit prin *înapoi, îndărăt* etc.) *s-or fi întors înapoi şi or veni altădată.* SAD.; *cărăuşii răcnirĂ la cîni şi-i întoarseră îndărăt.* SAD.; (p. ext.) *anevoie se vor mai lăsa ei înduplecaţi să se întoarcă la catolicism.* BL.; **2.** (refl. şi tr.) a (se) îndrepta, a (se) orienta spre un punct, schimbînd direcţia iniţială: *privitorii ... îi urau drum bun, ori încotro s-a întoarce.* CR.; (refl. pas.) *corabiia, cît fiind şi de iute vînt, o adăpostim, întorcîndu-se cu mică cîrmiţă.* COR.; **3.** (tr.) a cuprinde din nou pe cineva: *în primejdie de a-l întoarce boala, subofiţerul se tîrîse pînă la spiţerie.* RUSSO; **4.** (tr. şi refl.) a-şi schimba sau a face să-şi schimbe părerea: *nu l-a putut întoarce din hotărîrea lui;* **5.** (tr.) a retrage o afirmaţie, o promisiune etc.; a reveni asupra ...: *eu îmi întorc vorba;* (refl. pas.) *nu este cu dreptate şi cuviinţă să se întoarcă o hotărîre.* SAD.; **6.** (intr.) a schimba învoiala: *parcă nu era ţigan, să întoarcă.* CR.; **7.** (tr. şi refl.) a (se) învîrti, a (se) răsuci: *băgă cheia în broasca uşii şi întorcînd-o niţel ... uşa se deschise.* ISP.; *pătrunse în vechea lui odaie de burlac şi întoarse dibuind comutatorul.* GHEŢIE; (rar) **a(-i) întoarce şurubul** (cuiva), a înşela (pe cineva): *mi-o întors şurubu puşchiu cel de Pepelea?* AL.; **a o întoarce** (reg. **la şurub**), a-şi schimba atitudinea: *văzînd bietul popă că s-a pus în cîrd cu nebunii, începe s-o întoarcă la şurub.* CR.; (reg.) **a o întoarce la viclenie** (sau **la şiretlic**), a recurge la viclenii: *văzu ... că de astă dată nu i se prinde vorba, o întoarse la viclenie.* ISP.; **a i se întoarce cuiva stomacul** (sau **maţele**) **pe dos,** a i se face greaţă, scîrbă; **8.** (tr.) a încorda resortul unui mecanism: *oare cine îl întorsese* [ceasul] *de cînd se afla în spital?* GHEŢIE; *a întoarce ceasul;* **9.** (tr. şi refl.) a(-şi) mişca, a(-şi) orienta corpul, o parte a corpului, privirea etc. în altă direcţie, în altă parte: *Tandaler s-întoarsă să vază cine cutează-a-l bate.* B.-DEL.; *o izbitură cu timbru inedit făcu să tresară şi să întoarcă privirile.* CĂL.; *se întoarse către el;* **a întoarce cuiva capul, a)** a prosti, a înşela; **b)** a face să se îndrăgostească: *fata ... îi întoarce capul şi Ipate vede că nu-i de lepădat.* CR.; **a-şi întoarce faţa de la cineva,** a părăsi, a lăsa în voia soartei; **a întoarce cuiva spatele** (sau **ceafa, dosul**), a părăsi (ostentativ) pe cineva; a nu mai da atenţie cuiva: *a găsit de cuviinţă să-i întoarcă spatele.* CĂL.; **10.** (reg.; tr.) a castra, a scopi; **11.** (tr.) a da filele unei cărţi, unui caiet etc.: *după o pagină citită cu luare-aminte, parcurse volumul întorcînd filele la întîmplare.* GHEŢIE; **a întoarce foaia** sau **a o întoarce pe foaia cealaltă,** a-şi schimba atitudinea sau purtarea, devenind mai aspru: *mai tîrziu, după ce se vor fi calmat spiritele, va întoarce el foaia.* REBR.; **12.** a transforma o haină punînd ca faţă partea care a fost dosul: *a-ţi vopsi rochia ori a o întoarce este inelegant.* CĂL.; **a-şi întoarce cojocul pe cealaltă parte** (sau **pe dos**), v. **cojoc; 13.** (tr.) a schimba poziţia (firească a) unui lucru, aşezîndu-l în una opusă celei iniţiale; a răsturna: *răstoarnă albinele frumuşel din pălărie în buştihan, îl întoarce binişor cu gura în jos.* CR.; **a întoarce pe dos, a)** a face dezordine, a răscoli; **b)** (fig.) a tulbura sufleteşte, a răvăşi: *o eventuală căsătorie ... i-ar fi întors pe dos întreaga existenţă.* GHEŢIE; *ştirea l-a întors pe dos;* **a întoarce pe faţă** (sau **pe-o parte**) **şi pe dos** (sau **pe alta**), a examina amănunţit; a discuta în detalii: *se apucă să întoarcă lucrurile pe faţă şi pe dos, desigur din nevoia de a retrăi astfel evenimentele recent consumate.* GHEŢIE; **a întoarce cuvînt** (sau **vorbă**), a replica, a răspunde: *glasul ţi-i tot acela, căpitane Petrea, i-a întors cuvînt negreanul.* SAD.; **14.** (intr.) a se preface, a se transforma, a se modifica: *începe a bura, apoi a o întoarce în lapoviţă.* CR.; **15.** (refl.) a da tîrcoale, a se învîrti: *se tot întorcea pe lîngă dînsul şi se tot uita.* ISP.; **16.** (tr.) a învîrti finul, paiele etc. astfel ca partea de dedesubt să ajungă deasupra; **17.** (tr.) a da îndărăt, a restitui ceva: *nici douăzeci şi cinci de taleri nu i-a întors lui Luli.* SAD.; *i-a întors datoria;* (refl. pas.) *li se întorc cele luate cu hapca şi li se mai îndulceşte amărăciunea.* SAD. [Lat. ***intorquere***].

întoárcere, întoarceri f. **1.** acţiunea de a (se) întoarce şi rezultatul ei; înapoiere; revenire: *porneşte în toată lumea, depărtîndu-se de casa părintească fără nici o nădejde de întoarcere.* CR.; (p. ext.) *întoarcerea păcătosului.* COR.; *cînd rezistenţele îl duc la exasperare, el va ameninţa chiar cu întoarcerea la ortodoxie.* BL.; **2.** învîrtire, răsucire: *întoarcerea cheii în broască;* **3.** schimbare a direcţiei iniţiale; (p. ext.) *se produce o întoarcere neaşteptată a acţiunii.* CĂL.; **4.** schimbare a poziţiei (fireşti); răsturnare. [V. ***întoarce***].

întócma adv. v. **întocmai.**

întócmai adv. **1.** exact, la fel: *Dumnezeu este prea puternic, pentru căci are putere întocmai cu voinţa, şi poate să facă cîte va vrea.* ANTIM; *se împlineşte întocmai cele scrise.* ISP.; **2.** da, desigur; (şi: (pop.) **întocma**). [***În*** + ***tocmai***].

întocmí, întocmesc vb. (tr.) **1.** a elabora, a alcătui, a face: *profesorul vorbea de lucrări didactice întocmite de el.* BAC.; *şi-a întocmit un plan;* **2.** a organiza; a pregăti: *el a sa pomenindu-ş soarte, strunele întocmeşte ş-oftează.* B.-DEL.; (refl. pas.) *retragerea se întocmeşte în figura unui colţ.* BĂLC.; **3.** (rar) a forma, a construi: *societatea de faţă era întocmită din vreo zece persoane.* BOL. [***În*** + ***tocmi***].

întocmíre, întocmiri f. **1.** acţiunea de a întocmi şi rezultatul ei; alcătuire: *un om inteligent s-ar fi informat asupra formalităţilor întocmirii actului dotal.* CĂL.; **2.** organizare, orînduire: *întocmire socială.* [V. ***întocmi***].

întocmitór, ~i, întocmitoáre a. şi m., f. (persoană) care întocmeşte, care alcătuieşte ceva: *Iorga reprezintă un tip anacronic de diac, de întocmitor de letopiseţe.* CĂL. [***Întocmi*** + *-tor*].

întomná, pers.3 **întomnează** vb. (rar; intr. şi refl.) a se face toamnă: *venea de afară şi purta laibărul îmblănit, căci se întomnase de-a binelea.* GHEŢIE. [***În*** + ***toamnă*** + *-a*].

întoná vb. v. **intona**.

întonáre f. v. **intonare**.

întorcătór, ~i, întorcătoáre a. (rar) care se întoarce; care revine: *aburul dobitocului, muritor şi în nemică întorcător.* CANT. // n. piesă la războiul de ţesut cu care se strînge pînza pe sulul dinainte. [*Întoarce* + *-(ă)tor*].

întorcătúră, întorcături f. **1.** (înv.) tulburare; răzvrătire; **2.** (reg.) prima vizită făcută de noii căsătoriţi la părinţii mirelui. [*Întoarce* + *-(ă)tură*].

întórs[1], ~şi, întoársă, ~e a. **1.** înapoiat, revenit la locul de unde a plecat; **a face** (sau **a apuca**) **calea întoarsă** (sau (rar) **drum întors**), a se înapoia, a se întoarce din drum; a renunţa la o acţiune: *cu toţii făcură calea întoarsă în faţa intransigenţei servitorului.* GHEŢIE; (înv.) **vrere întoarsă,** ostilitate: *derep' ce amu cu acea vrere întoarsă arătară spre mine de ceale ce făcui şi grăii.* COR.; **2.** (fig.) sucit, ciudat: *Prale, firea cea întoarsă.* EM.; **întors pe dos,** supărat, indispus; **întors de la ţîţă,** năzdrăvan: *se vede că este solomonit, întors de la ţîţă, sau dracul mai ştie ce are de-i aşa de primejdios.* CR.; **3.** răsucit, încovoiat: *botinele i-s întoarse la vîrf, ca nişte patine.* SAD.; *are vîrful întors în sus*; **întors cu fundul în sus** (sau **pe dos**), invers de cum era sau este: *a apărut noul manual de istorie a românilor în care totul era întors cu fundul în sus.* GHEŢIE; **4.** (pop.) castrat: *berbec întors.* [V. **întoarce**].

întórs[2] n. **1.** înapoiere, revenire: *mai lungă-mi pare calea, acum, la-ntors acasă.* AL.; *două ceasuri dusul acasă, două pe loc, şi două întorsul.* SAD.; (fig.) *ocazia e iute la fugă şi leneşă la întors.* EM.; **2.** răsturnare, răsucire: *întorsul fînului*; **3.** (pop.) castrare; **4.** arătură de toamnă: *întorsul mirиştei.* [V. **întoarce**].

întorsătúră, întorsături f. **1.** cot, cotitură (a unui drum, a unei ape etc.); întorsură: *iată-ne la o întorsătură de drum.* BL.; **2.** (fig.) schimbare esenţială în desfăşurarea unei acţiuni sau unei întîmplări: *mă uluise întorsătura de ultim moment a evenimentelor.* GHEŢIE; *neaşteptata întorsătură a lucrurilor*; **3.** arătură de toamnă; **4.** (fig.) modulaţie, intonaţie nouă; **5.** (fig.) manieră de a dispune cuvintele sau ideile: *întorsăturile lui de vorbire plăceau hatmanului.* SAD. [*Întors[1]* + *-(ă)tură*].

întorsúră, întorsuri f. **1.** cotitură, întorsătură: *întorsura gîrlei dunărene s-a schimbat.* SAD.; **2.** arătură de toamnă; **3.** (fig.) modulaţie, intonaţie (nouă): *glasul acela-mlădiitor, ce c-o-ntorsură lină uşoară, treptat se urcă şi se coboară.* ALEX. [*Întors[1]* + *-ură*].

întortocheá, întortochez vb. (tr.) **1.** a suci, a învîrti în toate părţile, în toate felurile; a încîlci: *oricît am voi să întortochem lucrurile, acesta este purul şi exactul adevăr.* OD.; **2.** (fig.) a exprima pe ocolite, imprecis, neclar, producînd confuzie: *cum mai poate acest om întortochea vorbele, cînd totul e terminat ...?* PETR. [Lat. ***intorticulare*** (<***tortum*** „întors")].

întortocheát, ~ţi, întortocheată, ~e a. **1.** cu multe cotituri; cotit: *a trecut ca un tîrgovăţ grăbit pe străzi înguste şi întortocheate.* SAD.; *drum întortocheat*; (adv.) *şoseaua pietruită văros urcă întortocheat.* PETR.; **2.** încurcat, încîlcit: *am vrea să avem un răspuns la această întrebare, răspuns clar, fără tirade întortocheate.* EM.; *acea teorie ... ni se pare foarte întortocheată.* BL.; *frază întortocheată*; **3.** răsucit, învîrtit (în toate direcţiile): *agrafe de ale lor întortocheate ca nişte melci uriaşi.* OD.; *linii întortocheate*; **4.** (rar) curios, greu de înţeles, complicat: *Paşadia ascundea o fire pătimaşă, întortocheată, tenebroasă.* M.CAR. [V. ***întortochea***].

întortochére, întortocheri f. **1.** acţiunea de a se întortochea şi rezultatul ei; cotitură: *în întortocherile acelor coşcove şi liane nu se putea răzbi nici dinspre luciu cu barca.* SAD.; *drum cu multe întortocheri*; **2.** (fig.) complicaţie, încurcătură, încîlcitură: *îşi ascunde grozava goliciune a capului şi a inimei cu întortocheri de cuvinte.* EM. [V. ***întortochea***].

întortochetúră, întortocheturi f. sucitură, încurcătură, încîlcitură, întortochere. [*Întortochea* + *-tură*].

întotdeaúna adv. **1.** în tot timpul, mereu; **2.** de fiecare dată, în toate ocaziile: *se spune că întotdeauna avea trei variante.* IBR. [*În* + ***totdeauna***].

întovărăşí, întovărăşesc vb. **1.** (tr.) a însoţi, a acompania: *îşi făcea o datorie s-o întovărăşească totdeauna în asemenea expediţii.* SAD.; **2.** (tr.) a se produce în acelaşi timp, a apărea concomitent: *tulburările care au întovărăşit moartea împăratului.* GHICA; **3.** (refl.) a se asocia: *nu te întovărăşi cu omul becisnic.* NEGR. [*În* + *tovarăş* + *-i*].

întovărăşíre, întovărăşiri f. **1.** acţiunea de a (se) întovărăşi şi rezultatul ei; însoţire; **2.** (în trecut) formă de comasare a pămînturilor ţărăneşti, ca primă fază a colectivizării şi a deposedării proprietarilor. [V. ***întovărăşi***].

întovărăşít, ~ţi, întovărăşită, ~e a. **1.** condus, însoţit pe drum; **2.** (p. ext.) întîmplat în acelaşi timp; **3.** (în trecut; şi subst.) cuprins într-o întovărăşire agricolă. [V. ***întovărăşi***].

întovărăşitór, ~i, întovărăşitoáre a. care însoţeşte, care întovărăşeşte: *senzaţiile acestea întovărăşitoare, culese din armoniile naturii, nu le-a pus la contribuţie pentru întîia oară.* VIANU. [*Întovărăşi* + *-tor*].

întrá vb. v. **intra[2]**.

întracoáce adv. (pop.) spre noi, în direcţia noastră; încoace: *ce bine ai făcut că te-ai abătut şi-ntracoace.* SAD. [*Întru* + ***acoace***].

întráct n. v. **antract**.

întrajutorá, întrajutorez vb. (refl.) a se ajuta unul pe altul. [De la ***întrajutorare***].

întrajutoráre f. ajutor mutual, ajutorare reciprocă: *călătorul începu iar să le vorbească despre... virtutea întrajutorării şi jertfirii.* VOIC. [*Întru* + ***ajutorare***].

întrâre f. v. **intrare**.

întraripá, întraripez vb. (înv.) **1.** (tr.) a înaripa; **2.** (fig.; refl.) a se împodobi: *cu bunătăţi să-ntraripă.* DOS. [*Întru* + ***aripă*** + *-a*].

întraripát, ~ţi, întraripată, ~e a. **1.** cu aripi, înaripat: *şi s-a strîns din zare-naltă neamu-ntraripat.* COŞB.; (subst. f.) *plugurile sînt nişte întraripate picate din spaţiul extracosmic.* CĂL.; **2.** (fig.) plin de avînt; însufleţit, entuziast, avîntat: *şi din trista-mi depărtare sufletu-mi întraripat către Dunărea cea lată mă făcea ca să reviu.* MACED.; (p. ext.) *totul fu încadrat într-o proclamaţie foarte întraripată.* CĂL. [V. ***întraripa***].

întrarmá, întrarmez vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) înarma: *vă întrarmaţi cu această armă.* VARL.; (fig.) *ca să vă întrarmez mai mult asupra unor asemenea împrejurări, vă voi tălmăci oareşicare din aceste vicleşuguri.* DRĂGHICI. [*Întru* + ***armă*** + *-a*].

întrát n. v. **intrat**.

întrămá vb. v. **întrema**.

întrăpórt, întrăporturi n. (înv.) port pe care îl au membrii unui grup: *la altă toată bunătate de la dînşii deprindzînd şi părul tundzînd, supt acel durios şi călugărilor de folos întrăport.* DOS. [*Între[2]* + ***port***].

între-[1] element de compunere care exprimă reciprocitatea, amestecul sau îmbinarea. [Lat. ***inter***].

între[2] prep. **1.** (indică poziţia intermediară în funcţie de anumite repere) în locul, în spaţiul dintre ...: *cît e zare de zărit între nord şi răsărit.* AL.; *între nori; între Bucureşti şi Iaşi*; (p. ext.) *l-au lăsat luptîndu-să între moarte şi viaţă.* DRĂGHICI; **a fi între ciocan şi nicovală,** v. **nicovală; între două vîrste,** v. **vîrstă; cu coada între picioare,** v. **coadă**; **2.** (indică situarea sau integrarea în interiorul unei mulţimi) printre, în mijlocul ...: *dăbilarii şi jăcmănitorii de la domnie nu-i putem suferi între noi.* SAD.; *între iscăliturі se află şi numele directorului şcoalei.* EM.; *se simte între prieteni*; **3.** (indică locul în care se plasează ceva) pe: *îşi ia cojocul între umere şi biciul în mînă.* CR.; **4.** (exprimă temporalitatea prin raportarea la anumite repere) în intervalul dintre ...: *între prima perioadă şi a treia e şi o deosebire de fond.* IBR.; *între azi şi mîine*; **între timp** sau **între acestea,** în răstimp, în intervalul acesta: *între acestea veni seara.* ISP.; **5.** (indică elementul în care se încadrează ceva) dintre: *între felurite însemnări rămîne o schiţă din epoca gazetăriei.* CĂL.; *cel mai bun între ceilalţi*; **6.** (exprimă reciprocitatea) unul cu altul (sau unii cu alţii): *răsuna un freamăt de mişcări zorite şi frînturile unei convorbiri între două femei.* GHEŢIE; *se ajută între ei*; **7.** (exprimă distribuţia) la: *cîştigul s-a împărţit între participanţi.* [Lat. ***inter***].

întrebá, întréb vb. **1.** (tr.) a pune întrebări; a cere răspuns la ceva: *acieşi se delungară de elu ceia ce vrea se-lu întrebe.* COD.VOR.; *de ce pana mea rămîne în cerneală mă întrebi?* EM.; **întreabă-mă, să te întreb,** nu ştiu nici eu ceea ce vrei să afli; **a întreba de sănătate** (pe cineva), a se interesa de starea cuiva (intrînd în vorbă cu el); **2.** (refl.) a căuta un răspuns la ceva: *ce e rău şi ce e bine tu te-ntreabă şi socoate.* EM.; **3.** (tr. şi intr.) a solicita, a cere cuiva lămuriri, informaţii despre cineva sau despre ceva: *îndemnaţi numai de Vartic, acei slujitori au întrebat de noi.* SAD.; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a căuta pentru a cumpăra; a se interesa dacă se găseşte: *umbla ... întrebînd ba teacă de cosor, ba căpestre de purici.* CR.; **5.** (tr.) a chestiona, a examina pentru a afla nivelul cunoştinţelor: *domnul Vucea ... întreba pe fiecare în parte o sumedenie de lucruri.* DELAVR. [Lat. ****interroguare*** (=***interrogare***)].

întrebáre, întrebări f. **1.** acţiunea de a (se) întreba; cerere a unei informaţii despre ceva; chestionare, (înv.) întrebăciune: *am vrea să avem un răspuns la această întrebare.* EM.; **întrebare retorică,** interogaţie retorică (v. interogaţie): *introduce o pagină întreagă de întrebări retorice, adresate de erou propriei sale conştiinţe.* VIANU; **semnul întrebării,** semn de punctuaţie care se pune la sfîrşitul propoziţiilor interogative directe; **2.** problemă, chestiune: *întrebarea posesiunei legitime nu mai poate fi controversată.* EM. [V. ***întreba***].

întrebát, ~ţi, întrebată, ~e a. **1.** căruia i s-a pus o întrebare, i s-a cerut o informaţie sau sfatul: *persoanele întrebate nu ştiau nimic;* (subst.) *cel întrebat îşi frecă barba cu o expresie nehotărîtă.* GHEŢIE; **2.** solicitat: *cărţile întrebate nu mai erau disponibile.* [V. ***întreba***].

întrebăciúne, întrebăciuni f. (înv.) **1.** întrebare; chestionare; **2.** problemă, chestiune: *încăş avem la praznicul de astăzi cîteva întrebăciuni, carele sînt trebuincioase a le şti.* ANTIM. [*Întreba* + *-ăciune*].

întrebătór, ~i, întrebătoáre a. **1.** care exprimă, formulează o întrebare; interogativ: *acestei propoziţii i s-ar putea da şi o formă întrebătoare.* BL.; **2.** care întreabă (fiind nedumerit): *tîlharii se uitau întrebători la el.* VOIC.; (fig.) *un porumbel alb, cu pieptul trandafiriu, gungurea întrebător.* TUD.; **3.** (fig.) iscoditor: *mă cerceta cu un ochi întrebător prin întredeschiderea uşii.* GHEŢIE; *privire întrebătoare.* [*Întreba* + *-tor*].

întrebuinţá, întrebuinţez vb. (tr.) a folosi, a utiliza: *şi astăzi avem îndoieli asupra cuvintelor pe care le întrebuinţăm.* IBR.; (p. ext.) *a aflat de la un amic şi prieten al lui ce-i întrebuinţat la telegraf.* AL.; (refl. pas.) *îşi dă seama oricine că expresiile se întrebuinţează la figurat.* BL. [*În* + ***trebuinţă*** + *-a*].

întrebuinţáre, întrebuinţări f. **1.** acţiunea de a întrebuinţa şi rezultatul ei; folosinţă, folosire, utilizare, uz: *metoda descriptivă şi clasificatoare îşi găseşte o largă întrebuinţare.* BL.; **fără întrebuinţare,** inutil, nefolositor: *se simţi cu desăvîrşire stingher, fără întrebuinţare.* GHEŢIE; **2.** destinaţie, funcţie, scop. [V. ***întrebuinţa***].

întréce, întrec vb. 1. (tr.) a depăşi pe cineva în mers, a lăsa pe cineva în urmă: *am doi zmei ..., nici vîntul nu-i întrece.* AL.; (refl. pas.) *acum să ne întrecem din fugă.* CR.; **2.** (tr.) a se dovedi superior cuiva; a depăşi: *din jocurile de azi aş alege caruselul, unde nimeni întrece pe nimeni.* VIERU; *nouă meşteri mari, calfe şi zidari, cu Manole zece, care mi-i întrece.* POP.; **3.** (refl. recipr.) a căuta să se depăşească unul pe altul: *se întreceau în discursuri care de care mai înflorite.* SAD.; **4.** (tr.) a depăşi limita, a fi în plus; a covîrşi: *metafizica întrece întotdeauna, prin însăşi intenţia şi fiinţa ei, experienţa.* BL.; **5.** (refl.) a se lupta pentru întîietate: *la roată, mă întreceam cu fetele cele mari la tors.* CR.; **6.** (tr.) a trece peste o limită, dincolo de un reper: *scientismul nu izbuteşte să-şi întrească condiţia deplorabilă de hibrid.* BL.; **a întrece aşteptările,** a fi, a reprezenta, a valora mai mult decît se aştepta cineva; **7.** (fig.; refl.) a deveni obraznic, insolent: **a se întrece cu gluma** (sau **cu vorba, cu nebuniile etc.**), a exagera, a depăşi marginile bunei-cuviinţe: *te prea întreci cu gluma.* CR. [*În* + ***trece***].

întrécere, întreceri f. **1.** acţiunea de a (se) întrece: *dase sfară în ţară că cine va putea să-l biruiască ... la întrecere cu arcul, după acela îşi va da pe fie-sa.* ISP.; **2.** concurs, competiţie: *întrecere sportivă*; **a se lua la întrecere,** a începe să se depăşească unul pe altul: *echipajul se lua la întrecere cu bărbieritul, cu călcatul hainelor şi cu spălatul rufelor.* TUD.; **3.** concurenţă, rivalitate; **4.** emulaţie. [V. ***întrece***].

întreciocní, întreciocnesc vb. (rar; refl.) **1.** a se ciocni unul de altul; **2.** (fig.) a se contrazice. [*Între-*[1] + ***ciocni***].

întrecút n. **de întrecut,** foarte mult, peste măsură; în plus: *lemne sînt de ajuns şi de întrecut în pădure.* CR.; **pe întrecute,** întrecîndu-se, în întrecere: *scoase un ţignal din buzunar şi se fluieră pe întrecute cu publicul pînă îl potoli.* CĂL.; *se luară la goană pe întrecute.* [V. ***întrece***].

întredeschíde, întredeschid vb. (tr.) a deschide puţin: *întredeschise ochii şi văzu prin fereastra arcată ... o junǎ fatǎ.* EM.; *a întredeschide uşa.* [*Între-*[1] + ***deschide;*** cf. fr. ***entr'ouvrir***].

întredeschídere, întredeschideri f. **1.** acţiunea de a întredeschide şi rezultatul ei; **2.** spaţiu (îngust) între părţile unui obiect care nu se închide sau nu se îmbină perfect; crăpătură, (rar) întredeschizătură: *mă cerceta cu un ochi întrebător prin întredeschiderea uşii.* GHEŢIE. [V. ***întredeschide***].

întredeschís, ~şi, întredeschisă, ~e a. care este deschis incomplet; crăpat: *am observat că uşa era întredeschisă.* GHEŢIE; *dormea cu gura întredeschisă.* GHEŢIE. [V. ***întredeschide***].

întredeschizătúră, întredeschizături f. (rar) întredeschidere: *după un timp, contele apăru în întredeschizătură.* CĂL. [*Între* + ***deschizătură***].

întrég, ~gi, întreágă, ~egi a. **1.** din care nu lipseşte nimic; complet: *pe ceas beam cîte-un cofăiel întreg de apă.* CR.; (subst. n.) *se încheagă într-un întreg solidar ca un ulcior fără fisură.* BL.; **pe de-a-ntregul** sau (reg.) **pe-ntreg, a)** în întregime: *Eminescu a creat pe de-a-ntregul limba poeziei româneşti.* IBR.; **b)** peste tot: *nu mai caută cine l-au lovit, ci dă pe întreg.* B.-DEL.; **2.** teafăr, nevătămat, sănătos: *un om întreg observă nu numai gîngăniile, ci şi oamenii.* CĂL.; **3.** (înv.; despre fete) castă, virgină: *n-am găsit pe măta-ntreagă.* PANN; **4.** (fig.) integru: *om blînd şi-ntreg în credinţă.* DOS.; **5.** deplin, complet, încheiat: *în toată împărăţia se ţinu veselie mare o săptămînă întreagă.* ISP.; **6.** (mat.) care se poate obţine prin adunarea repetată a numărului „unu„ cu el însuşi. // n. întregime, totalitate: *ei au crezut că pot să explice lumea primitivă în întregul ei.* // m. (mat.) număr nefracţionar, format din unităţi complete. [Lat. ***integer, -gra***].

întregăciune, întregăciuni f. (înv.) integritate, întregime; **întregăciunea minţii,** echilibru, cumpătare; bun-simţ: *întregăciunea minţii şi înţelepţia învaţă, direptatea şi bărbăţia, decît carele mai de folos nemică nu iaste în viaţa oamenilor.* BIBLIA; *chipurile înţelepciunii sînt mintea, direptatea, vitejia şi întregăciunea minţii.* BIBLIA [***Întreg*** + ***-ăciune***].

întregí, întregesc vb. (tr.) a face întreg, a completa: *ca să poată întregi o icoană distrusă.* DOS.; *nostromii căutau cu limba scoasă oameni ca să-şi întregească echipajele.* TUD.; (refl. recipr.) *cele două feluri de cunoaştere se întregesc complementar.* BL. [***Întreg*** + ***-i***].

întregíme, întregími f. calitatea de a fi întreg; integritate: *să nu mai puteţi coprinde cu gîndul întregimea scopului ce-mi propun.* OD.; **în întregime,** complet: *faţa ţesăturii nu posedă nici un cîmp liber, ci e în întregime cotropită de beţie ornamentală.* BL.; *educaţia modifică pe individ, dar nu-l formează în întregime.* IBR. [***Întreg*** + ***-ime***].

întregíre, întregíri f. acţiunea de a întregi; completare: *nu erau siguri că întregirile făcute prin truda lor pe hartă aveau vreo însemnătate.* TUD.; **Războiul pentru întregirea neamului** (sau **întregirii, pentru întregire**), primul război mondial, în urma căruia s-a realizat unificarea tuturor teritoriilor româneşti şi s-a format România Mare: *interesante creionări ale atmosferei psihice din războiul pentru întregire.* CĂL.; *Războiul Întregirii cu epoca de înfrigurare care l-a precedat.* VIANU. [V. ***întregi***].

întregít, ~ţi, întregită, ~e a. făcut sau devenit întreg; completat. [V. ***întregi***].

întregitór, ~i, întregitoáre a. care întregeşte, care completează; complementar: *sfera fiecărei părţi e bucată întregitoare la sfera celeilalte.* EM. [***Întregi*** + ***-tor***].

întreguléţ, ~i, întreguleáţă, ~eţe a. (fam.) diminutiv al lui întreg; întreguţ: *a podidit-o un plîns d-a muiat un ştergar întreg întreguleţ.* DELAVR. [***Întreg*** + ***-uleţ***].

întregúţ, ~i, întreguţă, ~e a. (fam.) întreguleţ: *ce va face pe uliţă ziua, noaptea întreguţă?* POP. [***Întreg*** + ***-uţ***].

întreí, întreiesc vb. (tr.) **1.** a mări, a înmulţi, a repeta de trei ori: *inorogul ... întrei şi împătri ţeremoniile.* CANT.; **2.** (p. ext.) a face mai numeros, mai mare, mai mult. [***În*** + ***trei***].

întreít, ~ţi, întreită, ~e a. **1.** înmulţit, repetat, mărit de trei ori; (p. ext.) mai mare, mai puternic, mai numeros: *pă Zăgan, ce întriite puteri avea, luptai şi pe Cîrsta trîntii.* B.-DEL.; **2.** compus din trei părţi: *acest întreit şir de munţi ce se întind în amfiteatru pe orizon.* NEGR. [V. ***întrei***].

întrelásá, întrelás vb. (rar; tr.) **1.** a trece cu vederea; **2.** a permite, a îngădui în parte; a lăsa parţial: *precum am întrelăsat să se bănuiască.* BL. [***Între***[2] + ***lăsa***].

întrelăsáre, întrelăsări f. (rar) faptul de a întrelăsa; trecere cu vederea; omitere a verificării: *motivul acestei întrelăsări a putut să fie unul singur.* BL. [V. ***întrelăsa***].

întrelăsát, ~ţi, întrelăsată, ~e a. (rar) **1.** trecut cu vederea; omis, uitat; **2.** lăsat, coborît parţial: *prin storul întrelăsat, lumina şovăielnică a înserării îi îmbăia carnea într-o apă stinsă.* GHEŢIE. [V. ***întrelăsa***].

întremá, întremez vb. **1.** (refl.) a-şi reface puterile, sănătatea (după o boală); a se înzdrăveni: *să întremează zmeul bătrîn.* DELAVR.; **2.** (înv.; tr.) a restabili, a pregăti (de luptă): *să-şi întremeze oştirea din spaimă.* BĂLC.; (fig.) *bătrînul gura-şi întremează.* PANN; **3.** (refl. şi tr.) a (se) întări, a (se) consolida; a căpăta sau a face să capete forţă: *cu mîngîioase vorbe-i întramă.* B.-DEL.; *adierea ... se iuţeşte, se-ntremează, mişcă şi-i dă brînci.* MACED.; (şi: (pop.) **întrăma**). [Et. nec.].

întremáre, întremări f. acţiunea de a (se) întrema şi rezultatul ei; refacere a puterii, a vigorii, a sănătăţii: *aveau mare nevoie de odihnă, de întremare.* OD. [V. ***întrema***].

întremát, ~ţi, întrematá, ~e a. restabilit, refăcut după o boală sau după oboseală; înzdrăvenit: *se simţi mai întremat.* VLAH. [V. ***întrema***].

întremátór, ~i, întremătoáre a. care întremează, care dă puteri , care înzdrăveneşte. [***Întrema*** + ***-tor***].

întremîncá, întremănînc vb. (rar; refl. recipr.) a se distruge unul pe altul. [***Între***[2] + ***mînca***].

întremîncáre, întremîncări f. faptul de a se mînca unul pe altul; devorare reciprocă: *aplică cu voluptate teoria întremîncării între speţe, compunînd un mare tablou de cuhne.* CĂL. [V. ***întremînca***].

întreolăltă adv. (rar) **1.** împreună, simultan: *o logică mărginită numai la întrebuinţarea judeţelor întreolaltă.* EM.; **2.** unul de altul; fiecare: *se deosebesc totuşi enorm întreolaltă, pe lîngă toată apropierea dintre ei.* STĂNIL. [***Între-***[1] + ***olaltă***].

întrepátrúnde, întrepátrund vb. (refl.) a se pătrunde unul pe altul; a străbate unul prin altul: *spaţiul în larg e alcătuit din cercuri care se juxtapun şi se întrepătrund.* BL. [***Între-***[1] + ***pătrunde***].

întrepátrúndere, întrepátrúnderi f. acţiunea de a se întrepătrunde şi rezultatul ei; pătrundere reciprocă: *el nu face decît să constate întrepătrunderea între absolut şi relativ.* CĂL. [V. ***întrepătrunde***].

întrepátrúns, ~şi, întrepătrunsă, ~e a. pătruns unul în altul; amestecat: *conţinutul gîndirii şi forma exprimării sînt intern întrepătrunse şi cu neputinţă de separat.* VIANU. [V. ***întrepătrundere***].

întrepíd a. v. **intrepid.**

întrepiditáte f. v. **intrepiditate.**

întrepózit n. v. **antrepozit.**

întreprenór m. v. **antreprenor.**

întreprínde, întreprind şi (înv.) **întreprinz** vb. (tr.) a începe executarea unui lucru, a porni la o acţiune, a se apuca de ceva; a face, a realiza: *tu întreprinzi o călătorie?* EM.; *trebuie să întreprindem ceva.* VIERU. [***Între-***[1] + ***prinde***; cf. fr. ***entreprendre***].

întrepríndere, întreprinderi f. **1.** faptul de a întreprinde ceva, de a acţiona; acţiune pornită din iniţiativă personală: *întreprinderea-ţi fu dreaptă.* ALEX.; *orice întreprindere de a legitima religia în sens obiectiv e primejdioasă.* BL.; **2.** (rar) realizare, efectuare: *întreprinderea unei clădiri*; **3.** unitate economică de producţie, de comerţ sau de prestări de servicii: *supărările iscate de încurcăturile întreprinderii poştelor ... duse pe spătar la mormînt.* CĂL.; *toate întreprinderile de stat se vînd pentru sume derizorii.* CF. [V. ***întreprinde***].

întrepríză f. v. **antrepriză.**

întreprinzátór, ~i, întreprinzătoáre a. care are iniţiativă; care porneşte uşor (şi cu curaj) la acţiune: *înainte de toate, deveni curajos şi întreprinzător.* GHEŢIE; (fig.) *condeiul unui ignorant e tot ce poate fi mai întreprinzător.* VLAH. // m. persoană activă din punct de vedere economic (realizînd investiţii, afaceri etc.): *se îndeasă în calea boierilor tot felul de întreprinzători.* CĂL. [***Întreprinz*** (prez. ind. de la *întreprinde*) + ***-(ă)tor***].

întrepúne, întrepún vb. (rar; refl.) a se interpune: *o droaie de sunete parazitare se întrepuneau, tulburînd limpezimea mişcajului.* GHEŢIE. [***Între***[2] + ***pune;*** cf. lat. ***interponere***].

întrepúnere, întrepuneri f. (rar) faptul de a se întrepune. [V. ***întrepune***].

întrerúmpe vb. v. **întrerupe.**

întrerúmpere f. v. **întrerupere.**

întrerupátór, ~i, întrerupătoare a. care întrerupe, care cauzează o întrerupere; (spec.) care intervine în timp ce vorbeşte cineva; (subst.) *autoritar, nu suferea contrazicere şi întrerupătorului de la Cameră îi taie vorba jignit.* CĂL. // n. aparat sau dispozitiv care poate întrerupe sau restabili un circuit (electric): *nu mi-a fost greu să dibuiesc întrerupătorul.* GHEŢIE. [***Întrerupe*** + ***-(ă)tor***].

întrerúpe, întrerup vb. **1.** (tr.) a opri temporar cursul, desfășurarea unei acțiuni, unui lucru: *înghețul și viscolele iernii au întrerupt lucrările.* SAD.; **2.** (tr. și refl.) a (se) opri în cursul unei acțiuni, unei activități: *domnul de la masă mi-a ignorat prezența, căci altminteri s-ar fi întrerupt din citit.* GHEȚIE; *toți se întrerupseră din lucru;* **3.** (tr. și refl.) a (se) opri în timp ce vorbește: *nu întrerupeți pe orator!* CAR.; *s-a întrerupt o clipă ca să-și aprindă o nouă țigară.* GHEȚIE; **4.** (tr.) a lipsi de continuitate; a determina o pauză, un gol: *triunghiul frontonal e întrerupt simetric de mici arcuri.* CĂL.; (fig.) *liniștea serii era întreruptă de huruitul obloanelor care se lăsau.* GHEȚIE; (și: (înv.) **întrerumpe**). [*Între-*[1] + *rupe;* cf. fr. ***interrompre***].

întrerúpere, întreruperi f. **1.** acțiunea de a (se) întrerupe și rezultatul ei; oprire: *părăsisem cofetăria unde ne adăposteam de obicei, amăgiți de o scurtă întrerupere a ploii.* GHEȚIE; **fără întrerupere,** continuu, neîncetat, necontenit: *meșterii lucrau fără întrerupere și nu mai aflau răgaz.* SAD.; **2.** încetare temporară a unei activități: *întreruperea exercițiului nu e indicată, ... suplețea mușchilor reclamă continuitate.* CĂL.; **3.** intervenție care împiedică pe cineva să-și urmeze cursul vorbirii: *întrerupere a unei vorbe.* NEGR.; (p. ext.) *întreruperea dialogului ... este ea însăși ceva forțat.* IBR.; (și: (înv.) **întrerumpere**). [V. ***întrerupe***].

întrerúpt, ~ți, întreruptă, ~e a. **1.** care este temporar oprit, suspendat: *drumurile s-au troienit și comunicația telegrafică pare întreruptă.* EM.; *eu fiind ocupat cu terminarea unui manuscris întrerupt.* BAC.; *curs întrerupt;* **2.** fără șir, fără continuitate, fără continuare; tăiat, rupt: *fir întrerupt;* (p. ext.) *împrejurările ... înlesnesc nu numai reluarea firului evolutiv întrerupt, ci favorizează și lărgirea orizontului.* BL. // adv. cu întreruperi, fără continuitate: *vezi, zice ea întrerupt, acolo-i sărmanul.* EM.; *vorbea întrerupt.* [V. ***întrerupe***].

întretăiá, întretái vb. **1.** (refl.) a se încrucișa, a se intersecta: *acolo drumurile se întretaie;* (fig.) *fără a fi tocmai contemporane, viețile lor se întretaie.* BL.; **2.** (tr.) a lipsi de continuitate; a întrerupe: *acțiunea ... este întretăiată de lungi comentarii.* CĂL. [*Între-*[1] + ***tăia;*** cf. fr. ***entrecouper***].

întretăiát, ~ți, întretăiată, ~e a. **1.** intersectat, încrucișat (cu altul); **2.** întrerupt, cu întreruperi: *vorbele-i pe buze mor întretăiate.* BOL. [V. ***întretăia***].

întretăiére, întretăieri f. acțiunea de a (se) întretăia și rezultatul ei; încrucișare, intersecție: *mă aflam aproape de vechiul centru al orașului, la întretăierea plină de vuiet a două străzi.* GHEȚIE; *la întretăierea drumurilor.* [V. ***întretăia***].

întrețesătură, întrețesături f. (reg.) **1.** întrepătrundere, îmbinare: *obscuritate care rezultă ... din o prea complicată întrețesătură între stările sufletești.* IBR.; **2.** întrețesere. [***Întrețese*** + *-(ă)tură*].

întrețése, întrețes vb. **1.** (tr.) a introduce într-o țesătură fire de altă culoare sau din alt material; (fig.) *unele fire luate din aceste lucrări trebuiesc întrețesute și în canavaua ce ne-am propus să urzim.* BL.; (refl. pas.) *povestirea se întrețese cu amintiri ale scriitorului din călătoriile sale.* VIANU; **2.** (refl. recipr.) a se încrucișa, a se amesteca: *rădăcinile în pături sub pământ s-o întrețesut.* EM.; (fig.) *și alte cauze, pe care le vom mai vedea, se întrețes cu acestea.* IBR. [*Între-*[1] + ***țese;*** cf. fr. ***entretisser***].

întrețésere, întrețeseri f. **1.** faptul de a întrețese; îmbinare a elementelor de altă culoare sau din alt material într-o țesătură; (reg.) întrețesătură; **2.** (fig.) îmbinare (strînsă); combinare. [V. ***întrețese***].

întrețesút, ~ți, întrețesută, ~e a. care este țesut amestecat, unit într-o țesătură: *fire întrețesute;* (fig.) *ci prin flori întrețesute printre gratii, luna moale, sfiicioasă și smerită, și-au vărsat razele sale.* EM. [V. ***întrețese***].

întreținátór, ~i, întreținátoáre a. și m., f. (persoană) care întreține pe cineva (asigurîndu-i mijloacele de existență). [***Întreține*** + *-ător*].

întreține, întrețin vb. **1.** (tr.) a îngriji pentru a menține în stare bună: *a întreține o clădire;* **2.** (tr.) a face să dureze, a menține: *acea moliciune ce întreține desbinarea.* OD.; *vinul, tovarășul necesar în timpul scrisului, întreținea inspirația.* BAC.; **3.** (tr. și refl.) a asigura sau a-și procura mijloacele de existență: *spre a-și întreține odrasla, negrul fură pînă și potcoavele cailor.* CĂL.; *se întreținea din poleitul lentilelor comandate.* PETR.; **4.** (refl. și tr.) a sta de vorbă cu cineva; a conversa: *va întîlni cîțiva colegi cu care să facă cunoștință și să se întrețină în minutele următoare.* GHEȚIE; (refl. recipr.) *ne-am întreținut despre afacerea noastră;* (fig.) *știința și filosofia se întrețin despre o seamă de existențe complexe.* BL. [*Între-*[1] + ***ține;*** cf. fr. ***entretenir***].

întreținére, întreținéri f. **1.** acțiunea de a (se) întreține și rezultatul ei: *aprindea pe morminte focuri pentru întreținerea vieții în cei morți.* BL.; **2.** asigurare a mijloacelor de trai; mijloace materiale necesare existenței: *rămăsese la Brăila dator unui hangiu ..., chiria și întreținerea trupei.* CAR.; **3.** îngrijire pentru a menține în bună stare; cheltuială pentru a îngriji și dota un imobil: *a plăti întreținerea.* [V. ***întreține***].

întreținút, ~ți, întreținută, ~e m., f. (mai ales la f.) persoană căreia îi asigură altcineva mijloacele de trai (în schimbul unor relații de dragoste): *întreținuta vreunui boier cu trecere la Curte.* FIL.; *este de multă vreme și continuă să fie acum concubinul și întreținutul doamnei.* GHEȚIE. [V. ***întreține***].

întrevăzút, ~ți, întrevăzută, ~e a. care abia se vede; abia deslușit; întrezărit: *prin a nopții umbră scoțînd fantasme sute de arbori și de turnuri abia întrevăzuți.* AL. [V. ***întrevedea***].

întrevedeá, întrevắd vb. (tr.) **1.** a vedea în treacăt (și imperfect); a întrezări: *divinul Dante a întrevăzut grațioasa imagine a stolului de suflete.* OD.; (refl. pas.) *un chioșc ... cu stîlpi și arabescuri de jur împodobit, prin care se-ntrevede nălțimea azurie.* AL.; **2.** (fig.) a prevedea, a bănui: *întrevăd sfîrșitul tiranului hain.* AL.; (refl. pas.) *o soluție nu se întrevedea.* GHEȚIE. [*Între-*[1] + ***vedea;*** cf. fr. ***entrevoir***].

întrevedére, întrevederi f. întîlnire între două sau mai multe persoane pentru a discuta chestiuni de interes comun: *întrevederea din dimineața aceea ... îmi schimbă repede gîndurile.* GHEȚIE. [*Între-*[1] + ***vedere;*** cf. fr. ***entrevue***].

întrevorbíre, întrevorbiri f. (rar) convorbire: *această alianță ar fi fost obiectul întrevorbirilor între generalul rus și bărbații de stat.* EM. [*Între-*[1] + ***vorbire;*** cf. germ. ***Unterredung***].

întrezărí, întrezărésc vb. (tr.) a vedea în mod vag, nedeslușit sau în treacăt; a întrevedea: *un dulce somn pe mine căzu ca pe o pradă, și-ntrezării deodată a basmelor grămadă.* AL.; (refl. pas.) *prin perdelușele de muselină se întrezărea conturul opac al unui corp.* GHEȚIE. [*Între-*[1] + ***zări;*** cf. fr. ***entrevoir***].

întrezărít, ~ți, întrezărită, ~e a. abia zărit, abia deslușit: *deocamdată o anunțăm ca pe un fapt întrezărit, de-o capitală însemnătate.* BL. [V. ***întrezări***].

întrígă f. v. **intrigă.**

întristá, întristez vb. (refl. și tr.) a deveni sau a face să devină trist; a (se) mîhni: *nice să se întristeze.* COR.; *tot orașul întrista, fanfara militară.* BAC. [*În* + *trist* + *-a*].

întristáre, întristări f. faptul de a (se) întrista; supărare, tristețe, mîhnire: *dorința ce ai o să-ți aducă întristare.* ISP.; *este în sufletul românului un fond însemnat de întristare.* MAT. [V. ***întrista***].

întristát, ~ți, întristată, ~e a. cuprins de tristețe: *om întristat;* (p. ext.) *bucurată a fost plecarea aceea pentru unii și întristată pentru alții.* SAD.; (subst.) *dă celor întristați bucurie și celor slăbiți putere.* SAD.; **2.** care exprimă tristețe; caracteristic omului trist: *privi iar pe rînd la obrazurile întristate ale celor doi bărbați.* SAD. [V. ***întrista***].

întristăciúne, întristăciuni f. (înv.) întristare, mîhnire: *și-m veț pogorî bătrînețele cu întristăciune în iad.* BIBLIA; *auzim o bucurie mare care strînge toată jalea, toată întristăciunea și toată lacrăma.* ANTIM. [***Întrista*** + *-ăciune*].

întristátór, ~i, întristătoáre a. care întristează; trist, dureros: *eu cînt în umbra-ntristătoare.* AL. [***Întrista*** + *-(ă)tor*].

întroducătór m., f. v. **introducător.**

întrodúce vb. v. **introduce.**

întrodúcere f. v. **introducere.**

întrodús a. v. **introdus.**

întroiení, întroienesc vb. (rar; tr. și refl.) a (se) acoperi cu troiene; a (se) înzăpezi: *lăsau care și boi întroienite în drum și-și luau lumea-n cap.* EM. [*În* + ***troian*** + *-i*].

întroienire, întroieniri f. (rar) faptul de a (se) întroieni. [V. ***întroieni***].

întroienít, ~ți, întroienită, ~e a. (rar) cufundat (și imobilizat) în zăpadă. [V. ***întroieni***].

întrolocá, întrolóc vb. (reg.) **1.** (refl.) a se strînge la un loc: *se întrolocară toți cu totul și făcură o nuntă d-alea împărătești.* ISP.; **2.** (tr. și refl.) a (se) forma, a (se) închega, a (se) alcătui; **3.** (refl.) a se însoți, a se întovărăși; (spec.) a începe relații de dragoste cu cineva: *acu v-ați înturlocat pentru toată viața.* MAT.; *eu mai că m-aș înturluca cu tine.* POP.; (și: **întruloca, înturluca, înturloca**). [De la ***într-un loc***].

întrolocáre, întrolocări f. (reg.) acțiunea de a (se) întroloca și rezultatul ei; (spec.) întrunire: *la întrolocările fărtaților și suratelor.* ISP. [V. ***întroloca***].

întrolocát, ~ți, întrolocată, ~e a. (reg.) adunat, strîns la un loc. [V. ***întroloca***].

întronă, întronez vb. (refl. și tr.) **1.** a (se) urca pe tron; a deveni sau a face să devină stăpîn; **2.** (fig.) a (se) statornici, a (se) instaura: *a întrona un regim de teroare.* [*În* + ***tron***[1] + *-a*].

întronáre, întronări f. **1.** acțiunea de a (se) întrona și rezultatul ei; urcare pe tron; **2.** (fig.) statornicire, instaurare: *o dată cu întronarea spiritului științific vine și obiectivitatea în artă.* IBR. [V. ***întrona***].

întronát, ~ți, întronată, ~e a. **1.** care s-a întronat ca rege, ca domn sau ca împărat; încoronat; **2.** (fig.) statornicit, instaurat. [V. ***întrona***].

întru prep. (astăzi de obicei urmat de „un" sau „o" și cu elidarea vocalei finale) **1.** (arată că starea sau acțiunea se raportează la interiorul unui spațiu): *acea înțeleaseră toți iudeii și elenii, cîți viia întru Efesu.* COD. VOR.; *locuia într-un sat;* **2.** (arată intrarea în sau mișcarea înspre un spațiu): *gotovimu-mă și suimu întru Ierusalim.* COD. VOR.; *a intrat într-o casă;* **3.** (arată direcția sau ținta mișcării): *ori hai să ne grăbim, ori să ne dăm într-o parte.* CR.; **într-o parte, v. parte; a fi (cam) într-o parte,** v. **parte;** (urmat de un adverb) *de la curtea preotesei cobori tot într-acoace.* SAD.; *mergea și el într-acolo;* **4.** (arată momentul sau durata stării sau acțiunii): *toarce-o lînă, și-ntr-un an, țese un suman.* POP.; **într-întîi,** la început, mai întîi; **într-aceea,** în acel timp; **într-un tîrziu, v. tîrziu; întru mulți ani,** la mulți ani: *să trăiești întru mulți ani!* ISP.; **5.** (arată modul cum se prezintă o stare sau se desfășoară o acțiune): *o ducea tot într-un cîntec.* CR.; *o vreme, localnicii trăiseră întru dezmierdare.* SAD.; **într-adevăr, v. adevăr; într-un suflet,** v. **suflet; într-ales,** v. **ales; într-adins,** v. **adins; într-ascuns,** v. **ascuns**[2]; **într-un grai,** v. **grai; într-un glas,** v. **glas; într-o doară,** v. **doar; într-un noroc,** v. **noroc; întru totul,** pe deplin, total: *încearcă să demonstreze că răscoala a fost întru totul justificată.* BL.; **într-un buc,** v. **buc**[1]; **într-un**

cuvînt, v. **cuvînt; într-un fel sau altul,** oricum; pe o anumită cale: *pentru elucidarea chestiunii recurge, într-un fel sau altul, la principiul ultim al existenței.* BL.; **6.** (arată mijlocul prin care se realizează o acțiune): *într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate.* EM.; *se îmbracă pe ascuns într-o piele de urs.* CR.; **7.** (arată obiectul la care se referă o acțiune sau o calitate): *tu cunoști slăbiciunea Doamnei B într-o aceasta.* NEGR.; *părintele Gherman... iar s-a învăluit întru întristarea sa și tace.* SAD.; **8.** (arată rezultatul unei acțiuni): *bordeiul moșneagului se prefăcuse într-un palat.* CR.; **9.** (arată scopul pentru care se realizează acțiunea) pentru: *îndemnatu-s-au ... a scrie întru pomenirea domnilor.* NEC.; *vom încerca să aducem o nouă contribuție întru elucidarea chestiunii.* BL. [Lat. ***intro***].

întruchipá, întruchipez vb. **1.** (tr.) a înfățișa în forme concrete; a reprezenta: *o fată bogată ... îi întruchipa pămînturile, casa, vitele, toată averea.* REBR.; **2.** (refl.) a-și găsi expresia concretă în cineva sau în ceva, a lua formă concretă; a se realiza: *proces progresiv de îmbolnăvire a vieții ce se întruchipează în om.* BL.; **3.** (tr.) a întocmi, a alcătui: *un praznic să cătăm să-ntruchipăm.* C. [*Întru* + ***chip*** + *-a*].

întruchipáre, întruchipări f. acțiunea de a (se) întruchipa și rezultatul ei; concretizare, realizare: *mitologia este ... întîia mare întruchipare a categoriilor abisale.* BL. [V. ***întruchipa***].

întruchipát, ~ți, întruchipată, ~e a. **1.** înfățișat în forme concrete; **2.** care a luat formă concretă. [V. ***întruchipa***].

întrucît conj. deoarece, fiindcă: *am amintit doar de articolele sale politice, întrucît îs scrise într-o limbă literară.* IBR. // adv. în măsura în care: *nu prea iau oamenii gazetele în serios întrucît s-atinge de partea lor internațională.* EM. [*Întru* + ***cît***[1]].

întrucîtvá adv. într-o măsură oarecare: *militia întrucîtva pentru dînsul.* EM.; *se minună întrucîtva de așezarea durabilă întru care se afla.* SAD.; (scris și: *întru-cîtva*). [***Întru*** + ***cîtva***].

întrulocá vb. v. **întroloca.**

întrúna adv. mereu, neîntrerupt: *doamna Genoveva se răsucea întruna pe culcușul ei.* SAD. [***Întru*** + ***una*** (v. ***unu***)].

întruní, întrunesc vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) uni, a (se) strînge laolaltă, a (se) aduna: *sînt director și voiesc actori buni să întrunesc.* AL.; *să se întindă desară masă îmbelșugată pentru toți cavalerii care se întrunesc la mine.* SAD.; **2.** (tr.) a conține în sine; a însuma: *valoarea metaforei stă în aceea că întrunește două reprezentări aparent străine una de alta într-o singură semnificație.* CĂL.; **3.** (tr.) a obține: *care dintre aceste trei răspunsuri întrunește adeziunea dumnevoastră?* GHEȚIE; *candidatul a întrunit majoritatea voturilor.* [De la ***întruna***].

întruníre, întruniri f. acțiunea de a (se) întruni și rezultatul ei; reuniune, adunare: *ce vesele sînt acele întruniri de una sau două ore.* OD. [V. ***întruni***].

întrunít, ~ți, întrunită, ~e a. adunat la un loc; împreunat: *luminițele lor* [becurilor], *întrunite, răsfrîngeau un snop spectral tocmai asupra textului pe care-l citea.* VINEA. [V. ***întruni***].

întrupá, întrupez vb. **1.** (refl. și tr.) a lua sau a da formă concretă; a (se) concretiza: *figura amicului Costică s-a întrupat întreagă în imaginația lor.* CAR.; **2.** (înv.; tr.) a împreuna într-un singur tot; a alcătui un singur corp; a uni: *el voiește a întrupa toată românimea într-un singur stat.* BĂLC.; **3.** (tr.) a constitui, a reprezenta, a alcătui, a însemna: *aici e vorba de toate categoriile sociale care întrupează formele nouă.* IBR.; **4.** (bis.; refl.) a lua înfățișare, trup de om: *cu bună vrearea tatălui vru ... să se întrupească.* COR.; *cuvîntul s-a întrupat prin Fecioara Maria.* [***În*** + ***trup*** + *-a*].

întrupáre, întrupări f. **1.** acțiunea de a (se) întrupa și rezultatul ei; concretizare, personificare: *să simt în marea lumii simfonie a gîndurilor mele întrupare.* VLAH.; **2.** unire, împreunare, înglobare, încorporare; **3.** (bis.) incarnare; (concr.) ființă întrupată: *o dulce întrupare de omăt.* EM. [V. ***întrupa***].

întrupát, ~ți, întrupată, ~e a. **1.** care a luat trup; încarnat; care a luat ființă; zămislit: *domnul încetează a mai fi un om, devenind o virtute întrupată.* CĂL.; (fig.) *văd vise-ntrupate gonind după vise.* EM.; **2.** închegat, reunit, încorporat: *Pocuția ... mai un secol rămîne întrupată cu Moldova.* BĂLC.; **3.** bine făcut, plin, bine legat: *om întrupat.* [V. ***întrupa***].

întrupătór, ~i, întrupătoáre a. (rar) care întruchipează, întrupează: *eroul are tovarăși, ... subalterni eroului principal, întrupător al virilității perfecte.* CĂL. [***Întrupa*** + *-tor*].

întúnec n. (rar) întuneric: *apuse-a zilei rază; lovirele-n întunec mai groaznic scînteiază.* NEGR. [De la ***întuneca***].

întunecá, pers. 3 **întúnecă** și (înv.) **întunecează** vb. **1.** (refl.) a nu mai răspîndi lumină: *și cum o privea sultanul, ea* [luna] *se-ntunecă, ... dispare.* EM.; **2.** (refl.) a fi cuprins de întuneric: *încă o clipă și cerul se întunecă.* AL.; **3.** (refl.) a se însera, a se face seară: *mergi de te culcă, nu vezi că s-a-ntunecat?* EM.; **4.** (tr.) a face întunecos; a lipsi de lumină: *orizontu-ntunecîndu-l vin săgeți de pretutindeni.* EM.; (fig.) *cu umbre care nu sînt v-a-ntunecat vederea și v-a făcut să credeți că veți fi fericiți.* EM.; **5.** (fig.; tr.) a lăsa în umbră; a eclipsa: *negura deasă lumina-ntunecează.* ALEX.; (p. ext.) *nu voi să-i întunec vrednicia.* B.-DEL.; *și gîndirilor dînd viață, suferințele întuneci.* EM.; **6.** (refl.) a deveni confuz, obscur: *cîteodată totuși i se întuneca glasul.* SAD.; *la un moment dat, explicația s-a întunecat;* **7.** (fig.; refl.) a-și pierde agerimea, claritatea: *mintea i s-a întunecat;* **8.** (refl.) a căpăta o culoare mai închisă; a se înnegri; **9.** (fig.; tr. și refl.) a (se) întrista, a (se) amărî, a (se) posomorî: *mult la față te-ai schimbat și mi te-ai întunecat.* AL.; **10.** (refl.) a îmbătrîni; a se apropia de sfîrșitul vieții: *a trecut atîta vreme și noi tot ne întunecăm, fără a ști.* SAD. [Lat. ***intunicare***].

întunecáre, întunecări f. **1.** acțiunea de a (se) întuneca și rezultatul ei; întuneric, întunecime: *mie ceru-mi pare cuprins de-ntunecare.* AL.; **2.** (înv.) eclipsă; **3.** (fig.) rătăcire (mintală): *vedea... că se smulge din zi în zi tot mai mult din întunecarea ei de mai înainte.* AG.; **4.** culoare închisă; nuanță închisă a unei culori: *avea părul blond, ... cu întunecări în anumite șuvițe.* GHEȚIE. [V. ***întuneca***].

întunecát, ~ți, întunecată, ~e a. **1.** lipsit de lumină; întunecos; (p. ext.) umbrit: *noapte întunecată au fost atunce în toată lumea.* ANTIM; *străbătu păduri întunecate și de picior neumblate.* ISP.; (subst. n.) *contribuie la producerea fenomenului în limitele luminosului și întunecatului.* BL.; **2.** (fig.) posac, trist, închis în sine: *în vremea veche trăia un împărat întunecat și gînditor.* EM.; **3.** (fig.) plin de lipsuri; greu: *a dus o viață necăjită și întunecată.* CĂL.; **4.** (fig.) confuz, tulburat, zăpăcit; **5.** greu de înțeles, obscur: *chestiunea a rămas întunecată.* CĂL.; **6.** închis, (aproape) negru: *albastru pare orice mediu alburiu transparent, privit pe un fond întunecat.* BL.; (fig.) *privea cu neliniște viitorul, imaginîndu-și-l în culori întunecate.* GHEȚIE. [V. ***întuneca***].

întunecăciúne, întunecăciuni f. (înv.) **1.** întunecime; **2.** eclipsă. [***Întuneca*** + *-(ă)ciune*].

întunecătór, ~i, întunecătoáre a. (pop.) **1.** care întunecă, care face obscur: *nori întunecători;* **2.** care ia vederea, posibilitatea de a vedea: *negură întunecătoare;* **3.** (fig.) care tulbură mintea. [***Întuneca*** + *-tor*].

întunecíme, întunecimi f. **1.** întuneric adînc; beznă, (înv.) întunecăciune: *un fenomen foarte curios se întîmplă în întunecimea nopții.* AL.; *vom vorbi-n întunecime.* EM.; **2.** (pop.) eclipsă: *Tales explică just întunecimea lunară prin căderea umbrei pămîntului asupra lunii.* BL.; **3.** (pop.; artic.) numedat diavolului: *alta nu mai știu ..., Întunecimea Voastră!* CR.; **4.** (fig.) lipsă de civilizație, barbarie: *îți place peste țară să-ntinzi întunecimea?* AL. [***Întunec*** (prez. ind. de la *întuneca*) + *-ime*].

întunecós, ~și, întunecoásă, ~e a. **1.** cufundat în întuneric, fără lumină: *umplu casa-ntunecoasă de-o mireasmă pipărată.* EM.; **2.** de culoare neagră, închisă: *ochii negri, fața albă, păru-ntunecos și mare.* TOP.; (fig.) *cetele întunecoase napoi a să îndupleca începură.* B.-DEL.; **3.** (fig.) posomorît, trist, posac: *omul cel urîcios și ziua e-ntunecos.* AL.; **4.** (fig.) apăsător, neliniștitor, deprimant: *rămase dintr-o dată cufundat într-o tăcere întunecoasă.* SAD. [***Întunec*** (prez. ind. de la *întuneca*) + *-os*].

întunérec n. v. **întuneric.**

întunéric n. **1.** lipsă de lumină; beznă, întunecime: *îmblau rătăcind prin întunerec.* BĂLC.; (fig.) *viața mea plină de trudă și întuneric s-ar fi luminat.* SAD.; **pe întuneric,** cînd nu se vede; (spec.) cînd este noapte: *noi îl spăriam sărindu-i în spate pe întunerec.* CR.; **2.** (fig.) incultură, obscurantism: *întunearecul neștiinței.* COR.; **3.** (fig.) tristețe, mîhnire; **4.** (înv.) mulțime mare: *întuneric de oameni.* NEGR.; (și: (reg.) **întunerec**). [***În*** + ***tuneric*** (<lat. ***tenebricus***)].

întunericíme, întunericimi f. (înv.) întunecime; eclipsă. [***Întuneric*** + *-ime*].

înturlocá vb. v. **întroloca.**

înturlucá vb. v. **întroloca.**

înturná, întórn vb. **1.** (pop.; refl. și tr.) a (se) întoarce, a (se) înapoia: *rămîi aici pînă la noapte, cînd s-a înturna împăratul de la vînătoare.* CR.; *numai spre primăvară se întoarnă păserile călătoare.* MAT.; **2.** (tr.) a mișca, a orienta, a îndrepta în altă direcție sau în direcție opusă: *înturnă ochii și zări acele patru capete spăriate.* NEGR.; **3.** (tr.) a da îndărăt, a înapoia; a restitui: *i-a înturnat boul îndoit.* POP. [***În*** + ***turna***[1]].

înturnáre, înturnări f. **1.** acțiunea de a (se) înturna și rezultatul ei; întoarcere, revenire: *au plecat ... lăsîndu-și vicariu pînă la înturnare.* A.R.; (fig.) *înturnarea primăverii.* NEGR.; **2.** (înv.) schimbare a religiei; convertire: *de unde să înceape viiața lui mainte de înturnarea lui să chema Saul.* N.TEST. [V. ***înturna***].

înturnát, ~ți, înturnată, ~e a. întors, înapoiat, restituit; (despre sugari) **înturnat de la țîță,** înțărcat. [V. ***înturna***].

înțărcá, înțărc vb. **1.** (tr.) a înceta de a alăpta, a dezvăța de supt: *deaca o-nțărcară și deaca crescu de șease ai, o-mvățară carte.* DOS.; *astăzi se înțarcă mieii.* EM.; (fig.) *istoria ne arată că exigențele metafizice ale omului nu pot fi nici-odată înțărcate.* BL.; **unde (și-)a înțărcat dracul copiii,** la capătul pămîntului, pe lumea cealaltă; **a fi înțărcat de dracul,** a fi al dracului; **l-a înțărcat Scaraoțchi,** v. **Scaraoțchi;** 2. (intr.) a nu mai avea lapte, a pierde laptele: *oile au înțărcat;* **a înțărcat bălaia** (sau **murgana**), a secat izvorul veniturilor; **3.** (fig.; tr.) a dezobișnui, a dezvăța de ceva: *s-o mai înțarce cu petrecerile.* [***În*** + ***țarc*** + *-a*].

înțărcáre f. acțiunea de a înțărca; încetare a alăptării; înțărcat[1]. [V. ***înțărca***].

înțărcát[1] n. înțărcare: *veni vremea înțărcatului mieilor.* AG. [V. ***înțărca***].

înțărcát[2], ~ți, înțărcată, ~e a. **1.** care nu mai suge lapte; **2.** (p. ext.) dezobișnuit, dezvățat (de un obicei rău). [V. ***înțărca***].

înțărcătoáre, înțărcători f. loc de pășune unde se țin izolați mieii după ce au fost înțărcați: *de pe la înțărcători am prăpădit drumul.* CR. [***Înțărca*** + *-toare*].

înțărcuí, înțărcuiesc vb. (tr.) a înconjura cu țarc. [***În*** + ***țarc*** + *-ui*].

înțegiá vb. v. **înțigla.**

înțelegător, ~i, înțelegătoare a. 1. (înv.) care poate fi înțeles; inteligibil: [o națiune] *trebuie să arate formula înțelegătoare ce ea reprezintă.* BĂLC.; 2. care are înțelegere pentru situația cuiva; (p. ext.) bun, mărinimos: *suflet înțelegător.* VARL.; 3. ascultător, disciplinat; (și: (înv.) **înțelegătoriu**). [*Înțeleg* (prez. ind. de la *înțelege*) + *-(ă)tor*].

înțelegătóriu a. v. înțelegător.

înțelége, înțeleg vb. 1. (tr.) a pătrunde cu mintea; a prinde sensul unei idei, unei noțiuni, unui cuvînt etc.; a pricepe lucrurile: *au nu-nțelegi tu oare, cum că eu sînt nemuritor?* EM.; *țăranii ... nu se arătară entuziasmați, întîi fiindcă nu înțelegeau pompoasa frazeologie.* CĂL.; **a da să înțeleagă** (sau **a înțelege, de înțeles**) ori (refl. pas.) **a lăsa să se înțeleagă**, a face să priceapă prin aluzii sau prin gesturi (fără a exprima explicit): *dă a înțălege că dreptățile politice ... erau a se întinde peste tot.* RUSSO; *scutură capul cu încăpățînare, lăsînd să se înțeleagă că e vorba de ceva important.* GHEȚIE; 2. (tr. și intr.) a pricepe o limbă străină: *vorbiți o limbă pre care eu n-o-nțeleg.* NEGR.; (fig.) *a firii dulce limbă de el era-nțeleasă.* EM.; 3. (tr.) a-și face o idee justă despre cineva sau despre ceva: *cînd aș sta pierdut pe gînduri peste umăr mi-ar privi, aș simți-o că-i aproape și ar ști c-o înțeleg.* EM.; 4. (refl.) a însemna, a avea sensul, a vrea să zică: *în chip curent, se înțelege prin „teorie" un complex de rezultate ale unor acte intelectuale extrem de alambicate.* BL.; **se înțelege**, este evident, limpede, de la sine înțeles, neîndoielnic: *ești frumoasă, se-nțelege.* EM.; **a se înțelege de la sine** sau **a fi de la sine înțeles**, a fi evident, limpede, lămurit: *e de la sine înțeles că unele lucruri mai recente n-ar fi putut fi spuse pe nume.* CĂL.; 5. (refl.) a ajunge la o învoială, a cădea de acord; a conveni, a stabili ceva: *asupra acestei diversități de chipuri e cazul să nu neînțelegem.* BL.; *s-au înțeles să ne însele*; 6. (refl.) a trăi în bună înțelegere, în armonie unul cu altul: *însurăței par că se-nțeleg*; 7. (tr. și intr.) a constata, a observa: *judecata și gustul se vor isca în ziua aceea în care vom înțălege că literatura este pînea zilnică a unui neam.* RUSSO; (refl. pas.) *cînd s-a înțeles din cerdac că sosește oaspete de devale, jupîneasa Marușca a dat glas.* SAD.; 8. (tr.) a interpreta, a da un anumit sens: *s-ar putea desigur încerca o combatere a acestui mod de a înțelege știința greacă.* BL.; 9. (tr.) a avea drept scop; a tinde, a urmări: *Mitică înțelege să ceară servicii oricui.* CĂL.; *el înțelege să tragă foloase din orice*; 10. (tr.; de obicei în propoziții negative) a cîștiga, a profita: *să nu ia bani cu țîrîita, că nu-nțelege nimic așa.* VLAH.; *n-am înțeles nimic din toată munca de pînă acum.* [Lat. *intelligere*].

înțelégere, înțelegeri f. 1. acțiunea de a (se) înțelege și rezultatul ei; pătrundere cu mintea: *voiam să meditez, să fac un efort de înțelegere, să-mi precizez anumite hotărîri.* EL.; *înțelegerea acestei manifestări a spiritului e condiționată.* IBR.; 2. posibilitate de a pricepe, de a explica lucrurile; pricepere, intelect, minte: *Mihai avea destulă înțelegere spre a constitui acest stat.* BĂLC.; 3. relații pașnice; unitate de vederi; pace: *amîndoi vînau în bună înțelegere pe vale.* SAD.; *trăiesc în bună înțelegere*; 4. bunăvoință; compasiune: *a manifestat multă înțelegere pentru situația lui*; 5. legătură (secretă); acord, învoială: *ele ar fi întemeiate pe înțelegeri convenționale.* BL.; *a avea înțelegere cu conspiratorii*; 6. receptare, primire, captare: *nu este urmat îndeaproape de înțelegerea ascultătorilor.* BL. [V. *înțelege*].

înțelení, înțelenesc vb. 1. (intr.) a se întări, a se preface în țelină: *lelița-i duce dorul i-a înțelenit ogorul.* AL.; *pămîntul nelucrat înțelenește*; (refl.) *stăpînul viei are ... să-i dea o săpătură țapănă, căci prea s-a înțelenit pămîntul.* ISP.; 2. (fig.; intr.) a rămîne nemișcat, a încremeni; 3. (refl.) a se înrădăcina, a se fixa; (fig.) *ura și dușmănia se înțelenesc.* NEGR. [*În* + *țelină*[1] + *-i*].

înțeleníre, înțeleniri f. acțiunea de a (se) înțeleni și rezultatul ei. [V. *înțeleni*].

înțelenít, ~ți, înțelenită, ~e a. 1. întărit, uscat din cauza secetei sau a necultivării: *duc turmele de pui să pască țarinile înțelenite.* OD.; *pămînt înțelenit*; 2. (fig.) înlemnit, încremenit; nemișcat, înțepenit: *e liniște – acea liniște a mării, care, înțelenită în fine, vrea să se odihnească după zbuciumul unui năpraznic uragan.* CAR. [V. *înțeleni*].

înțelepciúne, (rar) **înțelepciuni** f. 1. capacitate de a înțelege, de a judeca lucrurile; (înv.) înțelepție: *chipurile înțelepciunii sînt mintea, direptatea, vitejia și întregăciunea minții.* DOS.; *din volume stînd s-adune și-n a lucrurilor peteci căutînd înțelepciune.* EM.; 2. calitatea de a fi înțelept; prudență, chibzuință: *depinde de la înțelepciunea noastră de a le face inofensive în marginile putinței.* EM.; **cu înțelepciune**, în mod înțelept, chibzuit, cumpătat, prudent: *vorbea cu înțelepciune.* ISP.; **fără înțelepciune**, (în mod) neînțelept, necugetat, imprudent: *poruncise săcuilor săi ca să nu se încumeteze fără înțelepciune în noroc.* BĂLC.; 3. sumă de cunoștințe; cunoaștere: *din cărți culegi multă înțelepciune.* CR. [Lat. ***intellectio, -onis***].

înțelépt, ~ți, înțeleáptă, ~epte a. 1. înzestrat cu înțelepciune; prevăzător, chibzuit: *au fost aleși oamenii cei mai înțelepți și cu minte.* B.-DEL.; (subst.) *înțeleptul făgăduiește, nebunul trage nădejde.* NEGR.; *moartea nu surprinde pe înțelept*; **cei șapte înțelepți**, denumire pentru cei șapte filozofi greci din sec. al VI-lea î.d.Hr.; 2. (înv.) inteligent, pătrunzător; ager la minte: *nu ieste om mai înțelept și mai priceput decît tine.* BIBLIA; 3. care denotă înțelepciune, izvorît din înțelepciune: *aștepta vorbă înțeleaptă să-i întărească.* B.-DEL.; *am ajuns finalmente la singura concluzie înțeleaptă.* GHEȚIE; *o reflecție înțeleaptă.* [Lat. ***intellectus***].

înțelepțéște adv. în mod înțelept; cu judecată, cu chibzuință: *înțelepțește ai grăit, împărate!* ISP.; *părinții noștri legiuiau înțelepțește.* EM. [*Înțelept* + *-ește*].

înțelepți, înțelepțesc vb. (tr. și refl.) a (se) face înțelept; a (se) cumînți: *Duhul svînt înțelepțește neînțelepții.* VARL.; *cerem putere de la Hristos, carele înțelepțește pre cei neînvățați, ca să ne lumineze mintea.* ANTIM. [*Înțelept* + *-i*].

înțelepțíe, înțelepții f. (înv.) calitate, capacitate de a înțelege; înțelepciune: *învăța pre noi cu multă înțelepție calea spășeniei.* COR.; *trebuie să ne minunăm de sfatul cel minunat al înțelepției lui Dumnezeu.* ANTIM; **fără înțelepție**, (în mod) neînțelept, nejudecat, imprudent: *faptele ei cele mai vestite să numesc oarbă numai dîrzie, cînd lucrează fără înțălepție.* B.-DEL. [*Înțelept* + *-ie*].

înțelés[1]**, înțelesuri** n. 1. sens, semnificație: *noi nu avem dialecte în înțelesul strict al cuvîntului.* EM.; *părea o vorbă cu două înțelesuri.* SAD.; **pe înțeles** sau **pe înțelesul tuturor**, ușor de priceput; lămurit; **a da cuiva de înțeles**, a insinua, a sugera; 2. rost, noimă, tîlc: *altfel, viața n-are înțeles și mai bine ar fi fost să nu fim.* SAD.; 3. (înv.) intelect. [V. *înțelege*].

înțelés[2]**, ~și, înțeleásă, ~ese** a. 1. care a fost pătruns cu mintea; priceput; 2. care a stabilit o înțelegere cu cineva; învoit. [V. *înțelege*].

înțeligíbil, ~i, înțeligibilă, ~e a. (înv.) perceptibil, inteligibil: *semnele necesarii a sunetului articulat* [sînt] *o unitate greu înțeligibilă.* EM. [De la *înțelege* (după *inteligibil*)].

înțepă, înțép vb. 1. (tr. și refl.) a (se) împunge (ușor) cu un vîrf ascuțit: *face un gest imprudent și se înțeapă cu niște spini în obraz.* CĂL.; 2. (tr. și intr.) a produce o senzație dureroasă ca o înțepătură: *din pricina înăspririi întunericului, eroul său a început să simtă că ochii îl înțeapă.* VIANU; 3. (intr.) a fi acidulat, a pișca la limbă; 4. (fig.; tr.) a critica, a atinge cu vorba: *Frusina ... îl înțepa, cînd și cînd, cu cîte o vorbă.* GAL.; (absol.) *în predicile sale de pe amvoanele bisericilor, înțepa ca viespea.* CR.; 5. (înv.; tr.) a trage în țeapă: *Hamza fu înțăpat pe cel mai gros și mai înalt copaci.* B.-DEL. [*În* + *țeapă* + *-a*].

înțepáre, înțepări f. acțiunea de a (se) înțepa. [V. *înțepa*].

înțepát, ~ți, înțepată, ~e a. 1. împuns cu ceva ascuțit: *îl deranjează degetul înțepat*; 2. (fig.) neplăcut surprins; atins, jignit: *sînt curios cum ai fi jucat dumneata, replică el înțepat.* GHEȚIE; 3. (fig.) ironic, sarcastic: *i-a aruncat cîteva vorbe înțepate*; 4. (fig.) îngîmfat, mîndru, fudul: *ia în fața mea o postură înțepată.* GHICA; **(a fi) înțepat la vorbă**, (a fi) ironic, sarcastic, înțepător; (pop.) **înțepat la minte**, isteț, inteligent: *măi copile mic de stat, dar la minte înțepat.* POP.; 5. (fig.) supărat, morocănos, ursuz: *toată înaintea amiezii fusese înțepată.* AG.; 6. (înv.) tras în țeapă; ucis prin tragere în țeapă: *sultanul nenumărată gloată turcească vede înțăpată.* B.-DEL. [V. *înțepa*].

înțepătór, ~i, înțepătoáre a. 1. care înțeapă, care împunge; care are ghimpi, țepi: *vîntul ... fuge nebun printre tufe-nțepătoare.* AL.; 2. care pișcă, care dă o senzație de înțepătură (la limbă): *fiori uscate, grămădite prin colțuri și-n grindă, amestecau cu fumul mireasmă înțepătoare.* SAD.; 3. (fig.) ironic, sarcastic. [*Înțepa* + *-tor*].

înțepătúră, înțepături f. 1. efectul produs de înțepare; împunsătură: *ne referim la gogoșile de stejar, consecință a înțepăturii unei viespi.* BL.; 2. (fig.) vorbă ironică, sarcastică; aluzie răutăcioasă: *horele ... conțin aluzii erotice și mici înțepături.* CĂL.; 3. senzație dureroasă acută; junghi: *încă nu simțesc înțepătură în coastă, și asta îmi pare alt semn prielnic.* SAD. [*Înțepa* + *-tură*].

înțepeneálă, înțepeneli f. 1. stare a ceea ce este înțepenit, fixat, încremenit; stare de nemișcare: *înțepeneala corăbiei ... ar fi putut să-i stîrnească ... măcar puțină mirare.* TUD.; 2. (pop.) dobîndire a unei (mari) rigidități; anchiloză: *simte o înțepeneală în corp.* [*Înțepeni* + *-eală*].

înțepení, înțepenesc vb. 1. (intr. și refl.) a deveni țeapăn, rigid, imobil; a încremeni: *pe jețul lui de piatră înțepenește drept.* EM.; 2. (pop.; intr.) a muri; 3. (tr. și refl.) a (se) fixa, a (se) înfige (încît nu mai poate fi mișcat): *barca lui se-nțepenise între niște stînci.* EM.; 4. (fig.; refl.) a lua o poziție rigidă, dîrză: *perceptorul se înțepeni în mijlocul odăiței și se uită împrejur cercetător.* REBR.; 5. (fig.; refl.) a rămîne neclintit (într-o hotărîre): *schimba cu el cîteva vorbe de ochii lumii și pentru cuviință, apoi se înțepenea în tăcere.* AG. [*În* + *țeapăn* + *-i*].

înțepeníre, înțepeniri f. 1. faptul de a (se) înțepeni; încremenire, rigiditate; 2. (pop.) anchiloză. [V. *înțepeni*].

înțepenít, ~ți, înțepenită, ~e a. 1. țeapăn, rigid; încremenit: *se răsuci spre dreapta, atît cît îi îngăduie trupul înțepenit.* GHEȚIE; (p. ext.) *gesturi cam înțepenite.* MAIOR.; (fig.) *în cărțile bisericești, este o limbă înțepenită, fixată, constantă.* IBR.; 2. fixat; întărit: *bîrnă înțepenită.* [V. *înțepeni*].

înțepoșă vb. v. înțepușa.

înțepoșát adj. v. înțepușat.

înțepușá, înțepușez vb. 1. (tr.) a împunge cu o țepușă; 2. (refl.) a deveni țepos; (și: **înțepoșa**). [*În* + *țepușă* + *-a*].

înțepușát, ~ți, înțepușată, ~e a. 1. împuns cu țepușa; 2. ridicat ca țepușele; țepos: *părul îi cam înțăpoșat, alceva nu se vede nimic.* AG; (și: **înțepoșat**). [V. *înțepușa*].

înțesá, înțés vb. 1. (tr.) a umple tare; a îngrămădi o cantitate mare într-un loc limitat: *au înțesat tăriile codrului de dincolo de Siret cu voloc de oameni.* SAD.; 2. (fig.; refl.) a deveni mai des, a se îndesi; a se înteți. [Lat. **intexare* (=*intexere*)].

înțesáre, înțesări f. acțiunea de a (se) înțesa. [V. *înțesa*].

înțesát, ~ți, înțesată, ~e a. plin, îndesat: *răscolind dulapurile înțesate ale magazinului.* GHEȚIE. [V. *înțesa*].

înţestát, ~ţi, înţestată, ~e a. (rar) încăpăţînat, îndărătnic: *dacă-l văzură atît de înţestat, îi arătară drumul.* ISP. [*În + ţeastă* + *-at*].

înţiglá, înţiglez vb. (reg.; tr.) **1.** a înţepa; **2.** a ascuţi: *săgeţile şi-a înţeglat.* POP.; (şi: **înţegla**). [*În + ţiglă*[2] + *-a*].

înţiglát, ~ţi, înţiglată, ~e a. (reg.) ascuţit, piţigăiat: *cînd lătra înţiglat, ştiam că s-a lăsat undeva aproape ţarca.* VOIC.; *greierii începură înţiglatul concert.* [V. *înţigla*].

înţiná, înţinez vb. (reg.; tr.) **1.** a tăia incomplet un copac din rădăcină (atît cît să nu cadă); **2.** a sprijini numai puţin. [Lat. **intenuare*].

înţinát, ~ţi, înţinată, ~e a. (reg.) **1.** care este prins sau sprijinit numai puţin, care abia se ţine: *aşazâ o leasă de nuiele numai înţinată.* CR.; **2.** (fig.) pus pe ceartă, agresiv, irascibil. [V. *înţina*].

înţolí, înţolesc vb. (fam.; refl. şi tr.) a (se) îmbrăca (cu haine noi), a(-şi) face haine (noi): *vă mai şi dezbracă, după ce voi i-aţi înţolit.* EM.; *şi-i mai rămasese cu ce să se mai înţolească el, nevasta şi copiii lui.* ISP. [*În + ţol*[2] + *-i*].

înţolít, ~ţi, înţolită, ~e a. (fam.) îmbrăcat bine (cu haine noi): *care mai bine-nţoliţi, care rupţi şi jerpeliţi.* POP. [V. *înţoli*].

înţorţonát a. v. **înţoţonat**.

înţoţoná, înţoţonez vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) împopoţona. [Et. nec.; cf. *înzorzona*].

înţoţonát, ~ţi, înţoţonată, ~e a. (reg.) împopoţonat, împodobit excesiv; (şi: **înţorţonat**). [V. *înţoţona*].

înţurţurá, pers. 3. **înţurţurează** vb. (reg.; refl.) a se acoperi cu ţurţuri. [*În + ţurţure* + *-a*].

înţurţurát, ~ţi, înţurţurată, ~e a. (reg.) acoperit cu ţurţuri: *streaşină înţurţurată.* [V. *înţurţura*].

învalíd a. v. **invalid**.

învălătucí, învălătucesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a(se) înfăşura, a (se) încolăci; a (se) face ghem, val, vălătuc: *apucă pe Păunaş adormit, îl învălătuci în scutece şi în şorţ.* GAL.; **2.** (reg.; refl.) a se încurca, a se împiedica: *picioarele a fugi se împiadecă şi în toate ierbşoarele se învălătucesc.* CANT. [*În + vălătuc* + *-i*].

învălătucíre, învălătuciri f. acţiunea de a (se) învălătuci şi rezultatul ei: *arhitrava orizontală este ... terminată la cele două capete ale ei cu învălătuciri aurite.* PETR. [V. *învălătuci*].

învălătucít, ~ţi, învălătucită, ~e a. **1.** înfăşurat, încolăcit; făcut val, vălătuc; **2.** (înv.) încurcat, obscur: *învălătucite cuvintele hrizmosului tău ce vor să însemneze aievea să-mi spui te poftesc.* CANT. [V. *învălătuci*].

învălătucitúră, învălătucituri f. (înv.) încurcătură: *din toate învălătuciturile îl descurca.* CANT. [*Învălătuci* + *-tură*].

învălmăşág, învălmăşaguri n. învălmăşeală; luptă, încăierare: *nimeni nu ştie ... dacă mai e vie ori dacă, în învălmăşagul luptelor care s-au dat pe acolo, n-o fi murit.* ST. [*Învălmăşi* + *-ag*].

învălmăşeálă, învălmăşeli f. **1.** amestecătură de lucruri sau de fiinţe în dezordine: *mi-a fost imposibil să dau de dumneata în învălmăşeala aceea.* GHEŢIE; **2.** (fig.) confuzie, zăpăceală: *în capul academicianului e o totală învălmăşeală*; **3.** încăierare, luptă: *o învălmăşeală iute se iscă în pîlcul de călăreţi, ţipete de moarte sfîşiară glasul vijeliei.* SAD. [*Învălmăşi* + *-eală*].

învălmăşí, învălmăşesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) amesteca, a (se) îngrămădi în dezordine: *toţi se răstoarnă şi se învălmăşesc.* BOL.; (fig.) *a scrie înseamnă a copia gîndurile, dar pentru asta trebuie să le încetinezi, să ai grijă să nu se învălmăşească.* IBR.; **2.** (fig.; refl.) a se încurca, a se zăpăci: *se învălmăşea în vorbă.* NEGR. [*În + vălmaş* (<*de-a valma*) + *-i*].

învălmăşíre, învălmăşiri f. acţiunea de a (se) învălmăşi şi rezultatul ei; învălmăşeală: *tîrgul e o învălmăşire de mirosuri de ploaie, de fîn, de mucegai.* CĂL. [V. *învălmăşi*].

învălmăşít, ~ţi, învălmăşită, ~e a. **1.** îngrămădit, aruncat de-a valma; dezordonat: *franceză este ... plăcerea de a transcrie altercaţia de mahala învălmăşită.* CĂL.; *luminos învălmăşite curg pe ramuri albe flori.* VIERU; **2.** care conţine elemente îngrămădite, în dezordine: *nimic din debitul învălmăşit al lui Iorga.* VIANU; **3.** (fig.) încurcat, confuz, zăpăcit: *mintea-mi arde-nvălmăşită.* VLAH. [V. *învălmăşi*].

învăluí, învălui vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi, a (se) înfăşura în ceva: *cu ceste toate îl scăldă, l-învălui şi l-unsă.* B.-DEL.; (fig.) *părintele Gherman... iar s-a învăluit întru întristarea sa şi tace.* SAD.; **2.** (fig.; înv.; tr.) a ascunde: *să învăluiesc faţa cuvîntului acestuia.* BIBLIA; **3.** (tr.) a acoperi (pentru a-l face să ardă mocnit): *a învălui focul*; **4.** (tr.) a cuprinde din toate părţile; a împresura; a copleşi: *valurile clocotesc, pe copilă o-nvăluiesc.* AL.; *turnul se prăbuşise şi-l învăluiau iederi sălbatice.* SAD.; (fig.) [păcatele] *să nu ne-nvăluiască.* VARL.; **5.** (fig.; refl.) a se mişca în vîrtej, a se învolbura: *cei patru călăreţi au pus pinteni şi s-au dus învăluiţi în pulberi.* SAD.; **6.** (înv.; tr.) a deranja, a incomoda, a sîcîi, a şicana: *văzuţii şi nevăzuţii draci, ceia ce ne învăluesc pre noi în toate zilele.* COR.; **7.** (tr.) a face să capete aspect de val, de vălătuc, de ondulaţie: *apucaseră de-a dreptul prin fînaţe, învăluindu-le ca-n spulber de vînt.* SAD.; *mustăţile cărunte îi erau lungi învăluite mărunt cu drotul.* SAD.; **8.** (mil.; tr.) a realiza o manevră ofensivă asupra flancului şi spatelui unei unităţi inamice; a înconjura: *tinzînd să ajungă a învălui aripa de la deal a duşmanilor lui.* SAD. [*În + val*[1] *+ -ui*].

învălulálă, învăluieli f. (înv.) învălmăşeală, îmbulzeală: *tocma într-acea învălualâ, străjile s-aud strigînd.* B.-DEL. [*Învălui* + *-eală*].

învăluíre, învăluiri f. **1.** acţiunea de a (se) învălui şi rezultatul ei; învelire, acoperire; (concr.) învelitoare: *barba albă se revarsă ca o învăluire de omăt pe piept.* SAD.; **2.** operaţie ofensivă constînd în lovirea inamicului în flanc şi în spate: *într-o mişcare iute de învăluire, trebuiau să grămădească pe duşmani în cotitura Prutului.* SAD.; **3.** vîrtej, învolburare: *bătea un vînt încet şi aducea învăluiri de stropi.* SAD.; **4.** (fig.; înv.) tulburare, frămîntare: *să-l lăsăm întru învăluirea gîndurilor cu care se luptă.* DRĂGHICI. [V. *învălui*].

învăluít, ~ţi, învăluită, ~e **1.** înfăşurat, învelit, acoperit; (fig.) *sfînt adevăr în proaste cuvinte învăluit.* B.-DEL.; **2.** voalat: *are vocea învăluită*; **3.** încercuit, înconjurat; împresurat; **4.** copleşit (de griji); foarte ocupat. [V. *învălui*].

învălultór, ~i, învăluitoáre a. **1.** care înfăşoară, înveleşte, acoperă; (fig.) *vorbirea proprie... era sistematic înlocuită cu metafora învăluitoare.* VIANU; **2.** (p. ext.) ocrotitor; blînd, domol: *stăpînă, vorbi cu glas învăluitor camerista, nu porunceşti să chem pe neguţători?* SAD.; **3.** (mil.) care înconjoară, care împresoară (prin flanc sau prin spate): *să dea timp navelor învăluitoare să ajungă în poziţie de tragere.* PETR. [*Învălui* + *-tor*].

învălură, învălurez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) mişca în valuri; a (se) ondula; **2.** (fig.; refl.) a se frămînta, a se zbuciuma (ca valurile mării). [*În + văluri* (pl. de la *val*) + *-a*].

învăluráre, învălurări f. acţiunea de a (se) învălura şi rezultatul ei; ondulare; frămîntare. [V. *învălura*].

învălurát, ~ţi, învălurată, ~e a. **1.** care se mişcă ca valurile, care face valuri; unduios, agitat; **2.** cu ridicături multe (de acelaşi nivel); accidentat: *trei ceasuri de umblet tot pe locuri învălurate.* VLAH. [V. *învălura*].

învăpăiá, învăpăiez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) aprinde (ca o văpaie), a (se) înroşi; **2.** (fig.) a (se) entuziasma, a (se) înflăcăra, a (se) însufleţi: *Făt-Frumos, unde-auzea, d-al ei dor se-nvăpăia.* POP. [*În + văpaie* + *-a*].

învăpăiát, ~ţi, învăpăiată, ~e a. **1.** care arde cu văpaie; aprins (ca o văpaie); **2.** (p. ext.) înroşit (ca focul): *avea faţa învăpăiată*; **3.** încins, fierbinte: *nici o mişcare de vînt nu mişca aerul învăpăiat.* HOGAŞ; **4.** (fig.) entuziasmat, înflăcărat: *învăpăiaţi de aceste cuvinte.* BĂLC.; **5.** (fig.) scînteietor, arzător: *tăcu şi-şi înfipse ochii învăpăiaţi în privirile ei.* SAD.; *avea privirea învăpăiată*; **6.** (fig.) iute, aprig: *eu nicicînd te-am auzit ... vorbind de crai şi de-mpăraţi la sabie învăpăiaţi.* POP. [V. *învăpăia*].

învăpăiére, învăpăieri f. **1.** acţiunea de a (se) învăpăia şi rezultatul ei; **2.** (concr.) văpaie, foc; lumină roşietică: *răspîndind învăpăieri.* AL.; **3.** (fig.) ardoare, înflăcărare: *cu-nvăpăiere eu le descriu pe toate.* AL. [V. *învăpăia*].

învărá, pers. 3 **învărează** vb. (refl.) a se face vară, a veni vara. [*În + vară* + *-a*].

învăscút, ~ţi, învăscută, ~e a. (înv.) **1.** îmbrăcat, înfăşurat: *un Dumnezeu nou născut, cu flori de crin învăscut.* POP.; *piciorul învăscut într-un călţun roşu.* OD.; **2.** acoperit, învelit: *eu vreau să fiu prin mine în raze învăscută.* AL. [V. *înveşte*].

învăţ, învăţuri n. **1.** obicei, obişnuinţă, deprindere (rea): *învăţu-i dulce, iar dezvăţul amar.* EM.; *tot învăţul are şi dezvăţ*; **2.** învăţătură; povaţă, sfat, îndemn: *să le fie de învăţ.* OD.; *neavînd învăţ şi normă, fantazia fără formă rătăcit-a, vai! cu mersul.* EM. [De la *învăţa*].

învăţá, învăţ vb. **1.** (tr. şi intr.) a-şi însuşi, a asimila o lecţie, o meserie, o regulă etc.; a studia: *nu ne era a învăţa, cum nu-i e cînelui a linge sare.* CR.; *învaţă la matematică; a învăţa latineşte*; (refl.) *să mă-nvăţ şi eu a scrie.* POP.; **2.** (tr.) a transmite cuiva cunoştinţe sau deprinderi într-un domeniu; a iniţia în ceva: *nu înceta învăţîndu-i şi către spăsenie chema pre ei.* COR.; *să-i dai un băiat să-l înveţe cojocăria.* CR.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) deprinde, a (se) obişnui cu ceva: *nu s-ar încumeta să ducă apă la fîntînă şi să înveţe peştele a înota.* SAD.; **a învăţa minte**, a pedepsi; **a (se) învăţa minte**, a deveni mai înţelept: *gură, tu, învaţă minte, nu mă spune nimănui!* EM.; **4.** (tr.) a sfătui, a povăţui: *îşi fură copilul din covăţică, după cum îl învăţase Chirică.* CR.; *l-a învăţat rău*; **5.** (tr.) a trage învăţăminte, a căpăta experienţă: *ea cunoştea prea bine pe comite şi învăţase a cîntări mîniile lui.* SAD.; *a învăţat multe din cele întîmplate.* [Lat. **invitiare*].

învăţáre, învăţări f. acţiunea de a (se) învăţa şi rezultatul ei; instruire, învăţătură, studiu; învăţat[2]. [V. *învăţa*].

învăţát[1]**, ~ţi, învăţată, ~e** a. **1.** care ştie multă carte; instruit, erudit: *i-au servit învăţatului filolog la compunerea gramaticei sale istorice.* EM.; *acolo-s profesorii cei mai învăţaţi din lume.* CR.; **2.** însuşit, reţinut în memorie: *lecţie învăţată*; **3.** deprins, obişnuit cu ceva: *nu-s cu dorul învăţată.* POP.; **4.** care poate fi utilizat la anumite munci; îmblînzit, dresat, domesticit: *are oi mai multe ..., şi cai învăţaţi şi cîni mai bărbaţi.* POP. // m. savant: *îngrijire fu a face cunoştinţa învăţaţilor din astă capitală.* NEGR. [V. *învăţa*].

învăţát[2] n. învăţare: *învăţatul noaptea nu dă rezultate.* [V. *învăţa*].

învăţăcél, învăţăcei m. (fam.) **1.** şcolar, elev, discipol: *această idee a fost dezvoltată de învăţăceii d-lui Maiorescu.* IBR.; **2.** ucenic. [*Învăţat* + *-el*].

învăţămînt, învăţăminte n. **1.** (la sg.) proces organizat de instruire şi de educare prin şcoală; sistemul instituţiilor şcolare dintr-o ţară: *se va dedica exclusiv organizării învăţămîntului românesc.* BL.; **programă de învăţămînt,** document care stabileşte materia unei discipline pentru un domeniu, o disciplină sau un ciclu de studii: *m-am interesat îndeaproape de programa de învăţămînt din*

facultăţile de filozofie. GHEŢIE; **2.** (la sg.) domeniu al acestui sistem: *dau foarte interesante informaţii asupra învăţământului nostru primar.* CĂL.; *în România el întemeie învăţământul medical.* CĂL.; *învăţământul elementar;* **învăţământ secundar,** v. **secundar; învăţământ public,** v. **public; 3.** (la sg.) domeniu în care activează cadrele didactice; (rar) învăţătorie: *a intrat în învăţământ;* **4.** concluzie teoretică sau practică obţinută dintr-o întîmplare, dintr-un eveniment, dintr-o relatare etc.; învăţătură: *o notiţă statistică foarte curioasă şi plină de învăţăminte.* CAR. [*Învăţa* + *-ământ*].

învăţător, ~i, învăţătoare m., f. **1.** persoană cu calificare specială care instruieşte şi educă elevii din primele patru clase elementare: *la îndemnul şi insistenţa mai multor învăţători şi bărbaţi de şcoală.* EM.; *putem întîlni şi la noi condeieri şi învăţători de limbă şi literatură al căror vocabular păleşte pe lîngă cel al orătăniilor.* VIERU; **2.** persoană care învaţă sau instruieşte pe cineva; dascăl, maestru: *a aflat de la învăţătorul său taina acestui pămînt.* SAD.; **3.** iniţiator sau propagator al unei doctrine. // a. (înv.) **1.** care instruieşte, care învaţă: *o broşură învăţătoare meşteşugului de a face zahăr.* NEGR.; **2.** plin de învăţăminte; instructiv: *Evanghelie învăţătoare.* [*Învăţa* + *-tor*].

învăţătorésc, ~şti, învăţătoreáscă, ~eşti a. (rar) care se referă la învăţători sau la învăţămînt; alcătuit din învăţători: *a pune totodată la discreţiunea ministrului personalul învăţătoresc al şcoalelor confesionale.* EM. [*Învăţător* + *-esc*].

învăţătorie f. (rar) domeniu în care activează cadrele didactice; învăţămînt: *după ce îndură mizeriile jurnalisticei şi ale învăţătoriei, pleacă dezgustat peste graniţă.* CĂL. [*Învăţător* + *-ie*].

învăţătoríme f. corpul învăţătorilor. [*Învăţător* + *-ime*].

învăţătúră, învăţături f. **1.** sistem de îndrumări teoretice şi practice într-un anumit domeniu; doctrină; **2.** studiu, şcoală, instrucţie: *la Blaj făcu învăţăturile liceale şi teologice.* CĂL.; *a da copiii la învăţătură;* **3.** cunoştinţe, cultură, erudiţie, înţelepciune: *cărţi vechi, pline de învăţătură bizantină.* EM.; *prejudecata aceasta şi-o însuşise de la maica lui, împreună cu multe alte învăţături.* SAD.; **4.** (înv.) materie de studiu, disciplină: *toate învăţăturile pe care alţi copii le învăţa într-un an, el le învăţa într-o lună.* ISP.; **5.** ştiinţă de carte; pregătire ştiinţifică; instrucţie: *tinerii cu învăţătură erau toţi ... duşmani ai claselor de sus, care erau şi apăsătoare şi de alt neam.* IBR.; **6.** sfat, povaţă: *după învăţătura cea lor dată toţi închisără ochii deodată.* B.-DEL.; **a-i fi cuiva (de** sau **spre) învăţătură,** a-i servi cuiva ca avertisment, ca lecţie: *de vei păgubi în vreo neguţitorie, să-ţi fie de învăţătură.* NEGR.; **7.** (înv.) misiune, poruncă, ordin: *învăţătură i-au fost dat să tacă.* COR.; **a da învăţătură,** a porunci; **a călca învăţătura,** a călca legile, poruncile bisericeşti. [*Învăţa* + *-tură*].

învechí, învechésc vb. (refl.) **1.** a deveni vechi; a se uza: *biserica Sf. Niculaie din Ismail se învechise şi se dărîmase.* EM.; **2.** a ieşi din uz, a nu mai fi actual. [*În* + *vechi*[1]].

învechíre, învechíri f. acţiunea de a se învechi şi rezultatul ei. [V. *învechi*].

învechít, ~ţi, învechítă, ~e a. **1.** care a devenit vechi[1]; uzat: *piramidele-nvechite urcă-n cer vîrful lor mare.* EM.; **2.** ieşit din uz; nefolosit: *expresie învechită;* **3.** care are concepţii vechi, depăşite: *cu instituţii nouă şi oameni învechiţi nu este nici o pace.* BOL.; **(a fi) învechit în rele,** (a fi) înrăit, nărăvit la fapte sau la deprinderi rele; (subst.) *nu se poate schimba în pripă materialul uman şi practicile învechiţilor în rele.* SAD. [V. *învechi*].

învecináre, învecinări f. **1.** faptul de a se învecina, de a fi vecin; relaţie de vecinătate; **2.** poziţie de a unei limite, a unui hotar comun; alăturare. [V. *învecina*].

învecinát, ~ţi, învecinată, ~e a. care se învecinează cu cineva sau cu ceva; vecin: *românii treptat ajunseră sub Ştefan-Marele şi Mihai Viteazul a fi respectaţi de învecinatele popoare.* NEGR. [V. *învecina*].

învecinícĭ vb. v. **înveşnici**.

învecinícit a. v. **înveşnicit**.

învederá, învederez vb. (livr.; tr.) **1.** a demonstra pînă la evidenţă; a scoate în relief, a releva: *toate faptele lui învederau hotărîrea sa d-a rupe legătura cu turcii.* BĂLC.; **2.** (rar) a prezenta, a face cunoscut: *neştiute ... vor rămîne din nenorocire toate lucrările noastre ... pre cît nu le vom învedera lumii subt o formă mai accesibilă.* OD. // (refl.) a se manifesta, a se dezvălui, a se releva: *orice existenţă concretă ... se învederează ca purtătoare a unor note de discontinuitate.* BL. [*În* + *vedere* + *-a*].

învederáre, învederări f. acţiunea de a (se) învedera şi rezultatul ei; evidenţiere, reliefare, relevare. [V. *învedera*].

învederát, ~ţi, învederată, ~e a. care se poate vedea sau înţelege bine; evident: *cele mai învederate fenomene de finalitate ... sînt desigur cele biologice.* BL.; (adv.) *acea cuvîntare cadenţată ... a fost învederat cea dintîi producţiune a geniului omenesc.* OD. [V. *învedera*].

învegheá, învéghez vb. (reg.; refl.) a deveni prevăzător, a fi atent, a se păzi: *de-acum cred că te-ai învegheat.* [*În* + *veghe* + *-a*].

învegheát, ~ţi, învegheată, ~e a. (reg.) prevăzător, atent: *lumea* [se făcea] *din ce în ce mai învegheată.* VOIC. [V. *învegheá*].

învelí, învélesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi, a (se) înfăşura: *ridicînd-o în braţe, o depuse în pat şi o înveli.* CĂL.; *se înveli cu pătura pînă sub bărbie.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a pune sau a întinde deasupra (sau pe margini); a acoperi: *a înveli casa cu tablă;* **3.** (tr.) a acoperi coperta unei cărţi sau a unui caiet cu hîrtie; **4.** (tr.) a acoperi focul cu jar, cu cenuşă ori cu pămînt pentru a-l face să ardă mocnit: *în sobă arsese un foc straşnic; îl învălisem şi astupasem căci era ger afară.* CR.; **5.** (pop.; tr.) a înfăşura urzeala pe sulul dinapoi al războiului. [*În* + sl. *valiti*].

învelíre, învéliri f. acţiunea de a (se) înveli. [V. *învelí*].

învelíş, învelişuri n. **1.** obiect care serveşte la învelit; învelitoare: *îmi ridic privirea-n pod şi ascult cum învelişul de la cărţi ei mi le rod.* EM.; **2.** strat exterior al unui obiect; **3.** acoperiş (din tablă, din ţiglă[1] etc.) al unei clădiri: *vîntul se umfla să smulgă învelişul de pe casă.* VLAH. [*Învelí* + *-iş*].

învelít[1] n. faptul de a (se) înveli. [V. *învelí*].

învelít[2]**, ~ţi, învelită, ~e** a. **1.** acoperit, înfăşurat; **2.** cu acoperiş (de tablă, ţiglă, şindrilă etc.); **3.** bătut, învolt: *flori învelite;* **4. învelit ca un pepene,** rotofei: *baba nu ştia ce să mai facă de bucurie că are un băiet aşa de ... gras şi de învălit ca un pepene.* CR. [V. *învelí*].

învelitoáre, învelitori f. **1.** strat de tablă, de ţiglă[1] etc. care acoperă o clădire; **2.** plapumă, cuvertură, velinţă: *uitîndu-se la învelitoarea cu care dormise acoperit, văzu că e de catifea stacojie.* CAR.; **3.** obiect sau strat de material care serveşte la învelit; (fig.) *noaptea cu neagra sa învălitoare cîmpi acoperiră şi dumbrave.* B.-DEL.; **4.** (spec.) hîrtie cu care se acoperă coperta unei cărţi sau unui caiet; **5.** copertă (de carte): *deocamdată foaia va apărea în făşicioare lunare de cîte 3 coale şi învălitoarea.* EM.; **6.** (reg.) capac: *nu-i venea unda la învelitoare.* POP.; **7.** (reg.) basma cu care femeile îşi acoperă capul: *a femeilor măritate este semnul învălitoarea.* B.-DEL. [*Învelí* + *-toare*].

învelitúră, învelituri f. **1.** acţiunea de a înveli şi rezultatul ei; **2.** (înv.) acoperămînt, învelitoare, pled: *va spăla ... cu sîngele strugurului învălitura sa.* BIBLIA; **3.** (înv.) acoperămînt pentru cap: *pe neşte soli turceşti au făcut să-ş ia învăliturile şi cu capu gol să vie înaintea lui.* B.-DEL.; **4.** (înv.) apărare, scut: *nu iaste învălitură pierzării lui.* BIBLIA. [*Învelí* + *-tură*].

învenína, înveninez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) intoxica, a (se) otrăvi (cu venin); a introduce un venin, o otravă într-un corp: *ca vipera-nvenineadză cu muşcătura, să piardză.* DOS.; *înveninat prin belladona (mătrăgună) văzu cu ochii săi judecata din urmă.* EM.; (fig.) *sînt bolnav de inimă şi de ficat şi dacă mă tulburâ cineva, mi se înveninează sîngele.* SAD.; **2.** (tr.) a contracta sau a face să contracteze o infecţie; a (se) infecta: *numai să nu se învenineze rana măriei sale Nicoară.* SAD.; **3.** (fig.; tr.) a face neplăcut, greu de suportat: *bucuria şi recunoştinţa noastră sinceră este înveninată de un eveniment care se petrece în aceeaşi zi.* EM.; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) umple de supărare, de amărăciune; a (se) amărî: *aducerea aminte ... îi înveninâ toate plăcerile.* NEGR.; *a sa prea iubită inimă şi-a veninat.* PANN. [Lat. *invenenare*].

înveninăre, înveninări f. acţiunea de a (se) învenina şi rezultatul ei; otrăvire. [V. *învenina*].

înveninát, ~ţi, înveninată, ~e a. **1.** care conţine venin; otrăvit: *răsar ca bureţii înveninaţi.* EM.; (fig.) *observări critice ... niciodată înveninate.* MAIOR.; **2.** (fig.) plin de ură; duşmănos: *mezinul i-a aruncat moşneagului o privire înveninată.* SAD.; **3.** (fig.) amărît, abătut. [V. *învenina*].

învergelát, ~ţi, învergelată, ~e a. prevăzut cu vergele: *uşă cu tăblii învergelate.* [*În* + *vergele* (pl. de la *vergea*) + *-at*].

înverigá, înverígez vb. (rar; tr.) a lega, a fixa în verigi, în lanţuri: *a înveriga o roată.* [*În* + *verigă* + *-a*].

înverşuná, înverşunez vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină furios, neînduplecat, necruţător; a (se) îndîrji: *pe măsură ce povestea, flăcăul se înverşuna tot mai tare.* AG.; (p. ext.) *ploaia se înverşuna împotriva mea şi a celorlalţi călători care aşteptau tramvaiul.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **învierşuna**). [*În* + *vierşun* (<magh. *verseny* „luptă") + *-a*].

înverşunáre, înverşunări f. acţiunea de a (se) înverşuna şi rezultatul ei; întărîtare, mînie, pornire: *ros de înverşunarea ... pe moldoveni.* NEGR.; *toată înverşunarea criticului se îndreaptă împotriva maximei.* CĂL.; **cu înverşunare, a)** cu furie, cu mînie: *s-a auzit şi un dulău mormăind cu înverşunare.* SAD.; **b)** cu patimă, pătimaş: *te uram cu-nverşunare, te blestemam, căci te iubesc.* EM.; **c)** cu hotărîre neclintită; ferm, îndîrjit: *lucrează cu înverşunare;* (şi: (înv.) **învierşunare**). [V. *înverşuna*].

înverşunát, ~ţi, înverşunată, ~e a. **1.** îndîrjit, înfuriat; neînduplecat: *o îndelungă luptă corp la corp se încinse între ei, tăcută şi înverşunată.* GHEŢIE; *duşman înverşunat;* (adv.) *lucram înverşunat cîte şase ceasuri pe zi.* GHEŢIE; **2.** care exprimă înverşunare, furie, îndîrjire: *imprecaţiile, care ar fi dat prilejul unei expresii înverşunate, sînt de o prozaică bună-cuviinţă.* CĂL.; (şi: (înv.) **învierşunat**). [V. *înverşuna*].

înverzí, înverzesc vb. **1.** (intr.) a deveni verde, a se acoperi cu verdeaţă (iarbă sau frunze): *tot ce înverde, ce-nfloare şi creşte, cu poftă lină să îmbrăţoşază.* B.-DEL.; *luncile înverzeau sub malul înalt.* SAD.; (tr.) *ploaia înverzeşte cîmpia;* **2.** (refl. şi tr.) a (se) colora în verde; a (se) păta, a (se) murdări cu verde; **3.** (fig.; refl.) a deveni foarte palid; a se învineţi: *nevestei îi fu destulă o privire... pentru a bănui de ce s-a înverzit aşa.* AG. [*În* + *verde* + *-i*].

înverzíre, înverziri f. faptul de a (se) înverzi. [V. *înverzí*].

înverzít, ~ţi, înverzită, ~e a. devenit verde; acoperit cu verdeaţă: *ieşii pe nişte trepte vechi şi înverzite.* BAC.; *pe drum verde înverzit vine draga.* VIERU. [V. *înverzí*].

înverzitór, ~i, înverzitoáre a. care înverzește. [*Înverzi* + *-tor*].

înveselí, înveselesc vb. (refl. și tr.) a deveni sau a face să devină vesel, bine dispus: *se înveseliră cu inima, cînd le veni veste.* BĂLC.; *asta-l înveselea pe stăpîn și-l îndemna să puie mai repede pe el straie de vînătoare.* SAD. [*În* + *vesel* + *-i*].

înveselíre, înveseliri f. acțiunea de a (se) înveseli și rezultatul ei; veselie, bună dispoziție. [V. **înveseli**].

înveselít, ~ți, înveselită, ~e a. vesel, bine dispus: *toți așteptau ... cu casele gătite, cu fețe-nveselite.* POP. [V. **înveseli**].

înveselitór, ~i, înveselitoáre a. care înveselește: *știre înveselitoare.* GHICA; *vorbe veselitoare.* PANN. [*Înveseli* + *-tor*].

învestí, învestesc vb. (tr.) **1.** a acorda, în mod oficial, un drept, o autoritate, o demnitate: *comisarul învestit cu mandat ... are drept s-o elibereze.* PETR.; (p. ext.) *estetica nu este învestită cu calități, ci este doar înregistrată la modul neutru.* CF.; **2.** (în evul mediu) a da cuiva învestitura; **3.** (franțuzism) a împresura din toate părțile (un obiectiv militar); (și: **investi**). [Din fr. *investir*, lat. *investire*].

învestíre, învestiri f. acțiunea de a învesti; împuternicire acordată cuiva pentru a exercita un drept, o demnitate etc.; confirmare într-o demnitate; (și: **investire**). [V. *învesti*].

învestít[1], **~ți, învestită, ~e** a. **1.** care a primit oficial un drept; **2.** care a fost confirmat într-o demnitate; care a fost desemnat pentru a exercita o autoritate. [V. *învesti*].

învestít[2] a. v. înveștit.

învestitór, învestitori m. **1.** (în evul mediu) persoană care învestea pe cavaleri; **2.** persoană care învestește pe cineva cu un drept sau confirmă pe cineva într-o demnitate. [Din it. *investitore*].

învestitúră, învestituri f. **1.** (în evul mediu) act solemn prin care o persoană era învestită cu o demnitate, cu un drept etc.: *la vizita de învestitură făcută sultanului, a îmbrîncit cu piciorul papucii oficiali.* HOGAȘ; **2.** act prin care o persoană este desemnată drept candidat pentru o funcție electivă; **3.** numire, punere într-o funcție, într-o demnitate: *cearta pentru investitură.* MAIOR.; (și: **investitură**). [*Învesti* + *-tură*; cf. fr. *investiture*].

învestmîntá vb. v. înveșmînta.

învestmîntáre f. v. înveșmîntare.

învestmîntát a. v. înveșmîntat.

înveșmîntá, înveșmînt și **înveșmîntez** vb. **1.** (tr.) a pune cuiva un veșmînt (în vederea unui ritual, unei solemnități etc.): *înveșmîntă pe căpitanii dorobanților și călărașilor cu frenghii.* BĂLC.; **2.** (p. ext.; tr. și refl.) a (-și) pune hainele pe corp; a (se) îmbrăca: *părinții le persecută înveșmîntîndu-le desuet.* GHEȚIE; *a avut fantezia de a se înveșmînta identic.* GHEȚIE; (și: (înv.) **învestmînta**). [*În* + *veșmînt* + *-a*].

înveșmîntáre, înveșmîntări f. **1.** acțiunea de a înveșmînta; îmbrăcare; **2.** îmbrăcăminte, veșminte, haine: *în pictura italiană ... înveșmîntarea este locală și istorică.* CĂL.; (și: (înv.) **învestmîntare**). [V. *înveșmînta*].

înveșmîntát, ~ți, înveșmîntată, ~e a. îmbrăcat (în veșminte): *rîde de ostașii noștri cu fier înveșmîntați.* NEGR.; (și: (înv.) **învestmîntat**). [V. *înveșmînta*].

înveșnicí, înveșnicesc vb. (înv. și reg.; tr.) a face să devină veșnic; a eterniza; a nemuri: *spre a-și învecinici pomenirea.* NEGR.; (și: **învecinici**). [*În* + *veșnic* + *-i*].

înveșnicít, ~ți, înveșnicită, ~e a. eternizat: *acea blîndețe ... învecinicită de penelul lui Rafael.* NEGR.; (și: (înv.) **învecinicit**). [V. *înveșnici*].

învéște, învesc vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) îmbrăca: *te scoală de te-mveațe și te-ncinge și vino pînă la mine.* DOS.; *cu podoabe îl învesc și-l desvesc.* CANT.; (și: **învești, îmvești**). [Lat. *investire*].

învești vb. v. învește.

înveștít, ~ți, înveștită, ~e a. (înv.) îmbrăcat, înveșmîntat; împodobit: *unde-s cavalerii cu spade lucitoare ... și unde scutierii cu aur înveștiți?* MACED.; (și: **învestit**). [V. *învești*].

înveterát a. v. inveterat.

înviá, înví vb. (intr. și tr.) **1.** a reveni sau a readuce la viață după ce a murit: *ce ne învață această mijlocire despărțită, cu care au înviiat Hristos pre cei trei morți ... ?* ANTIM; *Hristos a înviat*; (fig.) *înviați-vă dar graiul, ruginit de multă vreme.* MAT.; **2.** (fig.; intr. și tr.) a da sau a căpăta putere, vlagă; a (se) înviora: *vița de vie tot învie, iară vița de boz, tot rogoz.* CR.; **3.** (tr.) a trezi sau a reveni în memorie: *îmi învia o lume-n-treagă cu vorba-i limpede și bună.* GOGA. [Lat. **invivere* (=*vivere*)].

înviát, ~ți, înviată, ~e a. **1.** revenit, readus la viață; **2.** (fig.) revigorat, înviorat: *sufletul său era plin de sentimentele înviate.* IBR. [V. *învia*].

inviére, învieri f. **1.** acțiunea de a învia; trezire la viață, înviorare: *ne aduce amente și de învierea a toată lumea.* VARL.; **2.** (**Învierea Domnului**) Paște: *cîntînd un imn de înviere.* BĂLC.; *în zarea depărtărei zorile s-aprind, Sfînta zi a Învierei vine strălucind.* MAT.; **3.** (p.ext.) slujbă religioasă care se face în noaptea ce premerge sărbătoarea de Paște: *bat clopotele de înviere și inimile celor doi se îmblînzesc.* CĂL. [V. *învia*].

înviermănoșá, pers.3 **înviermănoșează** vb. (refl.) a face viermi, a deveni viermănos: *înviermănoșîndu-să, au murit.* CANT. [*În* + *viermănos* + *-a*].

înviersúná vb. v. înverșuna.

înviersúnáre f. v. înverșunare.

înviersúnát a. v. înverșunat.

învietór, ~i, învietoáre a. (rar) **1.** care învie, care readuce la viață: *apă învietoare*; (fig.) *ne acoperise și pe noi, pe cît a trăit, cu umbra acestei idei învitoare.* EM.; **2.** care dă viață, care face să renască: *mărețul soare ... răspîndește veseli fiori, el dă o rază învietoare.* AL.; (și: (înv.) **înviitor**). [*Învia* + *-tor*].

înviforá, pers. 3 **înviforează** vb. **1.** (intr.) a bate cu putere; a viforî: *vîntul înviforează*; **2.** (fig.; tr.) a tulbura, a zbuciuma; a îndîrji: *lupte crîncene înviforează gloatele.* VLAH. [*În* + *vifor* + *-a*].

înviforáre, înviforări a. acțiunea de a înviforа; (fig.) tulburare, zbucium: *atîtea chipuri-rînduri, rînduri în minte îmi răsar ..., de nu mai pot de-nviforare și cad, sfîrșit de obosire.* MAT. [V. *înviforа*].

înviforát, ~ți, înviforată, ~e a. **1.** cuprins de vifor; (p. ext.) furtunos, înverșunat ca viforul: *o înviforată fortună de cele ce fulgeră și tună.* B.-DEL.; *barda-n mînă apuca și-n tătari se arunca ca un vînt înviforat într-un lan de grîu uscat.* POP.; (fig.) *înfruntau răstrișteа-nviforată.* AL.; **2.** (fig.) tulburat, zbuciumat: *fata îi plăcea și mai tare așa cum era acum: aprinsă, înviforată.* AG.; (și: **înviforît**). [V. *înviforа*].

înviforít a. v. înviforat.

învigorá, învigorez vb. (tr. și refl.) a da sau a dobîndi putere, vigoare; a (se) anima, a (se) înviora: *poezia populară ... învigorează spiritul specific național.* IBR. [*În* + *vigoare* + *-a*].

învigoráre, învigorări f. acțiunea de a se învigora și rezultatul ei. [V. *învigora*].

învigorát, ~ți, învigorată, ~e a. înviorat, înzdrăvenit. [V. *învigora*].

învilítor a. v. învietor.

învínce vb. v. învinge.

învineți, învinețesc vb. **1.** (intr. și refl.) a căpăta culoarea vînătă; (despre oameni) a deveni vînăt (la față) de mînie, de frig etc.: *le-a spus că acuma e prea tîrziu, că femeia a început să se învinețească.* REBR.; **2.** (tr.) a face cuiva vînătăi (prin lovire): *i-a ars un pumn de i-a învinețit un ochi.* GHEȚIE; **3.** (fig.; tr.) a umple de ură, de mînie; a învenina: *strîngînd o furcă de fier în mînă, mormăi cu o ură care-i învinețea vorbele.* REBR. [*În* + *vînăt* + *-i*].

învinețíre, învinețiri f. faptul de a (se) învineți: *cu ochiul măsuri, prin ușoara-nvinețire a subțirelor mătăsuri.* EM. [V. **învineți**].

învinețít, ~ți, învinețită, ~e a. **1.** care a devenit vînăt, întunecat: *buza ta învinețită de-al corupției mușcat.* EM.; **2.** care are vînătăi pe corp. [V. **învineți**].

învingătór, ~i, învingătoáre a. și m., f. (persoană) care a învins, care a obținut o victorie; biruitor: *de-atunci, învingătoareo, iubit-ai pe învins.* EM.; *viața e o luptă în care învingătorul singur are cuvîntul.* CĂL. [*Învinge* (prez. ind. de la *învinge*) + *-ător*].

învínge, învíng vb. **1.** (tr.) a birui un adversar în luptă, în război, într-o întrecere etc.: *să te învăț eu ce să facem, ca să învingi tu pe mama.* EM.; *a învinge pe dușman*; (p. ext.) *sînt oameni puțin practici, care vor fi învinși în lupta pentru trai.* IBR.; **2.** (tr.) a depăși, a covîrși (prin forță fizică sau morală): *voința tare și statornică învinge toate obstacolele.* FIL.; (refl.) *învingîndu-se pe sine, aspiră la voluptăți mai sublime.* CĂL.; **3.** (flg.; tr.) a înfrîna, a stăpîni (un sentiment, o pornire etc.): *putem învinge rău.* BĂLC.; **4.** (intr.) a răzbi, a o scoate la capăt: *la giudeț să-nvinci cînd vei da platâ.* DOS.; **5.** (rar; tr.) a îndemna cu putere; a împinge: *mă-nvingea să te sărut eu pe tine! pe-ntrecut.* COȘB.; (și: (înv.) **învince**). [*În* + *vince*].

învíngere, învingeri f. **1.** acțiunea de a învinge și rezultatul ei; **2.** biruire, supunere: *învingerea dușmanului*; **3.** luptă pierdută, înfrîngere, insucces: *locuitorul singular nu poate fi făcut răspunzător pentru învingerile suferite de statul său.* EM.; **4.** faptul de a fi învins, de a fi covîrșit: *melancolia lui constă în sentimentul de înstrăinare și de învingere.* CĂL. [V. *învinge*].

învingíbil, ~i, învingibilă, ~e a. (rar) care poate fi învins, biruit, depășit: *uneori „obscuritatea" este invingibilă, căci se datorește felului însuși de a concepe al poetului.* IBR.; (și: **invingibil**). [*Învinge* + *-(i)bil*].

învinovățí, învinovățesc vb. (tr. și refl.) a (se) considera sau a (se) declara vinovat; a (se) acuza: *ne învinovățesc ... că unica noastră țintă este de a compromite și răsturna ministerul.* EM.; *să mă ferească Dumnezeu să învinovățesc pe cineva!* ISP. [*În* + *vinovăți*].

învinovățíre, învinovățiri f. acțiunea de a (se) învinovăți și rezultatul ei; învinuire, acuzare: *n-a scos un cuvînt de învinovățire, el care încredințase poetului și o sumă de galbeni.* CĂL. [V. **învinovăți**].

învinovățít, ~ți, învinovățită, ~e a. (și subst.) (persoană) care este (considerată) vinovată de ceva; învinuit: *e de datoria celui învinovățit de-a răspunde limpede la ele.* EM. [V. **învinovăți**].

învíns, ~și, învinsă, ~e a. (și subst.) biruit, înfrînt; (p. ext.) supus: *regii țărilor învinse gem cu greu trăgînd în jug.* EM.; *învinșii își plecau fruntea în pulbere.* SAD. [V. *învinge*].

învinuí, învinuiesc vb. (tr.) a considera vinovat; a acuza, a învinovăți: *nu poate fi învinuit un om care are un sentiment.* IBR. [*În* + *vină* + *-ui*].

învinuíre, învinuiri f. acțiunea de a învinui și rezultatul ei: *toți contimporanii l-au respectat și cruțat de învinuiri.* CĂL. [V. **învinuire**].

învinuít, ~ți, învinuită, ~e a. care este sau a fost învinuit. // m., f. persoană căreia i s-a adus o acuzație în justiție; persoană aflată sub urmărire judiciară sau penală: *cu o iscălitură de-a mea puteam să spăl pe învinuit de toate păcatele.* VOIC. [V. **învinui**].

înviorá, înviorez vb. (tr. şi refl.) a (se) face (mai) vioi; a (se) însufleţi; a (se) anima: *un copil, doi te mai înviorează.* DELAVR.; *satul se înviora în zgomotul lucrului de toamnă.* MAT.; (fig.) *concepţia nominalistă ... înviora interesul cognitiv al omului.* BL. [Lat. **invivulare* (<**vivulus=vividus*)].

înviorâre, înviorări f. **1.** acţiunea de a (se) înviora şi rezultatul ei; însufleţire: *pe faţa femeii trecu o undă de înviorare.* REBR.; (fig.) *s-aud plugari în zori cîntînd, ... înviorarea ţării lor.* MAT.; **2.** gimnastică (de dimineaţă) cu scopul de a trezi funcţiile organismului: *urmau apoi ... o alergare de înviorare în jurul casei şi exerciţii de gimnastică suedeză.* GHEŢIE. [V. **înviora**].

înviorát, ~ţi, înviorată, ~e a. însufleţit, înveselit; îmbărbătat: *avem, cum să nu, răspunse repede Ana, mai înviorată.* AG.; *cînd i-am vorbit, privirea ei zîmbea înviorată.* COŞB. [V. **înviora**].

înviorătór, ~i, înviorătoáre a. care înviorează: *un fior de bucurie, o frămîntare înviorătoare trecu prin inimi.* AG. [*Înviora* + *-tor*].

învioşá, învioşez vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) înviora; a prinde sau a face să prindă viaţă; a (se) îmbărbăta: *le înviorează colorile obrazilor.* AL. [*În* + *viu*].

înviorâre, învioşări f. (reg.) acţiunea de a înviosa; înviorare: *au lipsit înviorare din dulci ochişorii tăi.* CONACHI. [V. **înviosa**].

înviorát, ~ţi, înviorată, ~e a. care a prins viaţă; înviorat, însufleţit; îmbărbătat: *mirosul cel umed al florilor înviorate o făceau să doarmă.* EM. [V. **înviosa**].

învitá vb. v. **invita.**

învîltorá vb. v. **învîltori.**

învîltorí, învîltoresc vb. (reg.; refl.) a se învîrteji, a se învolbura: *colbul de pe jos se învîltoreşte.* REBR.; (şi: învîltora). [*În* + ***vîltoare*** + *-i*].

învîlvorá, pers.3 **învîlvorează** vb. (refl.) a se aprinde, a arde cu flăcări mari. [*În* + ***vîlvoare*** + *-a*].

învîlvoráre, învîlvorări f. acţiunea de a se învîlvora şi rezultatul ei. [V. **învîlvora**].

învîrstá, învîrstez vb. (tr.) **1.** a vărga cu dungi de altă culoare (o ţesătură, o cusătură etc.): *a învîrsta marame;* **2.** (p. ext.) a îmbina între ele lucruri de diferite culori: *şi flori culegea, cunune învîrsta.* POP.; (şi: (reg.) **învrísta**). [*În* + ***vîrstă***[2] + *-a*].

învîrstáre, învîrstări f. acţiunea de a învîrsta şi rezultatul ei. [V. **învîrsta**].

învîrstát, ~ţi, învîrstată, ~e a. **1.** cu dungi, vărgat: *haine-avea lungi, scurte ş-învîrstate.* B.-DEL.; *marame învîrstate de borangic;* **2.** (p. ext.) împestriţat, pestriţ: *dealul învîrstat de lanuri;* (şi: (reg.) **învristate**). [V. **învîrsta**].

învîrtéală, învîrteli f. **1.** învîrtire, întoarcere, răsucire: *învîrtelile şi strîmbăturile pehlivanilor şi ale măscăricilor.* FIL.; **2.** (fam.) manevră (necinstită) prin care cineva obţine avantaje personale. [***Învîrti*** + *-eală*].

învîrtecí, învîrtecesc vb. (rar; tr.) a învîrti des. [***Învîrti*** + *-ici*].

învîrtecúş n. **ineluş-învîrtecuş,** joc de copii în care un inel trece din mînă în mînă şi unul din copii trebuie să ghicească la cine se găseşte: *ineluş-învîrtecuş, pe-al cui degetuţ te-am pus?* POP.; (şi: **învîrteguş**). [***Învîrteci*** + *-uş*].

învîrtegúş n. v. **învîrtecuş.**

învîrtejí, învîrtejesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) învîrti repede; a (se) învolbura: *învîrtejindu-se la vale, zmeoaica se lăsă ca o furtună.* ISP.; *albii fluturi ai lui decembrie şi ianuarie se învîrtejeau turbaţi.* MACED.; **2.** (înv.; refl.) a se întoarce grabnic: *Mihai numaidecît se învîrteji îndărăt cu toate oştile.* BĂLC.; (fig.) *cei mai mulţi dintre boieri se învîrtejiră p-această înţeleaptă cale.* OD.; **3.** (înv.; tr.) a schimba în altceva; a întoarce, a transforma: *şi au învîrtejit domnul Dumnezeu tău blestemurile în blagoslovenie.* BIBLIA. [***În*** + ***vîrtej*** + *-i*].

învîrtejíre, învîrtejiri f. **1.** acţiunea de a (se) învîrteji şi rezultatul ei; învîrtitură, rotaţie; **2.** (înv.) întoarcere, înapoiere: *mîine să faci poruncă de învîrtejire Neagului.* OD. [V. **învîrteji**].

învîrtí, învîrtesc şi **învîrt** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) mişca în cerc, a (se) roti: *mişcarea soarelui devine o iluzie, căci pămîntul e cel care se învîrte.* BL.; *se aplecă spre globul pămîntesc aflat pe masă şi-l învîrti alene.* TUD.; **a se învîrti casa** (sau **locul, pămîntul** etc.) **cu cineva,** a se simţi încurcat, ruşinat: *vai de mine, se învîrteşte casa cu mine.* AL.; **2.** (tr.) a întoarce, a răsuci în jurul unei axe: *a învîrtit comutatorul care a pocnit sec.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a răsuci cu mîna, între degete: *mama plămădea ..., apoi colaci învîrtea.* POP.; **4.** (tr.) a întoarce în toate părţile, în toate felurile: *ia el punga, o sucşte, o învîrteşte.* CR.; (fig.) *l-a băgat în judecăţi, l-a sucit, l-a învîrtit şi l-a lăsat sărac luciu.* DELAVR.; **5.** (tr.) a mişca în toate direcţiile: *învîrtea ochii în căutarea cuiva.* GHEŢIE; **6.** (intr.) a mesteca: *învîrte cu lingura în oală;* **7.** (tr.) a mînui (un instrument, o armă etc.): *noi ştim a învîrti sapa, coasa şi secera.* CR.; **a învîrti hora,** a dansa: *să-nvîrtim hora frăţiei.* AL.; (refl. pas.) *hora se învîrtea sub streşina unui nuc bătrîn.* SAD.; **8.** (refl.) a umbla de colo pînă colo (fără rost); a se foi: *începe a se învîrti prin casă cu neastîmpăr.* CR.; **9.** (refl.) a se mişca în toate direcţiile; a se foi: *vreme de un ceas, m-am învîrtit pe străzi.* GHEŢIE; (fig.) *eu nice-ntr-un chip nu pociu precepe ce să învîrteşte voao în minte.* B.-DEL.; **a se învîrti pe lîngă cineva** (sau **în jurul cuiva**), a căuta să cîştige dragostea, simpatia sau bunăvoinţa cuiva: *începu să se învîrtă pe lîngă una din fete, o blondă năltuţă.* GHEŢIE; **10.** (refl.) a se manifesta, a se face simţit; a se produce: *este vorba de o singură persoană, în jurul căreia se învîrte întreaga acţiune.* IBR.; **11.** (fig.; tr.) a se îndeletnici cu ceva; a exercita o activitate: *se mai folosi cîţiva ani de monopolul în materie de tipografie, unde ştia să-şi învîrtească afacerile.* CĂL.; **a învîrti capul cuiva,** a zăpăci, a face să-şi piardă dreapta judecată: *de ce cauţă să-i învîrtească capul fetei?* REBR.; **12.** (fig.; refl.) a-şi aranja o situaţie favorabilă (prin mijloace necinstite); **13.** (refl.) **a i se învîrti capul cuiva,** a avea senzaţia de ameţeală: *mi se învîrtea pur şi simplu capul.* GHEŢIE. [***În*** + sl. ***vrŭtěti***].

învîrtíre, învîrtiri f. acţiunea de a (se) învîrti; rotire: *intervine aici, din punct de vedere metodologic, oarecare învîrtire în cerc.* BL. [V. **învîrti**].

învîrtít[1]**, ~ţi, învîrtită, ~e** a. înfăşurat, răsucit. // m. persoană care s-a eschivat de la anumite obligaţii sau care şi-a creat o situaţie bună prin mijloace necinstite; (adj.) *soiu de oameni vicleni, fără lege, învîrtiţi, şireţi şi plini de intrige.* B.-DEL. // f. **1.** prăjitură făcută dintr-o foaie subţire, umplută cu nuci, mere, brînză etc. şi strînsă colac: *puţintel bulgur ... cu învîrtită.* AL.; **2.** (artic.) dans popular cu învîrtituri; melodia după care se execută acest dans: *învîrtita ţine de vreun ceas, fără întrerupere.* REBR. [V. **învîrti**].

învîrtít[2] n. învîrtire. [V. **învîrti**].

învîrtitoáre, învîrtitori f. (pop.) manivelă. [***Învîrti*** + *-toare*].

învîrtitór, ~i, învîrtitoáre a. care (se) învîrteşte; care (se) mişcă mereu (în cerc): *s-ar dezvolta mişcări învîrtitoare sau intramoleculare.* EM.; *omul se simte mort, aruncat în nemişcare dincolo de sfera învîrtitoare a vremii.* CĂL. [***Învîrti*** + *-tor*].

învîrtitúră, învîrtituri f. **1.** faptul de a (se) învîrti; mişcare în cerc; învîrtire; **2.** (pop.) ocol, întorsătură; **3.** (fig.) manieră de a vorbi, de a se expune, uzînd de anumite mijloace speciale: *vorbeşte tot cu învîrtituri stilistice şi cu flori exotice.* CĂL.; **4.** (fig.) manevră, şiretlic: *toate stăruinţele şi învîrtiturile unchiului.* VLAH. [***Învîrti*** + *-tură*].

învîrtoşá, învîrtoşez vb. (pop.) **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină vîrtos; a (se) întări: *noroiul se învîrtoşa strîngîndu-se de frig.* GHICA; **2.** (refl. şi tr.) a (se) face puternic, voinic, rezistent: *s-au învîrtoşat credinţa către Domnul Hristos.* DOS.; **3.** (fig.; refl.) a deveni neîndurat, a se împietri: *cum sînteţi voi toate ... cum v-aţi învîrtoşat, cum v-aţi înlemnit.* C. [***În*** + ***vîrtos*** + *-a*].

învîrtoşáre, învîrtoşări f. acţiunea de a (se) învîrtoşa şi rezultatul ei; întărire. [V. **învîrtoşa**].

învîrtoşát, ~ţi, învîrtoşată, ~e a. **1.** întărit, împietrit; **2.** tare, rezistent: *cu această credinţă învîrtoşaţi.* CANT. [V. **învîrtoşa**].

învoálbe, învólb vb. (reg.) **1.** (refl.) a se învolbura, a se învîrteji; a se învîrti în loc: *m-oi turbura şi m-oi învolba.* POP.; **2.** (refl.; despre plante) a se dezvolta, a creşte; **3.** (tr.) a holba ochii: *nime nu grăia, ci cîte-odată ochii-ş mai învolbea către stele.* B.-DEL.; **4.** (tr.) a înconjura, a împresura: *pe turci fugari în groasă ceaţă învolgînd de moarte-i ocroteşte.* B.-DEL.; **5.** (tr.) a pregăti firele pentru năvădit; (şi: **învolba, învolbi, învoalge**). [Lat. ***involvere***].

învoáige vb. v. **învoalbe.**

învoí, învoiesc vb. **1.** (refl. recipr.) a ajunge la o înţelegere, a cădea de acord: *se învoiră să se ia la luptă dreaptă.* ISP.; **2.** (refl.) a consimţi la ceva; a accepta; a primi, a aproba: *ei bine, dacă este aşa, mă învoiesc!* ISP.; *bună poruncă şi bună socoteală, s-a învoit Nicoară.* SAD.; **3.** (refl.) a se împăca; a trăi în bună înţelegere: *să-i dau ajutor, că tare i-e greu şi deloc nu se învoieşte cu celelalte fete.* REBR.; *nu se prea învoiesc;* **4.** (refl.) a se angaja, a se tocmi; (înv.) a face o învoială: *ia bani, cu cît se învoieşte, şi se duce.* CR.; **5.** (înv.; tr.) a satisface o cerere; a îngădui: *Dumnezeu îi învoieşte cererea aceasta.* CR.; **6.** (tr.) a permite cuiva să lipsească pentru scurt timp de la serviciu: *l-a învoit pentru trei zile.* [***În*** + ***voie*** + *-i*].

învoiáiá, învoieli f. **1.** înţelegere, convenţie, aranjament: *această învoială a oamenilor ... se numeşte „contract social".* BĂLC.; **a face** (sau **a cădea, a sta la**) **învoială,** a se învoi, a se înţelege, a fi de acord: *să facem între noi o învoială.* OD.; **2.** (fig.) înţelegere, armonie: *mai bine varză acră cu-nvoială, decît zahar dulce cu cîrteală.* PANN; **3.** tocmeală, angajare: *astăzi se hotărăşte simbria şi reînnoieşte învoiala cu stăpînul.* EM.; **4.** contract agricol (între moşier şi ţărani): *lăsase baltă la Armara pregătirea învoielilor pentru munca pămînturilor.* REBR.; **5.** (rar) permisie, voie, îngăduire. [***Învoi*** + *-eală*].

învoinicí, învoinicesc vb. (refl.) a se înzdrăveni. [***În*** + ***voinic*** + *-i*].

învoioşá, învoioşez vb. (reg.; refl.) a deveni voios, vesel. [***În*** + ***voios*** + *-a*].

învoíre, învoiri f. **1.** acţiunea de a (se) învoi; **2.** permisiune, îngăduire, aprobare (de a lipsi pentru scurt timp de la serviciu): *primeau învoire să iasă în oraş duminica.* GHEŢIE; **3.** acord, convenţie: *un drept nu se pierde decît prin învoirea formală de a-l pierde.* EM.; **4.** înţelegere, armonie: *să fie între oameni bună învoire.* ISP. [V. **învoi**].

învoít, ~ţi, învoită, ~e a. (rar) care formează obiectul unei înţelegeri; convenţional: *trimitea în flecare săptămînă cu de-amănuntul ştiri ... scrise cu semne învoite.* CAR. [V. **învoi**].

învolbá vb. v. **învoalbe.**

învolbí vb. v. **învoalbe.**

învolburá, învólbur şi (rar) **învolburez** vb. **1.** (refl.) a se mişca în vîrtejuri; a se învîrteji: *apa se iuţeşte şi se învolburează.* VLAH.; (fig.) *învolburîndu-se, norodul se urni spre hudiţi.* SAD.; **2.** (fig.; tr.) a învălui, a împresura. [***În*** + ***volbură*** + *-a*].

învolburáre, învolburări f. acţiunea de a (se) învolbura; rotire, mişcare în vîrtej: *amestecul de ploaie şi fulgi de nea se ţesea afară în învolburări întruna zbătute de vînt.* SAD. [V. **învolbura**].

învolburát, ~ţi, învolburată, ~e a. care se mişcă în vîrtej; (p. ext.) agitat, tulburat: *marea, care aici se albăstrise, părea vînătă şi învolburată.* TUD.; (fig.) *opera sa literară produce tulburătoare emoţii tocmai prin această permanentă şi învolburată pendulare între instinct şi dogmă.* R.L. [V. **învolbura**].

învolnici, învolnicesc vb. (înv. şi reg.; refl.) a-şi îngădui, a-şi permite: *făcîndu-şi partnici, începa să învolnici şi a despotici pe alţii.* B.-DEL. [*În + volnici*].

învolnicít, ~ţi, învolnicită, ~e a. (înv. şi reg.) îngăduitor, tolerant: *măcar supt ce legi învolnicite, ... totdeuna va fi bun şi drept.* B.-DEL. [V. *învolnici*].

învóit, ~ţi, învoáltă, ~e a. (reg.) **1.** cu petale multe şi dese; înfoiat, bogat: *este o deosebire ca între o floare de măceş şi trandafirul învolt.* BL.; *floare învoaltă;* (fig.) *fantazia e mai învoaltă.* CĂL.; **2.** des, îmbelşugat: *părul tău rătunzit pe spate şi învolt ca un fum auriu.* DELAVR.; *mustăţi învoalte;* **3.** rotunjit, arcuit; plin, gras: *boltele învoalte ale malacoafelor.* OD.; *barocul este epoca formelor învoalte.* BL.; (fig.) *sînii săltară învolţi din pieptarele descheiate.* VOIC.; (subst. n.) *învoltul este o categorie esenţială a plăsmuirilor de stil baroc.* BL.; **4.** învăluit, cuprins: *zărind departe cum vine ordia dracilor învoaltă în neagră ceaţă tot cugetul Sătanei înţăleasă.* B.-DEL.; **5.** strîns, prins: *atîte arătări viclene-i face pănă-n laţul său o vede învoaltă.* B.-DEL.; (şi: **involt**). [Lat. **invol(u)tus* (<*involvere*)].

învoitá, învoitez vb. (reg.; refl.) **1.** a se deschide, a înflori bogat: *primăvara se învoaltă florile;* **2.** a se revărsa: *părul se învolta pe umeri;* **3.** (fig.) a creşte în intensitate: *ura ce mocnea într-însul neadormită se învolta.* M.CAR. // tr. a mări, a umfla: *eu pot să-mi învolt foalele cum îşi umflă peştele băşica înotului.* VOIC. [*Învolt + -a*].

învoluntár a. v. involuntar.

învrăjbí, învrăjbesc vb. **1.** (tr.) a semăna vrajbă, a face să se dușmănească: *războiul atuncia li s-arată ... ş-învrăjbeşte ţigănia toată.* B.-DEL.; (fig.) *amoriul, viclanul şerpe, prin Eva, iubita mea, din braţe-i mă izgoniră şi mă învrăjbi cu ea.* CONACHI; **2.** (refl.) a intra în raporturi de vrăjmăşie cu cineva, a se certa şi îndușmăni cu cineva; a se învrăjmăşi: *se pot învrăjbi oamenii din nimica toată.* CR.; (fig.) *cu a mea inimă amară sufletu-mi s-au învrăjbit.* AL.; **3.** (înv.; intr.) a purta pică; a dușmăni, a urî: *de veţ asculta cu auzul glasului mieu şi veţ face toate cîte voiu zice ţie, învrăjbi-voiu vrajmaşilor tăi.* BIBLIA. [*În + vrajbă + -i*].

învrăjbíre, învrăjbiri f. acţiunea de a (se) învrăjbi şi rezultatul ei; dușmănie, vrajbă: *şi-a vîrît coada între dînşii diavolul învrăjbirii.* ISP. [V. *învrăjbi*].

învrăjbít, ~ţi, învrăjbită, ~e a. **1.** care se află în relaţii de dușmănie; certat: *veneau oameni învrăjbiţi între ei şi pentru lucruri de nimic.* VLAH.; (subst.) *toţi învrăjbiţii caută şi tac.* B.-DEL.; **2.** înverşunat, îndîrjit, neînduplecat: *atîta cruzime nu-ţi putea arăta nici cel mai învrăjbit dușman.* TUD. [V. *învrăjbi*].

învrăjbitór, ~i, învrăjbitoáre a. şi m., f. (persoană) care seamănă vrajbă, dușmănie; instigator. [*Învrăjbi + -tor*].

învrăjmăşí, învrăjmăşesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) învrăjbi, a (se) dușmăni, a (se) urî: *grupuri de oameni care în viaţa de toate zilele, se învrăjmăşeau pe viaţă şi pe moarte.* BL. [*În + vrăjmaş + -i*].

învrăjmăşíre, înfrăjmăşiri f. (înv.) **1.** faptul de a (se) învrăjmăşi, de a (se) dușmăni; **2.** provocare a unui rău cuiva. [V. *învrăjmăşi*].

învrăjmăşít, ~ţi, învrăjmăşită, ~e a. (rar) aflat în relaţii de dușmănie; certat, învrăjbit. [V. *învrăjmăşi*].

învrednící, învrednicesc vb. **1.** (tr.) a acorda favoarea, cinstea, norocul: *cine nu să va afla într-acea carte nu să va învrednici împărăţiei ceriului.* ANTIM; *Doamne, ... m-ai învrednicit a trăi pînă acum.* AL.; **2.** (refl.) a se dovedi vrednic, capabil să înfăptuiască ceva: *nu m-am învrednicit să-l văz pîn' acuma.* CAR.; **3.** (refl.) a găsi de cuviinţă; a binevoi: *nici nu s-a învrednicit să-mi răspundă;* **4.** (refl.) a avea cinstea, norocul; a avea parte: *părintele nu se învrednicise de o viaţă mai bună.* CR. [*În + vrednici*].

învrednicíre, învredniciri f. faptul de a (se) învrednici; dovedire a capacităţii de a ajunge ceva sau de a face ceva: *să închinăm în sănătatea şi pentru buna lor învrednicire.* VOIC. [V. *învrednici*].

învrîstá vb. v. învîrsta.

învrîstát a. v. învîrstat.

învulpát, ~ţi, învulpată, ~e a. (rar) îmbrăcat în blană de vulpe: *venea de la biserică învulpat, cu antiriu de cutnie şi giubea de postav cu lustru.* CĂL. [*În + vulpe + -at*].

înzăbălá, înzăbălez vb. (tr.) **1.** a pune unui cal zăbala; **2.** (fig.) a pune stăpînire, a domina, a conduce: *m-a înzăbălat muierea şi mă joacă cum i-e vrerea.* PANN. [*În + zăbală + -a*].

înzăbrănít, ~ţi, înzăbrănită, ~e a. (rar) acoperit cu un zăbranic. [*În + zăbranic*].

înzăpădí vb. v. înzăpezi.

înzăpădít a. v. înzăpezit.

înzăpezí, înzăpezesc vb. (refl.) **1.** a se acoperi cu (multă) zăpadă; (despre drumuri) a deveni impracticabil din cauza zăpezii; a se întroieni: *drumurile s-au înzăpezit;* **2.** a rămîne imobilizat din cauza zăpezii: *s-a înzăpezit chiar la intrarea în oraş;* (şi: (reg.) **înzăpădi**). [*În + zăpadă + -i*].

înzăpezíre, înzăpeziri f. faptul de a (se) înzăpezi şi rezultatul ei. [V. *înzăpezi*].

înzăpezít, ~ţi, înzăpezită, ~e a. **1.** acoperit cu multă zăpadă; (despre drumuri) devenit impracticabil din cauza zăpezii; troienit: *pe drum alb înzăpezit pleacă muma.* VIERU; **2.** blocat în zăpadă; troienit: *automobile înzăpezite;* (p. ext.) *stă rezimat-o fată de stîlpu-nzăpădit.* BAC.; (şi: (rar) **înzăpădit**). [V. *înzăpezi*].

înzăuát, ~ţi, înzăuată, ~e a. (înv.) îmbrăcat în zale: *ostaşi înzeuaţi şi încoifaţi.* CANT.; (p. ext.) *cal înşelat şi înzelat numai cu fir.* POP.; (fig.) *cuvîntul ce din urmă îl avea un snob feroce, înzăuat în prejudecăţile cele mai copilăreşti.* M.CAR.; (şi: (înv.) **înzeuat**, (pop.) **înzelat**). [*În + za[1] + -at*].

înzăvoní vb. v. însovoni.

înzdrăvení, înzdrăvenesc vb. (refl.) a deveni (iarăşi) puternic, zdravăn; a se însănătoşi, a se întrema după o boală: *nu ştia cum să facă să se înzdrăvenească.* ISP. [*În + zdravăn + -i*].

înzdrăvenire, înzdrăveniri f. acţiunea de a (se) înzdrăveni; însănătoşire, întremare: *această lămurire nu aduse ... vreo înzdrăvenire oamenilor.* TUD. [V. *înzdrăveni*].

înzdrăvenít, ~ţi, înzdrăvenită, ~e a. însănătoşit; întremat: *armeanul urcă scările, mai înzdrăvenit, cu binoclul în mînă.* TUD. [V. *înzdrăveni*].

înzecí, înzecesc vb. (tr.) a face de zece ori mai mare, mai mult; (p. ext.) a spori mult: *Pantazi îşi înzecise capitalul.* DELAVR. [*În + zece + -i*].

înzecíre, înzeciri f. acţiunea de a înzeci şi rezultatul ei. [V. *înzeci*].

înzecít, ~ţi, înzecită, ~e a. de zece ori mai mare, mai mult; (p. ext.) mult mai mult, mult mai mare; (înv.) înzeciuit: *Dumnezeu să-ţi deie înzecit binele ce-mi faci!* AL.; *produsele ei au căpătat valoare înzecită.* IBR. [V. *înzeci*].

înzeciuít, ~ţi, înzeciuită, ~e a. (înv.) înzecit: *ajunge oşteneasca ta îndrăznealã asupra puterii înzăciuite.* B.-DEL. [*În + zece + -uit*].

înzeít, ~ţi, înzeită, ~e a. (rar) divinizat; pur, curat: *oaspe înzeit.* AL.; *cu faţa înzeită.* EM. [*În + zeu[1] + -it*].

înzelát a. v. înzăuat.

înzestră, înzestrez vb. (tr.) **1.** a da zestre unei fete: *pe fetele lipsite le înzestrează.* CĂL.; **2.** a prevedea cu cele necesare (o întreprindere, o instituţie etc.): *îşi vor mări locuinţa înzestrînd-o cît mai bine.* SAD.; **3.** (fig.) a împodobi cu însuşiri fizice sau morale: *Dumnezeu ... l-a înzestrat cu voinţă, lăsîndu-l liber în alegerea sa.* BĂLC.; *natura l-a înzestrat cu toate talentele;* (p. ext.) *concepţiile europene înzestrează atomii cu o putere dinamică.* BL. [*În + zestre + -a*].

înzestráre, înzestrări f. **1.** acţiunea de a înzestra şi rezultatul ei: *să păstrez avutul în vederea înzestrării armatei române cu tunuri.* CĂL.; **2.** (fig.) sumă de însuşiri, de calităţi; capacitate, talent: *am cunoscut ... un om de o superioară înzestrare intelectuală.* CAR. [V. *înzestra*].

înzestrát, ~ţi, înzestrată, ~e a. **1.** prevăzut cu cele necesare; **2.** (fig.) dotat cu calităţi deosebite; talentat: *ce vijelie se abătuse peste mintea asta aşa de largă şi bine înzestrată?* VLAH.; *vorbea despre mine ca despre un tînăr deosebit de serios şi de înzestrat.* GHEŢIE; (subst.) *desenul era tras cu o siguranţă şi o dibăcie uimitoare, ca de un adevărat înzestrat.* VOIC. [V. *înzestra*].

înzeuát a. v. înzăuat.

înzidíre, înzidiri f. fixare a unei piese sau a unui element de construcţie într-un zid. [*În + zidire*].

înzilí, înzilesc vb. (pop.) **1.** (tr.) a dărui viaţă lungă: *Dumnezeu să te înzilească!* CR. **2.** (refl.) a-şi ţine zilele cu greu, a trăi de azi pe mîine. [*În + zile* (pl. de la *zi*) + *-i*].

înzîmbít, ~ţi, înzîmbită, ~e a. (rar) surîzător: *cu feţe înzîmbite unii la alţii vorbind.* PANN. [*În + zîmbi + -it*].

înzorzoná, înzorzonez vb. (tr. şi refl.) a (se) împodobi în mod exagerat şi fără gust; a (se) împopoţona. [*În + zorzoane* (pl. de la *zorzoană*) + *-a*].

înzorzonát, ~ţi, înzorzonată, ~e a. împodobit excesiv şi fără gust: *la răchita rămurată, şede-o fată-nzorzonată.* POP. [V. *înzorzona*].

îra interj. exclamaţie care exprimă mirare, uimire, ciudă etc.: *î...ra! da ce stai de vorbeşti?* CR. [Onomat.].

îracă interj. v. îracan.

îracán interj. (pop.) **îracan de mine!**, bietul de mine!, vai de mine!: *î...ra...ca de mine şi de mine!* CR.; (şi: **îraca**). [(*S*)*ăraca* (*de mine*)].

J, j m. invar. **1.** a treisprezecea literă (denumită *je*) a alfabetului limbii române: *scrie un „j" pe tablă*; **2.** sunetul (consoană fricativă palatală sonoră) notat prin această literă; **3. J,** (fiz.) simbol pentru „joule".

jab, jaburi [geb] n. (box) lovitură repetată plasată în regiunea nasului. [Din engl. ***jab***].

jábă, jabe f. (reg.) **1.** boală a oilor care le provoacă somnolenţă şi le înveneţeşte carnea; **2.** boală a cîinilor care apare în primul lor an de viaţă. [Din bulg. ***jaba*** „broască"].

jáble, jabli f. (bot.; reg.) muşchi care creşte prin păşunile alpine şi prin păduri (*Polytrichum perigoniale*). [Din sl. ***žabina***].

jabirú, jabiruri n. pasăre din regiunile calde, asemănătoare cu barza (*Ephippiorhynchus senegalensis*). [Din fr. ***jabiru***].

jabóu, jabouri n. accesoriu de îmbrăcăminte care constă dintr-un volan de dantelă pe piept ca o cravată: *purta o fustă strîmtă ... şi o bluză albă cu jabou.* GHEŢIE. [Din fr. ***jabot***].

jac[1] n. v. **jaf.**

jac[2]**, jacuri** n. **1.** dispozitiv folosit în telefonia manuală, care stabileşte legătura între două linii prin introducerea unei fişe; **2.** dispozitiv de interconectare electrică a unor magnetofoane şi casetofoane. [Din engl. ***jack***].

jacaná f. pasăre de talie mică din zonele tropicale (ale Africii) care, datorită degetelor lungi, merge pe nuferi (*Jacanidae*). [Din fr., engl. ***jacana***].

jacárd, jacarde n. mecanism montat la războiul de ţesut, care formează rostul la ţesăturile cu desene complicate. [Din fr. ***jacquard***].

jacáş, jacaşi m. (reg.) om care jefuieşte; jefuitor, hrăpăreţ: *jăcaş fiind de moarte, a luat pielea de pe sărman.* AL.; (adj.) *nu mi s-au spurcat auzul cu zădarnici măguliri ca să dobîndesc iubirea jacaşelor stăpîniri.* CONACHI. [***Jac***[1] + *-aş*].

jachétă, jachete f. **1.** haină femeiască care acoperă partea de sus a corpului şi se poartă peste bluză sau peste rochie; **2.** veston croit pe talie, lung pînă mai jos de şolduri: *unde mi-e jacheta? – care jachetă?* CAR.; *cultivă succesul de aulă şi intră în sală în jachetă neagră.* CĂL. [Din fr. ***jaquette***].

jachetúţă, jachetuţe f. (rar) diminutiv al lui jachetă: *purtau unii redingotă, alţii jachetuţă scurtă.* CAR. [***Jachetă*** + *-uţă*].

jacquerie [jacherie] f. răscoală ţărănească franceză din secolul al XIV-lea. [Cuv. fr.].

jacuzzi [giacúzi] n. cadă sau piscină de mici dimensiuni, prevăzută cu un dispozitiv care agită apa: *o singură fată va fi filmată în jacuzzi.* D. [Cuv. engl.].

jad, jaduri n. **1.** piatră semipreţioasă de culoare albă sau verzuie: *o havană, cu un capăt strivit de fundul unei scrumiere de jad, fumega mistuindu-se în tăcere.* VINEA; **2.** (p. ext.) obiect (ornamental) fabricat din această piatră: *locuieşte un măreţ palat de vară. plin de monştri albi de fildeşi şi de jaduri preţioşi.* AL. [Din fr. ***jade***].

jadeít, jadeite n. varietate de jad, verzui sau albicios, utilizată în arta decorativă. [Din fr. ***jadéite***].

jaf, jafuri n. **1.** furt însoţit de violenţă: *nu mai încetează cu jafurile.* CR.; *mobilul crimei era neîndoielnic jaful.* CĂL.; **a fi de** (sau **în**) **jaf,** a fi de pradă, de batjocură: *casa lui va fi în jah.* BIBLIA; **a face jaf,** a jefui, a prăda: *mari răutăţi şi jacuri au făcut.* CANT.; **a da jaf,** a se repezi la pradă: *temîndu-să să nu dea jaf nărodul la svintele moştii.* DOS.; **a da în** (sau **de**) **jaf ori a lăsa** (**de**) **jaf,** a lăsa pradă, a îngădui să fie jefuit: *fugind cu sufletul sărac în pripă, lăsară toate de jac.* B.-DEL.; *năvăliră în Polonia şi deteră în jaf provinciile Volynia şi Podolia.* BĂLC.; **2.** (înv.) pradă (de război); lucruri jefuite: *se întoarseră la locul luptei spre a culege jaful.* BĂLC.; **3.** risipă, cheltuială fără măsură; **jaf în ciuperci!,** nici o pagubă: *de m-o răpune şi pe mine, atîta jaf în ciuperci!* ISP.; **4.** (fam.) rablă, vechitură: *are un jaf de maşină;* (şi: (înv.) **jac, jah**). [Din pol. ***žak***].

jaguár, jaguari m. mamifer carnivor din familia felidelor, cu blana galben-roşcată şi cu puncte negre, care trăieşte în America de Sud (*Felis onca*). [Din fr. ***jaguar***].

jaguarúndi m. (zool.) specie de pisică cu corpul alungit, care trăieşte în pădurile din America tropicală (*Herpailurus yaguarondi*). [Din fr. ***jaguarundi***].

jah n. v. **jaf.**

jainísm n. doctrină budistă bazată pe principiul reincarnării şi pe practica autoperfecţionării morale şi ascetismului: *doctrina de mare patos etic a jainismului.* BL. [Din fr. ***jaïnisme***].

jainíst, ~şti, jainistă, ~e a. care ţine de jainism, referitor la jainism: *monumentele plastice de la Elura în care s-a întruchipat duhul jainist.* BL. // m. adept al jainismului: *jainistul umblă ... cu gura acoperită pentru ca nu cumva să înghită vreun ţînţar.* BL. [Din fr. ***jaïniste***].

jais n. varietate de antracit foarte dură, de culoare neagră, din care se confecţionează mărgele. [Din fr. ***jais***].

jalápă, jalape f. **1.** plantă originară din America centrală, a cărei rădăcină are proprietăţi purgative (*Exogonium puga* şi *Mirabilis jalapa*); **2.** răşină vegetală cu proprietăţi purgative, extrasă din rădăcina acestei plante. [Din fr. ***jalap***, sp. ***jalapa***].

jálbă, jalbe f. (pop.) plîngere făcută în scris unei autorităţi; reclamaţie, petiţie: *de pururea jaloba şi greale pîri către corb trimetea.* CANT.; *prin jalba ce au făcut către fostul viţe-prezident* (a. 1839). URIC.; **a veni** (sau **a umbla**) **cu jalba în proţap,** a cere insistent un drept sau o favoare; (şi: (înv.) **jalobă**). [Din sl. ***žalĭba***].

jále[1]**,** (rar) **jeli** f. **1.** (înv.) dor mare, dorinţă fierbinte: *foarte cu inimă fierbinte şi cu jale aprinsă de mult jeluia la această luminată carte.* COR.; **a-i fi jale** (cuiva) **de cineva,** a-i fi dor (cuiva) de cineva: *sărmane prietene! mi-e jale de tine.* NEGR.; **2.** întristare, tristeţe, mîhnire: *jeale şi amar va cădea pre păcătoşi.* VARL.; *oraşul care iese din pustiile de jele.* EM.; **cu jale,** cu întristare; dureros: *se opresc şi zic cu jale.* CR.; **de jale,** trist, jalnic, îndurerat: *hai cu mine-n codrul verde s-auz doina cea de jale.* AL.; **3.** (înv.) doliu: *un alai de jale;* (şi: (reg.) **jele**). [Din sl. ***žalĭ***].

jále[2] f. plantă aromată cu flori albastre, violete sau albe, cultivată ca plantă ornamentală şi medicinală; salvie (*Salvia officinalis*). [Din magh. ***zsálya***].

jáleş, jaleşi m. **1.** jale[2] (*Salvia officinalis*); **2.** plantă erbacee cu frunze ovale şi cu flori purpurii dispuse în spice (*Stachys germanica*). [***Jale***[2] + *-eş*].

jálet, jalete n. (rar) vaiet, bocet. [***Jale***[1] + *-et*].

jálnic, ~ci, jalnică, ~ce a. **1.** trist, dureros: *lucrurile par foarte jalnice, dar nu sînt adevărate.* EM.; (adv.) *la lăcaşul tău de moarte, te duc jalnic*

suspinînd. AL.; **2.** care provoacă milă; nenorocit: *totul e tăcut şi jalnic.* ALEX.; **3.** îndurerat, întristat: *nu se gîndeşte că eu rămîn jalnică şi amărîtă.* SAD.; (p. ext.) *mai aruncăm ... cîte-o căutătură jalnică spre munţii Neamţului.* CR.; **4.** (înv.) îndoliat, de doliu: *mujeri jealnice.* VARL. [*Jale*[1] + *-nic*].

jălobă f. v. jalbă.

jalón, jaloane n. **1.** bară lungă de lemn sau de metal (vopsită în dungi albe şi roşii), folosită în lucrările topografice sau la marcarea şi la semnalizarea punctelor din teren: *a marca terenul cu jaloane*; (fig.) *nu putea să părăsească aceste locuri fără a împlînta în ele jalonul civilizaţiei.* TUD.; **2.** (fig.) element care marchează un moment semnificativ în desfăşurarea unei activităţi: *aceste date sînt numai ca un fel de jaloane pentru a ne putea conduce.* IBR. [Din fr. *jalon*].

jaloná, jalonez vb. (tr.) **1.** a marca punctele unui traseu sau ale unei alinieri prin jaloane; **2.** (fig.) a stabili punctele principale ale desfăşurării unei activităţi. [Din fr. *jalonner*].

jalonáre, jalonări f. acţiunea de a jalona şi rezultatul ei. [V. *jalona*].

jalonát, ~ţi, jalonată, ~e a. **1.** care are marcaje prin jaloane: *teren jalonat;* **2.** (fig.) care este indicat, trasat (prin elementele principale). [V. *jalona*].

jalonér, jaloneri m. persoană care face jalonări. [Din fr. *jalonneur*].

jalovánie, jalovanii f. (înv.) bocet, plîngere de înmormîntare: *răpăosînd svinţia sa, cînd fu la prohod la gealovanie, mearse şi slăvitul.* DOS. [Din rus. *žalovanje*].

jaluzeá, jaluzele f. **1.** (mai ales la pl.) stor alcătuit din lame subţiri (din lemn, din material plastic etc.) aşezate paralel: *jaluzia se deschide şi capul de femeie se arată.* NEGR.; **2.** (franţuzism; în forma **jaluzie**) gelozie: *vreun june, în dreapta-i jaluzie, se va mira.* ALEX.; (şi: (înv.) **jaluzie**). [Din fr. *jalousie*].

jaluzíe f. v. jaluzea.

jamaicán, ~i, jamaicană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Jamaicei sau populaţiei ei, referitor la Jamaica sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Jamaica. [Din fr. *jamaïquain*].

jamáică f. rom de Jamaica, fabricat din trestie de zahăr. [De la *Jamaica* n. pr.].

jámbă, jambe f. fiecare dintre cele două picioare ale trenului de aterizare de care sînt prinse roţile avionului. [Din fr. *jambe*].

jambétă, jambete f. mişcare a calului de ridicare la orizontală a unui picior din spate, atunci cînd stă pe loc. [Din fr. *jambette*].

jambiéră, jambiere f. învelitoare de piele, de lînă sau de postav, care acoperă piciorul de la glezna pînă sub genunchi. [Din fr. *jambière*].

jambón, jamboane n. şuncă: *mă afum aice ca un jambon.* C. [Din fr. *jambon*].

janc, jancuri n. (reg.) legătură: *i-au lăţitu-i* [viei] *rădăcine cu jancuri, de s-au plodit în toate laturi.* DOS. [Din pol. *zankiel,* germ. *Senkel*].

jandăr m. v. jandarm.

jandárm, jandarmi m. militar din cadrul jandarmeriei: *întovărăşit de jandarmi, ... intră în oraş.* NEGR.; (fig.) *critica, din jandarm al culturii, ca mai înainte, devine analistă.* IBR.; (şi: (pop.) **jandar, jăndar**). [Din fr. *gendarme*].

jandarmeríe, jandarmerii f. poliţie militară însărcinată cu paza şi cu menţinerea ordinii (la sate): *jandarmerie rurală.* [Din fr. *gendarmerie*].

jánghină, janghine f. (pop.) **1.** boală a cailor cauzată de murdărie; **2.** obiect (de îmbrăcăminte) uzat, stricat: *haina, pe care dormeam noaptea, ajunsese o janghină.* VOIC.; **3.** (fig.) persoană murdară, neglijentă. [Din bg. *žadina*].

janghinós, ~şi, janghinoásă, ~e a. (pop.) murdar; jerpelit: *să-ndrăzneşti tu să mă baţi, păcătosule, janghinosule şi rîiosule?* CAR. [*Janghină* + *-os*].

janílie f. fir de catifea pentru brodat; (şi: (înv.) jenilie). [Din fr. *chenille*].

jansenísm n. doctrină teologică apărută în Franţa în secolul al XVII-lea, care propovăduia rigorismul moral; (p. ext.) *el a dus la jansenismul amoros al preţioaselor.* CĂL. [Din fr. *jansénisme*].

janseníst, ~şti, jansenistă, ~e a. care ţine de jansenism, referitor la jansenism. // m. adept al jansenismului: *e-un tînăr şturlubatic, mai bine aşa decît un jansenist fanatic.* CĂL. [Din fr. *janséniste*].

jántă[1]**, jante** f. parte exterioară a unei roţi (de automobil, de bicicletă etc.) pe care se fixează anvelopa; **pe jantă,** a) cu un cauciuc dezumflat; b) (fam.) fără bani; (şi: **geantă**). [Din fr. *jante*].

jántă[2] f. (reg.) femeie rea. [Cf. magh. *szana*].

janţ, janţuri n. **1.** zer gras care se scurge din caş; **2.** zară din care s-a scos urda. [Et. nec.].

jap interj. cuvînt care imită zgomotul produs de o lovitură dată cu repeziciune. [Onomat.].

japanológ, japanologi m. specialist în japanologie. [Din fr. *japanologue*].

japanologíe f. stadiu al culturii şi civilizaţiei japoneze. [Din germ. *Japanologie*].

jápă, jape f. (reg.) **1.** nuia subţire şi elastică; **2.** lovitură dată cu o astfel de nuia. [De la *jap*].

jápcă f. hoţie, înşelăciune; **a lua cu japca,** a lua cu forţa şi pe nedrept: *să nu poată lua cineva cu japca din aceste merişoare.* ISP. [Din bulg. *žabka* „laţ, cursă"].

jápchină f. v. jarchină.

jápiţă, japiţe f. **1.** bucată de lemn sau de fier îndoit, aşezată deasupra proţapului şi formînd scobitura în care se prinde jugul; **2.** (arg.) femeie neserioasă; femeie de moravuri uşoare. [Din bulg. *žabica* „broscuţă"].

jápiu, japiuri n. (reg.) aşternutul de sub şa; pătură. [Et. nec.].

japón n. porţelan sau mătase din Japonia. [Din fr. *japon*].

japonéz, ~i, japoneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Japoniei sau populaţiei ei, referitor la Japonia sau la locuitorii acesteia: *revoluţia japoneză din 1868 ... a fost săvîrşită tot de o clasă de boierinaşi.* IBR.; *păsări imitate după lampioanele japoneze ciripesc fără glas.* ARG. // f. limbă vorbită de populaţia Japoniei. // **1.** m., f. persoană care are această limbă ca limbă maternă; **2.** persoană (originară) din Japonia: *el e un elegiac, dar cu plînsul smălţuit şi mătăsos ca al japonezilor.* CĂL.//m. pl. popor constituit ca naţiune în Japonia. [Din fr. *japonais*].

japonezeríe, japonezerii f. (fam.) obiect (de artizanat) japonez sau lucrat în stil japonez; (p. ext.) *cîntarea trandafirului, japonezeriile sînt şi ele ecouri din Macedonski.* CĂL. [*Japonez* + *-ărie*].

jápşă, japşe şi (reg.) **jápci, jepşi** f. **1.** depresiune puţin adîncă din Delta Dunării; **2.** baltă mică: *trec stoluri de raţe cînd în şforul apei, cînd pieziş spre japşe mai adăpostite.* SAD. [Et. nec.].

jar[1]**, jaruri** n. **1.** grămadă de cărbuni aprinşi, care ard fără flacără: *inima-mi arde ca jarul.* POP.; **2.** (p. ext.) foc, arşiţă, dogoare, fierbinţeală: *moare emirul sub jarul pustiei.* MACED.; **3.** (fig.) suferinţă arzătoare: *să-mi stîmpăr focul şi jarul.* POP. [Din sl. *žarŭ* „arşiţa focului"].

jar[2] n. păr scurt de pe partea din faţă a capului şi de pe extremităţile membrelor la ovine. [Din fr. *jarre*].

jar[3]**, jaruri** n. (reg.) dîră, dungă. [Et. nec.].

jar[4]**, jaruri** n. (livr.) vas mare de gresie. [Din fr. *jarre,* engl. *jar*].

jarcalău, jarcalaie n. (reg.) cojoc din piei de calitate proastă. [*Jarcă* + *-ălău*].

jarcaléte, jarcaleţi m. (reg.) **1.** vlăjgan, lungan; **2.** derbedeu, haimana. [*Jarcă* + *-ălete*].

járcă, jărci f. (reg.) **1.** piele de oaie (în stare proastă); (p. ext.) oaie bătrînă; **2.** (fig.) haină veche, uzată: *să-ţi iau pielea trupului, să fac jarcă murgului.* POP.; **3.** (fig.) femeie bătrînă şi rea. [Et. nec.].

járchilă, jarchile f. (reg.) haină uzată; cojoc de piele proastă: *moşul ne-a dat bună dimineaţa, foindu-şi trupul slăbănog în jarchila-i de piele de berbec.* SAD. [*Jarcă* + *-ilă*].

járchină, jarchine f. (reg.) **1.** ciomag; **2.** haină veche, uzată; jarcă; **3.** bucată, dărăb: *o jarchină de slănină;* (şi: **japchină**). [Et. nec.].

jardiniéră, jardiniere f. **1.** etajeră sau suport pe care se ţin ghivece cu flori; **2.** cutie aşezată lîngă o fereastră, într-un balcon etc. în care se cresc flori. [Din fr. *jardinière*].

jarét, jarete n. articulaţie a membrului posterior la animalele patrupede, situată între gambă şi fluier. [Din fr. *jarret*].

jargón, jargoane n. **1.** limbaj cuprinzînd cuvinte şi expresii specifice, folosit de anumite grupuri sociale: *Caragiale îi ridiculizează jargonul macaronic.* CĂL.; (p. ext.) *celor chemaţi hetaira le vorbeşte în jargonul lor.* EM.; **2.** (înv.) dialect, grai: *Gallia, Italia, Spania ... au jargoane peste jargoane.* HASD. [Din fr. *jargon*].

járişte, jarişti f. (înv.) **1.** jăratic, foc; vatră: *răsturnîndu-i jerîştea cu jertvele idoleşti.* DOS.; **2.** loc pustiit de foc: *în grădina de la Ţigăneşti, din jăriştea caselor.* CONACHI; (şi: **jărişte,** (înv.) **jerîşte**). [*Jar* + *-işte*].

jart interj. cuvînt care imită zgomotul produs de o lovitură (dată cu palma): *s-auzea cîte un jart, trosc, pleosc, aoleo!* DELAVR. [Onomat.].

jarteá, jartele f. (pop.) jartieră. [Din fr. *jarretelle*].

jartiéră, jartiere f. **1.** accesoriu de îmbrăcăminte din elastic, cu care se ţin ciorapii întinşi pe picior; (înv.) calţavetă: *îi cade o jartieră.* VLAH.; **2.** fiecare dintre bucăţile de elastic ale unui port-jartier. [Din fr. *jarretière*].

jasmín, jasmini m. (franţuzism) **1.** iasomie (*Jasminum officinale*); **2.** esenţă extrasă din flori de iasomie şi folosită în parfumerie. [Din fr. *jasmin*].

jasp n. rocă silicoasă compactă, variat colorată, folosită ca piatră semipreţioasă: *cupe mari de jasp.* AL.; (şi: **iasp, iaspic**). [Din fr. *jaspe*].

javanéz, ~i, javaneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Javei sau populaţiei ei, referitor la Java sau la locuitorii ei: *făcu ochii mici şi răutăcioşi după moda javaneză şi ceru alt rînd de cafele.* VOIC. // m., f. persoană (originară) din Java. [Din fr. *javanais*].

javárt n. tumoare care produce mortificarea unei părţi din cartilajul copitei la cai şi la boi. [Din fr. *javart*].

javél n. **apă de javel,** soluţie de clor şi de hidroxid alcalin în apă, folosită ca dezinfectant. [Din fr. *Javel* n. pr.].

javelínă, javeline f. (franţuzism) suliţă lungă şi subţire: *înarmaţi cu ... scuturi şi cu şapte javeline.* AL. [Din fr. *javeline*].

javelizá, javelizez vb. (tr.) a trata apa cu apă de javel pentru a o face potabilă. [De la *javelizare;* cf. fr. *javeler*].

javelizáre, javelizări f. acţiunea de a javeliza şi rezultatul ei. [Din fr. *javellisation*].

jávră, javre f. **1.** cîine slab şi jigărit; potaie; (depr.) cîine: *toate javrele îl latră.* PANN; **2.** (fig.) cuvînt de ocară pentru oameni: *javra dracului se face a o căuta de ou şi-i dezleagă ... aţa de la picior.* CR. [Din ucr. *žavra*].

jaz, jazuri [giaz, geiz] n. **1.** muzică modernă cu ritm sincopat: *recunosc că e posibilă o mare artă liberă: versuri, tango, melodii de jaz şi tango.* SAD.; **2.** orchestră (din instrumente de suflat şi percuţie) care cîntă astfel de muzică; (scris şi: *jazz*). [Din fr., engl. ***jazz***].

jazband, jazbanduri [géizbend] n. orchestră care interpretează muzică de jaz; (scris şi: *jazz-band*). [Din engl., fr. ***jazz-band***].

jazístic, ~ci, jazistică, ~ce a. care aparţine jazului, referitor la jaz. [***Jaz*** + *-istic*].

jăchiă, jăchile f. (reg.) povară (purtată de un om sau de un animal): *sîntem bătrîni, domnule, şi nu putem duce în spate atîta jăchilă.* HOGAŞ. [Din germ. ***Jächel***].

jăcmán n. v. jecman.

jăcmăneálă f. v. jecmăneală.

jăcmăní vb. v. jecmăni.

jăcmănitór a. şi m., f. v. jecmănitor.

jăcuí vb. v. jefui.

jăcuíre f. v. jefuire.

jăfuí vb. v. jefui.

jăfuíre f. v. jefuire.

jăfuít n. v. jefuit.

jăfuitór a. v. jefuitor.

jălálnic a. v. jelalnic.

jălănie f. v. jelanie.

jălbár m. v. jelbar.

jălí vb. v. jeli.

jălít n. v. jelit[1].

jălitór a. v. jelitor.

jălţ n. v. jeţ.

jăluí vb. v. jelui.

jăluiálă f. v. jeluială.

jăluíre f. v. jeluire.

jăluít a. v. jeluit.

jăluitór a. v. jeluitor.

jămnă f. v. jimblă.

jăndár m. v. jandarm.

jăpcán, jăpcani m. (reg.) om hrăpăreţ, care fefuieşte: *curăţea ţările de jăpcani şi de oameni răi.* ISP. [***Japcă*** + *-an*].

jăpcăní, jăpcănesc vb. (reg.; tr.) a lua cu japca; a jefui. [***Jăpcan*** + *-i*].

jărátec n. v. jăratic.

jărátic n. cărbuni aprinşi rămaşi după arderea cu flacără; jar[1]: *i-au turnatu-i jăratec preste cerbice.* DOS.; (fig.) *au prins să zărească printre lunci gîrlele Moldovei pline de jaraticul apusului.* SAD.; **de jăratic,** arzător: *mamă, sînt silită eu să-i tot văd în vis mereu ochii de jăratic?* COŞB.; **a sta** (sau **a şedea**) **(ca) pe jăratic,** a fi nerăbdător, grăbit; **a mînca jăratic,** a fi foarte iute; (şi: (reg.) **jăratec, jeratec, jeratic**). [Din sl. ***žaratŭkŭ***].

jărăgái, jărăgaiuri n. (reg.) **1.** jar: *să-ţi dau un blid de mălai şi două de jărăgai.* POP.; **2.** senzaţie de arsură pe gît şi pe esofag: *cum simte beţivul „jărăgaiul" vinului băut în ajun.* C.L. [Et. nec.; cf. sl. ***žegati***].

jărí, jăresc vb. (reg.; tr.) a răscoli jarul pentru a arde mai bine; a jerui. [***Jar*** + *-i*].

jărişte f. v. jarişte.

jărpán, jărpani m. (reg.) **1.** cal slab, mîrţoagă; **2.** (fig.) cuvînt de batjocură pentru oameni: *pornit-aţi jărpanilor?* AL. [Onomat.].

jărtăvnic n. v. jertfelnic.

jărtfí vb. v. jertfi.

jărtvă f. v. jertfă.

jărtvúi vb. v. jertfi.

jăruí, jăruiesc vb. (tr.) a răscoli jarul pentru a se aprinde cărbunii: *spînul jerui focul.* ISP.; (şi: **jerui**). [***Jar*** + *-ui*].

jăruíre, jăruiri f. acţiunea de a jărui şi rezultatul ei. [V. ***jărui***].

jăruitór, jăruitoare n. prăjină cu care se răscoleşte focul în cuptor: *pe zăpadă era aruncat jăruitorul de la cuptorul de copt pîne.* AG. [***Jărui*** + *-tor*].

jder, jderi m. **1.** mic animal carnivor cu blana de culoare brună-închis, foarte preţioasă (*Martes martes*): *fiecare vecin, veveriţă, corb, alunar, vulpe ori jder era identificat.* SAD.; **2.** blana acestui animal: *cuşmă de jder cu pană neagră şi creaţă de cocor.* SAD. [Cf. sb. ***ždero*** „lacom, mîncăcios"].

jeb, jeburi n. (reg.) buzunar: *în jeburi galbini băga.* POP. [Din magh. ***zseb***].

jecmán n. (reg.) jaf (mare): *ţara căzu în jăcmanul grecilor.* ZILOT; (adj.) *se alesese îndeosebi o bală de urs jăcman, dedulcit la carne, care băgase în boale pe cirezari.* VOIC.; (şi: **jăcman**). [Din magh. ***zsákmány*** „pradă"].

jecmăneálă, jecmăneli f. jaf, jefuire: *n-au venit la jăluială şi-au venit la jăcmăneală.* POP.; (şi: (pop.) **jăcmăneală**). [***Jecmăni*** + *-eală*].

jecmăní, jecmănesc vb. (tr.) a jefui, a fura: *jecmăni şi pîrjoli toate cetăţile.* ISP.; (şi: (pop.) **jăcmăni**). [***Jecman*** + *-i*].

jecmănitór, ~i, jecmănitoáre a. şi m., f. (persoană) care jecmăneşte: *dăbilarii şi jăcmănitorii de la domnie nu-i putem suferi între noi.* SAD.; (şi: (pop.) **jăcmănitor**). [***Jecmăni*** + *-tor*].

jeep, jeepuri [gip] n. maşină mică de campanie (folosită de armată). [Din engl. ***jeep***].

jefuí, jefuiesc vb. (tr.) **1.** a sustrage bunuri în cantitate mare (şi făcînd uz de violenţă); a fura: *hatmanul ... au jăcuit besearica.* DOS.; **2.** a lua în mod fraudulos de la o persoană sau de la o colectivitate; a sustrage, a plagia; (şi: (înv.) **jăcui,** (pop.) **jăfui**). [***Jaf*** + *-ui*].

jefuíre, jefuiri f. acţiunea de a jefui şi rezultatul ei; prădare; jaf; spoliere: *înţelepciunea lor e minciuna, ... isteciunea lor jăfuirea.* BĂLC.; (şi: (pop.) **jăfuire,** (înv.) **jăcuire**). [V. ***jefui***].

jefuít[1] n. faptul de a jefui: *se îndreptară spre Pipirig după jăfuit.* CR.; (şi: (pop.) **jăfuit**). [V. ***jefui***].

jefuít[2], ~ţi, jefuită, ~e a. care a suferit un jaf; la care au fost hoţii; prădat: *găsiră satul prădat, casa jefuită.* OD. [V. ***jefui***].

jefuitór, ~i, jefuitoáre a. care jefuieşte: *nu ura fireşte pe grecii iubitori de libertate, ci boierimea fanariotă şi pămînteană jefuitoare a ţăranilor.* CĂL.; (subst.) *autorul a voit să-l zugrăvească creştineşte bun şi cinstit, în stare de a se devota chiar şi jefuitorului.* CĂL.; (şi: (pop.) **jăfuitor**). [***Jefui*** + *-tor*].

jeg, jeguri n. **1.** strat de murdărie pe pielea omului sau animalelor; lip, slin: *jegul ciobanilor ia proporţii mitice.* CĂL.; **2.** (reg.) senzaţie de arsură pe gît şi pe esofag; **3.** (reg.) cărbuni aprinşi; jar[1]: *bagă lanţu-a doua oară, colo-n jegul de sub pară.* POP. [Din bulg. ***žeg***].

jegós, ~şi, jegoásă, ~e a. acoperit de jeg; murdar: *sumane jegoase.* [***Jeg*** + *-os*].

jejún, jejunuri n. parte a intestinului subţire care leagă duodenul de intestinul gros. [Din fr., lat. ***jejunum***].

jejunál, ~i, jejunală, ~e a. care aparţine jejunului, referitor la jejun. [Din fr. ***jéjunal***].

jejunítă, jejunite f. (med.) inflamaţie a jejunului, manifestată prin dureri abdominale, tulburări digestive etc. [***Jejun*** + *-ită*].

jelálnic, ~ci, jelalnică, ~ce a. (rar) plin de tristeţe; jalnic: *mama e acea care face monologul cu aceea dispoziţie jălalnică şi vorbăreaţă a ţăranilor.* CĂL.; (şi: (pop.) **jălalnic**). [***Jale*** + *-alnic*].

jelánie, jelanii f. **1.** (înv.) dorinţă fierbinte, dor aprins; iubire, devotament: *era aprinsă de jălanie dumnezăiască.* VARL.; **2.** plîngere, tînguire: *o plîngere şi o jelanie.* ISP.; **3.** jale, durere adîncă; doliu: *un an după moartea bărbatului ei, care să cheamă anul jălaniei.* PRAV.; (şi: (pop.) **jălanie**). [Din sl. ***želanije***].

jelbár, jelbari m. (înv.) persoană care scria jalbe: *hotărî a se da la breasla condeiului şi se făcu jălbar.* FIL.; (şi: **jălbar**). [***Jalbă*** + *-ar*].

jéle f. v. jale[1].

jelér, jeleri m. (reg.) ţăran fără pămînt sau cu pămînt puţin, care muncea pe moşiile nobililor, dar nu avea statutul de iobag: *marea majoritate a poporului român din Transilvania era alcătuită din jeleri şi iobagi.* BL. [Din magh. ***zsellér***].

jeleríme f. (reg.) mulţime de jeleri; totalitate a jelerilor: *masa de jos, a iobăgimii şi a jelerimii, asupra căreia apăsau amarele sarcini.* BL. [***Jeler*** + *-ime*].

jeléu, jeleuri n. preparat de cofetărie cu aspect gelatinos, obţinut din suc de fructe şi din zahăr. [Din fr. ***geleé***].

jelí, jelesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a plînge (un mort); a regreta: *cînt ... jelind-o pe crăiasă.* EM.; **2.** (tr.) a compătimi, a deplînge: *să jăliţi soarta cea rea a fraţilor voştri.* DRĂGHICI; **3.** (refl.) a se jelui, a se plînge, a se tîngui, a se văita: *cum va fi suspinînd şi s-o fi jălind biata maică-me!* DRĂGHICI; (fig.) *vîntul se jelea prin trestii.* SAD.; **4.** (înv.; tr.) a-i părea rău după cineva sau după ceva; a regreta: *cît jălesc vreme pierdută.* NEGR.; (şi: (pop.) **jăli**). [Din sl. ***žaliti***].

jelíre, jeliri f. acţiunea de a (se) jeli; plîngere, tînguire: *o jelire întristătoare.* AL. [V. ***jeli***].

jelít[1] n. faptul de a (se) jeli; (şi: (pop.) **jălit**). [V. ***jeli***].

jelít[2], ~ţi, jelită, ~e a. **1.** compătimit, deplîns; **2.** trist, întristat: *vedea mîndra soţioară cu jelită feţişoară.* POP. [V. ***jeli***].

jelitór, ~i, jelitoáre a. **1.** care jeleşte; **2.** trist, jalnic: *glas de clopot jălitor.* AL.; (şi: (pop.) **jălitor**). [***Jeli*** + *-tor*].

jélniţă, jelniţe f. (reg.) suflare, bătaie (puternică) a vîntului: *o jelniţă de vînt, iscată dintr-o dată, începu să tragă subţire şi tăioasă.* AG.; *jelniţa asta-i dată dracului, că-ţi taie obrazul.* AG. [Et. nec.].

jelós, ~şi, jeloásă, ~e a. (înv.) **1.** care provoacă milă; nenorocit, groaznic: *voi nu ştiţi nimica, ce întîmplare v-or spune jeloasă.* B.-DEL.; **2.** trist, îndurerat: *stete nemişcat cu faţă jeloasă, inima su piept bătîndu-i tare.* B.-DEL. [***Jale*** + *-os*].

jeluí, jeluiesc vb. (pop.) **1.** (înv.; refl.) a se întrista, a se scîrbi: *văzură megiiaşii ce fu şi se jelui vîrtos.* COR.; **2.** (refl.) a da expresie durerii (prin vorbe, plînsuri, vaiet); a se jeli, a se plînge: *nu poate face un pas fără a se jălui.* AL.; **3.** (refl. şi intr.) a se plînge împotriva unei nedreptăţi, unui neajuns; a cere dreptate; a reclama: *toţi de el să jăluia, la domnul, la Caragea.* POP.; *m-am dus la boieriu să mă jeluiesc.* CR.; **4.** (tr.) a compătimi, a deplînge: *jeluind-o de foame, îi dediu să mănînce.* DOS.; **5.** (înv.; tr.) a dori fierbinte; a jindui, a rîvni (după ceva): *într-a cărui suflet Domnul lăcuiaşte, acela de nimica nu mai jăluiaşte.* COSTIN; (şi: **jălui**). [Din sl. ***žalovati***].

jeluiálă, jeluieli f. jeluire; (şi: **jăluială**). [***Jelui*** + *-eală*].

jeluíre, jeluiri f. **1.** (pop.) acţiunea de a (se) jelui şi rezultatul ei; tînguire, plîngere, jeluială, jeluit[1]: *veniţi toţi de ascultaţi ... amară jeluire.* POP.; **2.** (rar) reclamaţie, revendicare: *cînd se întoarce Petru şi face jăluire, se constată că fratele de cruce se purtase cinstit.* CĂL.; (şi: **jăluire**). [V. ***jelui***].

jeluít[1] n. jeluire, tînguire, plîngere: *nu de jăluit, ce de poftit au fost risipa Troadei.* CANT. [V. ***jelui***].

jeluít[2], ~ţi, jeluită, ~e a. **1.** (înv.) dorit; rîvnit: *ţara jeluită.* COR.; **2.** plîns, compătimit; (subst.) *pe-un pat ei aşază pe mult jăluitul.* COŞB.; (şi: **jăluit**). [V. ***jelui***].

jeluitór, ~i, jeluitoáre a. care jeluieşte; care exprimă jale; jalnic: *cîntec jeluitor;* (adv.) *ea se*

J
KL

uita oarecum jeluitor în ochii lui. SL. // m., f. (înv.) persoană care prezintă o jalbă; reclamant: *pan Taldeş, jăluitorul norodului, dăduse încredinţare că oamenii săi nu caută tumult.* SAD. // f. bocitoare; (şi: **jăluitor**). [*Jelui* + *-tor*].

jemanfişism n. (franţuzism) nepăsare faţă de ceea ce ar trebui să intereseze, să preocupe; indiferenţă: *pierduseră „credinţa" şi excelau în jemanfişism, neluînd nimic în serios.* CĂL. [Din fr. *je m'en-fichisme*].

jemanfişíst, ~şti, jemanfişistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă jemanfişism. [*Jemanfiş(ism)* + *-ist*].

jemlúgă, jemlugi f. (reg.) lostriţă (*Hucho hucho*). [Din magh. *szemluo*].

jémnă f. v. jimblă.

jená, jenez vb. **1.** (tr.) a stînjeni, a incomoda; a împiedica mişcările: *jenează pe colegi în escamotarea justiţiei.* IBR.; *îl jenează pantoful;* **2.** (refl.) a se sfii, a simţi jenă: *m-am jenat să acostez o persoană necunoscută.* GHEŢIE. [Din fr. *gêner*].

jenánt, ~ţi, jenantă, ~e a. care produce jenă; neplăcut, incomod, supărător: *urmară cîteva clipe jenante de convorbire indiferentă.* CĂL.; *era de o insistenţă jenantă.* [Din fr. *gênant*].

jenát, ~ţi, jenată, ~e a. **1.** care simte jenă; stînjenit, ruşinat: *mă simţeam jenat şi nu cutezam s-o privesc.* GHEŢIE; **2.** care dovedeşte jenă, care se explică prin jenă: *avea mişcările jenate şi nesigure.* VLAH. [V. *jena*].

jénă f. **1.** sentiment de sfială, de reţinere generat de o situaţie neplăcută: *jena momentană ... este în mare parte vina împrejurărilor.* MAIOR.; **jenă financiară,** lipsă de bani; **2.** senzaţie supărătoare, durere uşoară: *simte o jenă în partea stîngă.* [Din fr. *gêne*].

jencuí, jencuiesc vb. (înv.; tr.) a sădi, a răsădi. [Et. nec.].

jenílie f. v. janilie.

jenuí, jenuiesc vb. (reg.; tr.) a bănui, a suspecta. [Din magh. *gyanu* „bănuială"].

jep, jepi m. arbust din familia pinului, care creşte în zona alpină sub formă de tufişuri; (reg.) jneapăn, jnep (*Pinus mugo*): *ostroavele de jepi contorsionaţi nu oferă nici un adăpost.* SAD. [Et. nec.].

jerátec n. v. jăratic.

jerátic n. v. jăratic.

jérbă, jerbe f. buchet mare de flori, aşezate cu faţa în aceeaşi parte: *ce-i cu florile astea? întrebă speriat de proporţiile jerbei.* PETR. [Din fr. *jerbe*].

jerbéră f. v. gerberă.

jérbie f. v. jirebie[1].

jerebíe f. v. jirebie[1].

jérîşte f. v. jarişte.

jerpelí, jerpelesc vb. (refl.) a se învechi şi a se rupe; a se zdrenţui: *hainele i s-au jerpelit.* [Et. nec.].

jerpelíre, jerpeliri f. acţiunea de a se jerpeli şi rezultatul ei. [V. *jerpeli*].

jerpelít, ~ţi, jerpelită, ~e a. **1.** învechit şi rupt; zdrenţuit: *haine rupte şi jerpelite;* **2.** zdrenţăros, rău îmbrăcat: *un om jerpelit.* [V. *jerpeli*].

jerpelitúră, jerpeliturí f. (fam.) haină jerpelită, zdrenţuită, uzată. [*Jerpeli* + *-tură*].

jerséu, jerseuri şi (rar) **jersee** n. **1.** obiect de îmbrăcăminte tricotat, care acoperă partea de sus a corpului: *puneam cîte două jersee pe noi.* GHEŢIE; **2.** ţesătură elastică de lînă, de fire sintetice, de bumbac sau de mătase: *rochie de jerseu.* [Din fr. *jersey*].

jertávnic n. v. jertfelnic.

jértfă, jertfe f. **1.** ceea ce se aduce ca dar divinităţii; ofrandă: *strîngea oile cealea ce avea să fie de jărtvă.* COR.; *nu să va apropia ca să aducă jîrtvele Dumnezăului tău.* BIBLIA; **2.** victimă care se sacrifica în trecut pe altarul unui zeu; sacrificiu: *nu-i cere drept jertfă, pe-un altar înalt să moară.* EM.; *s-ar putea ... ca aceste cranii conservate să fie indicii ale unor jertfe cultice.* BL.; (p. ext.) *copiii au fost o jertfă teribilă în acest exod.* SAD.; **a cădea jertfă,** a fi sacrificat, a muri: *întîii martiri păgîni care au căzut jertfă intoleranţei creştine i-a dat Spania.* BL.; (fig.) *cercetătorii aceştia ... au căzut jertfă ispitei de a-i simplifica liniile şi configuraţia.* BL.; **3.** (p. ext.) privaţiune, sacrificiu, renunţare la ceva: *vă fac această jertfă;* **4.** (p. ext.) ceea ce suferă un inconvenient, o pagubă, o suferinţă etc.: *fizica relativistă e jertfa unei iluzii.* BL.; *el a fost jertfa împrejurărilor;* **5.** (pop.) prisos, belşug (de mîncare sau de vin); (şi: (înv.) **jărtvă, jîrtfă, jirtvă**). [Din sl. *žrŭtva*].

jertfélnic, jertfelnice n. (înv.) **1.** loc destinat aducerii jertfelor: *şi mănecînd Moisi dimineaţa, zidi jirtăvnic supt munte.* BIBLIA; *au urzit acolo Avraam jărtăvnicul.* BIBLIA; **2.** (la creştini) masa din altar: *cinstitele moştii le puseră în besearecă la svîntul jertăvnic.* VARL.; (şi: **jărtăvnic, jertăvnic, jirtăvnic**). [Din sl. *žrŭtvinikŭ*].

jertfí, jertfesc vb. **1.** (tr.) a aduce o jertfă: *şi jirtviră jirtvă de mîntuire Domnului Dumnezeu viţei.* BIBLIA; (absol.) *cela ce jărtvuiaşte dumnezeilor să piară.* BIBLIA; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) sacrifica, a renunţa sau a face să renunţe la ceva: *românii ... se jertfiră ca nişte martiri pentru apărarea civilizaţiei.* BĂLC.; *sînt la ordinile măriei tale, gata să-mi jertfesc viaţa.* SAD.; (şi: (înv.) **jărtfi, jărtvui, jertvui, jertvi, jirtvi**). [*Jertfă* + *-i*].

jertfíre, jertfiri f. acţiunea de a (se) jertfi: *vitejiei tale o s-aduc jertvire.* PANN; (şi: (înv.) **jertvire**). [V. *jertfi*].

jertfít, ~ţi, jertfită, ~e a. **1.** adus jertfă; **2.** sacrificat; (subst.) *poate fi-va şi el unul dintre cei jertfiţi.* SAD. [V. *jertfi*].

jertfitór, jertfitori m. (rar) persoană care aducea jertfele. [*Jertfi* + *-tor*].

jertví vb. v. jertfi.

jertvíre f. v. jertfire.

jertvuí vb. v. jertfi.

jeruí vb. v. jărui.

jestóc a. (înv.) aspru, crud, aprig: *soţul ... iaste foarte jestoc şi fără omenie.* DOS. [Din sl. *žestokŭ*].

jet[1], jeturi n. vînă de fluid care ţîşneşte cu presiune printr-un orificiu. [Din fr. *jet*].

jet[2], jeturi [get] n. avion cu reacţie. [Din engl. *jet* (*plane*)].

jetábil, ~i, jetabilă, ~e a. care este conceput, este făcut pentru a fi aruncat după întrebuinţare; care se poate arunca. [Din fr. *jetable*].

jetélă, jetele f. dig construit la intrarea într-un port sau la gura unui fluviu. [Cf. fr. *jetée*].

jetéu, jeteuri n. ochi de tricot obţinut prin înfăşurarea firului o singură dată pe andrea. [Din fr. *jeté*].

jetón, jetoane n. mică piesă de metal, de fildeş etc. care serveşte pentru a marca şi a calcula la unele jocuri de noroc; fisă; **jeton de prezenţă,** sumă plătită membrilor unui consiliu pentru prezenţa la şedinţe: *regulamentul a fixat jetoane de prezenţă.* MAIOR. [Din fr. *jeton*].

jeţ, jeţuri n. scaun înalt cu spetează şi cu braţe; fotoliu: *v-aşezaţi pe jălţuri ca sfetnici înţepiniţi.* AL.; *craiul rezemat în jeţ cu spată.* EM.; (şi: (reg.) **jălţ, jilţ**). [Din germ. *Sitz, săs. sätz*].

jeu n. (rar) cărbune fosil de culoare neagră; sticlă cu aspectul acestui cărbune. [Din fr. *jais*].

jgheab, jgheaburi n. **1.** adăpătoare pentru animale făcută din scînduri, dintr-un trunchi scobit etc.: *umplură jghiaburile ca să adape oile.* BIBLIA; **2.** conductă deschisă la partea superioară care serveşte pentru scurgerea unui lichid sau a unui material pulverulent: *l-au aruncat în jghiabul cetăţii cel cu gratie.* DOS.; **3.** scoc, uluc (la streaşină sau la moară); **4.** crestătură, adîncitură; **5.** făgaş făcut în munte de ape; drum îngust între două dealuri: *pămîntul se lăsa la vale ..., pînă se cufunda în jghiaburile mult umbrite ale Rîmnicului şi Rîmnicelului.* OD.; **6.** (înv.; la pl.) cataracte: *jghiaburile ceriului s-au deşchis.* BIBLIA. [Din sl. *žlĕbŭ*].

jiclór, jicloare n. dispozitiv prevăzut cu unul sau mai multe orificii calibrate, prin care se pulverizează combustibil în carburatorul unui motor cu ardere internă. [Din fr. *jicleur*].

jicní vb. v. jigni.

jícniţă f. v. jitniţă.

jidán, jidani m. (pop.) evreu: *măi jidane, măi jupîne, nu-i schimba calul cu mine?* POP. [Din sl. *židŭ* „iudeu" + *-an*].

jidáncă, jidance f. (pop.) evreică: *colo-n vale la priloage, ţin orînda trei jidance.* POP.; (şi: **jidaucă**). [*Jidan* + *-că*].

jidáucă f. v. jidancă.

jidáncúţă, jidăncuţe f. **1.** evreică tînără şi frumoasă; **2.** (artic.) numele unui joc cu lăutari. [*Jidancă* + *-uţă*].

jidánésc, ~şti, jidăneáscă, ~eşti a. (pop.) evreiesc. [*Jidan* + *-esc*].

jidánéşte adv. **1.** în felul evreilor; **2.** în limba evreiască. [*Jidan* + *-eşte*].

jidăníme f. mulţime de jidani; jidovime, evreime. [*Jidan* + *-ime*].

jídov, jidovi m. **1.** evreu: *cum, tu fiind jidov, de la mene ceri să beai?* VARL.; **jidovul rătăcitor,** personaj din legendele medievale condamnat să rătăcească fiindcă l-a insultat pe Isus: *pedeapsa jidovului rătăcitor.* OD.; **2.** (pop.) uriaş; **de cînd cu jidovii şi cu tătarii,** din vechime, cu mult timp în urmă. [Din sl. *židovinŭ*].

jidovésc, ~şti, jidoveáscă, ~eşti a. **1.** iudaic, evreiesc: *cinci cărţi ale lui Moisi prorocul ..., scoase den limba jidovească.* PALIA; *de cînd porţi caftan jidovesc?* EM.; *obiceiuri jidoveşti;* **2.** (pop.) uriaş: *din nou se puse pe muncă ..., muncă jidovească.* ISP. [*Jidov* + *-esc*].

jidoví, jidovesc vb. (refl.) a trece la iudaism: *mulţi dentru limbi ... să jidoviia pentru frica jidovilor.* BIBLIA. [*Jidov* + *-i*].

jidovíe f. (înv.) mozaism: *ţîndu-să şi ei cu jidoviia şi eliniia, neputîndu-i întoarce cu cuvîntul, să apucă de feace minuni.* DOS. [*Jidov* + *-ie*].

jidovíme f. evreime, jidănime: *acolo mergea mulţimea jidovimei de-ş mărturisia păcatele lor.* ANTIM. [*Jidov* + *-ime*].

jidovínă, jidovine f. **1.** drum între două dealuri; **2.** surpătură în malul unei ape: *eu miros friptura şi-mi pîndesc fiăcăul într-o jidovină.* NEGR. [*Jidov* + *-ină*].

jidovít, ~ţi, jidovită, ~e a. **1.** convertit la iudaism; **2.** cu mulţi evrei; condus de evrei: *Austria e pe deplin jidovită.* EM. [V. *jidovi*].

jidovíţă, jidoviţe f. (rar) evreică: *i-a răspuns jidoviţa cea bătrînă.* SAD. [*Jidov* + *-iţă*].

jig, jiguri n. (reg.) **1.** jeg; **2.** arsuri în gît şi în piept. [Cf. sb. *žig*].

jigădínă, jigadine f. (reg.) jivină, animal: *jigadina nu mai dete nici un semn.* VOIC. [Contaminare între *jiganie* şi *gadină*].

jigălă, jigale f. ţeapă de fier înroşită în foc: *fură arşi cu jigale înfocate de her.* DOS. [Din rus. *žigalo,* ucr. *žihalo*].

jigánie, jigănii f. **1.** insectă parazită; **2.** animal sălbatic; jivină (dezgustătoare): *lăsară să-l mănînce jigăniile şi pasările.* DOS.; *mulţime nenumărată de gîngănii şi jigănii.* CR. [Din sl. **žeganije*].

jigăráie, jigărăi f. (pop.) **1.** boală a animalelor care constă în inflamarea faringelui: *apuca-i-ar jîgăraia!* AL.; **2.** cîine slab: *ce jigăraie de cîini costelivi!* CAR.; **3.** arsuri în gît şi în piept; (şi: **jîgăraie**). [*Jigări* + *-aie*].

jigăreálă, jigăreli f. slăbiciune, lipsă de vlagă. [*Jigări* + *-eală*].

jigări, jigăresc vb. (pop.; refl.) a-şi pierde vlaga; a slăbi. [De la *jigărit*].

jigărít, ~ţi, jigărită, ~e a. (pop.) lipsit de vlagă; slab: *jigărit, sfrejit şi galben.* CAR. [Cf. magh. *szigár* „slab"].

jígăt, ~ţi, jigătă, ~e a. (reg.) vioi, mîndru: *isteţ, jigăt, frumos.* AL. [Et. nec.; cf. *gigăt*].

jighiúţă, jighiuţe f. (reg.) şuviţă de treizeci de fire. [Cf. *jirbiuţă*].

jígiă, jigle f. (reg.) stinghie la jug între gîtul animalelor şi proţap. [Din bulg. *žegla*].

jigneá, jignele f. (reg.) cuşniţa fierarului. [Et. nec.].

jigní, jignesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a aduce un prejudiciu, a cauza o pagubă: *drept ... care jicnea aşezămintele cele vechi.* OD.; **2.** (înv.) a strîmtora, a jena: *aceste clase extreme de la baza şi din vîrful piramidei sociale au fost jignite de noua stare de lucruri.* IBR.; **3.** a ofensa, a atinge onoarea sau demnitatea cuiva: *să nu jicneşti prin ele vreo persoană.* NEGR.; *nici nu ştiu cum să-ncep mai bine pe nimeni eu să nu jignesc.* VIERU; (fig.) *cînd poetul zugrăveşte ceva din trecut, trebuie să nu jignească cunoştinţele noastre istorice.* IBR.; (şi: (înv.) **jicni**). [Din sb. *žignuti*].

jignicér m. v. **jitnicer.**

jigníre, jigniri f. **1.** acţiunea de a jigni şi rezultatul ei; ofensă: *ar fi o jignire a dogmelor bisericeşti.* NEGR.; **2.** (concr.) vorbă, faptă care jigneşte. [V. *jigni*].

jignít, ~ţi, jignită, ~e a. **1.** care a suferit o jignire; ofensat: *nu e poveste, domnule, întîmpină Duţu, jignit.* SL.; **2.** (rar) îndurerat, întristat: *numai de-un lucru era baba cu inima jignită.* CR. [V. *jigni*].

jignitór, ~i, jignitoáre a. care jigneşte: *conversaţia lor e jignitoare pentru urechile nobile.* CĂL.; *i-a adresat cuvinte jignitoare.* [*Jigni* + *-tor*].

jígniţă f. v. jitniţă.

jigódie, jigodii f. **1.** boală infecţioasă a cîinilor tineri: *tremuri ca un căţel bolnav de jigodie.* DELAVR.; **2.** cîine jigărit; javră; **3.** animal, lighioană; **4.** (fig.) lichea, om de nimic. [Din magh. *zsigora*].

jigodiós, ~şi, jigodioásă, ~e a. bolnav de jigodie: *era un om blînd ..., nenorocit şi huiduit ca un cîine jigodios.* GAL. [*Jigodie* + *-os*].

jigóu, jigouri n. (franţuzism) friptură preparată din pulpă de berbec. [Din fr. *gigot*].

jíjéu n. v. **jujeu.**

jíjie f. a **curge jijie**, a curge din abundenţă. [De la *Jijia* n. pr.].

jílav, ~i, jílavă, ~e a. umed: *nisipul jilav şi moale al prundului.* OD. [Din bulg. *žilav*].

jílăveálă, jílăveli f. umezeală: *este cu putinţă ... jilăveala să se aprindă?* DRĂGHICI; *dăinuia un miros de haină umedă, de jilăveală rece.* GHEŢIE. [*Jílăvi* + *-eală*].

jílăví, jílăvesc vb. (refl. şi tr.) a (se) umezi: *pămîntul s-a jilăvit.* [*Jílav* + *-i*].

jílăvít, ~ţi, jílăvită, ~e a. umed. [V. *jílăvi*].

jilétcă, jiletci f. haină scurtă şi fără mîneci care se poartă pe cămaşă; vestă: *mă dusei degrab' acasă încins cu sabia mea peste jiletcă.* CAR. [Din rus. *žiletka*].

jilíp, jilipuri n. **1.** construcţie în formă de jgheab pe care se scot, prin alunecare, buştenii din pădure; jgheab: *ne oprim în apropierea jilipului sec prin care am urcat la deal.* SAD.; **2.** jgheab din bîrne şi scînduri pe care curge apa la roata morii: *apa... năvălea pe-un jilip sub roată.* AG. [Din magh. *zsilip*].

jílişte f. v. **vielişte.**

jilţ n. v. **jeţ.**

jimbá, jimbez vb. (reg.) **1.** (refl. şi tr.) a (se) strîmba, a (se) schimonisi; a(-şi) strîmba gura: *s-a jimbat la noi cu ochii aprinşi şi părul zbîrlit.* SAD.; (fig.) *începi a se jimba spre noi întîmplări plăcute.* SAD.; **2.** (refl.) a se deforma, a se strîmba: *dinţii să li se jîmbască şi limba să se tîmpască.* DOS.; **3.** (refl.) a se tulbura: *mie nu-mi place cînd se jimbează aşa apa.* SAD. [Et. nec.].

jimbát, ~ţi, jimbată, ~e a. (reg.) căruia i se văd dinţii (din cauza unui defect): *o gură largă şi jimbată.* VLAH. [V. *jimba*].

jimbătúră, jimbături f. (reg.) defect de conformaţie care constă în ţinerea gurii cu buzele îndepărtate. [*Jimba* + *-tură*].

jimblár, jimblari m. (înv.) brutar. [*Jimblă* + *-ar*].

jímblă, jimble f. (înv. şi reg.) franzelă: *voi pune înaintea ta jămnă de pîine.* BIBLIA; *ce jimblă, ce cozonac!* PANN; (şi: (înv.) **jămnă, jemnă**). [Din magh. *zsemlye*].

jimblăríe, jimblării f. (înv.) brutărie. [*Jimblar* + *-ie*].

jimigái m. v. **şumigai.**

jimíşcă, jimişte f. (reg.) jimblă mică. [Cf. *jimblă*].

jind, (rar) **jinduri** n. dorinţă mare, dor puternic; poftă de ceva: *se uitau cu jind la dînsul.* ISP.; *întîmplarea cu copilul care a găsit coiful răscolise în el jinduri şi rîvne pe care de mult le ţinea înăbuşite.* VOIC.; **a duce jindul,** a dori foarte mult: *să nu mai ducem jindul.* PANN. [De la *jindui*].

jinduí, jinduiesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a dori ceva foarte mult; a rîvni, a pofti: *mulţi ochi au jinduit-o.* DELAVR.; **2.** (înv.; refl.) a regreta: *cine trăieşte nădăjduindu-se, moare jinduindu-se.* PANN. [Din sl. *žendati*].

jinduiálă, jinduieli f. jinduire. [*Jindui* + *-eală*].

jinduíre, jinduiri f. faptul de a jindui; dorinţă intensă; jinduială. [V. *jindui*].

jinduít, ~ţi, jinduită, ~e a. poftit, rîvnit: *dacă vedea că nu pătrunde cu nici un chip la prada jinduită, se strecura noaptea şi da foc grajdurilor.* VOIC. [V. *jindui*].

jinduitór, ~i, jinduitoáre a. care jinduieşte; doritor, poftitor. [*Jindui* + *-tor*].

jíntiţă f. amestec de urdă şi de zer fiert care se depune la fundul vasului cînd se prepară urda: *mi-a dat caş proaspăt şi jintiţă dulce, după care mă înnebuneam în copilărie.* VOIC. [Et. nec.].

jintuí, jintuiesc vb. (tr.) **1.** a stoarce caşul de zerul rămas după strecurare; **2.** (fig.) a stoarce de avere. [Cf. *jintiţă*].

jintuiálă, jintuieli f. **1.** jintuire; **2.** zer stors din caş; zer rămas de la urdă. [*Jintui* + *-eală*].

jintuíre, jintuiri f. acţiunea de a jintui; stoarcerea caşului de zer; jintuială, jintuit. [V. *jintui*].

jintuít[1] n. **1.** jintuire; **2.** (concr.) zer stors din caş după frămîntare. [V. *jintui*].

jintuít[2]**, ~ţi, jintuită, ~e** a. frămîntat şi stors de zer: *caş jintuit.* [V. *jintui*].

jip[1] n. (reg.) jeg. [Et. nec.].

jip[2]**, jipi** m. (reg.) **1.** copac tînăr, lung şi subţire; **2.** cocean de porumb: *începu apoi tăiatul jipilor... şi căratul lor.* AG. [Din magh. *zsup*].

jipán, jipani m. (reg.) tufan; stejar (*Quercus pubescens*). [*Jip*[2] + *-an*].

jir n. fructul fagului (folosit ca hrană pentru porci): *se întîmpla, în unele zile, să suie unii dintre porci pe costişe, după jir.* SAD.; **a mîna porcii la jir,** a sforăi în timpul somnului: *se aşterne pe somn şi unde nu începe a mîna porcii la jir.* CR. [Din bulg. *žir*].

jirávíre, jiráviri f. (pop.) ornamentare a ceramicii prin scurgerea culorilor de pe marginea vaselor spre centru. [Et. nec.].

jirbiúţă, jirbiuţe f. (reg.) diminutiv de la jirebie[1]: *rostul pînzei e de zece jirbiuţe.* [*Jirebie*[1] + *-uţă*].

jirébie[1]**, jirebii** f. (reg.) **1.** grup de treizeci de fire de tort (constituind o unitate de măsură la urzit); **2.** (fig.) fişie, rază: *jerebii de lumină;* (şi: **jerbie, jerebie**). [Din magh. *zseréb*].

jirebíe[2]**, jirebii** f. (reg.) fişie de pămînt arabil. [Din ucr. *žerebij*].

jírişte, jirişti f. pădure în care predomină fagul (şi are mult jir): *mistreţ doborît în jirişte pădurilor?* DELAVR. [*Jir* + *-işte*].

jirlău, jirlaie n. (reg.) şiroi. [V. *şirlău*].

jirtávnic n. v. **jertfelnic.**

jírtvă f. v. **jertfă.**

jirtví vb. v. **jertfi.**

jitár, jitari m. (reg.) persoană angajată pentru paza semănăturilor: *rămîn ... holdele fără jitar şi nime nu se atinge de ele.* CR. [Din bulg., sb. *žitar*].

jitărí, jităresc vb. (reg.; intr.) a îndeplini funcţia de jitar. [*Jitar* + *-i*].

jităríe, jitării f. (reg.) **1.** ocupaţie de jitar; **2.** plată cuvenită jitarului; **3.** locuinţa jitarului (la marginea satului): *am făcut hăisa pe după gardu jităriei.* AL. [*Jitar* + *-ie*].

jítie, jitii f. (reg.) **1.** poveste, anecdotă: *şi-am mai încălecat pe-o roată şi v-am spus jitia toată.* CR.; **2.** (înv.) viaţă. [Din sl. *žitije*].

jitnicér, jitniceri m. (înv.) dregător care avea în grijă magaziile cu grîne ale curţii domneşti: *jignicerul Vadră ot Nicoreşti.* AL.; (şi: **jignicer**). [*Jitniţă* + *-ar*].

jítniţă, jitniţe f. (înv.) magazie pentru grîne; hambar: *jicniţa cu toată zahereaua.* OD.; *provizii îndestulătoare fuseseră depozitate în jitniţi.* SAD.; (şi: **jicniţă, jigniţă**). [Din sl. *žitĭnica*].

jiu-jítsu n. gen de lupte libere de origine japoneză bazate pe agilitatea mişcărilor. [Din fr. *jiu-jitsu*].

jivínă, jivine şi (pop.) **jivini** f. **1.** fiinţă, vietate; animal (sălbatic); lighioană: *om, şarpe, în sfîrşit, orice altă jivină.* CR.; **2.** (reg.) pasăre de curte. [Din bulg. *živina*].

jivráj, jivraje n. strat de gheaţă sau de chiciură care se depune pe avioane în timpul zborului. [Din fr. *givrage*].

jivrát, ~ţi, jivrată, ~e a. care are suprafaţa mată şi neregulată. [Din fr. *givré*].

jîgăráie f. v. **jigăraie.**

jírtfă f. v. **jertfă.**

jnap interj. jap. [Onomat.].

jnăpăí, jnăpăi vb. (reg.; tr.) a bate: *lua mama nănaşa din coardă şi iar ne jnăpăia.* CR. [*Jnap* + *-ăi*].

jneápăn, jnepeni m. (bot.) **1.** ienupăr (*Juniperus communis*); **2.** (reg.) jep (*Pinus pumilia*). [Lat. *juniperus*].

jnep, jnepuri m. (reg.) jep; jneapăn (*Pinus pumila*). [De la *jneapăn*].

jnepeníş, jnepenişuri n. loc cu mulţi jnepeni, desiş de jnepeni. [*Jneapăn* + *-iş*].

joácă f. joc, distracţie (a copiilor): *prindea muştele nu pentru hrană, ce pentru gioacă.* CANT.; *la treabă şi la joacă.* POP. [De la *juca*].

joágăr, joagăre n. **1.** ferăstrău (vertical) pentru tăiatul buştenilor, pus în mişcare de forţa unei ape curgătoare: *se găsesc aşezate cîteva case şi un joagăr.* SAD.; **2.** ferăstrău mare cu pînză lungă şi cu două mînere, pentru a fi acţionat de doi oameni; beschie: *după o muncă de un ceas cu joagărul, am răsturnat partea de sus a trunchiului.* VOIC.; (şi: (reg.) **jogar**). [Din sās. *zageər* (=germ. *Säger*)].

joántă, joante f. **1.** legătură făcută la capetele şinelor de cale ferată; **2.** legătură rigidă între două piese de metal sau de lemn. [Din fr. *joint*].

joárdă, joarde f. **1.** nuia lungă şi subţire: *femeia se ţinea dreaptă printre joardele verzi.* GHEŢIE; **2.** (reg.; la pl.) beţe care se vîră între firele natrei la războiul de ţesut. [Din sl. *žrŭdi* „prăjină"].

job, joburi [giob] n. (englezism) **1.** slujbă, serviciu; **2.** afacere. [Din engl. *job*].

jobén, jobene şi **jobenuri** n. (înv.) pălărie bărbătească înaltă şi cilindrică: *îi sărea ochilarii din ochi şi giubenul din cap.* CAR.; *cu părul frizat, cu jobenul dat puţin pe ceafă.* VLAH.; (şi: **giuben**). [De la *Jobin* n. pr.].

joc, jocuri n. **1.** acţiunea de a (se) juca; petrecere distractivă (între copii): *jocuri copilăreşti*; **a-şi bate joc,** a lua în râs; a trata neserios, superficial: *aş fi fost în stare să jur că îşi bate joc de mine.* GHEŢIE; **bătaie de joc,** batjocură: *l-a făcut atunci, în acel moment, să ia în bătaie de joc efuziunile iubirii.* IBR.; **2.** distracţie, activitate recreativă (care angajează uneori sume de bani); obiect care serveşte la o astfel de activitate: *ca să petreacă, inventară un joc de cărţi.* EM.; *joc de noroc; joc de şah*; **joc de societate,** distracţie care constă în rezolvarea unor probleme amuzante de către un grup de persoane; **joc de cuvinte,** glumă bazată pe asemănarea de sunete dintre cuvinte cu înţeles diferit: *chiar şi ce a dat ca original poartă pecetea gustului vremii în aplecarea către erotica şăgalnică şi jocurile de cuvinte.* CĂL.; **a-şi pune** (sau **a-i fi cuiva**) **capul** (sau **viaţa**) **în joc,** a risca; **a face jocul cuiva,** a servi interesele cuiva; **a fi în joc, a)** a fi într-o situaţie critică, în primejdie; **b)** a fi vorba de ...; a antrena; **3.** dans popular; petrecere populară la care se dansează: *să te prinzi în joc lîng-o fată care ţi-a plăcea.* CR.; **joc de clopoţei,** glockenspiel; **a intra în joc, a)** a se prinde în horă; a începe să danseze; **b)** a începe să se manifeste, să acţioneze: *în faţa ineditului intră în joc bănuielile şi presupunerile.* BL.; **4.** (fig.) mişcare repede şi neregulată: *liberul joc al fantaziei.* MAIOR.; *jocul valurilor*; **5.** întrecere sportivă; mod specific de a se comporta într-o întrecere sportivă; **jocuri olimpice,** v. **olimpic**; **6.** interpretare a unui rol dintr-o piesă de teatru sau dintr-un film; **7.** mişcare (pe o anumită direcţie) a fiecăreia dintre două piese asamblate; dimensiunea maximă a acestei mişcări. [Lat. *jocus*].

jochéu, jochei m. călăreţ profesionist care conduce caii la întreceri şi la antrenamente: *iapa sură, pe care o încăleca un jocheu a nu ştiu cărui domn, era mai mare.* NEGR. [Din fr., engl. *jockey*].

jodler [ióđler] n. **1.** cîntec popular specific locuitorilor din Munţii Alpi; **2.** fel de a cînta specific unor locuitori din Tirol, Bavaria şi Elveţia care constă dintr-o vocalizare fără cuvinte care trece de la registrul normal al vocii la cel de falset. [Din germ. *Jodler*].

jófră, jofre f. prăjitură de formă cilindrică din cremă de ciocolată acoperită cu glazură. [Din fr. *joffre*].

jógar n. v. joagăr.

jogging [gióghing] n. alergare uşoară practicată pentru întreţinerea sănătăţii. [Cuv. engl.].

joi[1] f. a patra zi a săptămînii, care urmează după miercuri: *postiea fariseiul doao zile în săptămînă, luni şi joi.* COR.; **de joi pînă mai apoi,** la nesfîrşit, mereu; **joia mare,** ultima joi din postul Paştelui: *clopotarul Vavilon moare tocmai în joia mare.* CĂL.; **joia verde,** a noua joi după Paşti. // adv. **1.** (şi artic.) în a patra zi a săptămînii: *convins de justeţea raţionamentelor sale, încetă să-i mai aştepte, joia şi duminica, vizitele.* GHEŢIE; *a plecat joi*; **2.** (de obicei artic.) în fiecare a patra zi a săptămînii: *nevasta venea joile şi duminica să mă vadă.* VINEA; *joia mergea la spectacol.* [Lat. *(dies) Jovis*].

joí[2]**, joiesc** vb. (reg.) **1.** (intr.) a ieşi la capăt; a răzbi; **2.** (tr. şi intr.) a răbda, a îndura; **3.** (tr.) a mulţumi, a satisface. [Din magh. *gyönni, gyünni*].

joián, ~i, joiáná, ~e m., f. vită născută într-o zi de joi. [*Joi*[1] + *-an*].

joiánă[1]**, joiane** f. plantă erbacee cu flori albe, ale cărei rădăcini conţin un suc galben-portocaliu (*Oenanthe silaifolia*). [Et. nec.].

joiánă[2] f. **1.** (artic.) dans popular; melodia după care se execută acest dans; **2.** varietate de viţă de vie. [Et. nec.].

joimărícă f. v. joimăriţă.

joimăríţă, joimăriţe f. **1.** (pop.) fiinţă imaginară cu înfăţişare de femeie urîtă, care pedepseşte fetele leneşe la tors; **2.** (pop.; fig.) femeie pocită, urîtă: *mărită-mă, măiculiţă, c-am ajuns o joimăriţă.* POP.; **3.** (reg.) bufniţă (*Bubo bubo*); (şi: **joimărică**). [*Joi*[1] + *mare*[1] + *-iţă*].

joimír, joimiri m. (înv.) **1.** mercenar (polonez): *mulţi joimiri au scos şi pre toţi i-au tăiat.* COSTIN; **2.** (fig.) ştrengar: *să ţin eu patru joimiri în casă!* [Din pol. *żołniers*].

jójă, joje n. **1.** indicator al conţinutului de ulei dintr-un rezervor; **2.** scară gradată pentru măsurarea capacităţii unui rezervor. [Din fr. *jauge*].

joker, jokeri [giócăr] m. cea mai mare carte la unele jocuri de noroc. [Din engl. *joker*].

joldunăr, joldunari m. mercenar: *lei 6 de la 4 joldunari.* URIC. [Din germ. *Söldner*].

jólfă f. v. julfă.

jólne f. pl. (reg.) scrofule. [Din ucr. *żolna*].

jóncă, jonci f. ambarcaţie mică folosită de japonezi, chinezi şi alte popoare din zonă: *o joncă aurită pe-albastrul apei line.* AL. [Din fr. *jonque*].

jonctór, jonctori m. muncitor specializat în legarea cablurilor electrice. [*Joncţ(iune)* + *-tor*].

joncţiónă, joncţionez vb. (tr.) a face o joncţiune; a uni, a lega. [De la *joncţiune*].

joncţionál, ~i, joncţională, ~e a. care ţine de joncţiune, referitor la joncţiune; de joncţiune: *elemente joncţionale.* [De la *joncţiune*].

joncţionáre, joncţionări f. faptul de a joncţiona. [V. *joncţiona*].

joncţiúne, joncţiuni f. **1.** împreunare, unire: *porniră spre sat cu scopul de a face joncţiunea cu unităţile dinspre Dunăre.* CĂL.; *joncţiunea a două armate*; **2.** loc unde se face o legătură: *punct de joncţiune*; **3.** (lingv.) exprimare a raporturilor sintactice, în propoziţie sau în frază, prin cuvinte ajutătoare; (şi: (înv.) **juncţiune**). [Din fr. *jonction*, lat. *junctio, -onis*].

jonglá, jonglez vb. (intr.) **1.** a arunca în aer şi a prinde cu abilitate mai multe obiecte, unul după altul: *spiritul acesta jonglează cu corpii cereşti, cum ar jongla cu nişte mingi.* CAR.; **2.** (fig.) a folosi cu abilitate idei, cuvinte etc.: *jonglează cu noţiunile de bază ale filozofiei.* [Din fr. *jongler*].

jonglér, jongleri m. **1.** artist de circ specializat în arta de a jongla; **2.** (fig.) persoană care încearcă să se impună prin aparenţe înşelătoare. [Din fr. *jongleur*].

jongleríe, jonglerii f. **1.** arta de a jongla; figură executată de jongler; **2.** (fig.) abilitate în expunerea ideilor sau în folosirea cuvintelor. [Din fr. *jonglerie*].

jórdie, jordii f. **1.** nuia; **2.** lovitură dată cu nuiaua: *acuşi vă ard cîteva jordii.* CR. [*Joardă* + *-ie*].

jos, joşi, joásă, ~e a. **1.** aproape de pământ; puţin ridicat, scund: *şi-au făcut loc ... aducînd o măsuţă joasă cu trei picioare.* SAD.; *casă joasă*; **în** (sau **din**) **josul,** în (sau din) partea mai puţin înaltă: *literele mici din josul unei pagini ... spuneau de alte cărţi vechi.* BAC.; *în josul scării*; **în josul apei,** la vale; **2.** care are o înălţime a corpului mică; mic de statură: *un om jos şi îndesat*; **3.** aşezat în vale; cu altitudine mică: *teren jos*; (subst.) *şi susul tot cu josul sînt una şi fac şes.* COŞB.; **4.** profund, grav: *mai fluieră o dată scurt, c-o înmlădiere mai joasă.* SAD.; *voce joasă*; **5.** (fiz.) care are un număr mic de perioade într-o unitate de timp: *frecvenţă joasă*; **6.** scăzut, coborît: *temperatură joasă; presiune joasă*; **7.** (fig.) în stare de decădere (morală, materială sau socială): *avem de-a face cu o critică de exponent al păturilor joase.* CĂL.; **muncă de jos,** muncă la care se ajunge în urma unei retrogradări (de la conducere); **8.** (fig.) care are calitate, valoare redusă; care are rang sau grad mic din perspectiva unei scări de apreciere; inferior: *aceste nume sînt foarte caracteristice; ele arată mai întâi joasa extracţie a personajelor.* IBR. // adv. **1.** pe pământ sau (mai) aproape de pământ: *aruncă jos puşca, a cărei guri tot fumegă.* CAR.; **a se da jos,** v. **da**; **stai** (sau **staţi**) **jos,** v. **sta**; **a sta** (sau **a şedea**) **jos,** a fi aşezat pe scaun, pe canapea etc.: *prin case de prieteni se ferea să şadă jos.* CĂL.; **a da jos, a)** a lua dintr-un loc ridicat; a coborî; **b)** a scoate dintr-o funcţie (înaltă); **cu nasul** (sau **cu capul**) **în jos,** umilit, supărat; amărît, trist: *ce-aş mai râde să te văd întorcîndu-te cu nasul în jos!* ISP.; **de sus în jos,** în direcţie verticală coborîtoare; **de sus pînă jos,** în întregime, tot: *se bătură şi se bătură pînă ce armăsarul sfîşiat, hărtănit de sus pînă jos şi plin de sînge fu răzbit şi biruit.* ISP.; **pe jos, a)** pe pământ: *pe jos e un verde covor, ţesut cu mii tinere flori.* EM.; **b)** cu piciorul: *nimeni nu s-ar fi riscat a merge pe jos singur pe uliţi.* NEGR.; *a plecat pe jos*; **de jos,** din mulţime, din mase: *vîntul va boci, din nou, la cei de jos, la cei de sus.* BAC.; *om bogat, ridicat de jos şi doritor de promovări sociale.* CĂL.; **a lăsa jos,** a lăsa din mînă; **2.** profund, grav, gros: *cîntă mai jos decît trebuie. //* interj. strigăt care exprimă ostilitate faţă de o persoană (aflată într-o poziţie socială înaltă): *jos tiranul!*; (şi: (reg.) **gios**). [Lat. *deo(r)sum*].

joseán, ~eni, joseană, ~ene m., f. (înv.) locuitor din Ţara de Jos a Moldovei: *ţăranii, mai cu seamă josenii, cei din Ţara de jos.* BĂLC. [*Jos* + *-ean*].

jositór, ~i, jositoáre a. (înv.) înjositor: *lepădа-ţi-vă jositoare slugărie.* OD. [*Josi* (de la *jos*) + *-tor*].

jósnic, ~ci, josnică, ~ce a. **1.** lipsit de demnitate; ticălos, mîrşav: *femeia sau este o fantasmă inaccesibilă, din altă lume, sau este josnică.* IBR.; *om josnic*; **2.** caracteristic omului lipsit de demnitate sau de caracter: *într-atît arta e morală întru cît ne ridică deasupra josnicului egoism.* CĂL. [*Jos* + *-nic*].

josnícíe, josnicii f. **1.** faptul de a fi josnic; **2.** faptă sau vorbă josnică; ticăloşie: *cu false smerenii şi cu destulă josnicie, Macarie scrie călugăreşte.* CĂL. [*Josnic* + *-ie*].

jótă [hotă] f. dans popular spaniol cu mişcări repezi şi acompaniat de castaniete. [Din sp. *jota*].

joule, jouli [jul] m. unitate de măsură a energiei, egală cu lucrul mecanic efectuat de un newton cînd punctul de aplicaţie se deplasează cu un metru. [Din fr., engl. *joule*].

joviál, ~i, jovială, ~e a. **1.** vesel, voios, bine dispus: *apare în uşa berăriei o figură jovială de provincial.* CAR.; **2.** care exprimă, care denotă bună dispoziţie, voie bună: *tonul romanului rămîne pînă la sfîrşit jovial şi uşuratic.* CĂL.; (subst. n.) *reprezentarea grasă, colorată, adesea grandioasă şi fantastică a jovialului.* CĂL. [Din fr. *jovial*].

jovialitáte f. însuşirea de a fi jovial; bună dispoziţie: *peste tot pluteşte o jovialitate sănătoasă.* CĂL. [Din fr. *jovialité*].

jubilă, jubilez vb. (intr.) a simţi (şi a exterioriza) o mare satisfacţie: *drept să spun, am jubilat.* CAR. [Din fr. *jubiler*, lat. *jubilare*].

jubilánt, ~ţi, jubilantă, ~e a. **1.** care jubilează, care manifestă satisfacţie (ostentativă); **2.** care exprimă, care denotă satisfacţie, voioşie: *locatarii imobilului aud în apartamentul respectiv nişte vociferări jubilante.* CĂL. [Din fr. *jubilant*].

jubiláre, jubilări f. faptul de a jubila; satisfacţie manifestată prin veselie (ostentativă); jubilaţie. [V. *jubila*].

jubilatív, ~i, jubilativă, ~e a. (rar) triumfător, vesel. [*Jubila* + *-ativ*].

jubilátţie, jubilaţii f. jubilare, voioşie: *sensul foirii teribile a lumii este turburător amestecat cu jubilaţia existenţei.* CĂL. [Din fr. *jubilation*].

jubiléu, jubilee şi **jubileuri** n. **1.** sărbătoare la împlinirea unui anumit număr de ani de la producerea unui eveniment important: *au refuzat politicos însă semnificativ de a lua parte la iubileul din Cernăuţi.* EM.; **2.** sărbătoare prăznuită la fiecare

50 de ani de către vechii evrei, cînd se făceau diferite acte de caritate (iertare de datorii, eliberare de sclavi etc.); **3.** an în care, o dată la douăzeci şi cinci de ani, papa acorda credincioşilor catolici o indulgenţă totală: *cu prilejul jubileului de la 1650 merseră la Roma.* CĂL.; (şi: (înv.) **iubileu**). [Din fr. ***jubilé***, lat. ***jubilaeus***, germ. ***Jubiläum***].

jubiliár, ~i, jubiliară, ~e a. care aparţine unui jubileu; făcut cu ocazia unui jubileu; în care se sărbătoreşte un jubileu: *numărul jubiliar al Convorbirilor.* MAIOR.; *an jubiliar.* [Din fr. ***jubilaire***].

jucá, joc vb. **1.** (refl.) a-şi petrece timpul cu diferite jocuri sau jucării: *cîţiva copii se jucau într-o curte.* VLAH.; **a se juca cu focul**, a trata uşuratic un lucru primejdios, grav; **2.** (refl.) a glumi, a se distra: *a! voi vă jucaţi cu mine!* NEGR.; **3.** (tr.) a păcăli, a-şi bate joc de cineva: *l-am jucat bine*; **a juca festa** (sau **o festă, renghiul) cuiva**, a păcăli: *se temură să nu le fi jucat iarăşi vrun renghi.* ISP.; **4.** (intr. şi tr.) a participa la un joc (de noroc): *şezi, mă rog, împotrivă, şi vezi de joacă bine.* ALEX.; *eu am văzut călugări care jucau cărţi la cîrciumă.* TUD.; *a juca şah*; **a juca cu cărţile pe faţă**, v. **carte; a(-şi) juca (şi) ultima carte**, v. **carte; 5.** (tr.) a pune în joc, a miza: *am crezut mereu că la ruletă e bine să joci numere în plin.* PETR.; *şi-a jucat moşia la cărţi*; **a juca la bursă**, v. **bursă; 6.** (intr.) a participa ca jucător la o competiţie sportivă: *joacă în echipa reprezentativă*; **7.** (tr.) a practica un joc sportiv: *aflu abia acum că ... a jucat fotbal în tinereţe.* GHEŢIE; *joacă volei*; **8.** (tr. şi intr.) a dansa (dansuri populare): *se prinseră în horă şi jucară.* ISP.; (fig.) *începea să joace un vînt uşurel dinspre miazăzi de la mările calde.* SAD.; **a-i juca ochii (în cap)**, a avea scînteieri de inteligenţă în priviri; a fi viclean, şiret: *un puişor de fată, căreia îi jucau ochii în cap, ca la o şerpoaică.* CR.; **9.** (tr.) a invita la dans; a dansa cu cineva: *ca să fie jucate de mulţi feciori, fetele poartă la ele o crenguţă.* BL.; **a juca pe cineva pe degete**, v. **deget; 10.** (tr.) a face să execute mişcări ritmice: *mai bine jucam ursul la porţile străine.* BOL.; **a-şi juca calul**, v. **cal; 11.** (franţuzism; intr. şi tr.) a interpreta la un instrument: *armaşul încungiurat de lăutari, ce juca din vioare aerul „Mititica".* NEGR.; **12.** (intr.) a se mişca (sau a da impresia că se mişcă) tremurat şi repede: *un fulg mlădios îi juca în boldul coifului.* SAD.; *apele joacă*; **13.** (tr.) a mişca încoace şi încolo; a agita făcînd să salte uşor: *joacă în palme un cărbune luat cu mîna ca să-şi aprindă ţigara.* PETR.; **14.** (intr. şi tr.) a interpreta un rol într-o piesă sau într-un film; a da o reprezentaţie: *a jucat cu mult talent rolul.* FIL.; *acest actor joacă bine*; (refl. pas.) *nu se atacă deloc multele piese inferioare străine care se jucau în Iaşi.* IBR.; **a juca teatru**, a se preface, a se comporta în mod nefiresc (pentru a da o impresie falsă): *mi-a mărturisit că, ori de cîte ori îmi vizitează mătuşile, joacă cu dinadinsul teatru.* GHEŢIE; **a juca o festă** (sau **feste**) **cuiva**, a înşela (aşteptările cuiva); a trăda: *fuga de efort şi de înfruntări directe ne-a jucat deseori feste.* CF.; **a juca un rol**, a avea însemnătate: *filozofia joacă un rol în formarea intelectuală*; **a juca rolul de ...**, a fi în calitate de ...; a funcţiona ca ...; **15.** (tr.) a simula, a mima: *el izbuteşte, jucînd umilinţa, să recapete rudele zălogite.* CĂL.; **16.** (intr.) a nu fi bine fixat; a se mişca. [Lat. ***jocare***].

jucáre, jucări f. **1.** acţiunea de a (se) juca; joacă, joc; **2.** punere în joc; avansare. [V. ***juca***].

jucát[1] n. faptul de a (se) juca: *se puse la jucat stos.* NEGR. [V. ***juca***].

jucát[2]**, ~ţi, jucată, ~e** a. **1.** care a fost luat la joc: *fată jucată*; **2.** care a fost pus în joc: *piesă jucată*; **3.** simulat, mimat (ca într-o piesă): *sentimentul care o susţine este mai mult o atitudine jucată.* VIANU. [V. ***juca***].

jucăreá, jucărele f. diminutiv al lui jucărie; jucărică; jucărioară: *am izvodit această poeticească alcătuire, sau, mai bine zicînd, jucăreauă.* B.-DEL.; (şi: (înv. şi reg.) **jucăreauă**). [***Jucărie*** + ***-ea***].

jucăreáuă f. v. **jucărea.**

jucărícă, jucărici f. jucărea. [***Jucărie*** + ***-ică***].

jucăríe, jucării f. **1.** obiect cu care se joacă copiii: *începu a alerga iară după jucării, ca un copil ce era.* ISP.; **a strica jucăria cuiva**, a-i dejuca cuiva planurile: *se speriase toată boierimea că le va strica giucăria Enicer-Aga.* NEC.; **2.** (fig.) persoană sau lucru ajuns la discreţia unei forţe superioare: *omul e o jucărie aici în mîna naturii.* IBR.; *a fi jucăria vînturilor, a valurilor*; **3.** (fig.) lucru neînsemnat; fleac: *poveţi n-ascultă, vremi nu aşteaptă; toate-nainte-i jucării sînt.* ALEX.; *ce, asta e jucărie?* [***Juca*** + ***-ărie***].

jucăriér, jucărieri m. (rar) persoană care face sau vinde jucării pentru copii: *florarii, jucătierii de copii, farfurigii, sticlarii şi olarii.* EM. [***Jucărie*** + ***-ar***].

jucărioáră, jucărioare f. jucărea. [***Jucărie*** + ***-ioară***].

jucătór, ~i, jucătoáre m., f. **1.** persoană care practică un joc (sportiv, de noroc etc.): *trăncănirea jucătorilor de domino.* EM.; **2.** (pop.) dansator: *lăutarii, numai doi ..., se frămîntau mai abitir ca jucătorii.* REBR. // a. (rar) jucăuş, zglobiu, neastîmpărat: *în genere, aceste păsări sînt sălbatice, puţin jucătoare, mai mult triste.* OD. [***Juca*** + ***-tor***].

jucăúş, ~i, jucăuşă, ~e a. **1.** căruia îi place să se joace; **2.** (pop.) căruia îi place să danseze: *pămîntul se zguduia de tropotele aceloraşi flăcăi veseli şi jucăuşi.* MAT.; *fata mamii jucăuşă cu gunoiu pîn-la uşă.* POP.; **3.** (fig.) care se mişcă repede şi tremurat: *raze de soare jucăuşe ... se răsfrîngeau cu sclipiri speriate în văzduh.* REBR. [***Juca*** + ***-uş***].

judáic a. v. **iudaic.**

júde, juzi m. (înv.) **1.** judecător: *juzii fuseseră chemaţi să judece pîra.* SAD.; *singurul său jude e judele ceresc.* AL.; **2.** demnitar cu atribuţii judecătoreşti şi administrative: *judele instructor nu poate da ordonanţă de neurmărire.* EM.; **3.** vătaf pentru ţigani; **4.** cneaz: *judecii şi împăraţii şi domnii.* BIBLIA; (şi: **judece**). [Lat. ***judex***, ***-icis***].

júdec, judeci m. ţăran care devenea liber prin răscumpărarea din iobăgie. [Din lat. ***judex***, ***-icis***].

judecá, júdec vb. **1.** (tr.) a-şi forma o judecată despre cineva sau despre ceva (pe baza analizei faptelor): *căuta să judece lucrurile de-a fir-a-păr.* CR.; **2.** (tr.) a aprecia, a preţui; a considera, a evalua: *creaţiile culturale ... sînt judecate şi cîntărite după criterii imanente lor.* BL.; *a judeca faptele cuiva*; **3.** (tr.) a critica, a trage la răspundere: *la fintîna cea de piatră, judecă-un fecior pe-o fată.* POP.; **4.** (tr. şi intr.) a soluţiona un litigiu: *giudecă-mi şi mie cu a ta direptate.* DOS.; *juzii fuseseră chemaţi să judece pîra.* SAD.; *a judeca un diferend*; **5.** (tr.; înv.) a condamna, a osîndi: *îl giudecară pre moarte.* DOS.; **6.** (tr.) a mustra, a certa: *l-am cam judecat*; **7.** (tr.) a cerceta pentru a da o hotărîre judecătorească: *e arestat ..., judecat în patru şedinţe şi osîndit la detenţiune pe timp nehotărît.* CĂL.; **8.** (refl.) a fi în proces cu cineva; a apărea ca parte în faţa unei instanţe judecătoreşti: *haide să ne judecăm, şi cum a zice judecata, aşa să rămîie.* CR. [Lat. ***judicare***].

judecáre, judecări f. acţiunea de a (se) judeca şi rezultatul ei: *acest punct de vedere deschide o perspectivă mai justă pentru judecarea preistoriei.* BL. [V. ***judeca***].

judecátă, judecăţi f. **1.** facultatea de a forma judecăţi, de a gîndi logic: *au covîrşit puterea mea de judecată.* CAR.; **cu judecată**, cu bun-simţ, cu tact: *fata cea mai mare era mai tăcută şi mai cu judecată.* ISP.; **2.** formă logică fundamentală, exprimată printr-o propoziţie în care se afirmă sau se neagă ceva: *reluăm problema atît de dezbătută a naturii conceptelor şi judecăţilor matematice.* BL.; **3.** opinie, părere, idee (rezultată din aprecierea, evaluarea a ceva): *îşi făcea, pentru sine, o judecată pe care o socotea destul de înţeleaptă.* SAD.; *rareori a strecurat cîte o judecată despre clasici şi atunci defavorabilă.* CĂL.; **4.** dezbatere judiciară; proces: *nu te vîrî în judecăţi.* NEGR.; **scaun de judecată**, v. **scaun**; **a porni judecată**, v. **porni**; **a da în judecată**, v. **da**; **judecata de apoi** (sau **din urmă, lui Dumnezeu, înfricoşată etc.**), hotărîre luată de Dumnezeu la sfîrşitul lumii: *înveninat prin belladona (mătrăgună) văzu cu ochii săi judecata din urmă.* EM.; (eliptic) *reproba arderea cadavrelor sub cuvînt, că la trîmbiţa judecăţii, nu ne-am mai putea găsi fiecare ţărîna.* CĂL.; **5.** decizie, sentinţă rostită de un judecător: *nu vreau să piei pe loc fără judecată.* SAD.; (şi: (reg.) **giudecată**). [Lat. ***judicata*** (pl. de la ***judicatum***)].

judecătór, judecători m. **1.** funcţionar al statului care soluţionează procesele într-o instanţă judecătorească: *judecătoriul nu poate să greşască.* BIBLIA; *se înfăţoşează înaintea judecătorului şi încep a spune împrejurarea din capăt.* CR.; **judecător de pace** (sau **de ocol**), magistrat însărcinat cu soluţionarea unor diferende de mică importanţă; **judecător de instrucţie**, magistrat însărcinat cu cercetarea crimelor şi delictelor: *după ce mi-am îndeplinit misiunea, mă prezint eu singur judecătorului de instrucţie.* SAD.; **2.** (la vechii evrei) conducător religios şi militar; (pl.) carte a Vechiului Testament care relatează istoria evreilor sub Judecători; **3.** (bis.) Dumnezeu: *să vă spodobiţi de-a dreapta Judecătoriului drept a sta.* COR.; **4.** persoană care îşi dă părerea într-o problemă; arbitru: *să le fie judecător înfumuratul de Midas.* ISP.; (şi: (reg.) **giudecător**). [***Judeca*** + ***-tor***].

judecătoráş, judecătoraşi m. diminutiv al lui judecător; judecător neînsemnat, obscur: *un post de suprefect sau de judecătoraş la tîrgul Hîrlăului.* EM. [***Judecător*** + ***-aş***].

judecătorésc, ~şti, judecătorească, ~eşti a. judiciar, de justiţie: *pămînturile nu li se puteau lua decît în urma unei hotărîri judecătoreşti.* EM.; **putere judecătorească**, v. **putere**; **hotărîre judecătorească**, v. **hotărîre.** [***Judecător*** + ***-esc***].

judecătoríe, judecătorii f. **1.** organ de jurisdicţie avînd competenţa de a soluţiona pricinile în primă instanţă: *cum ajung într-un loc unde era judecătorie, se înfăţoşează înaintea judecătorului.* CR.; **2.** autoritate judiciară: *fă hîrtie de dăruire ... şi să mergem s-o întărim la judecătorie.* NEGR. [***Judecător*** + ***-ie***].

júdece m. v. **jude.**

judecí, judecesc vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma în ţăran liber; a (se) elibera din iobăgie (din rumânie). [***Judec*** + ***-i***].

judecíe, judecii f. (înv.) **1.** demnitatea de jude; **2.** diviziune administrativă în care se exercită autoritatea judelui: *stărostia oraşului, cum dzîcem noi: pîrcălăbia sau giudecia.* DOS.; (şi: (reg.) **giudecie**). [***Jude*** + ***-ecie***].

judéţ, judeţe n. **1.** (înv.) judecată, proces, dezbatere judiciară: *s-a făcut îndată judeţ pentru viclenii vinovaţi.* SAD.; **judeţul înfricoşat** (sau **de apoi**), judecata de apoi: *teamăt de înfricoşatul judeţ.* COR.; **2.** judecată logică: *judeţe problematice sînt acelea unde afirmarea sau negarea se accepe ca posibilă.* EM.; **3.** unitate administrativ-teritorială în componenţa căreia intră mai multe comune şi oraşe: *numirea şi remunerarea impiegaţilor judeţului.* EM. // m. (înv.; pl. **judeţi**) **1.** judecător: *judeţii şi juraţii Sibiului.* OD.; **2.** căpetenie, guvernator, staroste: *Chenezeu era giudeţ a un neam.* DOS.; (şi: (reg.) **giudeţ**). [Lat. ***judicium***].

judeţeán, ~eni, judeţeană, ~ene a. care aparţine unui judeţ; referitor la un judeţ: *consiliu judeţean; drumuri judeţene.* [***Judeţ*** + ***-ean***].

judiciár, ~i, judiciară, ~e a. **1.** care ţine de justiţie, referitor la justiţie: *aşa a sunat încheierea instanţei judiciare.* GHEŢIE; *e vorba de o eroare judiciară; autoritate judiciară*; **2.** făcut prin autoritatea justiţiei: *regularea sentenţelor judiciare date definitiv.* EM.; *vînzare judiciară*; **3.** relativ la elocinţa dezbaterilor judiciare: *genul judiciar.* [Din fr. ***judiciaire***, lat. ***judiciarius***].

judicios, ~şi, judicioásă, ~e a. **1.** care judecă cu pătrundere şi cu discernămînt: *autor judicios*; **2.** bine gîndit, chibzuit: *s-a trezit confundat*

cu sarcina de a găsi o judicioasă mijlocire între cele două. EM.; *îşi face d. Georgescu următoarea judicioasă socoteală.* CAR.; (adv.) *după cum observă foarte judicios dl. Littré.* OD. [Din fr. ***judicieux***].

judiciozitáte, judiciozităţi f. calitatea de a fi judicios; cumpănire justă a faptelor. [***Judicios*** + ***-itate***].

judíciu, judicii n. (înv.) judecată (logică): *judiciile negative dovedesc un grozav gol intelectual.* EM. [Din lat. ***judicium***].

judo [giúdo, iúdo] n. sport de origine japoneză, cuprinzînd procedee de trîntire şi de torsionare a unor părţi ale corpului. [Din fr., engl. ***judo***].

judocăn, judocani [giudocán, iudocán] m. sportiv care practică judo. [Din fr. ***judoka***].

júfă f. v. **julfă**.

jug, juguri n. **1.** dispozitiv din lemn în care se introduce gîtul animalelor de tracţiune: *dobitoacele tale să nu le încaleci cu alt jug.* BIBLIA; **de jug**, apt pentru a fi înjugat: *doi boi de jug*; **a trage la jug**, **a)** a fi înjugat şi a trage carul sau căruţa; **b)** (fig.) a munci peste puteri; **2.** (fig.) muncă grea; asuprire, robie: *ca robul ce se luptă cu-n jug neomenos.* ALEX.; *şi pe umeri numai juguri păn-acum am dus.* MAT.; **3.** jugeu; **4.** dispozitiv în care se introduce uneori gîtul cailor şi prin care se trec hamurile; **5.** piesă în formă de cadru sau de inel, care serveşte la susţinerea altor piese: *jug de joagăr*; **6.** grindă din structura planşeelor de lemn; **7.** (reg.) cusătură cu flori (în jurul gîtului): *cămaşă cu jug la guler.* [Lat. ***jugum***].

jugán, jugani m. (reg.) cal castrat: *cu ochiul arcanului, prinzi muma juganului.* POP. [***Jug*** + ***-an***].

jugár, jugari m. (reg.) bou de jug. [***Jug*** + ***-ar***].

jugástru, jugaştri m. arbore cu lemnul alb şi tare, care creşte la deal şi la cîmpie (*Acer campestra*): *teii cresc amestecaţi cu falnicii jugastri.* OD. [Lat. **jugaster* (<***jugum*** „jug")].

jugănár, jugănari m. persoană care jugăneşte animalele: *popa s-a întors însoţit de un jugănar.* VOIC. [***Jugăni*** + ***-ar***].

jugănáş, jugănaşi m. (pop.) diminutiv al lui jugan; jugănel: *de trei nopţi şi de trei zile, jugănaşii nu-mi mai vine.* POP. [***Jugăni*** + ***-aş***].

jugănél, jugănei m. (pop.) jugănaş: *trei jugănei pripăşea.* POP. [***Jugan*** + ***-el***].

jugăní, jugănesc vb. (pop.; tr.) a castra, a scopi: *fusese un vier cît un viţel de mare, pe care-l jugăniseră şi-l puseră la îngrăşat.* AG. [***Jugan*** + ***-i***].

jugăníre, jugăniri f. (pop.) acţiunea de a jugăni; jugănit[1], castrare. [V. ***jugăni***].

jugănít[1] n. (pop.) jugănire: *l-a amînat cu jugănitul cîrlanilor şi tretinilor, fiindcă era prea cald.* VOIC. [V. ***jugăni***].

jugănít[2]**, ~ţi, jugănită, ~e** a. (pop.) **1.** castrat: *dădu preferinţă unui taxi de lux sau unui birjar jugănit, cu faţa zbîrcită.* VINEA; **2.** (fig.) bătut; chinuit. [V. ***jugăni***].

jugăréţ, jugăreţi m. (bot.) dumbeţ (*Teucrium chamaedrys*). [Et. nec.].

jugărít n. (înv.) taxă plătită pentru fiecare car de lemne cărate din pădure: *să strîng un stiubei plin de galbeni ... de la jugărit.* CR. [***Jug*** + ***-ărit***].

jugendstil [iúgăndstil] n. curent artistic caracterizat prin importanţa acordată esenţializării formei şi prin bogăţia ornamentaţiei cu motive vegetale. [Din germ. ***Jugendstil***].

juglandacée, juglandacee f. (la pl.) familie de plante lemnoase, cu frunze compuse şi cu fiori unisexuate; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***juglandacées***].

júglu m. v. junglă.

juguí, jugulesc vb. (pop.; tr.) **1.** a deprinde să tragă la jug; **2.** (fig.) a supune: *l-a juguit bine.* [***Jug*** + ***-ui***].

jugulá, jugulez vb. (rar; tr.) a sugruma. [Din fr. ***juguler***, lat. ***jugulare***].

jugulár, ~i, jugulară, ~e a. care aparţine gîtului, referitor la gît: *glandă, venă jugulară.* [Din fr. ***jugulaire***].

juguláre, jugulări f. **1.** acţiunea de a jugula şi rezultatul ei; sugrumare; **2.** (fig.) împiedicare bruscă a desfăşurării, a dezvoltării: *despre jugularea maladiei, nici nu poate fi vorba.* CAR. [V. ***jugula***].

juice [gius] n. suc de portocale, grepfrut etc.; (p. gener.) băutură răcoritoare. [Cuv. engl.].

julsă, juisez vb. (rar; intr.) a se bucura, a profita de plăcerile vieţii; (spec.) a atinge orgasmul. [Din fr. ***jouir*** (după ***juisor***)].

juisáre, juisări f. acţiunea de a juisa şi rezultatul ei; (spec.) plăcere sexuală; orgasm: *de cîte ori apare acea literatură însamnă că e îmbuibare, juisare.* IBR. [V. ***juisa***].

juisór, ~i, juisoáre m., f. (franţuzism) persoană care se bucură din plin de plăcerile vieţii; petrecăreţ: *discursul lui Misu ţinut la Paris, într-o societate de juisori, nu este adevărat.* IBR.; *e un colecţionar de senzaţii, un robust jouisseur.* CĂL.; (scris şi: *jouisseur*). [Din fr. ***jouisseur***].

jujău n. v. **jujeu**.

jujéu, jujele n. **1.** jug mic, triunghiular, pus la gîtul porcilor (sau al altor animale), pentru a nu le permite să treacă prin îngrădituri: *atît de treabă ce este numai jujeu îi lipseşte.* PANN; **2.** bucată de lemn atîrnată la gîtul cîinilor, pentru a-i împiedica să alerge după vînat; (şi: (reg.) **jijeu, jujău**). [Din sb. ***žežej***].

jujúb, jujubi m. arbust mic şi spinos, originar din Siria (*Zizyphus*). [Din fr. ***jujube***].

jujúbă, jujube f. fructul jujubului din al cărui suc se prepară un medicament contra tusei: *pastă de jujubă.* [De la ***jujub***].

júlfă, julfe f. (reg.) **1.** sămînţă de cînepă; **2.** mîncare de post din sămînţă de cînepă pisată (şi amestecată cu miere): *gătitu-le-aţi ceva bob fert, găluşte, turte cu julfă şi vărzare?* CR.; (şi: **jolfă, jufă**). [Din magh. ***zsufa***].

julí, julesc vb. (refl. şi tr.) a (se) răni uşor jupuindu-şi pielea; a (se) zdreli: *s-au julit puţintel cu lancea la mînă.* CANT. [Din bulg. ***žulja***].

julíre, juliri f. acţiunea de a (se) juli şi rezultatul ei; (fig.) *betejirea şi julirea cinstii.* CANT. [V. ***juli***].

julít, ~ţi, julită, ~e a. cu pielea jupuită; zdrelit: *a venit cu genunchiul julit.* [V. ***juli***].

julitúră, juliturí f. rană uşoară produsă prin zdrelirea pielii. [***Juli*** + ***-tură***].

jumá f. v. **jumătate**.

jumálţ, jumalţuri n. (reg.) smalţ; (fig.) *bolţile se rupeau, jumalţul lor albastru se despica.* EM. [Din magh. ***zománc***].

jumára, jumări f. **1.** (mai ales la pl.) resturi rezultate din topirea slăninii şi scurgerea unturii; **2.** (la pl.) mîncare din ouă bătute şi prăjite (în grăsime): *ouă pentru ochiuri şi jumări.* FIL. [Cf. bulg. ***žumerki***, germ. ***Schmarren***].

jumáte f. v. **jumătate**.

jumălţuít, ~ţi, jumălţuită, ~e a. (reg.) acoperit cu smalţ; smălţuit: *oale jumălţuite.* [***Jumalţ*** + ***-uit***].

jumătáte, jumătăţi f. **1.** fiecare dintre cele două părţi egale în care a fost împărţit un întreg: *cela ce va face silă vreunei fecioare ... să-şi piarză giumătate den toată averea lui.* PRAV.; *ad-o colea jumătatea milionului ce-ai cîştigat astă-noapte.* AL.; **pe jumătate, a)** care reprezintă o parte dintr-un întreg împărţit în părţi (aproximativ) egale; trunchiat; **b)** parţial, în parte: *se întoarce încetişor spre dînsul cu ochii pe jumătate închişi.* REBR.; **jumătate-de-om**, (în basme) monstru antropofag, care are numai o mînă, un picior şi un ochi; **un om şi jumătate**, foarte capabil; **un prost** (sau **măgar, dobitoc, hoţ** etc.) **şi jumătate**, culme a prostiei (sau măgăriei, dobitociei, hoţiei etc.); **cu jumătate de gură**, fără convingere sau entuziasm: *bun sosit la noi, voinice, zise craiul cu jumătate de gură.* CR.; **2.** punct care marchează mijlocul unei distanţe sau al unui interval de timp: *eu plec cu sacu-n spate, la calea jumătate cer plata.* COŞB.; *cele trei prelegeri se ţinură la jumătatea lunii.* GHEŢIE; **3.** (glumeţ) soţie; soţ: *fiecare ... îşi cată jumătatea din sinele său propriu.* HEL.; *ce ţi s-a întîmplat babo? zise el cum îşi văzu jumătatea.* ISP.; **4.** măsură de capacitate sau de greutate reprezentînd a doua parte dintr-un litru sau dintr-un kilogram; **5.** (reg.) claie mică formată din snopi aşezaţi în formă de cruce; (şi: (fam.) **juma, jumate**). [Et. nec.].

jumătăţí, jumătăţesc vb. (pop.; tr.) a înjumătăţi. [***Jumătate*** + ***-i***].

jumătăţít, ~ţi, jumătăţită, ~e a. pe jumătate, incomplet: *oameni cu cunoştinţe jumătăţite sau inculţi cu totul.* EM. [V ***jumătăţi***].

jumbo-jet [giúmbo-get] n. avion de transport cu reacţie, de mare capacitate. [Cuv. engl.].

jumelát, ~ţi, jumelată, ~e a. prins, montat în perechi: *ţevi jumelate.* [Din fr. ***jumelé***].

jumélă, jumele f. piesă de articulaţie a arcurilor la şasiul unui vehicul. [Din fr. ***jumelle***].

jumping [geámping] n. concurs hipic de sărituri cu obstacole. [Cuv. engl.].

jumuleálă, jumuleli f. **1.** faptul de a jumuli; jumulire; **2.** (fam.) ceartă, bătaie. [***Jumuli*** + ***-eală***].

jumulí, jumulesc vb. (tr.) **1.** a smulge penele şi fulgii de pe o pasăre (tăiată): *jumulea o gîscă nevastă-mea.* ISP.; **2.** a smulge părul din rădăcină: *am căptuşit nişte iepuroi şi am de gînd să-i jumulesc.* CR.; **3.** a despuia (de fructe): *cineva jumulşte pomul de mere.* ISP.; **4.** (fig.) a stoarce de bani pe cineva; a escroca: *să-i ofere serviciile lui prietenşti, ca să nu fie jumulit cu toţi străinii care pică în acest oraş.* REBR.; *îl jumulşte de tot ce are*; **5.** (fig.) a jupui, a sfîrteca: *de i-ar împinge păcatul să-mi deschidă uşa, ştiu că i-aş cîrnosi şi jumuli.* CR. [Cf. magh. ***gyombálni***].

jumulíre, jumuliri f. acţiunea de a jumuli; jumulit[1]. [V. ***jumuli***].

jumulít[1] n. jumulire. [V. ***jumuli***].

jumulít[2]**, ~ţi, jumulită, ~e** a. **1.** curăţat de pene şi de fulgi: *ademenea zburătoarele, şi jumulite, nejumulite, ţi le păpa.* CR.; **2.** (fig.) despuiat de bani. [V. ***jumuli***].

junc, juncí m. bou sau taur tînăr între doi şi trei ani: *un junc de boi.* BIBLIA. [Lat. ***juvencus***].

juncán, juncani m. bou tînăr între trei şi patru ani: *dă-mi giuncanii tăi drept vamă.* AL. [***Junc*** + ***-an***].

juncánă, juncane f. vacă tînără între trei şi patru ani: *ia nouă piei de pe juncană.* DELAVR. [***Juncan*** + ***-ă***].

júncă, juncí f. vacă tînără, care nu a avut încă viţel: *nu scapi nici cu giunca asta de mine!* CR.; (şi: **giuncă**). [Lat. ***juvenca***].

junctúră, juncturí f. (livr.) **1.** joncţiune; **2.** (spec.) loc de unire a două formaţiuni anatomice. [Din lat. ***junctura***, fr. ***juncture***].

juncţlúne f. v. joncţiune.

júne, ~i, júnă, ~e a. tînăr: *parcă ai fi un copil şi nu fecior june.* AG.; (subst.) *junii corupţi.* EM.; (fig.) *cîntece şi visuri în inima mea june în sufletu-mi ca ziua astfel se împreună.* EM. // m. **1. june prim**, actor care interpretează roluri de tînăr îndrăgostit; **2.** (reg.) holtei, burlac. [Lat. ***juvenis***].

junéţă f. v. **juneţe**.

junéţe, juneţi şi **juneţe** f. (înv.) tinereţe: *sublimul entuziasm al juneţei.* OD.; (şi: (înv.) **juneţă**). [***June*** + ***-eţe***].

junghér, junghere n. (înv.) pumnal, stilet: *la brîu satîr şi jungher.* OD.; (fig.) *cuviosul simţi jungherul ruşinoasei înfrîngeri pînă în inimă.* VOIC. [***Junghia*** + ***-ar***].

júnghi, junghiuri n. **1.** durere ascuţită de scurtă durată (între coaste, în piept sau la încheieturi): *ca*

giunghiul cel ce moare-n inima plăpîndă. AL.; *părea un junghi că-i curmă suflare şi viaţă.* EM.; **2.** (reg.) pneumonie; **3.** (înv.) jungher: *nici o armă nu avea alta decît un mic junghi cu plăsele de aur.* NEGR.; (şi: **giunghi**). [De la ***junghia***].

junghiă, junghiez vb. (rar; tr.) **1.** a înjunghia; **2.** (p. gener.) a ucide: *Alexandru împărat cu oastea sa junghie o jumătate de lume.* B.-DEL. [Lat. *jugulare*].

junghiáre f. v. junghiere.

junghiát, ~ţi, junghiată, ~e a. (înv.) tăiat, ucis: *să le moae în sîngele găinei jungheate spre apă vie.* COR. [V. ***junghia***].

junghiére, junghieri f. (pop.) acţiunea de a junghia: *într-această lună, în 5, giunghiarea svîntului Zaharie Prorocul.* DOS.; (fig.) *e de-a dreptul absurd de a crede că ar primi să fie recomandat de ruşi pentru junghiarea propriei sale patrii.* EM.; (şi: **junghiare, giughiere**). [V. ***junghia***].

junghietór, junghietori m. (rar) persoană care înjunghie: *cruntul junghietor.* OD. [***Junghia*** + *-tor*].

junghietúră, junghieturi f. **1.** înjunghiere; lovitură cu cuţitul, cu jungherul: *o lovi cu cuţitul cu trei junghieturi.* DOS.; **2.** junghi: *cu florile să-l ştergeţi de junghieturi.* POP.; **3.** (înv.) animal înjunghiat şi adus ca jertfă: *va mustra pe carele mănîncă carne ... mortăcină şi junghietură de la idoli.* PRAV.; **4.** (anat.) articulaţie a coloanei vertebrale cu baza craniului: *s-a plecat scurt cu bărbia-n piept parcă i-a trosnit junghietura.* CAR. [***Junghia*** + *-tură*].

júnglă, jungle f. pădure deasă, greu de străbătut, din regiunile tropicale şi subtropicale: *şerpi gigantici stau în jugli tupilaţi.* AL.; (şi: (rar) **juglu**). [Din fr. ***jungle***].

juní, junesc vb. (reg.; intr.) a duce viaţă de tînăr (necăsătorit), a fi tînăr: *hotărîrea asta a ţinut-o închisă în inima lui cît a junit.* AG. [***June*** + *-i*].

junície f. v. junincă.

junie f. tinereţe: *se apropia de curtea în care nu mai intrase din junia lui.* AG. [***June*** + *-ie*].

junime, junimi f. tinerime, tineret: *junime scumpă, frumoasă auroră a patriei române.* EM. [***June*** + *-ime*].

junimísm n. mişcare culturală, literară şi politică întemeiată la Iaşi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de societatea „Junimea": *junimismul va însemna un simplu program de stînga în doctrina conservatoare.* CĂL. [***Junime***(*a*) + *-ism*].

junimíst, ~şti, junimistă, ~e a. care ţine de junimism, referitor la junimism: *luni a trebuit să se ţină o întrunire publică junimistă.* CAR. // m. adept al junimismului; membru al societăţii „Junimea": *orice junimist ambiţios va căuta să-şi ia doctoratul în Germania.* CĂL. [***Junime***(*a*) + *-ist*].

junincă, juninci f. viţea tînără (între un an şi doi ani): *tăind ceruta de lege junincă.* COŞB.; (şi: (reg.) **junice**). [Lat. ***junix***, ***-cis***].

junior, ~i, junioáră, ~e m., f. **1.** (la m.) fiu considerat în raport cu tatăl său; **2.** sportiv tînăr (pînă în 19 ani). [Din lat., fr. ***junior***].

junişán, junişani m. (reg.) tînăr care a intrat pentru prima dată în joc: *unchiul său se însufleţi şi se aprinse la joc ca un junişan.* AG. [***June*** + *-işan*].

junt, junturi n. (rar) armă de foc: *luă juntul ghintuit plin cu trei gloanţe d-argint.* POP. [Et. nec.].

juntă, junte [húntă] f. grup de insurgenţi care a cucerit puterea în stat prin forţa armelor (la iberici sau la latino-americani). [Din sp. ***junta***; cf. fr. ***junte***].

jupân, jupani m. (înv.) titlu dat boierilor români (mari dregători): *boierii se numeau jupani, adică cetăţeni.* BĂLC. [Din sl. ***županŭ***].

jupăniţă, jupaniţe f. (înv.) soţie de jupan: *după cină, boieri şi jupaniţe se prinseră în horă.* OD. [Din sl. ***županica***].

júpă, jupe f. fustă: *o doamnă înaltă, cu o bluză verzuie şi cu jupă.* CAR. [Din fr. ***jupe***].

jupí, jupesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) jupui: *să-i jupeşti pielea, iară capul să-l iei aşa întreg.* CR.; (iron.) *poate ai primit poroncă să jupeşti peatra morii.* CR.; (absol.) *luaţi-l şi legaţi-l şi să-mi jupiţi din spinarea lui de-o pereche de papuci.* SAD.; **2.** (fig.; tr.) a lua tot cuiva; a spolia: *pă domni şi boieri, care jupesc pă bietul ţăran, iau la sine dracii măcelari.* B.-DEL. [V. ***jupui***].

jupíre, jupiri f. acţiunea de a (se) jupi. [V. ***jupi***].

jupít, ~ţi, jupită, ~e a. (reg.) jupuit: *lîngă focul de nuiele unde ard jupiţi de piele patru miei.* AL. [V. ***jupi***].

jupitór, jupitori m. (reg.) persoană care jupoaie pielea animalelor: *jupitorul se uită cu uimire în jurul lui.* SAD. [***Jupi*** + *-tor*].

jupîn, jupîni m. (înv.) **1.** titlu de politeţe dat persoanelor care ocupau o anumită demnitate sau funcţie; domn, cucon: *zise către giudeţ, giupîne Pompilie.* VARL.; *jupîn Dumitrache ... eu gîndesc că numa ţi-ai făcut spaimă degeaba.* CAR.; **2.** stăpîn: *cum are slugă jupînul, îşi are şi el stăpînul.* PANN; **3.** (fig.) titulatură dată diavolului sau unor animale personificate: *după bucluc umbli, măi jupîne Scaraoschi!* CR.; *slugele alerg îndată, pe jupîn* [măgarul] *îl ciomăgesc.* ALEX. [Et. nec.].

jupîneásă, jupînese f. (înv.) **1.** soţie de boier; boieroaică: *boierii şi jupînesele lor.* BĂLC.; **2.** soţie de negustor, de om înstărit: *lasă-mă, jupîneasă ..., în pace; că eu ştiu ce ştiu eu.* CR.; **3.** orăşeancă, tîrgoveaţă: *condurul nu se potrivi la nici o fată de împărat, la nici o cocoană, la nici o jupîneasă, la nici o ţărancă.* ISP.; **4.** menajeră într-o casă particulară; femeie de serviciu: *luă cheile cămării din mîna jupînesii.* FIL.; **5.** (p. gener.) femeie, nevastă: *mormînturi de jupînese.* POP. [***Jupîn*** + *-easă*].

jupîneşícă, jupîneşici f. (rar) diminutiv al lui jupîneasă: *tot la două-trei săptămîni giupîneşica Malca venea în Neamţ.* CR.; (şi: (reg.) **giupîneşică**). [***Jupîneasă*** + *-ică*].

jupînîţă, jupînîţe f. (înv.) boieroaică tînără; fiică sau soţie tînără de boier: *să mi se înfăţişeze cneaghina şi jupînîţa ei.* SAD. [***Jupîn*** + *-iţă*].

jupón, jupoane n. fustă care se poartă pe dedesubtul rochiei pentru a o menţine înfoiată. [Din fr. ***jupon***].

jupuí, jupói vb. **1.** (tr.) a îndepărta pielea de pe corpul unui animal; a beli: *cînii atunci sosiră şi-n grab ţi-l jupuiră.* ALEX.; (p. ext.) *uneori, în această epocă, morţii au fost jupuiţi de carne, iar scheletele erau vopsite cu ocru.* BL.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) juli: *s-a jupuit la genunchi*; **3.** (tr. şi refl.) a pierde sau a face să-şi piardă stratul exterior (de protecţie): *de atîta citire, cartea se ferfeniţise cu totul, iar coperta se jupuise.* GHEŢIE; **4.** (fig.; tr.) a lua cuiva tot ce are; a jefui, a despuia: *turcul te jupoaie.* POP. [Din bulg. ***župja*** „cojesc, bat"].

jupuiálă, jupuieli f. jupuitură: *tot timpul i-era numa jupuieli şi bube.* CAR. [***Jupui*** + *-eală*].

jupuíre, jupuiri f. acţiunea de a jupui şi rezultatul ei; jupuit[1]: *scriitorul se complace în povestirea jupuirii de viu a tînărului.* CĂL. [V. ***jupui***].

jupuít[1] n. jupuire. [V. ***jupui***].

jupuít[2]**, ~ţi, jupuită, ~e** a. **1.** cu pielea luată: *viţelul e jupuit şi spînzurat în chiler.* SAD.; **2.** (rar) fără pene, fără păr: *cuibează vulturii cei falnici ...* [cu] *grumazuri jupuite şi golaşe.* OD. [V. ***jupui***].

jupuitór, ~i, jupuitoáre a. şi m. (persoană) care jupoaie. [***Jupui*** + *-tor*].

jupuitúră, jupuituri f. rană produsă prin jupuirea pielii; julitură; jupuială: *pulpele-i uscate care se văd prin sfîşiitura nădragilor sînt pline de jupuituri.* CAR. [***Jupui*** + *-tură*].

jur[1] n. spaţiu care înconjură pe cineva sau ceva; împrejurime: *obiectele din jur se pierdeau într-o ceaţă albăstrie.* GHEŢIE; **(de) jur împrejur,** în (sau din) toate părţile: *o galerie metalică înconjura de jur împrejur incinta.* GHEŢIE; **în jurul, a)** în preajma; aproape: *călărimile erau tăbărîte pe văi, în jurul unor iazuri.* SAD.; **b)** relativ la, cu privire la, despre: *convorbirea se învîrteşte în jurul socialismului.* CĂL.; *s-a discutat în jurul acestei probleme;* **c)** cam pe la ..., aproximativ la ... (sau în ...): *conform autopsiei, moartea survenise în jurul orei nouă.* GHEŢIE; *a venit în jurul amiezii.* [Lat. ***gyrus***].

jur[2]**, juri** m. jurat; **curte cu juri,** organ judiciar compus din juraţi: *procesul de calomnie s-a judecat la curtea cu juri.* SAD. [Din fr. ***jury***].

jurá, jur vb. **1.** (tr., intr. şi refl.) a face un jurămînt pentru a garanta ceva (luînd ca martor pe Dumnezeu): *jură-mi-te pe ascuţişul paloşului tău că mi-i da ascultare şi supunere.* CR.; *a jurat strîmb*; **2.** (tr.) a întări, a confirma ceva la o judecată; **3.** (tr.) a promite cu jurămînt: *au doar nu mi-aţi jurat şi mie credinţă?* NEGR.; *a jura supunere*; **4.** (tr.) a ruga stăruitor, a conjura: *şi-o roagă şi-o jură şi cere al ei amor.* NEGR.; **5.** (pop.; refl.) a consimţi să se întîmple ceva rău dacă nu îndeplineşte o anumită condiţie; a se blestema, a se afurisi: *mă jur să n-am parte de mătuşica, dacă nu dau păretele jos.* AL. [Lat. ***jurare***].

jurăre, jurări f. acţiunea de a (se) jura şi rezultatul ei. [V. ***jura***].

jurásic, ~ci, jurasică, ~ce a. şi n. (care aparţine, referitor la) a doua perioadă a erei mezozoice, caracterizată prin toate grupele de vieţuitoare. [Din fr. ***jurassique***].

jurát[1]**, ~ţi, jurată, ~e** a. **1.** legat prin jurămînt; promis cu jurămînt: *toţi credincioşi şi juraţi să fie ai lui.* DELAVR.; *acolo intră judecători juraţi, nu prădalnici.* SAD.; **2.** (şi subst.) blestemat, afurisit: *o jurată de nevastă*; **3.** neîmpăcat; rău, neîndurat: *pe prag se arăta cel cumnat giurat, hain.* POP. [V. ***jura***].

jurát[2]**, juraţi** m. **1.** (în unele ţări) cetăţean ales să participe la soluţionarea unor procese (penale): *a aduce din nou pe delapidatorii de bani publici înaintea juraţilor.* EM.; **curte cu juraţi,** curte cu juri, (v. **jur**[2]); **2.** (reg.) epitrop; **3.** (reg.) primar. [Din lat. ***juratus***, fr. ***juré***].

jurămînt, jurăminte n. **1.** promisiune solemnă făcută de cineva (după o anumită formulă) că va spune adevărul; **2.** angajament solemn prin care cineva se obligă să facă ceva (luînd ca martor pe Dumnezeu sau punînd în joc propria onoare): *aşa trebuie să păţească cine calcă jurămîntul.* CR.; *a face, a depune un jurămînt;* **jurămînt militar,** text rostit la intrarea în armată care reprezintă un angajament solemn de îndeplinire a datoriei: *permisiile nu se dădeau decît după depunerea jurămîntului militar.* GHEŢIE. [Lat. ***juramentum***].

jurătór, jurători m. (înv.) persoană care jură ca martor în faţa unei instanţe: *să ceaie de la jurători dovezi.* PRAV. [***Jura*** + *-tor*].

jurídic, ~ci, juridică, ~ce a. care aparţine justiţiei, referitor la justiţie: *se exprimase cam sec, în formule juridice care sunau fals în gura ei.* GHEŢIE; *sentinţă juridică*; **persoană juridică,** organizaţie cu patrimoniu propriu şi administraţie de sine stătătoare, avînd drepturi şi obligaţii stabilite prin lege. [Din lat. ***juridicus***, fr. ***juridique***].

juridicéşte adv. din punct de vedere juridic. [***Juridic*** + *-eşte*].

jurisconsúlt, jurisconsulţi m. specialist în drept însărcinat cu rezolvarea problemelor juridice ale unei instituţii sau întreprinderi: *am scris deja la vo zece jurisconsulţi.* VLAH. [Din lat. ***jurisconsultus***, fr. ***jurisconsulte***].

jurisdicţie, jurisdicţii f. **1.** competenţă de a judeca (a unei persoane sau a unei instanţe): *jurisdicţiunea şi conducerea oştirii erau esclusiv în mîna boierilor.* EM.; **jurisdicţie seculară,** v. **secular**[2]; **2.** totalitate a organelor judecătoreşti de acelaşi grad sau de aceeaşi natură; **3.** domeniu sau

teritoriu în care îşi exercită puterea un judecător sau o instanţă; (şi: (înv.) **jurisdicţiune**). [Din lat. *jurisdictio, -onis*, fr. *juridiction*].

jurisdicţionál, ~i, jurisdicţională, ~e a. care aparţine jurisdicţiei, referitor la jurisdicţie: *atribuţii jurisdicţionale*. [Din fr. *juridictionnel*].

jurisdicţiúne f. v. jurisdicţie.

jurisprudénţă, jurisprudenţe f. **1.** ştiinţa dreptului: *era un om versat în jurisprudenţă*. NEGR.; **2.** totalitate a principiilor de drept urmate într-o ţară sau referitoare la un domeniu; **3.** totalitate a hotărîrilor pronunţate de organele de jurisdicţie într-un anumit domeniu. [Din lat. *jurisprudentia*, fr. *jurisprudence*].

jurisprudenţiái, ~i, jurisprudenţială, ~e *a.* care aparţine jurisprudenţei, referitor la jurisprudenţă. [Din fr. *jurisprudentiel*].

juríst, ~şti, juristă, ~e m., f. specialist în ştiinţele juridice, în drept: *punctul de vedere al iuriştilor romani*. EM.; *proza se hrăneşte anecdotic din experienţa juristului*. CĂL.; (şi: (înv.) **iurist**). [Din fr. *juriste*, lat. *jurista*, germ. *Jurist*].

júriu, jurii n. **1.** (în unele ţări) totalitate a juraţilor care intră în componenţa curţii cu juri: *guvernele sînt silite a numi judecători sau juriuri*. OD.; **2.** comisie de specialişti însărcinată cu clasificarea unor candidaţi sau a unor concurenţi: *jurii ... compuse din corpul profesoral*. MAIOR. [Din fr. *jury*].

jurizá, jurizez vb. (tr. şi intr.) a clasifica participanţii la un concurs: *întrecerea a fost jurizată corect*. [*Juriu* + *-iza*].

jurizáre, jurizări f. faptul de a juriza: *are loc jurizarea concursului*. [V. *juriza*].

jurnál, jurnale n. **1.** publicaţie periodică avînd apariţie zilnică; ziar: *povestea asta se tipări ... mai mult ca să împle coloanele jurnalului*. NEGR.; **2.** însumare de însemnări despre faptele şi întîmplările din fiecare zi: *începe să-şi întocmească un jurnal*. CĂL.; *jurnal de bord; jurnal de călătorie*; **3.** registru în care se înscriu în ordine cronologică operaţii băneşti sau alte evenimente supuse evidenţei: *după forma mai sus zisă, se va încheia jurnal şi se va iscăli de toţi* (a. 1840). URIC.; **4.** hotărîre scrisă dată de o autoritate: *jurnalul prin care s-a propus acest proiect de lege*. MAIOR.; **5.** emisiune de radio sau de televiziune (cu oră fixă de difuzare), care prezintă ştiri şi informaţii de actualitate; **jurnal cinematografic** (sau **de actualităţi**), film de scurt metraj, rulat de obicei înaintea unuia artistic de lung metraj, care prezintă evenimente sau ştiri de actualitate: *am văzut cîteva imagini ale dezbaterilor într-un jurnal cinematografic*. GHEŢIE; *lumina s-a stins şi a început jurnalul de actualităţi*. GHEŢIE. [Din fr. *journal*].

jurnalíer, ~i, jurnalieră, ~e a. (rar) **1.** care ţine de ziar, referitor la ziare; gazetăresc: *mod jurnalier de prezentare*; **2.** cotidian, zilnic: *îndatoriri jurnaliere*. [Din fr. *journalier*].

jurnalísm n. (rar) **1.** profesiunea de jurnalist; **2.** totalitate a jurnalelor dintr-o ţară, dintr-un oraş etc. [Din fr. *journalisme*].

jurnalíst, ~şti, jurnalistă, ~e m., f. **1.** ziarist, gazetar: *jurnalistul este un om important în politică*. MAIOR.; **2.** (rar) vînzător de ziare: *se găsea prea aproape de vocea asurzitoare a jurnalistului*. GHEŢIE. [Din fr. *journaliste*].

jurnalístic, ~ci, jurnalistică, ~ce a. care ţine de presă, referitor la presă; ziaristic: *cîţiva ani mai tîrziu debută în cariera jurnalistică*. CĂL.; (adv.) *autoarea tratează jurnalistic o adevărată dramă*. CĂL. [Din fr. *journalistique*].

jurnalístică f. ziaristică, gazetărie: *începu să facă jurnalistică*. CĂL. [Din germ. *Journalistik*].

jurubíţă, jurubiţe f. sul mic de fire textile, formînd o unitate de măsură în filatură. [*Jirebie*[1] + *-iţă*].

juruí[1]**, juruiesc** vb. (înv.) **1.** (tr.) a promite, a făgădui în mod solemn: *pune-te apoi pe lîngă ea luntre şi punte şi juruieşte-i cerul şi pămîntul*. CR.; **2.** (refl.) a se devota, a se lega prin jurămînt: *da-i-aş ce m-am juruit*. AL.; *poporul românesc nu s-a juruit motivelor sacrale*. BL.; **3.** (tr.) a făgădui ca soţ sau soţie. [Din magh. *gyürüzni*].

juruí[2]**, juruiesc** vb. (reg.; tr.) a face să se învîrtească în cerc, de jur împrejur: *viscolul giuruia des foloştină înflorită, ca nişte rotocoale de hîrtie albă*. DELAVR. [*Jur*[1] + *-ui*].

juruínţă, juruinţe f. (înv.) promisiune solemnă, jurămînt: *cu giuruinţă şi măgulituri l-au făcut de s-au întors înapoi*. CANT. [*Jurui*[1] + *-inţă*].

juruít, ~ţi, juruită, ~e a. (înv.) **1.** promis, făgăduit: *fiece prunc iaste giuruit lui Dumnezeu*. VARL.; **2.** legat prin jurămînt: *rămîne neclintit în credinţa juruită*. EM. [V. *jurui*[1]].

just, ~şti, justă, ~e a. (şi adv.) **1.** conform principiilor justiţiei, dreptului; legal, legitim: *sentinţă justă*; **2.** care acţionează şi judecă conform cu dreptatea: *vă ştiu om just*. SAD.; **3.** potrivit, conform raţiunii sau bunului-simţ: *această apreciere nu este nici ea tocmai justă*. BL.; *observaţie justă*; **4.** aşa cum trebuie să fie; potrivit, corespunzător: *dacă se face o clasificare, atunci măcar să fie justă*. IBR.; (adv.) *a acţionat just.* // n. ceea ce este corect, legal, drept: *a discerne justul de injust*. [Din fr. *juste*, lat. *justus*].

justéţă f. v. justeţe.

justéţe f. **1.** însuşirea de a fi just; adevăr, dreptate: *nu e deplin încredinţat de justeţa argumentării*. CĂL.; **2.** exactitate, precizie: *ideea e de o justeţă desăvîrşită*. CĂL.; *justeţe de expresie*; (şi: (înv.) **justéţă**). [Din fr. *justesse*].

justificá, justífic vb. **1.** (tr.) a dovedi, a arăta că ceva este drept, just, legitim; **2.** (tr.) a legitima, a îndreptăţi: *nu justificau că-şi pot procura locuinţa şi întreţinerea*. EM.; *scopul nu justifică mijloacele*; (refl. pas.) *metoda se justifică doar ulterior prin însăşi punerea ei în exerciţiu*. BL.; **3.** (refl.) a da explicaţii în legătură cu o faptă, cu o atitudine; a se explica: *ne întîmpină un tip de laş care se justifică într-o cuvîntare faceţioasă*. BL.; **4.** (tr.) a dovedi legalitatea întrebuinţării unor sume, unor materiale etc. [Din lat. *justificare*, fr. *justifier*].

justificábil, ~i, justificabilă, ~e a. care poate fi justificat: *purtarea lui nu e justificabilă*. [*Justifica* + *-abil*].

justificáre, justificări f. **1.** acţiunea de a (se) justifica şi rezultatul ei; justificaţie: *nici o scuză, nici o justificare, nici o explicaţie nu ne poate mulţămi*. EM.; **2.** (concr.) probă care serveşte pentru a justifica ceva. [V. *justifica*].

justificát, ~ţi, justificată, ~e a. dovedit ca just; îndreptăţit, legitim: *a fost căderea ministerului conservator justificată?* MAIOR. [V. *justifica*].

justificatív, ~i, justificativă, ~e a. care serveşte pentru a justifica ceva: *acest certificat avea să serve ca act justificativ*. EM.; *piese, probe justificative*. [Din fr. *justificatif*].

justificáţie, justificaţii f. justificare. [Din fr. *justification*, lat. *justificatio, -onis*].

justiţiábil, ~i, justiţiabilă, ~e m., f. persoană care apare ca parte într-un proces: *tinerimea aceasta îşi face practica pe spinarea justiţiabililor*. MAIOR. [Din fr. *justiciable*].

justiţiál, ~i, justiţială, ~e a. care ţine de justiţie, referitor la justiţie. [Din fr. *justiciel*].

justiţiár, ~i, justiţiară, ~e a. şi m., f. (persoană) care face dreptate, care aplică justiţia; (persoană) care reprezintă justiţia: *nu trebuie să exagerăm interpretarea justiţiară a mitului reîncarnaţiunii*. BL.; *în calitate de justiţiar al familiei, omoară pe Ambrogis*. CĂL. [Din fr. *justicier*].

justiţiaríst, justiţiarişti m. persoană care reprezintă justiţia, care face parte dintr-un organ de jurisdicţie; (adj.) *magistrat justiţiarist*. [*Justiţiar* + *-ist*].

justíţie, (rar) **justiţii** f. **1.** dreptate, echitate: *nu încetează o clipă de a avea în vedere adevărul, justiţia şi libertatea*. SAD.; **2.** ansamblul legilor şi instanţelor judecătoreşti dintr-un stat: *dacă există o justiţie perfectă cel continuu rău se pedepseşte*. EM.; **3.** organ de jurisdicţie, instanţă judecătorească: *are de gînd a induce justiţia în eroare prin asistenţa şi manoperele sale*. EM.; *a se plînge justiţiei*. [Din lat. *justitia*, fr. *justice*].

juvaér n. v. giuvaier.

juvăţ, juveţe n. laţ la capătul unei funii; arcan; ştreang: *l-au prins în juvăţuri şi-au pornit cu repeziciune în lungul uliţii*. SAD.; **a(-i) pune cuiva juvăţul în gît, a)** a prinde pe cineva; **b)** a strîmtora, a strînge cu uşa pe cineva. [Din ucr. *žyvec*].

juvélnic, juvelnice n. (reg.) **1.** unealtă de pescuit din plasă sau din nuiele, în formă de coş sau de sac; **2.** amenajare pentru a păstra viu, în apă, peştele prins. [Et. nec.].

juvenil, ~i, juvenilă, ~e a. **1.** care ţine de tinereţe; tineresc: *întinde mîna, cede l-ardoarea juvenilă, s-arestă şi aşteaptă*. HEL.; **2.** care ţine de perioada tinereţii, din tinereţe: *nu şi-a mai publicat literatura juvenilă nici un scriitor român*. IBR. // n. tinereţe: *expresia juvenilului este una din cele mai frecvente*. VIANU. [Din fr. *juvénile*, lat. *juvenilis*].

juvenilitáte f. caracter juvenil: *această primă fază se caracterizează ... şi prin oarecare juvenilitate ... a sentimentelor*. IBR. [Din fr. *juvénilité*].

juvéte, juveţi m. **1.** (reg.; iht.) peşte de mărime mijlocie sau mică; **2.** (p. ext.) poreclă dată oltenilor: *vin aici juveţi de pe cucuiele Olteniei*. VINEA. [Et. nec.].

juxtalineár, ~i, juxtalineară, ~e a. făcut cuvînt cu cuvînt şi cu reproducerea paralelă a textului original: *traducerea juxtalineară a fiecărei abstracţiuni cu o imagine ... devine de nesuferit*. CĂL. [Din fr. *juxtalinéaire*].

juxtapoziţie, juxtapoziţii f. (rar) juxtapunere. [Din fr. *juxtaposition*].

juxtapúne, juxtapun vb. **1.** (tr.) a alătura, a pune unul lîngă altul: *concepţia eclectică juxtapune aditiv ... conţinuturi pozitive subiective şi conţinuturi pozitive obiective*. BL.; (refl. recipr.) *logicul şi concretul se juxtapun sau se împletesc*. BL.; **2.** (gram.; refl. şi tr.) a (se) îmbina prin juxtapunere. [Din fr. *juxtaposer* (după *pune*)].

juxtapúnere, juxtapuneri f. **1.** faptul de a juxtapune; alăturare, dispunere unul lîngă altul; (rar) juxtapoziţie: *paginile consacrate d-lui Mihail Sadoveanu sînt juxtapunerea unor articole şi dări de seamă scrise în răstimpuri*. IBR.; *cristalele se formează prin juxtapunerea moleculelor analoage*; **2.** (gram.) realizare a raporturilor sintactice de coordonare sau de subordonare prin alăturarea nemijlocită a elementelor: *unitatea tabloului se poate închega din singura juxtapunere a frazelor*. VIANU. [V. *juxtapune*].

juxtapús, ~şi, juxtapusă, ~e a. **1.** alăturat, pus unul lîngă altul: *pentru ce compune încă fragmentar, pentru ce redă viaţa încă în episoade juxtapuse?* IBR.; **2.** (gram.) legat prin juxtapunere: *reproduce deci gîndurile intime..., imitînd desfăşurarea vorbirii intime, separate prin puncte de suspensie*. VIANU; *nume juxtapuse*. [V. *juxtapune*].

júxtă, juxte f. traducere juxtalineară a textelor greceşti sau latineşti. [Din lat. *juxta* „aproape, lîngă"].

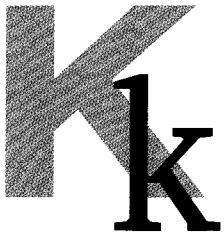

K, k m. invar. **1.** a paisprezecea literă (denumită *ka* sau *kapa*) a alfabetului limbii române: *scrie un „k" pe tablă*; **2.** sunetul notat cu această literă: **a)** consoană oclusivă velară surdă; **b)** consoană oclusivă palatală surdă, cînd este urmată de *e* sau de *i*; **3. K,** (fiz.) simbol pentru „kaon"; **4. K,** (fiz.) simbol pentru „kelvin"; **5. K,** (inform.) simbol pentru „kilo[2]".

kabíli m. pl. populaţie din regiunile muntoase ale Algeriei. [Din fr. *Kabyles*].

kafkián, ~eni, kafkiană, ~ene a. referitor la opera lui Franz Kafka; care aminteşte de opera lui Franz Kafka: *atmosferă kafkiană*. [Din fr. *kafkaïen*].

kaghebé n. organ de stat în fosta Uniune Sovietică, avînd ca sarcină apărarea organizării politice şi sociale a imperiului comunist. [Din pronunţarea iniţialelor: *K(omitet) G(osudarstvennoi) B(ezopasnosti)*].

kaghebíst, ~şti, kaghebistá, ~e m., f. (şi adj.) persoană angajată la kaghebe; colaborator la kaghebe. [*Kaghebe* + *-ist*].

kainít n. mineral compus din sulfat de magneziu şi de potasiu, folosit la fabricarea îngrăşămintelor chimice. [Din fr. *kaïnite*].

kaitén n. torpilă marină, folosită de japonezi, dirijată spre ţintă de un pilot sinucigaş. [Din fr. *kaiten*].

káizer[1], kaizeri m. împărat german: *erau desene injurioase la adresa kaiserului Wilhelm.* VINEA. [Din germ. *Kaiser*].

kálzer[2] n. piept de porc afumat şi fiert. [Din germ. *Kaiser(fleisch)*].

kakemóno n. pictură japoneză executată în tuş sau în culori de apă, pe rulouri de mătase sau de hîrtie, care se atîrnă pe pereţi. [Din fr. *kakémono*].

kakí a. de culoare galben-cafenie cu nuanţă verzuie: *pînă atunci fuseseră cercetaşi, îmbrăcaţi în cămăşi kaki.* GHEŢIE; (şi: **kakiu**). [Din fr. *kaki*].

kakíu a. v. **kaki.**

kalášnikov n. pistol de luptă semiautomat de fabricaţie rusească, avînd calibrul de 7,62 mm. [Din rus. *Kalaşnikov* n. pr.].

kalipatrón n. cutie de tablă umplută cu bioxid de potasiu şi folosită la regenerarea aerului în mine. [Din germ. *Kalipatron*].

kălíu n. (chim.) potasiu. [Din germ. *Kalium*].

kalokagathía n. (livr.) **1.** (filoz.) ideal grecesc al armonizării virtuţilor fizice şi morale; **2.** caracterul şi conduita unui om de o mare probitate. [Din gr. *kalokagathía*].

kamála m. arbore din India ale cărui fructe furnizează o pulbere galbenă-portocalie, folosită ca vermifug şi colorant (*Mallotus philippinensis*). [Din fr. *kamala*].

kamarínskaia f. cîntec şi dans popular rusesc. [Din rus. *kamarinskaia*].

kamikáze n. avion încărcat cu explozivi, folosit de japonezi, care era dirijat de piloţi să se prăbuşească asupra unui obiectiv inamic. // m. pilot sinucigaş care conducea un astfel de avion. [Din fr. *kamikaze*].

kampuchián, ~eni, kampuchiană, ~ene [campucián] a. care aparţine, care este caracteristic Kampuchiei sau populaţiei ei, referitor la Kampuchia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Kampuchia; cambodgian. [*Kampuchia* n. pr. + *-an*].

kantián, ~eni, kantiană, ~ene a. care aparţine kantianismului, referitor la kantianism. // m. adept al filozofiei lui Kant. [Din fr. *kantien*].

kantianísm n. sistem filozofic, creat de Immanuel Kant, care se orientează în primul rînd spre analiza mijloacelor şi posibilităţilor cunoaşterii lumii. [Din germ. *Kantianismus*].

kantísm n. totalitate a teoriilor filozofice ale lui Kant; kantianism: *nu vrea să recunoască kantismul.* IBR. [Din fr. *kantisme*].

kaón, kaoni m. (fiz.) mezon instabil. [Din fr. *kaon*].

kappa m. a zecea literă din alfabetul grecesc (K,κ). [Din fr. *kappa*].

karaít, karaiţi m. evreu care respectă interpretarea literală a Vechiului Testament, respingînd interpretarea rabinică. [Din fr. *Karaite*].

karaté n. metodă de luptă de origine japoneză, bazată pe mijloace naturale de atac şi de apărare. [Din fr. *karaté*].

karatéka m., f. persoană care practică karate. [Din fr. *karatéka*].

karibú m. specie de ren care trăieşte în Canada (*Rangifer arcticus*). [Din germ. *Karibu,* fr. *karibu*].

karité m. arbore african, din ale cărui seminţe se extrage o substanţă grasă comestibilă, întrebuinţată şi în cosmetică; arborele de unt (*Butyrospermum parkii*). [Din fr. *karité*].

kárling, karlinguri n. (geol.) creastă de munte stîncoasă, ascuţită. [Din germ. *Karling*].

kárma f. (în filozofia brahmanică) noţiune care desemnează renaşterile şi reincarnările succesive ale sufletelor, migraţia lor după moarte şi forţa generatoare şi diriguitoare a lor. [Din engl., fr. *karma*].

karnák n. specie de bumbac egiptean. [Din fr. *karnac*].

kásher a. şi adv. (despre alimente, în special despre carne) care este conform prescripţiilor rituale ale iudaismului; (pop.) cuşer. [Din ebr. *kâscher,* engl., fr. *kasher*].

kasídă, kaside f. specie literară arabă de mari dimensiuni. [Din fr. *kasside*].

kasolít n. silicat de plumb şi de uraniu hidratat. [Din fr. *kasolite*].

katakăna n. alfabet silabic japonez, folosit pentru cuvintele şi numele proprii străine, care este derivat din scrierea chineză. [Din germ. *Katakana*].

káva f. **1.** plantă exotică din familia piperaceelor, care creşte în insulele polineziene şi a cărei rădăcină are miros plăcut şi gust acru (*Piper methysticum*); **2.** băutură preparată din rădăcina acestei plante. [Din fr. *kawa, kava*].

kazáh, ~i, kazahă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Kazahstanului sau locuitorilor acestuia, referitor la Kazahstan sau la populaţia lui. // m., f. persoană (originară) din Kazahstan. [Din rus. *kazah*].

kéa m. papagal din Noua Zeelandă, care trăieşte în munţi, cu penele de culoare galben-verzuie (*Nestor notabilis*). [Din engl. *kea*].

kedív, kedivi m. titlu purtat în trecut de viceregii Egiptului; persoană care avea acest titlu: *pe români îi ameninţă cu soarta chedivului din Egipt.* EM.; (scris şi: *chediv*). [Din fr. *khédive*].

kefír-kumis n. (înv.) iaurt preparat după metode turceşti sau tătărăşti şi recomandat în trecut bolnavilor de tuberculoză. [Cuv. turc.].

keloíd, keloide n. (med.) zonă cu ţesut fibros neregulat, format în urma unei tăieturi sau leziuni: *ar fi degeaba, deoarece keloidele se refac.* GHEŢIE. [Din engl. *keloid*].

kélvin m. (fiz.) unitate fundamentală pentru măsurarea temperaturii în sistemul internaţional. [Din engl., fr. *kelvin*].

kendó m. artă marţială japoneză; scrimă cu săbii de bambus. [Din fr. *kendo*].

kenotrón, kenotroane n. tub electronic cu doi electrozi, folosit pentru redresarea curenţilor alternativi de înaltă tensiune. [Din fr. *kénotron*].

kenyán, ~ieni, kenyană, ~iene a. care aparţine Kenyei sau populaţiei ei, referitor la Kenya sau la populaţia acesteia. // m., f. persoană (originară) din Kenya. [*Kenya* n. pr. + *-ian*].

keramít n. gresie ceramică obţinută prin arderea unui amestec de argilă refractară şi marnă dolomitică, folosită la fabricarea dalelor de pavaj. [Din fr. *kéramite*].

keriterapíe, keriterapii f. tratament medical cu parafină. [Din fr. *kerithérapie*].

kerosén n. combustibil pe bază de petrol, întrebuinţat la motoarele cu reacţie. [Din engl., it. *kerosene*].

kersantít n. varietate de diorit. [Din fr. *kérsantite*].

kéta n. peşte din Extremul Orient, asemănător cu păstrăvul, din care se obţin icrele de Manciuria (*Oncorhynchus keta*). [Din rus. *keta*].

ketch [checi] n. navă cu vele de mici dimensiuni, cu doi arbori inegali. [Cuv. engl.].

ketchup [chéciăp] n. sos picant preparat din suc de roşii, oţet şi mirodenii. [Cuv. engl.].

kevlăr n. material uşor, folosit în aeronautică, foarte rezistent la şoc şi la coroziune. [Et. nec.].

keynesísm n. doctrină economică, elaborată de John Maynard Keynes, care recomandă o politică guvernamentală axată pe scăderea şomajului. [*Keynes* n. pr. + *-ism*].

khmer, ~i, khmeră, ~e a. şi m., f. cambodgian. [Din fr. *khmer*].

kibbutz, kibbutzuri [chibúţ] n. gospodărie agrară în Israel. [Din fr. *kibbutz,* ebr. *quibbutz* „adunare"].

kidnápper, kidnapperi [chidnépăr] m. autor al unui kidnapping; răpitor. [Din engl. *kidnapper*].

kidnápping, kidnappinguri [chidnéping] n. răpire a unei persoane (în special a unui copil) în vederea obţinerii unei recompense în schimbul eliberării ei. [Din engl. *kidnapping*].

kíef n. repaos absolut (la orientali): *presupusa imposibilitate asiată printre lacuri placide şi plante exotice, kiefu l-au încîntat ... pe Alecsandri.* CĂL. [Din fr. *kief*].

kieserit [chizerít] n. sulfat natural hidratat de magneziu, utilizat la prepararea sării amare. [Din germ. *Kieserit,* fr. *kiesérite*].

kieveán, ~eni, kieveană, ~ene a. care ţine de Kiev sau de locuitorii lui, referitor la oraşul Kiev sau la locuitorii acestuia: *Rusia kieveană.* [*Kiev* n. pr. + *-ean*].

kil, kile n. (pop. şi fam.) kilogram: *un kil de brînză şi cîteva felii de şuncă.* GHEŢIE; (scris şi: *chil*); (şi: kilă (scris şi: *chilă*)). [Din fr. *kil*].

kílă f. v. **kil.**

killer, killeri [chílăr] m. ucigaş (plătit). [Din engl. *killer*].

kiln n. cuptor simplu cu cuvă verticală pentru calcinare. [Din germ. *Kiln,* engl. *kiln*].

kilo-[1] element de compunere cu sensul „o mie", „de o mie de ori". [Din fr. *kilo-*].

kilo[2] m. 1. (rar) kilogram: *poţi cumpăra un kilo de carne.* GHEŢIE; **2.** (inform.) unitate de măsură a cantităţii de informaţie. [Din fr. *kilo*].

kiloampér, kiloamperi m. (fiz.) unitate de măsură a intensităţii curentului electric, egală cu 1.000 de amperi. [Din fr. *kiloampère*].

kilocalorie, kilocalorii f. unitate de măsură a energiei termice, egală cu 1000 de calorii. [Din fr. *kilocalorie*].

kilocíclu, kilocicli m. unitate de măsură a frecvenţei egală cu 1000 de cicli; kilohertz. [Din fr. *kilocycle*].

kilográm, kilograme (prescurtat kg) n. **1.** unitate de măsură pentru greutate egală cu 1000 de grame: *avea un început de astm şi destule kilograme peste ceva ce îi recomandase medicul.* GHEŢIE; **kilogram-forţă,** unitate de măsură a forţei, egală cu greutatea unui corp cu masa de un kilogram; **2.** (impropriu) litru; (scris şi: *chilogram*). [Din fr. *kilogramme*].

kilogrammétru, kilogrammetri m. (fiz.) unitate de măsură pentru lucrul mecanic, egală cu lucrul mecanic necesar pentru ridicarea unei greutăţi de un kilogram la înălţimea de un metru: *o muncă de 75 kilogrammetri într-o secundă.* EM. [Din fr. *kilogrammètre*].

kilohertz, kilohertzi [kilohérţ] m. unitate de măsură pentru frecvenţă, egală cu 1000 de hertzi. [Din fr. *kilohertz*].

kilojoule, kilojouli [kilojúl] m. unitate de măsură a lucrului mecanic egală cu 1000 de jouli. [Din fr. *kilojoule*].

kilolítru, kilolitri m. unitate de măsură pentru capacitate, egală cu 1000 de litri. [Din fr. *kilolitre*].

kilometrá, kilometrez vb. (tr.) a marca cu borne kilometrice distanţele de-a lungul unei căi de comunicaţie. [Din fr. *kilométrer*].

kilometráj, kilometraje n. **1.** distanţa în kilometri între două puncte ale unei căi de comunicaţie; **2.** distanţă parcursă de un vehicul într-un anumit timp; **3.** instrument de măsură montat la unele vehicule pentru a înregistra distanţele parcurse de vehicul (şi viteza de deplasare). [Din fr. *kilométrage*].

kilometrăre, kilometrări f. acţiunea de a kilometra şi rezultatul ei. [V. *kilometra*].

kilométric, ~ci, kilometrică, ~ce a. **1.** care indică kilometri; referitor la kilometru, de kilometru; **2.** (fig.) foarte lung, interminabil: *discurs kilometric.* [Din fr. *kilométrique*].

kilométru, kilometri (prescurtat km) m. **1.** unitate de măsură pentru lungime, egală cu 1000 de metri: *o mică gară fără importanţă, situată la şase kilometri de oraş.* GHEŢIE; (fig.) *zidul înconjoară grădina cu tăcerea kilometrilor.* BAC.; **2.** (rar) lungime, distanţă de mărimea acestei unităţi: *aceşti stîlpi de piatră indică kilometrii.* IBR.; (scris şi: *chilometru*). [Din fr. *kilomètre*].

kiloohm, kiloohmi [kiloóm] m. unitate de măsură a rezistenţei electrice egală cu 1000 de ohmi. [Din germ. *Kiloohm*].

kilotónă, kilotone f. (fiz.) unitate de măsură pentru greutate, egală cu 1000 de tone. [Din fr. *kilotonne*].

kilovólt, kilovolţi m. unitate de măsură a tensiunii electrice, egală cu 1000 de volţi. [Din fr. *kilovolt*].

kilowătt, kilowaţi m. unitate de măsură a puterii, egală cu 1000 de waţi: *ieftini deci curentul cu cincizeci de bani kilowatul.* GHEŢIE; **kilowatt-oră,** unitate de măsură a energiei, egală cu energia produsă într-o oră de o sursă cu puterea de un kilowatt. [Din fr. *kilowatt*].

kilt m. fustă scurtă şi plisată din stofă cadrilată, care face parte din costumul naţional al scoţienilor. [Din engl. *kilt*].

kimberlít n. rocă din coşurile vulcanice în masa căreia se găsesc uneori cristale de diamant. [Din fr. *kimberlite*].

kinescóp, kinescoape n. **(tub kinescop)** tub catodic folosit pentru reproducerea imaginilor în televiziune. [Din fr. *kinescope,* germ. *Kinescop*].

king m. vechi instrument muzical chinezesc, alcătuit din mai multe pietre, care sînt lovite cu un beţişor. [Din engl., fr. *king*].

kinkajú m. mamifer arboricol nocturn, cu coada prehensibilă, care trăieşte în America de Sud (*Potos flavus*). [Din engl., fr. *kinkajou*].

kinorămă, kinorame f. procedeu de filmare şi de proiecţie pentru ecran panoramic. [Din germ. *Kinorama*].

kippa f. acoperitoare a creştetului capului, purtată de evreii credincioşi. [Din fr. *kippa*].

kips n. piele de zebu. [Din engl. *kips,* germ. *Kips*].

kirghíz, ~i, kirghiză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Kirghizstanului sau populaţiei lui, referitor la Kirghizstan sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Kirghizstan. [Din fr. *Kirghize*].

kirsch [kirş] n. rachiu de cireşe fermentate. [Din germ. *Kirsch*].

kiselgúr n. rocă sedimentară silicioasă, formată prin depunerea unor alge monocelulare. [Din germ. *Kieselgur*].

kişdedov n. (înv.) şcoală specială instituită în trecut în Transilvania pentru maghiarizarea copiilor de români. [Cuv. magh.].

kişmíş n. soi de viţă de vie, originar din Asia, cu boabe alungite şi fără seminţe, din care se fac stafide. [Din rus. *kišmiš*].

kit, kíturi n. obiect care se vinde desfăcut în părţile componente, fiind îmbinat (după o schemă de asamblare) de cumpărător. [Din engl. *kit*].

kithára f. (la vechii greci) instrument muzical cu coarde, asemănător lirei. [Din germ. *Kithara,* gr. *kithara*].

kitsch [chíci] n. **1.** pseudoartă; **2.** reproducere a unei opere artistice; **3.** obiect de proastă calitate, fără valoare. [Din germ. *Kitsch*].

kitschizăre, kitschizări [chicizáre] f. (rar) falsificare, denaturare a artei. [*Kitsch* + *-izare*].

kíwi f. 1. pasăre nocturnă în Noua Zeelandă, de mărimea unei găini, cu aripile atrofiate (*Apteryx australis*); **2.** fruct al unei plante tropicale, de culoare verde acoperit cu peri, cu miezul zemos şi acrişor. [Din fr. *kiwi,* germ. *Kiwi*].

knessét n. parlament unicameral al statului Israel. [Din engl. *Knesset*].

know-how [nău-háu] n. ansamblul informaţiilor care privesc un nou proces tehnologic şi modul de exploatare al unor utilaje noi. [Cuv. engl.].

kobóld m. (mit.) spiriduş, demon familial, care păzeşte zăcămintele de metale preţioase. [Din germ. *Kobold,* fr. *kobold*].

koiné f. (lingv.) variantă lingvistică ce serveşte comunicării între vorbitori de dialecte şi graiuri diferite. [Din gr., fr. *koiné*].

kraft n. hîrtie rezistentă, întrebuinţată la ambalaje, izolări etc. [Din germ. *Kraft*].

kráken m. monstru fabulos din legendele scandinave. [Din fr. *kraken*].

krill m. crustaceu marin care trăieşte în bancuri şi cu care se hrănesc cetaceele cu faloane (*Euphausia superba* şi *Meganyctiphanes norvegica*). [Din fr. *Krill*].

kriptón n. element chimic din familia gazelor rare, folosit la umplerea becurilor cu incandescenţă. [Din fr. *krypton*].

kronprinz [crónprinţ] m. titlu purtat de moştenitorul tronului în vechile imperii german şi austriac; persoană care purta acest titlu. [Din germ. *Kronprinz*].

kudu m. antilopă africană care are coarnele în spirală (*Tragelaphus strepsiceros* şi *imberbis*); (adj.) *antilopă kudu.* [Din engl. *kudu*].

kung fu n. artă marţială chineză, înrudită cu karate, practicată fără arme. [Din fr. *kung-fu*].

kurd, ~zi, kurdă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic unui popor ce trăieşte în Turcia, Iran, Irak, Siria, Afganistan, Pakistan şi alte ţări. // f. limbă vorbită de acest popor. // m., f. persoană aparţinînd acestui popor: *d-l Kilian ... este kurd sau tătar.* CĂL. [Din fr. *kurde*].

kuweitián, ~eni, kuweitiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Kuweitului sau locuitorilor acestuia, referitor la Kuweit sau la populaţia lui. // m., f. persoană (originară) din Kuweit. [Din fr. *koweïtien*].

kýrie eleison n. formulă introductivă pentru unele rugăciuni cîntate; (p. ext.) *kyrie eleison! c-am scăpat!* AL. [Cuv. gr.].

4

L, l m. invar. **1.** a cincisprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană sonantă lichidă laterală dentală) notat cu această literă; **în L,** în forma literei L: *clădire în L;* **2. l,** simbol pentru litru: *rezervor de 40 l;* **3. L,** cifră romană cu valoarea 50.

la[1] prep. indică: **1.** destinaţia deplasării: *merge la magazin să cumpere ceva;* **2.** direcţia deplasării; către, spre: *nu pute oastea turcească să să pogoare la vale.* NEC.; *la dreapta, la stînga, -nainte.* GOGA; **ce (mai) la deal la vale,** v. **deal; 3.** apropierea de un reper; limita deplasării; pînă la: *merge la o uşă tăinuită şi o deschide.* NEGR.; *la steaua care-a răsărit e-o cale-atît de lungă!* EM.; **a veni la uşa** (sau **la pragul**) **cuiva** sau **a-i veni cuiva la uşă,** v. **veni; 4.** situarea, aşezarea pe o suprafaţă; pe: *trece înot dincolo la cela mal.* CR.; **5.** (urmat de pron. pers. sau de nume proprii) spaţiul ca posesie a cuiva: *vino să mănînci la mine.* GHICA; **la noi,** în ţara, în regiunea etc. noastră: *au venit mulţi turişti la noi;* (urmat de nume etnice); spaţiul ca teritoriu locuit, stăpînit de un popor: *a fugit la turci;* **6.** integrarea într-un mediu (natural, social etc.) specific: *tot românul trăieşte bine, la ţară şi la oraş.* GHICA; *mă duse la umbra unui nuc.* CAR.; *pleca ... la munte.* M.CAR.; **7.** obiectivul, finalitatea, scopul: *merseră prunce tinere la fragi.* B.-DEL.; *au ieşit la promenadă.* EM.; *înjugă boii să pornească la plug.* REBR.; **la ce (bun)?,** în ce scop?, de ce?: *la ce am venit noi oare aici?* FIL.; **8.** destinatarul unui gest, al unei activităţi dirijate: *gîndesc la tine, că-mi eşti povaţă.* DOS.; *se rînjea la mine cîteodată.* CR.; **9.** destinatarul unei adversităţi, al unei potrivnicii; asupra, împotriva, contra: *flăcăii s-au năpustit la el.* REBR.; **corp la corp,** v. **corp; piept la piept,** v. **piept; 10.** stimulul unei reacţii: *la întrebările ei stăruitoare, a răspuns aspru.* CAR.; *nu-ţi răspund la ocara pe care mi-ai spus-o.* PETR.; **11.** (cu verbe incoative) numele acţiunii: *s-au pus apoi la taifas.* SAD.; **a o lua la fugă,** v. **lua; a o lua** (sau **a o rupe, a o şterge**) **la sănătoasa,** v. **sănătos; 12.** obiectul opoziţiei: *se împotrivea la orice măsuri armate.* GHICA; *preferă răul la bine.* BĂLC.; **13.** obiectul conformităţii: *nu vă mai potriviţi la vorbele unui beţiv!* AL.; *sînt departe de a corespunde la aşteptări.* EM.; **14.** limita extremă a unei deveniri: *omul să rădică la vrednicia sa cea deplină.* B.-DEL.; *a ajuns la epuizare;* **15.** excesul unei stări: *o iubeşte la nebunie;* **16.** actualizarea unei stări, a unei manifestări anterioare: *Moromeţii ... reveniră iarăşi la starea lor dinainte.* PR.; **17.** schimbarea unei dispoziţii sufleteşti: *trecea de la rîs la plînsul brusc şi înapoi.* ARG.; **18.** rezultatul diminuării, al selecţiei, al limitării: *să vezi marile aspiraţii că-s reduse la nimic.* EM.; *mă mărginesc ... la cîteva consideraţiuni.* CAR.; **19.** (înv. şi pop.) beneficiarul unor bunuri, al unor avantaje, al unor servicii etc.: *au făcut milostenie la săraci şi la robi şi la besereci.* VARL.; *la calic slujeşti, calic rămîi.* CR.; *să dai la altul această slujbă.* ISP.; (urmat de nume la pl., determinate cantitativ) *s-au dat cărţi la trei premianţi;* **20.** destinatarul unui mesaj: *se roagă la zînă.* B.-DEL.; *le urez la amîndoi grabnică însănătoşire.* CAR.; **21.** situarea, plasarea, existenţa, într-un spaţiu determinat: *e în provincie, ... la moşie.* CAR.; *m-am născut la Iaşi;* **22.** vecinătatea cu un reper; lîngă, în dreptul: *toată ziua la fereastră suspinînd.* EM.; **umăr la umăr,** v. **umăr; cot la cot,** v. **cot; 23.** suprafaţa de contact; suportul unui corp (căzut): *îl trînteşte la pămînt.* GHICA; **24.** localizarea într-o parte definită a unui obiect: *calendare cu poveşti la sfîrşit.* NEGR.; **la mijloc,** v. **mijloc**; la **o parte,** v. **parte; 25.** limita dimensiunii maxime prin raportare la un reper îndepărtat; pînă la: *părul i-ajunge la călcîie.* EM.; **cu burta la gură,** gravidă; **26.** localizarea unei caracteristici vestimentare: *pantalonii erau strînşi jos, la gleznă.* CĂL.; *haină ruptă la subţiori;* **27.** poziţia; orientarea faţă de un reper: *se culcă pe pat, cu faţa la părete.* CR.; *în faţă, cu ferestrele la stradă, e salonul.* VLAH.; **28.** distanţa: *a trăsnit la o sută de paşi.* NEGR.; **la o aruncătură** (sau **zvîrlitură**) **de băţ,** v. **băţ; 29.** aşezarea, plasarea pe o suprafaţă; pe: *voi sta... la ţărmul mării.* SAD.; **30.** localizarea unei afecţiuni, a unei vătămări, a unei suferinţe a corpului: *sameni a avea rău la rinichi.* CR.; *tata s-a tras la faţă.* DELAVR.; *pusese să-l bată la tălpi.* PETR.; **31.** încadrarea într-un spaţiu (închis): *nu mai ştia ce are la casa lui.* CR.; **32.** (urmat de pron. pers. sau de nume proprii) locul ca proprietate: *rămîi la mine în astă-noapte.* CR.; **33.** încadrarea într-un loc destinat unei activităţi specifice: *la şcoala publică se învaţă numai greceşte.* NEGR.; **34.** locul consemnării unui fapt, sursa informaţiei, autorul lucrării: *am citit la Erodot.* B.-DEL.; *asemenea tîmplări sînt şi la Biblie.* B.-DEL.; *la carte nu scrie.* SAD.; **ca la carte,** v. **carte; 35.** modul, maniera: *să vorbim ceva la secret.* ST.; **la pas,** v. **pas; la rece,** v. **rece; la vedere,** v. **vedere; 36.** instrumentul acţiunii; mijlocul de realizare a acţiunii: *iubita cîntă la clavir.* BAC.; *ne-am încălzit la sobă;* **37.** încadrarea într-o unitate de timp: **a)** într-o anumită zi sau moment al zilei: *s-au suit pe scaunul domniei la 6 octobre.* GHICA; *urmau să se întîlnească la cinci.* CĂL.; **b)** (înv.) într-o anumită lună sau într-un an anume: *la anul 7241... au fost nunta.* NEC.; **38.** ocazia, prilejul acţiunii; simultaneitatea unor acţiuni: *la plecare, mama Ilinca l-a sărutat.* VLAH.; **39.** momentul oportun; în caz de...: *să le întrebuinţeze la necesitate.* FIL.; **40.** periodicitatea: *tot la două-trei săptămîni, jupîneasa Malca venea la Neamţ.* CR.; *la două zile o dată.* CĂL.; **41.** vîrsta; etape ale vieţii: *toată lumea e sinceră la douăzeci de ani.* PETR.; *la tinereţe; la bătrîneţe;* **42.** momentul viitor; **la noapte,** în timpul nopţii viitoare; **la ziuă,** cînd se face ziuă; **la vară** (sau **toamnă, iarnă, primăvară**), cînd va veni vara (toamna, iarna, primăvara) viitoare, în timpul verii (toamnei, iernii, primăverii) viitoare: *ba s-a însura la toamnă, ba la iarnă, ba la primăvară.* CR.; **la anul** sau (pop.) **în alt an,** în cursul anului viitor; **la mulţi ani!,** urare cu prilejul unei aniversării, al Anului Nou etc.; **43.** momentul posterior faţă de un moment trecut; după, peste: *la trei zile după nuntă a murit;* **44.** distanţa raportată la timpul necesar parcurgerii ei: *la patru ore de Anakria.* GHICA.; **45.** cauza, motivul: *la blînda ta mustrare simt glasul cum îmi seacă.* EM.; *teaca sabiei încovoiate sclipea la soarele verii.* SAD.; **46.** relaţia; referirea; în privinţa ...: *de trup eşti mărunţel..., dar la fire eşti mare.* CR.; **referitor la...,** v. **referitor; privitor la...,** v. **privitor; cu privire la...,** v. **privire; 47.** posesia, apartenenţa: **a)** posesorul locului, locatarul: *dăm busta în casă la babă.* CR.; **b)** (reg.) proprietarul obiectului: *la care om e calu ăsta?* POP.; **c)** rudenia, neamul etc.: *o fată singură la părinţi.* ISP.; *m-a făcut maica-ntre brazi, ibovnică la doi fraţi.* POP. // (cu valoare de pron. nehot.; cu o intonaţie specială) cantitate, număr mare: *un om care schimba la femei.* NEGR.; *şi mănîncă fata la plăcinte, şi mănîncă, hăt bine.* CR. // adv. aproximaţia; cam, aproape: *erau la opt mii de voinici.* ISP.; *erau acum ca la douăzeci de inşi.* PETR. [Lat. ***illac(ad)***].

la² m. invar. **1.** a şasea treaptă din gama do major; sunetul corespunzător (după care, de obicei, se acordează instrumentele şi se dă tonul); nota corespunzătoare: *concert în la bemol, major sau minor;* **2.** coarda sau clapa unui instrument muzical, care redă acest sunet: *s-a dezacordat la-ul.* [Din it., fr. *la*].

la³, lau vb. **1.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) spăla, a (se) îmbăia; a (se) scălda: *dede ... fetei să beie, apoi fruntea şi mîinile să-şi leie.* B.-DEL.; *dimineaţa mă sculai, mă lăui, mă pieptănai.* POP.; **2.** (fig.; înv.; tr.) a purifica: *mă lă de fărălegile meale.* COR.; **3.** (înv. şi reg.; tr.) a uda, a umezi, a stropi; a muia: *lau în toate nopţi stratul mieu, cu lacrîmele meale aşternutul mieu ud.* COR.; **4.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) spăla pe cap: *Monica îşi usca părul la soare; se lăuse.* TEODOR.; *nu e bine să se laie fetele, că nu le mai cresc coadele.* POP.; **5.** (reg.; tr.) a spăla rufe; a clăti: *două zile spălase ... rufele murdare; azi avea de gînd să le laie.* REBR.; *să viu să-ţi lau cămaşa.* POP.; **6.** (reg.; tr. şi refl.) a(-şi) unge părul cu o substanţă grasă pentru a-i da strălucire; **7.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) pieptăna (după spălarea părului): *fleana pe cap se la, pe fereastră se uita.* POP. // (compus; pop.) **lă-mă-mamă** m. om prost, nătîng: *măritată de curînd după un văduoi bătrîn ş-un „lă-mă-mamă".* CR.; (şi: (reg.) **läua, läia**). [Lat. *lavare*].

lab¹ n. (biol.) labferment. [Din fr. *lab*, germ. *Lab*].

lab², laburi n. (reg.) **1.** postată care poate fi lucrată într-o singură zi; **2.** porţiune dintr-un gard cuprinsă între doi stîlpi; **3.** jgheab acoperit cu muşchi sau cu iarbă. [Din magh. *láb*].

labagíu, labagii m. (arg.) **1.** onanist; **2.** (fig.) om de nimic, neputincios; lepădătură, secătură: *s-ar fi putut lăuda că a scăpat de un labagiu extremist.* D. [*Labă* + *-agiu*].

labán, labani m. specie de chefal cu spatele cenuşiu-albăstrui, cu capul mare; chefal mare, balaban (*Mugil cephalus*). [Din rus. *loban*].

lábarum n. stindard imperial roman purpuriu, pe care Constantin cel Mare a dispus să se aplice crucea şi monograma lui Isus Hristos: *labarum vechi al luptei, simbol al biruinţei, prin care-a-nvins barbarii creştinul Constantin.* ALEX.; (accent. şi: *labárum*). [Din lat., fr. *labarum*].

lábă, labe f. **1.** partea piciorului de la glezna în jos, care serveşte omului şi unor patrupede la mers; partea piciorului pe care calcă păsările (palmipede): *Maitreyi îşi retrase brusc piciorul ... şi-l trecu peste laba lui Khokha.* EL.; *cîinele ... îşi băga laba-n gură, scheuna.* SOR.; (compuse) **laba-mîţei a)** ciupercă comestibilă de culoare albă, cu tulpina ramificată, care creşte prin pădurile de brad (*Ramaria coralloides*); **b)** (bot.) creasta-cocoşului (*Clavaria flava*); c) (bot.) drobuşor (*Isatis tinctoria*); **d)** (bot.; reg.) parpian (*Antennaria dioica*); **laba-ursului a)** (şi **laba lupului;** bot.) piedicuţă (*Lycopodium clavatum*); **b)** (bot.) brînca-ursului (*Heracleum sphondylium*); c) (bot.) crucea-pămîntului (*Heradeum sphondylium* şi *sibiricum*); **d)** (bot.) piciorul-caprei (*Aegopodium podagraria*); **laba-gîştei, a)** (bot.; reg.) lobodă (*Chenopodium album*); **b)** (bot.; reg.) antonică (*Chaerophillum aromaticum*); **c)** (bot.) granat (*Chrysanthemum parthenim*); **d)** (bot.; reg.) calcea-calului (*Caltha palustris*); **e)** mică plantă erbacee cu flori roşii-purpurii (*Geranium dissectum*); **f)** (şi **labă-de-gîscă**) ridurile din jurul ochilor: *o anumită fixitate a privirii cu vagi labe-de-gîscă la colţul ochilor trădau pe omul căsătorit.* PR.; **g)** scris neglijent, dezordonat, ilizibil: *scriu la tine, vai de mine, gîndul muştei, laba-gîştei.* POP.; **h)** model la ouăle încondeiate; **labă de gîscă,** nod alcătuit prin legarea mai multor parîme: *de acest inel e legat în labă de gîscă o părîmă sau un cablu de oţel.* TUD.; **labă de pisică,** ondulaţii mici pe suprafaţa mării, semn că se porneşte vîntul; **2.** (p. ext.) picior al unor animale, insecte: *un greier... ridicat în două labe, s-a-nchinat.* EM.; *iepurii... stau în două labe.* COŞB.; **cu botul pe labe,** culcat cu botul pe picioarele de dinainte: *cîinele dormea cu botul pe labe;* **a pune pe cineva cu botul pe labe,** v. **bot.**; **în patru labe,** de-a buşilea, pe brînci: *pescaru ... se duce în largul grindului, în patru labe.* SAD.; **3.** urmă lăsată de talpă: *în tot satul se vedeau labe de urs;* **4.** (fam.; depr.) palmă; (p. ext.) mînă: *nenea Niţă acopere cu laba mărunţişul.* CAR.; **a pune laba pe cineva,** a înhăţa, a apuca, a prinde pe cineva: *măi, să pun laba pe voi!* SAD.; **a pune laba pe ceva,** a-şi însuşi, a acapara ceva: *nepotul a pus laba pe toată moştenirea;* **a-i încăpea** (sau **a-i cădea, a-i pica**) **în labă,** v. **încăpea;** a bate laba cu cineva, a bate palma cu cineva: *bate laba aici... şi ai să bem aldămaşul.* PETR.; (arg.) **a face labă** sau **a o lua la labă,** a se masturba. **5.** (fam.) lovitură dată cuiva cu palma: *se trezi cu o labă peste ochi;* **a da cuiva o labă,** a pălmui: *îmi pare rău că nu m-am sculat să-i dau o labă după ceafă.* PR.; **6.** (p. anal.; de obicei la pl.) fiecare dintre cele două piese de cauciuc ale echipamentului de scafandru, care se fixează de picioare; **7.** (reg.) nume dat unor (părţi de) obiecte, dispozitive etc. care prind sau sprijină ceva. [Din magh. *láb* „picior"].

lábdă, labde f. (reg.) minge: *pentru-o fată cît o labdă, stau feciorii să se bată.* POP.; **de-a lapta,** numele unui joc cu mingea, asemănător cu oina; (şi: laptă). [Din magh. *labda, lapta*].

labéi n. v. labelă.

labélă, labele f. (bot.) petală superioară a corolei orhideelor. (şi: **label, labelum**). [Din fr. *labelle,* lat. *labellum*].

labélum n. v. labelă.

labferménţ, labfermenţi m. enzimă a sucului gastric al rumegătoarelor tinere, care coagulează cazeina din lapte; lab¹, lactoferment, chimază, cheag. [Din germ. *Labferment,* fr. *labferment*].

labiacée f. pl. (bot.) labiate. [Din fr. *labiacées*].

labiál, ~i, labială, ~e a. **1.** (anat.) care ţine de buze, referitor la buze: *muşchi labial;* **2.** (şi f.) (sunet) care se articulează în principal cu buzele (ex.: o, u; b, f, m, p, v): *labialele nu se palatalizează pretutindeni;* (adv.) *b se articulează labial;* **3.** care se produce cu participarea buzelor: *articulaţie labială;* **4.** propriu sunetelor articulate cu participarea buzelor: *caracterul labial al ocluzivei nazale m.* [Din fr. *labial*].

labialitáte f. (fon.) caracter distinctiv al sunetelor labiale. [*Labial* + *-itate*].

labializá, labializez vb. **1.** (tr.) a articula un sunet rotunjind buzele ca pentru pronunţarea unui *o* sau *u*; a da unui sunet caracter labial; **2.** (refl.) a se transforma într-un sunet labial: *e s-a prefăcut în o, labializîndu-se.* [Din fr. *labialiser*].

labializáre, labializări f. faptul de a (se) labializa; modificare fonetică prin care un sunet devine labial: *labializarea lui a.* [V. *labializa;* cf. fr. *labialisation*].

labializát, ~ţi, labializată, ~e a. (fon.) care a devenit labial: *sunete labializate.* [V. *labializa*].

labializatór, ~i, labializatoáre a. (fon.) care labializează. [*Labializa* + *-tor*].

lablát, ~ţi, lablată, ~e a. **1.** (despre corolă, caliciu) care are doi lobi (inegali) în formă de buze; **2.** (despre flori) care are corolă şi caliciu cu doi lobi inegali, în formă de buze; **3.** (despre plante) care are asemenea flori. // f. (la pl.) familie de plante dicolitedonate, cu tulpina în patru muchii, cu frunze opuse, cu flori în inflorescenţe compuse (avînd corola şi caliciul cu doi lobi inegali, în formă de buze), bogate în uleiuri eterice; labiacee, lamiacee; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: cimbrişor, levănţică, mentă, urzică-moartă, busuioc); lamiacee. [Din fr. *labié,* lat. *labiatae,* germ. *Labiaten*].

lábie, labii f. **1.** formaţie caracteristică florii unor plante superioare, cu petalele dispuse în doi lobi sub forma unor buze; labium; **2.** (anat.) fiecare dintre cele două perechi de repliuri cutanate de la nivelul vulvei (labii mari şi labii mici); buză, buzişoară, nimfă: *piele albă ca smîntîna ..., pînă şi pe fese, pînă şi pe labii cu pistrui.* CĂRT. [Din germ. *Labia,* lat. *labia* (pl. lui *labium*)].

labíl, ~i, labilă, ~e a. **1.** care îşi schimbă repede şi des starea de spirit; care se schimbă uşor; nestatornic, schimbător; capricios, neserios: *sufletul îi e pasionat şi stările labile.* CĂL.; *individ labil;* **2.** (despre compuşi chimici) care se descompun uşor; puţin stabili; **3.** (despre sisteme fizice) care se află într-o stare de echilibru instabil. [Din fr. *labile,* lat. *labilis*].

labilitáte f. **1.** însuşirea de a fi labil; atitudine, comportare schimbătoare, nestatornică: *labilităţii sale sufleteşti i se adaugă o înclinare excesivă de a problematiza.* BL.; **2.** (fiz.; chim.) instabilitate; **3.** proprietate a materiei vii de a reacţiona la stimuli şi de a se adapta la mediu; mobilitate funcţională. [Din fr. *labilité,* germ. *Labilität*].

labio- element de compunere cu sensul „(referitor la) buze"; „cu buzele". [Din fr. *labio-,* lat. *labium*].

labiodentál, ~i, labiodentală, ~e a. şi f. (consoană) care se articulează prin atingerea buzei inferioare de dinţii incisivi superiori (ex. f şi u). [Din fr. *labiodentale*].

labiodonţíe f. (anat.) raport de ocluzie în care dinţii incisivi frontali de pe arcada superioară se întîlnesc pe marginea incisivă cu cei de pe arcada inferioară. [Din fr. *labiodontie*].

labiolectúră f. percepere a vorbirii după mişcarea buzelor vorbitorului. [*Labio-* + *lectura*].

labiopalatál, ~i, labiopalatală, ~e a. şi f. (consoană) care se articulează cu ajutorul buzelor şi prin atingerea dosului părţii anterioare a limbii de vălul palatului. [Din fr. *labiopalatal*].

labiovelár, ~i, labiovelară, ~e a. şi f. (consoană) care se articulează concomitent prin rotunjirea buzelor şi atingerea limbii de vălul palatului (ex. *qu din aqua*). [Din fr. *labiovélaire*].

labirínt, labirinturi n. **1.** (mit.) edificiu din Creta atribuit lui Dedal, cu numeroase încăperi şi coridoare dispuse astfel încît ieşirea era de negăsit; dedal: *intră în labirint şi omorî pe minotaur.* FIL.; *trebuie să gîndesc, aşa cum cel aruncat în labirint trebuie să caute o ieşire.* CĂRT.; **2.** (p. ext.) construcţie complicată prin numărul mare al compartimentelor şi prin dispunerea lor: *nemărginitul labirint de compartimente, magazii, coridoare.* TUD.; **3.** reţea complicată de drumuri, de canale întortocheate: *Lazaro, deşi vîslea cu putere, nu-i mai putu găsi urma în labirintul micilor canale ce se încrucişează în toate părţile.* I.NEGR.; *m-am refugiat în cea mai ascunsă zonă din labirintul de străzi al vechiului cartier.* GHEŢIE; **4.** parc străbătut de numeroase şi întortocheate alei înguste, mărginite de arbuşti, prin care te poţi rătăci uşor: *la castelul crăiesc ... distinge într-o fugă cîteva capodopere picturale, semnalînd labirintul şi orangeria.* CĂL.; **5.** desiş: *a codrului tenebră poetic labirint.* EM.; *pereţi mari de stîncă se ridicau vineţi, întrerupînd labirintul pădurilor.* CĂL.; **6.** joc de răbdare şi perspicacitate cu un cub compartimentat în 64 de cămăruţe străbătute de o bilă metalică; **7.** (fig.) situaţie complicată rezultînd dintr-o aglomerare dezordonată de elemente; problemă dificilă, complexă, confuză: *neprietinul în lavirintul neştiinţii s-au încuiat.* CANT.; *printre cei dintîi gînditori, cari găsesc o ieşire din labirintul hegelian, amintim pe Ludwing Feuerbach.* BL.; *intrăm în marele labirint al problemei răului.* PLEŞU; **8.** (anat.) totalitatea cavităţilor sinuoase care alcătuiesc urechea internă; **9.** (tehn.) dispozitiv cu camere şi compartimente foarte înguste folosit în diverse instalaţii, care obligă un fluid să parcurgă un traseu foarte lung, pentru a-i micşora astfel viteza; **10.** sistem de garduri împletite amplasate în rîuri pentru a conduce peştii în capcane; (şi: (înv.)

lavirint). [Din lat. ***labyrinthus***, gr. ***lavírinthos***, fr. ***labyrinthe***].

labirintectomíe f. excizie chirurgicală a labirintului urechii. [Din fr. ***labyrinthectomie***].

labiríntic, ~ci, labirintică, ~ce a. **1.** care aparţine labirintului, referitor la labirint, ca un labirint; întortocheat, greu accesibil: *se ascundea în tufişele labirinticei grădini.* EM.; *într-o suburbie vastă şi labirintică ... strada e intruvabilă.* CĂL.; **2.** (fig.) complicat, încîlcit; confuz: *subtile şi labirintice analize psihologice.* BL.; *Gina ... îmi povestea visele ei labirintice.* CĂRT.; **3.** care aparţine urechii interne, referitor la urechea internă. [Din fr. ***labyrinthique***].

labirintifórm, ~i, labirintiformă, ~e a. în formă de labirint, ca un labirint; cu benzi sinuoase, neregulate şi încîlcite. [Din fr. ***labyrinthiforme***].

labirintísm n. (rar) situaţie sau stare complicată, confuză: *desele schimbări de domnii ... ar face un labirintism în cugetul cetitorului, de nu i-ar mai putea da de rost.* C.GANE. [***Labirint*** + ***-ism***].

labirintítă f. inflamaţie cronică a labirintului urechii. [Din fr. ***labyrinthite***].

labirintodónt, labirintodonţi m. (la pl.) grup de amfibieni fosili din triasic, ai căror dinţi au încreţituri sinuoase; (şi la sg.) animal din acest grup. [Din fr. ***labyrinthodonte***].

labirintotomíe f. operaţie chirurgicală de perforare a labirintului urechii. [Din fr. ***labyrinthotomie***].

lăbiu n. v. **labium.**

lábium n. **1.** buza inferioară a insectelor şi a unor miriapode; **2.** (bot.) labie. (şi: **labiu**). [Din fr., lat. ***labium***, germ. ***Labium***].

laboáre f. (latinism înv.) muncă (grea): *ogor îngrat! vană laboare!* CAR. [Din lat. ***labor, -oris***].

laboránt, ~ţi, laborantă, ~e m., f. persoană cu pregătire medie, care efectuează operaţii auxiliare într-un laborator: *tinere laborante îi luară sînge.* PR. [Din germ. ***Laborant***].

laboratór, laboratoare n. **1.** local special amenajat şi echipat cu instalaţii şi aparate pentru efectuarea unor cercetări ştiinţifice, analize biologice, încercări industriale sau pentru prepararea unor produse (farmaceutice): *o astfel de comunicare este urmarea unor experienţe de laborator.* CĂL.; *stau toată ziua în sălile de curs, în laboratoare sau în saloanele cu bolnavi.* GHEŢIE; **examen de laborator**, ansamblu de analize care permit diagnosticarea sau confirmarea unui diagnostic clinic; **laborator fonetic**, local insonorizat, alcătuit din cabine dotate cu magnetofoane, destinat însuşirii corecte a limbilor străine; **2.** local unde se prepară produse de patiserie, de măcelărie etc.: *sandwichuri savant combinate ... după reţete de laborator.* CĂL.; *mînca trufe proaspete, aduse direct de la laborator;* **3.** (fig.) mediu, climat pur, nealterat: *mai e şi liliala Gina, fiinţă crescută la adăpostul laboratorului părintesc.* LOV.; **4.** (fig.) loc, mediu în care se pregăteşte, se elaborează ceva; şantier de creaţie: *oricît de misterioase ar părea laboratoriile marilor bănci de emisiune, piaţa îşi ia însărcinarea să facă rîndurială.* SAD.; **5.** (fig.) ansamblu de posibilităţi, de aptitudini creatoare: *întregul om este un laborator, o funcţie, o facultate formatoare de acţiuni şi reacţii sociale.* STĂNIL.; (şi: (înv.) **laboratoriu**). [Din lat. ***laboratorium***, germ. ***Laboratorium***, fr. ***laboratoire***].

laboratóriu n. v. **laborator.**

laboriós, ~şi, laborioásă, ~e a. **1.** care lucrează mult, cu pasiune, cu spor; activ, harnic, sîrguincios: *sînt un om foarte laborios ... şi abhor pe leneşi.* CĂL.; **2.** care necesită multă muncă, concentrare, migală; dificil: *despre laborioasele lui sforţări de a concentra şi cizela necontenit fraza, poetul mi-a vorbit.* SAD.; *redactarea înainta încet ..., era laborioasă.* GHEŢIE; (adv.) *o doctrină laborios clădită.* LOV.; **3.** (depr.) care trădează efortul, chinul elaborării; prelucrat excesiv; greoi: *are un stil laborios.* [Din fr. ***laborieux***, lat. ***laboriosus***].

laboriozitáte f. (rar) caracterul a ceea ce este laborios. [Din fr. ***laboriosité***].

lăboş, laboşe n. (reg.) cratiţă; tigaie: *şi-i sparg cu laboşele capul.* COŞB. [Din magh. ***lábas***].

labradór[1] n. mineral din grupul feldspaţilor, cu reflexe albăstrui şi verzui, folosit ca piatră semipreţioasă. [Din fr. ***labrador***].

labradór[2]**, labradori** m. rasă de cîini de vînătoare, cu părul scurt, negru sau roşcat; folosiţi şi ca însoţitori ai persoanelor cu handicap; cîine din această rasă. [Din fr. ***labrador***].

labradór[3]**, labradori** m. (livr.) plugar (spaniol): *festinul ţărănesc pe care-l dă nuntaşilor bogatul labrador Camacho.* CĂL. [Din sp. ***labrador***].

labradorít n. rocă magmatică bazică, de culoare cenuşie-neagră cu reflexe sidefii-albăstrui, utilizată ca piatră de construcţie şi ornamentală. [Din fr. ***labradorite***].

labroíde n. pl. familie de peşti marini teleosteeni, avînd ca tip labrul. [Din fr. ***labroïdes***].

lábru m. peşte marin, carnivor, viu colorat, comestibil, care trăieşte pe lîngă ţărmurile stîncoase ale mărilor calde (*Labrus*). [Din fr. ***labrus, labre***, lat. ***labrus***].

lábrum n. **1.** structură anatomică în formă de buză; **2.** buza superioară a artropodelor (miriapode, crustacee, insecte). [Din lat. ***labrum***].

laburísm n. doctrină politică social-democrată reformistă, iniţiată în Marea Britanie, la sfîrşitul sec. al XIX-lea. [Din engl. ***labourism***, it. ***laburismo***].

laburíst, ~şti, laburistă, ~e a. **1. partid laburist**, denumire a unor partide politice de orientare social-democrată (din Marea Britanie şi Australia): *se găsesc pînă şi lorzi înscrişi în partidul laburist.* GHEŢIE; **2.** care aparţine politicii, ideologiei etc. partidului laburist; referitor la partidul laburist: *guvernare laburistă.* // m., f. membru al unui partid laburist: *au cîştigat laburiştii.* [Din engl. ***labourist***, fr. ***labouriste***, it. ***laburista***].

lac[1]**, lacuri** n. **1.** întindere (mare) de apă (dulce) stătătoare, acumulată într-o depresiune pe uscat (cu scurgere la o mare, la un rîu): *ce mi-i vremea, cînd de veacuri stele-mi scînteie pe lacuri.* EM.; **lac de acumulare**, lac artificial rezultat din construirea unui baraj pe albia unui rîu, în scopul formării unei rezerve de apă (pentru hidrocentrale); **2.** cantitate mare de lichid împrăştiat pe o suprafaţă: *l-am găsit... într-un lac de sînge.* PETR.; (fig.) *opera scriitorului stă de veghe deasupra lacului tăcerii sale.* LOV.; **lac de sudoare** (sau de **năduşeală, de apă**), ud de transpiraţie: *s-a retras lac de năduşală.* SAD.; *năduşise de se făcuse lac de apă.* PETR.; **3.** baltă, băltoacă (formată pe lîngă fîntîni ori după ploaie): *era un puţ cu roată, lîngă care se formase un lac de apă ce servea de scăldătoare cîtorva raţe.* FIL.; **a sări** (sau **a cădea, a da**) **din lac în puţ**, a da peste un rău mai mare, încercînd evitarea unuia mai mic; a intra dintr-o nenorocire în alta (mai mare): *sare din lac în puţ.* PANN; **4.** (înv.) fîntînă: *va bea om via sa şi om smochinul lui va mînca şi va bea apă den lacul lui.* BIBLIA. [Lat. ***lacus***].

lac[2]**, lacuri** n. **1.** substanţă lichidă obţinută prin dizolvarea într-un solvent volatil a unor răşini, uleiuri sicative, nitroceluloză etc. care, după aplicarea pe suprafaţa unui obiect, formează o peliculă dură, capabilă să protejeze obiectul împotriva agenţilor externi şi să-i confere aspect plăcut: *pentru cărţi făcuse rafturi date cu lac.* CĂL.; **lac (de unghii)**, soluţie pe bază de acetonă, divers colorată, care se aplică pe unghii: *mînuţele ei ... aveau unghiile făcute cu lac sîngeriu.* CĂRT.; **lac fixativ**, soluţie care se pulverizează pe păr pentru a fixa coafura; **2.** (imitaţie de) piele acoperită cu un strat din substanţa descrisă mai sus: *se vedea numai vîrful botinei de lac.* GHICA; **3.** soluţie pe bază de oxid de aluminiu (amestecată cu un colorant), folosită în pictură; **4.** răşină de culoare neagră sau roşie secretată de unele specii de arbori din Extremul Orient; preparat obţinut din această răşină, întrebuinţat în arta decorativă; obiect (de artă) realizat din acest preparat: *ar cumpăra un Buda chinez sau o cutie de lac negru venită din Japonia.* SĂM. [Din germ. ***Lack***, fr. ***laque***].

lac[3]**, lacuri** n. (înv.) groapă: *lac săpă şi-l scurmă şi căzu în groapa care au făcut.* UR. [Din gr. mod. ***lákkos***].

lacázá f. enzimă oxidantă prezentă în sfeclă, morcovi, cartofi, fructe etc. [Din fr. ***laccase***].

lácăt, lacăte n. încuietoare prevăzută cu o toartă mobilă care se trece prin două belciuge fixate la uşă, la poartă etc. şi se blochează cu un mecanism manevrat cu o cheie: *scoate-o cheie din buzunar, descuie lacătul şi dă uşa la o parte.* VLAH.; (fig.) *oricît de închise ar fi gurile lor, domnia ta ai cheia care deschide lăcăţile.* SAD.; **a-şi pune** (sau **a avea**) **lacăt la gură**, a nu mai vorbi (ce nu trebuie), a-şi impune tăcere: *nu vorbi peste măsură, ci pune-ţi lacăt la gură.* PANN; **a pune sub lacăt**, a închide, a încuia: *grăbind să-şi adune banii şi să-i pună sub lăcată.* COŞB.; (**a fi**) **cheia şi lacătul** v. **cheie**; (şi: (înv. şi reg.) **lăcată, lăcat**). [Din magh. ***lakat***].

lacedemonián, ~eni, lacedemoniană, ~ene a. care aparţine, care este specific Lacedemoniei (Laconiei), referitor la Lacedemonia: *sobrietate lacedemoniană.* // m., f. persoană (originară) din Lacedemonia: *lacedemoniana nu trebuia să dea voie să i se răpească libertatea şi curăţia.* C. [Din fr. ***lacédémonien***].

lacerá, lacerez vb. (tr.; livr.) a sfîşia, a rupe în bucăţi. [Din lat., it. ***lacerare***, fr. ***lacérer***].

laceránt, ~ţi, lacerantă, ~e a. (livr.) sfîşietor: (fig.) *îl alintă cu nesfîrşită dragoste, cu lacerantă durere pentru iubirea întreruptă.* R.L. [***Lacera*** + ***-ant***].

laceráre f. acţiunea de a lacera şi rezultatul ei; lacerare. [V. ***lacera***].

lacerát, ~ţi, lacerată, ~e a. **1.** (despre frunze, petale etc.) cu marginile crestate neuniform; **2.** (livr.) sfîşiat, rupt în bucăţi: *afişe lacerate.* [Din lat. ***laceratus***, fr. ***lacéré***].

laceráţie, laceraţii f. (livr.) sfîşiere, rupere în bucăţi; lacerare. [Din lat. ***laceratio, -onis***, fr. ***lacération***].

lacémă, lacerne f. manta largă, prinsă cu o agrafă la gît, purtată de romani peste togă. [Din lat. ***lacerna***, it. ***lacerna***, fr. ***lacerne***].

lacertíde f. pl. familie de lacertilieni care cuprinde şopîrlele şi reptilele înrudite. [Din fr. ***lacertidés***].

lacertilián, lacertilieni m. (la pl.) subordin de reptile ovipare, cu corpul acoperit cu solzi cornoşi; (şi la sg.) reptilă din acest ordin; saurian (ex.: şopîrla, iguana). [Din fr. ***lacertiliens***].

lachérdă, lacherde f. **1.** (înv.) peşte marin, înrudit cu scrumbia, care trăieşte în Marea Neagră şi în Marea Mediterană (*Pelamys sarda*): *spintecătura gurii peştelui ce-i dzic lacherda să răduce.* CANT.; **2.** produs alimentar obţinut din carnea acestui peşte, din pălămidă[2] sau ton[1], sărată şi afumată: *mîncară lacherdă şi măsline.* [Din gr. mod. ***lakérda***].

lachéu, lachei m. **1.** valet (îmbrăcat în livrea) din casele aristocratice; fecior: *de cîte ori lacheul anunţa un musafir, dumneaei sălta din loc.* GHICA; *n-ai slugi să-ţi stea la uşa, lachei să te servească.* MACED.; **2.** (fig.) persoană servilă; slugoi. [Din fr. ***laquais***].

laciniát, ~ţi, laciniată, ~e a. (despre frunze, petale etc.) cu crestături adînci şi înguste (de ex. la otrăţelul de apă). [Din lat. ***laciniatus***, fr. ***lacinié***].

lacínie, lacínii f. diviziune îngustă, filiformă a unei frunze, petale sau sepale. [Din lat. *lacinia* „fîşie"].

lacolít n. masă de rocă eruptivă, de forma unei ciuperci, care a străpuns straturile de deasupra în care s-a intercalat. [Din fr. *laccolithe*].

lácom, ~i, lacomă, ~e a. **1.** căruia îi place să mănînce şi să bea mult; nesătul, nesăţios: *se pedepsesc oamenii cei lacomi la mîncări şi băuturi.* POP.; (adv.) *începe a bea lacom la apă.* CR.; **2.** care doreşte cu ardoare să aibă, să obţină ceva; avid, cupid, hapsîn, nesăţios, hrăpăreţ: *fiind mai lacom, luă cîţi galbeni putu el duce.* ISP.; (adv.) *priveşte lacom lucrurile mele.* EL. [Din sl. *lakomŭ*].

lacónic, ~ci, laconică, ~ce 1. care este exprimat în puţine cuvinte; concis, lapidar, succint, laconicesc: *găseam, strecurate sub uşă, bileţele laconice.* GHEŢIE; **2.** care se exprimă în puţine cuvinte (pline de conţinut); scump la vorbă: *bătrînul devenise laconic şi sentenţios.* [Din fr. *laconique*, lat. *laconicus*].

laconicésc, ~şti, laconiceáscă, ~eşti a. (înv.) laconic: *ţi-am spus că o cunosc şi credeam că înţelegi noima acestui cuvînt laconicesc.* FIL. [Din lat. *laconic(us)*, germ. *lakonisch* + *-esc*].

laconísm n. caracter laconic; exprimare, formulare laconică, stil concis; concizie, lapidaritate: *telegrama, în laconismul ei, întrebuinţează termeni improprii.* EM. [Din fr. *laconisme*].

lăcoviştе f. v. lăcoviştе.

lácră f. v. racă.

lácrămă f. v. lacrimă.

lácrima-chrísti n. **1.** denumire a vinurilor italiene, aromate, seci şi tari, produse în podgoriile de la poalele Vezuviului, în regiunea Torre del Greco; **2.** viţă de vie italiană din care se produce acest vin. [Cuv. lat.].

lacrimál, ~i, lacrimală, ~e a. care ţine de lacrimi, referitor la lacrimi, la producerea acestora; **glandă lacrimală**, glandă care secretă lacrimile, aflată în cavitatea orbitală, sub pleoapa superioară; **canalicul lacrimal,** conduct aflat la marginea liberă a fiecărei pleoape, care conduce lacrimile către sacul lacrimal; **sac lacrimal,** formaţie anatomică sub formă de pungă, care comunică cu canalul lacrimal, avînd rol de rezervor în care se scurg lacrimile. // n. os mic situat pe peretele medial al orbitei. [Din fr. *lacrymal*].

lacrimatóriu, lacrimatórii n. vas mic de formă alungită, din teracotă sau din sticlă, care se depunea în mormintele antice (romane), fiind destinat, simbolic, să primească lacrimile celor care îl plîngeau pe defunct. [Din lat. *lacrimatorium*, fr. *lacrymatoire*].

lacrimáţie, lacrimáţii f. eliminare a sevei sau a răşinilor prin picurare din părţile vătămate ale plantelor lemnoase. [Din lat. *lacrimatio*, fr. *lacrimation*].

lácrimă, lácrimi f. **1.** lichid limpede şi sărat secretat în exces de glandele lacrimale în urma unor stări emoţionale, senzaţii dureroase, iritaţii chimice ori mecanice, care se poate scurge, sub formă de picături; (anat.) secreţie a glandelor lacrimale constînd dintr-un lichid incolor, alcalin care umezeşte globii oculari, favorizînd mişcarea acestora în orbită şi care nu are decît un raport secundar cu starea emoţională: *lacrimile îi umplură ochii.* NEGR.; *lacrimi mari se rostogoliră pe chipul ei.* PR.; (fig.) *ca lacrimi mari de sînge curg frunze de pe ramuri.* BAC.; **cu lacrimi de sînge,** cu mare durere, zdrobit de durere: *s-aruncă în braţele mîne-sa şi cu lacrimi de sînge începu a-i spune.* CR.; **a rîde cu lacrimi,** a rîde mult, cu poftă; **lacrimi de crocodil,** plîns prefăcut, teatral, cu scopul de a impresiona, de a înşela: *Iaurta, căruia i s-au uscat lacrimile de crocodil, s-a instalat bine pe tron.* CĂRT.; **2.** (fig.) strop, picătură: *băuse doar o lacrimă de vin;* **3.** (la pl.) plîns; (p. ext.) suferinţă, durere; doliu: *trecut-au ani de lacrimi.* AL.; *simţea că o îneacă lacrimile* VLAH.; (fig.) *în glasul maică-sa tremurau lacrimi.* SAD.; **în lacrimi,** plîngînd (de durere): *ai lăsat în lacrimi ... soţie, rude şi copii.* AL.; **a izbucni în lacrimi,** a începe brusc să plîngă: *din senin izbucnea în lacrimi.* GHEŢIE; **pînă la lacrimi,** pînă la înduioşare, gata să plîngă: *eram impresionaţi pînă la lacrimi;* **4.** (bot.; compus) **lacrima-(sau lacrimile-) miresii** ori **lacrimile-lui-Hristos,** tremurătoare (*Briza media*); (şi: (pop.) **lacrămă**). [Din lat. *lacrima*].

lacrimogén, ~i, lacrimogenă, ~e a. **1.** (despre substanţe) care provoacă curgerea lacrimilor: *poliţia a făcut uz de gaze lacrimogene;* **2.** care degajă o substanţă cu asemenea proprietăţi: *bombă, grenadă lacrimogenă;* **3.** (fig.) care produce (lacrimi de) emoţie cu mijloace facile; care caută să înduioşeze; lăcrimos: *nu era o scrisoare lacrimogenă, tonul era trist dar uscat, reţinut.* CĂRT.; *film lacrimogen.* [Din fr. *lacrymogène*].

lacrimogenitáte f. producere a lăcrimării. [*Lacrimogen* + *-itate*].

lacrimósa f. (muz.) parte componentă a recviemurilor catolice. [Din lat. *lacrimosa* „înlăcrimată"].

lacrimóso adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu gravitate; trist. [Din it. *lacrimoso*].

lacs, lacşi m. (iht.) somon (*Salmo salar*). [Din germ. *Lacks*].

lactacidemíe f. prezenţă a acidului lactic în sînge; concentraţia acestuia; lacticemie. [Din fr. *lactacidémie*].

lactalbumínă f. substanţă de natură proteică prezentă în lapte, asemănătoare ca structură şi proprietăţi cu albumina din plasma sangvină. [Din fr. *lactalbumine*].

lactámă, lactame f. compus organic ciclic, obţinut prin deshidratarea internă, la încălzire a unor aminoacizi, folosit ca materie primă pentru fabricarea unor fibre sintetice. [Din fr. *lactame*, germ. *Laktam*].

lactár, lactari m. (bot.; rar) rîşcov (*Lactarius deliciosus*). [Din lat. *lactarius*, fr. *lactaire*].

lactáriu, lactárii n. centru de colectare şi de distribuire a laptelui de mamă, recoltat de la donatoare sănătoase, controlat chimic şi bacteriologic, pasteurizat şi păstrat în condiţii optime. [Din fr. *lactarium*].

lactát[1], lactaţi m. sare sau ester al acidului lactic; **lactat de calciu,** produs farmaceutic folosit în tratamentul spasmofiliei, tetaniei, rahitismului etc. [Din fr. *lactate*].

lactát[2], ~ţi, lactată, ~e a. **1.** (rar) care conţine lapte, preparat din lapte; cu aspect de lapte: *făină lactată; suc lactat;* **produse lactate** (şi n. pl.), alimente obţinute prin prelucrarea laptelui; lăpturi, lăpteturi: *mănîncă numai lactate;* **2. regim lactat,** dietă în care se consumă (numai) lapte şi produse lactate; (spec.) alimentaţie proprie sugarului constînd exclusiv în lapte (de mamă): *cînd a împlinit un an, trecînd de la regimul pur lactat la altul mai consistent, a dat într-o turburare gastrică serioasă.* GAL. [Din fr. *lacté*].

lactáţie f. **1.** proces fiziologic de formare, secreţie şi excreţie a laptelui prin canalele galactifore (în perioada alăptării): *plante care stimulează lactaţia;* **2.** alăptare a unui sugar; perioadă de alăptare: *igiena strictă din perioada lactaţiei;* (şi: **lactaţiune**). [Din fr. *lactation*, lat. *lactatio, -onis*].

lactaţiúne f. v. lactaţie.

lactáză, lactaze f. enzimă secretată de mucoasa intestinală (prezentă mai ales la sugari), care descompune lactoza în glucoză şi galactoză. [Din fr. *lactase*].

lactée a. **Calea Lactee,** fîşie luminoasă difuză care se vede noaptea pe bolta cerească, constituită din aproximativ treizeci de miliarde de stele; Calea-Laptelui, Calea-Robilor, Calea lui Traian: *deasupra, Calea Lactee, Calea lui Traian, cum îi zice poporul, albă, stropită de stele.* VLAH.; *Calea Lactee abia ghicită se pierde.* BL.; (fig.) *acea Cale Lactee de fluturi.* CĂL. [Din fr. (*voie*) *lactée*, lat. (*via*) *lactea*].

lactenínă f. substanţă prezentă în laptele crud, cu acţiune inhibitoare asupra multor specii de germeni din lapte, îndeosebi asupra streptococilor. [Et. nec.].

lactescént, ~ţi, lactescentă, ~e a. (rar) **1.** care conţine un suc lăptos: *plante lactescente;* **2.** cu aspect lăptos: *serozitate lactescentă.* [Din fr. *lactescent*].

lactescéntă f. stare a unui lichid lactescent. [Din fr. *lactescence*].

láctic, lactici a. **acid lactic,** acid organic cu aspect lichid siropos, higroscopic, obţinut prin fermentaţia lactică a zaharurilor din melasă, amidon sau zer, prezent mai ales în laptcle acru, în murături etc., folosit în industria alimentară, în medicină, în vopsitorie etc.; **bacil lactic,** lactobacil; **fermentaţie lactică,** transformare a lactozei în acid lactic prin intermediul lactobacililor, avînd ca efect acidificarea laptelui. [Din fr. *lactique*].

lacticemíe f. (med.) lactacidemie. [Din fr. *lacticémie*].

lactifér, ~i, lactiferă, ~e a. (biol.) care conţine, care produce un suc lăptos: *plante lactifere.* [Din fr. *lactifère*].

lacto- element de compunere cu sensurile „cu lapte", „pentru lapte", „din lapte". [Din fr. *lacto-*].

lactobacíl, lactobacíli m. (la pl.) gen de bacterii gram pozitive (*Lactobacillus*), ale căror specii sînt constituenţi esenţiali ai florei bacteriene digestive la mamifere; (şi la sg.) bacterie aparţinînd acestui gen; bacil lactic. [Din fr. *lactobacille, lactobacillus*].

lactobăr, lactobaruri n. local public unde se servesc produse lactate sau lacto-vegetariene: *dimineaţa mîncam la lactobar.* [*Lacto-* + *bar;* cf. germ. *Milchbar*, engl. *milk bar*].

lactobiózа f. (biol.) lactoză. [Din fr. *lactobiose*].

lactodensimétru, lactodensimetre n. instrument pentru determinarea densităţii laptelui. [Din fr. *lactodensimètre*].

lactodúc, lactoducuri n. conductă specială pentru transportarea laptelui. [Din fr. *lactoduc*].

lactoferméntt, lactofermenţi m. (biol.) cheag, labferment. [Din fr. *lactoferment*].

lactofermentatór, lactofermentatoare n. aparat pentru determinarea calităţii laptelui. [Din fr. *lacto-fermentateur*].

lactofermentáţie, lactofermentaţii f. examen de laborator prin care se stabilesc caracteristicile coagulării unor probe de lapte. [Din fr. *lactofermentation*].

lactofíltru, lactofiltre n. aparat pentru determinarea impurităţilor din lapte. [Din fr. *lactofiltre*].

lactoflavínă f. factor termolabil al complexului vitaminic B, prezent în lapte, cu acţiune importantă în cursul sarcinii şi al lactaţiei. [Din fr. *lactoflavine*].

lactofrúct, lactofructe n. produs alimentar dietetic pe bază de lapte (smîntînit) şi sucuri de fructe. [*Lacto-* + *fruct*].

lactogén, ~i, lactogenă, ~e a şi n. (hormon) care este secretat de placentă şi stimulează lactaţia. [Din fr. *lactogène*].

lactogenétic, ~ci, lactogenetică, ~ce a. (biol.) referitor la lactogeneză, de lactogeneză. [Din fr. *lactogénétique*].

lactogenéză, lactogeneze f. fenomen biologic de producere a laptelui; galactogeneză. [Din fr. *lactogenèse*].

lactoglobulínă f. substanţă proteică din grupa globulinelor, prezentă în lapte, care, sub forma colastrului, contribuie la transmiterea imunităţii pasive de la mamă la nou-născut. [Din fr. *lactoglobuline*].

lactométru, lactometre n. aparat de tipul areometrelor, cu care se determină masa specifică, respectiv puritatea laptelui natural; galactometru. [Din fr. *lactomètre*].

lactónă, lactone f. nume generic pentru esterii ciclici intramoleculari ai hidroxiacizilor, prezenţi în lapte şi în alţi compuşi organici naturali. [Din fr. *lactone*].

lactorée f. scurgere continuă a laptelui din mameloane. [Din fr. *lactorhée*].

lactoscóp, lactoscoape n. aparat cu care se determină conţinutul de grăsimi din lapte. [Din fr. *lactoscope*].

lactosér, lactoseruri n. partea lichidă din lapte, rămasă după înlăturarea cheagului; zer. [Din fr. *lactosérum*].

lactoterapíe f. tratament medical cu lapte injectat sub piele. [Din fr. *lactothérapie*].

lacto-vegetarián, ~eni, lacto-vegetariană, ~ene a. 1. (despre regimuri alimentare) care se compune numai din produse lactate, legume şi fructe; 2. (adesea subst.) care exclude carnea din alimentaţie, consumînd numai produse lactate, legume şi fructe: *este un lacto-vegetarian convins;* 3. în care se servesc exclusiv sau în special produse lactate, legume şi fructe: *restaurant lacto-vegetarian.* [Din fr. *lacto-végétarien*].

lacto-vegetarianísm n. regim alimentar sau sistem de alimentaţie bazat pe produse lactate şi vegetale, care exclude carnea: *oamenii au fost determinaţi să se îngrijească de dietă, nu de datoria lor, regimurile macrobiotice şi lacto-vegetarianismul le-au ocupat minţile.* D. [*Lacto-* + *vegetarianism*].

lactoviscozimétru, lactoviscozimetre n. instrument pentru determinarea gradului de viscozitate a laptelui. [*Lacto-* + *viscozimetru*].

lactóză, lactoze f. substanţă organică compusă din glucoză şi galactoză, solidă, incoloră, cu gust dulce, extrasă din zer, folosită în industria de medicamente; lactobioză. [Din fr. *lactose*].

lactozemíe, lactozemii f. prezenţă a lactozei în sînge; cantitate determinată de lactoză prezentă în sînge. [Din fr. *lactosémie*].

lactozuríe, lactozurii f. prezenţă a lactozei în urină; cantitate determinată de lactoză prezentă în urină. [Din fr. *lactosurie*].

lactucárium n. suc lăptos, cu miros neplăcut şi gust amar extras din lăptucă (*Lactuca virosa*), folosit la prepararea unor siropuri contra tusei. [Din fr. *lactucarium*].

lacunár, ~i, lacunară, ~e a. 1. cu lacune; cu întreruperi; lacunos: *documentare lacunară;* (adv.) *evenimente ... prezentate uneori infidel, alteori lacunar.* CF.; 2. **sistem lacunar,** ansamblu de cavităţi discontinue care umplu interstiţiile celulelor, ţesuturilor şi organelor. [Din fr. *lacunaire*].

lacúnă, lacune f. 1. spaţiu gol în interiorul unui corp; 2. lipsă, gol în continuitatea unui text; omisiune, întrerupere în înlănţuirea unor fapte sau idei; *în vorbirea d-sale asupra amendamentului a rămas o lacună.* MAIOR.; *cele două manuscrise au lacune;* 3. (fig.) ceea ce lipseşte pentru ca un lucru să fie complet, bun; carenţă, deficienţă: *lacunele mele de informaţie ... vor fi decisive pentru destinul acestei cărţi.* PR.; 4. (biol.) spaţiu intercelular a cărui dimensiune este mai mare decît aceea a celulelor înconjurătoare; 5. (med.) mic spaţiu circumscris, anatomic sau patologic; 6. **lacună legislativă,** lipsă de reglementare legală a unor relaţii sociale care ar trebui reglementate; 7. **lacună stratigrafică,** lipsa depozitelor sedimentare dintr-o serie stratigrafică. [Din fr. *lacune,* lat. *lacuna*].

lacunós, ~şi, lacunoásă, ~e a. (rar) lacunar. [Din fr. *lacuneux*].

lacustritáte f. (rar) suprafaţă de teren cu multe lacuri. [*Lacustru* + *-itate*].

lacústru, ~ştri, lacustră, ~e a. care trăieşte, care creşte în lacuri[1]; caracteristic lacului; referitor la lacuri: *plante lacustre;* **locuinţă** (sau **cetate, aşezare etc.**) **lacustră,** locuinţă (sau cetate, aşezare etc.) (preistorică) construită pe piloni deasupra apei unor lacuri sau pe malul acestora; locuinţă palustră, palafită: *mă duce-un gînd spre locuinţele lacustre.* BAC.; **formaţie lacustră** sau **teren lacustru,** formaţie geologică rezultată din depuneri pe fundul unei ape. [Din fr. *lacustre,* lat. *lacustris*].

ládan m. (înv.) 1. răşină de culoare brună-închisă sau neagră, cu miros plăcut, ca al ambrei, folosită în industria parfumurilor, a produselor cosmetice şi farmaceutice: *le prescrisese să se frece la nas ... cu ladan.* GHICA; 2. specie de arbuşti mediteraneeni din familia cistaceelor, din ale căror frunze se extrage această răşină; (şi: **ladin**). [Din gr. mod. *ládanon,* lat. *ladanum*].

ládă, lăzi f. 1. (şi **ladă de zestre**) piesă de mobilier rustic românesc, din lemn de obicei sculptat sau pictat, de formă alungită, cu capac plat sau bombat, în care se păstrează îmbrăcăminte, lenjerie, obiecte de preţ; sipet: *biblioteca tatălui meu ... era într-o ladă mare, purure deschisă, în coridor.* NEGR.; **ladă de Braşov** (sau **braşovenească**), ladă pictată (cu motive florale): *în capătul laiţei ... sta o ladă mare braşovenească înflorită cu roş.* SAD.; **a trăi cu banii în ladă,** a trăi bine, în belşug; **atîta-i tot şi lada-n pod,** asta e! nimic de adăugat!: *eşti domnul Răzvrătescu; atîta tot şi lada-n pod.* AL.; 2. obiect de mobilier (de forma piesei descrise mai sus) în care se păstrează aşternutul: *stăteam toată după-amiaza aşezat cu fundul pe lada de la studio.* CĂRT.; 3. cutie (mare) de scînduri, tablă, carton etc., cu sau fără capac, în care se păstrează sau se transportă diferite lucruri; (p. ext.) conţinutul unei asemenea cutii: *a primit două lăzi cu mere; a mîncat deja o ladă;* **ladă de campanie,** cufăr în care militarii îşi ţin bagajul în timpul manevrelor şi în război; **ladă de bagaje,** portbagaj: *am sărit în maşina de piaţă lîngă şofer, fără a mai pune valiza în lada de bagaje.* GHEŢIE; **ladă de gunoi,** recipient în care se depozitează gunoaiele menajere: (fig.) *fusese blestemat să ajungă la lada de gunoi a istoriei;* 4. cutie cu pereţi (metalici) dubli, cu un sistem de răcire în interior, pentru păstrarea şi transportarea alimentelor; 5. (reg.) sicriu; 6. (reg.) sertar; 7. (înv.) chivotul legii; 8. (pop.) nume dat unor (părţi de) obiecte asemănătoare, ca formă, cu obiectul descris mai sus (ex.: postavă la moară, covată la piuă, troacă, dulap etc.). [Din germ. *Lade,* magh. *láda*].

ládin[1] m. v. ladan.

ladín[2], ~i, ladínă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic regiunii din sud-estul Elveţiei şi din nordul Italiei sau locuitorilor acestei regiuni, referitor la această regiune sau la locuitorii acesteia: *obiceiuri ladine.* // f. limbă romanică vorbită de această populaţie; (p. ext.) retoromană. // m., f. persoană (originară) din această regiune; persoană care vorbeşte ca limbă maternă ladina; (p. ext.) retoroman. // m. pl. grup lingvistic neolatin care locuieşte în această regiune; (p. ext.) retoromani. [Din it. *ladino,* fr. *ladin*].

ladinián, ~eni, ladiniană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) etajul superior al triasicului mediu de tip alpin, caracterizat prin faună de ceratiţi, lamelibranhiate etc. [Din fr. *ladinien*].

ládo interj. (reg.) cuvînt afectuos care apare ca refren în cîntecele de nuntă: *taci, mireasă, nu mai plînge, că la maica ta te-oi duce..., lado, lado.* POP. [Din ucr. *lado* „iubită"].

lady [lédi] f. 1. titlu dat în Anglia doamnelor aristocrate şi soţiilor de lorzi şi baroneţi; 2. (p. ext.) epitet pentru o femeie distinsă, manierată; doamnă: *devenise o adevărată lady.* [Cuv. engl.].

laf, lafuri n. (rar; de obicei la pl.) palavră, glumă; talaf: *îl chemă să spuie lafuri şi să-i facă giumbuşlucuri.* CAR.; **a şedea la lafuri,** a pălăvrăgi, a sta la taifas; *şedeam cu socru-meu la lafuri.* CAR.; **a tăia frunză verde şi lafuri (şi talafuri),** a vorbi verzi şi uscate, nimicuri. [Din turc. *lâf*].

lag, laguri n. perioadă de latenţă în dezvoltarea unui fenomen; (genet.) **lag mutaţional,** timp scurs de la acţiunea unui agent mutagen pînă la exprimarea fenotipică a mutaţiei produse. [Din engl. *lag*].

lágăr, lagăre n. 1. loc de staţionare în corturi sau în barăci a trupelor militare; tabără, campament, cantonament: *mişelul! s-o ascuns în lagărul turcilor.* AL.; 2. loc unde sînt închişi prizonierii de război: *vizitarea lagărului m-a năucit; oameni chinuind cu sadism alţi oameni.* ST.; *prizonierii italieni din lagărul de la Pericei umblau ... prin oraş.* GHEŢIE; **lagăr de concentrare** (sau **de exterminare, de muncă**), loc izolat în care sînt deţinuţi, în regimurile totalitare, persoanele considerate ostile regimului politic: *se putea evita apropierea... de lagărele de concentrare.* PR.; *îţi relată ororile incredibile săvîrşite de nemţi în timpul războiului în lagărele de concentrare.* GHEŢIE; 3. denumire dată grupului de state cu ideologie şi cu regimuri politice comuniste, aflat în opoziţie antagonică cu statele cu orientare politică, socială etc. diferită (considerate în bloc): *n-ai auzit că lumea s-a şi împărţit în două lagăre?* PR.; 4. organ de maşină care sprijină şi ghidează un ax sau un arbore, permiţîndu-i mişcarea de rotaţie sau de oscilaţie prin care se asigură ungerea suprafeţelor în frecare; palier; 5. (pop.) nume dat unor (părţi de) obiecte asemănătoare ca formă sau ca utilizare cu organul de maşină descris mai sus (ex.: capătul grindeiului la roata morii, o piesă la joagăr etc.). [Din germ. *Lager*].

lagénă, lagene f. 1. vas antic cu gîtul strîmt, în care se păstra vinul; 2. (zool.) mică prelungire a sacului la peşti, la batracieni, la unele reptile şi la păsări, constituind, în scara evolutivă, începutul viitorului melc al urechii interne la vertebratele superioare. [Din lat. *lagena,* fr. *lagène*].

lagivérde, lagiverzi a. (reg.) verde-măsliniu: *cataveici cu blană de postav lagiverde.* [Din turc. *lağiverd* „vînăt"].

lagoftalmíe f. afecţiune a pleoapei superioare, constînd în incapacitatea acesteia de a acoperi complet ochiul (în timpul somnului), ducînd la ulceraţii şi infecţii, deoarece corneea nu se mai umezeşte. [Din fr. *lagophtalmie*].

lagomórfe f. pl. ordin de mamifere rozătoare, din care fac parte iepurii, avînd prima pereche de incisivi, pe ambele maxilare, cu creştere continuă. [Din fr. *lagomorphes*].

lagostóm n. malformaţie congenitală în care buza superioară este crestată parţial (ca la iepure); buză (sau bot) de iepure. [Din fr. *lagostome*].

lagúm, lagumuri n. (înv.) 1. canal subteran; galerie subterană făcută pentru a arunca în aer o fortăreaţă (inamică), un pod etc.: *se înşirau către ziduri ... lagumuri şi beciuri.* SAD.; 2. (fig.) hazna, cloacă: *Roma devenit-a lagum de putrezimi.* AL. [Din turc. *lagum*].

lagunár, ~i, lagunară, ~e a. care aparţine lagunelor, referitor la lagune, format din lagune: *faună şi floră lagunară.* [Din fr. *lagunaire*].

lagúnă, lagune f. lac cu apă sărată format pe malul unei mări sau al unui ocean, de care se separă printr-o fîşie de uscat sau printr-o barieră de corali: *am văzut ... o mie de oi sacrificate pe malul*

unei lagune. CĂRT.; *Veneţia e zidită pe lagune.* [Din it. ***laguna***].

lahaníu, ~ii, lahanle, ~ii a. (înv.; rar) verde-deschis, ca varza. [Din turc. ***lahana*** „varză"].

lahár, lahare n. torent noroios format din cenuşă vulcanică şi apă de ploaie, provocat de erupţiile vulcanice însoţite de ploi abundente sau de golirea unui lac de crater. [Din fr. ***lahar***].

lal[1], lăi, lale, lăi a. (pop.) negru sau cenuşiu: *Mioriţă laie, laie bucălaie.* POP.; **că e laie, că-i bălaie** sau **ba e laie, ba-i bălaie**, ba e una, ba e alta; **ori laie, ori bălaie**, ori una, ori alta; **nici laie, nici bălaie**, nici aşa, nici aşa; nici una, nici alta; // f. **1.** oaie cu lîna neagră sau cenuşie; **2.** lînă (de calitate inferioară) tunsă de pe o astfel de oaie: *se fac multe giguri de sumani, şi lăi, şi de noaten.* CR. [Cf. alb. ***laj***].

lal[2], laiuri [le] n. **1.** gen poetic şi muzical de origine celtică în literatura franceză medievală, interpretat, cu acompaniament de harfă, de truveri; **2.** poezie medievală cu caracter liric sau narativ. [Din fr., engl. ***lai***].

lálbăr, laibăre n. **1.** haină ţărănească de postav, scurtă pînă în talie, de obicei fără mîneci, adesea îmblănită; mînecar, pieptar; vestă; mintean, surtuc: *venea de afară şi purta laibărul îmblănit, căci se întomnase.* GHEŢIE; *numa-n laibăr m-a lăsat.* POP.; **2.** (reg.) manta lungă sau cojoc lung purtat de ciobani; **3.** haină lungă şi largă pe care o purtau boierii şi negustorii: *a căpătat ... un laibăr larg şi lung pînă la călcîie.* VLAH.; **4.** haină cusută prost, prea largă; (adv.) *haina îi stă laibăr.* [Din săs. ***leibel***].

laibăráş n. v. lăibăraş.

lálc, ~ci, laică, ~ce a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care nu face parte din cler; mirean: *primesc să fie învăţători în sate atît preoţii, cît şi laicii.* MAIOR.; *aristocraţie laică*; **2.** (şi m.) (credincios) care nu face parte din clerul hirotonisit sau din tagma călugărească; de mir: *clerul laic şi monastic.* EM.; *grăbiră formalităţile hirotonisirii, începînd cu însurătoarea, aşa cum cer canoanele pentru preoţii laici.* PETR.; **frate laic** sau **soră laică**, credincios sau credincioasă care îndeplineşte, într-o mănăstire, treburile gospodăreşti: *ştiu că tu eşti pîn-acum frate laic.* EM.; *intrase în rîndul surorilor laice din ordinul călugăriţelor franciscane.* GHEŢIE; **3.** care nu ţine de biserică sau de religie; străin de orice confesiune religioasă; lipsit de conţinut religios; laicizat, secularizat, profan, mirean, civil: *vom ajunge la o mai mare influenţă a societăţii laice.* MAIOR; *părintele Duhu ... ademenea pe copii la studiul materiilor laice.* CĂL.; *se executau cantate laice de Bach.* PR.; **4.** lumesc: *ţinea la mare preţ băutura... şi celelalte petreceri laice.* SAD.; **5.** (fam.; depr.) neiniţiat într-un domeniu; ignorant, profan. [Din fr. ***laïque, laïc,*** lat. ***laicus***].

laicát n. totalitatea creştinilor care nu sînt ecleziaşti. [Din fr. ***laïcat***].

laicísm n. **1.** concepţie anticlericală, de sorginte iluministă care susţine separarea instituţiilor publice (de învăţămînt) de biserică şi independenţa acestora; **2.** laicitate: *literatura contemporană se caracterizează printr-un pronunţat laicism.* [Din fr. ***laïcisme***].

laicíst, ~şti, laicistă, ~e a. care ţine de laicism, referitor la laicism: *atitudini laiciste.* // m., f. partizan al laicismului. [Din fr. ***laïciste***].

laicitáte f. **1.** caracter laic; atitudine laică; laicism: *raţiunea în locul revelaţiei; cu aceasta laicitatea inerentă gîndirii lui Budai-Deleanu îşi găseşte suprema rostire.* BL.; *pendulare între laicitate şi religiozitate.* R.L. [Din fr. ***laicité***].

laicizá, laicizez vb. **1.** (tr.) a separa o instituţie de biserică, a o scoate de sub autoritatea bisericii; a da un caracter laic: *învăţămîntul a fost laicizat;* **2.** (refl.) a se îndepărta de credinţe, manifestări etc. religioase; a deveni laic: *condiţia poeţilor din antichitate se profesionalizează şi se laicizează.* VIANU. [Din fr. ***laïciser***].

laicizánt, ~ti, laicizantă, ~e a. care laicizează; care are caracter laic: *dezvoltarea conştiinţei naţionale ... ia o întorsătură laicizantă.* BL. [V. ***laiciza***].

laicizáre, laicizări f. acţiunea de a (se) laiciza şi rezultatul ei: *legea lui ... era scoaterea religiei din şcoala elementară, laicizarea.* MAIOR. [V. ***laiciza***].

laicizát, ~ţi, laicizată, ~e a. lipsit de conţinut religios; laic, secularizat: *literatură laicizată.* [V. ***laiciza***].

laldác, ~ci, laidacă, ~ce a. (reg.) vagabond. [Din ucr. ***laidac***].

láie, lăi f. **1.** ceată de ţigani (nomazi): *trece pe drum o laie de ţigani.* VLAH.; **ţigan de laie,** ţigan nomad; corturar, lăieţ, zlătar: *cînd m-a scoate cineva din răbdare, apoi nu-i trebuie nici ţigan de laie împotriva mea.* CR.; **2.** grup zgomotos de oameni; droaie; ceată: *s-ar fi făcut numaidecît laie în jurul dumilor voastre.* SAD.; (adv.) *se ţin flăcăii laie după ea.* ST.; **3.** haită de cîini; (p. ext.) grup de animale de acelaşi fel. [Cf. ucr., pol. ***laja*** „haită de cîini"].

láinic, ~ci, lainică, ~ce m., f. (reg.) persoană care umblă fără rost; haimană, pierde-vară, vagabond: *prietenul meu ..., un lainic şi un pierde-vară.* CR. // a. rătăcitor, hoinar: *pasăre lainică;* (fig.) *vînt lainic.* [***Laie*** +*-nic*].

lálotă, laiote f. (reg.) mulţime. [***Laie*** + ***liotă***].

laitmotív, laitmotive n. **1.** motiv melodic, ritmic sau armonic asociat unei situaţii, unui personaj etc., care se repetă într-o compoziţie muzicală ori de cîte ori apare în scenă situaţia, personajul etc. respectiv; **2.** (p. ext.) frază, formulă, idee dintr-o lucrare ştiinţifică sau literară, căreia autorul îi atribuie o anumită semnificaţie, revenind asupra ei de mai multe ori; *„imitatio christi" este laitmotivul întregului roman.* CF.; **3.** (fig.) idee centrală, călăuzitoare: *refrenul acesta ... mi-a ajuns mai tîrziu un adevărat laitmotiv al vieţii.* EL.; (scris şi: *leitmotiv*). [Din germ. ***Leitmotiv,*** fr. ***leitmotif***].

lálţă f. v. **laviţă.**

lakíst, ~şti, lakistă, ~e a. **1. şcoală lakistă,** grupare literară romantică engleză, de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, care critică civilizaţia industrială şi formalismul clasicist, recomandînd întoarcerea la natură, la viaţa patriarhală şi autodesăvîrşirea morală; **2.** care ţine de şcoala lakistă, referitor la aceasta. // m., f. reprezentant, adept al acestei şcoli (W. Wordsworth, G.T. Coleridge, R. Southey). [Din fr. ***lakiste***].

lalanghítă, lalanghite f. (reg.) preparat culinar asemănător cu clătita, umplut cu brînză. [Din gr. mod. ***lalanghita,*** turc. ***lalagit, lalangua***].

laleá, lalele f. **1.** numele mai multor plante din familia liliaceelor, cu frunze lanceolate, cu flori erecte, frumos colorate: **a)** plantă ornamentală care primăvara face o singură floare, de diverse culori; tulipă (*Tulipa gesneriana*): *cultivă cu mîna lui ... superbe lalele olandeze.* GHEŢIE; **b)** (şi **lalea de pădure**) plantă care creşte prin fînete, cu o singură floare mare, mirositoare *(Tulipa sylvestris)*; **c)** (şi **lalea pestriţă**) plantă ornamentală, cu flori grupate, galbene cu nervuri roşii (*Fritillaria imperialis*); **d)** (şi **lalea pestriţă**) bibilică (*Fritillaria meleagris);* **2.** reprezentare plastică a florii descrise mai sus: *apariţia lalelei în arta otomană.* CRON. [Din turc. ***lâle***].

lalopatíe f. denumire generică pentru orice tulburare a vorbirii. [Din fr. ***lalopathie***].

láma[1] m. invar. călugăr, preot budist în Tibet, Mongolia şi la calmîci; **marele lama** sau **lama cel mare,** dalai-lama: *a dat în mîna lui lama cel mare legămîntul scris şi pecetluit.* SAD. [Din fr. ***lama***].

lamá[2], lamez vb. (tr.) a prelucra prin netezire suprafaţa frontală, circulară a unei găuri cu ajutorul unei lame turnante. [Din fr. ***lamer***].

lamáic, ~ci, lamaică, ~ce a. lamaist: *solemnitatea înmormîntării lamaice.* R.L. [Din fr. ***lamaïque***].

lamaísm n. variantă a budismului nordic, răspîndită printre tibetani, mongoli etc. [Din fr. ***lamaïsme***].

lamaíst, ~şti, lamaistă, ~e a. care aparţine lamaismului, referitor la lamaism; lamaic. // m., f. adept al lamaismului. [Din fr. ***lamaïste***].

lamantín, lamantini m. gen de mamifere acvatice erbivore, asemănătoare cu foca, care trăiesc în fluviile tropicale din America şi Africa (*Manatus*); animal din acest gen: *lamantinii scot sunete armonioase.* [Din fr. ***lamantin***].

lamarckísm n. teorie biologică formulată de J.B. Lamarck, după care evoluţia vieţuitoarelor se explică prin influenţa variaţiilor de mediu asupra comportamentului şi, de aici, asupra structurii organismelor, putîndu-se transmite ereditar caracterele astfel dobîndite: *lamarckismul a influenţat teoria lui Darwin.* [Din fr. ***lamarckisme***].

lamarckíst, ~şti, lamarckistă, ~e a. care aparţine lamarckismului, referitor la lamarckism: *transformismul lamarckist.* // m., f. adept al lamarckismului. [Din fr. ***lamarckiste***]

lamáre, lamări f. (tehn.) acţiunea de a lama[2] şi rezultatul ei. [V. ***lama[2]***].

lamartinián, ~eni, lamartiniană, ~ene a. care aparţine, care este propriu lui Lamartine; în maniera lui Lamartine: *poezii lamartiniene.* // m. poet care cultivă motivele lirice şi maniera artistică a lui Lamartine. [Din fr. ***lamartinien***].

lamaseríe, lamaserii f. mănăstire de călugări budişti în Tibet; comunitate de călugări budişti tibetani. [Din fr. ***lamaserie***].

lámă[1], lame f. **1.** placă subţire de metal, de lemn, de plastic etc. cu diverse întrebuinţări: *coroana era compusă dintr-un cerc de fier acoperit cu lame de aur.* CAR.; **2.** partea metalică şi tăioasă a unui instrument; tăiş, limbă: *făcea să lucească lama unui pumnal.* BAC.; **3. lamă de ras,** plăcuţă metalică, subţire, dreptunghiulară, cu tăiş pe laturile mai mari, care se montează la un aparat de bărbierit: *urmare a comportării paşnice, inofensive, i se permisese uzul lamei de ras.* GHEŢIE.; **4.** plăcuţă de sticlă pe care se aşază substanţele ce urmează să fie examinate la microscop; **5.** strat subţire de lichid; **6. lamă vertebrală,** partea osoasă care formează arcul posterior al vertebrelor, între apofiza articulară şi apofiza spinoasă. [Din fr. ***lame***].

lámă[2], lame f. mamifer rumegător înrudit cu cămila, dar fără cocoaşă, care trăieşte în America de Sud, în Munţii Anzi (*Auchenia lama*): *lamele domestice poartă numele de alpaca.* [Din fr. ***lama***].

lambá f. v. **lambă.**

lambáda f. dans modern brazilian, cu mişcarea rapidă şi ritmică a şoldurilor; melodia acestui dans. [Din it. ***lambada***].

lambár, lambare n. **1.** (pop.) rindea cu care se fasonează muchia scîndurilor pentru a obţine lambe; lămbuitor, scoabă, scobitor; **2.** (reg.) cui îndosit la osia carului, cu care se prinde lamba; (şi: **lămbar**). [***Lambă*** + *-ar*].

lămbă, lambe f. **1.** lanţ care leagă capetele osiei de crucea protapului unui car; lănţuş, vătrai: *pune roata la loc, vîră leuca, sucşte lamba şi-o strînge la scară.* CR.; **2.** feder; **3.** vergea de lemn care se introduce (cu fiecare jumătate din lăţimea ei) în ulucele a două scînduri, pentru a le îmbina; (şi: **lamba**). [Din turc. ***lâmba***].

lámbda m. invar. numele celei de a unsprezecea litere a alfabetului grecesc (Λ,λ). [Din gr. ***lámbda,*** fr. ***lambda***].

lambdacísm n. 1. pronunţare defectuoasă a sunetului l sau pronunţare a lui r ca l; 2. aliteraţie constînd în repetarea sunetului l. [Din lat. *lambdacismus*, fr. *lambdacisme*].

lambért, lamberţi m. (fiz.) unitate tolerată de măsură a luminanţei. [Din fr. *lambert*, germ. *Lambert*].

lambliáză, lambliaze f. boală parazitară determinată de prezenţa lambliei în organism; giardioză. [Din fr. *lambliase*].

lámblie, lamblii f. protozoar flagelat, parazit care trăieşte în intestinul subţire şi în căile biliare la om şi la unele animale; giardia (*Lamblia* sau *Giardia intestinalis*). [Din fr. *lamblia*].

lambóu, lambouri n. fragment din părţile moi sau din pielea corpului, care serveşte, în cazul unei amputaţii, la acoperirea părţilor osoase sau la grefarea în altă parte a corpului. [Din fr. *lambeau*].

lambrechín, lambrechine n. 1. draperie scurtă, decorativă, fixată în partea de sus a unei ferestre, a unei uşi etc.; 2. element decorativ de lemn sau de tablă, plasat la cornişe, la capiteluri, la balustrade etc. // m., pl. **lambrechini** ornament în formă de panglică lată la scuturi şi steme (pe care este scrisă o deviză). [Din fr. *lambrequin*].

lambrisá, lambrisez vb. (tr.) a acoperi cu lambriuri. [Din fr. *lambrisser*].

lambrisáre, lambrisări f. acţiunea de a lambrisa şi rezultatul ei. [V. *lambrisa*].

lambrisát, ~ţi, lambrisată, ~e a. acoperit, căptuşit cu lambriuri: *perete lambrisat*. [V. *lambrisa*].

lambriseríe, lanbriserii f. ansamblu de lambriuri. [Din fr. *lambrisserie*].

lambríu, lambriuri n. îmbrăcăminte de lemn, de marmură, de stuc etc. cu care se acoperă (total sau numai pînă la o anumită înălţime) pereţii unei încăperi, pentru a-i proteja sau în scop decorativ: *se simţi ... în largul său în sala sobră, îmbrăcată în lambriuri de stejar*. GHEŢIE. [Din fr. *lambris*].

lamé, lameuri n. ţesătură din mătase, bumbac sau lînă cu fire metalice fine, strălucitoare; **fir de lamé**, fir strălucitor dintr-o asemenea ţesătură: *femei planturoase ..., în pantofiori delicaţi ... şi rochii roşii cu fir de lamé*. CĂRT. [Din fr. *lamé*].

lamelá, lamelez vb. (tr.) a forma un element de construcţie din lamele. [De la *lamelă*; cf. it. *lamellare*].

lamelár, ~i, lamelară, ~e a. care are formă, aspect de lamelă; format din lamele (suprapuse); care se desface în lamele. [Din fr. *lamellaire*].

lamelăre, lamelări f. operaţie de asamblare într-un bloc a mai multor lamele pentru obţinerea unor elemente de construcţie mari şi rezistente; lamelaţie. [V. *lamela*].

lamelát, ~ţi, lamelată, ~e a. care este prevăzut cu lamele; compus din lamele; care se poate desface în lamele: *ciuperci cu pălărie lamelată*. [Din fr. *lamellé*].

lameláţie, lamelaţii f. lamelare. [Din fr. *lamellation*].

lamélă, lamele f. 1. lamă subţire de metal, de sticlă, de lemn, de material plastic cu diverse întrebuinţări: *storul s-a trîntit cu ciocnet de lamele*. PANN.; 2. plăcuţă de sticlă subţire cu care se acoperă picăturile de sînge sau de suspensie microbiană puse pe lame pentru a fi cercetate la microscop: *mă apucasem să cercetez nişte lamele*. GHEŢIE; 3. lamă subţire de ţesut osos; expansiune celulară în formă de lamă; 4. (bot.) fiecare dintre lamele care poartă himenul sporifer, situate sub pălăria ciupercilor; 5. (iht.) **lamelă branhială**, parte a branhiilor peştilor, la nivelul căreia se realizează schimburile respiratorii; 6. foiţă care separă structuri ale ţesuturilor vegetale sau animale; 7. **lamelă de colector**, ansamblul pieselor componente, conductoare sau izolante, ale colectorului maşinilor electrice. [Din fr. *lamelle*].

lamelibranhiát, ~ţi, lamelibranhiată, ~e a. (despre moluşte) cu branhiile în formă de lamele. // f. (la pl.) clasă de moluşte acvatice cu branhii lamelare, cu corpul turtit lateral, cuprins într-o cochilie cu două valve (*Lamellibranchiata*); (şi la sg.) moluscă din această clasă (ex.: scoica de rîu, midia, stridia). [Din lat. *lamellibranchiata*].

lamelicórn, ~i, iamelicornă, ~e a. (despre insecte) cu antenele terminate prin prelungiri lamelare. // f. (la pl.) familie de insecte coleoptere cu antenele scurte, terminate prin prelungiri lamelare; (şi la sg.) insectă din această clasă (ex.: cărăbuşul, rădaşca). [Din fr. *lamellicornes*].

lamelifórm, ~i, lameliformă, ~e a. în formă de lamelă. [Din fr. *lamelliforme*].

lameliróstru, ~ştri, lamelirostră, ~e a. (despre păsări) cu ciocul acoperit de lamele transversale. // f. (la pl.) familie de păsări palmipede cu ciocul acoperit de o membrană lamelată; (şi la sg.) pasăre din această familie (ex.: gîsca, lebăda, raţa etc.). [Din fr. *lamellirostre*].

lamelós, ~şi, lameloásă, ~e a. format din lamele; care se desface în lamele: *rocă lameloasă*. [Din fr. *lamelleux*].

lamént, lamente n. (livr.) 1. lamentare: *ea plînge, şi deodată lamentele-i sînt rupte*. HEL.; (fig.) *lamentul de dragoste al simfoniilor lui Beethoven*. LOV.; 2. plîngere, reclamaţie: *prin rudele cu acces la palat, duse lamentele mai departe*. CĂL. [Din lat. *lamentum*].

lamentá, lamentez vb. (refl.) a se plînge zgomotos (şi exagerat); a se jeli; a se tînguI, a se văicări: *a se lamenta cineva de cele trecute este o pierdere de timp*. GHICA. [Din fr. *lamenter*, it. *lamentare*, lat. *lamentari*].

lamentábil, ~i, lamentabilă, ~e a. 1. care inspiră milă, demn de plîns; dezolant, lamentos: *a avut o soartă lamentabilă;* (adv.) *a eşuat atît de lamentabil!* SAD.; 2. care denotă o situaţie proastă, o stare precară: *raportul între polemist şi adversar e acela dintre o minte inaccesibilă şi un lamentabil intelect*. CĂL.; 3. care exprimă durere, suferinţă; jalnic, înduioşător, lamentos: *auzi acele sunete ... lamentabile*. FIL.; 4. (adesea adv.) sub aşteptări; deplorabil; prost: *ieşi precipitat ..., convins că s-a purtat lamentabil*. GHEŢIE. [Din fr. *lamentable*, lat. *lamentabilis*].

lamentáre, lamentări f. acţiunea de a se lamenta şi rezultatul ei; tînguire, văicăreală, lamentaţie: *încetează, domnule ..., cu lamentările!* REBR. [V. *lamenta*].

lamentáţie, lamentaţii f. 1. lamentare: *în poezia d-nei ... nici o lamentaţie, nici un strigăt de triumf*. IBR.; **lamentaţiile lui Ieremia**, carte a Vechiului Testament, în care sînt relatate suferinţele evreilor la distrugerea Ierusalimului de către caldeeni; 2. scriere (în versuri) cu caracter liric; 3. bocet. [Din fr. *lamentation*, lat. *lamentatio*].

laménto, lamentouri n. piesă muzicală (vocală), cu caracter trist, tînguitor: *suferă de diluare în linia melodică a unui lamento*. R.L. [Din it. *lamento*].

lamentós, ~şi, lamentoásă, ~e a. (rar) lamentabil: *arcadizează cîntînd ... dureri factice şi lamentoase de păstori*. CĂL. [Din lat. *lamentosus*, it. *lamentoso*].

lamentóso adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu jale; tînguitor. ăDin it. *lamentoso*].

lamiacée f. pl. (bot.) labiate. [Din fr. *lamiacées*].

lămie, lamii f. 1. monstru cu bust de femeie şi coadă de şarpe, care ademenea şi omora copii, în mitologia greacă; 2. specie de rechin mare din mările Europei (*Lamia*). [Din lat. *lamia*, fr. *lamie*].

laminá, laminez vb. (tr.) 1. a transforma un material (în special un metal) în lame, foi, bare etc., prin deformare plastică, cu ajutorul laminorului; 2. a întinde, a subţia şi a omogeniza cu laminorul benzile de fibre textile în filatură; 3. a reduce secţiunea de curgere a unui fluid. [Din fr. *laminer*].

laminăj, laminaje n. 1. laminare; 2. indice care caracterizează gradul de subţiere prin laminare a fibrelor textile. [Din fr. *laminage*].

laminár, ~i, laminară, ~e a. 1. alcătuit din lamele sau din straturi paralele: *sclerozăă laminară;* 2. **curgere laminară**, regim de curgere a unui fluid în care straturile componente alunecă pe traiectorii paralele între el şi cu axa conductei, fără a se produce vîrtejuri; 3. structură specifică rocilor sedimentare şi unor şisturi. [Din fr. *laminaire*].

laminăre, laminări f. acţiunea de a lamina şi rezultatul ei; laminaj, laminat[2]. [V. *lamina*].

laminăria f. gen de alge brune din mările reci, folosite în farmacie, în medicină, ca îngrăşămînt organic etc. (*Laminaria*); plantă de acest gen. [Cuv. lat.].

laminát[1], ~ţi, laminată, ~e a. care a fost supus operaţiei de laminare. // n. produs metalic obţinut prin laminare (ex.: tablă, sîrmă, benzi, profiluri etc.) [V. *lamina*].

laminát[2] n. faptul de a lamina; laminare: *maşină de laminat*. [V. *lamina*].

laminatór, laminatori m. laminorist. [*Lamina* + *-tor*].

laminăţie, laminaţii f. dispunere a unor elemente anatomice în straturi suprapuse sau concentrice. [Cf. lat. *lamina*].

lamínă, lamine f. 1. (bot.) limb; 2. strat subţire din structura unei formaţiuni anatomice compuse; 3. (tehn.) corp în formă de lamă sau de fir. [Din lat., it. *lamina*].

laminectomíe, laminectomii f. intervenţie chirurgicală constînd în rezecţia apofizelor vertebrale. [Din fr. *laminectomie*].

laminór, laminoare n. 1. maşină pentru laminarea metalelor, formată din doi sau mai mulţi cilindri metalici care se rotesc în sens contrar şi printre care trece metalul supus laminării; 2. maşină cu care se subţiază, se omogenizează etc. fibrele textile; 3. maşină care macină sau sfarmă anumite materiale pentru a pregăti pasta de argilă, nisipul de concasor etc. [Din fr. *laminoir*].

laminoríst, ~şti, laminoristă, ~e m., f. muncitor care lucrează la laminor; laminator. [*Laminor* + *-ist*].

laminotomíe f. secţiune a uneia sau a mai multor lame vertebrale. [Din fr. *laminotomie*].

lămoste f. (pop.) durere abdominală, colicl (la copii); diaree cu sînge la copii. [Cf. rus. *lamota* „dureri în membrele corpului"].

lampadár, lampadare n. 1. suport vertical pentru una sau mai multe lămpi, lumînări etc.: *era un lampadar metalic cu două braţe, acoperite cu abajururi din pergament ciuruit*. GHEŢIE; 2. stîlp pe care sînt fixate una sau mai multe lămpi, utilizat la iluminatul străzilor, grădinilor etc. [Din fr. *lampadaire*, it. *lampadario*].

lampádă, lampade f. torţă, făclie: *descoperind lămpadele aprinse înaintară în şiraguri stinse*. B.-DEL.; *ca o lampadă ateniană şi torţa poeziei ... a trecut aprinsă*. LOV.; (şi: **lămpadă**). [Din lat. *lampada*, gr. *lampás, -dos*].

lampadedróm, lampadedromi m. (în antichitatea greacă) purtător de torţă la ceremoniile religioase; alergător la întrecerile cu torţe: *lampa-*

dedromii sprinteni cu faclele lucioase. NAUM. [Din gr. ***lampadedrómos***].

lampadedromíe, lampadedromii f. întrecere sportivă în vechile oraşe greceşti, la care alergătorii purtau torţe: *în timpul lampadedromiei ateniene ... erau înşiraţi ... alergătorii torţei.* LOV. [Din gr. ***lampadedromía***, fr. ***lampadedromies***].

lampadofór, lampadofori m. (în antichitatea greacă) purtător al torţei în timpul ceremoniilor religioase. [Din gr. ***lampadofóros***, fr. ***lampadophore***].

lampagíu, lampagii m. (înv.) lampist. [***Lampă*** + *-agiu*].

lampánt a. **petrol lampant**, v. **petrol.** [Din fr. ***lampant***].

lampás, lampasuri n. fîşie îngustă de postav (roşu), cusută pe latura exterioară a pantalonilor, la unele uniforme; vipuşcă: *pantalonii erau fumurii, ... cu lampas vînăt.* PETR.; (accent. şi: ***lámpas***). [Din rus. ***lampas***].

lámpă, lămpi f. **1.** dispozitiv destinat producerii luminii prin arderea unui combustibil lichid, gazos sau solid; (p. ext.) lumină produsă de acesta: *se folosesc tot mai mult lămpile cu gaz.* PETR.; *îl zării în galerii cu lampa de carbid în mînă.* PR.; **lampă de noapte**, veioză: *la capătîiul meu, lampa de noapte ardea.* GHEŢIE; **a vorbi la lampă** (sau **la pereţi**), v. **perete**; **lampă (electrică) de buzunar**, lanternă: *dintr-o lampă electrică de buzunar ţîşni o suliţă de lumină.* REBR.; **lampă cu halogen**, lampă cu incandescenţă, în balonul căreia se introduce un amestec de gaze inerte cu halogen; **2.** aparat de iluminat cu ajutorul curentului electric: *văd la lumina lămpii electrice că se opreşte o trăsură.* CAR.; **lampă fluorescentă**, lampă electrică, cu descărcare într-un mediu de vapori de mercur, avînd pe faţa interioară a tubului un strat de substanţă fluorescentă; **lampă fulger**, blitz; **3.** aparat, dispozitiv a cărui flacără serveşte la producerea căldurii; **lampă de spirt**, spirtieră: *a făcut o cafea la lampa de spirt;* **lampă de lipit** (sau **de sudat**), lampă cu benzină, folosită la lipirea metalelor; **4.** (şi **lampă de radio**) tub electronic: *radioul cu lămpi din timpul războiului încă mai funcţionează;* **a-i lipsi** (sau **a-i fila**) **cuiva o lampă**, a fi nebun, anormal, bizar în comportament. [Din germ. ***Lampe***, fr. ***lampe***].

lampétră f. v. **lampretă.**

lamplón, lamploane n. felinar cu pereţii din pergament, hîrtie cerată etc. colorată sau pictată, întrebuinţat la iluminatul (festiv al) sălilor, parcurilor etc.; lanternă veneţiană: *lampioane veneţiene pretutindeni.* DELAVR.; *boschetele grădinii, iluminate de lampioane şi ouă de struţ.* PETR. [Din fr. ***lampion***, it. ***lampione***].

lampíst, lampişti m. **1.** persoană care făcea sau vindea lămpi; **2.** persoană care întreţinea şi supraveghea sistemul de iluminare al unei instituţii; lampagiu: *ardeau în foc toţi actorii, toţi maşiniştii, lampiştii.* CAR.; **3.** lucrător care întreţine şi distribuie lămpile în mină. [Din fr. ***lampiste***].

lampisteríe, lampisterii f. (rar) lămpărie. [Din fr. ***lampisterie***].

lamprétă, lamprete f. (rar) peşte migrator de formă cilindrică şi alungită, lipsit de solzi, cu carnea foarte gustoasă (*Petromyzon marinus* şi *flaviatilis*); (şi: **lampetră**). [Din germ. ***Lamprete***, lat. ***lampraeda***].

lamprofír, lamprofire f. rocă eruptivă, bogată în fier şi magneziu. [Din fr. ***lamprophyre***].

lámur, ~i, lamură, ~e a. (rar) **1.** limpede: *apă lamură;* **2.** pur, curat: *o casă, cu zece caturi ..., toată din aur lamur.* DELAVR. [De la ***lamură***].

lámură, lamuri f. **1.** (înv.) metal de cea mai bună calitate, pur, adevărat: (adj.) *7000 de talanţi lamură.* BIBLIA; **2.** (adesea fig.) puritate; partea cea mai bună, mai aleasă din ceva; floare, frunte, spumă: *lamura aurului nostru e însemnată.* EM.; *blîndeţea se face lamura lumii.* IONEL. [Lat. ****lam(i)nula*** (<***lamina***)].

lan, lanuri n. **1.** teren agricol semănat de obicei cu cereale; ogor întins; (p. ext.) plante cultivate pe acest teren; holdă: *lanul lung şi verde cu grîul răsărit.* AL.; **2.** (fig.) întindere mare, nesfîrşită: *stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului.* EM. [Din ucr. ***lan***].

lanamétru, lanametre n. aparat cu care se determină fineţea fibrelor textile. [Din fr. ***lanamètre***].

lanát, ~ţi, lanată, ~e a. (bot.) lanuginos: *frunze lanate.* [Din lat. ***lanatus***].

lánă, lane şi **lăni** f. (reg.) **1.** cruce la căruţă sau la sanie; **2.** parte a căruţei de care se fixează protapul. [Din germ. ***Lanne***].

lancasterián, ~eni, lancasteriană, ~ene a. care ţine de lancasterianism, referitor la lancasterianism; monitorial: *se ţineau, după metoda lancasteriană, cursurile.* CAR.; (adv.) *Vucea ... preda lancasterian, prin generali şi monitori.* CĂL. // m., f. adept al lancasterianismului. [Din engl. ***lancasterian***, fr. ***lancastérien***].

lancasterianísm n. sistem de predare a materiilor şcolare cu ajutorul elevilor mai avansaţi, folosiţi ca monitori[1]. [Din engl. ***lancasterianism***, fr. ***lancastérianisme***].

lancavíu, ~ii, lancavie, ~ii a. (rar) poznaş, ştrengăresc; viclean: *ocheade lancavii.* [Din rus. ***lancavîi***].

lánce, lănci f. **1.** suliţă: *lănci scînteie lungi în soare.* EM.; **2.** (pop.) bîtă (ciobănească): *păcurar cu lance, dă oile-ncoace.* POP. [Din magh. ***láncsa***, lat. ***lancea***, it. ***lancia***].

lanceolát, ~ţi, lanceolată, ~e a. **1.** (bot.) în forma unui vîrf de lance: *frunze lanceolate;* **2. goticul lanceolat**, prima perioadă a stilului gotic, caracterizat prin ornamente în formă de lance. [Din fr. ***lancéolé***, lat. ***lanceolatus***].

lancinánt, ~ţi, lancinantă, ~e a. (livr.) care se manifestă prin junghiuri şi zvîcnituri: *dureri lancinante.* [Din fr. ***lancinant***].

land, landuri n. provincie autonomă (cu organ legislativ şi guvern propriu) în organizarea administrativă a Austriei şi a Germaniei: *Muzeul landului Bavaria prezintă o expoziţie cu desenele realizate de artist.* R.L. [Din germ. ***Land***].

landáu n. v. **landou.**

lándă, lande f. (mai ales la pl.) şes întins pe ţărmurile Atlanticului, nisipos şi neproductiv; pustiu: *toamna moare în peisajul landelor bretone.* R.L. [Din fr. ***lande***].

landgráf, landgrafi m. titlu de nobleţe dat unor principi germani în evul mediu; persoană cu acest titlu: *landgraful de Hessa;* (şi: **landgrav**) [Din germ. ***Landgraf***, fr. ***landgrave***].

landgrafiát n. v. **landgraviat.**

landgráv m. v. **landgraf.**

landgraviát, landgraviate n. **1.** demnitatea landgrafului; **2.** domeniu guvernat de un landgraf; (şi: **landgrafiat**). [Din fr. ***landgraviat***].

lándler, ländlere [léndler] n. dans popular austriac şi bavarez, asemănător valsului; melodia acestui dans. [Din germ. ***Ländler***].

landóu, landouri n. **1.** trăsură mare, luxoasă, cu patru locuri (faţă în faţă) şi cu capotă formată din două părţi mobile: *un frumos landau de Viena venea înhămat de patru telegari.* NEGR.; *femei fardate, în mantile preţioase, sosesc în landouri.* CAL.; **2.** cărucior pentru copii, prevăzut cu o capotă care poate fi ridicată sau coborîtă, după necesitate; (şi: (înv.) **landau**). [Din fr. ***landau***].

lándras m. rasă de porci cu corpul lung, de culoare albă, crescuţi pentru carne; porc din această rasă. [Din engl. ***landrace***].

lándră, landre f. (reg.) **1.** plantă agăţătoare din familia leguminoaselor, cu flori purpurii şi violete, cu păstaia păroasă; borceag (*Vicia pannonica*): *era numai landră, buruiană de-aia care se ţine cînd tragi cu coasa.* SOR.; **2.** ceată gălăgioasă; cîrd, ciurdă; haită: *pleacă la judecătorie cu o landră întreagă după el.* ST.; (adv.) **a se ţine landră**, a merge în cîrd; **3.** zarvă, gălăgie; hărmălaie: *lătrau cîinii, cîntau cocoşii, era o landră pe drum şi muierile strigau.* SOR.; **4.** epitet pentru o femeie desfrînată: *landră n-am fost, da m-oi fa.* POP. [Et. nec.; cf. ***langră***].

landschenét m. v. **lanschenet.**

landsmal [lándsmol] n. una dintre cele două limbi literare norvegiene moderne (alături de rinksmal), creată pe baza dialectelor. [Din fr. ***landsmal***].

lándşaft, landşafturi n. porţiune din mediul geografic cu trăsături proprii, distincte de cele ale porţiunilor învecinate, de care este despărţită prin limite naturale; peisaj geografic. [Din germ. ***Landschaft***].

landtag [lántac] n. **1.** organul reprezentativ al puterii, în Germania pînă în 1934 şi în Austro-Ungaria; **2.** nume dat adunărilor reprezentative sau legislative dintr-un land german sau austriac; dietă; **3.** numele parlamentului din Liechtenstein. [Cuv. germ.].

lándver, landveruri n. armată teritorială (de rezervă) în vechile state germane: *aceasta a fost miliţia sau Landwehrul ţării.* BĂLC. [Din germ., fr. ***Landwehr***].

lang interj. cuvînt care imită sunetul unui clopot sau alt sunet metalic; dang: *danga-langa, sună clopot.* CAR.; (şi: **langa**). [Onomat.].

lánga interj. v. **lang.**

langáj n. v. **limbaj.**

langavíe f. element ornamental, în arhitectură şi în artele decorative, cu aspectul unei cununi din flori, frunze şi fructe; ghirlandă. [Din turc. ***ülan kavi*** „şerpuitor"].

langbeinít n. sulfat natural de potasiu şi magneziu, cristalizat în sistemul cubic, incolor, cu luciu sticlos, folosit ca îngrăşămînt. [Din fr. ***langbeinite***].

langhián n. etaj al miocenului mediu, dezvoltat în facies marin, în depozitele din colinele Langhe din nordul Italiei. [Din it. ***langheano***].

langoáre, langori f. lipsă de vigoare, de energie; încezeală, moleşeală; melancolie; apatie; langurozitate: *amestec de langoare meridională şi de seninătate nordică.* PHIL.; (fig.) *literatura sa ... nu e langoarea vaporoasă ... a unei palide literaturi lipsite de nerv.* LOV. [Din fr. ***langueur***, lat. ***languor, -oris***].

lángoş, langoşe n. (reg.) turtă (cu brînză, urdă etc.); lăngălău. [Din magh. ***lángos***].

lángră, langre f. (reg.) larmă, zarvă, gălăgie; hărmălaie; (adv.) **a umbla langră**, a umbla haihui; **a şedea langră**, a sta degeaba. [Et. nec.; cf. ***landră***].

langurós, ~şi, languroásă, ~e a. **1.** cuprins de langoare; melancolic, sentimental: *Monica e languroasă, plină de sentiment.* CĂL.; **2.** care denotă, exprimă langoare; care predispune la melancolie; melancolic, galeş; molatic: *de pe ochi ridici închisă, languroasa, lunga geană.* EM.; **3.** care exprimă sau provoacă voluptate; lasciv: *îmi aruncă o lungă privire languroasă.* PR.; *mişcările ei aveau ceva languros.* R.L.; (adv.) *îi spuse languros în timpul unui boston: – soarta mă răzbună.* REBR. [Din fr. ***langoureux***].

langurozitáte f. (rar) langoare. [***Languros*** + *-itate*].

langústă, languste f. **1.** crustaceu marin, asemănător cu racul, dar lipsit de cleşti şi cu carapacea spinoasă, de culoare violacee, cu carnea foarte gustoasă (*Palinurus vulgaris*): *să nu uiţi ... două languste şi vreo trei duzini de pierseci.* CAR.; *gambele şi coapsele lui trebuie să fi fost lungi, tari şi subţiri ca picioarele langustelor.* CĂRT.; **2.** preparat culinar obţinut din carnea acestui crustaceu. [Din fr. ***langouste***].

langustínă, langustine f. specie de homar din Norvegia. [Din fr. ***langoustine***].

lanifér, ~i, laniferă, ~e a. **1.** care poartă lînă, acoperit cu lînă, care produce lînă; lînos, păros: *animale lanifere;* **2.** care produce puf[2], acoperit cu puf: *plante lanifere.* [Din fr. ***lanifère***].

laníst, lanişti m. (la romani) antrenor de gladiatori; proprietar al unei şcoli de gladiatori. [Din lat. ***lanista***].

lanitál n. fibră textilă fabricată din cazeină, care înlocuieşte lîna; lînă artificială. [Din germ. ***Lanital,*** fr., it. ***lanital***].

lanolínă, lanoline f. substanţă grasă obţinută prin spălarea lînii brute a oilor, întrebuinţată ca excipient la prepararea unor creme, a unor pomezi etc.: *se coafa des, uza de lanoline.* CĂL. [Din fr. ***lanoline***].

lansá, lansez vb. **1.** (tr.) a emite o lege, un decret, o dispoziţie etc.: *dacă mi se ordonă, pot lansa mandate de arestare împotriva indivizilor.* ST.; **2.** (tr.) a trimite, a expedia; a distribui: *aţi lansat invitaţiile?* REBR.; **3.** (tr.) a formula, a enunţa, a expune idei, opinii, teorii etc. noi, originale; a pune în circulaţie: *un fost ministru naiv ... lansă presupunerea, care apoi deveni la alţii certitudine, că sînt americanii care au venit să ne elibereze.* PR.; **4.** (tr.) a comunica, a face cunoscut, a transmite, a face public ştiri, opinii etc.; a difuza, a populariza, a propaga: *cineva lansă zvonul că e vorba de o boală diplomatică.* GHEŢIE; **a lansa un S.O.S.,** a semnaliza prin mijloace radiotelegrafice pericolul de scufundare a navei, chemînd în ajutor navele din apropiere; **5.** (tr.) a face să fie cunoscut şi recunoscut, apreciat, remarcat de un public numeros; a introduce, a face să se integreze în (înalta) societate, într-un anumit anturaj: *ieşise în lumea literară europeană un nume nou, lansat cu prestigiu de Romain Rolland.* SAD.; **6.** (refl.) a deveni cunoscut, celebru; a se remarca, a se evidenţia, a se afirma: *se lansează Brînduşa, se lansează; are pană.* ST.; **7.** (tr.) a prezenta creaţii recente unui public (în cadrul unei ceremonii); a face cunoscut meritele, valoarea etc. prin publicitate: *au fost lansate volumele.* R.L.; **a lansa moda ...** (sau **o modă**), a face ca vestimentaţia, comportamentul, creaţia etc. sa originală să fie adoptată de un număr mare de oameni; a promova; **8.** (refl.) a se angaja, a se avînta într-o activitate; a se aventura, a se hazarda: *se lansă într-o lungă disertaţie.* GHEŢIE.; **9.** (tr. şi refl.) a-şi lua elan sau a face să pornească, să înainteze (rapid): *fundaşul s-a lansat în atac;* **10.** (tr. fact.) a face ca un vehicul să se deplaseze cu o viteză considerabilă: *automobilul nu se poate lansa din pricina curbelor;* **11.** (tr.) a face ca o activitate să meargă bine; a pune pe roate: *şi-a lansat afacerea;* **12.** (tr.) a iniţia; a declanşa: *dezbateri lansate ... de revista noastră în cadrul unor anchete tematice.* CF.; *a fost lansată o campanie de presă;* (refl. pas.) *s-a lansat un nou program de cercetare;* **13.** (tr.) a arunca cu putere un obiect către o ţintă (îndepărtată); (spec.) a trimite o bombă, un proiectil etc. spre un obiectiv: *zburătorii ... lansară bombe.* SAD.; (fig.) *a lansat un strigăt de chemare.* R.L.; **14.** (intr.) a arunca firul lansetei: *pescarii lansară din nou;* **15.** (refl.) a face un salt; a se arunca (în apă, în gol); **16.** (tr.) a pune pe apă în stare de plutire un vas nou construit sau reparat: *constructorii de nave ... lansează la apă cel de-al doilea mineralier.* R.L.; **17.** (tr.) a propulsa o navă cosmică, un satelit etc.; a trimite în cosmos; **18.** (inform.; tr.) a porni un program. [Din fr. ***lancer***].

lansádă, lansade f. mişcare de înaintare a calului, cu sărituri succesive, în formă de arc. [Din fr. ***lançade***].

lansáj n. **1.** lansare la apă a unei nave; **2.** oscilaţii verticale ale şasiului unui automobil. [Din fr. ***lançage***].

lansáre, lansări f. **1.** acţiunea de a (se) lansa şi rezultatul ei; **2.** emitere a unei legi, a unui decret; **3.** trimitere a unui mesaj; expediere; distribuire; **4.** formulare, enunţare, expunere a unor idei, opinii, teorii etc. noi, originale; punere în circulaţie: *lansarea avangardismului;* **5.** comunicare, transmitere, difuzare a unei ştiri, opinii, teorii etc.; popularizare, propagare: *lansarea unui slogan;* **6.** prezentare în public a unei creaţii originale, a unor aspecte ori rezultate noi ale unei activităţi etc.; oportunitatea oferită unei persoane de a deveni cunoscută şi recunoscută de un public numeros: *Puşcariu ... a jucat un rol atît de neprevăzut, pentru mine însumi, în „lansarea" mea.* BL.; *au avut loc lansări de cărţi.* R.L.; **7.** iniţiere, declanşare a unei acţiuni: *lansarea campaniei electorale;* **8.** punere în fabricaţie sau în circulaţie pe piaţă; **9.** angajare pasionată într-o activitate; aventurare, hazardare: *amîna lansarea în afaceri;* **10.** aruncare cu putere a unui obiect către o ţintă (îndepărtată); (spec.) trimitere a unei bombe, a unui proiectil etc. spre un obiectiv: *am alergat la o veche instalaţie cu lansare mecanică de talere şi porumbei de lut.* VOIC.; **11.** aruncare la distanţă a firului lansetei; **12.** punere pe apă, în stare de plutire, a unei nave prin alunecarea acesteia pe un plan înclinat: *ceilalţi potriveau cavaleţii sub bordaj, pregătind sania de lansare.* TUD.; **13.** propulsare prin catapultare sau cu ajutorul unor motoare puternice a unei aeronave, a unui satelit etc. [V. ***lansa***].

lansát, ~ţi, lansată, ~e a. **1.** care a fost enunţat, expus, difuzat recent; care este în vogă: *studiază noile teorii lansate;* **2.** cunoscut; consacrat: *scriitor lansat;* **3.** iniţiat: *au fost criticate proiectele lansate;* **4.** aruncat cu putere către o ţintă îndepărtată: *un corp lansat se deplasează.* BL.; **5.** pus în circulaţie; fabricat pentru prima oară: *produs nou lansat;* **6.** care se deplasează cu o viteză considerabilă: *automobil lansat;* **7.** pus pe apă, în stare de plutire, după construcţie sau reparare: *vapor lansat la apă;* **8.** propulsat în spaţiu de pe rampa de lansare: *satelit lansat.* [V. ***lansa***].

lansatór, ~i, lansatoáre m., f. **1.** persoană care lansează ştiri (false), zvonuri etc.: *cei mai pricepuţi lansatori de perdele de ceaţă.* R.L.; **2.** persoană care facilitează popularizarea unor autori, care lansează creaţii noi (prin publicitate): *judecător, apărător şi mai ales lansator al promoţiilor succesive de scriitori.* R.L. // n. dispozitiv pentru lansarea bombelor, a torpilelor, a rachetelor. [***Lansa*** + ***-tor;*** cf. fr. ***lance-fusée***].

lanschenét, lanscheneţi m. mercenar german în serviciul Franţei, în timpul războaielor religioase (sec. al XV-lea – al XVI-lea). // n. (pl. **lanschenete**) vechi joc de cărţi: *luase obiceiul de a juca cărţi, stos, lanschenet.* CĂL.; (şi: **landschenet**). [Din germ. ***Landsknecht,*** fr. ***lansquenet***].

lansétă, lansete f. undiţă prevăzută cu mulinetă, cu care se poate arunca năluca la mare distanţă: *aruncarea lansetei se face în doi timpi.* [Probabil contaminare între ***lansa*** şi ***mulinetă***].

lansetíst, lansetişti m. (rar) persoană care pescuieşte cu lanseta. [***Lansetă*** + ***-ist***].

lansrachéte n. instalaţie care trage proiectile autopropulsate împotriva tancurilor. [Din fr. ***lance-raquettes***].

lanstorpíle n. instalaţie, aparat de lansat torpile. [Din fr. ***lance-torpilles***].

lantán n. metal alb, foarte reactiv, din grupa pămînturilor rare. [Din fr. ***lanthane***].

lantaníd, lantanide n. (la pl.) nume dat elementelor chimice din seria pămînturilor rare, avînd structură şi proprietăţi foarte asemănătoare; (şi la sg.) element chimic din această grupă (ex.: lantan, ceriu, praseodim, neodim, prometiu, samariu, europiu, gadoliniu, terbiu, disprosiu, holmiu, erbiu, tuliu, yterbiu şi luteţiu); (şi: **lantanidă**). [Din fr. ***lanthanide***].

lantanídă f. v. **lantanid.**

lantérnă, lanterne f. **1.** (astăzi rar) lampă, felinar: *galerii cu mari lanterne.* AL.; **lanternă veneţiană,** lampion; **2.** (şi **lanternă de buzunar**) aparat de iluminat portativ, format dintr-o carcasă (metalică), prevăzută cu un lăcaş care adăposteşte, în spatele unui geam transparent, o baterie electrică; lumină produsă de un asemenea aparat: *inspectă casa pînă în cele mai ascunse unghere ..., folosindu-se de o lanternă.* GHEŢIE; *literele ... îmi apar în minte ca luminate de o mică lanternă de buzunar.* CĂRT.; **lanternă de poziţie,** lampă montată la un vehicul, pentru semnalizarea poziţiei acestuia; **3.** far (la automobile, biciclete etc.); lumină produsă de un asemenea far: *am oprit maşina ... ; lanternele ne luminau.* ARG.; **lanternă roşie: a)** far cu lumină roşie montat la spatele ultimului vehicul dintr-un convoi; **b)** concurent clasat pe ultimul loc într-un concurs, într-o cursă sportivă; loc codaş: *din ianuarie 1990, România a deţinut neîntrerupt lanterna roşie, în timp ce pentru primele locuri au concurat umăr la umăr Ungaria şi Polonia.* A.; **4. lanternă magică,** aparat prevăzut cu o sursă de lumină şi cu una sau mai multe lentile, cu care se proiectează pe un ecran imaginea mărită a figurilor desenate sau fotografiate pe plăci de sticlă; **5.** lanternou: *se auzea glasul lui Leu din lanternă.* CĂL.; **lanternă oarbă,** v. **orb; 6.** (zool.) **lanterna lui Aristotel,** aparat masticator al ariciului de mare. [Din fr. ***lanterne,*** it. ***lanterna,*** germ. ***Laterne***].

lanternóu, lanternouri n. **1.** turn (în formă de felinar) cu deschideri laterale prevăzute cu ferestre, suprainălţat pe acoperişul unui edificiu monumental, în vederea luminării şi ventilaţiei acestuia; lanternă; **2.** luminator. [Din fr. ***lanterneau, lanternon***].

lanţ, lanţuri n. **1.** (mai ales la pl.) obiect format dintr-un şir de verigi din fier prinse unele de altele, cu care este legat cineva de picioare (şi de mîini, de gît) pentru a fi imobilizat (şi torturat); lanţug; (p. ext.) cătuşe, fiare: *o să vie cu lanţuri la picioare.* PETR.; **în lanţuri,** legat cu lanţuri (şi cu cătuşe); încătuşat; (p. ext.) întemniţat: *patrioţii zac în lanţuri şi umplu Siberia.* SAD.; **a băga** (sau **a pune, a arunca**) **în lanţuri pe cineva,** a încătuşa; a întemniţa pe cineva: *se află închis şi pus în lanţuri fiul ei.* ST.; **a scoate din lanţuri pe cineva,** a descătuşa, a elibera din captivitate; **2.** (fig.) ceea ce împovărează, copleşeşte sufletul, conştiinţa cuiva; ceea ce îngrădeşte libertatea cuiva, ceea ce subjugă, supune, înrobeşte: *se sfarmă deodată cu lanţul de sclavie şi sceptrele de fier.* EM.; **3.** (fig.) ceea ce-i uneşte pe oameni (independent de voinţa lor); legătură: *încorda-voi a mea liră să cînt dragostea? un lanţ ce se-mparte cu frăţie între doi şi trei amanţi.* EM.; **4.** obiect asemănător celui descris cu care se leagă animalele (domestice sau domesticite): *puse căţeii de mici în lanţ.* SL.; **5.** obiect format dintr-un şir de verigi, de inele, de plăci etc. metalice, asamblate între ele, care serveşte la prinderea, fixarea, suspendarea, tracţiunea etc. unor obiecte: *aruncă lanţul şi-ncepe să coboare găleata.* CAR.; *a poruncit să se lese puntea pe lanţuri.* SAD.; **6.** (p. gener.) obiect format din verigi: *ţîncii făceau lanţuri nesfîrşite din cozi de păpădie.* CĂRT.; **7.** lanţ cu care se închide o poartă, o uşă etc.; **lanţ de siguranţă,** dispozitiv montat la uşa unui imobil, care, permiţînd numai întredeschiderea uşii, blochează pătrunderea în imobil (a unui răufăcător); **8.** lanţ de care este prinsă o ancoră; lanţ, sîrmă cu care se fixează o ambarcaţiune la mal: *desena o ancoră cu lanţ.* CĂL.; **9.** (la pl.) asamblaj de lanţuri care se

fixează pe pneurile unui vehicul, pentru a-i permite să ruleze pe terenuri alunecoase; **10.** (pop.) piedică (la car, la căruţă); **11.** (la pl.) scrînciob cu mişcare circulară sau orizontală, acţionat de un motor; **12.** dispozitiv format dintr-un şir de elemente metalice (identice) articulate între ele, cu ajutorul căruia se transmite o mişcare; (spec.) dispozitiv format dintr-un şir de inele metalice speciale, care transmite mişcarea de la pedale la roţile bicicletei, motoretei etc.; **13.** (înv.) instrument pentru măsurarea lungimilor de teren, format dintr-un şir de vergele metalice groase sau dintr-o bandă lungă, gradată de oţel, avînd la capete două inele care servesc la întinderea şi la transportul acestora: *cutreiera în toate sensurile cu lanţul şi cu ţăruşele moşiele mănăstireşti.* OD.; **14.** lănţişor (din metal preţios): *lanţuri de aur la ceasornic.* GHICA; *purta la gît lanţ cu zale de aur.* SAD.; **15.** şir (continuu) de fiinţe sau de lucruri asemănătoare; rînd, şirag, cîrd, convoi: *pluteşte un lanţ de lebede albe.* BAC.; **lanţ de magazine** (sau **de hoteluri etc.**), ansamblu de magazine (sau de hoteluri etc.) depinzînd de aceeaşi societate comercială; **a se ţine lanţ,** a se afla unul după (sau lîngă) altul; a se lega unul de altul; a se înşirui: *vitrinele prăvăliilor ... se ţineau lanţ.* TUD.; **a face lanţ,** a se înşirui unul lîngă altul pentru a-şi transmite un obiect din mînă în mînă: *un alt pîlc de oameni nevoiaşi fac lanţ, trecînd de la om la om doniţe şi găleţi cu apă.* PETR.; **16.** şir de dansatori ţinîndu-se de mînă pentru a forma, de obicei, un cerc: *întins-au lanţ de hori.* COŞB.; **17.** şir, succesiune de forme de relief (pozitive); (spec.) sistem muntos constituit din grupuri de culmi înalte, paralele, care se succed pe distanţe mari; catenă muntoasă: *lanţul carpatin care mărginea hotarul spre Austria era sălaş al ursului.* SAD.; *Eminescu a plecat ... către lanţul albastru al munţilor de graniţă.* CĂL.; **18.** lucrătură simplă făcută cu croşeta, constînd dintr-un şir de ochiuri înlănţuite; lănţişor; **19.** (chim.) şir format din mai mulţi atomi (de carbon) legaţi între ei; catenă; **20.** (anat.) şir de elemente identice (macroscopice sau microscopice) constituind o entitate anatomică sau funcţională; catenă: *lanţ ganglionar*; **21.** (mil.) grup compact de militari dispuşi în linie dreaptă: *pîrîiră multă vreme puştile pe lanţul sentinelelor.* SAD.; **lanţ de trăgători,** formaţie de luptă în care militarii sînt dispuşi şi acţionează pe aceeaşi linie de front; **22.** succesiune de fapte, evenimente, stări etc.; şir, şirag: *creditul statului e nimicit, finanţele ruinate, administraţia un lanţ de abuzuri ce duce ţara la peire.* EM.; **a se ţine lanţ,** a se succeda în număr mare; a se produce, a se petrece continuu, mereu: *certurile se ţineau lanţ.* GHEŢIE.; **23.** desfăşurare continuă şi regulată a unui proces, fenomen etc.; coerenţă, înlănţuire logică; curs, fir, şir: *formule de tranziţie din lanţul neîntrerupt al progresului.* LOV.; *lanţul cauzalităţii;* **reacţii în lanţ, a)** (fiz.; chim.) proces care se poate regenera prin el însuşi datorită capacităţii produsului antrenat de a reimpulsiona reacţia; **b)** succesiune de fapte, de fenomene etc. care se declanşează unele pe altele; **lanţul vorbirii,** succesiune de unităţi lingvistice care formează enunţuri; (biol.) **lanţ trofic,** serie de organisme care, succesiv, într-un ecosistem, consumă sau sînt consumate la rîndul lor; **lanţ cauzal închis,** feedback; **24.** succesiune ordonantă a elementelor unui ansamblu; ierarhie, scară: *putem asemăna societatea ... c-un lanţ ori mai bine cu o scară, unde flecare om e deasupra sau dedesuptul celui ce e mai aproape.* C.; **25.** veche unitate de măsură (agrară) pentru lungimi, egală cu aprox. 20 de metri; lungime egală cu această unitate de măsură; **26.** (reg.) unitate de măsură pentru suprafeţe, egală cu o jumătate de hectar; suprafaţa respectivă; iugăr, pogon: *popa ... avea douăzeci de lanţuri de pămînt.* SL. [Din bulg. *lanec,* magh. *lánc,* sb. *lanac;* pentru sensurile neologice, cf. fr. *chaîne*].

lanţánă, lanţane f. parîmă vegetală sau metalică alcătuită din trei, patru sau şase şuviţe, constituite fiecare din mai multe sfilate. [Cf. *lanţ*].

lanţát, ~ţi, lanţată, ~e a. (rar) **1.** cu aspect de lanţ; **2.** prevăzut cu lanţuri. [De la *lanţ*].

lanţétă, lanţete f. **1.** instrument chirurgical constînd dintr-o lamă cu două tăişuri, folosit la vaccinări, incizii etc.: *n-am lanţetă pentru flebotomie.* CĂL.; **2.** unealtă de metal, constînd dintr-o tijă cu capetele în formă de lopăţică, utilizat în turnătoriile de fontă pentru netezirea şi rectificarea tiparelor; **3.** (arhit.) ogivă (alungită); **4.** fiecare dintre penele lungi şi subţiri, cu un colorit viu, din jurul gîtului şi de pe spatele unor păsări. [Din germ. *Lanzette,* fr. *lancette,* it. *lancetta*].

lanţúg, lanţuguri şi (înv.) **lanţuge** n. (înv. şi reg.) **1.** lanţ folosit de obicei pentru a imobiliza pe cineva sau pentru a priponi animale: *învaţă de-l legară şi-i pusără lanţuje grele-mprejur.* DOS.; *păşea ... un dulău legat cu lanţug.* SAD.; **2.** (bucată de) lanţ cu diferite utilizări: *poarta curţei închidea, şi lanţuguri o lega.* POP.; **3.** lănţişor (din metal preţios): *vin ... măriri cu lanţuguri de aur la gît.* SAD.; (şi: **lanţuh, lănţug**). [Din ucr. *lancuh,* pol. *łańcuch*].

lanţúh n. v. **lanţug.**

lanuginós, ~şi, lanuginoásă, ~e a. (bot.) acoperit cu peri[2]; lanat, păros: *plante lanuginoase.* [Din lat. *lanuginosus,* fr. *lanugineux*].

lanúgo n. **1.** păr[1] fin care acoperă corpul unui nou-născut; fire de păr[1] crescute în afara regiunilor păroase ale corpului; **2.** puf[2] (la plante, fructe etc.). [Din lat., fr. *lanugo*].

láo n. **1.** populaţie care trăieşte în Laos şi în estul Thailandei; **2.** limbă din familia chino-tibetană, grupul thai, vorbită de această populaţie, una dintre limbile oficiale din Laos. [Din fr. *lao*].

laoláltă adv. **1.** împreună, la un loc, alături; delaolaltă: *braţ la braţ păşesc alături ... le stă bine laolaltă, ea frumoasă şi el tînăr.* EM.; *interesele obşteşti nu sînt decît interesele particulare laolaltă.* PETR.; **laolaltă cu ...,** împreună cu ...: *ocoleau laolaltă cu mulţimea, coridoarele.* EL.; **2.** unul cu altul: *după ce atîta vreme laolaltă n-am vorbit.* EM.; **3.** în acelaşi timp; totodată: *visezi adeseori cu plăcere şi părere de rău laolaltă.* ARG. [*La*[1] *+ olaltă*].

laór n. v. **lăor.**

laoţián, ~eni, laoţiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Laosului sau locuitorilor lui, referitor la Laos sau la locuitorii acestuia: *guvernul laoţian.* // m. pl. popor constituit ca naţiune în Laos. // m., f. persoană (originară) din Laos. [Din fr. *laotien*].

lapalisádă, lapalisade f. (livr.) reflecţie banală şi pleonastică; banalitate, truism. [Din fr. *lapalissade*].

laparo- element de compunere cu sensul „(referitor la) abdomen". [Din fr. *laparo-*].

laparocél n. hernie ventrală. [Din fr. *laparocèle*].

laparonefrectomíe f. ablaţiune chirurgicală a unui rinichi prin deschiderea cavităţii abdominale. [*Laparo- + nefrectomie*].

laparoscóp, laparoscoape n. instrument optic pentru examinarea cavităţii abdominale; peritoneoscop. [Din fr., engl. *laparoscope*].

laparoscópic, ~ci, laparoscopícă, ~ce a. realizat cu laparoscopul. [*Laparoscop + -ic*].

laparoscopíe, laparoscopii f. examinare cu laparoscopul a cavităţii abdominale şi a organelor abdominale; celioscopie, peritoneoscopie. [Din fr. *laparoscopie*].

laparotomíe, laparotomii f. deschidere chirurgicală a peretelui abdominal şi a peritoneului, constituind primul timp dintr-o succesiune de operaţii ce vizează organe abdominale; celiotomie. [Din fr. *laparotomie*].

lapiáz n. v. **lapiez.**

lapicíd, lapicizi m. (livr.) lucrător specializat în gravarea unor inscripţii, ornamentaţii etc. în piatră. [Din fr. *lapicide*].

lapidá, lapidez vb. (tr.) **1.** a ucide prin lovituri cu pietre pe cineva, ca pedeapsă sau ca răzbunare; **2.** a arunca cu pietre în cineva, pentru a-l alunga; **3.** (fig.) a alunga; a persecuta. [Din fr. *lapider,* lat. *lapidare*].

lapidár, ~i, lapidară, ~e a. **1.** din piatră: *frumoasa stelă ..., unul din cele mai mari monumente lapidare ale muzeului nostru.* OD.; **2.** săpat, gravat în piatră: *citirea şi transcripţiunea de inscripţiuni lapidare.* GHICA; **3.** caracteristic inscripţiilor săpate în piatră; redat, exprimat concis, laconic, succint: *gramatica latină ..., cu o brevitate lapidară.* MAIOR.; *concizie a exprimării, care dă unora dintre frazele textului citat caracterul lapidar al unor maxime.* VIANU; *stil lapidar;* **4.** care se exprimă concis; laconic: *profesorul fusese întotdeauna lapidar;* (subst.) *T. Maiorescu era ... un lapidar.* LOV. // f. tip de litere majuscule, asemănătoare cu caracterele săpate pe monumentele din piatră antice. [Din lat. *lapidarius,* fr. *lapidaire*].

lapidáre, lapidări f. **1.** acţiunea de a lapida şi rezultatul ei; ucidere, lovire cu pietre; lapidaţie: *lovirea cu pietre sau lapidarea Sfîntului Ştefan.* FIL.; **2.** (fig.) oprobriu: *sensibilitatea „ratatului" la această lapidare colectivă.* ARG. [V. *lapida*].

lapidaritáte f. caracter lapidar; concizie; laconism: *este remarcabilă lapidaritatea unor definiţii.* CĂL. [*Lapidar + -itate*].

lapidáriu, lapidarii n. **1.** colecţie de pietre mari, sculptate sau gravate (basoreliefuri, statui, pietre funerare etc.); **2.** loc în care se păstrează o astfel de colecţie; **3.** (în evul mediu) tratat despre presupusele proprietăţi curative ale pietrelor preţioase; (şi: **lapidarium**). [Din lat. *lapidarium*].

lapidárium n. v. **lapidariu.**

lapidatór, ~i, lapidatoáre m., f. persoană care lapidează. [Din lat. *lapidator,* fr. *lapidateur*].

lapidáţie, lapidaţii f. lapidare; (şi: **lapidaţiune**). [Din lat. *lapidatio, -onis,* fr. *lapidation*].

lapidaţiúne f. v. **lapidaţie.**

lápidă, lapide f. **1.** lespede, piatră funerară (cu inscripţie); **2.** piatră comemorativă (pe o clădire); (accent. şi: **lapídă**). [Din it. *lapida,* lat. *lapis, -idis*].

lapiáz, lapiezuri n. formă de relief cu aspect de şănţuleţe ramificate formate de apele de ploaie care erodează povîrnişurile de calcar, sare etc.; (şi: **lapiaz**). [Din fr. *lapié, lapiaz*].

lapíli m. pl. pietricele poroase provenite din fragmente de lavă sau de roci, aruncate de vulcanii în erupţie; pietriş vulcanic. [Din fr. *lapilli*].

lapín, lapini m. (franţuzism) **1.** mamifer rozător înrudit cu iepurele comun, de dimensiuni mai mici decît acesta, originar din Europa occidentală şi Africa de nord, de unde a fost adus în România la începutul sec. al XX-lea; iepure de vizuină: *cîte-un lapin tresare brusc din năsip.* SAD.; **2.** carnea preparată a acestui animal: *pregătise lapin cu măsline.* [Din fr. *lapin*].

lápis n. (min.) lazurit. [Din fr., lat. *lapis*].

lapislazúli n. (min.) lazurit: *remarcă ... cercei de aur cu piatră albastră-cenuşie de lapislazuli.* GHEŢIE. [Din fr. *lapis-lazuli*].

lapíţi m. pl. populaţie antică din Thessalia, intrată în mitologia greacă prin luptele cu centaurii şi cu Hercule. [Din lat. *Lapithae,* fr. *lapithes*].

lapón, ~i, laponă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Laponiei sau locuitorilor ei, referitor la Laponia sau la locuitorii acesteia: *tînărul ... înşira mîncărurile ce le fuseseră servite într-un sat lapon, lîngă graniţa cu Rusia.* GHEŢIE. // f. limbă fino-ugrică vorbită de laponi. // m. pl. populaţie

indigenă de origine fino-ugrică, care trăieşte în regiunile extrem-nordice ale Europei, pe teritoriul Norvegiei, al Suediei, al Finlandei şi al Federaţiei Ruse: *însemnările de călătorie ... despre laponi.* SAD. // m., f. persoană (originară) din Laponia. [Din fr. ***lapon***].

lápoş, ~şi, lapoşă, ~e a. (rar) lălău: *lăţăreaţă, lăbărţată şi lapoşă, vădit supusă la o apropiată îngrăşare, Mima era cîrnă.* M.CAR. [Din magh. ***lapos***].

lapoviţá, pers. 3 **lapoviţează** vb. (intr. impers.) a cădea lapoviţă; a fi lapoviţă: *în nordul ţării lapoviţează.* [De la ***lapoviţă***].

lápoviţă, lapoviţe f. ploaie amestecată cu ninsoare; (p. ext.) zăpadă apătoasă; zloată: *avem zile cu ploaie, cu lapoviţă.* AL.; *era sfîrşitul toamnei, cu lapoviţe friguroase.* REBR. [Din bulg., sb. ***lapovica***].

laps n. (franţuzism) **laps de timp,** perioadă de timp. [Din fr. ***laps*** (de temps)].

lápsus, lapsusuri n. **1.** greşeală de vorbire sau de scriere, constînd în folosirea unui cuvînt în locul altuia: *la el să fi văzut lapsusuri şi scăpări din vedere.* R.L.; **2.** incapacitate momentană a cuiva de a-şi aminti un lucru ştiut: *acum am un lapsus, nu vrei să-mi spui dumneata cum se numeşte?* PR.; **3.** (rar) lipsă, lacună: *doamna doctor Probotă va trece peste aceste regretabile lapsusuri din educaţia mea neglijată.* C.PETR. [Din lat., fr. ***lapsus***].

laptagíu, laptagii m. lăptar: *în ascendenţa* [sa] *... se aflau un valoros laptagiu chinez..., precum şi un căruţaş.* ARG. [***Lapte*** + *-agiu*].

láptă f. v. **labdă.**

lápte, (pop.) **lăpturi, lăpteturi** n. **1.** lichid alb-gălbui, opac, dulceag, secretat de glandele mamare ale femeii şi ale femelelor mamifere, constituind hrana exclusivă a sugarului şi, respectiv, a puiului de animal; aliment de bază al omului obţinut prin mulgerea femelelor unor animale domestice (vacă, bivoliţă, oaie, capră etc.): *Radu va bea ... cîte un pahar mare de lapte.* VLAH.; *îndură-te, soartă, de ea, bucură-i sînii cu lapte şi adu-i copilul ce-l vrea.* VIERU; (fig.) *ai avut ...de unde să sugi laptele ştiinţei.* CAR.; **lapte dulce,** lapte proaspăt, nefermentat: *bea în toată sara o cupă de lapte dulce.* CR.; **lapte pasteurizat,** lapte din care s-au eliminat, în aparate speciale, bacteriile; **lapte condensat,** lapte căruia i s-a redus conţinutul de apă, prin evaporare la temperatură şi la presiune joasă; **lapte praf,** v. **praf; lapte acru** (sau (reg.) **covăsit**), lapte, de obicei fiert, fermentat cu smîntînă ori cu covăseală; iaurt: *femeia ne-a adus o oală mare cu lapte acru.* ST.; **lapte prins,** lapte de vacă nefiert, închegat pe cale naturală, de la care s-a luat smîntîna; chişleag; lapte de oaie coagulat cu cheag, din care se prepară caşul; **lapte bătut,** lapte închegat şi apoi bătut în putinei; zer; **lapte de pasăre, a)** desert preparat din lapte, ouă şi zahăr, fiert la cuptor în baie de abur; **b)** (şi **lapte de găină**) băutură preparată din gălbenuş de ou, zahăr sau miere şi lapte fierbinte, folosită ca remediu împotriva tusei; **c)** (pop.; şi **lapte de cuc**), lucru inexistent; ceva imposibil de realizat, de obţinut: *muierea poftеşte şi la urdă de curcă şi la lapte de cuc.* POP.; **frate** (sau **soră**) **de lapte,** copil considerat în raport cu alt copil, alăptat de aceeaşi doică: *sora lui de lapte.* EM.; **Calea** (sau (pop.) **Drumul**) **Laptelui,** Calea Lactee; **de lapte, a)** (despre femelele unor animale domestice) crescută pentru producţia de lapte: *fermele de vaci de lapte nu fac decît brînză.* SAD.; **b)** (despre copii sau pui de mamifere) neînţărcat, sugaci: *trei copii mici, al patrulea, de lapte.* SL.; *cumpărase un purcel de lapte.* PETR.; **dinţi de lapte,** dinţi care apar la copii între şase luni şi trei ani sau la animale în primii ani de la naştere şi care ulterior cad, crescînd în locul lor alţi dinţi, mai rezistenţi: *primul molar are drept origine un dinte de lapte.* BL.; **cu lapte,** (despre vaci, oi etc.) care dă lapte; lăptoasă; lăptare, mînzare, plecătoare: *mai avea prin curte vaci cu lapte, viţei, porci graşi.* SL.; **bună** (sau **rea**) **de lapte,** care dă (sau nu dă) mult lapte: *capra mea... [i]i bună de lapte.* CR.; **a curge lapte şi miere,** (cu aluzie la motivul biblic) a fi îmbelşugare, opulenţă: *dacă vin ei, o să curgă lapte şi miere.* CĂL.; **a fi numai lapte şi miere,** a se purta mieros; a fi binevoitor: *ţiganca, numai lapte şi miere, spusese: de ce ... vorbeşti aşa urît cu el?* PR.; **a fi cu lapte,** a fi adevărat; a fi folositor; a fi uşor de realizat: *bine-ar fi, măi Chirică, dac-ar fi toate cu lapte cîte le spui.* CR.; **a curge** (ori **a cădea**) **cuiva lapte(le) în păsat** sau **a (se) vărsa laptele în păsatul cuiva,** a-i merge cuiva foarte bine; a beneficia de un ajutor nesperat; **a pune tot laptele în păsat,** a fi risipitor; **a stoarce** (sau **a scoate**) **lapte din piatră, a)** a realiza lucruri extraordinare, învingînd obstacole de netrecut; b) a exploata crunt pe cineva; **cînd a da din piatră lapte,** niciodată; (fam.) **a se băga** (sau **a cădea**) **ca musca în lapte,** v. **muscă; a fi învăţat ca mîţa la lapte,** a avea deprinderi rele; **2.** (fig.) învăţătură evanghelică, concepută ca prima hrană a spiritului: *cu lapte pre voi am adăpat şi nu cu mîncare, pentru că încă nu puteaţi* [mînca]. BIBLIA; **3.** (la pl., în forma **lăpturi**) produse lactate; mîncăruri preparate cu lapte sau cu produse lactate: *lăpturi, caşcavaluri şi unturi.* OD.; **4.** suc cu aspect lăptos, care se găseşte în unele plante sau fructe: *lapte de cocos;* **(a fi) în lapte,** (mai ales despre cereale) (a fi) crud, necopt: *porumbul era în lapte;* **5.** lichid (uleios) extras sau preparat din seminţele sau sîmburii unor plante: *lapte de migdale;* **lapte de malţ,** malţ măcinat şi amestecat cu apă, folosit la prepararea berii; (pop.) **lapte de bou,** mîncare de post preparată din sămînţă de cînepă sau de dovleac pisată, amestecată cu apă (şi îndulcită puţin): *ce mîncam? lapte de bou; se făcea din seminţe de dovleac uscate ... şi le pisau mărunt ... şi le fierbeau pînă se-ngroşau.* SOR.; **6.** suspensie de pulbere fină în apă, cu aspect mai mult sau mai puţin asemănător cu laptele (de vacă): *lemnul tratat cu substanţe chimice devine un lapte, care se îngroaşe treptat.* CĂL.; **lapte de var,** suspensie de hidroxid de calciu în apă, folosit la văruit; **lapte de ciment,** suspensie de ciment în apă, folosită la lucrările de construcţie; **lapte de piatră** (sau **de stîncă**), stalactită; **7.** (compuse; bot.) **laptele-cîinelui** (sau **-cucului, -lupului**), alior (*Euphorbia*): *toate sînt bune de păscut: laptele-cucului, ca şi rara floare a alunului.* CAR.; *dădurăm în prunduri, printre tufe de laptele-cîinelui.* SAD.; **laptele-păsării, a)** bălușcă (*Ornithogalum umbellatum*); b) plantă erbacee din familia liliaceelor, cu o singură frunză linear-lanceolată, cu flori mici, galbene, răspîndită prin locuri necultivate; **c)** plisc-păsăresc (*Gagea lutea*); **laptele-stîncii, a)** lăptişor (*Androsace chamaejasme* sau *arachnoidea*): *asta e laptele-stîncii şi astălaltă zîrnămiţoasă.* OD.; **b)** mică plantă erbacee din familia primulaceelor, cu tulpina scapiformă, cu frunze lanceolate, cu flori solitare sau reunuite în umbele, albe cu galben, cu fructul o capsulă, care creşte în regiunea alpină (*Androsace lactea*); **sudoarea-laptelui,** captalan (*Petasites officinalis*). // m. (pl. **lapţi**) (pop.) **1.** muls, mulsoare: *oile şi pun pi doi lapţ sau pi-un lapti.* POP.; **a băga oile în lapte** (sau **în lapţi**), a despărţi oile de miei, pentru a le mulge: *astăzi se înţarcă mieii şi oile se bagă în lapte.* EM.; **2.** cantitatea de lapte mulsă o dată de la o oaie sau de la toate oile dintr-o turmă: *Stan are numai cinci oi lăptare; el începe, le mulge pe toate cinci şi scoate jumătate oca; acesta e un lapte; altul are douăsprezece oi şi scoate o întreagă oca; el are doi lapţi.* EM. [Lat. ***lac, -tis***].

laptop, laptopuri [léptop] n. microcalculator (personal) portabil: *laptop-ul este o invenţie fantastică.* D. [Din engl. ***laptop***].

lapţi m. pl. **1.** glande sexuale masculine la peşti, avînd aspectul unei substanţe gelatinoase albe, lăptoase: *după ce au fost lepădate icrele şi s-au amestecat cu lapţii, să lucreze oamenii cu hărnicie la prinderea peştelui.* SAD.; **2.** momiţe[3]. [Lat. ***lactes***].

lapúc m. (bot.; reg.) brusture *(Arctium lappa).* [Din bulg. ***lapuh,*** sb. ***lopuh***].

lárariu, lararii n. capelă mică, încăpere în casele romane, în care se păstrau statuile larilor şi penaţilor. [Din lat. ***lararium,*** fr. ***laraire***].

lard n. (reg.) slănină; grăsime. [Lat. ***lardum*** „slănină"].

lardacéu, ~i, lardacee a. (despre ţesuturi patologice) care are aspect şi consistenţă de slănină. [Din fr. ***lardacé***].

larg, ~gi, largă, ~gi a. **1.** care este extins în toate direcţiile, care ocupă o suprafaţă mare; întins, vast: *am crescut în largi ogoare roada cu prisos.* MAT.; *în ograda largă a conacului, ţăranii ... spun taclale.* SAD.; **în** (sau **la**) **lumea largă,** în locuri depărtate; pretutindeni: *cercam un vad să ies la lumea largă.* EM.; **a umbla** (sau **a rătăci**) **în lumea largă,** a călători mult în locuri diferite; a colinda; **lumea** (sau **ţara**) **e largă,** eşti liber, poţi pleca unde vrei: *de ţi-s dragă, bade, dragă, de nu, iată, lumea-i largă.* POP.; **2.** (fig.) cu deschidere spirituală; atotcuprinzător; tolerant: *ce vijelie se abătuse peste mintea asta aşa de largă şi bine înzestrată?* VLAH.; *om cu o largă cultură literară.* CĂL.; **vederi largi,** orizont intelectual vast; receptivitate faţă de nou: *era o persoană cu vederi largi, înţelegea că tinerii trebuiau să se cunoască mai bine înainte de a se căsători.* GHEŢIE; **3.** cu lăţime mare, lat: *ajunse într-o stradă mai largă.* GHEŢIE; *purta o pălărie cu boruri largi;* (bis.) **calea** (sau **poarta**) **cea largă,** drumul spre iad; calea lată: *vor să ajiungă ceriul îmblînd pre calea cea largă care duce în perire.* VARL.; **4.** dezvoltat mult în lăţime: *are şoldurile largi;* **5.** cu deschidere mare: *poarta era înaltă şi largă.* REBR.; (adv.) *uşa era larg deschisă;* **6.** încăpător, spaţios; confortabil, prielnic: *căruţa mea e largă, poate să încapă într-însa cît de mult.* CR.; *fumam ... în jetul larg şi odihnitor.* EL.; (pop.) **a-i fi** (sau **a-i face cuiva**) **larg,** a se simţi sau a face pe cineva să se simtă bine: (adv.) *în mijlocul codrului unde-i larg voinicului.* POP.; **7.** cu o croială amplă, lejeră, permiţînd mişcarea liberă a corpului; prea mare faţă de dimensiunile unei persoane: *n-aş vrea nici stofe ... nici largi caftane de vizir.* AL.; *iile largi din giulgiu foarte fin.* AG.; **8.** slab legat, care nu strînge; slobod: *legătura este prea largă;* **9.** (fig.) care nu se restrînge de la cheltuieli; cheltuitor, risipitor; **existenţă** (sau **viaţă**) **largă,** existenţă îndestulată, cu mulţi bani: *o sumă de bani care să-i permită viaţă largă.* CĂL.; (adv.) *îi plăcea să trăiască larg, fără grija mărunţişurilor ... existenţei.* GHEŢIE; **10.** (fig.) generos, darnic; mărinimos: *nu ai fost prea larg cu el;* **mînă largă,** om generos; **a da cuiva cu mîneci largi,** a da bucuros, cu plăcere; a fi darnic: *părinţii fetei ... o dau cu mîneci largi.* CR.; **11.** (fig.) desfăşurat în toată amploarea, dezvoltat: *o explicaţie destul de largă.* CAR.; *departe plopii s-apleacă la pămînt în larg balans lenevos.* BAC.; *mi-am scos cu o mişcare largă pălăria.* GHEŢIE; **pe larg,** amănunţit: aş *fi vrut să discut cu dumneavoastră mai pe larg.* PR.; **12.** (fig.) lejer, natural; maiestuos, măreţ: *salutul lui e larg şi zîmbitor.* VLAH.; (adv.) *se urcă în trăsură ... salutînd o dată larg cu pălăria.* SAD.; **13.** (fig.) cu o semnificaţie mai generală, mai cuprinzătoare; care nu este utilizat în mod strict, riguros: *aceste lucruri ... au o anume semnificaţie mai largă.* CĂL.; **în sens larg,** în accepţiunea generală, cea mai extinsă a cuvîntului: *termenul de „conflict" trebuie luat în sensul mai larg.* R.L.; **14.** (fig.) răspîndit într-un spaţiu vast sau pe durata unei perioade de timp considerabile; devenit cunoscut, notoriu: *grupul esteţilor ... dă o largă folosinţă neologismului.* VIANU; **15.** (fig.) care are o mare sferă de acţiune sau de aplicare: *antibiotic cu spectru larg;* **în** (sau **într-o**) **largă măsură** sau **într-o măsură largă,** mult; în mare parte: *criticii de seamă sînt în largă măsură comparabili.* R.L.; **pe scară largă,** în proporţii foarte mari; **16.** (fig.) intens, puternic: *simţi larga simpatie cu care îl privea tînărul student.* AG.; **17.** (fig.) numeros; considerabil, important: *studiile*

şi preocupările sale interesau exclusiv specialiştii şi nu publicul larg. GHEŢIE; *a fost ales cu o largă majoritate.* // n. **1.** întreaga suprafaţă a unui loc; lărgime: *patru margini de pământ ce strîmte au fost în largul lor!* COŞB.; *mă întind peste largul patului pînă la noptiera ... de la căpătîi.* PETR.; **în lung şi în larg,** în lung şi în lat: *preîmblîndu-se în lung şi în larg prin mica cămăruţă.* NEGR.; **2.** loc deschis; care se întinde pînă departe; întindere nemărginită: *cînd ajunseseră afară la larg, se aşezară pe o piatră mare.* C.L.; *prin largul albelor văzduhului.* GOGA; **a ieşi** (sau **a scoate**) **pe cineva la** (sau **în**) **larg,** a scăpa (pe cineva) dintr-o situaţie dificilă: *prin toate a trecut Duţu, din toate a scăpat, şi numai norocul lui cel orb l-a scos în larg.* SL.; **a lua largul,** a fugi; **3.** parte a unei ape depărtate de mal: *de fiori încremeneşte largul apelor adînci.* COŞB.; **în larg,** departe de ţărm, pe apă; **4.** spaţiu liber în care te poţi mişca nestingherit; loc prielnic: *vreo trei perechi s-au retras în şură, mai la larg.* REBR.; **în** (sau **la**) **largul meu, tău, său etc.,** liber, nestingherit, în siguranţă: *nu şi-a putut face mendrele în largul lor.* EM.; *în copac ... ne simţeam în largul nostru.* CĂRT.; **5.** (fig.) bunăstare, belşug; dărnicie; **în larg,** fără lipsuri; din plin: *locuitorii ... trăind în larg şi în belşug.* ISP.; (înv.) **cu larg,** cu generozitate, cu mărinimie: *luînd mir de la mormînt, ei şi-l da cu larg tuturor.* DOS. // f. **1.** reţea de pescuit cu ochiuri mari; **2.** (reg.) femeie depravată. [Lat. ***largus***].

largá, larghez vb. (tr.) **1.** a arunca balast, lest etc. dintr-o aeronavă în timpul zborului: *au fost largaţi paraşutiştii;* **2.** a îndepărta o ambarcaţie de la chei; **3.** (fig.) a abandona. [Din it. ***largare,*** fr. ***larguer***].

largăbil, ~i, largabilă, ~e a. care poate fi largat: *lest largabil.* [Din fr. ***largable***].

largáre, largări f. acţiunea de a larga şi rezultatul ei. [V. ***larga***].

larghétto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) într-un tempo intermediar între largo şi andante. // n. (parte dintr-o) compoziţie muzicală executată în acest tempo. [Din it. ***larghetto***].

larghéţe f. dărnicie, generozitate: *i-ar fi asigurat cu larghеţe mijloacele de trai.* GHEŢIE. [Din it. ***larghezza,*** fr. ***largesse***].

lárgo adv. (muz.) mişcare amplă şi lentă, gravă, solemnă, maiestuoasă: *sonata în re major a lui Jean Maria Leclair conţine o sarabandă în largo.* CĂL. // n. (parte dintr-o) compoziţie muzicală concepută în această mişcare. [Din it. ***largo***].

lari m. pl. **1.** (mit.) zei protectori ai casei şi ai familiei, veneraţi de romani; statuile acestor zei; penaţi: *precum un ulcior pe roata olarilor creşti zveltă, uşor subt pavază larilor.* BL.; **2.** (fig.) cămin, casă (părintească). [Din lat., fr. ***lares***].

lárice, laríci f. (bot.) zadă (*Larix decidua*); (accent. şi: ***laríce***). [Din lat. ***larix, -cis,*** it. ***larice***].

larifórmă, lariforme f. (la pl.) ordin de păsări acvatice palmipede, cu ciocul curbat; (şi la sg.) pasăre din acest ordin (ex. pescăruşul). [Din fr. ***lariformes***].

larigót n. (rar) vechi instrument muzical de suflat, asemănător cu flautul. [Din fr. ***larigot***].

laringál, ~i, laringală, ~e a. şi f. (sunet) care se articulează în regiunea laringelui (ex. *h,* spiritul aspru din greacă). [Din fr. ***laryngal***].

laríngе, laríngе n. organ anatomic de forma unui tub, alcătuit din cartilaje articulate între ele, aflat în partea superioară a traheii, care produce vocea cu ajutorul organelor vocale, incluse în structura acestuia; beregată: *nu e răceală ..., totul e curat, amigdalele, faringele, laringele.* PR.; (şi: **lárinx**). [Din it. ***laringe,*** fr. ***larynx***].

laringectomíe, laringectomii f. incizie sau extirpare a laringelui. [Din fr. ***laryngectomie***].

laringián, ~eni, laringiană, ~ene a. care aparţine laringelui, referitor la laringe; produs de laringe: *mucoasă laringiană; ton laringian.* [Din fr. ***laryngien***].

laringísm n. contracţie spasmodică a muşchilor laringelui. [Din fr. ***laryngisme***].

laringítă, laringite f. inflamaţie acută sau cronică a laringelui, manifestată prin usturime şi dureri în gît, răguşeală, tuse, greutate respiratorie, uneori febră. [Din fr. ***laryngite***].

laringocél n. tumoare a laringelui. [Din fr. ***laryngocèle***].

laringofón, laringofoane n. microfon aplicat pe gîtul vorbitorului în dreptul laringelui, pentru a transmite direct vibraţiile coardelor vocale, folosit în transmisiunile din avion şi din tanc. [Din fr. ***laryngophone***].

laringológ, laringologi m. medic specialist în laringologie. [Din fr. ***laryngologue***].

laringológic, ~ci, laringologică, ~ce a. care aparţine laringologiei, referitor la laringologie. [Din fr. ***laryngologique***].

laringologíe f. (disciplină a otorinolaringologiei care se ocupă cu) studiul anatomiei, fiziologiei şi patologiei laringelui. [Din fr. ***laryngologie***].

laringopatíe, laringopatii f. denumire generică pentru bolile laringelui. [Din fr. ***laryngopathie***].

laringoplastíe, laringoplastii f. operaţie chirurgicală refacere a laringelui. [Din fr. ***laryngoplastie***].

laringoplegíe f. paralizie a muşchilor laringelui, datorată unei leziuni a sistemului nervos central sau a nervilor faringieni. [Din fr. ***laryngoplégie***].

laringoscóp, laringoscoape n. instrument medical format dintr-o oglindă specială cu coadă lungă, folosit la examinarea laringelui. [Din fr. ***laryngoscope***].

laringoscópic, ~ci, laringoscopică, ~ce a. care aparţine laringoscopiei, referitor la laringoscopie. [Din fr. ***laryngoscopique***].

laringoscopíe, laringoscopii f. examinare medicală vizuală a laringelui cu laringoscopul. [Din fr. ***laryngoscopie***].

laringospásm, laringospasme n. (med.) spasm laringian. [Din fr. ***laryngospasme***].

laringostenóză f. îngustare patologică a laringelui. [Din fr. ***laryngosténose***].

laringostroboscóp, laringostroboscoape n. stroboscop specializat pentru studiul coardelor vocale în timpul fonaţiunii. [Din fr. ***laryngostroboscope***].

laringostroboscopíe, laringostroboscopii f. observare a coardelor vocale cu laringostroboscopul. [Din fr. ***laryngostroboscopie***].

laringotómic, ~ci, laringotomică, ~ce a. care aparţine laringotomiei, referitor la laringotomie. [Din fr. ***laryngotomique***].

laringotomíe, laringotomii f. operaţie chirurgicală constînd în incizia laringelui. [Din fr. ***laryngotomie***].

laringotraheítă f. inflamaţie a mucoasei laringelui şi a traheii, de obicei urmare a laringitei. [Din fr. ***laryngótrachéite***].

laringotraheotomíe f. deschidere chirurgicală a părţii inflamate a laringelui şi a traheei. [Din fr. ***laryngotrachéotomie***].

lárinx n. v. **laringe.**

lármă, larme f. **1.** (înv.) alarmă (care anunţă apropierea duşmanului şi cheamă ostaşii la arme): *ţara suna de crunte larme.* AL.; **a da larmă,** a da alarma: *dase larma pe la casele boierilor.* NEGR.; **2.** zgomot mare, gălăgie: *lungile coridoare ... răsunau de larma vocilor tinere.* GHEŢIE; **3.** (fig.) nelinişte, frămîntare, zbucium, agitaţie. [Din magh. ***lárma,*** sb. ***larma;*** cf. it. ***all'arma*** „la arme"].

lărmăt n. (rar) larmă: *făcea ... larmăt mare.* C. [De la ***larmă*** (după ***strigăt***)].

larmoalánt, ~ţi, larmoalantă, ~e a. (rar) **1.** care provoacă lacrimi: *piesă larmoaiantă;* **2.** plîngăreţ: *voce larmoaiantă.* [Din fr. ***larmoyant***].

larvár, ~i, larvară, ~e a. **1.** aflat în stare de larvă; referitor la larvă, caracteristic larvei: *stadiu larvar;* **2.** (fig.) în stare incipientă; latent: *îi place să fie avar, bătrîn tată de familie ... şi este ... cîte puţin din toate acestea, măcar în formă larvară.* CĂL. [Din fr. ***larvaire***].

larvát, ~ţi, larvată, ~e a. **1.** (despre boli) care se manifestă incomplet; fără manifestări caracteristice; **2.** (fig.) mocnit. [Din fr. ***larvé***].

lárvă, larve f. **1.** (înv.) mască; paravan; **2.** (înv.) spectru, fantomă: *se adun-acum ... balauri, strigoi, larve.* NEGR.; **3.** primul stadiu de dezvoltare a insectelor, peştilor, crustaceelor, batracienilor etc., după ieşirea din ou (ex.: mormolocul, omida): *au început să rupă scîndurile buretoase, pline de larve-nchistate de cărăbuşi.* CĂRT.; **4.** (fig.) fiinţă inferioară, neevoluată; persoană insignifiantă, demnă de dispreţ. [Din fr. ***larve,*** lat., it. ***larva***].

larvicíd, larvicide n. şi a. (substanţă) care distruge larvele (unor insecte): *contra paludismului se folosesc larvicide.* [Din fr. ***larvicide***].

larvivór, ~i, larvivoră, ~e a. care se hrăneşte cu larve (de insecte). [Din fr. ***larvivore***].

láscav, ~i, lascavă, ~e a. **1.** (înv.; rar) binevoitor, generos, milostiv: [Grigore Vodă] *dacă ieşea la cîmp, era foarte lascav şi darnic.* NEC.; **2.** (reg.) vesel, glumeţ. // f. (reg.) bună dispoziţie, chef; (şi: **lascăv**). [Din ucr. ***laskav,*** pol. ***łaskaw***].

láscă, laşte şi **lăşti** f. (înv.; rar) favoare: *mare către D-zeu avea lască.* CANT. [Din pol. ***łaska,*** ucr. ***laska*** „bunătate, favoare"].

láscăv a. v. **lascav.**

lascív, ~i, lascivă, ~e a. **1.** înclinat spre plăceri senzuale, pornit spre desfrînare; libidinos, lubric, senzual, voluptuos: *îmi închipuiam năstruşnice istorii de amor, în care femei superbe, lascive îmi cedau în cele mai elucubrante ipostaze.* GHEŢIE; **2.** care exprimă senzualitate; care excită, aţîţă la plăceri trupeşti; senzual, voluptuos: *mi-a dat şi de soţie pe fiica lui cu rîs lasciv.* EM. [Din fr. ***lascif,*** lat. ***lascivus***].

lascivitáte, lascivităţi f. caracter lasciv, senzualism; înclinare spre plăceri senzuale; senzualitate, erotism, voluptate, lubricitate: *un bolnav bîntuit ... de o lascivitate acută.* CĂL.; *detesta lascivitatea gesturilor ei.* [Din fr. ***lascivité,*** lat. ***lascivitas***].

láser, lasere n. dispozitiv pentru generarea şi amplificarea de radiaţii electromagnetice din spectrele infraroşu, vizibil şi ultraviolet, pe baza fenomenului de emisie stimulată şi de pompare optică a luminii de către sisteme atomice în urma iradierii cu o sursă de radiaţii secundară; fascicul de radiaţii luminoase monocromatice concentrate generat de acest dispozitiv, utilizat în medicină, informatică, industrie, cercetări cosmice etc.: *laboratorul a fost dotat cu un laser; a fost operat cu laser;* (adj.) *revoluţionară a fost descoperirea radiaţiilor laser.* [Din fr., engl. ***laser***].

laseríst, ~şti, laseristă, ~e m., f. specialist în echipament şi tehnologie de tip laser. [***Laser*** + ***-ist***].

lasétă, lasete f. **1.** şnur croşetat din aţă pescărească, îngust, plat sau rotund, din care se fac dantele: *bunica monta milieuri de lasetă;* **2.** obiect de decoraţie interioară lucrat din acest şnur: *pe mobile erau expuse tot felul de lasete.* [Din fr. ***lacet***].

lasitúdine f. stare sau senzaţie de oboseală psihică; plictiseală, dezgust, deznădejde: *nu cînd eram eu obosit era şi ea pradă lasitudinii.* PR. [Din fr. ***lassitude***].

lasóu, lasouri n. curea, frînghie lungă, terminată la un capăt cu un laţ, folosită (în America) pentru prinderea cailor sălbatici, a vitelor etc. de către cowboy. [Din fr. ***lasso***].

lástex, lastexuri n. **1.** fir de cauciuc, îmbrăcat de obicei în fire textile, utilizat în industria confecţiilor; (p. ext.) ţesătură, obiect de îmbrăcăminte cu asemenea fire; **2.** portjartier elastic. [Din fr., it. ***lastex***].

lastíc n. (înv.) stofă de lînă, rezistentă, asemănătoare cu satinul, folosită mai ales la tapisarea mobilei: *cheltuieli, nu şagă, pe mobili nouă cu lastic.* AL.; (şi: **lasting**) [Din fr., engl. ***lasting***, rus. ***lastic***].

lastíng n. v. **lastic.**

lástră, lastre f. (înv.) stofă scumpă de lînă; lăstrică: *au mai gătit-o, după a sa dorinţă, cu rochia de lastră.* M.CAR. [Din it. ***lastra***].

laş, ~ă, laşă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (om) fricos, lipsit de simţul răspunderii, de sentimentul onoarei; josnic, mişel, mîrşav, poltron: *cei răi sînt totdeauna laşi.* BĂLC.; *viaţa-i datorie grea, şi laşii se-ngrozesc de ea.* COŞB.; **2.** care denotă lipsă de curaj: *se aştepta la atitudinea laşă a amicului;* (adv.) *nu s-a purtat chiar aşa de laş.* CĂL. [Din fr. ***lâche***].

laşá, pers. 3 **laşeázǎ** vb. (rar; tr.) **1.** a desface, a slăbi (din strînsoare); a da drumul; **2.** (fig.) a scăpa, a lăsa să-i scape. [Din fr. ***lâcher***].

laşcă, laşte f. (reg.) tăieţei: *Helena pregătise ... supă cu laşte.* GHEŢIE. [Din magh. ***laska***].

laşitáte, laşităţi f. **1.** faptul de a fi laş; starea celui laş; frică, lipsă de curaj, de demnitate; josnicie, mişelie, mîrşăvie, poltronerie: *sînt ... un ins manevrabil pe fondul general de laşitate umană care zace în noi.* PR.; **2.** faptă, atitudine de laş; mişelie: *vă puneţi trei contra unuia; e o laşitate.* AL. [*Laş* + *-itate*; cf. fr. ***lâcheté***].

láştină, laştine f. (reg.) socoteală: *bine c-am apucat să fac colacii toţi, că dau laştina pe lumea ailaltă.* SOR.; **a-şi da laştina cu cineva,** a se certa cu cineva. [Cf. sb. ***laština***].

lat, laţi, lată, ~e a. **1.** cu o lăţime relativ mare: *se încinse ... cu o curea lată.* NEGR.; *porumbişti care mai late, care mai înguste.* REBR.; (bis.) **calea lată,** drumul spre iad; calea cea largă: *poarta cea largă şi calea lată duce în pierire.* N. TEST.; **vorbă lată,** vorbire tărăgănată, molcomă: *o vorbă lată şi desluşită care te încălzeşte şi-ţi place.* VLAH.; **a spune vorbe (mari şi) late,** a spune vorbe pompoase, dar fără miez: *să vă spun vorbe mari şi late, cum n-aţi auzit.* AL.; (fam.) **e lată (rău, de tot),** e grav, e îngrijorător: *e lată rău, războiul e declarat.* CAR.; (fam.) **a o face lată (rău, de tot), a)** a face un chef strașnic: *cînd vrea s-o facă lată, uită de fleacuri.* PR.; **b)** a face (fără voie) o poznă, o prostie: *cînd se hotărî Theofana să-şi jertfească virtutea, apoi o făcu lată, lăsînd orice ruşine.* GANE; **2.** gros; viguros: *ceafă lată;* **lat în spate** (sau **în umeri**), bine făcut, robust: *o femeie înaltă şi lată în umeri.* SL.; *era lat în spate.* PETR.; **3.** întins pe o suprafaţă mare, în direcţia lăţimii; vast: *lat e cîmpul.* AL.; **4.** întins la pămînt (leşinat, mort): *am zărit-o cum cade lată în balcon.* EL.; **a lăsa pe cineva lat,** a bate foarte tare pe cineva: *te zdrobeau în ciomege, te lăsau lat în marginea drumului.* ST.; **a fi lat de foame,** a fi foarte flămînd: *de două zile n-am mîncat, sîntem laţi de foame.* C.; **5.** întins, plat, turtit: *farfurie lată.* // n. (pl. **laturi**) lăţime; partea lată a unui obiect, a unei suprafeţe: *îl croisă cu latul iataganelor.* DELAVR.; *latul Dunării trecea.* POP.; **un lat de palmă** (sau **de mînă**), măsură populară de lungime egală cu lăţimea unei palme, cu degetele lipite: *apa se ridicase pînă aproape la un lat de palmă de pervazul ferestrei.* R.L.; **de un lat de mînă** (sau **de palmă**), foarte gros, foarte mare: *ediţie specială cu litere mari, de-un lat de mînă.* C. PETR.; **(la** sau **cu) un lat de palmă** (sau **de mînă**), la mică distanţă, cu o mică diferenţă: *sînt ... cu un lat de palmă mai tînăr decît el.* PR.; **de-a latul,** în curmeziş, transversal: *să tragem ... cîte o linie de-a latul aleii de cărămidă.* CĂRT.; **de-a lungul şi de-a latul** ori **în lung(ul) şi în lat(ul),** pe toată întinderea, pretutindeni: *am alergat ca un năuc ... de-a lungul şi de-a latul pămîntului.* GANE; *mă plimb în lung şi în lat pe balcon.* PAP.-B. // m. (pl. **laţi**) bucată de pînză folosită în toată lăţimea ei; foaie, clin: *iar uitaţi, feciori, uitaţi, la poale din şase laţi.* POP. // adv. greoi; tărăgănat: *păşea lat şi ţindu-şi mîinile departe de trup.* SL.; *vorbeşte lat.* [Lat. ***latus***].

lataniér, latanieri m. (la pl.) specie de arbore din familia palmierilor, originară din insulele Oceanului Indian; (şi la sg.) arbore din această specie. [Din fr. ***latanier***].

latént, ~ţi, latentă, ~e a. **1.** care nu se manifestă, care nu se observă, dar este oricînd susceptibil să apară, să izbucnească; potenţial: *e nevoie să fie deşteptate din letargie energiile latente ale neamului.* GHEŢIE; (adv.) *adevărurile eterne există latent în popor.* CĂL.; **boală** (sau **maladie**) **latentă,** boală care nu este încă declarată, ale cărei simptome nu sînt încă perceptibile din punctul de vedere clinic pentru a permite diagnosticarea; (fiz.) **căldură latentă,** cantitate de căldură necesară trecerii de la o stare la alta, la temperatură şi presiune constante; **2.** (despre un caracter virtual) care se poate manifesta atunci cînd cauzele care i se opun au dispărut. [Din fr. ***latent***, lat. ***latens, -ntis***].

laténţă, latenţe f. (stare a) ceea ce este latent: *există o solidaritate organică ... de la latenţă la fapt.* BL.; **stare de latenţă,** interval dintre recepţionarea unui stimul şi începutul reacţiei organismului. [Din fr. ***latence***].

laterál, ~i, laterală, ~e a. **1.** situat pe (una dintre) laturi, la margine, departe de centru; lăturalnic, mărginaş: *era o stradă laterală, rău pavată.* PR.; *un valet îndruma şirul invitaţilor spre unul din saloanele laterale.* GHEŢIE; (lingv.) **arie laterală** (sau **periferică**), zonă situată la periferia teritoriului în care se vorbeşte o limbă, un dialect; **2.** (fig.) secundar, marginal, colateral: *probleme laterale;* **3. consoană laterală** (şi f.), consoană articulată prin atingerea vîrfului limbii de palatul tare sau de alveolele incisivilor superiori, aerul scurgîndu-se de o parte şi de alta a limbii, prin cele două culoare formate (ex. l); **4. suprafaţă laterală,** suprafaţa unui corp geometric, fără suprafeţele bazelor acestuia; **arie laterală,** mărimea suprafeţei laterale a unui corp geometric. [Din fr. ***latéral***, lat. ***lateralis***].

laterán, ~i, laterană, ~e a. care ţine de biserica Sf. Gheorghe din cartierul Lateran şi de palatul papal din preajma acesteia. [***Lateran*** n. pr.; cf. it. ***lateranense***].

laterít, laterite n. sol roşu-cărămiziu, nefertil, din regiunile tropicale umede, bogat în aluminiu şi în oxid de fier, rezultat prin alterarea chimică a rocilor. [Din fr. ***latérite***].

laterític, ~ci, lateritică, ~ce a. care conţine laterit, referitor la laterit. [Din fr. ***latéritique***].

lateroflexíe f. arcuire şi deviaţie a unui organ anatomic spre lateral. [Din fr. ***latéroflexie***].

lateropulsiúne f. tulburare de echilibru caracterizată printr-o senzaţie de tracţiune laterală a corpului. [Din fr. ***latéropulsion***].

lateroversiúne, lateroversiuni f. deviaţie a uterului, prin înclinare laterală. [Din fr. ***latéroversion***].

latescént, ~ţi, latescentă, ~e a. care are caracteristicile latexului; lăptos. [Din fr. ***latescent***].

látex, latexuri n. suc lăptos secretat de unele plante (lăptucă, păpădie, arbore de cauciuc etc.), care în prezenţa aerului se coagulează; **latex artificial,** suspensie apoasă stabilă obţinută din polimeri de tip vinilic, folosită mai ales la fabricarea cauciucului sintetic. [Din fr., lat. ***latex***].

latíce, latici f. (mat.) mulţime ordonată avînd proprietatea că orice parte finită a sa are un majorant şi un minorant. [Din engl. ***latice*** „structură"].

laticifér, ~i, laticiferă, ~e a. şi n. (ţesut vegetal, p. ext. plantă) care secretă latex: *arbori laticiferi.* [Din fr. ***laticifère***].

laticlávă, laticlave f. bandă lată de purpură care împodobea tunica senatorilor romani; tunica însăşi. [Din fr. ***laticlave***, lat. ***laticlavus***].

latifoliát, ~ţi, latifoliată, ~e a. cu frunze late: *plantă latifoliată.* [Din fr. ***latifolié***].

latifundiár, ~i, latifundiară, ~e m., f. proprietar de mari domenii agricole; mare moşier: *mai ales cu latifundiarii unguri din judeţ încheiase afaceri strălucite.* GHEŢIE. [***Latifundiu*** + *-ar*].

latifúndie f. v. **latifundiu.**

latifúndiu, latifundii n. mare proprietate funciară privată; moşie mare; domeniu: *era o ţară de latifundii.* CĂL.; (şi: (înv.) **latifúndie**). [Din lat. ***latifundium, -a***].

latín[1], ~i, latină, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic anticului Latium, Romei, Imperiului Roman sau locuitorilor acestora, referitor la Latium, la Roma, la Imperiul Roman sau la locuitorii acestora; latinesc, roman[1]: *noi sîntem viţă latină.* MAIOR.; *cultura latină satisface ... o necesitate lingvistică de un interes mai general.* LOV.; **alfabet latin,** alfabet utilizat pentru transcrierea limbilor romanice şi a altor limbi, format din 23 de litere: *uzul general ... recomandează literele mici ale alfabetului latin.* EM.; **cifră latină,** cifră romană; **denumire latină,** denumirea ştiinţifică a plantelor, a animalelor etc.; **cartier latin,** cartier al universităţii pariziene Sorbona (unde se preda în latină): *îl citeau ... boemi libertini din Cartierul latin.* PHIL.; **2.** care vorbeşte o limbă romanică; romanic, neolatin: *popoarele latine sînt temperamentale;* **America Latină,** America Centrală şi de Sud unde se vorbesc limbi romanice (spaniola şi portugheza); **3.** (înv.) catolic: *unele ... au forma crucii latine, iar altele pe a celei orientale.* FIL.; **biserica latină,** biserica catolică; **4.** (mar.) **velă latină,** pînză triunghiulară la corăbii. // f. **1.** limbă indo-europeană vorbită de latini, de romani sau de popoarele cucerite de aceştia; latinie: *dacii au învăţat latina;* **latina clasică** (sau **literară**), latina utilizată în cuprinsul Imperiului Roman în scris de persoanele instruite; **latina populară** (sau **vulgară**), latina utilizată în Imperiul Roman de populaţia neinstruită; **latina tîrzie,** latina utilizată în epoca imediat anterioară formării limbilor romanice; **latina medievală,** latina utilizată în Europa occidentală şi centrală ca limbă a documentelor (diplomatice, publice etc.); **2.** obiect de învăţămînt care studiază această limbă: *profesorul nostru de latină.* SAD.; *faci rău neurmînd latina la universitate.* GHEŢIE. // m. pl. populaţie indo-europeană stabilită la sfîrşitul mileniului al II-lea în provincia Latium. // m., f. **1.** persoană (originară) din anticul Latium, din Roma sau din Imperiul Roman; roman[1]: *avînd pildă pre tălmăcitorii latinilor şi slovenilor.* BIBLIA; **2.** persoană aparţinînd unei populaţii romanice; romanic, neolatin: *se poate să fii ortodox şi latin? uite că se poate!* D.; **3.** (înv.) catolic: *avem şi pentru azimă osebire multă cu latinii* (a. 1699). GCR.; (şi: (înv.) **letin, lătin**). [Din sl. ***latinŭ***, gr. ***latínos***, lat. ***latinus***, fr. ***latin***, it. ***latino***].

látin[2], ~i, latină, ~e m., f. (reg.; depr.) **1.** catolic; ortodox trecut la catolicism; unit; (p. ext.) eretic, necredincios: *dacă vede că nu ţine posturile, îi zice spurcă-miercuri ori letin.* ISP.; *latinul cel bogat, ovreiul nebotezat.* POP.; **2.** agresor străin;

(p. ext.) venetic: *cură turcii ca şi spurcii şi tătarii ca ogarii şi lătinii ca şi cînii.* POP. // f. **1.** naţie străină (de altă credinţă); mulţime de străini; liftă: *bată-te Dumnezeu, holă spurcată şi latină rea.* POP.; **2.** soi rău, neam prost; liftă: *ce mai latină de om e şi megieşul nostru!* POP.; **3.** femeie stricată, depravată: [e] *latină, că n-are saţ.* POP.; (şi: **lătin, letin**); (accent. şi: ***latín, lătín***). [Din sb. ***látinin,*** magh. ***latin,*** turc. ***latin*** „catolic"].

latinătáte f. (înv.) latinitate. [***Latin*** + ***-ătate***].

latinésc, ~şti, latineáscă, ~eşti a. **1.** latin[1]; roman[1]; romanic: *din limba latinească ... toate cuvintele le-am înţelege.* UR.; *elineşti dzic şi letineşti cuvinte.* CANT.; **a se duce în ţara latinească,** a se duce departe; **şcoală latinească,** ciclu superior în care se studia şi latina; gimnaziu: *voieşte să treacă pe Huţu la şcolile latineşti.* SL.; **2.** (înv. şi reg.) catolic; unit: *obştea ... asculta cuvîntările latineşti ale bărbatului.* OD. // f. (de obicei artic.) (înv.) limba latină: *italianii ... ş-au scornit limba din letinească.* COSTIN; *ţi-ai uitat lătineasca.* CAR.; *şi latineasca era o limbă păgînească.* SL. // n. (artic.) cuvînt de origine latină: *„pîine" provine din latinescul „panis";* (şi: (înv. şi pop.) **lătinesc, letinesc**). [***Latin***[1] + ***-esc***].

latinéşte adv. în limba latină: *era scrisă ovreieşte, greceaşte, lătineaşte.* COR.; *ţipa ziua rumâneşte ... despre ziuă letineşte.* POP.; (subst.) *va rosti cuvîntarea în latineşte.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi pop.) **lătineşte, letineşte**). [***Latin***[1] + ***-eşte***].

latíni, latínesc vb. (înv.; tr.) a latiniza. [De la ***latin***].

latínie f. (înv.; reg.) limba latină: *dicţionarul cel cu vorbe plivite ... de pe curata lătinie.* OD.; *şi noua latinie, măcar de-ar fi cam strîmbă, vă pare totuşi cîntec.* MAT.; (şi: **lătinie**). [***Latin***[1] + ***-ie***].

latínism, latínisme n. **1.** cuvînt, construcţie sintactică, expresie latină preluată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia): *limba ... e o împestriţătură de grecisme, latinisme.* CĂL.; **2.** cultivare (excesivă) a limbii şi culturii latine de către moderni: *s-a produs ... în Franţa Renaşterii un curent asemănător cu latinismul în literatura română a secolului trecut.* VIANU; **3.** curent în lingvistica şi filologia românească din sec. al XIX-lea care, continuînd ideile Şcolii Ardelene, a contribuit la demonstrarea originii latine a limbii române şi a caracterului ei romanic, militînd totodată pentru adoptarea unei ortografii etimologice; curent latinist, şcoală latinistă: *T. Ciopariu a fost promotorul latinismului.* [Din fr. ***latinisme***].

latiníst, ~şti, latinístă, ~e m., f. **1.** specialist în filologia latină: *sînt tot mai puţini latinişti;* **2.** adept, reprezentant al latinismului: *latinismul trebuia să fie democrat.* IBR.; *T. Ciopariu şi A.T.Laurian sînt latinişti eruditi.* // a. caracteristic latinismului sau reprezentanţilor acestuia; **curent latinist** sau **şcoală latinistă,** latinism. [Din fr. ***latiniste***].

latinitáte f. **1.** limba, cultura şi civilizaţia latină[1]: *în latinitatea veche se punea „ai" în loc de „ae".* MAIOR.; **2.** origine, descendenţă latină; caracter latin sau romanic: *filologii ... s-au gîndit să afirme printr-un dicţionar latinitatea.* SAD.; **3.** grup de popoare, limbi, culturi latine sau romanice; specificul acestora; romanitate: *poporul nostru înfăţişează o sinteză între latinitate şi ortodoxie.* STĂNIL.; *latinitatea orientală a fost cercetată de romanişti.* [Din lat. ***latinitas, -atis,*** fr. ***latinité***].

latinizá, latinizez vb. **1.** (tr.) a da formă (apropiată de) latină cuvintelor (de origine latină) dintr-o limbă; a introduce într-o limbă, pe cale savantă, cuvinte latine, a utiliza latinisme; a latini: (refl. pas.) *limba „Curierului de ambe sexe" se latinizează şi se franţuzeşte.* EM.; *forma „sînt" a fost latinizată la sfîrşitul secolului al XIX-lea, devenind „sunt";* **2.** (tr. şi refl.) a (se) romaniza: *în doar cîteva sute de ani dacii s-au latinizat.* [Din fr. ***latiniser***].

latinizánt, ~ţi, latinizántă, ~e a. care utilizează latinisme, care urmăreşte latinizarea limbii; care a fost latinizat: *ceea ce sperie ... este limba transcarpatică şi latinizantă.* CĂL.; *şcoala latinistă era latinizantă.* [Din fr. ***latinisant***].

latinizáre, latinizări f. acţiunea de a (se) latiniza şi rezultatul ei; romanizare: *sistema de latinizare totală a limbii româneşti.* OD.; *latinizarea nu înceta de a lucra prin religiune şi legislaţiune, pînă-n fundul Britaniei.* HASD. [V. ***latiniza***].

latinizát, ~ţi, latinizátă, ~e a. **1.** care a căpătat o formă, un aspect apropiat de limba latină; romanizat: *forma latinizată a neologismelor;* **2.** romanizat: *populaţii latinizate.* [V. ***latiniza***].

latinizátor, ~i, latinizátoare m., f. şi a. (persoană) care latinizează; romanizator: *în secolul trecut s-au manifestat direcţiile latinizatoare.* [***Latiniza*** + ***-tor***].

latíno n. gen de muzică foarte ritmată, originară din America de Sud. [Din fr. ***latino***].

latinoamericán, ~i, latinoamericană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Americii Latine sau locuitorilor săi, referitor la America Latină sau la locuitorii acesteia: *o mască de carnaval latinoamerican.* BUSUIOC; *îi plăcea muzica latinoamericană.* // m., f. persoană (originară) din America Latină: *am cunoscut cîţiva latinoamericani.* [Din fr. ***latino-américain***].

latinofón, ~i, latinofonă, ~e a. şi m., f. vorbitor de limbă latină. [Din fr. ***latinophone***].

latinomán, ~i, latinomană, ~e m., f. admirator exagerat al limbii, culturii, spiritualităţii latine; persoană care latinizează excesiv limba. [De la ***latin***[1] (după *angloman, vitezoman* etc.)].

latinomaníe f. admiraţie exagerată pentru tot ce este latin (limbă, cultură, civilizaţie etc.); tendinţă excesivă de latinizare a limbii: *scriitorii moldoveni au satirizat latinomania ardelenilor.* [Din it. ***latinomanie***].

latír m. plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu tulpina lungă, de obicei tîrîtoare, cu flori parfumate violete, albastre, roz, albe sau galbene, grupate în raceme, folosită mai ales ca furaj pentru animale; mazăre furajeră (*Lathyrus sativus* sau *odoratus*). [Lat. ***lathyrus,*** it. ***latir***].

latirísm n. boală provocată de consumul îndelungat al latirului, manifestată prin paraplegie spasmodică foarte accentuată. [Din fr. ***lathyrisme***].

latitudinál, ~i, latitudinală, ~e a. transversal. [Din engl., germ. ***latitudinal***].

latitudinár, ~i, latitudinară, ~e m., f. (rar) persoană care îşi îngăduie prea multă libertate faţă de principiile religiei. [Din fr. ***latitudinaire***].

latitúdine, latitudini f. **1.** (înv.) întindere, extensiune: *acest principiu avea o mare latitudine;* **2.** (fig.) libertate de acţiune, de alegere: *omul de ştiinţă avea latitudinea mai multor atitudini.* BL.; **a lăsa la latitudinea cuiva,** a lăsa la libera alegere a cuiva; **3.** distanţă unghiulară, exprimată în grade, între un punct de pe glob şi ecuator, măsurată pe meridianul punctului respectiv: *latitudinea şi longitudinea constituie cele două coordonate geografice ale Pămîntului;* **pe** (ori **sub**) **toate** (sau **orice**) **latitudine,** pe întreg pămîntul: *să găsească colţuri fericite şi îmbelşugate, anevoie de găsit subt orişice latitudine.* SAD.; **4.** (p. ext.) climă, temperatură (considerată în raport cu această coordonată geografică); **5.** distanţă unghiulară de la un astru la eclipsă, măsurată pe cercul de pe sfera cerească ce trece prin astru şi prin polii eclipsei. [Din fr. ***latitude,*** lat. ***latitudo, -inis,*** it. ***latitudine***].

látiţă[1] f. v. **lăţiţă**[2].

látiţă[2] f. v. **altiţă.**

latomíe, latomii f. carieră de piatră (abandonată) care servea ca închisoare, în Siracuza. [Din lat. ***latomia,*** fr. ***latomie***].

latorfián, ~eni, latorfiană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) etajul inferior al oligocenului din estul şi centrul Europei. [Din fr. ***lattorfien***].

latréie f. v. **latrie.**

latríe f. (înv.; rar) **1.** cult pentru Dumnezeu; **2.** rugăciune (către Dumnezeu); (şi: **latreie**). [Din gr. mod. ***latreía***].

latrinár, latrinari m. vidanjor. [***Latrină*** + ***-ar***].

latrínă, latrine f. closet (rudimentar); hazna, privată: *el este ca o muscă dă latrine.* CĂRT. [Din lat. ***latrina,*** fr. ***latrine***].

latróne, latroni m. denumire dată hoţilor, sclavilor fugari, dezertorilor în Roma antică. [Din lat. ***latro, -onis***].

lătură, laturi şi **lături** f. **1.** parte laterală a unui obiect; margine: *în două laturi templul deschise-a lor portale.* EM.; **a da pe de lături,** a se revărsa; **2.** (pop.) parte lăturalnică, zonă mărginaşă a unei întinderi de pămînt: *venea-ncetişor, şchiopătînd, schelălăind, laturile cam ţiind.* POP.; **a bate laturile,** a umbla fugar, a pribegi; a vorbi pe ocolite: *nu se cuvine ... să bat laturile ca un becisnic.* C.L.; **3.** (înv.) regiune, ţinut; împrejurime: *mitropolitul ţării şi exarhu laturilor.* BIBLIA; **4.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale corpului omenesc; coastă: *se aşezase într-o latură, mai mult cu spatele.* SAD.; **5.** parte; sens, direcţie: *din umbra rovinelor, pe clina din laturea noastră, se strecoară ... pîrîul şerpilor.* SAD.; **în lături, a)** la o parte, într-o parte: *o fîntînă ... cu un capac deschis în lături.* CR.; **b)** formulă prin care se cere eliminarea cuiva dintr-o activitate: *în lături cu babalîcii!* CRON.; **a se da** (sau (rar) **a se trage**) **în lături,** a se da la o parte, a face loc; a se retrage; a se feri: *dacă nu se da în lături lupul, în două îl făcea cu paloşul.* ISP.; *preotul, în anteriu negru, cu potcap şi patrafir ... se trase cîţiva paşi în lături.* GHEŢIE; **a nu se da în lături,** a nu ezita, a nu pregeta să facă ceva (rău): *nici de la asta nu te-ai da în lături.* CR.; **a deschide în lături (o uşă, o fereastră etc.),** a deschide larg; **pe de lături,** alături, pe lîngă; (fig.) pe ocolite, indirect: *adesea discutăm cam pe de lături.* CAR.; *cu un salariu ..., plus ce mai pică pe de lături, îşi duse mai departe viaţa.* GHEŢIE; **6.** (fig.) fiecare dintre aspectele (diferite) sub care poate fi privit un lucru: *face monografia unei unice laturi sufleteşti.* CĂL.; *nu neglijă nici latura anecdotică a vieţii lui Kant.* GHEŢIE; **dintr-o** (sau **sub o**) **latură,** dintr-un punct de vedere; **7.** (mat.) fiecare dintre segmentele de dreaptă care alcătuiesc un poligon rectiliniu; fiecare dintre arcele de curbă care alcătuiesc un poligon curbiliniu; fiecare dintre semidreptele care formează un unghi: *o platformă de ciment ... cu latura de vreo trei metri.* CĂRT.; (şi: **lature**). [Lat. ****latora*** (=***latera***), pl. lui *latus, -eris*].

lături f. v. **latură.**

laţ[1]**, laţuri** n. **1.** nod larg la capătul unei frînghii, sfori etc., care se poate strînge cînd se trage de celălalt capăt; juvăţ, ştreang, ochi[1]: *laţ pe gît îi potrivea.* POP.; **a-şi băga capul în laţ** sau **a-şi pune laţul de gît,** a se spînzura: *mizeria l-a făcut să-şi pună laţul de gît;* **2.** instrument pentru prins păsări sau animale, constînd dintr-un ochi de sfoară sau de sîrmă; sîlţă: *vînătoru-ntinde-n crîng la păsărele laţul.* EM.; **3.** (fig.) ceea ce limitează libertatea cuiva; cursă, capcană, lanţ, mreajă: *iadul mă ocoleşte cu laţuri de moarte.* DOS.; *l-am prins în laţ.* EM.; **a cădea** (sau **a se prinde**) **în laţ,** a fi victima unei înşelătorii, a unei înscenări; **a întinde cuiva laţul** (sau **un laţ**), a întinde cuiva o cursă. [Lat. ****laceus*** (=***laqueus***)].

laţ[2] n. v. **leaţ.**

láţe f. pl. **1.** şuviţe de lînă sau de păr[2] care atîrnă (dezordonat); miţe; (p. ext.) păr lung: [fata] *scuipă în laţele arăpoaicei.* ISP.; *îi cad laţele mînjite pe-antiriu de serasir.* CĂRT.; **2.** şuviţe de

lînă netoarsă (şi nepieptănată): *cergă vărgată cu laţe lungi.* [Et. nec.].

laudán n. v. **laudanum.**

laudánum n. narcotic lichid pe bază de opiu, folosit ca medicament; (şi: (înv.) **laudan**). [Din fr., lat. ***laudanum***].

laudatio [laudátio] f. (livr.) discurs în care se elogiază cineva sau ceva; panegiric, encomion. [Cuv. lat.].

laudatív, ~i, laudativă, ~e a. care laudă; elogios, favorabil: *au apărut cîteva recenzii laudative.* [Din fr. ***laudatif***].

láudă, laude f. **1.** apreciere elogioasă la adresa cuiva sau a ceva; elogiu: *îmbătîndu-mă cu boarea înşelătoare ... a laudelor pe care mi le aduc cei din jur.* CF.; *lauda de sine nu miroase a bine.* Z.; **cuvinte de laudă,** cuvinte elogioase; **2.** mărire! slavă! glorie!: *laudă poporului!.* BOL.; **a da laudă,** a mulţumi: *dete laudă Domnului.* ISP.; **3.** imn religios (cu texte din psalmi) de preamărire a lui Dumnezeu; **4.** onoare, preţuire acordată cuiva; mulţumire; recunoştinţă: *este vrednic de lauda semenilor;* **5.** (înv.) autoritate, vază: *Ptolomeu are mare laudă.* BIBLIA. [De la ***lăuda***].

láur[1], lauri m. şi (înv.) **laure** n. **1.** (bot.; pop.) ciumăfaie (*Datura stramonium*); **am mîncat laur(i)**? sau **doar n-am mîncat laur(i)**, doar nu-s nebun: *da ce? am mîncat laur, ca să mă ostenesc eu cu tine?* ISP.; **2.** (bot.) dafin (*Laurus nobilis*): *insule bogate cu mari grădini de laur.* EM.; **3.** (mai ales la pl.) aranjament în formă de coroană realizat dintr-o ramură cu frunze de dafin, cu care se încununau în antichitate poeţii, eroii: *îmi voi încinge fruntea, ca idolii, cu laur.* ARG.; **4.** (la pl.; fig.) glorie, victorie, succes; premiu: *laurele ieftine ale publicităţii de o zi.* MAIOR.; *laurii voiau să-i smulgă de pe fruntea ta de fier.* EM.; **a încununa cu lauri,** a laurea; **a culege** (sau **a aduna**) **lauri,** a obţine succese mari; a deveni celebru; **a se culca pe lauri,** a se mulţumi cu succesele obţinute, a nu mai persevera după primul succes; **5.** arbust cu frunze persistente, lucioase, spinos-dinţate, cu flori mici melifere, cu fructe roşii (*Ilex aquifolium*). [Lat. ***laurus***].

láur[2] n. v. **lăor.**

lauracée, lauracee f. (la pl.) familie de arbori şi arbuşti (aromatici) din regiunile mediteraneene şi tropicale, cu flori mici dispuse în inflorescenţe, cu frunze persistente, bogate în uleiuri eterice, folosite în medicină sau ca mirodenii; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: dafinul, arborele de camfor, avocado etc.). [Din fr. ***lauracées,*** it. ***lauracee***].

laureá, laureez vb. **1.** (tr.) a acorda un înalt premiu pentru merite deosebite; a încununa cu lauri; **2.** (rar; tr. şi refl.) a face să obţină sau a obţine doctoratul, în unele ţări. [De la ***laureat***].

laureát, ~ţi, laureată, ~e a. şi m., f. (persoană, echipă etc.) care a obţinut un premiu universitar, academic sau care a cîştigat un concurs pentru merite deosebite într-un anumit domeniu: *poet laureat; laureaţi ai Premiului Nobel; olimpicii laureaţi.* [Din lat. ***laureatus,*** fr. ***lauréat***].

lăută f. v. **lăută.**

lavábil, ~i, lavabilă, ~e a. (despre ţesături) care poate fi spălat fără a-şi pierde calităţile. [Din fr. ***lavable***].

lavabilitáte f. însuşirea a ceea ce este lavabil. [Din fr. ***lavabilité***].

lavabóu, lavabouri n. **1.** încăpere utilată cu chiuvete şi cu alte instalaţii sanitare, servind ca spălător comun; **2.** lavoar; chiuvetă: *lavaboul de marmură, cu lighean şi cană de porţelan.* GHEŢIE. [Din fr. ***lavabo***].

laváj, lavaje şi **lavajuri** n. **1.** spălare; **2.** eliminare, prin spălare a sterilului din minereul brut. [Din fr. ***lavage***].

lavaliéră, lavaliere f. **1.** cravată lată înnodată ca o fundă, cu capetele scurte, lăsate în jos (purtată de bărbaţi în perioada interbelică, mai ales): *o întîmpina în costume fanteziste ..., haină cu broderii şi lavalieră.* PR.; **2.** microfon ataşat pe rever sau la buzunarul de la piept participanţilor la emisiuni de televiziune. [Din fr. ***lavallière***].

lavándă, lavande f. **1.** (bot.) levănţică (*Lavandula angustifolia*): *cîmpuri cu lavandă;* **2.** parfum extras din levănţică: *proaspăt ras, mirosind a lavandă;* **3.** pozitiv alb-negru folosit în cinematografie, la contratipare; (şi: (înv.) **levantă, levand, levant**). [Din gr. mod. ***lavánda,*** fr. ***lavande***].

lávă, lave f. **1.** masă magmatică fluidă şi incandescentă aruncată de un vulcan în erupţie, din care, prin consolidare, se formează diferite roci vulcanice: *vulcanul bătrîn Etna cu lava stinsă-n frunte.* AL.; *ieftine brăţare de lavă.* CĂL.; **2.** (p. anal.) masă metalică topită, incandescentă. [Din fr. ***lave,*** it. ***lava***].

lavdán n. (înv.) stofă de mătase pentru haine: *o bucată de lavdan de cel bun.* NEC. [Et. nec.].

lavétă, lavete f. cîrpă de spălat (motoarele, vasele etc.); spălător. [Din fr. ***lavette***].

lavínă, lavine n. avalanşă: *lavinele Alpilor sînt periculoase.* [Din germ. ***Lawine,*** it. ***lavina***].

lavirínt n. v. **labirint.**

lăviţă, laviţe f. **1.** scîndură lată fixată pe ţăruşi de-a lungul unui perete în casele ţărăneşti, servind ca pat, bancă, suport etc.: *stau pe laiţi lîngă spuze; un moşneag şi trei cumetre.* EM.; *leagănă pe o laviţă un prunc de cîteva luni.* GHEŢIE; **2.** bancă fixată la poarta caselor ţărăneşti; (p. ext.) bancă: *şedea pe laviţa de la poartă.* CAR.; **3.** (reg.) năsălie; **vedea-te-aş întins pe laiţă,** vedea-te-aş mort; (şi: **laiţă**) [Din bulg. ***lavica***].

laviú, laviuri n. **1.** procedeu folosit în pictură constînd în colorarea monocromă a unui desen cu tuş, sepia, acuarele etc. diluate în apă; **2.** (concr.) desen executat prin acest procedeu: *gravurile lui ... s-au transformat în virtuozităţi de meşteşug prin strălucirea şi subtilitatea laviurilor roşii, galbene, sanguine.* C.; *îşi deschide mapa: e plină cu desene în tuş, acuarele, laviuri.* GHEŢIE. [Din fr. ***lavis***].

lavoár, lavoare n. **1.** mobilă de toaletă, pe care se ţin ligheanul, cana şi celelalte obiecte necesare pentru spălat; spălător: *lavoar de fier, cu ligheanul şi ibricul de tuci smălţuit.* VLAH.; **2.** lavabou, chiuvetă. [Din fr. ***lavoir***].

lavrác, lavraci m. peşte marin răpitor, asemănător cu şalăul, de culoare cenuşie-argintie, apreciat pentru carnea sa; lup-de-mare (*Morrone labrax*). [Din gr. mod. ***lávrax, -akos***].

lávră, lavre f. mănăstire ortodoxă mare (în Grecia şi Rusia), condusă de un egumen, în care fiecare călugăr locuieşte în chilie proprie şi separată, ca într-o mică aşezare de sine stătătoare; (p. ext.) mulţimea călugărilor dintr-o asemenea mănăstire: *veniră toate lavrele Alexandriei şi să strînsă toată ţara şi schitenii.* DOS.; *dar stareţul rămîne neclintit ... ce este-n lavră-odată poruncit, aceea să-mplineşte.* MAT. [Din sl. ***lavra***].

lávre f. pl. **lavre şi palavre,** fleacuri, vorbărie goală. [Scurtat din **palavre**].

lavrentínă, lavrentine f. (bot.; reg.) vineriţă (*Ajuga reptans*). [Din lat. ***laurentinus***].

lavriót, lavrioţi m. şi a. (călugăr) care trăieşte în lavră. [Din gr. mod. ***lavrotis***].

lawn-tennis [láun-tenis] n. tenis de cîmp (jucat pe iarbă). [Cuv. engl.].

lawrenţiu [lorénţiu] n. element chimic transuranic artificial. [Din fr. ***lawrencium***].

lax, lacşi, laxă, ~e a. **1.** cuprinzător; vast: *noţiuni laxe;* **2.** care nu este întins, strîns sau încordat; destins, lejer. [Din germ., engl. ***laxus***].

laxatív, ~i, laxativă, ~e a. şi n. (medicament, substanţă) care produce purgaţie; purgativ uşor. [Din fr. ***laxatif***].

laxísm n. sistem, doctrină (teologică, filozofică, politică) toleranţă; toleranţă excesivă. [Din fr. ***laxisme***].

laxíst, ~şti, laxistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic laxismului, referitor la laxism: *doctrină laxistă* // m., f. adept al laxismului. [Din fr. ***laxiste***].

laxitáte, laxităţi f. (med.) mobilitate exagerată; **laxitate articulară,** mobilitate articulară anormală, cauzată de leziuni ligamentare, de paralizie sau fiind congenitală. [Din fr. ***laxité,*** lat. ***laxitas, -atis***].

lay-out [leí-aut] n. (tehn.) **1.** dispozitiv al elementelor grafice ale unei tipărituri; **2.** schemă a instrucţiunilor de lucru; **3.** reprezentare grafică şi planimetrică a unei construcţii industriale. [Cuv. engl.].

laz[1], lazuri n. (pop.) **1.** teren despădurit (de curînd), curăţat de tufe, de rădăcini şi transformat în loc arabil sau în păşune; curătură: *eu mergeam la plug în laz.* COŞB.; **2.** pădurice cu arbori pitici; **3.** grup de case izolat de restul satului. [Din sb., ucr. ***laz***].

laz[2], lazi m. (la pl.) grup etnic turc originar din Asia Mică, de pe ţărmul sud-estic al Mării Negre, venit în ţările române o dată cu stăpînirea turcească, care se ocupa cu comerţul; (şi la sg.) persoană aparţinînd acestui grup. [Din turc. ***laz***].

lazáne f. pl. **1.** paste făinoase late, din aluat cu ou (şi verdeaţă); **2.** fel de mîncare preparat din asemenea paste făinoase. [Din it. ***lasagna***].

lazarét, lazarete şi **lazareturi** n. (înv.) **1.** adăpost izolat în localităţile de graniţă, unde rămîn în carantină oamenii suspecţi de a introduce în ţară o boală contagioasă; carantină; **2.** spital izolat în care se tratează persoane suferinde de o boală contagioasă; infirmerie: *cînd am ieşit din lăzăret se făcuse pacea.* GHICA; (şi: **lăzăret**). [Din fr. ***lazaret,*** it. ***lazzareto,*** germ. ***Lazarett***].

lazaróne m. **1.** cerşetor italian (napolitan); **2.** (fig.) om de nimic; pungaş. [Din it. ***lazzarone***].

lazulít n. fosfat natural hidratat de aluminiu, magneziu, fier şi calciu, de culoare albastră, folosit ca abraziv la confecţionarea lentilelor. [Din fr. ***lazulite***].

lazurít n. silicat natural de aluminiu şi de sodiu, asociat cu sulfură de sodiu, de culoare albastră intens, folosit ca piatră semipreţioasă ornamentală şi la prepararea unor vopsele; lapis, lapislazuli: *avea bibelouri de lazurit;* (şi: **lazurită**). [Din fr. ***lazurite***].

lazurítă f. v. **lazurit.**

lăbár, lăbari m. (arg.) onanist. [***Labă*** + ***-ar***].

lăbăreálă, lăbăreli f. (arg.; fig) lucru neserios, lipsit de orice valoare: *ai făcut o lăbăreală!* [***Lăbar*** + ***-eală***].

lăbărţá, lăbărţez vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) lăsa în jos; a (-şi) atîrna în voie; a (se) destinde: *ramurile-şi crăcănează, spre pămînt le lăbărţează.* POP.; **2.** (refl.) a se întinde, a se lărgi, deformîndu-se: *puloverul s-a lăbărţat;* (fig.) [ironia] *i se lăbărţase peste chip ca o mască hidoasă.* PR.; **3.** (refl.) a se aşeza comod, a sta indecent; a se lăfăi: *te-ai lăbărţat pe fotoliu şi aştepţi să fii servit!* [Et. nec.; cf. lat. ***rebalteare***]

lăbărţáre, lăbărţări f. acţiunea de a (se) lăbărţa şi rezultatul ei; întindere, lărgire, deformare: (fig.) *reţinută şi măiestrită, fără lăbărţări, razne şi prisosuri, ...* [conversaţia] *învăluia în mreje puternice.* M.CAR. [V. ***lăbărţa***].

lăbărţát, ~ţi, lăbărţată, ~e a. **1.** flasc, destins, lăsăt în jos: *are gura lăbărţată.* PANN.;

2. lărgit, deformat prin întindere: *eu, un adolescent ..., în pijama rufoasă și cu un fel de vestă lăbărțată deasupra.* CĂRT.; **3.** cu caractere mari și prea distanțate; neglijent, urît: [referate] *scrise cu o caligrafie lăbărțată.* V.R.; *afișul reapăru la fel de lăbărțat și obraznic.* PR.; **4.**(fig.) lipsit de voiciune; moliu, greoi: *gesturi lăbărțate; mers lăbărțat;* **5.** (fig.) rar, tărăgănat: *avea vorba lăbărțată;* **6.**(fig.) lipsit de concizie; dezlînat, prolix: *stil lăbărțat și greoi.* [V. *lăbărța*].

lăbíță, lăbițe f. lăbuță: *umbla cu lăbițele goale.* [*Labă* + *-iță*].

lăboáie, lăboaie f. augmentativ al lui labă; labă mare, grosolană: *lăboaie de paing.* CĂRT.; *cîinile își întinse lăboaiele.* [*Labă* + *-oaie*].

lăbós, ~și, lăboásă, ~e a. cu labe mari: *Nelu ... era lăbos și botos ..., stîngaci.* SAD.; *apăru o jivină lăboasă.* // adv. urît, indescifrabil: *s-o iscălit lăbos.* POP. [*Labă* + *-os*].

lăbúță, lăbuțe f. diminutiv al lui labă; lăbiță: [șobolanul] *ține știuletele pe burtă cu lăbuțele.* PR. [*Labă* + *-uță*].

lăcár, lăcari m. gen de păsări călătoare, cîntătoare și insectivore, din ordinul paseriformelor, de talie mică, cu penajul brun-roșcat, care trăiesc în stufărișul din jurul lacurilor și al mlaștinilor (*Acrocephalus*); pasăre din acest gen (ex.: țîrîiac, rogozar, pipirigar). [*Lac*[1] + *-ar*].

lăcáș n. v. locaș.

lăcát n. v. lacăt.

lăcátă f. v. lacăt.

lăcăráie f. lăcărie. [*Lac*[1] + *-ăraie*].

lăcărí, lăcăresc vb. (intr.) a extrage țițeì din puțuri cu ajutorul unor linguri cilindrice: *lăcăream cu hîrdaiele la puț.* POP. [De la **lac**[1]].

lăcăríe, lăcării f. cantitate mare de apă rămasă pe un teren în urma ploilor, a inundațiilor; apă multă vărsată pe jos; apăraie, lăcăraie, lăcău: *i se umflă lăcăria sub tălpi.* R.L. [*Lac*[1] + *-ărie*].

lăcărít n. procedeu de extragere a țițeiului din puțuri mai puțin adînci, cu ajutorul unor linguri cilindrice: *lăcăritul era practicat în trecut.* [V. *lăcări*].

lăcătár, lăcătari m. (înv. și reg.) lăcătuș. [*Lacăt* + *-ar*].

lăcătói, lăcătoaie n. augmentativ al lui lacăt; lacăt mare: *cumpără ... două belciuge și un lăcătoi zdravăn.* CR. [*Lacăt* + *-oi*].

lăcătuí, lăcătuiesc vb. (tr.; rar) a încuia cu lacătul; a fereca: *lăcătuia ușa ori de cîte ori pleca în sat;* (fig.) *își încuie inima și o lăcătuiește.* DOS. [*Lacăt* + *-ui*].

lăcătuíre, lăcătuiri f. (rar) acțiunea de a lăcătui și rezultatul ei. [V. *lăcătui*].

lăcătuít, ~ți, lăcătuită, ~e a. (rar) încuiat cu lacătul; ferecat: *la întoarcere, găsi ușile lăcătuite;* (fig.) *păsărică ... lăcătuită.* CĂRT. [V. *lăcătui*].

lăcătúș, lăcătuși m. meseriaș care confecționează sau repară lacăte, broaște, chei etc.; lăcătar; lucrător calificat specializat în ajustarea, asamblarea, repararea unor piese metalice, folosind (mașini-) unelte portative: *mă gîndeam la ce lăcătuș să trimet ca să vie să-mi deschidă biroul.* SAD. [Din magh. **lakatos**].

lăcătușăríe, lăcătușării f. **1.** meseria lăcătușului; confecționare, reparare, finisare, asamblare etc. a unor piese metalice: *de la un unchi a învățat lăcătușăria; și-a deschis un atelier de lăcătușărie;* **2.** atelierul lăcătușului: *lăcătușăria e echipată cu bancuri;* (și: **lăcătușerie**). [*Lăcătuș* + *-ărie*].

lăcătușeríe f. v. lăcătușărie.

lăcățél, lăcățele n. diminutiv al lui lacăt; lacăt mic: *rămăsei în admirație în fața cutiilor de cartușe ... închise cu lăcățele de alamă.* SAD. [*Lacăt* + *-el*].

lăcắu, lăcắie n. (reg.) lăcărie. [*Lac*[1]+ *-ău*].

lăcoméște adv. (rar) cu lăcomie: *stă, îmbucă lăcomește, ca un lup cînd se pripește.* PANN. [*Lacom* + *-ește*].

lăcomí, lăcomesc vb. **1.** (intr. și refl.) a dori cu ardoare ceea ce aparține altuia; a jindui, a rîvni: *strîmbătatea ... lăcomește la bunul altuia.* BĂLC.; *vă lăcomiți la averea altora!* REBR.; **2.** (refl.) a pofti ceva cu lăcomie; a se arăta necumpătat: *te-ai lăcomit la mîncare.* [De la **lacom**; cf. sl. **lakomiti sen**].

lăcomíe, lăcomii f. **1.** poftă nestăpînită de a mînca sau de a bea mult: *ospăta dintr-însele cu lăcomie.* CR.; **2.** dorință nemăsurată de acaparare, de cîștig: *nu se mai aude de vitejie ..., ci de lăcomie și nedreptate.* BĂLC.; *cine mai are forță să stăvilească jaful, să astîmpere lăcomia de bani?* R.L. [*Lacom* + *-ie*; cf. sl. **lacomije**].

lăcomíre, lăcomiri f. acțiunea de a (se) lăcomi și rezultatul ei. [V. *lăcomi*].

lăcomít, ~ți, lăcomită, ~e a. (rar) lacom, hrăpăreț: *s-au înmulțit tîlharii lăcomiți.* [V. *lăcomi*].

lăcomós, ~și, lăcomoásă, ~e a. (pop.) lacom, nesătul, pofticios; avid: *fost-am veșnic lăcomos după tot ce mi-i frumos.* VIERU. [*Lacom* + *-os*].

lăcovíște, lăcoviști f. (reg.) teren mlăștinos; mlaștină, mocirlă; băltoacă: *dete prin smîrcuri și lacoviște.* ISP.; (și: **lacoviște**). [*Lac*[1] + *-oviște*].

lăcrămắ[1] vb. v. lăcrima.

lăcrămắ[2] vb. v. reclama.

lăcrămáre f. v. lăcrimare.

lăcrămát a. v. lăcrimat.

lăcrămắție f. v. reclamație.

lăcrămătór a. v. lăcrimător.

lăcrămeá f. v. lăcrimea.

lăcrămioáră f. v. lăcrimioară.

lăcrămíță f. v. lăcrimiță.

lăcrămós a. v. lăcrimos.

lăcrămúță f. v. lăcrimuță.

lăcrimá, lăcrimez vb. (intr.) **1.** a avea ochii în lacrimi; a vărsa lacrimi; a plînge (ușor): *a început a lăcrima.* CR.; **2.** a se umple de lacrimi (care curg): *îi lăcrimează ochii și strănută;* **3.** (reg.) a lăsa să se scurgă lichidul dinăuntru: *putinica lăcrămează;* (și: **lăcrăma**). [Din lat. **lacrimare**].

lăcrimăr, lăcrimare n. **1.** mulură făcută la cornișa unui acoperiș pentru a împiedica prelingerea apei de ploaie pe zidul construcției; **2.** piesă de lemn ori de metal fixată la cerceveaua ușilor și a ferestrelor, pentru a împiedica pătrunderea apei de ploaie în interior. [*Lăcrima* + *-ar*].

lăcrimáre, lăcrimări f. acțiunea de a lăcrima și rezultatul ei; lăcrimat[2]; (și: (pop.) **lăcrămare**). [V. *lăcrima*].

lăcrimát[1]**, ~ți, lăcrimată, ~e** a. **1.** plin de lacrimi; cu lacrimi în ochi; scăldat de lacrimi; înlăcrimat; (p. ext.) îndurerat, trist: *fata umbla ... cu fruntea înnorată, cu fața lăcrimată.* OD.; **2.** (fig.) rourat; (și: (pop.) **lăcrămat**). [V. *lăcrima*].

lăcrimát[2]**, lăcrimaturi** n. lăcrimare: *abia se oprise din lăcrimat.* [V. *lăcrima*].

lăcrimătór, ~i, lăcrămătoáre a. care lăcrimează; care plînge (ușor); (p. ext.) întristat, trist: *mă privea cu ochi lăcrimători.* NEGR.; (și: **lăcrămător**). [*Lăcrima* + *-ător*].

lăcrimeá, lăcriméle f. (reg.) lăcrimioară: *a mea inimă nu-i bună, că-i încinsă cu curele la mijloc cu lăcrimele.* POP.; (și: **lăcrămea**). [*Lacrimă* + *-ea*].

lăcrimioáră, lăcrimioare f. **1.** diminutiv al lui lacrimă; lăcrimea, lăcrimiță, lăcrimuță: *au nu vezi în lăcrimioare ochii tăi cum pătimesc?* POP.; **2.** (în forma **lăcrămioară**; mai ales la pl.) mică plantă erbacee perenă din familia liliaceelor, cu frunze mari, ovale, lucioase, cu multe flori mici, albe, plăcut mirositoare, în formă de clopoței, dispuse de-a lungul tulpinii erecte, care crește în locuri umbroase; mărgăritar, mărgăritărele, clopoței, cerceluși, sufletele, georgițe; (p. restr.) florile acestei plante (*Convallaria majalis*): *iată zambile ..., lăcrimioare.* NEGR.; *mi-a adus un buchețel de lăcrimioare;* (și: **lăcrămioară**). [*Lacrimă* + *-ioară*].

lăcrimíță, lăcrimițe f. (reg.) **1.** lăcrimioară: *vărsînd lăcrămițele.* POP.; **2.** mică plantă erbacee din familia liliaceelor, cu frunze alterne, asemănătoare cu frunzele lăcrimioarei, cu flori mici, albe, plăcut mirositoare, care crește în locuri umbroase (*Majantheum bifolium*); (și: **lăcrămiță**). [*Lacrimă* + *-iță*].

lăcrimós, ~și, lăcrimoásă, ~e a. **1.** plin de lacrimi; din care curg lacrimi, care lăcrimează; înlăcrimat: *închipuindu-ți lăcrămoasele ei gene.* EM.; *ochii albaștri, lăcrimoși ... ai valetului nu spuneau însă nimic.* GHEȚIE; **2.** care plînge ușor; impresionabil: *au apărut cîteva vecine lăcrămoase;* **3.** (fig.) care provoacă, care stoarce lacrimi; lacrimogem; (p. ext.) jalnic: *văzură priveliștea lăcrămoasă.* BĂLC.; *sentimentalism lăcrămos.* CĂL.; (și: **lăcrămos**). [*Lăcrima* + *-os*].

lăcrimúță, lăcrimuțe f. (reg.) lăcrimioară: *vărsînd lăcrimuțele pe toate ulițele.* POP.; (și: **lăcrămuță**) [*Lacrimă* + *-uță*].

lăcríță f. v. răcliță.

lăcuí[1] vb. v. locui.

lăcuí[2]**, lăcuiesc** vb. (tr.) a aplica un strat de lac[2] pe o suprafață; a vopsi cu lac[2]: *o să mor poate fără să-mi lăcuiesc unghiile.* R.L. [*Lac*[2] + *-ui*].

lăcuínță f. v. locuință.

lăcuíre[1] f. v. locuire.

lăcuíre[2]**, lăcuiri** f. acțiunea de a lăcui[2] și rezultatul ei; lăcuit[1]: *după lăcuire, scîndura devine impermeabilă.* [V. *lăcui*[2]].

lăcuít[1] n. lăcuire[2]: *se specializase în lăcuitul mobilei.* [V. *lăcui*[2]].

lăcuít[2]**, ~ți, lăcuită, ~e** a. acoperit, vopsit cu un strat de lac[2]: *două pahare de lapte pe-o tablă de carton lăcuit roșu.* SAD.; *își scoase pachetul de țigări din mica geantă lăcuită.* GHEȚIE. [V. *lăcui*].

lăcuitór[1] m. v. locuitor.

lăcuitór[2]**, lăcuitori** m. meseriaș care se ocupă cu lăcuirea[2]. [V. *lăcui*[2]].

lăculéț, lăculețe n. diminutiv al lui lac[1]; lăcușor: *Jijia își răsfiră afluenții încărcați de lăculețe.* CĂL. [*Lac*[1] + *-uleț*].

lăcustár, lăcustari m. pasăre călătoare din ordinul paseriformelor, înrudită cu sturzul, cu moț în creștet, cu pene trandafirii pe corp și negre-violete pe cap, gît, aripi și pe coadă, care trăiește prin crăpăturile stîncilor și se hrănește mai ales cu lăcuste (*Sturnus roseus*). [*Lăcustă* + *-ar*].

lăcústă, lăcuste f. **1.** specie de insecte din ordinul ortopterelor, cu picioarele posterioare foarte lungi, adaptate pentru sărit, care, migrînd în stoluri, distrug semănăturile (*Locusta*); insectă din această specie (ex.: lăcusta migratoare, lăcusta italiană): *seceta și lăcustele potopiseră toate semănăturile.* NEGR.; **2.** (fig.) persoană mîncăcioasă, lacomă; (și: **locustă**). [Lat. **lacusta** (=**locusta**)].

lăcușór, lăcușoare n. lăculeț. [*Lac* + *-ușor*].

lădár, lădari m. (pop.) meseriaș care confecționează și repară lăzi de lemn. [*Ladă* + *-ar*].

lădắțuie, lădățui f. (reg.) lădiță. [*Lădiță* + *-uie*].

lădișoáră, lădișoare f. (reg.) lădiță. [*Ladă* + *-ișoară*].

lădíță, lădițe f. diminutiv al lui ladă; ladă mică; lădățuie, lădișoară, lăduță: *trebui să ocolească, în*

J KL
... intrări • 38330 articole • 58678 sensuri

fugă, nenumărate ... cufere şi lădiţe. EL. [*Ladă* + *-iţă*].

lădói, lădoaie n. augmentativ al lui ladă; ladă mare: *tu, nespălatule, ce şezi pe lădoi?* POP. [*Ladă* + *-oi*].

lăduí, lăduiesc vb. (pop.; intr.) a trăi în concubinaj cu cineva. [*Ladă* + *-ui*].

lădúncă, lădunci f. (înv.) cartuşieră: *le-au făcut soldaţilor la grumaz lădunci de fier alb.* NEC.; (şi: **leduncă**). [Din rus. *ladunka,* germ. *Ladung*].

lădúţă, lăduţe f. (pop.) lădiţă: *cele nouă fete cu a lor lăduţe-n spete.* POP. [*Ladă* + *-uţă*].

lăfăí, lăfăi şi **lăfăiesc** vb. (refl.) **1.** a sta comod, întins în voie: *pe o învălmăşeală de perne şi cuverturi brodate se lăfăia corpul ... unei femei.* CĂRT.; (fig.) *pe primele pagini se lăfăiau ştirile politice de ultimă oră.* GHEŢIE; **2.** a trăi în belşug; a se desfăta; a huzuri: *avem în ţara aceasta mii şi mii de oameni care se lăfăiesc într-un lux exorbitant.* C. [Din magh. *leffenni* „a atîrna, a se bălăbăni"].

lăfăiálă, lăfăieli f. (rar) **1.** relaxare; **2.** huzureală. [*Lăfăi* + *-eală*].

lăfăíre, lăfăiri f. acţiunea de a se lăfăi; trai bun, desfătare: *gîndeau că vor trăi într-o veşnică lăfăire.* [V. *lăfăi*].

lăfăít, ~ţi, lăfăită, ~e a. aşezat comod, întins în voie: *stau lăfăiţi în fotolii.* [V. *lăfăi*].

lăhúză f. v. **lăuză.**

lăhuzíe f. v. **lăuzie.**

lăiă vb. v. **la**[3].

lăiát[1] n. v. **lăut**[1].

lăiát[2] a. v. **lăut**[2].

lăibărác, lăibărace n. (reg.) laibăr (mic): *maica ... mi-a face un pieptar şi-un lăibărac.* POP. [*Laibăr* + *-ac*].

lăibăráş, lăibăraşe n. diminutiv al lui laibăr; lăibărel, lăibărică: *degetele lui atinseră sînii strînşi în lăibăraşul de catifea.* REBR.; (şi: **laibăraş**). [*Laibăr* + *-aş*].

lăibărél, lăibărele n. lăibăraş: *cînd eram mai micuţel, purtam doru-n lăibărel.* POP. [*Laibăr* + *-el*].

lăibărícă, lăibărele f. (reg.) lăibăraş. [*Laibăr* + *-ică*].

lăicér, lălcere n. (reg.) covor ţărănesc de lînă, lung şi îngust, ţesut în dungi colorate: *mă trezesc dimineaţa cu toate lăicerele casei pe mine, ostenit de greul lor colorat.* VIERU; (şi: **lăvicér**). [*La(v)iţă* + *-ar*].

lăicioáră f. v. **lăvicioară.**

lăiéş, lăieşi a. şi m. lăieţ: *mama desperase că ... ne-or fi luat lăieşii.* REBR.; *ţiganii lăieşi ... sînt trimişi în ţinuturile de munte.* GANE. [*Laie* + *-aş*].

lăieşésc, ~şti, lăieşeáscă, ~eşti a. care aparţine, care este specific lăieşilor, referitor la lăieşi; lăieţesc, ţigănesc: *argatul îşi face biografia într-un limbaj lăieşesc.* CĂL. [*Lăieş* + *-esc*].

lăieşíţă, lăieşiţe f. ţigancă nomadă care face parte dintr-o laie; lăiaţă: *intrase în curte o lăieşită cu cinci rînduri de fuste.* [*Lăieş* + *-iţă*].

lăiéţ, ~i, lăiaţă, ~e a. şi m., f. **1.** (ţigan nomad), care face parte dintr-o laie; lăieş, zlătar, ţigan de laie: *a face din societate un balamuc ori o şatră de lăieţi.* VLAH.; *întovărăşindu-se cu nişte cărăuşi... de frica ţiganilor lăieţi.* CĂL.; **2.** (p. ext.) (persoană) cu aspect neglijent, cu ţinută neîngrijită, murdară: *apăru o femeie lăiaţă, dizgraţioasă.* [*Laie* + *-eţ*].

lăieţésc, ~şti, lăieţeáscă, ~eşti a. (reg.) lăieşesc. [*Lăieţ* + *-esc*].

lăínici, lăinicesc vb. (reg.) **1.** (intr.) a umbla fără rost; a hoinări: *îmi place a lăinici pe uliţe.* NEGR.; **2.** (refl.) a se obrăznici: *striga jidanul şi se lăinicea.* C. [De la ***lainic***].

lălăí, lălăiesc şi **lălăi** vb. (fam.) **1.** (tr.) a fredona (prost, monoton) o melodie, repetînd întruna silaba „la": *auzindu-i lălăind aşa cu chef.* CR.; **2.** (refl.) a se mişca dezordonat, greoi; (tr.) **a o lălăi,** a umbla de colo-colo, pierzînd vremea: *lălăind-o toată ziua prin curte şi fumînd ţigări proaste.* CĂRT. [Onomat.].

lălăiálă, lălăieli f. (fam.) **1.** lălăire; melodie cîntată (prost, monoton) cu repetarea silabei „la" întruna: *lălăiala beţivilor din stradă îl exaspera;* **2.** gălăgie: *e un ţipăt şi-o lălăială de ciurezi că-ţi îngheaţă sufletul de frică.* SOR.; *către prînz doar se aude ciocăneli pre nicovală, ... suduit şi lălăială.* CĂRT. [*Lălăi* + *-eală*].

lălăíre, lălăiri f. (fam.) acţiunea de a lălăi şi rezultatul ei; lălăit. [V. ***lălăi***].

lălăít, lălăituri n. (fam.) faptul de a lălăi; lălăire. [V. ***lălăi***].

lălîu, ~îi, lălîie, ~îi a. **1.** înalt şi slab, cu mîinile şi cu picioarele lungi; deşirat; cu mişcări greoaie; (p. ext.) bleg, prostănac, tont: *avea... o fată balcîză şi lălîie.* CR.; **2.** (p. ext.) neglijent, prost îmbrăcat; dezmăţat; **3.** (despre haine) prea larg. // m. (rar.) gură-cască, nătăfleţ: *lălîii cască gura la mărfurile expuse prin magazine.* NEGR. [Probabil onomat.].

lămbár n. v. **lambar.**

lămbui, lămbuiesc vb. (tr.; pop.) **1.** a face lambe cu lambarul, a prevedea cu lambe o piesă de lemn, de metal etc.; **2.** a uni două scînduri printr-o lambă. [*Lambă* + *-ui*].

lămbuíre, lămbuirl f. (pop.) acţiunea de a lămbui şi rezultatul ei; lămbuit: *lămbuirea scîndurilor.* [V. ***lămbui***].

lămbuít n. (pop.) faptul de a lămbui; lămbuire: *rindea de lămbuit.* [V. ***lămbui***].

lămbuitór, lămbuitoare n. (pop.) lambar. [*Lămbui* + *-(i)tor*].

lămîí, lămîi m. arbust peren din familia rutaceelor, cultivat în zona subtropicală, cu frunze ovale, lucioase, cu flori albe, plăcut mirositoare şi cu fructe comestibile, al cărui lemn este folosit în industria mobilei (*Citrus limon*): *birou din lemn de lămîi.* VINEA; *livezi de lămîi.* [De la ***lămîie***].

lămîie, lămîi f. **1.** fructul lămîiului, sferic-alungit, cu coaja galbenă, aromată, cu miezul zemos, bogat în vitamina C; (p. restr.) zeama acestui fruct: *îţi fac o limonadă cu multă lămîie.* GHEŢIE; *unii gustă din lămîie şi altora li se strepezesc dinţii.* Z.; **sare de lămîie,** v. **sare**; **2.** (pop.) lămîi (*Citrus limon*). // a. de culoarea lămîiei coapte; galben citron: *cu ... flori la pălărie, una verde şi lămîie.* POP.; (şi: (pop.) **alămîie**). [Din gr. mod. ***lemóni***].

lămîíer, lămîieri m. (înv.) vînzător de lămîi: *porunci să nu mai umble nici un lămîier.* PANN. [*Lămîie* + *-ar*].

lămîioáră, lămîioare f. **1.** arbust mic din familia labiatelor, cu frunze mici, liniare, cu flori mărunte, roz, foarte aromate, folosite drept condiment; cimbru; lămîiţă (*Thymus vulgaris*); **2.** (bot.) lămîiţă (*Philadelphus coronarius*). [*Lămîie* + *-oară*].

lămîíţă, lămîiţe f. **1.** arbust ornamental, originar din Europa meridională, cu frunze alungit-ovale care, frecate în mînă, exală un miros de lămîie, cu flori mici, albe, grupate în raceme, din care se făceau coroniţe pentru mirese; lămîioară, sipică, sirinderică (*Philadelphus coronarius*): *în mijlocul florilor şi boschetelor de lămîiţă se înalţă un pavilion.* CĂRT.; *foaie verde lămîiţă.* POP.; **2.** (bot.) lămîioară (*Thymus vulgaris*); **3.** floare artificială de ceară albă, din care se fac coroniţe şi buchetele pentru mirese şi cocarde pentru nuntaşi: *în ajunul nunţii,... cu coroană de lămîiţă pe cap.* CĂL. [*Lămîie* + *-iţă*].

lămpádă f. v. **lampadă.**

lămpáş, lămpaşe n. **1.** (reg.) felinar; **2.** lampă portativă folosită de mineri: *trec... cu lămpaşele – minerii.* V.R. [Din magh. ***lámpás***].

lămpăríe, lămpării f. încăpere în gări, în mine etc. în care se depozitau şi se întreţineau lămpile, felinarele etc.; lampisterie. [*Lampă* + *-ărie*].

lămpişoáră, lămpişoare f. lămpiţă. [*Lampă* + *-işoară*].

lămpíţă, lămpiţe f. diminutiv al lui lampă; lampă mică; lămpişoară, lămpuşoară: *puse de-un ceai pe o lămpiţă cu petrol.* GHEŢIE; *lămpiţa de pe masa mea nu dă mai multă lumină ca un opaiţ.* CĂRT. [*Lampă* + *-iţă*].

lămpşoáră f. v. **lămpuşoară.**

lămpuşoáră, lămpuşoare f. lămpiţă: *în perete ardea o lămpşoară afumată.* CAR.; (şi: **lămpşoară**). [*Lampă* + *-uşoară*].

lămurí, lămuresc vb. **1.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) curăţa de impurităţi, a (se) face lamură; a (se) purifica prin foc metale (preţioase): *cum să lămureşte argintul.* BIBLIA; (fig.) *ticăloşii... să se lămurească prin foc de fărădelegea lor.* NEGR.; *nu mă făcuseră mai bun, nu-mi lămuriseră sufletul.* SAD.; **2.** (tr. şi refl.; înv. şi reg.) a (se) limpezi; a (se) rafina: *mustul se lămureşte;* **3.** (refl.) a deveni distinct, bine conturat; a apărea cu claritate, a prinde contur; a se contura, a se ivi, a se vedea: *se lămureau şi alte piscuri cu pete de omăt.* SAD.; (fig.) *în mintea lui se lămurea ca într-un tablou căsuţa... albă şi veche.* VLAH.; **a se lămuri de ziuă,** a se lumina de ziuă, a se ivi zorile; **4.** (tr.) a face să se vadă clar, desluşit: *o lumină albă, intensă... lămurea vederea departe.* VLAH.; **5.** (refl.) a deveni clar, explicit, inteligibil; a căpăta un înţeles, un sens, o rezolvare; a se clarifica: *situaţia se va lămuri repede.* EM.; **6.** (tr.) a face inteligibil ceva (confuz, obscur, prolix etc.); a argumenta, a demonstra, a explica: *nu ştiu eu bine să lămuresc aceste idei.* OD.; *încep ei să-mi lămurească cum merg treburile.* SAD.; **7.** (tr.) a ajuta pe cineva să cunoască, să înţeleagă, să accepte ceva; a arăta, a explica, a convinge: *ce-o fi adevărat din toate...? lămuriţi-mă şi pe mine.* CAR.; **8.** (refl.) a-şi face o idee clară, corectă, cuprinzătoare despre ceva sau cineva; a stăpîni o problemă; a se convinge, a se edifica, a se încredinţa: *ţiu să mă lămuresc asupra marilor chestiuni cari preocupă umanitatea.* CAR.; **a se lămuri buştean,** a rămîne sau a lăsa nedumerit, în urma unei explicaţii insuficiente, neclare: *m-am lămurit buştean!;* **9.** (refl.) a pătrunde cu mintea; a afla, a cunoaşte, a înţelege o problemă, o situaţie etc.: *n-ar fi fost în stare să-şi lămurească simţămintele.* REBR.; *căutam să-mi lămuresc pricina pentru care hanul era pustiu.* SAD.; **10.** (tr.) a stabili, a fixa, a hotărî: *au statut ... a lămuri lefele cine cît ia.* COSTIN; *să lămurim ceea ce este de făcut cu această proprietate a statului.* MAIOR.; **11.** (refl. recipr.) a ajunge cu cineva la înţelegere, în urma unor discuţii, explicaţii: *trebuie să se lămurească mai bine cu Roşu în chestia asta.* REBR. [De la ***lamură***].

lămuríre, lămuriri f. **1.** acţiunea de a (se) lămuri şi rezultatul ei; lămurit[2]; **2.** (înv.) curăţire de impurităţi; purificare prin foc a metalelor (preţioase): *la argint şi la aur lămurirea.* BIBLIA; (fig.) *focul cel de lămurire, ce schimbă viaţa întru nemurire.* HEL.; **3.** precizare, stabilire a unui lucru, a unui fapt; soluţionare a unei probleme, a unei situaţii: *avea înscrisuri pentru lămurirea cheltuielilor;* **4.** informaţie lămuritoare; explicaţie (suplimentară): *îi scrisese ... căpitanului de port, cerîndu-i lămuriri.* TUD.; *nu fu în stare să dea lămuriri asupra identităţii însoţitorului.* GHEŢIE; **muncă de lămurire,** acţiune (politică) cu scopul creării unor convingeri, a unor atitudini; **5.** cunoaştere profundă a unei realităţi; clarificare, elucidare, expicare: *nimenea n-a avut ambiţia să caute o lămurire a cuceririlor ştiinţifice.* BL. [V. ***lămuri***].

lămurít[1]**, ~ţi, lămurită, ~e** a. **1.** (înv.) curăţat de impurităţi; purificat prin foc: *argint lămurit şi de şapte ori curăţit.* BIBLIA; (fig.) *caracterul său era... lămurit prin luptele la cari au luat parte.* EM.;

2. (pop.) limpezit, purificat, curat: *o fîntînă... cu ghizdele albe şi lămurite ca cristalul.* POP.; (fig.) *ce este limbă lămurită şi ce este limbă încurcată.* MAIOR.; **3.** (fig.) pur, nepătat, neprihănit: *o toană vă face să respingeţi inima cea mai lămurită.* EM.; **4.** distinct, conturat, reliefat; vizibil: *mai lămurită se întindea aproape Baia.* SAD.; **5.** exprimat clar, limpede, explicit, exact; rostit răspicat: *nu se putea hotărî să-i dea un răspuns lămurit.* REBR.; (adv.) *se explică lămurit toate ipotezele ştiinţifice.* CAR.; *Trăsnea citea... rar şi lămurit.* CR.; **6.** stabilit cu precizie, hotărît cu justeţe; îndreptăţit: *oricît de lămurit ar fi fost dreptul românului, procesul se căştiga de fanariot.* FIL.; **7.** uşor de înţeles; accesibil, inteligibil: *cu întemeierea acestor state, evoluţiile istorice ale românilor se fac mai lămurite.* BĂLC.; **8.** care a înţeles, a pătruns o problemă, o situaţie etc.; care s-a edificat asupra unui lucru, a unui fapt; care s-a convins de justeţea unei idei: *nu sîntem lămuriţi dacă moşia e de vînzare.* REBR. [V. *lămuri*].

lămurít² n. lămurire. [V. *lămuri*].

lămuritór, ~i, lămuritoáre a. **1.** (înv.) care purifică; **2.** care lămureşte, explică, clarifică; clarificator, concludent, edificator: *factorul psihic... e mai lămuritor.* CĂL.; (adv.) *explică ridicînd lămuritor un deget.* PETR. [*Lămuri* + *-(i)tor*].

lăncér m. v. lăncier.

lănciér, lăncieri m. soldat din vechea cavalerie înarmat cu lance; suliţaş: *a doua zi s-a aruncat în braţele unui tînăr ofiţer de lănceri.* NEGR.; *cheltuielile de înzestrare a unui lăncier... erau mari.* GHEŢIE; (şi: **lăncer**). [Din fr. *lancier*, lat. *lancearius*].

lăncioáră, lăncioare f. diminutiv al lui lance; lăncişoară: *e-n căsoaia de la drum, după butia cu vin, lăncioara şi toporul.* POP. [*Lance* + *-ioară*].

lăncişoáră, lăncişoare f. lăncioară. [*Lance* + *-işoară*].

lăncot, lăncote n. (reg.) **1.** pălăvrăgeală; **2.** zarvă, larmă. [Et. nec.].

lăngălău, lăngălăuă n. (reg.) langoş. [Din magh. *lángoló*].

lănţăr, lănţare n. (reg.) dispozitiv pe care se fixează un lanţ. // m. (pl. **lănţari**) **1.** (reg.) inginer hotarnic; **2.** (rar) vidanjor: *îl făcuseră lănţar ..., să tragă cu lanţul căldări de căcat din haznalele oraşului.* PR. [*Lanţ* + *-ar*].

lănţíc, lănţicuri n. (reg.) lănţişor. [*Lanţ* + *-ic*].

lănţişór, lănţişoare n. **1.** diminutiv al lui lanţ; lănţic, lanţug, lănţuc, lănţuş, lănţuşor; **2.** lanţ mic, subţire: *lampa rotundă... cobora pe două lănţişoare de argint.* CĂL.; **3.** lanţ mic (de metal preţios), folosit ca podoabă: *îi strecură după gît un lănţişor de aur cu un medalion.* GHEŢIE; **4.** lucrătură făcută cu croşeta sau cu acul, sub forma unui şir de ochiuri simple, înlănţuite; lanţ; **5.** (mat.) curbă a cărei formă este dată de poziţia de echilibru a unui fir omogen, flexibil şi inextensibil, suspendat la capete. [*Lanţ* + *-işor*].

lănţúc, lănţucuri n. lănţişor: *purta la gît un lănţuc de aur.* [*Lanţ* + *-uc*].

lănţúg n. v. lanţug.

lănţuí, lănţuiesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a înlănţui; a fereca; a încătuşa: *i-a fost teamă să lănţuiască... pe un titan.* OD.; (fig.) *Toscana... se afla lănţuită de baionetele streinilor.* FIL.; **2.** (fig.; tr.) a captiva, a subjuga: *acea femeie îi lănţuise sufletul*; **3.** (înv.; refl.) a se înşira; a se succeda; a se continua: *de cîtă vreme se lănţuieşte pricina asta?* NEGR. [*Lanţ* + *-ui*].

lănţuíre, lănţuiri f. (înv. şi reg.) **1.** acţiunea de a (se) lănţui şi rezultatul ei; înlănţuire; **2.** punere în lanţuri; ferecare; **3.** legătură: *note adunate şi-mpreunate cu foarte slabe lănţuiri între ele.* OD.; **4.** înşiruire, succesiune: *lănţuirea timpilor.* EM. [V. *lănţui*].

lănţuít, ~ţi, lănţuită, ~e a. (înv.) **1.** legat cu lanţuri; înlănţuit; ferecat: *în taberi lănţuite ştim noi cum se pătrunde.* AL.; (fig.) *amîndoi erau lănţuiţi unul de altul prin legături de gratitudine.* EM.; **2.** neîntrerupt, continuu: *chinuri lănţuite.* [V. *lănţui*].

lănţujél, lănţujele n. (reg.) lănţişor: *atîrnau... lănţujele uşoare de aur.* C. [*Lanţug* + *-el*].

lănţurós, ~şi, lănţuroásă, ~e a. (rar) cu aspect de lanţ; format din lanţuri, din verigi: *cercei masivi şi lănţuroşi.* CĂL. [*Lanţuri* (pl. lui *lanţ*) + *-os*].

lănţúş, lănţuşe n. **1.** lănţişor: *fine lănţuşe veneţiane... încadrează... figurile.* OD.; **2.** (reg.) lambă. [*Lanţ* + *-uş*].

lănţuşór, lănţuşoáre n. lănţişor: *purta ochelari ... cu lănţuşor de aur.* SAD. [*Lanţ* + *-uşor*].

lăór, lăori m. (pop.) fire de cînepă sau de in meliţate, din care se face fuiorul; fibră textilă din in sau din cînepă: *copile ce culeg laur de in.* AL.; *mi-l lega... cu trei ştanguri de laori.* POP. (şi: **laor, laur**) [Et. nec.; cf. lat. *liber, -bri* „firele de sub scoarţa arborilor"].

lăpădá vb. v. lepăda.

lăpăí[1] vb. v. lipăi.

lăpăí[2], pers. 3 **lăpăie** vb. (intr.; despre animale) a limpi: *cucoana apropie paharul aplecat de botul favoritului, care-ncepe să lăpăie, şi lăpăie, şi lăpăie.* CAR. [Din bulg. *lapam* „mănînc, sorb cu lăcomie"].

lăpăít n. (rar) faptul de a lăpăi: *Bubico se opreşte din lăpăit şi se porneşte să latre.* CAR. [V. *lăpăi*].

lăptá, lăptez vb. **1.** (pop.; tr.) a alăpta: *ţine la piept un copil pe care îl lăptează.* VLAH; **2.** (reg.; intr.) a da lapte: *dar eu crez aşa că nu veţi lăpta..., mioriţa mea.* POP. [De la *lapte*].

lăptár, lăptari m. **1.** bărbat care se ocupă cu vînzarea (şi prelucrarea) laptelui; laptagiu: *am fost serv... la un lăptar din marginea Sucevei.* SAD.; **2.** (pop.) cioban care ţine evidenţa laptelui la o stînă. // f. pl. **lăptare** şi **lăptări** (pop.) oi (sau vaci) care dau (mult) lapte, care se mulg; mulgare, mulgătoare, plecătoare: *mieii sînt desfăcuţi de lăptare.* EM.; (adj.) *Stan are numai cinci oi lăptare.* EM. [*Lapte* + *-ar*]

lăptáre, lăptări f. (pop.) alăptare. [V. *lăpta*].

lăptáş, lăptaşe n. unealtă de pescuit alcătuită din mai multe plase legate în formă de sac cu gura foarte largă, lestată cu greutăţi sau cu lanţ şi tractată de două bărci: *şalăul se prinde cu lăptaşul.* [Din bulg. *laptaš*].

lăptăreásă, lăptărese f. femeie care livrează lapte (şi lactate) la domiciliul clientului; lăptăriţă: *copiii lăptăresei... trebuie să primească o educaţie sufletească aleasă.* ARG. [*Lăptar* + *-easă*].

lăptárí, lăptăresc vb. (pop.; tr.) **1.** a mulge oile (toamna) în vederea preparării produselor lactate pentru iarnă; **2.** a lăsa mieii să sugă la oi. [*Lăpta* + *-ări*].

lăptăríe[1], **lăptării** f. **1.** loc (la stînă) unde se adună laptele şi se prepară produsele lactate; **2.** magazin unde se vînd produse lactate; local unde se consumă în special produse lactate: *o lăptărie la Şosea – ar fi o afacere minunată.* VLAH.; **3.** (la pl.) produse lactate; preparate culinare cu lapte, cu produse lactate: *sosesc din sate gospodine grăbite cu lăptării şi legume.* SAD.; **4.** (arg.) sîni (mari). [*Lapte* + *-ărie*].

lăptăríe[2] f. (astăzi rar) ocupaţia lăptarului; prelucrare a laptelui în vederea obţinerii produselor lactate; lăptărit: *se pricepea în ale lăptăriei.* [*Lăptar* + *-ie*].

lăptărít, lăptărituri n. (pop.) **1.** lăptărie[2]; **2.** perioadă în care vitele mulgătoare (şi oile) dau lapte. [V. *lăptări*].

lăptăríţă, lăptăriţe f. (înv.) lăptăreasă. [*Lăptar* + *-iţa*].

lăptíc n. **1.** (fam.) lăptişor: *să-i dea mamiţica lăptic băiatului?* CAR.; **2.** (bot.; reg.) alior (*Euphorbia cyparissius*). [*Lapte* + *-ic*].

lăptişór m. **1.** diminutiv al lui lapte; lăptic: *avea obicei să-şi lege vaca dinapoia căruţei..., ca să aibă lăptişor la drum.* CR.; **2. lăptişor de matcă**, produs secretat de glandele faringiene ale albinelor doici, pentru hrănirea larvelor, utilizat în medicină şi cosmetică; **3.** (pl. **lăptişori**) plantă erbacee din familia primulaceelor, cu tulpina ramificată, cu mai multe rozete de frunze lanceolate, cu flori albe în umbele, răspîndită în regiunea alpină; laptele-stîncii, primuliţă (*Androsace chamaejasme* sau *arachnoidea*). [*Lapte* + *-işor*].

lăptíu, ~ii, lăptie, ~ii a. (rar) de culoarea laptelui; spălăcit: *ochi lăptii.* [*Lapte* + *-iu*].

lăptlúcă f. v. lăptucă.

lăptóc, lăptoace n. **1.** jgheab (din scînduri) prin care este condusă apa la roata morii, pentru a o pune în mişcare; scoc, uluc: *apa morii murmura surd afară, grămădindu-se la spetezele roţii din lăptoc.* SAD.; **2.** (reg.) streaşină; **3.** (reg.) pîrîu care duce la o moară; **4.** (reg.) loc unde cade apa de pe roata morii; (p. ext.) vîltoare (în josul morii); (şi: **lătoc**). [Din ucr. *lotók*].

lăptós, ~şi, lăptoásă, ~e a. **1.** care are, care dă lapte mult: *să aveţi... vaci lăptoase, fete frumoase.* POP.; **a le crede toate lăptoase**, a le crede pe toate adevărate, bune; a fi credul: *mama..., crezîndu-le toate lăptoase ..., cum i le spusesem eu cu măgulele, m-a lăudat.* CR.; **2.** plin cu lapte: *astupă gura odraslei cu sfîrcul sînului, imens şi lăptos ca un unger de capră.* C. PETR.; **3.** (arg.) cu sîni mari: *apăru o cucoană lăptoasă*; **4.** cu aspect de lapte; asemănător cu laptele: *beau apă lăptoasă; e amară.* ST.; **5.** (despre plante) care conţine, care secretează lapte; (despre boabele cerealelor) care este în lapte; (compus) **iarbă-lăptoasă, a)** plantă erbacee perenă cu rădăcina groasă, lemnoasă, cu frunze întregi, cu inflorescenţe multiflore, în raceme (*Polygala major*); **b)** amăreală (*Polygala comosa*); **6.** de culoare alburie; albicios; lipsit de transparenţă; opac; fără strălucire; mat: *toate erau albe, scăldate într-o lumină lăptoasă.* VLAH.; *lampa mică de sticlă lăptoasă ardea.* SAD. [*Lapte* + *-os*].

lăptúc m. v. lăptucă.

lăptúcă[1], **lăptuci** f. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia compozitelor: **a)** (şi **lăptucă creaţă**) salată (*Lactuca sativa*): *salată de lăptuci.* CĂL.; **b)** (şi **lăptucă veninoasă**) plantă otrăvitoare, cu rădăcina fusiformă, cu flori galbene, care creşte prin locuri necultivate; crestăţea (*Lactuca virosa*): *efectul lăptucei începu a infiuenţa, şi el se zvîrcolea gemînd.* EM.; **2.** (şi **lăptuca gîştei, lăptucă de pădure** ori **iepurească**) susai (*Sonchus oleraceus, asper, palustris* etc.); **3.** plantă mică, cu flori galbene-roşietice, răspîndită în regiuni calcaroase (*Scorzonera austriaca*); **4.** (reg.) rîşcov (*Lactarius deliciosus*); **5.** (compuse) **lăptuca** (sau **lăptucul**) **-oii**, brustan (*Telekia speciosa*); **lăptiuca-oii**, mlecin (*Mulgedium alpinum*); **lăptuca-iepurilor**, sunătoare (*Crepis foetida*); **lăptuca-cîinelui** (sau **-cîinească**) alior (*Euphorbia*); **6.** numele mai multor ciuperci comestibile: **a)** ciupercă cu pălăria şi piciorul de culoare roşie-brună sau gălbuie, cu carnea compactă, albicioasă, bogată în latex dulce, care creşte prin pădurile de mesteceni, la sfîrşitul verii şi toamna, putînd fi consumată şi crudă (*Lactarius volenus*); **b)** rîşcov (*Lactarius deliciosus*); (şi: (pop.) **lăptiucă, lăptuc**). [Lat. *lactuca*].

lăptúcă[2], **lăptuci** f. (reg.) lovitură cu palma; bătaie: *arde-i ... două lăptuci.* POP. [Et. nec.].

lăptuceálă, lăptuceli f. (reg.) bătaie: *a luat o lăptuceală bună.* POP. [*Lăptuci* + *-eală*].

lăptucí, lăptucesc vb. (reg.; tr.) a pălmui; a bate pe cineva. [De la *lăptucă*[2]].

lăptucícă, lăptucele f. plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze dințate, cu flori gălbui, care crește prin locuri subalpine mlăștinoase; crăstăval, căpușnic (*Cirsium oleraceum*). [*Lăptucă*[1] + *-ică*].

lăptucít, ~ți, lăptucită, ~e a. (reg.) pălmuit; bătut. [V. *lăptuci*].

lăptúț n. (pop.) lăptișor: *în brațe nu mă luai, nici lăptuț că nu-mi dedeai.* POP. [*Lapte* + *-uț*].

lăpúș, lăpuși m. (bot.; pop.) **1.** (și **lăpuș-de-oaie** sau **lăpușul-oii**) brustan (*Telekia speciosa*); **2.** (și **lăpuș-de-capră**) cinsteț (*Salvia glutinosa*); **3.** (reg.) brusture (*Lappa major, minor* și *tomentosa*). [Din bulg. *lopuš*].

lărăburí, lărăburesc vb. (tr.; reg.) a tăia în bucăți: *se apucară să lărăburească boul.* AG. [Et. nec.].

lărdár, lărdari m. (pop.) insectă mică, dăunătoare, care roade piei, blănuri, slănină etc. (*Dermestes lardarius*). [Din lat. *lardarius*].

lărgí, lărgesc vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) face (mai) larg un spațiu, o suprafață; a da sau a căpăta lărgime; a (se) mări: *ajunseră... pe un fel de platou, unde ulița se lărgea.* GHEȚIE; *să lărgiți casa, că vine împăratul îndată cu oștirea lui toată.* POP.; **2.** (înv.; tr. și refl.) a(-și) extinde cuprinsul, dominația; a (se) lăți: *atunce se lărgea pre lume împărăția Rîmului.* MOXA; **3.** (refl.) a se lăbărța: *puloverul s-a lărgit la spălat;* **4.** (tr. și refl.) a (se) mări o circumferință; a (se) deschide; a (se) dilata; (înv.) **a-și lărgi gura** (sau **buzele, rostul**) **asupra cuiva,** a certa pe cineva; **5.** (tr. și refl.) a (se) deschide larg; a (se) holba: *i se lărgiră ochii de mirare;* **6.** (tr. și refl.) a (se) destinde, a (se) slăbi: *s-a lărgit nodul la cravată;* **7.** (tr. și refl. pas.) a mări, a spori numărul colaboratorilor, al participanților: *pentru a urgenta lucrarea, am lărgit colectivul de redactori;* **8.** (fig.; tr. și refl.) a (se) extinde, a da sau a căpăta amploare, importanță etc.; a se dezvolta: *noțiunea de folclor se lărgește în chip abuziv.* CĂL.; **a (-și) lărgi orizontul,** a (-și) extinde cunoștințele, preocupările culturale; **9.** (fig.; refl.) a se întinde până departe; a se răspîndi: *din cerdac se lărgeau zări line.* SAD. [De la *larg*].

lărgíme, lărgimi f. **1.** însușirea de a fi larg; **2.** întindere (mare), în toate direcțiile, a unui teren, a unui teritoriu etc.; lățime; amploare: *deodată, ... apăru dintr-o piață de o lărgime incomensurabilă un monument colosal.* CĂRT.; *bulevardele au o deosebită lărgime;* **3.** spațiu larg, loc deschis: *în lărgimea văii... se găsesc așezate câteva case.* SAD.; **4.** spațiu, loc liber, în care te poți mișca în voie: *copiilor le place la lărgime;* **5.** (fig.) libertate de acțiune; **în lărgime,** în libertate; comod, lejer; confortabil: *îi place să trăiască în lărgime.* GHEȚIE; **6.** dimensiune transversală sau deschidere mare; **7.** formă largă a unui obiect de îmbrăcăminte; croială amplă: *se rotea ca să-și arate lărgimea fustei cu volane;* **8.** (fig.) amploare, extindere; dezvoltare; **lărgime de vederi,** orizont larg, înțelegere cuprinzătoare: *Coșeriu este un exemplu magistral în ceea ce privește lărgimea de vederi, principiul de a nu exclude nimic din universul activităților umane.* CF. [*Larg* + *-ime*].

lărgíre, lărgiri f. **1.** acțiunea de a (se) lărgi și rezultatul ei; lărgit[2]; **2.** mărire a unui spațiu, a unei suprafețe; extindere: *își propusese lărgirea bucătăriei;* **3.** lăbărțare: *lărgirea flanelei o amărîse;* **4.** mărire a unei circumferințe; dilatare: *căuta o soluție pentru lărgirea găurii de sondă.* **5.** mărire, sporire a numărului colaboratorilor, al participanților: *lărgirea colectivului n-a adus rezultatele așteptate;* **6.** (fig.) amplificare, dezvoltare, extensiune, extindere: *lărgirea contactelor culturale cu lumea europeană a devenit o realitate.* [V. *lărgi*].

lărgít[1], ~ți, lărgită, ~e a. **1.** care a devenit mai larg; mărit[1]: *spații comerciale lărgite;* **2.** lăbărțat: *purta un pulover lărgit și vechi;* **3.** larg deschis, holbat: *el sta cu ochii lărgiți.* SAD.; *cu ochii lărgiți am privit.* CĂRT.; **4.** la care colaborează, participă, pe lîngă membrii obișnuiți, și persoane din afară: *s-a constituit un consiliu lărgit;* **5.** (fig.) devenit mai cuprinzător, mai amplu, mai extins: *schimburi economice lărgite; are un bagaj lărgit de cunoștințe.* [V. *lărgi*].

lărgít[2] n. faptul de a (se) lărgi; lărgire: *am dat costumul la lărgit.* [V. *lărgi*].

lărgitór, lărgitoáre n. **1.** sculă aşchietoare cu mai multe tăişuri pentru lărgirea unei piese, a unei găuri cilindrice; **2.** unealtă de foraj pentru mărirea diametrului unei găuri de sondă; **3.** (reg.) bucată de pînză înnădită la mînecile iei, pentru a le da lărgime. [*Lărgi* + *-tor*].

lărgúț, ~i, lărguță, ~e a.1. diminutiv al lui larg; destul de larg: *o vale lărguță la început, apoi sugrumată de dealuri.* BL.; **2.** cu croială destul de amplă, lejeră: *purta o rochie lărguță.* [*Larg* + *-uț*].

lărmălău, lărmălaie m. (rar) larmă mare; hărmălaie, scandal: *alegerea se făcea totdeauna cu mult lărmălău.* AG. [*Larmă* + *-ălău*].

lărmuí, lărmuiesc vb. **1.** (înv. și reg.; tr.) a alarma; **2.** (înv. și reg.; refl.) a se răzvrăti; **3.** (intr.) a face larmă, zgomot mare: *lărmuiește mai puțin, că domnul nu s-a sculat încă!* GHEȚIE. [*Larmă* + *-ui*].

lărmuitór, ~i, lărmuitoare a. gălăgios, zgomotos: *domnilor, se adresează el adunării lărmuitoare, fiți liniștiți!* GHEȚIE. [*Lărmui* + *-tor*].

lăsă, las vb. **1.** (tr.) a nu mai ține strîns, a da drumul la ceva ținut strîns; a elibera, a slobozi: *simții un val de repulsie și o lăsai din brațe.* PR.; **a lăsa ceva din mînă,** a scăpa ocazia: *nu lasă să-i scape nimic din mînă;* **2.** (tr.) a slăbi o legătură (prea strînsă); a dezlega, a desface; a despleti, a răsfira: *după ce-și lăsă părul său de aur pe spate, începu a alerga.* ISP.; **a lăsa frîu liber,** a da frîu liber: *are datoria de a lăsa frîu liber simțimintelor sale.* MAIOR.; **3.** (tr. și refl.) a rămîne într-o ținută lejeră, sumară; a (se) dezbrăca, a (se) descălța, pentru a (se) face mai comod, mai sprinten etc.: *dezbrăcîndu-i, i-au lăsat în pieile goale.* LET.; *s-a lăsat la vestă și a început să danseze;* **a lăsa pe cineva cu** (sau **în**) **pielea goală** ori **a lăsa gol pe cineva,** a jefui pe cineva de tot ce are; a sărăci pe cineva; **4.** (tr.) a pune, a așeza ceva undeva; a depune: *chelnerul... a lăsat romul pe masă.* CAR.; **a lăsa amanet,** a amaneta; **5.** (tr.) a nu lua ceva (util) cu sine; a uita: *și-a lăsat cheile acasă;* **6.** (tr.) a pune ceva deoparte; a nu mai întrebuința; a arunca: *lasă-ți furca-n buruiene.* POP.; **a lăsa toate** (sau **totul**) **la pămînt,** a arunca, a azvîrli: *lasă toate la pămînt și se ia după mine.* CR.; **7.** (tr.) **a** da drumul să cadă, să curgă (în afară); a lepăda: *codrul frunza-și lasă, toți voinicii pleacă-acasă.* POP.; **a-i lăsa cuiva gura apă** (sau **bale**), a păcăli o mîncare, o băutură anume: *să ne dați... mîncare și băutură, zise Setilă, căruia îi lăsa gura apă.* CR.; **a lăsa cuiva sînge,** a face ca printr-o incizie să curgă sînge din corpul cuiva: *îi va injecta papaverină ... și-i va lăsa sînge.* GHEȚIE; **8.** (tr.) a pierde pene, păr; a năpîrli: *pisica lasă păr.;* **9.** (tr.) a da voie, libertate, posibilitate să se înfăptuiască sau să aibă loc; a permite, a îngădui, a nu împiedica, a nu opri: *mai am un singur dor... să mă lăsați să mor la marginea mării.* EM.; *dorul nebun... nu mă lasă să dorm.* CĂL.; **a-și lăsa barbă** (sau **mustăți, favoriți, barbișon, plete**), a nu-și rade barba, mustățile, favoriții etc., a nu-și tunde părul: *își lăsă favoriți mari și barbetă.* NEGR.; *își lasă plete lungi.* CAR.; **a lăsa cuiva mîna liberă,** a acorda libertate, încredere deplină cuiva; a da mîna liberă; **a (nu) lăsa pe cineva inima** (sau **conștiința**), a (nu)-și putea opri pornirile bune, acțiunile generoase: *vă duc unde vreți; urcați-vă; îmi dați cît vă lasă inima.* ST.; **10.** (înv.; tr.) a elibera dintr-o slujbă, dintr-o funcție etc.; a demite; a libera: *a fost lăsat din pușcărie;* **a fi lăsat la vatră,** v. **vatră**; **11.** (tr.) a invita, a pofti, a îndemna: *care e mai bună ..., lăsăm ca să judece publicul cititor.* EM.; **12.** (tr.) a înlesni să se perceapă un lucru, un fapt etc. acoperit, ascuns; a face să se contureze, să se formeze o impresie, o bănuială etc.: *își luă caucul din cap, lăsînd să se vază o căpățînă rasă.* FIL.; *nu-l vor lăsa să bănuiască nimic.* AG.; **13.** (tr.) a acorda: *lăsați-i timp de gîndire!;* **14.** (tr.) a amîna; a păsui: *să lase pe mîine; încă este vreme.* NEGR.; **a lăsa de azi pe mîine,** a amîna mereu; **15.** (înv.; tr.) a ierta; a cruța: *să ne căutăm păcatele noastre și să lăsăm și greșalele altora.* COR.; *s-au rugat să lase țara de bir.* LET.; **a lăsa pe cineva cu zile** sau **a-i lăsa cuiva zilele,** a cruța viața cuiva, a nu-l omorî: *s-au rugat să-l lase cu zile.* POP.; **16.** (tr.) a aștepta: *să las să treacă cîteva zile, căci azi a început să plouă.* BAC.; *lasă, măi femeie,... vom fi noi harnici să mai facem copii.* CR.; *las' că vin eu cu bătrîna și nepotu-ți o să-l iau.* VIERU; **las' dacă, a)** desigur că nu: *las'dacă va fi ceva.* CR.; **b)** nu mai încape îndoială că...: *las' dacă nu i-a da odihna pe nas!* CR.; **17.** (tr.) a accepta, a admite să rămînă în aceeași stare, situație etc., a nu interveni pentru a schimba sau pentru a întrerupe ceva; a menține: *am dat bacșiș conductorului să ne lase singuri în compartiment.* CAR.; *lăsați-mi copilăria curată.* ARG.; **a lăsa pe cineva** (în **bună**) **pace**), v. **pace; a lăsa pe cineva în voie** (sau **în voia, în boii, în banii, în apele, în zeama, în doaga lui, ei etc., de capul lui, ei etc., cu ale lui, ei etc.**), a nu se amesteca în treburile cuiva, a nu-i contraria ideile, proiectele; a nu-l obliga, a nu-l constrînge: *lăsa pe bunica într-ale sale.* CR.; *lasă-mă-n boii mei.* VLAH.; *își lăsa fiul de capul lui.* CĂL.; **lasă-mă să te las,** se spune despre un om lipsit de energie, apatic, nepăsător, neglijent, indolent; om lăsător: *e... petrecăreț și lasă-mă să te las.* GHEȚIE; **a lăsa pe cineva rece,** a nu deștepta interes, a-i fi indiferent cuiva; a nu interesa; a nu impresiona: *chestia asta îl lăsa rece pe primul ministru.* PR.; **18.** (tr.) a păstra; a rezerva: *să brăzdați cu plugurile departe, să lăsați loc de nouă sate.* POP.; **a-și lăsa (o) portiță de scăpare,** a-și păstra o posibilitate de a ieși dintr-o situație dificilă; **19.** (tr.) a face să rămînă o parte neocupată, nefolosită, de rezervă etc.: *lăsați margine la caiet!;* **a lăsa de dorit,** a avea lipsuri, defecte: *comportamentul lui lasă de dorit;* **20.** (tr.) a degaja un miros; a răspîndi în jur, a face să persiste în urma sa: *lăsa un parfum dulceag în urmă;* **21.** (tr.) a face (să persiste) o urmă, un semn, un indiciu; a imprima: *picioarele cailor... lăsau tipar la fiecare pas.* GHICA; *pe fața lui slăbită, durerea lăsase spaimă și nebunie.* SAD.; **22.** (tr.) a produce, a crea valori (spirituale): *poate trece și o generație întreagă fără să lese neamului nimic.* SAD.; **a lăsa un nume** (**bun**), a fi cunoscut, vestit: *vei muri... lăsînd un nume bun.* NEGR.; **23.** (tr.) a face să se nască, să aibă, să rămînă urmași: *Caty lăsase un copil.* CĂL.; **a lăsa o femeie gravidă** (sau **însărcinată,** (pop.) **borțoasă, grea**), a face ca o femeie să poarte un făt în pîntece în urma actului sexual: *își lăsase nevasta borțoasă.* POP.; **24.** (tr.) a crea, a procrea, a zămisli: *știuia n-ai ce-i mai face, așa l-a lăsat Dumnezeu.* SOR.; **25.** (tr.) a hotărî, a dispune; a rîndui, a statornici: *toate cîte-s pe pămînt sînt de la Dumnezeu lăsate.* AG.; **26.** (tr.) a desemna într-o demnitate, într-un post etc.; a substitui: *pe cel mai vrednic... să-l lase împărat în locul său.* CR.; **27.** (tr.) a formula o dorință, o cerere, a da o dispoziție, la plecare, la despărțire: *a lăsat s-o îngroape cu muzică militară.* CĂL.; **a lăsa cu limbă de moarte** (sau **cu jurămînt**), a-și exprima ultima dorință (pe patul de moarte): *tata a lăsat cu limbă de moarte ca ... neamurile să mă crească și să mă țină în școli.* GAL.; **28.** (tr.) a nu mai păstra ceea ce-ți aparține; a da, a aduce cuiva ceva (în dar): *cînd a fost... la mine, mi-a lăsat niște cărți.* NEGR.; **29.** (tr.) a transmite prin moștenire; a testa: *cheltuiește toți banii ca să nu lase fiului nici o moștenire.* CĂL.; (fig.) *te iubeam cu ochi păgîni și plini de suferințe ce mi-i lăsară din*

bătrîni părinţii din părinţi. EM.; **30.** (tr.) a încredinţa cuiva ceva; a pune la dispoziţie: *astă-vară ne-a lăsat toată casa;* **a lăsa pe cineva** (sau (refl.) **a se lăsa**) **la** (sau **în**) **voia întîmplării** (ori **sorţii**), **în plata** (ori **în mila, în seama, în voia**) **Domnului** (sau **lui Dumnezeu**), **în** (ori **pe, la**) **mîna cuiva, pe** (ori **în**) **seama cuiva** (sau **a ceva**), **în grija** (ori **nădejdea**) **cuiva, în** (ori **la**) **voia cuiva**, a (se) încredinţa cuiva: *îi dase drumul pe gîrlă, lăsîndu-l în ştirea lui Dumnezeu.* ISP.; *rînduiam străji şi ne lăsam în sama lui Dumnezeu.* SAD.; *se lasă unul în nădejdea celuilalt.* PETR.; (fig.) *lăsîndu-mă în voia poveştilor, zburam în „ţara cocorilor".* DELAVR.; **31.** (refl.) a se bizui, a conta pe cineva: *pot să mă las pe voi?;* **lasă(-te) pe mine** (sau **pe noi**), bizuie-te pe mine (sau pe noi), ai încredere: *cucoană soacră... las' pă noi!* AL.; **32.** (refl.) a se dărui cu totul; a se abandona: *ei, îngrăditi de lege, plăcerilor se lasă.* EM.; *el se lăsase întreg şi docil prieteniei şi petrecerii.* SAD.; **a se lăsa dus de gînduri** (sau **în voia gîndurilor**), a visa; a medita: *m-am întins în pat şi m-am lăsat în voia gîndurilor.* EL.; **a (se) lăsa pradă...**, a (se) abandona... *: să las eu boii pradă vulturilor?* POP.; *m-am lăsat pradă disperării;* **33.** (refl.) a nu (mai) opune rezistenţă cuiva; a accepta, a consimţi, a se complace; a nu se (mai) împotrivi la ceva; a se supune: *te desfaci c-o dulce silă, mai nu vrei şi mai te laşi.* EM.; [omul] *se lasă a fi mai stăpînit de farmecul unor iluzii.* VLAH.; **a se lăsa moale**, a se relaxa, a se destinde: *lasă-te moale şi respiră adînc!;* **a o lăsa mai moale** (sau **mai domol, mai încet**), a-şi mai micşora pretenţiile, intransigenţa, a-şi mai nuanţa aprecierile, a-şi mai atenua criticile: *pînă nu se dovedeşte că-i bandit, las-o mai domol cu acuzaţiile;* **34.** (refl.) a ceda, a renunţa, a se da bătut; a se astîmpăra, a se linişti: *n-are să se lase pînă nu va lua pe Ana.* REBR.; **a nu se lăsa mai prejos** (sau **mai jos**), a nu îngădui să fie întrecut de cineva; a se strădui să ajungă pe cineva: *nevoind a se lăsa nicidecum mai jos decît stăpînul.* FIL.; *muierile... nu se lăsau mai prejos decît bărbaţii.* ISP.; **a nu se lăsa** (**cu una cu două**), a ceda cu greutate; a insista: *duşmanii noştri... nu se lasă cu una cu două.* CĂL.; *daţi, măi, daţi, nu vă lăsaţi.* POP.; **a nu** (**se**) **lăsa** (**nici**) **în ruptul capului** (sau **o dată cu capul, nici mort**), a nu permite, a nu accepta, a nu ceda sub nici un motiv: *în ruptul capului nu trebuie să ne lăsăm pînă ce nu vom trînti pe inspector.* C.L.; *nu-l voi lăsa să plece, nici moartă;* **a se lăsa păgubaş**, a renunţa de bunăvoie la ceva: *nu era mai bine să mă las păgubaş?* GHEŢIE; **35.** (tr.) a nu lua ceva ce aparţine altuia: *o toamnă va veni... şi-ţi va răpi petalele şi zorile, lăsîndu-ţi doar amurgurile.* BL.; **36.** (pop.; tr. şi refl.) a părăsi pe cineva, a abandona; a se despărţi; (spec.) a divorţa: *cea mai dulce-ntre femei mă lasă.* EM.; *de mîndra io m-oi lăsa.* POP.; **37.** (tr.) a nu lua pe cineva cu sine; a pleca de lîngă cineva; a se îndepărta: *l-am îndemnat eu... să fugă cu mine..., dar el nu vrea, căci nu se îndură să lase pe muma sa.* BOL.; *D.Georgescu lasă pe madam Georgescu pe o bancă.* CAR.; (pop.) **te** (sau **vă**) **las cu bine** (sau **cu sănătate, cu Dumnezeu etc.**), formulă de despărţire sau de încheiere a unei scrisori; **38.** (tr.) a întrece pe cineva; a depăşi; a surclasa: *l-au lăsat în urmă.* NEC.; (fig.) *departe ai lăsat pe Vodă?* CR.; **39.** (tr.) a nu se (mai) (pre)ocupa de...; a nu interveni: *lăsaţi, ne descurcăm singuri!;* **a lăsa pe cineva** sau **ceva la dracu** (ori **la naiba, la boala, la pustia, la pîrdalnica**) sau **dracului** (ori **naibii, focului, morţii, pustiului, încolo**), a nu mai fi preocupat de..., a nu se mai gîndi la...: *ia lasă-mă-ncolo, mătuşă, nu mă supăra!* CR.; *lasă-le dracului de sticle.* PR.; **40.** (tr.) a aduce într-o stare, într-o situaţie rea (prin abandon, nepăsare etc.): *îşi lasă... boul să le moară.* SAD.; **a lăsa pe cineva în** (sau **la**) **sapă de lemn**, v. **sapă**; **a lăsa pe cineva pe drumuri**, v. **drum.**; **a lăsa pe cineva cu buzele umflate** (sau **cu buza umflată**), v. **buză**; **41.** (tr.) a trece cu vederea, a nu (mai) ţine seama; a nesocoti; a omite, a elimina: *noi n-am lăsat să nu însemnăm... de feciorii lui Ştefan Vodă.* UR.; *din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea?* EM.; **a lăsa la o parte** (sau **pe din afară**), a nu ţine cont; a nu menţiona, a omite: *nu putea fi lăsat pe din afară Delavrancea.* CAR.; **las'** (sau **lasă**) **că...**, nu numai..., în afară de..., pe lîngă faptul ...: *o imixtiune a mea în treburile universităţii ar leza unele orgolii locale, lasă că e posibil să dau greş.* GHEŢIE; **lasă asta** (sau **astea**), nu mai insista, treci peste asta: *lasă astea acum; o dată dacă te-am ales, tu eşti a mea.* ISP.; **42.** (tr.) a nu mai ajuta, a nu mai servi pe cineva: *puterile m-au lăsat.* NEGR.; *rău e cînd te lasă vederea.* SOR.; **43.** (tr.) a părăsi un loc, plecînd în altă parte: *lăsînd o moşioară ..., venise la Iaşi.* NEGR.; **44.** (tr.) a depăşi un reper spaţial; a abandona un traseu, o direcţie: *să laşi codrul în stînga şi apoi ţine tot drumul.* NEGR.; *lăsară tîrgul şi începură a coborî coasta.* SAD.; **45.** (tr. şi refl.) a abandona o activitate, un proiect; a nu se mai ocupa de...; a renunţa: *ar fi putut avea o clientelă mult mai numeroasă dacă s-ar fi lăsat de gazetărie.* VLAH.; *la bătrîneţe a lăsat totul şi s-a retras în pădure.* EL.; **a lăsa baltă ceva** sau **a o lăsa baltă** (ori **moartă, în păpuşoi**), a abandona ceva; a nu mai insista; **46.** (refl.) a se dezbăra de un năravi, de un viciu; a se descotorosi, a se dezobişnui, a se lepăda: *n-au mai spus şi alţii lumii de-a ei rele să se lese?* EM.; *unii nu se pot lăsa de fumat.* VIERU; **47.** (refl.) a-şi diminua intensitatea; a se muia, a slăbi, a se potoli: *vînturile se lăsară.* POP.; **48.** (tr.) a nu mai supăra pe cineva; a trece (un neajuns, o boală): *frigurile şi tusea îl lăsară în scurtă vreme.* GHEŢIE; **49.** (tr. şi refl.) a (se) întrerupe, a înceta, a (se) opri: *cum se lasă Ipate din joc, spiriduşul dracului îi zice.* CR.; *lasă vorbele! eşti prieten cu un criminal.* PR.; **lasă gura** (sau **vorba**)!, taci!; **50.** (refl.) a se sfîrşi într-un anumit fel, a se încheia cu...: *spre dimineaţă, se lăsa cu bătaie.* M.CAR.; **51.** (tr. şi refl.) a (se) da jos, a (se) coborî; a trage: *cumpenele fîntînelor se lăsau şi se ridicau necontenit.* SAD.; *lasă storurile la fereastră;* **a lăsa buza** (sau **buză**), a-şi manifesta vizibil dezacordul, îndoiala, nemulţumirea etc.: *altul lasă buza ironic.* CĂL.; **a lăsa nasul în jos**, v. **nas**; **52.** (refl.) a se apleca, a se îndoi, a se încovoia (sub o povară): *crengile merilor se lăsaseră pline de rod;* **a se lăsa pe vine**, a-şi îndoi genunchii astfel încît şezutul să se apropie de pămînt: *două dintre noi se lăsară pe vine şi începură să scurme ţărîna afînată cu degetele.* CĂRT.; **53.** (refl.) a se înclina, a se strîmba; a se povîrni, a se prăvăli: *gardul dinspre drum s-a lăsat;* **54.** (refl.) a se scufunda, a se tasa: *zidul s-a lăsat;* **55.** (refl.) a se muia, a se slăbi; a se turti: *arcurile dormezei s-au lăsat; cozonacii s-au lăsat;* **56.** (intr.) a scădea preţul; a vinde mai ieftin: *ai să laşi cu nouă lei, moş Nichifor.* CR.; **a** (**mai**) **lăsa din preţ**, a face rabat; **57.** (tr.) a face să fie mai grav; a coborî: *Peruianu vorbea sentenţios, lăsînd tonul după fiecare propoziţiune.* VLAH.; **58.** (refl.) a veni de sus în jos, a se da jos; a-şi da drumul (de la înălţime); a coborî, a descinde: *acum e rîndul meu să mă las în prăpăstie.* ISP.; *în amurg ..., soarele după dealuri se lasă.* VIERU; **59.** (refl.) a se aşeza pe ceva, venind din zbor: *cîrduri negre de grauri... se lăsau pe grîne şi iar se ridicau.* VLAH.; (fig.) *o rază ... şi-adună aripile şi se lasă tremurînd pe-o frunză.* BL.; **60.** (tr. şi refl.) a (se) depune, a se sedimenta: *vinul a lăsat drojdia pe fundul butoiului; aştepta să se lase zaţul cafelei;* **61.** (refl.) a se rezema, a se sprijini; a se aţîrna: *ea se lăsase dulce şi greu pe al lui braţ.* EM.; *se lăsă în genunchi în faţa icoanei.* PR.; **a se lăsa greu**, **a)** a apăsa cu toată greutatea corpului: *dă să-l ridice; cetăţeanul se lasă greu ..., scapă din braţele omului ordinii.* CAR.; **b)** (fig.) a consimţi cu mare greutate să facă ceva; a se îndupleca greu: *eu mă las greu.* CAR.; **a se lăsa pe tînjală**, v. **tînjală**; **62.** (refl.) a se aşeza (comod) pe ceva; a se întinde; (p. ext.) a se odihni: *îmi venea să mă las în zăpadă, să mă întind şi să dorm.* SAD.; *se lăsă încetişor în fotoliu.* GHEŢIE; **63.** (refl.) a se manifesta prin primele semne caracteristice; a se face, a veni: *despre ziuă se lasă răcoare.* CAR.; *ce vînt! se lasă frig.* VLAH.; *seara se lasă repede.* SAD.; **64.** (refl.) a se antrena într-o acţiune; a se apuca de..., a se pune pe ... *: noi nu ne-am fi lăsat la lupta cea fatală.* CAR.; *oamenii ... se lăsară, ca de obicei, în poveşti.* AG.; (înv.) **a se lăsa asupra cuiva** (sau **după cineva**), a se repezi, a se năpusti: *Ion Vodă ... s-au lăsat în grabă după dînşii.* UR.; **65.** (înv.; tr.) a începe: *au lăsat sec marţi cu toată curtea sa.* NEC.; (refl. pas.) *se lasă post la 1 martie.* POP.; **66.** (reg.; refl.) a i se face poftă, a pofti: *sînt unele femei greoaie, cărora ... li se lasă a mînca.* POP. [Lat. ***laxare***].

lăsáre, lăsări f. **1.** acţiunea de a (se) lăsa şi rezultatul ei; lăsat[2]; **2.** (înv.) iertare, cruţare: *întru lăsare păcatelor lui.* PSALT.; **3.** (înv.) încetare: *după lăsarea voroavei, chiemă Pavelu ucenicii.* COD. VOR.; **4.** (înv.) întrerupere; pauză: *şase ani vei sămăna pămîntul tău..., iară la al şaptelea lăsare vei face.* BIBLIA; **5.** cădere; coborîre. [băiatul] *prinde... topuzul în lăsarea lui.* ISP.; **6.** venire; instalare, statornicire: *ajunse acasă la lăsarea serii.* GHEŢIE. [V. ***lăsa***].

lăsát[1], ~ţi, lăsată, ~e a. **1.** (pop.) părăsit, abandonat; lepădat; despărţit (de soţ sau de soţie); divorţat: *petrecuse cu o nevastă lăsată;* **2.** care atîrnă pe spate; despletit, răsfirat: *cu părul neîmpletit, lăsat.* DOS.; **3.** care a fost dat (mai) jos; coborît; tras: *cu căciula lăsată pe ochi.* EM.; *privi ... casele cu obloanele trase, cu storurile lăsate.* EL.; **4.** încovoiat, îndoit: *pomi cu crengile lăsate;* **5.** înclinat, strîmb, povîrnit, prăvălit: *gard lăsat;* **6.** tasat; dărăpănat: *moştenise o cocioabă cu pereţii lăsaţi;* **7.** slăbit, muiat: *arcuri lăsate;* **8.** tolănit; trîntit: [stătea] *în lectică, lăsată pe perne de mătasă.* AL. [V. ***lăsa***].

lăsát[2] n. **1.** faptul de a (se) lăsa; lăsare; **2.** (înv.) voie, îngăduinţă: *împărăţind Iulian cu lăsatul lui D[u]mn[e]dzău.* DOS.; **3.** (compus) **lăsatul** (sau **lăsata** f.)**-secului**, ultima zi înainte de începerea unui post[1]; petrecere făcută cu acest prilej: *rar o femeie se veseleşte cu alta, fie şi de lăsatul secului, cu pui la frigare.* CĂL.; (şi: **lăsata**). [V. ***lăsa***].

lăsáta f. v. lăsat[2].

lăsăciúne f. (înv.) **1.** iertare: *se preemească ei lăsăciuni păcateloru.* COD. VOR.; **2.** eliberare; **3.** divorţ. [***Lăsa*** + ***-ăciune***; cf. lat. ***laxatio, -ionem***].

lăsătór, ~i, lăsătoáre a. **1.** care amînă treburile, care îşi neglijează obligaţiile; delăsător, nepăsător, neglijent, indolent: *nici proastă sau lăsătoare nu se arată a fi.* GHEŢIE; **2.** (înv.) îngăduitor, blînd; generos. // n. (reg.) opritor (la războiul de ţesut). // f. **1.** (pop.) potecă în munţi pe care sînt coborîte oile în sat; **2.** (reg.) schimbătoare la plug; cocîrlă. [***Lăsa*** + ***-ător***].

lăsătúră, lăsături f. **1.** (înv.) abandonare; **2.** (înv.) omitere; (concr.) cuvînt, enunţ omis de zetar la culegerea unui text; **3.** (pop.) teren lăsat, în care s-a produs o denivelare; vale puţin adîncă; curmătură: *căutîndu-şi o albie nouă în lăsăturile şesurilor.* VLAH. [***Lăsa*** + ***-ătură***].

lăscáie[1], lăscăi f. monedă de aramă valorînd o jumătate de para[4], care a circulat în ţările române în sec. al XVIII-lea; (p. ext.) monedă de valoare mică, neînsemnată; para[4]: *Brustur şi Cociurlă ... nu-s datori nici c-o leţcaie, pentru că nu-şi ridică nasul mai mult decît se cuvine.* AL.; *cu neputinţă să găseşti o leţcaie în toată casa.* GHEŢIE; **fără lăscaie**, lefter: *se întorcea fără leţcaie şi uneori mototolit.* M.CAR.; **a nu avea** (**nici o**) **lăscaie** (**frîntă** sau **chioară**), a nu avea nici un ban: *n-am lăscaie, nu mă bucur de vreun bine.* MACED.; **a nu face** (sau **a nu plăti**) **nici o lăscaie**, a nu avea nici o valoare, a nu valora nimic: *pentru el viaţa, chiar a beiului, nu plătea nici o leţcaie.* GHICA; (pop.) **a i se şterge lăscaia cuiva**, a-şi pierde reputaţia, rangul de altădată: *ţ-a mers vestea cînd ţ-a mers, d-acum leţcaia-ţi s-a şters.* PANN; (şi: **lescaie, leţcaie**). [Din ucr. ***ljackyj***].

lăscáie², **lăscăi** f. (reg.) lăscăiaţă. [Et. nec.].

lăscăiáţă, **lăscăieţe** f. (reg.) oala (de lut) cu două toarte. [Et. nec.; cf. ***lăscaie²***].

lăscăioáră, **lăscăloare** f. (pop.) diminutiv al lui lăscaie¹: *nu-ţi cer de cheltuială nici barăm o lăscăioară.* POP. [***Lăscaie*** + *-ioară*].

lăsniciór, **lăsniciori** m. **1.** plantă erbacee agăţătoare din familia solanaceelor, cu frunze ovale peţiolate, cu flori violete, cu fructe bace, otrăvitoare, roşii la maturitate, din a cărei tulpină se fac ceaiuri medicinale (antireumatice, antiastmatice etc.); viţa-evreilor, iarbă lesnicioasă, limbricar (*Solanum dulcamara*): *ţupăiau pe fire de lejnicioară pitulici cît alunele.* SAD.; **2.** (bot.; reg.) zîrnă (*Solanum nigrum*); (şi: (*pop.*) **lesnicior, loznişor, lesnicioară, lejnicioară**). [Cf. sb. ***lasina***].

lăstár¹, **lăstari** m. şi **lăstare,** (reg.) **lăstaruri** n. **1.** ramură tînără care creşte din rădăcina sau din tulpina unei plante (lemnoase) ori pe crengile mai vechi; mladă, mlădiţă, vlăstar: *rupînd cu mîna frunzele lăstarilor de stejar.* PETR.; **2.** (mai ales la pl.) arbori tineri, crescuţi în urma tăierii unei păduri (din cioturile rămase); teren acoperit cu asemenea arbori; lăstăriş: *sări dintr-un luminiş, de sub lăstari, un iepure bătrîn.* SAD.; **3.** (fig.) descendent, urmaş, odraslă: *lăstar de nevoieşi, crescut la umbra unei locomobile.* VLAH. [Din bulg. ***lastar***].

lăstár², **lăstare** n. (reg.) **1.** prăjină; bară de lemn (cu diferite întrebuinţări); **2.** butuc, trunchi: *era amorţit..., ca şi cînd ar fi avut în loc de picioare două lăstare de lemn.* AG. [Din germ. ***Lastarm***].

lăstăráş, **lăstăraşi** m. diminutiv al lui lăstar¹; lăstărel: *se zări încolţind din pămînt un lăstăraş.* OD. [***Lăstar¹*** + *-aş*].

lăstărél, **lăstărei** m. şi **lăstărele** n. lăstăraş: *văzui frunza ca pătacu şi lăstărelu ca acu.* POP. [***Lăstar¹*** + *-el*].

lăstărét, **lăstărete** n. (pop.) lăstăriş. [***Lăstar¹*** + *-et*].

lăstărí, **lăstăresc** vb. **1.** (intr.; la pers. 3) a da lăstari¹; a înfrăţi, a odrăsli, a vlăstări: *de-i vedea c-o lăstări.* POP.; **2.** (fig.; tr.) a încolţi, a răsări, a lua naştere: *va lăstări în mintea fiecăruia credinţa.* OD.; **3.** (tr. şi intr.) a îndepărta lăstarii de prisos: *tata lăstăreşte via.* [De la ***lăstar¹***].

lăstărícă, **lăstărele** f. lăstăraş. [***Lăstar¹*** + *-ică*].

lăstăríre, **lăstăriri** f. acţiunea de a lăstări şi rezultatul ei; lăstărit. [V. ***lăstări***].

lăstăríş, **lăstărişuri** n. mulţime de lăstari¹; pădurice tînără şi deasă; lăstăret: *cînd a trecut... pe lîngă nişte lăstăriş mărunt... iată că-i sare iepuroiul.* SAD. [***Lăstar*** + *-iş*].

lăstărít n. faptul de a lăstări; lăstărire: *lăstăritul viei se face dimineaţa sau către seară.* [V. ***lăstări***].

lăstrícă f. (rar) lastră. [***Lastră*** + *-ică*].

lăstún, **lăstuni** m. **1.** (şi **lăstun alb** sau **de casă**) pasăre migratoare din ordinul paseriformelor, asemănătoare cu rîndunica, dar cu coada mai scurtă şi cu o pată albă pe ea; rîndunică, rîpar (*Delichon urbica*): *numără în zbor lăstunii.* CĂRT.; **2.** (şi **lăstun de apă** sau **de mal**) pasăre migratoare cu penajul cenuşiu-cafeniu pe spate şi alb pe abdomen, care trăieşte pe lîngă ape (*Riparia riparia*): *zborul întortocheat, în filfîiri rare, al unui lăstun mare de apă trecu ca un fulger negru pe sticla bălţii.* SAD.; **3.** (şi **lăstun mare** sau **negru**) drepnea (*Cipselus apus* sau *Apus apus*). // adv. **a sta lăstun pe capul cuiva**, a se ţine scai de cineva, sîcîindu-l, plictisindu-l: *nu ştie cum să scape de pacostea asta, care stă lăstun pe capu-i.* VLAH; (şi: (pop.) **lostun**). [Din sl. ***lastunŭ***].

lăstunáş, **lăstunaşi** m. diminutiv al lui lăstun: *pe cer el se zărea, întîi ca un porumbaş, apoi ca un lăstunaş.* POP. [***Lăstun*** + *-aş*].

lătăréţ, **~i**, **lătăreáţă**, **~eţe** a. **1.** care are formă lată (şi turtită); plat: *scoase ... o cutie lătăreaţă de lemn.* TUD.; *avea o faţă lătăreaţă, presărată cu negi.* GHEŢIE; **2.** (rar) tărăgănat: *avea vorba lătăreaţă;* **3.** lăbărţat: *scris lătăreţ.* // m. varietate de scrumbie (*Scomber pelamys*). // f. (iht.; reg.) **1.** obleţ (*Alburnus alburnus*); **2.** beldiţă (*Alburnoides bipunctatus*). [***Lat*** + *-ăreţ*].

lătăúş, **lătăuşi** m. **1.** (entom.; reg.) nimfa ţînţarului; lăturaş (*Culex pipiens*); **2.** (entom.; reg.) larvă a unor fluturi de noapte, sub formă de vierme mare şi păros; cîinele-babei; **3.** (pop.) mic crustaceu de ape dulci, cu capul turtit şi încovoiat (*Gammarus pulex*): *decît cadînă turcilor mai bine ... casă lătăuşilor şi mîncare broaştelor.* POP. [De la ***lat***].

lăteáţă, **lăteţe** f. (iht.; reg.) **1.** behliţă (*Rhodeus amarus*); **2.** beldiţă (*Alburnoides bipunctatus*). [***Lat*** + *-eaţă*].

lătín¹ a. v. **latin¹**.

lătín² m. v. **latin²**.

lătinésc a. v. **latinesc**.

lătinéşte adv. v. **latineşte**.

lătiníe f. v. **latinie**.

lătíţă¹, **lătiţe** f. (reg.) altiţă. [Din sb. ***lática***].

lătíţă², **lătiţe** f. (iht.; şi **lătiţă-de-vale**) beldiţă (*Alburnoides bipunctatus*); (şi: **latiţă**). [***Lat*** + *-iţă*].

lătînga a. (în basme) lat: *cale lungă şi lătînga.* POP. [***Lată*** + ***lungă***].

lătóc n. v. lăptoc.

lătrá, pers. 3 **látră** vb. **1.** (intr.) (despre cîini) a scoate sunete ascuţite, scurte şi sacadate, caracteristice speciei; a hămăi, a bate: *latră cîinii, gonaşii răcnesc ca nebunii.* VIERU; *a lătrat o jigodie de cîine tot timpul.* SOR.; **cîinele care latră nu muşcă**, v. **cîine**; **2.** (tr.) a se repezi asupra cuiva, cu lătrături: *umbli capchiu... să te latre cîinii.* VLAH.; **3.** (p. ext.; intr.) a scoate sunete caracteristice speciei (asemănătoare cu lătratul cîinelui): *noaptea latră vulpea.* CAR.; **4.** (fig.; intr.) a vorbi, a striga întruna (certînd sau defăimînd pe cineva); a bîrfi; a flecări; a cicăli: *nu te-ascultă nimeni şi latri în zadar.* AG.; *începură a lătra, adică a vorbi împotriva lui Vodă!* GANE; **a lătra (ca cîinii) la lună** (sau **la stele**), a vorbi fără rost, a bate cîmpii; **5.** (fig.; intr.) a ţipa de durere, de disperare; a urla: *valeu! că mare păcat c-un plod! îmi vine să latru.* AL.; **6.** (p. anal.; intr.) a bubui: *tunurile lătrau a moarte.* SAD. [Lat. ***latrare***].

lătrăre, **lătrări** f. **1.** lătrat: *aude-n cîmp lătrare.* AL.; **2.** bubuire: *lătrările salvelor de puşti încep să se audă.* MACED. [V. ***lătra***].

lătrát¹, **lătraturi** n. **1.** faptul de a lătra; sunete caracteristice scoase mai ales de cîini; lătrare, lătrătură, hămăit, hămăitură, hămăială: *nu se pomenea... nici lătrat de cîne.* DELAVR.; *îl opri... s-asculte lătratul vulpii.* SAD.; **2.** (p. anal.) bubuit: *nu mai luau în seamă vorbele sergentului..., ca un lătrat de mitralieră.* R.L. [V. ***lătra***].

lătrát², **~ţi**, **lătrată**, **~e** a. (fig.; depr.) lătrător: *începu o frază lătrată.* PETR. [V. ***lătra***].

lătrătór, **~i**, **lătrătoáre** a. **1.** care latră (mult): *am o căţea lătrătoare.* POP.; **2.** (fig.) care vorbeşte, care strigă întruna, fără rost; flecar, cicălitor: *i se urîse de asemena muiere lătrătoare.* V.R.; **3.** (fig.; depr.) asemănător cu un lătrat¹; strident, sacadat, lătrat²: *cu tonul brusc, vioi şi lătrător.* CAR. // m. **1.** cîine: *lătrătorii numai s-aud necontenit.* HEL.; **2.** (fig.; depr.) lătrău, clănţău: *privea cu... dispreţ pe confraţii de bară, pe lătrătorii.* REBR. [***Lătra*** + *-ător*].

lătrătúră, **lătrături** f. **1.** lătrat¹ (prelungit): *cîinii... sperie fiarele prin groaznicele lor lătrături.* OD.; **2.** (fig.) vorbărie, flecăreală: *scrie şi literatură, şi... proştii ăştia... o numesc lătrătură.* HEL.; *un comediante de bravură ... făcînd enormă lătrătură în faţa unor gogomani.* CĂRT. [***Lătra*** + *-ătură*].

lătrău, **lătrăi** m. persoană care vorbeşte mult şi tare (defăimînd, minţind etc.); lătrător: *corul lătrăilor nu poate ascunde sunetele false.* C. [***Lătra*** + *-ău*].

lătunói, **lătunoaie** n. **1.** rărituri, de obicei la marginea unei pînze ţesute (manual), formată din cauza ruperii unor fire de urzeală; strungă: *am o pînză la războiu cu şaizeci de lăturoi.* POP.; **2.** scîndură plană pe o faţă şi convexă pe cealaltă, tăiată de la marginea unui buştean; (p. ext.) scîndură groasă cu marginile laterale neîndreptate: *cumpăra două lătunoaie groase.* CR.; **3.** (reg.) obiect lat (care ocupă o poziţie laterală); **4.** (zool.) mormoloc: *este o baltă direpţ voi şi-i plină de lăturoi.* POP.; **5.** (fig.) om leneş, greoi; (şi: **lăturoi, lătunoaie, lăturoaie**). [***Latură*** + *-oaie*].

lătunoáie f. v. lătunoi.

lătunolós, **~şi**, **lătunoloásă**, **~e** a. (rar) cu lătunoaie; care a format lătunoaie: *pentru a scoate... acele lătunoioase fire trebuie a destrăma toată pînza.* NEGR. [***Lătunoi*** + *-os*].

lăturálnic, **~ci**, **lăturalnică**, **~ce** a. **1.** care se află la o parte, la o margine, departe de centru; lateral, mărginaş: *Humuleştii... nu-i un sat lăturalnic.* CR.; *bordeiele ... formau nişte cătune mai lăturalnice.* SOR.; **2.** (fig.) colateral, secundar; minor: *rămîne o chestiune importantă în sine, dar lăturalnică pentru ideile ce ne preocupă.* BL.; **3.** care străbate locuri izolate, ferite; dosnic, lăturiş: *ei umblau... noaptea, pe răcoare, prin căi pustii şi lăturalnice.* OD.; *îl apucă strîns de braţ şi-l duse pe o alee lăturalnică, spre grajduri.* GHEŢIE; **4.** (fig.) ocolit; ascuns: *nu pot avea gînduri lăturalnice.* IBR.; **5.** (fig.) necinstit, nepermis, condamnabil: *s-a îmbogăţit prin mijloace lăturalnice.* [***Latură*** + *-alnic*].

lăturáş, **~i**, **lăturaşă**, **~e** a. **1.** (adesea subst.) înhămat în afara hulubelor, la dreapta sau la stînga cailor de lîngă oişte; prăştias: *căruţa... fugi înainte la vale cu trei cai... şi cu poştaşul aninat ca un scai de coama lăturaşului.* AL.; **2.** lăturalnic, dosnic; izolat, retras; lăturiş: *dintr-o potecă lăturaşă, ascunsă în pădure, izbucni... o brişculiţă.* OD. // m. **1.** iobag; **2.** (înv.) ţăran (de la marginea satului, a moşiei) scutit de anumite dări; alăturaş; **3.** (înv.) lucrător la ocnele de sare; **4.** (entom.; reg.) lăţuş (*Culex pipiens*); **5.** (reg.) dinte mărginaş. [***Latură*** + *-aş*].

lătureán, **~eni**, **lătureană**, **~ene** m., f. (reg.) **1.** locuitor de la periferia satului; **2.** persoană care locuieşte într-un sat învecinat; venetic. [***Latură*** + *-ean*].

lătúră, **lături** f. (mai ales la pl.) **1.** apă murdară rămasă după spălatul vaselor, al rufelor etc.; zoaie, spălătură: *muma voastră e... îngropată în cuhnă şi servitoarele aruncă lăturile pe ea.* POP.; (fig.) *îşi împroşca inamicii cu lături;* **2.** (p. ext.) murdărie, mizerie: *mediul de lături şi insalubrităţi, unde copiii tînjesc anemici.* CĂL.; **3.** resturi de mîncare muiate cu apă (rămasă de la spălatul vaselor), folosite ca hrană pentru porci: *cine se amestecă în lături, îl mănîncă porcii.* Z.; **4.** (fig.) mîncare rău gătită, de proastă calitate: *i se deşteptau în cap ... cazarma cu lăturile de la cazan.* VLAH.; **5.** (reg.) vin slab; poşircă. [Lat. ****lavatura*** (<***lavare*** „a spăla")].

lăturíş, **~i**, **lăturişă**, **~e** a. (reg.) lăturalnic; dosnic; lăturaş: *o tuli pe o cărare lăturişă.* POP. // adv. **1.** într-o parte; lateral: *se aşeză lăturiş;* **2.** dintr-o parte; pieziş: *o priveşte lăturiş.* [***Latură*** + *-iş*].

lăturoáie f. v. lătunoi.

lăturói n. v. lătunoi.

lătúţ, **~i**, **lătuţă**, **~e** a. (pop.) diminutiv al lui lat: *aduse o scîndură lătuţă;* (subst.) *în lătuţu' cîmpului.* POP. [***Lat*** + *-uţ*].

lăţí, **lăţesc** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face (mai) lat sau (mai) larg: *de la o bucată, drumul se lăţeşte;* **2.** (fig.; fam.; refl.) a se lăfăi: *impostorii continuă*

să se lăţească în fotolii parlamentare; **3.** (tr. şi refl.) a (se) întinde în toate direcţiile; a (se) mări: *un copac... cu-a lui ramuri... peste mare se lăţeşte.* EM.; **4.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) răspîndi, a (se) împrăştia; a (se) difuza; a (se) propaga: *obiceiul de care este vorba se lăţeşte printre ai noştri.* ISP.; *vestea suspendării nu avusese cînd să se lăţească prin oraş.* GHEŢIE; **5.** (refl.) a-şi extinde cuprinsul, dominaţia; a se lărgi: *cu cît creştea, cu atît i se lăţea stăpînirea.* SL.; **6.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) face plat; a (se) turti: *lăţeşte nitul cu ciocanul;* **7.** (pop.; tr.) a strivi: *hoţii l-au lăţit în bătaie;* **8.** (rar; refl.) a se întinde, a se trînti pe jos: *ne lăţirăm la pămînt fără suflet.* SAD.; **9.** (înv.; refl.) a persevera într-o activitatea; a continua: *nu s-au lăţit cu goana.* COSTIN. [De la *lat*].

lăţíme, lăţimi f. **1.** însuşirea de a fi lat; cea mai mică din cele două dimensiuni ale unei suprafeţe; dimensiunea mijlocie a unui corp paralelipipedic; lărgime: *era măreţul fluviu Dunărea, de o lăţime aşa de grozavă, că arborii de pe celălalt mal abia de se zăreau.* CĂRT.; **2.** întindere, suprafaţă (mare): *în putere şi în lăţime n-au fost nici o împărăţie aseminea.* COSTIN; *puhoiul rupsese şoseaua pe-o lăţime de-o jumătate de kilometru.* SOR.; **3.** (fig.) amploare, importanţă; gravitate: *lăţimea nenorocirii mele.* NEGR. [*Lat* + *-ime*].

lăţíre, lăţiri f. **1.** acţiunea de a (se) lăţi şi rezultatul ei; extindere în lăţime; **2.** aplatizare; **3.** (fig.) răspîndire; propagare: *aflase despre lăţirea bolii prin ţară.* [V. *lăţi*].

lăţíş, lăţişuri n. (pop.) partea lată a unui obiect, a unei suprafeţe; lat; **în lăţiş şi în curmeziş**, în toate direcţiile, în lung şi în lat; pretutindeni: *vestea morţii lui s-a dus în lăţiş şi-n curmeziş.* POP. [*Lat* + *-iş*].

lăţişór, lăţişoare n. (rar) diminutiv al lui lăţ[1]: *un şoim prins în lăţişor.* OD. [*Lăţ*[1] + *-işor*].

lăţít, ~ţi, lăţită, ~e a. **1.** devenit mai lat, mai plat; cu aspect lat sau plat: *la coadă lăţită.* POP.; *avea şoldurile lăţite;* **2.** (fam.) întins; tolănit: *stă lăţit în fotoliu.* [V. *lăţi*].

lăţós, ~şi, lăţoásă, ~e a. **1.** cu păr lung (şi creţ): *e un căţel mic, alb şi lăţos.* CAR.; **2.** cu laţe mari; moţos: *o sofa dublă, acoperită cu o cergă lăţoasă.* CĂRT.; *să-mi dai tu cojoaca ta, cojocu tău ăl lăţos, să-l port cu lîna pe dos.* POP.; **3.** cu părul sau cu barba neîngrijită şi lungă; nepieptănat, neîngrijit: *o fată pistruiată, cu părul lăţos..., le deschise.* GHEŢIE; **4.** rupt, zdrenţăros: *un unchiaş cu straie lăţoase.* OD. [*Laţe* + *-os*].

lăţuí vb. v. leţui.

lăţulálă f. v. leţială.

lăuá vb. v. la[3].

lăudá, láud vb. **1.** (tr.) a-şi exprima preţuirea, admiraţia faţă de cineva sau de ceva; a elogia, a omagia: *se grăbiră să-l laude pentru frumoasele lui cuvinte.* SAD.; **2.** (bis.; tr.) a glorifica, a slăvi: *lăudaţi pe Domnul!;* **3.** (refl.) a spune (în public) lucruri de laudă despre sine însuşi; a-şi etala mereu meritele, calităţile (exagerîndu-le); a se făli, a se fuduli: *aşa este, dar te prea lauzi.* CR.; **cum te mai lauzi?**, ce mai faci?: *tu cum te mai lauzi?* GHEŢIE; **laudă-mă gură că ţi-oi da o bucătură** (sau **friptură**), se spune pentru a atrage atenţia asupra lăudăroşeniei cuiva; **4.** (refl.) a-şi exprima satisfacţia, mulţumirea; a se mîndri: *tu te lauzi că Apusul înainte ţi s-a pus?* EM.; **5.** (refl.) a face paradă; a se împăuna: *nu doream preţuirea unei proaste, care... se laudă cu tine peste tot.* PR.; **6.** (refl.) a face pe grozavul; a se grozăvi: *se laudă că ne-a bate.* POP. [Lat. ***laudare***].

lăudábil, ~i, lăudabilă, ~e a. vrednic de laudă; meritoriu: *era obsedat de lăudabila dorinţă de a descoperi talente.* CĂL.; *a ajuta pe cineva care se găseşte în nenorocire este o faptă lăudabilă.* GHEŢIE. [Din lat. ***laudabilis***].

lăudáre, lăudări f. acţiunea de a lăuda şi rezultatul ei; elogiere, laudă: *toţi cîmpii ... de fricoase lăudări se împlea.* CANT.; *lăudarea unui savant este binevenită.* [V. ***lăuda***].

lăudát, ~ţi, lăudată, ~e a. **1.** apreciat, preţuit prin cuvinte elogioase: *omul cel bogat e mai lăudat.* POP.; **2.** binecuvîntat, glorificat: *lăudată zi a libertăţii!;* **3.** renumit: *nume lăudat.* [V. *lăuda*].

lăudăcíos, ~şi, lăudăcioásă, ~e a. (rar) lăudăros. [*Lăuda* + *-ăcios*].

lăudărós, ~şi, lăudăroásă, ~e a. care se laudă mereu, căruia îi place să se laude; fanfaron, lăudăcios: *rău de treabă şi lăudăros.* POP. [*Lăuda* + *-ăros*].

lăudăroşénie, lăudăroşenii f. obişnuinţa de a se lăuda; apreciere exagerată a meritelor proprii, laudă de sine; fanfaronadă, lăudăroşie: *e luat de impulsia unei lăudăroşenii necugetate.* CĂL. [*Lăudăros* + *-enie*].

lăudăroşíe, lăudăroşii f. (*rar*) lăudăroşenie: *irita pe toţi cu lăudăroşiile lui.* CĂL. [*Lăudăros* + *-ie*].

lăudătór, ~i, lăudătoáre m., f. persoană care laudă, care măgulеşte: *fereşte-te de lăudători!;* **a-i fi murit cuiva lăudătorii**, se spune despre cel care se laudă singur. [*Lăuda* + *-ător*].

lăún, lăune n. (reg.) **1.** (bot.) peniţă (*Myriophyllum spicatum şi verticillatum*); **2.** mîl. [Et. nec.].

lăúntric, ~ci, lăuntrică, ~ce a. **1.** care se află în interior; intern: *teama tipic umană ... are o sursă lăuntrică, e fabricată de omul însuşi.* GHEŢIE; **2.** care ţine de natura, de structura psihică a unui individ; psihologic, sufletesc: *evenimentele senzaţionale... mă aruncară într-o stare extremă de tensiune lăuntrică.* PR.; (adv.) *mă chinuiam lăuntric ca să par vesel.* PETR.; **univers lăuntric** sau **lume (ori viaţă) lăuntrică**, ansamblul trăirilor afective emoţionale etc. ale unui individ; **fiinţă lăuntrică** sau **omul lăuntric**, sensibilitatea, sufletul unui individ; **3.** intim, profund: *natura lăuntrică a unui fenomen;* (adv.) *voiam să cunoaştem totul, iar cunoaşterea ne trebuia pentru a ne transforma lăuntric.* PATAP. [*Lăuntru* + *-ic*].

lăúntru n. (rar) interior.: (fig.) *atît de tăcut să fiu cu lăuntru-mi de ceruri.* IONEL. [Prescurtat de la ***înlăuntru***].

lăurúscă, lăuruşte f. **1.** arbust tîrîtor sau agăţător din familia vitaceelor, cu frunze lobate, al cărui fruct este un ciorchine cu boabe mici, negre, foarte acre; aguridar, viţă sălbatică (*Vitis silvestris*): *sub cerdac, pe lăuruscă, ... a ieşit un pui de muscă.* TOP.; **2.** arbust agăţător din familia vitaceelor, originar din America, cu frunze mari, întregi sau lobate, cu fructe mici, negre-violacee, rar roşii sau albe, cu gust caracteristic, asemănător cu al zmeurei (*Vitis labrusca*); (şi: **lăuruşcă, răuruşcă**). [Lat. ***labrusca***].

lăurúşcă f. v. lăuruscă.

lăút[1], ~ţi, lăută, ~e a. **1.** (pop.) care este spălat (pe cap); îmbăiat: *a văzut copiii lăuţi frumos şi toate trebile bine făcute.* CR.; **2.** (reg.; despre păr) întins, lins; **3.** (reg.) curăţat, curat: *de-ai fi femeie iute, poalele ţi-ar fi lăute.* POP.; **4.** îmbrăcat (frumos) în haine curate; (şi: (reg.) **lăiat**). [V. ***la[3]***; cf. lat. *lautus*].

lăút[2], lăuturi n. (pop.) faptul de a (se) la[3]; spălat[2] (pe cap): *Elisaveta plînge totdeauna cînd ne cheamă mama la lăut.* ST.; (şi: (reg.) **lăiat**). [V. ***la[3]***].

lăutár, lăutari m. **1.** muzicant care cîntă după ureche şi din memorie la un instrument (cu coarde), de obicei într-un taraf; scripcar: *soţia logofătului... ar fi păcătuit cu-n ţigan de laie, lăutar vestit.* GHEŢIE; **a aduce o femeie în casă cu lăutari,** a se însura; **2.** (entom.; reg.) trîntor: *albine lucrătoare şi lăutari.* [*Lăută* + *-ar*].

lăútă, lăute f. instrument muzical cu coarde, cu gîtul încovoiat şi cu cutia de rezonanţă foarte bombată; (p. gener.) instrument muzical cu coarde: *ţigani somnoroşi, unul cu lăuta şi altul cu cobza, ţîrlîie într-un colţ.* CAR.; *fluiere, chitări, alăute... cîntau.* ISP.; (şi: **alăută, laută**). [Din turc. ***lâuta***, gr. mod. ***laúta***, germ. ***Laute***].

lăutăreásă, lăutărese f. **1.** soţie de lăutar; **2.** solistă vocală a unui taraf de lăutari. [*Lăutar* + *-easă*].

lăutărésc, ~şti, lăutăreáscă, ~eşti a. caracteristic lăutarilor, de lăutar: *se veseleau... cu diblele lăutăreşti.* OD.; *nu-i vedeam pe cei doi ... amatori de muzică lăutărească.* CĂRT. [*Lăutar* + *-esc*].

lăutăréşte adv. în felul lăutarilor, ca lăutarii: *cîntau lăutăreşte un cîntec de lume.* [*Lăutar* + *-eşte*].

lăutăríe f. (rar) **1.** meseria de lăutar: *pentru meşteşugul lăutăriei, a cobzăriei* (a. 1820). URIC.; **2.** (depr.) faptă, comportare de lăutar: *sinceră gălăgie... cu ceva lăutărie şi vulgaritate.* CĂL. [*Lăutar* + *-ie*].

lăutoáre, lăutori f. **1.** (pop.) apă (fiartă cu leşie) pentru spălat pe cap; apă caldă pentru baie; scăldătoare: *acum pune de lăutoare şi grijeşte-l.* CR.; *îi făcea în fiecare luni lăutoare de buruieni alese.* SAD.; **2.** (reg.) lăutură; **3.** (bot.; reg.) urechea-iepurelui (*Bupleurum rotundifolium*). [***Lăut***[2] + *-oare*; cf. lat. ***lavatoria***].

lăutúră, lăuturi f. **1.** (pop.) spălare (pe cap); lăut[2], lăutoare: *cîte lăuturi, cîte leşii şi alifii au trebuit!* CAR.; **2.** (fig.) chelfăneală, săpuneală: *am să-i trag o lăutură, să se-nveţe.* [***Lăut***[2] + *-ură*].

lăúză, lăuze f. femeie în primele şase-opt săptămîni după o naştere (cînd încă stă la pat); femeie care tocmai a născut: *lehuza se aşează la rădăcina dudului.* ST.; *toţi adormeau tun, şi lăuză şi moaşă.* POP. ; (şi: **lăhuză, lehuză**). [Din gr. mod. ***lehúsa*** (<*léhos* „pat")].

lăuzí, lăuzesc vb. (intr.) a fi în perioada de lăuzie; (şi: **lehuzi**). [De la ***lăuză***].

lăuzíe, lăuzii f. starea lăuzei; timpul cît o femeie este lăuză (şi stă la pat): *nu se mai putu înfiripa de pe lehuzie şi muri.* C.; (şi: **lăhuzie, lehuzie**). [*Lăuză* + *-ie*].

lăvicér n. v. lăicer.

lăvicioáră, lăvicioare f. diminutiv al lui laviţă: *s-a lăsat într-un cot pe-o lăicioară.* SAD.; (şi: **lăicioară**). [*Laviţă* + *-ioară*].

lăzăréi m. (reg.) **1.** numele sărbătorii ce cade în sîmbăta Floriilor (a noua zi înaintea Paştelui); sîmbăta lui Lazăr; **2.** obiceiul ca fetele să colinde satul în această zi, interpretînd un cîntec despre moartea şi înmormîntarea tînărului Lazăr; cîntecul interpretat cu această ocazie. [De la ***Lazăr*** n. pr.].

lăzărét n. v. lazaret.

lăzeásca f. (artic.) numele unui dans popular, introdus de lazi[2] în ţările române; melodia acestui dans. [*Laz*[2] + *-easca*].

lăzui, lăzuiesc vb. (pop.; tr.) a face laz[1]; a curăţa un loc de tufe şi rădăcini (pentru a-l face arabil); a defrişa, a despăduri, a cura: *îi dădu o coastă plină de spini să şi-o lăzuiască.* POP. [***Laz***[1] + *-ui*].

lăzuíre, lăzuiri f. acţiunea de a lăzui şi rezultatul ei; defrişare, despădurire. [V. ***lăzui***].

lăzureán, lăzureni m. persoană care lăzuieşte: *n-ajung nici strigătele lăzurenilor care lucrează la descîlcitul plăviilor de buşteni.* SAD. [***Lazuri*** (pl. lui *laz*) + *-ean*].

leac, leacuri n. **1.** medicament, doctorie; mijloc care poate vindeca, ameliora sau preveni o boală; remediu: *adusese un leac popular, un fel de pastă de buruieni frămîntate cu miere.* EL.; *era vrăjitoare, ştia o mulţime de leacuri.* SOR.; (fig.) *cînd n-are cu ce săracul, răbdarea îi este leacul.* Z.; **iarbă** (sau

buruiană) de leac, plantă medicinală: *buruieni de leac cu tot felul de mirodenii şi gusturi.* CĂL.; **a căuta pe cineva** (sau **ceva**) **ca iarba de leac** ori **a umbla după cineva** (sau **ceva**) **ca după iarba de leac**, a căuta cu insistenţă, pretutindeni pe cineva (ceva) preţios: *îmblă ca după iarba de leac.* POP.; **a da de leac**, a descoperi medicamentul eficace: *măseaua nu o mai scoţ; i-am dat de leac; călduri cu magnetism de jamaică.* CAR.; **a găsi leacul**, a găsi mijlocul de a rezolva ceva; a găsi ac de cojocul cuiva: *ei las' că-ţi găsesc eu acuşi leacul!* CR.; **atîta ţi-i leacul!**, ai s-o păţeşti! atîta îţi trebuie!; *doar te-a împinge păcatul să chiteşti vreo piatră din locul său ..., c-apoi atîta ţi-i leacul.* CR.; **a-i face cuiva de leac**, a bate pe cineva; **2.** vindecare; îndreptare, revenire: *prostia din născare leac nu are.* NEGR.; **fără leac**, incurabil: *se simţea îmbătrînit, căzut într-o apatie fără leac.* GHEŢIE; **3. fără (de) leac de...**, fără (nicl un) pic de...: *e păcat să rămîi fără leac de învăţătură.* CR.; **(nici) de leac**, deloc; cîtuşi de puţin: *pricepură ei că n-are să se mai vază... de leac.* ISP.; **un leac**, puţin, oleacă: *să-mi pun un leac de vie.* POP. [Din sl. *lěkŭ*].

leácă adv. v. **oleacă**.

leadership [liderşíp] n. funcţie, poziţie de lider; hegemonie. [Cuv. engl.].

leáfă[1], lefi f. (pop.) **1.** partea scobită a lingurii; găvan: *cu leafa îmi dă să mănînc şi cu coada îmi scoate ochii.* Z.; **2.** lopăţică cu care se netezeşte mămăliga după ce s-a mestecat; teapşă; **3.** tăişul securii, al toporului, al sapei etc.: *n-am să mă duc la sapă, că prea are leafa lată.* POP. [Din săs. ***le(i)fel*** (=germ. ***Löffel*** „lingură"), influenţat de ***leafă[2]***].

leáfă[2], lefuri şi (pop.) **lefi** *f.* **1.** (înv.) soldă a ienicerilor sau (p. gener.) a ostaşilor pămînteni: *din cula domnească lefuri să-mpărăţească, lefi la lefegii, spade la spahii.* POP.; **în leafă**, ca mercenar: *chemase în leafă o seamă de cazaci.* BĂLC.; **2.** salariu; simbrie: *leafa ... e un echivalent al muncii reale, al cheltuielii de forţă nervoasă sau musculară.* EM.; *nu mai am bani, nici speranţe pentru o leafă mare.* EL.; (şi: (înv.) **lefea**). [Din turc. ***ulûfe***; cf. bulg. ***lefe***, sb. ***(u)lefa***].

leágăn, leagăne n. **1.** pătuc (care se poate balansa) pentru copiii mici: *lîngă leagăn cîntul mamei de-obicei e trist.* COŞB.; **cîntec de leagăn**, cîntec cu care se adorm copiii: *cîntecul de leagăn trebuie nu doar să însoţească legănatul, ci el în primul rînd să legene spre adormire.* IONEL; **din leagăn**, din fragedă copilărie; de la naştere, de la început: *ascult-al Domnului cuvînt ... din leagăn pînă la mormînt.* MAT.; **2.** (fig.) loc plăcut, prielnic; cuib: *a noastră fericire schimba întreaga lume în leagăn de iubire.* AL.; **3.** (fig.) loc de origine; loc unde cineva s-a născut şi şi-a petrecut primii ani ai vieţii: *leagănul tuturor e... în Maramureş.* CĂL.; **4.** aşezămînt unde se cresc copiii abandonaţi sau orfani: *o să-l dai la leagăn, la copiii găsiţi.* PR.; **5.** scîndură sau scaun suspendat cu frînghii pe care se leagănă copiii; balansoar, scrînciob: *îşi făcuse un leagăn în grădină;* **a se da în leagăn**, a se balansa: *lumea piere şi vecina se dă-n leagăn.* Z.; **6.** (înv.) trăsură: *au gătit leagăn cu cal.* UR.; **7.** (reg.) coş mare de nuiele întrebuinţat la pescuit; **8.** grindă mobilă între traversele intermediare ale cadrului anumitor boghiuri de vehicul de cale ferată. [De la ***legăna***].

leah[1], leşi, leáhă, leşe m., f. (înv.) polonez: *unde s-a mai văzut leah şi om de omenie?* ISP.; *era oştean moldovean ... în slujba leşilor.* SAD. // m. (artic.; reg.) vînt rece dinspre nord: *la Suceava suflă leahul;* (şi: **leş**). [Din ucr. ***ljach***].

leah[2], leahuri n. (reg.) construcţie auxiliară într-o gospodărie: *băga carul în curte, la leau.* SOR.; (şi: leau). [Din bulg. ***leha*** „răzor"].

leál, ~i, lealĂ, ~e a. **1.** care îşi respectă cuvîntul dat, angajamentul luat; corect, onest, parolist, sincer, franc; fidel: *un amic sincer, leal, îndatoritor.* GHICA; **2.** care denotă corectitudine, sinceritate, fidelitate: *atitudine leală;* (adv.) *voi lucra leal în atelierul în care am fost acceptat.* CĂL. [Din it. ***leale***].

lealitáte, lealităţi f. calitatea de a fi leal; cinste, corectitudine, onestitate, sinceritate: *flgurile lor exprimă lealitate, curaj şi sînge rece.* SAD.; *sîntem siguri că nu veţi refuza o mînă care vă e întinsă cu lealitate.* GHEŢIE. [***Leal*** + ***-itate***; cf. it. ***lealtà***].

leámă, leme f. (reg.) chingă de lemn cu două găuri la capete prin care trece frînghia cu care se trag năvoadele. [Din ucr. ***ljama***].

leáncă[1], lence f. (reg.) **1.** haină lungă pînă la călcîi; (p. ext.) haină sărăcăcioasă, veche, uzată: *ea îndată veni lîngă mine şi deschidzîndu-mi leanca, ş-au băgat mîna şi mi-au pipăit tot trupul.* DOS.; *un om c-o biată leancă subţirică îmbrăcat.* C.; **2.** (fig.) femeie îmbrăcată prost, neglijent: *unde pleci aşa, ca o leancă?* [Din ucr. ***ljanka***].

leáncă[2], lence f. (reg.) unealtă folosită la purtatul mosoarelor dintr-o parte în alta a pînzei ţesute pe pari; **a umbla** (sau **a o lua**) **leanca**, a fugi. [Din magh. ***leányka***; cf. sb. ***lijenka***].

leándru, leandrí şi **lendri** m. arbust mediteranean ornamental din familia apocinaceelor, înalt, cu frunze lanceolate, cu flori mari, roşii, roz, gălbui sau albe, frumos mirositoare; rododafin (*Nerium oleander*): *lendri... înfloriţi ca nişte cläi albe şi roze.* PETR.; (şi: **oleandru**). [Din it. ***leandro***, fr. ***oléandre***].

leániv a. v. **leniv**.

leap interj. leop: *merge nora la fîntînă cu cămeşa soacrii-n mînă şi-o dă ... leap în baltă.* POP. [Onomat.].

leápşă, lepşe şi **lepşi** f. (pop. şi fam.) lovitură cu palma: *cînd ţi-oi da o leapşă.* POP.; **(de-a) leapşa**, joc de copii în care unul dintre ei, legat la ochi, trebuie să ghicească pe cel pe care îl loveşte cu palma: *o să vă apucaţi să jucaţi leapşa pe furate?* PR. [Onomat.].

leásă, lese f. (pop.) **1.** desiş mare într-o pădure: [mistreţii] *dau năvală prin leasă şi prin mocirlă.* OD.; **2.** desiş al ramurilor unui copac: *un dafin o umbreşte sub leasa-i înflorită.* MACED.; **3.** împletitură de nuiele, ca un grătar, pe care se usucă fructe, legume, caş etc. sau pe care se bate porumbul, fasolea: *devine el gospodarul model al satului, făcîndu-şi grădinărie, împletind lese.* CĂL.; **4.** împletitură de sîrmă sau de lemne care se pune peste straturile de flori sau de legume pentru a le proteja de frig; (p. ext.) strat de flori sau de legume: *am semănat două lese cu ceapă;* **5.** construcţie cu pereţii din împletitură de nuiele pentru păstrarea porumbului, paielor etc.; coşar; **6.** gard, zăgaz de nuiele fixat de-a latul unui rîu pentru a opri peştii să treacă sau pentru irigaţii, pentru prevenirea inundaţiilor etc.: *se strîng peştii la leasă.* POP.; **7.** unealtă de pescuit în forma unui coş de nuiele, avînd un capăt mai lat şi drept, prins pe fundul apei şi celălalt îndreptat spre cursul apei, întrebuinţat la pescuit în pîraie sau rîuri: *stăteam în preajma cîrligelor ori a lesei toată noaptea ..., ascultînd poveşti încete la focul de găteje.* SAD.; **8.** salbă din mărgele sau din monede de aur, purtată de femei la gît sau pe frunte; **9.** numele unui dans dobrogean; melodia acestui dans. [Din sl. ***lěsŭ***, bulg. ***lesa***, sb. ***ljesa***].

leasing [lízing] n. (fin.) **1.** formă de locaţie practicată de societăţi financiare specializate, constînd din închirierea sau din concesionarea, pe termen limitat, a unor bunuri (echipamente industriale, maşini, terenuri, clădiri etc.), pe care locatorul, la sfîrşitul perioadei de locaţie, le poate achiziţiona în schimbul valorii reziduale fixate în momentul elaborării contractului; (p. restr.) redevenţă: *ne-am luat un tractor prin leasing;* **2.** contract încheiat în condiţiile de mai sus: *am semnat un leasing;* **3.** perioadă de valabilitate a unui asemenea contract: *a fost respectat leasingul.* [Din engl. ***leasing***].

leástviţă, leastviţe f. (înv.) cartea populară religioasă a Sfîntului Ioan-Scărarul: *pomenirea preacuviosului părintele nostru Acachie celui din leastviţă.* DOS.; (şi: **lesviţă**). [Din sl. ***lěstvica*** „scară"].

leat, leaturi n. **1.** (înv.) an; (p. ext.) dată: *am cumpărat la leat 1812 o hîrtă de loc.* AL.; **2.** (fig.) vreme, timp; vechime: *vechile mitologii... eroizează şi divinizează leatul începuturilor.* BL.; **3.** (pop.) contingent: *suiam orbiş, noi leatul tot.* COŞB.; **a fi leat cu cineva**, a fi de aceeaşi vîrstă cu cineva; **4.** (p. anal.) generaţie. // m. (pl. **leţi**) termen familiar (de adresare) pentru un soldat (folosit de către un altul din acelaşi contingent); răcan, recrut: *un dorobanţ... vine vesel înaintea noastră; nu ţi-e urît aici, leat? îl întreb.* VLAH. [Din sl. ***lěto*** „an"].

leaţ, leaţuri n. **1.** bucată de lemn lungă şi îngustă, de obicei în patru muchii şi adesea fasonată, folosită în tîmplărie şi la construcţii; cocleţ, şipcă, ostreţ, zăvor: *patru leaţuri cioplite frumos şi încheiate laolaltă.* SL.; **2.** şipcă de lemn care se bate pe pereţii casei ca să ţină tencuiala sau lutul; (şi: **laţ**, (reg.) **leţ**). [Din săs. ***leatz*** (=germ. ***Latte***), magh. ***léc***].

leáu n. v. **leah[2]**.

lebadeá f. v. **libadea**.

lébădă, lebede f. **1.** gen de păsări acvatice, migratoare, din ordinul anzeriformelor, mai mari decît gîsca, cu pene albe (sau negre), cu gîtul lung şi arcuit; pasăre din acest gen (*Cygnus cygnus* sau *olor, atratus*): *trece lebăda pe ape între trestii să se culce.* EM.; **cîntecul lebedei, a)** în credinţa anticilor, cel mai frumos cîntec pe care lebăda l-ar cînta înainte de moarte; **b)** ultima operă a unui autor, interpret ilustru; **2.** (fig.) poet, orator, muzician ale cărui opere au o armonie comparabilă cu pretinsul cîntec melodios al lebedelor: *lebăda din Mantua* (=Virgiliu); **3.** reprezentare plastică a acestei păsări: *la intrarea în parc era o lebădă de marmură;* **4.** (astron.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, în formă de cruce alungită; cobiliţa (-ciobanului), coromîsla, crucea: *constelaţia Lebedei şi a Acvilei păreau a se deschide şi a lăsa ochiului drumul liber spre regiuni mai înalte.* ZAMF. [Din sl. ***lebedĭ***].

lebădói, lebădoi m. (rar) masculul lebedei: *o lebădă frumoasă ... cu lebădoiul alăturea.* AL. [***Lebădă*** + ***-oi***].

lebărvúrst, lebărvurşti m. preparat alimentar, în formă de cîrnaţ umplut cu pateu de ficat de porc. [Din germ. ***Leberwurst***].

lebedíţă, lebediţe f. (pop.) diminutiv al lui lebădă; lebejoară: *ieşeam seara pe uliţă, albă ca o lebediţă.* POP. [***Lebădă*** + ***-iţă***].

lebejoáră, lebejoare f. (pop.) lebediţă: *vine-o dalbă lebejoară.* POP. [***Lebădă*** + ***-ioară***].

lébeniţă f. v. **lubeniţă**.

lébes, lebese n. vas larg de metal, ca un lighean cu două toarte, folosit în antichitate. [Din gr. ***léves***].

lébişă f. v. **leveş**.

lecheá f. v. **lichea**.

lecít n. v. **lecită**.

lecíţă, lecite f. vas grecesc de ceramică, alungit, cu gîtul strîmt şi înalt, cu gura în formă de pîlnie, cu o singură toartă, decorat cu picturi, folosit pentru păstrarea parfumurilor şi a uleiurilor sau ca vas funerar; (şi: **lecît**). [Din fr. ***lécythe***, gr. ***lekítos***].

lecítinăză f. enzimă a sucului pancreatic aparţinînd clasei hidrolazelor, care hidrolizează lecitina, cu eliberare de acizi graşi, constituind substratul activ din unele hemolizine şi toxine microbiene. [Din fr. ***lécithinase***].

lecitínă f. substanţă complexă din grupa fosfatidelor, constituind componenta principală a membranei celulare, prezentă mai ales în sistemul nervos şi în gălbenuşul de ou: *lecitina se foloseşte în industria alimentară.* [Din fr. ***lécithine***].

lecticár, lecticari m. (înv.) purtător de lectică; (şi: **lefticar**). [Din lat. *lecticarius*].

lectícă, lectici f. mijloc de locomoţie în formă de targă sau de scaun (acoperit cu un baldachin) purtat de oameni, întrebuinţat (iniţial pentru transportarea bolnavilor şi a bătrînilor) în special la romani şi în unele ţări orientale; litieră; (p. ext.) vehicul cu roţi, închis din toate părţile cu perdele (sau cu scînduri), tras de doi cai înhămaţi, unul în faţă, celălalt în spate: *avea obicei grecii, la sărbătorile cele mari ... sau cu lecticile, sau cu carul mergea popii.* N.COSTIN; *în lectică, lăsată pe perne de mătasă.* AL.; (accent. şi: *léctică*) (şi: (înv.) **leftică**). [Din lat. *lectica*].

léctor[1], lectori m. **1.** (înv.) persoană care recită în faţa unui auditoriu; **2.** cititor: *lectorii noştri vor fi căutat cheia întîmplărilor.* EM.; *miile de lectori activi, cei în care literatura devine viaţă, nu distracţie senilă, sînt tinerii.* TEODOR.; **3.** persoană care, într-o editură, citeşte şi apreciază manuscrisele predate spre publicare: *lectorul i-a respins cartea;* **4.** profesor angajat să predea limba sa maternă şi cultura din propria ţară într-o universitate din străinătate: [în Italia] *a găsit sprijin la lectorul de bulgară ..., maestrul romaniştilor bulgari.* CF.; **5.** (tehn.) aparat care permite redarea informaţiilor înregistrate (sunete, texte, imagini) pe un suport mecanic, magnetic sau optic; cap de lectură: *lector de casete.;* **6.** (inform.) dispozitiv care permite introducerea în calculator a datelor stocate pe un suport de înregistrare exterior: *lector de dischete.* [Din fr. *lecteur*, lat. *lector*, germ. *Lektor*].

léctor[2], lectori m. **1.** grad universitar între asistent şi conferenţiar; persoană cu acest grad universitar: *s-a discutat norma didactică a unui lector;* **2.** persoană care preda la universităţi populare (de partid) sau care conducea seminarii de învăţămînt politic, în perioada comunistă: *unul dintre ei, ajuns mai tîrziu lector de marxism-leninism la o şcoală superioară de partid, dezvălui directorului liceului existenţa acestui grup subversiv.* R.L.; *a fost lector la „Ştefan Gheorghiu".* [Din rus. *lektor*].

lectorát, lectorate n. **1.** catedră universitară în care se predă o limbă străină şi cultura poporului care o vorbeşte de către profesori din ţara respectivă; cursurile şi seminariile predate în cadrul acestei catedre universitare: *tînărul basarabean frecventează în primul an toate lectoratele de limbi slave* [din Italia]. CF.; **2.** post ocupat de un lector[1] la o universitate din străinătate; perioadă în care acesta deţine postul: *speră să obţină un lectorat.* [Din fr. *lectorat*, germ. *Lektorat*].

lectură, lecturez vb. (tr.) a citi: *am lecturat întreg manuscrisul.* [De la *lectură*].

lecturáre, lecturări f. acţiunea de a lectura şi rezultatul ei; citire, lectură. [V. *lectura*].

lectúră, lecturi f. **1.** faptul de a citi; citire, citit[2], lecturare; ceea ce citeşte cineva: *doamna îşi continua lectura cu faţa întoarsă spre fereastră.* EL.; *bucuria lecturii ... adesea mă devora.* PR.; **sală de lectură**, încăpere pe lîngă o bibliotecă, în care publicul poate citi cărţi, reviste etc.; **a face lectură**, a citi: *aştepta vacanţa ca să facă lectură toată ziua;* **a da lectura** sau **a face lectura** ori **a proceda la lectura ...**, a citi cu voce tare în faţa unui auditoriu: *dă lectură actelor aflate la dosar.* GHEŢIE; *avocatul procedează la lectura testamentului;* **comitet de lectură**, organ în structura organizatorică a unui teatru, specializat în stabilirea repertoriului; (înv.) **societate de lectură**, societate literară: *exista o societate de lectură.* CĂL.; **2.** (la pl.) ceea ce a fost citit de cineva în mod obişnuit sau predilect; cărţi, opere etc. citite; (p. ext.) cultură a unei persoane, rezultată din citirea unor cărţi, opere etc.: *nutrit cu lecturi cavalereşti, visa un fabulos eroic.* CĂL.; *se cunoaşte că are lecturi;* **lectură particulară**, ceea ce citeşte un elev în afara manualelor şcolare; **3.** interpretare, analiză a unui text, a unui autor, a unei doctrine (după un cod anume): *eşuase în lectura psihanalitică a poeziei eminesciene;* **4.** (inform.) culegere a informaţiilor înregistrate în memoria calculatoarelor electronice. [Din lat. *lectura*, fr. *lecture*].

lécţie, lecţii f. **1.** formă de predare (şi de verificare) a cunoştinţelor teoretice şi practice în şcoală, într-un timp determinat; oră şcolară consacrată unui obiect de studiu: *într-o zi Eliza nu putu veni la lecţie, era bolnavă.* VLAH.; *apăru pe la jumătatea lecţiei;* **a ieşi la lecţie**, a ieşi în faţa clasei pentru a-i fi verificate cunoştinţele; a fi ascultat: *Maria refuză să iasă la lecţie;* **a scoate la lecţie** (sau **la tablă**), a chema un elev în faţa clasei pentru a fi examinat: *am tremurat de teamă că profesorul mă va scoate la lecţie;* **lecţie deschisă**, model de lecţie la care participă profesori de specialitate, inspectori; **2.** ceea ce predă un profesor în clasă (sau la curs): *lecţiile îi erau încărcate de glume pe care studenţii serioşi nu i le apreciau.* PR.; *profesorii ... învăţau conştiincios lecţiile ce urmau a fi predate a doua zi.* GHEŢIE; **3.** diviziune didactică într-un manual: *cîte lecţii avem pentru teză?;* **4.** materia şi temele indicate elevilor de profesor sau de învăţător pentru a fi pregătite (acasă): *cum trebuie să vie şcolarul la şcoală? – cu lecţiile învăţate.* DELAVR.; **a-şi face lecţiile**, a-şi pregăti temele: *lecţiile mi le făceam în camera tatei, la o măsuţă.* SAD.; **a spune lecţia**, a expune în faţa profesorului cunoştinţele însuşite: *doar nu-s profesor, să-mi spui lecţia!* AL.; **5.** repetare întocmai a ceea ce i s-a indicat ori comandat cuiva să spună sau să facă: *şi-a învăţat bine lecţiai;* **6.** formă de instrucţie, de pregătire complementară sau specială dată unui elev sau unui grup restrîns de elevi (acasă); meditaţie, preparaţie: *venise moda lecţiilor particulare;* **a da lecţii**, a pregăti tineri, de regulă elevi, în particular; a medita, a prepara: *dau lecţii de pian.* EL; **a lua lecţii**, a studia o artă, un sport etc. cu un maestru sau a pregăti o materie şcolară cu un profesor, în afara şcolii: *Balş ia lecţii de la alt maestru de scrimă.* GHEŢIE; *ca să reuşească la facultate, lua lecţii de două ori pe săptămînă;* **7.** sfat, recomandare; mustrare, dojană; (p. ext.) bătaie: *las' c-am să-ţi dau eu o lecţie să n-o uiţi aşa de curînd.* REBR.; **a da lecţii cuiva**, a impune cuiva criterii, modele de comportare; a-şi arăta superioritatea, a umili: *nimeni n-are dreptul să dea lecţii altora.* PR.; **8.** model, pildă: *lecţia de patriotism înflăcărat şi legitim pe care Coşeriu ne-a oferit-o.* CF.; **9.** învăţătură trasă de cineva dintr-o împrejurare (nefavorabilă), dintr-o experienţă (neplăcută): *păţania cu editorul bandit a fost şi o lecţie de viaţă.;* **10.** (în forma **lecţiune**) fel de a citi, de a interpreta grafia (neclară, ilizibilă) a unui manuscris; (fragment de) text aşa cum a fost citit, transcris de copist, de filolog, de editor: *versul al treilea se leagă, gramatical, de primele două, în lecţiunea mea în alt mod decît la Perpessicius.* R.L.; (şi: **lecţiune**). [Din lat. *lectio, -onis*, germ. *Lektion*].

lecţiúne f. v. lecţie.

lecuí, lecuiesc vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) trata cu medicamente, cu leacuri; (p. ext.) a (se) însănătoşi, a (se) tămădui, a (se) vindeca: *rănile i se vor lecui.* GHEŢIE; (fig.) *uitarea lecuieşte durerile.* CĂL.; **a(-şi) lecui sufletul**, a (se) purifica sufleteşte; **2.** (fig.) a (se) dezvăţa de un năravi; a (se) dezbăra; **3.** (fig.) a-i pieri sau a face să-i piară cuiva cheful sau pofta de ceva: *războiul mă lecuise... de orice fel de dragoste.* EL. [*Leac* + *-ui*].

lecuiálă, lecuieli f. (pop.) lecuire: *eu am leac de lecuială pentru toţi vultanii, zău.* POP. [*Lecui* + *-eală*].

lecuínţă, lecuinţe f. (înv.; rar) lecuire: *cerşură lecuinţă sufletească.* DOS. [*Lecui* + *-inţă*].

lecuíre, lecuiri f. **1.** acţiunea de a (se) lecui şi rezultatul ei; lecuială, lecuinţă, vindecare, tămăduire: *schimbarea aerului e cel mai bun mijloc de lecuire.* AL.; **2.** (fig.) dezvăţare de un năravi; dezbărare: *năravul din fire n-are lecuire.* PANN. [V. *lecui*].

lecuít, ~ţi, lecuită, ~e a. vindecat, însănătoşit, tămăduit: *după nici o săptămînă te văd lecuit.* [V. *lecui*].

lecuítor, ~i, lecuitoáre a. care vindecă; tămăduitor, vindecător: *factorii hotărîtori sînt... preotese, vrăjitoare lecuitoare.* CĂL.; *ierburi lecuitoare;* (subst.) *domnul nostru Isus..., lecuitorul oamenilor.* VARL. [*Lecui* + *-tor*].

lecúţ, lecuţuri n. (pop.) diminutiv al lui leac: *şi te du pe cel pîrău pînă-i da de făgădău, c-acolo-i lecuţul meu.* POP. [*Leac* + *-uţ*].

lecúţă adv. v. **olecuţă**.

led, leduri n. diodă (electro)luminescentă. [Din engl. *led*].

lédăr, ledări m. (reg.) argăsitor. [Din germ. *Leder(bereiter)*].

ledeburítă, ledeburite f. constituent structural al fontelor albe şi al oţelurilor bogat aliate, reprezentînd un amestec mecanic de cementită şi perlită. [Din fr. *ledeburite*, germ. *Ledeburit*].

ledián n. şi a. (geol.) (care ţine de, referitor la) etajul mijlociu al eocenului superior, caracterizat prin faună de numuliţi, lamelibranhiate, gasteropode etc. [Din fr. *lédian*].

ledúncă f. v. lăduncă.

lefáş, lefaşi m. (înv.) lefegiu. [*Leafă*[2] + *-aş*].

lefărdău, lefărdăi m. (reg.) persoană care vorbeşte mult şi fără rost; limbut, flecar; persoană care ocărăşte, batjocoreşte. [Din magh. *lehordö*].

lefeá f. v. leafă[2].

lefecíu m. v. lefegiu.

lefegíu, lefegii m. **1.** soldat străin cu leafă[2] (şi tain) în ţările române; mercenar: *după dînşii veneau lefegiii cu haine galbene.* OD.; **2.** (înv. şi fam.) salariat, slujbaş, funcţionar; lefaş: *destui lefegii are ţara asta.* VLAH.; (şi: **lefeciu**). [Din turc. *ulûfeci*].

lefşoáră f. v. lefuşoară.

left, lefţi m. (înv.) monedă de aur sau de argint care a circulat în ţările române (cu o valoare de cinci ducaţi), din care se făceau salbe: *cu lefţi mari lucind în salbă.* AL. // n. (pl. **lefturi**) **1.** colier, medalion: *sipeturi de sidef pline... cu cercei, cu lefturi de smaragduri.* OD.; **2.** (reg.) bentiţă de catifea brodată sau cu mărgele aplicate, care se prinde în jurul gîtului; şirag de mărgele. [Din gr. mod. *leptó(n)* „centimă; monedă mică"].

léfter, ~i, lefteră, ~e a. **1.** (rar) liber; **2.** (fam.) lipsit de bani, de mijloace de trai; fără lăscaie: *să ştie lumea că eşti cu desăvîrşire lefter.* GHEŢIE; **a rămîne lefter**, a rămîne fără nici un ban: *cînd rămînea lefter, venea la maică-sa.* SAD.; **a lăsa lefter pe cineva**, a lua cuiva ultimul ban: *să te păzească sfinţuleţu' să cazi cu el la vro-nvoială, că repede te lasă lefter.* POP. [Din gr. mod. (*e*)*léfteros* „liber", bulg. *levter* „celibatar"].

lefteréa f. v. lefterie.

lefteri, lefteresc vb. (fam.) **1.** (tr.) a face pe cineva să-şi piardă toţi banii, să rămînă fără bani; a lăsa lefter: *amicii m-au lefterit la pocher;* **2.** (refl.) a-şi pierde toţi banii; a rămîne lefter: *mai bine că te lefterişi ...; tot n-aveai noroc.* DELAVR. [De la *lefter*].

lefteríe, lefterii f. **1.** (fam.) credit; încredere; vază; **a-şi mînca** (sau **a-şi pierde**) **lefteria**, a-şi pierde prestigiul, reputaţia de om cinstit: *să ştii că ţi-ai mîncat lefteria de la mine, spînzuratule!* CR.; **2.** (reg.) meserie, ocupaţie: *Toderaş spune la împăratul lefteria lui.* POP.; **fără nici o lefterie**, netrebnic; (şi: **lefterea**). [Din gr. mod. (*e*)*leftería* „libertate"].

lefticár m. v. lecticar.

leftícă f. v. lectică.

lefuşoáră, lefuşoare f. (fam.) diminutiv al lui leafă[2]; leafă mică: *ca un iconom politic, prin*

mici slujbe, mici leşoare, am îmbogăţit eu statul, cumpărîndu-mi moşioare. ALEX.; *ai, maiore, dumneata, mai măreşte-mi leşoara.* POP.; (şi: **lefşoară**). [***Leafă***[2] + *-uşoară*].

leg n. sg. (înv.) legat[2]: (fig.) *încolţea legul politic a lui Ştefan.* RUSSO. [Din fr. ***legs***].

legá[1], **leg** vb. **1.** (tr.) a înnoda capetele (unor bucăţi) de sfoară, de sîrmă, de lanţ etc. ca să formeze un întreg; a înnădi: *leagă funia asta, că s-a rupt!;* **a lega** (sau **a strînge**) **băierile** (**de**) **la pungă**, a nu mai cheltui mult, a face economii, mulţumindu-se cu un trai modest; **a lega gura pînzei**, a înnoda capetele de urzeală înainte de a începe ţesutul pînzei, pentru a nu se destrăma bătătura; (fig.) a începe să-i meargă bine cuiva; a se înstări: *se cotorosise de sărăcie; acum ... începu şi el a lega gura pînzei.* ISP.; (pop.) **a lega teie de curmeie**, v. **curmei**; **2.** (tr.) a petrece cravata în jurul gîtului, pe sub gulerul cămăşii, fixîndu-i capetele în faţă printr-un nod special: *abia a învăţat să-şi lege cravata;* **3.** (tr.) a strînge la gură cu o sfoară, cu o sîrmă etc. o pungă, un sac etc., pentru a-l închide: *leagă turbinca strîns la gură.* CR.; **leagă sacul pînă e plin**, averea trebuie bine administrată încă de la început; **4.** (tr.) a împacheta ceva într-o învelitoare, înnodîndu-i cruciş capetele: *reteză cele douăsprezece limbi ale balaurului ..., vede basmaua fetei, le pune în ea şi le leagă.* POP.; **a lega paraua cu zece noduri**, a fi zgîrcit: *lega paraua cu zece noduri şi tremura după ban.* CR.; **5.** (tr.) a aduna mai multe lucruri într-un mănunchi, într-un pachet, prinzîndu-le cu o legătoare: *te-am văzut legîndu-ţi snopii.* COŞB.; (pop.) **a** (**nu**) **lega două în tei**, a (nu) economisi: *nu fac casă, nici bordei şi nu mai leg două-n tei.* POP.; **6.** (tr.) a strînge ceva cu o funie, cu o sfoară etc. ca să nu se desfacă, să nu lunece; a fixa: *peste piuă prăvăli o bucată de stîncă, pe care o legă din toate părţile cu şapte lanţuri de fier.* EM.; **cît ţi-ai lega nojiţa** (sau **nojiţele**) **la un picior**, foarte repede; **a lega via** (sau **viţa**), a arăci.; **7.** (tr.) a strînge cu un cerc (metalic), cu sîrmă piesele, bucăţile care alcătuiesc un obiect; a cercui: *oala dogită în zadar o mai legi.* Z.; (înv.) **a lega tabără**, a înconjura o tabără cu care prinse unul de altul, ca să nu poată pătrunde duşmanul: *Măria-sa ... legase tabără între codri şi smîrcuri.* SAD.; **8.** (tr.) a prinde una de alta foile unei cărţi prin coasere sau lipire şi a-i pune coperţi; a broşa, a cartona: *se plimba prin faţa bibliotecii, examinînd ... volumele legate în pergament şi piele.* GHEŢIE; **9.** (tr.) a prinde, a agăţa, a atîrna un obiect de altul cu o sfoară, cu o frînghie, cu un lanţ etc.: *Vitoria potrivise şi legase puşca ... dinapoia şalei.* SAD.; **a lega ceva de** (sau **la**) **gard**, a renunţa la ceva; a abandona: *bărbate, leagă vornicia de gard, că eu nu mai am parte de tine.* AL.; (pop.) **a-i lega cuiva lingurile de gît**, a nu mai aştepta cu masa pusă pe un invitat care a întîrziat; (pop.) **a-i lega cuiva băşica** (sau **tinicheaua**) **de coadă**, a concedia pe cineva cu scandal; a disgraţia pe cineva; (pop.) **omul bătrîn şi nebun leagă-l de gard şi-i dă fîn**, se spune despre cel care nu mai poate fi îndreptat; (fam.) **a** (**se**) **ţine legat de fusta** (sau **de poala**) **cuiva**, a fi nedezlipit de cineva; **10.** (fig.; tr.) a pronunţa, a rosti sunete, cuvinte; a spune, a formula enunţuri; a exprima: *de uimire nu putea lega o vorbă.* VLAH.; *lega vorbe fără şir;* **a lega o discuţie** (sau **o conversaţie**), a discuta cu cineva; a conversa: *fu un simplu pretext de a lega discuţia.* GHEŢIE; **11.** (tr.) a stabili o legătură între două puncte (depărtate); a uni: *un drum pietruit leagă cele două sate;* **12.** (tehn.; tr.) a stabili o legătură, un contact între două elemente ale unei instalaţii electrice: *receptorii electrici au fost legaţi în paralel;* **13.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) înlănţui printr-un raport logic, funcţional, structural: *conjuncţia leagă două propoziţii de acelaşi fel; ideile se leagă perfect;* **14.** (fig.; tr. şi refl.) a face să se nască, să se înfiripe, să se stabilească o relaţie, o legătură sufletească: *femeile nu-l interesau, prietenii nu lega.* GHEŢIE; **a se lega prieteni**, a se împrieteni; **a se lega tovarăşi**, a se întovărăşi; **a se lega fraţi de cruce**, a deveni fraţi de cruce; a se înfrăţi; **15.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) uni cu cineva prin legături de afecţiune, de solidaritate, de interese: *sîntem singurii legaţi politiceşte de actuala echipă guvernamentală.* GHEŢIE; *îi leagă preocupările comune;* **16.** (fig.; refl.) a se apropia, a se ataşa de cineva; a se îndrăgosti; a se căsători: *cum am putut să mă leg de tine?* PR.; **a-şi lega viaţa** (sau **soarta, destinul**) **de cineva** (sau **de viaţa cuiva**) a se însoţi, a-şi uni destinul cu cineva: *las să leg a mea viaţă de a ta.* EM.; *nu-şi mai aducea aminte cuvintele care au îndemnat-o să-şi lege viaţa de a lui.* SL.; **17.** (fig.; tr. şi refl.) a se ocupa cu pasiune, cu ataşament de ceva; a fi interesat de ceva: *este foarte legat de subiectul cercetat;* **18.** (fig.; refl.) a se îndeletnici cu ceva, a se ocupa de ceva: *de care parte a literaturii îmi rămînea să mă leg?* AL.; **a**(**-şi**) **lega numele de ceva**, a (se) face cunoscut prin ceva; a-şi asocia reputaţia cu o anumită realizare; **19.** (tr.) a decurge, a deriva: *ideile noi ale savantului sînt legate de aceste cercetări minuţioase;* **20.** (refl.) a se referi la ...; a trimite la ...: *proverbul se leagă de această stare de fapt;* **21.** (fig.; refl.) a provoca la vorbă, la ceartă, la bătaie pe cineva; a se agăţa de cineva; (spec.) a acosta (o femeie): *cînd eşti în grup nu se leagă nimeni de tine.* PR.; (fam.) **a se lega de cineva ca boala de om sănătos**, a nu lăsa în pace pe cineva; **22.** (tr.) a imobiliza pe cineva cu o frînghie, cu un lanţ, cu cătuşe etc.; a încătuşa, a înlănţui: *săcuii le legară mîinile la spate.* BĂLC.; **a lega burduf** (sau **butuc, cobză, fedeleş**) **pe cineva**, a lega foarte strîns pe cineva, imobilizîndu-l: *deschizînd ochii, se văzu legat cobză.* ISP.; **nebun de legat**, se spune despre un om cu comportament ciudat, anormal; **a lega pe cineva de mîini şi de picioare**, a împiedica pe cineva să acţioneze; **a lega pe cineva la stîlpul infamiei**, a condamna pe cineva în public; a blama; **a lega de glie** (sau **de pămînt, de moşie**), a aduce pe cineva în situaţia de şerb; **a lega limba** (sau **gura**) **cuiva**, a împiedica pe cineva să vorbească; a reduce la tăcere pe cineva; (refl.) **a i se lega cuiva limba**, a amuţi; (refl.) **a i se lega cuiva picioarele**, a nu mai putea umbla sau a umbla cu mare greutate: *picioarele mi se leagă ori de frunză, ori de iarbă, ori de tine, mîndră dragă.* POP.; **23.** (tr.) a priponi (un animal): *leagă calul unde zice stăpînul.* CR.; (fig.) *o noapte nu-i legată de gard, a trece ea.* IBR.; **24.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) obliga, a (se) angaja să facă ceva; a promite: *se legă că el va prinde pe hoţii care-i făceau atîta supărare.* ISP.; *voinicii ... se leagă să privegheze pe rînd, ca şi vestalele, focul.* CĂL.; **a lega** (**pe cineva**) **cu limbă de moarte**, v. **limbă**; **25.** (fig.; tr.) a opri, a împiedica un fapt, o acţiune prin vrăji, prin farmece: *după cum scrie la gromovnic, în zilele acestea sînt legate vînturile şi furtunile.* SAD.; **26.** (tr.) a institui prin hotărîre sinodală data sărbătorilor religioase şi zilele sau perioadele de post; **27.** (tr.) a interzice anumite fapte, conduite etc. prin reguli, canoane bisericeşti; **28.** (bis.; tr.) a nu dezlega păcatele cuiva; **29.** (pop.; tr.) a impune o interdicţie; a opri de la ceva; a interzice; **30.** (tr. şi refl.) a(-şi) înfăşura, a(-şi) acoperi o parte a corpului cu o legătoare, de obicei pentru a (se) proteja: *să-ţi leg ochii şi urechile c-un ştergar.* CR.; *se legă cu maramă la cap.* ISP.; *şi-a legat şorţul şi s-a pus pe treabă;* **a lega la ochi pe cineva**, a înşela, a amăgi pe cineva; **31.** (tr. şi refl.) a(-şi) acoperi, prin înfăşurare, o parte rănită, vătămată, dureroasă a trupului; a (se) pansa, a (se) bandaja: *împăratul Traian ... îşi rupea hainele de pe el pentru a lega ranele soldaţilor căzuţi în bătălie.* EM.; *a-nvăţat-o cineva să se lege cu foi de varză la cap.* SOR.; **bun să-l legi la rană**, se spune despre un om blînd şi generos; **a se lega la cap** (**cînd nu-l doare**), a-şi crea complicaţii inutile; **fiecare se leagă unde-l doare**, fiecare se preocupă de propriile probleme, greutăţi; **32.** (intr.) a prinde rod; a rodi: *merii se scuturaseră ..., dar rod nu legaseră.* DELAVR.; **33.** (refl.) a se îngroşa, a se învîrtoşa; a se închega: *du-te de le mai dă fiertură* [dulceţilor] *pînă s-or lega cumsecade.* AL.; **34.** (tr.) a coagula, a solidifica; a conglomera: *smoala leagă bitumul.* [Lat. ***ligare***].

legá[2], **leghez**, (rar) **leg** vb. (tr.) **1.** (jur.) a lăsa ceva prin legat[2], prin testament; a testa[1]: *prin testamentul său olograf ... îmi lega mie toate hîrtiile sale.* GHICA; *testatorul nu poate lega un lucru străin;* **2.** (fig.) a lăsa ca moştenire; a transmite: *nu ai fapte la urmaşi să legi?* BOL. [Din fr. ***léguer***, lat. ***legare***].

legál, ~i, legală, ~e a. **1.** care este, care se face în temeiul legii; prevăzut de lege, conform cu legea; garantat de lege; legiuit, pravilnic: *prin mijloacele legale ..., Bosnia nu va putea fi ţinută deloc la legea catolică.* EM.; *apărătorul ordinii legale.* CĂL.; (adv.) *s-a procedat legal;* (înv.) **ţară legală**, totalitatea persoanelor care îşi exercită drepturile politice într-o ţară în care nu se practică votul universal: *ministrul a primit sancţiunea ţării legale.* MAIOR.; **2.** hotărît, stabilit, reglementat prin lege: *a depăşit viteza legală;* **sărbătoare legală**, zi stabilită oficial, în care întreprinderile şi instituţiile nu lucrează; **3.** permis, acceptat, îngăduit de lege; licit: *legale prin jurisdicţie, grevele devin ... ilegale atunci cînd ajung în faţa tribunalelor.* D.; **4.** recunoscut (de tată); legitim: *este necontenit stors de bani de un fiu legal.* CĂL.; **5. medicină legală** (sau **judiciară**), v. **medicină**. [Din fr. ***légal***, lat. ***legalis***].

legalísm n. (livr.) respect scrupulos faţă de lege; preocupare de a respecta strict legea: *legalismul, naţionalismul ... apasă conştiinţa lui mediocră.* CĂL. [Din fr. ***légalisme***].

legalíst, ~şti, legalistă, ~e a. **1.** care respectă cu stricteţe legea, legalitatea: *s-a găsit un negustor destul de legalist ca să-l denunţe.* ARG.; **2.** (rar) în care este respectată legalitatea: *state legaliste.* // m., f. persoană care respectă cu stricteţe legea; adept al legalităţii: *voi, legaliştii de toate soiurile, aţi încurcat lumea.* CAR. [Din fr. ***légaliste***].

legalitáte, legalităţi f. **1.** caracterul a ceea ce este legal; conformitate cu legea; respectare a legii: *a vă dovedi ... legalitatea propunerii mele.* MAIOR.; *acţiunile sale se petrecuseră în deplină legalitate.* GHEŢIE; **a intra în legalitate**, a se conforma legilor în vigoare; **a fi în legalitate**, a fi conform legilor în vigoare; **2.** situaţie, ordine legală într-un stat; ansamblul legilor unei ţări: *să ne dea mijloace ... de a da ţării o legalitate.* BĂLC.; *pentru întărirea ... noii legalităţi se face necesar un amplu aparat represiv.* R.L. [Din fr. ***légalité***].

legalizá, legalizez vb. (tr.) **1.** a da formă legală unui act, unui document etc.; a atesta conformitatea unei copii cu originalul; a face să fie valabil; a autentifica; a certifica: *actele ... trebuiesc legalizate în traducere oficială.* CAR.; **2.** a da caracter legal unui fapt, unei situaţii etc.; a reglementa prin lege; a oficializa, a legifera: *manifestanţii cereau să se legalizeze avorturile.* [Din fr. ***légaliser***].

legalizáre, legalizări f. **1.** acţiunea de a legaliza şi rezultatul ei; **2.** confirmare, atestare a autenticităţii unei semnături, a unui act sau a conformităţii unei copii, traduceri etc. cu originalul de către o autoritate publică: *legalizarea actelor se face la notariat;* **3.** reglementare prin lege a unui fapt, a unei situaţii; legiferare: *se vorbeşte despre legalizarea prostituţiei;* **4.** recunoaştere oficială a unui fapt, a unei situaţii etc.; oficializare: *doreau legalizarea relaţiei lor prin căsătorie.* [V. ***legaliza***].

legalizát, ~ţi, legalizată, ~e a. **1.** autentificat: *cu antrepriza faci contract legalizat la notar.* GHEŢIE; **2.** oficializat: *nu suporta relaţiile legalizate.* [V. ***legaliza***].

legalménte adv. în mod legal; din punct de vedere legal: *va trimite copie ... spre a ne putea pronunţa şi legalmente.* GHICA. [Din fr. ***légalement***, it. ***legalminte***].

legáre, legări f. **1.** acţiunea de a (se) lega[1] şi rezultatul ei; legat[1]; **2.** înnodare a capetelor (unor bucăţi) de sfoară, de sîrmă etc. pentru a forma un întreg; înnădire: *era ocupat cu legarea frînghiei;* **3.** adunare, strîngere a mai multor lucruri într-un mănunchi, într-un pachet, prinzîndu-le cu o legătoare: *la legarea snopilor îţi trebuie îndemînare; era meşter la legarea coletelor;* **4.** cartonare, broşare: *legarea cărţilor costă mult;* **5.** prindere, agăţare, aţîrnare a unui obiect de altul cu o sfoară, cu o frînghie, cu un lanţ etc.: *legarea găleţii de cumpăna fîntînii;* **legarea viei** (sau **viţei**), arăcire; **6.** (tehn.) stabilire a unei legături, a unui contact între două elemente ale unei instalaţii electrice: *s-a făcut legarea la pămînt a aparatului;* **7.** (fig.) corelaţie, raportare între diferite elemente: *constatarea s-a făcut în urma legării celor două fenomene;* **8.** imobilizare a cuiva cu o frînghie, cu un lanţ, cu cătuşe etc.; **9.** bandajare, pansare: *la legarea rănii a leşinat;* **10.** priponire (a unui animal); **11.** interzicere de către biserică a unor fapte, conduite etc. prin reguli, canoane; **12.** (pop.) oprire de la ceva; interzicere; **13.** (pop.) oprire prin vrăji, farmece etc.: *legarea ploilor;* **14.** rodire (a unei plante); **15.** îngroşare, învîrtoşare; închegare: *legarea şerbetului se face la foc scăzut.* [V. **lega**[1]].

legát[1] n. faptul de a (se) lega[1]; legare; **1.** strîngere, fixare a unui obiect cu ajutorul unor legături, ca să nu se desfacă, să nu se rupă etc.: *e greu legatul snopilor; a început legatul viţei;* **2.** broşare, cartonare: *s-a terminat legatul manualelor;* **3.** (înv.) obligaţie, îndatorire; învoială: *rabdă, nevastă, cum îţi rabd eu ţie, c-astfel ne e legatul.* PANN; **4.** rodire (a unei plante) *legatul porumbului.* [V. **lega**[1]].

legát[2]**, legate** şi (înv.) **legaturi** n. **1.** dispoziţie testamentară prin care cineva lasă cuiva (o parte din) averea sa; leg: *legatul mătuşii dumitale s-a executat.* GHEŢIE; **legat conjunctiv,** legat în favoarea mai multor beneficiari care împart bunul între ei, dar fiecare dintre ei are vocaţie la dobîndirea întregului bun (dacă ceilalţi nu vor sau nu pot să primească); **legat de liberaţiune,** legat prin care creditorul îl iartă de datorie pe debitorul său; **2.** bun transmis cuiva printr-o asemenea dispoziţie; moştenire: *respectul ce datorăm ctitoriceştelor legaturi.* OD. [Din lat. ***legatum***].

legát[3]**, legaţi** m. **1.** trimis al senatului, al proconsulului, ulterior al împăratului într-o provincie a Imperiului Roman; guvernator al unei provincii imperiale, comandant al unei legiuni romane; **2.** (înv.) delegat, sol; ambasador: *legaţii poloni pretinseră ... o parte din Moldova.* GHICA; **3.** nunţiu. [Din fr. ***légat***, lat. ***legatus***].

legát[4]**, ~ţi, legată, ~e** a. **1.** (înv.) **tabără legată,** tabără (militară) înconjurată cu care prinse unul de altul: *au mers ... în cetatea Sucevii ... cu tabără legată.* LET.; **2.** (fig.) înlănţuit logic, gramatical etc.; curgător, coerent: *scrie bine, cu fraze legate;* (adv.) *se vede că nici nu poate gîndi legat ceea ce i se spunea.* PETR.; **3.** (fig.) unit prin afecţiune, interese etc.: *se credeau legaţi pe vecie;* **4.** strîns bine, imobilizat printr-o legătură; (p. ext.) încătuşat: *pe contrabandist l-au adus în ţară legat;* **a avea** (sau **a fi cu**) **mîinile legate,** a fi împiedicat să acţioneze; **5.** priponit: *căţeaua stă legată;* **6.** (fig.; pop.) **zi legată,** zi de sărbătoare prescrisă de biserică: *vinerea, joia-s legate, nu lucrez, că fac păcate.* POP.; **7.** (fig.) împiedicat, oprit prin vrăji, prin farmece; vrăjit: *deznoadă cheutorile cămeşii ... să nu-i fie cununia legată.* POP.; **8.** acoperit, înfăşurat; îmbrobodit: *cap legat, inimă-ncinsă şi de minte necuprinsă.* POP.; **a fi cu ochii legaţi,** a nu-şi da seama de ceea ce se petrece în jur; **9.** bandajat, pansat: *a visat că s-a-nghimpat şi umblă la picior legat.* POP.; **10.** zdravăn, robust, vînjos: *altul mi-am căpătat mai voinic şi mai legat, nu ca tine-un deşelat.* POP.; **11.** îngroşat, întărit; închegat: *nu-s destul de legate dulceţile.* AL. // m. (înv.) persoană închisă în arest; întemniţat: *dede lui har înaintea celui mai mare preste legaţi.* BIBLIA. [V. **lega**[1]].

legatár, ~i, legatară, ~e m., f. **1.** beneficiar al unei dispoziţii testamentare; moştenitor al unui legat[2]: *lăsa la latitudinea legatarului să-şi despăgubească fraţii.* GHEŢIE; **legatar universal,** persoană căreia i se transmite prin legat[2] întreaga avere; **2.** executor testamentar. [Din fr. ***légataire***, lat. ***legatarius***].

legáto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) fără întrerupere între sunete; continuu. // n. (parte dintr-o) compoziţie muzicală executată în acest mod. [Din it. ***legatto***, fr. ***legato***].

legáţie, legaţii *f.* **1.** reprezentanţă diplomatică permanentă, inferioară în rang ambasadei, condusă de un ministru plenipotenţial sau de un însărcinat cu afaceri: *primiră ... înştiinţarea mult aşteptată de la legaţia poloneză.* GHEŢIE; **2.** local, sediu al unei asemenea reprezentanţe: *la legaţia italiană, consulul a voit să ajute pe Maitreyi să traverseze.* EL.; (şi: **legaţiune**). [Din fr. ***légation***].

legaţiúne f. v. legaţie.

legămînt, legăminte n. **1.** (înv.) legătură, unire, conexiune; relaţie: *cu cine să presupunem că va avea legăminte intime?* NEGR.; *unitatea constă numai în legămîntul cugetărilor.* EM.; **2.** acord, convenţie, pact, înţelegere: *măi frate ..., eu fac cu tine un legămînt, ca să nu te mai văz aşa de amărît.* SAD.; (înv.) **legămînt de pace,** tratat de pace; (p. ext.) alianţă; **3.** promisiune solemnă; jurămînt, angajament: *schimbul acesta de flori avea valoarea unui legămînt dincolo... de moarte.* EL. [Din lat. ***ligamentum*** „legătură"].

legăná, légăn şi **leágăn** vb. **1.** (tr.) a mişca lin într-o parte şi în alta un copil cu leagănul sau pe braţe, în poală, pentru a-l adormi, pentru a-l linişti: *hai, puiu, nani-na că mama te-a legăna.* VIERU.; *cînd mă legănai, cu mînile tu lucrai.* POP.; **celui bogat şi dracul îi leagănă copiii,** omului bogat i se fac toate plăcerile; **2.** (fig.; tr.) a încînta, a desfăta; a alinta, a dezmierda, a răsfăţa: *toate acele mii de glasuri ... leagănă ... auzul lor aromit.* OD.; *l-o legănat pîn' l-o-nsurat.* POP.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) amăgi, a (se) înşela cu speranţe deşarte, cu vise etc.; a (se) iluziona: *legănată de astfel de iluzii, nu-şi dădea seama că... hotărîrea de a accepta orice însemna întîiul pas spre resemnare.* GHEŢIE..; *m-am legănat o viaţă cu himere;* **4.** (refl.) a se da în scrînciob: *îi plăcea să se legene în scrînciob.* GANE; **5.** (tr. şi refl.) a (se) mişca uşor, înclinîndu-se cînd într-o parte, cînd în alta; a (se) balansa, a (se) clătina, a (se) undui: *papura pe lac se zbate legănîndu-şi săbiile.* TOP.; *brazii că se legănau cuibuleţul mi-l stricau.* POP.; (fig.) *luntrea ... înaintează în lovire de lopeţi, legănînd atîta farmec şi atîtea frumuseţi.* EM.; **6.** (refl.) a pluti în aer: *ciocîrlia cea voioasă în văzduh se legăna.* NEGR.; (fig.) *luna ... se legăna în văzduh.* CR.; **7.** (refl.) a-şi balansa trupul într-o mişcare regulată şi ritmată (în mers, la dans etc.): *se leagănă pe cal.* SAD.; *se legăna ... de pe un picior pe celălalt.* PR.; (tr.) *boii mersu-şi legăna.* POP.; **8.** (refl.) a se clătina (gata să cadă); a se împletici: *mă legănam pe picioare bolnăvicios, topit de slabă nutriţie.* VIERU; *se legănau de slabi.* POP.; **9.** (înv.; refl.) a se clătina (la cutremur); a se scutura, a se zgîlţîi: *mormîntul ... se cutremura legănîndu-să.* DOS.; **10.** (tr. şi refl.) a pendula sau a face să penduleze; a (se) bălăbăni, a (se) bălăngăni: *clopotul suna şi-n văzduh se legăna.* AL.; (fig.) *ne-nvîrteau al minţii scripet, legănînd cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipet.* EM.; **11.** (fig.; înv.; refl.) a ezita, a oscila, a şovăi: *Ştefan Vodă îmbla legănîndu-se încotro va lua.* COSTIN. [Probabil lat.* ***liginare*** (<***ligare*** „a lega")].

legănáre, legănări f. **1.** acţiunea de a (se) legăna şi rezultatul ei; legănat[1], legănătură; **2.** mişcare lină într-o parte şi în alta a unui copil cu leagănul sau pe braţe, în poală, pentru a-l adormi, pentru a-l linişti: *copilul adormea în legănarea mamei;* **3.** unduire; balansare, clătinare: *doarme-n legănarea lungelor caice.* AL.; (fig.) *urmărea ... legănarea vălătucilor de nori.* VLAH.; **4.** (fig.) încîntare, desfătare; răsfăţ: *în faţa unei lucrări de artă ... sufletul nostru este solicitat la o îndoită legănare.* CAR.; *să fie o legănare, o fericire, o iubire în afară de cuprinsul vorbelor.* PAP.-B.; **5.** zdruncinare domoală şi ritmică a unui vehicul în mers: *nu puteam citi din pricina legănării trenului;* **6.** înclinare cînd într-o parte, cînd în alta a (crengilor) unei plante la adierea vîntului; unduire: *foşnetul produs de legănarea coroanei salcîmului;* **7.** oscilare, pendulare: *opri legănarea pendulului;* (fig.) *a fost o noapte de legănări între vis şi amintire.* EL.; **8.** balansare ritmică a trupului (în mers, la dans etc.); **9.** bălăbănire: *îl enerva interlocutorul cu legănarea picioarelor.* [V. **legăna**].

legănăş, legănaşe n. (pop.) legănel. [***Leagăn*** + *-aş*].

legănát[1] n. faptul de a (se) legăna; legănare; balansare domoală şi ritmică; unduire: *în legănatul monoton al vagonului, avu răgazul de a depăna diverse amintiri.* GHEŢIE; *mama se opri din legănat.* [V. **legăna**].

legănát[2]**, ~ţi, legănată, ~e** a. **1.** mişcat lin într-o parte şi în alta cu leagănul sau pe braţe, în poală: *zîmbea fericit ca tot copilul legănat.* **2.** (fig.) desfătat; alintat, dezmierdat: *desfătare vînătorească ... legănată în dulci şi duioase visări.* OD.; **3.** (fig.) amăgit, înşelat; iluzionat: *sufletul legănat în braţele unei nădejdi.* MARC.; **4.** care îşi balansează trupul ritmic şi regulat (în mers, la dans etc.); legănător: *observaţi ... mişcările legănate ale cosaşului.* AG.; *dragă mi-e leliţa-naltă şi la mers cam legănată.* POP.; (adv.) *umbla legănat.* REBR.; **5.** tărăgănat: *jale tu, din legănata doină, ce de-amar omori!* COŞB.; **vorbă legănată,** vorbă supărătoare, nepotrivită; ceartă; **a nu spune** (sau **a nu sufla, a nu zice**) **(nici o) vorbă** (sau **boabă**) **legănată** ori **(nici un) cuvînt legănat, (nici) două vorbe** (sau **boabe**) **legănate,** a nu spune nimic, a tăcea mîlc; **a nu avea cu cineva cuvînt legănat** (sau **vorbă legănată**) ori **a nu fi vorbă legănată între ...,** a nu jigni, a nu (se) certa: *părintele ... nu le-a suflat nici o vorbă legănată.* AG. // f. artic. (pop.) numele unei hore în care perechile, ţinîndu-se de mînă, fac patru paşi la dreapta, patru paşi la stînga şi apoi sar pe loc de patru ori; melodia acestui dans. [V. **legăna**].

legănătór, ~i, legănătoáre a. **1.** care (se) leagănă; legănat[2]: *mersu-i ... cu pas legănător.* AL.; **2.** (fig.) liniştitor, odihnitor: *melodie legănătoare;* **3.** care se balansează ritmic în mers, la dans; care se bălăbăneşte: *ţiganca sulemenită ..., cu sînii mari, alungiţi, legănători.* GHEŢIE. // f. femeie care leagănă un copil: *legănătoarea ... este mama.* IONEL. [***Legăna*** + *-ător*].

legănătúră, legănături f. (rar) legănare: *echipagiul păşea cu o moale legănătură.* OD. [***Legăna*** + *-tură*].

legănél, legănele n. (pop.) diminutiv al lui leagăn; legănaş, legănuş, legănuţ: *leagăn legănel, fir de aurel.* IONEL. [***Leagăn*** + *-el*].

legănúţ, legănuţe n. (pop.) legănel: *copii mici în legănuţ.* POP. [***Leagăn*** + *-uţ*].

legătór, ~i, legătoáre m., f. **1.** lucrător specializat în legatul cărţilor; **2.** persoană care leagă snopii. // f. (pl. **legători**) **1.** obiect (sfoară, fişie de pînză, basma etc.) cu care se leagă ceva; legătură: [ţ]*i zise să arunce legătoarea de la ochi.* POP.; **2.** (pop.) faşă, bandaj: *îi legă rana cu o legătoare curată;* **3.** (înv.) cravată; fular: *alţii au ... legătoare de mătase la gît.* SL.; **4.** (pop.) mănunchi de paie, de fîn cu care se leagă snopii: *snopii erau dezlegaţi din legători.* // m. (la pl.) doi căpriori legaţi împreună (la casele ţărăneşti). [***Lega*** + *-tor*].

legătoreásă, legătorese f. **1.** femeie specializată în legatul[1] cărţilor: *tipografia a angajat două legătorese;* **2.** (reg.) femeie care leagă prin farmece; vrăjitoare. [***Legător*** + *-easă*].

legătorie, legătorii f. **1.** atelier unde se execută legatul cărţilor, al revistelor etc.: *copertele au fost duse la legătorie;* **2.** (rar) meseria legătorului de cărţi. [*Legător* + *-ie*].

legătúră, legături f. **1.** rezultatul, efectul legării; (mod de) înnodare a unor fire; (mod de) reunire, asamblare etc. a unor lucruri: *pachetul are o legătură în cruciş, cu multe noduri;* **2.** (mod de) împletire, încrucişare, înlănţuire a fibrelor textile; armură: *legătură de tricot;* **legătură pînză** (sau **postav**), legătura cea mai simplă, constînd din trecerea alternativă a firelor de urzeală peste şi sub firul de bătătură; **3.** (mod de) conectare a mai multor elemente de circuit electric: *la circuitele de curent continuu se fac legături în serie sau în paralel;* **legătură electrică,** branşament electric; **legătură galvanică,** legătură conductivă; **4.** (mod de) unire a particulelor care constituie o moleculă, un atom, un nucleu etc.; **legătură chimică,** forţă interatomică ce asigură legarea atomilor între ei în molecula unui compus chimic prin inter-mediul electronilor de valenţă, care conduce la formarea substanţelor chimice; **legătură atomică** (sau **covalentă**), covalenţă; **legătură coordinativă,** legătură chimică la care ambii electroni provin de la un singur atom; **legătură de hidrogen,** legătură mijlocită de atomul de hidrogen între doi atomi electronegativi; **5.** (inform.) **legătură dinamică,** metodă de legare într-un computer a datelor, astfel încît acestea să fie comune pentru două programe, modificarea acestor date dintr-unul din programe antrenînd şi modificarea lor în celălalt program, printr-o simplă comandă de actualizare; **legătură fiabilă,** conexiune fără erori, stabilită între două moneme; **6.** (mijloc de) comunicare telefonică, radiofonică etc.: *s-a întrerupt legătura telefonică şi nu se mai poate comunica ... cu comuna.* REBR.; **a da legătura,** a stabili un contact telefonic între două persoane; **7.** corelare de orar între mijloace de transport care, parcurgînd diferite segmente din traseul către o anumită destinaţie, asigură pasagerilor o deplasare comodă şi o sosire rapidă; mijloc de transport a cărui oră de plecare dintr-o staţie este corelată cu ora de sosire a altui mijloc de transport: *s-a publicat noul orar cu legăturile feroviare; la Crasna am pierdut legătura spre Huşi;* **8.** obiect lung şi flexibil cu care se leagă[1], se fixează, se asamblează obiecte; legătoare: *rupse repede legătura balotului;* **9.** basma; **10.** (înv.) cravată: *la gît cu legătură albastră.* MACED.; **11.** faşă, bandaj; legătoare: *pregătea legăturile care trebuiau să oblojească rana.* SAD.; **12.** (la pl.) dispozitiv cu care se ataşează schiurile la picioare; **13.** obiecte legate împreună (într-o pînză) spre a se păstra sau transporta mai uşor; boccea, sarcină; învelitoare în care se pun aceste obiecte: *zînele aveau o legătură cu trei rînduri de haine.* ISP.; **14.** pungă: *tătuca îi vîrî în mînă legătura cu bani.* MAT.; **15.** mănunchi: *se îndreptă spre bucătărie, zornăindu-şi legătura cu chei.* GHEŢIE; *cumpără o legătură de pătrunjel;* **16.** (rar) teanc (legat): *dădu de nişte legături de hîrtii galbene ... legate cu fire de aţă albastră.* EM.; **17.** mod în care este legată o carte; scoarţele şi cotorul între care se fixează filele unei cărţi, ale unui caiet etc.: *cartea e veche, cu legătură de piele;* **18.** (înv.) temelie a unei clădiri: *au clădit legăturile ... şi au încleştat legătura cu lemne.* BIBLIA; **19.** (fig.) relaţie între obiecte, fenomene, noţiuni etc.; raport: *o notă specifică a sufletului românesc ... e simţirea unei legături mistice cu natura.* STĂNIL.; **20.** (fig.) coerenţă, continuitate între părţile unei expuneri, ale unei argumentări etc.: *vorbeşte dezlînat şi fără legătură;* **21.** (fig.) conexiune, corelaţie, interdependenţă între obiecte, procese, fenomene sau însuşiri ale acestora; **în legătură cu ...,** referitor la ...; în raport cu ...,; pornind de la...: *determinarea Paştilor în legătură cu pleniluniul.* CĂL.; *tot ce vă spun în legătură cu această temă este descoperirea mea.* PR.; **a nu avea nici o legătură cu ceva** (sau **cu cineva**), a nu şti nimic despre ceva sau cineva; a nu avea de-a face cu ceva sau cu cineva; **22.** (fig.) relaţie de sînge, de prietenie, de interese între persoane, grupuri de oameni etc.: *nu-şi creă nici o legătură trainică printre colegi.* GHEŢIE; **legătură de rudenie,** înrudire, rudă; **23.** (fig.) contact între persoane, grupări, instituţii, ţări etc.: *îi sosiră ordine şi plutonierului ... să se pună în legătură cu proprietarul.* SAD.; **agent de legătură,** agent care ţine un contact permanent între două unităţi militare, între două grupuri de comandă: *agentul de legătură îmi aduce un ordin scris.* PETR.; **om de legătură,** persoană care asigură contactul permanent între două instituţii, două întreprinderi etc.: *şi-au ales cu grijă omul de legătură;* **24.** (fig.) relaţie intimă (de dragoste, matrimonială): *legătura din timpul studenţiei fusese singura mea aventură sentimentală.* EL.; *legătura trupească devine repede o nevoie de rînd şi un chin.* GHEŢIE; **25.** (fig.; la pl.) relaţii, cunoştinţe printre oameni de seamă, influenţi, în măsură să ajute, să protejeze: *are tot felul de legături la Bucureşti;* **26.** (fig.; înv.) alianţă; coaliţie; **27.** (fig.; înv.) promisiune, angajament, îndatorire; legămînt: *văzînd că bărbatul legătura îşi ţine.* PANN; **28.** (fig.; înv.) acord, înţelegere, convenţie; contract, tratat: *va vrea să calce tocmeala şi legăturile aşedzate.* COSTIN; *legătura era ca să se ascunză pînă de trei ori.* ISP.; **29.** (înv. şi pop.; mai ales la pl.) ceea ce serveşte la imobilizarea cuiva: *dezleagă-l pre el den legături.* BIBLIA; *legături i-au pus de in ca să-l ducă la Hotin.* POP.; **30.** (p. ext.; înv.) temniţă; **31.** (fig.; înv.) robie, jug; supuşenie: *am zdrobit legătura jugului nostru.* BIBLIA; **32.** (fig.; înv.) obligaţie impusă cuiva; decret: *pravilele şi legăturile vieţii călugăreşti.* DOS.; *legătura de rumânie a lui Mihai Viteazul;* **33.** (fig.; înv.) abstinenţă; înfrînare: *calvinii legătura lucrurilor celor bune nu o vor.* VARL. [Lat. *ligatura*].

legăturícă, legăturici şi **legăturele** f. diminutiv al lui legătură; bocceluţă: *îmi făcui legăturica, o pusei în vîrful băţului şi o luai la picior.* EM. [*Legătură* + *-ică*].

lége[1], legi f. **1.** precept divin; ansamblul preceptelor, normelor religioase (consemnate în scris) emanate de la divinitate: [Scripturile] *cuprind poruncile şi legea lui Dumnezeu.* BIBLIA; *lege divină;* **Legea Veche** sau **Legea lui Moise,** Vechiul Testament; religia mozaică: *moarte cu blăstăm nu era în legea veche, fără de răstignire.* VARL.; *nu voi să stric legea veche, zise Isus Nazarineanul, voi s-o restabilesc.* EM.; **tablele legii,** v. **tablă[1]; Legea Nouă** sau **Legea lui (Isus) Hristos,** Noul Testament; religia creştină: *acolo au fost ... mai marii apostolilor ai legii noao.* ANTIM; **Legea lui Mahomed,** religia mahomedană: *s-au dus la împăratul Soleiman, de au primit legea lui Moamet.* UR.; **fără (de) lege,** (într-un mod) care contravine normelor religioase, etice, juridice: *Blanca, ştii că din iubire făr' de lege te-ai născut.* EM.; (înv. şi pop.) **cu** (sau **pe, după**) **lege,** conform normelor religioase, etice, juridice: *toţi cred că sîntem după lege soţ şi soţie.* SL.; (înv.) **a pune** (sau **a da**) **lege,** a statornici normele de conduită conform preceptelor religioase: *va pune lege celor greşiţi în cale.* BIBLIA; **2.** doctrină religioasă; confesiune religioasă; credinţă: *aştepta pre Mihai Vodă să vie, ştiindu-l de o lege cu dînşii.* COSTIN; *vreau să mă lepăd de legea mea şi să trec la hinduism.* EL.; (în imprecaţii) *legea ta de cuc bătrîn!* POP.; **lege grecească** (sau **orientală**) ortodoxism: *papa Grigorie al IX-lea făcu tot ce putu pentru a smulge acele ţări de la legea grecească.* EM.; *populaţia ... e compusă aproape exclusiv din români de lege orientală.* EM.; **lege catolică,** catolicism: *Bosnia nu va putea fi ţinută deloc la legea catolică.* EM.; **pe legea mea,** se spune (exclamativ) pentru a întări o afirmaţie sau un jurămînt: *pe legea mea, ... aş da mult să mă pot duce-n America.* CAR.; **3.** datină, practică religioasă; normă de conduită; obicei; uzanţă: *acest chef ... la boieri ţinea şeapte zile şi şeapte nopţi, după legea domnilor.* GHICA; *în privinţa asta, îi mai bună legea d-voastră de-o mie de ori.* CR.; **legea pămîntului** sau **lege nescrisă,** totalitatea normelor de viaţă necodificate, stabilite de-a lungul vremii între membrii unei comunităţi şi transmise prin tradiţie, din generaţie în generaţie; obicei specific unei ţări, unei regiuni etc., păstrat din vechime; obiceiul pămîntului: *după legea pămîntului nu se cuvine să judeci.* DELAVR.; **după lege,** conform cu datinile religioase: *e dator să facă rugăciunile la ceasurile hotărîte după lege.* CAR.; **în lege** sau **în toată legea,** (care este) în întîlesul adevărat; pe deplin, cu desăvîrşire: *eram prieteni în lege.* PETR.; *o bătu în lege.* CĂL.; (reg.) **cum e legea,** (care este) cum se cuvine: *era, ştii colea, fată cum e legea.* POP.; **4.** (cod nescris de) conduită specifică unei categorii de indivizi: *ticăloşii înţeleg mai bine legile ascunse ale acestei lumi.* PR.; **legea celui mai tare** (sau **a pumnului**), se spune cînd cineva, în baza forţei şi a violenţei, îşi realizează interesele după bunul său plac, în dauna altuia (cu comportament paşnic, civilizat): *o lege care la noi s-a aplicat cu sfinţenie: legea celui mai tare.* SAD.; **legea junglei,** se spune referitor la lupta acerbă, fără scrupule pentru existenţă; **5.** însuşire inerentă (şi determinantă): *munca este legea lumii moderne.* EM.; *trăieşte-ţi, Doamnă, viaţa ta, şi-a morţii lege n-o căta!* COŞB.; **6.** fel de a fi, de a se manifesta, de a-şi duce viaţa, inerent naturii, firii cuiva; ceea ce constituie menirea, rostul cuiva: *poate că ştia şi părintele că este aşa în lume; dar el avea legea lui.* SL.; *mă duc, bunicule, ... ca să plinesc legea pe care mi-ai făcut-o.* SAD.; **legea naturii** (sau **firii**), tendinţă a unui lucru, fenomen etc. de a acţiona conform propriei sale naturi: *e în legea firii ca prostiile să triumfe.* GANE; **în legea cuiva,** după felul de a fi al cuiva; după priceperea cuiva: *las' pe bătrîni ... să te judece ei în legea lor, că nu-ţi mai trebuie alt popă.* CR.; **7.** act normativ cu caracter obligatoriu emanat de la organul legislativ al statului, prin care sînt reglementate relaţiile sociale; totalitatea acestora; (p. ext.) orice act normativ: *am susţinut ... dreptul ce-l are fiece popor de a-şi determina voinţa prin legi.* EM.; **proiect de lege,** iniţiativă legislativă guvernamentală: *guvernul va propune o seamă de proiecte de legi, cari vor da loc la multă şi aprin-să discuţie.* EM.; **propunere de lege,** iniţiativă legislativă parlamentară; **lege fundamentală,** constituţie: *la art. 35 din legea fundamentală ... citim limpede că au dreptul de a fi aleşi cetăţenii cu drept de vot.* D.; **lege constituţională,** lege de revizuire a constituţiei; **lege civilă,** act normativ care reglementează drepturile cetăţe-nilor unei ţări; **lege penală,** act normativ care stabileşte caracterul de infracţiune a unor fapte şi prevede sancţiunile pentru săvîrşirea acestora, reglementînd incidenţe reacţiunii represive (aplicarea ei în timp şi spaţiu): *legea noastră penală prezintă o lacună.* CAR.; **lege organică,** v. **organic**; **lege ordinară,** v. **ordinar**; **legea bugetului,** act normativ care stabileşte cheltuielile şi veniturile dintr-un exerciţiu bugetar; **lege marţială,** v. **marţial**; **lege salică,** v. **salic**; **legea talionului,** v. **talion; legi draconice,** primele norme de drept, întocmite de Dracon (legiuitor atenian din sec. al VII-lea î.d.Hr.), proverbiale pentru asprimea lor; **om de legi,** jurist: *pedeapsa cu moartea este ... o chestiune însemnată pentru conştiinţa unui om de legi.* MAIOR.; *nu sînt om de legi şi, deci, nu pot vorbi decît ca un simplu profan.* REBR.; **omul legii** sau **om al legii,** persoană care veghează la aplicarea şi respectarea legilor; reprezentant al autorităţii de stat: *fă-ţi datoria, om al legii!* CAR.; **după lege,** în conformitate cu prevederile legii; conform principiilor de drept: *să-şi ia fiecare pedeapsa după lege.* ST.; (înv.) **a pune** (sau **a da, a face, a tocmi**) **lege** (sau **legi**), a legifera, a statua; a statornici, a hotărî: *oameni vrednici ca să şază în zidirea sfintei Golii ... ne fac legi şi ne pun biruri.* EM.; **a pune** (sau **a scoate**) **în afara legii,** a decreta că o persoană încetează de a mai fi sub ocrotirea normelor legale, devenind pasibilă de execuţie fără judecată; **în numele legii,** formulă

prin care se invocă autoritatea legii (şi cu care încep anumite acte, hotărîri judecătoreşti): *în numele legii, deschide!* VLAH.; **8.** (la sg.) legalitate: *în ţara asta nu mai este lege!;* **9.** (înv.; la pl.) ştiinţa dreptului: *a învăţat legile, filozofia şi teologia.* MARC.; **10.** ceea ce este considerat obligatoriu şi indiscutabil: *voia să facă întotdeauna din bunul ei plac o lege pentru restul lumii.* GHEŢIE; **vorba (sau cuvîntul) cuiva e lege,** vorba cuiva trebuie respectată cu strictеţe; **nu e lege,** nu e neapărat aşa, nu e obligatoriu; **11.** (înv. şi reg.) proces, judecată: *de-aş sta să-i dau şi eu răspuns, la cîte legi am fi ajuns!* COŞB.; (reg.) **a fi sub lege,** a fi inculpat; (reg.) **a-şi face de lege** sau **a-şi face** (sau **a sta de**) **legi,** a sta în cumpănă; a chibzui: *cu inima legi îmi fac cum mîndruţului să-i plac.* POP.; **12.** (înv. şi reg.) pedeapsă: *bat-o legea, mierlă neagră.* POP.; **13.** raport esenţial, necesar, general, relativ stabil şi repetabil între laturile interne ale aceluiaşi obiect sau fenomen, între obiecte sau fenomene diferite sau între stadiile succesive ale unui proces; enunţ, formulă prin care se exprimă un asemenea raport: *lege fonetică; legea conservării masei; legea lui Arhimede;* **14.** (la pl.) (ansamblu de) reguli, principii, criterii, condiţii etc. impuse de raţiune sau de intuiţie manifestărilor dintr-un domeniu de activitate: *legile economice sînt necruţătoare.* R.L.; *legile dramatice; legile esteticii.* [Lat. ***lex, legis***].

lege², **leg** vb. (latinism; înv.; tr.) a citi. [Din lat. ***legere***].

legendár, ~i, legendară, ~e a. **1.** care există (numai) în legendă, care provine din legendă; care poate inspira o legendă; (ca) de legendă; fabulos, imaginar, mitic: *era o apariţie legendară, de basm oriental.* EL.; **2.** care a intrat în legendă prin măreţie, celebritate, popularitate; celebru, faimos, vestit: *curajul, de pe acum legendar, al lui Magheru îi mîntui pe ceilalţi toţi.* PETR.; *Moldova cea veche, cu monumente şi relicve legendare, renaşte.* V.R. // m. (înv.) autor de legende. // n. (înv.) carte de citire. [Din fr. ***légendaire***].

legendaritáte f. (rar) însuşirea, caracterul a ceea ce este legendar: *dincolo de sensul plastic, trebuie să vedem şi o tentaţie a literarizării, o anumită legendaritate implicită.* R.L. [***Legendar*** + ***-itate***].

legéndă, legende f. **1.** povestire (populară) în proză sau în versuri în care, îmbinîndu-se realitatea cu fabulosul şi miraculosul, se evocă fapte neobişnuite ale unor eroi sau se explică geneza unui lucru, a unui fenomen etc.: *legenda, frumos o spun bătrînii, cum palidul balaur ajunse păzitor pădurii.* COŞB.; *legendele Olimpului;* **2.** povestire a vieţii unui sfînt sau a unui martir: *ca Toma din legenda Evangheliei, mă pregăteam să cred şi să fiu fericit, numai după ce voi vedea.* SAD.; **3.** reprezentare în opinia publică a unor fapte sau personaje reale, deformată sau amplificată de imaginaţie, de subiectivitate; fabulaţie, născocire: *e ... curios cu ce uşurinţă se lăţesc la noi legendele neexacte.* MAIOR.; *în jurul ei pluteşte o adevărată legendă.* CĂL.; a **intra în legendă,** a deveni cunoscut, celebru, faimos; **4.** inscripţie pe o monedă sau pe o medalie; **5.** text sau tabel explicativ anexat la un plan, la o hartă, la o fotografie etc.; **6.** text explicativ care însoţeşte o gravură, o pictură, o sculptură etc.: *compusese o inscripţie latină ... ca o legendă la statuie.* CĂL.; **7.** compoziţie muzicală avînd ca subiect un asemenea gen de povestire. [Din lat. ***legenda*** „ceea ce trebuie citit", fr. ***légende***].

léghe, leghe f. unitate de măsură pentru distanţe, folosită în unele ţări (leghea terestră=4445 m; leghea maritimă=5555 m). [Din it. ***lega***].

legheón n. v. legiune.

leghioánă f. v. legiune.

leghión n. v. legiune.

leghorn [legórn] n. rasă de găini bune producătoare de ouă, obţinută în SUA. [Cuv. engl.].

legíbil, ~i, legibilă, ~e a. (înv.) **1.** citeţ, lizibil: *scriere legibilă;* **2.** care se citeşte fără efort, cu plăcere şi cu folos: *ca să fie legibilă, lucrarea ar fi trebuit să cuprindă şi explicaţii generale în legătură cu viaţa politică.* SĂM. [Din lat. ***legibilis***, it. ***leggibile***].

légic, ~ci, legică, ~ce a. care are caracter de lege; conform cu legile, bazat pe legi: *modificările imaginilor percepţiei mele iluzorii sînt supuse unei anumite regularităţi inevitabile şi legice.* EM.; *rămîne ceea ce se soluţionează în concordanţă cu ... cerinţele dezvoltării legice a istoriei.* R.L. [***Lege*** + ***-ic***].

legiferá, legiferez vb. **1.** (intr.) a elabora şi, în special, a adopta legi; a legisla: *deputaţi şi senatori, ... întruniţi în Adunări spre a legifera ... să fie independenţi.* MAIOR.; *această oligarhie legiferează, administrează, calcă astăzi legile pe cari le-a făcut ieri.* CAR.; **2.** (tr.) a hotărî, a reglementa, a consfinţi prin lege fapte, situaţii etc.; a legaliza: *a fost legiferat avortul;* (refl. pas.) *se legiferează ... dreptul de proprietate personală.* SAD.; **3.** (fig.; intr.) a dicta, a impune reguli (stricte): *raţiunea ... legiferează în noi.* R.L.; **4.** (tr.) a formula, a stabili legi care guvernează un anumit domeniu (ştiinţific, artistic etc.): *el nu se poate sustrage unei obligaţii ... de a legifera vorbirea.* R.L. [Din fr. ***legiférer***, it. ***legiferare***].

legiferáre, legiferări f. **1.** acţiunea de a legifera şi rezultatul ei; legiferat[1]; **2.** activitatea de elaborare şi, în special, de adoptare a legilor de către organul legislativ: *administrarea este dreptul guvernului, al nostru* [al parlamentului] *este numai legiferarea.* MAIOR.; **3.** reglementare, consfinţire prin lege; legalizare; oficializare: *se va putea cere ... o legiferare a raporturilor asasine dintre autori şi librari?* ARG.; **4.** (fig.) impunere a unor reguli (rigide): *pretenţia legiferării, ierarhizării şi eliminării ... scriitorilor ce nu intră în disciplina „criticii active".* LOV. [V. ***legifera***].

legiferát[1] n. legiferare. [V. ***legifera***].

legiferát², ~ţi, legiferată, ~e a. hotărît, stabilit prin lege. [V. ***legifera***].

legiferatór, ~i, legiferatoáre a. (rar) care legiferează; (p. ext.) justiţiar: (fig.) *poezia este vorbire legiferatoare.* R.L. [***Legifera*** + ***-tor***].

legiferomaníe, legiferomanii f. (rar) mania de a elabora legi: *legi se votează şi se dezvotează înainte de-a se fi aplicat ...; altele iar se votează de nici o trebuinţă concretă, numai pentru a satisface legiferomania.* EM. [***Legifera*** + ***mania***].

léginic, ~ci, leginică, ~ce a. (înv.) hotărît, statornicit prin lege; conform cu legea, bazat pe lege; legal: *obicei leginic.* [***Lege*** + ***-nic***].

legioánă f. v. legiune.

legión n. v. legiune.

legionár, legionari m. **1.** militar dintr-o legiune romană: *ce urme de uriaşi au lăsat legionarii lui Traian!* VLAH.; **2.** soldat dintr-o legiune străină; **3.** membru al organizaţiei fasciste „Garda de fier"; gardist: *a fugit din ţară cînd au venit legionarii la putere.* PR.; *legionari înarmaţi violau domiciliile unor cetăţeni paşnici, efectuînd percheziţii abuzive şi molestări.* GHEŢIE. // a. care aparţine, care este specific membrilor organizaţiei „Garda de fier", referitor la membrii organizaţiei „Garda de fier": *încheierea ... pactului de neagresiune cu mişcarea legionară.* D. [Din fr. ***légionnaire***, lat. ***legionarius***].

legionarísm n. mişcarea politică a legionarilor din „Garda de fier"; doctrina, programul politic al acesteia; practicile membrilor acestei mişcări politice: *ei au înţeles ... să lovească în cel mai mare rău (legionarismul).* D. [***Legionar*** + ***-ism***].

legionaroíd, ~zi, legionaroidă, ~e a. (rar) ca legionarii din „Garda de fier"; în felul legionarilor, ca al legionarilor: *generalul ... imprimase presei acest stil de un mesianism găunos şi legionaroid.* PR. [***Legionar*** + ***-oid***].

legioná, legionez vb. (rar; tr.) a legifera. [De la ***legislaţie***].

legislatív, ~i, legislativă, ~e a. **1.** care legiferează; legiuitor; **puterе legislativă,** una dintre cele trei puteri constituţionale ale statului, care are atribuţia de a legifera: *se vorbeşte de trei puteri în stat: de puterea legislativă, de puterea executivă, de puterea judecătorească.* MAIOR.; **organ legislativ,** organ care are împuternicirea de a elabora şi de a adopta legi; **corpuri legislative,** camera deputaţilor şi senatul; parlamentul: *soseşte în capitală după închiderea corpurilor legislative.* CĂL.; **consiliu legislativ,** consiliu care analizează şi definitivează, sub aspect tehnic, proiectele de lege; **2.** referitor la legi, la legiferare: *avea o concepţie teoretică asupra niscaiva remedii legislative.* MAIOR.; *din cauza vidului legislativ stările conflictuale din învăţămînt s-ar adînci.* D.; **alegeri legislative** (şi f. pl.), alegerea deputaţilor şi senatorilor de către cetăţenii cu drept de vot: *s-a intenţionat decalarea legislativelor faţă de prezidenţiale;* **3.** cu caracter de lege: *au apărut noi măsuri şi dispoziţii legislative.* // n., (înv.) f. parlament: *legislativul colaborează cu executivul.* [Din fr. ***législatif***].

legislatór, legislatori m. **1.** legiuitor: *Numa Pompilie, legislatorul romanilor, compusese ... nişte litanii.* FIL.; **2.** (la sg.) putere legislativă: *aşa a hotărît legislatorul ţării;* **3.** persoană care stabileşte regulile unei arte, ale unei ştiinţe, ale unui curent (artistic) etc.: *legislatorii Parnasului ... au apucat unii pe calea veche a pedantismului.* RUSSO. [Din fr. ***législateur***, lat. ***legislator***].

legislatúră, legislaturi f. **1.** perioadă în care îşi exercită mandatul un organ legislativ: *o legislatură durează, la noi, patru ani;* **2.** (înv.) organ legislativ; putere legislativă: *revizuirea Regulamentului organic, ... lucrare rezervată legislaturei celei nouă, pentru care se pregăteau ... alegerile.* GHICA. [Din fr. ***législature***].

legislaţie, legislaţii f. **1.** (înv.) activitatea şi dreptul de a legifera; exercitarea atribuţiilor de legislator: *ideea generoasă şi mîntuitoare care-a dat naştere Senatului a fost desigur aceea de-a prezerva legislaţiunea de ... patimele momentane.* EM.; **2.** totalitatea legilor dintr-o ţară sau dintr-un anumit domeniu; corp de legi: *consideraţi că hotărîrea noastră a încălcat legislaţia muncii?* PR.; (fig.) *se pune la mijloc, între ordinea juridică a statului şi legislaţia mutuală a hoţilor.* CĂL.; **3.** ştiinţă, cunoaştere a legilor unei ţări, ale unui domeniu juridic etc.: *a procurat un curs de legislaţie comparată;* (şi: **legislaţiune**). [Din lat. ***legislatio, -onis***, fr. ***législation***].

legislaţiúne f. v. legislaţie.

legíst, ~şti, legistă, ~e m., (rar) f. (înv.) **1.** jurist; jurisconsult: *mulţime de legişti, trăiţi în codice şi în procedură, care n-au văzut niciodată un plug ..., îi vedem rezolvînd în materie de arătură.* EM.; **2.** (la pl.) adepţi ai unei şcoli filozofice chineze din sec. al IV-lea – al III-lea î.d.Hr., care preconiza, în opoziţie cu confucianismul, un stat centralizat, guvernat pe bază de legi, şi nu de cutume; **3.** (la pl.) grupare de jurişti din anturajul regelui Franţei Philippe le Bel, a cărei doctrină (inspirată din dreptul roman) a contribuit la extinderea autorităţii monarhiei faţă de feudalitate şi de papalitate. // a. **medic legist** (şi m.), medic specializat în efectuarea expertizelor şi examenelor medicale necesare clarificării unor aspecte care interesează justiţia: *medicul legist face autopsia.* ST. [Din fr. ***légiste***, germ. ***Legist***].

legitáte, legităţi f. însuşire a fenomenelor de a se desfăşura conform legilor (obiective); ansamblul legilor din natură, societate, gîndire: *procesul creaţiei e perceput în esenţa lui, fără ... un recurs sistematic la legităţi şi concepte.* R.L. [***Lege***[1] + ***-itate***].

legítim, ~i, legítimă, ~e a. 1. întemeiat pe lege; care corespunde condiţiilor prevăzute de lege; conform principiilor de drept: *numele ultimului posesor legitim, înainte de expropriere.* CĂL.; *guvern legitim;* **căsătorie legitimă,** căsătorie făcută cu îndeplinirea formelor legale; **soţ** (ori **bărbat**) **legitim** sau **soţie** (ori **nevastă**) **legitimă,** bărbat căsătorit legal cu o femeie sau femeie căsătorită legal cu un bărbat: *să stai alături de nevasta ta legitimă.* PR.; **copil** (sau **fiică, fiu**) **legitim** (sau **legal**), copil născut din părinţi căsătoriţi sau în afara căsătoriei, dar recunoscut de tată: *deşi conceput din flori, ... s-a născut fiu legitim.* GHICA.; 2. întemeiat pe raţiune, pe cunoaştere, pe bun-simţ etc., îndreptăţit; just, echitabil; legiuit: *acest program cuprinde numai dorinţe legitime şi justificate.* EM.; *să ni se ierte ... legitima curiozitate.* CAR.; *dintr-un legitim instinct de apărare îşi spunea că are datoria să lupte.* GHEŢIE; **legitimă apărare,** situaţie în care cineva comite un act de violenţă (pedepsit de lege, dar) justificat ca act de apărare împotriva unei agresiuni directe, imediate şi injuste: *se socotea în legitimă apărare.* SAD.; (accent. şi: ***legítim***). [Din fr. ***légitime,*** lat. ***legitimus***].

legitimá, legitimez vb. 1. (jur.; tr.) a face un act prin care se acordă unui copil nelegitim statutul şi drepturile de copil legitim; 2. (tr.) a da caracter legitim, legal unei acţiuni, unei situaţii etc.; a face să fie recunoscut în mod oficial; a valida: [legile] *sînt ... legitimate în formă prin semnătura domnitorului.* EM.; *alegerile libere au legitimat noua putere;* 3. (tr. şi refl.) a îndreptăţi, a justifica, a motiva; (p. ext.) a scuza: *dacă observările de mai sus sînt legitime în teorie, ele se legitimează îndată şi în practică.* MAIOR.; *ne vom strădui ... să legitimăm şi celălalt fel de a vedea lucrurile.* BL.; 4. (refl.) a-şi dovedi, a-şi proba identitatea, calitatea etc. pe baza unui document oficial: *maiorul chemă ofiţerul de serviciu şi se legitimă.* ST.; 5. (tr.) a confirma, a stabili identitatea, calitatea unei persoane pe baza unui document oficial: *în Japonia, apărătorul legii nu te legitimează aproape niciodată.* D.; *controlorul i-a legitimat pe călători;* 6. (înv.; rar; tr.) a verifica: *vameşul legitimează paşaportul.* [Din fr. ***légitimer,*** germ. ***legitimieren***].

legitimáre, legitimări f. 1. acţiunea de a (se) legitima şi rezultatul ei; 2. (jur.) act prin care un copil nelegitim dobîndeşte statutul juridic al unui copil legitim; recunoaştere, legitimaţie; legitimizare; 3. recunoaştere, confirmare a caracterului legitim, legal al unei acţiuni, al unei situaţii etc.: *prin revizuirea d-voastră ... îi daţi răsunet şi o legitimare.* MAIOR.; 4. acceptare, justificare, motivare; raţiune, temei: *ne găsim ... în faţa unei legitimări subiective a gîndirii magice.* BL.; 5. dovedire sau confirmare a identităţii, a calităţii unei persoane pe baza unui document oficial: *legitimarea participanţilor la congres.* [V. ***legitima***].

legitimát, ~ţi, legitimată, ~e a. 1. (jur.) **copil legitimat,** copil care a beneficiat de un act de legitimare; 2. îndreptăţit, justificat; motivat: *în teatru se păşeşte ... pe insinuări legitimate.* LOV.; 3. care şi-a dovedit identitatea, calitatea pe baza unui document oficial; a cărui identitate a fost confirmată, stabilită pe baza unui document oficial: *numai persoanele legitimate au avut acces în sediu.* [V. ***legitima***].

legitimatór, ~i, legitimatoáre a. (rar) care legitimează, care contribuie la legitimare: *a spune că există şi alte relaţii decît cele oficiale înseamnă să negi ... elementul legitimator esenţial al unui gazetar: imparţialitatea.* D. [***Legitima*** + ***-tor***].

legitimáţie, legitimaţii f. 1. (jur.; înv.) legitimare: *legitimaţia unui copil;* 2. document oficial prin care se dovedeşte sau se confirmă identitatea, profesia, funcţia etc. unei persoane; act, hîrtie: *îi înmînă legitimaţia de serviciu şi delegaţia.* GHEŢIE; **legitimaţie (de călătorie),** permis, bilet de călătorie (cu trenul): *controlorul ne-a cerut legitimaţiile de călătorie;* (fig.) *poetul călătoreşte „fără bilet", adică fără legitimaţia oficială a marilor teme lirice.* CĂL.; 3. (fig.) dovadă; probă: *acele cunoştinţe ... sînt legitimaţiunea că artistului nu-i vorbeşte un om dintr-o lume streină, ci unul familiarizat.* EM.; (şi: **legitimaţiune**). [Din fr. ***legitimation,*** germ. ***Legitimation***].

legitimaţiúne f. v. **legitimaţie.**

legitimísm n. 1. principiu politic proclamat în Franţa la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, care susţine supremaţia autorităţii monarhice şi dreptul inalienabil la tron al dinastiilor legitime (care au fost detronate); 2. (p. ext.) domnie ereditară, considerată ca un drept legitim: *cu venirea lui Ştefan cel Tînăr pare a fi prins oarecare slabe rădăcini legitimismul luminatei roade de Muşatin.* EM.; (fig.) *Eminescu ... reprezintă* [poporul român] *printr-un fel de legitimism de ordin divin.* BL. [Din fr. ***légitimisme,*** germ. ***Legitimismus***].

legitimíst, ~şti, legitimístă, ~e a. care susţine legitimismul, referitor la legitimism: *un Balzac, un Tolstoi îmbrăţişează convingeri, vădit înapoiate (legitimiste primul, mistice al doilea).* CĂL. // m., (rar) f. adept, partizan al legitimismului: *în ţara noastră nu există legitimişti, nici orleanişti ... ; nu avem o nobleţă, nici privilegiuri de reconstituit.* EM. [Din fr. ***légitimiste,*** germ. ***Legitimist***].

legitimitáte, legitimităţi f. 1. însuşirea, caracterul a ceea ce este legitim, conform cu legea: *ideea că legitimitatea puterii constă în număr este o idee eronată.* GHICA; 2. (jur.) calitatea, statutul unui copil legitim: *tatăl a contestat legitimitatea copilului;* 3. (înv.) drept de succesiune la tron al unei dinastii legitime: *înrudirea prin sînge sau cel puţin încuscrirea cu legitima casă domnitoare era singura legitimitate pentru a urma în domnie.* EM.; 4. calitatea a ceea ce este corect, adevărat, echitabil, rezonabil; îndreptăţire, justificare; motivare: *la ce legitimitate poate să aspire gîndirea magică?* BL. [Din fr. ***légitimité,*** germ. ***Legitimität***].

legitimizá, legitimizez vb. (tr.) a legitima. [Din engl. ***legitimize***].

legitimizáre, legitimizări f. legitimare. [V. ***legitimiza***].

legiuí, legiuiesc vb. 1. (tr.) a hotărî prin lege; a face să capete caracter de lege; a stabili ca normă: *un sobor de arhierei ... legiuieşte ca în veci să nu se mai strămute această pravilă.* NEGR.; *părinţii noştri legiuiau înţelepţeşte şi păstrau avutul ţării cu şapte noduri.* EM.; 2. (înv. şi reg.; tr.) a judeca un proces, a da o sentinţă (conform legii); a pedepsi: *nu i ş-au căzdut să legiuiască el greşala.* PRAV.; 3. (reg.; refl.) a se judeca: *se legiuiesc pentru pămîntul moştenit;* 4. (reg.; refl.) a chibzui: *ei să legiuiesc şi să sfătuiesc.* POP. [***Lege***[1] + ***-ui***].

legiuíre, legiuiri f. (înv. şi pop.) 1. acţiunea de a legiui şi rezultatul ei; lege; legislaţie: *un sobor de arhierei ... restatorniceşte vechea legiuire a ţării.* NEGR.; *„Regulamentul organic", ca legiuire unitară ..., era un liniament al unirii ţărilor.* EM. [V. ***legiui***].

legiuít, ~ţi, legiuită, ~e a. 1. (înv. şi pop.) reglementat prin lege; conform normelor legale; legal: *înainte ... de vîrsta legiuită s-a aruncat ... în luptele politice.* CAR.; 2. legitim: *ea respinge legătura legiuită cu boierul şi fuge c-un flăcău de rînd.* CĂL.; 3. (înv.) întemeiat, îndreptăţit; justificat; legitim: *cerere legiuită.* [V. ***legiui***].

legiuitór, ~i, legiuitoáre a. legislativ: *domnii erau pontifici legiuitori.* NEGR.; **corpuri** (sau **camere**) **legiuitoare,** corpuri legislative: *vor continua să aplice legea votată de Corpurile legiuitoare şi sancţionată de capul statului.* EM.; *toţi cetăţenii se hotărăsc să adreseze ... Camerelor legiuitoare o petiţiune.* CAR. // m., f. persoană care legiuieşte; legislator: *legiuitorul ... a introdus o mobilitate.* MAIOR. [***Legiui*** + ***-tor***].

legiúne, legiuni f. 1. (înv.) mulţime, număr mare de fiinţe vrăjmaşe: *pre legheonul dimonilor ai izgonit* (a. 1650–1675). GCR.; *îngrozî un legheon de necurate duhuri.* DOS.; 2. mulţime (de oameni); ceată, droaie: *legiuni de zugravi.* OD.; *ar ieşi o formidabilă legiune de opoziţie.* CAR.; *din tejghea făcînd tribună, legiune de cotcari, pune-o talpă noroioasă pe popor.* MACED.; (fig.) *ridică-ţi leghioanele de gîndiri.* VLAH.; 3. unitate militară romană alcătuită din infanterie şi cavalerie, cu un efectiv între 4000 şi 6000 de oameni: *Dacia toată fu supusă unui prefect şi trii lighioane fură orînduite spre paza ei.* B.-DEL.; *o dată cu răsipirea Romei ... legioanele se ridică.* RUSSO; 4. (p. gener.) formaţie militară sau paramilitară; oaste: *hatmane, pasă ş-adună din cetele cele mai viteze întru tot o legioană bună.* B.-DEL.; *Răzvan Vodă, ... cu legiunile săcuilor, se aşezase despre răsărit.* BĂLC.; *legiunile lui Avram Iancu;* **legiunea sacră,** grupare de tineri înrolaţi ca voluntari în armata lui Ipsilante: *la Focşani este întîmpinat de 340 de tineri greci ..., cu care formează legiunea sacră.* GHICA.; **legiunea străină,** formaţie militară (în Franţa şi Spania) compusă în mare parte din mercenari, cu garnizoana în colonii: *se angajează în legiunea străină din Algeria.* CĂL.; **legiune de onoare,** decoraţie de rang înalt acordată în Franţa pentru servicii militare sau civile excepţionale; 5. (p. anal.) grup de persoane reunite prin aceleaşi concepţii, preocupări, interese etc.: tagmă; categorie: *acest prieten ..., soţul unei femei din legiunea clasică, e bun la suflet.* GAL.; *voia să pătrundă în legiunea scriitoricească;* 6. (spec.) organizaţie de tip fascist din România interbelică, denumită „Garda de fier"; (şi: (înv.) **legheon, leghion, lighion, legion, leghioană, legioană**). [Din gr. ***legheón,*** lat. ***legio, -onis,*** fr. ***légion,*** germ. ***Legion***].

leguán, leguani m. şopîrlă cu creastă din regiunea tropicală a Americii. [Din engl. ***leguan***].

legumár, legumari m. (reg.) legumicultor. [***Legumă*** + ***-ar***].

legúmă, legume f. 1. nume generic dat unor vegetale (fasole, cartofi, ceapă etc.) cultivate pentru hrana omului, reprezentînd principala sursă de vitamine şi de minerale: *cinstea nu se vinde ca la bazar leguma.* VIERU.; *cînd e lună nouă, nu se samănă legume.* POP.; 2. (pop.; adesea la sg.) mîncare (de legume); (p. ext.) hrană: *să prinzi vro fiţă de peşte, ca să avem de legumă.* ISP.; *fato, cînd se face ziuă, să fie turta-n foc, legumea fiartă.* SOR.; 3. (reg.; la pl.) plante parazite în culturile de cereale; buruieni; 4. (fig.) persoană redusă la o existenţă vegetativă: *bătrînul e legumă, abia mai suflă;* 5. (fig.; înv.) infamie, murdărie: *să ferească nesmintită şi nemestecată cu legume mărturia întru Hristos.* DOS.; (şi: (reg.) **legume**). [Lat. ***legumen***].

legumăréţ, ~i, legumăreáţă, ~eţe a. (rar) căruia îi plac mîncărurile bune; gurmand. [***Legumi*** + ***-ăreţ***].

legumărie, legumării f. (pop.) grădină de legume (şi de zarzavat). [***Legumă*** + ***-ărie***].

legumărít n. (rar) legumicultură: *se ocupă cu legumăritul.* [***Legumă*** + ***-ărit***].

legúme f. v. legumă.

legumeálă, legumeli f. (reg.) faptul de a legumi; cumpătare, economie la mîncare; cuigueală: *să nu se încurce cu legumeala, ci să aducă porumbul şi meiul cu baniţa ca să-şi îndestuleze ... drăguţele lui de păsări.* MACED. [***Legumi*** + ***-eală***].

legumén n. tip de fruct al leguminoaselor, uscat, unicarpelar, cu mai multe seminţe, care se deschide la maturitate în două valve. [Din lat. ***legumen*** „păstaie"].

legumí, legumesc vb. (tr.) 1. a mînca sau a bea cu măsură, cîte puţin; a gusta, a ciuguli; a savura: *se tolănesc pe canapele ..., legumind ceaiul linguriţă cu linguriţă.* DELAVR.; 2. a consuma din

ceva în mică măsură, cu economie: *Vetei i s-au furat toate curcile ... de-a rămas săracă ..., şi de-aia le legumise.* SOR.; (fig.) *copilul ... a legumit o leacă de fizică, de higienă.* VLAH. [De la ***legumă***].

legumícol, ~i, legumicolă, ~e a. care aparţine culturii legumelor, referitor la cultura legumelor: *trăiesc într-o regiune legumicolă.* [***Legumă*** + *-icol* (după *pomicol, viticol*)].

legumicultór, ~i, legumicultoáre m., f. cultivator de legume; legumar: *părinţii erau legumicultori.* [De la ***legumicultură***].

legumicultúră f. **1.** ramură a agriculturii care studiază legumele şi condiţiile de cultivare a acestora: *studiază legumicultura;* **2.** cultivare a legumelor: *se ocupă cu legumicultura.* [***Legumă*** + ***cultură***].

legumiéră, legumiere f. vas de porţelan, cu capac, pentru servit legume. [Din fr. ***légumier***].

legumína f. globulină extrasă din seminţele leguminoaselor (mai ales din soia). [Din fr. ***légumine***].

leguminós, ~şi, leguminoásă, ~e a. (despre plante) care are ca fruct o păstaie. // f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, erbacee, arbuşti şi arbori, cu fructele păstăi, cultivate ca plante alimentare, furajere, medicinale sau industriale; fabacee; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: fasolea, mazărea, soia, lucerna, salcîmul). [Din fr. ***légumineux***].

legumíre, legumirI f. (reg.) acţiunea de a legumi şi rezultatul ei. [V. ***legumi***].

legumós, ~şI, legumoásă, ~e a. (reg.) care conţine legume; cu multe legume: *borş legumos.* [***Legumă*** + *-os*].

lehámete f. v. lehamite.

lehámite f. (pop.) plictiseală, dezgust, silă faţă de cineva sau de ceva: *Alexandru avu un gest de lehamite.* GHEŢIE; *omul de rînd e marcat de lehamite, de teamă.* CF.; **a-i fi** (sau **a i se face**) **cuiva lehamite,** a se dezgusta, a se scîrbi, a se satura de ceva: *sînt ani care durează de ţi se face lehamite.* PR.; (şi: **lehamete**). [Din bulg. ***liha mi ti*** „m-am săturat, mi-e silă"].

lehăí, lehăiesc vb. (reg.; intr. şi tr.) **1.** a vorbi mult; a flecări, a trăncăni; a mustra, a ocorî: *nu mai lehăi, după cum ţi-e obiceiul.* AL.; **2.** a striga după animale (sălbatice); a chiui; (şi: **lihăi**). [Et. nec.; cf. sl. ***liho glagolati*** „a vorbi în dodii"].

lehăít n. (reg.) faptul de a lehăi; flecăreală, trăncăneală; ocărîre, bîrfire: *nu ştii să descînţi de lehăit?* AL. [V. ***lehăi***].

lehămetí, lehămetesc vb. (pop.; refl.) a se sătura, a se scîrbi, a se dezgusta de cineva sau de ceva; a se lehămetisi, a se lehămetui: *a fost nevoit să-şi ieie tălpăşiţa spre Humuleşti, lehămetindu-se de popie.* CR.; **mi te-ai lehămetit de la inimă,** te-am scos de la inimă, nu mai vreau să ştiu de tine: *hai de mănîncă; dar să ştii că mi te-ai lehămetit de la inimă.* CR.; (şi: **lehămeţi**). [De la ***lehamete***].

lehămetiseálă, lehămetiseli f. plictiseală, dezgust: *m-a cuprins o lehămetiseală de toate şi de toţi.* [***Lehămetisi*** + *-eală*].

lehămetisí, lehămetisesc vb. (reg.; refl.) a se lehămeti: *se lehămetisiseră pînă şi cele două de gura rea a babei.* CR. [***Lehamete*** + *-isi*].

lehămetít, ~ţi, lehămetită, ~e a. (reg.) plictisit, scîrbit, dezgustat; lehămetuit. [V. ***lehămeti***].

lehămetuí, lehămetuiesc vb. (reg.; refl.) a se lehămeti: *cînd a văzut el cît drum mai are ... pînă la apa Prutului, s-a lehămetuit şi s-a hotărît să se lase.* SAD. [***Lehamete*** + *-ui*].

lehămetuít, ~ţi, lehămetuită, ~e a. (reg.) lehămetit: *în vremea holerei cei mari, eu eram lehămetuită.* C. [V. ***lehămetui***].

lehămeţí vb. v. **lehămeti.**

lehắu, lehắi m. (depr.; reg.) om flecar, palavragiu, mincinos: *tacă-ţi gura, lehăule!* AL. [***Lehăi*** + *-ău*].

lehíme f. (înv.) totalitatea leşilor; mulţime de leşi: *ura! strigă lehimea întocmai ca un tunet.* AL. [***Leah*** + *-ime*].

lehm, lehmíri [lem] n. rocă sedimentară detritică neconsolidată, din care carbonatul de calciu a fost dizolvat de apele de infiltraţie; argilă nisipoasă. [Din germ. ***Lehm***].

lehúză f. v. lăuză.

lehuzí vb. v. lăuzi.

lehuzíe f. v. lăuzie.

leiátec, ~ci a. (înv.; rar) rău, agresiv (ca leul): *acel leiatec şi cu firea de năpîrcă.* DOS. [***Leu*** + *-atec*].

léică[1] f. (pop.) lele: *olio, tu leică, ce mai drac frumos de noră!* COŞB.; **a poftit leica Guţa la mere acre,** se spune acelora care îşi doresc lucruri pe care nu le pot avea; **altă Stancă leică vorbă,** se spune despre cineva care nu înţelege spusele cuiva. [Cf. bulg. ***lélka*** „cumnată"].

léică[2], **leici** f. (reg.) pîlnie: *să-ţi faci guriţă leică şi pîntecele balercă.* POP. [Din rus. ***leĭka***; cf. ucr. ***lijka***].

leiculíţă, leiculiţe f. (pop.) leicuţă[1]: *ce să fie asta, leiculiţă?* ISP. [***Leică***[1] + *-uliţă*].

leicuşoáră, leicuşoare f. (pop.) leicuţă[1]: *fă, leicuţă, leicuşoară, ia mai ieşi oleac-afară!* POP. [***Leică***[1] + *-uşoară*].

leicúţă[1], **leicuţe** f. (pop.) diminutiv al lui leică[1]; leiculiţă, leicuşoară: *tu, leicuţă Cătălină, ce dai la bărbat de cină?* POP. [***Leică***[1] + *-uţă*].

leicúţă[2], **leicuţe** f. (reg.) diminutiv al lui leică[2]; pîlnioară: *oi face gura leicuţă, pîntecele balercuţă.* POP. [***Leică***[2] + *-uţă*].

leiésc, ~şti, leiáscă, ~eşti a. (înv.) (ca) de leu; care aparţine leului, referitor la leu; leonin[1]: *puterile să-şi arate şi corajul cel leiesc.* PANN. [***Leu*** + *-esc*].

leiocárp, ~i, leiocarpă, ~e a. (despre plante) cu fructe netede, nepăroase. [Din fr. ***léiocarpe***].

leiofíl, ~i, leiofilă, ~e a. (despre plante) cu frunze netede, nepăroase. [Din fr. ***léiophylle***].

leiomióm, leiomioáme n. tumoare benignă a fibrelor musculare netede (uterine mai ales). [Din fr. ***léiomyome***].

leiomiosarcóm, leiomiosarcoáme n. tumoare malignă dezvoltată la nivelul fibrelor musculare netede (uterine, mai ales). [Din fr. ***léiomyosarcome***].

leishmánia [leşmanía] f. gen de protozoare parazite din clasa flagelatelor; protozoar din acest gen. [Din fr. ***leishmania***].

leishmanióză, leishmanioze [leşmanióză] f. boală parazitară endemică, cu localizare cutanată sau viscerală, provocată de leishmanie, caracterizată prin inflamaţii tegumentare, hepatice, intestinale etc. şi prin anemie gravă. [Din fr. ***leishmaniose***].

leít, ~ţi, leită, ~e a. (adesea adv.) **1.** (înv.) care cade perfect, ca turnat pe corp: *fracul ... e leit pe trupul său.* NEGR.; **2.** (înv.) îmbrăcat într-o haină, într-un veşmînt care se potriveşte bine pe corp: *oştile leite-n zale.* EM.; **3.** (reg.) răsfirat pe umeri, pe spate: *cu păr aurit pe umeri leit.* POP.; **4.** (pop.) netezit, lustruit; strălucitor, poleit: *un porumb frumos, leit ... despre apus a venit.* POP.; **5.** care seamănă perfect cu cineva sau cu ceva: *copiii, băiatul şi fata, leit părinţii.* ST.; *parcă am intra într-o hrubă ..., leit ca-n romanele doamnei Radcliffe.* GHEŢIE; **a fi** (sau **a semăna**) **leit** (**-poleit** sau **-poseclit**) **(cu ...),** a fi întocmai, la fel, aidoma cu ...: *era leit tată-său.* ISP.; *Sultănica e leită-poleită răposatul.* DELAVR. [Din sl. ***leyon, lejati*** (<***lei*** „a turna"].

leitenánt, leitenanţi m. (înv.) **1.** locotenent; **2.** locţiitor (al unui demnitar). [Din fr. ***lieutenant***].

leiţă, leiţe f. **1.** (înv. şi reg.) leoaică: *slobodziră şi o leiţă ... sireapă şi cumplită.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.) monedă de aramă valorînd 20 de parale, echivalentă cu jumătate dintr-un leu vechi; (p. gener.) ban de valoare mică: *găina şi rata se vînd cîte o leiţă.* FIL. [***Leu*** + *-iţă*].

lejér, ~i, lejeră, ~e a. **1.** uşor, subţire; comod (la purtat): *stofă lejeră; haine lejere;* **2.** destins, lax: *legătură lejeră;* **3.** redus ca intensitate, ca volum; abia perceptibil: *dormea cu gura întredeschisă, prin care se strecura un lejer sforăit.* GHEŢIE; **4.** facil, fără greutăţi; tihnit: *duce o viaţă lejeră;* **5.** uşor de practicat, de realizat; fără mare efort: *are o slujbă lejeră;* **6.** frivol, superficial, uşuratic: *spirit lejer.* [Din fr. ***léger***].

lejerítate, lejerităţi f.**1.** însuşirea a ceea ce este lejer; **2.** uşurinţă; **3.** comoditate; tihnă: *nu renunţă la lejeritatea vieţii lui;* **4.** superficialitate, frivolitate, uşurătate; neseriozitate: *lejeritatea şi frivolitatea cugetării.* EM. [***Lejer*** + *-itate;* cf. fr. ***légèreté***].

léjnic n. v. leşnic.

lejnicioáră f. v. lăsnicior.

lek m. unitate monetară în Albania. [Cuv. alb.].

léla adv. (pop.) **a umbla lela,** a hoinări, a bate drumurile: *umbli lela pe drumuri.* CR. [Din ucr. ***lelja*** „încet, agale"].

léle f. (pop.) **1.** termen de respect folosit pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie mai în vîrstă (în special sora mai mare); dadă, leică[1], ţaţă; secă[2]: *acolo ne întîlnim cu lelea Stanca.* SAD.; **2.** (termen de dezmierdare pentru o) iubită; mîndră: *dulce ţi-i guriţa, lele.* POP.; *lelea plînge şi suspină.* POP.; **3.** (termen injurios pentru o) femeie cu purtări rele, imorale: *am aflat eu trebile tale, leleo.* NEGR.; **fecior** (sau **fiu, pui**) **de lele,** bastard; şmecher, şiret; ticălos: *alelei, fecior de lele!* POP.; **în dorul lelii,** într-o doară, aiurea, anapoda: *căciula-i ţurcănească, trîntită p-o ureche, în dorul lelii.* ISP.; **a umbla în dorul lelii,** a umbla fără rost, brambura. [Din bulg. ***lelja*** „mătuşă"].

lelícă f. (pop.) leliţă: *ţi s-a aprins călcîile după vro lelică?* NEGR.; *ce să facem, tu, lelică?* [***Lele*** + *-ică*].

lelicúţă, lelicuţe f. (pop.) leliţă: *lelicuţă de la bălţi, nu da gura pi la tăţ.* POP. [***Lelică*** + *-uţă*].

lelişoáră, lelişoare f. (pop.) leliţă: *hop, leliţă, lelişoară, nu lăsa voinic să moară.* POP. [***Lele*** + *-işoară*].

lelíţă, leliţe f. (pop.) diminutiv al lui lele; dadă, lelică, lelicuţă, lelişoară, leliţcană: *leliţele mele ... sămănau mamei.* SAD.; *leliţă, să-mi mai fii un an drăguţă.* POP.; (şi: **liţă**). [***Lele*** + *-iţă*].

leliţcánă, leliţcane f. (pop.) leliţă: *leliţcană din Nărteşti, geaba te mai fudulesti.* POP. [***Leliţă*** + *-icană*].

lem, lemuri n. modul lunar destinat aselinizării cosmonauţilor. [Din fr. ***lem***].

lemarghíe, lemarghii f. (înv.; rar) lăcomie la mîncare. [Din gr. mod. ***lemarghía***].

lémă, leme f. **1.**(mat.) enunţ preliminar a cărui concluzie înlesneşte demonstraţia unei teoreme; **2.** (log.) propoziţie accesorie, demonstrată sau admisă, care permite continuarea unui raţionament. **3.** enunţ considerat adevărat pe care o disciplină ştiinţifică îl preia de la altă disciplină ştiinţifică, pentru a-şi formula propriile enunţuri; **4.** (lingv.) formă convenţională a unui cuvînt flexibil, explicat într-un dicţionar; cuvînt (sau formă)-titlu (ex.: infinitivul, masculinul singular etc.); **5.** (p. ext.) element lexical. [Din lat. ***lemma,*** fr. ***lemme***].

léming, lemingi m. mamifer rozător, asemănător cu hîrciogul, cu blană deasă brună-roşcată,

care trăieşte în regiunile arctice, de unde migrează în sud (*Lemmus lemmus*). [Din fr. ***lemming***].

lemn, lemne n. **1.** (înv. şi pop.) arbore; arbust: *vedeţi smochinul şi toate lemnele cînd înfrunzesc.* N.TEST.; *oamenii se leagă de cîte un lemn, care le e mai drag, un stejar, un frasin.* SOR.; *foaie verde iarbă neagră, toate lemnele se pleacă.* POP.; (relig.; înv.) **lemnul vieţii,** pomul vieţii: *să nădăjduieşti a lua roadă de bună vieţuire din lemnul vieţii.* ANTIM; **lemnul cunoaşterii** (ori **ştiinţei**) **binelui şi răului,** pomul cunoaşterii: *răsădi iarăş Dumnezău ... lemnul a şti cunoştinţa binelui şi răului.* BIBLIA; **2.** (compuse) **lemn-cînesc** (sau **lemnul-cînelui**), **a)** arbust din familia oleaceelor, cu frunze mici şi groase, cu flori albe, urît mirositoare, cu fructe bace globuloase, negre, cultivat prin grădini ca gard viu; mălin-negru, măliniţă, mălinaş (*Ligustrum vulgare*); b) tulichină (*Daphne mezereum*); **c)** cruşîn (*Rhamnus frangula*); **d)** verigar (*Rhamnus cathartica*); **e)** salbă-moale (*Evonymus europaeus şi latifolius*); **f)** (reg.) scoruş (*Sorbus aucuparia*): *rămăseseră numai tufele de liliac bătrîn şi gardul viu de lemn-cînesc.* VINEA; **lemnul-Domnului** (sau **lemn-domnesc**), **a)** arbust din familia compozitelor, cu flori galbene în capitule sferice, cu miros de lămîie, folosit în medicina populară; lemnuş (*Artemisia abrotanum*); **b)** (reg.) pelin (*Artemisia absinthium*); **c)** (reg.) năfurică (*Artemisia annua*); **lemnul-Maicii-Domnului** (sau **lemn-sfînt**), plantă ornamentală din familia compozitelor, cu frunze persistente, cu flori galbene sau albastre în capitule; limbricariţă (*Santolina chamaecyparissus*); **lemn-dulce, a)** plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu flori mici liliachii, cu fructe spinos-păroase; rădăcină-dulce (*Glycyrrhiza echinata*); **b)** plantă erbacee cu flori albastre sau albe, întrebuinţată în industria farmaceutică; rădăcină-dulce (*Glycyrrhiza glabra*); **lemn-galben**, dracilă (*Berberis vulgaris*); **lemn-pucios, a)** scoruş-de-munte (*Sorbus aucuparia*); **b)** (reg.) sînger (*Cornus sanguinea*); **lemn-rîios,** arbust cu flori albe-verzui sau gălbui, cu fructul o capsulă cu seminţe negre (*Evonymus verrucosus*); **lemn-pipărat,** arbust originar din America, a cărui rădăcină se întrebuinţează în industria farmaceutică (*Lignum sassafras*); **lemnul-bobului,** drob (*Cytisus nigricans*); **lemn-amar,** arbore din familia simarubaceelor, folosit în industria farmaceutică (*Quassia amara*); **lemnul-broaştei,** siminoc (*Helichrysum arenarium*); **lemn-tătărăsc,** arţar (*Acer tataricum*); **lemn-tare,** stejar-pufos (*Quercus pubescens*); **lemnul-lui-Avram,** mielărea (*Vitex agnus castus*); **3.** ţesut lemnos: [soacra] *rodea în nurori, cum roade cariul în lemn.* CR.; *lemn de esenţă tare;* **a fi de lemn** (sau **ca lemnul**), a fi nepăsător, insensibil; **a rămîne (ca) de lemn,** a înlemni, a încremeni (de frică, de emoţie etc.): *descoperindu-l, a rămas de lemn.* PETR.; **a îngheţa lemn,** a îngheţa de frig; **a dormi lemn** (sau **ca lemnul**), a dormi profund; **a sta de lemn (Tănase),** a sta degeaba; **a fi** (sau **a se face**) **lemn,** a fi beat turtă; **limbă de lemn,** v. **limbă;** (compuse; entom.) **vierme-de-lemn,** car de pădure (*Bostryohus tipygraphus*); **tăietor-de-lemne,** scripcar (*Saperda carcharia*); **4.** material provenit din tulpina şi din ramurile groase ale arborilor tăiaţi, folosit în construcţii, la fabricarea mobilei, drept combustibil etc.; bucată tăiată din trunchiul sau din ramurile unui arbore: *sub cruci de lemn slăbit de vremuri, îşi dorm odihna lor strămbunii.* GOGA; (fig.) *înţeleg că toţi sîntem un lemn de foc.* VIERU; *freca două lemne;* **lemn verde,** lemn abia tăiat, neuscat; **lemn alb,** lemn de brad; **a ajunge** (sau **a rămîne, a aduce, a lăsa**) **la** (sau **în**) **sapă de lemn,** v. **sapă; a porni** (sau **a începe**) **de la lingură de lemn,** a-şi începe viaţa sărac; **e ger de crapă lemnele,** e foarte frig; **5.** (reg.) nume dat unor (părţi de) obiecte din material lemnos (ex.: cobiliţă, chitonag, martac etc.); **6.** (înv. şi reg.) cruce (ca instrument de tortură): *proclet să fie tot omul carele spînzură pre lemn.* COR.; *noi îţi dăm o veste rea: că-i la curte la Pilat, răstignit pe lemn de brad.* POP.; **lemn sfînt,** cruce pe care a fost răstignit Isus Hristos; **7.** (pop.) sicriu: *după ce-a murit ... îl bagă-n lemn şî-l ţîne trei zile.* POP. [Lat. ***lignum***].

lemnacée, lemnacee f. (la pl.) familie de plante erbacee monocotiledonate, acvatice, plutitoare, lipsite de frunze şi adesea de rădăcini, cu tulpina lăţită, răspîndite prin apele dulci, stătătoare din regiunile tropicale şi temperate; (şi la sg.) plantă din această familie (ex. lintiţa). [Din fr. ***lemnacées***].

lemnár, lemnari m. **1.** meseriaş specializat în confecţionarea obiectelor din lemn; dulgher, stoler, tîmplar: *priveam ... tejgheaua, cobîla şi toate cele trebuitoare lemnarului.* SAD.; **2.** tăietor de lemne (în pădure); pădurar; **3.** (înv.) negustor de lemne (de foc). // n. (pl. **lemnare**) **1.** butuc pe care se taie sau se despică lemnele pentru foc; tăietor, trunchi: *toporu-mplîntat în lemnar.* POP.; **2.** daltă cu care se scobeşte în lemn. [***Lemn*** + ***-ar***].

lemnărie[1], lemnării f. **1.** material lemnos folosit la construcţii; (p. restr.) binale: *casa aceasta, boită toată cu galben şi lemnăria cafenie, este singura cu două caturi.* PETR.; **2.** (părţi de) mobilier din lemn: *scaune ..., mese de scris aruncate de alte administraţii care şi-au reformat lemnăria.* ARG.; *au lustruit toată lemnăria din casă;* **3.** cantitate (mare) de lemne: *coborîrea lemnăriei ... din gura Oltului pînă la Zimnicea.* ZAMF.; *într-o magazie de lemnărie ... se puieziseră guzgani.* SAD.; **4.** (înv. şi reg.) loc unde sînt depozitate lemne (tăiate); magazie de lemne: *pe lîngă zidul curţii, în şir, cuhnii ..., fînărie şi lemnărie.* GHICA. [***Lemn*** + ***-ărie***].

lemnărie[2], lemnărli f. **1.** meseria lemnarului; lemnărit[1]: *elevii puteau deprinde ... toate meşteşugurile: lemnărie, fierărie.* SAD.; **2.** prelucrare a lemnului; confecţionare a obiectelor din lemn: *scule de lemnărie; lemnul de brad se foloseşte la lemnărie şi tîmplărie;* **3.** atelierul lemnarului; tîmplărie: *se întindeau în şir, cuhne, şoproane ..., lemnăria şi fierăria.* C.GANE. [***Lemnar*** + ***-ie***].

lemnărít[1] n. (rar) meseria lemnarului; prelucrare a lemnului; lemnărie[2]: [moţii] *se îndeletniceau cu lemnăritul.* BL. [***Lemnar*** + ***-it***].

lemnărít[2], lemnărituri n. (înv.) (drept de) exploatare a lemnelor din pădure; dare, impozit pentru acest drept. [***Lemn*** + ***-ărit***].

lemnicél, lemnicele n. (reg.) lemnişor: *toate pietricelele, toate lemnicelele.* POP. [***Lemn*** + ***-icel***].

lemnifică, pers. 3 **lemnifică** vb. (rar; refl.) a se lignifica: *tulpinile se lemnifică.* [Din fr. ***lignifier*** (după *lemn*)].

lemnificát, ~ţi, lemnificată, ~e a. lignificat: *altoiul se aplică pe o ramură lemnificată.* [V. ***lemnifica***].

lemniscátă, lemniscate f. curbă plană, loc geometric al punctelor pentru care produsul distanţelor la două puncte fixe este egal cu pătratul jumătăţii distanţei dintre punctele fixe. [Din fr. ***lemniscate***].

lemníscus n. fascicul nervos senzorial secundar al sistemului nervos central, care începe în măduvă sau în trunchiul cerebral şi se termină în talamus. [Din lat., fr. ***lemniscus***].

lemnişór, lemnişoare n. diminutiv al lui lemn; lemnicel, lemnuleţ, lemnuţ: *aşează fiecare lemnişor la îmbucătura lui şi clădi foişorul din nou.* ISP. [***Lemn*** + ***-işor***].

lemníu, ~ii, lemnie, ~ii a. (pop.) de culoarea lemnului; gălbui. // f. (reg.) **1.** răchitan (*Lythrum salicaria*); **2.** sunătoare (*Hypericum perforatum*); **3.** cicoare (*Cichorium intybus*): *ici-colea, flori albastre de lemnie.* SĂM. [***Lemn*** + ***-iu***].

lemnói, lemnoaie n. augmentativ al lui lemn; lemn mare. [***Lemn*** + ***-oi***].

lemnós, ~şi, lemnoásă, ~e a. **1.** de natura lemnului; care aparţine lemnului, referitor la lemn: *familia rozaceelor ...* [are] *trunchi ierbos sau lemnos.* NEGR.; **ţesut lemnos,** substanţă compactă şi fibroasă constituită din vase, traheide, parenchim şi fibre lignificate, din care sînt formate rădăcina, tulpina şi ramurile arborilor şi arbuştilor; **2.** care are aspectul, structura, consistenţa lemnului; ca de lemn: *încercau să ţipe, dar gîtlejul era uscat, lemnos.* EL.; **3.** (fig.) care abundă în formule fixe, în stereotipii: *se spune că vorbim limba muncii în varianta lemnoasă, inexpresivă şi supusă.* D.; **4.** obţinut din lemn; format din lemn: *accidentul se reducea la pierderea materialului lemnos şi la refacerea cofrajelor.* CĂL.; **5.** (rar) păduros: *zonă lemnoasă.* HASD. [***Lemn*** + ***-os***].

lemnuléţ, lemnuleţe f. (reg.) lemnişor. [***Lemn*** + ***-uleţ***].

lemnúş, lemnuşe şi **lemnuşuri** n. **1.** lemnişor: *ş-o făcut din lemnuş numa arcuş.* POP.; **2.** (reg.) chibrit; lemnuţ: *străpunse tutunul, aprinzîndu-l c-un lemnuş alb la capăt.* EM.; **3.** (reg.) huludeţ (la războiul de ţesut): *lemnuşul suveicii ... se vîră mai întîi în gaură.* POP.; **4.** (reg.) băcan[2] (pentru vopsit): *femeia care doreşte să aibă ouă frumoase, le vopseşte cu lemnuş;* **5.** (bot.) lemnul-Domnului (*Artemisia abrotanum*): *de la noi pînă la Cluj, viorele şi lemnuş.* POP. [***Lemn*** + ***-uş***].

lemnúşcă f. (bot.; reg.) răchitan (*Lythrum salicaria*). [***Lemn*** + ***-uşcă***].

lemnúţ, lemnuţe n. (pop.) lemnişor: *şi te sui pe scară-n sus, şi aprinde un lemnuţ.* POP. [***Lemn*** + ***-uţ***].

lempíra, lempire f. unitate monetară în Honduras. [Din fr. ***lempira***].

lemúr, lemuri m. **1.** (mit.; de obicei la pl.) spirit al unui mort, la romani, care umblă noaptea în căutarea vechilor cămine, tulburîndu-i pe cei vii; stafie, fantomă: *Sufleţel ... cu siguranţă l-ar fi numit vampir, lemur.* CĂL.; **2.** (zool.) maki: *mă ascundeam tăcut sub vegetale scuturi, în foi, printre liane, ... pîndit de şerpi, de flori şi de lemurii.* BL. [Din lat. ***lemures***, fr. ***lémure***].

lemurián, lemurieni m. (la pl.) subordin de mamifere primate, din regiunile tropicale ale Africii sau Asiei, asemănătoare cu maimuţele; (şi la sg.) animal din acest subordin (ex.: lemurul, lori). [Din fr. ***lémuriens***].

lenáj, lenajuri n. ţesătură subţire de lînă; îmbrăcăminte de lînă (fină). [Din fr. ***lainage***].

lenchi, lenchiuri n. lovitură valabilă, eficientă a arşicelor cu ichiul, la jocul cu arşice: *dacă intra o dată cu ichiul în armean, se punea pe lenghi, de nu mai lăsa oscior pentru ceilalţi băieţi.* GHICA; *dacă începi a da lenchi, nu mai scapă nici un arşic.* ISP.; (şi: **lenghi**). [Din turc. ***lenkj*** „şchiop, schilod"].

lénă, lene f. manta groasă pe care o purtau romanii peste tunică. [Din lat. ***laena***].

léne f. **1.** înclinaţie a cuiva de a evita orice activitate, de a refuza orice efort, de a se complace în inactivitate, în repaos; stare, comportare a celui care nu vrea, nu doreşte să muncească; lenevie, leneveală, puturoşenie, trîndăvie: *să se ferească de lene şi de beţie.* NEGR.; *departe de a se deda lenei sau de a duce o viaţă de huzur, ... trăia ordonat şi sobru.* GHEŢIE; **a-i fi lene,** a nu avea chef de treabă, a se complace în inactivitate: *nu merg la lucru, mi-e lene;* **2.** apatie, lîncezeală, moleşeală, toropeală; indolenţă: *răbdarea îndelungată se preschimbă-n lene.* VIERU; (fig.) *s-a pus între el şi noi depărtarea şi lenea soarelui.* SAD. [Din sl. ***lěnĭ***].

leneós a. v. **lenos**.

lenéş, ~i, leneşă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care nu vrea, nu doreşte să muncească; puturos, trîndav: *era leneş, nechitit la minte şi nechibzuit la trebi.* CR.; *leneşul mai mult aleargă.* Z.; (reg.) **albină leneşă,** trîntor; **2.** (şi adv.) fără vigoare, fără energie; domol, molatic: *braţul ei atîrnă leneş.* EM.; *rîurile leneşe împodobite cu lunci.* SAD.;

3. care exprimă, care trădează lene, moleşeală: *urmărea c-o privire leneşă legănarea vălătucilor de nori.* VLAH. // m. mamifer din ordinul edentatelor, care trăieşte în pădurile tropicale ale Americii de Sud, adaptat la viaţa arboricolă, care se mişcă alene şi rămîne agăţat zile întregi de aceeaşi creangă (*Bradypodidae*). [*Lene* + *-eş*].

leneveálă, leneveli f. (reg.) lene; lîncezeală. [*Lenevi* + *-eală*].

lenevi, lenevesc vb. **1.** (intr.) a fi leneş, inactiv, a sta degeaba, a pierde vremea; a trîndăvi: *domnule, o să ai destul timp să leneveşti.* PR.; **2.** (refl.) a deveni leneş, a fi cuprins de lene; a se puturoşi: *ţăranii se lenevesc, fac politică.* CĂL. [De la *leniv*].

lenevíe, lenevii f. starea omului leneş; lene, lenevire, puturoşenie, trîndăvie: *încerca să-l scape de păcatul leneviei.* [*Lenevi* + *-ie*].

leneviór, ~i, lenevioáră, ~e a. diminutiv al lui leneş; (cam) leneş: *fusese băiat curăţel şi isteţ, dar... lenevior de n-are pereche.* REBR. [*Leniv* + *-ior*].

lenevíre, leneviri f. **1.** faptul de a (se) lenevi; (complacere în) inactivitate; lenevie; lene, lenevit: *în tranziţiune ... se osîndeşte lenevirea care aşteaptă binele în viitor fără nici o luptă şi care, văzînd răul, îl măguleşte cu speranţa că se va îndrepta de la sine.* MAIOR.; *hotărî să-l spînzure, pentru a nu mai da pildă de lenevire şi altora.* CR.; **2.** repaos, odihnă; relaxare: *acel surghiun ... fusese ... prilej de plimbare şi lenevire.* CĂL. [V. *lenevi*].

lenevít n. lenevire. [V. *lenevi*].

lenevitór, ~i, lenevitoáre a. (rar) care predispune la lene, la moleşeală, la lîncezeală: *să se plimbe în ambianţa lenevitoare a buduarului pe jumătate îmbrăcată.* CĂL. [*Lenevi* + *-tor*].

lenevós, ~şi, lenevoásă, ~e a. leneş; domol: *departe plopii s-aplecă la pămînt în larg balans lenevos, de gumă.* BAC. [*Lenevi* + *-os*].

léngher, lengheri m. (reg.) evreu polonez. [Din magh. *lengyel*].

lenghi n. v. lenchi.

lení, lenesc vb. **1.** (înv. şi reg.; refl.) a se lenevi: *nu mă lenesc a şterge, de scriu puţin sau mult.* NEGR.; **2.** (reg.; intr.) a sta degeaba; a trîndăvi; **3.** (înv.; rar; tr.) a face ceva cu lene, fără chef, fără spor: *nice ş-au lenit treaba ce i s-au dat pre seama.* DOS. [Din sl. *lěniti*].

lenie, lenii f. (înv.) lene. [*Lene* + *-ie*].

lenifiánt, ~ţi, lenifiantă, ~e a. (rar) liniştitor, calmant: *i-a lipsit ... un anumit echilibru interior, cu efect lenifiant.* R.L. [Din fr. *lénifiant*].

leninísm n. doctrina lui Lenin, fondată pe marxism; aplicarea marxismului în politică; marxism-leninism. [Din rus. *leninizm*, fr. *léninism*].

leniníst, ~şti, leninistă, ~e a. care aparţine leninismului, referitor la leninism, creat de Lenin: *doctrină leninistă.* // m. adept al leninismului. [Din rus. *leninist*, fr. *léniniste*].

lenitív, ~i, lenitivă, ~e a. şi n. (medicament, tratament etc.) care calmează durerile, care uşurează suferinţa; calmant: *mierea este un lenitiv natural pentru tratarea laringitei.* [Din fr. *lénitif*, lat. *lenitivus*].

lenív, ~i, lenivă, ~e a. (înv.; rar) leneş: *hitlean rob şi leaniv.* COR.; (şi: **leaniv**). [Din sl. *lěnivŭ*].

lenjereásă, lenjerese f. meseriaşă care confecţionează lenjerie. [*Lenjerie* + *-easă*].

lenjeríe, lenjerii f. rufărie de corp sau de pat; lenjuri: *schimbă săptămînal lenjeria*; (şi: (înv.) **lingerie**). [Din fr. *lingerie*].

lénjuri n. pl. lenjerie: *scotoci prin dulapul cu lenjuri.* [Din fr. *linge*].

lenocíniu, lenocínii n. (rar) ocupaţie de proxenet; îndeletnicire reprobabilă; codoşerie: *producţiunea actuală nu mai ajunge spre a acoperi bugetul Sodomei şi Gomorei, spre a întreţine lenocinile stăpînitorilor.* EM. [Din lat. *lenocinium*].

lenón, lenoni m. (înv.; rar) proxenet. [Din lat. *leno, -onis*].

lenós, ~şi, lenoásă, ~e a. leneş; molatic: *tonul lenos al manelelor orientale.* OD.; (şi: (reg.) **leneos**). [*Lene* + *-os*].

lent, ~ţi, lentă, ~e a. **1.** care acţionează, care se produce încet, domol; lin: *priveam mişcarea lentă a vîslelor;* (adv.) *rîul curge lent;* **2.** care necesită timp pentru rezolvare; al cărui efect, rezultat nu este rapid, imediat; (p. ext.) progresiv, treptat: *ritmul reformei este prea lent; vindecare lentă.* [Din fr. *lent*, lat. *lentus*].

lentándo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu încetinirea ritmului. [Din it. *lentando*].

léntă, lente f. panglică sau cordon lat de mătase purtat în diagonală de suverani sau de posesorii unei înalte decoraţii (la solemnităţi): *armele prezintă la şefi ... înfăşuraţi în lentă.* AL. [Din rus. *lenta*].

lentibulariacée, lentibulariacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, acvatice sau terestre, cu florile cu corolă bilabiată; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *lentibulariacées*].

lenticélă, lenticele f. fiecare dintre porii din scoarţa arborilor prin care respiră ţesuturile interne ale tulpinilor. [Din fr. *lenticelle*].

lenticulár, ~i, lenticulară, ~e a. de forma unei lentile; de forma bobului de linte; **nucleu lenticular**, aglomerare de substanţă cenuşie aparţinînd corpilor striaţi; **os lenticular**, osişor al urechii medii care se articulează pe nicovală; (geol.) **strat lenticular**, strat geologic mai gros la centru decît la margini. [Din fr. *lenticulaire*, lat. *lenticularis*].

lentiginós, ~şi, lentiginoásă, ~e a. (med.) afectat de lentigo; pistruiat: *faţă lentiginoasă.* [Din lat. *lentiginosus*, fr. *lentigineux*].

lentiginóză f. denumire generică pentru afecţiunile în care apar leziuni de lentigo pe tegumente sau pe mucoase. [Din fr. *lentiginose*].

lentígo n. **1.** pată mică pigmentară a pielii cu aspect de nev, cauzată de creşterea numărului de melanocite: *alunița este o formă de lentigo;* **2.** pistrui. [Din fr., lat. *lentigo*].

lentílă, lentile f. **1.** disc optic transparent, cu una sau cu ambele feţe curbate, care are proprietatea de a devia convergent sau divergent razele de lumină, utilizat în construcţia lupei, ochelarilor, microscopului etc.; linte: *se ocupă să-şi şteargă cu batista lentilele ochelarilor.* GHEŢIE; **lentilă de contact**, lentilă fină pentru corectarea vederii, aplicată direct pe globul ocular, în dreptul irisului; **2.** inel metalic de etanşare prin deformare plastică, folosit la legătura dintre o ţeavă cu altă ţeavă sau cu peretele unui recipient; **3.** (metal.) lupă; **4. lentilă electronică**, dispozitiv care produce un cîmp electric sau magnetic de o anumită configuraţie şi simetrie, astfel încît să poată modifica traiectoriile electronilor. [Din fr. *lentille*].

lentísc m. plantă orientală, asemănătoare cu fisticul, care produce un suc răşinos, numit mastică sau sacîz (*Pistacia lentiscus*). [Din lat. *lentiscus*, fr. *lentisque*].

lentitúdine, lentitudini f. încetineală, moliciune; apatie: *această lentitudine a durat cîţiva ani.* CF. [Din fr. *lentitude*, lat. *lentitudo, -inis*].

lénto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) domol, lin, lent. // n. (parte dintr-o) compoziţie muzicală executată lent. [Din it. *lento*].

lentoáre, lentori f. încetineală: *mă ridicai alene, cu o nesfîrşită lentoare.* PR. [Din fr. *lenteur*].

leoăicá, leoaice f. **1.** femela leului; leoaie, leiţă: *fiul tău va creşte, voinic ..., ca puiul de leoaică.* COŞB.; **2.** epitet pentru o femeie rea, trufaşă (născută în zodia Leului): *leoaica Matilda se simţise lovită în trufia ei de leoaică.* PR. [*Leu* + *-oaică*].

leoále, leoale f. **1.** (înv. şi pop.) leoaică: *leoaia ... o dată întru viaţa ei naşte, şi numai unul.* HEROD.; (fig.) *tăria leului şi glasul leoaiei ... s-au stins.* BIBLIA; **2.** (bot.; reg.) gura-leului (*Anthrrhinum majus*); *frunză verde de leoaie.* POP. [*Leu* + *-oaie*].

leoăpă, leoape f. (reg.) **1.** gură (ca organ al vorbirii): *şi-a rupt leoapa şi dinţii.* POP.; **2.** palmă dată peste gură. [Cf. sl. *lope*].

leoárbă, leoarbe f. (reg.; depr.) gură (ca organ al vorbirii); gură-spartă: *tacă-ţi leoarba!* CR. [Onomat.].

leoárcă a. şi adv. **1.** foarte ud, plin de apă; bleaşcă, ciuciulete: *cu bocancii smorcăind de apă şi pantalonii leoarcă.* VOIC.; **2.** foarte transpirat; ud de transpiraţie: *trupul tot îi era leoarcă şi trebuia să se oprească la răstimpuri ca să se odihnească.* EL.; *mi-am cules cămaşa din iarbă, leoarcă de năduşeală.* ST. // f. (reg.) vin de proastă calitate; liur, poşircă; (şi: (reg.) **liurcă**). [*Liur* + *-că*].

leoărdă f. v. leurdă.

leoáş m. v. leuaş.

leóne m. unitate monetară în Sierra Leone. [Din *leone*].

leonín[1], ~i, leonínă, ~e a. **1.** care aparţine leului, referitor la leu; ca de leu, asemănător leului; leiesc: *oratorul, cu înfăţişarea lui leonină.* SAD.; *Ştefan e un sanguinar leonin.* CĂL.; (med.) **facies leonin**, leontiazis; **2. contract leonin**, contract prin care una din părţi îşi rezervă beneficiul cel mare sau este scutită de a participa la pierderile societăţii; **societate leonină**, societate, companie etc. unde toate avantajele aparţin unuia sau numai unora dintre asociaţi. [Din lat. *leoninus*, fr. *léonin*].

leonín[2], ~i, leonínă, ~e a. **versuri leonine**, versuri ale căror emistihuri rimează; **rimă leonină**, rimă în care două sau trei silabe sînt asemănătoare. [Din fr. *léonin*].

leontiázis n. denumire generică a unor leziuni faciale hipertrofiante, determinînd un aspect leonin[1]; facies leonin. [Din fr. *léontiasis*].

leop interj. cuvînt care redă zgomotul produs de un corp moale cînd cade pe o suprafaţă netedă (udă); leap: *ni-l aduce poşta ..., de-l trînteşte leop! pe paveaua Ieşului.* NEGR. [Onomat.].

leopárd, leoparzi m. **1.** mamifer carnivor feroce din familia felidelor, cu blana gălbuie-roşcată cu pete negre, care trăieşte în Asia şi în Africa; panteră (*Felis pardus*): *pe două porţi deschise se azvîrl doi leoparzi.* EM.; **2.** blana (prelucrată a) acestui animal: *un mantou de leopard ... depilat pe regiuni întregi.* CĂL.; **3. leopardul-zăpezilor**, irbis (*Panthera uncia*); **4. leopard de mare**, focă din regiunea antarctică, cu pete negre pe fondul gri al blănii (*Hydruruga leptomyx*). [Din fr. *léopard*, lat. *leopardus*, it. *leopardo*].

leopăí vb. v. lipăi.

leopăít n. v. lipăit.

leorbăí, leorbăiesc vb. (reg.; intr.) a vorbi mult şi fără rost; a flecări, a sporovăi, a trăncăni: *e beat, domnule judecător, nu ştie ce spune, au leorbăit avocaţii.* SAD. [*Leoarbă* + *-ăi*].

leorbăiálă, leorbăieli f. (reg.) flecăreală, trăncăneală; limbuţie: *ce fel de judecător care ... nu mă apără de leorbăiala avocaţilor?* SAD. [*Leorbăi* + *-eală*].

leorbăít, leorbăituri n. (reg.) flecăreală, leorbăială. [V. *leorbăi*].

leorbău, leorbăi m. (reg.) om flecar, limbut, palavragiu. [*Leoarbă* + *-ău*].

leorcăí, leorcăiesc şi **leórcăi** vb. (pop. şi fam.; tr. şi refl.) a (se) uda, a (se) face leoarcă. [*Leoarcă* + *-ăi*].

leordácă f. (bot.; reg.) stupiniţă (*Platanthera bifolia*). [Cf. *leurdă*].

leórdă f. v. leurdă.

leordínă f. v. leurdină.

leorpăí, leórpăi şi **leorpăiesc** vb. (reg.; intr.) a mînca sau a bea ceva sorbind cu zgomot: *leorpăim flămînzi din lingurile de lemn.* VLAH. [Onomat.].

leorpăít, leorpăituri n. faptul de a leorpăi; zgomotul produs de cel care leorpăie: *leorpăitul atîtor guri dădea zgomotul fuselor dintr-o fabrică de tors.* VLAH. [V. *leorpăi*].

leótă f. v. liotă.

lepădá, lépăd şi (rar) **leápăd** vb. **1.** (tr.) a-şi schimba solzii, părul, penele; a năpîrli: *lupul îşi leapădă părul, dar năravul ba.* Z.; **2.** (tr.) a-şi dezbrăca veşmintele, a-şi scoate încălţămintea; a se schimba, a se primeni: *şi-a lepădat haina groasă şi pălărioara verde.* SAD.; *vin berzele, ne lepădăm opincile şi umblăm desculţi.* ST.; **a(-şi) lepăda potcoavele,** a muri: *mi se apropie şi mie să-mi lepăd potcoavele.* ISP.; **3.** (tr.) a abandona sau a înlocui portul[1] caracteristic propriei clase, bresle etc. (şi a-l înlocui): *spre treizeci de ani, a lepădat de-a pururi opincile şi a încălţat cizme.* GHEŢIE; **a-(şi) lepăda masca,** a înceta să se prefacă, a-şi da arama pe faţă; a se demasca: *Iancul lepădă masca, îşi dezveli urîtul caracter.* NEGR.; *va trebui să lepede masca, dacă voia să părăsească sanatoriul.* GHEŢIE; **4.** (tr. şi intr.) a avorta, a pierde fătul: *cum îţi vine să dai cu piciorul în pîntecele femeii? dacă leapădă?* VLAH.; *femeia ... nici copii nu mai face ca lumea..., una-două îi leapădă.* SOR.; **5.** (tr.) (despre peşti) a depune icrele; **6.** (reg.; tr.) a vomita: *pîn-acum am tot lăpădat.* POP.; **7.** (tr.) a lăsa să-i cadă; a-şi scutura: *arborii îşi leapădă frunzele galbene.* ST.; **8.** (pop.; tr.) a lăsa să-i atîrne: *acele braţe ... le leapădă trudite în lungul trupului.* SAD.; **9.** (tr.) a lăsa ceva din mînă; a arunca: *ai putea să lepezi cîrma şi lopeţile să lepezi.* EM.; **10.** (rar; tr.) a vărsa (o parte dintr-) un lichid: *lepădă o picătură dintr-un păhăruţ înainte de a bea rachiul.* SAD.; **11.** (tr.) a se debarasa de un lucru nefolositor, fără valoare, vătămător, aruncîndu-l; a azvîrli, a ţipa: *au făcut tot paloşe sîmcelate ... şi au lepădat şpegile.* LET.; (fig.) *sufletul leapădă stricăciunea morţii.* BIBLIA; **a nu fi de lepădat,** a fi vrednic de luat în seamă; a avea preţ, valoare: *Ipate vede că* [fata] *nu-i de lepădat.* CR.; **12.** (tr.) a da, a dărui cuiva ceva (aparent) de mică valoare; a vinde ieftin, a da pe nimic: *nimeni nu mă vede, nimeni nu-mi leapădă un braţ de lemne ori un pumn de făină.* SAD.; *că numai l-oi lăpăda, n-oi căuta pe ce l-oi da.* POP.; **13.** (fig.; tr.) a alunga, a goni, a îndepărta: *Florico, nu mai plînge, că nu te-oi lepăda eu pe drumuri.* AL.; **14.** (fig.; înv.; tr.) a da afară dintr-o slujbă, dintr-o demnitate; a lipsi pe cineva de un drept, de o favoare: *l-au lepădat tată-său de moşteniia împărăţiei.* DOS.; **15.** (fig.; tr.) a lăsa (singur); a abandona pe cineva undeva; a părăsi: *ai gîndit că vei putea ... să mă lepezi ca pe o jucărie.* NEGR.; *pun într-o zi pe fată în sanie ... şi mă duc s-o lepăd la sfînta mănăstire.* SAD.; **16.** (fig.; tr.) a părăsi ceva, a renunţa la ...; a renega: *nu-mi lepăd legea din spaimă sau de pofta cîştigului.* EL.; **17.** (fig.; refl.) a se lăsa de ..., a renunţa la..., a rupe orice legătură (naturală) cu ...: *leapădă-te de tron.* CAR.; *el făcu sămn din mînă, ca şi cînd s-ar lepăda de ei.* AG.; **a se lepăda de sine,** a renunţa la ideile, la interesele proprii (pentru binele obştesc): *cine va vrea după mine să meargă, să se lepede de sine.* COR.; **18.** (tr.) a se elibera de o stare sufletească stînjenitoare: *lepădase de la uşă orice reţinere sau sfială.* GHEŢIE; **19.** (fig.; refl.) a se feri, a se păzi: *stăpînul ... se lepăda din ce în ce mai mult de ispitele satanei.* OD.; **20.** (fig.; înv.; refl.) a nu mai recunoaşte ceva; a denunţa o învoială, un angajament; a tăgădui: *băiatul începu a se dezvinui ... şi a se lepăda că lui nici nu i-a plesnit prin cap una ca aceasta.* POP.; **21.** (fig.; înv.; tr.) a refuza, a respinge: *nu leapădă o convorbire faţă cu martori.* BĂLC.; (şi: (reg.) **lăpăda**). [Lat. ***lapidare***].

lepădáre, lepădări f. **1.** acţiunea de a (se) lepăda şi rezultatul ei; **2.** (înv.) abandonare, înlocuire a portului caracteristic;dezbrăcare: *află multă poezie în forma şlicului şi a hainelor lungi, numind vandalism lepădarea lor.* NEGR.; **3.** (pop.) avort, lepădat[1]; **4.** aruncare (a unui lucru): *lepădarea vechiturilor din casă;* **5.** părăsire: *funebra heratombă lăsată-n lepădare.* AL.; **6.** (fig.) renunţare la ...; abjurare, renegare: *erezii şi crime, convertiri şi bruşte lepădări de credinţă.* CĂRT.; **lepădare de sine,** renunţare la ideile, la interesele proprii (pentru binele comunitar); abnegaţie: *celui ce caută să descifreze tainele spiritului chinez i se cere aproape o totală lepădare de sine.* BL. [V. ***lepăda***].

lepădát[1] n. (pop.) faptul de a lepăda; avort: *la vita bătrînă e mai greu fătatul decît lepădatul.* CAR. [V. ***lepăda***].

lepădát[2], ~ţi, lepădată, ~e a. **1.** părăsit de mamă; abandonat: *de unde ştiam eu că a existat într-adevăr un prunc lepădat?* GHEŢIE; **2.** (fig.) apostat; renegat: *lepădatul Mihnea-Vodă întîmpină în cetate o moarte norocită.* BĂLC. [V. ***lepăda***].

lepădătór, ~i, lepădătoáre m., f. om necredincios; apostat, renegat. // f. (bot.; reg.) remf (*Aristolochia clematitis*). [***Lepăda*** + ***-tor***].

lepădătúră, lepădături f. **1.** (înv.) făt născut prematur, lepădat; avorton, stîrpitură: *o lepădătură ieşind den zgăul mîne-sa.* BIBLIA; **2.** (fig.) persoană fără caracter, coruptă; canalie, lichea, pramatie: *toate lepădăturile Orientului şi Occidentului ... se grămădesc în oraşele noastre.* EM. [***Lepăda*** + ***-ătură***].

lepăí vb. v. lipăi.

lepedéu, lepedeie n. (reg.) cearşaf: *asta-i fată de birău cu poale de lepedeu.* POP. [Din magh. ***lepedö***].

lepidocrocít n. minereu de fier de culoare roşie-arămie sau neagră, cu nuanţe aurii şi luciu adamantin. [Din fr. ***lépidocrocite***].

lepidodéndron, lepidodendroni m. arbore fosil (din carbonifer şi permian) aparţinînd clasei ferigilor, foarte înalt, cu trunchiul cilindric şi cu coroana în formă de umbrelă. [Din fr. ***lépidodendron***].

lepidolít, lepidoliţi n. mică bogată în litiu şi fluor, albă sau roz-violacee, utilizată la prepararea sărurilor de litiu. [Din fr. ***lépidolithe***].

lepidoptér, lepidoptere n. (la pl.) ordin de insecte care cuprinde fluturii; (şi la sg.) fluture: *aerul era atît de dens de alte mii de lepidoptere, încît cei doi pur şi simplu îi respirau.* CĂRT.; (adj.) *insectă lepidopteră;* (şi: **lepidopteră**). [Din fr. ***lépidoptères***].

lepidoptéră f. v. lepidopter.

lepidopterológ, lepidopterologi m. specialist în lepidopterologie. [Din germ. ***Lepidopterologe***].

lepidopterologíe f. disciplină zoologică al cărei obiect este studiul fluturilor. [Din germ. ***Lepidopterologie***, fr. ***lépidoptérologie***].

lepidosirén, lepidosireni m. peşte specific fluviilor din America de Sud, cu dublă respiraţie, pulmonară şi branhială. [Din fr. ***lépidosirène***].

léping, lepinguri n. maşină pentru fasonat suprafaţa unor piese prelucrate. [Din engl., fr. ***lapping***].

leporíd, leporide n. (la pl.) familie de mamifere rozătoare, avînd ca tip iepurele; (şi la sg.) animal din această familie. [Din fr. ***léporidés***].

lépră, lepre f. **1.** boală infecţioasă cronică, provocată de bacilul Hansen (numit şi *Mycobacterium leprae*), răspîndită mai ales în regiunile tropicale şi subtropicale, caracterizată prin leziuni pe piele, pe viscere, pe mucoase etc.: *să mă păzesc de şerpi, de lepră, de malarie.* EL.; **2.** (fig.) plagă, racilă, cusur, meteahnă: *să vă curăţiţi de lepra ignoranţei.* CR.; **3.** (fig.) om fără caracter, lipsit de scrupule; puşlama, ticălos: *ei sînt leprele stăpînirii aici în Obor.* PETR.; *ce lepră tînără!* CRON. [Din gr. mod. ***lépra***].

leprăríe, leprării f. (înv. şi reg.) leprozerie. [***Lepră*** + ***-ărie***].

leprícă f. (med.; reg.) pelagră. [***Lepră*** + ***-ică***].

lepríde f. pl. pete cutanate ale pielii, care apar în cursul leprei. [Din fr. ***léprides***].

leprologíe f. studiul leprei. [Din fr. ***léprologie***].

leprom, leproame n. leziune elementară tipică a leprei, de forma unui tubercul infiltrat, de consistenţă dură, roşu-cenuşiu, care evoluează spre ramolire şi ulceraţie. [Din fr. ***léprom***].

lepromínă f. extract preparat din ţesuturile leproase, folosit ca antigen specific în testele cutanate pentru diagnosticarea leprei. [Din fr. ***lépromine***].

leprós, ~şi, leproásă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de lepră; (p. ext.) (om) bubos, jegos; **2.** (fig.) persoană respinsă de societate; ciumat; **3.** (fig.) coşcovit; deteriorat; murdar: *traseră la un han urît, alcătuit dintr-o casă leproasă şi dintr-o şandrama lăsată.* SAD.; *o casă negustorească, gălbuie, leproasă.* CĂRT. [***Lepră*** + ***-os***; cf. fr. ***lépreux***, lat. ***leprosus***].

leprozeríe, leprozerii f. colonie sau spital unde sînt izolaţi şi trataţi bolnavii de lepră; leprărie. [Din fr. ***léproserie***].

lepşí, lepşesc vb. (pop.; tr.) a pălmui; a turti prin lovituri (cu palma). [De la ***leapşă***].

lepşít, ~ţi, lepşită, ~e a. (reg.) **1.** turtit (prin lovituri cu palma); pleoştit; **2.** (fig.) lipsit de minte; aiurit, smintit, nebun: *parcă-i cam lepşit.* AL. [V. ***lepşi***].

lépta f. v. lepton[1].

leptodactíl, ~i, leptodactilă, ~e a. cu degete subţiri la mîini sau la picioare. [Din fr. ***leptodactyle***].

leptocefál, leptocefali m. larvă a anghilei care devine adult printr-o metamorfoză complicată: *miliardele de leptocefali ... ajung la estuarurile fluviilor europene.* SAD. [Din fr. ***leptocéphale***].

leptodónt, ~ţi, leptodontă, ~e a. cu dinţi anormal de subţiri. [Din fr. ***leptodonte***].

leptologíe, leptologii f. **1.** discuţie subtilă despre nimicuri; **2.** subtilitate exagerată; arguţie. [Din gr. mod. ***leptologhía***].

leptomenínge, leptomeningi n. (anat.) denumire pentru arahnoidă şi pia mater, considerate împreună. [Din fr. ***leptoméninge***].

leptomeningítă, leptomeningite f. (med.) inflamaţie a leptomeningelor. [Din fr. ***leptoméningite***].

leptón[1], leptoni m. **1.** unitate monetară foarte mică în Grecia antică; **2.** unitate monetară în Grecia, egală cu a suta parte dintr-o drahmă; (şi: lepta). [Din gr. mod. ***leptón***].

leptón[2], leptoni m. (fiz.) denumire generică pentru particulele atomice elementare (electron, neutrin, pozitron, miuon etc.), cu masa de repaus mai mică decît cea a unui nucleon. [Din germ. ***Lepton***, fr. ***lepton***].

leptosóm, ~i, leptosomă, ~e a. (anat.) longilin. [Din fr. ***leptosome***].

leptospíră, leptospire f. gen de bacterii din familia spirochetelor în formă de spirală, terminate la ambele capete cu cîte un cîrlig, agent patogen al leptospirozei, al febrei de nămol etc. [Din fr. ***leptospire***].

leptospiróză, leptospiroze f. boală infecţioasă comună omului şi animalelor, provocată de leptospiră şi transmisă de şobolani şi de apele murdare, manifestată prin febră, icter etc. [Din fr. *leptospirose*].

lepuí, lepuiesc vb. (tr.) a netezi fin suprafaţa unor piese metalice cu o substanţă abrazivă specială. [Et. nec.].

lepuíre, lepuiri f. acţiunea de a lepui şi rezultatul ei; lepuit[1]. [V. *lepui*].

lepuít[1], lepuituri n. faptul de a lepui; lepuire. [V. *lepui*].

lepuít[2], ~ţi, lepuitá, ~e a. care a fost supus operaţiei de lepuire: *piesă metalică lepuită.* [V. *lepui*].

ler[1] interj. cuvînt care apare ca refren în colinde: *astă-seară-i seara mare, florile dalbe, ler, de măr.* POP.; (şi: **leroi, lerui, lerului**). [Probabil lat. (*Ha*)**llelu**(*iah, Domine*)].

ler[2], leruri n. (reg.) **1.** moment de apogeu în viaţa unui om; **a-i trece cuiva lerul,** a fi trecut de vîrsta tinereţii; **2.** calitatea de a plăcea, de a atrage; farmec; **3.** perioadă de rut (la animale). [Et. nec.].

léră, lere f. instrument pentru controlul şi măsurarea filetelor, alcătuit dintr-un grup de mai multe lame articulate pe acelaşi ax, fiecare avînd pe margine profilul şi diametrul unui anumit tip de filet. [Din germ. [*Gewinde*] *lhere* „calibru de filet"].

léroi interj. v. **ler.**

lerpeneă f. (reg.) silinţă, trudă, voinţa de a face ceva: *cîte nu găsesc ele cînd îşi pun lerpeneaua să intre pe sub pielea omului.* POP. [Et. nec.]

lérui interj. v. **ler.**

lérului interj. v. **ler.**

lésă, lese f. curea cu care se leagă sau cu care sînt plimbaţi cîinii: *un căţel caraghios, un pudel, ţinut în lesă, le călca în urme.* GHEŢIE; **a ţine** (sau **a purta**) **pe cineva în lesă,** a împiedica pe cineva să acţioneze liber, a-i bloca orice iniţiativă: *bărbatul nu mai suportă să fie purtat în lesă, şi plecă.* [Din fr. *laisse*].

lesbián, ~eni, lesbiană, ~ene a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Lesbosului sau locuitorilor lui, referitor la Lesbos sau la populaţia acestuia; **2.** care ţine de lesbianism, referitor la lesbianism: *ea cade în genunchi în faţa Deliei, ... cerîndu-i dragostea la modul lesbian.* CĂL. // m., f. persoană (originară) din Lesbos. // f. femeie care practică lesbianismul: *am cunoscut un cuplu de lesbiene.* [Din fr. *lesbien*].

lesbianísm n. homosexualitate feminină; safism; tribadism. [Din fr. *lesbianisme*].

lescáie f. v. **lăscaie.**

lesiváre, lesivări f. (geol.) dizolvare şi spălare a sărurilor solubile din sol de către apa din precipitaţii. [Cf. fr. *lessivage*].

lésne adv. şi a. invar. **1.** uşor, cu uşurinţă, fără efort, comod: *în aparenţă viaţa devine mai lesne.* GHICA; *un scaun de judecător poate mai lesne s-ar găsi.* GHEŢIE; (înv.) **lesne crezător,** credul; **2.** (reg.) ieftin: *cumpără-mi boii, ţi-i dau lesne.* POP. ; **a fi scump la tărîţe şi lesne la făină,** a fi nechibzuit. [Din bulg. *lesno*].

lesní, lesnesc vb. 1. (înv. şi reg.; tr.) a facilita; a favoriza; **2.** (reg.; refl.) a deveni mai avut, mai îndestulat; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a scăpa de o constrîngere; a se uşura; **4.** (reg.; tr.) a ieftini: (refl. pas.) *s-au lesnit toate.* POP. [De la *lesne*].

lesnicioáră f. v. **lăsnicior.**

lesniciór m. v. **lăsnicior.**

lesniciós, ~şi, lesnicioásă, ~e a. **1.** lesne de făcut sau de urmat; uşor: *obiectul e înlocuit ... printr-o metaforă depărtată, pentru ca ghicirea să nu fie prea lesnicioasă.* BL.; (adv.) *ajunşi la ultimul etaj, escaladam lesnicios acoperişul.* PATAP.; **2.** care înlesneşte efectuarea unei acţiuni: *am să te duc la fericire printr-o cale ... mai lesnicioasă.* ISP. // f. (bot.; pop.; şi adj., **iarbă lesnicioasă**) lăsnicior (*Solanum dulcamara*). [*Lesne* + *-icios*].

lesniciúne, lescniciuni f. (înv.) uşurinţă în a face ceva; facilitate, înlesnire: *ţăranul plăteşte ... pentru a crea lesniciunea cu care se fac călătorii de plăcere, apoi lesniciunea importării mărfurilor şi industriei străine.* EM. [*Lesne* + *-iciune*].

léspede, lespezi f. **1.** placă (dreptunghiulară) de piatră prelucrată, cu care se pavează aleile, interiorul edificiilor, cu care se acoperă mormintele; dală: *potirul aurit se deşertă pe lespezile bisericii.* GHEŢIE; **2.** (înv.) placă de piatră pe care sînt săpate inscripţii; **3.** piatră lătăreaţă: *să puie o lespede la gura cuptorului.* CR.; *albia adîncă a pîrîului era presărată de lespezi văroase.* SAD.; **4.** (fig.) povară, apăsare sufletească; chin: *revederea Carlei îmi ridicase o lespede de pe suflet.* GHEŢIE; *de cînd, mîndro, te-am văzut, o lespede mi-a căzut.* POP.; **5.** (reg.) ţest (pentru copt turte, plăcinte etc.); (p. ext.) tigaie în care se coc plăcinte, clătite; **6.** (reg.) cormană, răsturnătoare; **7.** (înv.) (bucată dintr-un) material cu o suprafaţă întinsă şi cu grosime mică; foaie. [Et. nec.]

lespeduí, lespeduiesc vb. (înv.; rar) a acoperi cu lespezi; a pietrui, a lespezi. [*Lespede* + *-ui*].

lespezí, lespezesc vb. **1.** (înv.; tr.) a lespedui; **2.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) face plat. [De la *lespede*].

lespegioáră f. v. lespejoară.

lespejoáră, lespejoare f. **1.** (pop.) diminutiv al lui lespede; **2.** pietricică lătăreaţă: *ţiind la urechi cîte-o lespegioară fierbinte de la soare.* CR.; **3.** (fig.) chin, apăsare sufletească: *se pune lespejoară la a mea inimioară.* POP.; (şi: **lespegioară**). [*Lespede* + *-ioară*].

lest, lesturi n. **1.** greutate suplimentară (nisip, pietriş, plumb etc.) cu care se încarcă o navă de apă sau aeriană pentru a-i mări stabilitatea ori (p. ext.) un vehicul pentru a-i spori aderenţa la sol; balast, savură; **2.** (fig.) lucru nefolositor, împovărător. [Din fr. *lest*].

lestă, lestez vb. (tr.) a încărca cu lest. [Din fr. *lester*].

lestáre, lestări f. acţiunea de a lesta şi rezultatul ei. [V. *lesta*].

lésviţă *f.* v. **leastviţă.**

leş[1] m. v. **leah.**

leş[2], leşuri n. cadavru, hoit, stîrv: *leşurile plutesc pe rîuri.* BĂLC. [Din turc. *leş*].

leş[3], leşuri n. (înv.) locul unde stă la pîndă cineva; ascunzătoare, leşnic[1]: *ereticii ... puşi în leş la strimtori.* DOS. [Din magh. *les*].

leş[4] n. (înv.) slăbiciune, sfîrşeală, leşin: *i-a venit un leş.* [Cf. *leşin*].

leşésc, ~şti, leşeáscă, ~eşti a. **1.** (înv.) polonez: *s-au aşezat Ştefan Bator la crăie leşască.* N.COSTIN; *printre multele versuri leşeşti şi ruseşti, iată ce găsii.* NEGR.; **Ţara leşească,** Polonia; **limba leşească,** poloneză; **2. raţă leşească,** rasă de raţe domestice, originară din America de Sud, cu penele albe sau negre, cu carnea gustoasă: *o raţă leşească fuge-naintea noastră, măcăind speriată.* VLAH. // f. artic. dans popular din Moldova; melodia acestui dans: *foaie verde măr uscat ..., ia, leşasca n-am jucat.* POP. [*Leş[1]* + *-esc*].

leşéşte adv. (înv.) **1.** în felul leşilor[1]; ca leşii[1]; în limba leşească; **2.** (subst.) limba leşească: *e un tînăr învăţat, ştiind latineşte, leşeşte.* CĂL. [*Leş[1]* + *-eşte*].

leşiá, leşiez vb. **1.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) spăla cu leşie: *dacă m-oi leşia ... părul meu n-o mai cădea.* POP.; **2.** (intr.) a simţi o senzaţie de slăbiciune, de sfîrşeală. [De la *leşie[1]*].

leşiálă, leşieli f. (reg.) leşuială. [*Leşie[2]* + *-eală*].

leşiátic a. v. leşietic.

leşíe f. **1.** apă fiartă cu cenuşă de lemn şi apoi limpezită, folosită odinioară la spălatul rufelor, al părului etc.: *avea ... mîinile roşii, roase de leşie.* GHEŢIE; **2.** soluţie alcalină obţinută prin dizolvarea în apă a sodei, a hidroxidului de potasiu şi a altor substanţe, avînd diferite întrebuinţări, mai ales în industrie: *arătă că frunza trebuie stropită cu o leşie de piatră vînătă şi var stins.* AG.; **leşie naftenică,** soluţie de hidroxid de sodiu, care conţine naftenaţi de sodiu, obţinută prin neutralizarea unor produse petroliere bogate în acizi naftenici; **leşie-sulfat,** soluţie de hidroxid de sodiu şi sulfură de sodiu, folosită la fabricarea celulozei de lemn; **leşie bisulfitică** (sau **-sulfit**), soluţie obţinută prin tratarea calcarului cu dioxid de sulf şi apă, folosită la fabricarea celulozei din lemn; **leşie sulfitică,** reziduu obţinut la fabricarea celulozei din lemn, întrebuinţat la prepararea alcoolului industrial, a drojdiilor de bere etc.; **3.** (reg.) senzaţie, stare de slăbiciune; leşin, sfîrşeală: *un greu şi-o leşie ... i se pusese pe inimă.* C. [Lat. *lixivia*].

leşiér, leşiere n. (reg.) **1.** bucată de pînză groasă de cînepă în care se pune cenuşa pentru prepararea leşiei sau prin care se strecoară leşia ori cu care se acoperă rufele cînd fierb în leşie; **2.** butoi sau cadă cu leşie. [*Leşie* + *-ar*].

leşiétic, ~ci, leşietică, ~ce a. **1.** cu gust sau cu miros de leşie; leşios, fad, sălciu: *mîncară o ciorbă leşietică;* **2.** (fig.) cenuşiu, mohorît, întunecat: *era o dimineaţă leşietică.* SAD.; *a prins să se risipească pîcla alburie născută din apele leşietice ale Crasnei.* GHEŢIE; (şi: **leşiatic**). [*Leşie[1]* + *-etic*].

leşín, leşinuri n. **1.** pierdere subită şi temporară a cunoştinţei, fără oprirea inimii şi a mişcărilor respiratorii, provocată de scăderea bruscă şi trecătoare a irigaţiei cerebrale; lipotimie, leşinătură: [era] *sensibil la miresmele ce dau leşinuri.* CĂL.; **2.** senzaţie, stare de slăbiciune fizică, de sfîrşeală, provocată de foame, de sete, de oboseală etc.; leş[4], leşială, leşuială: *îmi vine leşin la inimă.* AL.; *mă-ncinsei la picioare, şi-mi căzu leşin pe inimă, să mor.* SOR.; (accent. şi: ***léşin***). [De la ***leşina***].

leşină, leşín vb. **1.** (intr.) a cădea în leşin, a-şi pierde subit şi temporar cunoştinţa: *nevastă-sa... leşinase de cîteva ori de groază.* REBR.; *anemia mea lua proporţii; ameţeam mereu şi uneori leşinam.* PAP.-B.; **2.** (intr. şi (rar) refl.) a fi cuprins de o slăbiciune fizică, a avea o senzaţie de sfîrşeală din cauza foamei, setei, oboselii etc.; a (se) lihni: *mă leşin de foame.* CAR.; **a leşina de rîs** (sau **de plîns**), a rîde (sau a plînge) foarte tare, a se prăpădi de rîs (sau de plîns): *băieţii leşinau de rîs.* CR.; *acestea leşinau de plîns.* CĂL. [Et. nec.]

leşinát, ~ţi, leşinată, ~e a. **1.** căzut în leşin, în stare de inconştienţă: *ridicară pe braţe copila leşinată.* SAD.; **2.** moleşit de foame, de sete, de oboseală etc.; lihnit, extenuat, sfîrşit[1]: *ne era foame, eram leşinaţi;* **3.** (fig.) extrem de slab; sfrijit, debil: *slabi ... ca nişte mîţi de cei leşinaţi.* CR.; *împărţea odaia ... cu o domnişoară învăţătoare, micuţă şi leşinată.* CĂRT.; **4.** (fig.) slab, abia perceptibil: *mama i-a răspuns cu glasul leşinat.* CAR.; **5.** (fig.) inconsistent; facil: *între Fluturel şi Viorica se leagă acest leşinat dialog.* CĂL.; *se apucase să cînte ... o romanţă leşinată, compusă anume ca să-ţi stoarcă lacrimile.* GHEŢIE. [V. ***leşina***].

leşinátor, ~i, leşinătoare a. care provoacă leşin: *o greaţă leşinătoare îi răscolea măruntaiele.* GHEŢIE. [***Leşin*** + *-ător*].

leşinătúră, leşinături f. **1.** (înv.) leşin: *s-au trezit din leşinătură.* LET.; **2.** (fig.) fiinţă slabă şi urîtă, dizgraţioasă: *leşinătura de nevastă ... îi ieşea*

înainte şi-i cerea pîine. ISP.; **3.** (p. ext.) stîrpitură; om de nimic: *nu mă voi înjosi niciodată să cumpăr slujbă cu bani de la o leşinătură de ciocoi ca tine.* FIL. [*Leşina* + *-ătură*].

leşioáră, leşioare f. (reg.) diminutiv al lui leşie. [*Leşie* + *-ioară*].

leşiós, ~şi, leşioásă, ~e a. **1.** (rar) leşietic, searbăd, fad: *se răspîndea peste tot un miros leşios de ciorbă ca de raci.* PETR.; **2.** (fig.) mohorît: *cerul vînăt-leşios se lăsase peste clădirile cazărmilor.* GHEŢIE. [*Leşie* + *-os*].

léşiţă f. v. **lişiţă.**

léşnic, leşnici m. (înv. şi reg.) **1.** loc de pîndă (al vînătorului); leş[3]: *ascuns se supune în leşnici cu bogaţii.* DOS.; **2.** pînditor, pîndaş: *se pun leşnici, întind laţuri şi stau de vîneadză.* DOS. // n. (reg.) unealtă de pescuit; crîsnic, halău; (şi: **lejnic**). [*Leş*[3] + *-nic*].

leşuí[1], leşuiesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a provoca sau a-i veni cuiva slăbiciune, sfîrşeală, leşin: *foamea îl leşuia şi setea îl ardea.* DELAVR. [*Leş*[4] + *-ui*].

leşuí[2], leşuiesc vb. (înv.; tr. şi intr.) a sta la pîndă; a pîndi; a urmări pe ascuns pe cineva sau ceva; a iscodi, a spiona: *diavolul leşuia să împiedice mărturia svîntului.* VARL. [*Leş*[3] + *-ui*].

leşuiálă, leşuieli f. (reg.) stare de slăbiciune, de sfîrşeală; leşială: *gura-i era uscată şi buzele arse, în stomah avea o leşuială.* VLAH. [*Leşui* + *-eală*].

leşuít, ~ţi, leşuită, ~e a. (reg.) sfîrşit[2], slăbit[2] de foame; lihnit: *stomacul îi era leşuit ş-o silă grea îl apăsa pe inimă.* VLAH. [V. **leşui**[1]].

leşuitór, leşuitori m. (înv.) pînditor, pîndar; spion: *puind leşuitori să-l omoare.* N. TEST. [*Leşui*[2] + *-tor*].

leşuitúră, leşuituri f. (înv.) pîndă: *nime nu scapă de leşuiturile vrăjmaşului.* DOS. [*Leşui*[2] + *-tură*].

letă, letez vb. (latinism; înv.; tr. şi refl.) a (se) bucura. [Din lat. *laetare*].

letál, ~i, letală, ~e a. **1.** care provoacă moartea; mortal, ucigător: *toxicomanul şi-a injectat o doză letală;* **2.** care duce la moarte; fatal: *se sperează că boala sa e cronică şi nu va avea urmare letală.* EM.; **3.** (biol.; despre factori genetici) care provoacă moartea celulelor sexuale, a ovulului fecundat, a embrionului sau a individului imediat după naştere; **gene letale,** factori ereditari care influenţează astfel dezvoltarea individului, încît îl fac neviabil. [Din lat. *letalis,* fr. *létal,* it. *letale*].

letalitáte f. **1.** (med.) mortalitate; (spec.) raportul dintre numărul de decese datorate unei anumite boli (epidemice) şi numărul total al deceselor dintr-un interval de timp determinat: *indicele de letalitate a rămas ridicat;* **2.** (biol.) caracterul unei gene letale. [Din lat. *letalitas, -atis,* fr. *létalité,* it. *letalità*].

letárgic, ~ci, letargică, ~ce a. **1.** (med.) care ţine de letargie, referitor la letargie, caracteristic letargiei: *întins în nemişcare letargică.* C.PETR.; **stare letargică** sau **somn letargic,** letargie: *Julieta se deşteaptă din somnul ei letargic.* VIANU; **encefalită letargică,** boală infecţioasă a encefalului, transmisă de musca-ţeţe, care se manifestă prin febră, somnolenţă şi paralizie; **2.** (fig.) somnolent, toropit; pasiv; apatic: *oamenii lui Dreyer calcă prin viaţă inerţi, letargici.* R.L.; **3.** (fig.) care vădeşte, trădează pasivitate, lîncezeală, toropeală; care nu se remarcă prin nimic: *Petru cel Şchiop ... îşi conservă letargica domnie pînă în anul 1591.* HASD. [Din lat. *lethargicus,* fr. *léthargique*].

letargíe, letargii f. **1.** stare patologică manifestată prin somn adînc, prelungit, în care funcţiile vitale par suspendate; somn letargic, stare letargică; moarte aparentă; (p. gener.) leşin: *unul cîte unul, bolnavii prindeau să se deştepte din letargia ori din suferinţele lor.* SAD.; **2.** (fig.) stare de inactivitate; amorţeală, somnolenţă, toropeală, pasivitate; extremă nepăsare, apatie, prostraţie: *letargia spirituală a majorităţii ... îi stinghereşte.* EM.; *acum e timpul să ieşi din letargie.* PR. [Din lat. *lethargia,* fr. *léthargie,* germ. *Lethargie*].

létcă, letci f. (reg.) **1.** vergea de fier cu care este prevăzută sucala, pe care se introduc mosoarele sau ţevile în vederea depănării pe ele a firelor dintr-un scul (aflat pe vîrtelniţă): [ursăriţa] *adusese şi letca, şi făcea multe întorsături şi împunsături cu dînsa în hornul sobei.* SAD.; **2.** (p. ext.) sucală: *călepele ... le-au pus pe vîrtelniţă, de pe care au început a le depăna pe mosoare cu letca.* CR. [Din bulg. *letka,* sb. *lëtka* „fusul sucalei"].

létcon, letcoane n. unealtă (electrică) formată dintr-un corp de cupru şi o tijă cu mîner izolator, servind la topirea cositorului, plumbului etc. în vederea lipirii unor piese metalice; ciocan de lipit. [Din germ. *Lötkolben*].

léte f. sg. (reg.) timp liber, răgaz: *avui cîta lete.* POP.; (adv.) **cu letea** (ori **lete**) sau **în** (ori **pe, în, la, a**) **lete,** încet, fără grabă, alene, domol, uşurel; îndelete. [Cf. sl. *lětě* (<*lěto* „an; vreme")].

leti, letiuri n. (reg.) **1.** lut, clisă; pămînt argilos; **2.** (partea cleioasă, lipicioasă dintr-o) pîine necoaptă bine; **3.** mămăligă crudă sau foarte moale; terci; **4.** (fig.) om moale; leneş. [Din germ. *Letten* „argilă"].

letín[1] a. v. **latin[1].**

letín[2] m., f. v. **latin[2].**

letinésc a. v. **latinesc.**

letinéşte adv. v. **latineşte.**

letiós, ~şi, letioásă, ~e a. (reg.) **1.** argilos, lutos; clisos, moale, lunecos: *pămînt letios;* **2.** necopt; cleios, lipicios: *pîine letioasă.* POP. [*Leti* + *-os*].

letíţie, letiţii f. (latinism; înv.) bucurie, veselie. [Din lat. *letitia*].

létnic, ~ci, letnică, ~ce a. (înv.) leneş: *Faraon iară dzisă: că set leatnici.* POP. [*Lete* + *-nic*].

letón, ~i, letonă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Letoniei sau populaţiei ei, referitor la Letonia sau la locuitorii acesteia: *am dat peste o bătrînă ţărancă letonă care vindea ceva.* R.L. // f. limbă baltică vorbită de letoni. // m., f. persoană (originară) din Letonia; persoană care vorbeşte letona ca limbă maternă. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Letonia: *toate neamurile ..., pînă la fineji şi letoni, au consacrat un buget activităţilor literare.* ARG. [Din fr. *letton*].

letopiséţ, letopiseţe n. şi (înv.) **letopiseţi** m. **1.** scriere veche cu caracter istoric în care evenimentele erau prezentate cronologic; cronică: *fost-au gîndul mieu ... să fac letopiseţul ţării Moldovei.* COSTIN; *letopiseţii publicaţi odată de d. Kogălniceanu au rămas neterminaţi.* MAIOR.; **2.** (iron.) înşiruire plictisitoare; pisălogeală: *iar ai să-ncepi cu letopiseţu?* AL. // m. (înv.) cronicar: *letopiseţul scrie că s-au bătut la Şcheia pe Siret.* NEC.; *uricari, letopiseţi şi cronicari, istoriografi ... înregistrau zi cu zi, oră cu oră cele ce se petreceau.* GHICA; (accent. şi: **letopíseţ**).; (şi: (înv.) **letopisiţ**). [Din sl. *lětopísĭcĭ* „cronicar"].

letopísiţ n. v. **letopiseţ.**

letopisiţár m. v. **letopisiţer.**

letopisiţér, letopisiţeri m. (rar) cronicar: *letopisiţerul participă direct la evenimente.* CĂL.; (şi: **letopisiţar**). [*Letopisiţ* + *-ar*].

letrasét, letrasete şi **letraseturi** n. set de litere, cifre, semne de punctuaţie de diferite caractere şi culori, aflate pe un suport transparent, care pot fi aplicate, prin apăsare, pe diferite suprafeţe. [Denumire comercială, după germ. *Letterset*(*druck*)].

letrínă, letrine f. **1.** literă majusculă (ornată), în general mai groasă decît celelalte, folosită la începutul unui capitol sau al unui paragraf (în ediţii bibliofile); **2.** literă sau grup de litere majuscule imprimate deasupra coloanelor într-un dicţionar, pentru a uşura căutarea cuvîntului dorit; colontitlu. [Din fr. *lettrine*].

letrísm n. mişcare literară şi artistică formalistă, iniţiată în Franţa, pe la mijlocul sec. al XX-lea, care preconizează folosirea onomatopeei în poeme lipsite de sens, a semnelor ideografice etc., considerînd că esenţa poeziei, a artei ar consta în sonoritatea sunetelor îmbinate eufonic, a semnelor arbitrar folosite etc. [Din fr. *lettrisme*].

letríst, ~şti, letristă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic letrismului, referitor la letrism: *artă letristă.* // m., f. adept al letrismului. [Din fr. *lettriste*].

leturghíe f. v. **liturghie.**

leţ n. v. **leaţ.**

leţcáie f. v. **lăscaie.**

leţuí, leţuiesc vb. (reg.; tr.) a pune, a bate leaţuri; (şi: **lăţui**). [*Leţ* + *-ui*].

leţuíálă, leţuíeli f. (reg.) acţiunea de a leţui şi rezultatul ei; (şi: **lăţuială**). [*Leţui* + *-eală*].

leu, lei m. **1.** mamifer carnivor de talie mare din familia felidelor, cu blană gălbuie şi cu coamă bogată (la mascul), deosebit de puternic şi de vorace, care trăieşte în Africa şi în Asia meridională; aslan (*Panthera leo*): *un leu cu coama stufoasă ... îl întîmpină printr-un răget înăbuşit.* GHEŢIE; **partea leului,** partea cea mai mare, cea mai valoroasă, pe care şi-o însuşeşte cel mai puternic dintre părtaşi: *partea leului o bag eu în buzunar.* REBR.; **(leu) paraleu,** v. **paraleu;** **2.** reprezentare plastică a acestui animal: *scara ... păzită ... de doi lei din lemn de nuc.* PETR.; *lei de ipsos, cu laba pe o bilă, străjuiau intrarea.* CĂRT.; **3.** (fig.) bărbat (tînăr) viteaz, curajos, puternic, semeţ: *sus cu toţii, pui de lei, pentru ţara românească.* COŞB.; *străşnic răcnea leul Moldovei.* DELAVR.; **4.** (fig.) om rău, crud, agresiv: *au sărit cei lei de turci care cum putea mai iute.* COŞB.; **5.** (bis.; fig.) nume dat diavolului: *vei călca pre leu şi pre bălaur.* BIBLIA; **6.** (bis.; fig.) nume dat lui Isus Hristos: *iată, au biruit cel leu din ruda Iudei, sămînţa lui David.* N. TEST.; **7.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, reprezentînd a cincea zodie din zodiac, situată între Racul şi Fecioara; al cincilea semn zodiacal; Calul, Gavădul: *acolo* [pe cer] *e zodia Leului ... cea mai mîndră, pe care ciobanii o cheamă „inima Leului" ...; halal de cine se naşte sub steaua aceea!* ZAMF.; **8.** (astrol.) numele celei de a cincea zodii a anului, cuprinsă între 22 iulie – 23 august; (p. ext.) persoană născută în această zodie: *sîntem în luna lui cuptor – în zodia Leului.* ZAMF.; *fiica noastră este Leu;* **9.** (compuse) **leu-de-mare,** mamifer carnivor acvatic din ordinul panipedelor, asemănător cu foca, dar avînd coamă, care trăieşte în regiunile de coastă ale Americii de Sud, în mari colonii (*Otaria byronia*): *lei-de-mare fugeau speriaţi spre adîncuri.* ST.; **leul-furnicilor,** insectă răpitoare asemănătoare cu libelula (*Myrmeleon formicarius*); (bot.) **gura-leului,** v. **gură;** (*bot.*) **coada-leului,** talpa-gîştei (*Leonnorus cardiaca*); **10.** (şi: (înv.) **leu nou**) unitate monetară principală în România, egală cu o sută de bani, stabilită prin reforma din 1867; monedă reprezentînd această unitate: *leul era din nou cotat la bursele din străinătate.* GHEŢIE; **leu vechi,** monedă de argint, egală cu 40 de parale, care a circulat în ţările române pînă la reforma din 1867: *avea leafă pe lună 650 lei vechi.* CAR.; **leu greu** (sau **leu nou**), nume dat monedei româneşti după denominalizarea din 2005; **tot doi lei şi un ort,** v. **ort;** **11.** unitate monetară principală în Republica Moldova, egală cu o sută de bani, stabilită prin reforma din 1993; monedă reprezentînd această unitate. [Din lat. *leo;* pentru sensul **10,** cf. germ. *Löwentaler,* turc. *arslanly*].

leuáş, leuaşi m. (înv.) slujbaş care strîngea impozitele; zlotaş; (şi: **leoaş**). [*Leu* + *-aş*].

leucáş, ~l, leucaşă, ~e a. (reg.) strîmb, încovoiat (ca o leucă): *leucaş de picioare;* (adv.) **a umbla** (sau a **merge**) **leucaş**, a merge legănat, ca o raţă: *păcat că-i chipeş, dar merge leucaş.* POP. [*Leucă* + *-aş*].

léucă, leuci f. **1.** piesă care susţine loitra carului sau a căruţei, constînd dintr-un lemn încovoiat, cu un capăt prins de osie, iar cu celălalt de carîmbul de sus: *pune roata la loc, vîră leuca, suceşte lamba şi-o strînge la scară.* CR.; **a fi lovit** (sau **bătut, pălit, trăsnit**) **cu leuca** (**în cap**), **a)** a fi zăpăcit, zurliu sau prostănac: *feciorul cel mai mare era cam pălit cu leuca, adică cam prostălan.* POP.; **b)** a fi beat: *mi se pare cam trăsnit cu leuca, că-i prea roş ... la faţă.* AL.; (reg.) **(a fi) beat leucă,** (a fi) beat: *popa din Vărarea, beat leucă, cu capul pe masă, bolborosi.* REBR.; (reg.) **făcut leucă,** slăbit, încovoiat (de foame); adus de spate: *Joiţa era slabă, făcută leucă; aşa pocîltită.* SOR.; (reg.) **a vorbi de-a leuca,** a vorbi în batjocură; **2.** (reg.) joc popular (bărbătesc), cu strigături. [Din magh. *löcs*].

leucémic, ~ci, leucemică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de leucemie: *aveau un copil leucemic.* // a. care ţine de leucemie, specific leucemiei; cu caracter de leucemie: *erupţii cutanate de natură leucemică.* [Din fr. *leucémique*].

leucemíde f. pl. denumire generică pentru diferitele erupţii care apar în hematodermiile leucemice. [Din fr. *leucémides*].

leucemíe, leucemii f. denumire generică a unui grup de boli grave, caracterizate prin proliferarea patologică a leucocitelor şi a precursorilor acestora, care se manifestă prin anemie, febră, hemoragii, mărirea splinei şi a ganglionilor limfatici, scăderea rezistenţei la infecţii etc.; leucocitemie, leucoză, mieloză: *globulele albe îşi păstrau numărul legitim, fără primejdie de leucemie.* CĂL.; **leucemia găinilor,** boală a găinilor, constînd în degradarea organelor hematopoietice şi a sîngelui; leucoza găinilor. [Din fr. *leucémie*].

leucí, leucesc vb. (reg.; tr.) a bate tare pe cineva, făcîndu-l să se încovoaie (ca o leucă); a cocoşa pe cineva în bătaie: *te leucesc cînd ţi-oi da una!* POP. [De la *leucă*].

leucínă, leucine f. aminoacid esenţial în proteinele vegetale şi animale (prezent în splină, pancreas, ganglionii limfatici, melasa sfeclei de zahăr etc.), indispensabil în nutriţie. [Din fr. *leucine*].

leucinóză f. boală metabolică gravă, cauzată de excesul de leucină, valină etc. produs în organism. [Din fr. *leucinose*].

leucísm n. caracteristică ereditară constînd în absenţa (completă **a)** pigmentului din firele de păr, concomitent cu prezenţa acestuia în ochi şi în unele mucoase aparente. [Din germ. *Leukismus*].

leucít[1], leucite n. **1.** mineral din grupa feldspatoizilor, bogat în silicat de potasiu şi de aluminiu, prezent în rocile vulcanice, folosit mai ales ca îngrăşămînt agricol; **2.** (bot.; rar; mai ales la pl.) plastidă. [Din fr. *leucite*].

leucít[2], ~ţi, leucită, ~e a. (reg.; despre oameni) **1.** bătut zdravăn; **2.** încovoiat (ca leuca); cocoşat; **3.** beat mort. [V. *leuci*].

leucític, ~ci, leucitică, ~ce a. care aparţine unui leucit[1], referitor la leucit: *rocă leucitică.* [Din fr. *leucitique*].

leucitít n. rocă magmatică formată din fenocristale de leucit[1], augit etc. [Din fr. *leucitite,* germ. *Leucitit*].

leucitofír n. rocă vulcanică eruptivă, brună, cu structură compactă, formată din cristale mari de leucit, sanidin, nefelin etc. [Din fr. *leucitophyre,* germ. *Leucitophyr*].

leuco- element de compunere cu sensul „alb". [Din fr. *leuco-*].

leucoaglutinínă f. anticorp care aglutinează leucocitele. [Din fr. *leucoaglutinine*].

leucobázã, leucobaze f. (chim.) leucoderivat. [Din germ. *Leukobase,* fr. *leucobase*].

leucoblást, leucoblaste n. celulă imatură, precursor al leucocitelor granulare, care se dezvoltă în măduva osoasă. [Din fr. *leucoblaste*].

leucoblastemíe f. prezenţă abundentă patologică a leucoblastelor în sînge. [Din fr. *leucoblastémie*].

leucoblastózã f. denumire generică pentru bolile caracterizate prin înmulţirea excesivă a leucoblastelor în organele hematopoietice şi în sînge. [Din fr. *leucoblastose*].

leucoblasturíe f. prezenţă patologică a leucoblastelor în urină. [Din fr. *leucoblasturie*].

leucocheratózã f. (med.) leucoplazie. [Din fr. *leucokératose*].

leucocidínã f. substanţă toxică secretată de unele microorganisme patogene (streptococ, stafilococ), care distruge leucocitele. [Din engl. *leukocidin*].

leucocíst n. celulă fără clorofilă, cu membrană subţire şi cu perforaţii, la alge şi în fungi. [Din fr. *leucocyste*].

leucocít, leucocite n. celulă nucleată din sîngele circulant, incoloră, de formă, în general, sferică şi de dimensiuni variabile, cu rol important în apărarea organismului împotriva microbilor; globulă albă: *la bătrîneţe numărul leucocitelor scade;* (şi: **leucocită**). [Din fr. *leucocyte*].

leucocitár, ~i, leucocitară, ~e a. care ţine de leucocite, referitor la leucocite; **formulă leucocitară,** număr, tipuri, repartizare a leucocitelor conţinute într-un mm^3 de sînge; proporţie relativă, exprimată în procente, a diferitelor categorii de leucocite din sîngele unui individ; (p. ext.) leucogramă. [Din fr. *leucocytaire*].

leucocítã f. v. leucocit.

leucocitemíe f. (med.) leucemie. [Din fr. *leucocythémie*].

leucocitogenézã f. (biol.) leucopoieză. [Din fr. *leucocytogenèse*].

leucocitolízã, leucocitolize f. (med.) proces de distrugere a leucitelor din sînge. [Din fr. *leucocytolyse*].

leucocitometríe f. operaţie de numărare a leucocitelor. [Din fr. *leucocytométrie*].

leucocitopoiézã f. (biol.) leucopoieză. [Din fr. *leucocytopoïese*].

leucocitózã, leucocitoze f. creştere temporară peste valorile normale a numărului de leucocite din sînge, în special ca reacţie de apărare împotriva unei infecţii din organism. [Din fr. *leucocytose*].

leucocitúrie, leucocituríi f. prezenţă a leucocitelor în urină; cantitate de leucocite prezente în urină. [Din fr. *leucocyturie*].

leucoderivát, leucoderivaţi m. substanţă organică incoloră sau gălbuie, uşor solubilă în apă, rezultată prin reducerea unor coloranţi, care prin oxidare se transformă în colorantul din care a provenit; leucobază. [Din germ. *Leukoderivat,* fr. *leucodérivé*].

leucodermíe, (rar) **leucodermii** f. afecţiune cutanată, constînd în decolorarea pielii, din cauza absenţei totale sau parţiale a pigmentului melanic: *leucodermia apare în sifilis, lepră etc.* [Din fr. *leucodermie*].

leucodistrofíe, leucodistrofii f. denumire generică pentru afecţiunile caracterizate prin distrugerea mielinei din sistemul nervos. [Din fr. *leucodystrophie*].

leucoencefalítã f. inflamaţie a substanţei albe a creierului. [Din fr. *leuco-encéphalite*].

leucofán n. silicat natural de calciu, de magneziu şi de beriliu, cu fluorură de sodiu, de culoare albă-cenuşie, cristalizat, care prin ciocnire sau prin încălzire produce o fosforescenţă albastră. [Din fr. *leucophane*].

leucoferézã f. procedeu de recoltare a sîngelui de la un donator şi de reinjectare la acelaşi donator, după îndepărtarea leucocitelor cu ajutorul unui aparat. [Din fr. *leucophérèse*].

leucoferméntt, leucofermenţi m. denumire generică pentru fermenţii prezenţi în leucocite. [*Leuco-* + *ferment*].

leucoflegmasíe f. (med.; rar) anasarcă. [Din fr. *leucophlegmasie*].

leucogén, ~i, leucogenă, ~e a. (rar) care provoacă leucocitoză în scop terapeutic. [Din fr. *leucogène*].

leucogenézã f. (biol.) leucopoieză. [Din fr. *leucogénèse*].

leucográmã, leucograme f. examen de laborator prin care se determină formula leucocitară. [Din fr. *leucogramme*].

leucóm, leucoame n. boală de ochi constînd în formarea unei pete albe pe cornee în urma cicatrizării unei plăgi sau a unei ulceraţii, care poate duce la orbire; albeaţă. [Din fr. *leucome*].

leucomaínã, leucomaine f. alcaloid toxic rezultat din descompunerea anaerobă a proteinelor de origine animală. [Din fr. *leucomaïne*].

leucomelalgíe f. afecţiune caracterizată prin tulburări circulatorii în extremităţile corpului, însoţite de dureri, răceală şi paloare tegumentară. [Din fr. *leucomélalgie*].

leucomelanodermíe f. afecţiune a pielii constînd în alternarea de zone puternic pigmentate cu zone lipsite de pigment. [Din fr. *leucomélanodermie*].

leucométru, leucometre n. fotometru pentru determinarea gradului de alb la materialele fibroase. [Din germ. *Leukometer*].

leucomielítã f. inflamaţie a substanţei albe a măduvei spinării. [Din fr. *leucomyélite*].

leuconevraxítã f. denumire generică pentru bolile care afectează substanţa albă a sistemului nervos central; (p. restr.) scleroză în plăci. [Din fr. *leuconévraxite*].

leuconichíe, leuconichii f. colorare (parţială) în alb a unghiilor; (concr.) pată mică albă care apare uneori pe unghii; noiţă. [Din fr. *leuconychie*].

leuconostóc n. gen de bacterii nepatogene, de formă sferică în mod obişnuit sau alungită în mediu acid, care se dezvoltă mai ales în lapte şi în sucuri de fructe, unde produce un strat gelatinos abundent. [Din fr. *leuconostoc*].

leucopatíe f. denumire generică pentru diferite tipuri de acromie, precum albinism, leucodermie etc. [Din fr. *leucopathie*].

leucopedézã f. aflux de leucocite în aparatul gastro-intestinal în timpul digestiei. [Din fr. *leucopédèse*].

leucopeníe f. scădere (patologică) a numărului de leucocite din sînge. [Din fr. *leucopénie*].

leucoplachíe, leucoplachii f. (med.) leucoplazie. [Din germ. *Leukoplakie,* engl. *leucoplakia*].

leucoplást, leucoplaste şi **leucoplasturi** n. bandă de pînză cauciucată, impregnată pe o parte cu un adeziv, care serveşte la fixarea pansamentelor, pentru acoperirea rănilor etc.: *doctorul ... venea ... să-mi aşeze pe tîmple doi electrozi muiaţi*

în vaselină, pe care mi-i lipea pe piele cu leucoplast. CĂRT. [Din germ. ***Leukoplast,*** fr. ***leucoplaste***].

leucopláste n. pl. plastide albe sau incolore, inactive fotosintetic, care formează şi acumulează amidon. [Din fr. ***leucoplastes***].

leucoplazíe, leucopiazii f. transformare patologică a unei mucoase (bucale, genitale etc.) în ţesut cornos, albicios; leucocheratoză, leucoplachie. [Din fr. ***leucoplasie***].

leucopoiéză f. proces de formare a leucocitelor; leucocitogeneză, leucocitopoieză, leucogeneză. [Din fr. ***leucopoïèse***].

leucoragíe, leucoragii f. leucoree abundentă. [Din fr. ***leucorragie***].

leucorée f. denumire generică pentru scurgerile vaginale albicioase, uneori purulente; poală albă, scursoare, scursură, scurgere. [Din fr. ***leucorrhée***].

leucoréic, ~ci, leucoreică, ~ce a. şi f. (femeie) afectată de leucoree. [Din fr. ***leucorrhéique***].

leucosafír, leucosafire n. varietate transparentă, incoloră de corindon, folosită ca piatră semipreţioasă. [Din fr. ***leucosaphir***].

leucosarcóm, leucosarcoame n. tumoare ganglionară leucemică. [Din fr. ***leucosarcome***].

leucosarcomatóză, leucosarcomatoze f. afecţiune malignă caracterizată prin tumori ganglionare, leucemie acută şi metastaze multiple. [Din fr. ***leucosarcomatose***].

leucotaxínă, leucotaxine f. substanţă produsă de ţesuturile inflamate, care măreşte permeabilitatea capilară, favorizînd migrarea leucocitelor spre focarul inflamator. [Din fr. ***leucotaxine***].

leucoterapíe, leucoterapii f. metodă de tratament constînd în provocarea leucocitozei prin acţiunea unei substanţe chimice. [Din fr. ***leucothérapie***].

leucotomíe, leucotomii f. operaţie folosită în tratarea unor boli psihice, constînd în secţionarea unor fibre sau fascicule nervoase dintr-un lob cerebral frontal; lobotomie. [Din fr. ***leucotomie***].

leucotóxic, ~ci, leucotoxică, ~ce a. şi n. (substanţă) capabilă să distrugă leucocitele. [Din fr. ***leucotoxique***].

leucotoxínă, leucotoxine f. substanţă termolabilă care distruge leucocitele. [Din fr. ***leucotoxine***].

leucotrichíe, leucotrichii f. decolorare congenitală a părului; acromotrichie. [Din fr. ***leucotrichie***].

leucotrombopenía f. scădere anormală a numărului de leucocite şi de trombocite din sînge. [***Leuco-*** + ***trombopenie***].

leucóză, leucoze f. (med.) leucemie; **leucoza găinilor,** leucemia găinilor. [Din fr. ***leucose***].

leucózic, ~ci, leucozică, ~ce a. care ţine de leucoză, referitor la leucoză, specific leucozei. [Din fr. ***leucosique***].

leucozínă f. proteină cu structură albuminoidă, prezentă în boabele de cereale. [Din fr. ***leucosine***].

leuí, pers. 3 **leuieşte** vb. (înv.; rar; intr.) a se comporta ca un leu: *leul vultureşte şi vulturul leuieşte.* CANT. [De la ***leu***].

leúrdă, leurde f. numele mai multor plante erbacee din familia liliaceelor: **a)** plantă bulboasă, cu frunze lanceolate, mari (ca de lăcrimioară), comestibile, cu miros şi gust de usturoi, cu flori albe dispuse în umbele, care creşte primăvara prin păduri, prin locuri umede şi umbroase; aior, ai (sau usturoi)-de-pădure, aiul (sau usturoiul)-ursului, ai (sau usturoi)-de-munte (*Allium ursinum* sau *montanum*): *a dat fuga în dumbravă, ca să culeagă untişor şi leurdă.* SAD.; **b)** (reg.) ai sălbatic (*Allium oleraceum*); **c)** (reg.) aspargic (*Allium schoenoprasum*); **d)** (reg.) ai-de-munte (*Allium victorialis*); **e)** (reg.) crin-de-pădure (*Lilium martagon*); (accent. şi: ***leurdă***); (şi: **leordă,** (reg.) **leoardă**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***hurdhë*** „usturoi"].

leurdeáşă f. (reg.) pădurice. [***Leurdă*** + ***-easă***].

leurdínă, leurdini f. (bot.; reg.) **1.** gherghină (*Dahlia cultorum*): *leurdină,ruje plină, ce-ai gîndit de-ai înflorit?* POP.; **2.** (şi **leordină galbenă**) rujă-galbenă (*Rudbeckia laciniata*); (şi: **leordină**). [***Leurdă*** + ***(ghergh)ină***].

leuşcán, leuşcani m. (reg.) leuşor: *o sută de leuşcani am luat pe boi.* POP. [***Leu*** + ***-uşcan***].

leuşór, leuşori m. **1.** diminutiv al lui leu; leuţ; **2.** pui de leu: *se juca cu leuşorii de la grădina zoologică;* **3.** bănuţ, leuşcan, leuţ: *pierde trei sute de leuşori.* VLAH.; *noi vă urăm ca să căpătăm cel puţin un leuşor.* POP. [***Leu*** + ***-uşor***].

leuşteán m. **1.** plantă erbacee aromată din familia umbeliferelor, cu tulpină înaltă şi ramificată, cu flori galbene-verzui dispuse în umbele, ale cărei frunze late sectate, lucioase servesc drept condiment, iar rădăcina se foloseşte în medicina populară; buruiană de lingoare, buruiana lingorii (*Levisticum officinale*); (p. restr.) frunzele sau rădăcina acestei plante: *măruntaiele, gîtul şi labele le pui la fiert, cu morcovi, leuştean şi ţeler.* GHEŢIE; **2.** (compuse; reg.) **leuşteanul-broaştei, a)** boglar (*Ranunculus scleratus*); **b)** bulbuc (*Trollius europaens*); **leuştean-broştesc,** piciorul-cocoşului (*Ranunculus acris*); **3.** (înv.; şi **leuştean de pădure**) lemn-ciinesc (*Ligustrum vulgare*). [Et nec.; cf. magh. ***lestiián***].

léutră f. v. **loitră.**

leúţ, leuţi m. leuşor: *n-am un leuţ!* [***Leu*** + ***-uţ***].

leva, leve f. unitate monetară în Bulgaria. [Din bulg. ***leva,*** pl. lui ***lev***].

levădă, levade f. mişcare de dresaj la cai, constînd în ridicarea bipedului anterior şi sprijinirea pe cel posterior, cu jaretele apropiate de sol. [Din germ. ***Levade***].

levánd m. v. **lavandă.**

levánt[1], (rar) **levanturi** n. (astăzi rar) **1.** orient; **2.** (p. ext.) nume generic pentru ţările de pe coasta estică a Mării Mediterane (aflate sub dominaţie musulmană). [Din it. ***levante,*** fr. ***levant,*** germ. ***Levante***].

levánt[2] n. v. **lavandă.**

lavántă f. v. **lavandă.**

levantín[1]**, ~i, levantină, ~e** a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Levantului sau populaţiei din această parte a lumii; referitor la Levant sau la locuitorii acestuia: *rîvna de civilizaţie acolo înseamnă patriotism; la noi, acest cuvînt evocă frazeologie levantină.* SAD.; **2.** necinstit, ipocrit, intrigant, perfid. // m., f. persoană (originară) din Levant; (spec.) negustor originar din Levant: *faţă de această societate desfrînată, levantinul ... apare ca un individ chiar respectabil.* CĂL.; *în bagajele levantinului fuseseră descoperite documente compromiţătoare.* ST. // a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) ultimul etaj al pliocenului din România, în depozite lacustre, caracterizat prin lamelibranhiate, gasteropode şi mamifere. [Din fr. ***levantin,*** it. ***levantino***].

levantín[2] n. v. **levantină.**

levantínă f. (astăzi rar) ţesătură de mătase lucioasă, de obicei neagră sau maro (originară din Levant), folosită mai ales la confecţionarea rochiilor şi a dublurilor: *chişchineu de levantin să le faci voia deplin.* POP.; (şi: **levantin**). [Din fr. ***levantine,*** it. ***levantina,*** germ. ***Levantine***].

levantinísm n. atitudine, comportare, mentalitate caracteristică levantinilor; ipocrizie, şiretenie; levantism: *om de o modestie demnă, ostil oricărei forme de levantinism moral.* R.L. [***Levantin*** + ***-ism***].

levantísm n. (rar) levantinism. [***Levant*** n. pr. + ***-ism***].

levătă, levate f. **1.** totalitatea cărţilor de joc pe care are dreptul să le adune de pe masă cel care a cîştigat la un moment dat; (p. ext.) cărţile ridicate de cîştigător; **2.** operaţie de scoatere a mosoarelor sau a ţevilor pline cu fir de pe maşinile de semitors sau de filat: *levata se execută cu maşina oprită;* **3.** cantitate de fire obţinită prin această operaţie. [Din fr. ***levée***].

levănţícă f. **1.** subarbust aromatic din familia labiatelor, cu tulpină ramificată, cu frunze liniare, cu flori mici albastre-violete, cu miros plăcut, caracteristic, dispuse în lungi spice terminale; lavandă, aspic, spichinat, revent, spic, spichinel (*Lavandula angustifolia*); (p. restr.) florile acestei plante, folosite contra moliilor, în industria parfumurilor, în medicină şi în farmacie: *e o dimineaţă frumoasă de iunie, plină de miresme de flori de tei, de sulfină şi de levănţică.* BR.-VOIN.; **2.** (rar) miros specific florilor acestei plante; parfum extras din florile acestei plante; lavandă: *batista mirosea a levănţică;* (şi: **leventică, livănţică**). [***Levantă*** + ***-ică***].

levcoáie f. (bot.; şi înv.; **levcoaie galbenă**) micşunea (*Cheiranthus cheiri*); **levcoaie roşie,** micsandră (*Matthiola incana*). [Din germ. ***Levkoie, Levkoje***].

levelleri [lévleri] m. pl. membrii unei grupări democratice republicane, cu rol politic important în revoluţia engleză din 1648-1649. [Din engl. ***levellers***].

levént, leventi m. (la pl.) **1.** soldaţi din marina Imperiului Otoman, originari din Levant, în special din Grecia: *înţălegînd turcii, au şi pornit pe căpitan-paşe cu cîteva galioane, cu leventîi, ca să apere Azacul.* NEC.; **2.** soldaţi voluntari moldoveni în corpul de cavalerie din Ţara Românească; (p. ext.) mercenar: *Matei Vodă, domnul Ţării Munteneşti, ... avea oşti şi streine şi de ţara sa, ales pedestrime ..., călări de ai noştri moldoveni, acolo merşi în leafă, cărora numele era livinţii.* COSTIN; **3.** mercenari moldoveni din oastea Ţării Româneşti. // a. **1.** (înv. şi pop.; despre haiduci; mai ales la pl.) neînfricat, curajos; viteaz: *Ianoş Ungurul, Ianoş bătrînul, barba cît brîul, cu cincizeci voinici ... tot voinici levinţi, străini de părinţi de cînd erau mici ..., buni tot de pricină.* POP.; **2.** (înv.) zdravăn, bine făcut, voinic, puternic; zvelt, sprinten; chipeş, fercheş: *eram comisari amîndoi, cei mai levenţi şi mai tineri, ne dase raionul palatului.* M.CAR.; **3.** (înv.) amabil, binevoitor, galant; manierat; generos: *o dată ce nu e bărbatul levent, ce fel de casă să mai fie ş-aia?* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **levint, livint**). [Din turc. ***levent,*** gr. mod. ***leventis***].

leventícă f. v. **levănţică.**

léveş n. **1.** (reg.) supă din carne (de pasăre); ciorbă cu carne: *leveş de găină;* **2.** (înv. şi reg.) suc de fructe; cidru: *cei mai mulţi meşteşuguiesc băutura, mîngîindu-şi pohta lor, unii cu bragă, ... alţii cu livej, alţii cu mied.* ANTIM; **3.** (reg.) zer; **4.** (reg.) vin de calitate inferioară; poşircă: *ce, mă, ăsta-i vin? ăsta-i livej toată ziua, livej sadea.* POP.; **5.** (reg.) borhot (de prune); oţet din borhot de prune: ***a scos ... castraveciori în livej.*** POP.; (şi:(reg.) **livej, liveş; leveşă, lebisă**). [Din magh. ***leves*** „supă, zeamă"].

léveşă f. v. **leveş.**

levi m.pl. trib format din urmaşii lui Levi (al treilea fiu al patriarhului Iacov), păstrător, prin excelenţă, al obiectelor şi scrierilor de cult, din care se recrutau preoţii: *şi levii şi lidii, toţi cu coifuri şi cu scuturi.* BIBLIA. [De la ***Levi*** n. pr.].

leviatán[1] m. (şi **chitul leviatan**) monstru marin uriaş menţionat în Vechiul Testament, simbol al forţei răului: (fig.) [căpitanii] *văzuseră leviatanul şi*

sirenele. SAD.; *am prins la cîrlige... somnii hulpavi, leviatanii apelor noastre.* VOIC. [Din lat. ***Leviathan***, fr. ***léviathan***].

leviatán², **leviatane** n. agregat cu funcţionare continuă pentru spălarea industrială a lînii, constituit din patru-cinci vase mari, dispuse succesiv, care conţin băi cu degresanţi cu concentraţii descrescătoare. [Din it. ***leviatano***].

leviér, **leviere** n. **1.** bară rigidă basculată în jurul unui punct de sprijin şi folosită pentru a ridica greutăţi; **2.** pîrghie de manevră (la o maşină, la un mecanism etc.); **3. efect de levier**, efectul pozitiv al finanţării unei întreprinderi şi prin recurgerea la credite, asigurîndu-se astfel o rată a rentabilităţii financiare mai mare a capitalului. [Din fr. ***levier***].

levigá, **levighez** vb. (tr.) **1.** a face să fie transportate în apa freatică substanţe solubile din sol, în condiţiile unui exces de apă infiltrat vertical: *nitraţii sînt levigaţi de apa de infiltraţie;* **2.** a separa pulberile fine dintr-un amestec de materiale aduse în prealabil în stare pulverulentă, prin antrenarea lor sub formă de suspensie într-un lichid şi prin sedimentarea lor succesivă. [Din it. ***levigare***, fr. ***léviger***].

levigábil, **~i**, **levigabilă**, **~e** a. **1.** (despre componente ale solului, tipuri de sol) care poate fi transportat în apa freatică, în condiţiile unui exces de apă infiltrată vertical: *solurile argiloase nu sînt levigabile;* **2.** care poate fi transformat în pulbere şi antrenat sub formă de suspensie într-un lichid, în vederea separării fracţionate a pulberilor componente: *materiale levigabile.* [***Leviga*** + ***-abil***].

levigabilitáte f. însuşirea de a fi levigabil. [***Levigabil*** + ***-itate***].

levigáre, **levigări** f. **1.** acţiunea de a leviga şi rezultatul ei; levigaţie; **2.** proces prin care substanţele solubile din sol sînt transportate în apa freatică, în condiţiile unui exces de apă infiltrată vertical: *prin levigare solul pierde rezerva de nitraţi;* **3.** operaţie prin care sînt separate pulberile fine dintr-un amestec de materiale pulverulente, prin antrenarea într-o suspensie şi prin sedimentarea lor fracţionată: *levigarea este folosită la curăţarea minereului de ganga lui.* [V. ***leviga***].

levigát, **~ţi**, **levigată**, **~e** a. **1.** (despre tipuri de sol) care a fost supus procesului de levigare; **2.** (despre amestecuri pulverulente) care a fost supus separării fracţionate. [V. ***leviga***].

levigáţie, **levigaţii** f. levigare. [Din fr. ***lévigation***, it. ***levigazione***].

levinciór, **levinciori** m. (reg.) levinţel: *levinciori ... străini de părinţi şi duşi la potici de cînd ereaţi mici, voi ştiţi să hoţiţi, nu să haiduciţi.* POP. [***Levint*** + ***-ior***].

levínt m. v. levent.

levinţél, **levinţei** m. (reg.) diminutiv al lui levent; levincior: *mi te pîndeşte Ianoş Ungurul ... tot cu voinicei, voinici levinţei.* POP. [***Levint*** + ***-el***].

levirát n. lege impusă de Moise vechilor evrei (adoptată şi de alte popoare antice), care obliga pe fratele necăsătorit al unui defunct să se căsătorească cu văduva fără copii de sex masculin a acestuia. [Din fr. ***lévirat***].

levít, **leviţi** m. (mai ales la pl.) evreu din seminţia lui Levi, asistent al preotului în calitate de cantor sau de recitator, însărcinat totodată cu întreţinerea templului; levitean: *vă veţ bucura înaintea Domnului Dumnezăului vostru voi şi fiii voştri ... şi levitul cel de la porţile voastre.* BIBLIA; *primul vorbi unul din fruntaşii fariseilor, levit din tată în fii.* R.L. [Din lat. ***levites*** sau ***levita***, gr. ***levítis***, fr. ***lévite***].

levitá, **levitez** vb. (rar; intr.) a fi în stare de levitaţie: *deja nu mai cobora, ci levita ca un nor în lumea aceea spectrală.* CĂRT. [Din fr. ***léviter***].

levitáţie, **levitaţii** f. **1.** fenomen paranormal prezent la unii indivizi în transă, prin care propriul trup sau un corp oarecare poate fi ridicat în aer şi menţinut în stare de echilibru, ca şi cum n-ar avea greutate, fără mijloace mecanice: *lumea aplaudă acolo, sub cupolă, nemaivăzutul caz de levitaţie.* R.L.; **2.** (fiz.; şi **levitaţie magnetică**) fenomen prin care este anulată forţa gravitaţională, astfel încît un corp se poate ridica şi deplasa în spaţiu, în absenţa oricărui sprijin material; stare a unui asemenea corp: *palatul ... se ridică de pe sol într-o levitaţie uşoară.* ARG.; **3.** (fig.) înălţare spirituală; elevaţie: *poezia romantică apare ... cu acea atracţie spre lună, experimentată printr-o levitaţie mintală.* CĂL.; (şi: **levitaţiune**). [Din fr. ***lévitation***, it. ***levitazione***].

levitaţiúne f. v. levitaţie.

levítă¹, **levite** f. **1.** redingotă bărbătească lungă, purtată în Occident la sfîrşitul sec. al XVIII-lea; **2.** model vechi de rochie largă şi foarte lungă. [Din fr. ***lévite***].

levítă², **levite** f. (înv. şi reg.) dojană, mustrare; săpuneală; (reg.) **a-i citi cuiva levitele**, a mustra pe cineva, a face morală cuiva. [Din germ. ***Leviten***].

leviteán, **leviteni** m. (înv.; rar) levit: *Moisi proroc scrie mainte sama şi numărul ... leviteanilor.* POP. [Din sl. ***levitinŭ***].

levític¹ n. (de obicei artic.) a treia carte din Pentateuh, atribuită lui Moise, conţinînd ritualul cultului religios, calendarul sărbătorilor, codul de instruire morală a preoţilor din seminţia lui Levi. [Din lat. ***leviticus***, sl. ***levitikŭ***, gr. ***levitikón***].

levític², **~ci**, **levitică**, **~ce** a. care aparţine, care este caracteristic leviţilor, referitor la leviţi; ca la leviţi: *tradiţia casei mele era realistă şi levitică.* CĂL. [Din lat. ***leviticus***, fr. ***lévitique***, it. ***levitico***].

levizítă f. gaz de luptă cu acţiune vezicantă persistentă: *odată a venit un ofiţer ... şi ne-a vorbit despre gazele de război, iperita şi lewisita.* GHEŢIE; (scris şi: *lewisita*). [Din fr., engl. ***lewisite***].

levo- element de compunere cu sensul „(spre) stînga". [Din lat. ***leavus***, fr. ***lévo-***].

levocardíe, **levocardii** f. (med.) sinistrocardie. [Din fr. ***lévocardie***].

levocardiográmă, **levocardiograme** f. parte a unei electrocardiograme care corespunde ventriculului stîng. [Din fr. ***lévocardiogramme***].

levofobíe, **levofobii** f. teamă patologică de obiecte sau de fiinţe situate în stînga subiectului. [***Levo-*** + ***fobie***].

levogír, **~i**, **levogiră**, **~e** a. **1.** (fiz.; despre substanţe optic active) care roteşte planul de polarizare a luminii spre stînga, în sens invers acelor de ceasornic, în raport cu observatorul către care se propagă lumina; **2.** (rar; despre cochilii) care este răsucit spre stînga, în raport cu observatorul care priveşte spre deschiderea cochiliei; **3.** (lingv.) care se găseşte într-o relaţie funcţională cu elemente semantice, gramaticale etc. din stînga determinantului: *cuvinte levogire.* [Din fr. ***lévogyre***].

levorotáţie, **levorotaţii** f. rotaţie a inimii spre stînga. [Din fr. ***lévorotation***].

levrétă, **levrete** f. (rar) femela levrierului: *prepelicari, levrete ... alcătuiesc un vuiet surd.* GANE. [Din fr. ***levrette***].

levriér, **levrieri** m. cîine de vînătoare cu corpul alungit, cu picioarele înalte şi puternice, cu pîntecele supt, foarte rapid, specializat în vînarea iepurilor. [Din fr. ***lévrier***].

levúlic a. **acid levulic**, acid organic derivat din levuloză sau din alte monozaharide, prin tratarea lor cu acizi diluaţi. [Din fr. ***lévulique***].

levulóză, **levuloze** f. (biol.) fructoză. [Din fr. ***lévulose***].

levulozemíe, **levulozemii** f. prezenţă a levulozei în sînge. [Din fr. ***lévulosemie***].

levulozuríe, **levulozurii** f. prezenţă a levulozei în urină. [Din fr. ***lévulosurie***].

levúră, **levuri** f. **1.** numele unor ciuperci microscopice uniceluleare din familia blastomicetelor, care se reproduc prin înmugurire şi care provoacă, în majoritatea lor, fermentaţia alcoolică a zaharurilor, dintre care cea mai cunoscută este drojdia de bere (*Saccharomyces cerevisiae*); drojdie; **2.** (şi **levură de bere**) preparat industrial făcut din drojdie de bere, întrebuinţat ca ferment pentru dospirea aluatului; drojdie, ţaică. [Din fr. ***levure***].

levurídă, **levuride** f. (de obicei la pl.) leziune cutanată, adesea în focare multiple, care apare ca reacţie secundară, de natură alergică, în cazul unor infecţii cu levuri. [Din fr. ***levurides***].

lexém, **lexeme** n. (lingv.) unitate lexicală (cuvînt sau parte de cuvînt, în special rădăcină) considerată ca purtătoare a semnificaţiei; morfem lexical, semantem; (p. ext.) cuvînt. (ex. lexemul *cînt-* din cuvintele *cîntare, cîntăreţ, cîntător, cîntec* etc.): *urmăreşte frecvenţa unor lexeme.* [Din fr. ***lexème***].

lexemátic, **~ci**, **lexematică**, **~ce** a. (lingv.) care ţine de lexem sau de lexematică, referitor la lexem sau la lexematică. // f. semantică: *lingviştii germani precizează că lexematica* [lui Coşeriu] *reprezintă ... modelul cel mai complet şi cel mai coerent prezentat pînă în prezent.* CF. [Din fr. ***lexématique***].

léxic, (rar) **lexicuri**, (înv.; rar) **lexice** n. **1.** (înv.) dicţionar; glosar: *lăsăm curioşilor grija de a cerceta în lexice însemnarea cuvîntului.* OD.; **2.** totalitatea cuvintelor (şi idiotismelor) unei limbi; vocabular: *lexicul unei limbi este mai mobil decît gramatica acesteia;* **lexicul fundamental** (sau **principal**), vocabularul fundamental al unei limbi; fondul principal de cuvinte: *limba* [română] *în structura şi lexicul ei fundamental este latină.* CĂL.; **3.** ansamblul cuvintelor specifice unei epoci, unui domeniu, unui stil al limbii, unui scriitor, unui vorbitor etc.; vocabular: *lexicul poeziei moderne este cu totul revoluţionar.* C.L. //a. **lexic**, **~ci**, **lexică**, **~ce** (rar) lexical: *capătă în genul apostrofal forma lexică „mă-ti".* ARG. [Din fr. ***lexique***].

lexicál, **~i**, **lexicală**, **~e** a. care aparţine, care este caracteristic lexicului, referitor la lexic, de lexic; alcătuit din cuvinte; lexic: *poveştile sînt fără poezie şi fără savoare lexicală.* CĂL.; *structurile morfologice sau sintactice sînt ... mai puţin expuse decît cele lexicale.* D. [Din fr. ***lexical***].

lexicalizá, pers. 3 **lexicalizează** vb. (lingv.; refl.) a dobîndi sens lexical propriu; a funcţiona ca unitate lexicală autonomă: *sensurile figurate adesea se lexicalizează.* [Din fr. ***lexicaliser***].

lexicalizáre, **lexicalizări** f. proces prin care o îmbinare de morfeme (sintagmă, expresie etc.) devine unitate lexicală autonomă; codificare lexicală a unui cuvînt: *lexicalizarea îmbinării floarea-soarelui.* [V. ***lexicaliza***; cf. fr. ***lexicalisation***].

lexicalizát, **~ţi**, **lexicalizată**, **~e** a. (lingv.) care a căpătat sens lexical propriu, distinct: *„drum-de-fier" este o sintagmă lexicalizată.* [V. ***lexicaliza***].

lexico- element de compunere cu sensul „cuvînt", „lexic". [Din fr. ***lexico-***].

lexicográf, **~i**, **lexicografă**, **~e** m., f. autor de dicţionar; specialist în lexicografie: *nu este în dreptul lexicografilor de a modifica ... o limbă.* OD. [Din fr. ***lexicographe***].

lexicográfic, **~ci**, **lexicografică**, **~ce** a. care aparţine, care este specific lexicografiei sau dicţionarelor, referitor la lexicografie sau la dicţionare: *au fost alcătuite şi editate numeroase instrumente lexicografice fundamentale.* R.L.; *a studiat definiţia lexicografică.* [Din fr. ***lexicographique***].

lexicografíe f. **1.** activitate de elaborare a dicţionarelor, constînd în înregistrarea (alfabetică) şi cercetarea cuvintelor, expresiilor etc. unei limbi, unui dialect, unui domeniu etc., considerate în

forma şi, mai ales, în semnificaţia lor; disciplină a lingvisticii care studiază tehnica alcătuirii dicţionarelor: *Săineanu, Candrea, Puşcariu au mari contribuţii în lexicografia românească;* **2.** totalitatea dicţionarelor dintr-o ţară, dintr-o epocă, dintr-un domeniu etc.: *lexicografia franceză numără peste 30 000 de titluri;* **3.** (înv.; rar) dicţionar; glosar; **4.** (înv.; rar) studiu didactic al vocabularului limbilor clasice (cu ajutorul dicţionarului); lexicologie: *profesoara de limba română va preda ... lexicografia latină şi greacă.* EM. [Din fr. ***lexicographie***, it. ***lessicografia***].

lexicológ, lexicologi m. specialist în lexicologie. [Din fr. ***lexicologue***].

lexicológic, ~ci, lexicologică, ~ce a. care aparţine lexicologiei, referitor la lexicologie: *sînt neglijate cercetările lexicologice.* [Din fr. ***lexicologique***].

lexicológie, lexicologii f. **1.** ramură a lingvisticii care studiază lexicul unui sistem socio-cultural dat: *cercetările mele de lexicologie biblică.* CF.; **2.** (înv.; rar) lexicografie: *în locul limbei latine vine ... lexicologia latină.* EM. [Din fr. ***lexicologie***].

lexicón, lexicoane n. **1.** (înv.) dicţionar grecesc; (astăzi rar) dicţionar; (spec.) enciclopedie (pentru un anumit domeniu).: *carte scoasă de pre greceşte şi elineşte ... cu lexicoane de-agiuns tălmăcită.* DOS.; *începu să-i scoată cărţi din raft ..., lexicoane de limbă sanscrită, arabă.* CĂL.; *a apărut un nou lexicon tehnic;* **2.** (înv.) lexic; limbaj: *lexiconul parlamentar nu ne dă termeni suficienţi pentru această calificare.* MAIOR.; *foi literare în provincie ar putea să facă un serviciu nemăsurat literaturii şi lexiconului român.* EM. [Din gr. mod. ***lexikón,*** lat., fr. ***lexicon,*** germ. ***Lexikon***].

lexicotécă, lexicoteci f. (rar) colecţie de dicţionare. [Din germ. ***Lexikotek***].

lexíe, lexii f. unitate funcţională semnificativă a lexicului (ex.: cuvînt, locuţiune, expresie etc.). [Din fr. ***lexie***].

lexigrafíe, lexigrafii f. (înv.; rar) ortografie. [Din fr. ***lexigraphie,*** it. ***lessigrafia***].

lexinómic, ~ci, lexinomică, ~ce a. (lingv.) care ţine de regulile de folosire a cuvintelor: *s-a făcut analiza lexinomică a limbajului jurnalistic.* [Din fr. ***lexinomique***].

léxis, (rar) **lexisuri** n. (înv.) cuvînt: *tălmăcind cuvintele nu din lexis în lexis ..., ce după noimă* (a. 1803). URIC. [Din gr. mod. ***léxis***].

lez- element de compunere cu sensul „lezat", „afectat", „ofensat". [Din fr. ***lèse***].

lezá, lezez vb. (tr.) **1.** a aduce cuiva un prejudiciu; a păgubi, a prejudicia: *face contracte neserioase, prin care îşi lezează clienţii;* **2.** (fig.) a afecta, a ştirbi onoarea, reputaţia cuiva; a jigni, a ofensa: *prezenţa dumneavoastră chiar în coasta Preşedinţiei lezează mult orgoliul generalului.* PR.: *sentimente care pot fi lezate uşor.* BUSUIOC; **3.** (livr.) a provoca o leziune, o rană; a răni, a traumatiza: *proiectilul nu i-a lezat nici un organ vital.* [Din fr. ***léser***].

lezárd m. (rar) şopîrlă. // n. piele tăbăcită de şopîrlă: *portofel de lezard.* [Din fr. ***lézard***].

lezárdă, lezarde f. **1.** panglică decorativă pentru acoperirea locurilor de prindere a tapiţeriei; **2.** fisură într-un zid. [Din fr. ***lézarde***].

lezáre, lezări f. **1.** acţiunea de a leza şi rezultatul ei; **2.** pagubă, prejudiciu adus cuiva; **3.** (fig.) ofensă, jignire: *orice lezare a umanului este tragică.* LIIC.; **4.** (livr.) producere a unei leziuni; rănire: *boala constă în lezarea scoarţei cerebrale.* [V. ***leza***].

lezát, ~ţi, lezată, ~e a. **1.** care a suferit un prejudiciu; păgubit, prejudiciat, vătămat, nedreptăţit: *persoana lezată s-a plîns la poliţie;* (jur.) **parte lezată,** parte vătămată; **2.** încălcat, nesocotit, ştirbit: *cere satisfacţie pentru drepturile lezate;* **3.** (fig.) ofensat, jignit: *ciudat ar fi ca atunci cînd facem psihologie ... copiii, mîndri, să emigreze din clasă, simţindu-se lezaţi.* CĂL.; **4.** (livr.) care a suferit o leziune; rănit, vătămat: *se produce o contracţie ... în partea lezată.* C. [V. ***leza;*** cf. fr. ***lesé***].

lez-conştiínţă f. (înv.; rar) **crimă de lez-conştiinţă,** ofensă adusă conştiinţei: *am comite o crimă de lez-conştiinţă dacă ... nu am arăta ranele sîngerînde ale teatrului italian.* FIL. [Din fr. ***lèse-conscience***].

lezéná, lezene f. **1.** element aplicat pe marginile panourilor, a ramelor etc., cu rol de susţinere, de decorare etc.; **2.** pilastru plat şi îngust pe faţada unui zid, fără bază şi capitel, legat de arce semicirculare şi pe jumătate îngropat în zid. [Din fr. ***lésène***].

lezioná, lezionez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) produce leziuni; a (se) răni. [Din it. ***lesionare***].

lezionál, ~i, lezională, ~e a. (rar) care ţine de o leziune, referitor la o leziune; provocat de o leziune. [Din fr. ***lésionnel***].

lezionár, ~i, lezionară, ~e a. (jur.) care are caracter de leziune, atins de leziune: *acte lezionare.* [Din fr. ***lésionnaire***].

leziúne, leziuni f. **1.** modificare patologică a structurii (şi, ca urmare, a activităţii) unui ţesut sau a unui organ, provocată de agenţi mecanici, fizici, chimici, infecţioşi sau tumorali; necroză, inflamaţie, plagă, rană, bubă: *fragmente de os au produs leziuni în masa cerebrală.* GHEŢIE; **2.** (jur.) prejudiciu material suportat de una din părţi într-un contract oneros şi comutativ, care a acceptat să execute o prestaţie de o valoare vădit superioară aceleia pe care urma să o primească în schimb; **3.** (jur.) viciu de consimţămînt pentru minorul trecut de 14 ani, care a încheiat singur, fără consimţămîntul părinţilor sau al tutorelui, acte juridice care pricinuiesc acestora o vătămare. [Din fr. ***lésion,*** lat. ***lesio, -onis***].

lezmaiestáte f. **1.** ofensă adusă unui suveran sau autorităţii sale, considerată de lege drept crimă şi pedepsită ca atare: *declară ... pe orice cetăţean al statului care n-ar iscăli documentul că e vinovat de crimă de lez-maiestate.* EM.; **2.** (p. ext.) ofensă gravă adusă unei autorităţi, unei personalităţi, unei instituţii de prestigiu: *combate regimul ... ridicîndu-şi protestarea pînă la delictul de lèse-majestate.* R.L.; (scris şi: (înv.) *lez-maiestate,* (rar) *lèse-majestate*); (şi: **lezmajestate**). [Din fr. ***lèse-majesté***].

lezmajestáte f. v. **lezmaiestate.**

iez-naţiúne f. (rar) ofensă adusă naţiunii, patriei: *aceste insinuaţiuni de lez-naţiune şi de înaltă trădare ... ar fi absurde dacă n-ar răsări ... din rea-credinţă.* EM. [***Lez-*** + ***naţiune***].

lherzolít n. rocă eruptivă ultrabazică în care predomină olivina. [Din fr. ***lherzolite,*** germ. ***Lhersolith***].

liánă, liane f. nume dat unor plante (lemnoase) agăţătoare, cu tulpini foarte lungi şi flexibile, care cresc în junglă, încolăcindu-se pe arbori şi formînd adesea o reţea de nepătruns (ex. vanilia); (p. gener.) plantă agăţătoare care se înalţă pe arbori, pe ziduri etc. (ex.: iedera, clematita, caprifoiul, hameiul): *mă ascundeam ... în foi, printre liane sub ecvatorul căldurii, pîndit de şerpi.* BL.; (fig.) *o bruscă scăpare din lianele informaţiilor contradictorii.* LOV.; **2.** (p. ext.; mai ales la pl.) vegetaţie acvatică cu ramificaţii foarte bogate, formînd o reţea deasă: *căci scris a fost ca viaţa ta de doru-i să nu-ncapă, căci te-a cuprins asemenea lianelor din apă.* EM.; *din apele stătute ies tufişuri încîlcite de liane.* VOIC.; *peştii se retrag la adînc ... între liane.* SAD. [Din fr. ***liane***].

liáne f. pl. şesuri din America de Sud acoperite cu vegetaţie ierboasă. [Din sp. ***llanos***].

liánt, lianţi m. **1.** material fluid sau adus în stare fluidă, care are proprietatea de a lega prin întărire particulele unui aglomerat aflat sub formă de granule, fişii etc. (ex.: ciment, ipsos, bitum, răşini, aracet etc.); **liant aerian,** liant care se întăreşte în aer; **liant hidraulic,** liant care se întăreşte în apă, rezistînd apoi la acţiunea acesteia; **2.** (p. ext.) element care leagă, care ţine la un loc părţile unui întreg: *fenomenele care se desfăşoară pe o largă arie tinzînd la unitate inextricabilă au nevoie de un liant, pentru a închega o permanenţă.* R.L.; **3.** (fig.) persoană care facilitează stabilirea sau menţinerea relaţiilor (amicale) între indivizi: *a jucat rolul liantului dintre participanţii italieni şi cei francezi.* R.L.; *vărul nostru era liantul grupului;* **4.** (poligr.) lichid vîscos ce conţine în suspensie colorantul cu care formează cerneala de tipar; **5.** substanţă care fixează un pigment pe fibra textilă. [Din fr. ***liant***].

liás n. (geol.) epoca jurasicului inferior caracterizat prin amoniţi, lamelibranhiate, brahiopode etc.; (strat alcătuit din) grupuri de roci formate în această perioadă; liasic: *a mai aflat liasul pe coastele sud-estice ale muntelui Strunga.* C. [Din fr. ***lias***].

liásic, ~ci, liasică, ~ce a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) lias: *reptilii cei mari din epoca liasică.* C.L. [Din fr. ***liasique***].

lázá, liaze f. (la pl.) clasă de enzime ajutătoare care servesc la sinteza unor compuşi organici; (şi la sg.) enzimă din această clasă (ex.: catalază, hidroxilază, hidrolază etc.). [Din fr. ***liase***].

libadeá, libadele f. (înv.) **1.** haină lungă din stofă groasă, purtată de boieri şi de tîrgoveţi; anteriu: [dascălii greci] *lepădase lebadeaua şi tombatera şi se îmbrăcase nemţeşte.* GHICA; **2.** scurtă, de obicei albă; fermenea: *banul, îmbrăcat cu anteriu de sevai subţire, cu o libadea de pichet alb pe deasupra.* FIL.; (şi: **lebadea**). [Din turc. ***libadé***].

libanéz, ~i, libaneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Libanului sau locuitorilor lui, referitor la Liban sau la populaţia acestuia. // m., f. persoană (originară) din Liban. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Liban. [***Liban*** n. pr. + ***-ez***; cf. fr. ***libanais***].

libanizáre, libanizări f. proces de divizare a unui stat, ca urmare a înfruntărilor violente dintre diferite etnii, grupări religioase etc. (asemănător celui din Liban, în anii 1980). [Din fr. ***libanisation***].

libárcă, libărci f. **1.** insectă brună-roşcată din ordinul ortopterelor, care trăieşte mai ales prin bucătării, hrănindu-se cu resturi alimentare, în special cu pîine (*Blatta germanica*): *în bucătărie ..., o mulţime de libărci negre fugiră care încotro.* PR.; (compus) **libarcă neagră,** gîndac de bucătărie; şvab (*Blatta orientalis*); **2.** (şi **libarcă galbenă**) corhan, şvab (*Phyllodromia germanica*); **3.** (fig.; reg.) femeie limbută: *taci, tu, libarcă!* POP. [Din bulg. ***hlebarka***].

libáţie, libaţii f. **1.** act ritual funerar, în practicile religioase antice, constînd în gustarea şi apoi vărsarea conţinutului unei cupe cu vin sau lapte, ulei etc. pe pămînt ori pe un altar, ca omagiu adus zeilor: *să facem trei libaţii în modul cel antic.* AL.; **2.** (p. ext.) închinare a paharului cu băutură în cinstea cuiva la o petrecere: *libaţiuni sub razele lămpii albastre.* CAR.; *fire eminamente sociabilă şi iubitoare de libaţii, Chendi îşi petrecea vremea în reuniuni.* CĂL.; (şi: **libaţiune**). [Din lat. ***libatio, -onis,*** fr. ***libation***].

libaţiúne f. v. **libaţie.**

libél[1], libele n. (reg.) carnet pentru însemnări; condică, registru; (spec.) libret (de bancă): *cer optzeci de mii zestre, cari bani, într-un libel de depuneri, să-mi fie predaţi în ziua cununiei.* AG. [Din lat. ***libellus,*** germ. ***Libell,*** magh. ***libellus***].

libél[2], libele şi **libeluri** n. scriere satirică (mai violentă decît pamfletul) cu caracter defăimător; diatribă, pamflet: *poetul vărsă atunci cu pofidă un vraf de libele în care punea toată negreala fierii sale abundente de pamfletar talentat.* CĂL. [Din fr. ***libelle,*** germ. ***Libell***].

libelá, libelez vb. (rar; tr.) **1.** a redacta corect, clar şi concis un act juridic, administrativ sau

financiar; (p. ext.) a redacta, a formula (clar, concis): *spre a face ca titlul să corespundă cu conținutul cărții, l-am libelat într-astfel.* OD.; **2.** a completa un mandat, un cec etc., specificînd destinatarul, suma etc. [Din fr. *libeller*].

libelíst, libeliști m. autor de libele; pamfletar. [Din fr. *libelliste*].

libelúlă, libelule f. (la pl.) gen de insecte carnasiere (cu numeroase specii), din ordinul odonatelor, cu corpul lung și subțire, capul mare și două perechi de aripi inegale, străvezii, cu multe nervuri, care trăiesc în preajma apelor dulci, stătătoare (*Libellula*); (și la sg.) insectă din acest gen (ex.: calul-popii, calul-dracului, călugărița etc.): *libelule grațioase zboară-n aerul de vară.* MACED. [Din fr. *libellule,* lat. *libellula*].

líber[1], libere n. **1.** țesut conducător al plantelor superioare, format din vase, celule anexe, parenhim etc., prin care circulă seva elaborată; partea internă a scoarței plantelor lemnoase, care conține acest țesut; **2.** (col.) fibre extrase din scoarța unor plante lemnoase. [Din lat., fr. *liber*].

líber[2], ~l, liberă, ~e a. **1.** care se bucură de drepturi, de libertăți politice, cetățenești etc. recunoscute și garantate; slobod; **lumea liberă,** țările democratice occidentale, cu economie capitalistă: *se hotărî să plece în lumea liberă;* **2.** care nu este supus unui stăpîn: *un Henția, țăran liber din comitatul Crasnei, căpătase diploma de înnobilare.* GHEȚIE; *oamenii se nasc și trăiesc liberi și egali în drepturi;* **3.** independent, neatîrnat, nesupus unei puteri străine; suveran: *România este și va fi țară liberă, o țară de sine stătătoare.* EM.; **4.** autonom (administrativ): *Andora este oraș liber;* **5.** care nu este controlat de o autoritate (politică); a cărei practicare, funcționare este recunoscută, garantată de lege: *românii ... nu cer decît exercițiul liber al confesiei lor, autonomia bisericii.* EM.; **alegeri libere,** alegeri în care se exprimă prin vot opțiunea politică reală: *să lase ... însuși poporul român ... să se exprime prin libere alegeri.* MAIOR.; **6.** care nu este privat de libertate; care nu este supravegheat, reținut, încătușat, întemnițat: *tot timpul, nebunul a fost ca și liber, în orice caz foarte puțin păzit.* CAR.; *pe prispa caselor ... stau grămădiți vreo 20 de țărani, unii puși în fiare, alții liberi, păziți de vreo cîțiva călărași.* ZAMF.; **7.** care este scăpat de sub pază; care nu este priponit; nelegat, slobod: *caii umblau liberi prin lan;* **8.** care trăiește (ca) în mediul său natural, nesupus vreunui regim impus: *duc viața de pasăre pribeagă, originală și liberă.* EM.; **9.** nestînjenit, neîmpiedicat în mișcările corpului; neacoperit (cu obiecte de îmbrăcăminte, încălțăminte etc.): *îmi pusesem pălăria-n vîrful capului, astfel încît fruntea rămînea liberă și goală.* EM.; *amîndoi sînt cu piciorul respectiv liber și cu cîte o gheată alături.* CAR.; **10.** care nu este prins, fixat de (sau cu) ceva; care atîrnă: *toca ... îi ascundea jumătate din frunte și ure-chile, lăsînd libere cîteva șuvițe de păr.* GHEȚIE; **11.** care nu este angajat printr-un contract, printr-un angajament etc. într-o formă de muncă organizată și normată; care este prestat într-un cadru (juridic): *te-aș sfătui să ții un curs liber la Universitatea din București.* GHEȚIE; **profesiune liberă,** profesiune (medicina, avocatura etc.) practicată pe cont propriu, în afara unei instituții: *tot ce are Capitala mai distins ca profesiuni libere, comercianți, proprietari ș.c.l.* CAR.; (compus; subst.) **liber-profesionist,** persoană care practică o profesiune fără a fi angajată, pe baza unui contract de muncă, într-o instituție sau întreprindere: [notarii] *se bucurau de un regim de liber-profesioniști.* GHEȚIE; (subst.) **a pune pe liber pe cineva,** a concedia pe cineva; **12.** necăsătorit; disponibil: *nu sînt văduvă, sînt liberă, trăiesc cum îmi place!* CAR.; (fig.) *Angelica, a cărei inimă era liberă, primi bucuroasă, cu singura condițiune de a nu se despărți de bunica sa.* NEGR.; **13.** care a terminat serviciul, programul de lucru; care dispune de timpul propriu: *sînt liberă la ora trei;* (subst.) **a avea liber, a fi** eliberat, scutit de obligațiile de serviciu: *vin mîine pe la cinci să vă iau, tot am liber.* PETR.; **14.** care nu este reținut de cineva sau de ceva; care nu este ocupat; disponibil: *sînteți liberă în seara aceasta?*; **15.** de care se poate dispune după plac: *n-am un moment liber.* CAR.; *el vede o nesfîrșită întin-dere de timp liber înaintea lui.* VLAH.; **16.** care nu este ocupat de cineva; care nu este în folosința, la dispoziția cuiva; neînchiriat: *se opri, așteptînd o birjă liberă.* DELAVR.; *chelnerul ... ne spuse că masa va fi imediat liberă.* PR.; **locuință** (sau **casă, cameră**) **liberă,** locuință (sau casă, cameră) neînchiriată, în care nu locuiește nimeni: *dumneata mai ai vreo cameră liberă?* EL.; **17.** vacant: *în învățămînt nu mai există nici un post liber;* **18.** care nu este solicitat, încărcat cu ceva; degajat: *o văzu întinzînd degetele de la mîna rămasă liberă.* ZAMF.; *cu mîna liberă se prinse de balustradă;* **19.** care are puterea, posibilitatea de a decide singur, de a face ce vrea; nesupus unor restricții sau rigori exterioare; slobod: *Dumnezeu ... a înzestrat pe om ... cu voință, lăsîndu-l liber în alegerea sa.* BĂLC.; **liber-consimțit,** de bună voie; asumat: *jertfa liber-consimțită a miilor de martiri a sporit puterea luptătorilor.* SAD.; **a fi liber să ...** (sau **de a ...**), a avea posibilitea să decidă, să acționeze după propria voință sau dorință: *n-am ce-ți face; liber ești să crezi ce pofțești.* SAD.; *ești liber să pleci cînd vrei.* GHEȚIE; **a avea** (sau **a da, a lăsa cuiva**) **mînă liberă** (sau **cîmp liber**), a avea (sau a da cuiva) posibilitate de a face ceva; a avea (sau oferi cuiva) permisiunea de a face ce vrea: *cei bogați se vor bucura că văd rivalul ce le cumpără plăcerile că le-a lăsat cîmp liber ..., că femeile și vinurile s-au ieftinit.* EM.; *arhitectul ... avusese mînă liberă în ce făcuse.* GHEȚIE; **(a fi) liber de ...,** (a fi) eliberat de ...; nestingherit, nederanjat de ...: *jucătorii de cărți ... liberi de orice priveghere.* GHICA.; *libretul e tratarea unei idei, liberă de orice constrîngere a modei.* CĂL.; (jur.) **liber de sarcini,** asupra căruia nu grevează nici un drept real (creanță ipotecară sau privilegiu): *de partea lui nu voia să se atingă, păstrînd-o liberă de sarcini, pentru orice eventualitate.* GHEȚIE; **20.** (fig.) eliberat de griji, de preocupări apăsă-toare, de obsesii, de prejudecăți; ușurat: *o! ce liberă și ușoară mă simt...! nici o durere, nici o patimă în piept.* EM.; *simțea nevoia să examineze cu mintea liberă cele întîmplate cu o zi înainte.* GHEȚIE; (adv.) *englezoaica ce aveau în casă era dusă ... în străinătate, și fetele răsuflau mai liber.* ZAMF.; **21.** contrar bunei-cuviințe; necontrolat, prea familiar; libertin: *o viață liberă și disolută.* FIL.; **22.** care se realizează, se produce fără constrîngeri, fără influențe exterioare, ca rezultat, ca efect al exercitării propriei voințe: *libera alegere între bine și rău ... presupune și sancțiuni.* CĂL.; (adv.) *pentru a-și putea administra liber averea și răspunderea personală.* CAR.; **23.** care exprimă libertate spirituală, curaj, franchețe: *respect opiniile libere.* CAR.; **24.** lipsit de artificialitate; natural, simplu, firesc; degajat; care denotă, sugerează naturalețe, degajare: *el n-a fost împiedicat, în libera dezvoltare a facultăților firești, de tradiții academice.* VLAH.; (adv.) *oricît de liber ar poza cineva, gîndul că-l privește eternitatea prin ochii artistului îl dispersonalizează.* VLAH.; (adv.) **a vorbi liber,** a ține un discurs, o prelegere etc. fără a citi textul; **25.** (fig.) natural; curat, pur, nealterat: *în munți ... aerul devenea mai liber și mai rece.* EM.; **în aer(ul) liber,** în mijlocul naturii; afară: *e mai plăcut aici, în aerul liber și în soare.* GHEȚIE; **sub cerul liber,** afară, în loc neacoperit: *sinistrații dormeau sub cerul liber;* **26.** care nu este oprit, interzis; care poate avea loc fără restricții sau interdicții; permis, autorizat: *între Moldova și ... Basarabia comunicația era liberă.* EM.; **intrare liberă,** acces gratuit; acces nesupus nici unei formalități (la un spectacol, la o festivitate etc.): *orice gazetar, de obicei, se bucură veșnic de o intrare liberă și mai totdeauna de un scaun gratis în teatru.* CAR.; (fig.) *e-n nemurire-o carte de liberă intrare.* VLAH.; **27.** care permite, care autorizează trecerea, folosirea etc.; (subst.) autorizație, permis: *funcționarii publici au liber pe trenuri și tramvaie;* **28.** care nu prezintă obstacole, piedici; degajat, deblocat; accesibil: *spre seară șoseaua era liberă;* (fig.) *constelația Lebedei și a Acvilei păreau ... a lăsa ochiului drumul liber spre regiuni mai înalte.* ZAMF.; **29.** (despre corpuri) supus forței gravitaționale; fără sprijin; **cădere liberă,** mișcare de sus în jos a unui corp sub acțiunea propriei greutăți; **30.** (despre elemente chimice, particule etc.) care nu se află în combinație cu alte elemente, particule etc.; **atom liber,** atom care nu este atras de nici un nucleu; **31.** a cărui formă sau conținut nu este impus, fixat dinainte; care se abate de la reguli (prestabilite); (p. ext.) dezordonat, neregulat; **traducere liberă,** traducere care nu respectă riguros originalul; **versuri libere,** versuri care nu respectă regulile prozodice clasice; **figuri libere,** figuri pe care concurenții le pot alege în competițiile de gimnastică sau de patinaj; **lupte libere,** lupte care permit prinderea adversarului de oricare parte a corpului; **32.** care se realizează fără ustensile, fără aparatură; **desen liber,** desen (artistic) executat fără instrumente; **(a vedea) cu ochiul liber,** (a vedea) fără ajutorul unui instrument optic: *le examină* [pustulele] *cu ochiul liber, apoi cu lupa.* GHEȚIE.; **33.** care nu este supus nici unei reglementări restrictive: *nu poți avea o economie liberă sau liberală într-un stat centralizat.* PR.; *calitatea lor* [=democrațiilor] *esențială este existența principiului liberei concurențe, existența partidelor.* GHEȚIE; (fin.) **curs liber,** putere de circulație a unei monede; **la liber,** neraționalizat; fără cartelă, fără legitimație, fără autorizație: *făina se vindea la liber.* [Din lat. *liber,* fr. *libre*].

liberá, liberez vb. **1.** (înv.; tr.) a pune în libertate, a da drumul din închisoare; a elibera; **2.** (pop.; tr. și refl. pas.) a fi lăsat la vatră: *ni s-a liberat feciorul;* **3.** (înv.; tr.) a elibera o țară, un popor; a dezrobi: *Francia s-o liberăm!* AL.; **4.** (jur.; tr.) a ierta un debitor de o datorie, de o obligație; **5.** (fig.; refl.) a se ușura; a se despovăra; a se degaja: *se liberează de dureri.* FIL.; *a voit să-și libereze mîinile care țineau ceva.* GAL. [Din fr. *liberer,* lat., it. *liberare*].

liberábil, ~i, liberabilă, ~e a. care poate fi eliberat (imediat): *imobilul este liberabil.* [Din fr. *libérable*].

liberál, ~i, liberală, ~e a. **1.** mărinimos, generos: *un alt minister să se arate mai liberal pentru o publicațiune științifică.* OD.; **2.** cu idei generoase, cu vederi largi; conciliant, tolerant: *cel mai liberal dintre potentați.* GHICA; **3.** care nu se supune strict canoanelor, regulilor, tradiționale; novator: *ce liberal e Beethoven în orchestrație.* MAIOR.; *adopta o concepție estetică foarte liberală.* CĂL.; **arte** (sau **profesii**) **liberale,** profesii, ocupații care țin de cultura spiritului (istoria, filozofia, dreptul, medicina etc.): *la acest curent junimist s-au lipit ... cîțiva aristocrați ai profesiunilor liberale.* IBR.; **4.** favorabil libertăților civile și politice; care aparține, care este caracteristic liberalismului, referitor la liberalism; liberalist: *să inspire încrederea Europei liberale.* CĂL.; *nu poți avea o economie liberă sau liberală într-un stat centralizat.* PR.; **partid liberal,** partid care cultivă, promovează liberalismul; **5.** alcătuit sau condus de un asemenea partid: *administrația liberală a reformat justiția.* // m. **1.** persoană care cultivă idei generoase, novatoare, nedogmatice: *liberalii zic ... că trebuie a goni ... zicerile slavone.* NEGR.; **2.** membru al unui partid liberal: *liberalii erau mai toți boieri și făcuseră reforme fie din generozitate ..., fie spre a lua comanda noilor vremi.* CĂL.; *liberalii erau mai bine plasați.* GHEȚIE. [Din fr. *libéral,* lat. *liberalis*].

liberalísm n. **1.** atitudine care promovează libertatea individuală, generozitatea, toleranța: *adevăratul liberalism este de a asigura fiecăruia ... libertatea cugetării, a cuvîntului și a acțiunii.* GHICA.; **2.** doctrină politică și economică bazată pe ideea dreptului individual (dreptul la proprietate, egalitate, libertate de expresie și de acțiune etc.) și pe principiul nonintervenției statului în relațiile

economice existente între indivizi, grupuri sau naţiuni, care se autoreglează în economia de piaţă prin intermediul preţurilor stabilite liber în procesul de concurenţă: *temelia liberalismului adevărat este o clasă de mijloc care produce ceva.* EM.; *politică ... întemeiată pe un liberalism absolut şi mesianic, în care cuvintele de ordine sînt „luminează-te şi vei fi", „voieşte şi vei putea".* CĂL. [Din fr. ***libéralisme***].

liberalíst, ~şti, liberalístă, ~e a. **1.** care susţine liberalismul, care aderă la liberalism; **2.** specific liberalismului, referitor la liberalism. [Din fr. ***libéraliste***].

liberalitáte, liberalităţi f. **1.** (livr.) caracterul a ceea ce este liberal; dărnicie, generozitate: *natura i-a înzestrat într-un moment de extraordinară liberalitate.* EM.; *din tonul vocii se ghicea că liberalitatea de odinioară a lui Nicolas îl stingherea acum.* GHEŢIE; **2.** (jur.) act prin care o persoană dispune de un bun al său în favoarea altei persoane, fără a urmări să primească de la aceasta un echivalent; **liberalitate excesivă,** liberalitate a cărei valoare depăşeşte cotitatea disponibilă şi ştirbeşte rezerva succesorală, putînd fi supusă reducţiunii, după decesul dispunătorului, la cererea unui moştenitor rezervatar. [Din fr. ***liberalité,*** lat. ***liberalitas, -atis***].

liberalizá, liberalizez vb. (tr.) **1.** a face să devină liber[2] sau liberal: (refl. pas.) *literatura s-a liberalizat şi orice cenzură a dispărut.* D.; *trebuie să liberalizăm economia;* **2.** a lăsa ca preţurile să fie reglate de piaţă (şi nu dirijate de stat): *au fost liberalizate preţurile.* [Din fr. ***libéraliser***].

liberalizánt, ~ţi, liberalizantă, ~e a. (rar) care favorizează liberalizarea: *factori liberalizanţi.* [V. ***liberaliza***].

liberalizáre, liberalizări f. acţiunea de a liberaliza şi rezultatul ei: *reformele economice ... au dus la liberalizare economică.* D.; *liberalizarea preţurilor.* [V. ***liberaliza***].

liberalizát, ~ţi, liberalizată, ~e a. care a devenit liber[2]; care este reglat de piaţă (şi nu dirijat de stat): *preţuri liberalizate.* [V. ***liberaliza***].

liberaloíd, ~zi, liberaloídă, ~e a. (rar) de factură liberală; care mimează liberalismul: *reformatori liberaloizi.* [***Liberal*** + ***-oid***].

liber-arbítru m. **1.** libertate absolută constînd în capacitatea unei persoane de a decide, de a acţiona numai după propria voinţă: *era un abuz din parte-i să răpească liberul-arbitru al fetei.* CĂL.; **2.** care denotă, care reflectă o astfel de libertate: *politica impozitelor nu e un act de liber-arbitru.* EM. [***Liber***[2] + ***arbitru;*** cf. fr. ***libre arbitre***].

liberáre, liberări f. **1.** acţiunea de a (se) libera şi rezultatul ei; eliberare; **2.** (înv. şi pop.) ieşire din detenţie; punere în libertate a unui deţinut care şi-a ispăşit pedeapsa: *liberarea deputaţilor arestaţi.* MAIOR.; **liberare condiţionată,** punere în libertate a unui condamnat, care a dovedit bună-purtare şi disponibilitate de îndreptare, înainte de executarea în întregime a pedepsei; **liberare provizorie,** măsură dispusă de procuror sau de instanţă de a pune în libertate provizorie un inculpat arestat; **3.** (înv.) obţinere a independenţei, a suveranităţii: *liberarea patriei.* GHICA.; **4.** (pop.) lăsare la vatră; trecere în rezervă a unui militar; **5.** (jur.) iertare de o datorie, de o obligaţie; **6.** (fig.) uşurare; degajare: *liberarea navigaţiei pe* [Dunăre]. EM. [V. ***libera***].

liberát, ~ţi, liberată, ~e a. **1.** (înv.) eliberat din captivitate, din arest; **2.** (pop.) lăsat la vatră, cu stagiul militar efectuat: *are doi feciori liberaţi;* **3.** (fig.) eliberat; liber; degajat: *sînt de-acum mult mai liber, mai liberat.* EL. [V. ***libera***].

liberatór, ~i, liberatoáre a. şi m., f. **1.** (înv. şi pop.) eliberator: *apare-n faptul zilei un scump liberator.* AL.; **2.** (fig.) care produce o uşurare, o despovărare. [Din fr. ***libérateur,*** lat. ***libertor, -oris***].

liber-cugetátor, liber-cugetători m. persoană care admite independenţa totală a raţiunii faţă de orice tradiţie sau credinţă religioasă, faţă de orice autoritate, în general: *era un liber-cugetător, deşi preot.* BL. [***Liber*** + ***cugetător;*** cf. fr. ***libre penseur***].

liberián[1], liberieni a. **1.** vas (sau ţesut) liberian, tub format din celule suprapuse prin care circulă seva în plante; care aparţine liberului[1]; **2.** (despre fibrele plantelor) care formează asemenea vase sau ţesuturi. [Din fr. ***libérien***].

liberián[2], ~eni, liberiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Liberiei sau populaţiei ei, referitor la Liberia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Liberia. [Din fr. ***libérien***].

líbero[1] adv. (muz.; despre modul de execuţie) liber, fără restricţii de ritm, de intensitate etc. [Din fr. ***libero***].

líbero[2] m. apărător care nu are sarcini de marcaj într-un meci de fotbal. [Din it. ***libero***].

liber-schímb, liber-schimburi n. libertate (totală) a comerţului între (două) naţiuni, astfel încît mărfurile lor circulă fără taxe vamale: *domnea un deplin liber-schimb între ţările noastre şi celelalte.* EM. [***Liber***[2] + ***schimb;*** cf. fr. ***libre-échange***].

liber-schimbísm n. politică economică opusă protecţionismului, care revendică libertatea totală a comerţului şi neamestecul statului în schimbul de mărfuri: *Serbia ... va rupe-o definitiv cu liber-schimbismul.* EM. [***Liber***[2] + ***schimb*** + ***-ism;*** cf. fr. ***libre-échange***].

liber-schimbíst, ~şti, liber-schimbístă, ~e m., f. şi a. (persoană) care promovează liber-schimbismul; (adept, partizan) al liber-schimbismului: *da, sîntem liber-schimbişti.* CAR.; *România a fost pînă în 1886 liber-schimbistă.* [***Liber***[2] + ***schimb*** + ***-ist;*** cf. fr. ***libre-échangiste***].

libért, liberţi m. sclav roman eliberat (care primea cetăţenia romană, prenumele şi numele stăpînului), avînd dreptul să desfăşoare activităţi comerciale, administrative, profesionale; libertin: *mojicie de libert îngîmfat.* AL. [Din lat. ***libertus***].

libertár, ~i, libertară, ~e a. şi m., f. **1.** (adept) al libertăţii absolute; (p. ext.) anarhist; **2.** (persoană) care manifestă o atitudine liberală: *va privi viaţa într-un spirit mai libertar.* CĂL. [Din fr. ***libertaire***].

libertarián, ~eni, libertariană, ~ene m., f. (rar) adept al libertăţii absolute; libertar. [Din engl. ***libertarian***].

libertarianísm n. **1.** concepţie filozofică potrivit căreia acţiunile indivizilor nu sînt determinate cauzal, dar nici nu se desfăşoară la întîmplare; **2.** liberalism politic şi economic absolut. [Din engl. ***libertarianism***].

libertarísm n. (rar) concepţie, atitudine libertară. [***Libertar*** + ***-ism***].

libertáte, libertăţi f. **1.** stare a unei persoane care se bucură de drepturi cetăţeneşti, politice etc. depline; slobozenie: *spiritele luminate au luptat întotdeauna pentru libertatea semenilor;* **2.** stare, condiţie a unei persoane nesupuse unui stăpîn; slobozenie: *sclavul visa la libertate;* **3.** independenţă, suveranitate, autonomie (faţă de o putere străină); neatîrnare: *a luptat pentru libertatea Poloniei.* CAR.; **4.** situaţia, condiţia de a nu fi captiv, întemniţat: *îşi ispăşeşte păcatele în libertate (nu în temniţă).* CAR.; **a pune în libertate,** a elibera din arest, din închisoare; **5.** posibilitatea, capacitatea, dreptul omului de a face ce vrea, ce doreşte; lipsă a oricărei constrîngeri; liber-arbitru: *omul are dreptul ... la libertate, căci nu este fericire fără libertate.* BOL.; *Dostoevski se sperie la gîndul că omul, redevenit liber, n-o să ştie ce să facă cu libertatea.* PR.; **în (deplină) libertate** sau **în toată libertatea,** după bunul plac, nestingherit: *el îşi închise ochii ca să viseze în libertate.* EM.; **a-şi lua libertatea să ...** (sau **de a...**), a-şi îngădui, a-şi permite să ...; **a da** (sau **a lăsa**) **cuiva libertatea să ...** (ori **de a ...**), a permite: *li se va lăsa doar libertatea să se mănînce între ei.* PR.; **6.** drept consfinţit printr-o legislaţie, printr-o convenţie: *toate libertăţile înscrise în Constituţia noastră le iubim şi le sprijinim.* EM.; **libertate civilă,** dreptul de a face tot ceea ce nu este interzis de lege; **libertate individuală,** drept care garantează inviolabilitatea persoanei: *liberalismul democratic închipuie istoria umanităţii ... ca un progres continuu ... spre idealul suprem al libertăţii individuale.* BL.; **libertate de conştiinţă,** dreptul de a alege o religie sau refuzul de avea o religie; **libertate a cuvîntului** (sau **a presei**), dreptul de a exprima (oral sau scris) propriile opinii; **7.** (mai ales la pl.) mod prea familiar de a se purta; nonconformism; libertinism: *erau nişte copilării, cu toată libertatea vorbelor cu care le-mbrăcau.* EM.; *tînărul îşi luase prea multe libertăţi.* [Din fr. ***liberté,*** lat. ***libertas, -atis***].

líberti n. ţesătură de mătase şi bumbac, folosită pentru rochii, bluze etc. [Din engl., fr. ***liberti***].

libertín, ~i, libertínă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care sfidează regulile decenţei şi ale moralei; uşuratic, destrăbălat, desfrînat, indecent: *n-o socoteam libertină.* GHEŢIE; **2.** care denotă libertinism: *purtare libertină.* // m., f. libert (roman): *un libertin al lui Cicero.* C.L. [Din fr. ***libertin,*** lat. ***libertinus***].

libertinágiu n. v. libertinaj.

libertináj n. comportare, viaţă de libertin; destrăbălare, desfrîu, libertinism: *aceste femei sînt fără inocenţă, păstrînd însă în libertinaj noţiunea dreptului de a fi fericite.* CĂL.; (fig.) *nu mai e permis ... odiosul lux al libertinajului de idei.* EM.; (şi: (înv.) **libertinagiu**). [Din fr. ***libertinage,*** it. ***libertinaggio***].

libertiníSm n. desfrîu, libertinaj. [Din fr. ***libertinisme,*** germ. ***Libertinismus***].

libián, ~eni, libiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Libiei sau populaţiei ei, referitor la Libia sau la populaţia acesteia; libic. // m., f. persoană (originară) din Libia. [Din fr. ***libyen***].

líbic, ~ci, líbică, ~ce a. (rar) libian: *ascultai la regii libici.* EM. [Cf. germ. ***libysch***].

libidiná, libidinez vb. (rar; intr. şi refl.) a(-şi) satisface dorinţele sexuale. [Din it. ***libidinare***].

libídine, libidini f. (rar) libido: *scenele de libidine sînt dese.* CĂL. [Din it. ***libidine***].

libidiníSm, libidinísme n. **1.** însuşire a celui libidinos; libidinozitate; **2.** comportare, atitudine libidinoasă. [***Libidin(os)*** + ***-ism***].

libidinós, ~şi, libidinoásă, ~e a. **1.** înclinat spre plăcerile senzuale şi imorale; senzual, lasciv: *grec de 45 de ani ..., ca meridional libidinos, e însurat cu o româncă de 22 de ani.* IBR.; **2.** care denotă, care trădează senzualism, lascivitate, lipsă de pudoare; indecent, obscen: *gesturi libidinoase.* [Din fr. ***libidineux,*** lat. ***libidinosus***].

libidinozitáte, libidinozităţi f. înclinaţie impudică spre plăcerile senzuale, spre lascivitate; libidinism. [Din fr. ***libidinosité***].

líbido, libidouri n. energie psihică legată de impulsurile vitale, în special de cel sexual (după Freud); orice formă de energie psihică (după Yung); (p. ext.) dorinţă de satisfacere a instinctului sexual; libidine *Yung atrage luare-aminte asupra împrejurării că ... nu există numai libido refulat.* BL. [Din lat., fr. ***libido***].

líbov, libovi m., (rar) **libovuri** n. **1.** (înv. şi pop.) iubire, dragoste; libovie: *liubovul lui Dumnedzău ca un foc aprinde ... şi toate gîndurile păcatelor arde.* VARL.; **pentru** (sau **pre**) **libovul cuiva,** de dragul cuiva; din grijă, devotament, consideraţie pentru cineva: *pentru libovul tău*

am venit să-ţi fac slujba aceasta. DOS.; **2.** (înv.) pasiune; înflăcărare, imbold: *paseri, dobitoace, toate de acest libov pornite către zamisliri şi creşteri.* CONACHI; **3.** (înv.) bună-voinţă, amabilitate, gentileţe, curtoazie; prietenie: [italienii] *aşa de ospeţe la casăle lor, nemăreţi cu mare voia şi libov priimăsc.* COSTIN; **4.** (înv.) putere de a încînta; farmec: *acel libov tainic şi foarte puternic asupra unei inimi ... nu-i este cunoscut.* MARC.; **a fi cu libov,** a fi simpatic, plăcut, atrăgător: *eşti bărbat cu libov.* SAD.; **5.** (înv.; rar) har; vocaţie: *eşti aşa însufleţit cu libovul învăţăturilor.* B.-DEL.; (şi: **liubov**). [Din sl. *liubovĭ*].

libovi, libovesc vb. (înv. şi pop.; intr. şi refl.) a (se) iubi; a se distra, a se desfăta, a petrece: *în vreme ce noi ne scuipăm viaţa în praful de cărbune, ele se libovesc acasă în dezmierdările flăcăilor.* AG.; *cît trăieşti tot liboveşti, ... tot lîngă drăguţă eşti.* POP. [De la *libov*].

libovíe, libovíi f. (înv.) iubire, dragoste; libov: *care nu simte libovie, mult defăimează legea firească.* B.-DEL. [*Libov* + *-ie*].

libovít, ~ţi, libovită, ~e a. **1.** (înv.) îndrăgostit: *lui Amor în ceteră măiastră cînţi a două inime libovite.* B.-DEL.; **2.** (reg.) bine dispus, vesel: *ce folos de tine, dragă, că eşti albă şi spălată şi trăieşti tot supărată, că io-s negru şi urît şi trăiesc tot libovit!* POP. [V. *libovi*].

libóvnic m. v. ibovnic.

librár, librari m. **1.** proprietar al unei librării, negustor de cărţi; (p. ext.) vînzător într-o librărie: *se îndatorează ... la librari.* CĂL.; **2.** editor: *se va putea cere ... o legiferare a raporturilor asasine dintre autori şi librari?* ARG.; *ambiţia sa era s-o publice la un librar din Paris, într-o ediţie luxoasă.* GHEŢIE. [Din lat. *librarius,* fr. *libraire*].

libráţie, libraţii *f.* **libraţia Lunii,** oscilaţie periodică a Lunii faţă de poziţia sa medie, în cursul mişcării de revoluţie, cauzată de orbita eliptică a acesteia, datorită căreia poate fi văzută de pe Pămînt mai mult de jumătate din suprafaţa ei totală; (şi: **libraţiune**). [Din lat. *libratio,* fr. *libration*].

libraţiúne f. v. libraţie.

líbră, libre f. **1.** monedă austriacă (de argint) valorînd 10 sau 20 de creiţari, care a circulat şi în ţările române; (p. gener.) monedă de valoare mică; băncuţă, firfiric; **2.** (înv.) livră; **libră sterlină,** liră sterlină; **3.** (reg.) femeie desfrînată, rea, obraznică. [Din lat. *libra*].

librăreásă, librărese f. vînzătoare într-o librărie; librăriţă: *librăreasa mi-a recomandat această carte.* [*Librar* + *-easă*].

librăríe, librării f. **1.** magazin în care se vînd cărţi (şi articole de papetărie): *la librăria „Mihail Sadoveanu" ...a avut loc lansarea romanului.* R.L.; **2.** (înv.) editură (cu un asemenea magazin): *librăria „Socec" a şi pus în lucrare o ediţiune de tipar în negru.* MAIOR.; **3.** (înv.) ocupaţia librarului; comerţ cu cărţi: *nu va fi supărat a se vedea înlocuind ... pe anticii domniei-sale quasi-omonimi şi colegi în librărie.* OD. [Din fr. *librairie,* lat. *libraria*].

librăriţă, librăriţe f. (fam.) librăreasă. [*Librar* + *-iţă*].

librét, librete şi (înv.) **libreturi** n. **1.** text (în versuri sau proză) al unei opere muzicale, al unei operete sau al unui oratoriu: *în operă, libretul rămîne o schemă ridicolă fără muzica în care sînt exprimate toate ideile.* CĂL.; *Eminescu a realizat în versurile lui o melodie interioară pentru care textul apare ca un libret.* SAD.; **2.** scenariu pentru balet; **3.** (rar) broşură care conţine textul unei opere, operete etc. sau explicaţia unei pantomime sau a unui balet; **4.** carnet eliberat de casele de economii, în care se consemnează depunerile, restituirile, dobînzile: *găseşte libretul casei de economii scos pe numele fiului său.* LOV. [Din it. *libretto*].

libretíst, libretişti m. autor de librete: *libretistul a găsit noi procedee artistice.* [Din it. *librettista,* fr. *librettiste*].

libúrnă, liburne f. navă romană uşoară şi rapidă (de luptă), cu două rînduri de rame. [Din lat. *liburna*].

libúţ, libuţi m. (zool.; reg.) nagîţ (*Vanellus vanellus*): *a prins a se aduna păsări fel de fel: ... huhurezi, libuţi, cioare.* POP. [Din magh. *libuc*].

lic[1] interj. cuvînt care sugerează o apariţie luminoasă bruscă, neaşteptată, slab perceptibilă şi de scurtă durată sau o senzaţie dureroasă fulgerătoare: *e întunerec şi-odată vezi, lic, lic, o pîlpîială.* SOR.; *azi am simţit odată lic, în inimă.* POP. [Onomat.].

lic[2]**, licuri** n. (înv.; rar) ceată, cîrd; sobor: *gloate de săboară îngereşti, ... şi cu năroduri neajunse, a celor licuri luminate.* COR. [Din sl. *likŭ*].

licantróp, licantropi m. persoană care suferă de licantropie: *asta dovedeşte că este om-lup, lycantrop.* VOIC.; (scris şi: **lycantrop**). [Din fr. *lycanthrope*].

licantrópic, ~ci, licantropică, ~ce a. care ţine de licantropie sau de licantropi, referitor la licentropie sau la licantropi, specific licantropilor sau licantropiei. [Din fr. *lycanthropique*].

licantropíe f. **1.** monomanie în care bolnavul îşi imaginează că a devenit lup; **2.** credinţă populară întîlnită la multe popoare europene, potrivit căreia, în timpul nopţii omul poate să se transforme în lup, dobîndind dorinţa de a ucide. [Din fr. *lycanthropie*].

licăí, licăiesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a limpi; **2.** (refl.) a-şi strica pofta de mîncare (cu dulciuri). [Probabil onomat.; cf. germ. *lecken*].

licăíre, licăíri f. (reg.) acţiunea de a licăi. [V. *licăi*].

lícăr, licăre n. **1.** sclipire, iluminare bruscă, intermitentă, de intensitate scăzută; lumină slabă cu sclipiri uşoare; licărire, lucire, scăpărare: *îşi şoptea distrată rugăciunile, în licărul tremurat al candelei.* GHEŢIE; (reg.) **a nu vedea nici o licură,** a nu putea vedea nimic din cauza întunericului; (reg.) **ca licura,** rapid; **2.** (fig.) manifestare bruscă, pasageră a unui sentiment, a unei stări, a unei senzaţii; licărire: *aşa şi speranţa – cu-n licur uşor, cu slabă-i lumină pălindă, animă-nc-odată tremurîndul picior.* EM.; *la licărul din deget răspunde-n ochi scînteia pe care-au scăpărat-o surîsul şi femei.* ARG. // f. (reg.) ceea ce este mic, puţin; fărîmă, frîntură: *furnica e şi ea o licură de viaţă.* POP.; (şi: **licur,** (reg.) **licură**). [De la *licări*].

licări, pers. 3 **licăreşte** şi **lícăre** vb. **1.** (intr.) a răspîndi o lumină slabă, difuză, cu sclipiri intermitente; a clipi, a scăpăra, a scînteia, a sclipi: *steaua dimineţii licăreşte încă pe cer.* CAR.; *focuri licăr şi se sting.* IONEL; (fig.) *aprindeţi vîltoare din scînteia artistică ce a licurit odinioară.* OD.; **2.** (intr.) a reflecta (intermitent) o lumină; a luci, a sclipi, a străluci: *licăreşte oglinda de argint a unei bălţi.* MACED.; *briliantele licăreau ca stropii de rouă, dimineaţa.* REBR.; **3.** (intr.) a avea o strălucire specifică, exprimînd emoţie, dorinţă etc.; a sticli, a străluci: *ochii îi licăriră în cap ca două mărgele de sticlă.* VLAH.; **a-i licări ochii după ceva** sau **cineva,** a-i plăcea ceva sau cineva foarte mult; **4.** (fig.; intr.) a se ivi, a apărea (nedesluşit); a căpăta contururi vagi: *în minte începură să-i licărească stihuri dintr-un psalm.* SAD.; **5.** (reg.; tr.) a simţi sau a face să simtă brusc o senzaţie dureroasă; a săgeta: *mă licăre o măsea.* POP.; **6.** (reg.; intr.; despre ape curgătoare) a susura, a clipoci; (şi: (înv. şi pop.) **licura, licuri**). [Et. nec.].

licăríre, licăriri f. **1.** faptul de a licări; licăr, licărit, licăriş; **2.** lumină slabă, difuză, cu sclipiri intermitente: *ultimele licăriri ale focului se stinseseră.* GHEŢIE; (fig.) *de altă lumină nu s-a putut bucura lumea de aci decît de slabele licăriri ale candelei bizantine.* CAR.; **3.** sclipire, strălucire, lucire (produsă prin reflectarea luminii): *licărirea aurului, strălucitul cristalelor trec rînd pe rînd ... pe strunele ... meşterului.* ARG.; **4.** (fig.) manifestare bruscă, pasageră a unui sentiment, a unei stări etc.: *am privit cu o licărire de bucurie biroul de alături.* EL.; *vroiam să-mi protejez această licărire de speranţă.* PR.; (şi: (înv. şi pop.) **licurire**). [V. *licări*].

licăríş, licărişuri n. **1.** (rar) licărire: *marea încropită se îndoaie în cute de smarald ... prelingînd licărişul zarei.* DELAVR.; **2.** (reg.) zgomot produs de o apă curgătoare; susur, clipocit. [*Licări* + *-iş*].

licărít[1]**, licăríturi** n. **1.** licărire a unei lumini (slabe): *îl sîcîia licăritul felinarului;* **2.** (fig.) manifestare bruscă, pasageră a unui sentiment, a unei stări etc.; licăr, licărire: *îi scăpără ... un licărit de gînd.* VLAH.; **3.** (reg.) susur, clipocit (al unei ape); licărire. [V. *licări*].

licărít[2]**, ~ţi, licărită, ~e** a. (rar) firav, delicat; discret: *o făptură licărită.* [V. *licări*].

licăritór, ~i, licăritoáre a. **1.** care licăreşte; lucitor, strălucitor: *văd cum se sting licăritoare astre.* MACED.; **2.** care susură, clipoceşte: *la fiecare izvoraş îşi desprindeau bidonul de la şold, îl muiau în unda licăritoare şi cercau gustul apei.* SAD. [*Licări* + *-tor*].

liceál, ~i, liceală, ~e a. care aparţine, care este caracteristic liceului, referitor la liceu: *o generaţie întreagă de ignoranţi ... umplu catedrele liceale şi gimnaziale.* EM.; *băiatul se găsea acum în ultima clasă liceală.* GHEŢIE. [Din it. *liceale*].

liceán, ~eni, liceană, ~ene m., f. elev de liceu; liceist: *eram licean în marele nostru oraş de provincie.* PR.; *o domnişoară de şaptesprezece ani, în uniformă de liceană.* GHEŢIE; (adj.) *călătorise cu un adolescent licean.* [Din fr. *lycéen*].

liceíst, ~şti, liceístă, ~e m., f. (rar) licean. [Din it. *liceista*].

licénţă, licenţe f. **1.** titlu obţinut în urma trecerii examenului de absolvire a studiilor universitare, care permite exercitarea unei anumite profesii; examen susţinut pentru obţinerea acestui titlu; (p. ext.) diplomă care conferă acest titlu: *peste patru ani voi reveni în ţară cu licenţa, iar mai tîrziu ... cu doctoratul.* GHEŢIE; **2.** autorizaţie eliberată de o autoritate administrativă prin care se permite, pe o durată determinată, practicarea unei anumite activităţi economice sau comerciale: *licenţa băuturilor spirtoase.* MAIOR.; *au plecat pe sate inspecţii ...; s-au luat atîtea licenţe de crîşmărit.* AG.; **3.** contract prin care se transmit drepturile de exploatare a unui brevet de invenţie sau a unei mărci de fabricaţie; (spec.) drept de a exploata o invenţie sau o marcă de fabricaţie străină; **4.** libertate de acţiune lăsată cuiva sau pe care şi-o îngăduie cineva: *pentru mine, artistul ... avea anumite drepturi şi licenţe, dar avea şi foarte multe datorii.* EL.; **licenţă poetică,** abatere conştientă a poeţilor de la normele uzuale ale limbii din necesităţi stilistice sau de conţinut: *repudia licenţele poetice, rimele necomplete.* CĂL.; **5.** libertate excesivă; libertinaj, destrăbălare: *ideile extreme ... fac ca omenirea să se învîrtească într-un cerc vitios, trecînd de la libertate la licenţă şi la anarhie.* GHICA. [Din lat. *licentia,* fr. *licence,* germ. *Lizenz*].

licenţiá, licenţiez vb. (rar; tr.) **1.** a concedia; (spec.) a lăsa la vatră, a libera: *Sigismund Bathori ... licenţie oştirea şi plecă cu principesa în preîmblare prin ţară.* BĂLC.; **2.** a acorda unui absolvent licenţa (universitară). [Din fr. *licencier,* lat. *licentiare*].

licenţiát, ~ţi, licenţiată, ~e m., f. **1.** persoană cu studii universitare, care a obţinut licenţa: *universităţile dau anual cîteva mii de licenţiaţi în drept.* ARG.; (adj.) *junele licenţiat să se numească totdeauna director.* MAIOR.; **2.** (jur.) persoană autorizată printr-un contract de licenţă să utilizeze un brevet de invenţie sau o marca de fabricaţie, de către titularii acestora. // a. concediat; (spec.) lăsat

la vatră, liberat: *armată licenţiată*. [Din fr. ***licencié,*** it. ***licenziato,*** germ. ***Lizenziat,*** lat. ***licentiatus***].

licenţiére, licenţieri f. acţiunea de a licenţia şi rezultatul ei; concediere: *ele nu aveau nici o legătură cu recenta lui licenţiere din serviciu.* GHEŢIE. [V. ***licenţia***].

licenţiós, ~şi, licenţioásă, ~e a. care încalcă regulile bunei-cuviinţe şi ale moralei; indecent, impudic, libertin, necuviincios: *poziţiile şi pozele cele mai licenţioase cu putinţă erau alese.* SAD.; (adv.) *scriitorul refăcea mai licenţios „Cezara".* CĂL. [Din fr. ***licencieux,*** lat. ***licentiosus***].

licenţiozitáte, licenţiozităţi f. însuşirea a ceea ce este licenţios; comportare, faptă, vorbă etc. licenţioasă. [***Licenţios*** + ***-itate***].

licéu, licee n. **1.** şcoală aflată la marginea Atenei, unde Aristotel preda filozofia sa, plimbîndu-se împreună cu elevii prin parcul din jur, special amenajat; (p. ext.) şcoală filozofică peripatetică; **2.** ciclu de învăţămînt, superior ciclului gimnazial (aflat sub controlul statului); instituţie unde se desfăşoară acest ciclu: *cărţile didactice, cîte sînt la noi, sînt pentru licee.* EM.; *s-a zvonit că ar fi profesor ... undeva, la liceu.* SAD.; **3.** local destinat desfăşurării acestui ciclu de învăţămînt: *s-au întîlnit în faţa liceului;* **4.** perioadă de timp în care un elev urmează acest ciclu de învăţămînt: *se cunoşteau din liceu şi nu se prea simpatizau.* GHEŢIE. [Din lat. ***lyceum,*** germ. ***Lyzeum,*** fr. ***lycée***].

licheá, lichele f. **1.** om fără caracter, netrebnic; secătură: *Gore Pirgu era o lichea fără seamăn.* M.CAR.; *te disprefuiesc pentru că eşti un aventurier, o lichea, un om de nimic.* GHEŢIE; **2.** (înv.; în forma **lechea**) defect, cusur: *Alexandru Vodă Moruz avea două lechele fireşti: lăcomia ... şi scumpetea.* ZILOT; (şi: **lechea**). [Din turc. ***leke*** „pată, meteahnă; om stricat"].

lichefiá, lichefiez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) transforma din stare gazoasă în stare lichidă: *gazul metan se lichefiază;* **2.** (rar; despre corpuri solide) a (se) topi: *focul lichefiază toate metalele.* [Din fr. ***liquéfier***].

lichefiábil, ~i, lichefiabilă, ~e a. (despre gaze) care poate fi lichefiat. [Din fr. ***liquéfiable***].

lichefiánt, ~ţi, lichefiantă, ~e a. care poate produce o lichifiere. [Din fr. ***liquéfiant***].

lichefiát, ~ţi, lichefiată, ~e a. (despre gaze) adus în stare lichidă; transformat în lichid. [V. ***lichefia***].

lichefiére, lichefieri f. acţiunea de a (se) lichefia şi rezultatul ei. [V. ***lichefia***].

lichelíe f. (rar) lichelism: *ar fi avut ... puţine şanse să fie consacrată de un mediu de lichelie socială.* ARG. [***Lichele*** (pl. lui *lichea*) + ***-ie***].

lichelísm n. atitudine, comportare de lichea; lichelie: *am putea fi un mare popor dacă am scăpa de lichele şi de lichelism.* PR. [***Lichele*** (pl. lui *lichea*) + ***-ism***].

lichelúţă, licheluţe f. (fam.) diminutiv al lui lichea. [***Lichea*** + ***-eluţă***].

lichén, lichení m. (la pl.) încrengătură de plante inferioare cu talul format dintr-o ciupercă filamentoasă şi o algă microscopică aflate în simbioză, care cresc pe scoarţa arborilor bătrîni, pe ziduri, pe stînci etc.; (şi la sg.) plantă din această încrengătură (ex.: mătreaţa-bradului, lichenul-de-piatră, lichenul-renului etc.): *renul scurmă omătul îngheţat, dă de muşchi şi licheni.* SAD.; (compus) **lichenul-islandic** (sau **-de-Islanda**), muşchi (*Lichen islandicus*): *din lichenul de Islanda se face o tizană tonică;* **2.** (înv.) nume dat unor dermatoze pruriginoase, cu aspect papilar. [Din fr. ***lichen***].

lichénic, ~ci, lichenică, ~ce a. specific lichenilor, referitor la licheni. [Din fr. ***lichénique***].

lichenificáre, lichenificări f. (med.) leziune elementară (primitivă) constînd în îngroşarea exagerată a cutelor naturale ale pielii, care devine aspră, cu striuri adînci. [Din fr. ***lichénification***].

lichenínă, lichenine f. substanţă asemănătoare cu amidonul, bogată în glucoză, extrasă din licheni. [Din fr. ***lichénine***].

lichenísm n. simbioză între alge şi ciuperci. [Din fr. ***lichénisme***].

lichenografíe f. descriere a lichenilor. [Din fr. ***lichénographie***].

lichenológ, ~gi, lichenologă, ~ge m., f. specialist în lichenologie. [Din germ. ***Lichenolog,*** fr. ***lichénologue***].

lichenologíe, lichenologii f. ramură a botanicii care se ocupă cu studiul morfologiei, citologiei, sistematicii, filogeniei, răspîndirii geografice şi importanţei practice a lichenilor. [Din fr. ***lichénologie,*** germ. ***Lichenologie***].

licheruíre, licheruiri f. tratare a pielii fine în emulsii apoase şi calde de uleiuri şi grăsimi, pentru menţinerea calităţilor (supleţe, hidrofobie etc.). [Et. nec.].

lichi interj. (pop.) zgomotul produs de o lovitură cu palma pe obraz: *lichi! o palmă.* AL. [Onomat.].

lichíd, ~zi, lichidă, ~e a. **1.** care se află într-o stare de agregare asemănătoare cu cea gazoasă în privinţa fluidităţii şi cu cea solidă în privinţa densităţii şi a incompresibilităţii; care curge, luînd forma vasului în care se află: *muşchiul cardiac absoarbe şi respinge lichidul sanguin.* VIANU; *mercurul e un metal lichid;* **2.** cu vîscozitate redusă; curgător, fluid; **3.** (fon.) **consoană lichidă** (şi f.), nume dat consoanelor laterale şi celor vibrante (ex.: l, r), care se pot articula în mod continuu; **4.** (despre bunuri) care nu sînt încărcate de datorii; (despre bani) de care se poate dispune oricînd; cash: *banii lichizi ... îi plasase în bunuri sigure.* GHEŢIE; **activ lichid,** activ sub formă de bani sau orice alt activ care poate fi convertit uşor în bani (ex.: stocuri, creanţe, certificate de trezorerie, cambii etc.); **rezervă lichidă,** v. **rezervă.** // n. corp, substanţă în stare fluidă; băutură, aliment care curge: *lichidele şi gazele;* **lichid amniotic,** v. **amniotic; lichid cefalorahidian,** v. **cefalorahidian.** [Din fr. ***liquide,*** lat. ***liquidus***].

lichidá, lichidez vb. (tr.) **1.** a încheia o acţiune, un fapt, o situaţie etc.; a pune capăt: *ar trebui să lichidăm răfuielile dintre noi;* **2.** a îndeplini formalităţile necesare pentru ca o situaţie juridică sau financiară să ia sfîrşit: *a lichida o succesiune;* **3.** a achita o datorie; **4.** a desfiinţa o proprietate, în special o întreprindere, o societate etc., transformînd-o în valori băneşti; (spec.) a vinde toate mărfurile dintr-un magazin fără a mai cumpăra altele: *am de gînd să lichidez întreaga avere.* GHEŢIE; **5.** (arg.) a omorî, a asasina; a extermina: *îmi lichidasem ... torţionarul.* PR.; *fusese împuternicit de Comitetul provizoriu să lichideze cîinii.* SOR. [Din fr. ***liquider***].

lichidábil, ~i, lichidabilă, ~e a. care poate fi lichidat. [Din fr. ***liquidable***].

lichidámbar, lichidambari m. arbore exotic care secretă o răşină balsamică, utilizată ca stimulent al căilor respiratorii. [Din fr. ***liquidambar***].

lichidáre, lichidări f. **1.** acţiunea de a lichida şi rezultatul ei; lichidaţiune; **2.** încheiere a unei acţiuni, a unui fapt, a unei situaţii: *declaraţia de independenţă a Republicii Moldova făcea referire explicită la lichidarea consecinţelor pactului Ribbentrop-Molotov.* CF.; **3.** îndeplinire a formalităţilor necesare pentru ca o situaţie juridică sau financiară să ia sfîrşit: *sînt la Bălţi, unde voi sta pînă la completa lichidare a succesiunii.* TEODOR.; **4.** achitare a unei datorii; **5.** plată pentru o muncă prestată, pentru un serviciu etc.; **6.** (spec.) achitare a celei de a doua tranşe din retribuţia lunară, în regim chenzinal; dată fixă la care se realizează aceasta; sumă de bani încasată la această dată: *mai am doar cîţiva lei pînă la lichidare;* **7.** reglare a conturilor unor societăţi comerciale, bancare etc. (şi împărţirea între asociaţi a activului rămas); **în lichidare,** (care este) în curs de desfiinţare: *tata a reuşit să vîndă ultima casă a băncii (aflată în lichidare).* GHEŢIE; *întreprindere în lichidare;* **8.** (arg.) ucidere; exterminare. [V. ***lichida***].

lichidatór, lichidatori m. **1.** persoană autorizată să facă lichidarea bunurilor din averea debitorului; **2.** (arg.) ucigaş plătit. [***Lichida*** + ***-tor***].

lichidaţiúne, lichidaţiuni f. (rar) lichidare. [Din fr. ***liquidation***].

lichiditáte, lichidităţi f. **1.** calitate a unui corp de a fi lichid; stare lichidă a unui corp sau a unei substanţe; **2.** (fin.) totalitatea banilor de care dispune o întreprindere, un patron etc. pentru a face plăţile la termen; bani lichizi: *supravegherea bancară verifică nivelul ... de lichiditate al băncilor.* A. [Din lat. ***liquiditas,*** fr. ***liquidité***].

lícHidus a. **curbă lichidus** (şi subst.), loc geometric al punctelor de început de solidificare în diagrama de echilibru a unui sistem fizico-chimic binar; (scris şi: *liquidus*). [Din lat. ***liquidus***].

lichiór, lichioruri n. băutură alcoolică preparată din spirt sau rachiu, cu adaos de sirop şi esenţe aromatice: *le servi cîte o cafea şi lichioruri.* GHEŢIE. [Din fr. ***liqueur***].

licít, ~ţi, licită, ~e a. care este permis, îngăduit de lege; legal: *fapt licit şi voluntar.* [Din fr. ***licit,*** lat. ***licitus***].

licitá, licitez vb. **1.** (tr.) a vinde ceva prin licitaţie; **2.** (intr.) a face oferte la o licitaţie. [Din fr. ***liciter,*** lat. ***licitari,*** germ. ***lizitieren***].

licitánt, ~ţi, licitantă, ~e m., f. persoană sau firmă care face oferte la o licitaţie. [Din germ. ***Lizitant*** (după *licita*)].

licitáre, licitări f. acţiunea de a licita şi rezultatul ei; licitaţie. [V. ***licita***].

licitatór, ~i, licitatoáre a. şi m., f. (persoană) care licitează. [Din fr. ***licitatoire***].

licitáţie, licitaţii f. vînzare publică a unui bun (posedat în comun de mai mulţi) şi adjudecarea acestuia persoanei care oferă preţul cel mai mare sau, în cazul unor lucrări speciale sau servicii, celei care oferă condiţii mai avantajoase; mezat: *moşia ta s-a vîndut la licitaţie.* BOL.; *scoaterea la licitaţie a mobilelor.* CĂL.; (fig.) *la licitaţiile interpartinice se adjudecă alianţe noi.* A.; (şi: **licitaţiune**). [Din fr. ***licitation,*** germ. ***Lizitation***].

licitaţiúne f. v. **licitaţie.**

licoáre, licori f. **1.** băutură fină, savuroasă: *am băut o licoare strașnică;* (fig.) *puindu-se iarăşi pe sofa într-o poziţiune voluptoasă, turnă licoarea de foc cu mîna ei.* FIL.; **2.** lichid medicamentos; **3.** lichid folosit ca reactiv în anumite reacţii chimice. [Din fr. ***liqueur,*** lat. ***liquor, -oris,*** it. ***liquore***].

licopínă f. pigment roşu întîlnit în florile, fructele, seminţele unor plante (de ex., la tomate, pepene roşu etc.). [Din fr. ***lycopine***].

licopodiacée, licopodiacee f. (la pl.) familie de plante vasculare, cu frunze mari şi dinţate, pe spatele cărora se găsesc sporangi cu spori; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***lycopodiacées***].

licopódiu, licopodii n. **1.** (la pl.) familie de plante criptogame din familia licopodiaceelor, cu tulpina tîrîtoare, ai căror spori se utilizează în farmacie, pirotehnie etc.; (şi la sg.) plantă din această familie; **2.** pulbere galbenă obţinută din sporii acestor criptogame, utilizată în farmacie, pirotehnie etc.; (şi: **licopodium**). [Din fr. ***lycopode,*** lat. ***lycopodium***].

licopódium n. v. licopodiu.

licorín n. v. licurin.

licórn, licorni m. inorog. [Din fr. *licorne,* it. *licorno*].

licorós, ~şi, licoroásă, ~e a. ca o licoare; ca lichiorul: *fratele Minodor era înclinat mai mult spre vinuri muiereşti dulci şi licoroase.* VOIC. [Din fr. *liquoreux*].

lictăr, lictaruri n. (reg.) marmeladă de prune; magiun. [Din magh. *liktárium, lekvár*].

líctor, lictori m. **1.** militar care însoţea, în anumite ocazii, pe înalţii demnitari din Roma antică, mergînd înaintea lor (pentru a îndepărta mulţimea) şi purtînd fasciile (ca semne ale puterii): *reînvia lictorii romani.* CĂL.; **2.** (p. ext.) funcţionar de stat însărcinat cu funcţii poliţieneşti: *ştiind foarte bine că îndată ce o vorbă liberă va ieşi din gura cuiva, vor trimite ... lictori şi călăi ca să-l omoare.* BĂLC. [Din lat. *lictor, -oris*].

licuáţie, licuaţii f. proces de separare prin încălzire a unei substanţe uşor fuzibile de o substanţă mai greu fuzibilă (avînd rol important în formarea rocilor şi a zăcămintelor magmatice). [Din fr. *liquation*].

lícur n. v. licăr.

licură vb. v. licări.

lícură f. v. licăr.

licuí vb. v. licări.

licuríci, licurici m. **1.** ceea ce licăreşte; (spec.) flacără (fosforescentă) care apare prin locurile băltoase sau deasupra unor putregaiuri; **2.** nume dat unor insecte coleoptere nocturne, carnivore, aparţinînd genurilor *Lampyris* şi *Luciola,* ale căror femele au pe ultimele segmente abdominale organe care emit lumină fosforescentă; putregai: *pe dinaintea noastră fulgerau licuricii zburători ca nişte scînteuţe.* SAD. [*Licuri* + *-ici*].

licurín, licurini m. varietate de chefal afumat: *chiupurile cu marinate şi licorini.* NEGR.; (şi: **licorin**). [Din gr. mod. *likorríni*].

licuríre f. v. licărire.

líder, ~i, lideră, ~e m., f. **1.** conducător al unui partid politic, al unei organizaţii sindicale, al unei formaţii etc.; personalitate dominantă într-un grup: *am scris ... biografia unui mare lider sindical.* R.L.; *leaderul grupului Compact.* A.; **2.** sportiv sau echipă sportivă aflată în fruntea clasamentului; **3.** tip de navă conducătoare a unei flotile de nave uşoare; (scris şi: *leader*). [Din engl. ***leader***].

lidián, ~eni, lidiană, ~ene a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Lidiei antice sau locuitorilor ei, referitor la Lidia antică sau la locuitorii acesteia: *a fost un oraş lidian înainte de Ilionul nou.* C. // m., f. persoană (originară) din Lidia; lidiu.; **2.** (muz.) **mod lidian,** mod lidic. [Din fr. ***lydien***].

lídic, ~ci, lidică, ~ce a. (muz.) **mod lidic,** a) mod antic grecesc cu finala pe do; b) mod medieval cu finala pe fa. [Din germ. ***lydisch***].

lidíţă, lidite f. **1.** rocă sedimentară compactă, de culoare închisă, alcătuită mai ales din cuarţ, calcedonie sau opal, folosită ca material abraziv fin sau (în trecut) la verificarea purităţii metalelor preţioase; **2.** melinită. [Din fr. ***lyddite***].

lídiu, lidii m. (înv.) lidian: *persi şi arapi, şi levii şi lidii, toţi au coifuri.* BIBLIA. [De la ***Lidia*** n. pr.].

lído, lidouri n. perisip. [Din fr., it. ***lido***].

lidocaínă f. xilină. [Din fr. ***lidocaïne***].

liechtensteinián, ~eni, liechtensteiniană, ~ene [lihtânştainian] a. care aparţine, care este caracteristic statului Liechtenstein sau locuitorilor lui, referitor la Liechtenstein sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Liechtenstein. [***Liechtenstein*** n. pr. + *-ean*].

lied, lieduri [lid] n. compoziţie vocală cu acompaniament instrumental (la pian), pe textul unui poem liric: *Ioana ... îngîna sobru un lied.* CĂL.; (scris şi: *lid*). [Din germ. ***Lied***].

lién, lienuri n. (anat.) splină. [Din lat., fr. ***lien***].

lienál, ~i, lienală, ~e a. (anat.) care ţine de splină; splenic. [Din lat. ***lienal,*** fr. ***liénal***].

lienocél, lienocele n. hernie a splinei. [Din fr. ***liénocèle***].

lienografíe, lienografii f. radiografie a splinei cu ajutorul unei substanţe de contrast. [***Lien*** + (radi)***ografie***].

lienteríe f. (med.; înv.) diaree. [Din gr. mod. ***lientería,*** fr. ***lientérie***].

liferá, liferez vb. (înv.; tr.) a furniza. [Din germ. ***liefern***].

liferánt, liferanţi m. (înv.) furnizor. [Din germ. ***Lieferant***].

liferáre, liferări f. (înv.) acţiunea de a lifera şi rezultatul ei. [V. ***lifera***].

liferát, ~ţi, liferată, ~e a. (înv.) livrat: *a încasa rata a doua şi ultima din preţul grîului vîndut şi liferat.* REBR. [V. ***lifera***].

lift, lifturi n. **1.** ascensor (pentru persoane): *urcă cu liftul la etajul şase.* GHEŢIE; **2.** instalaţie mecanică servind la scoaterea la suprafaţă a ţiţeiului acumulat în sondă; **3.** lovitură la tenis şi la volei care imprimă mingii o traiectorie ascendentă. [Din engl. ***lift***].

liftă, liftez vb. (tr. şi intr.) **1.** a trimite mingea (la tenis şi la volei) peste fileu, de jos în sus, prin lovituri uşoare; **2.** a aduce la suprafaţă ţiţeiul acumulat în sondă sau a apei din puţurile de captare; **3.** (fig.) a sîcîi, a enerva pe cineva. [Din engl. ***lift,*** fr. ***lifter***].

liftáre, liftări f. acţiunea de a lifta şi rezultatul ei. [V. ***lifta***].

liftát, ~ţi, liftată, ~e a. **1.** (despre mingi) care este trimis peste fileu printr-o lovitură uşoară; **2.** (despre lovituri; la volei sau la tenis) care urmăreşte atacarea adversarului prin trimiterea uşoară, de jos în sus, a mingii peste fileu. [V. ***lifta***].

líftă, lifte f. **1.** (înv.) termen injurios dat de românii ortodocşi celor de altă religie; păgîn; (p. ext.) denumire atribuită cotropitorilor; (p. gener.) termen de ocară pentru un străin, pentru un venetic: *auzit-aţi acolo lifta cea păgînă!* NEGR.; *liftele străine, nemţi, turci şi muscali ... se bătea mereu pe biata ţară.* GHICA; **2.** om rău, cîinos; vietate îngrozitoare: *la suflet e o liftă, un zgripţor fără milă.* MACED.; (adj.) *ce liftă de oameni, ... soro; moşnegii nici batîr nu se răciseră şi ei cotrobăiau prin beci.* C.; (şi: **litfă, litvă**). [Din sl. ***Litva*** „Lituania" n. pr.].

líftboi, liftboi m. (rar) liftier. [Din engl. ***lift-boy***].

lifteán, lifteni m. (înv. şi pop.) lituanian; polonez; străin, venetic; neortodox, păgîn: *multe capete-am fărmat de tătari şi de lifteni şi de falnici ungureni!* POP. [***Liftă*** + *-ean*].

liftiér, ~i, liftieră, ~e m., f. persoană care manevrează (şi întreţine) un lift; liftboi: *fusese în tinereţe liftier.* ARG. [Din fr. ***liftier***].

lífting, liftinguri n. **1.** intervenţie chirurgicală estetică constînd în întinderea unor segmente de cute şi subcute, pentru îndepărtarea ridurilor şi a altor semne de îmbătrînire; **2.** curăţare a sculpturilor. [Din engl., fr. ***lifting***].

lifuról, lifuroi m. (reg.) **1.** pici, ţînc, băietan; **2.** filfizon; secătură; ticălos. [Et. nec.].

ligamént, ligamente n. fascicul de fibre conjunctive, tare şi puţin elastic, care leagă între ele, în articulaţii diferite, părţi ale scheletului sau ajută la fixarea unor organe: *cine vrea să cînte la vioară trebuie ... să-şi exerseze cu răbdare muşchii, ligamentele.* R.L.; **2.** (p. ext.) element de legătură; liant: *temelia nu e studiată şi n-are suficient ligament.* CĂL.; (fig.) *ca o dizolvare a ligamentelor epice ..., filmul acesta se transformă într-o proiecţie ciudată.* R.L. [Din fr. ***ligament,*** lat. ***ligamentum***].

ligamentopexíe, ligamentopexii f. **1.** refacere a aparatului ligamentar al unei articulaţii; **2.** operaţie chirurgicală prin care sînt scurtate şi fixate ligamentele rotunde ale uterului, în scopul corectării retroversiei sau retroflexiei. [Din fr. ***ligamentopexie***].

ligamentoplastíe, ligamentoplastii f. procedeu chirurgical de refacere a ligamentelor rupte sau relaxate ale unei articulaţii. [Din fr. ***ligamentoplastie***].

ligamentós, ~şi, ligamentoásă, ~e a. de natura ligamentului; asemănător cu ligamentul. [Din fr. ***ligamenteux***].

ligánd m. molecula sau ionul care se uneşte direct cu atomul central în compuşii complecşi. [Din fr. ***ligand***].

ligatúrá, ligaturez vb. (rar; tr.) a efectua o ligatură. [Din fr. ***ligaturer***].

ligatúră, ligaturi f. **1.** legare chirurgicală cu fire de catgut, mătase sau aţă a vaselor sangvine, a uterului, a intestinului etc.; materialul utilizat pentru această operaţie; **2.** aliaje auxiliare folosite pentru introducerea unor elemente de aliere în metalul lichid; **3.** metal (cupru, mercur etc.) introdus în metalele nobile pentru a le da anumite caracteristici; **4.** literă sau semn de transcriere fonetică format prin îmbinarea a două litere sau semne de transcriere (ex.: æ, œ); **5.** combinaţie de litere redînd îmbinarea a două litere, o silabă sau un cuvînt; **6.** caracter tipografic obţinut prin reunirea a două litere într-un singur semn grafic; logotip. [Din fr. ***ligature,*** lat. ***ligatura***].

lígă, ligi f. uniune, asociaţie sau coaliţie de state, de oraşe, de societăţi sau de persoane fizice ori juridice, constituită cu un scop anume: *Austria ... intră şi ea în liga occidentală.* FIL.; *susţine că Olanda ar fi ţara ligilor ş-a asociaţiilor.* SAD. [Din it. ***liga,*** fr. ***ligue***].

lígăr, ligăre n. cosoroabă. [Din germ. ***Lieger***].

ligheán, lighene şi **ligheane** n. **1.** vas de metal, material plastic, porţelan etc. larg şi puţin adînc, întrebuinţat la spălatul corpului, rufelor, vaselor etc.: *aplecată asupra ligheanului de pe lavabou, Zoe icnea.* GHEŢIE; **2.** conţinutul unui asemenea vas: *eu ce fac cu ligheanul ist de gheaţă?* AL.; **3.** (rar) castronaş în care se prepară clăbucul pentru bărbierit. [Din turc. ***leğen, liğen,*** sb. ***legen***].

lighenáş, lighenaşe n. diminutiv al lui lighean; lighenuţ: *a venit feciorul cu un lighenaş, cu săpun şi cu briciul.* CAR.; *un lighenaş pe un scaun.* PETR. [***Lighean*** + *-aş*].

lighenúţ, lighenuţe n. lighenaş. [***Lighean*** + *-uţ*].

lighioále f. v. lighioană.

lighioánă, lighioane şi (pop.) **lighioni** f. **1.** animal (sălbatic); fiară, dihanie: *e vreun cotoi sălbatic ori cine ştie ce lighioană.* CAR.; *Dumnezeu are grijă de noi ca şi de toate lighioanele sale.* SAD.; **2.** (mai ales la pl.) pasăre de curte; orătanie: *lighioile bătăturilor fîlfîră, speriate.* DELAVR.; **3.** insectă (vătămătoare): *lighioana nu ştie să facă miere.* ARG.; **4.** (fig.) epitet pentru un om de nimic; ticălos, netrebnic; (p. ext.) venetic: *nu mă încred în lighioanele aste făţarnice ce se numesc oameni.* AL.; *al dracului lighioană mai eşti!* CR.; *or fi fiind alte lighioi, de care s-a umplut acuma ţara.* SAD.; **5.** epitet glumeţ pentru un copil: *lighioile mamei!* DELAVR.; (şi: **lighioaie, ligioană, ligioaie, lighion**). [Din sl. ***legeonŭ***].

lighión[1] n. v. legiune.

lighión[2] m. v. lighioană.

lighioáie f. v. **lighioană.**

lighioánă f. v. **lighioană.**

ligní vb. v. **lihni.**

lignícol, ~i, lignícolă, ~e a. (despre organisme animale şi vegetale) care trăieşte pe lemne sau pe putregaiuri. [Din fr. ***lignicole***].

lignífică, pers. 3 **lignífică** vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma în lemn; a (se) impregna cu lignină. [Din fr. ***lignifier***].

lignificáre, lignificări f. acţiunea de a (se) lignifica şi rezultatul ei; proces prin care membranele celulozice celulare ale plantelor superioare se impregnează cu lignină. [V. ***lignifica;*** cf. fr. ***lignification***].

lignificát, ~ţi, lignificată, ~e a. (despre ţesuturi vegetale) care s-a prefăcut în lemn, care a căpătat consistenţa lemnului; care este impregnat cu lignină; lemnos. [V. ***lignifica***].

lignínă, lignine f. substanţă organică cu structură macromoleculară complexă aflată în ţesuturile plantelor lemnoase, dîndu-le impermeabilitate şi rigiditate şi care se întrebuinţează la obţinerea unor mase plastice sintetice, a negrului de fum şi ca înlocuitor al taninului vegetal. [Din fr. ***lignine***].

lignít, (rar) **lignituri** n. şi **ligniţi** m. cărbune natural de calitate inferioară, sfărîmicios, de culoare brună-negricioasă, folosit drept combustibil energetic în termocentrale, în transporturi, la încălzirea imobilelor: *miroase străşnic a funingine de lignit.* CAR. [Din fr. ***lignite***].

lignivór, ~i, lignivoră, ~e a. (despre organisme) care se hrăneşte cu ţesut lemnos, care roade lemnul. // n. pl. lignodestructori. [Din fr. ***lignivore***].

ligno- element de compunere cu sensul „(referitor la) lemn", „lemnos". [Din fr., germ. ***ligno-***].

lignocelulóză, lignoceluloze f. substanţă constituită din lignină cu celuloză. Din engl. ***lignocellulose***].

lignodestructór! m. pl. organisme (ciuperci, insecte) care se hrănesc cu lemn, provocînd distrugerea acestuia; lignivore. [***Ligno-*** + ***destructor***].

lignofól n. v. lignofoliu.

lignofóliu, lignofolii n. produs lemnos format din plăci de furnir impregnate cu răşini sintetice; fanerit; (şi: **lignofol**). [Din germ. ***Lignofol***].

lignomét n. material foarte rezistent, obţinut din plăci de furnir de carpen, încleiate şi presate la presiuni şi temperaturi înalte. [***Ligno-*** + ***met(al)***].

lignométru, lignometre n. instrument cu care se măsoară diametrul şi înălţimea arborilor sau se marchează, prin vopsire, unele caracteristici ale acestora. [Din fr. ***lignomètre***].

lignós, ~şi, lignoásă, ~e a. (livr.) de consistenţa, cu caracteristicile lemnului: (fig.) *fişietura devenea lignoasă, violonceele vibrau la unison, o pocnitură acoperea toată orchestraţia.* CĂL. [Din lat. ***lignosus,*** fr. ***ligneux***].

lignóză, lignoze f. celuloză. [Din germ. ***Lignose***].

ligótă, ligote f. (înv.) privilegiu: *n-avem noi ligote.* C. [Din rus. ***ligota***].

ligroínă f. benzină uşoară, folosită în general ca solvent. [Din fr. ***ligroïne***].

ligulát, ~ţi, ligulată, ~e a. **1.** (despre frunze) prevăzut cu ligulă; **2.** (despre flori gametopetale) cu una dintre diviziunile corolei mult prelungite. [Din fr. ***ligulé***].

ligúlă, ligule f. (bot.) apendice la frunzele gramineelor, la limita dintre limb şi teacă. [Din fr. ***ligule***].

ligúri m. pl. populaţie preindo-europeană din nord-vestul Italiei şi sud-estul Franţei, asimilată de celţi şi de romani: *o piatr-acolo sta, cum pun ligurii, mormîntul celor buni ca să-l arate.* COŞB. [Din fr. ***Ligures***].

ligúric, ~ci, ligurică, ~ce a. (rar) care aparţine, care este caracteristic ligurilor, referitor la liguri. [***Liguri*** + ***-ic***].

lihăí[1] vb. v. **lehăi.**

lihăí[2]**, lihălesc** vb. (reg.; intr.) gîfîi: *îl strînse cu o putere nebănuită ... şi-i lihăi în ureche, plîngătoare.* REBR. [Din magh. ***lihegni*** „gîfîi"].

lihăít, ~ţi, lihăită, ~e a. (reg.) sugrumat (de emoţie): *un glas lihăit îi şoptea neîncetat cuvinte urîte.* REBR. [V. ***lihăi***].

lihneálă, lihneli f. (pop.) senzaţie de sfîrşeală, de slăbiciune (din cauza foamei): *echipajul „Speranţei" rîse ... pînă ce simţiră că lihneala îi dobora din picioare.* TUD. [***Lihni*** + ***-eală***].

lihní, lihnesc vb. **1.** (pop.; intr. şi refl.) a avea o senzaţie de sfîrşeală, de slăbiciune (din cauza foamei, mai ales): *Edvin sprijinea în braţe p-a lui scumpă amoreză ce de silnica suflare a furtunei s-alignea.* NEGR.; **2.** (reg.; intr.) a şchiopăta; **3.** (reg.; intr.) a-i paraliza cuiva o parte a corpului; (şi: **ligni, aligni**). [Et. nec.; cf. ucr. ***ligniti***].

lihníre f. acţiunea de a (se) lihni şi rezultatul ei. [V. ***lihni***].

lihnít, ~ţi, lihnită, ~e a. secătuit de puteri, cu puterile sleite; (p. ext.) foarte flămînd, mort de foame; hămesit: *găsesc o ţigăncuşă zdrenţuroasă şi lihnită.* CAR.; *adesea, lihnit de foame, el se gîndea la nopţile cu pui fripţi şi vin rece.* PETR.; **2.** (fig.) ahtiat; dornic: *cîntăreţi, lihniţi de pompe şi de sărbători solemne, cari ţin, cu tot prilejul să s-arate, să se-nsemne.* VLAH. [V. ***lihni***].

lihód, ~zi, lihodă, ~e a. (reg.) **1.** (despre mîncăruri, băuturi) fără gust; fad, sălciu; **2.** (despre gură, stomac, (p. ext.; despre oameni) care are o senzaţie neplăcută din cauza foamei sau a unei mîncări nepotrivite, a prea multor dulciuri: *umblă aşa, lihod de foame.* AG. [Din gr. mod. ***lihoúdis***].

lihotí, lihotesc vb. (reg.; intr. şi refl.) a avea o senzaţie de sfîrşeală, de slăbiciune (din cauza foamei). [De la ***lihod***].

lilá a. invar. (livr.) violet: *apusul e roz şi lila.* MACED. [Din fr. ***lilas***].

liliác[1]**, lilieci** m. **1.** numele mai multor specii de arbori şi arbuşti din familia oleaceelor: **a)** (şi **liliac nemţesc, liliac sălbatic**) arbust înalt cu frunze ovate, cordate la bază şi flori colorate în nuanţe de violet-albastru sau alb, dispuse în panicule, plăcut mirositoare, care creşte spontan în regiunile mai calde ale ţării, în rest cultivîndu-se ca arbust ornamental; iorgovan, mălin, scînteie, scumpie[1] (*Syringa vulgaris*; **b)** (şi **liliac franţuzesc, liliac nemţesc, liliac persan**) arbust înalt, cu ramuri răsfirate, cu frunze lanceolate, lobate sau penat fidate, cu flori palid liliachii, mirositoare, dispuse în panicule, cultivat ca arbust ornamental (*Syringa persica*); **c)** (şi **liliac-franţuzesc, liliac-nemţesc, liliac-chinezesc**) arbust înalt, cu frunze lanceolate, cu flori purpurii, cultivat ca plantă ornamentală (*Syringa chinensis*); **d)** (şi **liliac românesc** sau **transilvănean**) lemnul-vîntului (*Syringa Josikaea*): *a noastre inimi îşi jurau credinţă pe toţi vecii, cînd pe cărări se scuturau de floare liliecii.* EM.; **2.** (p. rest.) floarea acestor plante: *numai ... miresmele liliacului mă scoaseră la lumină.* SAD.; *liliecii, albi şi vineţi, înfloriseră şi umpleau văzduhul de miroase.* GHEŢIE; **3.** (şi **liliac-de-munte**) arin de munte (*Alnus viridis*); **4.** (reg.) mălin (*Prunus padus*); **5.** (reg.) salcîm (*Robinia pseudacacia*); **6.** (compuse) **a) liliac-sălbacic** (sau **-de-cîmp**), albăstrică (*Aster tripolium*); **b) liliac-de-pădure,** tulichină (*Daphne mezereum*); **liliac-de-grădină** (sau **liliac-franţuzesc**), nopticoasă (*Hesperis matronalis*); **liliac-nemţesc,** brumărele (*Phlox paniculata*); (reg.) **liliac-galben,** cuişoare (*Ruben aureum*); (reg.) **liliac-de-mare,** crin de toamnă (*Hosta plantaginea*). [Din turc. ***leylâk***].

liliác[2]**, lilieci** şi **liliaci** m. mamifer insectivor din ordinul chiropterelor, asemănător cu şoarecele, avînd aripi adaptate la zbor, formate dintr-o membrană care leagă degetele foarte alungite ale membrelor anterioare, laturile corpului, membrele posterioare şi coada, care trăieşte prin locuri întunecoase şi puţin umblate, de unde iese numai seara şi noaptea pentru a-şi căuta hrana (*Plecotus auritus* şi *Nyctalus noctula*): *ce te faci cu un stol de lilieci care ... ţi se încurcă în păr?* CĂL.; *liliecii îşi prind prada numai în zbor.* BL. [Din bulg. ***liljak***].

liliacée, liliacee f. (la pl.) familie de plante erbacee monocotiledonate, cu bulbi, rizomi sau tuberculi, cu frunze întregi, cu fructul de obicei o capsulă sau bacă, cultivate mai ales ca plante ornamentale; (şi la sg.) plantă din această familie: (adj.) *plantă liliacee.* [Din fr. ***liliacées***].

liliachíu, ~i, liliachie, ~ii a. de culoarea violet (deschis) a florii de liliac[1]: *pe o masă ... se afla ... un buchet mare de ciulini liliachii.* PETR.; *în nemărginire, sub cerul liliachiu, ieşea cîteodată un vultur.* SAD. [***Liliac***[1] + ***-iu***].

liliál, ~i, lilială, ~e a. care aminteşte de crin prin formă, albeaţă, puritate etc.: *alături de Cleo, ... mai e şi liliala Gina.* LOV.; *lilială sau perversă, femeia are un punct sufletesc misterios.* CĂL. [Din fr. ***lilial***].

lílie, lílii f. (reg.) **1.** numele mai multor plante din familia liliaceelor: **a)** (şi **lilie albă**) crin (*Lilium candidum*): *cînd silfele vin jalnic prin lilii să se culce.* EM.; **b)** (şi **lilie roşie, lilie galbenă**) coroana-împăratului (*Lilium bulbiferum*); **c)** crin-de-pădure (*Lilium martagon*); **2.** numele mai multor plante din familia iridaceelor: **a)** (şi **lilie vînătă, lilie sălbatică**) stînjenel (*Iris germanica*); **b)** (**lilie galbenă**) stînjenel galben (*Iris pseudachorus*). [Din germ. ***Lilie***].

lilióm, liliomi m. (reg.) **1.** numele mai multor plante din familia liliaceelor: **a)** (şi **lilíom alb**) crin (*Lilium candidum*): *frunză verde liliom, lasă-mă, maică, să dorm.* POP.; **b)** (şi **lilion bun, lilion alb**) lăcrimioară (*Convallaria majalis*); **c)** (**lilíom galben**) crin galben (*Hemerocallis fulva*); **2.** numele mai multor plante din familia iridaceelor: **a)** (şi **lilion albastru, lilion vînăt, lilion negru**) stînjenel (*Iris germanica*); **3.** linariţă (*Linaria vulgaris*); (şi: **lilion**). [Din magh. ***liliom***].

lilión m. v. **liliom.**

lilipút a. invar. foarte mic; liliputan: *bărci liliput ... zăceau dedesubtul falezei.* ARG. // m. (pl.: **lilipuţi**) (fig.) persoană lipsită de orice valoare, calităţi, merite: *atunci se văzu o străşnică răzvrătire de lilipuţi împotriva tuturor literaţilor ţării.* VLAH. [De la ***Liliput*** n. pr.].

lilipután, ~i, liliputană, ~e a. **1.** de dimensiuni foarte mici; minuscul, pitic, liliput: *un vals de Strauss, provenit dintr-o orchestră liliputană ascunsă undeva.* CĂL.; **2.** (fig.) de mică amploare, lipsit de anvergură: *viaţa merge mereu înainte ..., plăzmuind ... idei noi pe care fantezia liliputană omenească niciodată nu le va putea înţelege.* REBR. // m., f. om de statură foarte mică; pitic, liliput: *figurează ... la spectacol într-un şir de şapte liliputani.* ARG. [***Liliput*** + ***-an***; cf. fr. ***lileputien***].

líliu, lílii m. (reg.) **1.** crin (*Lilium candidum*); **2.** numele mai multor plante din familia iridaceelor: **a)** (şi **liliu vînăt**) stînjenel (*Iris germanica*); **b)** (şi **liliu galben**) stînjenel galben (*Iris pseudacorus*). [Din lat. ***lilium***].

lilióţă, lilióţe f. plantă erbacee din familia liliaceelor cu tulpină ramificată, cu frunze lungi, liniare, cu flori albe, dispuse în raceme, care creşte prin fineţe, fiind cultivată şi ca plantă decorativă; voalul miresei (*Anthericum ramosum*). [***Lilie*** + ***-uţă***].

limáce f. v. **limax.**

limacifórm, ~i, limaciformă, ~e a. care este de forma unui melc. [Din fr. ***limaciforme***].

limán[1], limanuri şi **limane** n. **1.** (înv.) port; (p. ext.) mal, ţărm: *dintr-aceştiia dodoneni au stăpînit ostrovul ... şi multe limanuri sau scale în Asia, în Europa şi în Italia.* N.COSTIN; *era un dobrogean din mocănimea demult coborîtă la limanul mării.* SAD.; **a ajunge** (sau **a ieşi**) **(cu bine) la liman,** a ieşi dintr-o situaţie grea, dificilă; a atinge ţinta dorită, a realiza scopul propus: *ideea că nu e capabilă să-l ajute pentru a ieşi la liman o mîhnea.* GHEŢIE; **a duce** (sau **a scoate**) **la (un) liman (bun)** sau **a aduce la limanul odihnei** (ori **de mîntuire**), a salva, a scoate pe cineva dintr-o situaţie grea, dintr-un impas, a ajuta să pună capăt zbuciumului, frămîntării: *a duce această ţară la limanul cel de mîntuire.* ISP.; **2.** (fig.) adăpost, refugiu; ocrotire, salvare: *încotro e limanul? ... dincotro să aşteptăm un mîntuitor de care avem nevoie?* CAR. [Din turc. ***liman*** „port"].

limán[2], limanuri n. lac rezultat prin bararea cu aluviuni a gurii de vărsare a unui rîu; lagună: [crapii] *intră în limanuri de linişte, în ape joase şi calde.* SAD.; *limanul Nistrului.* [Din rus. ***liman*** "baltă; lac fără păpuriş", ucr. ***lyman***].

limáx, limacşi m. numele mai multor specii de moluşte gasteropode cu corpul alungit, lipsit de cochilie; (şi: **limace**). [Din lat. ***limax, -acis,*** fr. ***limace***].

limb[1], limburi n. **1.** (relig.) tărîm de la marginea Infernului unde catolicii medievali credeau că ar ajunge, după moarte, sufletele copiilor nebotezaţi şi cele ale oamenilor virtuoşi, care au trăit înainte de venirea lui Hristos: *primesc sanctificarea, adunaţi într-un limb al aleşilor.* R.L.; **2.** marginea discului unui astru: *limbul Soarelui;* **3.** porţiunea lată şi aplatizată a frunzei, legată de ramură sau de tulpină prin peţiol; lamină; **4.** partea superioară, desfăcută a unei petale sau sepale; **5.** cadran gradat la instrumentele de măsurare a unghiurilor, folosite în lucrările geodezice şi topografice: *am pierdut şi limbul gradat.* CĂL.; **6.** instrument de măsurat orificii mici, compus din două braţe de oţel gradate, îmbinate la un capăt într-un unghi ascuţit, a cărui mărime se modifică, prin presiune, în funcţie de mărimea orificiului în care este introdus; **7.** marginea proeminentă a unei formaţii anatomice circulare: (ex. limbul corneean). [Din lat. ***limbus,*** fr. ***limbe,*** germ. ***Limbus***].

limb[2], limburi n. **1.** navă mică de transport sau şlep folosit în operaţia de limbare; **2.** (p. ext.) limbare: *a face limb.* [Din turc. ***limbă***].

limbá, limbez vb. (tr.) a descărca o navă pentru a-i înlesni trecerea printr-un loc mai puţin adînc şi a o reîncărca odată ajunsă la adîncime mai mare. [De la ***limb[2]***].

limbágiu n. v. **limbaj.**

limbáj, limbaje şi (înv.) **limbajurí** n. **1.** facultatea proprie omului de a-şi exprima şi comunica gîndurile, sentimentele, dorinţele etc. prin intermediul unui sistem de sunete articulate sau de semne grafice; sistemul respectiv: *limbajul omenesc.* MAIOR.; *rolul pe care în poezie îl are limbajul revine ... în muzică tonurilor, melodiei, armoniei.* BL.; **limbaj artificial,** orice sistem de semne nonlingvistice care pot fi înţelese pe baza unor convenţii; **limbaj formalizat,** limbaj artificial în care expresiile se formează pe baza unor reguli explicit formulate (ex. calculul matematic); **2.** idiom al unei comunităţi umane istoric constituite; limbă, grai: *vorbeam fiecare limbajul provinciei noastre.* GHICA; *auzea vorbindu-se un limbaj ... cunoscut.* BOL.; **limbaj natural,** fiecare dintre limbile naţionale; **3.** mod propriu de a vorbi, de a se exprima al unui individ într-o anumită împrejurare; manieră de a spune ceva; stil, limbă: *era un bun camarad, cu un limbaj anume al lui.* PETR.; *la cea mai mică violenţă de limbaj riscau să fie concediaţi.* GHEŢIE; **limbaj comun** (sau **curent**), fel de a se exprima simplu, nepretenţios, pe înţelesul tuturor: *îţi răscoleşte existenţa, în limbaj comun, măruntaiele.* CĂL.; *formarea mea, potrivit limbajului curent, este legată de cărţi.* PATAP.; **a avea** (sau **a găsi**) **un limbaj comun,** a se înţelege, a cădea de acord asupra unei chestiuni: *aş dori ... să găsesc un fel de limbagiu comun, ca să ne putem înţelege aşezat, liniştit.* MAIOR.; **limbaj verde,** manieră de exprimare directă, deschisă, fără menajamente: *libertatea de a folosi un limbaj verde era proporţionată oarecum de importanţa fiecăruia.* PETR.; **4.** mod de folosire a unei limbi (în special a lexicului), specific anumitor domenii, profesii, grupuri sociale etc.; stil, limbă: *tinerii noştri au început a caracteriza sau, cum se zice în limbajul teatrului, „a crea rolurile".* EM.; *în limbajul judecătoresc, e o faptă de scelerat.* ARG.; **limbaj de lemn,** limbă de lemn: *acel limbaj de lemn ... înseamnă şi o mentalitate, un mod de cugetare.* D.; **5.** (p. ext.) sistem de semne, socialmente codificate, care nu fac apel la vorbire sau la scriere: *limbajul surdo-muţilor;* **6.** (fig.) orice mijloc de exprimare a sentimentelor, a ideilor: *o iubire foarte eterică, alcătuită ... din declaraţii timide, exprimate în limbajul florilor.* REBR.; *arta este un limbaj.* CĂL.; **7.** (p. anal.) orice mijloc de comunicare observat la animale: *limbajul delfinilor;* **8.** (inform.; şi **limbaj de programare**) sistem de caractere, simboluri şi reguli folosit în programare: *scriai programul în limbajul Fortran, îl imprimai pe cartele perforate.* D.; **limbaj de maşină,** cod de litere şi cifre care permite simplificarea scrierii instrucţiunilor date de unitatea centrală a unui calculator; (şi: (înv.) **limbagiu, langaj**). [Din fr. ***langage,*** it. ***linguaggio*** (după *limbă*)].

limbár, limbari m. şi **limbare** n. **1.** (pop.) anomalie congenitală constînd în dezvoltarea pînă spre vîrful limbii a membranei care leagă dosul acesteia de partea inferioară a gurii, împiedicînd astfel libera mişcare a limbii; aţă la limbă; **2.** (pop.) boală constînd în apariţia de mici tumori sau vezicule pe mucoasa cavităţii bucale, în special pe limbă; aftă, stomatită, puşchea: *foarfecele să nu le bagi în gură, căci faci limbar.* POP.; **3.** (reg.) cobe (la păsări). [***Limbă*** + ***-ar***].

limbáre, limbări f. acţiunea de a limba şi rezultatul ei; transportare a unei încărcături cu o navă fluvială pînă la o navă de mare; alimbare. [V. ***limba***].

limbáreţ, ~i, limbareţă, ~e a. limbut; vorbăreţ: (fig.) *se strecoară pitpalacul limbareţ.* OD. [***Limbă*** + ***-areţ***].

limbáriţă, limbariţe f. **1.** (pop.) băşică formată sub limbă: [beţivii] *de n-or bea într-o zi rachiu, fac limbariţă.* POP.; **2.** (fig.; fam.) înclinaţie spre cleveteală, spre flecăreală: *ai limbariţă?* **3.** (reg.) plantă cu flori mici, albe sau trandafirii, care creşte prin locuri umede; limba-broaştei, limba-vacii (*Alisma plantagoaquatica*). [***Limbă*** + ***-ariţă***].

límbă, limbi şi (înv.) **límbe** f. **1.** organ anatomic musculos, alungit şi mobil, situat în cavitatea bucală, servind la perceperea gustului, la masticaţie şi deglutiţia alimentelor: [i]*ţi voi tăia limba.* NEGR.; *mi se băşicase limba, iar gura-mi devenise sălcie.* GHEŢIE.; (**a alerga** sau **a umbla, a veni, a aştepta etc.**) **cu limba scoasă** (**afară**), (a alerga sau a umbla, a veni, a aştepta etc.) deosebit de nerăbdător, de agitat sau de dornic, de stăruitor: *cîţi sînt cu averi mari, cari aleargă după pensie cu limba scoasă, în ţara noastră?* AL.; (pop.) **a asuda** (sau **a năduşi**) **sub limbă,** se spune în bătaie de joc despre cei care se plîng fără temei că au muncit prea mult; **a scoate limba la cineva,** a arăta limba (cuiva), în semn de dispreţ, de desconsiderare: *scot limba la toate pretenţiile personalităţii lui.* PR.; **a scoate** (sau **a-i ieşi**) **limba de un cot,** a-şi pierde suflul datorită efortului, oboselii; a ajunge la capătul puterilor, a fi foarte obosit: *am umblat după urma cerbului ... de-mi ieşise limba de-un cot.* SAD.; **a nu pune pe limbă ceva,** a nu gusta, a nu mînca, a nu bea (nimic): *băiatul cîrciumarului n-a pus pe limbă decît apă.* ST.; **cît pui pe limbă,** foarte puţin; **a avea limba încărcată,** a avea limba albă, ca urmare a unei indigestii; **2.** acest organ de la unele animale sau păsări, folosit ca aliment; mîncare preparată din acesta: *romanul ... mînca limbi de privighetoare.* EM.; *la peste şaptezeci de ani, nu mai mînca decît limbă şi inimă de vită.* SOR.; **3.** organ al vorbirii: *nu-i cu putinţă să povestească limba omenească.* CR.; *nu-ţi spurca limba cu neadevăruri.* SAD.; (**a avea**) **limbă lungă** sau (**a fi**) **lung de** (ori **la, în**) **limbă,** **a)** (a fi) vorbăreţ, flecar; **b)** (a fi) incapabil să păstreze un secret; (a fi) indiscret; (**a fi** sau **a avea**) **limba ascuţită** (ori **veninoasă, otrăvită, rea, de şarpe, neagră**), (a fi) răutăcios, maliţios; (a fi) clevetitor, bîrfitor: *cunoştea păcatele tuturor şi avea limba ascuţită.* PR.; **a înţepa cu limba** sau (reg.) **a fi cu** (ori **a avea**) **ţepi, piper pe** (sau **aguridă sub**) **limbă,** a fi ironic, maliţios, răutăcios: *nu se poate să vorbeşti şi tu fără ca să înţepi cu limba?* SL.; **(a fi) slobod la limbă** sau **limbă slobodă, a)** (a fi) excesiv de sincer, deschis, direct în vorbire; (a fi) imprudent, necontrolat în vorbire; **b)** (a fi) vorbăreţ, flecar; **c)** (a fi) incapabil de a păstra un secret; a dezvălui orice secret; **a fi cu două limbi** sau **a avea (mai) multe limbi,** a fi mincinos, ipocrit, făţarnic; **a avea limbă ascuţită,** a avea darul de a vorbi convingător, elocvent: *părintele Amfilohie are limbă ascuţită şi-mi place să-l ascult.* SAD.; **a-şi muşca limba,** a se căi pentru cele spuse: *muşcaţi-vă limba şi vîrîţi-vă minţile-n cap.* CAR.; **muşcă-ţi limba!,** se spune celui care rosteşte ceva nepotrivit sau neconvenabil, care prezice ceva nedorit: *muşcă-ţi limba, Doamne fereşte, să nu cobim!* GHEŢIE; **a-şi înghiţi limba, a)** a amuţi (de emoţie, de uimire etc.): *cînd a văzut-o ... Ioan era cît pe ce să-şi înghită limba.* SAD.; **b)** a se abţine să spună ceva; **a-şi ţine** (sau **băga**) **limba (în gură),** a tăcea, a nu vorbi: *ţineţi-vă limbile toţi, aţi auzit!* CAR.; **a-şi pune frîu la limbă** (sau **limbii**) ori **a-şi înfrîna** (sau **struni**) **limba, a)** a vorbi cumpătat, prudent ori cuviincios: *şi frîu ş-ar pune limbii cînd fiii lor sînt faţă.* NEGR.; **b)** a tăcea; **a trage pe cineva de limbă,** a pune cuiva întrebări multe şi insistente pentru a afla anumite lucruri, secretele cuiva; a iscodi: *fostul diacon avea haz şi-l traseră de limbă.* CĂL.; **a (i se) dezlega cuiva limba** sau **a se dezlega** (ori **a prinde**) **la limbă** sau (rar) **a prinde limbă,** a începe să vorbească; a căpăta curaj sau chef de vorbă, a deveni vorbăreţ, limbut: *tînărul se dezgheţă, prinse limbă şi înţelese ... cît e de norocos rolul de servil.* VLAH.; *Alec se pricepu să dezlege limba cumnatului său.* GHEŢIE; **a-i merge cuiva limba ca o moară stricată** (sau **de vînt**), a vorbi repede şi continuu; a pălăvrăgi, a flecări; **i se bate limba-n gură,** vorbeşte repede şi rău; **a avea mîncărime** (sau **mîncărici, gîdilici**) **la** (ori **de**) **limbă** sau **a-l mînca** (ori **a-l arde, a-l frige**) **limba,** a simţi nevoia presantă de a vorbi; a fi vorbăreţ, palavragiu: *moş Roată ... avea gîdilici la limbă.* CR.; *pe Ilie începu să-l mănînce limba.* AG.; **a (i) se încurca** (sau **împiedica**) **cuiva limba (în gură** ori **la vorbă**), a rosti cuvintele cu greutate (de emoţie, la beţie etc.): [Rică] *tremură şi i se încurcă limba în vorbă.* CAR.; **a avea limba legată,** a nu voi să vorbească, a refuza să spună ceva: *aveau limba legată pentru ... orice lămuriri.* SAD.; **a i se lega cuiva limba (în gură)** sau **a-i pieri** (ori **a-i îngheţa, a i se lua, scurta, îngroşa, încurca**) **cuiva limba,** a muţi; a nu mai avea îndrăzneala să spună ceva: *limba ţi se leagă tocmai ca la un mort.* EM.; *Radu căzu iarăşi la pat ...; peste o săptămînă i se legă limba.* VLAH.; **a lega** (sau **a scurta, a tăia**) **cuiva limba,** a sili pe cineva să tacă, să nu mai bîrfească, să nu mai calomnieze: *dumneata ai dori să le mai scurtezi limba acestor bîrfitori?* CAR.; **a vorbi** (sau **a grăi**) **în vîrful limbii** (sau **în** ori **pe limbă**) sau **a fi cuiva limba prinsă,** a fi peltic; **a avea păr pe limbă,** a fi needucat, necioplit; a fi prost; **a avea limbă de aur** sau **a fi cu limba (fagure) de miere,** a avea darul vorbirii, a vorbi frumos, elocvent; (fam.) **puşchea pe limbă(-ţi)!,** se spune aceluia

care vorbeşte despre ceva neplăcut, periculos, pentru ca aceasta să nu se întîmple, să nu se confirme: *Adeluţa mea face manevre? puşchea pe limbă-ţi, cucoană!* AL.; **nu i-a tors (mamă-sa) pe limbă,** se spune despre cineva prompt, direct în răspunsuri, care spune ce gîndeşte: *dar părintele Duhu nu i-a tors mă-sa pe limbă.* CR.; **a-şi toarce pe limbă,** a se gîndi bine înainte de a vorbi, de a spune ceva: *de-acu nainte să-ţi torci pe limbă cînd îi deschide gura să vorbeşti cu mine.* AL.; **(spune, înjură etc.) cum îi vine** (sau **ce-i vine**) **pe limbă,** (spune, înjură etc.) fără să se controleze, sub impulsul unei stări (de supărare, de furie etc.) momentane: *spune tot ce-i vine pe limbă.* CĂL.; **îmi umblă pe vîrful limbii** sau **îmi vine** (ori **îmi stă**) **pe limbă** (şi **nu pot să spun**), nu-mi amintesc momentan ceva foarte bine ştiut, cunoscut de mine; **a-i sta cuiva pe limbă ceva,** a fi pe punctul de a spune ceva (şi a se abţine); a dori cu tot dinadinsul să spună ceva: *dojenile aspre ...* [î]*i stăteau pe limbă.* REBR.; **4.** limbaj uman; vorbire: *cine cunoaşte în mod cît de elementar ce va să zică limba ... ştie că ea acopere pe deplin spiritul şi că dezvoltarea limbei e chiar dezvoltarea inteligenţei?* EM.; **5.** (p. ext.) limbaj codificat, care nu face apel la vorbire sau la scriere: *limba surdomuţilor;* **6.** (p. anal.) limbaj al păsărilor, al animalelor etc.: *se văzu înconjurat de o mulţime de paseri, ... ţipînd pre limba lor.* ISP.; **7.** (fig.) orice mijloc de exprimare a sentimentelor, a ideilor: *Wagner ... cercă să formeze ... o limbă dramatică convenţională.* FIL.; **8.** idiom al unei comunităţi umane istoric constituite: *au deşteptat la viaţă limba română.* EM.; *numai dînsa mi-i stăpînă: limba neamului meu dacic, limba noastră cea română.* VIERU; **limbă maternă,** v. **matern; limbă modernă,** v. **modern; limbă clasică,** v. **clasic; limbă vie,** v. **viu; limbă moartă,** v. **mort; limbă liturgică** (sau **sfîntă**), v. **liturgic; limbă naţională,** v. **naţional; limbă literară,** v. **literar; limbă oficială** (sau **de stat**), limbă utilizată în administraţia unui stat: *biserica au creat limba literară, au sfinţit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice şi de stat.* EM.; **limbă comună, a)** aspect al unei limbi folosit ca mijloc de comunicare al întregii comunităţi, independent de apartenenţa dialectală a vorbitorilor; (p. restr.) limbă literară; koine; **b)** stadiu în evoluţia unei limbi, anterior diferenţierii dialectale: *română comună;* **limbă curentă** (sau **de toate zilele, de conversaţie**), limbă utilizată în relaţiile zilnice dintre oameni; **limbă standard,** v. **standard; limbă scrisă,** v. **scris**[1]**; limbă vorbită,** v. **vorbit**[1]**; a vorbi aceeaşi limbă** (sau **două limbi diferite**), a (nu) avea acelaşi mod de a gîndi, de a simţi; **9.** mod propriu de a vorbi, de a se exprima al unui individ într-o anumită împrejurare; manieră de a spune ceva; (spec.) stil al unui scriitor, al unei opere literare; limbaj: *notaţii despre natură ... transcrie într-o limbă sobră.* LOV.; *limba lui Creangă;* **a vorbi** (sau **a spune, a zice, a grăi etc.**) **pe** (sau **în**) **limba mea** (ori **ta, sa etc.**), în felul de a se exprima sau pe înţelesul vorbitorului (sau interlocutorului); (p. restr.) potrivit felului de a fi, de a gîndi, de a simţi al vorbitorului (sau interlocutorului): *amîndoi, pe-o vale verde ... stau grăind în limba lor.* AL.; (fig.) *şi clopotele-n limba lor plîngeau cu glas tînguitor.* COŞB.; **(a lega) cu limbă de moarte,** ca ultimă dorinţă, exprimată pe patul de moarte; ca dispoziţie testamentară: *lăsase cu limbă de moarte să-i facă cosciugul din scîndurile clavirului.* GHICA; **10.** mod de folosire a unei limbi, specific anumitor domenii, profesii, grupuri sociale etc.; stil, limbaj: *toată ştiinţa şi meşteşugul îşi are limba sa.* HEL.; *prin cărţile sale didactice a dat fiinţă limbii ştiinţifice.* EM.; *limba poetică se deosebeşte de vorbirea zilnică.* CĂL.; **limbă de lemn,** exprimare ambiguă, absconsă, stereotipă (cultivată de politicieni): *limba presei din perioada comunistă era marcată de stereotipia limbii de lemn, era ternă şi imper-sonală.* D.; **limbă păsărească,** v. **păsăresc; 11.** (înv. şi pop.) comunitate de oameni care vorbesc aceeaşi limbă; neam, popor: *ochii lui prăvăsc preste gloate, de văd lumea şi limbile toate.* DOS.; *un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă.* EM.; **12.** (înv.) prizonier prin care se obţineau informaţii asupra situaţiei armatei inamice; spion, iscoadă, informator: *au prins limbă, care au spus că cetatea Enecul este grijită foarte bine.* NEC.; *deşi ducea o viaţă foarte retrasă, primea prin limbi neştiute felurite veşti despre cele ce se petreceau în afară.* GHEŢIE; **13.** (înv.) informaţie, ştire asupra intenţiei duşmanului, a armatei inamice: *vom putea să avem şi limbă de mişcările lui.* BĂLC.; *comişii Simion şi Onu duceau limbă Măriei sale la Vaslui.* SAD.; **14.** nume dat unor (părţi de) obiecte, instrumente etc. alungite (şi mobile) care seamănă formal sau funcţional cu organul anatomic descris mai sus: **a)** bară mobilă de metal, agăţată în interiorul clopotului, care, prin mişcare, loveşte pereţii acestuia, făcîndu-l să sune: *clopotul n-a plînge cu limba lui de spijă pentru acel de care norocul avu grijă.* EM.; *limba de clopot, gata-gata să facă bang.* SOR.; **b)** fiecare dintre arătătoarele ceasornicului; pendulul unui orologiu: *orologiul ... sună de 12 ori din limba sa de metal.* EM.; (fig.) *cînd limba sorţii sale ajunse pe pragul al doilea al vieţii, inima se opri.* CĂL.; **c)** piesă mobilă la cîntarul cu cumpănă, care, prin oscilaţiile ei, indică valoarea greutăţii cîntărite; (p. gener.) indicator al oricărui instrument de măsură: *să potriveasc-că limba tereziei.* CAR.; (fig.) *nici încline a ei limbă recea cumpănă-a gîndirii.* EM.; **d)** încălţător; **e) bucată** de piele, de pînză etc. lungă şi îngustă, care acoperă deschizătura încălţămintei în locul unde se încheie cu şiretul; **f)** cheotoare de piele cusută la marginea posterioară de sus a cizmelor, cu ajutorul căreia acestea se trag pe picior; ureche; **g)** lamă sau tăiş de metal al unor instrumente; pană: *pumnalele conjuraţilor se ridicară ... şi făcură să lucească tăioasele lor limbi.* FIL.; **h)** cuiul de la cataramă; **i)** flacără alungită: *se-nalţă limbi de flăcări.* VLAH.; **j)** fişie de lumină care străbate întunericul: *subt limba de lumină.* SAD.; **k)** porţiune alungită, îngustă dintr-o suprafaţă; fişie, şuviţă: *am mai trecut un deal, o vale şi-o limbă de pădure.* NEGR.; *pe limba de lut umed se deosebeau urmele paşilor.* GHEŢIE; **l)** deschizătură lăsată la coteţul sau la gardul de pescuit; **m)** (înv.) lingou: *Abor au luat o limbă de aur.* ANTIM; **n)** (reg.) bucată de lemn sau de metal servind ca încuietoare la uşi, la porţi etc.; **o)** (pop.) cordar (la ferăstrău); **15.** (compuse; bot.) **a) limba-apei,** broscăriţă (*Potamogeton natans*); **limba-broaştei,** limbariţă (*Alisma plantago-aquatica*); **limba-boului,** miruţă (*Anchusa officinalis*); **b)** plantă erbacee din familia boraginaceelor, acoperită cu peri aspri şi ţepoşi, cu flori albastre, mari (*Anchusa italica*); **c)** plantă din familia amarilidaceelor, originară din America, cu trunchiul scurt şi gros, cu frunze verzi-albăstrii, care înfloreşte numai o dată şi apoi moare (*Agave americana*); **limba-cerbului, a)** năvalnic (*Scolopendrium vulgare*); **b)** lipicioasă (*Galium aparine*); **limba-cîinelui,** pieptănariţă (*Cynosurus cristatus*); **limba-cucului, a)** plantă erbacee perenă din încrengătura pteridofitelor, cu rizom scurt, tîrîtor, de obicei cu o singură frunză penat-compusă (*Botrychium lunaria*); **b)** plantă erbacee cu flori de culoare albăstruie-liliachie, care creşte în regiunile subalpine (*Gentiana bulgarica*); **limba-mării,** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori albe, roz, purpurii şi mai ales violete, dispuse în umbelă, originară din sudul Europei şi cultivată ca plantă decorativă; traista-ciobanului, punga-ciobanului (*Iberis umbellata*); **limba-mielului** (sau **mieluşelului**), **a)** plantă erbacee din familia boraginaceelor, cu flori albastre, rar albe (*Borrago officinalis*); **b)** arăriel (*Gynoglossum officinalis*); **limba-oii** (sau **oaiei**), **a)** plantă erbacee cu frunze dinţate şi spinoase, cu flori purpurii, care creşte prin locuri umede şi mlăştinoase (*Cirsium canum*); **b)** mică plantă erbacee cu frunzele dispuse în rozetă şi cu flori roz grupate în spic; pătlagină (*Plantago gentianoides*); **c)** plantă din familia compozitelor, cu rizom scurt şi gros, cu numeroase rădăcini lungi şi groase, cu tulpină erectă, cu flori roşii, care creşte prin fîneţe umede şi sărături (*Leuzea salina*); (reg.) **limba-vecinei, a)** năvalnic (*Scolopendrium vulgara*); **b)** podbal (*Tussilago farfara*); **c)** rodul-pămîntului (*Arum maculatum*); **limba-peştelui, a)** plantă erbacee perenă, cu frunze verzi-albăstrui şi flori violete dispuse în panicul, răspîndită prin locuri nisipoase şi umede, prin sărături (*Limonium vulgare*); **b)** plantă erbacee din familia plumbaginaceelor, răspîndită prin păşuni de munte (*Armeria elongata*); **c)** sică (*Statice gmeline*); **limba-soacrei, a)** plantă cărnoasă arborescentă din familia cactacee, originară din America, cu tulpina erectă, ramificată, cu flori mari, galbene şi fructe comestibile, ovale, alburii, galbene sau roşii; broască (*Opuntia ficus indica*); **b)** plantă din familia cretaceelor, cultivată în Africa, America şi Europa pentru fructele sale (smochine de Spania) şi plantată ca gard viu (*Opuntis vulgaris*); **limba-şarpelui, a)** ferigă mică cu rizomul lung, cu o singură frunză, ovală, răspîndită prin locuri umede, prin tufişuri şi păduri (*Ophioglossum vulgatum*); **b)** plantă din familia umbeliferelor, cu tulpina înaltă, ramificată, cu flori numeroase, albe sau roşietice, care creşte prin poieni umede, fîneţe; leuştean-sălbatic (*Peucedanum latifolia*); **limba-vacii, a)** năvalnic (*Scolopendrium vulgare*); **b)** (reg.) limbariţă (*Alisma plantago-aquatica*); **limba-vrăbiei,** mică plantă erbacee anuală, cu frunze liniar-lanceolate şi flori axilare verzi (*Thymelae passerina*); (iht.) **limbă-de-mare,** peşte marin cu corpul oval şi asimetric, cu ambii ochi situaţi pe o singură parte (*Solea nasuta*). [Lat. ***lingua***; sensul „neam, popor" este o asociaţie şi o evoluţie logică, familiară atît limbii franceze (cf. Rabelais, I, 10: *tous peuples, toutes nations, toutes langues*), cît şi vechii slavone, în care ***ĭezykŭ*** însemna totodată „limbă" şi „popor"].

limbăi, límbăi vb. (reg.; tr.) a limpi, a linge: *marş afară, nu mai limbăi apa acia.* SOR. [De la ***limbă***].

limbíst, limbişti m. (înv.) lingvist. [***Limbă*** + ***-ist***; cf. fr. ***linguiste***].

limbístică, limbistici şi **limbístice** f. (înv.) lingvistică. [***Limbă*** + ***-istică***; cf. fr. ***linguistique***].

limbríc, limbrici m. **1.** gen de viermi paraziţi, din clasa nematodelor, lungi şi cilindrici, care trăiesc în intestinul subţire al copiilor mai ales, şi al unor animale; vierme din acest gen; ascaridă (*Ascaris lumbricoides, Ascaris suum*); **2.** (fig.) epitet pentru un om înalt şi slab; **3.** (fig.) epitet pentru un om lipsit de merite, fără nici o însemnătate. [Lat. ***lumbricus***].

limbricár, limbricare n. numele mai multor plante (folosite în medicina populară împotriva limbricilor): **a)** lăsnicior (*Solanum dulcamara*); **b)** păpădie (*Taraxacum officinale*). [***Limbric*** + ***-ar***].

limbricáriţă, limbricariţe f. (pop.) **1.** boală pricinuită de prezenţa limbricilor în organismul omului; ascaridioză; **2.** plantă aromată din familia compozitelor, cu frunze persistente, cu flori galbene sau albastre dispuse în capitule, folosită ca medicament contra limbricilor; lemnul-Maicii-Domnului (*Santolina chamaecyparissus*). [***Limbric*** + ***-ariţă***].

limbricáş, limbricaşi m. (bot.; reg.) pufuliţă (*Epilobium hirsutum*). [***Limbric*** + ***-aş***].

limburgít n. rocă vulcanică alcătuită preponderent din minerale fenice, prinse într-o masă sticloasă. [Cf. fr. ***Limbourg*** n. pr.].

limburúş, limburuşe şi **limburuşuri** n. (anat.; pop.) uvulă, omuşor: *se sloboade limburuşul.* [***Limbă*** + ***-uruş***].

limbuşoáră, limbuşoare f. (bot.; pop.) **1.** iberis (*Iberis umbellata*); **2.** punguliţă (*Thlaspi arvense*). [***Limbă*** + ***-uşoară***].

limbút, ~ţi, limbută, ~e a. şi m., f. **1.** (înv.) (om) înzestrat cu elocvenţă, care dovedeşte elocvenţă; **2.** (om) care vorbeşte mult (şi fără rost); vorbăreţ, guraliv, flecar, limbareţ; (p. ext.)

intrigant: *află întîmplător de la un limbut purtările nevestei.* CĂL.; *măscărici, limbuţi, lichele ..., patrihoţi ce vorbe sacre spun cu buzele-mbălate.* CĂRT. [Lat. **linguutus* (după *limbă*)].

limbúţă, limbuţe f. diminutiv al lui limbă: *motănaşul ... începu a linchi cu limbuţa-i trandafirie.* SAD. [*Limbă* + *-uţă*].

limbuţí, limbuţesc vb. (înv.; tr. şi intr.) a vorbi prea mult; a flecări, a pălăvrăgi: *minciuni să nu limbuţeşti.* PANN. [De la ***limbut***].

limbuţíe, limbuţii f. caracteristica limbutului, tendinţă de a vorbi mult (şi fără rost); locvacitate, logoree; (p. ext.) flecăreală, vorbărie: *limbuţia e mai rea decît beţia.* PANN; *momentele tragice trec neobservate, înăbuşite într-o limbuţie neserioasă.* CĂL. [*Limbut* + *-ie*].

límen n. (mat.) linie despărţitoare; limită. [Din lat., fr. ***limen***].

límes, límesuri n. lanţ de fortificaţii (ziduri, valuri de pământ, castre), construite la graniţele Imperiului Roman, ca sistem de apărare împotriva năvălitorilor. [Cuv. lat.].

limfadeníe, limfadenii f. (med.) hipertrofie a ganglionilor limfatici. [Din fr. ***lymphadénie***].

limfadenítă, limfadenite f. inflamaţie a ganglionilor limfatici regionali, provocată de o infecţie; adenită. [Din fr. ***lymphadénite***].

limfadenóm, limfadenoame n. tumoare a ganglionilor limfatici. [Din fr. ***lymphadénome***].

limfangióm, limfangioame n. tumoare benignă congenitală formată din aglomerarea unor vase limfatice. [Din fr. ***lymphangiome***].

limfangioplastíe, limfangioplastii f. operaţie de refacere a căilor limfatice, prin drenaj în ţesutul subcutanat. [Din fr. ***lymphangioplastie***].

limfangiosarcóm, limfangiosarcoame n. tumoare malignă dezvoltată la nivelul vaselor limfatice. [Din fr. ***lymphangiosarcome***].

limfangítă, limfangite f. inflamaţie acută sau cronică a vaselor limfatice. [Din fr. ***lymphangite***].

limfátic, ~ci, limfatică, ~ce a. **1.** care aparţine limfei, referitor la limfă; prin care circulă limfa: *dantela ... de nervi, vase, canale limfatice şi tubuşoare de energie psihică* [a mîinii] *se-nsufleţea din nou.* CĂRT.; **sistem limfatic,** totalitatea ţesuturilor, vaselor şi glandelor prin care trece limfa din ţesuturi în circuitul sîngelui; **ganglioni limfatici,** ganglioni mici situaţi în special în jurul articulaţiilor, constituind un mijloc de apărare împotriva infiltrării microbilor; **2.** care suferă de limfatism: *o femeie limfatică, bolnăvicioasă.* VLAH.; **3.** (p. ext.) cu temperament flegmatic; care trădează nepăsare, stăpînire de sine etc.: *individ limfatic; temperament limfatic.* [Din fr. ***lymphatique***].

limfatísm n. stare patologică caracterizată prin mărirea volumului organelor limfatice (amigdale, ganglioni limfatici, timus etc.) însoţită de apatie, paloare, slabă rezistenţă la infecţii etc.: *unii copii suferă de limfatism.* [Din fr. ***lymphatisme***].

límfă, límfe f. lichid incolor, uşor alcalin care circulă prin vasele, ganglionii limfatici şi spaţiile intercelulare ale organismului vertebratelor, transportînd diferite substanţe între sînge şi ţesuturi. [Din fr. ***lymphe,*** lat. ***lympha***].

limfoblást, limfoblaste n. **1.** celulă normală, activă, cu aspect imatur (greşit considerată precursor al limfocitului); **2.** (în patologie) celulă din leucemia acută şi limfoblastosarcom. [Din fr. ***lymphoblaste***].

limfoblastóm, limfoblastoame n. formă de limfom malign caracterizat prin proliferarea limfoblastelor în ganglionii limfatici sau în splină. [Din fr. ***lymphoblastome***].

limfoblastosarcóm, limfoblastosarcoame n. formă de limfosarcom care se manifestă prin hipertrofia organelor limfoide, asociată cu tumori cu localizare gastrică, intestinală, testiculară etc. [Din fr. ***lymphoblastosarcome***].

limfoblastóză, limfoblastoze f. prezenţă a limfoblastelor în sîngele periferic; leucemie acută limfocitară. [Din fr. ***lymphoblastose***].

limfocél, limfocele n. (med.) chist care conţine limfă. [Din fr. ***lymphocèle***].

limfocít, limfocite f. varietate de leucocit prezentă în limfă şi în sînge, cu rol important în imunitatea organismului. [Din fr. ***lymphocyte***].

limfocitár, ~i, limfocitară, ~e a. care conţine limfocite, referitor la limfocite, datorat limfocitelor. [Din fr. ***lymphocytaire***].

limfocitemíe, limfocitemii f. creştere masivă a numărului de limfocite din sînge. [Din fr. ***lymphocytémie***].

limfocitóză, limfocitoze f. creştere a numărului limfocitelor din sînge peste valorile normale, în unele boli infecţioase. [Din fr. ***lymphocytose***].

limfografíe, limfografii f. examen radiochirurgical al vaselor şi ganglionilor limfatici, realizat prin denudarea şi cateterizarea acestora şi prin injectarea în canalul limfatic sau în ţesutul interstiţial a unui lichid de contrast. [Din fr. ***lymphographie***].

limfogranulomatóză, limfogranulomatoze f. (şi **limfogranulomatoză malignă**) boală care se manifestă prin hipertrofia ganglionilor limfatici, în special a celor cervicali sau axiali, însoţită de mărirea volumului splinei; boala lui Hodgkin; **limfogranulomatoză inghinală subacută,** boală ganglionară contagioasă, virotică, de origine venerică. [Din fr. ***lymphogranulomatose***].

limfoíd, ~zi, limfoídă, ~e a. cu aspect de limfă; **ţesut limfoid,** ţesut care produce şi în care se maturizează limfocitele, cu rol important în imunitatea organismului (aici producîndu-se anticorpi). [Din fr. ***lymphoïde***].

limfóm, limfoame n. termen generic pentru modificările (maligne) ale unui ţesut limfoid. [Din fr. ***lymphome***].

limfomatóză f. hiperplazie limfoidă generalizată. [Din fr. ***lymphomatose***].

limfopatíe, limfopatii f. denumire generică a bolilor sistemului limfatic. [Din fr. ***lymphopathie***].

limfopeníe, limfopenii f. scădere a numărului de limfocite din sînge sub procentele normale. [Din germ. ***Lymphopenie***].

limfopoiéză, limfopoieze f. ansamblul proceselor fiziologice care determină formarea limfocitelor la nivelul măduvei şi ţesuturilor limfoide. [Din fr. ***lymphopoïese***].

limforagíe, limforagii f. scurgere persistentă a limfei în exterior, prin pierderea continuităţii unui vas limfatic sau a unui ganglion limfatic, de regulă posttraumatică. [Din fr. ***lymphorragie***].

limfosarcóm, limfosarcoame f. tumoare malignă a ganglionilor limfatici. [Din fr. ***lymphosarcome***].

limfotróp, ~i, limfotropă, ~e a. (despre viruşi) care are afinitate pentru ţesutul limfatic. [Din fr. ***lymphotrope***].

limícol, ~i, limicolă, ~e a. (zool.) care trăieşte în mîlul de pe fundul apelor, pe malul rîurilor, al mărilor, în locuri mlăştinoase, în cîmpii umede: *animal limicol.* [Din fr. ***limicole***].

limiér, limieri m. cîine de vînătoare care adulmecă şi abate vînatul; copoi. [Din fr. ***limier***].

liminár, ~i, liminară, ~e a. **1.** (livr.) plasat la începutul unei cărţi, al unei teorii, al unui discurs etc.; introductiv; iniţial: *Kant nu putea să acorde „lucrului în sine" decît semnificaţia de concept liminar.* BL.; *mi-a suscitat aceste reflecţii liminare.* R.L.; **2.** (psih.) care se situează la nivelul unui prag senzorial. [Din fr. ***liminaire***].

limitá, limitez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) fixa, a (se) stabili între anumite limite sau graniţe; a (se) delimita, a (se) mărgini: *Dunărea limitează România la sud;* **2.** a (se) reduce; a (se) restrînge: *în loc de a-şi limita ... subiectul ..., scriitoarea îl tratează sub formă de frescă.* LOV.; *să ne limităm la metaforele care se realizează cu mijloace de limbaj.* BL.; **3.** a(-şi) impune o limită, o restricţie: *administraţia publică a limitat viteza de circulaţie a autovehiculelor; şi-a limitat cheltuielile.* [Din fr. ***limiter,*** lat. ***limitare***].

limitábil, ~i, limitabilă, ~e a. susceptibil de a fi limitat: *dezastru limitabil.* [Din fr. ***limitable***].

limitáre, limitări f. **1.** acţiunea de a (se) limita; **2.** restrîngere; restricţie: *limitarea drepturilor cuiva; limitarea vitezei de mers.* [V. ***limita***].

limitát, ~ţi, limitată, ~e a. **1.** fixat, restrîns între anumite limite: *oamenii au în mod fatal o inteligenţă limitată şi, oricît s-ar strădui, nu vor răzbate dincolo de fenomenul lui Kant.* GHEŢIE; **2.** (fig.) cu posibilităţi intelectuale reduse, fără orizont (cultural); mărginit: *nu-mi place tipul; e limitat, incult.* [V. ***limita***].

limitatív, ~i, limitativă, ~e a. care limitează, care fixează sau restrînge între anumite limite: *clauză limitativă.* [Din fr. ***limitatif***].

limitatór, limitatoare n. **1.** dispozitiv, mecanism, aparat etc. care împiedică automat ca o mărime fizică să depăşească o anumită valoare; limitor; **2.** circuit electronic pentru limitarea semnalelor. [*Limita* + *-tor*].

limitaţiúne, limitaţiuni f. (înv.) limitare; fixare, restricţie. [Din fr. ***limitation***].

límită, limite f. **1.** linie de separaţie, de demarcaţie; margine: *limitele oraşului;* **limită teritorială,** linie care marchează graniţa unui stat, a unei provincii etc.; hotar; **2.** dată fixă, termen extrem: *nu aştepta limita pentru a te înscrie;* **limită de vîrstă,** vîrstă pînă la care cineva poate ocupa legal o funcţie publică, se poate prezenta la un concurs sau examen; **3.** (mai ales la pl.) punct pînă la care pot ajunge posibilităţile, facultăţile, mijloacele cuiva: *nu-şi cunoaşte limitele;* **4.** punct pînă la care cineva îşi poate permite ceva; ceea ce nu poate fi depăşit: *ingratitudinea dumitale trebuie să aibă o limită.* EL.; *o limită se impune în orice iniţiativă individuală sau colectivă.* GHEŢIE; **la limită,** forţînd lucrurile la extrem; în ultimă instanţă, în cele din urmă: *bursa studenţească nu era suficientă pentru o existenţă fie ea şi la limită.* BUSUIOC; (adj.) **caz** (sau **situaţie**) **limită,** caz extrem; **5.** (mat.) valoarea fixă către care tind valorile unei mărimi variabile; **6.** (muz.) tonul extrem cel mai înalt sau cel mai profund pe care îl poate emite o voce sau un instrument. [Din fr. ***limite,*** lat. ***limes, -itis***].

limitór, limitoare n. limitator. [Din fr. ***limiteur***].

limitróf, ~i, limitrofă, ~e a. care se află la marginea, la hotarul unei ţări, unui ţinut etc.; care se învecinează cu ...; vecin: *ţară limitrofă.* [Din fr. ***limitrophe,*** lat. ***limitrophus***].

limivór, ~i, limivoră, ~e a. şi f. **1.** (microorganism) care trăieşte şi se hrăneşte în vasele sangvine ale unui animal (ex. Leishmania); **2.** (animal acvatic) care se hrăneşte cu mîl ce conţine resturi organice provenite din descompunerea organismelor vii (ex.: izopode, polichete etc.). [Din fr. ***limivore***].

limnée, limnee f. gen de gasteropode de ape dulci, cu cochilia elicoidală, ascuţită la vîrf; gasteropod aparţinînd acestui gen. [Din fr. ***limnée***].

limnigráf, limnigrafe n. aparat care înregistrează automat variaţiile de nivel ale unui curs de apă, ale unui lac etc. [Din fr. ***limnigraphe***].

limnimétric, ~ci, limnimetrică, ~ce a. care ţine de limnimetrie, referitor la limnimetrie. [Din fr. *limnimétrique*].

limnimetríe, limnimetrii f. studiul variaţiei nivelului unei ape curgătoare sau stătătoate, ale unui rezervor de apă. [Din fr. *limnimétrie*].

limnimétru, limnimetre n. instrument cu care se măsoară nivelul unui curs de apă, al unui lac, al unui rezervor etc.; miră hidrometrică. [Din fr. *limnimètre*].

limnobiologíe f. studiul organismelor din apele dulci. [Din fr. *limnobiologíe*].

limnobíos n. ansamblul organismelor vegetale şi animale din apele dulci (izvoare, rîuri, lacuri, ape freatice). [Din fr. *limnobios*].

limnológ, ~gi, limnologă, ~ge m., f. specialist în limnologie. [Din fr. *limnologue*].

limnologíe f. **1.** ramură a hidrologiei care studiază regimul hidrologic, termic şi hidrochimic al lacurilor şi al iazurilor; **2.** ştiinţă care se ocupă cu studiul apelor continentale stătătoare şi curgătoare, precum şi al condiţiilor de viaţă ale organismelor acvatice. [Din fr. *limnologie*].

limonádă, limonade f. băutură răcoritoare preparată din zeamă de lămîie, apă (gazoasă) şi zahăr; citronadă; (p. ext.) orice băutură răcoritoare: *nimic nu taie mai bine greaţa decît o limonadă rece.* GHEŢIE. [Din fr. *limonade,* germ. *Limonade*].

limonadiér, limonadieri m. (rar) persoană care prepară şi vinde limonadă (şi alte băuturi răcoritoare). [Din fr. *limonadier*].

limonagíu, limonagii m. (rar) fabricant sau vînzător (ambulant) de limonadă: *erau şi vînzători de alune, şi limonagii, şi salepgii.* TUD. [Din turc. *limonataci*].

limonátă, limonate f. (înv. şi pop.) limonadă. [Din turc., it. *limonata*].

limonít n. minereu de fier, cristalizat sau amorf, de culoare galbenă, roşie sau brună, compus din oxid de fier hidratat, argilă şi fosfor; (şi: **limonită**). [Din fr. *limonite*].

limonítă f. v. limonit.

limoníu, ~ii, limonie, ~ii a. galben ca lămîia: *eşti limoniu la faţă.* AL. [Din turc. *limoni*].

limoterapíe, limoterapii f. tratament constînd în reducerea alimentaţiei, pentru scăderea ponderală. [Din fr. *limothérapie*].

límpede, limpezi a. **1.** curat şi transparent; clar: *apă limpede cum îi lacrima.* CR.; *ape limpezi în care joacă păstrăvul.* SAD.; **2.** (fig.) cinstit, onest, curat: *ai avut un suflet limpede şi-ai murit cu cinste.* SAD.; **3.** senin, luminos: *cerul era limpede şi înalt.* PETR.; **4.** (despre ochi, privire) care exprimă seninătate sufletească; clar; pur; **5.** care răsună distinct, desluşit; cristalin: *acordurile pianului se auzeau limpezi pînă jos în vestibul.* GHEŢIE; **6.** care pricepe uşor şi bine; lucid: *îmi simţii capul mai limpede.* VLAH.; *nu-i tocmai cu mintea limpede.* CĂL.; **7.** care este coerent, desluşit, uşor de înţeles, de urmărit; logic: *cea mai limpede expresie.* MAIOR.; *idei limpezi;* **8.** neîndoios, sigur, evident: *asta e limpede, o ştie toată lumea.* PR.; **limpede ca lumina zilei** sau **ca (bună) ziua,** evident, de necontestat; **9.** (rar) lipsit de asperităţi; neted; fără vegetaţie; larg: *loc limpede în prăvălie.* CAR. // adv. desluşit, clar: *i-am spus limpede.* [Lat. *limpidus*].

limpejór, ~i, limpejoáră, ~e a. diminutiv al lui limpede; destul de limpede: *ape limpejoare.* BOL. [*Limpede* + *-ior*].

limpezeálă, limpezeli f. **1.** limpezire; **2.** transparenţă; luminozitate; claritate. [*Limpezi* + *-eală*].

limpezí, limpezesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face limpede, transparent; a se curăţa de impurităţi: *apa saltă, clocoteşte nici că se mai limpezeşte.* AL.; **2.** (tr.) a clăti cu apă limpede ceea ce fusese spălat cu săpun, cu detergent; a spăla uşor, superficial: *să limpezesc paharele;* **3.** (refl.) a se însenina, a se lumina: *cerul s-a limpezit şi străluceşte ca în copilăria lumii.* SAD.; **4.** (refl.) a se face clar, desluşit, limpede: *acele mii de glasuri se limpezesc.* OD.; **5.** (refl.) a redeveni apt, capabil de a judeca, de a înţelege corect, clar: *capul mi se limpezise.* GHEŢIE; **6.** (tr. şi refl.) a (se) clarifica, a (se) lămuri, a (se) desluşi: *o problemă gravă nu se limpezeşte între un şniţel vienez şi o plăcintă cu mere.* REBR.; *situaţia lui nu s-a limpezit;* **7.** (tr. şi refl.) a (se) netezi (un teren); a (se) goli, a (se) deşerta: *cînd se mai limpezea locul de duşmani.* BĂLC. [De la *limpede*].

limpeziclúne, limpeziciuni f. (rar) limpezime: *luna ... se urca în limpeziciunea nopţii.* ZAMF. [*Limpezi* + *-iciune*].

limpezíme, limpezimi f. **1.** starea, însuşirea a ceea ce este limpede, transparent: *a Rinului limpezime.* AL.; **2.** întindere senină a văzduhului; seninul cerului: *zînele se coborau din limpezimile albastre.* MACED.; **3.** claritate (în gîndire, în exprimare etc.); precizie: *această limpezime a minţii.* EM.; *totul mi se prezenta cu o prea crudă limpezime.* GHEŢIE. [*Limpezi* + *-ime*].

limpezíre, limpeziri f. **1.** acţiunea de a (se) limpezi şi rezultatul ei; limpezit[2]; **2.** clătire cu apă limpede; **3.** înseninare a cerului, a vremii; **4.** clarificare, desluşire; lămurire: *avea oroare de explicaţii, de limpeziri.* GHEŢIE. [V. *limpezi*].

limpezíş, limpezişuri n. (rar) **1.** întindere de apă limpede; **2.** loc neted, deschis; lărgime: *ieşii la un fel de limpeziş, de unde vedeam bine schitul.* ZAMF.; **3.** seninul cerului; limpezime: *în limpezişul cerului se vede luna.* VLAH.; **4.** clarificare, lămurire; **a fi la limpeziş cu cineva,** a fi lămurit, edificat asupra cuiva: *noi din parte-ne sîntem de mult la limpeziş cu d-sa.* EM. [*Limpezi* + *-iş*].

limpezít[1], ~ţi, limpezită, ~e a. **1.** clătit cu apă (rece) după spălat: *rufe limpezite;* **2.** clar, lămurit; edificat: *în mileniul următor să intrăm măcar cu cîteva lucruri limpezite.* CF. [V. *limpezi*].

limpezít[2] n. faptul de a (se) limpezi: *limpezitul rufelor.* [V. *limpezi*].

limpí, limpesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.; mai ales despre cîini şi pisici) a bea (sau a mînca) trăgînd cu limba şi făcînd un zgomot caracteristic; a lăpăi, a licăi, a limbăi: *tot acela ce va limpi cu limba lui dentru apă, în ce chip ar limpi cîinele.* BIBLIA; *motănaşul ... începu a linchi cu limbuţa-i trandafirie.* SAD.; **2.** (reg.) a gusta lingînd; a linge: *începusem a linchi grosciorul de pe deasupra oalelor.* CR.; (şi: (reg.) **linchi**). [Probabil onomat.; cf. fr. *lamper,* cu acelaşi sens].

limpíd, ~zi, limpidă, ~e a. (livr.) limpede: *sisteme muzicale limpide şi abstracte, pe care numai rafinatul le percepe.* CĂL. [Din lat. *limpidus,* fr. *limpide,* it. *limpido*].

limpiditáte, limpidităţi f. (livr.) **1.** seninătate: *limpiditatea nefirească a cerului.* EL.; **2.** luminozitate, strălucire: *o stranie limpiditate a ochilor.* CĂL.; **3.** claritate: *limpiditatea stilului.* [Din fr. *limpidité,* lat. *limpiditas, -atis*].

límul, limuli m. specie de antropod primitiv, necomestibil, cu corpul acoperit de o carapace chitinoasă şi terminat cu o coadă ca o spadă, care trăieşte în Atlantic şi Pacific (*Limulus polyphaemus*). [Din lat. *limulus*].

limuzínă, limuzine f. **1.** caroserie închisă la autoturismele de lux, la care spaţiul destinat şoferului este separat de spaţiul pentru pasageri printr-un perete de sticlă; (p. ext.) autoturism cu o astfel de caroserie: *Volgile negre păreau adevărate limuzine.* CĂRT.; **2.** automobil mare, de lux, nedecapotabil. [Din fr. *limousine*].

lin[1], lini m. peşte de apă dulce, stătătoare din familia ciprinidelor, cu solzi mărunţi şi cu corpul gros, acoperit cu mucus (*Tinca tinca*). [Din bulg. *lin*].

lin[2], linuri n. **1.** instalaţie de lemn, în formă de jgheab, pe care se montează teascul de zdrobit strugurii; **2.** vas de doage în care se pun la fermentat prunele; **3.** vas în care se pune la fermentat materia primă pentru fabricarea berii, a spirtului etc. [Din gr. mod. *linós*].

lin[3], ~i, lină, ~e a. **1.** care se mişcă sau se desfăşoară egal, fără salturi şi treceri bruşte; domol, liniştit, potolit: *cu voi vin florile-n cîmpie ... şi vînturi line, calde ploi.* COŞB.; (adv.) *vagoanele lunecară lin de-a lungul peronului.* GHEŢIE; **2.** fără valuri mari, cu un curs domol, liniştit: *nu curge lină apă la pîrău?* AL.; **3.** cu înclinaţie mică, cu pantă dulce, uşor de urcat: *să venim pe dealuri line.* POP.; **4.** neted: *mergi pe cărare lină şi dai drept în tină.* PANN; **5.** lipsit de asprime; încet, domol, blînd: *glasul .. lin ca o şoaptă.* AL.; (adv.) *au început şapte tarafuri să cînte lin şi dulce.* CAR.; **6.** cu strălucire domoală, blîndă, odihnitoare: *soarele ... avea o lumină lină de aur.* SAD.; **7.** liniştit, paşnic: *aşa viaţă lină şi neturburată doar că în rai poate să mai fi gustat cineva.* OD.; **8.** liniştit, plăcut: *o seară lină de mai.* MAIOR.; **9.** (fig.) delicat: *om ... blînd şi lin.* CONACHI; **10.** (fig.) calm, liniştit, molcom: *să-mi fie codrul lin.* EM. // n. (pl. **linuri**) (înv. şi pop.) **1.** acalmie; **2.** (fig.) linişte sufletească; pace. [Lat. *lenus (=lenis)*].

linacée, linacee f. (la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate, cu flori hermafrodite, albe, albastre sau gălbui, şi fructe capsule; (şi la sg.) plantă din această familie (ex. inul). [Din fr. *linacées*].

linăriţă, linariţe f. plantă erbacee din familia scrofulariaceelor, cu frunze înguste, asemănătoare cu ale inului, cu flori galbene, de forma gurii-leului, dispuse în ciorchini, cu fructe capsule conţinînd seminţe aripate, folosită în medicina populară; inişor, liliom, lînăriţă, sculătoare (*Linaria vulgaris*). [Cf. lat. *Linaria* (numele ştiinţific al plantei)].

línca interj. (repetat) cuvînt care imită sunetele unui clopot sau clopoţel; cling. [Onomat.].

lincăí, pers. 3 **líncăie** vb. (rar; intr.; despre pînza corabiei) a se umfla de vînt: *pînza ce lincăie molatic.* DELAVR. [Cf. sl. *lenkti*].

linchí vb. v. limpi.

linciurí, linciuresc vb. **1.** (pop.; refl.) a se bălăci: *nu te-i mai linciuri atîta în cele ape.* CR.; **2.** (reg.; intr. şi refl.) a linge vasele; (p. ext.) a gusta din mîncare fără poftă: *ce te linciureşti aci?* SOR. [Onomat.].

lincrúst, lincrusturi n. hîrtie sau ţesătură acoperită cu un strat de plastic, folosită la finisarea interioarele clădirilor publice, a mijloacelor de transport etc. [Denumire comercială].

linctiúne, linctiuni f. (livr.) lingere, sugere. [Lat. *linctio, -onis*].

lindíc, lindicuri n. (pop.) clitoris. [Lat. *landica*].

líndină, lindini f. ou de păduche. [Lat. *lens, -dinis (=lendem)*].

lindinós, ~şi, lindinoásă, ~e a. (rar) plin de lindini; (p. ext.) murdar, neîngrijit. [*Lindină* + *-os*].

lineál, lineale n. **1.** instrument pentru trasarea, măsurarea sau verificarea liniilor şi a dimensiunilor; **2.** dispozitiv de ghidare a materialului de laminat la intrarea în anumite laminoare de produse grele; **3.** dispozitiv al maşinii de cusut care serveşte la realizarea cusăturilor paralele cu marginea materialului; **4.** dispozitiv folosit la reglarea grosimii foii de hîrtie, montat la intrarea pastei fibroase pe sita plană a maşinii de fabricat hîrtie. [Din germ. *Lineal*].

lineár a. v. liniar.

linearitáte f. v. **liniaritate.**

liner, linere [láinăr] n. navă maritimă sau aeriană de dimensiuni mari, rapidă, cu circulație regulată, destinată transportului de pasageri. [Din engl. ***liner***].

lingáreț, ~i, lingareță, ~e a. (rar) care linge vasele de mîncare; (p. ext.) mîncăcios, pofticios. [***Linge***+ *-areț*].

língav, ~i, lingavă, ~e a. (pop.) **1.** mofturos la mîncare; care abia se atinge de mîncare: *cum era cu putință ... ca apuseanul subțire în gusturi și lingav să guste pastrama și tulburelul?* M.CAR.; **2.** plăpînd, bolnăvicios: *le-a rămas un copil, Iancu, uscat, slăbănog ... și lingav.* ST. [Cf. bulg. ***lĭgav,*** sb. ***ljigav***].

lingăreálă, lingăreli f. faptul de a (se) lingări; comportare, atitudine de om slugarnic, lingușitor. [***Lingări***+ *-eală*].

lingări, lingăresc vb. (înv. și pop.) **1.** (intr.) a gusta dintr-o mîncare; a gustări; **2.** (tr. și refl.) a (se) linguși; a (se) alinta: *cîte vorbe ea vorbește, cu toate se lingărește.* POP. [***Linge***+ *-ări*].

lingăríre, lingărlri f. (înv. și pop.) acțiunea de a (se) lingări. [V. ***lingări***].

lingătór, ~i, lingătoáre a. (rar) **1.** care linge: *lingător de lapte.* DOS.; **2.** lingușitor, slugarnic: (subst.) *cred ... că trebuie să fie un lingător.* PR. [***Linge***+ *-ător*].

lingău, lingăi m. **1.** om căruia îi place să mănînce mult (mai ales de la alții); **2.** (adesea adj.) om lingușitor, slugarnic: *politica lingăilor trebuie lăsată pe seama lingăilor.* EM.; *urît mi-a fost în viața mea omul viclean și lingău.* CR. [***Linge***+ *-ău*].

línge, ling vb. (tr.) **1.** a trece repetat cu limba peste ceva de mîncare (hrănindu-se astfel): *nu-i e cîinelui a linge sare.* CR.; **a-și linge degetele** (sau **buzele**) ori (refl.) **a se linge pe degete** (sau **pe buze**), a trece cu limba peste buze sau degete spre a lua și ultimele resturi după ce a mîncat ceva bun: *el ridica paharul, sorbea cu gingășie, apoi își lingea buzele cu poftă.* M.CAR.; *țăranii își lingeau degetele de plăcerea gustului celui straşnic.* CĂRT.; **a se linge pe bot de ceva,** a fi nevoit să renunțe la ceva; a pierde o șansă; **2.** a netezi cu limba blana, o rană etc.: [capra] *începu să-l lingă.* ISP.; *pisica ... își linge labele.* ST.; **3.** (fam.) a linguși: *linge unde a scuipat.* // (compus) **linge-blide** (sau **talere**) m., lingău, parazit: *ian ascultă, măi linge-talger.* AL. [Lat. ***lingere***].

lingerie f. v. **lenjerie.**

lingoáre, lingori f. **1.** (înv.; în formă **lîngoare**) boală; suferință, durere, chin: *Domnul ... toate boalele și lîngorile vindecă.* COR.; **2.** (pop.) nume dat unor boli febrile, infecțioase și epidemice, precum tifosul exantematic, febra tifoidă etc.; stare patologică datorată acestor boli: *era ... supt, cu fața galbenă parc-ar fi fost bolnav de lingoare.* REBR.; *o, ra-i, mamo, lungoarea da-ncă-i mai ra dragostea.* POP.; **3.** moleșeală, lîncezire; apatie, melancolie; langoare: *feciorul de împărat se trezi din somn îngreuiat de lîngoare și de inimă rea.* OD.; **4.** (bot.; **și floare de lingoare, iarbă de lingoare, rădăcină de lingoare**) gălbenele (*Lysimachia vulgaris*); **5.** (bot.; reg.) osul-iepurelui (*Onosis hircina* și *spinosa*); **6.** (compus; bot.; reg.) **buruiana-lingorii** sau **buruiană-de-lingoare,** leuștean (*Levisticum officinale*); (și: (pop.) **lîngoare, lungoare**). [Lat. ***languor, -oris***].

lingotiéră, lingotiere f. formă metalică în care se toarnă metalul sau aliajul topit pentru obținerea lingourilor. [Din fr. ***lingotière***].

lingóu, lingouri n. **1.** bloc obținut prin turnarea unui metal sau a unui aliaj într-o lingotieră, destinat prelucrării ulterioare (laminare, forjare etc.); **2.** bloc de metal monetar pur, cu formă și greutate stabilite de uzanțele internaționale: *depozite de efecte și lingouri.* [Din fr. ***lingot***].

linguál, ~i, linguală, ~e a. **1.** care aparține limbii, referitor la limbă: *o rețea de capilare ... pe toată-ntinderea mucoasei linguale.* CĂRT.; *mușchiul lingual;* **papile linguale,** mici papile situate pe limbă, conținînd mugurii gustativi; **2.** (și f.) (sunet) la articularea căruia limba are rolul principal: *consoanele l, n, r sînt linguale;* (și: **lingval**). [Din fr. ***lingual***].

linguíst m. v. **lingvist.**

linguístic a. v. **lingvistic.**

língulă, lingule f. **1.** gen de brahiopod nearticulat, cu cochilie mică, ovală și alungită, care trăiește (încă din silurian) pe fundul oceanelor; **2.** denumire pentru o formațiune anatomică în formă de limbă. [Din lat., fr. ***lingula***].

lingurár, lingurari m. **1.** persoană care face și vinde linguri de lemn; **2.** țigan (care face linguri); rudar: *lingurarii noștri ... cîntau acum îndrăcit pe ogor.* CR. // n. (pl. **lingurare**) poliță pe care se țin (la țară) lingurile și alte obiecte necesare la masă sau la bucătărie. [***Lingură*** + *-ar*].

língură, linguri f. 1. obiect de metal sau de lemn, material plastic, format dintr-o parte ovală scobită și dintr-o coadă, folosit pentru a duce la gură, în special, mîncărurile lichide: *nu mai putea să țină lingura în mînă.* PR.; *se repezeau ... cu lingurile, cu mîna, care cu ce apucă, fiindcă le era foame.* SOR.; (fam.) **a atîrna** (sau **a pune, a lega**) **cuiva lingurile de gît** (sau **în, de brîu**), a lăsa pe cineva nemîncat, fiindcă a întîrziat la masă; **a(-și) mînca banii** (sau **averea**) **cu lingura,** se spune despre un om (bogat) care cheltuiește prea mult; **a începe** (sau **a o lua**) **de la lingură,** a-și începe viața și gospodăria de la foarte puțină avere; **2.** conținutul acestui obiect: *înghiți prima lingură din borșul cu smîntînă.* GHEȚIE; **3.** (anat.; pop.) **lingura pieptului,** furca pieptului; lingurea; **4. lingura rotarului,** unealtă de rotărie sau de dogărie folosită la găurirea butucului roții, spre a face loc osiei; obădar; **5.** tub cilindric închis la capătul de jos cu ventile, folosit la extracția țițeiului; **6.** unealtă de zidărie cu care se ia varul; **7.** (compus) **lingura-zînelor** (sau **zînei**), ciupercă lemnoasă, brună-roșcată, ce crește pe trunchiul și pe rădăcinile arborilor; linguriță-zînei (*Ganoderma lucidum*). [Lat. ***lingula***].

lingureá (~ică), lingurele f. **1.** (anat.; pop.) lingura pieptului; cavitate aflată în partea inferioară a furcii pieptului: *a simțit ... un fel de slăbiciune la lingurea.* CAR.; **2.** plantă din familia cruciferelor, cu frunze în formă de linguriță, cu flori albe, cultivată ca plantă medicinală pentru combaterea afecțiunilor scorbutice, pulmonare etc. (*Cochlearia officinalis*). [***Lingură*** + *-ea (-ică)*].

linguríce f. (reg.) **1.** (anat.) lingura pieptului; **2.** (zool.) linguruș. [***Lingură*** + *-ice*].

linguríță, linguriţe f. **1.** diminutiv al lui lingură; lingură mică; obădar: *cufundă linguriţa în maioneză.* GHEȚIE; **2.** conținutul acestui obiect: *înghiți o linguriță de zahăr;* **3.** (compus; bot.) **linguriţa-zînei,** lingura-zînei (*Ganoderma lucidum*). [***Lingură*** + *-iță*].

lingurói, linguroale n. augmentativ al lui lingură; lingură mare; polonic: *linguroiul de alamă se rupse în locul unde era lipit.* PR. [***Lingură*** + *-oi*].

lingurúș, linguruși m. (zool.; reg.) mormoloc cu coada în formă de lingură; lingurice. [***Lingură*** + *-uș*].

linguşeálă, linguşeli f. faptul de a (se) linguși; lingușire: *umbli cu linguşeli ... ca să înșeli.* POP. [***Linguși*** + *-eală*].

linguşí, linguşesc vb. 1. (înv. și pop.; refl.; despre cîini) a se gudura; **2.** (tr. și refl.) a căuta să cîștige bunăvoința cuiva prin atitudini și vorbe măgulitoare, prin laude exagerate; a adula, a flata, a măguli, a peria: *s-a lăsat ... tras pe sfoară de toți șarlatanii care-l linguşeau.* VLAH.; **3.** (rar; refl.) a-și întreține o speranță, a-și face iluzii; a se amăgi: *în zadar să va linguși cineva că primejdia a trecut.* MARC.; **4.** (franțuzism; tr.) a încuraja lăudînd: *a linguși patima cuiva.* [De la ***linge;*** imagine luată de la cîine, tipul lingușitorului].

linguşíre, linguşiri f. acțiunea de a (se) linguși și rezultatul ei; laudă falsă sau exagerată, atitudine măgulitoare, cu scopul de a cîștiga bunăvoința cuiva, de a obține avantaje; adulare, linguşeală, lingușitură: *ura și dispreţuia ... linguşirea.* GHICA; *se puse ea cu linguşire să scoată vorba de la el.* POP. [V. ***linguși***].

linguşitór, ~i, linguşitoáre a. și m., f. (persoană) care (se) lingușește; adulator: *linguşitor ca o pisică.* VLAH.; *scrisorile devin din ce în ce mai linguşitoate.* CĂL. [***Linguși*** + *-tor*].

linguşitúră, linguşituri f. (rar) lingușire, lingușeală: *libertatea noastră e linguşitura și vorba seacă.* GHICA. [***Linguși*** + *-tură*].

lingvál a. v. **lingual.**

lingvifórm, ~i, lingviformă, ~e a. în formă de limbă. [Din fr. ***linguiforme***].

lingvíst, ~şti, lingvistă, ~e m., f. specialist în lingvistică; limbist: *nu cunosc mulți lingviști din epoca noastră* [ca Eugen Coșeriu], *care să fi expus atît de clar principiul responsabilității publice a lingvistului.* CF.; (și: (înv.) **linguist**). [Din fr. ***linguiste***, germ. ***Linguist***].

lingvístic, ~ci, lingvistică, ~ce a. care aparține lingvisticii, referitor la lingvistică: *popoarele ortodoxe ... prezintă acest grandios fenomen al unei relative unități lingvistice.* BL. // f. știință care studiază limba și legile ei de dezvoltare: *ignorarea celor mai elementare cunoștințe de istorie și de lingvistică.* EM.; *lingvistica nu este numai o știință a omului, ci și o știință umanistă, adică pentru om.* CF.; **lingvistică generală,** studiul faptelor de limbă privite din punctul de vedere al trăsăturilor comune mai multor limbi (înrudite sau neînrudite); **lingvistică diacronică** (sau **istorică**), studiul faptelor dintr-o limbă sau din mai multe limbi privite în evoluția lor; **lingvistică sincronică** (sau **descriptivă**), studiul unei limbi așa cum se prezintă ea la un moment dat, fără luarea în considerare a fazelor anterioare; **lingvistică comparativă,** studiul comparativ al concordanțelor fonetice, semantice și gramaticale din mai multe limbi, urmărind explicarea legăturilor lor istorice, cercetarea cauzelor dezvoltării lor paralele, a diferențierii și a influenței lor reciproce în cursul istoriei; **lingvistică matematică,** disciplină care studiază limba cu mijloace matematice, ocupîndu-se de aspectele algebrice, cantitative și formale ale fenomenelor de limbă; (și: (înv.) **linguistic**). [Din fr. ***linguistique***, germ. ***linguistisch***].

liniá, liniez vb. (tr.) a trage, a trasa linii: *a linia o coală.* [De la ***linie***].

liniaménț, liniamente n. **1.** linie, trăsătură: *liniamentele mîinii;* **2.** primele trăsături, contururi a ceva ce urmează să se dezvolte, să se înfăptuiască; (spec.) prima schiță a unei opere; eboșă: *„Regulamentul organic", ca legiuire unitară pentru amîndouă țările, ... era un liniament al unirii țărilor.* EM.; *liniamentele unei doctrine.* [Din fr. ***linéament*** (după ***linie***)].

liniár, ~i, liniară, ~e a. **1.** în formă de linie dreaptă, referitor la linii; care constă sau se face din linii geometrice; **desen liniar,** desen în linii geometrice; **mișcare liniară,** mișcare rectilinie; **frunze liniare,** frunze lungi și înguste; **2.** (fig.) simplu; simplist; plictisitor: *personajele clasicilor sînt mai lineare, mai schematice.* VIANU; *povestire, descriere liniară;* **3.** (mat.; despre o funcție în raport cu o anumită variabilă) care conține variabila respectivă numai la puterea întîi; (despre ecuații) de gradul întîi; **spațiu liniar,** spațiu vectorial; (și: **linear**). [Din fr. ***linéaire,*** lat. ***linearis***].

liniaritáte, liniarităţi f. însuşirea de a fi liniar; (şi: **linearitate**). [Din fr. *linéarité*].

liniát[1], **~ţi, liniată, ~e** a. cu linii drepte şi regulate; riglat: *caiet liniat*. [V. *linia*].

liniát[2] n. faptul de a linia; liniere: *am terminat liniatul caietului.* [V. *linia*].

liniatúră, liniaturi f. totalitatea liniilor imprimate pe colile pentru caiete, registre etc. [Din germ. *Lineatur*].

liniáţie, liniaţii f. aspect structural al rocilor sedimentare şi metamorfice determinat de tendinţa de grupare unidirecţională a mineralelor componente. [De la *linie;* cf. lat. *lineato*].

linicéi, ~ei, liniceá, ~ele a. (înv. şi reg.) (foarte) lin[3]: *cu blînd şi linicel glas le dzisă.* DOS. [*Lin*[3] + *-icel*].

línie, linii f. **1.** trăsătură continuă (făcută cu creionul, cu pixul, cu creta etc.) pe o suprafaţă plană, avînd ca unică dimensiune lungimea: *au început lecţiile; întîi scrisul, linii drepte, linii plecate.* ST.; **linie de dialog,** v. **dialog; 2.** (spec.) figură geometrică cu o singură dimensiune, reprezentată de un punct aflat într-o mişcare continuă sau de intersecţia a două suprafeţe: *linie dreaptă; linie curbă;* **linie frîntă,** zigzag; **3.** trăsătură reală sau imaginară care separă două elemente contigue; intersecţie a două suprafeţe; limită: *linie de demarcaţie; linia orizontului;* (sport) **linie de sosire,** v. **sosire; linie de plutire,** linie obţinută prin intersecţia suprafeţei apei cu corpul unei nave; (fig.) nivel convenabil, stare de echilibru: *propunerile ofereau ... o soluţie de a scoate banca pe linia de plutire.* GHEŢIE; **la** (sau **în**) **linia** ..., aliniat cu ..., în dreptul ..., la nivelul ...: *să-şi facă casa în linia uliţei?* NEGR.; *un cap neclintit de fată, la linia zăplazului.* SAD.; **4.** fiecare dintre subdiviziunile gradelor marcate pe termometru: *are 39° şi două linii;* **5.** fiecare dintre şănţuleţele care brăzdează palma, unele dintre ele reprezentînd, în chiromanţie, semne ale destinului unui individ: *linia vieţii lui ... părea lungă şi liniştită.* VIERU; **6.** (de obicei la pl.) trăsătură caracteristică ce dă forma, aspectul, caracterul unui obiect, al unui tot, în special al unei figuri; contur, profil, liniament: *în Bogdan-Voievod sînt linii de nuvelă italiană.* CĂL.; *liniile corpului trădau o perfectă destindere.* GHEŢIE; **7.** alură, ţinută; siluetă, talie: *automobilul are o linie modernă; femeia avea încă o linie zveltă;* **8.** (fig.) element, punct, aspect definitoriu, esenţial: *liniile principale ale programului de redresare economică sînt cunoscute;* **în linii generale** (sau **mari**), în general, fără amănunte: *şi-a expus proiectul în linii mari;* **9.** direcţie, sens de deplasare: *toţi merg în linie dreaptă;* **10.** (fig.) orientare, direcţie de acţiune: *aceasta ar fi linia de urmat;* **11.** (fig.) ramură, sector de activitate: *a avut succese pe linie profesională;* **12.** mod (de conduită); regulă, criteriu: *impune ... linia de conduită.* MAIOR.; **13.** itinerar regulat, traseu al unui mijloc de transport în comun; personal care deserveşte pe un asemenea traseu: *pe linia asta umblu de trei ori pe săptămînă.* EL.; *pilot de linie;* **linie verde,** liber acces, cale liberă; **linie aeriană,** v. **aerian; 14.** (fiecare dintre) cele două şine metalice paralele pe care se deplasează trenul, tramvaiul, metroul: *sudează o linie de tramvai.* PR.; *locuieşte dincolo de linie;* **linie ferată,** v. **ferată; 15.** ansamblu de fire, de cabluri etc., care fac legătura între două sau mai multe puncte; **linie electrică,** ansamblul conductelor, dispozitivelor şi construcţiilor care asigură transmiterea la distanţă a energiei electrice; **linie telefonică** (sau **de telefon**), ansamblu de conducte şi instalaţii care leagă posturile telefonice între ele sau posturile de centralele telefonice: *iniţiativa înflinţării liniei telefonice directe e ... o colosală eroare.* D.; **linie telegrafică,** ansamblu de instalaţii dintre un emiţător şi un receptor telegrafic; **linie de întîrziere,** dispozitiv pentru întîrzierea semnalelor electrice; **16.** serie continuă de elemente; rînd, şir: *linii de sălcii răsfirate.* SAD.; **în linie,** în şir drept, în rînd, în aliniere: *două companii se desfăşurară în linie.* REBR.; **17.** (livr.) rînd de cuvinte într-o pagină scrisă: *după ce am însemnat în jurnal acele cîteva linii, m-am întins pe pat.* EL.; **18. linie melodică,** melodie: *linii melodice armonioase;* **19.** (parte dintr-un) sistem de fortificaţii, de adăposturi şi de baraje militare destinate să întărească apărarea unui teritoriu, a unui punct strategic etc.: *depăşind traseul indicat în ordin, a căzut în liniile inamicului.* GHEŢIE; *românii au străpuns linia frontului;* **linie de apărare,** întărire alcătuită din fortificaţii şi trupe; **linie de bătaie** (sau **de luptă**), desfă-şurare sistematică a unor forţe militare în vederea luptei; **linia frontului,** întindere a frontului ocupat de trupele care luptă: *ruşii s-au pus în mişcare pe toată linia frontului.* GHEŢIE; **prima linie** sau **linia întîi,** cel mai aproape de duşman: *va fi mobilizat şi trimis pe linia întîia.* PR.; *bunicul a luptat în prima linie;* **20.** (sport) grup de jucători dintr-o echipă care ocupă un loc determinat în teren şi în sistemul de joc: *s-a remarcat linia de atac;* **21.** serie de produse sau de articole (cosmetice): *foloseşte numai linia Chanel;* **22. linie laterală,** organ senzorial la peşti şi la larvele amfibienilor, format dintr-un canal subcutanat, pe laturile corpului; **23. linie tehnologică, a)** organizare a procesului tehnologic astfel încît operaţiile să fie efectuate la locuri de muncă dispuse în succesiunea operaţiilor de prelucrare; **b)** ansamblu de maşini, instalaţii şi mijloace de transport dintr-o întreprindere industrială, dispuse în ordinea operaţiilor prevăzute în procesul tehnologic; **linie automată,** linie tehnologică în care operaţiile de prelucrare, de transport şi de asamblare a pieselor, a organelor de maşină etc. se execută automat; **24. linie de credit,** aranjament de creditare a unui client de către o bancă, prin care se stabileşte un plafon de credit, iar alocarea tranşelor de credit se face în mod succesiv, adică numai în măsura în care tranşele de credit acordate au fost utilizate pentru scopurile convenite şi situaţia financiară a clientului nu s-a deteriorat; **25.** succesiune, serie a strămoşilor sau a descendenţilor; filiaţie: *nepot în linie dreaptă;* **26.** (rar) rang, treaptă (socială): *s-a plasat în prima linie;* **27.** grup de animale din cadrul unei rase sau al unei varietăţi, descendent dintr-un strămoş comun, creat prin intervenţia directă a omului în scopul obţinerii unor calităţi; **28.** riglă: *l-a bătut la palme cu linia;* **29.** veche unitate de măsură pentru lungime folosită în ţările române, egală cu a zecea parte dintr-un deget sau cu a douăsprezecea parte dintr-o palmă; **30.** unitate de măsură în sistemul de măsuri englezesc, egală cu 0,21167 cm. [Din lat., it. *linea,* germ. *Linie,* fr. *ligne*].

liniére, liniері f. acţiunea de a se linia şi rezultatul ei; liniat[2]: *linierea caietului.* [V. *linie*].

liniмént, linimente n. denumire generică pentru unele preparate farmaceutice sub formă de soluţii, emulsii, suspensii sau geluri, destinate aplicării cutanate. [Din fr. *liniment*].

linioáră, linioare f. **1.** diminutiv al lui linie; **2.** liniuţă de unire; cratimă. [*Linie* + *-ioară*].

liniométru, liniometre n. riglă de metal, gradată după sistemul corpurilor de literă, servind în tipografie la măsurarea rîndurilor într-o pagină scrisă. [Din fr. *lignomètre*].

linişór, ~i, linişoáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui lin[3]: (adv.) *trei paşi la stînga linişor.* COŞB. [*Lin*[3] + *-işor*].

línişte f. **1.** lipsă de zgomot; tăcere: *scîrţîirea din condeie dădea farmec astei linişti.* EM.; *linişte copii!;* **2.** atmosferă calmă, netulburată de nimeni şi de nimic; acalmie: *e linişte de asfinţit.* SAD.; *liniştea mării;* **3.** stare sufletească destinsă; viaţă lipsită de agitaţie; tihnă, pace: *ce trebuie să fac ca să-mi găsesc liniştea?* GHEŢIE; **linişte sufletească,** stare de echilibru psihic; **4.** stare de bună înţelegere între oameni; armonie; pace: *e linişte în ţară.* [*Lin*[3] + *-işte*].

liniştí, liniştesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a înceta sau a face să înceteze zgomotele, larma; a (se) astîmpăra, a (se) potoli: *copiii s-au liniştit;* **2.** (refl.) a slăbi în intensitate; a se domoli, a înceta: *se linişteşte vîntul pe pămînt.* POP.; **3.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină lipsit de griji, de frămîntări etc.; a (se) calma; a (se) tempera: *ideea asta mă mai linişti.* NEGR.; *copilul ăsta are ceva pe conştiinţă, duceţi-l la spovedit, să se liniştească.* GHEŢIE. [De la *linişte*].

liniştíre, liniştíri f. **1.** acţiunea de a (se) linişti şi rezultatul ei; **2.** linişte, tihnă: *frumoasă e cîmpia cu dulcea-i liniştire.* AL.; **3.** alinare, calmare: *bolnavul cunoscu o liniştire sensibilă.* GHEŢIE. [V. *linişti*].

liniştít, ~ţi, liniştită, ~e a. **1.** lipsit de zgomot, de mişcare, de agitaţie, de tulburare: *noaptea era liniştită.* SAD.; *locuieşte într-o zonă liniştită;* **2.** care a slăbit în intensitate; potolit, domol: *asculta liniştita ei răsuflare.* EM.; *ah, tot mai liniştit mi-e verbul.* VIERU; **3.** calm, stăpînit; împăcat: *Maytreyi ... arata liniştită, resemnată.* EL.; **4.** cuminte, cumpătat; tăcut: *tartorul ... a adus cuvinte de laudă lui michiduţă pentru priceperea sa de a învrăjbi pe oamenii liniştiţi de pe pămînt.* POP.; *e un om harnic şi liniştit;* **5.** care nu necesită eforturi mari, agitaţie etc.; tihnit: *viaţă liniştită.* [V. *linişti*].

liniştitór, ~i, liniştitoáre a. care linişteşte, care calmează: *cu cuvinte liniştitoare alină frica.* ISP.; *avu senzaţia liniştitoare că nu se află în loc străin.* GHEŢIE. [*Linişti* + *-tor*].

linítă, linite f. inflamaţie a ţesutului celular al stomacului; **linită plastică,** inflamaţie cu caracter proliferativ a ţesutului conjunctiv submucos al stomacului, care în formă benignă ia aspectul de gastrită indurantă, iar în formă malignă, de cancer schiros. [Din fr. *linite*].

liniúţă, liniuţe f. linioară; **liniuţă de unire,** cratimă; **liniuţă de dialog,** v. **dialog.** [*Linie* + *-uţă*].

link, linkuri n. (inform.) adresă prin care se conectează fie modulele unui program, fie modulele hardware ale unei reţele de calcul. [Din engl. *link*].

linkage [línkigi] s. tendinţă a unor gene de a rămîne asociate pe cromozom şi a se transmite aşa, de-a lungul cîtorva generaţii, în loc să prezinte o segregare independentă, conform legii a treia a lui Mendel. [Cuv. engl.].

links, linksuri n. **1.** teren de golf; **2.** (geol.) tip de colină nisipoasă. [Din engl., fr. *links*].

linográf, linografe n. maşină tipografică de cules şi de turnat rînduri, asemănătoare cu linotipul. [Din fr. *linographe*].

linografíe, linografii f. imprimare pe stofă. [Din fr. *linographie*].

linogravúră, linogravuri f. **1.** procedeu de reproducere şi de multiplicare pe hîrtie sau pe material textil a unui desen gravat pe o placă de linoleum; **2.** imagine obţinută prin acest procedeu. [Din fr. *linogravure*].

linoleát, linoleaţi m. (chim.) nume dat sărurilor de plumb, de mangan etc. ale acidului linoleic, folosite la prepararea uleiurilor sicative (ca acceleratori de uscare). [Din fr. *linoléate*].

linoléic a. **acid linoleic,** acid gras nesaturat, care se găseşte în uleiurile sicative. [Din fr. *linoléique,* engl. *linoléic*].

linoléum, linoleumuri n. ţesătură textilă impregnată cu un amestec de linoxină, plastifianţi etc. ce-i dau rezistenţă şi impermeabilitate, folosită mai ales pentru protejarea pardoselilor: *pardoseala era acoperită ... cu un covor uzat de linoleum.* GHEŢIE. [Din fr. *linoléum*].

linón, linonuri n. olandă subţire pentru batiste, bluze, lenjerie de damă etc.; (şi: **linou**). [Din fr. *linon*].

linotíp, linotipuri n. maşină tipografică cu care se culeg şi se toarnă literele în rînduri monolite. [Din fr. *linotype*].

linotipíe, linotipii f. 1. culegere tipografică cu linotipul; meseria de linotipist; 2. secţie într-o tipografie unde se lucrează la linotip. [Din fr. *linotypie*].

linotipíst, ~şti, linotipistă, ~e m., f. tipograf care lucrează la linotip. [Din fr. *linotypiste*].

linotrón, linotronuri n. maşină tipografică de cules cu tub catodic şi cu portcaractere sub formă de cadru de litere, semne etc. [Din engl. *linotron*].

linóu n. v. linon.

linoxínă, linoxine f. substanţă răşinoasă obţinută prin polimerizare termică, urmată de oxidarea uleiurilor nesaturate, utilizată la fabricarea linoleumului. [Din fr. *linoxyne,* germ. *Linoxyn*].

lins, ~şi, linsă, ~e a. 1. (bine) netezit, întins; neondulat: *îşi făcuse o pieptănătură linsă, cu cărare la mijloc.* GHEŢIE; (adv.) *se pieptănase lins.* PR.; 2. (fig.) elegant, ca scos din cutie: *un june lins;* 3. (fam.) din care s-a mîncat tot: *a lăsat farfuria linsă.* [V. *linge*].

linsáre, linsări f. (metal.) operaţie de netezire cu unelte adecvate a suprafeţelor formei sau ale miezului după scoaterea modelului şi a miezului din cutia de formare. [De la *lins*].

linşá, linşez vb. (tr.) a ucide pe cineva prin linşaj (după legea lui Lynch). [Din fr. *lincher*].

linşáj, linşaje n. ucidere fără judecată a unei persoane de către o mulţime agitată, incitată; linşare. [Din fr. *lynchage*].

linşáre, linşări f. acţiunea de a linşa şi rezultatul ei; linşaj. [V. *linşa*].

linşór, linşori m. autor al unui linşaj; participant la un linşaj. [Din germ. *Lyncher*].

lint, linturi n. fibră lungă de bumbac, extrasă prin egrenare. [Din engl. *lint*].

línte f. 1. plantă din familia leguminoaselor, cu flori albe-albăstrui, cu fructul o păstaie, cu seminţe plate, comestibile (*Lens culinaris*); 2. fructul şi sămînţa (bobul) acestei plante: *un kilogram de linte;* 3. mîncare preparată din boabele acestei plante: *vinerea mîncăm linte;* 4. (med. vet.; pop.) cisticercoză; 5. (înv.) lentilă. // m. pl. (zool.; pop.; în forma **linţi**) cisticerci. [Lat. *lens, -tis*].

línters, lintersuri n. puf dens rămas pe seminţele de bumbac după egrenare, folosit la fabricarea vatei, a mătăsii artificiale, a nitrocelulozei etc. [Din germ. *Linters*].

líntiţă, lintiţe şi **lintiţi** f. 1. gen de plante acvatice lipsite de frunze şi adesea de rădăcini, cu tulpina mică şi lăţită, care formează colonii plutitoare la suprafaţa apelor stătătoare sau lin curgătoare (*Lemna*): *printre lintiţi şi nuferi, am trecut în ostrov.* SAD.; 2. (rar; la pl.) pistrui. [*Linte* + *-iţă*].

lintóu, lintouri n. buiandrug. [Din fr. *linteau*].

linţóliu, linţolii n. (livr.) giulgiu: *pe-un pat alb ca un linţoliu.* EM.; (fig.) *un uriaş linţoliu cenuşiu, format din fumul incendiilor ..., spînzura deasupra oraşului.* GHEŢIE. [Din lat. *linteolum,* it. *lenzuolo,* fr. *linceul*].

linx, lincşi m. 1. (zool.) rîs[2] (*Lynx lynx*); **ochi de linx,** ochi foarte ageri; 2. (artic.) constelaţie din emisfera boreală, compusă din stele puţin strălucitoare situate între constelaţiile Vizitiul şi Ursa-Mare. [Din fr., lat. *lynx*].

liofíl, ~i, liofilă, ~e a. (despre coloizi) care are afinitate pentru mediul de dispersie. [Din fr. *lyophile*].

liofilíe, liofilii f. (chim.) proprietatea şi starea substanţelor liofile. [Din fr. *lyophilie*].

liofilizá, liofilizez vb. (tr.) a supune evaporării în vid produse biologice, medicamente etc. în prealabil congelate, pentru a fi conservate timp îndelungat. [Din fr. *lyophiliser*].

liofilizáre, liofilizări f. acţiunea de a liofiliza şi rezultatul ei. [V. *liofiliza*].

liofilizatór, liofilizatoare n. aparat pentru liofilizare. [Din fr. *lyophilisateur*].

liofób, ~i, liofobă, ~e a. (despre coloizi) lipsit de afinitate pentru mediul de dispersie. [Din fr. *lyophobe*].

liofobíe, liofobii f. proprietate a particulelor coloidale de a nu avea afinitate pentru moleculele mediului de dispersie. [Din fr. *lyophobie*].

lióitră f. v. loitră.

lión, lioni m. (rar) 1. persoană despre care toată lumea vorbeşte: *lionul zilei;* 2. june elegant; dandi. [Din fr. *lion*].

liopciofleándură f. v. lipciofleandură.

líotă, liote f. mulţime, grămadă, ceată, droaie, gloată: *atîta leotă de lume.* ISP.; *adună în jurul ei o liotă de administratori.* GHEŢIE; (şi: **leotă**). [Din bulg., sb. *lihota*].

líotcă f. v. lotcă.

lip[1], (rar) **lipuri** n. (pop.) 1. materia ce se prinde de lînă la spălat; 2. strat (gros) de murdărie (pe trup, pe haine); jeg. [Din ucr. *lep*].

lip[2] interj. v. lipa.

lípa interj. (adesea repetat) cuvînt care imită sunetul produs de o lovitură cu palma sau de cineva care umblă desculţ ori în papuci; (şi: **lip**). [Onomat.].

lipác, lipaci m. (mai ales la pl.) căprior care se alipeşte la sapa[1] casei ţărăneşti; copileţ. [Cf. ucr. *lipak* „lipitor"].

lipán[1]**, lipani** m. peşte argintiu, cu solzi mărunţi, asemănător cu păstrăvul, care trăieşte în apele de munte (*Thymallus thymallus*): *îi place ... lui Vodă peştele numit lipan.* CĂL. [Din sb. *lipan, lipen*].

lipán[2]**, lipani** m. 1. (bot.) brusture (*Lappa major si minor*): *dovleci ... acoperind gardurile cu foi ţepoase şi mai late ca foile de lipan.* DELAVR.; 2. frunza acestei plante: *cu un lipan mare la cap înfăşurată.* ALEX.; (şi: **lipean**). [Din bulg. *lepjan*].

liparít n. rocă vulcanică alcătuită din cuarţ, feldspat, oligociaz, biotit; riolit. [Din fr. *liparite*].

lipáză, lipaze f. enzimă din clasa hidrolazelor, prezentă în sucul pancreatic, care activează degradarea grăsimilor, descompunîndu-le în glicerol şi acizi graşi. [Din fr. *lipase*].

lipăí, lípăi şi **lipăiesc** vb. (pop.) 1. (tr.) a plesni pe cineva cu palma peste obraz; a pălmui: *l-am lipăit bine, să mă ţină minte.* POP.; 2. (intr.) a produce un zgomot caracteristic, mergînd desculţ sau în papuci: *mi-aş fi auzit tălpile lipăind pe scînduri.* VLAH.; *cu picioarele goale vîrîte în pantofii deveniţi prea largi şi lipăind ca nişte papuci.* GHEŢIE; (şi: **lăpăi, leopăi, lepăi**). [Onomat.; cf. *lipa (-lipa)*].

lipăíre, lipăiri f. acţiunea de a lipăi şi rezultatul ei. [V. *lipăi*].

lipăít n. 1. faptul de a lipăi; 2. zgomot produs de o lovitură dată cu palma; 3. zgomot produs de cineva care umblă desculţ sau în papuci: *se auzeau tot mai des leopăiturile paşilor grăbiţi.* REBR.; *răsunară arcurile unei canapele şi un lipăit de papuci.* GHEŢIE; (şi: **leopăit**). [V. *lipăi*].

lipcán, lipcani m. (înv.) 1. tătar originar din Lituania (Lipca), de origine mahomedană şi cu port polonez, stabilit în unele cetăţi din Moldova: *au aşezat şi la Hotin lipcani.* NEC.; 2. corp de trupe alcătuit din aceşti tătari, sub comanda marelui postelnic sau a pîrcălabului de Hotin: *Mihnea urmat de boierii de taină, cu ... lipcanii lor.* OD.; 3. curier oficial (turc sau tătar) între Principate şi Constantinopol: *doi lipcani de olac se trimiseră cu această veste.* OD.; 4. curier oficial (mai ales călare); ştafetă; (p. ext.) mesager: *poate că la ceasul acesta vreun lipcan ... se află trecut înaintea noastră cu porunci scrise ... să fim arestaţi.* PETR.; *şase lipcani călări pe şase jugani.* POP. [Din turc. *lipkan*].

lípcă adv. (reg.) nedezlipit; neclintit; **a sta** (sau **a şedea etc.**) **lipcă (undeva),** a sta (undeva) neclintit, a nu se mişca dintr-un loc: *şezi lipcă unde te duci.* CR.; **a sta lipcă pe capul cuiva,** a stărui mult pe lîngă cineva; **a se ţine lipcă de cineva,** a însoţi pe cineva peste tot (stingherindu-l cu prezenţa): *se ţinea lipcă.* NEGR.; (şi: (reg.) **litcă**). [Din ucr. *lypkyj* „lipicios"].

lipciofleándură, lipcioflenduri f. (depr.) slugă, lacheu: *din lipciofleandură, ciocoi de coada trăsurei, am ajuns ... vătaf de ogradă.* AL.; (şi: **liopciofleandură**). [V. *fleandură;* pentru primul element, cf. *lipcă*].

lipeán m. v. lipan[2].

lipemíe, lipemii f. 1. prezenţă a lipidelor în sînge; cantitate de lipide prezentă în sînge; 2. creştere anormală a numărului lipidelor din sînge (în arterioscleroză, alcoolism cronic, afecţiuni metabolice etc.) sau scădere anormală a acestora (în bolile hepatice); lipidemie. [Din fr. *lipémie*].

lipí, lipesc vb. 1. (tr.) a prinde, a uni, a îmbina, a asambla între ele (părţi de) obiecte, cu ajutorul unor materii cleioase sau printr-un procedeu tehnic: *foile rupte erau lipite.* GHICA; *a lipi cu plumb;* 2. (tr.) a închide un plic, umezindu-i marginea cleioasă şi suprapunînd-o peste cealaltă margine: *lipeşte plicul şi scrie adresa.* CAR.; 3. (pop.; tr.) a unge o suprafaţă sau a astupa crăpături cu lut: *fata călcă lut şi lipi cuptiorul.* CR.; 4. (refl.) a fi cleios, aderent: *mierea se lipeşte de degete;* 5. (refl.) a nu putea deschide ochii (din cauza unor secreţii vîscoase); a se închide (ochii, pleoapele) de somn: *mi se lipesc pleoapele de somn;* 6. (tr. şi refl.) a (se) prinde de ... , a (se) fixa, a (se) aplica pe ...: *şi-a lipit în dreptul patului o poză dintr-o revistă.* GHEŢIE; (fig.) *nici tu friguri, nici altă boală nu s-a lipit de noi.* CR.; *somn de el nu se lipeşte.* POP.; **a nu se lipi învăţătura de cineva,** a nu avea înclinaţie, aplicaţie pentru învăţătură, a-şi însuşi cu greutate cunoştinţe noi: *nici ceea ce învăţau în mod obligatoriu nu se lipea de ei.* PR.; 7. (pop.; refl.) a prii cuiva (un aliment): *cumpăr pîine şi măsline şi nu se lipesc de mine.* POP.; 8. (tr. şi refl.) a (se) apropia de cineva sau de ceva astfel încît să se atingă; a (se) alătura strîns: *se lipi de mine şi începu să-mi mîngîie ceafa.* PR.; (fig.) *poetul stă cu gura lipită de cuvinte.* VIERU; **a lipi cuiva o palmă,** a pălmui; 9. (fig.; refl.) a se lega sufleteşte, a se ataşa de cineva sau de ceva: *un suflet care să se lipească de al lui.* MARC.; 10. (fam.; refl.) a se uni cu cineva; a se asocia: *cum-necum, se lipise de adventişti.* SOR.; *ne-am lipit la afacerea voastră.* [Din sl. *lĕpiti*].

lipíci, lipiciuri n. 1. substanţă vîscoasă care serveşte la lipit; clei: *eu ungeam canaturile cu lipici, el ... aplica fişiile de hîrtie.* PR.; *un tub cu lipici;* 2. (fig.; pop. şi fam.) farmec, putere de atracţie, de seducţie; vino-încoace: *lipiciurile şi pornirile amorului.* PANN.; **cu lipici,** încîntător, atrăgător, seducător: *vorba şi faţa-i era cu lipici.* ISP.; **a avea lipici,** a atrage, a fermeca, a seduce; 3. boală care vine din dragoste; lipitură: *i-e teamă să nu dobîndească lipici.* ISP.; 4. nume dat mai multor plante erbacee care secretă o substanţă lipicioasă (ex.: lipicioasă, turiţă). [*Lipi* + *-ici*].

lipiciós, ~şi, lipicioásă, ~e a. 1. care se lipeşte; cleios, vîscos: *pîinea era lipicioasă;* 2. (pop.) contagios: *boală lipicioasă;* 3. (fig.; fam.) care se apropie, se ataşează uşor de oameni; prietenos: *e o fată lipicioasă;* 4. (fig.) atrăgător, seducător: *ce folos de chip frumos dacă nu e lipicios.* PANN. // f. 1. plantă erbacee anuală din familia rubiaceelor, cu tulpina agăţătoare sau tîrîtoare, cu flori mici albe, dispuse în inflorescenţe cimoase, folosită în medicină, ca diuretic; limba-cerbului, scai-mărunt, turiţă (*Galium aparine*); 2. plantă decorativă, cu

tulpina vîscoasă, cu flori roşii, rar albe; puşca-lupului (*Viscaria vulgaris*). [*Lipi* + *-icios*].

lipídă, lipide f. (mai ales la pl.) substanţă organică grasă, constituent principal al materiei vii. [Din fr. *lipide*].

lipidemíe, lipidemii f. (med.) lipemie. [Din fr. *lipidémie*].

lipídic, ~ci, lipidică, ~ce a. care aparţine lipidelor, referitor la lipide. [Din fr. *lipidique*].

lipíe, lipii f. pîine rotundă şi plată făcută din aluat nedospit. [Cf. sb. *lepinja,* magh. *lepény*].

lipiodól n. produs farmaceutic radioopac, obţinut prin fixarea iodului pe o substanţă uleioasă, folosită la radiografiile bronhiilor, căilor urogenitale etc. [Din fr. *lipiodol*].

lipíre, lipiri f. faptul de a (se) lipi; lipit[2]: *nu trecuse o săptămînă după lipirea afişelor şi jumătate din ele erau sfîşiate.* GHEŢIE. [V. *lipit*].

lipít[1], ~ţi, lipită, ~e a. **1.** prins, îmbinat, fixat cu o materie cleioasă, lipicioasă: *foi lipite;* **2.** (pop.) uns cu pămînt galben, cu lut: *prispă lipită;* **3.** (şi adv.) apropiat, alăturat strîns de cineva sau de ceva; în atingere, în contact cu ...: *două mese, lipite una de alta.* DELAVR.; **sărac** (sau **calic**) **lipit (pămîntului)**, foarte sărac, ajuns la sapă de lemn (aluzie la starea de servitute a ţăranului clăcaş, legat de pămîntul pe care locuia): *i s-o scos averea la mezat ..., o rămas lipită pămîntului.* AL.; **a fi lipit de foame,** a fi foarte flămînd. [V. *lipi*].

lipít[2] n. lipire: *lipitul afişelor.* [V. *lipi*].

lipitoáre, lipitori f. **1.** vierme anelid de apă dulce, care are la cele două capete cîte o ventuză cu care suge sîngele corpurilor de care se lipeşte (*Hirudo medicinalis*): *Malca ... s-a lipit de dînsul ca lipitoarea.* CR.; *băgaţi mînile în nămol şi luaţi lipitori.* SOR.; **2.** (fig.) speculant, cămătar; parazit: *lipitorile satelor.* AL.; **3.** numele a două plante erbacee din familia rubiaceelor, cu frunzele aşezate cîte patru în verticil: **a)** plantă cu flori albastre, care creşte prin locuri cultivate (*Asperula arvensis*); **b)** plantă cu flori albe aşezate în vîrful tulpinii, din care se extrage un colorant roşu (*Asperula tinctoria*); **4.** pasăre călătoare arboricolă, nocturnă, insectivoră, cu penajul brun-cenuşiu cu pete brune şi roşietice; mulge-capre, caprimulg (*Caprimulgus europaeus*). [*Lipi* + *-toare*].

lipitúră, lipituri f. **1.** acţiunea de a (se) lipi şi rezultatul ei; lipire; **2.** îmbinare între două piese metalice lipite; **lipitură moale,** lipitură la care piesele nu se încălzesc în prealabil; **3.** locul unde s-a făcut o lipire: *ţeava curge pe la lipitură;* **4.** ceea ce s-a adăugat prin lipire; adaos: *ne-a adus un manuscris cu tot felul de lipituri;* **5.** strat de lut frămîntat cu apă, lipit pe pereţii, pe podelele caselor ţărăneşti; muruială: *se crăpase lipitura;* **6.** (pop.) boală pricinuită de o mare spaimă sau provenită din dragoste (despre care se crede că e cauzată de Zmeu sau Zburător): *nu are nici zmeu, nici lipitură.* FIL.; **7.** (arg.) persoană acostată sau cucerită de cineva: *are o nouă lipitură;* **a face o lipitură,** a acosta pe cineva. [*Lipi* + *-tură*].

lipiţán, lipiţani m. rasă de cai de talie mare, de obicei de culoare sură, folosită îndeosebi la călărie şi la tracţiune uşoară: (adj.) [caii] *sînt de rasă lipiţană, avînd şi ceva sînge arab.* GHEŢIE. [Din germ. *Lipitzaner*].

lipoartrítă, lipoartrite f. afecţiune cronică a articulaţiilor genunchilor, manifestată prin dureri, prin creşterea ţesutului adipos. [Din fr. *lipoarthrite*].

lipoblást, lipoblaste n. (biol.) celulă adipoasă. [Din fr. *lipoblaste,* engl. *lipoblast*].

lipocáic, ~ci a. (despre hormoni pancreatici) care contribuie la metabolizarea grăsimilor în ficat. [Din fr. *lipocaïque*].

lipocél n. hernie formată din ţesut adipos. [Din fr. *lipocèle*].

lipocróm, lipocromi m. grup de pigmenţi liposolubili, de culoare galbenă, prezenţi în ţesutul adipos, care colorează natural untul, gălbenuşul de ou etc. [Din fr. *lipochrome*].

lipodistrofíe, lipodistrofii f. (med.) perturbare a metabolismului grăsimilor. [Din fr. *lipodystrophie*].

lipofibróm, lipofibroame n. tumoare mixtă benignă, formată din ţesut adipos şi din ţesut fibros. [Din fr. *lipofibrome*].

lipogén, ~i, lipogenă, ~e a. care produce adipozitate. [Din fr. *lipogène*].

lipogenéză, lipogeneze f. formare de lipide fie prin dereglarea grăsimilor ingerate, fie prin conversia glucidelor şi proteinelor. [Din fr. *lipogenèse*].

lipoídă, lipoide f. substanţă organică grasă, cu proprietăţi diferite de ale lipidelor simple (ex. lecitina). [Din fr. *lipoïde*].

lipoidóză, lipoidoze f. încărcare cu grăsimi a celulelor unui organ. [Din fr. *lipoïdose*].

lipolíză, lipolize f. descompunere, în intestinul subţire, a grăsimilor în acizi graşi şi glicerină, în procesul digestiei intestinale, sub influenţa bilei şi a sucului pancreatic. [Din fr. *lipolyse*].

lipóm, lipoame şi lipomuri n. tumoare benignă formată din ţesut adipos. [Din fr. *lipome*].

lipomatóză, lipomatoze f. depunere anormală de grăsime în diferite regiuni ale corpului. [Din fr. *lipomatose*].

lipoproteínă, lipoproteine f. denumire generică pentru proteinele ale căror molecule sînt asociate prin legături fizice şi chimice cu lipidele. [Din fr. *lipoprotéine*].

lipoprotéic, ~ci, lipoproteică, ~ce a. care ţine de lipoproteine, referitor la lipoproteine. [Din fr. *lipoprotéique*].

lipós, ~şi, lipoásă, ~se a. (reg.) care are mult lip, cu (mult) lip; jegos; slinos. [*Lip* + *-os*].

liposarcóm, liposarcoame şi liposarcomuri n. tumoare malignă formată din ţesuturi grase. [Din fr. *liposarcome*].

liposcleróză, liposcleroze f. scleroză a unui ţesut adipos. [Din fr. *liposclérose*].

liposolúbil, ~i, liposolubilă, ~e a. solubil în grăsimi sau în uleiuri: *vitamină liposolubilă.* [Din fr. *liposoluble*].

lipotimíe, lipotimii f. stare caracterizată prin pierderea temporară a cunoştinţei, însoţită de paloare, transpiraţie, respiraţie superficială, tulburări vizuale, cauzată de spasme trecătoare ale arterelor cerebrale, în cazul unui stres, al unei stări de oboseală accentuată etc.; leşin. [Din fr. *lipothymie*].

lipotróp, ~i, lipotropă, ~e a. (biol.; despre substanţe) care se fixează pe grăsimi, facilitînd metabolismul; care previne acumularea de grăsimi din ficat. [Din fr. *lipotrope*].

lipotropíe f. însuşire a unor substanţe de a fi lipotrope. [Din fr. *lipotropie*].

lipoveán, ~eni, lipoveană, ~ene m., f. **1.** persoană aparţinînd unei populaţii de origine rusă, stabilită mai ales în Bucovina, Moldova, Dobrogea şi Muntenia; **2.** (spec.) persoană de origine rusă, stabilită în regiunea Deltei Dunării, care se ocupă mai ales cu pescuitul. // m. **1.** (la pl.) sectă a rascolnicilor ruşi refugiaţi, din pricina persecuţiilor, în ţările române, unde se îndeletniceau cu pescuitul, negoţul etc.; scopiţi[1]; **2.** (p. restr.; înv.) comerciant sau birjar rus (stabilit în Moldova); muscal. [Din rus. *lipovanin*; dial. *lipovan*].

lipoveăncă, lipovence f. lipoveană. [*Lipovean* + *-că*].

lipovenésc, ~şti, lipoveneáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic lipovenilor, referitor la lipoveni. [*Lipovean* + *-esc*].

lipovenéşte adv. în felul lipovenilor. [*Lipovean* + *-eşte*].

lipovenítme f. (rar) mulţime de lipoveni; totalitatea lipovenilor. [*Lipovean* + *-ime*].

lípsă, lipsuri f. **1.** faptul de a lipsi, de a nu se afla unde ar trebui să fie în mod obişnuit; absenţă: *totul era lipsă de viaţă şi voinţă.* EM.; **(judecat) în lipsă,** (judecat) în contumacie; **în** (sau **din**) **lipsă de,** din cauză că lipseşte ceva, în absenţa a ceva: *n-am venit din lipsă de timp;* **în lipsa cuiva** sau **a ceva,** cît timp (sau în timp ce) cineva sau ceva lipseşte: *voi priveghea nurorile ... în lipsa feciorilor mei.* CR.; [anchetatorii], *în lipsa unor probe, tărăgănau procedura.* GHEŢIE; **mai bine lipsă,** mai bine deloc; mai bine renunţ; **a duce lipsă de ceva,** a nu avea ceva (în cantitate suficientă); **2.** ceea ce lipseşte dintr-un tot; gol; lacună; **3.** deficienţă, scădere; defect: *îşi recunoaşte lipsurile culturale;* **4.** sărăcie, mizerie; privaţiuni: *ştia ce este necazul şi lipsa.* ISP.; *trăieşte în lipsuri şi mizerie;* **5.** (reg.) trebuinţă; nevoie: *avem lipsă de nişte chibrituri;* **de lipsă,** necesar, indispensabil: *cele ce-mi sînt de lipsă.* // a. invar. care lipseşte, absent; care nu este complet: *a venit ... acasă cu o ureche lipsă.* PR.; *lipsă la apel.* [De la *lipsi*].

lipscán, lipscani m. negustor care vindea pe pieţele româneşti mărfuri de la Lipsca; (p. ext.) comerciant care vindea articole de manufactură: *să-l dau calfă la un lipscan ... să înveţe negustoria.* NEGR. [*Lipsca* (**Leipzig**) n. pr. + *-an*].

lipscăníe, lipscănii f. **1.** marfă vîndută de lipscani: *un negustor de lipscănie ... e ispitit asupra străinătăţii.* CĂL.; **2.** prăvălie de lipscani; prăvălie mare. [*Lipscan* + *-ie*].

lipscănoáice f. pl. plantă ornamentală originară din America de Sud, cultivată la noi pentru florile ei galbene şi roşii, dispuse în capitule; scînteioare, scînteiuţe (*Coreopsis tinctoria*). [*Lipscan* + *-oaice*].

lipsí, lipsesc vb. **1.** (intr.) a nu (mai) fi, a nu se (mai) găsi unde trebuia să fie în mod obişnuit: *portretul părintelui său lipseşte din părete.* EM.; *îmi lipsesc vreo zece perechi de puicuţe.* SOR.; **2.** (intr.) a nu fi de faţă; a absenta: *lipsea noptile de-acasă?* PR.; **3.** (intr.) a dispărea; a fugi: *sări în mare şi lipsi din ochii lor.* DOS.; *lipsiţi din faţa mea!* SAD.; **4.** (înv.; refl.) a muri: *mulţi ... cu păcatul măriei deşarte fură şi de tot periră şi se lipsiră.* COR.; **5.** (înv. şi pop.; tr.) a izgoni, a îndepărta pe cineva de undeva: *iar Adam cînd a greşit, Domnul din rai l-a lipsit.* POP.; **6.** (intr.) a nu avea; a nu dispune de ... : *îţi scriu pe scurt, căci vremea îmi lipseşte.* BĂLC.; *ce-ţi lipseşte?* **7.** (intr.) a nu ajunge, a mai trebui (pentru completare); a fi neîndestulător: *ne lipsesc banii necesari pentru un trai decent;* **puţin lipseşte (ca) să** (ori **că**) ..., cît pe-aici, aproape să ...: *puţin lipsi să nu mă scoată din pepeni.* PR.; **asta** (sau **atîta**) **(îi) mai lipseşte,** se spune în faţa unei perspective neplăcute, adăugată la alta existentă deja: *atîta mai lipseşte să întărim zvonul acesta.* GHEŢIE; **a-i lipsi cuiva o doagă,** v. **doagă; 8.** (intr.) a se codi, a ezita: *dacă aflu, nu voi lipsi să vă comunic îndată.* CAR.; **9.** (înv.; rar; intr.) a omite; a se sustrage: *nu lipsesc a cerceta despre întregimea sănătăţii matale.* AL.; **10.** (refl.) a se dispensa de ceva, a se lăsa păgubaş; a renunţa: *mă lipsesc de un aşa odor.* ISP.; *se lipsea de saltea şi dormea pe scîndura goală a patului.* GHEŢIE; **11.** (tr.) a priva pe cineva de ceva, a-l face să ducă lipsă de ceva: *moartea o lipsise şi de tatăl său.* NEGR. [Din gr. mod. *lípso* (viit. lui *lipó*)].

lipsíre, lipsiri f. (înv.) faptul de a (se) lipsi şi rezultatul ei; lipsă, absenţă: *lipsirea mea.* BOL. [V. *lipsi*].

lipsít, ~ţi, lipsită, ~e a. 1. care nu (mai) dispune de ceva; privat de ...: *plîng codrii cei lipsiţi de voi.* COŞB.; **lipsit de stare** (sau **de mijloace**), sărac: *străinul n-ar fi fost lipsit de stare.* CĂL.; 2. (fig.) fără minte, smintit, prost: (subst.) *i-ai dat să-nveţe carte de la un nebun şi lipsit.* PANN. [V. ***lipsi***].

lipuríe, lipuril f. eliminare de lipide prin urină, întîlnită în boli ale ficatului, pancreasului şi rinichilor; cantitate de lipide prezentă în urină. [Din fr. ***lipurie***].

líră[1], lire f. 1. instrument muzical cu coarde întrebuinţat în antichitate, format dintr-un număr variabil de coarde, întinse între o traversă, cu două braţe în formă de coarne şi cutia de rezonanţă, ale cărui sunete se obţin prin ciupirea coardelor cu plectrul; 2. instrument muzical cu o coardă şi arcuş, folosit în evul mediu, în Europa occidentală; 3. (fig.) simbol al inspiraţiei poetice, al poeziei: *sufletul vostru – un înger, inima voastră – o liră.* EM.; *eu sînt poetu-acestui neam şi-atunci cînd lira îmi vibrează, şi-atunci cînd cîntece nu am.* VIERU; 4. (artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, situată între constelaţiile Lebăda şi Hercule; Ciobanul-cu-Oile; 5. (compus) **pasărea-liră**, v. **pasăre**; 6. dispozitiv constituit dintr-o placă cu canale, în care se montează axele roţilor intermediare de schimb la maşini-unelte; 7. **liră de dilataţie**, porţiune de conductă pentru fluide (apă, gaz etc.), în formă de buclă, intercalată din loc în loc pe o porţiune rectilinie a unei conducte, pentru a compensa deformaţiile termice liniare ale acesteia. [Din fr. ***lyre***, lat. ***lyra***].

líră[2], lire f. 1. monedă turcească de aur în valoare de 100 de piaştri: *bani ... fel de fel, unii erau ca galbenul, alţii ca lira otomană.* SL.; 2. numele mai multor unităţi monetare folosite în diferite ţări şi în diferite epoci (Cipru, Islanda, Italia, Jamaica, Liban, Libia, Malawi, Nigeria, Egipt, San Marino, Siria, Sudan, Turcia); **liră sterlină**, unitate monetară în Marea Britanie; livră (sau libră) sterlină; (şi: (pop.) rilă). [Din turc., it. ***lira***].

líric, ~ci, lirică, ~ce a. 1. care exprimă sentimente, stări, meditaţii etc. proprii autorului: *se formau ca mărgăritare în fundul sufletului lui, neasemănatele-i poezii lirice.* SAD.; **gen liric**, gen literar cuprinzînd creaţiile care exprimă, înainte de toate, sentimentele, stările, meditaţiile autorului, ca relevaţie poetică a condiţiei umane: *elegia, meditaţia, oda, pastelul, idila, sonetul, romanţa, cîntecul sînt specii ale genului liric;* 2. (fig.) sentimental; sensibil; exaltat: *să se ferească de coarda lirică.* CAR.; *Heidegger ... s-a însărcinat să încerce o ... reducere a existenţei umane la substanţa ei lirică.* BL.; 3. care aparţine, care este caracteristic creaţiilor aparţinînd genului liric, referitor la aceste creaţii: *stil de aşa vibraţie lirică.* CĂL.; 4. (adesea subst.) care compune opere aparţinînd genului liric: *liricul nostru străbun Oraţiu.* OD.; 5. referitor la muzica de operă, care aparţine acesteia: *repertoriu liric;* **teatru liric**, teatru în care se prezintă piese puse pe muzică (opere şi operete): *cunoscuse o mare faimă pe scenele teatrelor lirice.* GHEŢIE; **artist liric**, cîntăreţ de operă. 6. (despre voce) care se caracterizează printr-o sonoritate dulce, caldă; (despre cîntăreţi) care are o astfel de voce. // f. 1. expresia poetică cea mai înaltă a cugetării şi a sentimentului, îmbrăţişînd toate speciile genului liric, în care se exprimă trăirile cele mai intense ale sufletului omenesc, de la entuziasmul religios pînă la pasiunile profane: *lirica a două popoare creştine se deosebeşte pentru că altele sînt motivele, amintirile, incidentele vieţii, rezonanţa sufleteaască.* STĂNIL.; 2. totalitatea operelor din genul liric aparţinînd unui poet, unui popor, unei epoci etc. [Din fr. ***lyrique***, lat. ***lyricus***, gr. ***lyrikós***].

liricitáte f. lirism. [Din it. ***liricità***].

liricizá, liricizez vb. (livr.; tr.) a da caracter liric (excesiv): *liricizează întîmplarea.* [***Liric*** + ***-iza***].

liricizáre, liricizări f. (livr.) faptul de a liriciza. [V. ***liriciza***].

liricizát, ~ţi, liricizată, ~e a. (livr.) plin de lirism: *creaţie excesiv liricizată.* [V. ***liriciza***].

lirísm n. 1. conţinutul sau caracterul liric al unei opere; liricitate: *în locul lirismului rece, savant dozat ..., dăm de un sentimentalism dezordonat.* CĂL.; *lirismul unui poem;* 2. inspiraţie lirică; mod de expresie specific poeziei lirice: *lirismul scriitoarei e lipsit de duioşie, de melancolie.* LOV.; *lirismul lui Eminescu;* 3. sentimentalism; entuziasm: *prinsă de lirism se uită iar la mine.* PR.; *scene penibile de lirism.* [Din fr. ***lyrisme***].

lis, ~şi, lisă, ~e a. neted. [Din fr. ***lisse***].

lisá, lisez vb. (tr.) a spăla şi a netezi, prin întindere şi uscare, benzile de lînă pieptănată sau (p. gener.) orice material textil. [Din fr. ***lisser***].

lisárcă, lisărci f. (ornit.; reg.) lişiţă (*Fulica atra*). [Et. nec.].

lisáre, lisări f. acţiunea de a lisa şi rezultatul ei. [V. ***lisa***].

lísă, lise f. 1. bară orizontală fixată între stîlpii unei balustrade; 2. bară fixată perpendicular pe cadrele fuzilajelor sau pe nervurile aripii unui avion, avînd rol de fixare şi de susţinere a învelişului acestuia. [Din fr. ***lisse***].

lisérgic a. **acid lisergic**, substanţă halucinogenă de sinteză, experimentată în psihiatrie, a cărei utilizare terapeutică a fost abandonată în 1966 din cauza toxicităţii sale: *nu mama-natură a produs ... acidul lisergic, ci laboratoarele Sandoz.* [Din fr. ***lysergique***].

lisézá, liseze f. maşină pentru spălat şi netezit benzile de lînă pieptănată, în filaturi. [Din fr. ***lisseuse***].

lisofobíe, lisofobii f. teamă patologică de turbare. [Din fr. ***lyssophobie***].

lisp n. limbaj de programare de nivel înalt, folosit în cercetare. [Din fr., engl. ***lisp***].

listá, listez vb. (tr.) 1. a înscrie pe o listă; a înregistra într-o listă: *acţiunile au fost listate la bursă;* 2. (inform.) a realiza o listare; a printa. [Din fr. ***lister***].

listáre, listări f. 1. înscriere pe o listă: *listare la bursa de valori;* 2. (inform.) operaţie de imprimare, de obicei la imprimanta unui calculator electronic, a datelor, a rezultatelor şi a programelor într-o formă direct accesibilă utilizatorilor (de obicei pe suport de hîrtie); printare. [V. ***lista;*** cf. fr. ***listage***, engl. ***listing***].

listát, ~ţi, listată, ~e a. (inform.) imprimat pe suport de hîrtie, la imprimanta unui calculator electronic: *vrei textul listat sau pe dischetă?* [V. ***lista***].

lístă, liste f. 1. (foaie care cuprinde un) şir de cuvinte, de nume, de date etc. notate într-un anumit scop şi aşezate, de obicei, unele sub altele: *mă rugă să scriu o listă de cuvinte hindustane uzuale.* EL.; *să citeşti întîi de toată lista aceasta de lucrări.* CF.; (fig.) *lista dilemelor cotidiene e nesfîrşită.* D.; **listă de bucate**, listă cuprinzînd felurile de mîncare care pot fi servite într-un restaurant; meniu: *Victor se adîncise în lectura listei de bucate.* GHEŢIE; **listă civilă**, sumă pe care o poate cheltui anual monarhul şi familia sa din fondurile statului pentru nevoile personale, conform constituţiei unui stat monarhic; **liste electorale**, liste în care sînt înscrişi cetăţenii cu drept de vot: *la alegerile din 1868 era şters de pe listele electorale.* CĂL.; **listă de subscripţie**, v. **subscripţie**; (fig.) **listă neagră**, (listă cu) persoanele urmărite, izolate, excluse dintr-o societate, fiind considerate nedemne; 2. ansamblu structurat de informaţii din programul unui calculator electronic, prevăzut cu un indicator care arată poziţia acestora în baza de date; 3. enumerare (lungă): *să-ţi fac lista meritelor lui?* [Din fr. ***liste***].

listél, listeluri n. 1. (arhit.) mulură mică care însoţeşte o mulură mai mare sau care separă două muluri cu profil concav ori convex; 2. suprafaţă plană care separă canelurile unei coloane; 3. cercul proieminent de la circumferinţa monedelor. [Din fr., engl. ***listel***].

listerióză, listerioze f. boală infecţioasă la animalele domestice (mai frecventă la oi şi la porci), transmisibilă şi la om, provocată de microbul *Listeria monocytogenes* şi manifestată prin tulburări nervoase, pleuropneumonii, angine, septicemii, avorturi. [Din fr. ***listériose***].

lísting, listinguri n. (inform.) rezultatul listării; listă. [Din engl. ***listing***].

lişiţă[1], lişiţe f. pasăre călătoare de apă din ordinul raliformelor, cu penele negre şi cu o pată neagră în frunte, vînată pentru carnea ei; lisarcă, sarce (*Fulica atra*): *în sezon vîna cu plăcere iepuri, lişiţe şi raţe.* GHEŢIE; (şi: leşiţă). [Cf. bulg. ***liska***, ucr. ***lysucha***].

lişiţă[2], lişiţe f. (pop.; la pl.) braţele de lemn care susţin roţile carului; gemănări: *găurile lişiţelor.* [Din bulg. ***lisica***].

lîştai adv. (reg.) întocmai, aidoma, chiar: *e lîştai dracul în picioare.* CR. [Et. nec.].

litagóg, ~gi, litagogă, ~ge a. care uşurează eliminarea calculilor renali. [Din fr. ***lithagogue***].

litánic, ~ci, litanică, ~ce a. (rar) care ţine de litanie, ca de litanie: *unii psalmi au totuşi, prin rotaţia lor litanică, o remarcabilă suavitate verbală.* CĂL. [***Litanie*** + ***-ic***].

litánie, litanii f. 1. rugăciune dialogată (rostită sau cîntată alternativ de preoţi şi de credincioşi), prin care se invocă Dumnezeu, Sfînta Fecioară şi toţi sfinţii, numindu-i unul după altul; 2. (fig.) enumerare lungă (şi plictisitoare): *Numa Pompilie, legislatorul romanilor, compusese ... nişte litanii.* FIL. [Din sl. ***litanija***, gr. mod. ***litaneía***, lat. ***litania***].

litárgă f. oxid de plumb cristalizat, de culoare galbenă roşiatică, întrebuinţat în industria ceramică, în vopsitorie; (şi: (înv.) **litargir**). [Din fr. ***litharge***].

litargír n. v. **litargă**.

lítcă[1] adv. v. **lipcă**.

lítcă[2] f. (reg.) unealtă cu care se bate laptele pentru a se alege untul. [Cf. sl. ***lytŭka***].

literá, literez vb. (tr.) a pronunţa cuvinte (străine) prin litera iniţială a unor nume proprii foarte cunoscute. [De la ***literă***].

literál, ~i, literală, ~e a. 1. care respectă strict litera (unui cuvînt, unui text); textual: *a confundat sensul literal şi cel spiritual al poruncii divine.* CĂL.; **traducere literală**, traducere făcută cuvînt cu cuvînt: *parafrazînd ... pasaje prea concise sau sofisticate pentru o traducere literală.* CF.; 2. (mat.) care conţine mărimi notate cu litere. // adv. precis, riguros: *a traduce literal.* [Din fr. ***littéral***, lat. ***litteralis***].

literalitáte f. ceea ce ţine de sensul propriu al limbajului, caracter literar. [***Literal*** + ***-itate***].

literalménte adv. întocmai, în sens strict; cu desăvîrşire, de tot, cu totul: *mi-o smulgea literalmente din braţe.* PR. [Din fr. ***littéralement***].

literár, ~i, literară, ~e a. 1. care ţine de literatură, referitor la literatură, conform normelor, exigenţelor literaturii: *scrierea ... rămîne fără interes literar.* CĂL.; *foaie literară;* 2. care cultivă literatura: *salon literar în care să primeze meritul personal nu există.* CĂL.; *„România jună" trebuia să devină ... un organ de luptă şi nu un simplu cenaclu literar.* GHEŢIE; 3. (lingv.) normat; îngrijit, elegant: *formă literară;* **limbă literară**, aspectul cel mai corect al unei limbi, cu norme riguroase obligatorii atît în scris, cît şi oral, capabil să satisfacă nevoile de exprimare ale vorbitorilor instruiţi, în oricare stil funcţional; (p. restr.) limbă scrisă; (p. ext.) limbă

comună: *partizani ai unei limbi literare făcută pe baza ambelor dialecte.* IBR.; **4.** care aparţine limbii literare, care reflectă normele acesteia: *a sporit vocabularul literar cu o serie de neologisme.* V.R.; *texte literare.* [Din fr. ***littéraire,*** lat. ***litterarius***].

literáre f. acţiunea de a litera. [V. ***litera***].

literaricéşte adv. (rar) din punct de vedere literar: *literaricește, Alecsandri a fost deseori apreciat la „Convorbiri".* LOV. [***Literar*** + *-iceşte*].

literaritáte f. totalitatea procedeelor (formale, stilistice, tematice etc.) prin care un text aparţine literaturii; caracter specific unui text literar. [Din fr. ***littérarité***].

literarizá, literarizez vb. (tr.) a da aspect literar unui cuvînt, unui text etc.; a literaturiza. [***Literar*** + *-iza*].

literarizáre, literarizări f. faptul de a literaliza şi rezultatul ei; literaturizare. [V. ***literaliza***].

literarizát, ~ţi, literarizată, ~e a. căruia i s-a dat o formă literară: *cuvînt, text literalizat.* [V. ***literariza***].

literát, ~ţi, literată, ~e m., f. persoană care se ocupă cu literatura; om de litere, scriitor; (p. ext.) om de cultură; literator: *mulţi literaţi români.* NEGR.; *nu există un cititor mai sîrguincios ca literatul pizmuitor.* VIERU. [Din lat. ***litteratus,*** germ. ***Literat***].

literatór, ~i, literatoáre m., f. **1.** (înv.) literat: *literatori români, oameni de spirit.* OD.; **2.** diletant, amator în literatură: *scrie mult, dar rămîne un literator.* [Din fr. ***littérateur,*** lat. ***litterator, -oris***].

literatúră, literaturi f. **1.** artă al cărei mijloc de expresie este limba; arta cuvîntului, beletristică: *se spune că literatura e un plus al vorbirii.* BAC.; *literatura este un sublim exerciţiu lingvistic;* **2.** totalitatea operelor literare (poezie, roman, teatru) create de (marii) scriitori într-o ţară, într-o epocă etc.: *a citit mult din toate literaturile.* CĂL.; *literatură română; literatură clasică;* **literatură populară,** totalitatea creaţiilor literare populare, care poate fi: **a)** orală sau nescrisă (cîntece, basme, descîntece, ghicitori), de origine colectivă (anonimă); folclor: *raportul cu literatura orală, ţărănească este ... foarte strîns.* CĂL.; **b)** scrisă (cărţi populare), cu paternitatea cunoscută; **literatură cultă,** creaţie literară a unor autori cunoscuţi, transmisă prin scris; **3.** totalitatea cunoştinţelor referitoare la operele literare şi la autorii acestora; (p. restr.; înv.) studiul poeziei, al elocvenţei: *curs de literatură;* **4.** (p. gener.) totalitatea producţiilor scrise aparţinînd unei epoci, unei naţiuni sau unui domeniu de activitate, cuprinzînd opere ştiinţifice, politice, filozofice etc.; **literatură de specialitate;** bibliografia unui domeniu ştiinţific, a unei probleme: *trebuie să studiezi literatura de specialitate;* **5.** (fam.) expunere cu artificii stilistice, dar fără legătură cu realitatea: *ce-mi spui nu e decît literatură;* **a face literatură,** a ocoli realitatea, esenţa unei probleme, prin artificii de exprimare: *deputatul n-a prezentat soluţii, a făcut literatură.* [Din fr. ***littérature,*** lat. ***litteratura***].

literaturizá, literaturizez vb. (rar; tr.) **1.** a literariza; **2.** a transforma realitatea în ficţiune; a idiliza: *eu trăiesc, fie şi fără să-mi dau seama, literatura ..., dar dumneata literaturizezi viaţa.* PETR. [***Literatură*** + *-iza*].

literaturizáre, literaturizări f. literarizare. [V. ***literaturiza***].

líteră, litere f. **1.** fiecare dintre semnele grafice care alcătuiesc alfabetul unei limbi, corespunzînd, singure sau combinate, unui fonem sau grup de foneme; slovă, buche: *nu-i văzuse pînă atunci scrisul, literele mărunte, rotunde.* GHEŢIE; **literă mare,** majusculă; **literă mică,** minusculă; **2.** (p. ext.) fel de a scrie; scriere: *avea o literă frumoasă.* SOR.; **3.** caracter tipografic de formă paralelipipedică, avînd la un capăt relieful unei litere, al unei cifre etc.: *literă italică;* **4.** expresie textuală, sens literal: *litera ucide, dar spiritul dă viaţă;* **literă cu literă,** pînă în cele mai mici amănunte; întocmai, aidoma: *nu e nevoie să învăţaţi literă cu literă.* ST.; *reprodusese lecţia din manual literă cu literă;* **literă de evanghelie,** text care nu admite nici o interpretare, în care trebuie să crezi; **literă de lege,** text de lege care trebuie respectat strict (fără răstălmăciri, comentarii): *orice om din ţara asta ... are dreptul la muncă, e literă de lege în Constituţie.* PR.; **litera legii,** exact cum prevede legea: *magistratul aplică litera legii;* **literă moartă,** text al unui decret, lege, act etc. care nu mai are valoare, căzut în desuetudine; **5.** (la pl.) literatură; studiul literaturii: *va fi romancierul pe care-l aşteaptă zadarnic ... literele române.* GAL.; **om de litere,** literat; scriitor; **6.** (p. gener.; la pl.) ştiinţe umanistice; (spec.) filologie: *a urmat dreptul şi literele.* CĂL.; *la Montevideo ... aveau o facultate de litere nouă.* CF. [Din lat. ***littera***].

líftă f. v. liftă.

litfeán, ~eni, litfeană, ~ene m., f. (înv.) **1.** lituanian; **2.** (p. ext.) străin; păgîn; (şi: **litvean**). [De la ***Litvania*** n. pr.].

litiáză, litiaze f. (med.) calculoză: *de mare ajutor este consumul merelor în prevenirea litiazelor.* A. [Din fr. ***lithiase***].

litiázic, ~ci, litiazică, ~ce a. şi m., f. (bolnav) de litiază. [Din fr. ***lithiasique***].

litícăş, liticaşi m. (reg.) peşte mic, plevuşcă; chitic. [Et. nec.].

lítie, litii f. **1.** procesiune religioasă însoţită cu rugăciuni şi cîntări (în semn de penitenţă sau în urma unor calamităţi): *ieşiră împăratul ... şi cu patriarhul ... cu mare litie.* DOS.; **2.** slujbă religioasă ortodoxă, făcută după vecernie, la toate sărbătorile mari, cînd se sfinţeşte pîine, grîu, vin, untdelemn, puse pe o tava, pentru ca să sporească roadele; **3.** (reg.) pîine sfinţită la această slujbă. [Din sl. ***litija***].

litiér, litiere n. tavă ornamentată pe care se pune litia. [De la ***litie***].

litiéră, litiere f. **1.** lectică; **2.** strat organic la suprafaţa solurilor de pădure îndeosebi, format din frunze moarte, fructe, ramuri. [Din fr. ***litière***].

litigánt, ~ţi, litigantă, ~e a. (jur.) care se află într-un litigiu; care face parte dintr-un litigiu: *patriarhul, în prezenţa Sfatului Ţării şi a părţilor litigante, găseşte cu cale că Dubăsarii ... să rămînă sub jurisdicţia mitropolitului de Brăila.* EM. [Din fr. ***litigant***].

litigiós, ~şi, litigioásă, ~e a. (jur.) care provoacă un litigiu; care este sau poate fi în litigiu: *afacere litigioasă; creanţă litigioasă.* [Din fr. ***litigieux,*** lat. ***litigiosus***].

litígiu, litigii n. (jur.) conflict (care poate fi) supus spre rezolvare unui organ de jurisdicţie intern sau internaţional; pricină de judecată: *moşia Calomnifireşti era obiectul de litigiu al unei încurcate cauze succesorale.* GHEŢIE. [Din fr. ***litige,*** lat. ***litigium***].

lítină f. oxid sau hidroxid de litiu. [Din fr. ***lithine***].

litispendénţă, litispendenţe f. (jur.) situaţie în care acelaşi litigiu a fost supus spre soluţionare în faţa a două organe de jurisdicţie, de acelaşi grad. [Din fr. ***litispendance***].

lítiu n. element chimic din grupa metalelor alcaline, alb ca argintul, moale şi foarte uşor, folosit la dezoxidarea, alierea şi modificarea aliajelor, ca agent termic la reactoarele nucleare şi, sub formă de săruri, în medicină. [Din fr. ***lithium***].

litocéras n. (zool.) gen de amoniţi fosili jurasici, cu cochilia larg răsucită şi cu deschidere circulară. [Din fr. ***lithocéras***].

litocromíe, litocromii f. procedeu tipografic de reproducere a picturii în culori. [Din fr. ***lithochromie***].

litofág, ~gi, litofagă, ~ge a. (zool.) care se hrăneşte cu nisip sau pietriş: *moluşte litofage.* [Din fr. ***lithophage***].

litofíl, ~i, litofilă, ~e a. **1.** (despre elemente chimice) care s-a concentrat preferenţial în învelişul de silicaţi al globului terestru, avînd, în majoritate, afinitate mare pentru oxigen, cu care formează silicaţi, carbonaţi etc.; **2.** (despre plante) care se dezvoltă pe stînci, pietre, grohotişuri (ex.: licheni, alge). [Din fr. ***litophyle***].

litogenéză f. ansamblul proceselor de formare a sedimentelor şi a rocilor sedimentare; depunerea propriu-zisă a acestora. [Din fr. ***lithogenèse***].

litográf, ~i, litografă, ~e m., f. specialist, maestru în litografie: *închipuiţi-vă ... pe cine l-a pus litograful să figureze în gravuri de rege al Scoţiei? pe Tasso.* EM. [Din fr. ***lithographe***].

litografiá, litografiez vb. (tr.) a imprima şi a multiplica prin litografie. [Din fr. ***lithographier***].

litografiát, ~ţi, litografiată, ~e a. imprimat, multiplicat prin litografie: *oferindu-i ... o broşură litografiată.* GHEŢIE. [V. ***litografia***].

litográfic, ~ci, litografică, ~ce a. care ţine de litografie, care se foloseşte în litografie, referitor la litografie: *odaia ... era plină de instrumente inginereşti, de pietre litografice.* CĂL. [Din fr. ***lithographique***].

litografíe, litografii f. **1.** metodă, procedeu de imprimare şi multiplicare pe hîrtie, pînză etc. a ceea ce s-a desenat sau gravat pe o piatră specială calcaroasă sau pe o placă metalică (zinc, aluminiu): *litografia a fost inventată la 1796 de bavarezul Senefelder;* **2.** foaie, planşă etc. imprimată prin acest procedeu: *litografii încadrate sumar ... se scorojiseră pe alocuri.* AG.; *sînt sigur că vom fi subiectul litografiilor veacurilor următoare.* CĂL; **3.** întreprindere, atelier în care se execută astfel de lucrări. [Din fr. ***lithographie***].

litografiére, litografieri f. acţiunea de a litografia şi rezultatul ei. [V. ***litografia***].

litolatríe, litolatrii f. formă primitivă timpurie de cult religios, constînd în sacralizarea pietrelor. [Din fr. ***litholatrie***].

litológic, ~ci, litologică, ~ce a. care ţine de litologie, referitor la litologie. [Din fr. ***lithologique***].

litologíe, litologii f. **1.** sedimentologie; **2.** compoziţia mineralogică şi petrografică a rocilor sedimentare. [Din fr. ***lithologie***].

litometeór, litometeori m. particulă de rocă în suspensie sau transportată de vînt, prezentă în compoziţia atmosferei. [Din engl. ***littometeore***].

litopón n. pigment alb anorganic, artificial, netoxic, compus din sulfat de bariu şi sulfură de zinc, folosit în pictură, în cosmetică etc. (înlocuind albul de plumb, care este toxic). [Din fr. ***lithopone***].

litorál, ~i, litorală, ~e a. referitor la ţărmul mării sau al oceanului, care formează ţărmul mării sau al oceanului; care este (în apă) aproape de ţărm: *zonă litorală.* // n. (pl. **litoraluri**) fişie de teren care se întinde de-a lungul ţărmului unei mări sau al unui ocean: *pe locuitorii litoralului ... el îi strămută cu aşezările mai înlăuntrul ţării.* EM. [Din fr. ***littoral,*** lat. ***littoralis***].

litosféră f. învelişul exterior solid al globului pămîntesc; scoarţa terestră. [Din fr. ***lithosphère***].

litostátic, ~ci, litostatică, ~ce a. (despre presiunea exercitată asupra rocilor) care se datorează straturilor acoperitoare, manifestîndu-se cu aceeaşi intensitate în toate direcţiile; **presiune litostatică,** presiune determinată de grosimea şi de greutatea specifică a coloanei de roci situate deasupra unui punct din scoarţa terestră. [Din fr. ***lithostatique***].

litotămniu n. gen de algă roşie din familia coralinaceelor, cu aspectul unei tufe ramificate, noduroase, caracteristică, în general, mărilor calde, unde împreună cu coralii pot forma recife (*Lithothamnion*). [Din fr. ***lithothamnium***].

litótă, litote f. figură de stil, opusă hiperbolei, constînd în exprimarea unei idei sau a unui sentiment prin negarea contrariului lor sau care lasă să se înţeleagă mult în cuvinte puţine (ex.: nu te urăsc deloc = te iubesc; nu e deşteaptă = e proastă). [Din fr. ***litote***].

litotipografíe, litotipografii f. sistem de reproducere în litografie a unui text imprimat cu caractere tipografice obişnuite. [Din fr. ***lithotypographie***].

litotóm n. instrument folosit în litotomie. [Din fr. ***lithotome***].

litotomíe, litotomii f. operaţie chirurgicală constînd în extragerea calculilor din organul care îi conţine (vezică, rinichi etc.). [Din fr. ***lithotomie***, engl. ***lithotomy***].

litotritíe, litotritii f. operaţie de spargere şi extragere a calculilor vezicali, pe cale endoscopică. [Din fr. ***lithotritie***].

litotritór, litotritoăre n. instrument medical folosit în litotritie. [Din fr. ***lithotriteur***].

litóu, litouri n. desen sau tablou litografiat. [Din germ. ***Litho***].

litracée f. pl. familie de plante dicotiledonate, cuprinzînd ierburi, semiarbuşti, arbuşti şi arbori, care cresc mai ales pe malurile rîurilor şi iazurilor, unele fiind cultivate ca plante decorative (*Litraceae*). [Din fr. ***litracée***].

litrăj, litraje n. **1.** capacitate a unui recipient exprimată în litri; **2.** capacitate cilindrică a unui motor cu ardere internă, exprimată în litri: *automobil de mic litraj.* [Din fr. ***litrage***].

lítră, litre f. **1.** veche unitate de măsură pentru volum, egală cu aproximativ 0,320 l în Ţara Românească şi cu 0,380 l în Moldova; vas cu această capacitate; conţinutul unui asemenea vas; **2.** veche unitate de măsură pentru masă, egală cu aproximativ 0,300 kg; vas cu această capacitate; conţinutul unui asemenea vas: *cumpăr ... maslinile cu litra.* POP.; **3.** (pop.) măsură de capacitate egală cu un sfert de litru; vas cu această capacitate; conţinutul unui asemenea vas: *bea una după alta, două litre de bragă.* CAR.; *îi dă o gărăfioară verde, să i-o umple c-o litră de rachiu.* SAD. [Din gr. mod. ***lítra***].

litrosí, litrosesc vb. **1.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) salva, a scăpa: *ajutoriu carele să-l litrosească.* CANT.; **2.** (reg.; tr.) a distruge; a fura: *să vezi tu cum îţi litrosesc tot.* SOR. [Din gr. mod. ***litróno***, „a elibera"].

litrosíre, litrosiri f. **1.** (înv.) salvare; **2.** (reg.) distrugere; furt. [V. ***litrosi***].

lítru, litri m. **1.** unitate de măsură pentru volum, egală cu un decimetru cub sau cu volumul unui kilogram de apă; **2.** vas cu această capacitate; cantitatea de lichid cuprinsă într-un asemenea vas: *a băut un litru de vin.* [Din fr. ***litre***].

lituaniăn, ~eni, lituaniană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Lituaniei sau locuitorilor ei, referitor la Lituania sau la locuitorii acesteia. // f. limbă indo-europeană din ramura baltică vorbită de lituanieni. // m., f. persoană (originară) din Lituania; persoană care vorbeşte lituaniana ca limbă maternă; litfean. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Lituania: *lituanienii sînt demni* [Din fr. ***lituanien***].

liturghíe, liturghii f. **1.** serviciu divin creştin (ortodox) în cadrul căruia are loc săvîrşirea sfintelor taine duminica şi la sărbătorile religioase: *n-au vrut să iasă din beserică, pînă n-au săvîrşit sfinta leturghie.* COSTIN; *liturghia începu curînd, înceată şi tărăgănată, cum sînt slujbele în bisericile răsăritene.* GHEŢIE; **a da (o) liturghie** (sau **liturghii**), a plăti preotului pentru săvîrşirea unei slujbe la biserică pentru cineva anume: *făgăduind să deie o liturghie popei, ca doar îmi va da cerul un duh mai sănătos.* NEGR.; (fam.) **liturghie cu bragă,** lucru prost făcut; **2.** melodie cîntată de cor în timpul acestui serviciu divin; **3.** liturghier: *Liturghia Sfîntului Vasile cel Mare;* (şi: **liturgie,** (înv.) **leturghie**). [Din sl. ***liturgija***, lat. ***liturgia***, gr. ***leturghía***].

liturghiér, liturghiere n. carte bisericească cuprinzînd rînduiala slujbei liturghiei şi cele trei liturghii ortodoxe (Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur, Liturghia Sf. Vasile cel Mare şi Liturghia darurilor mai înainte sfinţite), precum şi a împărtăşirii, a otpusturilor, a rugăciunilor şi sinaxarul; (şi: **liturgiar**). [***Liturghie*** + ***-ar***].

liturghisí, liturghisesc vb. (înv.; intr.) a oficia, a săvîrşi liturghia. [Din sl. ***liturgisati***].

liturghisíre, liturghisiri f. (fam.) oficiere a liturghiei. [V. ***liturghisi***].

liturghisitór, ~i, liturghisitoăre a. şi m. (persoană) care oficiază liturghia. [***Liturghisi*** + ***-tor***].

liturgiár n. v. liturghier.

litúrgic, ~ci, liturgică, ~ce a. care ţine de liturghie sau de liturgică, referitor la liturghie sau la liturgică: *opere liturgice şi teologice.* OD.; *predici pe marginea temei liturgice a zilei respective.* CĂL.; **limbă liturgică,** limbă, considerată sacră, în care se oficia cultul divin şi se redactau cărţile sfinte: *slavona a fost limba liturgică în Rusia şi în Principatele Române.* [Din lat. ***liturgicus***, fr. ***liturgique***].

litúrgică f. **1.** cult public şi oficial instituit de o biserică; totalitatea regulilor care stabilesc desfăşurarea actelor cultului divin: *liturgica catolică ... se focalizează în hieratismul şi impozanţa preotului.* CF.; **2.** ramură a teologiei care se ocupă cu modul în care se celebrează cultul divin, cu istoria şi formele acestuia. [Din lat. ***liturgica***; cf. fr. ***liturgie***].

liturgíe f. v. liturghie.

lítvă f. v. liftă.

litveán m. v. litfean.

líţă[1], **liţe** f. fascicul de fire subţiri metalice, folosite drept conductor electric. [Din germ. ***Litze***].

líţă[2] f. v. leliţă.

liubém, liubemuri n. un fel de parfum: *liubemurile Divinei.* CAR. [Din fr. (eau de) ***Lubin***].

liubóv m. v. libov.

liúde[1], **liuzi** m. (înv.) **1.** infanterist în jandarmerie: *cele patruzeci de lude ... i-au împrăştiat în tot judeţul.* FIL.; **2.** individ (adesea străin) considerat în raport cu fiscul; **liude birnic,** persoană care plăteşte bir; **liude scutelnic,** persoană care nu plăteşte bir; **3.** unitate fiscală cuprinzînd două sau patru familii de contribuabili: *birul către stat se făcea în lude.* GHICA; (şi: **lude**). [Din sl. ***ljudŭ*** „popor", (la pl.) „oameni"].

liúde[2] m. invar. numele celei de a treisprezecea litere a alfabetului chirilic (**Љ**). [Din sl. ***ljude***].

liuleá f. v. lulea.

liúliu-liuliu interj. (reg.) refrenul cîntecelor de leagăn din Moldova, corespunzînd sinonimului *nani-nani* din Muntenia: *liuliu, liu, vîntu-i lin ca sufletu, dormi cu zînele de-amu.* IONEL. [Cf. ucr. ***ljuli-ljuli***].

liuluí, liuluiesc vb. (reg.; intr.) a cînta copiilor să adoarmă. [Cf. ucr. ***ljuljukati***].

liur n. (reg.) vin prost, slab; poşircă; (şi: **liuriu**). [Din ucr. ***ljura***].

liúrcă adv. v. leoarcă.

liúriu n. v. liur.

livádă, livezi şi (pop.) **livede** f. **1.** (pop.) cîmp pe care se lasă să crească iarbă pentru cosit sau pentru păşunat: *cît mac e prin livezi.* COŞB.; *pologul ... din livadă.* REBR.; **2.** teren plantat cu pomi fructiferi: *livezi cu pruni;* (şi: **livede**). [Din bulg. ***livada***, ucr. ***levada***].

livăn, livani m. arbore exotic originar din munţii Livanului, cu frunze alterne, cu flori alburii dispuse în raceme simple, din scoarţa căruia se extrage tămîia (*Boswellia serrata*): *mirosea ca tămîia şi ca livanul.* ISP. [Din sl. ***livanŭ;*** cf. gr. mod. ***lívanos***].

livădăr, livădari m. (reg.) persoană care îngrijeşte o livadă. [***Livadă*** + ***-ar***].

livănţícă f. v. levănţică.

live [laiv] a. **1.** (despre programe de radioteleviziune; adesea adv.) transmis în direct sau înregistrat în prezenţa publicului; **2.** (despre înregistrări muzicale) realizat direct din concert. // adv. în direct: *interpretează live melodiile.* [Cuv. engl.].

livéde f. v. livadă.

livéj n. v. leveş.

livejoáră, livejoare f. (rar) diminutiv al lui livadă: *casa ... avea în dos o livegioară.* SAD. [***Livede*** + ***-ioară*** **livéş** n. v. leveş].

livéş n. v. leveş.

lívid, ~zi, lividă, ~e a. **1.** de culoare plumburie, albăstrie bătînd în negru; învenitit la faţă (de frig, de mînie etc.): *livid la faţă, desfigurat ..., se zbătea între patru gardişti.* VLAH.; [era] *scheletic, livid, cu scobituri în obraji.* CĂL.; **2.** lipsit de intensitate, fără strălucire; pal, palid, slab: *sub lumina lividă, împuţinată a zilei, casele deveniseră suspect de albe.* GHEŢIE. [Din fr. ***livide***, lat. ***lividus***].

lividitáte, lividităţi f. starea celui livid; paloare: *lumina grea, ceţoasă ... sporea întrucîtva lividitatea chipului.* GHEŢIE; *lividitate cadaverică.* [Din fr. ***lividité***].

living(-room), living(-room-uri) [líving (-rum)] n. cameră de zi (într-o locuinţă). [Cuv. engl.].

livínt m. v. levent.

livră, livrez vb. (tr.) **1.** a furniza mărfuri, a presta servicii conform unei înţelegeri prestabilite: *a livrat o tonă de grîu;* **2.** a oferi o informaţie, o ştire; a furniza: *am exagerat, poate, livrînd într-o singură prelegere informaţii atît de numeroase.* PLEŞU. [Din fr. ***livrer***].

livrábil, ~i, livrabilă, ~e a. care se poate livra: *marfă livrabilă imediat.* [Din fr. ***livrable***].

livráre, livrări f. acţiunea de a livra şi rezultatul ei; furnizare: *livrarea curentului electric în cursul zilei nu era rentabilă.* GHEŢIE. [V. ***livra***].

lívră, livre f. **1.** veche unitate de măsură pentru greutate în Franţa, care varia după provincie; pfund: *ghiulele de 56 de livre.* BĂLC.; **2.** măsură englezească de greutate pentru cereale: *cincizeci livre de grîu;* **3.** (înv.) **livră sterlină** (sau **sterlingă**), liră sterlină: *unii din lorzi ... începură a bombarda pe acest virtuos cu bijuterii şi pungi de livre sterline.* FIL.; **4.** veche monedă franceză. [Din fr. ***livre***].

livreá, livrele f. **1.** haină specială (împodobită cu galoane şi fireturi) pe care o poartă servitorii unei case mari, personalul de serviciu din marile hoteluri etc.: *un valet bătrîn, într-o livrea verde ... le deschise uşa.* GHEŢIE; **2.** (fig.) semn exterior caracteristic: *purta livreaua mizeriei.* [Din fr. ***livrée***].

livrésc, ~şti, livrescă, ~şti a. **1.** întemeiat numai pe informaţia din cărţi; învăţat din cărţi; referitor la carte: *ai nevoie de serioase referinţe livreşti pentru ... a pricepe cu adevărat.* D.; **2.** folosit numai în cărţi şi în limbajul oamenilor culţi: *exprimare livrescă;* **3.** artificial, arid; lipsit de naturaleţe, de autenticitate: *literatura lui e livrescă.* CĂL. // n. ceea ce se află numai în cărţi, ceea ce este pur teoretic; ceea ce este lipsit de naturaleţe, artificial: *poeta ... pendulează între livresc şi firesc.* CF. [Din fr. ***livresque***].

livrét, livrete n. document de evidenţă eliberat de autorităţi publice, instituţii particulare, întreprinderi etc.: *livret de identitate;* **livret militar,** document eliberat celor care au satisfăcut serviciul militar: *mi-am făcut datoria către ţară la '77; iată livretul militar.* SAD. [Din fr. ***livret***].

líză¹, lize f. dezintegrare şi dizolvare a diferitelor tipuri de celule sub acţiunea factorilor fizici, chimici sau biologici (ex.: dializă, electroliză, bacterioliză, hemoliză etc.). [Din fr. ***lyse***].

líză², lize f. cărucior cu două roţi folosit pentru transportul topurilor, baloturilor etc. de hîrtie în fabrici şi întreprinderi poligrafice. [Et. nec.].

lizeréu, lizeree n. linie de demarcaţie între două aspecte tisulare. [Din fr. ***liséré***].

lizeuză, lizeuze [lizőză] f. bolero purtat de femei peste cămaşa de noapte. [Din fr. ***liseuse***].

lizíbil, ~i, lizibilă, ~e a. citeţ: *scris lizibil.* [Din fr. ***lisible***].

lizibilitáte f. calitatea de a fi lizibil. [Din fr. ***lisibilité***].

liziéră, liziere f. **1.** zonă de interferenţă la marginea pădurii cu terenul neîmpădurit: *aproape de liziera pădurii patru oameni mărşăluiau.* GHEŢIE; **2.** bandă îngustă de stofă, de mătase etc. aplicată (ca garnitură) pe marginile unor obiecte de îmbrăcăminte; **3.** margine longitudinală a unei ţesături, pe care se imprimă marca fabricii, calitatea etc. [Din fr. ***lisière***].

lizigén, ~i, lizigenă, ~e a. care provoacă o disociere sau o distrugere a celulelor. [Din fr. ***lysigène***].

lizimétru, lizimetre n. instalaţie specială care poate colecta şi măsura apa infiltrată într-un anumit volum de sol, în vederea studierii capacităţii de înmagazinare a apei pe diferite tipuri de sol. [Din fr. ***lysimètre***].

lizínă, lizine f. aminoacid esenţial conţinut în cantităţi variabile în majoritatea proteinelor animale şi vegetale, constituind un important factor de creştere. [Din fr. ***lysine***].

lizól n. dezinfectant extern, preparat din săpun şi crezoli. [Din germ. ***Lisol***].

lizozímă, lizozime f. proteină cristalizabilă prezentă în salivă, în lacrimi, în albuşul de ou, cu puternică acţiune enzimatică asupra unor germeni patogeni. [Din fr. ***lysozyme***].

lizozóm, lizozomi m. organit intracelular cu morfologie şi dimensiuni variabile, conţinînd circa 40 de enzime hidrolitice, cu rol important în fagocitoză: *sisteme şi aparate compuse din ţesuturi ..., din organite: ribozomi, lizozomi, mitocondrii.* CĂRT. [Din fr. ***lysosome***].

lînár, lînari m. (înv.) persoană care prelucrează sau vinde lîna: *unul singur dintr-aceste storuri, acela al lînarilor ..., a avut afaceri de bani.* GHICA. [***Lînă*** + *-ar*].

lînă, lînuri şi (pop.) **lîni** f. **1.** păr lung, des şi moale care acoperă corpul ovinelor sau al altor animale: [mieluşelul] *mîncă busuiocul şi îndată i se auri lîna.* ISP.; **2.** (p. anal.) păr care acoperă capul omului; (spec.) barbă lungă (şi albă): *cu miros de ger în lînă vine un bătrîn.* BL.; **3.** păr tuns de pe corpul oilor sau al altor animale, (prelucrat) pentru a fi folosit în diverse scopuri, mai ales ca materie primă textilă: *două paturi turceşti ... peste care erau puse saltele de lînă.* FIL.; *degetele ei ... torceau dintr-o furcă de aur şi dintr-un fuior de o lînă ca argintul.* EM.; **4.** (pop.) cantitate de lînă obţinută la tunsul unei singure oi, într-un an: *harnică-i nevasta mea că din douăzeci de lîni mi-a făcut mănuşi în mîni.* POP.; **5.** fir de origine animală (sau sintetic) folosit la fabricarea sau la confecţionarea ţesăturilor, a tricotajelor etc.; ţesătură, tricotaj din asemenea fir: *locurile erau renumite prin industria postavurilor de lînă.* CĂL.; *să ne dea flanele de lînă.* SOR.; **lînă în lînă, a)** cu urzeala şi bătătura din lînă; din lînă pură: *nădragii bulibaşei, lînă-n lînă ..., au vipuşcă.* ST.; **b)** (fig.) de calitate superioară; veritabil, autentic; **lînă artificială,** lanital; **lînă regenerată,** fibră provenită din zdrenţe de stofe şi tricoturi, din rebuturi şi deşeuri de fabricaţie, prin a căror destrămare şi cordare, în amestec cu lîna obişnuită, se obţin ţesături şi pîsle; **lînă tăbăcărească,** fibră textilă obţinută ca produs secundar în tăbăcărie din depilarea pieilor oilor sacrificate, întrebuinţată mai ales la fabricarea pîslelor; **6.** (la pl.) varietăţi (de sculuri) de lînă (vopsită): *pe-o grindă călepe de tort şi lînuri boite fel de fel pentru scoarţe şi lăicere.* CR.; **7.** (la pl.) ţesături, tricotaje din lînă; obiecte vestimentare din lînă: *se îmbrăcă în lînuri moi;* **8.** (la pl.) lînică: *pe capră, un flăcău ... cu bundiţă înflorită cu lînuri.* SAD.; **9.** (tehn.) **lînă de lemn,** produs constituit din fîşii subţiri de lemn uscat, folosit la fabricarea plăcilor uşoare de construcţie, ca material izolant, în tapiţerie etc.; **10.** (compuse; bot.) **lîna-broaştei** sau **lînă-broştească** (ori (reg.) **-de-broască**), mătasea-broaştei (*Conferva, Spirogyra, Tribonema bombycina*); (reg.) **lînă-de-baltă,** iarba-cîmpului (*Agrostis stolonifera*); (reg.) **lînă-de-brad,** mătreaţa-bradului (*Usnea barbata*). [Lat. ***lana***].

lînărícă, lînărele f. (bot.; reg.) **1.** bumbăcariţă (*Eriophorum latifolium*); **2.** albumeală (*Leontopodium alpinum*). [***Lînă*** + *-ărică*].

lînăríe¹, lînării f. **1.** filatură de lînă; **2.** prăvălie în care se vinde lînă; **3.** (la pl.) obiecte de îmbrăcăminte făcute din lînă. [***Lînă*** + *-ărie*].

lînăríe² f. (înv.) meşteşugul lînarului: *învăţase lînăria de la tatăl său.* [***Lînar*** + *-ie*].

lînăríţă, lînăriţe f. (bot.; reg.) **1.** bumbăcariţă (*Eriophorum angustifolium* şi *latifolium*); **2.** numele a două plante din familia compozitelor: **a)** firicică (*Filago germanica*); **b)** flocoşele (*Filago arvensis*); **3.** albumeală (*Leontopodium alpinum*); **4.** linariţă (*Linaria vulgaris*); **5.** parpian (*Antennaria dioica*); (accent. şi: ***lînáriţa***). [***Lînă*** + *-ăriţă*].

lînced, ~zi, lîncedă, ~e a. **1.** (înv.; adesea subst.) bolnav; suferind: *pre mulţi lîncezi tămădui.* DOS.; **2.** slăbit de suferinţă, de boală; vlăguit, extenuat, obosit: *mîinile şi picioarele-i slabe şi lîncede.* OD.; **3.** (fig.) lipsit de vioiciune, moleşit; inactiv, apatic; lîncezind; care denotă o asemenea stare: *să se trezească din traiul lînced.* OD.; **4.** (fig.) trenant, monoton; banal, plictisitor: *povestirea-ntreagă e ... lîncedă şi fără nici un moment de tresărire.* VLAH.; **5.** languros, galeş: *avea o privire lîncedă;* **6.** (fig.) cu intensitate scăzută, abia perceptibil: *răspunse cu o voce lîncedă ce inspira compătimire.* FIL.; *melodie ... lîncedă.* MAIOR.; **7.** blînd, domol; care predispune la apatie; apăsător: *mi-e frică, poate-i prea lîncedă noaptea.* R.L.; *vremea era lîncedă, zăpada se topea.* GHEŢIE; **8.** (pop.; despre mîncăruri) fad; rînced; (şi. (înv.) **linged**). [Lat. ***languidus***].

lîncezeálă f. **1.** starea unei fiinţe slabe şi bolnave; slăbiciune; lîncezire: *picioarele nu se mai mişcară ...; se miră de astă lîncezeală.* ISP.; **2.** stare de moleşeală trupească şi sufletească; toropeală, lîncezire: *locul oboselii îl lua însă o lîncezeală ciudată.* GHEŢIE; **3.** (fig.) lipsă de activitate, de interes; toropeală; stagnare: *să-i scoatem pe oameni din lîncezeală; este deprimantă lîncezeala economiei româneşti.* [***Lîncezi*** + *-eală*].

lîncezí, lîncezesc vb. (intr.) **1.** a fi bolnav, suferind: *şi se* [=dacă] *lîncedzeşte neştire întru voi.* COD.VOR.; **2.** a se simţi slăbit, vlăguit, extenuat după o suferinţă fizică sau sufletească: *să ţinea cu picioarele-n scară, lîncezit de foame şi de sete.* B.-DEL.; **3.** a tînji; a se ofili, a se veşteji: *florile lîncezesc şi se usucă.* CAR.; **4.** a nu avea chef de nimic, a fi cuprins de moleşeală, de toropeală, de apatie; a se complace în inactivitate; a lenevi, a trîndăvi: *Petrişor, fost ofiţer, lîncezea acum prin casă, fără nici o meserie.* CĂL.; **5.** (fig.) a fi lipsit de activitate, de mişcare; a mucezi, a putrezi; a sta în nelucrare, a nu progresa, a nu produce; a stagna: *Calea Victoriei lîncezea pustie.* GHEŢIE; *grămezi de fier vechi lîncezesc prin curţile fabricilor;* **6.** (fig.) a-şi diminua elanul, ritmul; a trena: *conversaţia începu să lîncezească.* PHIL. [De la ***lînced***].

lîncezíre f. faptul de a lîncezi; lîncezeală; (fig.) stagnare. [V. ***lîncezi***].

lîncezínd, ~zi, lîncezíndă, ~e a. lipsit de vigoare, de forţă; lînced: (fig.) *a da un impuls literaturii lîncezînde.* NEGR. [V. ***lîncezi***].

lînét, lîneturi n. varietăţi de lînă. [***Lînă*** + *-et*].

lînéţ, lînéţe şi **lîneţuri** n. (reg.; de obicei la pl.) (sculuri de) lînică: *ţărăncile din Bucovina vopsesc lîneţele în roşu.* [***Lînă*** + *-eţ*].

lîngă prep. indică: apropierea; alături; aproape de ..., alături de ...: *aşezîndu-se pe scaun, lîngă boieri.* SAD.; *lîngă căpătîiul patului se aflau două butoane.* GHEŢIE; **de lîngă,** din preajma ..., din apropierea ..., din preajmă ..., din vecinătate ...: *de ce m-aţi dus de lîngă voi?* GOGA; **pe lîngă, a)** prin apropierea ..., prin preajma...; de-a lungul...: *rîul trece pe lîngă grădina noastră;* **b)** în comparaţie cu, faţă de: *elefantul ţi se părea purice pe lîngă acest cocoş.* CR.; **c)** la (cineva): *fetele ... s-au pus cu rugămintea pe lîngă spîn.* CR.; **d)** afară de: *pe lîngă aceste două case, mai are una la ţară;* **pe lîngă că** ..., în afară de faptul că ..., abstracţie făcînd de ... . [Lat. ***longum ad***].

lînged a. v. **lînced.**

lîngoáre f. v. **lingoare.**

lînícă, lînici f. **1.** (pop.) diminutiv al lui lînă; lîniţă: *berbeci ... cu lînica poleită.* POP.; **2.** (col.) fire subţiri de lînă, divers colorată, care servesc în special la brodat; lîniţă. [***Lînă*** + *-ică*].

lîníţă, lîniţe f. (pop.) lînică. [***Lînă*** + *-iţă*].

lînós, ~şi, lînoásă, ~e a. **1.** cu multă lînă; bogat în lînă; lanifer: *oile lînoase, vacile lăptoase.* POP.; **2.** cu fire lungi şi dese; flocos, lăţos, miţos: *zărise un cîne mare lînos.* SAD.; **3.** cu aspect de lînă; (p. ext.) moale: *barba rărită, lînoasă îi curgea pe gît.* PETR.; **4.** (p. anal.; despre insecte, omizi etc.) păros; **5.** (p. anal.; despre plante sau părţi ale lor) pufos. [***Lînă*** + *-os*; cf. lat. ***lanosus***].

llános [liános] m. denumire dată savanelor din partea de nord a Americii de Sud. [Cuv. sp.].

loaiál a. v. **loial.**

loaialitáte f. v. **loialitate.**

loáză, loaze f. **1.** (bot.; reg.) viţă de vie (*Vitis vinifera*); **2.** (bot.) specie de salcie (*Salix capraea*); **3.** vlăstar, în special de viţă de vie sau de salcie; lujer (de plantă agăţătoare); **4.** (fig.) odraslă; (p. ext.) ştrengar, şmecher; nerod, secătură: *loază îmbăierată, vită încălţată.* PANN; *în loc să-şi oblige loazele să înveţe, părinţii le cumpără notele.* R.L. [Din sl. ***loza*** „viţă de vie", „curmei"; cf. ***lozie***].

loázbă f. v. **lodbă.**

loáznic, ~ci, loaznică, ~ce a. (reg.) **1.** care vorbeşte mult şi fără rost; flecar, vorbăreţ: *femeie loaznică;* **2.** prost; nebunatic. // n. (reg.) vlăstar agăţător (al viţei de vie). [***Loază*** + *-nic*].

lob¹, lobi m. **1.** (anat.) diviziune anatomică şi funcţională a unui organ, delimitată prin şanţuri sau scizuri adînci: *se zăreau pliurile şi lobii trandafirii ai creierului.* CĂRT.; *lob hepatic;* **lobul urechii,** partea de jos a urechii externe: *remarcă ... în urechile ei mici şi fine, cu lobul îngust, cercei de aur.* GHEŢIE; **2.** (bot.) diviziune, prelungire, excrescenţă a unei frunze sau a unei flori; **3.** element de arhitectură în forma unui arc de cerc. [Din fr. ***lobe***].

lob², loburi n. lovitură înaltă cu mingea pe deasupra capului adversarului, în special la tenisul de cîmp. [Din engl., fr. ***lob***].

lobă, lobez vb. (tr.) a executa un lob². [Din fr. ***lober***].

lobár, ~i, lobară, ~e a. care ține de lob[1], referitor la lob. [Din fr. ***lobaire***].

lobát, ~ți, lobată, ~e a. cu aspect de lob[1]; care are lobi; divizat în lobi: *frunze lobate.* [Din fr. ***lobé***].

lobátă, lobate a. **minge lobată,** minge înaltă trimisă peste capul adversarului, la jocurile sportive cu mingea, în special la tenisul de cîmp. [Din engl. ***lobate***].

lobby [lóbi] n. **1.** sală de așteptare; **2.** (spec.) sală principală a clădirii unei bănci în care se fac tranzacții financiare; **3.** (spec.) culoar, sala pașilor pierduți (în clădirea parlamentului); **4.** grup de persoane care influențează în parlament, în guvern etc. adoptarea unor hotărîri; (p. gener.) sistem de influențare, de presiune politică, diplomatică etc.; **a face lobby,** a influența adoptarea în parlament, în guvern etc. a unei hotărîri prin crearea unei atmosfere favorabile sau nefavorabile față de propunerea supusă votului: *lobby-ul din Congresul American se face la scenă deschisă.* A. [Cuv. engl.].

lobbying [lóbing] n. tratative duse pe culoarele parlamentelor. [Cuv. engl.].

lobbyism [lobísm] n. sistem de influențare, de presiune, prin agenți speciali, a politicienilor, pentru a adopta în parlament, guvern etc. hotărîri favorabile unor grupări (politice, etnice), unor țări etc.; lobbyistică. [Cuv. engl.].

lobbyist [lobíst] m. agent special avînd misiunea de a influența politicieni cu putere decizională. [Cuv. engl.].

lobbyistică [lobístică] f. lobbyism. [***Lobbyist*** + ***-ică***].

lóbdă f. v. **lodbă.**

lobectomíe, lobectomii f. extirpare chirurgicală a lobului unei formațiuni anatomice (plămîni, ficat, cerebel, tiroidă etc.). [Din fr. ***lobectomie***].

lobéliе, lobelii f. plantă exotică din familia campanulaceelor, cu flori albastre, dispuse în raceme terminale, din care se extrage lobelina (*Lobelia inflata*): *descrierea amănunțită ... a ... lobeliilor albastre.* BR.-VOIN. [Din lat. ***Lobelia*** *(inflata)*].

lobelínă, lobeline f. alcaloid extras din lobelie, utilizat în tratamentul astmei, dispneei etc. [Din fr. ***lobéline***].

lobíță, lobite f. inflamație a unui lob pulmonar. [Din fr. ***lobite***].

lóbodă, lobode f. numele mai multor plante erbacee anuale, din familia chenopodiaceelor, dintre care una (*Atriplex hortensis*), cu frunzele comestibile, uneori de culoare roșie, este întrebuințată în bucătărie (ca și spanacul) (*Atriplex*): *lobodele ... crescuse mari.* EM.; *aleargă ... în loboda, în stevia, în cucuta de lîngă gard.* ST.; **a umbla** (sau **a se plimba**) **ca Vodă prin lobodă,** a umbla fără grijă (dîndu-și importanță). [Din sl. ***loboda***].

lóbonț, lobonți m. nume dat ostașilor care luptau pentru cauza Imperiului Habsburgic în timpul mișcărilor antihabsburgice din Ungaria și Transilvania. [Din magh. ***labanc***].

lobotomíe, lobotomii f. operație neurochirurgicală constînd în rezecția unei părți dintr-un lob cerebral, de obicei cel prefrontal, în scopul atenuării unor boli mintale grave (nemaipracticată în prezent). [Din fr. ***lobotomie***].

lobúl, lobuli m. subdiviziune a unui lob[1]; lob mic. [Din fr. ***lobule,*** lat. ***lobulus***].

lobulár, ~i, lobulară, ~e a. de forma unui lobul, format din lobuli; referitor la lobuli. [Din fr. ***lobulaire***].

loc, locuri n. **1.** punct sau porțiune determinată în spațiu: *loc minunat ..., unde n-ajungeau răutățile oamenilor.* SAD.; *se îndreptă spre locul întîlnirii, măcinînd aceleași gînduri.* GHEȚIE; **din** (sau **de pe**) **loc,** de acolo de unde se află cineva, fără a se deplasa: *le mutăm din loc.* EM.; *stă neadormit ... fără să se clintească din loc.* CR.; **în** (sau **pe**) **loc, a)** acolo unde se află cineva sau ceva, pe aceeași porțiune de pămînt: *caii-n neastîmpăr frămîntă-n loc pămîntul.* AL.; *s-a-ntors în loc și a voit să plece.* CAR.; *bătuta pe loc;* **b)** neclintit: *sta în loc uimită văzînd frumusețile cîmpului.* ISP.; **pe loc repaus,** comandă militară indicînd încetarea poziției de drepți și adoptarea unei poziții mai libere; **a-i sta cuiva mintea în loc,** a rămîne uluit în fața unui lucru de neînțeles: *a spus atîtea aberații, că mi-a stat mintea-n loc;* **a sta pe loc** (sau **sufletul**) **la loc,** a se opri (din mers); a nu progresa: *ieftinele țesături ce ne vin de-a gata au făcut să stea locului mii de stative.* EM.; **la loc,** acolo unde era, unde stătea de obicei; **a-i veni cuiva inima** (sau **sufletul**) **la loc,** a se liniști; **a-i trece emoția, spaima:** *atunci îi mai veni inima la loc.* ISP.; (fam.) **la loc comanda,** se spune pentru a reveni asupra unei dispoziții; **la un loc,** împreună; laolaltă: *cîinii latră la un loc.* AL.; **pînă într-un** (sau **la un**) **loc,** pînă la un punct sau moment; într-o măsură oarecare; **în** (sau **peste**) **tot locul,** pretutindeni; **din loc în loc** (sau **dintr-un loc într-altul**), **a)** de colo pînă colo, încoace și încolo: *i-a purtat din loc în loc.* OD.; **b)** ici și colo: *zăreai din loc în loc cîte o colibă;* **pe une(le) locuri,** ici și colo, pe alocuri: *omătul se pusese pe une-locuri pînă la brîu.* CR.; **a o lua** (sau **a porni**) **din loc,** a pleca; **a nu-și** (**mai**) **găsi** (sau **afla**) **locul** ori **a nu-l** (**mai**) **ține** (sau **încăpea**) **pe cineva locul,** a nu (mai) avea astîmpăr; a fi nerăbdător, neliniștit: *începu a sălta și a juca de bucurie, de nu-l mai încăpea locul.* ISP.; **a nu** (**mai**) **avea loc de cineva, a)** a fi incomodat de cineva; b) a se lega mereu de cineva, a-i pricinui neajunsuri; **a sta** (sau **a se ține, a rămîne, a încremeni**) **(țintuit) locului** (sau **pe** ori **în loc**), a sta neclintit, fără să se miște: *noi locului ne ținem, cum am fost așa rămînem.* EM.; *Victor rămase țintuit locului.* GHEȚIE; **a sta la un loc,** a sta cuminte, liniștit: *stai la un loc, băiete!;* **a muta din loc,** a duce în altă parte; (**a merge, a veni, a pleca etc.**) **la fața locului,** (a se deplasa) acolo unde s-a întîmplat ceva (pentru a face cercetări): *șefii statelor ... să se ducă la fața locului spre a da mîngîiere răniților.* EM.; o **palmă de loc,** o distanță mică: *de la Neamț la Fălticeni ... era pentru noi o palmă de loc.* CR.; **2.** (pop.) bucată de pămînt, cu o anumită destinație; (spec.) teren cultivabil: *avea ... vreo două locuri de semănat păpușoi și ovăz.* CĂL.; *cînd sfîrșeau un loc de arat ..., nu plecau de-acolo, ca să lege pămîntul rod.* SOR.; **loc de casă,** teren destinat pentru construcție: *i-a dat fetei, ca zestre, un splendid loc de casă;* **loc de veci,** teren pentru mormînt, cavou într-un cimitir: *vulgul ... cultivă eternitatea nominală, altfel nimeni nu și-ar cumpăra loc „de veci".* CĂL.; **locuri sfinte,** v. **sfînt; loc rău,** răspîntie ocupată de duhuri rele: *a căzut într-un loc rău;* **3.** regiune, ținut, țară; localitate (unde s-a născut cineva): *Cetatea Neagră este locul unde ne vom aștepta norocul.* B.-DEL.; *tălmăcirea a fost făcută în limba locului.* MAT.; **(a fi) de loc** (sau **de locul lui, al ei etc.**) **din ...** sau **din partea locului,** (a fi) originar din ...: *era de la Piatra de locul ei.* CR.; *ea-i de loc din părțile deschise de la Prut.* SAD.; **4.** spațiu (rezervat pentru a fi) ocupat de cineva sau de ceva: *spectatorii se împuținaseră, jumătate din locuri erau goale.* GHEȚIE; (fig.) *în moarte tot mai mulți se mută, văzînd că-n viață nu au loc.* VIERU; **loc de muncă,** întreprindere, instituție în care o persoană își desfășoară în mod obișnuit activitatea; **a lua loc,** a se așeza, a ședea: *au luat loc pe fotolii;* **a-și face loc,** a-și croi drum, a răzbate: *făcîndu-mi loc printre dame.* NEGR.; **a face loc,** a se da la o parte pentru a permite trecerea cuiva sau a ceva: *se așeză în căruță făcînd loc și lui Dumitru.* C.; **5.** (reg.) placentă: *să îngroape locul în care s-a zemislit copilul.* POP.; **6.** pasaj într-o scriere; publicație în care a apărut o anumită relatare, informație etc.: *detalii despre palatalizare, la locul citat;* **loc comun,** lucru știut de toată lumea; banalitate, platitudine; clișeu: *din nefericire, locul comun e stăpîn pretutindeni.* CĂL.; **7.** (mat.) **loc geometric,** v. **geometric; 8.** slujbă, post; funcție: *ei își fac mendrele și vă sărăcesc, creîndu-și locuri și locușoare, deputății, primării.* EM.; *obținu să fie adus la Amara, în locul vacant de preot.* REBR.; **9.** poziție firească, de drept, într-o ierarhie; situație (socială) a cuiva: *lui Anton Pann i se rezervă un loc de folclorist.* CĂL.; *îi cedez locul de onoare.* GHEȚIE; **(a se pune) în locul cuiva,** (a se închipui) în situația cuiva (pentru a-l putea înțelege); **(a fi) la locul lui,** (sau **al ei, al lor**), (a fi) așa cum se cuvine; (a fi) cu rost, potrivit: *vorba era vorbă, la locul ei.* CR.; **a pune pe cineva la locul lui,** a face pe cineva să fie cum se cuvine, a-l pune la punct; **10.** moment potrivit, oportun; ocazie, prilej: *nu e loc de glumă;* **pe** (sau **în**) **loc,** imediat, într-o clipă: *reteză capul lui Cobuz și-n loc ne curmă jocul.* AL.; *muri pe loc.* ISP.; **a fi locul,** a fi cazul, a fi nimerit: *nu aci este locul să judecăm dacă aceasta spre folosul sau paguba publicului românesc a fost.* CAR.; **a avea loc,** a se întîmpla, a se produce: *a avut loc o slujbă de pomenire.* A.; **a da loc la ...,** a avea drept urmare, a determina, a provoca: *știrea despre accident a dat loc la tot felul de supoziții;* **din capul locului,** de la început: *fie acestea zise din capul locului.* OD.; **11. în loc să ...** (sau **de a ...**), se spune pentru a arăta raportul de opoziție între două idei, acțiuni etc.: *în loc să asculte rugăciunea, dete drumul ogarului.* ISP.; **în loc de ...** sau **în locul** (**cuiva** ori **a ceva**), se spune pentru a indica o înlocuire, o substituire: *știi că m-ai lăsat în locul tău.* NEGR.; *răbdări prăjite în loc de ouă.* CR. [Lat. ***locus***].

locá, lochez vb. (înv.; rar; tr.) **1.** a așeza ceva într-un anumit loc; **2.** a arenda; a închiria. [Din lat. ***locare***].

locál, ~i, locală, ~e a. **1.** care ține de un anumit loc; specific unui anumit loc; referitor la un loc determinat; dintr-o anumită regiune; din partea locului: *a fost un dineu ... compus din specialități locale.* GHEȚIE; (adv.) *va ploua local;* **autorități locale,** autorități cu funcții administrative într-un teritoriu restrîns, potrivit împărțirii teritoriale a țării; **resurse locale,** resurse ale unei întreprinderi provenind din posibilitățile proprii; **culoare locală,** v. **culoare; tratament local,** tratament aplicat direct pe locul bolnav; **anestezie locală,** anestezie aplicată părții corpului care trebuie supusă unei intervenții chirurgicale; **2.** (mat.) referitor la un singur punct sau la un mic domeniu din plan ori din spațiu. // n. (pl. **localuri**) **1.** clădire, grup de încăperi, considerate în raport cu dispunerea, situația, destinația: *cînd s-a înființat aici școala satului, comuna s-a însărcinat să dea un local potrivit.* REBR.; **2.** (spec.) restaurant, bîrt: *lumea petrece ..., localurile sînt pline.* PR. [Din fr. ***local***].

localísm n. atitudine subiectivă decurgînd din supradimensionarea tradițiilor, a valorilor locale, regionale etc. în comparație cu cele ale altor zone dintr-o țară sau din lume. [***Local*** + ***-ism***].

localíst, ~ști, localistă, ~e a. care aparține, care este specific localismului, referitor la localism: *concepție localistă.* // m., f. adept al localismului. [***Local*** + ***-ist***].

localitáte, localități f. așezare omenească; oraș, comună, sat: *vizitam localitățile de unul singur.* GHEȚIE; **din localitate,** din orașul, din satul despre care este vorba. [Din fr. ***localité***].

localizá, localizez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) limita, a (se) restrînge într-un loc determinat: *incendiul a fost localizat;* **2.** (tr.) a determina (în spațiu sau în timp) un fapt, o acțiune etc.: *durere greu de localizat;* **3.** (tr.) a da unei opere literare un caracter local, a o adapta la un alt mediu, la o altă epocă etc.: *traducînd, prelucrînd, uneori localizînd, reprezentațiile începură.* NEGR. [Din fr. ***localiser***].

localizábil, ~i, localizabilă, ~e a. care poate fi localizat: *acest text e neutru, localizabil oriunde.* CĂL. [Din fr. ***localisable***].

localizáre, localizări f. 1. acţiunea de a (se) localiza şi rezultatul ei; limitare, restrîngere: *localizarea incendiului;* **localizări cerebrale,** legarea diverselor procese psihice de anumite regiuni ale scoarţei cerebrale; 2. (tehn.) detectare şi precizare a poziţiei unui obiect, a locului unui defect dintr-o piesă, a unui zăcămînt în scoarţa terestră etc.; 3. operă literară adaptată la anumite condiţii de loc sau de timp: *o bună localizare e aproape tot aşa de grea ca şi o lucrare originală.* CAR.; *în cele mai evidente localizări, Alecsandri rămîne specific.* CĂL. [V. *localiza*].

localizát, ~ţi, localizată, ~e a. 1. limitat într-un anumit loc: *incendiu localizat;* 2. adaptat la specificul local. [V. *localiza*].

localizatór, ~i, localizatoáre a. (rar) care localizează, care adaptează o operă literară: *localizatorul ... pune în gura unui tip graiul ardelean, şarjat, ridiculizat.* IBR. [*Localiza* + *-tor*].

localnic, ~ci, localnică, ~ce a. local, din partea locului: *negustori localnici.* // m., f. persoană considerată în raport cu localitatea în care trăieşte; om din partea locului: *el e singurul localnic care n-a căpătat friguri.* NEGR.; *germanii se purtaseră frumos cu localnicii, plăteau tot ce beau şi mîncau.* CĂRT. [Din rus. *lokal'nyj*].

locándă, locande f. han, ospătărie, birt: *toate erau aci mai cu moţ decît la locanta domnului Maicu.* ST.; *fusese cu Cedric, negrul, în vreo două locante, unde dansaseră.* CĂRT.; (şi: **locantă**). [Din it. *locanda,* gr. mod. *lokánta*].

locántă f. v. locandă.

locáş, locaşuri n. 1. locuinţă, sălaş, adăpost; casă, încăpere: *nimeni n-a aflat lăcaşul unde ea s-ascunde.* EM.; (fig.) *într-un lăcaş ascuns al inimii, micul sîmbure de speranţă pîlpîia.* GHEŢIE; **locaş sfînt** (sau **dumnezeiesc, de închinare**), biserică, mănăstire: *locaş sfînt creştinătăţii astăzi vrea să facă dar.* AL.; *o rămăşiţă a satului se adunase în sfîntul lăcaş.* CĂRT.; **locaş de veci,** mormînt; **locaş veşnic,** loc imaginar în care îşi au sălaşul Dumnezeu, sfinţii, îngerii, sufletele celor morţi: *Pamfile s-a strămutat la veşnicile lăcaşuri, întru Domnul şi între drepţi.* SAD.; 2. cavitate într-o piesă, într-un obiect, în care urmează să intre o altă piesă, un alt obiect, ambele fiind asociate în funcţionare: *acest plafon în care fuseseră înfipte în mici lăcaşuri hexagonale ... zeci de becuri.* PR.; (şi: **lăcaş**). [Din magh. *lokás*].

locatár, ~i, locatară, ~e m., f. 1. persoană care locuieşte într-un imobil (ca chiriaş): *locatarul de la doi a murit.* GHEŢIE; 2. (franţuzism; înv.) arendaş. [Din fr. *locataire*].

locatív, ~i, locativă, ~e a. referitor la spaţiul de locuit (care se închiriază), la locaţie: *convenţii locative;* **spaţiu locativ,** ansamblul încăperilor locuite sau destinate pentru locuit, pe baza unui contract de locaţie: *trebuie să limităm spaţiul locativ.* PR.; **fond locativ,** totalitatea suprafeţelor de locuit aflate în proprietatea statului şi închiriate populaţiei; **valoare locativă,** venitul pe care îl poate aduce un imobil în cazul închirierii lui. // n. (gram.) caz al declinării în unele limbi, care arată locul acţiunii. [Din fr. *locatif*].

locatór, ~i, locatoáre m., f. persoană care deţine titlul de proprietate şi transferă dreptul de folosinţă sau de ocupare a proprietăţii aflată în regimul unui contract de locaţie sau de leasing. // **locátor radio,** radiolocator. [Din lat. *locator,* fr. *locateur*].

locáţie, locaţii f. 1. dare sau luare cu chirie; închiriere: *locaţiunea unei case;* 2. chirie plătită pentru bunuri luate în folosinţă: *şi-a plătit locaţia;* **taxă de locaţie,** sumă plătită ca sancţiune de cel care a depăşit termenul de încărcare sau de descărcare a vagoanelor de cale ferată sau a autovehiculelor; (jur.) **contract de locaţie,** contract prin care una din părţi (locatorul) se obligă să asigure celeilalte părţi (locatarul, chiriaşul) folosinţa unui lucru un timp determinat în schimbul unei sume de bani sau altei prestaţii (chirie); concesiune; 3. un loc anume, precis determinat; 4. (inform.) **locaţie de memorie,** zonă a memoriei interne a unui calculator electronic căreia i se asociază o adresă şi al cărei conţinut poate fi utilizat în timpul rulării unui program; (şi: **locaţiune**). [Din fr. *location,* lat. *locatio, -onis,* engl. *location*].

locaţiúne f. v. locaţie.

lócă f. denumire dată unor boli infecţioase care atacă larvele albinelor. [Din fr. *loque*].

loch, lochuri [loc] n. instrument cu care se măsoară viteza de deplasare a unei nave şi distanţa parcursă de aceasta: *lochul arăta ceva mai mult de opt noduri.* TUD. [Din fr. *loch*].

lock-out [lóc-aut] s. închidere temporară a unei întreprinderi şi concediere în masă a muncitorilor, ca ripostă la o mişcare grevistă sau revendicativă considerată ca neîntemeiată de către proprietar: *ne zbatem ... între greve, lock-outuri, speculă şi concluziuni.* SAD. [Cuv. engl.].

locmá, locmale f. 1. mîncare bună, gustoasă; un fel de plăcintă turcească: *nu-ţi cere inima ceva locmale?* AL.; 2. (fig.) chilipir, sumă mare de bani. [Din turc. *lokma*].

loco-[1] element de compunere cu sensul „loc". [Din fr. *loco-*].

lóco[2] adv. 1. (în adrese) în aceeaşi localitate cu expeditorul; 2. (în legătură cu achiziţia de mărfuri) la locul de producţie sau la un punct fix de transport; în, la: *loco producător.* [Cuv. lat.].

locomobíl, ~i, locomobilă, ~e a. care poate fi deplasat la locul de utilizare: *utilaje locomobile.* // f. agregat deplasabil pe roţi, format dintr-un generator de abur cu combustibili inferiori (lemne, paie, coceni etc.) şi un motor cu abur, servind la acţionarea unor maşini de lucru în agricultură, în industria forestieră etc. [Din fr. *locomobile*].

locomotívă, locomotive f. 1. vehicul motor de cale ferată, folosit pentru a remorca vagoanele unui tren; maşină: *scîrţîitul sfîşietor al roţilor, pufăitul obositor al locomotivei se contopeau într-un răzbubuit surd.* REBR.; 2. (fig.) persoană, colectivitate, eveniment care dirijează, impulsionează o acţiune; motor: *grupuri dominatoare ... se cred locomotiva imperială a unui marfar pestilenţial.* D. [Din fr. *locomotive,* germ. *Lokomotive*].

locomotór, ~i, locomotoáre a. de, pentru locomoţie, referitor la locomoţie; **aparat locomotor,** ansamblu alcătuit din sistemul osos şi sistemul muscular, servind pentru deplasarea vertebratelor. [Din fr. *locomoteur*].

locomotríce a. locomotor. [Din fr. *locomotrice*].

locomóţie, locomoţii f. 1. deplasare, transportare dintr-un loc în altul: *mijloace de locomoţie;* 2. funcţie a organismelor vii, datorită căreia acestea se pot deplasa în spaţiu, cu ajutorul unor organe speciale (cili, picioare, aripi etc.); (şi: **locomoţiune**). [Din fr. *locomotion*].

locomoţiúne f. v. locomoţie.

locotenént, locotenenţi m. 1. (înv.) locţiitor al domnitorului, al unui arhiereu; persoană care suplineşte, în unele cazuri, pe cineva imediat superior într-o ierarhie; caimacam; (spec.) membru al unei regenţe; regent: *locotenent de episcop al Romanului* (a. 1852). URIC.; 2. grad de ofiţer superior sublocotenentului şi inferior căpitanului; persoană cu acest grad: *avea gradul de locotenent în rezervă.* GHEŢIE; **locotenent-colonel,** grad de ofiţer între maior şi colonel; persoană cu acest grad. [Din it. *locotenente*].

locotenénţă, locotenenţe f. 1. (înv.) funcţia de locţiitor şi durata misiunii acestuia; 2. organ administrativ-politic care ţinea locul domnitorului, în Ţara Românească şi în Moldova, în epoca modernă; căimăcămie; (spec.) interimatul după abdicarea lui Cuza (1866); regenţă: *sub locotenenţa domnească este din nou ministru de instrucţie.* CĂL. [Din it. *locotenenza*].

locotractór, locotractoare n. locomotivă de mică putere, folosită pentru manevre în staţii, triaje etc. [Din fr. *locotracteur*].

locrián, ~eni, locriană, ~ene n. şi a. (muz.) (mod medieval) cu finala pe *si;* locric. [Din fr. *locrien*].

lócric, ~ci, locrică, ~ce n. şi a. (muz.) locrian. [De la *Locri* n. pr.].

locşór, locşoare n. diminutiv al lui loc: *nu voia să-i dea un locşor unde să trăiască în pace.* OD.; *ei îşi fac mendrele şi vă sărăcesc, creîndu-şi locuri şi locuşoare, deputăţii, primării.* EM.; (şi: **locuşor**). [*Loc* + *-uşor*].

locţiitór, ~i, locţiitoáre m., f. persoană care ţine locul alteia (într-o funcţie, demnitate etc.): *era numit locţiitor domnesc al ţării.* BOL. [*Loc* + *-ţiitor;* cf. fr. *lieutenant*].

locuí, locuiesc vb. 1. (intr.) a şedea, a sta undeva, a-şi avea locuinţa într-un loc; a domicilia: *locuiam într-un sat.* OD.; *locuieşte într-o cameră vecină cu a mea.* EL.; 2. (înv.; intr.) a exista, a persista, a dăinui: *dreptatea lui lăcuiaşte în veac de veac.* COR.; 3. (intr. şi tr.) a trăi: *Doamne, în veac lăcuieşte.* DOS.; *locuim un veac frămîntat.* VIERU.; 4. (înv.; tr. şi refl.) a (se) aşeza, a (se) stabili, a (se) coloniza: *ai lăcuit săracii pre pămînt.* BIBLIA; *multe familii ... se locuiseră în ţară.* NEGR.; 5. (tr.) a fi sub puterea unei forţe supranaturale: *avem poate ... o umbră care ne locuieşte.* CĂRT.; *ca Dumnezeu să te locuiască, trebuie să-i construieşti lăcaş;* (şi: (înv.) **lăcui**). [Din magh. *lakni* (după *loc*)].

locuíbil, ~i, locuibilă, ~e a. care poate fi locuit, în care se poate locui. [*Locui* + *-bil*].

locuínţă, locuinţe f. încăpere sau casă în care locuieşte sau poate locui cineva; domiciliu: *schimba locuinţa des.* VLAH.; **locuinţă de protocol,** locuinţă destinată persoanelor care deţin funcţii sau demnităţi publice, exclusiv pe durata exercitării acestora; **locuinţă de serviciu,** locuinţă destinată funcţionarilor publici, angajaţilor unei instituţii etc., în condiţiile prevăzute în contractul de muncă; **locuinţă socială,** locuinţă atribuită, cu chirie subvenţionată, unor persoane sau familii cu situaţie economică proastă; (şi: **lăcuinţă**). [*Locui* + *-inţă*].

locuíre, locuiri f. faptul de a locui undeva: *dîndu-ne spre locuire o sală mare.* BOL.; (şi: **lăcuire**). [V. *locui*].

locuít, ~ţi, locuită, ~e a. în care locuieşte cineva, unde sînt oameni: *casă locuită.* [V. *locui*].

locuitór, ~i, locuitoáre m., f. persoană care locuieşte într-un loc determinat, într-un oraş, într-un judeţ, într-o ţară etc., în raport cu acestea: *vreau ca tot locuitorul să fie reprezentant al naţiunii.* AL.; *cea mai mare parte a locuitorilor o alcătuiau ţăranii.* GHEŢIE; (şi: **lăcuitor**). [*Locui* + *-tor*].

locúl, locuri m. 1. cavitate în pereţii mormintelor în care se punea mortul, la romani; 2. (bot.) cavitate a unui fruct în care se află seminţele; lojă; (şi: **loculă**). [Din fr. *locule,* lat. *loculus*].

loculár, ~i, loculară, ~e a. (bot.) care este împărţit în mai mulţi loculi. [Din fr. *loculaire*].

locúlă f. v. locul.

locúm n. v. lucum.

lócus m. 1. (genet.) poziţie a unei gene pe cromozom; 2. (anat.) **locus niger,** structură nervoasă aflată la baza pedunculilor cerebrali. [Cuv. lat.].

locústă f. v. lăcustă.

locuşór n. v. locşor.

locutór, locutori m. (lingv.) vorbitor (al unei limbi); persoană care formulează un enunţ. [Din fr. *locuteur*].

locúţie f. v. locuţiune.

locuţiúne, locuţiuni f. **1.** (franţuzism; înv.) mod particular de a vorbi: *locuţiune familiară*; **2.** (înv.) expresie: *locuţiuni populare şi proverbe.* OD.; **3.** grup de cuvinte cu înţeles unitar care se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire: *locuţiune adverbială;* (şi: (înv.) **locuţie**). [Din fr. ***locution,*** lat. ***locutio, -onis***].

locváce a. (livr.) vorbăreţ, volubil, limbut: *deşi locvace, domnul Ţiţeica nu era interlocutorul ideal.* GHEŢIE. [Din fr. ***loquace,*** lat. ***loquax, -acis***].

locvacitáte f. însuşirea, obişnuinţa, pornirea de a fi locvace; limbuţie: *Dimitrie îşi regreta acum locvacitatea, cu siguranţă bătătoare la ochi.* GHEŢIE. [Din fr. ***loquacité,*** lat. ***loquacitas, -atis***].

lódbă, lodbe f. (reg.) bucată lungă de lemn, despicată (cu securea) dintr-un trunchi de copac; scîndură groasă cioplită numai cu securea: *un car încărcat cu lodbe de fag.* CR.; (şi: **lobdă, loazbă**). [Din ucr. ***lodva*** „scîndură lată"].

lóden, lodene n. **1.** stofă groasă şi păroasă, de obicei impermeabilă; **2.** pardesiu (raglan) confecţionat dintr-o astfel de stofă. [Din fr. ***loden,*** germ. ***Loden***].

loess, loessuri [lös] n. rocă argiloasă, constituită din particule galbene-cenuşii-roşcate, transportate de vînt. [Din fr. ***loess,*** germ. ***Loess***].

loessoíd, ~zi, loessoídă, ~e [lösoíd] a. cu structura, cu aspectul loessuluil: *rocă sedimentară loessoidă.* [***Loess*** + *-oid*].

lof n. parte a navei care se află în bătaia vîntului. [Cuv. fr.].

lofodónt, ~ţi, lofodontă, ~e a. şi s. (tip de dentiţie la unele mamifere imparicopitate şi la proboscidiene) caracterizat prin lame sau creste drepte ori ondulate dispuse longitudinal sau transversal pe suprafaţa molarilor. [Din fr. ***lophodont***].

loft, lofturi n. local comercial sau industrial transformat în locuinţă. [Din fr., engl. ***loft***].

logaédic, ~ci, logaedícă, ~ce a. **vers logaedic,** vers complex alcătuit din dactili şi trohei sau din anapeşti şi iambi, practicat mai ales în metrica antică: *Eminescu are versuri logaedice.* [Din fr. ***logaédique***].

logarítm, logaritmi m. (mat.) putere la care trebuie ridicat un anumit număr (numit bază) pentru a obţine un număr dat: *table de logaritmi;* **logaritm zecimal,** logaritm a cărui bază este numărul 10. [Din fr. ***logarithme***].

logaritmá, logaritmez vb. (tr.) a găsi logaritmul unui număr sau al unei expresii algebrice. [De la ***logaritm***].

logaritmáre, logaritmări f. acţiunea de a logaritma şi rezultatul ei. [V. ***logaritma***].

logarítmic, ~ci, logaritmícă, ~ce a. referitor la logaritm, care cuprinde logaritmi, făcut cu ajutorul logaritmilor: *calcul logaritmic;* **ecuaţie logaritmică,** ecuaţie în care intră logaritmul necunoscutei. [Din fr. ***logarithmique***].

logatóm, logatomi m. cuvînt artificial monosilabic, fără semnificaţie, format din trei sunete (consoană-vocală-consoană), folosit pentru aprecierea calităţii unei transmisiuni telefonice sau a audiţiei într-o sală. [Din fr. ***logatome***].

loggia f. v. logie.

loghiotát, loghiotaţi m. (înv.) **1.** savant grec; **2.** (iron.) dascăl grec (fanariot): *loghiotaţii cari năucesc pe bieţii şcolari români.* AL. [Din gr. mod. ***loghiótatos***].

lógic, ~ci, logícă, ~ce a. **1.** conform regulilor, legilor logicii; care se raportează la logică: *raţionament logic; analiză logică;* **2.** conform gîndirii, judecăţii corecte, potrivit bunului simţ; corect, just, judicios; fundamentat, temeinic; firesc, normal, explicabil: *fusese cucerit de argumentele logice ... ale medicului.* GHEŢIE; (adv.) *logic, lucrul acesta era o imposibilitate.* EL.; **3.** care raţionează bine, corect, coerent, raţional: *este un spirit logic şi clar; cap logic;* **4.** care ţine de inteligenţă, de înţelegere; referitor la inteligenţă, la înţelegere: *expresia logică a gîndirii;* **circuit logic,** circuit folosit în calculatoarele electronice pentru operaţii logice elementare; (inform.) **schemă logică,** reprezentare grafică a unui algoritm în vederea programării, folosind simboluri corespunzătoare operaţiilor de executat. [Din lat. ***logicus,*** fr. ***logique,*** germ. ***logisch***].

lógică, logici f. **1.** ştiinţa raţionamentului, a cugetării corecte; principiile acestei ştiinţe: *pe unul îl interesează mai mult estetica ..., pe altul îl pasionează logica.* CF.; **logică generală** (sau **clasică**), tip de logică iniţiată de Aristotel, care studiază formele logice fundamentale (noţiunea, judecata, raţionamentul) şi principiile gîndirii; **logică simbolică** (sau **matematică**), logică care cercetează operatorii logici şi elaborează calcule logice, găsindu-şi importante aplicaţii în electronică, automatică, cibernetică, lingvistică etc.; logistică; **logică modală,** ramură a logicii care studiază raporturile dintre necesitate, posibilitate, imposibilitate şi contingenţă; **2.** obiect de învăţămînt care studiază această ştiinţă: *predam logica la o şcoală normală.* PR.; **3.** carte, operă care tratează despre această ştiinţă: *Logica lui Aristotel;* **4.** gîndire justă, raţionament corect, riguros: *am admirat ... logica puternică cu care autorul îşi desfăşoară credinţele.* VLAH.; **5.** mod particular de a gîndi, de a se comporta: *are o logică bizară;* **6.** coerenţă, înşiruire firească, raţională a ideilor, a discursului: *carte scrisă cu multă logică;* **7.** temei, raţiune: *limba îşi are logica ei.* [Din fr. ***logique,*** lat. ***logica***].

logicéşte adv. (rar) în mod logic, din punct de vedere logic. [***Logic*** + *-eşte*].

logicián, logicieni m. **1.** specialist în logică: *filozofează rece, ca cel mai sever logician.* VLAH.; **2.** persoană care raţionează cu rigoare, cu metodă. [Din fr. ***logicien***].

logicísm, logicisme n. **1.** tendinţă de a acorda un loc preponderent logicii (în filozofie, matematică, ştiinţele umaniste); **2.** concepţie fundamentată de G.Frege şi B.Russel, potrivit căreia matematica poate fi dedusă din logică. [Din fr. ***logicisme***].

logicíst, ~şti, logicístă, ~e a. care aparţine logicii, care se bazează pe principiile logicii; conform cu logicismul: *gramatici logiciste.* // m., f. adept al logicismului. [Din fr. ***logiciste***].

lógie, logii f. **1.** (în forma **loggia**) galerie încorporată unei clădiri, acoperită şi deschisă spre exterior printr-un şir de arcade sprijinite pe stîlpi sau coloane; **2.** construcţie de tipul descris mai sus, independentă sau aparţinînd parterului unei clădiri; **3.** balcon acoperit, închis în părţile laterale şi retras în raport cu planul faţadei: *clădirile păreau nelocuite, ferestrele cu logii şi balconaşe aveau draperiile trase.* GHEŢIE. [Din it. ***loggia***].

logístic, ~ci, logística, ~ce a. care aparţine logisticii, referitor la logistică. // f. **1.** logică simbolică (matematică); **2.** compartiment al armatei care se ocupă cu transportul şi cu aprovizionarea; ansamblul operaţiilor care asigură buna desfăşurare a acestor activităţi; **3.** (p. ext.) metodă, mijloc de organizare: *tinerii vor asigura logistica companiei electorale.* [Din fr. ***logistique***].

logisticián, ~eni, logisticiană, ~ene m., f. specialist în logistică. [Din fr. ***logisticien***].

log(o)-[1] element de compunere cu sensul „vorbire", „cuvînt". [Din fr. ***logo-***].

lógo[2]**, logouri** n. (inform.) limbaj de programare cu scop pedagogic şi psihologic. [Din fr. ***logo***].

logocentrísm n. termen folosit în scrierile postmoderne pentru a critica modalitatea culturală de înţelegere, care privilegiază mijloacele tradiţionale pentru a distinge adevărul de fals. [Din fr. ***logocentrisme***].

logocloníe, logoclonii f. defect de vorbire constînd în repetarea unei silabe la mijlocul sau la finalul unui cuvînt. [Din fr. ***logoclonie***].

logodí, logodesc vb. (refl. recipr. şi tr.) **1.** a (se) angaja, a (se) lega, prin logodnă, să se căsătorească: *făcură vorbe şi iute ... se logodi.* ISP.; **2.** (fig.) a (se) consacra unui ideal, unei cauze etc. [Din sl. ***lagoditi*** „a se învoi"].

logodíre, logodiri f. acţiunea de a (se) logodi. [V. ***logodi***].

logodít, ~ţi, logodită, ~e a. angajat, legat, prin logodnă, să se căsătorească: *mai umbli după fete? eşti logodit!;* **(ca un) ţap logodit,** se spune despre un om mîndru, fudul. // m., f. (înv. şi pop.) logodnic. [V. ***logodi***].

logódnă, logodne f. **1.** promisiune, legămînt de căsătorie între logodnici; ceremonie (religioasă) prin care se consfinţeşte un angajament de căsătorie: *astăzi au de gînd să facă logodnă.* AL.; *o ghirlandă atîrnată de gîtul unei fecioare însemnă logodnă.* EL.; **2.** petrecere organizată cu ocazia acestei ceremonii: *la logodnă s-a dansat pînă în zori;* **3.** intervalul de timp dintre această ceremonie şi nuntă: *logodnele prea scurte nu erau bune.* GHEŢIE. [Din sl. ***lagodĭnŭ***].

logódnic, ~ci, logodnícă, ~ce m., f. **1.** persoană care s-a logodit cu cineva, considerată în raport cu aceasta; logodit; (la pl.) perechea logodită: *e-ntinsă-n haine albe cu faţa spre altar logodnica lui Arald.* EM.; *logodnicii se ţineau îmbrăţişaţi.* GHEŢIE; **2.** (fig.) persoană consacrată unui ideal, unei cauze etc. [***Logodnă*** + *-nic*].

logofăt, logofeţi m. **1.** (şi **mare logofăt, logofătul cel mare, vel logofăt**) primul dregător în ierarhia sfatului domnesc în Moldova, al treilea, după marele ban şi după marele vornic, în Ţara Românească, şef al cancelariei domneşti (şi al curtenilor), însărcinat cu păstrarea şi aplicarea sigiliului domnesc, cu întocmirea şi autentificarea actelor oficiale interne şi externe, cu respectarea hotărîrilor referitoare la dreptul de proprietate, uneori atribuindu-i-se (în lipsa domnului) şi conducerea divanului: *logofătul cel mare dvoreşte.* COSTIN; (**şi al doilea logofăt, logofătul al doilea, vtori logofăt**) locţiitorul marelui logofăt: *logofăt al doilea, hotărîtoriu de ocine în toată ţara.* UR.; *logofătul al doilea începu a ceti anaforaua.* NEGR.; (**şi al treilea logofăt, logofătul al treilea, treti logofăt**) secretarul marelui logofăt: *pune logofătul al treilea picete domnească în răvaşe.* NEC.; **logofăt de divan,** secretar al divanului domnesc, care consemna dezbaterile şi urmărea îndeplinirea hotărîrilor luate; **logofăt de taină,** secretar particular al domnului; **logofăt al vistieriei** (sau **de cămară**), secretar al vistieriei domneşti; **logofăt de obiceiuri,** maestru de ceremonii (al curţii domneşti); **2.** (în timpul Regulamentului organic) ministru; (spec.) **mare logofăt** sau **logofătul cel mare (al dreptăţii),** ministrul justiţiei: *sugeră celorlalţi ideea că marele logofăt e un caraghios dus de nas.* PETR.; **(marele) logofăt al credinţei** (ori **al pricinilor bisericeşti** sau **al cultelor**), ministrul cultelor; **3.** (înv.) titlu dat unor boieri de ţară, care constituiau o breaslă de slujitori şi care serveau, în caz de război, sub comanda marelui logofăt; roşu; **4.** (înv. şi pop.) secretar al unei cancelarii; persoană care copia acte, documente etc.; slujbaş, funcţionar (într-o cancelarie); diac, pisar, logofeţel: *după ce-a sfîrşi cartea, s-a face un logofăt.* NEGR.; **5.** (pop.; iron.) persoană cu studii, persoană care ştie carte; intelectual: *logofete brînză-n cui, lapte acru-n călămări, chiu şi vai prin buzunari.* CR.; **6.** administrator, supraveghetor la o moşie; vătaf: *a fost logofăt pe la diferite moşii.* REBR.; *logofeţii stau*

cu condicele deschise. ST.; **7.** (pop.) notar comunal: *bunicu-tău ... era logofăt, adică notar.* SOR.; (şi: (înv.) **logofet**). [Din sl. ***logofet,*** *gr.* ***logothétis***].

logofét m. v. logofăt.

logofeteásă, logofetese f. soţia logofătului: *a intrat în foişor logofeteasa Maria.* SAD. [***Logofăt*** + *-easă*].

logofeţél, logofeţei m. diminutiv al lui logofăt; copist, grămătic; slujbaş, funcţionar: *acest străin era ... un logofeţel de târg, nu tocmai boier, dar nici ţăran.* GANE; *cincizeci de nepoţei, cincizeci de logofeţei.* POP. [***Logofăt*** + *-el*].

logofeţésc, ~şti, logofeţeáscă, ~eşti a. care aparţine, care este specific logofătului, referitor la logofăt; format din logofeţi. [***Logofăt*** + *-esc*].

logofeţí, logofeţesc vb. (intr.) **1.** a exercita funcţia de (mare) logofăt; **2.** a îndeplini slujba de logofăt la o moşie. [De la ***logofăt***].

logofeţíe, logofeţii f. **1.** demnitatea, rangul de (mare) logofăt; perioada în care cineva exercită această demnitate: *încredinţă poetului marea logofeţie.* CĂL.; **2.** instituţie condusă de (marele) logofăt; cancelarie domnească; (p. ext.) personalul din această instituţie: *mai încap şi boierii Măriei sale ... avînd de-a face cu logofeţia domnească.* SAD.; **3.** (în timpul Regulamentului organic) minister; departament; **4.** (înv.) tribunal; instanţă judecătorească; **5.** (pop.) cancelarie, secretariat al unei primării (rurale). [***Logofăt*** + *-ie*].

logofobíe f. teamă de a pronunţa cuvinte greu de articulat. [***Logo-***[1] + ***fobie***].

logográf, logografi m. **1.** scriitor de proză istorică, pe baza legendelor, la vechii greci (pînă la Herodot); **2.** autor care scria pledoarii şi discursuri pentru cei care nu-şi puteau susţine singuri apărarea în faţa tribunalelor; **3.** scriitor de discursuri, care utiliza scrierea prescurtată; stenograf. [Din fr. ***logographe***].

logografíe, logografii f. (înv.; rar) metodă de scriere rapidă; stenografie. [Din fr. ***logographie***].

logogríf, logogrife şi (înv.; rar) **logogrifuri** n. **1.** joc distractiv constînd în deducerea unui cuvînt din altul prin adăugarea, eliminarea sau inversarea unor sunete sau silabe (ex.: drac, rac, ac); (p. ext.) limbaj obscur: *eu nici nu fac, nici nu gîcesc logogrifuri.* AL.; *versurile sînt copilăreşti, ... şarade, enigme, logogrife.* CĂL.; **2.** (fig.) lucru confuz, greu de descifrat; enigmă: *postelnicul ... credea că descifrase logogriful din inima grecoaicei.* FIL. [Din fr. ***logogriphe***].

logogrifár, logogrifari m. (înv.; rar) persoană care rezolvă logogrife: *îs spiţer ..., da nu logogrifar.* AL. [***Logogrif*** + *-ar*].

logogrífic, ~ci, logogrifică, ~ce a. referitor la logogrif, caracteristic logogrifului; (p. ext.) care este scris ilizibil. [Din fr. ***logogriphique***].

logolatríe f. credinţă în puterea magică a unor cuvinte. [Din fr. ***logolâtrie***].

logomahíe, logomahii f. dispută, polemică în jurul semnificaţiei unor termeni: *orice discuţie e zădarnică, e goală logomahie, dacă evită a ne spune ce înţeleg dumnealor prin „reacţie".* EM.; *asta ne trebuie: unire, nu zadarnice logomahii!* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***logomahía,*** fr. ***logomachie***].

logomaníe f. (med.) logoree. [Din fr. ***logomanie***].

logométru, logometre n. mecanism la aparatele electrice care înregistrează raportul dintre două mărimi electrice. [Din fr. ***logomètre***].

logonevrótic, ~ci, logonevrotică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de logonevroză. [Din fr. ***logonévrotique***].

logonevróză, logonevroze f. perturbare de natură nervoasă a vorbirii; bîlbîială, gîngăveală. [Din fr. ***logonévrose***].

logopát, ~ţi, logopată, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de logopatie. [De la ***logopatie***].

logopatíe, logopatii f. tulburare a vorbirii, ca urmare a unui viciu anatomic sau funcţional. [Din fr. ***logopathie***].

logopéd, ~zi, logopedă, ~e m., f. specialist în logopedie. [Din fr. ***logopède***].

logopédic, ~ci, logopedică, ~ce a. care ţine de logopedie, referitor la logopedie, specific logopediei. [Din fr. ***logopédique***].

logopedíe, logopedii f. ramură a medicinei şi a pedagogiei care studiază, tratează şi corectează defectele de vorbire (la copii). [Din fr. ***logopédie***].

logoplegíe, logoplegii f. (med.) afazie. [Din fr. ***logoplégie***].

logorée f. **1.** vorbire excesivă, rapidă, continuă şi incoerentă, caracteristică în stările de intoxicaţie alcoolică, de angoasă maniacală etc.; *logomanie*; **2.** (fam.) limbuţie; pălăvrăgeală, trăncăneală: *o logoree filozofardă scăldată într-o baie de erotism coclit.* R.L. [Din fr. ***logorrhée***].

logoréic, ~ci, logoreică, ~ce a. **1.** care vorbeşte mult (şi incoerent): *oaspetele nostru devenise logoreic şi obositor;* **2.** (adesea fig.) care ţine de logoree, referitor la logoree: *avem de-a face cu o glumă inofensivă care devine plicticoasă prin dilatarea logoreică.* R.L. [Din fr. ***logorrhéique***].

logoriseálă *f.* v. logoroseală.

logoroseálă, logoroseli f. (rar) conversaţie, discuţie; înţelegere: *după multă logoroseală, obijduitul negustor se duce acasă.* MACED.; (şi: **logoriseală**). [***Logorosi*** + *-eală*].

logorosí, logorosesc vb. (rar; refl. recipr.) a se sfătui, a se înţelege; a discuta. [Cf. gr. mod. ***logarízo*** „a calcula, a socoti"].

lógos, logosuri n. **1.** (filoz.) Dumnezeu, ca sursă a ideilor (la Platon); una dintre ipostazele divinităţii (la neoplatonicieni şi la creştini); raţiunea care guvernează lumea, ordinea cosmică, destinul (la stoici); spirit şi raţiune universală (la idealişti): *din Dumnezeu emană logosul, din logos lumea ideilor pure.* BL.; **2.** (teol.) cuvîntul lui Dumnezeu; **3.** (adesea iron.) cuvîntare, discurs: *Nicolas îl lăsă pe amfitrion să-şi ţină logosul.* GHEŢIE. [Din gr. ***lógos,*** fr. ***logos***].

logosteá, logostele f. termen de incantaţie, în Moldova: *stea-stea, logostea, leagănă fetiţa mea.* VIERU. [***Logo-***[1] + ***stea;*** cf. ***făt-logofăt***].

lógoş, ~i, logoşă, ~e m., f. şi a. (înv.; rar) pitic: *vădzui de-a stînga parte mulţîme de logoşi, preste samă de negri.* DOS. [Et. nec.].

logotíp, logotipuri n. **1.** (tipogr.) ligatură; **2.** reprezentare grafică a unei mărci comerciale, a siglei unei societăţi. [Din fr. ***logotype***].

lóhie, lohii f. (mai ales la pl.) secreţie de origine uterină sangvinolentă sau seroasă, eliminată vulvar de lehuze, timp de aproximativ două săptămîni după naştere. [Din gr. mod. ***lóhia***].

lohn n. **1.** formă de colaborare economică pe baze contractuale între două firme din ţări diferite, în care una execută un produs după modelele, cu materialele etc. celeilalte firme, sub marca acesteia din urmă; **2.** salariu; recompensă. [Din germ. ***Lohn***].

lohón, lohoane n. (reg.) **1.** gunoaie (neghină, pleavă, pămînt etc.) rămase în boabele de cereale treierate şi vînturate: *grîul e plin de lohoane.* SOR.; **2.** (p. ext.) boabe de cereale amestecate cu asemenea gunoaie; **3.** grămadă de paie, fîn, coceni. [Et. nec.].

loiál, ~i, loială, ~e a. **1.** care are o atitudine corectă; care îşi respectă obligaţiile asumate; cinstit, sincer; leal, fidel, devotat, credincios: *criticul loial preferă să-l înfrunte, sacrificîndu-se.* R.L.; (adv.) *îţi mulţumesc loial, cald.* PETR.; **2.** care exprimă loialitate: *opinia noastră publică restrînsă a fost, rînd pe rînd, neutră, loială şi definitivă.* ARG.; (şi: **loaial**). [Din fr. ***loyal***].

loialísm n. loialitate (faţă de un regim politic). [Din fr. ***loyalisme***].

loialíst, ~şti, loialistă, ~e m., f. persoană loială, fidelă (unui regim politic). [Din fr. ***loyaliste***].

loialitáte, (rar) **loialităţi** f. calitate a cuiva de a fi loial; corectitudine, sinceritate, cinste, lealitate; respectarea cuvîntului dat: *totul se degradează, solidaritatea umană, curajul, loialitatea.* PR.; (şi: **loaialitate**). [***Loial*** + *-itate*].

loisír [loazír] n. **1.** timp liber (al cuiva); **2.** folosire a timpului liber potrivit dorinţelor şi înclinaţiilor individului: [criticul] *este un instrument al plăcerii, un auxiliar al loisir-ului.* D. [Cuv. fr.].

lóitră, loitre f. **1.** scară lungă întrebuinţată de armatele medievale la asaltul cetăţilor: *să apăra tare turcii den lontru şi împingea pe ciia ce pusese acmu loitre pe zîdurile cetăţii.* N.COSTIN; **2.** (reg.) scară; **3.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale coşului carului sau căruţei, în formă de scară, care se sprijină în partea de jos pe vîrtej şi pe perinoc, iar în partea de sus se prinde de leuci; draghină: *ceilalţi doi şedeau pe leutrele vopsite în verde.* SL.; *se apropie de căruţă şi se reazimă de loitră.* PR.; **4.** (reg.) împletitură de nuiele care se aşază pe podul carului, căruţei, pentru a transporta fîn, grîu etc.; **5.** (reg.) grătar pentru nutreţ fixat deasupra ieslei, la peretele grajdului; (şi: **leutră, lioitră**). [Din sb. ***lojtra,*** săs. ***loiter***].

loitríţă, loitriţe f. (reg.) diminutiv al lui loitră. [***Loitră*** + *-iţă*].

lójă, loje şi **loji** f. **1.** mică încăpere (ocupată de portar) la intrarea unei clădiri; **2.** fiecare dintre compartimentele situate în jurul unei săli de spectacol, cu deschidere spre scenă, din care privesc spectatorii; (mai ales la pl.) totalitatea spectatorilor din aceste compartimente: *urmărisem cîndva, într-o lojă, un spectacol cu opera lui Verdi.* GHEŢIE; *numai lojele aplaudau;* **loja orchestrei,** spaţiul aflat sub avanscena unei săli de spectacol, destinat orchestrei; fosa orchestrei; **3.** organizaţie francmasonică compusă din cel puţin şapte maeştri conduşi de un venerabil: *lojă masonică;* **4.** loc de întîlnire a francmasonilor; **5.** (la pl.) serie celebră din 52 de fresce pictate de Rafael într-una din galeriile Vaticanului; **6.** cavitate în floarea unei plante unde se află ovulele sau polenul; cavitate într-un fruct unde se găsesc seminţele; locul; **7.** cavitate ocupată de un organ sau de altă formaţie anatomică: (ex. loja renală). [Din fr. ***loge***].

lójniţă, lojniţe f. (reg.) **1.** leasă de nuiele pe care se usucă fructe, caş etc.; **2.** cuptor sau groapă peste care se pune această leasă; (şi: **lozniţă**). [Cf. ucr. ***ložnyca***].

lollárzi m. pl. **1.** membrii unei confrerii, apărută la începutul sec. al XIV-lea la Anvers (Belgia), care se ocupa cu îngrijirea bolnavilor; **2.** participanţi la revolta ţărănească din sec. al XIV-lea împotriva bisericii catolice şi a exploatării feudale, în cîteva ţări din apusul Europei. [Din germ. ***Lollarden***].

loloáţe f. v. loloţi.

lólot *n.* v. lolotă.

lólotă, lolote f. (reg.) gălăgie, zarvă, larmă: *numa lolotă neînţeleasă s-aude.* B.-DEL.; *ţiganii ... fac ... lolot.* CĂL.; (şi: **lolot**). [Et. nec.].

lolotí, lolotesc vb. (reg.; intr.) a face gălăgie, larmă. [De la ***lolotă***].

lolóţi m. pl. (reg.) laţe de lînă, de păr ce se desprind din blana unor animale (agăţîndu-se de spini); (şi: **loloaţe**). [Et. nec.].

lom, lomuri n. rangă de fier folosită la aşezarea pe traverse a şinelor de cale ferată. [Din rus. ***lom***].

lombalgíe, lombalgii f. durere în regiunea lombară, provocată de o afecțiune a coloanei vertebrale lombare, a rinichilor, a organelor genitale feminine etc.; durere de șale; lumbago. [Din fr. ***lombalgie***].

lombár, ~i, lombară, ~e a. referitor la regiunea șalelor; care aparține șalelor: *dureri lombare;* (și: (înv.) **lumbar**). [Din fr. ***lombaire***].

lombárd, ~zi, lombardă, ~e a. **1.** longobard: *la Monza ... s-a păstrat ... străvechea coroană de fier, coroană făcută după porunca unei regine lombarde.* CAR.; **2.** care aparține, care este caracteristic Lombardiei sau locuitorilor ei, referitor la Lombardia sau la locuitorii acesteia: *unii își dădeau cu părerea că vorbim spaniola ..., alții ne mutau pe câmpurile lombarde.* BL.; **școala lombardă,** școală de pictură întemeiată în sec. al XVI-lea în Lombardia, ai cărei principali reprezentanți au fost Correggio și frații Caracci: *în secolul lui Carol VII, începuseră francezii a imita ... mai cu seamă școala lombardă.* FIL. // m., f. **1.** longobard: *Rosamunda, fiica lui Cunimund, cel din urmă rege gepid, omoară pe Alboin, regele lombarzilor.* EM.; **2.** persoană (originară) din Lombardia. // m. pl. (înv.) nume dat în evul mediu, inițial în Franța, negustorilor de origine italiană care făceau comerț cu metale prețioase sau cu produse alimentare și care împrumutau bani pe amanet. // n. (pl. **lombarduri**) **1.** instituție de credit care acordă împrumuturi garantate cu obiecte sau titluri de valoare; casă de amanet; **2.** împrumut avînd drept garanție efecte publice (acțiuni, obligațiuni, titluri de rentă etc.) sau obiecte de valoare depuse ca gaj; **credit lombard,** formă specială de refinanțare, acordată de banca națională a unei țări băncilor, pentru asigurarea plăților zilnice ale acestora; credit acordat de băncile comerciale unor clienți, pentru a asigura achitarea obligațiilor la timp. [Din fr. ***lombard,*** it. ***lombardo,*** germ. ***Lombard***].

lombardá, lombardez vb. (tr.) a depune în gaj efecte publice, obiecte de valoare etc. ca garanție pentru un împrumut; a amaneta. [Din germ. ***lombardieren***].

lombardáre f. acțiunea de a lombarda și rezultatul ei; amanetare. [V. ***lombarda***].

lombartríe, lombartrii f. (med.) lombartroză. [Din fr. ***lombarthrie***].

lombartróză, lombartroze f. artroză a articulațiilor vertebrelor lombare; lombartrie. [Din fr. ***lombarthrose***].

lombosacrát, ~ți, lombosacrată, ~e a. (anat.) sacrolombar. [Din fr. ***lombosacré***].

lombosciátică f. durere lombară cu iradiere pe traiectul nervului sciatic. [Din fr. ***lombosciatique***].

lombostát, lombostate n. corset medical pentru imobilizarea regiunii lombare. [Din fr. ***lombostat***].

lombotomíe, lombotomii f. incizie a peretelui lojii lombare. [Din fr. ***lombotomie***].

lombrozián, ~eni, lombroziană, ~ene a. care este caracteristic lui Lombroso și teoriilor lui, referitor la Lombroso și la teoriile acestuia, conform cărora între înclinația spre delincvență și anomaliile fizice ale individului se poate stabili o relație; **tip lombrozian,** tip cu înfățișare primitivă, monstruoasă, care pare a releva caractere somatice ale unei degenerări morale: *după înfățișare se arăta ca un anormal; un tip lombrozian.* VOIC. [Din it. ***lombrosiano***].

lombrozianísm n. concepție criminalistico-antropologică a lui Lombroso, care susține că înclinațiile spre delincvență sînt native și depind de anomaliile fizice ale individului. [***Lombrozian*** + ***-ism***].

londonéz, ~i, londoneză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Londrei sau locuitorilor ei, referitor la Londra sau la locuitorii acesteia: *obiceiuri londoneze; climă londoneză.* // m., f. persoană (originară) din Londra. [Din it. ***londonese***].

longanimitáte f. (rar) îndelungată răbdare. [Din fr. ***longanimité***].

long-courrier [loncurié] a. și n. (pachebot sau avion) care transportă pasageri, mărfuri pe distanțe mari. [Cuv. fr.].

long drink ([lóng drink] n. amestec alcoolic cu gheață, servit în pahare mari. [Cuv. engl.].

longerón, longeroane n. element de rezistență în formă de grindă montat în lungul unui pod, al unei mașini, al unei instalații etc., pentru a-i mări rigiditatea; (și: **lonjeron**). [Din fr. ***longeron***].

longevitáte, longevități f. **1.** durată mare a vieții (unei ființe, unui grup, unei specii); macrobie: *iată secretul longevității românilor; nimeni nu se grăbește.* PR.; *ajunsese să fie dat exemplu de longevitate.* SOR.; **2.** durată a vieții: *în țările dezvoltate longevitatea crește;* (fig.) *longevitatea operelor ... nu se măsoară la scara unei singure vieți omenești.* CF. [Din fr. ***longévité,*** lat. ***longaevitas, -atis***].

longevív, ~i, longevivă, ~e a. și m., f. (individ) care trăiește mult; macrobian, macrobiotic, macrobit. [Cf. ***longevitate***].

longilín, ~i, longilină, ~e a. (despre oameni) cu membrele lungi și subțiri; leptosom: *tip longilin.* [Din fr. ***longiligne***].

longitudinál, ~i, longitudinală, ~e a. care se întinde de-a lungul, așezat în direcția lungimii: *trunchiul trebuia sucit în lungul axei longitudinale.* SAD.; *dungi longitudinale.* // f. nervură metalică aplicată în lung pe fundul unei nave, pe bordaje sau pe punte, pentru a întări tablele învelișului. [Din fr. ***longitudinal***].

longitúdine, longitudini f. distanță în grade măsurată pe ecuator între primul meridian (care trece prin Greenwich) și meridianul care trece printr-un punct dat: *longitudinea și latitudinea constituie cele două coordonate geografice;* **longitudine cerească,** una dintre coordonatele ecliptice. [Din fr. ***longitude,*** lat. ***longitudo, -inis,*** it. ***longitudine***].

longline [lónglain] n. minge dată în lungul liniei, la tenis. [Din engl. ***long-line***].

longobárd, ~zi, longobardă, ~e m., f. (m.; la pl.) triburi migratoare germanice stabilite în sec. al VI-lea în centrul și nordul Italiei; (și la sg.) persoană aparținînd acestor triburi; lombard. // a. care aparține, care este caracteristic acestor triburi, referitor la aceste triburi; lombard. [Din lat. ***Longobardus,*** it. ***longobardo***].

longrínă, longrine f. grindă folosită drept cofraj lateral la executarea îmbrăcăminții rutiere de beton; **longrină de deraiere,** șină de oțel fixată paralel cu șinele căii ferate, pe poduri și la curbe, pentru a reduce pericolul de deraiere. [Din fr. ***longrine***].

longsét, longseturi n. (sport) set cu prelungiri. [Din engl. ***long-set***].

lónjă, lonje f. piesă sau instalație mobilă ajutătoare, folosită la învățarea unor mișcări acrobatice, la sărituri în apă etc. [Din fr. ***longe***].

lonjerón n. v. longeron.

look, lookuri [luc] n. înfățișare, aspect fizic, chip; imagine: *studente pariziene în căutarea unui look insolit.* D.; *și-a schimbat lookul.* [Din engl. ***look*** „aspect"].

lopátă, lopeți f. **1.** unealtă formată dintr-o placă de fier montată la o coadă (de lemn), care servește pentru a ridica sau a arunca pămînt, pietriș, zăpadă etc.: *a munci cu lopata nu e o rușine; și ... tot ce există s-a făcut cu lopata și tîrnăcopul.* PR.; (fam.) **sapa și lopata,** moartea: *numai sapa și lopata gîndeam să ne despărțească.* NEGR.; **2.** cantitate luată o dată cu această unealtă: *orice-ai spune, peste toate o lopată de țărînă se depune.* EM.; *mai pune aici cîteva lopeți de nisip!;* **cu lopata,** în mare cantitate; cu grămada: *curaj cu chila și minciuni cu lopata.* VLAH.; **3.** unealtă de lemn cu coadă lungă, folosită în special pentru a băga pîinea în cuptor și pentru a vîntura grînele; **4.** vîslă[1]: *lopata plescăia încet în tăcerea apelor.* SAD. [Din sl. ***lopata***].

lopátă, lopătez vb. **1.** (intr.) a vîsli: *rîul ... de luntre vii e lopătat.* C.L.; (fig.) *fluturii de noapte lopătau, cafenii, prin aerul spectralizat de lumina electrică.* CĂRT.; **2.** (tr.) a vîntura cerealele cu lopata. [De la ***lopată***].

lopătár, lopătari m. **1.** (pop.) persoană care face lopeți; **2.** vîslaș: *lopătarii depărtaseră corabia de uscat.* ISP.; **3.** pasăre călătoare din ordinul ciconiiformelor, mai mică decît barza, de culoare albă, cu ciocul lățit în formă de lopățică și cu un moț de pene pe cap; cosar (*Platalea leucorodia*). [***Lopată*** + ***-ar***].

lopătáre, lopătări f. acțiunea de a lopăta; vîslire: *grăbind lopătarea cu ale sale brațe vînjoase.* OD. [V. ***lopăta***].

lopățícă (~ea), lopățele f. **1.** diminutiv al lui lopată; **2.** lopată mică de fier, cu coadă scurtă, folosită pentru pus cărbunii în sobă; **3.** (parte dintr-un) obiect de forma unei lopeți sau cu utilizări asemănătoare cu ale acesteia: *plante pletoase, puse sus, pe niște lopățele bătute în perete.* GAL.; *corijîndu-i la palmă cu o lopățică de stejar.* CĂL.; **lopățica umărului,** numele popular al omoplatului; **4.** (reg.) bulfeul jugului; **5.** scîndurică montată la războiul de țesut, prevăzută cu mai multe găuri, în care se introduce un cui pentru a împiedica sulul să se dea înapoi; **6.** scîndurică servind la imobilizarea unui membru fracturat sau luxat; atelă; **7.** (în forma **lopățea**) plantă din familia cruciferelor, cu flori mari, liliachii, care crește prin pădurile de munte (*Lunaria rediviva*). [***Lopată*** + ***-ică (-ea)***].

lopolít, lopoliți m. corp magnetic intrusiv, de mari dimensiuni, alcătuit, în general, din roci bazice. [Din fr. ***lopolythe***].

lorán n. sistem de radionavigație (aeriană sau maritimă) pentru distanțe mari, constînd în determinarea poziției unei nave cu ajutorul semnalelor emise de o rețea de stații terestre ale căror coordonate sînt cunoscute. [Din fr., engl. ***loran***].

lorantacée, lorantacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate primitive și semiparazite din care fac parte arbori și arbuști monoici sau dioici (*Loranthaceae*); plantă din această familie (ex.: mărgăritarul, vîscul etc.). [Din fr. ***loranthacées***].

lorár, lorari m. (ant.) persoană însărcinată cu biciuirea sclavilor condamnați. [Din lat. ***lorarius***].

lord, lorzi m. **1.** titlu nobiliar ereditar sau conferit de monarh, în Anglia; persoană cu acest titlu: *se îmbrăcă numai în haine de stofă englezească, ca un lord.* GHEȚIE; **2.** membru al camerei superioare a parlamentului britanic (Camera lorzilor); **3.** termen din componența titlului oficial al unor înalți demnitari din Marea Britanie: *lord-cancelar;* **lord mayor,** titlul primarului din Londra. [Din engl., fr. ***lord***].

lordóză, lordoze f. aspect fiziologic al coloanei vertebrale constînd într-o convexitate anterioară în regiunile cervicală și lombară, care apare în rahitism, paralizii etc. [Din fr. ***lordose***].

lorétă, lorete f. (înv.) femeie de moravuri ușoare. [Din fr. ***lorette***].

lóri, lori m. mamifer lemurian nocturn din India și Ceylon, care se hrănește cu fructe și semințe (*Loris gracilis*). [Din fr. ***loris***].

lorícă, lorice f. (latinism) armură medievală; platoșă, cuirasă: *subt manta poartă lorică.* BĂLC. [Din lat. ***lorica***].

lornétă f. v. **lornietă.**

lorniétă, lornìete f. 1. binoclu mic (cu mîner), folosit la spectacole: *toate lornetele din sală se aţintiră spre acea lojă.* AL.; 2. (p. ext.) loruion: *apare ... cu lornetă pe vîrful nasului.* CĂL.; (şi **lornetă**). [Din fr. ***lorgnette***].

lornión, lornìoane n. 1. ochelari susţinuţi pe nas de un resort; pince-nez: *soseşte în costum bonjurist şi cu lornion.* CĂL.; 2. ochelari (plianţi) cu mîner; lornietă: *o doamnă în vîrstă ... o măsură prin lornion.* C.PETR.; *Fesch luă lornionul şi lăsă să-i defileze pe dinainte lojile de la etaj.* GHEŢIE. [Din fr. ***lorgnon***].

lostopánă, lostopene f. (reg.) bucată mare (de pămînt, de piatră, de gheaţă etc.). [Et. nec.].

lostopános, ~şi, lostopánoásă, ~e a. cu aspect de lostopană; asemănător cu o lostopană. [***Lostopană*** + *-os*].

lóstoşă f. v. **lostriţă**.

lóstriţă, lostriţe şi (reg.) **lostriţi** f. peşte răpitor din familia salmonidelor, asemănător cu păstrăvul, cu corpul lung şi cu aripioare pe pîntece, cu gură mare şi dinţi puternici, care trăieşte în rîurile de munte; puică (*Hucho hucho*): *pădurile au căprioare, izvoarele păstrăvi şi Bistriţa lostriţi.* VLAH.; *lostriţa e pe cale să piară şi din apele muntoase ale Moldovei.* VOIC.; (şi: **lostoşă**). [Cf. ucr., rus. ***losos*** „somon"].

lostún m. v. **lăstun**.

lot, loturi f. 1. fiecare dintre porţiunile în care s-a împărţit un teren, o pădure etc.; parcelă: *la noi un lot de pămînt este de patru hectare.* GHICA; 2. grup de obiecte sau de fiinţe de acelaşi fel: *a mai sosit un lot de berze;* 3. grup de persoane, mai mult sau mai puţin omogen; (spec.) grup de sportivi alcătuind o echipă: *singurul care s-a sacrificat a fost antrenorul lotului naţional.* A.; *lotul de turişti a întîrziat;* 4. grup de obiecte identice sau asemănătoare produse, expediate sau primite în acelaşi timp: *medicamente din acelaşi lot;* 5. (înv.) loz; cîştig la loterie: *am cîştigat loturile mari.* CAR. [Din fr. ***lot***].

lótcă, lotci f. barcă pescărească uşoară, cu prora şi pupa ascuţite şi ridicate; (şi: **liotcă**). [Din rus. ***lodka***].

loteríe, loterii f. 1. joc de noroc cu bilete conţinînd (combinaţii de) numere dintre care, prin tragere la sorţi, unele sînt declarate cîştigătoare, dînd dreptul la premii; loto: *am cîştigat la loterie;* 2. (fig.) întîmplare, situaţie hotărîtă de hazard, de noroc: *căsătoria este o loterie.* [Din fr. ***loterie***].

lotifórm, ~i, lotiformă, ~e a. în forma unui boboc de lotus: *ornamente lotiforme.* [Din fr. ***lotiforme***].

lotiză, lotizez vb. (tr.) 1. a împărţi în loturi un teren; a parcela; 2. a împărţi în loturi o cantitate de material, un grup de obiecte etc. [***Lot*** + *-iza*].

lotizáre, lotizări f. acţiunea de a lotiza şi rezultatul ei: *lotizarea s-a făcut pe anumite criterii.* [V. ***lotiza***].

lóto, lotouri n. 1. joc de societate în care se distribuie participanţilor cartonaşe imprimate cu mai multe numere, cărora le corespund jetoane numerotate şi amestecate într-un săculeţ, cîştigător fiind primul care poate completa cartonaşul său cu numerele de pe jetoanele extrase la întîmplare din săculeţ; (p. ext.) piesele folosite la acest joc: *persoanele se aşază la masa ... de loto ..., iar jocul de loton decurge ca în roman.* CĂL.; 2. loterie: *loto săptămînal;* (şi: **loton**). [Din fr. ***loto***].

lotón n. v. **loto**.

lotréşte adv. (înv. şi pop.) hoţeşte. [***Lotru*** + *-eşte*].

lotrí, lotresc vb. (înv. şi pop.) 1. (intr.) a duce viaţă de lotru; 2. (refl.) a se face, a deveni lotru. [De la ***lotru***].

lotrít n. silicat natural hidratat de calciu, magneziu, aluminiu şi fier, cristalizat, de culoare verde. [***Lotru*** n. pr. + *-it*].

lótru, ~i, loătră, ~e m., f. 1. (înv. şi pop.) tîlhar, hoţ: *lotrii stau la poartă.* OD.; *starostele lotrilor a strigat, mîncîndu-şi cuvintele şi limba laolaltă.* SAD.; 2. (înv.) om fără căpătîi; 3. (pop.) strengar, şmecher: *şuieră-un lotru de băiet.* EM. // a. (pop.) 1. iute, arţăgos: *haiduc lotru;* 2. ager, vioi. [Cf. pol. ***łotr*** „strengar, hoţ", sb. ***lotar***].

lótus, lotuşi n. 1. numele mai multor plante acvatice din familia nimfeaceelor, care cresc în regiunile calde, cu flori albe, trandafirii sau albastre, plăcut mirositoare (*Nymphae*): *i-am adus astăzi lotuşi.* EL.; *parfum scos dintr-un lotus albastru care creşte în malul Gangelui.* CĂL.; **poziţie de lotus,** poziţie şezînd de meditaţie în practicile yoga, care constă în încrucişarea picioarelor aducînd fiecare gambă pe coapsa piciorului opus; 2. motiv decorativ (egiptean) în forma florii acestor plante. [Din fr. ***lotus,*** lat. ***lotus***].

loţioná, loţionez vb. (tr.) a curăţa sau a fricţiona părul sau pielea cu o loţiune. [Din fr. ***lotionner***].

loţionáre, loţionări f. acţiunea de a loţiona şi rezultatul ei. [V. ***loţiona***].

loţiúne, loţiuni f. preparat cosmetic sau farmaceutic lichid pentru îngrijirea pielii sau părului. [Din fr. ***lotion***].

loveá, lovele f. (arg.; mai ales la pl.) bani[3]. [Din ţig. ***lovo, love***].

loveálă, loveli f. 1. (rar) lovitură; 2. (fam.) coincidenţă, potrivire. [***Lovi*** + *-eală*].

love-story [lav-stóri] n. poveste de dragoste. [Cuv. engl.].

lovi, lovesc vb. 1. (tr.) a izbi, a nimeri o ţintă cu un proiectil, cu o săgeată etc.; a ţinti: *vînătorul n-are nevoie ... să lovească fiara sau pasărea.* OD.; *Făt-Frumos o lovi cu a doua săgeată.* ISP.; 2. (tr., intr. şi refl.) a(-şi) da sau a primi una sau mai multe lovituri; a (se) izbi: *se lovea cu pumnul peste cap.* CR.; *dac-aş putea să-l lovesc şi eu cu acelaşi baltag.* SAD.; **a fi lovit cu leuca,** v. **leucă; a lovi pe cineva unde-l doare,** a spune sau a face cuiva ceea ce îl supără cel mai mult; 3. (tr.) a bate: *se repezi la ea s-o lovească.* REBR.; 4. (fig.; tr.) a aduce pagube, prejudicii; a atinge, a leza: *a fost lovit în onoarea sa; mi-ai lovit interesele;* 5. (fig.; tr.) a impresiona puternic; a şoca, a izbi: *m-a lovit culoarea pielii: mată, brună.* EL.; 6. (tr.) a bate repetat cu o unealtă într-un corp tare pentru diverse scopuri practice: *lovește șina la încheieturi cu ciocanul.* ST.; 7. (refl.) a se atinge violent, a se izbi din neatenţie, de un obiect contondent; a se răni: *am căzut şi m-am lovit la cap;* 8. (înv.; tr. şi intr.) a ataca, a veni brusc asupra cuiva: *lovi-l-ar moartea!* SOR.; *duşmanul a lovit armata în coaste;* 9. (tr.) a cuprinde brusc pe cineva; a apuca: *ades mă lovea rîsul.* NEGR.; *nu ştia, o lovise amnezia.* PR.; 10. (înv. şi pop.; refl. recipr.) a se bate, a se lupta: *cînd se lovea cu creştinii, ei îndată da dosul.* BĂLC.; 11. (refl.) a da peste o piedică, a se împiedica, a se izbi de ...; (fig.) a întîmpina dificultăţi: *m-am lovit de toate pragurile şi m-au dus valurile cum au vrut.* EL.; **a se lovi cu capul de pragul de sus,** a avea experienţe neplăcute; 12. (tr. şi refl.) a ajunge pînă la ..., a (se) atinge uşor: *razele ...* [*i*]*i loviră faţa.* EM.; *lovită pieziş de ultimele raze ale soarelui, cîmpia răsfrîngea o strălucire fumurie.* GHEŢIE; 13. (înv.; refl. recipr.) a se învecina: *unde se loveşte cerul cu pămîntul;* 14. (pop.; refl.) a se potrivi; a se nimeri, a se brodi: *nu ne lovim în păreri.* REBR.; **a se lovi ca nuca în perete,** a nu se nimeri; a nu se potrivi: *se loveşte ca nuca în perete.* PANN.; 15. (refl.) a se învoi: *ne lovim cu tîrgu?* AL. [Din sl. ***loviti*** „a vîna"; de unde „a lovi vînatul spre a-l prinde" (sensul cuvîntului în istr.), apoi „a lovi", „a se potrivi, a brodi"; termen primitiv de vînătoare, generalizat în limbă].

lovíre, loviri f. 1. acţiunea de a (se) lovi şi rezultatul ei; lovitură; izbitură: *luntrea ... înaintează în loviri de lopeţi.* EM.; 2. lovitură; contuzie: *a murit în urma loviril la cap;* 3. (jur.) infracţiune constînd în atingerea corporală a unei persoane prin violenţa fizică; 4. (fig.) nenorocire: *Grigore, oborît subt astă nouă lovire, ridica numai ochii la cer şi suspina.* NEGR.; 5. (înv.; rar) **lovire de stat,** lovitură de stat: *sîntem contra lovirilor de stat, pentru că ele împuţinează conştiinţa de drept a poporului.* EM. [V. ***lovi***].

lóvişte, lovişti f. (înv.) 1. loc de pescuit; 2. vîltoare; vîrtej: *să feace o lovişte mare în mare, de spărie pre toţi.* DOS.; 3. (fig.) tulburare; dezordine. [Din sl. ***lovište***].

lovít, ~ţi, lovită, ~e a. care a suferit o lovitură; izbit, bătut[1], pălit[1]: *începu să se ridice încet ..., cu palma pe obrazul lovit.* PR. [V. ***lovi***].

lovitúră, lovituri f. 1. atingere bruscă şi puternică; izbitură; zgomot cauzat de o izbitură: [îi] *zboară capul dintr-o singură lovitură.* CR.; *caldarîmul străzilor devenise o uriaşă tobă izbită de loviturile cadenţate ale cizmelor.* GHEŢIE; **lovitură de graţie,** lovitură finală, care răpune definitiv: *aceste versiuni ... au dat în ultima vreme lovitura de graţie cărţii româneşti.* CĂL.; *cine mai are forţă să stăvilească jaful, să astîmpere lăcomia de bani prin lovituri de graţie?* R.L.; 2. bătaie; lovire a cuiva; (concr.) urmă a lovirii; contuzie, rană, vînătaie: *descoperindu-şi umerii, le-a arătat tuturor urmele loviturilor.* CAR.; *avea mai multe lovituri la cap şi pe piept.* SAD.; 3. (fig.) durere sufletească; supărare: *a fost o lovitură grea pentru noi toţi.* EL.; 4. descărcare a unei arme de foc şi efectul produs de aceasta; (concr.) ansamblu format din proiectilul de artilerie, focos şi încărcătura de azvîrlire; 5. acţiune de luptă prin foc şi izbire asupra inamicului în scopul zdrobirii lui şi al capturării tehnicii sale de luptă; 6. atac îndrăzneţ venit prin surprindere: *noaptea se dau numai lovituri cu oameni puţini.* PETR.; **a da lovitura,** a obţine un succes important (şi neaşteptat); **lovitură de stat,** acţiune rapidă care vizează răsturnarea regimului politic existent şi preluarea prin forţă a puterii; lovire de stat: *lovitura de stat a lui Cuza ... fu salutată.* CĂL.; **lovitură de teatru,** acţiune, întîmplare neaşteptată, care şochează, impresionează: *le mărturisise că ... au hotărît să se căsătorească; a fost o adevărată lovitură de teatru.* GHEŢIE; **lovitură de maestru,** reuşită extraordinară; 7. (tehn.) **lovitură de berbec,** creştere a presiunii unui lichid dintr-o conductă forţată, produsă prin închiderea bruscă a unei vane, a unei supape etc.; 8. (sport) ansamblu de acţiuni coordonate, cu maximum de eficacitate, în manevrarea obiectului de joc: *a reuşit două lovituri năprasnice;* **lovitură de pedeapsă,** sancţiune dată de arbitru pentru jocul incorect al unei echipe, constînd dintr-o lovitură executată de echipa faţă de care s-a produs incorectitudinea; **lovitură de colţ,** corner; **lovitură sub centură,** lovitură neregulamentară, la box; **lovitură de picior căzută,** dropgol. [***Lovi*** + *-tură*].

low cost [lăucost], cu preţ mic, scăzut: *două curse low cost au aterizat la Otopeni.* [Cuv. engl.].

loxodrómă, loxodrome f. curbă trasată pe o hartă a globului terestru, care întîlneşte toate meridianele sub acelaşi unghi, folosită în navigaţie şi aeronavigaţie. [Din fr. ***loxodrome***].

loxodrómic, ~ci, loxodromică, ~ce a. referitor la loxodromă. [Din fr. ***loxodromique***].

loz, lozuri n. bilet de loterie: *am cumpărat două lozuri;* **loz în plic,** joc de noroc cu bilete închise în pliculeţe, care se trag la sorţi, dintre care unele sînt declarate cîştigătoare. [Din germ. ***Los***].

lozí, lozesc vb. (înv. şi reg.; intr.) a vorbi mult şi fără rost; a trăncăni: *mă zăltatule, tu ştii ce lozăşti?* SOR. [De la ***loază***].

lózle, lozli f. (reg.) **1.** numele a două specii de salcie (*Salix babylonica* şi *alba*): *căsuţa umbrită de nişte lozii pletoase.* CR.; **2.** ramură de salcie din care se fac împletituri; nuia subţire. [Din sl. ***lozije,*** ucr. ***lozá*** „viţă de vie"; cf. ***loază***].

lozincárd, ~zi, lozincardă, ~e a. (peior.) cu caracter de lozincă: *nu lua în seamă frazele lozincarde ale procurorului.* PR. [***Lozincă*** + *-ard*].

lozíncă, lozinci f. **1.** (înv.) parolă, cuvînt convenţional de recunoaştere între soldaţi; **2.** formulare concisă care exprimă un îndemn, o chemare, un protest etc.; deviză, slogan: *lozinca lor, ca a oricăror partizani politici fanatici, este: „cine nu e cu noi e împotriva noastră".* GHEŢIE; **3.** placardă, afiş pe care este înscrisă o asemenea formulare: *văzui o lozincă cu litere de-o şchioapă scrise cu tuş.* PR. [Din germ. ***Losung*** (din graiul cătanelor austriece)].

loznişór m. v. **lăsnicior.**

lózniţă f. v. **lojniţă.**

luă, lau vb. (tr.) **1.** a prinde un obiect (în mînă) pentru a-l ţine, a-l pune în alt loc sau pentru a se servi de el: *băiatul luă frigarea din mîna surorii-sei.* ISP.; **a lua armele,** a se înarma; **a lua altă vorbă,** a schimba (cu dibăcie) subiectul unei discuţii: *fetele atunci au luat altă vorbă.* CR.; **a-şi lua picioarele la spinare** sau **a-şi lua tălpăşiţa,** a pleca (repede) de undeva; **a lua puşca la ochi** (sau **la cătare**), a se pregăti să tragă (cu arma); a ochi, **a lua pe cineva** (sau **ceva**) **la ochi,** v. **ochi; a lua pasărea din zbor,** se spune despre un vînător foarte bun ochitor; **a-şi lua nădejdea de la cineva** (sau **de la ceva**), a renunţa, a nu mai spera; **a-şi lua seama** (sau **de seamă**), v. **seamă; a nu-şi lua ochii de la** (sau **de pe**) ..., a privi insistent: *oaspeţii nu-şi luau ochii de la dînsa;* **a-şi lua o grijă de pe cap,** a scăpa de o grijă; (refl.) **a i se lua o piatră de pe inimă,** v. **piatră; 2.** a apuca pe cineva sau ceva (cu mîna); a cuprinde cu braţul pentru a apropia de sine; (p. ext.) a înhăţa, a înşfăca: *îşi ia boii de funie.* CR.; *îl lua de gît şi-l săruta.* VLAH.; *m-a luat în braţe;* (fam.) **a lua purceaua de coadă,** a se îmbăta; **a lua** (sau **a prinde**) **taurul de coarne,** v. **taur;** (refl. recipr.) **poţi să te iei de mînă cu el,** ai aceleaşi apucături cu el; **a se lua de cap** (sau **de piept**) **cu cineva,** v. **piept; a se lua la trîntă,** a se lupta corp la corp; **3.** a băga în gură; a bea, a mînca; (spec.) a înghiţi o doctorie: *hai ... să luăm un ceai.* AL.; *nu pot dormi! ... degeaba am luat luminal.* GHEŢIE; **a lua masa,** v. **masă; a (o) lua la măsea,** v. **măsea; 4.** a îmbrăca, a-şi pune pe sine: *Moş Nechifor îşi ia cojocul între umeri.* CR.; (fam.) **a-şi lua nasul la purtare,** v. **nas; 5.** a scoate o cantitate, o porţiune din ceva: *ea luă o mînă de lacrimi din baie.* EM.; **a lua cuiva sînge,** a face să curgă, printr-o incizie, o cantitate de sînge (pentru analiză, descongestionare etc.); **6.** a scoate ceva din locul în care se află; a înlătura, a îndepărta, a desprinde: *şi-a luat mîna de la ochi;* **7.** a deposeda pe cineva de un lucru, a-l lipsi, a-l priva de ceva; a retrage cuiva un drept, o favoare: (refl. pas.) *au plecat pe sate inspecţii ...; s-au luat atîtea licenţe de crîşmărit.* AG.; **a lua cuiva** (**un, ceva** etc.) **timp,** a face pe cineva să consume timp: *periatul vestonului şi al pantalonilor, repetat zilnic, îmi lua ... cîtva timp.* GHEŢIE; **a-i lua cuiva viaţa** (sau **zilele**), a omorî pe cineva; **a-i lua cuiva ochii** (sau **văzul, vederile**), a fermeca, a impresiona puternic; a ului, a zăpăci: [galbenii] *străluceau la soare de-ţi luau ochii.* CR.; **8.** (pop.) a face să paralizeze; a-i paraliza o parte a corpului: *ielele i-au luat gura şi picioarele.* CR.; **9.** a căpăta, a primi ceva cuvenit: *mergi să-ţi ei dreapta răsplată.* AL.; **a lua vacanţă** (sau **concediu**), a intra într-o perioadă de inactivitate profesională pentru refacere, odihnă, distracţie: *isprăveam şcoala şi luam vacanţă.* VOIC.; **10.** a încasa bani; a percepe: *statul ia impozit mare de la autori;* (fig.) *şi somnul, vameş vieţii, nu vrea să-mi ieie vamă.* EM.; **11.** a găsi pe cineva sau ceva; a obţine, a dobîndi: *de unde era să le iei ... toate aceste?* DRĂGHICI; **a nu şti de unde să iei pe cineva,** a nu-ţi aminti în ce împrejurare ai cunoscut pe cineva: *te cunosc, dar nu ştiu de unde să te iau.* SOR.; **ia-l de unde nu-i,** se spune despre cineva sau ceva care a dispărut de la locul ştiut; **a lua pildă,** a imita exemplul cuiva: *să luăm pildă de la nordici: ei nu ştiu ce-i hoţia!;* **12.** a cumpăra: *a plecat ... marfă să ia.* PANN; **13.** a contracta o boală molipsitoare; a se molipsi: *a lua gripă, scarlatină;* **14.** a-şi însuşi un lucru străin; a fura: [hoţul] *luase ce luase, dară tot mai rămăsese.* ISP.; **15.** a cuceri prin asalt: *a lua o cetate;* **a lua cu asalt,** a asalta: *se văzu luat cu asalt de creditori.* CĂL.; **16.** a ataca un duşman: *trecu Dunărea ... spre a lua pe Mihai pe de la spate.* ISP.; **17.** a angaja pe cineva; a folosi ceva (pentru un timp) contra plată; a închiria: *te scumpeşti ... şi nu-ţi iei o slugă vrednică.* CR.; *l-a luat unul slugă la vite.* SOR.; *luase o birjă din Piaţa Teatrului.* GHEŢIE; **a lua pe cineva părtaş,** a se asocia cu cineva; **a lua pe cineva pe procopseală,** v. **procopseală; a lua cu chirie,** a închiria; **a lua în arendă,** a arenda; **18.** a invita la dans, la joc: *mergi la joc, nu te ia nime.* POP.; **19.** a primi pe cineva la sine; a adopta: *să-l ieie de ginere.* CR.; **a lua de suflet,** a înfia; **20.** a se angaja, a-şi asuma sarcina să ... : *luai grija casei mele.* POP.; **a lua comanda,** a fi numit la conducerea unei unităţi sau acţiuni militare; **a-şi lua răspunderea,** a se considera răspunzător de ceva; **21. a lua parte,** a participa: *Victor luă parte ... la proclamarea solemnă a lui Mihai I ca rege al României.* GHEŢIE; **a lua măsura** (sau **măsuri**), a căuta, a găsi soluţii pentru a rezolva, a ameliora o situaţie grea: *trebuiau luate grabnic măsuri pentru a-l aşeza pe bolnav ... într-o casă de sănătate.* GHEŢIE; **a lua seama** (sau **aminte**) **la ceva,** a fi atent; a reţine: *pe cînd armatele erau pe cîmpul de război, am spus deja: „luaţi seama, ruşii vor Basarabia".* EM.; *a murit o ţărancă la noi, infarct miocardic, luaţi seama.* VIERU; **a lua obiceiul** (sau **năravul**), a se obişnui să ...; **a lua înfăţişarea** (sau **aspectul**), a părea ..., a da impresia de ...; **a lua fiinţă,** a apărea, a se înfiinţa; **a lua apă,** a avea o spărtură prin care pătrunde apa: *corabia lua apă;* **a lua foc,** a se aprinde; **a lua sfîrşit,** a se termina; **a(-şi) lua baia** (sau **o baie**), a se îmbăia: *mi-am luat baia sub stîncă.* EL.; **22.** a duce cu sine (ca însoţitor): *şezi aici, că am să vin tot eu să te iau.* CR.; *mă lua cu sine pretu-tindeni, la croitorese, la modiste.* GHEŢIE; **a-şi lua ziua bună,** a se despărţi de cineva, rostind cuvinte de rămas-bun; **a-şi lua tălpăşiţa** (sau **catrafusele**), a pleca repede, a o şterge: *ia-ţi tălpăşiţa!* CR.; **a lua pe cineva la** (sau **în**) **armată,** a înrola un recrut; **a lua pe cineva pe sus,** a prinde cu forţa; **a-l lua moartea** sau **Dumnezeu** (ori **dracul, naiba** etc.), a muri: *apoi, dacă i-ar fi luat Dumnezeu, ce mi-ar fi?* CR.; **a lua pe cineva dracul** (sau **mama dracului, naiba, benga**), se spune cînd cineva este într-o situaţie grea, la capătul puterilor: *m-a luat naiba de frig;* (în imprecaţii) *harnică-i nevasta mea, harnică, dracu s-o ia!* POP.; **23.** a folosi ca mijloc de deplasare; a pleca: *am luat trenul spre Bucureşti;* **24.** a trata pe cineva într-un anumit fel: *boierul, luîndu-i înainte cu glume, a înghiţit găluşca.* CR.; **a lua pe cineva cu binele** (sau **cu frumosul, cu binişorul**), a proceda cu menajamente, cu tact; **a lua pe cineva cu răul,** a se purta rău cu cineva; **a lua pe cineva cu măgulele,** a măguli, a linguşi pe cineva; **a lua pe cineva sub ocrotire** (sau **sub aripa**) **sa,** a ocroti pe cineva; **a lua pe cineva în rîs** (sau **în zeflemea, peste picior, la vale** etc.), a-şi bate joc de cineva; a ironiza: *Alec ...* [i]*l luă peste picior, numindu-l ageamiu.* GHEŢIE; **a lua de sus pe cineva,** a trata pe cineva cu superioritate, cu aroganţă: *profesorii sînt luaţi de sus.* CĂL.; **a lua la rost** (sau **la refec, la trei parale** etc.), a mustra pe cineva; a-i cere socoteală; **a lua pe cineva de departe,** a începe o discuţie pe ocolite (pentru a obţine un avantaj sau pentru a-i comunica ceva neplăcut); **nu mă lua aşa,** nu mă trata, nu-mi vorbi în felul acesta; **25.** a judeca ceva într-un anumit fel; a considera, a interpreta: *putea fi o grădină părăginită, dacă te luai după tufele de măslin de pe margini.* GHEŢIE; *a luat delicateţea mea drept prostie;* **a o lua de bună,** a considera că este cum se spune, cum pare; **a lua ceva în nume de bine** (sau **de rău**), a judeca un lucru ca bun (sau ca rău); **a lua lucrurile aşa cum sînt,** a se împăca cu situaţia; **a lua pe cineva** (sau **ceva**) **de** (ori **drept**) ..., a confunda cu altcineva (sau cu altceva); **26.** *a* începe, a prinde, a apuca să ...: *mă ia la schingiuit, că nimic nu i-am cosit.* POP.; **a lua cuvîntul,** a vorbi în public, a ţine o cuvîntare, un discurs; (refl. recipr.) **a se lua la ceartă** (sau **la sfadă, la harţă** etc.), a începe cearta; (refl. recipr.) **a se lua de la** (sau **din**) **ceva,** a începe cearta, bătaia: *da din ce vă luarăţi, fă?* SOR.; **27.** a cuprinde pe cineva: *m-a luat groaza.* CR.; **a-l lua ceva înainte,** a-l copleşi: *i-or lua grijile înainte.* CR.; **a lua frica cuiva** (sau **a ceva**), a se teme de cineva (sau de ceva); (refl.) **a se lua de gînduri,** a se îngrijora; a se nelinişti; **28.** a pleca, a porni; a apuca (încotrova): *o luă la drum.* ISP.; *luau drumul sălilor de prelegeri şi al bibliotecilor.* GHEŢIE; **a o lua din loc** (sau **la picior**), a pleca repede: *îmi făcui legăturica ... şi o luai la picior.* EM.; **a o lua la fugă,** a porni în fugă; **a i-o lua cineva înainte,** a întrece pe cineva: *ceilalţi ne luaseră înainte şi eram cu toţii întristaţi de acest nenoroc.* EL.; **a-şi lua zborul,** a porni în zbor; (fig.) a pleca; a părăsi; **29.** a se îndrepta într-o anumită direcţie; a coti spre...: *am luat-o pe o străduţă laterală.* CĂRT.; *a luat-o la dreapta;* **30.** a merge, a parcurge: *luînd de-a lung pămîntul.* CR.; **a(-şi) lua cîmpii,** a pleca orbeşte, la întîmplare; a ajunge la disperare: [i]*mi vine să ţip şi să ieu cîmpii!* AL. // (refl.) **1.** (pop.) a-şi petrece vremea, cu cineva sau cu ceva; a se distra; a-şi uşura viaţa, situaţia: *ziua mă mai ieu cu caprele.* AL.; **a se lua cu vorba,** a se antrena într-o discuţie, uitînd de treburi: *uitîndu-şi de mărunţişurile din chioşc, Otilia se luă cu vorba.* CĂL.; **2.** a merge după cineva: *se luă după mine;* **a se lua după cineva** (sau **ceva**), **a)** a fugări pe cineva; a alunga: *vagabonzii s-au luat după noi;* **b)** a se orienta după cineva (sau ceva); (fig.) a imita pe cineva: *de cîte ori ar fi trebuit să facă acest neam revoluţie dacă s-ar fi luat după noi, după intelectuali.* STĂNIL.; **3.** a umbla cu cineva; a se însoţi: *s-a luat cu nişte răi şi a sfîrşit în puşcărie;* **4.** a se căsători: *sînt aproape zece ani de cînd ne-am luat.* VLAH.; *trăiau împreună fiindcă se luaseră.* PR.; **5.** a se şterge: *vopseaua se ia cu diluant.* [Lat. ***levare*** „a uşura, a ridica"; pentru schimbarea sensului, cf. fr. ***enlever;*** înţelesul primitiv îl posedă încă Moldova: ***a se lua*** „a se distra"].

luáre, luări f. acţiunea de a lua; luat; **luare-aminte,** atenţie; grijă: *un fel de plescăituri ... îi atraseră luarea-aminte.* GHEŢIE; **luare în posesie,** aducere în posesia cuiva a unui bun; **luare de cuvînt,** cuvîntare, discurs: *luările de cuvînt s-au transformat în confesiuni.* CF.; **luare de poziţie,** exprimare fermă, vehementă a opiniei, atitudinii cuiva într-o controversă, într-un conflict: *prin luările de poziţie radicale se ajunge la incapacitatea de a dialoga.* D.; **luare-de-suflet,** adopţie. [V. ***lua***].

luát n. luare: *luatul banilor;* **luatul-ielelor,** dambla. [V. ***lua***].

luătór, ~i, luătoáre a. şi m., f. (persoană) care ia; **luător în rîs,** (persoană) care îşi bate joc de alţii; zeflemist: *luători în rîs şi înfumuraţi.* ISP.; *mumă-sa, fiinţă aspră şi luătoare în rîs, îi bătuse mereu capul că şcolile sînt pierdere de vreme.* CĂL. [***Lua*** + *-tor*].

lúbă, lube f. (bot.; reg.) dovleac (*Cucurbita pepo*). [De la ***lubeniţă***].

lúbeniţă, lubenìţe f. (bot.; reg.) pepene verde (*Citrullus vulgaris*): *o să ne burduşim pîntecele cu pepeni, cu lubenìţe.* ST.; **sătul lebeniţă,** foarte sătul; (şi: **lebeniţă**). [Din bulg. ***ljubenica,*** sb. ***lubenica***].

lúbie, lubii f. (franţuzism) capriciu extravagant, fantezie. [Din fr. ***lubie***].

lúbiţ, lubiţi m. (bot.; reg.) gălbenuş (*Camelina sativa*); (şi: **lubiţă**). [Din sb. ***ljubica*** „toporaşi"].

lúbiță f. v. **lubiț.**

lúbric, ~ci, lubrică, ~ce a. 1. (rar) alunecos, neted; 2. (livr.) excesiv de senzual, libidinos; 3. care aţîţă senzualitatea; excitant, lasciv: *Maytreyi intră în jocul lubric cu prea puţină rezistenţă.* CĂL.; *privire lubrică;* 4. obscen: *spectacol lubric.* [Din fr. ***lubrique,*** lat. ***lubricus***].

lubricáre, lubricări f. operaţie de introducere a unui lichid într-un sistem tehnic (sondă, conductă etc.) aflat sub presiune. [Cf. lat. ***lubricare***].

lubricatór, lubricatoare n. dispozitiv în formă de tub montat deasupra instalaţiei de siguranţă de la capul sondei, servind la lubricare. [Din germ. ***Lubrikator,*** fr. ***lubricateur***].

lubricitáte, lubricităţi f. (livr.) senzualitate excesivă; lascivitate; obscenitate: *dacă aş fi atins-o cu mîna, Maytreyi ar fi socotit încercarea aceasta un act de dezgustătoare lubricitate.* EL. [Din fr. ***lubricité,*** lat. ***lubricitas, -atis***].

lubrifiá, lubrifiez vb. (tr.) a pune un lubrifiant între două suprafeţe solide în frecare; a unge; (şi: **lubrifica**). [Din fr. ***lubrifier,*** it. ***lubrificare***].

lubrifiánt, lubrifianţi m. (semi)fluid vîscos (vaselină, ulei etc.) sau praf (grafit, sulf etc.) care se pune între două piese în frecare pentru a înlocui frecarea uscată cu o frecare fluidă reducînd astfel uzura, încălzirea etc. [Din fr. ***lubrifiant***].

lubrifiánţă f. proprietate a unui material de a putea fi întrebuinţat ca lubrifiant. [***Lubrifi(ant)*** + ***-anţă***].

lubrifiáre f. v. lubrifiere.

lubrificá vb. v. **lubrifia.**

lubrificatór, lubrificatoare n. dispozitiv de ungere a coroanei şinelor de cale ferată pentru a micşora uzura şi rezistenţa la înscrierea în curbe a vehiculelor. [Din fr. ***lubrificateur***].

lubrifiére, lubrifieri f. acţiunea de a lubrifia şi rezultatul ei; ungere: *convingîndu-se că mărunţaiele maşinii erau intacte, îşi scoase haina de pe el şi procedă la lubrificare.* CĂL.; (şi: **lubrificare**). [V. ***lubrifia***].

lucáni m. pl. populaţie antică din ramura samnită, care, migrînd dinspre Apeninii centrali în Italia de sud, a primit cetăţenia romană în 87 î.d.Hr.: *lucanii erau renumiţi pentru austeritatea moravurilor lor.* [Din fr. ***lucanes***].

lucaníde f. pl. (zool.) specie de coleoptere mari (ex. rădaşca). [Din lat. ***lucanidae***].

lucárii f. pl. sărbătoare a pădurilor sacre, celebrată de romani la 19 sau 21 iulie. [Din lat. ***Lucaria***].

lucárnă, lucarne f. 1. fereastră mică în acoperişul (cu pantă mare al) unei case, în scopul luminării şi aerisirii spaţiului de la nivelul podului; bageacă: *era o casă cu acoperişul înalt, străbătut de lucarne.* GHEŢIE; 2. (rar) fereastră mică prin care se poate privi în exterior. [Din fr. ***lucarne***].

luceáfăr, luceferi m. 1. numele popular al planetei Venus (şi al altor stele strălucitoare): *luceafărul de ziuă, luceafărul de seară;* 2. (în tradiţii populare) personaj demoniac considerat a fi fiul Soarelui, îndrăgostit de fete muritoare: *Luceafărul s-a îndrăgostit de Cătălina, în poemul lui Mihai Eminescu;* 3. (fig.) apariţie splendidă, desăvîrşită: *un luceafăr de fetică.* AL.; 4. epitet pentru un reprezentant strălucit, ilustru: *luceafărul poeziei;* 5. (fig.) lumină, strălucire: *e lumina renvierii, e luceafărul speranţei.* AL. [Lat. ***Lucifer***].

lúceri m. pl. populaţie etruscă din Lucerum stabilită în Roma antică, unul dintre cele trei triburi între care Romulus a împărţit cetatea. [Din lat. ***Luceres***].

lucérnă, lucerne f. 1. plantă furajeră din familia leguminoaselor, cu frunze în trei foliole şi cu flori violete, cultivată ca plantă furajeră; culbecească, ghizdei (*Medicago sativa*); 2. teren cultivat cu această plantă: *au intrat caii în lucernă;* (şi: **luţernă, luzernă**). [Din germ. ***Luzerne,*** fr. ***luzerne***].

lucí, pers. 3 **luceşte** vb. (intr.) 1. a răspîndi lumină; a lumina, a străluci: *luna lucea în cer printre nouri străvăzători, argintii.* SAD.; 2. a reflecta lumina; a sclipi, a scînteia, a sticli: *nuferi delicaţi ... lucesc fin cizelaţi în bătaia oblică a soarelui.* SAD.; *mărgelele lucesc;* (fig.) *casa luceşte de curăţenie;* 3. (despre ochi) a avea o strălucire deosebită, exprimînd o emoţie, o dorinţă etc.; a fi expresivi, luminoşi; **a-i luci ochii după cineva** (sau **ceva**), a-i plăcea cineva sau ceva foarte mult; **a-i luci ochii departe,** a dori altceva decît ceea ce i se oferă; 4. (fig.) a-şi face apariţia, a se arăta: *zorile deşteptării parcă încep a luci şi pentru ţăranul nostru basarabean.* MAT.; 5. (fig.) a-i veni dintr-o dată, fulgerător un gînd, o idee etc.; a-i trece repede prin minte; a(-i) strălumina; a(-i) străfulgera: *îmi luceşte în minte o idee;* 6. (fig.) a se evidenţia, a se remarca: *multe flori lucesc în lume.* AL. [Lat. ****lucire (=lucere)***].

lucíd, ~zi, lucidă, ~e a. 1. care percepe (şi prezintă) realitatea aşa cum este ea; cu minte clară, pătrunzătoare: *românul lucid a descoperit răul, dar nu-i poate rezista.* PR.; *spiritul său lucid nu operă nici o cenzură asupra unor ... nesăbuite visări.* GHEŢIE; (subst.) *pentru restul lucizilor rămîne soluţia salvării individuale;* 2. care denotă, care vădeşte o atitudine realistă: *poporul nostru nu e sceptic, ci realist; el are o judecată lucidă.* STĂNIL.; *politică lucidă;* 3. deplin conştient: *acum bolnavul este lucid.* // (adv.) raţional; realist: *gîndeşte lucid.* [Din fr. ***lucide,*** lat. ***lucidus***].

luciditáte, luciditáţi f. 1. calitatea de a fi lucid; claritate în gîndire; înţelegere profundă: *nu numai somnul raţiunii naşte monştri, ci şi o luciditate prea mare.* PR.; **cu luciditate,** lucid, raţional, realist: *trebuie să vorbim cu luciditate despre limitele criticii maioresciene sau ale celei călinesciene.* R.L.; 2. deplinătate a facultăţilor intelectuale; stare de conştienţă: *bolnavul nu şi-a pierdut luciditatea.* [Din fr. ***lucidité***].

lúcifer m. nume dat diavolului sau satanei, în Vechiul Testament, îngerul luminii, căzut în urma revoltei sale împotriva lui Dumnezeu. [Din lat. ***Luciferus,*** fr. ***Lucifer***].

luciferián, ~eni, luciferiană, ~ene a. (livr.) luciferic: *filozofia de viaţă a criticului este seninătatea luciferiană şi contemplaţia frumosului ideal.* CĂL. // m. pl. nume dat în evul mediu membrilor unei secte care propagau cultul lui Satan. [Din fr. ***luciférien***].

luciféric, ~ci, luciferică, ~ce a. (livr.) care aparţine, care este caracteristic lui lucifer, referitor la lucifer; ca al lui lucifer; demonic, luciferian: *inteligenţă lucifierică;* **cunoaştere lucifierică,** tip sau modalitate gnoseologică de decriptare a misterului cosmic nerevelat, a transcendentului: *cunoaşterea lucifierică se realizează întotdeauna într-un cîmp stilistic.* BL. [***Lucifer*** n. pr. + ***-ic***].

luciferínă, luciferine f. substanţă proteică cu proprietăţi luminiscente, secretată de licurici, peşti abisali, diverse genuri de bacterii etc. [Din fr. ***luciférine***].

lucifób, ~i, lucifobă, ~e a. care se fereşte de lumină: *animale lucifobe.* [Din fr. ***luciphobe***].

lucín m. sărbătoare populară ţinută în unele regiuni la 18 octombrie (ziua sfîntului Luca): *lucinul e ţinut de ţărani ca să fie feriţi de lupi.* [De la ***Luca*** n. pr.].

lucínă, lucine f. (reg.) pajişte; poiană: *pe cel deal, pe cea lucină, creşte-o floare de sulcină.* POP. [Din ucr. ***lucina*** „pajişte"].

lucínd, ~zi, lucindă, ~e a. lucitor: *să stea stelele lucinde din curs lin uşor, să-şi asculte tremurînde cîntecele lor.* EM. [V. ***luci***].

luciólă, luciole şi **lucioli** f. (livr.) licurici: *roi de flăcări uşurele, lucioli scînteitoare.* AL.; *fulgerări de luciole ... joacă-n raza luminoasă.* MACED. [Din it. ***lucciola,*** fr. ***luciole***].

luciós, ~şi, lucioásă, ~e a. 1. care răspîndeşte lumină; strălucitor: *puzderie de stele lucioase.* NEGR.; 2. care are luciu, care sclipeşte; strălucitor: *era îmbrăcată într-o rochie largă de brocard lucios.* GHEŢIE; 3. (fig.) strălucit; glorios: *treceau lucioase umbre de eroi legendari.* AL.; 4. lustruit din cauza uzurii: *mîneci lucioase în coate.* [***Luciu*** + ***-os***].

lucíre, luciri f. 1. faptul de a luci; 2. (răspîndire de) lumină (mare sau mică); sclipire, strălucire: *luciri de lună.* AL.; *la lucirea slabă a unui felinar, se zări chipul ofiţerului de rond.* SAD.; 3. strălucire produsă prin reflectarea luminii: *la Veneţia te ameţeşte lucirea apei;* 4. sclipire deosebită a ochilor, exprimînd o emoţie, o dorinţă etc.: *nu ştiam ce să cred despre lucirea aceea mînioasă a ochilor.* GHEŢIE. [V. ***luci***].

lucíş, lucişuri n. (pop.) suprafaţă a unei ape; luciu. [***Luci*** + ***-iş***].

lucítă, lucite f. leziune cutanată produsă de razele solare. [Din fr. ***lucite***].

lucitór, ~i, lucitoáre a. 1. care răspîndeşte lumină, care (stră)luceşte; strălucitor, lucind: *stele mîndre lucitoare.* CR.; 2. care reflectă lumina; sclipitor, scînteietor: *mii de coifuri lucitoare.* EM. [***Luci*** + ***-tor***].

lúciu, ~ii, lucie, ~ii a. 1. care reflectă lumina; lucios, lucitor, strălucitor: *flăcării ... cu luciile coase pe-un umăr robust.* COŞB.; *cîteva bucăţele de onix luciu.* SAD.; 2. cu lustru, lustruit; alunecos: *podelele tare lucii.* POP.; **sărac luciu,** foarte sărac: *l-a băgat în judecăţi, l-a sucit, l-a învîrtit şi l-a lăsat sărac luciu.* DELAVR.; **sărăcie lucie,** sărăcie mare; mizerie: *măi! dar ce sărăcie lucie pe aici pe la rai.* CR.; 3. neted; gol: *o pustietate întinsă şi lucie.* ISP. // n. (pl. **luciuri**) 1. lustru, strălucire: *luciul oţelului;* 2. (fig.) strălucire, splendoare; glorie, măreţie: *luciul de pe frunte-i cu spada mea voi şterge.* AL.; 3. lumină: *iese-n luciu luna.* EM.; 4. suprafaţă netedă, strălucitoare; (spec.) suprafaţă (liniştită) a unei ape: *măsoară luciul zăpezii fără de cărare.* OD.; *patru părechi de gîşte sălbatice ... cu patru cîrduri de boboci ... se întrunesc pe luciu.* SAD. [V. ***luci***].

lucoáre, lucori f. (înv.) 1. lumină; lucire, strălucire produsă de lumină: *o orbise lucoarea.* ISP.; *s-a deschis luciu larg, rumenit de cea dintîi lucoare a zorilor.* SAD.; 2. (fig.) lumină slabă; licărire, pîlpîire: *o mincinoasă lucoare de pace.* BĂLC. [Din lat. ***lucor, -oris***].

lucră, lucrez şi (reg.) **lúcru** vb. 1. (înv.; tr.) a cîştiga de pe urma unei munci; a agonisi, a dobîndi; 2. (tr. şi intr.) a face ceva cu mai mult sau mai puţin efort; a munci: *dacă lucraţi după apusul soarelui vă îmbolnăviţi.* EL.; *lucrează la o carte;* 3. (intr.) a fi în acţiune, a acţiona; a funcţiona: *cauzele ... lucrează simultan.* EM.; *mintea îmi lucra cu febrilitate, îşi recîştigase vioiciunea de altădată.* GHEŢIE; 4. (intr.) a avea efectul dorit, a fi eficient: *remediul lucrează;* 5. (tr.) a da o formă unui material brut; a prelucra: *a lucra fierul;* (fig.) *deşi lucrat cu grijă, scrisul lui pare spontan, natural.* V.R.; 6. (tr.) a executa, a confecţiona; a fabrica: *ornamentele casei erau lucrate în lemn;* 7. (tr.) a coase, a broda, a împleti: *mama lucrează la gherghef;* 8. (fig.; tr.) a unelti, a urzi în ascuns: *acu să-l lucrez.* CAR.; **a lucra pe cineva în foi de viţă,** a unelti cu abilitate împotriva cuiva. [Lat. ***lucrare*** „a cîştiga"].

lucráre, lucrări f. 1. acţiunea de a lucra şi rezultatul ei: *lucrarea este ... legea firii omeneşti, şi cine nu lucrează greu păcătuieşte.* SL.; **a pune în lucrare,** a începe executarea, a pune în practică: *poate ar fi mai întîrziat a-şi pune în lucrare planul.* NEGR.; 2. muncă, efort: *pămîntul da de la sine, fără ... lucrare.* CONACHI; **lucrarea pămîntului,** cultivarea pămîntului; agricultură; 3. prelucrare:

lucrarea fierului; **4.** funcționare: *lucrarea mașinilor;* (fig.) *lucrarea minții;* **5.** (concr.) lucru obținut prin muncă fizică sau intelectuală: *Ulpiu ... umplea întinsul său imperiu ... de lucrări de artă folositoare.* OD.; **6.** scriere, studiu referitor la un subiect; operă artistică: *lucrarea era practic încheiată ..., mai puțin concluziile.* GHEȚIE; *aceste lucrări au rămas nepublicate.* CF.; **lucrare scrisă** (sau **de control**), probă scrisă susținută periodic de elevi sau studenți pentru verificarea cunoștințelor; extemporal; **7.** (spec.; la pl.) discuții, deliberări: *participă la lucrările Comerei deputaților;* **8.** (relig.) dar al Duhului Sfînt; harismă: *lucrarea harică ... se modelează după aptitudinile și facultățile omului.* STĂNIL.; **9.** operație sau ansamblu de operații efectuate cu ajutorul mașinilor, utilajelor etc.; sistem tehnic realizat prin asemenea operații: *s-au încheiat lucrările de toamnă;* **lucrări publice,** lucrări de utilitate publică (șosele, poduri, canale etc.), care se fac cu cheltuiala și sub controlul statului: *muncise o vreme ... la săparea șanțurilor pentru conducte și la alte lucrări publice în Raionul 1 Mai.* CĂRT.; **lucrare edilitară,** proiect executat în vederea creării unui mediu salubru în marile aglomerații urbane; **10.** realizare, înfăptuire: *poftind să cunoască ce fel de lucrare a săvîrșit Sindipa filozoful.* SAD.; **11.** (fig.) uneltire, lucrătură. [V. ***lucra***].

lucrát[1] n. faptul de a lucra: *îl obosea lucratul noaptea.* [V. ***lucra***].

lucrát[2]**, ~ți, lucrată, ~e** a. **1.** muncit, cultivat pentru a da roade: *în Olanda, terenuri lucrate, la noi, pîrloagă;* **2.** confecționat, efectuat manual; cusut, brodat: *umblă cu haine lucrate, nu de gata; s-a pătat fața de masă lucrată;* **3.** (rar) bine executat; prelucrat: *este un text lucrat.* [V. ***lucra***].

lucrativ, ~i, lucrativă, ~e a. care aduce cîștig; rentabil: *pe alte vremuri ... patriotismul nu era lucrativ și martiriul nu devenise reversibil.* EM.; *cei mai dotați se îndreaptă spre profesiile mai puțin lucrative, spre știință și arte.* GHEȚIE. [Din fr. ***lucratif,*** lat. ***lucrativus***].

lucrativitáte, (rar) **lucrativitắți** f. (rar) activitate aducătoare de cîștig; (concr.) cîștig: (fig.) *deocamdată să ne oprim aci cu statistica lucrativității patriotismului.* EM. [***Lucrativ*** + *-itate*].

lucrătór, ~i, lucrătoáre a. **1.** care lucrează, care muncește; harnic: *la șezătoare, unde-s fete lucrătoare.* POP.; **albine lucrătoare,** albine (între 30 000 și 80 000 într-o familie) care adună și prelucrează nectarul, hrănesc larvele și matca, produc ceara, clădesc fagurii în care depun mierea și păstura etc.; **2. zi lucrătoare,** zi de lucru: *săracul n-are soare, nici zile de sărbătoare, ci tot zile lucrătoare.* POP.; **3.** (înv.) care dă rod: *vie lucrătoare.* // m., f. persoană care muncește într-un anumit domeniu; muncitor: *zeci de lucrători ridicau zidurile unei fabrici.* GHEȚIE. // f. (înv. și reg.) atelier: *artistul ... nu cunoaște lucrătoarea unde a fost gătită schelea.* EM.; *are bani cu ce să-și deschidă lucrătoarea.* POP. [***Lucra*** + *-tor*].

lucrătúră, lucrături f. **1.** (mod de) execuție a unei lucrări manuale: [cumpără] *o frumoasă brățară de argint vechi ... cu o lucrătură complicată.* GHEȚIE; **2.** (fig.) uneltire, intrigă: *era victima unor lucrături oribile.* [***Lucra*** + *-ătură*].

lúcru, lucruri n. **1.** (înv.) profit, folos; **fără (de) lucru,** zadarnic; **2.** activitate, muncă depusă pentru a realiza ceva; acțiune, faptă: *au pătruns ... venetici ... la lucrul lemnului.* SAD.; *pe frontul rusesc ... sanitarii nu dovedesc cu lucrul.* GHEȚIE; **de lucru, a)** în care se lucrează: *în zile de lucru ... se lua cu treaba.* CR.; **b)** cu care se lucrează, folosit la treabă: *haine de lucru;* **c)** folosit într-o activitate: *are o metodă de lucru riguroasă;* **a avea de lucru, a)** a fi (foarte) ocupat: *nu mă mai mișc de acasă; am mult de lucru.* CAR.; **b)** a avea o ocupație, a fi în slujbă: *muncitorii nu mai au de lucru;* **c)** (reg.) a avea de furcă, a avea dificultăți cu cineva: *vedeau cu cine are de lucru;* **n-ai avut de lucru,** se spune celui care face ceva nepotrivit; **a-și face de lucru cu cineva** (sau **cu ceva**), **a)** a-și pierde vremea cu fleacuri; a părea că lucrează: *tot vorbind își făcea de lucru cu niște hîrtii.* GHEȚIE; **b)** a-și crea singur încurcături: *ți-ai făcut de lucru cu un țicălos;* **a fi în lucru,** a fi în curs de executare, de elaborare: *casa e în lucru;* **front de lucru,** porțiune dintr-o construcție la care lucrează concomitent mai multe formații echipate cu materialele și utilajele necesare; **lucru în** (sau **pe**) **bandă,** organizare a producției în care obiectele de realizat se deplasează cu o bandă rulantă; **lucru în lanț,** mod de organizare a producției în care între produsul de realizat și echipele de lucru există o mișcare relativă, după un ritm prestabilit, operațiile succedîndu-se conform planului de desfășurare a procesului tehnologic; **lucru manual,** disciplină școlară în cadrul căreia copiii deprind anumite activități practice: *vărul meu mai decupa mere, pere, morcovi și castraveți pentru lucru manual.* CĂRT.; **lucru domnesc,** obligație pe care o aveau, în evul mediu, țăranii dependenți din țările române, constînd în prestații de muncă în folosul domnitorului; (jur.) **lucru judecat,** soluție dată într-un litigiu, care se opune introducerii unei noi acțiuni avînd aceeași cauză juridică; **3.** (la pl.) treburi; afaceri: *lucrurile mergeau ... satisfăcător în casa de pe Copou.* GHEȚIE; **4.** rezultatul muncii; ceea ce se produce: *lucrul ieșea gîrlă din mîinile lor.* CR.; *cultul lucrului bine făcut, scrupulul, reușitei fără compromis.* D.; **5.** (fiz.) **lucru mecanic,** energie dezvoltată de o forță care acționează asupra unui corp, egală cu produsul dintre modulul componentei forței pe direcția de deplasare și mărimea acestei deplasări; **6.** tot ceea ce există, în afară de ființe, și care este conceput ca un obiect unic: *știa să insufle viață lucrurilor.* PR.; **lucru în sine,** concept din filozofia kantiniană care desemnează lucrurile așa cum sînt ele „în sine", adică independent de cunoaștere, de ceea ce sînt ele „pentru noi": *Kant nu putea să acorde „lucrului în sine" decît semnificația de concept liminar.* BL.; (fam.) **lucru rău** (sau **prost**), se spune unei persoane (sau despre o persoană) de care sîntem nemulțumiți, care nu e bună de nimic: *lucrul rău nu piere cu una cu două.* CR.; **7.** (de obicei la pl.) obiect (concret) nedeterminat: *legea îl pedepsește pe acela care primește lucruri de furat.* SL.; *casa noastră avea ... și o odaie mai mică, cu lucruri bune în ea.* PR.; **lucru de mînă,** cusătură, împletitură făcută manual; **8.** (de obicei la pl.) bunuri, obiecte, efecte aparținînd cuiva: *i-au fost confiscate toate lucrurile;* **lucru comsumptibil,** v. **comsumptibil; lucru fungibil,** v. **fungibil; lucru mobil** (sau **mișcător**), v. **mobil; lucru imobil** (sau **nemișcător**), v. **imobil; 9.** ceea ce se petrece, ceea ce are loc; situație, întîmplare; fenomen; (la pl.) evenimente: *lucrurile nu se pot îndrepta de azi pe mîine, e nevoie de răbdare.* GHEȚIE; *lucruri stranii de tot se-ntîmplă pe glob!* VIERU; **lucru de nimic,** fapt lipsit de importanță, fără valoare: *atîta rîs pentr-un lucru de nimic.* VLAH.; **lucru mare, a)** ceva rar, deosebit, realizare de valoare: *s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vrun lucru mare.* EM.; **b)** (adv.) foarte tare: *s-a supărat, lucru mare;* **mare lucru,** v. **mare**[1]; **se vede lucrul,** se deduce; **10.** ceea ce spune, ceea ce susține cineva: [avocatul] *azi susține, mîini combate unul și-același lucru.* EM.; *am o mie de lucruri să-ți spun.* GHEȚIE; **a spune lucrurilor pe nume,** a vorbi direct, fără ocolișuri; **11.** obiectul unei relatări: *poate că Măria-ta ai auzit lucrurile precum nu sînt.* CR.; **12.** chestiune, problemă: *mă întrebi atîtea lucruri deodată.* NEGR.; *atîtea lucruri s-au limpezit în capul meu.* GHEȚIE. [Lat. ***lucrum***].

lucrușór, lucrușoare n. diminutiv al lui lucru: *nu este lucrușor cît de mărunt care să nu aibă o valoare.* GHEȚIE. [***Lucru*** + *-ușor*].

luctuós, ~și, luctuoásă, ~e a. (livr.) lugubru, trist; (med.) **respirație luctuoasă,** respirație în care expirația este însoțită de gemete. [Din lat. ***luctuosus,*** fr. ***luctueux***].

lucúm, lucumuri n. rahat; dulciuri: *cofetari turci vînd lucumuri;* (și: **locum**). [Din turc. (*rahat*) ***lokum***].

lud, ~zi, ludă, ~e a. (înv. și reg.) simplu; naiv, prost. [Din sl. ***ludŭ,*** sb. ***lud***].

luddísm n. mișcare spontană de protest a muncitorilor britanici din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, care s-a manifestat prin distrugerea mașinilor, considerate cauza șomajului și a ruinării micilor meseriași. [Din fr. ***luddisme***].

luddít, ~ți, luddită, ~e a. și m., f. (adept) al luddismului. [Din fr. ***luddite***].

lúde m. v. **liude.**

ludián, ~eni a. și n. (care ține de, referitor la) ultimul etaj al eocenului mediu, caracterizat prin faună de numuliți, echinide, moluște etc. [Din fr. ***ludien***].

lúdic, ~ci, ludică, ~ce a. (livr.) referitor la joc; înclinat spre joc: *stilul familiar ..., uneori chiar hazos, ludic, pitoresc, neapărat ironic și parodic e pîndit de pericolul uniformizării.* D.; *un dezmăț al spiritului ludic.* CF. [Din fr. ***ludique***].

lúdlow n. mașină de turnat litere în rînduri, asemănătoare cu linotipul, folosită pentru culegerea de titluri, de lucrări ornamentale etc. [Din germ. ***ludlow***].

ludotécă, ludoteci f. (rar) colecție de jucării și de jocuri. [Din fr. ***ludothèque***].

lúdovic, ludovici m. numele unei vechi monede franceze de aur, pusă în circulație de Ludovic al XIII-lea. [De la ***Ludovic*** n. pr.].

lúes n. (med.) sifilis. [Din germ. ***Lues***].

luétă, luete f. (anat.) uvulă; omușor. [Din fr. ***luette***].

luétic, ~ci, luetică, ~ce a. și m., f. sifilitic: *fusese logodită cu un om care, luetic, înnebuni de fericire înaintea unui primejdios contact.* CĂL. [Din germ. ***luetisch***].

lufár, lufari m. pește răpitor marin, cu corpul turtit lateral și cu carnea fină și gustoasă (*Pomatomus saltatrix*): *cînd turcul trăgea sfoara, scotea, atîrnați de ea, zeci de lufari dintr-o dată.* VOIC. [Et. nec.].

lúfă, lufe f. plantă leguminoasă din ordinul cucurbitaceelor, originară din India, cu numeroase flori galbene, cu fructul alungit, care se consumă, înainte de maturitate, ca legumă, în China, Japonia etc. și, după coacere, se folosește ca burete de baie și în industria celulozei (*Luffa cylindrica*). [Din fr. ***luffa***].

luft, lufturi n. **1.** distanță între două piese fixe sau mobile; interstițiu; **2.** eroare comisă de un sportiv care șutează pe lîngă minge, puc etc. [Din germ. ***Luft***].

luftă, luftez vb. (sport; intr.) a comite un luft. [De la ***luft***].

lugáci, lugaci m. (reg.) **1.** (zool.) botroș (*Pyrrhula vulgaris*); **2.** (bot.) varga-ciobanului (*Dipsacus silvester*). [Et. nec.; cf. bulg. ***lugaška*** „pădurice"].

lúgher, lughere n. velier mic cu doi sau trei arbori. [Din engl. ***lugger***].

lugojeánă f. (artic.) numele unui dans popular bănățean; melodia acestui dans. [***Lugoj*** n. pr. + *-eană*].

lugól s. **soluție lugol,** soluție apoasă, de culoare maronie, care conține iod și iodură de potasiu, utilizată în tratamentul hipertiroidismului. [Din fr. ***lugol***].

lugúbru, ~i, lugubră, ~e a. care exprimă sau provoacă groază; care amintește de moarte; care insuflă, produce tristețe, mîhnire adîncă; funebru, macabru, sumbru, sinistru, luctuos: *aceste cuvinte cad cu un răsunet lugubru.* VLAH.; (adv.) *plîngea caterinca fanfară lugubru în noapte.* BAC. // n.

ceea ce sugerează moartea, ceea ce îngrozește: *în lugubrul sălii pufneau în rîs sarcastic și Poe, și Baudelaire, și Rollinat.* BAC.; *există la Bacovia ... un romantism al lugubrului.* CĂL. [Din fr. ***lugubre,*** lat. ***lugubris***].

lújer, lujeri m. **1.** (porțiune de) tulpină (subțire) la plantele erbacee; hlujan, vrej: *un șir lung de flori cu lujer înalt.* PETR.; **2.** ramură tînără la plantele lemnoase, la vița de vie etc.; lăstar, mlădiță: *parc-ați călca pe lujeri uscați.* DELAVR. [Et. nec.].

lulachíu n. invar. culoare, vopsea albastru-indigo: *lulachiul era un fel de vopsea ca scrobeala albastră; se punea în usucul de oaie.* SOR. [V. ***liliachiu***].

luleá, lulele f. **1.** obiect cu care se fumează, alcătuit dintr-o țeavă (numită și ciubuc), prin care trece fumul, și dintr-o parte mai groasă și scobită (de lut roșu), în care se pune tutunul; pipă: *șezînd ... cu luleaua în gură.* ISP.; *păzitorul se oprește ... ca să-și aprindă liuleaua.* MAT.; **a fura luleaua neamțului,** a se îmbăta; **afumat ca luleaua,** a fi beat; **2.** (p. rest.) găvanul pipei: *luleaua ciubucului n-avea tutun.* SAD.; **3.** cantitate de tutun cît încape în găvanul unei pipe. // adv. (fam. și fig.) foarte, în gradul cel mai înalt: *toate sînteți amorezate lulea.* ZAMF.; *m-am îndrăgostit lulea de o fată.* GHEȚIE; *beat lulea;* (și: (reg.) **liulea**). [Din turc. ***lüle***].

lumașéi n. rocă sedimentară calcaroasă, slab cimentată, alcătuită din fragmente de cochilii sau din schelete de organisme. [Din fr. ***lumachelle***].

lumbágo n. accident dureros paroxistic cu debut brusc, caracterizat printr-o durere în mușchii și în ligamentele din regiunea lombară, ca urmare a unui efort fizic, a unei mișcări necontrolate a corpului sau a expunerii la frig; (p. ext.) orice durere (reumatică) în regiunea lombară; lombalgie. [Din fr., lat. ***lumbago***].

lumbár a. v. **lombar.**

lúmbus, lumbusuri n. (anat.) partea dorsală a trunchiului cuprinsă între torace și bazin. [Din lat. ***lumbus***].

lúme, lumi f. **1.** (înv. și reg.) lumină: *i se întunecă lumea înaintea ochilor.* CR.; *o potecă care s-o scoată la lume.* ISP.; **lumea ochiului,** pupilă; **a ieși la lume,** a ajunge la lumină, la loc deschis: *se socotea unde s-ar duce, ca să iasă la lume.* ISP.; **2.** piatră prețioasă, diamant (al unui inel): *lumea inelului.* // f. **1.** tot ce e luminat sub soare, tot ce există ca realitate și ca reflectare a ei; univers, cosmos: *obîrșia lumii sau geneza celor văzute și nevăzute.* BL.; *misterul originii lumii e prea adînc pentru a încerca să-l dezleg.* GHEȚIE; **lumea de pe lume,** totul: *să știu că mi-ar da lumea de pe lume.* CR.; **cît e lumea** (și **pămîntul**), **a)** veșnic; **b)** niciodată; **pentru nimic în lume** sau **nici pentru toată lumea,** cu nici un preț; **parcă toată lumea ar fi a lui,** se spune despre cel ce se simte foarte fericit; **lumea albă,** (în basme) lumea pămînteană; viață pămînțească; **lumea neagră,** (în basme) lumea subterană unde, într-o veșnică noapte adîncă, locuiesc duhurile rele, ființe dușmane omului: *lumea neagră nu e iadul, cum s-ar crede, căci atunci lumea noastră, cea albă, ar fi raiul, ceea ce nu e cazul.* GHEȚIE; *ca să mergi de pe lumea albă în lumea neagră, trebuie să-ți dai drumul prin fîntîna zmeilor.* POP.; **ceea lume** sau **lumea cealaltă, lumea de apoi, lumea de dincolo, a)** (relig.) viața de dincolo de moarte: *nimic nu detest; există lumea cealaltă cît timp există pămîntul acest.* VIERU; *vrea cu Domnul să se adune ... și-n ceea lume.* IONEL; **b)** (în basme) loc imaginar în afara lumii pămîntene locuit de ființe deosebite de oameni; **2.** globul pămîntesc; pămîntul locuit de oameni: *toată această margine de lume pare o încercare a omului de a reconstitui raiul primitiv.* SAD.; *face ocolul lumii;* **lumea veche,** pămîntul cunoscut înainte de descoperirea Americii (Europa, Asia, Africa); **lumea nouă,** cele două Americi și Oceania; **lumea a treia,** denumire generică dată unor țări din Asia, Africa și America Latină, aflate în curs de dezvoltare; **în toată lumea** sau **în lumea toată,** pretutindeni, peste tot: *s-a dus vestea în toată lumea.* CR.; **a se duce** (sau **a pleca, a fugi**) **în lume** (sau **în lumea largă**), a pleca departe, fără să știe unde: *hai ș-om fugi în lume, doar ni s-or pierde urmele.* EM.; **a-și lua lumea în cap,** a pleca departe, părăsind casa, totul (din cauza unor supărări, necazuri); **a cutreiera lumea,** a călători mult în locuri diferite; (compus) **vîntură-lume** m., aventurier; derbedeu: *nu-mi dau eu copila după un vîntură-lume;* **3.** (mai ales la pl.) sistem solar; planetă (presupusă a fi locuită): *colonii de lumi pierdute vin din sure văi de haos.* EM.; *lumi se află în jurul fiecărei stele;* **4.** neamul omenesc, omenire: *Isus Hristos este mîntuitorul lumii;* **5.** oameni, în general; majoritatea oamenilor: *lumea v-a văzut cu mirare transformîndu-vă de azi pînă mîine în milionari.* EM.; *multă lume nu înseamnă multă conștiință.* PR.; *ai ajuns de rîsul lumii!;* **ca lumea,** cum trebuie, cum se cuvine: *[î]l invită într-o odaie mai ca lumea.* CĂL.; **(a fi) în rînd cu lumea,** (a fi) la fel cu ceilalți; (a fi) cu rost, așezat: *să te văd om ca toți oamenii în rînd cu lumea.* CR.; **6.** mulțime nedefinită de oameni (strînși laolaltă); public: *lume multă, însuflețire mare.* AG.; *se adunase multă lume;* **lume(a) de pe lume** sau **lumea toată, o lume (toată, întreagă),** mulțime nenumărată, foarte mulți oameni: *o lume se plîngea de nedreptățile ce făcea.* ISP.; **7.** viață pămînteană, existență umană: *așa e lumea asta.* CR.; *pe ce lume trăiți dumneavoastră?* EL.; *va veni o lume mai bună!;* **a veni pe lume,** a se naște: *venirea mea pe lume a avut și un rost mai ascuns.* GHEȚIE; **a aduce pe lume (copii),** a naște (copii): *vă credeți atotputernicele acestei lumi, fiindcă aduceți pe lume copii.* PR.; **cînd ți-e lumea mai dragă,** cînd ți-e mai bine, cînd nici nu te mai gîndești la ceva neplăcut; **nu știe pe ce lume se află,** nu-și dă seama de ce se întîmplă în jurul său; **8.** societate, mediu social; **a ieși în lume,** a apărea în societate, a începe să frecventeze societatea; **a se duce în lumea lui,** a-și vedea de treburi, a se retrage la ale sale; **a-i fi cuiva lumea dragă,** a-i plăcea să trăiască; **9.** grup social (cu preocupări, cu relații specifice), mediu ambiant specific acestuia; generație de oameni: *în abataje ... cunoscu nemijlocit lumea minerilor.* GHEȚIE; *lumea artiștilor; lumea modernă;* **lumea bună** (sau **mare, înaltă**), societatea aleasă, selectă: *locuia într-o pensiune pretențioasă, ținută de o femeie din lumea bună.* GHEȚIE; *se mișca în lumea mare;* **10.** viață laică; viață veselă, liberă: *mă duc la vro sehăstrie, să fug de lume.* NEGR.; **om de lume, a)** om cu experiența vieții; **b)** persoană veselă, dornică de petreceri: *colonelul pare un om de lume și de viață.* CĂL.; **cîntec de lume,** cîntec de dragoste, cîntec de petrecere; **11.** (fig.) existență, trăire personală, intimă; univers particular, propriu: *se încearcă să ne aducă ecouri din lumea impenetrabilă a subconștientului.* LOV.; *spunînd lume, am înțeles ... poate viața, poate fericirea, poate dragostea.* GHEȚIE; *lumea interioară; lumea viselor.* [Lat. ***lumen*** „lumină"; sensul de „univers", deja familiar celor mai vechi monumente literare, își găsește o analogie în sl. ***svietŭ,*** care înseamnă, deopotrivă, „lumină" și „lume"].

lumeán, lumeni a. și m. (înv.) laic. [***Lume*** + ***-an***].

lúmen, lumeni m. unitate de măsură a fluxului luminos. // n. (pl. **lumene**) spațiul din interiorul unui organ tubular (vas sangvin, intestin). [Din fr. ***lumen***].

lumenmétru, lumenmetre n. aparat pentru măsurarea fluxurilor luminoase, bazat pe compararea fluxului luminos dat cu un flux etalon. [Din fr. ***lumenmètre***].

lumésc, ~ști, lumeáscă, ~ești a. **1.** care aparține lumii pămîntești (trecătoare și deșarte), referitor la lumea pămîntească; omenesc: *a fost a raiului minune pe timpii nașterii lumești.* AL.; *nici o putere lumească nu-l poate răpune;* **2.** trupesc: *din dragoste lumească un imperiu se va naște.* EM.; (pop.) **boală lumească,** boală venerică: *bine că nu l-a umplut de boli lumești.* PR.; **3.** profan, laic: *cu fudulia ta lumească, tu ... strici smerenia călugărească.* MAT.; *obiceiuri lumești;* **4.** frivol; glumeț, vesel: *cugetări ... mai lumești m-au cuprins.* NEGR. [***Lume*** + ***-esc***].

lumét, ~i, lumeáță, ~e a. (pop.) căruia îi place viața, societatea, distracția. [***Lume*** + ***-eț***].

lumină, luminez vb. **1.** (tr. și intr.) a emite, a răspîndi lumină; a străluci: *zăresc în depărtare un sul de raze scînteitoare ...; și de ce se apropia, de ce lumina mai tare.* CR.; (fig.) *ochii-i albaștri luminau ca stele.* EM.; **2.** (tr.) a-și proiecta, a-și revărsa lumina asupra cuiva sau a ceva, făcîndu-l să se vadă (mai) bine; a risipi întunericul de undeva: *odaia luminată de strălucirea lunii pline îi părea totodată cunoscută și străină.* GHEȚIE; (fig.) *de-ar fi fete ca mîndra, n-ar mai trebui luna, că ele mi-ar lumina ... și-atîta mi-ar lumina de-aș vedea cu inima.* IONEL; **3.** (refl.) a se umple de lumină, a deveni luminos; a căpăta (mai multă) lumină: *odaia începu să se lumineze într-un chip misterios.* EL.; **4.** (tr.) a însoți pe cineva cu o sursă de lumină pentru a-l face să vadă (mai) bine; a face cuiva lumină: *luminează-mi scara!;* **5.** (tr.) a distribui, prin mijloace specifice, luminile și umbrele (într-un tablou); **6.** (fig.; tr.) a călăuzi, a îndrepta: *luminează-mă să săvîrșesc binele și să înconjur răul.* GHEȚIE; **a lumina cuiva calea** (sau **drumul**) a călăuzi, a conduce spre țintă; **7.** (fig.; tr.) a deschide mintea, a face să priceapă; a învăța, a instrui; a cultiva: *studiul luminează spiritul;* **8.** (fig.; tr. și refl.) a înțelege sau a face pe cineva să înțeleagă ceva; a (se) lămuri: *să mă luminez ... despre mișelia și neomenia lor.* CAR.; *mi s-a mai luminat mintea și m-am despărțit de ea.* PR.; **9.** (fig.; tr.) a înveseli, a bucura, a răspîndi bucurie: *pătrunde-n casă și în gînd și viața-mi luminează.* EM.; **10.** (fig.; refl.) a căpăta o expresie plăcută, de mulțumire, de bucurie; a radia: *a fost destul să ne zărească pentru ca obrazul să i se lumineze de bucurie.* GHEȚIE; **11.** (refl. unipers.) a se face lumină: *înainte de patru dimineața m-am dus în bibliotecă ...; am stat acolo pînă ce s-a luminat bine.* EL.; **a se lumina de ziuă,** a se face ziuă: *nu se luminase încă bine de ziuă.* GHEȚIE; **12.** (refl.) a se însenina: *se luminează cerul;* **a se lumina a ploaie,** a căpăta o lumină difuză care anunță venirea ploii: *s-a luminat a ploaie; lumină cețoasă; începe să cearnă mărunt.* CAR. [De la ***lumină***].

luminál n. medicament cu acțiune hipnotică, folosit mai ales în epilepsie; fenobarbital: *nu pot dormi! ... degeaba am luat luminal.* GHEȚIE. [Din germ. ***Luminal,*** fr. ***luminal***].

luminánță f. **1.** mărime fotometrică egală cu raportul dintre intensitatea luminoasă emisă de o sursă pe o direcție și aria punctiformă a proiecției acesteia pe un plan perpendicular pe această direcție; strălucire; **2.** (fiz.) nit[2]. [Din fr. ***luminance***].

luminanțmétru, luminanțmetre n. fotometru pentru măsurarea luminanței unei suprafețe; nitmetru. [***Luminanță*** + ***metru***].

luminár, luminare n. (tehn.) corp de iluminat. [Din fr. ***luminaire***].

luminăre, luminări f. **1.** acțiunea de a (se) lumina; **2.** (producere de) lumină: *a zilei luminare de pe cer acum s-a stins.* NEGR.; **3.** (fig.) cultivare, instruire: *luminarea spiritului;* **4.** (înv.) luminație: *Luminarea Sa.* [V. ***lumina***].

luminát[1], ~ți, luminată, ~e a. **1.** care primește lumină, în care este lumină; iluminat[2]; luminos: *în sala luminată stam singur și mîhnit.* ALEX.; *orașul luminat electric dădea fiori de nebunie.* BAC.; **2.** (rar) care răspîndește lumină; strălucitor: *făclii prea luminate.* EM.; **săptămîna luminată,** săptămîna dintre duminica Paștilor și duminica sfîntului Toma; **3.** (fig.) cu multă știință de carte; învățat, instruit; emancipat prin învățătură și experiență: *spirit luminat; public luminat;* **4.** (fig.)

care exprimă mulţumire, bucurie; limpede: *cu ochii luminaţi; avea chipul luminat în ultima vreme;* **5.** (înv.; ca termen de reverenţă adăugat la titlul suveranilor) înălţat, mărit, slăvit; ilustru: *Luminate împărate!;* **6.** (bis.) purificat, mîntuit: *tu veri fi moşnean întru luminata bucurie a sfinţilor.* COR.; *harul şi ... voia luminată.* STĂNIL. [V. ***lumina***].

luminát² n. faptul de a lumina: *luminatul electric.* [V. ***lumina***].

luminatór, luminatoare n. panou transparent sau translucid, montat în plafon, în învelitoarea unui acoperiş, în vederea asigurării unei luminări naturale într-o încăpere; lanternou, oberliht, supralumină: *luminatoarele cu geamuri galbene ... răsfrîngeau acum palid razele cîtorva becuri electrice.* CĂRT. [***Lumina*** + *-tor*].

luminăţ n. opaiţ. [De la ***lumină***].

luminăţie, luminaţii f. (rar) iluminaţie: *nu m-am plimbat eu la luminaţie în trăsură cu Zoe?* CAR. [Din rus. ***(i)luminaţija***].

lumînă, lumini f. **1.** (fiz.) radiaţie de natură electromagnetică emisă de corpuri incandescente (cu sau fără flacără) sau luminescente, care are capacitatea de a impresiona ochiul omenesc: *misterul suprem al cosmosului e cel al luminii.* BL.; *viteza luminii este de 300 000 km/s;* **lumină albă,** lumină mijlocie a zilei, cu un spectru continuu şi complet, alcătuit din culorile roşu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo şi violet; **lumină rece,** lumină neînsoţită de radiaţii infraroşii, cu un efect termic redus; **lumină naturală,** lumină complet nepolarizată; **lumină zodiacală,** luminozitate a cerului nocturn datorată difuziei radiaţiei solare de către particulele pulverulente din spaţiul interplanetar, vizibilă seara la vest sau dimineaţa la est; **lumină neagră,** radiaţii ultraviolete invizibile care provoacă fluorescenţa unor corpuri; **an-lumină,** v. **an**; **2.** efectul acestei radiaţii; (spec.) iluminarea produsă de soare; strălucirea soarelui: *în bisericile gotice lumina pătrunde ... modificată de culorile vitraliilor.* BL.; *în văzduhul senin e lumină mare şi limpede.* SAD.; *lumină nu e decît pe pămînt, univesul e de catran.* PR.; **pe lumină,** pînă a nu se însera: *s-a întors acasă pe lumină;* **a vedea lumina zilei,** a se naşte; **a ieşi la lumină, a)** a scăpa de primejdie; a ieşi dintr-o situaţie grea: *cu sensibilitatea şi scrupulele tale e firesc să fi ieşit la lumină după o lungă rătăcire.* GHEŢIE; **b)** a se dezvălui, a ieşi la suprafaţă; a face public: *toate lepădăturile, toate putregaiurile lui 1848 şi ale lui 1868 au ieşit iarăşi la lumină.* EM.; *adesea adevărul iese la lumină;* **a scoate pe cineva la lumină, a)** a scoate pe cineva dintr-o încurcătură: *o, tu, zînă adorată, scoate-ne iar la lumină.* AL.; **b)** a ajuta pe cineva să se emancipeze; **a pune ceva în lumină,** a face (mai bine) cunoscut; a scoate în relief, a pune în evidenţă, a sublinia: *vreau să pun în lumină altceva.* GAL.; *refuză să-şi pună în lumină calităţile fizice;* **(limpede) ca lumina zilei,** foarte clar, evident; incontestabil; **3.** iluminat artificial; sursă (bec, lampă, lumînare, candelă etc. aprinse) care îl produce: *şi merseră cu lumini.* DOS.; *era o lumină mohorîtă în vagon.* EL.; *adormeau toţi îndată ce stingeau lumina.* PR.; **lumină electrică,** iluminare cu surse de lumină care consumă energie electrică: *casa zăcea într-o obscuritate totală, fiind nevoie să se folosească lumina electrică.* GHEŢIE; **a pune lumina sub obroc,** a ascunde adevărul; **4.** (spec.) sursă luminoasă (de obicei colorată) aflată pe un vehicul, pentru indicarea poziţiei sau pentru semnalizare; lanternă: *ai uitat luminile aprinse!;* **5.** (impropriu; mai ales la pl.) lumen: *bec de 40 de lumini;* **6.** (fig.) radiere, strălucire a feţei: *n-are nici o lumină pe faţă tata.* ST.; **7.** (fig.) sclipire; licăr: *în ochii lui adînci plutea ... o lumină cumplită.* SAD.; *o lumină de stupoare îi stăruia în priviri.* PR.; **8.** punct luminos: *lumini răzleţe fugeau pe lîngă geamuri.* GHEŢIE; **9.** părţile luminate (prin mijloace specifice) într-un tablou; **10.** (şi **lumina ochiului**) pupilă: *ochii, cu luminile mărite, negre, luceau aţintiţi, plini de gînduri.* SAD.; **11.** (fig.) ochi; privire: *îngeraşi cu dulci lumini.* AL.; **12.** tot ce-i poate fi omului mai drag, mai de preţ: *binele ce mi l-ai făcut mie nu ţi-l pot plăti nici cu lumina ochilor.* EM.; **a-i fi cuiva drag** (sau **a iubi pe cineva**) **ca lumina ochilor,** a-i fi cuiva foarte drag: *un fecior pe care-l iubea ca lumina ochilor.* OD.; *am şapte feciori ... şi mi-s dragi ca lumina ochilor.* VLAH.; **a îngriji** (sau **a păzi**) **ca (pe) lumina ochilor,** a îngriji, a feri, a păzi cu cea mai mare atenţie: *ei aveau numai o fată şi o păzeau ca lumina ochilor.* ISP.; **13.** (pop.) piatră preţioasă la un inel; (spec.) diamant; **14.** principiu creator originar în unele tradiţii folclorice (zoroastrism, neoplatonism); **15.** (fig.) ceea ce aduce claritate în minte, ceea ce luminează spiritul; cultură, învăţătură, educaţie: *cartea dă lumină omului; lumina filozofiei;* **a arunca** (o) **lumină** sau **a aduce** (o) **lumină (într-o problemă),** a lămuri, a clarifica ceva; **a se face lumină în capul** (sau **în mintea**) **cuiva,** a pricepe, a înţelege; **16.** (fig.; la pl.) cunoştinţe (raţionale): *să recurgem la luminile maestrului;* **secolul luminilor,** luminism[1]; **17.** (fig.) om foarte învăţat, genial: *n-au fost opriţi de a deveni nişte lumini ale ştiinţei.* GHICA; **18.** gaură prin care se dă foc: *lumina puştii;* **19.** distanţa liberă dintre feţele interioare a două piese vecine ale unui sistem tehnic sau dintre feţele interioare opuse ale unui gol; **20.** deschiderea liberă între elemente de construcţie; **21.** (înv.) suprafaţă: *o lumină de apă netedă.* OD.; **22.** (reg.) stăvilarul morii. [Probabil de la ***lume*** „lumină"].

luminătór, ~i, luminătoáre a. care luminează: *acest foc s-a făcut repede călduros şi luminător.* MACED. [***Lumina*** + *-ător*].

luminăţie, luminăţii f. (înv.; de obicei artic.) titulatura pentru domnii români şi familiile princiare; înălţime, mărie, alteţă, excelenţă: *a găsit pe Luminăţia sa ... foarte scîrbit ... de mişelia vremii de toamnă.* SAD. [***Luminat¹*** + *-ie*].

lumineá, luminele f. (înv. şi pop.) luminiţă. [***Lumină*** + *-ea*].

luminescént, ~ţi, luminescentă, ~e a. care prezintă luminescenţă. [Din fr. ***luminescent***].

luminescénţă, luminescenţe f. fenomen caracteristic unor substanţe sau corpuri de a emite radiaţii luminoase dintr-o energie netermică; emisie de lumină rece. [Din fr. ***luminescence***].

luminísm¹ n. iluminism[1]. [***Lumină*** + *-ism* (după *iluminism*)].

luminísm² n. tendinţă de a accentua într-un tablou contrastul dintre umbre şi lumini; clar-obscur contrastant. [Din fr. ***luminisme***].

luminíst¹, ~şti, luministă, ~e a. care aparţine, care este specific luminismului[1], referitor la luminism; iluminist: *istoria are, după păreri luministe, înfăţişarea unui progres liniar, absolut.* BL. // m., f. adept al luminismului[1]; iluminist: *luminiştii ardeleni.* [***Lumină*** + *-ist* (după *iluminist*)].

luminíst², ~şti, luministă, ~e m., f. pictor care foloseşte efecte de lumină, reprezentant al luminismului[2]. [Din fr. ***luministe***].

luminíş, luminişuri n. **1.** lumină (slabă): *din oglindă luminiş pe trupu-i se revărsă.* EM.; (fig.) *să luăm o poezie ... care are ici şi colo luminişuri poetice.* C.L.; **2.** porţiune de cer senin: *luminişurile lăsate între norii fugari.* OD.; **3.** poiană (mică): *cîmpii întinse luară locul colinelor şi luminişurilor de pădure.* GHEŢIE. [***Lumină*** + *-iş*].

luminíţă, luminíţe f. **1.** diminutiv al lui lumină; lumină slabă; luminea: *o duzină de luminiţe vesele sclipiră printre ţurţurii de cristal ai candelabrului.* GHEŢIE; **2.** (fig.) scînteiere, sclipire (a ochilor, a privirii): *luminiţa aceea din privire nu mai apăru în ochii lui.* PR.; **3.** (şi **luminiţa nopţii**) plantă meliferă cu flori mari, galbene, mirositoare, care creşte prin locuri umede şi nisipoase (*Oenothera biennis*). [***Lumină*** + *-iţă*].

luminobloc, luminoblocuri n. instalaţie cu generator propriu pentru iluminat, în cazul în care se întrerupe curentul de la reţeaua electrică: *a fost achiziţionat un luminobloc la spital.* [***Lumină*** + ***bloc***].

luminofór, luminofoare n. constituent elementar al stratului sensibil al unui tub catodic, care emite lumină sub impactul unui fascicul de electroni. // a. care are un semnal luminos. [Din fr. ***luminophore,*** engl. ***luminophor***].

luminós, ~şi luminoásă, ~e a. **1.** care răspîndeşte (multă) lumină; strălucitor: *să fii gingaş ca o floare, luminos ca luna sara.* EM.; **2.** (fig.) fericit, senin: *rîsul luminos al nevestei.* SAD.; **3.** care primeşte (multă) lumină naturală; luminat[1]: *casă luminoasă;* **4.** cu cer senin: *noaptea-i albă, luminoasă.* AL.; *era o zi de aprilie luminoasă, cu cerul înalt.* AG.; **5.** pus în evidenţă, semnalizat prin lumină (colorată, intermitentă): *firma luminoasă ... se stingea şi se aprindea ritmic.* GHEŢIE; **6.** de natura luminii (vizibile): *semnale luminoase; fascicule luminoase;* **7.** (fig.) care cultivă spiritul, deşteaptă mintea; care călăuzeşte: *idei luminoase;* **8.** (fig.) învăţat; pătrunzător: *un spirit luminos;* **9.** (fig.) clar, limpede: *luminoasa dumitale metodă de critică.* CAR. // f. plantă erbacee din familia ranunculaceelor, cu flori albe, care creşte la marginea pădurilor; năprasnic(ă) (*Clematis recta*). [Lat. ***luminosus***].

luminoschémă, luminoscheme f. tablou schematic luminos, prevăzut cu becuri colorate convenţional, corespunzînd elementelor unei instalaţii, care indică, prin semnalizare luminoasă, funcţionarea corectă sau defectuoasă a acesteia. [***Lumină*** + ***schemă***].

luminoscóp, luminoscoape n. aparat cu care se analizează luminescenţa corpurilor în întuneric. [Din fr. ***luminoscope***].

luminozitáte, luminozităţi f. **1.** fenomen caracteristic unor substanţe, unor corpuri de a fi luminoase; strălucire; **2.** caracteristică a instrumentelor optice, exprimată prin raportul dintre iluminarea imaginii unui obiect şi strălucirea obiectului respectiv; **3.** strălucire a stelelor exprimată fie prin emisia totală de energie luminoasă pe secundă, fie în raport cu luminozitatea Soarelui; **4.** însuşire a unui loc de a fi luminos: *luminozitatea casei;* **5.** (fig.) seninătate; optimism, bucurie: *luminozitatea lumii în care trăiam după moartea mamei făcea parcă să dispară umbrele.* PR. [Din fr. ***luminosité***].

lumitíp, lumitipuri n. (tipogr.) maşină de cules cu claviatură electrică care execută în acelaşi timp cu culegerea şi o probă dactilografiată. [Din fr. ***lumitype***].

lumînáre, lumînări f. **1.** obiect cilindric de diferite dimensiuni făcut din ceară, stearină etc., prevăzut cu un fitil care, aprins, produce lumină (fiind folosit şi în practicile religioase); (p. ext.) lumina pe care o răspîndeşte un astfel de obiect: *cu gene ostenite sara suflu-n lumînare.* EM.; **(drept) ca lumînarea,** foarte drept; **(pe) la aprinsul lumînărilor,** la căderea serii: *era aşa, după o vreme de moloşag, cam pe la aprinsul lumînărilor.* SAD.; **a căuta cu lumînarea,** a căuta insistent: *umblau cu lumînarea după deputăţie şi după foloasele ei.* EM.; *mama sa caută cu lumînarea o explicaţie.* GHEŢIE; **a muri** (sau **a se stinge**) **fără lumînare,** a muri pe neaşteptate; **a ţine lumînarea cuiva,** a veghea un muribund; **2.** (înv.) unitate de măsură pentru intensitatea luminoasă, aproximativ egală cu o candelă; **3.** (şi **lumînarea-Domnului**) plantă erbacee înaltă din familia scrofulariaceelor, cu frunze alterne, cele bazale în formă de rozetă, cu flori galbene, dispuse într-un spic lung, întrebuinţată în medicina populară contra tusei; lumînărică (*Verbascum phlomoides);* **4.** (fam.; la pl.) muci atîrnînd sub nas (ca ceara de la lumînări): *copilul e răcit; uite cum îi curg lumînările;* (adv.) *un fînc tv mucii curgînd lumînare.* CĂRT. [Lat. ***luminaria***].

lumînărár, lumînărari m. persoană care face sau vinde lumînări; mungiu: *a luat ... nişte sfetnice ... ale lui jupîn Sfetcu lumînărarul.* CAR.; *mergea bine negustoria lumînărarului.* ST. [*Lumînare* + *-ar*].

lumînărárie, lumînărării f. local în care se fabrică sau se vînd lumînări; lumînărie. [*Lumînare* + *-ărie*].

lumînărícă, lumînărele f. **1.** diminutiv al lui lumînare; lumînare mică: *să cumperi lumînărele.* NEGR.; **2.** joc de copii în care un beţişor aprins trece din mînă în mînă; **3.** (bot.) lumînarea-Domnului (*Verbascum phlomoides*): *stau lipite de lumînărele-n floare.* AL.: *lumînărelele drepte şi bătoase întreceau finul.* DELAVR.; **4.** (compus) **lumînărica-pămîntului,** plantă erbacee perenă din familia genţianaceelor, cu tulpina înaltă şi cu flori mari, albastre cu pete mai întunecate, întrebuinţată în medicina populară contra frigurilor (*Gentiana asclepiadea*). [*Lumînare* + *-ică*].

lumînăríe, lumînării f. lumînărărie. [*Lumînare* + *-ie*].

lúmpen, lumpeni n. (de obicei la pl.) calic, golan; derbedeu; lumpenproletar: *aceşti oameni nu sînt neapărat nişte lumpeni ...; sînt deputaţi, miniştri.* D. [Din germ. *Lumpen* (pl. lui *Lump*)].

lumpenproletár, lumpenproletari m. persoană care face parte din lumpenproletariat; lumpen. [De la *lumpenproletariat*].

lumpenproletariát n. categorie de oameni săraci, declasaţi, fără ocupaţie precisă. [Din germ. *Lumpenproletariat*].

lunár, ~i, lunară, ~e a. **1.** referitor la intervalul de timp de o lună; care se produce o dată pe lună sau în fiecare lună; mensual: *acum are un venit lunar;* (adv.) *cu trei sute de franci pe care-i trimisese lunar i-ar fi permis un trai modest.* GHEŢIE; **2.** care aparţine, care este caracteristic Lunii, propriu Lunii, referitor la Lună; selenar: *chaldeenii din Babilon au descoperit ... o cheie pentru determinarea periodicităţii eclipselor solare şi lunare.* BL.; *crater lunar.* [Din fr. *lunaire,* lat. *lunaris*].

lunátec a. v. **lunatic.**

lunatecíe f. (rar) faptul de a fi lunatec; somnambulism: *boierii ... vorbesc de lunatecia Mirei ca d-un secret.* EM. [*Lunatec* + *-ie*].

lunátic, ~ci, lunatică, ~ce a. **1.** (adesea subst.) somnambul, supus pretinselor influenţe ale Lunii: *fraţii mamii mele ... erau lunatici toţi.* SOR.; **2.** de somnambul: *venind ca-n somn lunatec.* EM.; **3.** (rar) fantastic, ireal; halucinant: *o muzică lunatecă ..., muzică de vis.* EM.; **4.** care are vedenii; sperios: *tu eşti lunatic, ţi-e frică de strigoi, de iele.* AL.; **5.** nebun, zănatic; ciudat, bizar: *lasă-l, e cam lunatic;* **6.** (pop.; adesea subst.) născut în aceeaşi lună cu altcineva, considerat în raport cu acesta: *nu-i bine să se căsătorească doi lunatici;* (şi: **lunatec**). [Din lat. *lunaticus,* fr. *lunatique*].

lunatísm n. (med.) somnambulism. [Din fr. *lunatisme*].

lunáţie, lunaţii f. fenomen astronomic al schimbării fazelor Lunii de la o fază dată pînă la faza următoare de acelaşi fel; interval de timp (circa 29 de zile) între două faze identice ale Lunii; lună sinodică; (şi: **lunaţiune**). [Din lat. *lunatio, -onis*].

lunaţiúne f. v. **lunaţie.**

lunaút, lunauţi m. (livr.) selenaut. [De la *lună* (după *cosmonaut*)].

lúnă, luni f. **1.** astru, satelit natural al Pămîntului, care se învîrteşte în jurul acestuia şi pe care îl luminează noaptea, difuzînd lumina primită de la Soare: *printre gratii luna moale, sfiicioasă şi smerită şi-au vărsat razele sale.* EM.; **Lună nouă,** momentul cînd Luna este în conjuncţie cu Soarele şi se vede numai o mică parte din ea; aspectul Lunii în acest moment; **crai nou:** *dormi, copile,-i lună nouă, s-aude cum cade rouă.* IONEL; **Lună plină** (sau **veche,** (reg.) **întreagă**), **a)** momentul cînd Luna este în opoziţie cu Soarele şi i se vede întregul disc; aspectul Lunii în acest moment: *odaia luminată de strălucirea lunii pline îi părea totodată cunoscută şi străină.* GHEŢIE; **b)** (fig.) persoană cu obrazul plin şi rotund; **primul şi ultimul pătrar al Lunii,** momentul cînd nu se vede decît un sfert din jumătatea discului luminat al Lunii; **a trăi în lună** sau **a fi căzut din lună,** a fi rupt de realitate; **a promite (şi) luna de pe cer,** a face promisiuni ce nu pot fi onorate; **cîte-n lună şi-n stele,** de toate: *vom avea timp să discutăm despre cîte în lună şi-n stele.* GHEŢIE; **a cere (şi) luna de pe cer,** a cere foarte mult; **a da cu barda** (sau **a împuşca**) **în lună** sau **a fi un împuşcă-n lună,** a fi nesocotit; **a-i răsări cuiva luna în cap,** a cheli; **a apuca luna cu dinţii** sau **a prinde** (sau **a atinge**) **luna cu mîna,** a realiza ceva extrem de greu sau imposibil de realizat; **bea pînă azvîrle cu pălăria după lună,** bea pînă se îmbată foarte rău; **2.** iluminare produsă de acest astru: *ca un stîlp eu stam în lună.* EM.; pe **lună,** pe lumina lunii, cît timp se află luna pe cer; **3.** (adj.) foarte curat, strălucitor: *rufele erau lună;* (adv.) *ghete lustruite lună;* **4.** (şi **lună sinodică**) lunaţie; **5.** satelit al unei planete: *Jupiter are patru luni;* **6.** perioadă de timp egală cu a douăsprezecea parte dintr-un an, cuprinzînd 30 sau 31 de zile (afară de februarie, egală cu 28 sau 29 de zile) şi corespunzînd aproximativ unei rotaţii complete a Lunii în jurul Pămîntului: *ce trebuie să fi fost acum o lună de zile, cu teii în floare!* EL.; o **dată pe lună,** lunar: *o dată pe lună luam trenul şi mă duceam la el.* PR.; **cu luna,** cu plata lunară: *închiriasem un apartament cu luna;* **cu lunile** sau **luni de-a rîndul** (ori **întregi, de zile**), timp de mai multe luni: *plec prin străini şi nu scriu cu lunile acasă.* VIERU; *luni de zile trăise în minciună.* GHEŢIE; **lună de miere,** prima lună după căsătorie, considerată a fi perioada cea mai fericită din viaţa unui cuplu; **7.** fiecare dintre cele nouă luni de sarcină normală ale unei femei: *sarcina o dusese bine pînă în luna a cincea.* GHEŢIE; *este gravidă în luna a treia.* [Lat. *luna*].

lúncă, lunci f. **1.** şes cu sol aluvionar, cu fîneţe, de-a lungul unui rîu sau la poalele unui deal ori al unui munte: *rîurile leneşe împodobite cu lunci.* SAD.; *străbătea lunci smălţuite cu flori.* GHEŢIE; **2.** pădurice (de sălcii, plopi etc.) pe malurile unei ape curgătoare; zăvoi: *în codruţul cu copaci şi cu lunci pline de fagi.* POP. [Din sl. *lonka* „baltă"; sub raport semantic, cf. *pădure*].

luncét, lunceturi n. totalitate a luncilor din preajma unei ape curgătoare: *în largul luncetului.* DELAVR. [*Luncă* + *-et*].

lunch [lanci] n. masă frugală (rece) de prînz. [Cuv. engl.].

lunculíţă, lunculiţe f. (pop.) diminutiv al lui luncă; luncuţă: *colo-n verdea lunculiţă, la mijloc de poieniţă.* POP. [*Luncă* + *-uliţă*].

luncúţă, luncuţe f. (reg.) lunculiţă: *într-un capăt de luncuţă este mîndră poieniţă.* POP. [*Luncă* + *-uţă*].

lunecă, lúnec vb. **1.** (intr.) a se deplasa cu o mişcare continuă pe o suprafaţă netedă; a da această impresie; a aluneca: *lună, tu ..., pe a lumii boltă luneci.* EM.; *trăsura luneca cu repeziciune pe pietrele străzii.* GHEŢIE; **2.** (intr.; despre corpuri în contact) a glisa; **3.** (intr.) a se deplasa accidental de la locul în care era fixat (şi a cădea): *ba un război, ba n-a plouat, ba lunecă la vale-un sat.* VIERU; *i-a lunecat basmaua de pe cap;* **4.** (intr.) a se strecura: *mi-a lunecat printre degete;* **5.** (intr.) a se duce uşor pe gît: *erau bune mîncările şi vinul luneca de minune.* SL.; **6.** (tr.) a trece uşor peste ceva: *îşi lunecă puţin palma pe fruntea lui înfierbîntată.* VLAH.; (fig.) *lunecă discret peste subiectele delicate;* **7.** (fig.; intr.) a trece lin, pe nesimţite, de la o stare, de la o situaţie etc. la alta: *biruit de osteneală, am lunecat binişor în somn.* GHEŢIE; *încercarea de a discuta literatură ... a lunecat în dezbateri privind diferenţele de mentalitate.* CF.; **8.** (fig., tr.) a îndrepta către ...: *Leuşcan a lunecat spre mine o privire.* SAD.; **a-i luneca cuiva ochii după cineva** (sau **ceva**), a-i plăcea cuiva de cineva (sau ceva); **9.** (intr.) a-şi pierde brusc echilibrul călcînd pe o suprafaţă lucioasă sau umedă (şi a cădea): *îşi puse gluga ... şi porni, lunecînd la fiecare pas.* SAD.; *a lunecat pe parchet şi şi-a spart capul;* **10.** (fig.; intr.) a face un pas greşit; a greşi: *amîndoi au lunecat în păcat;* **11.** (fig.; înv.; refl.) a se lăsa ispitit de cineva; a se înşela: *să nu te luneci a judeca după nume şi lucrul.* NEGR. [Lat. *lubricare*].

lunecáre, lunecări f. acţiunea de a luneca: *lunecările degetelor mele către umeri.* EL. [V. *luneca*].

lunecătór, ~i, lunecătoáre a. (rar) alunecător; (fig.) care trece peste, care eludează ceva: *cronicile literare ... sînt nesigure în judecată şi repede lunecătoare peste adevăratele probleme.* CĂL. [*Luneca* + *-ător*].

lunecós, ~şi, lunecoásă, ~e a. **1.** pe care se lunecă uşor; alunecos: *păşea sprinten pe cărarea lunecoasă.* SAD.; (fig.) *rătăcind pe al păcatului drum lunecos.* MAT.; **2.** care lunecă uşor: *ghete lunecoase;* **3.** (fig.) nestatornic: *o priveliştе ticăloasă a lunecoaselor lucruri omeneşti.* BĂLC.; **4.** (la pl.) galeşi, languroşi: *o privi în ochii lunecoşi.* REBR. [*Luneca* + *-os*].

lunecúş, lunecuşuri n. **1.** loc (umed sau îngheţat) pe care se lunecă: *pe la cîte un lunecuş ..., el vroia s-o ajute.* VLAH.; **2.** gheţuş: *copiii se dădeau pe lunecuş;* **3.** (rar) alunecare: *este pericol de lunecuş.* [*Luneca* + *-uş*].

lunétă, lunete f. **1.** instrument optic format din mai multe lentile dispuse într-un tub, cu ajutorul căruia pot fi observate obiecte depărtate: *călătorul ţine la ochi o lunetă marină.* CĂL.; *îşi cumpărase o lunetă astronomică.* GHEŢIE; **2.** (la pl.) ochelari: *un bătrîn cu lunete rotunde.* DELAVR.; **3.** dispozitiv de sprijinire a pieselor lungi şi subţiri în timpul prelucrării lor la strung; **4.** boltă semicilindrică folosită pentru amplasarea unei deschideri sau pentru crearea unui efect arhitectonic decorativ. [Din fr. *lunette*].

lunetíst, lunetişti m. trăgător echipat cu o armă cu lunetă. [*Lunetă* + *-ist*].

lung, ~gi, lungă, ~gi a. **1.** care are o lungime mare; ale cărui capete sînt depărtate unul de altul: *un şir lung de flori cu lujer înalt.* PETR.; *linia vieţii lui ... părea lungă.* VIERU; **a avea mînă lungă** sau **a fi lung de mînă,** a avea obiceiul să fure; **a avea limbă lungă,** a vorbi mult şi, mai ales, ce nu trebuie; **2.** care are lungimea de ...; întins în direcţia lungimii: *casă lungă de 20 m;* **3.** întins pe o distanţă mare; vast: *e lung pămîntul, ba e lat.* COŞB.; **4.** înalt: *umblă cu o fată lungă şi lălîie;* **a cădea cît este de lung,** a cădea lungindu-se pe jos; **5.** (despre mîncăruri) apos, diluat; **zeamă lungă, a)** mîncare proastă, neconsistentă; **b)** vorbărie; **6.** care durează mult; îndelungat: *nu poate ... să-şi obţină partea cuvenită decît printr-un proces lung şi ruinător.* GAL.; **zile** (sau **ani**) **lungi,** zile (sau ani) mulţi; **cale lungă,** călătorie care durează mult; **de-a lungul anilor** (sau **vieţii**), pe parcursul vieţii; **vreme îndelungată:** *gura strîmbată de un rictus sinistru avea să-l urmărească de-a lungul anilor.* GHEŢIE; **vorbă lungă,** vorbă multă şi fără rost: *vorbă lungă, sărăcie-n pungă.* AL.; **silabă** (sau **vocală**) **lungă,** silabă (sau vocală) a cărei pronunţare are o durată mai mare decît durata medie. // n. (de obicei artic.) lungime: *zburau ... prin pustiul lungului mării.* EM.; **de-a lungul** sau **în lung(ul),** pe direcţia lungimii; de la un capăt la celălalt; pe lîngă, pe marginea: *ne ducem ... la această baltă a zînelor – de o bătaie de puşcă în lung şi de o zvîrlitură de băţ în lat.* SAD.; *un fior o străbătu de-a lungul spinării.* GHEŢIE; **în lung şi în lat** (sau **larg**), în toate direcţiile, pretutindeni: *preîmblîndu-se în lung şi în larg prin mica cămăruţă.* NEGR.; **a (nu)-şi cunoaşte lungul**

nasului, a (nu) fi obraznic, impertinent, arogant: *Ţita părea la locul ei, îşi cunoştea îndeajuns lungul nasului.* GHEŢIE. // adv. multă vreme; îndelung: *răsuflă lung.* EM.; *cineva sună lung, insistent.* PR.; **a se uita** (sau **a privi**) **lung,** a privi mirat sau atent, surprins, nedumerit: *au început ... a se uita lung unul la altul.* CR.; *ridică ochii şi le privi lung, melancolic.* EL. [Lat. ***longus***].

lungán, ~i, lunganá, ~e m., f. om foarte înalt, deşirat şi slab: *un lungan, coborînd prispa unei cîrciumi, căzu grămadă.* M.CAR. [***Lung*** + *-an*].

lungăréţ, ~i, lungăreáţă, ~eţe a. care are o formă alungită; mai mult lung decît lat; lunguieţ, prelung, prelungit: *cu faţa mare şi lungăreaţă.* EM. [***Lung*** + *-ăreţ*].

lungí, lungesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) face (mai) lung; **a i se lungi cuiva urechile (de foame),** a răbda mult timp de foame: *mi s-au lungit urechile de foame.* AL.; **a i se lungi cuiva ochii** (sau **căutătura**) **a drum,** a privi trist în gol; a fi dornic de a pleca (departe): *cădea pe gînduri şi ochii largi i se lungeau a drum.* VLAH.; **a i se lungi cuiva nasul,** a se obrăznici; **a lungi pasul,** a merge mai repede, a se grăbi: *lupul ... lungi pasul.* ISP.; **2.** (fam.; refl.) a creşte în înălţime; a se înălţa: *băiatul s-a lungit;* **3.** (refl.) a se întinde pe ceva; a se culca: *se lungi în pat.* DELAVR.; **4.** (tr.) a subţia cu apă; a dilua o mîncare, o băutură pentru a o spori: *ai lungit supa;* **5.** (tr. şi refl.) a (se) prelungi, a face să dureze sau a dura (mai) mult: *războiul se lungeşte.* GHEŢIE; **a (nu) lungi vorba,** a (nu) vorbi mai mult decît trebuie, a (nu) prelungi discuţia: *ce să mai lungim vorba?* ISP. [De la ***lung***].

lungíme, lungími f. **1.** însuşirea de a fi lung; întindere a unui corp de la o extremitate la alta; dimensiunea cea mai mare a unei suprafeţe dreptunghiulare: *clădirea cenuşie a Universităţii întinsă pe o lungime uriaşă, păru o falează de bazalt de-a lungul unei mări îngheţate.* CĂRT.; *apăru o crăpătură pe toată lungimea peretelui;* **lungime de undă,** distanţă dintre două puncte succesive ale unei unde aflate în aceeaşi fază de oscilaţie; (fam.) **a fi pe aceeaşi lungime de undă cu cineva,** a fi în consonanţă, în acord cu cineva; **2.** mărime care măsoară această dimensiune: *nu zăreai un copac pe o lungime de 100 km;* **3.** (mat.) dimensiune spaţială liniară a unei drepte, a unui arc, a unui obiect cu o singură dimensiune: *lungimea segmentului de dreaptă;* **4.** (sport) unitate definită prin lungimea animalului sau a vehiculului, servind la evaluarea distanţei care îi separă pe concurenţi într-o cursă: *caii se apropiau de sosire, conduşi, la cîteva lungimi, de un pursînge.* GHEŢIE; **5.** (fam.) înălţime: *îl întrecea în lungime pe tată-său;* **6.** durată (mare); încetineală, lentoare: *lungimea negocierilor politice;* **7.** durată a unei lecturi, a unei exprimări etc.: *monologul tragediei e de o lungime nesuferită;* **8.** (inform.) **lungimea cuvîntului,** număr de biţi care compun un cuvînt. [***Lung*** + *-ime*].

lungíre, lungíri f. **1.** acţiunea de a (se) lungi; **2.** operaţie de deformare plastică efectuată pentru a mări lungimea unei piese, micşorînd dimensiunile transversale; **3.** variaţie a lungimii unei bare ca urmare a unor solicitări simple de întindere sau de compresiune; **4.** (înv.; rar) prelungire: *toate instrumentele care înmulţesc puterea noastră nu sînt decît lungiri ale organelor noastre.* EM. [V. ***lungi***].

lungíş n. **în** (sau **de**) **lungiş** ori (pop.) **de-a lungişul,** în lung, de-a lungul: *de-a lungişul munţilor.* AL.; **în lungiş şi în curmeziş,** în toate direcţiile, peste tot: *s-a apucat cîmpul neted de arat, în lungiş şi-n curmeziş.* POP. [***Lung*** + *-iş*].

lungít, ~ţi, lungítă, ~e a. şi adv. **1.** culcat, întins (de-a lungul): *zace lungit pe iarbă;* **2.** (rar) alungit: *ochi lungiţi;* **3.** diluat cu apă; sporit: *ne-a dat o supă lungită.* [V. ***lungi***].

lungmetráj, lungmetraje n. film care depăşeşte o oră ca durată, avînd peste o mie de metri. [***Lung*** + ***metraj***; cf. fr. ***longmétrage***].

lungoáre f. v. **lingoare.**

lunguléţ, ~i, lungulaţă, ~eţe a. alungit, lungăreţ: *rupse un fir de cătină şi-i despică frunza lunguiaţă, ascuţită, asemănătoare lamei unui pumnal.* GHEŢIE. [***Lung*** + *-uieţ*].

lunguléţ, ~i, lunguleáţă, ~eţe a. lunguţ: *începu să-l îmboldească cu un băţ mai lunguleţ.* PANN. [***Lung*** + *-uleţ*].

lungúţ, ~i, lunguţă, ~e a. diminutiv al lui lung; lunguleţ: *băiatul era lunguţ, bine făcut.* [***Lung*** + *-uţ*].

luni f. prima zi a săptămînii: *anul trecut, Sfîntul Ion a căzut într-o luni.* // adv. **1.** într-o zi de luni, în timpul zilei de luni: *dacă vrei, luni ne putem vedea.* GHEŢIE; **2.** (artic.) în fiecare luni: *nu venea lunea la şcoală.* [Lat. ****lunis*** (=***lunae*** *(dies)*].

luníe, lunii f. (înv.; rar) somnambulism. [***Lună*** + *-ie*].

luníţă, luníţe f. **1.** diminutiv al lui lună; **2.** (reg.) peşte de ape dulci (*Carassius vulgaris Nils*). [***Lună*** + *-iţă*].

lunomobíl, lunomobile n. vehicul autopropulsat, folosit pentru explorarea Lunii. [***Lună*** + ***mobil***].

luntráş, luntraşi m. persoană care conduce o luntre; vîslaş, năier, barcagiu: *luntraşul cu chip negru i-a stat sinistru-n cale.* MACED. [***Luntre*** + *-aş*].

luntrăşíţă, luntrăşíţe f. (pop.) femeie care conduce o luntre; soţie de luntraş: *o luntrăşiţă gingaşă.* NEGR. [***Luntraş*** + *-iţă*].

lúntre, luntre şi **luntri** f. ambarcaţie de dimensiuni mici, cu fundul plat, cu pupa şi prora puţin înclinate, folosită în ape liniştite; barcă (cu vîsle): *luntrea cu-ale ei vintrele spînzurate de catarg.* EM.; **a se face** (sau **a se pune**) **luntre şi punte,** a întrebuinţa toate mijloacele, a încerca imposibilul: *mă voi face luntre şi punte ca să-ţi creez o conferinţă.* GHEŢIE; **a fi** (sau **a umbla**) **(cu curul) în două luntre,** a fi duplicitar; a fi indecis. [Lat. ****lunter, -tris*** *(=linter)*].

luntrí, luntresc vb. (rar; intr.) a pluti cu luntrea; a vîsli. [De la ***luntre***].

luntricícă, luntricele f. **1.** luntrişoară: *zăriră o luntricică.* OD.; **2.** plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu tulpina tîrîtoare, cu flori galbene, purpurii, violacee sau alburii, dispuse în spice sau în capitule (*Oxytropis campestris*). [***Luntre*** + *-icică*].

luntrişoáră, luntrişoare f. diminutiv al lui luntre; luntricică, luntriţă: *luntrişoare şi vîslaşi ... aşteptau.* ISP. [***Luntre*** + *-işoară*].

luntríţă, luntríţe f. (pop.) luntrişoară: *în luntriţă că intra, Dunărea-n două tăia.* POP. [***Luntre*** + *-iţă*].

lunúlă, lunule f. **1.** figură în formă de semilună; (spec.) figură geometrică plană formată din două arce de cerc avînd aceleaşi extremităţi şi cu convexitatea situată de aceeaşi parte; **lunulele lui Hipocrate,** cele două suprafeţe cuprinse între semicercul care trece prin vîrfurile unui triunghi dreptunghic şi arcele semicercurilor construite pe catete în exteriorul triunghiului; **2.** (anat.) zonă albă, în formă de semilună, aflată la baza unghiei omului. [Din fr. ***lunule,*** lat. ***lunula***].

lunúră, lunuri f. alteraţie a structurii lemnului, constînd în prezenţa în zona duramenului a unor cercuri sau semicercuri de culoarea şi cu proprietăţile alburnului. [Din fr. ***lunure***].

lup, lupi m. **1.** mamifer carnivor din familia canidelor, cu blană sură, cu botul şi urechile ascuţite şi cu coada stufoasă, care trăieşte în haită (*Canis lupus*): *braconierii şi lupii s-au retras biruiţi.* SAD.; *i-auzi cum urlă lupii, la noapte să fiţi atenţi.* SOR.; **lup îmbrăcat în piele de oaie,** om rău care vrea să pară bun; om prefăcut; **vorbeşti de lup şi lupul la uşă,** se spune despre cineva care apare tocmai cînd vorbeai despre el; **a da oile în paza lupului,** a lăsa pe cineva la discreţia duşmanului; **a închide lupul în stînă,** a-şi aduce duşmanul în casă; **a se arunca în gura lupului,** a se expune primejdiilor; **a scăpa** (ca) **din gura lupului,** a ieşi dintr-o situaţie foarte grea; **foame de lup,** foame mare: *îi era o foame de lup şi începu să mănînce hulpav.* PR.; **2.** blană (prelucrată) a acestui animal: *haină de lup;* **3.** epitet pentru un om crud, hrăpăreţ: *n-or să stăpînească la infinit lupii ăştia;* **4.** (compuse) **lupul-vrăbiilor,** sfrîncioc (*Lanius excubitor*); **lupul-albinelor,** insectă coleopteră, frumos colorată cu negru şi roşu, care trăieşte pe flori, iar ca larvă, în stup (*Trichodes apiarius*); **lup-de-mare, a)** peşte marin cu dinţi puternici care trăieşte în Marea Nordului şi în nordul Oceanului Atlantic (*Anarchichas lupus*); **b)** (iht.) lavrac (*Morone labrax*); **c)** pasăre acvatică din ordinul lariformelor, de mărimea unui uliu, care cuibăreşte în ţinuturile nordice (*Stercorarius pomarinus*); d) numele unei specii de focă; **e)** (fig.) marinar experimentat, încercat; **5.** buştean susţinut de o capră deasupra jilipului, folosit ca frînă pentru reducerea vitezei lemnelor; **6.** (text.) **lup amestecător,** maşină de destrămat şi amestecat materia primă, care formează amestecul de fibre în filaturile de lînă şi de vigonia; **lup bătător,** maşină din componenţa utilajului din secţia de batere a filaturilor de bumbac, care execută destrămarea şi curăţarea de impurităţi a bumbacului desfoiat în prealabil; **lup destrămător,** maşină pentru defibrarea deşeurilor de lînă, a zdrenţelor de lînă sau de amestec etc., în scopul regenerării fibrelor pentru a fi reintroduse în amestec. [Lat. ***lupus***].

lupán, ~i, lupaná, ~e a. (reg.; mai ales despre vite) de culoarea părului de lup; sur, lupiu. // m. (reg.) pui de lup; lup tînăr: *au să iasă ... douăzeci de lupani.* SAD. [***Lup*** + *-an*].

lupanár, lupanare n. bordel: (fig.) *lupanare de cinisme şi de lene.* EM. [Din fr., lat. ***lupanar***].

lupára f. **1.** tip de încărcătură pentru puştile de vînătoare, folosită în general la vînătoarea de lupi sau mistreţi; **2.** (p.ext.) puşcă astfel încărcată, cu ţeava dublă, retezată, tipică pentru regiunile meridionale ale Italiei. [Cuv. it.].

lúpă, lupe f. **1.** lentilă sau sistem de lentile convergente, de distanţă focală mică, prin care este mărită imaginea obiectelor: *examină* [pustulele] *cu ochiul liber, apoi cu lupa.* GHEŢIE; **2.** fier spongios cu incluziuni de zgură, obţinut direct din minereu sau din fontă. [Din fr. ***loupe***].

lupăríe f. (rar) mulţime de lupi. [***Lup*** + *-ărie*].

lupéi, lupei m. animal provenit din încrucişarea unui cîine cu un lup. [***Lup*** + *-ei*].

lupercáliI f. pl. serbări anuale în cinstea zeului italic străvechi (Faunus) Lupercus, identificat mai tîrziu cu zeul grec Pan, celebrate în Roma antică la 15 februarie. [Din lat. ***Lupercalia***].

lupésc, ~şti, lupeáscă, ~eşti a. care aparţine lupului, (ca) de lup: *vai şi amar de neamul lupesc.* OD.; *foame lupească.* [***Lup*** + *-esc*].

lupéşte adv. ca lupul, în felul lupului: [lupul] *lungi pasul lupeşte.* ISP.; *calcă, murgule, lupeşte.* POP.; **a mînca lupeşte,** a înghiţi lacom: *iară eu, mîncînd lupeşte, mă făceam smerit.* CR. [***Lup*** + *-eşte*].

lupín m. gen de plante erbacee din familia leguminoaselor, cu flori albastre, galbene sau albe, folosite ca furaj sau ca îngrăşămînt verde şi ca plante ornamentale; cafeluţă (*Lupinus*). [Din fr. ***lupin***].

lúping, lupínguri n. figură de zbor acrobatică, în care avionul execută o buclă în plan vertical sau oblic; (scris şi: *looping*). [Din engl. ***looping***].

lupinóză, lupinoze f. intoxicaţie a animalelor (în special a rumegătoarelor şi a cailor) cu unele specii de plante din genul lupin, manifestată prin febră, icter, diaree şi tulburări nervoase. [Din fr. ***lupinose,*** germ. ***Lupinose***].

lupíu, ~ii, iupie, ~ii a. (rar) lupan. [*Lup* + *-iu*].

lupoáică, lupoaice f. femela lupului; lupoaie: *se zărea o lupoaică argintie.* AL. [*Lup* + *-oaică*].

lupoăie, lupoaie f. 1. (înv. şi reg.) lupoaică; 2. plantă erbacee parazită, fără clorofilă, cu frunze mici ca nişte solzi, cu flori de culoare albăstruie sau gălbuie, dăunătoare culturilor de porumb, floarea-soarelui, cînepă, tutun etc. (*Orobanche ramosa*). [*Lup* + *-oaie*].

lupói, lupoi m. augmentativ al lui lup; lup mare sau bătrîn. [*Lup* + *-oi*].

lupoíd, ~zi, lupoidă, ~e a. (med.) asemănător cu lupusul. [Din fr. *lupoïde*].

lupón, lupoane n. 1. ţesătură sintetică imitînd blana de lup; 2. palton, haină confecţionată din această ţesătură: *purta un lupon jerpelit.* [Denumire comercială].

luptá, lupt vb. 1. (refl. recipr.) a se bate corp la corp (spre a-l doborî la pămînt pe adversar); a se încăiera: *se luară la luptă dreaptă, se luptară ce se luptară şi, înfrîngînd pe zmeu, îi tăie şi lui capul.* ISP.; **se luptă ziua cu noaptea,** se face ziuă; 2. (refl.) a căuta să învingă pe adversar, lovindu-l cu armele: *învăţă Ercule ... cum să se lupte cu tot felul de arme.* ISP.; 3. (refl. şi intr.) a fi în război, a purta război cu cineva; a se oşti, a se război: *a luptat în Munţii Tatra pînă la încheierea păcii.* PR.; *armatele se luptară vitejeşte;* 4. (fig.; refl. şi intr.) a se împotrivi unui rău; a înfrunta o greutate, un obstacol etc.; a combate: *avusese mult de luptat cu consiliul, susţinîndu-mă pe mine.* EL.; *simţeam cum mă îndobitocesc şi nu cunoşteam nici un mijloc să lupt împotriva răului.* GHEŢIE; **a se lupta cu somnul,** a încerca să rămînă treaz; **a se lupta cu morile de vînt,** a întreprinde acţiuni inutile; 5. (fig.; intr. şi refl.) a se strădui să facă, să obţină ceva: *o noapte încheiată luptase să salveze viaţa unui semen.* GHEŢIE; *o viaţă întreagă s-a luptat să-şi impună teoria.* [Lat. *luctare*].

luptáci, luptace n. (reg.) voloc. [Et. nec.].

luptáre, luptări f. (înv.) acţiunea de a (se) lupta; luptă. [V. *luptă*].

luptáş, luptaşi m. (rar) luptător: *ochii lui ... spre luptaşi au îndreptat.* EM. [*Luptă* + *-aş*].

lúptă, lupte f. 1. exerciţiu de încercare a puterilor; încăierare; bătaie (corp la corp) între două sau mai multe persoane: *Făt-Frumos ..., hai la luptă, acu om vedea cine-i mai tare.* EM.; **luptă dreaptă,** bătaie corp la corp, respectînd anumite reguli, de obicei fără arme şi fără vicleşuguri; 2. (la pl.) întrecere sportivă, după anumite reguli, între doi luptători: *campion la lupte;* **lupte greco-romane,** formă de lupte la care procedeele tehnice se aplică numai la partea superioară a corpului, de la centură în sus; **lupte libere,** formă de lupte la care procedeele tehnice se aplică la oricare din părţile corpului (inclusiv cu piciorul); 3. bătălie, ciocnire armată între două forţe inamice: *pe perete ... era o litografie scorojită ... înfăţişînd lupta de la Mărăşeşti.* SOR.; *pacea puse capăt luptelor sîngeroase;* **lupte interne,** confruntări (armate) între cetăţenii aceleiaşi ţări; război civil; **a se ridica la luptă,** a se mobiliza; **a cădea în luptă,** a muri în război; 4. (fig.) efort făcut de cineva pentru a-şi impune voinţa, interesele etc. sau pentru a se apăra: *stătură de vorbă ... despre lupta naţională a românilor din Ardeal.* GHEŢIE; **luptă de clasă,** (în marxism) luptă desfăşurată pe plan economic, politic, ideologic între clase cu interese fundamental opuse: *dumneata n-ai făcut o şcoală de trei luni, ca mine, să înţelegi ce e aia lupta de clasă.* SOR.; **lupta pentru existenţă,** denumire dată de Charles Darwin confruntării dintre indivizii aceleiaşi specii, dintre specii diferite sau dintre organisme şi mediul abiotic, prin care supravieţuiesc indivizii care se adaptează cel mai uşor; 5. (fig.) discuţie polemică, dispută; ceartă: *după îndelungi lupte în consiliu, s-a ajuns la un compromis;* 6. (fig.) străduinţe pentru a obţine ceva (în ciuda unor greutăţi): *începe o viaţă plină de lupte pentru tine.* AL. [Lat. *lucta*].

luptătór, ~i, luptătoáre m., f. 1. persoană care (se) luptă: *nimic nu-i mai de rîs ca plînsul în ochii unui luptător.* COŞB.; 2. atlet care practică luptele; 3. (fig.) persoană care depune eforturi pentru a face, pentru a obţine ceva; persoană care luptă pentru o cauză: *mai sînt ... luptători pentru o exprimare exemplară.* D. [*Lupta* + *-ător*].

lupulínă f. pulbere galbenă, aromatică, amară secretată de perii bracteelor de pe inflorescenţele femele de hamei, folosită la aromatizarea şi conservarea berii. [Din fr. *lupuline*].

lúpus n. (şi **lupus eritematos**) boală a pielii cu evoluţie cronică şi episoade acute, caracterizată printr-o erupţie formată din placarde eritematoase violacee, cu scuame fine, localizate la nivelul feţei, mîinilor, al viscerelor etc., prin febră, astenie, scădere în greutate: *mama avea o pată de lupus eritematos pe şold.* CĂRT. [Din fr. *lupus*].

lúrex n. fir auriu sau argintiu folosit în anumite ţesături; ţesătură sau tricot cu asemenea fir: *rochie de lurex.* [Denumire comercială].

lusitán, ~i, lusitană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Lusitaniei (sau (p. gener.) Portugaliei) ori populaţiei ei, referitor la Lusitania (sau (p. gener.) la Portugalia) ori la populaţia acesteia. // m. pl. veche populaţie din vestul Peninsulei Iberice, supusă de romani: *Veriat, de neam hispan, domnul lusitanilor, mare împotrivnic şi vrăjmaş romanilor.* N.COSTIN. // m., f. persoană aparţinînd acestei populaţii: *lusitanii de la munte se hrăneau trei sferturi din an cu ghinde de stejar.* CĂL. [Din fr. *Lusitains*].

lusitanián a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) etajul al treilea al jurasicului superior, caracterizat prin amoniţi. [Din fr. *lusitanien*].

lustrageríe, lustragerii f. atelier unde se lustruieşte încălţămintea. [*Lustragiu* + *-ărie*].

lustragíu, lustragii m. persoană care curăţă şi lustruieşte încălţămintea; văcsuitor. [*Lustru*[1] + *-agiu*].

lustrál, ~i, lustrală, ~e a. care purifică, care serveşte pentru lustraţii; purificator: *apă lustrală.* [Din fr. *lustral*].

lustráţie, lustraţii f. 1. ceremonie, sacrificiu prin care păgînii purificau o persoană, un cîmp, o localitate, 2. purificare; 3. interdicţie de a ocupa funcţii publice, limitată în timp, aplicată unor persoane nedemne sau compromise politic: *valul de suspiciuni şi de răzbunări, declanşat de legea lustraţiei, limitează libertatea.* D.; (şi: (înv.) **lustraţiune**). [Din fr. *lustration,* lat. *lustratio, -onis*].

lustraţiúne f. v. lustraţie.

lústră, lustre f. lampă (electrică) ornamentală cu mai multe braţe, suspendată de plafonul unei încăperi: *o lustră cu globuri de sticlă de Murano.* [Din fr. *lustre*].

lustrín n. v. lustrină.

lustrínă, lustrine f. ţesătură subţire de mătase sau de bumbac, cu luciu specific, folosită mai ales la căptuşitul hainelor; (şi: **lustrin**). [Din fr. *lustrine,* it. *lustrino*].

lústru[1] n. 1. strălucire, luciu natural sau artificial: (fig.) *ca să capete lustru în ochii colegilor nobili, inventase apartenenţa la o familie ... care domnise în Lituania.* CĂL.; 2. aspect lucios pe care îl capătă obiectele de îmbrăcăminte uzată: *haina are lustru în coate;* **sărăcie cu lustru,** sărăcie mare; 3. luciu dat feţelor obiectelor de încălţăminte: *îţi dau lustru cu vacs arăbesc.* TUD.; 4. (fig.) spoială; superficialitate: *avea un lustru de cultură;* 5. (astăzi rar) policandru în care se puneau lumînări, folosit la iluminarea bisericilor, a teatrelor, a palatelor etc.: *oglinzi mari, un lustru din 25 lumini, două pendule.* CĂL. [Din lat. *lustrum,* fr. *lustre,* it. *lustro*].

lústru[2], **lustri** 1. sacrificiu purificator care se făcea în Roma antică o dată la cinci ani; 2. interval de cinci ani (între două censuri): *opt lustri de domnire.* AL. [Din fr. *lustre,* lat. *lustrum*].

lustruí, lustruiesc vb. 1. (tr.) a da lustru (prin frecare), a face să lucească un obiect; a polei: *şi-a lustruit pantofii; a lustrui mobila;* 2. (fig.; tr. şi refl.) a (se) găti, a (se) ferchezui; (p. ext.) a (se) pune într-o lumină favorabilă; a (se) lăuda: *nu slăvindu-te pe tine ..., lustruindu-se pe el.* EM. [*Lustru*[1] + *-ui*].

lustruiálă, lustruieli f. 1. lustruire; (p. ext.) lustru; 2. (fig.) aparenţă de cultură; spoială. [*Lustrui* + *-eală*].

lustruíre, lustruiri f. acţiunea de a lustrui: *lustruirea ghetelor.* [V. *lustrui*].

lustruít[1], **~ţi, lustruită, ~e** a. 1. cu lustru; lucios: *pardosită ... cu marmură lustruită.* ISP.; 2. cu aspect lucios cauzat de îndelungă purtare: *melonul şi demi-paltonul băteau în verdele lucrurilor prea vechi, prea lustruite.* CĂL.; 3. (fig.) cu o strălucire artificială; căutat: *fraza lustruită nu ne poate înşela.* EM. [V. *lustrui*].

lustruít[2] n. faptul de a lustrui: *lustruitul cristalurilor.* [V. *lustrui*].

lustruitór, ~i, lustruitoáre m., f. persoană care lustruieşte. [*Lustrui* + *-tor*].

luş, ~i, luşă, ~e a. (franţuzism) saşiu. [Din fr. *louche*].

luşá, luşez vb. (franţuzism; intr.) 1. a privi saşiu; 2. (fig.) a rîvni, a invidia. [Din fr. *loucher*].

lut, (rar) **luturi** n. 1. amestec de argilă şi nisip fin, folosit în construcţii, la fabricarea oalelor etc.; argilă: *îl întîmpină cu pui friptîn talger de lut.* CĂL.; *oamenii la noi, primăvara, scot din malul Prutului lut pentru casă.* VIERU; 2. pămînt (lutos): *pe limba de lut umed se deosebeau urmele paşilor.* GHEŢIE; (fig.) *chip de lut.* EM.; 3. (fig.) corpul neînsufleţit al unui om: *privesc apoi lutul ... culcat în sicriu.* EM.; *pe lespezi dacă te-apleci auzi scarabei sărutînd pămînteştile luturi.* BL.; **a se face lut,** a muri: *şi de mă fac, mîndră, lut, pe tin' nu pot să te uit.* IONEL. [Lat. *lutum*].

lutărie, lutării f. 1. loc, groapă de unde se scoate lut: *trecură un pîrău al lutăriilor.* SAD.; 2. olărie. [*Lut* + *-ărie*].

luteínă f. progesteron. [Din fr. *lutéine*].

luterán, ~i, luterană, ~e a. care ţine de luteranism, referitor la luteranism, conform doctrinei lui Luther; (p. ext.) protestant: *vrea să facă ţara luterană.* CĂL. // m., f. adept al luteranismului: *icoane şi potire el le topeşte-n bani şi vrea pe toţi românii să-i facă luterani.* AL. [Din lat. *lutheranus,* germ. *Lutheraner*].

luteránism n. doctrina protestantismului german, fundamentată pe principiile lui Martin Luther în sec. al XVI-lea şi devenită confesiunea luteranilor, care consideră esenţial pentru mîntuire credinţa şi nu cultul religios, pe care l-a simplificat. [Din fr. *luthéranisme*].

luteţián a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) primul etaj al eocenului, caracterizat prin faună de numuliţi, lamelibranhiate, gasteropode etc. [Din fr. *lutétien*].

lutéţiu n. element chimic trivalent din familia lantanidelor, metal alb-argintiu; casiopeiu. [Din fr. *lutécium,* germ. *Lutetium*].

luth, luthuri n. vechi instrument muzical cu coarde, asemănător cu lăuta. [Din fr. *luth;* cf. it. *liuto*].

lutiér, lutieri m. meşter specializat în construirea şi repararea instrumentelor muzicale cu coarde. [Din fr. *luthier*].

lutíst, ~şti, lutistă, ~e m., f. instrumentist care cîntă la luth. [Din fr. ***luthiste***].

lutişór n. **1.** diminutiv al lui lut; **2.** argilă colorată în galben, roşu sau brun (datorită hidroxizilor de fier sau de mangan pe care îi conţine), folosită în pictură, în zugrăveli, în vopsitorie; ocru: *uşă de lemn boită cu lutişor roşu.* [***Lut*** + *-işor*].

lutós, ~şi, lutoásă, ~e a. **1.** care conţine (mult) lut; de culoarea sau consistenţa lutului; argilos: *dealuri lutoase;* **2.** plin, murdar de lut: *văzîndu-l aşa de soios şi de lutos.* POP. [***Lut*** + *-os*].

lútră, lutre f. (zool.) vidră (*Lutra vulgaris*). [Din fr. ***loutre,*** lat. ***lutra***].

lutrín, lutrine n. pupitru înalt pe care se pun partiturile coriştilor într-o biserică catolică. [Din fr. ***lutrin***].

lútru n. blană de lutră (vidră): *haină de lutru.* [Din fr. ***loutre***].

lutuí, lutuiesc vb. (reg.; tr.) a lipi cu lut: *a lutuit podeaua.* [***Lut*** + *-ui*].

lutz, lutzuri [luţ] n. figură în patinajul artistic constînd într-o dublă sau triplă rotire, executată în spate, astfel încît mişcarea este începută de pe un picior, iar aterizarea se face pe celălalt. [De la ***Lutz*** n. pr.].

luţérnă f. v. **lucernă.**

lux[1], (rar) **luxuri** n. **1.** mod de viaţă foarte costisitor şi rafinat (afişat ostentativ); fast: *ne lăsau ... ciocoismul, luxul şi corupţia.* NEGR.; *luxul ... este apanajul celor puţini şi avuţi.* D.; **2.** caracterul a ceea ce este costisitor, rafinat, somptuos: *luxul casei lor era de invidiat;* **de lux, a)** care nu constituie, nu reprezintă ceva de primă necesitate; caracterizat prin opulenţă, prin confort etc.; luxos: *unde nu se află o clasă frivolă, specializată în existenţa de lux, nu poate răsări nici marea cultură.* CĂL.; **b)** de calitate superioară; elegant: *intenţiona să-şi tipărească într-o broşură de lux catalogul bibliotecii.* EL.; *ediţie de lux;* **c)** confortabil, elegant; select: *monseniorul Tardelli sosi ... într-o maşină de lux.* GHEŢIE; *hotel de lux;* **d)** cu mărfuri de calitate superioară şi foarte scumpe: *magazin de lux;* **a face lux,** a duce o viaţă fastuoasă, costisitoare; (spec.) a se îmbrăca extrem de elegant şi de costisitor: *ei fac lux pe banii ţării;* **3.** ceea ce îşi poate permite cineva pentru a-şi satisface o plăcere costisitoare: *ducea o viaţă îndestulată, lipsită de orice lux.* GHEŢIE; **4.** (fig.) exces, abundenţă: *îmi povesti cu lux de amănunte această dramă.* PR.; *lux de precauţii;* **5.** (rar) ornament, podoabă; bijuterie: *carte editată cu lux.* [Din fr. ***luxe,*** lat. ***luxus***].

lux[2], lucşi m. unitate de măsură a iluminării, egală cu luminarea unei suprafeţe care primeşte un flux luminos de un lumen repartizat uniform pe un metru pătrat. [Din fr. ***lux***].

luxá, luxez vb. (tr.) **1.** a-şi scrînti o mînă, un picior etc.; a-şi deplasa un os din articulaţia sa: *şi-a luxat genunchiul;* **2.** (fig.; fam.) a zădărnici reuşita cuiva, a-i bloca ascensiunea etc.; a face rău cuiva: *tot amicii l-au luxat.* [Din fr. ***luxer,*** lat. ***luxare***].

luxáre, luxări f. acţiunea de a luxa şi rezultatul ei; luxaţie. [V. ***luxa***].

luxát, ~ţi, luxată, ~e a. care a suferit o luxaţie; scrîntit: *umăr luxat.* [V. ***luxa***].

luxáţie, luxaţii f. scrîntire a unei mîini, a unui picior etc.; deplasare a unui os din articulaţia lui; luxare, exartroză, scrînteală, scrîntire, scrîntitură, dezarticulare, dislocare, răsucire, sucitură, torsiune; (şi: (înv.) **luxaţiune**). [Din fr. ***luxation,*** lat. ***luxatio, -onis***].

luxaţiúne f. v. **luxaţie.**

luxemburghéz, ~i, luxemburgheză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Luxemburgului sau populaţiei lui, referitor la Luxemburg sau la locuitorii acestuia: *şi-a depus banii într-o bancă luxemburgheză.* // f. idiom indo-european din ramura germanică, constituind limba oficială, alături de franceză şi germană, în Luxemburg. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Luxemburg. // m., f. persoană (originară) din Luxemburg: *s-a însurat cu o tînără luxemburgheză.* [***Luxemburg*** n. pr. + *-ez*].

luxmétru, luxmetre n. instrument fotometric pentru măsurarea fluxului luminos care cade pe suprafaţa unui obiect. [Din fr. ***luxmètre***].

luxós, ~şi, luxoásă, ~e a. **1.** fastuos, somptuos; bogat ornat, decorat: *ce vor mai zice cînd vor gusta în plus luxosul prînz?* AL.; *a murit într-o casă mare, luxoasă, strivită de datorii.* EL.; **2.** elegant, îmbrăcat cu lucruri scumpe: *pe cei ... mîndri şi luxoşi îi arăta cu degetul.* CR.; **3.** de calitate superioară; elegant; de lux: *ambiţia sa era s-o publice la un librar din Paris, într-o ediţie luxoasă.* GHEŢIE. [***Lux[1]*** + *-os;* cf. fr. ***luxeux***].

luxúră, luxuri f. viciu al celor ce se dedau plăcerilor senzuale; desfrînare, concupiscenţă: *oameni de mare intelectualitate sau numai de rafinament ..., sibariţi, cu vinele arse de nevoia luxurii.* LOV.; *portretele ... ascund o taină ereditară (luxurie, cartoforie).* CĂL.; (şi: **luxurie**). [Din fr. ***luxure,*** lat. ***luxuria***].

luxuriánt, ~ţi, luxuriantă, ~e a. **1.** extrem de bogat, de abundent: *vegetaţie luxuriantă;* **2.** (fig.) încărcat, prea plin de ornamente: *stil luxuriant.* [Din fr. ***luxuriant,*** lat. ***luxurians, -ntis***].

luxuriánţă, luxurianţe f. (rar) caracterul a ceea ce este luxuriant; abundenţă, bogăţie: *luxurianţa vegetaţiei ecuatoriale.* [Din fr. ***luxuriance***].

luxúrie f. v. **luxură.**

luxuriós, ~şi, luxurioásă, ~e a. (livr.) înclinat spre plăceri senzuale, trupeşti; desfrînat, lasciv, concupiscent. [Din fr. ***luxurieux***].

luzérnă f. v. **lucernă.**

luzúlă, luzule f. plantă erbacee cu frunze liniare, păroase pe margine, cu flori brune sau gălbui, dispuse în spice (*Lusula campestris*). [Din fr. ***luzule***].

m

M, m m. invar. **1.** a şaisprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană sonantă oclusivă nazală bilabială) notat cu această literă; **2. m**, simbol pentru metru; **3. m**, (fiz.) simbol pentru masă[-]; **4. M**, cifră romană cu valoarea 1000.

ma conj. (reg.) dar, însă. // adv. (reg.) **1.** ba: *dă-mi tu mie glasul tău ...! ma, moarte, nu ţi l-oi da.* POP.; **2.** ba încă, ba mai mult decît atît ...: *ma şi tunuri au picat.* POP. [Din sb. ***ma***; cf. it. ***ma***].

maár, maare n. (lac vulcanic format într-un) crater circular, în formă de pîlnie, provenit în urma unei explozii a gazelor subterane. [Din germ. ***Maar***].

mabéin n. (turcism) cameră de audienţe a sultanului; (p. ext.) camera de audienţe a domnitorului. [Din turc. ***mabeyin***].

mac[1], maci m. **1.** numele mai multor plante din familia papaveraceelor, cu frunze alungit-ovale, sectat-zimţate, cu flori mari, roşii, roz, violete, galbene sau albe şi cu seminţe mărunte, uleioase, închise într-o capsulă (*Papaver*); din fructele uneia (*Papaver somniferum*) se extrage opiu; paparună; somnişor: *să samine mac în prag, c-am zis zău că nu i-l calc.* POP.; **2.** (p. restr.) sămînţa acestei plante (folosită în alimentaţie): *să-mi alegeţi macul de-o parte ... şi năsipul de altă parte.* CR.; *cozonac cu mac;* **cît un fir** (sau **sîmbure, grăunte**) **de mac**, foarte mic; **3.** (p. restr.) floarea acestor plante: *pîlcuri de maci roşii.* SAD.; *lanurile par pătate de sînge, atît e de mare numărul macilor.* PETR.; **4.** (compuse) **mac-cornut,** plantă erbacee cu flori roşii sau portocalii, avînd la baza petalelor o pată neagră; paparună (*Glaucium corniculatum*); **macul-ciorii,** zămoşiţă (*Hibiscum trionum*); **mac-spinos,** gen de papaveracee, cuprinzînd cîteva specii de plante erbacee, cu suc caustic, gălbui, utilizat în medicină. [Din bulg. ***mak,*** sb. ***mäk***].

mac[2] interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită strigătul caracteristic al raţelor. [Onomat.].

macá f. v. **macao.**

macabé n. varietate de struguri albi cu bobul mare, rotund (cultivaţi în sudul Franţei); (adj.) *struguri macabe.* [Din fr. ***maccabée***].

macabritáte f. (rar) caracter macabru: *se face abuz de macabritate.* CĂL. [***Macabru*** + *-itate*].

macábru, ~i, macabră, ~e a. referitor la moarte sau la morţi; care sugerează ideea de moarte; funebru, lugubru; (p. ext.) care inspiră groază; înfiorător, sinistru: *părea ... o furie macabră.* VLAH.; *gluma e reuşită, chiar dacă macabră.* GHEŢIE.; **dans macabru,** dans alegoric sugerînd egalitatea în faţa morţii, conceput de pictorii şi sculptorii medievali în forma unui lanţ nesfîrşit de dansatori (de toate vîrstele şi din toate stările sociale), conduşi de un schelet care reprezintă moartea. // n. ceea ce sugerează moartea (prin mijloace artisitice): *un poet sumbru, cultivator al macabrului.* CĂL. [Din fr. ***macabre***].

macác, macaci m. numele mai multor specii de maimuţe mici asiatice, din familia cercopitecidelor, omnivore, arboricole sau terestre, cu capul turtit, cu coada scurtă sau fără coadă (*Macacus*). [Din fr. ***macaque***].

macadám, macadamuri n. îmbrăcăminte rutieră formată din mai multe straturi de piatră măruntă concasată şi impregnată cu un material de legătură, după sistemul conceput de inginerul scoţian McAdam; (p. ext.) drum prevăzut cu o asemenea îmbrăcăminte: *sparge pietre pentru macadamul stradelelor.* GHICA; *Cedric dansase şi cîntase pe tot drumul, făcînd pe macadam zgomote răpăitoare cu pantofii de lac.* CĂRT. [Din fr. ***macadam,*** germ. ***Makadam***].

macadamizá, macadamizez vb. (tr.) a pietrui cu macadam (un drum); a pava. [Din fr. ***macadamiser***].

macadamizáre, macadamizári f. acţiunea de a macadamiza şi rezultatul ei: *macadamizarea drumurilor rurale.* [V. ***macadamiza***].

macagíu, macagii m. acar: *strigă sever către macagiul care stă drept.* CAR. [***Macaz*** + *-giu*; cf. turc. ***makasçi***].

macairódus, macairoduşi m. animal fosil din familia felinelor, cu canini foarte dezvoltaţi, care a trăit din plinocen pînă la sfîrşitul cuaternarului (*Machairodus*). [Din lat. ***Machairodus***].

macaleándru m. v. **măcăleandru.**

macámă, macame f. (rar) specie literară de proză ritmată arabă creată de scriitorul persan Hamadhani, asemănătoare, ca structură, nuvelei şi povestirii europene: *arta să compui macame arabe.* COŞB.; *makamele lui Hariri;* (scris şi: *makamă, maqama*). [Din germ. ***Makame***].

macáo n. numele unui joc de cărţi; bacara: *seara am jucat macao;* (şi: (înv.) **maca**). [Din fr., it. ***macao***].

macará, macarale f. **1.** utilaj construit pe principiul scripeţilor, cu care se ridică (şi se deplasează) greutăţi (mari); **2.** muflă; **3.** (reg.) mosorel. [Din turc. ***makara***].

macaragíu, macaragii m. muncitor care manipulează o macara. [***Macara*** + *-giu*].

macaroánă, macaroane f. (mai ales la pl.) tip de paste făinoase în formă de tuburi lungi şi subţiri, preparat din aluat nedospit din făină de grîu: *înghiţeau ... veşnicele macaroane cu brînză şi ceaşca de cafea cu iz de brom.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***makarónia***; cf. it. ***maccherone***].

macaronádă, macaronade f. (rar) poezie în stil macaronic. [Din it. ***maccheronata***].

macaronár, macaronari m. (fam.) poreclă dată italienilor. [***Macaroană*** + *-ar*].

macarónic, ~ci, macaronică, ~ce a. (despre stil) împestriţat cu cuvinte şi forme latineşti sau latinizate: *Caragiale îi ridiculizează jargonul macaronic.* CĂL.; **poezie macaronică,** gen de poezie burlescă (care parodiază şi satirizează), în care abundă cuvinte şi forme latineşti sau latinizate: *poetul italian Tifi Odasi a iniţiat poezia macaronică la sfîrşitul secolului al XV-lea.* [Din fr. ***macaronique***, it. ***maccheronico***].

macaronísm n. **1.** mişcare literară din sec. al XVI-lea – al XVII-lea care satiriza pedantismul cavaleresc, într-un stil burlesc, latinizant; **2.** cuvînt, expresie etc. caracteristică stilului macaronic. [Din fr. ***macaronisme***].

macartísm n. politică de persecuţie şi de marginalizare a tuturor persoanelor suspectate de simpatii comuniste, declanşată în Statele Unite prin anii 1950, la iniţiativa senatorului J.R.McCarthy. [Din fr. ***maccartisme, maccarthysme,*** engl. ***McCarthysm***].

macasaréză f. una dintre cele mai importante limbi indoneziene din familia austroneziană, cu scriere proprie, vorbită de peste un milion de oameni în regiunea Ujung Pandang (fost Macassar). [Din fr. *makassaraise*].

macát, macaturi şi **macate** n. **1.** (înv.) loc (acoperit) pe podea, unde şed turcii: *au sedzut înaintea viziriului pre măcat.* NEC.; **2.** cuvertură brodată sau înflorată care se pune pe pat; scoarţă, covor care se pune pe perete: *paturi ... peste care erau întinse macaturi de lînă.* FIL.; **3.** (reg.) ţesătură ţărănească din care se fac feţe de plapumă, cuverturi etc.; (şi: (înv.) **măcat**). [Din turc. *makat*].

macáz, macazuri n. dispozitiv montat la bifurcarea a două linii de tren, de tramvai, de metrou sau pe cablul electric aerian, care permite dirijarea vehiculului de pe o linie pe alta; porţiune mobilă şi reglabilă a şinelor de cale; ac, schimbător de cale: *trenul, clănţănind din roate, trece la un macaz.* CAR.; **a schimba macazul, a)** a-şi schimba (radical) atitudinea, părerile etc.; **b)** a dirija în altă direcţie cursul unor evenimente. [Din turc. *makas*].

macedoneán, ~eni, macedoneană, ~ene a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Macedoniei antice sau populaţiei ei, referitor la Macedonia antică sau la locuitorii acesteia: *războaiele macedonene conduse de Alexandru Macedon;* **2.** care aparţine, care este caracteristic Republicii Macedonia sau populaţiei ei, referitor la Republica Macedonia sau la locuitorii acesteia. // f. **1.** limbă indo-europeană înrudită cu greaca veche, vorbită de macedonenii antici; **2.** limbă slavă din grupul sudic, vorbită de macedoneni. // m., f. **1.** persoană (originară) din Macedonia antică; **2.** persoană (originară) din Republica Macedonia; persoană care vorbeşte macedoneana ca limbă maternă. // m. pl. **1.** popor indo-european, înrudit cu grecii, din Macedonia antică; **2.** popor din ramura slavilor de sud, constituit ca naţiune în Republica Macedonia. [*Macedonia* + *-ean*].

macedoneáncă, macedonence f. femeie (originară) din Republica Macedonia; macedoneană. [*Macedonean* + *-că*].

macedoromân, ~i, macedoromână, ~e a. şi m., f. aromân. [*Macedo(nean)* + *român*].

macedoromâncă, macedoromânce f. aromâncă. [*Macedoromân* + *-că*].

macerá, macerez vb. **1.** (tr.) a ţine fructe, plante etc. vreme îndelungată într-un solvent pentru a le dizolva părţile solubile: *a macera petale de trandafir în oţet;* (fig.) *unirea noastră e macerată de o ucigătoare otravă.* EL.; **2.** (refl.) a se dizolva (parţial) într-un solvent; **3.** (med.; refl.; despre ţesuturi) a se mortifica, a se necroza; a se descompune. [Din fr. *macérer*].

maceráre, macerări f. **1.** acţiunea de a (se) macera; maceraţie; **2.** proces aseptic de necroză cu lichefiere a unei plăgi cu pansament prea ermetic sau neschimbat la timp; necrozare, mortificare; descompunere. [V. *macera*].

macerát, ~ţi, macerată, ~e a. **1.** care a suferit un proces de macerare; supus macerării; dizolvat (parţial); **2.** (med.) necrozat. [V. *macera*].

maceratór, maceratoare n. recipient pentru macerare. [Din fr. *macérateur*].

maceráţie, maceraţii f. **1.** proces suferit de un corp supus macerării: *vinurile medicinale se prepară prin maceraţie;* **2.** necrozare, mortificare, macerare: *maceraţia ţesuturilor;* (şi: **maceraţiune**). [Din fr. *macération*].

maceraţiúne f. v. **maceraţie.**

macétă, macete f. cuţit cu lamă lungă şi lată, foarte ascuţită, cu mîner scurt, folosit în special la recoltarea trestiei de zahăr (şi ca armă) în America tropicală. [Din sp. *machete*].

macferlán, macferlane n. pardesiu bărbătesc fără mîneci, cu guler mare ca o pelerină ce cade peste umeri şi cu două fante laterale pentru braţe. [Din fr. *macfarlane,* engl. *macferlane*].

mach, machi [mah] m. unitate de măsură pentru viteza fluidelor, egală cu 340 m/s, utilizată în aerodinamică şi în tehnica rachetelor. [Din engl., fr. *mach*].

machédon, ~i, machedonă, ~e m., f. **1.** (înv.) macedonean antic; **2.** (pop.) aromân. [Din sl. *makedonŭ*].

machetá, machetez vb. (tr.) a concepe şi a executa o machetă. [De la *machetă*].

machetáre, machetări f. acţiunea de a macheta. [V. *macheta*].

machetatór, ~i, machetatoáre m., f. persoană care concepe şi execută o machetă; machetist. [*Macheta* + *-tor*].

machétă, machete f. **1.** reproducere (la scară redusă) a unei clădiri, a unei sculpturi, a unui decor, a unei piese tehnice etc.; **2.** text (fragmentar) al unei lucrări (ştiinţifice) destinat dezbaterii, înainte de publicare: *macheta dicţionarului lui Philippide se găseşte la Biblioteca Academiei;* **3.** proiect al unei lucrări complexe, cu multe ilustraţii, tabele etc., în care se indică amplasarea acestora, în vederea tipăririi. [Din fr. *maquette*].

machetíst, ~şti, machetistă, ~e m., f. machetator. [Din fr. *maquettiste*].

machí vb. v. **mahi.**

machiá, machiez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) farda; a-(şi) face machiajul pentru scenă sau pentru film, în scopul realizării fizionomiei personajului interpretat; a (se) grima: *se machiază strident;* **2.** (fig.; tr.) a modifica în scop fraudulos aspectul unui lucru; a farda: *machiază realitatea.* [Din fr. *maquiller*].

machiáj, machiaje n. **1.** acţiunea de a (se) machia şi rezultatul ei; machiere, grimă: *machiaj artistic;* **2.** ansamblul fardurilor (pudră, ruj etc.) aplicate pe faţă: *are un machiaj discret.* [Din fr. *maquillage*].

machiát, ~ţi, machiată, ~e a. fardat (cu artă): *femeie discret machiată.* [V. *machia*].

machiavélic, ~ci, machiavelică, ~ce a. **1.** care aparţine lui Machiavelli sau machiavelismului, referitor la Machiavelli sau la machiavelism; în spiritul principiilor politice ale lui Machiavelli: *idei machiavelice;* **2.** (p. ext.) perfid, viclean: *conduită machiavelică.* [Din fr. *machiavélique,* it. *machiavellico*].

machiavelísm, (rar) **machiavelisme** n. **1.** doctrina politică a lui Machiavelli, conform căreia politica face abstracţie de morală (sintetizată în formula „scopul scuză mijloacele"); politică bazată pe o asemenea doctrină, în care dictează interesele şi forţa, şi nu considerentele morale; **2.** (p. ext.) comportare vicleană, lipsită de scrupule şi de onoare; machiaverlîc, şiretlic, viclenie, perfidie: *propunerea d-lui... e un machiavelism.* EM. [Din fr. *machiavélisme,* it. *machiavellismo*].

machiavelíst, machiavelişti m. adept al machiavelismului; persoană care pune în practică preceptele politice ale lui Machiavelli: *Miron este machiavelist în politică.* CĂL. [Din fr. *machiavéliste,* it. *machiavellista*].

machiaverlîc, machiaverlîcuri n. (rar) machiavelism; faptă reprobabilă; şiretlic, perfidie, viclenie: *denunţătorii machiavelismului se dedau cu multă plăcere ... la machiaverlîcuri.* D. [De la *Machiavelli* n. pr. (după *mascaralîc*)].

machiére, machieri f. acţiunea de a (se) machia; machiaj. [V. *machia*].

machiéză, machieze f. specialistă în machiaj (artistic). [Din fr. *maquilleuse*].

machinâ vb. v. **maşina.**

machinâl a. v. **maşinal.**

machinalménte adv. (înv.) maşinal: *desciframachinalmente slovele.* EM. [*Machinal* + *-mente;* cf. it. *macchinamente*].

machinatór, machinatori m. (înv.; rar) intrigant; uneltitor. [*Machina* + *-tor*].

machináţie f. v. **maşinaţie.**

machinaţiúne f. v. **maşinaţie.**

măchină, machine f. (înv.) **1.** maşină; sistem tehnic: *prima machină mişcată prin virtutea aburilor.* FIL.; (fig.) *am fost numai o machină orologică care a cîntat ... cîntece de sirene.* EM.; **2.** (fig.) uneltire, intrigă. [Din lat. *machina,* it. *macchina*].

machinălicéşte adv. v. **maşinaliceşte.**

machiór, machiori m. specialist în machiaj (artistic); grimeur: *machiorul teatrului.* [Din fr. *maquilleur*].

machisárd, ~zi, machisardă, ~e m., f. luptător din maquis. [Din fr. *maquisard*].

machísm [mahísm] n. (filoz.) empiriocriticism. [Din rus. *mahizm,* germ. *Machismus*].

machíst, ~şti, machistă, ~e [mahíst] a. care aparţine, care este caracteristic machismului, referitor la machism. // m., f. adept al machismului. [Din rus. *mahist*].

machít a. v. **mahit.**

macho [mácio] m. (apelativ pentru un) bărbat care exhibă o virilitate exagerată, prin care exprimă siguranţă, forţă, agresivitate: (adj.) *un tip macho.* [Cuv. sp.].

macioáiă, macioale f. (reg.) **1.** vacă sau oaie slabă; **2.** femeie proastă, urîtă, neglijentă. [Din sb. *maculja*].

maciúlă, maciule f. (reg.) prîsnel: *fusul ... se învîrti în jurul maciulei.* DELAVR. [Cf. *măciulie*].

macláre, maclări f. formare de macle. [Cf. fr. *maclage*].

máclă, macle f. formă de cristalizare regulată şi simetrică rezultată din alipirea sau penetrarea mai multor cristale de acelaşi fel; cristal complex astfel format. [Din fr. *macle*].

macmahón, macmahoane n. (înv.) şprit: *mai beau o bere, un macmahon.* CAR. [De la *Mac-Mahon* n. pr.].

macohón, macohoane n. (reg.) unealtă de lemn cu măciulie folosită pentru a freca (în marcoteţ) sămînţa de mac (sau alte seminţe); pisălog. [Din ucr. *makogony,* rus. *makogon*].

macramé n. v. **macrameu.**

macraméu, macrameuri n. dantelă obţinută prin împletirea şi înnodarea unor fire groase de bumbac mercerizat; obiect decorativ realizat prin montarea artistică a acestei dantele: *masa încărcată cu macrameuri.* CĂRT.; (şi: **macrame**). [Din fr. *macramé*].

macro- element de compunere cu sensul „(foarte) mare". [Din fr. *macro-*].

macroangiopatíe, macroangiopatii f. leziune a vaselor sangvine provocată de diabet. [*Macro-* + *angiopatie*].

macrobián, ~eni, macrobiană, ~ene a. (biol.) longeviv, macrobit. [Din fr. *macrobien*].

macrobíe f. (biol.) longevitate. [Din fr. *macrobie*].

macrobiótic, ~ci, macrobiotică, ~ce a. (biol.) **1.** care ţine de macrobiotică, referitor la macrobiotică: *regim alimentar macrobiotic;* **2.** (rar) longeviv: *organism macrobiotic.* // f. ştiinţă care studiază problemele longevităţii. [Din fr. *macrobiotique,* germ. *Makrobiotik*].

macrobít, ~ţi, macrobită, ~e a. (biol.) macrobian. [Din fr. *macrobite*].

macrobiást, macroblaste n. (biol.) megaloblast. [Din engl. *macroblast*].

macrobráhie, macrobrahii f. dezvoltare excesivă a braţelor. [Din fr. *macrobrachie*].

macrocefál, ~i, macrocefală, ~e a. şi m., f. (persoană) care prezintă macrocefalie; megalocefal. [Din fr. *macrocéphale*].

macrocefalíe, macrocefalii f. anomalie congenitală constînd în alungirea craniului şi dezvoltarea exagerată a (părţii posterioare a) capului în raport cu corpul; megalocefalie. [Din fr. *macrocéphalie*].

macrocít, macrocíte n. (biol.) megalocit. [Din fr. *macrocyte*].

macrocitóză, macrocitoze f. prezenţă a macrocitelor în sînge, frecventă la nou-născuţi. [Din fr. *macrocytose*].

macroclimăt n. macroclimă. [*Macro-* + *climat*].

macroclímă, macroclime f. climat al unei regiuni întinse, a suprafeţei terestre sau acvatice, format sub acţiunea factorilor climatici principali; macroclimat. [Din germ. *Makroklima*].

macrocósm n. lumea în totalitatea ei; universul exterior în raport analogic cu omul conceput ca microcosm; cosmos: *un microcosm face parte integrantă din macrocosm ..., tinzînd să i se substituie.* BL.; *ideea medievală ... a microcosmosului care răsfrînge şi rezumă macrocosmosul.* PLEŞU; (şi: **macrocosmos**). [Din fr. *macrocosme*].

macrocósmic, ~ci, macrocosmică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic macrocosmului, referitor la macrocosm: *oul e un simbol hermetic, căci prin el înţelegem ... chipul de germinaţie macrocosmic.* CĂL. [Din fr. *macrocosmique*].

macrocósmos n. v. **macrocosm.**

macrocristalín, ~i, macrocristalină, ~e a. (geol.) format din cristale mari, vizibile cu ochiul liber: *roci macrocristaline.* [Din fr. *macrocristallin*].

macrodactíl, ~i, macrodactilă, ~e a. care prezintă macrodactilie. [Din fr. *macrodactyle*].

macrodactílie f. dezvoltare excesivă a degetelor. [Din fr. *macrodactylie*].

macrodefiníţie, macrodefiniţii f. (inform.) porţiune de program care descrie structura textului de substituit în cursul unui proces de macroprelucrare. [Din engl. *macrodefinition*].

macrodónt, ~ţi, macrodontă, ~e a. care prezintă macrodonţie. [Din fr. *macrodonte*].

macrodonţíe f. dezvoltare excesivă a dinţilor; megalodonţie. [Din fr. *macrodontie*].

macroeconómic, ~ci, macroeconomică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic macroeconomiei, referitor la macroeconomie: *vor fi făcute schimbările structurale ... şi la nivel macroeconomic.* A. [*Macro-* + *economic*].

macroeconomíe f. (ştiinţă care studiază) modul în care funcţionează ansamblul economic al unei ţări: *macroeconomia dă semne de revigorare.* [*Macro-* + *economie*].

macroelemént, macroelemente n. element mineral esenţial prezent în cantitate mare în ţesuturile vegetale şi animale. [Din engl. *macroelement*].

macroestezíe, macroestezii f. tulburare a reprezentării psihice a simţului tactil, constînd în perceperea obiectelor ca fiind mai mari decît în realitate. [Din fr. *macroesthésie*, it. *macroestesia*].

macroevolúţie, macroevoluţii f. **1.** totalitatea proceselor evolutive extinse pe mai multe ere geologice; **2.** evoluţie biologică în care apar specii şi genuri noi, ca urmare a unor mutaţii cromozomice sau de adaptare la mediu. [Din fr. *macroévolution*].

macrofág, ~gi, macrofagă, ~ge a. şi n. **1.** (fagocit mare) care distruge bacteriile sau particulele străine din organism; **2.** (animal) care se hrăneşte cu bucăţi mari de hrană (ex. rechinul, pelicanul). [Din fr., engl. *macrophage*].

macrofagíe f. tip de nutriţie specific unor animale care înghit bucăţi mari de hrană. [Din fr. *macrophagie*].

macrofáună, macrofaune f. totalitatea animalelor mari (observabile cu ochiul liber) dintr-o regiune; **macrofauna solului,** totalitatea animalelor vii din sol care au peste patru mm (ex.: miriapode, gîndaci, păianjeni etc.). [Din fr. *macrofaune*].

macroflóră, macroflore f. totalitatea plantelor mari (observabile cu ochiul liber) dintr-o regiune. [*Macro-* + *floră*].

macrofotografíe, macrofotografii f. **1.** fotografie care dă imaginea mărită a unor obiecte mici (greu perceptibile cu ochiul liber); **2.** tehnică de obţinere a unor asemenea fotografii: *specialist în macrofotografie.* [Din fr. *macrophotographie*].

macrogămet, macrogameţi m. (biol.) gamet femel de mari dimensiuni. [Din engl. *macrogamete*].

macrogeneratór, macrogeneratoare n. (inform.) program destinat să înlocuiască fiecare macroinstrucţiune a unui limbaj sursă printr-o secvenţă predeterminată de instrucţiuni ale limbajului sursă, în conformitate cu macrodefiniţiile. [Din engl. *macrogenerator*].

macrogeníe f. dezvoltare excesivă (a părţii inferioare) a feţei. [Din fr. *macrogenie*].

macrogenitosomíe f. dezvoltare exagerată a corpului, în special a organelor genitale. [Din fr. *macrogénitosomie*].

macroglobulínă, macroglobuline f. globulină de greutate moleculară mare şi viteză de sedimentare foarte mare, prezentă în ser în concentraţii foarte mici (ex. anticorpii Wassermann). [Din fr. *macroglobuline,* engl. *macroglobulin*].

macroglosíe f. mărire a volumului limbii, prin hipertrofie musculară, tulburări metabolice sau formaţiuni tumorale. [Din fr. *macroglossie*].

macroinstrucţiúne, macroinstrucţiuni f. (inform.) grup de instrucţiuni desemnat simbolic printr-un singur cod, destinat să genereze o secvenţă de instrucţiuni în instrucţiunea elementară. [Din fr. *macro-instruction*].

macrolimbáj, macrolimbaje n. (inform.) limbaj de programare cu facilităţi de macrodefiniţie. [*Macro-* + *limbaj*; cf. engl. *macrolanguage*].

macromastíe f. dezvoltare excesivă a mamelelor. [Din fr. *macromastie*].

macromicéte f. pl. grup de ciuperci mari, diferit colorate, comestibile sau toxice (*Macromycetes*). [Din fr. *macromycètes*].

macromoleculár, ~i, macromoleculară, ~e a. alcătuit din macromolecule. [Din fr. *macromoléculaire*].

macromolecúlă, macromolecule f. moleculă formată dintr-un număr foarte mare de atomi, obţinută prin polimerizarea monomerilor. [Din fr. *macromolécule*].

macronucléu, macronuclee n. nucleu mare al celulei, necesar pentru reproducere. [Din fr. *macronucléus*].

macroorganism, macroorganisme n. organism vegetal sau animal de dimensiuni mari. [*Macro-* + *organism*].

macroorhidíe f. aspect anormal de voluminos al unuia sau al ambelor testicule. [Din fr. *macro-orchidie*].

macropód, ~zi, macropodă, ~e a. care are labele, picioarele, înnotătoarele lungi: *animale macropode.* // n. (la pl.) specie de peşti exotici viu coloraţi, care trăiesc în apele dulci ale Indochinei; (şi la sg.) peşte din această specie. [Din fr. *macropode*].

macropodíe f. hipertrofie congenitală a picioarelor. [Din fr. *macropodie*].

macropór, macropori m. por vizibil cu ochiul liber. [Din fr. *macropore*].

macroprelucráre, macroprelucrări f. (inform.) proces de înlocuire a liniilor unui text prin alt text, generat în urma expansiunii unor macrodefiniţii. [*Macro-* + *prelucrare*; cf. engl. *macroprocessing*].

macroprocesór, macroprocesoare n. (inform.) program destinat transformării unui text în alt text prin macroprelucrare. [Din engl. *macroprocessor*].

macroprográm, macroprograme n. (inform.) program principal care leagă operaţiile ca subprograme. [Din fr. *macroprogramme*].

macropsíe, macropsii f. (med.) megalopsie. [Din fr. *macropsie*].

macroreliéf, macroreliefuri n. formă majoră de relief a uscatului sau a fundului mărilor şi oceanilor (ex.: munţi, podişuri, cîmpii). [Din fr. *macrorelief*].

macroscóp, macroscoape n. aparat pentru examinarea suprafeţei materialelor, care poate mări de pînă la cincizeci de ori. [Din fr. *macroscope*].

macroscópic, ~ci, macroscopică, ~ce a. **1.** (despre corpuri) care se poate vedea cu ochiul liber, fără microscop; de mari dimensiuni; **2.** care aparţine macroscopiei, referitor la macroscopie: *chimie macroscopică.* [Din fr. *macroscopique*].

macroscopíe, macroscopii f. examinare a (structurii) obiectelor cu ochiul liber, cu o lupă sau cu un aparat optic. [Din fr. *macroscopie*].

macroseísm, macroseisme n. cutremur de pămînt de mare intensitate. [Din fr. *macroséisme*].

macrosistém, macrosisteme n. sistem social al unei forme de organizare instituţionalizate. [Din fr. *macrosystème*].

macrosociál, ~i, macrosocială, ~e a. care aparţine, care este caracteristic macrostructurii sociale, referitor la macrostructura socială: *la nivel macrosocial, intelectualul din România de azi e redus imediat la tăcere de propria sa dorinţă de a sta departe de orice năclăire.* CF. [Din fr. *macrosocial*].

macrosóm, ~i, macrosomă, ~e a. (med.) cu dimensiuni excesive: *organism macrosom.* [Din fr. *macrosome*].

macrosomíe f. (med.) dimensiune excesivă a organismului. [Din fr. *macrosomie*].

macrospór, macrospori m. (bot.) spor femel la unele criptogame vasculare; megaspor. [Din fr. *macrospore*].

macrosporánge m. sporange în care se dezvoltă macrosporii. [Din fr. *macrosporange*].

macrostructúră, macrostructuri f. **1.** structură a unui metal, aliaj etc. vizibilă cu ochiul liber. **2.** structură care înglobează alte structuri; **macrostructură socială,** ansamblul instituţiilor, relaţiilor şi activităţilor sociale dintr-o societate. [Din fr. *macrostructure*].

macróu, macrouri n. **1.** peşte marin cu spatele albastru-verzui, cu dungi negre (*Scomber scomber*); **2.** carnea (conservată a) acestui peşte. [Din fr. *maquereau*].

mácru, ~i, macră, ~e a. **1.** carne macră, carne slabă, fără grăsime şi fără oase: *cine poate oase roade, cine nu, nici carne macră.* Z.; **2.** (reg.) care este fără multă carne; slab; (p. ext.) uscăţiv: *izraelitul din Algeria este macru şi bine proporţionat.* HASD; **3.** (fig.) debil; precar. [Lat. *macer, -cra, -crum*].

maculá, maculez vb. (livr.; tr.) **1.** a păta, a murdări; **2.** (fig.) a întina: *vroia să ne maculeze ..., chiar în pragul idilei.* PR.; *n-ar fi vrut să fie*

părtaş faptelor mizerei, pieritoarei făpturi ... care-i macula eternitatea. CĂRT.; **3.** a strica o coală de tipar îmbîcsind-o cu prea multă cerneală. [Lat. *maculare*, fr. *maculer*].

mácula lutéa, suprafaţă a retinei, în formă de elipsă cu axul mare orizontal, în centrul căreia impresiile vizuale au maximum de precizie şi de claritate. [Cuv. lat.].

maculáre, maculări f. acţiunea de a macula şi rezultatul ei. [V. *macula*].

maculát, ~ţi, maculată, ~e a. **1.** cu pete; murdar; **2.** (fig.) întinat: *reputaţie maculată.* [V. *macula*].

maculatór, maculatoare n. caiet (neliniat) folosit pentru a lua notiţe la lecţii, la cursuri: *profesoara îşi ţine prelegerile, iar elevii notează de zor în maculatoare.* GHEŢIE. [*Macula* + *-tor*].

maculatúră, (rar) **maculaturi** f. **1.** hîrtie pătată, stricată în tipografie, care se rebutează; (p. ext.) hîrtie scrisă, tipărită care şi-a pierdut importanţa: *mai nainte de a fi rupt hîrtia, s-a uitat bine la ea, dacă e, în adevăr, maculatură scrisă pe amîndouă părţile.* SL.; **2.** hîrtie specială, groasă, de calitate inferioară pentru împachetat; **3.** (fig.) scriere fără valoare: *maculatură literară.* MAIOR.; *maculatura aluvionară a veleitarismului semidoct.* R.L. [Din germ. *Makulatur*, fr. *maculature*].

máculă, macule f. **1.** pată pe Soare, pe Lună; **2.** pată pe pielea corpului omenesc cauzată de un eritem sau de o anomalie pigmentară; **3.** (fig.) boală, patimă; meteahnă: *biserica reformată ... poartă aceeaşi maculă de judecăţi a ereticilor, de arderi de viu.* EM.; **4.** pată pe un organ vegetal. [Din lat. *macula*, fr. *macule*].

macúmba f. religie din Brazilia adusă ca urmare a comerţului cu sclavi din Angola şi Mozambic şi îmbogăţită cu elemente creştine şi amerindiene. [Cuv. sp.].

madám f. v. **madamă.**

madámă, madame f. **1.** (înv.) guvernantă: *madamele aşază copiii în semicerc.* BR.-VOIN.; **2.** femeie de serviciu (la un hotel); servitoare: *cheamă pe madama – i-a poruncit domnul Fotache portarului.* ST.; **3.** (astăzi în forma **madam**; adesea depr.) termen folosit pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie (măritată); cucoană, doamnă; (p. ext.) soţie: *de vrei să fii madamă de bon ton.* AL.; **4.** (peior.) femeie de moravuri uşoare; (spec.) patroană a unei case de toleranţă; (şi: **madam**). [Din fr. *madame*, cu sensul ironic sau depreciativ, inerent titulaturii străine; cf. **jupîneasă**].

madeá, madele f. **1.** (înv.) chestiune, pricină; afacere: *pentru volnicii şi alte madele.* FIL.; **2.** (înv.) zeciuială; (p. gener.) impozit; **3.** (reg.) cusur, meteahnă; **4.** (reg.) fel, categorie; **5.** (fig.) om neserios; secătură. [Din turc. *madde*].

made in [meid in], fabricat, produs în ...: *mărfuri made în China.* [Cuv. engl.].

madém, mademuri n. (înv.) **1.** minereu; **2.** aliaj din care se fac tacîmuri; alpaca, pacfon: *linguriţe, sfeşnice de madem*; **3.** mină; **4.** (fig.) sursă de cîştig: *este madem bun şi până astădzi în Moldova.* NEC. [Din turc. *maden*].

madepolón n. v. **madipolon.**

madéira n. **1.** varietate de struguri, cu boabe negre, mari, rare, originară din provincia portugheză, cu acelaşi nume; **2.** vin produs din aceşti struguri: *nu bea decît madeira;* (şi: **madera**). [Din port. *madeira*, fr. *madère*].

madéra m. v. **madeira.**

madh, madhuri n. panegiric în versuri, specific poeziei arabe. [Cuv. arab].

madipolón, (rar) **madipolonuri** n. pînză albă de bumbac fină, pentru confecţionarea lenjeriei de pat şi de corp; (şi: **madepolon**). [Din fr. *madapolam*, rus. *madepolan*].

madison, madisonuri [médison] n. dans modern lent, la care dansatorii, în şiruri paralele, execută simultan aceleaşi mişcări, în acelaşi sens de deplasare; melodia acestui dans. [Din engl. *madison*].

madlénă, madlene f. prăjitură din făină, unt, ouă şi zahăr, coaptă în forme speciale; brioşe. [Din fr. *madeleine*].

madmoazélă, madmoazele f. (franţuzism; astăzi iron.) domnişoară. [Din fr. *madmoiselle*].

madónă, madone f. **1.** (artic.) Maica Domnului: *a creat pe pînză goală pe Madona Dumnezee.* EM.; **2.** icoană, pictură sau statuie reprezentînd pe Maica Domnului: *în locul madonelor sănătoase ale lui Rafael, vin chipurile cu încarnat de crin.* CĂL.; **3.** (fig.) personificare a perfecţiunii feminine: *o iubi ca pe o madonă!* AL.; **4.** (iron.) femeie prefăcută; mironoşiţă. [Din it. *madonna*, fr. *madone*].

mădras n. ţesătură viu colorată, cu urzeală de bumbac şi bătătură de mătase, originară din India: *batistă de madras.* [Din fr. *madras*].

madrepór, madrepori m. (la pl.) ordin de celenterate cu schelet ramificat şi bine dezvoltat, care formează recife de corali sau atoli (*Madrepora*); (şi la sg.) coral din acest ordin: *madrepori albi şi sferici.* CĂRT. [Din fr. *madrépore*].

madrepóric, ~ci, madreporică, ~ce a. format din madrepori, referitor la madrepori, de madrepori: *recif madreporic.* [Din fr. *madréporique*].

mădrigál, madrigale şi **madrigaluri** n. **1.** specie de poezie lirică, scurtă, cu conţinut idilic sau galant: *Petrarca a cultivat madrigalul;* **2.** scurtă compoziţie muzicală polifonică, pe un text profan (ex. madrigalele lui Palestrina). [Din fr. *madrigal*].

madrigalésc, ~şti, madrigalească, ~şti a. (rar) care aparţine, care este caracteristic madrigalului, referitor la madrigal; cu caracter de madrigal. [Din fr. *madrigalesque*].

madrigalíst, ~şti, madrigalistă, ~e m., f. autor sau interpret de madrigale. [Din fr. *madrigaliste*].

madrilén, ~i, madrilenă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Madridului sau locuitorilor lui, referitor la Madrid sau la locuitorii acestuia: *celebrele monumente madrilene.* // m., f. persoană (originară) din Madrid: *s-a măritat cu un madrilen.* [Din fr. *madrilène*].

maestoso [maestózo] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu măreţie; maiestuos, solemn. [Cuv. it.].

maéstru[1], ~ştri, maestră, ~e m., f. **1.** persoană înzestrată care s-a remarcat, s-a distins în artă sau în ştiinţă, considerată model, creator al unui curent, al unei şcoli etc.; magistru: [Dante] *călăuzit de maestrul său Virgil.* OD.; *nu există la noi deloc relaţia maestru – discipol.* CF.; **2.** (fam. sau iron.) termen folosit pentru a vorbi cu (sau despre) o personalitate artistică, ştiinţifică: *maestrul Sadoveanu*; **3.** persoană competentă într-un anumit domeniu (muzică, dans, sport etc.), capabilă să instruiască pe neiniţiaţi în domeniul respectiv: *deşi maestru în echitaţie, se comportă neatent şi căzu.* GHEŢIE.; **concert-maestru** sau (înv.) **maestru de concert,** concertmaistru; **maestru al sportului,** titlu acordat unui sportiv pentru merite excepţionale; sportiv care deţine acest titlu; **4.** (spec.) titulatură a profesorilor de dexterităţi: *maestru de muzică; maestru de desen; maestră de lucru manual;* **5.** titlu ierarhic în anumite organizaţii militare, politice, religioase etc.; persoană care poartă acest titlu: *maestrul lojii masonice;* **maestru de ceremonie** (sau **de ceremonii**), persoană însărcinată să dirijeze desfăşurarea unei ceremonii, conform protocolului; **6.** persoană foarte îndemînatică, pricepută: *un maestru în cusături ţărăneşti.* VLAH. [Din it. *maestro*].

maéstru[2], maestre n. (înv.) registru comercial. [Din it. *(libro)maestro*].

máfie, mafii f. **1.** nume dat unor asociaţii teroriste secrete (din Sicilia) care practică şantajul şi asasinatul; (p. ext.) grup de indivizi cu preocupări dibioase; **2.** grup de persoane legate între ele prin preocupări comune, care îşi apără cu orice mijloace interesele (meschine): *e blocat în cercetările lui de mafia gerontocraţiei academice.* PR. [Din it. *mafia*].

mafiológ, mafiologi m. specialist în cercetarea problemelor caracteristice mafiei. [Din it. *mafiologo*].

mafiót, ~ţi, mafiotă, ~e m., f. membru al mafiei. // a. caracteristic mafiei sau membrilor ei, referitor la mafie sau la membrii acesteia; mafiotic: *acţiuni mafiote eşuate.* [De la *mafie;* cf. it. *mafioso*].

mafiótic, ~ci, mafiotică, ~ce a. mafiot: *comportament mafiotic.* [*Mafiot* + *-ic*].

mag, magi m. **1.** preot la unele popoare orientale din antichitate; (p. ext.) învăţăt, astrolog, vrăjitor: *magul, paza răzbunării, a citit semnul întors.* EM.; **2.** fiecare dintre cei trei regi (Melchior, Gaspar şi Baltazar) veniţi la Bethlehem să se închine lui Hristos, la naşterea lui; (cei trei) crai de la răsărit: *sîntem trei magi călători, crai ca fraţii iubitori.* POP.; **3.** (fig.) sol, vestitor: *bătrînul mag înalţă fruntea; ce sfînt e graiul gurii sale!* GOGA. [Din sl. *magŭ*].

magaoáie f. v. **măgăoaie.**

magazá, magazale f. (înv.) depozit de mărfuri; prăvălie. [Din turc. *mağaza*].

magazíe, magazii f. **1.** construcţie, încăpere în care se păstrează mărfuri, materiale; depozit: *magaziile economatului CFR ... au ars pînă în pămînt.* CAR.; *luarăm cu noi din aceeaşi magazie un sac cu var, două găleţi şi bidinele.* PR.; **2.** hambar, coşar; **3.** încăpere (separată de restul casei) unde se păstrează lemne, unelte etc.: *să-i închidem într-o magazie.* ISP.; **4.** (înv.) magazin: *ne-om opri în Paris ş-om merge pe la magazii.* AL.; **5.** cutia metalică a puştii în care stau cartuşele. [Din gr. mod. *magazí*].

magazín[1], magazine n. **1.** local în care se expun şi se vînd mărfuri; prăvălie (mare), magazie: *mărfurile expuse prin magazine.* NEGR.; **2.** (înv. şi reg.) magazie cu mărfuri, materiale; **3.** cutie trapezoidală la linotip, în care se găsesc matriţele. [Din fr. *magasin*].

magazín[2], magazine n. publicaţie periodică (ilustrată) conţinînd materiale diverse: *privesc cîteva magazine ilustrate.* EL. [Din fr., engl. *magazine*].

magazinái, magazinaje n. **1.** depozitare a unor mărfuri; înmagazinare; **2.** timpul cît rămîne o marfă depozitată; taxă plătită pentru depozitarea mărfii. [Din fr. *magasinage*].

magazinér, ~i, magazineră, ~e m., f. persoană care administrează sau gestionează o magazie; (şi: **magazioner**). [Din fr. *magasinier*].

magazioáră, magazioare f. diminutiv al lui magazie. [*Magazie* + *-oară*].

magazionér m., f. v. **magaziner.**

măgă, mage f. (rar) vrăjitoare: *o magă îi prezisese că omorul unei frumoase sclave creştine îl va înălţa pe tronul Cumaniei.* CĂL. [Din it. *maga*].

magdalenián, ~eni, magdaleniană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) ultimul subetaj al paleoliticului superior, în care apar elemente de cultură umană (picturi rupestre). [Din fr. *magdalénien*].

magénta f. **1.** denumire pentru culoarea roşie-violetă; **2.** (în tehnica fotografică) culoarea primară roşie care absoarbe culoarea verde: (adj.) *ilustraţii magenta.* [Din fr. *magenta*].

magherán m. v. **maghiran.**

maghérniță, maghernițe f. 1. (înv.) bucătărie: *maghernițele sau cuinile.* OD.; 2. construcție rudimentară de scînduri; baracă, șandrama; (spec.) prăvălie mică, sărăcăcioasă: *magazinele... deveneau niște maghernițe strîmte și păduchioase, adevărate tarabe de talcioc, îndată ce te apropiai de periferie.* GHEȚIE; 3. casă mică, dărăpănată; cocioabă: *locuiește într-o maghernită.* [Din bulg. *magernica*].

maghiár, ~i, maghiară, ~e a. care aparține, care este caracteristic Ungariei sau locuitorilor ei, referitor la Ungaria sau la locuitorii acesteia; unguresc: *noi călătorim cu încuviințarea guvernului maghiar.* GHEȚIE. // f. limbă fino-ugrică vorbită de maghiari. // m., f. persoană (originară) din Ungaria; persoană care vorbește maghiara ca limbă maternă; ungur: *maghiarul nu are nevoie de altă cultură.* CAR. // m. pl. popor constituit ca națiune în Ungaria. [Din magh. *magyar*].

maghiărcă, maghiarce f. (reg.) haină bărbătească scurtă, cu găitane. [*Maghiar* + *-că*].

maghiarísm, maghiarisme n. 1. natură particulară, specifică poporului maghiar; spirit maghiar; sentimentul național al maghiarilor: *orice influență a vreunei culturi străine ... este de-a dreptul păgubitoare maghiarismului.* CAR.; 2. cuvînt, expresie maghiară împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia); ungurism: *în Transilvania sînt destule maghiarisme.* [*Maghiar* + *-ism*].

maghiarizá, maghiarizez vb. 1. (refl. și tr.) a (se) asimila cu populația de limbă maghiară; a deveni sau a face să devină maghiar: *scopul acestei legi era de-a maghiariza cu totul învățămîntul secundar.* EM.; 2. (tr.) a modifica un fapt lingvistic străin după sistemul limbii maghiare: *ea i se adresa „Lenuka", maghiarizîndu-i ușor numele.* GHEȚIE. [*Maghiar* + *-iza*].

maghiarizáre, maghiarizări f. acțiunea de a (se) maghiariza: *pare c-ar simți că Unedoara e leagănul dinaștilor români, de-aceea s-aruncă cu toată furia de maghiarizare asupra acestui ținut.* EM. [V. *maghiariza*].

maghiarizát, ~ți, maghiarizată, ~e a. 1. asimilat maghiarilor (prin limbă, obiceiuri etc.): *prietenul meu ... e slovac maghiarizat.* SAD.; 2. modificat după sistemul limbii maghiare: *toponime românești maghiarizate.* [V. *maghiariza*].

maghiarofíl, ~i, maghiarofilă, ~e a. și m., f. (persoană) care manifestă simpatie pentru maghiari, pentru cultura, politica etc. acestora. [*Maghiar* + *-fil*].

maghirán, maghirani m. plantă erbacee din familia labiatelor, cu flori roșietice sau albe, cultivată în grădini pentru mirosul ei plăcut, folosită drept condiment și în medicina populară; (p. restr.) floarea acestei plante; pup[2] (*Majorana hortensis*): *sparge ghiveciul cu măghiranul.* CĂL.; *frunză verde maghiran;* (și: **magheran, măghiran**). [Din germ. *Mageran*].

magiár, magiari m. numele unei vechi monede ungurești sau austriece; ughi: *ea mă costă ... vreo 3 000 de magiari.* BOL. [Din turc. *magiar*].

mágic, ~ci, magică, ~ce a. 1. care ține de magie, referitor la magie; misterios, ocult: *cu magice cuvinte, mulțimei adunate oracole-mpărțea.* ALEX.; *cu toate îngrijirile magice ale mamei fata moare.* CĂL.; **bagheta magică,** baghetă folosită de magician, (p. ext.) de scamator; **ochi magic,** v. **ochi; lanternă magică,** v. **lanternă; realism magic,** formă modernă de ficțiune literară în care realul se juxtapune fantasticului, visului, mitului etc.: *J.L. Borges, G. Garcia Márquez au cultivat realismul magic;* (mat.) **pătrat magic,** tablou ale cărui căsuțe conțin numere care dau aceeași sumă pe fiecare rînd, coloană și diagonală; 2. (fig.) care încîntă, care farmecă, vrăjește; fermecător, încîntător; feeric: *sala tronului e plină de o magică lumină.* AL.; 3. fermecat, vrăjit: *o muzică... plîngînd pe-un flaut magic.* MACED. // n. ceea ce ține de magie; caracter magic: *miticul și magicul nu se confundă.* CĂL.; *ideea magicului are ... o remarcabilă oportunitate funcțională.* BL. [Din lat. *magicus,* fr. *magique*].

magicián, ~eni, magiciană, ~ene m., f. 1. persoană care practică magia; vrăjitor; 2. (p. ext.) scamator; 3. (fig.) creator al unor efecte artistice extraordinare; virtuoz: *magicianul ciudatelor împreunări de cuvinte.* ST. [Din fr. *magicien*].

magíe, magii f. 1. formă primitivă de religie, constînd din practici ezoterice, inițiatice, menite să atragă bunăvoința zeilor, spiritelor, forțelor supranaturale; 2. ansamblu de procedee, formule, rituri etc. oculte, folosite pentru producerea unor fenomene inexplicabile sau care par astfel; vrăjitorie: *să ceară ajutorul magiei, spre a se ușura de torturile amorului.* FIL.; **magie neagră,** magie care apelează la puterea diavolului pentru a face rău; **magie albă,** magie prin care se invocă puteri supranaturale, miraculoase pentru a face bine; 3. procedeu sau fenomen magic; vrajă: *palatul plutea în magie aurie.* EM.; 4. (fig.) putere de atracție, fascinație; farmec, încîntare, seducție: *magia muzicii.* [Din fr. *magie*].

magíster m. v. **magistru.**

magistériu n. 1. stagiu de trei ani după obținerea licenței în teologie, echivalent cu doctoratul; 2. formă de învățămînt superior în Italia, care conferă un titlu universitar în litere și pedagogie, valabil pentru învățămîntul mediu. [Din lat. *magisterium,* fr. *magistère,* it. *magistero*].

magistrál, ~i, magistrală, ~e a. 1. care aparține, care este caracteristic magistrului; de magistru; solemn, profesoral: *ton magistral.* MAIOR.; 2. demn de un magistru, caracteristic magistrului; perfect; desăvîrșit: *scriere magistrală;* (adv.) *versuri ... magistral tăiate.* VLAH.; 3. (despre căi de comunicație) principal. // f. 1. arteră principală de comunicație rutieră, feroviară etc.; (fig.) *magistrale ale visului virau brusc în autostrăzi ale realității.* CĂRT.; 2. (și adj.) (medicament) care este preparat în farmacie, după rețeta prescrisă de medic. [Din fr. *magistral*].

magistrát, magistrați m. 1. (în Roma antică) cetățean ales pentru exercitarea unor importante atribuții administrative, judecătorești: *consulii, pretorii, edilii erau magistrați;* 2. funcționar superior sau înalt demnitar: *magistrații noștri vor încinge eșarpe în contra tiraniei.* BOLLIAC; 3. membru al corpului judiciar (judecători și procurori): *tînărul magistrat ... lună, spre a-și rotunzi salariul, doi școlari în gazdă.* CĂL. [Din germ. *Magistrat,* fr. *magistrat,* lat. *magistratus*].

magistratúră, magistraturi f. 1. (în Roma antică) demnitatea, sarcina magistratului; timpul cît un magistrat își exercită funcția; 2. totalitatea funcționarilor superiori sau a înalților demnitari; demnitatea, funcția acestora; durata exercitării acestui mandat: *orașele ... se ocîrmuiau de o magistratură aleasă.* BĂLC.; *ar trebui ca statele așa-zis democratice să fie conduse de popor, adică de toți cetățenii capabili să-și asume o asemenea magistratură.* GHEȚIE; 3. (jur.) corpul magistraților: *la marea mișcare a magistraturii din ... 1924 n-au existat vacanțe.* GHEȚIE; 4. profesia sau funcția de magistrat; durata exercitării acestei funcții: *magistratura și avocatura sînt profesiuni care cer un suflet tare.* CĂL. [Din germ. *Magistratur,* fr. *magistrature*].

magístru, magiștri m. 1. (înv.) comandant, șef, inspector în administrație, în armată: *magistrul Prusiei.* AL.; **magistrul orașului,** primar: *această cărăiască carte fusese citită ... de către magistrul orașului.* OD.; 2. (livr.) profesor, considerat în raport cu elevii săi; dascăl: *am devenit o ființă superioară magistrului meu.* EM.; 3. (rar) persoană versată, competentă într-un domeniu (al artei sau științei); maestru; model de urmat; (fig.) *în rezervarea și izolarea lui ibseniană, Vlahuță a fost un magistru al demnității personale.* GAL.; (și: (înv.) **magister**). [Din lat. ***magister;*** cf. germ. ***Magister***].

magiún, magiunuri n. 1. (înv.) laxativ preparat din amestecul unor plante (opiu, mac, aloe): *magiun de curățenie;* 2. pastă consistentă obținută prin fierberea și terciuirea prunelor sau a altor fructe, de obicei cu adaos de zahăr; lictar: *magiun de prune, de struguri.* [Din turc. *macun*].

măglă, magie f. (reg.) obiect format dintr-o bucată dreptunghiulară de scîndură acoperită cu tablă de zinc ondulată, pe care se freacă rufele la spălat sau cu care se netezesc țesăturile groase; mîngălău, zolitor. [Din pol. *magl~a,* germ. *Mangel*].

magmátic, ~ci, magmatică, ~ce a. referitor la magmă; provenit din magmă; **rocă magmatică** (sau **eruptivă**), rocă provenită din solidificarea magmei. [Din fr. *magmatique*].

magmatísm n. totalitatea proceselor legate de apariția, deplasarea și consolidarea magmelor în scoarța Pămîntului. [Din fr. *magmatisme*].

magmatogén, ~i, magmatogenă, ~e a. (geol.) legat de activitatea magmatică: *proces magmatogen; zăcămînt magmatogen.* [Din fr. *magmatogène*].

mágmă, magme f. 1. masă minerală alcătuită din silicați, fluidă și incandescentă, aflată în interiorul scoarței Pămîntului, prin consolidarea căreia iau naștere rocile și minereurile magmatice: *lava e constituită din magme;* 2. (med.) masă gelatinoasă rezultată din necrozarea sau topirea unor țesuturi; 3. (fig.) amestec confuz, haotic: *există în inconștient o magmă rămasă încă neghicită, o magmă de atitudini.* BL. [Din fr. *magma*].

magna (sau **summa**) **cum laude,** apreciere superlativă acordată la obținerea unui titlu academic (licență, doctorat) de excepție: *își luase licența în Litere magna cum laude.* GHEȚIE. [Cuv. lat.].

magnacárd, magnacarduri n. (inform.) sistem bazat pe fișe cu o suprafață magnetică, pe care se înregistrează codificarea documentelor într-o bibliotecă. [Din engl. *magna card*].

magnadúr n. ferită de oxid de bariu utilizată la producerea magneților permanenți. [Din germ. *Magnadur*].

magnáliu n. aliaj ușor, foarte rezistent de magneziu și aluminiu, folosit în aeronautică. [Din germ. *Magnalium*].

magnaním, ~i, magnanimă, ~e a. mărinimos, generos. [Din fr. *magnanime,* lat. *magnanimus*].

magnanimitáte f. mărinimie, generozitate. [Din fr. *magnanimité,* lat. *magnanimitas, -atis*].

magnát, magnați m. 1. titlu dat, în evul mediu, latifundiarilor maghiari sau polonezi: *tatăl actualului baron ..., un magnat rigid și distant.* GHEȚIE; 2. (p. ext.) mare bogătaș, personaj important în finanțe, industrie, presă etc.: *am invitat... magnații tîrgului.* NEGR.; *pe lîngă acești magnați, el era un biet fabricant de mărunțișuri.* PR. [Din lat. *magnatus,* fr. *magnat,* germ. *Magnat*].

magnét, magneți m. 1. minereu de fier sau corp metalic care atrage materialele feromagnetice: *magnetul natural e un oxid de fier, iar cel artificial, o bucată de oțel frecat cu alt metal;* 2. (fig.) ceea ce atrage puternic, irezistibil, ceea ce fascinează: *un magnet tainic mă trăgea ... spre teatru.* AL.; *magnetul cîștigului imediat.* [Din gr. mod. *maghnítis,* germ. *Magnet*].

magnétic, ~ci, magnetică, ~ce a. 1. referitor la magnet sau la magnetism; de magnet; care poate fi magnetizat; ca magnetul: *atrasă ca de o putere magnetică, se apropia mereu.* GANE; **cîmp magnetic,** spațiu în jurul unui magnet sau al unui conductor electric, în care se exercită acțiuni

de atracţie, de respingere sau de orientare asupra acestora; **pol magnetic,** v. **pol**; **2.** (despre benzi, discuri etc.) acoperit cu un strat de oxid magnetic, pe care se pot înregistra informaţii pentru a le reproduce; **3.** referitor la magnetismul animal: *somn magnetic*; **fluid magnetic,** forţă prin care se explică, în ştiinţele oculte, hipnoza şi telepatia; **4.** (fig.) care atrage puternic; irezistibil, fascinant: *privire magnetică.* [Din fr. ***magnétique,*** germ. ***magnetisch***].

magnetísm n. **1.** proprietate fizică a materiei constînd într-o formă specifică de interacţiune între magneţi, între curenţii electrici şi între curenţii electrici şi magneţi: *Empedocle cunoştea fenomenul magnetismului.* BL.; **magnetism terestru** (sau **pămîntesc**), totalitatea fenomenelor magnetice caracteristice Pămîntului; **2.** ramură a fizicii care studiază proprietăţile magnetice ale materiei; **3. magnetism animal,** proprietate a organismelor vii de a emite un fluid magnetic şi de a fi influenţate de emanaţii ale aştrilor sau de fluidul magnetic al cuiva; ansamblu de procedee terapeutice bazate pe această proprietate; **4.** (fig.) atracţie, fascinaţie: *a intrat... sub magnetismul stîngismului extrem.* D. [Din fr. ***magnétisme,*** germ. ***Magnetismus***].

magnetít n. oxid natural de fier de culoare neagră sau cenuşie, cu proprietăţi magnetice. [Din fr. ***magnétite***].

magnetizá, magnetizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a face ca un corp să capete proprietăţi magnetice; a transforma în magnet: *a magnetiza fierul; corpurile feromagnetice se magnetizează uşor;* **2.** (tr.) a transmite cuiva magnetism animal; **3.** (fig.; tr.) a exercita o atracţie puternică asupra cuiva; a fascina: *simpla sa prezenţă magnetiza publicul;* **4.** (fam.; refl.) a se ameţi cu băutură; a se îmbăta. [Din fr. ***magnétiser;*** cf. germ. ***magnetisieren***].

magnetizábil, ~i, magnetizabilă, ~e a. care se poate magnetiza. [V. ***magnetiza***].

magnetizánt, ~ţi, magnetizantă, ~e a. **1.** care (se) magnetizează; care produce un cîmp magnetic: *corp magnetizant;* **2.** (fig.) atrăgător, fascinant. [Din fr. ***magnétisant***].

magnetizáre, magnetizări f. acţiunea de a (se) magnetiza şi rezultatul ei; stare a unui corp care posedă proprietăţi magnetice; **intensitate de magnetizare,** magnetizaţie. [V. ***magnetiza***].

magnetizát, ~ţi, magnetizată, ~e a. **1.** căruia i s-au transmis proprietăţi magnetice; **2.** (fig.) aflat sub influenţa irezistibilă, fascinantă a cuiva: *eu o urmam ... magnetizat.* BOL.; **3.** (fam.) ameţit de băutură; beat. [V. ***magnetiza***].

magnetizatór, magnetizatori m. (înv.) persoană care practică terapeutică magnetică; hipnotizator. [***Magnetiza*** + ***-tor***].

magnetizáţie, magnetizaţii f. mărime vectorială prin care se caracterizează starea de magnetizare a unui corp; intensitate de magnetizare. [Din fr. ***magnétisation***].

magneto- element de compunere cu sensul „magnetic". [Din fr. ***magnéto-***].

magnetobiologíe f. ramură a biofizicii care studiază efectul cîmpului magnetic asupra materiei vii. [Din fr. ***magnétobiologie***].

magnetochimíe f. capitol al chimiei fizice care studiază relaţiile dintre structura moleculară a substanţelor şi proprietăţile lor magnetice. [Din fr. ***magnétochimie***].

magnetofléx, magnetoflexuri n. aliaj feromagnetic de fier cu nichel şi cupru, foarte rezistent; magniflex. [Din germ. ***Magnetoflex***].

magnetofón, magnetofoane n. aparat de înregistrare şi de redare a sunetelor înregistrate pe benzi magnetice: *în copilărie ascultam muzică la magnetofon.* [Din fr. ***magnétophone***].

magnetográf, magnetografe n. magnetometru înregistrator folosit pentru studierea variaţiei în timp a intensităţii cîmpului magnetic terestru. [Din fr. ***magnétographe***].

magnetográmă, magnetograme f. diagramă realizată de magnetograf. [Din fr. ***magnétogramme***].

magnetohidrodinámic, ~ci, magnetohidrodinamică, ~ce a. care ţine de magnetohidrodinamică, referitor la magnetohidrodinamică. // f. ramură a fizicii care studiază fluidele electroconductoare în interacţiune cu cîmpul magnetic. [Din fr. ***magnétohydrodynamique***].

magnetoizolánt, magnetoizolanţi m. material dielectric format din pulberi feromagnetice presate cu lianţi izolanţi, folosit (sub formă de bastonaşe) ca miez în bobinele de înaltă frecvenţă şi (sub formă lichidă) la realizarea unor ambreiaje electromagnetice. [***Magneto-*** + ***izolant***].

magnetometríe f. **1.** ramură a geofizicii care studiază cîmpul magnetic al Pămîntului; **2.** metodă geofizică de prospecţiune bazată pe studiul deosebirilor dintre însuşirile magnetice ale diverselor roci sau minereuri, pentru identificarea zonelor cu subsol bogat în minerale magnetice. [Din fr. ***magnétométrie***].

magnetométru, magnetometre n. instrument pentru măsurarea intensităţii, direcţiei etc. cîmpului magnetic. [Din fr. ***magnétomètre***].

magnetón, magnetoni m. (fiz.) unitate de măsură pentru magnetismul electronului şi a nucleelor atomice.[Din fr. ***magnéton***].

magnetoóptică f. capitol al fizicii care studiază fenomenele produse la interacţiunea undelor electromagnetice luminoase cu cîmpurile magnetice. [Din fr. ***magnétooptique***].

magnetopáuză f. zonă a spaţiului extraterestru în care nu se manifestă cîmpul magnetic al Pămîntului. [***Magneto-*** + ***pauză***; cf. fr. ***magnétopause***].

magnetoplán, magnetoplane n. tren al viitorului care ar urma să circule prin tunele, cu peste 800 km pe oră. [Din engl. ***magnetoplan***].

magnetoscóp, magnetoscoape n. aparat de înregistrare a imaginilor şi a sunetelor pe o bandă magnetică şi de redare a acestora pe un ecran de televizor. [Din fr. ***magnétoscope***].

magnetosféră, magnetosfere f. zonă a spaţiului din jurul Pămîntului (sau al oricărei alte planete), în care cîmpul magnetic propriu este delimitat, în exterior, de vîntul solar. [Din fr. ***magnétosphère,*** engl. ***magnetosphere***].

magnetostátică f. capitol al electromagnetismului care studiază cîmpul magnetic invariabil creat de curenţi electrici staţionari sau de magneţi permanenţi. [Din fr. ***magnétostatique***].

magnetostricţiúne, magnetostricţiuni f. fenomen de deformare a unui corp sub influenţa unui cîmp magnetic sau de magnetizare a acestuia în urma unei deformări, avînd aplicaţii în procesul de producere şi receptare a ultrasunetelor. [Din fr. ***magnétostriction***].

magnetotécă, magnetoteci f. **1.** colecţie de benzi magnetice înregistrate; **2.** (p. ext.) dulap, rafturi în care se păstrează aceste benzi; încăpere specială în care se audiază asemenea benzi. [Din fr. ***magnétothèque***].

magnetotelúric, ~ci, magnetotelurică, ~ce a. care identifică zăcăminte pe baza cîmpurilor magnetice ale Pămîntului: *metode de prospectare magnetotelurice.* [Din engl. ***magnetotelluric***].

magnetoterapíe, magnetoterapii f. fizioterapie cu ajutorul cîmpurilor magnetice. [Din fr. ***magnétothérapie***].

magnetóu, magnetouri n. generator electric constituit dintr-un inductor cu magnet permanent, o bobină de joasă tensiune şi una de înaltă tensiune, folosit în special pentru producerea scînteilor necesare aprinderii carburantului la motoare cu electroaprindere. [Din fr. ***magnéto***].

magnetrón, magnetroane n. tub electronic cu catod axial şi anod cilindric, generator de oscilaţii de foarte înaltă frecvenţă, folosit mai ales la aparatura de radiolocaţie. [Din fr. ***magnétron***].

magnézic, ~ci, magnezică, ~ce a. care conţine magneziu, de magneziu: *săruri magnezice.* [Din fr. ***magnésique***].

magnézie f. oxid de magneziu; **magnezia usta,** oxid de magneziu sub formă de praf alb, fără gust şi fără miros, întrebuinţat ca purgativ. [Din fr. ***magnésie***].

magneziemíe f. prezenţă a magneziului în sînge; concentraţia acestuia. [Din fr. ***magnésiémie***].

magnezít n. carbonat natural de magneziu, de culoare albă-cenuşie, folosit în industrie; (şi: **magnezită**). [Din fr. ***magnésite***].

magnezítă f. v. **magnezit.**

magnéziu n. metal alb-argintiu prezent în natură sub formă de săruri, constituent important al organismelor vegetale şi animale, maleabil şi ductil, foarte uşor şi rezistent, care, sub formă de pulbere, arde în aer, întrebuinţat la fabricarea aliajelor uşoare, în fotografie etc. [Din fr. ***magnésium***].

magnicíd, magnicide n. atentat la viaţa unei personalităţi sau a unui om de stat. // m. (pl. **omucizi**) autor al unui asemenea atentat [Din fr. ***magnicide***].

magnífic, ~ci, magnifică, ~ce a. de o frumuseţe plină de grandoare; grandios; fastuos, somptuos; superb, desăvîrşit: *magnificul fast al lui Caragea.* FIL.; *un spectacol magnific;* **2.** care inspiră admiraţie; remarcabil: *în arta bizantină figurile picturale sînt ... înmuiate într-un aer de magnifică simplitate.* BL. [Din fr. ***magnifique***].

magnificát, magnificate n. **1.** cîntec dedicat Sfintei Marii, cîntat la vecernie în bisericile catolice; **2.** compoziţie polifonică pe textul unui asemenea cîntec (ex. *Magnificatul* de Bach). [Din fr. ***magnificat,*** germ. ***Magnifikat***].

magnificénţă, magnificenţe f. (livr.) calitatea a ceea ce este magnific; grandoare, splendoare; bogăţie extraordinară, fast: *se săvîrşi ceremonia ... cununiei cu mare magnificenţă.* FIL.; **război de magnificenţă,** război declanşat din dorinţa nobilimii feudale de a-şi etala luxul, bogăţia, grandoarea. [Din fr. ***magnificence,*** it. ***magnificenza***].

magnifléx, magniflexuri n. magnetoflex. [Din germ. ***Magniflex***].

magnitúdine, magnitudini f. **1.** (astr.) mărime stelară; **2.** intensitate a unui cutremur de pămînt, măsurată pe scările Mercalli şi Richter; **3.** (p. gener.) amploare: *magnitudinea catastrofei.* [Din fr. ***magnitude,*** lat. ***magnitudo, -inis***].

mágno n. aliaj de nichel şi mangan, folosit în electrotehnică. [Din germ. ***Magno***].

magnoliacée, magnoliacee f. (la pl.) familie de arbori exotici cu flori mari, decorative, plăcut mirositoare, cu frunze permanent verzi la unele specii; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***magnoliacées***].

magnólie, magnolii f. nume dat unor arbori şi arbuşti exotici decorativi cu frunzele (la unele specii) totdeauna verzi, cu flori mari, albe sau roşii, plăcut mirositoare (*Magnolia*); (p. restr.) floarea unor asemenea arbori şi arbuşti. [Din germ. ***Magnolie,*** fr., it. ***magnolia***].

magnoliér, magnolieri m. (rar) gen de plante din familia magnoliacee, cuprinzînd arbori şi arbuşti originari din America şi Asia, cu flori mari, frumoase; plantă din acest gen: *din grădini îşi plecau ramurile deasupra străzii chiparoşii şi magnolierii.* TUD. [Din fr. ***magnolier***].

magnolíță, magnolițe f. (rar) femeie de moravuri ușoare; prostituată. [Et. nec.].

magopáță, magopațe f. **1.** (înv.) bucătăreasă (la o mănăstire); **2.** (pop.) femeie ușuratică: *eu nu sînt o magopață.* NEGR.; (și: **magopiță**). [De la ***magopeț***].

magopéț, magopeți m. (înv.) brutar. [Din sl. ***maghiupeți***].

magopíță f. v. magopață.

magót, magoți m. **1.** specie de maimuțe mari, fără coadă, din nordul Africii (*Macacus sylvanus*); **2.** figurină grotescă din porțelan, lut, jad etc. [Din fr. ***magot***].

magreblán, ~eni, magreblană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic Maghrebului sau populației de acolo, referitor la Maghreb ori la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Maghreb: *mulți magrebieni s-au stabilit în Franța.* [***Maghreb*** + *-ian;* cf. fr. ***maghrébin***].

mágulă, magule f. (înv.) **1.** fiecare dintre cei doi pometi; (p. ext.) obraz; **2.** pielea de pe fălcile unui animal, folosită în blănărie. [Din gr. mod. ***mágula***].

mahaevísm n. curent mic-burghez din Rusia țaristă, ostil intelectualității. [***Mahaĭskiĭ*** n. pr. + *-ism*].

mahaevíst, ~ști, mahaevístă, ~e a. care aparține, care este caracteristic mahaevismului, referitor la mahaevism: *atitudini, mentalități mahaeviste.* // m., f. adept, partizan al mahaevismului. [Din rus. ***mahaevist***].

mahalána f. orientare budistă apărută în India în sec. I. d. Hr. și răspîndită în China, Coreea, Japonia, Mongolia, care a introdus dogma mîntuirii, ideea de rai și de iad, un ritual fastuos, o nouă arhitectură, muzică etc. [Din fr. ***mahayana***].

mahál m. v. hamal.

mahalá[1], mahalale și (reg.) **măhălăli** f. **1.** cartier mărginaș, periferic; suburbie; cartier al unui oraș: *cîțiva feciori de boieri băteau mahalalele ziua și noaptea.* GHICA; *prin măhălăli mai neagră noaptea pare.* BAC.; **de mahala,** vulgar, suburban: *limbaj de mahala;* **2.** (p. ext.) locuitorii unui asemenea cartier: *nu m-a întrebat ce cred despre zvonurile mahalalei.* GAL.; *a sculat mahalaua în picioare;* (și: (reg.) **măhăla**). [Din turc. ***mahalle***].

mahalá[2] f. v. mala.

mahalagésc, ~ști, mahalageáscă, ~ești a. specific mahalagiului; de mahala: *a voit să se coboare în mediul mahalagesc.* CĂL.; *purtări mahalagești.* [***Mahalagiu*** + *-esc*].

mahalagéște adv. ca la mahala; ca mahalagiii: *te comporți mahalagește.* [***Mahalagiu*** + *-ește*].

mahalagioáică, mahalagioaice f. femeie care locuiește într-o mahala, la periferia unui oraș; (p. ext.) femeie cu apucături vulgare, certăreață și bîrfitoare: *să fi luat o mahalagioaică sărmană.* CAR.; *două mahalagioaice împopoțonate ca niște alte alea.* CĂRT. [***Mahalagiu*** + *-oaică*].

mahalagísm, mahalagísme n. **1.** cuvînt sau expresie folosită de mahalagii: *mahalagismele sînt frecvente în comediile lui Caragiale;* [ele constau mai ales din franțuzisme mai mult sau mai puțin alterate: *parol!* (=*parole d'honneur*), *rezon* (=*raison*), *alevoa* (=*au revoir*); apoi, din neologisme, așa-zis românizate: *ambiț* (=*ambiție*), *cremenal* (=*criminal*), *ostroment* (=*instrument*); din etimologii populare: *lăcrămație* (=*reclamație*), *scrofuloși* (=*scrupuloși*); din locuțiuni caracteristice: *a trata cu refuz* (=*a refuza*) etc.]; **2.** comportament caracteristic oamenilor de la mahala; (p. ext.) bîrfă: *eram dezgustată de mahalagismul colegelor.* [***Mahalagiu*** + *-ism*].

mahalagíu, mahalagíi m. bărbat care locuiește într-o mahala, la periferia unui oraș; (p. ext.) bărbat cu apucături vulgare, certăreț, bîrfitor, bătăuș: *s-au strîns mahalagiii.* CAR.; *personajele lui Caragiale, mahalagiii, dovedeau ... aceeași aspirație.* D.; (adj.) *Neculai Olăraşu e gospodar mahalagiu și lemnar de meserie.* SAD. [***Mahala*** + *-giu*].

mahalagizá, mahalagizez vb. (rar) (tr. și refl.) a da sau a căpăta caracter de mahala; a (se) vulgariza: *în Caragiale, numele acestea se mai mahalagizează încă, din cauza marelui talent al scriitorului.* IBR.; *toți ... s-au mahalagizat.* IBR. [***Mahalagiu*** + *-iza*].

maharadjáh, maharadjahi m. titlu purtat de prinții indieni; persoană care deținea acest titlu: *gesturi mărinimoase de maharadjah;* (și: **maharajah**). [Din fr. ***maharadjah***].

maharajáh m. v. maharadjah.

maharaní f. soție de maharadjah. [Din fr. ***maharani***].

mahátma m. titlu dat în India asceților, sfinților, persoanelor cu mari merite spirituale. [Din fr. ***mahatma***].

máhăr, mahări m. (fam.) personaj important, influent (în afaceri, politică etc.): *să se prezinte toți mahării sectoarelor.* PETR. [Din germ. ***Macher***].

mahdí m. v. mahdiu.

mahdísm n. doctrină religioasă islamică care propovăduiește venirea profetului Mahdi pe pămînt, pentru a izbăvi lumea musulmană. [Din fr. ***mahdism***].

mahdíst, ~ști, mahdístă, ~e a. care aparține, care este caracteristic mahdismului, referitor la mahdism: *convingeri mahdiste.* // m., f. adept al mahdismului. [Din fr. ***mahdiste***].

mahdíu m. conducător la arabii musulmani; (și: **mahdí**). [Din fr. ***mahdi***].

mahí, mahesc vb. (arg.; refl.) a se îmbăta; (și: **machi**). [Din țig. *makhiv*].

mahít, ~ți, mahită, ~e a. beat, cherchelit; (și: **machit**). [V. ***mahi***].

mahmudeá, mahmudele f. **1.** veche monedă turcească de aur (emisă de sultanul Mahmud II), care a circulat și în țările române: *un cazan plin pînă-n toarte cu garboave de argint, cu mahmudele de aur.* ST.; **2.** (la pl.) salbă sau cercei făcuți din (asemenea) monede: *cere rochii cu turnele și la gît cu mahmudele.* POP. [Din turc. ***mahmudiye***].

mahmúr, ~i, mahmură, ~e a. **1.** care nu și-a revenit complet din beție; amețit; buimac; (subst.) *ceva de băut mahmurilor.* CR.; **2.** prost dispus, posomorît (după chef sau după insomnie): *posomorît cît un pașă mahmur.* AL.; *sînt tare mahmur (am niște nevralgii).* CAR. // n. (reg.) dispoziție sufletească (bună sau rea); **a scoate mahmurul din om,** a face pe cineva să-și iasă din fire, a enerva, a duce la exasperare: *mătușa Măriuca ... scoate mahmurul din om; nu-i o femeie de înțeles.* CR. [Din turc. ***mahmur***].

mahmureálă, mahmureli f. **1.** faptul de a fi mahmur; buimăceală, amețeală: *regretele sale ținură de astă dată mai mult decît ceasurile de mahmureală.* GHEȚIE; **2.** proastă dispoziție; posomoreală: *dacă ți-a trecut mahmureala, spune-mi o vorbușoară bună.* CAR. [***Mahmur*** + *-eală*].

mahoánă f. v. mahonă.

mahomedán, ~i, mahomedană, ~e a. care ține de Mahomed sau de cultul lui, referitor la mahomedanism; musulman: *fatalismul mahometan.* EM.; *religie mahomedană.* // m., f. adept al mahomedanismului; musulman, muslim; (p. restr.) turc: *unele* [ziare] *văd deja zecile de milioane de maometani ridicîndu-se ... la desfășurarea flamurei verzi a proorocului și împlînd nefericita Europă.* EM.; *mahomedanii ocolesc reprezentarea divinității.* BL.; (și: **mahometan,** (înv.) **maometan**). [***Mahomed*** (sau ***Mohamed***) n. pr. + *-an;* cf. lat. ***machomedanus,*** fr. ***mahometan***].

mahomedanísm n. cult religios întemeiat de Mahomed, ale cărui dogme sînt cuprinse în Coran; islam, islamism, musulmanism: *unitatea divină, profeția lui Mahomed, poligamia sînt principiile fundamentale ale mahomedanismului.* [Din fr. ***mahométanisme*** (după *mahomedan*)].

mahometán a. și m., f. v. **mahomedan.**

mahón m. **1.** numele mai multor specii de arbori tropicali din familia maliacee, cu lemnul brun-roșcat, foarte rezistent; **2.** lemnul acestor arbori, întrebuințat mai ales la confecționarea mobilei; acaju: *o bibliotecă lată de mahon cu abanos.* ARG. [Din turc. ***mahon, mahun***].

mahonăre, mahonări f. descărcare a încărcăturii unei nave într-o mahonă. [De la ***mahonă***].

mahónă, mahoane f. nume dat unor ambarcații sau vase folosite la transportul mărfurilor, la pescuit etc.: *alunecau greoaie mahoane negre, bărci, șalupe și remorchere.* TUD.; (și: **mahoană, maoană**). [Din turc. ***maguna,*** fr. ***mahonne***].

mahoníu, ~ii, mahonie, ~ii a. de culoarea mahonului; brun-roșcat: *mobile mahonii.* [***Mahon*** + *-iu*].

mahórcă f. **1.** plantă din familia solanaceelor, cu frunze mari, bogate în nicotină, dar lipsite de aroma tutunului; tutun turcesc (*Nicotina rustica*); **2.** tutun de calitate inferioară fabricat din această plantă; tutun prost: *amintirea unei nopți fără tutun de pipă, silit să fumez mahorca lucrătorilor, mă înfiora.* EL. [Din ucr., rus. ***mahorka***].

mahrámă f. v. **maramă.**

mai[1] adv. indică, în general, cantitatea sau intensitatea: **1.** (cumulativ) încă, și; în plus, pe deasupra: *pe lîngă iști doi ochi, mai am unul la ceafă.* CR. **2.** (durativ) în continuare, mai departe: *tot mai gîndești la anii cînd visam.* EM.; *tot mai trăiește;* **mai e vorbă!**, desigur, neapărat; **3.** (repetitiv) din nou, iar: *să nu afle că-l mai schimbă din hătmănie.* NEC.; **ce mai atîta vorbă?,** la ce să continuăm discuția?; **4.** (intensiv): *nu-și mai luau ochii de la dînsa.* ISP.; *mare bucurie a mai fost în casa lui.* GHEȚIE; **5.** (aproximativ) aproape: *mai pe la udeală* [crește] *brustan, bun de năduf.* SOR.; *mai era să cadă; mai toți;* **mai-mai,** gata-gata, cît pe-aci; **6.** (atenuativ) puțin, oarecum: *te-ai mai încălzit?* AL.; **așa** (sau **acum**) **mai vii de acasă,** se spune celui care revine asupra unei greșeli, care devine mai conciliant; **mai an,** anul trecut; **mai mult sau mai puțin,** v. **mult.** // servește, ca instrument gramatical, pentru a forma: **1.** comparativul: *ce-i mai rău ca urîtu?* POP.; **2.** (precedat de *cel, cea*) superlativul relativ: *sînt cel mai mare dintre frați.* CR. [Lat. ***magis***].

mai[2] m. a cincea lună a anului; florar: *boboc de trandafir din luna lui mai.* CR. [Lat. ***maius***].

mai[3], maiuri și (reg.) **maie** n. **1.** (reg.) ciocan (de lemn); **2.** unealtă în formă de ciocan, folosită la bătut, îndesat etc.; (spec.) unealtă manuală sau mecanizată (tronconică), folosită în construcția drumurilor pentru compactarea terasamentelor, a betoanelor etc.: *maiurile rotarului; maiele pivei.* [Lat. ***malleus***].

mai[4], maiuri și **maie** n. (pop.) ficat; (reg.) **maiurile** (sau **maierele**) **albe,** plămîni; (și: **maiere**). [Din magh. ***máj***].

maiá[1] f. **1.** ferment, drojdie; (p. ext.) plămădeală; **2.** (fig.) putere: *a prins maia;* **3.** cheag; **a prinde maia,** a prinde cheag; **4.** ferment de oțet. [Din turc. ***maya***].

máia[2] m. invar. veche populație indiană din America Centrală. // a. invar. care aparține, care este caracteristic acestei populații, referitor la această populație: *artă maia;* (scris și: *maya*). [Din fr. ***maya***].

maiál, maiale n. (reg.) serbare sau petrecere cîmpenească organizată (de școlari) în luna mai. [Din germ. ***Majalis***].

máică, maici f. 1. (pop. şi fam.; şi ca termen de adresare) mamă: *glasul maicii mele ... veni să mă dezmierde.* AL.; *maică, nu mai osteni, că avem cu ce trăi.* VIERU; **Maica Domnului** (sau **Precista**), mama lui Isus Hristos: *Maica Domnului să-şi facă milă de fata mea!* NEGR.; 2. termen folosit (de tineri) pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie în vîrstă, în semn de respect sau de afecţiune; mamă: *maică Ioană*; 3. (şi ca termen de adresare) călugăriţă: *mănăstire de maici*; 4. (fig.) izvor, cauză, origine: *sîrguinţa este maica tuturor faptelor bune.* DRĂGHICI. [Din bulg., sb. ***majka***].

maidán, maidane şi (înv.) **maidanuri** n. 1. teren deschis, loc viran, folosit ca teren de luptă, loc de adunare, tîrg, obor etc.: *grădini şi maidanuri unde să se depuie soldaţii bolnavi.* GHICA; *odată venise lui Oşlobanu rîndul să cumpere lemne: ... iese cîne-cîneşte la medean.* CR.; **a scoate** (sau **a ieşi**) **la maidan,** a ieşi sau a face să iasă la lumină, a (se) face cunoscut: *el se interesa de magnetism şi mesmerism, carele atuncea ieşise la maidan.* EM.; **a ajunge la maidan,** a izbuti, a duce la bun sfîrşit; **a bate maidanul** (sau **maidanele**), a hoinări, a vagabonda; 2. (reg.) curte, bătătură la casele ţărăneşti; tăpşan: *mîndra şade pe maidan şi-mi înşiră la mărgean.* POP.; 3. (fig.; înv.) interval de timp; moment favorabil, ocazie: *aflase meidean şi vreme a grăi rău de boieri.* N.COSTIN; (şi: (reg.) **meidean, medean**). [Din turc. ***maydan, meydan***].

maidanéz, ~i, maidaneză, ~e m., f. (fam.) nume dat pisicilor şi cîinilor vagabonzi: *m-am procopsit cu un maidanez;* (adj.) *pisica maidaneză devenise foarte tandră.* [***Maidan*** + *-ez*].

máler, maiere n. (reg.) mică gospodărie la margine de oraş (săsesc). // m. (pl.: **maieri**) 1. (la pl.) cartier românesc la marginea oraşelor săseşti; 2. fermier. [Din germ. ***Meier****(hof.)*; cf. magh. ***májor***].

máiere f. v. **mai**[4].

maiestáte, maiestăţi f. 1. caracter maiestuos; măreţie, grandoare, prestanţă, demnitate (care inspiră admiraţie); caracter solemn (care impune respect): *tîmplele dezgolite dezvăluiau ... o maiestate a chipului pînă atunci ascunsă.* PR.; *maiestatea unui templu*; 2. suveran, monarh: *un stat înalt şi nobil, un port de maiestate.* HEL.; 3. termen de reverenţă folosit pentru a vorbi cu (sau despre) un monarh: *nu ţi-ai iubit poporul, Majestate, sau nu l-ai înţeles, şi e totuna.* VLAH.; *soseşte Maiestatea sa;* (şi: **majestate**). [Din lat. ***maiestas, -atis,*** fr. ***majesté,*** germ. ***Majestät***].

maiestós a. v. **maiestuos.**

maiestuós, ~şi, maiestuoásă, ~e a. 1. care impune prin prestanţă, prin demnitate, prin caracterul solemn; ceremonios: *un gest maiestuos.* NEGR.; *zeiţa, majestuoasă, îi tăie vorba numaidecît.* PETR.; (adv.) *înaltă-a lui statură şi zice maiestuos.* AL.; 2. grandios, impunător: *perspectiva maiestuoasă a munţilor.* CĂL. // n. categorie estetică prin care este desemnat stilul solemn, grav, impunător; (şi: **maiestos, majestuos**). [Din it. ***maestoso,*** fr. ***majestueux***].

maiestuozitáte, (rar) **maiestuozităţi** f. însuşirea, caracterul a ceea ce este maiestuos. [***Maiestuos*** + *-itate*].

maiéu n. v. **maiou.**

maieútică f. (în filozofia socratică) arta de a descoperi la un interlocutor, prin discuţii, adevărul pe care îl poartă în sine, dar de care nu este conştient. [Din fr. ***maïeutique***].

mailing [méling] n. procedeu de expediere prin poştă a unei propuneri de vînzare sau de material promoţional la adresa unui potenţial client. [Din engl. ***mailing***].

mailiechort, maillechorturi [maişór] n. aliaj de zinc, aramă şi nichel care imită argintul, folosit mai ales la fabricarea tacîmurilor. [Cuv. fr.].

maimár, maimari m. (înv.) maimarbaşa. [Din turc. ***mimar, meymar***; cf. bulg., sb. ***majmar***].

maimarbaşá, maimarbaşale f. (înv.) arhitect. [Din turc. ***mimar başi*** „intendent general"].

maimăríe[1]**, maimării** f. (înv.) 1. ocupaţia constructorului, a arhitectului: *dreptarul zidarilor sau toiagul de cinste al maimăriei.* OD.; 2. şef de breaslă: *merseră ... calfele lor la maimăria lor.* UR. [***Maimar*** + *-ie*].

maimăríe[2]**, maimării** f. conducere, cîrmuire. [***Mai***[1] + ***mare***[1] + *-ie*].

maimúţă, maimuţe f. 1. subordin de mamifere tropicale din ordinul simienilor, cu conformaţia corpului asemănătoare cu cea a omului, cu labele membrelor anterioare şi posterioare prehensile, terminate cu unghii, cu faţa fără păr, expresivă, inteligente şi sociabile (ex.: cercopitecul, cimpanzeul); 2. (fam.) epitet pentru o persoană foarte urîtă: *te căsătoreşti cu maimuţa aceea fiindcă are bani;* 3. (fam.; depr.) epitet pentru o persoană care emită gesturile, atitudinile altora: *secile feţe de maimuţe rîdeau rîsul cel amar al desfrînaţilor sceptici.* EM. [Din turc. ***maymun,*** gr. mod. ***maimú, maimoúdes***].

maimuţăreálă, maimuţăreli f. 1. faptul de a (se) maimuţări; 2. gest sau atitudine afectată; strîmbătură, schimonoseală: *sînt sătul de maimuţărelile lor.* [***Maimuţări*** + *-eală*].

maimuţárí, maimuţăresc vb. 1. (tr.) a imita gesturi, grimase (ca maimuţele), în bătaie de joc; a strîmba, a maimuţi: *îl maimuţăreşte pe profesor;* 2. (refl.) a gesticula sau a vorbi afectat; a se strîmba, a se schimonosi: *în faţa oglinzii ... mă maimuţăream ca un actor de cinema.* EL. [***Maimuţă*** + *-ări*].

maimuţáríe, maimuţării f. (rar) imitaţie stîngace sau ridicolă; strîmbătură, schimonoseală. [***Maimuţă*** + *-ărie*].

maimuţí, maimuţesc vb. (tr. şi refl.) a (se) maimuţări: *Nae iritat, maimuţindu-mi tonul.* CAR. [De la ***maimuţă***].

maimuţícă, maimuţele f. diminutiv al lui maimuţă; maimuţă mică. [***Maimuţă*** + *-ică*].

maimuţói, maimuţoi m. 1. masculul maimuţei; 2. (fam.) epitet pentru un bărbat foarte urît; 3. (fam.; depr.) epitet pentru un bărbat care imită gesturile, atitudinile altora. [***Maimuţă*** + *-oi*].

mainframe [méinfreim] a. invar. (inform.) **sistem mainframe,** calculator cu mai mulţu utilizatori, proiectat pentru a oferi capacitatea de prelucrare necesară marilor organizaţii. [Cuv. engl.].

maionéză, maioneze f. sos rece preparat din gălbenuş de ou frecat cu untdelemn şi condimentat cu lămîie şi muştar: *n-o să mor dintr-o salată de andive cu maioneză.* PR. [Din fr. ***mayonnaise***].

maiór[1]**, maiori** m. grad de ofiţer între căpitan şi locotenent-colonel; ofiţer cu acest grad: *generalii şi maiorii, cari cătănesc feciorii.* POP. [Din rus. ***maior,*** germ. ***Major***].

maiór[2] a. v. **major.**

maioreásă, maiorese f. (fam. şi pop.) soţie de maior: *la Plosca ieşea, cu o maioreasă se-ntîlnea.* POP. [***Maior*** + *-easă*].

maiorescián, ~eni, maioresciană, ~ene a. care aparţine lui T. Maiorescu sau operei lui, caracteristic lui T. Maiorescu sau operei acestuia; în stilul lui Maiorescu: *concepţie maioresciană.* // m., f. adept, admirator al operei lui T. Maiorescu: *maiorescienii sînt cu precădere oameni de ştiinţă.* CĂL. [***Maiorescu*** n. pr. + *-ian*].

maioritáte f. v. **majoritate.**

maioríza vb. v. **majoriza.**

maióu, maiouri n. 1. tricou decoltat (cu sau fără mîneci), purtat direct pe piele; 2. costum pentru gimnastică sau balet; (şi: **maieu**). [Din fr. ***maillot***].

máistor m. v. **maistru.**

maistoríţă, maistoriţe f. (reg.) femeie care practică o meserie; meşteră: *maistoriţa înfuriată îl izgoneşte.* CĂL. [***Maistor*** + *-iţă*].

máistru, ~ştri, maistră, ~e m., (rar) f. 1. persoană care are (şi practică) o meserie (putîndu-i învăţa şi pe alţii); meşter; (spec.) profesor de lucru manual; maestru[1]; meseriaş care conduce o secţie productivă: *degeaba avem maistor în casă, toate scaunele se zgîcină.* SOR.; *maistru croitor;* 2. persoană dotată, talentată, învăţată; maestru[1]: *geme ca un maistru ce-asurzeşte în momentele supreme.* EM.; 3. (iron.) persoană iscusită, abilă: *maiştri în linguşiri, în injurii.* GHICA; (şi: (reg.) **maistor**). [Din germ. ***Maister,*** sb., bulg. ***majstor***].

maíşă, maişe f. soluţie de apă cu malţ măcinat sau cu amidon provenit din dezagregarea prin fierbere a cartofilor ori a boabelor de porumb, utilizată la fabricarea spirtului, a berii, a drojdiei etc. [Et. nec.].

maizéná, maizene f. amidon de porumb folosit mai ales în alimentaţia sugarilor; zeamil. [Din germ. ***Maizena***].

majárcă, (rar) **majárci** f. soi românesc de viţă de vie cu boabe mari verzui, pătate cu ruginiu, din care se obţin vinuri superioare de masă. [Et. nec.].

májă, máji şi **maje** f. (reg.) 1. veche unitate de măsură pentru greutăţi, variind după regiuni şi epoci între 50 de kg şi 100 de ocale: *după atîta mîncat, trecuse cu mult de o mjă.* GHEŢIE; 2. cîntar pentru greutăţi mari; 3. năvod: *aveai voloace şi măji multe.* DELAVR. [Din magh. ***mázsa***].

majestáte f. v. **maiestate.**

majestuós a. v. **maiestuos.**

majolícă f. 1. faianţă italiană, din epoca Renaşterii, provenită din insula Majorca (=Mallorca): *lampă de majolică;* (fig.) *turla cerului de ceaţă se spărgea ici-colo în ochiuri de majolică albastră.* VOIC.; 2. obiect executat din asemenea faianţă. [Din fr. ***majolique***].

majór, ~i, majoră, ~e a. 1. foarte important; capital, principal: *culturile majore sînt denumite şi culturi monumentale.* BL.; 2. grav; profund: *criză financiară majoră.* CĂL.; **caz de forţă majoră,** eveniment care nu poate fi evitat şi de care nu poate fi responsabil cineva; 3. (log.) **termen major,** predicatul concluziei unui silogism; **premisă majoră,** premisă care conţine termenul major al silogismului; 4. (muz.) **gamă majoră** sau **mod major,** gamă sau mod care cuprinde cinci tonuri şi două semitonuri, acestea din urmă fiind dispuse între treptele III-IV şi VII-VIII; **acord major,** acord format dintr-o terţă mare, peste care se suprapune o terţă mică; 5. (şi m., f.) (persoană) care a ajuns la majorat[1], la majoritate civilă: *fiecare persoană majoră are dreptul de a hotărî singură.* GHEŢIE; **6. sergent major,** grad militar între sergent şi plutonier; subofiţer cu acest grad; **plutonier major,** cel mai mare grad în ierarhia subofiţerilor; subofiţer cu acest grad; **locotenent major,** grad militar între locotenent şi căpitan; ofiţer cu acest grad; **stat major,** v. **stat;** (şi: (înv.) **maior**). [Din fr. ***majeus, major,*** lat. ***major***].

majorá, majorez vb.(tr.) 1. a mări o retribuţie, a urca un preţ, o taxă etc.; a spori: *impozitul a fost majorat;* 2. (înv.) a majoriza. [Din fr. ***majorer***].

majoránt, majorante n. (mat.) element sau număr mai mare sau egal cu oricare dintre elementele sau numerele unei mulţimi. [Din fr. ***majorant***].

majoráre, majorări f. 1. acţiunea de a majora şi rezultatul ei; mărire, creştere, sporire: *noi majorări de preţuri;* 2. sumă încasată în plus de la cei care întîrzie plata impozitelor, a taxelor etc.: *vei plăti majorări la fisc.* [V. ***majora***].

majorát[1], majorate n. **1.** vîrstă legală la care cineva poate beneficia de drepturi civile şi politice depline; starea juridică a persoanei majore; majoritate civilă: *primul act ... încheiat ieri, are în vedere declararea majoratului dumneavoastră.* GHEŢIE; **2.** (în feudalism) proprietate inalienabilă ataşată unui titlu de nobleţe şi transmisă, împreună cu titlul, moştenitorului (primul născut în linie bărbătească). [Din fr. ***majorat,*** germ. ***Majorat***].

majorat[2], ~ţi, majorată, ~e a. mărit, urcat, sporit: *preţuri majorate;* (mat.) **mulţime majorată,** mulţime care admite cel puţin un majorant. [V. ***majora***].

majordóm, majordomi m. intendent al unui palat regal sau princiar; (p. ext.) şeful personalului de serviciu dintr-o casă bogată: *putea fi un majordom în concediu duminical.* CĂL. [Din fr. ***majordome,*** germ. ***Majordom,*** it. ***maggiordomo***].

majorétă, majorete f. fiecare dintre tinerele îmbrăcate în uniforme speciale care defilează la parade, deschid spectacole etc., dansînd sau jonglînd în ritmul muzicii. [Din fr. ***majorette***].

majoritár, ~i, majoritară, ~e a. care aparţine majorităţii, care reprezintă cel mai mare număr, cea mai mare parte dintr-o colectivitate; care întruneşte majoritatea: *eşti acţionar majoritar.* D.; **reprezentanţă majoritară,** sistem electoral în care contează majoritatea voturilor. [Din fr. ***majoritaire***].

majoritáte, majorităţi f. **1.** numărul cel mai mare, partea cea mai mare dintr-o colectivitate: *majoritatea românilor ratează o dată cu maturitatea.* EL.; *majoritatea corpului electoral e pasivă, inertă, indiferentă.* GHEŢIE; **majoritate parlamentară,** ansamblul partidelor şi grupărilor politice care deţin mai mult de jumătate din locurile din parlament: *fără sprijinul unei majorităţi parlamentare nu se poate guverna;* **2.** superioritate numerică cerută sau obţinută la alegeri: *liberalii vor obţine majoritatea;* **majoritate absolută** (sau **simplă**), număr de voturi reprezentînd cel puţin jumătate plus unu din voturile exprimate; **majoritate relativă,** număr de voturi mai mare decît cel obţinut de oricare dintre ceilalţi candidaţi; **majoritate calificată,** număr de voturi egal cu două treimi din voturile exprimate; **3.** (jur.) **majoritate civilă,** situaţie a unei persoane care a împlinit vîrsta prevăzută de lege pentru dobîndirea deplinei capacităţi de exerciţiu; majorat[1]; (şi: (înv.) **maioritate**). [Din fr. ***majorité,*** lat. ***maioritas, -atis,*** germ. ***Majorität***].

majorizá, majorizez vb. (tr.; înv.) **1.** a mări, a majora; **2.** a fi învins de o majoritate, a pune în minoritate (în urma votului): *nu s-a întîmplat niciînd ca Prusia să fie maiorizată în Consiliul Federal.* EM.; *colegiul ne va maioriza pe toţi, ne va închide gura tuturor.* EM.; (şi: (înv.) **maioriza**). [***Major*** + ***-iza***].

majúscul, ~i, majusculă, ~e a. şi f. (literă) care se foloseşte, de regulă, pentru a scrie iniţiala numelor proprii şi a cuvintelor cu care începe o frază; literă mare, capitală: *fel de fel de scrituri – engleze, italice, gotice, batarde, majuscule.* CĂR. [Din fr. ***majuscule***].

majusculáre, majusculări f. (rar) faptul de a scrie cu majusculă litera iniţială a unui cuvînt: *substituie expresiei acesteia o expresie mai generală, de ordin noţional, dar şi personificator, vobind despre Codru şi Primăvară, în genere, o atenţie sublimată prin majuscularea acestor cuvinte.* VIANU. [De la ***majusculă***].

makemonó, makemonouri n. pictură japoneză executată pe un sul de mătase sau pe hîrtie de orez, care se expune pe perete. [Cuv. japonez].

make-up [méicap] n. **1.** înfrumuseţare cosmetică a feţei; machiaj; **2.** produs cosmetic; fard. [Cuv. engl.].

makí m. mamifer nocturn, arboricol, din subordinul lemurienilor, cu picioarele din spate mai lungi decît cele din faţă, cu botul alungit şi coada foarte lungă, care trăieşte în colonii prin pădurile din Madagascar; lemur. [Din fr. ***maki***].

mal, maluri n. **1.** (înv. şi pop.) deal (mai mic); măgură: *la răscruce-n deal, la muche de mal.* POP.; **un mal de om** (sau **de femeie**), bărbat (sau femeie) mare, persoană corpolentă; **2.** fîşie de pămînt (în pantă) de-a lungul unei ape; ţărm, faleză; (p. ext.) regiune de lîngă o apă: *malurile Oltului amestecau verdele cu galbenul şi cu roşul ... în ... potriviri măiestre.* GAL.; **a ieşi la mal,** a duce ceva la bun sfîrşit, a o scoate la capăt; **a se îneca (ca ţiganul) la mal,** a se împotmoli într-o acţiune, tocmai cînd ţelul era aproape atins; a renunţa la ceva în ultimul moment; **3.** perete al unei rîpi, al unei gropi; **a da de mal,** a nimici, a prăpădi: *cu informaţiuni ca ale dumitale, dăm de mal gazeta.* CAR. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***mall*** „munte"].

malá, malale f. unealtă cu care se netezeşte tencuiala; drişcă; (şi: **mahala**). [Din turc. ***mala***].

malabsórbţie f. (şi **sindrom de malabsorbţie**) tulburare provocată de perturbarea resorbţiei sau a absorbţiei intestinale (rezecţie, fistule) ori de insuficienţă digestivă prin deficit enzimatic (afecţiuni gastrice, hepatice sau pancreatice). [Din fr. ***malabsorption***].

malác, ~ci, malacă, ~ce m., f. **1.** pui de bivoliţă: *suge cu buzele, ca un malac.* AL.; **2.** (fig.) om mătăhălos, greoi, leneş: *malacu ... cel din coşer.* AL. [Din bulg. ***malak***].

malachít n. minereu de cupru de culoare verde, cu luciu sticlos, folosit la confecţionarea unor obiecte de artă decorativă; (şi: **malachită, malahit**). [Din fr. ***malachite***].

malachítă f. v. malachit.

malacíe, malacii f. diminuare patologică a consistenţei unui ţesut sau a unui organ, provocată de ischemie, demineralizare sau decalcifiere; ramolisment. [Din fr. ***malacie***].

malacodérm, ~i, malacodermă, ~e a. cu pielea moale. [Din fr. ***malacoderme***].

malacóf, malacofuri şi (rar) **malacoafe** n. crinolină: *poartă malacof exagerat.* AL.; *armura fermecătoare a malacoavelor.* CĂRT.; (şi: **malacov**). [Din fr. ***malakoff,*** rus. ***malacov***].

malacofíl, ~i, malacofilă, ~e a. (despre plante) polenizat de melci. // f. plantă astfel polenizată. [Din fr. ***malacophile***].

malacológ, malacologi m. specialist în malacologie. [Din fr. ***malacologue***].

malacológic, ~ci, malacologică, ~ce a. care ţine de malacologie, referitor la malacologie. [Din fr. ***malacologique***].

malacologíe f. parte a zoologiei care se ocupă cu studiul moluştelor. [Din fr. ***malacologie***].

malacostracée, malacostracee f. subclasă de crustacee superioare dotate cu două perechi de antene, cu capul sudat de torace, cu abdomenul distinct de celelalte segmente inelare; crustaceu din această subclasă (ex.: racul, langusta). [Din fr. ***malacostracé***].

malacóv n. v. malacof.

malád, ~zi, maladă, ~e a. şi m., f. (franţuzism; înv.) bolnav. [Din fr. ***malade***].

maladéţ, maladeţi m. (rusism.; iron.) flăcău, tînăr: *apelpisită ... ca un maladeţ zaporojan.* CAR. [Din rus. ***mólodeţ*** „tînăr"].

maladíe, maladii f. boală: *am fost tare suferind de o maladie curioasă.* CAR.; **maladie albastră,** denumire generică pentru malformaţiile cardiovasculare congenitale cianogene, provocate de amestecul sîngelui venos cu cel arterial. [Din fr. ***maladie***].

maladív, ~i, maladivă, ~e a. **1.** care are aspect nesănătos; care trădează o boală; bolnăvicios: *suferă din cauza ... conformaţiei lui maladive.* CĂL.; *are o paloare maladivă;* **2.** excesiv, exagerat, anormal (din punct de vedere psihic): *devenise avar dintr-o frică maladivă de viitor.* CĂL. [Din fr. ***maladif***].

malaéz, ~i, malaeză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Federaţiei Malaysia sau populaţiei ei, referitor la Federaţia Malaysia sau la populaţia acesteia; malaiezian. // m. pl. popor, populaţie din Federaţia Malaysia: *mîna de lucru a malaiezilor.* SAD. // m., f. persoană (originară) din Federaţia Malaysia; malaezian; (scris şi: *malaiez*). [De la ***Malaysia*** n. pr.; cf. fr. ***malais***].

malaezián, ~eni, malaeziană, ~ene a. şi m., f. malaez: *produse malaeziene aduse de la Singapore.* [***Malaez*** + ***-ian***].

malága f. vin superior, dulce, produs în podgoriile din împrejurimile oraşului spaniol Malaga. [Din fr., sp. ***malaga***].

malagámba, malagambe f. numele unui dans modern, cu ritm alert; melodia acestui dans: *bun prilej de a ne aduna în pauze ... şi de a dansa slow-fox, swing sau malagamba.* GHEŢIE. [De la ***Malagamba*** n. pr.].

malagambíst, ~şti, malagambistă, ~e a. (rar) persoană frivolă, preocupată excesiv de ţinuta sa, de evenimentele mondene etc. [***Malagamba*** n. pr. + ***-ist***].

malaguena [malaghénia] f. dans spaniol cu ritm lent, executat de perechi; melodia acestui dans, însoţită de improvizaţii vocale pe texte populare. [Din sp., fr. ***malaguena***].

malahíe f. (înv.) onanie. [Din gr. mod. ***malakía***].

malahít n. v. malachit.

malár, malare n. fiecare dintre cele două oase ale craniului, situate sub orbite, formînd partea proeminentă a pometilor; (adj.) *os malar.* [Din fr. ***malaire***].

maláric, ~ci, malarică, ~ce a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de malarie; paludic: *abdomene de copii malarici.* CAR.; **2.** care ţine de malarie, referitor la malarie; paludic: *trece printr-o criză malarică.* CĂL. [***Malarie*** + ***-ic***; cf. it. ***malarico***].

malárie f. boală infecţioasă endemică provocată de hematozoarul palustru (transmisă de femela ţînţarului anofel), caracterizată prin febră intermitentă, frisoane puternice, anemie, hipertrofia splinei şi a ficatului; paludism, friguri (palustre): *m-am îmbolnăvit de malarie, o malarie gravă.* EL. [Din it., fr. ***malaria,*** germ. ***Malaria***].

malariológ, ~gi, malariologă, ~ge m., f. medic specialist în malariologie; paludolog. [Din fr. ***malariologue***].

malariológic, ~ci, malariologică, ~ce a. care ţine de malariologie, referitor la malariologie. [Din fr. ***malariologique***].

malariologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studierea şi tratarea malariei; paludologie: *curs de malariologie.* [Din fr. ***malariologie***].

malarioterapíe f. inoculare a parazitului malariei, în scop terapeutic (la tratarea neurosifilisului); impaludare, paludoterapie. [Din engl. ***malariotherapy,*** fr. ***malariathérapie***].

malaxá, malaxez vb. (tr.) a amesteca (şi a mărunţi) diferite materiale pentru a obţine un amestec omogen. [Din fr. ***malaxer***].

malaxáre, malaxări f. acţiunea de a malaxa şi rezultatul ei. [V. ***malaxa***].

malaxór, malaxoare n. maşină folosită pentru a malaxa. [Din fr. ***malaxeure***].

malaxoríst, malaxorişti m. muncitor care lucrează la malaxor. [***Malaxor*** + ***-ist***].

malbéc n. **1.** varietate de struguri, cu boabe sferice, negre-albăstrii; **2.** vin produs din aceşti struguri. [Din fr. ***malbec***].

malconténţ, ~ţi, malcontentă, ~e a. şi m. (înv.) (om) nemulţumit, (om) care protestează; protestatar: *între elevi sînt cîţiva malcontenţi.* EM. [Din it. ***malcontento***, fr. ***malcontent***].

maldác, maldace n. (reg.) măsură de greutate pentru fîn, lemne etc., echivalînd cu o jumătate din încărcătura unui car; cantitate egală cu această greutate. [Cf. gr. mod. ***mandákis*** „legătură de răchită"].

máldăr, maldăre n. şi (rar) **maldări** m. **1.** snop, mănunchi de tulpini de plante, de nuiele, de crengi: *căsuţele ... lucesc sub a lor malduri de trestii aurite.* AL.; **2.** (reg.) (grămadă de) ierburi proaspăt cosite (folosite ca nutreţ pentru vite): *adie mirosul de maldăr cosit.* CAR.; **3.** unitate de măsură a stufului sau a papurei, egală cu o legătură cu circumferinţa de un metru; **4.** mulţime de obiecte (în dezordine); morman, grămadă: *avea pe masă un maldăr de chitanţe.* GHEŢIE; (fig.) *în maldărul de fraze un cuvînt e foarte adesea remarcabil.* CĂL.; (şi: **maldur**). [Cf. pol. ***maldr*** „măsură oarecare"].

máldur n. v. **maldăr.**

maleábil, ~i, maleabilă, ~e a. **1.** uşor de modelat; (spec.) uşor de prelucrat prin forjare, laminare etc.; care poate fi întins în foi subţiri: *metale maleabile;* **2.** (fig.) care se adaptează cu uşurinţă la împrejurări; adaptabil, conciliant, docil; mlădios, suplu: *un caracter maleabil.* [Din fr. ***malléable***].

maleabilitáte f. **1.** însuşirea, capacitatea de a fi maleabil; **2.** (fig.) uşurinţă de adaptare; adaptabilitate, docilitate: *maleabilitatea tinerilor.* [Din fr. ***malléabilité***].

maleabilizá, maleabilizez vb. (tr.) a face un material maleabil. [***Maleabil*** + *-iza*].

maleabilizáre, maleabilizári f. acţiunea de a maleabiliza; (spec.) tratament termic aplicat fontei albe pentru a o transforma în fontă maleabilă, cu proprietăţi mecanice superioare. [V. ***maleabiliza***].

maledícţie, maledicţii f. (livr.) **1.** blestem; **2.** nenorocire, fatalitate; (şi: **maledicţiune**). [Din fr. ***malédiction***].

maledicţiúne f. v. **maledicţie.**

maléfic, ~ci, malefică, ~ce a. **1.** care are o influenţă nefastă, care produce rău; fatal: *sînt urmărit din adîncimi imemoriale ... de puterea malefică a universului.* PR.; **2.** care prevesteşte întîmplări nefaste: *semn malefic.* [Din fr. ***maléfique***].

maleficitáte f. (livr.) caracter malefic. [***Malefic*** + *-itate*].

maleficiu, maleficii n. (livr.) **1.** faptă rea; pagubă: *un personaj misterios ... zădărniceşte maleficiile contelui.* PR.; **2.** practică magică cu scopul de a vătăma, de a păgubi oameni, animale etc. [Din lat. ***maleficium***].

maléic, ~ci, maleică, ~ce a. **acid maleic,** acid obţinut prin oxidarea benzenului, folosit în industria textilă şi a parfumurilor.; **anhidridă maleică,** anhidridă obţinută prin încălzirea acidului maleic. [Din fr. ***maléique***].

maleínă, maleine f. substanţă extrasă din cultura în bulion a microbului morvei, folosită la diagnosticarea acestei boli la cai. [Din fr. ***malléine***].

maleolár, ~i, maleolară, ~e a. care ţine de maleolă, referitor la maleolă. [Din fr. ***malléolaire***].

maleólă, maleole f. **1.** termen generic pentru a denumi o apofiză sau o tuberozitate a unui os (lung); **2.** (spec.) fiecare dintre proeminenţele osoase ale tibiei şi fibulei, aflate la extremitatea inferioară a gleznei. [Din fr. ***malléole***].

malétă, malete f. tricou mulat, pe corp, cu mîneci lungi. [Din fr. ***mallette***].

malfamát, ~ţi, malfamată, ~e a. (rar) rău famat, cu reputaţie proastă: *o adunătură de tineret ... îşi duce cititorii prin locuri malfamate.* EM. [Din fr. ***malfamé***].

malformáţie, malformaţii f. anomalie morfologică congenitală a unui organ, a unei părţi a corpului sau a întregului organism (ex.: buza de iepure, sindactilia etc.); (şi: **malformaţiune**). [Din fr. ***malformation***].

malformaţiúne f. v. **malformaţie.**

malgáş, ~i, malgaşă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Madagascarului sau populaţiei acestuia, referitor la Madagascar sau la locuitorii lui. // m., f. persoană (originară) din Madagascar. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Republica Madagascar: *descrieri de călătorie ... printre incaşi, botocuzi, dravidieni, malgaşi şi iacuţi.* GHEŢIE. // f. limbă austroneziană vorbită de malgaşi. [Din fr. ***malgache***].

malián, ~eni, maliană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Republicii Mali sau populaţiei acesteia, referitor la Republica Mali sau la locuitorii ei. // m. pl. popor, populaţie din Republica Mali. // m., f. persoană (originară) din Republica Mali. [Din fr. ***malien,*** engl. ***malian***].

málic[1] a. **acid malic,** acid organic prezent în mere şi în alte vegetale. [Din fr. ***malique***].

malíc[2] s. v. **melic.**

maligmátă, maligmate f. metaforă atenuată prin introducerea în enunţ a unei construcţii incidente de tipul „oarecum", „ca să zic aşa" sau prin transformarea ei în comportaţie cu ajutorul unor construcţii joncţionale. [Cf. gr. ***málagma*** „atenuare"].

malígn, ~i, malignă, ~e a. **1.** care face rău; cu influenţă vătămătoare: *spiritele cele maligne.* FIL.; **2.** (despre boli sau procese patologice) caracterizat printr-un proces de agravare; (p. restr.) referitor la o boală canceroasă; de natură gravă; incurabil; **tumoare malignă,** tumoare canceroasă; **pustulă malignă,** v. **pustulă**; (şi: (înv.) **malin**). [Din lat. ***malignus,*** fr. ***malin, -igne***].

malignitáte f. **1.** însuşirea, caracterul a ceea ce este malign: *unele judecăţi, cu toată malignitatea, surprind azi prin previziunea lor.* CĂL.; **2.** agravare a unei boli, îndeosebi a cancerului; cancerizare: *determină gradul de malignitate a tumorii.* [Din lat. ***malignitas, -atis,*** fr. ***malignité***].

malignizá, pers. 3 **malignizează** vb. (med.; refl.) a căpăta caracter malign; a se canceriza. [***Malign*** + *-iza*].

malignizáre, malignizări f. faptul de a se maligniza; cancerizare. [V. ***maligniza***].

malignizát, ~ţi, malignizată, ~e a. (despre boli) care a devenit malign; cancerizat: *tumoare malignizată.* [V. ***malignizа***].

malín[1] n. dantelă transparentă, foarte fină, fabricată iniţial în oraşul belgian Malines. [Din fr. ***malines***].

malín[2] a. v. **malign.**

malíţie, maliţii f. (livr.) **1.** înclinarea de a fi maliţios; maliţiozitate: *originalitatea lui e în maliţia curat intelectuală.* CĂL.; **2.** vorbă sau atitudine răutăcioasă: *zice ea, sub inspiraţia unei fulgerătoare maliţii.* EM. [Din fr. ***malice,*** lat. ***malitia***].

maliţiós, ~şi, maliţioásă, ~e a. (livr.) **1.** răutăcios, caustic: *un critic maliţios.* HASD.; **2.** care exprimă, denotă maliţiozitate: *un zîmbet maliţios, neîncrezător se ivi în chip de răspuns.* GHEŢIE; (adv.) *surîde maliţios.* [Din fr. ***malicieux,*** lat. ***malitiosus***].

maliţiozitáte, maliţiozităţi f. (livr.) maliţie: *atins ... de maliţiozitatea confraţilor.* CAR. [***Maliţios*** + *-itate;* cf. it. ***maliziosità***].

mali, malluri [mol] n. complex comercial de mari dimensiuni, cuprinzînd magazine, restaurante, servicii utilitare, expoziţii etc., închis circulaţiei autovehiculelor; complex de magazine: *mall-ul e plin de o mare de oameni.* D.; *s-a inaugurat noul mall.* [Cuv. engl.].

malm n. etajul superior al jurasicului, caracterizat prin amoniţi, lamelibranhiate, gasteropode etc. [Din engl. ***malm***].

malnutríţie, malnutriţii f. (livr.) stare de nutriţie nesatisfăcătoare a organismului, provocată de subalimentaţie, de malabsorbţie etc.; subnutriţie. [Din fr. ***malnutrition***].

malofág, ~gi, malofagă, ~ge a. care se hrăneşte cu pene sau păr. // n. (la pl.) ordin de insecte, asemănătoare păduchilor, care paralizează păsările şi mamiferele, hrănindu-se cu penele, cu părul, cu descuamaţii ale pielii acestora (*Mallophaga*); (şi la sg.) insectă din acest ordin. [Din fr. ***mallophage***].

malofagóză f. parazitoză provocată de prezenţa pe corp a unor insecte malofage. [***Malofag*** + *-oză*].

malonést, ~şti, malonestă, ~e a. (livr.) **1.** necinstit, incorect: *zarafi fără capital, fanfaroni şi maloneşti.* FIL.; **2.** care denotă, trădează necinste, malonestitate: *în locul ierarhiei muncii şi-a meritului s-a introdus ierarhia vicleniei stupide şi a apucăturilor maloneste.* EM.; (adv.) *a se folosi băneşte de secretele oficiale, de punga statului chiar e în cel mai mare grad malonest, dar toţi o fac fără jenă.* EM. [Din it. ***malonesto;*** cf. fr. ***malhonnête***].

malonestitáte f. (livr.) necinste, incorectitudine: *mai bine rob în ţara dreptilor decît om mare în ţara în care malonestitatea, trădarea ... şi pehlivănia sînt merite şi titluri de înaintare.* EM. [***Malonest*** + *-itate*].

malónic a. **acid malonic,** acid dicarboxilic, rezultat din oxidarea acidului malic, folosit, împreună cu derivaţii săi, în sinteze organice şi farmaceutice. [Din fr. ***malonique***].

malonilurée f. acid barbituric. [Din fr. ***malonylurée***].

malorosián, ~eni, malorosiană, ~ene a. (înv.) ucrainean: *traduc descrierea stepei malorosiene.* OD. [Din rus. ***malorosijanin***].

malorosienésc, ~şti, malorosieneáscă, ~eşti a. (înv.) ucrainean. // f. (artic.) limbă ucraineană: *malorosieneasca ... se vorbeşte la Pragurile Niprului.* SAD. [***Malorosian*** + *-esc*].

malorús, ~şi, malorusă, ~e m., f. denumire veche dată ucrainenilor. [Din rus. ***malorus***].

maloteá, malotele f. **1.** (înv.) manta de damă căptuşită cu blană (scumpă): *îşi scoase maloteaua sa blănită cu samur.* FIL.; **2.** (reg.) scurteică purtată de ţărănci în zilele de sărbătoare: *să-ţi croiesc o malotea, zău, frumoasă ca o stea.* POP. [Din turc. ***mallota,*** gr. mod. ***miloté***].

malpóstă, malposte f. (înv.; rar) trăsură destinată poştei (şi transportului de călători); (p. ext.) sistemul de transport corespunzător: *malposta nu primeşte decît doi călători, fiind menită a duce corespondenţiile.* AL. [Din fr. ***mallposte***].

malpozíţie, malpoziţii f. poziţie defectuoasă a unei structuri anatomice (ex. malpoziţie dentară). [Din fr. ***malposition***].

malpráxis, malpraxisuri n. tratament incorect sau neglijent aplicat de un medic unui pacient, care îi cauzează acestuia prejudicii de orice natură, în relaţie cu gradul de afectare a capacităţii fizice şi psihice: *asigurări pentru cazurile de malpraxis.* [Din fr. ***malpraxis***].

malprezentáţie f. prezentaţie defectuoasă a fătului. [Din engl. ***malpresentation***].

maltáză f. enzimă din salivă, suc pancreatic sau intestinal, care transformă maltoza în glucoză; diastază. [Din fr. ***maltase,*** germ. ***Maltase***].

maltéf s. mătase malteză: *rochie de maltef.* FIL.; (şi: **malteh**). [Et. nec.].

maltéh s. v. maltef.

maltéz, ~i, malteză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Maltei sau locuitorilor ei, referitor la Malta ori la locuitorii acesteia. // f. limbă semitică din familia afro-asiatică, dialect al arabei magrebiene. // m., f. persoană (originară) din Malta. // m. pl. populaţia Maltei. [Din it. ***maltese***].

malthusián, ~eni, malthusiană, ~ene a. şi m., f. malthusianist. [Din fr. ***malthusien***].

malthusianísm n. doctrină social-politică elaborată de Malthus, potrivit căreia înlăturarea pericolului mizeriei iminente a omenirii (ca rezultat al decalajului între creşterea populaţiei globului în progresie geometrică şi creşterea mijloacelor de subzistenţă în progresie aritmetică) ar fi posibilă numai prin limitarea voluntară a naşterilor (prin procedee anticoncepţionale); **malthusionism economic,** restricţia sistematică a producţiei şi distrugerea excedentului acesteia, pentru ca, prin reducerea ofertei, să se menţină preţurile. [Din fr. ***malthusianisme***].

malthusianíst, ~şti, malthusianistă, ~e a. care ţine de malthusianism, referitor la malthusianism; malthusian: *concepţie malthusianistă.* // m., f. adept al malthusianismului; malthusian. [***Malthusian***(ism) + *-ist*].

maltóză f. substanţă zaharoasă prezentă în organismele vii, rezultată din descompunerea amidonului şi glicogenului sub acţiunea amilazelor; zahăr de malţ. [Din fr. ***maltose,*** germ. ***Maltose***].

maltratá, maltratez vb. (tr.) a trata rău, cu asprime pe cineva, a-l supune la chinuri fizice sau morale; a brutaliza, a molesta, a maltratarisi: *de ce au devastat magazinul şi l-au maltratat pe proprietar?* GHEŢIE; (fig.) *Maiorescu ... îl maltratase în „Beţia de cuvinte".* CĂL. [Din fr. ***maltraiter,*** it. ***maltratare***].

maltratáre, maltratări f. acţiunea de a maltrata şi rezultatul ei: *pentru maltratare ..., ce reparaţie aş mai fi căutat?* CAR. [V. ***maltrata***].

maltratarisí, maltratarisesc vb. (înv.; tr.) a maltrata: *maltratariseşte oamenii.* NEGR. [***Maltrata*** + *-arisi*].

malţ n. produs obţinut din boabe de orz sau de alte cereale încolţite, uscate şi măcinate, folosit la fabricarea berii şi a spirtului, iar prăjit, la prepararea surogatului de cafea. [Din germ. ***Malz***].

malţificá, malţífic vb. (tr.) a transforma orzul sau alte cereale în malţ. [***Malţ*** + *-ifica*].

malţificáre f. acţiunea de a malţifica şi rezultatul ei. [V. ***malţifica***].

malvacée, malvacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, erbacee sau lemnoase, cu frunze alterne simple, prevăzute cu stipele, cu flori cu cinci petale, cu fructul o capsulă; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: nalba, bumbacul). [Din fr. ***malvacées***].

malversáţie, malversaţii f. (livr.) delapidare; fraudă (din fondurile publice): *a fost condamnat pentru malversaţii;* (şi: **malversaţiune**). [Din fr. ***malversation,*** it. ***malversazione***].

malversaţiúne f. v. malversaţie.

mamăcă f. (reg.) mamă: *la noi nici nu se uită mamaca.* ST. [De la ***mamă***].

mamáie f. (pop. şi fam.) **1.** mamă; **2.** bunică. [De la ***mamă***].

mamalogíe, mamalogii f. (parte a zoologiei care se ocupă cu) studiul mamiferelor: *cercetări de mamalogie.* [Din fr. ***mammalogie***].

mamár, ~i, mamară, ~e a. (anat.) referitor la mamelă, în legătură cu mamela, de mamelă; mamelar: *cancer mamar; glandă mamară.* [Din fr. ***mammaire***].

mámă, mame f. **1.** femeie considerată în raport cu copiii ei; termen folosit pentru a vorbi cu (sau despre) aceasta: *hai, puiu, nani-na, că mama te-a legăna.* VIERU; **mamă bună,** mamă naturală, care a născut (şi crescut) copilul sau copiii respectivi: *mama bună a Mariei a murit;* **mamă vitregă,** soţia unui bărbat, în raport cu copiii acestuia din altă căsătorie: *mama decedase ..., lăsînd locul unei mame vitrege.* CĂL.; **mamă adoptivă,** femeie care a înfiat un copil; **mamă-mare,** bunică; **mamă-soacră,** soacră; **de** (sau **despre**) **mamă,** în linie maternă; **vai de mama mea** (sau **ta, sa etc.**), vai de mine (sau de tine, de ea etc.); (de) **mama focului,** grozav, straşnic, nevoie mare: *era frumoasă de mama focului.* CR.; o **mamă de bătaie,** o bătaie straşnică; **la mama dracului,** foarte departe: *stătea la mama dracului;* **2.** termen de dezmierdare cu care o femeie se adresează copiilor ei: *mamă dragă!;* **3.** termen folosit pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie (mai în vîrstă), în semn de respect sau de afecţiune; maică: *în inima mea îşi are locul mama Sia.* CAR.; **4.** femelă a unui animal în raport cu puii săi; **5.** (fig.) punct de plecare; obîrşie, izvor, cauză (primară): *lenea e mama tuturor viciilor;* **patria mamă,** patria originară, teritoriul de formare a unui popor: *ar fi o nebunie dacă fiecare ţinut revenit la Patria mumă şi-ar păstra partidele locale.* GHEŢIE; **limbă mamă,** limbă de bază, din care s-au dezvoltat alte limbi: *latina este limba mamă a limbilor romanice.* // (compuse) **mama** (sau **muma**)**-pădurii, a)** personaj din mitologia populară, închipuit ca o bătrînă urîtă şi rea, care umblă prin păduri, ademenind, ucigînd şi chiar mîncînd oameni: *lua-l-ar mama-pădurii!;* **b)** (bot.) şerpiţă (*Lathraea Squamaria*); (şi: **mumă, mămă,** (înv.) **îmă**). [Din lat. ***mamma*** „mamă, lapte, ţîţă"].

mámba m. şarpe de talie mare din Africa tropicală, foarte veninos şi agresiv. [Din fr. ***mamba***].

mámbo, mambouri n. dans cubanez sincopat şi cu mişcare rapidă; melodia acestui dans. [Din sp., fr. ***mambo***].

mámcă f. v. mancă.

mamectomíe, mamectomii f. mastectomie. [Din fr. ***mammectomie***].

mamelár, ~i, mamelară, ~e a. (rar) mamar. [Din fr. ***mamellaire***].

mamélă, mamele f. organ care secretă lapte la mamiferele femele; ţîţă, sîn, piept: *luă în palmă mamela rotundă, elastică.* GHEŢIE. [Din fr. ***mamelle***].

mamelón, mameloane n. **1.** sfîrcul mamelei, unde se deschid canalele galactofore; **2.** ridicătură de teren izolată, cu vîrful rotunjit; movilă, muncel: *pe mamelonul de scoicărie măcinată, nu se mai poate trăi.* R.L. [Din fr. ***mamelon***].

mamelúc, mameluci m. **1.** soldat din cavaleria sultanilor egipteni: *mamelucii instituiţi la 1230 au fost exterminaţi în 1811 din ordinul lui Mehmet-Ali;* **2.** soldat din escadronul gărzii imperiale franceze, participant la expediţia lui Napoleon în Egipt; **3.** (fig.) om fără personalitate, fără păreri proprii: *eşti un mameluc!* [Din fr. ***mamelouk***].

mamifér, mamifere n. (la pl.) clasă de vertebrate superioare care au corpul acoperit cu păr, respiraţie pulmonară, inima cu patru camere, encefalul dezvoltat, nasc pui vii şi îi hrănesc cu laptele secretat de mamele; (şi la sg.) animal din această clasă: *la mamifere partea craniană şi partea feţei stau în raport de inversă proporţionalitate.* BL. [Din fr. ***mammifère***].

mamiloplastíe, mamiloplastii f. modificare prin operaţie estetică a sînului. [Din fr. ***mammilloplastie***].

mámină f. v. namilă.

mamítă, mamite f. inflamaţie (de natură infecţioasă) a ugerului la femelele în lactaţie; **mamită gangrenoasă,** boală a oilor, provocată de *Staphylococus pyogenes,* manifestată prin gangrenarea ugerului. [Din fr. ***mammite***].

mamíţă f. v. mămiţă.

mamiţícă f. v. mămiţică.

mamográf, mamografe n. (med.) aparat cu care se fac mamografii. [Din engl. ***mamograph***].

mamografíe, mamografii f. radiografie a glandei mamare. [Din fr. ***mammographie***].

mamón, mamoni m. **1.** nume dat diavolului (în Biblie), reprezentînd lăcomia, avariţia; (p. restr.) satana: *mamonul învaţă să apucăm şi să luăm cum putem.* VARL.; *nimeni nu va putea sluji şi lui Dumnezeu şi mamonului.* NEAGOE; **2.** (fig.) avuţie (în bani) strînsă cu mare lăcomie; (şi: **mamona**). [Din gr. mod. ***mamonás,*** sl. ***mamona***].

mamóna m. v. mamon.

mamoplastíe, mamoplastii f. denumire generică pentru intervenţiile chirurgicale corectoare ale sînului. [Din fr. ***mammoplastie***].

mamórnic, mamornici m. gîndac negru-albăstrui, cu corpul moale, cu aripi scurte, care secretă o substanţă cleioasă, urît mirositoare (*Meloë proscarabaeus*). [Et. nec.; v. ***mămăruţă***].

mamómiţă, mamorniţe f. (reg.) **1.** numele unui duh rău; **2.** epitet injurios pentru o femeie grasă, greoaie, leneşă: *să te scoli, mamorniţo, că te ia iaca-cine.* DELAVR. [Contaminare între ***mamon*** şi ***babornită***].

mámoş, mamoşi m. (astăzi rar) medic specialist în obstetrică şi ginecologie; obstetrician, ginecolog: *îl revăzu pe mamoşul care primise să o scape de copil.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***mámmos,*** (<***mámme*** „moaşă")].

mamotróp, ~i, mamotropă, ~e a. şi n. (hormon) care stimulează dezvoltarea normală a sînilor. [Din fr. ***mammotrope***].

mamút, mamuţi m. **1.** specie fosilă de elefant din a doua jumătate a pleistocenului, contemporan cu omul cavernelor, descoperit în gheţurile Siberiei (*Elephas primigenius*); **2.** epitet injurios pentru un bărbat bătrîn şi ramolit; **3.** (fig.) mare întreprindere industrială, învechită şi neproductivă: *mamuţii industriali blochează şi asigurările sociale.* A. // a. invar. de mari proporţii; colosal: *se privatizează întreprinderile mamut; echipă antrenată într-un proiect mamut.* [Din fr. ***mammouth***].

manáf, manafi m. (înv.) hoţ (dintr-o bandă); cîrjaliu: *manafii aveau puşti lungi şi săbii.* FIL. [De la ***Manah*** n. pr.].

management, managementuri [ménegiment sau manágiment] n. **1.** activitatea, arta de a conduce; **2.** ştiinţa organizării şi conducerii întreprinderilor, prin elaborarea de sisteme, programe, metode, tehnici etc. menite să sporească competitivitatea. [Din engl. ***management***].

manáger, manageri m. **1.** persoană care conduce, care organizează o întreprindere, o societate comercială etc.; director comercial: *Geurtie flirtează acum cu un manager de la Middle Bank.* EL.; **2.** persoană care gerează interesele unui campion, ale unei vedete etc.; impresar: *managerii, tot mîngîind cocoşii, se aşezară de o parte şi de alta a ringului.* TUD.; (accent. şi ***mánager***) [Din engl., fr. ***manager***].

manageriál, ~i, managerială, ~e a. referitor la management; de manager: *din nefericire lucrurile se mişcă foarte greu la noi, la români, şi nu doar din proverbiala noastră lipsă de talent managerial.* CF. [Din engl. ***managerial***].

managerizá, managerizez vb. (tr.) a conduce, a administra, a organiza. [***Manager*** + *-iza*].

mánă f. **1.** lichen comestibil, bogat în amidon, răspîndit în Asia şi în Africa de Nord (*Lecanora esculenta*); **2.** (relig.) hrană miraculoasă pe care Dumnezeu o trimitea din cer în fiecare dimineaţă izraeliţilor în deşerturile Arabiei: *hrănit cu mană în pustie*. PALIA.; **3.** (fig.) belşug, bogăţie; spor, cîştig: *cler îngrăşat cu mana averilor mănăstireşti*. AL.; *nu va fi mare mană de cîştigul meu*. ISP.; **4.** (pop.) (belşug de) lapte bun, smîntînos, despre care poporul crede că poate fi răpit ori degradat prin farmece şi vrăji de către strigoaice (în zorii zilei de Sf. Gheorghe): *poate c-au luat strigoaicele mana de la vaci*. CR.; **5.** nectar; miere de albine: *mana florilor;* **6.** suc cleios ce se obţine prin crestarea unor arbori, folosit ca laxativ; **7.** numele mai multor boli infecţioase ale plantelor, provocate de ciuperci parazite; **8.** rouă sau ploaie cu soare, cu efect dăunător, în special asupra viţei de vie; (p. ext.) stricăciune provocată de soarele fierbinte de după ploaie; **9.** (compuse; bot.) **mana-jidovului,** zmeur, rug de munte (*Rubus idaeus*); **mană-de-apă** (sau **-de-ape**), plantă erbacee din familia gramineelor, toxică, cu flori dispuse în spiculeţe, care creşte pe marginea apelor (*Glyceria aquatica*). [Din sl. ***mana,*** gr. mod. ***mánna,*** lat. ***manna***; sensul **4** este o aplicare indigenă şi specială (păstorească) a termenului biblic].

manc, ~ci, mancă, ~ce a. **1.** (înv.) incomplet, cu lipsuri: *tabla sa rămase tot mancă*. EM.; **2.** (reg.; despre animale) căruia îi lipseşte o parte a corpului. // f. (înv.) lipsă. // n. (înv.) cusur, defect: *i s-a dat ... o esistinţă fără manc (defect)*. EM. [Lat. ***mancus,*** fr. ***manque***].

mancăndo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu rărirea tempoului, diminuînd simultan intensitatea. [Cuv. it.].

máncă, mance f. (reg.) doică: *mancă, guvernantă m-aş îngriji s-aleg*. NEGR.; (şi: **mamcă**). [Din ucr. ***mamka***].

manciurián, ~eni, manciuriană, ~ene a. care aparţine Manciuriei sau locuitorilor ei, referitor la Manciuria sau la locuitorii acesteia. // f. limbă din familia altaică, ramura tungusă, pe cale de dispariţie. // m., f. persoană (originară) din Manciuria. [***Manciuria*** n. pr. + ***-an***].

mánco n. lipsă de bani la încheierea unei operaţiuni contabile; pierdere la o marfă datorită transportului, desfacerii etc.; deficit. [Din it. ***manco***].

mancolístă, mancoliste f. listă pe care un filatelist o trimite unui partener de schimb, indicînd timbrele care îi lipsesc din colecţie. [Din fr. ***mancoliste,*** it. ***mancolista***].

mancúrt, mancurţi m. persoană căreia i-a fost anulată conştiinţa de sine, care s-a depersonalizat, s-a mancurtizat. [Din rus. ***mankurt***].

mancurtísm, (rar) **mancurtisme** n. **1.** atitudine de mancurt; **2.** faptă sau vorbă de mancurt. [***Mancurt*** + ***-ism***].

mancurtizá, mancurtizez vb. (tr.) a face ca cineva să devină mancurt; a depersonaliza: *puterea sovietică a mancurtizat milioane de oameni;* (refl. pas.) *mulţi s-au mancurtizat în timpul dictaturii*. [De la ***mancurt***].

mancurtizánt, ~ţi, mancurtizantă, ~e a. care mancurtizează. [V. ***mancurtiza***].

mancurtizáre, mancurtizări f. acţiunea de a mancurtiza şi rezultatul ei; depersonalizare: *mancurtizarea este un genocid etno-cultural*. [V. ***mancurtiza***].

mancurtizát, ~ţi, mancurtizată, ~e a. care a fost supus mancurtizării; depersonalizat. [V. ***mancurtiza***].

mandá, mandez vb. (tr.; înv.) a face cunoscut cuiva un ordin, o dispoziţie etc. [Din fr. ***mander***].

mandaiác m. v. **mîndălac.**

mandamént n. (rar) **1.** ordin scris al unui superior; **2.** scriere a unui episcop catolic către enoriaşii săi. [Din fr. ***mandement***].

mandaneá, mandanele f. bandă elastică în jurul mesei de biliard. [Din turc. ***mandane***].

mandánt, ~ţi, mandantă, ~e m., f. **1.** (jur.) persoană care împuterniceşte pe cineva să o reprezinte printr-un mandat; **2.** (p. ext.) cetăţean care învesteşte un politician cu mandat politic: *[politicienii] fac tocmai contrariul de ceea ce au promis mandanţilor lor şi trec totuşi de reprezentanţi ai voinţei legale şi sincere a ţării*. EM. [Din fr. ***mandant***].

mandáre, mandări f. (înv.) acţiunea de a manda şi rezultatul ei: *în urma statelor de prezenţă ..., vor fi avut de urmare mandarea sumelor respective şi achitarea învăţătorilor*. EM. [V. ***manda***].

mandarín[1], mandarini m. **1.** nume dat de portughezi demnitarilor indigeni din Indochina, extins de europeni la înalţii funcţionari din China feudală, recrutaţi dintre oamenii de cultură: *mandarinul bate din palme şi un servitor apare aducînd ceaiul*. GHEŢIE; **2.** (fig.; adesea iron.) intelectual cu pretenţii, cu multe titluri (academice): *s-au alipit şi cîţiva mandarini ai păturii intelectuale*. IBR. [Din fr. ***mandarin***].

mandarín[2], mandarini m. arbust fructifer, cu frunze lanceolate, persistente, cu flori albe, parfumate, cultivat în regiunile mediteraneene pentru fructele sale comestibile (*Citrus nobilis*). [De la ***mandarină***].

mandarinál, ~i, mandarinală, ~e a. **1.** propriu mandarinilor[1], referitor la mandarini; **2.** (fig.; adesea iron.) care manifestă autoritate, pretenţii de mandarin[1]: *spiritul mandarinal de universitar*. [Din fr. ***mandarinal***].

mandarinát, mandarinate n. **1.** demnitatea, funcţia de mandarin[1]; timpul cît un mandarin îşi exercită funcţia; **2.** (fig.; adesea iron.) grup social, pretinzînd că formează o categorie aparte, privilegiată, care exercită o autoritate intelectuală mai mult sau mai puţin arbitrară; autoritatea exercitată de un asemenea grup: *eram agasaţi de mandarinatul academic*. [Din fr. ***mandarinat***].

mandarínă, mandarine f. fructul mandarinului[2], asemănător cu portocala, dar mai mic, mai dulce şi mai aromat: *în faţa magazinelor alimentare ... portocale, mandarine, banane*. PR. [Din fr. ***mandarine***].

mandát, mandate n. **1.** împuternicire de a reprezenta pe cineva şi de a acţiona în numele acestuia; delegaţie: *au mandat din partea muncitorilor şi a unora dintre funcţionari*. GHEŢIE; **contract de mandat,** contract prin care o persoană împuterniceşte pe alta să încheie acte juridice pentru ea sau în numele ei; **2.** putere conferită de către membrii unei societăţi reprezentanţilor lor; funcţia acestor reprezentanţi; durata exercitării acestei funcţii: *acesta e singurul sens acceptabil al demnităţilor publice, fie ele ministeriate ... sau mandate parlamentare: asumarea unei slujiri dezinteresate*. D.; **3.** serviciu poştal de expediere a banilor sau a coletelor; formular completat pe baza căruia se expediază bani sau colete prin poştă; sumă de bani sau colet expediat sau primit astfel: *ţi-am expediat suma reclamată prin mandat telegrafic*. CAR.; *: mandatul poştal nu-l mai găsi pe Laţi la Praga*. GHEŢIE; **4.** (jur.) ordin, dispoziţie; **mandat de aducere,** ordin dat de un organ de jurisdicţie sau de urmărire penală de a aduce în faţa sa o persoană învinuită, un martor sau un expert; **mandat de reţinere** (sau (înv.) **de depunere**), ordin scris în virtutea căruia o persoană poate fi reţinută, un timp limitat, la dispoziţia organelor de jurisdicţie sau de anchetă; **mandat de arestare,** ordin scris emis de un organ judiciar, prin care se dispune arestarea unui învinuit, inculpat sau condamnat; **mandat de executare,** ordin emis de organul judiciar, prin care se dispune ca o persoană să execute o sancţiune contravenţională sau o pedeapsă cu închisoarea; **5. teritoriu sub mandat,** formă de administrare străină a unui teritoriu, în baza hotărîrii unui for internaţional. [Din fr. ***mandat,*** germ. ***Mandat,*** lat. ***mandatum*** „însărcinare"].

mandatá, mandatez vb. (tr.) **1.** a încredinţa cuiva un mandat; a împuternici: *a fost mandatat să intervină;* **2.** a dispune, a ordonanţa plata unei sume de bani. [Din fr. ***mandater***].

mandatár, ~i, mandatară, ~e m., f. persoană căreia i s-a încredinţat un mandat; reprezentant, împuternicit; procurator: *mandatarii regelui Vladislav*. HASD. // m. mic meseriaş, comerciant etc. care, în epoca socialistă, avea în locaţie de gestiune un magazin, un restaurant, un atelier. [Din fr. ***mandataire,*** lat. ***mandatarius,*** germ. ***Mandatar***].

mandatáre, mandatări f. acţiunea de a mandata şi rezultatul ei. [V. ***mandata***].

mandibulár, ~i, mandibulară, ~e a. care ţine de mandibulă, aflat în relaţie cu mandibula: *nerv mandibular*. [Din fr. ***mandibulaire***].

mandíbulă, mandibule f. **1.** maxilarul inferior la om şi la alte vertebrate; falcă: *din teribilul neam subteran rămase-un morman de tibii, vertebre, mandibule, cranii*. CĂRT.; **2.** fiecare dintre cele două părţi ale ciocului păsărilor; **3.** fiecare dintre cele două piese bucale chitinoase la insecte. [Din fr. ***mandibule***].

mandibulométru, mandibulometre n. instrument pentru determinarea dimensiunilor şi unghiurilor mandibulei, folosit în antropologie şi stomatologie. [***Mandibulă*** + ***metru***].

mandólă, mandole f. **1.** vechi instrument muzical asemănător lăutei; **2.** variantă a mandolinei: *un eco uşor setos de amor se-ncurcă într-a mandolei strune*. EM.; (şi: **mandoră**). [Din it. ***mandola,*** fr. ***mandore***].

mandolinátă, mandolinate f. serenadă acompaniată de mandolină. [Din it. ***mandolinata***].

mandolínă, mandoline f. instrument muzical cu cutia de rezonanţă boltită şi, de obicei, cu patru coarde metalice duble, care produc sunete prin atingere cu un plectru sau prin ciupire: *s-aude vibrînd mandolina*. EM. [Din fr. ***mandoline,*** it. ***mandolina***].

mandoliníst, ~şti, mandolinistă, ~e m., f. (rar) persoană care cîntă la mandolină. [Din fr. ***mandoliniste***].

mandóră f. v. **mandolă.**

mandragóră, mandragore f. plantă erbacee cu rădăcină ramificată şi cărnoasă, cu flori violete (*Mandragora officinalis*); (p. restr.) rădăcina acestei plante, folosită în medicină şi în magie: *află miare de mandragora în ţarină şi le aduse la Lia*. BIBLIA. [Din sl. ***mandragora,*** gr. mod. ***mandragóras***].

mándră, mandre f. îngrăditură din stuf, din nuiele etc. făcută de-a curmezişul unei ape, pentru prinderea sau păstrarea peştelui viu. [Din gr. mod. ***mándra***].

mandríi, mandrili m. specie de maimuţă din Africa Ecuatorială, cu blana măslinie, cu coada scurtă, cu faţa colorată în roşu, cu ochi albaştri (*Mandrillus sphinx*). [Din fr. ***mandrill***].

mandrín, mandrine n. **1.** unealtă calibrată pentru lărgirea sau fasonarea găurilor în piese tubulare sau inelare; **2.** dispozitiv cu care se fixează o piesă de prelucrat la strung, la maşina de găurit; **3.** (med.) tijă metalică (subţire) introdusă în lumenul unui ac de seringă pentru a-i permite permeabilitatea sau într-o sondă pentru a-i asigura o anumită rigiditate; (şi: **mandrină**). [Din fr. ***mandrin***].

mandriná, mandrinez vb. (tr.) a lărgi găurile unor piese, capetele unor ţevi, prin deformare plastică cu mandrinul. [Din fr. *mandriner*].

mandrinăre, mandrinări f. acţiunea de a mandrina şi rezultatul ei. [V. *mandrina*].

mandrínă f. v. mandrin.

maneá, manele f. **1.** cîntec de dragoste de origine orientală: *încep să cînt vreo manea.* NEGR.; *prin sunet de tambură şi glasuri de manele.* AL.; **2.** cîntec de petrecere specific periferiei urbane. [Din turc. *mani* „melodie"].

manechín, manechine n. **1.** figură de lemn, de ceară etc. care înfăţişează corpul (sau numai bustul) omenesc, servind ca model în sculptură, ca suport pentru a proba sau a expune obiecte de îmbrăcăminte etc.: *vitrinele prăvăliilor erau ţăndări, şi copii vagabonzi jefuiau manechinele.* CĂRT.; **2.** (p. ext.) schelet de lemn înfăşurat cu paie, cu zdrenţe etc., astfel încît să semene cu corpul unui om; momîie: *înşeală pe superior, fugind din postul de gardă şi lăsînd în locu-i un manechin de paie.* CĂL.; **3.** prezentator de modele (noi) de îmbrăcăminte; **4.** (fig.) om lipsit de personalitate, influenţabil. [Din fr. *mannequin*].

manéj, manejuri n. **1.** antrenament pentru dresatul cailor; dresaj: *dresat cum este corpul electoral, ca şi caii de la manej, cari la un semn se-ntorc cînd la dreapta, cînd la stînga.* EM.; **2.** pistă sau teren pe care se dresează, se antrenează caii şi se învaţă călăria; **3.** arenă (la circ) pe care evoluează animalele dresate; **4.** dispozitiv pentru punerea în mişcare a unor maşini (agricole) cu ajutorul unui cal; **5.** (fig.) mijloc, tertip pentru a obţine ceva: *i-am înţeles micul manej.* [Din fr. *manège*, it. *maneggio*].

manélă, manele f. bară de lemn sau de metal, folosită la cofraje, la schele ca pîrghie etc.: *lanţul ancorei ... e învîrtit prin manele.* CĂL. [Din it. *manella*].

manelíst, ~şti, manelistă, ~e m., f. cîntăreţ (şi compozitor) de manele. [*Manele*, pl. lui *manea* + *-ist*].

manétă, manete f. (mică) pîrghie de mînă cu care se declanşează, se reglează sau se opreşte un mecanism, un dispozitiv etc.: *revedea motoarele ..., rotorul dinamului, manetele de pe tabloul de comandă.* GHEŢIE. [Din fr. *manette*].

manetón, manotoane n. (tehn.) fusul cotului unui arbore cotit, pe care se articulează capul bielei. [Din fr. *maneton*].

manevrá, manevrez vb. **1.** (intr.) a executa o manevră; a dirija un tren, o navă etc.; **2.** (intr.) a executa o manevră militară; **3.** (tr.) a manipula un aparat, un dispozitiv etc.; a mînui: *manevrează corect calculatorul;* **4.** (fig; tr.) a manipula pe cineva: *masa de studenţi ... s-a lăsat manevrată.* PR.; **5.** (tr.) a mînui bani, afaceri etc.; **6.** (fig.; intr.) a unelti. [Din fr. *manoeuvrer*].

manevrábil, ~i, manevrabilă, ~e a. **1.** (despre dispozitive tehnice) care poate fi manevrat cu uşurinţă; maniabil: *vehicul manevrabil;* **2.** (fig.) care poate fi manipulat: *m-ai silit să gîndesc că sînt un ins manevrabil, pe fondul general de laşitate umană care zace în noi.* PR. [Din fr. *manoeuvrable*].

manevrabilitáte, manevrabilităţi f. (rar) faptul de a fi manevrabil; capacitate, proprietate a unui vehicul, a unui sistem tehnic de a putea fi manevrat. [Din fr. *manoeuvrabilité*].

manevrăre, manevrări f. acţiunea de a manevra şi rezultatul ei. [V. *manevra*].

manévră, manevre f. **1.** ansamblul operaţiilor făcute pentru a mişca, a dirija un tren, o navă etc.; **în manevră,** care efectuează asemenea operaţii: *locomotivă în manevră;* **2.** (de obicei la pl.) deplasare rapidă de trupe militare pe unul din flancurile unui dispozitiv sau dintr-o regiune într-alta, pentru a deruta dispozitivul inamic de apărare sau pentru a anihila atacul acestuia; aplicaţii militare de amploare: *în zădar şi ofiţerii se luptă ..., în zădar mai fac manevre.* NEGR.; **3.** manipulare a unui aparat, a unui dispozitiv etc.; **4.** (concr.) parîmă pentru fixarea unui arbore sau pentru legarea şi manevrarea velelor; **5.** (fig.; mai ales la pl.) uneltire, intrigă folosită pentru a reuşi într-o acţiune; manoperă; tertip: *atîtea intervenţii şi manevre diplomatice, minciuni şi prefăcătorii pentru a obţine mîna Evei.* GHEŢIE. [Din fr. *manoeuvre*, germ. *Manöver*].

manevriér, ~i, manevrieră, ~e a. care execută cu iscusinţă o manevră militară. // m., f. persoană care execută corect o manevră (cu nava). [Din fr. *manoeuvrier*].

mangafá, mangafale f. (arg.) om de nimic, prost, ridicol: *mangafaua pleacă mîine.* CAR. [Din turc. *mankafa* „stupid"].

mangál, mangaluri n. **1.** cărbune de lemn obţinut prin arderea mocnită a lemnului sau ca produs secundar la distilarea uscată a lemnului, utilizat la fabricarea cărbunelui activ, în metalurgie etc.: *o tipsie plină de mangal aprins.* AL. (fig.) *veşminte funerare de mangal.* BAC.; **2.** (înv.) vas metalic în care se pune jăratic: *un mangal de aramă ... slujea la încălzit.* FIL.; **3.** (pop.) vatră în mijlocul unei case ţărăneşti destinată încălzirii acesteia; (pop. şi fam.) **a tîrnosi mangalul,** a pierde vremea: *nu tîrnosi mangalul, că te usuci.* M.CAR. [Din turc. *mangal*].

mangalagíu, mangalagii m. (înv.) fabricant de mangal: *mangalagiii ... se năcăjeau la cuptoarele lor înăbuşite cu pămînt.* SAD. [*Mangal* + *-agiu*].

mangalíţă, mangaliţe f. rasă de porci cu părul alb, negru sau alb cu negru şi creţ, cu rîtul scurt şi ascuţit, cu picioarele scurte; porc aparţinînd acestei rase. [Din magh. *mangalica*].

mangán n. metal alb-cenuşiu, strălucitor, foarte dur şi sfărîmicios, folosit la fabricarea unor oţeluri speciale. [Din germ. *Mangan*].

manganál n. aliaj de carbon, mangan, nichel şi fier, foarte rezistent la uzură. [*Mangan* + *-al*].

manganát, manganaţi m. nume generic pentru sărurile acidului manganic. [Din fr. *manganate*].

manganemíe f. prezenţă a manganului în sînge. [Din fr. *manganémie*].

manganezít, manganeziturí n. oxid natural de mangan. [Din fr. *manganésite*].

mangánic, ~ci, manganică, ~ce a. care conţine mangan, format din mangan; **acid manganic,** acid oxigenat al manganului hexavalent. [Din fr. *manganique*].

manganín n. aliaj de cupru, mangan şi nichel, folosit la fabricarea rezistenţelor electrice şi a reostatelor. [Din fr. *manganine*].

manganísm n. intoxicaţie cronică cu mangan, produsă de obicei prin inhalarea pulberii metalului (de către lucrătorii din industria sticlei, metalurgică etc.), provocînd astenie, apatie, tremur, tulburări de echilibru şi de vorbire. [Din fr. *manganisme*].

manganít, manganiţi m. minereu de mangan, de culoare neagră, cu luciu semimetalic. [Din fr. *manganite*].

manganometríe, manganometrii f. metodă de analiză volumetrică, bazată pe acţiunea oxidantă a permanganatului de potasiu, care permite dozarea substanţelor cu caracter reducător faţă de permanganat. [Din fr. *manganométrie*, germ. *Manganometrie*].

manganós, ~şi, manganoásă, ~e a. care conţine mangan, care derivă din mangan. [Din fr. *manganeux*].

manganuríe f. prezenţă a manganului în urină. [Din fr. *manganurie*].

mángái, mangăle n. dispozitiv mecanic care finisează ţesăturile apretate prin presare. [Din engl. *mangle*].

mangălúi, mangăluiesc vb. (tr.) a finisa ţesăturile apretate cu mangălul. [*Mangăl* + *-ui*].

mangét, mangeturi n. (înv.) garnitură de dantelă, volane etc. la o rochie: *trei rînduri de mangeturi pe poale.* FIL. [V. *manşetă*].

mangleálă, mangleli f. (arg.) faptul de a mangli; furătură. [*Mangli* + *-eală*].

manglí, manglesc vb. (arg.; tr.) a fura: *mi-au manglit banii.* [Din ţig. *manglo*].

mangliér, manglieri m. arbore răşinos şi aromatic, care creşte pe malul apelor sărate din America de Sud. [Din fr. *manglier*].

manglitór, manglitori m. (arg.) hoţ. [*Mangli* + *-tor*].

mángo m. **1.** arbore tropical, originar din India, înalt, cu frunze lanceolate, cu flori mici, roz, parfumate, cu fructe comestibile; mangustanier (*Mangifera indica*): *m-am culcat lîngă un mango uriaş.* EL.; **2.** fructul acestui arbore, cu miezul suculent, galben-portocaliu, foarte parfumat; mangustan: *negresele ... vindeau mango şi avogados în pieţe.* CĂRT. [Din fr. *mangue*, engl. *mango*].

mangóld m. plantă legumicolă, asemănătoare cu sfecla, cultivată în ţările nordice pentru frunzele ei mari, ondulate, folosite în alimentaţie (*Beta vulgaris cicla*). [Din germ. *Mangold*].

mangosít, ~ţi, mangosită, ~e a. şi m.,f. (reg.) (om) netrebnic, ticălos, nătărău: *mangosiţii noştri de bărbaţi.* NEGR.; *ticălosul şi mangositul!* CR. [Din gr. mod. *mankúfis* „mizerabil, canalie; nefericit, sărman"].

mangróvă, mangrove f. vegetaţie tropicală de arbori şi arbuşti cu rădăcini adventive, caracteristică ţărmurilor maritime mlăştinoase: *stau pitiţi prin vecinătatea vreunor mangrove.* R.L. [Din fr. *mangrove*].

mangustán, mangustane n. fruct al mangustanierului; mango. [Din fr. *mangoustan*].

mangustaniér, mangustanieri m. mango (*Mangifera indica*). [Din fr. *mangoustanier*].

mangústă, manguste f. mamifer carnivor mic din Africa şi India, cu labe scurte şi coadă lungă, stufoasă, care se hrăneşte cu şoareci şi şerpi veninoşi (*Herpestes ichneumon*). [Din fr. *mangouste*].

mani m. pl. sufletele celor morţi, considerate ca divinităţi, ca zei ocrotitori ai căminului, veneraţi de romani. [Din lat. *manes, -ium*].

maniá, maniez vb. (înv.; tr.) **1.** a mînui, a manipula: *ştii să maniezi armele?* AL.; **2.** (fig.) a folosi, a uza: *a mania o limbă;* **3.** (fig.) a dirija, a conduce; a administra: *maniază afaceri, bani.* [Din fr. *manier*].

maniábil, ~i, maniabilă, ~e a. (livr.) **1.** care poate fi uşor mînuit; manevrabil: *omul capătă pacienţa obiectului maniabil după o psihologie a capriciului.* LIIC.; *instrument maniabil;* **2.** (fig.) docil, ascultător, supus: *are un caracter maniabil.* [Din fr. *maniable*].

maniabilităte, maniabilităţi f. (livr.) însuşirea de a fi maniabil. [Din fr. *maniabilité*].

maniác, ~ci, maniacă, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de o manie; (p. ext.) (persoană) care se preocupă în mod exagerat de ceva, avînd adesea deprinderi ciudate; tipicar: *am cunoscut nenumăraţi maniaci religioşi, profeţi şi reformatori paranoici.* R.L.; *dacă ... eram un bizar, un maniac cu obsesii morbide, un satir, un masochist care pentru început mimează normalul?* PR. [Din fr. *maniaque*].

maniacál, ~i, maniacală, ~e a. referitor la manie, propriu pentru manie şi pentru maniaci; de maniac: *comportare maniacală*; (adv.) *totul e înfăţişat maniacal, necurat.* CĂL. [Din fr. ***maniacal***].

maniaco-depresív a. **1.** (despre psihoze) caracterizat prin alternanţa mai mult sau mai puţin regulată dintre accesele de excitaţie maniacă şi accesele de depresie melancolică; **2.** care suferă de asemenea psihoză: (subst.) *era un maniaco-depresiv.* [Din fr. ***maniacodépressif***].

maniaménт, maniamente n. loc unde se depozitează grăsimea sub piele la animale (ex.: salba, spata, şoldul etc.). [Din fr. ***maniement***].

manichiúră, manichiuri f. îngrijire a unghiilor de la mîini prin tăiere, pilire, curăţarea pieliţelor (şi lăcuire). [Din fr. ***manicure,*** germ. ***Maniкür***].

manichiurístă, manichiuriste f. lucrătoare specializată în manichiură: *nevasta lui era manichiuristă într-un salon din centrul Bucureştiului.* PR. [***Manichiură*** + *-istă*].

manicórd n. vechi instrument muzical cu clape şi coarde (acoperite cu pînză). [Din it. ***manicordo,*** fr. ***manicorde***].

manie, manii f. **1.** boală mintală manifestată prin euforie, logoree, fugă de idei, agitaţie: *la el mania nu are sensul unei înstrăinări de lume.* CĂL.; **2.** (p. ext.) idee fixă, obsesie; monomanie, marotă: *mania persecuţiei.* CAR.; **3.** preocupare excesivă şi obsedantă pentru ceva; pasiune; toană: *suferă de mania curăţeniei.* PR.; **4.** deprindere bizară, adesea agasantă sau ridicolă: *avea mania scobitului în nas.* [Din gr. mod. ***manía,*** fr. ***manie***].

manierát, ~ţi, manierată, ~e a. **1.** afectat, căutat; artificial: *stil manierat;* **2.** politicos, bine-crescut, stilat: *manierat şi protocolar, ... juca rolul eternului îndrăgostit.* GHEŢIE; **3.** care denotă asemenea calităţi: *conduită manierată;* (adv.) *vorbesc manierat.* BAC. [De la ***manieră;*** cf. fr. ***maniéré***].

maniéră, maniere f. **1.** mod, fel, procedeu: *are o manieră particulară de a raţiona, care, în primul moment, derutează.* GHEŢIE; **de o** (sau **de aşa**) **manieră,** în aşa fel; **2.** mijloace de expresie şi procedee proprii stilului unui artist: *pictează în maniera lui Rafael;* **3.** tendinţă a unui artist de a-şi repeta propriile procedee sau de a imita mecanic procedeele maestrului; manierism: *între stil şi manieră este aceeaşi deosebire ca între organismul necesar al unei fiinţe vii şi structura voită a lucrului artificial.* CAR.; **4.** (mai ales la pl.) mod de a se purta în societate; comportare aleasă, cuviincioasă: *era cel mai inteligent şi cu cele mai alese maniere.* PR.; *codul bunelor maniere.* [Din fr. ***manière***].

manierísm n. **1.** lipsă de naturaleţe; afectare, artificialitate: *manierismul sufocă personalitatea;* **2.** formalism în realizarea sau interpretarea unei opere artistice: *manierism academic;* **3.** curent artistic apărut în Italia în sec. al XVI-lea (între Renaştere şi baroc), care cultiva forma elegantă, virtuozităţile stilistice, creînd o artă rafinată şi preţioasă; **4.** stil artistic specific: *fraza stilizată ... devine nota esenţială şi manierismul delavrancian.* CĂL. [Din fr. ***maniérisme***].

manieríst, ~şti, manieristă, ~e a. **1.** caracteristic manierismului; afectat: *procedee manieriste;* **2.** care aparţine manierismului, referitor la manierism: *arhitectură manieristă.* // m., f. adept al manierismului. [Din fr. ***maniériste***].

manifést, ~şti, manifestă, ~e a. (adesea adv.) vădit, clar, evident; notoriu: *tendinţa de a face „tabula rasa" din trecut, din tradiţie e manifestă.* GHEŢIE. // n. **1.** declaraţie (scrisă) prin care un suveran, un guvern, un partid etc. îşi prezintă public programul, concepţiile, intenţiile etc.; apel (politic) la o acţiune imediată; proclamaţie; **2.** (spec.) foaie de hîrtie, de diferite dimensiuni, conţinînd un mesaj (social-) politic adresat unei comunităţi: *au fost răspîndite manifeste în tot oraşul;* **3.** scriere prin care o mişcare artistică, literară îşi exprimă, îşi susţine concepţia, metodele, scopul; profesiune de credinţă, crez: *manifestul clasicismului lansat de Boileau.* [Din lat. ***manifestum,*** fr. ***manifeste***].

manifestá, manifést vb. **1.** (tr.) a exprima, a arăta prin comportare, atitudine etc. un gînd, un sentiment etc.: *să-şi manifeste indignarea.* VLAH.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) face cunoscut, a (se) exterioriza; a (se) face simţit: *dorinţele se manifestă în noi abia ce zărim o junǎ femeie plăcutǎ.* FIL.; *demnitatea se manifestă, de regulă, pe un fundal de precaritate, de criză.* D. // (prez. ind. **manifestez**) (intr.) a organiza o manifestaţie; a participa la o manifestaţie; a demonstra: *studenţimea ... pusese de gînd să manifesteze.* CAR.; *o mulţime care manifestează devine mai solidară printr-un cîntec intonat laolaltă.* VIANU. [Din fr. ***manifester***].

manifestánt, ~ţi, manifestantă, ~e m., f. persoană care participă la o manifestaţie; demonstrant: *coloane de manifestanţi ... începură să se deplaseze.* PR. [Din fr. ***manifestant***].

manifestáre, manifestări f. **1.** acţiunea de a (se) manifesta şi rezultatul ei; **2.** exteriorizare, exprimare a gîndurilor, a sentimentelor etc.: *manifestări de dragoste.* CAR.; **3.** semn, indiciu: *manifestările nebuniei;* **4.** afirmare; realizare, înfăptuire; (spec.) spectacol: *manifestări artistice, ştiinţifice;* **5.** (înv.) manifestaţie, demonstraţie: *tinerilor le-am dat sfatul de a nu mai face manifestări politice.* EM. [V. ***manifesta***].

manifestáţie, manifestaţii f. **1.** acţiune prin care se manifestă, se exteriorizează ceva; manifestare: *manifestaţii de bucurie.* BOL.; *toate manifestaţiile spiritului se desprind din aceeaşi rădăcină.* BL.; **2.** exprimare publică a unui sentiment, a unei opinii etc.; demonstraţie publică de masă în semn de simpatie sau protest faţă de ceva sau de cineva: *au fost nişte manifestaţii antiromâneşti prin facultăţi.* GHEŢIE; (şi: **manifestaţiune**). [Din fr. ***manifestation***].

manifestaţiúne f. v. **manifestaţie.**

manihéic, ~ci, maneheică, ~ce a. (rar) maniheist. [Cf. germ. ***manihäisch***].

maniheism n. **1.** mişcare religioasă din Orientul Apropiat, întemeiată de Mani (Maniheu), fondată pe o doctrină eclectică radical dualistă, care consideră că lumea e guvernată de două principii independente, al binelui şi al răului (al luminii şi al întunericului, al lui Dumnezeu şi al diavolului), aflate într-o luptă continuă; **2.** atitudine morală, intelectuală inspirată din concepţia dualistă a binelui şi a răului, care consideră lucrurile în mod absolut bune sau rele. [Din fr. ***manichéisme***].

maniheíst, ~şti, maniheistă, ~e a. care ţine de maniheism, referitor la maniheism; maniheic: *istorie veche, maniheistă, fiul cel bun ..., fiul cel rău.* PR.; *mentalitate maniheistă.* // m., f. maniheu. [Din fr. ***manichéiste***].

manihéu, manihei m., f. adept al maniheismului; maniheist: *Sfîntul Augustin fusese maniheu.* [De la ***Maniheu*** n. pr.].

maníla f. fibră textilă extrasă din frunzele unei plante exotice (*Musa textilis*) din Filipine, folosită la fabricarea frînghiilor, a unor pînzeturi rezistente. [De la ***Manila*** n. pr.].

manín, ~i, manină, ~e a. (înv.) foarte mare, uriaş, enorm: *un coif manin aurit.* OD. [Cf. ***mamină, manină***].

mănină f. v. **namilă.**

manióc, manioci m. plantă erbacee tropicală din familia euforbiaceelor, cultivată în special în Brazilia, Indonezia, Madagascar, din ai cărei tuberculi se extrage tapioca (*Manihot esculenta*). [Din fr. ***manioc***].

manípul m. subunitate a armatei romane, egală cu 200 de soldaţi, care intra în componenţa cohortei. [Din lat. ***manipulus,*** fr. ***manipule***].

manipulá, manipulez vb. (tr.) **1.** a manevra, a mînui substanţe, materiale etc.: *aparatele trebuie manipulate cu grijă;* **2.** a administra: *el manipula banii publici;* **3.** (fig.) a influenţa opţiunea, comportamentul etc. unei persoane sau al unei colectivităţi prin diverse tactici (reprobabile), pentru a-şi atinge scopurile; a înşela, a manevra: *individul ... o manipulase în fel şi chip.* PR.; *alegătorii au fost manipulaţi.* [Din fr. ***manipuler***].

manipulánt, ~ţi, manipulantă, ~e m., f. **1.** persoană care manipulează aparate, mecanisme etc.; manipulator; **2.** (spec.) persoană care conduce un tramvai; vatman: *tramvaiele ... se deschid şi se închid c-un simplu gest al manipulantului.* SAD.; **3.** (fig.) persoană care manipulează pe cineva; manipulator: *nu-l lua în seamă, este un manipulant fără scrupule.* [Din germ. ***Manipulant,*** fr. ***manipulant***].

manipuláre, manipulări f. **1.** acţiunea de a manipula şi rezultatul ei; **2.** manevrare, manevră; **3.** (fig.) influenţare a opţiunii, comportamentului etc. unei persoane sau al unei colectivităţi prin diverse tactici (reprobabile) pentru a-şi atinge un scop: *victimă ... a intenselor manipulări mediatice antiromâneşti.* CF. [V. ***manipula***].

manipulatór, ~i, manipulatoáre m., f. manipulant: *fusese victima unor manipulatori.* // n. **1.** dispozitiv cu care se stabileşte sau se întrerupe circuitul la transmiterea telegramelor (cu alfabetul Morse); **2.** aparat cu care se manevrează piesele calde într-o uzină; **3.** mecanism care realizează acţiuni analoage mîinii omului, la comanda unui manipulant; robot industrial. [Din fr. ***manipulateur***].

manipulăţie, manipulaţii f. **1.** manipulare, manevrare; **2.** (şi **vagon de manipulaţie**) vagon aşezat imediat după locomotivă, destinat şefului de tren şi materialelor necesare garniturii trenului [Din fr. ***manipulation***].

mani pulite, anchetă judiciară iniţiată în Italia, în 1992, împotriva corupţiei oamenilor politici, în special. [Cuv. it.].

manişcă, manişte f. **1.** (reg.) ornament de dantelă cu care se termină mîneca unei cămăşi; **2.** (înv.) plastron (detaşabil) la cămăşile bărbăteşti: *îşi potriveşte cravata şi manişca egretie.* CAR. [Din rus. ***maniška***].

manită, pers. 3 **manitează** vb. (refl.; despre vinuri) a se altera sub acţiunea unor bacterii care transformă zahărul în manită. [De la ***manită***].

manitáre, manitări f. alterare a vinului sub acţiunea unor bacterii specifice. [V. ***manita***].

manitát, ~ţi, manitată, ~e a. (despre vinuri) alterat sub acţiunea unor bacterii specifice. [V. ***manita***].

manítă, manite f. substanţă zaharată extrasă din unele plante, cu acţiune laxativă. [Din fr. ***mannite***].

maníţă f. stofă groasă din care se făceau odinioară anterie şi rochii: *nu va purta niciodată rochii de maniţă.* FIL. [Et. nec.].

manivélă, manivele f. **1.** pîrghie cotită sau curbă folosită la acţionarea (manuală a) unor maşini, aparate etc.; **2.** element al mecanismului bielă-manivelă, care transformă o mişcare rectilinie alternativă într-o mişcare de rotaţie sau invers. [Din fr. ***manivelle***].

manjábil, ~i, manjabilă, ~e a. (rar) comestibil: *un adevărat sistem al expresivităţii plastice corporale asociat cu „obiecte manjabile".* CF. [Din fr. ***mangeable***].

manográf, manografe n. manometru înregistrator. [Din fr. ***manographe,*** germ. ***Manograph,*** engl. ***manograph***].

manométric, ~ci, manometrică, ~ce a. care aparţine manometriei sau manometrului, referitor la manometrie sau la manometru. [Din fr. *manométrique*].

manometríe, manometrii f. (domeniu al metrologiei care se ocupă cu) tehnica măsurării presiunii fluidelor. [Din fr. *manométrie*].

manométru, manometre n. instrument pentru măsurarea presiunii fluidelor sau a diferenţei de presiune dintr-un spaţiu închis sau dintr-o conductă; (spec.) instrument folosit în medicină pentru măsurarea presiunii arteriale, a lichidului cefalorahidian etc.: *dacă mai trebuie gaz, un manometru face un semn unei supape.* V.R. [Din fr. *manomètre*].

manóperă, manopere f. **1.** muncă manuală depusă pentru producerea unui obiect, pentru efectuarea unei lucrări etc.: *costă mult manopera;* **2.** (fig.) acţiune tactică, procedeu întrebuinţat pentru realizarea unui scop; manevră, tertip: *manoperele samsarilor sînt zădărnicite.* CĂL.; **3.** (jur.) mijloace (acte, fapte) folosite de o persoană pentru săvîrşirea unei fraude. [Din lat. med. ***manopera,*** fr. *manoeuvre,* it. *manovra*].

manóză, manoze f. substanţă organică din clasa monozaharidelor prezentă în stare liberă în citrice. [Din fr. *mannose*].

mansardát, ~ţi, mansardată, ~e a. care se găseşte la mansardă; care are mansardă: *încăperi mansardate; casă mansardată.* [Din fr. *mansardé*].

mansárdă, mansarde f. spaţiu locuibil (cu tavanul înclinat), situat sub acoperişul cu versante al unei case: *locuieşte în mansarda unei case de raport.* CĂL.; **a fi deranjat la mansardă,** a fi smintit, nebun. [Din fr. *mansarde*].

mánsio n. v. **mansiune.**

mansiúne, mansiuni f. loc de staţionare, loc de popas (pentru militari), la romani; (şi: **mansio**). [Din lat. *mansio, -onis*].

mansuét, ~ţi, mansuetă, ~e a. (livr.) blînd, indulgent, bun. [Din lat. *mansuetus,* it. *mansueto*].

mansuetúdine f. (livr.) blîndeţe, bunătate; mărinimie, indulgenţă, milă: *onestitate şi mansuetudine în suflet.* CAR. [Din lat. *mansuetudo, -inis,* fr. *mansuétude,* it. *mansuetudine*].

mansúp, mansupuri n. dregătorie, funcţie boierească înaltă (în epoca fanariotă): *îl rog să te puie în vreun mansup.* FIL. [Din turc. ***mansup***].

mánşă[1], manşe f. pîrghie de comandă la avion; (p. gener.) mîner, manivelă. [Din fr. ***manche***].

mánşă[2], manşe f. fiecare dintre etapele unor probe sportive (de tir, de motociclism etc.); repriză. [Din fr. ***manche***].

manşétă, manşete f. **1.** garnitură (mai strîmtă, uneori sub forma unei benzi late detaşabile), la extremitatea mînecii unei cămăşi, bluze sau la marginea de jos a pantalonilor: *purta gulere tari, manşete de celuloid.* GHEŢIE; **2.** partea superioară, elastică a unui ciorap; **3.** (tehn.) garnitură de etanşare în formă de inel sau de cilindru făcută din piele sau cauciuc; **4.** titlu cu caractere groase pe prima pagină a unei publicaţii; **5.** text rezumativ pe prima pagină a unui periodic, care atrage atenţia asupra unui articol, anunţ important etc.; **6.** notă tehnoredacţională pe fiecare exemplar al unui periodic, cuprinzînd adresa redacţiei, componenţa colegiului de redacţie etc. [Din fr. ***manchette,*** germ. ***Manschette***].

manşón, manşoane n. **1.** accesoriu de îmbrăcăminte feminină, făcut din blană sau din stofă, de formă cilindrică, deschis la ambele capete, în care se ţin mîinile pentru a le proteja de frig: *astăzi nici o doamnă nu mai poartă manşon;* **2.** (tehn.) piesă de legătură în formă de cilindru scurt; partea lărgită de la capătul unui tub prin care acesta se îmbină cu alt tub; mufă; **3.** sită în formă de con din interiorul becului de gaz aerian, care devine incandescentă la aprinderea becului; **4.** înveliş de protecţie al mînerului unor obiecte; **5.** fîşie de cauciuc introdusă între camera şi anvelopa (uzată a) unei roţi de automobil, motocicletă etc., pentru a proteja camera. [Din fr. ***manchon***].

manşoná, manşonez vb. (tr.) a îmbina două ţevi, bare etc. printr-un manşon. [Din fr. ***manchonner***].

manşonáre, manşonări f. acţiunea de a manşona şi rezultatul ei. [V. ***manşona***].

mantá, mantale şi (pop.) **mántăli** f. **1.** haină largă şi lungă de postav gros (făcînd parte mai ales din uniforma militarilor), care se poartă peste celelalte haine: *şeful gării ieşi ... învăluit într-o manta groasă.* REBR.; *era-mbrăcat de luptă ..., avea manta lungă.* SOR.; **manta de vreme rea,** persoană pe care nu o iei în seamă decît la nevoie: *ce sînt eu aici, manta de vreme rea?* PR.; **a-şi găsi mantaua cu cineva,** a o păţi cu cineva, a-şi găsi beleaua: *vă veţi găsi mantaua cu mine.* CR.; **a pune cuiva mantaua,** a păcăli pe cineva; **manta de ploaie,** impermeabil; **2.** (înv.) mantie: *Eliade purta peste frac o manta albă.* CĂL.; **3.** înveliş de tablă, de material plastic etc. cu care se protejează un aparat, o maşină, un rezervor etc.; **4.** înveliş al Pămîntului cuprins între aprox. 70 şi 2 900 km adîncime, format din oxizi şi sulfuri ale metalelor grele; **5.** formaţiune anatomică proprie moluştelor, constituită din unul sau din două pliuri provenite din peretele corpului, avînd rol în protejarea masei viscerale, la secretarea cochiliei sau ca organ respirator; paliu[2]. [Din pol., ucr. ***manta***].

mántă, mante f. (înv.) mantie: *la pieptu-i manta neagră în falduri şi-o adună.* EM.; (fig.) *a nopţii neagră mantă peste dealuri se lăţeşte.* ALEX. [Din fr. ***mante***].

mantécă f. (înv.) **unt mantecă,** unt obţinut din lapte de oaie. [Din it. ***manteca***].

mantéi n. v. **mantelă.**

mantélă, mantele f. (înv.) mantilă: *să-mi aducă mantela.* AL.; (şi: **mantel**). [Din it. ***mantello,*** rus. ***mantel,*** germ. ***Mantel***].

mántlcă f. prezicere a viitorului în credinţele religioase primitive, după semnele cereşti, zborul păsărilor, fenomenele naturale etc. [Din it. ***mantica,*** fr. ***mantique***].

mantídă, mantide f. (la pl.) subordin de insecte carnivore mari, cu prima pereche de picioare adaptată pentru prins şi apucat prada; (şi la sg.) insectă din acest subordin (ex. călugăriţa). [Din fr. ***mantidés***].

mántie, mantii f. **1.** haină lungă şi largă, fără mîneci, purtată pe umeri, peste celelalte haine, în special ca veşmînt de ceremonie pentru regi, nobili, arhierei etc.: *acum nu văd în juru-mi decît deşertăciune, sub mantia regală văd numai slăbiciune.* AL.; *Mihai era îmbrăcat cu o mantie albă ţesută cu fir de aur.* ISP.; (fig.) *luna revarsă pe copilă o mantie argintoasă.* AL.; **2.** haină de postav lungă şi largă purtată mai ales de călugări; rantie. [Din sl. ***mantija***].

mantílă, mantile f. **1.** pelerină pînă la genunchi purtată în trecut de femei; mantelă: *era îmbrăcată cu o mantilă neagră cu capuşon.* PR.; **2.** eşarfă lungă de dantelă sau de mătase (neagră) purtată de femei (în Spania): *zărindu-şi mantila asupra clavirului, se roşi.* EM.; (şi: **mantilie**). [Din fr. ***mantille,*** it. ***mantiglia,*** sp. ***mantilla***].

mantílle f. v. **mantilă.**

mantinélă, mantinele f. **1.** bordură înaltă care înconjoară un patinoar sau delimitează terenul de joc la hochei pe gheaţă; **2.** marginea interioară a unei mese de biliard. [Din it. ***mantinella***].

mantísă, mantise f. partea zecimală pozitivă a unui logaritm. [Din fr. ***mantisse***].

mantóu, mantouri n. palton sau pardesiu de damă: *una din femeile din şir, îmbrăcată într-un mantou de leopard veritabil.* CĂL. [Din fr. ***manteau***].

mántra f. invar. formulă sacră cu valoare magică şi educativă, în unele practici şi religii orientale (yoga, budism, hinduism, tantrism): *guru continua s-o mîngîie şi i-a dat atunci acea mantra apărătoare de păcate.* EL. [Din fr. ***mantra***].

manţíne vb. v. **menţine.**

manţínere f. v. **menţinere.**

mánu m. strămoşul neamului omenesc în mitologia vedică; numele celor 14 personaje legendare indiene, dintre care unul este autorul celui mai important cod religios, moral şi social, cuprinzînd dogmele brahmanismului (*Ma¯navadharmasa¯stra* „legile lui Manu"). [Din fr. ***Manu*** sau ***Manou***].

manuál, ~i, manuală, ~e a. **1.** făcut cu mîna, de mînă: *operaţie manuală;* **2.** care se efectuează prin muncă fizică sau cu unelte (rudimentare) acţionate cu mîna: *era frînt de osteneală ... după o muncă manuală istovitoare.* GHEŢIE; **3.** care lucrează cu mîinile: *muncitori manuali.* // n. carte în care sînt expuse noţiunile fundamentale ale unei ştiinţe, ale unei arte etc.; (spec.) carte folosită în instituţiile de învăţămînt: *profesorii, care-şi procurară un al doilea rînd de manuale, învăţau conştiincios lecţiile ce urmau a fi predate a doua zi.* GHEŢIE. [Din fr. ***manuel,*** it. ***manuale,*** lat. ***manualis***].

manualitáte f. abilitate manuală; îndemînare, dexteritate: *chirurgul are o excelentă manualitate.* [***Manual*** + *-itate*].

manúbriu, manubrii n. **1.** formaţiune tubulară la corpul meduzelor, pe care se află orificiul bucal; **2. manubriu sternal,** partea superioară a sternului, articulată cu cele două clavicule şi cu primele două cartilaje costale. [Din lat., fr. ***manubrium***].

manufactură, manufacturez vb. (tr.) a produce obiecte de manufactură. [Din fr. ***manufacturer***].

manufacturát, ~ţi, manufacturată, ~e a. fabricat într-o manufactură: *transportul scumpea marfa manufacturată.* EM. [V. ***manufactura***].

manufactúră, manufacturi f. **1.** fabricare, bazată pe munca manuală, a unor produse industriale în serie: *manufactura de postavuri prospera;* **2.** întreprindere, ramură industrială în care predomină munca manuală: *era un local sărăcăcios ... frecventat de ... lucrători ai manufacturilor.* GHEŢIE; **3.** produs (de lux) realizat într-o asemenea întreprindere: *manufacturi de Sèvres;* **4.** (înv.; la pl.) produse industriale textile; ţesături: *fabrici de diferite manufacturi.* FIL. [Din fr. ***manufacture;*** cf. germ. ***Manufaktur***].

manufacturiér, ~i, manufacturieră, ~e a. care ţine de manufactură, referitor la manufactură: *întreprindere manufacturieră.* // m., f. proprietar al unei manufacturi; lucrător într-o manufactură: *mari fabricanţi, manufacturieri.* MAIOR. [Din fr. ***manufacturier***].

manu militari, folosind forţa armată; (p. ext.) folosind forţa fizică: [ţăranul] *pururea dator, pururea scos la muncă manu militari.* EM. [Cuv. lat.].

manumís, ~şi, manumisă, ~e a. şi m., f. (om) eliberat din sclavie, dezrobit. [Din lat. ***manumissus,*** fr. ***manumis***].

manumisíune, manumisiuni f. eliberare (legală) a unui sclav sau a unui şerb. [Din lat. ***manumissio, -onis,*** fr. ***manumission***].

manuscrípt, ~ţi, manuscriptă, ~e a. (înv.) manuscris: *scriere manuscriptică a părintelui său.* NEGR.; *relaţia manuscriptă a domnului Paul de Marenne ... cuprinde lungi consideraţiuni morale.* SAD. // n. (pl. **manuscripturi** şi **manuscripte**)

(înv.) manuscris: *manuscriptul alăturat ... conține un dicționar slavono-român.* EM. [Din lat. ***manuscriptus***].

manuscrís, ~și, manuscrisă, ~e a. scris cu mîna; manuscript: *întîia tipăritură ... s-a pierdut, însă a rămas copia lui manuscrisă.* CĂL. // n. text scris de mînă (sau dactilografiat), netipărit încă; manuscript: *toate ideile acestui cap binecuvîntat au rămas îngropate în manuscrisele sale.* BL.; **în manuscris,** (încă) netipărit: *lucrări în manuscris.* [De la ***manuscript*** (după *scris*); cf. fr. ***manuscrit***].

manutánță, manutanțe f. **1.** stabiliment unde se fabrică pîine pentru armată: *o puzderie de rezerviști lucrează la manutanță.* ST.; **2.** serviciu militar specializat în fabricarea pîinii pentru trupă: *l-a mobilizat la manutanțe.* ST.; **3.** serviciu de manipulare, transport și depozitare a mărfurilor în vederea vînzării, expedierii: *funcționar la manutanță;* (și: **manutențiune**). [Din fr. ***manutention***].

manutențiúne f. v. **manutanță.**

maoánă f. v. **mahonă.**

maoísm n. nume dat doctrinei și practicii politice a lui Mao Tze-dun, care preconiza un socialism adaptat societății chineze. [Din fr. ***maoïsme***].

maoíst, ~ști, maoistă, ~e a. și m., f. (adept) al maoismului. [Din fr. ***maoïste***].

maometán a. v. **mahomedan.**

maóri m. pl. populația băștinașă din Noua Zeelandă. [Din fr. ***Maori(s)***].

mapamónd, (rar) **mapamonduri** n. **1.** hartă reprezentînd globul terestru divizat în emisfera de est și în cea de vest; planisferă; (p. ext.) planiglob; **2. mapamond ceresc,** harta cerului, pe care sînt însemnate stelele, constelațiile etc.; (și.: (înv.) **mapamund**). [Din gr. mod. ***mappamóndo,*** it. ***mappamondo,*** fr. ***mappemonde;*** cf. lat. ***mappa mundi***].

mapamúnd n. v. **mapamond.**

mápă[1], mape f. **1.** obiect de birou, făcut din carton, pînză sau piele în care se țin hîrtii, foi volante, desene etc.: *sub mapa de pe micul birou.* VINEA; **2.** dosar special în care se păstrează hîrtii, desene, acte etc.: *pe masa metalică ... dădu peste două mape de carton albastru.* GHEȚIE; **3.** servietă plată (cu mai multe despărțituri). [Din germ. ***Mappe***].

mápă[2], mape f. (înv.) hartă geografică: *nu cunoaștem nici o mapă a Munteniei din secolul XVI.* HASD. [Din lat., it. ***mappa,*** fr. ***mappe***].

maquis, maquis-uri [makí] n. **1.** (teren cu) vegetație de tufișuri și de arbuști veșnic verzi (roșcov, măslin, mirt etc.), caracteristică regiunilor mediteraneene; **2.** (p. ext.) mișcare a partizanilor francezi din timpul celui de-al doilea război mondial; (scris și: *machi*). [Cuv. fr.].

maquisard, maquisarzi [makisárd] m. luptător care face parte din maquis. [Din fr. ***maquisard***].

marabú m. invar. **1.** membru al unui ordin religios musulman medieval din nordul Africii; murabit; **2.** moschee mică în care oficia acesta: *cîteva femei învălite în burnusuri albe ... stau în nemișcare lîngă acel marabu.* AL.; **3.** pasăre exotică din ordinul ciconiferelor, mai mare decît barza, care trăiește în Africa și în Asia ecuatorială, foarte vorace, cu gîtul și capul golașe, ale cărei pene gri-albăstrii sînt folosite la ornarea pălăriilor de damă (*Leptoptilus crumeniferus*). // n. podoabă (viu colorată) făcută din aceste pene; (și: **marabut**). [Din fr. ***marabout***].

marabút m. v. **marabu.**

maracás, maracase n. instrument de percuție sud-american, în forma unei cochilii cu mîner, în interiorul căreia se găsesc bile, care prin scuturare produc sunete ca ale castanietelor: *se lansa apoi într-o demonstrație de baterie ..., făcînd ca toba mare și cele mai mici, ca măturicile și tamtamul și maracasele.* CĂRT. [Din fr. ***maracas***].

marafét, marafeturi n. **1.** (înv.) meșteșug; iscusință, pricepere, dibăcie: *greu marafet de-a se-mprieteni cu copiii.* AL.; **2.** (înv.) truc, tertip, vicleșug: *atunci găsise alt marafet de a-i necăji.* GHICA; **3.** (pop. și fam.; la pl.) fasoane, nazuri, mofturi: *ian lasă marafeturile, deschide-ți inima!* NEGR.; **4.** (pop. și fam.; mai ales la pl.) lucru mărunt, fleac; dichisuri, nimicuri: *gătit cu marafeturi.* POP. // m. (pl. **marafeți**) (arg.; la pl.) bani (mărunți): *i-a dat cîțiva marafeți;* (și: **marifet**). [Din gr. mod. ***maraféti,*** turc. ***marifét***].

marámă, marame și (pop.) **mărămi** f. **1.** fîșie lată de țesătură fină de borangic, de obicei împodobită cu cusături sau alesături, cu care femeile de la țară își acoperă capul, lăsînd capetele cu franjuri să atîrne; piesă componentă a costumului popular din Oltenia și Muntenia: *se legă cu maramă la cap.* ISP.; *acum iau seama că-mi stă bine-n cap năframa.* COȘB.; *te-albește prima nea ușoară, n-o tăinui pe sub năframă.* VIERU; **2.** văl de mireasă: *îi luă inelul din degetul cel mic și marama de pe față.* ISP.; **a-și pune marama,** a se mărita; **3.** bucată de pînză (tivită) folosită ca ștergar, batistă etc.: *iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băț.* EM.; **4.** (pop.) basma dăruită de mireasă tinerilor nuntași, vorniceilor; batistă pe care o dă fata logodnicului ei; batistă frumos cusută dăruită de soacră mirelui; **5.** (fig.) văl: *ea ridică somnoroasă lunga genelor maramă.* EM.; **6.** (la pl.) numele unui dans popular (jucat cu marame, la nuntă); melodia acestui dans; (și: **năframă,** (reg.) **mahramă, măframă**). [Din turc. ***mahrama,*** de unde varianta reg. ***mahramă*** (redusă la ***maramă***), arhaic ***măframă*** (disimilată în ***năframă***)].

maramureșeán, ~eni, maramureșeană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic Maramureșului sau locuitorilor lui, referitor la Maramureș sau la locuitorii acestuia: *icoane și cergi maramureșene.* // m., f. persoană (originară) din Maramureș. [***Maramureș*** n. pr. + ***-ean***].

maramureșeáncă, maramureșence f. femeie (originară) din Maramureș; maramureșeană. [***Maramureșean*** + ***-că***].

maranatá f. (înv.) cea mai gravă afurisenie bisericească, în special la adresa ereticilor de cărți bisericești; anatema. [Din gr. mod. ***maranathá*** „Domnul vine"].

marangóz, marangozi m. dulgher specializat în prelucrarea lemnăriei pentru nave. [Din turc. ***marangoz***].

marăni m. pl. nume depreciativ dat evreilor iberici convertiți cu forța la catolicism în sec. al XIV-lea – al XV-lea, suspectați de a fi rămas fideli iudaismului. [Din fr. ***marranes***].

maraschíno n. lichior de vișine sau de cireșe amare. [Din it. ***maraschino***].

marásm n. **1.** formă gravă de denutriție, manifestată prin slăbire extremă, iar la copii și prin întîrziere în creștere; **marasm senil,** proces de atrofie care afectează majoritatea țesuturilor: *soția lui ... se stinse de marasm senil.* CĂL.; **2.** stare de slăbiciune extremă a organismului; extenuare, sfîrșeală, lîncezeală: *voiam să public mai tîrziu o carte despre ... zilele mele de marasm și neurastenie.* EL.; **3.** decădere spirituală și morală; descurajare, apatie: *marasmul e generalizat, omul de rînd e marcat de lehamite, de teamă.* CF.; **4.** stagnare a unei activități: *este nevoie de un program pentru ... scoaterea realmente a țării din marasm.* D. [Din gr. mod. ***marasmós,*** fr. ***marasme,*** germ. ***Marasmus***].

maratón, maratonuri și **maratoane** n. **1.** probă atletică constînd în alergarea pe o distanță de 42,195 km, inclusă în programul jocurilor olimpice; **2.** (fig.) ședință prelungită de negocieri (politice) dificile. [Din fr. ***marathon***].

maratoníst, ~ști, maratonistă, ~e m., f. atlet specializat în probele de maraton. [***Maraton*** + ***-ist***].

maravédi m. monedă măruntă spaniolă, cu circulație în trecut. [Din sp. ***maravedí***].

maráz, marazuri n. **1.** (înv. și reg.) necaz, supărare mare; ciudă. **2.** (reg.; la pl.) mofturi, nazuri, fasoane: *mîța face mărazuri.* CR.; (și: **măraz**). [Din turc. ***maraz***]. •

marc n. produs semifabricat în formă de pastă, obținut din fructe și legume, folosit ca materie primă în industria alimentară. [Din fr. ***marc***].

marcă, marchez vb. (tr.) **1.** a aplica cuiva sau pe ceva o marcă[1]; a însemna: *a marca rufe;* **2.** (spec.) a imprima pe un obiect de metal prețios semnul (oficial al) autenticității lui: *bijuteriile fuseseră marcate;* **3.** a pune un semn de recunoaștere; a sublinia: *am marcat pasajul în carte;* **4.** (fig.) a scoate în evidență; a semnala, a indica, a releva: *excepția are tot atîta drept să fie marcată ca și regula.* MAIOR.; **5.** (fig.) a constitui o notă specifică; a reprezenta, a ilustra: *romanul a marcat un progres;* **6.** (fig.) a constitui o dovadă; a indica, a arăta: *storurile lăsate marcau absența locatarilor;* **7.** (fig.) a afecta (vizibil) psihic sau fizic o persoană: *trăsăturile-i erau marcate de ... obosală.* GHEȚIE; *omul de rînd e marcat de lehamite, de teamă.* CF.; **8.** a delimita prin linii, prin semne etc. o suprafață de teren: *ne-am marcat proprietatea prin țăruși;* **9.** a puncta într-o competiție sportivă, într-un joc; a înscrie un punct (gol, coș etc.): *echipa a marcat două goluri;* **10.** (sport) a supraveghea pe un jucător atacant din echipa adversă, spre a-l împiedica să acționeze în voie; a anihila. [Din germ. ***markieren,*** fr. ***marquer***].

marcáj, marcaje n. **1.** marcare; semn (convențional) care indică ceva: *marcaj rutier;* **2.** (sport) faptul de a marca; **tabelă de marcaj,** tabelă pe care se afișează punctele înscrise într-o competiție; **3.** procedeu tactic de apărare în unele jocuri sportive de echipă, constînd în supravegherea unui atacant de către un jucător defensiv din echipa adversă, spre a-l împiedica să acționeze în voie. [Din fr. ***marquage***].

marcándo adv. (muz.; ca indicație de execuție) marcînd, scoțînd în evidență, subliniind. [Din it. ***marcando***].

marcánt, ~ți, marcantă, ~e a. care se distinge prin valoare, importanță; de seamă, cu autoritate, influent: *persoană marcantă.* [Din fr. ***marquant,*** germ. ***markant***].

marcáre, marcări f. **1.** acțiunea de a marca și rezultatul ei; marcaj; marcație; **2.** aplicare a unui semn (convențional, distinctiv): *marcarea drumurilor publice; marcarea arborilor;* **3.** (spec.) imprimare pe un obiect de metal prețios a unui semn (oficial) de autenticitate; **4.** (sport) marcaj. [V. ***marca***].

marcasít, marcasite n. sulfură naturală de fier, asemănătoare cu pirita, utilizată la fabricarea acidului sulfuric sau ca piatră semiprețioasă; (și: **marcasită**). [Din fr. ***marcassite,*** germ. ***Markasit***].

marcasítă f. v. **marcasit.**

marcát[1], ~ți, marcată, ~e a. **1.** care poartă o marcă[1], căruia i s-a aplicat un semn distinctiv, de recunoaștere; însemnat: *rufe marcate;* **2.** (spec.) care poartă semnul (oficial) de autenticitate: *bijuterie marcată;* **3.** (rar) hotărît dinainte; predestinat: *zi marcată pentru vizite;* **4.** (fig.) care iese în evidență; accentuat, reliefat: *se produce impresiunea cea mai marcată.* MAIOR.; **5.** (fig.) afectat (vizibil) psihic sau fizic: *copilul va rămîne marcat.* [V. ***marca***].

marcát[2] n. acțiunea de a marca; marcare. [V. ***marca***].

marcáto adv. (muz.; ca indicație de execuție) marcînd, accentuînd notele din punct de vedere dinamic. [Din fr. ***marcato***].

marcatór, ~i, marcatoáre m., f. **1.** persoană care marchează obiecte (industriale); **2.** sportiv care marchează un punct, un gol: *marcatorul golului din minutul 30;* **3.** jucător defensiv care supraveghează un atacant din echipa adversă, spre a-l împedica să acţioneze în voie. // n. **1.** unealtă agricolă cu care se trasează rîndurile şi se marchează cuiburile la însămînţare; **2.** dispozitiv electronic care produce semnale pentru marcarea intervalelor de timp la osciloatoarele catodice. [*Marca* + *-tor*].

marcáţie, marcaţii f. marcare; marcă. [Din fr. *marcation*].

márcă[1], mărci f. **1.** semn pus pe un obiect pentru a-l recunoaşte, pe un produs pentru a-l identifica; (p. ext.) tip, model de fabricaţie: *marcă de hîrtie; marcă de fabrică;* **de marcă, a)** de calitate superioară: *vin de marcă;* **b)** (fig.) de seamă, marcant: *un intelectual de marcă acum, celebru în domeniul său.* CF.; **2.** (înv.) stemă: *marca României;* **3.** (înv.) blazon, emblemă: *bani cu mărcile banului Barbu Basarab.* OD.; **4.** (fig.) trăsătură specifică; pecete: *marca spiritului său este umorul;* **5.** jeton sau fisă (la un joc); **6.** (inform.) număr sau cuvînt asociat unei instrucţiuni, care o distinge de celelalte instrucţiuni ale programului. [Din gr. mod. *márka,* fr. *marque;* cf. germ. *Marke*].

márcă[2], mărci f. (şi **marcă poştală**) timbru emis de organele centrale poştale ale unei ţări, care, aplicat pe corespondenţă sau pe colete, face dovada plăţii anticipate a costului transportului: *primele mărci poştale româneşti au fost emise în Moldova, în 1858.* [Din germ. *Marke*].

márcă[3], mărci f. unitate monetară în unele ţări europene (Germania, Finlanda etc.), înlocuită recent cu moneda unică euro. [Din germ. *Mark* „monedă"].

márcă[4], mărci f. (în evul mediu) **1.** denumire a obştei săteşti în Europa occidentală; **2.** denumire dată în statul franc şi în Germania comitatelor de frontieră. [Din germ. *Mark* „provincie militară de graniţă"].

marcescént, ~ţi, marcescentă, ~e a. (bot.; despre frunze) care nu cad toamna, rămînînd uscate pe ramuri pînă primăvara (de ex. la cer[2]). [Din fr. *marcescent*].

marcescénţă f. (bot.) stare a unei frunze, (p. ext.) a unei plante marcescente. [Din fr. *marcescence*].

marchér, marcheri m. persoană care marchează punctele cîştigate la joc: *jucau pe un biliard ... de se minunau marcherii.* GANE. [Din fr. *marqueur*].

marchetăríe, marchetării f. **1.** tehnică de decorare a unui obiect (de lemn), a mobilierului în special, prin încrustarea unor mici bucăţi colorate de fildeş, de metal etc., care formează desene variate; **2.** (p. ext.) obiect decorativ obţinut prin această tehnică; **3.** (fig.) operă (literară) alcătuită din fragmente disparate. [Din fr. *marqueterie*].

marchidán m. v. **marchitan.**

marchioáţă, marchioaţe f. (pop.) deschizătură în acoperişul vechilor case ţărăneşti, pe unde pătrundea lumina sau ieşea fumul; bageacă; (şi: **marchioţă**). [Et. nec.].

marchioţă f. v. **marchioaţă.**

marchitán, marchitani m. (înv.) negustor de mărunţişuri; tolbaş, bocceagiu: *staroste al marchitanilor.* CĂL.; *un marchitan îşi lasă bocceluţa cu caşmire p-un covor cu arabescuri.* CĂRT.; (şi: **marchidan**). [Din pol. *markietan*].

marchitănie, marchitănii f. (înv.) **1.** prăvălia marchitanului; (spec.) prăvălie de mărunţişuri; **2.** ocupaţia marchitanului; **3.** (la pl.) mărfuri diferite şi mărunte (pe care le vinde marchitanul). [*Marchitan* + *-ie*].

marchíz, marchizi m. **1.** margraf; **2.** titlu nobiliar inferior celui de duce şi superior celui de conte; persoană cu acest titlu: *dama ... dă braţul marchizului de Chabannes.* NEGR. [Din fr. *marquis*].

marchizát, marchizate n. **1.** demnitate, rang de marchiz; **2.** domeniu al unui marchiz. [Din fr. *marquisat*].

marchíză, marchize f. **1.** soţie sau fiică de marchiz; **2.** acoperiş de sticlă fixată într-o armătură metalică sau de lemn, deasupra intrării principale a unei clădiri: *sub marchiza de sticlă colorată de la intrare se scuturară de picăturile de ploaie.* GHEŢIE; **3.** mică încăpere închisă cu geamlîc alipită de faţada clădirii pentru a o proteja de intemperii: *s-apropie de uşa marchizei.* CAR.; **4.** cabină pentru mecanic la locomotivele cu abur; **5.** (rar) inel cu montură ovală. [Din fr. *marquise*].

marchizét, marchizeturi şi (rar) **marchizete** n. ţesătură de bumbac, subţire şi transparentă, din care se fac rochii, perdele etc. [Din germ. *Markiset*].

marciále adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu caracter de marş. [Din it. *marciale*].

marciavánti n. procedeu de sprijinire a pereţilor unei săpături în terenuri necoezive sau instabile, constînd în executarea sprijinirii concomitent cu realizarea săpăturii; fiecare dintre scîndurile montate, fără rosturi, în contact cu peretele săpăturii. [Din it. *marciavanti*].

marcionísm n. doctrină a ereticului Marcion din Sinope care propovăduia dualismul gnostic şi respingea Vechiul Testament. [Din fr. *marcionisme*].

marcionít, ~ţi, marcionită, ~e m., f. adept al marcionismului. [Din fr. *marcionite*].

marcofíl, ~i, marcofilă, ~e a. referitor la marcofilie. // m., f. persoană care se ocupă cu marcofilia. [Din fr. *marcophile*].

marcofilíe f. disciplină care se ocupă cu colecţionarea şi studierea ştampilelor poştale. [Din fr. *marcophilie*].

marcománi m. pl. numele unei vechi populaţii germanice stabilite în Bavaria, în sec. al IV-lea: *după dînşii veniră marcomanii, hunii.* FIL. [Din fr. *marcomans,* germ. *Markomannen*].

marcotá, marcotez vb. (tr.) a înmulţi o plantă prin marcote. [Din fr. *marcotter*].

marcotáj, marcotaje n. tehnică horticolă de înmulţire a unor plante prin marcote. [Din fr. *marcottage*].

marcotáre, marcotări f. acţiunea de a marcota şi rezultatul ei. [V. *marcota*].

marcótă, marcote f. **1.** ramură, lăstar al unei plante, îngropat parţial în pămînt cu vîrful afară, care, după ce a prins rădăcini, se separă de planta-mamă, formînd o nouă plantă; **2.** plantă obţinută prin marcotaj. [Din fr. *marcotte*].

marcotéţ, marcoteţe n. (reg.) strachină mare şi adîncă de lut în care se freacă mac (sau alte seminţe). [Et. nec.].

mardá, mardale f. (înv. şi reg.) rămăşiţă dintr-o marfă proastă, învechită, care se vinde sub preţ sau se oferă gratis la o vînzare; lucru lipsit de valoare, netrebuincios, bun de aruncat: *atîtea mardale de tipar.* CAR. [Din turc. *marda*].

mardeálă, mardeli f. (arg.) bătaie (zdravănă). [*Mardi* + *-eală*].

mardeiáş, mardeiaşi m. (arg.) bătăuş: *mardeiaşii ăia din nimic pun mîna pă cuţit.* PETR. [*Mardi* + *-aş*].

mardí, mardesc vb. (arg.; tr.) a trage cuiva o bătaie (zdravănă). [Din ţig. *mardo*].

máre[1], mari a. **1.** care depăşeşte dimensiunile obişnuite; de proporţii considerabile: *treceau peste arcurile marilor poduri de piatră.* SAD.; **degetul (cel) mare,** degetul cel gros de la mînă sau de la picior; **literă mare,** v. **literă; a avea** (sau **a fi cu**) **gura mare,** a fi certăreţ, scandalagiu: *soacra nu trebuie să fie cu gura mare şi să tot cîrtească.* CR.; **2.** mărit, holbat (de mirare, de groază etc.): *cu ochi mari, sălbatici se priveşte în oglindă.* EM.; **a face** (sau **a deschide**) **ochii** (ori **ochi**) **mari** (**cît cepele**), a se mira, a privi uluit; **3.** întins, vast: *o ţară aşa de mare şi bogată.* CR.; *Satu Mare, Baia Mare;* (subst.) **în mare, a)** pe scară întinsă; după un plan vast: *ceea ce s-a proiectat în mic s-a executat în mare;* **b)** în linii generale, în rezumat: *în mare, aşa stau lucrurile;* **4.** cu volum apreciabil; încăpător, spaţios: *furnici ducînd în gură de făină marii saci.* EM.; (reg.) **casa (cea) mare,** cameră spaţioasă în care se primesc oaspeţii: *adorm în camera amintirilor ca în casa cea mare.* VIERU; **5.** lung: *fată cu cosiţă mare.* POP.; **6.** înalt: *crescu şi se făcu mare ca brazii codrilor.* EM.; **7.** adînc: *trecînd ... peste nouă ape mari.* CR.; **8.** lat: *pălărie cu boruri mari;* **9.** gros: *buze mari şi lăbărţate.* POP.; **10.** în cantitate însemnată; mult, abundent, bogat, numeros: *a agonisit avere mare;* **a veni mare,** a creşte, a se umfla; a inunda: *Prutul a venit mare;* **11.** ridicat: *preţuri mari;* **de mare preţ,** foarte valoros, preţios, scump; **12.** care a depăşit copilăria; adult, matur; vîrstnic, bătrîn: *cînd nu mă pot înţelege cu oamenii mari ..., în copil mă preschimb.* VIERU; **fată mare,** fată la vîrsta măritişului; fecioară, virgină: *dragostea de fată mare.* POP.; **mamă mare,** bunică; **tată mare,** bunic; **a se face mare,** a creşte; a ajunge la maturitate: *copiii s-au făcut mari;* **să creşti mare!,** formulă de salut sau de mulţumire pentru un serviciu; **cu mic cu mare,** toţi, toată lumea: *cu mic cu mare ... strigară într-un grai.* ISP.; **13.** (la comparativ sau la superlativul relativ) (cel) mai în vîrstă: *c-un an mai mare decît mine.* SAD.; **14.** de lungă durată; îndelungat, lung: *cît era ziulica şi noaptea de mare, şedeau singuri-singurei.* CR.; **Postul (cel) mare,** postul Paştelui; (pop.) **an mare,** an bisect; **15.** intens; puternic: *întunericul era acum mai mare.* BOL.; *arşiţă mare;* **ziua mare,** moment al dimineţii cînd lumina devine deplină: *fiind acum ziua mare, văzu foarte limpede tot.* CAR.; **ziua în amiaza mare,** la amiază, în toiul zilei; (fig.) în văzul tuturor; **16.** puternic, răsunător: *şi-n glas mare îţi urăm ... ani mulţi.* AL.; **17.** cumplit, violent, năprasnic: *ploaie, vînt mare; cutremur mare;* **18.** care se manifestă cu vigoare; intens; tare: *se ţinu veselie mare.* ISP.; **marea (mea, lui etc.) dragoste** (sau **iubire**), cea mai dragă fiinţă din viaţa (mea, lui etc.): *a fost marea mea dragoste; a fost femeia vieţii mele!* EL.; **(a-i fi cuiva) mai mare dragul** (sau **mila, ruşinea etc.**), (a-i fi cuiva) foarte drag (sau foarte milă, ruşine etc.): *plîngea, mai mare mila.* COŞB.; **19.** de valoare, de însemnătate deosebită; însemnat, important: *se laud cu mari fapte făcute de străbuni.* ALEX.; **zi mare,** zi însemnată, zi de sărbătoare; (bis.) **Duminica mare, a)** Rusaliile; **b)** prima zi de Paşti; (bis.) **Săptămîna mare,** v. **săptămînă**; **marea schismă,** numele sub care este cunoscută separarea definitivă dintre bisericile romano-catolică şi ortodoxă (1054); (pop.) **prînzul (cel) mare,** a doua masă pe care o iau ţăranii aflaţi la muncă; masa principală de la amiază; timpul zilei cînd se ia această masă: *iepele ... pe la prînzul cel mare i-au pus în Piatră.* CR.; **drum mare,** drum principal, de largă circulaţie: *slujba mea e hoţ la drumul mare.* SAD.; **vorbă mare,** vorbă solemnă, importantă (care angajează): *să nu spui vorbă mare!*; **vorbe** (sau **cuvinte**) **mari,** cuvinte bombastice, promisiuni deşarte: *toţi aceia care vorbe mari aruncă numai banul îl vînează şi cîştigul fără muncă.* EM.; **de zile mari,** deosebit, solemn; excepţional: *a fost o sesiune ştiinţifică de zile mari;* **mare lucru, a)** (iron.) lucru minor, nesemnificativ: *nu prea văzură mare lucru.* PETR.; *nu cîştiga mare lucru, o ducea de azi pe mîini.* GHEŢIE; **b)** (şi **mare minune**) n-aş crede să ...: *mare lucru să fie scăpat vreunul.* SAD.; *mare minune să reuşească la drept;* **20.** uimitor, impresionant: *Harap Alb vede altă drăcărie şi mai mare.* CR.;

minune mare, exprimă uimire, admiraţie etc.: *mare minune! ... da bine, cum de vă găsiţi amîndoi în catrinţe?* AL.; **21.** grav; periculos: *avem să dăm peste o primejdie mare.* ISP.; **22.** plin de strălucire; fastuos: *spre a-şi face popularitate, dădea banchete mari, costisitoare;* **23.** deosebit de ales, distins: *solii ... fură bine dăruiţi şi trimişi înapoi cu mare cinste.* BĂLC.; **mare ţinută,** îmbrăcăminte destinată unor solemnităţi; **24.** cu calităţi excepţionale; ilustru, celebru, renumit, vestit: *a fost om mare, scriitor.* SAD.; *Ştefan cel Mare;* **25.** atotputernic: *mare-i Dumnezeu şi meşteru-i dracul!* CR.; **26.** superior sub aspect moral: *are un caracter mare;* **mare la suflet** (sau **la inimă**), generos, mărinimos, bun; **27.** ieşit din comun; deosebit: *mai mare strălucire şi gingăşie ... nu se mai văzuse.* ISP.; **cu mare greu** (sau **greutate**), foarte anevoie, cu efort deosebit: *cu mare greu găseşte drumul.* CR.; **cu mare ce,** cu dificultăţi deosebite; în cele din urmă: *cu mare ce hălăduiesc de deschid uşa.* CR.; **28.** întemeiat; evident: *ai avut mare dreptate!* **29.** care ocupă un loc de frunte într-o ierarhie; de rang înalt, suspus, de vază: *s-au stins ... cu toţii, boieri mari şi mici.* DELAVR.; *mare logofăt; mare cancelar;* **a se ţine mare,** a fi mîndru, semeţ, fudul; **la mai mare,** formulă adresată cuiva cu ocazia unei numiri sau avansări; **mare şi tare,** foarte puternic, foarte influent: *vei ajunge şi tu odată mare şi tare ... şi vei crede celor asupriţi.* CR.; **socru** (sau **soacră**) **mare,** tatăl (sau mama) mirelui; **mare putere,** v. **putere**; **30.** de familie bună; nobil: *a fost odată ... din rude mari împărăteşti o prea frumoasă fată.* EM.; **31.** (subst.) conducător, şef: *să n-ai a face cu cei mari.* NEGR.; **mai marele,** şef, căpetenie: *au fost poftiţi ... mai marii oraşelor.* CR. [Lat. ***mas, maris***].

máre², mări f. **1.** vastă întindere de apă stătătoare, sărată, care acoperă cea mai mare parte a suprafeţei pămîntului: *cînd chiuie ..., mările clocotesc.* CR.; **mare internă** (sau **închisă**), mare înconjurată de ţărmurile unuia sau ale mai multor state, aflată în folosinţă exclusivă a statului sau a statelor riverane, dacă nu are comunicare cu alte mări (ex.: Marea Neagră, Marea Mediterană); **mare liberă** (sau **deschisă**), mare care nu face parte din apele teritoriale sau interne ale unei ţări, asupra căreia nici un stat nu-şi poate exercita suveranitatea; **marea cu sarea,** foarte mult; imposibilul: *mi-a promis marea cu sarea;* **a încerca marea cu degetul,** a face o încercare cu şanse minime de reuşită; **peste nouă mări şi ţări,** foarte departe; **a vîntura ţările şi mările,** a călători mult. **2.** (fig.) întindere vastă, nesfîrşită: *liniştita mare de întuneric.* VLAH.; **3.** (fig.) cantitate, număr mare; mulţime: *o mare de oameni.* [Lat. ***mare, -is***].

máre³, mari s. (înv. şi pop.) număr, cantitate mare; mulţime, grămadă: *a cîrmuit atîta mare de ani.* ISP.; *de mari de veacuri se luptase.* OD. [Cf. ***amar***].

marée, maree f. mişcare alternativă de înaintare (flux) şi de retragere (reflux) a oceanului planetar, care se datoreşte atracţiei exercitate de Lună şi de Soare; **maree neagră,** strat de petrol (provenit de obicei de la petroliere), care pluteşte pe suprafaţa apei şi poluează viaţa acvatică şi plajele; **maree atmosferică,** variaţie periodică a presiunii atmosferice datorită atracţiei Lunii şi a Soarelui. [Din fr. ***marée***].

maregráf, maregrafe n. aparat cu care se măsoară şi se înregistrează variaţia nivelului apelor mării; mareometru. [Din fr. ***marégraphe***].

maregráfic, ~ci, maregrafică, ~ce a. care ţine de maree, referitor la maree; **zi maregrafică,** interval de timp (24 de ore şi 50 de minute, durata zilei lunare), în care are loc un ciclu complet al mareei. [Din fr. ***marégraphique***].

maregrámă, maregrame f. curbă de variaţie a nivelului mării, obţinută la maregraf. [Din fr. ***marégramme***].

maréic, ~ci, mareică, ~ce a. care aparţine mareei, referitor la maree. [***Maree*** + ***-ic***].

marémă, mareme f. pămînt, teren mlăştinos şi nesănătos: [oraşe] *spulberate de miasmul maremelor.* HASD. [Din fr. ***maremme,*** it. ***maremma***].

maremótric, ~ci, maremotrică, ~ce a. care utilizează forţa motrice a mareelor. [Din fr. ***marémotrice***].

mareométru, mareometre n. maregraf. [Din fr. ***maréomètre***].

mareşál, mareşali m. **1.** cel mai înalt grad în ierarhia militară; persoană cu acest grad; **2.** preşedintele unui corp nobiliar în Rusia şi Polonia feudală; **mareşalul curţii (regale)** sau **mareşalul palatului,** persoană care are conducerea administrativă a bunurilor unui monarh şi răspunderea protocolului: *n-am fost de faţă, ci în anticameră, cu mareşalul palatului.* ST. [Din rus. ***maršal,*** fr. ***maréchal***].

mareşálat, mareşalate n. funcţia, demnitatea de mareşal. [Din fr. ***maréchalat***].

marfagíu, marfagii m. (înv. şi pop.) negustor ambulant. [***Marfă*** + ***-agiu***].

marfár n. v. **mărfar.**

márfă, mărfuri f. **1.** (în formele **marhă, marvă**) vită (constituind principalul obiect de tranzacţie la popoarele pastorale): *murguleţ, marhă rotată.* POP.; **2.** (înv.) avere, bogăţie (constînd din vite, bunuri mobile): *vom face ... cetăţi marfelor noastre.* BIBLIA; **3.** bun (material) destinat schimbului pe piaţă (cu excepţia imobilelor): *preţurile crescuseră şi de trei ori la unele mărfuri.* GHEŢIE; **4.** (arg.) obiect de contrabandă; **5.** (arg.) prostituată. // a. invar. (arg.) excepţional, strașnic: *are o maşină marfă!*; (şi: (înv. şi reg.) **marhă, marvă**). [Din magh. ***marha*** „vită"].

margarétă, margarete f. plantă erbacee decorativă din familia compozitelor cu inflorescenţa compusă din flori centrale galbene şi flori marginale albe; roman³, salmonie; ochiul-boului (*Chrysanthemum leucanthemum*): *dragostea ... înseamnă să ai o iubită ..., să-i faci lanţuri de margarete.* CĂRT. [Din fr. ***marguerite,*** germ. ***Margarete***].

margáric a. **acid margaric,** acid obţinut din grăsimi, folosit la fabricarea lumînărilor de stearină. [Din fr. ***margarique***].

margarínă, margarine f. **1.** substanţă care se găseşte în materiile grase (animale sau vegetale); **2.** produs alimentar asemănător cu untul, obţinut din grăsimi vegetale (amestecate cu zer sau cu lapte smîntînit); (la pl.) diferite sorturi de acest produs alimentar. [Din fr. ***margarine,*** germ. ***Margarin***].

margarít n. (miner.) cristale de globulit dispuse în şiraguri. [Din fr. ***margarite***].

marghílă, marghile f. moviliţă de pămînt argilos amestecat cu pietre, formată pe platourile din regiunile montane, asemănătoare cu un muşuroi înierbat. [Din fr. ***margouillis***].

marghilomán n. v. **marghilomană.**

marghilománă, marghilomane f. cafea turcească fiartă cu rom sau cu coniac; porţie din aceasta: *cinci rînduri de marghilomane.* CAR.; *petrecea ... bînd cîte o marghilomană şi comentînd ultimele evenimente.* GHEŢIE; (şi: **marghiloman**). [De la ***Marghiloman*** n. pr.].

marghiól, ~i, marghioálă, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** şmecher, intrigant, şiret; uşuratic: *să nu lasă pre copii a fi marghioli, obraznici, desfrînaţi.* N.COSTIN; **2.** strengar; dezgheţat, isteţ. // m. seducător: *marghiolul cel din sat.* POP. [Din gr. mod. ***marghiólos*** „şiret, şmecher"].

marghioleálă, marghioleli f. (reg. şi fam.) sclifoseală, fandoseală; marghiolie. [***Marghioli*** + ***-eală***].

marghiolí, marghiolesc vb. (reg. şi fam.; refl.) **1.** a se fuduli; **2.** a se preface: *aţi murit ori vă mărghioliţi?* POP. [De la ***marghiol***].

marghiolíe, marghiolii f. (înv. şi reg.) **1.** marghioleală; **2.** viclenie, prefăcătorie: *marghioliile vădanei.* POP. [Din gr. mod. ***marghiolía***].

marginál, ~i, marginală, ~e a. **1.** care se află la margine; (spec.) scris pe marginea unui text tipărit sau manuscris: *note marginale;* **2.** secundar; fără importanţă: *complexul nostru de cultură mică, marginală ... nu poate accepta situarea unei valori proprii la un asemenea nivel, decît după ce evaluarea a fost consfinţită în altă parte.* CF.; *chestiuni marginale;* **3.** care trăieşte la marginea societăţii: *grup marginal;* (subst.) *era un marginal.* [Din fr. ***marginal***].

marginálla f. pl. v. **marginalii.**

marginálii f. pl. (livr.) comentarii într-o publicaţie referitoare la o carte; note, însemnări scrise pe marginea unei cărţi, a unui manuscris: *marginaliile noastre nu şi-ar avea rostul.* BL.; *marginaliile sale sînt ... pline de humor.* CĂL.; (şi: **marginalia**). [Din lat., it. ***marginalia***].

marginalísm n. teorie economică apărută în sec. al XIX-lea, ca alternativă a marxismului, care consideră că valoarea unei mărfi constă în utilitatea acesteia (şi nu în timpul de producţie şi cantitatea de muncă încorporată). [Din fr. ***marginalisme***].

marginalíst, ~şti, marginalistă, ~e a. şi m., f. (adept) al marginalismului. [Din fr. ***marginaliste***].

marginalizá, marginalizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) situa la marginea unui obiect, a unui fenomen etc.; **2.** (tr.) a lăsa intenţionat pe cineva sau ceva în afara problemelor importante; a diminua, a reduce voit valoarea unor fapte, idei, persoane; a izola în plan social etc.: *colegii vechi în meserie, tot mai marginalizaţi, arătau încă a ţărani.* CĂRT. [***Marginal*** + ***-iza***].

marginalizáre, marginalizări f. acţiunea de a (se) marginaliza şi rezultatul ei. [V. ***marginaliza***].

marginalizát, ~ţi, marginalizată, ~e a. **1.** plasat la margine; **2.** ale cărui merite sînt subapreciate, ignorate; care este neglijat, izolat în plan social: *frustraţi, neînţeleşi, marginalizaţi, cei mai mulţi ... sînt săraci.* D. [V. ***marginaliza***].

marginálţe f. proces de acolare a leucocitelor pe faţa internă a pereţilor vasculari, în cazul încetinirii circulaţiei sangvine. [Din fr. ***margination***].

márgine, margini f. **1.** partea extremă a unei suprafeţe; capăt, extremitate: *ieşeau undeva la marginea unei păduri şi puneau masa la iarba verde.* PR.; (de) **la marginea** (sau **marginile**) **pămîntului** (sau **lumii**), (de) foarte departe; **2.** (fig.) limită, punct extrem pînă la care se poate concepe sau admite ceva: *peste marginile verosimilului.* CĂL.; *are dreptul ... să spună orice, fireşte în marginile bunei-cuviinţe.* GHEŢIE; **fără (de) margini,** foarte mult, imens, nesfîrşit: *iubind-o fără margini.* EM.; **de nu mai are margini,** foarte mare (sau tare), fără pereche: *era un încăpăţînat de nu mai are margini.* SAD.; **3.** (pop.) teritoriu de graniţă; frontieră, hotar: *Tomşa primi veşti ... de la marginile Lehiei.* SAD.; **4.** periferie: *şed ... tocmai la marginea oraşului.* VLAH.; **5.** mal, ţărm: *casă văduvă şi tristă de pe margine de Prut.* VIERU; **6.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale unui drum; (p. ext.) porţiunea din imediata apropiere a unui drum; (spec.) bordură: *pe marginea şoselei doi oameni s-arătară.* MACED.; *porni pe cărarea din marginea drumului.* SAD.; **a ţine marginea,** a merge, a înainta pe (sau aproape de) extremitatea unei suprafeţe, a unui drum: *călca ... ferind noroiul şi băltoacele, ţinînd marginea.* REBR.; **a ţine** (sau **a bate**) **marginile,** a se eschiva de la treburile grele; **7.** (pop.) aripă a unei formaţii de luptă, flanc; **8.** extremitatea laterală a unui obiect; muchie, latură; partea de sus sau de jos a unui obiect; capăt: *s-a lovit de marginea uşii;* **9.** porţiune laterală nescrisă dintr-o pagină: *pe margine făcuse adnotări interesante;* **10.** rezervă

de care se poate dispune în anumite limite; marjă: *să-ţi laşi o margine de timp!*; **11.** ceea ce rămîne din ceva; rest; **12.** limita superioară a pereţilor unui recipient, a unei cavităţi; gură, buză: *s-a tăiat în marginea paharului;* **a fi pe** (sau **la**) **marginea prăpastiei,** v. **prăpastie**; **13.** capăt, sfîrşit. [Lat. *margo, -inis*].

margráf, margrafi m. titlu militar al unor principi germani în epoca feudală, ale căror principate erau mărci[4]; persoană cu acest titlu; marchiz: *prinţişorii şi margrafii nemţeşti.* OD.; (şi: **margrav**). [Din germ. *Markgraf,* fr. *margrave*].

margrafiát, margrafiate n. **1.** demnitatea de margraf; **2.** domeniul unui margraf. [Din fr. *margraviat*].

margráv m. v. **margraf.**

márhă f. v. **marfă.**

mariá, mariez vb. (franţuzism; refl. şi tr.) **1.** a (se) căsători; **2.** a (se) potrivi. [Din fr. *marier*].

mariáj, mariaje n. **1.** căsătorie; căsnicie: *ceremonia mariajului ... s-a sfîrşit ieri noaptea.* EL.; **2.** joc de cărţi; mariaş: *concina, mariajul sau cureluşa.* FIL. [Din fr. *mariage*].

mariál, ~i, marială, ~e a. referitor la Fecioara Maria, care ţine de cultul acesteia: *din anecdotica marială se desprinde o Fecioară Maria plină de amor propriu.* CĂL.; *succesiunea mozaicurilor din nartex ... desfăşoară minuţios sărbătorile mariale.* D. [Din fr. *marial*].

mariáş[1], mariaşe n. şi **marieşi** m. monedă de argint austriacă (cu efigia Mariei Tereza), care a circulat şi în ţările române în sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea; crivac. [Din magh. *máriás*].

mariáş[2], mariaşuri n. **1.** (înv. şi reg.) numele unui joc de cărţi la care perechea rigă şi dama de aceeaşi culoare valorează un număr suplimentar de puncte; mariaj: *om face o partidă de măriş.* AL.; **2.** (reg.) numele unui dans popular moldovenesc care se joacă la nuntă; melodia acestui dans; (şi: măriş). [Din magh. *máriás*].

marifét n. v. **marafet.**

marijuana [marihuána] f. stupefiant asemănător cu haşişul prin efectele pe care le produce, preparat din florile şi frunzele uscate de cînepă indiană (*Cannabis sativa indica*) şi consumat sub formă de ţigarete. [Cuv. sp.].

marímbă, marimbe f. (muz.) balafon. [Din fr. *marimba*].

marín, ~i, marină, ~e a. **1.** care ţine de mare[2], referitor la mare: *briză marină;* **2.** care creşte în mare: *plantă marină;* **3.** maritim: *hartă marină;* **puşcaş marin,** soldat din infanteria marină americană. [Din fr. *marin*].

marináj, marinaje vb. (tr.) a prepara carne, peşte etc. cu un sos condimentat (în vederea conservării). [Din germ. *marinieren,* fr. *mariner*].

marinár, marinari m. persoană care se ocupă cu navigaţia sau care face parte din echipajul unei nave; navigator, matelot, matroz: *marinarii speră la timpuri mai bune.* EM. [*Marină* + *-ar*; cf. fr. *marinier,* germ. *Mariner*].

marinăre, marinări f. acţiunea de a marina şi rezultatul ei. [V. *marina*].

marinát, ~ţi, marinată, ~e a. preparat sau conservat cu sos de bulion, untdelemn, oţet, lămîie, piper etc.: *peşte marinat.* [V. *marina*].

marinátă, marinate f. **1.** zeamă condimentată în care se frăgezeşte carnea (de vînat); **2.** mîncare de peşte, de carne etc. preparată cu un sos condimentat de bulion, untdelemn, oţet, lămîie, piper, dafin etc.: *marinată de barbuni.* FIL. [Din gr. mod. *marinátos,* it. *marinato*].

marínă f. **1.** ştiinţa şi tehnica navigaţiei pe mare: *şcoală de marină;* **2.** serviciul marinarilor: *ofiţer de marină;* **3.** totalitatea navelor, a unităţilor navale ale unei ţări, precum şi personalul care lucrează pe ele; **marină militară,** forţe maritime militare: *marina militară a Angliei era odinioară cea mai puternică din lume.* // (pl. **marine**) pictură reprezentînd un peisaj marin; gen constituit din asemenea picturi: *pictează marine.* [Din fr. *marine,* it. *marina*].

marinărésc, ~şti, marinăreáscă, ~eşti a. de marinar, caracteristic marinarilor sau marinei: *ofiţeri îngăităţi, băieţi şi fete în costume mărinăreşti.* GHEŢIE. [*Marinar* + *-esc*].

marinărește adv. ca marinarii, în felul marinarilor. [*Marinar* + *-eşte*].

marinărie, marinării f. **1.** meseria, ocupaţia marinarului: *nevasta şi marinăria se potrivesc ca aripile heruvimilor cu coarnele lui Sarsailă.* TUD.; **2.** ştiinţa şi tehnica navigaţiei. [*Marinar* + *-ie*].

marinísm n. mişcare poetică italiană din sec. al XVII-lea, iniţiată de Giambattista Marino, caracterizată prin excesul de metafore şi epitete, descriptivism exagerat, abandonarea metricii clasice, dezvoltarea tematicii amoroase senzuale; (p. ext.) preţiozitate a stilului, afectare: *caracteristicile marinismului sînt, după B.Croce, senzualismul şi ingenuozitatea.* CĂL. [Din it. *marinisimo,* fr. *marinisme*].

marinist, ~şti, marinistă, ~e a. care aparţine, care este specific marinismului, referitor la marinism: *compunerile mai puţin hermetice sînt marinişte, întemeiate pe metafore ostentative.* CĂL. // m., f. adept al marinismului. [Din it. *marinista,* fr. *marinisteˆ*].

marionétă, marionete f. **1.** figurină reprezentînd o fiinţă omenească sau un animal, care, manevrată direct cu mîna sau acţionată cu nişte sfori de către o persoană (nevăzută), interpretează diferite roluri pe o scenă (mică): *tipul a început să mi se pară o paiaţă, o marionetă ... fără nimic de om în el.* PR.; **2.** (fig.) persoană care execută orbeşte ceea ce i se cere; om lipsit de personalitate, fără caracter: *nu există ... un unic mînuitor al marionetelor: sforile acestora sînt manevrate de fiecare dintre noi.* GHEŢIE. [Din fr. *marionnette*].

marionetíst, ~şti, marionetistă, ~e m., f. mînuitor de marionete; păpuşar. [Din fr. *marionnettiste*].

maritál, ~i, maritală, ~e a. **1.** (jur.) care aparţine soţului, referitor la drepturile soţului: *drepturi maritale;* **2.** care aparţine căsătoriei, referitor la căsătorie, specific relaţiilor dintre soţi; conjugal: *nezdruncinată în credinţa maritală.* CĂL.; (adv.) *el o iubeşte marital.* CĂL. [Din fr. *marital,* lat. *maritalis*].

marítim, ~i, maritimă, ~e a. **1.** situat la ţărmul sau în apropierea mării; marin: *oraş maritim;* **2.** care este în legătură cu navigaţia pe mare, referitor la marină; marin: *regimul maritim îi era insuportabil fiziceşte.* CĂL.; **putere maritimă,** stat care posedă o flotă puternică. [Din fr. *maritime*].

marivodáj, marivodaje n. (livr.) **1.** limbaj galant, subtil; afectare, preţiozitate a stilului: *piesă cam greoaie şi presărată cu marivaudage, expune geloziile regelui.* CĂL.; **2.** amabilitate artificială, afectată în declaraţii amoroase: *nu tolera cu nici un chip marivodajul.* VOIC.; (scris şi: *marivaudage*). [Din fr. *marivaudage*].

márjă, marje f. **1.** rezervă de care se poate dispune între anumite limite; margine: *marjă de timp;* (fig.) *uneori, în această lume ... sîcîitoare intervine o marjă a imaginaţiei.* CF.; **2.** diferenţă dintre preţul de vînzare şi cel de cumpărare al unei mărfi, evaluată în procente; valoarea maximă sau minimă a preţului înainte de încheierea unei tranzacţii comerciale. [Din fr. *marge*].

marker, markeri [márkăr] m. **1.** substanţă uşor identificabilă datorită proprietăţilor sale (fluorescenţă, radioactivitate, afinitate pentru anumite ţesuturi sau celule), introdusă în organism sau într-un produs organic pentru explorări funcţionale şi morfologice precise; **2.** factor genetic identificat; **3.** genă cu localizare cunoscută, al cărei efect face posibilă determinarea altor gene cu acţiune mai puţin evidentă. // n. (pl. **markere**) creion special, diferit colorat (şi fosforescent), cu care se marchează anumite pasaje sau cuvinte într-un text. [Din engl. *marker* „indicator"].

market [márket] n. magazin mixt, de mari dimensiuni. [Cuv. engl.].

márketing n. **1.** ansamblul activităţilor, metodelor şi tehnicilor prin care producţia este orientată şi adaptată cererilor complexe ale consumatorului, în condiţiile rentabilităţii întreprinderii producătoare sau comerciale; **2.** ştiinţă a eficienţei economice. [Din engl. *marketing*].

marketizáre, marketizări f. proces (mondial) de edificare şi lărgire a pieţei. [*Market(ing)* + *-iza*].

marmanzíu, ~ii, marmanzie, ~ii a. (înv. şi reg.) **1.** de culoare purpurie: *mîndră, buze marmanzii, dar pe-a cui seamă le ţii?* POP.; **2.** de calitate superioară; care îmbată: *tot rachiu d'ăl marmanziu, care-i tare şi beţiu.* POP. // n. (înv.) vin grecesc (de Malvazia); (p. gener.) vin de calitate superioară; (şi: **marmaziu**). [Et. nec.; cf. *Malvazia* n. pr. şi *naramziu*].

marmazíu n. v. **marmanziu.**

marmeládă, marmelade f. pastă (consistentă) preparată din fructe fierte mult cu zahăr: *li se servi micul dejun: cafea cu lapte, cornuri ..., marmeladă.* GHEŢIE. [Din fr. *marmelade,* germ. *Marmelade*].

marmítă, marmite f. **1.** vas mare de metal cu două toarte şi cu capac în care se transportă mîncarea caldă (în armată): *apucai marmita care mai avea în ea borş şi i-o vîrîi pe cap.* PR.; **2.** cazan special pentru fiert alimente, funcţionînd cu ajutorul aburului introdus între pereţii săi dubli; **3.** scobitură în patul albiei unui rîu. [Din fr. *marmite*].

marmoră, marmorez vb. (tr.) a da unui material aspect de marmură. [De la *marmoră*].

marmoráj, marmoraje n. desen colorat imitînd marmura, imprimat pe hîrtie. [*Marmoră* + *-aj*].

marmorát, ~ţi, marmorată, ~e a. cu aspect de marmură, colorat ca marmura. [V. *marmora*].

mármoră f. v. **marmură.**

marmoreán, ~eni, marmoreană, ~ene a. care imită marmura, care are albeaţa, strălucirea, netezimea, răceala marmurei; marmoreu, mărmuriu: *gîtul gol, alb, marmorean.* VLAH. [Din fr. *marmoréen*].

marmoréu, ~i, marmoree a. (rar) marmorean: *marmoreele braţe.* EM.; *el ştie să contemple ruinele marmoree.* CĂL. [Din lat. *marmoreus,* it. *marmoreo*].

marmorizáre, marmorizări f. creştere considerabilă a densităţii unui os. [Din fr. *marmorisation*].

marmótă, marmote f. mamifer din ordinul rozătoarelor, de mărimea unui iepure, acoperit cu blană frumoasă, cenuşie, care trăieşte în Europa, Asia şi America de Nord, prin peşteri, unde hibernează iarna (*Arctomys marmotta*); **a dormi ca o marmotă,** a dormi mult şi profund. [Din fr. *marmotte,* it. *marmotta*].

mármură, marmuri şi (înv.) **marmure** f. **1.** rocă metamorfică calcaroasă cristalină de culoare albă sau divers colorată, care se poate ciopli şi lustrui: *urcă treptele de marmoră.* EL.; *în palatul larg de marmuri străvezii.* CĂRT.; **a fi de marmură** sau **a fi rece ca marmura,** a fi insensibil, indiferent faţă de orice; **2.** bloc, lespede (p. ext.) sculptură, statuie din această rocă: *s-o admiri ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Correggio.* EM.; *pe masa*

părăsită – albă marmora sculptată – ... mă întind. BAC.; (şi: **marmoră**). [Lat. ***marmor, -oris***].

marmurié́r, marmurieri m. lucrător în marmură. [*Marmură* + *-ier*].

marnáj n. amplitudinea maximă între mareea maximă sau minimă (între flux şi reflux). [Din fr. ***marnage***].

mámă, marne f. rocă sedimentară de culoare cenuşie, verzuie, negricioasă etc., formată dintr-un amestec de argilă şi de calcar, întrebuinţată la fabricarea cimentului, la îmbunătăţirea solului. [Din fr. ***marne***].

maró a. invar. de culoarea castanei coapte; cafeniu, castaniu, brun-roşcat: *purta pantaloni maro.* // n. culoarea castanei coapte: *n-o prinde maroul;* (şi: **maron**). [Din fr. ***marron***].

maroánă, maroane f. castană comestibilă coaptă. [Din germ. ***Marone***, it. ***marrone***].

marocán, ~i, marocană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Marocului sau locuitorilor lui, referitor la Maroc sau la locuitorii acestuia: *să le încredinţeze marfa pentru un port spaniol sau marocan.* TUD. // m., f. persoană (originară) din Maroc. [***Maroc*** n. pr. + *-an;* cf. fr. ***marocain***].

marochín, marochine şi **marochinuri** n. **1.** piele fină de ţap sau de capră, preparată într-un mod particular, având desene în relief; imitaţie a acesteia obţinută din piele de oaie sau de viţel; cordovan, saftian: [carte] *în toc de marochin.* NEGR.; *un palat din poveşti, cu ... tapete de marochin.* GHEŢIE; **hîrtie marochin**, hîrtie cu aspectul acestui tip de piele; **2.** (la pl.) obiecte lucrate din această piele; (şi: **marochină**). [Din fr. ***maroquin,*** it. ***marrochino***].

marochínă f. v. marochin.

marochinărie, marochinării f. **1.** meseria marochinierului; industrie de obiecte din marochin şi din alte feluri de piele sau din înlocuitori: *obiecte de marochinărie*; **2.** atelier sau magazin unde se lucrează sau se vînd obiecte din marochin şi din alte feluri de piele sau din înlocuitori; **3.** obiecte făcute din astfel de materiale: *magazin de marochinărie.* [Din fr. ***maroquinerie***].

marochiniér, marochinieri m. lucrător specializat în confecţionarea obiectelor de marochin şi din orice fel de piele sau din înlocuitori. [Din fr. ***maroquinier***].

marólă f. v. marulă.

marón a. v. maro.

maronít, maroniţi m. adept al bisericii monotelite catolice orientale din Siria şi Liban, constituită în sec. al V-lea de călugărul Maron, care s-a unit, în sec. al XVIII-lea, cu biserica romano-catolică; (la pl.) comunitatea acestora: *ascultase slujba în biserica maroniţilor.* VOIC. [Din fr. ***maronite***].

maroníu, ~ii, maronie, ~ii a. care bate în maro: *poşetă maronie.* // n. culoarea care bate în maro: *nu-i şade maroniul.* [***Maron*** + *-ie*].

marótă, marote f. **1.** (rar) sceptru de bufon având în vîrf un cap acoperit cu glugă şi împodobit cu zorzoane; **2.** interes excesiv, obsesiv pentru ceva; idee fixă, manie, obsesie; (p. ext.) obiectul maniei, obsesiei cuiva: *citea mult ..., urmărit de marota inofensivă a descoperirii unei înrudiri princiare.* GHEŢIE; *aceasta era marota lui.* [Din fr. ***marotte***].

marsuín, marsuini m. mamifer cetaceu asemănător cu delfinul, care trăieşte în Oceanul Atlantic, Marea Mediterană şi Marea Neagră; purcel-de-mare (*Phocaena phocaena*): *două şiruri de marsuini escortau goeleta.* TUD. [Din fr. ***marsouin***].

marsupiál, marsupiale n. (la pl.) ordin de mamifere inferioare a căror femele au marsupiu; (şi la sg.) animal din acest ordin (ex. cangurul): *în Australia există printre marsupiale unele specii, care ... seamănă cu diverse specii de mamifere superioare.* BL.; (adj.) *mamifere marsupiale.* [Din fr. ***marsupial***].

marsupializáre, marsupializări f. deschidere la nivelul pielii a unei colecţii purulente sau a unui chist hidatic, printr-un orificiu creat operator. [Din fr. ***marsupialisation***].

marsúpiu, marsupii n. **1.** pungă abdominală în care femelele marsupialelor îşi ţin puii un timp după naştere: *un pui de cangur în marsupiul matern.* VINEA; **2.** cavitate incubatoare la unele nevertebrate (de ex., la crustacee). [Din lat., fr. ***marsupium***].

marş, marşuri n. **1.** mers, deplasare a trupelor militare într-o anumită formaţie, cu un anumit pas: *viaţa unui regiment în marş e aşa de complicată ..., încît şi starea pe loc e necontenită frămîntare.* SAD.; *încep marşurile, popasurile, viaţa în tranşee şi în cort.* CĂL.; **pas de marş**, v. **pas**[1]; **batalion** (sau **companie**) **de marş**, batalion (sau companie) instruită în spatele frontului pentru a completa efectivul de pe front; **marş forţat,** marş executat cu o viteză sporită faţă de cea normală; **2.** (înv.) etapă sau distanţă parcursă de o unitate militară în 24 de ore: *întîmpinară pe Basta, două marşuri de Casovia.* BĂLC.; **3.** cortegiu, succesiune de persoane care merg (organizat) la o ceremonie: *marş triumfal;* **4.** manifestare paşnică în care un grup de deplasează pe un traseu pentru a atenţiona autorităţile şi cetăţenii, asupra unor probleme, unor revendicări etc.: *s-a organizat un marş împotriva discriminării;* **5.** probă atletică de mers rapid, pas cu pas, pe distanţe mari; **6.** (p. gener.) deplasare, cursă (obositoare): *marşurile acelea pe zăpadă ... le făceam ... într-o tovărăşie bine aleasă.* EL.; **7.** piesă muzicală cu ritm viol (destinată să cadenţeze deplasarea trupelor militare, a unor formaţii încolonate etc.) : *marşul e ... un cîntec care animă şi organizează puterile.* STĂNIL.; **8.** compoziţie literară în versuri cu subiect patriotic, scrisă spre a fi cîntată pe o arie dintr-o asemenea piesă muzicală: *marşul anului 1848.* // interj. **1.** cuvînt cu care se ordonă plecarea unei unităţi militare: *înainte marş!*; **2.** cuvînt cu care se alungă cîinii: *marş, potaie!* [Din fr. ***marche***].

marşá, marşez vb. (franţuzism; intr.) **1.** a cădea de acord, a consimţi; a se lăsa antrenat într-o acţiune; **2.** a se lăsa corupt. [Din fr. ***marcher***].

marşándă, marşande f. (înv.) patroană a unui magazin de modă; modistă: *fetele de pe la marşande.* FIL. [Din fr. ***marchande***].

marşarié́r, marşariere n. **1.** mers înapoi al unui autovehicul: *în marşarier se aprind lanternele;* **2.** dispozitiv al mecanismului de transmisie, care permite manevra înapoi: *s-a defectat marşarierul.* [Din fr. ***marchearrière***].

mărşá, marşe f. porţiune de cîmpie joasă (în Olanda, Danemarca) scoasă de sub regimul inundaţiilor. [Din germ. ***Marsch***].

marşrút, marşrute n. **1.** itinerar; (p. ext.) document prin care se indică un itinerar; **2.** mers continuu al unui tren de marfă pe distanţă lungă, fără a lăsa sau a lua vagoane pe parcurs; **3.** metodă de lucru la mai multe maşini, prin folosirea lor într-o ordine prestabilită; (şi: **marşrută**). [Din germ. ***Marschroute,*** fr. ***marcheroute,*** rus. ***marşrut***].

marşrútă f. v. marşrut.

marşrutizá, marşrutizez vb. (tr.) a folosi metoda marşrutului în căile ferate sau în tehnică. [De la ***marşrutizare***].

marşrutizáre, marşrutizări f. acţiunea de a marşrutiza şi rezultatul ei. [***Marşrut*** + *-izare;* cf. rus. ***marşrutizaţija***].

mart m. v. martie.

martác, martaci m. (reg.) **1.** stîlp de lemn sau bîrnă; par gros; **2.** fiecare dintre căprioriii unei case. [Din turc. ***mertek***].

martalóg, martalogi m. **1.** (mai ales la pl.) slujitor domnesc însărcinat cu paza graniţelor şi cu supravegherea punctelor vamale din Ţara Românească, în sec. al XVII-lea – al XVIII-lea; **2.** (înv. şi reg.) persoană însărcinată cu aducerea împricinaţilor în faţa instanţelor de judecată. [Din turc. ***martaloz*** „marinar creştin de pe Dunăre (aflat în slujba turcilor)"].

martelá, martelez vb. tr. **1.** a bate metale cu ciocanul; a ciocăni; **2.** a înlătura, bătînd cu ciocanul, textul unei inscripţii săpate în piatră sau în marmură; **3.** (fig.) a chinui, a hărţui o fiinţă. [Din fr. ***marteler***].

martellátо adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie la instrumente cu arcuş) sacadat, cu arcuşul smucit. [Din it. ***martellato***].

martensít f. constituent structural din aliaj fier-carbon al oţelului călit, cu aspect acicular, cu duritate foarte mare. [Din fr. ***martensite***].

mártie m. a treia lună a anului; mărţişor; (şi: (înv. şi pop.) **mart**). [Din sl. ***martiĭ, martŭ***].

martín, martini m. nume dat mai multor specii de pescăruşi. [Din fr. ***martin***].

martingálă, martingale f. **1.** curea de la hamul calului, în formă de furcă, care nu-i permite să se ridice pe picioarele de dinapoi; **2.** sistem de joc care prin calculul probabilităţilor, urmăreşte asigurarea beneficiului prin mărirea progresivă a mizei, la jocurile de noroc şi la cursele de trap; **3.** bară aşezată sub bompres, servind la dirijarea şi la întinderea parîmelor de fixare a acestuia la navele cu pînze. [Din fr. ***martingale***].

martíni n. vermut alb, roşu sau roz al mărcii cu acelaşi nume. [Din fr. ***martini***].

martinícă f. cafea de Martinica: *cînd măcina martinica.* CAR. [De la ***Martinica*** n. pr.].

martír, ~i, martiră, ~e m., f. **1.** persoană care a îndurat chinuri sau moartea pentru credinţa sa religioasă; mucenic: *să te pot vedea ... o sîntă, o martiră ce surîde.* EM.; **2.** persoană care a suferit pentru ideile, pentru convingerile sale: *sîngele de martiri e plantă ce rodeşte.* ALEX.; **3.** (fig.) persoană care suferă mult: *în'familia noastră femeile au ajuns călugăriţe sau martire.* GHEŢIE. [Din fr. ***martyr***].

martiráj, martiraje n. martiriu: *voluptatea martirajului în vederea bucuriei şi splendorilor cereşti.* BL.; *criticul şi scenaristul italian ... are şi înclinaţia de a urmări martirajul uman.* R.L. [***Martir*** + *-aj*].

martíriu, martiríi n. **1.** supliciu, suferinţă sau moarte îndurată de cineva pentru credinţa sa religioasă; martiraj; **2.** chinuri, persecuţii suferite pentru ideile, pentru convingerile sale; martiraj: *pe alte vremuri ... patriotismul nu era lucrativ şi martiriul nu devenise reversibil.* EM.; *cum ar fi posibil martiriul, dacă n-ar exista călăul?* CAR.; **3.** (fig.) suferinţă mare (fizică şi morală); calvar, tortură, martiraj: *cineva va scrie istoria martiriului meu şi o va face cunoscută lumii întregi.* GHEŢIE. [Din lat. ***martyrium,*** gr. mod. ***martírion,*** it. ***martirio***].

martirizá, martirizez vb. (tr.) **1.** a supune la un martiriu; a chinui, a tortura; **2.** (fig.) a face pe cineva să sufere mult; a persecuta, a chinui: *îşi martirizează nevasta;* **3.** a trece pe cineva în rîndurile martirilor: *Brîncoveanu a fost martirizat.* [Din fr. ***martyriser***].

martirizáre f. acţiunea de a martiriza şi rezultatul ei. [V. ***martiriza***].

martirizát, ~ţi, martirizată, ~e a. **1.** care a suferit un martiriu; **2.** (fig.) care suferă mult. [V. ***martiriza***].

martirológ, martirologi m. autor de martirologiu. [Cf. fr. ***martyrologiste***].

martirologíe, martirologii f. istoria martirilor bisericii; martirologiu. [Din fr. ***martyrologie***].

martirológiu, martirologii n. 1. catalog, listă a martirilor bisericii şi a sfinţilor; martirologie; 2. (p. gener.) listă cu numele celor care au suferit pentru o convingere, pentru o cauză; 3. (fig.) enumerare, povestire a suferinţelor îndurate: *adevărat martirologiu a bietelor flori.* NEGR. [Din lat. ***martyrologium,*** gr. mod. ***martirológhion,*** fr. ***martyrologe***].

mártor, ~i, martoră, ~e m., f. 1. persoană care a fost prezentă la o întîmplare, la o discuţie etc. şi care poate da relaţii despre acestea (dacă este cazul): *de ce nu întîlnesc nici un martor al trecutului ei?* EL.; *am fost martor la cele petrecute.* GHEŢIE; 2. (fig.) semn care probează; dovadă: *Coloseul din Roma e şi astăzi martor al măreţiei romane;* 3. persoană chemată în faţa unui organ de jurisdicţie sau de urmărire penală pentru a declara ce ştie în legătură cu un om, cu un fapt supus judecăţii: *martorii noştri au trecut de partea lui.* PR.; 4. persoană chemată să asiste, după lege, la îndeplinirea unor acte: *martor de cununie;* 5. fiecare dintre reprezentanţii celor care urmează să se bată în duel; **a trimite martori,** a provoca la duel. 6. (înv.) adept, susţinător al creştinismului; (p. ext.) mucenic, martir: *aruncat în temniţă cu alţi martori a Domnului Hs.* DOS.; 7. **martorii lui Iehova** (sau **studenţii în Biblie, iehoviştii**), membrii unei secte milenariste, desprinsă din creştinism în 1874, fondată de Charles Tase Russell în America (Broocklyn), care preconizează un stat teocratic; 8. dispozitiv de ipsos, sticlă sau hîrtie folosit pentru observarea evoluţiei fisurilor într-un element de construcţie; 9. probă de referinţă în experienţele de laborator; 10. lot de animale sau de plante pe baza căruia se face comparaţia în experienţe medicale, agricole etc.; (şi: (pop.) **martur**). [Lat. pop. ***martur*** (=***martyr***), gr. mod. ***mártys, -yros***].

mártur m. v. **martor.**

marţ[1] s. a face (sau a fi, a rămîne etc.) **marţ, a)** a cîştiga (sau a pierde), în special la jocul de table; **b)** (fig.) a covîrşi, a învinge (sau a fi învins); a nu mai putea replica: *cîntau ... de rămîneau marţi cei mai buni muzicanţi.* ISP.; (şi: **marţi**). [Din turc. ***mars***].

marţ[2] n. numele popular al lunii martie; mărţişor. [Lat. ***martius*** (mensis)].

marţafói, marţafoi m. om de nimic; vagabond, netrebnic: *îl deteră afară ca pe un marţafoi şi un becisnic.* ISP. [Cf. ***marţ***[1]].

marţelínă, marţeline f. (franţuzism; înv.) ţesătură fină de tafta. [Din fr. ***marceline***].

marţi[1] m. v. **marţ**[1].

marţi[2]**, marţi** f. ziua a doua a săptămînii (care urmează după luni): *s-a apucat ... să spele rufele într-o marţi seara.* POP. // adv. 1. într-o zi de marţi: *vino marţi!*; 2. (artic.) în fiecare marţi: *soţia mea primeşte marţea la ora cinci.* GHEŢIE. [Lat. ***martis*** (*dies*)].

marţiál, ~i, marţială, ~e a. 1. referitor la război, la armată; care încurajează războiul; războinic: *apare micul maior de roşiori, cu sabia scoasă ..., luînd o poză foarte marţială.* CAR.; *discurs marţial;* **curte marţială,** tribunal militar instituit în timp de război sau de stare excepţională; **lege marţială,** lege care autorizează, în unele cazuri, folosirea forţei armate pentru represiune internă; 2. (livr.) solemn, grav: *aer marţial;* (adv.) *strigă grefierul marţial.* REBR.; 3. **arte marţiale,** tehnici de luptă şi sporturi de origine japoneză şi chineză (ex.: judo, karaté, kendo etc.). [Din fr. ***martial,*** it. ***marziale***].

marţián, ~eni, marţiană, ~ene a. din planeta Marte, referitor la planeta Marte. // m., f. presupus locuitor al planetei Marte. [Din fr. ***martien***].

marţipán, marţipane n. produs zaharos cu migdale. [Din germ. ***Marzipan***].

marţoále f. v. **marţolea.**

marţólea s. (pop.) fiinţă imaginară, cu chip de babă, despre care se crede că pedepseşte femeile care torc marţea, strîmbîndu-le gura sau omorîndu-le copiii; (şi: **marţoale**). [Personificare a zilei de ***marţi***].

maruflă, maruflez vb. (tr.) a lipi cu maruflu. [Din fr. ***maroufler***].

marufláj, maruflaje n. 1. lipire cu maruflu a unei pînze pictate pe un suport fix; maruflare; 2. (concr.) pînză pictată şi lipită astfel. [Din fr. ***marouflage***].

marufláre, maruflări f. maruflaj. [V. ***marufla***].

marúflă f. v. **maruflu.**

marúflu n. clei special, foarte adeziv, extras din seminţele de secară, folosit pentru maruflaj; (şi: **marufla**). [Din fr. ***maroufle***].

marúlă, marule f. (bot.; reg.; adesea la pl.) salată: (*Lactuca sativa*): *am cumpărat şi cîteva frunze de marule;* (şi: **marolă**). [Din gr. mod. ***maróli,*** bulg. ***marulja***].

márvă f. v. **marfă.**

marxísm n. doctrină filozofică, socială, economică şi politică elaborată de Karl Marx, Friedrich Engels şi continuatorii acestora (Lenin, Troţki, Stalin ş. a.), care absolutiza rolul antagonismelor sociale (considerînd lupta de clasă ca motor al istoriei), preconiza revoluţia socialistă şi crearea comunismului: *marxismul era ... impopular printre colegii mei de generaţie.* PATAP. [Din fr. ***marxisme,*** rus. ***marksizm***].

marxíst, ~şti, marxistă, ~e a. care ţine de marxism, specific marxismului referitor la marxism: *doctrină marxistă.* // m., f. adept al marxismului: *marxiştii se mulţumesc să constate mereu jocul alternant al tezei şi al antitezei, şi atît.* BL. [Din fr. ***marxiste,*** rus. ***marksist***].

mas, masuri n. 1. (reg.) faptul de a mînea; poposire; 2. popas peste noapte; (p. ext.) loc de popas peste noapte: *are să ne fie masul în pădure.* CR.; 3. găzduire peste noapte; **a primi** (sau **a lăsa**) **de mas,** a găzdui peste nopate; a adăposti. [Lat. ***mansum***].

masă[1]**, masez** vb. (tr. şi refl.) a(-şi) face masaj, a (se) fricţiona: *surorile lui Khokha o masau pe tot trupul ... cu un soi de oloi greţos.* EL. [Din fr. ***masser***].

masá[2]**, masez** vb. (tr. şi refl.) a (se) aduna în număr mare, în grup compact; a (se) îngrămădi, a (se) concentra: *se masează... divizii în alt punct.* SAD.; *mulţimea a fost masată în curte.* [Din fr. ***masser***].

masacrá, masacrez vb. (tr.) 1. a ucide cu sălbăticie şi în masă fiinţe care nu se pot apăra; a extermina: *anarhiştii au prins gust să masacreze mulţimile?* GHEŢIE; 2. (fig.) a strica, a denatura, a descompleta o lucrare, un text etc.: *dacă ... ar avea dreptate, ar trebui să masacrăm istoria artelor.* BL. [Din fr. ***massacrer***].

masacráre, masacrări f. acţiunea de a masacra şi rezultatul ei; exterminare. [V. ***masacra***].

masacrát, ~ţi, masacrată, ~e a. 1. ucis în mod sălbatic şi în masă[2]; exterminat; 2. (fig.) stricat, denaturat, deformat: *am primit un text masacrat.* [V. ***masacra***].

masăcru, masacre n. acţiune sîngeroasă îndreptată de obicei împotriva unei mulţimi fără apărare; măcel, carnaj: *trupele ONU ... s-au dovedit neputincioase în stoparea masacrelor.* D. [Din fr. ***massacre***].

masáj, masaje n. masare; frecare cu ajutorul mîinilor sau al unor aparate speciale a diferitelor părţi ale corpului pentru a activa circulaţia sîngelui şi pentru a da supleţe muşchilor: *ultima componentă a tratamentului meu era masajul.* CĂRT.; **masaj cardiac,** metodă de reanimare folosită în cazurile de stop cardiac sau fibrilaţie ventriculară. [Din fr. ***massage***].

masalá, masalale f. (înv.) torţă, faclă: *cu făclii şi cu masalale.* OD. [Din gr. mod. ***masalás***].

masalagíu, masalagii m. (înv.) persoană care purta (sau aprindea) masalale: *masalagii ... de care gemea oraşul.* NEGR. [***Masala*** + ***-giu***].

masáre[1]**, masări** f. acţiunea de a (se) masa[1], masaj: *masarea corpului.* [V. ***masa***[1]].

masáre[2]**, masări** f. acţiunea de a (se) masa[2]: *masarea trupelor într-un singur punct slab.* CĂL. [V. ***masa***[2]].

masát, masate n. (pop.) 1. unealtă de ascuţit cuţitele de măcelărie şi de cizmărie; tocilă: *scoase un cuţit ..., îl dete pe masat.* ISP.; 2. (fig.) viclenie: *masatul muierii.* [Din turc. ***masat***].

másă[1]**, mese** f. 1. mobilă formată dintr-o placă de lemn dreptunghiulară, pătrată sau rotundă, sprijinită pe unul sau pe mai multe picioare, pe care, de obicei, se serveşte mîncarea: *masa e plină cu de-ale gurii.* VLAH.; **masă verde, a)** masă în jurul căreia se duc tratative diplomatice; **b)** masă pe care se joacă jocuri de noroc; (p. ext.) jocuri de noroc; **masă rotundă;** practică protocolară a conferinţelor internaţionale la care, pentru respectarea egalităţii în drepturi, fiecare dintre părţi, aşezată în jurul unei mese, ocupă prin rotaţie preşedinţia; (p. ext.) dezbatere liberă pe o temă (literară) dată: *bucureştenii au dorit o masă rotundă de dialog literar.* CF.; **sală de mese,** încăpere în care se serveşte mîncarea la o cantină, într-un internat, la o cazarmă etc.; **a pune** (sau **a întinde, a aşterne**) **masa,** a pregăti şi a pune pe masă cele necesare pentru a servi mîncarea; **a strînge masa,** a aduna de pe masă farfuriile, tacîmurile etc., după ce s-a mîncat; **a aduce** sau **a duce ceva la masă,** a servi mesenilor o mîncare sau o băutură; **pe nepusă masă** sau **cu nepus în masă,** pe neaşteptate, deodată; **capul** (sau **fruntea**) **mesei,** loc de cinste ocupat de unul dintre comeseni la un ospăţ: *socrul roagă-n capul mesei ... să se pună nunul mare.* EM.; 2. (col.) persoanele care mănîncă la aceeaşi masă; meseni: *masa întreagă cînta;* 3. ceea ce se mănîncă; mîncare, băutură: *îl aştepta cu masa.* REBR.; 4. prînz; (p. ext.) cină, micul dejun: *au fost poftiţi într-o seară la masă.* PETR.; **înainte de masă,** înainte de amiază, în cursul dimineţii, pînă la prînz; **după masă a)** după-amiază, după prînz; **b)** (adv.) în fiecare după-amiază: *doarme după masă;* **a sta** (sau **a şedea**) **la masă** sau **a lua masa,** a mînca: *la ce oră staţi la masă?*; 5. (şi **masă mare** sau **întinsă**) ospăţ, petrecere: *dădea mese mari la moşie.* GHEŢIE; *o dată cu reducerea meselor s-au împuţinat şi prietenii;* (pop.) **masa mare** (sau **de dar**), ospăţ oferit de părinţii mirelui după cununie (cînd mesenii înmînează daruri mirilor); 6. (înv.) mică unitate administrativă într-o instituţie: *cap de masă; şeful mesei;* 7. (p. anal.) nume dat unor (părţi de) obiecte care seamănă cu o masă: *masă de operaţie; masa olarului;* (şi: (înv.) **measă**). [Lat. ***mensa***].

másă[2]**, mase** f. 1. cantitate mare, grămadă de lucruri care formează un tot: *o gură neagră se cască în masa vînătă de piatră.* VLAH.; **masă verde,** furaj; 2. corp solid şi compact; bloc: *masă de plumb;* **masă continentală,** continent; 3. (rar) totalitate, sumă de ceva: *masa cunoştinţelor omeneşti;* 4. mulţime (compactă) de oameni: *aveau în masa aceasta mişcătoare o majoritate de o sută cincizeci.* AG.; *masa compactă ... începu iar să scandeze.* PR.; **în masă,** cu toţii, împreună, laolaltă: *candidaţii au fost respinşi în masă;* 5. (mai ales la pl.) mulţimea oamenilor simpli, de rînd, constituind o categorie socială; (p. ext.) plebe, gloată: *ceea ce repugnă intelectualului purist place ... omului din masă.* CĂL.; *voi vorbi ... nu despre pătrunderea culturii în mase, ci despre pătrunderea maselor în cultură.* GHEŢIE; *masele populare;* **de masă,** care se adresează

acestei categorii de oameni; (p. ext.) pentru toată lumea: *totalitarismele secolului XX au fost fenomene de masă.* D.; *cultură de masă;* **6.** (jur.) **masă succesorală,** totalitate a bunurilor, drepturilor şi obligaţiilor patrimoniale care constituie moştenirea unei persoane decedate: *onorariul se percepea procentual în raport cu masa succesorală.* GHEŢIE; (înv.) **masă credală,** totalitatea creditorilor (sau a datoriilor) unui falit; **7.** (fin.) **masă monetară,** totalitate a activelor care pot fi folosite ca mijloace de plată pentru cumpărarea de mărfuri şi plata datoriilor, într-o ţară; **8.** mărime fizică ce caracterizează cantitatea de materie a unui corp; **masă critică,** masă minimă a unui material fisionabil pentru a susţine o reacţie în lanţ într-un reactor nuclear sau într-o armă nucleară: *numărul celor care schimbă idei şi lucrează unul în continuarea muncii celuilalt... să depăşească o anumită valoare critică..., care, aşa cum se întîmplă cu masa critică la încărcăturile destinate fisiunii nucleare, să asigure auto-întreţinerea schimbului de idei.* PATAP.; **masă atomică,** greutate atomică; **masă moleculară,** greutate moleculară; **9. masă de aer,** porţiune imensă, omogenă a troposferei, cu proprietăţi distincte faţă de porţiunile înconjurătoare; **10. masă plastică,** material plastic; **11.** corp metalic masiv la care se leagă electric anumite puncte ale unei reţele, maşini sau ale unui aparat electric, pentru evitarea supratensiunilor dintre aceste puncte ori dintre ele şi corpul masiv. [Din fr. ***masse,*** germ. ***Masse***].

mascá, maschez vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) pune o mască pe faţă: *nu a fost recunoscut fiindcă se mascase;* **2.** (tr.) a ascunde privirilor, a împiedica să se vadă; a camufla: *dădu la o parte lunga perdea de catifea vişinie care masca patul.* GHEŢIE; **3.** (spec.; tr.) a ascunde de inamic trupele, tehnica de luptă etc.; a camufla; **4.** (fig.; tr.) a disimula: *plăcerea ... maschează o adîncă melancolie.* VLAH. [Din fr. ***masquer***].

mascará[1], mascarale f. **1.** (înv.) paiaţă, măscărici: *slugă veche, mascara bătrînă.* PANN; **2.** (fam.) om caraghios; om de nimic; **3.** (pop.) batjocură, ocară; **a face de mascara a)** a face de rîs; **b)** a certa cu asprime. [Din turc. ***maskara*** „bufon"].

mascará[2] f. rimel: *un strat gros de mascara îi îngreuna genele.* CĂRT. [Din it. ***mascara***].

mascarádă, mascarade f. **1.** (înv.) bal mascat; trupă de oameni mascaţi: *ce voluptoasă arătare a fost mascarada aceea!* CAR.; **2.** (fig.) acţiune sau atitudine falsă, ipocrită; prefăcătorie; (p. ext.) farsă; înscenare: *cei de sus vor înţelege în sfîrşit că răzmeriţa ... nu e o mascaradă.* REBR.; de **mascaradă,** fals, ipocrit, prefăcut: *nu-i mai suporta consolările de mascaradă.* [Din fr. ***mascarade***].

mascaralîc, mascaralîcuri n. (înv.) vorbă, gest de paiaţă, de măscărici; (p. ext.) faptă, vorbă, lucru caraghios, de batjocură: *să nu faci mascaralîcuri de aste cînd îi fi la noi.* NEGR. [Din turc. ***maskaralık***].

mascáre, mascări f. **1.** acţiunea de a (se) masca şi rezultatul ei; **2.** camuflare: *mascarea tehnicii de luptă;* **3.** (fig.) disimulare: *acest jargon ... serveşte la mascarea ... gravelor dificultăţi cu care se confruntă învăţămîntul.* D. [V. ***masca***].

mascarét, mascarete n. val format la gura fluviilor, datorită întîlnirii curentului descendent al fluviului cu fluxul mării. [Din fr. ***mascaret***].

mascarón, mascaroane n. element decorativ înfăţişînd o figură, o mască fantastică sau grotescă, umană ori animalieră, cu care se ornează cheile arcelor, a capitelurilor, mobilierul, ceramica ornamentală etc.: *construcţii ..., în jurul cărora mă rotesc în zbor lent, trecînd foarte aproape de mascaroanele de sub acoperiş.* CĂRT. [Din fr. ***mascaron***].

mascarpóne s. specialitate de brînză produsă în Italia (Lombardia), folosită la prepararea unor dulciuri. [Din it. ***mascarpone***].

mascát, ~ţi, mascată, ~e a. **1.** care poartă mască: *ai ieşit la braţ cu mica dona Diata, mascată şi ea.* PETR.; **bal mascat,** bal la care participanţii poartă mască sau sînt deghizaţi: *merg fiecare după aventuri la bal mascat.* CĂL.; **2.** care este ascuns privirilor; camuflat: *seif mascat.* [V. ***masca***].

máscă, măşti f. **1.** figură umană sau animalieră, simbolică sau alegorică, confecţionată din diverse materiale, cu funcţii magice ori cultice în ritualurile, ceremoniile primitive; **2.** bucată de carton, de stofă etc. înfăţişînd o faţă omenească caraghioasă sau figura unui animal, cu care o persoană îşi acoperă faţa spre a nu fi recunoscută; obrăzar: *îşi face mască de scoarţă, îşi pune dinţi de fasole.* CĂL.; **mască mortuară,** mulaj de ghips sau de ceară al feţei unei persoane decedate; **3.** persoană mascată; actor mascat: *a văzut nişte măşti la un bal, dansînd prieteneşte.* PR.; **4.** (fig.) aparenţă înşelătoare, falsă; atitudine simulată, prefăcută: *toate acestea le făcea sub masca omeniei.* FIL.; *el îşi compune o mască tragică de o extraordinară expresie.* CĂL.; **a-şi scoate masca** sau **a smulge cuiva masca,** a (se) demasca; **5.** machiaj; (p. ext.) preparat cosmetic care se aplică pe faţă pentru întreţinerea tenului: *să-ţi faci o mască cu gălbenele;* **6.** dispozitiv de protecţie a feţei, capului sau corpului: *mască de sudor;* **mască de gaze,** dispozitiv destinat să protejeze faţa, ochii, organele respiratorii de efectul gazelor nocive (de luptă): *a scos o mască de gaze şi a ordonat unui soldat să şi-o tragă pe cap.* GHEŢIE; **7.** expresie a feţei reflectînd o anumită trăire, stare etc.: *bătrînul arăta o mască galbenă.* SAD.; **mască gravidică,** pete cafenii ce apar pe faţa unei femei însărcinate; (fam.) **a lăsa pe cineva mască,** a ului pe cineva; **a rămîne mască,** a fi surprins de ceva; **8.** ceea ce serveşte pentru a camufla ceva; (spec.) obiect de mobilier care acoperă, care maschează ceva: *mască de chiuvetă;* **9.** lucrare genistică menită să sustragă vederii inamicului un obiectiv militar. [Din fr. ***masque,*** germ. ***Maske***].

mascótă, mascote f. **1.** fiinţă sau lucru considerate ca purtătoare de noroc; amuletă, talisman; **2.** numele unei prăjituri din cremă şi glazură de ciocolată. [Din fr. ***mascotte***].

mascúl, ~i, masculă, ~e m. şi a. (om sau animal) de sex bărbătesc; bărbat (viril): *priveşte cu repulsie figurile mascule care se perindă.* CĂL.; *avea în felul lui de a fi o mîndrie naturală de mascul dintr-o specie reuşită.* PR. // a. (despre flori) care conţine elementele de fecundaţie. [Din lat. ***masculus,*** it. ***masculo***].

masculín, ~i, masculină, ~e a. **1.** de sex bărbătesc; propriu masculului; bărbătesc: *descendenţii săi masculini.* MAIOR.; **2.** alcătuit din bărbaţi; de bărbaţi: *echipa masculină de gimnastică;* **gen masculin** (şi n.), gen gramatical care cuprinde nume de fiinţe de sex bărbătesc, precum şi nume de lucruri care, prin tradiţie sau prin analogie cu cele dintîi, sînt socotite de acelaşi sex; **2.** (gram.) care aparţine acestui gen gramatical: *substantive masculine;* **3.** (despre rime) cu accentul pe ultima silabă: *rima feminină dă o impresie de vag, pe cînd cea masculină dă o impresie de categoric.* IBR. [Din lat. ***masculinus,*** fr. ***masculin***].

masculinísm n. stare a unei femei sau femele care prezintă caractere sexuale secundare masculine. [Din fr. ***masculinisme***].

masculinitáte f. ansamblul trăsăturilor formînd specificul unui bărbat; virilitate: *este vitală afirmarea neechivocă a masculinităţii.* D. [Din fr. ***masculinité***].

masculinizá, masculinizez vb. (tr. şi refl.) a produce, a face să capete sau a căpăta trăsături masculine: *vîntul îi arunca pletele ... peste urechi, masculinizîndu-i faţa.* CĂL. [Din fr. ***masculiniser***].

masculinizáre, masculinizări f. **1.** faptul de a (se) masculiniza; **2.** apariţie şi dezvoltare a caracterelor sexuale secundare masculine la o persoană de sex feminin, ca urmare a unor tulburări endocrine; virilizare. [V. ***masculiniza***].

masculinizát, ~ţi, masculinizată, ~e a. cu caractere masculine; propriu, caracteristic masculului: *într-o secundă vedeam un chip puţin masculinizat.* PR. [V. ***masculiniza***].

máscur, mascuri m. (înv. şi reg.) porc castrat (şi îngrăşat). [Din lat. ***masculus*** „bărbătesc" (arom. ***mascuru;*** sens restrîns în dacoromână)].

mascurénci, mascurenci m. (rar) diminutiv al lui mascur: *pîrlea şi el un porc mai mic, un mascurenci.* AG. [De la ***mascur***].

maselótă, maselote f. surplus de metal lăsat intenţionat la turnarea unei piese, în care se adună zgură, aer şi gaze, şi care se îndepărtează după solidificare. [Din fr. ***masselotte***].

máser, masere n. dispozitiv pentru generarea şi amplificarea radiaţiilor electromagnetice cu lungimea de undă de ordinul milimetrilor şi centimetrilor, bazat pe acelaşi principiu de funcţionare ca şi laserul, cu utilizări în radiolocaţie, radioastronomie etc. [Din engl. ***maser***].

masetér, maseteri m. muşchi al feţei care serveşte la ridicarea mandibulei, cu rol în masticaţie. [Din fr. ***masséter***].

maséză, maseze f. femeie specializată în masaje: *Varvara, maseuza conţesei Tzulufa.* VINEA; (scris şi: **maseuza**). [Din fr. ***masseuse***].

masificá, masific vb. (livr.; tr.) **1.** a transforma într-o masă[2] anonimă (un grup de indivizi): *totul era masificat în armată.* PATAP.; **2.** a transforma ceva în fenomen de masă: *opţiuni diferite şi idei minoritare... s-au masificat şi au cotropit societatea.* D. [Din fr. ***massifier***].

masificáre, masificări f. (livr.) acţiunea de a masifica şi rezultatul ei. [V. ***masifica;*** cf. fr. ***massification***].

masív, ~i, masivă, ~e a. **1.** care este sau pare compact şi greu: *bare masive;* **2.** format dintr-un material compact, fără goluri; plin: *obiecte masive din bronz.* OD.; **3.** mare, voluminos; impunător, impresionant: *o operă masivă ca a lui V. Alecsandri.* CĂL.; *bărbat masiv; uşă masivă;* **4.** (fig.) grosolan, greoi, lipsit de supleţe: *spirit masiv;* **5.** care este sau se produce în cantităţi mari, pe scară largă, amplu: *infuzie masivă de capital.* // n. **1.** partea cea mai mare, cea mai compactă a unei clădiri: *masivul unui peron;* **2.** grupare de arbori, arbuşti etc. decorativi într-un parc; **3.** ansamblu muntos (sau deluros) unitar şi bine individualizat faţă de relieful din jur: *masivul Ceahlău.* [Din fr. ***massif,*** germ. ***Massiv***].

masivitáte f. calitatea de a fi masiv: *masivitatea muntelui.* [Din fr. ***massivité***].

máslă, masle f. culoarea cărţilor de joc: *masla caralelor, picelor, cupelor.* [Din rus. ***maslo*** „ulei de pictură"].

maslínă f. v. **măslină.**

máslu, masluri şi **masle** n. **1.** una dintre cele şapte taine ale bisericii ortodoxe; **2.** slujbă religioasă de sfinţire a untdelemnului pentru marele mir, oficiată în joia dinaintea Paştelui; **3.** ungerea cu sfîntul mir a unui bolnav, a unui muribund; slujba religioasă oficiată cu acest prilej: *am să-mi fac masle.* AL.; **maslul casei,** sfinţirea casei; **4.** (rar) mir: (fig.) *am păstrat ... preţiosul maslu de patriotism.* OD. [Din sl. ***maslo*** „ulei"].

masochísm, masochisme n. **1.** perversiune sexuală caracterizată prin faptul că plăcerea, satisfacerea apare numai în urma provocării unei suferinţe fizice sau morale, flagelarea fiind mijlocul cel mai folosit; **2.** (p. ext.) comportament al unei persoane căreia îi face plăcerea să fie în situaţii umilitoare, păgubitoare. [Din fr. ***masochisme,*** germ. ***Masochismus***].

masochíst, ~şti, masochistă, ~e a. care ţine de masochism, referitor la masochism: *toţi sînteţi corupţi în agresivitatea voastră masochistă.*

PR. // m., f. persoană care practică masochismul. [Din fr. *masochiste,* germ. *Masochist*].

masón, masoni m. francmason. [Din fr. *maçon*].

masonerí́e, (rar) **masonerii** f. francmasonerie: *au ajuns în timpurile moderne ca un fel de masonerie deasupra popoarelor subjugate.* SAD. [Din fr. *maçonnerie*].

masónic, ~ci, masonică, ~ce a. francmasonic: *îl chestionă ... asupra ritualului de primire în confreria masonică.* GHEŢIE. [Din fr. *maçonnique*].

masór, masori m. specialist în masaje: *un lucru atît de puţin plăcut ... îl fac maseurii pentru plată.* EL.; *şedinţele de masaj facial aveau loc în cabinetul maseurului.* CĂRT.; (scris şi: *maseur*). [Din fr. *masseur*].

masóra f. denumire dată exegezei textului ebraic al *Bibliei,* făcută de învăţaţii evrei, în sec. al VI-lea – al X-lea. [Din fr. *massore*].

masorét, masoreţi m. învăţat, exeget evreu, autor de *Masora.* [Din fr. *massorète*].

mass-médía n. invar. nume dat mijloacelor de comunucare în masă a informaţiilor (radio, televiziune, cinematograf, publicaţii etc.); media[1]: *prin mass-media se pot crea atitudini favorabile sau defavorabile.* D.; *mass-media belgiene comentează.* A.; (adj.) *canale mass-media.* [Din engl. ***mass media*** (communications)].

mast, masturi n. construcţie metalică mobilă aşezată deasupra găurii de sondă, ca element de susţinere a echipamentului de manevră, la sondele cu adîncime relativ mică. [Din germ. *Mast*].

mastabă, mastabale f. construcţie funerară egipteană în formă de trunchi de piramidă. [Din fr. *mastaba*].

mastectomí́e, mastectomii f. extirpare (parţială sau radicală) a sînului; mamectomie. [Din fr. *mastectomie*].

máster, mastere n. masterat: *admiterea în ciclul de studii aprofundate (master) în ASE Bucureşti.* A. // m. (pl. **masterii**) persoană care a dobîndit acest titlu: *bravo, eşti acum şi master!* [Din engl. *master*].

masteránd, ~zi, masterandă, ~e m., f. persoană care urmează un masterat. [*Master* + *-and* (după *doctorand*)].

masterát, masterate n. perioadă de studii aprofundate, după obţinerea licenţei, pentru o specializare profesională postuniversitară; titlu obţinut după aceste studii; master: *programul de masterat în economie Göteborg ... se va finaliza prin obţinerea titlului de master în economie al acestei instituţii de învăţămînt.* A. [*Master* + *-at* (după *doctorat*)].

mastíc, masticuri n. **1.** răşină provenită dintr-un arbore asiatic (*Pistacia lentiscus*), folosită la prepararea unei băuturi, a unor lacuri etc.; sacîz; **2.** material format dintr-un amestec de substanţe minerale şi vegetale, folosit pentru lipit, chituit, nivelat etc.; **3.** pastă de colofoniu, ceară, seu etc. cu care se ung locurile de altoire şi rănile pomilor fructiferi. [Din fr. *mastic*].

masticá[1], mastichez vb. (livr.; tr.) a mesteca[1] (alimente, substanţe) în gură. [Din lat. *masticare,* fr. *mastiquer*].

masticá[2], mastichez vb. (tr.; rar) a lipi, a astupa etc. cu mastic. [Din fr. *mastiquer*].

masticáre f. **1.** acţiunea de a mastica[1] şi rezultatul ei; masticaţie; **2.** operaţie de amestecare prin care se supune cauciucul la deformaţii plastice repetate, în scopul micşorării vîscozităţii, pentru a putea fi tras în foi. [V. *mastica[1]*].

masticát n. faptul de a mastica[1]; masticare. [V. *mastica[1]*].

masticatór, ~i, masticatoáre a. care serveşte la masticaţie, referitor la masticaţie; **muşchi masticatori** (şi n.), fiecare dintre muşchii situaţi între cele două maxilare, care pun în mişcare mandibula (ex.: maseterul, temporalul etc.). [Din fr. *masticateur*].

masticáţie, masticaţii f. proces de sfărîmare a alimentelor solide în cavitatea bucală, de amestecare a acestora şi de formare a bolului alimentar; masticare; (şi: **masticaţiune**). [Din fr. *mastication*].

masticaţiúne f. v. **masticaţie.**

mastícă, mastici f. băutură alcoolică aromată cu mastic: *Mastică de Chios ori de Corint.* [Din turc. *mastika;* cf. gr. mod. *mastîha*].

mastítă, mastite f. inflamaţie a mamelei, frecventă la începutul perioadei de alăptare. [Din fr. *mastite*].

mastocít, mastocite n. element celular prezent în ţesutul conjunctiv din ganglionii limfatici, splină şi măduva osoasă, conţinînd în citoplasmă granulaţii bazofile, cu rol de sinteză a unor mediatori chimici (ex.: histamină, heparină etc.). [Din fr. *mastocyte*].

mastocitóză, mastocitoze f. infiltrarea mastocitelor într-un ţesut sau organ. [Din fr. *mastocytose*].

mastodínie, mastodínii f. senzaţie de tensiune dureroasă la nivelul glandelor mamare. [Din fr. *mastodynie*].

mastodónt, mastodonţi m. **1.** mamifer fosil proboscidian, asemănător cu elefantul, care avea pe fiecare maxilar cîte o pereche de defense inegal dezvoltate; **2.** (fig.) bărbat (bătrîn) îndesat la corp şi la cap; **3.** (fig.) obiect, corp uriaş, gigantic: *şi-a construit un mastodont;* **4.** (fig.) întreprindere, instituţie etc. anacronică, de mari dimensiuni, care funcţionează greoi, ineficient: *mastodont sindical.* A.; *se vor privatiza mastodonţii industriali.* [Din fr. *mastodonte*].

mastodóntic, ~ci, mastodontică, ~ce a. (rar) de proporţii uriaşe; greoi, mătăhălos. [*Mastodont* + *-ic*].

mastoídă, mastoide f. proeminenţă a osului temporal, situată îndărătul urechii. // a. care ţine de această proeminenţă, referitor la această proeminenţă. [Din fr. *mastoïde*].

mastoidectomí́e, mastoidectomii f. intervenţie chirurgicală constînd în trepanaţia şi evidarea mastoidei. [Din fr. *mastoïdectomie*].

mastoidít́ă, mastoidite f. inflamaţie a mastoidei, frecventă în otita acută. [Din fr. *mastoïdite*].

mastologí́e, mastologii f. studiul sînului, al funcţiilor, anomaliilor şi bolilor acestuia. [Din fr. *mastologie*].

mastopatí́e, mastopatii f. denumire generică pentru afecţiunile glandei mamare. [Din fr. *mastopathie*].

mastopexí́e, mastopexii f. operaţie estetică de ridicare a sînilor, prin fixarea acestora pe aponevroza muşchilor mari pectorali. [Din fr. *mastopexíe*].

mastoptóză, mastoptoze f. ptoză a sînilor datorită slăbirii ţesutului fibros. [Din fr. *mastoptose*].

masturbá, masturbez vb. (refl. şi tr.) a(-şi) provoca plăceri sexuale prin excitarea manuală a organelor sexuale externe. [Din fr. *masturber*].

masturbáre, masturbări f. acţiunea de a (se) masturba şi rezultatul ei; onanism, masturbaţie. [V. *masturba*].

masturbatóriu, ~ii, masturbatorie, ~ii a. care ţine de masturbaţie, referitor la masturbaţie. [Din fr. *masturbatoire*].

masturbáţie, masturbaţii f. masturbare; (şi: **masturbaţiune**). [Din fr. *masturbation*].

masturbaţiúne f. v. **masturbaţie.**

maşalá interj. (turcism; înv.) bravo! bine!: *arnăuţii strigară: maşala! închinîndu-se pînă la pămînt.* NEGR. [Din turc. ***maşallah*** „de minune!, bravo! ce o vrea Dumnezeu"].

maşcát a. v. **măşcat.**

maşiculí n. fortificaţie în formă de galerie în consolă construită la partea superioară a unui zid sau a unui turn de cetate sau de castel medieval, prevăzut cu deschideri, prin care se aruncau materiale incendiare sau proiectile asupra asediatorilor; fiecare dintre aceste deschideri. [Din fr. ***mâchicoulis***].

maşiná, maşinez vb. (rar; intr.) a pune la cale în secret acţiuni reprobabile; a trage sforile; a urzi, a unelti, a complota: *nu sînt puţini cei ce cred că eu aş fi maşinat întocmirea lui.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **machina**). [Din fr. ***machiner,*** it. ***macchinare***].

maşinál, ~i, maşinală, ~e a. **1.** (adesea adv.) care se face mecanic; automat, inconştient: *cu mişcări maşinale scoase o ţigară şi o aprinse.* GHEŢIE; **2.** propriu maşinii, (ca) de maşină: *roţile ... treceau de pe o linie pe alta cu o siguranţă maşinală.* REBR.;(şi: (înv.) **machinal**). [Din fr. ***machinal,*** it. ***macchinale***].

maşinalicéşte adv. (înv.) în mod mecanic; automat, inconştient; (p. ext.) cu indiferenţă: *vîrî machinăliceşte mîna în sîn şi scoase un plic.* FIL; (şi: **machinăliceşte**). [Cf. germ. ***maschinell,*** it. ***macchinamente***].

maşináţie, maşinaţii f. (mai ales la pl.) intrigă, uneltire, complot: *prin ... maşinaţiuni de carnaval, împinge pe fată în braţele rivalului.* CĂL.; *fusese victima unei maşinaţii inspirate şi conduse de ... un financiar dibaci şi cupid.* GHEŢIE; (şi: **maşinaţiune, machinaţie, machinaţiune**). [Din fr. ***machination,*** it. ***macchinazione***].

maşinaţiúne f. v. **maşinaţie.**

maşínă, maşini f. **1.** sistem tehnic de transformare a unei forme de energie în energie mecanică sau de efectuare a lucrului mecanic util; orice aparat sau unealtă de care se serveşte industria; maşinărie; (p. restr.) dispozitiv, instrument, aparat: *are velniţă cu maşină.* NEGR.; *nu-i plăcuseră ... maşinile, şuruburile, mecanismele complicate.* GHEŢIE; **2.** sistem tehnic destinat efectuării unor lucrări de birou, laborator etc. (ex.: maşină de scris, maşină de calcul etc.): *scria noaptea direct la maşină.* CĂL.; **3.** autovehicul; (spec.) automobil; autobuz; locomotivă; batoză: *urcasem, într-o zi ..., într-o maşină aglomerată.* CĂRT.; **4.** instalaţie care serveşte la producerea căldurii; **maşină de gătit,** sobă de bucătărie: *toţi aveau în bucătărie, deasupra maşinii de gătit, ştergare.* CĂRT.; **maşină de spirt,** spirtieră: *puse să fiarbă apă la o maşină de spirt.* BAC.; **5. maşină de război,** dispozitiv, aparat etc. utilizat pentru atacul sau apărarea unor fortificaţii (ex.: catapultă, balistă etc.); **maşină infernală,** dispozitiv menit a produce o explozie ucigaşă, un atentat; **maşină-capcană,** autovehicul dotat cu un asemenea dispozitiv; **6.** (fig.) ansamblu de mijloace folosite cu un anumit scop (reprobabil); mecanism, maşinărie: *s-a întors maşina lumii.* EM.; **7.** (fig.) ansamblu organizat, ordonat astfel încît să funcţioneze ca un mecanism; maşinărie: *maşină birocratică;* **maşină animală,** totalitatea organelor care funcţionează în organismul uman; **maşina statului,** guvernul unei ţări; **8.** (fig.) persoană care acţionează mecanic: *nu gîndeşte, e o maşină!* [Din fr. ***machine,*** germ. ***Maschine***, lat. ***machina***].

maşinărí́e, maşinării f. mecanism; (p. ext.) maşină: *ne plimbam printre maşinării fără nume, carcase grele de metal.* CĂRT.; (fig.) *Cantemir cunoaşte toate maşinăriile retoricei.* CĂL. [***Maşină*** + *-ărie;* cf. fr. ***machinerie***].

maşinísm n. generalizarea întrebuinţării maşinilor în industrie: *matchurile, meetingurile, uzinele, gazetele formidabile, maşinismul şi toate minunile Americei.* SAD. [Din fr. ***machinisme***].

maşiníst, maşinişti m. **1.** muncitor care conduce, care repară o maşină, care supraveghează funcţionarea unei maşini; mecanic; **2.** persoană care dispune decorurile pe scenă, care aprinde şi stinge luminile etc.: *pe scenă ... mulţimea cea foitoare de maşinişti.* EM.; *se schimbau decorurile, maşiniştii înălţau panourile.* GHEŢIE. [Din fr. ***machiniste,*** germ. ***Maschinist***].

maşinizá, maşinizez vb. (rar; tr.) a efectua procese de muncă cu ajutorul maşinilor şi a mecanismelor; a mecaniza. [***Maşină*** + *-iza*].

maşinúţă, maşinuţe f. **1.** diminutiv al lui maşină; maşină mică: *şi-au cumpărat o maşinuţă la mîna a doua;* **2.** jucărie în formă de automobil: *printre rafturile cu şerbet ... erau ascunse maşinuţe de metal verde.* CĂRT. [***Maşină*** + *-uţă*].

máştehă, maştehe f. (înv. şi reg.) mamă vitregă: *prinţesa de Hessa ... maştiha sa.* NEGR.; *am să-i fiu maştigă.* AL.; (şi: **maştihă, maştigă**). [Din sl. ***mašteha***].

máşter, ~i, maşteră, ~e a. **1.** (reg.) vitreg: *frate maşter, soră maşteră;* **2.** (fig.) aspru, crud, nemilos: *un vifor maşter şi-a smuls cumpăna fîntînii.* GOGA. // m., f. (înv. şi reg.) părinte vitreg, în special mamă vitregă: *că-i de vină maică-ta, ... maşteră-ta.* POP. [Et. nec.; cf. ***maştehă***].

máştigă f. v. maştehă.

máştihă f. v. maştehă.

mat[1]**, ~ţi, mată, ~e** a. **1.** fără luciu, fără strălucire: *m-a lovit culoarea pielii: mată, brună.* EL.; *chipul mat al Clarei deveni stacojiu.* PR.; **2.** lipsit de transparenţă; opac: *prin sticla mată a uşii ... se zărea o siluetă prelungă.* GHEŢIE; **3.** fără luminozitate; împîclit: *colori pline dar mate, tonuri adînci ... se întregesc complementar.* BL.; **4.** (fig.) lipsit de rezonanţă; surd, înfundat: *cîntul mării blînd şi mat.* EM. [Din fr. ***mat,*** germ. ***matt***].

mat[2] n. situaţie în care un jucător de şah pierde regele; sfîrşitul partidei: *bătrînul ... nu mai poate evita matul împotriva regelui său.* SAD.; **a face pe cineva mat,** a învinge categoric pe cineva (într-o luptă, într-o dispută etc.). [Din germ. ***Matt,*** fr. ***mat,*** turc. ***mat***].

mată[1] pron. pers. (reg. şi fam.) dumneata: *respectele mele nepoatei matale!* IBR.; *mata, Profiriţo, condu-l pe Dimitrie.* GHEŢIE; (şi: **matale**). [Prescurtare de la ***dumneata***].

mată[2]**, matez** vb. (tr.) **1.** a atenua luciul la ţesăturile din fire de mătase artificială, a face mat[1]; a matisa; **2.** a etanşa îmbinarea dintre două foi de tablă groasă; a ştemui; **3.** a îndesa mortar în rostul dintre două elemente de construcţie. [Din fr. ***mater***].

matadór, matadori m. **1.** toreador care, în lupta cu taurul, trebuie să dea acestuia lovitura mortală; **2.** (fig.; iron.) om, personaj important: *matadorii politici.* [Din fr. ***matador,*** germ. ***Matador***].

matahálă, matahale f. **1.** fiinţă sau lucru de proporţii exagerate; namilă, colos: [ursul] *era o matahală cît muntele Ceahlău.* AL.; **2.** fiinţă fantastică uriaşă, cu înfăţişare îngrozitoare; arătare; măgăoaie, nălucă: *un chip frumos de femeie, proptit ... pe două matahale.* REBR.; **3.** sperietoare, momîie: *precum se teme un corb d-o matahală.* NEGR. [Et. nec.].

matále pron. pers. v. **mata**.

matará, matarale f. (reg.) vas, ploscă, tigvă în care ţăranii duc apă la cîmp: *să ia apă-n matara, să-şi adape mîndruţa.* POP. [Din turc. ***matara***].

mataragíu, mataragii m. (înv.) **1.** ofiţer inferior care făcea parte din escorta unui paşă; **2.** boier de rang inferior, subordonat unui medelnicer, la curtea domnilor fanarioţi. [Din turc. ***matarci***].

matáre, matări f. acţiunea de a mata[2] şi rezultatul ei; matisare. [V. ***mata***[2]].

mátcă[1]**, mătci** f. **1.** albină femelă care depune ouă, asigurînd perpetuarea speciei; regină, împărăteasă, mamă: *matca e mai mare decît albina şi nu are ac.;* **2.** (reg.) stup bătrîn care a roit cel puţin o dată şi care serveşte la înmulţirea altora; roi[2]; **3.** albie minoră a unei ape curgătoare; făgaş, pat; (p. ext.) apa rîului: *Dunărea-şi croieşte matca drept.* VLAH.; *rîul a ieşit din matcă;* **a reveni la** (sau **a reintra în**) **matcă,** a reveni la starea obişnuită, la normal: *totul reintrase în matca firească.* GHEŢIE; **4.** matiţă (de năvod); **5.** (înv.; şi **matca focului**) iad: *păcătoşilor munca de veci şi matca focului.* VARL.; **6.** (fig.) obîrşie, izvor; început; locul de naştere, familia, neamul din care se trage cineva: *să se coboare ... în matca naţiei, să vază traiul săteanului.* BOLLIAC.; **7.** (anat.; înv. şi reg.) mitră[2]; **8.** (înv.) original al unui act: *a căruia uric i s-au văzut matca* (a. 1797). URIC.; **9.** partea legată a unui chitanţier, bonier etc., din care s-au rupt jumătăţile detaşabile; cotor: *registru cu matcă;* **10.** una din cele două părţi ale unui timbru fiscal. [Din bulg., sb. ***matka***].

mátcă[2]**, mătci** f. (reg.) **1.** băţul cu care se bate untul în putinei; **2.** tînjala joagărului. [Et. nec.].

maté m. invar. arbore originar din America de Sud, cu frunze persistente, din care se prepară ceaiul de Paraguay (*Ilex paraguayensis*). [Din fr. ***maté***].

matelót, mateloţi m. marinar, matroz: *cînta un matelot la proră.* MIN. [Din fr. ***matelot***].

matemátic[1]**, ~ci, matematică, ~ce** a. care aparţine matematicii, referitor la matematică, de matematică; matematicesc: *făcea ... un calcul matematic pe masa veche.* EM.; *cultura matematică... nu a atins aceeaşi maturitate.* PATAP. // adv. (fig.) precis, riguros, exact: *e greu de definit matematic ... specificul ... românismului.* STĂNIL. [Din gr. mod. ***mathematikós,*** lat. ***mathematicus,*** fr. ***mathématique,*** it. ***matematico,*** germ. ***mathematisch***].

matemátic[2]**, matematici** m. (înv.) matematician: *distins matematic şi mare meloman.* CAR. [Din gr. mod. ***mathematikós,*** it. ***matematico,*** germ. ***Mathematikus***].

matemátică, matematici f. **1.** ştiinţă care studiază mărimile, relaţiile cantitative şi formele spaţiale prin raţionament deductiv: *mi-am procurat-o şi eu* [cartea] *..., să-mi dau seama ... ce sînt acele matematici.* GAL.; **2.** obiect de învăţămînt la care se studiază această ştiinţă: *Sever îi dăduse meditaţii la matematică verile trecute.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***mathematiké,*** lat. ***mathematica,*** fr. ***mathématique,*** it. ***matematica***].

matemáticésc, ~şti, matemáticeşte, ~eşti a. (înv.) matematic[1]. [Cf. gr. mod. ***mathematikós,*** lat. ***mathematicus,*** germ. ***mathematisch***].

matemáticéşte adv. (rar) conform cu regulile din matematică: *numărul relaţiilor matematiceşte posibile ... este x.* EM. [De la ***matematicesc***].

matemaţián, ~eni, matemaţiánă, ~ene m., f. specialist în matematică; matematic[2]: *sunt matematician şi caut să traduc orice fenomen în limba ecuaţiilor şi integralelor mele.* BUSUIOC. [Din fr. ***mathématicien***].

matematísm n. doctrină filozofică potrivit căreia prin matematici se poate descoperi esenţa lucrurilor, a lumii: *matematismul grec e de altă natură decît matematismul ştiinţific modern.* BL. [Din fr. ***mathématisme***].

matematizá, matematizez vb. (tr.) **1.** a da caracter matematic (unei ştiinţe); a utiliza conceptele matematicii în alte discipline, domenii ştiinţifice; **2.** a abstractiza. [Din fr. ***mathématiser***].

matematizábil, ~i, matematizabilă, ~e a. care poate fi matematizat: *formulă matematizabilă.* [***Matematiza*** + *-bil*].

matematizáre, matematizări f. acţiunea de a matematiza şi rezultatul ei: *matematizarea lingvisticii.* [V. ***matematiza***].

matematizát, ~ţi, matematizată, ~e a. studiat cu ajutorul metodei matematice: *ştiinţă matematizată.* [V. ***matematiza***].

mater dolorosa, reprezentare a Sfîntei Fecioare plîngînd la poalele crucii. [Cuv. lat.; „mama cea îndurerată"].

materiál, ~i, materială, ~e a. **1.** care ţine de natura materiei; format din materie: *ocările ţîşnesc negre ... , cu o ură ... materială.* CĂL.; *sufletul nu e material;* **2.** care ţine de realitatea concretă; obiectiv, real: *sînt în imposibilitatea materială de a face ceva;* **timp material,** timp necesar pentru realizarea unei acţiuni; **3.** care constă în bunuri economice, care ţine de aspectul economic sau pecuniar: *îmi lipsesc mijloacele materiale.* GHEŢIE; **cultură materială,** totalitatea bunurilor materiale şi a mijloacelor necesare producerii lor: *urme de cultură materială romană;* **bază materială,** totalitatea mijloacelor, bunurilor etc. care servesc la desfăşurarea unei activităţi; **4.** (fig.) grosolan, greoi: *spirit material;* **5.** (înv.) **substantive materiale,** substantive la care fiecare parte poartă numele întregului; nume de materie (ex.: lapte, aur etc.). // n. **1.** materie primă sau semifabricat din care se obţin diferite produse; materie: *material de construcţie;* **material plastic,** denumire generică a materialelor de sinteză, constituite dintr-un produs macromolecular la care se adaugă plastifianţi, coloranţi etc., servind ca înlocuitori ai metalelor, lemnului, pielii etc.; mase plastice; **2.** ansamblu de obiecte, instalaţii specifice anumitor domenii de activitate: *material didactic; material de cale ferată;* **3.** ţesătură: *material de rochie;* **4.** ansamblu de documente, date, informaţii necesare pentru elaborarea unei lucrări ştiinţifice, literare etc.; ceea ce constituie fondul unei lucrări, al unei probleme etc.: *materialul documentar şi planul lucrării s-au păstrat.* GHEŢIE; **5.** expunere scrisă cuprinzînd date şi informaţii referitoare la o anumită problemă: *mîine dimineaţă să te prezinţi cu materialul despre alegeri;* **6.** exprimare, expresie (verbală): *poezia ... nu se valorifică decît pe măsura realizării sale în material verbal.* LOV. [Din lat. ***materialis,*** fr. ***matériel,*** germ. ***materiell, Material***].

materialicéşte adv. materialmente; băneşte: *stă prost materialiceşte.* [***Material*** + *-iceşte*].

materialísm n. **1.** concepţie filozofică potrivit căreia materia ar fi singura (sau cea mai importantă) realitate a lumii, negînd (sau ignorînd) existenţa spiritului: *materialismul este ... şi o teorie incontestabil inteligentă, deşi caducă.* BL.; **2.** (depr.) interes exagerat pentru bani, pentru avere: *cum a putut să ajungă la ... materialism un compozitor ca Wagner?* FIL.; *inadaptabilii nuvelisticii noastre trăiesc într-un mediu de cras materialism.* CĂL. [Din fr. ***matérialisme,*** germ. ***Materialismus***].

materialíst, ~şti, materialistă, ~e a. **1.** care aparţine materialismului, referitor la materialism: *fiindcă ne punem pe un punct de vedere materialist, admitem ipoteza atomelor.* EM.; **2.** referitor la aspectul economic, pecuniar al vieţii: *interese materialiste.* // m., f. **1.** adept al materialismului: *filozofii idealişti includ obiectul în subiect, iar materialiştii reduc subiectul la o expresie a obiectului.* GHEŢIE; **2.** persoană lipsită de idealuri înalte, preocupată prea mult de cîştig, de foloase materiale: *este materialist şi lipsit de scrupule.* [Din fr. ***matérialiste,*** germ. ***Materialist***].

materialitáte f. caracterul a ceea ce este material; natura materială a ceva; realitate: *materialitatea zidurilor devenea ... apăsătoare.* GHEŢIE. [Din fr. ***matérialité,*** germ. ***Materialität***].

materializá, materializez vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină material; a (se) concretiza, a (se) întrupa: *transcendentul care coboară ca să se arate, ca să se materializeze, e un gînd metafizic.*

BL.; *Matilda nu reuşi să-şi materializeze gîndirea.* PR. [Din fr. ***matérialiser***].

materializáre, materializări f. acţiunea de a (se) materializa şi rezultatul ei; concretizare, întrupare: *imaginea ei îl însoţea peste tot, punctul fix căpătă astfel o nouă materializare.* GHEŢIE. [V. ***materializa***].

materializát, ~ţi, materializată, ~e a. care a devenit material; concretizat. [V. ***materializa***].

materialméntе adv. **1.** din punct de vedere material; sub aspect material: *sufletul trăieşte materialmente într-o conversiune eternă spre marele centru.* CĂL.; **2.** în ceea ce priveşte starea materială; materialiceşte, băneşte: *acum stau bine materialmente.* [Din fr. ***matériellement***].

matericésc, ~şti, matericeáscă, ~eşti a. (înv.; rar) material: *pre cît dară este din partea matericeáscă, să vede că nu piatră, lut sau alt metal, ci carne, sînge şi alalte lucruri de materie dihăniceáscă are.* CANT. [***Materie*** + *-icesc*].

matérie, materii f. **1.** (filoz.) realitate perceptibilă prin simţuri: *Dumnezeu şi eurile omeneşti ... nu pot renunţa la stăpînirea materiei, la modelarea ei în formele voite de spirit.* STĂNIL.; **2.** (fiz.) substanţă din care sînt compuse corpurile: *formele materiei sînt: solidă, gazoasă, lichidă;* **3.** substanţă, element, corp privit din punctul de vedere al compoziţiei, al utilizării etc. sale; **materie cenuşie,** parte a sistemului nervos central aflată la suprafaţa creierului şi în interiorul măduvei; (p. ext.) creier; minte, inteligenţă: *ar mai exista oare necunoscutul dacă două miliarde de kilograme de materie cenuşie, într-un avînt comun, ar porni la asaltul porţilor închise?* REBR.; *raţiunea noastră e mărginită de numărul de circumvoluţiuni ale creierului, de cantitatea de materie cenuşie existentă acolo.* GHEŢIE; **materie fecală,** v. **fecal; materie primă,** material destinat prelucrării, în vederea fabricării unui produs finit: *se mai găseau uneori materii prime ce nu-şi dezminţeau numele substanţial.* BL.; **materie animală** sau **vegetală, minerală,** substanţă aparţinînd unuia din aceste regnuri; **4.** (pop.) material textil, ţesătură, stofă: *după gustul altora să nu-ţi alegi materie, nici nevastă.* Z.; **5.** (med.; pop.) puroi; **6.** conţinut; fond, esenţă: *vom începe printr-o analiză a materiei cursurilor.* PR.; **tablă de materii,** listă la începutul sau la sfîrşitul unei cărţi în care sînt înşirate capitolele lucrării şi indicate paginile la care acestea se află; cuprins; **a intra în materie,** a ataca fondul problemei; **7.** problemă, chestiune; (p. ext.) domeniu de cercetare, de cunoaştere: *nefiind competenţi în asemenea materie, l-am crezut uşor.* NEGR.; **în materie,** în problema respectivă: *să spunem părerea noastră în materie.* MAIOR.; **în materie de** ..., în ceea ce priveşte ..., referitor la ...: *Pirgu susţinea că, în materie de dame, Paşadia era nul.* M.CAR.; *avea idei sănătoase în materie de educaţie.* GHEŢIE; **8.** disciplină şcolară; obiect de studiu: *a luat 10 la toate materiile.* [Din lat., it. ***materia,*** germ. ***Materie,*** fr. ***matière***].

matérn, ~i, maternă, ~e a. care aparţine mamei, de mamă; care provine de la mamă; maternal: *gingăşie maternă;* **limbă maternă,** limbă însuşită de la părinţi, în prima copilărie; limbă părintească: *singurul rol ce scriitorii reflexivi ... îl pot avea în privinţa limbei lor materne este de a i se supune.* MAIOR. // adv. ca o mamă: *îl priveşte matern.* [Din lat. ***maternus,*** it. ***materno***].

maternáj n. **1.** îngrijire maternă acordată cuiva, în special bolnavilor; maternizare; **2.** tehnică psihoterapeutică constînd în crearea în jurul pacientului a unui climat afectiv maternal. [Din fr. ***maternage***].

maternál, ~i, maternală, ~e a. (livr.) cu rol, cu comportament de mamă; matern: *asistenţă maternală.* [Din fr. ***maternel***].

maternitáte, maternităţi f. **1.** starea, calitatea de mamă; instinct, sentiment matern: *femei obsedate de dorul maternităţii.* VLAH.; **2.** faptul de a aduce pe lume un copil; sarcină: *Mărioara îşi pusese toate speranţele într-o maternitate tîrzie, pentru care luptase.* GHEŢIE; **3.** (jur.) filiaţie în linie maternă; **4.** spital unde sînt îngrijite şi unde nasc femeile gravide: *cînd am născut, mi-a dat un telefon la maternitate, mi-a trimis flori.* PR.; **5.** adăpost special (într-o fermă) destinat fătării animalelor. [Din fr. ***maternité***].

maternizáre f. maternaj. [Cf. fr. ***maternage***].

matiáş, matiaşi m. (zool.; reg.) gaiţă (*Garrulus glandarius*). [Din magh. ***mátyás***].

mătimă, matimi f. (înv.) **1.** lecţie, obiect, materie de studiu: *n-ai învăţat matima.* GHICA; **2.** pildă, povaţă, învăţătură. [Din gr. mod. ***máthima***].

matinál, ~i, matinală, ~e a. **1.** care aparţine dimineţii, care se petrece dimineaţa, de dimineaţă; matutin, matutinal: *ochiu-aurorei matinal.* EM.; *matinale secunde picură.* VIERU; **2.** care se scoală devreme dimineaţa: *ai fost matinal astăzi.* [Din fr. ***matinal***].

matinéu, matinee şi **matineuri** n. **1.** spectacol (de teatru, operă, balet etc.) care are loc dimineaţa sau în primele ore ale după-amiezii: *e prea tîrziu să intre la film; matineul începuse.* GHEŢIE; **2.** (înv.) rochie de casă purtată de femei dimineaţa: *era într-un matineu elegant.* C. [Din fr. ***matinée***].

matisá, matisez vb. (tr.) a mata[2]. [De la ***matisare***].

matisáre, matisări f. operaţie de atenuare a luciului la ţesăturile din fire de mătase artificială; matare. [Cf. fr. ***matisage***].

matisí, matisesc vb. (nav.; tr.) a împreuna două frînghii, două cabluri prin împletirea firelor care le alcătuiesc: *mai coseau cîte o pînză, mai matiseau cîte o parîmă.* TUD. [Cf. fr. ***matir***].

matisíre, matisiri f. (nav.) acţiunea de a matisi şi rezultatul ei. [V. ***matisi;*** cf. fr. ***matisage***].

matisór, matisori m. lucrător specializat în matisire. [Din fr. ***matisseur***].

matitáte f. senzaţie sonoră fără rezonanţă, percepută de medic la percuţia organelor pline (ficat, inimă, splină) şi a unor cavităţi (pleurală, pericardică, peritoneală) în care apare, patologic, un lichid. [Din fr. ***matité***].

mătiţă, matiţe f. **1.** partea centrală a năvodului, confecţionată dintr-o plasă de bumbac sau de material plastic, care în momentul colectării peştelui ia forma de pungă; matcă[1]; **2.** (rar) punctul cel mai adînc din albia unei ape; matcă[1]: *luntrea se pune în mişcare ... spre lucul central, unde-i matiţa bălţii.* SAD. [Din bulg. ***matica;*** cf. sb. ***matica***].

matlasá, matlasez vb. (tr.) a căptuşi un material textil cu altul mai gros (lînă, vată, vatelină etc.), fixîndu-l prin cusături care scot în relief un model (dinainte stabilit). [Din fr. ***matelasser***].

matlasáre, matlasări f. acţiunea de a matlasa şi rezultatul ei. [V. ***matlasa***].

matlasát, ~ţi, matlasată, ~e a. căptuşit cu un material mai gros (lînă, vată, vatelină etc.), de care e fixat prin cusături ce scot în relief un model (dinainte stabilit): *purta o haină de casă matlasată.* [V. ***matlasa***].

matofí, matofesc vb. (înv. şi fam.; refl.) **1.** a îmbătrîni, a se ramoli; a se veşteji: *s-a matofit de tot, e ca o planşă de anatomie.* VINEA; **2.** (fig.) a se moleşi. [V. ***matuf***].

matofít, ~ţi, matofită, ~e a. (înv. şi fam.) îmbătrînit, ramolit: *Casanova, bătrîn şi matofit.* M.CAR. [V. ***matofi***].

matól, matoli a. (arg.) beat. [Din ţig. ***mato*** „beat"].

matolí, matolesc vb. (arg.; refl.) **1.** a se îmbăta: *s-au matolit toţi;* **2.** (fig.) a se moleşi. [De la ***matol***].

matór[1], matoare n. instrument folosit în legătoria de artă pentru imprimări pe piele. [Din fr. ***matoir***].

mátor[2], ~i, matoră, ~e a. (înv. şi reg.) matur, înaintat în vîrstă; (p. ext.) copt la minte; chibzuit: *nu se purtară ca un popor mator.* BĂLC. [Din sl. ***matorŭ***].

matosí, matosesc vb. (pop. şi fam.; refl.) a se îmbăta. [Cf. ţig. ***mato*** „beat"].

matosít, ~ţi, matosită, ~e a. (pop. şi fam.) beat. [V. ***matosi***].

matostát, matostate n. piatră semipreţioasă, varietate de calcedonie, de culoare verde (cu pete roşii); jasp: *paftale de aur şi de matostat.* OD.; *coloane de mărgean cu capiteluri de matostat.* CĂL. [Din gr. mod. ***matostátis***].

matracúcă, matracuci f. **1.** femeie urîtă şi prost îmbrăcată; femeie proastă, vulgară: *sta stîrcit într-un colţ, ca şi cînd ar fi fost matracuca, sora Doamnei.* ISP.; **2.** ibovnică, amantă. [Din gr. mod. ***matrakúka***].

matrapáz, matrapazi m. **1.** negustor ambulant; **2.** (reg.) geambaş; samsar de vite: *a fost geambaş, bun năstrăpaş; spre bătrîneţe, s-a prostit săracu.* SOR.; (şi: (reg.) **năstrăpaş, nătrăpas**). [Din turc. ***matrabaz*** „acaparator de grîne"].

matrapazlîc, matrapazlîcuri n. **1.** (înv.) comerţ ilegal (prin mijlocitori); **2.** (fam.) faptă necinstită; escrocherie, şarlatanie, fraudă: *un locotenent ... a descoperit într-o uzină incredibile matrapazlîcuri.* PR. [Din turc. ***matrabazlık***].

matriarcát n. v. **matriarhat.**

matriarhál, ~i, matriarhală, ~e a. care aparţine matriarhatului, referitor la matriarhat: *tipul acesta uman trebuie să fi fost organizat ... după rînduieli matriarhale.* BL. [Din fr. ***matriarcal***].

matriarhát n. formă de organizare socială (în comuna primitivă) în care apartenenţa la gintă se stabilea pe linia descendenţei materne şi în care femeia deţinea rolul preponderent; (şi: **matriarcat**). [Din germ. ***Matriarchat,*** fr. ***matriarcat***].

matríce, matrice şi **matrici** f. **1.** (mat.) sistem de numere grupate într-un tablou dreptunghiular, cu coloane, linii sau rînduri; **2.** (log.) tabel reprezentînd valoarea de adevăr a unui enunţ pe baza valorii de adevăr a elementelor sale componente; **3.** (înv.) registru cu lista contribuabililor; **4.** lanţ preexistent de acid dezoxiribonucleic pe tiparul căruia se va sintetiza, printr-un proces enzimatic complex, acid dezoxiribonucleic sau acid ribonucleic; **5.** ţesut embrionar care schiţează modelul viitorului ţesut matur; **6.** (fig.) obîrşie, origine; **matrice stilistică,** (predispoziţie pentru o) formă specifică de manifestare spirituală: *matricea stilistică colaborează la definirea unui popor tot aşa de mult ca sîngele şi graiul.* BL.; **7.** substanţă intermediară a unui ţesut (cartilaginos); **8.** substanţă în care este inclusă o fosilă; **9.** liant al rocilor sedimentare psefitice şi psamitice de natură alogenă (minereuri argiloase, mice etc.); (accent. şi: (rar) ***mátrice***). [Din lat. ***matrix, -cis,*** fr. ***matrice***].

matriciál, ~i, matricială, ~e a. care ţine de matrice, referitor la matrice: *calcul matricial.* [Din fr. ***matriciel***].

matricíd, ~zi, matricidă, ~e a. şi m., f. (persoană) care îşi ucide mama. // n. crima celui care îşi ucide mama. [Din fr. ***matricide***].

matrícol, ~i, matricolă, ~e f. **1.** registru conţinînd numele elevilor dintr-o şcoală, al soldaţilor dintr-o unitate, al salariaţilor dintr-o instituţie etc.: *trecea notele în matricolă.* CAR.; **2.** număr de ordine al fiecărui soldat într-un regiment; (p. ext.) ştampilă cu acest număr aplicat pe obiectele soldaţilor; **3.** ecuson cu numele şcolii (şi cu numărul de înscriere) prins de uniforma elevilor, pe braţ sau pe piept: *unde ţi-e matricola?* // a. de **matricolă:**

număr matricol; (şi: **matricul**). [Din lat. ***matricula,*** fr. ***matricule,*** it. ***matricola***].

matrícul a. şi f. v. matricol.

matriculă, matriculez vb. (tr.) **1.** (rar) a înmatricula; **2.** a însemna cu un număr matricol: *deţinuţii erau matriculaţi.* [Din fr. ***matriculer***].

matriculáre, matriculări f. (rar) înmatriculare. [V. ***matricula***].

matriculáţie, matriculaţii f. (rar) înmatriculare: *avea aproape 15 ani şi trecuse examenul de matriculaţie la Universitate.* EL. [De la ***matricol;*** cf. it. ***matricolazione***].

matriliniár, ~i, matriliniară, ~e a. care nu recunoaşte decît ascendenţa maternă în organizarea socială (transmiterea nume-lui, statutului etc.). [Din fr. ***matrilinéaire***].

matrilocál, ~i, matrilocală, ~e a. (despre modul de domiciliere a unui cuplu), în care soţul urmează să locuiască (temporar sau definitiv) în familia soţiei sale. [Din fr. ***matrilocal***].

matrimoniál, ~i, matrimonială, ~e a. de căsătorie, referitor la căsătorie; conjugal: *cauzele matrimoniale trebuie judecate de către forurile de cari s-au judecat şi pînă acuma.* EM.; *fata are aspiraţii matrimoniale.* CĂL. [Din fr. ***matrimonial***].

matrimóniu, matrimonii n. (livr.) căsătorie: *un conflict fundamental, care sapă temelia ... matrimoniului.* CĂL. [Din lat. ***matrimonium,*** it. ***matrimonio***].

matriţă, matriţez vb. (tr.) a prelucra un material prin deformare plastică, cu ajutorul unei matriţe. [De la ***matriţă***].

matriţáre, matriţări f. acţiunea de a matriţa şi rezultatul ei; prelucrare a unui material cu matriţa. [V. ***matriţa***].

matríţă, matriţe f. **1.** unealtă folosită la fasonarea, prin deformare plastică sub presiune, a unor materiale; **2.** formă în care se toarnă literele tipografice, monedele, medaliile etc. [Din germ. ***Matrize***].

matriţér, ~i, matriţeră, ~e m., f. muncitor care lucrează la matriţe. [***Matriţă*** + *-ar*].

matriţeríe, matriţerii f. atelier, secţie de matriţare. [***Matriţă*** + *-erie*].

matroánă, matroane f. **1.** soţie a unui cetăţean roman; **2.** (p. ext.) femeie căsătorită (care impune respect): *iată-o acum soţie ..., matroană respectabilă.* NEGR.; **3.** (depr.) femeie în vîrstă (şi grasă): *matroanele bătrîne din Bucureşti se aflau aici.* BOL. [Din lat., it. ***matrona,*** fr. ***matrone,*** germ. ***Matrone***].

matroním, matronime n. nume matronimic. [Din fr. ***matronyme***].

matronímic, ~ci, matronimică, ~ce a. şi n. (nume de familie) transmis după mamă sau (p. ext.) derivat dintr-un nume propriu sau dintr-un apelativ feminin (ex.: *Apreotesei, Stăniloaie, Mărtoiu etc.*); matronim. [Din it. ***matronimico***].

matróz, matrozi m. marinar; (p. restr.; înv.) soldat din marina militară: *învîrtea matroz destoinic roata cîrmei de cireş.* CĂRT. [Din germ. ***Matrose,*** rus. ***matros***].

mátúf, ~i, matufă, ~e a. neglijent, murdar. // m. (înv. şi fam.) **1.** om bătrîn, ramolit: *un matuf gîrbov.* AL.; **2.** om posac, ursuz: *era un matuf răposatul.* AL. [Din turc. ***matuh*** „ghiuj"].

matúr, ~i, matură, ~e a. **1.** ajuns la deplină dezvoltare fizică şi intelectuală; adult: *stăteai de vorbă cu un om matur şi cu gîndirea gravă.* PR.; **2.** care denotă maturitate în gîndire, profunzime, seriozitate; care a fost bine judecat, îndelung chibzuit: *ai rostit sentinţa după o deliberare matură.* GHEŢIE; **3.** bazat pe o bogată experienţă, pe cunoştinţe acumulate în timp etc.; dezvoltat, evoluat: *democraţie matură.* // adv. judicios, cu chibzuinţă: *cugetă matur.* [Din lat. ***maturus,*** it. ***maturo***].

matură, maturez vb. (livr.; tr. şi refl.) a (se) maturiza: *începusem să mă maturizez.* [Din it. ***maturare,*** germ. ***maturieren***].

maturáre, maturări f. (livr.) acţiunea de a (se) matura şi rezultatul ei. [V. ***matura***].

maturáţie, maturaţii f. **1.** proces de maturizare, de evoluare spre maturitate a unui organism, a unui organ: *maturaţie sexuală;* **2.** totalitatea transformărilor chimice, fizice, biologice etc. pe care le suferă unele substanţe sau materiale pînă ajung la proprietăţile optime: *maturaţia berii; maturaţia betonului;* (şi: **maturaţiune**). [Din fr. ***maturation***].

maturaţiúne f. v. maturaţie.

maturín, maturini m. (relig.) trinitarian. [Din fr. ***mathurin***].

maturitáte f. **1.** calitatea, starea a ceea ce este matur, adult; stare de deplină dezvoltare fizică şi intelectuală; (p. ext.) perioadă din viaţa omului între tinereţe şi bătrîneţe: [românii] *sînt geniali în copilărie, sclipitori şi plini de talent în tinereţe şi rataţi la maturitate.* EL.; **examen de maturitate,** bacalaureat: *în iunie 1914, Laţi îşi trecu examenul de maturitate.* GHEŢIE; **2.** stare de dezvoltare deplină a unui organ sau a organismului întreg: *maturitate sexuală;* **3.** stare de deplină dezvoltare a plantelor; coacere; **4.** stare a unui abces gata de a se sparge; **5.** (fig.) seriozitate; profunzime; înţelepciune (dobîndită cu vîrsta, cu experienţa): *nu pot trăi decît într-un fel, trebuie să alegi, comentă cu o neaşteptată maturitate Natalia.* GHEŢIE. [Din fr. ***maturité,*** lat. ***maturitas, -atis***].

maturizá, maturizez vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină matur; a (se) matura; (p. ext.) a căpăta sau a face să capete seriozitatea, gravitatea omului matur: *grijile l-au maturizat înainte de vreme;* **2.** (tr.) a face să capete aspectul, alura unui om matur: *haina militară ... îl maturiza în mod vădit.* GHEŢIE; **3.** (tehn.; refl.) a ajunge la maturaţie: *betonul nu s-a maturizat încă.* [***Matur*** + *-iza*].

maturizáre, maturizări f. **1.** faptul de a (se) maturiza, de a deveni matur: *maturizare politică;* (fig.) *cultură care să ajute maturizarea lirică n-avea.* CĂL.; **2.** (tehn.) ajungere la maturaţie: *gradul de maturizare a betonului.* [V. ***maturiza***].

maturizát, ~ţi, maturizată, ~e a. ajuns la maturitate. [V. ***maturiza***].

matusalémică, matusalemice a. vîrstă **matusalemică,** vîrstă foarte înaintată: *nu vom avea nevoie s-ajungem la o asemenea vîrstă matusalemică.* CĂL. [De la ***Matusalem*** n. pr.].

matutín, ~i, matutină, ~e a. (livr.) matinal: (fig.) *primul susur matutin al poeziei noastre.* OD. [Din lat. ***matutinus***].

matutinál, ~i, matutinală, ~e a. (rar) matinal. [Din fr. ***matutinal***].

maţ, maţe n. **1.** (înv. şi pop.) pîntece; stomac: *Iona în maţele chitului.* N.TEST.; **2.** (mai ales la pl.) intestin: *îmi gîrîiau maţele de foame.* CR.; *ne ghiorţăie maţele.* SOR.; **a frige pe cineva la maţe,** a face cuiva un mare neajuns; **a fi pestriţ la maţe** (sau **cu maţe pestriţe**), v. **pestriţ**; **3.** (compuse) **maţe-fripte a)** om sărac: *maţe fripte după noi.* CAR.; **b)** om zgîrcit; om rău; (iht.) **maţe-negre,** scobar (*Chondrostoma nasus*); **4.** (fig.; înv.) adîncul fiinţei omeneşti; inimă, suflet: *maţele amu ... inemă se grăiaşte.* COR.; **5.** (pop.) tub flexibil (de cauciuc) avînd diverse întrebuinţări; furtun: *vine ... cu un maţ de tras vinul din boloboc.* CĂL. [Lat. ***matia***].

mau s. (reg.) avînt, elan; energie, vlagă; **a lua cuiva maul a)** a ameţi pe cineva cu o lovitură; **b)** a reduce pe cineva la tăcere, a-l pune în dificultate; **a-şi pierde** sau **a i se lua maul,** a-şi pierde curajul, cumpătul; a rămîne perplex. [Din sb. ***mah***].

máur, ~i, maură, ~e a. care aparţine, care este caracteristic băştinaşilor (berberilor) din nordul Africii sau cuceritorilor arabi din Maghreb şi din Spania; referitor la aceste populaţii sau la locurile ocupate de ele: *sus în frunte-i turnul maur.* EM.; **2.** mauritan: *sînt şapte sau opt feluri maure.* TUD. // m. pl. **1.** (în antichitate) nume dat de cartaginezi şi de romani băştinaşilor (berberilor) din nordul Africii; **2.** (în evul mediu) nume generic al cuceritorilor arabi din Maghreb şi din Spania: *o cupă cu versuri, cu cifre de maur ia-n mînă bătrînul.* EM.; **3.** nume dat mauritanilor (de pe malul drept al Senegalului). // m., f. persoană aparţinînd uneia din aceste populaţii; negritean. [Din lat. ***Maurus,*** germ. ***Maure,*** fr. ***maure***].

maurésc, ~şti, maurescă, ~şti a. care aparţine maurilor, referitor la mauri, la viaţa, la obiceiurile acestora: *arhitectură maurescă.* [Din fr. ***mauresque***].

mauritán, ~i, mauritană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Mauritaniei sau locuitorilor ei, referitor la Mauritania sau la locuitorii acesteia; maur. // m. pl. populaţia din Mauritania. // m., f. persoană (originară) din Mauritania; maur. [Din fr. ***mauritanien,*** engl. ***Mauritanian***].

maurovláh, ~i, maurovlahă, ~e m. pl. populaţie românească din vestul Peninsulei Balcanice, între coasta dalmată, Drava şi Morava. // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii, referitor la această populaţie: *teritoriu maurovlah.* [***Maur*** + ***vlah***].

maus[1], mausuri n. numele unui joc de cărţi: *apoi s-a învîrtit un maus.* CAR. [Din germ. ***Maus***].

maus[2], mausuri n. dispozitiv acţionat manual, conectat la computer, a cărui deplasare pe o suprafaţă plană antrenează deplasarea cursorului pe ecranul monitorului, fixînd locul unde operatorul doreşte să execute o comandă; (scris şi: *mouse*). [Din engl. ***mouse***].

mausoléu, mausolee n. monument mare şi bogat (ca al regelui Mausol), ridicat în memoria unor eroi, a unor oameni iluştri: *măreţele mausolee de bronz şi marmură.* NEGR.; (fig.) *o, dormi în pace ... în mausoleu-ţi mîndru, al cerurilor arc.* EM. [Din lat. ***mausoleum,*** germ. ***Mausoleum,*** fr. ***mausolée***].

mavrofór, mavrofori m. voluntar grec, purtînd uniformă neagră, din unităţile de elită ale lui Alexandru Ipsilanti (1821): *o să mă scriu între mavrofori!* FIL. [Din gr. mod. ***mavrofóros***].

maxi-[1] element de compunere cu sensul „(foarte) mare". [Din fr. ***maxi-***].

máxi[2] a. invar. şi s. (obiect de îmbrăcăminte) lung pînă aproape de gleznă, care acoperă gamba: *fustă maxi; pantaloni maxi.* [Din fr. ***maxi***].

maxijúpă, maxijupe f. fustă maxi[2]. [Din fr. ***maxijupe***].

maxilár, ~i, maxilară, ~e a. care aparţine fălcii, care e în legătură cu falca: *oase maxilare.* // n. fiecare dintre cele două oase perechi ale feţei, în formă de potcoavă, în care sînt înfipţi dinţii; falcă: *muşchii maxilarelor începuseră să-mi tremure.* GHEŢIE; **maxilar inferior,** mandibulă. [Din fr. ***maxillaire***].

maxílă, maxile f. fiecare dintre piesele bucale chitinoase la artropode, la unii viermi şi la unele moluşte; falcă. [Din lat. ***maxilla***].

maxilítă, maxilite f. (méd.) osteită a maxilarelor. [Din fr. ***maxilite***].

maxilo-faciál, maxilo-facială a. care ţine de maxilare şi de faţă, referitor la maxilare şi la faţă: *anatomie maxilo-facială.* [Din fr. ***maxillo-facial***].

máxim[1], (rar) **maximuri** n. **1.** grad, punct, limită reprezentînd extrema superioară; maximum: *eticheta curţilor şi-a ajuns maximul de complicaţie ... în timpul barocului.* BL.; *maximul de intensitate;* **2.** cea mai mare cantitate, valoare, intensitate etc.: *a aplica maximul pedepsei;* **3.** (mat.) valoare a unei

funcţii într-un punct mai mare decît valorile funcţiei în punctele vecine, aflate într-un domeniu în care funcţia e definită; **4.** (înv.) preţ peste care este interzisă vînzarea unei mărfi: *maximul zecimilor judeţene; legea maximului.* [De la ***maximum,*** prin apropiere de ***maxim²***].

máxim², ~i, maximă, ~e a. care are cea mai mare dimensiune, durată, valoare, intensitate etc.; foarte mare; maximal: *surprinde cu maximă pregnanţă esenţa personalităţii lui.* CF.; *a obţinut nota maximă.* // f. **1.** (mat.) cea mai mare valoare a unei funcţii sau a unei cantităţi variabile; **2.** cea mai înaltă temperatură înregistrată într-o perioadă anume: *maxima zilei.* [Din lat. ***maximus,*** fr. ***maxime, maxima***].

maximafilíe f. colecţionare de cărţi poştale ilustrate pe care se găsesc aplicate mărci şi ştampile în strînsă concordanţă de subiect, loc şi timp cu ilustraţia. [Din fr. ***maximaphilie***].

maximafilíst, ~şti, maximafilístă, ~e m., f. specialist în maximafilie; pasionat de maximafilie. [***Maximafilie*** + *-ist*].

maximál, ~i, maximală, ~e a. maxim²: *preţ maximal.* [Din fr. ***maximal***].

maximalísm n. **1.** tendinţă de a preconiza soluţii extreme (în special politice); **2.** echivalentul occidental al bolşevismului. [Din fr. ***maximalisme***].

maximalíst, ~şti, maximalístă, ~e a. care ţine de maximalism, referitor la maximalism; (p. gener.) extremist: *nu va fi posibilă adoptarea unor soluţii maximaliste.* D. // m., f. adept, partizan al maximalismului. [Din fr. ***maximaliste***].

maximalizá, maximalizez vb. (tr.) a maximiza: *şi-a maximalizat şansele.* [Din fr. ***maximaliser***].

máximă, maxime f. enunţ concis, exprimînd un principiu etic, o normă de conduită etc.; aforism, sentinţă: *maximele pe care prinţul Cantemir întemeia politica sa.* NEGR.; *caracterul lapidar al unor maxime.* VIANU. [Din lat. ***maxima,*** fr. ***maxime***].

maxi-média f. vînzare şi stimulare a dorinţei de a cumpăra, ca urmare a reclamei. [Din engl. ***maxi-media***].

maximizá, maximizez vb. (tr.) **1.** a da valoare, importanţă maximă unui fapt, unei activităţi, unei idei etc.; a maximaliza: *a fost maximizată producţia de ţiţei;* **2.** (mat.) a determina valorile variabilelor independente pentru care o funcţie atinge valoarea sa maximă. [Din fr. ***maximiser***].

maximizáre, maximizări f. faptul de a maximiza. [V. ***maximiza***].

máximum n. **1.** punct, limită reprezentînd extrema superioară; maxim¹: *a ajuns la maximum de furie;* **la maximum,** în cel mai înalt grad: *şiraguri de şlepuri încărcate la maximum.* SAD.; **2.** cea mai mare cantitate, valoare, intensitate etc.; maxim¹: *experienţa trebuie ... să dea maximum de rezultate.* CĂL. // adv. cel mult: *întîrzie maximum o oră.* [Din lat. ***maximum,*** fr. ***maximum***].

maxít n. oţel rapid standardizat, conţinînd fier, molibden, wolfram, crom etc. [Din germ. ***Maxit***].

maxi-tăxi, maxi-taxiuri n. microbuz care circulă pe un traseu prestabilit, cu opriri între staţii, la cererea călătorilor. [Din fr., engl. ***maxi-taxi***].

maxwell, maxwelli [máxuel] m. (fiz.) unitate de măsură a fluxului magnetic. [Din fr. ***maxwell,*** germ. ***Maxwell***].

maya¹ m. nume dat triburilor amerindiene din America Centrală, fondatoare a unei civilizaţii precolumbiene foarte evoluate. // f. limbă vorbită de această populaţie. // a. invar. care aparţine, care caracterizează populaţia acestor triburi sau locurile ocupate de ea, referitor la această populaţie sau la locurile ocupate de aceasta: *artă maya.* [Din fr., sp. ***maya***].

maya² n. (în filozofia indiană) forţă miraculoasă; aparenţă înşelătoare, iluzie. [Din fr. ***maya***].

maz n. (de obicei artic.) sumă care se adaugă la miza jocului de cărţi: *cinci lei mazu.* // adv. în plus, pe deasupra: *două consumaţii şi-o guriţă mazu.* CAR. [Din rus. ***maz,*** fr. ***masse***].

mazagrán, mazagranuri şi **mazagrane** n. băutură răcoritoare preparată din cafea: *un tînăr ... îşi sorbea mazagranul printr-un pai lung.* ST. [Din fr. ***mazagran***].

mazarín [mazarén] n. produs de patiserie preparat din aluat, fructe zaharisite, sirop şi marmeladă de caise. [Din fr. ***mazarin***].

mázăre f. **1.** plantă erbacee de cultură, din familia leguminoaselor, cu flori albe sau violete, cu seminţe sferice, comestibile, închise în păstăi (*Pisum sativum*); (p. restr.) păstăile sau boabele acestei plante: *dam chiorîş prin fasole, prin mazere şi bob.* CR.; **mazăre sălbatică,** plantă agăţătoare, cu flori mici, roşii (*Pisum elatius*); **mazăre furajeră,** latir (*Lathyrus sativus*); **2.** mîncare preparată din aceste boabe: *pregătea masa ..., costiţă rumenită pe mazăre şi compot.* PETR.; **3.** (reg.) fasole (*Phaseolus vulgaris*); **4.** (compus; pop.) **mazăre-turcească,** năut (*Cicer arietinum*); (şi: (reg.) **mazere**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***modhullë***].

mazdeísm n. religia vechilor mezi şi perşi, bazată pe principiul dualist al binelui şi răului. [Din fr. ***mazdéisme***].

mazdeíst, ~şti, mazdeístă, ~e a. care aparţine, care este specific mazdeismului, referitor la mazdeism: *ritualuri mazdeiste.* // m., f. adept al mazdeismului. [Din fr. ***mazdéist***].

mazdrác, mazdrace n. (înv. şi reg.) **1.** tip de lance sau de suliţă lungă, folosită mai ales de cazaci: *şi-mi vin pe vale, cu mazdrace la spinare.* POP.; **2.** măciucă ghintuită. [Din bulg. ***majdrak,*** turc. ***mizrak***].

mázere f. v. **mazăre.**

mazétă, mazete f. jucător prost, neîndemînatic (la jocul de cărţi mai ales); ageamiu: *joci cărţi şi rîd toţi de tine ca de o mazetă.* CAR. [Din fr. ***mazette***].

mazíl, mazili m. (adesea adj.) **1.** domn din ţările române detronat sau înalt demnitar (turc) scos din slujbă, destituit: *iară mazîl tot au rămas, că apucasă împărăţia de puseră pre Ilieş domn.* NEC.; *au fost rămas la mare scăpăciune ... domnii mazili* (sec. XVIII). GCR.; **2.** boier scos dintr-o slujbă publică: *gloata boierilor mazili şi boiernaşilor.* OD.; **3.** mic boier de ţară, contribuabil, fără funcţii, fără slujbe: *un bătrîn mazil din Cotnari.* NEGR.; *l-au pus la bir ca pe un mazil.* POP.; **4.** membru al unui corp de cavalerie format din boierii ieşiţi din slujbă: *călărimea sărdarului de mazili, care se alcătuia de toţi boierii ieşiţi din slujbă.* BĂLC.; **5.** vătăşel în slujba boierilor, plătit din banii birului: *vornicul ..., cu paznicul, vătămanul şi cîţiva nespălaţi de mazili, se purtau pintre oameni.* CR. [Din turc. ***mazul*** „destituit"].

mazilí, mazilesc vb. **1.** (tr.) a detrona, a scoate din scaun pe un domnitor, pe un patriarh etc.; a îndepărta din slujbă pe un boier (mai ales în epoca fanariotă): *adevăr e c-ai chitit, pîn-a nu fi mazilit?* POP.; **2.** (tr.) a destitui un funcţionar; (p. gener.) a destitui pe cineva; (refl. pas.) *am auzit că s-a mazilit ispravnicul de Teleorman.* FIL.; **3.** (fig.; tr.) a alunga, a îndepărta: *tu cauţi să mă mazileşti din inima copilei.* AL.; **4.** (reg.; refl.) a se boieri; a deveni mofturos. [De la ***mazîl***].

mazilíe, mazilii f. **1.** îndepărtare din scaun a unui domnitor, destituire a unui boier dintr-o slujbă publică; mazilire: *carte de mazilie.* OD.; **2.** ordin de detronare, de destituire: *singur s-au poftit la împărăţie să-i vie mazilia.* COSTIN; **3.** starea celui mazilit; timpul în care un domn rămîne mazilit: *acei boieri i-au fost de mare folos la mazilie lui Antiohii-Vodă.* NEC. [***Mazîl*** + *-ie*].

mazilíme f. (înv.) mulţime de boieri mazili: *făcut-au şi alt obicei nou ... asupra boierimii ş-a mazîlimei.* NEC. [***Mazîl*** + *-ime*].

mazilíre, mazilíri f. acţiunea de a mazili şi rezultatul ei; mazilie: *mazilirea logofătului.* [V. ***mazili***].

mazilít, ~ţi, mazilită, ~e a. detronat, scos din scaun sau din slujbă; destituit: *domn mazilit.* [V. ***mazili***].

mazúr, mazuri m. polonez din regiunile Mazuria şi Mazovia: *mazurii ... dat-au asupra lui Boldur.* UR. [Din ucr. ***mazur,*** pol. ***Mazur***].

mazúrcă, mazurci f. dans naţional polonez devenit dans de salon; melodia veselă a acestui dans: *am jucat mazurca cu ruşii.* AL.; *o găsi ... la pian, studiind o mazurcă de Chopin.* GHEŢIE. [Din pol., rus. ***mazurka***].

mazuríst, mazurişti m. persoană care ştie să danseze mazurca: *cel dintîi mazurist.* NEGR. [De la ***mazurcă***].

mazút n. **1.** păcură; **2.** strat toxic format la suprafaţa mărilor şi oceanelor în urma deversării unor mari cantităţi de ţiţei. [Din germ. ***Masut,*** fr. ***mazout***].

mă¹ interj. (pop. şi fam.) **1.** cuvînt de adresare, de chemare către un bărbat (un inferior sau un intim); bre, măre: *stai, mă, să-mi iau căciula.* ISP.; **2.** (adesea repetat) exclamaţie folosită pentru a exprima mirare, nedumerire, nemulţămire, ironie: *mă! ... că mare minune şi asta!* CR.; *mă, ca ce să fie asta?* ISP.; *măi, măi, măi! aceştia-s curat sărăcie ... pe capul meu.* CR.; (şi: **măi**). [Et. nec.; cf. ***măre***].

mă² f. (pop.) abreviere din mamă: *mă-ta, mă-sa.* [De la ***mamă***].

măcár adv. exprimă: **1.** o opţiune: *măcar de-ar da Dumnezeu să mă mărit.* AL.; **2.** o restricţie; cel puţin, barem: *mă silesc să le-nvăţ* [cuvintele] *măcar pe cele sfinte.* VIERU; *dă-mi măcar cinci lei;* **3.** o concesie; o ipoteză (alternativă); chiar (şi), fie (şi): *măcar să mă taie, nu fac aşa;* **măcar că,** deşi, cu toate că: *moşia n-o dăm înapoi, că-i a noastră, măcar că n-am plătit-o.* REBR.; (pop.) **măcar cum,** oricum; **măcar cît,** oricît; **măcar care,** cineva, oarecare; oricare. [Din gr. mod. ***makári***].

măcăt n. v. **macat.**

măcăcăi, pers. 3 **măcăcăie** vb. (reg.; intr.) a măcăi. [Onomat.].

măcăi, pers. 3. **măcăie** şi (pop.) **măcăieşte** vb. (intr.) **1.** (despre raţe) a scoate strigătul caracteristic speciei; a face mac-mac; a măcăni, a măcăcăi, a ocăi: *raţele zburară măcăind speriate.* CĂL.; **2.** (fig.; peior.) a trăncăni: *femeile măcăiau întruna.* [***Mac²*** + *-ăi*].

măcăít, măcăituri n. faptul de a măcăi; strigătul caracteristic al raţei; măcăitură, măcănit, ocăit: *măcăitul grav al răţoilor.* SAD. [V. ***măcăi***].

măcăitúră, măcăituri f. măcăit: *raţele ... se zvîrliră spre cer cu măcăituri de spaimă.* SAD. [***Măcăi*** + *-tură*].

măcăleándru, măcălendri m. pasăre mică, migrătoare şi cîntătoare, cu pene cenuşii pe spate, roşietice pe gît şi pe piept; guşă-roşie (*Erithacus rubecula*): *stigleţi, presuri, macalendri ce prin tufe se alungă.* AL.; *se alungau în zbor măcălendri între lumini şi umbre.* SAD.; (şi: **macaleandru**). [Din ucr. ***makoliandra***].

măcăní, pers. 3 **măcăne** vb. (intr.) a măcăi; (fam.) **las-o jos că măcăne,** se spune cuiva care încearcă să inducă în eroare. [***Mac²*** + *-ăní*].

măcănít, măcăníturi n. faptul de a măcăni; măcăit. [V. ***măcăi***].

măcănitór, ~i, măcănitoáre a. care (pare că) măcăne. // m. (arg.) informator al poliţiei. [***Măcăni*** + *-tor*].

măcău, măcăuă n. (reg.) bîtă; cîrjă; baston: *bate-ţi gura cu măcău.* POP. [Din magh. ***mankó***].

măceáşă, măceşe f. fructul măceşului, de culoare roşie, acrişor la gust (bogat în vitamina C): *obrajii ei bălai, răsuraţi ca nişte pajure roşietice ca măceaşea.* DELAVR.; *ceai de măceşe;* (şi: (reg.) **măceaşe**). [De la ***măceş***].

măceáşe f. v. măceaşă.

măcél, măceluri n. 1. acţiune sîngeroasă; ucidere în masă, mare vărsare de sînge; masacru; război, luptă aprigă: *pogromuri în Polonia, măceluri în Orientul Mijlociu, deportări şi execuţii sumare în Rusia.* GHEŢIE; (fig.) *degeaba ieşi-va combina la măcelul de spice.* VIERU. [De la ***măcelări***].

măcelár, măcelari m. 1. tăietor de vite; casap; 2. vînzător de carne crudă: *consulul zise măcelarului arab să-i păstreze două cotlete de viţel; măcelarul aflînd preţ mai bun, le vînduse la vapor.* BOL.; 3. (fig.) om brutal, crud, ucigaş sîngeros; 4. epitet pentru un chirurg care operează brutal şi prost. [Lat. ***macellarius***].

măcelărésc, ~şti, măcelăreáscă, ~eşti a. 1. care aparţine măcelarului, referitor la măcelar; 2. preparat cu (multă) carne: *ghiveci măcelăresc.* [***Măcelar*** + *-esc*].

măcelări, măcelăresc vb. (tr.) 1. (înv. şi reg.) a tăia vite pentru consum; a practica meseria de măcelar; 2. a tranşa (şi a sorta) carnea unui animal sacrificat; (p. ext.) a sfîrteca, a ciopîrţi; 3. a ucide cu sălbăticie şi în masă; a extermina, a masacra: *pradă şi măcelăresc pe toţi.* BĂLC. [V. ***măcelar***].

măcelăríe, măcelării f. 1. (înv. şi reg.) locul unde se tăiau vitele destinate consumului; abator; 2. prăvălie unde se vinde carne destinată consumului: *Natl şi Gubacec tăiau carne în măcelărie.* SL.; 3. ocupaţia măcelarului; 4. (înv.) măcelărire, măcel: *privea măcelăria ce începuse.* NEGR. [***Măcelar*** + *-ie*; sensul 3 de la ***măcelări***].

măcelăríre, măcelăriri f. 1. acţiunea de a măcelări şi rezultatul ei; 2. tranşare (şi sortare) a cărnii unui animal sacrificat în vederea consumului: *viitorul măiestru trebuia ... să facă măcelărirea a şasesprezece feluri de cărnuri.* SL.; 3. masacrare, măcel: *opri măcelărirea armatei.* BĂLC. [V. ***măcelări***].

măcelărít, ~ţi, măcelărită, ~e a. 1. tăiat, ciopîrţit, sfîrtecat; masacrat: *nu mai putu de bucurie, cînd îi văzu măcelăriţi.* ISP.; 2. (fig.) zdrobit, frînt: *măcelărit de trudă şi bătaie.* POP. [V. ***măcelări***].

măcéş, măceşi m. 1. trandafir sălbatic cu flori roşii, galbene, roz, albe, cu fructe roşii folosite la prepararea unor ceaiuri medicinale, care creşte în regiunile de deal; răsură[1]; ruja[1], rujiţă, scoabă, sipică (*Rosa canina*): *intrară într-o grădină neîngrijită ... printre bălării şi tufe de măceş.* EL.; *frunză verde măcieş, mare groază-i sus, la Ieşi.* POP.; 2. (bot.; reg.) moşmon (*Mespilus germanica*); (şi: **măcieş**). [Et. nec.].

măcícat a. v. măşcat.

măcíeş m. v. măceş.

măcína, mácin vb. 1. (tr.) a preface boabele de cereale în făină cu ajutorul morii; a preface diverse boabe, seminţe, minereuri etc. cu ajutorul morii, al rîşniţei sau al altor unelte; a rîşni, a pisa: *să macine grîul ce mai era la moară.* SL.; **altă făină se macină la moară,** s-au schimbat lucrurile, este altă situaţie; 2. (tr. şi refl.) a (se) fărîmiţa, a (se) roade; a (se) distruge cu încetul; a (se) ruina: *zidul se macină;* 3. (fig.; tr.) a vorbi (mult); a trăncăni: *măcinăm şi noi două vorbe.* SAD.; *ce tot măcinaţi acolo?;* 4. (fig.; tr.) a nelinişti, a chinui; a consuma: *o teamă nelămurită îi măcina sufletul.* GHEŢIE; *aici şi-a măcinat în van talentul şi erudiţia.* CF.; 5. (fig.; tr.) a chibzui, a medita; a depăna: *măcina în minte gînduri negre.* [Lat. ***machinari*** „a inventa", a măcina"; cf. pe inscripţii: ***mola machinaria***].

măcináre, măcinări f. 1. acţiunea de a (se) măcina şi rezultatul ei; măcinat[2], măciniş; (fig.) *deşteptătorul îşi amesteca bătăile într-o măcinare monotonă.* GHEŢIE; 2. (fig.) zbucium, frămîntare. [V. ***măcina***].

măcinát[1], ~ţi, măcinată, ~e a. 1. prefăcut în făină, în pulbere: *cafea măcinată;* 2. ros; distrus, ruinat: *pietroaiele măcinate.* OD. [V. ***măcina***].

măcinát[2] n. faptul de a măcina; măcinare: *venise la măcinat un bătrîn cu porumb.* DELAVR. [V. ***măcina***].

măcinătúră, măcinături f. (rar) 1. măcinare; 2. (concr.) ceea ce rezultă din măcinare; măciniş: *măcinătură mare pentru îngrăşatul porcilor;* 3. pămînt ros de ape; surpătură: *măcinătura malurilor* (a. 1852). URIC. [***Măcina*** + *-tură*].

măciníş, măcinişuri n. 1. acţiunea de a măcina; măcinare: *era vuietul mai mare şi măcinişul mai înfierbîntat.* GANE; 2. cereale duse la moară pentru a fi măcinate: *am avut azi mult măciniş.* SAD.; 3. rezultatul măcinatului; produse rezultate din măcinarea grîului (făină, tărîţe, urluială etc.) sau a altor materiale (boabe de cafea, minereuri etc.); măcinătură: *Dochiţa ... spala măciniş de aur la piuăle lui Coruean.* AG. [***Măcina*** + *-iş*].

măciucár, măciucari m. (arg.) bătăuş. [***Măciucă*** + *-ar*].

măciucát, ~ţi, măciucată, ~e a. cu măciulie la un capăt: *bîtă groasă, măciucată.* PANN. [De la ***măciucă***].

măciúcă, măciuci f. 1. bîtă lungă şi groasă cu măciulie (ferecată) la un capăt; ghioagă, toroipan; (p. restr.) măciulie: *armele moldovenilor erau ... sabia, paloşul, măciuca.* BĂLC.; *un băţ ... cu măciuca cît un pumn de copil.* REBR.; **a i se face cuiva părul măciucă,** a i se zbîrli cuiva părul de spaimă; a se îngrozi: *poveşti care-ţi făceau părul măciucă se spuneau pe seama celor cărora li se fura umbra.* CĂRT.; 2. lovitură cu măciuca: *destul o măciucă la un car de oale.* Z.; 3. obiect de forma celui descris mai sus dar de dimensiune mai mică, folosit într-una din probele gimnasticii ritmice; 4. (bot.; pop.) capsulă: *măciuca macului;* 5. (compus; bot.) **măciuca-ciobanului, a)** rostogol (*Echinops sphaerocephalus*); **b)** tătarnică (*Echinops commutatus*); 6. (arg.) penis. [Lat. ****matteuca*** (=***mateola***)].

măciulíe, măciulii f. 1. capătul îngroşat şi rotunjit al unor obiecte; gămălie, măciucă: *buzdugan cu măciulia numai de plumb gol.* ISP.; *bastonul de plimbare, cu măciulie de os.* GHEŢIE; *femeile ... se prindeau cu ace cu măciulie de argint.* SOR.; 2. (bot.; pop.) capsulă: *muierile au intrat cu secerile în lanul* [de mac] *... şi au retezat o zi-ntreagă la măciulii.* CĂRT. [Probabil contaminare între ***măciucă*** şi ***gămălie***].

măcríş n. 1. plantă erbacee din familia poligonaceelor, cu frunze alungite, acrişoare, cultivată ca plantă alimentară sau medicinală (antiscorbutică); racamete (*Rumex acetosa*): *frunză verde de măcriş.* POP.; 2. (compuse; pop.) **măcrişul-iepurelui** sau **măcrişul-caprei,** plantă erbacee cu frunze ca ale trifoiului, cu gust acrişor (folosite în alimentaţie), cu flori albe, roşietice sau albăstrui; măcrişor (*Oxalis acetosella*); **măcriş-spinos,** dracilă (*Berberius vulgaris*); **măcriş-de-baltă,** năsturel (*Nasturtium officinalis*); 3. **sare de măcriş,** numele popular al unei combinaţii de acid oxalic cu oxalat acid de potasiu. [Et. nec.].

măcrişór m. (bot.) 1. diminutiv al lui măcriş; 2. măcrişul-iepurelui sau măcrişul-caprei (*Oxalis acetosella*). [***Măcriş*** + *-or*].

mădări, mădăresc vb. 1. (înv.; intr.) a-şi bate joc de cineva; 2. (înv.; refl.) a se fîstici: *sfîntul mădărindu-se de ruşine.* DOS.; 3. (reg.; tr.) a alinta, a dezmierda; 4. (reg.; refl.) a se alinta; a face mofturi. [Et. nec.].

mădúă f. v. măduvă.

mădulár, mădulare şi (înv.) **mădulări** n. 1. (înv. şi pop.) fiecare dintre membrele unei fiinţe; (p. ext.) fiecare dintre organele sau părţile unei fiinţe; (p. restr.) organ genital bărbătesc: *se duc să se întîndă ...; stau aşa, cu mădulările parcă desfăcute.* SAD.; *tremuram din toate mădularele.* PR.; 2. (înv.) membru al unei societăţi, corporaţii etc.: *capetele oştirilor erau din drept mădulări ai svatului.* BĂLC.; 3. (înv.) slujbaş, funcţionar: *eşti un mădular al poliţiei?* AL.; 4. (reg.) parte a carului sau a căruţei; (la pl.) cuiele care leagă dricul cu osiile şi inima căruţei sau care ţin în cerc obezile roţii; 5. (reg.) sfredel mare. [Lat. ***medullaris*** „ce se află în măduvă"].

măduvă, (rar) **măduve** f. 1. substanţă moale şi grasă, aflată în canalul oaselor, care contribuie la formarea sîngelui şi a sistemului osos; **măduva spinării,** parte a sistemului nervos central aflată în interiorul coloanei vertebrale, în canalul rahidian; **pînă în măduva oaselor** sau **pînă în** (sau **la**) **măduvă,** pînă în adîncul sufletului; profund, adînc: *m-am trezit ... stors pînă la măduvă şi dezgustat.* EL.; 2. ţesut parenchimatic aflat în zona centrală a rădăcinii şi tulpinii plantelor; inimă: *măduvă de soc;* 3. (fig.) partea esenţială, de fond a unui lucru, a unei probleme etc.; miez, esenţă, nucleu: *măduva unei cărţi;* (şi: (înv.) **măduă**). [Lat. ***medulla***].

măduvioáră, măduvioare f. 1. diminutiv al lui măduvă; 2. (la pl.) produs de carmangerie constînd din măduva spinării (de la vite mai ales): *am ficătei de pasăre ..., măduvioare ..., momiţe cu ţelină.* PR. [***Măduvă*** + *-ioară*].

măduvós, ~şi, măduvoásă, ~e a. 1. (pop.) cu (multă) măduvă: *din oase măduvoase.* POP.; 2. (fig.; înv.) plin de conţinut; substanţial. [***Măduvă*** + *-os*].

măfrámă f. v. maramă.

măgár, măgari m. 1. asin (*Equus asinus*): *eu ştiu ce glas are măgarul.* CAR.; 2. epitet pentru un om obraznic, încăpăţînat, stupid: *e mai măgar decît toţi ceilalţi şi a ajuns director.* PR.; 3. (reg.; la pl.) boldurile sau ţepuşele casei ţărăneşti; 4. (reg.) pop[2]; 5. (reg.) capră de tăiat lemne (cu ferăstrăul); 6. (reg.) schelă rudimentară pentru zidari, formată din două picioare de lemn pe care se aşază scînduri lungi. [Cf. alb. ***magar,*** bulg. ***magare***].

măgădán, măgădani m. (fam.) măgădău: *coşcogeamite măgădanu de român.* VLAH. [Et. nec.; cf. ***măgădău***].

măgădău, măgădăi m. (fam.) bărbat mare la trup (şi cam prost); găligan; măgădan: *Bîlea era un măgădău cu o faţă colţuroasă.* PR. [Et. nec.; probabil contaminare între ***măgar*** şi (*derbe*)***deu***].

măgăláţă f. v. măguiaţă.

măgălíe f. v. gămălie.

măgăoáie, măgăoi f. 1. (pop.) sperietoare de păsări; momîie: *mireasa arăta ca o magaoaie.* ST.; 2. matahală: *cînd mă uit în sus, văd ... alt chip, o urîtă, o magaoaie.* SOR.; 3. (fig.) sirenă (de semnalizare a bombardamentelor): *ai auzit-o? rage zbierat ...; e gaia, cucuvaia, strigoiul, măgăoaia.* ARG.; (şi: **magaoaie**). [Et. nec.].

măgăreáţă, măgăreţe f. 1. (înv. şi reg.) măgăriţă; 2. (fig.; fam.) acuzaţie, pedeapsă nedreaptă; belea; (adj.) *viaţă măgăreaţă ...; altădată dădeam eu în ea cu piciorul, acuma dă ea în mine cu copita.* SAD.; **a cădea măgăreaţa pe cineva,** a suporta o acuzaţie, o pedeapsă nedreaptă: *o să las să cadă pe dumneata măgăreaţa.* ST. [***Măgar*** + *-eaţă*; cf. bulg. ***magarec***].

măgărésc, ~şti, măgăreáscă, ~eşti a. 1. de măgar, (ca) al măgarului: **tuse măgărească,** tuse convulsivă; 2. (fig.) prostesc, grosolan, ingrat: *comportare măgărească.* [***Măgar*** + *-esc*].

măgăréşte adv. 1. ca măgarii: *tuşeşte măgăreşte;* 2. (fig.) cu impertinenţă; stupid: *te-ai purtat măgăreşte.* [***Măgar*** + *-eşte*].

măgări, măgăresc vb. (fam.; tr.) a face pe cineva măgar; (p. ext.) a batjocori: *ce avea*

Racoviță ... să-și măgărească neamul? C.GANE. [De la *măgar*].

măgărie, măgării f. faptă sau vorbă necuviincioasă, impertinentă, prostească; neghiobie, nerozie: *suportase niște măgării ale unor colegi.* PR. [*Măgar* + *-ie*].

măgăriță, măgărițe f. **1.** femela măgarului; măgăreață: *împărăteasa se îmbăia în lapte de măgăriță;* **2.** (fig.) femeie încăpățînată, obraznică, proastă; **3.** (reg.) crucea de dinapoi a căruței, a carului; **4.** (reg.) căciulă, floare la capătul stîlpilor la unele case țărănești. [*Măgar* + *-iță*].

măgărúș, măgărușí m. diminutiv al lui măgar; pui de măgar: *un baci burduhos se suise pe samarul unui măgăruș.* SAD. [*Măgar* + *-uș*].

măghirán m. v. **maghiran.**

măguiáță, măguiețe f. (reg.) vedenie, măgîldeață: *cînd ajunse la pod ... iată că-i iesă înainte o măguiață și-i sparie caii.* POP.; (și: **măgăiață**). [Et. nec.; cf. *măgăoaie*].

măguleálă, măguleli și (reg.) **măgulele** f. faptul de a măguli; vorbă, gest de măgulire; lingușeală, amăgeală: *a început a-l lua cu măgulele.* CR. [*Măguli* + *-eală*].

măguli, măgulesc vb. **1.** (tr.) a linguși, satisfăcînd amorul propriu, vanitatea cuiva; a flata: *asta măgulește vanitatea multora.* CĂL.; **2.** (înv.; refl.) a se încînta, a se amăgi: *nu te mai măguli cu o nădejde.* NEGR. [Din sl. *maguliti sen*].

măgulíre, măgulíri f. faptul de a (se) măguli; lingușire; amăgire; încîntare: *deșerte și pretențioase măguliri.* OD. [V. *măguli*].

măgulít, ~ți, măgulită, ~e a. **1.** satisfăcut, încîntat, flatat (în orgoliu sau în vanitate): *măgulit e fiecare că n-ai fost mai mult ca dînsul.* EM.; *mă simt măgulit;* **2.** (rar) înfrumusețat: *portreturi ... cam măgulite.* NEGR. [V. *măguli*].

măgulitór, ~i, măgulitoáre, ~e a. care măgulește; care flatează, lingușește: *vorbe măgulitoare și fățarnice.* BOL.; *se spuneau cuvinte măgulitoare pentru talentul Mărioarei.* AG.; (adv.) *asta nu e prea măgulitor pentru tine.* GHEȚIE. [*Măguli* + *-tor*].

măgulitúră, măguliturí f. (înv.) lingușeală; amăgire, înșelăciune: *ispiti ... cu măguliturí.* DOS. [*Măguli* + *-tură*].

măgură, măguri f. **1.** formă pozitivă de relief, bine individualizată, provenită din fragmentarea transversală a unei culmi muntoase sau deluroase de către apele curgătoare; deal, munte mic, colină; movilă: *sta pe o măgură și se uita.* ISP.; **2.** pădure (pe un loc înalt): *peste vîrful munților, prin ceața măgurilor.* CR.; **3.** movilă de pămînt de 3-5 m, ridicată de mîna omului în preajma fîntînilor, a drumurilor vechi sau a mormintelor; tumul funerar. [Cuv. autoht.; cf. alb. *magullë*].

măgurícă, măgurele f. diminutiv al lui măgură. [*Măgură* + *-ică*].

măhăceán, ~eni, măhăceană, ~ene a. originar din Măhaci; **texte măhăcene,** cărți populare religioase scrise de popa Grigorie din Măhaci. [*Măhaci* n. pr. + *-ean*].

măhăí, măhăiesc vb. (intr.) **1.** (înv.) a face semne (cu mîna); a vorbi prin semne: *cînd vor să-și facă cruce, numai cît măhăiesc cu mîna.* VARL.; **2.** (reg.) a lovi puternic (cu sabia). [Din sl. *mahati*].

măhălá f. v. **mahala.**

măhălí vb. v. **hămăli.**

măhălít n. v. **hămălit.**

măi interj. v. **mă**[1].

măiculíță, măiculițe f. (pop.) măicuță: *măi bădiță, mă teme cea măiculiță.* POP. [*Maică* + *-uliță*].

măicúță, măicuțe f. **1.** diminutiv al lui maică, mămucă; măiculiță: *nu mă vede măicuță-mea că plîng.* COȘB.; *dormi măicuța mea albită, dormi măicuța mea iubită.* VIERU; **2.** termen de adresare către o femeie mai în vîrstă; apelativ cu care o femeie se adresează copilului ei sau unei persoane dragi: *să te ajut, măicuță!;* **3.** călugăriță: *măicuță, de ce ești scumpă la tărîțe și ieftină la făină?* CR. [*Maică* + *-uță*].

măiestrésțe adv. (înv.) cu măiestrie; artisticește: *straturi de cărămidă roșie ... se alternă măiestrește cu așternuturi de un moloz ... gălbui.* OD. [*Măiestru* + *-ește*].

măiestréț, ~i, măiestreáță, ~e a. (înv.) **1.** care face ceva cu măiestrie; talentat, iscusit: *poeții măiestreți ai școalei alexandrine.* OD.; **2.** făcut cu măiestrie, ingenios: *a descifra acel tainic și măiestreț dedal.* FIL. [*Măiestru* + *-eț*].

măiestrí, măiestresc vb. (tr.) **1.** a face, a executa cu măiestrie: *lăutarii măiestriră hore nalte.* EM.; **2.** (înv.) a unelti, a face intrigi: *asupra ta ș-a mănăstirii tale în tot chipul măiestrind.* DOS. [De la *măiestru*].

măiestríe, măiestrii f. **1.** pricepere, dibăcie, iscusință, talent în executare: *a-și arăta măiestria.* FIL.; *el are ... măiestria construcției lirice.* CĂL.; **2.** îndeletnicire, meserie care cere o astfel de pricepere: *meșteri iscusiți în orice măiestrii.* NEGR.; *măiestria tălmăcirii implică ... o temeinică cunoaștere a legilor prozodiei eline.* R.L.; **3.** (înv. și pop.) lucru făcut cu iscusință, cu meșteșug: *obiecte și măiestrii păstrate din vechime.* OD.; **4.** (înv.; la pl.) uneltiri; înșelăciuni: *nu voi înceta a face tot felul de măiestrii asupra ta.* MINEIUL; **5.** (înv.) vrăjitorie, farmec: *cunoscură cu ale lor măiestrii că va fi împărat.* MOXA. [*Măiestru* + *-ie*].

măiestrít, ~ți, măiestrită, ~e a. **1.** făcut, executat cu măiestrie; ingenios, artistic: *Făt-Frumos ... făcu un grajd măiestrit pentru viață.* ISP.; **2.** care denotă pricepere, iscusință: *păru-i ... e ridicat cu o măiestrită eleganță.* OD.; **3.** artificial, meșteșugit: *ce e cugetarea sacră? combinare măiestrită.* EM. [V. *măiestri*].

măiéstru, ~ștri, măiástră, ~estre a. **1.** (în basme; despre ființe) înzestrat cu puteri miraculoase și profetice; năzdrăvan, fermecat; (despre însușiri) care vădește putere miraculoasă; (despre lucruri) făcut prin puteri miraculoase, dăruit cu puteri miraculoase: *mă lepăd de puterea mea cea măiastră.* ISP.; **pasăre măiastră,** pasăre fabuloasă care are puterea de a lua diferite înfățișări, de a vorbi, de a cînta cu viers fermecător: *fă-mă Doamne, ce mi-i face, fă-mă pasăre măiastră să bat cu aripile, să descui ferestrele.* IONEL; **2.** epitet pentru zîne: *aci locuia o zînă măiastră.* ISP.; **3.** (p. ext.) ca din basme; minunat: *și la fata cea măiastră el își pleacă un genunchi.* EM.; **4.** iscusit, abil, ingenios; meșteșugos: *să văd măiastra-ți mînă lucrînd odoare sfinte.* AL.; **5.** lucrat, realizat cu măiestrie; frumos, desăvîrșit: *tot mai citesc măiastra-ți carte.* VLAH.; *este firesc ca orice traducere, oricît de măiastră, să piardă ceva din ... autenticul ei.* VIERU; (adv.) *li se scurgeau ochii după muntencele subțiri și măiestru încondeiate la față, ca niște ouă de Paști.* CĂRT. // m. **1.** (pop.) vrăjitor, fermecător; **2.** maistru: *viitorul maiestru trebuia ... să facă măcelărirea a șasesprezece feluri de cărnuri.* SL. // f. (pop.) **1.** zînă, fermecătoare: *acolo șade o măiastră.* ISP.; **2.** (la pl.) nume dat ielelor (ca zîne prin excelență): *după ce-nchid ferestrele, joace-mi măcar măiestrele.* PANN. [Lat. *magister*].

măiétic, măietici m. (reg.) caltaboș cu ficat sau cu sînge de porc; sîngerete. [*Mai*[4] + *-atic*].

măiúg, măiugi n. **1.** (pop.) diminutiv al lui mai[3]; **2.** (reg.) unealtă de lemn cu care se bate inul, cînepa; **3.** (reg.) tindeche (la războiul de țesut). [*Mai*[3] + *-ug*; cf. sb. *maljuga*].

măjár m. v. **măjer.**

măjălí, măjălesc vb. (reg.; tr.) a cîntări (cu maja). [Din magh. *mázsál*].

măjărít n. (înv. și reg.) **1.** (dreptul de a face) negoț cu pește; **2.** taxă pe negoțul cu pește; (și: **măjerit**). [*Majă* + *-it*].

măjér, măjeri m. (înv. și reg.) **1.** pescar; negustor sau cărăuș de pește; **2.** persoană care cîntărea carele cu sare; (și: **măjar**). [*Majă* + *-ar*].

măjerít n. v. **măjărit.**

mălái, mălaie n. **1.** (bot.; reg.) mei (*Panicum miliaceum*); (p. restr.) boabe de mei: *vrabia mălai visează;* **2.** (bot.; reg.) porumb (*Zea mais*); (p. restr.) boabe de porumb: *în mai se ară de mălai.* SOR.; *cît costă baniță de mălai?;* **3.** făină de porumb: *morarul ... se suie la coș să vadă cum merge malaiul la rîșniță.* SAD.; **4.** (reg.; la pl.) semănătură de mei sau de porumb; loc destinat unor astfel de semănături: *mălaiele le-a lasat nesăpate.* POP.; **5.** turtă făcută din făină de mei, de porumb etc., coaptă în țest sau în cuptor: *am sumes mîncile, am băgat focul sub țest, am făcut mălaiul.* SOR.; **și-a trăit traiul, și-a mîncat mălaiul,** a îmbătrînit; s-a învechit; **mălai mare,** om prost, molatic sau mătăhălos; **6.** (bot.; reg.; și **mălai-tătăresc**) mătură (*Sorghum vulgare*); **7.** (compus) **mălaiul-cucului, a)** plantă erbacee, cu frunze lunguiețe și flori brune sau gălbui, dispuse în spice (*Lazula campestris*); **b)** plantă erbacee cu flori brune dispuse în vîrful ramurilor (*Lazula pilosa*). [Lat. **milialia* „boabe de mei"].

mălăiér, mălăieri m. persoană care se ocupa cu negoțul făinii de porumb; negustor ambulant care primea plata în natură. [*Mălai* + *-ar*].

mălăléț, ~i, mălălăță, ~e a. **1.** moale și sfărîmicios; făinos (ca mălaiul): *pere mălăiețe;* **2.** (fig.) lipsit de energie; bleg: *băiat mălăieț.* [*Mălai* + *-eț*].

mălăíște, mălăiști f. (reg.) loc cultivat cu porumb sau cu mei. [*Mălai* + *-iște*].

mălăói, mălăoi m. numele a doi arbuști alpini cu flori galbene și frunze liniare, acoperite cu peri (*Helianthemum alpestre* și *rupifragum*). [*Mălai* + *-oi*].

măldări, măldăresc vb. (rar; tr.) a face maldare: *au măldărit stuful.* [De la *maldăr*].

mălígúță f. v. **mămăliguță.**

mălín, mălini m. **1.** arbust melifer din familia rozaceelor, cu frunze asemănătoare celor de prun, cu flori albe, mirositoare, dispuse în raceme, precum florile de salcîm, cu fructe drupe mici (*Prunus padus*); **2.** (bot.; reg.) liliac (*Syringa vulgaris*); **3.** (bot.; reg.; și **mălin negru**) lemn-cîinesc (*Lygustrum vulgare*). [De la *mălină*].

mălináș, mălinași m. (bot.; reg.) **1.** lemn-cîinesc (*Lygustrum vulgare*); **2.** salcîm (*Robinia pseudacacia*). [*Mălin* + *-aș*].

mălínă, măline f. fructul mălinului, negru și amar, de mărimea unui bob de mazăre, întrebuințat în medicina populară. [Din bulg., sb. *malina,* ucr. *malyna* „zmeură"].

mălíniță, mălinițe f. (bot.; reg.) lemn-cîinesc (*Lygustrum vulgare*). [*Mălin* + *-iță*].

mălurá, pers. 3 **mălurează** vb. (refl.; despre cereale) a se îmbolnăvi, a se umple de mălură. [De la *mălură*].

mălurát, ~ți, mălurată, ~e a. (despre cereale) atacat de mălură; măluros[1]. [V. *mălura*].

mălúră, mălúri f. **1.** boală a grîului și a altor păioase, cauzată de ciuperci din genul *Tilletia,* care prefac substanța făinoasă a cerealelor într-o pulbere neagră; tăciune; **2.** numele mai multor specii de ciuperci microscopice care produc această boală (*Tilletia*); **3.** boabe atinse de această boală; pulberea neagră din interiorul lor; **4.** (bot.; pop.) neghină (*Agrostemma githago*); (p. restr.) boabe de neghină: *mălura din grîu se alege la rîu.* PANN; (accent. și: *mă¾lură*). [Cf. gr. mod. *méliri*].

mălurící m. pl. plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu flori roz-purpurii, cu fructul o păstaie (*Orobus variegatus*). [*Mălură* + *-ici*].

mălurós[1], **~şi, măluroásă, ~e** a. atacat, plin de mălură; mălurat: *grîu măluros.* [***Mălură*** + *-os*].

mălurós[2], **~şi, măluroásă, ~e** a. cu maluri abrupte, cu coaste repezi; rîpos: *locuri măluroase şi ţărmuroase.* CANT. [***Maluri*** (pl. lui *mal*[1]) + *-os*].

mămă f. v. **mamă.**

mămăligár, mămăligari m. **1.** persoană care mănîncă (numai sau multă) mămăligă: *Elena face haz de aceşti mămăligari.* BOL.; **2.** (fig.) bădăran, ţărănoi. // n. (pl. **mămăligare**) (reg.) făcăleţ. [***Mămăligă*** + *-ar*].

mămălígă, mămăligi f. **1.** aliment preparat din făină de porumb fiartă în apă cu sare, care, mai ales la ţară, înlocuieşte pîinea: *poate ne toarnă o mămăligă pripită cu niscaiva brînză de burduf.* GHEŢIE; **mămăligă pripită,** v. **pripit;** (fam.) **a o pune de mămăligă,** a ajunge într-o situaţie dificilă; a o păţi: *cîtu-i de boier, a pus-o de mămăligă.* CR.; **2.** (fig.) om molatic, lipsit de iniţiativă. [Et. nec.].

mămăligói, mămăligoaie n. **1.** augmentativ al lui mămăligă; **2.** (reg.) făcăleţ. [***Mămăligă*** + *-oi*].

mămăligós, ~şi, mămăligoásă, ~e a. lipsit de energie, de iniţiativă; molîu, bleg: *bărbat sîcîit şi mămăligos.*VLAH. [***Mămăligă*** + *-os*].

mămăligúţă, mămăliguţe f. diminutiv al lui mămăligă: *dacă e pîinea aşa de rea, mîncăm şi noi ... măliguţă.* PAP.-B.; *mămăliguţa face parte din ritualul sarmalelor.* SAD.; (şi: (reg.) **măliguţă**). [***Mămăligă*** + *-uţă*].

mămărúţă, mămăruţe f. (entom.; reg.) buburuză (*Coccinella septempunctata*); (şi: **mămăruză**). [Et. nec.; cf. ***mămîie***].

mămărúză f. v. **mămăruţă.**

mămícă, mămici f. diminutiv al lui mamă; mămiţă, mămucă, mămuţă, măicuţă: *Nicu, fricos, nu mai aştepta glasul mămicăi şi se retrase.* REBR. [***Mamă*** + *-ică*].

mămíţă, mămiţe f. (fam.) mămică: *mamiţa-l degajează.* CAR.; (şi: **mamiţă**). [***Mamă*** + *-iţă*].

mămiţícă f. (fam.) diminutiv al lui mămiţă: *să îi dea mamiţica lăptic băiatului?* CAR.; (şi: **mamiţică**). [***Mamiţă*** + *-ică*].

mămîíe f. v. **momîie.**

mămós, ~şi, mămoásă, ~e a. (fam.) **1.** care este foarte (sau excesiv de) ataşat de mamă: *copil mămos;* **2.** care este foarte (sau excesiv de) ataşat de copii: *părinţi mămoşi;* (fig.) *preferăm varianta mămoasă, infantilizantă, a unei creaturi care are ca sarcină zilnică să ne scutească de necazuri.* PLEŞU. [***Mamă*** + *-os*].

mămoşénie f. (fam.) ataşament al unei fiinţe mămoase. [***Mămos*** + *-enie*].

mămúcă, (rar) **mămuci** f. (pop.) diminutiv al lui mamă: *tătuca cu mămuca se juca şi şuguia.* NEGR.: *pe toate mămucile din lume le chinuia gîndul morţii fiilor lor plecaţi.* ST. [***Mamă*** + *-ucă*].

mămucúţă, mămucuţe f. (pop.) diminutiv al lui mămucă: *dragii mămucuţii, dragi!* CR. [***Mămucă*** + *-uţă*].

mămulár, mămulari m. (înv.) negustor (ambulant) de mărunţişuri: *celălalt, mărunt şi cu gîtul mîncat de scrofule, era un mămular.* PETR. [Din turc. ***mamul*** + *-ar*].

mămulárie, mămulării f. (înv.) **1.** ocupaţia mămularului; **2.** prăvălie de mărunţişuri; (p. ext.) marfă expusă într-o astfel de prăvălie. [***Mămular*** + *-ie*].

mămúţă, mămuţe f. (pop.) mămică: *mămuţa mea ... era o frumuseţă.* SAD. [***Mămă*** + *-uţă*].

mănă, pers. 3 **mănează** vb. **1.** (refl.) a căpăta mană; a se strica din cauza manei: *grîul s-a mănat;* **2.** (tr.) a provoca mană plantelor: *ploaia cu soare mănează via.* [De la ***mană***].

mănát, ~ţi, mănată, ~e a. atins de mană; stricat din cauza manei: *holde mănate;* (şi: **mănit**). [V. ***măna***].

mănăstioáră, mănăstioare f. diminutiv al lui mănăstire: *se înalţă nu departe de acolo ş-o mănăstioară a Sfintei Marii.* SAD. [***Mănăstire*** + *-oară*].

mănăstíre, mănăstiri f. aşezămînt religios, cuprinzînd o biserică şi mai multe construcţii anexe (chiliile, trapeza, arhondaricul, paraclisul, cuhnia etc.), unde trăiesc, izolaţi de lume, după reguli ascetice, călugări sau călugăriţe; monaster; (p. ext.) biserică a unui asemenea aşezămînt; locaş în care serviciul divin e făcut de călugări: *mergeţi la o mănăstire şi faceţi acolo penitenţă.* PR.; **mănăstire închinată,** mănăstire care recunoaşte supremaţia unei lavre (din muntele Athos), pe care o ajută cu daruri: *mănăstirile închinate au fost secularizate sub Cuza Vodă;* **a (se) duce** (sau **a (se) închide, a intra, a trimite etc.) la** (sau **în) mănăstire,** a (se) călugări: *Octav ... părăsise viaţa acestei lumi şi se închisese în mînăstire.* GAL.; (şi: **mînăstire,** (înv.) **monastire**). [Din sl. ***monastyrĭ*** (<gr. ***monastérion***)].

mănăstirésc, ~şti, mănăstireáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine mănăstirii, referitor la mănăstire, de la mănăstire; călugăresc; (p. ext.) bisericesc: *din vechea aşezare mănăstirească rămăseseră o parte a zidului de incintă ..., chiliile fraţilor, scriptoriul, biblioteca şi refectoriu comun.* GHEŢIE; **2.** făcut la mănăstire, de la mănăstire: *şaiac mînăstiresc.* GANE; (şi: **mînăstiresc**). [***Mănăstire*** + *-esc*].

mănătárcă f. v. **mînătarcă.**

măndălác m. v. **mîndălac.**

măndănác m. v. **mîndălac.**

măngălău, măngălaie n. (reg.) maglă: *cu măngălău le-am calcat.* POP.; (şi: **mîngălău**). [Din magh. ***mángoló***].

măngăluí, măngăluiesc vb. (reg.; tr.) a freca sau a netezi rufe cu măngălăul. [Din magh. ***mángol***].

mănít a. v. **mănat.**

mănós, ~şi, mănoásă, ~e a. **1.** lăptos, care dă mult lapte; cu mană: *vacă mănoasă;* **2.** fertil, roditor: *pămînt mănos;* **3.** (fig.) care aduce cîştig; rentabil, bănos: *slujba se dovedi foarte mănoasă.* GHEŢIE. [***Mană*** + *-os*; metaforă pastorală transferată asupra solului].

mănţíne vb. v. **menţine.**

mănţínere f. v. **menţinere.**

mănúnchi, mănunchiuri n. **1.** cantitate de fire de grîu, iarbă etc., cîte poţi cuprinde în mînă sau cît cad dintr-o dată sub seceră sau sub coasă; mînă, mănuşă: *duceţi pe Sura la grajd şi-i daţi un mănunchi de fîn.* NEGR.; *copăceiii se smochiniseră ca nişte mănunchiuri de nuiele cafenii.* CĂRT.; **2.** buchet de flori: *fata i-a dat băiatului un mănunchi de viorele.* CAR.; **3.** legătură, grup de obiecte de acelaşi fel, strînse laolaltă: *un mănunchi negru de pene de cocor.* ISP.; (fig.) *căminarul avea un mănunchi mic de principii sănătoase.* CĂL.; **4.** (înv. şi reg.) mîner: *mănunchiul sabiei; mănunchiul coasei.* [Lat. ***manuclus***].

mănunchiáş, mănunchiaşe n. diminutiv al lui mănunchi. // m. (pl. **mănunchiaşi**) (reg.) om care strînge în mănunchi păioasele, după secerarea sau cosirea lor: *îşi făcuse socoteala cîţi cosaşi, cîţi legători şi cîţi mănunchieşi îi trebuiau.* SL. [***Mănunchi*** + *-aş*].

mănúnt a. v. **mărunt.**

mănuşár, mănuşari m. persoană care confecţionează sau vinde mănuşi. // n. (pl. **mănuşare**) mănuşă de protecţie; (şi: **mînuşar**). [***Mănuşă*** + *-ar*].

mănúşă, mănuşi f. **1.** accesoriu de îmbrăcăminte care protejează mîinile de frig, de vînt, de acţiunea unor substanţe toxice etc.: *scosei mănuşile şi mă ştersei de sudoare.* PR.; **mănuşi liturgice,** mănuşi fine (brodate) utilizate de înaltul cler catolic în timpul oficierii serviciului religios; **a umbla** (sau **a se purta**) **cu mănuşi cu cineva,** a se purta cu menajamente, îngăduitor cu cineva; **a arunca cuiva mănuşa,** a provoca pe cineva la duel; (p. ext.) a provoca pe cineva; **a ridica mănuşa,** a primi provocarea cuiva la duel; (p. ext.) a primi provocarea cuiva: *sînt mulţi cei care ridică mănuşa.* D.; **a se potrivi ca o mănuşă,** a corespunde întocmai, a se potrivi perfect; **2.** (pop.) mîner, toartă: *mănuşa urciorului;* **3.** (reg.) clanţă la uşă, la poartă; **4.** (pop.) mănunchi (de plante); mînă: *o mănuşă de cînepă;* (şi: **mînuşă**). [***Mînă*** + *-uşă*].

măr[1], **meri** m. **1.** arbore fructifer din familia rozaceelor, cu frunze ovale, păroase, cu flori albe-trandafirii, cultivat pentru fructele lui comestibile (*Malus domestica*): *lumina se-mprăştie în pînză luminoasă pe merii plini cu floare.* EM.; **măr pădureţ,** arbore din familia rozaceelor, cu ramuri spinoase şi fructe mici, astringente (*Malus sylvestris*); **de florile mărului,** fără rost, în zadar; fără folos: *nu se poate să mi se fi zis de florile mărului să păstrez aceste oscioare.* ISP.; **2.** (compuse) **mărul-lupului, a)** omag (*Aconitum napellus*); **b)** remf (*Aristolochia clematitis*); **c)** dalac (*Paris quadrifolia*); **mărul-porcului,** ciumăfaie (*Datura stramonium*); **măr-gutui,** gutui (*Cydonia vulgaris*). [Lat. ***melus***].

măr[2], **mere** n. **1.** fructul mărului[1], de mărimi şi culori diferite după soi, foarte bogate în vitamine: *merele creţeşti şi merele domneşti sînt foarte gustoase;* (adv.) **a bate** (sau **a face, a lăsa**) **pe cineva măr,** a bate foarte tare: *te bat măr.* AL.; *l-au lăsat măr.* CAR.; **2. mărul discordiei,** motiv de neînţelegere, de duşmănie; **3. mărul lui Adam,** proeminenţă a zgîrciului tiroidian, vizibilă la bărbaţi în partea anterioară a gîtului; nodul gîtului: *în acest gît firav, mărul lui Adam făcea mişcări convulsive.* SAD.; **4.** (compuse; reg.) **măr-de-pămînt, a)** cartof (*Solanum tuberosum*); **b)** nap-porcesc (*Helianthus tuberosus*); **măr-gutuie,** gutuie: *vino, mîndră-n deal la vii, să mîncăm mere-gutui.* POP. [Lat. ***melum***].

mărár m. **1.** plantă erbacee aromatică din familia umbeliferelor, anuală sau bienală, cu frunze fine, lineare, folosite drept condiment (*Anethum graveolens*); **a se băga în vorbă ca măraru-n ciorbă,** a participa nepoftit la o discuţie; **2.** (compuse) **măraru-porcului,** plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu flori galbene reunite în umbele mici (*Peucedanum alsaticum*); **mărarul-cîinelui,** romaniţă-puturoasă (*Anthemis cotula*); **mărarul-cîmpului,** nemţişori-de-cîmp (*Delphinium consolida*); **mărariu-bălţilor,** mărăraş (*Oenanthe aquatica*). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***mëraj,*** gr. mod. ***márathron***].

măráz n. v. **maraz.**

mărăcinár, mărăcinari m. nume dat mai multor păsări migratoare mici, insectivore, cu penajul castaniu-închis, care trăiesc prin mărăcinişuri, în apropierea apelor (*Saxicola torquata* şi *rubetra* etc.). [***Mărăcine*** + *-ar*].

mărăcíne, mărăcini m. **1.** (reg.) nume dat mai multor plante cu spini sau ghimpi: **a)** porumbar (*Prunus spinosa*): *boabele mărăcinilor se numesc porumbele;* **b)** păducel (*Crataegus monogyna*); **c)** măceş (*Rosa canina*); **2.** (p. restr.) ghimpe, spin (al acestor plante): *se-nţepase într-un mărăcine şi-mi era teamă să nu se obrintească.* SOR.; **a sta pe mărăcini,** a fi nerăbdător, a nu-şi găsi locul; **3.** (la sg.; col.) mărăciniş. [Lat. ***marrucina***].

mărăciníş, mărăcinişuri n. desiş, mulţime de mărăcini; loc acoperit cu mărăcini; spinărie: *se opri ... după un mărăciniş.* ISP.; (fig.) *el se bucură cînd oaia rătăcită se întoarce la turmă şi se întristează cînd ea se înfundă şi mai adînc în mărăcinişul păcatului.* GHEŢIE. [***Mărăcine*** + *-iş*].

mărăcinós, ~şi, mărăcinoásă, ~e a. plin de mărăcini; ghimpos, spinos: *cîmp mărăcinos.* [*Mărăcine* + *-os*].

mărămioáră, mărămioare f. diminutiv al lui maramă; năfrămuţă: *şi ia apă-n mărămioară şi-ţi pune la inimioară.* POP.; (şi: **năfrămioară**). [*Maramă* + *-ioară*].

mărăráş m. plantă erbacee acvatică din familia umbeliferelor, asemănătoare cu mărarul, cu flori albe, dispuse în umbele mari; mărariu-bălţilor (*Oenanthe aquatica*). [*Mărar* + *-aş*].

mărăsín n. (reg.) semn (rău), piază (rea): *esta-i mărăsîn rău.* POP. [Lat. *male sanus* „nesănătos"].

mărcéţ m. v. **mîrceţ.**

mărcúş, ~i, mărcuşă, ~e a. (pop.; despre oi) bucălai. [Din sb. *mrkuša*].

mắre interj. (pop.) **1.** cuvînt de adresare, de chemare, de provocare; bre, mă: *ce vrei, măi Cătălin?* EM.; *măre, ia ascultă!;* **2.** exclamaţie pentru a exprima: mirare, surprindere, mîhnire, admiraţie: *măre! ce mai ginerică!* PANN; **3.** cuvînt prin care se subliniază o relatare, o afirmaţie: *că venea, mări, venea.* POP.; (şi: **mări**). [Cf. alb. *more,* gr. mod. *moré* „prostule! nebunule!"].

mắreţ, ~i, măreáţă, ~eţe a. **1.** care are ceva mare, grandios, maiestuos în sine; care trezeşte admiraţie, care se impune prin calităţi excepţionale; falnic, grandios, maiestuos, magnific: *O, Veneţio, mult măreaţă!* AL.; *privelişte măreaţă;* (adv.) *un stol de raţe sălbatice ... trecură şi se cufundară măreţ în vioriul amurgului.* SAD.; **2.** (înv. şi pop.) care se crede mare; mîndru, semeţ, trufaş: *bădiţă cu părul creţ, ce te ţii aşa măreţ.* POP. // adv. (rar) luxos, fastuos: *să poată trăi măreţ în străinătate.* GHICA. [*Mări*[1] + *-eţ*].

măréţie f. **1.** faptul de a fi măreţ; ansamblu de calităţi care trezesc admiraţie, care impresionează; grandoare, splendoare: *toat-a apei şi-a pustiei şi a nopţii măreţie se unesc.* EM.; **2.** (înv. şi pop.) semeţie, trufie: *grăieşte cu măreţie.* [*Măreţ* + *-ie*].

mărfár, mărfare n. tren de marfă: *a deraiat un mărfar ..., expresul va opri aici.* R.L. // m. (pl. **mărfari**) (reg.) negustor ambulant de pînzeturi, stofe etc.; (şi: **marfar**). [*Marfă* + *-ar*].

mărfuşoáră, mărfuşoare f. diminutiv al lui marfă. [*Marfă* + *-uşoară*].

mărgări, mărgăresc vb. (pop.; intr.) **1.** a se împodobi cu flori; a înflori: *doi meri ... cu flori mărgăriţi.* POP.; **2.** (în urări) a prospera, a înflori: *să înfloreşti, să mărgăreşti!* DELAVR. [De la *mărgărit*[2]].

mărgărínt n. v. **mărgărit**[1].

mărgărínţă f. v. **mărgărită.**

mărgărít[1]**, mărgărite** n. **1.** (înv. şi pop.) perlă (folosită ca podoabă); mărgăritar: *sufletul rănit naşte mărgărit.* VIERU; *fă-mă, Doamne, mărgărint, să mă-nşire-n fir de-argint.* IONEL; **2.** (bot.; pop.; la sg.) lăcrămioară (*Convallaria majalis*): *ca un strat de mărgărint.* AL.; **3.** (reg.) vîsc-de-stejar (*Loranthus europaeus*); (şi: **mărgărint**). [Din gr. mod. *margharítis;* cf. lat. *margaritum*].

mărgărít[2]**, ~ţi, mărgărită, ~e** a. (pop.) împodobit cu flori ca de mărgăritar; înflorit: *văzui vişin înflorit, mărgărit.* POP. [V. *mărgări*].

mărgăritár, mărgăritare n. **1.** boabă tare, alb-strălucitoare, cu reflexe sidefii, care se formează în corpul unei scoici de mare şi care se întrebuinţează ca podoabă de preţ; perlă: *şiraguri de mărgăritar.* NEGR.; **a înşira la mărgăritare,** a spune, a povesti basme: *boierul făcu clacă, adunînd pe toţi copiii şi fetele din sat ca să înşire la mărgăritare.* ISP.; **2.** (fig.) lucru de mare valoare, fără cusur: *poezia aceasta e un mărgăritar;* **3.** (bis.; la pl.) numele colecţiei cuvîntărilor şi învăţăturilor lui Ioan Gura-de-Aur: *Mărgăritare, adecă cuvinte de multe feluri ... a lui Zlataust.* GCR.; **4.** ceea ce seamănă sau se poate compara ca strălucire, culoare etc. cu obiectul descris mai sus: *dinţi de mărgăritar;* **5.** pietriş mărunt folosit la prepararea betoanelor pentru faţade, mozaicuri etc. // m. (pl. **mărgăritari**) (bot.) **1.** lăcrămioare (*Convallaria majalis*); **2.** specie de vîsc ce creşte numai pe stejari, cu fructe în formă de bobiţe galbene; vîsc-de-stejar, mărgărit[1] (*Loranthus europaeus*). [Din gr. mod. *margaritári*].

mărgărítă, mărgărite f. (pop.) margaretă (*Chrysanthemum leucanthemum*): *fînul de leandră, de mărgărintă ... se mişca uşor în valuri.* DELAVR.; (şi: (reg.) **mărgărintă**). [Din gr. mod. *margaríta*].

mărgăritărél, mărgărităre n. **1.** diminutiv al lui mărgăritar; **2.** (bot.; la pl.) lăcrămioare (*Convallaria majalis*): *floricica asta ... merită numele de lăcrămioară şi de mărgărităre.* NEGR.; **3.** (med.; pop.) stomatită. [*Mărgăritar* + *-el*].

mărgăríţi, pers. 3 **mărgăríţeşte** vb. (reg.; refl.) a se împodobi cu flori, a înflori ca mărgăritarul: *iarba ... la vîrf să mărgăriteşte.* POP. [De la *mărgărit*[2]].

mărgeá (~lcă), mărgele f. **1.** (mai ales la pl.) boabă (mică) de sticlă, de piatră etc., de forme şi culori diferite, folosită ca podoabă: *salbă de mărgele;* (reg.) **a fierbe mărgica,** a se sfătui; **2.** (la pl.) şirag format din asemenea piese: *purta mărgele asortate;* **3.** (la pl.) protuberanţe ale pielii pe capul şi gîtul curcanului: *curcanul ... îşi tot învineţea mărgelele ce-i atîrnau peste cioc.* CĂRT.; **4.** (pop.; la pl.) bule de aer formate într-o băutură alcoolică: *mărgelele vinului.* COŞB.; **5.** (bot.; reg.) clopoţel (*Clematis integrifolia*); **6.** (bot.; în formă **mărgică**) nume dat mai multor plante erbacee din familia gramineelor, cu flori mici dispuse în vîrful unor spiculeţe (*Melica uniflora, mutans, altissima*). [Din lat. *margella; mărgică,* cu schimbare de sufix].

mărgeắn, (rar) **mărgeanuri** n. (zool.) numele popular al coralului: *trecu cu vederea şiragul de mărgeanuri pe care-l observase la gîtul cameristei sale.* SAD.; *coloane de mărgean cu capiteluri de matostat.* CĂL.; (fig.) *buze de mărgean.* [Din turc. *mercan*].

mărgelát, ~ţi, mărgelată, ~e a. **1.** împodobit cu mărgele: *decît încercelată, mărgelată şi flămîndă, mai bine ciulă şi sătulă.* Z.; **2.** (reg.) care are la gît protuberanţe (ca mărgelele): *capră mărgelată.* [*Mărgele* (pl. lui *mărgea*) + *-at*].

mărgelúşă, mărgeluşe f. **1.** diminutiv al lui mărgea: *dintr-o baniţă plină cu mărgeluşe ... un meşter mozaist poate scoate o minunată icoană.* CAR.; **2.** mică plantă erbacee, cu flori albe, albastre sau trandafirii (*Lithospermum arvense*). [*Mărgele* (pl. lui *mărgea*) + *-uşă*].

mărgelúţă, mărgeluţe f. diminutiv al lui mărgea. [*Mărgele* (pl. lui *mărgea*) + *-uţă*].

mărghílă, mărghile f. (reg.) loc mlăştinos; mocirlă, baltă: *am ajuns la lucrirle glodurilor, între mărghile moi.* SAD. [Cf. germ. *Mergel*].

mărgináş, ~i, mărginaşă, ~e a. **1.** care se află la margine, la hotar, la periferie; lăturalnic, limitrof: *femeia s-a angajat pe vreo stradă mărginaşă şi a dispărut.* GHEŢIE; *cartier mărginaş;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care locuieşte, care se află la marginea unei localităţi, a unei ţări etc.; mărginean: *misiunea de a ridica pe mărginaşii din Bucureşti.* CĂL.; *prin sacrificiul propriei vieţi ... să facă să se audă şi vocea noastră, a românilor mărginaşi.* CF. // adj. (reg.) **dinte mărginaş,** fiecare dintre cei patru canini ai calului; colţ. [*Margine* + *-aş*].

mărgineán, ~eni, mărgineánă, ~ene a. şi m., f. (înv. şi reg.) mărginaş: *mărgineni de Moldova.* COSTIN. // m., f. **1.** locuitor din sudul Transilvaniei (Braşov, Sibiu), care se ocupă mai ales cu creşterea oilor; **2.** m. pl. populaţie românească din această zonă: *graiul mărginenilor este interesant.* [*Margine* + *-ean*].

mărgineáncă, mărginence f. femeie din sudul Transilvaniei. [*Marginean* + *-că*].

mărgini, mărginesc vb. **1.** (tr.) a forma marginile, limitele unui lucru, unei suprafeţe etc.; a limita, a contura, a încadra: *fulger lung încremenit mărgineşte munţii.* EM.; *scurta alee, mărginită de cîţiva tei rămuroşi, era măturată cu grijă.* GHEŢIE; **2.** (refl. recipr.) a se învecina: *ţara Împăratului-Verde ... să mărginea cu împărăţia zînelor.* POP.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) reduce, a (se) restrînge, a (se) limita; a (se) rezuma: *oştile moldovene ... le mărginise în puţin număr.* NEGR.; *mă mărginesc să-ţi dau un sfat.* GHEŢIE; **4.** (fig.; refl.) a se stăpîni, a se înfrîna: *taci, mărgineşte-te!;* **5.** (înv.; tr.) a pune sub pază; a închide: *îl mărginea în casă sau la moşie cu pază.* GHICA. [De la *margine*].

mărginíre, mărginiri f. **1.** acţiunea de a (se) mărgini şi rezultatul ei; delimitare, restrîngere, limitare: *liniştea crepusculară, în care parcă ... s-ar prinde nemărginirea timpurilor revolute în mărginirea unei singure clipe.* LOV.; **2.** (fig.) prostie, îngustime spirituală: *duşmani potenţiali ai tuturor mărginirilor.* R.L. [V. *mărgini*].

mărginít, ~ţi, mărginită, ~e a. **1.** limitat, redus: *făcea nesuferită atmosfera ... atît de mărginită a mansardei.* EM.; *observaţia ... obligă la un număr de situaţii mărginit.* CĂL.; **2.** (fig.) lipsit de inteligenţă, fără orizont (cultural); prost, redus: *îl nesocotea şi-l dispreţuia, văzînd într-însul un ins mărginit.* GHEŢIE. [V. *mărgini*].

mărginúţă, mărginuţe f. diminutiv al lui margine; mărgioară. [*Margine* + *-uţă*].

mărgioáră, mărgioare f. mărginuţă. [*Margine* + *-ioară*].

mări[1] interj. v. **măre.**

mări[2]**, măresc** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face (mai) mare (dimensiunea, cantitatea etc.); a (se) înmulţi; a (se) extinde: *ne-am mărit casa;* **2.** (tr.) a face să pară mai mare: *cineva îmi dădu un ochean; cu el toate eu le măream.* VIERU; **3.** (mat.; intr.) a acorda o valoare mai mare unei cantităţi; **4.** (refl.) a creşte în vîrstă: *se mai mări copilul.* ISP.; **5.** (tr.) a spori, a creşte preţul, valoarea etc.; a ridica: *omul ce se înşoară numai pentru ca să-şi mărească starea niciodată nu ia soţie bună.* FIL.; **6.** (tr. şi refl.) a (se) intensifica, a (se) dezvolta: *s-a mărit productivitatea;* **7.** (tr.) a acorda consideraţia cuvenită; a slăvi, a preamări: (refl. pas.) *un monument în care să se mărească Dumnezeul războaielor.* NEGR.; **8.** (înv.; refl.) a se făli, a se îngîmfa: *să nu vă măriţi şi întru voi să nu fie sfadă.* COR. [V. *mare*[1]].

mărícél, ~ei, mărîceá (~ícă), ~ele a. diminutiv al lui mare[1]; destul de mare; măruţ: *se făcu mărîcel.* ISP. [*Mare*[1] + *-icel, -icea, (-icică)*].

măríe, mării f. (înv.) **1.** mărire: *să înalţe la mărie casele sale.* VARL.; **2.** mărime: *atîta mărie de împărăţie.* MOXA; **3.** (de obicei artic.) termen de reverenţă folosit pentru a vorbi despre (sau cu) un monarh, un domnitor; domnie, maiestate: *copiii Măriei tale sînt tineri şi frumoşi.* NEGR.; *Măria ta!*; **4.** îngîmfare, trufie: *mărie deşartă şi mîndrie.* VARL. [*Mări*[2] + *-ie*].

mărléş n. v. **mariaş.**

măríme, mărimi f. **1.** însuşirea de a fi mare[1]; întindere, dimensiune, proporţie, cantitate, volum: *asta istorie, dup-a ei mărime nu e jucărie.* PANN; *bogăţia unui popor se măsoară după mărimea trebuinţelor ce-şi satisface.* GHICA; **mărime naturală,** v. **natural;** **2.** statură, talie: *fraţii sînt de aceeaşi mărime;* **3.** durată: *mărimea nopţii scade;* **4.** (fiz.) proprietate a corpurilor sau a fenomenelor în baza căreia acestea pot fi comparate, se poate stabili un procedeu de măsurare şi o unitate de măsură: *mărime scalară;* **5. mărime stelară,** măsură a strălucirii aparente a unei stele sau a altui obiect ceresc, exprimată printr-un număr, a cărui valoare depinde de iluminarea produsă de astrul respectiv; magni-

tudine; **6.** (mat.) fiecare dintre elementele unei mulțimi abstracte atașate unui spațiu geometric cu una sau mai multe dimensiuni, avînd o structură algebrică independentă de sistemul de coordonate utilizat în acest spațiu; **7.** importanță; gravitate: *mărimea crimei;* **8.** loc de frunte într-o ierarhie socială; demnitate, onoare: *rîvnire la mărimi.* OD.; **9.** (concr.; adesea iron.) persoană care ocupă o funcție înaltă; fruntaș, demnitar: *discuta politică cu mărimile.* VLAH.; **10.** (înv.) mărinimie: *mărimea de suflet.* DRĂGHICI.; **11.** (înv.) mîndrie, trufie: *deșarta ta mărime.* HEL. [*Mare*[1] + *-ime*].

mărín, mărini m. (reg.) bubă, inflamație (purulentă). [Probabil de la (*Sfînta*) *Mărina*].

mărinimíe, mărinimii f. virtutea și fapta celui mărinimos; generozitate, bunătate; înțelegere, bunăvoință: *pe acest regent Ioan Asan îl cruță cu mărinimie.* EM.; *cu mărinimia dobîndești ceea ce nu gîndești.* Z. [*Mare*[2] + *inimă* + *-ie*; cf. lat. *magnanimitas,* fr. *magnanimité*].

mărinimós, ~și, mărinimoásă, ~e a. plin de bunăvoință, de bunătate; cu sentimente înalte, generoase: *doamna Sen ... surîdea foarte mărinimoasă.* EL. [*Mare*[1] + *inimos;* cf. lat. *magnanimus*].

mărire, măriri f. **1.** acțiunea de a (se) mări și rezultatul ei; extindere, creștere, sporire, dezvoltare: *imperiile și națiile au avut mărirea și căderea lor.* NEGR.; *mărirea averii;* **2.** operație prin care se obține o copie fotografică pozitivă mai mare decît negativul, cu ajutorul aparatului de mărit; **3.** loc de frunte într-o ierarhie socială; rang, demnitate, onoare; putere: *ce ți se pare mai nostim: catîrul cu potcoave de aur ori nerodul urcat la măriri?* CAR.; *atîtea măriri și izbînzi sfîrșesc prin a muta firea omului.* GHEȚIE; **4.** (concr.) fruntaș; demnitar; mărime: *ofițerii benchetuiesc la măririle tîrgului.* SAD.; **5.** (înv.) putere, autoritate; glorie; strălucire, măreție: *papa ... silește pe un rege catolic ... să se despartă de-o țară care l-a iubit și-a fost totdeauna gata să-și dea sîngele pentru mărirea lui.* EM.; **6.** (bis.) slavă, glorie, laudă: *mărire ție, Doamne!;* **7.** (înv. și pop.) mîndrie, aroganță: *apoi cu mărire, astfel le vorbește.* BOL. [V. *mări*[2]].

mărișór, ~i, mărișoară, ~e a. diminutiv al lui mare; măricel: *cînd s-a face mai mărișor.* CR.; *era o livadă mărișoară ... tăiată în două de o cărare.* REBR. [*Mare*[1] + *-işor*].

mărít[1]**, ~ți, mărită, ~e** a. **1.** devenit mai mare; crescut; **2.** larg deschis; lărgit: *priveau mirați ... cu ochii măriți.* PETR.; **3.** slăvit, înălțat; glorios, ilustru: *Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat.* EM.; **4.** termen de reverență folosit odinioară pentru a vorbi despre (sau cu) domnitorii țărilor române; slăvit, cinstit: *mărite doamne!* [V. *mări*[2]].

mărít[2] n. faptul de a (se) mări[2]; mărire. [V. *mări*[2]].

mărít[3]**, măriți** m. (înv. și reg.) soț; mire: *dă-mă mamă, la mărit.* POP. [Lat. *maritus*].

mărít[4] n. (pop.) măritat: *nu sili să te măriți, că măritu-i lucru mare.* POP.; **de mărit,** de măritat: *n-au fată de mărit.* POP. [De la *mărita*].

măritá, mărít vb. **1.** (refl.; despre femei) a se uni prin căsătorie cu un bărbat; a se căsători: *o luase ... de soție fiindcă îl mișcase mai mult dorința ei de a de mărita.* PR.; **2.** (tr.) a da o fată în căsătorie: *el a măritat pe fiică-sa după un om bun.* C.L.; *pe mama o măritase repede bunica.* ST.; (bot.; pop.; compus) **mărită-mă-mamă** f., rujă-galbenă (*Rudbeckia laciniata*); **3.** (reg.; refl.; despre bărbați) a se însura, stabilindu-se în casa soției; **4.** (fam.; tr.) a se descotorosi de ceva: *Prepeleac mărită capra.* CR. [Lat. *maritare*].

măritáre, măritări f. măritat: *banale discordii ... în legătură cu măritarea unei fete.* CĂL. [V. *mărita*].

măritát n. măritiș; căsnicie: *nu voia să audă de măritat.* NEGR.; *Măriuțo cu chindeu, vai de măritatul tău.* POP.; **de măritat,** (despre fete) de vîrstă potrivită pentru căsătorie. [V. *mărita*].

măritátă, măritate a. (despre femei) căsătorită: *de ce nu mi-ai spus că ești măritată?* PR.; (reg.) **urzici măritate,** urzici bătrîne, după perioada de înflorire, cînd nu mai sînt bune de mîncat. [V. *mărita*].

măritíș, măritișuri n. **1.** faptul de a (se) mărita; măritat, măritare: *ce fată nu se gîndește la măritișul ei?* PR.; **2.** perioadă din viața unei femei potrivită pentru căsătorie: *Maria ..., aproape trecută de vîrsta măritișului, simte că l-ar putea iubi.* CĂRT. [*Mărita* + *-iș*].

măritór, ~i, măritoáre a. care mărește: *lentile măritoare.* [*Mări*[2] + *-tor*].

măriúță, măriuțe f. (reg.) **1.** (entom.) buburuză (*Coccinella septempunctata*); **2.** (zool.) nevăstuică (*Mustela nivalis*); **3.** pește cu dungi negre și cu spini la cap; zvîrlugă (*Cobitis taenia*); **4.** numele unui dans popular moldovenesc; melodia acestui dans: *ne cînta din fluier: doina ..., corăbiască, măriuță.* CR. [Probabil de la *Măriuța* n. pr.; cf. germ. *Marienkäfer;* sensul **2** face aluzie la corpul punctat al peștelui].

mărmurí, mărmuresc vb. (înv. și pop.) **1.** (tr.) a lucra ceva în marmură; a sculpta: *îți șoarele ei să mi le mărmurițí.* POP.; **2.** (fig.; intr.) a înmărmuri, a încremeni: *voinicu tremura, apoi mărmurea.* POP. [De la *marmură*].

mărmuríre f. (înv.) acțiunea de a mărmuri și rezultatul ei; înmărmurire; încremenire: *inima-mi în tăcere așteaptă-n mărmurire.* HEL. [V. *mărmuri*].

mărmurít, ~ți, mărmurită, ~e a. **1.** (înv. și pop.) sculptat, lucrat în marmură: *ling-o cruce mărmurită.* EM.; **2.** (fig.; înv. și pop.) înmărmurit, încremenit: *părea ... mărmurit într-o nepăsare bizară.* MACED.; **3.** (înv.) neclintit, nemișcat: *toate în preajmă-i stau mărmurite și reci.* OD. [V. *mărmuri*].

mărmuríu, ~ii, mărmurie, ~ii a. (înv.) ca de marmură; (cu vinișoare) ca marmura; marmorean: *cu pulpe mărmurii.* AL. [*Marmură* + *-ie*].

mărșăluí, mărșăluiesc vb. (intr.) **1.** a se deplasa în marș; a mărșui: *soldații noștri mărșăluiesc spre Balcani.* ST.; **2.** (fam.) a face un drum lung, obositor: *zilnic mărșăluiam cinci kilometri, pe ploaie, prin nămeți pînă la școală.* [*Marș* + *-ălui*].

mărșăluíre, mărșăluiri f. acțiunea de a mărșălui. [V. *mărșălui*].

mărșăluitór, ~i, mărșăluitoáre m., f. atlet specializat în proba de marș. [*Mărșălui* + *-tor*].

mărșuí, mărșuiesc vb. (înv. și pop.; intr.) a mărșălui: *toată noaptea am mărșuit.* POP. [*Marș* + *-ui*].

mărturí, mărturesc vb. (înv.; tr.) a mărturisi: *trebuie să mărturim că ... e cu mult mai bine.* EM. [De la *martur*].

mărturíe, mărturii f. **1.** declarație făcută de o persoană pentru a adeveri un lucru, pentru a-și susține o părere; (jur.) depoziție de martor: *mărturia dumneavoastră e ... necesară pentru cazul cînd el va nega în instanță.* PR.; **2.** (înv. și reg.) martor: *den gura a doi au a trei mărturii să întărește tot cuvîntul.* N.TEST.; **3.** dovadă, probă, atestare; semn, indiciu; mărturisealã: *am arătat cu mărturiile istoricilor.* N.COSTIN; *ea e o mărturie că te-am purtat mereu în gînd.* GHEȚIE; **4.** (și **mărturie de botez**) iconiță sau cruciuliță dăruită de naș participanților la botezul unui copil; **5.** (bis.) confesiune; mărturisire: *mărturia credinței;* **6.** (reg.) tîrg săptămînal (fixat în zilele în care oamenii veneau la oraș în calitate de martori la procese): *în zilele de mărturie el văzu ... populația sătească ce inundează orașul.* AG. [*Martur* + *-ie;* cf. gr. mod. *martoría*].

mărturisánie, mărturisanii f. (înv.) spovedanie. [*Mărturisi* + *-anie*].

mărturiseálă, mărturiseli f. (înv.) mărturisire; mărturie. [*Mărturisi* + *-eală*].

mărturisí, mărturisesc vb. **1.** (tr.) a declara, a spune, a face cunoscut ceea ce știe, simte sau gîndește; a afirma, a susține; (jur.) a face o depoziție în calitate de martor; a mărturi: *îmi mărturisește că a venit să se însoare.* EL.; *legea celui care a supraviețuit este să mărturisească.* PATAP.; **2.** (tr.) a recunoaște (ca adevărat); a accepta, a admite: *n-aveam dreptate, mă grăbesc a mărturisi.* CAR.; **3.** (tr. și intr.) a dovedi, a adeveri, a proba: *o căsuță ... acoperită cu mușchi, care mărturisea vechimea ei.* CR.; **4.** (tr. și refl.) a (se) destăinui: *își mărturisi starea ... amorezului său.* NEGR.; **5.** (bis.; refl.) a-și spune păcatele unui duhovnic; a se spovedi: *las' să mă mărturisesc, de moarte să mă gătesc.* POP.; **6.** (tr.) a primi spovedania cuiva; a spovedi: *preotul ce mă mărturisește, mă spionează.* NEGR.; **7.** (inv.; tr.) a propovădui, a predica, a răspîndi o credință: *mărturisiți întru toate limbile ... pocăință.* VARL.; **a mărturisi credința,** a spune crezul: *să ne mărturisim credința!* GHEȚIE. [Din sl. *marturisati*].

mărturisíre, mărturisiri f. **1.** acțiunea de a (se) mărturisi și rezultatul ei; **2.** afirmare, susținere a unor convingeri, sentimente etc.; (jur.) declarație, depoziție de martor; mărturiseală: *i s-a spus că mărturisirea o face sub jurămînt.* AG.; **3.** destăinuire, confidență: *cuvintele Laurei conțineau ... o mărturisire, și încă una de dragoste.* GHEȚIE; **4.** (bis.) spovedanie, confesiune: *mărturisirea e una din cele șapte taine;* **mărturisirea credinței,** crezul sau simbolul credinței. [V. *mărturisi*].

mărturisitór, ~i, mărturisitoáre a. (înv.) care adeverește, care probează: *un act mărturisitor de nevinovăția părintelui.* OD. // m. (înv.) **1.** persoană care propagă o credință; propovăduitor: *cuviosul prooroc Vasile Mărturisitorul;* **2.** persoană care afirmă, susține, adeverește ceva; martor: *venind doi mărturisitori strîmbi, zisără.* N.TEST.; **3.** duhovnic, confesor. [*Mărturisi* + *-tor*].

mărțișór, mărțișori m. **1.** (pop.; la sg.) luna martie; mart[2]; diminutiv al lui mart[2]; **2.** (reg.) (mlădiță, ramură de salcie acoperită cu) flori mici, înmiresmate, atîrnînd ca niște ciucuri; mîțișori: *iat-o gingașa mlădiță cu șirag de mărțișori.* AL.; **3.** (reg.) plantă erbacee din familia rozaceelor cu frunze crestate adînc, cu flori mari galbene (*Geum montanum*). // n. (pl. **mărțișoare**) mic obiect de podoabă legat de un fir împletit, roșu cu alb, pe care mai ales femeile și copiii, primindu-l în dar la 1 martie ca simbol al primăverii, îl poartă, atîrnat la gît, la mînă sau prins de haină. [*Mart*[2] + *-işor*].

mărțíșnă, mărțîne f. **1.** (pop.) iapă slabă, prăpădită; mîrțoagă; **2.** (reg.) epitet injurios pentru o femeie de moravuri ușoare; (și: (reg.) **mîrțînă**). [Din bulg. *mărcina* „cadavru de animal"].

mărúnt, ~ți, măruntă, ~e a. **1.** de dimensiuni, de proporții reduse; mic: *o stea măruntă și vie din infinit se ivea mereu.* IBR.; *oglinzi mari și mărunte ... apăreau din senin.* EL.; **vite mărunte,** oi și capre; **2.** cu litere foarte mici: *scris mărunt;* (adv.) *își așezase pe catedră teancul de hîrtii scrise mărunt.* GHEȚIE; **3.** (adesea subst.) în monede divizionare de valoare mică: *bani mărunți; n-ai mărunt?;* **4.** de înălțime, de statură redusă; scund: *un bătrîn mărunt.* SAD.; **5.** scurt: (adv.) *tuns mărunt;* **6.** (fig.) care are o valoare, o importanță redusă; neînsemnat, minor: *judecă ... procese mărunte – furturi de găini ..., bătăi între neamuri.* ST.; *lume măruntă;* **7.** (fig.) lipsit de generozitate; meschin; cu orizont îngust: *era un individ cu suflet mărunt;* **8.** cu elemente componente (foarte) mici; fin: *albinile-aduc miere, aduc colb mărunt de aur.* EM.; (adv.) *a tăia mărunt;* **9.** cu stropi, fulgi mici și deși: *cernea de sus o bură măruntă.* VLAH.; (adv.) *vremea se stricase, ploua mărunt.* PR.; **10.** cu pași mici (și

grăbiţi): *greieri, şoareci, cu uşor măruntul mers.* EM.; **11.** aflat pe o treaptă inferioară într-o ierarhie; de rînd: *merge toată negustorimea mărunţă.* PETR.; *ocupa posturi funcţionăreşti mărunte.* GHEŢIE. // n. (la pl.) fleacuri, nimicuri: *vorbiră cîte şi cîte mărunte;* **multe şi mărunte**, lucruri de tot felul, fără importanţă: *începe ... a spune de la nuntă multe şi mărunte.* CR. // f. numele unui dans popular; melodia acestui dans; (şi: (înv. şi pop.) **mănunt**). [Lat. *minutus*].

mărunţáie f. pl. **1.** organe interne (ficat, splină etc. şi maţe) cuprinse în cavitatea abdominală la om şi animale; viscere: *o foame dureroasă îmi sfredelea măruntaiele.* GHEŢIE; **2.** (spec.) totalitatea organelor interne comestibile de la animale, păsări: *borş de mărunţaie;* **3.** (fig.) interiorul fiinţei omeneşti, considerat ca sediu al gîndirii, al sentimentelor, al conştiinţei: *îndoiala se repezi asupra lui ... şi începu să-i muşte măruntaiele.* ST.; **a şti toate măruntaiele din cineva**, a cunoaşte gîndurile, intimitatea cuiva: *ştiu toate măruntaiele dintr-însele.* CR.; **4.** (fig.) partea din interior, din adînc a unui lucru; adîncime: *destul am fost certaţi cu focuri şi cutremure din măruntaiele acestui pămînt.* CAR. [Lat. ***minutalia*** „mărunţişuri"].

mărunţél, ~ei, mărunţeá(~icá), ~ele a. diminutiv al lui mărunt; cam mărunt: *năsip mărunţel.* CR.; *cu pasul mărunţel.* CAR.; *abia-şi îmbrăţişă ... copiii, unii destul de mărunţei.* AG. // adv. **de-a mărunţelul**, amănunţit: *povesteşte-mi de-a mărunţelul.* // m. (artic.) numele unei hore care se dansează cu paşi mărunţi şi repezi, ca sîrba; melodia acestei hore. // f. **mărunţica-craiului**, varietate a dansului descris mai sus; melodia acestui dans. [***Mărunt*** + *-el, -ea, (-ică)*].

mărunţí, mărunţésc vb. (tr.) a tăia, a rupe, a sfărîma în bucăţi mici, mărunt; a pisa: *auzi izbiturile ciocanelor care mărunţeau piatra.* AG. [De la ***mărunt***].

mărunţíme f. (rar) **1.** (col.) ceea ce este nevîrstnic: *apoi mărunţime, şi turma toat-o revărsă prin văi.* COŞB.; **2.** (fig.) lipsă de însemnătate; micime: *amintiri se-nălţă uriaşe peste mărunţimea noastră actuală.* OD. [***Mărunt*** + *-ime*].

mărunţíre, mărunţíri f. acţiunea de a mărunţi; mărunţit[2]. [V. ***mărunţi***].

mărunţíş, mărunţíşuri n. 1. (mai ales la pl.) lucruri, obiecte mărunte, fără valoare; mărunţuş: *îşi adună micile obiecte de toaletă ... şi cîteva mărunţişuri.* REBR.; **2.** (spec.; la pl.) marfă de valoare mică; obiecte de mercerie: *dorea să-şi deschidă ... un magazin de parfumerie sau de mărunţişuri.* GHEŢIE; **3.** (col.) bani mărunţi (de metal); mărunt: *taxatorul începu să numere mărunţişul.* EL.; **4.** (fig.; la pl.) amănunte, chiţibuşuri; fleacuri, nimicuri; secături: *poezia modernă s-a pierdut în mărunţişuri.* CĂL. [***Mărunt*** + *-iş*].

mărunţişár, mărunţişari m. (înv.) vînzător de mărunţişuri: *mărunţişar ambulant.* CAR.; (fig.) *într-asta consistă ... lipsa de valoare a diletantismului, ... ruşinea mărunţişerilor literari.* EM. [***Mărunţiş*** + *-ar*].

mărunţít[1], ~ţi, mărunţítă, ~e a. care a fost tăiat, rupt, sfărîmat etc. în bucăţi mărunte: *pămînt mărunţit.* [V. ***mărunţi***].

mărunţít[2], mărunţíturi n. mărunţire: *muncea la mărunţit pămîntul cu sapa.* [V. ***mărunţi***].

mărunţúş, mărunţúşuri n. (înv. şi pop.) mărunţiş: *o legătură cu demîncare şi alte mărunţuşuri.* CR. [***Mărunţi*** (pl. lui *mărunt*) + *-uş*].

mărúţ, ~i, mărúţă, ~e a. (reg.) măricel: *trei băieţi: cel mai măruţ, cît masa.* SAD. [***Mare***[1] + *-uţ*].

măsái, măsaie f. (reg.) **1.** faţă de masă; măsar; **2.** şervet, prosop; ştergar. [***Masă***[1] + *-ai*].

măsár, măsari m. (reg.) tîmplar (care face mese); dulgher: *îi veni în minte greşeala măsarului Ilie.* AG. // n. (pl. **măsare** şi **măsări**) faţă de masă; măsai: *mesele acoperite cu măsări curate.* AG. [***Masă***[1] + *-ar*; cf. germ. ***Tischler***].

măsălár m. numele popular al lunii august. [Et. nec.; cf. lat. ***messis*** „seceriş, strîngerea recoltei"].

măscáră, măscări f. (pop.; mai ales la pl.) faptă sau vorbă necuviincioasă, neruşinată; obscenitate: *Pirgu avea în sînge dorul vieţii de dezmăţare ţigănească ..., scîrboşeniile şi măscările.* M.CAR. [De la ***măscări***].

măscăreálă, măscăreli f. **1.** lucrare de artă lipsită de valoare; măzgălitură; **2.** (fig.) defăimare a cuiva; batjocură. [***Măscară*** + *-eală*].

măscărí, măscăresc vb. (tr.) **1.** (înv. şi pop.) a certa, a ocărî; a sudui: *fetele cele tinere vor măscări pre fămeile cele bătrîne.* NEAGOE; *nu mă ispiti, că te-oi măscări.* POP.; **2.** (fig.) a înjosi, a pîngări: *cine-şi măscăreşte legea ca noi?* ANTIM. [De la ***mascara***].

măscăríci, măscărici m. **1.** bufon: [lumea] *căsca gura la învîrtelile şi strîmbăturile pehlivanilor şi ale măscăricilor domneşti.* FIL.; **2.** personaj comic, caraghios, la circ, la bîlci etc., care execută, pe lîngă rolurile de comedie, şi acrobaţii, dresură etc.; saltimbanc, clovn: *sînt iarăşi într-un birt ... cu dansuri de cadîne şi măscărici.* PETR.; **3.** epitet pentru un om neserios, ridicol: *măscărici, limbuţi, lichele, măşti rînjite ..., patrihoţi ce vorbe sacre spun cu buzele-mbălate.* CĂRT. [***Măscări*** + *-ici*].

măscăriciós, ~şi, măscăricioásă, ~e a. (rar) necuviincios, indecent, obscen: *gesticulaţie măscăricioasă.* CĂL. [***Măscărici*** + *-os*].

măscăriciúne, măscăriciuni f. (înv.) vorbă, gest, purtare trivială; vorbă sau faptă hazlie; măscărie: *iubea glumele şi măscăriciuni şi giocuri.* N.COSTIN. [***Măscări*** + *-ciune*].

măscăríe, măscării f. (înv.) măscăriciune: *iubea să auză glumele şi măscării şi jocuri.* UR.; *Pann are meşteşugul inefabil al măscăriei fine.* CĂL. [***Măscări*** + *-ie*].

măscărós, ~şi, măscăroásă, ~e a. (rar) necuviincios, obscen: *amestec gras de expresii măscăroase, de impulsiuni lascive.* CĂL. [***Măscară*** + *-os*].

măscuí, măscuiesc vb. (înv.; refl.) a se masca. [***Mască*** + *-ui*].

măscuít, ~ţi, măscuítă, ~e a. (înv.) mascat: *balurile ... măscuite.* AL. [V. ***măscui***].

măseá, măsele f. 1. fiecare dintre dinţii mari, cu suprafaţă plată, situaţi în părţile laterale ale maxilarelor, care servesc la sfărîmarea şi măcinarea alimentelor; molar: *decanul nostru suferă rău de măsele.* PR.; **măsea de minte**, fiecare dintre ultimele măsele care apar, de obicei, la sfîrşitul adolescenţei; **a clănţăni din măsele**, a tremura de frig; **a-i crăpa cuiva măseaua**, a fi foarte nerăbdător; **a trage** (sau **a (o) lua) la măsea**, a bea peste măsură, a fi beţiv: *ai tras ceva la măsea?* GHEŢIE; **a nu avea ce pune (nici) pe o măsea**, a avea foarte puţin de mîncare; **a lepăda pe cineva** (sau **ceva) ca pe o măsea stricată**, a se debarasa de cineva (sau de ceva); **a face cu măseaua**, v. face; **2.** (compus) **măseaua-ciutei**, mică plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori roşii-purpurii, cu frunze cu pete roşii-brune (*Erythronium dens canis*); **3.** (reg.) nume dat unor (părţi de) obiecte asemănătoare cu aceşti dinţi: **a)** fiecare dintre bucăţile de lemn prinse de jur împrejurul obezilor roţii care învîrteşte piatra de deasupra morii; **b)** fiecare dintre penele grindeiului de la piuă; **c)** fiecare dintre colţii grapei; dinte; **d)** cuiul din capătul grindeiului de la plug; **e)** parte a custurii la coasă, care se leagă de toporişte; **f)** cîrlig care leagă loitrele de leuca carului; **g)** cui cu care sînt prinse cele două scînduri care leagă tălpile săniei de protap; **h)** cui cu floare colţuroasă, fixat pe marginea tălpilor la bocanci. [Lat. ***maxilla***].

măselár, măselari m. 1. (bot.) măselariţă (*Hyoscyamus niger*); **2.** nume dat unor (părţi de) obiecte sau unelte (ex.: măseaua coasei, stinghia grapei etc.). [***Măsele*** (pl. lui *măsea*) + *-ar*].

măseláriţă, măselariţe f. plantă erbacee otrăvitoare din familia solonaceelor, cu miros greu, neplăcut, cu flori galbene cu nervuri violete, ale cărei frunze şi seminţe sînt întrebuinţate în popor contra durerilor de măsele şi din care se extrage atropina; măselar, nebunariţă (*Hyoscyamus niger*). [***Măsele*** (pl. lui *măsea*) + *-ariţă*].

măselát, ~ţi, măselată, ~e a. (reg.; despre porumb) cu bobul mare şi alb. [De la ***măsele*** (pl. lui *măsea*) + *-at*].

măselúţă, măseluţe f. diminutiv al lui măsea. [***Măsele*** (pl. lui *măsea*) + *-uţă*].

măslád n. v. **măslag**.

măslág, măslage n. **1.** fructul foarte toxic al unei plante orientale (*Anamirta cocculus*), în formă de boabă roşie, folosit uneori, amestecat cu miez de pîine, pentru a ameţi peştii spre a-i pescui mai uşor; (p. gener.) momeală care se pune într-o cursă; **2.** (bot.; reg.) ciumăfaie (*Datura stramonium*); **3.** (reg.) cereale încolţite din care se face rachiu; (şi: **măslad**). [Din magh. ***maszlag*** „ciumăfaie"].

măslín, măslini m. arbore fructifer din familia oleaceelor, cu frunze persistente, cu flori albe, cu fructe ovoide, cultivat mai ales în regiunile mediteraneene pentru lemnul şi pentru fructele lui, bogate în ulei (*Olea europaea*): *se zbat de vînt măslinii.* CĂL.; *măslinul era la cei vechi simbol al păcii.* [De la ***măslină***].

măslínă, măsline f. fructul măslinului, comestibil, de culoare brună-verzuie, care cu timpul devine vînătă-închis, foarte bogat în ulei; olivă: *se fac la faţă vinete ca măslinele.* EM.; *de atîtea ori aveam idei măreţe, care se stingeau la vederea cinei de măsline şi smochine.* CĂL.; (şi: **maslină**). [Din sl. ***maslina*** (<***maslo*** „unsoare")].

măsliníu, ~ii, măslinie, ~ii a. de culoarea măslinei, brun-verzui bătînd spre negru: *a apărut un bărbat ... mustăcios, cu faţa măslinie.* GHEŢIE. [***Măslină*** + *-iu*].

măsluí, măsluiesc vb. (tr.) **1.** a aranja (într-un anumit fel) sau a însemna cărţile de joc în scopul de a cîştiga: *cărţi de joc măsluite pe noroc.* AL.; **2.** (p. ext.) a falsifica; a trişa: *să măsluiască alegerea deputaţilor.* AL.; *măsluind cîntarul la prăvălie.* CĂRT. [***Maslă*** + *-ui*].

măsluiálă, măsluieli f. (rar) măsluire. [***Măslui*** + *-eală*].

măsluíre, măsluiri f. acţiunea de a măslui şi rezultatul ei; falsificare, măsluială: *s-a scris pe larg despre măsluirea fără precedent a alegerilor.* GHEŢIE. [V. ***măslui***].

măsluít, ~ţi, măsluită, ~e a. **1.** însemnat cu scopul de a cîştiga la joc: *cărţi măsluite.* AL.; **2.** (p. ext.) falsificat; prefăcut: *demagogul ... prin vorbe măsluite trezeşte patimile.* EM.; *a pretins cu probe măsluite că preşedintele ţării e agent.* D. [V. ***măslui***].

măsluitór, ~i, măsluitoáre m., f. **1.** persoană care măsluieşte cărţile de joc: *apar ... doi escroci, măsluitori de cărţi de joc.* CĂL.; **2.** (p. ext.) falsificator. [***Măslui*** + *-tor*].

măsói, măsoaie n. augmentativ al lui masă: *în verandă a pus un măsoi.* // f. (reg.) faţă de masă. [***Masă***[1] + *-oi*].

măsórişte, măsorişti f. (înv. şi reg.) măsurare, măsurătoare: *urmează măsorişteа* (a. 1776). GCR. [***Măsura*** + *-işte*].

măstrápă f. v. **năstrapă**.

măsură, măsór şi (înv. şi reg.) **măsur** vb. (tr.) **1.** a determina (cu instrumente, aparate) valoarea unei mărimi (lungime, masă, greutate etc.): *trebuia măsurată piesa cu atenţie.* PR.; (refl. pas.) *lume mică, de se măsură cu cotul.* EM.; **2.** (fig.; pop. şi fam.) a bate, a lovi pe cineva: *c-un melesteu*

să-i măsor. AL.; **3.** a parcurge (pe jos) o distanţă, a străbate un loc: *începui să măsor încăperea în lung şi în lat.* PR.; **4.** a examina, a cerceta (din ochi, cu ochii, cu privirea); a scruta: *cu ochii zarea măsurînd.* COŞB.; **5.** a privi pe cineva insistent (şi dispreţuitor): *o doamnă în vîrstă ... o măsură prin lornion.* C.PETR.; *ochii din ghişeu îl scotociră puţin, l-au măsurat.* ARG.; **6.** a evalua, a aprecia, a estima: *nu vreau să măsur meritele d-tale de artist.* IBR.; (refl. pas.) *bogăţia unui popor se măsoară după mărimea trebuinţelor ce-şi satisface.* GHICA; (reg.) **a-i măsura cuiva vorba cu îmblăciul,** se spune despre un flecar, despre cineva care bălmăjeşte; **7.** (fig.) a modera pornirile, sentimentele; a cumpăni cuvintele, gesturile, manifestările etc.; a înfrîna: *să ne mai măsurăm cheltuielele.* FIL.; *începeam să-mi măsor vorbele.* EL. // (refl.) a se compara cu cineva; a se confrunta, a se lua la luptă, a se bate: *se măsura cu duşmanul;* (tr.) **a-şi măsura puterile cu cineva,** a se lua la întrecere (în luptă); a se lupta cu cineva. // (intr.) a avea mărimea de ... : *moşia măsura acum cinci sute de iugăre cadastrale.* GHEŢIE. [Lat. ***mensurare***].

măsurábil, ~i, măsurabilă, ~e a. care poate fi măsurat: *mişcarea ... nu devine măsurabilă decît după ce ne-o închipuim ca o cantitate determinată.* EM. [***Măsura*** + *-bil*; cf. fr. ***mesurable***].

măsurabilitáte f. calitatea de a putea fi măsurat: *a vorbit despre pierderea unei caracteristici esenţiale..., măsurabilitatea.* D. [***Măsurabil*** + *-itate*].

măsuráre, măsurări f. acţiunea de a (se) măsura; determinare a valorii unei mărimi; evaluare, măsurat[2], măsurătoare: *măsurarea parametrilor.* [V. ***măsura***].

măsurát[1], ~ţi, măsurată, ~e a. **1.** determinat în ceea ce priveşte dimensiunile, cantitatea etc.; determinat, evaluat: *patria lor e măsurată ... şi geometrizată.* SAD.; **2.** limitat: *am timpul măsurat;* **3.** moderat, cumpătat: *cu măsurată cumpătare.* MARC.; **4.** domol, tacticos: *intrară cu paşi măsuraţi.* SL. [V. ***măsura***].

măsurát[2] n. măsurare: *a greşit la măsurat.* [V. ***măsura***].

măsúră, măsuri f. **1.** faptul de a măsura; determinare, evaluare, măsurare; **instrument** (sau **aparat**) **de măsură,** instrument pentru efectuarea măsurătorilor; **unitate de măsură,** v. **unitate; 2.** mărime; valoare numerică a unei mărimi (cantitate, întindere, forţă etc.), determinată în raport cu o unitate dată: *surtuce şi jachete croite nu pe măsura lor.* NEGR.; **după** (sau **pe**) **măsură,** potrivit cu dimensiunile corpului: *poate ... mi-or tocmi nişte haine pe măsura mea.* SAD.; **a lua cuiva măsură** (sau **măsuri**), a măsura diferite dimensiuni ale corpului cuiva pentru a confecţiona obiecte de îmbrăcăminte sau încălţăminte; **i-a uitat Dumnezeu măsura** sau **i-a pierdut dracul măsura,** se spune despre un om foarte înalt; **de** (sau **pe**) **o măsură,** deopotrivă, egal: *înalţi toţi de o măsură.* PANN; **a fi pe o măsură cu cineva,** a se asemăna la rele cu cineva; **în mare măsură,** în mare parte, mult; **pe măsura** ..., în raport cu ..., potrivit cu ...; **pe măsură ce ...,** cu cît ..., proporţional şi succesiv: *pe măsură ce se lăsa seara, ele deveneau mai melancolice.* CĂRT.; **3.** unitate convenţională cu care se măsoară o dimensiune, o cantitate, un volum etc. (ex.: metru, litru): *sistem de măsuri şi greutăţi;* **cu aceeaşi măsură,** în acelaşi fel; deopotrivă; **4.** instrument, unealtă etc. cu care se măsoară ceva: [negustori] *cu măsuri de gît se tînguiau amărît.* PANN; **5.** conţinutul unui astfel de instrument: *a bătut două măsuri de rachiu;* **6.** (muz.) unitate ritmică divizată în timpi egali ca durată, plasată între două bare; **bară de măsură,** liniuţă verticală care taie portativul, divizînd durata piesei muzicale în unităţi metrice egale; **a bate măsura,** a executa cu mîna sau cu piciorul mişcări egale şi limitate ce marchează diviziunile grupurilor de note aflate între barele de măsură; **7.** unitate metrică compusă dintr-un anumit număr de silabe accentuate şi neaccentuate (sau, în metrica antică, dintr-un anumit număr de silabe lungi ori scurte), care determină ritmul unui vers: *mă lupt cătînd în vers măsura.* EM.; **8.** (fig.; mai ales la pl.) dispoziţie, procedeu folosit în vederea unui anumit scop; prevedere, precauţie necesară: *unele măsuri preced reforma învăţămîntului.* PR.; *ne-am luat toate măsurile de prevedere;* **9.** (fig.) valoare; capacitate, putere: *ce mai vrei cu-a tale sfaturi, dacă ştii a lor măsură?* EM.; **a fi în măsură,** a fi în stare, a avea posibilitatea: *mîine vom fi în măsură să apreciem mai bine.* GHEŢIE; **a-şi da măsura,** a arăta, a dovedi capacitatea, talentul, priceperea etc.; **10.** (fig.) limită pînă la care se poate admite sau concepe ceva; proporţie firească, cuvenită a lucrurilor: *în dragoste nu au ce căuta reticenţele şi jumătăţile de măsură.* GHEŢIE; **peste** (sau **cu asupra de**) **măsură,** mai mult decît trebuie; exagerat, excesiv; **11.** simţ al proporţiilor; moderaţie, cumpătare, sobrietate: *imaginaţia lui romanescă şi pitorească era, totuşi, înfrînată de ... sentimentul măsurii.* LOV.; *vorbea cu măsură.* [Lat. ***mensura***].

măsurătoáre, măsurători f. măsurare a unui teren, a unor obiecte etc.; determinare: *erau pe cîmp la o măsurătoare.* SOR. [***Măsurat[2]*** + *-oare*].

măsurătór, ~i, măsurătoáre a. (rar) care măsoară, care serveşte la măsurat. // m., f. (înv. şi pop.) persoană care efectuează operaţii de măsurare; **măsurător de pămînt,** inginer hotarnic. // f. (reg.) nume dat unor obiecte care servesc la măsurat[2]. [***Măsura*** + *-ător*].

măsúţă, măsuţe f. diminutiv al lui masă[1]; masă mică; mesişoară: *mi-a pregătit măsuţa de lucru lîngă fereastră.* EL.; *mănîncă stăpînii la măsuţa joasă pe scăunele cu trei picioare.* SOR.; **măsuţă de noapte,** noptieră; (şi: **mesuţă**). [***Masă[1]*** + *-uţă*].

măşcát, ~ţi, măşcată, ~e a. (reg.) **1.** cu bobul mare, plin: *orz măşcat;* **2.** mare; gros: *un pom cu prune măşcate se înalţă în faţa casei.* VIERU; (şi: **maşcat, măcicat**). [De la ***măciucat***].

mătánie, mătánii f. **1.** (mai ales la pl.) îngenunchere şi înclinare a corpului pînă la pămînt, în semn de veneraţie sau de pocăinţă: *bate mătănii.* AL.; *mănînca lacom cozonac în săptămîna Patimilor, dar promite să facă mătănii.* CĂL.; **2.** (p. gener.) plecăciune; temenea, ploconeală: (iron.) *capul de-a dura sărea, trupul mătănii făcea.* POP.; **3.** (la pl.) şirag de mărgele din os, din chihlimbar, din lemn de măslin etc., pe care credincioşii (în special călugării) le trec printre degete pentru a-şi număra rugăciunile rostite; rozariu: *învîrtea pe degete nişte mătănii de chihlimbar.* FIL.; *noaptea spunea crezul pe şirul de mătănii;* **4.** (înv.) mănăstire în care a fost călugărită o persoană şi de care aceasta depinde religios; consacrare ca monah; ascultare: *călugăreşte-ţi ucenicul acolo, ca să ţineţi amîndoi de aceeaşi metanie.* VOIC.; *a luat mătanie la Sfîntul Munte;* (şi: **metanie**). [Din sl. ***metanija;*** cf. gr. mod. ***metánoia*** „căinţă; schimbarea cugetului rău în cuget bun", în rom. s-a restrîns la „manifestarea exterioară a actului moral, la mijloacele de a expia păcatele"].

mătáse, mătăsuri f. **1.** (şi **mătase naturală**) fir de borangic (prelucrat); (p. ext.) fibră textilă vegetală sau sintetică avînd proprietăţile firului de borangic: *viermele ce deapănă mătasea.* MARC.; (fig.) *din mătasea cuvintelor ... se toarce chiar o limbă literară românească.* BL.; **2.** ţesătură fină produsă din asemenea fibre, din care se confecţionează lenjerie, îmbrăcăminte; (la pl.) soiuri de ţesături de acest fel: *uşoara-nvineţire a subţirilor mătăsuri.* EM.; *fă-mă Doamne, în de iie şi mătasă naramzie, peste umeri să mă ţie.* IONEL; **crescut în mătase,** crescut în avuţie, în belşug; **3.** (col.) **mătasea pornbului,** fire mătăsoase, galbene-cafenii, care învelesc ştiuletele porumbului; **4.** (compuse; bot.) **mătasea-broaştei,** denumire dată unor alge verzi, filamentoase, formînd mase plutitoare la suprafaţa apelor dulci şi stătătoare; lînă-broştească, mătreaţă; straiul-broaştei (ex.: *Cladophora, Spirogyra*); **mătasea-bradului,** mătreaţa-de-arbori (*Usnea barbata*). [Lat. ***metaxa***].

mătăcínă f. v. mătăciune.

mătăciúne, mătăcluni f. numele a două plante erbacee aromatice: **a)** plantă erbacee meliferă (ornamentală), cu flori albastre sau albe, din ale cărei frunze se prepară apa de melisă (*Dracocephalum moldavica*); **b)** roiniţă (*Melissa officinalis*): *aştepta ... să iasă un roi întîrziat şi-şi gătise fumul cu frunzele de mătăciune.* SAD.; (şi: mătăcină). [Din bulg. ***matacina,*** sb. ***matočina***].

mătăhăí, mătăhăiesc vb. (reg.; intr.) a se mişca greoi; a se împletici, a se clătina: *vede un ostaş mătăhăind pe drum în toate părţile.* CR. [Et. nec.; cf. magh. ***matikálni, matatni*** „a orbecăi"].

mătăhălós, ~şi, mătăhăloásă, ~e a. exagerat de mare (ca o matahală); uriaş, colosal; greoi, diform; nebleznic: *spinările mătăhăloase ale dealurilor.* VLAH.; *i se surpau picioarele sub trupul mătăhălos de o majă şi jumătate.* GHEŢIE. [***Matahală*** + *-os*].

mătăluţă pron. pers. (reg. şi fam.) diminutiv al lui mata: *va să zică de-aiestea mi-ai fost mătăluţă.* VLAH. [***Matale*** + *-uţă*].

mătănăí, mătănăiesc vb. (intr.) **1.** (reg.) a face mătănii, a se înclina; a se clătina, a se bălăbăni, a bănănăi: *capetele tinerilor se îngreunară de somn aşa de tare, încît începură să mătănăiască pe piept.* POP.; **2.** (fig.) a ezita. [De la ***mătanie***].

mătărîngă, mătărîngi f. **1.** (înv.) jurubiţă, scul; **2.** (reg.) ciomag; **3.** (reg.) penis. [Din magh. ***matring (motring);*** cf. sb. ***matáruga***].

mătăsár, mătăsari m. **1.** (înv.) persoană care lucrează sau vinde mătase; **2.** pasăre migrătoare din ordinul paseriformelor, mai mare decît vrabia, sură-roşiatică pe spate, iar pe pîntece roşie-cenuşie, cu un moţ pe creştet, cu penele cozii mătăsoase (*Bombycilla garrulus*). [***Mătase*** + *-ar*].

mătăsărie[1], mătăsării f. **1.** (col.) cantitate (mare) de mătase; **2.** (înv.) ţesătură de mătase; confecţii din asemenea ţesătură: *să-i facă o haină de mătăsărie foarte scumpă.* ISP. [***Mătase*** + *-ărie*].

mătăsărie[2], mătăsării f. (înv.) **1.** fabrică de mătăsuri; **2.** magazin, comerţ de mătăsuri; **3.** meseria mătăsarului. [***Mătasar*** + *-ie*].

mătăsícă f. **1.** diminutiv al lui mătase; **2.** ţesătură subţire de mătase amestecată cu bumbac: *corsaj de mătăsică roşie.* CAR. [***Mătase*** + *-ică*].

mătăsós, ~şi, mătăsoásă, ~e a. moale, neted şi lucios (ca mătasea): *frumos îi era părul ... mătăsos, pieptănat simplu.* GHEŢIE. [***Mătase*** + *-os*].

mătăúz, mătăuze n. **1.** mănunchi de busuioc cu care preotul stropeşte cu aghiasmă; pămătuf, sfeştoc: *o cruce de lemn şi-un mătăuz de busuioc.* AG.; **2.** (reg.) băţ înfăşurat la un capăt cu un ghemotoc de cîrpe sau de cîlţi, avînd diverse întrebuinţări (în gospodărie). [Et. nec.].

mắtcă f. v. **mîtcă.**

mătcăiắu[1] n. (reg.) sărbătoare populară ce se ţine într-una din zilele de după Paşti, cînd băieţii şi fetele se adună pentru a schimba între ei ouă roşii şi a se prinde fraţi sau surori de cruce. [Din magh. ***mátkáló***].

mătcăiắu[2] n. v. **mîtcălău.**

mătcuţá, mătcuţez vb. (reg.; refl.; despre fete) a se prinde surori de cruce în ziua de mătcălău. [De la ***mătcuţă***].

mătcúţă, mătcuţe f. (reg.) soră de cruce; surată. [Din magh. ***mátka*** „logodnică, mireasă, iubită" + *-uţă*].

mătíncă adv. (pop.) după cît se pare; probabil: *pe mătăluţă mătincă te-am mai văzut pe-aici!* BUSUIOC. [Et. nec.; cf. *mă tem că*].

mătrăgúnă, (rar) **mătrăgune** f. numele popular al beladonei, plantă erbacee otrăvitoare din familia solanaceelor, cu flori brune-violete, cu fructe bace negre, lucitoare, care conţine atropină, fiind folosită în medicină şi în magia populară (*Atropa belladonna*); **parcă a mîncat mătrăgună,** parcă e nebun. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***matërgonë,*** gr. mod. ***mandragóras,*** lat. ***mandragora***].

mătrăşi, mătrăşesc vb. (pop. şi fam.; tr.) **1.** a îndepărta, a alunga pe cineva: *de-aş putea s-o mătrăşesc!* AL.; *de demult erai tu mătrăşit din lumea asta ... dacă nu-ţi intra Dumnezeu în voie.* CR.; **2.** a concedia, a transfera pe cineva: *să faci cum vei şti să-l mătrăşeşti.* C.; **3.** a cheltui, a risipi avere, bani etc. [Cf. sb. ***potrošiti*** „a cheltui"].

mătreáţă f. **1.** (col.) părticele făinoase de epidermă desprinse de pe pielea capului; pitiriazis: *cu ... umerii fraculuí mereu murdari de mătreaţă.* PETR.; **2.** (bot.; şi **mătreaţă de apă** sau **de baltă**) mătasea-broaştei; **3.** (compus; bot.) **mătreaţă-de-arbori** sau **mătreaţa-bradului,** gen de licheni care cresc mai cu seamă pe brazi, atîrnînd de crengile acestora ca nişte firişoare alburii, producînd mari pagube pădurilor; lînă-de-brad, mătasea-bradului (*Usnea barbata*). [Din lat. ****matricia***].

mătríce, mătrici şi **mătrice** f. **1.** (înv.) uter, mitră: *din mătrice şi din scăldătoare, şi din faşe m-ai pus pre picioare.* DOS.; **2.** (pop.) colici intestinale (la nou-născuţi); **3.** (reg.) numele mai multor boli (la om sau la vite) (ex.: diaree, apendicită, reumatism etc.); **4.** plantă aromatică, cu inflorescenţa în spic, care creşte în grădinile din jurul locuinţelor; spilcuţă (*Chrysanthemum parthenium*); **5.** (bot.; reg.) parachiriţă (*Parietaria officinalis*). [Lat. ***matrix, -icis***].

mătríţă, mătriţe f. plantă acvatică cu frunze înguste, verzi, care se înnegresc prin uscare (*Zannichellia palustris*). [Cf. ***mătreaţă***].

mătuí, mătuiesc vb. (tr.) a supune operaţiei de mătuire. [De la ***mătuire***].

mătuíre, mătuiri f. operaţie de prelucrare a suprafeţei unui obiect, prin care aceasta devine mată. [De la ***mat***[1]].

mătură, mătur vb. (tr.) **1.** a curăţa, a şterge de praf, de gunoi cu mătura; a strînge, a îndepărta praful, gunoaiele cu mătura: *se puse de mătură coliba.* ISP.; **2.** a curăţa de funingine: *mătură hornul;* **3.** a atinge în trecere: *haina-i măturînd pămîntul.* COŞB.; **4.** (p. anal.) a străbate cu repeziciune, îndepărtînd totul din cale; a purta, a duce cu sine praf, gunoaie etc.: *crivăţul ... mătură cu-aripa-i cîmpii întinse.* EM.; *la ruperile de nori* [torentele] *măturau totul în cale.* GHEŢIE; **5.** a înlătura din cale, a da la o parte; a goli: *artileria mătura tot locul.* BĂLC.; **6.** (fig.) a goni, a alunga, a izgoni: *acuşi vi-l mătur de-aici.* CR. [De la ***mătură***].

măturár, măturari m. persoană care face sau vinde mături. [***Mătură*** + ***-ar***].

măturáre, măturări f. acţiunea de a mătura şi rezultatul ei; măturat. [V. ***mătura***].

măturát n. măturare: *ne încheiasem programul de dimineaţă: spălatul ..., măturatul duşumelei.* GHEŢIE. [V. ***mătura***].

mătură, mături f. **1.** obiect de uz casnic, făcut din tulpinile plantei cu acelaşi nume, din nuiele, din păr de porc etc., cu care se mătură: *se deslueşa ... fişiitul măturii pe parchet.* GHEŢIE; **a da cu mătura,** a mătura: *n-ai mai dat cu mătura de o săptămînă;* **2.** plantă erbacee, cu flori verzi şi violete, cu tulpina foarte ramificată, stufoasă, din care se face acest obiect; mei-tătărăsc, mălai-tătăresc (*Sorghum vulgare*); **3.** (şi **mătură de grădină**) plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu flori verzi, abia vizibile, din care se fac tîrnuri folosite la măturat (curţile) (*Kochia scoparia*); **4.** (compus) **mături-de-vrăjitoare,** hipertrofii ale ramurilor unor pomi fructiferi şi ale unor arbori, cauzate de nişte ciuperci microscopice sau de bacterii, care se manifestă prin apariţia pe ramurile atacate a unor smocuri de ramuri subţiri, moi, fragile şi dese, ca nişte măturiţe. [Et. nec.; cf. lat. ***metula*** „tufişoară, smoc"].

măturătór, ~i, măturătoáre m., f. persoană care se ocupă cu măturatul străzilor: *măturătoarele stăteau cîte două-trei, proptite-n tîrnuri şi fumînd.* CĂRT. // f. vehicul prevăzut cu o perie mare cilindrică, cu care se mătură străzile. [***Mătura*** + ***-ător***].

măturătúră, măturături f. **1.** măturare: *să faci o măturătură bună;* **2.** (concr.) gunoi adunat cu mătura: *cutia unde cad măturăturile bucătăriei.* GAL. [***Mătura*** + ***-ătură***].

măturéa (~ică), măturele f. **1.** diminutiv al lui mătură; măturiţă; **2.** mătură mică pentru periat hainele; **a umbla cu măturica,** a linguşi; **3.** beţişoare ramificate la vîrf cu care se bate toba: *făcea din gură ca trompeta, ca saxofonul, ca măturicile de la tobe.* CĂRT.; **4.** (la pl.) plantă erbacee din familia compozitelor, cultivată pentru florile ei roz, dispuse în capitule, întrebuinţate la confecţionarea buchetelor de imortele (*Centaurea jurineifolia*). [***Mătură*** + ***-ea*** (***-ică***)].

măturíţă, măturiţe f. **1.** măturică; **2.** (bot.; reg.) năfurică (*Artemisia annua*). [***Mătură*** + ***-iţă***].

măturói, măturoaie n. augmentativ al lui mătură; mătură mare; tîrn: *un municipal îşi face, cu măturoiul lui enorm, datoria.* CAR.; *barba revărsată în neorînduială, ca un măturoi cărunt.* SAD. [***Mătură*** + ***-oi***].

mătúşă, mătuşi f. **1.** sora mamei sau a tatălui unei persoane; verişoara unuia dintre părinţi sau soţia unchiului; tanti, ţaţă, tuşă; **2.** (pop.) termen respectuos folosit pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie în vîrstă; lele, seca[2]: *mătuşa preoteasă;* **3.** (p. gener.) femeie bătrînă; babă. [Lat. ***amita*** + ***-uşă***].

mătuşícă, mătuşele f. diminutiv al lui mătuşă: *sora mamei, mătuşica Livia, mi-a răspuns.* GHEŢIE. [***Mătuşă*** + ***-ică***].

măzărár, măzărari m. (entom.; reg.) gărgăriţă-de-mazăre (*Bruchus pisi*). [***Mazăre*** + ***-ar***].

măzărát, ~ţi, măzărată, ~e a. (reg.) **1.** cu bobul mare (ca de mazăre); măşcat: *grîu măzărat;* **2.** în formă de boabe de mazăre: *ploaia, cu picături dese şi măzărate.* HOG. [***Mazăre*** + ***-at***].

măzăríche, măzărichi f. **1.** diminutiv al lui mazăre; **2.** numele mai multor plante erbacee din familia leguminoaselor, înrudite cu mazărea: **a)** plantă agăţătoare cu flori roşii, galbene sau violete, care creşte prin fîneţe sau păduri de munte (*Vicia dumetorum*); **b)** (reg.) borceag (*Vicia sativa*); **c)** (reg.) bob (*Lathyrus platyphyllos*); **d)** (şi **măzăriche păroasă**), plantă păroasă, cu flori liliachii, aşezate pe un spic lung (*Vicia villosa*); **3.** precipitaţie atmosferică sub formă de bobiţe de gheaţă; grindină măruntă: *picăturile de ploaie se schimbară într-o măzăriche fină.* GHEŢIE; **4.** (med.) cisticercoză. [De la ***mazăre***].

măzdă f. v. **mîzdă.**

măzdí vb. v. **mîzdi.**

măzdrí vb. v. **mezdri.**

mda adv. cuvînt care exprimă o afirmaţie îndoielnică. [De la ***da***].

mde interj. cuvînt care exprimă o afirmaţie şovăielnică, un sentiment, o atitudine de nehotărîre, de sfială etc. (într-o situaţie delicată, penibilă). [De la ***de***[1]].

mea culpa, formulă prin care cineva îşi recunoaşte greşeala, vina; **a face mea culpa,** a-şi mărturisi greşeala. [Cuv. lat.].

meándric, ~ci, meandrică, ~ce a. cu cotituri dese şi întortocheate: *Dîmboviţa, apă vie ... şi meandrică.* C. [Din fr. ***méandrique***].

meándru, meandre n. **1.** (mai ales la pl.) cotitură, sinuozitate a cursului unei ape, (p. ext.) a unui drum, a unei străzi etc.: *m-am deprins cu meandrele Stambulului.* SAD.; *meandrele Prutului;* (fig.) *meandrele sufletului;* **2.** (p. anal.) motiv ornamental în formă de linii frînte, cu aspect de cîrlige care se întrepătrund: *meandrele ... ornau friza templurilor greceşti.* OD. [Din fr. ***méandre***].

meásă f. v. **masă**[1].

meáser, ~i, measeră, ~e a. (înv.) sărac, umil; nenorocit: *pre cei meseri, pre cei slabi, neputincioşi de toate supărările să-i aperi.* N.COSTIN; (şi: **meser**). [Lat. ***miser***].

meát, meaturi n. **1.** (anat.) canal sau orificiul acestuia, aflat în diferite organe (ex.: meat nazofaringian, meat uretral); **2.** spaţiu între celulele unui ţesut vegetal. [Din fr. ***méat***].

meatoscopíe f. examinare a unui meat cu ajutorul unui instrument (ex. meatoscopie uretrală). [Din fr. ***méatoscopie***].

meatotomíe, meatotomii f. intervenţie chirurgicală constînd în incizia unui meat pentru a-l lărgi (ex. meatotomie uretrală). [Din fr. ***méatotomie***].

mecánic, ~ci, mecanică, ~ce a. **1.** care aparţine mecanicii, referitor la mecanică:. *trăim în epoca ... uriaşului proces mecanic.* SAD.; *legi mecanice;* **arte mecanice,** v. **artă;** **2.** pus în mişcare, în funcţie cu ajutorul unei maşini sau al unui mecanism; mecanizat: *unelte, utilaje mecanice;* **3. ţesut mecanic,** ţesut specializat de susţinere a plantelor, reprezentat de colenchim şi sclerenchim; **4.** (şi adv.) făcut, executat fără participarea conştiinţei, a inteligenţei, a voinţei; maşinal, automat, inconştient, mecanicesc: *am început a scrie mecanic.* EL.; *notam titlurile cărţilor ... cu o conştiinciozitate mecanică.* GHEŢIE. // m. **1.** (înv.) specialist în mecanică; **2.** persoană care face, repară sau întreţine maşini, utilaje, aparate; mecanician: *voiam să mă calific mecanic auto.* PR.; **3.** persoană care supraveghează sau conduce un vehicul, un motor; maşinist; (spec.) conducător al unei locomotive. [Din lat. ***mechanicus,*** fr. ***mécanique,*** germ. ***Mechaniker,*** it. ***meccanico***].

mecánică f. **1.** ştiinţă care studiază legile mişcării şi ale echilibrului corpurilor sub acţiunea forţelor exercitate asupra lor: *mecanica se împarte în statică şi dinamică;* **mecanică cuantică,** ramură a fizicii teoretice care studiază fenomenele ce se petrec la scară atomică şi subatomică; **mecanică cerească,** ramură a astronomiei care studiază mişcarea corpurilor cereşti, sub acţiunea atracţiei universale; **2.** lucrare, manual care tratează despre această ştiinţă; **3.** disciplină tehnică avînd ca obiect construcţia şi funcţionarea maşinilor, îndeosebi a pieselor şi mecanismelor care servesc la transmiterea mişcării; **4.** (fig.) ansamblu de elemente care contribuie la producerea, la realizarea a ceva: *cu această mecanică este realizată romanţa.* CĂL.; *trebuie să evadăm din mecanica sterilă a gîndirii dihotomice.* PLEŞU. [Din lat. ***mechanica,*** it. ***meccanica,*** germ. ***Mechanik,*** fr. ***mécanique***].

mecanicésc, ~şti, mecaniceáscă, ~eşti a. (înv.) **1.** prevăzut cu un mecanism; mecanizat; **2.** (fig.) mecanic, automat: *votarea mecanicească a proiectului.* EM. [Din gr. mod. ***mehanik(ós),*** lat. ***mechanic(us)*** + ***-esc***].

mecanicéşte adv. (înv.) în mod mecanic; ca un mecanism; automat; maşinal. [***Mecanic*** + ***-eşte***].

mecanicián, mecanicieni m. (astăzi rar) mecanic: *maşinile introduse sînt în genere puse în mişcare de mecaniciani străini.* EM. [Din fr. ***mécanicien***].

mecanicísm n. concepţie filozofică dominantă în sec. al XVI-lea - al XVIII-lea, care explică lumea cu ajutorul legilor mecanicii. [Din it. ***meccanicismo***].

mecanicíst, ~şti, mecanicistă, ~e a. referitor la mecanicism, în conformitate cu

M

principiile mecanicismului: *biologia mecanicistă nu a dezarmat.* BL. // m., f. adept al mecanicismului. [Din it. ***meccanicista***].

mecanicitáte f. însuşirea, caracterul a ceea ce este mecanic. [***Mecanic*** + *-itate*].

mecanicizá, pers. 3 **mecanicizează** vb. (refl.) a deveni mecanic, automat: *raţiunea se mecanicizează.* [***Mecanic*** + *-iza*].

mecanicizáre, mecanicizări f. faptul de a se mecaniciza: *are loc mecanicizarea actelor raţionale.* [V. ***mecaniciza***].

mecanísm, mecanisme n. **1.** (sistem tehnic alcătuit din) totalitatea pieselor fixe şi mobile destinate să funcţioneze împreună; maşinărie: *nu-i plăcuseră lui în copilărie maşinile, şuruburile, mecanismele complicate.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) ansamblul elementelor care formează un întreg, funcţionînd ca o maşină sau ca un organism: *cei ce nu cunosc mecanismele sufleteşti ale inconştientului.* BL.; *natura a dat animalelor ..., bătrînilor un mecanism simplu de adaptare.* CĂL.; **3.** (p. anal.) mod de organizare, de funcţionare a unui ansamblu, a unui sistem (social, politic etc.); mod în care se desfăşoară o activitate: *încrederea în funcţionarea mecanismelor politice.* D.; *mecanismul unei limbi; mecanismele economice.* [Din fr. ***mécanisme,*** germ. ***Mechanisme***].

mecanizá, mecanizez vb. (tr.) **1.** a introduce maşini, mecanisme etc. în procesele de producţie: *a mecaniza agricultura;* **2.** a acţiona mecanic, ca un mecanism; a automatiza. [Din fr. ***mécaniser***].

mecanizáre, mecanizări f. acţiunea de a mecaniza şi rezultatul ei: *randamentul în agricultură e strîns legat de o mecanizare a acesteia.* PR. [V. ***mecaniza***].

mecanizát, ~ţi, mecanizată, ~e a. **1.** efectuat cu ajutorul unor mecanisme, dispozitive sau maşini: *arături mecanizate;* **2.** înzestrat, dotat cu mecanisme, cu maşini etc.: *agricultură mecanizată.* [V. ***mecaniza***].

mecanizatór, mecanizatori m. persoană care lucrează la o maşină agricolă. [Din rus. ***mehanizator*** (după *mecanic*)].

mecanochímic, ~ci, mecanochimică, ~ce a. care utilizează mijloace mecanice şi reacţii chimice. [Din fr. ***mécano-chimique***].

mecanoglífe f. pl. (geol.) termen generic pentru structurile suprafeţelor de strat, de natură mecanică (ex.: mecanoglife de eroziune; mecanoglife de tasare). [Din fr. ***mécanoglifes***].

mecanográfic, ~ci, mecanografică, ~ce a. care aparţine mecanografiei, referitor la mecanografie, de mecanografie. [Din fr. ***mécanographique***].

meconografíe, mecanografii f. folosire a unor maşini sau dispozitive la efectuarea mecanică a operaţiilor logice (calcule, clasificări etc.) în documente administrative, contabile, comerciale, ştiinţifice: *în mecanografie se utilizează cartele perforate.* [Din fr. ***mécanographie***].

mecanoreceptór, mecanoreceptori m. organ de simţ, care recepţionează acţiuni mecanice (atingere, presiune, tracţiune etc.): *mecanoreceptorii sînt situaţi în piele, în muşchi, în organele interne.* [Din fr. ***mécano-récepteur***].

mecanostricţiúne, mecanostricţiuni f. deformare a unor corpuri (fero- şi ferimagnetice) la aplicarea unor tehnici mecanice care le schimbă starea magnetică. [Din fr. ***mécanostriction***].

mecanoterapíe, mecanoterapii f. ansamblu de procedee terapeutice aplicat în boli osteo-articulare sau neuro-musculare, care utilizează masajul, gimnastica medicală, aparate speciale etc. [Din fr. ***mécanothérapie***].

mecăí, pers. 3 **mécăie** vb. (intr.) (despre capre) a scoate sunete caracteristice speciei; a mehăi. [Et. nec.].

mecéna m. invar. (livr.) protector al artelor şi al ştiinţelor: *generozitatea acestui mecena.* [Din fr. ***mécène***].

mecenát, mecenaţi m. calitatea de mecena: *marii bancheri au devenit mecenaţi.* // n. (pl. **mecenate**) sprijin, protecţie acordată artelor şi ştiinţelor din partea unui mecena. [Din fr. ***mécènat,*** it. ***mecenato***].

mecét, meceturi n. **1.** (înv.) moschee (mai mică decît geamia); loc de rugăciune la turci: *strigă paş-al Diului din vîrful mecetului.* POP.; **2.** (înv. şi reg.) cimitir turcesc; (spec.) numele vechiului cimitir turcesc din Bucureşti (aflat în vecinătatea mecetului): *să-l fi dus la Mecet, în poala lui Maomet.* POP.; **3.** (fig.; iron.) consistoriu bisericesc: *ei, ce mai zice mecetul despre popia voastră?* CR. [Din bulg. ***mečet;*** cf. turc. ***mesçit***].

meci, meciuri n. **1.** întrecere sportivă disputată între două persoane sau între două echipe; întîlnire, partidă, joc; **2.** (fig.) competiţie, luptă; confruntare: *această revistă ne întreţine cu matchul electoral.* LOV.; **3.** (fam.) dispută, ceartă: *am avut un meci cu soacra;* (scris şi: *match*). [Din engl., fr. ***match***].

mécibol, meciboluri n. minge servită la finalul unei partide de tenis sau de volei, care decide cîştigătorul. [Din engl. ***match ball***].

mécler, mecleri m. misit, samsar; (spec.) geambaş: *mecler e sinonimul geambaşului.* SADOV. [Din germ. ***Mäkler***].

meconínă f. alcaloid obţinut prin hidroliza narcotinei, cu acţiune convulsivantă. [Din fr. ***méconine***].

mecóniu n. **1.** opiu; **2.** materie fecală brun-verzuie pe care o elimină fătul imediat după naştere: *murdari de meconiu, ieşim cu capu-nainte în mediul cel nou.* CĂRT. [Din lat. ***meconium,*** fr. ***méconium***].

med, mezi m. (la pl.) triburi indo-europene aşezate la începutul mileniului I î.d.Hr. în Persia, unde, în sec. al VIII-lea – al VII-lea î.d.Hr., au întemeiat statul Media, integrat din sec. al VI-lea î.d.Hr. în statul persan (actualul Iran); (şi la sg.) persoană aparţinînd acestor triburi. // a. care aparţine, care este specific Mediei sau locuitorilor ei, referitor la Media sau la locuitorii acesteia; medic[2]: *se aşează ... ca un rege med.* CĂL. [Din fr. ***mède***].

medaliá, medaliez vb. (tr.) a distinge, a onora cu o medalie; a decora: *gimnastele române au fost medaliate din nou.* [De la ***medaliat***].

medaliát, ~ţi, medaliată, ~e a. care a fost distins, onorat cu o medalie; decorat: *soldat medaliat.* [***Medalie*** + *-at*; cf. fr. ***médaillé***].

medálie, medalii f. mică piesă de metal (ca o monedă), purtînd inscripţii sau basoreliefuri, emisă în onoarea unei persoane ilustre sau în amintirea unui eveniment important (ex.: *„Virtutea militară", „Bene-Merenti", „Răsplata muncii" şi „Serviciul credincios"): în timpul războiului austro-român din 1916, s-au creat două medalii militare: „Virtutea militară", rezervată exclusiv gradelor superioare, şi „Bărbăţie şi credinţă", cu spade încrucişate sub ramurile de laur, conferită pentru fapte meritorii gradelor inferioare;* **reversul medaliei,** aspectul complementar, adesea neplăcut, nefavorabil al unui lucru, al unei situaţii etc.: *nu vom trece cu vederea, firește, nici reversul medaliei.* BL.; **2.** piesă de metal preţios (cu inscripţii şi figuri), oferită în semn de distincţie sau ca premiu la un concurs, la o competiţie etc.: *Nadia Comăneci a primit ani în şir medalia de aur la Olimpiade.* [Din it. ***medaglia***].

medaliér, medaliere n. colecţie de medalii; vitrină pentru păstrarea acestora. [Din fr. ***médallier***].

medalión, medalioane n. **1.** bijuterie ovală sau rotundă, care încadrează sau închide un portret, o fotografie, o şuviţă de păr etc.: *la gît avea un lănţişor de aur cu medalion.* GHEŢIE; **2.** (fotografie sau tablou fixat într-o) ramă ovală sau rotundă: *doamna Ledru îşi avea pus ..., în medalionul funerar, miniatura ei de la 24 de ani.* PAP.-B.; **3.** ornament arhitectonic, de mobilier etc., rotund sau oval, cuprinzînd un basorelief, o pictură, o inscripţie etc.: *desemnuri emblematice şi inscripţii în medalioane.* MAIOR.; **4.** scurtă expunere literară în care se schiţează portretul spiritual al unei personalităţi; spectacol, emisiune etc. dedicată evocării unui scriitor, compozitor etc.: *medalion „Lucian Blaga".* [Din fr. ***médaillon*** (după *medalie*)].

medalíst, medalişti m. persoană care studiază sau colecţionează medalii. [Din fr. ***médailliste*** (după *medalie*)].

medalístică f. disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu identificarea, originea, autenticitatea şi clasarea medaliilor. [***Medalist*** + *-ică*].

medeán n. v. **maidan.**

medeleán, medeleni m. (reg.) cîine mare. // a. (despre cîini; p. gener. despre alte animale) foarte mare: *în casă intră un cîne medelean.* NEGR. [Din ucr. ***medeljan***].

medelnicér, medelniceri m. (titlu dat unui) boier care turna (la sărbători sau la solemnităţi) apă domnului ca să se spele pe mîini, punea masa şi servea bucatele: *ce întîmplare te aduce la mine, arhon medelnicer?* FIL. [***Medelniţă*** + *-ar*].

medélniţă, medelniţe f. (înv.) lighean (de aramă, de argint etc.) în care îşi spălau mîinile, înainte de masă, domnul şi mesenii. [Din sl. ***mědĕnica***].

média[1] f. invar. mass-media. [Din fr. ***média***].

mediá[2], mediez vb. (intr.) a mijloci o înţelegere între părţi (adverse); a face demersuri pentru a aplana un diferend sau un conflict între state. [Din lat. ***mediare***].

mediál, ~i, medială, ~e a. **1.** median: *uşa ... se învîrtea ... pe o osie de fier medială.* CĂL.; **2.** care se află în interiorul cuvîntului: *sunet medial;* **vocală medială** (şi f.), vocală care se articulează în partea centrală a cavităţii bucale (ex.: ă, î); **3.** aflat aproape de axul de simetrie al corpului uman. [Din fr. ***médial,*** lat. ***medialis***].

medián, ~i, mediană, ~e a. care se găseşte, care e aşezat la mijloc; medial; **nerv median,** ramura terminală a plexului brahial care asigură inervaţia motrice a antebraţului şi a mîinii; **2.** situat în mijlocul unei figuri geometrice. // f. fiecare dintre dreptele care unesc vîrfurile unui triunghi cu mijlocul laturilor opuse. [Din fr. ***médian,*** lat. ***medianus***].

mediántă, mediante f. (muz.) treapta a treia (medianta superioară) sau a şasea (medianta inferioară) a modurilor major şi minor; acordul minor al acestei trepte. [Din fr. ***médiante***].

mediastín, mediastine n. cavitate anatomică cuprinsă între cei doi plămîni, conţinînd inima, timusul, esofagul, aorta şi canalul toracic, numeroase vase limfatice, ganglioni simpatici şi nervi. [Din fr. ***médiastin***].

mediastinál, ~i, mediastinală, ~e a. care ţine de mediastin, referitor la mediastin. [Din fr. ***médiastinal***].

mediastinítă, mediastinite f. inflamaţie (infecţioasă) a diferitelor ţesuturi ale mediastinului. [Din fr. ***médiastinite***].

mediastinografíe, mediastinografii f. explorare a mediastinului, efectuată radiografic, radioscopic sau tomografic. [Din fr. ***médiastinographie***].

mediastinoscóp, mediastinoscoape n. aparat cu care se examinează vizual mediastinul. [Din fr. ***médiastinoscope***].

mediastinoscopíe, mediastinoscopii f. metodă chirurgicală de explorare în scop diagnostic a mediastinului. [Din fr. ***médiastinoscopie***].

mediastinotomíe, mediastinotomii f. deschidere chirurgicală a mediastinului. [Din fr. *mediastinotomie*].

mediát, ~ţi, mediată, ~e a. aflat în legătură indirectă cu ceva; efectuat prin intermediar; mijlocit: *relaţie mediată.* [Din fr. ***médiat***].

mediatécă, mediateci f. încăpere, spaţiu (într-o bibliotecă) în care se păstrează mijloacele audiovizuale pentru învăţarea limbilor străine. [Din fr. ***médiatheque***].

mediátic, ~ci, mediatică, ~ce a. care ţine de mass-media, referitor la mass-media, popularizat prin mass-media: *au dominat festivismul siropos şi spectacolele mediatice ieftine.* CF.; *manipulări mediatice.* // f. utilizarea informaticii în tehnicile de comunicare. [Din fr. ***médiatique***].

mediatizá[1], mediatizez vb. (tr.) a face ca un teritoriu, un suveran etc. să-şi piardă suveranitatea, să depindă de un şef suprem. [Din germ. ***mediatisieren***].

mediatizá[2], mediatizez vb. (tr.) **1.** a folosi un intermediar; **2.** a face cunoscut, a prezenta prin mass-media: *numele savantului ... a fost intens mediatizat.* CF.; *acţiunea teroriştilor a fost mediatizată.* [Din fr. ***mediatiser,*** engl. ***mediatize***].

mediatizáre, mediatizări f. acţiunea de a mediatiza[2] şi rezultatul ei. [V. ***mediatiza[2]***; cf. fr. ***médiatisation,*** engl. ***mediatization***].

mediatizát, ~ţi, mediatizată, ~e a. comunicat, prezentat prin mass-media: *nu mult după această înfruntare ... mediatizată, un alt conflict ţine trează opinia publică.* D. [V. ***mediatiza[2]***].

mediatór, ~i, mediatoáre m., f. persoană, guvern, organizaţie internaţională care face un act de mediaţie; mijlocitor: [Franţa] *mediatoare între împăraţi.* NEGR. // n. denumire generică pentru o substanţă sau o moleculă care intervine direct sau indirect într-un proces fiziologic (sau patologic) (ex. histamina). // f. perpendiculară dusă pe mijlocul unui segment de dreaptă; locul geometric al punctelor egal depărtate de capetele segmentului. [Din fr. ***mediator***].

mediáţie, mediaţii f. **1.** mediere, mijlocire: *tot costul acestor nenumărate mediaţiuni se scade din valoarea naturală a produsului.* EM.; **2.** intervenţie a unei persoane oficiale, a unui guvern etc. pentru rezolvarea paşnică a unui diferend, a unui conflict între state; arbitraj; (şi: **mediaţiune**). [Din fr. ***médiation***].

mediaţiúne f. v. **mediaţie.**

médic[1], medici m. **1.** persoană care practică medicina pe baza studiilor medicale atestate de o diplomă universitară; doctor: *eu vă cunosc bine pe fiecare ..., nu degeaba sînt medicul vostru de casă.* GHEŢIE; **medic de familie** (sau **curant**), medic care acordă asistenţă medicală şi îngrijiri, în mod constant, unui bolnav sau unei familii, în baza unui contract de asigurări sociale; **2.** (fig.) ceea ce aduce vindecare: *timpul e un mare medic.* [Din lat. ***medicus***].

médic[2], ~ci, medică, ~ce a. care aparţine statului antic Media, mezilor (şi perşilor), referitor la Media, la mezi (şi la perşi); med: *civilizaţia medică; războaiele medice.* [Din fr. ***médique***].

medicál, ~i, medicală, ~e a. care aparţine medicului sau medicinei, referitor la medic sau la medicină: *examenul medical este superficial şi necorect.* CĂL.; *citea literatură medicală.* GHEŢIE; **concediu medical,** concediu acordat în caz de boală; **gimnastică medicală,** sistem de exerciţii menite să corecteze deficienţe fizice sau funcţionale. [Din fr. ***médical***].

medicamént, medicamente n. substanţă naturală de sinteză, folosită pentru a vindeca, a ameliora sau a preveni o boală; doctorie, leac: *m-am dus pînă la farmacie şi am luat un medicament.* PR. [Din fr. ***médicament,*** lat. ***medicamentum***].

medicamentá, medicamentez vb. (rar; tr.) a trata cu medicamente: *îi medicamentase plaga.* [Din fr. ***médicamenter***].

medicamentós, ~şi, medicamentoásă, ~e a. **1.** cu proprietăţi de medicament; care serveşte ca medicament: *produse medicamentoase;* **2.** care se face cu medicamente: *suferinţele acute ... se pot vindeca cu un tratament medicamentos simplu.* A.; **3.** provocat, cauzat de medicamente: *eczemă, intoxicaţie medicamentoasă.* [Din fr. ***médicamenteux***].

medicástru, medicaştri m. medic prost, nepriceput; şarlatan: *orice medicastru ruginit ar fi făcut aceeaşi descoperire.* VINEA. [Din fr. ***médicastre,*** it. ***medicastro***].

medicáţie, medicaţii f. tratament medical (cu medicamente) administrat unui bolnav. [Din fr. ***médication***].

medicinál, ~i, medicinală, ~e a. întrebuinţat ca medicament; cu proprietăţi asemănătoare cu ale medicamentelor: *ceai medicinal;* **plante medicinale,** grup de plante, cultivate sau spontane, cu proprietăţi terapeutice; buruiană de leac (ex.: gălbenele, muşeţel, pojarniţă etc.). [Din fr. ***médicinal,*** lat. ***medicinalis***].

medicínă f. **1.** ştiinţă care se ocupă cu conservarea şi restabilirea sănătăţii omului, studiind în acest scop procesele biologice, fizice şi chimice, structurile şi funcţiile normale şi patologice ale organismului, relaţiile acestuia cu mediul, cauzele producerii bolilor, simptomele clinice şi de laborator ale acestora, precum şi mijloacele de a le diagnostica, trata şi preveni; studiere a acestei ştiinţe: *adîncit-am tot ce e filozofie, medicină, drept, ştiinţă.* MACED.; *după un an de medicină, a urmat dreptul şi literele.* CĂL.; **medicină legală** (sau **judiciară**), ramură a medicinei specializată în efectuarea examenelor, expertizelor medicale, în scopul clarificării unor cazuri de omor, de loviri etc.; **medicină populară** (sau **tradiţională**), ansamblul cunoştinţelor empirice (rezultate din experienţe, din observaţii acumulate în timp şi transmise din generaţie în generaţie) care ajută la identificarea, prevenirea şi vindecarea bolilor; **medicină alternativă,** termen generic pentru sistemele sau metodele de diagnostic şi tratament empirice, neconvenţionale (ex.: acupunctura, fitoterapia, homeopatia, naturopatia etc.); **medicină dentară,** odontologie; **2.** facultatea la care se studiază această ştiinţă: *admitere la medicină;* **3.** profesia practicată de medic: *medicina e meserie de aur, priceput să fii şi strîngător, că în cîţiva ani ai făcut avere.* GHEŢIE; **4. medicină veterinară,** ştiinţă care se ocupă cu apărarea sănătăţii animalelor, cu prevenirea şi vindecarea bolilor la animale, precum şi cu supravegherea calităţii produselor animale sub aspect sanitar; studiere a acestei ştiinţe. // (pl. **medicine** şi **medicini**) (înv. şi reg.) medicament; tratament: *acum nu-i mai lucra nici o medicină, deprins fiind cu ele.* NEGR. [Din lat. ***medicina,*** fr. ***médicine,*** germ. ***Medizin***].

mediciníst, ~şti, medicinistă, ~e m., f. student la medicină: *medicinistul era mai bine pregătit decît filozoful.* CAR.; (adj.) *cursul de anatomie, această piatră de încercare a studenţilor medicinişti, îi absorbea majoritatea timpului.* GHEŢIE. [***Medicină*** + *-ist*].

medico- element de compunere cu sensul „(cu caracter) medical". [Din fr. ***médico-***].

médico-farmaceútic, ~ci, medico-farmaceutică, ~ce a. cu caracter medical şi farmaceutic; care aparţine medicinei şi farmaciei, referitor la medicină şi la farmacie. [***Medico-*** + ***farmaceutic***].

médico-legál, ~i, medico-legală, ~e a. care aparţine medicinei legale, referitor la medicina legală. [Din fr. ***médicolégal***].

médico-militár, ~i, medico-militară, ~e a. referitor la problemele medicale ale armatei: *Institutul medico-militar.* [***Medico-*** + ***militar***].

médico-sanitár, ~i, medico-sanitară, ~e a. cu caracter medical şi sanitar; referitor la personalul medical şi sanitar. [***Medico-*** + ***sanitar***].

médico-veterinár, ~i, medico-veterinară, ~e a. care aparţine medicinei veterinare, referitor la medicina veterinară: *Şcoala medico-veterinară.* [***Medico-*** + ***veterinar***].

mediére, medieri f. acţiunea de a media[2] şi rezultatul ei; mijlocire, mediaţie: *după o jumătate de an de medieri, legea a fost modificată prin ... patru ordonanţe de urgenţă succesive.* A. [V. ***media***].

medievál, ~i, medievală, ~e a. **1.** referitor la evul mediu, care ţine de evul mediu, de timpul scurs între anii 476-1453, specific evului mediu; medievalistic: *stîncile dădeau golfului un aer de cetate medievală.* CAR.; **2.** (fig.) retrograd: *acestea sînt idei cam medievale asupra valorii progresului modern.* EM.; *eşti un om de tip medieval ..., refuzi să accepţi că Pămîntul se mişcă.* PR. // m., f. persoană din evul mediu: *medievalii au dat ... însemnătate acestor tautologii.* MAIOR. // f. pl. (tipogr.) litere care imită scrierea din evul mediu. [Din fr. ***médiéval***].

medievalístic, ~ci, medievalistică, ~ce a. (rar) medieval: *trebuie citate pentru tardivitatea medievalistică culegerile didactice.* CĂL. [***Medieval*** + *-istic*].

medievalitáte, medievalităţi f. caracter medieval; aspect, fapt etc. specific evului mediu: *vor apărea, ca nişte medievalităţi întîrziate, fantazările epico-lirice în jurul miturilor creştine.* CĂL. [***Medieval*** + *-itate*].

medievísm n. **1.** (rar) medievistică; **2.** preocupare, interes pentru evul mediu. [Din fr. ***médiévisme***].

medievíst, medievişti m. specialist în istoria, cultura, arta etc. evului mediu. [Din fr. ***médiéviste***].

medievístică f. ramură a istoriei care se ocupă cu studiul evului mediu; medievism. [***Medievist*** + *-ică*].

mediocritáte, mediocrităţi f. **1.** faptul de a fi mediocru; starea, situaţia celui mediocru: *imitarea este o dovadă de mediocritate.* MAIOR.; *reflecţia despre îngeri poate fi ... o bună terapeutică pentru combaterea mediocrităţii intelectuale.* PLEŞU; **2.** starea, caracterul a ceea ce este mediocru, modest; insuficienţă, lipsă de calitate, de valoare: *împiegat, strivit de mediocritatea existenţei.* CĂL.; *urmează itinerarul tuturor mediocrităţilor sentimentale.* EL.; **3.** persoană lipsită de calităţi (intelectuale) deosebite: *aţi întrodus tirania mediocrităţilor patente.* EM.; *afluenţa spre cariera politică a persoanelor mijlociu dotate, a mediocrităţilor.* GHEŢIE. [Din fr. ***médiocrité,*** lat. ***mediocritas, -atis***].

mediocrizá, mediocrizez vb. (rar; tr. şi refl.) a face sau a deveni mediocru. [***Mediocru*** + *-iza*].

mediócru, ~i, mediocră, ~e a. **1.** care se menţine între extreme (între mare şi mic, între bun şi rău etc.); mijlociu, mediu, modest, potrivit: *acest om era ... de statură mediocră.* FIL.; *mediocru la învăţătură.* PR.; **2.** care are puţină inteligenţă sau cultură, puţin talent; care nu iese din comun; limitat, mărginit: *poet mediocru, ... cade într-o megalomanie nemaipomenită.* CĂL.; (subst.) *actorul care joacă pe scenă un personaj nobil poate fi în viaţa lui obişnuită un mediocru cu cap statuar.* CĂRT.; **3.** de mică valoare: *scriere mediocră.* [Din lat. ***mediocris***, fr. ***médiocre***].

meditá, meditez vb. **1.** (înv.; tr.) a examina ceva cu atenţie; a cerceta, a studia: *această boală trebuie meditată.* NEGR.; **2.** (intr.) a cugeta, a reflecta profund: *voiam să meditez, să fac un efort de înţelegere, să-mi precizez anumite hotărîri.*

EL.; *medita asupra morții;* **3.** (înv.; tr.) a plănui, a urzi: *meditează vreo nouă moarte.* NEGR.; **4.** (tr.) a ajuta un elev, student etc. să-și pregătească lecțiile, examenele; a da lecții particulare, meditații unui elev; a prepara: *se angajă să mediteze la latină un elev.* GHEȚIE. [Din fr. ***méditer,*** lat. ***meditari***].

meditabúnd, ~zi, meditabundă, ~e a. (livr.) meditativ; visător: (subst.) *contemplatorul e ... un meditabund și un misogin.* CĂL. [Din it. ***méditabundo***].

meditáre, meditări f. faptul de a medita; meditație. [V. ***medita***].

meditát, ~ți, meditată, ~e a. care a primit lecții particulare: *a concurat cu un elev meditat.* [V. ***medita***].

meditatív, ~i, meditativă, ~e a. **1.** înclinat spre meditație, căruia îi place să mediteze; gînditor: *oameni reci și meditativi.* FIL.; **2.** care exprimă, denotă meditație: *ia poza meditativă a romancierului.* CĂL.; *ochii lui ... aveau uneori o expresie caldă și meditativă.* CĂRT.; **3.** dedicat, consacrat meditației (nu activităților practice): *viață meditativă.* [Din fr. ***méditatif***].

meditatór, ~i, meditatoáre m., f. persoană angajată să mediteze unul sau mai mulți elevi: *avu fel de fel de meserii: meditator la pensionatul „Alecsandri".* CĂL.; *i-am pus meditator la matematică.* [***Medita*** + ***-tor***].

meditáție, meditații f. **1.** meditare; gîndire, cugetare, reflectare asupra unui subiect religios, moral sau filozofic; reflecție: *dacă omul ar acorda morții măcăr un minut pe zi de meditație, conflictele ... și-ar micșora importanța.* PR.; *în Sfînta Scriptură nu se vorbește deloc de meditație ca ajutor de-a găsi pe Dumnezeu; meditația e bună, îndreptată la orice obiect creat, dar nu la Dumnezeu.* STĂNIL.; *meditațiunile lui Descartes;* **2.** stare de concentrare mentală (în diverse religii sau mistici, precum budistă, isihastă etc.), avînd ca scop eliberarea spirituală; **3.** specie a genului liric cuprinzînd reflecții asupra condiției umane: *Meditații, elegii, epistole, satire și fabule de Grigore Alexandrescu;* **4.** pregătire a lecțiilor, a examenelor făcută de elevi cu un meditator; preparație, lecție particulară dată de un meditator: ***a găsit în sfîrșit o meditație ... la niște copii leneși.*** VLAH.; a **da meditații,** a medita un elev: *Sever îi dăduse meditații la matematică verile trecute.* GHEȚIE; **5.** pregătire individuală a temelor într-un internat; timp afectat acesteia: *Ion e bolnav la infirmerie, nu vine la meditație;* **sală de meditație,** sală într-un internat unde elevii își pregătesc lecțiile; (și: **meditațiune**). [Din lat. ***meditatio, -onis,*** fr. ***méditation***].

meditațiúne f. v. meditație.

mediteraneán, ~eni, mediteraneană, ~ene a. **1.** care aparține, care este caracteristic Mării Mediterane, regiunilor învecinate sau locuitorilor acestora, care este cuprins în zona Mării Mediterane sau în zona limitrofă, referitor la Marea Mediterană, la regiunile din jurul ei sau la locuitorii acestora; mediteraneu: *limpiditatea cerului mediteranean.* LOV.; *temperament mediteranean;* **climă mediteraneană,** climă temperată, cu ierni blînde, caracteristică regiunilor din jurul Mării Mediterane; **2.** (și n.; geol.) (care ține de, referitor la) etajul inferior și superior al miocenului. [Din fr. ***méditerranéen***].

mediteranéu, ~i, mediteranee a. (rar) mediteranean: *s-au oploșit în dumbrăvi ... insecte mediteranee.* SAD. [Din lat. ***mediterraneus***].

médiu[1], ~ii, medie, ~ii a. **1.** care se află la mijloc; mijlociu: *vom avea mai mulți oameni culți, dar nivelul mediu al culturii va scădea.* GHEȚIE; (înv.) **învățămînt mediu** sau **școală medie,** ciclu de învățămînt între învățămîntul elementar (obligatoriu) și cel superior: *are totuși o școală medie; cîți absolvenți de învățămînt mediu avem?;* **evul mediu, v. ev; termen mediu,** termen al unui silogism care mijlocește relația dintre termenul major (predicatul concluziei) și termenul minor (subiectul concluziei); **2.** (fig.) moderat, ponderat, echilibrat: *claviatura sufletească a poetului este ... mărginită la o sumă de sentimente medii.* LOV. // f. **1.** valoare mijlocie a mai multor mărimi; **medie aritmetică,** rezultatul obținut din împărțirea sumei mai multor mărimi la numărul lor; **medie geometrică,** radical al unui produs; **în medie,** ca măsură intermediară între cantitățile sau calitățile elementelor componente; una peste alta: *în medie, venitul românilor a scăzut;* **2.** rezultat obținut prin adunarea notelor primite de un elev sau student la un obiect (sau la toate obiectele) și împărțirea sumei la numărul notelor; a **(nu)-i ieși** sau **a (nu) avea media,** a (nu) obține o notă suficientă pentru absolvire. [Din lat. ***médius***].

médiu[2], medii n. **1.** natura înconjurătoare; cadrul natural în care se desfășoară existența; **2.** societatea, lumea în mijlocul căreia trăiește cineva; ambianță: *în mediul familiar de la moșie ... își reveni repede.* GHEȚIE; *am trăit într-un mediu intelectual;* **3.** substanță, cîmp electromagnetic sau gravitațional etc. în care se află corpurile sau în care se desfășoară fenomenele fizice sau chimice: *mediu acid;* **mediu intern,** totalitatea umorilor (sîngele, limfa etc.) care scaldă celulele organismului; **mediu de cultură,** soluție, substanță etc. nutritivă folosită pentru culturi de microorganisme în laborator; **4.** persoană care poate fi trecută în stare de hipnoză, despre care se crede că poate comunica cu spiritele (ca intermediar între ele și o persoană anume): *este un medium bun;* (și: **medium**). [Din lat. ***médium***].

médium n. v. **mediu[2]**.

mediumnitáte f. calitate, aptitudine a unei persoane de a trece în stare de hipnoză, de medium. [Din fr. ***médiumnité***].

médius n. degetul mijlociu al mîinii. [Din fr. ***médius***].

medrésă, medrese f. școală islamică de învățămînt superior religios; localul unei asemenea școli: *urmau învățăturile predate în școli lipite de moschee – medrese –, atît prin legături de interes, cît și de disciplină.* C.L.; (și: (înv.) **medresea**). [Din turc. ***medrese***].

medreseá f. v. medresă.

medulár, ~i, medulară, ~e a. care aparține măduvei spinării sau măduvei osoase, referitor la măduva spinării, la măduva osoasă sau la natura acesteia, care alcătuiește măduva: *substanța medulară a creierului;* **canal medular,** canal din interiorul coloanei vertebrale, în care se află măduva spinării; canal rahidian. [Din fr. ***médullaire***].

medulectomíe, medulectomii f. incizie a țesutului medular. [Din fr. ***médullectomie***].

medulíță, medulite f. inflamație a măduvei osoase. [Din fr. ***médullite***].

medulocél n. hernie a măduvei spinării. [Din fr. ***médullocèle***].

medulográmă, medulograme f. (med.) mielogramă. [Din fr. ***médullogramme***].

medulosuprarenálă, medulosuprarenale a. glandă **medulosuprarenală** (și f.), glandă endocrină formînd porțiunea centrală a suprarenalelor, care secretă adrenalina și noradrenalina. [Din fr. ***médullosurrénale*** (după *suprarenală*)].

medulosuprarenalóm n. tumoare (benignă) a glandei suprarenale. [Din fr. ***médullosurrénalome***].

medulotransfúzie, medulotransfuzii f. transfuzie cu măduvă osoasă, pentru regenerarea acesteia. [Din fr. ***médullotransfusion***].

meduzá, meduzez vb. (tr.; rar) a rămîne încremenit de uimire, de stupoare. [Din fr. ***méduser***].

medúză, meduze f. denumire generică a celenteratelor marine, cu corpul gelatinos, de forma unei ciuperci, cu tentacule pe margini, înzestrate cu celule urzicătoare: *în apă, sub vase, ... meduze și lei-de-mare fugeau speriați spre adîncuri.* ST. [Din fr. ***méduse***].

mefiá, mefiez vb. (livr.; refl.) a nu avea încredere (în) ...; a suspecta. [Din fr. ***méfier***].

mefiént, ~ți, mefientă, ~e a. (livr.) neîncrezător; bănuitor, suspicios. [Din fr. ***méfiant***].

mefiénță, mefiențe f. (livr.) stare de spirit manifestată prin neîncredere față de oricine și orice; prudență excesivă, suspiciune; așteptare anxioasă a răului: *acea lipsă de fermitate a conștiinței dorinței pe care psihologii o numesc timiditate ... e un soi de mefiență a voinței.* PATAP. [Din fr. ***méfiance***].

mefísto m. (rar) mefistofel. [Din it. ***mefisto***].

mefistofél m. (livr.) denumire a diavolului; mefisto: *Șbilț reprezintă mefistofelul piesei și laturea comică.* CĂL. [Din fr. ***méphistophélès***].

mefistofélic, ~ci, mefistofelică, ~ce a. **1.** care amintește de Mefistofeles (din „Faust"): *un bărbat scund, pocit, cu o țăcălie mefistofelică, se apropie.* GHEȚIE; **2.** diabolic, drăcesc; răutăcios, perfid: *bucuria lui e satisfacție mefistofelică.* CĂL.; (adv.) *el rîde amar, mefistofelic, ha, ha.* CĂL. [Din fr. ***méphistophélique***].

mefític, ~ci, mefitică, ~ce a. cu miros urît (și nesănătos); infect, fetid, pestilențial, puturos; nociv: *iluziile ... se născocesc în capetele ingenioase în aerul mefitic și bolnăvicios al Bucureștilor.* EM. [Din germ. ***mefitisch,*** lat. ***mephiticus,*** fr. ***méphitique***].

mefitísm n. (livr.) poluare a aerului prin emanații mefitice sau toxice. [Din fr. ***méphitisme***].

méga- element de compunere cu sensul „de un milion de ori", (p. ext.) „foarte mare". [Din fr. ***méga-***].

megabit, megabiți [megabáit] m. (cib.) unitate de măsură a informațiilor egală cu un milion de biți. [Din fr. ***mégabit***].

megacalorie, megacalorii f. unitate de măsură pentru căldură, egală cu un milion de calorii. [Din fr. ***mégacalorie***].

megacardíe f. mărire a volumului inimii. [Din fr. ***mégacardie***].

megacefalíe, megacefalii f. macrocefalie. [Din fr. ***mégacéphalie***].

megacíclu, megacicli m. megahertz. [Din fr. ***mégacycle***].

megacolón n. dilatare a colonului, dobîndită sau congenitală. [Din fr. ***mégacôlon***].

megacósmos n. (livr.) macrocosm. [Din engl. ***megacosm***].

megadínă, megadine f. unitate de măsură pentru forță, egală cu un milion de dine. [Din fr. ***mégadyne***].

megadóză, megadoze f. doză foarte mare a unui medicament, administrată la recomandarea și sub supravegherea medicului. [Din fr. ***mégadose***].

megaduodén n. dilatare a duodenului. [Din fr. ***mégaduodénum***].

megaelectronvólt, megaelectronvolți m. unitate de măsură pentru energie, egală cu un milion de electronvolți. [Din fr. ***mégaélectronvolt***].

megaérg, megaergi m. unitate de măsură pentru energie, egală cu un milion de ergi. [Din fr. ***mégaerg***].

megafarád, megafarazi m. unitate de capacitate electrică, egală cu un milion de farazi. [Din fr. ***mégafarad***].

megafón, megafoane n. **1.** difuzor mare și puternic pentru transmiterea programelor sonore

în pieţe, stadioane etc.; **2.** cornet acustic mare, care înlesneşte comunicările verbale la distanţă; portavoce: *îl văzură pe căpitan ... cu megafonul la gură.* TUD. [Din fr. *mégaphone*].

megagráf, megagrafe n. planşetă mare de desen cu suport, căreia i se poate da orice înclinaţie. [Din fr. *mégagraphe*].

megahertz, megahertzi [megahérţ] m. unitate de măsură pentru frecvenţă, egală cu un milion de hertzi. [Din germ. *Megahertz,* fr. *mégahertz*].

megalhepatíe, megalhepatii f. mărire a ficatului provocată de o boală, de un efort excesiv etc. [Din fr. *mégalhépatie*].

megalít, megaliţi m. nume dat unor monumente preistorice funerare sau religioase, alcătuite din blocuri de piatră. [Din fr. *mégalithe*].

megalític, ~ci, megalitică, ~ce a. care aparţine megaliţilor sau epocii lor, referitor la megaliţi sau la epoca acestora. [Din fr. *mégalithique*].

megal(o)- element de compunere cu sensul „mare". [Din fr. *mégalo-,* engl. *megal(o)*].

megaloblást, megaloblaste n. celulă mare din seria eritrocitară care apare în măduva osoasă în anemiile provocate de carenţa vitaminei B_{12}, în anumite anemii refractare; macroblast. [Din fr. *mégaloblaste,* engl. *megaloblast*].

megalocefál, ~i, megalocefală, ~e a. şi m. (med.) macrocefal. [Din fr. *mégalocéphale*].

megalocefalíe, megalocefalii f. (med.) macrocefalie. [Din fr. *mégalocéphalie*].

megalocít, megalocite n. eritrocit cu dimensiuni anormal de mari, care apare în sînge în anemia pernicioasă sau în măduva osoasă în anemiile provocate de carenţa vitaminei B_{12}; macrocit. [Din fr. *mégalocyte*].

megalocitóză, megalocitoze f. anemie pernicioasă, provocată de megalocite. [Din fr. *mégalocytose*].

megalocornée f. afecţiune ereditară a ochiului, constînd în creşterea dimensiunilor corneene bilateral, fără modificări ale transparenţei şi cu păstrarea integrităţii funcţiei vizuale; keratomegalie. [Din fr. *mégalocornée*].

megalodonţíe, megalodonţii f. (med.) macrodonţie. [Din engl. *megalodontia*].

megaloftalmíe f. anomalie congenitală a ochiului, constînd în special într-o mărire a diametrului corneei. [Din fr. *mégalophtalmie*].

megalomán, ~i, megalomană, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care îşi supraapreciază posibilităţile, meritele; grandoman: *s-a prăpădit o generaţie, din nebunia unor megalomani sanguinari.* SAD.; **2.** (bolnav) care suferă de megalomanie. [Din fr. *mégalomane*].

megalomaníe, megalomanii f. **1.** faptul de a fi megaloman; grandomanie: *poet mediocru, ... cade într-o megalomanie nemaipomenită.* CĂL.; **2.** manifestare patologică, întîlnită în paranoia, schizofrenie etc., constînd în delir de grandoare (asociat cu mania persecuţiei), bolnavul închipuindu-se un personaj important. [Din fr. *mégalomanie*].

megalomelíe f. dimensiune anormal de mare a membrelor (superioare). [Din fr. *mégalomelie*].

megalopólis, megalopolisuri n. mare aglomeraţie urbană rezultată din reunirea mai multor oraşe învecinate. [Din fr. *mégalopolis,* engl. *megalopolis*].

megalopsíe, megalopsii f. tulburare de vedere constînd în impresia că obiectele sînt mai mari decît în realitate; macropsie. [Din fr. *mégalopsie*].

megalopsihíe f. (livr.) **1.** (înv.; rar) mărinimie, generozitate; **2.** încredere exagerată în propriile posibilităţi; aroganţă. [Din gr. mod. *megalopsihía,* it. *mégalopsichia*].

megalozáur, megalozauri m. reptilă uriaşă care a trăit în era mezozoică. [Din fr. *mégalosaure*].

megamononucleóză f. sindrom sangvin (descris de medicul român Şt. I. Nicolau) determinat de diverse stări de intoxicaţie, caracterizat prin monocitoză şi apariţia de celule tinere. [*Mega-* + *mono-* + *nucleoză*].

megapérm n. aliaj de nichel, fier şi mangan, cu mare permeabilitate magnetică. [Din germ. *Megaperm*].

megapír n. oţel din fier, crom şi aluminiu, întrebuinţat la confecţionarea rezistenţelor electrice. [Din germ. *Megapir*].

megáric, ~ci, megarică, ~ce a. **şcoală megarică,** şcoală filozofică din Grecia antică întemeiată de Euclid din Megara, în care se cultivau controversele logice subtile. // m. adept al acestei şcoli; euristic. [Din fr. *mégarique*].

megarón n. încăpere mare, centrală, de formă rectangulară, delimitată, la intrare, de două ziduri sau de două şiruri de coloane ce formau o verandă, în palatele miceniene. [Din fr. *mégaron*].

megascópic, ~ci, megascopică, ~ce a. care se face cu ochiul liber sau cu lupa: *observare megascopică.* [Din fr. *mégascopique*].

megaspór, megaspori m. (bot.) macrospor. [Din fr. *mégaspore*].

megastár, megastaruri n. vedetă de foarte mare succes. [*Mega-* + *star*].

megatériu, megateril m. mamifer fosil uriaş din epoca cuaternară. [Din lat. *megatherium,* germ. *Megatherium,* fr. *mégatherium*].

megatónă, megatone f. unitate de măsură a puterii explozive a bombelor nucleare, echivalentă cu un milion de tone de trinitrotoluen. [Din fr. *mégatonne*].

megauretér n. dilataţie congenitală a ureterului (şi a bazinetului). [Din fr. *mégauretère*].

megavólt, megavolţi m. unitate de măsură a tensiunii electrice, egală cu un milion de volţi. [Din engl. *megavolt*].

megawátt, megawaţi m. unitate de măsură pentru putere, egală cu un milion de waţi. [Din fr. *mégawatt*].

megéră, megere f. (rar) femeie rea şi arţăgoasă: *cade ... sub stăpînirea acestei megere.* VLAH. [Din fr. *mégère*].

meghistán, meghistani m. înalt demnitar otoman. [Din gr. mod. *meghistán*].

megídie f. decoraţie turcească înfiinţată la 1851 de Abdul Megid. [Din turc. *meğidie*].

megieş, ~i, megieşă, ~e a. şi m., f. **1.** (pop.) vecin: *copiii şi copilele megieşilor.* CR.; **2.** ţăran liber, proprietar de pămînt, în Moldova şi Ţara Românească; (p. ext.) judec. [Din magh. *megyés,* sb. *medjaš*].

megieşésc, ~şti, megieşeáscă, ~eşti a. (înv. şi pop.) care aparţine megieşilor, referitor la megieşi, de megieş: *proprietăţi megieşeşti.* [*Megieş* + *-esc*].

megieşí, megieşesc vb. (înv. şi pop.; refl. recipr.) a se învecina: *pe şesul unde se megieşesc plăşile Prutul de Sus, Coşula şi Basăul.* OD. [De la *megieş*].

megieşíe, megieşii f. (pop.) ţară, oameni etc. aflaţi în vecinătate; (p. ext.) vecinătate: *toată megieşia se văita.* ISP. [*Megieş* + *-ie*].

meglenít, ~ţi, meglenită, ~e a. şi m., f. meglenoromân. [De la *Meglen* n. pr.].

meglenoromán, ~i, meglenoromână, ~e a. care aparţine, care este caracteristic regiunii Meglen (din Peninsula Balcanică) sau populaţiei acesteia, referitor la Meglen sau la locuitorii lui; meglenit: *obiceiuri meglenoromâne.* // f. dialect al limbii române vorbit de meglenoromâni. // m. pl. populaţie romanică aparţinînd grupului sudic al românilor, stabilit în Meglen, prin sec. al XI-lea – al XII-lea. // m., f. român (originar) din regiunea Meglen. [*Meglen* n. pr. + *român*].

megohm, megohmi [megóm] m. unitate de măsură a rezistenţei electrice, egală cu un milion de ohmi. [Din fr. *mégohm*].

megohmmetru, megohmmetre [megommétru] n. instrument (gradat în meghomi) pentru măsurarea rezistenţelor electrice mari. [Din fr. *mégohmmètre*].

mehăí, pers. 3 **méhăie** vb. (intr.; despre oi, miei, capre) a scoate sunete caracteristice speciei; a behăi. [*Mehe*(he) + *-ăi*].

mehăít, mehăíturi n. faptul de a mehăi; strigătul caracteristic al oii, al caprei. [V. *mehăi*].

mehedinţeáncă f. (pop.) horă din Mehedinţi; melodia acestui dans. [*Mehedinţi* n. pr. + *-eancă*].

mehehé interj. cuvînt care redă strigătul oii, mielului, caprei: (subst.) *pentru mehehe prăpădeşti pe mihoho.* Z. [Onomat.].

mehénghi, mehenghe a. (pop.) isteţ, abil; şiret, şmecher; poznaş: *ni-l zugrăvi ca pe un bulibaşă mehenghi.* M.CAR.; (subst.) *fata, bună mehenghe, îi întoarce capul.* CR. // n. (pl. **mehenghiuri**) piatră cu care se încercau metalele preţioase. [Din turc. *mehenk* „ispitit; păţit"; metaforă împrumutată de la aurari].

mehmendár, mehmendari m. (turcism) **1.** boier care se îngrijea de călătoria noului domn român de la Constantinopol în ţară; (p. gener.) boier (sau funcţionar) care însoţea în călătorie pe domn sau un înalt demnitar (străin), îngrijindu-se de găzduirea acestuia: *sînt mehmendarul Ioniţă Dracon, trimis de Măria sa domnul să vă întovărăşesc la cetatea de scaun.* V.R.; **2.** comisar însărcinat cu aprovizionarea. [Din turc. *mihmandar*].

mehtér, mehteri m. (turcism) muzicant într-o fanfară (turcească): *strîns-au mehterii şi tabulhanagiii ... şi punea de bătea chindie.* N.COSTIN. [Din turc. *mehter*].

mehterhaneá f. v. **meterhanea.**

mehtúp, mehtupuri n. (turcism) scrisoare oficială; adresă: *să faceţi mehtup către muhafizii serhaturilor ... ca să vă dea ajutorul trebuincios.* FIL. [Din turc. *mektub*].

mehtupcíu, mehtupcii m. (turcism) (titlu dat unui) funcţionar într-o cancelarie (domnească): *îi zicea mehtupciu, pentru că fusese scriitor ... la postelnicie.* GHICA. [Din turc. *mektŭpçu*].

mei m. **1.** plantă erbacee anuală din familia gramineelor, originară din Asia, cu flori albe-gălbui, cu seminţe mici, ovale, cultivată ca nutreţ pentru vite, iar, în trecut, şi ca plantă alimentară; mălai, părîng (*Panicum miliaceum*): *zboară coasa prin trifoi şi prin mei.* ARG.; **2.** (p. restr.; col.) seminţele acestei plante: *din mei se face bragă; meiul a fost hrana locuitorilor din ţările române pînă la finele sec. al XVII-lea, cînd a fost înlocuit cu porumbul;* **cît ai zice mei,** într-o clipă: *şi cît ai zice mei, se văzu încongiurat de o mulţime de paseri.* ISP.; **3.** (compuse) **mei-păsăresc, a)** plantă erbacee din familia boraginaceelor, cu frunze liniare, cu fructele în formă de boabe mici, alburii şi foarte lucioase; rădăcină-roşie (*Lithospermum officinale*); **b)** (sau **-nebun**) mohor (*Setaria verticillata* şi *viridis*); **mei-mărunt,** specie de mei, cu florile dispuse în spiculeţe; meişor (*Panicum capilare*); **mei-păduret,** meişor (*Milium effusum*); **mei-tătărăsc,** mătură (*Soghum vulgare*). [Lat. *milium*].

meideán n. v. **maidan.**

meiéză, meioze f. tip de diviziune celulară, în urma căreia rezultă patru celule reproducătoare (spori la plante şi gameţi la animale); diviziune reducţională. [Din fr. *méiose*].

meistergesang [máistărghezang] n. totalitatea creaţiilor poetice ale meistersăngerilor. [Cuv. germ.].

meistersänger, meistersängeri [maistărzéngăr] m. trubadur medieval german. [Din germ. *Meistersänger*].

meişór, meişori m. numele mai multor plante erbacee din familia gramineelor: **a)** plantă tîrîtoare cu flori de culoare verde deschis sau violetă; mei-pădureţ (*Milium effusum*); **b)** plantă cu frunze păroase şi flori violacee, grupate în spice (*Panicum sanguinale*); **c)** mei-mărunt (*Panicum capilare*). [*Mei* + *-(i)şor*].

méişte f. teren cultivat cu mei. [*Mei* + *-işte*].

méjă f. v. mejdă.

méjdă, mejde f. (reg.) mejdină; (şi: mejă). [Din sl. *mežda*].

méjdină, mejdine şi **mejdini** f. (reg.) hat, răzor, hotar (între două ogoare, proprietăţi); mejdă: *ţaţa Manda ... să-mi arate mejdina.* SOR. [Din bulg. *meždina*].

mei, meii m. (fiz.) unitate de măsură pentru înălţimea sunetului, egală cu a mia parte din înălţimea unui sunet cu o putere de o mie de hertzi. [Din engl. *mel*].

melafír, melafire n. rocă magmatică vulcanică de tipul bazaltului, cu structură porfirică. [Din fr. *mélaphyre*].

melalgíe, melalgii f. durere nevralgică a membrelor (inferioare). [Din fr. *mélalgie*].

melaminá, melaminez vb. (tr.) a aplica melamină pe suprafeţele plăcilor lemnoase. [De la *melamină*].

melaminát, ~ţi, melaminată, ~e a. fabricat din melanină: *mobilă de bucătărie melaminată; parchet maleminat.* [V. *melamina*].

melamínă, melamine f. **1.** substanţă chimică organică întrebuinţată la fabricarea unor materiale plastice rezistente: *răşini de melamină;* **2.** placă lemnoasă cu suprafaţa acoperită cu un strat obţinut din substanţa descrisă mai sus, folosită mai ales la fabricarea mobilei: *masă de melamină.* [Din fr. *mélamine*].

melánă, melane f. fibră textilă sintetică cu proprietăţi asemănătoare lînii, obţinută prin polimerizarea nitrilului acrilic. [Din fr. *mélaene* (denumire comercială)].

melancólic, ~ci, melancólică, ~ce a. **1.** cuprins, stăpînit de melancolie; înclinat spre melancolie; trist, mînhit; posomorît: *am fost melancolic şi ursuz.* CAR.; (adv.) *contemplînd melancolic şi solemn natura.* CĂL.; **2.** care exprimă, reflectă melancolie; trist: *sudoarea roura melancolica lui frunte.* NEGR.; **3.** care predispune la melancolie; care inspiră, trezeşte melancolie; trist: *o candelă ... dînd o lumină slabă şi melancolică.* FIL.; (adv.) *melancolic cornul sună.* EM.; **4.** (despre bolnavii mintali) care suferă de melancolie. [Din fr. *mélancolique*].

melancolíe, melancolii f. **1.** stare de tristeţe, de deprimare, însoţită de dorinţa de izolare şi de reverie, fără o cauză aparentă: *văzînd că pastoralele ... nu-mi pot împrăştia melancolia, m-am culcat.* NEGR.; *îmi erau pline de melancolie cugetările.* SAD.; **2.** boală psihică manifestată printr-o stare de depresiune continuă, prin apatie, anxietate, delir, halucinaţii, lentoare în gîndire şi vorbire, tendinţă de sinucidere etc. [Din fr. *mélancolie,* lat. *melancholia* (gr. *melas* „negru" + *chole* „fiere")].

melancolizá, melancolizează vb. (rar; refl.) a deveni melancolic: *eroii săi se melancolizează repede.* CĂL. [Din fr. *mélancoliser*].

melanemíe, melanemii f. (med.) alterare a sîngelui, caracterizată prin prezenţa unor granule negre, provenite din transformarea hemoglobinei. [Din fr. *mélanémie*].

melanezián, ~eni, melaneziană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Melaneziei sau locuitorilor ei, referitor la Melanezia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Melanezia. [Din fr. *mélanésien*].

melánic, ~ci, melanică, ~ce a. care conţine melanină. [Din fr. *mélanique*].

melanínă, melanine f. pigment organic (cu sulf şi fier) de culoare brună-închis, prezent în celule conjunctive speciale din piele, păr, coroidă şi anumite regiuni din sistemul nervos central. [Din fr. *mélanine*].

melanísm n. **1.** culoare anormal de închisă a pielii, a părului sau a blănii animalelor (sub formă de pete congenitale); **2.** (med.) melanodermie. [Din fr. *mélanism*].

melanít n. varietate de granat, de culoare neagră. [Din fr. *mélanite*].

melánj, melanjuri n. **1.** amestec: *fantasmele verzuliu ale melanjului de case şi arbori.* CĂRT.; **2.** fir textil tors din două sau mai multe feluri de fibră de lînă (de culori, de naturi etc. diferite); ţesătură obţinută din astfel de fibre. [Din fr. *mélange*].

melanoblást, melanoblaste n. celulă a stratului bazal epidermic care elaborează melanină. [Din fr. *mélanoblaste*].

melanoblastóm n. (med.) melanom malign. [Din fr. *mélanoblastome*].

melanoblastóză f. afecţiune caracterizată prin prezenţa de nevi pigmentari multipli şi cu suprafaţă mare. [Din fr. *mélanoblastose*].

melanocít, melanocíte n. celulă producătoare de melanină, prezentă în epidermă, retină, coroidă, meninge. [Din fr. *mélanocyte*].

melanocrát, ~ţi, melanocrată, ~e a. (despre minerale) de culoare închisă. [Din fr. *mélanocrate*].

melanodermíe, melanodermii f. pigmentare patologică, brună sau neagră, care apare în boli ca malaria, tuberculoza sau în intoxicaţiile cu săruri de arsen, de aur, de argint etc.; melanism. [Din fr. *mélanodermie*].

melanóm, melanoame n. tumoare malignă sau benignă, de origine pigmentară, localizată mai ales pe piele sau la ochi. [Din fr. *mélanome*].

melanosarcóm, melanosarcoame n. tumoare malignă constituită din celule conţinînd melanină, localizată în piele, coroidă sau retină, cu evoluţie foarte rapidă. [Din fr. *mélanosarcome*].

melanóză, melanoze f. **1.** denumire generică pentru pigmentaţia în exces a pielii şi mucoaselor cu melanină; **2.** boală a viţei de vie cauzată de ciuperci. [Din fr. *mélanose*].

melanterít n. sulfat natural de fier, hidratat, de culoare verde, rar cenuşie sau neagră, cu luciu sticlos, uşor solubil, folosit mai ales în industria coloranţilor. [Din fr. *mélantérite*].

melanuríe f. prezenţă a melaninei sau a precursorilor săi în urină, în unele cazuri de melanom. [Din fr. *mélanurie*].

melasá, melasez vb. (tr.) a amesteca nutreţul cu melasă. [De la *melasă*].

melásă, melase f. reziduu siropos rezultat la distilarea zahărului, folosit la fabricarea spirtului, ca hrană pentru vite etc. [Din fr. *mélasse,* germ. *Melasse,* it. *melassa*].

melc, melci m. **1.** nume dat mai multor specii de moluşte tîrîtoare, cu piciorul în formă de talpă, cap cu tentacule, cu masa viscerală cuprinsă într-o cochilie răsucită în spirală; gasteropod; bourel, culbec (*Gasteropoda, Limnaea, Limax*): *melc, melc codobelc, scoate coarne boureşti.* POP.; **a merge** (sau **a umbla, a se mişca** etc.) **ca melcul,** a merge (sau a umbla, a se mişca etc.) foarte încet; **2.** (p. restr.) cochilie a unor asemenea moluşte; **în melc,** răsucit în spirală: *îl împinge pe o scară în melc.* CĂL.; **3.** partea anterioară, osoasă a urechii interne, care are forma cochiliei unor asemenea moluşte; cohlee; **4.** (tehn.) angrenaj elicoidal care serveşte la transmiterea mişcării de rotaţie între doi arbori echipaţi cu palete ce nu se află în acelaşi plan; **5.** (înv. şi reg.) orbita ochiului: *i-au ieşit ochiul cel direpţ din melci în afară.* DOS.; **melcii ochilor,** globi oculari: *şi-i băgară undiţe în melcii ochilor şi-i împreunaseră ... ochii cu bolduri.* DOS.; **6.** (reg.) partea tare din interiorul cornului la vite; **7.** prăjitură făcută din aluat răsucit în spirală şi presărat cu nuci măcinate; **8.** (la pl.) şuviţe de păr răsucite în formă de ineluşe. [Et. nec.; cf. lat. vulg. *milacem* (<*limacem*), de unde vechiul rom. *melciu* (>bulg. *melčov*), fr. *milhauc, meulçon*].

melcát, ~ţi, melcată, ~e a. (despre piese, sisteme tehnice) răsucit în spirală (ca o cochilie de melc). [De la *melc*].

melcişór, melcişori m. **1.** diminutiv al lui melc; **2.** (la pl.) paste făinoase în formă de spirală sau de ineluşe. [*Melc* + *-işor*].

melcít, ~ţi, melcită, ~e a. (reg.; despre vite) căruia îi lipseşte un corn; ciut. [De la *melc*].

meleág, meleaguri n. (de obicei la pl.) loc, ţinut, regiune, cuprins al unei aşezări omeneşti; vecinătate, împrejurime: *om vestit pe meleagurile acestea.* CR.; *simţea o dorinţă neînţeleasă de a se înapoia pe meleagurile natale.* GHEŢIE; (pop.) **a umbla meleagurile,** a hoinări prin împrejurimi: *c-aş umbla meleagurile păn ţi-aş găsi leacurile.* POP. [Din magh. *mellék* „regiune învecinată"].

meleán, meleni m. (reg.) **1.** (şi a.) (om) înalt şi bine făcut, (om) zdravăn; hojmălău, măgădău: *nu m-a prins meleanul şi hărăminul de Trăsnea.* CR.; **2.** fecior (de 14-18 ani); flăcău. [Din ucr. *melian*].

melegár, melegare n. (reg.) răsadniţă. [Din magh. *melegágy*].

melenáş, melenaşi m. (reg.) diminutiv al lui melean; fecioraş: *stai, melenaşule, stai să vezi tu!* REBR. [*Melean* + *-aş*].

meléncă, melene f. eliminare a unui scaun negru, ca simptom al unor boli digestive. [Din fr. *mélaena*].

melés m. v. melez.

melestéu, melestele n. (pop.) făcăleţ (pentru mămăligă); **a linge melesteul,** a fi foarte zgîrcit. [De la *melestui*].

melestuí, melestuiesc vb. (pop.; tr.) a mesteca cu melesteul. [Din magh. *mállaszt*].

meléu, meleuri n. (sport) **1.** luptă corp la corp; **2.** grămadă la rugbi. [Din fr. *mêlée*].

meléz, melezi m. **1.** (înv.) ţesătură de mătase amestecată cu lînă sau cu bumbac; **2.** (iht.; reg.; în forma **meles**) răspăr (*Acerina schraetser*). // a. amestecat; (şi: **meles**). [Din turc. *melez* „amestecat"].

meliacée f. pl. familie de plante arborescente dicotiledonate, cuprinzînd arbori şi arbuşti din regiunile calde, cu lemnul dur, colorat, uneori aromatic, foarte apreciat. [Din fr. *méliacées*].

melíc s. (reg.) **1.** boală a vitelor şi a cailor, constînd dintr-o rană la greabăn sau din inflamarea ganglionilor de la gît; **2.** năravul unor animale de a da din picioare, a muşca, a împunge; **3.** tulburare a minţii; **4.** viciu, patimă: *are melicul băutului.* POP.; (şi: **malic**). [Din bulg. *malik* „spiriduş"].

melifág, ~gi, melifagă, ~ge a. care se hrăneşte cu miere. [Din lat. ***melliphagus***].

melifér, ~i, meliferă, ~e a. **1.** care are flori cu mult nectar şi polen din care albinele produc mierea: *salcîmul, teiul sînt plante melifere;* **2.** bogat în asemenea plante: *regiune meliferă.* // f. pl. grup de insecte himenoptere, cuprinzînd albinele, viespile etc.: (adj.) *în Bavaria numărul insectelor melifere pare să se fi micşorat.* D. [Din fr. ***mellifère***].

melificáţie, melificaţii f. procesul de preparare a mierii de către albine. [Din fr. ***mellification***].

melilít n. silicat natural de aluminiu şi calciu. [Din fr. ***mélilite,*** germ. ***Melilith***].

melinítă f. exploziv puternic pe bază de acid picric, întrebuinţat la fabricarea fitilelor detonante; lidită: *obuz cu melinită.* [Din fr. ***mélinite***].

meliorativ, ~i, meliorativă, ~e a. cu sens laudativ, favorabil: *folosea cuvinte şi expresii meliorative, niciodată peiorative.* [Din fr. ***méliоratif***].

meliorísm n. concepţie care susţine posibilitatea omului de ameliorare continuă a lumii: *în acest meliorism apare efectul mediului, al presiunii atmosferei patruzeci-optiste asupra sa.* IBR. [Din fr. ***méliorisme***].

meliorist, ~şti, meliorístă, ~e a. care ţine de meliorism, referitor la meliorism: *a urmărit prin demersul său şi o intenţie meliorístă.* R.L. // m., f. adept al meliorismului: *Alexandrescu este ... meliorist în poeziile unde e vorba de ţară şi omenie.* IBR. [Din fr. ***méliorist***].

melísă, melise f. **1.** (bot.) mătăciune, roiniţă (*Melissa officinalis*): *iată iasomie, gura-leului ..., melisă.* NEGR.; **apă de melisă,** infuzie preparată din frunzele acestei plante; **2.** băutură alcoolică aromată, obţinută prin fermentarea frunzelor acestei plante: *victimă a patimii sale pentru melisă.* OD.; *melisa am dobîndit-o de la schitul Vovidenie.* SAD. [Din fr. ***mélisse,*** lat. ***melissa***].

melismátic a. (muz.) **cînt melismatic,** bucată muzicală în care, pe o singură silabă din text, se intonează mai multe sunete. [***Melismă*** + ***-atic***].

melísmă, melisme f. ornament muzical (vocal) constituit dintr-un grup de sunete alăturate unui sunet principal, reunite pe o singură silabă, frecvent în cîntul gregorian şi bizantin; coloratură. [Din it. ***melisma,*** fr. ***mélisme***].

meliţá, mélіţ şi **meliţez** vb. **1.** (tr.) a zdrobi cu meliţa inul sau cînepa, pentru a alege fuiorul: *bată-i piatra cînepa să n-aibe ce meliţa.* POP.; **2.** (fig.; fam.; tr.) a bate straşnic pe cineva; **3.** (fig.; fam.; intr.) a vorbi mult (şi repede); a flecări, a trăncăni: *femeile ... se strîng pe podeţe şi încep a meliţa.* SAD. [De la ***meliţă***].

meliţáre, meliţări f. acţiunea de a meliţa şi rezultatul ei; meliţat[2]. [V. ***meliţa***].

meliţát[1], ~ţi, meliţată, ~e a. zdrobit şi curăţat cu meliţa: *cînepă meliţată.* [V. ***meliţa***].

meliţát[2] n. faptul de a meliţa. [V. ***meliţa***].

mélіţă, meliţe f. **1.** unealtă rudimentară compusă dintr-o bucată de lemn (avînd în mijloc o scobitură longitudinală unde se adună resturile), pe care cade o limbă de lemn cu care se zdrobesc tulpinile de in, de cînepă etc., pentru a alege fuiorul: *gura babei umbla cum umblă meliţa.* CR.; **2.** maşină de meliţat prevăzută cu cuţite sau cu aripi de lemn dispuse circular pe un cilindru; **3.** (fig.; fam.) gură (ca organ al vorbirii); **a-i merge meliţa** sau a **da cu meliţa** (ori **din meliţă**), a trăncăni, a flecări. [Din bulg. ***melica***].

meliţói, meliţoaie n. meliţă mare. [***Meliţă*** + ***-oi***].

meliţúică, meliţuici f. meliţă mică cu care se face ultima meliţare (după aceea făcută cu meliţoiul). [***Meliţă*** + ***-uică***].

melocórd, melocorduri n. instrument muzical electronic care emite sunete neobişnuite, obţinute prin modificarea frecvenţelor. [Din fr. ***mélocorde***].

melódic, ~ci, melodică, ~ce a. **1.** compus după regulile ritmului şi ale modulaţiei; care ţine de melodie, referitor la melodie: *periodul melodic în la minore.* FIL.; **2.** melodios, armonios: *melodica şoptire a rîului ce geme.* EM. // f. **1.** ramură a teoriei muzicale care se ocupă cu studiul melodiei; **2.** modul în care este compusă o melodie. [Din fr. ***mélodique***].

melodicitáte, melodicităţi f. calitatea de a fi melodic; armonie, sonoritate, melodism. [***Melodic*** + ***-itate***].

melodíe, melodii f. **1.** succesiune de sunete muzicale (armonioase), formînd o unitate cu sens expresiv: *în grădina cea încîntată a Armidei ..., din fiecare frunză iese cîte o melodie.* GANE.; **2.** (p. ext.) şir de fraze muzicale care alcătuiesc un cîntec; compoziţie muzicală: *interpreta o melodie cunoscută;* **3.** (fig.) sonoritate plăcută; muzicalitate: *ce să mai vorbesc de melodia frazei, ... de ritmul vorbelor.* CAR. [Din gr. mod. ***melodía,*** it. ***melodia,*** fr. ***mélodie***].

melodimétru, melodimetre n. aparat electronic folosit în fonologie pentru cercetări asupra intonaţiei. [Din fr. ***mélodimètre***].

melodiós, ~şi, melodioásă, ~e a. care conţine, care emite sunete armonioase, plăcute auzului; mlădios: *melodioasa cîntare a crestoasei ciocîrlii.* NEGR.; (adv.) *clopotul... vuia melodios.* SAD. [Din fr. ***mélodieux***].

melodísm n. (rar) melodicitate. [Din it. ***melodismo***].

melodíst, ~şti, melodístă, ~e m., f. compozitor de melodii; muzician ataşat, pasionat în mod special de melodie. [Din fr. ***mélodiste***].

melodramátic, ~ci, melodramatică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este specific melodramei, referitor la melodramă; (ca) de melodramă: *prăbuşirea blocului Carlton ... căpătase proporţiile melodramatice ale scufundării Titanicului.* CĂRT.; *genul melodramatic;* **2.** patetic, exaltat; fals: *această poză melodramatică displăcu lui Nicolas.* GHEŢIE. // n. (rar) melodramatism: *poetul îi compune o declaraţie de un melodramatic enorm.* CĂL. [Din fr. ***mélodramatique,*** it. ***melodrammatico***].

melodramatísm n. (rar) **1.** caracter melodramatic; **2.** exprimare patetică, exaltată, artificială a sentimentelor. [***Melodramat***(ic) + ***-ism***].

melodramatizá, melodramatizez vb. (tr.) **1.** a da caracter melodramatic: *muzica melodramatizează încet aria.* EM.; **2.** (depr.) a exagera caracterul melodramatic; a patetiza. [Din fr. ***mélodramatiser***].

melodrámă, melodrame f. **1.** dramă în care unele episoade erau însoţite de muzică: *eram într-o seară la teatru ...; se reprezenta un fel de melodramă modernă cu muzică de harpă.* PETR.; **2.** specie dramatică cu acţiune complicată, adesea neverosimilă, în care scene tragice patetice alternează cu scene comice: *amestec de melodramă zgomotoasă şi comedie.* CĂL. [Din fr. ***mélodrame***].

melofób, ~i, melofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care urăşte muzica. [Din fr. ***mélophobe***].

melofobíe f. aversiune faţă de muzică. [Din fr. ***mélophobie***].

melofón, melofoane n. instrument muzical din familia alămurilor, asemănător cu cornul[1], prevăzut cu pistoane. [Din engl. ***mellophone***].

meloмán, ~i, melomană, ~e m., f. persoană care iubeşte muzica (clasică); muzicoman: *rămăsese ... acelaşi meloman, care lua parte ... la concertele filarmonicii.* GHEŢIE. [Din fr. ***mélomane***].

melomaníe f. pasiune pentru muzică (clasică). [Din fr. ***mélomanie***].

melomél, melomeli m. monstru cu unul sau mai multe membre accesorii, uneori normale anatomic. [Din fr. ***mélomèle***].

melón, meloane n. pălărie de fetru tare, cu fundul bombat şi cu borurile întoarse în sus; gambetă: *purta pe cap un melon, aşezat rigid ca un semiţilindru.* CĂL. [Din fr. ***mélon***].

melonídă, melonide f. fruct asemănător cu baca, cu epicarpul tare la maturitate şi mezocarpul cărnos şi suculent; peponidă (de ex., la pepene, dovleac). [Din fr. ***mélonide***].

melonoplastíe, melonoplastii f. refacere chirurgicală a obrajilor. [Din fr. ***mélonoplastie***].

melopée, melopei f. **1.** arta declamaţiei la vechii greci; arta de a compune muzică (pentru versuri); ansamblul regulilor compoziţiei muzicale; **2.** declamaţie muzicală de formă liberă; (p. ext.) melodie lentă, monotonă: *opera lui capitală e „Renegatul", melopee în trei acte, monotonă.* CĂL. [Din fr. ***mélopée***].

melopéic, ~ci, melopeică, ~ce a. ca o melopee; melodios, armonios: *incantaţie melopeică;* (adv.) *murmura versuri, pasagii de proză, melopeic.* TEODOR. [***Melopee*** + ***-ic***].

meloplastíe, meloplastii f. **1.** refacere chirurgicală a feţei; **2.** refacere chirurgicală a extremităţilor, a membrelor. [Din fr. ***méloplastie***].

meloreostóză f. boală a oaselor caracterizată prin condensarea neregulată a unei părţi din corticală, cu aspect de ceară topită ce curge de-a lungul unei lumînări aprinse. [Din fr. ***mélorhéostose***].

mélos n. **1.** melodie, cîntec; (p. ext.) muzică, la vechii greci; **2.** noţiune generică desemnînd aspectul cantabil, melodic al muzicii. [Din gr. mod. ***mélos***].

meloterapíe, meloterapii f. muzicoterapie. [Din fr. ***mélothérapie***].

melúrg, melurgi m. autor al melodiei imnurilor în muzica bizantină. [Din gr. mod. ***melourgós***].

membránă, membrane f. **1.** ţesut anatomic subţire care protejează celulele, organele etc. animale sau vegetale; pieliţă; **2.** placă sau corp subţire care, prin vibraţie, produce sau transmite sunetele; diafragmă: *membrana difuzorului;* **3.** foiţă subţire care separă două medii (gazoase, lichide sau păstoase); **4.** (înv.) pergament: *hrisoave pe membrană.* OD. [Din lat., it. ***membrana,*** fr. ***membrane***].

membranofón, ~i, membranofonă, ~e a. (despre instrumente muzicale) care utilizează ca rezonator o membrană întinsă. [Din germ. ***Membranophon***].

membranós, ~şi, membranoásă, ~e a. cu aspect, cu structură de membrană; format dintr-una sau din mai multe membrane: *înveliş membranos.* [Din fr. ***membraneux***].

mémbru, ~i, membră, ~e m., f. persoană care face parte dintr-o colectivitate organizată; fiecare dintre persoanele care compun o societate, o familie, o organizaţie etc., considerată în raport cu gruparea respectivă: *membru al Academiei.* // n. **1.** (de obicei la pl.) denumire dată braţelor şi picioarelor la om, picioarelor sau labelor la animal; mădular: *o sfîrşeală dureroasă, vecină cu leşinul, îi muia membrele.* GHEŢIE; **membru superior,** mînă; **membru inferior,** picior; **membru fantonă,** senzaţie bizară de prezenţă a membrului sau a segmentului de membru amputat; **2.** penis; **3.** fiecare dintre părţile unei propoziţii, unei fraze sau unei perioade. // m. fiecare dintre cele două părţi ale unei expresii matematice, separate prin semnul egal. [Din lat. ***membrum,*** fr. ***membre***].

meméntо, mementouri n. **1.** semn distinctiv care reaminteşte ceva; (p. ext.) aducere-aminte;

memento mori, aminteşte-ţi de moarte!; (fig.) avertisment suprem: *ca un memento mori pe al istoriei plan.* EM.; **2.** carte care rezumă esenţialul unei ştiinţe, al unei discipline; **3.** listă a spectacolelor şi conferinţelor, publicată în presa cotidiană. [Din fr. ***mémento,*** lat. ***memento*** (imperativul lui *meminisse*)].

memlechét s. (turcism) ţară, stat; (spec.) termen folosit pentru a denumi Ţara Românească şi Moldova. [Din turc. ***memleket***].

memoár n. v. memoriu.

memorá, memorez vb. **1.** (tr.) a reţine, a întipări în memorie; a învăţa pe de rost, a memoriza: *o străduţă ..., al cărui nume fistichiu nu-l puteam memora.* PR.; *a memorat toate poeziile lui Eminescu;* **2.** (rar; tr. şi refl.) a(-şi) aminti: *de copil fu trimis într-un institut din Elveţia, de unde îşi memora lacul Leman.* CĂL. [Din lat. ***memorare,*** fr. ***mémorer***].

memorábil, ~i, memorabilă, ~e a. demn de ţinut minte; (p. ext.) important, însemnat; remarcabil: *a scris ... basme memorabile.* CĂL.; *acea duminică memorabilă şi decisivă.* PR. [Din fr. ***mémorable,*** lat. ***memorabilis***].

memorând n. v. memorandum.

memorandíst, memorandişti m. nume dat autorilor „Memorandului" din 1892 (Ioan Raţiu, Gheorghe Pop de Băseşti, Vasile Lucaciu, Eugen Brote şi alţii): *în sala Redutei ... se judeca procesul memorandiştilor.* GHEŢIE. [***Memorand*** + *-ist*].

memorándum, memorandumuri n. **1.** notă scrisă, document diplomatic în care sînt expuse faptele şi argumentele juridice referitoare la relaţiile dintre state, care fac obiectul unor tratative; memoriu în care este prezentată sumar starea unui fapt, a unei chestiuni etc., sub aspect juridic: *comitetul electoral să compună un memorand ... şi să-i dea cea mai întinsă publicitate.* EM.; *„Memorandul" din 1892 al fruntaşilor politici transilvăneni a avut un larg răsunet în ţară şi în străinătate;* **2.** (înv.) carnet, registru pe care se făceau scurte însemnări (comerciale); (şi: **memorand**). [Din lat. ***memorandum,*** germ. ***Memorandum,*** fr. ***mémorandum***].

memoráre, memorări f. **1.** faptul de a memora; memorizare; **2.** (inform.) introducere a datelor în memoria unui calculator; stocare a datelor în memoria calculatorului. [V. ***memora***].

memoratór, memoratoare n. **1.** carte (format mic) care cuprinde, în formă rezumativă, tabele, formule, noţiuni dintr-una sau din mai multe discipline; **2.** (inform.) memorie (la calculator). [Din fr. ***mémorateur***].

memoriál, ~i, memorială, ~e a. care serveşte pentru a aminti ceva: *casă memorială.* // n. **1.** scriere (literară) care consemnează retrospectiv faptele, evenimentele etc. la care autorul a participat, pe care le-a cunoscut direct; amintiri, memorii: *memorial de călătorie.* ALEX.; **2.** clădire, monument ridicat în amintirea unui eveniment, a unei personalităţi: *memorialul de la Sighet;* **3.** (p. ext.) mărturie despre oameni, despre evenimente, despre fapte memorabile: *memorialul durerii.* [Din germ. ***Memorial,*** fr. ***mémorial,*** lat. ***memorialis***].

memorialíst, ~şti, memorialistă, ~e m., f. autor de memorii sau de memoriale: *memorialistul îşi face cu complexenţă traiectoria vieţii ..., îşi pune singur note.* CĂL. [Din fr. ***mémorialiste***].

memorialístic, ~ci, memorialistică, ~ce a. care aparţine memorialisticii, referitor la memorialistică; cu caracter de memorii sau de memorial: *partea memorialistică cuprinde momente vii.* CĂL. // f. gen de scriere literară care cuprinde memorii; totalitatea lucrurilor care conţin memorii: *memorialistica românească.* [***Memorial*** + *-istic*].

memórie, memorii f. **1.** facultate mentală prin care senzaţiile, impresiile şi ideile sînt stocate şi reutilizate; ţinere de minte; (spec.) proces psihic constînd în întipărirea, păstrarea, recunoaşterea şi reproducerea experienţei din trecut: *un om cu o extraordinară memorie.* CĂL.; *memoria mecanică consistă în juxtapunerea unor imagini auditive, vizuale, motrice, pentru a le reţine în starea lor brută.* VIANU; *te rămoleşti, îţi pierzi memoria.* EL.; **2.** minte (ca centru al memorizării): *curînd, amintirea întîlnirii i se şterse din memorie.* GHEŢIE; **din memorie,** din aducere-aminte; pe de rost: *cînta din memorie ... ariile operelor italiene.* GHICA; **3.** aducere-aminte; amintire: *păstra memoria acelui eveniment;* **4.** amintire păstrată de posteritate pentru evenimente (însemnate), oameni iluştri; reputaţie lăsată după moarte: *un omagiu dat memoriei fratelui meu.* AL.; **în memoria cuiva** (sau **a ceva**), în amintirea ...; ca omagiu; **5. memorie imunologică,** capacitate a unui organism sau a unei celule imunocompetente de a răspunde mai rapid şi mai intens la o nouă stimulare cu antigenul întîlnit anterior; **6.** (inform.) parte componentă a calculatorului care permite înregistrarea, stocarea şi redarea informaţiei necesare alcătuirii unui program; memorator. [Din lat., it. ***memoria,*** fr. ***mémoire***].

memoriscóp, memoriscoápe n. aparat electronic de afişare, cu posibilitatea de memorare a curbelor afişate. [Din engl. ***memoriscope***].

memóriu, memorii n. **1.** expunere scrisă, documentată şi concisă, asupra unei probleme, a unui fapt: *vom redacta un memoriu;* **memoriu de titluri şi lucrări,** listă în care sînt înscrise titlurile academice şi lucrările de specialitate ale unei persoane; **memoriu de activitate,** expunere scrisă cuprinzînd date din activitatea profesională a cuiva; **2.** text care conţine soluţiile, dispoziţiile adoptate şi sumele necesare în proiectul unei lucrări; **3.** (jur.; înv.) expunere a faptelor referitoare la un proces; **4.** petiţie (semnată de mai multe persoane) în care faptele şi motivele sînt expuse pe larg: *fu însărcinat ... să alcătuiască memoarul.* NEGR.; **5.** (de obicei la pl.) lucrare beletristică cu caracter evocativ, în care sînt relatate evenimente, întîmplări etc. din timpul vieţii autorului (şi la care el a luat parte); amintiri, jurnal, memorial: *te îndemn ... a scrie memoriul vieţii tale.* EM.; *deficienţa memoriilor stă în faptul că autorul nu are la îndemîna iubirii de sine şi a maliţiei un talent caricaturistic grandios.* CĂL.; *o să-mi scriu memoriile.* PR.; **6.** disertaţie asupra unui subiect ştiinţific, literar etc.: *redacta memorii ştiinţifice.* GHEŢIE; **7.** (la pl.) culegere de dezbateri, lucrări, conferinţe ale unei societăţi ştiinţifice: *Memoriile Academiei de Medicină;* **8.** dosar personal al unui ofiţer sau subofiţer; (şi: (înv.) **memoar**). [Din lat. ***memorium,*** fr. ***mémoire***].

memorizá, memorizez vb. (tr.) **1.** a învăţa ceva pe de rost; a memora: *cînd ai memorizat ultima oară din enciclopedie?* GHEŢIE; **2.** (inform.) a stoca o informaţie în memoria unui calculator. [Din fr. ***mémoriser***].

memorizáre, memorizări f. faptul de a memoriza; memorare: *cronologiile le repetam pentru memorizare, cu aceeaşi tehnică cu care studiasem pe Kant.* PATAP. [V. ***memoriza***].

menádă, menade f. **1.** (mit.) bacantă; **2.** (fig.) femeie exaltată, furioasă, nestăpînită. [Din fr. *ménade*].

menageá vb. v. menaja.

menáj, menajuri şi (înv.) **menaje** n. **1.** administrare a cheltuielilor unei gospodării; întreţinere a unei case; gospodărie: *femeile au grijă de menaj;* **obiect de menaj,** obiect de uz casnic; **a face menajul cuiva,** a face treburile zilnice în gospodăria cuiva; **şcoală de menaj,** şcoală specială pentru fete, în care se predau noţiuni de gospodărie; **2.** căsnicie, viaţă conjugală; familie: *venise să se adăpostească în menajul furtunos al fiului său.* CĂL.; *au ajuns ... să realizeze un menaj atît de reuşit.* GHEŢIE. [Din fr. ***ménage***].

menajá, menajez vb. **1.** (tr.) a trata pe cineva sau ceva cu înţelegere, cu grijă, cu îngăduinţă; a cruţa: *nu putem încuviinţa lucrul acestor perfizi, nu-i putem menage, ci trebuie să-i condamnăm.* EM.; *femeia ... trebuie menajată, cruţată.* GHEŢIE; **2.** (înv.; tr.) a nu irosi în zadar; a economisi: *să-mi menajez timp şi pentru basmele mele.* CAR.; *a-şi menaja starea;* **3.** (refl.) a-şi cruţa sănătatea, puterile; a se îngriji: *trebuie să te menajezi;* **4.** (franţuzism; tr.) a pregăti ceva cu dibăcie; a înlesni: *a menaja o întrevedere;* (şi: (înv.) **menagea**). [Din fr. ***ménager***].

menajamént, menajamente n. (adesea la pl.) tact, grijă faţă de susceptibilităţile şi sensibilităţile cuiva; menajare: *se va discuta pe faţă şi fără menajamente.* GHEŢIE. [Din fr. ***ménagement***].

menajáre, menajări f. faptul de a (se) menaja; menajament, cruţare. [V. ***menaja***].

menajér, ~i, menajeră, ~e a. de menaj, de uz casnic, referitor la menaj: *aparatură menajeră;* **gunoi menajer,** gunoi provenit din activităţi casnice. // f. femeie angajată să îngrijească de gospodăria, de menajul cuiva; îngrijitoare: *menajera îi introduse în cabinetul de lucru al profesorului.* GHEŢIE. [Din fr. ***ménagère***].

menajerí́e, menajerii f. loc special amenajat în care sînt ţinute animalele sălbatice rare, exotice etc., pentru a fi expuse publicului sau studiate; totalitatea animalelor dintr-un asemenea loc: *compătimirea se întinde deopotrivă asupra ... leului suspinînd în cuşca menajeriei.* CĂL. [Din fr. ***ménagerie,*** germ. ***Menagerie***].

mendeleéviu n. element chimic transuranic, obţinut artificial. [Din fr. ***mendélévium***].

mendelísm n. concepţie referitoare la transmiterea ereditară a caracterelor (potrivit legilor dominaţiei, segregării şi combinării independente a acestora), bazată pe legile formulate de Mendel, care constituie fundamentul teoriei cromozomice a eredităţii, formulate de Th. H. Morgan. [Din fr. ***mendélisme***].

mendelíst, ~şti, mendelistă, ~e a. care aparţine mendelismului, referitor la mendelism: *concepţie mendelistă.* // m., f. adept al mendelismului. [Din fr. ***mendéliste***].

mendicitáte, mendicităţi f. (livr.) cerşetorie. [Din fr. ***mendicité,*** lat. ***mendicitas, -atis***].

méndre f. pl. **a-şi face** (sau **a-şi juca**) **mendrele,** a-şi face toate gusturile, a-şi satisface capriciile; a-şi bate joc de cineva; a necinsti: *vine la Bucureşti ca să-şi facă mendrele şi să-şi deie ... importanţă.* EM.; *nu ş-a juca el mendrele îndelung.* CR. [Et. nec.; cf. alb. ***mendur*** „mod, chip"].

menéhm, menehmi m. (livr.) persoană care se aseamănă foarte mult cu alta. [Din fr. ***ménechme***].

menestrandíe, menestrandii f. (rar) **1.** artă a menestrelilor; **2.** trupă de menestreli; **3.** corporaţie a menestrelilor. [Din fr. ***ménestrandie***].

menestrél, menestreli m. muzicant medieval ambulant (simplu executant, şi nu creator), care asigura acompaniamentul instrumental al trubadurilor şi al truverilor, uneori şi recitînd creaţiile acestora; (p. ext.) cîntăreţ popular: *acel menestrel al tuturor veseliilor.* GHICA; *menestrelii şi truverii Franţei.* [Din fr. ***ménestrel***].

menghenéa f. v. menghină.

ménghină, menghine f. dispozitiv de prindere a unor piese care urmează a fi prelucrate (manual), alcătuit din două fălci între care se fixează piesa şi dintr-un şurub cu manivelă; (şi: **menghenea**). [Din turc. ***mengene***].

menhidrózá, menhidroze f. exces de secreţie sudorală care apare la femei în timpul menstruaţiei. [Din fr. ***menhidrose***].

menhír, menhire n. monument megalitic de la sfîrşitul epocii neolitice, întîlnit mai ales în provincia Bretagne şi în sudul Angliei, construit din blocuri de piatră necioplită. [Din fr. ***menhir***].

meni, menesc vb. **1.** (înv.; tr.) a chema în ajutor; a invoca: *începură urii de ceia ce se nevoiia iudei descîntători a meni spre ceia ce avea duhure hicleane numele Domnului Isusu grăindu.* COD.VOR.; **2.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) considera, a (se) socoti; a (se) consacra: *credzu Avraam lu Dumnedzeu şi se meni lui în dereptate.* COD.VOR.; **3.** (tr. şi intr.) a prevesti viitorul (bun sau rău); a prezice: *în ceasul naşterii ursitoarele menesc copilului soarta vieţii sale;* **a meni a bine** (sau **a rău**), a prezice lucruri favorabile (sau nefavorabile): *ia nu mai meni a rău, jupîneşică hăi.* CR.; **4.** (tr.) a predestina; a ursi: *astfel l-a menit soarta şi cerul aşa a vrut.* NEGR.; **5.** (tr.) a destina; a hotărî de mai înainte; a sorti, a hărăzi: *monastirile ... erau menite a găzdui.* OD.; *formulăm ... unele dificultăţi menite să anuleze ... oportunitatea teoriei.* BL.; **6.** (înv.; tr. şi intr.) a ura: *o miel zice unul menind cu veselie.* AL.; **7.** (tr.) a potrivi, a aranja bobii, cărţile etc. (într-un anumit fel) şi a descînta pentru ghicit: *luă un joc de cărţi şi le meni.* EM.; **8.** (tr.) a descînta, a vrăji: *îşi stupeau în sîn menind-o ca să se întoarcă pe capul aceluia care a trimis-o.* CR.; **9.** (tr.) a spune, a rosti (un descîntec): *dacă meneşti în gînd un descîntec.* SAD.; **10.** (fig.; tr.) a bombăni, a înjura: *pînă-l mai menim noi pe popă, pînă-l mai boscorodim ..., amurgeşte bine.* CR. [Din sl. *mĕniti*].

meniánă, meniane f. balcon sau terasă exterioară la casele romane sau italieneşti. [Din fr. ***méniane***].

menilít, menilite n. rocă sedimentară silicioasă de culoare neagră sau brună, cu aspect vărgat, alcătuită din opal, argilă, hidroxizi de fier etc. [Din fr. ***ménilite***].

meníngе, meninge n. fiecare dintre cele trei membrane care învelesc creierul şi măduva spinării (duramater, arahnoida, piamater). [Din fr. ***méninge***].

meningián, ~eni, meningiană, ~ene a. care aparţine meningelui, referitor la meninge: *hemoragie meningiană.* [Din fr. ***méningien***].

meningióm n. denumire generică pentru tumorile cerebrale sau medulare benigne. [Din fr. ***méningiome***].

meningísm n. ansamblu de simptome asemănătoare celor de meningită, însă fără inflamarea meningelor, provocate de toxine sau reacţii de tip alergic (ex. infestarea masivă cu viermi intestinali la copii). [Din fr. ***méningisme,*** engl. ***meningism***].

meningítă, meningite f. denumire generică pentru inflamaţiile, acute sau cronice, ale meningelor cerebrale sau medulare, manifestate prin dureri de cap, vărsături, înţepenirea cefei, febră, fotofobie: *dintre tratamentele meningitei bacilare, dumneata pe care-l alegi?* GHEŢIE. [Din fr. ***méningite***].

meningocél, meningocele n. hernie a meningelui, în formă de sac, localizat frecvent pe faţa externă a cutiei craniene. [Din fr. ***méningocèle***].

meningocóc, meningococi m. specie de coci (unici sau diplococi), agent patogen al meningitei cerebrospinale epidemice, prezent în lichidul cefalorahidian al bolnavilor sau la nivelul faringelui, în cazul purtătorilor sănătoşi. [Din fr. ***méningocoque***].

meningococcemíe f. septicemie cu meningococ, manifestată prin febră, erupţie purpurică, dureri articulatorii; meningococcie. [Din fr. ***méningococcémie***].

meningococcíe f. boală foarte asemănătoare cu meningococcemia. [Din fr. ***méningococcie***].

meningoencefalítă, meningoencefalite f. inflamaţie a meningelului şi a encefalului, cauzată de un agent infecţios microbian sau virotic, toxic sau alergic. [Din fr. ***méningo-encéphalite***].

meningopatíe, meningopatii f. denumire generică pentru afecţiunile meningelor. [Din fr. ***méningopathie***].

meningoragíe, meningoragii f. hemoragie meningiană. [Din fr. ***méningorragie***].

menínţa vb. v. **ameninţa.**

menire, meniri f. **1.** acţiunea de a meni şi rezultatul ei; **2.** (înv. şi reg.) considerare, recunoaştere; consacrare: *cei ce dobîndesc den credinţă menirea numelui.* COR.; **3.** (înv.) previziune, prevestire; **4.** soartă, destin: *eu la umbră, la răcoare, am menire-nfloritoare.* POP.; **5.** misiune, rost; vocaţie: *moartea respectă pe omul cu menire.* AL.; *menire mă simt a tot ce există, izvorîtorului însuşi de sine izvor.* IONEL. [V. ***meni***].

menísc, meniscuri n. **1.** lentilă convexă pe o parte şi concavă pe cealaltă parte; **2.** (fiz.) curbură a suprafeţei unui lichid cauzată de aderenţa sau lipsa de aderenţă în punctele de contact cu un corp solid; **3.** cartilaj în formă de disc, care se află între unele articulaţii ale corpului (omenesc): *fractură de menisc al genunchiului.* [Din fr. ***ménisque***].

meniscectomíe, meniscectomii f. extirpare chirurgicală (parţială sau totală) a unui menisc. [Din fr. ***méniscectomie***].

meniscografíe, meniscografii f. radiografie a meniscurilor genunchiului. [Din fr. ***méniscographie***].

meniscopatíe, meniscopatii f. denumire generică pentru afecţiunile meniscurilor genunchiului. [Din fr. ***méniscopathie***].

meniscopexíe, meniscopexii f. sutură a fragmentelor meniscului, după un traumatism. [Din fr. ***méniscopexie***].

menít, ~ţi, menită, ~e a. **1.** predestinat: *suflete menite;* **2.** destinat, hărăzit: *menit pentru domnie.* AL.; **3.** vrăjit, fermecat; descîntat: *buruiene ... menite şi sorocite.* [V. ***menit***].

menitór, menitori m. (înv.) cel care meneşte; prevestitor. [*Meni* + *-tor*].

meníu, meniuri n. **1.** totalitatea felurilor de mîncare servite la o masă; **2.** listă pe care sînt înscrise mîncărurile şi băuturile ce pot fi servite la un restaurant, într-o anumită zi; listă de bucate; **meniu fix,** masă[1] (de obicei prînz) într-un restaurant, alcătuită din feluri de mîncare stabilite de restaurantul respectiv, avînd de aceea un preţ mai mic; **3.** (inform.) listă de opţiuni afişată pe monitorul calculatorului din care utilizatorul poate selecta pe cea necesară; (scris şi: *menu*). [Din fr., engl. ***menu***].

menonít, ~ţi, menonită, ~e m., f. adept al unei secte anabaptiste (fondate de reformatorul olandez Menno Simonsz în sec. al XVI-lea), răspîndită astăzi mai ales în Olanda, S.U.A. şi Germania. [Din fr. ***mennonite***].

menopatíe, menopatii f. denumire generică pentru tulburările menstruale. [Din fr. ***ménopathie***].

menopáuză f. (vîrstă a femeii la care se produce) încetarea definitivă a menstruaţiei, ca urmare a suprimării funcţiei ovariene: *după menopauză poate să apară osteoporoza.* [Din fr. ***ménopause***].

menoragíe, menoragii f. menstruaţie abundentă sau foarte prelungită. [Din fr. ***ménorragie***].

menorée, menoree f. menstruaţie. [Din fr. ***ménorrhée***].

menostáză, menostaze f. suprimare a fluxului menstrual. [Din fr. ***ménostase***].

menóu, menouri n. element de construcţie, folosit mai ales în arhitectura gotică, care serveşte la împărţirea unei uşi sau a unei ferestre în mai multe părţi. [Din fr. ***meneau***].

mensólă, mensole f. (rar) cheie de boltă: *zidăria scotea ... mici frontoane clasice, sprijinite pe cîte două mensole.* CĂL. [Din it. ***mensola***].

menstruál, ~i, menstruală, ~e a. lunar; de menstruaţie; referitor la menstruaţie: *stabilizarea fluxului menstrual la durata ideală de trei zile.* D.; *ciclu menstrual.* [Din lat. ***menstrualis***].

menstruáţie, menstruaţii f. hemoragie fiziologică uterină la femei, care se produce lunar, începînd din perioada pubertăţii (se întrerupe temporar în timpul sarcinii şi al alăptării) pînă la menopauză; ciclu menstrual, perioadă, regulă. [Din fr. ***menstruation***].

mensuál, ~i, mensuală, ~e a. care apare, care se petrece o dată pe lună; lunar: *buletin mensual.* [Din lat. ***mensualis,*** fr. ***mensuel***].

mensurábil, ~i, mensurabilă, ~e a. care poate fi măsurat. [Din lat. ***mensurabilis***].

menşevíc, ~ci, menşevică, ~ce a. care ţine de menşevism, referitor la menşevism. // m., f. adept al menşevismului: *îi trimiseseră pe lumea cealaltă ... pe menşevici.* PR. [Din rus. ***menševik***].

menşevísm n. curent apărut în cadrul partidului social-democrat rus, care se opunea prevederilor programatice ale bolşevicilor. [Din rus. ***menševizm***].

mentál a. v. **mintal.**

mentalísm n. **1.** concepţie conform căreia psihologia are ca obiect de studiu diferite stadii de conştiinţă şi ca metodă privilegiată introspecţia; **2.** concepţie conform căreia, într-un sistem lingvistic, conţinutul este elementul determinant al structurii limbii. [Din fr. ***mentalisme,*** germ. ***Mentalismus***].

mentalíst, ~şti, mentalistă, ~e a. care ţine de mentalism, referitor la mentalism: *concepţie mentalistă.* // m., f. adept al mentalismului. [Din fr. ***mentaliste***].

mentalitáte, mentalităţi f. **1.** fel particular de a gîndi, de a acţiona, de a-şi reprezenta lumea; psihologie: *mentalitatea lui de fecior de fost ministru îl face să aspire la marile roluri.* CĂL.; *mentalitatea de asistaţi ... o are majoritatea populaţiei.* D.; **2.** totalitatea obiceiurilor, deprinderilor, credinţelor etc. proprii unei colectivităţi şi comune fiecărui membru al acesteia: *populaţii de mentalitate tabuizantă ... refuză numirea directă a anumitor obiecte.* BL. [Din fr. ***mentalité***].

méntă f. (bot.) izmă (*Mentha silvestris*): *pe-a icoanei policioară, busuioc şi mint-uscată.* EM.; **mentă-creaţă,** izmă-creaţă (*Mentha crispa*); (şi: **mintă**). [Din sl. ***menta,*** lat. ***mentha,*** fr. ***menthe***].

mentenabilitáte f. calitate a unui produs de a fi întreţinut sau reparat uşor. [Din fr. ***mainténabilité***].

mentenánţă, mentenanţe f. totalitatea operaţiilor de întreţinere şi reparaţie a unui sistem tehnic. [Din fr., engl. ***maintenance***].

mentól n. produs volatil, aromatic, extras din ulei de mentă sau obţinut pe cale sintetică, folosit ca antiseptic şi calmant. [Din fr. ***menthol***].

mentolát, ~ţi, mentolată, ~e a. care conţine mentol, aromat cu mentol: *bomboane mentolate.* [Din fr. ***mentholé***].

mentón, mentoane n. bărbie; proeminenţa anterioară, mediană, rotunjită a mandibulei. [Din fr. ***menton***].

mentoniér, ~i, mentonieră, ~e a. care aparţine mentonului, referitor la menton: *arteră mentonieră.* // n. bandaj pentru fracturi de bărbie. [Din fr. ***mentonnier***].

méntor, mentori m. **1.** povăţuitor, îndrumător spiritual; educator, preceptor: *Păturică salută pe mentorul său.* FIL.; **2.** ramură dintr-o plantă (bătrînă) care se altoieşte pe o plantă tînără, pentru a-i imprima caracterele acesteia. [Din fr., lat. ***mentor,*** germ. ***Mentor***].

menţíne, menţín vb. 1. (tr.) a ţine fix; a susţine: *acest stîlp menţine bolta;* 2. (tr.) a conserva ceva în aceeaşi stare sau formă; a păstra: *teama de a nu fi capabil să menţii un efort intelectual susţinut e motivată.* GHEŢIE; 3. (refl.) a rămîne neschimbat; a dura, a dăinui: *nu se dau îndărăt dinaintea niciunui mijloc pentru a se sui sau a se menţine la putere.* EM.; *vremea se menţine răcoroasă;* 4. (rar) a întreţine: *menţine o familie... numeroasă.* CĂL.; 5. (franţuzism; tr.) a afirma, a susţine ceva (cu tărie): *menţin ce am zis;* (şi: (înv.) **manţine, mănţine**). [Din fr. *maintenir* (după *ţine*)].

menţínere, menţíneri f. acţiunea de a (se) menţine şi rezultatul ei: *menţinerea păcii.* GHICA; *mănţinerea neatîrnării.* EM.; (şi: (înv.) **manţinere, mănţinere**). [V. *menţine*].

menţioná, menţionez vb. (tr.) 1. a semnala, a aminti ceva; a pomeni: *scriptele şi actele posterioare menţionează mai multe diplome emanate de la dînsul.* HASD.; 2. a consemna, a specifica, a preciza: *aceste observaţii sînt menţionate la sfîrşitul capitolului;* (refl. pas.) *la pagina 100 se menţionează ...* [Din fr. *mentionner*].

menţionábil, ~i, menţionabílă, ~e a. care poate fi menţionat; citabil: *fapte menţionabile.* [*Menţiona* + *-bil*].

menţionáre, menţionări f. acţiunea de a menţiona şi rezultatul ei; menţiune. [V. *menţiona*].

menţionát, ~ţi, menţionată, ~e a. care a fost amintit, pomenit, citat: *exemplu menţionat.* [V. *menţiona*].

menţiúne, menţiuni f. 1. semnalare, pomenire; menţionare: *istoricul face menţiunea acestui fapt;* 2. indicaţie, specificare, precizare: *cu menţiunea expresă, specială;* 3. distincţie onorifică (mai mică decît premiul şi accesitul) acordată unor elevi, unor concurenţi aflaţi în competiţie. [Din fr. *mention*, lat. *mentio, -onis*].

menuét, menuete n. 1. vechi dans popular francez, ceremonios, cu mişcare moderată, devenit cu timpul dans de curte şi apoi de salon; melodia acestui dans: *monotonul menuet, dantul clasic al saloanelor europene.* FIL.; 2. a treia parte a simfoniei clasice. [Din fr. *menuet*].

menúr, menuri m. pasăre originară din Australia, de talia unui fazan, numită şi pasărea-liră, datorită lungilor pene curbate din coada masculilor (*Menura*). [Din fr. *ménure*].

menzíl, menzíluri n. (înv.) 1. nume dat în ţările române serviciului de transport pentru corespondenţă şi călători (înainte de introducerea căilor ferate); olac, poştă: *ţine menzilul din Ştefăneşti pîn-în Cameniţă.* NEC.; 2. staţie de poştă (unde se schimbau caii); 3. căruţă de poştă, diligenţă: *au venit în menzil la leşi.* NEC.; 4. act oficial, înştiinţare scrisă: *menzilurile au pecetea* (a. 1814). URIC. // m. curier, ştafetă; olăcar. [Din turc. *menzil*].

meoţián, ~eni, meoţiană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) primul etaj al pliocenului din România, caracterizat prin lamelibranhiate, gasteropode. mamifere etc. [Din fr. *méotien*].

meplát, meplaturi n. plan intermediar care asigură, în sculptură, tranziţia între două suprafeţe plate; basorelief aproape plat, în care motivul plin este pus în evidenţă prin uşoara adîncire a spaţiului perimetral. [Din fr. *méplat*].

meprizá, mepríz vb. (livr.; tr.) a dispreţui: *patrie şi lege... la străini ce vă mepriză... aţi vîndut.* BOL. [Din fr. *mépriser*].

meprizábil, ~i, meprizabílă, ~e a. (livr.) (demn) de dispreţ. [Din fr. *méprisable*].

mer, meri m. (chim.) unitate elementară constitutivă, fragment molecular cu structură şi cu masă invariabile, care se repetă constant într-un lanţ macromolecular al unui polimer. [Din fr. *mère*].

meralgíe, meralgii f. durere în coapsă. [Din fr. *méralgie*].

merár, merari m. (rar) cultivator sau vînzător de mere: *merari, simigii şi bragagii.* GHICA. [*Măr*[2] + *-ar*].

meráz n. v. **miraz**[1].

mercallóy n. aliaj de tip alpaca din cupru, nichel, zinc cu adaos de fier şi plumb, foarte plastic, întrebuinţat în construcţia aparaturii electrice, medicale etc. [Din germ. *Mercalloy*].

mercantíl, ~i, mercantilă, ~e a. 1. (livr.) care ţine de comerţ; comercial, negustoresc: *navigaţiunea mercantilă a Mării Negre.* HASD.; 2. (depr.) care se preocupă numai de cîştig, de profit: *mercantil, josnic prin toată concepţia lui despre viaţă.* GAL.; *spirit mercantil;* 3. (depr.) bazat pe interese materiale; orientat spre cîştig, spre profit: *scopuri pur mercantile.* V.R. [Din fr. *mercantile*].

mercantilăj, mercantilaje n. imprimat (formular, factură, etichetă) folosit în activităţi comerciale. [*Mercantil* + *-aj*].

mercantilísm n. 1. doctrină economică europeană, dominantă între sec. al XVI-lea – al XVIII-lea, conform căreia mijlocul de sporire a avuţiei naţionale îl constituie creşterea producţiei şi a exportului, limitarea importurilor şi acumularea de bani din metale preţioase; 2. spirit negustoresc; interes comercial; preocupare de a cîştiga bani prin orice mijloace, cu orice preţ: *spuneau din mercantilism că acolo nu locuieşte nimeni.* HASD.; *epocă sufocată de mercantilism.* [Din fr. *mercantilisme*].

mercantilíst, ~şti, mercantilistă, ~e m., f. adept al mercantilismului. [Din fr. *mercantiliste*].

mercantilizá, mercantilizez vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină mercantil, profitor: *mai încape discuţie că munca literară trebuie plătită ca orice altă muncă şi că o revistă care plăteşte pe scriitori nu-i mercantilizează şi nu-i înjoseşte întru nimic?* GAL. [*Mercantil* + *-iza*].

mercantilizáre, mercantilizări f. faptul de a (se) mercantiliza. [V. *mercantiliza*].

mercantilizát, ~ţi, mercantilizată, ~e a. dominat de dorinţa de cîştig, de profit cu orice preţ. [V. *mercantiliza*].

mercaptán, mercaptani m. substanţă derivată de la acidul sulfhidric, prin înlocuirea unui atom de hidrogen cu un radical organic, cu miros neplăcut, folosit la odorizarea gazelor combustibile, pentru a semnala pierderile accidentale de gaz; tiol. [Din fr. *mercaptan*].

mercenár, ~i, mercenară, ~e a. 1. care lucrează pentru bani, care îşi vinde serviciile; lefegiu: *soldat mercenar;* 2. care se compune din lefegii: *armată mercenară;* 3. (rar) care se face numai pentru cîştig: *lucru mercenar;* 4. (fig.) care se lasă uşor corupt (pentru bani, avantaje, interese etc.): *suflet mercenar.* // m. 1. ostaş angajat cu leafă într-o armată străină: *corp de mercenari;* 2. (fig.) om interesat şi lesne de corupt cu bani: *aşa brav mercenar al condeiului.* CAR. [Din fr. *mercenaire*, lat. *mercenarius*].

merceológ, ~gi, merceologă, ~ge m., f. specialist în merceologie. [De la *merceologie*].

merceologíe, merceologii f. disciplină care se ocupă cu studiul mărfurilor (proprietăţi, calitate, păstrare, transport, comercializare etc.). [Din it. *merceologia*].

merceríe, merceríi f. 1. ansamblu de articole mărunte care servesc la cusut şi ca accesorii la îmbrăcăminte (aţă, ace, dantele, panglici, nasturi): *obiecte de mercerie;* 2. comerţ cu asemenea articole; 3. magazin în care se vînd asemenea articole. [Din fr. *mercerie*].

mercerizá, mercerizez vb. (tr.) a trata firele sau ţesuturile de bumbac cu o soluţie de sodă caustică pentru a le mări rezistenţa şi luciul, făcîndu-le totodată mai mătăsoase şi mai compacte. [Din fr. *mercériser*].

mercerizáre, mercerizări f. acţiunea de a merceriza şi rezultatul ei. [V. *merceriza*].

mercerizát, ~ţi, mercerizată, ~e a. care a fost supus mercerizării: *ciorapi mercerizaţi.* [V. *merceriza*].

merchéz, merchezuri n. 1. (reg.) rost, tîlc [ascuns]: *nu îi ştie* [calului] *merchezul.* PANN; 2. (fam.) meşteşug, dibăcie (mai ales la jocul de cărţi); şiretlic, truc: *eu joc conţina oarbă cu fantele şi am eu merchezul meu.* CAR.; **a-i veni cuiva la merchez**, a-i veni la socoteală, la îndemînă: *aşa-mi mai vine la merchez.* AL. [Din turc. *merkez* „loc central"].

mercúr n. metal lichid de culoare argintie, cu luciu puternic, foarte dens şi mobil, întrebuinţat în tehnică şi în medicină; argint-viu, hidrargir: *luînd o doză prea mare de mercur, pierde mustăţile.* CĂL. [Din fr. *mercure* (identic cu numele zeului Mercurius; metal „sprinten" ca mesagerul zeilor)].

mercuriál[1]**, mercuriale** n. listă zilnică oficială a preţurilor curente, afişată în pieţe, în tîrguri sau tipărite în ziare. [Din fr. *mercuriale*].

mercuriál[2]**, ~i, mercurială, ~e** a. care conţine mercur, preparat pe bază de mercur: *alifie mercurială.* [Din fr. *mercuriel*, lat. *mercuriallis*].

mercúric, ~ci, mercurică, ~ce a. (despre compuşii mercurului) care conţine un ion de mercur bivalent. [Din fr. *mercurique*].

mercurísm n. intoxicaţie cu mercur. [Din fr. *mercurisme*].

mercurós, ~şi, mercuroásă, ~e a. (despre săruri) care conţine mercur monovalent; cu mercur monovalent în componenţă. [Din fr. *mercureux*].

merdeneá, merdenele f. plăcintă cu brînză sau cu carne. [Din turc. *merdane*].

meredéu, meredele n. 1. unealtă de lemn pentru frămîntat caşul, în formă de furculiţă sau de scîndură cu zimţi; 2. (reg.) ciorpac, minciog. [Et. nec.; cf. magh. *meritö* „ciorpac"].

meremét, meremeturi n. 1. (înv. şi reg.) lucrare de reparaţie sau de întreţinere: *casa-i dărăpănată ..., are trebuinţă de meremet.* AL.; 2. (fam.) aranjare, pregătire; dichisire: *un turculeţ ... face meremetul narghilelei.* TEODOR. [Din turc. *meremet*].

meremetiseálă, meremetiseli f. (înv. şi reg.) meremetisire. [*Meremetisi* + *-eală*].

meremetisí, meremetisesc vb. (tr.) 1. (înv. şi reg.) a repara, a reface o clădire; a restaura; 2. (fam.) a pune în ordine, a aranja, a pregăti; a dichisi: *am început să meremetisim la raniţe şi la geamantane.* GHEŢIE. [Din gr. mod. *emeremétisa* (aor. lui *meremetízo*)].

meremetisíre, meremetisiri f. (înv. şi reg.) acţiunea de a meremetisi şi rezultatul ei; reparare, restaurare, meremetiseală: *meremetisirea bisericii.* [V. *meremetisi*].

meréu, ~i, merele a. 1. (înv. şi reg.) care se întinde de la un mal la altul: *au făcut pod mereu ... peste Nistru.* COSTIN; 2. (înv. şi reg.) care se întinde fără întrerupere; continuu; (p. ext.) care se întinde pînă departe; întins, vast: *umblau ... în poieni de codri merei.* SAD.; 3. (reg.; la pl.) mulţi, numeroşi: *cercheji merei cumpliţi.* AL. // adv. 1. tot timpul, întruna; fără încetare, fără întrerupere, necontenit; totdeauna: *ajuns-am a umbla mereu în braţe cu mormîntul meu.* VIERU; *plouă mereu;* 2. din ce în ce mai mult: *mereu se depărta de sat bătrînul.* COŞB.; 3. (reg.) domol, alene; liniştit: *luai un hîrleţ ... şi plecai mereu la vale.* EM.; **a sta mereu**, a sta liniştit: *stai mereu, copile!* [Et. nec.; cf. magh. *merö* „rigid, fix"].

43701 intrări • 40018 articole • 65638 sensuri

mereúţ adv. (reg.) diminutiv al lui mereu: *să sui Tîndală în lemn, mereuţ-mereuţ.* POP. [*Mereu + -uţ*].

mergătór, ~i, mergătoáre a. 1. care se deplasează dintr-un loc în altul, care umblă: (subst.) *pe cei mergători zeiţa-i învăluie-n neguri.* COŞB.; (compus) **Mergător-înainte**, epitet pentru Sfîntul Ioan: *biserica asta roşie este iar de Ştefan înălţată, în cinstea Mergătorului-înainte.* NEGR.; 2. (pop.) curgător: *Mureş, apă lină, mergătoare.* POP. [*Merge + -ător*].

mérge, merg vb. (intr.) 1. a se mişca dintr-un loc pentru a ajunge în altul; a se deplasa, a umbla: *mergea de-un gînd nebun pîrtat.* COŞB.; 2. a circula: *maşina mergea cu viteză;* 3. a pluti: *corăbiile mergeau ca săgeata.* ISP.; 4. a zbura; 5. a se duce într-un anumit loc; a pleca, a porni, a se îndrepta spre ...: *visasem să mergem în Grecia.* EL.; *copiii merg la şcoală;* **a merge înaintea cuiva**, a întîmpina pe cineva; **a merge în treaba lui**, a-şi vedea de treburile, de interesele sale; **a-i merge ceva (drept) la inimă** (sau **la suflet**), a-i plăcea ceva foarte mult; **a bate pe cineva de-i merge** (sau **să-i meargă**) **colbul** (ori **fulgii, peticele etc.**), a bate foarte tare, zdravăn; 6. a pleca de la ...; a se întoarce: *grădina zoologică e foarte frumoasă, dar eu zic să mai mergem şi-acasă.* SOR.; *mergînd, dragă, de la tine, plînge inima în mine.* POP.; **mergi sănătos!**, formulă de urare; 7. a vizita; a frecventa: *în fiecare seară merg la cinematograf.* PETR.; 8. a apela la serviciile cuiva: *va trebui să merg la alt popă.* AG.; 9. a urma, a frecventa cursurile unei şcoli: *nu avea bani să meargă la universitate;* 10. (înv. şi reg.) a intra, a pătrunde: *nu gîndi că mergi la rai.* POP.; 11. (fig.) a ajunge: *o prietenă a mers cu îndrăzneală pînă chiar să-mi tragă palme.* CAR.; a **merge prea departe**, a-şi permite prea multe, a depăşi limitele îngăduite; 12. a însoţi, a întovărăşi: *aşa mi-a fost sortit ... să merg cu Harap-Alb.* CR.; a **merge mînă în mînă cu ...**, a fi în strînsă legătură, a se desfăşura concomitent; (pop.) **a merge după cineva**, a se mărita: *mere-i, mîndră, după el?* POP.; **a merge pe urmele cuiva**, a urmări, a urma pe cineva; 13. a duce pînă la ...; a se întinde pînă la: *drumul mergea înainte, urcînd uşor.* GHEŢIE; 14. a se răspîndi o ştire, un zvon etc.; a se propaga: *mama era o păpuşă ...; de frumuseţea ei mersese vestea.* M.CAR.; **îi merge cuiva vestea (numele etc.)**, se spune despre cineva că ...; 15. a se desfăşura, a evolua; a decurge: *toate îmi mergeau după plac.* CR.; *clasa întîia gimnazială merse binişor.* CĂL.; 16. a funcţiona: *televizorul nu mai merge;* 17. (impers.) a o duce: *cum mergi cu sănătatea?; îi merge bine;* 18. (despre bani) a avea curs; 19. a-i reveni cuiva în mod regulat: *leafa merge;* 20. a izbuti, a reuşi; a înainta, a progresa: *omenirea merge într-un progres continuu.* BĂLC.; *n-ar strica să le meargă şi lor măcar odată bine, că ponoase au avut destule.* GHEŢIE; **de ce** (sau **pe zi ce**) **merge**, pe măsură ce trece timpul; tot mai mult; 21. a persevera, a continua: *mergînd tot înainte cu burlăcia.* CR.; **a merge pe ...**, a se apropia de data la care împlineşte ...: *tata merge pe optzeci de ani;* 22. a fi necesar; a se consuma, a se cheltui: *unde merge mia, merge şi suta.* POP.; 23. (mat.; despre numere) a se cuprinde, a intra în alt număr; 24. (şi impers.) a fi posibil, acceptabil, permis: *nu mai merge aşa ...; e momentul să-ţi găseşti o ocupaţie.* GHEŢIE; **aşa mai merge**, aşa e bine, e acceptabil; **treacă (şi) meargă**, fie! să zicem că se poate!; 25. a se potrivi, a se asorta; a veni bine, a conveni: *negrul nu-mi merge la faţă; asta nu-mi merge la socoteală.* [Lat. *mergere* „a se cufunda, a dispărea"].

mérgere f. acţiunea de a merge; plecare, mers: *istoria* [este] *mijlocul de mergere spre absolut.* CĂL. [V. *merge*].

mericísm, mericisme n. 1. revenirea în gură a unor fragmente de alimente deja înghiţite şi remestecarea lor (ca la rumegătoare); regurgitaţie anormală; 2. ruminaţie. [Din fr. *mérycisme*].

meridián, meridiane n. 1. (şi **meridian geografic** sau **terestru**) fiecare dintre cele 360 de linii imaginare care trec prin polii globului pămîntesc, tăind ecuatorul şi paralelele în unghi drept, servind la stabilirea longitudinii geografice: *ca punct de plecare se ia un prim meridian, care trece prin localitatea Greenwich din Anglia, de la care se socotesc toate celelalte, spre răsărit şi spre apus;* **pe toate meridianele (lumii)**, în întreaga lume; pretutindeni; **2. meridian ceresc,** cercul după care se intersectează sfera cerească cu oricare plan care trece prin axa lumii; **meridianul ceresc al locului,** meridianul ceresc care conţine zenitul locului respectiv; **meridianul locului,** linia de intersecţie a planului meridianului ceresc al locului respectiv cu planul orizontului; 3. (rar) sud: *impresia generală ... îşi mută direcţia de la septentrion la meridian.* CĂL. // a. referitor la această linie imaginară, care trece prin această linie imaginară; **planul meridian,** planul oricărui meridian; **lunetă meridian,** lunetă care se poate roti doar în planul meridian al locului, cu care se observă aştrii în momentul trecerii lor la meridianul locului. [Din lat. ***meridianus,*** it. ***meridiano,*** fr. ***méridien***].

meridionál, ~i, meridională, ~e a. 1. care se află în partea de sud sau este originar de acolo; sudic: *slavi meridionali;* 2. specific ţărilor, popoarelor din sud: *neadaptarea lui la carte ... intră în aspectele indolenţei meridionale.* CĂL.; *temperament meridional.* // m., f. persoană (originară) dintr-o ţară, dintr-o regiune sudică sau cu înfăţişare, însuşiri specifice oamenilor de la sud; (spec.; la pl.) popoarele din ţările, din regiunile din sudul Europei: *le lipseşte poezia şi naturalul meridionalilor.* FIL. [Din lat. ***meridionalis,*** fr. ***méridional***].

merindár n. v. **merindare.**

merindáre, merindări f. (pop.) şervet, ştergar (cu cusături şi înfloriturі) în care se înveleşte merindea; merindeaţă; păstură[2]; (şi: **merindar**). [De la ***merinde***].

merínde, merinde şi (reg.) **merinzi** f. (pop.) hrană (rece), provizii pentru drum; (p. gener.) mîncare, alimente: *între alte merinde, aduce feciorului său şi trei purcei grijiţi gata.* CR.; *înghiţea lacom merindele întinse pe masă.* GHEŢIE. [Lat. ***merenda*** „mîncare între prînz şi cină"].

merindeáţă, merindeţe f. (reg.) merindare. [***Merinde*** + *-eaţă*].

méring, meringuri n. prăjitură preparată din bezea, umplută cu cremă (de ciocolată) şi acoperită cu frişcă. [Din fr. ***meringue***].

merinós, ~şi, merinoásă, ~e m., f. şi a. (astăzi invar., în forma *merinos*) (oaie sau rasă de oi) cu lînă creaţă, moale, subţire, de culoare albă. // a. care este obţinut de la oi din această rasă: *lînă merinos.* // n. stofă fabricată din lînă de la oile din această rasă: *cu şalvari de merinos.* AL. [Din fr. ***mérinos***].

merinozá, merinozez vb. (tr.) a ameliora caracterele unei rase de oi prin încrucişare cu merinos. [De la ***merinos***].

meristém, meristeme n. ţesut vegetal formativ cu caracter embrionar, care la planta adultă se repartizează şi se localizează în vîrfurile axelor supra- şi subterane. [Din fr. ***méristème***].

merişór[1], merişoare n. 1. numele a doi arbori cu flori melifere din familia rozaceelor: a) arbore sau arbust originar din Siberia, cu flori albe sau roz, cu fructe roşii ca mărgeanul sau galbene, de mărimea cireşelor, din care se prepară dulceaţă (*Pirus baccata*); b) (reg.) scoruş-de-munte (*Sorbus aucuparia*); 3. mic arbust de munte, cu frunze persistente, cu flori albe sau roşiatice şi cu fructe comestibile; afin roşu, smirdar (*Vaccinium vitis idaea*); 4. cimişir (*Buxus sempervirens*); (p. restr.) frunzele acestui arbust: *doi şcolari eminenţi şi-au disputat cununa de merişor.* CAR. [***Măr[1]*** + *-işor*].

merişór[2], merişoare n. 1. diminutiv al lui măr[2]: *ţine, Făt-Frumos, acest merişor.* ISP.; 2. (la pl.) fructele merişorului[1]. [***Măr[2]*** + *-işor*].

mérit, merite n. calitate, însuşire care face pe cineva sau ceva să fie demn de stimă, de laudă, de recompensă; valoare, virtute: *vestiţi prin meritul şi avuţiile lor.* BĂLC.; *vor căuta ... să poată ajunge la pensii reversibile şi la retribuţiuni grase fără muncă, fără merit şi c-o capacitate de mîna a treia.* EM.; **de (un mare) merit**, meritoriu, valoros: *se întîmplă ca o operă de merit să nu găsească ecou printre contemporani.* CĂL.; **pe merit**, pe drept, justificat; **diplomă de merit,** diplomă acordată elevilor sau absolvenţilor de şcoli superioare pentru rezultate excepţionale la învăţătură şi comportare exemplară. [Din fr. ***mérite,*** lat. ***meritum***].

meritá, mérit vb. (tr.) 1. a fi demn, a fi vrednic de ... ; a avea dreptul la ..., a i se cuveni; a merita-risi: *eu cred că ni se dă întotdeauna ceea ce merităm.* GHEŢIE; *ea merita o recompensă;* 2. a-şi atrage o pedeapsă, a fi pasibil de ... : *şi-a primit pedeapsa pe care o merita.* PR.; 3. a justifica, a îndreptăţi preţuirea, interesul, grija pentru ceva: *peştera merită ... a fi vizitată.* AL.; 4. (despre mărfuri) a justifica preţul cerut; a valora: *să ştii că merită banii.* // (franţuzism; înv.; intr.) a binemerita: *armia franceză a meritat de la patrie.* GHICA. [Din fr. ***mériter***, lat. ***meritare***].

meritarisí, meritarisesc vb. (înv.; tr.) a merita: *poate-aş meritarisi şi eu de-a fi pristavlisît.* AL. [***Merita*** + *-arisi*].

merităt, ~ţi, meritată, ~e a. îndreptăţit; cuvenit: *răsplătit prin laude meritate.* OD.; *i s-au făcut scriitoarei amare şi meritate reproşuri.* CĂL. [V. ***merita***].

meritóriu, ~i, meritorie a. care merită, care este demn de stimă, de laudă sau de recompensă; merituos; valoros: *a creat o operă meritorie.* [Din lat. ***meritorius,*** fr. ***méritoire***].

meritós a. v. **merituos.**

merituós, ~şi, merituoásă, ~e a. care are merite; valoros; meritoriu: *un tînăr foarte meritos.* CAR.; (şi: **meritos**). [***Merit*** + *-os*].

merizá, pers. 3 **merizează** şi **merízá** vb. (reg.; intr.; despre oi şi vite) a se odihni (la umbră) în amiezile de vară. [Lat. ***meridiare***].

merízá f. (reg.) loc de odihnă (la umbră) pentru oi şi pentru vite, în amiezile călduroase de vară; staniştе, meriziş, merizişte. [V. ***meriza***].

merizíş n. (reg.) meriză. [***Merizá*** + *-iş*].

merizíşte f. (reg.) meriză. [***Merizá*** + *-işte*].

merlón, merloane n. porţiune de zidărie dintre două creneluri la lucrările de fortificaţie antice şi medievale. [Din fr. ***mérlon***].

merlot [merló] n. soi de viţă de vie originar din Franţa, cu bobul negru, rotund şi mic, care produce vinuri roşii superioare; vin obţinut din acest soi. [Din fr. ***merlot***].

merlúciu m. peşte de mare comestibil, foarte răspîndit în Oceanul Atlantic, cu spatele gri şi cu burta albă (*Merluccius*). [Din lat. ***mérluccius***].

meropíde f. pl. familie de păsări migratoare, viu colorate, cu ciocul lung şi curbat, cu coada lungă şi ascuţită, avînd ca tip prigoria (*Meropidae*). [Din fr. ***méropidés***].

meroplanctón, meroplanctonuri n. plancton marin aflat în apropierea coastelor. [Din fr. ***méroplancton***].

merosmíe f. pierdere a simţului olfactiv pentru anumite mirosuri. [Din fr. ***mérosmie***].

merovingián, ~eni, merovingiană, ~ene a. care aparţine primei dinastii de regi ai Franţei, referitor la această dinastie: *epoca merovingiană.* [Din fr. ***mérovingien***].

M

mers, mersuri n. 1. faptul de a merge; deprindere motorie prin care se realizează locomoţia pe uscat a oamenilor şi animalelor cu ajutorul membrelor (inferioare); 2. deplasare, mişcare dintr-un loc în altul; umblet: *pe plaiuri dunărene poporu-şi opri mersul.* EM.; *mi-e dor de mersul pe jos.* VIERU; **din mers,** în timpul deplasării; fără a se opri, mergînd; **mersul trenurilor,** orar după care circulă trenurile; (concr.) broşură, tabel, carte care cuprinde acest orar: *într-un portfeuille ... lipise un mers al trenurilor miniatural.* CĂL.; 3. fel de a merge al cuiva; pas, umblet: *i-am recunoscut mersul săltat, inconfundabil.* GHEŢIE; 4. ritm sau viteză cu care merge cineva: *a-şi grăbi mersul;* 5. (regim de) funcţionare a unui sistem tehnic, a unui mecanism etc.: *mersul ceasornicului;* **mers în sarcină,** regim în care un sistem tehnic furnizează putere sau produce lucru mecanic util; **mers în gol,** regim în care un sistem tehnic nu debitează putere sau nu produce lucru mecanic util; 6. (fig.) evoluţie, dezvoltare; desfăşurare: *un lucru de nimic cum hotărăşte soarta omului, cum îi răvăşeşte tot mersul vieţii.* REBR.; **mers înainte,** progres: *mersul înainte al omenirii este stăpînit de legi fatale.* CAR.; *artiştii ... îşi aduc vreo contribuţie reală la mersul înainte al umanităţii?* GHEŢIE. [V. ***merge***].

mersí interj. (franţuzism) mulţumesc; **a spune** (sau **a zice**) **mersi,** a mulţumi, a se declara mulţumit: *să zici mersi dac' a să te-ngrop într-un colţişor de cimitir.* CĂRT. [Din fr. ***merçi***].

mersól, mersoli m. produs derivat prin tratarea unor hidrocarburi cu un amestec de dioxid de sulf şi de clor, folosit la fabricarea mersolatului. [Din fr. ***mersols***].

mersolát, mersolaţi m. produs cu proprietăţi detergente, obţinut prin tratarea mersolilor cu o soluţie concentrată de hidroxid de sodiu, folosit în industria textilă. [Din fr. ***mersolates***].

mertepeá f. (înv.) de la **mertepea,** cum se cuvine, de-a rîndul, cu rost: *de-om lua treaba de la mertepea ş-aci.* AL. [Din turc. ***mertebe*** „ordine, rang"].

mertíc, mertice şi **merticuri** n. 1. baniţă cu capacitatea de una sau două ocale, cu care se măsurau cerealele (la moară); 2. cantitate de cereale, făină etc. cuprinsă într-o asemenea baniţă: *să pun deoparte un mertic din fruntea făinii.* SAD.; 3. (reg.) măsură cu care se dă orzul şi ovăzul la cai; 4. (înv.) dijma ce se lua la mori pentru făină; 5. (înv. şi pop.) raţie de mîncare; porţie, tain: *aveau de la stăpînire pe fiecare zi mertic de carne, de pîine, de grîu.* BĂLC. [Din magh. ***mérték*** „măsură, normă"].

mérţă f. v. **mierţă.**

merú m. peşte teleostean cu carnea foarte apreciată, putînd ajunge, în mările calde, pînă la o lungime de doi metri şi la o greutate de o sută de kilograme. [Din fr. ***mérou***].

mésa adv. (fam.) **a intra** (sau **a cădea, a băga**) **mesa,** a ajunge (sau a face pe cineva să ajungă) într-o situaţie neplăcută; a intra (sau a băga) la apă: *am intrat mesa, se văicări el.* M.CAR. [Din gr. mod. ***mésa*** „înăuntru"].

mesădă f. v. **misadă.**

mesagér, ~i, mesageră, ~e m., f. 1. persoană însărcinată să ducă, să transmită un mesaj; sol, trimis, vestitor: *auz paşii ... vreunui mesager trimis din parte-i.* FIL.; (fig.) *tînărul acela era un mesager al dragostei.* EL.; 2. (rar) persoană care transportă pachete dintr-un oraş în altul. // a. (despre porumbei) care a fost dresat să se întoarcă la locul de plecare, pentru a transmite un mesaj. [Din fr. ***messager,*** it. ***messaggero***].

mesageríe, mesagerii f. 1. (înv.) oficiu, stabiliment de unde plecau de obicei trăsuri pentru transportul călătorilor sau al mărfurilor; trăsurile întrebuinţate în acest scop; 2. sistem de transport al mărfurilor la destinaţie cu trenul, vaporul, autocamionul; 3. oficiu prin care se expediază şi se primesc mărfurile; 4. **mesagerie vocală,** sistem tehnic care pune la dispoziţia utilizatorilor de telefonie mobilă o căsuţă vocală care permite stocarea mesajelor, răspunsuri automate etc. [Din fr. ***messagerie,*** it. ***messaggeria***].

meságiu n. v. **mesaj.**

mesáj, mesaje n. 1. (înv.) însărcinare de a duce sau de a comunica cuiva ceva: *se duce ca să-şi împlinească mesagiul.* FIL.; 2. ceea ce trebuie predat (pachet, depeşă) sau comunicat (informaţie, ştire) cuiva; (spec.) comunicare înregistrată de robotul telefonic: *se îmbulziră mesajele de felicitări, telegrame.* GHEŢIE; *multe ziare publicau ştiri despre refugiaţi sau mesaje ale acestora către rude sau cunoscuţi.* CF.; 3. apel oral sau scris (cu caracter oficial) adresat poporului, armatei etc.: *e o parafrază a mesagiului Tronului.* EM.; 4. corespondenţă diplomatică între şefi de stat sau de guvern, sub forma unei scrisori personale, aducînd în discuţie probleme foarte importante sau urgente; 5. (lingv.) informaţia comunicată de un enunţ; 6. sensul unei opere (literare, artistice); conţinutul de idei al acesteia: *surprinde mesajul biblic;* 7. grup de cuvinte transportate ca o unitate de-a lungul unui sistem informaţional; 8. ansamblu de informaţii organizate după un cod, pe care un emiţător îl transmite unui receptor (ex.: mesaj genetic, mesaje hormonale); (şi: (înv.) **mesagiu**). [Din fr. ***message,*** it. ***messaggio***].

mesalínă, mesaline f. (rar) femeie desfrînată (ca împărăteasa Mesalina): *dezgustul ce-ţi insuflă mesalina aceasta.* BOL. [Din fr. ***messaline***].

mésă, mese f. 1. (la catolici şi luterani) liturghie: *venea ... la biserica noastră ca să asculte mesa.* FIL.; 2. misă. [Din it. ***messa,*** fr. ***messe,*** germ. ***Messe***].

mescalínă, mescaline f. alcaloid cu proprietăţi halucinogene extras din cactusul mexican *Lophophora williamsii,* utilizat ca stupefiant. [Din fr. ***mescaline***].

meschín, ~i, meschină, ~e a. 1. (înv.) zgîrcit, avar: *om meschin;* 2. lipsit de generozitate, preocupat de interese mărunte; egoist, zgîrcit; josnic: *n-o înţelegea; era mic şi meschin.* SAD.; 3. care trădează lipsă de generozitate, micime sufletească, îngustime spirituală: *interese meschine;* 4. lipsit de importanţă; nefnsemnat; modest; banal: *un eveniment ... meschin.* OD; 5. cu o înfăţişare sărăcăcioasă; lipsit de măreţie; sărăcăcios: *casă meschină.* [Din fr. ***mesquin***].

meschinărie, meschinării f. 1. (înv.) zgîrcenie; 2. lipsă de generozitate, micime sufletească; 3. (mai ales la pl.) atitudine, faptă lipsită de noblete sufletească, de generozitate: *începe să urzească ... intrigi şi meschinării.* VLAH.; 4. lipsă de importanţă, de semnificaţie; întîmplare, fapt banal: *intelectualul putea ... complica meschinăria vieţii în care trăia.* PR. [Din fr. ***mesquinerie***].

meschinătate f. însuşirea de a fi meschin: *puterea de presimţire contrastează cu meschinătatea mijloacelor sale fireşti.* CĂL. [***Meschin*** + ***-ătate***].

meschinizá, meschinizez vb. (rar; refl.) a deveni meschin, a da dovadă de meschinărie: *lumea s-a meschinizat.* [***Meschin*** + ***-iza***].

meschinizáre, meschinizări f. (rar) faptul de a se meschiniza; *sărăcia extremă a dus la meschinizarea individului.* [V. ***meschiniza***].

meschíu n. v. **mischiu.**

mescioáră, mescioare f. 1. măsuţă: *se aşezară pe două scăunaşe scunde, lîngă o mescioară rotundă, cu trei picioare.* GHEŢIE; 2. noptieră. [***Masă***[1] + ***-cioară***].

meseán, ~eni, meseană, ~ene m., f. fiecare dintre persoanele care participă la un ospăţ, la o masă[1]; comesean: *împle cupele cu vin mesenilor la masă.* EM. [***Masă***[1] + ***-ean***].

méser a. v. **measer.**

meserătáte f. (înv.) 1. sărăcie, mizerie: *întru meserătate şi în sărăcie viia.* COR.; 2. milă, îndurare. [***Meser*** + ***-ătate***].

mesereáre f. (înv.) 1. milă, îndurare; 2. slujbă, demnitate, privilegiu acordat de un suzeran supusului său sau de un stăpîn slugii sale: *să fie în vreme multă pre mesereare.* MOXA. [Lat. ***miserere***].

meseríi, meseresc vb. (înv.; intr.) a sărăci: *pentru tine meseri, fiind bogat.* VARL. [De la ***meser***].

meseriáş, ~i, meseriaşă, ~e m., f. 1. persoană care are (şi practică) o meserie; lucrător, meşteşugar: *negustorimea şi meseriaşii ... muncesc la rostul lor.* PETR.; 2. (p. ext.) profesionist; expert: *Goethe scrie ca un meseriaş perfect iniţiat în tainele planetare.* BL.; 3. (arg.) delincvent de clasă. // a. (fam.) 1. care îşi cunoaşte bine meseria; priceput, talentat: *consultă un doctor meseriaş;* 2. făcut cu pricepere, cu ingeniozitate; excelent, formidabil: *meseriaşă lucrătură!* [***Meserie*** + ***-aş***].

meseríe, meserii f. 1. (ansamblu de cunoştinţe, de deprinderi dobîndite prin şcolarizare şi prin practică, care permit) exerciţiul, practicarea unei munci manuale calificate; meşteşug: *citea mult ... cînd îi dădea răgaz meseria lui de curelar.* GAL.; *tatăl meu e monteur de avioane, o meserie de înaltă calificare.* PR.; **şcoală de meserii,** şcoală în care se pregăteau muncitori calificaţi; 2. (p. gener.) profesiune (de orice fel): *meseria de avocat;* **de meserie,** calificat, de specialitate; competent: *psihologii de meserie.* IBR.; 3. ocupaţie, preocupare: *sătul de ... meseria ticăloasă de martor mincinos.* OD. [De la ***mesereare***].

mesémiţă, mesemiţe f. (înv.) 1. locul în care se taie vite sau se vinde carne; măcelărie; 2. (fig.) măcel, masacru: *nu războiu ..., ci dreaptă meserniţă.* COSTIN. [Din bulg. ***mesarnica,*** sb. ***mesarnica***].

mesí, mesesc vb. (reg.; intr.) a sta la masă[1]; (p. ext.) a benchetui, a chefui: *cine se veseleşte, mai cu seamă cin' meseşte?* POP. [De la ***masă***[1]].

mesía m. 1. unsul Domnului; mîntuitorul promis lumii în profeţiile Vechiului Testament; (spec.) nume dat de creştini lui Isus Hristos: *cu un glas mărturisesc pre Domnul Hristos a fi împărat; ... îi zic mesia (adecă împărat miruit).* ANTIM; 2. (fig.) om providenţial, dorit şi aşteptat cu nerăbdare; salvator: *lumea se aşteaptă la venirea unui mesia, adică a unui mîntuitor.* ISP. [Din sl. ***mesija,*** gr. mod. ***Messías,*** lat. ***messias***].

mesiánic, ~ci, mesianică, ~ce a. care aparţine lui Mesia sau mesianismului, referitor la Mesia sau la mesianism; care a fost prezis, care cuprinde o prezicere de mîntuire; mesianist, profetic: *a ... atribuit poporului nostru o misiune mesianică în lume.* BL.; (subst.) *Eliade era un mesianic.* CĂL. [Din fr. ***messianique***].

mesianísm n. 1. credinţă într-un mîntuitor divin al lumii (Mesia), care apare în dogmele religioase mozaice şi creştine; aşteptarea lui Mesia: *este ... cu putinţă a disocia gîndirea teoretică din complexul mesianic ..., înlocuind mesianismul cu o filozofie spectaculară.* VIANU; 2. termen generic pentru orice doctrină sau atitudine caracterizată prin credinţa apariţiei unui salvator care să instaureze o ordine a dreptăţii, păcii şi fericirii: *avem toate motivele să credem într-un mesianism al nostru.* STĂNIL.; *generalul ... imprimase presei acel stil de un mesianism găunos.* PR. [Din fr. ***messianisme***].

mesianíst, ~şti, mesianistă, ~e a. mesianic. // m., f. adept al mesianismului. [Din fr. ***messianiste***].

mesişoáră, mesişoare f. 1. măsuţă; 2. mîncare, hrană modestă; 3. (reg.) pomană, praznic: *şi să-i faci o mesişoară, să merg şi eu la pomană.* POP. [***Masă***[1] + ***-işoară***].

mesít m. v. **misit.**

mesmerián, ~eni, mesmeriană, ~ene a. care ţine de mesmerism, referitor la mesmerism. // m., f. adept al mesmerismului. [Din fr. *mesmérien*].

mesmerísm n. 1. teorie şi metodă terapeutică, elaborată de Fr. Mesmer, la începutul sec. al XIX-lea, pornind de la ipoteza existenţei magnetismului animal: *plecat la Paris, el se interesa de magnetism şi mesmerism.* EM.; 2. tratament bazat pe această teorie. [Din fr. *mesmérisme*].

mesohíppus n. gen fosil de mamifere din familia ecvideelor, strămoş direct al calului, de mărimea unui câine ciobănesc. [Din fr. *mesohippus*].

mesopotamián, ~eni, mesopotamiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Mesopotamiei sau locuitorilor ei, referitor la Mesopotamia sau la locuitorii acesteia: *artă mesopotamiană.* [Din fr. *mésopotamien*].

messenger [mésinger] n. program de conversaţie prin internet: *cel mai dărîmător dialog apărut vreodată... este scris... pe messenger.* D. [Cuv. engl.].

messidór n. a zecea lună a calendarului revoluţionar francez (20 iunie – 19 iulie). [Din fr. *messidor*].

mesteácăn, mesteceni m. 1. arbore din familia betulaceelor, cu scoarţa albă, cu lemnul alb, gălbui sau roşiatic, cu frunze verzi-cenuşii, care creşte în regiunile de deal şi de munte; betulă (*Betula verrucosa*): *la o poiană străjuită de mesteceni ... ne-am oprit.* SAD.; 2. (p. restr.) lemnul acestui arbore: *masă de mesteacăn*; **mesteacăn pitic**, specie de mesteacăn, cu înălţimea de pînă la un metru (*Betula nana*); **mesteacăn pufos**, mestecănaş (*Betula pubescens*). [Lat. *mastichinus*].

mestecă[1], méstec vb. (tr.) 1. a sfărîma, a măcina un aliment cu dinţii şi a-l amesteca în gură (pentru a-l înghiţi): *nici îmbucătura din gură nu şi-o mesteca.* CR.; 2. a învîrti ceva (cu limba) în gură: *cum mesteci spuma albă-n frîu.* COŞB.; 3. (fig.) a pune la cale; a plănui: *mestecă în sine o replică zdrobitoare.* CAR. [Lat. *masticare*].

mestecá[2] vb. v. amesteca.

mestecáre, mestecări f. acţiunea de a mesteca[1]; mestecat[1]; mestecătură: *dinţii servesc la mestecare.* [V. *mesteca[1]*].

mestecát[1] n. faptul de a mesteca[1]: *mîrîind că îi întrerupsesem mestecatul.* PR. [V. *mesteca[1]*].

mestecát[2], ~ţi, mestecată, ~e a. sfărîmat, măcinat cu dinţii şi amestecat în gură: *mestecată bucată care şi aşteaptă.* Z. [V. *mesteca[1]*].

méstecă, mesteci f. (bot.; reg.) răsfug (*Chondrilla juncea*). [De la *mesteca[1]*].

mestecănáş, mestecănaşi m. 1. diminutiv al lui mesteacăn; 2. arbust sau arbore cu scoarţa albă sau brună-cenuşie cu pete albe; mesteacăn pufos (*Betula pubescens*). [*Mesteacăn* + *-aş*].

mestecăníş, mestecănişuri n. pădure de mesteceni: *lumina de toamnă umplea ca de un fum auriu mestecănişul.* SAD. [*Mesteacăn* + *-iş*].

mestecătór, ~i, mestecătoáre m., f. persoană care mestecă: *mestecător de opiu.* // n. făcăleţ. [*Mesteca[1]* + *-ător*].

mestecătúră, mestecături f. (rar) mestecare: *în mestecătura lui era o pornire de sălbăticie, care-ţi făcea şi spaimă şi milă.* TUD. [*Mesteca* + *-(ă)tură*].

mestecău, mestecáie n. (reg.) făcăleţ: *poţi să bagi mestecăul mămăligii în foc.* POP. [*Mesteca[2]* + *-ău*].

méstii m. v. meşi.

mesúţă f. v. măsuţă.

méşă, meşe f. 1. şuviţă de păr (de altă culoare sau nuanţă decît restul părului): *purta pieptene şi oglindă rotundă ... potrivindu-şi ba cărarea, ba meşa de pe frunte.* TEODOR.; 2. şuviţă falsă de păr ataşată la părul natural (pentru a-l îmbogăţi); 3. fişie de tifon sau de vată care se introduce într-o rană, pentru a o drena. [Din fr. *mèche*].

meşi m. pl. (înv.) 1. cizmuliţe de piele foarte fină, fără toc, scurte pînă la glezne, purtate de bărbaţi peste ciorapi (de obicei în papuci sau în cizme): *banul încălţat cu meşi şi papuci de saftian galben.* FIL.; *îşi azvîrlea papucii, de rămînea numai în mestii, şi giuca.* AL.; **a nu-i da cuiva meşii**, a nu-i conveni ceva, a nu-i da mîna: *pe unde îl ştie, nu-i dă meşii să mai vie.* PANN; **a-l ţine pe cineva meşii**, a fi în stare, a putea: *crezi că te ţin meşii?* M.CAR.; 2. (reg.) pantofi (ţărăneşti) de postav; (şi: (reg.) **meşti, mestii**). [Din turc. *mest*].

meşínă, meşine f. piele de oaie sau de capră prelucrată, folosită la confecţionarea unor obiecte de încălţăminte şi de îmbrăcăminte, la căptuşirea încălţămintei, în marochinărie etc.: *cizme galbene de meşină.* GHICA. // m. (pl. **meşini**) (reg.) pantaloni ţărăneşti confecţionaţi din piele tăbăcită de oaie: *plimbă-mi-s-un voinicel ... cu meşini, cu cojocel.* POP. [Din turc. *meşin*].

méşniţă, meşniţe f. (reg.) mîncare preparată din lapte dulce îngroşat cu făină de grîu, cu tăiţei, cu crupe etc.: *decît meşniţa din alt sat, mai bine serbuşca din satul tău.* Z. [Cf. bulg. *mlečniţa,* sîrb. *mlečnica*].

méşte, mesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a turna în pahar; a oferi de băut: *vei da paharul lui Faraon ... după cum erai mescînd.* BIBLIA. [Lat. *miscere*].

méşter, ~i, meşteră, ~e m., f. 1. persoană care are şi practică o meserie (putînd învăţa, îndruma şi pe alţii); maistru: *meşterul pusese un geam alb şi tăiat oval.* PR.; *nouă meşteri mari, calfe şi zidari.* POP.; **meşter-strică (şi drege de frică)**, lucrător prost; 2. proprietar al unui atelier, în raport cu angajaţii săi. // m., f. şi a. (om) talentat, priceput; (lucrător) dibaci; (persoană) care posedă multe cunoştinţe într-un domeniu: *învăţă a fi meşteri în războaie.* OD.; *dacă-i fi meşter ... am să te fac om mare.* CR.; (adv.) *sub trăsăturile atît de meşter sculptate în granit de natură ... le ghicea semnele pornirilor.* C.PETR. // f. şi a. (pop.) (femeie) care se pricepe la farmece, la vrăji, la descîntece; fermecătoare, meşteriţă, vrăjitoare: *toate babele meştere.* CAR. [Din magh. *mester*].

meşteráş, meşteraşi m. (rar) 1. diminutiv al lui meşter; 2. om abil, şmecher: *s-a înfăţişat toată adunarea şmecherilor la pîrcălăbie ... – îmi mai rămîne meşteraşul cu cărţile.* SAD.; 3. artist lipsit de talent, de valoare. [*Meşter* + *-aş*].

meşterésc, ~şti, meştereáscă, ~eşti a. care aparţine meşterului, de meşter; specific meşterului: *pricepere meşterească.* [*Meşter* + *-esc*].

meşteréşte adv. (rar) în felul meşterului, ca un meşter: *celelalte două poveşti ... le lucrează pe brînci, meştereşte.* CAR. [*Meşter* + *-eşte*].

meştergríndă, meştergrinzi f. (pop.) grindă principală la casele ţărăneşti, pe care se sprijină grinzile transversale. [Din magh. *mestergerenda* (după *grindă*)].

meşterí, meşteresc vb. (tr. şi intr.) 1. a lucra, a executa cu pricepere, cu dibăcie; a face, a realiza: *Dan meşterea cu briceagul un cărucior.* VLAH.; *m-am apucat să meşteresc o coroniţă din hîrtie aurie.* CĂRT.; 2. a aranja; a repara, a face să funcţioneze: *meştereşte la carburator;* 3. (fig.) a pune la cale; a acţiona. [De la *meşter*].

meşteríe, meşteríi f. (înv. şi reg.) 1. meserie, meşteşug; 2. pricepere, măiestrie: *spuneţi-mi cu drept ... de-aveţi meşterie ca să-mi faceţi mie altă monastire.* POP.; 3. însuşire (ascunsă) a unui obiect: *ce meşterie are oglinda asta?* AL. [*Meşter* + *-ie*].

meşteríţă, meşteriţe f. (pop.) 1. femeie pricepută, îndemînatică, iscusită: *bunica era meşteriţă la alesături.* // f. şi a. meşteră: *o babă meşteriţă.* DELAVR. [*Meşter* + *-iţă*].

meşterşúg n. v. meşteşug.

meşterşuguí vb. v. meşteşugui.

meşteşúg, meşteşuguri n. 1. meserie; (p. gener.) ocupaţie, profesie bazată pe o muncă manuală calificată; meşteşugărie: *am de gînd să te învăţ meşteşug; vrei să înveţi rotăria?* SAD.; *meşteşugul cizmăriei ... e interesant în tehnica lui.* ARG.; 2. artă, măiestrie: *uit ... meşteşugul de-a face versuri.* AL.; 3. talent, pricepere; îndemînare, iscusinţă, meşteşugire: *Brâncuşi şi-a sculptat operele cu mintea, realizarea lor practică necesitînd un minimum de meşteşug.* GHEŢIE; 4. (pop.) acţiune dibace, tactică ingenioasă; şiretenie, viclenie, tertip: *lasă că-ţi cunosc eu dumitale meşteşugul!* CAR; **a-i da de meşteşug**, a descoperi secretul unui lucru, a descurca un lucru încurcat: *taci, că i-am dat de meşteşug.* CR.; 5. unealtă, instrument; mijloc, procedeu practic: *n-au slujit cu arme ..., nici cu alte meşterşuguri asemenea acestora.* ANTIM; *sub şoproane ... erau pregătite meşteşugurile de scopire.* SAD.; 6. (înv. şi pop.) dispozitiv, mecanism; parte componentă a unui tot; meşteşugire: *feliuri de feliuri de meşterşuguri şi tabii.* NEC.; *această fereastră e înarmată cu felurite încuietori, clempuşuri ... şi meşteşuguri.* SAD.; (şi: (înv. şi reg.) **meşterşug**). [Din magh. *mesterség*].

meşteşugár, meşteşugari m. persoană care are (şi practică) o meserie, un meşteşug; meseriaş: *care ... s-a gîndit vrodată la înaintarea meşteşugarilor în ţară?* BOLLIAC. [*Meşteşug* + *-ar*].

meşteşugáreţ, ~i, meşteşugareaţă, ~e a. 1. (adesea subst.) iscusit, îndemînatic, talentat: *Erotocrit cel prea ager şi meşteşugareţ mare.* PANN; 2. şiret, viclean, perfid; intrigant: *meşteşugareţul rege Ioanniţiu avea în gîndul lui un vicleşug de război.* EM. [*Meşteşug* + *-areţ*].

meşteşugărésc, ~şti, meşteşugăreáscă, ~eşti a. care aparţine meşteşugarului sau ocupaţiei lui, referitor la meşteşugar sau la ocupaţia acestuia: *cooperativă meşteşugărească; producţie meşteşugărească.* [*Meşteşugar* + *-esc*].

meşteşugărí, meşteşugăresc vb. (intr.) a lucra ca meşter; a pune la punct, a repara. [De la *meşteşugar*].

meşteşugăríe, meşteşugării f. (rar) meşteşug. [*Meşteşugar* + *-ie*].

meşteşugí, meşteşugesc vb. 1. (fam.; tr.) a face, a lucra, a munci (cu meşteşug, cu pricepere, cu migală); meşteşugui; 2. (înv.; tr. şi intr.) a unelti, a urzi intrigi; 3. (fam.; tr.) a falsifica: *contabilul a meşteşugit borderourile.* [De la *meşteşug*].

meşteşugíre, meşteşugiri f. 1. acţiunea de a meşteşugi şi rezultatul ei; 2. talent, pricepere, ingeniozitate; meşteşug: *prin meşteşugirea limbuţiei lor, fac pe prostime a crede.* DRAGHICI; 3. uneltire, şiretlic: *şi de aceasta meşteşugirile-l scap.* PANN; 4. (înv. şi pop.; concr.) dispozitiv, mecanism; meşteşug: *învîrtind nişte şurupuri ... la nişte meşteşugiri ce avea acest foişor.* ISP. [V. *meşteşugi*].

meşteşugít, ~ţi, meşteşugită, ~e a. 1. făcut, lucrat cu artă, cu iscusinţă, cu talent; care vădeşte talent, pricepere; meşteşugos: *cîte sărutări prelungi, meşteşugite mi-a dat!* GHEŢIE; *lucrare meşteşugită în marmură a vreunui meşter dibaci;* 2. iscusit, dibaci; abil: *arătară în cuvinte meşteşugite că aşteptau multe de la îndurarea domnească.* SAD.; 3. artificial, nefiresc, nesincer, fals; căutat: *simţiri meşteşugite.* MAIOR. [V. *meşteşugi*].

meşteşugós, ~şi, meşteşugoásă, ~e a. 1. (înv.) făcut, realizat cu pricepere, cu talent, cu artă; care vădeşte pricepere, talent; meşteşugit: *ne-nfrîntul curaj, disciplina strictă şi tactica meşteşugoasă şi superioară a armiei latine ... descurajară ... pe româno-bulgari.* EM.; 2. (pop.) iscusit, abil; măiestru: *un tălpoi de babă, meşteşugoasă la trebile sale cum îi sfredelul dracului.* CR. [*Meşteşug* + *-os*].

meşteşugui, meşteşuguiesc vb. (înv.; tr. şi intr.) a meşteşugi; (şi: **meşterşugui**). [*Meşteşug* + *-ui*].

méşti m. v. meşi.

meta- element de compunere, cu sensul „după", „dincolo" sau exprimînd ideea de „transformare, schimbare, transfer". [Din fr. *méta-*].

metaaldehídă, metaaldehide f. alcool solidificat. [Din fr. *métaaldéhyde*].

metabióză, metabioze f. (biol.) **1.** comensualism; **2.** condiţie de trai a unui organism numai după ce altul i-a pregătit ambianţa; **3.** schimbare a condiţiilor de viaţă datorită unor cauze externe. [Din fr. *métabiose*].

metabisulfít, metabisulfiţi m. sare a unui acid care, adăugată în soluţie apoasă, trece în sulfitul acidului respectiv, fiind folosită în vinificaţie. [Din fr. *métabisulfite*].

metabólă, metabole f. procedeu retoric prin care se repetă un enunţ schimbînd ordinea cuvintelor; (p. gener.) orice figură retorică, orice schimbare faţă de normele limbii; (accent. şi *metábolă*). [Din fr. *métabole*].

metabólic, ~ci, metabolică, ~ce a. care aparţine metabolismului, referitor la metabolism: *produs metabolic.* [Din fr. *métabolique*].

metabolimétru, metabolimetre n. aparat pentru determinarea metabolismului bazal. [Din fr. *métabolimètre*].

metabolísm n. **1.** totalitatea proceselor nutritive de asimilaţie şi dezasimilaţie care se produc în organism, avînd ca rezultat menţinerea vieţii; **metabolism bazal**, cantitatea de calorii produse într-o oră, necesare funcţionării complete a organismului în condiţii de repaos, raportată la un metru pătrat de suprafaţă corporală; **2.** totalitatea reacţiilor biochimice referitoare la o anumită substanţă: *metabolismul glucidelor;* (fig.) *prin comuna lor participare la metabolismul intelectului ... îngerul se manifestă în om ..., iar omul se manifestă în înger.* PLEŞU. [Din fr. *métabolisme*].

metabolít, metaboliţi m. produs intermediar rezultat în timpul unui proces metabolic, prin transformarea unei substanţe chimice. [Din fr. *métabolite*].

metabolizá, metabolizez vb. (tr.) **1.** a transforma substanţe dintr-un organism viu prin metabolism; **2.** (fig.) a transforma ceva asimilînd sau degradînd: *societatea democratică are mijloacele de a metaboliza gena barbariei.* D. [Din fr. *métaboliser*].

metabolizánt, ~ţi, metabolizantă, ~e a. şi n. (medicament) care favorizează metabolizarea. [*Metaboliza* + *-ant*].

metabolizáre, metabolizări f. acţiunea de a metaboliza. [V. *metaboliza*].

metabolizát, ~ţi, metabolizată, ~e a. care a fost transformat prin metabolism: *substanţe metabolizate.* [V. *metaboliza*].

metacárp, metacarpuri n. parte a scheletului mîinii, cuprinsă între carp şi falange, formată din cinci oase dispuse radial. [Din fr. *métacarp*].

metacarpián, ~eni, metacarpiană, ~ene a. care aparţine metacarpului, referitor la metacarp: *oase metacarpiene.* // n. fiecare dintre cele cinci oase care alcătuiesc metacarpul. [Din fr. *métacarpien*].

metacéntric, ~ci, metacentrică, ~ce a. (nav.) care aparţine metacentrului, referitor la metacentru. [Din fr. *métacentrique*].

metacéntru, metacentre n. (nav.) punctul de a cărui poziţie depinde stabilitatea echilibrului unui corp plutitor, aflat la intersecţia axei longitudinale a acestuia cu verticala centrului de carenă (trasată pentru o poziţie înclinată a corpului plutitor). [Din fr. *métacentre*].

metacercár, metacercari m. formaţiune parazitară închistată, rotundă şi transparentă, rezultată din evoluţia cercarilor unor trematode, constituind ultima fază larvară a distomului, după sporocist. [Din fr. *métacercaire*].

metacrilát, metacrilaţi m. (la pl.) săruri sau esteri ai acidului metacrilic; **metacrilat de metil**, ester al acidului metacrilic cu alcoolul metilic, lichid incolor, inflamabil, preparat din acetonă, acid cianhidric şi alcool metilic, folosit la fabricarea plexiglasului, în stomatologie şi ortopedie la confecţionarea protezelor. [Din fr. *métacrylate*].

metacrílic a. **acid metacrilic**, acid organic monocarboxilic nesaturat, lichid incolor, cu miros neplăcut, preparat din acetonă şi acid cianhidric. [Din fr. *métacrylique*].

metacromátic, ~ci, metacromatică, ~ce a. (biol.) care prezintă metacromazie: *colorant metacromatic.* [Din fr. *métachromatique*].

metacromatísm, metacromatisme n. **1.** modificare a culorii pielii şi a părului în unele boli sau la vîrstnici; **2.** (med.) metacromazie. [Din fr. *métachromatisme*].

metacromazíe, metacromazii f. colorare diferită a unui ţesut în raport cu colorantul utilizat sau cu ţesuturile din jur; metacromatism. [Din fr. *métachromasie*].

metacronísm, metacronisme n. eroare de dată prin postdatare. [Din fr. *métachronisme*].

metadónă f. analgezic morfinomimetic, cu acţiune îndelungată, utilizat în calmarea durerilor severe, a tusei cronice şi (cu rezultate incerte) în scopul detoxificării organismului în perioada sevrajului la toxicomanii dependenţi de heroină. [Din fr. *méthadone*].

metaeducáţie f. pregătire educativă necesară omului contemporan în vederea însuşirii deprinderilor de a utiliza atît cantitatea de informaţie tehnico-ştiinţifică şi culturală, cît şi sistemele de comunicare şi de documentare existente. [Din engl. *meta-education*].

metaétică f. ramură a eticii filozofice care studiază semnificaţia propoziţiilor morale şi principiile prin care judecăţile morale pot fi justificate. [Din engl. *metaethics*].

metafáză, metafaze f. (biol.) stadiu mijlociu al unei mitoze sau meioze, caracterizat prin deplasarea cromozomilor sau tetradelor către planul de simetrie a fusului celular acromatic, depunîndu-se în coroană la ecuatorul celulei, pentru a forma placa ecuatorială). [Din fr. *métaphase*].

metafilozofíe f. ramură a filozofiei care încearcă să determine natura, scopurile, metodele, condiţiile şi limbajul filozofiei însăşi. [Din fr. *metaphilosophie*].

metafíză, metafize f. porţiune a unui os lung care face legătura între epifiză şi diafiză. [Din fr. *métaphyse*].

metafízic, ~ci, metafizică, ~ce a. care ţine de metafizică, referitor la metafizică: *subtilităţi metafizice îi atrăgeau cugetarea.* EM.; *filozofii pornesc de la aceleaşi considerente metafizice şi ontologice, ceea ce nu-i împiedică să construiască zeci de sisteme uneori antagonice.* GHEŢIE; **2.** (rar) prea abstract, greu de înţeles: *discuţiile erau prea metafizice.* // n. (rar) existenţă, realitate transcendentă: *poezia cea mare e întotdeauna o comunicare cu metafizicul.* CĂL. // m. (înv.) metafizician: *metafizicii cei mai însemnaţi ai evului nou, Kant şi Schopenhauer, sînt uniţi în părerea că creierul omului nu e făcut pentru cestiuni metafizice.* EM. [Din gr. mod. *metaphisikós*, germ. *metaphysich*, fr. *métaphysique*].

metafizícă f. **1.** parte a filozofiei idealiste care studiază fiinţa ca fiinţă (Aristotel), domeniul suprasensibilului, de dincolo de lumea experienţei (Thoma d'Aquino), cauzele primare şi primele principii ale cunoaşterii lumii, universului (Descartes, Spinoza, Leibniz), cunoaşterea raţională a realităţii transcendente şi a lucrurilor în ele însele (Kant) etc.: *omul nu va renunţa la metafizică, în general, ci va căuta doar să închege ... o nouă viziune.* BL.; **2.** teorie generală şi abstractă; explicaţie filozofică: *metafizica limbajului;* **3.** judecată dificilă, subtilă; abstracţiune; speculaţie: *este prea multă metafizică în această lucrare.* [Din gr. mod. *metaphisikí* („ceea ce vine după fizică", nume dat de discipolii lui Aristotel unei opere a maestrului, care urma după tratatele sale de fizică şi în care acest filozof studia problemele supreme ale cugetării), lat. *metaphisica*, germ. *Metaphysik*, fr. *métaphysique*].

metafizicián, metafizicieni m. filozof idealist care se ocupă de metafizică; adept al concepţiilor metafizice: *orice metafizician ştie că viziunea sa nu poate fi ... expusă în termeni de experienţă.* BL. [Din fr. *métaphysicien*].

metafonía, metafonii f. (lingv.) modificare a timbrului unei vocale, condiţionată de anumite vocale din silaba următoare. [Din fr. *métaphonie*].

metáforă, metafore f. figură de limbaj complexă rezultînd dintr-o comparaţie subînţeleasă, prin substituirea cuvîntului-obiect de comparaţie cu cuvîntul-imagine (ex.: *leu* pentru „viteaz", *în floarea vieţii* pentru „tînăr", *cicoarea ochilor* pentru „albastru"); (p. ext.) figură de stil: *valoarea metaforei stă în aceea că întruneşte două reprezentări aparent străine una de alta într-o singură semnificaţie.* CĂL. [Din lat. *metaphora*, it. *metafora*, fr. *métaphore*].

metafóric, ~ci, metaforică, ~ce a. **1.** care ţine de metaforă, propriu metaforei: *scrierea egipteană era metaforică.* MAIOR.; **2.** exprimat prin metafore, bogat în metafore; (p. ext.) figurat: *stilul lui nu e metaforic, ... ci simbolizator.* CĂL. [Din germ. *metaphorisch*, fr. *métaphorique*].

metaforísm n. (rar) mod de exprimare prin (multe) metafore; stil metaforic: *pot fi amintite unele metafore ale lui Mallarmé ...; e în acest metaforism un exerciţiu intelectual interesant.* BL. [Din fr. *métaphorisme*].

metaforíst, metaforişti m. (rar) scriitor care utilizează (multe) metafore; creator de metafore: *Macedonski e întîiul metaforist profesional.* CĂL. [Din it. *metaforista*].

metaforizá, metaforizez vb. (intr.) a folosi (multe) metafore; a da unui cuvînt, unui sens valoarea metaforică. [Din fr. *métaphoriser*].

metaforizáre, metaforizări f. acţiunea de a metaforiza. [V. *metaforiza*].

metafosfát, metafosfaţi m. (la pl.) săruri ale acidului metafosforic; **metafosfat de sodiu**, sare de sodiu a acidului metafosforic, sub forma unei mase amorfe, sticloase, folosită la dedurizarea apei, în tăbăcărie etc. [Din fr. *métaphosphate*].

metafosfóric a. **acid metafosforic**, acid oxigenat al fosforului, sub forma unei mase sticloase, incolore, solubile în apă. [Din fr. *métaphosphorique*].

metafrázá, metafraze f. **1.** transpunere a unei poezii în proză; **2.** anaforă care utilizează sinonimele pentru a evita repetiţia monotonă. [Din fr. *métaphrase*].

metagalaxíe f. **1.** sistem ipotetic în care ar fi înglobate galaxiile; **2.** partea universului accesibilă observaţiei. [Din fr. *métagalaxie*].

metagenétic, ~ci, metagenetică, ~ce a. (biol.) care ţine de metageneză, conform metagenezei. [Din fr. *métagénétique*].

metagenéză f. înmulţire în care alternează o generaţie sexuată cu alta asexuată. [Din fr. *métagénèse*].

metageometríe f. nume generic pentru geometriile neeuclidiene. [Din fr. *métagéométrie*].

metagrámă, metagrame f. joc distractiv prin care se formează cuvinte noi, înlocuind

mereu cîte o literă din cuvîntul dat inițial. [Din fr. *métagramme*].

metahirisi, metahirisesc vb. (înv.; tr.) **1.** a folosi, a întrebuința: *doftorul ... știe metahirisi doftoriile.* ANTIM; **2.** a obișnui; a dori, a pofti: *eu postesc ... și metahirisesc sărutări.* AL.; **3.** a practica, a profesa: *eu nu metahirisesc nici o meserie.* FIL.; **4.** a bea (în sănătatea cuiva), a cinsti. [Din gr. mod. *metahirísomai* (viit. lui *metahirízo*)].

metaistóric, ~ci, metaistorică, ~ce a. care este dincolo de istorie: *cauza care produce creația este metaistorică și metanaturală.* STĂNIL. [Din fr. *métahistorique*].

metaistórie f. **1.** filozofia istoriei; **2.** (spec.) teorie care conferă ordine și înțeles consemnărilor istorice. [Din fr. *métahistoire*].

metál, metale n. **1.** element chimic cu luciu caracteristic, bun conducător de căldură și de electricitate, maleabil și ductil, care formează ioni pozitivi: *orologiul ... sună ... din limba sa de metal.* EM.; *carcase grele de metal.* CĂRT.; **metal prețios,** nume dat aurului, platinei și argintului; **metal nobil,** metal care se oxidează greu (ex.: aur, platină, argint); **metal rar,** metal care se găsește în cantități mici sau în stare dispersă în scoarța Pămîntului (ex.: beriliu, molibden, wolfram etc.); **metal greu,** metal cu greutate moleculară mare, toxic pentru plante și animale (ex.: mercur, crom, plumb, cupru etc.); **metal feros,** material metalic cuprinzînd ca element de bază fierul (ex.: fonte, oțeluri); **2.** (pop.; la pl.) substanță chimică: *doftorii, ... metaluri de-ale lor de la spițerie.* CAR. [Din fr. *métal,* germ. *Metall,* lat. *metallum*].

metalazbést, matalazbesturi n. ferodou. [Din germ. *Metalasbest*].

metaldehídă, metaldehide f. compus macromolecular rezultat prin polimerizarea acetaldehidei în prezența acizilor, cristalin, alb, folosit drept combustibil. [Din fr. *metaldéhyde*].

metalépsă, metalepse f. figură de stil înrudită cu metonimia, constînd în indicarea unui fapt antecedent pentru a sugera consecința acelui fapt, sau invers (ex.: *el a plecat dintre noi* sau *el nu mai este* în loc de *el a murit*). [Din fr. *métalepse*].

metalescént, ~ți, metalescentă, ~e a. de culoarea și cu luciul metalului. [Din fr. *métallescent*].

metálic, ~ci, metalică, ~ce a. **1.** făcut din metal, de metal: *s-a strecurat în spatele porții metalice.* GHEȚIE; **2.** care are însușiri de metal: *verde cu reflexe metalice.;* **3.** care este produs prin lovirea obiectelor de metal; cu rezonanță de metal: *în sunetul metalic de vesele fanfare.* AL.; **4.** (fig.) pătrunzător; strident, dur (ca de metal): *metalica, vibrîndă a clopotelor jale.* EM.; (adv.) *auzi tramvaiul gemînd metalic în urma lui.* EL. [Din it. *metallico,* lat. *metallicus,* fr. *métallique*].

metalifér, ~i, metaliferă, ~e a. care conține metale; bogat în metale: *zăcămînt metalifer.* [Din fr. *métallifère*].

metalimbáj, metalimbaje n. **1.** limbaj care servește la descrierea unui alt limbaj formalizat sau informatizat; metalimbă; **2.** limbaj natural sau formalizat care servește la descrierea unei limbi naturale; metalimbă. [Din fr. *métalangage* (după *limbă*)].

metalímbă, metalimbi f. metalimbaj. [Din fr. *métalangue* (după *limbă*)].

metalingvístic, ~ci, metalingvistică, ~ce a. care aparține metalimbajului, referitor la metalimbaj; care studiază metalimbajul: *dicționarele sînt lucrări metalingvistice.* // f. ramură a lingvisticii care studiază limbajul lingvistic, terminologia lingvistică. [Din fr. *métalinguistique*].

metalísm n. teorie conform căreia valoarea metalului din care sînt făcuți banii este determinantă. [Din germ. *Metalismus*].

metalizá, metalizez vb. (tr.) **1.** a acoperi un obiect cu un strat de metal, pentru a-l proteja sau înfrumuseța; **2.** a da strălucire metalică. [Din fr. *métalliser*].

metalizáre, metalizări f. acțiunea de a metaliza și rezultatul ei. [V. *metaliza*].

metalizát, ~ți, metalizată, ~e a. **1.** acoperit cu un strat de metal, pentru protejare sau înfrumusețare: *obiect metalizat;* **2.** cu strălucire metalică: *vopsea metalizată.* [V. *metaliza*].

metalo- element de compunere cu sensul „metalic", „care conține metal". [Din fr. *métallo-*].

metalocerámică f. ramură a metalurgiei care se ocupă cu obținerea pulberilor metalice și cu transformarea lor în corpuri compacte prin presare și încălzire; metalurgia pulberilor. [Din fr. *métallocéramique*].

metalochímic, ~ci, metalochimică, ~ce a. care aparține metalochimiei, referitor la metalochimie. [Din fr. *métallochimique*].

metalochímie f. ramură a chimiei care se ocupă cu studiul metalelor. [Din fr. *métallochimie*].

metalocromíe f. arta de a colora suprafața metalelor. [Din fr. *métallochromie*].

metalofízic, ~ci, metalofizică, ~ce a. care aparține metalofizicii, referitor la metalofizică. // f. ramură a fizicii care studiază structura, proprietățile (rezistența, plasticitatea, conductibilitatea electrică etc. a metalelor și caracterul procesclor ce au loc în ele. [Din fr. *métallophysique*].

metalofobíe f. teamă patologică de contactul cu obiecte de metal. [Din fr. *métallophobie*].

metalofón, ~i, metalofonă, ~e a. (despre instrumente de percuție) construit din corpuri sonore metalice (clopote, celestă etc.). [Din fr. *métallophone*].

metalogenéză, metalogeneze f. ramură a geologiei care studiază formarea și răspîndirea zăcămintelor metalifere în scoarța Pămîntului; metalogenie. [Din fr. *métallogenèse*].

metalogenía f. (rar) metalogeneză. [Din fr. *métallogénie*].

metalógică f. disciplină care studiază fundamentele logicii, sistemele logice, expresiile logice și raporturile dintre acestea. [Din fr. *métallogique*].

metalográf, metalografi m. specialist în metalografie. [Din fr. *métallographe*].

metalográfic, ~ci, metalografică, ~ce a. care aparține metalografiei, referitor la metalografie. [Din fr. *métallographique*].

metalografíe f. **1.** ramură a metalurgiei care studiază structura metalelor și a aliajelor, legătura dintre structura și proprietățile lor fizice; **2.** procedeu de tipar înalt care folosește clișee metalice gravate cu dalta, în special pentru tipărirea bancnotelor, timbrelor etc. [Din fr. *métallographie*].

metalogravúră, metalogravuri f. **1.** procedeu de gravare cu dalta a clișeelor metalice, folosit în special pentru tipărirea bancnotelor, timbrelor etc.; **2.** clișeu metalic astfel gravat. [Din fr. *métallogravure*].

metaloíd, metaloizi m. și **metaloide** n. element chimic lipsit de luciul metalic și de ductibilitate, rău conducător de căldură și de electricitate; nemetal (ex.: arsenicul, antimoniul etc.). [Din fr. *métalloïde*].

metaloídic, ~ci, metaloidică, ~ce a. de natura metaloizilor; de metaloid. [Din fr. *métalloïdique*].

metalologíe f. știință care studiază legătura dintre componența, structura și proprietățile metalelor și legitățile variației acestor proprietăți sub influența acțiunilor mecanice, termice etc. [Din fr. *métallologie*].

metaloóptică f. ramură a fizicii care studiază interacțiunea metalelor cu undele electromagnetice (inclusiv din domeniul optic). [*Metalo-* + *optică*].

metaloplástic, ~ci, metaloplastică, ~ce a. cu proprietăți de metal și de material plastic. [Din fr. *métalloplastique*].

metaloplastíe, metaloplastii f. operație de acoperire a unei plăci metalice cu o peliculă de polimer (polietilenă, fluoroplast etc.); modelare a unui material metaloplastic. [Din fr. *métalloplastie*].

metalosféră f. (geol.) barisferă. [Din fr. *métallosphère*].

metalotéhnică f. tehnica prelucrării metalelor. [*Metalo-* + *tehnică*].

metaloterapíe f. tratament cu compuși metalici utilizat în boli ca anemia, rahitismul etc. [Din fr. *métallothérapie*].

metalotermíe f. procedeu de obținere a unor metale din compușii lor (oxizi, sulfuri, cloruri etc.), prin reducerea acestora cu un alt metal, a cărui afinitate față de oxigen, sulf etc. este mai mare decît a metalului care se extrage. [Din fr. *métallothermie*].

metalúrg, metalurgi m. (înv.) metalurgist. [Din germ. *Metallurg*].

metalúrgic, ~ci, metalurgică, ~ce a. care aparține metalurgiei, referitor la metalurgie; folosit în metalurgie: *cocs metalurgic.* [Din fr. *métallurgique,* germ. *metallurgisch*].

metalurgíe f. **1.** tehnica extragerii metalelor, a elaborării aliajelor (industriale) și a prelucrării lor în semifabricate (pentru laminare și forjare): *lucrase în fabrici de metalurgie și tăbăcărie.* CĂL.; **metalurgia pulberilor,** metaloceramică; **2.** (secție într-o) întreprindere în care se prelucrează metalele; **3.** știință care studiază proprietățile fizice și chimice ale metalelor, precum și procesele fizico-chimice care au loc în operațiile de extragere, preparare etc. a acestora. [Din fr. *métallurgie,* germ. *Matallurgie*].

metalurgíst, ~și, metalurgistă, ~e m., f. persoană calificată în prelucrarea industrială a metalelor; specialist în metalurgie. [Din fr. *métallurgiste*].

metamagnetísm n. formă specifică de magnetism, prezentată de unele substanțe. [Din fr. *métamagnétisme*].

metamatemátică f. știință care cercetează teoriile și adevărurile matematice din punctul de vedere al logicii matematice. [Din fr. *métamathématique*].

metamér, metamere n. **1.** fiecare dintre elementele constitutive ale corpului viermilor anelizi și artropodelor, asemănătoare ca structură și dispuse succesiv; segment; **2.** segment primitiv al embrionului. [Din fr. *métamère*].

metameríe, metamerii f. **1.** împărțire a corpurilor unor animale (viermi, anelide) în metamere; **2.** divizare a corpului în metamere embrionare. [Din fr. *métamérie*].

metamíctic, ~ci, metamictică, ~ce a. (despre un compus anorganic sau mineral cristalizat) care are tendința de a trece din stare cristalină în stare amorfă, sub acțiunea razelor alfa provenite din dezintegrarea radioactivă a elementelor radioactive pe care le conțin. [Din fr. *métamictique*].

metamorálă f. (rar) parte a teoriei etice care studiază principiile fundamentale ale moralei. [Din fr. *métamorale*].

metamórfic, ~ci, metamorfică, ~ce a. (despre minerale, roci) care aparține metamorfismului, care a suferit un metamorfism; referitor la metamorfism; **proces metamorfic,** metamorfism; **rocă metamorfică,** rocă rezultată

prin transformarea în stare solidă a unor roci preexistente sub influenţa temperaturii, presiunii ridicate, a soluţiilor fierbinţi metamorfozante etc. [Din fr. *métamorphique*].

metamorfísm n. modificare, transformare a structurii şi compoziţiei rocilor subterane sub acţiunea căldurii pământului, a presiunii înalte, a reacţiilor chimice etc. [Din fr. *métamorphisme*].

metamorfozá, metamorfozez vb. 1. (mitol.; refl. şi tr.) a (se) preface o fiinţă umană, o zeitate, prin mijloace supranaturale, în plantă, în animal sau într-un lucru oarecare; 2. (refl. şi tr.) a căpăta sau a face să capete altă înfăţişare; (fig.) a-şi schimba caracterul, firea, comportamentul: *frumuseţea şi urîţenia fizică se metamorfozează.* PR.; *aspectul străzii, metamorfozat în seara de 30 august, era departe de a fi revenit la normal.* GHEŢIE; 3. (refl.) a se transforma prin metamorfoză: *unele animale inferioare se metamorfozează.* [Din fr. *métamorphoser*].

metamorfozábil, ~i, metamorfozabilă, ~e a. care se poate metamorfoza: *sceptrul domnului e metamorfozabil.* CĂL. [Din fr. *métamorphosable*].

metamorfozáre, metamorfozări f. acţiunea de a (se) metamorfoza; prefacere, transformare. [V. *metamorfoza*].

metamorfozát, ~ţi, metamorfozată, ~e a. 1. (adesea fig.) schimbat, transformat: *Nicu este complet metamorfozat;* 2. (geol.) care a suferit un metamorfism. [V. *metamorfoza*].

metamorfóză, metamorfoze f. 1. transformare a unei fiinţe umane, a unei zeităţi, prin mijloace supranaturale, în animal, plantă sau într-un lucru oarecare: *metamorfoza Daphnei în dafin;* 2. ansamblu de transformări succesive în dezvoltarea individuală a unor animale (insecte, batracieni, viermi etc.) de la ieşirea din ou pînă la stadiul adult: *metamorfoza omizii în fluture;* 3. transformare morfologică şi funcţională a unor organe la plante (ex.: a frunzei în bractee, sepale, petale etc.); 4. schimbare a înfăţişării sau (fig.) a caracterului, a comportamentului cuiva: *nu-mi pricepeam propria metamorfoză, dar ştiam că, odată produsă, trebuie să las deplină libertate noului personaj.* GHEŢIE; 5. (la pl.) titlul unei poeme mitologice scrise de Ovidiu. [Din fr. *métamorphose*].

metán n. gaz combustibil, incolor şi inodor, format dintr-o hidrocarbură aciclică, care emană, în anumite regiuni, din pămînt; gaz metan. [Din fr. *méthane*].

metanaraţiúne, metanaraţiuni f. modalitate postmodernistă de relatare a unor evenimente, în care fragmentele urmează o ordine aleatorie. [*Meta-* + *naraţiune*].

metanaturál, ~i, metanaturală, ~e a. (rar) care se află, se situează dincolo de natură, de fenomenele naturale. [*Meta-* + *natural*].

metanefridíe, metanefridii f. organ tubular deschis spre exterior şi spre cavitatea generală a corpului de anelide şi moluşte, avînd funcţie excretoare şi de expulzare a gameţilor. [Din fr. *métanéphridie*].

metánie f. v. mătanie.

metaniér, metaniere n. cargobot folosit la transportarea metanului lichefiat. [Din fr. *méthanier*].

metanoétic, ~ci, metanoetică, ~ce a. (rar) care este, se plasează dincolo de gîndire, de cunoaştere: *o nouă aşezare interioară, un amplu efort metanoetic.* PLEŞU. [*Meta-* + *noetic*].

metanól, metanoli n. (chim.) alcool metilic. [Din fr. *méthanol*].

metaplásm n. v. metaplasmă.

metaplásmă, metaplasme f. 1. schimbare intervenită în forma unui cuvînt prin adăugarea, înlăturarea sau permutarea unui sunet; formă a cuvîntului rezultată din această schimbare; 2. incluziune elaborată în protoplasma celulară; (şi: (înv.) **metaplasm**). [Din fr. *métaplasme,* germ. *Metaplasmus*].

metaplazíe, metaplazii f. transformare a unui ţesut diferenţiat în altul normal calitativ, dar anormal prin localizarea sa (ex.: metaplazia osoasă a unui cartilaj, metaplazia mucoasei gastrice în mucoasă intestinală). [Din fr. *métaplasie*].

metapolítică f. teorie despre ştiinţa politică, avînd ca obiect analiza limbajului, scopurile şi limitele acestei ştiinţe. [*Meta-* + *politică*].

metapsíhic, ~ci, metapsihică, ~ce a. (despre fenomene psihice) care este neobişnuit, care nu poate fi încă explicat ştiinţific. [Din fr. *métapsychique*].

metapsihologíe f. studiul fenomenelor metapsihice; parapsihologie. [Din fr. *métapsychologie*].

metasomátic, ~ci, metasomatică, ~ce a. referitor la metasomatoză; de somatoză. [Din engl. *metasomatic*].

metasomatóză, metasomatoze f. proces de substituire, moleculă cu moleculă, a elementelor dintr-un mineral cu altele noi, aduse de soluţii sau topituri magmatice. [Din fr. *métasomatose*].

metastabíl, ~i, metastabilă, ~e a. care este aparent stabil: *echilibru metastabil.* [Din fr. *métastable* (după *stabil*)].

metastabilitáte f. însuşirea de a fi metastabil. [Din fr. *métastabilité*].

metastátic, ~ci, metastatică, ~ce a. care aparţine metastazei, care provine din metastază, referitor la metastază: *focar metastatic.* [Din fr. *métastatique*].

metastazá, pers. 3 **metastazează** vb. (refl.; despre tumori) a face metastază. [De la *metastază*].

metastazánt, ~ţi, metastazantă, ~e a. care determină, generează metastaze: *tumoare malignă metastazantă.* [Din fr. *métastasant*].

metastázare, metastazári f. proces de dezvoltare a metastazelor. [Din fr. *métastation*].

metastăză, metastaze f. 1. deplasare a unui focar patologic dintr-un punct al organismului în altul; localizare secundară a unei boli: *ştii şi tu că o să moară; a făcut metastază.* PR.; 2. (fig.) proliferare în lanţ a unui rău: *metastaza corupţiei.* A.; 3. (rar) figură retorică prin care vorbitorul, obligat să recunoască un fapt reprobabil, îl prezintă ca aparţinînd altcuiva; 4. (lingv.) faza finală în articularea unei ocluzive; detentă. [Din fr. *métastase*].

metastăzic, ~ci, metastazică, ~ce a. (med.) cu caracter de metastază: *complicaţii metastazice.* [*Metastază* + *-ic*; cf. fr. *métastatique*].

metatárs, metatarsuri n. parte din scheletul labei piciorului cuprinsă între tars şi falange, formată din cinci oase dispuse radial: *albeau prin noaptea neagră coloane vertebrale ..., clavicule şi cubit, şi metatars, şi stern.* MACED. [Din fr. *métatarse*].

metatarsián, ~eni, metatarsiană, ~ene a. care aparţine metatarsului, referitor la metatars: *os metatarsian.* [Din fr. *métatarsien*].

metateoríe, metateorii f. teorie asupra unei teorii date (aplicată în sistemele formalizate). [Din fr. *métathéorie*].

metaterián, metateriени m. (la pl.) subclasă de mamifere primitive, caracterizate prin absenţa placentei; (şi la sg.) animal din această subclasă (ex. marsupialele). [Din fr. *métathériens*].

metatétic, ~ci, metatetică, ~ce a. (lingv.) referitor la metateză, rezultat prin metateză; metatezat. [Din fr. *métathétique*].

metatezá, pers. 3 **metatezează** vb. (lingv.; refl. pas.; despre cuvinte) a fi supus metatezei, a-şi modifica forma prin metateză. [De la *metateză*].

metatezát, ~ţi, metatezată, ~e a. (lingv.) metatetic: *variante metatezate.* [V. *metateza*].

metatéză, metateze f. fenomen fonetic constînd în schimbarea locului unui sunet sau al unui grup de sunete în interiorul unui cuvînt (ex.: integrum – întreg, pŏclon – plocon). [Din fr. *métathèse*].

metatoráce, metatorace n. al treilea segment al toracelui la insecte, care, de obicei, poartă două perechi de aripi; (şi: **metatorax**). [Din fr. *métathorax* (după *torace*)].

metatorácic, ~ci, metatoracică, ~ce a. (zool.) care aparţine metatoracelui. [Din fr. *métathoracique*].

metatoráx n. v. metatorace.

metaxeníe f. influenţă fiziologică a gametului patern asupra ţesuturilor materne. [Din engl. *metaxenia*].

metazoár, metazoare n. (la pl.) subregn de animale pluricelulare, cu ţesuturi şi organe diferenţiate; (şi la sg.) animal din acest subregn (ex.: viermii, moluştele, artropodele, tunicierii, vertebratele etc.). [Din fr. *métazoaire*].

meteáhnă, metehne f. 1. defect fizic; infirmitate; boală: *trupul tău supus la metehne.* ISP.; 2. (p. gener.) defect, cusur, imperfecţiune: *o singură meteahnă are: i-e groază de însurătoare.* REBR. [Et. nec.].

metéc, meteci m. nume dat străinilor stabiliţi în Grecia antică, care nu aveau nici un fel de drepturi politice: *metecul vrea să treacă de drept indigen.* CĂL. [Din fr. *métèque*].

metempsicóză f. *v.* **metempsihoză.**

metempsihóză f. credinţă în transmigraţia sufletelor, care ar străbate, în vederea purificării, un lung ciclu de încarnări succesive în animale, plante şi oameni: *sufletul călătoreşte din veac în veac, acelaş suflet, numai că moartea-l face să uite că a mai trăit; ... egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsicoza lor.* EM.; *Pitagora credea în metempsihoză;* (şi: **metempsicoză**). [Din gr. mod. *metempsíhosis,* fr. *métempsycose*].

metencefál, metencefale n. parte a creierului embrionar din care derivă cerebelul, protuberanţa cerebrală şi ventriculul al patrulea cerebral. [Din fr. *métencéphale*].

metensomatóză f. concepţie religioasă potrivit căreia sufletul omenesc trece dintr-un corp în altul spre a se apropia de perfecţiune. [Din fr. *métensomatose*].

méteo a. meteorologic: *buletin meteo.* [Din fr. *météo*].

meteór, meteori m. 1. fenomen atmosferic (ex.: vînt, ploaie, trăsnet, curcubeu); 2. (spec.) punct luminos care apare noaptea pe cer şi care se deplasează cu mare viteză, lăsînd o dîră ce dispare după scurt timp; stea căzătoare: *cerul dispare sub mari insule de nori, scuturînd din a lui poale lungi şi răpezi meteori.* AL.; (fig.) *o bombă vie, o bombă, a morţii meteor!* AL.; 3. (fig.) persoană cu un renume strălucit dar efemer: *acel neaşteptat meteor pe cerul literaturii europene apăruse cu zece ani în urmă.* SAD. [Din it. **meteora,** gr. mod. **metéoron,** fr. *météore,* germ. *Meteor*].

meteóric, ~ci, meteorică, ~ce a. 1. care ţine de fenomenele atmosferice, referitor la acestea; **apă meteorică,** apă provenind din precipitaţii atmosferice: *eroziune meteorică;* 2. care aparţine meteoriţilor, referitor la meteoriţi; meteoritic; **crater meteoric,** crater format la căderea unui meteorit; 3. (fig.) care se iveşte pe neaşteptate, producînd o puternică impresie, şi dispare brusc; trecător, efemer: *glorie meteorică.* [Din fr. *météorique*].

meteorísm n. mărire a volumului abdomenului provocată de acumularea de gaze în stomac sau în intestin, dînd senzaţia de balonare; flatulenţă, meteorizaţie. [Din fr. *météorisme*].

meteorít, meteoriţi m. fragment desprins dintr-un corp ceresc care poate străbate atmosfera ajungînd pînă pe suprafaţa Pămîntului. [Din fr. *météorite*].

meteoritíc, ~ci, meteoritică, ~ce a. care aparţine meteoriţilor, referitor la meteoriţi; meteoric: *crater meteoritic.* // f. ramură a astronomiei care studiază meteoriţii. [Din fr. *météoritique*].

meteorizáţie, meteorizaţii f. meteorism. [Din fr. *météorisation*].

meteorobiológic, ~ci, meteorobiologică, ~ce a. referitor la meteorobiologie, de meteorobiologie. [De la *meteorobiologie*].

meteorobiologíe, meteorobiologii f. ramură a biologiei care studiază influenţa factorilor meteorologici asupra organismelor. [Din engl. *meteorobiology*].

meteorográf, meteorografe n. aparat complex care măsoară şi înregistrează, simultan şi continuu, presiunea, temperatura şi umiditatea aerului. [Din fr. *météorographe*].

meteorografíe f. ştiinţă care se ocupă cu descrierea fenomenelor meteorologice. [Din fr. *météorographie*].

meteorográmă, meteorograme f. diagramă care reprezintă grafic date despre condiţiile atmosferice. [Din fr. *météorogramme*].

meteorológ, ~gi, meteorologă, ~ge m., f. specialist în meteorologie. [Din fr. *météorologue*].

meteorológic, ~ci, meteorologică, ~ce a. care ţine de meteorologie, referitor la meteorologie: *misivele ... conţineau mai mult detalii meteorologice.* GHEŢIE; *buletin meteorologic.* [Din fr. *météorologique*].

meteorologíe f. **1.** ştiinţă care se ocupă cu studiul proprietăţilor, al fenomenelor atmosferice, al legilor care le guvernează şi cu aplicarea acestor legi la prevederea timpului; **2.** (rar) prevedere a timpului pe baze empirice: *Turculeţ îi face o meteorologie de om al naturii.* CĂL. [Din fr. *météorologie*].

meteoromanţíe f. artă de a prevesti viitorul pe baza observării fenomenelor meteorologice (ploi, trăsnete, tunete). [Din fr. *météoromancie*].

meteoropát, ~ţi, meteoropată, ~e m., f. persoană care reacţionează patologic la modificările meteorologice. [Din fr. *météoropathe*].

meteoropatíe, meteoropatii f. denumire pentru afecţiunile cauzate sau influenţate de fenomenele meteorologice. [Din fr. *météoropathie*].

meteoropatologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul stărilor patologice provocate sau influenţate de factorii meteorologici. [Din fr. *météoropathologie*].

meteoroscóp, meteoroscoape n. instrument folosit în meteoroscopie. [Din fr. *météoroscope*].

meteoroscopíe f. studiu ştiinţific al meteorilor. [Din fr. *météoroscopie*].

meteorosensíbil, ~i, meteorosensibilă, ~e a. care prezintă meteorosensibilitate. [Din fr. *météoro-sensible*].

meteorosensibilitáte f. sensibilitate deosebită a unor persoane la schimbarea vremii, care poate duce la declanşarea unor boli. [Din fr. *météoro-sensibilité*].

meteorotropísm n. particularitate a unor boli de a prezenta modificări favorabile sau nefavorabile provocate de acţiunea factorilor meteorologici asupra organismelor (ex.: hipertensiunea arterială, angina pectorală). [Din fr. *météorotropisme*].

meteorutiér, ~i, meteorutieră, ~e a. referitor la starea drumurilor în raport cu starea vremii; **buletin meteorutier,** buletin meteorologic cu informaţii utile circulaţiei rutiere. [*Meteo* + *rutier*].

meteréz, metereze n. **1.** val de pămînt, întărit cu nuiele, prevăzut din loc în loc cu mici creneluri pentru tragere; val²: *înainta ... pînă către meterezele englezeşti.* OD.; **2.** (p. gener.) întăritură: *Rîul Doamnei ... poartă sloiuri mari ... şi-i aruncă de meterezele podului.* DELAVR.; **3.** (înv.) crenel: *aşezaţi-vă toţi pe la metereze!* NEGR.; *vîntul pustietăţii vîjîie acum prin meterezele zidurilor.* AL. [Din turc. *meteris*].

meterhaneá, meterhanele f. (înv.) muzică (militară) turcească în care predomină percuţiile şi alămurile, care se cînta la paradele domneşti; fanfară constînd din surle sau fluiere, trîmbiţe, dairale, tobe şi tasuri; (p. restr.) tobă: *mehterhaneaua juca în ograda boierului.* NEGR.; *cîntau jos pe sub ferestre meterhanele.* CAR.; (şi: **mehterhanea**). [Din turc. *mehterhane*].

methemoglobínă f. produs de oxidare a hemoglobinei în care fierul trecut din stare feroasă în stare ferică sub acţiunea unor oxidanţi (anilină, acid acetilsalicilic, cianură de potasiu etc.), pierde capacitatea de a fixa oxigenul, nemairealizînd schimburile respiratorii. [Din fr. *méthémoglobine*].

meticulós, ~şi, meticuloásă, ~e a. **1.** care lucrează cu multă atenţie şi fineţe; care are scrupule (exagerate); preocupat (în mod exagerat) de amănunte; pedant: *oameni ... foarte meticuloşi.* CAR.; *a fost un profesor corect, meticulos şi foarte sever.* GHEŢIE; **2.** (adesea adv.) care denotă atenţie, grijă pentru amănunte; făcut cu grijă deosebită; *minuţios, scrupulos: grădini de zarzavat îngrijite meticulos.* SAD. [Din fr. *méticuleux*].

meticulozitáte f. însuşirea de a fi meticulos; pedanterie, minuţiozitate, scrupulozitate: *îşi ştergea cu meticulozitate penele.* GHEŢIE; *savantul a răspuns cu meticulozitate la orice întrebare.* CF. [Din fr. *méticulosité*].

metíl m. radical organic monovalent, derivat din metan prin îndepărtarea unui atom de hidrogen. [Din fr. *méthyle*].

metiláre, metilări f. proces de fixare a unei grupări metil pe o moleculă. [Din fr. *méthylation*].

metilcelulóză, metilceluloze f. eter metilic al celulozei, obţinut prin tratarea celulozei, în mediul alcalin, cu sulfat sau clorură de metil, utilizat ca apret în industria textilă; tiloză. [Din fr. *méthylcellulose*].

metilcetónă f. (chim.) butanonă. [Din fr. *méthylcétone*].

metilén m. radical organic bivalent, derivat din metan prin îndepărtarea a doi atomi de hidrogen; **albastru de metilen,** pulbere amorfă de culoare albastru-închis, întrebuinţată în vopsitorie şi ca dezinfectant. [Din fr. *méthylène,* germ. *Methylen*].

metilénică, metilenice a. **grupare metilenică,** grupare organică ce conţine radicalul metilen, caracterizată prin mare reactivitate chimică în unele reacţii de condensare sau cu metale alcaline. [Din fr. *méthylénique*].

metiletilcetónă, metiletilcetone f. compus organic lichid cu miros caracteristic, utilizat ca solvent şi ca intermediar la fabricarea unor medicamente, răşini sintetice etc. [Din fr. *méthyléthylecétone*].

metílic, ~ci, metilică, ~ce a. (despre compuşi) care derivă din metan, care conţine metil; **alcool metilic,** alcool toxic obţinut prin distilarea uscată a lemnului; metanol. [Din fr. *méthylique*].

metilmorfínă f. (farm.) codeină. [*Metil* + *morfină*].

metiloránj n. substanţă organică din clasa coloranţilor azotici, care devine galbenă într-o soluţie bazică, portocalie într-o soluţie neutră şi roşie într-o soluţie acidă; heliantină. [Din fr. *méthylorange*].

metilstirén m. substanţă organică, derivat al stirenului, folosită ca monomer în polimerizare. [Din fr. *méthylstyrène*].

metilurée f. substanţă chimică cristalină folosită în sinteze organice. [Din fr. *méthylurée*].

metilviolét n. substanţă chimică folosită ca medicament antiseptic, antihelmintic şi colorant în industria textilă şi chimică. [Din fr. *méthylviolet*].

metioníná f. aminoacid sulfurat esenţial pentru procesele vitale, folosit şi ca medicament în afecţiunile hepatice. [Din fr. *méthionine*].

metís, ~şi, metisă, ~e a. şi m., f. **1.** (descendent) provenit din încrucişarea a două persoane de rase diferite: *alţi autohtoni ... îşi amestecaseră cu ei sîngele, dînd naştere, în fundurile Argentinei ..., la o populaţie metisă.* SAD.; **2.** (animal sau plantă) care provine din încrucişarea a doi indivizi de rase, de specii diferite; corcitură, hibrid. [Din fr. *métis*].

metisá, metisez vb. (tr.) a încrucişa animale sau plante de rase, specii diferite. [Din fr. *métisser*].

metisáj, metisaje n. încrucişare a două rase, specii etc. de animale sau de plante; hibridare. [Din fr. *métissage*].

metóc, metocuri n. **1.** mănăstire (mică) aflată sub protecţia, sub administrarea alteia mai importante, pămînteană sau străină: *s-alungi dichiu la vreun mitoc.* CR.; **2.** clădire aparţinînd unei mănăstiri, dar situată în afara incintei acesteia, în care călugării pot duce o viaţă particulară; **3.** cătun pe lîngă o mănăstire, locuit de călugări (în trecut şi de robi mănăstireşti): *cum ieşeai din Văratic, intrai în Agapia ..., apoi în Războieni, apoi pe la mitoace şi aveai muşterei.* CR.; (şi: (înv.) **metoh,** pl. şi **metoaşe,** (reg.) **mitoc,** pl. şi **mitoace**). [Din sl. *metohŭ,* gr. mod. *metóhi*].

metocár, metocari m. călugăr care are în grijă un metoc. [*Metoc* + *-ar*].

metód n. v. **metodă.**

metódă, metode f. **1.** mod de cercetare, de cunoaştere şi de transformare a realităţii; demers raţional pentru a ajunge la cunoaşterea sau la demonstrarea unui adevăr ştiinţific; procedeu folosit în scopul cunoaşterii: *trebuie să ai o părere foarte naivă despre metoda observaţiei ca să-ţi închipui că spiritul observaţiei îşi e suficient sieşi.* BL.; (lingv.) **metodă comparativ-istorică,** metodă de cercetare constînd în compararea faptelor similare din limbi care derivă din aceeaşi limbă de bază (cunoscută sau reconstituită cu această metodă); **2.** ansamblul procedeelor folosite la predarea unei discipline; manual elementar în care sînt cuprinse reguli, principii de învăţare a unei limbi, a unui instrument muzical etc.; metodică: *slovele, Creangă începu să le înveţe după metodul lancasterian.* CĂL.; *metodă de limbă engleză;* **3.** mod organizat, sistematic de lucru, de gîndire; alcătuire, desfăşurare sistematică a unei lucrări: *pe omul de ştiinţă, de muncă şi mai ales, de metod îl cunoaştem şi-l preţuim.* LOV.; **cu metodă,** ordonînd ideile şi clasificîndu-le logic; sistematic, metodic: *lucrarea ... urmează cu metodă şi stăruinţă.* CAR.; **4.** ansamblu de mijloace, de procedee pentru obţinerea unui rezultat, pentru atingerea unui scop; metodologie: *ideea ce-l preocupă ... este de a afla metodul prin care să-şi facă stare.* FIL.; **5.** mod, manieră particulară de a proceda; tactică: *fiecare urmează metoda sa;* (şi: (înv.) **metod**). [Din fr. *méthode,* lat. *methodus,* germ. *Methode*].

metódic, ~ci, metodică, ~ce a. **1.** (adesea adv.) alcătuit cu metodă, făcut după un plan, după

o normă; sistematic: *să procedăm metodic.* CAR.; *instrucţie metodică;* **2.** minuţios, riguros: *un om metodic.* [Din fr. ***méthodique***].

metódică, metodici f. **1.** ramură a pedagogiei care studiază principiile şi metodele de predare proprii fiecărui obiect de studiu: *examen la metodică;* **2.** manual care cuprinde principiile şi metodele de predare: *a apărut „Metodica predării limbii engleze".* [Din germ. ***Metodik,*** rus. ***metodika***].

metodísm n. confesiune religioasă protestantă rigoristă (fondată la Oxford, în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, de John şi Charles Wesley, azi răspîndită mai ales în S.U.A.), ale cărei precepte sînt de o extremă severitate (respectarea riguroasă a posturilor, studiul metodic al învăţăturilor biblice). [Din fr. ***méthodisme***].

metodíst[1], ~şti, metodístă, ~e m., f. adept al metodismului. [Din fr. ***méthodiste***].

metodíst[2], ~şti, metodístă, ~e m., f. specialist în metodică. [***Metodă*** + *-ist;* cf. rus. ***metodist***].

metodológic, ~ci, metodológică, ~ce a. care aparţine metodologiei, referitor la metodologie: *demonstraţiunea este o formă metodologică.* MAIOR.; [Leonardo] *pune în evidenţă însemnătatea metodologică a experienţei.* BL. [Din fr. ***méthodologique,*** germ. ***metodologisch***].

metodologíe, metodologii f. **1.** parte a logicii care se ocupă cu analiza metodelor de cunoaştere: *voi diseca aceste noţiuni pînă acolo pînă unde ar ajunge pentru trebuinţa metodologiei la care lucrezi.* EM.; **2.** ansamblul metodelor de cercetare folosite într-o ştiinţă: [Colocviul „Eminescu"] *a oferit, an de an, spectacolul defilării metodologiilor literare mondiale.* R.L.; *metodologia chimiei;* **3.** metodă de cunoaştere cu maximum de generalitate; **4.** metodă folosită în obţinerea unui rezultat: *noi metodologii pentru îngrăşarea solului.* [Din fr. ***méthodologie***].

metóh n. v. metoc.

metól m. substanţă chimică organică din clasa aminofenolilor, albă, cristalizată, folosită ca developator în fotografie; genol. [Din fr. ***métol,*** germ. ***Metol***].

metonímic, ~ci, metonímică, ~ce a. referitor la metonimie, bazat pe metonimie, cu caracter de metonimie: *scrierea egipteană era metaforică şi metonimică.* MAIOR. [Din fr. ***métonymique***].

metonímie, metonímii f. figură de stil care constă în denumirea cauzei prin efect, abstractului prin concret, a părţii prin întreg, a moralului prin fizic etc. [Din fr. ***métonymie***].

metonomasíe, metonomasii f. schimbare a unui nume propriu prin traducerea lui în altă limbă; metonomază: *Samuil Micu, prin metonomasie, Samuel Klein.* [Din fr. ***métonomasie***].

metonomázǎ, metonomaze f. metonomasie. [Din fr. ***métonomase***].

metópă, metope f. element al frizei unui templu doric cuprins între triglife, constînd într-o placă de piatră, împodobită uneori cu basoreliefuri sau cu picturi. [Din fr. ***métope,*** lat. ***metopa***].

metópic, ~ci, metopícă, ~ce a. care aparţine părţii frontale a craniului; referitor la un craniu cu o sutură mediofrontală. [Din fr. ***métopique***].

metoposcópic, ~ci, metoposcopícă, ~ce a. care aparţine metoposcopiei, referitor la metoposcopie. [Din fr. ***métoposcopique***].

metoposcopíe, metoposcopii f. metodă de a prezice viitorul unei persoane prin studierea liniilor frunţii sau a trăsăturilor feţei. [Din fr. ***métoposcopie***].

metoxibenzén n. (chim.) anisol. [Din fr. ***méthoxybenzène***].

metráj, metraje n. lungime a unui obiect măsurată în metri; cantitate de material (mai ales ţesături) care se măsoară cu metrul; (**film de**) **scurt metraj,** film a cărei peliculă are o lungime de maximum 1500 de metri; (**film de**) **lung metraj,** film a cărui peliculă are o lungime mai mare de 1500 de metri. [Din fr. ***métrage***].

metralgíe, metralgii f. durere uterină. [Din fr. ***métralgie***].

metrésă, metrese f. amantă. [Din fr. ***maîtresse***].

metrează, metreze [metrőză] f. instrument pentru măsurarea lungimii filmelor. [Din fr. ***métreuse***].

métric, ~ci, metrícă, ~ce a. **1.** referitor la metru sau la sistemul zecimal de greutăţi, de măsuri şi de monede; care are metrul ca unitate de bază: *sistem metric;* **2.** (mat.) care are calitatea de a admite o măsură: *mărime metrică;* **3.** referitor la măsura versurilor (greco-latine), la structura lor ritmică; compus într-un anumit metru: *versificaţia ... nu este poezie ..., ci o formă metrică.* HEL. [Din fr. ***métrique,*** lat. ***metricus***].

métrică[1] f. **1.** ramură a poeticii care studiază structura versului şi a unităţilor prozodice (greco-latine); **2.** sistem de alcătuire ritmică a versului; **3.** (muz.; înv.) ritmică; **4.** (mat.) funcţie care asociază fiecărei perechi de puncte ale unui spaţiu un număr egal cu măsura distanţei dintre cele două puncte. [Din fr. ***métrique,*** germ. ***Metrik,*** gr. mod. ***métrike***].

métrică[2], metrice f. (înv. şi reg.) condică (de stare civilă); certificat de naştere: *metrică crăiască.* COSTIN. [Din pol. ***metryka***].

metrítă, metrite f. inflamaţie a uterului, manifestată prin dureri, hemoragii, febră etc. [Din fr. ***métrite***].

metro- element de compunere cu sensul „măsură", „măsurare", „aparat de măsură", „unitate de măsură în sistemul metric". [Din fr. ***métro-***].

metroanexítă, metroanexite f. inflamaţie a uterului şi a anexelor acestuia (ovare şi trompe). [Din fr. ***métroannexite***].

metrocél, metrocele n. hernie a uterului; histerocel. [Din fr. ***métrocèle***].

metrológ, metrologi m. specialist în metrologie. [Din fr. ***métrologue***].

metrológic, ~ci, metrológică, ~ce a. care aparţine metrologiei, referitor la metrologie, bazat pe metrologie. [Din fr. ***métrologique***].

metrológie, (rar) **metrologii** f. **1.** parte a fizicii care studiază unităţile de măsură şi metodele de măsurare a mărimilor fizice; **2.** totalitatea activităţilor legale şi administrative legate de mijloacele de măsurare, de păstrare şi reproducere a etaloanelor etc.; **3.** carte, tratat despre această ştiinţă. [Din fr. ***métrologie***].

metromán, metromani m. (rar) persoană atinsă de metromanie. [Din fr. ***métromane***].

metromaníe f. (rar) mania de a face versuri: *Voltaire ... şedea ca o pildă permanentă de metromanie cu confuzie între lirică şi proză.* CĂL. [Din fr. ***métromanie***].

metronóm, metronoame n. instrument (inventat de muzicianul german J. N. Maelzel) care marchează prin bătăile regulate ale unui pendul intervale egale de timp, de regulă un timp muzical. [Din fr. ***métronome***].

metronomíe, metronomii f. ramură a metrologiei care studiază etaloanele de măsură şi posibilităţile de perfecţionare a acestora. [Din fr. ***métronomie,*** germ. ***Metronomie***].

metronoscóp, metronoscoape n. aparat care antrenează ochiul, silindu-l să citească corect. [Din fr. ***métronoscope***].

metropatíe, metropatii f. denumire generică pentru afecţiunile uterului. [Din fr. ***métropathie***].

metrópolă, metropole f. **1.** oraş-stat din antichitate considerat în raport cu coloniile sale; (p. anal.) stat considerat în raport cu coloniile lui; **2.** oraş mare, de obicei capitala unei ţări; **3.** (înv.) oraş de reşedinţă arhiepiscopală; (accent. şi: ***metropólă***). [Din fr. ***métropole***].

metropolitán, ~i, metropolitană, ~e a. **1.** care are caracter de metropolă, care aparţine unei metropole; original dintr-o metropolă: *oraş metropolitan;* **2.** (înv.) arhiepiscopal: *biserică metropolitană.* // n. (rar) metrou: *tramvaie electrice, metropolitan – galopul unei vieţi înfrigurate.* SAD. [Din fr. ***métropolitain***].

metroragíe, metroragii f. hemoragie uterină în afara ciclului menstrual. [Din fr. ***métrorragie***].

metrorée f. scurgere apoasă (lichid amniotic), mucoasă sau purulentă, provenind din uter. [Din fr. ***métrorrhée***].

metróu, metrouri n. linie ferată urbană subterană (mai rar terestră sau aeriană) pentru transportul în comun; vehicul care circulă pe o astfel de linie; metropolitan: *în staţiile de metrou e mare aglomeraţie.* [Din fr. ***métro***].

metróză, metroze f. afecţiune uterină de origine hormonală sau nervoasă. [Din fr. ***métrose***].

métru, metri m. **1.** unitate de măsură a lungimii egală cu a zecе milioana parte din sfertul meridianului terestru (definiţie datînd din 1791); unitate fundamentală de măsură pentru lungime (în sistemul metric), egală cu 1 650 763,73 lungimi de undă ale radiaţiei emise în vid de atomul de kripton-86, la tranziţia între două nivele hiperfine (definiţie din 1960); unitate de măsură fundamentală pentru lungime egală cu distanţa parcursă de lumină în vid în 1/299792458 secunde (definiţie din 1983): *o platformă ... cu latura de vreo trei metri.* CĂRT; **2.** (fig.) etalon: *laşul nu lipseşte niciodată căci e un metru al vitejiei.* CĂL.; **3.** instrument (riglă de lemn, de metal, de material plastic, grup de rigle articulate, bandă metalică etc.) care serveşte la măsurarea lungimilor: *are şi maşină de cusut, are şi metru de-ăla moale, îl ţine după gît.* SOR.; **4.** picior al unui vers (greco-latin); (p. ext.) ritm determinat de împărţirea unui vers în silabe: *metrul propriu al dramei noastre este iambul de cinci picioare.* EM.; *Odă în metru antic;* **5.** (muz.) ordinea succesiunii unităţilor de timp, determinată, de obicei, de accente tari sau slabe; cadenţă, ritm. [Din fr. ***mètre,*** lat. ***metrum***].

meu, mei, mea, mele pron. pos. (precedat de art. *al, a, ai, ale*) **1.** înlocuieşte numele obiectului posedat, precum şi numele vorbitorului: *noaptea este a mea!* NEGR.; **2.** (pop.) indică soţul sau soţia vorbitorului: *mi-a spus al meu că ... nu l-a mai văzut.* DELAVR.; **3.** (la m. pl.) înlocuieşte numele familiei sau rudelor vorbitorului: *plec la ai mei;* **4.** (la f. pl.) înlocuieşte numele bunurilor, treburilor, preocupărilor vorbitorului: *eu le ştiu pe ale mele.* // a. pos. **1.** (indică posesiunea) care aparţine vorbitorului: *lucrul meu;* **2.** (indică dependenţă, legătura reciprocă): *tatăl meu;* **3.** (indică apartenenţa) *mintea mea devine clară.* EM. [Lat. ***meus, mea***].

mexicán, ~i, mexicană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Mexicului sau populaţiei lui, referitor la Mexic sau la populaţia acestuia. // m., f. persoană (originară) din Mexic. // m. pl. poporul constituit ca naţiune în Mexic. [***Mexic*** n. pr. + *-an;* cf. fr. ***mexicain***].

méxică f. ţesătură de bumbac (adusă din Mexic). [De la ***Mexic*** n. pr.].

mezaliá, mezaliez vb. (refl.) a face o mezalianţă. [Din fr. ***mésallier***].

mezalián̦ă, mezalianţe f. căsătorie cu o persoană (considerată a fi) de familie sau condiţie inferioară: *e mîndră de familia în care a intrat, căci n-a făcut o mezalianţă.* GHEŢIE. [Din fr. ***mésalliance***].

mezanín, mezanine n. etaj mai scund aflat între parter şi primul etaj; antresol. [Din fr. *mezzanine*, it. *mezzanino*, germ. *Mezzanin*].

mezartéră, mezartere f. tunică mijlocie a arterei. [Din fr. *mésartère*].

mezarterítă, mezarterite f. inflamaţie a mezarterei. [Din fr. *mesartérite*].

mezát, mezaturi n. vînzare publică (a bunurilor unui datornic); licitaţie: *vînduse la mezat nişte case.* CĂL.; **a scoate la mezat,** a scoate la licitaţie: *să cumpere ... domeniul Losonczi, scos la mezat de nepoţii bătrînului baron.* GHEŢIE. [Din turc. *mezat*].

mezaventúră, mazaventuri f. păţanie; boroboaţă: *mezaventura de la cofetăria „Parma" mă înnegură pe loc.* GHEŢIE. [Din fr. *mésaventure*].

mezdrí, mezdresc vb. (reg.; tr.) **1.** a jupui; **2.** (fig.) a jefui, a pungăşi: *au măzdrit ... un milionaş de gălbiori.* AL.; **3.** a ciopli, a netezi cu cuţitoaia; **4.** a roade: *capră roşie s-a făcut, în munte că s-a suit, şi munţii că i-a mizdrit.* POP.; (şi: **măzdri, mizdri**). [Din bulg. *mezdrja*].

mezél, mezeluri n. (mai ales la pl.) nume generic dat unor preparate din carne, de tipul salamului; mezelic: *peşte, icre, măsline şi fel de fel de mezeluri.* CAR.; (şi: (înv.) **mezilea**). [Din turc. *meze*].

mezelár, mezelari m. persoană care prepară sau vinde mezeluri. [*Mezel* + *-ar*].

mezelărie, mezelării f. magazin de mezeluri; fabrică de mezeluri: *clădirea văruită-n alb, cu o mezelărie la parter.* CĂRT. [*Mezelar* + *-ie*].

mezelíc, mezelicuri n. **1.** (mai ales la pl.) mezel: *mergi colea la băcan să-ţi dea mezelicuri.* PANN; **2.** gustare (fină) la începutul mesei; aperitiv; (p. ext.) masă frugală: *eu am mîncat ... un mezelic de pastramă cu un dumicat de pîine.* PANN; *i-au dat mezelicuri şi trufandale.* OD.; *tot soiul de tăvi cu mezelicuri.* PETR.; **3.** (fig.) moft, fleac, bagatelă: *nu vrea sumă însemnată, doar num-aşa de mezelic.* CAR.; **4.** dres, aromă; picanterie: (fig.) *cel mai de gust mezelic a unei întîmplări.* AL.; **5.** (reg.) seminţe de dovleac sărate şi prăjite; (şi: (reg.) **mizilic**). [Din turc. *mezelik*].

mezencefál, mezencefale n. segment al creierului aflat între metencefal şi diencefal; creier mijlociu. [Din fr. *mésencéphale*].

mezenchím, mezenchime n. ţesut conjunctiv embrionar, la om şi la majoritatea animalelor pluricelulare, care intră în alcătuirea mezodermului. [Din fr. *mésenchyme*].

mezenchimatóză, mezenchimatoze f. degenerescenţă a ţesuturilor provenite din mezenchim. [Din fr. *mésenchymatose*].

mezentér, mezentere n. foiţă a peritoneului care înveleşte intestinul subţire şi îl leagă de peretele posterior al abdomenului; prapur. [Din lat. *mesentherium*, fr. *mésentère*].

mezentéric, ~ci, mezenterică, ~ce a. care aparţine mezenterului, referitor la mezenter. [Din fr. *mésentérique*].

mezenterítă, mezenterite f. inflamaţie a mezenterului. [Din fr. *mésentérite*].

mezi m. pl. (mat.) numitorul primului raport şi numărătorul celui de al doilea raport al unei proporţii, consideraţi împreună. [De la *mediu*[1]; cf. lat. *medius*].

mezileá f. v. mezel.

mezín, ~i, mezină, ~e a. şi m., f. **1.** (fratele) cel mai tînăr dintre mai mulţi fraţi, considerat în raport cu aceştia; ultimul născut; prîslea: *noi ca mezini să rămînem în casa bătrînească.* CR.; **2.** (pop.) (fratele) al doilea dintre mai mulţi fraţi, considerat în raport cu aceştia; frate mijlociu: *sora cea mai mare s-a dus înspre mare, sora cea mezină, pe mal, în grădină, sora cea mai mică ... s-a dus ... pe Cerna în sus.* POP. [Din sl. *mĕzinŭ*].

mézo- element de compunere cu sensul „de la mijloc, mediu, intermediar, central", „moderat". [Din fr. *méso-*].

mezoatóm, mezoatomi n. sistem atomoid în care forţele de atracţie electrostatică leagă nucleul pozitiv cu unul sau mai mulţi miuoni sau adroni încărcaţi negativ. [*Mezo-* + *atom*].

mezoblást, mezoblaste n. mezoderm. [Din fr. *mésoblaste*].

mezoblástic, ~ci, mezoblastică, ~ce a. care ţine de mezoblast, al mezoblastului. [Din fr. *mésoblastique*].

mezocardíe, mezocardii f. deviere a poziţiei inimii, care este deplasată către centru. [Din it. *mésocardia*].

mezocárp n. partea mijlocie (cărnoasă sau fibroasă) a pericarpului, aflată între epicarp şi endocarp. [Din fr. *mésocarpe*].

mezocefál, ~i, mezocefală, ~e a. cu craniul de formă intermediară între brahicefal şi dolihocefal. [Din fr. *mésocéphale*].

mezocolón, mezocolonuri n. pliu peritoneal care leagă colonul cu peretele abdomenal posterior. [Din fr. *mésocolôn*].

mezodérm, mezoderme n. foiţă a embrionului aflată între ectoderm şi endoderm, formată în cea mai mare parte din mezenchim; mezoblast: *numitele celule amiboide ale mezodermului mistuie întocmai ca rizopodele ori infuzoriile.* C. [Din fr. *mésoderme*].

mezodérmic, ~ci, mezodermică, ~ce a. care ţine de mezoderm: *rolul celulelor mezodermice nu-i numai pasiv.* C.; **muguri mezodermici,** dilataţii bilaterale simetrice ale peretelui endodermic al gastrulei, din care se dezvoltă mezodermul. [Din fr. *mésodermique*].

mezodermóză, mezodermoze f. denumire generică pentru bolile (virale) în care sînt afectate ţesuturile şi organele provenite din mezoderm. [Din fr. *mésodermose*].

mezofíl, mezofile n. **1.** ţesut din limbul frunzei cuprins între epiderma superioară şi cea inferioară, care conţine clorofilă; **2.** (la pl.) microorganisme care se dezvoltă la temperaturi medii. [Din fr. *mésophylle*].

mezofítă, mezofite a. şi f. (plantă) care creşte în regiuni cu climă temperată cu umiditate moderată (ex.: foioasele, ierburile, principalele plante agricole etc.). [Din fr. *mésophyte*].

mezogástric, ~ci, mezogastrică, ~ce a. care aparţine mezogastrului, referitor la mezogastru; provenit din mezogastru. [Din fr. *mésogastrique*].

mezogástru, mezogastre n. regiunea centrală a abdomenului. [Din fr. *mésogastre*].

mezoglée, mezoglee f. strat gelatinos aflat între straturile celulare externe şi interne ale corpului spongierilor şi celenteratelor. [Din fr. *mésoglée*].

mezolític, ~ci, mezolitică, ~ce n. şi a. (care ţine de, referitor la) epoca mijlocie a pietrei, situată între paleolitic şi neolitic, caracterizată prin obiecte cu grad avansat de prelucrare. [Din fr. *mésolithique*].

mezológic, ~ci, mezologică, ~ce a. care ţine de mezologie, referitor la mezologie. [Din fr. *mésologique*].

mezologíe f. ramură a biologiei care studiază influenţa mediilor asupra organismelor. [Din fr. *mésologie*].

mezomér, ~i, mezomeră, ~e a. referitor la mezomerie, care este în stare de mezomerie; **structură** (sau **formulă**) **mezomeră,** structură limită, ipotetică, care ar oferi imaginea structurii electronice reale a unor substanţe. [Din fr. *mésomère*].

mezomeríe f. **1.** fenomen imaginar pentru reprezentarea structurii moleculelor unor substanţe organice, a căror comportare nu poate fi explicată integral prin formule structurale clasice sau electronice; **2.** fenomen potrivit căruia structura electronică a unor molecule este intermediară între structuri mezomere ireale, reprezentate însă prin structuri clasice; rezonanţă. [Din fr. *mésomerie*].

mezomórf, ~i, mezomorfă, ~e a. (fiz.) care prezintă stare mezomorfică; mezomorfic: *substanţă mezomorfă.* [Din fr. *mésomorphe*].

mezomórfic, ~ci, mezomorfică, ~ce a. mezomorf; **stare mezomorfică,** stare de agregare a materiei între starea cristalină şi cea amorfă. [Din fr. *mésomorphique*].

mézon, mezoni m. particulă elementară instabilă, neutră sau cu sarcină electrică, avînd masa cuprinsă între cea a electronului şi cea a protonului; mezotron, miuon. [Din fr. *méson*].

mezónic, ~ci, mezonică, ~ce a. care aparţine mezonilor, referitor la mezoni. [*Mezon* + *-ic*].

mezopáuză f. strat atmosferic între mezosferă şi termosferă, caracterizat prin valori termice minime. [Din fr. *mésopause* (după *pauză*)].

mezoreliéf, mezoreliefuri n. formă de relief de dimensiuni reduse, ca urmare a acţiunii de coroziune a agenţilor externi. [Din fr. *mésorelief*].

mezoscáf, mezoscafe n. navă specială (între batiscaf şi submarin) folosită pentru cercetări subacvatice de adîncime. [Din fr. *mésoscaphe*].

mezosféră f. **1.** înveliş între 1200 şi 2900 kilometri în adîncimea Pămîntului, în care predomină oxizii şi sulfurile metalelor grele; **2.** strat atmosferic cuprins între stratosferă şi ionosferă (între 50 şi 85 km înălţime). [Din fr. *mésosphère*].

mezotéliu n. strat de celule mezodermice care căptuşesc celomul. [Din fr. *mésothelium*].

mezotermál, ~i, mezotermală, ~e a. **1.** referitor la stadiul depunerii mineralelor din soluţii fierbinţi, cînd se formează minereurile de cupru, plumb, zinc etc.; **2.** referitor la ape sau izvoare ieşite la suprafaţă cu temperaturi între 37° şi 42°C. [Din fr. *mésothermal*].

mezotorăce n. al doilea segment al toracelui la insecte, care poartă prima pereche de aripi şi a doua pereche de picioare. [Din fr. *mésothorax*].

mezotorácic, ~ci, mezotoracică, ~ce a. care ţine de mezotorace. [Din fr. *mésothoracique*].

mezotóriu n. element din familia radioactivă a toriului, utilizat în tratamentul unor forme de cancer. [Din fr. *mésothorium*].

mezotrón, mezotroni n. (fiz.) mezon. [Din fr. *mésotron*, engl. *mesotron*].

mezozáur, mezozauri m. reptilă fosilă în formă de şarpe, lungă de aproximativ 12 metri, care a trăit în mările calde cretacice. [Din fr. *mésosaurus*].

mezozóic, ~ci, mezozoică, ~ce n. şi a. (care ţine de, referitor la) era geologică situată între paleozoic şi neozoic, caracterizată prin mişcări importante ale scoarţei pămînteşti şi prin apariţia păsărilor, a mamiferelor, a peştilor osoşi, a plantelor cu flori etc.; eră secundară: *şarpele se iveşte numai pe la sfîrşitul mezozoicului.* BL. [Din fr. *mésozoïque*].

mezozónă, mezozone f. zonă de mezomorfism, caracterizată prin formarea de şisturi cristaline cu grad mediu de metamorfism. [Din fr. *mésozone*].

mezuínă f. v. miezuină.

mezza-voce [meţa-vóce] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu intensitate pe jumătate. [Cuv. it.].

mezzo-forte [meţo-fórte] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu intensitate mijlocie (între piano şi forte). [Cuv. it.].

mezzo-piano [meţo-piáno] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu intensitate redusă, mai tare decît piano. [Cuv. it.].

mezzo-sopranǎ, mezzo-soprane [meţo-sopránă] f. (cîntăreaţă cu) voce situată, ca registru, între soprană şi contralto. [Din it. *mezzosoprano*].

mezzo-tinto [meţo-tínto] s. tehnică a gravurii pe metal, care, prin granularea plăcii cu un instrument special, permite să se obţină gradaţii treptate de luminozitate şi nuanţe de negru intense şi catifelate. [Cuv. it.].

mi m. invar. (muz.) **1.** a treia treaptă din gama do major; sunetul corespunzător; nota corespunzătoare; **2.** coarda sau clapa unui instrument care redă acest sunet: *s-a dezacordat mi-ul.* [Din it., fr. *mi*].

mia, miele f. **1.** puiul de sex feminin al oii, care suge încă; oaie tînără: *din codrul cu frunzele unde păscui mielele.* POP.; **2.** (în forma **mială**) arşic de miel: *cutare a spălat pe cutare de zece capre ş-o mială.* DELAVR.; (şi: **mială**). [Lat. *agnella*].

miălă f. v. **mia.**

mialgíe, mialgii f. nume dat durerilor musculare care apar după eforturi fizice mari sau în diferite boli (gripă, reumatism etc.); miodinie. [Din fr. *myalgie*].

mialţ m. v. **mihalţ.**

miámbai n. suc de lemn-dulce întrebuinţat în trecut ca medicament contra tusei: *batoane de miambal.* [Din turc. *meyan* „lemn" + *bali* „miere"].

miăr, miare n. (fam.) (bancnotă de) o mie de lei: *ale mele buzunare ... pline de miare.* AL.; *joacă pe miare.* [*Mie* + *-ar*].

miărţă, miarţe şi **mierţe** f. (pop.) fiinţă pipernicită (cît o mierţă); stîrpitură: *îi făcu o miarţă de copil.* ISP. [Et. nec.].

miásm n. v. **miasmă.**

miasmátic, ~ci, miasmatícă, ~ce a. care conţine sau emană miasme; pestilenţial, puturos. [Din fr. *miasmatique*].

miásmă, miasme f. **1.** (înv.) boală contagioasă (cauzată de agenţi patogeni): *miasme şi epidemii grele.* BOLLIAC; **2.** emanaţie rău mirositoare (provenită mai ales din descompunerea substanţelor animale sau vegetale); duhoare, putoare, exalaţie: *miasme fetide.* AL.; (fig.) *atmosfera politică a ţării are trebuinţă să fie purificată de miasmele pestilenţiale ce o apasă.* EM.; (şi: (rar) **miasm, miazmă**). [Din fr. *miasme*].

miasténic, ~ci, miastenícă, ~ce a. care ţine de miastenie, referitor la miastenie. // bolnav de miastenie. [Din fr. *myasthénique*].

miastenío, miastenii f. boală neurologică gravă caracterizată printr-o epuizare anormală şi rapidă a forţei musculare. [Din fr. *myasthénie*].

miáş, miaşe m. căpetenie militară care comanda în vechime o unitate formată dintr-o mie de ostaşi. [*Mie* + *-aş*].

miatoníe, miatonii f. absenţă a tonusului muscular; amiotonie. [Din fr. *myatonie*].

miáţă f. (înv. şi reg.) **1.** temperatură mare (cu frisoane); **2.** boală grea (febră tifoidă, tifos etc.); lingoare. [Et. nec.].

miau interj. cuvînt care imită strigătul pisicii; miorlau; **cît să ziei** (sau **cît ai zice**) **miau,** într-o clipă; (subst.) **a-i lua cuiva miaul,** a face pe cineva să tacă, a-i lua maul, piuitul; (p. ext.) a omorî. [Onomat.].

miáun, miaune n. (rar) mieunat: *sări ... c-un miaun zugrumat.* SAD. [De la *miauna*].

miaună vb. v. **mieuna.**

miázǎ[1] f. **1.** (înv. şi pop.) mijloc al zilei (sau al nopţii); **ziua (la) miaza mare,** în plină zi, la amiază; **2.** (reg.) mijloc (de) ...: *miază cale.* POP. [Lat. *media*].

miázǎ[2]**, miaze** f. denumire dată bolilor provocate de larvele unor insecte, ce se localizează în diferite ţesuturi sau cavităţi. [Din it. *miasi*].

miazănoápte f. **1.** (înv. şi pop.) miezul nopţii: (fig.) *în turnul vechi de piatră ... se zbate miază-noaptea.* EM.; **2.** (în basme) nălucă, duh necurat care umblă prin răspîntii de la apusul soarelui pînă la miezul nopţii şi apoi dispare: *am gîndit că-s miazănoapte ş-am venit ca să-i omor.* PANN; **3.** nord; (p. ext.) spaţiu geografic (continent, ţară, regiune etc.) aflat în direcţia acestui punct cardinal; lumea, popoarele din acest spaţiu: *către miazănoapte scăpăra ... cîte-un fulger liliachiu.* DELAVR.; **4.** (bot.; reg.) sor-cu-frate (*Melampyrum nemorosum*): *miazănoaptea protege pe tîlhari.* [Lat. *mediam noctem*].

miazázi f. sud; (p. ext.) spaţiu geografic (continent, ţară, regiune etc.) aflat în direcţia acestui punct cardinal; lumea, popoarele din acest spaţiu: *din miazăzi fierbinte-n recea miazănoapte.* AL. [Lat. *mediam diem*].

miázmă f. v. **miasmă.**

mic, ~ci, mică, ~ci a. **1.** care este sub dimensiunile mijlocii obişnuite; de dimensiuni, de proporţii reduse: *comparat cu Soarele, Pămîntul e mic;* **degetul (cel) mic,** cel mai scurt şi mai subţire dintre degete, aşezat lîngă inelar; **literă mică,** minusculă; **în mic,** la scară redusă, fără amploare; **2.** care oferă o suprafaţă redusă: *pădure mică;* **3.** puţin spaţios; strîmt: *casă mică;* **4.** scund; mărunt; scurt: *om mic;* **micul alb,** rasă de porci de talie mică, cu corpul scurt, cu rîtul concav, crescută pentru grăsime; york mic; **5.** puţin adînc: *eram tocmai la apa mică.* DELAVR.; **6.** de vîrstă fragedă: *de cînd eram mică de tot ... visam Feţi-Frumoşi.* EL.; (subst.) *ţistuiesc pe cei mici să fie cuminţi.* VIERU; **de mic,** de copil: *încă de mic te cunoşteam pe tine.* EM.; **cu mic cu mare,** toţi, toată lumea; **7.** care durează puţin; scurt: *mici de zile, mari de patimi.* EM.; **8.** încet, stins; scăzut, slab: *vocea ei mică, moale ... îl fermecă.* PETR.; **9.** puţin important, puţin considerabil; lipsit de (mare) valoare: *oraş mic; avere mică;* **10.** meschin: *mic la suflet;* **11.** care ocupă un loc inferior, modest într-o ierarhie: *cine-i mic vrea a fi mare.* AL.; *era un local sărăcăcios ..., frecventat de ... mici negustori.* GHEŢIE; **socru mic,** tatăl miresei; **soacră mică,** mama miresei. // m. mititel: *le place să mănînce mici cu muştar şi să bea bere.* [Lat. **miccus;* cf. gr. dial. *mikós* (gr. mod. *mikrós*)].

micacéu, micacee a. care conţine mică[1]; care aparţine micelor. [Din fr. *micacé*].

micadó m. titlu purtat de împăratul Japoniei; persoană cu acest titlu. [Din fr. *mikado*].

micafóliu, micafolii n. material electroizolant obţinut din foi de mică[1], lipite pe o bandă de hîrtie, folosit în construcţia maşinilor electrice. [Cf. fr. *mica en feuille*].

micanítă, micanite f. material electroizolant obţinut din foiţe de mică[1] lipite în straturi cu lianţi organici, folosită în construcţia maşinilor şi aparatelor electrice. [Din fr. *micanite*].

micasáj n. procedeu folosit de olarii români pentru acoperirea exteriorului vaselor de pămînt cu nisip bogat în mică[1]. [De la *mică*[1]].

micaşíst, micaşisturi n. rocă metamorfică şistoasă alcătuită mai ales din straturi de mică[1] şi de cuarţ. [Din fr. *micaschiste*].

mícă[1]**, mice** f. grup de minerale cristalizate, cu luciu sticlos sidefos, care se desfac în foiţe subţiri, elastice şi transparente, cu utilizări în industria electrotehnică, în industria hîrtiei, a vopselelor etc. [Din fr. *mica*].

mícă[2] f. (înv. şi pop.) minut, clipă, o mică parte dintr-un ceas: *mică de ceas;* **într-o mică de ceas** (sau **de vreme**) sau **pe mică de ceas, în mica ceasului,** într-o clipă, foarte repede, în puţină vreme; din clipă în clipă: *tot oraşul într-o mică de ceas cenuşă s-au făcut.* COSTIN; **pe mică de ceas,** în fiecare moment; mereu: *poroncile ... curg pe mică pe ceas.* AL.; (şi: **migă,** (reg.) **nică**). [Probabil lat. *mica* „fărîmă"].

micélă, micele f. complex de molecule care se formează în substanţele coloidale şi în soluţiile lor. [Din fr. *micelle,* germ. *Micelle*].

micelián, ~eni, miceliană, ~ene a. care aparţine miceliului; al miceliului; de miceliu. [Din fr. *mycélien*].

micéliu, micelii n. reţea de filamente care formează aparatul vegetativ al majorităţii ciupercilor pluricelulare. [Din fr. *mycélium,* germ. *Mycellium*].

micenián, ~eni, micenianǎ, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic oraşului străvechi Micene, civilizaţiei, locuitorilor lui, referitor la Micene, la civilizaţia, la locuitorii acestuia: *„Iliada" dezvăluie aspecte ale culturii miceniene.* [Din fr. *mycénien*].

micetísm n. intoxicaţie cu ciuperci. [Din fr. *mycétisme*].

michidúţă m. (fam. şi glumeţ) unul dintre numele dracului: *măi michiduţă! da cu mine ţi-ai găsit ... să te întreci?* CR.; *tartorul ... a adus cuvinte de laudă lui michiduţă pentru priceperea sa de a învrăjbi pe oamenii liniştiţi de pe pămînt.* POP. [Et. nec.; poate diminutiv din *mic*; cf. *mititelul*].

micí, micesc vb. (pop.; tr. şi refl.) a (se) micşora: *satul mi s-a micit.* POP. [De la *mic*].

micimán, micimani m. (înv.) grad de subofiţer în marină; persoană cu acest grad. [Din rus. *miciman*].

micíme, micimi f. **1.** însuşirea de a fi mic (ca dimensiune, volum sau cantitate); puţinătate: *micimea unei camere;* **2.** de proporţii reduse; scurtime: *micimea nuvelei distona cu valoarea ei;* **3.** (fig.) josnicie, meschinărie: *eu am rămas acelaşi, cu păcatele, cu micimile, cu patimile mele.* EL. [*Mic* + *-ime*].

mico- element de compunere cu sensul „ciupercă", „referitor la ciuperci". [Din fr. *myco-*].

micobactérie, micobacterii f. gen de bacili saprofiţi sau patogeni pentru om şi animale (căruia îi aparţine bacilul tuberculozei şi al leprei). [Din fr. *mycobactérie*].

micobacterióză, micobacterioze f. denumire generică pentru infecţiile provocate de micobacterii. [Din fr. *mycobactériose*].

micoflóră f. totalitatea speciilor de ciuperci care cresc pe un anumit teritoriu. [Din fr. *mycoflore*].

micológ, ~gi, micologă, ~ge m., f. specialist în micologie. [Din fr. *mycologue*].

micológic, ~ci, micologícă, ~ce a. care ţine de micologie, referitor la micologie. [Din fr. *mycologique*].

micología f. ramură a botanicii care studiază ciupercile. [Din fr. *mycologie*].

micoríză, micorize f. simbioză a rădăcinii plantelor superioare cu miceliul unei ciuperci. [Din fr. *mycorhise*].

micosteról, micosteroli m. sterol prezent în ciuperci şi în unele mucegaiuri, cu rol important în procesele celulare esenţiale. [Din fr. *mycostérol*].

micótic, ~ci, micotícă, ~ce a. care este cauzat sau afectat de ciuperci microscopice; referitor la micoză. [Din fr. *mycotique*].

micotoxicóză, micotoxicoze f. intoxicaţie cauzată de ciuperci microscopice dezvoltate pe alimente. [Din fr. *mycotoxicose*].

micotoxínă, micotoxine f. substanţă toxică elaborată de unele ciuperci microscopice pe resturile alimentare. [Din fr. *mycotoxine*].

micóză, micoze f. **1.** denumire dată bolilor provocate de ciuperci microscopice parazitare la oameni şi la animale; microsporie; **2.** boală infecţioasă şi contagioasă a plantelor provocată de ciuperci parazite (ex.: rugina, mana). [Din fr. *mycose,* germ. *Mikose*].

micro-[1] **1.** element de compunere cu sensul „mic"; **2.** element de compunere cu sensul „o milionime". [Din fr. *micro-*].

micro[2] s. (fam.) microradiografie. [Prescurtat din *microradiografie*].

microaliá, microaliez vb. (tr.) a alia metale (şi metaloizi) în cantităţi foarte reduse. [*Micro-*[1] + *alia*].

microaliát, ~ţi, microaliată, ~e a. (despre metale şi metaloizi) aliat cu altul în cantităţi extrem de reduse. [V. *microalia*].

microaliére, microalieri f. acţiunea de a microalia şi rezultatul ei. [V. *microalia*].

microampér, microamperi m. unitate de măsură pentru intensitatea curentului electric, egală cu o milionime de amper. [Din fr. *microampère*].

microampermétru, microampermetri n. instrument pentru măsurarea curenţilor electrici foarte slabi. [Din fr. *microampèremètre*].

microanalíză, microanalize f. analiză chimică făcută asupra unor cantităţi foarte mici de substanţă (de ordinul miligramelor). [Din fr. *microanalyse*].

microanchétă, microanchete f. anchetă cu chestionar scurt, limitată la un număr mic de subiecţi. [*Micro-*[1] + *anchetă*].

microb, microbi m. nume generic dat unor fiinţe unicelulare, microscopice (bacterii, protozoare etc.), prezente în sol, în aer, în apă, în corpul plantelor şi animalelor, care se dezvoltă cu mare rapiditate, constituind agenţi ai bolilor infecţioase, ai fermenţilor etc.; microorganism patogen: *a doua particularitate a acestui om era fobia microbilor.* TEODOR.; (fig.) *microbii urii sînt vioi sub lumina microscopului.* PR. [Din fr. *microbe*].

microbactérie, microbacterii f. bacterie de dimensiuni extrem de mici. [*Micro-*[1] + *bacterie*].

microbalánţă, microbalanţe f. balanţă de laborator foarte sensibilă. [Din fr. *microbalance*].

microbár, microbari m. (fiz.) unitate de măsură a presiunii, egală cu a milioana parte dintr-un bar; barie. [Din engl. *microbar*].

microbarográf, microbarografe n. barograf foarte sensibil care înregistrează variaţiile foarte mici şi rapide ale presiunii. [Din fr. *microbarographe*].

microbatérie, microbaterii f. baterie electrică minusculă. [*Micro-*[1] + *baterie*].

microbián, ~eni, microbiană, ~ene a. care este cauzat de microbi, care răspîndeşte microbi, referitor la microbi: *boală microbiană.* [Din fr. *microbien*].

microbicíd, ~zi, microbicidă, ~e a. şi n. (substanţă) care distruge microbii. [Din fr. *microbicide*].

microbiológ, ~gi, microbiologă, ~ge m., f. specialist în microbiologie. [De la *microbiologie*].

microbiológic, ~ci, microbiologică, ~ce a. care aparţine microbiologiei, care se ocupă cu microbiologia, referitor la microbiologie: *studiu microbiologic.* [Din fr. *microbiologique*].

microbiológie f. ramură a biologiei care studiază, sub toate aspectele, microorganismele, rolul lor benefic sau de agenţi patogeni, precum şi metodele de combatere a microorganismelor patogene şi de utilizare a celor folositoare: *Pasteur a fost unul dintre fondatorii microbiologiei.* [Din fr. *microbiologie*].

microbísm n. **1.** prezenţă în organism a unor germeni patogeni (în stare latentă); **2.** pasiune exagerată pentru o întrecere sportivă. [Din fr. *microbisme*].

microbíst, ~şti, microbistă, ~e m., f. (fam.) spectator pasionat de o întrecere sportivă (mai ales de fotbal). [*Microb* + *-ist*].

microbofobíe f. teamă patologică de microbi. [*Microb* + *fobie*].

microbúz, microbuze n. autobuz pentru un număr mic de pasageri. [Din fr. *microbus*].

microcalculatór, microcalculatoare n. calculator de dimensiuni mici, a cărui unitate centrală este implementată cu ajutorul unui microprocesor integrat; microcomputer, microordinator; calculator personal. [*Micro-*[1] + *calculator*].

microcantínă, microcantine f. cantină pentru un număr restrîns de persoane. [*Micro-*[1] + *cantină*].

microcariéră, microcariere f. carieră[1] de mici proporţii. [*Micro-*[1] + *carieră*[1]].

microcefál, ~i, microcefală, ~e a. şi m., f. (persoană) care prezintă microcefalie; nanocefal. [Din fr. *microcéphale*].

microcefalíe f. malformaţie congenitală constînd în dezvoltarea insuficientă a craniului şi a creierului (însoţită adesea de oligofrenie); nanocefalie. [Din fr. *microcéphalie*].

microcentrálă, microcentrale f. centrală electrică sau de termoficare de mică putere; minicentrală. [Din fr. *microcentrale*].

microchímic, ~ci, microchimică, ~ce a. care aparţine microchimiei, referitor la microchimie. [Din fr. *microchimique*].

microchimíe f. ramură a chimiei care studiază reacţiile chimice dintre cantităţi foarte mici de substanţă. [Din fr. *microchimie*].

microchirurgícăl, ~i, microchirurgicală, ~e a. care ţine de microchirurgie, referitor la microchirurgie. [De la *microchirurgie*].

microchirurgíe f. chirurgie practicată la microscop. [Din fr. *microchirurgie*].

microcinematografíe f. filmare a unor fenomene observate la microscop. [Din fr. *microcinématographie*].

microcircuít, microcircuite n. (şi **microcircuit integrat**) dispozitiv electronic microminiaturat cu o densitate mare de elemente unite indivizibil. [*Micro-*[1] + *circuit*].

microcít, microcite n. eritrocit cu diametrul mai mic decît cel normal. [Din fr., engl. *microcyte*].

microcitemíe, microcitemii f. valoare mare a numărului de microcite din sînge. [Din fr. *microcytémie*].

microcitóză, microcitoze f. boală a sîngelui manifestată prin diminuarea volumului globular sub media normală. [Din fr. *microcytose*].

microclimát, microclimate n. climatul din imediata apropiere a unui organism sau a unui grup de organisme; (spec.) totalitatea condiţiilor de climă (temperatură, umiditate, vînt etc.) proprii unor teritorii restrînse: *microclimat urban.* [Din fr. *microclimat*].

microclimátic, ~ci, microclimatică, ~ce a. care aparţine microclimatului, referitor la microclimat: *factori microclimatici.* [Din fr. *microclimatique*].

microclímă, microclime f. variaţie a elementelor meteorologice în stratul de aer din imediata apropiere a solului cu particularităţi determinate de condiţiile geografice locale; climă locală. [Din germ. *Mikroklima*].

microclín, microcline n. mineral din grupa feldspaţilor potasici, de culoare roz, galbenă, roşie, verde, constituent al unor roci eruptive şi metamorfice, folosit în industria ceramicii şi ca piatră semipreţioasă (amazonitul). [Din fr. *microcline*].

microcóc, micrococi m. (mai ales la pl.) bacterie sferică, mai mică decît cocul, rareori patogenă (ex.: stafilococ, streptococ): *nu se mai află în trupul dafniei decît micrococi.* C. [Din fr. *microcoque*].

microcompúter, microcomputere n. microcalculator. [Din engl. *microcomputer*].

microcondúctor, microconductoare n. conductor emailat cu diametrul foarte mic, folosit pentru micromaşini electrice, bobine pentru aparate de măsură şi reglaj. [*Micro-*[1] + *conductor*].

microcósm, (rar) **microcosmuri** n. **1.** reprezentare în miniatură a universului, a lumii; microunivers: *microcosmul e o lume în miniatură prin complexitatea sa materială.* BL.; *acelaşi principiu se regăseşte în ideea medievală ... a microcosmosului care răsfrînge şi rezumă macrocosmosul.* PLEŞU; **2.** omul ca reprezentare redusă a universului; lumea interioară a omului: *reprezentatorul* [=actorul] *trebuie să sensibilizeze acest microcosm cu o claritate atît de diafană, încît ... să simţim împreună cu el toate afectele sufletului său.* EM.; **3.** lumea obiectelor submicroscopice (molecule, atomi, particule elementare etc.); (şi: **microcosmos**). [Din fr. *microcosme,* lat. *microcosmus*].

microcósmic, ~ci, microcosmică, ~ce a. care aparţine microcosmului, referitor la microcosm: *e vorba de o lume care ocupă, în schema macrocosmică, acelaşi loc ocupat, în schema microcosmică, de suflet.* PLEŞU. [Din fr. *microcosmique*].

microcósmos n. v. microcosm.

microcoulomb, microcoulombi [microculómb] m. unitate de măsură pentru capacitatea electrică, egală cu o milionime de coulombi. [Din fr. *microcoulombe*].

microcristalín, ~i, microcristalină, ~e a. (despre roci, minerale) alcătuit din cristale mici, microscopice. [Din fr. *microcristallin*].

microcurént, microcurenţi m. curent electric de mică intensitate. [*Micro-*[1] + *curent*].

microcuríe, microcurii f. unitate de măsură a radioactivităţii, egală cu a milioana parte dintr-o curie. [Din fr. *microcurie*].

microdactíl, ~i, microdactilă, ~e a. (med.) care prezintă microdactilie. [Din fr. *microdactyle*].

microdactilíe f. malformaţie a degetelor provenită din insuficienta dezvoltare sau din absenţa congenitală a unei falange. [Din fr. *microdactylie*].

microdisécţie, microdisecţii f. disecţie făcută la microscop. [Din fr. *microdissection*].

microdonţíe f. dezvoltare insuficientă a dinţilor. [Din fr. *microdontie*].

microdóză, microdoze f. doză de medicament cu concentraţie foarte mică, folosită în homeopatie. [*Micro-*[1] + *doză*].

microdúr n. material sintetic înlocuitor pentru tălpi şi tocuri la încălţăminte. [*Micro*(*poros*) + *dur*(*abil*)].

microeconómic, ~ci, microeconomică, ~ce a. care aparţine microeconomiei, referitor la microeconomie. [Din fr. *microéconomique*].

microeconomíe f. **1.** economie sau relaţii economice la nivelul fiecărei întreprinderi în parte; **2.** domeniu al teoriei economice care studiază comportamentul unităţilor economice individuale (consumator, lucrător, firmă). [Din fr. *microéconomie*].

M

microelectrónic, ~ci, microelectronică, ~ce a. 1. care aparţine microelectronicii, referitor la microelectronică; 2. cu grad înalt de miniaturizare: *dispozitiv microelectronic.* // f. ramură a electronicii care se ocupă cu producerea şi utilizarea microcircuitelor integrate şi a elementelor de construcţie auxiliare; electronică integrată. [Din engl. *microelectronic*].

microelectronográfic, ~ci, microelectronografică, ~ce a. care aparţine microelectronografiei, referitor la microelectronografie. [De la *microelectronografie*].

microelectronografíe, microelectronografii f. fotografie făcută la microscop, care permite studierea fenomenelor biologice celulare sub aspect electric. [*Micro-*[1] + *electronografie*].

microelemént, microelemente n. element chimic aflat în cantităţi mici în compoziţia hormonilor, a enzimelor, a fermenţilor etc. din organisme şi din sol; oligoelement. [Din fr. *microélément*].

microenciclopedíe, microenciclopedii f. enciclopedie de dimensiuni reduse. [*Micro-*[1] + *enciclopedie*].

microestezíe f. tulburare de sensibilitate care constă în receptarea diminuată a volumului şi masei obiectelor. [Din fr. *micro-esthésie*].

microexpozíţie, microexpoziţii f. compoziţie de mici proporţii. [*Micro-*[1] + *expoziţie*].

microfág, microfage n. 1. granulocit neutrofil migrat în ţesuturi; 2. fagocit mic. [Din fr. *microphage*].

microfarád, microfarazi m. unitate de măsură pentru capacitatea electrică, egală cu o milionime de farad. [Din fr. *microfarad*].

microfáună, microfaune f. totalitatea animalelor microscopice de pe glob, dintr-o regiune, dintr-un spaţiu restrîns. [*Micro-*[1] + *faună*].

microférmă, microferme f. fermă de proporţii reduse: *şi-a făcut o microfermă la marginea satului.* [*Micro-*[1] + *fermă*].

microfíl, ~i, microfilă, ~e a. cu frunze (foarte) mici: *plante microfile.* [Din fr. *microfil*].

microfílm, microfilme n. film fotografic pe care sînt copiate, la scară redusă, documente sau cărţi. [Din fr. *microfilm,* germ. *Mikrofilm*].

microfilmá, microfilmez vb. (tr.) a fotografia pe microfilm. [Din fr. *microfilmer*].

microfilmáre, microfilmări f. acţiunea de a microfilma şi rezultatul ei. [V. *microfilma*].

microfilmotécă, microfilmoteci f. colecţie de microfilme; loc în care se păstrează acestea. [*Micro-*[1] + *filmotecă*].

microfítă, microfite f. plantă de dimensiuni mici şi cu înmulţire rapidă. [Din engl. *microphyte*].

microfízică f. ramură a fizicii care studiază particulele elementare; fizică atomică. [Din fr. *microphysique*].

microflóră f. floră microscopică, dintr-o biocenoză alcătuită din bacterii, alge şi ciuperci: *microflora acvatică.* [Din fr. *microflore*].

microfloristíc, ~ci, microfloristică, ~ce a. care aparţine microflorei; referitor la microfloră. [*Micro-*[1] + *floristic*].

microfón, microfoane n. aparat care transformă vibraţiile sonore în oscilaţii electrice, folosit în radioteleviziune, în telecomunicaţii etc. [Din fr. *microphone,* germ. *Mikrophon*].

microfónic, ~ci, microfonică, ~ce a. care ţine de microfon sau de microfonie, referitor la microfon sau la microfonie; **efect microfonic,** microfonie. [Din fr. *microphonique*].

microfoníe f. 1. reacţie acustică nedorită care apare între microfonul şi difuzorul unui sistem electroacustic; 2. perturbaţie într-un sistem electroacustic datorată vibraţiei mecanice nedorite a unor componente; efect microfonic. [Din fr. *microphonie*].

microfoníst, ~şti, microfonístă, ~e m., f. tehnician specializat în amplasarea microfoanelor la filmări sincrone. [Din fr. *microphoniste*].

microfosílă, microfosile f. fosilă microscopică. [Din fr. *microfossile*].

microfotocópie, microfotocopii f. copie fotografică de dimensiuni foarte mici, obţinută prin microfotografie. [Din fr. *microphotocopie*].

microfotográfic, ~ci, microfotografică, ~ce a. utilizat în microfotografie, obţinut prin microfotografie. [Din fr. *microphotographique*].

microfotografíe, microfotografii f. 1. reproducere fotografică a unei imagini furnizate de un microscop; 2. fotografie obţinută de pe un microfilm; 3. fotografie reprezentînd imaginea mărită a unor fiinţe sau obiecte microscopice; 4. tehnica obţinerii acestor fotografii. [Din fr. *microphotographie*].

microfotométru, microfotometre n. aparat utilizat în spectroscopie pentru măsurarea pe zone foarte mici a opacităţii plăcilor fotografice. [Din fr. *microphotomètre*].

microfotoradiografíe, microfotoradiografii f. tehnică radiologică de realizare a radiografiilor pulmonare de dimensiuni reduse; radiografie astfel obţinută. [Din fr. *microphotoradiographie*].

microftalmíe f. anomalie congenitală constînd în dimensiunile reduse ale unuia sau ambilor ochi. [Din fr. *microphtalmie*].

microfúlger, microfulgere n. fulger scurt, de mică intensitate. [*Micro-*[1] + *fulger*].

microgamét, microgameţi m. gamet mascul; anterozoid. [Din engl. *microgamete*].

microgeneratór, microgeneratoare n. generator de mică putere. [Din fr. *microgénérateur*].

microglosár, microglosare n. 1. glosar conţinînd puţine cuvinte şi explicaţii sumare ale acestora; 2. glosar conţinînd vocabularul specific unui domeniu foarte restrîns. [Din fr. *microglossaire*].

microgloşíe f. dezvoltare insuficientă a limbii (ca organ anatomic). [Din fr. *microglossie*].

micrográf, micrografe n. pantograf care permite desenarea unor figuri foarte mici. [Din fr. *micrographe*].

micrografíe, micrografii f. studiu la microscop al obiectelor foarte mici (microscopice); descrierea acestora. [Din fr. *micrographie*].

micrográm, micrograme n. unitate de măsură pentru masă, egală cu a milioana parte dintr-un gram; gama. [Din fr. *microgramme*].

microgrúp, microgrupuri n. grup mic de indivizi supuşi cercetării sociologice. [*Micro-*[1] + *grup*].

microhénri, microhenri m. unitate de măsură pentru inductanţa electrică, egală cu a milioana parte dintr-un henri. [Din fr., engl. *microhenry*].

microhidrocentrálă, microhidrocentrale f. hidrocentrală de mică putere. [*Micro-*[1] + *hidrocentrală*].

microimprimáre, microimprimări f. înregistrare a undelor acustice pe plăci microsion. [*Micro-*[1] + *imprimare*].

microinformátică f. parte a informaticii care se ocupă cu fabricarea şi utilizarea microordinatoarelor. [Din fr. *microinformatique*].

microintervál, microintervale n. (muz.) interval mai mic decît un semiton. [*Micro-*[1] + *interval*].

microintervíu, microinterviuri n. interviu scurt şi concis; miniinterviu. [*Micro-*[1] + *interviu*].

microîntreprindére, microîntreprinderi f. întreprindere de mici dimensiuni. [*Micro-*[1] + *întreprindere*].

microlexicón, microlexicoane n. lexicon de proporţii reduse. [*Micro-*[1] + *lexicon*].

microlít, microlite n. 1. cristal microscopic, de formă prismatică sau tubulară, prezent în unele roci vulcanice terţiare; 2. (la pl.) unelte şi arme mici din piatră, folosite în comuna primitivă, mai ales în mezolitic. [Din fr. *microlithe,* germ. *Mikrolith*].

microlítru, microlitri m. unitate de măsură pentru capacitate, egală cu a milioana parte dintr-un litru. [Din fr. *microlitre*].

micromanométru, micromanometre n. manometru special pentru variaţii foarte mici de presiune. [Din fr. *micromanomètre*].

micromastíe f. dezvoltare insuficientă a sînilor. [Din fr. *micromastie*].

micromelíe f. dimensiune anormal de mică a membrelor. [Din fr. *micromélie*].

micrometeorít, micrometeoriţi m. meteorit de dimensiuni foarte mici. [*Micro-*[1] + *meteorit*].

micrométric, ~ci, micrometrică, ~ce a. 1. care aparţine micrometrului sau micrometriei, referitor la micrometru sau la micrometrie; care serveşte la măsurarea dimensiunilor (foarte) mici; 2. de dimensiuni foarte mici, de ordinul microniior; **şurub micrometric,** tijă cu filet foarte fin, putînd fi utilizat la construcţia instrumentelor de măsură. [Din fr. *micrométrique*].

micrometríe f. disciplină care se ocupă cu măsurarea dimensiunilor foarte mici. [Din fr. *micrométrie*].

micrométru, micrometre n. instrument de mare precizie, cu care se măsoară dimensiunile foarte mici; **micrometru ocular** (sau **obiectiv**), plăcuţă de sticlă divizată în zecimi sau sutimi de milimetru, care se ataşează la ocularul (sau obiectivul) unui microscop, servind la măsurarea dimensiunilor obiectelor studiate. // m. (rar) micron. [Din fr. *micromètre*].

micromicéte f. pl. ciuperci mici, parazite sau saprofite, care nu pot fi văzute cu ochiul liber. [Din fr. *micromycètes*].

micromicrón, micromicroni m. unitate de măsură pentru lungime, egală cu a milioana parte dintr-un micron. [Din fr. *micromicron*].

micromielíe f. dezvoltare incompletă în lungime a măduvei spinării. [Din engl. *micromyelia*].

micromilimétru, micromilimetri m. a milioana parte dintr-un milimetru. [Din fr. *micromillimètre*].

microminiatúră f. miniatură la scară miscroscopică. [*Micro-*[1] + *miniatură*].

microminiaturizá, microminiaturizez vb. (tr.) a miniaturiza în limite microscopice. [Din fr. *microminiaturiser*].

microminiaturizáre, microminiaturizări f. acţiunea de a microminiaturiza şi rezultatul ei. [V. *microminiaturiza*].

micromodúl, micromodule n. circuit realizat prin asamblarea unor componente electronice distinctive care pot fi testate înainte de asamblare. [Din fr. *micromodule*].

micromoleculár, ~i, micromoleculară, ~e a. alcătuit din micromolecule: *substanţe micromoleculare.* [Din fr. *micromoleculaire*].

micromolecúlă, micromolecule f. moleculă cu un număr mic de atomi. [Din fr. *micromolécule*].

micromonografíe, micromonografii f. monografie de dimensiuni reduse. [Din fr. *micromonographie*].

micromotór, micromotoare n. motor electric de putere foarte mică. [Din fr. *micromoteur*].

micromutáţie, micromutaţii f. schimbare ereditară care afectează un singur locus de pe genă; mutaţie genetică. [*Micro-*[1] + *mutaţie*].

micrón, microni m. unitate de măsură pentru lungime, egală cu a mia parte dintr-un milimetru; micrometru. [Din fr. *micron*, germ. *Mikron*].

micronezián, ~eni, micronezianâ, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Micronezie sau locuitorilor ei, referitor la Micronezia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Micronezia. // m. pl. popor aparţinînd celor patru state (grupuri insulare) din Pacificul Central, care constituie Micronezia. // f. limbă din familia malaezo-polineziană, vorbită în Micronezia. [Din fr. *micronésien*].

micronucléu, micronuclee n. nucleu mic aflat alături de nucleul propriu-zis al celulei; paranucleu. [Din fr. *micronucleus*].

microobiéct, microobiecte n. obiect sau sistem fizic de dimensiuni foarte mici, a cărui comportare este descrisă de mecanica cuantică (ex.: electroni, pozitroni, etc.). [*Micro-*[1] + *obiect*].

microohm, microohmi [microóm] m. unitate electrică de rezistenţă, egală cu a milioana parte dintr-un ohm. [*Micro-*[1] + *ohm*].

microordinatór, microordinatoare n. microcalculator. [Din fr. *microordinateur*].

microorganísm, microorganisme n. denumire generică dată organismelor microscopice animale sau vegetale; microb (ex.: bacterii, ciuperci, virusuri etc.). [Din fr. *microorganisme*].

micropaleontologíe f. ramură a paleontologiei care studiază microfosilele. [Din fr. *micropaléontologie*].

microparticulă, microparticule f. particulă cu masa foarte mică (ex.: particulă elementară, nucleu atomic, atom, moleculă). [Din fr. *microparticule*, engl. *microparticle*].

micropíl, micropile n. canal microscopic la vîrful ovulului plantelor superioare, prin care tubul polinic pătrunde în oosferă. [Din fr. *micropyle*].

microporós, ~şi, microporoásă, ~e a. şi n. (material) cu structură asemănătoare cu a buretelui artificial (din care se confecţionează talpă pentru încălţăminte). [Din fr. *microporeux*].

microprocesór, microprocesoare n. unitate centrală de prelucrare a unui calculator, realizată prin microminiaturizare pe o plăcuţă de siliciu sau alt material semiconductor, care efectuează operaţii de calcul, comandă şi control. [Din engl. *microprocessor*].

microprodúcţie, microproducţii f. producţie (experimentală) de serie mică. [*Micro-*[1] + *producţie*].

microprotál, microprotale n. protal bărbătesc. [Din fr. *microprothalle*].

micropsíe, micropsii f. tulburare a vederii datorită căreia obiectele par mai mici decît în realitate. [Din fr. *micropsie*].

microradiografíe, microradiografii f. radiografie pe un film de dimensiuni reduse (putînd fi ulterior mărită), utilizată în special pentru depistarea afecţiunilor pulmonare; micro[2]. [Din fr. *microradiographie*].

microraión, microraioane n. grup urbanistic, cu o suprafaţă de 20-50 hectare şi 5 000-15 000 de locuitori, cuprinzînd locuinţe, şcoli, cămine, magazine etc. [*Micro-*[1] + *raion*].

microreácţie, microreacţii f. reacţie chimică între cantităţi foarte mici de substanţă. [Din fr. *microréaction*].

microrecensămînt, microrecensăminte n. recensămînt limitat la un teritoriu sau la o categorie de populaţie. [*Micro-*[1] + *recensămînt*].

microreceptór, microreceptoare n. ansamblu format din microfonul şi receptorul telefonic, cu conductoarele aferente, reunite printr-un mîner şi legate de aparatul telefonic printr-un cordon. [*Micro-*[1] + *receptor*].

microrecitál, microrecitaluri n. recital cu un program scurt; minirecital. [*Micro-*[1] + *recital*].

microrelíef, microreliefuri n. formă de relief de mică altitudine (ex.: movile, crovuri etc.). [Din fr. *microrelief*].

microrhidíe, microrhidii f. dezvoltare insuficientă a testiculelor, însoţită de sterilitate. [Din fr. *microrchidie*].

microríl, microrile n. microsion. [Din germ. *Mikrorille*].

microscóp, microscoape n. (şi **microscop optic**) instrument optic construit pe baza unui sistem de lentile, care măreşte foarte mult (de aproximativ două mii de ori) imaginea obiectelor (foarte) mici; **microscop electronic**, instrument analog celui descris mai sus, în care rolul razelor de lumină este îndeplinit de un fascicul de electroni, care poate mări imaginea obiectelor de un milion de ori. // m. (pl. **microscopi**) (înv.; rar) specialist în microscopie: *cunosc microscopii un fenomen pe care ... l-au numit mişcare moleculară.* EM. [Din fr. *microscope*, germ. *Mikroskop*].

microscópic, ~ci, microscopică, ~ce a. **1.** care nu poate fi văzut decît la microscop: *animale microscopice numite microbi.* MAIOR.; **2.** care se face cu ajutorul microscopului: *observaţii microscopice; analize microscopice;* **3.** extrem de mic; minuscul: (fig.) *de o statură microscopică.* NEGR.; **4.** (fig.) fără valoare, neînsemnat: *microscopice popoare.* EM. // n. cel mai mic corp de literă, folosit în poligrafie. [Din fr. *microscopique*].

microscopíe, microscopii f. tehnica examinării şi studierii obiectelor şi fenomenelor cu microscopul; **microscopie optică**, totalitatea modelelor de examinare a microobiectelor cu ajutorul diferitelor microscoape optice. [Din fr. *microscopie*, germ. *Mikroskopie*].

microsecúndă, microsecunde f. unitate de timp egală cu a milioana parte dintr-o secundă. [Din germ. *Mikrosekunde*, fr. *microseconde*].

microseísm, microseisme n. cutremur de pămînt de slabă intensitate, înregistrat numai de aparate sensibile. [Din fr. *microséism*].

microsfigmíe f. amplitudine redusă a pulsului (în leziunile miocardice, colaps, stenoză aortică sau mitrală). [Din fr. *microsphygmie*].

microsión, microsioane n. disc muzical cu şanţul de înregistrare foarte îngust şi turaţia redusă; microril. [Din fr. *microsillon*].

microsistém, microsisteme n. microsistem **social**, sistem de integrare socială a unui individ sau a unui grup mic. [*Micro-*[1] + *sistem*].

microsociál, ~i, microsocială, ~e a. care aparţine, care este caracteristic microstructurii sociale, referitor la microstructura socială: *la nivel microsocial, indiciile de primenire sînt cele mai însemnate.* CF. [Din fr. *microsocial*].

microsociológ, ~gi, microsociologă, ~ge m., f. reprezentant, adept al microsociologiei. [Din fr. *microsociologue*].

microsociológic, ~ci, microsociologică, ~ce a. care aparţine microsociologiei, referitor la microsociologie. [Din fr. *microsociologique*].

microsociológie f. curent în sociologia contemporană, apărut în SUA, care a iniţiat studiul microgrupurilor (elevii dintr-o clasă, cercetătorii dintr-un institut, membrii unei echipe sportive etc.), analizînd relaţiile afective stabilite în interiorul acestora. [Din fr. *microsociologie*].

microsóft n. limbaj de programare cu instrucţiuni formate di ncuvinte ale limbii engleze şi notaţii matematice. [De la *Microsoft* n. pr.].

microspór, microspori m. spor la unele criptogame, care dă naştere unui protal mascul. [Din fr. *microspore*].

microsporánge, microsporange n. sporange în care se dezvoltă microsporii. [Din fr. *microsporange*].

microsporíe, microsporii f. (med.) micoză. [Din fr. *microsporie*].

microsporocít, microsporocite n. celulă mamă a polenului, cu două rînduri de cromozomi în nucleu, aduşi de gametul femel şi de cel mascul. [Din engl. *microsporocyte*].

microsporofílă, microsporofile f. frunză pe care se dezvoltă microsporangele. [*Micro-*[1] + *sporofilă*].

microsporogenéză f. proces de formare a microsporilor la plantele cu flori. [Din engl. *microsporogenesis*].

microstagiúne, microstagiuni f. stagiune de mică durată (într-o deplasare a unei trupe teatrale). [*Micro-*[1] + *stagiune*].

microstructúră, microstructuri f. structură de amănunt a unui material, observată cu microscopul; **microstructură socială**, totalitatea relaţiilor personale şi a reţelelor de integrare proprii existenţei sociale a unui individ. [Din fr. *microstructure*].

microtectónică f. ramură a geologiei structurale care studiază microstructurile rocilor, urmărind procesul de deformare a acestora în timp. [*Micro-*[1] + *tectonică*].

microtelefón, microtelefoane n. receptor telefonic la care este ataşat dispozitivul de format numărul. [Din fr. *microtéléphone*, germ. *Mikrotelephon*].

microtídă, microtide f. (la pl.) familie de rozătoare din care face parte şoarecele-de-cîmp; (şi la sg.) animal din această familie. [Din engl. *microtidae*].

microtóm, microtoame n. aparat cu care se taie felii foarte subţiri (de cîţiva microni) dintr-un corp, pentru a putea fi examinate la microscop. [Din fr. *microtome*].

microtransmiţătór, microtransmiţătoare n. transmiţător de dimensiuni foarte reduse. [*Micro-*[1] + *transmiţător*].

microtraumatísm, microtraumatisme n. traumatism, şoc de mică intensitate, care repetat poate deveni cauza unei boli profesionale. [Din fr. *microtraumatisme*].

microtrón, microtroane n. accelerator ciclic de electroni, în care creşterea energiei se realizează la trecerea repetată a acestora prin cîmpul electric oscilant al unei cavităţi rezonante. [Din fr., engl. *microtron*, germ. *Mikrotron*].

microturbínă, microturbine f. turbină de dimensiuni reduse folosită în microhidrocentrale. [*Micro-*[1] + *turbină*].

microúndă, microunde f. (fiz.) undă hertziană a cărei lungime de undă este cuprinsă între 1cm şi 1m. [Din fr. *micro-onde*].

microunivérs, microuniversuri n. microcosm. [*Micro-*[1] + *univers*].

microvólt, microvolţi m. unitate de forţă electromotoare sau de diferenţă de potenţial, egală cu a milioana parte dintr-un volt. [Din fr. *microvolt*].

microvoltmétru, microvoltmetre n. instrument de măsură a tensiunilor joase de ordinul milionimilor de volt. [Din fr. *microvoltmètre*].

microwatt, microwaţi [microvát] m. unitate de putere electromagnetică, egală cu a milioana parte dintr-un watt. [Din fr., engl. *microwatt*].

microzoár, microzoare n. (la pl.) încrengătură de animale care trăiesc în mediul umed, vizibile numai cu microscopul; (şi la sg.) animal din această încrengătură. [Din fr. *microzoaires*].

microzóm, microzomi m. (biol.) ribozom. [Din fr. *microsome*].

microzónă, microzone f. porţiune din masa solului arabil avînd particule cu funcţii biochimice identice. [Din fr. *microzone*].

micsándră, micsandre f. plantă decorativă din familia cruciferelor, cu flori albe, roşii sau violete, foarte parfumate, cultivată în grădini; micşunea; levcoaie roşie (*Matthiola incana* şi *annua*); (compus) **micsandră-sălbatică** (sau **-de-munte**), plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori mari, galbene, plăcut mirositoare (*Erysimum officinalis*). [Et. nec.].

micşór, ~i, micşoáră, ~e a. micuţ: *băieţii erau micşori.* GAL.; (şi: **micuşor**). [*Mic* + *-uşor*].

micşorá, micşorez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face sau a deveni (mai) mic (ca dimensiune, volum, durată, intensitate etc.); a (se) mici: *distanţa de la un cutremur la altul se va micşora.* PR.; **2.** (mat.; tr.) a da unei cantităţi o valoare mai mică decît o are; **3.** (muz.; tr.) a diminua un interval cu un semiton cromatic; **4.** (tr.) a reduce, a scădea preţul, valoarea etc.: *să micşureze dăjdiile.* NEGR.; **5.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) umili; a se smeri: *cine să va înălţa pre sine, micşura-să-va.* N.TEST.; **6.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a diminua însemnătatea, valoarea, prestigiul cuiva sau a ceva; a (se) ştirbi; a (se) înjosi: *cît să slăbeşte sau să micşureadză cinstea stăpînului, îndată să şi lasă şi alergă sluga la altul.* NEC.; (şi: (înv. şi pop.) **micşura**). [De la *micşor*].

micşoráre, micşorări f. acţiunea de a (se) micşora şi rezultatul ei; reducere, diminuare; (şi: (înv. şi pop.) **micşurare**). [V. *micşora*].

micşorát, ~ţi, micşorată, ~e a. făcut mai mic; redus, scăzut; (şi: (înv. şi pop.) **micşurat**). [V. *micşora*].

micşorătór, ~i, micşorătoáre a. care micşorează: *reprezentau imaginea reflectată într-o oglindă micşorătoare.* GHEŢIE. [*Micşora* + *-ător*].

micşoréi, ~i, micşoreá (~ică), ~ele a. (pop.) diminutiv al lui micşor. [*Micşor* + *-el, -ea (-ică)*].

micşoríme f. **1.** (rar) micime (extremă): *micşorimea casei vorbea despre sărăcia lor;* **2.** (fig.) micime sufletească; josnicie, meschinărie: *să-şi ascunză micşorimea lor.* EM. [*Micşor* + *-ime*].

micşuneá (~ică), micşunele f. **1.** (şi **micşunea de primăvară** sau **galbenă**) plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori galbene-aurii, bătînd uneori în ruginiu ori brun, plăcut mirositoare; levcoaie (galbenă) (*Cheirantus cheiri*): *trupul tău miroase ... a micşunele de primăvară.* PR.; **micşunele de cîmp,** toporaş (*Viola odorata*); **micşunea de munte,** viorea (*Viola alpina*); **cînd va face plopul mere şi răchita micşunele,** niciodată; **2.** (compus) **micşuneaua-apei** (sau **-de-baltă**), roşăţă (*Butomus umbellatus*); **3.** (pop.) micsandră (*Matthiola incana*). [Dm turc. *menekşe*].

micşuníu, ~ii, micşunie, ~ii a. de culoarea micşunelei de munte; violiu. [*Micşunea* + *-iu*].

micşurá vb. v. micşora.

micşuráre f. v. micşorare.

micşurát a. v. micşorat.

micturíţie f. nevoie permanentă de a urina. [Din fr. *micturition*].

micţiométru, micţiometre n. instrument cu care se reproduce grafic micţiunea (diagrama debitului urinar). [Din fr. *mictiomètre*].

micţiúne, micţiuni f. urinare: *e întîi de toate un om care mănîncă, doarme, are defecaţie şi micţiune, în fine, toate manifestările vieţii fiziologice.* CĂL. [Din fr. *miction*].

micuşór a. v. micşor.

micúţ, ~ţi, micuţă, ~e a. diminutiv al lui mic; mititel, micşor: *gura micuţă ca o vişină coaptă.* EM.; **de micuţ,** de mic: *îl cunosc de micuţ.* [*Mic* + *uţ*].

micuţél, ~i, micuţea (~ică), ~ele a. (pop.) diminutiv al lui micuţ: *colăcei ... cam micuţei.* POP. [*Micuţ* + *-el, -ea (-ică)*].

mídi a. invar. şi s. (obiect de îmbrăcăminte) care ajunge pînă la jumătatea gambei: *fustă midi; pantalon midi.* [Din fr., engl. *midi*].

mídie, midii f. gen de scoică de mare, comestibilă, cu cochilie aproape triunghiulară, brună-violacee, care trăieşte şi în Marea Neagră, în bancuri, fixată de substrat (*Mytilus galloprovincialis*). [Din gr. mod. *mídi,* turc. *mydie*].

midinétă, midinete f. **1.** tînără lucrătoare în casele de modă pariziene; **2.** (p. ext.) tînără uşuratică. [Din fr. *midinette*].

midriátic, ~ci, midriatică, ~ce a. care provoacă midriaza. [Din fr. *midriatique*].

midriáză, midriaze f. dilatare a pupilelor, survenită fiziologic, patologic sau ca efect al administrării unor medicamente. [Din fr. *mydriase*].

míe, mii num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între 999 şi 1001, fiind egal cu zece sute: (adj.) *o pîine costă cinci mii de lei;* **2.** (intră în componenţa num. adv.) *decît aşa viaţă mai bine moarte de o mie de ori.* CR. // f. **1.** numărul abstract egal cu o mie: *mia este mai mare decît suta;* **2.** bancnotă sau monedă de o mie de lei; miar; **3.** cantitate, mulţime etc. egală cu o mie de ...: *o cunoşti şi dintr-o mie.* CR.; **4.** (de obicei la pl.) mulţime foarte mare, nedeterminată: *şi căi de mii de ani treceau în tot atîtea clipe.* EM.; *mii de oameni pribegeau în căutarea unui cămin.* GHEŢIE; *am o mie de preocupări;* (adj.) *păsările mii şi stele făclii.* POP.; **cu miile,** în număr foarte mare, cu duiumul; **o mie şi o sută** sau **mii şi sute** ori **mii şi mii,** foarte mulţi: *femeile ştiu să spună o mie şi o sută de nimicuri într-un mod mult mai interesant decît spun bărbaţii lucrurile cele mai serioase.* CAR. [Lat. *milia* (pl. lui *mille*)].

mied, mieduri n. hidromel: *ridică cupa lui cu mied.* EM. [Din sl. *medŭ*].

miel, miei m. **1.** puiul (mascul) al oii, care suge încă: *mieii sprinteni pe colnice fug.* AL.; **zăpada** (sau **omătul, ninsoarea**) **mieilor,** zăpada care cade primăvara tîrziu: *prin martie ... ningea cu fulgi uzi şi neobişnuit de mari ..., „ninsoarea mieilor", cum se spunea.* CĂRT.; (pop.) **a avea somnul mieilor,** a dormi mult; **2.** carnea (preparată) acestui animal: *borş cu miel.* NEGR.; **3.** blana (prelucrată a) acestui animal: *un cap ... înfundat într-o căciulă de miel.* EM.; **4.** epitet pentru o fiinţă bună şi blîndă; **Mielul lui Dumnezeu** (sau **Domnului**), Isus Hristos: *iată Mielul lui Dumnezeu carele ridică păcatul lumei.* ANTIM. [Lat. *agnellus*].

mielár, mielari m. (pop.) păstor de miei. [*Miel* + *-ar*].

mielăreá, mielărele f. arbust ornamental cu frunze mari, cu flori mici, violete şi miros foarte aromatic; lemnul-lui-Avram (*Vitex agnus castus*). [*Miel* + *-ăreа*].

mielăríe, mielării f. (reg.) ţarc pentru miei. [*Miel* + *-ărie*].

mielăríţă, mielăriţe f. (pop.) păduche care atacă mieii şi oile; căpuşă (*Ixodes ricinus*). [*Miel* + *-ăriţă*].

míelea num. ord. v. miilea.

mielencefál, mielencefale n. (anat.) bulb rahidian. [Din fr. *myélencéphale*].

mielínă, mieline f. complex lipoidic din componenţa fibrei nervoase. [Din fr. *myéline*].

mielínic, mielinici a. nerv mielinic, nerv în teacă de mielină. [Din fr. *myélinique*].

mielinizáre, mielinizări f. proces prin care fibrele nervoase se învelesc cu mielină în timpul dezvoltării nervilor. [Din fr. *myélinisation*].

mielítă, mielite f. boală constînd în inflamarea măduvei spinării şi a măduvei osoase, provocată de viruşi neurotropi sau apărută ca o complicaţie a altor boli infecţioase, care se manifestă prin febră, paralizie, dereglări trofice etc.: *îmbolnăvindu-se de mielită, muri.* CĂL. [Din fr. *myélite*].

mieloblást, mieloblaste n. celulă imatură din măduva osoasă hematopoietică, care produce leucocitele granulocitare din sînge, prezenţa acesteia în sîngele circulant indicînd o stare patologică, de pildă unele forme de leucemie. [Din fr. *myéloblaste,* engl. *myeloblast*].

mielocít, mielocite n. celulă din seria leucocitelor granulare aflată în mod normal numai în măduva osoasă, prezenţa acesteia în sîngele periferic indicînd o formă de leucemie. [Din fr. *myélocyte,* engl. *myelocyte*].

mielocitemíe f. prezenţă a mielocitelor în sînge. [Din fr. *myélocytémie*].

mielocitóză f. prezenţă a mielocitelor într-un lichid biologic din organism sau într-un ţesut. [Din fr. *myélocytose*].

mielogén, ~i, mielogenă, ~e a. care este de origine medulară. [Din fr. *myélogène*].

mielografíe, mielografii f. examen radiologic al canalului rahidian şi al măduvei spinării realizat prin injectarea, prin puncţie lombară sau suboccipitală, a unui produs de contrast în spaţiile subarahnoidiene. [Din fr. *myélographie*].

mielográmă, mielograme f. determinare cantitativă şi calitativă a elementelor celulare din măduva hematopoietică, utilizată pentru stabilirea diagnosticului în numeroase boli de sînge; medulogramă. [Din fr. *myélogramme*].

mielóm, mieloame şi **mielomuri** n. boală malignă ce-şi are originea în măduva osoasă, caracterizată prin apariţia unor tumori la oasele late (cutia craniană, coaste, stern, bazin); **mielom multiplu,** formă foarte gravă a acestei boli. [Din fr. *myélome*].

mielomalacíe f. ramolisment al măduvei spinării, cauzat mai ales de obliterări vasculare. [Din fr. *myélomalacie*].

mielopatíe, mielopatii f. denumire generică pentru bolile măduvei spinării sau măduvei osoase. [Din fr. *myélopathie*].

mielóză, mieloze f. (med.) leucemie. [Din fr. *myélose*].

mieluşél, ~ei, mieluşea,(~ică), ~ele m., f. **1.** diminutiv al lui miel; miel mic; mieluţ: *se supuse ca un mieluşel.* ISP. // m. pl. **1.** (reg.) ninsoare în formă de mici particule sferice; ploaie cu gheaţă; **2.** (bot.; reg.) papanaşi, (ale cărui flori mici, alburii seamănă cu lîna mielului) (*Trifolium arvense*). [*Miel* + *-uşel*].

mielúţ, ~i, mieluţă, ~e m., f. mieluşel. [*Miel* + *-uţ*].

miercánă, miercane f. (pop.) nume de vacă; vacă născută miercurea: *miercanele ... rupeau pămîntul în fugă ..., cu coada ridicată lumînare.* DELAVR. [De la *Miercureana* n. pr.].

miercăí, pers. 3 **miércăie** vb. (intr.; despre unele animale, mai ales iepuri) a scoate sunete caracteristice. [Onomat.; cf. *miorcăi*].

miercăít, miercăituri n. faptul de a miercăi: *deodată, hoţul auzi miercăitul unui iepure, ca şi cînd îl apucase ogarul.* ISP. [V. ***miercăi***].

miércuri f. **1.** ziua a treia a săptămînii (care urmează după marţi): *era, în miercurea aceea de cireşar, o căldură mîngîioasă de soare.* SAD.; **2.** (în basme) nume de sfîntă, personificare a zilei corespunzătoare: *căci vrăjit demult e locul de-un cuvînt al Sfintei Miercuri.* EM. // adv. **1.** într-o zi de miercuri, în timpul zilei de miercuri: *n-ai vrea să mergi miercuri seara la Operă?* GHEŢIE; *mă dusei miercurea-n tîrg.* POP.; **2.** (artic.) în fiecare miercuri: *miercurea e tîrg.* [Lat. ***mercuris*** (dies)].

miére f. **1.** substanţă siropoasă, de obicei gălbuie, foarte dulce şi aromată, produsă de albine din nectarul cules din flori: *pere galbene ca ceara ... şi dulci ca mierea.* CR.; (fig.) *toată mierea cronicii lui Ureche se reduce la cuvînt.* CĂL.; *cum aş mere seara la gură cu miere.* POP.; **lună de miere,** prima lună din viaţa conjugală; **2.** nectarul florilor: *curg ... peste fiori de miere pline.* EM.; **3.** (reg.) **miere de trestie,** zahăr; **4.** (compus; bot.) **mierea-ursului, a)** plantă erbacee cu tulpina acoperită de peri aspri, cu flori în ciorchine, albastre-violet sau roşii, cu frunze păroase, catifelate; plămînare, plămînărică, plămînariţă (*Pulmonaria mollissima*); **b)** sîmbovină (*Celtis australis*). [Lat. ***mel***].

mierií, mieriesc vb. (reg.; tr.) a albăstri (rufele). [De la ***mieriu***[1]].

mieríu[1]**, ~ii, mierie, ~ii** a. (reg.) albastru (de la albastru-deschis pînă la albastru-închis): *deochiat de ochi mierii.* REBR.; (pop.) **bubă mierie,** furuncul. [Et. nec.].

mieríu[2]**, ~ii, mierie, ~ii** a. (pop.) **1.** de culoarea mierii; **2.** blond: *vine mîndrul cel mieriu cu murguţul de la rîu.* POP. [***Miere*** + *-iu*].

miérlă, mierle f. pasăre insectivoră de pădure, din ordinul paseriformelor, neagră, cu ciocul galben, al cărei cîntec e sonor şi plăcut (*Turdus merula*): *nu poţi să smulgi din aer al mierlei cîntec spus.* VIERU; **mierlă gulerată,** pasăre cu penajul brun şi cu un desen alb în formă de semilună pe piept (*Tordus torquatus*); **mierlă de pîrău,** pescărel (*Cinclus cinclus*). [Lat. ***merula***].

mierlăí vb. v. **miorlăi.**

mierlăitór a. v. **miorlăitor.**

mierlí, mierlesc vb. (arg.; intr.) a muri; **a o mierli,** a o păţi rău de tot: *nu i-a mers, a mierlit-o!* PR. [Cf. ţig. ***merau***].

mierlíţă, mierliţe f. diminutiv al lui mierlă: *aud cucul cîntînd şi mierliţa şuierînd.* POP. [***Mierlă*** + *-iţă*].

mierlói, mierloi m. **1.** bărbăţuşul mierlei: *un mierloi tînăr încerca ..., în platani, o frîntură de cîntec.* SAD.; **2.** epitet glumeţ pentru un bărbat îndrăgostit. [***Mierlă*** + *-oi*].

mierloitór a. v. **miorlăitor.**

mierlúţă, mierluţe f. plantă erbacee cu fiori albe, roz sau verzui, în formă de steluţe şi cu tulpina foarte ramificată, formînd tufe dese (*Alsine verna*). [Cf. germ. dial. ***Miere***].

mierós, ~şi, mieroásă, ~e a. (pop.) **1.** dulce ca mierea: *un vin mieros;* **2.** (fig.) plăcut; amabil: *vorbirea îi era mieroasă.* PR.; **3.** (fig.) prefăcut, ipocrit: *graiuri mieroase şi ademenitoare.* ISP.; (adv.) *răul îşi schimbă faţa-ntruna, de gît cînd nu te poate strînge, mieros îţi strînge mîna.* VIERU. [***Miere*** + *-os*].

miérţă, mierţe f. (reg.) veche măsură de capacitate, care a variat după timp şi loc de la 8 kg la 200 kg; cantitatea de produse corespunzătoare acesteia: *vă dau o mierţă de sămînţă de mac.* CR.; (şi: **merţă**). [Din magh. ***mérce,*** sb. ***merica***].

mierúţă f. v. **miruţă.**

mieună, pers. 3 **miáună** vb. **1.** (intr. şi refl.; despre pisici) a scoate sunete caracteristice speciei; a miorlăi: *în pod miaună motanii.* EM.; **2.** (intr. şi refl.) a se văita, a (se) scînci, a (se) smiorcăi: [femeia] *mieunîndu-se ... fugi la părinţii şi fraţii ei şi le spuse că Trifan a bătut-o.* POP.; **3.** (fig.; tr.) a vorbi mieros: *baba mijlocitoare miaună cuvinte mieroase.* CĂL.; (şi: **miauna**). [Onomat.].

mieunát, mieunaturi n. faptul de a mieuna; strigătul caracteristic pisicii; miaun: *se aude un mieunat.* [V. ***mieuna***].

miez, (rar) **miezuri** n. şi **miezi** sau **mieji** m. **1.** mijloc; **miezul nopţii a)** ora 12 noaptea: *are să mă ţină pînă la miezul nopţii ca să-i povestesc.* EL.; **b)** toiul nopţii: *deşteptam pe mama cu rîsul meu la miez de noapte.* DELAVR.; **miezul zilei a)** ora 12 ziua: *veni-voi către miez de zi tiptil peste coline.* COŞB.; **b)** toiul zilei: *o împărăteasă tînără şi zîmbitoare ca miezul luminos al zilei.* EM.; **miezul verii** (sau **iernii**), perioadă de mijloc a verii (sau a iernii); **miezul păresimilor** sau (reg.) **miezul păresii,** mijlocul postului mare: *am dus-o noi aşa pînă la miezul păresii.* CR.; **2.** partea interioară a unui fruct (cărnos); pulpă; (spec.) partea din interior, comestibilă, a unei nuci: *coliva cu miez de nucă.* CR.; *mieji de nucă.* DELAVR.; **3.** partea din interior, mai moale, a pîinii: *felia de pîine ... se rupe şi se mănîncă miezul o dată cu coajă.* ARG.; **4.** partea interioară, centrală a unui obiect; nucleu: *un mărgăritar albastru ... c-un miez negru.* EM.; **5.** (tehn.) corp detaşabil din interiorul unei forme de turnătorie, cu ajutorul căruia se obţin goluri sau scobituri în piesele turnate; **6. miez magnetic,** porţiune feromagnetică de circuit magnetic, înconjurată de o înfăşurare electrică, constituind un element important al maşinilor şi aparatelor electrice; **7.** (fig.) partea esenţială, fundamentală a unei probleme, a unei lucrări etc.; fond, substanţă, esenţă: *pătrunderea ... pînă în miezul cugetărilor poetului.* MAIOR; *este miezul cel adevărat, adînc, intern al istoriei de-a produce libertatea prin legile economiei naţionale.* EM.; **8.** (fig.) valoare, importanţă; sens, tîlc, semnificaţie (adîncă): *conversaţia aceasta uşoară şi spumoasă, lipsită de miez, ... încîntă pe conte.* GHEŢIE; *scrie puţin, dar cu miez.* [Lat. ***medius***].

miezós, ~şi, miezoásă, ~e a. **1.** cu (mult) miez: *fruct miezos;* **2.** (fig.) substanţial; valoros: [nuvelele lui] *nu cuprind nimic miezos.* CĂL. [***Miez*** + *-os*].

miezuíná, miezuini şi **miezuine** f. (pop.) **1.** brazdă îngustă de pămînt între două ogoare; hat: *dl Creţu scoase mapa şi-i arătă miezuina.* AG.; **2.** gard care desparte două case, două proprietăţi: *a sădit şi-un şir de salcîmi de-a lungul miezuinei.* SL.; (şi: **mezuină**). [Cf. ***miez, mejdină***].

migálă f. minuţiozitate, scrupulozitate, atenţie extremă în efectuarea unei munci; muncă făcută cu răbdare şi meticulozitate: *carte făcută cu migală; migala i-a fost răsplătită.* [De la ***migăli***].

mígă f. v. **mică**[2].

migăí vb. v. **migăli.**

migălós a. v. **migălos.**

migăleálă, migăleli f. migală, minuţie: *versul se urzea încet, cu o migăleală penibilă.* VLAH. [***Migăli*** + *-eală*].

migălí, migălesc vb. (tr. şi intr.) **1.** a lucra cu răbdare şi cu minuţiozitate: *mulţi ani a migălit la dicţionar;* **2.** a lucra încet şi fără spor; a migoroşi; a pierde prea mult timp pentru nimicuri; a tîndăli: *blajina noră migăia prin casă.* CR.; *ne apucarăm să tăiem abţibilduri ...; migălirăm însă amîndoi vreme îndelungată.* PR.; (şi: **migăi**). [Et. nec.].

migălíre, migăliri f. acţiunea de a migăli şi rezultatul ei: *păstrare a versurilor în sertar, adică o migălire a lor în răstimpuri.* C. [V. ***migăli***].

migălít, ~ţi, migălită, ~e a. făcut cu multă migală: *pe migălite rînduri stă nopţi întregi plecat.* VLAH. [V. ***migăli***].

migălitúră, migăliturí f. efectul migălirii; (concr.) lucru făcut cu (multă) migală: *scoarţă aleasă în fel de fel de migăliturí.* DELAVR. [***Migăli*** + *-tură*].

migălós, ~şi, migăloásă, ~e a. care lucrează cu (multă) migală; care se ocupă cu lucruri mici, fine: *migăloşii miniaturişti.* OD.; **2.** care cere migală, care se face cu migală: *o poartă ... lucrată toată în sculpturi migăloase.* VLAH.; (şi: **migăios**). [***Migală*** + *-os*].

migdál, migdali m. pom fructifer mediteranean, din familia rozaceelor, cu frunze lanceolate, cu flori albe sau trandafirii şi cu fructe comestibile (*Amygdalus communis*): *pe sub migdali şi pe sub roze s-au dus în umbră zîmbitori.* MACED. [Din sl. ***migdală***].

migdalát, ~ţi, migdalată, ~e a. de forma migdalei, alungit: *avea ochi ... mari şi migdalaţi.* PR. [***Migdală*** + *-at*].

migdálă, migdale f. fructul migdalului, de formă alungită, al cărui sîmbure, cu gust dulce sau amar, este comestibil; (p. restr.) sîmburele acestui fruct: *farfurii cu migdale curăţite.* FIL. [***Migdal*** + *-ă*].

miglişí vb. v. **mîglisi.**

migmatít, migmatite n. rocă metamorfică formată prin pătrunderea magnei granitice între roci sedimentare. [Din fr. ***migmatite***].

mígmă, migme f. (înv.) amestec de liant, agregat mărunt şi apă, asemănător mortarului, în care se pune cărămidă pisată, folosit în zidărie: *ornamente policrome, pe care vremea şi apa le-au şters, fără a desfiinţa cu totul urma migmei.* OD. [Din gr. mod. ***mígma,*** lat. ***migma***].

mignon, ~i, mignonă, ~e [minión] a. (adesea subst.) micuţ, delicat: *iubea o mignonă blondă;* (scris şi: *minion*). [Din fr. ***mignon***].

migoroşí, migoroşesc vb. (reg.; intr.) a migăli: *tot migoroşea acolo, îi înmuia praful de pe tălpile crăpate.* SOR. [Cf. ***migăli***].

migrá, migrez vb. (intr.) **1.** (despre populaţii) a se deplasa în masă dintr-o regiune în alta, dintr-o ţară în alta; **2.** (despre animale, mai ales despre păsări şi peşti) a se muta în masă, în anumite perioade ale anului, din unele ţinuturi sau zone în altele; **3.** (despre particule) a se deplasa într-o anumită direcţie, sub acţiunea unei diferenţe de concentraţie, de potenţial sau a altor factori; **4.** (fig.) a se transfera: *politicienii migrează de la un partid la altul.* [De la ***migraţie***].

migránt, ~ţi, migrantă, ~e a. şi m., f. (om, pasăre etc.) care migrează: *migrantul obişnuit este un tip... creativ.* D. // a. caracteristic, specific migratorilor: *viaţă migrantă şi fără griji.* CĂL. [Din fr. ***migrant***].

migráre, migrări f. acţiunea de a migra şi rezultatul ei.; migraţie; (fig.) *Banca Naţională ar trebui să intervină ... pentru a preveni migrarea economiilor populaţiei din lei în valută.* A. [V. ***migra***].

migratór, ~i, migratoáre a. care migrează: *stoluri de păsări migratoare sfîşiau cerul.* GHEŢIE. // m. pl. popoare care au năvălit în Europa în evul mediu: *populaţia din Dacia s-a retras în munţi din calea migratorilor.* [Din fr. ***migrateur***].

migráţie, migraţii f. **1.** deplasare voluntară a unor indivizi, a unor populaţii de pe un teritoriu pe altul, determinată de factori economici, politici, culturali, naturali etc.: *marile migraţiuni ale popoarelor.* EM.; *persoanele intervievate susţin că migraţia pentru lucru este bună.* D.; **2.** mutare în masă a unor animale (mai ales păsări şi peşti), în anumite perioade ale anului, dintr-o regiune sau zonă în alta: *mi-grafiunile lungi şi repetate ... nu au făcut din rîndunele nişte aventuriere.* ARG.; **3.** schimbare naturală, accidentală sau controlată de om, în repartiţia geografică a unei specii vegetale; **4.** deplasare a unui radical într-o

moleculă; **5.** deplasare a neutronilor în cursul micşorării vitezei sau a difuziunii lor; **6. migraţia capitalului,** procesul mişcării capitalurilor dintr-o ramură în alta, în cadrul economiei naţionale sau dintr-o ţară în alta; **7. migraţiunea petrolului** (sau **ţiţeiului**), proces de trecere a petrolului şi a gazelor asociate din roca în care s-au format în rocile în care se pot acumula, formînd zăcăminte; **8.** (fig.) transferare: *migraţia parlamentară se poartă şi la americani.* A.; (şi: **migraţiune**). [Din fr. ***migration,*** lat. ***migratio, -onis***].

migraţiúne f. v. **migraţie.**

migrénă, migrene f. durere intensă, de obicei într-o singură parte a capului, însoţită de greaţă, vărsături etc.: *aşa-zisele migrene de care sufereau cucoanele pe vremuri au dispărut.* PR. [Din fr. ***migraine***].

mihálţ, mihalţi m. peşte răpitor de apă dulce, în formă de fus, de culoare brună-verzuie, acoperit cu solzi mărunţi, răspîndit mai ales în rîurile Olteniei; mîntuş, molaş (*Lota lota*): *ţăranii vîlceni prepară din ficatul de mihalţ o doctorie pentru vindecarea bolilor de ochi;* (şi: **mialţ,** (reg.) **mihoală**). [Et. nec.; cf. magh. ***menyhal***].

mihoálă f. v. **mihalţ.**

mihohó interj. cuvînt care redă nechezatul calului. // m. (glumeţ) nume dat mînzului, calului: *pentru behehe vei prăpădi şi pe mihoho.* NEGR. [Onomat.].

mihonă, pers. 3 **míhonă** şi **mihoneşte** vb. (reg.; intr.) a necheza: [Ionică] *mihonă ca un mînz.* VLAH. [De la ***mihoho***].

mihotí, pers. 3 **mihoteşte** vb. (intr.) a necheza. [De la ***mihoho***].

mihráb, mihraburi n. nişă bogat ornamentată într-o moschee, orientată spre Mecca, servind drept sanctuar. [Din turc. ***mihrab***].

míilea, mía num. ord. (precedat de art. *al, a;* cu valoare adj. sau subst.) (cel) care se află între al nouă sute nouăzeci şi nouălea şi al o mie unulea; (adj.) *a mia cîştigătoare a concursului;* (subst.) *al miilea n-a mai participat;* (şi: **mielea**). [***Mie*** + ***-le*** + ***-a***].

miíme, miimi f. **1.** fracţiune dintr-un întreg obţinută prin împărţirea lui într-o mie de părţi egale; **2.** unitate de măsură pentru unghiuri. [***Mie*** + ***-ime***].

mişoáră, mişoare f. (fam.) diminutiv al lui mie: *am pierdut trei miişoare.* [***Mie*** + ***-işoară***].

míjă, (rar) **miji** f. **1.** (înv.) apariţie de o clipă; clipire: *lumea aceasta-i ca o mizã mică.* DOS.; **2.** (mai ales artic.) nume dat unor jocuri de copii; mijoarca: *copiii jucau mija;* **de-a mija** sau (înv.) **de mijă,** de-a (v-aţi) ascunselea: *băiatul ... parcă de mijă umbla jucînd.* PANN; (şi: (înv.) **mizã**). [De la ***miji***].

mijeálă, mijeli f. (rar) mijire. [***Miji*** + ***-eală***].

mijí, mijesc vb. **1.** (intr. şi tr.) a închide ochii pe jumătate strîngînd pleoapele pentru a vedea mai bine, a se concentra sau pentru a se acomoda cu lumina ori cu întunericul: *cu cît mijesc ochii mai tare, cu atît bătrîna mea prietenă apare mai limpede.* CAR.; **2.** (intr.) a se închide, a se face mici (de somn, de oboseală): *îşi făcu apariţia Lenica ... cu ochii încă mijiţi de somn.* GHEŢIE; **3.** (intr.; la jocul mija) a sta cu ochii închişi sau legaţi cîtă vreme ceilalţi parteneri de joc se ascund; **4.** (intr. şi tr.; la pers. 3) a începe să se zărească; a se ivi: *vezi încă mijind printre ierburi licurici.* OD.; (fig.) *mijeşte şoapta unor tainice doruri;* **a miji** (sau refl. impers., **a se miji**) **de ziuă,** a se face ziuă, a se lumina, a se crăpa de ziuă: *de cum se miji de ziuă, norodul se grămădi.* NEGR.; *afară abia mijea de ziuă.* AG.; **a(-i) miji cuiva mustaţa,** a începe să-i crească mustaţa unui tînăr; a fi pe punctul de a deveni bărbat: *mustăcioara abia mijea.* ISP.; **5.** (tr.) a răsări, a încolţi: *o cîmpie prin pielea căreia mijeşte fînul primăvăratic.* DELAVR. [Din bulg. ***miža***].

mijíre, mijiri f. acţiunea de a miji şi rezultatul ei: *o mijire albă de soare.* VLAH. [V. ***miji***].

mijít[1], mijituri n. (reg.) **de-a mijitul** sau **de-a mijita,** numele unui joc de copii; mija; (şi: **mijita**). [V. ***miji***].

mijít[2], ~ţi, mijită, ~e a. întredeschis (ca semn al oboselii, al somnului sau al concentrării atenţiei): *revăzu ... figura mamei sale, cu ochi mijiţi, iscoditori.* GHEŢIE. [V. ***miji***].

mijíta f. v. **mijit[2].**

mijitór, ~i, mijitoáre a. (rar) care mijeşte: *buzele lui roşii, cu mustăţi mijitoare.* MACED. [***Miji*** + ***-tor***].

míjloc, mijlocuri şi **mijloace** n. **1.** punct, loc situat la egală distanţă de punctele periferice, de extremităţi; loc situat în interior, la oarecare distanţă de margine; interval dintre două obiecte sau dintre două extremităţi: *trînteşte baba în mijlocul casei.* CR.; **de mijloc,** situat între limita superioară şi cea inferioară (ca dimensiune, calitate, valoare); **clasa de mijloc,** categorie socială formată din mici proprietari, producători, funcţionari, intelectuali etc.; mica burghezie: *clasa noastră de mijloc constă din dascăli şi din ceva mai rău, din advocaţi.* EM.; **la** (sau **în**) **mijloc,** în centru: *în mijloc stă aşezată o masă.* CAR.; **în mijlocul ...,** printre ..., între ...: *petreceam ceasuri întregi în mijlocul cărţilor.* GHEŢIE; **a fi la mijloc,** a fi în cauză, în joc: *e la mijloc tot norocul vieţii mele.* CAR.; **a fi ceva la mijloc,** a fi ceva necunoscut (şi suspect) la baza unui lucru, a unui fapt: *e o confuzie la mijloc.* EL.; **a sta** (sau **a se pune**) **la mijloc,** a media o înţelegere: *boierii din Ţara Românească se puseră la mijloc cu rugăciuni şi se făcu pace.* ISP.; **drum** (sau **cale**) **de mijloc,** soluţie moderată sau de compromis; atitudine ponderată; **2.** parte a corpului omenesc aflată între torace şi şolduri; talie, brîu: *era încins cu bete ... în jurul mijlocului.* PETR.; **3.** (înv.) mediu[2], ambianţă: *mijlocul literar în care eram.* MAIOR.; **4.** moment situat la aceeaşi depărtare de începutul şi sfîrşitul unui interval de timp, al unui proces în desfăşurare; jumătate; **veacul** (sau **vîrsta**) **de mijloc,** evul mediu; **în** (sau **la**) **mijlocul ...,** în cursul; în toiul: *s-a stins lumina la mijlocul petrecerii;* **la mijloc,** între timp, de atunci: *sînt ani la mijloc.* EM.; **5.** parte centrală a unei comunicări, a unei povestiri: *să vezi dumneata mijlocul şi sfîrşitul* [basmului]. CAR.; **6.** ceea ce serveşte pentru a (se) atinge un scop; procedeu, metodă; fel, cale: *prin mijloacele legale ..., Bosnia nu va putea fi ţinută deloc la legea catolică.* EM.; *nu e alt mijloc de scăpare;* **7.** posibilitate, putinţă de a face ceva: *voi încerca să-mi croiesc un drum prin propriile mijloace.* GHEŢIE; **8.** (la pl.; concr.) avere, stare; resurse, fonduri: *dacă nu-s mijloace, ce să facem?* AL.; **mijloace de existenţă,** cele necesare traiului: *doamna Ioanida devenea telurică ... cînd venea vorba de mijloacele de existenţă.* CĂL.; **mijloace circulante,** fond de rulment; **9.** (la pl.; concr.) unelte, instrumente, utilaje: *omul de azi ... trebuie să-şi cultive pămîntul mai bine, cu mijloace tehnice.* SAD.; **mijloace de transport** (sau **de circulaţie, de locomoţie**), autovehicule pentru transportul persoanelor sau al obiectelor. [Lat. ***medius locus***].

mijlocár, ~i, mijlocară, ~e a. (reg.) mijlociu. // n. nume dat unor (părţi de) obiecte care ocupă locul din mijloc, din centru; mijlocaş. [***Mijloc*** + ***-ar***].

mijlocáş, ~i, mijlocaşă, ~e a. de mijloc, mijlociu: *ţărănime mijlocaşă.* // m. **1.** ţăran care posedă o avere mijlocie, care are o oarecare stare, între fruntaş şi codaş: *începură să-i ridice şi pe mijlocaşi, sub pretext că şi ei au pămînt.* SOR.; **2.** fiecare dintre jucătorii care acţionează între înaintarea şi apărarea unei echipe (la unele jocuri cu mingea); half: *jocul agresiv al mijlocaşilor;* **3.** (la pl.) perechea de cai înhămaţi la mijloc, între înaintaşi şi rotaşi; (la sg.) fiecare dintre caii care formează această pereche; **4.** (pop.) nume dat unor (părţi de) obiecte care ocupă locul din centru; mijlocar. [***Mijloc*** + ***-aş***].

mijlocél, mijlocele n. diminutiv al lui mijloc; talie: *cu brîu lat se încingea, mijlocelul că-şi frîngea.* POP. [***Mijloc*** + ***-el***].

mijlocí, mijlocesc vb. **1.** (intr.) a interveni, a stărui pe lîngă cineva (în favoarea altcuiva); a intermedia: *împăratul ... va mijloci a i se da în căsătorie.* BĂLC.; **2.** (tr.) a trata, a pune la cale: *ei mijlociră a se da coroana Annei.* NEGR.; **3.** (tr.) a media; a înlesni: *arta este o viziune paralelă a lumii, mijlocită de nişte spirite excepţionale.* GHEŢIE; **4.** (filoz.; tr.) a realiza relaţia între alţi doi termeni; a media. [De la ***mijloc***].

mijlocíre, mijlociri f. acţiunea de a mijloci şi rezultatul ei; intervenţie; mediere: *producătorul e mai aproape de consumator ... fără mijlocire negustorească.* EM.; *să intre ea la împăratul cu mijlocire de iertare.* ISP.; **prin mijlocirea ...,** prin intermediul ..., cu ajutorul ...: *prin mijlocirea fetei, el află multe.* POP. [V. ***mijloci***].

mijlocít, ~ţi, mijlocită, ~e a. mediat: *nu-şi dorea relaţii mijlocite.* [V. ***mijloci***].

mijlocitór, ~i, mijlocitoáre m., f. persoană care mijloceşte; intermediar, mediator: *cu cît necesitatea de negustori şi alte soiuri de mijlocitori e mai mică cu atît un popor e mai liber.* EM.; *cumpără printr-un mijlocitor cele patru poliţe.* GHEŢIE. [***Mijloci*** + ***-tor***].

mijlociu, ~ii, mijlocie, ~ii a. **1.** care se găseşte la mijloc (ca poziţie); **deget mijlociu** (şi n.), degetul care se află între arătător şi inelar: *două degete de la mîna dreaptă, arătătorul şi mijlociul.* ISP.; **2.** (adesea subst.) al doilea dintre mai mulţi fraţi, considerat în raport cu aceştia; mezin: *feciorul cel mijlociu.* CR.; **3.** care se situează între extrema superioară şi cea inferioară (ca dimensiune, calitate, valoare); de mijloc, mediu[1], potrivit: *era de statură mijlocie;* **4.** mediocru: *totul era destinat să răspundă unui gust burghez mijlociu.* GHEŢIE; (adv.) *afluenţa spre cariera politică a persoanelor mijlociu dotate, a mediocrităţilor.* GHEŢIE; **5.** (sport) **categorie mijlocie** (şi f.), categorie de greutate la box, lupte şi haltere, situată între semimijlocie şi semigrea. [***Mijloc*** + ***-iu***].

mijoárcă, (rar) **mijoarce** f. (reg.) **de-a mijoarca,** de-a (v-aţi) ascunselea: *cînd ne jucăm noi băieţii de-a mijoarca.* CR. [De la ***mija***].

mijós adv. cu ochii pe jumătate închişi; chiorîş: *el şi tatarul se uita mijos.* PANN. [***Mijă*** + ***-os***].

mikadó m. **1.** nume dat de europeni împăratului Japoniei; **2.** palat imperial japonez. [Din fr. ***mikado***].

mii n. v. **milă[1].**

milacóp, milacopi m. peşte teleostean din Marea Mediterană şi Marea Neagră, brun, cu dungi argintii şi cu solzi mari (*Sciaena cirrosa*). [Et. nec.].

milanéz, ~i, milaneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic oraşului Milano sau locuitorilor lui, referitor la Milano sau la locuitorii acestuia: *industria milaneză este prosperă.* // m., f. persoană (originară) din Milano. // f. tricot de mătase din care se confecţionează obiecte de lenjerie; (adj.) *cămaşă milaneză.* [***Milano*** n. pr. + ***-ez***].

milangulár, ~i, milangulară, ~e a. (despre o figură geometrică) care are 1000 de unghiuri interioare (aproape identic cu un cerc). [Din fr. ***milleangulaire***].

mílă[1], mile f. unitate de măsură pentru lungimi (terestre sau marine), care a variat în timp de la o ţară la alta; (astăzi) unitate de măsură pentru lungimi terestre, folosită în Anglia şi SUA, egală

cu 1609 m; leghe: *la o milă depărtare.* BĂLC.; **milă marină,** unitate de măsură pentru lungimi marine, egală cu 1852 m; **milă pătrată,** unitate de măsură pentru suprafeţe, egală cu 57,55 ha; **milă romană,** unitate de măsură pentru lungimi, egală cu 1000 de paşi (=1482 m); (şi: (înv.) **mil**). [Din pol. ***mila***].

mílă², (rar) **mile** f. **1.** sentiment de compătimire pentru durerile, suferinţele cuiva şi pornirea de a i le uşura; milosîrdie, milostenie, milostivire: *mult eşti frumos şi mi-e milă de tine.* EM.; *mi s-a făcut milă de el şi mi-am schimbat vorba.* GAL.; **fără (de) milă,** nemilos, crud: *sînt de toţi ai mei uitată şi de rude fără milă în pustiuri lepădată.* AL.; **de milă** sau de **mila cuiva,** dintr-un sentiment de compătimire: *o iubesc acum mai mult de milă.* NEGR.; **de milă să nu ...,** de teamă, de grijă să nu cumva ...: *nu cuteza să calce ... de milă să nu le strice frumuseţea.* ISP.; **de silă, de milă** sau **de milă, de silă,** vrînd-nevrînd; de voie, de nevoie; **(ţi-e) mai mare mila,** se spune cînd cineva sau ceva se află într-o stare demnă de compătimire; **2.** (pop.) stare tristă, jalnică, vrednică de plîns: *înduioşat de mila bietelor paseri.* CR.; **a-i plînge cuiva de milă,** a fi cuprins de părere de rău, pentru suferinţele cuiva: *o ia la bătaie, de-ţi venea să-i plîngi de milă.* CR.; **3.** tristeţe, melancolie, jale: *ochii tăi sînt plini de milă.* EM.; **4.** bunăvoinţă, blîndeţe, înţelegere: *a mai fost şi mila părintească la mijloc.* CR.; **5.** binefacere, caritate, milostenie; (concr.) pomană: *trăieşte din mila oamenilor;* **a cere milă a)** a cerşi; **b)** a cere îndurare, iertare; **casa milei** (sau **milelor**), instituţie, loc unde se împart milostenii săracilor; **6.** bunăvoinţă şi ajutor pe care Dumnezeu le acordă omului; graţie divină, har dumnezeiesc; îndurare: *Doamne, fie-ţi milă de mine!* GHEŢIE; *din mila lui Dumnezeu;* **unde** (sau **pe ce**) **pune el mîna, pune şi Dumnezeu mila,** se spune despre acela căruia îi merg toate din plin; **a lăsa pe cineva în mila Domnului,** a lăsa pe cineva în voia soartei; **Dumnezeu cu mila!,** fie ce-o fi!, cum o da Dumnezeu; (înv.) **prin** (sau **din, cu**) **mila lui Dumnezeu,** formulă de introducere la scrierile vechi, acte administrative, scrisori etc.: *eu Grigorie Ureachi care den mila lui Dumnezău ... am fost vornic mare.* UR. [Din sl. ***milŭ***].

milcuí, milculésc vb. (înv. şi pop.; refl.) **1.** a se îndura de cineva; a se milostivi; **2.** a implora milă²; a se ruga (cu umilinţă, cu smerenie) pentru ajutor: *m-am milcuit, m-am rugat de sărac şi de bogat.* POP. [Din bulg. ***milcamŭ***].

milenár, ~i, milenară, ~e a. **1.** care conţine, care numără o mie de ani: *perioadă milenară;* **2.** care există, care durează de o mie de ani; (p. ext.) de mii de ani, de foarte mult timp: *înţelepciunea milenară se condensează ... în zicători.* CĂL. [Din fr. ***millénaire,*** lat. ***millenarius***].

milenarísm n. credinţă mistică într-o împărăţie de o mie de ani a lui Isus Hristos pe pămînt, proprie unor secte (adventişti, martorii lui Iehova, mormoni etc.); chiliasm. [Din fr. ***millénarisme,*** lat. ***millenarius***].

milenaríst, ~şti, milenaristă, ~e a. care aparţine milenarismului, referitor la milenarism: *dogme milenariste.* // m., f. adept al milenarismului. [Din fr. ***millénariste***].

miléniu, milenii n. perioadă, interval de timp de o mie de ani; (p. ext.; mai ales la pl.) perioadă foarte lungă: *pentru a putea păşi îndărăt spre alt mileniu, scriitorul se lasă cuprins de un miraj.* CĂL.; *rătăcim de milenii prin codri de ficţiuni şi prin munţi de himere.* GHEŢIE. [Din lat. ***millenium***].

milésim, milesime n. **1.** (livr.) cifră care indică mia în exprimarea miilor în cifre; **2.** cifră de pe o monedă, o marcă poştală etc. indicînd data de emitere, ocazia emiterii etc.; (şi: **milezimă**). [Din fr. ***millésime***, lat. ***millesimus***].

milezímă f. v. **milesim.**

mili- element de compunere cu sensul „o mie de", „a mia parte". [Din fr. ***milli-***].

milliampér, miliamperi m. unitate de măsură pentru intensitatea curentului electric, egală cu o miime dintr-un amper. [Din fr. ***milliampère***].

milliampermétru, miliampermetre n. ampermetru pentru măsurarea intensităţilor reduse ale curentului electric. [Din fr. ***milliampèremètre***].

miliár¹, ~i, miliară, ~e a. şi n. **1.** (piatră sau stîlp) care, aşezat din milă în milă sau din kilometru în kilometru la marginea drumurilor romane, servea la măsurarea distanţelor: *stîlpii miliari ai drumurilor.* OD. // n. (înv.; în forma **miliariu**) unitate de măsură egală cu o milă¹ romană (pătrată): *două mii de miliarii.* [Din lat. ***milliarius,*** fr. ***milliaire***].

miliár², ~i, miliară, ~e a. (med.) de forma unui bob de mei: *formaţiune miliară;* **tuberculoză miliară,** granulie. [Din fr. ***milliaire***].

miliárd, miliarde num. card. număr egal cu o mie de milioane; bilion. // n. **1.** cantitate, mulţime, sumă etc. egală cu acest număr: *dacă s-ar desface safeurile băncilor ar ieşi la iveală miliardele.* PETR.; **2.** (p. ext.; adesea la pl.) mulţime foarte mare, nedeterminată: *miliardele de combinaţii ale materiei.* VLAH. [Din fr. ***milliard***].

miliardár, ~i, miliardară, ~e a. şi m., f. (persoană) care posedă o avere evaluată în miliarde (de lei, dolari, euro etc.); (om) foarte bogat. [Din fr. ***milliardaire***].

miliárdime, miliardimi f. fracţiune dintr-un întreg, obţinută prin împărţirea lui într-un miliard de părţi egale. [***Miliard*** + *-ime*; cf. fr. ***milliardième***].

milibár, milibari m. unitate de măsură pentru presiune, egală cu o miime de bar. [Din fr. ***millibar***].

miliéu, milieuri n. obiect de pînză (brodată) sau de dantelă care se aşază (ca ornament) pe o mobilă. [Din fr. ***milieu*** (de table)].

miligrám, miligrame n. unitate de măsură pentru masă, egală cu a mia parte dintr-un gram. [Din fr. ***milligramme***].

milihénri, milihenri m. unitate de măsură pentru inductanţă, egală cu a mia parte dintr-un henri. [Din fr., engl. ***millihenry***].

mililambért, mililamberţi m. unitate de măsură pentru strălucire, egală cu a mia parte dintr-un lambert. [Din fr. ***millilambert***].

mililítru, mililitri m. unitate de măsură pentru volum, egală cu a mia parte dintr-un litru (=1cm³). [Din fr. ***millilitre***].

milimétric, ~ci, milimetrică, ~ce a. **1.** exprimat în milimetri, de mărimea unui milimetru; (p. ext.) foarte mic; **2.** (despre scări) gradat în milimetri; **hîrtie** (sau fam., **foaie**) **milimetrică,** hîrtie liniată orizontal şi vertical din milimetru în milimetru, utilizată în desenul tehnic sau pentru trasarea graficelor şi a diagramelor: *nişte linii drepte sau curbe se pot trage pe foaie milimetrică.* GHEŢIE. // adv. cu mare exactitate, riguros: *am măsurat milimetric.* [Din fr. ***millimétrique***].

milimétru, milimetri m. unitate de măsură pentru lungime, egală cu a mia parte dintr-un metru; **milimetru coloană de mercur,** unitate de măsură pentru presiune, egală cu presiunea exercitată de o coloană de mercur înaltă de 1 mm. [Din fr. ***millimètre***].

milimicrón , milimicroni m. a mia parte dintr-un micron. [Din fr. ***millimicron***].

milinó n. pînză de in foarte subţire; muselină. [Din fr. ***milinon*** „jumătate linon"].

milioersted, milioerstezi [miliórsted] m. a mia parte dintr-un oersted. [Din fr. ***millioersted***].

milión, milioane num. card. număr egal cu o mie de mii. // n. **1.** cantitate, mulţime etc. egală cu acest număr: *patru milioane de deputaţi la un loc.* AL.; *odată strîns primul milion, celelalte vin de la sine.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.; adesea la pl.) mulţime foarte mare, nedeterminată: *milioane de infuzorii.* EM.; *aş fi vrut ... să ascult milioane de greieri.* EL.; **de milioane,** extraordinar (de bun, de frumos etc.): *un băiat de milioane.* [Din fr. ***million***].

milionár, ~i, milionară, ~e a. şi m., f. (persoană) care posedă o avere evaluată în milioane (de lei, dolari, euro etc.); (om) foarte bogat: *lumea v-a văzut cu mirare transformîndu-vă de azi pînă mîine în milionari.* EM.; *în filmele americane, telefonista întîlnea mereu cîte un tînăr milionar.* CĂRT. [Din fr. ***millionaire,*** germ. ***Millionär***].

milionarizá, milionarizez vb. (rar; tr.) a face ca cineva să devină milionar; a îmbogăţi foarte mult pe cineva: *poporul întreg e bolnav de hatîrul cu care milionarizaţi creaturile voastre.* EM. [***Milionar*** + *-iza*].

milionarizáre, milionarizări f. (rar) acţiunea de a milionariza şi rezultatul ei: *liberalismul austriac a şi avut drept rezultat ridicarea unei rase de mijlocitori ... şi milionarizarea advocaţilor.* EM. [V. ***milionariza***].

milionáş, milionaşe n. diminutiv al lui milion: *au măzdrit ... un milionaş de gălbiori.* AL. [***Milion*** + *-aş*].

milioníme, milionimi f. fracţiune dintr-un întreg obţinută prin împărţirea lui într-un milion de părţi egale. [***Milion*** + *-ime*].

milión(u)lea, milioána num. ord. (precedat de art. *al, a;* adj. sau subst.) (cel) care se află între 999999-lea şi al 1000001-lea. [***Milion*** + *-u(le)* + *-a*].

miliroentgen, miliroentgeni [miliróntgen] m. unitate electrostatică de radiaţie, egală cu a mia parte dintr-un roentgen. [Din fr. ***milliröntgen***].

milisecúndă, milisecunde f. unitate de timp egală cu a mia parte dintr-o secundă. [Din fr. ***milliseconde,*** engl. ***millisecond*** (după *secundă*)].

militá, militez vb. (intr.) **1.** a activa intens într-un domeniu (social, politic, cultural etc.); a lupta pentru un principiu, pentru o cauză etc.: *au militat pentru pace;* **2.** (rar) a constitui o dovadă, un argument; a pleda: *aceste dovezi militează în contra voastră.* [Din fr. ***militer***].

militánt, ~ţi, militantă, ~e a. care serveşte celui ce militează: *amvonul e la catolici un fel de tribună militantă.* BL. // m., f. persoană care militează; combatant, luptător (pentru un principiu, pentru o cauză etc.). [Din fr. ***militant***].

militantísm n. concepţie, atitudine, activitate de militant. [Din fr. ***militantisme***].

militár, ~i, militară, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic armatei, cadrelor acesteia sau soldaţilor, referitor la armată, la cadrele armatei sau la soldaţi, destinat armatei, cadrelor acesteia sau soldaţilor; milităresc, ostăşesc: *cînta fanfara militară.* BAC.; *purta uniformă militară;* **serviciu** (sau **stagiu**) **militar,** stagiu pe care trebuie să-l presteze în armată fiecare cetăţean valid al unei ţări; **2.** realizat, efectuat de sau prin armată; care se sprijină, se bazează pe armată: *intervenţie militară; dictatură militară.* // m. persoană care face parte din armată sau care îşi face stagiul militar; oştean, soldat: *militarii constituiau o castă aproape închisă.* PR.; *frunză verde de stejar, m-a dat satul militar.* POP. [Din fr. ***militaire,*** lat. ***militaris,*** germ. ***Militär***].

militarísm n. politică de subordonare a întregii vieţi politice, sociale etc. intereselor armatei şi pregătirii pentru război: *militarismul este... una din manifestările brutei.* V.R.; *se trezea oroare de militarism.* CĂL. [Din fr. ***militarisme,*** germ. ***Militarismus***].

militaríst, ~şti, militaristă, ~e a. propriu, caracteristic militarismului, referitor la militarism. // m., f. adept al militarismului. [Din fr. ***militariste***].

militarizá, militarizez vb. (tr.) a subordona teritorii, întreprinderi etc. unui regim militar; a organiza milităreşte o ţară, o regiune, o întreprindere etc. [Din fr. *militariser,* germ. *militarisieren*].

militarizáre, militarizări f. acţiunea de a militariza şi rezultatul ei. [V. *militariza*].

militarizát, ~ţi, militarizată, ~e a. organizat milităreşte, condus de militari; cu caracter militar: *fără a fi un popor militarizat, poporul francez e un popor războinic.* LOV. [V. *militariza*].

militărésc, ~şti, milităreáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic armatei sau militarilor, referitor la armată sau la militari, destinat armatei sau militarilor; militar, ostăşesc: *slujba militărească are mai multe neplăceri decît mulţămiri.* NEGR.; *mers milităresc.* // f. (mai ales artic.) numele unui dans popular executat de ostaşi; melodia acestui dans; hora ostaşilor. [*Militar* + *-esc*].

milităréşte adv. ca militarii, în felul militarilor; soldăţeşte: *aşezaţi milităreşte, în ordine alfabetică, fură trecuţi în revistă întîi de rege.* CĂL. [*Militar* + *-eşte*].

milităríe, militării f. serviciu, stagiu militar; viaţă, profesie de militar; disciplină militară; armată: *s-a lăsat ... de militărie.* VLAH.; **a-şi face milităria,** a-şi face stagiul militar; (fam.) **a face militărie cu cineva,** a se purta sever cu cineva, a struni pe cineva. [*Militar* + *-ie*].

milităríme f. totalitatea militarilor; mulţime de militari. [*Militar* + *-ime*].

militărós, ~şi, milităroásă, ~e a. specific militarilor, de militar; (p. ext.) rigid, sever: *milităros ca mentalitate , ... privea cu oroare ... revoluţiile.* PETR.; (subst.) *o făcea pe militărosul.* [*Militar* + *-os*].

miliţián, ~eni, miliţiană, ~ene m., f. **1.** (înv.) soldat de miliţie: *o întărire de vreo trei-patru sute de miliţieni.* OD.; **2.** (în regimul comunist) poliţist: *miliţianul lasă semaforul verde mai puţin pietonilor decît automobiliştilor.* R.L. [*Miliţie* + *-ian*; cf. fr. *milicien*].

miliţiáncă, miliţience f. (în regimul comunist) poliţistă. [*Miliţian* + *-că*].

milíţie, miliţii f. **1.** (înv.) corp de trupe înarmate (cu însărcinări speciale); **2.** (înv.) trupe nepermanente sau de rezervă, formate din orăşeni sau ţărani, pentru susţinerea armatei: *pe la 1830, ... s-a făcut miliţia.* GHICA; **3.** (p. ext.; pop.) serviciu militar; militărie: *mă duc maică-n miliţie.* POP.; **4.** (în regimul comunist) poliţie: *l-au dat pe mîna miliţiei.* PR.; *cocoşeii luaseră de mult drumul miliţiei.* CĂRT.; **5. miliţie privată,** organizaţie paramilitară interzisă de lege. [Din lat. *militia,* rus. *miliţia*].

mílium n. prezenţa unor papule mici, globuloase, albe sau galbene, alcătuite din chisturi intraepidermice sau intradermice, localizate superficial la nivelul suprafeţei cutanate, îndeosebi pe pleoape, obraji şi ceafă, datorită dilatării canalelor sudoripare sau a foliculilor piloşi. [Din fr. *milium*].

milivólt, milivolţi m. unitate de măsură pentru tensiunea electrică, egală cu o miime din volt. [Din fr. *millivolt*].

milivoltmétru, milivoltmetre n. instrument de măsură pentru tensiunile electrice foarte joase. [Din fr. *millivoltmètre*].

milíwátt, miliwaţi m. unitate de măsură a puterii, egală cu a mia parte dintr-un watt. [Din fr. *milliwatt*].

millefeuille [milfŏi] n. prăjitură din foitaj cu cremă. [Cuv. fr.].

millerít, millerite n. sulfură naturală de nichel, galbenă ca alama şi cu luciul metalic puternic. [Din fr. *millérite*].

milóg, ~gi, miloágă, ~ge m., f. **1.** cerşetor (infirm): *la poartă era un milog nenorocit, ieşit din cine ştie ce spital, căci avea capul şi mîinile în întregime bandajate.* CĂRT.; **2.** (pop.) om schilod, infirm: *s-a întors milog din război.* [De la *milă*[2], probabil prin contaminare cu **olog**].

milogeálă, milogeli f. **1.** faptul de a (se) milogi; cerşetorie: *îngînînd o milogeală ..., ea-şi întindea talerul.* VLAH.; **2.** rugăminte, implorare înjositoare (făcută cu glas plîngător): *termină cu milogeala!* [*Milogi* + *-eală*].

milogí, milogesc vb. (refl.) **1.** a cere de pomană; a cerşi: *întindea dreapta şi se milogea tînguios.* CAR.; **2.** a se ruga de cineva cu stăruinţă, înjositor (cu glas plîngător): *Zmeul ... veni milogindu-se la muma voinicului.* ISP.; *Victor ar fi murit mai bine decît să se milogească unor străini.* GHEŢIE. [De la *milog*].

milogíre, milogiri f. acţiunea de a se milogi şi rezultatul ei; milogeală; plînset, tînguire. [V. *milogi*].

milogít, ~ţi, milogită, ~e a. (rar) tînguitor; plîngăreţ: *zmeul ... cu grai milogit îi zise.* ISP. [V. *milogi*].

milónga f. formă muzicală înrudită cu cea a tangoului, întîlnită în America de Sud. [Cuv. sp.].

milonít, milonite n. rocă metamorfică formată prin metamorfismul dinamic din zonele de intensă dislocare a scoarţei terestre, caracterizată prin existenţa unui material sfărîmat cimentat, dispus în benzi paralele sau în formă de lentile. [Din fr. *mylonite*].

milonitizáre, milonitizări f. proces de formare a milonitelor. [Din fr. *mylonitisation*].

milórd, milorzi m. (rar) termen de adresare către un lord. [Din engl. *milord*].

milós, ~şi, miloásă, ~e a. **1.** plin de milă[2]; bun, înţelegător; compătimitor: *era miloasă din cale afară.* CR.; **2.** care exprimă milă[2], bunătate: *ochii ei ... adînci, miloşi.* EM.; **3.** (înv. şi reg.) care stîrneşte milă[2]; trist, jalnic: *o prăvirişte miloasă.* DOS.; (adv.) *se ruga milos de blînd.* COŞB.; **4.** care dă de pomană; binefăcător, darnic, milostiv: *milos către săraci* (a. 1685). GCR. [*Milă*[2] + *-os*].

milosírdie, milosîrdii f. (înv.) milă[2], îndurare: *tu cu milosîrdiile tale cele mari nu i-ai părăsit.* BIBLIA. [Din sl. *milosrŭdije*].

milosténie, milostenii f. **1.** (înv.) milă[2]; altruism: *puterea milosteniei şi inima ta cea bună te ajută.* CR.; **2.** binefacere; pomană; (concr.) ceea ce se dă de pomană; milostivire: *astăzi nu face boierul milostenii.* FIL.; **3.** danie, ofrandă făcută unei biserici, unei mănăstiri etc. sau slujitorilor acestora: *maicele din schit primeau ... milostenii de la boierii vecini.* GAL. [Din sl. *milostinija*].

milostív, ~i, milostivă, ~e a. **1.** milos, îndurător, iertător; (p. ext.) bun, blînd: *zînă frumoasă şi milostivă.* AL.; **2.** darnic, generos. // m. epitet pentru Dumnezeu: *s-a cam umplut lumea de rele ..., d-aia şi Milostivul nu mai face minuni.* DELAVR. // f. **1.** (bot.) avrămeasă, veninariţă (*Gratiola officinalis*): *iată mintă, săbiuţă ..., milostivă!* NEGR.; **2.** (reg.; la pl.) nume eufemistic pentru iele. [Din sl. *milostivŭ*].

milostiví, milostivesc vb. (refl.) **1.** a fi cuprins de milă[2]; a se îndura, a se milcui: *milostiviţi-vă, oameni buni!* DRĂGHICI; **2.** a se îndupleca, a ceda (la rugămintea cuiva); a se înduioşa: *babele s-au milostivit şi i-au dat pace de la o vreme.* POP.; **3.** a se arăta milostiv, binevoitor: *Dumnezeu se va milostivi cu ţara Franciei şi o va ajuta.* OD. [De la *milostiv*].

milostivíre, milostiviri f. **1.** acţiunea de a se milostivi şi rezultatul ei; **2.** milă[2], îngăduinţă: *cum ne mărită fără milostivire!* NEGR.; **3.** pomană, binefacere: *milostivire către săraci;* **4.** graţie divină, har dumnezeiesc: *milostivirea cerească ... vine în ajutorul celor nenorociţi.* NEGR.; **5.** generozitate, dărnicie: *vestit ... pentru bunătatea lui cea nepomenită şi milostivirea lui cea neauzită* CR. [V. *milostivi*].

milostívnic, ~ci, milostivnică, ~ce a. **1.** (înv. şi reg.) milostiv; **2.** care denotă milă[2], făcut cu milă. [Din sl. *milostivĭn*[a], bulg. *milostivnic*].

miluí, miluiesc vb. (tr.) **1.** a avea milă[2], a arăta milă cuiva: *Doamne, miluieşte!;* **2.** a da cuiva de pomană; a ajuta pe cineva: *n-a miluit în viaţa lui pe nimeni.* VLAH.; **3.** (înv.) a face o danie, a înzestra pe cineva; a dărui: *rangul de boierie cu care l-a miluit domnia.* SAD.; **4.** (înv.) a cruţa, a salva: *pre carii oblicie că-s închişi, trimite de-i scote şi-i miluie.* NEC. [Din sl. *milovati*].

miluíre, miluiri f. (înv.) acţiunea de a milui şi rezultatul ei; pomană; danie: *darurile şi miluirile rînduite prin voinţa ctitorilor.* OD. [V. *milui*].

miluitór, ~i, miluitoáre a. (înv.) darnic, generos: *să fiţi dăruitori şi miluitori către săraci* (a. 1642). GCR. [*Milui* + *-tor*].

mim, mimuri n. gen de comedie cu gesturi, la greci şi la romani: *din mică vîrstă, în mimuri ... şi la prăvirişti crescut.* DOS. // m. (pl. **mimi**) **1.** actor care interpreta o asemenea comedie; **2.** actor de pantomimă; **3.** persoană care imită (în glumă, în batjocură) apucăturile, gesturile cuiva: *agreat de lumea oficială ca un mim simpatic la banchete ..., nu fu luat ... în serios.* CĂL. [Din fr. *mime,* gr. mod. *mímos*].

mimá, mimez vb. (tr.) **1.** a interpreta un rol, o piesă prin gesturi, ca un mim; **2.** a imita mimica, gesturile, apucăturile cuiva; **3.** a simula: *prietenia pentru el nici nu există, dar o mimează.* PR. [Din fr. *mimer,* it. *mimare*].

mimánsa f. veche şcoală filozofică indiană care susţinea că lumea, veşnică, necreată şi formată din atomi, se întemeiază pe un principiu material alături de unul spiritual. [Din fr. *mimansa*].

mimáre, mimări f. acţiunea de a mima şi rezultatul ei; interpretare prin mimică; imitare; simulare: *mimarea naivităţii.* [V. *mima*].

mimésis n. **1.** principiu estetic, cultivat mai ales în antichitate, potrivit căruia arta este imitarea realităţii: *mimesisul aristotelian e cifra de bronz a artei, care nu va fi anulată niciodată.* GHEŢIE; **2.** (livr.) mimare. [Din lat. *mimesis;* cf. it. *mimesi*].

mimétic, ~ci, mimetică, ~ce a. **1.** referitor la mimetism; care are mimetism; **2.** (rar) referitor la mimesis: *teoria mimetică, după care arta ar fi imitaţia naturii, e răsturnată.* BL.; **3.** (fig.) care mimează, imită: *teoria corespondenţelor nu aduce în discuţie ... similitudini mecanice, repetiţii mimetice, tautologii, ci analogii.* PLEŞU. [Din fr. *mimétique,* it. *mimetico*].

mimetísm n. **1.** însuşire a unor animale de a avea ori de a lua culoarea sau forma unor obiecte din mediul înconjurător, pentru a se proteja de duşmani; **2.** (fig.) tendinţă de a imita comportamentul altuia, de a-şi însuşi deprinderi, maniere străine: *imitatorului nu-i mai rămîne decît desăvîrşirea mimetismului.* CĂL. [Din fr. *mimétisme*].

mimetizá, mimetizez vb. (rar; tr.) a imita. [*Mimet*(ism) + *-iza*].

mímic, ~ci, mimică, ~ce a. **1.** referitor la mim sau la mimuri; de mim: *scenă mimică;* **2.** care se exprimă prin gesturi: *Caragiale moşteni nestatornicia, pasiunea mimică, voluptatea de a vorbi şi a recita.* CĂL.; *limbaj mimic.* // f. **1.** arta de a exprima (pe scenă) prin gesturi, dar mai ales prin mişcările feţei, sentimente, idei, atitudini: *profesori de declamaţie şi de mimică.* NEGR.; *va da familiei reprezentaţii de mimică.* CĂL.; **2.** ansamblu de modificări ale fizionomiei, exteriorizînd gînduri şi sentimente care însoţeşte sau înlocuieşte limbajul oral; mobilitate a feţei: *gestul şi mimica întregesc expresivitatea comunicării.* [Din fr. *mimique,* lat. *mimicus*].

mimodramátic, ~ci, mimodramatică, ~ce a. care ține de mimodramă, referitor la mimodramă: *avem noi oare un corp de balet mimodramamtic sau nu?* FIL. [Din fr. ***mimodramatique***].

mimodrámă, mimodrame f. operă dramatică interpretată prin pantomimă. [Din fr. ***mimodrame***].

mimográf, mimografi m. autor de mimuri. [Din fr. ***mimographe***].

mimologíe, mimologii f. arta de a imita vocea și gesturile cuiva. [Din fr. ***mimologie***].

mimóză, mimoze f. **1.** numele mai multor plante erbacee sau lemnoase exotice din familia leguminoaselor, cu flori mici, roz sau albe, foarte sensibile la atingere (*Mimosa*); (spec.) senzitivă (*Mimosa pudica*); (p. restr.) floarea acestor plante; **2.** (fig.) ființă deosebit de gingașă: *vezi tu femeia aceea de acolo, mimoza aceea fragedă cu ochii mari și languroși.* PETR. [Din fr., lat. ***mimosa***].

mină, minez vb. (tr.) **1.** a săpa, a roade un teren (încetul cu încetul): *marea minează țărmurile;* **2.** (fig.) a slăbi, a distruge (puțin cîte puțin); a măcina, a ruina, a submina: *minată de intrigi și indiscreții, societatea se risipi.* CĂL.; **3.** a pune mine[1], a așeza explozibil la un obiectiv, pentru a-l arunca în aer: *temeliile ... sînt minate cu praf, ș-o sîngură scînteie vă poate nimici într-o clipă.* AL. [Din fr. ***miner***].

mináre, minări f. acțiunea de a mina și rezultatul ei. [V. ***mina***].

minareá, minarele f. (înv.) minaret: *cetăți cu mii de minarele.* OD. [Din turc. ***minare***].

minarét, minarete n. turn înalt, anexă a unei moschee, cu foișor sau cu balcon în partea superioară, de unde muezinul cheamă pe credincioși la rugăciune; minarea: *fiind începutul Ramazanului, iluminație, minaretele gătite cu lampioane.* CĂL. [Din fr. ***minaret,*** germ. ***Minarett***].

minát, ~ți, minată, ~e a. **1.** unde s-au pus mine[1]; cu mine: *cîmp minat;* **2.** (fig.) slăbit, ruinat, distrus. [V. ***mina***].

minavét, minavete n. (înv.) flașnetă: *își consumă viața în gesturi stereotipe: deretecat, tabieturi ..., audiția unei melodii la minavetă.* CĂL.; (și: **minavetă**). [Et. nec.; cf. pol. ***menwet***].

minavétă f. v. **minavet.**

mínă[1], mine f. **1.** loc subteran amenajat, de unde se extrag zăcăminte de substanțe minerale; baie[2]: *mină de aur, de cărbuni;* **2.** (fig.) izvor, rezervor nesecat (de bogăție): *pledez pentru cunoașterea acestor mine informaționale.* R.L.; **3.** dispozitiv prevăzut cu o încărcătură de exploziv, folosit mai ales ca armă, care explodează la atingere sau la comandă: *izbucnirea unei mine.* NEGR.; **4.** vergea subțire de grafit din interiorul creioanelor. [Din fr. ***mine,*** germ. ***Mine***].

mínă[2], mine f. expresie a feței, aparență exterioară; înfățișare, fizionomie, chip, figură: *continua să păstreze aceeași mină gravă.* GHEȚIE; **a avea mină bună** (sau **rea**), a arăta bine (sau rău), a părea sănătos (sau bolnav). [Din fr. ***mine***].

mínă[3], mine f. **1.** monedă grecească antică valorînd 100 de drahme; **2.** numele unei măsuri de greutate la vechii greci. [Din fr. ***mine,*** lat. ***mina***].

míncе f. v. **minge.**

míncie f. v. **minge.**

mincinós, ~și, mincinoásă, ~e a. **1.** care conține, care exprimă minciuni; fals, neadevărat, neîntemeiat: *promisiunea mincinoasă era o inspirație a momentului.* REBR.; **2.** căruia îi place să mintă, care minte: *om mincinos;* **3.** care falsifică, denaturează: *martor mincinos;* **4.** (înv.) contrafăcut, neautentic: *minciunoasele poliți.* NEGR.; **5.** (fig.) amăgitor, înșelător; himeric: *numai aerul se-încheagă în tablouri mincinoase.* EM. // m., f. persoană care spune minciuni, care minte, care nu se ține de cuvînt: *e un mincinos;* (și: (înv. și reg.) ***minciunos***). [***Minciună*** + *-os*].

mincióg, mincioguri și **mincioage** n. plasă în formă de sac cu care se scoate din apă peștele prins în undiță sau în năvod; meredeu. [Cf. ucr. ***mišok*** „săculeț"].

minciúnă, minciuni f. **1.** afirmație prin care se falsifică, se denaturează intenționat adevărul pentru a înșela pe cineva; neadevăr: *dacă lumea ar trebui să piară și eu aș putea s-o scap printr-o minciună, eu n-aș spune-o.* EM.; *atîtea vorbe și minciuni, atîtea seci promisiuni.* VIERU; **a da** (sau **a face**) **pe cineva de minciună,** a dovedi că cineva minte: *lucruri care, de s-ar crede, m-ar da de minciună.* ISP.; **2.** deprindere, obicei de a minți: *este un copil ..., nu știe ce este ... minciuna.* NEGR.; *o țară ... nu poate înainta din cauza spiritului de minciună care plutește asupra tuturor.* EM.; **3.** ficțiune, plăsmuire; invenție: *ce-i în mînă nu-i minciună.* CR.; *cartea se desfășoară altfel, farmecul minciunii mă cuprinde ..., deși povestea a rămas aceeași.* EL.; **4.** iluzie, amăgire: *minciunile vieții;* **5.** (la pl.) fleacuri, nimicuri: *și mi-i spune-atunci povești și minciuni cu-a ta guriță.* EM.; **6.** (mai ales la pl.) minciunea: *îi plac minciunile cu zahăr pudră.* [Lat. ***mentio, -onis***].

minciuneá (~ică), minciunele f. **1.** diminutiv al lui minciună; **2.** (mai ales la pl.) prăjitură uscată făcută dintr-o fișie îngustă de aluat, din ou, zahăr și făină, prăjită în multă grăsime și pudrată cu zahăr; minciună. [***Minciună*** + *-ea (-ică)*].

minciuní, minciunesc vb. (pop.; tr.) a minți: *de ce mă minciunești?* [De la ***minciună***].

minciunós a. v. **mincinos.**

mindír, mindire n. **1.** saltea umplută cu paie (sau cu lînă): *bunicuța, săraca, dormea în săliță, pe-un mindir de paie.* VLAH.; **2.** cuvertură, plapumă. [Din turc. ***minder***].

mindirigíu, mindirigii m. (înv. și reg.) plăpumar. [Din turc. ***minderci***].

minéi, minele n. carte bisericească ortodoxă cuprinzînd slujbele religioase pe luni și pe zile, în legătură cu sfinții și evenimentele sărbătorite: *e aici un amestec ... de mitologie păgînă și spaimă apocaliptică, plină de gîndire platonică și de duh de mineie.* CĂL. [Din sl. ***mineĭ***].

minér, mineri m. **1.** muncitor care lucrează într-o mină[1]: *pe lîngă salariul de bază, minerii mai capătă un procent în funcție de cantitatea extrasă.* GHEȚIE; **2.** (înv.) soldat care lucrează la o mină: *minerii* (adecă *lagumgiii*). N.COSTIN. [Din fr. ***mineur***].

minerái n. v. **minereu.**

minerál, ~i, minerală, ~e a. care ține de corpurile constituite din materie anorganică, constituit din materie anorganică, referitor la corpurile constituite din materie anorganică: *sucul unei fructe sau parfumul unei flori presupun întreaga existență minerală și organică a pămîntului.* VIANU; *regnul animal, vegetal și mineral;* **apă minerală,** apă în a cărei compoziție se află săruri, gaze sau substanțe radioactive, ce îi conferă proprietăți terapeutice: *ne aduse țuică și apă minerală.* PR. // n. corp solid, cristalizat sau amorf, component al rocilor și al minereurilor, care se găsește în interiorul sau la suprafața pămîntului: *mirosul de mineral ... plutea peste tot, umed, sulfuric.* AG. [Din fr. ***minéral,*** lat. ***mineralis***].

mineralcorticoízi m. pl. grup de hormoni corticosuprarenali, care acționează asupra metabolismului electroliților și apei (ex.: aldosteronul, corticosteronul). [Din fr. ***minéralocorticoïdes***].

mineraliér, mineraliere n. cargou special pentru transportul minereurilor în vrac. [Din fr. ***minéralier***].

mineralitáte f. starea sau calitatea de mineral: *mineralitatea ne supraviețuiește.* PLEȘU. [***Mineral*** + *-itate*].

mineralizá, mineralizez vb. (refl. și tr.) a (se) transforma în mineral sau în apă minerală: *fără intervenția lui* [a îngerului] *ne-am mineraliza.* PLEȘU. [Din fr. ***minéraliser***].

mineralizábil, ~i, mineralizabilă, ~e a. (rar) care se poate mineraliza. [Din fr. ***minéralisable***].

mineralizánt, ~ți, mineralizantă, ~e a. și n. (produs farmaceutic) care completează necesarul de săruri minerale din organism. [***Mineraliza*** + *-ant*].

mineralizáre, mineralizări f. acțiunea de a (se) mineraliza și rezultatul ei; mineralizație. [V. ***mineraliza***].

mineralizát, ~ți, mineralizată, ~e a. transformat în mineral sau în apă minerală; substituit de un mineral. [V. ***mineraliza***].

mineralizatór, ~i, mineralizatoáre a. și n. (substanță, soluție) care determină sau favorizează formarea sau cristalizarea unor minerale. // n. pl. bacterii și ciuperci microscopice cu rol în reducerea substanțelor eliberate de descompunători în compuși minerali azotați sau sulfați, utilizați de către organismele autotrofe. [***Mineraliza*** + *-tor*].

mineralizáție, mineralizații f. proces de acumulare a unor minerale utile în crăpăturile scoarței terestre; mineralizare; **mineralizație a unei ape subterane,** cantitatea de substanțe minerale dizolvate într-o apă subterană. [Din fr. ***minéralisation***].

mineralóg, ~gi, mineralogă, ~ge m., f. specialist în mineralogie. [Din germ. ***Mineralog,*** rus. ***mineralog***].

mineralógic, ~ci, mineralogică, ~ce a. care aparține mineralelor, referitor la minerale; care ține de mineralogie, referitor la mineralogie. [Din fr. ***minéralogique***].

mineralogíe f. știință care studiază structura, compoziția, proprietățile mineralelor, modul de formare, clasificarea și posibilitățile de utilizare a acestora. [Din germ. ***Mineralogie,*** fr. ***minéralogie,*** rus. ***mineraloghiia***].

mineraloíd, mineraloizi m. (geol.) mineral de natură organică. [Din engl. ***mineraloid***].

minereu, minereuri n. acumulare naturală de minerale, din care se extrag, pe scară industrială, metale sau combinații ale acestora: *se plasa ... în apropierea fîntînilor prin care rostogoleam jos minereul.* PR.; *sol bogat în minereuri;* (și: (înv.) **minerai**). [Din fr. ***minerai***].

minerí, mineresc vb. (intr.) a lucra în mină[1]. [De la ***miner***].

mineriádă, mineriade f. deplasare a minerilor din Valea Jiului, la București, în scop politic destabilizator, în primii ani de după Revoluția din 1989. [***Mineri*** + *-iadă* (după *olimpiadă*)].

minerít n. **1.** ramură a industriei extractive care se ocupă cu explorarea zăcămintelor de minereu; **2.** îndeletnicirea minerului; activitatea din mină[1]: *mineritul haotic înseamnă moarte.* [V. ***mineri***].

minétă, minete f. rocă sedimentară oolitică, feruginoasă, bogată în limonit, hematit etc., formînd minereuri de fier. [Din fr. ***minette***].

mínge, mingi f. obiect sferic, de diferite mărimi, adesea elastic, folosit la diverse jocuri (sportive); labdă: *mingea sare pînă la policandrul din tavanul salonului.* CAR.; (și: (înv. și pop.) **mince, mincie,** (reg.) **mingie**). [Cf. sl. ***měčĭ***].

míngie f. v. **minge.**

mini-[1] element de compunere cu sensul „mic". [Din fr. ***mini-***].

míni[2] a. invar. și s. (obiect de îmbrăcăminte) foarte scurt, mult deasupra genunchiului: *fustă mini.* [Din fr., engl. ***mini***].

miniă, miniez vb. (rar, tr.) a ilustra cu miniaturi. [Din it. *miniare*].

miniaragăz, miniaragazuri n. aragaz de proporţii reduse, pentru voiaj. [*Mini*[1]*-* + *aragaz*].

miniatelíér, miniateliere n. atelier mic (în care fac practică elevii). [*Mini*[1]*-* + *atelier*].

miniaturál, ~l, miniaturală, ~e a. referitor la miniaturi, de dimensiunile unei miniaturi; (p. ext.) mic, minuscul: *miniaturale veştminte ale primei copilării.* PAP.-B.; *tablou miniatural;* (adv.) *marile simboluri sînt tratate miniatural.* CĂL. // n. categorie estetică desemnînd miniaturistica: *miniaturalul îşi are legile lui specifice, asemenea şi grandiosul.* CĂL. [*Miniatură* + *-al*].

miniatúră, miniaturi f. **1.** pictură fină, delicată, de mici dimensiuni; **2.** desen ornamental sau figurativ care împodobea vechile manuscrise şi tipărituri (religioase); anluminură; **3.** mic obiect (de artă) lucrat cu delicateţe, cu minuţiozitate: *această cutie e o adevărată miniatură;* **4.** obiect mic care reproduce, la o scară mult redusă, un alt obiect: *copilul nu e o miniatură a omului de mai tîrziu.* CĂL.; **în miniatură,** mic, miniatural, de proporţii reduse; în mic: *satele din Apus sînt în genere oraşe în miniatură.* BL.; **5.** (fig.) persoană mică şi delicată: *în vîrstă de patru ani ..., miniatura de ţărancă are ochi negri, strălucitori.* IBR.; **6.** piesă muzicală de dimensiuni reduse pentru diverse instrumente. [Din fr. ***miniature***, it. ***miniatura,*** germ. ***Miniatur***].

miniaturísm n. (rar) arta miniaturistului; (p. ext.) preocupare pentru aspectele miniaturale, delicate ale realităţii. [*Miniatură* + *-ism;* cf. it. *miniaturismo*].

miniaturíst, ~şti, miniaturistă, ~e m., f. artist (mai ales pictor) care execută miniaturi: *migăloşii miniaturişti.* OD. [Din fr. ***miniaturiste***].

miniaturístică f. **1.** arta de a executa miniaturi; **2.** disciplină a istoriei care studiază miniaturile de pe vechile manuscrise. [*Miniatură* + *-istică*].

miniaturizá, miniaturizez vb. (tr.) **1.** a da unui lucru dimensiuni miniaturale; a executa ceva la scara redusă; **2.** a reduce dimensiunile şi greutatea specifică a produselor, prin folosirea unor materiale noi şi adoptarea unor soluţii constructive şi tehnologice speciale. [Din fr. ***miniaturiser***].

miniaturizáre, miniaturizări f. acţiunea de a miniaturiza şi rezultatul ei: *miniaturizarea instalaţiilor.* [V. ***miniaturiza***].

miniaturizát, ~ţi, miniaturizată, ~e a. cu grad înalt de miniaturizare: *procesor miniaturizat.* [V. ***miniaturiza***].

miniautomobíl, miniautomobile n. automobil de dimensiuni reduse. [*Mini-*[1] + ***automobil***].

minibăschet n. joc de baschet cu durată redusă, adaptat pentru copii şi tineret. [*Mini-*[1] + ***baschet***].

minibaschetbalíst, ~şti, minibaschetbalistă, ~e m., f. jucător de minibaschet. [*Mini-*[1] + ***baschetbalist***].

minicalculatór, minicalculatoare n. calculator de slabă intensitate, cu o capacitate de memorie medie, dar cu o bună performanţă, utilizat autonom sau ca periferic al unui calculator central de mare putere ori ca parte componentă a unei reţele informatice; miniordinator. [Din fr. ***minicalculateur***].

minicampionát, minicampionate n. campionat cu durată redusă, adaptat pentru copii şi tineret. [*Mini-*[1] + ***campionat***].

minicár, minicare n. **1.** autocar de dimensiuni reduse; **2.** trenuleţ acţionat de un vehicul motorizat sau autocar mic pentru plimbările de agrement pe distanţe scurte. [Din engl. ***minicar***].

minicasétă, minicasete f. casetă de format mic, folosită la minicasetofoane. [Din fr. ***minicassette***].

minicasetofón, minicasetofoane n. casetofon mic, portabil, la care se folosesc numai casete preînregistrate, ascultate în căşti; walkman. [*Mini-*[1] + ***casetofon***].

minicentrálă, minicentrale f. microcentrală: *minicentrală de apartament.* [*Mini-*[1] + ***centrală***].

minicompúter, minicomputere n. minicalculator. [Din engl. ***minicomputer***].

minicontáiner, minicontainere n. container de capacitate mică. [*Mini-*[1] + ***container***].

minicrónică, minicronici f. cronică scurtă; cronichetă. [*Mini-*[1] + ***cronică***].

minidicţionár, minidicţionare n. dicţionar mic, cu inventar restrîns. [*Mini-*[1] + ***dicţionar***].

miniér, ~i, minieră, ~e a. **1.** care ţine de mină[1], referitor la mină: *ocupa o funcţie de răspundere la o societate de explorări miniere.* GHEŢIE; **2.** în care se găsesc mine[1]; în care se practică mineritul: *regiune minieră;* **3. insecte miniere,** numele unor insecte care sapă galerii în frunzele sau în scoarţa plantelor, dăunătoare în special pădurilor (*Ips tipographus, Coleophora laricella* etc.). [Din fr. ***minier***].

minifótbal n. joc de fotbal cu durată redusă, adaptat pentru copii şi tineret.[*Mini-*[1] + ***fotbal***].

minifrigidér, minifrigidere n. frigider portabil, alimentat de la acumulatorul automobilului. [*Mini-*[1] + ***frigider***].

minigólf n. joc de golf adaptat pentru un teren mic. [Din engl., fr. ***minigolf***].

minihotél, minihoteluri n. hotel cu un număr redus de paturi. [*Mini-*[1] + ***hotel***].

miniinterviú, miniinterviuri n. microinterviu. [*Mini-*[1] + ***interviu***].

minijúpă, minijupe f. fustă scurtă, mult deasupra genunchiului. [*Mini-*[1] + ***jupă***].

minijupístă, minujupiste f. (fam.) fată, femeie care poartă minijupă. [*Minijupă* + *-istă*].

minilaboratór, minilaboratoare n. laborator mic, care foloseşte echipament electronic (portabil). [*Mini-*[1] + ***laborator***].

mínim[1], minimuri n. minimum: *a izbutit să-şi facă o fizionomie proprie cu un minim de activitate literară.* CĂL.; *a aplicat minimul pedepsei;* **minim de trai,** cantitate de bunuri şi servicii strict necesare întreţinerii vieţii. [De la ***minimum*** (după *minim*[2])].

mínim[2], ~i, minimă, ~e a. care are cea mai mică dimensiune, durată, intensitate etc.; foarte mic, neglijabil, minimal. // n. (mat.) **1.** cea mai mică valoare a unei funcţii, a unei variabile; **2.** punct în care o funcţie ia o valoare mai mică decît în punctele vecine. // f. centru de joasă presiune atmosferică. [Din lat. ***minimus,*** fr. ***minime***].

minimagazín, minimagazine n. magazin mic; chioşc (alimentar). [*Mini-*[1] + ***magazin***].

minimagnetofón, minimagnetofoane n. magnetofon mic, portabil. [*Mini-*[1] + ***magnetofon***].

minimál, ~i, minimală, ~e a. minim[2]: *comisiunea ... voieşte să menţie cifra minimală.* MAIOR.; **preţ minimal,** cel mai mic preţ cu care poate fi pusă în vînzare o marfă. [Din fr. ***minimal***].

minimalísm n. **1.** şcoală de pictură care reduce la minimum elementele unui tablou; **2.** tendinţă estetică, literară, teatrală şi muzicală contemporană caracterizată printr-o economie extremă de mijloace artistice; **3.** (p. ext.) caracterul a ceea ce constituie un minimum: *în minimalismul său, spaţiul acesta* [deşertul] *... e un foarte bogat conglomerat simbolic.* PLEŞU. [Din fr. ***minimalisme***].

minimalíst, ~şti, minimalistă, ~e a. **1.** care ţine de minimalismul estetic, literar, muzical contemporan: *muzică minimalistă;* **2.** care vizează un minimum; care este redus la minimum: *reformatori minimalişti; exigenţe minimaliste.* [Din fr. ***minimaliste***].

minimalizá, minimalizez vb. (tr.) a reduce la minimum valoarea, importanţa etc. cuiva sau a ceva; a subaprecia, a minimiza: *minimaliza figurile mitologice.* CĂL.; *încearcă să minimalizeze ... acest fenomen.* CF. [*Minimal* + *-iza*].

minimalizáre, minimalizări f. acţiunea de a minimaliza şi rezultatul ei. [V. ***minimaliza***].

minimalizát, ~ţi, minimalizată, ~e a. a cărui valoare, importanţă etc. a fost redusă la minimum. [V. ***minimaliza***].

minimalizatór, ~i, minimalizatoáre a. care minimalizează. [***Minimaliza*** + *-tor*].

minimétru, minimetre n. instrument de precizie pentru măsurarea lungimilor, indicînd abaterile lor faţă de un etalon de comparaţie. [Din fr. ***minimètre***].

minimizá, minimizez vb. (tr.) **1.** a minimaliza; **2.** (mat.) a da cea mai mică valoare unei funcţii. [Din fr. ***minimiser***].

minimizáre, minimizări f. minimalizare. [V. ***minimiza***].

minimizát, ~ţi, minimizată, ~e a. minimalizat. [V. ***minimiza***].

minimotorétă, minimotorete f. motoretă de mic litraj. [*Mini-*[1] + ***motoretă***].

mínimum n. **1.** punct, limită reprezentînd extrema inferioară: *minimumul temperaturii;* **2.** cea mai mică cantitate, valoare, intensitate; minim[1]: *va putea păşi cu un minimum de siguranţă dincolo de poarta sanatoriului.* GHEŢIE. // adv. cel puţin ..., pe puţin ...; măcar: *costă minimum 1000 de lei.* [Din lat., fr. ***minimum***].

minióină f. oină cu reguli de joc simplificate. [*Mini-*[1] + ***oină***].

miniordinatór, miniordinatoare n. minicalculator. [Din fr. ***miniordinateur***].

miniprográm, miniprograme n. program scurt. [Din fr. ***miniprogramme***].

miniradío, miniradiouri n. aparat de radio mic, portativ. [Din engl. ***miniradio***].

miniralíu, miniraliuri n. raliu desfăşurat pe un traseu scurt. [Din fr. ***mini-rallye***].

minirecitál, minirecitaluri n. microrecital. [*Mini-*[1] + ***recital***].

minirestauránt, minirestaurante n. restaurant cu un număr redus de locuri. [*Mini-*[1] + ***restaurant***].

minirobót, miniroboţi m. robot de bucătărie de dimensiuni reduse. [*Mini-*[1] + ***robot***].

minirúgbi n. rugbi cu reguli de joc modificate, adaptat pentru copii. [*Mini-*[1] + ***rugbi***].

miniscăf, miniscafuri n. ambarcaţie mică, de agrement, pentru două persoane, care se poate scufunda la adîncimi mici. [*Mini-*[1] + *(bati)scaf*].

minischí, minischiuri n. schi mai scurt şi mai lat decît schiul obişnuit, care permite o mai mare stabilitate. [Din fr. ***miniski***].

ministér, ministere n. **1.** (înv.) funcţie care se exercită; slujbă: *minister ecleziastic;* **2.** (înv.) funcţie, titlu de ministru şi timpul cît se exercită: *te dau peste cap din minister.* AL.; **3.** organ central al administraţiei de stat, care conduce o anumită ramură de activitate: *părăsi Iaşul şi acceptă o funcţie în minister.* GHEŢIE; **minister public,** v. **public; 4.** clădire, sediu al acestei instituţii; birourile unui ministru: *se duce la minister;* **5.** (înv.) (totalitatea miniştrilor dintr-un) guvern: *acest ministeriu s-au retras în urma unui vot al Senatului.* EM.;

schimbare de minister; (şi: (înv.) **ministeriu**). [Din fr. ***ministère,*** lat. ***ministerium***].

ministeriábil, ministeriabili m. aspirant la demnitatea de ministru. [Din it. ***ministeriabile;*** cf. fr. ***ministrable***].

ministeriál, ~i, ministerială, ~e a. care aparţine unui ministru sau unui minister, referitor la un ministru sau la un minister; emis de un ministru sau de un minister: *profesorii părăsesc clasele ca să dezbată chestii ministeriale.* BOL.; *sperase dacă nu un portofoliu ministerial, cel puţin un subsecretariat de stat.* GHEŢIE; **bancă ministerială,** locul pe care îl ocupă reprezentanţii guvernului în sala unui parlament; **coală** (sau **hîrtie**) **ministerială,** coală de hîrtie de format obişnuit (pentru cereri): *mîna degerată ... tremura de emoţie pe hîrtia ministerială.* CAR.; **plic ministerial,** plic de format mare (pentru acte). [Din fr. ***ministériel***].

ministeriát, ministeriate n. perioadă de timp în care un guvern sau un ministru îşi îndeplineşte mandatul: *din cei peste patruzeci de ani de parlamentarism şi şapte ani de ministeriat n-a rămas de la dînsul nici o singură lege.* LOV. [Din fr. ***ministériat***].

ministériu n. v. **minister.**

ministrănt, ministranţi m. ajutor de preot în ritualul catolic şi protestant: *un singur ministrant ... îl asista din marginea altarului.* GHEŢIE. [Din it. ***ministrante,*** germ. ***Ministrant***].

ministreásă, ministrese f. (fam. şi iron.) soţie de ministru: *de cînd nu mai e ministreasă, şi-a mai venit în fire.* VLAH. [***Ministru*** + ***-easă***].

minístru, miniştri m. **1.** înalt funcţionar de stat, membru al guvernului, însărcinat cu conducerea unui minister; titlu dat unui asemenea înalt funcţionar: *miniştrii duc la Iaşi pe deputaţii şi senatorii creaţi de dînşii ..., spre a oficializa sărbătoarea.* EM.; *nu trebuie supăraţi miniştrii sau superiorii invitaţi într-o casă.* EL.; **prim-ministru,** v. **prim; ministru fără portofoliu** v. **portofoliu; ministru plenipotenţiar,** v. **plenipotenţiar; ministru secretar de stat,** membru al guvernului cu rang de ministru, primul locţiitor al ministrului, care, fără a fi titularul unui ministru, îndeplineşte funcţii de conducere a unui departament sau a unui domeniu de activitate; **2.** (înv.) persoană împuternicită să reprezinte un stat; **3.** (înv.) persoană care îndeplineşte o anumită funcţie ecleziastică: *sta îngenuncheat împreună cu ministrul lui Dumnezeu şi ruga pe alinătorul durerilor să primească sufletul acelui angel.* FIL. [Din lat. ***minister, -tri,*** fr. ***ministre***].

minişáh n. joc de şah cu tabla redusă la 34 de pătrăţele (în loc de 64), la care se folosesc cu cîte patru figuri mai puţin decît la şahul clasic. [***Mini-***[1] + ***şah***].

miniteátru, miniteatre n. **1.** gen de spectacole mici, fără pretenţii; clădire destinată unor asemenea spectacole; **2.** teatru cu capacitate redusă. [Din fr. ***mini-théatre***].

minitelevizór, minitelevizoare n. televizor mic, portativ. [Din fr. ***mini-téléviseur***].

minitractór, minitractoare n. tractor de dimensiuni reduse. [***Mini-***[2] + ***tractor***].

minitranzistór, minitranzistoare n. tranzistor foarte mic. [Din fr. ***mini-transistor***].

miniturísm n. turism de mică amploare. [Din fr. ***mini-tourisme***].

míniu n. **1.** oxid de plumb de culoare roşie-portocalie, insolubil în apă; **2.** vopsea pe bază de acest oxid: *fierul vopsit cu miniu nu rugineşte.* [Din lat., fr. ***minium***].

miniuzínă, miniuzine f. uzină cu capacitate redusă. [***Mini-***[1] + ***uzină***].

minivacánţă, minivacanţe f. vacanţă scurtă: *mi-am permis o minivacanţă de Sărbători.* [***Mini-***[1] + ***vacanţă***].

minnesang, minnesanguri [minezáng] n. poezie lirică de Curte creată de cavalerii medievali germani după model folcloric şi sub influenţa trubadurilor provensali. [Cuv. germ.].

minnesänger, minnesängeri [minezéngher] m. cîntăreţ medieval german, autor şi interpret de minnesanguri; (şi: **minnesinger**). [Cuv. germ.].

minnesínger m. v. **minnesänger.**

minnesota f. rasă de porci creată în America, crescută pentru carne. [Cuv. engl.].

minoián n. perioadă arhaică a civilizaţiei cretane şi greceşti (din mileniul al III-lea pînă în 1100 î.d.Hr.). [Din fr. ***minoen***].

minóic, ~ci, minoică, ~ce a. care aparţine minoianului, referitor la minoian: *artă minoică.* [Din it. ***minoica***].

minológhion, minologhioane n. carte bisericească ortodoxă cuprinzînd calendarul cu însemnarea vieţii tuturor sfinţilor şi martirilor de peste an. [Din gr. mod. ***minológhion***].

minór, ~i, minoră, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care nu a ajuns la majorat, care este încă la minorat; minorean: *film interzis minorilor;* **2.** lipsit de importanţă, de interes redus; neînsemnat; (p. ext.) secundar; şters: *viaţa acestui cuplu ... are în ea ceva minor şi stupid.* PR.; (spec.) **cultură minoră,** cultură populară: *culturile minore poartă şi numele de culturi etnografice.* BL.; **3.** (muz.) **gamă minoră** sau **mod minor,** gamă sau mod formate din cinci tonuri şi două semitonuri; **acord minor,** acord format dintr-o terţă mică peste care se suprapune o terţă mare; **4.** (log.) **termen minor,** subiectul concluziei unui silogism. [Din fr. ***mineur,*** lat. ***minor***].

minoránt, minoranţi m. (mat.) element egal sau mai mic decît oricare dintre elementele unei mulţimi. [***Minor*** + ***-ant***].

minorát n. vîrstă la care o persoană nu-şi poate exercita toate drepturile; timpul cît cineva este minor; situaţia juridică a persoanei minore; minoritate. [***Minor*** + ***-at***].

minoreán, ~eni, minoreană, ~ene a. (înv.) minor: *astfel, vedem în marile migraţiuni ale popoarelor, unde fiii minoreni ieşeau din ţară, pe cînd stupul matern sta locului, o analogie cu roiurile albinelor.* EM. [Din germ. ***minorenn***].

minorít, minoriţi m. călugăr franciscan: *la anul 1224 ..., fraţii din ordinul minoriţilor fură destinaţi a merge ca misionari religioşi.* EM.; *în piaţă, e mănăstirea minoriţilor, cu o biserică frumoasă şi mare, singura biserică catolică în tot oraşul.* SL. [Din germ. ***Minorit,*** it. ***minorita,*** fr. ***minorite***].

minoritár, ~i, minoritară, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care face parte dintr-o minoritate, care reprezintă cel mai mic număr dintr-o colectivitate: *trebuie respectate drepturile minoritarilor;* **guvern minoritar,** guvern care se sprijină pe o minoritate în parlament: *există şi în alte ţări guverne minoritare, dar ele funcţionează... pe baza unui program negociat cu partidele.* D.; **2.** care aparţine minorităţii, referitor la minoritate: *opţiuni diferite şi idei minoritare.* D. [Din fr. ***minoritaire***].

minoritáte, minorităţi f. **1.** partea cea mai mică, numărul cel mai mic dintr-o colectivitate: *se creează o supercultură, destinată unei minorităţi, ... inaccesibilă celor mulţi.* GHEŢIE; **în minoritate,** în inferioritate numerică; **2. minoritate parlamentară,** partea cea mai puţin numeroasă dintr-un corp legiuitor; **3.** populaţie de altă origine etnică sau mai puţin numeroasă decît majoritatea locuitorilor unei ţări: *se restabili în oraşul nostru o convieţuire normală şi paşnică între noi şi minoritatea maghiară.* PR.; **4.** (jur.) minorat: *salutînd pre Doamna Rucsandra de regentă în vremea minorităţii fiului ei, proclamară pe Bogdan de domn.* NEGR. [Din fr. ***minorité,*** lat. ***minoritas, -atis,*** germ. ***Minorität***].

minotáur, minotauri m. monstru mitologic închipuit cu cap de taur şi trup de om: *căpcăunii, ciclopii, zmeii, minotaurii au existat vreodată?* GHEŢIE. [Din fr. ***Minotaure,*** it. ***Minotauro,*** germ. ***Minotaurus***].

mintál, ~i, mintală, ~e a. care aparţine minţii, referitor la minte; care se produce, se petrece în minte: *bolnavul cu aşa-zisa confuzie mintală era un simulant.* CĂL.; *în evoluţia echilibrului său mintal a intervenit o schimbare.* GHEŢIE; (adv.) *mă stingherea orice gest pe care îl anticipam mental, orice gest de împăcare.* EL.; **alienare mintală,** nebunie; **debil mintal,** v. **debil;** (şi: **mental**). [Din fr. ***mental,*** lat. ***mentalis*** (după *minte*)].

míntă f. v. **mentă.**

mínte, minţi f. **1.** facultatea de a cugeta, de a înţelege, de a judeca; raţiune; intelect: *pentru cine voieşte să nu înţeleagă, mijloacele de înduplecare nu sînt argumentele minţii, ci cu totul altele.* EM.; *mintea primitivului este articulată de aceeaşi logică ... ca şi mintea civilizatului.* BL.; **a-i sta cuiva mintea în loc,** se spune cînd cineva rămîne uluit în faţa unui lucru (pe care nu-l poate înţelege); **2.** (fig.) om, persoană (care raţionează): *am avut atîtea minţi strălucite!;* **3.** gînd; cuget: *liniştea ... îi învîltora minţile.* REBR.; **în minte,** în gînd, fără a vorbi sau gesticula: *repeta rugăciunea în minte;* **a-i veni cuiva în minte** sau **a-i trece** (sau **a-i da, a-i trăsni, a-i încolţi**) **cuiva ceva prin minte,** a-i veni cuiva ceva deodată în gînd: *cuvintele lui Schiller ... îmi veniră în minte.* NEGR.; *fără să-i trăsnească prin minte ce i se poate întîmpla.* CR.; *o nouă idee îi încolţi în minte.* GHEŢIE; **a fi dus cu mintea** (sau cu **minţile**), a fi cufundat în gînduri; a fi distrat: *nu vedea, nu auzea; atîta era de dus cu minţile.* ISP.; **a avea pe cineva** (sau **ceva**) **în minte,** a se gîndi la cineva sau la ceva (pentru o anumită chestiune); a fi preocupat de cineva sau de ceva; **4.** atenţie: *cum de n-am băgat de seamă, unde mi-au fost minţile?* GHEŢIE; *îşi încorda mintea;* **a-şi aduna minţile,** a se concentra: *toate minţile-şi adună să ia lumea-n cap, nebună.* EM.; **5.** imaginaţie, închipuire: *nu pot o mai frumoasă să-mi socot cu mintea mea.* COŞB.; *dar grădina Domnului e mai mare decît mintea omului.* CĂRT.; **6.** memorie, amintire: *şi dacă ramuri bat în geam ... e ca în minte să te am.* EM.; **a ţine minte,** v. **ţine; ţinere-de-minte,** v. **ţinere;** **7.** (înv. şi pop.) intenţie, plan: *şi l-am prins la noi la poartă, să vedem ce minte poartă.* POP.; **a-şi pune în minte,** a intenţiona; **8.** capacitate intelectuală, inteligenţă, isteţime, cap: *dezgustul meu din suflet să-l împac prin a mea minte.* EM.; *tinerii de azi au mintea ageră.* GHEŢIE; **slab de minte,** prost, imbecil: *trei feciori ... tari de virtute, dar slabi de minte.* CR.; *unde este minte, este şi noroc.* POP.; **a nu-l ajunge mintea,** a nu fi în stare să înţeleagă; **a ajunge,** (sau **a cădea, a fi etc.**) **în mintea copiilor,** a avea judecată slăbită (din cauza bătrîneţii); **la mintea omului** (sau **a cocoşului**), uşor de înţeles, clar; **9.** judecată dreaptă, sănătoasă, mod corect de a raţiona; înţelepciune, cumpătare: *să-ţi deie Dumnezeu mintea moldoveanului – cea de pe urmă.* NEGR.; *avînd mintea şi experienţa ce le ai astăzi.* CAR.; **cu minte,** cu judecată sănătoasă; (p. ext.) înţelept, cumpătat: *erai mai mult cu minte pe cînd erai nebun.* AL.; **fără (de) minte** sau **fără minţi,** lipsit de judecată; nesăbuit, nebun; **imatur**: *crai bătrîn fără de minţi.* EM.; *nu poţi să spui că ai fost o fetişcană fără de minte.* PR.; **întreg la minte,** cu gîndire sănătoasă; teafăr, normal: *cum poţi să crezi că un om întreg la minte ar fi de acord cu asemenea murdării?* GHEŢIE; **a nu fi în toate minţile** sau **a nu fi în minţile lui,** a fi nebun: *să juri că n-ar fi în minţile lor.* DELAVR.; **a-şi pierde mintea** (sau **minţile**) ori **a-şi ieşi din minte** (sau **minţi**), a înnebuni; a-şi piede cumpătul: *şi-a ieşit din minte şi n-a ştiut ce face.* GANE.; **ieşit din minţi,** nebun; care şi-a piedut cumpătul; **a-i veni minţile acasă** (sau **la loc, la cap**) ori **a-şi băga minţile în cap,** a deveni mai înţelept, a se cuminţi: *şi-a băgat minţile*

în cap şi s-a pus pe carte. GHEŢIE; **a-i fura** (sau **a-i lua, a-i suci**) **cuiva mintea** (ori **mințile**), a face pe cineva să-şi piardă dreapta judecată, cumpătul; **a amăgi; a scoate pe cineva din minți,** a face pe cineva să-şi piardă dreapta judecată, cumpătul; a enerva la culme; a păpăci: *scoți omul din minți cu vorbele tale.* CR.; **a-şi pune mintea cu cineva** sau **cu ceva,** a se potrivi la cineva sau la ceva: *nu cumva să vă puneți mintea cu toată mîncarea sau băutura.* CR.; **10.** (înv.) învățătură, ştiinţă: *acestor vechi gheografi minte urmează cești mai noi.* CANT.; **a învăța minte pe cineva,** a pedepsi pe cineva pentru a-l face mai judecat, mai cuminte; a bate, a pedepsi exemplar: *dacă îți pocnesc una, te învăț eu minte.* PR.; **a se învăța minte,** a se cuminți, a se înțelepți (din pățite). [Lat. *mens, -tis*].

minteán, mintene n. **1.** (înv.) pieptar sau tunică din stofă colorată, purtată de arnăuți sau de alte categorii de slujitori: *roșiorii ... purtînd mintene roșii.* OD.; *cafegiul boierului, îmbrăcat cu un mintean de postav negru cusut cu fir.* FIL.; **2.** haină țărănească de dimie, de obicei scurtă, împodobită de la guler pînă la poale cu găitane (şi cu cusături); laibăr: *venea seara, tu ... puneai minteanul pe umeri şi-apucai peste dealuri.* SOR. [Din turc. *mintan*].

mínten adv. (reg.) îndată, imediat; repede, în grabă; mintenaş: *minteni fetele sporesc.* POP. [Din magh. *menten*].

mintenáş adv. (reg.) îndată, imediat; repede; minten: *mintenaş mă îmbrac.* PR.; *că colea-i Grigoraş şi lua-l-oi mintenaş.* POP. [*Minten* + *-aş*].

minteós a. v. **mintos.**

mintíe, mintíi f. (reg.) **1.** haină lungă (îmblănită), care se poartă peste hainele obişnuite: *rochie creaţă şi mintie.* POP.; **2.** anteriu (preoţesc). [Cf. sb. *mantija*].

mintiós a. v. **mintos.**

mintós, ~şi, mintoásă, ~e a. **1.** cu multă minte; inteligent, deştept; isteţ: *a fost odată un copil mintos care ... se deosebea între ceilalți.* CAR.; **2.** (rar) înţelept, cuminte: *om mintos;* **3.** care dovedeşte inteligenţă, înţelepciune: *întrebare mintoasă;* (şi: **minteos, mintios**). [*Minte* + *-os*].

mintúş m. v. **mîntuş.**

minți, mint şi (pop.) **mințesc** vb. **1.** (intr.) a spune minciuni; a face (intenţionat) afirmaţii neîntemeiate, false; a denatura adevărul: *a minți e oprit, a tăcea – nu.* EM.; *oamenii mințeau, furau, se ucideau în dispreţul oricăror principii şi porunci dictate de Dumnezeu.* GHEŢIE; (fam.) **minte de stinge,** se spune despre un om care spune tot timpul minciuni; **2.** (tr.) a induce în eroare; a înşela, a amăgi, a păcăli: *iepurele şi vulpea ... se silesc a-şi minți gonacii.* OD.; **3.** (înv.; intr.) a se pune în contradicţie cu ...; a se lepăda de cineva sau de ceva; a nu se ţine de cuvînt: *a mințit lui Isus Cristos vînzînd agarenilor o țară creştină.* ISP. [Lat. *mentiri*].

mințít n. faptul de a minți; minciună: *arta mințitului.* CAR. [V. *minți*].

mințitór, ~i, mințitoáre a. (rar) care minte; înşelător, amăgitor: *din partea mințitorilor noştri oficioşi.* EM. [*Minți* + *-tor*].

minuénd n. (mat.; înv.) descăzut: *cubul ... devine subtrahend şi se scade din clasa întîia, care joacă rolul de minuend.* EM. [Din lat. ***minuendus,*** germ. ***Minuend***].

minuá, minunez vb. **1.** (înv.; tr.) a înzestra cu calităţi miraculoase: *să cunoaşteți pre omul ce şi l-au minunat Domnului.* DOS.; **2.** (refl. şi tr.) a rămîne sau a face pe cineva să rămînă uluit, uimit, surprins; a (se) uimi: *tu minunaşi lumea.* BĂLC.; *se minuna de netezimea pielii mele.* PR.; **3.** (refl.) a-şi manifesta uimirea, surprinderea; a fi nedumerit, a se întreba (într-o împrejurare dificilă): *stau şi mă minunez ce să fac.* [De la ***minune***].

minunăre, minunări f. (rar) faptul de a (se) minuna; uimire, surprindere: *cu multă minunare aşteaptă să vază ce vrea să fie.* COR. [V. ***minuna***].

minunát, ~ți, minunată, ~e a. **1.** (înv.) miraculos; (p. ext.) sfînt, divin: *ceriul fapt de Dumnezeu cu minunată zidire, şi el firşit are.* COSTIN; **2.** (în basme) care face minuni, înzestrat cu însuşiri, cu puteri supranaturale; vrăjit, fermecat: *podul cel minunat îndată s-a stricat.* CR.; *pasăre minunată;* **3.** care inspiră admiraţie, care uimeşte; ieşit din comun, deosebit, aparte; (p. ext.) admirabil, încîntător: *Olga e minunată, e un înger.* NEGR.; *minunat lucru-i vaporul!* AL.; **4.** surprins, mirat: [ele] *sperie şi obosesc azi ochii călătorului minunat.* OD. // adv. extraordinar, excepţional: *o duminică minunat de frumoasă.* DELAVR. [V. ***minuna***].

minunăție, minunății f. **1.** lucru, fapt ieşit din comun, inexplicabil, curios; ciudăţenie: *Harap-Alb vede altă minunăție şi mai mare.* CR.; **2.** lucru, fapt etc. care inspiră admiraţie, care încîntă: *mobile de chihlimbar şi alte minunății şi mîndreţe.* NEGR. [***Minunat*** + *-ie*].

minúne, minuni f. **1.** act al puterii divine (sustras legilor naturii); miracol: *se vădi atunci că apa lui e făcătoare de minuni.* AG.; *efectul tuturor minunilor, oricît ar fi cauza de metaistorică, este istorică.* STĂNIL.; *minunile Maicii Domnului;* **ca prin minune,** dintr-o dată, pe neaşteptate: *ca prin minune, se şi trezeşte Ivan la poarta raiului.* CR.; **2.** lucru, fapt extraordinar, uimitor; ciudăţenie: *un om cu două capete e o minune;* **3.** lucru, fapt etc. care trezeşte mirare, admiraţie, încîntare; minunăţie: *o minune de soţie.* NEGR.; **cele şapte minuni (ale lumii),** şapte dintre operele celebre ale antichităţii (Piramida lui Kheops, Grădinile suspendate ale Semiramidei, Colosul din Rodos, Farul din Alexandria, Mausoleul lui Halicarnas, Statuia lui Zeus din Olimpia, Templul Artemisei din Efes); **minunea minunilor,** apreciere superlativă a unui lucru extraordinar; **mare minune,** exclamaţie care exprimă uimire, admiraţie sau neîncredere; **4.** persoană cu calităţi excepţionale, întruchipare a perfecţiunii; persoană excepţional de frumoasă: *minune cu ochii mari şi mînă rece.* EM.; **5.** (înv.) mirare, uimire: *îngerii sînt cuprinşi de spaimă şi de minune.* VARL.; *trăia, spre minunea tuturor.* ZAMF.; **de minune a)** foarte, admirabil, minunat: *în sara aceea ea era de minune.* NEGR.; b) excepţional, grozav: *provocat ... la două reprize de spadă, se descurcă de minune.* GHEŢIE; **a (se) face de minune,** a (se) face de rîs: *de minunea lumii am să-l fac.* REBR. [Lat. ****mirio, -onis***].

minuneá, minunele f. (reg.) pasăre nocturnă de pradă, mai mică decît porumbelul, din ordinul strigiformelor, cu pene pestriţe, care trăieşte în munţi; minuniţă (*Aegolius funereus*): *este-un pui de minunea.* POP. [***Minune*** + *-ea*].

minuníță, minuníțe f. (ornit.; reg.) minunea (*Aegolius funereus*). [***Minune*** + *-iță*].

mínus, minusuri n. **1.** semn grafic de forma unei liniuţe orizontale, cu care se notează operaţia de scădere sau numerele şi mărimile negative; **2.** deficit, lipsă: *diferenţă în plus sau în minus.* // adv. fără, mai puţin: *găseşti aici toată colecţia ... minus două numere.* CAR. [Din lat. ***minus***].

minúscul, ~i, minusculă, ~e a. **1.** foarte mic; microscopic, miniatural: *în embrionul minuscul se include forma desăvîrşită a exemplarului.* STĂNIL.; *străduța ... însufleţită doar de cîteva minuscule plăntuţe ruginii.* CĂRT.; **2.** (şi f.) literă mică, de rînd, folosită în mod obişnuit în interiorul cuvintelor: *manuscripte ... scrise cu litere capitale şi minuscule.* OD. [Din fr. ***minuscule***, lat. ***minusculus***].

minút, minute n. **1.** unitate de măsură a timpului egală cu a şaizecea parte dintr-o oră: *odinioară îți părea că zboară ceasurile ca minutele.* NEGR.; *minutele se scurgeau mai încet acum.* EL.; **2.** interval scurt de timp; moment: *aşteaptă-mă un minut aici.* CAR.; **într-un minut,** imediat: **la minut,** pe loc, foarte repede; **3.** (mat.) unitate de măsură pentru unghiuri şi arcuri, egală cu a şaizecea parte dintr-un grad. // (concr.; la pl., în forma **minuturi**) mîncare (frugală) pregătită pe loc, la comanda consumatorului. // f. **1.** textul original al unui act, care rămîne la notariat (şi după care se eliberează copii); **2.** (jur.) dispozitivul unei hotărîri judecătoreşti în care se consemnează, imediat după deliberare, soluţia dată de judecători într-un proces şi care se pronunţă în şedinţă publică (chiar şi în lipsa părţilor); **3.** notă scurtă în care sînt consemnate problemele discutate într-o şedinţă; **4.** original, executat în creion, al unui plan topografic, al unei hărţi etc., pe baza căruia se realizează harta sau planul definitiv; (şi: **minută**). [Din fr. ***minute,*** it. ***minuto,*** rus. ***minuta,*** germ. ***Minute***].

minutá, minutez vb. (rar; tr.) a redacta un act pentru a servi ca minută. [Din fr. ***minuter***].

minutáj, minutaje n. timp stabilit (în minute) pentru desfăşurarea unei competiţii, ceremonii etc. [Din fr. ***minutage***].

minutár, minutare n. **1.** acul ceasornicului care indică minutele: *nu sta cu ceasornicul deschis pe catedră, ca nu cumva minutarul să treacă peste semn.* GHICA; **2.** (p. gener.; la pl.) cele două ace ale ceasornicului: *mă uitam la ceas, de multe ori fără să văd minutarele.* SAD. [***Minut*** + *-ar*].

minútă f. v. **minut.**

minuteríe, minuterii f. parte a ceasornicului care imprimă minutarelor mişcarea de rotaţie. [Din fr. ***minuterie***].

minuțél, minuțele n. diminutiv al lui minut: *să aţipesc numai un minuțel.* CAR. [***Minut*** + *-el*].

minúție, minuții f. **1.** (livr.) lucru, detaliu de mică importanţă; bagatelă: *scriitoarea s-a rătăcit în minuții banale.* CĂL.; **2.** meticulozitate, minuţiozitate; **cu minuție,** amănunţit, minuţios, meticulos: *studiu elaborat cu minuție.* [Din fr. ***minutie***].

minuțiós, ~şi, minuțioasă, ~e a. **1.** care acordă (prea) multă importanţă amănuntelor: *om minuțios;* **2.** făcut cu atenţie şi răbdare; migălos: *cercetare minuțioasă.* // adv. făcut cu grijă; meticulos: *mi-am început discursul minuțios pregătit.* GHEŢIE. [Din fr. ***minutieux***].

minuțiozitáte, minuțiozități f. **1.** însuşirea de a fi minuţios; meticulozitate, minuţie; **2.** (rar; la pl.) amănunte, detalii: *fără ca artistul să şi-l fi desfăcut cu ştire pînă-n minuțiozitățile lui.* EM. [***Minuțios*** + *-itate*].

mioáră, mioare f. oaie tînără (de la unu la doi ani); oaie tînără care încă nu a fătat; (p. gener.) oaie: *i-a dăruit patruzeci şi nouă de mioare.* CR.; *i s-au înecat toate mioarele turmei.* ARG. // a. (despre oi) tînără. [***Mia*** + *-oară*].

mioărcă, mioarce f. (reg.) **1.** broască rîioasă (*Bufo vulgaris*); **2.** brotac (*Hyla arborea*); **3.** epitet pentru o femeie slabă, fără vlagă. [De la ***miorc***].

mioatrofíe f. scădere a volumului unui muşchi cauzată de tulburări metabolice, procese distrofice, inflamaţii, procese neurotrofice. [Din fr. ***myoatrophie***].

mioblást, mioblaste n. celulă embrionară a mezenchimului care dă naştere fibrelor musculare striate. [Din fr. ***myoblaste,*** engl. ***myoblast***].

miocárd n. muşchiul inimii. [Din fr. ***myocarde***].

miocárdic, ~ci, miocardică, ~ce a. care aparţine miocardului, referitor la miocard; de miocard: *a murit o ţărancă la noi, infarct miocardic, luaţi seama.* VIERU. [***Miocard*** + *-ic*].

miocardíe, miocardii f. sindrom de insuficienţă cardiacă din cauze nedeterminate. [Din fr. ***myocardie***].

miocardítă, miocardite f. inflamaţie a miocardului, care apare în unele boli: *făcuse o miocardită lentă.* GHEŢIE. [Din fr. ***myocardite***].

miocardiopatíe, miocardiopatíi f. denumire generică pentru afecţiunile miocardului; (şi: **miocardopatíe**). [Din fr. *myocardiopathie*].

miocardopatíe f. v. miocardiopatie.

miocardóză, miocardoze f. proces degenerativ al miocardului. [Cf. it. *miocardiosi*].

miocél, miocele n. hernie musculară. [Din fr. *myocèle*].

miocén a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) epoca inferioară a neogenului, situată între paleogen şi pliocen, caracterizată prin floră şi faună apropiată de cea actuală. [Din fr. *miocène*].

miocénic, ~ci, miocenícă, ~ce a. care aparţine miocenului, referitor la miocen. [Din it. *miocenico*].

miocít, miocíte n. celulă musculară. [Din fr., engl. *myocyte*].

miocloníe, mioclonii f. contracţie musculară bruscă, involuntară, întâlnită în unele boli nervoase, îndeosebi în epilepsie. [Din fr. *myoclonie*].

miocróm, miocromuri n. pigment roşu prezent în ţesutul muscular. [Din fr. *myochrome*].

miodínie, miodínii f. durere musculară care apare în anumite cazuri de reumatism, nevralgie etc.; mialgie. [Din fr. *myodynie*].

miofibríl, miofibríle f. filament foarte fin al ţesutului muscular, care determină contracţia muşchilor. [Din fr. *myofibrille*].

miofibróm, miofibroáme n. (med.) fibromiom. [Din fr. *myofibrome*].

miofilamént, miofilamente n. filament al miofibrilelor. [Din fr. *myofilament*].

miogén n. compus albuminos, constituent al proteinei musculare. [Din fr. *myogène*].

mioglobínă, mioglobine f. proteină globulară care asigură depozitarea oxigenului în ţesutul muscular la om şi la animale. [Din fr. *myoglobine*].

miográf, miografe n. aparat pentru înregistrarea grafică a contracţiilor musculare. [Din fr. *myographe*].

miografíe, miografíi f. înregistrarea grafică a contracţiilor musculare cu miograful. [Din fr. *myographie*].

miográmă, miograme f. diagramă a contracţiilor musculare obţinută la miograf. [Din fr. *myogramme*].

miológic, ~ci, miologícă, ~ce a. care ţine de miologie, referitor la miologie. [Din fr. *myologique*].

miologíe f. ramură a anatomiei care studiază natura, structura şi funcţiile muşchilor. [Din fr. *myologie*].

mióm, miomuri şi **mioáme** n. tumoare benignă a ţesutului muscular. [Din fr. *myome*].

miomalacíe, miomalacíi f. slăbire a muşchilor. [Din fr. *myomalacie*].

miomér, miomere n. segment al benzilor musculare longitudinale la acraniate şi la peşti, care ajută la înot. [Din fr. *myomère*].

mióp, ~i, mioápă, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care suferă de miopie: *foarte miop, purta ochelari cu multe dioptrii.* GHEŢIE; **2.** (fig.) (persoană) cu vederi înguste; mărginit: *eşti miop din pricina patimii.* [Din fr. *myope*].

miopátic, ~ci, miopatícă, ~ce a. care ţine de miopatie, referitor la miopatie. [Din fr. *myopatique*].

miopatíe, miopatíi f. boală cronică progresivă a muşchilor (de la mâini şi de la picioare), care se manifestă prin atrofii şi hipotonii musculare. [Din fr. *myopathie*].

miopíe, miopíi f. **1.** defect al vederii caracterizat prin imposibilitatea de a vedea clar obiectele aflate la distanţă, care se corectează cu lentile divergente; miopism, vedere scurtă: *cu miopia lui, nu o recunoscu decît după ce ajunse în imediata ei apropiere.* GHEŢIE.; **2.** (fig.) mărginire intelectuală, îngustime de vederi: *dovedeşte miopie politică.* [Din fr. *myopie*].

miopísm n. (rar) miopie. [Din fr. *myopisme*].

mioplásmă, mioplasme f. protoplasmă care înconjoară nucleul celulei musculare. [Din fr. *myoplasma*].

miór, miori m. (reg.) miel (între un an şi doi ani); cîrlan, noaten. [De la *mioară*].

miorár, miorari m. (reg.) cioban la oi (mioare şi miori). [*Mior* + *-ar*].

miorc interj. **1.** cuvînt care imită strigătul broaştelor; **2.** cuvînt care imită zgomotul produs de cel care se sufocă: *pe boieri îi strîngea de gît, mă! numai ce-i auzeai: miorc!* GHICA. [Onomat.].

miorcăí, miorcăiesc şi **miórcăi** vb. **1.** (intr.; despre broaşte) a orăcăi; **2.** (intr. şi refl.; despre copii) a (se) smiorcăi; **3.** (rar; intr.) a geme. [*Miorc* + *-ăi*].

miorcălálă, miorcălieli f. faptul de a (se) miorcăi; miorcăit. [*Miorcăi* + *-eală*].

miorcăíre, miorcăiri f. acţiunea de a (se) miorcăi şi rezultatul ei. [V. *miorcăi*].

miorcăít n. miorcăială. [V. *miorcăi*].

mioreá, (~icá), miorele f. mioriţă: *mînînd printre floricele albişoare miorele.* POP. [*Mioară* + *-ea* (*-ică*)].

miorític, ~ci, mioritícă, ~ce a. **1.** din balada „Mioriţa", referitor la aceastã baladă sau la personajele ei: *motivul ciobanului mioritic a fuzionat cu motive cristologice.* BL.; *destin mioritic;* **2.** care aminteşte de „Mioriţa": *peisaj mioritic;* **3. spaţiu mioritic**, spaţiu geografic românesc al cărui relief ondulat cu munţi şi văi este prielnic păstoritului; univers spiritual specific românesc a cărui matrice o reprezintă acest spaţiu geografic, în filozofia lui L. Blaga: *omul spaţiului mioritic îşi simte destinul ca un veşnic, monoton repetat, suiş şi coborîş.* BL. [De la *Mioriţa* n. pr.].

mioríţă, mioríţe f. diminutiv al lui mioară; miorea: *cea mioriţă cu lînă plăviţă.* POP. [*Mioară* + *-iţă*].

miorláu interj. cuvînt care imită strigătul pisicii; miau. [Onomat.].

miorlăí, miórlăi vb. **1.** (intr.) a mieuna: *pisica intră miorlăind încet.* VLAH.; **2.** (fig.; intr.) a imita sunetele scoase de pisici: *se aud o mulţime de glasuri; unele miorlăiau ca mîţa.* CR.; **3.** (fig.; intr. şi refl.) a (se) smiorcăi: *copilul miorlăie de foame;* (şi: (reg.) **mierlăi**). [De la *miorlau*].

miorlălálă, miorlăleli f. miorlăit[1], mieunat. [*Miorlăi* + *-eală*].

miorlăít[1], miorlăituri n. **1.** faptul de a (se) miorlăi; strigăt caracteristic scos de pisică; (p. ext.) strigăt ca al pisicii; miorlăitură: *din paner se aude un miorlăit.* CAR.; **2.** (fig.) vorbire afectată; plîns. [V. *miorlăi*].

miorlăít[2], ~ţi, miorlăítă, ~e a. **1.** (despre pisici) care miorlăie; **2.** (fig.) plîngăreţ, tînguitor: *cu o voce miorlăită ... începu să ne întrebe.* SAD. [V. *miorlăi*].

miorlăitór, ~i, miorlăitoáre a. miorlăit[2]: *slutul ... începu s-o linguşească cu vorbe mierloitoare.* ISP.; *glasuri miorlăitoare;* (şi: (reg.) **mierlăitor, mierloitor**). [*Miorlăi* + *-tor*].

miorlăitúră, miorlăituri f. **1.** miorlăit[1]; **2.** (fig.) vorbire afectată; cîntare nemelodioasă, monotonă; plîns: *m-o asurzit cu miorlăiturile sale nemţeşti.* AL. [*Miorlăi* + *-tură*].

miosarcóm, miosarcoame n. termen generic pentru neoplasmele dezvoltate din ţesutul muscular. [Din fr. *myosarcome*].

mioscleróză, mioscleroze f. scleroză a ţesutului muscular. [Din fr. *myosclérose*].

miospásm, miospasme n. contracţie musculară spasmodică; crampă musculară. [Din fr. *myospasme*].

miótic, ~ci, miotícă, ~ce a. şi n. (medicament) care produce mioză. [Din fr. *myotique*].

miotomíe, miotomii f. secţionare sau disecţie a unui muşchi sau a ţesutului muscular. [Din fr. *myotomie*].

miotoníe, miotonii f. boală (ereditară) caracterizată prin tulburări în contracţia muşchilor. [Din fr. *myotonie*].

miotonométru, miotonometre n. aparat care măsoară tonicitatea musculară. [Din fr. *myotonomètre*].

mióză f. contracţie pronunţată a pupilei în timpul expunerii la lumină, la efortul de acomodare etc. [Din fr. *myosis*].

miozínă, miozine f. proteină de tipul globulinelor prezentă în ţesutul muscular, componentă principală a miofibrilelor, cu rol în contracţia musculară. [Din fr. *myosine*].

miozítă, miozite f. inflamaţie (acută sau cronică) a ţesutului muscular striat. [Din fr. *myosite*].

miozótis s. (bot.; livr.) nu-mă-uita (*Myosotis silvatica*). [Din fr. *myosotis*].

mipolám m. denumire comercială pentru polimerul mixt al clorurii de vinil cu esterii acidului acrilic sau cu acetatul de vinil, folosit la izolarea cablurilor electrice, la pardoseli de laborator etc. [Din fr. *mypolame*].

mir[1], miruri n. **1.** ulei parfumat folosit ca balsam: *şi pe mort îl scaldă, cu miruri ungîndu-l.* COŞB.; **2.** untdelemn sfinţit cu care preotul îi unge pe credincioşi la săvîrşirea unor ritualuri creştine: [îi] *unse fruntea cu sfîntul mir.* OD.; **3.** frunte (locul unde se unge de obicei cu acest untdelemn sfinţit); **a lovi** (sau **a trăsni**) **pe cineva la mir,** a) a lovi pe cineva în frunte (mortal); b) (fig.) a distruge, a nimici; **a-i lua cuiva mirul,** a omorî pe cineva: *se năpusti asupra ei cu toroipanul şi-i luă mirul din frunte.* ISP.; **4.** a doua dintre cele şapte taine ale bisericii creştine, constînd în ungerea cu untdelemn sfinţit, pentru a aduce harul divin asupra celui uns; miruire, miruit[1], (p. ext.) sfinţire, consacrare (într-o înaltă demnitate): *intră în biserică; aici merse înfipt la mir.* ISP. [Din gr. biz. *míron,* sl. *miro*].

mir[2] n. **de mir,** (despre clerici) care nu face parte din tagma călugărească; (despre biserici) care nu depinde de o mănăstire: *popilor de mir ... le cînta antifoanele următoare.* CR.; *voi să moară creştineşte cu preoţi de mir.* CĂL. [Din sl. *mirŭ*].

mirá[1], mirez vb. (franţuzism; refl.) a se oglindi: *ea se mirează-n splendid soare.* AL. [Din fr. *mirer*].

mirá[2], mir vb. **1.** (refl.) a fi surprins, uimit de ceva nefiresc, neaşteptat, extraordinar: *nu se miră de această remarcă, ca şi cînd ar fi găsit-o firească;* **2.** (înv. şi pop.; refl.) a nu şti, a nu se dumeri, a nu fi sigur; a se întreba: *şi-o întreb şi nu-mi răspunde! şi mă mir ce i-am făcut.* COŞB.; **te miri cine,** un oarecare (nechemat): *nu-l putea răpune te miri cine.* CR.; **te miri ce (şi mai nimica),** nimica toată, lucru mărunt: *foarte simţitoare din fire, se înduioşa din te miri ce.* GHEŢIE; **te miri unde,** cine ştie, undeva; **te miri cum,** nu se ştie cum, fără voie; **mă miram eu să nu ...,** eram sigur că ...; **mă miram eu să ...,** eram sigur că nu ...; **să nu te miri dacă ...,** să nu ţi se pară curios că ..., e normal să ...; **3.** (tr.) a provoca nedumerire; a surprinde; a uimi: *rochia ei de mireasă ... mira ... pe toţi.* MACED.; **4.** (refl.) a-şi manifesta admiraţia, uimirea; a se minuna: *să se mire lumea toată, c-a fost dragoste*

curată. POP.; **5.** (înv.; refl.) a se frămînta; a se înspăimînta: *gîndirea ... se miră și se cutremură.* MARC.; **6.** (înv. și reg.; refl.) a privi cu atenție, cu curiozitate; a cerceta: *au început a se mira la casa crăiască, socotind a fi o biserică* (a. 1799). GCR. [Lat. *mirari*].

mirábil, ~i, mirabilă, ~e a. (livr.) care provoacă mirare; demn de mirare; minunat, uimitor: *mirabila sămînță.* [Din lat. ***mirabilis***, it. ***mirabile***].

mirabilít, mirabiliți m. sulfat de sodiu natural, transparent, cu luciu sticlos, folosit în industria chimică, a sticlei, în medicină etc. [Din engl. ***mirabilite***].

mirácol, miracole n. **1.** minune; (p. ext.) fapt, fenomen ieșit din comun, inexplicabil: *nu se produc mereu miracole;* **2.** reprezentare teatrală de inspirație religioasă (apărută în Franța, în evul mediu), asemănătoare misterului, în care intervin elemente miraculoase. [Din lat. ***miraculum***, it. ***miracolo***, fr. ***miracle***].

miraculós, ~și, miraculoásă, ~e a. **1.** care ține de miracol, cu caracter de miracol, produs printr-un miracol; supranatural, surnatural; (p. ext.) extraordinar, uimitor: *i se părea un vis miraculos.* VLAH.; *aveau a face cu o miraculoasă vindecare petrecută peste noapte, imposibil de explicat.* GHEȚIE; **2.** care face minuni, care produce efecte excepționale: *medicamentul a avut un efect miraculos.* // n. elementul supranatural din basme, legende etc.: *urmează romanul de aventură, din care nu lipsește ... miraculosul.* CĂL. [Din fr. ***miraculeux***, lat. ***miraculosus***].

miradór, miradoare n. **1.** belvedere pe terasele caselor (spaniole); **2.** post de observație, de pază, amenajat pe o înălțime, mai ales în arbori. [Din fr. ***mirador***].

mirágiu n. v. **miraj.**

miráj, miraje n. **1.** fenomen optic, produs mai ales în deșert sau pe mare, datorat refracției treptate a razelor de lumină cînd străbat straturi de aer cu temperaturi și densități diferite, care face ca în unele locuri să apară la orizont imaginea răsturnată a unor lucruri depărtate, ca și cum s-ar reflecta într-un lac; fata morgana, apa morților: *orașul te înșală prin efectul mirajului.* AL.; **2.** (fig.) imagine înșelătoare; plăsmuire, iluzie: *o! miragiu sublim, fantastic!* AL; **3.** (fig.) atracție, fascinație: *mirajul comorilor e o notă balcanică.* CĂL.; **4. mirajul ouălor,** operație de examinare a ouălor supuse incubației cu ajutorul ovoscopului, pentru a urmări starea și dezvoltarea embrionului; (și: (înv.) **miragiu**). [Din fr. ***mirage***, it. ***miraggio***].

miralái, miralai m. ofițer turc care comandă un regiment: *un miralai călare.* OD. [Din turc. ***miralay***].

miráre, mirări f. **1.** faptul de a (se) mira; surprindere, nedumerire, uimire cauzată de ceva neașteptat sau extraordinar: *astă vizită îmi pricinui mirare.* NEGR.; *nu pot retrăi aievea mirarea mea, nesiguranța și tulburarea celor dintîi întîlniri.* EL.; **semnul mirării,** semnul exclamării; **de mirare,** surprinzător; uimitor: *era de mirare a prăvi arătarea.* NEC.; *de mirare că nu se mărîtase pînă atunci.* GHEȚIE; **n-ar fi de mirare să ...,** e posibil să ...; (pop.) **a-i fi cuiva de(-a) mirare(a),** a fi nedumerit, surprins; a se mira: *împăratului i-a fost de-a mirarea văzînd că niște golani au asemenea îndrăzneală.* CR.; **2.** (înv.) admirație: *noi venim mirarea noastră la mormîntu-ți a depune.* ALEX.; **(vrednic) de mirare,** care merită admirație; admirabil, minunat: *multe vrednice de mirare pilde.* DRĂGHICI; **3.** (rar) îndoială: *îți fac întrebare, și la mirările mele ... îți cer dezlegare.* PANN. [V. ***mira***].

mirát, ~ți, mirată, ~e a. **1.** care este surprins, nedumerit, uimit de ceva neașteptat sau extraordinar: *la început ... le privi mirat.* EL.; **2.** care exprimă sau presupune nedumerire, surprindere, uimire: *vocea îi suna puțintel mirată.* GHEȚIE; **3.** (înv.) minunat, admirabil: *lucruri ce faci mirate [î]n sufletul mieu răsflrate.* DOS. [V. ***mira***].

miráz[1], mirazuri n. (înv. și pop.) moștenire: *toată a mea bogăție, de la moși, strămoși miraz.* PANN; *Stravrache stăpînește mirazul rămas de la frate-său.* CAR.; (și: **meraz**). [Din turc. ***miras***].

miráz[2] n. lucru, faptă care produce mirare; minunăție; ciudățenie. [Cf. ***mira[2]***].

mirázã, miraze f. (înv.) oglindă: *Bosforul ... din a cărui undă și-a făcut mirază bolta azurată.* BOL. [Din turc. ***maraz*** + ***mirat***].

míră[1], mire f. **1.** riglă de doi-patru metri gradată în centimetri, utilizată în măsurătorile topografie; **mină hidrometrică,** limnimetru; **2.** cătare (la arme); **punct de mină,** țintă; loc pe care îl ochește trăgătorul; **3.** imagine standard transmisă pe ecranele televizoarelor pentru reglarea imaginii. [Din fr. ***mire***].

míră[2] f. (înv.) smirnă. [Din gr. mod. ***mírra***].

mirátór, ~i, mirătoáre a. și m., f. **1.** (persoană) care se miră; **2.** (persoană) care provoacă mirare. // m., f. (reg.) ființă imaginară (pomenită în descîntece) care are puterea să deoache; deochetor: *așa-i crape ochii în patru: moroiului, strigoiului ..., mirătorului.* POP. [***Mira[2]*** + ***-(ă)tor***].

míre, miri m. **1.** nume purtat de bărbat (de la logodnă pînă la cununie și) în ziua nunții sale: *Călin mirele iese.* EM.; *datina ... spunea că în ziua nunții mirele nu are voie să-și vadă mireasa decît la biserică.* GHEȚIE; **2.** (la pl.) nume dat celor două persoane care se căsătoresc: *m-am pus la un loc de unde puteam privi pe miri.* NEGR. [Cuv. autoht.; probabil ****milu*** „iubit, drag"; cf. alb. ***mirë*** „bun"].

mireán, ~eni, mireană, ~ene m., f. **1.** (și adj.) (persoană) care nu aparține clerului; laic: *călugărul Dan se visase mirean.* EM.; *diavolii, lăsînd oamenii mireni, se silesc mai ales între monahi, la sfintele mănăstiri.* SAD.; **2.** (fig.) persoană lipsită de competență; profan: *dar voi, mirenii în doftorie, pentru ce vă amestecați unde nu vă pricepeți?* I.NEGR. [Din sl. ***mirěaninŭ***].

mireáncă, mirence f. (rar) femeie laică; mireană: *Veronico, ... cugeți să mă lași, să te faci mireancă?* GAL. [***Mirean*** + ***-că***].

mireásă, mirese f. **1.** nume purtat de fată (de la logodnă pînă la cununie și) în ziua nunții sale: *au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese.* EM.; **a plînge ca o mireasă,** a plînge tare, cu foc; **a sta ca o mireasă,** a sta degeaba; **a se grăbi ca mireasa (la pat),** a fi nerăbdător; **mireasa lui Dumnezeu** (sau **a Domnului**), călugăriță; **2.** plantă erbacee ornamentală din familia labiatelor, cu frunzele de culoare verde-gălbui pe margine și roșu aprins în centru, cu flori pestrițe, albe cu albastru, purpurii și mov, dispuse în spice; urzicuță (*Coleus blumei*). [***Mire*** + ***-easă***].

mireásmă, miresme f. **1.** (la pl.) uleiuri sau substanțe aromatice plăcut mirositoare, folosite pentru ungerea trupului, pentru parfumarea aerului etc.; balsam: *cei trei crai de la răsărit aduseră aur și scumpe miresme;* **2.** miros plăcut; parfum, aromă: *nu pot uita mireasma de floare de salcîm.* VIERU; (fig.) *am simțit în nări aer rece cu mireasmă de iarnă.* SAD. [Din gr. biz. ***mírisma***, sl. ***mirizma***].

mirenésc, ~și, mireneáscă, ~ești a. de mirean; laic: *afacerile mirenești ale mănăstirilor.* OD.; *partea mirenească și cea bisericească.* [***Mirean*** + ***-esc***].

miresmă, miresmez vb. (tr.) a îmbălsăma, a înmiresma: (fig.) *bună seara, fete două, cu ochi miresmați de rouă.* VIERU. [De la ***mireasmă***].

miresmáre, miresmări f. acțiunea de a miresma și rezultatul ei; înmiresmare. [V. ***miresma***].

miresmát, ~ți, miresmată, ~e a. îmbălsămat, înmiresmat. [V. ***miresma***].

miriádă, miriade f. (mai ales la pl.) număr, mulțime, cantitate foarte mare (nedeterminată): *aruncă în pulbere miriade de idolatri.* EM.; *o noapte splendidă, cu miriade de licurici.* CĂL. [Din fr. ***myriade***].

miriagrám, miriagrame n. (rar) unitate de măsură pentru greutăți, egală cu zece mii de grame. [Din fr. ***myriagramme***].

mirialítru, mirialítri m. (rar) unitate de măsură pentru capacități, egală cu zece mii de litri. [Din fr. ***myrialitre***].

miriamétru, miriametri m. (rar) unitate de măsură pentru lungimi, egală cu zece mii de metri. [Din fr. ***myriamètre***].

miriapód, miriapode n. (la pl.) denumire a patru clase de artropode terestre (chilopode, diplopode, simfile și pauropode), cu numeroase perechi de picioare, corespunzînd segmentelor sau inelelor corpului; (și la sg.) animal din această clasă (ex.: urechelniță, scolopendra). [Din lat. ***myriapoda***, fr. ***myriapodes***].

mirífic, ~ci, mirifică, ~ce a. minunat, măreț; admirabil, uluitor: *panorama mirifică a Sinaiei.* CAR.; *dansul mirific al acestor fulgi.* PR. [Din fr. ***mirifique***].

míriște, miriști f. suprafață de teren pe care au rămas după secerarea păioaselor, mai ales a grîului, rădăcinile și părțile inferioare din tulpini; (col.) totalitatea părților inferioare ale tulpinilor retezate, rămase cu rădăcini după seceriș: *„jocul" meu ... era culesul spicelor pe miriște în urma recoltării.* VIERU. [Din bulg. ***mirište***].

mirmecofág, ~gi, mirmecofagă, ~ge a. care se hrănește cu furnici (ex.: furnicarul, pangolinul, pasărea kiwi etc.). [Din fr. ***myrmécophage***].

mirmecofíl, ~i, mirmecofilă, ~e a. **1.** (și f.) (plantă) pe care trăiesc furnici sau care este polenizată de furnici (ex. unele specii ecuatoriale de acacia); **2.** (și m.) (animal) care trăiește în simbioză cu furnicile (ex. unele coleoptere). [Din fr. ***myrmécophile***].

mirmecologíe f. studiu științific al furnicilor. [Din fr. ***myrmécologie***].

mirmidón, mirmidoni m. **1.** (mit.; la pl.) populație antică care ar fi trăit în Tesalia avîndu-l rege pe Ahile: *și-mi duceam apoi acasă mirmidonii pe corăbii.* EM.; **2.** (p. ext.) persoană de statură mică; pitic; **3.** (fig.) om lipsit de valoare, fără importanță. [Din fr. ***myrmidon***].

mirobolánt, ~ți, mirobolantă, ~e a. (livr.) fantastic, extraordinar, incredibil; minunat, magnific. [Din fr. ***mirobolant***].

mirodénie, mirodenii f. (mai ales la pl.) **1.** nume dat unor substanțe aromatice cu miros puternic și plăcut; mirodie: *i-am pus la nas niște mirodenii.* GANE; **2.** (p. ext.) parfum, aromă, mireasmă: *buruieni de leac cu tot felul de mirodenii și gusturi.* CĂL.; **3.** nume dat părților unor plante (exotice) folosite drept condiment: *cafea măcinată și alte mirodenii.* CAR.; **4.** numele a două plante erbacee din familia cruciferelor, cu flori plăcut mirositoare: **a)** plantă cu flori galbene, cu nervuri violete, care crește la marginea pădurilor (*Hesperis tristis*); b) nopticoasă (*Hesperis matronalis*). [***Mirodie*** + ***-enie***].

miródie, mirodii f. (înv.; mai ales la pl.) **1.** balsam; (p. ext.) parfum; **2.** mirodenie. [Din bulg. ***mirodija***].

mirodót, mirodoți m. (neobișnuit) preot care miruiește. [Et. nec.].

mironosít, ~ți, mironosită, ~e a. și m., f. (persoană) care simulează nevinovăția; **a face pe mironositul,** a-și da aere de nevinovăție, de candoare. [De la ***mironosiță***].

mironosíță, mironosițe f. **1.** (bis.) fiecare dintre femeile care, potrivit „Noului Testament"

au dus mir[1] la mormîntul lui Isus Hristos, pentru a-i unge trupul înainte de înmormîntare, şi cărora îngerul le-a vestit învierea Domnului; **săptămîna mironosiţelor**, a doua săptămînă după Paşti; **2.** (p. ext.) femeie cucernică, smerită; **a face pe mironosiţa**, a-şi lua aere de nevinovăţie, a simula pietate şi modestie; **3.** (iron.) epitet pentru o femeie prefăcută, de o smerenie şi o nevinovăţie ipocrită şi afectată: *era o făţarnică şi o prefăcută, o mironosiţă, care una spune şi alta gîndeşte.* GHEŢIE; **4.** specie de fluture cu aripile albe pătate cu cafeniu şi cenuşiu (*Lymantria monacha*). [Din sl. ***mironosica***].

mirós, mirosuri şi (pop.) **miroase** n. **1.** unul din cele cinci simţuri, care permite perceperea proprietăţilor unor substanţe care emană vapori; capacitate de a percepe şi a deosebi aceste emanaţii; olfacţie: *mirosul cîinilor de vînătoare;* **2.** (fig.) intuiţie, fler, perspicacitate, sagacitate: *de aveţi voi amîndoi miros bun, nas de copoi, luaţi seama!* AL.; **3.** emanaţie plăcută sau neplăcută pe care o exală unele corpuri; proprietate a unor substanţe volatile de a produce asemenea emanaţii; senzaţie pe care o produce această emanaţie asupra simţului olfactiv; duhoare, miasmă, mireasmă, parfum, putoare: *mă culc între flori cu miros.* EM.; *mirosurile de răşină, de urme de jivine, susurul pîraielor ... îmi pricinuiau o intensă beţie lucidă.* PR.; *liliecii, albi şi vineţii, înfloriseră şi umpleau văzduhul de miroase.* GHEŢIE; **4.** (pop.; la pl., în forma **miroase**) condimente, mirodenii, arome: *vom pune miroase în bucate.* [De la ***mirosi***].

miroseáţă, miroseţe f. (înv.; rar) mireasmă, balsam: *săpînd, aflară trupul svintei nestricat ... cu miroseţe scumpe mirosind mai frumos decît trandafirul.* DOS. [***Miros*** + *-eaţă*].

mirosí, mirós vb. **1.** (intr.) a avea (şi a răspîndi) un miros: *îi mirosea gura în mod îngrozitor.* CĂL.; *trupul tău miroase, iubitul meu, a micşunele de primăvară.* PR.; **nici usturoi n-a mîncat, nici gura nu-i miroase**, a se preface că este străin de faptele reprobabile la care a participat; **2.** (intr. şi tr.) a simţi un miros, a percepe cu simţul mirosului: *îmi miroase a ars;* **3.** (tr.) a apropia nasul de ceva inspirînd adînc pentru a-i simţi mirosul: *cu plăcere mirosim violetele;* **4.** (tr.) a adulmeca: *cîinele miroase cadavrul stăpînului său;* **5.** (tr.) a dibui; a simţi vag: *miroase a om de pe altă lume.* ISP.; **6.** (fig.; tr.) a-şi da seama (din vreme) de mersul lucrurilor; a intui, a presimţi, a bănui: *am mirosit eu ceva prin toamnă, rareori mă înşală pe mine nasul.* GHEŢIE; **a(-i) mirosi a ...**, a (i se) prevesti, a (i se) anunţa (ceva): *miroase a bătaie;* **7.** (tr. şi intr.) a observa, a simţi: *vîră-te peste tot, în lume, în localuri publice ..., scotoceşte, miroase, află.* CAR. [Din gr. biz. ***emírosa*** (aor.), sl. ***mirosati***].

mirosíre, mirosiri f. acţiunea de a mirosi; percepere a unui miros. [V. ***mirosi***].

mirositór, ~i, mirositoáre a. care are (şi răspîndeşte) un miros: *flori mirositoare.* [***Mirosi*** + *-tor*].

mirózmă, mirozne f. (reg.) mireasmă: *florile ... împlu văzduhul de mirozmă.* CR.; *te-ai scufundat în veşnicie ... ca-n aerul de sus mirozna florilor de tei.* VIERU. [Probabil contaminare între ***mireasmă*** şi ***miros***].

mirsín m. v. **mirsină.**

mirsínă, mirsine f. (bot.; înv.) mirt (*Myrtus communis*): *aduceţi ... frunză de mirsin.* BIBLIA; (şi: **mirsin**). [Din gr. mod. ***mirsíni***].

mirt, mirţi m. arbust ornamental din familia mirtaceelor, cu frunze alungite, persistente, cu flori mici, albe, parfumate (simbol al castităţii); mirsină (*Myrtus communis*): *tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nşelăciune de pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir.* EM. [Din lat. ***myrtus,*** gr. mod. ***mýrtos,*** fr. ***myrte,*** germ. ***Myrte***].

mirtacée, mirtacee f. (la pl.) familie de arbori sau de arbuşti din regiunile calde, cu tulpina arborescentă, de obicei cu pungi secretoare de uleiuri eterice, aromate, avînd ca tip mirtul (*Mirtaceae*); (şi la *sg.*) plantă din această familie. [Din fr. ***myrtacées***].

miruí[1], miruiesc şi **mírui** vb. (tr.) **1.** a unge pe creştini cu sfîntul mir[1] (pe frunte) pentru a obţine revărsarea harului divin asupra acestora: *popa Tonea a început să miruiască pe credincioşi.* GAL.; (fig.) *o stea ce-mi miruie fruntea c-o rază de vise.* EM.; **2.** a consacra, a consfinţi în funcţie un domnitor, un rege, un împărat, un cleric, ungîndu-i fruntea cu mir; (p. ext.) a împuternici pe cineva: (refl. pas.) *Caragea ... s-a miruit în biserica Curtea-Veche.* GHICA; **3.** (fig.; fam.) a lovi pe cineva în cap; (p. ext.) a omorî: *l-a miruit cu ghioaga.* POP. [Din sl. ***mirovati***].

miruí[2], miruiesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a obţine, a dobîndi; a cîştiga; a agonisi: *dobîndim şi miruim iertăciunea păcatelor.* COR. [Din magh. ***nyerni***].

miruiálă, miruieli f. miruit[1]. [***Mirui***[1] + *-eală*].

miruíre, miruiri f. (rar) acţiunea de a mirui[1] şi rezultatul ei; mir[1]; miruit[1]. [V. ***mirui***[1]].

miruít[1] n. faptul de a mirui[1]; miruială: *după miruit, el se înfăţişă la strana stareţului.* VOIC. [V. ***mirui***[1]].

miruít[2], ~ţi, miruită, ~e a. care a fost uns cu mir[1]. [V. ***mirui***[1]].

miruitór, miruitori m. (rar) cleric care miruieşte: *s-a închinat ... şi a sărutat apoi mîna miruitorului.* GAL. [***Mirui***[1] + *-tor*].

mirúţă, miruţe f. plantă erbacee meliferă din familia boraginaceelor, cu frunze aspru-păroase, cu flori purpurii sau violete, rar roz sau albe; limba-boului (*Anchusa officinalis*); (şi: (reg.) **mieruţă**). [Cf. ***mieriu***].

misádă, misade f. bucată de blană confecţionată din mai multe piei, cu care se căptuşesc paltoanele; (şi: **mesadă**). [Din gr. mod. ***misádi*** „jumătate"].

misandríe, misandrii f. repulsie (patologică) faţă de bărbaţi: *misandria fetelor bătrîne.* [Din fr. ***misandrie***].

mísă, mise f. **1.** mesă: *Sever începu să ia parte la misa de duminică din capela liceului.* GHEŢIE; **2.** compoziţie muzicală pentru cor şi solişti, scrisă pe textul tradiţional al liturghiei catolice; mesă; **misă funebră**, recviem. [Din lat. ***missa***].

miscelanéu, ~ee, miscelanee a. şi n. (rubrică într-o publicaţie, volum etc.) cu conţinut variat, aparţinînd, de obicei, mai multor autori; **manuscris miscelaneu**, manuscris vechi cu conţinut variat. [Din lat. ***miscellanea,*** fr. ***miscellanées***].

mischét n. varietate de struguri tămîioşi; vin produs din aceşti struguri. [Din turc. ***misket***(üzümü)].

mischíu, ~ii, mischie, ~ii a. (înv. şi reg.) de culoarea oţelului; cenuşiu-vînăt. // n. (înv. şi reg.) oţel de calitate superioară: *amnar de mischiu;* (şi: **meschiu**). [Din gr. mod. ***dimiskí*** „de Damasc"].

miscíbil, ~i, miscibilă, ~e a. care poate fi amestecat cu altă substanţă; care prezintă miscibilitate. [Din fr. ***miscible***].

miscibilitáte f. proprietate a unor substanţe de a forma împreună un amestec omogen. [Din fr. ***miscibilité***].

mísie f. v. **misiune.**

misionár, ~i, misionară, ~e m., f. **1.** persoană, de obicei călugăr sau preot, trimisă în misiune pentru a răspîndi credinţa creştină, mai ales pe cea catolică (în ţări cu altă confesiune sau religie): *fraţii din ordinul minoriţilor fură destinaţi a merge ca misionari religioşi ... în acele ţări ale Răsăritului cari erau de altă lege.* EM.; *e foarte uşor să spun, ca orice misionar modernist, că toate religiile sînt bune.* EL.; **2.** (p. ext.) persoană care caută să cîştige adepţi (pentru o idee, o cauză etc.): *o misionară a societăţii de protecţie a animalelor, împarte echipajului broşuri de propagandă.* CĂL. [Din it. ***missionario,*** fr. ***missionnaire***].

misionariát, misionariate n. funcţia, activitatea misionarului. [Din fr. ***missionnariat***].

misionarísm n. activitate desfăşurată de misionari. [***Misionar*** + *-ism*].

misír, misiri m. **1.** (pop.) cal de rasă (din Egipt): *tot cai nemeşeşti, tot misiri turceşti.* POP.; **2.** monedă turcească de aur (bătută la Cairo), care a circulat şi în ţările române; misirliu. [De la ***Misir,*** numele turcesc al Egiptului].

misirlíu, misiriii m. **1.** (înv.) egiptean; soldat din armata vechiului Egipt; **2.** coif purtat în vechime de războinicii egipteni; **3.** misir; **4.** varietate de porumbel de rasă, cu ciocul mic: (adj.) *doi porumbei misirlii.* [Din turc. ***misirli***].

misít, misiţi m. **1.** (înv.) trimis, emisar: *sosiră alţi noi mesiţi ai vizirului.* BĂLC.; **2.** intermediar, mijlocitor, samsar: *se adresă unor misiţi de terenuri agricole.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **mesit**). [Din gr. mod. ***mesítis***].

misitíe, misitii f. **1.** ocupaţia misitului; samsarîc: *cumpără ori vinde, ori face misitie.* SAD.; *şi-a găsit rostul: face misitie pentru greci – cumpără pentru greci cereale de la rumânii care au cereale de vînzare.* ST.; **2.** plată pentru serviciile misitului. [***Misit*** + *-ie*].

misiúne, misiuni f. **1.** însărcinare, împuternicire dată cuiva; sarcină pe care o primeşte sau şi-o asumă cineva de a face ceva anume: *ce fac atunci membrii Academiei pentru a corespunde misiei ce înşişi şi-o atribuiesc?* MAIOR.; **2.** slujbă, funcţie, post: *grea misie, misia de poliţai.* CAR.; **3.** delegaţie trimisă în străinătate cu un anumit scop: *am fost trimis, prin 1917, cu misiunea militară franceză în Moldova.* EL.; **misiune diplomatică**, oficiu sau reprezentanţă diplomatică a unui stat cu grad de ambasadă sau de legaţie, creată în urma stabilirii relaţiilor diplomatice între două state; **4.** predicare a Evangheliei cu scopul de a propaga credinţa creştină, mai ales catolicismul (în ţări de altă confesiune sau religie); instituţie religioasă prin care se propagă creştinismul; local în care se află această instituţie: *misiunea apostolilor;* **5.** (col.) preoţi trimişi în lume pentru a converti la creştinism; **6.** rol, menire; datorie: *lipsită de ajutorul pacientului, misiunea medicului este practic compromisă.* GHEŢIE; *am crezut în steaua mea sau în misiunea mea.* CF.; (şi: **misie**). [Din fr. ***mission,*** lat. ***missio, -onis***].

misívă, misive f. **1.** (înv.) scrisoare oficială: *Ipsilante trimise ... o misivă generalului.* GANE; **2.** (p. ext.) scrisoare, bilet: *misivele ... conţineau mai mult detalii meterologice.* GHEŢIE. [Din fr. ***missive***].

misléte m. invar. numele celei de a paisprezecea litere a alfabetului chirilic (**Ѧ**): *într-o zi scriai un sunet de danie, şi cerneala se întinse la un mislete.* DELAVR. [Din sl. ***mislite***].

misoandríe f. aversiune morbidă faţă de sexul masculin. [Din fr. ***misoandrie***].

misofobíe, misofobii f. fobie de murdărie sau de contaminare prin atingere cu obiecte murdare. [Din fr. ***misofobia***].

misogám, ~i, misogamă, ~e m., f. persoană care se teme de căsătorie. [Din germ. ***Misogam***].

misogamíe f. teamă, aversiune faţă de căsătorie. [Din germ. ***Misogamie***].

misoghín m. v. **misogin.**

misoghinísm n. v. **misoginism.**

misogín, misogini m. şi a. (bărbat) care are aversiune, dispreţ faţă de femei: *un bărbat ajunge misoghin din cauza geloziei.* IBR.; *de ce ne facem noi dintr-o femeie un ideal, ca pe urmă să devenim*

misogini? PR. // a. care manifestă, exprimă, reflectă dispreţ, ură faţă de femei: *găsim un fel de profesie de credinţă misoghină.* IBR.; *literatură misoginâ;* (şi: **misoghin**). [Din fr. ***misogyne,*** germ. ***Misogyn***].

misoginíe f. atitudine a misoginului, dispreţ, aversiune faţă de femei; misoginism. [Din fr. ***misogynie***].

misoginísm n. (livr.) misoginie: *în această ultimă fază a poeziei amoroase a lui Eminescu mai observăm ... misoghinismul.* IBR.; *misoginismul degenerează în grobianism.* CĂL.; (şi: **misoghinism**). [***Misogin*** + ***-ism***].

misoióg, ~gi, misologă, ~ge m., f. (livr.) persoană care dispreţuieşte raţiunea sau raţionamentele; antiraţionalist. [Din fr. ***misologue***].

misologíe f. (livr.) dispreţ faţă de raţiune, faţă de raţionamente. [Din fr. ***misologie***].

misoneísm n. (livr.) sentiment de neîncredere, de aversiune faţă de orice noutate, schimbare. [Din fr. ***misonéisme***].

misopedíe f. repulsie patologică faţă de copii. [Din fr. ***misopedie***].

miss f. **1.** (mai ales în Anglia) domnişoară; **2.** titlu acordat de un juriu celei mai frumoase participante la un concurs de frumuseţe. [Cuv. engl.].

mistacocét, ~ţi, mistacocetă, ~e a. şi n. (peşte) fără dinţi. // n. (la pl.) specie de cetacee asemănătoare balenei; (şi la sg.) animal din această specie. [Din fr. ***mystacocètes***].

mistagóg, mistagogi m. **1.** preot din antichitatea greacă, care iniţia în misterele sacre; **2.** (p. ext.) epitet pentru un om înzestrat cu puterea de a pătrunde în adîncul (ascuns al) lucrurilor. [Din fr. ***mistagogue***].

mistagógic, ~ci, mistagogică, ~ce a. care aparţine mistagogilor sau mistagogiei, referitor la mistagogi sau la mistagogie. [Din fr. ***mistagogique***].

mistagogíe f. iniţiere în misterele sacre făcută de mistagogi. [Din fr. ***mistagogie***].

mistélă f. must de struguri la care s-a adăugat alcool, în scopul opririi fermentaţiei. [Din fr. ***mistelle***].

mistér[1], mistere şi (înv.) **misteruri** n. **1.** dogmă religioasă creştină care trebuie primită aşa cum este dată; taină, adevăr mai presus de raţiune: *sacrul mister al învierii Domnului.* AL.; **2.** ceea ce este (încă) necunoscut, neînţeles; taină, enigmă, secret: *am văzut în repegiune ale Africei misteruri.* AL.; *în limba mea sînt toate misterele.* VIERU; **3.** ceea ce este ţinut secret: *misterele politicii;* **4.** (la pl.) ritualuri de cult, cu caracter esoteric, practicate în antichitate, în lumea greco-romană, la care luau parte numai iniţiaţii şi căror ceremonial consta, în primul rînd, dintr-o reprezentaţie teatrală evocînd mituri legate de diferite zeităţi (ex.: misterele eleusine, consacrate zeiţei Demeter şi fiicei sale Persefona, celebrate la Eleusis, în Atica; misterele orfice, consacrate lui Dionysos şi Orfeu; misterele lui Bachus, celebrate la Roma; misterele lui Isis şi Osiris, în Egipt etc.); **5.** (la pl.; în evul mediu, în ţările catolice, în special în Franţa) dramă avînd iniţial caracter religios, cu subiect biblic sau hagiografic: *misterele se reprezentau în curţile bisericilor.* [Din fr. ***mystère,*** lat. ***mysterium***].

míster[2] m. (mai ales în Anglia) termen de adresare către un bărbat fără titlu nobiliar; domn. [Cuv. engl.].

mistéric, ~ci, misterică, ~ce a. **1.** (înv.) misterios: *o flacără misterică dă palidă lumină.* BOL.; **2.** care conţine un mister[1], referitor la mister[1]: *concepţia morţii şi naşterii lui Isus ... e o concepţie misterică.* CF. [***Mister[1]*** + ***-ic***].

misteriós, ~şi, misterioásă, ~e a. **1.** care este necunoscut sau neînţeles, care conţine un mister[1]; tainic: *capriciul misterios al legii ereditătii e o dovadă că singură nu poate explica totul.* STĂNIL.; (adv.) *cadrele-aurite ... sub palida lumină apar misterios.* AL.; **2.** care ascunde ceva, care se înconjoară de mister; enigmatic, misteric: *misterios, fără să spuie cuiva secretul numelui lui, el şedea în casa preotului bătrîn.* EM. [Din fr. ***mystérieux***].

misterióso adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) enigmatic; sumbru. [Cuv. it.].

místic, ~ci, mistică, ~ce a. **1.** alegoric, metaforic, de parabolă: *sensul mistic al Sfintei Scripturi;* **2.** care prelucrează subiecte religioase: *scriitor mistic;* **3.** care aparţine misticismului sau misticii, referitor la misticism sau la mistică; care denotă misticism: *îi ascult toate superstiţiile culese despre India fachirică şi mistică.* EL.; *în ezoterismul islamic se vorbeşte despre trei etape ale căii mistice.* PLEŞU; *extaz mistic;* **4.** care are un înţeles greu de pătruns, inexplicabil pe cale raţională; care rămîne ascuns, secret: *calcule geometrice zidite după o ... mistică sistemă.* EM.; **testament mistic**, testament închis şi sigilat depus de testator la tribunal; testament secret. // m., f. adept al misticii sau al misticismului: *misticul ... e invadat de impresia covîrşitoare a unei stări privilegiate.* BL. // f. **1.** practică religioasă care tinde să dobîndească retrăirea în extaz, prin revelaţie, a unirii cu Dumnezeu sau a înălţării omului în Dumnezeu: *mistica e o potenţare a omenescului, dar nu o transcendere.* BL.; **2.** totalitatea doctrinelor filozofice şi teologice care susţin şi încearcă să explice această practică; **3.** credinţă care se formează în jurul unei idei, al unui sentiment, al unei persoane: *mistica cifrelor pereche şi nepereche începu să-l urmărească nemilos.* GHEŢIE; *mistica forţei.* [Din fr. ***mystique***].

misticísm, (rar) **misticisme** m. **1.** doctrină idealistă, de natură filozofică şi religioasă, care admite comunicarea (prin revelaţie, intuiţie) între om şi divinitate; misticitate: *profetismul şi misticismul ... sînt prea nebuloase, prea subiective.* GAL.; *misticismul a apărut în cele mai diverse culturi.* BL.; **2.** (p. ext.) totalitatea credinţelor, practicilor, intervenţiilor, atitudinilor care susţin că realitatea poate fi pătrunsă numai prin metodele intuitiv-extatice ale misticii; **3.** stare de spirit, dispoziţie specifică misticului: [chirurgii] *cad cu timpul în misticism, în ciuda practicii lor ştiinţifice, pozitiviste.* PR. [Din fr. ***mysticisme***].

misticitáte, (rar) **misticităţi** f. misticism; mistică: *sîntem dispuşi a crede în misticitatea matematicei.* EM.; *pietatea profundă evită misticitatea.* [Din fr. ***mysticité***].

mistifică, mistífic vb. (tr.) **1.** a induce în eroare, a înşela (abuzînd de credulitatea cuiva): *am mistificat atunci opiniunea publică.* MAIOR.; *nu aveam reputaţia unui copil mincinos, dar ştiu că îmi mistificam dezinvolt părinţii.* PATAP.; **2.** a denatura adevărul, a falsifica realitatea: *intenţia de a mistifica, diminuînd sau mărind, ... încep să încînte.* CĂL. [Din fr. ***mystifier,*** it. ***mistificare***].

mistificábil, ~i, mistificabilă a. care poate fi mistificat. [***Mistfica*** + ***-bil;*** cf. fr. ***mystifiable***].

mistificáre, mistificări f. acţiunea de a mistifica şi rezultatul ei; înşelare; denaturare, falsificare, mistificaţie: *forţa ei de mistificare era pentru mine o revelaţie stupefiantă.* PR. [V. ***mistifica***].

mistificatór, ~i, mistifcatoáre a. şi m., f. (persoană) care mistifică: *ar trebui să repete tipul slugii viclene, mistificatoare.* CĂL. [Din fr. ***mystificateur***].

mistificáţie, mistificaţii f. mistificare: *nemic nu indică fals sau mistificaţiune.* HASD.; *dadaismul nu era decît o mistificaţie şi o demonstraţie estetică negativă.* CĂL.; (şi: (rar) **mistificaţiune**). [Din fr. ***mystification***].

mistificaţiúne f. v. **mistificaţie.**

mistrál n. vînt puternic, rece şi uscat, care suflă iarna în Franţa, de-a lungul văii Ronului, spre Marea Mediterană. [Din fr. ***mistral***].

mistréţ, ~i, mistreáţă, ~eţe a. **1.** (şi m.), (şi **porc mistreţ**) animal sălbatic cu corpul masiv, cu capul mare, terminat cu bot alungit, cu colţi puternici (*Sus scrofa*): *doi vînători ... goneau un porc mistreţ.* OD.; *s-a măcelărit pădurea, dar mistreţii au rămas.* VIERU; **2.** (pop.) de pădure; pădureţ: *frunză verde măr mistreţ.* POP.; **3.** (pop.) care rezultă dintr-un amestec; corcit; amestecat, pestriţ; (p. ext.) nici bun, nici rău; potrivit: *vacă mistreaţă.* C.L.; *vreme mistreaţă.* POP.; **săptămîni mistreţe** sau **săptămînă mistreaţă,** săptămîni sau săptămînă de dinaintea postului mare, în care este voie să se mănînce carne, excepţînd miercurea şi vinerea; **4.** nici dulce, nici acru; dulce-acrişor: *nici prea prea, nici foarte foarte ..., ca vinul cel mistreţ.* AL. [Lat. ***mixticius***].

mistríe, mistrii f. unealtă de zidărie formată dintr-o lamă triunghiulară sau trapezoidală de oţel, o tijă şi un mîner, cu care se aruncă şi se întinde mortarul pe zid: *băile răsunau ... de fişîitul mistriilor care netezeau tencuiala.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***mistrí***].

mistuí, místui şi **mistuiesc** vb. **1.** (tr.) a digera: *am un catar stomacal; nu mistui cum trebuie alimentele.* GHEŢIE; **a nu (putea) mistui pe cineva** sau **ceva,** a nu putea suporta, suferi pe cineva sau ceva: *feciorii de boieri nu puturâ mistui vorbele ciobănaşului.* ISP.; *nu-l mistuia pe protopopul ursuz.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a face să dispară; a nimici, a distruge: *focul a mistuit cetatea;* (fig.) *cuvintele-n cer s-ar vedea, singure, mistuind hotare şi vremuri.* IONEL; **3.** (tr.) a cheltui; a irosi: *şi-a mistuit toată averea;* **4.** (refl.) a dispărea, a pieri: *risipiturile de călărime pămînteană, care se arătau o clipă pe dealuri, ... se mistuiau repede.* SAD.; **5.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) chinui; a (se) distruge (încetul cu încetul): *bănuia ea ... văpaia care mă mistuia pe mine?* GAL.; **6.** (tr. şi refl.) a căuta un refugiu; a (se) ascunde, a (se) dosi: *umblu dealurile, cîmpii, unde pot se mistuiesc.* NEGR.; *unde l-ai mistuit?* AL. [Din magh. ***emészt***].

mistuíre, mistuiri f. **1.** acţiunea de a (se) mistui şi rezultatul ei; **2.** digestie: *aţipeala, care-i întovărăşea totdeauna mistuirea, nu venea ... să-l cuprindă.* SAD.; **3.** distrugere, nimicire; dispariţie: *mistuirea casei în flăcări.* [V. ***mistui***].

mistuít, ~ţi, mistuită, ~e a. **1.** digerat: *alimente bine mistuite;* **2.** dispărut; ascuns: *documente mistuite.* [V. ***mistui***].

mistuitór, ~i, mistuitoáre a. **1.** (înv.; despre alimente) care se mistuie; (p. ext.) hrănitor; **2.** care mistuie; distrugător, nimicitor, devastator: *puterea mistuitoare a focului.* ZAMF.; **3.** (fig.) chinuitor, copleşitor: *bătrînul făcuse ... o tîrzie şi mistuitoare pasiune.* GHEŢIE. [***Mistui*** + ***-tor***].

mişcă, mişc vb. **1.** (intr., refl.) a ieşi sau a face să iasă din repaus, din imobilitate pentru a(-şi) schimba locul sau poziţia; a (se) deplasa; a (se) muta; a (se) clătina: *naintea lor se mişcă pădurile de brad.* EM.; *luîndu-l de braţ, am vrut să-l mişc la vale spre strada Cîmpeanu.* SAD.; **2.** (tr.) a pune în funcţie un mecanism, o maşină etc.: *vijeliosul Lotru ... mişcă mori, pive.* VLAH.; **3.** (intr. şi refl.) a trăi, a vieţui: *tot ce mişcă-n ţara asta, rîul, ramul, mi-e prieten.* EM.; **4.** (refl. şi intr.) a porni din loc, a pleca, a se duce, a merge, a înainta: *nu mă mai mişc de acasă; am mult de lucru.* CAR.; **5.** (fam.; refl.) a face mişcare, plimbări; a se dezmorţi: *voia să se miştе, să ia aer.* GHEŢIE; **6.** (refl.) a frecventa un anumit mediu; a se afla: *nu pot aparţine cercurilor în cari te mişti tu.* EM.; **7.** (refl., tr. şi intr.) a ieşi din pasivitate; a acţiona; a lucra, a întreprinde; a se strădui: *un bărbat să se miştе ... pentru binele şi progresul omenirii.* CAR.; *nu mişca nimic spre a urca mai sus pe scara ierarhică.* GHEŢIE; **8.** (refl. şi tr. fact.) a se agita, a se revolta sau a face să se agite, să se revolte: *ea-l vede mişcînd poporul cu idei reci, îndrăzneţe.* EM.; *se mişcă ţara, domnul meu!* REBR.; **9.** (fig.; fam.; intr. şi refl.) a dovedi

oarecare pricepere într-o anumită activitate, a face față, a se descurca; a da rezultate, a prospera: *afacerile încep a se mișca.* SAD.; **10.** (fig.; tr.) a determina pe cineva să facă ceva; a îndemna, a îmboldi; a însufleți: *arabul ... mișcat de-o înaltă și dulce gîndire spre-a lui mîntuire lucrează.* MACED.; **11.** (fig.; tr.) a impresiona, a emoționa; a înduioșa: *nenorocirea inginerului m-a mișcat profund.* EL. [Et. nec.; cf. lat.* ***micicare*** (<***micare***), meglen. ***micică,*** drom. ***vîșcă***].

mișcáre, mișcări f. **1.** acțiunea de a (se) mișca și rezultatul ei; **2.** ieșirea din starea de imobilitate, de fixitate, de repaus pentru schimbarea locului, a poziției: *prin mișcarea naltei ierbi, eu te fac s-auzi.* EM.; **mișcare seismică,** cutremur de pământ; **nici o mișcare!,** liniște!; **3.** schimbare a poziției corpului, a membrelor etc.; (parte a unui) exercițiu sportiv executat prin schimbarea poziției corpului, a membrelor etc.; (p. ext.) gest: *nu vezi mișcările ce fac picioarele.* BOL.; *din mișcările mele, vede că nu-l înțeleg.* SAD.; *cu mișcări mașinale scoase o țigară.* GHEȚIE; (fam.) **în doi timpi și trei mișcări,** foarte repede; **4.** fiecare mutare de piesă la sah, table etc.; (fam.) **a prinde** (sau **a surprinde**) **mișcarea,** a înțelege desfășurarea, rostul (ascuns al) unei acțiuni; **5.** tempoul cu care se execută o bucată muzicală; **6.** (concr.) parte dintr-o compoziție muzicală, executată într-un anumit tempo; **7.** bătaie ritmică; zvîcnire: *mișcarea inimii;* **8.** deplasare (în spațiu); înaintare; circulație: *o teribilă mișcare de trăsuri, tramcare.* CAR.; **a (se) pune în mișcare,** a porni; a acționa: *stimulat de comisionul promis, Petcu se puse îndată în mișcare.* GHEȚIE; *trenul s-a pus în mișcare;* **biroul** (sau **serviciul**) **de mișcare,** birou (sau serviciu) care dirijează, într-o gară, circulația trenurilor; **9.** (fam.) plimbare (pe jos): *îi face bine mișcarea zilnică;* **10.** forfotă, agitație, animație: *în piață mișcarea începea să se domolească.* GHEȚIE; **11.** (mai ales la pl.) deplasare organizată a unei armate: *au urmărit mișcările dușmanului; mișcări de trupe;* **12.** mutare dintr-un post în altul; **13.** activitate, acțiune; faptă: *mișcarea intelectuală ... începe acum cu tinerimea.* VLAH.; **14.** acțiune a unei grupări, colectivități, cu scopul susținerii unei idei, revendicări etc.; mișcămînt: *asculta vești despre mișcările țărănești.* SAD.; *mișcările politice deveneau tot mai sîngeroase.* EL.; *mișcare sindicală;* **în mișcare, a)** într-o stare de agitație, de tulburare; **b)** în plină activitate: *tot poporul e în mișcare;* **15.** funcționare; **mișcare perpetuă,** perpetuum mobile; **16.** (fig.) îndemn, imbold, pornire: *să deștepte în sufletul meu cea mai slabă mișcare de recunoștință.* CAR.; **17.** (fig.) sentiment, emoție: *femeia a trebuit să-și ascundă mișcările sufletești în fața bărbatului.* IBR.; **18.** categorie filozofică desemnînd totalitatea schimbărilor, proceselor care au loc în Univers; modul de existență al materiei, atributul ei esențial, inalienabil. [V. ***mișca***].

mișcát, ~ți, mișcată, ~e a. **1.** care este impresionat, tulburat, emoționat, înduioșat: *mulțimea e mișcată.* MACED.; **2.** care trădează emoție, tulburare: *voce, privire mișcată.* [V. ***mișca***].

mișcămînt, mișcăminte n. (înv.) mișcare de masă cu caracter revendicativ: *istoria unei epoce sau a unui mișcămînt oarecare.* EM. [***Mișca*** + *-(ă)mînt*].

mișcătór, ~i, mișcătoáre a. **1.** care se mișcă; care se deplasează: *marea mișcătoare.* AL.; (jur.; înv.) **avere** (sau **bunuri**) **mișcătoare,** (și n.) avere (sau bunuri) mobile: *la moartea bătrînului ..., întreaga lui avere mișcătoare și nemișcătoare reveni fetei.* GHEȚIE; *s-a cerut vinderea mișcătoarelor;* (înv.) **pod mișcător,** bac; **2.** (fig.) care impresionează, emoționează, tulbură: *scria ... o scrisoare mișcătoare.* CĂL. [***Mișca*** + *-ător*].

mișcodí vb. v. **mișcoti.**

mișcorí, pers. 3 **mișcorește** vb. (reg.; intr.; despre vietăți) a se mișca încoace și încolo. [De la ***mișca***].

mișcoríci m. pl. (reg.) viermi (intestinali); **a avea mișcorici,** a fi neastîmpărat, a nu sta locului. [***Mișcori*** + *-ici*].

mișcotí, mișcotesc vb. (pop.; intr. și refl.) a se mișca de colo pînă colo; a se foi: *viermușul ... mișcodea la buturuga lui.* C.L.; (și: **mișcodi**). [De la ***mișca***].

mișcul, mișculi m. (bot.; reg.) moșmon (*Mespilus germanica*). [De la ***mișculă***].

mișculánță, mișcuiánțe f. (reg.; mai ales la pl.) șmecherie, înșelăciune; poznă. [Din magh. ***miskuláncia***].

míșculă, mișcule f. (reg.) fructul mișcului; moșmoană. [Din gr. mod. ***muskuliá***].

mișél, ~ei, mișeá, ~ele a. și m., f. **1.** (înv.) (om) sărac, sărman: *carii ne asupresc pre noi: mișeii au bogații?* VARL.; **2.** (înv.) (om) de rînd, de condiție modestă; nevoiaș: *dacă ai fi un mișel de rînd, ar putea scoate gîdea adevărul.* SAD.; **3.** (înv. și reg.) (om) bolnav, infirm; (spec.) lepros; **4.** (om) de nimic, mizerabil, mîrșav, nemernic, ticălos: *prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei, ca să nu s-arate-odată ce sînteți: niște mișei.* EM.; *jos mîinile de pe mine, mișelule!* GHEȚIE; **5.** laș, fricos: *cel ce fuge dinaintea dușmanului este mișel.* BĂLC. [Lat. ***misellus***].

mișelá vb. v. **mișeli.**

mișelătáte, mișelătăți f. (înv.) sărăcie, mizerie; nenorocire: *mișelătatea și ... sărăcia deaproapelui.* VARL. [***Mișel*** + *-ătate*].

mișelésc, ~ști, mișeleáscă, ~ești a. de mișel, ticălos, netrebnic, mîrșav: *această mișelească faptă.* NEGR. [***Mișel*** + *-esc*].

mișelésțe adv. **1.** ca un mișel, umil: *îmbrăcîndu-se deasupra mișelește.* DOS.; **2.** în chip mîrșav, ca un laș: *fu omorît mișelește.* [***Mișel*** + *-ește*].

mișelí, mișelesc vb. (refl.) **1.** (pop.) a se plînge, a se văicări: *am prins ... a mă mișela.* POP.; **2.** (rar) a deveni mișel: *nu te mișeli și tu!* PETR.; (și: (reg.) **mișela**). [De la ***mișel***].

mișelíe, mișelii f. **1.** (înv.) mizerie, sărăcie: *poporul acesta merită să se ridice din mișelie.* SAD.; **2.** caracterul, starea mișelului; atitudine, faptă de mișel; josnicie, mîrșăvie; ticăloșie: *a comis toate mișeliile.* FIL.; **3.** (pop.) stare a vremii urîtă, ploioasă sau geroasă: *a găsit pe Luminația sa ... foarte scîrbit ... de mișelia vremii de toamnă.* SAD. [***Mișel*** + *-ie*].

mișelít, ~ți, mișelită, ~e a. **1.** (înv.) lepros: (subst.) *bolnavii vindecați, mișăliții curățiți.* COR.; **2.** (reg.) slăbit, ruinat: *trup mișelit;* **3.** care a devenit mișel, mîrșav; ticălosit: *trecutul glorios prezentului mișelit.* AL. [V. ***mișeli***].

mișélnic, ~ci, mișelnică, ~ce a. (înv.) **1.** de mișel; umilitor, degradant: *o ființă din os sfînt ... pîngărită de bici ori de alte cercări mișelnice.* SAD.; **2.** care denotă slăbiciune, josnicie; mîrșav: *e mișelnic lucru singur zilele să-ți curmi.* VLAH. // adv. mișelesc, mizerabil, nemernic: *nu-mi convine viața mișelnic cîștigată.* AL. [***Mișel*** + *-nic*].

mișínă, mișine f. **1.** (reg.) grămadă de lucruri (cereale, alimente etc.) adunate ca provizie; rezervă de orice fel: *strînge mișină de cu vreme.* PANN; **2.** (reg.) gaură în pămînt sau mușuroi; (p. ext.) vizuină, cuib; **3.** mulțime, droaie (de ființe): *mișină de cinovnici.* AL.; **4.** mică scobitură pe suprafața dinților cailor și a altor animale erbivore; muscă, mursă[2]; (și: **mișună**). [Cf. rus. ***mîșina***].

mișmáș, mișmașuri n. (fam.) **1.** amestec de elemente eterogene; amestecătură; (spec.) amestec de băuturi; carcalete: *iau aperetive, țuică, mastică, pelin, mișmaș.* CAR.; (fig.) *Bucureștiul devine un spațiu al mișmașului lingvistic.* D.; **2.** afacere necinstită; învîrteală: *se culcă cu ... un gazetăraș vîrît în toate mișmașurile.* GHEȚIE. [Din germ. ***Mischmasch*** „amestec"; termen introdus de chelnerii austrieci].

miștó a. invar. și adv. (arg.) (care este) foarte bun, foarte frumos: *gagică mișto.* // n. (pl. **mișturi**) (arg.) batjocură; ironie: *nu mai suporta mișt oul lor;* **la mișto,** batjocoritor, ironic: *dau peste o notă intitulată, la mișto adică, ... Party pentru nanogenari.* CRON.; **a lua pe cineva la mișto,** a-și bate joc, a ironiza. [Din țig. ***mišto***].

mișt ocăr, ~i, mișt ocară, ~e a. și m., f. (arg.) (om) care ironizează. [De la ***mișto***].

mișt ocărésc, ~ști, mișt ocăreáscă, ~ești a. (arg.) specific mișt ocarului, de mișt ocar: *acest dialog mișt ocăresc se spulberă.* PR. [***Mișt ocar*** + *-esc*].

mișuí, pers. 3 **mișuiesc** și **mîșuie** vb. (intr.) a mișuna: *copiii, ca niște viermi mișuind.* DELAVR.; (fig.) *în capul lui ... mișuiesc noroade de gînduri.* VLAH. [Cf. ***mișuna***].

mișuiálă, mișuieli f. (rar) aglomerație; agitație, forfotă: *pretutindeni este o mișuială, o forfoteală.* CAR. [***Mișui*** + *-eală*].

mîșun, mîșuni m. (zool.; reg.) hîrciog (*Cricetus cricetus*): *mișunii cei cu gropanele pline de grîne.* OD. [Cf. ***mișină***].

mișună, mîșun vb. (intr.) a umbla de colo pînă colo; a forfoti, a viermui, a foi, a mișui: *pretendenții la domnie mișunau prin Apus.* CĂL.; *orașul mișuna de lume.* PR. [Cf. ***mișină***].

mișunáre, mișunări f. (rar) faptul de a mișuna; aglomerație, forfotă, agitație; mișuneală. [V. ***mișuna***].

mîșună[1], mișune f. (rar) forfotă; rumoare: *o mișună amestecată cu cîntece.* DELAVR. [De la ***mișuna***].

mîșună[2] f. v. **mișină.**

mișuneálă, mișuneli f. (rar) mișunare. [***Mișuna*** + *-eală*].

mit, mituri și (înv.) **mite** n. **1.** povestire din lumea sacrului, a divinității, a zeilor și eroilor, destinată să explice originea lumii și a fenomenelor ei, originea, desăvîrșirea și destinul omului: *termenului „mit" trebuie să i se restutie demnitatea inițială.* BL.; *nimeni nu va renunța la miturile țării lui de dragul altei țări.* PR.; **2.** (p. ext.) poveste, legendă, basm: *vremile-aurice ce mitele albastre ni le șoptesc ades.* EM.; **3.** reprezentare falsă, dar admisă în general de toți membrii unui grup; ficțiune, fantasmagorie: *să nu mai vorbim despre mitul egalității oamenilor în fața legii.* [Din gr. ***míthos,*** lat. ***mythus,*** fr. ***mythe***].

mitacísm n. **1.** aliterație constînd în repetarea sunetului *m;* **2.** defect de pronunție constînd în substituirea sunetelor *m, b, p* cu alte sunete. [Din fr. ***mytacisme***].

mitár, mitari m. (înv.) vameș, mitarnic: *Duminica mitarului și fariseului.* DOS. [Din sl. ***mitarĭ***].

mitárnic, mitarnici a. (înv.) care primește mită; (p. ext.) necinstit: *era om și harnic, nici mitarnic.* NEC. // m. (înv.) **1.** vameș, mitar: *era mulțime de mitarnici.* N.TEST.; **2.** cămătar. [***Mită*** + *-arnic*].

mítă, mite f. **1.** sumă de bani, obiecte sau alte avantaje primite, promise, oferite sau date unui funcționar sau unui alt angajat al statului pentru a îndeplini, a nu îndeplini sau a întîrzia efectuarea unui act legat de îndatoririle sale de serviciu ori a face un act contrar acestor îndatoriri; șperț, șpagă[1]: *se spunea ... că ia mită și plocoane pentru a face cutăruia sau cutăruia hatîruri.* GHEȚIE; **2.** infracțiune comisă de o persoană care dă sau care primește asemenea sumă de bani, obiecte, avantaje: *condamnat pentru luare de mită.* [Din sl. ***mito*** „plată, dar"].

míte adv. (rar) darămite, mai ales. [Cf. bulg. ***miti***].

miténă, mitene f. mănușă (de damă) care acoperă palma și degetele pînă la jumătatea lor. [Din fr. ***mitaine***].

mithraísm n. (religie antică bazată pe) cultul zeului persan Mithra (al luminii şi adevărului), extins din Asia Mică în Imperiul Roman, unde a influenţat creştinismul primitiv. [Din engl. ***Mithraism***].

mític, ~ci, mitică, ~ce a. care aparţine mitului, referitor la mit; care are caracter de mit; legendar: *cheamă piatra să învie ca şi miticul poet.* EM.; *istoria mitică şi documentară a patriei.* CĂL. // n. ceea ce ţine de mit, ceea ce este legendar, fabulos: *miticul şi magicul nu se confundă; miticul e posibil şi fără elementul magic.* BL. [Din fr. ***mythique***, lat. ***mythicus***].

mitícă, mitici m. persoană superficială, neserioasă (asemenea personajului creat de I. L. Caragiale): *miticii lui Caragiale.* [De la ***Mitică*** n. pr.].

miticésc, ~şti, miticeáscă, ~eşti a. caracteristic miticismului; superficial, neserios: *comportament miticesc.* [***Mitică*** n. pr. + *-esc*].

miticísm, miticisme n. atitudine, faptă, vorbă proprie miticilor (Mitică din opera lui I.L. Caragiale): *miticismul se încadrează în balcanism.* CĂL. [***Mitică*** n. pr. + *-ism*].

mitifică, mitífic vb. (rar; tr.) a mitiza. [Din fr. ***mythifier***].

mitificáre, mitificări f. (rar) acţiunea de a mitifica; mitizare, mitologizare. [V. ***mitifica***].

mitificát, ~ţi, mitificată, ~e a. (rar) mitizat, mitologizat. [V. ***mitifica***].

míting, mitinguri n. **1.** întrunire publică organizată pentru a dezbate chestiuni politice, sociale, religioase etc.: *se ţine un meeting la Galaţi.* EM.; *mitingul autorizat al studenţilor;* **2.** reuniune sportivă: *catastrofă la mitingul aviatic;* (scris şi: *meeting*). [Din engl., fr. ***meeting***].

mitingíst, ~şti, mitingistă, ~e m., f. (depr.) persoană care şi-a făcut o profesie din participarea la mitinguri. [***Miting*** + *-ist*].

mititél, ~ei, mititeá (~ícă), ~ele a. **1.** micuţ: *vezi tu colo pe cineva ... mititel?* CR.; *avea capul rotund, cu un coc mititel, prins în ace de os.* GHEŢIE; **a se face mititel,** a se strînge (pentru a nu fi văzut); (p. ext.) a lua o atitudine modestă, umilă; **2.** de vîrstă fragedă; **de mititel,** de (mic) copil; **3.** apelativ afestuos pentru a vorbi cu (sau despre) un copil: *mititelu' mamii.* REBR. // m. **1.** (fam.) copilaş: *cîţi mititei ai?;* **2.** (pop.; de obicei artic.) unul dintre numele eufemistice ale dracului: *nu cumva să vă împingă mititelu să intraţi!* CR.; **3.** cîrnăcior fără piele, fript pe grătar; mic: *serile se duceau la cîte-o grădină ieftină, cu lume amestecată şi veselă şi mîncau mititei sfîrîitori.* CĂRT. // f. (arg.; artic.; în forma **mititica**) închisoare; carceră: *o să ajungi la mititica, banditule!* [De la ***mic***].

mititelúţ, ~i, mititeluţă, ~e a. (pop.) diminutiv al lui mititel. [***Mititel*** + *-uţ*].

mitizá, mitizez vb. (tr.) a transforma în mit persoane, obiecte etc.; mitifica: *ce era cu mitizarea asta a mamei mele?* CĂRT. [Din it. ***mitizzare***].

mitizáre, mitizari f. acţiunea de a mitiza; mitificare, mitologizare. [V. ***mitiza***].

mitizát, ~ţi, mitizată, ~e a. care a devenit un mit; mitificat, mitologizat: *biografia prinţesei e mitizată.* CRON. [V. ***mitiza***].

mitóc n. v. **metoc.**

mitocán, mitocani m. **1.** (înv.) locuitor de la periferia unui oraş; (p. ext.) om de rînd: *sub nume de mitocani, poporul de jos înţelege pe dulgheri, zidari şi alţi meseriaşi, ce locuiesc pe la mahalale.* FIL.; **2.** persoană cu purtări grosolane; bădăran, mojic: *inginerul ... era cam mitocan.* PR. [***Mitoc*** + *-an* „călugăr, locuitor de la metoc", deci „extraurban", de unde apoi sensul peiorativ].

mitocáncă, mitocance f. femeie grosolană, vulgară; bădărancă. [***Mitocan*** + *-că*].

mitocănésc, ~şti, mitocăneáscă, ~eşti a. care ţine de mitocan, al mitocanului; vulgar, grosolan: *apucături mitocăneşti.* [***Mitocan*** + *-esc*].

mitocănéşte adv. (rar) ca mitocanii, în felul mitocanilor: *vorbeşte mitocăneşte.* [***Mitocan*** + *-eşte*].

mitocăníe, mitocănii f. atitudine, comportare, limbaj de mitocan; mojicie, bădărănie, mîrlănie: *detest mitocănia, incultura.* R.L. [***Mitocan*** + *-ie*].

mitocăníme f. mulţime de mitocani; lume de rînd: *priveliştea ... Oborului, furnicar de ţărani, ţigani şi mitocănime.* CĂRT. [***Mitocan*** + *-ime*].

mitocănós, ~şi, mitocănoásă, ~e a. specific mitocanului, de mitocan: *purtare mitocănoasă.* [***Mitocan*** + *-os*].

mitocondriál, ~i, mitocondrială, ~e a. care ţine de mitocondrie, referitor la mitocondrie. [Din fr. ***mitochondrial***].

mitocóndrie, mitocondrii f. (biol.) organit celular în formă de granulă, filament sau bastonaş, alcătuit din proteine, lipide şi enzime, prezent în citoplasma tuturor celulelor (cu excepţia bacteriilor, algelor albastre şi a unor celule înalt specializate), care asigură acestora energia necesară: *sisteme şi aparate compuse din ţesuturi ..., din celule ..., din organite: ribozomi, lizozomi, mitocondrii.* CĂRT. [Din fr. ***mitochondrie***].

mitográf, ~i, mitografă, ~e m., f. specialist în mitografie. [Din fr. ***mythographe***].

mitográfic, ~ci, mitografică, ~ce a. care aparţine mitografiei, referitor la mitografie: *studii mitografice.* [Din fr. ***mythographique***].

mitografíe, mitografii f. disciplină care cercetează şi compară structurile şi sensurile miturilor (în maniera vechilor greci). [Din fr. ***mythographie***].

mitológ, mitologi m. specialist în mitologie. [Din fr. ***mythologue***].

mitológic, ~ci, mitologică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic mitologiei, referitor la mitologie; care se inspiră din mitologie: *în luptele mitologice ... dintre zei şi demoni s-ar oglindi şi s-ar concretiza imaginar lupta dintre conştiinţă şi pornirile inconştiente ale omului.* BL. [Din fr. ***mythologique***].

mitologíe, mitologii f. **1.** totalitatea miturilor create de un popor, de o populaţie, civilizaţie, religie, în special de antichitatea greco-romană: *Coşbuc se gîndea la un mare epos naţional care să sistematizeze mitologia românească.* CĂL.; **2.** ştiinţă care cercetează geneza, evoluţia, clasificarea miturilor, semnificaţia simbolurilor vehiculate de ele; **3.** totalitatea reprezentărilor idealizate despre o persoană, un obiect, un fapt învestit cu valori imaginare legate de lumea, tradiţiile, aspiraţiile (colective) inconştiente: *ea îşi crease acum ... o întreagă mitologie superbă şi inaccesibilă, pe care o nutrea necontenit ca s-o ridice cît mai sus, în plin ireal.* EL.; *inclusiv democraţiile occidentale contemporane îşi construiesc mitologia proprie pornind de la termeni panaceu, des invocaţi, înzestraţi ... cu o semantică ambiguă.* D. [Din fr. ***mythologie,*** lat. ***mythologia,*** germ. ***Mythologie***].

mitologísm n. **1.** explicare a miturilor; **2.** pasiune, cult pentru mitologie. [Din fr. ***mythologisme***].

mitologizá, mitologizez vb. (tr.) a mitiza. [Cf. germ. ***mythologisieren***].

mitologizánt, ~ţi, mitologizantă, ~e a. care mitologizează. [De la ***mitologiza***].

mitologizáre, mitologizări f. (rar) acţiunea de a mitologiza. [V. ***mitologiza***].

mitologizát, ~ţi, mitologizată, ~e a. (rar) mitizat, mitificat. [V. ***mitologiza***].

mitomán, ~i, mitomană, ~e m., f. persoană care suferă de mitomanie: *trec în procesie schilozii: ... Aneta mitomana şi erotomana, prinţul Maxenţiu istovitul.* CĂL. [Din fr. ***mythomane***].

mitomaníe, mitomanii f. boală mintală caracterizată prin tendinţa maladivă a unor persoane de a denatura adevărul, de a inventa fapte, întîmplări etc. imaginare, în care se plasează într-o poziţie avantajoasă; (p. gener.) mania de a minţi. [Din fr. ***mythomanie***].

mitorlán, mitorlani m. (zool.; reg.) cîrtiţă (*Talpa europaea*). [Et. nec.].

mitótic, ~ci, mitotică, ~ce a. care aparţine mitozei, referitor la mitoză. [Din fr. ***mytotique***].

mitóză, mitoze f. proces de diviziune a celulei în cursul căruia apar cromozomii şi se împarte materialul celular în două celule-fiice, ambele cu acelaşi număr de cromozomi; cariochineză. [Din fr. ***mytose***].

mitrál, ~i, mitrală, ~e a. referitor la valvula orificiului auriculo-ventricular stîng al inimii, care ţine de aceasta, care o afectează; **stenoză mitrală,** boală constînd în îngustarea orificiului auriculo-ventricular stîng. [Din fr. ***mitral***].

mitraliá, mitraliez vb. (tr.) **1.** a supune un obiectiv tirului de mitralieră: *cartierul a fost mitraliat;* **2.** a trage cu mitraliera: *inamicii mitraliau aeroportul.* [Din fr. ***mitrailler,*** it. ***mitragliare***].

mitrálie, mitralii f. **1.** fiecare dintre bucăţile mici de fier cu care se încărcau odinioară ghiulelele de tun; **2.** proiectil cu pereţii subţiri, plin cu gloanţe, care explodează la foarte scurt timp după ieşirea din ţeava tunului sau a obuzierului. [Din fr. ***mitraille,*** it. ***mitraglia***].

mitraliéră, mitraliere f. armă automată de calibru mic, uşor transportabilă, cu tir foarte rapid; mitralieză: *se trezeşte trăgînd cu mitraliera în fraţii săi.* CĂL. [Din it. ***mitragliera***].

mitraliére, mitralieri f. acţiunea de a mitralia şi rezultatul ei. [V. ***mitralia***].

mitraliézã, mitralieze f. (înv.) mitralieră. [Din fr. ***mitrailleuse***].

mitraliór, mitraliori m. militar specializat în folosirea mitralierei. [Din fr. ***mitrailleur***].

mitralítă, mitralite f. inflamaţie (de origine reumatică) a orificiului mitral al inimii şi a aparatului său valvular. [Din fr. ***mitralite***].

mitralizáre, mitralizări f. modificare a configuraţiei radiologice a inimii în insuficienţa aortică, în momentul apariţiei unei insuficienţe funcţionale, cu dilatare consecutivă a atriului drept şi a vaselor pulmonare. [Din fr. ***mitralisation***].

mítră[1], mitre f. **1.** acoperămînt pentru cap la vechile popoare orientale; **2.** acoperămînt pentru cap, de formă sferică sau conică, bogat ornamentat, purtat de arhierei, de unii arhimandriţi şi arhiprezbiteri în timpul slujbei: *trimite ... mitropolitului mitră de patriarh.* VLAH.; **3.** un fel de coroană (purtată de regi, împăraţi): *craiul ... pe capu-i poartă mitră.* EM.; **4.** mic acoperiş deasupra coşurilor de fum. [Din sl. ***mitra,*** gr. mod. ***mítra***].

mítră[2], mitre f. (anat.; pop.) uter, mătrice. [Din gr. mod. ***mítra***].

mítrică, mitrice şi **mitrici** f. (înv. şi pop.) registru, condică a unei biserici, în care sînt înregistrate naşterile, căsătoriile, decesele: *s-ar fi născut, după mitrică, la 5 septembrie 1862.* CĂL. [Din pol. ***metryka***].

mitridatísm, (rar) **mitridatisme** n. imunitate la intoxicaţiile cu otrăvuri, dobîndită prin consumarea de doze progresive din otrăvurile respective; mitridatizare. [Din fr. ***mithridatisme,*** engl. ***mithridatism***].

mitridatizã, mitridatizez vb. (tr. şi refl.) a dobîndi sau a face să dobîndească imunitate la intoxicaţiile cu otrăvuri, consumînd doze progresive din otrăvurile respective. [Din fr. ***mithridatiser***].

mitridatizáre, mitridatizări f. acţiunea de a (se) mitridatiza şi rezultatul ei; mitridatism. [V. *mitridatiza*].

mitroácă, mitroace f. (reg.) **1.** (iht.) guvid (*Gobius*); **2.** scripete cu care se trage năvodul din apă. [Et. nec.; cf. *mitră*[1] (capul peştelui e foarte mare şi turtit)].

mitrocăr, mitrocari m. (iht.; reg.) guvid (*Gobius*). [*Mitroacă* + *-ar*].

mitrofór, mitrofori a. (despre prelaţii bisericeşti) care are dreptul să poarte mitră[1]. [Din gr. mod. *mitrofóros*].

mitropolíe, mitropolii f. **1.** instituţie administrativă superioară a bisericii ortodoxe, corespunzătoare unei provincii sau unei ţări, avînd în frunte un mitropolit: *Mitropolia Moldaviei ... fu prochiamată liberă şi neatîrnată.* NEGR.; **2.** biserica principală (catedrală) în care oficiază de regulă mitropolitul şi ansamblul de clădiri anexe: *Mitropolia din Bucureşti a fost zidită în 1656 de Şerban Basarab;* **3.** reşedinţă sau palat mitropolitan; **4.** demnitatea, funcţia de mitropolit: *n-am pretins o mitropolie, ci numai un episcopat.* ST.; **5.** (înv.) tribunal bisericesc care judeca divorţurile; dicasterie: *duminecă cununie şi luni la mitropolie.* PANN. [Din sl. *mitropolija*, gr. mod. *mitrópolis*].

mitropolít, mitropoliţi m. **1.** rang înalt în ierarhia bisericii ortodoxe, inferior patriarhului şi superior episcopului; persoană care deţine acest rang: *cîţi domnitori şi mitropoliţi s-au rînduit la scaunul Moldovei.* CR.; **mitropolit primat**, v. **primat**[1]; **2.** (rar) dropioi: *au dat roată ..., împrejurul falnicilor dropioi - cărora ei le zic mitropoliţi.* OD. [Din sl. *mitropolitŭ*, gr. mod. *mitropolítis*].

mitropolitán, ~i, mitropolitană, ~e a. care aparţine mitropoliei sau mitropolitului, referitor la mitropolie sau la mitropolit: *biserica mitropolitană de la Suceava.* HASD.; *slujba cununiei fu oficiată de un sobor de preoţi în frunte cu ... vicarul mitropolitan din Blaj.* GHEŢIE. [Din lat. *metropolitanus* (după *mitropolit*)].

mitteleurópa f. doctrină politică germană, apărută după războiul franco-german din 1870, care viza unirea Germaniei cu Austria într-un bloc economic şi politic, pentru dominarea spaţiului dintre Marea Nordului şi Golful Persic. [Din germ. *Mitteleuropa*].

mituí, mituiesc vb. (tr.) a da cuiva mită: *a încercat să-i mituiască pe judecători.* [*Mită* + *-ui*].

mituiálă, mituieli f. **1.** (înv.) mituire: *de acum înainte ... mituielile şi mîncătoriile vor lipsi cu totul.* FIL.; **2.** (rar) mită. [*Mitui* + *-eală*].

mituíre, mituiri f. acţiunea de a mitui şi rezultatul ei; mituială: *să nu rămîie asupra sa bănuială de mituire.* GHICA. [V. *mitui*].

mituít[1], ~ţi, mituită, ~e a. care a fost mituit; corupt: *poliţist mituit.* [V. *mitui*].

mituít[2] n. mituire. [V. *mitui*].

mituitór, ~i, mituitoáre m., f. persoană care mituieşte: *legea îi pedepseşte şi pe mituitori.* [*Mitui* + *-tor*].

míţă, miţe f. (mai ales la pl.) **1.** lînă tunsă pentru prima oară de pe miei; lînă tunsă de pe capul, coada şi picioarele oilor; **2.** fire crescute mai lungi din blana animalelor; floc, loloaţă; smoc de păr[2] sau de lînă: *un om în cojoc lung, cu miţele atîrnînd într-a.* SAD.; **3.** (p. ext.; la pl.) suviţe de păr[2] atîrnînd dezordonat; (p. ext.) păr lung; laţe: *îşi căuta şapca veche ş-o puse ... peste grămada de miţe.* SAD. [Lat. **agnicius* „de miel"].

miţós, ~şi, miţoásă, ~e a. **1.** cu fire lungi şi dese, cu miţe; flocos: *[i]l înveşmîntară ..., punîndu-i pe umeri, pe deasupra, şi o sarică miţoasă de oaie.* CĂRT.; **2.** care are blana, părul cu fire lungi şi dese: *cîine miţos.* [*Miţă* + *-os*].

miţuí, miţuiesc şi **míţui** vb. (tr.) **1.** (pop.) a tunde (miei, oi etc.) de miţe; **2.** (fam.; glumeţ) a părui: *l-am miţuit bine.* [*Miţă* + *-ui*].

miţuiálă, miţuieli f. (pop.) **1.** miţuire; **2.** păruială. [*Miţui* + *-eală*].

miţuíre, miţuiri f. acţiunea de a miţui şi rezultatul ei; miţuială, miţuit. [V. *miţui*].

miţuít n. miţuire: *vremea miţuitului.* POP. [V. *miţui*].

miu m. invar. **1.** numele celei de a douăsprezecea litere a alfabetului grecesc (M,μ); **2.** simbol pentru miuon; **3.** simbol pentru micron. [Din gr. *my*, fr. *mu*].

miuón, miuoni m. particulă elementară din familia leptonilor, cu sarcină electrică (pozitivă sau negativă) egală cu aceea a electronului. [Din fr. *muon*].

mixá, mixez vb. (tr.) a face, a executa un mixaj: *se complace mixînd notaţii de agendă personală cu bucăţi de proză ritmată, pastişe şi fantezii.* CF. [Din fr. *mixer*].

mixáj, mixaje n. **1.** înregistrare simultană pe aceeaşi bandă magnetică a tuturor elementelor auditive ale unui film (dialoguri, muzică, zgomote); **2.** amestec de orice natură. [Din fr. *mixage*].

mixáre, mixări f. acţiunea de a mixa şi rezultatul ei. [V. *mixa*].

mixedém, mixideme n. boală endocrină datorată unei grave insuficienţe tiroidiene, care duce la tulburări neuropsihice şi viscerale, la anemie, hipotermie etc. [Din fr. *myxoedème*].

míxer, mixere n. **1.** amestecător hidraulic folosit la prepararea laptelui de ciment pentru cimentarea sondelor; **2.** aparat electric destinat amestecării alimentelor, preparării cremelor etc.; **3.** (telec.) circuit electronic căruia i se aplică la intrare două semnale de frecvenţe diferite, rezultînd la ieşire un semnal de frecvenţă egală cu o combinaţie a frecvenţelor de la intrare. [Din fr., engl. *mixer*].

mixobactérii f. pl. grup de bacterii asemănătoare unei ciuperci, cu aspect de mucozităţi. [Din fr. *myxobactéries*].

mixóm, mixoame n. denumire generică pentru formaţiunile tumorale cu aspect gelatinos, formate prin proliferarea celulelor conjunctive nediferenţiate, de tip embrionar, într-o substanţă fundamentală bogată în mucus; **mixom odontogen**, tumoare dentară bogată în mucus, care invadează adesea ţesuturile moi înconjurătoare şi osul maxilar. [Din fr. *myxome*].

mixomatózá, mixomatoze f. **1.** boală infecţioasă caracterizată prin formarea de mixoame; **2.** boală virală contagioasă a iepurilor de casă manifestată prin inflamarea mucoaselor nazale şi oculare şi prin tumori în diferite regiuni ale corpului. [Din fr. *mixomatose*].

mixomicéte f. pl. încrengătură de plante inferioare saprofite, lipsite de clorofilă, cu corpul format dintr-un plasmodiu gelatinos inform, mobil, alb, galben, roşu etc., care se hrănesc cu substanţe vegetale în descompunere (*Myxophyta*). [Din fr. *myxomicetes*].

mixopoiézá, mixopoieze f. secreţie de mucus. [Din fr. *myxopoïese*].

mixotróf, ~i, mixotrofă, ~e a. care se hrăneşte cu substanţe organice (din mediul înconjurător): *organisme mixotrofe.* [Din fr. *myxotrophe*].

mixosarcóm, mixosarcoame n. (med.) mixom malignizat. [Din fr. *myxosarcome*].

mixoviróză, mixoviroze f. denumire generică pentru bolile provocate de mixovirusi (ex.: rujeolă, oreion etc.). [Din fr. *myxovirose*].

mixovírus, mixovirusuri n. şi **mixovíruşi** m. grup de viruşi din care fac parte virusul gripal, al oreionului etc. [Din fr. *myxovirus*].

mixt, micşti, mixtă, ~e a. alcătuit din elemente deosebite; amestecat, eterogen: *populaţie mixtă;* **şcoală mixtă**, şcoală cu elevi de ambele sexe; **cor mixt**, cor format din voci bărbăteşti şi voci femeieşti; **tren mixt**, tren format din vagoane de călători şi vagoane de marfă; **număr mixt**, număr compus din numere întregi şi din fracţii ordinare; (gram.; înv.) **gen mixt**, neutru. // f. pl. produse intermediare care conţin atît materiale utile, cît şi sterile. [Din fr. *mixte*, lat. *mixtus*].

mixtéci m. pl. populaţie amerindiană din Mexic, care trăieşte astăzi în statele Guerrero şi Oaxaca, şi a cărei cultură artistică a influenţat arta aztecilor. [Din fr. *mixteques*].

mixtilíniu, ~ii, mixtilinie, ~ii a. (geom.) compus din linii drepte şi curbe. [Din fr. *mixtiligne*].

mixtiúne, mixtiuni f. amestec farmaceutic de substanţe pulverulente într-un lichid pentru prepararea unui medicament. [Din fr. *mixtion*].

míxtum compósitum, (livr.) amestec artificial şi nereuşit de elemente eterogene. [Cuv. lat.].

mixtúră, mixturi f. **1.** (livr.; depr.) amestec eterogen; amestecătură: *lipsind o aristocraţie ... de o vechime incontestabilă, avem de a face cu o mixtură de oameni de cele mai disparate origini.* CĂL.; **2.** amestec de materiale granulare diferite: *mixtură asfaltică;* **3.** medicament (lichid) preparat prin amestecarea mai multor substanţe; **4.** (muz.) sunet obţinut la orgă prin producerea simultană a unor timbruri diferite. [Din lat. *mixtura*, fr. *mixture*].

mizá, mizez vb. (tr.) **1.** a depune ca miză, a juca pe ... ; a ponta: *am mizat totul pe o carte.* BUSUIOC; *şi-a mizat averea;* **2.** (fig.) a se bizui pe ..., a conta pe ...: *existenţialiştii greşesc mizînd totul pe individ.* GHEŢIE; *a mizat pe onestitatea partenerului.* [Din fr. *miser*].

mizanscénă, mizanscene f. montare a unui spectacol artistic; punere în scenă. [Din fr. *mis en scène*].

mizantróp, ~i, mizantropă, ~e m., f. persoană care disprefuieşte, urăşte oamenii; (p. ext.) persoană nesociabilă, neprietenoasă, ursuză: *singurătatea unor mizantropi.* NEGR. // a. (rar) mizantropic: *să îndepărtezi acest înveliş mizantrop ca să dai peste un om cumsecade, chiar sentimental.* GHEŢIE. [Din fr. *misanthrope*].

mizantrópic, ~ci, mizantropică, ~ce a. referitor la mizantrop sau la mizantropie; de mizantrop; care denotă mizantropie, provocat de mizantropie: *blestemul mizantropic cu vînăta lui gheară.* EM. [Din fr. *misanthropique*].

mizantropíe f. neîncredere, dispreţ, ură faţă de oameni (manifestată prin izolare): *pesimismul merge alături de mizantropie, e o altă faţă a mizantropiei.* IBR.; *pradă unei mizantropii amare ... se claustră într-o izolare orgolioasă la moşia familiei.* GHEŢIE. [Din gr. mod. *misanthropía*, fr. *misanthropie*].

mizáre, mizări f. acţiunea de a miza şi rezultatul ei. [V. *miza*].

míză[1], mize f. **1.** sumă de bani pe care o depune fiecare participant la un joc de noroc şi care revine cîştigătorului: *îşi făcea mîna greblă şi aduna mizele.* VLAH.; **2.** (fig.) lucru deosebit de important, care poate constitui obiectul unei dispute; fapt scontat: *o confruntare cu miza imensă.* D.; *va lupta, căci miza este aflarea adevărului.* [Din fr. *mise*].

míză[2] f. v. mijă.

mizénă, mizene f. catarg aflat între botul navei şi arborele central. [Din fr. *misaine*].

mizdrí vb. v. mezdri.

mizér, ~i, mizeră, ~e a. **1.** (şi m., f.) (om) sărman, nenorocit: *muncirăţi, mizeri viaţa toată.* EM.; **2.** care denotă o situaţie precară; sărăcăcios: *mizera ta stare.* AL. [Din lat. *miser*, it. *misero*].

mizerábil, ~i, mizerabilă, ~e a. 1. care inspiră milă; vrednic de plîns; deplorabil, lamentabil, jalnic, nenorocit: *viaţa noastră modernă e complicată şi mizerabilă.* SAD., **2.** (fig.) aspru, rău: *vreme mizerabilă;* **3.** de proastă calitate; fără valoare, neînsemnat, inferior: *versurile ce scrii sînt rele ..., sînt mizerabile.* MACED.; **4.** (şi m., f.) (om) nemernic, ticălos, infam: *toţi au ceva comun, prin care sînt şi mizerabili şi ridicoli.* IBR. [Din fr. *misérable*].

mizericórdie f. (livr.) îndurare, milă; milostivire: *omorau fără mizericordie femeile şi copiii.* EM. [Din lat. *misericordia*, fr. *miséricorde*].

mizericordiós, ~şi, mizericordioásă, ~e a. (livr.) îndurător, milostiv; generos: *fii mizericordioasă!* CAR. [Din fr. *miséricordieux*].

mizérie, mizerii f. 1. stare de extremă sărăcie; situaţie jalnică: *mizeria, nepregătirea, veacurile de robie au împins ... pe ţăranul român la dezordine gospodărească.* BL.; **de mizerie,** sărăcăcios, cu care nu se poate trăi: *salariu de mizerie;* **2.** stare de neputinţă, de slăbiciune, de suferinţă: *mizeria mea fiziologică a impresionat-o.* GHEŢIE; **3.** aspect exterior care denotă o mare sărăcie, murdărie, dezordine: *trăia singur într-o mizerie de nedescris;* **4.** (mai ales la pl.) ceea ce face viaţa incomodă, plină de suferinţă, de tristeţe: *toate micile mizerii unui suflet chinuit ... îi vor atrage.* EM.; **a-i face cuiva mizerie,** a cauza cuiva neplăceri; a şicana, a tracasa; **5.** (fam.) lucru fără valoare, meschin: *îmi datorează nimica toată, o mizerie.* [Din lat. *miseria,* fr. *misère*].

mizilíc n. v. **mezelic.**

mícă f. (pop.) mama tatălui sau a mamei; bunică. [Et. nec.].

mîgláş, mîglaşi m. (reg.) muncitor minier care taie şi cară sarea din salină. [*Mîglă* + *-aş*].

mîglă, mîgle f. (reg.) **1.** grămadă, morman de bulgări de sare, de lemne etc.; **2.** un fel de sfeşnic din lemn. [Din magh. *máglya* (dial. *mágla* „morman")].

mîgliseálă, mîgliseli f. (reg.) mîglisire. [*Mîglisi* + *-eală*].

mîglisí, mîglisesc vb. (reg.; tr.) a înşela pe cineva cu promisiuni, cu linguşiri etc.; a amăgi; a linguşi, a măguli: *eu nu te voi mîglisi deloc cu făgăduieli.* ISP.; *şi-l tot miglişam să ne spună poveşti.* SOR.; (şi: **miglişi**). [Et. nec.].

mîglisíre, mîglisiri f. (reg.) acţiunea de a mîglisi; mîgliseală, amăgire, linguşire. [V. *mîglisi*].

mîglisitór, ~i, mîglisitoáre a. (reg.) înşelător, linguşitor: *sufletul legănat în ... nădejdi plăcute şi mîglisitoare.* MARC. [*Mîglisi* + *-tor*].

mîhní, mîhnesc vb. (tr. şi refl.) a cauza sau a simţi o întristare, o amărăciune; a (se) amări, a (se) supăra, a (se) necăji, a (se) indispune: *de soarta omenirii din suflet m-am mînhit.* ALEX.; *cuvintele ei mă mîhniră.* EL. [Et. nec.].

mîhniciós, ~şi, mîhnicioásă, ~e a. (înv.) care insuflă, care produce mîhnire, care îndurerează; trist; deprimant: *cu aşa mîhnicioase cugetări îşi petrecea ... zilele şi nopţile.* OD. [*Mîhni* + *-(i)cios*].

mîhniciúne, mîhniciuni f. (înv.) mîhnire: *pînă şi în mîhniciune aveau ... plăceri.* NEGR. [*Mîhni* + *-(i)ciune*].

mîhníre, mîhniri f. faptul de a (se) mîhni; întristare; supărare, amărăciune; mîhniciune: *urmaşii noştri cînd vor ceti cîte s-au scris într-aceşti timpi, vor vedea cu mîhnire sărăcia de idei.* GHICA; *fusese sensibilă la mîhnirea mea.* PR. [V. *mîhni*].

mîhnít, ~ţi, mîhnită, ~e a. supărat, amărît, întristat, indispus; deprimat: *în sala luminată, stam singur şi mîhnit.* ALEX.; *Ipate era mîhnit pentru pierderile lui Chirică.* CR. [V. *mîhni*].

mîhnitór, ~i, mîhnitoáre a. (rar) care mîhneşte; supărător: *lucruri ... mîhnitoare sufletului.* ISP. [*Mîhni* + *-tor*].

mîie f. v. **muie.**

mîine adv. **1.** în ziua care urmează după cea de azi; a doua zi: *dac-a veni mîne, l-oi iubi.* EM.; **pe mîine!,** formulă de salut la despărţire; **2.** în viitorul apropiat, curînd; în viitor: *să recapitulăm numele arendaşilor ..., boiernaşi mărunţi care mîni n-au să mai fie.* SAD.; **ca mîine (-poimîine)** sau **mîine-poimîine,** în curînd: *ca mîine-poimîne te-i trezi că ai îmbătrînit.* CR.; **de mîine în ... zile** (sau **săptămîni, luni**), peste ... zile (sau săptămîni, luni); (şi: (înv. şi pop.) **mîne**). [Lat. *mane*].

mîl, mîluri n. **1.** nămol: *curg apele galbene cu mîl mult.* EL.; *la fîntînă mol şi tină.* POP.; **2.** (reg.) humă, lut cu care sătenii spoiesc casele; (şi: (reg.) **mol**). [Din ucr. *myl*].

mîlc adv. (pop. şi fam.) **a tăcea mîlc,** a nu rosti nici un cuvînt, a nu scoate o vorbă: *Ana tătea mîlc şi suspina.* REBR. [De la *mîlci*].

mîlcí, mîlcesc vb. (reg.; tr.) **a o mîlci,** a rămîne mut de uimire; a încremeni; a o sfecli: [ei] *o mîlciră văzînd atîta frumuseţe.* ISP. [Din sl. *mlŭčati*].

mîlcom adv. v. **molcom.**

mîlcomí vb. v. **molcomi.**

mîlcomíş adv. v. **molcomiş.**

mîlí, mîlesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) umple de mîl; a (se) înnămoli: *apa mare-ar fi vinit, pe mine m-ar fi mîlit.* POP.; **2.** (arg.; tr.) **a o mîli,** a o păţi, a o încurca: *ai mîlit-o!* [De la *mîl*].

mîlíre, mîliri f. faptul de a (se) mîli. [V. *mîli*].

mîlít, ~ţi, mîlită, ~e a. acoperit cu mîl, plin de mîl: *o fîntînă mîlită şi părăsită.* CR. [V. *mîli*].

mîlitúră, mîlituri f. depunere de mîl, pietre etc.; loc unde s-a depus mîl; nămol: *priveam ... fînaţurile culcate, mîlîturile de prin grădini, tot dezastrul.* SAD. [*Mîli* + *-tură*].

mîlós, ~şi, mîloásă, ~e a. plin de mîl, cu mîl; nămolos; smîrcos: *Prutul tulbure şi mîlos.* VLAH. [*Mîl* + *-os*].

mînă, mîn vb. (tr.) **1.** a dirija mersul unui animal, (p. ext.) al unui vehicul (cu tracţiune animală): a îmboldi, a stimula la mers: *mînă birjar!* CAR.; *s-a învăţat să mîne singură caii.* GHEŢIE; **a mîna porcii la jir,** a sforăi: *se aşterne pe somn şi unde nu începe a mîna porcii la jir.* CR.; (fam.) **mînă măgarul!,** pleacă de aici, dă-i drumul; **2.** (fig.) a îndemna; a îmboldi: *ce-i mîna pe ei la luptă?* EM.; **3.** (înv. şi pop.) a alunga, a izgoni: *mînă-i Doamne!* DOS.; **4.** (înv. şi pop.) a trimite pe cineva undeva sau după ceva: *dacă i s-a scrintit mîntile, am eu pe cine mîna să i le pună la loc.* CAR.; **5.** (pop.; intr.) a merge, a zori: *mîna cît putea;* **6.** (pop.) a lua, a trîri cu sine: *te-ajunge Dunărea şi mă tem că te-a mîna.* POP.; **7.** a pune în mişcare, a acţiona; a împinge, a deplasa: *vîntul mînă norii spre pădure;* **8.** a acţiona: *mînă dar coardele ..., mînă-le lin!* EM. [Lat. *minari* „a ameninţa"].

mînáci, mînaci m. (rar) călăreţ: *zdraveni mînaci împrejur stau roată.* COŞB. [*Mîna* + *-aci*].

mînáre, mînări f. acţiunea de a mîna şi rezultatul ei; mînat. [V. *mîna*].

mînáş, mînaşi m. (reg.) vizitiu. [*Mîna* + *-aş*].

mînát n. mînare: *mînatul oilor.* [V. *mîna*].

mînă[1], mîini şi (înv. şi reg.) **mînuri** f. **1.** fiecare dintre cele două membre superioare ale corpului omenesc, de la umăr pînă la vîrful degetelor; braţ; (p. restr.) extremitatea antebraţului pînă la vîrful degetelor: *cu ochii mari în lacrimi, cu mîini subţiri şi reci.* EM.; *îmi trec mîna prin păr, de dorul unei mîngîieri.* PETR.; **de mînă,** (acţionat) manual: *ferăstrău de mînă;* **pe sub mînă,** pe ascuns, în secret: *rege în exil, ajutat pe sub mînă de casele domnitoare.* CĂL.; **peste mînă,** incomod, anevoios: *le vine cam peste mînă tîrgul.* CR.; **mînă în mînă,** în perfectă înţelegere, în colaborare; împreună: *hoţii lucrează mînă-n mînă cu poliţia;* **a da mîna cu cineva,** a strînge cuiva mîna în semn de salut sau de împăcare: *nu dădui mîna cu nimeni.* PR.; **a bate** (sau **a-şi da**) **mîna cu cineva,** a cădea la învoială, a face un tîrg, a se înţelege: *ţi-ai dat mîna cu un nemernic;* **a se putea lua de mînă cu cineva,** a se asemăna, a se potrivi cu cineva (la fapte rele); **cu mîinile încrucişate** (sau **în sîn**), inactiv; fără nici o grijă, impasibil: *cît e ziulica de mare stă cu mîinile încrucişate şi se vaită că nu are bani;* **a pune** (sau **a încrucişa**) **mîinile pe piept,** a muri; **a se spăla pe mîini,** a refuza să-şi ia răspunderea unei probleme dificile, cu riscuri sau a unei fapte reprobabile: *spălîndu-se în felul acesta pe mîini, îşi recîştigau libertatea.* GHEŢIE; **a da** (sau **a primi ceva**) **în mînă,** a da sau a primi ceva direct, personal; **cu mîna lui** (sau **mea, ta etc.**), direct, personal: *mai bine să-ş facă moarte cu mînule sale.* NEC.; **pe** (sau **la,** (înv.) **de-a**) **mîna dreaptă** (ori **stîngă**), pe partea dreaptă (ori stîngă): *pe malul Mureşului, d-a mîna stîngă.* BĂLC.; **a avea mînă bună** (sau **uşoară**), a fi îndemînatic, a avea abilitate în execuţie; **a fi mînă spartă,** a fi risipitor: *era o mînă spartă ... şi un afemeiat.* CĂL.; **a fi mînă largă,** a fi darnic, generos; **cu dare de mînă,** v. **dare; a fi legat de mîini şi de picioare,** a fi pus în imposibilitatea de a acţiona; **a avea** (sau **a lăsa, a da**) **mînă liberă,** a acţiona (sau a lăsa pe cineva să acţioneze) liber, cum vrea; **a pune mînă de la mînă,** a strînge, a aduna (bani, obiecte etc.): *părinţii lor ... au pus mînă de la mînă să-şi dea copiii la carte.* PR.; **a pune mîna, a)** a acţiona: *ce stai? pune mîna!;* **b)** a fura: *ar fi ea o fată bună, dar cam pune mîna;* **a pune mîna pe cineva,** a prinde, a găsi pe cineva: *cum nu vii tu, Ţepeş doamne, ca punînd mîna pe ei, să-i împarţi în două cete.* EM.; **a ridica mîna asupra cuiva,** a ameninţa pe cineva cu bătaia; a fi agresiv; **a-i pune cuiva mîna în gît** (sau **în piept**), a prinde pe cineva; a-i cere socoteală; a trage la răspundere; **a-i lua cuiva boala** (sau **durerea**) **cu mîna,** a face să treacă, să înceteze numaidecît boala (sau durerea) cuiva; **una la mînă,** se spune pentru a marca primul element al unei enumerări; **a fi mîna dreaptă a cuiva,** a fi ajutorul, omul de încredere al cuiva; **a cere mîna cuiva,** a cere în căsătorie: *tînărul o să-ţi ceară mîna.* GHEŢIE; **sărut mîna** (sau **mîinile**), v. **săruta; cu mîna goală,** fără a aduce sau fără a lua nimic; (p. ext.) fără nici un rezultat: *Budulea ... niciodată nu venea cu mîna goală.* SL.; **cu amîndouă mîinile,** din belşug; (fig.) cu toată bunăvoinţa, bucuros; **a duce de mînă pe cineva,** a călăuzi, a sprijini; **de la mînă pînă la gură,** foarte repede, în scurt timp; **cu mîna pe inimă,** cu conştiinţa curată; (pop.) **a da din mîini** (sau **din picioare**), a se strădui să facă ceva; (compus) **mîna-Maicii-Domnului, a)** mică plantă erbacee, care creşte în pustiurile nisipoase ale Siriei şi Arabiei, cu tulpina foarte ramificată şi higroscopică, cu flori albe, cu fructe mici, care prezintă curiozitatea că, după căderea frunzelor, ramurile i se încovoaie formînd un ghem, dar puse în apă îşi reiau forma iniţială (*Anastatica hierochuntica*); **b)** (bot.) caprifoi (*Lonicera caprifolium*); **2.** grijă, pază, ocrotire: *a încredinţat-o în mîna părinţilor lui.* CR.; **a-şi lua mîna de pe cineva,** a înceta de a mai ocroti, de a mai ajuta pe cineva: *eu, unul, mi-am luat mîna de pe tine.* PR.; **(o) mînă de ajutor,** sprijin, ajutor: *sînt întotdeauna gata a da mînă de ajutor unui talent necunoscut.* CAR.; **3.** autoritate, stăpînire; forţă, putere: *rînduia singură în cămară, avînd subt mîna ei cîteva slujitoare.* SAD.; **a fi mînă de fier** (sau **forte**), a fi energic, autoritar; **a avea pe cineva la mînă,** a dispune de cineva; a şantaja; **a-i da mîna** (**să facă ceva**), a-şi putea permite, a-i conveni, a cuteza (să facă ceva): *pe bărbat l-a lăsat acasă, căci nu-i da mîna să iasă cu dînsul.* CR.; **a da pe mîna cuiva** (mai ales a poliţiei, a justiţiei etc.), a preda, a deferi pe cineva: *l-au dat pe mîna miliţiei.* PR.; **a fi** (sau

a cădea, a încăpea etc.) în (sau **pe**) **mîna cuiva,** a fi în puterea, la discreţia cuiva: *de mi-ţi mai pică vreodată în mînă, turbinca are să vă ştie de ştire.* CR.; *conducerea statelor a încăput pe mîna politicienilor.* GHEŢIE; **4.** persoană, individ: *să ştie de ce mînă va fi măcelărită.* ALEX.; **din mînă în mînă,** de la unul la altul; din om în om; **mînă de lucru,** muncitori, lucrători; **5.** cantitate mică din ceva, atît cît încape într-o mînă: *o mînă de sare, de făină;* **6.** (pop.) mănunchi: *dă-mi o mînă de leuştean;* **7.** grup restrîns de oameni (înarmaţi): *trimise o altă mînă de soldaţi spre paza podului.* BĂLC.; **8.** categorie, clasă, rang; calitate: *acesta e răul ... care preface spirite de mîna a doua ... în tripotori politici.* EM.; *vor căuta ... să poată ajunge la pensii reversibile şi la retribuţiuni grase fără muncă, fără merit şi c-o capacitate de mîna a treia.* EM.; **de toată mîna** sau **de multe mîini,** de toate felurile: *era multă lume, boieri şi cucoane de toată mîna.* CAR.; **9.** sursă (de informare, de aprovizionare etc.); **de la prima mînă,** direct de la sursă: *publicul românesc avea posibilitatea să afle de la prima mînă despre această apariţie de excepţie.* CF.; **la mîna a doua, a)** primit printr-un intermediar; indirect: *informaţii la mîna a doua;* **b)** folosit sau purtat de un posesor anterior; cumpărat sau achiziţionat după ce a fost folosit de altul; second hand: *îmbrăcăminte la mîna a doua; maşină la mîna a doua;* **10.** numele unor (părţi de) obiecte care seamănă cu o mînă: *mănuşa sau mîna coasei; mîinile sau mănuşile şişletului;* **mînă curentă,** balustradă; (şi: (înv.) **mînu**). [Lat. *manus*].

mînă² f. (înv.) **mîna anului,** element cronologic care serveşte la determinarea zilei din săptămînă cu care începe fiecare lună dintr-un an. [Din gr. mod. *mín*].

mînă-moartă f. **1.** starea vasalilor (lipiţi pămîntului) şi lipsiţi de dreptul de a dispune de bunurile lor; **2. bunuri de mînă-moartă,** bunuri care nu revin moştenitorilor, precum bunurile lăsate comunităţilor, spitalelor etc. [Din fr. ***mainmorte*** (după *mînă*)].

mînări, mînăresc vb. (arg.; intr.) a face afaceri necinstite, şarlatanii. [De la ***mînărie***].

mînărie, mînării f. (arg.) afacere necinstită; şarlatanie: *mînăria de la Polivalentă.* A.; *mînăriile din timpul examenelor de bacalaureat.* R.L. [***Mînă¹*** + ***-ărie***].

mînăstíre f. v. **mănăstire.**

mînăstirésc a. v. **mănăstiresc.**

mînăştérgură, mînăşterguri f. 1. (înv. şi reg.) prosop, şervet: *mînăştergură de in.* POP.; **2.** (reg.) broboadă. [***Mînă¹*** + ***ştergură¹***].

mînătărcă, mînătărci f. (bot.) hrib (*Boletus edulis*): *satul nostru e ca mănătărcile înşirate pe aţă.* SOR.; (şi : **mănătarcă**). [Din bulg. ***manatarka***].

mînător, mînători m. persoană care mînă animalele la păşune, la plug etc. [***Mînă¹*** + ***-(ă)tor***].

mînătură, mînături f. (reg.) **1.** mers întins, goană; **2.** farmec; vrajă; (p. ext.) boală pricinuită de un farmec, de o vrajă: *descîntec de mînătură.* [***Mîna*** + ***-(ă)tură***].

mîncá, mănînc şi (reg.) **mînc** vb. **1.** (tr.) a mesteca în gură alimentele şi a le înghiţi, pentru a-şi potoli foamea; a consuma: *şi mînca fata la plăcinte.* CR.; **a (nu) avea ce mînca** (sau **ce să mănînce**), a (nu) avea din ce trăi: *nu mai avea ce să mănînce pînă la leafă.* EL.; **a-şi mînca de sub unghii** (sau **unghie**), a fi foarte zgîrcit: *fata lui Hagi-Cănuţă ... n-a fost învăţată la casa părintească să-şi mănînce de sub unghie.* CAR.; **a mînca borş** (sau **praz, rahat, ciuperci etc.**), a minţi; a vorbi prostii, a flecări; **a crede că tot ce zboară se mănîncă,** a fi naiv, credul; **a mînca pe cineva din ochi,** v. **ochi; mînca-l-ar mama!, mînca-ţi-aş ochii!,** formule de alint, de afecţiune; **a mînca fript pe cineva,** a urî; a persecuta; **a mînca pe cineva de viu,** a ucide, a omorî: *se uită la soru-mea cu ochi sălbatici, ar mîn-ca-o de vie dacă s-ar putea.* ST.; **a mînca oameni** (sau **carne de om**), a fi crud, rău: *sînt cam repezită ..., dar nu mănînc oameni.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a lua masa; a prînzi, a cina etc.: *mîncau împreună, iar mesele nu erau nici grăbite, nici tăcute.* GHEŢIE; **3.** (fig.; tr.) a risipi propria avere; a cheltui, a consuma: *se spunea că-şi mîncase ultimul ban la Paris.* GHEŢIE; **a-şi mînca viaţa** (sau **zilele, tinereţea**) **cu cineva** (ori **ceva**), a-şi irosi, a-şi distruge viaţa cu cineva sau cu ceva: *să-şi mănînce ea tinereţile cu un ăla!* CAR; **a-şi mînca credinţa** (sau **omenia**), a-şi pierde prestigiul, cinstea: *îşi mănîncă credinţa ca ţiganul biserica.* PANN; **4.** (fig.; tr.) a lua, a-şi însuşi (pe nedrept): *crîşmariul nostru aşa-i că ţi-a mîncat nouă sute de lei?* CR.; **a-i mînca sufletul cuiva,** a supăra, a chinui pe cineva; **5.** (fig.; fam.; tr.) a suferi, a pătimi; a suporta: *cît necaz o mîncat el prin ţări străine.* AL.; **a mînca bătaie** (sau **palme, trînteală etc.**), a lua, a căpăta bătaie (palme, trînteală etc.): *am mai mîncat eu o dată de la unul ca acesta o chelfăneală.* CR.; *n-are să scape de aici fără să mănînce o bătaie soră cu moartea.* REBR.; **a mînca papara** (sau **papară**), v. **papară;** **6.** (fam.; tr.) a omite litere sau sunete, cuvinte în vorbire sau în scris; **7.** (tr.) a rupe, a sfîşia, a devora: *lupul nu i-ar fi mîncat.* CR., *ursul a vrut să mă mînce pe mine.* SAD.; (în blesteme) *mînca-i-ar inima cîinii!* EM.; **8.** (tr.) a pişca, a ciupi: *te voi unge cu miere ... ca să te mănînce muştele.* FIL.; **9.** (tr.) a produce sau a simţi mîncărime: *îl mănîncă tot trupul;* **a-l mînca pe cineva spinarea** (sau **pielea**), a se cere bătut: *pesemne te mănîncă spinarea, cum văd eu, şi acuş te scarpin, dacă vrei.* CR.; **a-l mînca pe cineva palmele,** a avea chef să bată pe cineva; **a-l mînca pe cineva tălpile,** a nu avea astîmpăr, a fi nerăbdător să plece: *acasă nu puteai sta, măi femeie? zău, parcă te mănîncă tălpile.* REBR.; **10.** (tr.) a roade: *confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii.* EM.; **a mînca cartea,** a învăţa bine, a stărui la învăţătură: *mă, băiete, eu mi-am făcut datoria, acum să te văd cum mănînci cartea.* SOR.; **11.** (fig.; tr.) a deteriora; a măcina, a face să dispară, a distruge: *egoismul ne mănîncă viaţa.* PR.; *am ajuns ... în galeria cu podele de scîndură tocită, mîncată de vreme.* CĂRT.; **a fugi mîncînd pămîntul,** a fugi foarte iute, în goana mare: *de omul rău să fugi mîncînd pămîntul.* PANN; **12.** (fig.; refl. recipr.) a se certa, a se duşmăni; a-şi face rău unul altuia: *să pîrîe şi să mînca unii pe alţii.* NEC.; *li se va lăsa doar libertatea să se mănînce între ei.* PR. [Lat. ***manducare***].

mîncábil, ~i, mîncabilă, ~e a. comestibil. [***Mînca*** + ***-bil***].

mîncáre, mîncări f. 1. acţiunea de a mînca; mîncat¹, mîncătură: *mîncarea multă îl făcu burduhos.* CĂL.; **poftă de mîncare,** apetit: *îşi recăpătă somnul, pofta de mîncare.* GHEŢIE; **de mîncare** sau **de-a(le) mîncării,** hrană, alimente: *mă duc să pregătesc ceva de-a mîncării.* CR.; *toate femeile ... se întrec în de-ale mîncării.* SOR.; **de mîncare,** comestibil: *ciuperci de mîncare;* **2.** masă, prînz, cină, dejun: *mîncare de seară;* **3.** (concr.; pl. şi **mîncăruri**) ceea ce se mănîncă; alimente, bucate; (spec.) hrană gătită: *ţi-am gătit mîncărurile favorite.* EL.; **4.** (fam.; fig.) sortiment, soi, fel: *au mai ieşit şi altele, de cînd cu mîncarea cea de constituţie ... ce-a mai fi şi aceea.* AL.; *evită a ne spune ce înţeleg dumnealor prin „reacţie", ce mîncare e aceea despre care fac atîta vorbă.* EM.; **asta-i altă mîncare (de peşte),** asta e (cu totul) altceva. [V. ***mînca***].

mîncát¹ n. faptul de a mînca; mîncare: *colonelul îşi reluă mîncatul.* GHEŢIE. [V. ***mînca***].

mîncát², ~ţi, mîncată, ~e a. **1.** sătul: *venise mîncat la petrecere;* **2.** (pop.) ros, măcinat, distrus: *maluri mîncate;* **3.** (spec.; despre dinţi) cariat. [V. ***mînca***].

mîncăcíos, ~şi, mîncăcioásă, ~e a. şi m., f. (fiinţă) care mănîncă mult, căreia îi place să mănînce întruna; lacom, gurmand, mîncău: [mierlele] *sînt foarte mîncăcioase.* OD.; *Smaranda trebuie să fi fost mîncăcioasă.* CĂL. [***Mînca*** + ***-(ă)cios***].

mîncărícă, mîncărele f. **1.** (fam.) diminutiv al lui mîncare: *despre odihnă, mîncărică şi băuturică să n-ai grijă.* CAR.; **2.** (reg.) tocană: *mîncărică de cartofi.* [***Mîncare*** + ***-ică***].

mîncărici n. (fam.) mîncărime; **a avea mîncărici,** a nu avea astîmpăr; **a avea mîncărici la limbă,** a fi vorbăreţ. [***Mîncare*** + ***-ici***].

mîncăríme, mîncărimi f. **1.** senzaţie neplăcută provocată de o iritaţie a pielii, de o alergie etc., însoţită de nevoia de a se scărpina; prurit, mîncărici: *o mîncărime nesăţioasă, că s-ar fi scărpinat tot timpul.* SOR.; *urzicile fac mai multă usturime decît mîncărime;* **a avea mîncărime de** (sau **la**) **limbă,** a simţi nevoia de a vorbi; a fi vorbăreţ, limbut: *începură să aibe deodată o mare mîncărime de limbă.* AG.; **2.** (fig.) dorinţă foarte mare; tentaţie, neastîmpăr: *are mîncărime sentimentală.* PETR. [***Mîncare*** + ***-ime***].

mîncătór, ~i, mîncătoáre a. şi m., f. (fiinţă) care mănîncă mult: *de nu-ţi fi mîncători şi băutori buni, v-aţi găsit beleaua.* CR.; **mîncător de oameni,** canibal; **2.** (fig.) jefuitor, jecmănitor: *o să te ţintuiesc ... ca să dau pildă şi la alţi mîncători ca tine.* FIL. [***Mînca*** + ***-ător***].

mîncătoríe, mîncătorii f. (fam.) **1.** hoţie, fraudă, delapidare: *scoase pe sofragiu şi pe stolnic, sub cuvînt de mîncătorie.* FIL.; **2.** intrigă, bîrfă: *nu se lăsă de mîncătorii şi de vicleşuguri.* OD. [***Mîncător*** + ***-ie***].

mîncătúră, mîncături f. **1.** (înv. şi reg.) mîncare: *prînz de mîncătură, vin de băutură.* POP.; **2.** eroziune, gaură, înfundătură: *mîncătura Oltului.* OD.; **3.** (fig.; înv.) spoliere, jaf: *să le uşureze mîncăturile ce-i asuprise Solomon.* MOXA. [***Mînca*** + ***-ătură***].

mîncău, mîncăi m. (fam.) om care mănîncă mult, cu poftă, cu lăcomie; mare mîncăcios, gurmand: *casa s-a îngreuiat cu un mîncău.* CR.; *era ... un mîncău fără pereche.* GHEŢIE. [***Mînca*** + ***-ău***].

mîndălác, mîndăiaci n. (bot.; reg.) alunele (*Carum bulbocastanum*): *să caute pentru salata sa mandalac sau alunele.* CĂL.; *frunză verde mîndălac.* POP.; (şi: **mandalac, măndălac, măndănac**). [Et. nec.; cf. sb. ***mandula*** „migdală"].

mîndréţe, mîndreţi şi (înv.) **mîndreţe** f. **1.** (înv.) mîndrie, trufie: *nu să teme că-ş va aduce vro primejdie ...; ce aceste aduce ... şi mîndreţele.* NEC.; **2.** frumuseţe, splendoare: *munţii pare că-noată în pară de foc, păsările ciripesc ...; ce mîndreţe!* FIL.; *Junona ... începu să-şi laude mîndreţele.* ISP.; **3.** (concr.) fiinţă, lucru cu aspect deosebit de atrăgător; minune, minunaţie: *a fost mîndreţa satului.* SAD. [***Mîndru*** + ***-eţe***].

mîndrí, mîndresc vb. (refl.) **1.** a fi mîndru, a se lăuda, a se făli: *românul cît trăieşte, tot cu doina se mîndreşte.* NEGR.; **2.** (înv. şi pop.) a se îngîmfa, a fi orgolios, trufaş: *păunul se mîndreşte.* PANN. [De la ***mîndru***].

mîndríe, mîndrii f. **1.** (înv.) înţelepciune: *începutul mîndriei, frica Domnului.* COR.; **2.** (înv.) omenie, bunăvoinţă; **3.** mulţumire, satisfacţie, plăcere, bucurie; sentiment de mulţumire, de demnitate, provenit dintr-o încredere legitimă în propriile posibilităţi, care stimulează marele înfăptuiri: *i se umplea inima de mîndrie, căci fiul ... adusese o aşa zînă.* ISP.; *mîndria este singurul lux al oamenilor săraci.* SAD.; **4.** sentiment de încredere exagerată în calităţile proprii, care provoacă iluzia unei superiorităţi faţă de semeni; orgoliu, îngîmfare, semeţie, trufie: *acolo unde credeam că voi găsi ... sacrul simbol al umilinţei şi pietăţii creştine, am găsit ignoranţa ..., invidia, mîndria.* FIL. [***Mîndru*** + ***-ie***].

mîndriór, mîndriori m. (reg.) mîndruţ: *du-te unde nori se duc, mîndrior puiuc.* IONEL. [***Mîndru*** + ***-ior***].

mîndríre f. (rar) faptul de a se mîndri; satisfacţie; fudulie; mîndrie: *nici o mîndrie mare nu-ntrece-a ta mîndrire!* AL. [V. ***mîndri***].

mîndrişór, ~i, mîndrişoáră, ~e m., f. (pop.) mîndruţ: *lacrimile maicelor ş-ale surioarelor, ş-ale mîndrişoarelor.* POP. [***Mîndru*** + *-işor*].

mîndru, ~i, mîndră, ~e a. **1.** (înv.) înţelept, capabil; învăţat: *aceşti oameni nebuni şi nu mîndri.* PSALT.; (subst.) *unde-s mîndrii, unde-s cărtularii?* COR.; **2.** mulţumit, încîntat; care are un sentiment de mulţumire, de demnitate, de încredere în calităţile proprii: *e mîndră de familia în care a intrat.* GHEŢIE; **3.** care are încredere exagerată în calităţile proprii, care se crede superior semenilor săi; orgolios, trufaş, semeţ, îngîmfat: *unii mîndri şi-ngîmfaţi, ca beşici în vînt umflaţi!* AL.; *Maitreyi mi se părea mîndră şi dispreţuitoare.* EL.; (subst.) *mîndrului îi stă Dumnezeu împotrivă.* NEGR.; **4.** (pop.) frumos, falnic; splendit, superb: *dulci şi mîndre primăveri.* EM.; *femeie mîndră lasă şi ia pe una slută.* VIERU. // m., f. (pop.) persoană pentru care cineva de sex opus simte o afecţiune deosebită; drag, iubit: *să crezi, mîndră, dragostea cînd te-i îneca în ea şi n-ăi mai putea scăpa.* IONEL.; *turturică dragă mie, spune-i mîndrului să vie.* POP. // f. pl. (artic.; reg.) ielele, [Din sl. ***mondrŭ*** „înţelept"].

mîndruleán, ~eni, mîndruleană, ~ene m., f. (pop.) mîndruţ: *mîndră, mîndruleana mea.* POP. [***Mîndru*** + *-ulean*].

mîndrulícă, mîndrulici f. (pop.) mîndruţă: *mîndrulică, ochii tăi bine seamănă cu-ai mei!* POP. [***Mîndru*** + *-ulică*].

mîndruliţă, mîndruliţe f. (pop.) mîndruţă: *s-arată ... a lui mîndruliţă.* BOL.; *mîndruliţa neichii dragă, te ţine şi-un fir de iarbă.* IONEL. [***Mîndră*** + *-uliţă*].

mîndrúţ, ~i, mîndruţă, ~e a. şi m., f. (pop.) diminutiv al lui mîndru; mîndrior, mîndrişor, mîndrulean; (în special) drag, iubit: *părăsi-m-a inima, dar eu pe mîndruţa ba.* IONEL; *ce eşti bade-aşa mîndruţ?* POP. [***Mîndru*** + *-uţ*].

mîne adv. v. **mîine.**

mîneá, mîn vb. (înv. şi pop.; intr.) **1.** a rămîne, a dormi undeva peste noapte; a petrece noaptea undeva: *aseară m-am oprit să mîi în Bad-Elster.* CAR.; (fig.) *numai somnul va mînea, nu va mai fi nimenea.* IONEL.; **2.** a poposi o vreme undeva; a se aşeza: *unde mînea* [lăcustele], *rămînea pămîntul negru.* COSTIN; **parcă i-au mas şoarecii (sau o cireadă de boi) în pîntece,** se spune despre un om flămînd sau nesătul. [Lat. ***manere*** „a rămîne"; în rom. cu sensul restrîns].

mînec n. (pop.) faptul zilei, zorii zilei: *marţi, la mînec ... m-am pornit.* POP. [De la ***mîneca***].

mînecá, mînec vb. (pop.; refl. şi intr.) **1.** a se scula dis-de-dimineaţă: *cine mînecă de dimineaţă, el izbuteşte mai mult în piaţă.* PANN; **2.** a porni, a pleca înainte de a răsări soarele, în zori; (p. ext.) a porni, a se duce, a se îndrepta spre ...: *să ne mînecăm dimineaţă să-i prindem.* NEC.; (fig.) *gînditorii care au mînecat de pe podişurile kantiene s-au simţit ... respinşi de acest gol.* BL. [Lat. ***manicare*** „a sosi dis-de-dimineaţă"].

mînecár, mînecare şi **mînecări** n. **1.** haină ţărănească scurtă, cu sau fără mîneci; mintean, laibăr: *mînecările de bumbac erau albe ca laptele.* AG.; **2.** (înv.; mai ales la pl.) rucaviţă; **3.** perniţe pe care croitorii calcă mînecile. [***Mînecă*** + *-ar*].

mînecáre, mînecări f. **1.** (înv.) acţiunea de a (se) mîneca; mînecat; **2.** sculare dis-de-dimineaţă; pornire, plecare (în zori): (fig.) *punctul de mînecare al lui Novalis ...* [este] *metafizica lui Fichte.* BL.; **la mînecare,** în zorii zilei; dimineaţa: *scoală-te de la mînecare.* PANN; **3.** (reg.) utrenie. [V. ***mîneca***].

mînecát, mînecate n. **1.** (înv.) mînecare; **2.** (înv. şi reg.) zorii zilei; dimineaţă; **pe** (sau **de, la, în** etc.) **mînecate,** tare de dimineaţă, dis-de-dimineaţă: *de mînecate pornim călări.* VLAH.; **3.** (reg.) utrenie. [V. ***mîneca***].

mînecă, mîneci f. **1.** parte a îmbrăcămintei care acoperă braţul (în întregime sau în parte): *îşi va sufleca mînecile şi se va apuca ... de treabă.* GHEŢIE; **a trage pe cineva de mînecă,** a) a stărui pe lîngă cineva pentru a obţine ceva; b) a atrage atenţia cuiva că minte sau exagerează; (pop.) **a da cu mîneci largi,** a da cu plăcere, bucuros: *părinţii fetei ... o dau cu mîneci largi.* CR.; **a o băga pe mînecă,** a o sfecli, a se speria de consecinţe: *cum ... auziră ginerii împăratului, o băgară pe mînecă şi mărturisiră.* ISP.; **a scoate din mînecă,** a inventa la repezeală un răspuns, o explicaţie; **nici în clin, nici în mînecă,** v. **clin; a avea** (sau **a ţine**) **un as în mînecă,** v. **as; a scoate asul din mînecă,** v. **as; 2.** (înv.) flanc, aripă a unei armate: *un lung pătrat cu două mînici de cîte cinci sute muşchetari.* BĂLC.; **3.** nume dat unor dispozitive de forma obiectului descris mai sus; (şi: (reg.) **mînică**). [Lat. *manica*].

mînecătoáre, mînecători f. **1.** (reg.) sculare dis-de-dimineaţă; **2.** sărbătoare populară ce cade în ajunul Sfîntului Gheorghe, cînd, potrivit unei credinţe, ar umbla vrăjitoarele: *în noaptea de mînecătoare se fac farmece şi vrăji.* [***Mîneca*** + *-toare*].

mînecúţă, mînecuţe f. **1.** diminutiv al lui mînecă: *mînuţele ... le băgam tremurînd în mînecuţele ude.* EM.; **2.** (la pl.) un fel de manşete lungi, detaşabile, care protejează mînecile, purtate mai ales de funcţionarii de la birouri: *colegii lui, cu mînecuţele trase pînă la coate, scriau de zor.* GHEŢIE; **3.** (mai ales la pl.) rucaviţă. [***Mînecă*** + *-uţă*].

mînér, mînere n. parte a unui obiect (vas, instrument etc.) care permite apucarea (şi manevrarea) lui cu mîna: *a sabiei mîner.* NEGR.; *doctorul ... apucă mînerul portierei.* GHEŢIE. [***Mînă*** + *-ar*].

mînére, mîneri f. **1.** (înv. şi pop.) faptul de a mînea; **2.** popas peste noapte; **3.** oprire (într-un loc). [V. ***mînea***].

mînezí adv. (reg.) mîine; a doua zi: *trăseseră în gazdă, pentru ca mînezi să plece mai departe.* SL. [***Mî(i)ne*** + ***zi***].

mîngălău n. v. **măngălău.**

mîngănietóriu a. v. **mîngîietor.**

mîngîiá, mîngîi vb. **1.** (înv.; tr.) a vrăji, a fermeca; **2.** (înv.; tr.) a povăţui, a îndruma; **3.** (tr.) a căuta să aline durerea, suferinţa etc. cuiva; a îmbărbăta, a încuraja, a consola: *neştiind cum s-o mîngîi, am început şi eu a plînge.* NEGR.; **4.** (înv.; tr.) a ajuta (material): *căuta bolnavii din sat şi mîngîia pe săraci.* OD.; **5.** (refl.) a se împăca cu o idee, cu o situaţie; a se consola: *pînă atunci se mîngîiau cu fotografia mormîntului.* GHEŢIE; **6.** (tr.) a bucura, a încînta, a desfăta: *cu zîmbetul tău dulce tu mîngîi ochii mei.* EM.; **7.** (tr.) a atinge uşor (şi repetat) cu palma în semn de dragoste; a dezmierda, a alinta: *s-apucă să-l mîngîie blînd pîn păr.* CAR.; **8.** (tr.) a atinge, a netezi cu palma: *ea tîmpla şi-o mîngîie.* EM.; **9.** (iron.; tr.) a lovi, a bate: *începe ... a ne mîngîia cu sfîntul ierarh Nicolai.* CR. [Lat. ***manganeare;*** cf. gr. mod. ***manganeío*** „(eu) farmec, amăgesc"; în limba modernă, sensul lui ***mîngîia*** s-a idealizat; leacul şi vraja (inseparabile după concepţia vulgară) au devenit o alinare mai mult sufletească].

mîngîiát, ~ţi, mîngîiată, ~e a. **1.** căruia i-a fost alinată durerea, suferinţa: *după aceste îmbărbătări se simţea mîngîiată;* **2.** atins uşor (şi repetat) cu palma în semn de dragoste; dezmierdat. [V. ***mîngîia***].

mîngîiére, mîngîieri f. **1.** acţiunea de a (se) mîngîia şi rezultatul ei; **2.** încurajare, consolare, alinare: *rămăsesem singura mîngîiere a tatălui meu.* EM.; **3.** mulţumire, desfătare, plăcere, încîntare: *cartea îţi aduce şi oarecare mîngîiere.* CR.; *cu o mare mîngîiere s-au citit vieţile sfinţilor.* CĂL.; **4.** dezmierdare, alintare prin atingere uşoară cu palma: *abia cu multe mîngîieri şi sărutări reuşi să-l înduplece.* REBR.; *îmi trec mîna prin păr, în dorul unei mîngîieri.* PETR.; **5.** (compus; bot.; reg.) **mîngîierea-apelor,** silur (*Euphrasia stricta* şi *rostkoviana*). [V. ***mîngîia***].

mîngîietór, ~i, mîngîiętoáre a. **1.** (înv.) vrăjitor, amăgitor, fermecător: *aude glasul mîngînietorului.* PSALT.; **2.** (şi m., f.) (persoană) care mîngîie, încurajează, consolează: *mîngîitori de rele.* BIBLIA; **3.** care produce sau exprimă mîngîiere, plăcere; care desfată, încîntă; care dezmiardă; mîngîios: *a crescut singură, lipsită de o dragoste părintească mîngîietoare.* REBR.; *soarele de toamnă era ... mîngîietor.* SAD.; (şi: (înv.) **mîngănietoriu,** (reg.) **mîngîitor**). [***Mîngîia*** + *-tor*].

mîngîiós, ~şi, mîngîioásă, ~e a. **1.** (înv.) milostiv; iertător: *acela iaste mîngîios.* PSALT.; **2.** care mîngîie, alină, consolează; mîngîietor: *voi găsi în orice timpuri un răsunet mîngîios.* MACED.; **3.** care produce sau exprimă mîngîiere, plăcere, satisfacţie, încîntare; mîngîietor: *amintiri ... cad grele, mîngîioase.* EM.; *de-o mîngîioasă rugăciune eu îmi aduc aminte.* MAT. [***Mîngîia*** + *-os*].

mîngîitór a. v. **mîngîietor.**

mîniá, mînii vb. (refl. şi tr.) a (se) supăra foarte tare; a (se) înfuria, a (se) enerva: *nu te mînia pe lume.* NEGR.; *mă întreb atunci, puţin mîniat de stîngăcia mea, ce mă turbură în prezenţa acestei fete.* EL. [De la ***mînie***].

mîniát, ~ţi, mîniată, ~e a. înfuriat, iritat, foarte supărat; mînios: *a venit acasă mîniat;* (subst.) *făcu pe mîniatul pînă seara.* VLAH. [V. ***mînia***].

mînicá f. v. **mînecă.**

mînie, mînii f. **1.** enervare nestăpînită, violentă (dar trecătoare împotriva cuiva sau a ceva); furie: *a lui mînie ca trăsnetul era.* AL.; *o mînie surdă îl cuprinse.* GHEŢIE; **iute** (sau **grabnic, rău**) **la mînie,** care se înfurie uşor; irascibil, iritabil: *era ... grabnic la mînie, dar apoi curînd se întorcea.* NEC.; **2.** pornire duşmănoasă (şi statornică) împotriva cuiva; ură; resentiment: *o, fiarbă-vă mînia în vinele stocite.* EM.; **a ţine cuiva mînie,** a duşmăni, a urî pe cineva: *eu n-am putut să ţin mînie că n-am avut, părinte, cui.* COŞB.; **3.** supărare, necaz; ciudă: *unde-i vorbă, nu-i mînie.* CR.; **4.** (înv. şi pop.) urgie, prăpăd; calamitate: *mînia lui Dumnezeu ce era afară.* CR. [Din gr. mod. ***manía***].

mîniós, ~şi, mînioásă, ~e a. **1.** plin de mînie; furios, enervat; mîniat: *s-a smuncit mînioasă, respingîndu-mă cu duşmănie.* GHEŢIE; **2.** care exprimă, care trădează mînie: *îl lăsă să-şi isprăvească vorbele învălmăşite şi mînioase.* SAD.; **3.** supărat, necăjit; înciudat: *eşti mînioasă pe tătuca şi pe mămuca.* CR. // f. (artic.) muşamaua. [***Mînie*** + *-os*].

mînjălău, mînjălaie n. (reg.) maglă. [De la ***mîngălău*** (după *mînji*)].

mînjeáiă, mînjeli f. **1.** faptul de a (se) mînji; **2.** (rar) murdărie; **3.** (reg.) amestec de lut şi baligă cu care se ung casele ţărăneşti de lemn (înainte de a se tencui şi vărui); **4.** (reg.) un fel de pastă subţire şi lipicioasă, făcută din seminţe de in sau din tărîţe, cu care se unge urzeala de cînepă ca să nu se rupă firele la ţesut; mînjitură: *de-ai fi, lele, cum ţi-e fala, nu ţ-ai ţese pînza vara, să-ţi umple viermii mînjala.* POP.; (şi: (reg.) **mînzală**). [***Mînji*** + *-eală*].

mînjelí, mînjelesc vb. (reg.; tr.) **1.** a murdări, a mozoli; **2.** a unge cu mînjeală; (şi: **mînzăli**). [De la ***mînjeală***].

mînjí, mînjesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) murdări, a (se) păta: *aveau obrajii mînjiţi cu funingine.* GHEŢIE; (fig.) *voi ... convorbea-ţi cu idealuri ..., noi mînjim marea cu valuri.* EM.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) unge cu ceva: *geamurile mînjite cu vopsea albă.* PETR.; **3.** (reg.; tr.) a unge cu lut şi baligă

pereţi, case; a murui, a lipi; a vărui; **4.** (reg.; tr.) a unge cu mînjeală firele de urzeală; **5.** (arg.; tr.) a lovi, a bate: *n-a prins să mînjească în ţigan.* POP.; **a mînji cuiva o palmă,** a trage cuiva o palmă. [Din sl. *mazati*].

mînjíre, mînjiri f. acţiunea de a (se) mînji şi rezultatul ei. [V. *mînji*].

mînjít, ~ţi, mînjită, ~e a. murdar, pătat; mîzgîlit: *îi cad laţele mînjite pe-antiriu de serasir.* CĂRT.; *din afară smălţuit şi dinlăuntru mînjit.* POP. [V. *mînji*].

mînjitór, ~i, mînjitoáre a. 1. care mînjeşte; **2.** (fig.) care pîngăreşte, întinează: *se preferă hulirea mînjitoare.* AL. [*Mînji* + *-tor*].

mînjitúră, mînjituri f. **1.** pată, murdărie: *mînjitura de pe faţă.* ISP.; **2.** (reg.) mînjeală. [*Mînji* + *-tură*].

mîntui, mîntui şi **mîntuiesc** vb. **1.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) salva dintr-o primejdie, dintr-o nenorocire, din robie; (spec.) a (se) elibera: *vom mîntui ţara de duşmani;* **2.** (refl. şi tr.) a (se) descotorosi, a scăpa de ceva neplăcut, supărător, incomod, împovărător: *voi să mă mîntuie cu totul de dînşii.* OD.; *plecînd se scăpase de povara propriei fiinţe şi-i mîntuise şi pe ceilalţi de o greutate tot mai anevoie de purtat.* GHEŢIE; **3.** (bis.; tr. şi refl.) a dărui sau a primi viaţă veşnică; a (se) salva de pedeapsa divină; a (se) curăţa de păcate; a (se) izbăvi: *să-ţi mîntuiesti sufletul prin căinţă.* FIL.; *şi ne-ai trimăs lumina ta din ceri spre-a mîntui vieţile ce pier.* MAT.; **4.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) vindeca (de o boală): *de boală mă mîntuieşte.* POP.; **5.** (pop.; tr., refl. şi intr.) a (se) termina, a (se) sfîrşi, a (se) isprăvi: *cucoane, am mîntuit trebuşoara.* CR.; *grecul a trecut spre curte să mîntuie tocmeala pentru Babaroaga.* REBR. [Din magh. *menteni*].

mîntuiálă, mîntuieli f. de **mîntuială,** superficial, grăbit, numai ca să zici că ai făcut ceva: *şcoala era numai de mîntuială.* CR. [*Mîntui* + *-eală*].

mîntuínţă, mîntuinţe f. **1.** (înv.) salvare; eliberare: *starea noastră tristă cere mîntuinţă.* BOL.; **2.** (bis.) mîntuire, izbăvire, iertare de păcate: *credinţa cea bună agoniseşte mîntuinţa sufletului.* VARL.; **semnul mîntuinţei,** crucea: *şi ochii-mi s-aţintiră pe semnul mîntuinţei.* ALEX. [*Mîntui* + *-inţă*].

mîntuíre, mîntuiri f. **1.** acţiunea de a (se) mîntui şi rezultatul ei; **2.** (înv. şi pop.) scăpare, salvare; (spec.) eliberare: *îţi sînt datoare mîntuirea puilor mei.* ISP.; **3.** (bis.) dăruire ori dobîndire a vieţii veşnice; iertare de păcate; absolvire de pedeapsa divină; izbăvire: *ai dat lor mîntuire.* BIBLIA; *păcatul e „strămoşesc", e gravitaţie ereditară şi socială, mîntuirea e încordare personală.* STĂNIL.; **anul mîntuirii,** anul în care s-a născut Isus Hristos; **armata mîntuirii,** sectă protestantă fondată în 1865 şi reformată în 1878 de pastorul Booth, cu scopul de a reînsufleţi interesul pentru destinul religios al omului; **4.** (pop.) isprăvire, încheiere, terminare: *după mîntuirea trebii, juca.* [V. *mîntui*].

mîntuít[1] n. (rar) faptul de a (se) mîntui. [V. *mîntui*].

mîntuít[2]**, ~ţi, mîntuită, ~e** a. (adesea subst.) **1.** (înv. şi pop.) scăpat, salvat; eliberat: *s-au dat mîncare şi băutură acelor mîntuiţi.* DRĂGHICI; **2.** (bis.) iertat de păcate; izbăvit: *bucuria şi fericirea celor mîntuiţi, a să iubi în veci.* POP. [V. *mîntui*].

mîntuitór, ~i, mîntuitoáre a. **1.** care mîntuie, salvează; salvator; (spec.) eliberator: *aripele morţii celei mîntuitoare.* ALEX.; *singur nu eram în stare să descopăr soluţia mîntuitoare.* GHEŢIE; **2.** (bis.) care mîntuie, care izbăveşte de păcate; izbăvitor; spăsitor: *faceţi cruci mîntuitoare.* AL.; *lucrarea mîntuitoare a lui Isus;* **3.** (înv. şi pop.) care vindecă; tămăduitor: *apele cele mîntuitoare de la Mehadia.* ISP. // m. (artic.) nume dat lui Isus Hristos, salvatorul lumii: *sub icoana îmbrăcată cu argint a Mîntuitorului.* EM.; *Mîntuitoriule! îmi iartă plînsoarea rugăciunii, credinţa-n tine nu mi-i moartă.* MAT. [*Mîntui* + *-tor*].

mîntúş, mîntuşi m. (iht.; reg.) **1.** mormoloc; **2.** mihalţ (*Lota lota*); **3.** zglăvoc (*Cottus gobio*); (şi: **mintuş**). [Din ucr. *mentus*].

mînu n. v. **mînă**[1].

mînuí, mînuiesc vb. (tr.) **1.** a folosi (cu pricepere, îndemînare) un instrument, o unealtă etc. cu ajutorul mîinilor: *ştii să mînuieşti sabia?* EM; (fig.) *cuvinte pe care ... le mînuieşte în înţelesul lor comun.* CĂL.; **2.** a lua, a duce cu mîna; a manipula: *zilnic mînuim tot felul de obiecte pline de praf;* **3.** a administra bani, fonduri, a ţine o gestiune: *dacă mînuieşte cineva bani publici şi nu este controlat la vreme, asta înseamnă că delapidarea, că necinstea lui ar fi scuzabile?* CAR. [*Mînă*[1] + *-ui*].

mînuíre, mînuiri f. **1.** acţiunea de a mînui şi rezultatul ei; **2.** folosire (îndemînatică, pricepută) a unui instrument, a unei unelte etc.: *mînuirea armelor.* CAR.; *mînuirea daltei.* OD.; (fig.) *mînuirea ideilor îl face să piardă repeziciunea percepţiei.* CĂL.; **3.** manipulare a unor obiecte, materiale etc.; **4.** administrare a unei gestiuni (publice). [V. *mînui*].

mînuitór, ~i, mînuitoáre m., f. persoană care mînuieşte ceva, care are profesiunea de a mînui ceva: *apare o ceată de ticăloşi, mînuitori de pistoale.* PR.; **mînuitor de bani (publici),** persoană care primeşte, păstrează şi eliberează bani (publici). [*Mînui* + *-tor*].

mînuşár m. v. **mănuşar.**

mînúşă f. v. **mănuşă.**

mînuşíţă, mînuşiţe f. mînuţă: *să-ţi sărut mînuşiţa.* PANN. [*Mînă*[1] + *-uşiţă*].

mînúţă, mînuţe f. diminutiv al lui mînă[1]; mînuşiţă: *simţea mînuţele-i calde şi înguste.* EM. [*Mînă*[1] + *-uţă*].

mînz, mînji şi (reg.) **mînzi** m. **1.** puiul (de sex masculin al) iepei, de pînă la doi-trei ani; mînzoc: *ea-l pune să-şi aleagă ... un mînz.* EM.; *mînzii zburdau în ceair.* SAD.; **a umbla** (sau **a face, a se duce**) **calea mînzului,** a se obosi zadarnic, a umbla fără rost; **a umbla ca mînzul după iapă** sau **a merge** (ori **a se ţine**) **mînz după cineva,** a se ţine scai de cineva; **2.** (fam.) epitet pentru un copil sau tînăr zburdalnic, neastîmpărat, obraznic: *oameni care, ca să-şi facă puţin curaj, făceau glume de mînji.* PETR.; **3.** (reg.) mînzălău. // n. pl. (în forma **mînzuri**; reg.) obrăznicii; mofturi, capricii: *dacă veniţi la noi, să vă lăsaţi mînzurile acasă, măi copii!* [Cuv. autoht.; cf. alb. *mës*].

mînzălă f. v. **mînjeală.**

mînzár, mînzari m. (reg.) miel sau viţel de un an. [*Mînz* + *-ar*].

mînzáre, mînzări f. (pop.) oaie sau capră (care a fătat şi) care are lapte: *mînzărarii aduceau mînzările ... pentru mulsoare.* SAD. [Cuv. autoht.; cf. alb. *mëzore*].

mînzát, ~ţi, mînzată, ~e m. (rar f.) viţel înţărcat; junc. // f. (reg.) **1.** viţea de un an: *mai abitir ca mînzatele sar, se fugăresc.* ST.; **2.** vacă stearpă; (adj.) *vacă mînzată.* [Cf. alb. *mëzat*].

mînză, mînze f. **1.** puiul de sex feminin al iepei: *iacă badea trece Oltul, că-i cunosc mînza şi portul!* POP.; **2.** (reg.) epitet pentru o femeie depravată. [De la *mînz*].

mînzălău, mînzălăi m. (reg.) **1.** mînz (de doi ani); **2.** viţel de un an; **3.** firele de urzeală rămase netrecute prin iţe, care nu încap în spată (şi care se fac ghem, pe lîngă războiu); mînz: *depăna mînzălăul.* [*Mînz* + *-ălău*].

mînzăli[1] vb. v. **mînjeli.**

mînzăli[2]**, mînzălesc** vb. (tr.) (reg.; despre copii) a suge cu putere (ca un mînz). [Et. nec.; cf. *mînz*].

mînzărár, mînzărari m. (pop.) cioban care păzeşte mînzările: *mînzărarii aduceau mînzările ... pentru mulsoare.* SAD. // n. (pl. **mînzărare**) loc unde stau mînzările (în strungă). [*Mînzare* + *-ar*].

mînzătíşuri n. pl. (reg.) mulţime de mînzaţi: *avea sub pătul mînzătişuri, acolo le ţinea; şi odată s-a dărîmat pătulul pe ele; cînd s-a sculat dimineaţa le-a găsit făcute pantă, toate vitele alea.* SOR. [*Mînzaţi* (pl. lui *mînzat*) + *-iş*].

mînzéşte adv. a rîde (sau a zîmbi) mînzeşte, a rîde (sau a zîmbi) nenatural, forţat: *zîmbind mînzeşte şi foarte jenat.* CAR. [*Mînz* + *-eşte*].

mînzi, pers. 3 **mînzeşte** vb. (pop.) **1.** (tr.) a fecunda: *armăsarul mînzeşte iapa;* **2.** (refl. recipr.; despre armăsari şi iepe) a se împerechea în vederea reproducerii. [De la *mînz*].

mînzişór, mînzişori m. diminutiv al lui mînz; mînzuleţ, mînzuc. [*Mînz* + *-işor*].

mînzóc, mînzoci m. mînz: *nu era alt mînzoc mai frumos în toată herghelia.* CR. [*Mînz* + *-oc*].

mînzós, ~şi, mînzoásă, ~e a. (reg.; despre copii) obraznic; mofturos, capricios. [*Mînz* + *-os*].

mînzúc, mînzuci m. (reg.) mînzişor. [*Mînz* + *-uc*].

mînzuléţ, mînzuleţi m. mînzişor: *mi-ai fost drag de mînzuleţ şi-mi creşteai în coamă creţ.* POP. [*Mînz* + *-uleţ*].

mîr interj. cuvînt care imită mîrîitul cîinelui; (subst.) **că-i cîr, că-i mîr,** v. **cîr; a nu zice nici mîr,** a nu spune nimic. [Onomat.].

mîrc n. **a nu zice nici mîrc** sau **a tăcea mîrc** (ori **mîrcă**), a nu scoate glas, a nu rosti o vorbă; a tăcea chitic; (şi: **mîrcă**). [Contaminare între *mîr* şi *mîlc*].

mîrcă f. v. **mîrc.**

mîrced, ~zi, mîrcedă, ~e a. (reg.) **1.** veşted, ofilit: *flori mîrcede;* **2.** putred, putregăios: *lemne mîrcede;* **3.** (fig.) slab, uscăţiv; moleşit, sleit de puteri, bolnăvicios: *om mîrced.* [Lat. *marcidus*].

mîrcéţ, mîrceţi m. (bot.; reg.) rodul-pămîntului (*Arum maculatum*); (şi: **mărceţ**). [Et. nec.].

mîrcezí, mîrcezesc vb. (reg.; intr. şi refl.) **1.** (despre plante) a se ofili, a se veşteji; **2.** (despre oameni) a slăbi, a se vlăgui. [De la *mîrced*].

mîrîí, mîrîi vb. **1.** (intr.; la pers. 3; despre cîini) a scoate sunete surde, aspre, hîrîite, exprimînd iritare, nemulţumire (înainte de a începe să latre): *căţeluşa ... mîrîia subţire în cotruţa de sub horn.* SAD.; **2.** (p. anal.; intr.) a emite un zgomot surd; a vorbi neclar, printre dinţi, ca semn de enervare, de nemulţumire; a bombăni, a mormăi: *nu cunosc, zise el mîrîind că îi întrerupsesem mestecatul!* PR.; **3.** (tr.) a spune ceva în silă: *Nicolae Dragoş mîrîi ceva, dar ... nu i se auzi glasul.* REBR.; **4.** (tr.) a protesta, a cîrti: *ţăranii ... tot mîrîie.* CAR.; **5.** (intr.; despre copii) a plînge încet; a scînci. [*Mîr* + *-îi*].

mîrîiálă, mîrîieli f. mîrîit: *baba, cam cu mîrîială, cam de voie, primi.* ISP. [*Mîrîi* + *-eală*].

mîrîít n. faptul de a mîrîi; mîrîială; sunete specifice scoase de un cîine aţîţat; mîrîitură: *un mîrîit de cîine o face să tresară.* DELAVR. [V. *mîrîi*].

mîrîitór, ~i, mîrîitoáre a. (rar) care mîrîie: *o jiganie mîrîitoare.* AL. [*Mîrîi* + *-tor*].

mîrîitúră, mîrîituri f. mîrîit: *auz o mîrîitură şi văz apărînd ... capul unui căţel.* CAR. [*Mîrîi* + *-tură*].

mîrlán, mîrlani m. (fam.) om prost crescut, grosolan; bădăran: *de mîrlani să te fereşti.* [Et. nec.].

mîrlănésc, ~şti, mîrlăneáscă, ~eşti a. (fam.) care denotă mîrlănie: *atitudini mîrlăneşti.* [*Mîrlan* + *-esc*].

mîrlănéşte adv. ca un mîrlan, în felul mîrlanilor: *te porţi mîrlăneşte!* [*Mîrlan* + *-eşte*].

mîrlăníe, mîrlănil f. (fam.) faptă, vorbă, atitudine de mîrlan; bădărănie, mojicie, mitocănie. [*Mîrlan* + *-ie*].

mîrlăníme, (rar) **mîrlănimi** f. (fam.) mulţime de mîrlani: *s-a adunat atîta mîrlănime!* [*Mîrlan* + *-ime*].

mîrlí, pers. 3 **mîrleşte** vb. 1. (tr.; despre berbeci) a monta[2]: *cel mai rău îmi părea de berbec, mîrlea bine, era o mîndrie.* SOR.; 2. (refl. recipr.; despre oi şi berbeci) a se împerechea în vederea reproducerii. [Din sb. *mrljati*].

mîrlíre, mîrliri f. (pop.) acţiunea de a (se) mîrli şi rezultatul ei; mîrlit. [V. *mîrli*].

mîrlít n. (pop.) mîrlire; împerechere între un berbec şi o oaie. [V. *mîrli*].

mîrlíţă, mîrlíţe f. (iht.; reg.) ştiucă (*Esox lucius*); (spec.) pui de ştiucă; mîrloaie. [Et. nec.].

mîrloáie f. (reg.) mîrliţă. [Et. nec.].

mîrşav, ~i, mîrşavă, ~e a. 1. (înv. şi reg.) slab, sfrijit; firav, plăpînd: *mă feci mîrşav ca foalele-n brumă.* DOS.; 2. (reg.) murdar: *să te ferească Dumnezeu de femeia leneşă, mîrşavă şi risipitoare.* CR.; 3. dezgustător, scîrbos: *haina ta, cu o negreală mîrşavă grozav o vor păta.* NEGR.; 4. lipsit de scrupule; josnic, ticălos: *acordurile tale nu fură ... ca să-ncînte tiranii cei mîrşavi.* BOL.; *nu-i rostesc mîrşavul nume.* MACED. [Din sl. *mrŭšavŭ* „slab de constituţie"; în limba modernă, slăbiciunea fizică a fost transferată asupra defectelor morale].

mîrşăví, mîrşăvesc vb. 1. (înv.; intr. şi refl.) a slăbi; 2. (reg.; tr.) a plîngări, a spurca: *vă credeaţi îndrituiţi ... de a mîrşăvi lumina cerească.* I.NEGR. [De la *mîrşav*].

mîrşăvíe, mîrşăvii f. acţiune sau faptă mîrşavă; josnicie, ticăloşie: *cine îndrăzneşte să nesocotească cu atîta sfruntare voinţa unui popor e capabil de orice mîrşăvie.* GHEŢIE. [*Mîrşav* + *-ie*].

mîrşăvíre, mîrşăviri f. (înv.) acţiunea de a (se) mîrşăvi; ticăloşire. [V. *mîrşăvi*].

mîrtán, mîrtani m. (reg.) motan, cotoi: *atunci mi se pune pe spălat mîrtanul.* ISP. [Et. nec.; probabil contaminare între *mîrîi* şi *motan*].

mîrţînă f. v. **mărţînă.**

mîrţoágă, mîrţoage f. 1. cal slab, rău îngrijit; gloabă, rablă: *două mîrţoage de pripas.* AL.; 2. (rar) bou jigărit, cu gîtul subţire, cu cerbicea nedezvoltată; (şi: (reg.) **smîrţog**). [Cf. *mărţînă*].

mîrzác, mîrzaci m. nobil tătar care conducea o ceată ostăşească: *rădăcina lui era la Crîm, printre mîrzacii tătari.* CĂL.; *un mîrzac a sosit de la Buceag.* POP. [Din tăt. *mïrza* „titlul familiilor nobile tătăreşti din Crimeea"].

mîrzăcésc, ~şti, mîrzăceáscă, ~eşti a. (înv. şi pop.) care aparţine, care este caracteristic mîrzacilor, de mîrzac: *se duc care ... cu copile mîrzăceşti şi cu roabe tătăreşti.* POP. [*Mîrzac* + *-esc*].

mîrzăcíţă, mîrzăciţe f. (înv. şi pop.) soţie de mîrzac: *iată mîrzăciţele şi cu tătăriţele.* POP. [*Mîrzac* + *-iţă*].

mîşc m. (înv.) catîr. [Cf. alb. *muśk*].

mîşcoáie, mîşcoaie f. (înv.) catîrcă: *nu vă faceţi ... ca mîşcoaia carea nu să sîmte.* DOS.; (şi: **muşcoaie**). [*Mîşc* + *-oaie*].

mîşcói, mîşcoi m. (înv. şi reg.) catîr: *şi-ntr-acel loc stătură mîşcoii.* DOS.; (şi: **muşcoi**). [*Mîşc* + *-oi*].

mîşîí, pers. 3 **mîşîie** vb. (reg.; intr.) a adulmeca, a mușina: *pisica ..., cu botul, mîşîie.* ST. [Et. nec.].

mîtcă, mîtci f. (reg.) băţ cu care se bate laptele în putinei pentru a se alege untul; brighidău; (şi: **mătcă**). [Et. nec.].

mîtcălău n. (reg.) linguroi de mestecat magiunul; (şi: **mătcălău**). [*Mîtcă* + *-ălău*].

mîţ, mîţi m. (pop.) cotoi, motan, mîţan; (p. restr.) puiul (de sex masculin al) pisicii: *smîrţoagele lui de cai erau ... ca nişte mîţi.* CR. [De la *mîţă*].

mîţán, mîţani m. (rar) mîţ, motan: *un mîţan ... cu ochii ca două scîntei.* DELAVR. [*Mîţ* + *-an*].

mîţă, mîţe f. (pop.) 1. pisică (*Felis domestica*); (p. restr.) puiul (de sex feminin al) pisicii: *o mîţă ... pîndeşte la şoareci.* ISP.; *mie nu-mi trec mîţe negre prin faţă.* VIERU; **a umbla cu mîţa în sac,** a căuta să înşele: *umblă cu mîţa-n sac, ghiujul!* AL.; **a prinde pe cineva cu mîţa-n sac,** a surprinde pe cineva cu înşelăciuni: *îi prinsesem pe toţi cu mîţa-n sac, cît făceau ei pe sfinţii.* SOR.; **(a fi) mîţă blîndă,** a (fi) prefăcut, ipocrit; **ca o mîţă plouată,** a) abătut, descurajat; b) ruşinat, umilit; **a se stupi ca mîţele,** a nu se înţelege bine; a se certa mahalageşte; **a trage mîţa de coadă,** a o duce greu, a fi sărac; **a se uita ca mîţa-n calendar,** a nu pricepe nimic; **a rupe mîţa în două,** a fi voinic, vrednic, hotărît, dîrz: *fii român verde şi rupe mîţa în două.* NEGR.; 2. **mîţă sălbatică,** pisică sălbatică (*Felis sylvestris*); 3. (compus; reg.) **mîţa-popii,** a) omidă mare, păroasă din care iese fluturele *Arctia caja*; b) cantaridă (*Lytta vesicatoria*); c) cîinele-babei (*Oniscus murarius* şi *asellus*); d) scolopendră (*Oniscus scolopendra*); 4. (bot.; pop.) mîţişor (de salcie); 5. nume dat unor obiecte, instrumente, dispozitive etc. de forma unei gheare, cu care se apucă, se prinde, se trage sau se fixează ceva: a) (reg.) cursă de şoareci; b) (înv.) ancoră (la o navă); c) (pop.) bucată de lemn sau de metal care prinde căpriorii unei case; d) (reg.) roată zimţată a joagărului; e) (reg.) cumpănă de care se leagă stavila joagărului; f) (reg.) pirostrie; 6. (artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [Onomat.; termen comun idiomurilor balcanice; cf. alb. *mica*].

mîţésc, ~şti, mîţeáscă, ~eşti a. care aparţine mîţelor sau mîţilor, referitor la mîţe sau la mîţi; pisicesc: *ce idei se-nşiră dulce în mîţească fantezie?* EM.; *mîţescul neam.* EM. [*Mîţă* + *-esc*].

mîţişoáră, mîţişoare f. (bot.; reg.; mai ales la pl.) mîţişor: *oamenii ieşiţi de la slujbă purtau în mîini smicele de răchită şi crenguţe cu mîţişoare.* GHEŢIE. [*Mîţă* + *-işoară*].

mîţişór, mîţişori m. (pop.) 1. diminutiv al lui mîţ; mîţ mic, pui de mîţă; mîţuc; 2. (bot.; mai ales la pl.) ament (al salciei, al nucului, al alunului etc.); (p. ext.) stîlpare: *mîţişorii vrunei sălcii peste groapa mea.* VLAH.; 3. (bot.; mai ales la pl.) papanaşi (*Trifolium arvense*). [*Mîţ* + *-işor;* florile stufoase ale amentaceelor au fost comparate cu părul mătăsos al pisicii; sensul 2 face aluzie la coada animalului].

mîţîí, mîţîi vb. (reg.; refl.) a scînci, a se preface că plînge: *ce te tot mîţîi?* [*Mîţ(ă)* + *-îi*].

mîţói, mîţoi m. (rar) mîţ (mare): *mîţoiul cu vulpea.* PANN. [*Mîţ(ă)* + *-oi*].

mîţós, ~şi, mîţoásă, ~e a. (reg.) care aparţine mîţelor; ca de mîţă. [*Mîţ(ă)* + *-os*].

mîţúc, mîţuci m. (rar) mîţişor. [*Mîţ* + *-uc*].

mîţúcă, mîţuci f. (rar) diminutiv al lui mîţă: *căscînd ca o mîţucă.* SAD. [*Mîţă* + *-ucă*].

mîzdă, mîzde f. 1. (înv.) mită: *turcii toate schimbările fac pentru măzdă.* UR.; 2. (reg.) camătă; (şi: **măzdă**). [Din sl. *mĭzda*].

mîzdí, mîzdesc vb. (înv.; tr.) a mitui: *mîzdind şi năimind o muiare.* DOS.; (şi: **măzdi**). [De la *mîzdă*].

mîzgă f. 1. (pop.) seva plantelor; mustăreaţă: *sucul, mîzga florilor e amăruie.* VOIC.; 2. noroi moale lipicios şi alunecos, format în urma unei ploi repezi: *a plouat grozav şi s-a făcut o mîzgă şi un gheţuş.* CR.; 3. (reg.) pojghiţă care se formează pe suprafaţa unor alimente; 4. (pop.) strat (de alge, muşchi etc.) care acoperă pietrele expuse la umezeală. [Din sl. *mĕzgă,* bulg. *măzga*].

mîzgăleálă, mîzgăleli f. mîzgălitură: *dădea cu regularitate peste mîzgăleala sîngeroasă a pereţilor.* GHEŢIE; (şi: **mîzgíleală, zmîngăleală**). [*Mîzgăli* + *-eală*].

mîzgălí, mîzgălesc vb. (tr.) 1. a murdări, a mînji, a păta: *se opri lîngă tulpina unui brad ..., cu coaja crestată şi mîzgălită de răşină.* REBR.; 2. a scrie, a desena, a picta urît, fără îndemînare, murdărind hîrtia, pînza etc.: *mîzgălesc pereţii.* EM.; *pe un petic de hîrtie, Cati mîzgălise cîteva rînduri.* GHEŢIE; (şi: **mîzgîli, zmîngăli**). [*Mîzgă* + *-ăli*].

mîzgălíre, mîzgăliri f. acţiunea de a mîzgăli şi rezultatul ei. [V. *mîzgăli*].

mîzgălít, ~ţi, mîzgălită, ~e a. 1. mînjit, murdărit, pătat: *mîzgîliţi şi nespălaţi, ei nu îndrăzneau să intre.* C.; 2. acoperit cu un scris, cu un desen urît, neglijent: *un umbrar de scînduri, mîzgălit de scălituri.* VLAH.; (şi: **mîzgîlit, zmîngălit**). [V. *mîzgăli*].

mîzgălitúră, mîzgăliturí f. 1. faptul de a mîzgăli; (concr.) scriere, pictură sau desen executate neîndemînatic şi neglijent; mîzgăleală: *ceea ce fac eu sînt simple mîzgălituri.* GHEŢIE; 2. (fig.) lucrare literară sau plastică fără valoare: *ai mai scris versuri? ... ai ceva mîzgălituri la tine?* ST.; (şi: **mîzgîlitură, zmîngălitură**). [*Mîzgăli* + *-tură*].

mîzgîleálă f. v. **mîzgăleală.**

mîzgîlí vb. v. **mîzgăli.**

mîzgîlít a. v. **mîzgălit.**

mîzgîlítúră f. v. **mîzgălitură.**

mîzgós, ~şi, mîzgoásă, ~e a. 1. (reg.) plin de sevă: *copaci mîzgoşi;* 2. noroios, hleios; lunecos: *drum mîzgos.* [*Mîzgă* + *-os*].

mlăcă, mlăci f. (reg.) mlaştină: *sui mlaca Cernatului pînă în vîrful muntelui.* OD. [Din sb., bulg. *mlaka*].

mlaci s. pl. (reg.) materii hormonale secretate de vaci, iepe etc. în perioada de rut sau la fătat. [Cf. bulg. *mléč*].

mládă, mlăzi şi **mlade** f. 1. mlădiţă: *începi a curăţi uscăturile şi a tăia mlăzile nefolositoare.* SAD.; 2. (reg.) ramură de plantă lemnoasă, care serveşte de butaş sau ca altoi; 3. (col.) lăstăriş, desiş, mlajă: *ţi se bucură inima la vederea mlăzii.* POP. [Din sl. *mladŭ* „fraged", bulg. *mlada*].

mlájă, mlăji f. 1. arbust înrudit cu răchita, cu ramurile flexibile, cu frunzele lanceolate, care creşte mai ales pe malurile rîurilor; salcie vînjoasă (*Salix viminalis*); 2. ramură tînără de la acest arbust sau (p. gener.) de la salcie, de la tei etc., care se întrebuinţează la împletitul coşurilor, al leselor, la legatul viţei de vie etc.; 3. (col.) tufiş sau pădurice de asemenea arbuşti; mlădă. [De la *mlăzi* (pl. lui *mladă*)].

mlăştínă, mlaştini f. teren lipsit de scurgere în care se adună apa provenită din precipitaţii sau din pînza freatică, pe al cărei fund se formează nămol: *oştirea îl ajunge într-o mlaştină unde i se nomolise iapa.* ISP.; (fig.) *ei au tîrît în mlaştina lor morală poporul crescut puternic în umbra Basarabilor.* EM.; *pămîntul soarbe mlaştina oamenilor.* SAD. [Din sl. **mlaština*].

mlăcíu n. v. **îmblăciu.**

mlădlá, mlădiez şi **mlădíi** vb. (refl. şi tr.) 1. a (se) îndoi, a (se) înclina; a (se) legăna (uşor): *trestia din baltă ce-n aer se mlădie.* AL.; *corpul ei ... se mlădia după suflarea vîntului.* PR.; 2. (fig.) a (se) modula: *se mlădiază glasul, vocea;* 3. (fig.) a (se) adapta unei situaţii, a deveni sau a face să devină maleabil; a (se) supune: *împăratul ... se mlădiă la cuvîntul ei.* DELAVR.; 4. (fig.; tr.) a modela; a cizela: (refl. pas.) *artistul subt al cărei daltă s-a mlădiit statuia Dianei de la Luvru.* OD.; (şi: (rar) **mlădii**). [De la *mlădiu*].

mlădiát, ~ţi, mlădiată, ~e a. mlădios: *un trup înalt şi mlădiet.* EM.; (şi: (rar) **mlădiit**). [V. ***mlădia***].

mlădiére, mlădieri f. **1.** acţiunea de a (se) mlădia şi rezultatul ei; **2.** mişcare mlădioasă, suplă: *mlădierile feline ale trupului;* **3.** (adesea fig.) calitatea de a fi mlădios, elastic; suplеţe: *se puse a ne arăta mlădierea limbei prin traduceri.* NEGR.; **4.** (fig.) adaptabilitate, maleabilitate; **5.** (fig.) modulaţie, inflexiune a vocii: *glasul lui avea mlădieri de durere.* SAD. [V. ***mlădia***].

mlădíi vb. v. mlădia.

mlădíit a. v. mlădiat.

mlădiór, ~i, mlădioáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui mlădiu: *mlădioară ca o trestioară.* POP. [***Mlădiu*** + *-ior*].

mlădiós, ~şi, mlădioásă, ~e a. **1.** care se îndoaie, se pleacă lesne (ca mlada); flexibil, elastic: *pasul tău uşor ... pe iarba mlădioasă.* ALEX.; **2.** suplu, zvelt; cu mişcări graţioase; mlădiu: *o copilă ... mlădioasă ca o creangă de alun.* EM.; **3.** (fig.) care se adaptează uşor la diverse împrejurări; maleabil, conciliant; (p. ext.) oscilant, nehotărît; supus: *un guvern mai mlădios.* MAIOR.; **4.** (fig.) melodios, armonios: *voce mlădioasă.* [***Mlădia*** + *-os*].

mlădioşíe, mlădioşii f. (rar) **1.** însuşirea de a fi mlădios; flexibilitate; (p. ext.) formă suplă, armonioasă; **2.** (fig.) maleabilitate: *cu toată mlădioşia majorităţii, guvernul va propune o seamă de proiecte de legi cari vor da loc la multă şi aprinsă discuţie.* EM. [***Mlădios*** + *-ie*].

mlădiţă, mlădiţe f. **1.** ramură tînără; vlăstar, mladă: *iat-o gingaşe mlădiţă cu şirag de mărţişori.* AL.; **2.** (fig.) descendent, urmaş: *mlădiţă de zeu.* ISP. [Din bulg., sb. ***mladica*** „vlăstar"].

mlădíu, ~ii, mlădie, ~ii a. mlădios; graţios: *mlădiul trup i-l încingea un brîu.* COŞB. [***Mladă*** + *-iu*].

mlăştiniţă, mlăştinіţe f. nume dat mai multor plante erbacee cu frunze lanceolate, cu flori verzi, albe, roz şi roşii, care cresc pe terenuri umede (*Epipactis*). [***Mlaştină*** + *-iţă*].

mlăştinós, ~şi, mlăştinoásă, ~e a. acoperit de mlaştini; noroios, mocirlos: *un fel de imaş cu un şir de sălcii în partea mlăştinoasă.* CĂL. [***Mlaştină*** + *-os*].

mlătíş n. (înv.; rar) îmblătit. [***(Î)m(b)lăti*** + *-iş*].

mlécin m. plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina păroasă, cu flori albastre, reunite; lăptiuca-oii (*Mulgedium alpinum*). [Cf. sl. ***mlěačinŭ*** „cu lapte"].

mnemasteníe f. slăbire a memoriei. [Din fr. ***mnémasthénie***].

mnemónic, ~ci, mnemonică, ~ce a. **1.** (înv.) care ţine de mnemotehnică, referitor la mnemotehnică: *lucrare mnemonică;* **2.** care ajută memoria; mnemotehnic: *procedări mnemonice.* // f. (rar) mnemotehnică. [Din fr. ***mnémonique***].

mnemotaxíe f. locomoţie dirijată de stimuli memoriali, care permite animalelor şi păsărilor să se reîntoarcă la locul de hrănire sau de adăpost. [Din fr. ***mnémotaxie***].

mnemotéhnic, ~ci, mnemotehnică, ~ce a. care aparţine procedeelor de înlesnire a memorării, referitor la aceste procedee; care ajută memorarea; mnemonic: *un dresaj mnemotehnic ... se poate petrece într-un cap de zece ani.* VLAH. // f. ansamblu de procedee care înlesnesc memorarea şi reproducerea unor cunoştinţe, pe baza unor asociaţii dirijate; mnemotehnie, mnemonică. [Din fr. ***mnémotechnique***].

mnemotehníe f. mnemotehnică. [Din fr. ***mnémotechnie***].

mnézic, ~ci, mnezică, ~ce a. (livr.) care ţine de memorie, referitor la memorie. [Din fr. ***mnésique***].

moácă, moace f. **1.** (pop.) măciucă; lovitură de măciucă: *pune mîna pe-o moacă şi încolţeşte pe lup.* POP.; **2.** (arg.) cap; figură: *eu, cu bîta ridicată să-l ating la moacă, păzeam uşa.* ST.; *cu moaca lui stupidă de poet minor se crede sultan.* PR.; **a o lua la moacă,** a primi o bătaie (la cap); **3.** (fig.) persoană (mai ales femeie, cu capul mare,) bleagă, înceată: *ian vezi moachia, că s-o fudulit.* AL.; **4.** mormoloc (de broască); **5.** numele mai multor specii de peşti: **a)** zglăvoacă (care seamănă cu mormolocul) (*Cottus gobio*); **b)** guvid (*Gobius*); **6.** nume dat peştilor mărunţi; (p. restr.) somn foarte mărunt; (şi: **moachie, moc**). [Et. nec.; cf. ***mocan, mocăi***].

moáchie f. v. moacă.

moácră, moacre a. (reg.) **struguri moacre,** varietate de struguri mari, verzi şi acri; **cireaşă moacră** (şi f.), cireaşă pietroasă. [Et. nec.; cf. magh. ***makran*** „varietate de struguri"].

moále, moi a. **1.** care cedează uşor la apăsare (modificîndu-şi forma); (p. ext.) afînat, pufos: *divan moale ca bumbacul.* CR.; **ou moale,** ou fiert sau copt, incomplet coagulat; **carne moale,** carne fără oase; **a-i fi cuiva moale,** a duce o viaţă liniştită; a o duce bine: *babei mele n-are să-i fie moale, cînd m-oi întoarce acasă.* CR.; **2.** cărnos, fraged: *buze moi;* **3.** puţin consistent; apos: *la baliga moale, puţină apă trebuie.* Z.; **4.** fraged; proaspăt: *să pun ... nişte plăcinte moi, anume pregătite.* SAD.; **5.** zemos, mălăieţ: *pere moi;* **6.** flexibil, elastic: *pantofi cu talpă moale;* **7.** umed, jilav: *pămînt moale;* **8.** cu duritate mică: *oţel moale;* **9.** moleşit, flasc; puhav: *o femeie ... cu un gît lung şi moale, care-i dădea un aer bătrînicios.* PETR.; **10.** relaxat fizic, destins: *fetiţa se relaxă, corpul ei micuţ, se făcu moale.* PR.; *îndată ce braţele lui Victor o cuprinse, se lăsă moale.* GHEŢIE; **11.** (fig.) fără vigoare, lipsit de energie; debil, plăpînd; fără voinţă, slab de caracter; lipsit de autoritate: *învăţătorul ..., mai moale ca toţi, se şi îmblînzi-se.* REBR.; *dacă ţi-i bărbatul moale, du-l în tîrg şi-l dă pe oale.* Z.; **a o lăsa (mai) moale,** a ceda, a face concesii: *pînă nu dovedeşti că-i bandit, las-o mai moale cu acuzaţiile;* **12.** fără vlagă, sleit de puteri; obosit, istovit: *femeia ... era moale, topită de durere.* PETR.; **13.** uşor, încet, lent; abia simţit: *un moale pas abia atins de scînduri.* EM.; *ce taină ascunde făptura aceasta în mişcările ei moi.* EL.; (adv.) *păşind moale pe covor.* SAD.; **14.** mătăsos; catifelat: *cu păr de aur moale.* EM.; *cu pielea moale ca puful.* ISP.; **15.** lipsit de stridenţă, de intensitate; estompat, domol, potolit; blînd: *luna plină de o lumină moale.* AL.; *cu glasul ei dulce şi moale.* EM.; (adv.) *albinele bîzîiau moale.* SAD.; **16. consoană moale,** consoană palatalizată; **poziţie moale,** poziţie a unui sunet (dintr-un cuvînt) urmat de o silabă care conţine o vocală palatată; **17.** călduţ (şi umed); (p. ext.) blînd, plăcut: *duminică, pe-o vreme destul de moale, fără să fie însă dezghеţ, m-am înfăţişat la curtea de la Comana.* SAD.; *iarnă moale.* // n. partea moale a unui lucru: [î]*şi afunda capul ... în moalele pernei.* DELAVR.; (pop.) **moalele capului,** fontanelă; (p. ext.) creştetul capului; *îi aruncă argumentul ..., arătîndu-i moalele capului.* CĂL.; *să-i dea ... cu măciuca în moalele capului.* SOR. [Lat. ***mollis, -e***].

moar, moaruri n. **1.** ţesătură de mătase sau de bumbac mercerizat, care face ape: *Eva apăruse ... într-o rochie de seară din moar.* GHEŢIE; **2.** (tehn.) perturbaţie vizibilă pe ecranul unui televizor, constînd dintr-o reţea de linii cu deplasare aleatorie. [Din fr. ***moire***].

moará, moarez vb. (tr.) a da reflexe de moar unei ţesături, unor metale etc. [Din fr. ***moirer***].

moaráj, moaraje n. (tipogr.) efect optic obţinut prin suprapunerea a două tipare de clişee cu reţele de puncte sau de linii formînd între ele un unghi. [Din fr. ***moirage***].

moarát, ~ţi, moarată, ~e a. cu aspectul moarului: *mătase moarată.* [Din fr. ***moiré***].

moáră, mori f. **1.** instalaţie special amenajată pentru măcinarea cerealelor; clădire prevăzută cu asemenea instalaţie: *moară de apă, moară de vînt, moară cu aburi;* **a-i veni cuiva apa la moară,** a se schimba împrejurările în favoarea cuiva: *îi venise acum şi lui Dănilă apa la moară.* CR.; **a-i lua** (sau **a-i tăia**) **cuiva apa de la moară,** a priva pe cineva de unele avantaje (avute); **a-i da cuiva apa la moară,** a crea cuiva o situaţie favorabilă; a încuraja: *omul cuminte nu dă apă la moară răuvoitorilor.* GHEŢIE; **a-i umbla cuiva moara,** a-i merge bine: *să ne veselim cît ne îmblă moara.* FIL.; a **nu avea** (sau **a nu fi**) **de moară,** a nu avea ce măcina, din ce trăi: *parale n-avea; de moară, nici cît să orbească un şoarece.* ISP.; **a ajunge** (sau **a se duce, a merge**) **de la moară la rîşniţă,** a ajunge rău; a decădea; **ca la moară, a)** pe rînd, în ordinea sosirii; **b)** într-un continuu du-te-vino; **a-i face cuiva (o) moară (în cap),** a părui pe cineva, a-l ciufuli: *mă înhăţă de păr, îmi făcu o moară, două, trei.* C.; (livr.) **a se bate** (sau **a se lupta**) **cu morile de vînt,** (cu aluzie la Don Quijote din cartea lui Cervantes) a întreprinde acţiuni gratuite, inutile, ridicole; **2.** (depr.) gură (considerată ca organ al vorbirii); (p. ext.) persoană care flecăreşte: *bre, bre! ce moară stricată!* AL.; **3.** instalaţie, maşină pentru mărunţirea unor materiale pînă la obţinerea unei pulberi fine: *moară de ciment;* **4.** (înv.) fabrică în care materia primă era mărunţită, zdrobită etc.: *moară de hîrtie;* **5.** (reg.) stomac (la om şi la animale); **6.** jocul de ţintar; **7.** (pop.) morişcă folosită ca jucărie; **8.** (artic.) numele unui dans popular cu ritm vioi; melodia acestui dans. [Lat. ***mola***].

moáre f. (pop.) **1.** zeamă acră de varză sau de murături; mură[3]: *am băut moare.* PR.; **2.** (fig.) acrime; asprime; **a mînca** (sau **a gusta**) **(din) moarea cuiva,** a avea de a face cu cineva, a avea de suferit de pe urma firii aspre a cuiva: *nu ştii cine-i mămuca, n-ai mîncat niciodată moarea ei.* CR.; **3.** fel de a fi al cuiva; fire, temperament; umoare; **a şti** (sau **a cunoaşte**) **moarea cuiva,** a cunoaşte firea, obiceiurile cuiva: *Tudose tremura cînd simţea că domnul căpitan nu-i în toane bune, îi ştia moarea.* SAD. [Lat. ***moria***].

moárte, morţi f. **1.** încetare a tuturor funcţiilor vitale; sfîrşitul vieţii: *m-ai scăpat de la moarte.* AL.; *de moarte nu mă tem, mă tem de suferinţa mamei de o vedea că nu-s.* VIERU; **moarte aparentă,** letargie; **moarte clinică,** încetarea funcţiilor vitale ale inimii, a circulaţiei sîngelui, respiraţiei şi activităţii sistemului nervos central; **moarte fiziologică,** deces prin uzură avansată a întregului organism, fără o boală dominantă, determinantă; **moarte subită,** moarte prin microtraumatism, fără leziuni evidente; **fără (de) moarte, a)** veşnic, nemuritor: *Ercule ajunse şi el să fie fără de moarte, ca zeii.* ISP.; **b)** durabil, trainic: *bocanci fără moarte.* PR.; **de moarte, a)** mortal: *ranele unele sîmnt de moarte.* PRAV.; **b)** (bis.) care atrage osînda veşnică: *atunci aş fi curăţît de toate, de greşeale celea ce-s de moarte.* DOS.; **c)** (fig.) grozav, cumplit: *m-am întors în odaia mea abătut de moarte.* EL.; **pe viaţă şi pe moarte,** din toate puterile, punîndu-şi viaţa în joc: *luptă pe viaţă şi pe moarte;* **de viaţă şi de moarte,** v. **viaţă; a face moarte de om,** a ucide, a omorî; **între viaţă şi moarte,** în agonie: *zăcea între viaţă şi moarte;* **a fi** (sau **a se afla**) **pe patul morţii,** a fi în agonie; **a se da de ceasul morţii,** a depune eforturi disperate; a se frămînta mult, a dispera: *muma zmeului ... se da de ceasul morţii că nu putea descoperi adevărul.* ISP.; **cu moartea-n suflet,** îndurerat, disperat, deznădăjduit: *Arald cu moartea-n sufiet ... pe jeţ tăcut se lasă.* EM.; **2.** fiinţă închipuită ca un schelet omenesc sau ca o babă sfrijită cu o coasă în mînă, care ia viaţa omului: *a văzut moartea cu ochii; bun de trimis după moarte;* **3.** (bis.; şi **a doua moarte**) pierdere a vieţii veşnice: *să nu adorm în somnul de a doua moarte.* DOS.; **4.** (fig.) dispariţie: *prieteşugul singur e nesupus ... moartei.* ALEX.; **5.** (jur.) **moarte declarată,** situaţie juridică creată, prin hotărîre judecătorească, unei

M

persoane dispărute în împrejurări care fac să se prezume moartea sa fizică; **moarte fizică,** moarte constatată prin act de deces; **moarte civilă,** privaţiune absolută de drepturile cetăţeneşti; **6.** omor, ucidere; crimă; (p. ext.) masacru: *se cunoştea că meditează vreo nouă moarte.* NEGR.; *moarte pentru moarte, cumătre!* CR.; (fam.) **moarte de om,** mare înghesuială: *n-am izbutit să intru în sală, era moarte de om*; **7.** pedeapsă capitală; execuţie: *este pasibil de pedeapsa cu moartea.* A.; *a fost condamnat la moarte;* **la moarte!,** formulă cu care se cere pedeapsa capitală pentru un vinovat; **8.** mîhnire adîncă; teamă: *cu moartea în suflet;* **a intra moartea în cineva,** a-l cuprinde spaima pe cineva; **9.** (înv. şi pop.) mortalitate provocată de un flagel; (p. ext.) molimă, epidemie: *moarte de ciumă* (cca 1705). GCR.; **10.** ceea ce (se crede că) pricinuieşte moartea cuiva: *tu vrei cu moartea în mînă oamenii a îngrozi.* HEL.; **(asta e) moartea mea** (sau **a ta, a lui** etc.), (asta e) plăcerea, bucuria cea mai mare, (asta e) pasiunea mea (sau a ta, a lui etc.); **11.** (compuse; reg.) **moartea-puricelui,** plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori gălbui, dispuse în capitule (*Inula conyza*); (bot.) **moartea-porcilor,** zîrnă (*Solanum nigrum*); (med. vet.) **moartea-găinilor,** cobe. [Lat. ***mors, -tis***].

moáşă, moaşe f. **1.** (pop.) bunică: *de cînd era moaşa fată.* POP.; **2.** femeie în vîrstă; babă: *nu te deznădăjdui, dragul moaşei, îi zise bătrîna.* ISP.; **3.** femeie cu pregătire specială, care asistă şi îngrijeşte femeile la naştere: *a alergat cu brişca la moaşa satului.* CAR.; *n-a lipsit mult ca la naşterea mea să nu fie nimeni de faţă în afara doctorului şi a moaşei.* GHEŢIE. [***Moş*** + *-ă*].

moáşte f. pl. **1.** rămăşiţele din trupul unui sfînt; (p. ext.) veşminte sau alte obiecte de care acesta s-a slujit în viaţă: *moaştele Sfîntului mucenic şi acum se află în Chessaria şi vindecă boalele şi neputinţele celor credincioşi.* MAT.; **2.** (p. gener.) corp mumificat; mumie: *ce sînt? ostaşi ori moaşte?* AL.; **3.** rămăşiţe ale trecutului. [Din sl. ***mošti***].

moazá, moazez vb. (tr.) a îmbina cu moaze elemente de construcţie. [Din fr. ***moiser***].

moazáre, moazări f. acţiunea de a moaza. [V. ***moaza***].

moáză, moaze f. **1.** ansamblu format din două grinzi de lemn strînse între ele cu şuruburi, servind ca element de consolidare a unei construcţii de lemn; **2.** fiecare dintre grinzile de compartimentare a puţului de extracţie, servind la preluarea sarcinilor transmise prin ghidaj de vasele de extracţie. [Din fr. ***moise***].

mobíl, ~i, mobilă, ~e a. **1.** care se mişcă sau care poate fi mişcat, deplasat; mişcător: *tunurile româneşti ... erau mai mobile.* BĂLC.; **telefon mobil,** (şi n.) telefon portabil; celular: *sună-mă pe mobil;* **2.** (jur.) **bunuri mobile** sau **avere mobilă,** avere constînd din obiecte care se pot (uşor) transporta; avere mişcătoare: *avu în vedere ... vinderea întregii averi mobile şi imobile.* GHEŢIE; **3.** nestabil, schimbător; variabil: *caracter mobil;* **substantiv mobil,** substantiv care îşi poate crea formă de feminin de la cea de masculin sau formă de masculin de la cea de feminin prin adăugarea unui sufix; **4.** care îşi schimbă mereu expresia; în continuă mişcare: *faţă mobilă; privire mobilă.* // n. **1.** corp în mişcare: *un mobil se îndreaptă spre ...;* **2.** (pl. şi: **mobiluri**) cauză determinantă; impuls, motiv, scop: *mobilul ... nu a putut fi decît vanitatea.* MAIOR.; **3.** celular: *mi-am cumpărat un mobil nou;* (adj.) *telefon mobil.* [Din fr. ***mobile,*** lat. ***mobilis***].

mobilá, mobilez vb. (tr.) a aranja, a înzestra cu mobilă o încăpere, o locuinţă: *am luat iar o casă ... şi-am mobilat-o frumos.* AL.; (refl. pas.) *odăile ... se mobilară cu gust.* NEGR. [De la ***mobilă***].

mobiláre, mobilări f. acţiunea de a mobila şi rezultatul ei; fel de a mobila: *mobilarea salonului.* [V. ***mobila***].

mobilát¹, (rar) **mobilaturi** n. mobilare: *mobilatul vilei costă enorm.* [V. ***mobila***].

mobilát², ~ţi, mobilată, ~e a. **1.** amenajat cu mobilă: *apartamentul meu ... era confortabil, deşi încă sărac mobilat.* PR.; **2.** care se închiriază cu mobilă: *se săturase să peregrineze prin camere mobilate.* GHEŢIE. [V. ***mobila***].

móbilă, mobile f. **1.** ansamblu de obiecte din lemn, cu destinaţie practică determinată care serveşte la amenajarea unei locuinţe, a unei instituţii etc.: *vine şi ne strică mobilele.* CAR.; **2.** (col.) mobilier: *mobila veche de stejar a castelului.* [Din fr. ***meuble,*** it. ***mobilia,*** germ. ***Möbel***].

mobiliár, ~i, mobiliară, ~e a. (jur.) **1.** care poate fi transportat; mobil; care constă în bunuri mobile: *proprietarul e liber pe proprietate, ţăranul pe munca sa şi pe averea mobiliară.* EM.; **valori mobiliare,** instrumente negociabile emise în formă materială sau evidenţiate prin înscrieri în cont, care conferă destinătorilor lor drepturi patrimoniale asupra emitentului, conform legii şi în condiţiile specifice de emisiune a acestora; **2.** referitor la bunuri mobile: *impozit mobiliar.* [Din it. ***mobiliare,*** fr. ***mobilier***].

mobiliér, mobiliere n. **1.** totalitatea mobilelor dintr-o încăpere, dintr-o locuinţă, dintr-o clădire etc.; mobilă: *cum o să încapă mobilierul din şase camere în numai trei?* GHEŢIE; **2.** totalitatea mobilelor caracteristice unui stil sau unei epoci: *mobilier rococo.* [Din fr. ***mobilier***].

mobilitáte, mobilităţi f. **1.** capacitatea de a-şi schimba locul şi poziţia, de a fi mobil; proprietatea de a putea fi mişcat, deplasat: *de aci se explică marea mobilitate a fluidelor.* EM.; **mobilitatea capitalului,** capacitatea de deplasare a capitalului de pe piaţa unui produs pe o altă piaţă; **mobilitatea muncii,** tendinţa unei persoane de a se deplasa pe piaţa muncii; **2.** uşurinţă în mişcări; degajare, dezinvoltură: *mobilitate scenică;* **3.** capacitate a feţei de a-şi schimba uşor expresia: *schimbînd ... figura, cu o mobilitate de actriţă.* VLAH.; **4.** (fig.) capacitatea de a evolua, de a se adapta rapid: *om de o rară mobilitate a spiritului şi inteligenţă artistică.* CĂL.; *cu o moblitate intelectuală uluitoare, conştient de atracţia pe care o exercita, ilustrul savant insufla speranţă şi curaj ... tinerilor.* CF.; **5.** instabilitate, nestatornicie: *în viaţa politică modernă, calităţile de frunte care se cer unui politician sînt o mare mobilitate de caracter, versatilitate ..., disimulare.* GHEŢIE; **6.** (rar) schimbare: *legiutorul ... a introdus o mobilitate.* MAIOR.; **7.** (fiz.) mărime egală cu viteza unei particule, într-un cîmp de forţă, avînd valoarea egală cu unitatea. [Din fr. ***mobilité,*** lat. ***mobilitas, -atis***].

mobilizá, mobilizez vb. **1.** (tr.) a chema sub arme armata de rezervă; a trece forţele armate la starea de război: *va fi mobilizat şi trimis pe linia întîia.* PR.; *au fost mobilizate trupe la graniţă;* **2.** (p. ext.; tr.) a antrena o colectivitate la o activitate susţinută, la o acţiune organizată, de interes general: *pentru o astfel de muncă ar trebui mobilizate armate de savanţi.* BL.; **3.** (tr.) a convoca urgent, într-un anumit scop; a întruni: *Aglaie ...mobiliză pe Aurica şi pe Olimpia ... şi începu să scoată afară toate lucrurile.* CĂL.; **4.** (refl.) a-şi impune un efort, o concentrare maximă pentru realizarea unei activităţi, pentru atingerea unui scop: *de astă dată te-ai mobilizat şi ai reuşit.* [Din fr. ***mobiliser***].

mobilizábil, ~i, mobilizabilă, ~e a. care poate fi mobilizat; apt de a fi mobilizat: *tînăr mobilizabil.* [Din fr. ***mobilisable***].

mobilizáre, mobilizări f. **1.** acţiunea de a mobiliza şi rezultatul ei; **2.** (spec.) trecerea forţelor armate de la starea de pace la starea de război; **3.** (p. ext.) antrenare a unei colectivităţi la o activitate susţinută, la o acţiune organizată, de interes general: *să-i reamintească necesitatea lozincilor pe care partidul le lansa pentru mobilizarea maselor.* PR.; **4.** concentrare, încordare: *te comporţi cu demnitate printr-o mobilizare spontană a resurselor tale de libertate.* D.; **5.** punere în mişcare a unuia sau a mai multor membre sau articulaţii; eliberarea unui organ sau a unei structuri anatomice de aderenţele sale; **6.** transformarea substanţelor de rezervă din organism în substanţe utilizabile (ex. mobilizarea glicogenului în glucoză). [V. ***mobiliza***].

mobilizát, ~ţi, mobilizată, ~e a. chemat sub arme, supus mobilizării: *rezerviştii mobilizaţi.* [V. ***mobiliza***].

mobilizatór, ~i, mobilizatoáre a. care mobilizează, capabil de a mobiliza; antrenant, stimulator: *discursul a fost mobilizator.* [***Mobiliza*** + *-tor*].

moc¹ m. v. **moacă.**

moc² interj. (reg.; repetat) cuvînt care redă sunetul scos de broască. [Onomat.].

móca f. cafea provenită din oraşul arab Moka (Yemen); (p. ext.) cafea de calitate superioară; infuzie preparată cu această cafea: *sorbind delicioasa moca, eu mă lăsasem la o lină reverie.* NEGR. [Din fr. ***moka,*** germ. ***Mokka***].

mocán¹, mocani m. **1.** nume dat locuitorilor din regiunile muntoase (în special ale Transilvaniei); (spec.) cioban din Carpaţi: *familii întregi de mocani din Ardeal s-au strămutat pe valea Bistriţei.* CĂL.; **2.** om cu apucături grosolane; mojic, bădăran. [***Moacă*** (*„măciucă“*) + *-an;* cf. **mocăi, moacă, mocan, mocîrţă, mocofan,** unde apare radicalul moc-].

mocán², mocani m. (reg.) broscoi. [***Moc²*** + *-an*].

mocánă, mocane f. (reg.) femeie simplă, necioplită: *Crăciun gîndea cum pentru o mocană stăpînul său ia pe toţi zmeii în goană.* B.-DEL. [De la ***mocan¹***].

mocáncă, mocance f. **1.** nume dat femeilor din regiunile de munte (mai ales ale Transilvaniei); soţie sau fiică de mocan; mocăniţă; **2.** (reg.) mocăneasca: *hai să jucăm mocanca!* [***Mocan¹*** + *-că*].

mocasín, mocasini m. (la pl.) **1.** încălţăminte din piele netăbăcită, purtată de amerindieni; **2.** încălţăminte uşoară, comodă, fără şireturi, cu talpă plată. [Din fr. ***mocassin***].

mocái, mócăi şi **mocăiesc** vb. **1.** (intr. şi refl.) a lucra încet şi fără spor, fără îndemînare; a (se) moşmondi, a se moşmoni, a se moşmoli, a (se) mocoşi: *mocăieşte o zi întreagă la o problemă;* **2.** (reg.; intr. şi refl.) a pierde vremea cu nimicuri; a tîndăli; **3.** (reg.; intr.) a moţăi, a dormita. [Et. nec.; cf. ***moacă***].

mocăiálă, mocăieli f. faptul de a (se) mocăi. [***Mocăi*** + *-eală*].

mocăít, ~ţi, mocăită, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care lucrează încet, fără spor; mocoşit: *da mocăit mai eştil;* **2.** (persoană) care îşi pierde vremea cu nimicuri. [V. ***mocăi***].

mocănáş, mocănaşi m. **1.** diminutiv al lui mocan¹: *alelei! mocănaş dragă, de mine dorul se leagă.* POP.; **2.** (reg.; artic.) numele unui dans popular inspirat din viaţa pastorală; melodia acestui dans. [***Mocan¹*** + *-aş*].

mocăncúţă, mocăncuţe f. **1.** diminutiv al lui mocancă: *fecior de mocan şi de mocăncuţă.* POP.; **2.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [***Mocancă*** + *-uţă*].

mocănésc, ~şti, mocăneáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine, care este specific mocanilor¹, referitor la mocani: *tăbărît-au zece care mocăneşti.* AL.; **oaie mocănească,** varietate de oaie ţurcană; **cal mocănesc,** cal scund de munte; **porumb mocănesc,** varietate de porumb cu bobul mare; **ploaie mocănească,** (timp ploios cu) ploaie deasă şi măruntă; **trîntă mocănească,** luptă corp

la corp. // f. (de obicei artic.) numele unui dans popular asemănător cu hora; melodia acestui dans; mocanca: *el norii frămînta jucînd mocăneasca.* EM. [*Mocan*[1] + *-esc*].

mocănéşte adv. ca mocanii, în felul mocanilor: *chiuia mocăneşte.* ST. [*Mocan*[1] + *-eşte*].

mocăníme f. mulţime de mocani[1]: *era un dobrogean din mocănimea demult coborîtă la limanul mării.* SAD. [*Mocan*[1] + *-ime*].

mocăniţă, mocăniţe f. **1.** mocancă; **2.** (reg.) numele unei rase de vaci; **3.** (fam.) tren de linie îngustă care circulă la munte. [*Mocan*[1] + *-iţă*].

mochetă, mochetez vb. (tr.) a acoperi podeaua unei camere, a unei clădiri cu mochetă. [De la *mochetă*].

mochetáre, mochetări f. acţiunea de a mocheta: *a terminat mochetarea apartamentului.* [V. *mocheta*].

mochetát, ~ţi, mochetată, ~e a. pardosit cu mochetă: *hol mochetat.* [V. *mocheta*].

mochétă, mochete f. material textil pluşat folosit pentru covoare; bucată din acest fel de material care acoperă (toată) suprafaţa podelei: *lăsă tava chiar jos, pe mochetă.* [Din fr. *moquette*].

mocírlă, mocírle f. **1.** întindere de apă stătătoare provenită din ploi, revărsări etc. şi plină de mîl, de noroi; noroi mare, adînc: *turcimea ... cade-n mocirlă.* COŞB.; **2.** (fig.) decădere morală, corupţie; mediu moral decăzut; cloacă: *să scoată omenirea din mocirla păcatelor şi a egoismului.* GHEŢIE. [Cf. bulg. *močilo*].

mocirlí, mocírlesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a se murdări cu noroi (intrînd într-o mocirlă); **2.** intr. impers. a ploua mărunt (amestecat cu ninsoare). [De la *mocirlă*].

mocirlós, ~şi, mocirloásă, ~e a. **1.** plin de mocirle sau de mîl; mlăştinos, noroios, mîlos: *pîrîul Schitul cu maluri rîpoase şi cu fund mocirlos.* OD.; *am ajuns curînd într-un loc mocirlos, cu stufăriş.* GHEŢIE; **2.** (reg.) **vreme mocirloasă,** moină. [*Mocirlă* + *-os*].

mocîrţán, mocîrţani m. **1.** mocan, muntean: *mere aduse de mocîrţani cu căruţele dinspre munte.* ST.; **2.** om cu apucături grosolane; bădăran, necioplit: *ceea ce mocîrţanul nu mai văzuse de cînd îl făcuse mă-sa.* ISP. [Cf. *mocan*[1]].

mocîrţă, mocîrţe f. **1.** mocîrţan; **2.** epitet glumeţ pentru o fetiţă (neglijentă, neastîmpărată etc.): *ce faci tu, mocîrţo?* [Cf. *moacă, mocîrţan*].

mócles interj. v. **mucles.**

mocneálă, mocneli f. **1.** mocnire; stare a ceea ce mocneşte; (p. ext.) indispoziţie, posomoreală: *copilul sesizase mocneala tatălui şi dispăru;* **2.** lîncezeală; toropeală: *Ana ... tînjise în mocneala oraşului de provincie.* C.PETR. [*Mocni* + *-eală*].

mocní, mocnesc vb. **1.** (intr.) a arde înăbuşit, fără flacără, gata să se stingă: [focul] *nu era stins, ci numai mocnea sub cenuşă.* POP.; **2.** (fig.; intr.) a lîncezi, a sta fără treabă, inactiv; a vegeta: *destul am mocnit la ţară.* AL.; **3.** (reg.; intr.) a se macera; **4.** (reg.; refl.; despre alimente) a prinde miros; a se altera; **5.** (fig.; intr.) a sta în aşteptare (gata să izbucnească); a fi tăcut, posomorît; a nutri în ascuns sentimente de ură, de revoltă: *poporul românesc ... se retrage, mocnind interior, într-o viaţă de tip organic.* BL.; *viaţa corpului ei mocneşte reprimată.* PR. [Din sl. *moknonti* „a uda, a muia"].

mocníre, mocniri f. faptul de a mocni; mocnire: *mocnirea sub cenuşă a pasiunilor.* CĂL. [V. *mocni*].

mocnít, ~ţi, mocnită, ~e a. **1.** (şi adv.) (care arde) înăbuşit, fără flacără: *umple groapa ... cu lemne putregăioase, ca să ardă focul mocnit.* CR.; **2.** (fig.) care lîncezeşte; inactiv: *nu-i un sat lăturalnic, mocnit şi lipsit de priveliştea lumii.* CR.; **3.** înnourat; mohorît: *doarme tînăra nevastă în mocnitul întuneric.* EM.; **ploaie mocnită,** ploaie măruntă şi persistentă: *luni porni o ploaie măruntă şi mocnită de septemvrie.* SAD.; *plouă mocnit;* **4.** înăbuşitor, stătut: *în cabinetul său de lucru domnea o căldură mocnită.* GHEŢIE; **5.** (reg.; despre alimente) cu gust rău; alterat, **6.** (fig.) închis în sine, tăcut, nemulţumit, posomorît: *stă toată ziulica mocnit;* **7.** (fig.) reţinut (dar gata să izbucnească); ascuns, tăinuit; latent: *toată iarna a bolit mocnit răcind la cel mai neînsemnat curent.* GHEŢIE; *mînie mocnită;* **8.** (fig.) care (pare că) ascunde o amenintare; apăsător, sumbru, întunecat: *noaptea stelelor ... nu-i ca noaptea cea mocnită şi pustie din sicriu.* EM. [V. *mocni*].

mocofán, mocofani m. **1.** om prost, bleg: *aide, nu te codi, mocofane.* REBR.; **2.** om bădăran, necioplit; mocîrţan: *mocofanul de cioban rămase uimit.* ISP.; **3.** om de nimic; netrebnic: *îi auzeai vorbind despre „bătrîni" ca despre nişte mocofani abrutizaţi, zbiri vulgari.* CĂRT. [Et. nec.; cf. *moacă*].

mocoşá vb. v. **mocoşi.**

mocoşeálă, mocoşeli f. (pop. şi fam.) faptul de a (se) mocoşi. [*Mocoşi* + *-eală*].

mocoşí, mocoşésc vb. (pop. şi fam.; intr. şi refl.) a zăbovi la treabă, a-şi face de lucru; a-şi pierde vremea cu nimicuri; a (se) trudi zadarnic, a (se) mocăi: *vreme trecuse la mijloc ... cît am hojbăit şi mocoşit prin tei să prind pupăza.* CR.; *baba povestea şi pufăia din ţigară, moş Irimia mocoşa pe scaunaşul cu trei picioare.* SAD.; (şi: (reg.) **mocoşa**). [Cf. *mocăi*].

mocoşít, ~ţi, mocoşită, ~e a. şi m., f. (persoană) care lucrează (prea) încet, fără spor, care-şi pierde mult timp pentru o treabă; mocăit, moşmondit. [V. *mocoşi*].

mócru, mocri m. (reg.) specie de cireş cu cireşe pietroase. [Cf. *moacră*].

mod, moduri n. **1.** fel, chip de a fi, de a se manifesta, de a se desfăşura; formă particulară: *are un curios mod de a pricepe.* IBR.; *în mod permanent ea se interesase de soarta lui.* GHEŢIE; **2.** (gram.) **adverb de mod,** adverb care arată felul cum apare acţiunea, starea sau însuşirea exprimată de verb; **complement circumstanţial de mod,** complement care arată cum se desfăşoară sau apare o acţiune, o stare sau o însuşire; **propoziţie circumstanţială de mod,** propoziţie care arată felul cum se desfăşoară acţiunea din regentă sau cum se înfăţişează o calitate din regentă; **3.** procedeu, modalitate; sistem, metodă: *a descrie modul lucrării minelor.* NEGR.; **4.** categorie gramaticală, specifică verbului, care exprimă felul în care vorbitorul consideră acţiunea; fiecare dintre formele flexionare ale verbului prin care se exprimă această categorie: *modul indicativ;* **5.** sistemul raporturilor dintre sunetele muzicale, care determină dependenţa sunetelor instabile de cele stabile: *mod major; mod minor.* [Din lat. *modus,* it. *modo,* fr. *mode*].

modál, ~i, modală, ~e a. **1.** referitor la un mod gramatical; care indică modul; de mod: *adverbe modale; complement modal;* **2.** referitor la modurile muzicale. [Din fr. *modal*].

modalitáte, modalităţi f. **1.** procedeu, mijloc, metodă folosită pentru realizarea unui scop; mod, manieră: *a discuta modalităţile răscumpărării.* MAIOR.; **2.** mod de a fi, de a se prezenta: *critica sociologică şi critica strict estetică reprezintă două modalităţi temperamentale.* CĂL.; **3.** (criteriu de) determinare a caracterului necesar, contingent, posibil sau imposibil al unei judecăţi; **4.** caracterul unei fraze muzicale determinat de raportul de intervale dintre sunetele componente. [Din fr. *modalité*].

módă, mode f. **1.** obicei, deprindere colectivă specifică la un moment dat; (spec.) gust, preferinţă predominantă, la un moment dat, într-un mediu social, pentru un anumit fel de a se îmbrăca, de a se comporta: *modele îmbrăcămintei umane au fost ... dictate de orientări stilistice.* BL.; *profunda lor indiferenţă faţă de tot ceea ce constituie modă pasageră.* CF.; **la** (sau (înv.) **de**) **modă, a)** modern, de actualitate: *mă străduiam să fredonez cît mai nepăsător o melodie la modă.* GHEŢIE; **b)** pe gustul unui anumit mediu social, la un moment dat; cunoscut, apreciat la un moment dat: *o eroi! ... aţi ajuns la modă.* EM.; **de modă veche, a)** demodat, desuet; **b)** cu concepţii depăşite, cu principii învechite: *om isteţ de modă veche cu işlic pe cap şi cu meşi în picioare.* CĂL.; **a lansa moda...** (sau **o modă**), v. **lansa;** **2.** (concr.; la pl.) accesoriu de îmbrăcăminte (feminină); podoabe; (spec.) pălărie de damă: *o să-ţi spuie de panglice, de volane şi de mode.* EM.; **magazin de mode,** magazin de pălării sau de accesorii pentru îmbrăcămintea feminină; **casă** (sau **salon**) **de modă,** atelier (de lux) unde se confecţionează la comandă obiecte de îmbrăcăminte: *încăperea era decorată cu eleganţă demodată de ... salon de mode.* CĂL.; **revistă** (sau **jurnal**) **de modă,** revistă care cuprinde modele (noi) de îmbrăcăminte, încălţăminte etc.: *actriţa ... rămăsese aşa, situată în taior, decupată parcă dintr-o revistă de modă.* CĂRT. [Din it. *moda,* fr. *mode,* germ. *Mode,* gr. mod. *móda*].

móde m. (înv.) contribuabil, lude. [Cf. magh. *mód*].

modél, modele n. **1.** obiect destinat să fie imitat sau reprodus; tipar: *model de cusătură;* **2.** tipul unui obiect confecţionat: *model de bluză;* **3.** obiect care, imprimat într-un material plastic, formează un tipar după care se realizează alte obiecte identice; **4.** reprezentare în mic a unui obiect de executat în mare; machetă; **5.** sistem cu ajutorul căruia pot fi studiate proprietăţile şi transformările unui alt sistem (mai complex), cu care prezintă anumite analogii: *microcosmul e un model în mic, comprimat, al lumii.* BL.; **model matematic,** reprezentare matematică a unui proces, sistem tehnic sau concept, cu ajutorul unui număr de variabile care definesc mărimile de intrare, de ieşire şi de stare internă ale sistemului sau procesului şi un sistem de ecuaţii care descriu interacţiunile dintre aceste variabile; **model economic,** reprezentare formală, simbolică a unui fenomen sau proces economic; **6.** ceea ce este demn de a fi imitat; exemplu: *în societatea de azi ... modelele sînt rare.* D.; *criteriile care m-au condus spre performanţă ... ar putea constitui un model pentru alţii.* CF.; **7.** ceea ce întruneşte calităţile tipice ale unei categorii; tip reprezentativ; prototip; (adj.) *acest tată model are copii buni.* CĂL.; **8.** persoană care pozează unui pictor sau unui sculptor; **9.** manechin; **top model,** manechin foarte apreciat. [Din fr. *modèle*].

modelá, modelez vb. (tr.) **1.** a forma dintr-un material plastic (argilă, ceară etc.) modelul unei sculpturi (în marmură sau în bronz); a executa ceva după un anumit model: *am găsit o imagine plastică a unui Eminescu tînăr ... modelat din lut.* SAD.; **2.** a reda exact, prin intermediul clarobscurului, relieful figurilor într-o pictură; **3.** a elabora modelul corespunzător unui anumit sistem: (fig.) *viaţa nu poate fi modelată matematiceşte.* BUSUIOC; **4.** (fig.) a forma o persoană prin educaţie, cultură etc.; a influenţa: *acea iubire delicată ... i-a modelat primele gînduri.* VLAH.; *ce calităţi trebuie să aibă un profesor pentru a avea dreptul să modeleze conştiinţe?* CF. [Din fr. *modeler*].

modelăj, modelaje n. modelare. [Din fr. *modelage*].

modelăre, modelări f. **1.** acţiunea de a modela şi rezultatul ei; modelaj; **2.** confecţionare de modele; **3.** reproducere în relief a formelor în sculptură sau crearea impresiei de relief în pictură; modelaj; **4.** operaţie prin care olarul dă formă lutului; **5.** (fig.) formare a unei persoane prin educaţie, cultură etc.; influenţare: *rolul limbilor clasice în lărgirea orizontului cultural al tinerilor şi în modelarea felului lor de a gîndi şi a se exprima.* GHEŢIE. [V. *modela*].

M

modelát, ~ţi, modelată, ~e a. căruia i s-a dat o formă (după un model); (spec.) sculptat. [V. ***modela***].

modelatór, ~i, modelatoáre a. care modelează: *influenţa germană e mai mult de natură catalitică decît modelatoare.* BL. // m., f. **1.** specialist, meseriaş care face decoraţii şi alte lucrări de modelaj; **2.** lucrător care multiplică după un model dat. // n. unealtă folosită de sculptori pentru modelare. [***Modela*** + ***-tor***].

modelăríe, modelării f. atelier unde se confecţionează modele. [***Model*** + ***-ărie***].

modeléu, modelee n. relief al formelor în sculptură sau crearea impresiei de relief într-o pictură. [Din fr. ***modelé***].

módeling n. concepere şi confecţionare de modele vestimentare; meseria de manechin: *piaţa de modeling.* A. [Din engl. ***modelling***].

modelísm, modelisme n. activitate (şcolară) de construcţie a unor modele de maşini, de aparate etc. [Din it. ***modellismo***].

modelíst, ~şti, modelistă, ~e m., f. lucrător care confecţioneaza modele; modelator, modelor. [Din fr. ***modéliste***].

modelizá, modelizez vb. (tr.) a elabora modele de informatică, de automatică şi în cercetarea operaţională. [Din fr. ***modéliser***].

modelizáre, modelizări f. acţiunea de a modeliza şi rezultatul ei. [V. ***modeliza***].

modelór, ~i, modeloáre m., f. modelist. [Din fr. ***modeleur***].

modém, modemuri şi **modeme** n. (inform.) dispozitiv electronic utilizat în telecomunicaţii şi în transmiterea datelor, care converteşte semnale digitale din terminalul unui calculator în semnale analogice pe care circuitele telefonice le pot transmite şi invers, asigurînd, în special, schimbul de informaţii rapide (150-2500 de biţi/secundă) între calculatoare prin reţeaua telefonică. [Din engl. ***modem***].

modenatúră, modenaturi f. proporţia şi forma diferitelor profiluri care decorează un element de arhitectură; ansamblul mulurilor unei construcţii: *modenatura cornişei.* [Din fr. ***modénature***].

moderá, moderez vb. **1.** (tr. şi refl.) a ţine sau a face să ţină dreapta măsură; a (se) înfrîna, a (se) stăpîni, a (se) tempera: *şi-a moderat ardoarea;* **2.** (tr.) a micşora, a reduce; a împutina: *să modereze fricţiunile între revoluţionari.* CĂL.; *moderaţi-vă cheltuielile!;* **3.** (tr.) a conduce, la o emisiune radio sau de televiziune, la o dezbatere publică etc., un dialog prin întrebări adecvate adresate participanţilor şi prin ponderarea intervenţiilor acestora: *eseistul şi poetul ieşean ... trebuia să şi modereze dezbaterea respectivă.* CF. [Din fr. ***modérer***].

moderánt, ~ţi, moderantă, ~e a. (rar) care moderează, care potoleşte spiritele. [Din engl. ***moderant***].

moderantísm n. **1.** concepţie politică care preconiza moderaţia (în timpul revoluţiei franceze); **2.** atitudine, opinie de moderat. [Din fr. ***modérantisme***].

moderantíst, ~şti, moderantistă, ~e a. şi m., f. (partizan) al moderantismului. [Din fr. ***modérantiste***].

moderáre, moderări f. acţiunea de a (se) modera şi rezultatul ei. [V. ***modera***].

moderát, ~ţi, moderată, ~e a. **1.** care evită excesul; chibzuit, ponderat, cumpătat; acceptabil: *caracter moderat;* **2.** care nu este exagerat; convenabil: *paria sume moderate, căci nu urmărea să cîştige bani.* GHEŢIE; *preţ moderat;* **3.** de intensitate sau de mărime medie; temperat, redus: *temperaturi moderate;* (adv.) *vîntul va sufla slab pînă la moderat.* A. // m. persoană care are opinii rezonabile, fără excese şi stridenţe; adept al moderantismului: *partidul moderaţilor.* [V. ***modera;*** cf. fr. ***modéré,*** lat. ***moderatus***].

moderáto adv. (muz.; ca mod de execuţie) în tempo mai rapid decît andante şi mai lent decît allegro. // n. (parte dintr-o) compoziţie muzicală executată în acest tempo. [Din it. ***moderato***].

moderatór, ~i, moderatoáre a. şi m., f. (element) care moderează, potoleşte, frînează: *elementul german ... joacă rolul de moderator în Austria.* EM.; *reacţiunea porni ... ca un spirit moderator.* CĂL. // m., f. persoană care conduce o dezbatere (publică), o emisiune radio sau de televiziune, adresînd întrebări adecvate participanţilor şi ponderînd intervenţiile acestora: *e indignat că, la o emisiune..., moderatorul o poate întreba pe interlocutoarea sa cu cine a votat la ultimele alegeri.* D. // n. **1.** dispozitiv de reglare a vitezei unui mecanism; **2.** substanţă folosită pentru încetinirea mişcării neutronilor la reactoarele nucleare. [Din fr. ***modérateur,*** lat. ***moderator,*** it. ***moderatore***].

moderáţie, moderaţii f. **1.** virtute ce constă în păstrarea unei măsuri moderate, înţelepte în toate manifestările, atitudinile; cumpătare, măsură: *inteligenţa şi moderaţia pot învinge forţa;* **2.** însuşirea de a fi moderat, lipsit de orice exces: *crezu că e cazul de a aduce o moderaţie în discuţie.* CĂL.; *răspuns plin de moderaţie;* **3.** diminuare, reducere, micşorare: *moderaţia temeiurilor ... criticilor.* RUSSO; (şi: **moderaţiune**). [Din lat. ***moderatio, -onis,*** fr. ***modération,*** it. ***moderazione***].

moderaţiúne f. v. moderaţie.

modérn, ~i, modernă, ~e a. **1.** care aparţine timpului prezent sau trecutului apropiat; în pas cu progresul actual; nou, recent: *viaţa noastră modernă e complicată şi mizerabilă.* SAD.; *sceleraţii care-l molestaseră ... erau produsele societăţii moderne.* GHEŢIE; *tehnică modernă;* **2.** care acceptă, cultivă idei, moravuri etc. noi, la modă: *migranţii... devin mai moderni în gîndire; un tată modern;* **3.** potrivit ultimei mode; la modă: *costum modern;* **4.** care aparţine unei epoci posterioare antichităţii: *sculptură modernă;* **istoria modernă, a)** epoca de la Revoluţia franceză din 1789 pînă la Revoluţia rusă din octombrie 1917; b) (înv.) epoca de la sfîrşitul evului mediu, cuprinsă între 1453 (căderea Constantinopolului) şi Revoluţia franceză din 1789; **limbă modernă,** limbă vie, vorbită de o populaţie actuală: *limbile moderne n-au găsit un termen generic special spre a denumi toate acele întîmplări ale închipuirii omeneşti.* OD.; **5.** care acordă un rol preponderent disciplinelor umaniste, cu precădere limbilor străine); umanistic: *învăţămînt modern.* // m. (mai ales la pl.) scriitor, artist, învăţat care aparţine perioadei de după Renaştere; (p. gener.) om din zilele noastre: *anticii şi modernii.* // n. (la sg.) ceea ce este sau trece drept nou, actual: *preferă modernului anticul.* [Din fr. ***moderne,*** it. ***moderno;*** cf. lat. ***modernus***].

modernísm, modernisme n. **1.** preferinţă pentru tot ce este modern, nou; tendinţă, spirit de inovare (în limbă, în expresie, în artă); modernitate: *modernismul său şocează;* **2.** manifestare, atitudine preponderent sau exclusiv modernă; **3.** nume generic pentru curentele şi şcolile din sec. al XX-lea, care neagă tradiţia (artistică, literară etc.) şi susţin principii, metode, forme noi de creaţie: *cîţiva... compuseră o serie de articole împotriva modernismului în arhitectură.* CĂL. [Din fr. ***modernisme***].

moderníst, ~şti, modernistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic modernismului, referitor la modernism: *experienţe moderniste.* // m., f. **1.** persoană cu manifestări, atitudini preponderent sau exclusiv moderne: *e foarte uşor să spun, ca orice misionar modernist, că toate religiile sînt bune.* EL.; **2.** adept al unor curente şi şcoli artistice aparţinînd modernismului. [Din fr. ***moderniste***].

modernitáte f. **1.** caracterul a ceea ce este modern, calitatea de a fi modern; modernism: *adoptarea docilă a ultimei teorii „la modă" este un semn nu de modernitate, ci de teribil oportunism provincial.* CF.; **2.** calitate a unui autor, a unei opere de a fi moderne; conform spiritului modern: *modernitatea clasicilor;* **3.** totalitatea trăsăturilor care definesc epoca sau spiritul modern; lumea modernă: *pînă în modernitatea tîrzie, gîndirea europeană nu a ştiut să gîndească explicit tragicul.* LIIC.; *Europa ... nu a consumat integral experienţa modernităţii.* D. [Cf. fr. ***modernité***].

modernizá, modernizez vb. **1.** (tr.) a da unui text un caracter, un aspect modern; a modifica limba unui text actualizînd-o: *editorul a modernizat limba autorului;* **2.** (tr.) a adapta la realităţile, la exigenţele prezentului; a înnoi, a face să corespundă stadiului contemporan al progresului: *investitorii străini vor moderniza uzinele;* **3.** (refl.) a adopta obiceiuri, comportamente etc. moderne; a deveni modern: *poartă fustă mini, s-a modernizat!* [Din fr. ***moderniser***].

modernizáre, modernizări f. acţiunea de a (se) moderniza şi rezultatul ei: *rogojina şi mătura au scăpat modernizării; ele sînt aceleaşi de acum cîteva sute de ani.* ARG.; *reacţiile ... faţă de modernizarea şi occidentalizarea limbii.* D. [V. ***moderniza***].

modernizát, ~ţi, modernizată, ~e a. **1.** adaptat la epoca modernă, la exigenţele actuale: *complexe industriale modernizate;* **2.** modificat ca urmare a actualizării limbii (pentru a deveni mai accesibil); actualizat: *text modernizat.* [V. ***moderniza***].

modernizatór, ~i, modernizatoáre a. (rar) care modernizează, care tinde să modernizeze: *moderni şi modernizatori.* CAR. [***Moderniza*** + ***-tor***].

modern-style [módern stail] n. stil în artele decorative, dezvoltat în Marea Britanie în jurul anului 1900, caracterizat prin preferinţa pentru liniile curbe, formele alungite şi arabescuri, prin predominarea elementelor florale. [Cuv. engl.].

modést, ~şti, modestă, ~e a. **1.** lipsit de îngîmfare, de vanitate; căruia nu-i place să se laude; (p. ext.) cumpătat în purtare, în pretenţii; rezervat, moderat: *era bun, modest şi, cîteodată, vesel.* SAD.; *Iaşul ... cu oameni timizi şi modeşti, care surîd şi vorbesc moale.* TEODOR.; **2.** de proporţii mici; redus, neimpozant: *rămase cam decepţionat ... de proporţiile modeste ale bisericii mitropolitane.* GHEŢIE; **3.** lipsit de strălucire; simplu, nepretenţios: (adv.) *era îmbrăcată mult mai modest ca de obicei.* GHEŢIE; *a oferit un dineu modest;* **4.** umil; sărăcăcios: *avea o situaţie socială ... modestă.* PR.; **5.** de valoare redusă; neînsemnat, mediocru: *autori modeşti se bucură de cronici copioase ..., alţii mai suculenţi sînt expediaţi sec.* CĂL. [Din lat. ***modestus,*** fr. ***modeste,*** it. ***modesto***].

modestíe f. **1.** însuşirea de a fi modest; lipsă de vanitate, de îngîmfare: *Bălcescu era de o modestie rară.* GHICA; **falsă modestie,** apreciere rezervată, chiar nedreaptă privind propria persoană, dar lipsită de sinceritate, întrucît are ca scop (conştient) să provoace flatări din partea interlocutorului; **pluralul modestiei,** v. **plural;** **2.** moderaţie, cumpătare; rezervă, discreţie: *omul de ştiinţă autentic îşi prezintă cu modestie şi prudenţă rezultatele cercetării;* **3.** decenţă, cuviinţă, pudoare: *acum nu mai merge modestia fetelor crescute cum se cade.* CĂL.; **4.** simplitate: *trăia în modestie.* [Din lat., it. ***modestia,*** fr. ***modestie***].

módic, ~ci, modică, ~ce a. **1.** de mică valoare; neînsemnat; redus: *venituri modice;* **2.** moderat, convenabil, accesibil: *preţ modic.* [Din lat. ***modicus,*** fr. ***modique***].

modicitáte f. însuşirea de a fi modic; valoare, cantitate mică. [Din fr. ***modicité,*** lat. ***modicitas, -atis***].

modifică, modífic vb. (tr. şi refl.) a-(şi) schimba aspectul, forma, conţinutul etc. total sau parţial; a (se) preface, a (se) transforma; a (se) corecta: *în bisericile gotice lumina pătrunde ... modificată de culorile vitraliilor.* BL.; *nu-şi modifică atitudinea faţă de ea.* GHEŢIE. [Din lat. ***modificare,*** fr. ***modifier***].

modificábil, ~i, modificabilă, ~e a. care poate fi modificat: *orice proiect este modificabil.* [Din it. ***modificabile***].

modificáre, modificări f. acţiunea de a (se) modifica şi rezultatul ei; prefacere, transformare; corectare: *se mai puteau opera modificări.* CF.; *se impune modificarea proiectului.* [V. ***modifica***].

modificăt, ~ţi, modificată, ~e a. căruia i s-a schimbat aspectul, forma, conţinutul; transformat; corectat. [V. ***modifica***].

modificatór, ~i, modificatoáre a. care modifică, apt de a modifica: *agent modificator.* // m. genă care schimbă funcţia unei alte gene. [Din fr. ***modificateur,*** lat. ***modificator,*** it. ***modificatore***].

modificáţie, modificaţii f. (înv.) **1.** modificare: *modificaţiuni în Constituţiune.* GHICA; **2.** variaţie neereditară provocată de influenţa condiţiilor de mediu, reprezentînd diverse fenotipuri ale aceluiaşi genotip; (şi: **modificaţiune**). [Din fr. ***modification,*** lat. ***modificatio, -onis***].

modificaţiúne f. v. **modificaţie.**

modilión, modilioane n. consolă (mică) de obicei din piatră, în formă de S, pentru susţinerea cornişei, folosită foarte mult în arhitectura romană. [Din it. ***modiglione,*** fr. ***modillon***].

modíst, ~şti, modistă, ~e m., f. creator de modă vestimentară. // femeie care confecţionează sau vinde pălării de damă şi alte accesorii, podoabe: *exemplul atîtor modiste germane şi franceze ... ar trebui să stimuleze pe fetele române atît de îndemînatice la lucrul cu acul.* GHICA. // a. (înv.) care se poartă sau se îmbracă după ultima modă. [Din fr. ***modiste***].

modíţă, modiţe f. (reg.) pernă mică. [Et. nec.].

modîlcă, modîlci f. (pop.) **1.** ganglion inflamat; umflătură (mică) sub piele; gîlcă; **2.** obiect în formă de umflătură, ghemotoc, nod etc.; (şi: **nodîlcă**). [Et. nec.].

modîrlán m. v. **modoran.**

modîrlă, modîrle f. (reg.) modoran: *ce vrei, modîrlă?* AL. [De la ***modîrlău*** sau ***modîrlan***].

modîrlău, modîrlăi m. (reg.) om prostănac, grosolan; bădăran. [De la ***modîrlan***].

módor, modori m. (reg.) modoroi; (şi: **modur**). [Din sb. ***modar***].

modorán, modorani a. şi m. (reg.) **1.** (om) cu apucături grosolane; bădăran: [era] *gata să-i spuie că e un modoran.* ZAMF.; *ştiu să se poarte ..., nu sînt bădărani, ţopîrlani, modîrlani.* SOR.; **2.** (om) tăcut, posomorît; modoroi. // m. (mai ales la pl.) ţigan nomad; (şi: **modîrlan**). [Cf. ***modoroi;*** pentru **modîrlan,** cf. ***mîrlan, ţopîrlan***].

modorói, ~i, modoroáie a. şi m., f. (pop.) (om) tăcut, morocănos, posac; modoran: *cum îi mutu modoroi, el s-o-nturnat înapoi.* POP. [Cf. ***modor, modoran***].

módru n. (reg.) **1.** mod, fel: *într-acest modru s-au bătut ei mult timp.* POP.; **2.** mijloc, putinţă: *nu-i modru de scăpare;* **cu** (sau **la**) **modru,** potrivit, nimerit: *cîte păsările-n codru toate-mi cîntă mai la modru.* POP. [Din magh. ***mod***].

modúl, module n. **1.** (şi **modul de bază**) unitate de măsură convenţională pentru determinarea proporţiilor unui edificiu; **2.** (mat.) valoarea absolută a unui număr real (fără a se ţine seama de semnul algebric); rădăcină pătrată, luată cu semnul plus, din suma pătratelor componentelor unui număr complex; **3.** (telec. şi inform.) parte componentă autonomă, care asigură executarea unei anumite funcţii a sistemului şi care poate fi înlocuită cu altă componentă cu funcţie asemănătoare; **4.** (inform.) ansamblu de rutine şi structuri de date care execută o anumită aplicaţie sau subprogram ori introduce un anumit tip de date; **5.** parte componentă (şi detaşabilă) a unui ansamblu: *modulele bibliotecii;* **modul lunar,** parte componentă a navei spaţiale Apollo destinată aselenizării astronauţilor; (şi: (înv.; rar) **modulă**). [Din fr. ***module***].

modulă, modulez vb. **1.** (muz.; intr.) a trece dintr-o tonalitate în alta; a face modulaţii; **2.** (tr.) a emite un sunet, un cuvînt etc. cu inflexiuni, cu modulaţii ale vocii: *îşi modula frazele;* **3.** (refl. şi tr.) a (se) modifica anumite mărimi caracteristice ale unei oscilaţii (pentru a transmite semnale purtătoare de informaţii); **4.** (înv.; tr.) a modela: [Diana] *modulată în linii unduloase.* OD. [Din fr. ***modeler***].

modulár, ~i, modulară, ~e a. referitor la modul; constituit din module: *construcţii modulare.* [Din fr. ***modulaire,*** engl. ***modular***].

modulăre, modulări f. **1.** acţiunea de a (se) modula şi rezultatul ei; **2.** sistem de dimensionare a construcţiilor, care foloseşte modulul de bază, pentru a înlesni utilizarea pe scară largă a elementelor de construcţii tipizate; **3.** rediferenţiere a celulelor în procesul de formare definitivă; **4.** modificare produsă în celule de stimulii din mediu, fără implicarea însuşirilor lor esenţiale. [V. ***modula***].

modulát, ~ţi, modulată, ~e a. **1.** executat cu modulaţii, care are modulaţii: *melopee ... ale cărei sunete modulate prefiră în inima omului.* OD.; **2.** (fiz.) cu modulaţii; **3.** format din module: *avantajul mobilei modulate.* [V. ***modula***].

modulatór, ~i, modulatoáre a. care modulează. // n. **1.** circuit electric sau dispozitiv pentru realizarea unei modulaţii în telecomunicaţii; **2.** unitate fiziologică de recepţionare a culorii; **3.** factorul care selecţionează calea cea mai adecvată pentru transmisia unui stimul între receptor şi efector. [Din fr. ***modulateur***].

modulátie, modulaţii f. **1.** (muz.) trecere dintr-o tonalitate în alta; modulare: *ce discreţie în modulaţiile melancolice ale acestui cîntec al nostru.* BL.; **2.** variaţie a înălţimii şi a intensităţii în emisiunea unui sunet sau a unui complex de sunete; serie de inflexiuni ale vocii: *diferitele modulaţiuni ale tonului rezultă abia din cugetările şi afectele ce se dezvoltă prin mediul vorbirei.* EM.; **3.** (fiz.) variaţie a amplitudinii sau a frecvenţei unui semnal purtător de informaţii; **4. modulaţia culorii,** procedeu de sugerare a volumelor utilizat în artele plastice: *P. Cézanne a impus modulaţia culorii;* (şi: **modulaţiune**). [Din fr. ***modulation,*** it. ***modulazione***].

modulaţiúne f. v. **modulaţie.**

modúlă f. v. **modul.**

modulomátru, modulometre n. aparat pentru măsurarea sau controlul gradului de modulaţie vocală. [Din fr. ***modulomètre***].

módur m. v. **modor.**

modus vivendi, **1.** mod de existenţă: [publicaţia] *căuta un modus vivendi cu ungurii.* CĂL.; *singurătatea ca modus vivendi.* R.L.; **2.** posibilitate de împăcare, de tolerare reciprocă a două părţi aflate în litigiu; compromis: *a găsi un modus vivendi.* [Cuv. lat.].

mofétă, mofete f. **1.** emanaţie gazoasă toxică (cu mult dioxid de carbon), care străbate prin crăpăturile scoarţei terestre în fazele finale ale activităţii vulcanice; **2.** emanaţie gazoasă bogată în dioxid de carbon, aflată de obicei în apropierea unor surse termale, utilizată în tratamentul bolnavilor de insuficienţă respiratorie sau cardiacă ori cu ulceraţii, gangrene etc. [Din it. ***moffetta,*** fr. ***mofette***].

mofétic, ~ci, mofetică, ~ce a. care aparţine mofetei, referitor la mofetă; cu structura mofetei. [Din it. ***mofetico,*** fr. ***mofettique***].

moflúz, ~ji, mofluză, ~e m., f. şi a. **1.** (înv.) (om) falit, ruinat; (om) sărac: *mofluzul cel ţintuit era Costea Chiorul.* FIL.; **a rămîne** (sau **a ieşi**) **mofluz, a)** (înv.) a da faliment; a mofluzi; **b)** a rămîne păcălit într-o anumită împrejurare; **2.** (om) înşelat, păgubit; (om) dezamăgit: *se întorcea mofluz şi îndrăcit de la cărţi.* VLAH.; (şi: **mufluz**). [Din turc. ***müflüz***].

mofluzí, mofluzesc vb. (înv.; intr.) **1.** a da faliment; a sărăci: *ne-a spus că dumneata ai mofluzit.* FIL.; **2.** a se pierde; a se ruina: *cine-i prost şi derbedeu lesne-n lume mofluzeşte.* AL. [De la ***mofluz***].

mofluzít, ~ţi, mofluzită, ~e m., f. (înv.) om falit; om sărăcit: *se ridica, palid, cîte un mofluzit.* VLAH. [V. ***mofluzi***].

mofluzîc, mofluzîcuri n. (înv.) faliment; **mofluzîc mincinos,** faliment fraudulos: *a făcut mofluzîc mincinos şi m-a lăsat pe drumuri.* FIL. [Din turc. ***müflüslük***].

moft, mofturi n. (fam.) **1.** lucru lipsit de importanţă, de valoare, de seriozitate; bagatelă, fleac: *lucrurile spuse de dînsul ... sînt mofturi, fleacuri sau nimicuri.* ISP.; **2.** (rar) şmecherie; minciună: *celălalt intră pe mofturi cu contramarca aceluiaşi bilet.* CAR.; **3.** (la pl.) capricii; fandoseli, nazuri: *cînd faci bărbaţilor semne, nu mai face pe urmă atîtea mofturi.* PETR. [Din turc. ***müft*** „gratuit, ieftin"].

moftangioáică, moftangioaice f. (fam.) femeie neserioasă, flecară şi şmecheră; palavragioaică: *să evite pe moftangioaica română.* CAR. [***Moftangiu*** + *-oaică*].

moftangíu, moftangii m. (fam.) om neserios, flecar şi şmecher; moftolog; palavragiu: *criticul e un moftangiu care vrea să-şi dea aere de om priceput.* CAR. [***Moft*** + *-angiu*].

moftológ, moftologi m. (fam.) moftangiu; palavragiu: *că-şi dă coatele cu ... moftologul.* CAR.; *e un mare moftolog, lipsit de gravitate.* CĂL. [De la ***moftologie***].

moftológic, ~ci, moftologică, ~ce a. (fam.) care se ocupă de mofturi, de fleacuri; neserios: *toată societatea moftologică a dumnealui.* CAR. [***Moftolog*** + *-ic*].

moftologíe, moftologii f. (fam.) şmecherie, tertip; palavră: *vii cu moftologii ... ca să tragi lumea pe sfoară.* CAR. [De la ***moft***].

mofturí, mofturesc vb. (refl.) a face mofturi, nazuri. [De la ***mofturi*** (pl. lui *moft*)].

mofturós, ~şi, mofturoásă, ~e a. şi m., f. (persoană) care face mofturi; năzuros, fandosit, capricios: *se temea că nu cumva fata, mofturoasă cum era, să facă nazuri.* GHEŢIE. [***Mofturi*** (pl. lui *moft*) + *-os*].

mogîldeáţă, mogîldeţe f. **1.** (pop.) mică ridicătură de pămînt; grămadă mică: *sta ... sprijinit cu cotul într-o mogîldeaţă de pămînt lutos.* PETR.; **2.** fiinţă, lucru cu contururi vagi, nedesluşite, ce se arată în întuneric, în ceaţă, în depărtare; vedenie, nălucă: *se arată o mogîldeaţă neagră.* CAR.; *în stradă, o mogîldeaţă, cu o umbrelă deschisă, îi ieşi în cale.* GHEŢIE; **3.** (fig.) om mic de statură: *o mogîldeaţă de om, cu glas de copil.* VLAH.; (şi: **mogîndeaţă**). [Et. nec.; cf. magh. ***mogádok*** „pustnic, călugăr"].

mogîndeáţă f. v. **mogîldeaţă.**

moghílă f. v. **movilă.**

moglăn, moglani m. (reg.) om mare, voinic, dar prost, necioplit; bădăran: *iar tu, moglanule!* CR. [Et. nec.].

mogorogí, mogorogesc vb. **1.** (reg.; intr.) a vorbi încet, alene; a îngîna, a bodogăni, a mormăi;

2. (tr.) a cicăli, a ocărî, a face mutre: *ce spui ..., şi tu mă mogoroşti?* CR. [Et. nec.].

mogúl, ~i, mogulă, ~e m., f. **1.** persoană care face parte din dinastia mongolă care a cucerit India, în sec. al XVI-lea; **2.** (fig.) persoană importantă, în industrie, finanţe, presă etc., cu puteri discreţionare; magnat: *se clatină imperiile mogulilor.* D. [Din engl. ***Mogul***].

mohaír, mohairuri n. **1.** denumire dată părului de capră angora, folosit în industria textilă; **2.** (p. ext.) postav ţesut (de călugăriţe) din lînă amestecată cu păr de capră angora (sau cu fire de mătase): *rasă largă de mohair.* VLAH.; (şi: **muhaier**). [Din fr. ***mohair,*** turc. ***muhayer***].

mohicán, mohicani m. (la pl.) populaţie de amerindieni răspîndită de-a lungul coastei Oceanului Atlantic, în Canada şi nord-estul Statelor Unite ale Americii; (şi la sg.) persoană aparţinînd acestei populaţii: *ultimul mohican.* [Din fr. ***mohican***].

mohoándă, mohoande f. (reg.) epitet pentru o femeie toantă, proastă (din născare). [Et. nec.].

mohór, mohoare n. **1.** numele mai multor specii de plante erbacee din familia gramineelor, cu frunze liniare, cu flori roşii-vineţii, stacojii, galben-ruginii etc. dispuse în spice, care cresc sălbatice prin culturi sau se cultivă ca furaj; mei-păsăresc (sau nebun) (*Setaria*): *au intrat pe o mirişte largă, plină de trifoi, de mohor înalt şi de tufe.* PR.; **2.** (la pl.) cîmp pe care creşte această plantă: *mohoare de rugină.* TOP.; **3.** (înv.) haină de purpură: *l-au zugrumat arianii cu mohorul svinţiii sale.* DOS. [Din magh. ***mohar***].

mohoreálă, mohoreli f. starea omului mohorît; tristeţe: *mă cuprinse mohoreala.* [***Mohorî*** + ***-eală***].

mohorî, mohorăsc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) colora în roşu (-închis): *apele ... Mureşului se mohorăsc în acele cumplite zile ... cu sîngele ce varsă fără preget.* OD.; **2.** (refl.) a se închide la culoare; a-şi pierde strălucirea; a se întuneca: *faţadele zugrăvite în culori deschise se mohorîseră.* GHEŢIE; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) posomorî, a se întrista: *asta i-ar mohorî sufletul.* ST. [De la ***mohor***].

mohorîre, (rar) **mohorîri** f. **1.** faptul de a (se) mohorî; **2.** (fig.) amărăciune, întristare: *mohorîre tulbure peste sufletul tău.* V.R. [V. ***mohorî***].

mohorît, ~ţi, mohorîtă, ~e a. **1.** de culoare roşie-închisă a florilor de mohor: *începu a clocoti un sînge mohorît.* ISP.; (înv.) **Marea Mohorîtă,** Marea Roşie; **2.** de culoare închisă; lipsit de strălucire; întunecat: *tablou despins cu colori cam mohorîte.* AL.; *o lumină mohorîtă în vagon.* EL.; (adv.) *se îmbrăcase modest, aproape mohorît.* PR.; **3.** înnourat, înnegurat, pîclos: *vreme mohorîtă;* **4.** (fig.) trist, mîhnit, amărît; care exprimă mîhnire, tristeţe: *palidă şi mohorîtă Maica Domnului se vede.* EM.; *faţa lui... era muncită şi mohorîtă.* REBR. [V. ***mohorî***].

mohorîţeálă, mohorîţeli f. (reg.) culoare roşie (obţinută din plante). [***Mohorîţi*** + ***-eală***].

mohorîţí, mohorîţesc vb. (reg.; tr.) a înroşi: *mohorîţindu-le trupurile de sînge.* DOS. [De la ***mohorît***].

móimă, moime f. (înv. şi reg.) maimuţă: *ieşim din ţara moimelor.* DOS. [Din magh. ***majom***].

moimíţă, moimiţe f. (înv. şi pop.) maimuţă: *vro momiţă sau vrun urs.* AL.; (şi: **momiţă**). [***Moimă*** + ***-iţă***].

moină, pers. 3 **moinează** vb. (refl. şi intr.) a se face moină: *să moinase şi zăpada cădea.* DELAVR. [De la ***moină***].

móină, moine f. **1.** vreme umedă şi relativ călduroasă în timpul iernii, urmînd unei perioade friguroase; (p. ext.) vreme umedă şi ceţoasă; moloşag: *plouă, e moină, noroi.* BAC.; **2.** loc mocirlos; cîmp muiat de ploaie; **3.** teren lăsat necultivat; pîrloagă, ţelină: *boii mei cînd aud doină ară ţelină şi moină.* NEGR.; **4.** (pop.) ogor: *săracile moine late.* POP.; **5.** (iht.; reg.) grindel (*Cobitis barbatula*). [Cf. ***moale***].

moinós, ~şi, moinoásă, ~e a. umed şi relativ cald în timpul iernii; (p. ext.) umed şi ceţos: *zi moinoasă.* [***Moină*** + ***-os***].

moíră, moire f. (mit.; mai ales la pl.) parcă[2]. [Din gr. ***moíra***].

mojăr, mojare f. **1.** (reg.) piuliţă (pentru pisat); **2.** vas de sticlă, porţelan etc., de formă semisferică, cu pereţii groşi, folosit în laboratoare şi farmacii pentru mărunţirea, amestecarea etc. substanţelor cu ajutorul unui pistil[1]. [Din magh. ***mozsár***].

mojdreán, mojdreni m. arbore sau arbust din familia oleaceelor, înalt, cu frunze compuse şi cu flori albe mirositoare dispuse în panicule terminale; frasin-de-munte, urm (*Fraxinus ornus*); (şi: **mojrean**). [Din bulg. ***măždrĕan***].

mojíc, ~ci, mojică, ~ce m., f. **1.** (înv.) ţăran; (p. gener.) om de rînd: *vai de boierul ce se roagă mojicului.* NEC.; **2.** (în forma **mujic**) nume dat ţăranilor ruşi: *gînditorii ruşi ... şi-au îndreptat interesul spre mujicul rus ca spre Mesia.* BL.; **3.** (şi a.) (om) foarte grosolan, prost crescut, brutal şi obraznic: *ieşi afară, ţăran viclean şi mojic ce eşti!* ISP.; (şi: **mujic**). [Din rus. ***mužic*** „ţăran, bădăran"].

mojicésc, ~şti, mojiceáscă, ~eşti a. (înv. şi reg.) **1.** care aparţine mojicului, referitor la mojic; ţărănesc: *cîntec mojicesc;* **2.** de mojic, specific mojicului; grosolan, vulgar, mojicos: *hirea mojicească.* NEC. [***Mojic*** + ***-esc***].

mojicéşte adv. ca un mojic; în mod grosolan, vulgar: *se poartă mojiceşte.* [***Mojic*** + ***-eşte***].

mojicíe, mojicii f. faptă, atitudine sau vorbă de mojic; bădărănie, grosolănie, mitocănie: *suferim mojiciile ... lui.* FIL. [***Mojic*** + ***-ie***].

mojicíme f. (înv.) mulţime de ţărani sau de oameni de rînd: *sfătuie unii să rădice ... toată mujicimea asupra lor.* NEC.; (şi: **mujicime**). [***Mojic*** + ***-ime***].

mojicós, ~şi, mojicoásă, ~e a. (înv.) grosolan, vulgar; mojicesc: *bădăranul ... ţanţoş, mojicos.* HEL. [***Mojic*** + ***-os***].

mojreán m. v. **mojdrean.**

mol[1], moli m. (chim.) moleculă-gram. [Din fr. ***mole,*** germ. ***Mol***].

mol[2], moluri n. dig care înaintează spre largul mării, construit la intrarea într-un port, pentru a mări suprafaţa cheiurilor şi a apăra bazinul împotriva valurilor: *mă îndreptai către molul portului.* FIL. [Din it. ***molo,*** fr. ***môle***].

mol[3] s. (arg.) vin. [Din ţig. ***mol***].

mol[4] n. v. **mîl.**

molá[1], molale f. (înv.) preot musulman; judecător turc, superior cadiului, în marile oraşe; (şi: **mula**). [Din turc. ***molla***].

móla[2] interj. cuvînt folosit pentru a da comenzi pe vapoare; lasă! dă-i drumul! [Din turc. ***mola***].

molá[3], molez vb. (mar.; tr.) a da drumul complet unei părîme. [Din fr. ***moler***].

molál, ~i, molală, ~e a. (chim.; fiz.) de mol[1]: *concentraţie molală.* [Din engl. ***mol***].

molalitáte, molalităţi f. (chim.; fiz.) molaritate. [Din engl. ***molality***].

molán[1], molani m. (iht.) grindel, molete[2] (*Nemachilus barbatulus*). [***Moale*** + ***-an***].

molán[2] n. (reg.) vin de struguri nealtoiţi. [***Mol[3]*** + ***-an***].

molár[1], molari m. măsea: *premolarii ... au două vîrfuri, asemenea molarilor.* BL.; (adj.) *dinte molar.* [Din fr. ***molaire***].

molár[2], ~i, molară, ~e a. (chim.) care aparţine molului[1], referitor la mol; **soluţie molară,** soluţie conţinînd o moleculă-gram de substanţă dizolvată într-un litru de soluţie. [Din fr. ***molaire***].

moláre, molări f. acţiunea de a mola[3] şi rezultatul ei. [V. ***mola***].

molaritáte, molarităţi f. (chim.; fiz.) număr de moli[1] dizolvat într-un kilogram de solvent; molalitate. [Din fr. ***molarité***].

molăsă, molase f. depozit de roci formate din gresii, argile şi conglomerate cu ciment calcaros, slab consolidat, rezultat din acumularea materialului provenit din distrugerea catenelor muntoase. [Din fr. ***mollasse***].

molăsic, ~ci, molasică, ~ce a. (geol.) din molasă. [Din fr. ***mollassique***].

moláş, molaşi m. (iht.) mihalţ (*Lota lota*). [Cf. ***moale***].

molát, ~ţi, molată, ~e a. (despre parîme) complet derulat. [V. ***mola[3]***].

molátec a. v. molatic.

molátic, ~ci, molatică, ~ce a. **1.** (cam) moale: *pe splendide covoare, molatice, persane.* AL.; **2.** cu pantă lină: *deal molatic;* **3.** lipsit de energie; bleg; care denotă, trădează lipsă de energie, apatie, indolenţă: [în America] *selecţiunea ... s-a făcut după alte norme decît în îmbătrînita şi molatica Europă.* SAD.; *aşa sînt copiii, e preferabil să strice decît să fie molateci.* PR.; **4.** de intensitate scăzută, fără stridenţe: *cu un glas molatec.* NEGR.; **5.** care se mişcă lin, domol, abia simţit: *legănarea molatică a corăbiei.* AL.; **6.** cu mişcări leneşe, lascive, voluptoase: *tu vei netezi cu mîna ta molatecă şi albă creţii de pe fruntea mea.* EM.; **7.** calm, blînd; duios; moleşitor: *somnu-i cald, molatic, lin.* EM. // m. (iht.) grindel (*Cobitis barbatula*); (şi: **molatec**). [***Moale*** + ***-atic***].

molălău, molălăi a. (reg.) molîu. [***Moale*** + ***-ălău***].

molătáte f. (rar) lipsă se energie în mişcări; destindere: *molătatea ce urmează după entuziasm.* AL. [***Moale*** + ***-ătate***].

mólcom, ~i, molcomă, ~e a. **1.** fără forţă, fără violenţă; lin, domol; liniştit, potolit: *o undă de îngrijorare i se amesteca în vorba molcomă, aşezată.* GHEŢIE; *vînt molcom;* **2.** bun, blînd, paşnic: *acest om era molcom şi înţelept.* GAL.; **3.** (fig.) încet, slab; stins: *cîntări molcome respiră* [lira]. EM. // adv. **a tăcea molcom,** a nu spune nimic; a tăcea chitic: *iedul cel cuminte tăcea molcum în horn.* CR.; **a sta** (sau **a şedea**) **molcom,** a sta (sau a şedea) nemişcat, liniştit: *aşe-l amăgie boierii să şadză mîlcom.* NEC.; (şi: **molcum,** (înv.) **mîlcom**). [Din bulg. ***mŭlkom***].

molcomeálă f. (rar) faptul de a fi molcom; încetineală. [***Molcomi*** + ***-eală***].

molcomí, molcomesc vb. **1.** (înv.; intr.) a sta, a rămîne nemişcat, neclintit: *şi deacă au auzit cuvîntul acesta ... şedeam mîlcomind.* BIBLIA; **2.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) linişti, a (se) potoli, a (se) calma: *peste un an-doi îndrăgostiţii se mulcomesc şi intră în rînd cu ceilalţi oameni.* GHEŢIE; *s-a mulcomit frunza şi cade roua pe ea.* IONEL; **3.** (pop.; tr.) a mîngîia; a alina, a împăca, a îmbuna: *Florica-aşa grăieşte, pe maică-sa mulcomeşte.* POP.; **4.** (înv.; intr.) a se supune, a se smeri: *greşit-ai, mîlcomeşte.* BIBLIA; (şi: (înv. şi reg.) **mîlcomi, mulcomi**). [De la ***molcom***].

molcomíre f. (înv.) acţiunea de a (se) molcomi; linişte, tăcere; supunere, smerenie. [V. ***molcomi***].

molcomíş adv. (înv. şi pop.) fără zgomot, pe nesimţite, pe furiş: *să spargă zidul mîlcomiş, să nu ştie nime.* DOS.; (şi: **mîlcomiş**). [***Molcom*** + ***-iş***].

molcomít, ~ţi, molcomită, ~e a. (pop.) încet; domol; liniştit, potolit: *adaugă, molcomită după lacrimile şi suspinele fără număr, că îl consultase pe ... bătrînul mamoş.* GHEŢIE. [V. ***molcomi***].

molcomitór, ~i, molcomitoáre a. (pop.) **1.** care liniştește, potolește, calmează; adv. *curg zilele spre cimitir ... şi-acolo, încet, molcomitor se-adună în suspine.* BAC.; **2.** umil: *gîndirea rusească s-a oprit ... asupra unei mulcomitoare existenţe.* BL.; ((şi: **mulcomitor**). [*Molcomi* + *-tor*].

molcotít adv. (reg.) cu glas domol, blînd: *auzi, măi, Bujor, zise ei molcotit, ... nu ţi-o dau.* SL. [Et. nec.].

mólcum adv. v. **molcom.**

molcúţ, ~i, molcuţă, ~e a. (pop.) **1.** diminutiv al lui moale: *ou molcuţ;* **2.** (fig.) fără vlagă; slab de caracter; lipsit de autoritate: *jandarmii sînt slabi şi şeful cam molcuţ.* REBR. [*Moale* + *-cuţ*].

moldáv, ~i, moldavă, ~e a. (înv.) moldovenesc: *capul zimbrului moldav.* NEGR.; *umorul ... stă în transcrierea dialogului ... cu o savuroasă încetineală moldavă.* CĂL. // m., f. moldovean: *moldavi primitivi, cu deprinderi patriarhale.* NEGR. [Din fr. *moldave*].

moldavít, moldavite n. varietate de ozocherită de culoare neagră, amestecată cu sticlă cosmică verde, care se găseşte în Moldova, fiind folosită adesea pentru podoabe. [*Moldavia* n. pr. + *-it*].

móldă, molde f. (reg.) **1.** albie; postavă mare; **2.** ladă în care curge făina la moară; (şi: **muldă**). [Din germ. *Molde*].

moldo- element de compunere cu sensul „moldovean". [De la *moldovean*].

moldovaláh, ~i, moldovalahă, ~e a. care aparţine, care este specific Principatelor Române sau locuitorilor acestora, referitor la Principatele Române sau la locuitorii acestora. // m., f. român din Principatele Române; (şi: **moldovlah**). [*Moldo-* + *valah*].

moldován a. v. **moldovean.**

moldováncă f. v. **moldoveancă.**

moldoveán, ~eni, moldoveánă, ~ene a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Moldovei sau locuitorilor ei, referitor la Moldova sau la locuitorii acesteia; moldav; moldovenesc: *Alecsandri ..., boier moldovan, antiburghez şi spirit sarcastic.* IBR.; **2.** (spec.) care aparţine, care este caracteristic Republicii Moldova sau locuitorilor ei, referitor la Republica Moldova sau la locuitorii acesteia; basarabean, moldovenesc: *înaintea privirilor întregului nostru popor moldovean din Basarabia se desfăşoară un larg cîmp, care trebuie lucrat.* MAT. // m., f. **1.** român (originar) din Moldova; moldav: *roagă-te zi şi noapte să-ţi deie Dumnezeu mintea moldoveanului, cea de pe urmă.* NEGR.; *muntenii imită, moldovenii însă sînt mai originali.* CĂL.; *unu-i moldovan, unu-i ungurean, şi unu-i vrîncean.* POP.; **2.** (spec.) nume pe care şi-l dau românii de peste Prut; basarabean; persoană (originară) din Republica Moldova: *sîntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului.* MAT.; *în mine-au dat şi moldovenii, necreştineşte.* VIERU; (şi: **moldovan**). [*Moldova* n. pr. + *-ean*].

moldoveáncă, moldovence f. **1.** româncă (originară) din Moldova: *nu mi-ai mărturisit dacă maica lui a fost moldovancă de-a noastră ori tătăroaică.* SAD.; **2.** (spec.) nume pe care şi-l dau românele (originare) din Republica Moldova; basarabeancă; (şi: **moldovancă**). [*Moldovean* + *-că*].

moldovenésc, ~şti, moldoveneáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Moldovei sau locuitorilor ei, referitor la Moldova sau la locuitorii acesteia; moldovean, moldav: *mînca feluri moldoveneşti, îmbielşugate şi grase, isprăvind cu sarailii şi baclavale turceşti.* SAD.; *graiul moldovenesc, prin moliciunea tonurilor sale, e de la sine artistic.* CĂL.; **2.** (spec.) care aparţine, care este caracteristic Republicii Moldova sau locuitorilor ei, referitor la Republica Moldova sau la locuitorii acesteia; basarabean; moldovean: *a murit tămîia, duhoarea stă să crească; ne-a umplut ca rîia, „limba moldov'nească".* VIERU; *a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; ... din punct de vedere politic e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un act de genocid etnico-cultural.* CF. // f. (artic.) dans populaire românesc cu ritm de horă, executat mai ales de flăcăi; melodia acestui dans. [*Moldovean* + *-esc*].

moldovenéşte adv. ca moldovenii, în felul moldovenilor; în graiul moldovenesc: *cum oi începe moldoveneşte, pun cei de acolo mîna pe mine.* SAD.; **a o lua** sau a **(o) spune moldoveneşte,** a acţiona, a vorbi direct, făţiş şi ferm: *spuneţi verde, moldoveneşte, ca la nişte fraţi.* CR. [*Moldovean* + *-eşte*].

moldovení, moldovenesc vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) moldoveniza: *trebuitoare numere şi cuvinte dîndu-te a le moldoveni sau a le români sileşte.* CANT. [De la *moldovean*].

moldovenie (rar) graiul moldovenesc; specificul acestuia: *o limbă plină de mireasma moldoveniei.* CĂL. [*Moldovean* + *-ie*].

moldoveníme f. **1.** totalitatea moldovenilor (basarabeni): *este însămnat programul mişcării, adecă ce-i trebuie moldovenimii basarabene.* MAT.; **2.** (rar) specificul graiului moldovenesc: *s-a obişnuit cu moldovenimea moale în grai.* CĂL. [*Moldovean* + *-ime*].

moldovenísm, moldovenisme n. particularitate (fonetism, cuvînt, expresie etc.) specifică vorbirii moldovenilor, graiului din Moldova (ex.: duducă, neneacă, perjă etc.): *în a doua jumatate a veacului al XIX-lea, moldovenismele pătrunseră în limba literară, mulţumită fruntaşilor poeţi (Alecsandri, Eminescu) şi prozatorilor (Creangă), originari din Moldova.* [*Moldovean* + *-ism*].

moldovenizá, moldovenizez vb. (tr. şi refl.) a face să capete sau a căpăta felul de a fi sau de a vorbi al moldovenilor; a da unui fapt lingvistic sau a căpăta o formă specifică graiului moldovenesc; a (se) moldoveni: *imita pe Sadoveanu ..., moldovenizînd fără savoare.* CĂL. [*Moldovean* + *-iza*].

moldovenizáre, moldovenizări f. acţiunea de a (se) moldoveniza şi rezultatul ei. [V. *moldoveniza*].

moldovenizát, ~ţi, moldovenizată, ~e a. adaptat la specificul moldovenesc; care a căpătat o formă specifică graiului moldovenesc. [V. *moldoveniza*].

moldovláh a. v. **moldovalah.**

molébnic, molebnici m. (înv.) titlu purtat de membrii clerului oficiant. // n. (pl. **molebnice**) carte religioasă cuprinzînd slujbe bisericeşti oficiate în împrejurări solemne. [Din sl. *molebinică*].

molecúl n. v. **moleculă.**

moleculár, ~i, moleculară, ~e a. care aparţine moleculei, referitor la moleculă: *cunosc microscopii un fenomen pe care ... l-au numit mişcare moleculară.* EM.; *atracţie moleculară;* **masă** (sau **greutate**) **moleculară,** mărime egală cu suma maselor atomice ale elementelor care compun o moleculă. [Din fr. *moléculaire*].

molecúlă, molecule f. cea mai mică parte dintr-o substanţă, care mai păstrează compoziţia procentuală şi toate proprietăţile chimice ale substanţei respective; **moleculă-gram,** cantitate în grame dintr-o substanţă egală numeric cu masa ei moleculară; mol[1]; (şi: (înv.) **molecul**). [Din lat. *molecula,* fr. *molécule,* germ. *Molekül*].

moleschín, moleschinuri n. **1.** ţesătură rezistentă din bumbac, cu aspect de piele, folosită la confecţionarea jachetelor, a demiurilor etc., precum şi în legătorie; **2.** (la pl.) varietăţi de asemenea ţesătură. [Din fr. *moleskine, molesquine*].

molestá, molestez vb. (tr.) **1.** (livr.) a brusca, a brutaliza; a maltrata: *un grup de tineri ... îl molestau pe proprietarul ivit în pragul prăvăliei.* GHEŢIE; **2.** (înv.) a provoca necazuri, neajunsuri; a şicana, a necăji, a sîcîi: *îl molestează cu procese.* [Din lat. *molestare,* fr. *molester,* germ. *molesstieren*].

molestáre, molestări f. (livr.) acţiunea de a molesta şi rezultatul ei: *legionari înarmaţi violau domiciliile ..., efectuînd percheziţii abuzive şi molestări.* GHEŢIE. [V. *molesta*].

moleşeálă, moleşeli f. senzaţie de slăbiciune, de pierdere a puterilor; moleşire, sfîrşeală; toropeală (premărgătoare somnului); moliciune: *se trezi întrematâ, cu o moleşeală plăcută în încheieturi.* GHEŢIE; *l-a cuprins moleşeala.* [*Moleşi* + *-eală*].

moleşí, moleşesc vb. (refl. şi tr. fact.) **1.** a-şi pierde sau a face să-şi piardă vigoarea, energia; a fi cuprins de toropeală; a (se) muia: *tînărul se moleşeşte din toate-ncheieturile şi se prăbuşeşte pe prispă.* CAR.; *căldura ... îi îneca răsuflarea şi-i moleşea trupul.* VLAH.; **2.** (rar) a (se) ramoli. [Cf. *moale*].

moleşíre, moleşiri f. faptul de a (se) moleşi; moleşeală; toropeală: *aţipeala, care-i întovărăşea totdeauna mistuirea nu venea ... să-l cuprindă într-o moleşire plăcută.* SAD. [V. *moleşi*].

moleşít, ~ţi, moleşită, ~e a. **1.** cuprins de moleşeală, lipsit de vigoare, de energie; bleg, moale; toropit: *cealaltă muiere era grasă şi moleşită.* ISP.; **2.** care trădează moleşeală, lene: *cu pas moleşit s-apropie.* CAR. [V. *moleşi*].

moleşitór, ~i, moleşitoáre a. care moleşeşte, care provoacă moleşeală; toropitor; care predispune la somn; adormitor: *căminul ... răspîndea o căldură moleşitoare.* EM. [*Moleşi* + *-tor*].

molét[1], molete n. **1.** denumire a părţii cărnoase şi proeminente a gambei; **2.** (med. vet.) proces inflamator însoţit de creşterea cantităţii de lichid articular sau tendinos, localizat la nivelul articulaţiei buletului. [Din fr. *mollet*].

molét[2] n. v. **molete[1].**

moletá, moletez vb. (tr.) a imprima pe o piesă metalică striuri, zimţi etc. cu ajutorul moletei; a randalina. [Din fr. *moleter*].

moletáre, moletări f. acţiunea de a moleta şi rezultatul ei; randalinare. [V. *moleta*].

molétă, molete f. **1.** instrument format dintr-o rotiţă cu muchia zimţată, folosit pentru moletare; randalină; **2.** roată mare, cu şanţ periferic, folosită pentru ghidarea cablului la puţul de extracţie al unei mine[1]. [Din fr. *molette,* germ. *Molette*].

moléte[1], moleţi m. (pop.) larva morarului, care trăieşte în făina de grîu (stătută); vierme-de-făină; sfoiag: *trebuie să prindem moleţi ...; îi prindeam prin făină, prin grîu, prin butoaie; erau nişte viermuşori.* SOR.; **2.** (mai ales la pl.) boală de copii care se manifestă prin febră, diaree, vărsături: *descîntec de moleţi.* POP.; (şi: **molet**). [Din bulg. *molec*].

moléte[2], moleţi m. **1.** (iht.; reg.) molan[1] (*Nemachilus barbatulus*); **2.** (reg.) numele mai multor specii de conifere. [*Moale* + *-ete*].

moletiéră, moletiere f. bandă lungă de stofă care se înfăşoară pe pulpa piciorului, peste pantalon, de la gleznă pînă sub genunchi (în vechea uniformă militară): *privea ... la militarii îmbrăcaţi în uniforme străine, cu bocanci negri şi moletiere strînse pe picior.* GHEŢIE. [Din fr. *molletière*].

mólevmă f. v. **molimă.**

molevsí vb. v. **molipsi.**

mólfă, molfe f. (reg.) umflătură (la gît): *o molfă şi-o bolfă.* POP. [De la *bolfă*].

molfăí, mólfăi şi **molfăiesc** vb. (tr.) **1.** a mesteca[1] cu greutate, mult şi încet (ca oamenii care n-au dinţi); a morfoli: *molfăind la pere uscate.* CR.; **2.** (fig.) a rosti (ceva) nedesluşit; a bombăni, a

îngăima: *începe să molfăie iar, între buze, jelania ei.* ST. [Onomat. care exprimă zgomotul fălcilor cînd mestecă; cf. *morfoli*].

molfăiálă, molfăieli f. molfăit. [*Molfăi* + *-eală*].

molfăíre, molfăiri f. molfăit. [V. *molfăi*].

molfăít n. faptul de a molfăi; zgomot produs de cel care molfăie; molfăială, molfăire, molfăitură: *se înstăpînise o tăcere frămîntată doar de molfăitul flăcăului.* REBR. [V. *molfăi*].

molfăitúră, molfăituri f. (rar) molfăit. [*Molfăi* + *-tură*].

molibdát, molibdaţi m. sare a acidului molibdenic. [Din fr. *molybdate*].

molibdén n. metal alb-cenuşiu, lucios, asemănător cu fierul, prezent în natură sub formă de molibdenit şi de molibdaţi, întrebuinţat la fabricarea unor oţeluri speciale. [Din fr. *molybdène*].

molibdénic a. **acid molibdenic,** acid oxigenat al molibdenului. [*Molibden* + *-ic*].

molibdenít n. sulfură naturală de molibden de culoare cenuşie, din care se extrage molibdenul. [Din fr. *molybdénite*].

molibdít n. molibdat natural hidratat de fier, cenuşiu-gălbui. [Din fr. *molybdite*].

molicél, ~i, moliceá (~ícă), ~ele a. diminutiv al lui moale; molişor: *ou molicel.* [*Moale* + *-icel, -icea (-icică)*].

moliciúne, moliciuni f. **1.** însuşirea de a fi moale sau flexibil; (p. ext.) obiect care are această însuşire: *aşezînd-o cu braţele lui pe moliciunea lînei.* PETR.; *în timpul înbrăţişării simţeam ... acea dulce moliciune a buzelor.* PR.; **2.** lipsă de putere, de vigoare; lipsă de perseverenţă, de hotărîre (p. ext.) viaţă trîndavă, uşuratică: *atîţi nevrednici trăind în moliciuni, se laud cu mari fapte făcute de străbuni.* ALEX.; *turcul tresărise deodată din moliciunea şi încetineala lui.* SAD.; **3.** delicateţe, graţie; blîndeţe: *este în opera povestitorului o anume moliciune a sonurilor.* CĂL.; **4.** stare de calm; destindere, relaxare: *o moliciune plăcută coprinse nervii omului.* CAR.; **5.** moleşeală, toropeală; slăbiciune, sfîrşeală: *Herdelea simţi o moliciune mare în tot corpul.* REBR. [*Moale* + *-iciune*].

molíd, molizi m. arbore răşinos din familia pinaceelor, foarte înalt, cu tulpina dreaptă, cu coroana piramidală, cu frunzele în formă de ace, cu conuri care atîrnă, al cărui lemn se întrebuinţează în construcţii, la fabricarea unor instrumente muzicale şi a celulozei (*Picea excelsa*): *ai zice că aud pădurile de brazi şi de molizi.* DELAVR.; *pădurile de molift trosnesc arzînd.* CĂL.; (şi: **molift**). [Cf. alb. *molikë*].

molidíş, molidişuri n. pădure de molizi; loc unde cresc molizi. [*Molid* + *-iş*].

mólie, molii f. **1.** nume dat mai multor specii de fluturi mici, ale căror larve rod blănuri, covoare, stofe etc.: *cărţii vechi, roase de molii ... i-am deschis unsele pagini.* EM.; **ros** (sau **mîncat**) **de molii,** foarte vechi; foarte bătrîn; **2.** (fig.) epitet pentru o femeie rea, cicălitoare; **3.** (compuse) **molia-zidurilor** (sau **-de-casă**), mic crustaceu terestru, de culoare cenuşie, cu şapte perechi de picioare, care trăieşte în locuri umede şi întunecoase (*Oniscus murarius*): *pereţii plini de păianjeni şi molii ale zidurilor.* CĂRT.; **molia-albinelor** (ori **-stupilor**) sau **molie-de-stup,** găselniţă[1] (*Galleria mellonella*). [Din sl. *molĭ*].

molíft m. v. molid.

molíftă f. v. molitvă.

mólima, molime f. (pop.) nume dat bolilor contagioase (la oameni şi la animale); epidemie: *în vremea molevmii.* GHICA; *nu bat molimele pe cei răi şi sîngeroşi? nu cad trăsniţi proştii şi nelegiuiţii?* SAD.; (şi: (înv.) **molevmă**). [Din gr. mod. *mólema*].

molipseálă f. (rar) molipsire. [*Molipsi* + *-eală*].

molipsí, molipsesc vb. **1.** (înv.; tr.) a face să fie nociv; a infecta, a vicia; **2.** (tr.) a transmite cuiva o boală contagioasă; a contamina, a contagia: *batistele scoteau ..., la nas şi le puneau, crezînd că-i molipseşte mirosurile gropii.* MACED.; *o oaie molipseşte toată turma.* POP.; **3.** (refl.) a se îmbolnăvi prin contaminare: *pe copii îi obliga să poarte mănuşi să nu se molipsească.* CĂL.; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a influenţa sau a se lăsa influenţat (în rău): *viţiul de care este molipsită viaţa noastră publică.* MAIOR.; *colonelul nu se lăsă molipsit de calmul flului său.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi reg.) **molivsi, molevsi**). [Din gr. mod. ***mólepsa*** (aor. lui ***molévo***)].

molipsíre, molipsiri f. faptul de a (se) molipsi; contaminare, contagiune, molipseală. [V. *molipsi*].

molipsít, ~ţi, molipsită, ~e a. contaminat, infectat: *se izolează persoanele molipsite.* [V. *molipsi*].

molipsitór, ~i, molipsitoáre a. care molipseşte; contagios, infecţios: *o sorâ moartă de o boală molipsitoare.* CĂL.; (fig.) *izbucnea într-un rîs molipsitor.* V.R. [*Molipsi* + *-tor*].

molisól, molisoluri n. **1.** strat de sol din regiunea cercului polar de nord, care se dezgheaţă în timpul verii polare; **2.** (la pl.) clasă de soluri bogate în humus (ex. cernoziomurile). [Din fr. *mollisol*].

molişór, ~i, molişoáre a. (rar) molicel. // f. pl. mică plantă erbacee din familia orhideelor, cu tulpina dreaptă, în trei muchii, cu frunze lanceolate, cu flori verzi-gălbui, dispuse în spic la vîrful tulpinii (*Liparis loeselii*). [*Moale* + *-işor*].

molítfă f. v. molitvă.

molitfélnic n. v. molitvelnic.

molítvă, molitve f. **1.** rugăciune pentru iertarea păcatelor, citită de preot în împrejurări speciale; (p. ext.) oficierea acestei rugăciuni: *vro moliftă să-i citeşti.* PANN; *părinte, ... eu aş lăsa ceva de o moliftă.* SAD.; **2.** (fig.) dojană, ceartă: *mi-a făcut o molitvă!;* **3.** (reg.) agheasmă; **4.** (înv.; artic.) termen de reverenţă folosit pentru a vorbi cu (sau despre) clerici: *să vii, molifta ta, îndată, ca să binecuvîntezi praporul.* SAD.; (şi: **molitfă, moliftă**). [Din sl. *molitva*].

molitvélnic, molitvelnice n. carte ortodoxă de rugăciuni pentru conferirea sfintelor taine şi a altor rînduieli bisericeşti, de sfinţire, de binefacere; trebnic: *cere-n grab-un molitfelnic şi începe a-i citi.* PANN; *în tot molitvelnicul nu-i o singură slujbă pentru surparea balaurului.* AG.; (şi: **molitfelnic, molitvenic**). [Din sl. *molitvinikŭ*].

molitvénic n. v. molitvelnic.

molitví, molitvesc vb. (reg.; tr.) a dezlega de păcate; (p. ext.) a purifica (prin citirea unei molitve, ungere cu mir, stropire cu agheasmă). [De la *molitvă*].

molivsí vb. v. molipsi.

molîu, ~i, molîie a. **1.** lipsit de energie, de vlagă; încet, molatic, leneş: *molîu la vorbă;* **2.** lipsit de voinţă, de hotărîre; apatic, bleg: *omul cu temperament molîu.* DELAVR.; (subst.) *Ştefan ... e un molîu, uşor de dus.* CĂL. [*Moale* + *-îu*].

mólia m. invar. v. mollah.

mollăh, mollahi m. titlu dat personalităţilor religioase, doctorilor în drept religios, în ţările musulmane; persoană avînd acest titlu: *potrivit unor comandanţi afgani, mollahul Omar s-ar ascunde în această zonă.* A.; (şi: **molla**). [Din fr. *mollah*].

molóh[1], molohi m. simbol al cruzimii, al rapacităţii; (p. ext.) forţă crudă care cere mereu jertfe; **2.** persoană, colectivitate etc. care se manifestă crud, rapace. [De la ***Moloh*** n. pr. (divinitate sîngeroasă feniciană)].

molóh[2], molohi m. şopîrlă din Australia, cu corpul acoperit cu ţepi. [Din fr. *moloch*].

molón, moloane n. bloc (mic) de piatră, folosit în zidărie. [Din fr. *moellon*].

molós, moloşi m. specie de cîini originară din Asia, de talie mare, cu părul lung şi mătăsos; cîine din această rasă. [Din fr. *molosse*].

moloşág, mdloşaguri n. (reg.) moină: *era ..., după o vreme de moloşag, cam pe la aprinsul lumînărilor.* SAD. [***Moale*** + *-oşag*].

molótru, molotri m. **1.** plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu frunze lanceolate, cu flori albastre dispuse în raceme alungite, cu fructul o păstaie cu multe seminţe (*Trigonella besseriana*): *frunză verde de molotru.* POP.; **molotru galben,** sulfină (*Melilotus officinalis*); **2.** numele a două plante erbacee din familia umbeliferelor: **a)** chimen (*Carum carvi*); **b)** molură (*Foeniculum vulgare*). [Din sl. *molotrĭ*].

molóz, molozuri n. material rezultat la dărîmarea unei clădiri (spărturi, praf de cărămidă, de mortar întărit etc.): *am văzut cu ochii mei două clădiri transformate în grămezi de moloz.* GHEŢIE. [Din turc. *moloz*].

mólto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) foarte; **molto allegro,** foare repede; **molto adagio,** foarte rar. [Cuv. it.].

moltón, moltoane n. ţesătură groasă, uşoară şi moale de bumbac sau de lînă, de obicei pufoasă pe amîndouă feţele: *halat de molton.* [Din fr. *molleton*].

molúră, moluri f. plantă erbacee aromatică, din familia umbeliferelor, cu flori galbene, ale cărei fructe sînt întrebuinţate în medicină; molotru, secărea (*Foeniculum vulgare*). [Cf. ***mălură***].

molúsc m. v. moluscă.

molúscă, moluşte f. (la pl.) încrengătură de animale nevertebrate, cu corpul moale, fără articulaţii (protejat la unele de o cochilie calcaroasă), care se deplasează cel mai adesea cu ajutorul unui picior musculos (*Mollusca*); (şi la sg.) animal din această încrengătură (ex.: melcul, scoica, stridia etc.): *anumite moluşte au ochi foarte asemănători cu ai mamiferelor.* BL.; (şi: (înv.) **molusc**). [Din lat. ***molluscus,*** fr. ***mollusque,*** germ. ***Molluske***].

momeálă, momeli şi (înv.) **momele** f. **1.** faptul de a momi; (p. ext.) mijloc folosit pentru a atrage sau a interesa pe cineva într-o acţiune; ceea ce atrage, ce ispiteşte, ce ademeneşte prin înşelăciune: *tata mă amîna cu momele.* CR.; **a umbla cu şoşele, cu momele,** a căuta să amăgească; **2.** hrană pusă în undiţă pentru a atrage şi prinde peştii; hrană pusă pentru a atrage vînatul; nadă: *undiţa fără momeală nimic nu-ţi dobîndeşte.* Z. [*Momi* + *-eală*].

momént, momente n. **1.** interval scurt de timp; clipă, secundă, minut: *aşteaptă un moment;* **de moment,** de scurtă durată; vremelnic, efemer: *tot ce se petrecuse ... se explica printr-o pornire de moment.* GHEŢIE; *succes de moment;* **pentru (un) moment,** deocamdată, provizoriu; pentru scurt timp: *meritul acesta era pentru moment rezervat unui june obscur.* FIL.; **pe moment,** în prima clipă, în clipa aceea: *pe moment, n-am sesizat pericolul;* **la moment,** imediat, pe loc; **din moment în moment** sau **dintr-un moment într-altul,** îndată, imediat, chiar acum: *aştept ... o telegramă din moment în moment.* CAR.; **în tot momentul,** mereu: *apar necazuri în tot momentul;* **(nici) un moment,** nici o clipă, deloc: *nu m-am gîndit că mă înşeală nici un moment;* **din moment ce ...,** de vreme ce ..., deoarece: *din moment ce a plecat din casă, n-ar mai vrea să aibă tratative directe cu ea.* REBR.; **un moment (vă rog),** se spune pentru a solicita cuiva o clipă de răgaz, **2.** etapă, fază de desfăşurare a unui proces: *diferite momente ale vieţii.* MAIOR.; *concepte ca romantic şi clasic ... nu sînt simple momente*

istorice, ci categorii universale. CĂL.; **moment de răscruce,** schimbare radicală, cotitură; **din primul moment,** de la început: *m-a decepționat din primul moment;* **la un moment dat,** într-un anumit timp (nedeterminat); deodată: *la un moment dat își frecă palmele.* PR.; **3.** specie a genului epic (inițiată în literatura română de I. L. Caragiale), care surprinde un instantaneu semnificativ din viața cotidiană; **4.** termen, dată: *vine un moment al anului cînd deodată vînătoarea se închide.* OD.; **5.** timpul de față sau cel despre care se vorbește: *momentul e solemn: pe brațe se ridică cosciugul meu de lemn.* MACED.; *se lansă într-o lungă disertație despre conjunctura economică a momentului.* GHEȚIE; **6.** ocazie favorabilă, prilej: *ți-oi da de știre cînd a veni momentul.* AL.; **7.** (fiz.) mărime care caracterizează localizarea sau repartiția spațială a unei alte mărimi (forță, masă etc.) în raport cu un punct, o axă sau un plan. [Din lat. ***momentum,*** fr. ***moment,*** it. ***momento,*** germ. ***Moment***].

momentán, ~i, momentană, ~e a. **1.** care durează (numai) un moment; temporar, trecător, vremelnic: *să ia și această măsură momentană.* MAIOR.; **2.** (gram.) care exprimă acțiuni de durată scurtă. // adv. **1.** în momentul de față, în prezent, actualmente, acum; deocamdată: *momentan, cu banii cum stați?* GHEȚIE; **2.** (rar) pentru foarte scurt timp, pentru moment. [Din lat. ***momentaneus,*** it. ***momentaneo,*** fr. ***momentane,*** germ. ***momentan***].

momentós, ~și, momentoásă, ~e a. (înv.) de actualitate; (p. ext.) important pentru momentul actual: *împrejurările momentoase ale epocii în care trăim.* OD. [***Moment*** + ***-os***].

momí, momesc vb. (tr.) **1.** a atrage pe cineva prin momeli, prin promisiuni mincinoase, prin mănguliri, daruri etc.; a ademeni, a amăgi: *cum momim și noi pe prunci.* PANN; *le momea cu vedenia unei vieți ușoare și bogate.* M.CAR.; **2.** a seduce: *leliițele ... umblă să momească pe tineri.* ISP.; **3.** (spec.) a ademeni cu momeală pești sau alte animale pentru a le prinde; **4.** a potoli, a domoli (pentru scurt timp, superficial); a amăgi: *își momi foamea.* [Din bulg. ***mamja,*** sb. ***mamiti***].

mómilă f. v. **namilă.**

momíre, momíri f. (rar) acțiunea de a momi și rezultatul ei. [V. ***momi***].

momitór, ~i, momitoáre a. (rar) care momește; atrăgător, ademenitor, înșelător. [***Momi*** + ***-tor***].

momíță[1], momițe f. momeală; **a umbla cu chichițe și momițe,** a căuta să înșele. [Et. nec.].

momíță[2] f. v. **moimiță.**

momíță[3], momițe f. (pop.) **1.** ganglion; **2.** (spec.; mai ales la pl.) nume dat unor organe glandulare (pancreas, timus, ganglioni etc.) de la viței sau miel, din care se prepară unele mîncăruri; lapți, mură[2]: *avem ficăței de pasăre ..., măduvioare ..., momițe cu țelină.* PR. [Din bulg. ***momica***].

momițărie, momițării f. (reg.) maimuțărie; (p. ext.) imitație: *ce este progresul de astăzi? ... o momițărie de tot ce se petrece aiurea.* AL. [***Momiță[2]*** + ***-ărie***].

momițói, momițoi m. (rar) maimuțoi: *ne pare mai glorios a număra între strămoșii noștri un momițoi decît un fel de înger căzut.* C. [***Momiță*** + ***-oi***].

momîiáță, momîiețe f. (reg.) mogîldeață; nălucă: *văd prin întuneric și ploaie, în mijlocul drumului, o momîiață.* SAD. [Cf. ***momîie***].

momîie, momîi f. **1.** schelet de lemn înfășurat în paie și îmbrăcat în zdrențe, imitînd un om, pus în grădini sau în țarini pentru a speria păsările dăunătoare culturilor; sperietoare; măgăoaie: *ca momîi de-a cîmpului.* POP.; **2.** (fig.) epitet pentru o ființă urîtă; **3.** (fig.) om de paie, pasiv, lipsit de inițiativă; marionetă; **4.** mogîldeață; **5.** (înv.) semn de hotar: *hotărînd moșiele ș-așezînd momîiele.* POP.; (și: **mămîie**). [Et. nec.; cf. slovac. ***mamona*** „fantomă", gr. mod. ***mamúnas*** „gogoriță"].

momîrlăn[1], momîrlani m. (reg.) **1.** om prost, bădăran; **2.** numele unui dans popular; **3. de-a mîmirlanului,** numele unui joc de copii. [Et. nec.; cf. ***mîrlan, modîrlan***].

momîrlăn[2], momîrlane n. (reg.) **1.** moviliță de pămînt făcută de rîme; **2.** momîie pusă ca sperietoare sau ca semn de hotar. [Et. nec.; cf. ***momîie***].

momórdică, momordici f. familie de plante tropicale din familia cucurbitaceelor, dintre care cele mai cunoscute sînt *Momordica balsamina* și *Momordica charantia,* aceasta din urmă pentru proprietățile ei antidiabetice. [Din lat. ***momordica,*** fr. ***momordique***].

monádă, monade f. **1.** (filoz.) unitate simplă, perfectă din care ar fi alcătuită lumea (în concepția unor filozofi); (spec.; la Leibniz) substanță de natură spirituală, simplă, activă și indivizibilă, element primordial al tuturor lucrurilor: *monadele lui Leibniz sînt un fel de atomi spirituali, inaccesibili influențelor externe; ... în fiecare monadă ... este o lume care izvorăște din sine însăși ...; fiecare monadă e ca o oglindă psihică a lumii.* BL.; **2.** animal inferior, microscopic, unicelular. [Din fr. ***monade,*** germ. ***Monade***].

monadélf, ~i, monadelfă, ~e a. (despre stamine) care formează un mănuchi; (p. ext.; despre plante) cu staminele reunite într-un singur mănunchi. [Din fr. ***monadelphe***].

monádic, ~ci, monadică, ~ce a. (rar) care ține de monadă, propriu monadei, referitor la monadă: *are inconștientul înfățișarea monadică a unei personalități sau o formă de natură mai impersonală?* BL. [***Monadă*** + ***-ic***].

monadísm n. (filoz.) monadologie: *propunem ... un examen comparativ între concepția monadismului și pictura barocului.* BL. [Din fr. ***monadisme***].

monadíst, ~și, monadistă, ~e a. care ține de monadism, propriu monadismului, referitor la monadism. // m., f. adept al monadismului. [Din fr. ***monadiste***].

monadológic, ~ci, monadologică, ~ce a. care ține de monadologie, propriu monadologiei, referitor la monadologie: *Fichte realizează ... un pandant al viziunii monadologice leibniziene.* BL. [Din fr. ***monadologique***].

monadología f. teorie a monadelor, la Leibniz (și la adepții săi); monadism: *se ivesc zeii tutelari ...: monadologia individualistă a lui Leibniz și folclorismul lui Herder.* BL. [Din fr. ***monadologie***].

monáh, monahi m. călugăr: *monahi, cunoscătorii vieții pămîntene.* EM.; *cerem monahului ceea ce ne lipsește nouă.* CĂL. [Din sl. ***monahŭ,*** gr. mod. ***monahós***].

monahál, ~i, monahală, ~e a. care aparține monahului, specific monahului sau vieții de monah; călugăresc, monahicesc: *viața monahală ... își are și ea amărăciunile ei.* FIL.; *îmi plăcea atunci să asemăn soarta artistului cu chemarea monahală.* EL. [Din fr. ***monacal*** (după *monah*)].

monahicésc, ~ști, monahiceáscă, ~ești a. monahal: *consultînd regulile monahicești.* OD. [***Monah*** + ***-icesc***].

monáhie[1], monahii f. călugăriță: *monahul sau monahia nu este slobodă a-și lăsa mănăstirea.* PRAV.; *Eufrosina monahia i-a strămutat în mănăstirea Snavogul.* OD.; (accent. și: ***monahíe***). [Din sl. ***monahija,*** gr. mod. ***monahí***].

monahíe[2], monahii f. (rar) monahism. [***Monah*** + ***-ie***].

monahísm n. **1.** stare, viață, calitate de monah; călugărie, monahie[2]: *îmbrăcînd haina ... monahismului.* HASD.; **2.** instituția călugăriei: *această idee ... a pătruns pînă și în monahismul egalitar.* OD. [***Monah*** + ***-ism***].

monándră, ~e a. (despre flori) cu androceul format dintr-o singură stamină; (p. ext.; despre plante) care are asemenea flori. [Din fr. ***monandre***].

monárc m. v. **monarh.**

monárh, monarhi m. conducător (rege, împărat, țar, șah, emir) al unei monarhii; suveran: *un Ludovic e mai întîi monarh și numai în urmă francez.* PETR.; (fig.) *tu adorat și dulce al nopților monarc!* EM.; (și: **monarc**). [Din gr. mod. ***monárhis,*** germ. ***Monarch,*** fr. ***monarque***].

monarhí, monarhesc vb. (înv.; intr.) a stăpîni în calitate de monarh. [De la ***monarh***].

monárhic, ~ci, monarhică, ~ce a. **1.** care aparține monarhului sau monarhiei, referitor la monarh sau la monarhie; monarhicesc: *vor să desființeze pînă și titlul monarhic.* EM.; **2.** care susține, care sprijină monarhia; monarhist: *are idei monarhice.* [Din fr. ***monarchique,*** germ. ***monarchisch***].

monarhicésc, ~ști, monarhiceáscă, ~ești a. (înv.) monarhic: *face o oslăbire între stăpînirea republicană și cea monarhicească.* B.-DEL. [Cf. gr. mod. ***monarhikós,*** germ. ***monarchisch***].

monarhíe, monarhii f. **1.** formă de guvernămînt în care puterea supremă în stat aparține monarhului (rege, împărat, țar, șah, emir) și se transmite, de obicei, ereditar: *de ar fi monarhia cît de bună, cu vremea se mută în despoție.* B.-DEL.; *se vede odată mai mult folosul alternării guvernelor într-o monarhie reprezentativă.* MAIOR.; **monarhie constituțională,** formă de conducere a statului, în care puterea e împărțită între suveran și corpurile legiuitoare, fiind limitată de o constituție (cum era în România); **monarhie absolută,** formă de conducere în care suveranul are putere nelimitată și fără control (cum era în Rusia); **2.** stat guvernat de un monarh; (p. restr.) regat: *a vizitat monarhiile europene.* [Din gr. mod. ***monarhía,*** lat. ***monarchia,*** germ. ***Monarchie,*** fr. ***monarchie***].

monarhísm n. doctrină politică a partizanilor monarhiei; atașament față de monarhie sau față de monarh; regalism. [Din fr. ***monarchisme***].

monarhíst, ~și, monarhistă, ~e a. care aparține monarhiei, referitor la monarhie, specific monarhiei; care susține, care sprijină monarhia; monarhic: *are preferințe monarhice; grupări monarhiste.* // m., f. adept, partizan al monarhiei; regalist. [Din fr. ***monarchiste***].

monastér, monastere n. (înv.) mănăstire: *monasterul călugărilor dominicani.* FIL. [Din fr. ***monastère,*** it. ***monastero***].

monástic, ~ci, monastică, ~ce a. mănăstiresc; referitor la călugări, de călugăr: *clerul laic și monastic.* EM.; *viață monastică.* [Din fr. ***monastique***].

monastíre f. v. **mănăstire.**

monazít, monazite n. fosfat natural al unor pămînturi rare (ceriu, toriu, lantan etc.) de culoare galben-brună, roșie sau verde, cu luciu sticlos, fiind adesea radioactiv. [Din fr. ***monazite***].

mondáni, mondănesc și **móndăn** vb. (reg.; intr.) a dondăni; a bombăni. [Et. nec.].

mondén, ~i, mondenă, ~e a. **1.** care ține de viața de societate (divertismente, reuniuni, petreceri etc.); care privește sau reflectă o astfel de viață: *citește ... pe iubiții săi cronicari mondeni.* VLAH.; *duc o viață mondenă; frecventez spectacole, merg în vizite.* GHEȚIE; **2.** (adesea subst.) căruia îi place viața de societate: *nu putea deveni mondenă, nu-i plăcea să iasă în fiecare seară, cum o sileam eu.* EL.; *Proust era un monden, avea prieteni, un anturaj.* PR. [Din fr. ***mondain***].

mondenitáte, mondenități f. **1.** faptul de a fi monden; înclinare spre viața mondenă: *ca monden se silește să urmeze cu exactitate mecanica mondenității.* CĂL.; **2.** (la pl.) evenimente,

întîmplări, particularităţi ale vieţii mondene: *îi plăceau mondenităţile.* [***Monden*** + *-itate*; cf. fr. ***mondanité***].

mondiál, ~i, mondială, ~e a. **1.** care aparţine lumii întregi, referitor la lumea întreagă; răspîndit, cunoscut în toată lumea; care interesează sau antrenează întreaga lume: *greve, sînge, nebunie, foame, plînset mondial.* BAC.; *faimă mondială;* **2.** la care participă (aproape) întreaga lume, majoritatea ţărilor: *asta înseamnă că o să avem în curînd un nou război mondial.* GHEŢIE. [Din fr. ***mondial***].

mondialísm n. doctrină politică care preconizează unitatea politică şi economică a lumii, considerată ca o comunitate umană unică. [Din fr. ***mondialisme***].

mondialíst, ~şti, mondialistă, ~e a. care aparţine mondialismului, referitor la mondialism. // m., f. adept al mondialismului [Din fr. ***mondialiste***].

mondializá, mondializez vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină mondial; a (se) extinde la scară mondială; a globaliza: *criza economică se mondializează.* [Din fr. ***mondialiser***].

mondializáre, mondializări f. acţiunea de a (se) mondializa şi rezultatul ei; globalizare: *stînga radicală înfierează ... vehement mondializarea.* D. [V. ***mondializa***].

mondír n. v. **mundir.**

mondoeconomíe f. ansamblul relaţiilor economice dintre ţări; economie mondială. [Din fr. ***mondo-économie***].

mondorămă, mondorame f. emisiune, rubrică ce grupează note, informaţii din ştiinţa, tehnica, economia etc. din întreaga lume. [***Mondo-*** (<fr. ***monde***) + [*pano*]***rama***].

mondoviziúne f. sistem de transmisiune simultană în diverse părţi ale lumii a unor imagini de televiziune prin sateliţi artificiali. [Din fr. ***mondovision***].

monédă, monede şi (pop.) **monezi** f. **1.** ban de metal (rar de hîrtie), cu curs legal într-un stat: *avea pitulate într-un loc tainic din scrin zece monede de aur.* GHEŢIE; **monedă divizionară** (sau **de bilon**), monedă cu valoare proprie redusă sau inferioară valorii ei nominale, reprezentînd o subdiviziune sau un multiplu al unităţii monetare legale; **hîrtie-monedă,** v. **hîrtie; a bate** (sau **a tăia, a face**) **monedă,** a emite bani de metal; **a plăti** (sau **a răspunde**) **cu aceeaşi monedă,** a se comporta faţă de cineva la fel cum s-a comportat acesta într-o situaţie similară: *buna-creştere îl împiedică să-mi răspundă cu aceeaşi monedă.* PR.; **2.** (p. gener.) ban de metal (cu valoare mică); mărunţiş: *ne arunca ceva monedă.* NEGR.; (şi: **monétă**). [Din gr. mod. ***monédha,*** it. ***moneta***].

monegásc, ~ci, monegască, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Pricipatului Monaco sau populaţiei lui, referitor la Monaco sau la populaţia acestuia. // m., f. persoană (originară) din Principatul Monaco. [Din fr. ***monégasque,*** it. ***monegasco***].

moném, moneme n. cea mai mică unitate lingvistică dotată cu semnificaţie. [Din fr. ***monème***].

monéră, monere f. protozoar ipotetic, imaginat de biologul Haeckel, constituit dintr-o singură celulă, fără nucleu, care ar face trecerea de la materia lipsită de viaţă la cea vie. [Din fr. ***monère,*** germ. ***Moner***].

monetár, ~i, monetară, ~e a. care aparţine monedei, referitor la monedă: *criza monetară ... sfîşie societatea întreagă.* FIL.; **sistem monetar,** ansamblul reglementărilor legale referitoare la moneda unui stat; **masă monetară,** v. **masă**[2]. // n. inventar al banilor, sortaţi pe cupiuri şi monede. // m. persoană care lucrează la baterea de monede. [Din fr. ***monétaire***].

monétă f. v. **monedă.**

monetarísm n. teorie economică care susţine că evoluţia economiei unei ţări este influenţată, în principal, de masa banilor în circulaţie. [Din it. ***monetarismo***].

monetaríst, ~şti, monetaristă, ~e a. care ţine de monetarism, referitor la monetarism: *teorii monetariste.* // m., f. adept al monetarismului. [***Monetar*** + *-ist*].

monetărie, monetării f. **1.** întreprindere (de stat) unde se bat monede: *Monetăria Statului;* **2.** (col.) cantitate mare de monede. [***Monetă*** + *-ărie*].

monética f. totalitatea tehnicilor electronice, informatice şi telematice care permit efectuarea tranzacţiilor monetare şi transferuri de fonduri (ex.: carduri bancare, virament electronic, distribuitori automatici etc.): (adj.) *gestiune monetică.* [Din fr. ***monétique***].

monetizá, monetizez vb. (tr.) **1.** a transforma metalul în monedă; a bate moneda; **2.** (fig.) a supraaprecia, a supraestima: *toată lumea zice: „aţi monetizat".* D. [Din fr. ***monétiser***].

monetizáre, monetizări f. (rar) acţiunea de a monetiza şi rezultatul ei. [V. ***monetiza***].

mongól, ~i, mongolă, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Mongoliei sau locuitorilor ei, referitor la Mongolia sau la locuitorii acesteia; mongolic: *pelerina aceea îmblănită, himalayană ... îmi dă un aspect de muntean mongol.* EL.; **rasă mongolă,** rasă mongoloidă. // m. pl. **1.** popor constituit ca naţiune în Mongolia; **2.** (p. ext.) conglomerat de populaţii eterogene care locuiesc pe un vast teritoriu din Asia Centrală. // m., f. persoană (originară) din Mongolia; (p. ext.) persoană care aparţine populaţiei din Asia Centrală. [Din fr. ***mongol***].

mongólic, ~ci, mongolică, ~ce a. mongol: *basm cu aventuri mongolice.* CĂL.; **limbi mongolice,** familie de limbi vorbite de mongoli pe un vast teritoriu din Asia Centrală şi septentrională. [Din fr. ***mongolique***].

mongolíd, ~zi, mongolidă, ~e a. **1. rasă mongolidă,** denumirea dată uneia dintre cele trei rase omeneşti, răspîndită mai ales în Asia Centrală, caracterizată prin statură mică, prin culoarea galbenă a pielii, nasul turtit şi ochii oblici; rasă galbenă, rasă mongolă, rasă mongoloidă: *şi indienii din America aparţin rasei mongolide;* **2.** care aparţine, care este caracteristic acestei rase, referitor la această rasă. // m., f. persoană aparţinînd acestei rase. [Din germ. ***mongolid, Mongolide***].

mongolísm n. boală congenitală cauzată de o aberaţie cromozomială, caracterizată prin idioţie şi printr-un facies de tip mongoloid; sindromul Down. [Din fr. ***mongolisme***].

mongolíst, ~şti, mongolistă, ~e m., f. specialist în mongolistică. [Din germ. ***Mongolist***].

mongolístică f. disciplină ştiinţifică care studiază limba, cultura şi civilizaţia mongolă: *domeniul meu de specializare este mongolistica, de fapt, ... lingvistica altaică.* CF. [Din germ. ***Mongolistik***].

mongoloíd, ~zi, mongoloidă, ~e a. care prezintă caracterele fizice (asemănătoare cu) ale unui mongol: *are o figură mongoloidă;* (impropriu) **rasă mongoloidă,** rasă mongolidă. // m., f. persoană care, fără să fie mongol, are unele trăsături asemănătoare. [Din fr. ***mongoloïde***].

monília f. gen de plante saprofite care pot deveni patogene, provocînd micoze; candida. [Din fr., it. ***monilia***].

moniliózá, monilioze f. **1.** boală a pomilor fructiferi, produsă de o ciupercă parazită, care provoacă mumifierea şi putrezirea fructelor; **2.** candidoză. [Din fr. ***moniliose***].

monísm n. (filoz.) doctrină care consideră universul ca o unitate, ca o existenţă colectivă unică, guvernată de un principiu unic (spiritual sau material); (p. ext.) orice concepţie care explică printr-un singur principiu multitudinea fenomenelor dintr-un domeniu determinat: *nu idealism şi realism, – monism şi pluralism, iată adevăratele antiteze.* EM. [Din fr. ***monisme***].

moníst, ~şti, monîstă, ~e a. care aparţine monismului, referitor la monism, conform cu monismul: *materialismul, fiind monist, e mai idealist decît oricare pluralism.* EM. // m., f. adept al monismului. [Din fr. ***moniste***].

monitór[1]**, ~i, monitoáre** m., f. **1.** (înv.) elev mai avansat decît ceilalţi, care instruia o grupă de elevi, ajutîndu-l astfel pe învăţător la predare, după principiile lancasterianismului; elev care menţinea disciplina într-o clasă (în lipsa profesorului): *Vucea ... preda lancasterian, prin generali şi monitori.* CĂL.; *monitor, dă-i atîtea cu dunga şi atîtea cu latul.* SOR.; **2.** persoană care învaţă sau supraveghează pe cei ce doresc să practice schiul; **3.** specialist care face parte dintr-un grup de observatori aparţinînd unor organisme internaţionale (economice, sociale, politice, sportive etc.). // n. **1.** aparat pentru controlul unei instalaţii de telecomunicaţii, folosit în exploatarea acesteia; ecranul acestui aparat; **2.** dispozitiv dotat cu ecran, ataşat la calculatoare pentru afişarea în timp real, sub formă video, a informaţiilor prelucrate: *pe monitoarele instalate ... vor putea fi văzute episoadele pilot ale noilor seriale şi telenovele.* A.; **3.** program în sistemul de exploatare a unui calculator care asigură coordonarea între ele a mai multor operaţii; **4.** dispozitiv electronic destinat supravegherii automatizate a pacienţilor în unităţile de terapie intensivă de reanimare cardiacă sau pe parcursul unei operaţii; **5.** titlu dat unor publicaţii periodice (oficiale): *Monitorul oficial.* [Din fr. ***moniteur,*** lat., engl. ***monitor***].

monitór[2]**, monitoare** n. navă fluvială de război blindată, de tonaj mic. [Din fr. ***monitor***].

monitoriál a. **sistem monitorial, a)** metodă pedagogică de predare prin monitori[1]; lancasterian; **b)** metodă de observare, de supraveghere de către un organism internaţinal a mersului unor lucruri, cu scopul îndreptării, eliminării eventualelor nereguli. [Din engl., fr. ***monitorial***].

monitorizá, monitorizez vb. (tr.) **1.** a supraveghea prin intermediul unor monitori[1]: *se va monitoriza activitatea bancară;* **2.** a supraveghea cu ajutorul unor monitoare[1]. [***Monitor***[1] + *-iza;* cf. engl. ***monitor***].

monitorizáre, monitorizări f. acţiunea de a monitoriza şi rezultatul ei. [V. ***monitoriza;*** cf. engl. ***monitoring***].

monitorizát, ~ţi, monitorizată, ~e a. pus sub supravegherea unor monitori[1]: *ţări monitorizate.* [V. ***monitoriza***].

monitiúne, monitiuni f. (livr.) avertisment dat de un reprezentant al bisericii catolice; (p. gener.) observaţie, mustrare: *monitiune părintească.* [Din lat. ***monitio, -onis,*** fr. ***monition,*** it. ***monizione***].

mono-[1] element de compunere cu sensul „unic", „singur", „o dată". [Din fr. ***mono-***].

móno[2] a. invar. monofonic. [Din fr., engl. ***mono***].

monoachénă, monoachene f. fruct format dintr-o singură achenă. [***Mono-***[1] + ***achenă***].

monoácid, ~zi, monoacidă, ~e a. (despre acizi) cu un singur atom de hidrogen în moleculă. [Din fr. ***monoacide***].

monoandríe f. formă de căsătorie în care femeia are un singur soţ. [Din fr. ***monoandrie***].

monoarticulár, ~i, monoarticulară, ~e a. (anat.) cu o singură articulaţie. [Din fr. ***monoarticulaire***].

monoartrítă, monoartrite f. artropatie care afectează îndeosebi cotul şi genunchiul la cîţiva ani după o fractură. [Din fr. *monoarthrite*].

monoatómic, ~ci, monoatomică, ~ce a. (despre molecule) format dintr-un singur atom; (despre substanţe) cu molecule formate dintr-un atom. [Din fr. *monoatomique*].

monoáx, ~cşi, monoaxă, ~e a. (tehn.) cu un singur ax. [Din fr. *monoaxe*].

monobăzic, ~ci, monobazică, ~ce a. **acid monobazic**, acid cu un singur atom de hidrogen în moleculă, apt de a fi înlocuit cu un metal şi formînd o singură serie de săruri. [Din fr. *monobasique*].

monoblást, monoblaste n. prima celulă precursoare a seriei monocitare. [Din fr. *monoblaste*].

monoblepsíe, monoblepsii f. **1.** tulburare a vederii în care capacitatea de percepţie vizuală a unui ochi este net superioară faţă de cea a celuilalt ochi; **2.** formă de daltonism în care subiectul percepe doar o singură culoare. [Din fr. *monoblepsie*].

monoblóc, monoblocuri n. aparat, dispozitiv, sistem tehnic format dintr-un singur bloc nedemontabil; (adj.) *aparat monobloc*. [Din fr. *monobloc*].

monocamerál, ~i, monocameralá, ~e a. (despre sistemul legislativ al unor state) cu o singură cameră; cu o singură adunare parlamentară. [Din fr. *monocamérale*, it. *monocamerale*].

monocameralísm n. sistem politic în care parlamentul este compus dintr-o singură cameră. [Din fr. *monocaméralisme*].

monocárp, ~i, monocarpă, ~e a. (despre plante) care înfloreşte şi face fruct o singură dată în timpul vieţii. [Din fr. *monocarpe*].

monocarpelár, ~i, monocarpelară, ~e a. (despre flori) cu gineceul format dintr-o singură carpelă. [Din fr. *monocarpellaire*].

monocelulár, ~i, monocelulară, ~e a. constituit dintr-o singură celulă; unicelular: *organisme monocelulare*. [*Mono-*[1] + *celular*].

monocér, monoceri m. animal (fabulos) cu un singur corn. [Din fr. *monocère*].

monocíclic, ~ci, monociclică, ~ce a. (biol.) care prezintă o singură perioadă de înmulţire pe an: *specii monociclice*. [Din fr. *monocyclique*].

monocíclu, monocicluri n. vehicul cu o singură roată, folosit de acrobaţi la circ. [Din fr. *monocycle*].

monocilíndric, ~ci, monocilindrică, ~ce a. cu un singur cilindru: *compresor monocilindric*. [Din fr. *monocylindrique*].

monocinétic, ~ci, monocinetică, ~ce a. (fiz.) alcătuit din particule care au toate aceeaşi viteză: *fascicule monocinetice*. [Din fr. *monocinétique*].

monocíp, monocipuri n. (electron.) circuit integrat cu schema electrică la comandă, realizat după o tehnologie de proiectare tipizată. [Din engl. *monochip*].

monocít, monocite n. tip de globulă albă, monocelulară, de dimensiuni mari, derivată din monoblastul măduvei osoase; (şi: **monocită**). [Din fr. *monocyte*].

monocítă f. v. **monocit**.

monocitopeníe f. reducere a numărului de monocite din sînge. [Din fr. *monocytopénie*].

monocitóză f. creştere a numărului monocitelor din sînge, în unele boli infecţioase, îndeosebi în mononucleoza infecţioasă; (p. ext.) mononucleoză (infecţioasă). [Din fr. *monocytose*].

monoclamidée, monoclamidee f. (la pl.) grup de plante dicotiledonate anemofile, ale căror flori au periantul redus, simplu; (şi la sg.) plantă din acest grup (ex.: fagul, nucul etc.). [Din fr. *monochlamydés*].

monoclăt, ~ţi, monoclată, ~e a. şi m. (bărbat) care poartă monoclu. [De la *monoclu*].

monoclinál, ~i, monoclinală, ~e a. (despre straturi geologice cutate) care aparţine unui singur flanc cutat. // n. succesiune de straturi care prezintă aceeaşi înclinare şi acelaşi sens. [Din fr. *monoclinal*].

monoclínic, ~ci, monoclinică, ~ce a. (despre cristale) în formă de prismă cu două axe perpendiculare între ele, iar a treia axă înclinată faţă de primele două. [Din fr. *monoclinique*].

monoclorbenzén n. derivat monoclorurat al benzenului, lichid, incolor, cu miros specific, folosit ca intermediar în sinteza organică. [*Mono-*[1] + *clor* + *benzen*].

monoclorurát, ~ţi, monoclorurată, ~e a. (despre substanţe, compuşi, molecule) care are un atom de clor apărut prin clorurare. [Din fr. *monochloré*].

monóclu, monocluri n. **1.** lentilă montată într-o ramă metalică, care se fixa în orbita unui singur ochi, pentru a corecta un defect de vedere: *cu monoclu-n ochi*. EM.; **2.** pansament care acoperă un singur ochi. [Din fr. *monocle*].

monocolór, ~i, monocoloră, ~e a. **1.** care are o singură culoare; **2.** (fig.) cu o singură orientare politică: *guvern monocolor*. [*Mono-* + *color*].

monocórd, ~zi, monocordă, ~e a. **1.** (despre instrumente muzicale) cu o singură coardă, care vibrează într-un singur ton; **2.** (fig.) monoton, inexpresiv: *problematica amplă, dar cam monocordă a categoriilor*. BL. // n. (pl. **monocorduri**) **1.** străvechi instrument muzical cu o singură coardă; **2.** (p. ext.) creaţie cu o singură dimensiune tematică. [Din fr. *monocorde*, lat. *monochordum*, germ. *Monochord*].

monocotiledón, ~i, monocotiledonă, ~e a. şi f. (bot.; rar) monocotiledonat. [Din lat. *monocotyledon*, fr. *monocotylédone*].

monocotiledonát, ~ţi, monocotiledonată, ~e a. (despre plante) al cărei embrion are un singur cotiledon; monocotiledon. // f. (la pl.) clasă de plante superioare erbacee, rar lemnoase, al căror embrion are un singur cotiledon; (şi la sg.) planta din această clasă (ex.: grîul, palmierul etc.). [Din fr. *monocotylédoné*].

monocristál, monocristale n. cristal unic cu atomii şi moleculele dispuse într-o reţea cristalină spaţială neîntreruptă. [Din fr. *monocristal*].

monocróm, ~i, monocromă, ~e a. **1.** de o singură culoare; monocromatic; **2.** executat într-o singură culoare: *pictură monocromă*; **3.** (fig.) uniform, monoton: *panoramă monocromă*. [Din fr. *monochrome*].

monocromátic, ~ci, monocromatică, ~ce a. **1.** monocrom; **2.** (despre radiaţii) alcătuit din componente cu aceeaşi lungime de undă; **lumină monocromatică**, lumină alcătuită din radiaţii de o singură lungime de undă, percepută de ochi ca avînd o singură culoare. [Din fr. *monochromatique*].

monocromatór, monocromatoare n. **1.** dispozitiv optic folosit la separarea radiaţiilor monocromatice dintr-un fascicul complex; **2.** dispozitiv electromagnetic folosit la separarea unui fascicul de particule monocinetice dintr-un fascicul neomogen. [Din fr. *monochromateur*].

monocromíe, monocromii f. **1.** calitatea de a fi monocrom; **2.** procedeu de pictură sau de tipar, constînd în folosirea unei singure culori. [Din fr. *monochromie*].

monoculár, ~i, monoculară, ~e a. **1.** (med.) care se realizează cu un singur ochi: *vedere monoculară*; **2.** (fiz.; despre sisteme optice) cu un singur ocular. [Din fr. *monoculaire*].

monocultúră, monoculturi f. **1.** sistem de cultivare a terenurilor agricole cu aceleaşi plante, mai mulţi ani în şir; **2.** predominare a plantaţiilor de un anumit fel (arbori de cafea, de cacao, bananieri etc.) într-o ţară, într-o regiune etc. [Din fr. *monoculture*].

monodactíl, ~i, monodactilă, ~e a. **1.** (despre oameni) care prezintă un singur deget la picior sau la mînă; **2.** (şi n.) (animal) soliped. [Din fr. *monodactyle*].

monodactilíe, monodactilii (rar) f. anomalie constînd în prezenţa unui singur deget la mînă sau la picior. [Din fr. *monodactylie*].

monodiá, monodiez vb. (tr.) a cînta o monodie. [De la *monodie*].

monodiát, ~ţi, monodiată, ~e a. (despre opere muzicale) interpretat ca monodie. [V. *monodia*].

monódic, ~ci, monodică, ~ce a. specific monodiei, referitor la monodie. [Din fr. *monodique*].

monodíe, monodii f. **1.** melodie interpretată de o singură voce sau de un ansamblu de vocl la unison, fără acompaniament; **2.** tip de muzică bazat pe o singură linie melodică; **3.** odă cîntată în tragedia greacă de un singur actor; (p. ext.) poem liric elegiac deplîngînd moartea unui erou: *străvechile monodii bizantine, de o transparenţă firească a undelor sonore*. C. [Din fr. *monodie*].

monodiére, monodieri f. acţiunea de a monodia. [V. *monodia*].

monodrámă, monodrame f. piesă de teatru în care joacă un singur personaj. [Din germ. *Monodrama*, it. *monodramma*].

monoelectrovalént, ~ţi, monoelectrovalentă, ~e a. (despre elemente chimice) care are electrovalenţa egală cu unitatea. [*Mono-*[1] + *electrovalent*].

monofág, ~gi, monofagă, ~ge a. şi m., f. (organism) care are ca mod de nutriţie monofagia. [Din fr. *monophage*, it. *monofago*].

monofagíe f. mod de nutriţie bazat pe un singur tip de hrană (specifică mai ales paraziţilor). [Din fr. *monophagie*].

monofazát, ~ţi, monofazată, ~e a. **1.** (despre un circuit electric alternativ) cu o singură fază; monofazic; **2.** (despre o maşină, o instalaţie etc.) care foloseşte circuitul electric cu o fază. [Din fr. *monophasé*].

monofázic, ~ci, monofazică, ~ce a. **1.** monofazat; **2.** (despre substanţe omogene) care prezintă, la un moment dat, o singură stare de agregare. [Din fr. *monophasique*].

monofazíe, monofazii f. tulburare de vorbire care se manifestă prin repetarea de către bolnav a aceluiaşi sunet, cuvînt etc. [Din engl. *monophasia*].

monofilétic, ~ci, monofiletică, ~ce a. (despre populaţii) care descinde dintr-un strămoş comun sau dintr-o singură populaţie. [Din fr. *monophylétique*].

monofizísm n. doctrină creştină care admite că Isus Hristos ar avea numai o singură natură (fie divină, fie umană); monofizitism: *bisericile orientale (apostolică armeană, etiopiană, coptă, iacobină siriacă şi indiană cultivă monofizismul*. [Din fr. *monophysisme*, it. *monofisismo*].

monofizít, ~ţi, monofizită, ~e a. care aparţine monofizismului, referitor la monofizism. // m., f. adept al monofizismului. [Din fr. *monophysite*, germ. *Monophysit*, it. *monofisita*].

monofizitísm n. monofizism. [Din germ. *Monophysitismus*].

monoflór, ~i, monoflorá, ~e a. (despre miere, polen etc.) cules de albine de la o singură specie de floare. [*Mono-*[1] + *flor*(al)].

monofobíe f. teamă patologică de singurătate. [Din fr. *monophobie*].

monofón, ~i, monofonă, ~e a. (despre melodie) executat de o singură voce sau de un singur instrument. // n. aparat telefonic la care microfonul şi receptorul sînt juxtapuse. [Din fr. *monophone*].

monofonemátic, ~ci, monofonematícă, ~ce a. (fon.; despre grupuri de sunete) cu valoarea unui singur fonem. [Din fr. *monophonématique*].

monofónic, ~ci, monofonícă, ~ce a. care ţine de monofonie, referitor la monofonie. [Din fr. *monophonique,* engl. *monophonic*].

monofoníe f. (fiz.) procedeu de transmitere şi captare a sunetului printr-un singur canal. [Din fr. *monophonie,* engl. *monophony*].

monofóto n. monotip adaptat pentru fotoculegere. [Din germ. *Monophoto*].

monoftóng, monoftongi m. vocală rezultată din reducerea unui diftong. [Din fr. *monophtongue*].

monoftongá, pers. 3 **monoftonghează** vb. (refl.; despre diftongi) a se reduce la o singură vocală. [Din fr. *monophtonguer*].

monoftongáre, monoftongări f. faptul de a se monoftonga. [V. *monoftonga*].

monoftongát, ~ţi, monoftongată, ~e a. (despre diftongi) redus la o singură vocală. [V. *monoftonga*].

monogám, ~i, monogamă, ~e a. **1.** (adesea subst.) căsătorit cu o singură persoană; monogamic; **2.** (despre familie, căsătorie) bazat pe monogamie; **3.** (despre plante) unisexuat. [Din fr. *monogame*].

monogámic, ~ci, monogamícă, ~ce a. monogam. [Din fr. *monogamique*].

monogamíe, monogamii f. **1.** formă de căsătorie în care bărbatul are o singură soţie, iar femeia un singur soţ; **2.** stare a unei plante monogame. [Din germ. *Monogamie,* fr. *monogamie*].

monogenétic, ~ci, monogenetícă, ~ce a. conform cu monogeneza; de monogeneză. [*Mono-*[1] + *genetic*].

monogenéză, monogeneze f. **1.** (biol.) înmulţire directă, fără alternare de generaţii sexuate şi asexuate; **2.** (p. ext.) punct de plecare unic, izvor comun al lucrurilor, fenomenelor etc. [Din fr. *monogenèse*].

monogénic, ~ci, monogenícă, ~ce a. (biol.; despre un caracter) condiţionat de o singură genă sau de o pereche de gene. [Din fr. *monogénique*].

monogeníe f. (biol.) producere de către o femelă numai de descendenţi masculi sau numai de descendenţi femele. [Din fr. *monogénie*].

monogenísm n. teorie antropologică după care toate rasele umane derivă dintr-un tip primitiv unic. [Din fr. *monogénisme*].

monogeníst, ~şti, monogenístă, ~e a. care aparţine monogenismului, referitor la monogenism. // m., f. adept al monogenismului. [Din fr. *monogéniste*].

monogérmă, monogerme a. (bot.; despre seminţe) cu un singur germen. [Din germ. *monogerm*].

monográf, monografi m. autor al unei monografii; monografist. [Din fr. *monographe*].

monografiá, monografiez vb. (rar; tr.) a trata monografic. [Din fr. *monografier*].

monográfic, ~ci, monografícă, ~ce a. care aparţine monografiei, referitor la monografie, propriu monografiei; cu caracter de monografie: *pastelul coşbucian e monografic.* CĂL.; *studiu monografic.* [Din fr. *monographique*].

monografíe, monografii f. studiu, lucrare (amplă) asupra unui subiect anumit (istorie, geografie, filologie etc.); (p. ext.) descriere amănunţită a unui subiect: *Zola face monografia unei familii în cîteva generaţii.* CĂL. [Din fr. *monographie*].

monografíst, ~şti, monografístă, ~e m., f. (rar) monograf. [Din it. *monografista*].

monográm n. v. **monogramă.**

monográmă, monograme f. semn scris, gravat, brodat etc., format prin alăturarea, împletirea sau suprapunerea iniţialelor numelui şi prenumelui unei persoane: *scria ... pe hîrtie cu monogramul său epistole.* CĂL.; *dădu peste o pecete din cuarţ de Islanda cu monograma sa.* GHEŢIE.; **monogramă christică,** formă prescurtată a numelui lui Isus Hristos, compusă din litere greceşti X (=ch) şi P (=r), ulterior JHS, rezultată din prescurtarea formulei „Jesus hominum salvator"; (şi: **monogram**). [Din fr. *monogramme*].

monogranulár, ~i, monogranuiară, ~e a. compus din granule de aceeaşi mărime. [Din fr. *monogranulaire*].

monohibríd, ~zi, monohibridă, ~e a. şi m., f. (organism) provenit din monohibridare. [Din fr. *monohybride*].

monohibridă, monohibridez vb. (tr.) a încrucişa indivizi care diferă printr-un singur caracter ereditar. [Din fr. *monohybrider*].

monohibridáre, monohibridări f. acţiunea de a monohibrida; monohibridism. [V. *monohibrida*].

monohibridát, ~ţi, monohibridată, ~e a. (despre specii, indivizi) încrucişat cu indivizi care diferă printr-un singur caracter ereditar. [V. *monohibrida*].

monohibridísm n. încrucişare între indivizi care diferă printr-un singur caracter ereditar; monohibridare. [Din fr. *monohybridisme*].

monohidrát, monohidraţi n. hidrat al unei substanţe solide care conţine o singură moleculă de apă. [Din fr. *monohydrate*].

monóic, ~ci, monoícă, ~ce a. (despre plante) cu flori unisexuate, mascule sau femele, pe aceeaşi tulpină; androgin (ex.: porumbul, nucul etc.). [Din fr. *monoïque*].

monoidéic, ~ci, monoideícă, ~ce a. (rar) care este preocupat, obsedat de o singură idee; care aparţine monoideismului, caracteristic monoideismului: *originalitatea fenomenului e asigurată ... de alţi factori, iar nu de viziunea spaţiului, la care recurge morfologia bîntuită de mania monoideică.* BL. [*Mono*[1]*-* + *ideic* (<*idee*)].

monoideísm n. stare de spirit caracterizată prin predominarea unei singure idei în gîndire. [Din fr. *monoïdéism*].

monokínă, monokine f. (la pl.) denumire dată unei serii de mediatori solubili de tip hormonal, secretaţi de macrofage şi monocite, cu rol în stimularea sau inhibarea proliferării şi funcţionării unor linii celulare; (şi la sg.) substanţă din această serie. [Din fr. *mónokine*].

monolíngv, ~i, monolingvă, ~e a. într-o singură limbă; unilingv: *dicţionar monolingv.* [Din fr. *monolingue*].

monolingvísm n. utilizare a unei singure limbi (cea maternă) de către un individ sau grup de indivizi. [Din fr. *monolinguisme*].

monolít, ~ţi, monolită, ~e a. **1.** alcătuit, construit dintr-o singură bucată, dintr-un singur bloc; monolitic; **beton monolit,** beton turnat în cofraje pe şantierul de construcţie; **2.** (fig.) unitar, omogen, bine sudat; trainic; monolitic: *partid monolit.* // m. monument realizat dintr-un singur bloc de piatră: *obeliscii sînt monoliţi.* OD.; **în monolit,** dintr-un singur bloc de piatră: *crucea aceasta este tăiată în monolit.* FIL. [Din fr. *monolithe*].

monolític, ~ci, monolitícă, ~ce a. **1.** referitor la monolit, de monolit; **2.** (fig.) bine închegat, unitar; solid; monolit: *o concepţie monolitică despre cultură ... nu oferă nici o şansă de a rezista criticii.* BL. [Din fr. *monolithique*].

monolitísm (rar) caracter monolitic. [Din fr. *monolithisme*].

monolitizá, monolitizez vb. (tr.) a îmbina printr-un procedeu umed elemente prefabricate din beton armat, turnate separat pentru ca astfel solidarizate să preia sarcinile exterioare. [*Monolit* + *-iza*].

monolitizáre, monolitizări f. acţiunea de a monolitiza şi rezultatul ei. [V. *monolitiza*].

monológ, monologuri şi **monoloage** n. **1.** scenă dintr-o lucrare dramatică în care un personaj, fiind singur pe scenă, îşi exprimă cu glas tare gîndurile, vorbind cu sine însuşi: *Serghe ţinea la monologul lui, decît nu ştia boabă din rol.* CAR.; **monolog interior,** procedeu literar specific romanului sau nuvelei de analiză psihologică, prin care personajul supune introspecţiei propriile sentimente, gînduri: *răsunătoarele lui articole porneau ca nişte monoloage interioare, dictate penei care le aşterne pe hîrtie.* PETR.; **2.** lucrare dramatică de proporţii reduse, de obicei cu caracter comic, destinată să fie rostită de un singur actor; scheci; **3.** discurs continuu, prelungit al unei persoane care monopolizează o discuţie, nedînd posibilitatea de replică interlocutorului; expunere orală, conferinţă, predică: *cu stîngăcie la început ..., îmi debitam lungile monologuri.* GHEŢIE; **4.** vorbire cu sine însuşi; soliloc. [Din fr. *monologue*].

monologá, monologhez vb. (intr.) a vorbi singur, fără a se adresa unui interlocutor; a vorbi cu sine însuşi; a monologiza: *fără ochii ei, am impresia că monologhez.* IBR. [Din fr. *monologuer*].

monológic, ~ci, monologícă, ~ce a. care se bazează pe monolog (interior); care aparţine unui monolog: *se mulţumeşte să exprime monologic sau dialogic reacţiunea verbală a omului comun.* CĂL. [Din fr. *monologique*].

monologíst, monologişti m. (rar) persoană care monologhează: *limba lui Creangă este a monologistului şi a eroilor.* CĂL. [*Monolog* + *-ist*].

monologizá, monologizez vb. (rar; tr.) a monologa. [Din germ. *monologisieren*].

monóm, monoame n. **1.** expresie algebrică conţinînd un singur termen, în care nu figurează nici semnul plus, nici semnul minus, ci numai semnele înmulţirii şi împărţirii; **2.** (fig.) şir, succesiune neîntreruptă de fiinţe sau lucruri: *întregul acestor două versiuni se leagă, definitiv, în sine, ca un monom, pe care nimic nu-l mai poate sparge.* BL.; **în monom,** în rînd, unul după altul. [Din fr. *monôme*].

monomán, ~i, monomană, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de monomanie; monomaniac. [Din fr. *monomane*].

monomaniác, ~ci, monomaniacă, ~ce a. şi m., f. (rar) monoman. [Din fr. *monomaniaque*].

monomaníe, monomanii f. stare patologică în care bolnavul este obsedat de un singur gînd; idee fixă: *se mai eliberă din lanţul acelei monomanii.* GHEŢIE. [Din fr. *monomanie*].

monomémbră, monomembre a. (gram.; despre propoziții) formată dintr-un singur cuvînt. [*Mono-*[1] + *membră*].

monomér, monomeri n. substanță chimică (organică) simplă, care intră în constituția unui polimer. [Din fr. *monomère*].

monometalísm n. sistem monetar bazat pe un singur etalon metalic (aurul sau argintul); teorie care susține acest sistem. [Din fr. *monométallisme*].

monometalíst, ~şti, monometalistă, ~e a. **1.** (despre sisteme monetare, teorii economice) care se bazează pe monometalism; **2.** care aparține monometalismului, referitor la monometalism; al cărui sistem monetar este fondat pe monometalism: *state monometaliste.* // m., f. adept al monometalismului. [Din fr. *monométalliste*].

monométru, monometre n. **1.** vers compus dintr-un singur metru; **2.** vers compus din metri de același fel. [Din fr. *monomètre*].

monomorfemátic, ~ci, monomorfematică, ~ce a. (lingv.) format dintr-un singur morfem. [Din fr. *monomorphématique*].

monomotór, monomotoare a. și n. (avion) prevăzut cu un singur motor. [Din fr. *monomoteur*].

mononucleár, ~i, mononucleară, ~e a. și f. (leucocită) cu un singur nucleu nesegmentat. [Din fr. *mononucléaire*].

mononucleóză f. (și **mononucleoză infecțioasă**) boală infecțioasă acută, benignă, caracterizată prin creșterea numărului de leucocite și monocite mononucleare din sînge, manifestată prin umflarea ganglionilor limfatici, febră, anghină; boala sărutului prelungit; monocitoză: *Sever a suferit ... de o boală a sîngelui, numită mononucleoză.* GHEȚIE. [Din fr. *mononucléose*].

monopartíd a. cu un singur partid politic: *sistem monopartid.* [*Mono-* + *partid*].

monopartít, ~ți, monopartită, ~e a. (despre o formă muzicală) alcătuit dintr-o singură secțiune, unitară sub aspect tonal și tematic. [Din fr. *monoparti*].

monopetál, ~i, monopetală, ~e a. (despre flori) cu o singură petală; (despre plante) care are flori cu o singură petală. [Din fr. *monopétale*].

monoplán, monoplane n. avion cu o singură aripă, așezată transversal și simetric față de fuzelaj. [Din fr. *monoplan*].

monoplás, monoplase n. mașină de curse sau avion cu un singur loc. [Din fr. *monoplace*].

monoplastídă, monoplastide f. organism viu format dintr-o singură celulă. [Din fr. *monoplastide*].

monoplegíe, monoplegii f. paralizie a unui singur membru sau a unei părți din corp. [Din fr. *monoplégie*].

monoploíd, ~zi, monoploidă, ~e a. (despre celule, organisme; adesea subst.) care posedă un singur set de cromozomi. [Din engl. *monoploid*].

monopód, ~zi, monopodă, ~e a. care are un singur picior; monopodic. [Din fr. *monopode*].

monopodiál, ~i, monopodială, ~e a. (despre ramificațiile tulpinii) cu un singur ax principal; monopodic. [Din engl. *monopodial*].

monopodíc, ~ci, monopodică, ~ce a. **1.** (biol.) monopod; **2.** (bot.) monopodial. [Din engl. *monopodic*].

monopodíe, monopodii f. **1.** structură metrică simplă alcătuită dintr-un singur picior; **2.** malformație congenitală caracterizată prin existența unui singur picior. [Din fr. *monopodie*].

monopódiu, monopodii n. mod de ramificație a tulpinii în care axul principal crește continuu (ex. pin, molid). [Din fr. *monopode*].

monopól, monopoluri n. **1.** drept exclusiv al cuiva de a dispune de ceva, de a efectua ceva; dominație într-un domeniu: *firmele sale ... aveau monopolul absolut al aprovizionării cu materiale sanitare.* A.; **monopol de stat,** drept exciusiv al statului de a stabili regimul de acces al agenților economici cu capital de stat și privat, ca și condițiile de exercitare a acestora: *în România statul avea monopolul tutunurilor, al sării, al spirtoaselor etc.;* **2.** mare întreprindere sau uniune de întreprinderi care domină piața: *monopolurile falimentează micile firme;* **3.** (fig.) drept exclusiv pe care și-l arogă cineva: *acei politicieni pretindeau că dețin monopolul patriotismului și onestității;* **4.** (pop.) rachiu fabricat de o întreprindere de stat (care deține acest drept exclusiv): *o sticlă de monopol.* [Din germ. ***Monopol,*** fr. *monopole*].

monopolísm n. tendința de a organiza economia unei țări pe bază de monopol; sistem de asociere pe monopoluri. [***Monopol*** + *-ism;* cf. it. *monopolismo*].

monopolíst, ~şti, monopolistă, ~e a. care deține monopol, propriu, specific monopolurilor, referitor la monopol; organizat pe bază de monopol.: *trust monopolist.* // m., f. persoană care deține un monopol, care participă la un monopol, care beneficiază de un monopol. [Din fr. *monopoliste*].

monopolizá, monopolizez vb. (tr.) **1.** a exercita un monopol; a supune unui monopol: *a monopolizat industria lemnului;* **2.** (fig.) a acapara, a-și aroga drepturi exclusive asupra cuiva sau a ceva; a reține întreaga atenție sau interesul cuiva: *nu este iertat ca actualitatea să monopolizeze viitorimea.* MAIOR.; *extrema dreaptă a monopolizat anumite teme.* D. [Din fr. *monopoliser*].

monopolizáre, monopolizări f. acțiunea de a monopoliza și rezultatul ei; (fig.) *monopolizarea interesului public.* [V. *monopoliza*].

monopolizát, ~ți, monopolizátă, ~e a. care ține de regimul monopolurilor, care aparține monopolurilor sau este supus unui monopol. [V. *monopoliza*].

monopolizatór, ~i, monopolizatoáre a. care monopolizează. [***Monopoliza*** + *-tor;* cf. it. *monopolizzatore*].

monoprodúcție, monoproducții f. specializare îngustă a unei economii naționale, limitată la o singură ramură economică. [*Mono-*[1] + *producție*].

monoprogramáre, monoprogramări f. tehnică de organizare a sistemului de utilizare a unui calculator constînd în refuzul unui nou program pînă cînd nu se va fi produs totala derulare a programului în curs. [Din fr. *monoprogrammation*].

monopsón n. tip de piață caracterizată prin prezența unui cumpărător unic și a mai multor vînzători. [Din fr. *monopsone*].

monoptér, ~i, monopteră, ~e a. (despre edificii circulare) cu un singur rînd de coloane pe care se sprijină acoperișul: *acest templu este monopter.* [Din fr. *monoptère*].

monorái, monoraiuri n. monoșină; (p. ext.) vagon sau vagonet care circulă pe asemenea șină. [Din fr. *monorail*].

monorefringént, ~ți, monorefringentă, ~e a. (fiz.; despre substanțe) cu monorefringență. [Din fr. *monoréfringent*].

monorefringénță, monorefringențe f. proprietate a unei substanțe de a emite o singură rază refractată pentru fiecare rază incidentă. [Din fr. *monoréfringence*].

monorhidíe f. absență congenitală a unui testicul. [Din fr. *monorchidie*].

monorímă, monorime a. care are aceeași rimă (în toate versurile): *poezie monorimă.* // f. repetare a aceleiași rime într-o succesiune de versuri, într-un poem întreg. [Din fr. *monorime*].

monoschí, monoschiuri n. **1.** schi pe care se pun ambele picioare pentru a face schi pe apă sau pe zăpadă; **2.** sport astfel practicat. [Din fr. *monoski*].

monoscóp, monoscoape n. tub cu fascicul electronic, folosit în televiziune pentru generarea unui semnal de imagine corespunzător unei imagini fixe (miră), după care se verifică și se reglează aparatele de televiziune. [Din fr. *monoscope*].

monosemántic, ~ci, monosemantică, ~ce a. (despre cuvinte) cu un singur sens, cu o singură accepțiune. [Din fr. *monosémantique*].

monosemantísm n. caracteristică a unui cuvînt de a avea un singur sens; monosemie. [Din fr. *monosémantisme*].

monosemíe, (rar) **monosemii** f. (lingv.) monosemantism. [Din fr. *monosémie*].

monosepál, ~i, monosepală, ~e a. (despre flori) cu o singură sepală; (despre plante) care are flori cu o singură sepală. [Din fr. *monosépale*].

monosiláb, ~i, monosilabă, ~e a. și n., f. (vorbă, cuvînt) monosilabic: *tăceam sau răspundeam prin monosilabe.* GHEȚIE. [Din fr. *monosyllabe*].

monosilábic, ~ci, monosilabică, ~ce a. **1.** (despre cuvinte) cu o singură silabă; monosilab (ex.: eu, tu, doi etc.); **2.** (despre limbi) care are mai ales cuvinte de o silabă (de ex., chineza); **3.** redus la unul sau la două cuvinte scurte; scurt, monosilab: *interlocutorul ... mulțumindu-se cu răspunsuri monosilabice.* GHEȚIE; (adv.) *răspundea monosilabic.* [Din fr. *monosyllabique*].

monosomíe f. boală determinată de absența unui cromozom dintr-o pereche, toți ceilalți fiind normali. [Din fr. *monosomie*].

monospațiál n. (inform.) tip de caracter într-un font, în care lățimea fiecărui caracter este aceiași (ca la caracterele bătute la mașină). [*Mono-* + *spațial*; cf. engl. *monospace*].

monospérm, ~i, monospermă, ~e a. (despre fructe) cu o singură sămînță (ex. achena). [Din fr. *monosperme*].

monostíh, monostihuri n. **1.** poezie sau strofă alcătuită dintr-un singur vers; **2.** poem alcătuit din versuri avînd același metru. [Din germ. *Monostichon*].

monostíl, monostiluri n. (arhit.) coloană izolată. [Din fr. *monostyle*].

monostrófă, monostrofe f. poezie formată dintr-o singură strofă. [*Mono-*[1] + *strofă*].

monoșínă, monoșine f. cale ferată terestră sau suspendată formată dintr-o singură șină; monorai. [*Mono-*[1] + *șină;* cf. fr. *monorail*].

monotáster, monotastere n. ansamblu mecanic al monotipului, care execută culegerea; mașină tipografică de cules. [Din fr. *monotaster*].

monoteísm n. religie care recunoaște (și adoră) o singură divinitate: *religia ..., înțelească ca un legămînt între Izrael și Iehova nu fusese la început un monoteism de cea mai curată esență.* BL. [Din fr. *monothéisme*].

monoteíst, ~şti, monoteistă, ~e a. care ține de monoteism, referitor la monoteism; care provine din monoteism: *credințe monoteiste.* // m., f. adept al monoteismului, adorator al unei singure divinități. [Din fr. *monothéiste*].

monotelísm n. doctrină religioasă din sec. al VII-lea, considerată eretică, care susține că Isus

Hristos a întruchipat două naturi, una divină şi una umană, dar o singură voinţă, cea divină. [Din fr. *monothélisme*].

monotelít, monoteliţi m., f. adept al monotelismului: *au fost căzdut în eresa monoteliţilor.* DOS. [Din gr. mod. *monotheliti*].

monotemátic, ~ci, monotematică, ~ce a. cu o singură temă. [Din engl. *monothematic*].

monotíp, ~i, monotipă, ~e a. făcut după un singur model; de un singur tip. // n. (pl. **monotipuri**) **1.** maşină tipografică care culege şi toarnă literele una cîte una; **2.** procedeu prin care o pictură în ulei, executată pe o placă de metal sau de sticlă, este imprimată pe hîrtie, într-un singur exemplar, obţinîndu-se efecte specifice de transparenţă a culorilor; (p. ext.) lucrare obţinută prin acest procedeu. [Din fr. *monotype*].

monotipíst, ~şti, monotipistă, ~e m., f. lucrător tipograf la monotip. [Din it. *monotipista*].

monotón, ~i, monotonă, ~e a. **1.** care are sau care păstrează mai totdeauna acelaşi ton: *orchestra ... începuse o melodie monotonă.* PETR.; (adv.) *tu cîntă nainte, iubito, încet, monoton.* BAC.; **2.** (fig.) lipsit de variaţie, de varietate; prea uniform, egal; (p. ext.) plictisitor: *examina distrat peisajul monoton ... în lumina crepusculară.* GHEŢIE; *orator monoton;* (adv.) *ploua monoton.* SAD.; **3.** (mat.; despre şiruri de numere sau despre funcţii) care este fie crescător, fie descrescător. [Din fr. *monotone*].

monotoníe, monotonii f. **1.** însuşirea de a fi monoton; uniformitate în ton: *ţîrîitura curgea cu monotonia tic-tacului unui ceas.* CĂL.; **2.** (fig.) lipsă de variaţie, de varietate; uniformitate plictisitoare, supărătoare: *s-a dus monotonia cîmpului ras.* VLAH.; *monotonia unei conversaţii;* **3.** (mat.) **interval de monotonie,** interval pe care o funcţie este monotonă. [Din fr. *monotonie*].

monotonizá, monotonizez vb. (livr.; tr. şi refl.) a (se) face monoton. [Din fr. *monotoniser*].

monotonizáre, monotonizări f. (livr.) faptul de a (se) monotoniza: *a ne împotrivi în contra oricării monotonizări a limbei.* MAIOR. [V. *monotoniza*].

monotrém, monotreme n. (la pl.) ordin de mamifere primitive ovipare, dotate cu marsupiu, care, în lipsa mameloanelor îşi hrănesc puii cu laptele scurs prin nişte orificii pe blana abdominală, de unde este lins de aceştia; (şi la sg.) animal din acest ordin (ex. ornitorincul); (şi: **monotremă**). [Din fr. *monotrème*].

monotrémă f. v. monotrem.

monovalént, ~ţi, monovalentă, ~e a. (despre elemente chimice) care are valenţa unu. [Din fr. *monovalent*].

monovérb, monoverbe n. joc distractiv constînd în a reprezenta un cuvînt prin litere combinate între ele sau prin figuri, sensul cuvîntului reieşind din poziţia elementelor componente. [Din it. *monoverbo*].

monovoltín, ~i, monovoltină, ~e a. (despre specii) care prezintă o singură generaţie anuală (ex. viermele de mătase). [Din fr. *monovoltin*].

monoxíd, monoxizi m. oxid cu un singur atom de oxigen în moleculă. [Din fr. *monoxyde*].

monoxílă, monoxile f. ambarcaţie făcută dintr-un trunchi de copac scobit; pirogă. [Din fr. *monoxyle*].

monozaharídă, monozaharide f. substanţă chimică organică din clasa glucidelor, care nu se poate descompune în zaharide mai simple prin hidroliză acidă sau enzimatică. [Din fr. *monosaccharide*].

monozigót, ~ţi, monozigotă, ~e a. (biol.) univitelin: *gemenii monozigoţi.* [Din fr. *monozygote*].

monseniór, monseniori m. **1.** titlu acordat în epoca feudală nobililor (în Apus); persoană care deţine acest titlu; **2.** titlu acordat cardinalilor şi altor prelaţi catolici: *monsiniorul abate, împreună cu părintele guardianul ..., lipsesc din monaster.* FIL.; *căpătă dreptul de a oficia liturghia şi înalta distincţie de a purta titlul de monsenior.* CĂL.; (şi: (înv.) **monsinior**). [Din fr. *monseigneur,* it. *monsignore*].

monsinlór m. v. monsenior.

monstránţă, monstranţe f. piesă de cult specifică bisericii catolice (introdusă în sec. al XIII-lea, după instituirea sărbătorii sfîntului sacrament), constînd dintr-o casetă de cristal încadrată într-o montură de aur sau de argint, bătută cu pietre preţioase. [Din germ. *Monstranz,* fr. *monstrance*].

mónstru, monştri m. **1.** fiinţă mitologică cu corpul format din părţi ale unor animale diferite sau din unele părţi de om şi altele de animal (ex.: himeră, grifon, centaur, sfinx); **2.** obiect, construcţie de proporţii uriaşe: *să vedem lucrările stăvilarelor ..., în legătură cu creaţia ultimilor monştri plutitori.* SAD.; **3.** fiinţă (care se naşte) cu mari anomalii fizice; om grozav de urît; pocitanie; (p. ext.) namilă, matahală: *după accident era un monstru;* **4.** persoană cu mari defecte morale; om crud, josnic, denaturat: *acele canoane le-aţi făcut voi, monştrilor, ca să spionaţi popoarele.* FIL.; **5. monstru sacru,** vedetă, persoană excepţională într-un domeniu oarecare, mai ales în cinema şi teatru. // a. (fam.) de mare amploare, cu mare răsunet: *un succes monstru.* CAR.; *plănuia un chef monstru.* EL. [Din lat. *monstrum,* fr. *monstre*].

monstruós, ~şi, monstruoásă, ~e a. **1.** care are conformaţia, aspectul etc. unui monstru; care are mari anomalii; urît, oribil, hidos: *copil monstruos;* **2.** (fig.) abominabil; îngrozitor, groaznic: *trecutul ei ascundea ceva monstruos.* EL.; *cruzime monstruoasă;* (adv.) *sfîrşitul lui a venit repede, după ruleta cu şase cartuşe din care supravieţuise monstruos.* CĂRT.; **3.** (fig.) exagerat de mare; colosal, enorm: *totul îl roade ... totul ia proporţii monstruoase.* PR. [Din fr. *monstrueux*].

monstruozitáte, monstruozităţi f. **1.** faptul de a fi monstruos; ceea ce este ieşit din comun, anormal ca aspect, proporţii etc.: *Gerilă, Ochilă şi celelalte monstruozităţi ale basmului.* CĂL.; **2.** ceea ce produce groază, repulsie; grozăvie, cruzime: *relele ... răsar ... din lipsa de voinţă de a pune capăt unor monstruozităţi incompatibile cu secolul în care trăim.* EM.; **3.** (fig.) enormitate, exagerare: *o vacanţă întreagă la Roznov i se părea desigur o monstruozitate.* SAD.; *s-ar obţine ... insuportabile monstruozităţi culturale.* BL. [Din fr. *monstruosité*].

monşér m. (franţuzism) termen familiar de adresare către un bărbat: *Fugi, monşer!* CAR. [Din fr. *mon cher*].

mont, monturi m. **1.** parte care rămîne dintr-un membru amputat; ciot; **2.** (reg.) membru nedezvoltat, închircit: *aveau monturi de aripi şi puf.* SAD.; **3.** capăt al unui os sau articulaţie proeminentă; (spec.) proeminenţă patologică, îndeosebi la degetul gros de la picior: *nu se mai putea încălţa din cauza monturilor;* **4.** (reg.) mică ridicătură de pămînt pe un şes; **5.** (reg.) morman, grămadă, movilă (de lemne, de piatră etc.). [De la *bont*].

montă[1], montez vb. (tr.) **1.** a îmbina, a potrivi între ele diferitele piese ale unui sistem, mecanism etc.; a asambla: *la uzina de tractoare reconstruită în locul celei de montat avioane ... lucra acum tatăl meu.* PR.; **2.** (rar) a întoarce un ceasornic; **3.** a fixa pietre preţioase într-o bijuterie; **4.** a fixa, a amplasa un obiect, un aparat etc. pe locul de funcţionare; a instala: *a început montarea cabinelor de vot;* **5.** a amenaja cu cele necesare: *a monta un magazin;* **6.** a pregăti reprezentarea unui spectacol artistic; a pune în scenă: *se montau mai ales opere germane.* GHEŢIE; **7.** (fig.) a pune la cale; a prepara: *se vor invoca culpe imaginare, se vor monta înscenări.* GHEŢIE; **8.** (fig.) a întărîta contra cuiva; a instiga: *secretara l-a montat pe director.* [Din fr. *monter*].

montá[2], pers. 3 **montează** vb. (tr.; despre animale mascule) a efectua o montă; a fecunda. [De la *montă*].

montagnard, ~zi, montagnardă, ~e [montaniárd] a. şi m., f. (rar) (persoană) de la munte, care cutreieră munţii. // m. pl. denumire dată în timpul revoluţiei franceze unui grup de deputaţi conduşi de Danton, Marat şi Robespierre, adversari ai girondinilor, care ocupau partea cea mai înaltă (numită La Montagne) din Adunarea Legislativă; (scris şi: *montaniard*). [Din fr. *montagnard*].

montáj, montaje n. **1.** faptul de a monta; (concr.) ansamblu, sistem realizat prin montare: *construcţie şi montaj de aparate;* **2.** operaţie de legare a elementelor componente ale unei instalaţii sau ale unui circuit electric; **3.** reunire a unor imagini (independente) pentru a obţine un ansamblu; (concr.) ansamblu astfel realizat: *montaj fotografic;* **4.** fază finală în tehnica realizării unui film, prin care se stabilesc ordinea şi lungimea secvenţelor, mixajul cu acompaniamentul sonor etc.; **masă de montaj,** aparat cu ajutorul căruia se realizează montajul unui film; **montaj radiofonic,** combinare logică a momentelor reprezentative din opere literare sau muzicale, în vederea unei transmisiuni radiofonice; **montaj de televiziune,** realizarea unei emisiuni finale după selectarea înregistrărilor. [Din fr. *montage*].

montán, ~i, montană, ~e a. (livr.) de (la) munte, specific muntelui; montanistic: *peisaj montan.* [Din lat. *montanus*].

montaniárd, ~zi, montaniardă, ~e a. (rar) care este de la munte. [Din fr. *montagnard*].

montanísm n. mişcare apocaliptică fondată în sec. al II-lea de teologul grec Montanus, care propovăduia ascetismul şi submina ierarhia bisericească: *montanismul a fost desfiinţat în jurul anului 400.* [Din fr. *montanisme*].

montaníst[1], ~şti, montanistă, ~e a. care aparţine montanismului, care cultivă, care susţine montanismul, referitor la montanism: *gnosticii montanişti osîndeau căsătoria şi mai toţi profesau un comunism sexual înspăimîntător.* CĂL. // m., f. adept al montanismului. [Din fr. *montaniste*].

montaníst[2], montanişti m. (înv.) inginer de mine. [Din it. *montanista,* germ. *Montanist*].

montanístic, ~ci, montanistică, ~ce a. (înv.) **1.** montan: *localitate montanistică;* **2.** referitor la exploatarea minelor (de aur) de la munte: *dreptul montanistic.* // f. disciplină avînd ca obiect organizarea exploatărilor miniere. [Din it. *montanistico,* germ. *montanistisch*].

montánt, ~ţi, montantă, ~e a. ridicat în sus, înălţat; înalt: *coafura montantă o avantajează.* GHEŢIE. // m. **1.** bară sau stîlp vertical, servind ca piesă de susţinere a unei construcţii; **2.** profil metalic aşezat vertical pe peretele navei pentru rigidizarea tablelor de înveliş; **3.** profil metalic aşezat vertical între cele două portiere pentru rigidizarea caroseriei unui automobil; **4.** bară care leagă între ele aripile unui avion biplan sau aripa cu fuzelajul pentru mărirea rezistenţei de fixare a planurilor; element de rigidizare a fuzelajului. [Din fr. *montant*].

montáre[1], montări f. acţiunea de a monta[1] şi rezultatul ei; montaj: *montarea unui film.* [V. *monta[1]*].

montáre[2], montări f. montă. [V. *monta[2]*].

montát, ~ţi, montată, ~e a. **1.** (despre piese, instalaţii etc.) pus, fixat, îmbinat la locul potrivit: *montarea motorului în carcasă*; **2.** (fig.) furios, pornit; supărat: *a venit acasă montat.* [V. ***monta***].

montatór, ~i, montatoáre m., f. tehnician specializat în operaţii de montaj; montor: *montatori de vagoane.* [***Monta***[1] + *-tor*].

móntă, monte f. **1.** împreunare a două animale de sex opus (mai ales cai), în vederea reproducţiei; montare[2]; **2.** herghelie de armăsari pentru reproducere. [Din fr. ***monte***].

mónteur m. v. montor.

montgolfiér, montgolfiere n. aerostat care funcţionează cu aer cald. [Din fr. ***montgolfière***].

montícul, monticuli m. **1.** formă de relief cu aspect de movilă; munte mic, colină; **2.** (anat.) mică proeminenţă. [Din fr. ***monticule,*** lat. ***monticula***].

montmorillonít n. aluminosilicat natural hidratat de magneziu, aluminiu şi fier din grupa mineralelor argiloase, alb, moale, gras şi puternic absorbant, utilizat la purificarea diferitelor soluţii, în industria petrolului, textilă, a cauciucului, alimentară, farmaceutică etc. [Din fr. ***montmorillonite***].

montór, ~i, montoáre m., f. **1.** montator: *tatăl meu e monteur de avioane, o meserie de înaltă calificare.* PR.; *au murit astfel doctorii Bergel şi Weinbaum, ... König, monteurul de la uzină.* GHEŢIE; **2.** tehnician care execută montarea[1] unui film; (şi: **monteur**). [Din fr. ***monteur***].

montúră, monturi f. **1.** (înv.) echipament (militar): *îmbrăcaţi în turcească montură.* B.-DEL.; **2.** piesă sau parte a unui sistem tehnic (maşină, aparat etc.) în care se montează o altă piesă: *montură de lunetă;* **3.** (spec.) mod de fixare a pietrelor preţioase într-o bijuterie; garnitură de metal care fixează o piatră preţioasă într-o bijuterie sau care adăposteşte mecanismul unui ceasornic: *inel cu montură de platină.* [Din germ. ***Montur,*** fr. ***monture***].

monţián, ~eni, monţiană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) primul etaj al eocenului inferior, caracterizat prin faună de gasteropode, lamelibranhiate şi foraminifere. [Din fr. ***montien,*** germ. ***Montien,*** engl. ***montian***].

monumént, monumente n. **1.** lucrare de arhitectură sau de sculptură făcută în memoria unei personalităţi sau a unui eveniment important: *îndată ce cîştiga o izbîndă ..., ridica şi un monument.* NEGR.; **2.** (p. ext.) edificiu de mari proporţii; construcţie cu o deosebită valoare (istorică, arhitectonică etc.): *Moldova cea veche, cu monumente şi relicve legendare, renaşte.* V.R.; (fig.) *este un monument de moralitate.* CĂL.; (iron.) **monument de prostie,** om foarte prost; **3. monument al naturii,** nume dat plantelor, animalelor, formaţiilor naturale etc. de mare însemnătate (ştiinţifică sau estetică) ocrotite prin lege şi conservate pentru posteritate; **4.** (fig.) operă grandioasă, remarcabilă destinată să dureze: *monumentele spiritului omenesc.* [Din lat. ***monumentum,*** fr. ***monument***].

monumentál, ~i, monumentală, ~e a. **1.** referitor la monumente, care ţine de monumente; care are proporţiile şi măreţia unui monument: *un hol cu scară monumentală.* PETR.; *biserică monumentală;* **2.** (fig.) grandios, remarcabil, valoros: *monumentalul său dicţionar.* OD. // n. categorie estetică, variantă a sublimului, în care valoarea se manifestă prin mărime. // f. pl. tip de litere majuscule cu talpa foarte accentuată. [Din lat. ***monumentalis,*** fr. ***monumental,*** it. ***monumentale***].

monumentalísm n. calitatea a ceea ce este monumental; grandoare, măreţie; monumentalitate. [Din fr. ***monumentalisme***].

monumentalíst, ~şti, monumentalistă, ~e m., f. (rar) autor de lucrări monumentale. [***Monumental*** + *-ist*].

monumentalitáte f. calitatea a ceea ce este monumental; grandoare, măreţie, monumentalism: *sculptorita ştie ... să speculeze monumentalitatea.* C.; *palat unic prin monumentalitatea sa.* [Din fr. ***monumentalité***].

monumentalizá, monumentalizez vb. (tr. şi refl.) a da sau a căpăta un caracter grandios: *acele fapte s-au monumentalizat.* [Din fr. ***monumentaliser***].

mop, mopuri n. spălător pentru pardoseli din gresie, mozaic, linoleum etc., format dintr-un pămătuf din fişii de material textil prins într-un mîner lung. [Din engl. ***mop***].

mops, mopşi m. **1.** (zool.) buldog; **2.** epitet pentru o persoană cu nasul cîrn. // n. (pl. **mopsuri**) cleşte cu fălci curbate folosit la strîngerea ţevilor, a vanelor etc. în cadrul operaţiilor de montare. [Din germ. ***Mops***].

mor interj. (de obicei repetat) cuvînt care redă mormăitul ursului: *iaca şi ursul: mor! mor! mor!* CR. [Onomat.].

moracée, moracee f. (la pl.) familie de plante lemnoase, rar erbacee, în general din regiunile tropicale şi subtropicale, cu flori unisexuate dispuse în inflorescenţe şi fructe nucule, achene sau drupe, reunite într-un fruct compus; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: dudul, smochinul). [Din fr. ***moracées***].

morál[1], ~i, morală, ~e a. **1.** care ţine de morală, referitor la morală; etic, moralicesc: *aici ... scara valorilor morale e cu totul răsturnată.* M.CAR.; *teologie morală;* **2.** care este conform cu principiile, cu normele moralei; cinstit, bun, corect: *sînt iremediabil un om moral.* EL.; (jur.) **daune morale,** sumă de bani acordată victimei pentru compensarea suferinţelor fizice, psihice etc. cauzate printr-o faptă ilicită; **3.** care conţine o învăţătură; moralizator: *carte morală;* **4.** care aparţine spiritului sau intelectului, referitor la spirit sau la intelect; spiritual, intelectual: *iată starea morală în care se afla Duduca.* FIL.; *facultăţile morale;* **simţ moral,** conştiinţă a binelui şi a răului. // n. **1.** ansamblul facultăţilor sufleteşti şi intelectuale: *influenţa moralului asupra fizicului este covîrşitoare;* **2.** stare afectivă, dispoziţie sufletească: *deznădăjduirea ... de care pătimeşte moralul său.* NEGR.; **3.** curaj, tărie sufletească: *presa franceză, pentru a susţine moralul populaţiei, a falsificat sistematic realitatea.* D.; a **ridica moralul cuiva,** a îmbărbăta pe cineva: *am ridicat moralul unui bolnav.* [Din lat. ***moralis, -e,*** fr. ***moral***].

morál[2] n. v. morală.

morálă, morale f. **1.** disciplină ştiinţifică care studiază normele de comportare în societate, care învaţă a face binele şi a evita răul; etică; **2.** (concr.) tratat, manual cuprinzînd aceste norme: *morala lui Aristotel;* **3.** ansamblul atitudinilor, deprinderilor, convingerilor reflectate în principii, norme, reguli (nescrise), care reglementează comportarea şi relaţiile indivizilor între ei, în colectivitate, în funcţie de categoriile bine-rău, dreptate-nedreptate, adevăr-minciună etc. şi a căror respectare se întemeiază pe propria conştiinţă şi pe opinia publică; etică: *nu mai e moral, nu mai sînt prinţipuri.* CAR; *morala este un subiect despre care politicianul ... vorbeşte cu pasiune.* D.; **4.** învăţătură, concluzie moralizatoare dedusă dintr-o scriere, mai ales dintr-o fabulă: *prea puţini urmează morala dintr-o carte.* ALEX.; **5.** (fam.) dojană, mustrare: *conţineşte cu morala, mă rog.* NEGR.; (şi: (înv.) **moral**). [Din lat. ***moralis,*** fr. ***morale***].

moralicésc, ~şti, moraliceáscă, ~eşti a. (înv.) moral[1]: *bibliotecă de cărţi moraliceşti.* NEGR. [Cf. germ. ***moralisch***].

moralicéşte adv. **1.** (înv.) din punctul de vedere al normelor morale, conform cu morala; moralmente: *cînd ciocoiul ajunge ... vătaf, este corupt moraliceşte.* FIL.; **2.** din punct de vedere moral, spiritual; sufleteşte, moralmente: *verslibriştii sînt oameni bolnavi fiziceşte şi moraliceşte.* IBR. [***Moral***[1] + *-iceşte*].

moralísm n. (rar) **1.** predominare a moralei într-o doctrină (filozofică): *se poate fortifica tendinţa spre analiză şi moralism, pe care, în chip rudimentar, o are orice om.* IBR.; **2.** opinie conform căreia morala este unicul scop al vieţii. [Din fr. ***moralisme***].

moralíst, ~şti, moralistă, ~e m., f. **1.** scriitor, filozof care tratează despre moravuri, care se ocupă cu probleme de morală: *moralistul face observaţii asupra sufletului şi a conduitei omului.* IBR.; **2.** (fam.) persoană căreia îi place să moralizeze, să dojenească mereu; (adj.) *profesorii sînt acum mai puţin moralişti.* [Din fr. ***moraliste***].

moralitáte f. **1.** natura, caracterul, valoarea a ceea ce este moral: *sîntem datori a priveghea asupra moralităţii cărţilor.* MARC.; *moralitatea şi dreptatea trebuie să biruie la sfîrşit, aşa e legea de la Dumnezeu.* GHICA; **2.** comportare, conduită conformă moralei; cinste, bună purtate: *moralitate în alegeri, moralitate în administraţiune, moralitate în justiţie chiar, iată trebuinţele imperioase ale momentului.* EM.; **3.** (rar) înţelesul moral al unei scrieri; învăţătură, morală: *nu ne lasă pe noi să tragem moralităţile cuvenite.* CĂL.; *moralitatea fabulei;* **4.** (la pl.) compoziţie dramatică în versuri, de factură alegorică şi cu finalitate moralizatoare, creată în evul mediu occidental tîrziu. [Din lat. ***moralitas, -atis,*** fr. ***moralité***].

moralizá, moralizez vb. **1.** (tr.) a da cuiva învăţături morale, a perfecţiona sub aspect moral, a face să devină moral: *scriitorul ... vrea să reformeze societatea, s-o moralizeze.* CĂL.; **2.** (rar; refl.) a deveni moral: *e timpul să vă moralizaţi!* EM.; **3.** (fam.; tr.) a face cuiva morală; a dojeni, a mustra: *eram chemat în cancelariile şcolilor ..., moralizat cu grijă şi persuasiune.* PR.; **4.** (intr.) a face reflecţii morale: *Anton Pann moralizează şi filozofează cu un rîs glumeţ şi grai de meşter.* MACED. [Din fr. ***moraliser***].

moralizáre, moralizări f. acţiunea de a moraliza şi rezultatul ei: *nuvelă cu tendinţe de moralizare.* IBR. [V. ***moraliza***].

moralizatór, ~i, moralizatoáre a. care moralizează; educativ: *nu am urmărit ... un scop moralizator.* D. // m., f. (rar) moralist. [Din fr. ***moralisateur***].

moralménte adv. **1.** din punctul de vedere al normelor morale, conform cu morala; moraliceşte: *era moralmente obligat să întreprindă ceva.* GHEŢIE; **2.** din punct de vedere moral, spiritual; sufleteşte, moraliceşte: *abătuţi moralmente ..., au ajuns să se creadă dezarmaţi.* VLAH. [Din fr. ***moralement,*** it. ***moralmente***].

morár, morari m. **1.** proprietar sau administrator al unei mori; angajat, lucrător într-o moară: *morarul ... se suie la coş, să vadă cum merge malaiul la rîşniţă.* SAD.; **2.** gîndac cu aripile lucioase, brune sau negre, care trăieşte în grînare, mori şi brutării (*Tenebrio molitor*). [***Moară*** + *-ar*].

moratóriu, ~ii, moratorie, ~ii n. **1.** amînare a plăţii datoriilor acordată unui debitor după declararea lui în stare de faliment; amînare a plăţii datoriilor publice şi particulare scadente, stabilită prin lege pe un anumit timp sau pe întreaga perioadă în care există împrejurări speciale (război, calamităţi, criză economică etc.); **2.** (p. gener.) amînare a unei activităţi. // a. care aparţine moratoriului, referitor la moratoriu: **dobînzi moratorii,** dobînzi socotite de la data acordării unui moratoriu pînă la achitarea datoriilor; **daune moratorii,** despăgubiri care se acordă unui creditor în caz de întîrziere a plăţii unei obligaţii şi care se calculează din momentul primirii somaţiei sau chemării în judecată. [Din it. ***moratorio,*** lat. ***moratorium,*** germ. ***Moratorium***].

morár, ~i, moravă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Moraviei sau locuitorilor ei, referitor la Moravia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Moravia. [Din fr. *morave;* cf. *Moravia* n. pr.].

morávuri n. pl. **1.** obiceiuri, apucături, deprinderi (naturale sau dobîndite, bune sau rele): *moravuri ... măturate de suflarea civilizaţiei moderne.* CAR.; *Max avea moravurile cele mai democrate.* CĂL.; (jur.) **contrar bunelor moravuri,** imoral; **2.** mod de viaţă particular, obiceiuri specifice unei colectivităţi: *a studia moravurile unui popor.* [De la *năravuri* (refăcut după lat. *mos, moris*)].

móră, more f. (în prozodia latină) timp necesar pentru pronunţarea unei silabe scurte. [Din lat. *mora*].

morăráş, morăraşi m. (pop.) diminutiv al lui morar; morărel: *s-a dus prin oraş, s-a-ntîlnit c-un morăraş.* POP. [*Morar* + *-aş*].

morăreásă, morărese f. morăriţă: *morăreasa ia din saci şi-nvîrteşte la colaci.* ARG. [*Morar* + *-easă*].

morărél, morărei m. (pop.) morăraş: *mi te cere-un morărel; mere-i, mîndră, după el?* POP. [*Morar* + *-el*].

morărésc, ~şti, morăreáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic morii sau morarului, referitor la moară sau la morar: *şoareci morăreşti.* [*Morar* + *-esc*].

morărí, morăresc vb. (rar; intr.) a practica meseria de morar. [De la *morar*].

morăríe, morării f. (rar) morărit: *te vei fi pricepînd şi la morărie?* SL. [*Morar* + *-ie*].

morărít, morărituri n. **1.** meseria, ocupaţia morarului; morărie; **2.** ramură industrială care se ocupă cu măcinarea cerealelor: *n-am lucrat pînă astăzi în domeniul morăritului.* GHEŢIE; **3.** impozit care se percepea odinioară pe mori: *morăritul şi prisăcăritul.* NEC. [V. *morări*].

morăriţă, morăriţe f. **1.** soţie de morar; stăpînă a unei mori; morăreasă: *morăriţa toarnă-n coş;* **2.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [*Morar* + *-iţă*].

morb, morburi n. (livr.) boală: (fig.) *în furia acestui morb satanic, te vei munci să amăgeşti pe fratele tău.* FIL.; **morbul lui Pott,** tuberculoză osoasă a coloanei vertebrale. [Din lat. *morbus*].

morbíd, ~zi, morbidă, ~e a. care indică o boală; bolnăvicios, nesănătos (fizic sau psihic): *stare morbidă.* [Din lat. *morbidus,* fr. *morbide*].

morbidéţă f. v. **morbideţe.**

morbidéţo f. (livr.) **1.** delicateţe şi moliciune reflectate în creaţii artistice (mai ales plastice): [Diana] *modulată în linii unduioase şi pline de morbideţă.* OD.; **2.** rafinament; sensibilitate bolnăvicioasă; moliciune: *visătoare morbideţe.* HOG.; (şi: (înv.) **morbideţă**). [Din it. *morbidezza,* fr. *morbidesse*].

morbiditáte f. **1.** faptul de a fi bolnav, stare de boală: *vioiciunea mişcărilor din trupul bolnavului nu e un fenomen de sănătate, ci de morbiditate.* STĂNIL.; **2.** caracterul a ceea ce este morbid; predispoziţie la îmbolnăvire: *mizeria ţăranului, descreşterea populaţiei rurale şi morbiditatea ei ... lasă în urmă puterea oricărei pene.* EM.; **3.** indicator al stării de sănătate, rezultat din raportul dintre numărul bolnavilor şi întreaga populaţie dintr-un loc dat, într-un anumit interval de timp: *scăderea morbidităţii.* [Din fr. *morbidité*].

morbós, ~şi, morboásă, ~e a. (înv.) bolnav; bolnăvicios. [Din lat. *morbosus*].

mórcov, morcovi m. **1.** plantă leguminoasă din familia umbeliferelor, a cărei rădăcină groasă, în formă de con, de culoare galbenă-portocalie, bogată în vitamina A, zaharuri, vitaminele B, PP şi caroten, este folosită în alimentaţie (*Daucus carota sativa*): *dă-i cu morcovi, dă-i cu gulii, dă-i cu păstîrnac ..., pînă ne umflăm de vitamine!* PR.; (fam.) **a avea morcov,** a avea emoţii: *la ultimul examen am avut morcov;* **2.** (fam.) fiecare dintre bornele fixate pe marginile unei şosele. [Din bulg. *morkov*].

morcoveáncă, morcovence f. plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu frunze plăcut mirositoare, cu flori albe, cu fructe ovale (*Pleurospermum austriacum*). [*Morcov* + *-eancă*].

morcovél, morcovei m. diminutiv al lui morcov. [*Morcov* + *-el*].

morcovíu, ~ii, morcovie, ~ii a. de culoarea morcovului; galben-portocaliu: *favoriţi morcovii.* C.L. [*Morcov* + *-iu*].

mordáce a. **1.** (înv.) care muşcă; **2.** (livr.) caustic, muşcător, ironic: *stil mordace.* [Din lat. *mordax, -acis*].

mordacitáte f. (livr.) caracter muşcător, ironic, caustic: *comentariu plin de mordacitate.* [Din lat. *mordacitas, -atis,* fr. *mordacité*].

mordansă, mordansez vb. (tr.) a impregna o fibră textilă sau o ţesătură cu un mordant. [Din fr. *mordancer*].

mordansáre, mordansări f. tratament cu substanţe speciale (mordanţi) aplicat fibrelor textile pentru fixarea coloranţilor fără afinitate sau cu afinitate redusă faţă de fibra respectivă. [V. *mordansa;* cf. fr. *mordançage*].

mordánt, ~ţi, mordantă, ~e a. (livr.) muşcător, caustic: *spirit mordant.* // m. **1.** substanţă care fixează vopselele pe fibrele textile, folosită în mordansare; **2.** (muz.) mordent; (adj.) *critica ... se declară în contra notelor mordante introduse în cîteva fraze dintr-aceastã arie.* FIL. [Din fr. *mordant*].

mordént, mordenţi m. (muz.) ornament constînd în succesiunea rapidă a notei reale din melodie cu nota alăturată şi revenirea la aceeaşi notă reală; mordant. [Din it. *mordente*].

morénă, morene f. **1.** formă acumulativă de relief alcătuită din material detritic (pietriş, nisip, sfărîmături de stînci etc.) transportat de gheţari şi depus în locul de topire a gheţii; **2.** depozit format din depunerea unui asemenea material de către gheţari. [Din fr. *moraine*].

moréndo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) micşorînd treptat intensitatea sunetului pînă la stingerea lui totală. [Cuv. it.].

morénic, ~ci, morenică, ~ce a. care ţine de morenă, referitor la morenă. [Din fr. *morainique*].

morésc, ~şti, moreáscă, ~eşti a. (înv.) maur: *boltele moreşti a Alhambrei.* NEGR. [Din fr. *moresque*].

moréscă f. compoziţie muzicală în două părţi, cu ritm vioi. [Din it. *moresca*].

morfém, morfeme n. **1.** element morfologic (afix, desinenţă, accent, alternanţă fonetică, cuvînt auxiliar etc.) cu ajutorul căruia se formează, de la o rădăcină, cuvinte şi forme flexionare noi; **2.** cea mai mică unitate din structura morfologică a cuvîntului, cu sens determinat (lexical sau gramatical): *cuvînt format din mai multe morfeme;* **morfem lexical,** lexem. [Din fr. *morphème*].

morfemátic, ~ci, morfematică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic morfemului, referitor la morfem; care este constituit din morfeme: *nivelul morfematic al analizei lingvistice structurale.* [Din fr. *morphématique*].

mórfic, ~ci, morfică, ~ce a. care ţine de formă, referitor la formă. [Din fr. *morphique,* engl. *morphic*].

morfíl, morfile n. excedent de metal rămas pe o piesă în urma ascuţirii: *zidurile deveniră străvezii-lăptoase, apoi mate ca morfilul.* CĂRT. [Din fr. *morfil*].

morfínă f. substanţă alcaloidă extrasă din opiu, cu aspect de praf alb, cristalin, greu solubil în apă, întrebuinţată ca narcotic, calmant sau stupefiant; morfiu: *se sinucide cu morfină.* CĂL.; *avea dureri mari pe care şi le potolea cu morfină.* PR. [Din fr. *morphine*].

morfinísm n. intoxicaţie cu morfină. [Din fr. *morphinisme*].

morfinomán, ~i, morfinomană, ~e m., f. persoană care foloseşte curent morfină, care suferă de morfinomanie: *devenise morfinoman din vina ... unui medic ... parizian, care îi uşurase nişte nevralgii.* CĂL. [Din fr. *morphinomane*].

morfinomaníe f. utilizare ca stupefiant a morfinei, prin injectarea repetată a unor doze progresive; toxicomanie cu morfină. [Din fr. *morphinomanie*].

morfinomimétic, ~ci, morfinomimetică, ~ce a. care exercită o acţiune asemănătoare cu cea a morfinei: *medicament morfinomimetic.* [Din fr. *morphinomimétique*].

morfísm n. (mat.) homomorfism. [Prescurtat din *homomorfism*].

mórfiu s. (reg.) morfină: *în aerul cafenelelor pluteşte un fel de morfiu.* AG. [Din germ. *Morphium*].

morfo- element de compunere cu sensul „formă", „conformaţie". [Din fr. *morpho-*].

morfoanatómic, ~ci, morfoanatomică, ~ce a. care aparţine formei şi structurii unui organ sau organism, referitor la forma şi structura unui organ sau organism. [*Morfo-* + *anatomic*].

morfofiziológic, ~ci, morfofiziologică, ~ce a. care ţine de morfofiziologie, referitor la morfofiziologie. [Din fr. *morphophysiologique*].

morfofiziologíe f. disciplină care se ocupă cu studierea raportului dintre structura celulelor, a ţesuturilor sau a organelor şi funcţiilor lor. [Din fr. *morphophysiologie*].

morfogén, ~i, morfogenă, ~e a. (biol.) morfogenetic. [Din fr. *morphogène*].

morfogenétic, ~ci, morfogenetică, ~ce a. **1.** care ţine de morfogeneză organismelor, referitor la morfogeneza organismelor; **2.** care contribuie la crearea formelor de relief; **3.** (rar) creator de forme. [Din fr. *morphogénétique*].

morfogenéză f. **1.** proces de formare a structurilor morfologice ale organismelor; **2.** morfogenie. [Din fr. *morphogenèse*].

morfogeníe f. ramură a geomorfologiei care se ocupă cu studiul originii formelor de relief; morfogeneză. [Din fr. *morphogénie*].

morfognozíe f. capacitatea de a recunoaşte numai prin pipăit forma obiectelor. [Din fr. *morphognosie*].

morfoleálă, morfoleli f. acţiunea de a morfoli şi rezultatul ei. [*Morfoli* + *-eală*].

morfolí, morfolesc vb. (tr.) **1.** a mesteca cu gingiile şi cu limba; a molfăi, a morfologi; (p. ext.) a mînca încet, a mînca alene: *mai beau un rachiu, mai morfoleşte un covrig uscat.* CAR.; **a morfoli vorbele,** a vorbi nedesluşit; a îngăima: *se spăimîntă ... singur de revolta lui şi urmă repede, morfolindu-şi vorbele.* REBR.; **2.** (p. anal.) a suci, a răsuci un lucru pe toate părţile; a mototoli: *mă lăsam pe capul lui şi-l puricam ..., îi morfoleam urechile.* ARG.; **3.** (fig.) a degrada, a întina; a strica: *morfolesc sculpturalele forme ale lui Eminescu.* VLAH. [Onomat.; cf. *molfăi*].

morfolít, ~ţi, morfolită, ~e a. **1.** (despre vorbe) îngăimat; **2.** (despre obiecte) terfelit, stricat. [V. *morfoli*].

morfológ, ~gi, morfologă, ~ge m., f. specialist în morfologie; morfologist: *morfologii sînt încercaţi de acelaşi simţămînt al vidului şi nesiguranţei.* BL. [Din germ. *Morpholog*].

morfologí, morfologesc vb. (tr.) a morfoli: *morfologea-n gingii un crîmpei de covrig.* CAR. [Cf. ***morfoli***].

morfológic, ~ce, morfologică, ~ce a. **1.** referitor la forma şi structura organismelor; (p. gener.) care ţine de formă, referitor la formă: *metoda morfologică ... nu ni se pare potrivită cercetărilor în orice domeniu.* BL.; **2.** care aparţine, care este specific morfologiei, referitor la studiul părţilor de vorbire şi la flexiunea lor: *structurile morfologice sau sintactice sînt ... mai puţin expuse* [influenţelor] *decît cele lexicale.* D. [Din fr. ***morphologique***].

morfologíe f. **1.** ramură a biologiei care studiază forma şi structura organismelor; organografie; forma şi structura materiei organice; (p. gener.) studiul formei: *morfologia culturii a încercat să deosebească cultura minoră şi cultura majoră.* BL.; **2.** parte a structurii gramaticale constînd din totalitatea regulilor de modificare a formei cuvintelor; parte a gramaticii care se ocupă cu studiul acestor reguli: *scriau româneşte fără filologie şi fără morfologie..., dar scriau cum vorbeau şi scrisul îl numeau icoană.* GHICA; **3.** (p. ext.) formă, aspect, aparenţă; (fig.) *limbajul lui are mai degrabă morfologia adierii.* PLEŞU. [Din fr. ***morphologie***].

morfologíst, ~şti, morfologistă, ~e m., f. morfolog. [Din fr. ***morphologiste***].

morfometríe, morfometrii f. măsurare a formei oricărui corp natural (plantă, animal, formă de relief etc.). [Din fr. ***morphométrie***].

morfoném, morfoneme n. fonem care intră în alternanţe morfologice. [Din fr. ***morphonème***].

morfonológic, ~ci, morfonologică, ~ce a. care aparţine morfonologiei, referitor la morfonologie. [Din fr. ***morphonologique***].

morfonologíe f. disciplină lingvistică care studiază utilizarea în morfologie a mijloacelor fonologice ale unei limbi. [Din fr. ***morphonologie***].

morfopatológ, ~gi, morfopatologă, ~ge m., f. medic specialist în morfopatologie. [Din fr. ***morphopathologue***].

morfopatológic, ~ci, morfopatologică, ~ce a. care aparţine morfopatologiei, referitor la morfopatologie. [Din fr. ***morphopathologique***].

morfopatologíe f. ramură a morfologiei care studiază forma şi structura diferitelor organe în condiţii patologice. [Din fr. ***morphopatologie***].

morfopsihologíe f. studiul corelaţiilor dintre caracterele morfologice şi cele psihice ale unui individ. [Din fr. ***morphopsychologie***].

morfosculptúră f. totalitatea proceselor externe care creează relief prin eroziune (sculptare). [Din fr. ***morpho-sculpture***].

morfosintáctic, ~ci, morfosintactică, ~ce a. care aparţine morfosintaxei, referitor la morfosintaxă. [***Morfo-*** + ***sintactic***; cf. fr. ***morpho-syntaxique***].

morfosintáxă f. studiul formelor şi al regulilor de îmbinare a cuvintelor din enunţurile unei limbi. [Din fr. ***morphosyntaxe***].

morfóză, morfoze f. modificare a formei unui organism provocată de factorii mediului ambiant. [Din fr. ***morphose***].

morgána a. **fata morgana,** miraj, frecvent în ţinuturile tropicale, care face ca imaginile obiectelor aflate la orizont (sau dincolo de orizont) să apară răsturnate, ca şi cum s-ar reflecta în apă; apa morţilor. [Din it. (*fata*) ***morgana***].

morganátică, morganatice a. **căsătorie morganatică,** căsătorie între un bărbat dintr-o familie domnitoare şi o femeie de rang inferior: *a urmat apoi să fie rece, distant şi serios ca şi înainte de morganatica lui căsătorie.* VOIC.; **soţie morganatică,** soţie care a contractat o asemenea căsătorie şi nu beneficiază de drepturile fireşti (nume, rang, avere etc.). [Din fr. ***morganatique,*** lat. ***morganaticus***].

morganísm n. teorie potrivit căreia cromozomii (în care genele sînt dispuse liniar, în puncte precise) constituie substratul material al eredităţii. [Din germ. ***Morganismus***].

morganíst, ~şti, morganistă, ~e a. care ţine de morganism, referitor la morganism: *teorii morganiste.* // m., f. adept al morganismului. [Din germ. ***Morganist***].

morganít n. varietate de beril de culoare roz. [Din fr. ***morganite***].

mórgă[1], **morgi** f. **1.** clădire special amenajată unde se depun cadavrele persoanelor moarte în afara domiciliului lor (şi unde se fac autopsii); institut medico-legal: *bătrînul e adus mort la morgă.* CĂL.; **2.** sală specială într-un spital unde se depun morţii pentru constatarea cauzei decesului; prosectură; **3.** (arg.) închisoare. [Din fr. ***morgue***].

mórgă[2] f. (livr.) atitudine arogantă, orgolioasă, trufaşă: *orgoliul britanic şi morga spaniolă – moşturi toate.* CAR. [Din fr. ***morgue***].

mória f. tulburare psihică manifestată printr-o stare de euforie, de bună dispoziţie exagerată. [Din gr. mod. ***moría***].

mórico a. invar. (înv.) roşu-închis sau albastru-închis: *anteriu de şamalagea morico.* FIL. [Din gr. mod. ***mórikos***].

morión, morioane n. **1.** coif metalic cu marginile răsfrînte în sus şi cu o creastă pe calotă; **2.** (la sg.) varietate de cuarţ, brun-închis sau negru, folosit ca piatră semipreţioasă. [Din fr. ***morion***].

morísci m. pl. mauri din Peninsula Iberică, convertiţi cu forţa la catolicism după căderea Granadei (1492), apoi persecutaţi şi expulzaţi din Spania (1609). [Din sp. ***morisco,*** fr. ***morisque***].

morîşcă, morişti f. **1.** moară mică (de vînt, de apă): *o moară de vînt, o biată morîşcă.* AL.; (fig.) *oricît de bună morîşcă intelectuală ar avea, ea se strică cu vremea şi devine incapabilă de a afla adevărul.* EM.; **a-i umbla gura ca o morîşcă,** a vorbi mult, a trăncăni; **a face cuiva morîşcă (de vînt) în cap** (sau **în păr, în chică**), a trage pe cineva de păr: *pune ... mîna în chică vrunuia să-i facă morîşcă de vînt.* DELAVR.; **2.** (pop.) maşină mică de vînturat grîne; **3.** (pop.) rîşniţă pentru măcinat cafea, pesmet etc.; **4.** obiect imitînd aripile unei mori de vînt, care se fixează pe acoperişul caselor, pe stîlpi etc., ca sperietoare sau ca ornament: *atunci lumea-n căpăţînă se-nvîrtea ca o morîşcă.* EM.; **5.** jucărie de tablă, hîrtie etc. în forma aripilor de moară, care se învîrtesc la bătaia vîntului sau cu mîna, producînd un zgomot caracteristic; **6. morîşcă hidraulică** (sau **hidrometrică**), aparat format dintr-un rotor cu una sau mai multe palete, folosit pentru măsurarea vitezei unui curs de apă. [***Moară*** + ***-işcă***].

morînceálă, morînceli f. (reg.) **1.** muncă grea; trudă, chin; **2.** pămînt amestecat cu apă, folosit la spoitul caselor; **3.** lături (pentru porci); **4.** treabă de mîntuială. [***Morînci*** + ***-eală;*** cf. ***muruială,*** pentru sensul **2**].

morîncí, morîncesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi intr.) a munci din greu; **2.** (tr.) a face treabă de mîntuială. [Et. nec.].

morîngláv, ~i, morînglavă, ~e a. (reg.) **1.** lipsit de vigoare; slăbănog, becisnic; **2.** nerod; morocănos; (subst.) *cum te-ai luat după vorbele unui morînglav?* SOR.; **3. porumb morînglav,** porumb cu ştiuletele mare şi cu opt-zece rînduri de boabe. [Et. nec.].

mormán, mormane n. **1.** grămadă mare de obiecte îngrămădite unele peste altele; maldăr: *măreţul edificiu s-a prăbuşit, lăsînd în loc un morman de ruine.* GHEŢIE; (fig.) *romanul rămîne un morman de bune intenţii nefolosite.* CĂL.; **2.** (reg.) dîmb, movilă. // adv. în formă de morman: *vînătorul căzu morman de pe cal.* ISP. [Et. nec.].

mormăí, mórmăi şi (rar) **mormăiesc** vb. **1.** (intr.; despre urşi) a scoate sunete scurte şi înfundate, caracteristice speciei; a mormorosi: *iaca îi iesă ... ursul înainte, mormăind înfricoşat.* CR.; **2.** (p. gener.; intr.) a scoate sunete groase, înfundate (asemănătoare cu ale ursului): *un tigru ... sforăie înverşunat, apoi mormăind se-ntinde.* EM.; *zăvozii mormăiră în lanţuri.* SAD.; **3.** (reg.; intr.; despre albine, muşte, ţînţari) a bîzîi, a zumzăi; **4.** (intr. şi tr.) a vorbi nedesluşit, pe un ton scăzut şi nazal, pentru a-şi manifesta nemulţumirea, indignarea sau timiditatea, şovăiala etc.; a murmura, a bombăni: *începe a mormăi ugilit printre gard.* CR.; *crezui că am supărat-o şi mormăii o scuză oarecare.* EL.; **5.** (intr.) a fredona cu voce scăzută, nazal; (şi: (pop.) **mornăi**). [***Mor*** + **m**(*or*) + ***ăi***].

mormăiálă, mormăieli f. mormăit[1]: *citirile preoţilor, mormăielile dascălilor ... erau ca un ison nedesluşit.* PETR. [***Mormăi*** + ***-eală***].

mormăíre, mormăiri f. acţiunea de a mormăi şi rezultatul ei; mormăit[1]: *o dihanie răsări cu mormăiri grozave.* SAD. [V. ***mormăi***].

mormăít[1], mormăituri n. **1.** faptul de a mormăi; (concr.) sunete caracteristice scoase de urs sau (p. ext.) de alte animale; mormăială; mormăitură; **2.** vorbire nedesluşită, pe un ton scăzut şi nazal, exprimînd nemulţumire, indignare sau timiditate, şovăială etc.: *cunoştea prea bine aparenţa ursuză a doctorului, eternul său mormăit în barbă.* GHEŢIE. [V. ***mormăi***].

mormăít[2], ~ţi, mormăită, ~e a. nedesluşit, îngăimat: (adv.) *răspundea iute şi mornăit, cum cer calicii la pod.* CR.; (şi: **mornăit**). [V. ***mormăi***].

mormăitór, ~i, mormăitoáre a. care mormăie. [***Mormăi*** + ***-tor***].

mormăitúră, mormăituri f. mormăit[1]: *vorbeşte cu mormăitură parcă are mămăligă-n gură.* PANN. [***Mormăi*** + ***-tură***].

morminţél, morminţele n. (pop.) diminutiv al lui mormînt: *la morminţelul meu a să crească un spic de grîu.* POP.; (şi: (reg.) **mormînţel**). [***Mormînt*** + ***-el***].

mormînt, morminte şi (înv.) **mormînturi** n. **1.** monument ridicat în onoarea celui mort (chiar în locul unde a fost înmormîntat): *pe veci periră-n noaptea măreţului mormînt.* EM.; **Sfîntul mormînt,** loc (în Ierusalim) unde a fost înmormîntat Isus Hristos; **2.** groapă săpată în pămînt pentru înhumarea celor decedaţi; (p. ext.) loc special amenajat unde este înmormîntat cineva: *voi depune pe mormînt o coroană de flori.* PR.; (fig.) *ajuns-am a umbla mereu în braţe cu mormîntul meu.* VIERU; **nici în mormînt,** niciodată: *nici în mormînt n-am să uit binele pe care mi l-ai făcut.* PETR.; **a intra în mormînt,** a muri; **a băga** (sau **a vîrî, a pune, a trimite etc.**) **pe cineva în mormînt,** a omorî pe cineva; (p. ext.) a necăji, a chinui foarte tare pe cineva: *caută pe cel care a pus în mormînt pe părintele tău.* SAD.; **a duce la mormînt,** a pricinui moarte cuiva; a omorî; **3.** (fig.) moarte; dispariţie, pieire: *ascult-al Domnului cuvînt, şi făptuieşte numai bine, din leagăn pînă la mormînt.* MAT.; **4.** cimitir; (p. ext.) loc întunecat şi trist: *primăvara ... noi băieţii ieşeam la morminte, ca să ne învăţăm lecţia la aer curat.* SL. [Lat. ***monumentum*** „monument funerar"; pop. ***sepulcrum***].

mormîntá, mormîntez vb. (reg.; tr.) a înmormînta. [De la ***mormînt***].

mormîntál, ~i, mormîntală, ~e a. **1.** care aparţine mormîntului, de mormînt: *se loveşte de piatra mormîntală a celor ce-am iubit.* AL.; **tăcere** (sau **linişte**) **mormîntală,** tăcere (sau linişte) deplină, absolută: *satul a intrat într-o linişte mormîntală.* SOR.; **2.** de înmormîntare, funebru; cu timbru grav: *zicîndu-i cu voce mormîntală.* FIL. [***Mormînt*** + ***-al***].

mormîntáre, mormîntări f. (reg.) înmormîntare. [V. ***mormînta***].

mormîntél n. v. **morminţel.**

mormolóc, mormoloci m. **1.** larvă a batracienilor (cu branhii în loc de plămîni şi cu coadă lungă); mîntuş; **2.** epitet pentru un copil mic; **3.** (fig.; fam.) om molatic, leneş. [Din sl. *mrmoljak*].

mormón, ~i, mormonă, ~e m., f. adept al mormonismului. [Din fr. *mormon*].

mormonísm n. doctrină a unei secte religioase din S.U.A., fondată în 1827 de Ioseph Smith, care propovăduia întoarcerea apropiată a lui Isus Hristos şi practica iniţial poligamia. [Din fr. *mormonisme*].

mormorosí, mormorosesc vb. (reg.; tr. şi intr.) a mormăi: *oare ce mormoroseşte ursu?* AL. [Probabil contaminare între ***mormăi*** şi ***bolborosi***].

mornăí vb. v. **mormăi.**

mornăít n. v. **mormăit²**.

mórniţă, morniţe f. (reg.) specie de ţînţar foarte mic; **a pica pe cineva ca morniţa,** a sîcîi pe cineva. [De la ***mornăi***].

moroáică, moroaice f. (reg.) **1.** strigoaică; **2.** ţigancă despre care se crede că deoache copiii. [*Moroi* + *-oaică*].

morocăneálă, morocăneli f. (reg.) faptul de a morocăni; murmurare continuă; bombăneală, cicăleală: *le era lehamite de morocăneala lui Moş Nichifor.* CR. [***Morocăni*** + *-eală*].

morocăní, morocănesc vb. (reg.; tr.) a mustra bombănind; a cicăli: *hojma mă morocăneşte.* CR. [Cf. magh. ***morog*** „a mormăi"].

morocănós, ~şi, morocănoásă, ~e a. **1.** prost dispus; posac, ursuz din fire; care bombăneşte întruna: *groşi în ceafă şi morocănoşi.* AL.; *tata era morocănos, fără chef de vorbă;* **2.** care exprimă, trădează o proastă dispoziţie sufletească: *vocea răstită, morocănoasă ... sună ciudat.* GHEŢIE. [***Morocăni*** + *-os*].

morói, moroi m. **1.** strigoi (care ar proveni dintr-un copil mort nebotezat sau dintr-un mort neputrezit): *noaptea ... toate stihiile năpădesc pe mine ... strigoii, moroii, tricolicii.* AL.; *murind de frică, mulţi săteni trecură de partea moroilor, zdrobindu-şi mai întîi nevestele şi copiii.* CĂRT.; **2.** (fig.; reg.) om înalt, voinic; **3.** (fig.) om tăcut; om prefăcut. [Cf. sl. ***mora***].

moroián, moroieni m. (reg.; mai ales la pl.) nume dat locuitorilor de la poalele Bucegilor, în special păstorilor ardeleni din această regiune. [Et. nec.].

moroméţ, ~i, moromeáţă, ~eţe m., f. (reg.) **1.** stafie, moroi; **2.** (în forma **moromete**) epitet pentru un om leneş. [Cf. ***moroi***].

morón m. v. **morun.**

moroşán, ~eni, moroşană, ~ene m., f. (reg.) maramureşean. [Cf. ***maramureşean***].

mórsă, morse f. mamifer acvatic carnivor din ordinul pinipedelor, care trăieşte în regiunile polare nordice, lung de trei-patru metri, cu membrele scurte în formă de lopeţi, cu caninii superiori foarte dezvoltaţi; (pop.) vacă-de-mare (*Odobaenus rosmarus*). [Din fr. ***morse***].

mórse s. **alfabet Morse,** cod telegrafic în care literele alfabetului sînt reprezentate prin puncte şi linii: *cunoşteam şi acum simbolurile alfabetului Morse, întipărite statornic în memorie.* GHEŢIE; **aparat** (sau **telegraf**) **Morse,** aparat care serveşte la transmiterea semnalelor telegrafice cu acest cod: *trece alături la un aparat Morse, unde-şi ţăcăneşte manuscriptul.* SAD. [Din fr. ***morse***].

mort, ~ţi, moártă, ~e a. **1.** care nu (mai) trăieşte, care a încetat din viaţă, care a murit: *mătuşa-i moartă de cînd lupii albi.* CR.; *nu fusese moartă de-a binelea cînd o îngropase.* GHEŢIE; (fig.) *Mîntuitorule! ... credinţa-n tine nu mi-i moartă în ceaţa-amărăciunii.* MAT.; **a se face mort în păpuşoi,** sau (subst.) **a face pe mortul în păpuşoi,** a simula nevinovăţia, inocenţa; a face pe prostul; **a o lăsa moartă (în păpuşoi),** a lăsa o problemă încurcată; a renunţa: *obraz de scoarţă şi las-o moartă-n popuşoi.* CR.; **nici mort,** cu nici un preţ, în nici un caz; **mort-copt,** neapărat, vrînd-nevrînd: *morţi-copţi, trebuie să mergem înainte.* GANE; **2.** (p. exager.) prăpădit, istovit; pe punctul de a muri; care stă să moară; leşinat: *sînt moartă de oboseală.* GHEŢIE; **(a fi) mai mult mort decît viu** sau **a fi (pe) jumătate mort,** (a fi) într-o stare de maximă epuizare din cauza fricii, bolii etc.; **a fi beat mort,** a fi foarte beat; **a fi mort fără** (sau **după**) **cineva** sau **ceva,** a ţine mult la cineva sau la ceva; a fi îndrăgostit de cineva sau de ceva: *e mort după căimăcămie.* PETR.; **3.** lipsit de vlagă; amorţit; ţeapăn, paralizat: *mă trezeam uneori în toiul nopţii cu o mînă complet moartă, rece.* CĂRT.; **os mort,** excrescenţă osoasă sau cartilaginoasă pe corp; (pop.) **carne** (sau **piele**) **moartă,** carne (sau piele) care se formează deasupra rănilor, prin care nu trec ramificaţii nervoase; **4.** uscat, veşted: *în frunzele moarte din marginea unei ripi, Vitoria găsi clopoţei albi.* SAD.; **5. limbă moartă,** v. **limbă; unghi mort,** unghi care nu poate fi atins de un proiectil lansat dintr-o gură de foc; **punct mort,** poziţie a unui mecanism bielă-manivelă, în care axele se suprapun sau vin în prelungire; **a ajunge la un** (sau **într-un**) **punct mort,** a fi în imposibilitatea de a găsi o soluţie, o rezolvare; **linie moartă,** linie de cale ferată utilizată pentru garare; **a fi** (sau **a trece**) **pe linie moartă,** a fi înlăturat dintr-un post însemnat; a fi considerat inutil; **timp mort,** lipsă de activitate în timpul cînd ar trebui să se lucreze; întrerupere neprevăzută a muncii; **fier-mort,** fier de calitate inferioară; **6.** (fig.) inanimat, neînsufleţit: *larve ... mişcîndu-se-n pulberea moartă.* ARG.; **7.** (fig.) lipsit de viaţă, de mişcare, de activitate; în care nu se întîmplă nimic deosebit: *străzi, oraşe moarte;* **8.** (fig.) care nu mai funcţionează, nu mai produce: *industrie moartă;* **9.** (fig.) nemişcat, încremenit: *pustiul tace ... aerul e mort.* EM.; **10.** (fig.; despre culori) fără strălucire; şters; **natură moartă,** v. **natură; 11.** (fig.) lipsit de valoare, de importanţă: *simplul diplomat de carieră moartă ţinea la uşă fecior în livrea.* CĂL. // m., f. **1.** persoană care a încetat din viaţă; rămăşiţe pămînteşti: *pe pieptul moartei luce de pietre scumpe albă.* EM.; **apa morţilor,** fata morgana; **a scula** (sau **a trezi, a deştepta**) **şi morţii** (ori **din morţi**), se spune despre (surse de) zgomote foarte puternice, stridente; **a umbla** (sau **a merge**) **ca după mort,** a merge foarte încet; **ca la mort,** în număr (foarte) mare; **2.** persoană care nu mai trăieşte, dar care continuă să existe în memoria oamenilor; răposat, defunct: *pînă atunci nu i se întîmplase să zărească lumină la garsoniera mortului.* GHEŢIE; *are cultul morţilor;* **sîmbăta morţilor, a)** sîmbăta de dinaintea Duminicii lăsatului de carne; **b)** sîmbăta de dinaintea Rusaliilor; **lunea morţilor,** a doua zi după Duminica Tomii; **3.** victimă: *accidentul a făcut trei morţi şi zece răniţi;* (fam.) **locul mortului,** locul dintr-un automobil, situat în faţă, lîngă şofer, cel mai expus în caz de accident. // m. artic. (pop.) cortegiu mortuar: *ieşeam ... cînd trecea cu mortul pe la poarta noastră.* CR. [Lat. ***mortuus***].

mortăl, ~i, mortală, ~e a. **1.** care cauzează, care provoacă moartea; ucigător, letal: *ciuma, ca toate boalele mortale.* GHICA; *lovitură mortală;* **păcat mortal,** păcat care atrage osînda veşnică; păcat de moarte, capital; **salt mortal,** figură acrobatică foarte periculoasă constînd în rotirea liberă a corpului în aer; **2.** specific mortului; (ca) de mort: *onorară rămăşiţele lui mortale cu o paradă funerală.* FIL.; **3.** (înv.; rar) muritor: *corpul e partea noastră cea mortală;* **4.** (fam.) extraordinar, nemaipomenit (de bun, frumos etc.): *un spectacol mortal.* [Din lat. ***mortalis,*** it. ***mortale,*** fr. ***mortel***].

mortalitáte f. număr (mare) de morţi; frecvenţa deceselor dintr-o regiune, ţară etc. într-un anumit timp, determinată de anumite cauze; indice rezultat din raportarea numărului decedaţilor dintr-o populaţie, într-o anumită perioadă, la totalul populaţiei respective: *mortalitatea întrece în cele mai multe judeţe din România naşterile.* EM.; *o familie cu mortalitate mare.* CĂL.; **mortalitate infantilă,** frecvenţa deceselor în primul an de viaţă la o mie de născuţi vii. [Din fr. ***mortalité,*** lat. ***mortalitas, -atis***]. •

mortár, mortare n. material de construcţie alcătuit dintr-un amestec de var, nisip, apă, ciment sau ipsos etc., care se petrifică în timp, folosit ca element de legătură între cărămizi, plăci etc. [Din lat. ***mortarium***].

mortasíp, mortasipi m. cantaragiu şi încasator al unor taxe publice, în epoca fanariotă. [Din gr. mod. ***murtasípis***].

mortasipíe, mortasipii f. taxă care se încasa, în epoca fanariotă, la vînzarea mărfurilor, calculată după greutatea acestora; (p. ext.) venitul şi slujba încasatorului acestor taxe; instituţia respectivă: *au scornit şi Duca-Vodă mortasipia în ţară.* N.COSTIN. [***Mortasip*** + *-ie*].

mortăciúnă a. v. **mortăciune.**

mortăciúne, mortăciuni f. **1.** cadavru de animal; hoit, leş, stîrv: *aceste jivine ... să înbuibă cu mortăciuni.* OD.; **2.** (fig.) fiinţă foarte slabă, lipsită de vigoare: *am să merg eu ..., au să meargă dumnealor, că nu sîntem mortăciuni.* ZAMF. // a. (înv. şi reg.) care a murit de moarte naturală, neînjunghiat; care provine de la un asemenea animal: *mănîncă carne mortăciună.* N.COSTIN; (şi: (înv. şi reg.) **mortăciună**). [Lat. ***morticina***].

mortezá, mortezez vb. (tr.) a prelucra suprafeţe metalice cu ajutorul mortezei. [Din fr. ***mortaiser***].

mortezáre, mortezări f. acţiunea de a morteza şi rezultatul ei. [V. ***morteza***].

mortézǎ, morteze f. maşină de prelucrare prin aşchiere a suprafeţelor metalice. [Din fr. ***mortaise***].

mortezór, ~i, mortezoáre m., f. lucrător la morteză. [Din fr. ***mortaiseur***].

mortgáj, mortgajuri n. gaj în folosinţa creditorului, fără deducerea din datorie a cîştigului obţinut. [Din fr. ***mort-gage***].

mortiér, mortiere n. gură de foc fără recul, cu ţeavă scurtă şi cu traiectoria proiectilului de curbură mare, folosită în trecut pentru a trage din spatele unor obstacole; piuă: *mortierele se numeau pive.* BĂLC.; (şi: **mortieră**). [Din fr. ***mortier***].

mortiéră¹ f. v. **mortier.**

mortiéră², mortiere f. deschidere îngustă în zidul unei fortificaţii, care permite apărătorilor să tragă cu arma. [Din fr. ***meurtrière***].

mortifiánt, ~ţi, mortifiantă, ~e a. **1.** care mortifică; chinuitor: *dureri mortifiante;* **2.** (fig.) umilitor: *refuz mortifiant.* [Din fr. ***mortifiant***].

mortifică, mortífic vb. **1.** (tr.) a supune la chinuri fizice sau morale; a tortura; **2.** (tr.) a slăbi organismul (prin posturi, prin diete); **3.** (fig.; tr.) a umili (cu mustrări aspre); a batjocori; **4.** (refl.) a se cangrena: *ţesutul s-a mortificat.* [Din fr. ***mortifier***].

mortificánt, ~ţi, mortificantă, ~e a. (rar) care mortifică; chinuitor: *această armonie sub auspiciile echivocului l-a ferit pe ţăranul român de desăvîrşirea mortificantă.* BL. [***Mortifica*** + *-ant;* cf. fr. ***mortifiant***].

mortificáre, mortificări f. acţiunea de a mortifica; chinuire, torturare. [V. ***mortifica***].

mortificát, ~ţi, mortificatá, ~e a. **1.** (rar) chinuit, torturat; **2.** (fig.) umilit, ruşinat: *ea continua să stea alături de mine cu chipul desfigurat, străină şi mortificată.* PR.; **3.** (med.; despre ţesuturi) necrozat, cangrenat; distrus. [V. ***mortifica***].

mortificáţie, mortificaţii f. **1.** chinuire, torturare; **2.** privaţiune; abstinenţă: *creştinismul recomandă mortificaţia;* **3.** (fig.) rănire a amorului propriu, umilire foarte mare; **4.** (med.) distrugere a unui ţesut organic; necrozare, cangrenare; (şi: **mortificaţiune**). [Din fr. ***mortification***].

mortificaţiúne f. v. **mortificaţie.**

mortinatalitáte f. indice rezultat din raportul dintre numărul de copii născuţi morţi şi numărul total al copiilor născuţi vii, într-o anumită perioadă, pe un anumit teritoriu. [Din fr. ***mortinatalité***].

mortuár, ~i, mortuară, ~e a. referitor la mort, la moarte sau la înmormîntare; de mort, de moarte; funerar, funebru: *sunetele monotone ale unei muzici mortuare.* EM.; *îl iritară ... zecile de ferpare mortuare cu cruci negre.* GHEŢIE; **cameră mortuară,** încăpere special amenajată (la morgă, la spital etc.) în care se depun morţii pînă la înmormîntare; **mască mortuară,** v. **mască.** [Din fr. ***mortuaire,*** lat. ***mortuarius***].

morţéşte adv. (înv. şi reg.) ca la mort, ca după mort: *bocindu-se morţeşte.* POP. [***Mort*** + ***-eşte***].

morţíş adv. cu orice preţ, cu încăpăţînare, cu insistenţă, în mod stăruitor: *a stat morţiş de capul lui ... şi l-a înduplecat.* VLAH.; *a ţinut morţiş să fie de faţă la marele eveniment.* GHEŢIE; (adj.) *în Englitera ... ţinerea morţişă la tradiţiile trecutului ... au făcut din acea ţară cea mai puternică din lume.* EM. [***Moarte*** + ***-iş***].

morţíu adv. (reg.) **a urla a morţiu,** a urla lung şi trist (ca o prevestire de moarte). [***Moate*** + ***-iu***].

morúă f. peşte din mările arctice din al cărui ficat se extrage untura de peşte; cod[1] (*Gadus morrhua*). [Din fr. ***morue,*** lat. ***morua***].

morúlă, morule f. (biol.) primul stadiu în dezvoltarea embrionară a metazoarelor, cu aspect de mură, format din numeroase celule. [Din fr. ***morula***].

morún, moruni m. specie de peşte din familia acipenseridelor, care trăieşte în Marea Neagră, Adriatică şi Caspică, cu corpul masiv, fără solzi, cu capul mic, cu botul ascuţit, apreciat pentru carnea (ce se consumă proaspătă şi afumată) şi pentru icrele lui negre (*Huso huso*): *gastronom rafinat, comandă numai bucate alese: morun la grătar ..., parfait de ciocolată.* GHEŢIE; (şi: **moron**). [Din bulg. ***moruna***].

morunáş, morunaşi m. **1.** diminutiv al lui morun; **2.** peşte asemănător cu crapul, cenuşiu pe spate şi alb pe burtă, cu botul prelung (ca al morunului), avînd carnea foarte gustoasă şi grasă (*Vimba vimba*). [***Morun*** + ***-aş***].

mórvă, morve f. răpciugă. [Din fr. ***morve***].

morvós, ~şi, morvoásă, ~e a. **1.** bolnav de morvă; răpciugos; **2.** referitor la morvă; provocat de morvă: *noduli morvoşi.* [Din fr. ***morveux***].

mosafír m. v. **musafir.**

mosandrít, mosandrituri n. minereu compus din calciu, magneziu, fier, ceriu şi lantan, de culoare brună-roşcată, cu luciu caracteristic. [Din fr. ***mosandrite***].

mosc, moşti m. mamifer rumegător din Asia, de mărimea unei căprioare (fără coarne), masculul avînd sub abdomen o glandă specială în care se acumulează o secreţie frumos mirositoare (*Moschus moschiferus*). // n. (pl. **moscuri**) **1.** substanţă plăcut mirositoare secretată de masculul acestui mamifer, folosită în industria parfumurilor, în cosmetică, în medicină: *mirodeniile aromatelor ş-a moscului.* DOS.; (adj.) *săpun mosc în formă sferică.* FIL.; **2.** parfum preparat din această substanţă sau fabricat pe cale sintetică: *te-ai parfumat cu mosc?* [Din gr. ***móskos***].

moscát, ~ţi, moscată, ~e a. cu miros de mosc, parfumat cu mosc; **bou-moscat,** mamifer asemănător cu boul, care trăieşte în Groenlanda şi în regiunile arctice ale Americii, a cărui carne miroase a mosc (*Ovibos moschatus*). [***Mosc*** + ***-at***].

moschée, moschei f. edificiu de cult musulman; geamie: *marile moschee ale padişahilor musulmani.* OD. [Din fr. ***mosquée***].

moschétă f. v. **muschetă.**

moschicésc, ~şti, moschiceáscă, ~eşti a. (înv.) rusesc, muscălesc: *Ivan ... [i]i trage un frecuş de cele moschiceşti.* CR. [***Mosc*** n. pr. (înv. „Moscova") + ***-icesc***].

moscovít, ~ţi, moscovită, ~e a. care aparţine, care este specific Moscovei sau locuitorilor ei, referitor la Moscova sau la locuitorii acesteia: *bulevardele moscovite sînt superbe.* // m., f. persoană (originară) din Moscova; muscal. [Din fr. ***moscovite***].

moscuşór, moscuşori m. mică plantă erbacee cu flori galbene-verzui, cu miros plăcut de mosc; frăguliţă (*Adoxa moschatellina*). [***Mosc*** + ***-uşor***].

moslém m. v. **muslim.**

moslím m. v. **muslim.**

mosór, mosoare n. **1.** mic cilindru de lemn, metal, material plastic etc., cu capetele în formă de discuri, pe care se deapănă fire de aţă, lînă, sîrmă etc.; (p. ext.) cilindrul împreună cu firele înfăşurate pe el: *fuse şi mosoare;* **2.** (reg.) umflătură, urmă proeminentă pe corpul omului; **3.** (fig.; reg.) bărbat tăcut şi mofturos. [Din turc. ***masura,*** sb. ***mosur***].

mosorăş, mosoraşe n. mosorel: *începe să se-nvîrtească ca un mosoraş mic.* EM. [***Mosor*** + ***-aş***].

mosorél, mosoreie n. diminutiv al lui mosor; mosoraş. [***Mosor*** + ***-el***].

mosorí, mosorăsc vb. (reg.; refl.) **1.** (despre răni) a se umfla; a se tumefia; **2.** (fig.) a se întrista, a se posomorî. [De la ***mosor***].

mósso adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu mişcare; vioi. [Cuv. it.].

mostochín, mostochini m. (reg.) moşmon (*Mespilus germanica*). [De la ***mostochină***].

mostochínă, mostochine f. (reg.) **1.** fructul mostochinului; moşmoană; **2.** epitet pentru un om prost, tont: *eşti o mostochină uscată.* C.L. [Et. nec.].

móstră, mostre f. **1.** eşantion: *să-i arăte o mostră de stofă de vară.* CĂL.; **tîrg de mostre,** tîrg la care se expun eşantioane pentru informarea cumpărătorilor; **2.** pildă; exemplu (tipic): *mostră de critică obiectivă;* **3.** model: *a plecat Simina ca să duc-o mustră de cusut la Lina.* COŞB.; (şi: (înv.) **mustră**). [Din gr. mod. ***móstra,*** it. ***mostra,*** germ. ***Muster***].

moş, moşi m. **1.** bărbat (mai) în vîrstă; bătrîn, moşneag; ghiuj: *văz ... un moş, fleoş de bătrîn.* ISP.; *cîtu-i moşu de bătrîn, tot ar mînca măr din sîn.* POP.; **2.** (pop.) termen folosit (de cei mai tineri) pentru a vorbi cu (sau despre) un bărbat în vîrstă: *de mult eşti însurat, moşule?* NEGR.; *moş Nichifor nu-i o închipuire din poveşti.* CR.; **Moş Crăciun** (sau **Gerilă**), personaj legendar care aduce daruri copiilor în ajunul Crăciunului (sau la Anul Nou); **Moş Ajun,** ziua din ajunul răciunului; colind care se spune în seara acestei zile: *bună dimineaţa la Moş Ajun.* POP.; **moş Martin** sau **moş Ursilă,** ursul; **3.** (înv. şi reg.) bunic; (la pl.) înaintaş, strămoş: *moşul şi strămoşul povestitorului se născuseră dincolo.* CĂL.; **din moşi (-strămoşi),** din generaţie în generaţie; din vremuri străvechi: *aşa-i din moşi lăsat şi datini: să nu spurcăm lumina.* VIERU; **4.** (reg.) unchi: *iaca ce-mi scrie frate-meu şi moşul vostru.* CR.; **5.** (reg.) personaj mascat care însoţeşte brezaia; moşneag; **6.** (înv.) fişie de pămînt stăpînită de un moşnean; **7.** partea cu cîrlig a unei copci; **8.** disc al unei capse care se îmbucă în cealaltă piesă, numită babă; **9.** (reg.) numele a doi peşti: **a)** ghiborţ (*Acerina cernua*); **b)** pălămidă de baltă (*Pungitius platygaster*). // (la pl.) **1.** nume dat mai multor sărbători religioase în care se fac slujbe şi pomeni pentru morţi (*ziua moşilor, sîmbăta moşilor, moşii de iarnă, de toamnă, de Hranghel, de Rusalii etc.*): *într-o zi, prin luna lui mai, aproape de moşi.* CR.; **la moşii (ăi) verzi,** niciodată, la sfîntul aşteaptă; **de cînd cu moşii verzi,** de foarte multă vreme; **2.** obiecte, în special alimente, date de pomană în aceste zile; **3.** nume dat bîlciului anual organizat la Bucureşti în luna mai (în sîmbăta dinaintea Rusaliilor), la Obor; (p. ext.) tîrg de distracţii publice: *să ne vedem sănătoşi în tîrg la moşi.* POP.; **a spune** (ori a **vinde**) **moşi pe groşi** (sau **moşi păroşi**), a spune vrute şi nevrute, fleacuri: *eu nu vă spun moşi pe groşi, ci numai lucruri pe care le-am auzit.* MECED.; *nu ştiai dacă spune adevărul ori vinde moşi pe groşi, cui o vrea să-i cumpere.* GHEŢIE; **4.** (pop.) fiinţe imaginare care ar alunga iarna; fiecare dintre cele nouă zile din luna martie care urmează după zilele babelor; **5.** (reg.) un fel de cozonaci: *moşi şi babe de Paşti;* **6.** (reg.) sfinţi, mucenici. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***motshë, moshë***].

moşán, moşeni m. (înv.) **1.** moştenitor: *Jigmond fiind drept moşan ... crăiei.* COSTIN; **2.** moşnean, răzeş; **3.** bărbat băştinaş, originar din ... : *de-ş dau vo fată după vun străin ..., dar moşan nu-l priimăsc nici la sfat.* NEC. [***Moş*** + ***-an***].

moşáncă, moşence f. (înv.) **1.** moştenitoare: *să-i dea din casele sale moşancă de cinste.* COSTIN; **2.** femeie băştinaşă, originară din ... [***Moşan*** + ***-că***].

moşcolí, moşcolesc vb. (reg.; tr. şi refl.) **1.** a (se) murdări; **2.** a se zbengui, a se vînzoli. [Din magh. ***mocskol***].

moşcondí, moşcondesc vb. (reg.; intr.) a face ceva cu gesturi neprecise (pentru a-şi ascunde scopul); a-şi face de lucru; a moşmoni: *se ducea la besectea ..., moşcondea ea acolo ce moşcondea şi regulat venea cu o patacă.* VLAH. [Cf. ***moşcoti, moşmondi***].

moşcotí, moşcotesc vb. (reg.) **1.** (intr.) a dibui, a pipăi: *se razemă pe cot, întinde piciorul şi moşcoteşte, voind să tragă toporul cu piciorul.* SL.; **2.** (refl.) a se învîrti fără rost. [Cf. ***moşcoli***].

moşí, moşesc vb. **1.** (tr.) a ajuta o femeie să nască; a da primele îngrijiri unui nou născut: *a adus ... baba ... care-l moşise cu aproape douăzeci de ani în urmă.* SAD.; (fig.) *credinţa nu trebuie ... moşită ca un făt neisprăvit.* BL.; **2.** (fam.; intr. şi refl.) a se mocăi, a se mocoşi: *ce te moşeşti atîta?* [De la ***moaşă***].

moşíc, moşici m. (reg.; adesea apelativ) moşuleţ: *să vii sîmbătă, moşicule!* FIL. [***Moş*** + ***-ic***].

moşícă, moşici f. (reg.; adesea apelativ) diminutiv al lui moaşă; bunică; femeie bătrînă. [***Moaşă*** + ***-ică***].

moşíe, moşii f. **1.** (înv.) ţară strămoşească; patrie: *să scăpăm biata moşie, de păgîni şi de robie.* AL.; **de moşie** sau **de moşia lui** (**ori sa etc.**), originar (din ...): *Neculai Milescul spătariul, de la Vaslui di moşia lui.* NEC.; **2.** (mare) proprietate de pămînt cultivabil aparţinînd unui moşier; teren cultivabil (la ţară): *nu se cade să rîvneşti la moşia omului care o munceşte.* REBR.; *o nouă reformă agrară redusese moşiile la jumătate.* GHEŢIE; **3.** (înv. şi pop.) avere, proprietate (funciară) moştenită; (p. gener.) moştenire: *din partea mea din moşie, dă, maică, o liturghie.* POP.; **de moşie,** ereditar: *la scaunul cel de moşie a tătîne-seu.* UR. [***Moş*** + ***-ie***].

moşiér, moşieri m. proprietar al unei moşii: *a văzut mereu moşieri mergînd călare pe ogoare ori vînînd.* CĂL. [***Moşie*** + ***-ar***].

moşiereásă, moşierese f. proprietară a unei moşii; soţie de moşier; moşieriţă. [***Moşier*** + ***-easă***].

moşierésc, ~şti, moşiereáscă, ~eşti a. care aparţine moşierului sau moşierimii, referitor la moşier sau la moşierime, specific moşierimii. [*Moşier* + *-esc*].

moşieríme, moşierimi f. totalitate a moşierilor; clasa moşierilor. [*Moşier* + *-ime*].

moşieríţă, moşieriţe f. moşiereasă. [*Moşier* + *-iţă*].

moşinói n. v. **muşuroi**[1].

moşioáră, moşioare f. diminutiv al lui moşie: *frate-meu ... de mult îşi doreşte o moşioară.* GHEŢIE. [*Moşie* + *-ioară*].

moşíre, moşiri f. acţiunea de a moşi şi rezultatul ei: *meşteşugul moşirii.* [V. *moşi*].

moşít, moşituri n. faptul de a moşi; ocupaţia de moaşă: *ştia bine treaba moşitului.* CR.; **şcoală de moşit,** şcoală unde erau pregătite viitoarele moaşe. [V. *moşi*].

moşmîndí vb. v. **moşmondi.**

moşmoálă f. v. **moşmoană**[1].

moşmoánă[1]**, moşmoane** f. fruct comestibil al moşmonului, aproape sferic, moale, aromat, cu gust dulce-acrişor: *cu vreme şi cu paie muşmulele să moaie.* PANN.; (şi: **moşmoală, muşmulă**). [Din turc. *muşmula*].

moşmoánă[2]**, moşmoane** f. **1.** (reg.; la pl.) vrăji, descîntece; (p. ext.) obiecte (descîntate) folosite în astfel de vrăji: *umblă cu moşmoane, face moşmoane şi le aruncă pe casa mea.* SOR.; **2.** (fig.) om moale, moliu. [De la *moşmoni*].

moşmól m. v. **moşmon.**

moşmoleálă, moşmoleli f. faptul de a (se) moşmoli. [*Moşmoli* + *-eală*].

moşmoli vb. v. **moşmoni.**

moşmón, moşmoni m. arbust sau arbore din familia rozaceelor, cu frunze eliptice mari, cu flori mari, albe, cu fructe comestibile; gorun, măceş, scoruş-nemţesc, mostochin, mişcul (*Mespilus germanica*): *aceasta este o frunză de moşmon.* PETR.; (şi: **moşmol, muşmul**). [De la *moşmoană*].

moşmondí, moşmondesc vb. (intr. şi refl.) a (se) mocăi: *te mai moşmondeşti mult?* PR.; (şi: **moşmîndi**). [Cf. *moşmoni*].

moşmondít, ~ţi, moşmondită, ~e a. **1.** făcut la nimereală, fără pricepere: *lucru moşmondit;* **2.** (adesea subst.) mocoşit: *hai, măi moşmonditule!* [V. *moşmondi*].

moşmoní, moşmonesc vb. **1.** (intr. şi refl.) a se mocăi: *mormăi podarul, moşmonindu-se să lege podul.* C.L.; **2.** (intr. şi tr.) a moşcondi; a-şi face de lucru: *oricît a moşmolit Duţu ..., Stanca tot l-a zăpăcit.* SL.; **3.** (intr.) a dibui; a orbecăi; a adulmeca; (şi: **moşmoli**). [Cf. *moşmoană*[2]].

moşneág, moşnegi m. **1.** moş: *un moşneag şi o babă;* **2.** (pop.) bărbat mascat care însoţeşte brezaia; moş; **3.** (reg.) băştinaş; moşnean. [Dintr-un primitiv *moşin* (=alb. *mosim*) „bătrîn", de unde vine *moşnean;* cf. *moş*].

moşneágă, moşnege f. (rar) babă. [*Moşneag* + *-ă*].

moşneán, moşneni m. **1.** (în evul mediu, în Ţara Românească) ţăran liber, proprietar (în devălmăşire) al unei bucăţi de pămînt moştenite din tată în fiu; răzeş, moştean; (p. gener.) ţăran liber, proprietar de pămînt: *moşnenii (ei se numeau în Moldova „răzeşi") formau în Muntenia clasa cea mai importantă a populaţiei rurale;* **2.** (înv. şi reg.) moştenitor: *tu vei fi moşnean întru luminata bucurie a sfinţilor.* COR.; **3.** (înv. şi reg.) băştinaş; (adj.) *drumurile de fier ... contribuie prin existenţa lor la retrogradarea elementului moşnean al ţării.* EM. [Cf. *moştean*].

moşnegăríe, moşnegării f. **1.** mulţime de moşnegi; **2.** epitet batjocoritor pentru un moşneag: *ţi-oi închide eu gura, moşnegărie!* NEGR. [*Moşneag* + *-ărie*].

moşnegél, moşnegei m. moşneguţ. [*Moşneag* + *-el*].

moşnegésc, ~şti, moşnegeáscă, ~eşti a. de moşneag, specific moşnegilor: *mers moşnegesc.* // f. (artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [*Moşneag* + *-esc*].

moşnegéşte adv. bătrîneşte, ca moşnegii; (p. ext.) domol, încet: *umblă moşnegeşte.* [*Moşneag* + *-eşte*].

moşnegúţ, moşneguţi m. diminutiv al lui moşneag; moşnegel: *un moşneguţ blînd.* [*Moşneag* + *-uţ*].

moşnenésc, ~şti, moşneneáscă, ~eşti a. care aparţine moşnenilor, referitor la moşneni, de moşnean: *neam moşnenesc.* [*Moşnean* + *-esc*].

moşorói[1] n. v. **muşuroi**[1].

moşoroí[2] vb. v. **muşuroi**[2].

moşoroít n. v. **muşuroit.**

moşoroitór n. v. **muşuroitor.**

moşteán, ~eni, moşteană, ~ene m., f. (înv. şi reg.) **1.** moştenitor: *s-a îndurat a le da un moştean al împărăţiei.* ISP.; **2.** proprietar de pămînt; moşnean; **3.** băştinaş: *îşi păstrează ... simţămîntul drepturilor de moşteni ai ţării.* BĂLC. [Cf. *moşnean, moşteni* şi alb. *moşatar*].

moştenésc, ~şti, moşteneáscă, ~eşti a. (înv. şi reg.) de moştean; răzăşesc; ereditar: *duşmanul moştenesc al legii.* BĂLC. [*Moştean* + *-esc*].

moştení, moştenesc vb. (tr.) **1.** a dobîndi un patrimoniu, o avere, bunuri etc. prin succesiune, prin testament: *a moştenit toată averea;* **2.** a deveni succesorul, moştenitorul cuiva: *s-a îmbogăţit moştenindu-i pe toţi ai săi, morţi în accidentul aviatic;* (fig.) *un an vine, trece, şi-alt an îl moşteneşte.* ALEX.; **3.** (p. ext.) a deţine pe cale ereditară o însuşire, o caracteristică: *m-am întrebat de la cine ai moştenit firea de cabotin.* GHEŢIE. [De la *moştean*].

moşteníre, moşteniri f. **1.** faptul de a moşteni; drept de succesiune: *tronul ţării e dreapta moştenire a lui Ciubăr.* AL.; **2.** (concr.) totalitatea bunurilor moştenite; (p. restr.) bun moştenit: *o moşioară ... rămăsese moştenire fraţilor ei.* NEGR.; **3.** (fig.) patrimoniu cultural, calităţi spirituale transmise de la o generaţie la alta: *seminţii vitale ... s-au aruncat ... asupra moştenirii heleniste.* BL.; **4.** (p. ext.) însuşire transmisă ereditar: *trei feciori cu aceiaşi ochi cît nişte pahare – moştenirea neamului lor.* SAD. [V. *moşteni*].

moştenít, ~ţi, moştenită, ~e a. rămas de la înaintaşi; dobîndit prin moştenire; ereditar: *avere moştenită; diabet moştenit.* [V. *moşteni*].

moştenitór, ~i, moştenitoáre m., f. **1.** persoană care moşteneşte averea cuiva; urmaş, moşan, moştean: *lăsînd pe soţia sa moştenitoare pe toată averea sa.* NEGR.; **2.** persoană care urmează cuiva într-un post, într-o demnitate etc.; succesor: *el e moştenitorul unei situaţii dificile, pe care încearcă s-o dreagă.* GHEŢIE; (adj.) **prinţ moştenitor,** prinţ care urmează la tron după moartea suveranului; **3.** fiu, copil (în raport cu părinţii săi): *n-am moştenitor pînă acum.* ISP.; **4.** (fig.) posteritate: *moştenitorii noştri nu ne vor măsura viaţa după bucuriile ei.* DELAVR. [*Moşteni* + *-tor*].

moşuléţ, moşuleţi m. diminutiv al lui moş; moşic, moşulică. [*Moş* + *-uleţ*].

moşulícă, moşulici m. (fam.; adesea apelativ) moşuleţ. [*Moş* + *-ulică*].

moşunói n. v. **muşuroi**[1].

mot ă mot [motamó], (fam.) cuvînt cu cuvînt: *mi-a repetat mot ă mot spusele ei.* [Cuv. fr.].

motăn, motani m. **1.** masculul pisicii; cotoi, pisoi, mîţ: *un motan ghemuit după sobă.* CR.; *bine face motanul că te stupeşte!* SAD.; **2.** (fig.) persoană tăcută, ascunsă, necomunicativă; **3.** epitet pentru un tînăr afemeiat. [Et. nec.; probabil din **mot-* (de unde şi *motoc*), înrudit cu fr. *matou* (=dial. *motou*)].

motănáş, motănaşi m. diminutiv al lui motan; motănel: *motănaşul ţupăi delicat pe horn.* SAD. [*Motan* + *-aş*]•

motănél, motănei m. motănaş. [*Motan* + *-el*].

motăníme f. mulţime de motani: *haram de-al tău suflet, motănime, nepostind postul cel mare.* EM. [*Motan* + *-ime*].

motănós, ~şi, motănoásă, ~e a. tăcut, retras, necomunicativ. [*Motan* + *-os*].

mótcă, motche şi **motchi** f. (reg.) scul, jurubiţă (de bumbac, de lînă etc.). [Cf. sb. *motka* „vergea", rus. *motokŭ* „ghem"; v. *motoşcă*].

motél, moteluri n. hotel situat pe un (important) itinerar turistic. [Din fr., engl. *motel*].

moteliér, ~i, motelieră, ~e a. care ţine de motel, specific motelului. [*Motel* + *-ier* (după *hotelier*)].

motét, motete n. gen de muzică vocală religioasă polifonică, în care fiecare voce îşi are melodia sa (şi text propriu); (spec.) psalm pus pe muzică spre a fi cîntat în biserica catolică şi care nu face parte din serviciul divin. [Din fr. *motet,* germ. *Motette,* it. *motetto*].

motilitáte, motilităţi f. proprietate a unor organe cu musculatura netedă de a efectua mişcări de contracţie şi de relaxare; motricitate (ex. motilitate intestinală). [Din fr. *motilité*].

motív, motive n. **1.** cauză, raţiune, temei subiectiv al unei acţiuni, al unui fapt; imbold care împinge la o acţiune; mobil: *a ghicit motivele ascunse de stăruinţelor sale.* GHEŢIE; *aceste lucrări au rămas nepublicate din varii motive.* CF.; **fără motiv,** nejustificat: *n-am bătut-o eu fără motiv.* PR.; **pentru motivul că ...,** deoarece; **2.** pretext: *a găsit un motiv neserios pentru a-şi justifica absenţa;* **3.** prilej, ocazie: *nefericirea aproapelui a devenit motiv de bucurie pentru voi; tu ai dat motiv de bîrfă;* **pe motiv că ...,** pretextînd că ...; **4.** element pictural sau sculptural fundamental într-o compoziţie: *am studiat toate motivele ornamentale.* OD.; **5.** cel mai mic element constitutiv al unei compoziţii muzicale (ce se repetă în cursul unei compoziţii): *începură a cînta ...; plăcut şi dulce era motivul molitvei.* C.; **6.** temă principală sau idee fundamentală a unei opere literare; unitate minimală de semnificaţie la nivelul unui text; cuvînt-cheie: *motivul ciobanului mioritic a fuzionat cu motive cristologice.* BL. [Din fr. *motif,* it. *motivo,* germ. *Motiv*].

motivá, motivez vb. (tr.) **1.** a expune motivele, cauzele; a aduce explicaţii, argumente; a justifica: *îşi motivă mai întîi venirea în capitală.* REBR.; **2.** a arăta temeiurile de fapt şi de drept ale unei hotărîri judecătoreşti, **3.** a servi ca motiv; a îndreptăţi o acţiune, un fapt etc.: *temeri au motivat această măsură;* **4.** a prezenta o motivare (scrisă) pentru justificarea absenţelor de la cursuri a elevilor sau studenţilor; **5.** a accepta justificarea absenţelor de la cursuri ale elevilor şi studenţilor şi a proceda în consecinţă: *diriginta ne-a motivat absenţele.* [Din fr. *motiver*].

motivábil, ~i, motivabilă, ~e a. care poate fi motivat: *atitudine motivabilă.* [*Motiva* + *-bil*].

motiváre, motivări f. **1.** acţiunea de a motiva şi rezultatul ei; justificare, argumentare; motivaţie: *om cu prejudecata motivării ştiinţifice, se miră.* CĂL.; **2.** bilet prin care se justifică absenţele de la cursuri ale unui elev sau student. [V. *motiva*].

motivát, ~ţi, motivată, ~e a. **1.** care se justifică printr-un motiv: *compuse teatru care avu succese şi reversuri, deopotrivă motivate.* CĂL.; *absenţă motivată;* **2.** care se produce în vederea unui scop: *demers motivat.* [V. *motiva*].

motiváţie, motivaţii f. **1.** totalitatea motivelor sau mobilelor care determină o acţiune, un fapt; motivare: *motivaţia muncii;* **2.** ansamblul mobilurilor psihice care detrmină acţiunile şi comportamentul unui persoanj, declanşarea şi evoluţia conflictului literar. [Din fr. ***motivation***].

motivaţionái, ~i, motivaţională, ~e a. care serveşte de motivaţie; cu motivaţie. [Din engl. ***motivational***].

moto-[1] element de compunere cu sensul „pus în mişcare cu ajutorul unui motor", „prevăzut cu un motor". [Din fr. ***moto-***].

móto[2]**, motouri** n. citat (scurt) pus la începutul unei lucrări sau al unui capitol pentru a sugera ideea fundamentală a scrierii respective; epigraf: *crezuse că un motto se compune în latineşte.* GHEŢIE; (scris şi: *motto*). [Din it. ***motto,*** germ. ***Motto***].

motoáşcă, motoaşte f. (reg.) **1.** scul sau ghem de fire textile; **2.** legătură în care se ţin, se transportă obiecte mărunte; boccea mică; **3.** umflătură care apare sub falcă, la vite; broască; (şi: **motoşcă**). [Din ucr. ***motošca***].

motobál n. joc sportiv pe echipe, în care mingea este lovită de jucători de pe motocicletă sau cu motocicleta, pentru a fi introdusă în poarta adversarului. [Din fr. ***motoball***].

motoblindát, motoblíndate n. autovehicul blindat dotat cu armament, folosit pe cîmpul de luptă. [***Moto-***[1] **+ *blindat***].

motóc, motoci m. (reg.) motan: *motocu nu-şi află locu.* POP. [Cf. ***motan***].

motocél, motocei m. **1.** (reg.) diminutiv al lui motoc; pui de motoc; **2.** (reg.; la pl.) numele mai multor plante: **a)** strutişori (*Selaginella selaginoides*); **b)** papanaşi (*Trifolium arvense*); **c)** dediţei (*Anemone pulsatilla*); **d)** ghizdei (*Lotus corniculatus*); **3.** (mai ales la pl.) mîţişor de salcie, de alun etc.; (p. ext.) ramură verde (şi înflorită) de salcie, de alun etc.; **4.** (p. anal.) ciucure mic; canaf: *lega mama o sfoară cu motocei la capăt, de crăpau mîţele jucîndu-se cu ei.* CR. [***Motoc*** + ***-el;*** sub raportul sensului, cf. ***mîţişor***].

motociclétă, motociclete f. autovehicul cu două roţi, pentru una sau două pesoane, pus în mişcare de un motor cu ardere internă: *nemţii ... veneau mereu, cu motociclete, opreau să bea bere.* CĂRT. [Din fr. ***motocyclette***].

motociclísm n. sport practicat cu motocicleta: *este un pasionat al motociclismului.* [Din fr. ***motocyclisme***].

motociclíst, ~şti, motociclistă, ~e m., f. persoană care conduce o motocicletă; sportiv care practică motociclismul. // a. care aparţine motocicliştilor sau motociclismului, referitor la motociclişti sau la motociclism: *concurs motociclist.* [Din fr. ***motocycliste***].

motocíclu, motocicluri n. **1.** autovehicul cu trei roţi (rar, cu două) avînd ghidonul fixat de roata directoare din faţă; **2.** (înv.) motocicletă. [Din fr. ***motocycle***].

motocompresór, motocompresoare n. agregat format dintr-un motor şi un compresor, montate pe un şasiu comun, folosit pentru a produce aer comprimat pe şantiere, în ateliere etc. [Din fr. ***motocompresseur,*** rus. ***motokompressor***].

motocositoáre, motocositori f. cositoare mecanică. [***Moto-***[1] **+ *cositoare***].

motocrós, motocrosuri n. cursă de motociclism, care se desfăşoară pe un teren accidentat; **motocros nautic,** cursă care se desfăşoară pe apă cu ambarcaţiuni speciale, numite papuci; motonautică. [Din fr. ***motocross***].

motocrosíst, motocrosişti m. sportiv specializat în cursele de motocros. [***Motocros*** + ***-ist***].

motocultór, motocultoare n. agregat format dintr-un tractor mic şi unelte sau maşini agricole (plug, freză, semănătoare etc.), folosit la lucrări pe suprafeţe agricole mici şi în sere. [Din fr. ***motoculteur***].

motocultúră, motoculturi f. agricultură mecanizată. [Din fr. ***motoculture,*** rus. ***motocultura***].

motodróm, motodromuri n. autodrom. [Din germ. ***Motodrom***].

motofléte, motofleţi m. (reg.) om neîndemînatic, bleg, nătîng. [Cf. ***mototol, nătăflete***].

motofréză, motofreze f. maşină agricolă echipată cu motor şi un disc cu cuţite, care pregăteşte pămîntul pentru cultură. [***Moto-***[1] **+ *freză***].

motofurgonét n. v. **motofurgonetă.**

motofurgonétă, motofurgonete f. furgonetă autopropulsată; autofurgonetă; (şi: **motofurgonet**). [***Moto-***[1] **+ *furgonetă***].

motológ, ~gi, motoloágă, ~ge a. (reg.) bleg, molîu, prost: *degeaba mai căutai în el pe prostălanul motolog din care putea orişicine să facă ce vrea.* SL.; (subst.) *zi o dată, motologule!* DELAVR. [Cf. ***mototol***].

motomecanizáre f. mecanizare făcută cu ajutorul motoarelor. [***Moto-***[1] **+ *mecanizare;*** cf. fr. ***motomécaniser***].

motomecanizát, ~ţi, motomecanizată, ~e a. prevăzut cu mijloace proprii de tracţiune auto. [***Moto-***[1] **+ *mecanizat;*** cf. it. ***motomeccanizzato***].

motomitraliéră, motomitraliere f. mitralieră montată pe o motocicletă. [***Moto-***[1] **+ *mitralieră***].

motonaútică f. *motocros* nautic. [Din fr. ***motonautique***].

motonávă, motonave f. navă pusă în mişcare de unul sau mai multe motoare cu ardere internă. [***Moto-***[1] **+ *navă***].

motoplanór, motoplanoare n. planor cu motor auxiliar. [Din fr. ***motoplaneur***].

motoplúg, motopluguri n. plug mecanic pus în mişcare de un tractor sau formînd un ansamblu cu acesta. [***Moto-***[1] **+ *plug***].

motopómpă, motopompe f. agregat constituit dintr-o pompă şi un motor (cu ardere internă sau electric), montate pe un şasiu comun. [Din fr. ***motopompe,*** rus. ***motopompa***].

motopropulsór, motopropulsoare n. agregat format în general dintr-un motor cu ardere internă, cuplat cu o elice propulsoare sau portantă. [Din fr. ***motopropulseur***].

motór, motoare n. **1.** maşină care transformă o energie oarecare în energie mecanică (pentru a pune în mişcare altă maşină, un vehicul etc.): *zgomotul motorului era ... mai puternic decît huiduielile oamenilor.* REBR.; **motor termic,** motor care transformă energia termică a unui combustibil în energie mecanică; **motor cu ardere internă,** motor termic la care arderea combustibilului are loc în interiorul motorului; **2.** (fig.) impuls, stimulent: *motorul evoluţiei istorice îl constutie interesul individual sau de grup.* GHEŢIE; *curiozitatea şi entuziasmul* [constituie] *motorul prim al oricărei interogaţii ştiinţifice.* CF. // a. (şi subst.) **1.** care pune ceva în mişcare; motoriu: *muşchi motor; forţă motoare;* **2.** (fig.) care stimulează, agită: *agenţii motori ai persecuţiei.* MAIOR. [Din fr. ***moteur,*** lat. ***motor,*** germ. ***Motor***].

motoráş, motoraşe n. diminutiv al lui motor; motor mic, de mică putere. [***Motor*** + ***-aş***].

motoreactór, motoreactoare n. agregat folosit la propulsia avioanelor, format dintr-un motor cu ardere internă şi un compresor. [Din fr. ***motoréacteur***].

motorétă, motorete f. motocicletă uşoară, pusă în mişcare de un motor cu capacitate cilindrică mică. [Din fr. ***motorette***].

motoretíst, ~şti, motoretistă, ~e m., f. conducător de motoretă. [***Motoretă*** + ***-ist***].

motorínă, motorine f. combustibil lichid, obţinut prin distilarea ţiţeiului, folosit la punerea în mişcare a unor motoare sau ca materie primă în industria chimică: *acum ... motorina nu mai trebuie importată şi e ieftină.* GHEŢIE. [Din germ. ***Motorin***].

motoríst, ~şti, motoristă, ~e m., f. (rar) specialist în mecanică. [Din rus. ***motorist***].

motóriu, ~ii, motorie, ~ii a. (rar) motor. [Din lat. ***motorius***].

motorizá, motorizez vb. (tr.) **1.** a înzestra un vehicul cu motor; **2.** a înlocui tracţiunea animală prin tracţiune mecanică. [Din fr. ***motoriser***].

motorizáre, motorizări f. acţiunea de a motoriza şi rezultatul ei. [V. ***motoriza***].

motorizát, ~ţi, motorizată, ~e a. care utilizează tracţiunea mecanică; echipat cu motor. // n. (la pl.) trupe dotate cu mijloace mecanizate de luptă (în special tancuri). [V. ***motoriza***].

motoscáf, motoscafuri n. navă de mic tonaj cu motor. [Din it. ***motoscafo***].

motoscúter, motoscutere n. scuter cu dubiţă folosit pentru transportarea unor mărfuri uşoare (ziare, răcoritoare etc.). [Din fr. ***motoscooter,*** engl. ***motor scooter***].

motóşcă f. v. **motoaşcă.**

mototól, mototoale n. ghem, cocoloş: *aprinse un mototol de cîrpe pe care îl agită să scoată fum.* PR.; **a face pe cineva mototol,** a doborî la pămînt, a lăsa nemişcat; **a se face mototol,** a se ghemui: *se făcu mototol de durere.* ISP. // a. (adesea subst.) moale, bleg, tembel: *această soră, măritată cu un mototol, era ... îndrăgostită de tata.* PR. // adv. formînd o grămadă: *căzu mototol sub masă.* ISP. [De la ***mototoli***].

mototoleálă, mototoleli f. faptul de a (se) mototoli. [***Mototoli*** + ***-eală***].

mototolí, mototolesc vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) face mototol; a (se) strînge ghem: *mototolind în mîini hîrtia.* CAR.; *bietul turc ... şi-a luat fesul din cap, l-a mototolit, l-a trîntit jos.* DELAVR.; (fig.) *fetele, poame bune şi ele; le pupă, le mototolesc flăcăii.* ST.; **2.** a (se) şifona; a (se) boţi: *se puse binişor în pat ca să nu se mototolească albiturile.* ISP. [Probabil onomat.].

mototolíre, mototoliri f. acţiunea de a (se) mototoli şi rezultatul ei. [V. ***mototoli***].

mototolít, ~ţi, mototolită, ~e a. **1.** făcut mototol; strîns ghem: *nu descoperi decît cîteva hîrtii mototolite de o sută.* GHEŢIE; **2.** şifonat, boţit: *haine mototolite.* [V. ***mototoli***].

mototriciclétă, mototriciclete f. vehicul avînd roata din faţă directoare şi cele două roţi din spate motoare, folosit pentru transportarea unor mărfuri uşoare. [***Moto-***[1] **+ *tricicletă***].

motríce a. invar. care ţine de mişcare, referitor la mişcare: *memoria mecanică consistă în juxtapunerea unor imagini auditive, vizuale, motrice.* VIANU; **forţă motrice,** forţă care produce sau antrenează o mişcare. [Din fr. ***motrice***].

motricitáte f. motilitate. [Din fr. ***motricité***].

motroşí, motroşesc vb. (reg.; tr. şi intr.) **1.** a căuta, a scotoci; **2.** a lucra încet (şi rău); a mocoşi. [Cf. ***mătrăşi***].

moţ[1]**, moţuri** şi **moaţe** n. **1.** smoc, şuviţă de păr mai lung şi mai des, din frunte sau din creştetul capului; moţoc: *naşa i-a luat băiatului din moţ;* **a lua** (sau **a apuca**) **de moţ,** a trage de păr; **(mai) cu moţ, a)** (mai) de seamă, (mai) deosebit, (mai)

iscusit, (mai) grozav: *toate erau aci mai cu moţ decît la locanta domnului Maicu din Satu-Mare.* ST.; **b)** (mai) îngrijit, (mai) cu haz: *spune-le niţel mai cu moţ, iar nu aşa odoronc-tronc.* ISP.; **2.** şuviţă de păr (la copii) legată cu o panglică; (p. ext.) panglică cu care se leagă această şuviţă: *trei poze ale mele „de cînd eram mic", ... în costumaş tricotat ..., cu bucle şi moţ în creştet.* CĂRT.; *vino să-ţi leg moţul;* **3.** (de obicei la pl.; în forma **moaţe**) fişie de cîrpă sau de hîrtie pe care se înfăşoară şuviţele de păr[2] pentru a le încreţi; şuviţă de păr astfel încreţită: *şi-a pus moaţe;* **4.** smoc de pene de pe capul unor păsări: *moţul pupezei;* **5.** ciucure, panaş: *haine roşii şi moţuri galbene.* FIL.; **6.** formaţiune cărnoasă roşie care atîrnă (ca un ciucure) deasupra ciocului curcanului: *un curcan stă sus, pe-o bîrnă, nu vrea să se bucure; moţul roşu îi atîrnă moale ca un ciucure.* TOP.; (compus) **moţul-curcanului, a)** plantă erbacee ornamentală, cu frunze mari, cu flori mici, roşii, roz sau albe în formă de spice care atîrnă (*Polygonum orientale*); **b)** plantă erbacee cu flori roşii, mici, aşezate în spice lungi; busuioc-roşu (*Amaranthus caudatus*); **7.** (reg.) inflorescenţă; (spec.) spic de porumb; floare de papură; **8.** (p. anal.) partea cea mai înaltă, cea mai de sus a unui obiect; capătul ascuţit sau bulbucat al unui obiect: *stă cocoşată în moţul carului.* C.L.; **9.** (fig.) individul cel mai important, cel mai valoros dintr-un grup: *totdeauna s-a vrut moţul clasei;* **moţul zborului,** pasărea care conduce un stol. [Et. nec.].

moţ[2], ~i, moáţă, ~e m., f. nume dat românilor din Munţii Apuseni; moţogan: *moţii s-au luptat crîncen cu ungurii la 1783 şi la 1848.* [Cf. ***moţ[1]***; numele lor provine de la moţul ce-l poartă pe frunte].

moţă, moţez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) aranja moţul[1]; (p. ext.) a (se) găti: *toată ziua se moţează.* [De la ***moţ[1]***].

moţáre, moţări f. (rar) acţiunea de a (se) moţa şi rezultatul ei. [V. ***moţa***].

moţát, ~ţi, moţată, ~e a. **1.** cu moţ[1] (în frunte sau în creştet): *găinuşe moţate ... picau ca fermecate cînd ieşea el la vînătoare.* OD.; *porumbei moţaţi;* (subst.) *mi-au lipsit găina ţarcă şi-o moţată.* ARG.; **2.** (fig.; adesea subst.) îndrăzneţ, pretenţios, veleitar; (care se crede) superior, ieşit din comun: *vrei să te arăţi mai moţat?;* **3.** cu vîrf ascuţit, ţuguiat: *doi surugii ... cu căciulă moţată de oaie p-o ureche.* OD. [V. ***moţa***].

moţăí, móţăi, (rar) **moţăiesc** vb. (intr.) **1.** a fi cuprins de somn; a aţipi (şezînd); a dormi uşor şi intermitent; a picoti, a dormita, a somnola, a somnora: *birjarul îi aştepta moţăind.* EL.; (fig.) *de ce-am mai spera la izbîndă, moţăind filozofic în ruşinosul proverb: „capul plecat sabia nu-l taie".* VIERU; **2.** a da din cap (în semn de aprobare, de mustrare, de salut): *Abu-Hasan ... i-a răspuns moţăind din cap: – am înţeles!* CAR. [***Moţ[1]*** + ***-ăi***].

moţăiálă, moţăieli f. faptul de a moţăi; moţăit, moţăitură: *sfîrşiră cu o moţăială din cap drept „bună vremea".* DELAVR. [***Moţăi*** + ***-eală***].

moţăít n. **1.** moţăială: *moţăitul prefăcut al cocoanelor.* DELAVR.; **2.** mişcare a capului (în semn de aprobare, de mustrare, de salut): *vicarul le răspunse cu un scurt moţăit al capului.* GHEŢIE. [V. ***moţăi***].

moţăitúră, moţăituri f. moţăială. [V. ***moţăi***].

moţésc, ~şti, moţeáscă, ~eşti a. care aparţine Ţarii Moţilor sau moţilor[2], referitor la moţi sau la Ţara Moţilor, caracteristic moţilor: *se îmbracă în zdrenţe moţeşti.* CĂL. [***Moţ[2]*** + ***-esc***].

moţionál, ~i, moţională, ~e a. (despre sufixe) care serveşte la moţiune; (despre derivate) format cu astfel de sufixe. [***Moţiune*** + ***-al***].

moţiúne, moţiuni f. **1.** document (politic, social, economic etc.) prezentat unei adunări, care, adoptat prin vot sau aclamaţii, devine hotărîre: *o moţiune de blam.* MAIOR.; *Comisia aleasă de Senat ... şi-a încheiat ... lucrarea prin propunerea unei moţiuni cu următorul cuprins.* EM.; **moţiune de cenzură,** moţiune prin care Parlamentul supune dezbaterii acţiunea Guvernului, cu scopul de a-l constrînge, prin vot, să demisioneze: *plenul a respins moţiunea de cenzură;* **2.** procedeu de formare a substantivelor feminine de la cele masculine sau a celor masculine de la cele feminine, prin adăugarea unui sufix pentru a marca deosebirea de sex (la oameni şi animale) (ex.: şofer-şoferiţă; vulpe-vulpoi, moş-moaşă). [Din fr. ***motion,*** lat. ***motio, -onis***].

moţóc, moţoace n. (reg.) moţ[1] mare; coc: *o cucoană bătrînă ... cu un moţoc deasupra capului.* GANE. // adv. în formă de coc: *nuna ... îi prinde apoi cozile moţoc.* POP. [***Moţ[1]*** + ***-oc***].

moţogán, ~i, moţogană, ~e m., f. (reg.) moţ[2]. [De la ***moţ[2]***].

moţogáncă, moţogance f. (reg.) româncă din Munţii Apuseni. [***Moţogan*** + ***-că***].

moţpán, moţpani m. (reg.) **1.** (iron.) domn, boier: *ian vedeţi-l ce moţpan mare s-a făcut!* AL.; **2.** strengar, berbant: *las că te-oi da eu încolo, moţpane!* NEGR. [Din pol. ***moscipan, mospan***].

moţpáncă, moţpance f. (reg.; iron.) doamnă, boieroaică. [***Moţpan*** + ***-că***].

moţpánói, moţpánoi m. (reg.) augmentativ al lui moţpan: *pentru aşa moţpánoi nu trebuie judecătorie.* AL. [***Moţpan*** + ***-oi***].

mov a. invar. care are culoarea violet-deschis: *flori mov de stînjenel.* // n. culoarea violet-dechis: *iarba abia încolţită, picurată cu movul şi galbenul cupelor mărunte.* CĂRT.; *movul nu-i şade.* [Din fr. ***mauve***].

movílă, movile şi (înv.) **movili** f. **1.** formă pozitivă de relief, de formă conică, mai mică decît dealul; măgură: *lîng-o movilă, domnul Ştefan s-au oprit.* AL.; **2.** mică ridicătură de pămînt sau de pietre, făcută de mîna omului în amintirea morţilor sau ca semn de hotar; muşuroi[1]: *au făcut ... o movilă mare în codru, ca să rămîie ca pomenire.* NEC.; **3.** grămadă, morman, maldăr: *movili de frunze.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **moghilă**). [Din ucr. ***mogyla***].

movilí, movilesc vb. (reg.; tr.) a aşeza grămadă, în formă de movilă: *legate în snopi şi movilite în clăi.* DELAVR. [De la ***movilă***].

movilíre, moviliri f. acţiunea de a movili şi rezultatul ei. [V. ***movili***].

movilít, ~ţi, movilită, ~e a. (reg.) aşezat, clădit în formă de movilă: *pămînt movilit.* [V. ***movili***].

movilíţă, moviliţe f. diminutiv al lui movilă: *moviliţă de pămînt.* NEGR. [***Movilă*** + ***-iţă***].

movilói, moviloaie n. augmentativ al lui movilă; grămadă, morman mare: *un moviloi de leşuri musulmane.* AL. [***Movilă*** + ***-oi***].

moviólă, moviole f. aparat de proiecţie pentru montajul filmului sonor. [Din fr. ***moviola***].

móxă, moxe f. (med.; înv.) instrument în formă de con cu care se cauteriza pielea, prin aplicarea unei substanţe caustice; tratament făcut cu acest instrument. [Din fr. ***moxa,*** germ. ***Moxa***].

mozáic[1], ~ci, mozaică, ~ce a. care ţine de mozaism, referitor la mozaism: *legende glorioase în favorul sergenţilor de rit mozaic.* EM.; *religie mozaică.* // m., f. adept al mozaismului. [Din fr. ***mosaïque***].

mozaíc[2], mozaicuri şi (înv.) **mozaice** n. **1.** tehnică decorativă constînd în asamblarea unor bucăţi mici de marmură, sticlă, smalţ etc. diferit colorate, aşa încît să formeze figuri, arabescuri etc., şi fixarea lor pe faţa unui element de construcţie (perete, pardoseală etc.); lucrare executată cu această tehnică: *mozaice, statuie şi diferite antichităţi romane.* FIL.; *succesiunea mozaicurilor din nartex ... desfăşoară minuţios sărbătorile mariale.* D. **2.** (fig.) amestec de elemente eterogene: *mozaic curios de tot soiul de neamuri.* AL.; *istoria tragediei este un mozaic de elemente.* LIIC.; **3.** (p. anal.) boală a plantelor manifestată prin apariţia unor pete pe frunze şi fructe, care dau aspectul decorativ descris mai sus: *mozaicul tutunului;* **4.** organism alcătuit din ţesuturi care diferă între ele din punct de vedere genetic; himeră; (şi: (înv.) **mozaică**). [Din fr. ***mosaique,*** it. ***mosaico***].

mozaică, mozaichez vb. (tr.) a decora cu mozaicuri[2]; a da aspect de mozaic: *primăria a mozaicat piaţa.* [De la ***mozaic[2]***].

mozaicál, ~i, mozaicală, ~e a. **1.** referitor la mozaic; **2.** alcătuit din elemente eterogene. [De la ***mozaica***].

mozaicár, ~i, mozaicară, ~e m., f. lucrător specializat în lucrări de mozaic[2]; mozaist. [***Mozaic[2]*** + ***-ar***].

mozaicáre, mozaicări f. (rar) acţiunea de a mozaica şi rezultatul ei. [V. ***mozaica***].

mozaicát, ~ţi, mozaicată, ~e a. decorat cu mozaicuri[2], cu aspect de mozaic: *ar fi mîngîiat o anacondă pe spinarea mozaicată.* CĂRT.; *scuar mozaicat;* (fig.) *vocabular bine mozaicat, sonic şi vizual.* CĂL. [V. ***mozaic[2]***].

mozaícă f. v. **mozaic[2]**.

mozaísm n. religie monoteistă răspîndită la evrei, ale cărei principii fondate, potrivit legendei, de Moise, sînt cuprinse în Vechiul Testament completat de Talmud; iudaism. [Din fr. ***mosaïsme,*** it. ***mosaismo***].

mozaíst, ~şti, mozaistă, ~e m., f. mozaicar: *dintr-o baniţă plină cu mărgeluşe ... un meşter mozaist poate scoate o minunată icoană.* CAR. [Din fr. ***mosaïste***].

mozambicán, ~i mozambicană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Mozambicului sau locuitorilor lui, referitor la Mozambic sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Mozambic. [***Mozambic*** n. pr. + ***-an***].

mozaráb, ~i, mozarabă, ~e m., f. creştin din Spania care şi-a păstrat religia sub dominaţia islamică. // m. pl. populaţie din Spania formată din asemenea creştini. // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii, referitor la această populaţie; **artă mozarabă,** artă de inspiraţie creştină, influenţată formal de arta islamică, creată în Spania în sec. al IX-lea – al XI-lea. [Din fr. ***mozarabe,*** sp. ***mozárabo***].

mozartián, ~eni, mozartiană, ~ene a. de W. A. Mozart, al lui Mozart; în maniera lui Mozart. [Din fr. ***mozartien***].

mozavír, mozaviri m. (înv.) defăimător; om viclean: *mozavirii ce-l băga cu cuvînt rău pre David cătră-mpăratul.* DOS. [Din turc. ***müzevvir***].

mozóc, mozoci m. (pop.) cîine (mare) ciobănesc. [Et. nec.].

mozoleálă, mozoleli f. faptul de a (se) mozoli. [***Mozoli*** + ***-eală***].

mozolí, mozolesc vb. **1.** (tr.) a mesteca în gură un aliment, fără a sfărîma cu dinţii şi fără a înghiţi; a molfăi, a morfoli: *trăgeau cu degetele bucăţi, le înfulicau repede, mozolindu-le şi clămpănindu-le.* SAD.; **2.** (tr.) a purta în gură cu limba, a apuca cu buzele; a mesteca; a roade: *începu să mozolească iar capătul lulelei.* SAD.; **3.** (arg.; tr. şi refl.) a (se) săruta îndelung, pasional: *nu vă pierdeţi vremea cu colegele; le mozoleşti un ceas şi apoi un ceas te dor ştiţi voi ce.* GHEŢIE; **4.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) murdări, a (se) mînji: *te-ai mozolit tot;* **5.** (reg.; tr.) a spăla prost, fără să frece: *a mozolit numai cămăşile.* [Din magh. ***majszol***].

mozolít, ~ţi, mozolită, ~e a. (reg.) murdar; prost spălat: *obraji mozoliţi.* [V. ***mozoli***].

mozzarella [moţaréla] f. tip de brînză nefermentată din lapte de bivoliţă. [Cuv. it.].

mrăniţă f. îngrăşămînt agricol natural obţinut din gunoi de grajd fermentat sau din descompunerea altor materii organice, în special frunze. [Din sl. **smradŭnica*].

mrăniţós, ~şi, mrăniţoásă, ~e a. (despre pămînt) peste care s-a împrăştiat mraniţă. [***Mraniţă*** + *-os*].

mreájă, mreje şi (înv.) **mreji** f. **1.** unealtă de pescuit formată dintr-o plasă împletită din aţă subţire, cu ochiuri mari, cu care se pescuieşte în ape liniştite, în bălţi: *de-aş prinde-acum în mreaja mea pe-a mării împărat ... eu care sînt un biet pescar.* AL.; **2.** (înv.) cursă de prins animale sălbatice; **3.** (fig.) (mai ales la pl.) mijloc viclean de a ademeni, de a înşela, de a prinde pe cineva; (p. ext.) situaţie în care se află o persoană astfel ademenită, prinsă: *am priceput mrejele ce îmi întinde domnul vostru.* ISP.; **4.** (fig.) ceea ce cuprinde, învăluie din toate părţile, îngrădind libertatea cuiva: *izbutise să rupă mreaja fermecatei amintiri.* GAL.; **5.** (p. anal.) pînză de păianjen: *păianjenii-şi întinseră mrejile.* DELAVR. [Din sl. ***mrěža***].

mreánă, mrene f. peşte de rîu, cu corpul alungit, cilindric, brun-verzui pe spate, cu două perechi de mustăţi groase, cu carnea foarte gustoasă (*Barbus barbus*): *io mă zbat ca peştele, ca cleanu în apă lină, ca mreana la repezină.* POP.; *mreana se pescuieşte mai cu seamă în Olt şi în Dunăre.* [Din sl. ***mrena***].

mrejí, mrejesc vb. (reg.; tr.) **1.** a împleti mreje; a mrejui; **2.** (fig.) a umbla cu intrigi; a unelti: *au mrejit feluri de intrigi asupra lui.* NEGR. [De la ***mreajă***].

mrejíre, mrejiri f. (reg.) **1.** acţiunea de a mreji şi rezultatul ei; mrejuire; **2.** (la pl.) uneltire, intrigă. [V. ***mreji***].

mrejitúră, mrejituri f. împletitură în formă de mreajă. [***Mreji*** + *-tură*].

mrejuí, mrejuiesc vb. (reg.; tr.) a mreji. [***Mreajă*** + *-ui*].

mrejuíre, mrejuiri f. **1.** acţiunea de a mrejui şi rezultatul ei; mrejire; **2.** (înv.; la pl.) gratii, zăbrele: *pren fereastră să pleca maica Sisarii, pren mrejuiri.* BIBLIA. [V. ***mrejui***].

mrejuít, ~ţi, mrejuită, ~e a. (înv.) prevăzut cu gratii, cu o reţea (de sîrmă): *ferestrele mrejuite.* BIBLIA. [V. ***mrejui***].

mrenúţă, mrenuţe f. diminutiv al lui mreană: *somotei şi mrenuţe cad ... în cîrlig.* SAD. [***Mreană*** + *-uţă*].

mu interj. (adesea repetat) cuvînt care redă strigătul vitelor cornute. [Onomat.].

muábil, ~i, muabilă, ~e a. (livr.) schimbător. [Din fr. ***muable***].

muabilitáte f. (livr.) capacitate, posibilitate de schimbare; instabilitate. [Din fr. ***muabilité***].

muc, muci m. **1.** (mai ales la pl.) secreţie vîscoasă şi lipicioasă produsă de glandele mucoasei nazale şi eliminată prin nări: *un ţînc cu mucii curgînd lumînare pe buza de sus.* CĂRT.; *şterge-ţi mucii!* **a-i pica mucul** (sau **mucii**) **undeva** sau **la cineva,** a zăbovi prea mult undeva sau la cineva: *toată ziua îi pica mucul în casa plutonierului.* ST.; **a nu da (nici) mucii pe cineva,** a fi demn de dispreţ, fiind lipsit de orice merit; **2.** (reg.; la pl.) răpciugă. // n. (pl. **mucuri**) **1.** vîrful (înnegrit prin ardere) al unui fitil de lampă, de candelă, de lumînare etc.; (p. gener.) fitilul întreg: *mucul căzut al lumînării.* EM.; **2.** bucăţică rămasă dintr-o lumînare aproape consumată: *s-aprinză un muc de lumînare-n casă.* CAR.; **3.** capăt nefumat rămas dintr-o ţigară: *cinci mucuri în scrumieră.* CF.; **4.** (reg.) extremitate, capăt al unor obiecte; vîrful unor plante sau părţi alungite din corpul animalelor: *cu muc de curcan pe nas.* AL.; *mucul cînepei;* **muc şi sfîrc,** de cea mai bună calitate; ales. [Din lat. ***muccus***].

mucalít, ~ţi, mucalită, ~e a. (adesea subst.) care, păstrînd un aer serios, e plin de haz, ştie să stîrnească rîsul; poznaş, ghiduş, şugubăţ: *tare eşti mucalit!* AL.; *bine a rezumat cele întîmplate un mucalit chişinăuean.* CF. [Din turc. ***mukalit*** „cel ce imită"].

mucalitlíc, mucalitlîcuri n. (înv.) vorbă mucalită, povestire nostimă (spusă de un mucalit): *amator de dans ..., de vorbe cu spirit, ba încă şi de mucalitlîcuri.* BĂLC. [Din turc. ***mukallitlık***].

mucár, mucări n. (mai ales la pl.) unealtă în formă de foarfece cu care se curăţă mucul lumînărilor; mucarniţă: *în antracte, intrau slujitori cu mucări lungi, ca să taie feştilele.* SAD. [***Muc*** + *-ar*].

mucarér, mucareruri n. **1.** firman de reînnoire a domniei sau de confirmare a domnilor români de către Poarta Otomană (o dată la trei ani); **2.** sumă plătită Porţii Otomane de către domnii ţărilor române la fiecare trei ani pentru reînnoirea domniei: *să plătească ... mucarerul, văcăritul, oieritul în toţi anii.* BĂLC. [Din turc. ***mukarrer*** „confirmat"].

mucárnic, mucarnici m. (rar) slujbaş, care aprindea şi stingea felinarele de pe străzi. [***Mucar*** + *-nic*].

mucárniţă, mucarniţe f. mucar: *să vie cu mucarniţa să stingă candelabrul.* PETR. [***Muc*** + *-arniţă*].

mucavá, mucavale f. **1.** carton (gros) folosit la lucrările de legătorie, pentru confecţionarea cutiilor şi ambalajelor etc.: *o bucată de hîrtie ori de mucava.* CAR.; **de mucava,** lipsit de personalitate, de valoare: *politicieni de mucava;* **2.** (înv.; la pl.) broderii de mătase pe carton. [Din turc. ***mukavva***].

mucărí, mucăresc vb. (reg.; tr.) **1.** a curăţa, a reteza mucul unei lumînări (care fumegă); **2.** a reteza vîrful unor tulpini sau al unor inflorescenţe: *am mucărit porumbul.* [***Muc*** + *-ări*].

mucăríe f. (reg.) răpciugă. [***Muc*** + *-ărie*].

mucărít n. (reg.) faptul de a mucări: *mucăritul păpuşoiului.* [V. ***mucări***].

múcea m. artic. (fam.) **1.** copil căruia îi curg mucii; (p. ext.) copilandru; **2.** epitet pentru un tînăr care îşi dă aere, care face pe grozavul. [***Muc*** + *-ea*].

múced, ~zi, mucedă, ~e a. **1.** care este acoperit sau pătruns de mucegai; mucegăit: *pîine mucedă; vin muced;* **2.** îngălbenit de vreme: *pe mucedele pagini stau domniile române.* EM.; **3.** (reg.; mai ales despre cai) cu părul negru-vînăt, de culoarea mucegaiului. [Lat. ***mucidus***].

mucegái, mucegaiuri n. 1. nume dat ciupercilor saprofite sau parazite ale căror micelii şi fructificaţii se dezvoltă pe suprafaţa substanţelor organice, pe ziduri etc. sub forma unui strat pîslos, cenuşiu sau verzui, datorită căldurii şi a umidităţii excesive; mucezeală, mucoare, muşiţă; (p. ext.) igrasie: *pereţii erau negri ... şi un mucegai verde se prinsese de var.* EM.; (fig.) *înviaţi-vă dar graiul, ruginit de multă vreme, ştergeţi slinul, mucegaiul al uitării-n care geme.* MAT.; **2.** (fig.) om degradat fizic (şi moral); putreziciune, căzătură: *m-am săturat ... de mucegaiul de babă.* CR.; **3.** ceea ce este urît, dezgustător: *din mucegaiuri, bube şi noroi, iscat-am frumuseţi şi preţuri moi.* ARG.; **4.** (reg.) rugină (a cerealelor). [De la ***muced***].

mucegăí, pers. 3 **mucegăieşte** vb. (intr. şi refl.) **1.** a prinde mucegai, a se acoperi, a fi pătruns de mucegai; a mucezi: *pîinea s-a mucegăit;* **2.** (fig.) a duce o existenţă inactivă, monotonă; a mucezi: *tinerii să nu mucegăiască în şcoli.* GHEŢIE. [De la ***mucegai***].

mucegăiálă, mucegăieli f. (reg.) strat de mucegai; (p. ext.) igrasie. [***Mucegai*** + *-eală*].

mucegăiós, ~şi, mucegăioásă, ~e a. mucegăit. [***Mucegai*** + *-os*].

mucegăíre, mucegăiri f. acţiunea de a (se) mucegăi. [V. ***mucegăi***].

mucegăít, ~ţi, mucegăită, ~e a. acoperit, pătruns de mucegai; mucegăios, mucezit: *o fîntînă mucegăită şi plină de nomol.* ISP. [V. ***mucegăi***].

mucenícesc, ~şti, mucenicească, ~eşti a. (înv.) care ţine de mucenic, referitor la mucenici: *s-au încununat prin sfîrşitul său mucenicesc.* MAT. [***Mucenic*** + *-esc*].

mucenície, (rar) **mucenícii** f. viaţa de suferinţă, de chin a mucenicului; (p. gener.) martiriu, suferinţă extremă, chin: *acestea sînt muceniciile mele pe care le port.* SAD. [***Mucenic*** + *-ie*].

muceníţă, muceniţe f. mucenică: *el îmblă ca un rob nemernic, de dorul muceniţei sfinte.* MAT. [Din sl. ***mučenica***].

mucezeálă, mucezeli f. faptul de a (se) mucezi; mucezire; (concr.) mucegai. [***Mucezi*** + *-eală*].

mucezí, mucezesc vb. (intr. şi refl.) **1.** a (se) mucegăi, a se face muced; a putrezi: *hainele ... se muceziseră.* ISP.; **2.** a sta închis, nemişcat undeva multă vreme, (degradîndu-se): *o fi mucezind prin biblioteci;* (fig.) *banii trebuiau înmulţiţi, nu lăsaţi să mucezească în fundul unui sertar.* GHEŢIE; **3.** (fig.) a duce o viaţă monotonă, ştearsă; a lîncezi; a (se) mucegăi: *mă mucezisem la ţeară.* AL. [De la ***muced***].

mucezíre, muceziri f. acţiunea de a (se) mucezi; mucezeală; mucegăire. [V. ***mucezi***].

mucezít, ~ţi, mucezită, ~e a. mucegăit: *tapetul cu coşuri cu flori, mucezit şi smuls de pe pereţi.* CĂRT.; *mălai negru ... mucezit.* POP. [V. ***mucezi***].

múche f. v. **muchie.**

mucheléf, muchelefi a. (înv.) elegant, dichisit; îmbrăcat la modă: *un tînăr mărunţel ... muchelef la haine.* GHICA. [Din turc. ***mükellef***].

muchér n. v. **muchier.**

muchiá, muchiez vb. (reg.; tr.) a tivi. [De la ***muchie***].

múchie, muchii f. **1.** linie după care se întretaie două feţe ale unui corp: *de-a crucii muche rece îmi lipesc tîmpla.* VLAH.; **pe muchie,** la limită: *autorul ştie să meargă pe muche între realitate şi basm.* IBR.; **2.** margine, dungă a unui lucru, a unei suprafeţe: *s-a trezit pe muchia unei prăpăstii.* AG.; **bani bătuţi pe muchie,** bani numerar; sumă de bani din care nu lipseşte nimic; **3.** partea opusă tăişului (la obiectele de tăiat): *muiaţi-le spinarea cu muchele iataganelor.* FIL.; **pe muchie de cuţit,** într-o situaţie critică, primejdioasă: *aventurile pe muchie de cuţit din dimineaţa aceea îl sleiră de puteri.* GHEŢIE; **4.** creastă, culme de deal sau de munte: *la valea adîncă, la muchie de stîncă.* AL.; (şi: **muche**). [Probabil lat. **mutila* (=*mutulus* „cercul de deasupra capitelului"); cf. lat. ***mutilus*** „tocit"].

muchiér, muchiere n. **1.** rindea cu care dulgherul îndreaptă muchiile scîndurilor; **2.** (reg.) fiecare dintre scîndurile care se bat pe căpriori pentru a susţine ţiglele de pe acoperişul casei. // a. **grîu muchier,** varietate de grîu cu patru rînduri de boabe în spic; grîu cobuz; **orz muchier,** varietate de orz cu şase rînduri de boabe în spic; (şi: **mucher**). [*Muchie* + *-ar*].

mucică vb. v. muşca.

mucilaginós, ~şi, mucilaginoásă, ~e a. ca mucilagiul; vîscos. [Din fr. ***mucilagineux,*** lat. ***mucilaginosus,*** it. ***mucillagginoso***].

mucilágiu, mucilagii n. **1.** substanţă vîscoasă care se găseşte în seminţele de cereale, de in etc., folosită în medicină pentru proprietăţile ei emoliente; **2.** material cleios rezultat din paste celulozice sau din degradarea pastelor fibroase, în industria hîrtiei, sub acţiunea unor ciuperci şi bacterii. [Din fr. ***mucilage,*** lat. ***mucilago***].

mucínă, mucine f. glicoproteină azotată prezentă în secreţiile glandelor mucoase, asigurînd protecţie mucoaselor, îndeosebi celor digestive. [Din fr. ***mucine***].

múcles interj. (arg.) tăcere: *nu spuneţi nimănui; mocles!* AL.; (şi: **mocles**). [Din ţig. ***muk les***].

mucoáre, mucori f. (reg.) **1.** mucegai; **2.** mucus; (spec.) muc. [Lat. ***mucor, -oris***].

mucoásă, mucoase f. (anat.) membrană producătoare de mucus, care căptuşeşte peretele intern al cavităţilor naturale şi al organelor cavitare; pieliţă: *soluţiile vasoconstrictoare nazale ... pot produce ... afectarea mucoasei.* A.; (şi: **mucoză**). [Din fr. ***muqueux, -euse,*** lat. ***mucosus***].

mucocél, mucocele n. formaţiune chistică ce ia naştere datorită acumulării de mucus într-o cavitate cu orificiul obstruat (ex.: mucocel apendicular, mucocel lacrimal). [Din fr. ***mucocèle***].

mucopolizaharídă, mucopolizaharide f. compus organic alcătuit din polizaharide şi hexozamină, prezent în organism, în substanţa fundamentală din ţesutul conjunctiv. [Din fr. ***mucopolysaccharide***].

mucoproteídă, mucoproteide f. proteină conjugată conţinînd în moleculă hidraţi de carbon de tipul condroitinei. [Din fr. ***mucoprotéide***].

mucoracée, mucoracee f. (la pl.) familie de ciuperci saprofite care produc mucegaiuri; (şi la sg.) ciupercă din această familie. [Din fr. ***mucoracées***].

mucós, ~şi, mucoásă, ~e a. **1.** care are muci la nas, căruia îi curg mucii: *copil mucos;* **2.** din care curg muci: *cu bube dulci pe lîngă năsucurile mucoase.* ST.; **3.** (subst.) epitet pentru o persoană tînără obraznică, cu pretenţii nejustificate: *ieşi afară, mucosule!* CAR.; **4.** care produce mucus: *membrană mucoasă;* **5.** cu aspect cleios, gelatinos: *secreţie mucoasă;* **6.** (rar) cu muc: *mucoasa lumînare sfîrîind său şi-l arde.* EM. [***Muc*** + *-os*].

mucóză f. v. mucoasă.

mucozitáte, mucozităţi f. **1.** cantitate (mare) de mucus; **2.** secreţie mucilaginoasă, existentă într-un organ cavitar sau eliminată din acesta. [Din fr. ***mucosité,*** it. ***mucosità***].

muculéţ, muculeţi m. diminutiv al lui muc; mucuşor. [***Muc*** + *-uleţ*].

múcus n. **1.** secreţie vîscoasă produsă de celulele glandulare ale glandelor mucoase, constituită în principal din mucină; **2.** lichid transparent care acoperă corpul peştilor. [Din lat., fr. ***mucus***].

mucuşór, mucuşori m. muculeţ. [***Muc*** + *-uşor*].

mudejar, ~i, mudejară, ~e [mudehár] m., f. musulman care şi-a păstrat religia sub dominaţia creştină. // m. pl. populaţie formată din asemenea musulmani. // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii, referitor la această populaţie; **artă mudejară,** artă musulmană creată în Spania după Reconquista, în sec. al XII-lea – al XV-lea, adoptată şi integrată artei medievale occidentale. [Din fr. ***mudéjar,*** sp. ***mudejar***].

mudír, mudiri m. (înv.) administrator al unei unităţi teritoriale: *mudirul ne făcea semn din ochi.* GHICA. [Din turc. ***müdir***].

muezín, muezini m. musulman însărcinat să anunţe, din vîrful minaretului, ora fiecăreia dintre cele cinci rugăciuni rituale zilnice. [Din tuc. ***müezzin***].

múfă, mufe f. (tehn.) manşon: *magazin de depanat televizoare ..., unde nenumărate mufe de tablă îşi aşteptau bananele.* CĂRT. [Din germ. ***Muffe***].

múflă, mufle f. **1.** cameră a unui cuptor industrial sau de laborator, cu pereţi refractari; **2.** asamblaj de scripeţi, folosit la ridicarea greutăţilor mari; macara; pastică. [Din fr. ***moufle***].

muflón, mufloni m. gen de ovine sălbatice, brun-roşcate, cu coarne groase, în spirală; ovine aparţinînd acestui gen (*Ovis orientalis, Ovis musimon*): *coarne de taur şi de berbec, şi de muflon ... se iscară dintr-o mocirlă.* CĂRT. [Din fr. ***mouflon***].

muflúz m. v. mofluz.

muftíu, muftii m. cea mai înaltă autoritate religioasă la mahomedani (numit şi *Seik-ul-Islam* sau *capul adevăratei religii*), reprezentantul religios al Profetului: *vizirul şi muftiul, topuzul şi Coranul.* AL.; **marele muftiu,** conducătorul cultului islamic dintr-o ţară, avînd şi atribuţii judecătoreşti. [Din turc. ***müfti***].

múget, mugete n. **1.** strigăt prelung, caracteristic, scos de unele animale cornute; răget: *la sate, lătrat de cîini, muget de vite.* TEODOR.; *vacile tot mai des scoteau cîte-un muget gutural.* AG.; **2.** (p. anal.) strigăt puternic, sfîşietor al omului; urlet; **3.** (p. anal.) zgomot puternic produs de ape, vînt, furtună etc.; vuiet, vîjîit: *vuietul mulţimii e ca mugetul mării.* PETR.; **4.** (p. anal.) şuierat puternic produs de sirene, geamanduri etc.: *răsună mugetul dezlănţuit al zecilor de sirene.* GHEŢIE. [***Mugi*** + *-et*].

mugí, pers. 3 **mugeşte** şi (rar) **múge** vb. (intr.) **1.** (despre unele animale cornute) a scoate sunete prelungi, caracteristice; (despre animale sălbatice) a urla, a rage: *un tigru ... cînd pe leu îl vede muge tare.* EM.; *acolo ... mugeşte ursul şi brăhueşte căpriorul.* SAD.; *mă miram că oamenii vorbesc şi ... că vitele mugesc.* ST.; **2.** (p. anal.) a striga puternic, sfîşietor; a geme: *oamenii claie peste grămadă şi unul din ei mugind puternic.* CR.; **3.** (p. anal.) a vui puternic, prelung: *marea se răscoală mugind cu-nfuriere.* NEGR.; **4.** (p. anal.) a produce sunete puternice, supărătoare: *sună tălăngile, mugesc buhaiele, bat tobele.* SAD.; **5.** (p. anal.) a bubui: *bateriile au mugit fără încetare.* OD. [Lat. ***mugire***].

mugilíd, mugilide n. (la pl.) familie de peşti teleosteeni marini cu solzi şi pe cap (*Mugilidae*); (şi la *sg.*) peşte din această familie (ex.: chefalul, labanul). [Din fr. ***mugilidés***].

mugínd, ~zi, mugindă, ~e a. mugitor: *muginda mare.* NEGR. [V. ***mugi***].

mugíre, mugiri f. acţiunea de a mugi şi rezultatul ei: *un balaur ... cu mugiri şuierătoare.* COŞB. [V. ***mugi***].

mugít n. (rar) faptul de a mugi; muget: *se auzi un mugit grozav.* [V. ***mugi***].

mugitór, ~i, mugitoáre a. **1.** (despre unele animale) care mugeşte; **2.** (p. anal.) care vuieşte, care urlă cu putere; mugind: (fig.) *stînci mugitoare-n adînc.* COŞB.; *asaltul valurilor mugitoare.* GAL. [***Mugi*** + *-tor*].

múgur, muguri m. **1.** organ al plantelor superioare, embrion al lăstarului, din care se dezvoltă frunze, ramuri sau flori: *mugurii toţi de la mesteceni ... erau deschişi.* SAD.; **2.** (fig.) copil, urmaş; vlăstar; **3.** excrescenţă mică (de natură patologică) pe unele organe; **muguri gustativi,** organe senzoriale gustative, prezente la nivelul papilelor linguale; (şi: **mugure**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***mugull***].

muguráş, muguraşi m. mugurel. [***Mugur*** + *-aş*].

múgure m. v. mugur.

mugurél, mugurei m. diminutiv al lui mugur; muguraş. [***Mugur*** + *-el*].

mugurí, pers. 3. **mugureşte** vb. (înv. şi reg.; intr.) a înmuguri. [De la ***mugur***].

muguríre, muguriri f. înmugurire. [V. ***muguri***].

mugurít, ~ţi, mugurită, ~e a. (înv. şi reg.) înmugurit. [V. ***muguri***].

muhafíz, muhafizi m. (înv.) comandant militar turc al unei cetăţi: *muhafizii serhaturilor după marginea Dunării.* FIL. [Din turc. ***muhafiz***].

muhaiá, muhaiele f. (fam.) prost, fraier; hahaleră. [Din turc. ***mühayye*** „pregătit", „gata"].

muhaiér n. v. mohair.

muhúr n. (înv.) pecete, sigiliu. [Din turc. ***mühür***].

muhurdán n. (înv.) vas cu apă caldă folosit de frizeri pentru spălatul pe cap al clienţilor: *muhurdanul cu lănţuş fu tras.* [Din turc. ***buhurdan***].

muhurdár, muhurdari m. dregător însărcinat cu păstrarea sigiliului domnesc; secretarul Curţii: *muhurdarul puse pecetea.* NEGR. [Din turc. ***mühürdar***].

muía, moi vb. **1.** (tr.) a introduce un corp într-un lichid; a înmuia: *muia feleştiocul în strachina cu dohot.* CR.; **2.** (tr.) a introduce un aliment într-un lichid pentru a-l face să fie moale: *am mîncat tăcut nişte cafea cu lapte în care muiam felii de pîine.* CĂRT.; **3.** (tr.) a întinge pîine sau mămăligă în sos, grăsime etc.; **4.** (tr.) a băga rufele în apă (cu sodă, detergent etc.) înainte de a le spăla: *am muiat cămăşile de cu seară;* **5.** (tr.) a uda; a stropi: *pămîntiu la faţă, cu părul muiat de sudoare.* GHEŢIE; **6.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni (mai) moale, (mai) puţin consistent: *zăpada se muie, se topi.* AG.; *s-a muiat plumbul la foc;* **7.** (fig.; tr.) a bate zdravăn pe cineva: *muiaţi-le spinarea cu muchele iataganelor!* FIL.; **8.** (tr. şi refl.) a (se) potoli, a (se) linişti: *atunci glasurile au prins a se muia.* SAD.; **9.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) înduioşa, a (se) îmblînzi; a (se) îndupleca, a (se) îmbuna: *viteze oşti ce muiaseră ambiţiunea polonilor.* NEGR.; *pădurăriţa s-a muiat la inimă.* MAT.; **10.** (refl.) a-şi pierde puterile, vlaga; a se moleşi: *cum au dat de căldurică, pe loc li s-au muiet ciolanele.* CR.; **11.** (refl.) a fi mai puţin rece; a se încălzi: *vremea se muiase, zăpada se topea.* GHEŢIE; **12.** (refl.; despre ger) a scădea în intensitate; a se potoli; **13.** (fon.; tr. şi refl.) a (se) palataliza: *labialele s-au muiat în această regiune.* [De la ***moale;*** cf. fr. ***mouiller***].

muiáj, muiaje n. **1.** loc de ancorare într-un port; **2.** manevră de aruncare a ancorei. [Din fr. ***mouillage***].

muían, muiane n. (arg.) faţă, figură omenească: *vino să-ţi văd muianul.* [De la ***muie***].

muiánt, ~ţi, muiantă, ~e a. care face să devină moale, elastic, suplu; emolient. // m. produs chimic folosit în industria textilă, la operaţia premergătoare vopsirii sau albirii. [Din fr. ***mouillant***].

muiát[1], ~ţi, muiată, ~e a. **1.** introdus într-un lichid; îmbibat cu un lichid; care a devenit moale, care s-a umezit, s-a udat: *muieţi-s posmagii?* CR.; **2.** cu haine ude; plouat, ud: *muiat pînă la piele.* EM.; *Lena e muiată toată.* GHEŢIE; **3.** (fig.) moleşit, vlăguit: *se simţea foarte muiat.* SL.; **4.** întreţesut cu fire de aur; (p. ext.) îmbrăcat în astfel de haine:

arnăut ... muiat numa-n fireturi de sus pînă jos. CAR.; **5.** (fon.; despre unele consoane) palatalizat. [V. ***muia***].

muiát² n. muiere²: *muiatul rufelor cu detergent.* [V. ***muia***].

múică, muici f. (reg.) mamă: *muică, Doamne!* [Cf. ***mamă, mămucă***].

múle f. (arg.) **1.** gură; **a duce cu muia,** a duce cu vorba; a amăgi; **2.** contact sexual oral; (şi: **mîie**). [Din ţig. ***muí***].

muierátic, ~ci, muieratică, ~ce a. **1.** (reg.) de muiere, ca o muiere; muieresc: *zicînd cu glas muieratic.* CR.; **2.** (fam.) afemeiat: *Weinberger ..., muieratic cum era, tot ar fi fost mai bun.* GHEŢIE. [***Muiere¹*** + ***-atic***].

mulérce(a) m. (fam.; peior.) **1.** bărbat care umblă după femei; afemeiat; **2.** om fricos, laş. [De la ***muiere¹***].

mulére¹, mueri f. (pop.) **1.** femeie: *soţia mea a fost muiere frumoasă.* SAD.; **2.** femeie măritată; soţie: *te însoară şi-ţi ia muiere.* PANN; *muierea vine cu o jumătate de pas în urma ţăranului.* PR. [Lat. ***mulier, -eris***].

mulére², mueri f. acţiunea de a (se) muia şi rezultatul ei; muiat². [V. ***muia***].

mulerésc, ~şti, muiereáscă, ~eşti a. (pop.) care aparţine, care este caracteristic muierii¹, referitor la muiere; femeiesc, muieratic: *era un om care ... zicea că nu este sămînţă mai rea pe lumea asta decît neamul muieresc.* SAD.; *nu cădea în slăbiciuni muiereşti.* CĂL.; **parte muierească,** sex femeiesc. [***Muiere¹*** + ***-esc***].

muleréşte adv. (pop.) ca o muiere¹; femeieşte: *sfetnicul ... s-au îmbrăcat muiereşte.* MUSTE. [***Muiere¹*** + ***-eşte***].

muierét, muiereturi n. (pop.) **1.** (la sg.) mulţime, grup de femeie; muierime: *muieretul se despica în două.* DELAVR.; **2.** (la pl.) femei: *cînd auziră muiereturile despre una ca asta, se adunară ... într-o clipeală.* ISP.; *muieretul venea cu probleme, să le rezolve aici.* SOR. [***Muiere¹*** + ***-et***].

muierí, muieresc vb. (reg.; refl.) a avea însuşiri sau a adopta atituduni femeieşti: *frunzuliţă măr sucit, băieţii s-au muierit.* POP. [V. ***muiere¹***].

muieríme f. (reg.) mulţime de femei, muieret. [***Muiere¹*** + ***-ime***].

mulerós, ~şi, muieroásă, ~e a. 1. (reg.) femeiesc, muieresc; **2.** (înv. şi reg.) afemeiat. [***Muiere¹*** + ***-os***].

muierúşă, muieruşe şi **muieruşi** f. (înv. şi reg.) muieruşcă: *mîne-nşală muieruşa.* POP. [***Muiere¹*** + ***-uşă***].

muierúşcă, muieruşte f. (pop.) **1.** diminutiv al lui muiere; femeiuşcă, muieruşă: *cît de prost poate să ajungă un bărbat cînd îi cade aşa ..., cu tronc, o muieruşcă.* PR.; **2.** (înv. şi reg.) femelă. [***Muiere¹*** + ***-uşcă***].

mujahedín, mujahedini m. combatant musulman încadrat în unităţi paramilitare, care luptă împotriva celor (consideraţi) ostili islamului. [Din fr. ***moudjahidin***].

mujdeá, mujdele f. (înv. şi reg.; mai ales la pl.) veste, ştire (de obicei bună, plăcută): *ce mujdele-mi aduci?* FIL. [Din turc. ***müjde*** „veste bună"].

mujdéi, (rar) **mujdeie** şi **mujdeluri** n. **1.** preparat alimentar din usturoi pisat cu sare şi amestecat cu apă (sau oţet, borş, supă etc.), care se consumă ca adaos la unele mîncăruri: *iaca nişte bulughine cu mujdei şi cu mămăliguă.* CR.; *pui fripţi, mujdei de usturoi, ouă fierte.* PR.; **2.** usturoi pisat, folosit în medicina populară. [***Must*** + ***de²*** + ***ai³***].

mujíc m. v. **mojic.**

mujícime f. v. **mojicime.**

mul¹, muli m. (latinism; înv.) catîr. [Din lat. ***mulus***].

mul² n. humus pămîntos, slab acid, afînat, brun-închis sau negru format prin descompunerea completă a masei vegetale, în amestec cu componente minerale. [Din fr. ***mulle,*** germ. ***Mull***].

mul³ s. v. **mulă.**

mulá¹, mulez vb. **1.** (tr.) a da formă unui obiect prin turnarea materialului plastic în tipare sau în matriţe; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a modela, a fasona; a (se) transforma: *patima asta nouă ... mă făcea să uit tot şi să mă mulez după sufletul şi vrerile Maitreyiei.* EL.; **3.** (tr. şi refl.) a se lipi de corpul cuiva, conturîndu-i formele: *taiorul negru i se mula pe corp.* PR. [Din fr. ***mouler***].

mulá² f. v. **mola¹.**

muláj, mulaje n. **1.** reproducere în ipsos, în ceară etc. a unui obiect (mai ales a unei sculpturi), cu ajutorul unei matriţe în care se toarnă respectivul material plastic: (fig.) *forma sofianică a fiinţelor devenite mulaj al rugăciunii, al meditaţiei.* BL.; **2.** tipar de hîrtie sau de pînză după care se croieşte un obiect de îmbrăminte; mulă. [Din fr. ***moulage***].

muláre, mulări f. acţiunea de a (se) mula şi rezultatul ei. [V. ***mula¹***].

mulátru, ~i, mulatră, ~e m., f. persoană născută dintr-o negresă şi un bărbat alb sau dintr-o femeie albă şi un negru; metis. [Din fr. ***mulâtre***].

mulatrésă, mulatrese f. (rar) mulatră: *mulatresă stupidă, vitioasă, alcoolică a fost tovarăşa vieţii lui.* IBR. [Din fr. ***mulâtresse***].

múlă, mule f. (rar) mulaj; (p. ext.) tipar, formă; (şi: **mul**). [Din fr. ***moule***].

múlcomi vb. v. **molcomi.**

mulcomitór a. v. **molcomitor.**

múldă f. v. **moldă.**

mulétă, mulete f. bucată de pînză roşie, folosită de toreadori pentru a înfuria taurii. [Din fr., sp. ***muleta***].

mulgár, ~i, mulgară, ~e şi **~ări** a. şi f. (reg.; despre oi, vaci; adesea subst.) mulgătoare. // m. mulgător. [***Mulge*** + ***-ar***].

mulgătór, ~i, mulgătoáre a. (pop.; despre vaci, oi etc.; adesea subst.) care dă lapte, care se (poate) mulge; mulgară: *o junincă mulgătoare şi-o muiere grijitoare.* POP. // m., f. persoană care mulge vacile, oile etc.; mulgar. // f. **1.** dispozitiv pentru muls (vacile): *mulgătoare electrică;* **2.** (reg.) (deschizătură de la) strungă pe unde trec oile la muls; **3.** (reg.) parte a după-amiezii cînd se mulg oile. [***Mulge*** + ***-ător***].

múlge, mulg vb. (tr.) **1.** a extrage laptele din uger: *vin să-ţi mulgă oile.* GAL.; **vacă (bună) de muls,** persoană sau situaţie de pe urma căreia se poate profita (prin abuz): *din cărţi culegi multă înţelepciune; şi la drept vorbind, nu eşti numai aşa o vacă de muls pentru fiecare.* CR.; **2.** (fig.) a trage foloase, a profita; a jefui: *le vor da tara pe mînă, ca s-o mulgă şi mai tare.* FIL. // (compus; ornit.; reg.) **mulge-capre** n. invar., caprimulg, lipitoare (*Caprimulgus europaeus*). [Lat. ***mulgere***].

múlgere, mulgeri f. acţiunea de a mulge şi rezultatul ei; muls¹, mulsoare: *se recomandă mulgerea vacilor la ore regulate.* [V. ***mulge***].

mulínă, mulinez vb. **1.** (tr.) a răsuci mai multe fire de mătase pentru a obţine un singur fir cu proprietăţi îmbunătăţite; **2.** (intr.) a înfăşura firul undiţei pe mulinetă. [Din fr. ***mouliner***].

mulináre, mulinări f. acţiunea de a mulina şi rezultatul ei. [V. ***mulina***].

mulinétă, mulinete f. **1.** dispozitiv fixat pe varga lansetei, alcătuit dintr-un tambur pe care se înfăşoară firul; undiţă prevăzută cu un asemenea dispozitiv: *prefera să-şi piardă vremea pe la pescuit, migălind mulinete şi lansete.* D.; **2.** mică elice folosită la frînele aerodinamice de încercare; **3.** elice mică montată în partea anterioară a unei elice propulsoare de avion pentru reglarea automată a pasului acestuia. [Din fr. ***moulinet***].

mulinéu, mulineuri n. fir de mătase, de bumbac etc. obţinut prin răsucirea mai multor fire deja răsucite, folosit la cusături artistice, broderii; (p. ext.) jurubiţă cu astfel de fire. [Din fr. ***mouliné***].

mullít n. silicat de aluminiu foarte refractar, incolor sau roz, cu luciu sticlos, prezent în materiale aluminoase şi argiloase. [Din engl. ***mullite***].

muls¹, mulsuri n. mulgere, mulsoare: *ceaun mare, ciobănesc, de fiert laptele după muls.* PETR.; (reg.) **în mulsul vitelor,** în amurg. [V. ***mulge***].

muls², ~şi, mulsă, ~e a. (despre vaci, oi etc.) căreia i s-a extras laptele din uger; (despre lapte) care a fost extras din uger. [V. ***mulge***].

mulsoáre, mulsori f. **1.** mulgere, muls¹: *aduceau mînzările ... pentru mulsoare.* SAD.; **2.** (reg.) parte a zilei cînd se mulg oile; **3.** mulsură: *n-a rămas nimic dintr-o mulsoare;* **4.** loc unde se mulg oile: *pe Costea că-l aducea ... spre mulsoarea oilor.* POP. [***Muls¹*** + ***-oare***].

mulsúră, mulsuri f. (reg.) **1.** mulgere, muls¹; **2.** cantitate de lapte mulsă o dată (de la o oaie sau de la toate oile dintr-o turmă); mulsoare. [***Muls¹*** + ***-ură***; cf. lat. ***mulsura***].

mult, ~ţi, multă, ~e a. în număr sau în cantitate mare; de proporţii mari; de lungă durată; de forţă sau de intensitate mare: *curg apele galbene cu mîl mult.* EL.; *multă lume nu înseamnă multă conştiinţă.* PR.; **a nu mai avea zile multe,** a fi aproape de moarte. // n. (la pl.) lucruri, fapte, întîmplări numeroase (şi variate): *de multe ce dăduse peste dînsul, se făcuse cam hurzuz.* CR.; **multe (şi) de toate** sau **multe şi mărunte, a)** lucruri, probleme de tot felul; **b)** fleacuri, nimicuri: *multe şi mărunte am să-ţi spun.* CAR.; **a nu şti multe,** a fi hotărît, a lua măsuri energice; **şi mai multe nu,** nimic altceva; neapărat, cu orice preţ: *să moară de mîhniciune şi mai multe nu!* CAR.; **mult(ul)-puţinul,** tot, atît (cît): *multul-puţinul ce-l am e şi al tău.* GHEŢIE. // adv. **1.** în cantitate considerabilă; cu valoare mare; în mod intens, stăruitor; pe o distanţă mare; în timp îndelungat; de repetate ori: *măgulit e fiecare că n-ai fost mai mult ca dînsul.* EM.; *turcii mult nu aşteptau, ci îndată răspundeau.* POP.; **de mult,** de o bucată de vreme: *a plecat de mult?* EL.; **cu mult,** în foarte mare măsură; **cel mult, a)** maximum; **b)** în cel mai bun caz; mai mult, mai ales, în special; **de mult ce,** din cauza (duratei îndelungate, a cantităţii, a intensităţii etc. mari): *au bătut părinţii din palme de mult ce le-a plăcut cîntecul.* CAR.; **e mult de cînd ...** (sau **de-atunci**), a trecut vreme îndelun-gată de cînd ... (sau de atunci); **cu atît** (sau **atîta**) **mai mult,** într-o măsură şi mai mare; **(şi) nimic mai mult,** numai atît, nimic în plus; (fam.) **asta-i prea mult!** asta întrece măsura, e peste ceea ce se poate admite, suporta; **mai mult sau mai puţin,** oarecum, relativ; **mult şi bine,** vreme îndelungată: *dormeai tu mult şi bine, Harap Alb, de nu eram eu.* CR.; **2.** (la comparativ; al doilea termen al comparaţiei fiind neexprimat) în (mai) mare măsură, în plus, în special: *ce puteam să-i fac mai mult?;* **3.** (înv. şi pop.) în cel mai înalt grad; foarte, extrem: *mult mă mir.* [Lat. ***multus***].

multi- element de compunere cu sensul „mai mulţi", „numeroşi". [Din fr. ***multi-***].

multianuál, ~i, multianuală, ~e a. de mai mulţi ani. [***Multi-*** + ***anual***].

multicél, ~i, multicică, ~ele a. multişor: *de ai bani mai multicei.* POP. // adv. **de multicel,** cam de multă vreme: *este caldă ..., c-am pus-o de multicel.* PANN. [***Mult*** + ***-icel, -icică***].

multicelulár, ~i, multicelulară, ~e a. alcătuit din mai multe celule; pluricelular. [Din fr. ***multicellulaire***].

multicolór, ~i, multicoloră, ~e a. colorat în culori variate, cu mai multe culori; policrom: *altare ... ornate de picturi multicolore.* OD.; *mahalagiii ... vor avea o predilecţie pentru multicolor.* CĂL. [Din fr. ***multicolore,*** lat. ***multicolor***].

multicórd, ~zi, multicordă, ~e a. (despre instrumente muzicale) cu mai multe coarde: (fig.) *aule nude în care se odihneşte liniştea multicordă a pianului cu coadă.* CĂL. [Din fr. ***multicorde***].

multicultúrál, ~i, multiculturală, ~e a. (despre ţări, societăţi etc.) care conţine, care relevă mai multe culturi distincte; care promovează manifestarea culturilor diferite. [Din engl. ***multicultural,*** fr. ***multiculturel***].

multiculturalísm n. coexistenţa mai multor culturi diferite într-o ţară, într-o societate. [Din engl. ***multiculturalism,*** fr. ***multiculturalisme***].

multiculturalíst, ~şti, multiculturalistă, ~e a. care ţine de multiculturalism, referitor la multiculturalism; favorabil multiculturalismului, instituţionalizării acestuia. [Din engl. ***multiculturalist,*** fr. ***multiculturaliste***].

multiculturalitáte f. existenţa mai multor culturi în cadrul aceleiaşi ţări. [***Multi-*** + ***culturalitate***].

multidimensionál, ~i, multidimensională, ~e a. cu mai multe dimensiuni; referitor la domenii, niveluri variate; pluridimensional: *inconştientul împrumută conştiinţei ... caracter şi un profit multidimensional.* BL. [Din fr. ***multidimensionnel***].

multidimensionalitáte f. caracterul a ceea ce este multidimensional; pluridimensionalitate. [***Multidimensional*** + ***-itate***].

multidirecţionál, ~i, multidirecţională, ~e a. cu mai multe direcţii. [***Multi-*** + ***direcţional***; cf. engl. ***multidirectional***].

multidisciplinár, ~i, multidisciplinară, ~e a. (despre domenii ale ştiinţei) fundamentat pe transferul de concepte şi metodologie între două sau mai multe discipline, care ţine de mai multe specialităţi; interdisciplinar, pluridisciplinar. [Din fr. ***multidisciplinaire,*** engl. ***multidisciplinary***].

multidisciplinarítáte f. caracter multidisciplinar; interdisciplinaritate, pluridisciplinaritate. [***Multidisciplinar*** + ***-itate***].

multifactoriál, ~i, multifactorială, ~e a. condiţionat de mai mulţi factori. [Din fr. ***multifactoriel***].

multifilár, ~i, multifilară, ~e a. (despre circuite) cu mai multe fire. [Din fr. ***multifillaire***].

multiflór, ~i, multiflоră, ~e a. cu mai multe flori: *plante multiflore.* [Din fr. ***multiflore,*** lat. ***multiflorus***].

multifórm, ~i, multiformă, ~e a. care are sau care poate avea mai multe forme, aspecte: *răutatea multiformă a vecinilor.* CĂL. [Din fr. ***multiforme***].

multifuncţionál, ~i, multifuncţională, ~e a. care poate îndeplini mai multe funcţii; cu mai multe întrebuinţări: *mobilier multifuncţional.* [***Multi-*** + ***funcţional***].

multifuncţionalitáte f. calitatea de a fi multifuncţional. [***Multi-*** + ***funcţionalitate***].

multigrád, multigradă, ~e a. (despre substanţe, uleiuri etc.) a cărui vîscozitate nu este influenţată de variaţiile de temperatură. [Din fr. ***multigrade***].

multilaterál, ~i, multilaterală, ~e a. care este orientat în mai multe direcţii, care se desfăşoară pe mai multe planuri, care cuprinde probleme, aspecte etc. multiple: *activităţi multilaterale.* [Din fr. ***multilateral***].

multilateralitáte f. faptul de a fi multilateral; însuşirea de a fi multilateral: *multilateralitatea situaţiilor dramatice.* EM.; *Leonardo reprezintă, sub raportul multilateralităţii realizate calitativ ..., pe „omul universal" al Renaşterii.* BL. [***Multilateral*** + ***-itate***].

multilíngv, ~i, multilingvă, ~e a. **1.** care este exprimat, prezentat în mai multe limbi; plurilingv: *ediţie multilingvă;* **2.** în care se vorbesc mai multe limbi: *ţări multilingve.* [Din fr. ***multilingue***].

multilingvísm n. situaţie a unei comunităţi multilingve; plurilingvism. [Din fr. ***multilinguisme***].

multilobát, ~ţi, multilobată, ~e a. (despre frunze) cu mai mulţi lobi. [Din fr. ***multilobé***].

multimédia n. ansamblu de tehnici care permit recepţionarea, depozitarea, prezentarea şi prelucrarea informaţiilor simultan şi interactiv. // a. invar. referitor la mai multe media[1]; difuzat prin mai multe media: *campanie publicitară multimedia.* [Din fr. ***multimédia,*** engl. ***multimedia***].

multimétru, multimetre n. aparat electric pentru măsurarea tensiunilor, curenţilor şi a rezistenţelor electrice. [Din fr. ***multimètre***].

multimilenár, ~i, multimilenară, ~e a. care datează de mai multe milenii; (p. ext.) extrem de vechi: *istoria multimilenară a Indiei.* [***Multi-*** + ***milenar***].

multimiliardár, ~i, multimiliardară, ~e a. şi m., f. (persoană) care are o avere de mai multe miliarde. [Din fr. ***multimilliardaire***].

multimilionár, ~i, multimilionară, ~e a. şi m., f. (persoană) care are o avere de mai multe milioane: *sînt oameni foarte bogaţi, multimilionari.* SAD. [Din fr. ***multimillionnaire***].

multinaţionál, ~i, multinaţională, ~e a. **1.** (despre state) în care trăiesc mai multe naţiuni; **2.** la care participă mai multe state: *competiţie multinaţională;* **firmă multinaţională** (şi f.), firme cu filiale de producţie sau de comercializare în mai multe ţări: *au semnalat un caz de trufaşă inadecvare a multinaţionalelor la cultura locală.* D. [Din fr. ***multinational***].

multipár, ~i, multipară, ~e a. **1.** (despre animale) care face mai mulţi pui deodată; **2.** (şi subst.; despre femei) care a avut mai multe naşteri, mai mulţi copii. [Din fr. ***multipare***].

multipartíd, multipartidă a. multipartit. [***Multi-*** + ***partid***].

multipartísm n. pluripartism. [Din fr. ***multipartisme***].

multipartít, multipartită a. pluripartit: *democraţie multipartită.* [Din fr. ***multipartite***].

multipartitísm n. pluripartism. [***Multipartit*** + ***-ism***].

multiplán, multiplane a. şi n. (avion) cu mai multe aripi suprapuse. [Din fr. ***multiplan***].

multiplét, multipleţi m. (fiz.) grup de linii spectrale cu frecvenţe foarte apropiate. [Din fr. ***multiplet***].

multipléx a. sistem (sau procedeu) **multiplex,** procedeu folosit în telecomunicaţii pentru transmiterea simultană a mai multor mesaje pe acelaşi circuit al unei linii electrice sau prin unde electromagnetice. [Din fr. ***multiplex***].

multiplicá, multíplic vb. **1.** (mat.; tr.) a înmulţi; **2.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni mai numeros; a (se) repeta: *figurile lor se multiplicau, ca din reflectarea unor oglinzi paralele.* VLAH.; *artistul ..., inefabil în esenţa lui, e multiplicat prin interpretare la infinit.* CĂL.; **3.** (tr.) a reproduce în mai multe exemplare (un lucru, un text etc.) prin diverse procedee tehnice: [cursul] *a fost multiplicat în urmă cu nu ştiu cîţi ani.* GHEŢIE. [Din lat. ***multiplicare,*** fr. ***multiplier***].

multiplicábil, ~i, multiplicabilă, ~e a. care poate fi multiplicat. [***Multiplica*** + ***-bil;*** cf. fr. ***multipliable***].

multiplicánd, multiplicanzi m. şi **multiplicande** n. (mat.; înv.) deînmulţit: *în înmulţire multiplicandul se ia de-atîtea ori cît numără multiplicatorul.* EM. [Din germ. ***Multiplikand,*** lat. ***multiplicandus,*** fr. ***multiplicande***].

multiplicáre, multiplicări f. **1.** acţiunea de a (se) multiplica şi rezultatul ei; înmulţire, sporire; **2.** reproducere a unui original în mai multe copii; **3.** (biol.; rar) reproducţie: *o codiviziune a animalelor, din punct de vedere al multiplicării, este aceea în vivipare şi ovipare.* MAIOR. [V. ***multiplica***].

multiplicatív, ~i, multiplicativă, ~e a. **1.** care multiplică; **2.** (gram.) **numeral multiplicativ,** numeral care arată proporţia în care creşte o cantitate sau se desfăşoară o acţiune. [Din fr. ***multiplicatif***].

multiplicatór, multiplicatori m. (mat.) factor al unui produs; număr sau expresie cu care se înmulţeşte o altă expresie. // n. (pl. **multiplicatoare**) **1.** dispozitiv, aparat, maşină de multiplicare a unui text; **2. multiplicator electronic,** tub electronic cu vid care foloseşte fenomenul de emisie secundară; **multiplicator de frecvenţă,** dispozitiv radioelectronic care măreşte frecvenţa oscilaţiilor stabile la aparate de radioemisie, radiolocaţie etc.; **3.** dispozitiv pentru mărirea turaţiei arborelui prizei de forţă al unei maşini. [Din fr. ***multiplicateur,*** lat. ***multiplicator,*** germ. ***Multiplikator***].

multiplicáţie, multiplicaţii f. **1.** (mat.; înv.) înmulţire: *prin multiplicaţiunea de semne identice rezultă totdeauna semnul pozitiv.* EM.; **2.** (rar) multiplicare; reproducere; (şi: **multiplicaţiune**). [Din fr. ***multiplication,*** lat. ***multiplicatio, -onis,*** germ. ***Multiplikation***].

multiplicaţiúne f. v. **multiplicaţie.**

multiplicitáte f. **1.** faptul de a fi multiplu; număr sau cantitate mare; mulţime, pluralism, pluralitate, diversitate: *orice existenţă se afirmă prin multiplicitatea ipostazelor sale.* BL.; **2.** (mat.) faptul că o soluţie a unei ecuaţii este multiplă; **ordin de multiplicitate,** număr natural care arată de cîte ori o soluţie satisface o anumită ecuaţie. [Din fr. ***multiplicité,*** lat. ***multiplicitas, -atis***].

multíplu, ~i, multiplă, ~e a. **1.** (la sg.) care are o structură complexă, care prezintă elemente, aspecte diverse; multilateral: *chestiune multiplă;* **2.** (la pl.) în număr mare şi variat: *îţi voi povesti ... multiplele împrejurări care m-au întîrziat atîta.* CAR.; *subprefectul ... s-a referit la inamici multipli.* CĂL. // m. (mat.) **1.** număr întreg divizibil cu un număr întreg dat: *12 e multiplu lui 3;* **2.** fiecare dintre unităţile de măsură mai mari decît unitatea-tip, considerate în raport cu aceasta: *multiplii metrului.* [Din fr. ***multiple,*** lat. ***multiplus***].

multipól, multipoli m. **1.** sistem de perechi de sarcini electrice, una pozitivă şi una negativă, egală ca mărime; **2.** reţea electrică avînd mai multe borne de acces. [***Multi-*** + ***pol***[1]].

multipolár, ~i, multipolară, ~e a. (despre maşini electrice) care are mai multe perechi de poli magnetici sau mai multe borne electrice de acces. [Din fr. ***multipolaire***].

multiprocesór, multiprocesoare n. (despre sisteme de calcul) care are mai multe procesoare. [Din fr. ***multi-processeur***].

multiprogramáre, multiprogramări f. (inform.) tehnică de exploatare a unui sistem de calcul prin care două sau mai multe programe sînt rulate simultan de un calculator. [Din engl. ***multiprogrammy***].

multiseculár, ~i, multiseculară, ~e a. care există sau care durează de mai multe secole: *codul moral al lui Anton Pann provine din experienţa multiseculară a poporului.* V.R. [Din fr. ***multiséculaire***].

multispérm, ~i, multispermă, ~e a. (despre fructe) cu mai multe seminţe. [Et. nec.].

multispót, multispoturi a. (despre tuburi catodice) cu mai multe spoturi. [Din engl. *multispot*].

multişór, ~i, multişoáră, ~e a. diminutiv al lui mult; multicel: *pe flăcăi, gospodarul îi cinsteşte şi le dă bani mai multişori.* POP.; (adv.) *a stat multişor la noi;* **de multişor,** cam de multă vreme: *nu te-ai arătat mata la noi de multişor.* SAD. [*Mult* + *-işor*].

multitonalísm n. (muz.) politonalism. [Et. nec.].

multitúdine, multitudini f. număr mare, cantitate însemnată (şi diversă); mulţime; pluralitate: *multitudinea răspunsurilor e o dovadă ... că după atîtea mii de ani chestiunea nu a fost clarificată.* GHEŢIE; *şi-a dat seama de multitudinea orizonturilor teoretice posibile.* CF. [Din lat. ***multitudo, -inis,*** fr. ***multitude***].

multiutilitár, ~i, multiutilitará, ~e a. care poate fi utilizat în mai multe scopuri. [*Multi-* + *utilitar*].

multiutilizatór, multiutilizatoare a. **sistem multiutilizator,** orice sistem de calcul care poate fi utilizat de mai multe persoane. [*Multi-* + *utilizator*].

multivalént, ~ţi, multivalentă, ~e a. (chim.) polivalent. [Din fr. ***multivalent***].

multivalénţă, multivalenţe f. (chim.) polivalenţă. [Din fr. ***multivalence***].

multiválv, ~i, multivalvă, ~e a. (despre fructe) cu mai multe valve. [Din fr. ***multivalve***].

multivibratór, multivibratoare n. circuit electronic generator de oscilaţii de relaxare, format din rezistoare, condensatoare şi elemente neliniare de circuit, folosit ca divizor de frecvenţă, generator de impulsuri etc. [Din fr. ***multivibrateur***].

multivitaminizát, ~ţi, multivitaminizată, ~e a. cu multe vitamine. [Din engl. *multivitamin* + *-iza*].

mulţám interj. (pop.; adesea cu valoare verbală) mulţumim: *mulţam, Doamne!* [De la ***mulţămi***].

mulţămí vb. v. **mulţumi.**

mulţămíre f. v. **mulţumire.**

mulţămít a. v. **mulţumit.**

mulţămitór a. v. **mulţumitor.**

mulţí, mulţesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) înmulţi: *împleţi pământul şi vă mulţiţi pre pământ.* BIBLIA. [De la ***mult***].

mulţíme, mulţimi f. **1.** faptul de a fi numeros, mult; număr, cantitate mare; grămadă; noian: *descoperi ... o mulţime de detalii semnificative.* GHEŢIE; **2.** (la sg.) lume multă strînsă laolaltă; grup mare de oameni simpli, masa poporului; gloată: *mulţimea se grămădea la uşă.* EM.; *ocoleau, laolaltă cu mulţimea, coridoarele întunecate din jurul sanctuarului.* EL.; **3.** (mat.) ansamblu de obiecte (numite elemente), identificate fie prin indicarea lor, fie prin formularea unei proprietăţi comune numai lor; **mulţime vidă,** mulţime care nu conţine nici un element; **mulţimi disjuncte,** mulţimi care nu au nici un element comun; **mulţimi echivalente,** mulţimi între care se poate stabili o corespondenţă biunivocă. [*Mult* + *-ime*].

mulţumí, mulţumesc vb. **1.** (intr.; la prez. ind., pers. 1 sg. sau pl., folosit şi ca interj.) a aduce mulţumiri, a-şi arăta recunoştinţă (pentru o binefacere, un serviciu, un dar etc.): *vă mulţumesc!;* **2.** (intr.) a răspunde la un salut, la o urare: *bună vreme, măi băiete! – mulţămim, voinic străin!* EM.; **3.** (intr.) a exprima, în mod politicos, un refuz, un reproş etc.: *mulţumesc, n-am nevoie!;* **4.** (tr.) a răsplăti, a recompensa pe cineva; a despăgubi: *bunicul ... a mulţumit pe Irinuca cu patru galbeni.* CR.; **5.** (tr.) a satisface pe cineva; a fi sau a face pe placul cuiva: *şcolarul să mulţumească pe profesor;* **6.** (refl.) a fi sau a se considera satisfăcut; a nu dori mai mult: *se mulţumeşte omul cu o bucată de pământ, dar o bucată de cer cum să-ţi ajungă?* VIERU; *în viaţă, mulţumeşte-te cu ce primeşti.* GHEŢIE; **7.** (pop.; refl.) a se lăsa de ceva, a se sătura de ...: *el s-a mulţumit de ciobănie şi se duce de acum în lume.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **mulţămi**). [De la formula de urare ***(la) mulţi ani!*** devenită expresie a recunoştinţei].

mulţumíre, mulţumiri f. **1.** acţiunea de a (se) mulţumi; **2.** manifestare a recunoştinţei şi cuvintele, gesturile etc. prin care aceasta se exprimă: *transmite ştafetarului şi doamnei sale cele mai calde mulţămiri.* SAD.; *mulţumirea e atitudinea prin care omul poate onora simultan egalitatea şi ierarhia.* D.; **3.** starea celui mulţumit; satisfacţie, bucurie, plăcere: *avea cu adevărat mulţumirea de a construi în echipă.* R.L.; (şi: (înv. şi pop.) **mulţămire**). [V. ***mulţumi***].

mulţumít, ~ţi, mulţumită, ~e a. **1.** care nu cere sau nu aşteaptă mai mult; satisfăcut; care simte plăcere, satisfacţie, bucurie: *oare, dacă făceam ceva, m-aş fi simţit mulţumit?* GHEŢIE. // f. (înv. şi pop.) **1.** recunoştinţă; recompensă, răsplată; (concr.) ceea ce se oferă drept răsplată: *purta o salbă de galbeni, pe care a dat-o fetei ca mulţămită.* CR.; **2.** bucurie, satisfacţie: *oamenii vor ceti cu mulţămită.* NEGR. // prep. (în forma **mulţumită**) cu ajutorul ..., prin intermediul ..., datorită ..., graţie cuiva (sau a ceva): *mulţumită Domnului, părinţii noştri aveau de unde.* CR.; (şi: (înv. şi pop.) **mulţămit**). [V. ***mulţumi***].

mulţumitór, ~i, mulţumitoáre a. **1.** (înv. şi subst.) recunoscător: *cetitorul îmi va rămînea mulţumitor.* NEGR.; **2.** care corespunde aşteptărilor, cerinţelor; care produce mulţumire; satisfăcător; convingător: *a făcut un roman mulţumitor.* CĂL.; (şi: (înv. şi pop.) **mulţămitor**). [***Mulţumi*** + *-tor*].

mulúră, muluri f. profil arhitectonic ornamental (ex.: baghete, platbande, listeluri etc.). [Din fr. ***moulure***].

múmă f. v. **mamă.**

mumbaşír, mumbaşiri m. (înv.) slujbaş al divanului însărcinat cu încasările şi execuţiile fiscale în ţările române; ceauş: *hătmănia avea un stog de slujitori şi mumbaşiri cu care se slujea la împliniri de bani şi execuţiuni.* FIL.; (şi: **bumbaşir**). [Din turc. ***mübaşir***].

mumetal [miumetál] n. aliaj de nichel, crom, cupru şi fier, întrebuinţat la fabricarea miezurilor magnetice pentru transformatoare. [Din engl. *mumetal*].

mumíe, mumii f. **1.** cadavru conservat printr-o îmbălsămare specială (la vechii egipteni): *ca mumii egiptene stau cu toţii-n scaun ţepeni.* EM.; *marii creatori de altădată ... se dovedesc a fi simple mumii ..., simple statui, exponate neînsufleţite de muzeu.* GHEŢIE; **2.** (fig.) fiinţă uscată (şi neagră); **3.** (fig.) om foarte slab, fără vlagă: *văzusem obrazul lelei Ileana şi-mi apărură apoi mumiile de argilă ale bătrînilor.* SAD. [Din gr. mod. ***múmia,*** it. ***mummia,*** germ. ***Mumie***].

mumifiá vb. v. **mumifica.**

mumifiánt, ~ţi, mumifiantă, ~e a. care mumifică: *substanţă mumifiantă.* [***Mumifia*** + *-ant*].

mumifícă, mumífic vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) îmbălsăma, a (se) transforma în mumie; **2.** (fig.; refl.) a deveni inert, opac, imobil, încremenit; a se atrofia intelectualiceşte: *li s-a mumificat gîndirea;* **3.** (refl.; despre fructe) a se zbîrci, a se usca, ca urmare a atacului unor ciuperci din genul Monilinia; (şi: **mumifia**). [Din it. ***mummificare,*** fr. ***momifier***].

mumificáre, mumificări f. acţiunea de a (se) mumifica şi rezultatul ei; îmbălsămare; (şi: **mumifiere**). [V. ***mumifica***].

mumificát, ~ţi, mumificată, ~e a. **1.** transformat în mumie; **2.** (fig.) inert, opac, încremenit: *stilul bizantin invită ... la virtuozitate, care duce inevitabil la o artă abstractă, mumificată.* BL.; **3.** uscat; zbîrcit: *fruct mumificat.* [V. ***mumifica***].

mumifiére f. v. **mumificare.**

múncă, munci f. **1.** (înv. şi pop.; mai ales la pl.) tortură; caznă (pentru osîndiţi); (*bis.*) chinurile iadului: *le spunea de focul Gheenii şi de muncile ce-i aşteaptă.* NEGR.; *o biată păsărică de munci te izbăveşte.* AL.; **2.** durere, suferinţă (fizică sau morală): *a scăpa de muncile cele groaznice ale usturimei ce-l chinuiau.* ISP.; **3.** (spec.; la pl.) durerile naşterii; **4.** efort, trudă; străduinţe: *numai banul îl vînează şi cîştigul fără muncă.* EM.; **5.** desfăşurare a unei activităţi (fizice sau intelectuale) într-un anumit scop; lucru, treabă: *munca este legea lumii moderne.* EM.; *munca stăruitoare şi pasionată, munca utilă societăţii e mai mult decît o datorie, e însăşi justificarea existenţei noastre.* GHEŢIE; *munca şi rîvna permanentă au stat la baza acestei performanţe.* CF.; **muncă silnică,** v. **silnic; protecţia muncii,** v. **protecţie; 6.** (spec.; la pl.) lucru la cîmp: *văzui oameni ... cu plugurile la munci.* POP.; **7.** (concr.) bun (material) agonisit prin lucru; agoniseală: *risipa ce s-a făcut cu munca ei.* CR. [Din sl. ***monka*** „supliciu, martiriu"].

muncél, muncele n. munte puţin înalt, făcînd parte din treapta cea mai coborîtă a unui masiv sau lanţ muntos; deal, colină: *luna a apus după muncel.* EM.; *sus, pe muncelul sterp, cele două mori stăteau încremenite.* SAD. [Lat. ***monticellus***].

muncí, muncesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a supune la munci; a tortura, a chinui: *scoasă pre Vichentie de-l munci cu frecături cumplite.* DOS.; *umbra lui ... vine noaptea de munceşte şi chinuieşte pe bieţii tineri.* ISP.; **2.** (tr.) a provoca suferinţe (fizice şi morale); a preocupa intens: *o presimţire dureroasă îmi munceşte sufletul.* AL.; (refl.) **a se munci cu gîndul,** a se frămînta; **3.** (înv. şi pop.; intr. şi refl.) a se chinui, a pătimi, a suferi: *se munceşte rău în somn.* CAR.; **4.** (refl.) a lucra din greu, din răsputeri; a-şi da osteneala, a se strădui, a se osteni: *aşa se munci biata noră pînă după miezul nopţii.* CR.; **5.** (intr.) a desfăşura o activitate fizică sau intelectuală într-un anumit scop; a avea o ocupaţie; a lucra: *cînd n-am mai avut bursă, am început să muncesc; scriam articole, făceam traduceri.* CF.; *munceşte pe şantier;* (tr.) *nu voia să se tocmească nicăieri, nu voia să muncească nimic.* SAD.; **6.** (spec.; tr.) a lucra pămîntul, a face munci agricole: *munceşte la cîmp;* **7.** (tr.) a pune la muncă grea pe cineva; a istovi: *şi Vodă-i muncea.* POP. [Din sl. ***mončiti***].

muncíre, munciri f. (înv. şi pop.) acţiunea de a (se) munci şi rezultatul ei; suferinţă; chin: *de înşelăciunea diavolului şi de muncirea lui să-l slobozeşti.* POP. [V. ***munci***].

muncít, ~ţi, muncită, ~e a. **1.** (înv.) torturat, chinuit; preocupat intens: *muncit de gînduri;* **2.** ostenit, vlăguit (de muncă, de suferinţă): *bună ziua, femeie muncită!* VIERU; **3.** făcut cu trudă, cu migală: *lucrare muncită;* **4.** (despre terenuri agricole) lucrat, cultivat; **5.** cîştigat, agonisit cu (multă) osteneală: *bani munciţi.* [V. ***munci***].

muncitór, ~i, muncitoáre a. şi m., f. **1.** (înv.) (persoană) care torturează, chinuieşte; (bis.) dracul: *diavolul ... muncitor sufletelor noastre.* ANTIM; **2.** (persoană) care lucrează; lucrător: *un muncitor vrednic ... trage cu coasa.* ISP. // m., f. persoană care, în schimbul unui salariu, participă la producerea bunurilor materiale sau la întreţinerea şi repararea acestora: *ca şi cînd ... nu m-ar fi arestat şi închis tot de-ai noştri, muncitori ajunşi securişti.* PR.; **clasa muncitoare,** proletariat. // a. harnic, activ: *nevasta acestui sărac era muncitoare şi bună.* CR. [***Munci*** + *-tor*].

muncitorésc, ~şti, muncitorească, ~eşti a. care aparţine muncitorilor, referitor la muncitori; alcătuit din muncitori: *partide muncitoriteşti.* [***Muncitor*** + *-esc*].

muncitoréste adv. ca muncitorii: *lucrează mult muncitoreşte.* [*Muncitor* + *-eşti*].

muncitoríme f. totalitatea muncitorilor: *muncitorimea trebuie emancipată.* [*Muncitor* + *-ime*].

munculíţă f. (fam.) diminutiv al lui muncă; muncuşoară: [î]*şi cată de munculiţa lui.* ISP. [*Muncă* + *-uliţă*].

muncuşoáră f. (fam.) munculiţă. [*Muncă* + *-uşoară*].

mund, munduri n. (înv.; rar) lume: *zboară mundurile sfărîmate de mîni puternice.* EM. [Din lat. *mundus*].

mundán, ~i, mundană, ~e a. (livr.) lumesc; universal: *nimeni nu îndrăznea să urmărească desenele încîlcite ale fanteziei ... pînă la originea lor mundană.* CĂRT. [Din lat. *mundanus*].

mundír, mundire n. (înv.) tunică (militară); (p. gener.) uniformă militară: *cosea galoanele la mondirul lui nea Chiriac.* CAR.; *s-a descheiat la buzunarul mundirului şi a scos o foaie de hîrtie.* GHEŢIE; (şi: **mondir**). [Din rus. ***mundir,*** magh. ***mondúr, mundér***].

mungeríe, mungerii f. (înv.) fabrică de lumînări de seu. [*Mungiu* + *-ărie*].

mungíu, mungii m. (înv.) lumînărar. [Din turc. ***muncu*** (<***mum*** „ceară, lumînare")].

municipál, ~i, municipală, ~e a. care ţine de municipiu sau de municipalitate, referitor la municipiu: *parcul municipal îşi lărgise spaţiile.* GHEŢIE; **consiliu municipal,** consiliu de conducere al unui oraş, al unei comune. // m., f. salariat (de grad inferior) al unui municipiu; (spec.) măturător de stradă: *un municipal îşi face, cu măturoiul lui enorm, datoria.* CAR. [Din fr. ***municipal***].

municipalitáte, municipalităţi f. **1.** administraţia unui municipiu; organele de conducere ale unui municipiu; persoanele reprezentînd aceste organe: *au să-şi facă şi iluminaţii ...; şi-a dat şi municipalitatea consimţămîntul.* EL.; **2.** (p. ext.) municipiu; **3.** sediul consiliului municipal. [Din fr. ***municipalité***].

municipalizá, municipalizéz vb. (rar; tr.) **1.** a transforma un oraş în municipiu; **2.** a trece un bun privat în proprietatea unui municipiu. [Din fr. ***municipaliser***].

municípiu, municipii n. **1.** (reg.; înv.) district, comitat (în Transilvania); **2.** oraş mare, cu administraţie proprie şi cu un rol însemnat în viaţa economică, socială, culturală a ţării, care se bucură de o anumită autonomie; (p. ext.) municipalitate: *în fiecare reşedinţă de plasă, cu excepţia municipiilor, funcţiona un singur notar public.* GHEŢIE; **3.** nume dat de romani oraşelor din Italia sau din Imperiu, supuse autorităţii Romei, avînd organizare administrativă autonomă. [Din lat. ***municipium***].

munificént, ~ţi, munificentă, ~e a. (livr.) foarte darnic; generos. [Din fr. ***munificent***].

munificénţă, munificenţe f. (livr.) mare dărnicie; generozitate: *neînsemnatul fond de bani ..., datorit în mare parte munificienţei românilor de la noi.* EM. [Din fr. ***munificence,*** it. ***munificenza***].

muníţie, muniţii f. denumire generică dată cartuşelor, proiectilelor, bombelor etc.: *au sfîrşit şi muniţiile şi merindele.* NEGR.; (şi: (înv.) **muniţiune**). [Din germ. ***Munition,*** lat. ***munitio, -onis,*** fr. ***munition***].

muniţiúne f. v. **muniţie.**

múnte, munţi m. **1.** formă pozitivă de relief, cu înălţimi care depăşesc 800 m: *munţii ... zimţuiau zarea asfinţitului.* SAD.; **2.** regiune, zonă muntoasă: *turmele de-şi aduna şi la munte le pornea.* POP.; **3.** (fig.) grămadă, cantitate mare: *un munte de zăpadă, de gheaţă;* **4.** (fig.) om foarte înalt (şi solid); **5. munte-de-pietate** (cf. fr. *mont-de-piété*), aşezămînt aflat sub controlul statului, unde se împrumută cu dobîndă, pe amanet: *muntele de pietate a început să funcţioneze la 1777, în Franţa.* [Lat. ***mons, -is***].

munteán, ~eni, munteană, ~ene a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Munteniei sau locuitorilor ei, referitor la Muntenia sau la locuitorii acesteia; muntenesc; **2.** de la munte: *costumul muntean.* NEGR. // m., f. **1.** român (originar) din Muntenia: *măi muntene, măi vecine, vină să te prinzi cu mine.* AL.; *muntenii imită, moldovenii însă sînt mai originali.* CĂL.; **2.** locuitor de la munte: *pelerina aceea îmblănită, himalayană ... îmi da un aspect de muntean mongol.* EL.; *muntenii rebegiţi pe lîngă boi ... intrau sub coviltir.* SOR. // m. sg. (artic.) numele unui vînt care bate dinspre nord sau răsărit. [***Munte*** sau ***Munte(nia)*** n. pr. + *-ean*].

munteáncă, muntence f. **1.** româncă (originară) din Muntenia: *flăcăilor bulgari ... li se scurgeau ochii după muntencele subţiri şi măiestrit incondeiate.* CĂRT.; **2.** femeie de la munte. [***Muntean*** + *-că*].

muntenésc, ~şti, munteneáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Munteniei sau locuitorilor ei, referitor la Muntenia sau la locuitorii acesteia: *Anicuţa vorbea repede, într-o românească savuroasă sută la sută muntenească.* GHEŢIE; **2.** de (la) munte: *sîntem în Dacia, în teritoriul muntenesc al oierilor.* CĂL. // f. (artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [***Muntean*** + *-esc*].

muntenéşte adv. ca muntenii, în felul muntenilor; în graiul muntenesc: *Max vorbea muntenește, zicînd „dă ce", „rumân".* CĂL. [***Muntean*** + *-eşte*].

muntenísm, muntenisme n. particularitate (fonetism, cuvînt, expresie etc.) specifică vorbirii muntenilor, graiului din Muntenia. [***Muntean*** + *-ism*].

muntenizá, muntenizez vb. (tr. şi refl.) a face să capete sau a căpăta felul de a fi al muntenilor; a da sau a căpăta o formă specifică graiului muntenesc: *ediţia Minerva e mai bună, cu toate că cuprinde şi ea forme muntenizate.* IBR.; *Negruzzi şi-a muntenizat limba.* [***Muntean*** + *-iza*].

muntenizáre, muntenizări f. acţiunea de a (se) munteniza şi rezultatul ei. [V. ***munteniza***].

muntenizát, ~ţi, muntenizată, ~e a. adaptat la specificul muntenesc; care a căpătat o formă specifică graiului muntenesc. [V. ***munteniza***].

munticél, munticei m. muntişor: *pe piscul unui munticel ... zări o căprioară sprintenă.* ISP. [***Munte*** + *-icel*].

muntişór, munţişori m. diminutiv al lui munte; munticel: *Dornele-s numai pîraie, numai munţişori cu brazi.* SAD. [***Munte*** + *-işor*].

muntós, ~şi, muntoásă, ~e a. **1.** acoperit cu munţi, plin de munţi: *ţară muntoasă;* **2.** care aparţine, care este specific muntelui; de (la) munte, al muntelui: *peisaj muntos.* CAR.; *cu toată sărăcia pămîntului muntos, sătenii sămănau grîu.* AG.; **3.** constituit din munţi: *lanţ muntos.* [***Munte*** + *-os*].

mur[1], muri m. **1.** nume dat unor arbuşti din familia rozaceelor, cu tulpini spinoase, cu frunze palmat-compuse, păroase, cu flori albe sau roz şi cu fructe negre, comestibile (*Rubus*): *frunzele şi rădăcinile murului au proprietăţi astringente, antidiareice, spasmolitice;* **2.** (bot.; înv. şi reg.) dud (*Morus*). [Lat. ***morus***].

mur[2], muri m. (livr.) zid: *sub învechitul mur.* EM. [Din lat. ***murus***].

murá, murez vb. **1.** (tr.) a pune legume la acrit în saramură sau în oţet, pentru a le conserva; **2.** (refl.; despre legume) a se acri, a fi bune de mîncat: *s-au murat castraveţii?;* **3.** (tr.) a conserva nutreţuri, prin fermentare; **4.** (tr. şi refl.) a pune la topit în apă plante textile: *o băgai în baltă ..., se mură cînepa de vară.* POP.; **5.** (fig.; tr.) a uda (ploaia) pe cineva foarte tare, pînă la piele: *m-ar fi murat ca p-un cîine.* DELAVR. [De la ***moare***].

murabít, murabiţi m. marabu. [Din fr. ***murabit***].

murahás m. v. **murahaz.**

muraház, murahazi m. (înv.) plenipotenţiar: *dobîndesc de la Poartă ... trimiterea de plenipotenţi (murahaşi) la Akerman.* GHICA; (şi: **murahas**). [Din turc. ***murahhas***].

murái, ~i, muralã, ~e a. referitor la zid; aplicat sau fixat pe zid, pe perete; parietal: *portret mural al lui Neagoe Basarab.* OD.; **hartă murală,** hartă mare destinată să stea pe perete; **pictură murală,** pictură făcută pe zid. [Din fr. ***mural,*** lat. ***muralis***].

muraliíst, ~şti, muralistá, ~e m., f. specialist în picturi murale. [Din engl. ***muralist***].

murăr, murari m. (înv.; rar) **murar liber,** francmason. [***Mur[2]*** + *-ar;* cf. germ. *(Frei)**maurer***].

muráre, murări f. acţiunea de a (se) mura şi rezultatul ei; murat[2]. [V. ***mura***].

murát[1], ~ţi, muratã, ~e a. **1.** fermentat, acrit în saramură sau în oţet: *se întoarce cu gustări, sardele sărate ..., măsline, brînză, castraveţi muraţi.* PR.; *varză murată;* **2.** (despre furaje) conservat prin fermentare; **3.** (fig.) ud leoarcă: *murat pînă la piele.* CR. [V. ***mura***].

murát[2] n. murare: *am pus gogonele la murat.* [V. ***mura***].

múră[1], mure f. **1.** fructul negru, comestibil al murului[1], cu gust dulce-acrişor: *ochi negri ca murele;* **mură-n gură,** lucru fără muncă, fără osteneală: *ar fi poftit ... să i le dea în mînă, cum am zice mură în gură.* ISP.; **2.** (înv. şi reg.) dudă. // a. (reg.) de culoare neagră: *cucule cu pană mură.* POP. [Lat. ***morum***].

múră[2], mure şi **muri** f. (reg.) **1.** stomacul animalelor rumegătoare; **2.** (la pl.) glande, ganglioni de la pieptul sau de la gîtul unor animale; momiţă[3]. [Cf. alb. ***mullë***].

múră[3] f. (reg.) saramură; (spec.) zeamă de varză; moare. [Cf. ***mura, moare***].

múră[4], mure f. parîmă cu care se trag spre proră colţurile inferioare ale velelor pătrate. [Din it. ***mura***].

murătúră, murături f. (mai ales la pl.) legumă sau fruct fermentat, acru conservat în saramură sau în oţet: *friptură cu murături; mere murate.* [***Mura*** + *-ătură*].

murdalîc n. v. **murdarlîc.**

murdár, ~i, murdară, ~e a. **1.** acoperit, plin de murdărie, de pete; nespălat, mînjit: *am o faţă descompusă ..., hainele murdare.* EL.; *zăpada se topea, acoperind trotuarele cu o mîzgă murdară.* GHEŢIE; **2.** lipsit de claritate; tulbure: *apă murdară;* **3.** care nu se spală, care se complace în mizerie; care nu respectă, nu păstrează curăţenia: [î]*l văzuse ... stînd de vorbă cu doi băieţi murdari şi sărăcăcios îmbrăcaţi.* VLAH.; **4.** (fig.) josnic, ticălos; vrednic de dispreţ: *nu toată politica e murdară.* D.; **5.** (fig.; despre cuvinte) necuviincios, obscen, trivial. [Din turc. ***murdar***].

murdarîc, murdarîcuri n. (înv.) murdărie; gunoi: [rănile] *trebuie ... a se curăţi bine împrejur de orice murdalîc.* ALEX.; (şi: **murdalîc**). [Din turc. ***murdalik***].

murdărí, murdăresc vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) umple de murdărie; a (se) mînji, a (se) păta, a (se) macula: *se murdăreşte pe haine cu scrum de ţigare.* CĂL.; **2.** a elimina urina, excrementele: *se vede ... că nu mi-am murdărit scăldătoarea cînd m-a vîrît bunica-mea întăi în ea.* SAD.; **3.** (fig.) a (se) compromite, a (se) înjosi. [De la ***murdar***].

murdărie, murdării f. **1.** starea a ceea ce este murdar; **2.** strat de necurăţenie (pete, noroi, praf

etc.) care acoperă sau îmbîcseşte ceva; resturi nefolositoare, gunoi; mînjeală, murdarlîc: *toate murdăriile le arunca pe bordeiul lui.* ISP.; **3.** excremente: *între alte atrocităţi, fac murdării în vasele de marmoră găsite într-un castel.* CĂL.; **4.** (fig.) comportare, faptă josnică, degradantă, vrednică de dispreţ: *cum de poţi debita asemenea murdării despre mine?* GHEŢIE. [***Murdar*** + *-ie*].

murdărire, murdăriri f. acţiunea de a (se) murdări şi rezultatul ei; îngrijire, maculare. [V. ***murdări***].

muréna, murene f. peşte din mările tropicale şi temperate calde, asemănător cu anghila, foarte vorace, avînd o carne gustoasă. [Din fr. ***muréne,*** lat. ***muraena***].

mureşeán, ~eni, mureşeană, ~ene m., f. persoană (originară) din regiunea Mureşului: *mureşean cu ţundră sură, treci Murăşu să-ţi dau gură.* POP. [***Mureş*** n. pr. + *-ean*].

mureşeáncă, mureşence f. **1.** femeie (originară) din regiunea Mureşului; **2.** (artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; hora ţuţuienilor. [***Mureşean*** + *-că*].

murfatlár n. **1.** varietate de struguri cu boabe albe sau negre, parfumate; **2.** vin dulce produs din aceşti struguri: *să bem un murfatlar.* [De la ***Murfatlar*** n. pr.].

murg[1], ~gi, murgă, ~ge a. **1.** negru bătînd în roşu; castaniu-închis; cenuşiu: *doi cai, unul alb şi unul murg.* NEC.; **2.** (p. gener.) de culoare închisă: *brazda murgă, rece.* AL. // m., f. cal cu părul de această culoare; (p. gener.) cal: *voinicul încălecă pe murg.* SAD.; (pop.) **a intrat murga în sat,** s-a înserat. [Cf. alb. ***murg***].

murg[2] n. (înv. şi pop.) **1.** amurg: *zbieretul vitelor în murgul serei.* BĂLC.; **2.** (rar) zori de zi: *în murgul zorilor.* OD. [Et. nec.; cf. ***amurg, murg[1]***].

murgán, ~i, murgană, ~e a. (reg.; despre animale) cu părul murg[1]. // m., f. animal (mai ales bovină) cu părul murg; murgoci; **a înţărcat murgana,** s-a terminat cu avantajele (nemeritate); a înţărcat bălaia. [***Murg[1]*** + *-an*].

murgí[1], murgesc vb. (rar; intr.) a deveni murg; (p. ext.) a căpăta o culoare închisă: *chipul ei ... începuse a murgi în vînăt.* DELAVR. [De la ***murg[1]***].

murgí[2], pers. 3 **murgeşte** vb. (intr.) **1.** (înv. şi reg.) a se însera, a amurgi; **2.** (fig.) a se ivi, a apărea în depărtare: *alţii la hotar murgesc.* BOL. [De la ***murg[2]***].

murgílă m. 1. (reg.) amurg, înserare; (personificat): *cîntă-n umbra lui Murgilă un păstor din al său fluier.* AL.; **2.** personaj din basme populare, din descîntece etc., care întruchipează amurgul: *Murgilă, Miază-noapte şi Zorilă.* PANN; *dete de o pădure, în care întîlni pe Murgilă.* ISP. [***Murgi[2]*** + *-ilă*].

murgít n. (reg.) amurg: *cîndu-i colea în murgit badea din codru-a ieşit.* POP. [V. ***murgi[2]***].

murgóci, murgoci a. şi m. (reg.) (bou) murg[1]; murgan. [***Murg[1]*** + *-oci*].

murgól, murgoi m. (reg.) **1.** cal sau bou murg[1]; **2.** (iht.) boiştean (*Phoxinus phoxinus*); **3.** (iht.) porcuşor (*Gobio gobio*); **4.** (iht.) cosac (*Abramis ballerus*). [***Murg[1]*** + *-oi*].

murguléţ, murguleţi m. **1.** diminutiv al lui murg[1]; murguşor, murguţ: *murguleţ e adăpat.* SAD.; **2.** (artic.) numele unui dans popular din Muntenia; melodia acestui dans. [***Murg[1]*** + *-uleţ*].

murguşór, murguşori m. murguleţ: *murguşoru-mi priponesc.* AL. [***Murg[1]*** + *-uşor*].

murgúţ, ~i, murguţă, ~e m., f. murguleţ: *murguţul blăstăma.* POP.; **a-nţărcat murguţa,** s-a terminat cu avantajele (nemeritate); a înţărcat bălaia. // f. (artic.) numele unei hore. [***Murg[1]*** + *-uţ*].

muri, mor vb. (intr.) **1.** a înceta de a mai trăi; a deceda, a răposa, a sucomba: *mii de oameni mor pe pămînt chiar în aceste clipe.* PR.; *după două săptămîni de boală, nu ştiam dacă mor sau scap.* SOR.; **a muri cu zile,** a deceda în urma unei boli neglijate sau în împrejurări neprevăzute; **a trage să moară,** v. **trage; a muri fără lumînare,** a muri pe neaşteptate; **2.** (fig.) a înceta de a (mai) exista: *fapta bună nu moare;* **3.** (fig.) a se stinge; a se pierde treptat; a se sfîrşi: *ochii unchiaşului clipiră ca o candelă ce moare.* OD.; *a murit iubirea noastră.* EM.; **4.** a suferi foarte tare; a fi copleşit, covîrşit de un sentiment, de o stare: *ar fi murit de ruşine ... să se uite în ochii oamenilor.* REBR.; *muream de oboseală.* GHEŢIE; **a muri de foame,** a nu avea mijloace de trai, a fi foarte sărac; **a muri după cineva** (sau ceva), a ţine foarte mult la cineva sau la ceva; a-i plăcea foarte mult; a iubi cu patimă: *grecul murea după româncă.* SAD.; **5.** (despre plante) a se usca, a se veşteji. [Lat. ***moriri***].

muribúnd, ~zi, muribundă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (fiinţă) care trage să moară, în ultimele clipe ale vieţii; agonizant, murind: *iartă-mă, femeie! ceru muribundul.* SAD.; *mă familiarizasem cu salonul de muribunzi în care fusesem internat.* PR.; **2.** (fig.) care este pe cale de a pieri, de a se stinge; (p. ext.) slab, fără vlagă; decăzut: *societatea noastră este bolnavă şi în curînd va ajunge muribundă, dacă nu se va descoperi o cale de regenerare.* GHEŢIE. [Din fr. ***moribond,*** lat. ***moribundus*** (după *muri*)].

murid, muride n. (la pl.) familie de rozătoare mici, cu coadă lungă şi cu bot ascuţit (*Muridae*); (şi la sg.) animal din această familie (ex.: şoarecii, şobolanii). [Din fr. ***muridés***].

murín, ~i, murină, ~e a. de culoare cenuşie-brună (ca a şoarecelui). [Din fr. ***murin***].

murínd, ~zi, murindă, ~e a. (înv.) care trage să moară; specific muribundului: *licărea ... ca faţa unei vergine murinde.* EM. // m., f. (înv.) muribund: *nu vedeţi decît bolnavi şi murinzi.* NEGR.; *pe murind chiar durerile cele cumplite îl fac să mai trăiască.* EM. [V. ***muri***].

muríre f. (înv.) faptul de a muri; moarte: *putinţa muririi el pentru ce mi-a răpit-o?* COŞB. [V. ***muri***].

murişoáră, murişoare f. diminutiv al lui mură. [***Mură[1]*** + *-işoară*].

murít, ~ţi, murită, ~e a. mort: *fraţii noştri cei muriţi de foame.* DOS.; (şi (rar) subst.) *morţi sînt cei muriţi.* EM. [V. ***muri***].

muritór, ~i, muritoáre a. **1.** care nu trăieşte veşnic, care este supus morţii: *toţi oamenii sînt muritori;* **2.** care e aproape mort, care stă să moară; **muritor de foame** (adesea subst.), foarte sărac, care nu are ce mînca: *bieţii oameni ... au să ajungă ... muritori de foame.* ISP. // m., f. om (considerat ca fiinţă vremelnică, trecătoare); pămîntean: *a coborît din palatul lui printre muritorii de rînd.* PR. [***Muri*** + *-tor*].

muritorésc, ~şti, muritoreáscă, ~eşti a. (pop.) care aparţine muritorilor; făcut de muritori: *pronia dumnezăiască calcă socoteala muritorească.* Z. [***Muritor*** + *-esc*].

murmuí, murmuiesc vb. (înv.; intr.) a murmura: *valul mării murmuieşte.* BOL. [Onomat.].

murmuiálă, murmuieli f. (rar) murmur: *auzi ... murmuiala pîraielor.* SL. [***Murmui*** + *-eală*].

murmuitór, ~i, murmuitoáre a. (înv.) murmurător; plin de murmur: *a popoarelor de muşte sărbători murmuitoare.* EM. [***Murmui*** + *-tor*].

múrmur, murmure n. **1.** zgomot surd şi confuz de glasuri; murmurare, rumoare: *dar, iată, şi-un mort evreiesc ...; în murmure stranii semite m-adug şi eu în convoi.* BAC.; **2.** exprimare a unei nemulţumiri, a unei dezaprobări etc.; murmurare, cîrteală: *murmure de indignare, strigăte pline de ură.* PR.; **fără murmur,** fără împotrivire; **2.** zumzet, bîzîit de albine: *suna în văzduhul înfierbîntat murmurul albinelor.* SAD.; **3.** zgomot slab, monoton, continuu produs de o apă curgătoare, de vîntul ce mişcă frunzişul etc.; murmuială, susur, şopot: *murmur duios de ape.* EM.; **4.** (p. gener.) zgomot surd, confuz: *numai dezordinea te pune în armonie cu murmurul surd, înfundat a ceea ce ne scapă.* PR.; (şi: (înv.) **murmură**). [Din lat. ***murmur,*** fr. ***murmure***].

murmură, múrmur vb. **1.** (tr.) a vorbi sau a cînta încet, monoton (şi nedesluşit): *dascălul murmura în strana lui rugăciuni într-o limbă veche.* EM.; **2.** (intr.) a-şi exprima nemulţumirea cu glas scăzut (scrîşnind, printre dinţi); a bombăni, a cîrti, a se plînge: *murmurai răguşit de o furie năvalnică.* PR.; *s-a chinuit ca Cristos pe cruce, dar nici măcar o dată n-a deschis gura să murmure.* GHEŢIE; **3.** (intr.) a produce un zgomot slab, continuu şi monoton, un murmur; a fremăta, a susura, a şopoti, a murmui: *izvorul murmură.* [Din lat. ***murmurare,*** fr. ***murmurer***].

murmuráre, murmurări f. acţiunea de a murmura şi rezultatul ei; murmur; rumoare: *să mai privesc o dată cîmpia-nfloritoare ... ce auzi odată copila-mi murmurare.* EM. [V. ***murmura***].

múrmură f. v. **murmur.**

murmurătór, ~i, murmurătoáre a. **1.** care vorbeşte sau cîntă încet, monoton (şi nedesluşit): *sfios la vorbă, mai mult murmurător decît glăsuitor.* TEODOR.; **2.** cîrtitor: *vocile murmurătoare se înmulţeau;* **3.** susurător, şopotitor, murmuitor, murmurînd: *apă murmurătoare.* [***Murmura*** + *-ător*].

murmurînd, ~zi, murmurîndă, ~e a. (rar) murmurător, şoptitor: *burniţa ... se scurge-n ramurile joase, cu murmurînde picături.* V.R. [V. ***murmura***].

múrsă[1], murse f. **1.** apă îndulcită cu mierea obţinută prin spălarea fagurilor storşi; **2.** băutură fermentată, preparată din miere amestecată cu apă (sau lapte); hidromel; **3.** (înv.) suc, zeamă, must (de fructe, de flori etc.): *mii de albine bîzîind zboară de pe o floare pe alta ca să adune mursă pentru miere.* CR. [Lat. *(aqua)**mulsa*** „hidromel"].

múrsă[2], murse f. **1.** mic semn negru pe care femeile şi-l aplică pe obraz pentru a imita o aluniţă; benghi: *plasturele cele negre cu care îşi făcea murse sau benghiuri false.* FIL.; **2.** (reg.) scobitură pe care o prezintă dinţii calului pînă pe la vîrsta de şase ani, după care dispare, datorită roaderii dintelui; mişină, muscă. [Et. nec.].

mursecá, múrsec vb. (tr.) **1.** (pop.) a muşca rupînd, sfîşiind: *cine e mursecat de şarpe, se păzeşte şi de şopîrlă.* PANN; **2.** (reg.) a strivi, a zdrobi oasele, carnea unei fiinţe (vii): *în cap, pe care-l mursecară de pomană, nu găsiră decît un pumn de creier.* CĂRT.; **3.** (reg.) a ghionti; a bate: *cu baba şi cu fata, de! merge să le mursici mai zdravăn.* CAR.; (şi: (reg.) **mursica**). [Lat. ***morsicare***].

mursecáre, mursecări f. (pop.) acţiunea de a murseca şi rezultatul ei. [V. ***murseca***].

mursecát, ~ţi, mursecată, ~e a. (pop.) rupt, sfîşiat (de fiare sălbatice, de cîini): *prostul căţeluş atunci mursicat, scăpînd din munci, fuge.* PANN; (şi: **mursicat**). [V. ***murseca***].

mursícă vb. v. **murseca.**

mursícát a. v. **mursecat.**

muruí, muruiesc vb. (tr.) **1.** (pop.) a întinde pe pereţi sau pe jos (în casele vechi ţărăneşti) un strat de muruială pentru a astupa crăpăturile şi a netezi suprafeţele; a lipi: *fimeile mai poräduiesc prin casă, o muruie, o dau cu var, trag brîie frumoase.* POP.; **2.** (înv. şi reg.) a spoi cu humă sau cu var: *în cîteva zile toţi patru pereţii erau lipiţi şi muruiţi.* SL.; **3.** (reg.) a unge (murdărind); a murdări; a mînji, a feşteli; a mîzgăli: *geamuri ca nişte lespezi muruite cu leşie.* REBR.; **4.** (reg.) a unge cu muruială înainte de a băga în cuptor pîine, cozonac, mălai etc. [Cf. ucr. ***murovati***].

muruiálă, muruieli f. **1.** faptul de a murui; **2.** lut amestecat cu baligă, paie etc. muiat cu apă şi frămîntat, cu care se muruieşte; lipitură; **3.** (reg.) amestec de făină cu apă, ouă etc., cu care se unge pînea, cozonacul, mălaiul înainte de a-l pune la cuptor. [*Murui* + *-eală*].

muruíre, muruiri f. acţiunea de a murui şi rezultatul ei. [V. *murui*].

muruít, ~ţi, muruită, ~e a. **1.** lipit, netezit, făţuit cu muruială; spoit (cu var, humă): *un fulger scăpără şi lumină păreţii muruiţi.* SAD.; *casele de bîrne încheiate sînt mici, muruite.* CĂL.; **2.** (reg.) murdar, mînjit. [V. *murui*].

mus, muşi m. elev marinar. [Din fr. *mousse*].

musá, pers. 3 **museazá** vb. (intr.; despre vinuri) a face spumă. [Din fr. *mousser*].

musacá, musacale f. mîncare preparată din carne tocată şi felii de vinete, de cartofi sau de dovlecei: *să-mi facă la masă ... vro musaca.* AL. [Din turc. *musakka*].

musafír, ~i, musafiră, ~e m., f. **1.** (rar la f.) oaspete, invitat: *pleacă mosafira mea.* CAR.; *musafirii sînt datori să-şi respecte gazdele.* GHEŢIE; **2.** (spec.) persoană invitată la o masă: *să cînte cînd or veni musafirii.* AL.; **3.** vizitator (la un spital, la o închisoare etc.); (şi: **mosafir**). [Din turc. *musafir* „călător"].

musafirlíc, musafirlîcuri n. (înv.; azi depr.) **1.** vizită; (p. ext.) schimb de vizite; petrecere; **2.** (col.) musafiri (mulţi şi de tot felul). [Din turc. *musafirlik*].

musagét, musageţi m. mai-marele muzelor în antichitatea greco-romană. [Din fr. *musagète*].

músai adv. (pop.) **1.** neapărat, numaidecît, fără doar şi poate; cu orice preţ: *pentru un prieten, musai să laşi cititul.* PR.; *la iarnă musai plecăm;* **2.** (cu funcţie predicativă) trebuie, e necesar: *nu ne-am luat soldele şi e musai să le luăm.* PETR.; *era musai să se pricopsească, să-şi ia măcar cămaşă-n spinare.* SOR. [Din magh. *muszáj*].

musaíp, musaipi m. înalt demnitar la curtea sultanului; intim, confident, favorit al sultanului; (p. ext.) consilier, sfetnic al domnitorului: *doi oameni ... era musaipi lui sultan Murat.* COSTIN. [Din turc. *musahip*].

muscál[1], muscali m. **1.** (înv. şi pop.) moscovit; (p. gener.) rus: *prin faptele ... muscalului ni vedem primejduită liniştea noastră dinlăuntru.* EM.; *bre, muscale, am ostenit să-te-ascult necontenit.* VIERU; **2.** (înv. şi reg.) birjar (rus): *a tras la scară trăsura muscalului.* TEODOR.; **3.** (p. ext.) trăsură elegantă (condusă de un asemenea birjar): *ne-am strecurat ... printre automobile şi muscali.* ST. [Din rus., ucr., *moskalĭ,* pol. *moskal*].

muscál[2], muscaluri n. (înv. şi pop.) **1.** fluier de trestie cu şapte găuri: *trei ghitarişti suflau într-un muscal.* GHICA; **2.** instrument compus din mai multe fluiere împreunate; nai. [Din turc. *muskal*].

muscalagíu, muscalagii m. (înv. şi pop.) cîntăreţ din muscal[2]; naist: *toboşari şi muscalagii cu naiul.* OD. // s. nai: *îl tot auzise cîntînd din nai (muscalagiu).* ISP. [Din turc. *miskalcı*].

muscăr, muscari m. **1.** pasăre insectivoră migratoare, cu penajul cenuşiu cu galben-ruginiu, cu ciocul şi picioarele negre; gelat (*Muscicapa striata*); **2.** gîndăcel insectivor, lunguieţ, roşu cu aripile negre, care se hrăneşte cu musculiţe (*Cantharis fusca*); **3.** pescar cu undiţa, care foloseşte ca momeală muşte. [*Muscă* + *-ar*].

muscardínă, muscardine f. boală a viermilor de mătase provocată de o ciupercă din genul Beauveria, manifestată prin apariţia unor pete de culoare închisă pe corpul acestora. [Din fr. *muscardine*].

muscarínă, muscarine f. substanţă foarte toxică, prezentă în unele ciuperci otrăvitoare şi în proteine degradate. [Din fr. *muscarine*].

muscăt, ~ţi, muscată, ~e a. (despre struguri sau vin) tămîios. [Din fr. *muscat*].

múscă, muşte f. **1.** denimure generică dată unor insecte din ordinul dipterelor, cu aparatul bucal adaptat pentru supt şi înţepat, dintre care cea mai cunoscută este musca de casă (*Musca domestica*); (p. gener.; pop.) nume dat oricărei insecte mici zburătoare: *cum erau filele cam unse, trăgeau muştele şi bondarii la ele.* CR.; *atîtea muşte n-am mai pomenit!* SOR.; **a cădea** (sau **a se băga**) **ca musca-n lapte,** a interveni, a se nimeri într-un loc, într-o discuţie în mod nepotrivit; **cu musca pe căciulă,** vinovat (aluzie la hoţul de stup, trădat de albina agăţată pe căciula lui); **rău de muscă, a)** (despre cai) nărăvaş; **b)** (despre oameni) senzual; **a se aduna** (sau **a se strînge, a năvăli etc.**) **ca muştele (la miere),** a se aduna undeva în număr mare: *au dat năvală ca muştele la miere.* GHEŢIE; **a muri ca muştele,** a muri în număr foarte mare; **muscă artificială,** imitaţie de insectă sau de larvă, montată direct pe cîrligul de pescuit, folosită de pescari ca nadă (în locul celor naturale): *undiţă de bambus, cu aţă subţire, verde, avînd cîrlige de cinci lei, cu muscă artificială.* GHEŢIE; **2.** (compuse) **muscă-verde,** insectă de culoare verde cu reflexe metalice, care îşi depune ouăle pe alimente, pe cadavre etc. (*Lucila caesar*); **muscă-mare** (sau **albastră**), insectă de culoare albastră cu reflexe metalice, care îşi depune ouăle pe cadavre, pe alimente etc. (*Calliphora vomitoria*); **muscă-cenuşie-de-carne,** insectă de culoare cenuşie care îşi depune larvele pe alimente, pe carne etc. (*Sarcophaga carnaria*); **muscă-columbacă,** insectă hematofagă, care inoculează la vite şi la oameni o substanţă foarte toxică (*Simulium columbaczensis*); **muscă-de-cal,** insectă de culoare brună-roşcată, care trăieşte ca parazit pe corpul unor animale (*Hippobosca equina*); **musca-cireşelor,** insectă de culoare neagră care îşi depune ouăle în cireşele care se coc (*Rhagoletis cerasi*); **muscă-de-varză,** insectă ale cărei larve atacă varza şi alte crucifere (*Chortophila brassicae*); **muscă-suedeză,** insectă ale cărei larve atacă cerealele tinere sau boabele necoapte ale acestora (*Oscinella frit*); **muscă-beţivă,** musculiţă de oţet (*Drosophila funebris*); **musca-ţeţe,** v. **ţeţe; 3.** (înv. şi pop.) albină (*Apis mellifica*): *îi era drag să înveţe şi el meşteşugul albinăritului ... că avea dar: nu-l înţepau muştele.* SAD.; **4.** (p. gener.) insectă; **5.** (p. anal.) smoc de păr lăsat să crească sub buza inferioară; mustaţă foarte mică: *mustaţa mică, mătăsoasă, avea parcă sub ea un soi de sedilă, pusă pe buza de jos, o aşa-zisă muscă.* PETR.; **6.** (reg.) mişină, mursă[2]: *calul de dar nu-l căta de muscă la măsele.* Z.; **7.** (pop.) vînă neagră la rădăcina nasului (evidentă la unele persoane); **8.** (reg.) punct de broderie la cusăturile cu motive naţionale; **9.** categorie la box, la lupte în care sînt încadraţi sportivii cu cea mai mică greutate; **10.** orificiu lăsat de glonţ la trecerea acestuia exact prin centrul ţintei de tir. [Lat. *musca*].

muscălésc, ~şti, muscăleáscă, ~eşti a. (înv. şi pop.) care aparţine, care este caracteristic muscalilor, referitor la muscali; care provine din ţara muscalilor; rusesc, moschicesc: *un vînt de cele muscăleşti.* AL.; [nasturii] *aparţinuseră cîndva unei uniforme muscăleşti.* GHEŢIE; (bot.; compus) **spin** (sau **scai, scaiete**) **-muscălesc,** v. **spin.** [*Muscal[1]* + *-esc*].

muscăléşte adv. (pop.) ca muscalii: *Ivan începe a-i ghionti muscăleşte.* CR. [*Muscal[1]* + *-eşte*].

muscăríe, muscării f. mulţime de muşte: *peste toate o muscărie ca-n toiul verii.* SL. [*Muscă* + *-ărie*].

muscél, muscele n. **1.** culme deluroasă, prelungă, nu prea înaltă (pînă la 400 m), cu povîrnişuri domoale, de obicei despădurite: *trecuse cîndva călare ... muscele încărcate cu fineţe şi bălării.* CĂL.; **2.** (reg.) imaş. [Et. nec.; cf. *munticel*].

muschetár, muschetari m. soldat de infanterie în evul mediu, înarmat cu muschetă; nobil din corpul de cavalerie al regilor Franţei: *cei trei muschetari;* (şi: **muşchetari**). [Din fr. *mousquetaire*].

muschétă, muschete f. armă de foc portativă, cu fitil, asemănătoare cu archebuza folosită în evul mediu de infanteria spaniolă şi franceză: *să mînuiască spada şi mosceta ca o amazoană.* FIL. (şi: **moschetă**). [Din fr. *mousquet*].

muschetárie, muschetárii f. mulţime de muschete, totalitatea muschetelor; salvă de muschete: *de o parte cu tunurile, de alta cu muschetării, făcu să ploaie un pîrîu de foc asupra turcilor.* BĂLC. [Din fr. *mousqueterie*].

muschetón, muschetoane n. veche armă de foc de calibru mai mare decît muscheta, dar cu ţeava mai scurtă. [Din fr. *mousqueton*].

muscicapídă, muscicapide f. (la pl.) ordin de păsări cu ciocul turtit, lăţit la bază şi cu aripile lungi; (şi la sg.) pasăre din acest ordin. [Din fr. *muscicapidés*].

muscói, muscoi m. augmentativ al lui muscă; muscă mare: *ele începură a zîzîi ..., aşa cum face o mare mulţime de muscoi.* ISP. [*Muscă* + *-oi*].

muscónă, muscone f. cetonă ciclică derivată de la o cicloparafină, extrasă din mosc sau obţinută sintetic, care se utilizează în parfumerie ca fixator şi agent odorant. [Din fr. *muscone*].

muscovít, muscovite n. varietate de mică[1] utilizată ca izolant termic şi electric, precum şi la zugrăveli. [Din fr. *muscovite*].

musculár, ~i, musculară, ~e a. care aparţine muşchilor, referitor la muşchi: *leafa ... e un echivalent al muncii reale, al cheltuielilor de forţă nervoasă sau musculară.* EM.; **sistem muscular,** totalitatea muşchilor din organism care, împreună cu sistemul osteoarticular, formează aparatul locomotor; musculatură; (şi: **muşchiular**). [Din fr. *musculaire*].

musculatúră, musculaturi f. totalitatea muşchilor corpului sau ai unui organ; sistemul muscular al corpului: *musculatură de atlet.* VLAH.; *toţi indivizii cu o musculatură satisfăcătoare mînuiau un arc şi o suliţă.* CĂL.; (şi: **muşchiulatură**). [Din fr. *musculature*].

musculíţă, musculiţe f. diminutiv al lui muscă; muscă mică, gîză; muscuţă: *lăcuste, cosaci şi musculiţe de toate felurile zburau capricios.* CĂRT.; **musculiţă de oţet** (sau **de vin, beţivă**), insectă din ordinul dipterelor, ale cărei larve trăiesc în materii care fermentează sau putrezesc; drosofilă (*Drosophila funebris* sau *fenestrarum*); **musculiţă de brînză,** muscă mică, neagră-lucioasă, ale cărei larve trăiesc pe alimente, alterîndu-le, iar cînd sînt înghiţite o dată cu alimentele provoacă tulburări gastrointestinale (*Piophila casei*). [*Muscă* + *-uliţă*].

musculós, ~şi, musculoásă, ~e a. **1.** care este de natura muşchilor, care conţine ţesut muscular: *organ muscular;* **2.** cu muşchi puternici; muşchios; (p. ext.) viguros, vînjos: *părea scund pentru că era îndesat şi musculos.* GHEŢIE; (şi: **muşchiulos**). [Din it. *musculoso,* lat. *musculosus,* fr. *musculeux*].

muscúţă, muscuţe f. musculiţă: *roiuri de muscuţe ... bîzîie pe creasta monumentului.* CAR. [*Muscă* + *-uţă*].

museílm, muselimi m. locţiitor de guvernator la turci. [Din turc. *müsellim*].

muselín n. v. **muselină.**

muselínă, museline f. **1.** ţesătură de bumbac, de mătase foarte fină, străvezie; musul: *prin perdeluţele de muselină se întrezărea conturul opac al unui corp.* GHEŢIE; **2.** stofă de lînă foarte fină şi subţire; tulpan; (şi: **muselin**). [Din fr. *mousseline*].

musette [miúzet] f. **1.** vechi instrument muzical popular francez, asemănător cu cimpoiul; **2.** dans pastoral, vioi, acompaniat de acest instrument; melodia acestui dans. [Cuv. fr.].

musicál, musicaluri [miúzikăl] n. spectacol în care scenele vorbite alternează cu numere muzicale şi coregrafice; comedie muzicală. [Din engl. *musical*].

music-hall [miúsik-hol] n. **1.** spectacol de varietăţi (muzică, dans, numere comice etc.); **2.** local destinat acestui gen de spectacol. [Cuv. engl.].

musíu m. (franţuzism; astăzi iron.) termen de adresare către un bărbat: *musiu! domnule! m-ai nenorocit!* CAR. [Din fr. ***monsieur***].

müsii n. pl. amestec de fulgi de cereale şi de fructe uscate, care, înmuiate cu lapte, se mănîncă la micul dejun. [Din fr. ***mu(e)sli***, germ. ***müesli***].

muslím, muslimi m. (înv.) mahomedan: *muri într-o miercuri ..., zi rea în ochii moslimilor.* BĂLC.; *lupta dreaptă, unul şi unul, e vechi obicei al vitejilor, şi creştini şi moslemi.* SAD.; (şi: **moslem, moslim**). [Din turc. ***müslim***].

musón, musoni m. vînt periodic, caracteristic sudului Asiei, care bate şase luni (iarna) dinspre continent spre ocean şi şase luni (vara) dinspre ocean spre continent: *la schimbarea musonilor se produc furturi.* [Din fr. ***mousson***].

musónic, ~ci, musonică, ~ce a. care ţine de muson, referitor la muson; legat de muson: *climă musonică.* [***Muson*** + *-ic*].

must, musturi n. **1.** suc dulce, nefermentat sau care abia a început să fermenteze, obţinut prin zdrobirea şi presarea boabelor de struguri sau (p. ext.) a altor fructe ori plante: *mustul strică stomacul.* CAR.; **2.** zeamă, suc pe care îl conţin unele fructe; mursă[1]: *mustul dulce al perelor bergamute;* **3.** (pop.) seva arborilor; mîzgă; **4.** (înv.) lichid din compoziţia celulelor sau a ţesuturilor animale; (spec.) lichid care se scurge din carne, cînd se frige: *un talger de păstramă, care încă mai sfîrîia în mustul ei sărat.* PETR.; (fig.) *sufletul românesc a fost frămîntat şi răscopt în mustul ortodoxiei.* STĂNIL.; **5.** (pop.) zeama din gunoiul vitelor; **6.** apă provenită din topirea zăpezilor, care îmbibă pămîntul: *ghiocei ieşiţi din mustul zăpezii.* [Lat. ***mustum***].

mustáng, mustangi m. cal mic, sălbatic din Mexic şi California. [Din engl. *mustang*].

mustáţă, mustăţi şi (reg.) **musteţe, musteţi** f. **1.** părul care creşte deasupra buzei superioare (la bărbaţi): *purta o mustaţă neagră şi întoarsă.* PETR.; *i-au ieşit mustăţile;* **a-i râde** (sau **a-i zîmbi**) **cuiva mustaţa**, a se bucura; **a râde** (sau **a zîmbi, a rînji**) **pe sub mustaţă** (ori **mustăţi**), a rîde pe ascuns; **a trage** (sau **a duce**) **la mustaţă**, a bea mult: *cînd tragi sorcoveţii la mustaţă de ce nu te olicăieşti atîta?* CR.; **2.** (mai ales la pl.) fire lungi de păr care cresc în jurul botului la unele animale; antenele insectelor; fire subţiri situate în jurul gurii unor peşti: *o, motani ..., la zgîriet el v-a dat gheară şi la tors musteţe.* EM.; **3.** (la pl.) ţepi lungi care cresc pe spicul unor cereale; **4.** (pop.) mătasea porumbului; **5.** (pop.) rădăcini adventive la porumb, ceapă, viţă de vie etc.; **6.** fire de sîrmă întrebuinţate în construcţii pentru susţinerea unor structuri; capete ale armăturii de oţel dintr-un element de construcţie de beton armat, lăsate anume pentru a uşura montarea unor piese prefabricate sau pentru continuarea armăturii; (şi: (pop.) **musteaţă**). [Lat. **mustacea*].

mustăcí, mustăcesc vb. (intr.) **1.** a rîde pe ascuns, ironic; a zîmbi pe sub mustaţă: *Bănică mustăcea, uitîndu-se furiş la stăpînu-său.* ZAMF.; **2.** a strîmba din nas, a face nazuri. [De la ***mustaţă***].

mustăcioáră, mustăcioare f. diminutiv al lui mustaţă: *mustăcioara abia mijea.* ISP. [***Mustaţă*** + *-ioară*].

mustăciós, ~şi, mustăcioásă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care are mustaţă (mare): *a apărut un bărbat ... mustăcios.* GHEŢIE; **2.** (despre cereale) al cărui spic are ţepi lungi. [***Mustaţă*** + *-ios*].

mustăcíre, mustăciri f. faptul de a mustăci. [V. ***mustăci***].

mustăreáţă f. (pop.) sevă; (spec.) seva arborilor; mîzgă: *din altele* [ierburi] *stoarse mustăreaţă.* B.-DEL. [***Must*** + *-ăreaţă*].

mustăríe, mustării f. **1.** (rar) cantitate mare de must; **2.** loc unde se face must; (spec.) local unde se vinde şi se bea must: *magherniţă cu fel de fel de poame şi mustărie.* CAR. [***Must*** + *-ărie*].

musteáţă f. v. **mustaţă**.

mustelídă, mustelide f. (la pl.) familie de mamifere carnivore cu corp suplu, cu picioare scurte, cu gheare neretractile, cu coadă lungă, majoritatea avînd glande anale urît mirositoare (*Mustelidae*); (şi la sg.) animal din această familie (ex.: dihorul, viezurele, vidra, jderul etc.). [Din fr. ***mustélidés***].

mustí, mustesc vb. **1.** (tr.) a mustui (struguri); **2.** (intr.) a ieşi la suprafaţă din corpul sau obiectul îmbibat de un lichid: *pămîntul musteşte de apă;* **3.** (intr.) a fi îmbibat de un lichid; a chifti: *venea iarna pe zloată ... în galoşi care musteau.* CĂL. [De la ***must***].

mustimétru, mustimetre n. aparat pentru determinarea densităţii şi procentului de zahăr din must. [Din fr. ***mustimètre***].

mustíre, mustiri f. acţiunea de a musti şi rezultatul ei. [V. ***musti***].

mustós, ~şi, mustoásă, ~e a. **1.** plin de must; zemos, suculent: *fructe mustoase;* **2.** plin de sevă, de apă: *lemne mustoase;* **3.** (fig.) bogat în semnificaţii, plin de savoare; picant: *ştie să preţuiască ... expresiile mustoase.* ST. [***Must*** + *-os*].

mustrá, mústru vb. **1.** (tr.) a face observaţii, a certa (cu vorbe aspre); a imputa, a reproşa cu severitate, a dojeni: *mamă-sa ... a mustrat-o cu asprime.* CAR.; *de-acu mă mustră şi mă bate mama.* SAD.; **a-l mustra pe cineva cugetul** (sau **conştiinţa**), a avea remuşcări, a se căi: *mă mustră cugetul de atîtea dovezi mincinoase ce-mi ceri să dau.* OD.; **2.** (refl.) a-şi imputa ceva: *se mustra pentru greşelile ce le-a făcut.* SL.; **3.** (înv.; tr.) a ameninţa; a pedepsi: *acolo mustrîndu-i cu semne şi minuni au întărit legea.* DOS. [Lat. ***monstrare*** „a arăta", restrîns româneşte la „a arăta greşeli, abateri", de unde sensul modern].

mustrăre, mustrări f. **1.** acţiunea de a mustra şi rezultatul ei; imputare aspră, sancţiune, dojană: *la blînda ta mustrare simt glasul cum îmi seacă.* EM.; **2.** sancţiune disciplinară aplicată pe linie administrativă; **3.** remuşcare, părere de rău, căinţă: *intrigantul ... se ucide el însuşi de mustrarea cugetului.* CAR.; *o conştiinţă neguroasă, muncită de mustrări fără nume.* CĂL.; **mustrare de conştiinţă**, v. **conştiinţă**; **mustrare de cuget**, v. **cuget**. [V. ***mustra***].

mústră[1] f. v. **mostră**.

mústră[2]**, mustre** f. (înv. şi pop.) exerciţiu militar, instrucţie, manevră; şmotru: *să văd frunza cum se-ngustă şi pe badea scos la mustră.* POP.; (şi: **mustru, muştră, muştru**). [Din pol. ***musztra***, magh. ***mustra***].

mustrăluí vb. v. **muştrului**.

mustrătór, ~i, mustrătoáre a. (adesea adv.) care mustră; dojenitor; plin de reproşuri: *sub privirile lor mustrătoare, Gavrilescu îşi plecă ochii.* EL.; *toţi îl priviră mustrător.* PETR. [***Mustra*** + *-ător*].

mústru n. v. **mostră**[2].

mustuí, mustuiesc vb. **1.** (tr.) a zdrobi şi a presa strugurii pentru a stoarce mustul; a musti; **2.** (refl.; despre fructe) a fermenta. [***Must*** + *-ui*].

mustuiálă, mustuieli f. (pop.) faptul de a mustui; (concr.) struguri zdrobiţi, înainte de a fi storşi; mustuitură: *luau mustuiala şi o călcau.* OD. [***Must*** + *-eală*].

mustuíre, mustuiri f. acţiunea de a (se) mustui şi rezultatul ei. [V. ***mustui***].

mustuitór, mustuitoare n. unealtă de lemn formată dintr-un băţ ramificat la un capăt, cu care se zdrobesc strugurii pentru a obţine mustul. [***Mustui*** + *-tor*].

mustuitúră, mustuituri f. mustuială. [***Mustui*** + *-tură*].

musucél, musucei m. (bot.; reg.) sîngele-voinicului (*Nigritella rubra* şi *nigra*). [Et. nec.].

musúl, musuluri n. (înv.) muselină: *musuluri de Rumeli.* FIL. [Din turc. ***Musul*** (=***Mosul***) n. pr.].

musulmán, ~i, musulmană, ~e a. care ţine de mahomedanism, referitor la mahomedanism; (p. restr.) turcesc: *arabi musulmani.* BOL.; *slujea ca imam într-o mică dar activă comunitate musulmană.* CĂRT.; *religie musulmană.* // m., f. adept al religiei lui Mahomed; mahomedan, muslim; (p. restr.) turc: *în secolele XII-XIII ... filozofia greacă* [a fost] *genial comentată de musulmani.* D.; *mă împrietenisem cu un musulman;* (şi: **muzulman**). [Din fr. ***musulman***].

musulmanísm n. (rar) mahomedanism. [Din fr. ***musulmanisme***].

muşamá, muşamale f. **1.** ţesătură de bumbac, în sau vîscoză impregnată cu substanţe impermeabile, lăcuită pe o faţă: *mulţumit ... cu o masă acoperită cu muşama.* CĂL.; **a (se) face muşama**, a (se) muşamaliza: *să ne păzim aici ... pîn'ce s-o face lucru muşama.* AL.; *s-a făcut muşama ... numaidecît.* M.CAR.; **2.** (artic.) numele unui dans popular care se joacă pe perechi, în cerc, mai ales la nunţi; melodia acestui dans; mînioasa. [Din turc. ***muşama*** „uns cu ceară"].

muşamalizá, muşamalizez vb. (fam.; tr.) a ascunde, a acoperi o greşeală, o faptă necinstită, reprobabilă; a face să dispară fără urmă; a cocoloşi: *a fost muşamalizată o afacere mîrşavă.* [***Muşama*** + *-iza*].

muşamalizáre, muşamalizări f. acţiunea de a muşamaliza şi rezultatul ei. [V. ***muşamaliza***].

muşát, ~ţi, muşată, ~e a. (reg.) frumos: (subst.) *muşatul mamei.* [Probabil de la **frumuşat;* cf. arom. ***muşat***].

muşcă, muşc vb. **1.** (tr.) a-şi infige dinţii, colţii în ceva; a apuca cu dinţii şi a strînge tare (sfîşiind): *căţeluşa a muşcat-o de i-a rupt degetele.* CR.; (fig.) *a devenit o modă să muşti mîna care ţi s-a întins, să faci rău celui care te-a ajutat.* D.; **a-şi muşca mîinile** (sau **degetele, pumnii**), a se căi amarnic de ceva; a regreta: *ai să-ţi muşti mîinile, Lumînărarule!* PETR.; **a-şi muşca limba** (sau **buzele**), a-şi ascunde un sentiment puternic; a se stăpîni: *flăcăul trebui să-şi muşte buzele ca să nu izbucnească de bucurie.* REBR.; **a muşca pămîntul** (sau **ţărîna**), a cădea la pămînt (rănit de moarte): *văru-meu Ţugurin muşcase pămîntul cu raniţa în spinare.* ST.; **2.** (tr.; despre peşti) a apuca nada din undiţă; **3.** (tr.) (despre insecte) a pişca, a înţepa; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) critica, a (se) ataca cu vorbe răutăcioase, cu cuvinte sarcastice: *gazetarii îl muşcă întruna; muşcîndu-se prin satire;* **5.** (fig.; tr.) a îndemna, a îmboldi, a aţiţa: *îl muşcă viermele ambiţiei.* CĂL.; **6.** (tr. şi intr.) a rupe cu dinţii o bucată dintr-un aliment (pentru a mînca): *duse cornul la gură şi vru să muşte.* VLAH.; *rupeam cîte-o roşie şi muşcam din ea.* CĂRT.; **7.** (p. anal.; tr. şi intr.) a tăia: *cuţitul* [strungului] *muşcă din suprafaţa brună a metalului.* PR.; **8.** (fig.; tr.) a roade, a chinui; a pricinui

neplăcere, discomfort: *fericirea ce-o vedeau în jurul lor le muşca necurmat din inimă.* AG.; (şi: (înv.) **mucica**). [Et. nec.].

muşcáre, muşcări f. acţiunea de a muşca şi rezultatul ei; muşcat[1], muşcătură. [V. ***muşca***].

muşcát[1] n. **1.** (rar) muşcare: *descîntic de muşcatul şerpilor.* POP.; **2.** (compus; bot.) **muşcatul-dracului, a)** numele a două plante erbacee, dintre care una are flori liliachii sau albastre (*Scabiosa columbaria*), cealaltă, flori dispuse în capitule; sipică (*Scabiosa lucida*); **b)** ruin (*Succisa pratensis*). [V. ***muşca***].

muşcát[2], ~ţi, muşcată, ~e a. rupt, sfîşiat, rănit prin muşcare: *buzele cărnoase muşcate şi vopsite.* REBR. [V. ***muşca***].

muşcátă, muşcate f. numele mai multor plante erbacee perene, din genul pelargonium, familia geraniaceelor, cu frunze rotunde, păroase pe ambele feţe, cu marginile crestate, cu flori roşii, albe, roz etc., dispuse în umbele, cultivate ca plante decorative; rotundă (*Pelargonium zonale* şi *radula, odoratissimum, grandiflorum*); (p. restr.) floarea acestor plante: *ghivecele cu salvie şi muşcată.* GHEŢIE; *foaie verde de muşcată.* POP. [Din bulg. ***muškato,*** magh. ***muskáta***].

muşcătór, ~i, muşcătoáre a. **1.** care muşcă; care provoacă o senzaţie de usturime, de arsură: *sub dogoarea soarelui muşcător;* **2.** (fig.) care critică sever, cu vorbe răutăcioase, caustice; plin de ironie, maliţios, înţepător: *Maiorescu, orator muşcător şi de mare talent, se apără.* CĂL.; *diatribe muşcătoare.* [***Muşca*** + ***-ător***].

muşcătúră, muşcături f. **1.** faptul de a muşca; **2.** senzaţie de durere, de usturime, de arsură produsă de ger, de vînt etc.: *bogata vorbă a puşcaşului ... mă face deseori să uit muşcăturile gerului.* SAD.; **3.** (fig.) vorbă muşcătoare; ironie, calomnie; rău provocat de acestea: *muşcătura aceasta să se-ntoarcă spre inima ta.* I. NEGR.; *nu-i mai suport muşcăturile cinice;* **4.** modul cum apropie cineva dinţii cînd muşcă: *stomatologul a constatat că are muşcătura defectuoasă;* **5.** rană, cu aspect caracteristic, păstrînd urmele dinţilor; semn produs prin muşcare: *de unde ai tu muşcătura aia de la mînă?* CAR.; **6.** bucată muşcată dintr-un aliment sau care se poate îmbuca o dată; îmbucătură: *Ion ... tăia cu briceagul o muşcătură de slănină.* REBR. [***Muşca*** + ***-ătură***].

muşcheá f. v. **muştea.**

muşchetár m. v. **muschetar.**

muşchi[1], muşchi m. **1.** ţesut fibros şi cărnos care, prin contracţii, pune în mişcare diferite organe şi părţi ale corpului vertebratelor şi celor mai multe nevertebrate: *muşchiul cardiac absoarbe şi respinge lichidul sanguin.* VIANU; *muşchii maxilarelor începură să-mi tremure.* GHEŢIE; **2.** bucată de carne de porc, de vacă, de oaie etc., desprinsă din regiunea coloanei vertebrale şi folosită în alimentaţie (pentru fripturi); (spec.) produs alimentar preparat (prin sărare, condimentare, afumare etc.) din asemenea bucăţi de carne: *i se pregătiră mititei şi un muşchi de vacă.* PR.; *să cumperi muşchi „Montana".* [Lat. ***musculus*** „şoricel" (<***mus***)].

muşchi[2], muşchi m. **1.** (la pl.) clasă de plante criptogame din încrengătura briofitelor, cu rizoizi, cu corpul vegetativ rudimentar, care cresc în locuri umede şi umbroase (pe pietre, pe scoarţa copacilor şi mai ales la umbra tufişurilor); (şi la sg.) plantă din această clasă: [crucile] *străvechi, de piatră, erau atît de încărcate de muşchi şi mîncate de licheni, încît păreau nişte bureţi informi.* CĂRT.; *piatra ce se rostogolește nu prinde muşchi.* Z.; **a prinde muşchi,** a muri: *se duc la deal să vadă dacă omul lor n-a prins muşchi.* SAD.; **2.** numele unor licheni asemănători cu plantele descrise mai sus. [Lat. ***musculus*** (<***muscus***)].

muşchiós[1], ~şi, muşchioásă, ~e a. musculos: *muşchioasele braţe.* MACED. [***Muşchi[1]*** + ***-os***].

muşchiós[2], ~şi, muşchioásă, ~e a. (înv.) acoperit cu muşchi[2]: *pe coasta unei văi muşchioase.* OD. [***Muşchi[2]*** + ***-os***].

muşchişór, muşchişori m. (rar) muşchiuleţ: *muşchişor de porc.* SAD. [***Muşchi[1]*** + ***-işor***].

muşchiulár a. v. **muscular.**

muşchiulatúră f. v. **musculatură.**

muşchiuléţ, muşchiuleţi m. diminutiv al lui muşchi; muşchişor: *muşchiuleţ de purcel scos de la saramură şi fript pe grătar.* VOIC. [***Muşchi[1]*** + ***-uleţ***].

muşchiulós a. v. **musculos.**

muşcoáie f. v. **mîşcoaie.**

muşcói m. v. **mîşcoi.**

muşeţél m. plantă erbacee, aromată, din familia compozitelor, cu frunzele divizate, cu flori grupate în capitule, albe pe margini şi galbene în centru, care conţin un ulei eteric; romaniţă; roman[3] (*Matricaria chamomilla*); (p. restr.) florile acestei plante folosite în medicină, pentru proprietăţile lor calmante şi dezinfectante: *traversînd şine ruginite de cale ferată şi cîmpuri de muşeţel.* CĂRT.; *cu ceaiul de muşeţel poporul lecuieşte multe boli.* [***Muşat*** „frumos" (maced.) + ***-el***].

muşină, pers. 3 **múşină** vb. (reg.; tr. şi intr.; despre animale) a adulmeca, a mirosi; a muşlui; (p. ext.) a căuta: *cîinele începu să muşine mălaiul.* SL.; (şi: **amuşina**). [Et. nec.].

múşină, mușini şi **muşine** f. (înv.) ţînţar (*Culex*); muscă (*Musca*): *cîmpuri goale şi mîncate de muşini, de păsări, de gadini spurcate.* DOS. [Din pol. ***muszyna***].

muşinói n. v. **muşuroi[1].**

muşír, muşiri m. (înv.) paşă cu trei tuiuri; generalisim: *o sută halaice, tot fete de muşiri.* BOL. [Din turc. ***müşir***].

múşiţă, muşiţe f. **1.** (înv.) ţînţar (*Culex*): *vor fi muşiţe întru oameni.* BIBLIA; **2.** (înv. şi reg.) muscă (*Musca*); (spec.) muscă verde (*Lucilia caesar*); **3.** (reg.) nume dat roiului de musculiţe care se adună în jurul butoaielor cu vin, al vaselor cu oţet sau al fructelor în fermentaţie; **4.** nume dat larvelor care se dezvoltă din ouăle depuse de muşte pe carnea descoperită, pe cadavre etc.; **5.** (reg.) nume dat unor insecte parazite ale plantelor; **6.** (reg.) mucegai; mucezeală: *un maldăr de hamuri, verzi de muşiţă.* DELAVR. [Din bulg., sb. ***mušica*** „ţînţar"].

muşluí, muşluiesc vb. (intr.) **1.** (reg.) a adulmeca, a scocioî cu botul după mîncare; a muşina: *purcelul ... umbla muşluind prin casă, după mîncare.* CR.; **2.** (p. anal.) a mirosi; **3.** a pierde vremea cu nimicuri; a trîndăvi. [Et. nec.; cf. ***muşina***].

muşmúl m. v. **moşmon.**

muşmúlă f. v. **moşmoană[1].**

muştár m. numele a două specii de plante anuale din familia cruciferelor: **a)** (şi **muştar alb**) plantă cu fructul galben acoperit cu peri albi şi cu seminţe albe-gălbui; rapiţă-albă (*Sinapis alba*); **b)** (şi **muştar negru**) plantă cu seminţe brun-roşietice sau aproape negre (*Brassica nigra*); **c)** (şi **muştar sălbatic** sau **de cîmp**) plantă cu flori galbene, cu fructe silicve; rapiţă sălbatică (*Sinapis arvensis*). // n. **1.** (p. restr.) seminţele muştarului alb, cu gust şi miros înţepător, folosite pentru cataplasme contra durerilor nevralgice şi la prepararea unui condiment: *să-şi puie numaidecît un muştar la ceafă.* VLAH.; *cu făină de muştar se fac băi la picioare;* **2.** condiment picant, sub formă de pastă moale, galbenă-verzuie, obţinută prin prelucrarea seminţelor de muştar alb: *în mîna stîngă ţinea un borcan de muştar.* EL.; **a-i sări muştarul,** a se înfuria. // a. invar. şi n. (culoare) galben-verzuie: *purta un taior muştar.* [Din magh. ***mustár***].

muştariéră, muştariere f. muştarniţă. [***Muştar*** + ***-ieră;*** cf. fr. ***moutardier***].

muştărniţă, muştarniţe f. (pop.) vas în care se păstrează muştarul; muştarieră. [***Muştar*** + ***-arniţă***].

muşteá, muştele f. **1.** ciocan întrebuinţat de cizmari şi de cojocari pentru a bate cusăturile şi pentru a netezi pielea: *custuri tăioase, muşchea, piedică, hască şi clin ..., tot ce trebuie unui ciubotar.* CR.; **2.** (fig.) lovitură cu pumnul: *să-şi vază sîngili gîlgîind supt muşteaua duşmanului.* POP.; (şi: **muşchea**). [Din turc. ***muşta***].

muşteríu, muşterii m. cumpărător (obişnuit al unui magazin, al unui negustor etc.), client (obişnuit al unui local): *bani să fie, muşterii nu lipsesc.* AL. [Din turc. ***müşteri***].

muştiúc, muştiucuri n. **1.** (reg.) zăbală; **2.** piesă detaşabilă (de os, metal etc.) prin care se suflă în instrumentele muzicale de suflat; **3.** (arg.) gură: *dă-i la muştiuc!;* **4.** capăt metalic la un furtun, care serveşte la dirijarea jetului de lichid. [Din germ. ***Mundstück***].

múştră f. v. **muştră[2].**

múştru n. v. **muştră[2].**

muştruluí, muştruluiesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a instrui militari, a face instrucţie; (p. ext.) a învăţa, a instrui pe cineva (cu severitate); a ţine în frîu: *îi muştruluia şi îi povăţuia să fie mai cu răbdare.* ISP.; (fig.) *ş-au înjghebat oastea de strînsură ..., aşteptînd ... cînd d. inspector va răsări ca Făt-Frumos din poveste, spre a o mustrălui.* EM.; **2.** (pop. şi fam.) a certa, a dojeni, a mustra (cu asprime); (p. ext.) a bate: *am să vă muştruluiesc de au să rîdă şi cîinii de voi.* CR.; (şi: (înv.; rar) **muştrălui**). [***Muştru*** + ***-ului***].

muştruluiálă, muştruluieli f. **1.** (înv.) acţiunea de a muştrului şi rezultatul ei; instrucţie militară; (p. ext.) instruire (severă); **2.** (pop. şi fam.) mustrare, dojană; (p. ext.) bătaie: *nici apele Dunării nu i-ar fi spălat de muştruluiala Augustei.* GHEŢIE. [***Muştrului*** + ***-eală***].

muşunói n. v. **muşuroi[1].**

muşuróí[1], muşuroáie n. **1.** moviliţă formată din ţărîna scoasă la suprafaţa solului de cîrtiţe, furnici etc., cînd îşi sapă coridoarele subterane; (p. ext.) cuib de furnici; furnicar: *lîngă moşinoaiele de furnici.* CR.; **2.** grămadă de pămînt făcută la rădăcina unor plante de cultură, pentru a le proteja; **3.** (reg.) ridicătură (mică) de pămînt, făcută ca semn de hotar; dîmb, movilă: *privirile descopereau muşuroaiele de hotar, care despărţeau fişiile egale.* GHEŢIE; **4.** grămadă (mică): *un muşuroi de brînză; îşi acoperi muşuroiul de bani;* (şi: (înv. şi reg.) **muşinoi, moşinoi, moşunoi, moşoroi, muşunoi**). [Lat. ***mus araneus***].

muşuróí[2], muşuroiesc vb. **1.** (tr.) a face muşuroaie la rădăcina plantelor de cultură; **2.** (fig.; refl.) a se aduna, a se grămădi: *se muşuroiesc în jurul nostru.* VLAH.; (şi: **moşoroi**). [De la ***muşuroi[1]***].

muşuroíre, muşuroiri f. acţiunea de a (se) muşuroi[2] şi rezultatul ei; muşuroit. [V. ***muşuroi[2]***].

muşuroít n. muşuroire; (şi: **moşoroit**). [V. ***muşuroi[2]***].

muşuroitór, ~i, muşuroitoáre a. care muşuroieşte. // n. **1.** unealtă folosită la muşuroire; **2.** rariţă cu două cormane, folosită la prăşit; (şi: **moşoroitor**). [***Muşuroi[2]*** + ***-tor***].

mut, ~ţi, mută, ~e a. **1.** care este lipsit de facultatea vorbirii, care nu poate vorbi: *are o fată mută şi fără minte.* CĂL.; **2.** care nu vrea sau nu poate să vorbească într-o anumită împrejurare; căruia nu-i place să vorbească; taciturn: *rămăsei mut, cu o sfîşietoare durere în suflet.* EL.; *orice i-ai face, el va rămîne mut;* (adv.) *refuză mut, printr-o clătinare a capului.* GHEŢIE; **3.** care nu se exprimă prin cuvinte, care se face, se petrece în tăcere: *să facem dragoste mută.* POP.; **film mut,** film cinematografic fără coloană sonoră (pe care sînt înregistrate

numai imagini); **literă mută**, literă care, deşi este scrisă, în anumite cuvinte nu se pronunţă; **cor mut**, ansamblu vocal care cîntă o melodie fără cuvinte; **4.** (fig.) tăcut, liniştit: *mută-i noaptea.* EM. // m., f. **1.** persoană care nu poate vorbi sau care nu vrea să vorbească: *un mut la început, din vorbă-n vorbă, ajunge obraznic şi limbut.* ARG.; *un mut traversează strada-n amurg.* VIERU; **2.** (reg.) slut; prost, nătîng: *săracele sutele, cum mărită mutele.* POP.; **asta să i-o spui lui mutu,** asta să o spui unui fraier, care te poate crede. [Lat. ***mutus***].

mută, mut vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a schimba, a modifica: *supt vreme stăm, cu vremea ne mutăm viaţa.* COSTIN; *atîtea măriri şi izbînzi sfîrşesc prin a muta firea omului.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a da alt curs; a abate: *mută ... subiectul discuţiilor asupra studenţiei.* GHEŢIE; **a-şi muta gîndul,** a se răzgîndi: *îşi muta gîndul.* PANN; **3.** (tr. şi refl.) a (se) mişca, a (se) deplasa din locul în care se află; a (se) strămuta: *să se mute de pe vatră pe cuptiori.* CR.; *a mutat scaunele;* (fam.) **a-i muta cuiva fălcile,** a-i trage cuiva o palmă peste obraz; **4.** (tr.) a efectua o mutare la jocul de şah: *am mutat un pion*; **5.** (tr. şi refl.) a (se) transfera dintr-un serviciu în altul: *s-a mutat la universitate;* **6.** (refl.) a-şi schimba domiciliul, a se stabili în altă parte: *a trebuit să mă mut în casa inginerului.* EL. [Lat. ***mutare***].

mutábil, ~i, mutabilă, ~e a. care poate fi mutat, deplasat; care poate fi schimbat, transformat; variabil: *subiectul şi predicatul unei propoziţii sînt mutabile, deci perisabile, raportul logic dintre ele e veşnic.* CĂL. [Din fr. ***mutable,*** lat. ***mutabilis***].

mutabilitáte f. însuşirea de a fi mutabil: *condiţia creării de valori noi este mutabilitatea valorilor în genere.* CĂL. [Din fr. ***mutabilité,*** lat. ***mutabilitas, -atis***].

mutacísm, (rar) **mutacisme** n. **1.** refuz deliberat de comunicare; **2.** pronunţare a unei consoane (mai ales *m, b, p*) în locul alteia. [Din fr. ***mutacisme***].

mutafaracá m. v. **muteferica.**

mutagén, ~i, mutagenă, ~e a. şi m. (factor biologic, agent) care poate produce o mutaţie. [Din fr. ***mutagène***].

mutagenéză, mutageneze f. proces de modificare a materialului genetic datorită unui agent mutagen. [Din fr. ***mutagenèse***].

mutánt, ~ţi, mutantă, ~e a. (biol.) care a suferit o mutaţie: *gene mutante.* // m. organism cu caractere genetice noi şi constante, rezultat în urma unei mutaţii: *geniul devine astfel un accident biologic, un mutant.* A. [Din fr. ***mutant***].

mutáre, mutări f. **1.** acţiunea de a (se) muta şi rezultatul ei; mutat: *el solicită ... mutarea pe alt front.* CĂL.; **2.** deplasare alternativă a pieselor de către adversar, la jocul de şah. [V. ***muta***].

mutát, mutaturi n. mutare: *fusese o întreagă poveste cu mutatul Saftei în căsuţa cea nouă.* PETR. [V. ***muta***].

mutatis mutandis, schimbînd ceea ce este de schimbat (cînd se compară două situaţii aproximativ identice). [Cuv. lat.].

mutatív, ~i, mutativă, ~e a. (rar) cu caracter de mutaţie. [Din engl. ***mutative***].

mutatór, mutatoare n. **1.** aparat sau instalaţie care transformă curentul electric alternativ în curent continuu şi invers, modifică frecvenţa sau faza unui curent alternativ, tensiunea unui curent continuu; **2.** genă care măreşte rata generală a mutaţiilor. [Din fr. ***mutateur***].

mutáţie, mutaţii f. **1.** schimbare, modificare radicală: *cum se împacă însă ideea armoniei conştiinţei noastre cu cosmosul ..., cu ideea apariţiei erei ticăloşilor ..., în care descriam o mutaţie catastrofică în conştiinţa actuală a omului?* PR.; **2.** modificare a însuşirilor ereditare ale organismului apărută în urma restructurărilor materialului genetic, constituind principala sursă de variabilitate în natură şi unul dintre mecanismele procesului de evoluţie a speciilor; **mutaţie genetică,** micromutaţie: (fig.) *barbarii... reprezintă una dintre acele mutaţii genetice din epocile mutante.* D.; **3.** (fon.) transformare sistematică a unei serii de sunete în altele; **mutaţie consonantică,** transformare a consoanelor ocluzive în limbile germanice, astfel încît fiecare serie a fost substituită cu altă serie; **4.** schimbare de domiciliu sau de sediu; viză de mutare; **5.** (jur.) transmitere a unui bun dintr-o proprietate în alta; (şi: **mutaţiune**). [Din fr. ***mutation,*** lat. ***mutatio, -onis***].

mutaţionísm n. teorie evoluţionistă postdarwinistă conform căreia speciile noi ar fi produsul mutaţiilor, fără intervenţia selecţiei. [Din fr. ***mutationisme***].

mutaţioníst, ~şti, mutaţionistă, ~e a. care aparţine mutaţionismului, referitor la mutaţionism. // m., f. adept al mutaţionismului. [Din fr. ***mutationniste***].

mutaţiúne f. v. **mutaţie.**

mutáză, mutaze f. enzimă care grăbeşte reacţiile de oxidoreducere, prin producerea lor simultană în acelaşi substrat organic. [Cf. lat. ***mutare*** „a schimba"].

mutălău, mutălăi m. (reg.) **1.** om mut; **2.** om tăcut, morocănos; mutulică: *era un mutălău, prost şi drăguţ.* PR.; **3.** om prost, nerod, prostălău: *rînjea cu rîsul grosolan al unui mutălău.* REBR. [***Mut*** + ***-ălău***].

mutătór, ~i, mutătoáre a. (reg.) care se poate mişca, care se mută, îşi schimbă locul. // f. numele a două plante erbacee agăţătoare, veninoase, din familia cucurbitaceelor, folosite în medicina populară: **a)** plantă cu flori albe-gălbui, cu fructe în formă de boabe roşii, care se cultivă pentru a decora garduri, ziduri sau umbrare (*Bryonia dioica*); **b)** împărătească (*Bryonia alba*). [***Muta*** + ***-ător***].

muteferícă, mutefericale m. (înv.) călăreţ ce însoţea pe sultan în călătorie: *capul mutefericalelor.* BĂLC.; (şi: **mutafaraca**). [Din turc. ***müteferrika***].

mutélcă, mutelci f. piuliţă. [Din ucr., pol. ***muterka***].

mutésc, ~şti, muteáscă, ~eşti a. (rar) specific muţilor; care nu se exprimă prin vorbe: *fetişcanele ... făcîndu-şi ... semne muteşti pe la geamuri.* GANE; (şi: **muţesc**). [***Mut*** + ***-esc***].

mutéşte adv. pe tăcute, fără vorbe, prin gesturi: *plecă, după ce făcu muţeşte, cu mîinile, un semn de reproş.* CĂL.; (şi: **muţeşte**). [***Mut*** + ***-eşte***].

mutfác, mutfacuri n. (înv.) **1.** bucătărie a sultanului sau a unui paşă; (p. ext.) provizii de miere, ceară şi unt, destinate gospodăriei seraiului; **2.** casă de găzduire şi ospătărie pentru cei veniţi să se închine la o geamie turcească; (şi: **mutpac**). [Din turc. ***mutfak***].

mútică, mutice a. (despre frunze) care se termină cu un organ prelungit. [Din fr. ***mutique,*** lat. ***muticus***].

mutilá, mutilez vb. (tr.) **1.** a tăia, a amputa o parte a corpului; a ciunti, a schilodi; (p. ext.) a desfigura, a sluţi: *au mutilat pe captiv;* **2.** a lipsi o operă, un discurs etc. de o parte (necesară); a trunchia; a deforma: *a mutila lucrarea de artă ... este, cu un cuvînt, o profanare.* CAR.; **3.** (fig.) a altera, a denatura, a degrada: *viaţa i-a mutilat sufletul.* [Din fr. ***mutiler,*** lat. ***mutilare***].

mutilánt, ~ţi, mutilantă, ~e a. care mutilează: (fig.) *această realitate mutilantă aveam s-o cunosc încă din anii de şcoală.* CF. [Din fr. ***mutilant***].

mutiláre, mutilări f. **1.** acţiunea de a mutila şi rezultatul ei; **2.** amputare, schilodire; (p. ext.) desfigurare, sluţire; mutilaţie: *suferea din pricina mutilării suferite în război;* **3.** trunchiere; deformare: *redacţia este responsabilă de mutilarea textului;* **4.** (fig.) alterare; denaturare, degradare: *celibatul i se părea o mutilare.* GHEŢIE. [V. ***mutila***].

mutilát, ~ţi, mutilată, ~e a. **1.** ciuntit, schilodit; (p. ext.) desfigurat, sluţit: *echipele de salvare vor scoate de sub dărîmături un trup mutilat.* GHEŢIE; **2.** (fig.) alterat, denaturat, degradat: *vieţi mutilate.* // m. invalid de război: *pensii pentru mutilaţi.* [V. ***mutila***].

mutilatór, ~i, mutilatoáre a. şi m., f. (rar) (persoană) care mutilează. [***Mutila*** + ***-tor***].

mutiláţie, mutilaţii f. (înv.) mutilare; (şi: **mutilaţiune**). [Din fr. ***mutilation,*** lat. ***mutilatio, -onis***].

mutilaţiúne f. v. **mutilaţie.**

mutísm n. **1.** muţenie; **2.** (fig.) tăcere (îndelungată, îndărătnică, stăruitoare): *paloarea, mutismul mineză-al meu piept.* BAC. [Din fr. ***mutisme***].

mutitáte f. (med.) muţenie. [Din fr. ***mutité***].

mutón[1], (rar) **mutoane** n. **1.** blană de oaie (vopsită) şi prelucrată; **2.** haină confecţionată din această blană. [Din fr. ***mouton***].

mutón[2], mutoni m. cea mai mică unitate a unui cromozom, a cărei alterare poate produce o mutaţie. [Din fr., engl. ***muton***].

mutpác n. v. **mutfac.**

mútră, mutre f. **1.** (fam.) figură, obraz; (p. ext.) înfăţişare; mină[2]: *te piteşti, să nu-ţi văd mutra.* CAR.; *îndrăzneşti ... să te mai arăţi cu mutra astă plîngătoare.* REBR.; **2.** (fig.) îndrăzneală, tupeu: *mai are mutră să-mi vorbească?*; **3.** (p. ext.) individ; personaj: *toate mutrele acestea sînt pretinse de roman.* EM.; **4.** rang: *nu e de mutra lui aşa bucăţică bună.* ISP.; **5.** (la pl.) nazuri, mofturi: *muza îmi face mutre.* AL. [Din gr. mod. ***mútra*** (pl. lui ***mútron***)].

mutrişoáră, mutrişoare f. diminutiv al lui mutră; mutriţă; feţişoară: *o mutrişoară ageră de copilă.* SAD. [***Mutră*** + ***-işoară***].

mutríţă, mutriţe f. mutrişoară: *sora ei avea o mutriţă vicleană şi ageră de veveriţă.* CĂRT. [***Mutră*** + ***-iţă***].

mutuál, ~i, mutuală, ~e a. care se face reciproc şi simultan: *stimă mutuală.* [Din fr. ***mutuel***].

mutualísm n. **1.** sistem de solidaritate, de ajutor reciproc; **2.** (biol.) convieţuire a unor organisme diferite ca specie (ex.: bacteriile fixatoare de azot şi plantele leguminoase). [Din fr. ***mutualisme***].

mutualíst, ~şti, mutualistă, ~e a. care ţine de mutualism, referitor la mutualism. [Din fr. ***mutualiste***].

mutualitáte f. caracterul a ceea ce este mutual; reciprocitate. [Din fr. ***mutualité***].

mutúlă, mutule f. (arhit.) ornament în formă de consolă, caracteristic stilului doric, constînd din plăci înclinate, aşezate sub lăcrimar, deasupra fiecărui triglif. [Din fr. ***mutule,*** lat. ***mutulus***].

mutulícă, mutulici m. (fam.) **1.** om tăcut, timid, care vorbeşte puţin; mutălău; **2.** om prost, bleg; **3.** plantă al cărei rizom se întrebuinţează ca leac împotriva durerilor abdominale; scopolie (*Scopalia carniolica*). [***Mut*** + ***-ulică***].

muţénie, muţenii f. **1.** starea celui mut; incapacitatea de a vorbi; mutism, mutitate: *după o lungă perioadă de muţenie, începu să vorbească ... prin monosilabe.* GHEŢIE; **2.** starea celui care tace (cu încăpăţînare): *era stăpînit de o muţenie care ... nu prevestea nimic bun.* PR.; **3.** tăcere; linişte deplină: *toate, în muţenia odăilor, erau triste şi reci.* AL. [***Mut*** + ***-enie***].

muţésc a. v. **mutesc.**

muţéşte adv. v. **muteşte.**

muţi, muţesc vb. (pop.; intr.) **1.** a pierde facultatea de a vorbi; a deveni mut: *ai muţit?* SAD.; **2.** a înceta, a se potoli; a amuţi: *astăzi glasul clevetirii a muţit.* AL. [De la ***mut***].

muţíre, muţíri f. faptul de a muţi; muţenie. [V. ***muţi***].

muţunáche m. **1.** păpuşă (în teatrul de marionete) înfăţişînd un personaj amuzant sau grotesc; maimuţoi: *parcă sînteţi un muţunachi.* AL.; **2.** epitet pentru un tînăr spilcuit, ridicol şi uşuratic; fante, filfizon: *muţunachi ăsta cică i-a spus curat: da ce-ai crezut, că ţi-am luat fata pentru ochii ei?* VLAH.; **3.** (fam.) termen de alintare pentru o fiinţă drăgălaşă; **4.** (înv.) reprezentare (plastică, decorativă etc.) miniaturală a unei persoane: *două călăfuri de imamele cu muţunachi.* AL.; (şi: **muţunachi**). [Din gr. mod. ***mutsunáki*** (diminutiv al lui ***mutsúna*** „obraz, mutră")].

muţunáchi m. v. **muţunache.**

múză, muze f. **1.** (mit.) fiecare dintre cele nouă zeiţe, fiice ale lui Zeus şi ale Mnemozinei, ocrotitoare ale artei şi ştiinţelor (Caliope, Clio, Erato, Euterpe, Melpomene, Polimnia, Talia, Terpsihora, Urania); (p. restr.) zeiţa poeziei; (fig.) femeie care inspiră un poet: *pe acest falnic Parnas ... te-ai aşezat la taifas cu muzele.* GANE; **2.** (p. ext.) inspiraţie poetică: *muza-mi a voastre fapte ... cercetează.* HEL.; **3.** poezie; literatură; artă: *cînd muza românească abia gîngăvea.* SAD.; **4.** talent poetic: *muza-i e uşoară şi zglobie.* [Din lat., it. ***musa,*** fr. ***muse,*** gr. mod, ***músa,*** germ. ***Muse***].

muzeál, ~i, muzeală, ~e a. care aparţine, care este specific unui muzeu, referitor la un muzeu; de muzeu: *tradiţia are în Apus un caracter istoric, muzeal.* BL.; *fond muzeal.* [***Muzeu*** + ***-al;*** cf. germ. ***museal***].

muzeístic, ~ci, muzeistică, ~ce a. care aparţine muzeologiei, referitor la muzeologie. // f. muzeologie. [***Muzeu*** + ***-istic***].

muzeográf, ~i, muzeografă, ~e m., f. specialist în muzeografie. [Din fr. ***muséographe***].

muzeográfic, ~ci, muzeografică, ~ce a. care aparţine muzeografiei, referitor la muzeografie. [Din fr. ***muséographique***].

muzeografíe f. disciplină care se ocupă cu descrierea, clasarea, conservarea şi prezentarea obiectelor dintr-un muzeu. [Din fr. ***muséographie,*** germ. ***Museographie***].

muzeológ, ~gi, muzeologă, ~ge m., f. specialist în muzeologie. [De la ***muzeologie***].

muzeológic, ~ci, muzeologică, ~ce a. care aparţine muzeologiei, referitor la muzeologie: *reuşita e judecată în termeni muzeologici, profesionali.* D. [Din fr. ***muséologique***].

muzeologíe f. ştiinţă care se ocupă cu studiul organizării muzeelor, cu cercetarea şi conservarea patrimoniului; muzeistică. [Din fr. ***muséologie***].

muzeotéhnică f. ramură a muzeologiei consacrată metodelor şi mijloacelor aplicate într-un muzeu pentru conservarea exponatelor. [***Muzeu*** + ***tehnică***].

muzéu, muzee n. **1.** (mit.) templu antic dedicat muzelor (pe Acropole); **2.** (înv.) instituţie destinată studiului literelor, ştiinţelor şi artelor; (p. restr.) bibliotecă; **3.** instituţie unde sînt adunate, studiate, păstrate şi expuse obiecte de artă, istorice, ştiinţifice etc.; clădire care adăposteşte asemenea obiecte: *în muzeul nostru se află o mulţime de tablouri.* CAR.; **de muzeu,** care merită expus într-un muzeu; preţios, rar: *piese de muzeu.* [Din gr. ***muséion,*** lat. ***museum,*** germ. ***Museum,*** fr. ***musée***].

muzicál, ~i, muzicală, ~e a. **1.** care aparţine muzicii, referitor la muzică, de sau pentru muzică; muzicesc: *Filimon este întîiul critic muzical român în înţelesul tehnic al cuvîntului.* CĂL.; **2.** în cadrul căruia se execută, se prezintă muzică: *căutînd programe muzicale, nimerea ... peste buletine de ştiri.* GHEŢIE; *serată muzicală;* **3.** înzestrat cu simţ, cu talent pentru muzică: *ureche muzicală;* **4.** (despre sunete) obţinut prin vibraţia regulată a unui corp sonor; **5.** (fig.) melodios, armonios: *limba lui aleasă şi muzicală.* VLAH.; (adv.) *vorbeşte muzical.* [Din fr. ***musical***].

muzicalísm n. tendinţă în arta modernă de a transpune muzica în pictură (prin culori, arabescuri etc.); teorie care susţine această tendinţă. [Din fr. ***musicalisme***].

muzicalitáte f. **1.** caracter muzical; însuşirea de a fi muzical; **2.** (fig.) sonoritate armonioasă; **3.** particularitate a poeziei rezultată din aliteraţiile, ritmul, cadenţa şi intonaţia versurilor. [Din fr. ***musicalité***].

muzicalizá, muzicalizez vb. (tr.) a face să fie muzical. [Din engl. ***musicalize***].

muzicalizáre, muzicalizări f. (rar) acţiunea de a muzicaliza şi rezultatul ei. [V. ***muzicaliza***].

muzicánt, ~ţi, muzicantă, ~e m., f. **1.** persoană care cîntă la un instrument muzical (sau, înv., care compune piese muzicale), cîştigîndu-şi astfel existenţa; lăutar: *am avut şi eu un sfanţ şi l-am dat la muzicanţi.* VIERU; **2.** persoană pasionată de muzică, care se ocupă cu muzica: *Natalia mea este muzicantă din cap pînă în picioare.* NEGR. [Din fr. ***musicante,*** germ. ***Musikant***].

muzicástru, muzicaştri m. muzician lipsit de talent, de competenţă. [Din fr. ***musicastre***].

múzică, muzici şi (înv.) **muzice** f. **1.** arta de a exprima cu ajutorul sunetelor combinate într-o manieră specifică sentimente, stări şi idei: *atracţia pentru muzică ... deveni curînd o pasiune.* GHEŢIE; (fig.) *arta lui Eminescu stă în a preface ideile în muzică şi metafore.* CĂL.; **2.** ştiinţă a sunetelor considerate sub raportul melodiei, al ritmului şi al armoniei: *a studia muzica;* **3.** (adesea fig.) creaţie muzicală; melodie, cîntec; (p. ext.) execuţia sau audiţia unei compoziţii muzicale: *dansul, muzica, pădurea, pe acestea le-ndrăgii.* EM.; *în sunetul muzicii se duc nuntaşii la mire.* MAT.; **a face muzică, a)** a executa bucăţi muzicale; **b)** a plînge, a face scandal; **4.** formaţie instrumentală; orchestră; (p. restr.) instrument muzical: *cînd muzica zicea sîrbe şi bătute, lanţurile de flăcăi se frămîntau în joc.* SAD.; *cînd intrară în sala restaurantului ..., muzica intonă marşul nupţial din „Lohengrin".* GHEŢIE; **muzică militară,** fanfară; **5.** (reg.) acordeon. [Din lat., it. ***musica,*** fr. ***musique,*** germ. ***Musik***].

muzicésc, ~şti, muziceáscă, ~eşti a. (înv.) muzical: *afară de meseria muzicească, Pann tipărea şi vindea cărţi.* CĂL. [***Muzică*** + ***-esc***].

muzicián, ~eni, muziciană, ~ene m., f. persoană cu pregătire şi cunoştinţe speciale în arta muzicii, care compune sau execută compoziţii muzicale: *văduva muzicianului călătorea cînd vroia în străinătate.* PR. [Din fr. ***musicien***].

muzicográf, ~i, muzicografă, ~e m., f. specialist în muzicografie. [Din fr. ***musicographe***].

muzicográfic, ~ci, muzicografică, ~ce a. care aparţine muzicografiei, referitor la muzicografie, de muzicografie. [Din fr. ***musicographique***].

muzicografíe f. totalitatea studiilor consacrate muzicii. [Din fr. ***musicographie***].

muzicológ, ~gi, muzicologă, ~ge m., f. specialist în muzicologie. [Din fr. ***musicologue***].

muzicológic, ~ci, muzicologică, ~ce a. care aparţine muzicologiei, referitor la muzicologie. [Din fr. ***musicologique***].

muzicologíe f. ştiinţă care studiază istoria, teoria muzicii, acustica muzicală, estetica muzicală, folclorul muzical etc. [Din it. ***musicologia,*** fr. ***musicologie***].

muzicomán, ~i, muzicomană, ~e m., f. meloman. [Din fr. ***musicomane***].

muzicomaníe f. pasiune (exagerată) pentru muzică. [Din fr. ***musicomanie***].

muzicotécă, muzicoteci f. colecţie de piese muzicale; (p. ext.) mobilă în care se păstrează astfel de colecţii; încăpere special dotată pentru audiţii muzicale. [Din fr. ***musicothèque***].

muzicoterapíe f. tratament al unor boli nervoase cu ajutorul audiţiilor muzicale; meloterapie. [Din fr. ***musicotherapie***].

muzicúţă, muzicuţe f. **1.** mic instrument muzical de suflat; armonică de gură (ca organ al vorbirii): *cîntă la muzicuţă;* **2.** (arg.) gură: *tacă-ţi muzicuţa!* [***Muzică*** + ***-uţă***].

muzulmán a. v. **musulman.**

Nn

N, n m. invar. **1.** a şaptesprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană sonantă oclusivă nazală dentală) notat cu această literă; **2.** (fiz.) simbol pentru newton; **3.** (mat.) simbol pentru mulţimea numerelor naturale; **4. N,** abreviere pentru nord.

na interj. **1.** (fam.; cu valoare verbală) poftim! ia! ţine! primeşte!: *na zece lei!;* (subst.) *decît doi ţi-oi da, mai bine un na.* PANN; **na-ţi-o bună** (sau **frîntă**) **că ţi-am dres-o!,** se spune pentru a arăta contrarietatea, surpriza, decepţia sau dezacordul faţă de cele spuse de cineva; **2.** exprimă nemulţumire, nerăbdare, surprindere, nervozitate; *iată!, iacă!, poftim!: na! că s-a stins luleaua.* AL.; **3.** însoţeşte gestul unei lovituri; (p. ext.; în limbajul copiilor, repetat; subst.) bătaie: *îmi venea ... să-i cîrpesc o palmă: „na, ţigări".* PR.; *îţi dau na-na!;* **4.** strigăt cu care se cheamă unele animale: *ţibă! Hormuz; na! Balan.* CR. [Cf. alb., bulg., gr. mod., magh. ***na***].

nabăb, nababi m. **1.** titlu purtat în India şi în alte ţări din Orient (Irak, Iran etc.) de marii demnitari de la curtea sultanului şi de guvernatorii de provincii; persoană avînd acest titlu; **2.** om foarte bogat, care trăieşte în lux ostentativ: *nababii din sectorul energetic.* A. [Din fr. ***nabab***].

nabedérniţă, nabedérniţe f. bucată de ţesătură brodată cu fir, reprezentînd scena Învierii, pe care o poartă la brîu arhiereii şi unii preoţi, la ceremonii: *să împart mînăstirilor ... nebedernice.* DELAVR.; (şi: **nebederniţă, nebedernică**). [Din sb. ***nabedrînica***].

nabi m. pl. denumire dată unui grup de artişti plastici francezi postimpresionişti de la sfîrşitul sec. al XIX-lea, care au cultivat simbolismul, sintetismul, decorativismul, practicînd un colorit intens (M. Denis, E. Bernard, E. Vuilard, P. Bonnard ş.a.). [Din fr. ***nabi***].

nacafá f. v. **nafaca.**

naceálnic, nacealnici m. (înv.) şef al unui serviciu sau al unei instituţii (civile, religioase sau militare); comandant, stareţ: *intrat de copil ca piser în cancelaria poliţiei, ajunsese nacealnic.* GHICA. [Din rus. ***načalînik***].

nacélă, nacele f. **1.** cabină (deschisă) suspendată de un balon pentru a transporta echipajul, lestul, instrumentele de bord etc.; **2.** cabină închisă ataşată unui dirijabil, în care se găsesc motoarele; gondolă de dirijabil; **3.** mic vas din ceramică, cuarţ etc., de formă alungită, folosit în laborator, îndeosebi pentru calcinări; **4.** element arhitectural scobit în zid, de secţiune semiovală, cu axa verticală. [Din fr. ***nacelle***].

nacrít n. silicat natural, hidratat de aluminiu, asemănător cu caolinitul, întrebuinţat în industria ceramică. [Din fr. ***nacrite,*** germ. ***Nakrit***].

nácru n. (livr.) sidef: *pagoda cea de nacru.* NEGR. [Din fr. ***nacre***].

nádă, nade f. **1.** hrană care se pune într-o cursă, într-o undiţă pentru a momi peştele sau vînatul; momeală: *nici un pescar nu are voie să dea nadă sau smead.* SAD.; **2.** (fig.) mijloc de a atrage, de a ademeni pe cineva; cursă: *eu pentru tine, Despot, aici am întins nada.* AL.; **3.** (fig.) atracţie, tentaţie, ispită: *are mii de nade a scumpelor plăceri.* AL.; **4.** (fig.) obicei, deprindere (rea): *nadă nu face-n prieteşug.* PANN; *lelea-i deprinsă-n nadă.* POP.; **5.** parte înnădită, adăugată la un obiect; înnăditură. [Din bulg. ***nada***].

nadiceáncă, nadicence f. (reg.) trăsură mică, neacoperită; brişcă: *o nadiceancă pe dricuri ... scutura de minune.* GANE; *o nadişancă vopsită verde.* SAD.; (şi: **nadişancă**). [Din ucr. ***naďtyčanka***].

nadír n. punct de pe bolta cerească, opus zenitului, situat la intersecţia verticalei locului cu emisfera cerească inferioară: *mai sus decît zenitul, mai jos decît nadirul.* HEL.; (fig.) *viziunea despre timpul pornit irevocabil spre nadir devine ... insuportabilă.* BL. [Din fr. ***nadir***].

nadirál, ~i, nadirală, ~e a. (rar) care aparţine nadirului, referitor la nadir. [Din fr. ***nadiral***].

nadlşáncă f. v. **nadiceancă.**

nadoleán, ~eni, nadoleancă, ~ence a. (reg.) care aparţine unei rase de găini din Anatolia: *puicile cele nadolence.* CR.; *cocoş nadolean.* [De la ***anadolean*** („din *Anatolia*" <turc. ***Anadol*** „Anatolia" n. pr.)].

nádpis, nadpisuri n. (înv.) rezoluţie (pusă pe o cerere); apostilă: *ministrul ... le întoarse jalba cu nadpis.* NEGR. [Din rus. ***nadpis***].

nafacá, nafacale f. **1.** (înv.) mijloacele de subzistenţă (bani, alimente, haine etc.) care îi revin cuiva pentru un anumit timp; (spec.) salariu, leafă; pensie: *şi-i da nafaca lui pre dzi de cheltuială cîte 10 potronici.* NEC.; **2.** (reg.) neajuns, nevoie; necaz, belea: *popia are multe năcăfale, e greu de purtat.* CR.; **3.** (înv. şi reg.) obicei, deprindere, năravi; **4.** (înv. şi reg.) preocupare, pasiune pentru ceva anume: *filozof: asta era nacafaua mea, nu negustor.* CAR.; **5.** (înv. şi reg.) pretenţie; capriciu, toană: *e muiere cu nacafale.* SAD.; (şi: (înv. şi reg.) **nacafa, năcăfa**). [Din turc. ***nafaca*** „subzistenţă"; cf. sb. ***nafaca*** „soartă"].

nafeá, nafele f. (înv. şi reg.) blană de pe pîntecele vulpii: *o giubea soioasă îmblănită cu nafea.* GHICA. [Din turc. ***nafe***].

naft n. **1.** (înv. şi reg.) petrol brut: *ardzîndu cuptoriul cu răsină şi cu naftă.* PSALT.; **2.** amestec de hidrocarburi produse prin distilarea petrolului: *sicriile de santal, parfumurile de naft şi de bitum ... sînt elementele acestui hieratism.* CĂL.; (înv.) **unt-de-naft,** specie de catran lichid, foarte inflamabil, cu miros pătrunzător, întrebuinţat la scoaterea petelor şi la facerea vernisurilor; (şi: **naftă, neft**). [Din sl. ***nafta,*** gr. mod. ***náftha,*** turc. ***neft,*** germ. ***Naphta,*** fr. ***naphte***].

naftalén n. hidrocarbură aromatică formată din doi atomi benzeici alăturaţi, componentă principală a naftalinei. [Din fr. ***naphtalène***].

naftalínă f. substanţă cristalizată, de culoare albă, cu miros pătrunzător, extrasă din gudronul de huilă, folosită în industria chimică şi ca insecticid: *scoate paltonul din ladă, de la naftalină.* SOR.; (fam.) **(parcă ar fi) scos de la naftalină,** a) învechit, demodat; **b)** repus în circulaţie; readus în actualitate; (fam.) **a pune ceva la naftalină,** a nu se mai interesa de ceva; a da uitării. [Din fr. ***naphtaline***].

náftă f. v. **naft.**

nafténat, naftenaţi m. sare a acidului naftenic, folosită în industria săpunurilor, ca sicativ etc. [Din fr. ***naphténate***].

naftenă, naftene f. (înv.) hidrocarbură ciclică saturată; ciclan. [Din fr. *naphtènes*].

naftenic, naftenici a. **acid naftenic**, acid organic cu miros pătrunzător, extras din produsele petroliere. [Din fr. *naphténique*].

naftil, naftili m. radical organic monovalent derivat din molecula naftalinei prin îndepărtarea unui atom de hidrogen. [Din fr. *naphtyle*].

naftói, naftoli m. compus organic derivat din naftalină, în care unul sau mai mulţi atomi de hidrogen au fost înlocuiţi cu grupări de hidroxil, întrebuinţat în industria coloranţilor ca dezinfectant etc. [Din fr. *naphtol*].

naftolát, naftolaţi m. **1.** sare sau ester al unui naftol; **2.** derivat metalic al naftolului, folosit ca antiseptic. [Din fr. *naphtolate*].

năfură f. v. **anafură**.

nagâlcă, nagalce şi **năgâlci** f. (înv.) cnut: *avea atîrnat la şold ... un bici gros, căzăcesc, nagaică.* C. [Din rus. *nagaĭka*].

nagară, nagarale f. (înv.) ţambal. [Din turc. *nağara*].

nagîţ, nagîţi m. **1.** pasăre migratoare de baltă, din ordinul caradriiformelor, de mărimea unui porumbel, de culoare neagră-verzuie pe spate, albă pe pîntece, cu un moţ negru în creştet; bibic, ciovlică, libuţ (*Vanellus vanellus*): *mlaştinile erau nespus de bogate în ... puhoieri şi nagîţi.* SAD.; **2.** epitet glumeţ pentru copii, în special: *taci, nagîţule!;* (şi: **neguiţ, neguţ**). [Onomat.].

nágodă, nagode f. **1.** (înv. şi reg.; mai ales la pl.) neplăcere, neajuns, pacoste: *toate nevoili astea, nagode şi greutăţi.* POP.; **2.** (reg.; mai ales la pl.) fiinţă sau lucru ciudat, pocit, bizar; bazaconie, ciudăţenie; (p. restr.) iele: *nagodele urîte ca un mistreţ la cap.* BOL.; *nagodele de iele-mi luară inima.* ISP.; **3.** minunăţie, curiozitate: *închipuia fel de fel de flori, de pasări şi cîte nagode toate.* ISP.; **4.** (rar; la pl.) păreri, convingeri, credinţe; **5.** (reg.; la pl.) fapte rele, reprobabile; năzdrăvănii, năzbîtii: *nagodele lui te făceau să mori de rîs.* POP. [Din bulg. *nagoda,* ucr. *nahoda* „întîmplare"].

nahláp, nahlapi m. (reg.) vîrtej (mare) făcut de o apă curgătoare; val: *Jiul trece maestos, sunîndu-şi nahlapii de stînci.* VLAH. [Et. nec.; cf. bulg., sb. *slah*].

naht n. (înv.) **în naht,** în numerar; peşin: *n-ai primit în naht nici pe giumătate din soma cuprinsă în sineturi.* AL.; (adj.) *bani naht.* [Din gr. mod. *náhti*].

nahúr, nahuri m. oaie sălbatică, cu blana albastră, care trăieşte în Himalaia, Tibet, China şi Mongolia (*Pseudois nayaur*). [Din germ. *Nahur*].

nai, naiuri n. **1.** fluier de trestie cu şapte găuri; **2.** instrument muzical popular de suflat, compus din mai multe fluiere de diferite dimensiuni, lipite în ordinea mărimii; muscal²: *şi-n sunet de vioare, de cobze şi de nai.* AL.; (fig.) *dulce va doini din nai multe doine, mierla.* COŞB. [Din turc. *nay, ney* „trestie"].

naiádă, naiade f. nimfă a izvoarelor, a fîntînilor, a rîurilor şi a lacurilor, înzestrată cu har profetic, în mitologia greacă: *ar zice că-i naiada acestui mic izvor.* AL. [Din fr. *naïade*].

nălba f. artic. (fam.) dracul: *dar parcă naiba vrăjeşte.* CR.; *de unde naiba ştia ... numele actorilor?* CĂRT.; (în imprecaţii) *du-te la naiba!;* **al naibii (de ...)** foarte, grazav (de ...): *şampania era rece şi bună, al naibii de bună.* SL.; **a da de naiba,** a o păţi: *dacă nu te astîmperi, ai să dai de naiba!;* **a lăsa** (sau **a da**) **la naiba** (sau **naibii**), a nu se mai interesa de cineva sau de ceva, a renunţa la ...; a părăsi, a abandona: *să laşi la naiba şi zemii şi tot.* ISP.; **a nu avea nici pe naiba,** a nu avea nimic, a fi perfect sănătos: *jucăm, zău, toată ziua şi n-avem nici pe naiba!* POP. [Et. nec.; cf. **n-aibă** (*parte*)! sau ţig. *naibah* „ghinion"].

náică f. (reg.) termen respectuos folosit (de cci tineri) pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie în vîrstă; dadă, lele, nană: *naica Marta se opri în portiţă.* SL. [Din sb. *najka*].

năile, naie şi **năi** f. **1.** (înv. şi reg.) corabie: *marea a-nvăluit, naiele a gistruit.* POP.; **2.** (reg.) naos: *în biserica din Văleni, în naia bărbaţilor, nimeni nu se clintea.* AG. [Din lat. *navis*].

nálion, nailoane şi **nailonuri** n. fibră textilă sintetică, utilizată la fabricarea ţesăturilor subţiri şi a unor produse tehnice; (p. ext.) ţesătură fabricată din aceste fire: *nylonul e din ... petrolul pe care îl scot sondorii din adîncul pămîntului.* PR.; *nailonul, de pildă, ca un paianjen suge cînepa noastră.* VIERU; *bluză de nailon;* (scris şi: *nylon*). [Din engl. *nylon*].

naingíu, naingli m. (înv.) naist: *un scripcar, un cobzar şi un naingiu.* GANE. [*Nai* + *-ingiu*].

naintá vb. v. **înainta**.

naintăş a. v. **înaintaş**.

naínte adv. v. **înainte**.

naíst, ~şti, naistă, ~e m., f. cîntăreţ din nai; naingiu, neisan: *lăutarii ... scripcari, ţimbalagii, naişti.* C. GANE. [*Nai* + *-ist*].

naív, ~i, naivă, ~e a. (adesea subst. şi adv.) **1.** natural, ingenuu; neprefăcut, sincer: *adevăruri ... exprimate naiv.* CĂL.; **2.** care denotă, exprimă naivitate, ingenuitate: *n-am ştiut că e vorba de jocuri naive, copilăreşti.* EL.; **3.** fără experienţă, credul, inocent, copilăros: *nu mă mai considera, te rog, naivă ..., s-ar putea să te înşeli.* GHEŢIE; **4.** (peior.) lipsit de judecată matură; bleg, prostuţ: *e cam naiv, săracul;* **5. artă** (spec. **pictură**) **naivă,** artă de factură populară, caracterizată prin descrierea minuţioasă, intuitivă a realităţii, aşa cum se impune aceasta observaţiei imediate a artistului: *într-un tablou era înfăţişat foişorul ... într-un stil de pictură naivă.* CĂRT.; **pictori naivi,** pictori amatori sau autodidacţi (din mediul rural), care creează ignorînd perspectiva, legile proporţiilor, inspirîndu-se din pictura populară. [Din fr. *naïf*].

naivitáte, naivităţi f. **1.** însuşirea de a fi naiv; **2.** simplitate, naturaleţe, ingenuitate, candoare; comportare, faptă ingenuă: *mărturisesc, în toată naivitatea, că m-a luat gura pe dinainte.* NEGR.; *nu-ţi pierde niciodată, dragă băiete, naivitatea şi temerile delicate.* ARG.; **3.** credulitate, inocenţă: *în naivitatea mea, am crezut ... că-şi dă aere pentru a mă impresiona.* GHEŢIE; **4.** lipsă de maturitate în judecată, în comportare; vorbă sau faptă prosteacă: *literatul ... s-a crezut cu naivitate un romanicer universal.* CĂL.; *terminaţi odată cu naivităţile!* [Din fr. *naïveté*].

nája f. (rar) şarpe veninos originar din Asia şi Africa; cobră. [Din fr. *naja*].

najdăc s. v. **năjdac**.

nalbănt, nalbanţi m. (înv. şi reg.) **1.** potcovar; **2.** veterinar: *Gîrneaţă, nălban vestit pe vremea aceea.* HOGAŞ; (şi: **nălban**). [Din turc. *nalbant*].

nalbăr m. v. **nălbar¹**.

nálbă, nalbe f. **1.** numele mai multor specii (peste o sută) de plante erbacee din familia malvaceelor, unele cultivate ca plante decorative sau medicinale: **a)** (şi **nalbă mică**) plantă cu frunze alterne, dinţate, cu flori mari, roşii, rar albe, folosită în industria farmaceutică şi în cosmetică, mai ales la prepararea emolientelor (*Malva silvestris*); **b)** (şi **nalbă creaţă**) plantă cu tulpina înaltă, cu frunze mari, rotunde, cu flori mici, alburii sau roşietice (*Malva crispa*); **c)** (şi **nalbă mare**) plantă cu frunze ovale, cu flori albe sau trandafirii, care creşte prin locuri umede (*Althaea officinalis*): *luceau nalbele mari, lumînările şi sînzîienele.* SAD.; **nalbă de grădină,** plantă cu frunze mari, cu flori roşii, galbene, albe sau violete; rujalină (*Althaea rosea*); **2.** (compuse; reg.) **nalbă-galbenă,** calcea-calului (*Caltha palustris*); **nalbă-albastră,** cicoare (*Cichorium intybus*). [Lat. *malva*].

nalt a. v. **înalt**.

namăz, namazuri n. fiecare dintre cele cinci rugăciuni zilnice prescrise de Coran mahomedanilor: *ai făcut namazul astă-dimineaţă?* BOL. [Din turc. *namaz* „rugăciune"].

nameá, namele f. (înv.) scrisoare oficială (de la sau către un sultan, un paşă etc.). [Din turc. *name*].

namésnic, namesnici m. (înv.) **1.** locţiitor sau reprezentant al cuiva într-o funcţie însemnată (laică sau bisericească): *mai jos decît namesnic nici un străbun nu am.* NEGR.; **2.** succesor într-o funcţie; (şi: **namestnic**). [Din sl. *naměstĭnikŭ*].

naméstle, namestli f. (înv. şi reg.) casă cu toate dependinţele ei; gospodărie; (p. restr.) dependinţă, acaret: *nu mă-nduram, biet, de namestie: aveam vitişoare, aveam agoniseală.* HEL.; *o casă cu toate namestiile ei.* [Din sl. *naměstije*].

naméstnic m. v. **namesnic**.

namiáză, nămiezi f. (pop.; de obicei precedat de prep.) **1.** mijlocul zilei; amiază: *dormi la nămezi, ai?* CAR.; **2.** (p. ext.) masa care se ia în jurul amiezii; prînz; **ziua nămiaza mare,** în toiul zilei, în plină zi: *e ziua nămiază mare.* PETR.; **2.** loc, punct unde ajunge soarele pe cer la amiază; zenit: *soarele se apropie de nămiezi;* (şi: (reg.) **nămiază, nămiez, nemiaz**). [*În* + *amiază*].

namibián, ~eni, namibiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Namibiei sau locuitorilor ei, referitor la Namibia sau la locuitorii acesteia. // m. pl. populaţie de pe teritoriul Namibiei. // m., f. persoană (originară) din Namibia. [*Namibia* n. pr. + *-an*].

námilă, namile f. **1.** fiinţă sau lucru de proporţii foarte mari, uriaşe; matahală, colos: *o namilă de om mînca brazdele.* CR.; *atîta namilă de marmură.* OD.; *o dihanie cît mi şi-i namila, statea în cărare.* POP.; **2.** fiinţă fantastică uriaşă; arătare: *Făt-Frumos şi-a smuls ... spada ... să dea din munte namila grămadă.* ARG.; (şi: (reg.) **namină, manină, momilă**). [Et. nec.].

nan¹, ~i, nană, ~e m., f. pitic: *veniţi să-mi vezi Undinele ... sau nanii mei ce vesele poveşti ades îmi spun?* NEGR. [Din lat. *nanus*].

nan², ~i, nană, ~e m., f. (reg.) naş. [Cf. *nanaş*].

nanăş m. v. **naş**.

nánă, nane f. (reg.) **1.** termen respectuos folosit (de tineri) pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie mai în vîrstă (mai ales o soră mai mare); lele, ţaţă: *a găsit pe nana Chira, cămărăşiţă.* SAD.; **2.** termen de afecţiune; iubită, mîndră: *vino, nană, pe vîlcea, că te-aştept cu inima şi cu cerul tot din ea.* IONEL; *mîndră-i nana, ochişa.* POP. [Cf. sb., bulg. *nana,* alb. *nanë*].

nanchín, nanchinuri n. ţesătură de bumbac, deasă şi rezistentă, folosită în special pentru dosurile de pernă: *era îmbrăcat cu o eleganţă cam bătătoare la ochi: pantaloni de nanchin ..., vestă de culoare deschisă.* GHEŢIE; (şi: **nanghin**). [Din fr. *nankin*].

nandralău, nandralăi m. (reg.) vlăjgan; (p. ext.) derbedeu, ştrengar: *vrai să te buşească cei nandralăi prin omăt?* CR. [Et. nec.; probabil din *un* (*h*)*andralău,* prin contaminare].

năndraş, nandraşi m. (reg.) tînăr, flăcău; (p. ext.) ştrengar: *nişte nandraşi s-au sculat, făr' de frică de păcat.* C.; (şi: **nandreş**). [Et. nec.].

năndreş m. v. **nandraş**.

nandú m. invar. gen de păsări alergătoare (nezburătoare) din grupul acarinatelor, care trăiesc

în America de Sud, asemănătoare cu struțul african (*Rhea americana*); pasăre din acest gen. [Din fr. ***nandou***].

nanghín n. v. **nanchin.**

náni interj. (adesea repetat, mai ales în cîntece de leagăn) cuvînt cu care se îndeamnă copiii la somn: *hai, puiu, nani, nani-na, că mama te-a legăna.* IONEL; *nani, nani, puișor!;* **a face nani,** a se culca, a dormi; a adormi: *hai să facem nani.* // n. (rar) cîntec de leagăn: *să-i cînt un nani, nani.* [Cf. gr. mod. ***náni, náni,*** bulg. ***nani***].

nanísm n. anomalie caracterizată prin creștere insuficientă în înălțime, în raport cu vîrsta și specia sau rasa respectivă; stare de pitic; nanosomie: *ce știe țugurlanul ce-i nanismul?* CRON. [Din fr. ***nanisme***].

nanocefál, ~i, nanocefală, ~e a. și m., f. (med.) microcefal. [Din fr. ***nanocéphale***].

nanocefalíe f. (med.) microcefalie. [Din fr. ***nanocéphalie***].

nanomelíe f. anomalie congenitală constînd în proporțiile anormal de mici ale unuia sau ale mai multor membre. [Din fr. ***nanomélie***].

nanométru, nanometre n. unitate de măsură pentru lungimi, reprezentînd a miliarda parte dintr-un metru, folosită pentru lungimile de undă ale radiațiilor electromagnetice. [Din fr. ***nanomètre***].

nanosecúndă, nanosecunde f. unitate de timp egală cu a miliarda parte dintr-o secundă, utilizată mai ales în informatică. [Din fr. ***nanoseconde***].

nanosomíe, nanosomii f. (med.) nanism. [Din fr. ***nanosomie***].

nanotehnologíe, nanotehnologii f. tehnică modernă care permite fabricarea de dispozitive, de dimensiune moleculară, capabile să manipuleze materia, atom cu atom. [Din fr. ***nanotechnologie***].

nansúc n. (rar) țesătură foarte subțire de bumbac sau de mătase, folosită pentru lenjerie și broderie. [Din fr. ***nansouk***].

náos, naosuri n. **1.** partea principală a unei biserici ortodoxe, aflată între altar și pronaos; navă, nef: *pe urma preoților mulțimea pătrunse în naos.* GHEȚIE; **2.** încăperea centrală a unui templu antic; cella. [Din gr. mod. ***náos***].

nap, napi m. **1.** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu frunze în rozetă, a cărei rădăcină cărnoasă, de formă sferică, este comestibilă (*Brassica napus*); **(gol) nap** (sau **ca un nap, ca napul**), dezbrăcat, gol pușcă; (p. ext.) sărac: *e îmbrăcat ca un nap din călcîie pîn' la cap.* PANN; **2.** (reg.; și **nap porcesc**) cartof (*Solanum tuberosum*); **3.** (reg.) sfeclă (*Beta vulgaris*); **4. nap-porcesc** (sau **turcesc**), plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina înaltă, ramificată, cu tuberculi bogați în insulină, folosită ca furaj; gulie, picioaică, topinambur (*Helianthus tuberosus*). [Lat. ***napus***].

napálm n. material gelatinos folosit, în amestec cu benzina, la fabricarea bombelor incendiare. [Din fr., engl. ***napalm***].

napodéz n. substanță care servește la lipit. [Denumire comercială].

napoleón, napoleoni m. **1.** veche monedă franceză de aur, în valoare de 20 de franci, cu efigia lui Napoleon I sau a lui Napoleon al III-lea, care a circulat și în țările române: *Vodă i-a pus două fișicuri de napoleoni în mînă.* CR.; *intră în salon degajat, zornăindu-și în buzunar napoleonii împrumutați de la conte.* GHEȚIE; **2.** varietate de pere dulci și foarte mustoase; **3.** varietate de mere cu pulpa albă, moale; **4.** varietate de struguri cu boabe mari, ovale, cu miezul nu prea cărnos. [Din fr. ***napoléon***].

napoleonián, ~eni, napoleoniană, ~ene a. care aparține, care este specific lui Napoleon I sau epocii sale, referitor la Napoleon I sau la epoca sa: *și bondoc, a luat un aer napoleonian.* PETR. [Din fr. ***napoléonien***].

napolitánă, napolitane f. produs de cofetărie preparat din straturi alternative de foi cu umplutură de cremă. [Din fr. ***napolitaine***].

napristán adv. v. **nepristan.**

narà, narez vb. (tr.) a povesti, a istorisi: *vă voi nara o istorie ciudată.* EM.; *și-a narat în versuri și proză viața lui agitată.* CĂL. [Din fr. ***narrer,*** lat., it. ***narrare***].

narăcliță, naraclițe f. (înv.; mai ales la pl.) rucaviță. [Din sl. ***narakvița***].

naramgíu a. v. **narangiu.**

narámz, naramzi m. (înv. și reg.) portocal (*Citrus aurantium*); (spec.) varietate de portocal ale cărui fructe au gust amar (*Citrus bigaradia*): *naramz înflorit.* FIL.; *o grădină frumoasă cu alee de naramze, unele-n flori de argint, altele cu poame de aur.* EM.; (și: **naramză, neramz**). [De la ***naramză***].

naramzát, ~ți, naramzată, ~e a. (înv. și reg.) portocaliu, stacojiu: *un cort mare și rotat, poleit și nărămzat.* POP. // n. (reg.; în forma **nărămzat**) tort vopsit în portocaliu: *un scul de nărămzat.* POP.; (și: **nărămzat, nărămzat**). [***Naramză*** + *-at;* cf. gr. mod. ***narantzátos***].

narámză[1], naramze f. (înv. și reg.) fructul naramzului; portocală (amară): *poame de tot feliul, chitre, năramze.* COSTIN; *șerbetul cel mai bun de naramze.* SAD.; (și: **năramză**). [Din gr. mod. ***nerántzi, neránzi,*** bulg. ***neranza***].

nărămză[2] f. v. **naramz.**

naramzíu a. v. **narangiu.**

narangíu, ~ii, narangie, ~ii a. (înv. și reg.) de culoarea naramzei; portocaliu; roșu-deschis: *fă-mă, Doamne, în de iie și mătasă naramzie, peste umeri să mă ție.* IONEL; *floare nărămzie.* POP.; (și: **naramgiu, naramziu, nărămziu, nerămziu**). [Din turc. ***narenci***].

naráre, narări f. acțiunea de a nara și rezultatul ei; povestire, istorisire: *nararea stîrpirii seimenilor.* CĂL. [V. ***nara***].

naratár, naratari m. personajul care îl ascultă pe povestitorul unui text narativ sau căruia povestitorul i se adresează. [Din fr. ***narrataire***].

narativ, ~i, narativă, ~e a. care ține de narațiune, referitor la narațiune, specific, propriu narațiunii: *lipsit de orice talent narativ și descriptiv.* CĂL.; *autorul optează în favoarea unui stil narativ.* CF. [Din fr. ***narratif***].

narativitáte f. caracter narativ: *narativitatea textului.* [***Narativ*** + *-itate*].

naratológic, ~ci, naratologică, ~ce a. care ține de naratologie, referitor la naratologie. [De la ***naratologie***].

naratologíe f. ramură modernă a teoriei literare, inițiată de școala formală rusă și continuată de structuralism și poststructuralism, care studiază gramaticile și limbile funcționale ale textelor narative. [Din fr. ***narratologie,*** engl. ***narratology***].

naratór, ~i, naratoáre m., f. autor al unei narațiuni; povestitor: *spaniolii sînt naratori prin definiție.* CĂL. [Din fr. ***narrateur,*** lat. ***narrator***].

narăție f. v. **narațiune.**

narațiúne, narațiuni f. **1.** relatare, expunere a unui fapt, a unei întîmplări etc. în formă literară (specifică genului epic); povestire, istorisire: *ne oprim puțin din această narațiune.* FIL.; *narațiunea are aspect oral.* CĂL.; **2.** parte a unui discurs care cuprinde expunerea faptelor: *n-am schimbat prea mult din cele auzite, ba chiar am păstrat și narațiunea la persoana întîi.* BUSUIOC; (și: (înv.) **narație**). [Din fr. ***narration,*** lat. ***narratio, -onis***].

náră, nări f. **1.** fiecare dintre cele două orificii exterioare ale cavității nazale, cu rol în respirație și în perceperea mirosurilor; narină: *un cal ... soarbe prin nările-i foc.* EM.; *un miros discret ... îi învălui nările.* GHEȚIE; **a se umfla în nări** sau **a-și umfla nările,** a-și lua un aer semeț; a se îngîmfa; (p. ext.) a se înfuria; **2.** (p. anal.) piesă metalică fixată pe puntea sau pe bordajul unei nave, prin care lanțul ancorei iese în afara bordului: *lanțul ancorei se trage prin nară.* CĂL. [Lat. ***naris***].

nărămzát a. v. **naramzat.**

narcís[1] m. **1.** om încîntat, îndrăgostit de propria sa imagine (asemenea personajului mitologic grec Narcis); **2.** tînăr (deosebit de) frumos. [Din fr. ***narcisse***].

narcís[2] m. v. **narcisă.**

narcísă, narcise f. nume dat mai multor specii de plante erbacee fin familia amarilidaceelor, cu bulb ovoid, cu frunze lungi, cu flori albe sau galbene, plăcut mirositoare; zarnacadea (*Narcissus pesudonarcissus* și *tazzeta, poëticus* etc.); (p. restr.) floarea acestor plante: *coronată cu zambile, cu narcise presărată ... verdea undă.* MACED.; (și: **narcis**). [Din fr. ***narcisse,*** lat. ***narcissus***].

narcisiác, ~ci, narcisiacă, ~ce a. (livr.) narcisic: *adorație narcisiacă.* [***Narcis[1]*** + *-iac;* cf. fr. ***narcissique***].

narcísic, ~ci, narcisică, ~ce a. (livr.) de narcis[1]; caracteristic celui stăpînit de narcisism; narcisiac. [Din fr. ***narcissique***].

narcisísm n. **1.** atenție excesivă acordată propriei persoane, propriului trup; **2.** dragoste, admirație excesivă, adesea patologică, față de propria persoană; dragoste de sine. [Din fr. ***narcissisme***].

narcisíst, ~ști, narcisistă, ~e a. (livr.) care ține de narcisism, referitor la narcisism. // m., f. persoană îndrăgostită, încîntată excesiv de sine însăși. [***Narcis[1]*** + *-ist*].

narcoanalíst, ~ști, narcoanalistă, ~e m., f. psiholog care practică narcoanaliza. [Din fr. ***narco-analiste***].

narcoanalíză, narcoanalize f. metodă psihanalitică de investigație a subconștientului în condiții de narcoză (cu injectarea intravenoasă, consimțită de pacient, a unui narcotic). [Din fr. ***narcoanalyse***].

narcobiózà, narcobioze f. reducere a funcțiilor vitale ale organismului sub acțiunea narcoticelor. [Din fr. ***narcobiose***].

narcobusíness [narkobíznis] n. afacere cu droguri. [Cuv. engl.].

narcodolár, narcodolari m. profit realizat în dolari din traficul cu narcotice. [Din fr. ***narcodollar***].

narcolepsíe, narcolepsii f. acces brusc mai ales în unele boli ale sistemului nervos central (epilepsie, tumori cerebrale, diabet, obezitate etc.), manifestat prin nevoia irezistibilă de somn. [Din fr. ***narcolepsie***].

narcoléptic, ~ci, narcoleptică, ~ce a. care ține de narcolepsie, referitor la narcolepsie. // m., f. bolnav de narcolepsie. [Din fr. ***narcoleptique***].

narcomán, ~i, narcomană, ~e m., f. persoană care folosește în mod obișnuit narcotice: *nenorocitul narcoman.* [De la ***narcomanie***].

narcomaníe, narcomanii f. boală constînd în obișnuința morbidă de a consuma narcotice. [Din fr. ***narcomanie***].

narcoterapíe, narcoterapii f. (med.) somnoterapie. [Din fr. ***narcothérapie***].

N O

narcótic, ~ci, narcotică, ~ce a. 1. care adoarme, care produce narcoza; (p. ext.) ameţitor, adormitor: *a narghilelei narcotice parfumuri.* AL.; 2. provocat de un narcotic: *tulburări narcotice.* // n. substanţă soporifică; somnifer, drog: *miercuri seara ... luă narcoticul, iar vineri ..., după o lungă agonie, muri.* CĂL. [Din fr. ***narcotique,*** germ. ***narkotisch***].

narcotínă, narcotine f. substanţă extrasă din opiu, fără acţiune narcotică, folosită ca somnifer uşor, ca antipiretic şi ca tonic general. [Din fr. ***narcotine***].

narcotísm n. (rar) narcoză. [Din fr. ***narcotisme***].

narcotizá, narcotizez vb. (tr.) a administra cuiva un narcotic provocîndu-i narcoză; a anestezia; (p. ext.) a adormi; a ameţi: (fig.) *toate certitudinile ... mă împiedicau să respir în voie; trebuia să le adorm, să le narcotizez printr-un vis.* EL. [Din fr. ***narcotiser***].

narcotizáre, narcotizări f. acţiunea de a narcotiza şi rezultatul ei. [V. ***narcotiza***].

narcotráfic, narcotraficuri n. trafic de droguri. [Din fr. ***narcotrafic***].

narcotraficánt, ~ţi, narcotraficantă, ~e m., f. traficant de droguri. [Din fr. ***narcotrafiquant***].

narcóză, narcoze f. stare de inconştienţă, de relaxare musculară, de diminuare a sensibilităţii şi a reflexelor, provocată artificial, prin administrarea unui narcotic (înaintea unei intervenţii chirurgicale); narcotism: *m-am ... trezit ca dintr-o narcoză şi l-am văzut aşa cum e.* PR.; **narcoză hiperbarică,** sindrom întîlnit mai ales la scafandri, manifestat printr-o stare de excitaţie şi euforie, prin tulburări senzoriale, cauzat de timpul prea îndelungat petrecut în adînc, la presiuni mari. [Din fr. ***narcose,*** germ. ***Narkose***].

nard m. 1. numele mai multor plante erbacee originare din regiunea munţilor Himalaia (*Nardostachys*); (spec.) plantă cu rădăcina scurtă şi groasă, foarte aromată, cu flori roşii-purpurii (*Nardostachys iatamansi*); 2. esenţă parfumată extrasă din rădăcina acestei plante: *mir cu nard amestecat.* VARL.; (fig.) *amestecînd ... nardul biblic şi extompele simbolismului francez, Gala Galaction are sporadic gingăşii de prerafaelit.* CĂL. [Din gr. mod. ***nárdos***].

narghileá f. v. narghilea.

narghelegíu, narghelegii m. slujbaş la curtea domnească din ţările române, care pregătea domnului narghileaua; **narghilegi-başa,** şeful acestora. [Din turc. ***nargileci***].

narghileá, narghilele f. lulea orientală, prevăzută cu o ţeavă lungă şi flexibilă, al cărei capăt e fixat într-un vas cu apă parfumată prin care trece fumul înainte de a fi inspirat: *el mi-a făcut cinstea a-mi aduce narghileaua.* GHICA; (şi: **narghelea**). [Din turc. ***nargile***].

narínă, narine f. nară. [Din fr. ***narine***].

naródnic, ~ci, narodnică, ~ce a. care aparţine narodnicismului, referitor la narodnicism; narodnicist. // m., f. adept al narodnicismului. [Din rus. ***narodnik***].

narodnicísm n. mişcare social-politică din Rusia în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, (fondată de A.I.Herzen şi N.G. Cernîşevski), care acorda intelectualităţii şi mai ales ţărănimii rolul primordial la instaurarea socialismului în societatea rusă: *poporanismul ... poate să aibă prin C.Stere o relaţie cu narodnicismul.* CĂL. [***Narodnic*** + ***-ism***].

narodnicíst, ~şti, narodnicistă, ~e a. şi m., f. narodnic. [***Narodnic*** + ***-ist***].

nart, narturi n. 1. (înv.) limită maximă a impozitului pe produse, pe vite etc., fixată de autorităţi: *Grigorie Ghica Vodă ... au pus nartul mai gios decît Mihai Vodă.* MUSTE; 2. (înv. şi reg.) preţ maximal fixat de autorităţi pentru vînzarea anumitor mărfuri; tarif oficial al unei mărfi: *preţul nu poţi să-l încarci, căci carnea este cu nart (preţ fix).* FIL.; 3. normă zilnică de muncă, introdusă în sec. al XVIII-lea, pe care clăcaşii trebuiau să o presteze pe moşia boierului; ciacă: *le puneţi asemenea nart, de nu se mai pot descurca.* SAD.; **cu nart,** cu măsură, cu socoteală, cu moderaţie: *eu muncesc cu nart.* POP.; **a-i pune cuiva nart,** a-i fixa un termen, a-i impune o obligaţie; **a face nart la ceva,** a face începutul, a lua iniţiativa: *a făcut nart la ţarină.* POP. [Din turc. ***nark*** „taxă"].

nártecă, narteci f. nartex. [Din gr. ***nárthekos***].

nártex, nartexuri n. (în arhitectura creştină veche) vestibul al unei bazilici; (în arhitectura bizantină) pronaos; narteca: *în faţă un nartex sau advon pătrat.* OD.; *succesiunea mozaicurilor din nartex.* D. [Din lat., fr. ***narthex***].

narvăl, narvali m. cetaceu marin din Oceanul Arctic, asemănător cu delfinul, de care se deosebeşte prin caninul superior stîng, lung de circa doi metri, cu aspect de lance, foarte apreciat în evul mediu (*Monodon monoceros*): *plocoanele ... făurite din coarne de ren, piele de focă şi dinte lung de narval.* C.PETR. [Din fr. ***narval***].

nas, nasuri n. 1. parte proeminentă a feţei, aflată între frunte şi gură, servind ca organ al mirosului şi constituind primul segment al aparatului respirator: *nasul i se strîmbă.* EM.; *apare ... cu lorneta pe vîrful nasului.* GAL.; **a tăia nasul cuiva,** a înfrîna semeţia, aroganţa cuiva (în vechea legislaţie, tăierea nasului era o pedeapsă infamantă, iar persoana astfel sluţită era expusă dispreţului şi înjosirii); **sub nas** sau **sub nasul cuiva,** în imediata apropiere, în faţa, sub ochii cuiva: *nu căutaţi totdeauna inspiraţia la un kilometru, ea ne stă foarte adesea sub nas.* CAR.; *i-a pus sub nas un document.* PR.; **a vorbi pe nas,** a vorbi nazal, fîrnîit; **a strîmba** (sau **a cîrni**) **din nas,** a-şi manifesta dispreţul, dezaprobarea etc.; a face mofturi: *profesorul strîmba din nas asupra poeziilor lui Titu.* REBR.; **a (nu)-şi cunoaşte lungul nasului,** a (nu) avea simţul măsurii; a (nu) fi cuviincios: *Tiţa părea la locul ei, îşi cunoştea îndeajuns lungul nasului.* GHEŢIE; **a nu vedea de lungul nasului,** a fi mărginit, lipsit de orizont; **a umbla** (sau **a se ţine**) **cu nasul pe sus** ori **a ţine nasul pe sus,** a fi încrezut, îngîmfat, prea mîndru: *avea să-mpletească în curînd cosiţă albă, ca toate cele care ţin nasul pe sus.* CĂRT.; **a nu-i ajunge cuiva cu prăjina la nas,** se spune despre un îngîmfat: *de cînd ... cu doctoratul lui Bubi, nu-i mai ajungeai nici cu prăjina la nas.* GHEŢIE; **cu nasul în jos,** umilit; supărat; **a-i cădea cuiva nasul,** a-şi pierde demnitatea; a se umili: *lasă, mă nene, nu e nimic, nu-ţi cade nasul.* SOR.; **a-i scoate cuiva ceva pe nas,** a-i reproşa cuiva ceva; **a-şi băga nasul în ...,** a comite o indiscreţie: *nu trebuie să-ţi bagi nasul în lucrările mele.* PR.; **(a fi) băgat** (sau **vîrît**) **cu nasul în ...,** (a fi) preocupat de ..., (a fi) concentrat asupra ...: *îl găsi în birou, cu nasul vîrît în registre.* GHEŢIE; **a-şi băga** (sau **a-şi vîrî**) **nasul în toate,** a se amesteca peste tot, în toate problemele (şi în cele care nu-l privesc); **a scoate panglici pe nas,** a minţi; a exagera; **a da cuiva cu ceva pe la nas,** a tenta, a ispiti pe cineva; **a da cu nasul pe undeva,** a trece pe undeva în grabă sau întîmplător; **a duce** (sau **a purta**) **de nas pe cineva,** a purta cu vorba, a amăgi întruna pe cineva: *înşelat cu cruzime ..., dus de nas luni de zile, amăgit cu vorbe frumoase.* GHEŢIE; 2. (fig.) libertate prea mare; aroganţă; **a da cuiva nas,** a îngădui prea multe: *numai tu le-ai dat nas.* PR.; **a-şi lua nas** (ori **nasul la purtare**), a se obrăznici: *ce zici ..., ţăţico, de nasul care şi l-a luat mitocanul?* CAR.; *le-o tăia ori de cîte ori îşi luau nasul la purtare.* GHEŢIE; **a da cuiva peste nas,** a pune la locul său; a-i reproşa, a-i imputa; 3. (fig.) curaj prea mare; cutezanţă; **a (nu) avea nas, a)** a (nu) îndrăzni: *ai nas să te arăţi?;* **b)** a (nu) avea autoritate, credit: *mincinosul nu are nas;* **a-i tăia nasul,** a-i înfrîna elanul, a-i potoli curajul; **a pune** (sau **a lăsa**) **nasul în jos** (sau **în pămînt**), a se ruşina, a se simţi vinovat: *George puse nasul în pămînt şi tăcu.* REBR.; 4. (fig.) obraz, faţă; persoană: *l-ăi purta cu nasul pe la soare, doar s-a încălzi.* CR.; **a nu scoate nasul** (**afară**), a nu ieşi (afară), a nu se expune: *temătoare de boli, prefera să nu scoată nasul în frigul de afară.* GHEŢIE; **a nu fi** (sau **a nu face**) **de nasul cuiva,** a nu fi potrivit pentru cineva; a nu i se cuveni cuiva: *nu e de nasul tău o asemenea bucăţică!* ISP.; **a-i rîde cuiva în nas,** a-i rîde cuiva în faţă (dispreţuitor); a-şi bate joc de cineva: *vrun biet golan e gata să-ţi rîdă-n nas.* COŞB.; **a trînti** (sau **a închide**) **cuiva uşa în nas,** a refuza să primească pe cineva; **nas în nas,** faţă în faţă; unul lîngă altul; aproape: *se întîlni ... nas în nas cu judecătorul.* REBR.; *n-o să trăim toată viaţa nas în nas.* PR.; **a se întîlni nas în nas cu cineva,** a se întîlni faţă în faţă cu cineva; 5. simţ olfactiv: *nasul agravează mirosurile.* CĂL.; 6. (fig.) miros dezvoltat, fin; simţ de orientare, intuiţie, fler: *rareori mă înşală pe mine nasul.* GHEŢIE; 7. (p. anal.) extremitate proeminentă (ascuţită, alungită) a unor (părţi de) obiecte tehnice; pinten; 8. proeminenţă pe partea inferioară a unei ţigle, pentru fixarea acesteia; 9. partea anterioară a fuzelajului unui avion sau a corpului unei nave. [Lat. ***nasus***].

nasádă f. v. **năsadă.**

nascórniţă, nascorniţe f. (entom.; reg.) nasicorn (*Oryctes nasicornis*). [***Nasicorn*** + ***-iţă***].

nasicórn, nasicorni m. insectă coleopteră mare, de culoare castanie, al cărei bărbăţuş are pe cap un corn curbat înapoi; nascorniţă; caraban (*Oryctes nasicornis*). [Din lat. ***nasicornis,*** fr. ***nasicorne***].

nasión n. reper craniometric aflat în punctul median al suturii frontonazale; rădăcina nasului. [Din fr. ***nasion***].

nasól, ~i, nasoálă, ~e a. (arg.) 1. (despre oameni) urît: *o gagică nasoală;* 2. (despre lucruri) de proastă calitate; uzat; 3. încurcat, neplăcut, cu urmări rele: *ce treabă nasoală!* [Din ţig. ***nasvalo*** „bolnav", ***nasul*** „rău, meschin"].

nasolí, nasolesc vb. (tr. şi refl.) a (se) încurca; a (se) strica: *s-a nasolit treaba.* [De la ***nasol***].

nastíe, nastii f. mişcare a organelor plantelor, naturală sau provocată de variaţiile de lumină, temperatură etc. [Din fr. ***nastie***].

nastrăpá f. v. **năstrapă.**

nastratinésc, ~şti, nastratineáscă, ~eşti a. în felul lui Nastratin Hogea; (p. ext.) ager, mucalit: *înţelepciune nastratinească.* [***Nastratin*** n. pr. + ***-esc***].

nastratinísm, nastratinisme n. (mai ales la pl.) faptă, întîmplare specifică, proprie lui Nastratin Hogea: *vîrâ în opera lui ... nastratinisme.* CĂL. [***Nastratin*** n. pr. + ***-ism***].

năsture, nasturi m. 1. mic obiect, de obicei rotund, din metal, sidef, material plastic etc., care serveşte la încheiatul hainelor, al feţelor de pernă etc. sau ca ornament; bumb: *haine scumpe ... cu nasturi de opal.* AL.; *Carla coborî din braţele mele şi-şi încheie nasturii de sidef ai bluzei.* GHEŢIE; 2. (reg.) pastilă, tabletă. [Cf. it. ***nastro*** „panglică" (dial. ***nastola*** „nasture", termen venit în română pe cale comercială)].

naş[1] m. invar. numele celei de a cincisprezecea litere din alfabetul chirilic (**Н**). [Din sl. ***naši***].

naş[2]**, ~i, naşă, ~e** m., f. 1. persoană care ţine în braţe pruncul la botez, devenind astfel părintele sufletesc al copilului: *sîmbătă.seara să veniţi cu naşii băiatului.* ST.; *jupînul nănaş şi jupîneasa nănaşă ... se închină la cinstita faţă d-voastră.* POP.; **a fi**

cuiva naşul, a veni cuiva de hac: *eu îi sînt naşul!;* **a-şi găsi naşul,** a da de cineva care-l poate struni, pune la punct: *îşi găsise naşul.* PR.; **2.** nun: *bată-te focu, nănaş, cu cine mă cununaşi?* POP.; **3.** (arg.) şef al unui clan mafiot; **4.** (arg.) controlor de bilete (în tren); **a merge cu naşul,** a călători fără bilet, plătind o mică sumă de bani controlorului; (şi: (înv. şi pop.) **nănaş, nînaş,** (reg.) **nanaş**). [*Nun* + *-aş*].

năşpa a. invar. şi adv. (arg.) (care este) foarte rău, foarte urît, foarte neplăcut: *dar să n-ai glagore, la douăzeci de ani, nu e mai naşpa?* CRON. [Din ţig. *našpa*].

năşte, nasc vb. **1.** (tr.) a da viaţă unui copil, a aduce pe lume; a face, a prăsi: *cînd am născut ... mi-a trimis flori.* PR.; **2.** (înv.; tr.) a concepe, a zămisli: *Avraam născu pre Isaac, iară Isaac născu pre Iacov.* N.TEST.; **3.** (tr.) a făta; **4.** (refl.) a căpăta viaţă, a veni pe lume: *cînd m-am născut, pe frunte eu aveam coroană-mpărătească: a mamei mînă părintească.* VIERU; (intr.) *ce naşte din pisică, şoareci mănîncă.* Z.; **5.** (fig.; tr.) a crea, a plăsmui; a produce; a scoate la iveală, a face să apară; a stîrni, a provoca: *cînd patima o naşte, e groaznică mînia.* MACED.; *întrebările năşteau dispute.* GHEŢIE; **6.** (fig.; refl.) a se forma, a se ivi, a apărea: *nu se nasc glorii pe stradă?* EM. [Lat. ***nascere***].

năştere, naşteri f. **1.** faptul de a (se) naşte; venire pe lume a unei fiinţe; acţiunea prin care fătul este expulzat sau extras din cavitatea uterină: *naşterea mea custă viaţa mamei.* NEGR.; *n-a lipsit mult ca la naşterea mea să nu fie nimeni de faţă în afara doctorului şi a moaşei.* GHEŢIE; **din naştere, a)** (încă) de cînd s-a născut; congenital: *orb din naştere;* **b)** conform unei predispoziţii naturale; din vocaţie, înnăscut: *poet din naştere;* **zi de naştere** sau **ziua naşterii,** data la care s-a născut cineva; sărbătorirea care are loc cu prilejul acestei zile; aniversare: *în preajma zilei de naştere, privindu-se în oglindă, ... se descoperi căruntă.* GHEŢIE; **certificat** (sau **act**) **de naştere,** document eliberat de Oficiul Stării Civile, prin care se atestă faptul că o persoană s-a născut (şi trăieşte); **2.** (bis.) **Naşterea Domnului (Isus Hristos)** sau (eliptic) **Naşterea, a)** Crăciunul (25 decembrie): *părintele vine să ne heretisească cu Naşterea.* CAR.; **b)** icoană cu naşterea lui Isus Hristos; **Naşterea Preacuratei Fecioare,** sărbătoare ortodoxă prăznuită la 8 septembrie; **Naşterea Sf. Ioan Botezătorul,** sărbătoare ortodoxă prăznuită la 24 iunie; Sînziienele; **a doua naştere,** înnoire a fiinţei omului, dobîndită prin taina botezului; **3.** origine, obîrşie, provenienţă: *erau amîndoi români cu naşterea şi cu inima.* GHICA; **de** (sau **din**) **naştere,** originar din ...; de origine ...: *ei sînt ... români de naştere, francezi în inimă.* EM.; **4.** (fig.) apariţie, ivire; început: *a fost a raiului minune pe timpii naşterii lumeşti.* AL.; *în secolul nostru, grupări de oameni decretează naşterea unor noi ordini sociale, politice.* GHEŢIE; **a da naştere,** a crea; a cauza; a provoca: *meşteşugul cuvîntului ... a dat naştere literaturii şi elocvenţei.* ARG.; **a lua naştere,** a apărea, a se forma, a se produce; **5.** (înv.) progenitură, odraslă; (p. ext.) familie; neam: *acesta fericit părinte era ... naştere lui Theofilu şi Evdochiei.* DOS.; (înv.) **naşterile cele dintîi,** drepturile întîiului născut: *dă-mi astăzi naşterile tale cele dentăi mie.* BIBLIA; **6.** (arhit.; după fr. **naissance**) fiecare dintre cele două secţiuni transversale ale unui arc sau ale unei bolţi, formînd suprafeţele de reazem ale acestora pe infrastructură. [V. ***naşte***].

nat, (rar) **naţi** m. şi **naturi** n. (reg.) ins, om, persoană: *şi sfetnici şi ficiori de crai şi nat de rînd.* COŞB.; **tot natul,** fiecare; toată lumea: *tot natul ... să-şi ia cojocul în spinare.* GAL. [Lat. ***natus***].

natál, ~i, natală, ~e a. referitor la locul în care s-a născut cineva; de naştere, de baştină: *aş vrea să văd acuma natala mea vîlcioară.* EM.; *se înapoia pe meleagurile natale.* GHEŢIE; **limbă natală,** limbă maternă: *Cantemir ... voia să aducă în limba natală toate graţiile unei fraze de cărturar.* CĂL. [Din fr. ***natal,*** lat. ***natalis***].

natalitáte f. indice rezultat din raportarea născuţilor vii la mia de locuitori în cadrul unei populaţii, într-o anumită perioadă de timp, reprezentînd frecvenţa naşterilor. [Din fr. ***natalité***].

natánt, ~ţi, natantă, ~e a. (despre plante acvatice sau părţi ale lor) care pluteşte pe apă (ex. frunzele nufărului). [Din lat. ***natans, -ntis,*** it. ***natante***].

natantól, ~i, natantoálă, ~e a. (reg.; adesea subst.) neîndemînatic, prostănac, nătîng: *nişte natantoale.* PR.; (şi: **nătăntol**). [Et. nec.].

natáţie f. grup de sporturi practicate în apă (ex.: înot, polo, sărituri, înot artistic): *făcea ecvitaţie şi natataţie.* CĂL. [Din fr. ***natation***].

nátemă f. v. **natimă.**

nátimă, natime f. (reg.) **1.** morman de pietre simbolizînd în credinţa populară mormîntul celui pe care îl vrăjeşte cineva; **2.** namilă, arătare: [î]*mi ţine urma ca o natemă.* C.; (şi: **natemă**). [Et. nec.; cf. ***anatemă***].

natív, ~i, nativă, ~e a. **1.** din naştere, înnăscut; natural: *calităţi native;* **2.** (înv.; rar) natal: *ţara sa nativă.* FIL.; **3.** (chim.) care se găseşte (liber) în natură; necombinat, pur: *aur nativ.* [Din lat. ***nativus,*** fr. ***natif,*** germ. ***nativ***].

nativísm n. (psih.) denumire dată teoriilor care susţin că omul se naşte cu ideea de spaţiu (şi timp). [Din fr. ***nativisme***].

nativíst, ~şti, nativistă, ~e a. referitor la nativism: *teorii nativiste.* // m., f. adept al nativismului. [Din fr. ***nativiste***].

nativitáte f. (înv.) **1.** calitatea de a fi locul de naştere, de proveniență; **2.** zi aniversară; (spec.) naşterea lui Isus Hristos. [Din fr. ***nativité,*** lat. ***nativitas, -atis***].

nátră, natre f. parte a urzelii dintre iţe şi sulul dindărăt al războiului de ţesut; (p. ext.) urzeală înfăşurată pe sul; (p. gener.) toată urzeala de pe război; **nu stă natra într-un fir,** nu e mare pagubă. [Din bulg., sb. ***natra***].

natremíe, natremii f. prezenţă sau concentraţie a sodiului din sînge. [Din fr. ***natrémie***].

nátriu n. (chim.) sodiu. [Din fr. ***natrium***].

natrolít, natroliţi m. aluminosilicat natural hidratat de sodiu, transparent, incolor sau alb, galben, roşu, cu luciu sticlos, casant. [Din germ. ***Natrolith***].

nátru n. (înv.; rar) sodă (de rufe). [Din fr. ***natrum***].

natúr a. invar. care păstrează însuşirile naturale; neprelucrat, aşa cum este: *cerusem brînză albă şi roşii natur.* PR.; **şniţel natur,** felie de carne, bătură cu ciocanul de lemn, prăjită în grăsime: *şniţelul îl vrea natur sau cu ou şi parmezan.* PR.; **cartofi natur,** cartofi curăţaţi, tăiaţi bucăţele şi fierţi, peste care se adaugă unt, pătrunjel, mărar etc. [Din germ. ***Natur***].

naturál, ~i, naturală, ~e a. **1.** care aparţine naturii, referitor la natură, existent în natură: *alţii propun ... de a se reduce frumosul natural la cel artistic.* BL.; *mediu natural;* **lumină naturală,** v. **lumină; bogăţie naturală,** bogăţie (necultivată) a solului şi a subsolului; **ştiinţele naturale,** ştiinţele naturii: *tot ce ne dezvăluie ştiinţele naturale ... nu poate fi dedus din dogma ortodoxă.* STĂNIL.; **drept natural,** drept considerat ca imuabil şi universal, decurgînd fie din natura sau raţiunea umană, fie din voinţa divină; **2.** conform cu natura cuiva; înnăscut, nativ; propriu, specific: *avea o predispoziţie naturală spre mizantropie.* CĂL.; **3.** generat, produs, creat de natură, fără intervenţia omului; (p. ext.) veritabil, pur: *flori naturale; gaze naturale;* **4.** care nu a fost falsificat, tratat: *vin natural;* **5.** lipsit de artificiu; simplu, neafectat, spontan: *căută ... să se arate degajat şi natural.* GHEŢIE; *gesturi naturale;* **6.** necultivat; primitiv, rudimentar: *apucături naturale;* **7.** care se potriveşte cu faptele din realitate, care concordă cu ordinea firească a lucrurilor; normal, firesc: *cine zice „progres" nu-l poate admite decît cu legile lui naturale.* EM.; *e lege naturală cînd mori să fii uitat.* MACED.; **moarte naturală,** moarte survenită firesc, din cauza bătrîneţii; moarte bună: *moartea naturală ... e o dulce ispită.* PR.; **mărime naturală,** (în artele plastice şi în fotografie) reproducere în mărime reală a modelului: *bustul în mărime naturală a unui copil.* EM.; (mat.) **număr natural,** v. **număr;** **8.** (jur.) nelegitim, născut în afara căsătoriei; bastard: *copil natural;* **9.** (gram.) **gen natural,** gen al substantivelor care corespunde repartiţiei pe sexe a fiinţelor sau distincţiei dintre fiinţe şi lucruri. // n. **1.** (înv. şi reg.; în forma **naturel**) mod natural de a fi; fire, temperament: *un naturel bun.* HEL.; *slavii de sud esenţialmente diferiţi şi prin tip şi prin naturel de către cei de nord.* EM.; **2.** naturaleţe, simplitate, lipsă de afectare: *vorbeşte ... cu mult natural.* CAR.; **3.** (rar) ceea ce este natural; natură: *sfera naturalului unei fiinţe cuprinde toate acele puteri şi acte care ţin de acea fiinţă, cresc din ea.* STĂNIL. // adv. **1.** conform unui principiu din natură: *flacăra se suie natural;* **2.** în mod firesc, normal; desigur, fireşte, bineînţeles: *e rîndul tău să umbli şi să aduci; – natural! au adăugat copiii.* ARG.; **e natural să ...,** e normal, firesc să ... [Din lat. ***naturalis,*** it. ***naturale,*** fr. ***naturel,*** germ. ***Naturell***].

naturaléţă f. v. **naturaleţe.**

naturaléţe f. calitatea de a fi natural; lipsă de artificialitate, de afectare; comportare firească, naturală; naturalitate: *mişcările şi gesturile căpătară tot mai multă uşurinţă şi naturaleţe.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **naturaleţă**). [Din it. ***naturalezza***].

naturalísm n. **1.** curent în artă, în special în literatură, constituit în Franţa sub influenţa realismului lui G. Flaubert şi a pozitivismului lui H.Taine, care caută să reproducă întocmai realitatea, fără a ocoli aspectele urîte, sordide sau vulgare ale naturii omeneşti: *naturalismul este, spre deosebire de realism, şcoala de origine pozitivistă care introduce în literatură explicaţia şi toate metodele.* CĂL.; **2.** teorie etică după care viaţa morală, fiind o prelungire a celei biologice, trebuie să se conformeze legilor naturii fără a apela la conştiinţă sau divinitate; **3.** doctrină după care nu există nimic în afara naturii, nimic supranatural: *Darwin a trăit ... într-o epocă pe care o numim a pozitivismului, a realismului, a naturalismului.* BL. [Din fr. ***naturalisme***].

naturalíst, ~şti, naturalistă, ~e a. care aparţine, care este specific naturalismului, care reflectă naturalismul, referitor la naturalism; naturalistic: *pe măsură ce am progresat în lectura operei coşeriene, mi-am dat seama că şi în gîndirea mea proprie se cuibărise o ... orientare naturalistă.* CF. // m., f. **1.** persoană care se ocupă cu studiul ştiinţelor naturii: *naturaliştii preromantici şi romantici ... sînt ... precursorii pregătitori ai teoriei transformismului.* BL.; **2.** adept al naturalismului din artă, în special din literatură: *a fost idolul zoliştilor, şi nu e naturalist care să nu fi studiat un caz de patologie mintală.* CĂL. [Din fr. ***naturaliste,*** germ. ***Naturalist***].

naturalístic, ~ci, naturalistică, ~ce a. (rar) naturalist: *opera lui Eminescu intră ... în cercul literaturii naturalistice.* CĂL.; *scriitori ai realismului naturalistic.* VIANU. [***Naturalist*** + *-ic*].

naturalitáte f. (înv.; rar) naturaleţe: *dacă actorul dramatic nu vrea să se supuie decît legei frumosului, căutînd numai la idealitatea formei, atunci îi sacrifică ei naturalitatea.* EM. [Din lat. ***naturalitas,*** fr. ***naturalité***].

naturalizá, naturalizez vb. **1.** (jur.; tr.) a acorda unui străin drepturile de cetăţean al statului în care trăieşte; **2.** (refl.) a obţine dreptul de cetăţean al statului în care trăieşte; **3.** (tr. fact. şi refl.; despre specii de animale sau de plante) a (se) adapta, a (se) aclimatiza la un mediu nou; **4.** (fig.; tr.) a introduce de aiurea şi a face familiare ştiinţe, arte, expresii, idei etc.: *Philippide a naturalizat la noi lingvistica germană.* [Din fr. ***naturaliser,*** germ. ***naturalisieren***].

naturalizáre, naturalizări f. **1.** acţiunea de a (se) naturaliza şi rezultatul ei; **2.** (jur.) act emis de un organ competent prin care o persoană se naturalizează; naturalizaţie: *naturalizarea se obţine prin lege şi în mod individual;* **3.** (biol.) adaptare specifică, ereditară, fără intervenţia omului, la noile condiţii de viaţa, la o nouă arie de răspîndire, care afectează întreaga specie sau populaţie; **4.** (biol.) taxidermie. [V. ***naturaliza***].

naturalizát, ~ţi, naturalizată, ~e a. **1.** care a obţinut naturalizarea: *algerian naturalizat în Franţa;* **2.** (despre plante şi animale) care a devenit apt să trăiască într-un mediu nou; aclimatizat. [V. ***naturaliza***].

naturalizáţie, naturalizaţii f. (jur.; înv.) naturalizare: *acest d. vicepreşedinte al Societăţii corpului didactic ... nu ştim nici măcar dacă are naturalizaţie.* EM. [Din fr. ***naturalisation***].

naturalménte adv. în mod natural, în mod firesc; conform naturii (unui fapt, lucru etc.): *asemenea lucruri vor fi atunci naturalmente de prisos.* EM.; *naturalmente se trafică tot felul de zvonuri.* GHEŢIE. [Din fr. ***naturellment***].

natúră, naturi f. **1.** tot ceea ce există; lume, univers; (p. restr.) lumea fizică înconjurătoare: *şi pînă astăzi, din natură nimica n-a îmbătrînit.* MACED.; **ştiinţele naturii,** ştiinţe avînd ca obiect studierea fenomenelor lumii înconjurătoare; ştiinţe naturale; **2.** principiu activ (adesea personificat) care organizează şi animă lumea, universul: *natura a pus amorul în inima fiecărui om.* FIL.; *natura a dat animalelor, fiinţelor comune, bătrînilor un mecanism simplu de adaptare.* CĂL.; **3.** lumea fizică, sensibilă, considerată în afara omului, independent de intervenţia acestuia; realitate: *civilizaţia păgînă ... reprezenta principiul din afară, obiectiv, al naturii.* CAR.; **în natură, a)** în realitate, aievea: *poza e moft! s-o vezi în natură.* CAR.; **b)** în obiecte, în produse (nu în bani): *răsplata se poate primi în natură sau în bani;* **4.** lumea fizică şi biologică, considerată în relaţie afectivă sau estetică cu omul: *îmi place natura.* EL.; *să protejăm natura!;* **5.** model real pe care artistul îşi propune să-l urmeze sau să-l reproducă: *plăsmuiţi după natură, peşti din cărnuri delicate.* MACED.; *pictează după natură;* **natură moartă,** gen al picturii şi graficii care înfăţişează subiecte neînsufleţite (fructe, flori, obiecte ceramice, vînat etc.) grupate sau aranjate într-un anumit decor; natură statică: *picta mai ales peisaje, naturi moarte şi nuduri.* GHEŢIE; **6.** ansamblul caracteristicilor care fac ca un lucru sau o fiinţă să aparţină unei categorii determinate; (p. ext.) fel, soi, gen: *natura comună nu muncеşte decît de silă.* EM.; *este un lac de natură vulcanică.* SAD.; **natură umană,** ceea ce este constant în om, în spatele diferenţelor sociale şi culturale; **de natură să ...,** capabil să ..., succeptibil să ...: *argumente de natură să convingă;* **7.** pornire instinctuală: *fremăta în el natura;* **8.** conştiinţă morală; principiu al legii şi moralei ideale: *vicii contra naturii;* **9.** ceea ce este înnăscut, spontan: *foarte groaznic tremura pentru că şi din natura-şi pe toţi oamenii ura.* PANN; **a doua natură,** ansamblu de însuşiri dobîndite, care înlocuiesc tendinţele naturale, înnăscute; **10.** ansamblul caracterelor înnăscute; fire, temperament, fel de a fi; structură; (concr.) persoană considerată din punctul de vedere al firii, temperamentului: *sînt oameni închişi ..., naturi posomorîte şi refractare.* VLAH.; *ca urmare a naturii sale, era neastîmpărat, voluntar.* GHEŢIE; **din** (sau de la) **natură,** din naştere; înnăscut: *m-au ajutat şi inteligenţa şi talentul pe care le am de la natură.* CF.; *prostul uită din natură de la mînă pîn' la gură.* POP.; *era zgîrcit de la natură.* [Din lat., it. ***natura,*** fr. ***nature,*** germ. ***Natur***].

naturísm n. **1.** cult al naturii sau al unor forţe personificate ale acesteia; **2.** teorie potrivit căreia adoraţia forţelor naturii stă la originea religiei; **3.** curent literar-artistic caracterizat prin atenţia acordată reflectării naturii, prin cultul pentru natură; **4.** sistem terapeutic preconizînd eliminarea medicamentelor şi folosirea exclusivă a unei medicaţii naturale (băi de aer, apă şi soare, masaje, exerciţii fizice, alimentaţie naturală). [Din fr. ***naturisme***].

naturíst, ~şti, naturístă, ~e a. **1.** care aparţine, care este specific naturismului, referitor la naturism, bazat pe naturism; care practică naturismul: *medicină naturistă;* **2.** care are cultul pentru natură şi ideea reîntoarcerii la viaţa primitivă. // m., f. adept al naturismului: *Văcărescu era un naturist cam în felul cum va fi Eminescu relativ conservator.* CĂL. [Din fr. ***naturiste***].

náţie f. v. **naţiune.**

naţionál, ~i, naţională, ~e a. **1.** care aparţine, care este propriu, caracteristic unei naţiuni, unui stat, referitor la o naţiune, la un stat: *defecte mari ale caracterului nostru naţional sînt ... cauza pentru care un element etnic atît de răspîndit ca al nostru să nu ajungă la nici o însemnătate în lume.* EM.; *orgoliul de clasă şi mîndria naţională sînt proprii tuturor popoarelor.* CĂL.; *umanitatea se află în adîncul firii tale naţionale.* STĂNIL.; **2.** care (pretinde că) se identifică cu interesele naţiunii (detaşîndu-se de tendinţele internaţionaliste); naţionalist: *vestea venirii la putere a Partidului Naţional era în gura tuturor.* GHEŢIE; **3.** care aparţine întregii naţiuni, care priveşte naţiunea întreagă; care este instituit, întreţinut, gerat de stat: *singurul care s-a sacrificat a fost antrenorul lotului naţional.* A.; *Biblioteca naţională;* **limbă naţională,** limbă comună şi unică a tuturor membrilor unei naţiuni; **şosea naţională,** şosea întreţinută de stat, care leagă între ele principalele oraşe ale ţării; **4.** care este reprezentativ pentru naţiunea din care provine, în care se regăseşte spiritul unei naţiuni: *întîiul poet naţional al României.* NEGR.; *valoarea naţională a unei opere nu stă în faptul că autorul aparţine respectivei naţiuni, ci fiindcă naţiunea se recunoaşte în ea.* CĂL. // m., f. (rar; la pl.) **1.** totalitatea celor care compun o naţiune; **2.** conaţional rezident în străinătate: *fiecare popor apusan dezvoltă o deosebită îngrijire pentru naţionalii săi în aceste locuri, singuri noi ne zbuciumăm în lupte interne.* EM. // f. echipă sportivă reprezentativă a unei ţări: *naţionala Franţei.* [Din lat. ***nationalis,*** fr. ***national***].

naţionalísm, (rar) **naţionalisme** n. **1.** caracter propriu, specific unei naţiuni; ataşament faţă de specificul şi tradiţiile propriei naţiuni: *naţionalismul ... este conştiinţa că aparţii cutărui grup etnic, iubirea respectivului grup.* STĂNIL.; **2.** doctrină care se revendică din tradiţia şi din aspiraţiile exclusiv naţionale: *G.Ibrăileanu îşi clarifică naţionalismul său estetic.* CĂL.; **3.** formă de şovinism provenită din tendinţa de a aprecia exclusiv şi exagerat tot ceea ce aparţine propriei naţiuni. [Din fr. ***nationalisme***].

naţionalíst, ~şti, naţionalístă, ~e a. care susţine sau propagă naţionalismul, caracterizat prin naţionalism; referitor la naţionalism, propriu naţionalismului: *poporaniştii sînt nişte democraţi naţionalişti.* CĂL. // m., f. **1.** patriot; (spec.) partizan al unităţii neamului (românesc): *ca mai toţi ardelenii era şi el naţionalist convins.* GHEŢIE; **2.** adept al naţionalismului şovin: *gînditorul ia poziţie împotriva rasismului ... şi ... naţionaliştilor, care propun eliminarea evreilor.* CĂL. [Din lat. ***nationalista,*** fr. ***nationaliste,*** it. ***nazionalista,*** germ. ***Nationalist***].

naţionalitáte, naţionalităţi f. **1.** ansamblul însuşirilor care conferă caracterul distinctiv al unei naţiuni; caracter naţional; naţiune: *imperiile şi naţiile ... şi-au păzit naţionalitatea subt orice împregiurări.* NEGR.; **principiul naţionalităţilor,** principiu în virtutea căruia comunităţile umane au dreptul de a se constitui în state independente din punct de vedere politic: *renaşterea României ... pe principiul naţionalităţilor şi al libertăţilor.* CĂL.; **2.** apartenenţă a unei persoane la o anumită naţiune; cetăţenie: *naţionalitatea ... e un factor ce se determină prin simpla alegere.* CĂL.; **3.** apartenenţa unei persoane juridice, a unei nave, aeronave etc. la un anumit stat; **4.** comunitate de oameni avînd aceeaşi origine, limbă, istorie şi tradiţii: *grecii ... erau singura naţionalitate din Imperiul Otoman cunoscută în Europa.* GHICA; *cîte naţionalităţi conviеţuesc în Elveţia?* [Din fr. ***nationalité,*** germ. ***Nationalität***].

naţionalizá, naţionalizez vb. **1.** (rar; tr.) a da caracter naţional, a face să fie adoptat de o naţiune: *literatura românească nu se poate naţionaliza şi înfrumuseţa decît prin inspirarea de la literatura populară.* IBR.; **2.** (înv.; tr. şi refl. pas.) a primi obiceiurile unei naţiuni; a (se) naturaliza; **3.** (tr.) a trece în proprietatea statului averi imobile, mijloace de producţie etc. aparţinînd proprietarilor particulari; a etatiza: *apartamentul ... nu fusese naţionalizat în 11 iunie.* PR. [Din fr. ***nationaliser***].

naţionalizáre, naţionalizări f. **1.** acţiunea de a (se) naţionaliza şi rezultatul ei; **2.** imprimarea caracterului naţional în creaţia artistică; adaptare la specificul naţional: *în vremea propagandei şcoalei critice în favoarea naţionalizării literaturii ... nu se atacă deloc multele piese inferioare.* IBR.; **3.** proces de preluare în proprietatea statului a activelor unei companii sau ale unui domeniu de activitate, din considerente politice şi economice; (spec.) trecere în proprietatea statului comunist a averilor imobile, a mijloacelor de producţie etc. aparţinînd proprietarilor particulari; etatizare: *naţionalizarea pămîntului are mulţi adepţi.* GHICA; *cînd s-a produs actul naţionalizării, uzinele şi fabricile erau deja ... conduse de comunişti.* PR.; *naţionalizarea uzinelor „Renault".* [V. ***naţionaliza***].

naţionalizát, ~ţi, naţionalizată, ~e a. trecut în posesia statului: *acolo pămîntul este al statului sau naţionalizat.* GHICA; *case naţionalizate.* [V. ***naţionaliza***].

naţionál-socialísm n. doctrină politică fondată de A. Hitler după primul război mondial, bazată pe rasism, autoritarism, imperialism; nazism. [Din germ. ***Nationalsozialismus,*** fr. ***national-socialisme***].

naţionál-socialíst, ~şti, naţional-socialístă, ~e a. care aparţine naţional-socialismului, referitor la naţional-socialism: *Manicatide simpatizează cu ideile naţional-socialiste.* GHEŢIE. // m., f. adept al naţional-socialismului. [Din germ. ***Nationalsozialist,*** fr. ***national-socialiste***].

naţiúne, naţiuni f. **1.** comunitate umană care datorită conştiinţei unităţii istorice, lingvistice, religioase şi chiar economice doreşte să trăiască în aceeaşi ţară, guvernată de aceeaşi constituţie: *o naţiune coruptă este o naţiune pierdută.* EM.; *o naţiune există cîtă vreme constituie un organism şi are o conştiinţă unitară.* CĂL.; *apartenenţa la o naţiune sau alta este un dat providenţial.* PLEŞU; **2.** (rar) etnie; naţionalitate: *român de naţiune.* FIL.; **3.** (pop.; în forma **naţie**) om de rînd; om simplu, neinstruit: *mă, naţie, ai înţeles tu ceva din cîte spune domnul?* CAR.; **4.** (înv. şi reg.; în forma **naţie**) fel, soi: *veneau ... mii de păsări rînduindu-se laolaltă după naţie.* TOP.; *ce naţie de om mai e şi ăsta!;* (şi: (înv.) **náţie**). [Din lat. ***natio, -onis,*** it. ***nazione,*** fr. ***nation***].

naufragiá, naufragiez vb. (intr.) **1.** a suferi un naufragiu: *părea să fie un barcaz, naufragiat*

de mult. TUD.; **2.** (fig.) a ajunge, a se afla într-o situaţie nedorită, nepotrivită; a suferi un eşec, a se ruina: *această descriere este a unui suflet de artist, naufragiat în politică.* MACED. [De la ***naufragiu***].

naufragiát, ~ţi, naufragiată, ~e a. (adesea subst.) care a suferit un naufragiu: *deşi zăream cota, aveam, cum au toţi naufragiaţii, iluzia că ţinta noastră se îndepărtează.* PR. [V. ***naufragia***].

naufragiére, naufragieri f. faptul de a naufragia; naufragiu. [V. ***naufragia***].

naufrágiu, naufragii n. **1.** scufundare a unei nave; accident sau avarie care scoate o navă din circulaţie; naufragiere: *marea ... ar fi pricinuit naufragiul triremei.* CĂL.; **2.** (fig.) ruină, pagubă mare: *viaţa mea a ratat într-un lamentabil naufragiu.* EL.; *naufragiu politic,* (şi: (rar) **naufraj**, pl. **naufraje**). [Din lat. ***naufragium***, it. ***naufragio***, fr. ***naufrage***].

naufrăj n. v. **naufragie.**

naumachíe f. v. **naumahie.**

naumahíe, naumahii f. (rar) **1.** reprezentaţie la vechii romani, care constă într-o luptă navală; loc în care se dădea o astfel de reprezentaţie; **2.** bătălie navală; (şi: **naumachie**). [Din lat. ***naumachia***, fr. ***naumachie***, germ. ***Naumachie***].

naupatíe, naupatii f. (med.) rău de mare. [Din fr. ***naupathie***].

naúplius m. prima formă larvară acvatică la unele crustacee, caracterizată printr-un ochi şi trei perechi de apendice. [Din fr. ***nauplius***].

nauséa f. **1.** senzaţie de vomă; greaţă; **2.** stare de dezgust. [Din fr. ***nausée***].

naútic, ~ci, nautică, ~ce a. **1.** care ţine de navigaţie, referitor la navigaţia pe apă: *această ştiinţă geografică şi nautică a fost dezvoltată în taină.* BL.; **2.** care se practică pe apă: *când vă vor da răgaz variile sporturi nautice.* CAR. // f. ştiinţa şi tehnica dirijării navelor; navigaţie: *se înscrie la Şcoala de artilerie, geniu şi marină, cu intenţia de a se dedica nauticei.* CĂL. [Din fr. ***nautique***].

naútil, nautili m. **1.** (la pl.) gen de cefalopode din ordinul nautiloidelor, cu cochilia spiralată; (şi la sg.) cefalopod din acest gen; (spec.) moluscă din Oceanul Indian şi Oceanul Pacific, cu corpul închis într-o cochilie împărţită în mai multe loje (*Nautilus pompilius*): *nautilul îşi zideşte fiecare compartiment în care n-a mai încăput şi se mută într-unul mai mare.* CĂRT.; **2.** lampă de forma cochiliei acestui cefalopod, folosită în antichitate; **3.** piesă de orfevrărie constînd dintr-o cochilie de asemenea cefalopod (reprezentînd o divinitate a mării), montată în metal; (şi: **nautilus**). [Din fr. ***nautile***, lat. ***nautilus***].

nautiloíde n. pl. ordin de cefalopode fosile şi actuale, cu cochilie spiralată şi compartimentată (*Nautiloidea*). [Din fr. ***nautiloïdées***].

nautílus m. v. **nautil.**

nautísm n. practicare turistică sau sportivă a diverselor forme de navigaţie. [Din fr. ***nautisme***].

navál, ~i, navală, ~e a. **1.** care ţine de nave sau de navigaţie, referitor la nave sau la navigaţie; care se face cu nave: *şantier naval; transport naval;* **2.** referitor la marina de război: *lupta navală de la Ceşma-Liman.* FIL. [Din fr. ***naval***].

navárh, navarhi m. (înv.) comandant al unei corăbii sau al unei flote: *buna chivernisala unui navarh.* CANT. [Din gr. mod. ***navárhos***, lat. ***navarchus***].

návă, nave f. **1.** vehicul care pluteşte şi care se deplasează pe (sau sub) apă; vas: *valurile ... pot răsuci nava în loc.* TUD.; **2.** (bis.) naos: *din pricina asemănării ce are cu un coş de corabie răsturnat, i se zice nave.* OD.; *Nicoară ... şi-a făcut plecăciunea înspre cele patru părţi ale navei sfinte.* SAD.; **3.** aeronavă; **navă spaţială** (sau **cosmică**), vehicul destinat zborurilor extraterestre, propulsat de motoare-rachetă şi dotat cu sisteme tehnice necesare realizării misiunilor lor în spaţiul interplanetar sau în afara acestuia; astronavă; (şi: (înv.) **nave**). [Din fr. ***nave***, lat. ***navis***, it. ***nave***].

navádi vb. v. **năvădi.**

náve f. v. **navă.**

navétă[1], navete f. **1.** suveică (la războiul de ţesut); **2.** ac special pentru lucrat fileuri; igliţă; **3.** vehicul de transport în comun care efectuează curse regulate, dus şi întors, între localităţi relativ apropiate; **4.** parcurgere de către o persoană, într-un scop anume, a unui drum dus şi întors, cu regularitate, de obicei între două localităţi: *toată viaţa a făcut naveta;* **5. navetă spaţială,** vehicul spaţial cu echipaj, prevăzut cu motoare-rachetă, care revine pe Pământ cu mijloace proprii de bold; **6.** lădiţă compartimentată cu care se transportă produse alimentare, sticle, borcane etc.: *a băut o navetă de bere.* [Din fr. ***navette***].

navétă[2], navete f. plantă oleaginoasă înrudită cu rapiţa, cu seminţe mici, castanii, cu rădăcina comestibilă (*Brassica rapa oleifera*); (p. restr.) rădăcina acestei plante. [Din fr. ***navet***].

navetíst, ~şti, navetistă, ~e m., f. persoană care face naveta. [***Navetă*** + ***-ist***].

naviculár, ~i, naviculară, ~e a. (rar) de forma unei nave. [Din fr. ***naviculaire***].

navigá, navighez vb. (intr.) **1.** a călători cu o navă sau cu o aeronavă; a conduce o navă sau o aeronavă: *navigînd fără-ncetare noi pămîntul n-am zărit.* AL.; (fig.) *nu naviga împotriva curentului.* GHEŢIE; **2.** a se deplasa pe apă; a pluti: *vapoarele navigau pe Dunăre;* **3.** (despre aeronave) a pluti în aer; a zbura; **4.** (inform.) a trece de la o informaţie la alta într-un document hipertext sau hipermedia: *Alexandra toată ziua navighează pe internet.* [Din lat., it. ***navigare***, fr. ***naviguer***].

navigábil, ~i, navigabilă, ~e a. pe care se poate naviga: *face navigabil braţul Chiliei.* EM. [Din fr. ***navigable***, it. ***navigabile***].

navigabilitáte f. (rar) calitatea unei ape de a fi navigabilă. [Din fr. ***navigabilité***].

navigánt, ~ţi, navigantă, ~e a. care navighează; **personal navigant,** personal care face parte din echipajul unei nave sau al unei aeronave. [Din fr. ***navigant***].

navigáre, navigári f. acţiunea de a naviga şi rezultatul ei. [V. ***naviga***].

navigatór, ~i, navigatoáre a. (înv.) care navighează; care se îndeletniceşte cu navigaţia: *popor navigator.* // m., f. **1.** persoană care întreprinde călătorii lungi pe mare; **2.** persoană care conduce o navă sau care face parte din echipajul unei nave; marinar: *navigatorul trebuia să stea ... afară, pe pasarelă, în viscol.* TUD.; **3.** (inform.) persoană care navighează într-un document hipertext sau hipermedia. [Din fr. ***navigateur***, it. ***navigatore***].

navigáţie, navigaţii f. **1.** faptul de a naviga; drum parcurs de un vehicul maritim, fluvial, aerian sau spaţial; călătorie făcută cu o navă: *evoca nepoatei sale ... o navigaţie spre ţinuturi exotice.* CĂL.; **2.** transport organizat de mărfuri sau de persoane, pe un itinerar determinat, cu o navă: *aşteptam deschiderea navigaţiunii Dunării.* GHICA; *în această călătorie, kir Iani îşi cam greşise socotelile şi cu navigaţia, şi cu negustoria.* TUD.; **3.** arta, meseria navigatorului, ştiinţa şi tehnica de a conduce o navă sau o aeronavă: *sînt numeroase secretele navigaţiei transoceanice;* (şi: **navigaţiune**). [Din fr. ***navigation***, lat. ***navigatio, -onis***, it. ***navigazione***].

navigaţiúne f. v. **navigaţie.**

navigráf, navigrafe n. instalaţie de bord a unei aeronave, cu care se controlează şi se corectează deriva şi viteza acesteia, trasînd totodată pe hartă drumul parcurs. [Din fr. ***navigraphe***].

naviplán, naviplane n. aeroglisor. [Din fr. ***naviplane***].

navisférá, navisfere f. instrument pentru identificarea aştrilor, constituit dintr-o sferă pe care sînt însemnate, la scară, stelele folosite pentru orientare în navigaţie. [Din fr. ***navisphère***].

navlón n. v. **navlu.**

navlosí, navlosesc vb. (tr.) a închiria un vas de transport; a afreta: *un exportator ... vine să ne navlosească vasul.* TUD. [Din gr. mod. ***enávlosa*** (aor. al lui ***navlóno***)].

navlosíre, navlosiri f. acţiunea de a navlosi. [V. ***navlosi***].

navlositór, navlositori m. persoană care navloseşte. [***Navlosi*** + ***-tor***].

návlu, navluri n. **1.** chirie, plată pentru folosirea unui vas de transport; costul transportului: *vor plăti navlul lor prin ceva cîntece frumoase.* FIL.; **2.** (în forma **navlon**) taxă percepută în ţările române pentru transportul pe Dunăre, în sec. al XVII-lea – al XVIII-lea; (şi: **navlon**). [Din gr. mod. ***návlon***].

navomodél, navomodele n. machetă a unei nave, dotată cu sisteme de propulsie şi de comandă. [***Navă*** + ***model***].

navomodelísm n. **1.** tehnica construirii navomodelelor; **2.** ramură sportivă avînd ca obiect construirea de navomodele şi organizarea de concursuri cu astfel de aparate. [***Navomodel*** + ***-ism***].

navomodelíst, ~şti, navomodelistă, ~e m., f. constructor de navomodele. [***Navomodel*** + ***-ist***].

navráp m. v. **năvrap.**

naz, nazuri n. (de obicei la pl.) **1.** capriciu: *nazurile şi aerele Carlei începură să-mi calce pe nervi.* GHEŢIE; **2.** moft: *a cerut-o hangiului, iar acesta fără nazuri multe, i-a dat-o.* CAR.; a **face nazuri,** a se comporta ca un om răsfăţat, mofturos; a se fandosi; a refuza ceva: *se temea ca nu cumva fata, mofturoasă cum era, să facă nazuri.* GHEŢIE; *se trezise Lenuţa şi făcea nazuri.* BUSUIOC. [Din turc. ***naz***].

nazál, ~i, nazală, ~e a. **1.** care ţine de nas, referitor la nas: *soluţiile vasoconstrictoare nazale ... pot produce fenomene de dependenţă.* A.; **fose nazale,** fiecare dintre cele două cavităţi ale nasului, separate printr-o lamelă perpendiculară, constituind sediul mirosului şi formînd partea superioară a căilor respiratorii; **2.** (şi adv.) care are un timbru specific, rezultat din pronunţarea cu expirarea aerului pe nas; (p. ext.) caracteristic pentru vocea sau sunetele emise pe nas: *cu vocea cam tărăgănată şi nazală.* GHEŢIE. // f. sunet nazal; (spec.) consoană nazală (ex.: m, n). [Din fr. ***nasal***].

nazalitáte f. particularitate a unui sunet de a se pronunţa cu timbru nazal: *nazalitatea vocalelor spaniole.* [Din fr. ***nasalité***].

nazalizá, nazalizez vb. **1.** (tr.) a da un timbru nazal unui sunet; a pronunţa nazal un sunet: *m, n nazalizează uneori vocalele;* (intr.) *tu citeşti nazalizînd o poemă decadentă.* BAC.; **2.** (refl.) a căpăta un caracter nazal: *vocala î s-a nazalizat.* [Din fr. ***nasaliser***].

nazalizáre, nazalizări f. faptul de a (se) nazaliza: *nazalizarea este un fenomen de asimilare.* [V. ***nazaliza***].

nazalizát, ~ţi, nazalizată, ~e a. pronunţat pe nas: *vocală nazalizată.* [V. ***nazaliza***].

nazár[1], nazaruri n. (înv.) favoare, hatîr; **a avea pe cineva la nazar,** a acorda cuiva protecţie, bunăvoinţă: *ministrul mă are la nazar.* AL.; **a ajunge la nazarul cuiva,** a obţine bunăvoinţa cuiva. [Din turc. ***nazar*** „graţie, deochi, privire fascinantă"].

nazár[2] n. v. **năzar.**

nazareănin, ~i, nazareanină, ~e a. (înv.) nazarinean: *eu sînt I*[su]*s Nazareaninul.* COD.VOR. [Din sl. ***nazarěninŭ***].

nazareéni m. pl. **1.** denumire dată de evrei primilor creştini; **2.** adepţi ai unei secte de fanatici creştini, apărută la începutul sec. al XIX-lea în Elveţia şi răspîndită ulterior în Ungaria; **3.** grupare de pictori germani constituită la Roma, la începutul sec. al XIX-lea, care opuneau neoclasicismului o artă inspirată de tradiţia medievală şi de cea a Renaşterii timpurii, consacrîndu-se temelor religioase. [Din fr. ***nazaréens***].

nazarét, nazareturi n. (înv.) supraveghere; îngrijire. [Din turc. ***nazaret***].

nazarineán, ~eni, nazarineană, ~ene a. care aparţine Nazaretului sau locuitorilor lui, referitor la Nazaret sau la locuitorii acestuia; nazaritean, nazareanin. // m., f. **1.** persoană (originară) din Nazaret; **2.** ucenic al lui Isus Hristos (supranumit Nazarineanul). [Cf. sl. ***nazariněninŭ***].

nazariteán, ~eni, nazariteană, ~ene a. şi m., f. nazarinean. [***Nazaret*** n. pr. + *-ean*].

nazifascísm n. uniune între nazismul german şi fascismul italian, în ultima parte a celui de al doilea război mondial. [Din it. ***nazifascismo***].

nazifascíst, ~şti, nazifascistă, ~e a. care aparţine nazifascismului sau adepţilor săi, referitor la nazifascism sau la adepţii acestuia: *doctrina nazifascistă.* // m., f. adept al nazifascismului. [Din it. ***nazifascista***].

nazifică, nazífic vb. (tr.) **1.** a impune doctrina nazistă; **2.** a da caracter nazist. [Din fr. ***nazifier***].

nazilánt, ~ţi, nazilantă, ~e a. (despre oameni) care vorbeşte pe nas. [Din fr. ***nasillant***].

nazír, naziri m. (înv.) **1.** înalt funcţionar turc; comandant sau administrator al unei cetăţi de pe malul Dunării: *nazîrul Brăilei;* **2.** slujbaş superior în administraţia ţărilor române; căpetenie peste vătafii plaiurilor; **3.** vătaf de ţigani (domneşti): *ţiganii îngenuncheaţi sub biciul plumbuit al nazirului.* AL.; (şi: **nazîr**). [Din turc. ***nazır***].

nazísm n. naţional-socialism. [Din germ. ***Nazismus,*** fr. ***nazisme***].

nazíst, ~şti, nazistă, ~e a. care aparţine, care este specific nazismului, referitor la nazism: *credeam că erau epurate doar cărţile naziste şi rasiste.* PR. // m., f. adept al nazismului sau membru al Partidului Naţional-Socialist al Muncitorilor Germani. [De la ***nazism***].

nazîr m. v. **nazir.**

nazofaringián, ~eni, nazofaringiană, ~ene a. care ţine de nas şi de faringe, referitor la nas şi la faringe. [Din fr. ***nasopharyngien***].

năbădăică, năbădăici f. (reg.; mai ales la pl.) năbădaie: *mă apucă năbădaicele cînd văd un plic ministerial.* AL.; (în imprecaţii) *bată-l năbădaica!* HASD. [***Năbădaie*** + *-că*].

năbădăie, năbădăi f. (pop. şi fam.) **1.** (mai ales la pl.) (criză de) epilepsie; pandalie, năbădaică; (p. ext.) acces de furie: *l-au găsit năbădăile;* (în imprecaţii) *mai las-o la năbădaia de inimă!* CĂRT.; **2.** (la pl.) capricii, toane, hachiţe; **cu năbădăi,** năbădăios: *dragoste cu năbădăi.* [Et. nec.; cf. sb. ***napadaj*** „acces"].

năbădăí, pers. 3 **năbădăieşte** vb. (rar; refl.; despre animale) a se agita: *parcă intra dracu-n gloabă ..., se năbădăia.* CAR. [De la ***năbădaie***].

năbădăiós, ~şi, năbădăioásă, ~e a. (adesea subst.) **1.** epileptic: *începu să zbiere ca un năbădăios.* FIL.; **2.** furios, iute la mînie: *ai să vezi tu, năbădăiosule, acuşi.* VLAH.; **3.** (fam. şi iron.) straşnic; provocator: *ochiade năbădăioase;* **4.** care se ţine de năzbîtii; nebunatic: *porunci unei zîne nebădăioase să turbure minţile bietului Ercule.* ISP.; **5.** nărăvaş: *patru iepe sirepe şi năbădăioase.* ISP. [***Năbădaie*** + *-os*].

năboí[1]**, năboiesc** vb. (reg.) **1.** (intr. şi refl.) a se revărsa, a inunda, a năvăli: *năboise apa în toate părţile.* CR.; **2.** (intr.) a se năpusti, a invada: *mistreţii ... năboiesc pe unde apucă, dînd cu colţii.* SAD. [De la ***năboi***[2]].

năbói[2]**, năboiuri** şi **năboaie** n. **1.** (înv. şi reg.) puhoi, torent (format de o apă): *să topeşte zăpada din neboiuri de gheaţă.* CR.; (adv.) *apele veneau năboi.* VOIC.; **2.** (reg.) grămadă, mulţime de oameni; (şi: **neboi**). [Cf. sb. ***naboj***].

năboíre, năboiri f. (reg.) acţiunea de a (se) năboi şi rezultatul ei. [V. ***năboi***[1]].

năbúc n. piele (albă) de bovine, cu faţa velurată, imitînd pielea de antilopă: *poşetă de năbuc.* [Din germ. ***Nubuk***].

năbuşeálă, năbuşeli f. **1.** greutate de a respira: *simţea în piept o năbuşeală;* **2.** căldură mare; aer înăbuşitor; zăpuşeală: *era ... năbuşală cumplită.* POP.; **3.** (înv.) invazie: *năbuşelele varbarilor oprea.* CANT. [***Năbuşi*** + *-eală*].

năbuşí, năbuşesc vb. (pop.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) sufoca, a (se) înăduşi: *îl năbuşi cu strînsoarea.* ISP.; **2.** (tr.) a potoli, a stinge: *focul ... a fost năbuşit în cîteva minute.* CAR.; **3.** (fig.; tr.) a face să nu se vadă, să nu se audă; a reprima (o acţiune, un sentiment etc.); a înfrîna: *năbuşindu-şi în piept mînia.* VLAH.; **4.** (înv. şi pop.; intr.) a năvăli, a invada: *sumeţii unguri în Moldova năbuşesc.* NEGR.; **5.** (înv.; intr.) a ţîşni: *spumosul vin ... pe vrană năbuşeşte.* NEGR.; **6.** (tr.) a podidi: *mă năbuşesc lacrimile de bucurie.* AL. [Cf. sb. ***nabušiti*** „a se umfla"].

năbuşíre, năbuşiri f. (rar) acţiunea de a (se) năbuşi; sufocare: (fig.) *năbuşirea turburărilor ... republicane.* MAIOR. [V. ***năbuşi***].

năbuşitór, ~i, năbuşitoáre a. care năbuşeşte; sufocant: *în tramvai, căldură era încinsă, năbuşitoare.* [***Năbuşi*** + *-tor*].

năbúzna adv. (reg.) **a da năbuzna,** a năvăli: *chiar pe lîngă mine a dat năbuzna şi s-a mistuit în rîpă.* SAD. [De la ***buzna***].

năcáz n. v. **necaz.**

năcăfá f. v. nacafa.

năcăjí vb. v. **necăji.**

năcăjít a. v. **necăjit.**

năclăd, năcladuri n. (reg.) **1.** butuc de lemn servind ca suport pentru lemnele din vatră; butuc de lemn pus la marginea vetrei, care arzînd cu încetul întreţine focul multă vreme; **2.** grindă (de stejar), pusă la baza unei construcţii (de lemn), sub o stivă de scînduri etc., pentru a servi ca suport şi a feri de umezeală; **3.** (fig.) povară, greutate sufletească. [Din sl. ***nacladŭ*** „camătă"].

năciái, năclăiesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) unge, a (se) îmbiba cu ceva cleios; a (se) murdări: *sudoarea-i izvora şi-l năclăia.* VLAH.; *praful negru ... îţi năclăia capul.* PR.; (fig.) *acest anturaj infect te va năclăi şi pe tine;* **2.** (reg.; refl.; despre sînge) a se coagula. [Din bulg. ***naklejva***].

năclăiálă, năclăieli f. **1.** faptul de a (se) năclăi; năclăire; **2.** (concr.) substanţă grasă, cleioasă, murdară (care năclăieşte); **3.** stare de murdărie: *trăieşte într-o năclăială de nedescris.* [***Năclăi*** + *-eală*].

năclăiós, ~şi, năclăioásă, ~e a. (rar) lipicios, unsuros; murdar: *rîul ... curge pe o matcă de lut năcleios.* OD.; (şi: **năcleios**). [***Năclăi*** + *-os*].

năclăíre, năclăiri f. faptul de a (se) năclăi; murdărire, maculare: (fig.) *intelectualul din Romînia de azi e redus ... la tăcere de propria sa dorinţă de a sta departe de orice năclăire.* CF. [V. ***năclăi***].

năclăít, ~ţi, năclăită, ~e a. lipicios, unsuros; murdar: *plete năclăite.* [V. ***năclăi***].

năcleiós a. v. **năclăios.**

năcovălă f. v. **nicovală.**

năcrí vb. v. **înăcri.**

năcrít a. v. **înăcrit.**

nădăí, nădăiesc şi (reg.) **nădăi** vb. (refl.) **1.** (înv. şi reg.) a se încrede; a spera, a nădăjdui: *supt arepile lui nădăieşte-te.* COR.; **2.** (înv. şi reg.) a bănui; a presimţi: *veni-va ... în ziua carea nu s-au nădăit.* N.TEST.; **3.** (pop.) a se îndoi; a nu crede ceva: *satul tot vorbeşte şi el se nădăieşte.* Z.; **4.** (reg.) a pricepe, a se dumiri: *proastă eşti ... că tu nu te nădăieşti.* POP. [Din sl. ***nadějatisen***].

nădăíre, nădăiri f. faptul de a se nădăi. [V. ***nădăi***].

nădăjduí, nădăjduiesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a trage nădejde, a se încrede că cele dorite se vor împlini; a spera: *gîndind să-şi facă mendrele, precum nădejduia.* NEGR.; *eram destui cei ce nădăjduiam că vom fi eliberaţi de teamă, de minciună şi de mizerie.* GHEŢIE; **2.** (înv.; intr. şi refl.) a se îndrepta către ...; a năzui, a tinde spre ...: *ruşine vor plăti cei ce nădăjduiesc pre cetăţi şi pre bani.* BIBLIA; **3.** (înv.; intr. şi refl.) a se încrede în ...; a se bizui pe ...: *nimenea să nu nădăjduiască în puterea sa.* UR.; (şi: (înv.) **nădejdui**). [***Nădejde*** + *-ui*].

nădăjduíre, nădăjduiri f. faptul de a nădăjdui; nădejde: *această necunoştinţă ... da loc celor mai dulci nădăjduiri.* SL.; *nădăjduirea ei cerească ... surpat-a pofta pămînteasă.* MAT. [V. ***nădăjdui***].

nădéjde, nădejdi f. **1.** încredere în realizarea unei dorinţe, a unei acţiuni; speranţă, nădăjduire: *ai săi îşi pierduseră nădejdea într-un urmaş.* GHEŢIE.; **a trage nădejde,** a spera: *degeaba tragi nădejde.* CAR.; **slabă nădejde,** puţin probabil; **2.** încredere în sprijinul, în ajutorul cuiva sau a ceva: *norodul ... îl întîmpina cu bucurie şi nădejde.* NEGR.; *nădejde nu găseşti în lume ..., ea numa-n suflete trăieşte.* MAT.; **de nădejde,** în care poţi avea încredere: *se dovedise om de nădejde.* PETR.; **de** (sau **cu**) **nădejde,** puternic; solid, temeinic: *îi lovise cu nădejde.* ISP.; **în nădejdea ...,** în speranţa ..., bazîndu-se pe ...: *trimite daruri regelui ... în nădejdea căsătoriei sale.* CĂL.; **a se lăsa în nădejdea cuiva** sau **a-şi pune nădejdea în ...,** a conta pe ..., a se bizui pe ...: *ea-şi pusese toată nădejdea în fericirea şi viitorul lui.* VLAH.; **a-şi lua nădejdea de la cineva** (sau **de la ceva**), v. **lua;** **3.** (concr.) ceea ce dă încredere, siguranţă: *cloşca cu puii de aur, cea mai de pe urmă a ei nădejde.* CR. [Din sl. ***nadežda***].

nădejduí vb. v. **nădăjdui.**

nădrăg, nădragi m. (pop.; mai ales la pl. cu valoare de sg.) pantaloni (ţărăneşti); caravani, cioareci, iţari, poturi, şalvari; *cu nădragi de anglie, petece pe ei o mie.* CR.; *bărbaţii în nădragi de dimie prinşi cu brîu roşu.* SOR. [Din sl. ***nadragy,*** magh. ***nadrág***].

nădrăgăr, nădrăgari m. nume depreciativ dat de ţărani orăşenilor; pantalonar: *un pîrlit de nădrăgar ne învaţă cum să trăim.* C. [***Nădrag*** + *-ar*].

nădrăgéi, nădrăgei m. (pop.) diminutiv al lui nădrag: *mai fă-mi, maică, nădrăgei.* POP. [***Nădrag*** + *-el*].

nădúf, nădufuri n. **1.** senzaţie de sufocare; dispnee; (spec.) astmă: *m-apucă tusea cu năduh.* PANN; *mai pe la ureală* [creşte] *brustan, bun de năduf.* SOR.; **2.** căldură mare, înăbuşitoare; arşiţă, zăpuşeală, canicula: *fie pe ger şi ninsoare, fie pe năduf de soare.* OD.; **3.** supărare, necaz; ciudă, mînie: *zicîndu-mi cu năduh.* CR.; **a-şi vărsa năduful pe cineva,** a-şi manifesta supărarea, furia faţă de cineva; (şi: (reg.) **năduh**). [Din sl. ****naduch***].

nădúh n. v. **năduf.**

năduí, nădulesc vb. **1.** (înv. şi reg.; intr.) a năvăli, a se năpusti: *au nădulit cu pietri de i-au ucis.* DOS.; **2.** (reg.; tr. şi intr.) a năzui: *fiecare năduleşte*

după cîştig, dar puţini îl dobîndesc. POP. [Et. nec.; cf. ***nădăi***].

năduşeálă, năduşeli f. **1.** faptul de a năduşi; năduşire; (concr.) sudoare: *obrajii Anei erau îmbujoraţi ... şi umezi de năduşeală.* REBR.; **a-l trece** (sau **a-l cuprinde**) **(toate) năduşelile** (sau **năduşeala**), a transpira abundent (de efort, de emoţie); (p.ext.) a munci din greu; a avea mari emoţii: *muncea bietul om ..., alături cu muierea, de-i trecea năduşelele.* ISP.; *s-a smucit şi-a scăpat, dar l-a trecut o tîră năduşala.* SOR.; **2.** (pop.) căldură mare; zăpuşeală: *vara năduşăli nu sînt ca aicea la noi.* COSTIN. [***Năduşi*** + *-eală*].

năduşí, năduşésc vb. **1.** (intr.) a transpira, a asuda (de efort, de emoţie): *eu năduşesc al dracului.* CAR.; *era arşiţă şi năduşise de se făcuse lac de apă.* PETR.; **2.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) sufoca, a (se) înăbuşi; **3.** (înv.; refl.) a muri prin sufocare: *s-au năruit într-o mlaştină ... şi acolo s-au năduşit.* UR. [Din bulg. ***naduša***].

năduşíre, năduşíri f. (rar) faptul de a năduşi; năduşeală. [V. ***năduşi***].

năduşít, ~ţi, năduşítă, ~e a. **1.** plin de năduşeală; transpirat, asudat: *aprins şi năduşit la faţă.* VLAH.; **2.** (înv. şi pop.) înfundat; (aproape) sufocat: *din zid că ieşea un glas năduşit.* POP.; **3.** (rar) fiert în abur; înăbuşit: *bucate năduşite.* [V. ***năduşi***].

năduşítor, ~i, năduşítoáre a. (rar) sufocant, înăbuşitor: *căldură năduşitoare.* NEGR. [***Năduşi*** + *-tor*].

năfrámă f. v. **maramă**.

năfrămioáră f. v. **mărămioară**.

năfrămúţă, năfrămuţe f. mărămioară: *a dat Prier Negru ... o năfrămuţă.* COŞB. [***Năframă*** + *-uţă*].

năfurícă, năfurele f. plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori gălbui, dispuse în capitule mici, folosită ca insectifug (*Artemisia annua*). [Cf. ***nafură***].

năgáră, năgare f. **1.** plantă erbacee din familia gramineelor, cu frunzele înguste şi spicul cu fire lungi şi aspre (*Stipa capillata*): *stejarul rămas singur pe cîmpul de năgară.* AL.; **2.** (bot.; reg.) colilie (*Stipa pennata*): (fig.) *începe să aibă la tîmple fuioraşe de năgară.* SAD.; **3.** (bot.; rar) neghină (*Agrostemma githago*): *semănat-am grîu de vară, au ieşit numai negară.* POP.; (şi: **negară**). [Et. nec.].

năgărúş, năgăruşuri n. (rar) loc unde creşte (multă) năgară: *tupiluş prin năgăruş.* AL. [***Năgară*** + *-uş*].

năglúgă f. (reg.) enfizem pulmonar. [Et. nec.].

năhoádă, năhoade f. (reg.) arătare; monstru, pocitanie: *s-au rămas năoatele ca să joace fetele.* POP.; (şi: **năoată**). [Cf. ***nagodă***].

năhút m. v. **năut**.

năiámă f. v. **năiem**.

năiém, năiemuri n. **1.** (înv. şi reg.) plată; chirie: *deade năimul corăbiiarilor.* VARL.; **2.** obligaţie a orăşenilor din ţările române de a da diferite obiecte pentru cererile solilor străini şi ale trimişilor Porţii; (şi: **năim, năiamă**). [Din sl. ***najemŭ, naimŭ***].

năiémnic, năiemnici m. (înv. şi reg.) persoană angajată cu plată: *simbriia năiemnicului.* COR. [Din sl. ***najemnikŭ***].

năiér, năieri m. (rar) luntraş, corăbier: *fete cu drag de năier ascultînd.* COŞB. [***Naie*** + *-ar*].

năím n. v. **năiem**.

năimeálă, năimeli f. (înv. şi reg.) închiriere, arendare; (concr.) chirie, arendă: *stă în casă cu năimeală.* [***Năimi*** + *-eală*].

năimí, năimesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr.) a închiria; a arenda: *a năimit un vas cam vechi.* NEGR.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) tocmi, a (se) angaja cu plată (lucrător, slugă etc.): *au năimit pe un om ... să meargă să vestească tatălui său.* DRĂGHICI; *boierul ... şi-a năimit firoscos în loc de slugă?* SAD.; **3.** (tr.) a mitui; (şi: **nămi**). [De la ***năiem***].

năimíre, năimíri f. (înv. şi pop.) acţiunea de a (se) năimi; închiriere, angajare (cu plată). [V. ***năimi***].

năimít, ~ţi, năimită, ~e a. (înv. şi pop.) **1.** închiriat, arendat: *taberi etrurice stau prin năimitele văi.* COŞB.; **2.** (adesea subst.) angajat (cu plată): *am cheltuit ... ca un păstor adevărat, iar nu ca un năimit.* ANTIM; *ceilalţi doi erau oameni năimiţi, nişte străini.* SAD.; (rar) **cuvînt năimit**, angajament, promisiune: *rupe cuvîntul năimit.* COŞB. [V. ***năimi***].

năimitór, năimitori m. (reg.) **1.** persoană care angajează pe cineva pentru o muncă (temporară); **2.** persoană angajată cu plată pentru o muncă (temporară). [***Năimi*** + *-tor*].

năjdác n. (rar) şmirghel (rocă); (şi: **najdac**). [Cf. rus. ***najdak***].

năjít n. (pop.) **1.** nume generic dat nevralgiilor, durerilor de dinţi, inflamaţiilor urechii etc.: *scăpăm de friguri; dă peste noi năjitul; ni se umflă gingiile.* ST.; *vă-ntîlniraţi ca brînca cu năjitul.* SOR.; **2.** boală la oi şi la vaci, care se manifestă prin apariţia unor bube, prin inflamaţia ugerului sau a pulpei; (şi: **nejit**). [Din bulg. ***nežit***].

năjíţă f. v. **nojiţă**.

nălbăn m. v. **nalbant**.

nălbăr[1], nălbari m. fluture mare cu aripile albe cu nervuri negre, ale cărui larve distrug frunzele pomilor fructiferi, ale verzei etc. (*Aporia crataegi*); (şi: **nalbar**). [De la ***alb***].

nălbár[2], nălbari m. (reg.) veterinar: *vrea să facă din mine vraci şi nălbar.* SAD. [De la ***nălban***].

năibí vb. v. **înălbi**.

nălbít a. v. **înălbit[1]**.

nălbitoáre f. v. **înălbitor**.

nălbitór a. v. **înălbitor**.

năleápcă f. v. **neleapcă**.

năloágă, nălogi f. (reg.) **1.** lume multă; înghesuială: *e mare năloagă la moară.* POP.; **2.** zăpadă mare; vreme rea (cu lapoviţă). [Din sb., ucr. ***naloga***].

nălogí, nălogesc vb. (reg.; intr. şi refl.) a se îngrămădi; a năvăli. [De la ***năloagă***].

năltişór a. v. **înălţişor**.

năltúţ a. v. **înălţuţ**.

nălúcă, năluci f. **1.** fiinţă fantastică, imaginară; arătare, vedenie, nălucire, nălucitură; (spec.) strigoi: *năluca mamei lui ... se arată lin şi-i zice.* AL.; *trecea ca o nălucă prin faţa casei.* GHEŢIE; **2.** imagine fugară şi înşelătoare, închipuire deşartă; iluzie, himeră: *nălucă este omul şi viaţa o clipire.* AL.; (reg.) **a-şi face nălucă, a)** a se speria: *te miri ce îşi fac nălucă şi frigurile-i apucă.* PANN; **b)** a-şi face iluzii: *îşi fac nălucă despre întoarcerea ... lui Attila.* OD.; **c)** a i se năzări; **3.** imitaţie de peştişor (din lemn, din metal sau material plastic) folosită de pescarii cu undiţă drept nadă; momeală artificială. [De la ***năluci***].

năluceálă, năluceli f. (rar) iluzie, nălucă: *are tot felul de năluceli.* [***Năluci*** + *-eală*].

nălucí, pers. 3 **năluceşte** vb. **1.** (refl.) a i se părea că vede, că aude ceva; a-şi închipui, a crede ceva (fără temei); a i se năzări; (p. ext.) a-şi închipui, a-şi imagina: *mi se năluceau mîini păroase lunecînd de-a lungul zidului.* PAP.-B.; *i se năluci o secundă că e bărbatu-său.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a apărea, a se ivi (vag sau fugitiv): *începi a vedea ... nălucind pe la ferestre rampele podurilor.* VLAH.; *zarea se alină şi nălucesc ape în depărtări.* SAD.; **3.** (intr.) a-i trece prin minte: *că trage să moară i să nălucea în gînd.* PANN; **4.** (rar; tr.) a plăsmui: *care vis o năluceşte, care înger o insuflă?* MACED.; **5.** (înv.; refl.) a avea bănuieli, suspiciuni; **6.** (reg.; refl.; despre cai) a se înspăimînta; **7.** (rar; tr.) a uimi, a fermeca. [Cf. ***luci***, sl. ***nalučiti*** „a afla"].

nălucínţă, nălucínţe f. (înv.; rar) **1.** deşertăciune; vanitate: *bogăţiile şi odoarele ... sînt socotite de cinste la nălucinţele lumeşti.* DOS.; **2.** vrajă, farmec: *face nălucinţe şi minuni mincinoase.* DOS. [***Năluci*** + *-inţă*].

nălucíre, năluciri f. **1.** faptul de a (se) năluci; (concr.) nălucă, vedenie: *o frică ... i-a închipuit nişte năluciri fioroase.* NEGR.; *este ora nălucirii.* ALEX.; **2.** halucinaţie; delir: *aburii macului li s-au suit la cap şi toţi grămadă ... au căzut într-o nălucire ciudată.* CĂRT.; **3.** închipuire deşartă; iluzie, himeră: *un plai îngeresc unde-nfloreşte scumpa nălucire.* AL.; *acum era sigur că totul fusese nălucire.* GHEŢIE. [V. ***năluci***].

nălucít, ~ţi, nălucítă, ~e a. **1.** plăsmuit de imaginaţie: *gînduri nălucite;* **2.** (rar) uluit, zăpăcit: *om nălucit.* [V. ***năluci***].

nălucitór, ~i, nălucitoáre a. (rar) **1.** care aparţine imaginaţiei; (p. ext.) amăgitor; **2.** încîntător, fermecător: *cîntece nălucitoare cum sînt candorile de crin.* MACED. [***Năluci*** + *-tor*].

nălucitúră, nălucituri f. (înv. şi reg.) nălucă; halucinaţie: *iaste o nălucitură.* COR. [***Năluci*** + *-tură*].

nămáie, nămăi f. (reg.) vită (cornută). [Lat. ***animalia***].

nămét m. v. **nămete**.

nămété, nămeţi m. **1.** (mai ales la pl.) grămadă (mare) de zăpadă adunată de viscol; troian: *ridice viscolul nămeţii pînă la streşini.* DELAVR.; *acceptam să mor cu ea sub nămeţi.* PR.; **2.** (p. ext.) cantitate mare de ceva; grămadă, morman; colos: *nămeţii de verdeaţă.* MACED.; (fig.) *un nămete de erudiţiune.* OD.; (şi: (reg.) **nămet, nemete**). [Din bulg. ***namet***].

nămeténie, nămetenii f. (reg.) matahală, namilă: *cînd văzu el o aşa nămetenie spurcată.* ISP. [De la ***nămete***].

nămeţí, pers. 3 **nămeţeşte** vb. (pop.; tr.) a înzăpezi, a troieni: *poarta era nemeţită.* CAR.; (şi: **nemeţi**). [De la ***nămete***].

nămeţíre, nămeţíri f. (pop.) faptul de a nămeţi; înzăpezire, troienire. [V. ***nămeţi***].

nămeţít, ~ţi, nămeţítă, ~e a. (pop.) înzăpezit, troienit: *pînă la poarta oraşului nămeţit.* ARG. [V. ***nămeţi***].

nămí vb. v. **năimi**.

nămiáză f. v. **namiază**.

nămiéz n. v. **namiază**.

nămól, nămoluri n. **1.** sediment alcătuit din particule fine, depus pe fundul apelor stătătoare; mîl, lăun; (p. ext.) noroi: *e-n clocot nămolul prin valuri.* COŞB.; *lîngă linia de sălcii, vite înfipte cu copitele în nămol mişcau placid cozile.* CĂL.; **a face (băi de) nămol**, a-şi acoperi corpul cu un strat de nămol cu proprietăţi radioactive, în scopuri curative; **2.** loc unde se fac băi de nămol: *mama s-a dus la nămol;* **3.** (fig.) cantitate mare de ceva; grămadă, morman: *sub un nămol de lauri.* AL.; **4.** suspensie de concentraţie mare într-un lichid a unor particule de dimensiuni mici, ca urmare a unor decantări sau precipitări ale unor substanţe, produse în urma anumitor reacţii chimice; (şi: (pop.) **nomol**). [Din ucr. ***namil, -olu***].

nămolí, nămolesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) umple de nămol; a (se) înnoroi, a (se) întina, a (se) înnămoli: *s-au nămolit fîntînile;* **2.** (refl.) a se

înfunda în nămol; a se îngloda, a se împotmoli, a se înnămoli: *i se nomolise iapa.* ISP.; **3.** (fig.; refl.) a intra într-o afacere proastă; (şi: (pop.) **nomoli**). [De la ***nămol***].

nămolíre, nămolíri f. înnămolire. [V. ***nămoli***].

nămolít, ~ţi, nămolită, ~e a. plin de nămol; intrat, cufundat în nămol; înnămolit; (şi: **nomolit**). [V. ***nămoli***].

nămolós, ~şi, nămoloásă, ~e a. plin de nămol; mîlos, mocirlos, smîrcos: *locul ... era aproape de o lăcoviştе nomoloasă.* ISP.; *apă lişteavă, nămoloasă.* ST.; (fig.) *înaintarea romanului e atît de nămoloasă, încît nimic nu iese din zona bunelor intenţii.* CĂL.; (şi: (pop.) **nomolos**). [***Nămol*** + *-os*].

nămoloterapíe, nămoloterapíi f. terapie prin aplicarea pe corp a unui strat subţire de nămol bogat în componente organice. [***Nămol*** + ***terapie***].

nănáş m. v. **naş**.

nănăí, nănăiesc vb. (reg.; tr.) a fredona un cîntec: *sta aşa şi nănăia.* SOR. [Onomat.].

nănăşél m. v. **năşel**.

nănúţ, ~i, nănuţă, ~e m., f. năşic: *mi-a promis nănuţul un cadou.* [***Nan***[2] + *-uţ*].

nănoátă f. v. **năhoadă**.

năpástă, năpaste şi (înv. şi pop.) **năpăşti** f. **1.** nenorocire (neaşteptată); pacoste, belea: *mare năpastă a căzut pe capul nostru.* FIL.; **2.** (înv.) ispită; păcat: *şi nu ne duce în năpaste* (a. 1574). GCR.; **3.** acuzaţie nedreaptă; calomnie: *e o neruşinată năpaste a clevetitorilor mei.* NEGR.; (înv.) **a grăi cu năpaste,** a spune neadevăruri; **4.** (înv.) nedreptate, prigoană, persecuţie: *răbdînd multe năpăşti.* DOS.; **5.** (înv.; concr.) bir impus de Mihnea Vodă locuitorilor unui sat în locul fugarilor din satul respectiv sau amendă plătită de un ţăran pe pămîntul căruia s-a săvîrşit un omor în împrejurări necunoscute; (p. ext.) impozit, dare (suplimentară): *au orînduit năpăşti de un leu.* NEC.; **6.** (reg.) prostovol; (şi: (înv. şi reg.) **năpaste**). [Din sl. ***napastĭ*** „cădere, năvală, nenorocire"].

năpáste f. v. **năpastă**.

năpátcă, năpătci f. crîsnic[2] (pentru pescuit). [Din ucr. ***napadka***].

năpădí, năpădesc vb. **1.** (intr.) a se repezi asupra cuiva sau undeva (cu intenţii agresive); a se năpusti, a năvăli, a tăbărî: *toate stihiile năpădesc pe mine.* AL.; **2.** (tr.) a invada, a cotropi; a cuprinde din toate părţile; a umple: *locuitorii ... se văzură năpădiţi de barbari.* BĂLC.; *găsiră o potecă năpădită de buruieni.* GHEŢIE; *la urmă te pomeneşti năpădit de copii.* SOR.; **3.** (fig.; tr.) a pune stăpînire pe cineva; a cuprinde, a copleşi: *relele ... [î]i năpădea din toate părţile.* ISP.; *m-a năpădit o bucurie neaşteptată.* EL.; **4.** (tr.) a-l apuca; a-l podidi: *un plînS îl năpădi.* ISP.; **5.** (intr. şi tr.) a ţîşni (cu putere); a podidi: *cald sînge năpădeşte ... pe gură.* COŞB.; *l-au năpădit lacrimile;* **6.** (fig.; intr.) a se manifesta (brusc), a izbucni: *mulţumirea îi năpădeşte în ochii săi aprinşi.* DELAVR. [Din sl. ***napasti, -padja***].

năpădíre, năpădiri f. acţiunea de a năpădi şi rezultatul ei; invazie, cotropire: *ţara pustiindu-se adese de năpădirile duşmăneşti.* NEGR. [V. ***năpădi***].

năpăstuí, năpăstuiesc vb. (tr.) **1.** a asupri, a împila: *ţăranul, de-arendaş năpăstuit.* BOLLIAC; **2.** a oropsi, a persecuta: *ce, o năpăstuieşti şi tu?* AL.; **3.** a învinui pe nedrept; a calomnia; a defaima: *sînt unia de năpăstuiesc omul chiar pe sfînta dreptate!* CR. [Din sl. ***napastovati;*** cf. ***năpastă***].

năpăstuíre, năpăstuiri f. **1.** acţiunea de a năpăstui şi rezultatul ei; **2.** asuprire: *numai hulă şi ură îşi ridicase asupră-şi prin năpăstuirile sale.* OD.; **3.** acuzaţie nedreaptă; calomnie, defăimare: *sînd paşnic şi nu merit a ta năpăstuire.* MACED. [V. ***năpăstui***].

năpăstuít, ~ţi, năpăstuită, ~e a. (adesea subst.) **1.** care este asuprit, împilat: *cei năpăstuiţi să vie la mine.* FIL.; **2.** calomniat, defăimat: *am avut dreptate ... socotind pe beiul Domniei voastre năpăstuit.* SAD. [V. ***năpăstui***].

năpăstuitór, ~i, năpăstuitoáre a. şi m., f. (înv.) **1.** (persoană) care asupreşte, care împilează: *bogatul acesta este lacom şi năpăstuitoriu* (a. 1746). GCR.; **2.** calomniator, defăimător: *să detune pre năpăstuitorii românilor.* NEGR.; (şi: **năpăstuitoriu**). [***Năpăstui*** + *-tor*].

năpăstuitóriu a. şi m., f. v. **năpăstuitor**.

năpîrcă, năpîrci f. **1.** specie de şopîrlă din familia anguidelor, inofensivă, fără membre, lungă de 25–30 cm, întîlnită mai ales la munte; şarpe de sticlă (*Anguis fragilis*); **2.** (pop.) specia cea mai mare dintre vipere, întîlnită pe grindurile din Delta Dunării, prin împrejurimile Clujului şi Iaşului; viperă de stepă (*Vipera ursini*): *să-ţi strivesc ţeasta ca la un pui de năpîrcă.* REBR.; **3.** (şi **pui de năpîrcă**) epitet pentru o persoană rea, perfidă, primejdioasă: *care voieşte ... pe-acest pui de năpîrcă să vie să-l omoare!* AL.; *individul de la orăşenesc ... îi spusese năpîrcă.* PR. // (p. anal.; reg.) **1.** bici; fiecare dintre curelele unui gîrbaci: *din guriţ-o'judeca, cu năpîrca mi-o bătea.* POP.; **2.** luntre mică şi îngustă. [Cuv. antoht.; cf. alb. ***neperke, nepertke***].

năpîrlí, năpîrlesc vb. (intr.; despre animale, păsări) a-şi lepăda, a-şi schimba părul, penele, pielea (primăvara); (despre piele, pene, păr) a cădea periodic de pe corp. [Din bulg. ***napărlja***].

năpîrlíre, năpîrliri f. faptul de a năpîrli; proces periodic de înnoire a învelişului corpului (păr, pene, piele) la unele animale, determinat de factori endocrini. [V. ***năpîrli***].

năpîrlít, ~ţi, năpîrlită, ~e a. care a suferit o năpîrlire: *cîine năpîrlit.* [V. ***năpîrli***].

năpîrstóc, năpîrstoace n. (înv. şi pop.) degetar (fără fund). // m., (rar) f. **1.** (fam.) epitet pentru un copil (mic): *fetiţa de cinci ani ..., un năpîrstoc de fată neastîmpărată.* PETR.; **2.** (peior.) persoană mică de statură; (fig.) om neajutorat, neputincios: *sărmanul Răzvan acuma nu-i om, ci-i un năpîrstoc.* HASD.; *dada Zvîca, năpîrstoaca, le ţine hangul.* ST. [Din bulg. ***năprăstok***].

năplăi s. (reg.) căldură mare, arşiţă; sufocare (din cauza căldurii): *îu, ce năplai! uite aşa ... î[şi] vîlvoia ţoalele de pe ea.* SOR. [Et. nec.; cf. ***năplăi***].

năplát, năplaţi m. (reg.; mai ales la pl.) obadă (la roata căruţei): *roata se-ntoarce pe toţi năplaţii.* Z. [Din bulg. ***naplat***].

năplăí, năplăiesc vb. (reg.; tr. şi refl.) **1.** a respira greu; a (se) sufoca (din cauza căldurii, a febrei): *mă năplăii de căldură.* SOR.; *cînd mă bag să mă umbresc, tot mai rău mă năplăiesc.* POP.; **2.** a avea coşmaruri (în somn). [Et. nec.; cf. ***năplai***].

năplăiálă, năplăieli f. (reg.) **1.** căldură mare, arşiţă; febră: *aşa să se potolească ... năplăiala şi fîrşeala.* POP.; **2.** senzaţie de sufocare în somn; vis urît, coşmar. [***Năplăi*** + *-eală*].

năplăít, ~ţi, năplăită, ~e a. (reg.) sufocant, înnăbuşitor; care dă coşmaruri. [V. ***năplăi***].

năprásnă, năprasne f. (înv. şi reg.) întîmplare nenorocită, groaznică (ivită pe neaşteptate): *Doamne, fereşte-ne de năprasne!;* **de năprasnă,** pe neaşteptate, dintr-o dată; fulgerător, subit: *acolo de năprasnă au murit.* CANT.; *dădu de năprasnă poruncă de încălecare.* SAD.; (şi: **năprazně**). [Din sl. ***naprasĭno*** „subit, straşnic"].

năprásnic, ~ci, năprasnică, ~ce a. **1.** care survine în mod neaşteptat, dintr-o dată, care se petrece fulgerător: *nu fusese la mijloc boala lui veche ..., ci un sfîrşit năprasnic.* GHEŢIE; **2.** care nu poate fi stăpînit; năvalnic, aprig, impulsiv, violent: *o gloată năprasnică.* OD.; **3.** care înspăimîntă; cumplit, îngrozitor, crîncen; nemilos, necruţător: *zmeu năprasnic cu ochi ce sorb şi mint.* MACED.; **4.** care depăşeşte limitele obişnuite, care iese din comun; extraordinar: *s-a stîrnit un vînt năprasnic.* CR.; *mă ispiteşte un rîs năprasnic.* EL.; **5.** (subst.) om voinic; vlăjgan: *cinci sute de năprasnici ce vin despre Vaslui.* AL. // adv. **1.** subit: *a murit sărmanul năprasnic într-aceeaşi sară.* NEGR.; **2.** cu putere extraordinară; violent: *plouă năprasnic zi şi noapte.* IBR.; *individul se apropie ... şi o lovi năprasnic.* PR. // m. plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunzele rigide acoperite cu peri moi, cu flori galbene-albe (*Chrysanthemum corymbosum*). // f. plantă erbacee din familia geraniaceelor cu flori roşii-roz şi cu miros neplăcut, folosită în medicina populară; închegătoare (*Geranium robertianum*); (şi: **năprazník**). [Din sl. ***naprasĭnŭ***].

năprázną f. v. **năprasnă**.

năprázník a. v. **năprasnic**.

năprăsnicíe, năprăsnicii f. (rar) violenţă, cruzime; grozăvie: *suferinţa trupească pe care le-o pricinuia cu năprăsnicia lui, i-o răbdau.* MACED. [***Năprasnic*** + *-ie*].

năpristán adv. v. **nepristan**.

năprúl, năpruie, ~ui a. şi m., f. (reg.) (om) prost, nătîng: *cum era puţin năprui, făcea ... să nu-nţelegem multe.* COŞB. [Et. nec.].

năpúst, năpusturi n. (reg.; artic.) duh rău, demon; (înv. şi reg.) **a lăsa ceva în năpust** (sau **năpusturi**), a părăsi, a abandona: *au lăsat în năpust trebile ţării.* UR. [De la ***năpusti***].

năpustí, năpustesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a părăsi, a abandona; a neglija: *puse* [copilul] *într-un pom nalt şi îl năpusti acolo.* ISP.; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a trimite spre ..., împotriva ...; a arunca, a lansa: *a năpustit potopul asupra oamenilor.* OD.; **3.** (refl.) a se repezi cu îndrăzneală şi cu furie; a năvăli, a tăbărî: *să năpustiră cu săbiile în ei.* NEGR.; (fig.) *uraganul de prefaceri care s-a năpustit asupra omenirii a lăsat neatinse prejudecăţile.* PAP.-B. [Din sl. ***napustiti***].

năpustíre, năpustiri f. **1.** acţiunea de a (se) năpusti şi rezultatul ei; asalt; năvală: *pedestrul doborît în cumplita năpustire ... a perit.* NEGR.; **2.** (rar) părăsire, abandonare. [V. ***năpusti***].

năpustít, ~ţi, năpustită, ~e a. (înv. şi reg.) părăsit, abandonat: *ca doi fraţi sărmani şi năpustiţi, crescuse singuratici.* OD.; *o biserică veche, năpustită de ani de zile.* GAL. [V. ***năpusti***].

nărámză f. v. **naramză**.

nărăv, nărăvuri n. **1.** deprindere rea; viciu, cusur, apucătură, nărăvire, nărăvie: *este cu greu a-ţi schimba nărăvurile, a birui aplecările tale.* MARC.; *nărăvul din fire n-are lecuire.* Z.; **a (se) învăţa cu nărav,** a (se) obişnui să ceară, să pretindă ceva ca pe un drept al său: *la ce tot dai? îi înveţi cu nărav.* DELAVR.; **2.** apucătură nărăvaşă: *i se năzare ca la caii cei cu nărav.* AL.; **3.** (de obicei la pl.) moravuri, obiceiuri (în general): *legi, năravuri se-ndulcesc.* ALEX.; *a rămas acest narav în mine.* SAD.; **4.** (înv. şi pop.) fire, temperament: *orice om cu năravul său.* Z. [Din sl. ***nravŭ;*** cf. bulg. ***nărav***].

nărămzát a. v. **naramzat**.

nărămzíu a. v. **narangiu**.

nărăváş, ~i, nărăvaşă, ~e a. **1.** care nu se lasă strunit, care muşcă, azvîrle din picioare, se opreşte din mers: *tata ... pedepsea straşnic vita nărăvaşă.* SOR.; *am înblînzit eu şi cai mai nărăvaşi.* GHEŢIE; **2.** (şi subst.) care are deprinderi rele; vicios, arţăgos: *Stoica e un nărăvaş, şi aşa i se cuvine.* ZAMF. [***Nărav*** + *-aş*].

nărăveálă, nărăveli f. **1.** (pop.) nărav; **2.** (reg.) **om cu** (sau **de**) **nărăveală,** om cu deprinderi civilizate, cu care te poţi înţelege: *pleci ... la om de nărăveală.* C.L. [***Nărav*** + *-eală*].

nărăví, nărăvesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a-şi însuşi un obicei (rău); a (se) deprinde, a (se) obişnui cu nărav: *să te obişnuieşti, dar să nu te nărăveşti.* Z.; **2.** (înv. şi reg.; refl. recipr.) a cădea de acord, a se înţelege; a se împăca: *io mă nărăvesc bine cu vecinii.* POP.; **3.** (înv.; intr.) a permite; a păsui: *au zis „de vei vrea să facem aicea trei colibi", adecă de vei nărăvi.* ANTIM. [De la ***nărav***].

nărăvíe, nărăvii f. (reg.) nărav. [***Nărav*** + *-ie*].

nărăvíre, nărăviri f. (pop.) faptul de a se nărăvi; obicei (prost), obişnuinţă (rea): *reaua nărăvire, ce o aveţi din fire, nu se tămăduieşte.* ALEX. [V. ***nărăvi***].

nărăvít, ~ţi, nărăvită, ~e a. (pop.) **1.** deprins, obişnuit cu ceva (mai ales cu apucături rele); prost crescut: *Dinică era nărăvit la hoţii.* SOR.; **2.** (spec.) nărăvaş: *bătea caii nărăviţi.* ZAMF. [V. ***nărăvi***].

năróc n. v. **noroc.**

năród[1] a. v. **nerod.**

năród[2] n. v. **norod.**

nărói n. v. **noroi**[1].

nărozíe f. v. **nerozie.**

nărtílă m. (reg.) năsăilă: *ce ai, nărtilă?* AL. [Cf. ***nărtos***].

nărtós, ~şi, nărtoásă, ~e a. (reg.) năsos; (fig.) arogant, fudul: *astăzi acela-i mai cuminte, care-i mai nărtos.* AL. [De la ***nară*** (după *pieptos, spătos*); cf. ***nărtilă***].

năruí, nărui şi **năruiesc** vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) surpa, a (se) prăbuşi; (spec.) a (se) ruina: *pe pământ lor li se pare că se năruie tot cerul.* EM.; (fig.) *abia atinsă de mine, orice zidire se năruia.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a cădea inert, a se prăbuşi (mort): *Ludovic Craiu s-au năruit într-o mlaştină.* UR.; **3.** (rar; refl.) a se năpusti, a tăbărî: *vijelia se năruia asupra noastră.* ST. [Et. nec.].

năruíre, năruiri f. **1.** acţiunea de a (se) nărui şi rezultatul ei; surpare, prăbuşire; ruinare: *năruire de munţi.* PETR.; (fig.) *nu mai era dragoste, nici suferinţă, ci un sentiment de totală năruire.* EL.; **2.** (înv.; concr.) ruină, dărîmătură: *să sune vîntul prin năruiri.* NEGR. [V. ***nărui***].

năruít, ~ţi, năruită, ~e a. dărîmat, surpat; ruinat: *trecu ... prin zaplazurile năruite.* EM. [V. ***nărui***].

năruitór, ~i, năruitoáre a. (rar) care năruie: *năruitor, nemernic, în noi un verde foc arde.* VIERU. [***Nărui*** + *-tor*].

năruitúră, năruituri f. ruină; dărîmătură, surpătură: *săream peste năruituri şi baricade.* EM.; *năruiturile unei cetăţi romane.* CĂL. [***Nărui*** + *-tură*].

năsădă, năsade f. **1.** (pop.; col.) snopi de cereale desfăcuţi şi aşezaţi pe arie pentru a fi treieraţi (cu vitele); **2.** (reg.) arie (unde se treieră cerealele): *nasada de bucate;* (şi: **nasadă**). [De la ***năsădi;*** cf. sb. ***nasad*** „plantaţie, morman de snopi"].

năsădeálă, năsădeli f. **1.** (pop.) năsădire; năsadă; **2.** (reg.) bătaie (la ţesătură): *nesădeala este în suveică.* SL.; (şi: **nesădeală**). [***Năsădi*** + *-eală*].

năsădí, năsădesc vb. **1.** (pop.; tr.) a aşeza snopii de cereale pe arie pentru a fi treieraţi (cu vitele); (p. ext.) a curăţa o arie în vederea treieratului; **2.** (pop.; tr.) a risipi, a împrăştia; **3.** (reg.; intr. şi refl.) a ţîşni: *i s-o năsădit sîngele.* POP.; **4.** (reg.; refl.; despre sînge) a se coagula. [Din sl. ***nasaditi*** „a aşeza, a îngrămădi; a planta, a răsădi"].

năsădíre, năsădiri f. (pop.) acţiunea de a năsădi şi rezultatul ei: năsădeală, năsădit[1]. [V. ***năsădi***].

năsădít[1] n. (pop.) faptul de a năsădi; năsădire. [V. ***năsădi***].

năsădít[2]**, ~ţi, năsădită, ~e** a. (reg.) **1.** (şi adv.) aşezat în formă de morman; îngrămădit: *caracudă şi nisetru ... sta pe masă năsădit.* POP.; **2.** (despre sînge) acumulat (într-un cheag); coagulat; **3.** lovit, zdrelit; (p. ext.) învineţit: *grumăzare albă ... năsădită, peri din trupul lui!* POP. [V. ***năsădi***].

năsăíiă m. (pop. şi fam.) om cu nasul mare; nărtilă, năsut. [***Nas*** + *-ăilă*].

năsălíe, năsălii f. **1.** suport de lemn (ca o targă) pe care se aşază şi se transportă sicriul cu mortul (la biserică şi la cimitir); pat, pataşcă: *năsălia fu aşezată jos, chiar lîngă strana domnească.* OD.; **2.** (înv.; rar) jilţ, scaun: *pre năsălii şăzînd la judecată.* BIBLIA; (şi: (înv.) **năselie, năsilie**). [Din sl. ***nosilo*** „pat portativ"].

năsăpí vb. v. **nisipi.**

năsărîmb, ~i, năsărîmbă, ~e a. (reg.) **1.** zburdalnic, nebunatic; **2.** neajutorat, neîndemînatic; prost. // f. (pop.) boroboaţă, poznă; prostie, neghiobie; şotie, ştrengărie: *nu mai făcuse nici o năsărîmbă.* SOR.; *copii, să nu-mi faceţi vreo năsărîmbă.* POP. [Et. nec.].

născáre, născări f. (pop.) naştere: *nota stirpei paterne este voinţa de notorietate prin născare.* CĂL.; **din născare,** din naştere, de la începutul existenţei cuiva: *Midas ... cam prostănac din născare.* ISP. [***Naşte*** + *-are*].

născător, ~i, născătoáre a. **1.** (şi f.; înv. şi pop.) (femeie) care naşte sau a născut: *născătoarea spornicei ginte romane ..., antica Vinere.* OD.; **2.** care dă viaţă, care creează, generează, produce ...: *un creier născător de dezastre.* // f. **1.** (bis.; determinat prin „de Dumnezeu", „Domnului" etc.) Fecioara Maria, Maica Domnului, Isus Hristos: *s-au făcut om din Născătoarea de Dumnezeu şi pururea Fecioară Maria.* ANTIM; **2.** (reg.) vagin; organ genital feminin: *tot prin născătoare te-a aruncat maică-ta afară din burtă.* ST.; (în imprecaţii) *născătoarea mă-tii!* // m. (înv.) tată; (la pl.) părinţi: *cunosc pe născătorii tăi.* ISP. [***Naşte*** + *-ător*].

născiór, născioare n. năsuc: *era o femeie nostimă, ... cu născiorul obraznic.* REBR. [***Năsuc*** + *-ior*].

născínd, ~zi, născîndă, ~e a. care este pe cale să apară, care începe să se formeze, să se manifeste: *semne ale unui amor născînd.* FIL. [V. ***naşte***].

născoceálă, născoceli f. (rar) născocire; ficţiune; minciună: *umblă cu tot felul de născoceli.* [***Născoci*** + *-eală*].

născocí, născocesc vb. **1.** (refl.) a se naşte, a se isca; a se întîmpla: *m-am născocit din ape de azur.* ARG.; *ţigancei îi fu frică să nu se născocească ceva din scînteile focului.* POP.; **2.** (tr.) a crea ceva; a descoperi: *acei sălbateci ai perioadei glaciare ... au născocit arta sculpturei.* OD.; *să născocim o nouă morală mai omenească.* PETR.; **3.** (tr.) a scorni, a ticlui, a plăsmui; (p. ext.) a minţi: *mintea lui le-a născocit.* PANN; *azi spui că ai văzut-o, mîine cine ştie ce născoceşti?* GHEŢIE. [***Nasc*** (prez. ind. al lui *naşte*) + *-oci*].

născocíre, născociri f. acţiunea de a născoci şi rezultatul ei; descoperire, invenţie; plăsmuire, minciună: *nu e o născocire, ... e adevărul curat.* GHEŢIE. [V. ***născoci***].

născocít, ~ţi, născocită, ~e a. creat, inventat; plăsmuit, scornit: *important e să-ţi închini viaţa unui ideal, nu unuia născocit.* GHEŢIE. [V. ***născoci***].

născocitór, ~i, născocitoáre a. şi m., f. **1.** (persoană) care creează, descoperă, inventează ceva: *duh slobod şi născocitor.* MARC.; *vorbăreţ, plin de jovialitate şi născocitor de glume.* CĂL.; **2.** (persoană) care scorneşte, născoceşte; (p. ext.) mincinos: *să fi ascultat pe aceşti născocitori ..., ai fi crezut că Olimpul este pe pământ.* BOL. [***Născoci*** + *-tor*].

născocitúră, născocituri f. (rar) ceea ce născoceşte cineva; ficţiune, plăsmuire: *născocituri făcute de dragul vremii în care ni se urăşte.* SL. [***Născoci*** + *-tură*].

născocorí, născocorăsc şi **născocór** vb. (reg.; refl.) **1.** a se lăuda; a se fuduli: *vedeţi-l cum se născocoară.* B.-DEL.; *Goleman se născocoară.* CĂL.; **2.** a se răsti la cineva; a se înfuria. [Et. nec.].

născút[1]**, ~ţi, născută, ~e** a. şi m., f. (cel) care a căpătat viaţă, care a venit pe lume; progenitură, fiu; (p. ext.) descendent: *să nu mai fii de astăzi născuta mea.* COŞB.; *nu toţi copiii născuţi se trec neapărat în mitrice.* CĂL.; **întîiul** (sau **cel dintîi**) **născut,** cel mai vîrstnic dintre copiii unei familii; **nou-născut, a)** copil abia născut; sugaci: *nou-născuţii se arătară sănătoşi.* GHEŢIE; **b)** (fig.) renăscut: *lumea nou-născută.* MARC.; **2.** dotat de la natură, cu însuşiri înnăscute; veritabil, autentic: *saşii sînt ingineri născuţi, ei impun naturii ordinea din sufletul lor.* BL.; **născut, iar nu făcut,** cu însuşiri înnăscute, nu dobîndite. [V. ***naşte***].

născút[2]**, născute** n. (înv. şi reg.) **1.** faptul de a (se) naşte; (p. ext.) ziua naşterii cuiva: *greul născutului să-l poarte.* MOXA; **2.** (spec.) naşterea lui Isus Hristos; sărbătoarea creştină prăznuită în ziua naşterii lui Isus Hristos; Crăciun: *pre cîşlegile Născutului ... s-au apucat de tătari a-i bate.* UR. [V. ***naşte***].

năselíe f. v. **năsălie.**

năsélnic a. v. **năsilnic.**

năsílie f. v. **năsălie.**

năsílnic, ~ci, năsílnică, ~ce a. (înv. şi reg.) **1.** violent, brutal; rău, neîndurător: *Grigorie Vodă era foarte grabnic şi năselnic.* NEC.; **2.** (înv.) crud, sălbatic: *leu, fiară năsîlnică.* MOXA; **3.** (înv.) puternic, tare: *nesîlnică e mîna lui preste noi.* BIBLIA; **4.** (înv. şi reg.) iute, vioi, neastîmpărat; (despre cai) nărăvaş: (adv.) *i s-au calul sălbătăcit şi mergea nasîlnic.* DOS.; **5.** (înv. şi reg.) greu de suportat, dificil: *ce fiinţă năsîlnică!;* **6.** (înv. şi reg.) nemulţumit; cîrcotaş; mofturos; îndărătnic: *om năsîlnic la boală.* C.; **7.** (reg.) nepăsător; inactiv, leneş; **8.** (înv.) neroditor, neproductiv: *o vale năsîlnică, carea nu s-au lucrat, nice s-au sămănat.* BIBLIA; (şi: **năsîlnic, năselnic, nesîlnic**). [Din sl. ***nasîlinŭ***].

năsíinicí, năsílnicesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a face să fie mai aspru, mai greu de îndurat: *tată-său au năsîlnicit jugul nostru.* BIBLIA; **2.** (intr.) a-şi manifesta năravul: *calul ... năsîlnicind, jidovul suspina.* DOS.; (şi: **năsîlnici**). [De la ***năsílnic***].

năsílnicíe, năsílnicii f. (înv. şi reg.) **1.** violenţă, brutalitate, sălbăticie; ticăloşie: *veţi tăia nesilnicia inimii voastre.* BIBLIA; **2.** încăpăţînare, îndărătnicie; (şi: **năsîlnicie**). [***Năsílnic*** + *-ie*].

năsíp n. v. **nisip.**

năsipí vb. v. **nisipi.**

năsipíş n. v. **nisipiş.**

năsipít a. v. **nisipit.**

năsipós a. v. **nisipos.**

năsîlnic a. v. **năsilnic.**

nasîlnicí vb. v. **năsilnici.**

năsîlnicíe f. v. **năsilnicie.**

năslí, năslesc vb. **1.** (înv.; intr.) a se sili, a se strădui: *am năslit de am mărs într-adîncul pustiei.* DOS.; **2.** (înv. şi reg.; intr. şi tr.) a rîvni, a aspira, a tinde: *tiranul cugeta şi năşlea deşearte.* DOS.; **3.** (înv.; refl. impers.) a-i veni în minte, a-şi pune în gînd; (şi: **năşli**). [Din sl. ***nasiliti***].

năslíre, năsliri f. (înv.) faptul de a năsli; dorinţă, năzuinţă, imbold: *un interes tainic ... mult deosebit*

de năslirile celorlalţi îl ademenise la curţile domneşti. OD. [V. *năsli*].

năsói, năsoaie n. augmentiv al lui nas; nas mare. [*Nas* + *-oi*].

năsós, ~şi, năsoásă, ~e a. cu nasul mare; (fig.) impertinent, obraznic; nărtos, năsut: *tineri ... ţinînd pe după umeri fete năsoase, cu părul rar şi buclat cu fierul.* CĂRT. [*Nas* + *-os*].

năspri vb. v. înăspri.

năspríre f. v. înăsprire.

năsprít a. v. înăsprit.

năstáşnic a. v. nestaşnic.

năstăv, năstavuri n. (înv. şi reg.) îndrumare, povăţuire (din partea divinităţii); inspiraţie divină: *igumenul mănăstirii dîndu-i-să năstav de la Dumnezeu, dete ştire patriarhului.* MINEIUL. [De la *năstăvi;* cf. sl. *nastavŭ* „instituţie"].

năstávnic, năstavnici m. (înv.) conducător, şef ecleziastic (egumen, stareţ etc.). [Din sl. *nastavĭnikŭ*].

năstăví, năstăvesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a conduce, a călăuzi, a îndruma; a inspira, a lumina: *năstăvit ... de duhul ocrotitor a fiinţei popoarelor.* NEGR.; **2.** (intr. şi refl.) a avea milă, a se îndura: *cînd ar năstăvi Dumnezău să mă întorc.* DRĂGHICI. [Din sl. *nastaviti*].

năstăvíre, năstăviri f. (înv.) acţiunea de a năstăvi şi rezultatul ei; îndrumare; instruire. [V. *năstăvi*].

năstăvitór, năstăvitori m. (înv.) conducător, îndrumător; învăţător (divin): *Isuse, năstăvitoare, miluieşte-ne.* COR. [*Năstăvi* + *-tor*].

năstimí, pers. 3 **năstimeşte** vb. (reg.; refl.) **1.** a răsări (din pămînt); (p. ext.) a creşte; a se coace: *începuseră să se năstimească poamele.* SOR.; **2.** (despre boli) a apărea; **3.** a se asimila: *nu se năstimeşte nimic în el ... orice mănîncă lapădă afară.* POP. [Et. nec.].

năstráp, năstrapi m. (reg.) **1.** picătură, strop dintr-un lichid care sare dintr-un vas (în timpul fierberii, al transvasării etc.); **2.** broboană de sudoare. [Cf. *strop, năstrapă*].

năstrápă, năstrape f. (înv. şi pop.) **1.** vas (de băut); cană, potir: *apa ... o lua cu năstrape şi cu căuşe de aur.* ISP.; **2.** cantitate de lichid conţinută într-un asemenea vas: *a băut doar două-trei năstrape de zeamă de varză.* CAR.; (şi: **nastrapă, măstrapă**). [Din bulg. *năstrapa, măstrapa,* sb. *nastrap,* gr. mod. *mastrapás*].

năstrăpáş m. v. matrapaz.

năstrúşnic, ~ci, năstruşnică, ~ce a. **1.** care iese din comun; neobişnuit, ciudat, curios, bizar: *ce idee năstruşnică!* AL.; *reclamele erau ingenioase, chiar năstruşnice.* GHEŢIE; **2.** peste limitele obişnuite; extraordinar, straşnic, grozav: *să-i pregătim o cinste din cele năstruşnice.* GANE; (adv.) *te iubesc aşa de năstruşnic!* AL. [Cf. sl. *nestruženŭ* „nestrujit"].

năstruşnicíe, năstruşnicii f. lucru, idee, comportare etc. năstruşnică; ciudăţenie, bizarerie: *uniia zic aşa, că femeia-i sac fără fund, alţii, alte năstruşnicii.* CR. [*Năstruşnic* + *-ie*].

năsturár, năsturari m. (rar) persoană care face sau vinde nasturi. [*Nasture* + *-ar*].

năsturăş, năsturaşi m. năsturel: *era îmbrăcată într-o rochie ... încheiată într-o mulţime de năsturei de sidef.* GHEŢIE. [*Nasture* + *-aş*].

năsturél, năsturei m. **1.** diminutiv al lui nasture; năsturaş: *a desfăcut unul cîte unul cei cinci năsturei.* GHEŢIE; **2.** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu tulpina tîrîtoare, cu flori mici, albe, dispuse în raceme, întrebuinţată ca salată şi ca plantă medicinală; măcriş-de-baltă (*Nasturtium officinale*); **3.** (bot.; reg.; la pl.) bănuţei (*Bellis perennis*). [*Nasture* + *-el*].

năsúc, năsucuri n. diminutiv al lui nas; născior, năsuşor, năsuţ: *cu năsucul în vînt şi buclele fluturînde.* GHEŢIE. [*Nas* + *-uc*].

năsuşór, năsuşoare n. năsuc: *vîrîndu-mi năsuşorul prin toate cotloanele, am descoperit ceva.* SAD. [*Nas* + *-uşor*].

năsút, ~ţi, năsută, ~e a. (reg.; adesea subst.) **1.** năsos; (fig.) curios; obraznic, insolent; **2.** (oaie) neagră cu o pată albă pe bot sau albă cu o pată neagră pe bot. // f. (ornit.; reg.) pelican (*Pelecanus onocrotalus*). [Lat. *nasutus*].

năsúţ, năsuţuri n. năsuc. [*Nas* + *-uţ*].

năşél, năşei m. (rar) năşic: *ia vină-ncoace la nănăşelul.* CR.; (şi: (reg.) **nănăşel**). [*Naş* + *-el*].

năşí, năşesc vb. (intr. şi tr.) a(-i) fi cuiva naş (de botez sau de cununie). [V. *naş*].

năşíc, ~ci, năşlcă, ~ce m., f. diminutiv al lui naş sau naşă; năşel, nănuţ, năşiţă: *scoal, nevastă, mă gătească, că năşicu mă poftească.* POP. [*Naş* + *-ic*].

năşíe, năşli f. (pop.) **1.** faptul de a fi naş (la un botez sau la o cununie); calitatea de naş; rudenia între naş şi fin: *cum s-ar putea ... să se taie năşia, să rămîie finia?* POP.; **2.** ceremonie sau petrecere cu prilejul unui botez sau al unei cununii. [*Naş* + *-ie*].

năşíre, năşiri f. acţiunea de a năşi şi rezultatul ei; năşit. [V. *năşi*].

năşít n. faptul de a năşi; năşire: *năşitul înseamnă cheltuială mare.* REBR. [V. *năşi*].

năşiţă, năşiţe f. (reg.) năşică. [*Naş* + *-iţă*].

năşíi vb. v. năsli.

nătăfléte a. şi m., f. v. nătăfleţ.

nătăfléţ, ~ţi, nătăfleáţă, ~eţe a. şi m., f. (persoană) lipsită de isteţime, care poate fi înşelată cu uşurinţă; (p.ext.) (om) prost, nătîng; gogoman, nerod, nătărău: *făcîndu-l nătăfleţ, guguman, prost.* PANN; *nătăfletele ... se perdu cu totul.* ISP.; (şi: nătăflete). [Probabil contaminare între *nătărău* şi *fleţ*].

nătăntól a. v. natantol.

nătăráucă, nătărauce a. şi f. nătăroaică. [*Nătărău* + *-aucă*].

nătărăíe, nătărăili f. (înv. şi reg.) nesocotinţă; nechibzuinţă; prostie: *sfiala lui ... era semnul nătărăiei.* NEGR.; *ţiganii ... fac nătării.* CĂL.; (şi: nătărie). [*Nătărău* + *-ie*].

nătărău, nătărăi a. şi m. (om) tare prost, neghiob, netot, nătăfleţ: *te-or întrece nătărăii, de ai fi cu stea în frunte.* EM.; *eşti cel mai mare nătărău.* GHEŢIE. [*Netare* + *-ău*].

nătăríe f. v. nătărăie.

nătăroáică, nătăroaice a. şi f. (femeie) prostănacă, toantă, neghioabă, nătărăucă: *eram nătăroaică pe lîngă dînsul.* NEGR. [*Nătărău* + *-oaică*].

nătăvălă, nătăvale f. (reg.) matahală, namilă. [De la *tăvăli;* cf. *nătăvălos*].

nătăvălós, ~şi, nătăvăloásă, ~e a. (reg.) mătăhălos, mare; (p.ext.) grosolan: *abia pot păşi prin zăpada nătăvăloasă.* POP. [*Nătăvală* + *-os*].

nătimós, ~şi, nătimoásă, ~e a. (reg.) mătăhălos: *nu c-ar fi fost urît, dar era nătimos şi năvligă.* SOR. [*Natimă* + *-os*].

nătíng, ~gi, nătîngă, ~ge a. şi m., f. **1.** (persoană) fără inteligenţă, mărginită; neghiob, prostănac, nebleznic: *înţelege-mă, fiinţă nătîngă!* AL.; *amîndoi slabi la minte, deşi nu tocmai nătîngi, trăiau retraşi.* GHEŢIE; **2.** (persoană) neîndemînatică, stîngace: *tu-n leagăn tot cu mîna stîngă mi-ai dat să sug, de-aceea sînt nătîngă.* COŞB.; **3.** (persoană) îndărătnică; încăpăţînat; supărăcios: *măi, măi, că nătîng mai eşti ..., cît un catîr şi jumătate.* AL. // a. fără sens, fără rost; prostesc: *se duse cale lungă şi nătîngă.* FIL.; *o frică nătîngă îi rodea inima.* REBR. // f. (reg.; mai ales artic.) numele unui dans popular moldovenesc; melodia acestui dans: *că-s voinic şi joc nătînga, şi la dreapta şi la stînga.* POP. [Din sl. *netengŭ* „leneş"].

nătîngí, nătîngesc vb. (refl.) **1.** (rar) a deveni nătîng; a se prosti; **2.** (pop.) a se încăpăţîna; a se îndîrji, a se înverşuna: *Vasile Baciu se nătîngea în tăcere.* REBR. [De la *nătîng*].

nătîngíe, nătîngii f. **1.** lipsă de inteligenţă, de pricepere; (p.ext.) faptă, vorbă, atitudine de om nătîng; prostie, neghiobie: *cum m-am luat eu după nătîngiile tale?* REBR.; **2.** încăpăţînare; înverşunare: *cu toată nătîngia sa, am silit pe grădinarul meu să-mi răsădească de tot soiul de flori.* NEGR. [*Nătîng* + *-ie*].

nătîntóc, ~ci, nătîntoácă, ~ce a. şi m., f. (înv. şi reg.) nătîng, nătărău: *n-avusei minte ... să nu întind vorbă cu un nătîntoc ca tine.* POP. [Et. nec.; cf. *nătîng*].

nătrăpás m. v. matrapaz.

nătrúţ, ~i, nătruţă, ~e a. (reg.) nătărău; zăpăcit; nebun. [Et. nec.; cf. *nătărău*].

năúc, ~ci, năucă, ~ce a. şi m., f. **1.** (înv. şi pop.) (om) nătîng, prost: *da căciula de ce ţi-o ţii pe cap dinaintea mea, năucule?* AL.; **2.** (om) buimăcit, ameţit (de emoţie, de durere etc.); zăpăcit, aiurit, uluit: *el sta năuc şi nu credea.* COŞB.; *în faţa versurilor lui Barbu am rămas ... năuc.* GHEŢIE. // a. care trădează buimăceală, zăpăceală, perplexitate: *cu privirea năucă.* DELAVR. [Din sl. *neukŭ*].

năuceálă, năuceli f. **1.** starea omului năuc; năucire, năucie, aiureală, buimăceală, zăpăceală: *ieşi din năuceală.* ST.; **2.** (med.; pop.) ipohondrie. [*Năuci* + *-eală*].

năucí, năucesc vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină năuc; a (se) prosti; a (se) zăpăci, a (se) buimăci; a (se) ului: *un adevăr ne-ar năuci cu lumina lui orbitoare.* PR. [De la *năuc*].

năucíe f. (rar) prostie, tîmpenie; năuceală. [*Năuc* + *-ie*].

năucíre, năuciri f. faptul de a (se) năuci; năuceală. [V. *năuci*].

năucít, ~ţi, năucită, ~e a. ameţit (de emoţie, de durere etc.), buimăcit; dezorientat, zăpăcit, uluit: *Victor ascultă năucit capetele de acuzare.* GHEŢIE. [V. *năuci*].

năucitór, ~i, năucitoáre a. care năuceşte sau poate năuci: *zgomot năucitor.* [*Năuci* + *-tor*].

năúntru adv. v. înăuntru.

năút m. **1.** plantă din familia leguminoaselor, cu flori liliachii sau albe, ale cărei seminţe, asemănătoare cu boabele de mazăre, sînt comestibile; mazăre-turcească (*Cicer arietinum*): *foaie verde de năut.* POP.; **2.** (p. restr.) seminţele acestei plante, folosite ca atare sau ca înlocuitor de cafea: *farfurii cu migdale ... şi cu năut prăjit.* FIL.; *ciorbă de găină ... cu nohot.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **năhut, nohot**). [Din turc. *nohud,* bulg. *nahut, nohut*].

năutíu, ~ii, năutie, ~li a. de culoarea seminţelor de năut; galben-deschis: *pantaloni nohutii largi.* GHICA; *zăbranicul unei dantele năutii.* DELAVR.; (şi: (înv. şi reg.) **nohutiu**). [*Năut* + *-iu*].

năvăl n. v. năvală.

năválă, năvale f. **1.** faptul de a năvăli, de a se repezi la cineva; (spec.) atac neaşteptat, asalt: *scăpase de o năvală duşmănească.* NEGR.; a **da năvală,** a năvăli, a se îmbulzi: *tătarii ca zăvozii pe dînsul dau năval.* AL.; *au dat năvală ca muştele la miere.* GHEŢIE; **2.** grabă, iuţeală; fugă: *corăbii ... cu*

năvală le-ntorc și le-ncarcă. COȘB.; **3.** (reg.) tărie, forță: *năvala vîntului e atît de puternică.* MAT.; **4.** izbucnire, răbufnire; revărsare abundentă (și violentă): [albia] *la o năvală a apelor se preface în fluviu.* CĂL.; **5.** faptul de a se îngrămădi (în grabă) undeva; mulțime de ființe, de obiecte (în mișcare); înghesuială; îmbulzeală: *toată năvala asta de oameni ce te aplaudă mă supără.* NEGR.; (fig.) *atîta năvală de gesturi narative ... dau nuvelelor un aer obscur.* CĂL. // adv. în chip năvalnic: *toți din casă sar năvală la fereastră.* CAR.; (și: (înv. și reg.) **năval**). [De la ***năvăli***].

năválnic, ~ci, năvalnică, ~ce a. și adv. **1.** impetuos, furtunos, aprig; strașnic, cumplit: *murmurai răgușit de o furie năvalnică.* PR.; *Victor scăpă din îmbrățișarea năvălnică a fetei.* GHEȚIE; **2.** rapid și cu forță: *pîraiele vin năvalnice.* SAD. // m. (bot.) **1.** specie de ferigă cu frunze late în formă de lance dispuse în rozetă, lucitoare, amare la gust, folosită în medicina populară, în farmece, descîntece etc.; limba-cerbului, limba-vecinei, limba-vacii, scolopendră[2] (*Scolopendrium vulgare*); **2.** (reg.) ferigă (*Polystichum filix mas*); **3.** (reg.) odolean (*Valeriana officinalis*). [***Năvală*** + *-nic*].

năvădí, năvădesc vb. (tr.) a trece, la războiul de țesut, firele urzelii prin ițe și spată, în ordinea cerută de modelul țesăturii: *le împletește, nevedește.* AL.; [sumanele] *să le nividească și să înceapă a le țese din nou.* CR.; (și: (reg.) **navădi, nevedi, nividi**). [Din sl. ***navoditi***].

năvădíre, năvădíri f. acțiunea de a năvădi și rezultatul ei; năvădit. [V. ***năvădi***].

năvădít, năvădituri n. năvădire: *trebuia s-ajut acasă: la tras în pieptănuși, la nevedit.* CR.; (și: **nevedit**). [V. ***năvădi***].

năvălí, năvălesc vb. (intr.) **1.** a se repezi la cineva; a se năpusti asupra cuiva sau undeva cu intenții agresive; a năbuși, a tăbărî; (spec.) a invada, a cotropi: *ce dracu, au năvălit turcii?* PR.; *cine știe din care parte poate năvăli moartea!* VIERU; **2.** a se repezi într-o anumită direcție, undeva; a veni sau a fugi în grabă la cineva sau de undeva; a da buzna: *dă brînci ușii și năvălește înăuntru.* CAR.; *de pretutindeni năvăliră în curte argații.* GAL.; **3.** a se îngrămădi, a se îmbulzi: *toți provincialii ... năvălesc la dînsul.* NEGR.; **4.** a se revărsa în cantitate mare, cu repeziciune și forță; a irupe: *năvălesc apele;* **5.** a se aduna, a se strînge sîngele într-o parte a corpului, înroșind-o: *sîngele îi năvăli în obraji.* GHEȚIE. [Din sl. ***navaljati***].

năvălíre, năvăliri f. acțiunea de a năvăli și rezultatul ei; (spec.) invazie, cotropire: *năvălirile dușmanilor.* BĂLC. [V. ***năvăli***].

năvălítor, ~i, năvălítoare a. și m., f. (persoană, armată etc.) care năvălește; agresor, invadator, năvrap, năvrăpitor: *românii s-au retras din fața năvălitorilor.* [***Năvăli*** + *-tor*].

năvălnicíe, năvălnicii f. (rar) pornire năvalnică; impetuozitate: *se potolise neastîmpărul copilăresc și năvălnicia adeseori sălbatică.* SL. [***Năvalnic*** + *-ie*].

năvîrlíi f. pl. (reg. și fam.) convulsii epileptice; (p.ext.) toane, năbădăi: *femeia are năvîrlii grozave.* CAR.; *pe armăsar îl apucase năvîrliile din senin.* VOIC. [Cf. bulg. ***navărleja se,*** ucr. ***naverle,*** sb. ***navrlje***].

năvîrlíos, ~și, năvîrlioásă, ~e a. (reg.) apucat de convulsii epileptice; (p. ext.) furios, năbădăios: *lumea era năvîrlioasă.* [***Năvîrlii*** + *-os*].

năvlég, ~gi, năvleágă, ~e a. și m., f. (reg.) (om) nătîng; (om) bădăran: *se amestecă în vorbă Dumitrache năvlegul.* ST. // f. epitet pentru o persoană proastă, nătîngă; loază: *Ioana ... trăise numai rău cu năvligă-al ei.* SOR.; (și: **năvlig**). [Et. nec.].

năvlíg a. și m., f. v. **năvleg.**

năvód, năvoade n. plasă de pescuit de dimensiuni mari, cu care se adună peștele de pe suprafețe întinse de apă: *năvodul fusese urzit nod cu nod, ochi cu ochi de singurele mîini ale pescarului îndrăzneț.* ARG.; *năvodul iese cu o încărcătură enormă.* CĂL.; (și: (înv. și reg.) **nevod**). [Din sl. ***nevodŭ***].

năvodár, năvodari m. **1.** pescar cu năvodul: *adunînd pe toți năvodarii.* ISP.; **2.** lucrător care face sfori, frînghii, plase de pescuit; **3.** pasăre de baltă, cu picioare lungi, cu pene albe și negre, cu ciocul încovoiat în sus (*Recurvirostra avosetta*); (și: (reg.) **nevodar**). [***Năvod*** + *-ar*].

năvodí, năvodesc vb. (tr.) a pescui cu năvodul. [De la ***năvod***].

năvodíre, năvodíri f. acțiunea de a năvodi și rezultatul ei. [V. ***năvodi***].

năvoloácă, năvoloace f. (reg) miriște prășită în care se seamănă grîu de toamnă fără să se fi arat înainte; procedeul de a însămînța în acest mod. [Din ucr. ***navolok***].

năvráp, năvrapi m. pedestraș în armata neregulată a Imperiului otoman; (p.ext.) năvălitor, jefuitor: *turcii ... au slobozitu năvrapii săi, de au prădat toată țara.* UR.; *a venit la domnie dinspre miazăzi, cu navrapi și subași otomani.* SAD.; (și: **navrap**). [Din sl. ***navrapŭ*** „jaf"].

năvrăpí, năvrăpesc vb. (înv.; intr.) a năvăli, a se năpusti; a da iama: *dulăul ... să nu năvrăpească.* CANT. [Din sl. ***navrapiti***].

năvrăpítor, năvrăpitori m. (înv.) năvălitor; agresor: *împotriva năvrăpitoriului Balduin, biruitoare arme au purtat.* CANT. [***Năvrăpi*** + *-tor*].

năzár, năzaruri n. (reg.) năzărire; spaimă; nărav; **cu nazar,** (despre cai) fricos, sperios; nărăvaș; (și: **nazar**). [De la ***năzări***].

năzárnic, ~ci, năzarnică, ~ce a. (reg.) căruia i se năzare; bănuitor, temător: *fată, năzarnică mai ești!* C. [***Năzări*** + *-nic*].

năzátic, ~ci, năzatică, ~ce a. (reg.; despre cai) sperios. [***Naz*** + *-atic*].

năzăreálă, năzăreli f. năzărire; sperietură: *împreunînd năzăreala gîndului și basmului cu lumea.* ARG. [***Năzări*** + *-eală*].

năzări, năzăresc vb. **1.** (pop.; tr.) a vedea confuz (de departe); a întrezări, a zări: *osteniți și însetați ... năzăriră o fată mare care cînta.* POP.; **2.** (refl. și intr.) a se arăta vederii (pentru scurt timp); a se ivi: *mi se tot năzăreau pe după huciuri turbane și fesuri turcești.* C.L.; **3.** (refl. impers.) a i se părea cuiva că vede, că aude etc. ceva; a-și închipui; a i se năluci: *li se năzare nu știu ce.* NEGR.; *mi s-a năzărit că-i aud vocea în încăperea alăturată.* GHEȚIE; **4.** (refl.) a-i veni o idee ciudată, curioasă, un capriciu etc.: *tînărului ... i s-a năzărit să-și vadă iubita.* CĂL.; *se ducea la institut după cum i se năzărea.* GHEȚIE; **5.** (intr.) a-i veni în minte: *să scrii din ce-ți năzare.* ARG.; **6.** (înv.; refl.; despre cai) a se speria; a prinde frică. [Din sl. ***nazirati***].

năzăríre, năzăriri f. faptul de a i (se) năzări cuiva ceva; năzăreală, năzăritură; (concr.) apariție, închipuire, nălucire, vedenie: *avusese o năzărire.* [V. ***năzări***].

năzăritúră, năzăriturí f. (înv. și pop.) năzărire: *crezi în fleacuri; îți faci singură năzăriturí.* C. [***Năzări*** + *-tură*].

năzbîtie, năzbîtii f. **1.** poznă, ștrengărie; glumă, ghidușie; farsă: *cîte alte bazaconii și năzbutii.* CR.; *face năzbîtii ca toți copiii.* CĂL.; **2.** bazaconie: *cum să cred o asemenea năzbîtie?* PR.; (și: **năzbutie**). [Cf. sl. ***sŭbytije*** „întîmplare", ucr. ***nezbutnyĭ***, „care nu se poate întîmpla", rus. ***nesbîtnîĭ***].

năzbîtíos, ~și, năzbîtioásă, ~e a. **1.** care face năzbîtii: *este un copil tare năzbîtios;* **2.** care conține o năzbîtie; care este făcut de un om glumeț, poznaș: *povestire năzbîtioasă.* [***Năzbîtie*** + *-os*].

năzbútle f. v. **năzbîtie.**

năzdrăvăn, ~i, năzdrăvană, ~e a. **1.** (în basme) înzestrat cu însușiri, cu puteri miraculoase: *calul lui Făt-Frumos e năzdrăvan, vorbește cu eroul și-l povățuiește în toate faptele sale; tovarăși năzdrăvani ca Frînge-Lemne, Sfarmă-Piatră, îl ajută pe Făt-Frumos în grelele sale isprăvi;* **2.** magic, fermecat: *ocheanul îi era năzdrăvan.* ISP.; **3.** care iese din comun; minunat, extraordinar (de frumos, interesant etc.): *le povestește pățanii năzdrăvane.* REBR.; **4.** foarte priceput, deosebit de iscusit, de dibaci: *feciorul i-a adus ... o torcătoare atît de năzdrăvană.* POP.; **5.** care se ține de năzbîtii; poznaș, glumeț, ghiduș: *acest bătrîn cu minte și năzdrăvan la vorbă.* VLAH. // m. (pop.) fermecător, vrăjitor: *s-a-ntîlnit ... cu năzdrăvanul.* POP.; (și: **nezdravăn**). [***Ne-*** + ***zdravăn***].

năzdrăvănie, năzdrăvănii f. **1.** (în basme) puterea, darul sau fapta unei ființe năzdrăvane: *cu ce drag urmăream toate năzdrăvăniile din poveștí!* GANE; **2.** faptă extraordinară, de necrezut; minunăție, ciudățenie: *mama ... era vestită pentru năzdrăvăniile sale.* CR.; *pe lîngă alte năzdrăvănii, cînta cu cuțitul în dinți.* PR.; **3.** glumă, poznă, ștrengărie; năzbîtie: *se obișnuiseră de mult cu năzdrăvăniile Carlei.* GHEȚIE; **4.** șiretlic, vicleșug: *vulpoiul, rumegînd în mintea lui alte năzdrăvănii.* OD.; **5.** (la *pl.*) **Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea,** colecție de anecdote traduse din turcește de Anton Pann (1853); (și: (înv. și reg.) **nezdrăvănie**). [***Năzdrăvan*** + *-ie*].

năzuí, năzuiesc și (pop.) **năzui** vb. 1. (intr.) a tinde către ceva; a aspira, a rîvni, a ținti: *nu a încetat să năzuiască la domnie.* BOL.; *năzuim ... spre considerațiuni filozofice ... mult mai abstracte.* BL.; **2.** (înv. și pop.; intr.) a se îndrepta spre ..., a ținti să ajungă la ...: *Vasilie Vodă au lăsat calea pre care veniseră și direpț la Brăila au năzuit.* COSTIN; **3.** (reg.; intr. și refl.) a se strădui, a se trudi; a încerca; a se încumeta: *cum năzuiau să iasă, cum se puneau muscalii pe ei cu tunurile.* SAD.; *el se năzuiește a vorbi întocmai ca regățenii.* GHEȚIE; **4.** (înv.; intr.) a se încrede în ajutorul cuiva; a recurge, a apela la sprijinul, la bunăvoința cuiva; a nădăjdui: *unii se dau prinși la dușman, la mila lui năzuiesc.* NEGR.; (și: (reg.) **nizui**). [Et. nec.; cf. magh. ***néz***].

năzuínță, năzuințe f. tendință spre ceva; aspirație; dorință vie; năzuire: *năzuințele se potolesc într-un scaun de parlament și cu o sinecură.* ARG.; *năzuința cea mai mare a lui ... a fost de a scrie nuvelă și roman.* CĂL. [***Năzui*** + *-ință*].

năzuíre, năzuiri f. (rar) acțiunea de a (se) năzui; dorință, aspirație, năzuință: *solul se întoarse cu bogate daruri și cu înalte năzuiri.* OD. [V. ***năzui***].

năzuít, ~ți, năzuită, ~e a. (rar) mult dorit, rîvnit (cu ardoare): *să-l așeze pe scaunul năzuit al Moldovei.* OD. [V. ***năzui***].

năzurós, ~și, năzuroásă, ~e a. **1.** care face nazuri, care are toane; capricios, mofturos: *cei mai mulți erau năzuroși, tembeli și deșuchiați.* ISP.; *dumneaei e năzuroasă și trîntește ușa în nas la toți candidații.* GHEȚIE; **2.** (rar; despre cai) care se sperie repede; sperios. [***Nazuri*** (pl. de la *naz*) + *-os*].

ne- element de compunere cu sens negativ și privativ, corespunzînd lui *in-* din neologisme (ex.: *in-acceptabil – ne-admis, in-separabil – ne-despărțit*). [Din sl. ***ne-***].

nea[1] f. (înv. și reg.; astăzi poetic) zăpadă: *dealul pare ... un mare mușuroi de cîrtițe sub nea.* PETR.; *cîndu-i negură și nea, atuncea caii să ia.* POP.; (fig.) *te-albește prima nea ușoară, n-o tăinui pe sub năframă.* VIERU; **de nea,** alb strălucitor: *fața ta de nea.* EM.; (și: **neauă**). [Lat. ***nix, nivis***].

nea[2] m. v. **nene.**

nea[3] interj. (adesea repetat) strigăt cu care se cheamă, se alungă, se îndeamnă diferite animale domestice: *ţibă! Hormuz; ... nea! Zurzan; daţi-vă-n laturi, cotarle!* CR. [Cf. ***na***].

neabătút, ~ţi, neabătută, ~e a. **1.** (înv.) care nu se abate, care nu poate fi abătut din drum: *plecarea către înălţimea dumnezeirii cea neabătută.* MINEIUL; **2.** (*fig.*) care nu se abate de la un principiu, de la o normă etc.; consecvent, ferm, intransigent; care denotă asemenea calitate: *era recunoscută fermitatea lui neabătută.* [*Ne-* + ***abătut***].

neabíl, ~i, neabilă, ~e a. neîndemânatic; inabil: *este impulsiv şi neabil.* [*Ne-* + ***abil;*** cf. fr. ***non-habile***].

neabonát, ~ţi, neabonată, ~e a. care nu beneficiază de un abonament: (subst.) *au fost amendaţi cei neabonaţi.* [*Ne-* + ***abonat;*** cf. fr. ***non-abonné***].

neabordábil, ~i, neabordabilă, ~e a. inabordabil; (p.ext.) inaccesibil: *subiect neabordabil; terenuri neabordabile.* [*Ne-* + ***abordabil;*** cf. fr. ***inabordable***].

neacadémic, ~ci, neacademică, ~ce a. **1.** care nu ţine de academie sau de academism: *reviste neacademice*; **2.** lipsit de solemnitate, de convenţionalism: *limbaj neacademic.* [*Ne-* + ***academic***; cf. engl. ***non-academic***].

neaccentuát, ~ţi, neaccentuată, ~e a. fără accent: *vocală neaccentuată.* [*Ne-* + ***accentuat***].

neacceptábil, ~i, neacceptabilă, ~e a. inacceptabil: *concluzie neacceptabilă.* [*Ne-* + ***acceptabil;*** cf. fr. ***inacceptable***].

neacceptáre, neacceptări f. refuz de a accepta; inacceptare, respingere: *neacceptarea unor idei.* [*Ne-* + ***acceptare***].

neacceptát, ~ţi, neacceptată, ~e a. care nu este acceptat, admis; respins: *autorii neacceptaţi într-o epocă, dacă sînt realmente valoroşi ... capătă mai tîrziu favoarea publicului.* CĂL. [*Ne-* + ***acceptat***].

neaccidentát, ~ţi, neaccidentată, ~e a. **1.** care a ieşit nevătămat dintr-un accident: *pasager neaccidentat;* **2.** care nu prezintă neregularităţi, obstacole: *drum neaccidentat.* [*Ne-* + ***accidentat***].

neacidulát, ~ţi, neacidulată, ~e a. care nu conţine acid: *apă minerală neacidulată.* [*Ne-* + ***acidulat***].

neacoperít, ~ţi, neacoperită, ~e a. **1.** lipsit de acoperiş, de protecţie: *terasă neacoperită;* **2.** fără capac: *oale neacoperite;* **3.** (fig.) fără acoperire (legală); nejustificat, descoperit: *decizie neacoperită.* [*Ne-* + ***acoperit***].

neacordát, ~ţi, neacordată, ~e a. **1.** care nu este în acelaşi caz, număr, gen şi persoană cu termenul determinat; **2.** care nu a fost atribuit: *premiu neacordat;* **3.** dezacordat, discordat: *pian neacordat.* [*Ne-* + ***acordat***].

neacreditát, ~ţi, neacreditată, ~e a. care nu a obţinut acreditarea, care nu este acreditat: *ziarişti neacreditaţi la congres.* [*Ne-* + ***acreditat***].

neactív, ~i, neactivă, ~e a. lipsit de activitate; inactiv, pasiv, leneş: *om neactiv; vulcan neactiv.* [*Ne-* + ***activ;*** cf. fr. ***inactif***].

neactivitáte, neactivităţi f. inactivitate; pasivitate: *se complace în neactivitate.* [*Ne-* + ***activitate;*** cf. fr. ***non-activité***].

neactuál, ~i, neactuală, ~e a. inactual, depăşit: *teorii neactuale.* [*Ne-* + ***actual***].

neadaptábil, ~i, neadaptabilă, ~e a. inadaptabil: *fiinţă neadaptabilă.* [*Ne-* + ***adaptabil***].

neadaptabilitáte f. inadaptabilitate; nepotrivire, neconcordanţă: *situaţia, dintr-o regretabilă neadaptabilitate, a fost socotită ... o simplă criză.* BL. [*Ne-* + ***adaptabilitate***].

neadaptáre, neadaptări f. neputinţă de adaptare: *neadaptarea lui la carte ... intră în aspectele indolenţei meridionale.* CĂL.; *neadaptare la mediu.* [*Ne-* + ***adaptare***].

neadaptát, ~ţi, neadaptată, ~e a. inadaptat; neacomodat: *plante neadaptate; mecanism neadaptat.* [*Ne-* + ***adaptat***].

neadecváre, neadecvări f. inadecvare, nepotrivire: *neadecvarea termenilor.* [*Ne-* + ***adecvare***].

neadecvát, ~ţi, neadecvată, ~e a. nepotrivit, necorespunzător; inadecvat: *ţinută neadecvată.* [*Ne-* + ***adecvat***].

neademenít, ~ţi, neademenită, ~e a. (rar) care nu se lasă ademenit sau influenţat; incoruptibil, integru: *se nimerise un director tipicar şi neademenit.* VLAH. [*Ne-* + ***ademenit***].

neaderént, ~ţi, neaderentă, ~e a. care nu aderă; inaderent: *pneuri neaderente.* [*Ne-* + ***aderent;*** cf. engl. ***non-adherent***].

neaderénţă, neaderenţe f. **1.** imposibilitate de a adera: *neaderenţă la sol;* **2.** lipsă de aderenţă la o idee sau la un partid, la o mişcare: *neaderenţa la pragmatism.* [*Ne-* + ***aderenţă;*** cf. engl. ***non-adherence***].

neadevăr, neadevăruri n. lipsă de conformitate cu realitatea; afirmaţie inexactă, falsă, mincinoasă; inexactitate, eroare; falsitate, minciună: *martor mincinos e doar cel care e pus să debiteze neadevăruri.* PR.; *oamenii politici care promovează teza falsă a existenţei unei „limbi moldoveneşti" ştiu foarte bine că rostesc sau scriu acest neadevăr în limba română.* CF. [*Ne-* + ***adevăr***].

neadevărát, ~ţi, neadevărată, ~e a. **1.** care nu e adevărat; mincinos, fals: *ştirea s-a dovedit neadevărată;* **2.** (p.ext.) amăgitor, înşelător: *să arate lucrurile omeneşti cîtu sînt de fragede şi neadevărate.* UR. [*Ne-* + ***adevărat***].

neadeverít, ~ţi, neadeverită, ~e a. nedovedit, neprobat; incert: *istoria doamnei otrăvite de Vodă pentru vina neadeverită de a-şi fi dat inima unui rob.* CĂL. [*Ne-* + ***adeverit***].

neadmisíbil, ~i, neadmisibilă, ~e a. inadmisibil: *greşeli, atitudini neadmisibile.* [*Ne-* + ***admisibil;*** cf. fr. ***inadmissible***].

neadmisibilitáte f. inadmisibilitate: *s-au primit şi încuviinţat ... toate celelalte cereri ..., precum predicarea unei cruciate contra lui Asan, ... neadmisibilitatea unui amestec sau unei invazii străine în Belgia.* EM. [*Ne-* + ***admisibilitate;*** cf. fr. ***inadmisibilité***].

neadormíre, neadormíri f. (înv. şi pop.) atenţie, grijă, veghe continuă; **cu neadormire, a)** atent, cu grijă: *să privegheze cu neadormire asupra fericirii mele.* HEL.; **b)** neîncetat, fără răgaz: *fiarele ... ziua şi noaptea păzesc cu neadormire.* ISP. [*Ne-* + ***adormire***].

neadormít, ~ţi, neadormită, ~e a. **1.** care nu doarme; treaz; (fig.) care veghează (atent); vigilent: *ca nu cumva s-o vadă neadormita soacră.* CR.; **2.** (p. ext.) neobosit, pururea în mişcare, activ; nepotolit, continuu: *prin neadormita-i stăruinţă, se obişnuiră cu toţii a-şi vorbi, ca şi cum ar fi fost din aceeaşi familie.* VLAH. [*Ne-* + ***adormit***].

neaerisít, ~ţi, nearisită, ~e a. fără aer proaspăt; stătut, închis: *un aer lînced, închis, de odaie neaerisită, te izbea de la intrare.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***aerisit***].

neafectát, ~ţi, neafectată, ~e a. lipsit de afectare; firesc: *stil neafectat.* [*Ne-* + ***afectat***].

neafiliát, ~ţi, neafiliată, ~e a. care nu este afiliat unei organizaţii, instituţii etc. [*Ne-* + ***afiliat;*** cf. fr. ***non-affilié***].

neágă f. (pop.) persoană încăpăţînată, rea: *neagă, suie-te în teleagă;* **neagă-rea**, piază rea, cobe; diavol: *mama neaga-reaua sparse mahalaua.* PANN. [Et. nec.; cf. lat. ***negat***].

neaglutinát, ~ţi, neaglutinată, ~e a. (despre materiale) ale cărui particule nu sînt lipite unele de altele prin adeziune. [*Ne-* + ***aglutinat***].

neagresiúne, neagresiuni f. principiu de drept internaţional care condamnă agresiunea în relaţiile interstatale; **pact de neagresiune**, convenţie între state care se angajează reciproc să nu utilizeze agresiunea în relaţiile dintre ele. [*Ne-* + ***agresiune;*** cf. fr. ***non-agression***].

neagresív, ~i, neagresivă, ~e a. blînd; paşnic: *individ neagresiv.* [*Ne-* + ***agresiv***].

neagresivitáte, neagresivităţi f. **1.** însuşirea de a nu fi agresiv; **2.** (rar) neagresiune. [*Ne-* + ***agresivitate***].

neagrícol, ~i, neagricolă, ~e a. **1.** care nu se foloseşte în agricultură: *teren neagricol;* **2.** care nu îşi sprijină economia cu precădere pe agricultură: *ţară, regiune neagricolă.* [*Ne-* + ***agricol;*** cf. fr. ***non-agricole***].

neajúngere, neajungeri f. (înv. şi pop.) **1.** faptul de a nu ajunge; starea a ceea ce nu este suficient; **2.** lipsă (materială); sărăcie, mizerie: *alb de vîrstă, în neajungere murind.* BOLLIAC; **3.** stare a ceea ce este necorespunzător, imperfect; nedesăvîrşire: *neajungerea limbii cu totul mă desmîntă.* B.-DEL. [*Ne-* + ***ajungere***].

neajúns[1], **neajunsuri** n. **1.** lipsă, scădere; defect, cusur: *discuţiile ... despre neajunsurile sistemei constituţionale.* CAR.; **2.** greutate, nevoie; încurcătură, nemulţumire, neplăcere: *ţi-a făcut cineva vrun neajuns?* CR. [*Ne-* + ***ajuns***[2]].

neajúns[2], **~şi, neajunsă, ~e** a. **1.** (înv.) care nu poate fi atins, egalat; extraordinar: *s-ajungă la un lucru ce-i pare neajuns.* COŞB.; **2.** (înv. şi pop.) cu o stare materială proastă; sărac: *oameni neajunşi şi scăpătaţi.* POP.; **3.** (înv. şi pop.) care nu are minte, judecată sănătoasă; prost; zăpăcit: *ah! neajunsă omenire deşartă.* B.-DEL.; **neajuns la minte** (sau **de minte, de cap**), prost; zăpăcit: *fete ... multe şi mărunte şi neajunse de minte.* POP. [*Ne-* + ***ajuns***[1]].

neajutoráre, neajutorări f. lipsă de ajutor; neputinţă; neîndemînare: *îşi bătea joc de moliciunea şi neajutorarea boierilor.* V.R. [*Ne-* + ***ajutorare***].

neajutorát, ~ţi, neajutorată, ~e a. (adesea subst.) **1.** lipsit de sprijin, de apărare: *mîntuirea celor neajutoraţi.* CONACHI; **2.** care nu este în stare să se descurce singur; nepriceput, neîndemînatic; incapabil, incompetent: *sinceritatea preţuieşte ..., dar nu-mi place că se agaţă de ea toţi neajutoraţii.* VIERU; *bătrîn şi neajutorat;* **3.** sărac, nevoiaş: *aduna neajutoraţii şi le dădea să mănînce.* [*Ne-* + ***ajutorat***].

nealcoólic, ~ci, nealcoolică, ~ce a. **1.** care nu conţine alcool: *băuturi nealcoolice;* **2.** care nu consumă băuturi alcoolice: *arabii sînt nealcoolici.* [*Ne-* + ***alcoolic;*** cf. fr. ***non-alcoolisé***].

nealiniát, ~ţi, nealiniată, ~e a. (despre state, blocuri militare etc.) care duce o politică de nealiniere; neangajat. [*Ne-* + ***aliniat;*** cf. fr. ***non-aligné***].

nealiniére, nealinieri f. refuz (sistematic) de a se conforma politicii unui stat (mare, puternic); neutralitate: *politică de nealiniere.* [*Ne-* + ***aliniere;*** cf. fr. ***non-alignement***].

nealtădátă adv. (rar) **ca nealtădată**, ca niciodată; cum nu a (mai) fost: *voi cînta ca nealtădată.* AL.; *ca nealtădată e palidă la faţă.* VLAH. [*Ne-* + ***altădată***].

nealterábil, ~i, nealterabilă, ~e a. **1.** care nu se alterează, nu se degradează; care îşi păstrează

calităţile; inalterabil: *materii nealterabile; aurul este nealterabil;* **2.** (fig.) care durează, care nu se distruge: *prietenie nealterabilă.* [*Ne-* + ***alterabil***].

nealterăre, nealterări f. faptul, calitatea de a nu (se) altera, degrada: *nealterarea unor produse este garantată.* [*Ne-* + ***alterare***].

nealterát, ~ţi, nealterată, ~e a. **1.** (despre materii organice) care nu este descompus; **2.** (fig.) care nu este denaturat, degradat: *rămăseseră ... oameni naturali, cu fondul primar nealterat.* PR.; **3.** (fon.; despre sunete) care nu s-a modificat; neschimbat. [*Ne-* + ***alterat***].

nealtoít, ~ţi, nealtoită, ~e a. care nu a fost supus altoirii: *lămîi nealtoit.* [*Ne-* + ***altoit***].

neáltul, ~ţii, nealta, ~tele pron. nehot. (rar) **ca nealtul** (sau **nealţii**), ca nimeni altul (sau alţii): *învaţă ca nealţii.* ISP. [*Ne-* + ***altul***].

neam, neamuri n. **1.** comunitate de oameni; norod, seminţie, trib, gintă: *aduse norodul după neamurile lui.* BIBLIA; **neamul omenesc,** omenirea, speţa umană: *au purtat de grije pentru mîntuirea neamului omenesc.* ANTIM; *mizeria la care neamul omenesc pare de-a pururea condamnat.* EM.; **2.** etnie; popor, norod; naţiune: *un neam european bătrîn ca şi celţii, existînd mult înaintea noroadelor venite în vale.* CĂL.; *numai dînsa ni-i stăpînă: limba neamului meu dacic.* VIERU; **de neam,** de etnie, de naţionalitate: *Scavinschi era de neam român din Bucovina.* NEGR.; **3.** generaţie: *neam cu neam urmîndu-i zborul şi sultan după sultan.* EM.; **din neam în neam,** exprimă continuitatea în timp; din generaţie în generaţie, din tată în fiu: *din neam în neam cu boii pe brazdă şi ciobani, noi sîntem ... de două mii de ani.* ARG.; **neam de neamul meu** (sau **tău, lui etc.**) ori **neam de neam,** a) din generaţie în generaţie, din tată în fiu: *neam de neamul vostru să-i stăpînească-n pace.* VLAH.; b) nimeni din familia mea: *neam de neamul meu n-a fost legat.* AL.; **4.** totalitatea persoanelor înrudite între ele (prin sînge sau prin alianţă); familie, nemenie, nemet; rudă, rudenie: *administraţiunile publice sînt împănate de neamurile puternicilor zilei.* EM.; *al dracului să fii cu tot neamul tău!* CR.; **a fi neam cu ...,** a se înrudi cu ...; **de neam (bun, mare etc.),** dintr-o familie nobilă, însemnată: *are casă frumoasă, nevastă de neam.* VLAH.; **de neam prost,** de sorginte modestă, de calitate îndoielnică, proastă: *ţinea ibovnice chipeşe, de neam prost.* GHEŢIE; **neam prost,** bădăran: *se vede că-i neam prost;* **5.** descendent, urmaş, vlăstar: *era neam de om hapsîn.* SAD.; **6.** (înv.; la pl.) familie boierească; aristocraţie: *m-aş însura să intru în neamuri.* AL.; *şi noi sîntem neamuri, adică tot boieri.* SAD.; **7.** origine (socială), obîrşie: *amorul nu cere nici neam, nici avere.* PANN; *Henţeştii ... erau de neam ţărănesc.* GHEŢIE; **a fi de neam de ...** sau **a-şi trage neamul din ...,** a fi de origine ..., a se trage din ...: *îşi trage neamul din cărturari;* **8.** soi, fel, gen, specie: *alege alt neam de peşte.* PANN; **de tot neamul,** felurit, variat: *mărăcini de tot neamul.* GHICA. // adv. (reg. şi fam.) nimic; deloc: *n-am dormit neam.* PR. [Din magh. ***nem***].

neamábil, ~i, neamabilă, ~e a. lipsit de bunăvoinţă; nepoliticos: *funcţionar neamabil.* [*Ne-* + ***amabil***].

neaméstec, (rar) **neamestecuri** n. faptul de a nu se amesteca în treburile cuiva; neintervenţie: *aprecia discreţia, neamestecul în afacerile altora.* [*Ne-* + ***amestec***].

neamíc, ~ci, neamică, ~ce a. (înv.) inamic. [*Ne-* + ***amic***].

neamţ, nemţi m. (pop.) **1.** german (sau austriac): *mi-a spus că ... nemţii fuseseră înfrînţi la Berlin.* PR.; *a fost visul meu ... să ajung odată să-i învăţ carte pe nemţi.* CF.; **a merge** (sau **a umbla**) **drept ca neamţul,** a fi beat; **a fura** (sau **a lua, a prinde**) **luleaua neamţului,** a se îmbăta; **de cînd nemţii cu coadă,** de demult; **2.** occidental; catolic sau protestant: *românul, cînd vede pe cîte cineva din neamurile apusene, ... îi zice neamţ.* ISP. [Din sl. ***němĭcĭ*** „mut"; slavii îi considerau ca muţi pe vecinii lor germani, a căror limbă nu o înţelegeau].

neanalizábil, ~i, neanalizabilă, ~e a. care nu poate fi analizat; inanalizabil: *cuvînt neanalizabil.* [*Ne-* + ***analizabil***; cf. fr. ***non-analysable***].

neanexát, ~ţi, neanexată, ~e a. **1.** care nu este alipit, alăturat, adăugat, ataşat la ceva; **2.** (despre teritorii) care nu este încorporat (prin violenţă). [*Ne-* + ***anexat***].

neangajánt, ~ţi, neangajantă, ~e a. (despre acţiuni, hotărîri etc.) care nu angajează, nu atrage, nu implică nici o obligaţie. [*Ne-* + ***angajant***].

neangajáre f. **1.** nealiniere (politică sau militară); **2.** neimplicare. [*Ne-* + ***angajare;*** cf. fr. ***non-engagement***].

neangaját, ~ţi, neangajată, ~e a. **1.** care nu are un angajament: *bărbat neangajat;* **2.** (spec.; despre state) care nu face parte din blocuri militare, politice etc.; nealiniat; **3.** (fig.) neimplicat, detaşat: *contemplare neangajată.* LIIC. [*Ne-* + ***angajat;*** cf. fr. ***non-engagé***].

neanimát, ~ţi, neanimată, ~e a. fără viaţă, neînsufleţit; inanimat: (fig.) *întrunire neanimată.* [*Ne-* + ***animat***].

neánt, (rar) **neanturi** n. **1.** (filoz.) noţiune care desemnează vidul, nonexistenţa; nefiinţă; nimic: *neantul se întinde pe spaţiuri deşerte.* EM.; *vroia ... să ne reducă la neant.* PR.; **2.** (fig.) zădărnicie; lipsă de valoare, nimicnicie: *neantul gloriei.* [Din fr. ***néant***].

neantagónic, ~ci, neantagonică, ~ce a. neantagonist. [*Ne-* + ***antagonic***].

neantagoníst, ~şti, neantagonistă, ~e a. care nu se află în antagonism, în opoziţie; neantagonic: *concepţii neantagoniste.* [*Ne-* + ***antagonist***].

neantizá, neantizez vb. (livr.; tr. şi refl.) a dispărea sau a face să dispară. [Din fr. ***néantiser***].

neantizáre, neantizări f. (livr.) faptul de a (se) neantiza: *propriul meu chip glisează către neantizare.* CRON. [V. ***neantiza***].

neantizát, ~ţi, neantizată, ~e a. **1.** transformat în neant; **2.** (fig.) dispărut fără urmă. [V. ***neantiza***].

neantropián, neantropieni m. denumire generică dată hominizilor în forma actuală (*Homo sapiens sapiens*), vii şi fosili. [Din fr. ***néanthropien***].

neáoş, ~i, neaoşă, ~e a. **1.** autohton, pămîntean, băştinaş: *om verde, român neaoş, măsurător de lume.* AL.; (subst.) *vechi neaoşi de-ai Lehiei.* AL.; **2.** de proveniență autohtonă; care aparţine poporului (simplu): *expresiuni neaoşe-româneşti.* OD.; *vorba neaoşă e împerecheată totdeauna cu cea neologică.* CĂL.; **3.** curat; pur: *fire neaoş românească;* **4.** autentic, adevărat: *port neaoş ţărănesc;* **5.** din naştere, din vocaţie; veritabil: *geambaşul neaoş hoţ.* PANN; *neaoş călăreţ.* AL.; **6.** (reg.) de soi, bun. [Et. nec.; cf. arom. ***auş*** „moş"].

neaoşísm, neaoşísme n. **1.** cuvînt, expresie cu aspect autohton, arhaic sau popular; **2.** abuz de arhaisme şi de regionalisme (în literatură). [*Neaoş* + ***-ism***].

neaoşíst, ~şti, neaoşistă, ~e a. care aparţine neaoşismului, referitor la neaoşism, care abundă în neaoşisme: *ne distraserăm noi pe seama acestui troglodit care scria versuri neaoşiste.* PR. // m., f. persoană care face abuz de neaoşisme. [*Neaoş* + ***-ist***].

neapărát, ~ţi, neapărată, ~e a. **1.** lipsit de apărare: *o ţară neapărată va pustii prea uşor.* NEGR.; **2.** care nu poate fi evitat sau omis, care rezultă în mod necesar din ceva; inevitabil, fatal; obligatoriu, necesar: *fenomene istorice fundamentale care se petrec după legi neapărate şi neînconjurate.* EM.; **3.** de care nu te poţi lipsi; indispensabil: *trebuinţă neapărată;* **a fi de** (sau **a avea**) **neapărată nevoie** (sau **trebuinţă**), a fi foarte necesar. // adv. **1.** absolut necesar, cu orice preţ; numaidecît, musai: *împrejurarea cere neapărat vreo faptă eroică.* BĂLC.; *un scriitor român ... trebuie să aibă neapărat o notă distinctivă naţională.* CĂL.; **2.** în mod sigur, precis: *Constantin, neapărat, s-a bucurat.* GAL. [*Ne-* + ***apărat***].

neapelát, ~ţi, neapelată, ~e a. (jur.) la care nu s-a introdus apel în termenul legal: *hotărîre neapelată.* [*Ne-* + ***apelat***].

neaplicábil, ~i, neaplicabilă, ~e a. inaplicabil: *măsură, dispoziţie neaplicabilă.* [*Ne-* + ***aplicabil***].

neaplicabilitáte f. lipsă de aplicabilitate sau imposibilitate de a fi pus în practică; inaplicabilitate. [*Ne-* + ***aplicabilitate***].

neapreciát, ~ţi, neapreciată, ~e a. care nu este apreciat; nepreţuit: *produs neapreciat.* [*Ne-* + ***apreciat***].

neará, nearale f. (jur.; înv.) supliment la o lege; (p. ext.) colecţie de legi; novelă[1]: *legea şi nearaua lui Leon* (a. 1753). URIC.; (şi: **nearea**). [Din gr. mod. ***nearaí***].

nearábil, ~i, nearabilă, ~e a. care nu poate fi arat: *teren nearabil.* [*Ne-* + ***arabil***].

nearanját, ~ţi, nearanjată, ~e a. **1.** care nu este pus în ordine: *bibliotecă nearanjată;* **2.** cu ţinuta, cu vestimentaţia neîngrijită; neglijent: *s-a prezentat prost îmbrăcată, nearanjată;* **3.** fără un rost în viaţă: *copii nearanjaţi.* [*Ne-* + ***aranjat***].

nearát, ~ţi, nearată, ~e a. care nu a fost arat: *cîmpuri nearate.* [*Ne-* + ***arat***[1]].

neareá f. v. **neara.**

neargăsít, ~ţi, neargăsită, ~e a. (despre piei, blănuri) care nu este argăsit. [*Ne-* + ***argăsit***].

nearmoniós, ~şi, nearmonioásă, ~e a. care nu are armonie[1], ale cărui părţi nu formează un tot închegat, echilibrat: *cor nearmonios.* [*Ne-* + ***armonios***].

nearomát, ~ţi, nearomată, ~e a. fără aromă: *prăjitură nearomată.* [*Ne-* + ***aromat***[2]].

neárs, ~şi, nearsă, ~e a. care nu a fost supus unui tratament termic: *această groapă ... a fost căptuşită cu cărămizi nearse.* GAL. [*Ne-* + ***ars***].

nearticulát, ~ţi, nearticulată, ~e a. **1.** emis fără participarea coardelor vocale; (p. ext.) pronunţat neclar, îngăimat: *strigăt nearticulat;* **2.** care nu foloseşte sunete articulate: *limbaj nearticulat;* **3.** care nu este însoţit de articol (hotărît): *substantiv nearticulat;* **4.** lipsit de articulaţii: *animale nearticulate;* **5.** (despre sisteme tehnice) ale cărui elemente componente nu sînt legate prin articulaţii. [*Ne-* + ***articulat***].

neartificiál, ~i, neartificială, ~e a. natural; firesc: *joc scenic neartificial.* [*Ne-* + ***artificial***].

neartístic, ~ci, neartistică, ~ce a. **1.** care nu aparţine artei: *limbajul neartistic;* **2.** care nu corespunde principiilor estetice; fără valoare artistică. [*Ne-* + ***artistic***].

neascultáre f. nesupunere, insubordonare; indisciplină: *pedepsit pentru neascultare.* [*Ne-* + ***ascultare***].

neascultátor, ~i, neascultătoáre a. (adesea subst.) care nu ascultă; nesupus; (p. ext.) rău, obraznic: *pe cei fudui şi neascultători ... îi dăm afară.* MAT.; *copil neascultător.* [*Ne-* + ***ascultător***].

neascúns, ~şi, neascunsă, ~e a. făţiş, manifest, vădit: *mă privise de la început cu o ostilitate neascunsă.* PR. [*Ne-* + *ascuns*[1]].

neascuţít, ~ţi, neascuţită, ~e a. care nu taie (bine); fără vîrf, rotunjit: *cuţit neascuţit.* [*Ne-* + *ascuţit*].

neasemănáre, neasemănări f. lipsă de asemănare; deosebire, diferenţă: *neasemănările dintre oameni fac lumea interesantă.* [*Ne-* + *asemănare*].

neasemănát, ~ţi, neasemănată, ~e a. (adesea adv.) care nu poate fi asemănat cu nimic; fără seamăn; neasemuit, incomparabil, inegalabil, unic: *neasemănaţi viteji.* VLAH.; *e însă neasemănat mai greu să pui în evidenţă ... unitatea stilistică.* BL. [*Ne-* + *asemănat*].

neasemuít, ~ţi, neasemuită, ~e a. şi adv. neasemănat: *îşi spusese replica ei cu un neasemuit orgoliu.* PR.; *neasemuită frumuseţe.* [*Ne-* + *asemuit*].

neasigurát, ~ţi, neasigurată, ~e a. care nu este asigurat; care nu este pus la adăpost de pericol: *a plecat lăsînd casa neasigurată.* [*Ne-* + *asigurat*].

neasimilábil, ~i, neasimilabilă, ~e a. care nu poate fi asimilat (uşor); inasimilabil: *aliment, produs neasimilabil.* [*Ne-* + *asimilabil*].

neasimilát, ~ţi, neasimilată, ~e a. **1.** care nu este asimilat prin metabolism; **2.** (despre idei, cunoştinţe etc.) care nu a fost însuşit, aprofundat; **3.** care nu a fost introdus în fabricaţie: *produse neasimilate.* [*Ne-* + *asimilat*].

neastîmpăr n. faptul de a fi neastîmpărat; starea celui neastîmpărat; nelinişte, agitaţie, nerăbdare: *o nerăbdare ... se vedea în neastîmpărul lor.* OD.; *se potolise neastîmpărul copilăresc ... şi fata ei era aşezată.* SL.; **cu neastîmpăr**, cu nervozitate: *începe a se învîrti prin casă cu neastîmpăr.* CR. [*Ne-* + *astîmpăr*].

neastîmpărát, ~ţi, neastîmpărată, ~e a. **1.** care nu are astîmpăr; neliniştit, agitat, nepotolit; nervos: *părea neastîmpărat, vorbea singur.* NEGR.; **2.** (p. ext.) zburdalnic, zvăpăiat; obraznic: *eu creşteam ... şi ... mă făceam tot mai neastîmpărat.* CR.; **3.** care exprimă vioiciune; jucăuş: *privire neastîmpărată;* (fig.) *o luminiţă neastîmpărată îi juca în fundul ochilor.* GHEŢIE. [*Ne-* + *astîmpărat*].

neaşezáre, neaşezări f. **1.** (înv.) tulburare; neînţelegere; răzvrătire: *unde e rîvnire şi prigonire, acolo e neaşezare şi tot lucrul defăimat.* BIBLIA; *iernaseră tătarii fărîmînd, spîrcuind, urmînd după dînşii răutăţile prădăciunilor leşeşti, foametea neaşezării şi ciuma.* SAD.; **2.** faptul de a fi sau de a face să fie neaşezat, tulbure, nesigur: *o explicaţie superficială ar putea invoca neaşezarea tranziţiei.* PATAP. [*Ne-* + *aşezare*].

neaşezát, ~ţi, neaşezată, ~e a. (înv.) **1.** care (încă) nu s-a stabilit nicăieri; nomad; (p. ext.) fără rost: *au pierit mai de tot fiind ei nişte oameni neaşezaţi.* NEC.; **2.** neliniştit; turbulent; nesupus, răzvrătit: *această ţară mişcătoare şi neaşezată.* UR.; **3.** tulbure, nesigur, zbuciumat: *am aflat de războaiele şi timpurile neaşezate care sînt la Moldova.* SAD. [*Ne-* + *aşezat*[1]].

neaşteptát[1]**, ~ţi, neaşteptată, ~e** a. (adesea adv.) **1.** la care nu te aştepţi, care vine prin surprindere; neprevăzut, subit, brusc: *o împrejurare neaşteptată vine să mă împiedice de la îndeplinirea cuvîntului ce v-am dat.* CAR.; *o lume paradoxală, în care se petrec fenomene neaşteptate.* PLEŞU; **2.** care este peste aşteptări (de bun, de frumos etc.); nesperat: *aşa de nimerită şi neaşteptată alegere.* ISP. [*Ne-* + *aşteptat*].

neaşteptát[2] n. **pe neaşteptate**, fără să te aştepţi; deodată, inopinat: *pe neaşteptate se apucă să rîdă.* GHEŢIE. [*Ne-* + *aşteptat*].

neatacábil, ~i, neatacabilă, ~e a. care nu poate fi atacat, contestat; inatacabil: *hotărîre neatacabilă.* [*Ne-* + *atacabil*].

neataşábil, ~i, neataşabilă, ~e a. **1.** care nu poate fi ataşat; **2.** (fig.) nesociabil: *e o fiinţă neataşabilă.* [*Ne-* + *ataşabil*].

neatént, ~ţi, neatentă, ~e a. **1.** (adesea adv.) care nu este atent; (p. ext.) distrat, absent: *deşi maestru în echitaţie, se comportă neatent şi căzu.* GHEŢIE; **2.** care manifestă, care denotă lipsă de interes, indiferenţă: *cugetele mele* [sînt] *din ce în ce mai neatente la înfăţişările din lumea aceasta.* GAL.; **3.** lipsit de curtoazie; nepoliticos: *ai fost neatent cu domnişoara.* [*Ne-* + *atent*].

neatenţie f. **1.** lipsă de atenţie; nebăgare de seamă: *căzuse din neatenţie într-o groapă.* GHEŢIE; **2.** atitudine, gest etc. care vădeşte lipsă de consideraţie faţă de cineva: *mica neatenţie îl leză profund;* (şi: (înv.) neatenţiune). [*Ne-* + *atenţie*].

neatenţiúne f. v. neatenţie.

neatestát, ~ţi, neatestată, ~e a. **1.** care nu este atestat (în scris): *cuvînt neatestat;* **2.** care nu este confirmat în grad, în funcţie: *personal neatestat.* [*Ne-* + *atestat*].

neatíns, ~şi, neatinsă, ~e a. **1.** care nu a fost atins de nimeni sau de nimic; care nu a fost utilizat de nimeni, la care nu s-a lucrat: *caierul ... şi suveica stativelor ... stau părăsite şi neatinse.* NEGR.; **2.** din care nu s-a luat nimic; intact, întreg: *lăsă mîncarea aproape neatinsă.* AG.; *sumă neatinsă;* **3.** (fig.) care n-a suferit nici o schimbare, nici o degradare: *uraganul de prefaceri ... a lăsat neatinse prejudecăţile.* PAP.-B.; *reputaţie neatinsă;* **4.** (fig.) neprihănit; cast: *sînt ca o fecioară neatinsă şi nesilită.* UR.; **5.** impalpabil; inaccesibil: *culmi neatinse.* [*Ne-* + *atins*].

neatîrnáre, neatîrnări f. (astăzi rar) independenţă (politică); autonomie: *moldovenii îşi apără ţara şi neatîrnarea lor.* AL.; *avem misiunea de a cîştiga dreptul acestui neam la libertate şi neatîrnare.* GHEŢIE. [*Ne-* + *atîrnare*].

neatîrnát, ~ţi, neatîrnată, ~e a. (astăzi rar) independent; autonom: *colegiile neatîrnate de pîn-acum se desfiinţează.* EM.; *ţările româneşti se declaraseră neatîrnate.* TUD. [*Ne-* + *atîrnat*].

neáuă f. v. nea[1].

neauténtic, ~ci, neautentică, ~ce a. care nu e autentic; fals: *semnătură neautentică.* [*Ne-* + *autentic*].

neautenticitáte f. lipsă de autenticitate. [*Ne-* + *autenticitate*].

neautorizát, ~ţi, neautorizată, ~e a. **1.** care nu este autorizat, împuternicit, îndreptăţit (să facă, să spună etc. ceva): *persoană neautorizată;* **2.** care nu a primit o autorizaţie: *s-au demolat construcţiile neautorizate.* [*Ne-* + *autorizat*].

neauzít, ~ţi, neauzită, ~e a. de care nu s-a mai auzit; extraordinar, din cale afară: *vestit ... pentru bunătatea ... şi milostivirea lui cea neauzită.* CR. [*Ne-* + *auzit*].

neavenít, ~ţi, neavenită, ~e a. (jur.) **nul şi neavenit**, lipsit de valabilitate, ca şi inexistent. [*Ne-* + *avenit*; cf. fr. *non avenu*].

neavére f. (înv. şi pop.) lipsă de avere; sărăcie: *lăsă pe văduva lui în prada celei mai mari neaveri.* FIL. [*Ne-* + *avere*].

neavizát, ~ţi, neavizată, ~e a. care nu este avizat, informat într-un domeniu; nepregătit: *vorbitor neavizat.* [*Ne-* + *avizat*].

neavút, ~ţi, neavută, ~e a. (înv. şi pop.; adesea subst.) sărac, nevoiaş: *om neavut şi fără de casă.* VARL. [*Ne-* + *avut*].

nebăgáre f. **(din) nebăgare de seamă**, (din) neatenţie; (din) neglijenţă; (din) imprudenţă: *din nebăgare de seamă, căzusem într-o groapă.* GHEŢIE; **nebăgare în seamă**, lipsă de consideraţie; dispreţ: *înfuriindu-se de nebăgarea în seamă cu care îl privea arnăutul.* FIL. [*Ne-* + *băgare*].

nebăgát, ~ţi, nebăgată, ~e a. **nebăgat în seamă, a)** trecut cu vederea; dispreţuit, ignorat: *de ce unii sînt puternici şi alţii nebăgaţi în seamă?* FIL.; **b)** neobservat: *m-am strecurat, nebăgat în seamă, pe uşă.* CANE. // n. **pe nebăgate de (sau în) seamă**, fără a (se) observa; pe nesimţite: *se depărtase de oamenii săi, pe nebăgate în seamă.* ISP. [*Ne-* + *băgat*].

nebăgătór, ~i, nebăgătoáre a. (înv. şi pop.) **nebăgător de (sau în) seamă, a)** indiferent, nepăsător; dispreţuitor: *nu fi mîndru şi nebăgător în seamă, ci cercetează-ţi ... prietenii.* PANN; **b)** neglijabil; imperceptibil; **c)** imprudent. [*Ne-* + *băgător*].

nebănuít, ~ţi, nebănuită, ~e a. care nu este sau nu poate fi bănuit; neaşteptat, neprevăzut; (p. ext.) foarte mare: *creştea în mine ... un nebănuit orgoliu.* EL.; *cu preţul unui nebănuit efort de voinţă se apropie de ea.* GHEŢIE. [*Ne-* + *bănuit*].

nebărbierít, ~ţi a. cu barbă; neras: *mi-am dat seama că sînt nebărbierit de o zi.* EL. [*Ne-* + *bărbierit*[2]].

nebătút, ~ţi, nebătută, ~e a. **1.** care nu a fost bătut, pedepsit cu bătaia: *copil nebătut;* **2.** neumblat, necirculat: *nebătute cărări.* ALEX. [*Ne-* + *bătut*].

nebăút, ~ţi, nebăută, ~e a. **1.** (înv.) care nu a fost băut; **2.** care nu a băut (nimic); însetat: *om nebăut şi nemîncat.* // n. **pe nebăute** (şi **pe nemîncate**), înainte de a fi băut (şi mîncat) ceva; fără să fi băut (şi mîncat) ceva: *au mîncat amîndoi ... pe nebăute.* CAR. [*Ne-* + *băut*].

nebedérnică f. v. nabederniţă.

nebedérniţă f. v. nabederniţă.

nebeligeránt, ~ţi, nebeligerantă, ~e a. (despre ţări, state) care adoptă o stare de nebeligeranţă; nonbeligerant. [*Ne-* + *beligerant*; cf. fr. *non-belligérant*].

nebeligeránţă f. stare a unei ţări care, fără a-şi fi deciarat neutralitatea într-un conflict armat, decide să nu participe la acesta; nonbeligeranţă. [*Ne-* + *beligeranţă*; cf. fr. *non-belligérance*].

nebiruít, ~ţi, nebiruită, ~e a. **1.** neînvins, neînfricat: *Ştefan cel vestit, domnul cel nebiruit!* AL.; *nebiruit e omul ce luptă cu credinţă!* VLAH.; **2.** (fig.) care nu poate fi stăpînit, dominat: *Vitoria simţea cum o umplu gînduri şi hotărîri nebiruite.* SAD. [*Ne-* + *biruit*].

nebîntuít, ~ţi, nebîntuită, ~e a. care nu a fost atins, tulburat, stingherit; liniştit; nevătămat; teafăr: *rămase treaz şi nebîntuit de pirotelă.* ISP. [*Ne-* + *bîntuit*].

nebléznic, ~ci, nebleznică, ~ce a. (reg.) **1.** prostănac, bleg, nătîng; neajutorat, neîndemînatic: *este el puţin nebleznic, dar e om harnic.* AG.; **2.** greoi, mătăhălos. [Cf. sb. *neblazninŭ*].

nebói n. v. năboi[2].

nebolít, ~ţi, nebolită, ~e a. **1.** (pop.) care nu boleşte, care nu a fost bolnav; sănătos: *necăzut şi nebolit.* PANN; **2.** (reg.) care nu necesită repaus la pat, care se suportă, se duce pe picioare: *eu zac boală nebolită.* POP. [*Ne-* + *bolit*].

nebotezát, ~ţi, nebotezată, ~e a. care nu a fost botezat: *copil nebotezat.* [*Ne-* + *botezat*].

nebulár, ~i, nebulară, ~e a. care ţine de nebuloasă, referitor la nebuloasă; ca o nebuloasă. [Din fr. *nébulaire*].

nebúliu n. gaz ipotetic din nebuloasele gazoase, căruia i se atribuiau în trecut, în mod eronat, liniile intense prezente în spectrul acestora. [Din fr. *nébulium*].

nebulós, ~şi, nebuloásă, ~e a. 1. (înv.) întunecat (de nori, de ceaţă); neguros: *cer nebulos;* 2. (fig.) neclar, confuz; incert: *profetismul şi misticismul ... sînt prea nebuloase, prea subiective.* GAL.; *literatura epocii era ... nebuloasă.* CĂL. // f. corp ceresc cu aspect difuz alcătuit din gaze sau din pulberi, aflat în spaţiul interstelar; sistem stelar cu strălucire slabă aflat dincolo de limitele galaxiei noastre: *întregi sisteme de nebuloase siderale răsar din lunile spectrale.* MACED. [Din fr. ***nébuleux,*** lat. ***nebulosus***].

nebulozitáte, nebulozităţi f. 1. stare a cerului acoperit de nori; (concr.) ceaţă (uşoară), lumină difuză; (spec.) grad de acoperire cu nori a bolţii cereşti, exprimat în zecimi care desemnează numărul de sectoare de pe bolta cerească acoperită de nori; 2. (fig.) lipsă de claritate, de precizie în exprimarea ideilor; confuzie: *în lipsa altor concepţiuni de legiferare practică, se pot întinde mai mult nebulozităţile „principiilor generale".* MAIOR. [Din lat. ***nebulositas, -atis,*** fr. ***nébulosité***].

nebún, ~i, nebună, ~e a. 1. (înv. şi pop.) care este rău; păcătos; ticălos; îndărătnic; leneş: *zeii cei buni ca şi cei nebuni ... toţi fierbeau într-o oală.* ISP.; 2. lipsit de judecată, fără minte, necugetat; (p.ext.) prost, netot, slab de minte: *baba cea zgîrcită şi nebună.* CR.; 3. care denotă, care trădează lipsă de raţiune, de judecată; nechibzuit, neraţional, nebunesc; bizar: *trecea ... de la idei de bun simţ la cele mai nebune teorii.* CĂL.; *îţi vin gînduri nebune;* 4. foarte vioi, zglobiu, nebunatic; neastîmpărat, nestăpînit; neserios: *ce frumoasă, ce nebună e albastra-mi dulce floare!* EM.; 5. care suferă de o boală mintală, care şi-a pierdut minţile; dement, descreierat, smintit: *îi dădură drumul aşa repede de la puşcărie ... că e nebun.* SOR.; **a fi** (sau **a umbla**) **nebun după cineva,** a fi foarte îndrăgostit de cineva: *bătrînul era nebun după Zoe.* GHEŢIE; 6. ieşit din comun; extraordinar, cumplit; care nu are limite; enorm: *nebunul meu amor.* EM.; *dădea ospeţe nebune şi era într-o veşnică goană după femei.* GHEŢIE; 7. (pop.) necomestibil; vătămător, otrăvitor: *ciuperci nebune.* // m., f. 1. om necugetat; (p. ext.) fraier: *ce nebun ai crede tu c-ar fi acela?* CR.; 2. persoană care suferă de o boală mintală; cel ce şi-a pierdut minţile; dement, alienat mintal: *tot timpul nebunul a fost ca şi liber.* CAR.; **a (o) face pe nebunul,** a-şi acorda o importanţă exagerată: *n-o mai face pe nebunul!* // m. 1. (după fr. ***fou***) numele unei piese la jocul de şah: *răstoarnă pe covor doi nebuni peste un rege.* AL.; 2. (înv.) măscărici, bufon (la curtea unui rege, a unui nobil): *un rege ... avea şi el nebunul său mucalitul său.* BOLLIAC. // f. 1. (bot.; reg.) ciumăfaie (*Datura stramonium*); 2. (artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [***Ne-*** + ***bun***].

nebunáriţă, nebunariţe f. (bot.; pop.) măselariţă (*Hyoscyamus niger*). [***Nebun*** + ***-ariţă***].

nebunátec a. v. **nebunatic.**

nebunátic, ~ci, nebunatică, ~ce a. 1. neastîmpărat, zburdalnic, zglobiu: *nebunatice, vesele ..., fetele se prinseră într-un soi de horă.* PETR.; *era din nou copilul nebunatic de odinioară.* GHEŢIE; 2. care exprimă, denotă vioiciune, neastîmpăr: *rîs de nebunatică bucurie.* OD.; (adv.) *ea sări nebunatec gardul şi dispăru rîzînd.* EM.; (şi: **nebunatec**). [***Nebun*** + ***-atic***].

nebuneálă, nebuneli f. (pop.) 1. nebunie: *l-a lovit nebuneala;* 2. manifestare de om nebun; toană: *dar dacă-i vine aşa o nebuneală sergentului să spuie că el e stăpînul averii!* CAR. [***Nebuni*** + ***-eală***].

nebunésc, ~şti, nebuneáscă, ~eşti a. 1. (înv.) rău; netrebnic: *năravul cel nebunesc.* COR.; 2. (ca) de nebun, propriu nebunului; necugetat, nesocotit; prostesc: *un gînd nebunesc de fericire, iluzia a doi visători creduli.* GHEŢIE; 3. excesiv, exagerat; fără limită: *cheltuieli nebuneşti ... ai făcut.* CAR. [***Nebun*** + ***-esc***].

nebunéşte adv. 1. ca nebunii, în felul nebunilor; în mod necugetat, ilogic; prosteşte, orbeşte: *am perdut nebuneşte jumătate din ostaşii noştri.* AL.; *dacă mă atinge ..., mă turbur nebuneşte.* EL.; 2. în mod excesiv, exagerat; fără margini, fără măsură: *preţurile urcau nebuneşte.* GHEŢIE; *cheltuieşte nebuneşte.* [***Nebun*** + ***-eşte***].

nebuní, nebunesc vb. (pop.; intr. şi tr.) a înnebuni: *dac-ai muri tu, eu aş nebuni.* EM. [De la ***nebun***].

nebuníe, nebunii f. 1. (înv.) răutate, ticăloşie; nesupunere: *făce multe ... nebunii prin tîrguri.* NEC.; 2. lipsă de judecată; nechibzuinţă, nesocotinţă: *atingea extrema limită dintre raţiune şi nebunie.* PAP.-B.; *nebunia cu înţelepciunea de-a dreptul se împotrivesc.* POP.; 3. faptă, vorbă etc. de om nebun; greşeală, prostie; extravaganţă: *viaţa-mi pare-o nebunie sfîrşită făr-a fi-nceput.* EM.; *dacă ... încearcă vreo nebunie?* EL.; 4. (mai ales la pl.) purtare uşuratică, neserioasă; neastîmpăr, zburdălnicie; ghiduşie, ştrengărie: *întrecea mai pe toţi băieţii şi din carte, dar şi din nebunii.* CR.; *acel crăişor ... îşi stecleşte ochii în altă parte şi şi-a început iar nebuniile.* SAD.; 5. boală mintală; demenţă, alienare mintală, nebuneală: *nu orice boală nervoasă e nebunie.* GHEŢIE; (fam.) **la nebunie,** foarte mult, enorm: *îl iubeşte la nebunie.* [***Nebun*** + ***-ie***].

nebunít, ~ţi, nebunită, ~e a. (rar) înnebunit: *lumea nebunită gemînd din răsputeri.* EM. [V. ***nebuni***].

necă, nec vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) îneca: *s-au frînt curabiia şi s-au necat toţi.* DOS. [Lat. ***necare***].

necalculábil, ~i, necalculabilă, ~e a. care nu poate fi calculat, apreciat; (p. ext.) imens, enorm, incalculabil: *efectul moral ... fu necalculabil.* FIL.; *aceasta ar putea împinge ţara la escese necalculabile.* EM. [***Ne-*** + ***calculabil***; cf. fr. ***incalculable***].

necalificăbil, ~i, necalificabilă, ~e a. (rar) incalificabil. [***Ne-*** + ***calificabil***; cf. fr. ***inqualifiable***].

necalificát, ~ţi, necalificată, ~e a. care nu este calificat (într-un domeniu, într-o meserie etc.): *muncitor necalficat.* [***Ne-*** + ***calificat***].

necaligráfic, ~ci, necaligrafică, ~ce a. care nu este caligrafic: *scris necaligrafic.* [***Ne-*** + ***caligrafic***].

necanalizát, ~ţi, necanalizată, ~e a. 1. (despre cursul unei ape) care nu este îndreptat pe un canal; 2. (despre o localitate) care nu are canalizare. [***Ne-*** + ***canalizat***].

necanónic, ~ci, necanonică, ~ce a. care nu este canonic: *formule necanonice.* [***Ne-*** + ***canonic***].

necastrát, ~ţi, necastrată, ~e a. (despre animale domestice) care nu a suferit operaţia de castrare. [***Ne-*** + ***castrat***].

necatalogát, ~ţi, necatalogată, ~e a. care nu este înregistrat, înscris într-un catalog: *volume, claie peste grămadă, neclasate, necatalogate.* CĂL. [***Ne-*** + ***catalogat***].

necavalerésc, ~şti, necavalereáscă, ~eşti a. care denotă lipsă de cavalerism: *maniere necavalereşti.* [***Ne-*** + ***cavaleresc***].

necáz, necazuri n. 1. starea celui necăjit; supărare, mîhnire; suferinţă: *şi trai făr' de năcaz el ştie că-n lumea astă nu se poate.* MAT.; **la necaz,** într-un moment critic, greu: *la necaz, spune omul multe.* CAR.; 2. ceea ce provoacă suferinţă, durere, nemulţumire; neajuns, impas, nenorocire; (la pl.) încercări, greutăţi: *ai să tragi încă multe năcazuri.* CR.; *ce necaz a venit pe capul omului!;* 3. (p. ext.) trudă, chin, efort: *cînd averea e multă, ea se ţine cu mult necaz.* COŞB.; **cu necaz,** dificil, anevoie; dureros: *că-n sufletu-i pămîntul se zbate cu necaz.* EM.; 4. pornire împotriva cuiva; mînie, ciudă, pică[1]: *moare de necaz;* **în necazul cuiva,** pentru a supăra pe cineva: *se veseleau în necazul vecinilor;* **a-i face cuiva în necaz,** a supăra, a necăji intenţionat pe cineva: *pun căciulile pe nas şi fac la fete năcaz.* POP.; **a avea necaz pe cineva,** a fi supărat pe cineva, a-i purta pică[1]: *avea chiar necaz pe oamenii care se uitau la el cu milă.* VLAH.; **a-i fi cuiva necaz,** a-i părea rău de ceva, a-i fi ciudă: *îi este necaz că a intrat în rîndul imitatorilor reproducători, dar se supune.* ARG.; **de necaz,** pentru a-şi exprima ciuda, mînia: *de necaz s-a măritat cu alt băiat;* (şi: (reg.) **năcaz**). [Cf. sl. ***nakazŭ*** „învăţătură, pedeapsă"].

necăjí, necăjesc vb. 1. (tr.) a pricinui cuiva un necaz, o neplăcere; a supăra; a deranja, a incomoda: *încerca prin orice mijloace să mă necăjească.* EL.; *îşi necăjeşte părinţii;* 2. (tr.) a sîcîi, a tachina; a agasa, a plictisi: [un] *cuget de gelozie mă necăjeşte.* NEGR.; 3. (refl.) a se supăra; a se enerva, a se mînia: *Doamne, rău se necăjeşte!* POP.; 4. (refl.) a depune eforturi (mari) spre a realiza ceva; a se strădui, a se trudi, a se munci, a se căzni: *se necăjea să-şi croiască drum cu coatele prin furnicarul de lume.* REBR.; (intr.) *vai de mama cu feciori! năcăjeşte păn' ce-i creşte, împăratului găteşte.* POP.; (şi: (reg.) **năcăji**). [De la ***necaz;*** cf. sl. ***nakazati***].

necăjicíos, ~şi, necăjicioásă, ~e a. (înv. şi reg.) care se necăjeşte uşor; supărăcios: *femeie ... încăpăţînată şi necăjicioasă.* DELAVR. [***Necăji*** + ***-cios***].

necăjíre, necăjiri f. (rar) acţiunea de a (se) necăji şi rezultatul ei; supărare; enervare. [V. ***necăji***].

necăjít, ~ţi, necăjită, ~e a. 1. care are un necaz; supărat, amărît: *năcăjitu-i omu-atunci cîndu-şi dă boii pe junci.* POP.; 2. care exprimă supărare, nemulţumire: *avea o figură necăjită;* 3. plin de supărări, de neajunsuri: *necăjita lui viaţă.* PANN; 4. care duce o viaţă grea; (p. ext.) sărac, sărman: *o fată de oameni necăjiţi;* 5. nemulţumit, contrariat; enervat, întărîtat: *cînd scorpia este necăjită rău, varsă foc.* ISP.; (şi: (reg.) **năcăjit**). [V. ***necăji***].

necălcát, ~ţi, necălcată, ~e a. 1. care nu a fost străbătut; neumblat; (p. ext.) pustiu: *ţară aproape necălcată de oameni.* CĂL.; 2. care nu este netezit cu fierul: *rufe, haine necălcate;* 3. (pop.; despre găini) care nu a fost călcată de cocoş: *maica stareţă se potrivi la mintea de găină necălcată a Agapiei.* VOIC. [***Ne-*** + ***călcat***[2]].

necălít, ~ţi, necălită, ~e a. 1. care nu este călit: *metal necălit;* 2. (fig.; reg.) lipsit de spirit, de umor; nesărat; prost; grosolan: *împroşcau vorbe necălite.* POP. [***Ne-*** + ***călit***].

necăpătuít, ~ţi, necăpătuită, ~e a. fără căpătuială; nerostuit: *tineri necăpătuiţi.* [***Ne-*** + ***căpătuit***].

necăptuşít, ~ţi, necăptuşită, ~e a. fără căptuşeală: *haină necăptuşită.* [***Ne-*** + ***căptuşit***].

necărturár, necărturari m. şi a. (înv. şi pop.) (om) neînvăţat, necultivat; (p. ext.) (om) simplu: *cine o să stea să asculte la gura unui unchiaş necărturar.* ISP.; *să se înveţe şi preoţii necărturari a ceti rugăciunile.* MAT. [***Ne-*** + ***cărturar***].

necăsătorít, ~ţi, necăsătorită, ~e a. care nu este căsătorit; celibatar: *fiica este necăsătorită.* [***Ne-*** + ***căsătorit***].

necătúră, necături f. (înv.) înecătură; înecare; (p. ext.) naufragiu: *s-au tîmplat de curabie necătură.* DOS. [***Neca*** + ***-ătură***].

necăutát, ~ţi, necăutată, ~e a. neafectat, natural: *vom descoperi în arta populară ... o sinteză ... soluţionată cu mijloace primare şi necăutate.* BL. [***Ne-*** + ***căutat***].

necăzút, ~ţi, necăzută, ~e a. (înv.) necuvenit, neîngăduit, nepermis: *gîndind că-i vrun lucru necăzut.* DOS. [***Ne-*** + ***căzut***].

N O

necercát, ~ţi, necercată, ~e a. **1.** (înv.) neluat în seamă, neglijat: *a şerbii săi Domnul necercat nu lasă.* DOS.; **2.** (pop.) neexperimentat: *copil necercat în ale războiului.* ISP. [*Ne-* + *cercat*].

necesár, ~i, necesară, ~e a. **1.** de care este absolută nevoie, de care cineva nu se poate lipsi; indispensabil: *nu poţi cionti dintr-o fiinţă vie organele absolut necesare vieţii.* CAR.; **a fi necesar,** a trebui, a se impune: *îşi ţinea nepotul mai strîns decît ar fi fost necesar.* GHEŢIE; (subst.) *puturăm să cumpărăm cele necesare pentru mîncare, adică pîine, brînză şi struguri.* BOL.; **2.** care trebuie să fie, să existe, să se facă; folositor, trebuincios, util; cuvenit, cerut: *pînă ce nu isprăvesc ş-acest episod, care îmi apare din ce în ce mai necesar, nu mă pot simţi liniştit.* SAD.; **3.** care se produce sau decurge inevitabil, necondiţionat: *căldura e efectul necesar al focului.* // n. **1.** ceea ce este trebuincios, indispensabil într-un anumit scop, în special pentru trai: *îi lipseşte necesarul;* **strictul necesar,** cantitate (mică) din ceva, indispensabilă pentru un anumit scop: *tinerii aveau numai strictul necesar;* **2.** (rar) cutie, trusă cu obiecte trebuitoare pentru anumite activităţi; obiectele cuprinse în aceasta: *un necesar de piele.* [Din fr. ***nécessaire,*** lat. ***necessarius,*** it. ***necessario***].

necesarián, ~eni, necesariană, ~ene m., f. membru al unei secte religioase din Anglia, care neagă libertatea voinţei, considerînd că oamenii acţionează conform predestinării lor. [Din fr. ***nécessariens***].

necesarménte adv. în mod necesar, obligatoriu; prin firea lucrurilor, fatal, inevitabil. [Din fr. ***nécessairement***].

necesită, pers. 3 **necésită** vb. (tr.) a cere (imperios); a impune (ca absolut necesar); a reclama, a pretinde: *situaţia necesită o analiză specială.* [Din fr. ***nécessiter***].

necesitáte, necesităţi f. **1.** ceea ce se cere, se impune (absolut necesar); trebuinţă, nevoie; exigenţă: *are mare necesitate de somn.* FIL.; *un simptom ... de inadecvare la necesităţile zilei.* CF.; **de primă necesitate,** de care este neapărat nevoie; (spec.) indispensabil traiului: *bunuri de primă necesitate;* **2.** (spec.; la pl.; artic.) proces fiziologic de evacuare a materiilor fecale şi a urinei; **3.** (caracterul a) ceea ce este inevitabil, de neînlăturat; ceea ce decurge obligatoriu; (filoz.) totalitatea însuşirilor şi raporturilor interne, decurgînd inevitabil din esenţa lucrurilor, din legile lor de dezvoltare: *necesitatea este regula eternă a naturii.* BL.; *nu voi rosti nici un cuvînt ... despre conceptul hegelian al libertăţii ca necesitate înţeleasă.* GHEŢIE; **cu necesitate,** în mod necesar, obligatoriu: *aceasta rezultă din fapte şi rezultă cu necesitate.* IBR.; **4. stare de necesitate,** situaţie în care un stat poate lua măsuri excepţionale (de apărare a ordinii publice, de securitate etc.): *a fost decretată starea de necesitate;* **5.** utilitate, oportunitate: *nimeni nu contestă necesitatea căilor de comunicaţie.* EM.; *constatăm necesitatea formării unei conştiinţe civice sănătoase;* **6.** (mit.) divinitate antică romană, numită de greci Ananghe. [Din lat. ***necessitas, -atis,*** fr. ***nécessité***].

nechemát, ~ţi, nechemată, ~e a. **1.** nepoftit: *oaspete nechemat;* **2.** (şi m., f.) (cel) care nu este indicat, competent, îndreptăţit să spună, să facă ceva; nepriceput, incompetent: *să încurc şi eu lumea ca atîţia alţi nechemaţi.* GANE. [*Ne-* + *chemat*].

nechéz, (rar) **nechezuri** n. nechezat[1]: *şi-n departe se aude un nechez răsunător.* AL. [De la ***necheza***].

necheză, nechéz vb. (intr.) **1.** (despre cai) a scoate strigăte caracteristice speciei; a mihohoi, a mihoti, a rîncheza: *fugarul uşor nechează.* EM.; **2.** (iron. şi depr.): a rîde într-un fel asemănător cu nechezatul[1]; a chicoti: *mătuşa Uţupăr nechează.* ST.; (şi: (reg.) **nincheza, ninchezî**). [Cf. ***rîncheza***].

nechezăre, nechezări f. nechezat[1]: *mugetul s-amesteca în ninchezarea cailor.* DELAVR.; *se auzeau ... nechezări de cai.* SAD.; (şi: (reg.) **ninchezare**). [V. ***necheza***].

nechezát[1], nechezaturi n. faptul de a necheza; strigătul caracteristic al calului; nechez, nechezare, nechezătură: *din desiş se auzi un nechezat de cal.* SAD.; (şi: (reg.) **ninchezat**). [V. ***necheza***].

nechezát[2] adv. (rar) a rîde **nechezat,** a rîde într-un mod asemănător cu nechezatul[1] calului: *au rîs amîndoi – unul gros şi altul nechezat.* SAD. [V. ***necheza***].

nechezátor, ~i, nechezătoáre a. (rar) care nechează sau pare că nechează: *cai zburători ... trec nechezitori.* AL.; (şi: (reg.) **nechezitor**). [***Necheza*** + *-(ă)tor*].

nechezătúră, nechezături f. nechezat[1]: *nechezăturile cailor.* N.COSTIN. [***Necheza*** + *-(ă)tură*].

nechezítor a. v. **nechezátor.**

nechibzuínţă, nechibzuinţe f. lipsă de chibzuinţă, de cumpătare; (p. ext.) faptă nesocotită; nesocotinţă, uşurinţă: *plătim nechibzuinţele politicienilor.* [*Ne-* + ***chibzuinţă***].

nechibzuít, ~ţi, nechibzuită, ~e a. **1.** lipsit de judecată, de înţelepciune, de chibzuinţă; necugetat, nesocotit, nesăbuit: *era leneş ... şi nechibzuit la trebi.* CR.; **2.** care denotă nesocotinţă; nebunesc: *faptă nechibzuită.* [*Ne-* + ***chibzuit***].

nechimuluít, ~ţi, nechimuluită, ~e a. (reg.) fără măsură, mult de tot: *nu mînca nechimuluit.* POP.; (subst.) **cu nechimuluita,** în cantitate foarte mare; cu nemiluita: *avea ... avere cu nechimuluita.* POP. [*Ne-* + ***chimuluit***].

nechitít, ~ţi, nechitită, ~e a. (reg.) **1.** negătit; **2.** nesocotit, nechibzuit: *era leneş, nechitit la minte şi nechibzuit la trebi.* CR. [*Ne-* + ***chitit***].

necicatrizát, ~ţi, necicatrizată, ~e a. care nu s-a cicatrizat (încă): *rană necicatrizată.* [*Ne-* + ***cicatrizat***].

necínste f. **1.** umilinţă, dispreţ; ruşine, dezonoare: *să spele ... necinstea unei surori siluite de dînsul.* OD.; *să vadă înălţîndu-se un sfînt locaş ... în locul celui vechi şi dărăpănat care îi făcea necinste.* REBR.; **2.** ocară, insultă; ofensă: *să-l iert pentru necinstea ce mi-a făcut cerînd pe fie-mea de soţie.* FIL.; **3.** lipsă de corectitudine, de probitate, de onestitate: *pe care l-au prins cu necinstea l-au ridicat.* ST.; *nu suferea necinstea şi obrăznicia.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***cinste***].

necinstí, necinstesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi de ruşine; a (se) dezonora, a (se) compromite: *necinsteşte omenirea puind-o în rîndul dobitoacelor.* AL.; **2.** (tr.) a desconsidera, a nesocoti; (p. ext.) a profana: *necinstiţi un mormînt.* OD.; **3.** (tr.) a viola o femeie; a dezvirgina: *dacă cineva m-ar necinsti, vor trebui să mă arunce pe străzi.* EL. [*Ne-* + ***cinsti;*** cf. ***necinste***].

necinstíre, necinstiri f. (rar) acţiunea de a (se) necinsti şi rezultatul ei; dezonoare, compromitere; batjocură, defăimare. [V. ***necinsti***].

necinstít, ~ţi, necinstită, ~e a. **1.** lipsit de cinste, de onestitate; incorect, escroc; nedrept: *cu cît era de lacom, era şi necinstit.* NEGR.; (adv.) *ai procedat necinstit;* **2.** care vădeşte, denotă lipsă de cinste: *faptă necinstită.* [*Ne-* + ***cinstit***].

necinstitór, ~i, necinstitoáre a. care necinsteşte; dezonorant, infamant, ofensator: *este lucru foarte necinstitor şi vătămător de a face o retragere în faţa unui duşman ... îndrăzneţ.* BĂLC. [***Necinsti*** + *-tor*].

necioplíre, necioplíri f. (rar) lipsă de fineţe, de rafinament; grosolănie, bădărănie: *să treci cu viderea oarecare necioplire a apucăturilor sale.* AL. [*Ne-* + ***cioplire***].

necioplít, ~ţi, necioplită, ~e a. **1.** care nu este netezit la rindea, cu dalta etc.: *lemn necioplit; piatră necioplită;* **2.** (fig.) lipsit de educaţie, de rafinament; grosolan; nedelicat: *eşti ... un barbar necioplit.* PANN.; *fiinţe indiscrete, necioplite, dar bune, cu simţul onoarei.* CĂL.; **3.** care denotă lipsă de educaţie, de rafinament; grosolan: *gusturi necioplite.* [*Ne-* + ***cioplit***].

necitéţ, ~i, neciteáţă, ~eţe a. ilizibil, indescifrabil: *scris necitet.* [*Ne-* + ***citeţ***].

necivilizát, ~ţi, necivilizată, ~e a. **1.** aflat într-un stadiu primitiv de dezvoltare, civilizaţie şi cultură: *aveam de lucru într-o regiune nesănătoasă şi necivilizată.* EL.; **2.** care nu este manierat, politicos: *individ necivilizat.* [*Ne-* + ***civilizat***].

necizelát, ~ţi, necizelată, ~e care nu este cizelat; care nu denotă rafinament, fineţe: *exprimări necizelate.* [*Ne-* + ***cizelat***].

neck, neckuri n. corp de roci efuzive sub formă de stîlp de lavă solidificată care umple coşul vulcanic. [Din engl. ***neck*** „gît"].

neclár, ~i, neclară, ~e a. care nu se vede, nu se distinge, nu se înţelege bine; nedesluşit: *cartea cea veche cu buchile neclare.* EM. [*Ne-* + ***clar***].

neclaritáte, neclarităţi f. **1.** lipsă de claritate: *păcatul acestei definiţii este neclaritatea cuvîntului „viziune".* BL.; *neclaritatea gîndirii trece în nesiguranţa vieţii.* PATAP.; **2.** (la pl.) idee sau exprimare confuză, echivocă: *am eliminat din text toate neclarităţile.* [*Ne-* + ***claritate***].

neclasát, ~ţi, neclasată, ~e a. care nu este clasat, organizat pe clase, pe categorii: *volume, claie peste grămadă, neclasate, necatalogate.* CĂL. [*Ne-* + ***clasat***].

neclătít, ~ţi, neclătită, ~e a. (înv.) **1.** neclintit, nemişcat; (fig.) solid, durabil: *în lumina dimineţii toate stăteau neclătite, ca-ntr-o pace binecuvîntată.* SAD.; **2.** statornic; hotărît: *au sfat neclătit şi sînt harnici.* NEAGOE BASARAB; **3.** neschimbat; (p. ext.) veşnic, etern: *să păzîm poruncile lui neclătite.* DOS. [*Ne-* + ***clătit***[1]].

neclintíre, neclintiri f. **1.** stare de nemişcare; imobilitate: *totul e în neclintire, fără viaţă, fără glas.* AL.; **2.** (fig.) trăinicie, statornicie, fermitate. [*Ne-* + ***clintire***].

neclintít, ~ţi, neclintită, ~e a. **1.** care nu se mişcă, nu se poate clinti din loc; imobil; nemişcat: *stîncele măreţe ... neclintite-n veci rămîn.* AL.; **2.** în care nu se mişcă, nu se schimbă nimic: *noaptea naltă ce stăpîneşte neclintită se duce.* MACED.; **3.** (fig.) care nu se schimbă; nestrămutat, statornic; ferm: *neclintit în deciziunea sa.* NEGR.; *acea îndelungată dovadă de neclintită fidelitate îl obligă.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***clintit***].

neclípire, neclipiri f. (înv.) **1.** faptul de a nu clipi din ochi; **2.** încremenire; insistenţă: *ţintesc cu neclipire spre dînsul ochi sălbatici.* AL. [*Ne-* + ***clipire***].

necolegiál, ~i, necolegială, ~e a. care nu este colegial, lipsit de colegialitate: *comportare necolegială.* [*Ne-* + ***colegial***].

necombatánt, ~ţi, necombatantă, ~e a. şi m. (militar) care nu participă direct la luptă, îndeplinind misiuni auxiliare, în spatele frontului; noncombatant. [*Ne-* + ***combatant;*** cf. fr. ***non-combattant***].

necombustíbil, ~i, necombustibilă, ~e a. care nu poate arde, care nu este combustibil: *material necombustibil.* [*Ne-* + ***combustibil;*** cf. engl. ***non-combustible***].

necomensurábil, ~i, necomensurabilă, ~e a. (înv.) incomensurabil. [*Ne-* + ***comensurabil***].

necomerciál, ~i, necomercială, ~e a. **1.** care nu aparţine comerţului; în care nu se

practică comerțul: *spații necomerciale;* **2.** care nu corespunde exigențelor, standardelor comerciale: *sînt puține edituri care își permit să rişte cu autori necomerciali.* D.; *produse necomerciale.* [*Ne-* + *comercial;* cf. engl. *non-commercial*].

necomestíbil, ~i, necomestibilă, ~e a. **1.** care nu este bun de mîncat: *fructe necomestibile;* **2.** otrăvitor, toxic: *ciuperci necomestibile.* [*Ne-* + *comestibil*].

necomparábil, ~i, necomparabilă, ~e a. (înv.) incomparabil: *frumusețe necomparabilă.* [*Ne-* + *comparabil;* cf. fr. *incomparable*].

necompatíbil, ~i, necompatibilă, ~e a. (rar) incompatibil. [*Ne-* + *compatibil*].

necompatibilitáte f. (rar) incompatibilitate. [*Ne-* + *compatibilitate;* cf. fr. *non-compatibilité*].

necompetént, ~ți, necompetentă, ~e a. incompetent: *gazetar necompetent.* [*Ne-* + *competent*].

necomplét, ~ți, necompletă, ~e a. incomplet: *repudia licențele poetice, rimele necomplete.* CĂL. [*Ne-* + *complet*].

necompresíbil, ~i, necompresibilă, ~e a. (fiz.) incompresibil. [*Ne-* + *compresibil;* cf. fr. *incompressible*].

necompresibilitáte f. (fiz.) incompresibilitate. [*Ne-* + *compresibilitate;* cf. fr. *incompressibilité*].

necompromís, ~și, necompromisă, ~e a. care nu a fost compromis, discreditat: *era un umanist blînd ..., necompromis de vreo mișcare politică.* PR. [*Ne-* + *compromis*[2]].

necomunicatív, ~i, necomunicativă, ~e a. care nu intră ușor în legătură cu ceilalți; nesociabil: *devenise necomunicativ și apatic.* [*Ne-* + *comunicativ*].

neconciliábil, ~i, neconciliabilă, ~e a. ireconciliabil: *poziții neconciliabile.* [*Ne-* + *conciliabil*].

neconcludént, ~ți, neconcludentă, ~e a. care nu este concludent, convingător: *„Ursita" este ... începutul neconcludent al unui roman lung.* CĂL. [*Ne-* + *concludent*].

neconcordánt, ~ți, neconcordantă, ~e a. care nu este în concordanță cu ceva; nepotrivit. [*Ne-* + *concordant*].

neconcordánță, neconcordanțe f. lipsă de concordanță; nepotrivire. [*Ne-* + *concordanță*].

necondiționát, ~ți, necondiționată, ~e a. (adesea adv.) care se acceptă fără condiții, fără rezerve: *nu putea suferi ... ideea de supunere oarbă, necondiționată.* GHEȚIE. [*Ne-* + *condiționat;* cf. fr. *inconditionné*].

neconfórm, ~i, neconformă, ~e a. care nu este în conformitate cu o normă, cu o lege etc.; necorespunzător; nepotrivit: *o limbă schimonosită și neconformă cu geniul limbii românești.* IBR. [*Ne-* + *conform*].

neconformísm n. nonconformism. [*Ne-* + *conformism;* cf. fr. *non-conformisme*].

neconformíst, ~ști, neconformistă, ~e m., f. nonconformist. [*Ne-* + *conformist;* cf. fr. *non-conformiste*].

neconfortábil, ~i, neconfortabilă, ~e a. incomod; inconfortabil: *fotoliu neconfortabil.* [*Ne-* + *confortabil*].

neconsecuént a. v. neconsecvent.

neconsecuénță f. v. neconsecvență.

neconsecvént, ~ți, neconsecventă, ~e a. inconsecvent: *e neconsecvent, începe multe și nu termină.* CĂL.; *atitudine neconsecventă;* (și: (înv.) **neconsecuent**). [*Ne-* + *consecvent;* cf. lat. *inconsequens,* fr. *inconséquent*].

neconsecvénță, neconsecvențe f. (înv.) inconsecvență: *tocmai asupra caracterelor consecuente se răzbună mai mult orice neconsecvență.* EM.; (și: (înv.) **neconsecuență**). [*Ne-* + *consecvență;* cf. lat. *inconsequentia,* fr. *inconséquence*].

neconsistént, ~ți, neconsistentă, ~e a. **1.** inconsistent, fără tărie; slab, moale: *hrană neconsistentă;* **2.** (fig.) lipsit de conținut, de substanță; neesențial: *a mai scris și teatru, neconsistent.* CĂL. [*Ne-* + *consistent;* cf. fr. *inconsistant*].

neconsolábil, ~i, neconsolabilă, ~e a. care nu poate fi consolat; inconsolabil: *ființă neconsolabilă.* [*Ne-* + *consolabil;* cf. fr. *inconsolable*].

neconsolát, ~ți, neconsolată, ~e a. **1.** care nu este sau nu poate fi consolat; nemîngîiat, inconsolabil: *o iubise pe fosta lui soție ... și nu se ferea să sugereze că era neconsolat.* PR.; (subst.) *neamurile ... strîng mîna celor neconsolați.* SAD.; **2.** care nu poate fi potolit, calmat: *încleștă mîinile îndelung cu durere neconsolată.* C.PETR. [*Ne-* + *consolat;* cf. fr. *inconsolé*].

neconsolidát, ~ți, neconsolidată, ~e a. care nu este consolidat: *parapet neconsolidat.* [*Ne-* + *consolidat*].

neconstánt, ~ți, neconstantă, ~e a. (rar) inconstant. [*Ne-* + *constant*].

neconstánță, neconstanțe f. (rar) inconstanță. [*Ne-* + *constanță*].

neconstituțional, ~i, neconstituțională, ~e a. care e contrar constituției: *Senatul va fi întrebat să se pronunțe asupra votului Camerei, care e cu totul neconstituțional.* EM. [*Ne-* + *constituțional*].

neconștiént n. (înv.) inconștient: *filozofia neconștientului.* EM. [*Ne-* + *conștient*].

necontagiós, ~și, necontagioasă, ~e a. care nu este contagios: *boli necontagioase.* [*Ne-* + *contagios*].

necontaminát, ~ți, necontaminată, ~e a. care nu a suferit o contaminare, care nu a fost molipsit: (fig.) *scriitorii de talent au scăpat necontaminați.* D. [*Ne-* + *contaminat*].

necontencioásă, necontencioase a. **procedură necontencioasă,** procedură de rezolvare, de către un organ de jurisdicție, a unei cereri fără caracter contradictoriu; procedură grațioasă. [*Ne-* + *contencios*].

necontenire, necontenири f. (înv.) cu **necontenire,** necontenit, întruna: *p-al său vrăjmaș ... cu necontenire de moarte-l prigonește.* NEGR. [*Ne-* + *contenire*].

necontenít, ~ți, necontenită, ~e a. și adv. (care se întîmplă, se produce) fără întrerupere, neîncetat, continuu; permanent; constant: *zbura necontenit.* EM.; *la sudul Dunării a fost o necontenită fierbere de seminții.* SAD. [*Ne-* + *contenit* (<*conteni*)].

necontestábil, ~i, necontestabilă, ~e a. incontestabil: *contribuția lui necontestabilă la mișcarea nouă e mare.* CĂL.; *adevăr necontestabil.* [*Ne-* + *contestabil;* cf. fr. *incontestable*].

necontestát, ~ți, necontestată, ~e a. care nu este sau nu poate fi contestat: *îl ridicară îndată la titlul necontestat de întîiul poet național.* NEGR. // adv. (rar) fără îndoială, evident; indiscutabil: *necontestat că vom învinge.* [*Ne-* + *contestat*].

necontrolát, ~ți, necontrolată, ~e a. **1.** care nu este supus controlului: *acțiuni necontrolate;* **2.** care nu este sau nu poate fi dirijat, stăpînit: *gesturi necontrolate.* [*Ne-* + *controlat*].

neconturát, ~ți, neconturată, ~e a. fără contururi precise; (fig.) neclar: *doctrină neconturată încă.* [*Ne-* + *conturat*].

neconvenábil, ~i, neconvenabilă, ~e a. (adesea adv.) care nu este convenabil; inconvenabil: *preț neconvenabil; a procedat neconvenabil.* [*Ne-* + *convenabil*].

neconvențional, ~i, neconvențională, ~e a. **1.** care nu este convențional: *mărimi neconvenționale;* **2.** care nu se supune convențiilor, canoanelor; original: *artă neconvențională;* **3.** plin de naturalețe; spontan: *conduită neconvențională;* **4.** care nu este impus prin folosire îndelungată; **energie neconvențională,** energie naturală regenerabilă, obținută pe alte căi decît folosirea combustibililor fosili sau a căderilor de apă (de ex., energia biologică, eoliană, marină, solară etc.). [*Ne-* + *convențional*].

neconvertíbil, ~i, neconvertibilă, ~e a. inconvertibil: *valută neconvertibilă.* [*Ne-* + *convertibil;* cf. fr. *inconvertible*].

neconvingător, ~i, neconvingătoare a. care nu are puterea de a convinge: *argument neconvingător.* [*Ne-* + *convingător*].

necooperáre, necooperárI f. lipsă de cooperare, de solidaritate; noncooperare. [*Ne-* + *cooperare*].

necooperativizát, ~ți, necooperativizată, ~e a. care nu a fost integrat în sistemul de cooperativizare: *sate necooperativizate.* [*Ne-* + *cooperativizat*].

necoordonáre, necoordonări f. lipsă sau imposibilitate de coordonare: *necoordonarea acțiunilor.* [*Ne-* + *coordonare*].

necoordonát, ~ți, necoordonată, ~e a. care nu este pus de acord, armonizat cu celelalte componente ale unui ansamblu: *activități necoordonate.* [*Ne-* + *coordonat*].

necópt, ~ți, necoáptă, ~e a. **1.** care nu este bine copt (la foc); crud: *pîine necoaptă;* **2.** care nu a ajuns (încă) la maturitate: *generația asta nouă e chircită ca un fruct necopt.* AL.; **3.** (fig.) lipsit de maturitate, de experiență: *Cupidon ... dă gînduri neînțelese vîrstei crude și necoapte.* EM. [*Ne-* + *copt*].

necoréct, ~ți, necorectă, ~e a. incorect; necinstit: *atacat pentru fapte necorecte.* CĂL. [*Ne-* + *corect;* cf. fr. *incorrect*].

necorectitúdine, necorectitudini f. incorectitudine: *s-au descoperit multe necorectitudini.* [*Ne-* + *corectitudine*].

necorespunzátor, ~i, necorespunzătoáre a. care nu este corespunzător, adecvat cu ...: *limbaj necorespunzător.* [*Ne-* + *corespunzător*].

necorigíbil, ~i, necorigibilă, ~e a. incorigibil: *în loc de a urma pe Dumnezeu, omenirea necorigibilă nu-l urmează deloc.* EM. [*Ne-* + *corigibil*].

necorporál, ~i, necorporală, ~e a. (rar) care nu ține de corp; netrupesc; imaterial. [*Ne-* + *corporal*].

necorporalitáte, necorporalități f. (rar) însușirea de a fi necorporal; imaterialitate: *nu sînt de acord cu teza absolutei necorporalități a îngerilor.* PLEȘU. [*Ne-* + *corporalitate*].

necovîrșít, ~ți, necovîrșită, ~e a. (înv.) care nu poate fi stăpînit, domolit; imens; fără seamăn: *îl cuprinse cu o putere necovîrșită gîndul ... că Lică ... va veni.* SL. [*Ne-* + *covîrșit*].

nec plus ultra, care nu poate fi depășit în calitate; cel mai bun. [Cuv. lat.].

necreát, ~ți, necreată, ~e a. de esență divină; **substanță necreată,** Dumnezeu. [*Ne-* + *creat*].

necrectomíe, necrectomii f. excizie a unui țesut necrotizat. [Din fr. *nécrectomie*].

necredíbil, ~i, necredibilă, ~e a. lipsit de credibilitate; incredibil: *relatare necredibilă.* [*Ne-* + *credibil;* cf. it. *incredibile*].

necredincíos, ~şi, necredincioásă, ~e a. şi m., f. **1.** (om) schimbător, infidel, pe care nu te poţi bizui; (spec.) care nu respectă credinţa conjugală: *să fiu necredincios acei ce singură împărăţeşte în inima mea?* NEGR.; **2.** (om) care nu se încrede (uşor) în ceva; bănuitor, neîncrezător, sceptic: *necredinciosul cu frica în sîn trăieşte.* Z.; **Toma necredinciosul,** se spune unui om care se îndoieşte de toate (cu aluzie la personajul biblic); **3.** (om) care nu are nici o credinţă religioasă; ateu; (om) care se abate de la dogmele religioase (creştine); eretic: *fugiţi necredincioşilor!* MARC. // m., f. (înv. şi pop.) mahomedan; turc: *să zvîrle pe necredincioşi dincolo de mările ... greceşti.* DELAVR. [*Ne-* + *credincios*].

necredínţă, necredinţe f. **1.** faptul de a fi necredincios; lipsă de credinţă religioasă; credinţă greşită; ateism, erezie: *necredinţa e o închipuire, orice om ... crede, în felul său în Cel de Sus.* GHEŢIE; **2.** (înv.) comportare necinstită, înşelăciune, trădare; infidelitate: *se gîndeşte tot la necredinţa muierii.* FIL. [*Ne-* + *credinţă*].

necreştinésc, ~şti, necreştineáscă, ~eşti a. care nu ţine de creştinism; care se abate de la dogma creştină: *faptă necreştinească.* [*Ne-* + *creştinesc*].

necreştinéşte adv. altfel decît fac creştinii; mişelesc; barbar: *în mine-au dat şi moldovenii necreştineşte.* VIERU. [*Ne-* + *creştineşte*].

necrezăre f. (rar) neîncredere: *acest lucru face necrezarea ţăranilor încă şi mai mare.* MAT. [*Ne-* + *crezare*].

necrezút, ~ţi, necrezută, ~e a. (înv.) **1.** care nu se (poate) crede: *a mea vorbă necrezută-ţi pare.* PANN; **de necrezut,** incredibil: *e plin de el însuşi, e de necrezut cît de superior se consideră.* EL.; **2.** extraordinar, excepţional: *intră ... cu o pompă necrezută.* BĂLC. [*Ne-* + *crezut*].

necristalizăt, ~ţi, necristalizată, ~e a. **1.** care nu prezintă o stare cristalină; care nu a luat o formă precisă; amorf: *substanţe necristalizate;* **2.** (fig.) care nu s-a închegat, nu s-a clarificat, nu s-a limpezit: *teorie necristalizată.* [*Ne-* + *cristalizat*].

necro- element de compunere cu sensul „mort", „cadavru", „moarte". [Din fr. *nécro-*, ngr. *nékros*].

necrobacíl, necrobacili m. bacilul necrozei. [Din fr. *nécrobacille*].

necrobacilóză, necrobaciloze f. boală infecţioasă a animalelor domestice, cauzată de un bacil care provoacă focare necrotice şi purulente. [Din fr. *nécrobacillose*].

necrobíe, necrobii f. insectă coleopteră care trăieşte pe cadavre (*Necrobia*). [Din fr. *nécrobie*].

necrobiótic, ~ci, necrobiotică, ~ce a. referitor la necrobioză. [Din fr. *nécrobiotique*].

necrobióză, necrobioze f. necroză care apare ca urmare a unor leziuni distrofice. [Din fr. *nécrobiose*].

necrocitóză f. (biol.) (zonă de) moarte a celulelor. [Din fr. *nécrocytose*].

necrofág, ~gi, necrofagă, ~ge a. care se hrăneşte cu cadavre: *animal necrofag.* [Din fr. *nécrophage*].

necrofagíe, necrofagii f. faptul, însuşirea de a fi necrofag. [Din fr. *nécrophagie*].

necrofíl, ~i, necrofilă, ~e a. şi m., f. (bolnav) de necrofilie. [Din fr. *nécrophile*].

necrofilíe f. perversiune în care satisfacţia sexuală se obţine pe un cadavru sau este stimulată prin rituri funerare. [Din fr. *nécrophilie*].

necrofób, ~i, necrofobă, ~e a. şi m., f. (med.) (persoană) care suferă de necrofobie. [Din fr. *nécrophobe*].

necrofobíe f. **1.** teamă patologică de cadavre, de morţi; **2.** teamă patologică de moarte. [Din fr. *nécrophobie*].

necrofór, necrofori m. (entom.) gropar (*Necrophorus*). [Din fr. *nécrophore*].

necrohormón, necrohormoni m. substanţă din ţesuturi şi celule moarte, care pot să omoare celule vii sau să inducă în ele mitoze. [*Necro-* + *hormon*].

necrolatríe f. cult exagerat pentru morţi. [Din fr. *nécrolâtrie*].

necrolátru, ~i, necrolatră, ~e m., f. persoană care are un cult exagerat al morţilor. [Din fr. *nécrolâtre*].

necrológ, necrologuri şi **necroloage** n. **1.** (înv.) registru în care se înscriu numele morţilor dintr-o parohie; (p. ext.) listă cu numele celor morţi într-o catastrofă, într-un accident; **2.** discurs, articol în memoria unui mort: *să comande necroloagele şi cărţile de vizită cu chenar negru.* GHEŢIE; **3.** anunţ mortuar. [Din gr. mod. *necrológhion,* fr. *nécrologe,* it. *necrologio*].

necrológic, ~ci, necrologică, ~ce a. care ţine de necrolog, cu caracter de necrolog: *articol necrologic.* [Din fr. *nécrologique*].

necrologíe, necrologii f. listă a persoanelor (distinse, remarcabile) decedate într-un timp determinat, publicată într-un ziar, într-o revistă: *necrologia anului.* [Din fr. *nécrologie*].

necromán m. v. **necromant.**

necromanía, necromanii f. preocupare morbidă pentru moarte, pentru morţi. [Din lat. *necromania*].

necrománt, ~ţi, necromantă, ~e m., f. persoană care se ocupă cu necromanţia: *trăia un vis bolnav de necroman.* VINEA; *necromantul duce pe voievod în peşteri.* CĂL.; (şi: (înv.) **necroman**). [Din gr. mod. *nekromántis,* fr. *nécroman(t)*].

necromántic, ~ci, necromantică, ~ce a. care ţine de necromanţie, referitor la necromanţie. [Din fr. *nécromantique*].

necromanţíe f. practică magică, ocultă constînd în invocarea sufletelor morţilor pentru aflarea viitorului: *ştiinţa necromanţiei şi aceea a astrologiei s-au pierdut.* EM. [Din lat. *necromantia,* it. *necromanzia,* fr. *nécromancie*].

necrópolă, necropole f. **1.** partea unui oraş antic destinată înmormîntărilor; **2.** morminte subterane în Egipt; **3.** locul (într-un lăcaş de cult) unde se află mormintele unei familii princiare; (p. gener.) cimitir; (p. restr.) criptă; cavou: *necropola bisericii ce vizităm.* OD.; *cadavrele păstrate ... în muzeul de la intrarea necropolei.* LOV. [Din fr. *nécropole*].

necrópsic, ~ci, necropsică, ~ce a. (med.) care ţine de necropsie, referitor la necropsie. [Din fr. *nécropsique*].

necropsíe, necropsii f. (med.) autopsie. [Din fr. *nécropsie*].

necrospermíe f. prezenţă în spermă a spermatozoizilor morţi, care provoacă sterilitate masculină. [Din fr. *nécrospermie*].

necrótic, ~ci, necrotică, ~ce a. (med.) necrozat. [Din fr. *nécrotique,* engl. *necrotic*].

necrotomíe, necrotomii f. **1.** disecţia cadavrelor; **2.** îndepărtare chirurgicală a unui ţesut osos necrozat. [Din fr. *nécrotomie*].

necrozá, pers. 3 **necrozează** vb. (refl.; despre ţesuturi) a suferi, a fi atins de necroză. [Din fr. *nécroser*].

necrozánt, ~ţi, necrozantă, ~e a. care provoacă necroză. [Din fr. *nécrosant*].

necrozáre, necrozări f. faptul de a se necroza; (p. ext.) necroză. [V. *necroza*].

necrozát, ~ţi, necrozată, ~e a. atins de necroză; necrotic: *ţesut necrozat.* [V. *necroza*].

necróză, necroze f. mortificare a unei porţiuni dintr-un ţesut viu, animal sau vegetal. [Din fr. *nécrose*].

necruţăt adv. (înv.) fără milă, în mod necruţător: *la teatrul românesc ... relele din fire necruţat se biciuiesc.* AL. [*Ne-* + *cruţat*].

necruţătór, ~i, necruţătoáre a. **1.** care nu cruţă, care nu are milă; crud, nemilos, neîndurător: *nefrita.cronică e o boală necruţătoare.* GHEŢIE; *legile economice sînt necruţătoare.* R.L.; **2.** (p. ext.) aspru, înverşunat: *vînt necruţător.* [*Ne-* + *cruţător*].

nectár, nectare şi **nectaruri** n. **1.** băutură rezervată zeilor, care îi făcea nemuritori pe cei ce o sorbeau, în mitologia greacă: *zeii beu nectaruri.* COŞB.; **2.** (p. ext.) băutură foarte gustoasă, delicioasă; (spec.) vin foarte bun: *nectar ... din viile sădite pe colinele Apeninului.* FIL.; **3.** suc (dulce) secretat de glandele nectarifere ale plantelor angiosperme, care, colectat de albine, este transformat în miere; mană: (fig.) *prieteşugul este nectarul vieţii.* MARC.; **4.** băutură preparată din sucuri naturale de fructe. [Din gr. mod. *néktar,* lat., fr. *nectar,* germ. *Nektar*].

nectárie, nectarii f. glandă nectariferă a plantelor angiosperme. [Din fr. *nectaire* (după *nectar*)].

nectarifér, ~i, nectariferă, ~e a. care secretă nectar: *plante nectarifere;* **glande nectarifere,** nectarii. [Din fr. *nectarifère*].

nectárii n. pl. glande producătoare de nectar, aflate pe receptaculul floral sau la baza unor piese florale proprii plantelor melifere; glande nectarifere. [Din lat. *nectareus;* cf. fr. *nectaires*].

nectarínă, nectarine f. varietate de piersici cu pieliţa netedă, fără puf. [Din fr. *nectarine*].

nectarinídă, nectarinide f. (la pl.) familie de păsări din ordinul paseriformelor, răspîndite în Africa, Asia şi Australia, de talie foarte mică, cu penele viu colorate, cu luciri metalice, care se hrăneşte cu nectar şi polen (*Nectariniidae*); (şi la sg.) pasăre din această familie (ex. *Nectarinia famosa*). [Din germ. *Nektariniiden*].

nectarivór, ~i, nectarivoră, ~e a. care se hrăneşte cu nectarul florilor (ex.: albinele, bondarii, pasărea colibri etc.). [Din fr. *nectarivore*].

néctic, ~ci, nectică, ~ce a. (biol.) care are proprietatea de a pluti. [Din fr. *nectique*].

nectón n. totalitatea vieţuitoarelor acvatice care înoată prin mişcări proprii în apa în care trăiesc (ex.: cetacee, peşti, cefalopode). [Din fr. *necton*].

necuceríre, necuceriri f. (înv.) aroganţă: *turcii, în nepăsarea şi necucerirea lor, nu bănuiau nimic.* BĂLC. [*Ne-* + *cucerire* (înv.) „umilinţă"].

necugetáre, necugetări f. acţiune, faptă necugetată; nesăbuinţă, nechibzuinţă, nesocotinţă: *te-am oprit de la o necugetare.* [*Ne-* + *cugetare*].

necugetát, ~ţi, necugetată, ~e a. şi adv. (în mod) nechibzuit, nesocotit, nesăbuit; prostesc: *alegerea se dovedi necugetată.* GHEŢIE; *procedase atît de necugetat.* [*Ne-* + *cugetat*].

necultivát, ~ţi, necultivată, ~e a. **1.** care nu este cultivat cu plante: *pămînt necultivat;* **2.** lipsit de cultură; incult, neinstruit: *cititorul necultivat în sens artistic se sperie.* CĂL. [*Ne-* + *cultivat*].

necúm adv. (înv. şi pop.) nicidecum, defel, deloc: *ce e la Dobrişan e doar numai la sultan, necum la măria-ta, necum în toată ţara.* POP. // conj. (şi) cu atît mai puţin; darămite; dar încă: *pasăre măiastră nu vine pe aici, necum om pămîntean.* CR. [*Ne-* + *cum*].

necumpăníre, necumpăniri f. lipsă de cumpănire: *necumpănirea faptelor ţi-a adus nenorocirea.* [*Ne-* + *cumpănire*].

necumpănít, ~ţi, necumpănită, ~e a. lipsit de cumpătare; imprudent, pripit: *n-am făcut nici un pas necumpănit.* AL. [*Ne-* + ***cumpănit***].

necumpătáre, necumpătări f. lipsă de cumpătare, nechibzuinţă: *necumpătarea provoacă adesea suferinţă.* [*Ne-* + ***cumpătare***].

necumpătát, ~ţi, necumpătată, ~e a. lipsit de cumpătare; nechibzuit: *vorbele ... nesărate şi necumpătate.* ISP. [*Ne-* + ***cumpătat***].

necunoáştere, necunoaşteri f. lipsă de cunoaştere: *necunoaşterea limbii latine.* [*Ne-* + ***cunoaştere***].

necunoscătór, ~i, necunoscătoáre a. (adesea subst.) care nu este cunoscător într-un anumit domeniu: *problemele ştiinţei nu trebuie lăsate în grija necunoscătorilor.* [*Ne-* + ***cunoscător***].

necunoscút, ~ţi, necunoscută, ~e a. **1.** care nu este (deloc) cunoscut, despre care nu se ştie nimic; neştiut; (p. ext.) ascuns, tainic: *mă interesează lucrurile noi, necunoscute.* EL.; **2.** (adesea subst.) care nu face parte dintre cunoştinţele cuiva; străin: *primi vizita a doi necunoscuţi.* ZAMF.; **3.** (despre scriitori, artişti etc.) neconsacrat, fără renume; anonim; (fig.) obscur; **4.** care nu a (mai) fost trăit, simţit; nou, neobişnuit, inedit: *senzaţii necunoscute.* // n. (pl. (rar) **necunoscuturi**), ceea ce nu este cunoscut (încă), ceea ce depăşeşte posibilităţile de cunoaştere ale omului: *colacii, iar nu fiorul necunoscutului îl duce în biserică.* CĂL.; *episcopul era înfricoşat de necunoscuturile vieţii.* SAD. // f. (mat.) mărime a cărei valoare nu este cunoscută şi care se cere determinată pe baza datelor problemei. [*Ne-* + ***cunoscut***].

necunoştínţă, necunoştinţe f. lipsă de cunoştinţă, de informaţie: *în necunoştinţă de cauză.* [*Ne-* + ***cunoştinţă***].

necunúnăt, ~ţi, necunúnată, ~e a. necăsătorit religios: *nu e bine să mori necununat, că popa zice că e preacurvie.* SOR. [*Ne-* + ***cununat***].

necupríns, ~şi, necuprínsă, ~e a. **1.** infinit, nemărginit; imens: *Dumnedzău iaste necuprins.* VARL.; *pământul necuprins în petece de hârţi.* PETR.; **2.** care nu poate fi cuprins de mintea omenească; neînţeles, nepătruns: *taine necuprinse.* // n. (pl. (rar) **necuprinsuri**) spaţiu, întindere nelimitată; nemărginire, infinit; imensitate: *cît aş fi privit de pătrunzător necuprinsul mării, nu puteam simţi moartea.* EL. [*Ne-* + ***cuprins***].

necurábil, ~i, necurabilă, ~e a. (înv.) incurabil: *boală necurabilă.* [*Ne-* + ***curabil;*** cf. lat. ***incurabilis,*** fr. ***incurable***].

necurát, ~ţi, necurată, ~e a. **1.** murdar; **2.** (fig.) necinstit, dubios, incorect: *afaceri necurate;* **3.** (înv.) necredincios, păcătos; păgîn: *aceasta e partea omului necurat.* BIBLIA; **4.** blestemat; spurcat: *îndepărtă pe loc volumul, ca pe un lucru necurat.* GHEŢIE; **duh** (sau **spirit**) **necurat,** spirit rău; diavol: *vă ţineţi ca nişte duhuri necurate de ea.* NEGR. // m. (pop.; artic.) dracul, diavolul: *se învrăjbiră ..., ca şi cum necuratul şi-ar fi vîrît coada.* DELAVR.; *mîncară din ea cu toţii, afară de popă, care ghicea iar o capcană a necuratului.* CĂRT. [*Ne-* + ***curat***].

necurăţát, ~ţi, necurăţată, ~e a. **1.** care este plin de murdărie, de impurităţi: *pantofi necurăţaţi;* **2.** căruia nu i-a fost îndepărtată coaja; necojit: *mînca merele necurăţate.* [*Ne-* + ***curăţat***].

necurăţénie, necurăţenii f. **1.** lipsă de curăţenie: *mă obosea necurăţenia casei;* **2.** (concr.; de obicei la pl.) murdărie, gunoi; excremente: *necurăţeniile luate de apă curgeau prin gratii de fier.* GHICA; *mă simţeam ... terfelit trupeşte, ca şi cum m-aş fi bălăcit în propriile mele necurăţenii.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***curăţenie***].

necurăţí, necurăţesc vb. (înv.; intr.) a păcătui (faţă de Dumnezeu sau de morala creştină): *puse-i chipu celora ce voru vrea se necurăţească.* COD. VOR. [De la ***necurat***].

necurăţíe, necurăţii f. **1.** (înv.; concr.) murdărie; necurăţenie: *te temi ca nu cumva ...* [oaspeţii] *să vadă vreo necurăţie.* NEGR.; **2.** lipsă de credinţă; (p. ext.) fărădelege; ticăloşie; faptă desfrînată: *întru curvii şi întru necurăţii să îndîletniciia lumea.* VARL. [*Ne-* + ***curăţie***].

necurmát, ~ţi, necurmată, ~e a. şi adv. (pop.) (care se întîmplă, are loc etc.) necontenit, neîntrerupt, veşnic: *în război necurmat trăim.* CAR.; *gîndirea indică trăieşte necurmat într-un fel de simbioză cu religia.* BL. [*Ne-* + ***curmat***].

necuviincíos, ~şi, necuviincioásă, ~e a. **1.** care nu se cuvine, contrar bunei-cuviinţe; nepotrivit: *să nu urmeze multe lucruri necuviincioase.* ANTIM; **2.** lipsit de bună-cuviinţă, de respect, de politeţe; care denotă lipsă de bună-cuviinţă, de respect, de politeţe; obraznic, ireverenţios: *taică-tău e un om necuviincios.* PR.; *ai avut purtări necuviincioase?* GHEŢIE. [*Ne-* + ***cuviincios***].

necuviínţă, necuviinţe f. **1.** lipsă de bună-cuviinţă, de respect; **2.** faptă, atitudine, vorbă necuviincioasă; obrăznicie; impolitеţe, grosolănie, mojicie; obscenitate, indecenţă: *este din partea dumitale o necuviinţă că ai refuzat să intri la noi în casă.* PR.; *toţi flăcăii din sat ... fluierau după ele şi le strigau necuviinţe.* CĂRT. [*Ne-* + ***cuviinţă***].

necuvîntătór, ~i, necuvîntătoáre a. care nu poate vorbi: *în acele ţări trăiesc şi animale necuvîntătoare.* SAD. // n. (mai ales la pl.) animal: *demnitarii îi mulţumiră din cap ca necuvîntătoarele.* ST. [*Ne-* + ***cuvîntător***].

nedeáe f. v. nedeie.

nedecapotábil, ~i, nedecapotabilă, ~e a. (despre automobile) la care capota nu se poate strînge sau ridica. [*Ne-* + ***decapotabil***].

nedecís, ~şi, nedecisă, ~e a. indecis: *în teatru ..., se relevă acelaşi autor nedecis ca şi în romane.* CĂL.; *te văd încă nedecisă.* [*Ne-* + ***decis;*** cf. fr. ***indécis***].

nedeclinábil, ~i, nedeclinabilă, ~e a. care nu se poate declina; indeclinabil: *substantiv nedeclinabil.* [*Ne-* + ***declinabil***].

nedecolorát, ~ţi, nedecolorată, ~e a. **1.** care nu a fost supus decolorării, care nu şi-a pierdut culoarea: *păr nedecolorat;* **2.** care şi-a păstrat culoarea iniţială: *scoarţe vechi dar nedecolorate.* [*Ne-* + ***decolorat***].

nededát, ~ţi, nededată, ~e a. nedeprins, neobişnuit cu ...: *făcea boemă scandaloasă sub ochii nededaţi cu romantismul ai boierilor.* CĂL. [*Ne-* + ***dedat***].

nedefiníbil, ~i, nedefinibilă, ~e a. indefinibil: *culori nedefinibile.* [*Ne-* + ***definibil***].

nedefinít, ~ţi, nedefinită, ~e a. **1.** care nu este definit; lipsit de contur, de precizie; vag, indefinit: *stare nedefinită;* **2.** care nu poate fi definit, descris; (p.ext.) extraordinar: *savoarea paginilor este de nedefinit.* CĂL.; **3.** (despre articole, adjective, pronume, numerale) nehotărît. [*Ne-* + ***definit;*** cf. fr. ***indéfini***].

nedeformábil, ~i, nedeformabilă, ~e a. (rar) care nu se poate deforma. [*Ne-* + ***deformabil;*** cf. fr. ***indéformable***].

nedefrişábil, ~i, nedefrişabilă, ~e a. (rar) indefrişabil: *terenuri nedefrişabile.* [*Ne-* + ***defrişabil;*** cf. fr. ***indéfrichable***].

nedéie, nedei f. **1.** (înv.) sărbătoare; adunare solemnă; **2.** petrecere cîmpenească organizată, de obicei, cu prilejul unei sărbători, al unui hram: *c-or veni ... nedeile cu jocurile.* POP.; **3.** (fig.) (loc plan pe un) vîrf de munte; (şi: (înv.) **nedeae**). [Din sl. ***nedĕlja*** „duminică"].

nedelicát, ~ţi, nedelicată, ~e a. lipsit de delicateţe; neatent, aspru: *soţ nedelicat.* [*Ne-* + ***delicat***].

nedelicatéţe, nedelicateţi f. lipsă de delicateţe; gest, atitudine, vorbă nepoliticoasă; impolitеţe, indelicateţe: *el comite nedelicateţea de a se sluji la infinit de o scrisoare compromiţătoare.* CĂL. [*Ne-* + ***delicateţe;*** cf. fr. ***indélicatesse***].

nedémn, ~i, nedemnă, ~e a. **1.** care nu este demn, nu este vrednic, nu merită; nevrednic: *nedemn de iertare;* **2.** (jur.; adesea subst.) care nu îndeplineşte condiţiile legale pentru a prelua o succesiune; **3.** lipsit de demnitate; care denotă lipsă de demnitate; care dezonorează, care merită blam sau dispreţ: *toţi oamenii ... te socotesc nedemn.* BOL.; *purtare nedemnă.* [*Ne-* + ***demn;*** cf. fr. ***indigne***].

nedemnitáte f. (jur.) **nedemnitate succesorală,** sancţiune civilă constînd în decăderea unui moştenitor legal din dreptul de a moşteni o persoană faţă de care s-a făcut vinovat de atentat la viaţa sa ori de nedenunţarea omorului căruia i-a căzut victimă defunctul. [***Nedemn*** + ***-itate***].

nedemocrátic, ~ci, nedemocratică, ~ce a. care nu este democratic: *alegerile erau nedemocratice.* [*Ne-* + ***democratic***].

nedemonstrábil, ~i, nedemonstrabilă, ~e a. care nu poate fi demonstrat, dovedit: *adevăr nedemonstrabil.* [*Ne-* + ***demonstrabil***].

nedemonstrát, ~ţi, nedemonstrată, ~e a. nedovedit: *culpă nedemonstrată.* [*Ne-* + ***demonstrat***].

nedemontábil, ~i, nedemontabilă, ~e a. care nu poate fi demontat; care nu este făcut pentru a fi demontat: *mobilă nedemontabilă.* [*Ne-* + ***demontabil***].

nedepănuşát, ~ţi, nedepănuşată, ~e a. (despre ştiuleţii de porumb) nedesfăcut de pănuşi. [*Ne-* + ***depănuşat***].

nedependént, ~ţi, nedependentă, ~e a. (înv.) independent. [*Ne-* + ***dependent;*** cf. fr. ***indépendant***].

nedeprínş, ~şi, nedeprínsă, ~e a. care nu are obiceiul, deprinderea; neobişnuit cu ...: *nedeprins cu patul străin, Sever petrecea treaz mai bine de-un ceas.* GHEŢIE; *nedeprins cu munca.* [*Ne-* + ***deprins***].

néder, nederi m. (reg.) om nătîng; om zăpăcit, nebun: *boierii hotărîră să-l cunune pe neder cu altă mireasă.* POP. [Et. nec.].

nedesăvîrşíre, nedesăvîrşiri f. (rar) imperfecţiune, cusur; neajungere: *găsind în ele multe ... nedesăvîrşiri.* NEGR. [*Ne-* + ***desăvîrşire***].

nedesăvîrşít, ~ţi, nedesăvîrşită, ~e a. **1.** neterminat, neîmplinit, incomplet: *pregătirea estetică a cronicarului e încă nedesăvîrşită.* CĂL.; **2.** imperfect: *de vreme ce aici, pe pămînt, e nedesăvîrşit şi neîmplinit, omul are nevoie de îndumnezeire.* CF. [*Ne-* + ***desăvîrşit***].

nedescifrábil, ~i, nedescifrabilă, ~e a. indescifrabil: *semnătură nedescifrabilă.* [*Ne-* + ***descifrabil;*** cf. fr. ***indéchiffrable***].

nedescifrát, ~ţi, nedescifrată, ~e a. **1.** care nu a fost descoperit, decriptat: *cifru nedescifrat;* **2.** neînţeles: *text nedescifrat;* **3.** indescifrabil: *scris nedescifrat.* [*Ne-* + ***descifrat***].

nedescrís, ~şi, nedescrisă, ~e a. de **nedescris,** care nu poate fi descris; (p. ext.) extraordinar: *pe faţă i se citea o groază de nedescris.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***descris***].

nedesfăcút, ~ţi, nedesfăcută, ~e a. care nu a fost desfăcut, demontat etc.: *bolnavul zăcea ... pe patul nedesfăcut.* GHEŢIE; *bagajele au rămas nedesfăcute cîteva zile.* [*Ne-* + ***desfăcut***[2]].

nedesluşíre, nedesluşiri f. (rar) formă, imagine neclară. [*Ne-* + ***desluşire***].

nedesluşit, ~ţi, nedesluşită, ~e a. care nu este desluşit; cu vagi contururi; lipsit de claritate; neclar, nelămurit, confuz: *mii de sunete uşoare şi nedesluşite.* OD.; *privea ... depărtările nedesluşite.* SAD. [*Ne-* + *desluşit*].

nedespărţit, ~ţi, nedespărţită, ~e a. **1.** care nu este sau nu poate fi despărţit, fragmentat; indivizibil, inseparabil: *troiţă nedespărţită şi neschimbată.* VARL.; **2.** care sau de care nu se desparte, nu se îndepărtează niciodată; legat, unit prin afecţiune, sentiment: *eram nedespărţiţi de la prînz pînă seara tîrziu.* GHEŢIE; *prieteni nedespărţiţi.* [*Ne-* + *despărţit*].

nedestóinic, ~ci, nedestoinică, ~ce a. incapabil, nepriceput: *oameni nedestoinici.* [*Ne-* + *destoinic*].

nedestoínicie, nedestoínicii f. incapacitate, nepricepere. [*Ne-* + *destoinicie*].

nedestúl, ~i, nedestulă, ~e a. (înv.) insuficient: *oştirea română acum ... nedestulă ... ar da un exemplu de curaj.* BOL. [*Ne-* + *destul*].

nedeşertát, ~ţi, nedeşertată, ~e a. **1.** care nu a fost deşertat: *sacii nedeşertaţi să rămînă acolo;* **2.** (fig.) nesecat, inepuizabil: *lumea e de chinuri nedeşărtat izvor.* ALEX. [*Ne-* + *deşertat*].

nedeşirábil, ~i, nedeşirabilă, ~e a. indeşirabil: *ciorapi nedeşirabili.* [*Ne-* + *deşirabil;* cf. fr. *indéchirable*].

nedeterminábil, ~i, nedeterminabilă, ~e a. indeterminabil: *timp nedeterminabil.* [*Ne-* + *determinabil*].

nedeterminánt, ~ţi, nedeterminantă, ~e a. care nu determină, care nu este de natură să determine ceva. [*Ne-* + *determinant*].

nedeterminăre, nedeterminări f. **1.** situaţie incertă, neclară; incertitudine, imprecizie; **2.** lipsă de determinare; indeterminare; **3.** (mat.) imposibilitate de a determina în mod univoc valorile necunoscutelor într-o problemă. [*Ne-* + *determinare;* cf. fr. *indétermination*].

nedeterminát, ~ţi, nedeterminată, ~e a. **1.** care nu e precizat, stabilit: *spaţiu nedeterminat; condiţii nedeterminate;* **2.** nehotărît: *deznodămînt nedeterminat.* [*Ne-* + *determinat*].

nedezgropát, ~ţi, nedezgropată, ~e a. care nu a fost scos la lumină; nedescoperit, ascuns: *comoară nedezgropată.* CĂL. [*Ne-* + *dezgropat*].

nedezinfectát, ~ţi, nedezinfectată, ~e a. care nu a fost dezinfectat: *plagă nedezinfectată.* [*Ne-* + *dezinfectat*].

nedezlegát, ~ţi, nedezlegată, ~e a. **1.** care nu a fost desfăcut din legături: *şireturi nedezlegate;* **2.** (fig.) enigmatic: *în zadar caut al vieţii înţeles nedezlegat.* EM. [*Ne-* + *dezlegat*].

nedezlipít, ~ţi, nedezlipită, ~e a. **1.** care nu este sau nu poate fi dezlipit ori despărţit: *petreceau nedezlipiţi unul de altul.* CAR.; **2.** nelipsit (de undeva): *nedezlipit de bibliotecă.* [*Ne-* + *dezlipit*].

nedezmínţit, ~ţi, nedezmínţită, ~e a. **1.** care nu a fost dezmînţit, contrazis, contestat: *să reconfirme ... eternul şi nedezmînţitul adevăr: nimeni nu e profet în ţara lui.* CF.; **2.** care nu se dezminte (niciodată); consecvent, statornic: *îl privi ... cu aceeaşi nedezmînţită simpatie.* PETR. [*Ne-* + *dezmînţit*].

nedíbăci, nedíbace a. care nu este dibaci; neîndemînatic, inabil: *ce meşter nedibaci!* [*Ne-* + *dibaci*].

nedíbăcie, nedíbăcii f. lipsă de dibăcie. [*Ne-* + *dibăcie*].

nediferenţiát, ~ţi, nediferenţiată, ~e a. care nu se deosebeşte, nu se distinge cu nimic de altceva sau de altcineva: *împricinaţilor li s-a aplicat un tratament nediferenţiat.* [*Ne-* + *diferenţiat*].

nediferenţiére, nediferenţíeri f. lipsă de diferenţiere. [*Ne-* + *diferenţiere*].

nedigerát, ~ţi, nedigerată, ~e a. **1.** care nu a fost digerat: *începu să vomite ... un jet de salată verde, amestecat cu ouă nedigerate.* PR.; **2.** (fig.) indigest: *ironii nedigerate.* PR. [*Ne-* + *digerat*].

nedinţát, ~ţi, nedinţată, ~e a. fără dinţi; fără zimţi. // n. pl. ordin de mamifere caracterizate prin lipsa dinţilor (incisivi). [*Ne-* + *dinţat;* cf. fr. *édenté*].

nediplomátic, ~ci, nediplomatică, ~ce a. lipsit de tact, de abilitate: *atitudine nediplomatică.* [*Ne-* + *diplomatic*].

nedisciplinábil, ~i, nedisciplinabilă, ~e a. care nu poate fi disciplinat, dominat; indisciplinabil: *popor nedisciplinabil.* [Cf. fr. *indisciplinable*].

nedisciplinát, ~ţi, nedisciplinată, ~e a. indisciplinat: *ce oameni nedisciplinaţi!* PR. [*Ne-* + *disciplinat;* cf. fr. *indiscipliné*].

nedisciplínă f. (rar) indisciplină. [*Ne-* + *disciplină;* cf. fr. *indiscipline*].

nediscriminăre, nediscriminări f. atitudine prin care cineva refuză să aplice tratamente diferite oamenilor după apartanenţa etnică, politică, rasială, socială etc. [*Ne-* + *discriminare;* cf. fr. *non-discrimination*].

nediscriminát, ~ţi, nediscriminată, ~e a. **1.** care nu face obiectul unei discriminări; nediferenţiat: *aplicarea nediscriminată a termenului la situaţii... variate.* LIIC.; **2.** care nu este supus discriminării (etnice, rasiale, religioase etc.): *indivizi nediscriminaţi.* [*Ne-* + *discriminat*].

nediseminăre, nediseminări f. **1.** neràspîndire, neîmprăştiere, nepropagare: *nediseminarea virusilor;* **2.** neproliferare: *nediseminarea armelor nucleare.* [*Ne-* + *diseminare*].

nedisimulát, ~ţi, nedisimulată, ~e a. care nu este disimulat; lipsit de ipocrizie, neprefăcut: *sinceritate nedisimulată.* [*Ne-* + *disimulat*].

nedispús, ~şi, nedispusă, ~e a. indispus. [*Ne-* + *dispus;* cf. fr. *indisposé*].

nedistribuít, ~ţi, nedistribuită, ~e a. care nu este distribuit: *marfă nedistribuită.* [*Ne-* + *distribuit*].

nedivizát, ~ţi, nedivizată, ~e a. care nu este divizat, împărţit: *întreg nedivizat.* [*Ne-* + *divizat*].

nedivizíbil, ~i, nedivizibilă, ~e a. indivizibil: *număr nedivizibil.* [*Ne-* + *divizibil;* cf. fr. *indivisible*].

nedizolvát, ~ţi, nedizolvată, ~e a. care nu este dizolvat: *substanţe nedizolvate.* [*Ne-* + *dizolvat*].

nedomirí vb. v. nedumeri.

nedomiríre f. v. nedumerire.

nedomirít a. v. nedumerit.

nedomolít, ~ţi, nedomolită, ~e a. care nu poate fi domolit; nepotolit; înverşunat, nestăpînit, aprig: *ranchiuna nedomolită şi invidia infernală îşi fac apariţia.* PR.; *acea goană nedomolită se face pentru ca fiecare să-şi agonisească cele trebuincioase traiului.* GHEŢIE. [*Ne-* + *domolit*].

nedorít, ~ţi, nedorită, ~e a. care nu este dorit; indezirabil: *întîmplare nedorită; un ideal etern nedorit.* EM. [*Ne-* + *dorit*].

nedormíre, nedormíri f. (înv. şi pop.) insomnie; veghe: *dureri de şele şi nedormire.* NEGR. [*Ne-* + *dormire*].

nedormít, ~ţi, nedormită, ~e a. **1.** care nu a dormit (destul): *era neras şi nedormit;* **2.** petrecut fără somn: *o noapte nedormită e însoţită ... de gînduri negre.* GHEŢIE. [*Ne-* + *dormit*].

nedospít, ~ţi, nedospită, ~e a. fără dospeală: *aluat nedospit.* [*Ne-* + *dospit*].

nedovedít, ~ţi, nedovedită, ~e a. care nu a fost dovedit, probat; neprobat, neadeverit: *delict nedovedit.* [*Ne-* + *dovedit*].

nedrapát, ~ţi, nedrapată, ~e a. (rar) care nu a fost drapat: *ferestre nedrapate.* [*Ne-* + *drapat*].

nedrépt, ~ţi, nedreáptă, ~epte a. (adesea adv. sau subst.) **1.** care nu este drept cu semenii; care nedreptăţeşte, provocînd prejudicii morale sau materiale; incorect: *autorul e nedrept.* EM.; **2.** care aparţine unui om cu însuşirile descrise mai sus; comis de un asemenea om; care denotă lipsă de obiectivitate; care nu este conform cu dreptatea; ilegal, abuziv: *s-au abrogat legi drepte şi s-au impus legi nedrepte.* R.L.; *sentinţă nedreaptă;* **război nedrept**, război purtat pentru cotropirea, jefuirea, subjugarea altor ţări; **pe nedrept(ul)**, samavolnic; fără temei: *Alec arboră nedumerirea omului de bună-credinţă, pe nedrept bănuit.* GHEŢIE; **3.** care este însuşit, agonisit în mod incorect, abuziv: *avere nedreaptă;* (jur.) **nedreaptă luare**, infracţiune care constă în folosirea de către un funcţionar, în exerciţiul funcţiunii, a oricăror mijloace pentru a determina o persoană să-i dea o sumă de bani sau un alt lucru, pretinzînd că-i este dator; **4.** nemeritat: *o uitare nedreaptă s-a întins asupra lui.* CĂL.; **5.** (înv.; despre complemente sau completive) indirect. [*Ne-* + *drept*].

nedreptáte, nedreptăţi f. **1.** lipsă de dreptate; neechitate, inechitate: *e tot aşa de nedrept ... a legitima nedreptatea trecutului repetînd-o ... în direcţiunea opusă.* EM.; **2.** situaţie, faptă contrară justiţiei; înjustiţie; persecuţie, suferinţă îndurată de cineva: *să nu mai fie voie a se face cuiva vreo nedreptate.* OD.; **3.** situaţie, faptă nedreaptă, nemeritată: *e o mare nedreptate faptul că persoana care ar fi onorat orice academie ... a fost ocolită sistematic în ultimii ani de onorurile oficiale.* R.L. [*Ne-* + *dreptate*].

nedreptăţí, nedreptăţésc vb. (tr.) a face cuiva o nedreptate; a trata pe cineva nedrept; a persecuta, a năpăstui, a oropsi: *îi nedreptăţea pe studenţi.* [De la *nedreptate*].

nedreptăţíre, nedreptăţíri f. acţiunea de a nedreptăţi şi rezultatul ei; nedreptate; persecutare: *toţi aţi jubilat la nedreptăţirea noastră!* [V. *nedreptăţi*].

nedreptăţít, ~ţi, nedreptăţită, ~e a. căruia i s-a făcut o nedreptate, care este prejudiciat în drepturile sale; persecutat, năpăstuit, oropsit: *dacă te crezi nedreptăţit, du-te şi la Dumnezeu.* CR.; *dacă cineva se simte ... nedreptăţit prea mult, să vorbească, şi-l ascult.* ARG. [V. *nedreptăţi*].

nedresát, ~ţi, nedresată, ~e a. care nu este dresat: *cal nedresat.* [*Ne-* + *dresat*].

nedumerí, nedumeresc vb. **1.** (tr.) a face pe cineva să fie nedumerit, a pune în încurcătură; a deruta; a mira, a uimi: *discursul a nedumerit mulţimea;* **2.** (reg.; refl.) a se simţi nedumerit; a şovăi, a ezita: *însă, pe drum, începu iar a se nedumeri.* SL.; (şi: **nedumiri**, (reg.) **nedomiri**). [De la *nedumerit*].

nedumeríre, nedumeríri f. starea celui nedumerit; mirare, nesiguranţă, încurcătură, derută, nelămurire: *nu mă lăsa în nedomirire.* CAR.; *arboră nedumerirea omului de bună-credinţă pe nedrept bănuit.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **nedomirire**). [*Ne-* + *dumerire*].

nedumerít, ~ţi, nedumerită, ~e a. **1.** care este nelămurit, mirat, încurcat, nehotărît, nesigur, derutat: *boierii stau pe gînduri, nedumeriţi.* AL.; *privi nedumerit în jur.* GHEŢIE; **2.** confuz, neclar; care produce nedumerire: *cuprins de o nedomirită spaimă.* OD.; (şi: **nedumirit**, (reg.) **nedomirit**). [*Ne-* + *dumerit*].

nedumirí vb. v. nedumeri.

nedumirít a. v. nedumerit.

nedurerós, ~şi, nedureroásă, ~e a. care nu provoacă sau nu exprimă durere; făcut sub anestezie: *injecţie nedureroasă.* [*Ne-* + *dureros*].

neechilibrát, ~ţi, neechilibrată, ~e a. **1.** care nu se află în stare de echilibru: *cîntar neechilibrat;* **2.** care nu este corect proporţionat: *buget neechilibrat;* **3.** (fig.) necumpătat, nechibzuit: *om neechilibrat.* [*Ne-* + *echilibrat*].

neechitábil, ~i, neechitabilă, ~e a. (adesea adv.) inechitabil: *împărţire neechitabilă a bunurilor.* [*Ne-* + *echitabil;* cf. fr. *inéquitable*].

neechitáte, neechităţi f. inechitate, nedreptate: *scîrbit de atîta neechitate.* [*Ne-* + *echitate*].

neeconómic, ~ci, neeconomică, ~ce a. **1.** care nu aparţine economiei: *sectoare neeconomice;* **2.** care nu corespunde principiilor economice; neeconomicos: *funcţionare neeconomică;* **3.** care nu dovedeşte spirit economic sau nu permite economii; neeconomicos: *activitate neeconomică.* [*Ne-* + *economic*].

neeconomicós, ~şi, neeconomicoásă, ~e a. **1.** care nu dovedeşte spirit economic sau nu permite economii; neeconomic; **2.** care nu corespunde principiilor economice; neeconomic: *funcţionare neeconomicoasă.* [*Ne-* + *economicos*].

needificatór, ~i, needificatoáre a. care nu edifică; neclar: *argumentaţie needificatoare.* [*Ne-* + *edificator*].

neefectuát, ~ţi, neefectuată, ~e a. care nu este realizat, înfăptuit; care nu este executat, îndeplinit: *piesa primă a unei trilogii neefectuate ... e o capodoperă.* CĂL.; *concediu neefectuat.* [*Ne-* + *efectuat*].

neeficiént, ~ţi, neeficientă, ~e a. ineficient, ineficace: *efort neeficient.* [*Ne-* + *eficient*].

neeficiénţă, neeficienţe f. ineficienţă, ineficacitate. [*Ne-* + *eficienţă*].

neegalábil, ~i, neegalabilă, ~e a. inegalabil: *succes neegalabil.* [*Ne-* + *egalabil;* cf. fr. *inégalable*].

neegalát, ~ţi, neegalată, ~e a. care nu a fost egalat, atins: *record neegalat.* [*Ne-* + *egalat*].

neegalitáte, neegalităţi f. inegalitate; disproporţie: *neegalitatea între naţiuni persistă.* [*Ne-* + *egalitate;* cf. fr. *inégalité*].

neelaborát, ~ţi, neelaborată, ~e a. care nu este (încă) destul de elaborat: *conceptul neelaborat al tragicului.* LIIC. [*Ne-* + *elaborat*].

neelegánt, ~ţi, neelegantă, ~e a. lipsit de eleganţă; inelegant: *purtare neelegantă.* [*Ne-* + *elegant;* cf. fr. *inélégant*].

neelegánţă f. lipsă de eleganţă, de fineţe, de tact; vorbă, comportare lipsită de fineţe, de tact. [*Ne-* + *eleganţă*].

neeligíbil, ~i, neeligibilă, ~e a. care nu are calităţile necesare pentru a fi ales; ineligibil: *candidat neeligibil.* [*Ne-* + *eligibil;* cf. fr. *inéligible*].

neeligibilitáte f. ineligibilitate. [*Ne-* + *eligibilitate;* cf. fr. *inéligibilité*].

neelucidát, ~ţi, neelucidată, ~e a. care nu a fost (încă) elucidat: *misterul zodiacului rămîne neelucidat.* D. [*Ne-* + *elucidat*].

neeluctábil, ~i, neeluctabilă, ~e a. împotriva căruia nu se poate lupta, căruia nu i te poţi opune; inevitabil, insurmontabil. [*Ne-* + *eluctabil;* cf. it. *ineluttabile*].

neepuizábil, ~i, neepuizabilă, ~e a. inepuizabil: *energie neepuizabilă.* [*Ne-* + *epuizabil;* cf. fr. *inépuisable*].

neerlandéz, ~i, neerlandeză, ~e a. (rar) olandez: *pentru asta ar trebui ... ochii observatori ai şcoalei neerlandeze.* EM. // f. limbă vorbită de olandezi şi de flamanzi. [Din fr. *néerlandais*].

neesenţiál, ~i, neesenţială, ~e a. care nu ţine de esenţă, care nu constituie partea cea mai importantă a unei probleme, a unui lucru; inesenţial: *aspect neesenţial.* [*Ne-* + *esenţial;* cf. engl. *non-essential*].

neestétic, ~ci, neestetică, ~ce a. inestetic: *aranjament neestetic.* [*Ne-* + *estetic;* cf. fr. *inesthétique*].

neestimábil, ~i, neestimabilă, ~e inestimabil. [*Ne-* + *estimabil*].

neetánş, ~i, neetanşă, ~e a. care nu este etanş: *închidere neetanşă.* [*Ne-* + *etanş;* cf. fr. *non-étanche*].

neetanşeitáte, neetanşeităţi f. lipsă de etanşeitate. [*Ne-* + *etanşeitate;* cf. fr. *non-étanchéité*].

neetimológic, ~ci, neetimologică, ~ce a. care nu ţine de etimologie; care nu este etimologic: *fapte neetimologice.* [*Ne-* + *etimologic*].

neeuclidiánă, ~e a. geometrie neeuclidiană, geometrie în care se infirmă postulatul lui Euclid, potrivit căruia printr-un punct exterior unei drepte se poate duce o singură paralelă la acea dreaptă; noneuclidiană. [*Ne-* + *euclidiană;* cf. fr. *non-euclidienne*].

neevaluát, ~ţi, neevaluată, ~e a. a cărui valoare, cantitate etc. nu a fost evaluată: *daune neevaluate; consecinţe neevaluate.* [*Ne-* + *evaluat*].

neevoluát, ~ţi, neevoluată, ~e a. care nu este evoluat, dezvoltat (intelectual); necivilizat: *comportament de om neevoluat.* [*Ne-* + *evoluat*].

neexáct, ~ţi, neexactă, ~e a. (adesea adv.) inexact, neadevărat: *afirmaţii neexacte.* [*Ne-* + *exact;* cf. fr. *inexact*].

neexactitáte, neexactităţi f. 1. inexactitate, neadevăr: *notele biografice ... sînt vagi ori cuprind neexactităţi.* SAD.; **2.** lipsă de punctualitate. [*Ne-* + *exactitate*].

neexcitábil, ~i, neexcitabilă, ~e a. care nu poate fi (uşor) excitat. [*Ne-* + *excitabil*].

neexcitabilitáte f. lipsă de excitabilitate. [*Ne-* + *excitabilitate*].

neexecutáre, neexecutări f. 1. faptul de a nu executa; **2.** nerealizare: *neexecutarea la termen;* **3.** neaducere la îndeplinire a unei hotărîri judecătoreşti. [*Ne-* + *executare;* cf. fr. *non-exécution*].

neexisténţă, neexistenţe f. (rar) nonexistenţă: *negaţia ... reprezintă o neexistenţă.* EM.; *făptura se teme de recădere în neexistenţă.* STĂNIL. [*Ne-* + *existenţă;* cf. fr. *non-existence*].

neexperimentát, ~ţi, neexperimentată, ~e a. **1.** căruia îi lipseşte experienţa; cu insuficientă experienţă; inexperimentat: *piloţi neexperimentaţi pe supersonice;* **2.** care nu a fost încă experimentat: *metodă neexperimentată.* [*Ne-* + *experimentat*].

neexplicát, ~ţi, neexplicată, ~e a. care nu este (încă) explicat, lămurit: *fenomene neexplicate.* [*Ne-* + *explicat*].

neexploatát, ~ţi, neexploatată, ~e a. care nu este (încă) exploatat: *mină neexploatată.* [*Ne-* + *exploatat*].

neexplorábil, ~i, neexplorabilă, ~e a. (adesea fig.) inexplorabil: *zonă neexplorabilă.* [*Ne-* + *explorabil;* cf. fr. *inexplorable*].

neexplorát, ~ţi, neexplorată, ~e a. (adesea fig.) necercetat, inexplorat: *minereu neexplorat.* [*Ne-* + *explorat;* cf. fr. *inexploré*].

neexpresív, ~i, neexpresivă, ~e a. inexpresiv: *privire neexpresivă; tablou neexpresiv.* [*Ne-* + *expresiv;* cf. fr. *inexpressif*].

neexprimábil, ~i, neexprimabilă, ~e a. inexprimabil, inefabil: *stare, trăire neexprimabilă.* [*Ne-* + *exprimabil;* cf. fr. *inexprimable*].

nefalísm n. (livr.) abstinenţă de la orice băutură alcoolică. [Din fr. *néphalisme*].

nefalíst, ~şti, nefalistă, ~e a. care ţine de nefalism, referitor la nefalism. // m., f. adept al nefalismului. [Din fr. *néphaliste*].

nefalsificát, ~ţi, nefalsificată, ~e a. care nu este falsificat, transformat: *băuturi nefalsificate.* [*Ne-* + *falsificat*].

nefamiliár, ~i, nefamiliară, ~e a. necunoscut, neobişnuit; (p. ext.) străin: *imi ofeream o imagine nefamiliară, antipatică.* GHEŢIE; *se aflau etalate nişte instrumente cu forme nefamiliare mie.* CĂRT. [*Ne-* + *familiar*].

nefamilíst, ~şti, nefamilistă, ~e a. (adesea subst.) care nu este căsătorit, care nu şi-a întemeiat o familie: *locuinţe pentru nefamilişti.* [*Ne-* + *familist*].

nefápt n. (înv.; rar) nefiinţă: *nefaptul mieu vădzură ochii tăi.* PSALT. [*Ne-* + *fapt*].

nefardát, ~ţi, nefardată, ~e a. **1.** care nu s-a fardat; nemachiat: *este neglijentă, nefardată;* **2.** autentic: *prezintă-mi realitatea nefardată.* [*Ne-* + *fardat*].

nefást, ~şti, nefastă, ~e a. **1.** (la romani; despre zile) în care erau suspendate acţiunile judecătoreşti şi interzise activităţile publice; **2.** care aduce necaz, supărare, nefericire; funest, fatal: *sclavii milioanelor nefaste.* EM.; *îşi spuse prosteşte că e o marţi (zi nefastă) şi că amfiteatrul va fi la fel de deşert.* GHEŢIE. [Din fr. *néfast*].

nefavorábil, ~i, nefavorabilă, ~e a. potrivnic, neprielnic; defavorabil; (spec.) cu condiţii neprielnice de temperatură, umiditate etc.: *timp nefavorabil; evenimente nefavorabile.* [*Ne-* + *favorabil*].

néfă, nefe f. **1.** naos; **2.** spaţiu între două rînduri de coloane, într-o biserică. [Din fr. *nef*].

nefăcút, ~ţi, nefăcută, ~e a. **1.** care nu a fost făcut, săvîrşit: *plăteşte pentru fapte nefăcute;* **a face o nefăcută,** a comite o prostie, o poznă; **2.** care nu este aranjat, rînduit: *patul era nefăcut, cîteva rochii zăceau pe scaune.* GHEŢIE. [*Ne-* + *făcut*].

nefăţárnic, ~ci, nefăţarnică, ~ce a. sincer: *o iubire nefăţarnică.* [*Ne-* + *făţarnic*].

nefăţárít, ~ţi, nefăţărită, ~e a. (înv.) sincer; obiectiv, drept: *critică ... dreaptă, nepărtinitoare, nefăţărită.* OD. [*Ne-* + *făţărit*].

nefelín n. aluminosilicat natural de sodiu din grupa feldspatoizilor, alb-cenuşiu cu luciu sticlos gras, component al unor roci eruptive alcaline, utilizat în industria ceramică şi a sticlei. [Din germ. *Nephelin*].

nefelión n. opacitate a ochiului, cauzată de o leziune cicatriceală corneeană de dimensiuni mici şi de densitate slabă; (p. ext.) albeaţă. [Din fr. *néphélion*].

nefelomanţíe, nefelomanţii f. (livr.) arta de a ghici viitorul prin observarea norilor. [Din fr. *néphélomancie*].

nefelometríe, nefelometrii f. metodă de determinare a concentraţiei soluţiilor sau a gradului de dispersie a suspensiilor prin măsurarea intensităţii luminii împrăştiate de acestea. [Din fr. *néphélométrie*].

nefelométru, nefelometre n. aparat optic pentru măsurarea gradului de turbiditate al lichidelor şi gazelor utilizate în nefelometrie. [Din germ. *Nephelometer*].

nefér, neferi m. **1.** simplu soldat din vechea armată turcă: *rămaseră în ţară trupe turceşti, un beşliagă cu cîţiva neferi.* GHICA; **2.** soldat pămîntean din corpul arnăuţilor; poteraş: *cad neferii la pămînt.* POP. [Din turc. *nefer* „oştean"].

neferecát, ~ţi, neferecată, ~e a. care nu a fost ferecat, zăvorît, legat; **moară neferecată,** se spune despre un om vorbăreţ şi flecar. [*Ne-* + *ferecat*].

nefericí, nefericesc vb. (tr.) a aduce cuiva nefericire, a face nefericit pe cineva: *literatura ... nefericeşte şi degradează pe cel ce-şi dă viaţa ei.* VLAH.; *femeie frumoasă ... care nefericeşte patru bărbaţi.* CĂL. [De la *nefericit*].

nefericíre, nefericiri f. **1.** situaţia celui nefericit; stare demnă de compătimire: *îmi rămăsese ... în memorie survenirea nefericirei şi mizeriei lor.* CAR.; *dacă n-ar exista fericirea altora, nu ne-am sinchisi de nefericirea noastră.* PR.; **2.** întîmplare, împrejurare care aduce suferinţă, nenorocire: *toate nefericirile m-au împresurat.* NEGR.; **din nefericire,** din păcate: *din nefericire, locul comun e stăpîn pretutindeni.* CĂL. [*Ne-* + *fericire*].

nefericít, ~ţi, nefericită, ~e a. **1.** (adesea subst.) lipsit de fericire; cuprins de durere; nenorocit: *fără ea aş fi fost nefericit.* EL.; *un asemenea om era condamnat să fie singuratic şi un nefericit.* GHEŢIE; **2.** nefast, inoportun: *unul ... a avut ideea nefericită să aducă sus un aparat de radio.* SAD.; *zi nefericită;* **3.** (fam.) care se află într-o stare foarte proastă; nenorocit, mizerabil: *iată avantajele călătoriei cu un barcaz nefericit.* TUD. [*Ne-* + *fericit*].

neferós, ~şi, neferoásă, ~e a. **1.** care nu conţine fier sau aliaje ale acestuia: *minereuri neferoase;* **2.** care prelucrează materiale ce nu conţin fier: *industrie neferoasă.* [*Ne-* + *feros*].

nefertíl, ~i, nefertilă, ~e a. lipsit de fertilitate: *sol nefertil.* [*Ne-* + *fertil*].

nefertilizát, ~ţi, nefertilizată, ~e a. căruia nu i s-a mărit fertilitatea (prin îngrăşăminte, irigaţii etc.): *sol nefertilizat.* [*Ne-* + *fertilizat*].

nefidél, ~i, nefidelă, ~e a. **1.** necredincios, nestatornic în sentimente, în angajamente; (despre soţi) care întreţine relaţii extraconjugale; infidel: *partener nefidel;* **2.** inexact, deformat; infidel: *redare nefidelă.* [*Ne-* + *fidel;* cf. fr. *infidèle*].

nefiért, ~ţi, nefiártă, ~ierte a. care nu este (destul de) fiert; crud: *mămăligă nefiartă.* [*Ne-* + *fiert*].

nefiínţă f. **1.** faptul de a nu exista, de a nu fi; inexistenţă, nonexistenţă, nefapt; (p. ext.) ceea ce nu există; neant: *la-nceput, pe cînd fiinţă nu era, nici nefiinţă.* EM.; *nimicul sau nefiinţa este, după concepţia budhistă, supremul bun spre care putem năzui.* BL.; **2.** (înv.) absenţă, lipsă (dintr-un loc): *folosindu-se de nefiinţa sa, au mers acasă la el.* NEGR. [*Ne-* + *fiinţă;* cf. *non-être*].

nefinalizát, ~ţi, nefinalizată, ~e a. neterminat: *lucrare nefinalizată.* [*Ne-* + *finalizat*].

nefinisát, ~ţi, nefinisată, ~e a. care nu a fost finisat: *se mutase deja la blocul din Ştefan cel Mare, încă nefinisat.* CĂRT. [*Ne-* + *finisat*].

nefinít, ~ţi, nefinită, ~e a. (rar) nesfîrşit. // n. infinit: *moarte, ... tu eşti eternitatea, nefinitul.* EM. [*Ne-* + *finit;* cf. lat. *infinitus,* fr. *infini*].

nefirésc, ~şti, nefireáscă, ~eşti a. (adesea adv.) care nu e firesc, natural; anormal: *era o seninătate nefirească în sufletul meu.* EL. // n. lipsă de naturaleţe; artificialitate: *cuvintele lui aveau în ele ceva prea trivial, prin nefirescul şi lipsa lor de sinceritate.* PR. [*Ne-* + *firesc*].

nefîrtát, ~ţi, nefîrtată, ~e m., f. (reg.) **1.** duşman, neprieten; **2.** (artic.) diavolul. [*Ne-* + *fîrtat*].

néflă, nefle f. (la jocuri de cărţi) carte de valoare mică sau fără valoare. [Din fr. *nèfle*].

neflexíbil, ~i, neflexibilă, ~e a. **1.** inflexibil: *bară neflexibilă;* **2.** (fig.) neînduplecat, ferm: *caracter neflexibil;* **3.** rigid, obtuz; **4.** lipsit de flexiune; neflexionar: *cuvînt neflexibil.* [*Ne-* + *flexibil;* cf. fr. *inflexible*].

neflexibilitáte f. **1.** inflexibilitate: *neflexibilitatea fontei;* **2.** (fig.) rigiditate, obtuzitate: *dovedeşte neflexibilitate în gîndire.* [*Ne-* + *flexibilitate;* cf. fr. *inflexibilité*].

neflexionár, ~i, neflexionară, ~e a. **1.** care nu are flexiune; neflexibil: *cuvinte neflexionare;* **2.** care se caracterizează prin lipsa flexiunii: *limbi neflexionare.* [*Ne-* + *flexionar*].

nefolosínţă f. imposibilitatea de a folosi un lucru; lipsă a dreptului de a folosi un bun. [*Ne-* + *folosinţă*].

nefolosít, ~ţi, nefolosită, ~e a. neîntrebuinţat, neutilizat: *romanul rămîne un morman de bune intenţii nefolosite.* CĂL.; *îşi vindea bonurile de benzină nefolosită.* R.L. [*Ne-* + *folosit*].

nefolosítor, ~i, nefolositoáre a. **1.** care nu foloseşte la nimic; netrebuincios: *obiect nefolositor;* **2.** care nu aduce nici un avantaj, nici un remediu; inutil: *doctorii ...* [i] *prescriau leacuri nefolositoare.* GHEŢIE; *sacrificii nefolositoare.* [*Ne-* + *folositor*].

nefondát, ~ţi, nefondată, ~e a. neîntemeiat: *acuzaţii nefondate;* (şi: **nefundat**). [*Ne-* + *fondat*].

neformát, ~ţi, neformată, ~e a. al cărui proces de formare nu s-a încheiat: *o limbă neformată încă definitiv.* LOV. [*Ne-* + *format*[2]].

nefoscóp, nefoscoape n. instrument pentru măsurarea nebulozităţii, înălţimii şi vitezei de deplasare a norilor. [Din fr. *néphoscope*].

nefralgíe, nefralgii f. durere de rinichi. [Din fr. *néphralgie*].

nefrancát, ~ţi, nefrancată, ~e a. (înv.) netimbrat: *să nu-mi trimită epistole nefrancate.* EM. [*Ne-* + *francat*].

nefrectomíe, nefrectomii f. extirpare chirurgicală a unui rinichi. [Din fr. *néphrectomie*].

nefrétic a. v. nefritic.

nefrídie, nefridii f. organ de excreţie, de formă tubulară, la unele nevertebrate. [Din fr. *néphridie*].

nefrípt, ~ţi, nefriptă, ~e a. care nu este (destul de) fript; crud: *carne nefriptă.* [*Ne-* + *fript*].

nefrít, nefrite n. rocă metamorfică de culoare verzuie, folosită în vechime la confecţionarea unor unelte, iar astăzi, ca piatră semipreţioasă; jad. [Din fr. *néphrite,* germ. *Nephrit*].

nefrítă, nefrite f. afecţiune inflamatorie, acută sau cronică, a glomerulilor renali sau a ţesutului interstiţial renal: *nefrita cronică e o boală necruţătoare.* GHEŢIE. [Din gr. mod. *nefrítis,* fr. *néphrite*].

nefrític, ~ci, nefritică, ~ce a. **1.** localizat la rinichi; renal: *colică nefritică;* **2.** (şi subst.) folosit în bolile de rinichi: *medicament nefritic.* // m., f. persoană care suferă de nefrită; (şi: **nefretic**). [Din gr. mod. *nefritikós,* lat. *nephriticus,* fr. *néphrétique*].

nefrografíe, nefrografii f. examen radiologic al rinichiului, după opacifierea parenchimului renal prin urografie intravenoasă sau arteriografie renală. [Din fr. *néphrographie*].

nefrolít, nefrolite n. calcul renal. [Din fr. *néphrolithe*].

nefrolitotomíe, nefrolitotomii f. extragere chirurgicală a unui calcul renal. [Din fr. *néphrolithotomie*].

nefrológ, ~gi, nefrologă, ~ge m., f. medic specialist în nefrologie. [De la *néfrologie*].

nefrológic, ~ci, nefrologică, ~ce a. (med.) care ţine de nefrologie. [Din fr. *néphrologique*].

nefrologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul rinichiului şi cu tratarea bolilor renale. [Din fr. *néphrologie*].

nefrón, nefroni m. unitate morfofuncţională a rinichiului, alcătuită din glomerul, tuburile urinifere şi formaţiile vasculare adiacente. [Din fr. *néphron*].

nefropát, ~ţi, nefropată, ~e a. şi m., f. (bolnav) de rinichi. [Din fr. *néfropathe*].

nefropatíe, nefropatii f. denumire generică pentru bolile de rinichi. [Din fr. *néphropathie*].

nefropexíe, nefropexii f. fixare chirurgicală a rinichilor în caz de ptoză renală. [Din fr. *néphropexie*].

nefroplegíe, nefroplegii f. suprimare sau încetare a excreţiei renale. [Din fr. *nephroplégie*].

nefroptóză, nefroptoze f. mobilitate anormală şi coborîre a rinichiului provocată de relaxarea mijloacelor sale de susţinere; ptoză renală. [Din fr. *néphroptôse*].

nefroscleróticc, ~ci, nefrosclerotică, ~ce a. (med.) referitor la nefroscleroză. [Din fr. *néphrosclérotique*].

nefroscleróză, nefroscleroze f. boală renală provocată de scleroza arterelor renale mici şi mijlocii, evoluînd adesea spre insuficienţă renală. [Din fr. *néphrosclérose*].

nefrótic, ~ci, nefrotică, ~ce a. de natura nefrozei. [Din fr. *néphrotique*].

nefrotomíe, nefrotomii f. deschidere chirurgicală a rinichilor pentru îndepărtarea calculilor. [Din fr. *néphrotomie*].

nefróză, nefroze f. boală, de obicei cronică, a rinichiului cauzată în special de tulburări metabolice. [Din fr. *néphrose*].

nefructuós, ~şi, nefructuoásă, ~e a. infructuos: *demersuri nefructuoase.* [*Ne-* + *fructuos*].

neft n. v. naft.

neftíu, ~ii, neftie, ~ii a. (înv.) de culoarea naftului; verde-închis: *postav neftiu.* [Din turc. *neftî*].

nefumătór, ~i, nefumătoáre a. care nu este fumător: (subst.) *vagon pentru nefumători.* [*Ne-* + *fumător*].

nefuncţionál, ~i, nefuncţională, ~e a. **1.** care nu este funcţional; **2.** care nu îndeplineşte condiţiile pentru a funcţiona: *dispozitiv nefuncţional;* **3.** care nu este practic: *mobilier, apartament nefuncţional.* [*Ne-* + *funcţional;* cf. fr. *non-fonctionnel*].

nefundát a. v. nefondat.

neg, negi m. excrescenţă mică, rotundă, nedureroasă, care se formează pe piele; negel; verucă, papilom: *negul pe care-l avea ... la subţioară se infectase.* R.L. [Lat. *naevus*].

negá, neg vb. (tr.) **1.** a contesta existenţa, necesitatea, obligativitatea unui lucru, fenomen etc.: *ţi-ar nega existenţa ta.* EM.; **2.** a nu recunoaşte, a nu admite un fapt; a tăgădui, a dezminţi: *eu continuam să neg, spunînd că nu ştiu nimic.* PR.; *doctorul a negat orice legătură între ei.* GHEŢIE. [Din lat. *negare*].

negárá f. v. năgară.

negáre, negări f. **1.** acţiunea de a nega şi rezultatul ei; tăgăduire, contestare: *negarea adevărului.* MAIOR.; **2.** (filoz.) negaţie; **3.** proces psihologic prin care un conţinut inconştient este adus în conştiinţă într-o formă negativă; **4.** (relig.) formă a discursului despre divinitate accentuînd caracterul suprarational al acesteia, îndeosebi în mistică; teologie apofantică (sau negativă). [V. *nega*].

negatív, ~i, negativă, ~e a. **1.** care exprimă o negaţie: *adverb negativ;* **2.** care neagă, care contestă ceva: *dadaismul nu era decît o mistificaţie şi o demonstraţie estetică negativă.* CĂL.; **3.** lipsit de însuşiri bune; rău; care produce rău; dăunător;

distrugător; periculos: *recluziunea totală avu efecte negative asupra stării sale generale.* GHEȚIE; **4.** (despre numere sau despre mărimi scalare, ca temperatura, potențialul etc.) mai mic decît zero (sau egal cu zero); care se notează cu semnul minus; **5.** (despre sarcini electrice) de același fel cu sarcina electronului sau cu cea a unui baston de ebonită electrizat prin frecare cu o bucată de postav; **6.** (despre unul dintre polii unei surse electrice) prin care intră curentul electric; **7.** (despre electrozii sau bornele receptoarelor electrice) care se leagă la polul negativ al sursei; **8.** (despre analize medicale) care infirmă prezența în organism a unui agent patogen. // n. **1.** imagine obținută pe un material fotografic, la care distribuția luminii și a umbrei este inversată în raport cu cea reală; (p. ext.) placă, film etc. pe care s-a obținut o asemenea imagine; **2.** ansamblul imaginilor fotografice astfel obținute, montate în ordinea fixată de realizatorul unui film; **3.** literă albă imprimată pe un fond închis. [Din lat. *negativus,* fr. *négatif,* germ. *negativ*].

negativă, negativez vb. (tr.) a încărca, a polariza cu electricitate negativă. [De la *negativ*].

negativáre, negativări f. acțiunea de a negativa și rezultatul ei; (spec.) polarizare negativă a grilei de comandă a unui tub electronic, care stabilește punctul (mediu) de funcționare al tubului. [V. *negativa*].

negativăt, ~ți, negativată, ~e a. încărcat, polarizat cu electricitate negativă. [V. *negativa*].

negativísm n. **1.** atitudine de ignorare sau de respingere sistematică și nemotivată a elementelor pozitive pe care le prezintă cineva sau ceva; opoziționism; **2.** simptom în unele boli mentale (schizofrenie, demență etc.) caracterizat prin tendința bolnavului de a se opune oricăror solicitări din exterior și oricărui act comandat; **3.** opoziția la solicitările unor persoane (necunoscute sau neagreate) manifestată la copiii de doi, respectiv patru ani, în așa-numita criză de opoziție; **4.** refuzul contactului cu lumea exterioară manifestat de adolescent sau adult. [Din fr. *négativisme*].

negativíst, ~ști, negativistă, ~e a. care ține de negativism, referitor la negativism, caracteristic negativismului: *atitudini negativiste.* // m., f. persoană care manifestă negativism. [*Negativ* + *-ist*].

negativitáte f. **1.** (livr.) însușirea de a fi negativ; **2.** (fiz.) însușire a unui corp încărcat cu electricitate negativă. [Din fr. *négativité*].

negativizá, negativizez vb. (tr.) a da un caracter negativ. [Din fr. *négativiser*].

negativizăre, negativizări f. acțiunea de a negativiza. [V. *negativiza*].

negatón, negatoni m. (fiz.) negatron. [Din fr. *négaton*].

negatór, ~i, negatoáre a. și m., f. (persoană) care neagă, contestă, combate (mereu): *în exilatul de la Berlin el a văzut un protestatar și un negator.* CĂL.; *spirit negator.* [Din fr. *négateur*].

negatoscóp, negatoscoape n. ecran luminos pentru examinarea prin transparență a negativelor fotografice, mai ales a radiografiilor. [Din fr. *négatoscope*].

negatrón m. (fiz.) denumire dată electronului, indicînd încărcătura electrică negativă a acestuia; negaton. [Din germ. *Negatron*].

negáție, negații f. **1.** faptul de a nega; **2.** cuvînt, gest, fapt etc. care neagă, contrazice, combate ceva: *cum poate cineva concepe ideea de datorie față cu lumea prin negațiunea aceleiași datorii față cu sine însuși, care este și el o parte a lumii?* CAR.; *negația poate fi uneori rodnică; prin saturație nu e decît deprimantă.* LOV.; **3.** functor logic pe baza căruia se respinge o expresie, contestîndu-se valoarea de adevăr susținută în ea; **4.** cuvînt sau grup de cuvinte cu care se dă sens negativ unei propoziții (ex.: nu, nici, nicidecum, ba); (și: (înv.) **negațiune**). [Din lat. *negatio, -onis,* fr. *négation*].

negațiúne f. v. negație.

negéi, negei m. diminutiv al lui neg: *pe un braț Simina are un negel.* COȘB. [*Neg* + *-el*].

negelăriță, negelariță f. (bot.; reg.) rostopască, buruiană-de-negel (*Chelidonium majus*). [*Negel* + *-ariță*].

neghínă, neghine f. **1.** plantă erbacee (buruiană) din familia cariofilaceelor, cu tulpina și frunzele păroase, cu flori roșii-purpurii, răspîndită mai ales în culturile de grîu; mălură, năgară (*Agrostemma githago*); (p. restr.) sămînța acestei plante, măruntă și neagră, care, măcinată o dată cu boabele de grîu, dă făinii un aspect negricios și gust neplăcut: *vrajba dintre noi să piară și neghina din ogoară.* CR.; *ochii-s negri ca neghina.* POP.; **2.** (fig.) ceea ce este rău, primejdios și trebuie înlăturat; viciu: *la niște astfel de oameni le ziceam mișei ... sau neghina omenirei.* ISP.; **a alege neghina din grîu,** a alege, a despărți binele de rău; **3.** motiv de vrajbă, zîzanie; **a semăna neghină (în urechile cuiva),** a face intrigi, a provoca discordie, ceartă: *vicleanul semănînd neghină în urechile împăratului.* DOS. [Et. nec.; cf. lat. **nigellina* (<*nigela*)].

neghineá, neghinele f. specie de garoafă (*Dianthus caryophyllus*); (și: **neginea**). [*Neghină* + *-ea*].

neghiníță, neghinițe f. diminutiv al lui neghină; neghinuță: *inima ei s-a făcut cît o neghiniță.* SAD. [*Neghină* + *-iță*].

neghinós, ~și, neghinoásă, ~e a. plin de neghină: *grîu neghinos.* [*Neghină* + *-os*].

neghinúță, neghinuțe f. neghiniță: *trei fire de neghinuță și-o drăguță.* POP. [*Neghină* + *-uță*].

neghiób, ~i, neghioábă, ~e a. și m., f. **1.** (om) neîndemînatic, nerod, prost: *mă, neghiobilor, ... aici legați voi caii?* ISP.; *am fost atît de neghiob și de rușinos cu dînsa.* DELAVR.; **2.** care denotă, trădează neghiobie; neghiobesc, prostesc, stupid: *răspunde la întrebările mele ... neghioabe.* GAL.; *rîsul lui era cam neghiob.* PR. [Et. nec.].

neghiobésc, ~ști, neghiobeáscă, ~ești a. prostesc, stupid, neghiob: *fapte neghiobești.* [*Neghiob* + *-esc*].

neghiobéște adv. ca un neghiob; prostește: *rîde neghiobește.* [*Neghiob* + *-ește*].

neghiobíe, neghiobii f. **1.** însușirea celui neghiob; prostie, nerozie: *dezvelii în sluga mai mare neghiobie.* NEGR.; **2.** faptă sau vorbă de neghiob; prostie, nerozie, gogomănie, idioțenie: *se mai căi el ... de neghiobia ce făcuse.* ISP. [*Neghiob* + *-ie*].

negineá f. v. neghinea.

negîndíre f. (înv.) lipsă de prevedere, de înțelepciune: *ne vom osîndi pentru negîndirea noastră.* DOS. [*Ne-* + *gîndire*].

negîndít[1], ~ți, negîndită, ~e a. **1.** care nu este gîndit (suficient); irațional: *răspuns negîndit;* **2.** neașteptat; neprevăzut: *lucru negîndit, dragul tatei, să aud așa vorbe tocmai din gura ta.* CR. [*Ne-* + *gîndit*].

negîndít[2] n. **pe negîndite,** spontan, neașteptat, deodată; prin surprindere: *sosi pe negîndite.* [*Ne-* + *gîndit*].

neglăsnícă, neglasnice a. (înv.) slovă neglasnică (și f.), consoană: *slove care se împart în trei soiuri: glasnice, neglasnice și glasnico-neglasnice.* NEGR. [*Ne-* + *glasnică*].

neglíge vb. v. neglija.

negligént a. v. neglijent.

negligénță f. v. neglijență.

neglijá, negliez vb. **1.** (tr.) a nu avea grija, atenția cuvenită față de cineva sau de ceva; a lăsa la o parte, a trece cu vederea; negriji; a omite: *se ținea ... de petreceri și neglija studiile.* CĂL.; *nu neglija nici latura anecdotică a vieții lui Kant.* GHEȚIE; **2.** (refl.) a nu avea grijă de propria persoană, a fi neglijent: *se neglijează în ultima vreme;* (și: (înv.) **neglige**). [Din fr. *négliger*].

neglijábil, ~i, neglijabilă, ~e a. care poate fi neglijat, lăsat la o parte, trecut cu vederea; (p. ext.) fără însemnătate, de mică valoare, neînsemnat: *cantitate neglijabilă.* [Din fr. *négligeable*].

neglijáre, neglijări f. acțiunea de a (se) neglija și rezultatul ei; negrijire: *este condamnabilă neglijarea îndatoririlor.* [V. *neglija*].

neglijarisí, neglijarisesc vb. (rar; tr.) a neglija: *mă neglijariseşti.* AL. [*Neglija* + *-arisi*].

negliját, ~ți, neglijată, ~e a. căruia nu i s-a acordat grija, atenția cuvenită; neîngrijit: *educație neglijată.* [V. *neglija*].

neglijé n. v. neglijeu.

neglijént, ~ți, neglijentă, ~e a. **1.** care (se) neglijează; neîngrijit, dezordonat; indolent, nepăsător, delăsător: *femeie neglijentă;* **2.** care denotă lipsă de grijă, de atenție, de interes: *exprimare neglijentă;* (adv.) *împături neglijent batista.* GHEȚIE; (și: (înv.) **negligent**). [Din fr. *négligent*].

neglijénță, neglijențe f. **1.** faptul de a fi neglijent; neîngrijire; nepăsare; delăsare: *conducerea calului se făcea cu neglijență.* GHEȚIE; **2.** atitudine, faptă care denotă lipsă de grijă, de preocupare: *în urma cîtorva neglijențe îl pofti să facă mai puțină politică și mai multă treabă.* REBR.; **3.** (spec.) carență, deficiență specifică stilului neîngrijit; **4.** (jur.) formă a culpei constînd în atitudinea psihică a unei persoane care nu prevede consecințele păgubitoare ale faptei sale ilicite, deși trebuia și putea să le prevadă; **neglijență în serviciu,** infracțiune care aduce atingerea unor activități de interes public, constînd în încălcarea din culpă de către un funcționar public a unei îndatoriri de serviciu; (și: (înv.) **negligență**). [Din fr. *négligence,* lat. *negligentia*].

neglijéu, neglijeuri n. rochie comodă de casă (purtată dimineața); **a fi în neglijeu,** a fi îmbrăcat sumar, cu toaleta neterminată; (și: **neglije**). [Din fr. *négligé*].

negociá, negociez vb. (tr.) **1.** a trata o afacere, o chestiune (politică, economică etc.) cu cineva; a negunța: *nu se îndoia că va negocia cu el condițiile unei amînări.* GHEȚIE; *am negociat condițiile angajării mele.* CF.; **2.** a intermedia, a mijloci (o afacere, o căsătorie); a contracta o căsătorie: *ideea de a negocia o căsătorie în Moldova.* GHICA; **3.** a vinde și a cumpăra efecte publice; a converti o hîrtie de valoare în bani; (și: (înv.) **negoția**). [Din fr. *négocier*].

negociábil, ~i, negociabilă, ~e a. care poate fi negociat, tocmit: *preț negociabil.* [Din fr. *négociable*].

negociabilitáte f. însușire a unui bun de a fi negociabil. [Din fr. *negociabilité*].

negociatór, ~i, negociatoáre m., f. persoană care negociază o afacere, o chestiune (importantă): *negociatori la tratatul de pace.* [Din fr. *négociateur*].

negociáție, negociații f. (înv.) negociere: *prințul grec ... era față la negociațiuni.* EM.; (și: **negociațiune**). [Din fr. *négociation*].

negociațiúne f. v. negociație.

negociére, negocieri f. **1.** acțiunea de a negocia și rezultatul ei; negociație: *a reîncepe negocierea cu dînsul.* AL.; **2.** (la pl.) tratative: *a încheiat negocierile de aderare.* D.; *negocierile de pace trenează; negocieri diplomatice;* **3.** cumpărare, vînzare. [V. *negocia*].

negós, ~și, negoásă, ~e a. (rar) plin de negi, cu negi mulți: *o văduvă ... preste tot negoasă.* PANN. [*Neg* + *-os*].

negóţ, (rar) **negoţuri** şi (înv. şi pop.) **negoáţe** n. **1.** activitate comercială; comerţ, negustorie: *dorea să-şi deschidă un negoţ, de pildă un magazin de parfumerie.* GHEŢIE; *negoţul ne-mbogăţeşte şi luxul ne despoaie.* Z.; **2.** tranzacţie comercială; târg: *să facem negoţul;* **3.** (înv. şi pop.; concr.) marfă: *un vînt volvurat ... negoaţele a înecat.* POP. [Lat. ***negotium***].

negoţiá vb. v. negocia.

negráicâ f. (ornit.; reg.) ciocănitoare neagră (*Dryocopus martius*). [***Neagră*** + *-aică*].

negramaticál, ~i, negramaticală, ~e a. care conţine greşeli de gramatică (şi de ortografie); incorect; agramat: *vorbirea negramaticală şi peltică a copiilor.* CĂL.; (adv.) *scrie negramatical.* [***Ne-*** + ***gramatical***].

negrăít, ~ţi, negrăită, ~e a. şi adv. nespus, inexprimabil; (p. ext.) extraordinar, nemaipomenit: *sub raza ochiului senin şi negrăit de dulce.* EM.; *o podoabă de negrăită scumpete şi frumuseţe.* ARG. [***Ne-*** + ***grăit***].

negrăitór, ~i, negrăitoáre a. (rar) care nu poate vorbi; necuvîntător: *a vorbi copilului încă negrăitor şi neînţelegător de cuvinte e ca şi cum ai vorbi florilor.* IONEL. [***Ne-*** + ***grăitor***].

negreálă, negreli f. **1.** (însuşirea de a fi de) culoare neagră sau închisă; negreaţă: *o dulce lumină ce se îngînă cu negreala malurilor depărtate.* OD.; **2.** materie colorantă de culoare neagră; vopsea neagră: *băga faţa la nălbeală ..., sprîncenele la negreală.* POP.; **3.** (înv. şi pop.) cerneală: *caiete, condeie nouă, negreală bună.* NEGR.; **4.** cremă neagră de ghete; vacs: *negreală de uns cizmele;* **5.** (reg.) funingine: *luam cu degetul negreală de pe gura cuptorului.* VLAH.; **6.** (reg.) murdărie; **7.** (fig.) întunecime, întuneric; obscuritate, **8.** (fig.) răutate: *libele în care punea toată negreala fierii sale ... de pamfletar.* CĂL. [***Negru*** + *-eală*; cf. ***negri***].

negreáţă, negreţi f. **1.** (însuşirea de a fi de) culoare neagră; negreală: *negreaţa părului;* **2.** pată neagră; obiect, fiinţă de culoare neagră: *din pajişte a ieşit o negreaţă a pămîntului.* SAD.; **3.** (fig.) întunecime, întuneric; obscuritate: *vezi ... un alt cer, un fel de negreaţă întinsă.* SL. [Lat. ***nigritia***].

negrésă, negrese f. **1.** femeie de rasă negridă: *negresele vindeau mango şi avogados în pieţe.* CĂRT.; **2.** prăjitură preparată cu multă cacao. [Din fr. ***négresse***].

negreşít, ~ţi, negreşită, ~e a. (înv. şi pop.) care nu greşeşte; care nu se înşală; infailibil, sigur, cert: *destăinuia o ştiinţă superioară şi negreşită.* GAL. // adv. fără nici o îndoială, fără a greşi; desigur; neapărat: *o să trec negreşit pe la voi.* GHEŢIE. [***Ne-*** + ***greşit***].

negrí, negresc vb. (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) înnegri: *funingina negreşte cînd te atingi de ea.* NEGR. [De la ***negru***].

negricíds, ~şi, negricioásă, ~e a. **1.** de culoare închisă, care bate în negru; negriu: *penele negricioase.* OD.; **2.** brunet, ochi: *fătuţa aceea ... negricioasă.* GHEŢIE. [***Negru*** + *-icios*].

negriciúne, negriciuni f. (rar) culoare neagră; (p. ext.) întunecime: [ţărîna] *n-are negriciunea saturniană.* CĂL. [***Negru*** + *-iciune*].

negríd, ~zi, negridă, ~e a. **1.** rasă negridă, una dintre cele trei mari rase omeneşti (cu indivizi cu pielea brună-închisă, părul creţ şi buzele groase), răspîndită în Africa, Melanezia, Noua Guinee şi America; rasă neagră, rasă negroidă; **2.** referitor la această rasă; **3.** (şi m., f.) (persoană) care aparţine acestei rase; negritean. [Din germ. ***négrid, Negride***].

negrijí, negrijesc vb. (înv.; tr.) a neglija: *hotărîrea de a nu negriji mai mult pe vecina sa.* I.NEGR. [***Ne-*** + ***griji;*** cf. fr. ***négliger***].

negrijíre, negrijiri f. (înv.) faptul de a negriji; neglijare: *negrijirea formei.* MAIOR. [V. ***negrji***].

negrijít, ~ţi, negrijită, ~e a. **1.** (pop.) care nu este rînduit, dereticat: *cînd te muţi dintr-o casă ... să n-o laşi nemăturată şi negrijită.* POP.; **2.** (pop.) care nu a fost împărtăşit, cuminecat: *el muri ... negrijit şi nespovedit.* FIL.; **3.** (înv.) nepregătit de luptă: *moldovenii ..., negrijiţi şi fără arme.* NEC. [***Ne-*** + ***grijit***].

negrilícă, negrilici f. mică plantă erbacee, meliferă, din familia ranunculaceelor, cu flori albe sau albe-albăstrui, cu fructul o capsulă cu seminţe negre, aromatice, folosite drept condiment; cernuşcă, negruşcă, negruţă (*Nigella sativa*). [De la ***negru***].

negriór, ~i, negrioáră, ~e a. (pop.) negrişor. [***Negru*** + *-ior*].

negrişór, ~i, negrişoáră, ~e a. diminutiv al lui negru; negrior, negruţ: *ochii tăi cei negrişori.* POP. // m. pl. (reg.) numele unor bureţi comestibili, care cresc mai ales toamna, pe copacii căzuţi. [***Negru*** + *-işor*].

negriteán, ~eni, negriteană, ~ene a. şi m., f. (rar) **1.** om de rasă negridă; arap; **2.** maur. [*(În)****negrit*** + *-ean*].

negríto s. denumire a unor grupuri etnice din sud-estul Asiei aparţinînd rasei negride. [Cuv. sp.].

negritúdine f. ansamblu de valori culturale şi spirituale ale negrilor; afirmare a conştiinţei apartenenţei la această cultură. [Din fr. ***négritude,*** engl. ***negritude***].

negritúră, negrituri f. (rar) vopsire în negru; înnegrire; (concr.) colorant negru. [***Negru*** + *-itură*].

negríu, ~ii, negrie, ~ii a. (pop.) negricios: *pîn' ce-s, bade, cam negrie.* POP. [***Negru*** + *-iu*].

negroíd, ~zi, negroidă, ~e a. **1.** rasă **negroidă,** rasă negridă; **2.** (şi m., f.) (persoană) care aparţine acestei rase. [Din fr. ***négroïde***].

négru, ~i, neágră, negre a. **1.** care nu reflectă deloc lumina incidentă, absorbind-o în întregime; de culoarea cea mai închisă; ca funinginea, ca penele corbului, ca păcura: *taiorul negru i se mula pe corp.* PR.; *mie nu-mi trec mîţe negre prin faţă.* VIERU; **vin negru,** vin de culoare roşu-închis; **pîine neagră,** pîine făcută din făină integrală: *mîncau acasă ... numai pîine neagră.* C.PETR.; **pămînt negru,** cernoziom; **oaia neagră,** se spune despre o persoană considerată a fi cea mai lipsită de calităţi, de merite, de virtuţi dintr-un grup: *m-am săturat să tot fiu oaia neagră a colectivului;* **ba e albă, ba e neagră,** se spune despre o persoană nehotărîtă sau despre cineva care se contrazice; ba-i una, ba-i alta; **2.** care aparţine rasei negride; (p.ext.) brunet, ochi; bronzat: *Chabu are să se mărite mai greu pentru că e mai neagră.* EL.; **rasă neagră,** rasă negridă; **Continentul negru,** Africa; **arta neagră,** arta africană; **3.** (adesea fig.) lipsit de lumină, cufundat în întuneric; întunecat; obscur: *de greul negrei vecinicii, părinte, mă dezleagă.* EM.; **lumea neagră,** v. **lume; magie neagră,** magie prin care anumite persoane pretind că pot săvîrşi fapte miraculoase invocînd spiritele, forţele demonice; **4.** (fig.) trist, melancolic, nefericit; apăsător, deprimant, dezolant: *i se făcea viaţa neagră.* CR.; *gînduri negre.* ISP.; *presimţiri negre îl întunecau.* GHEŢIE; **a avea** (sau **a-i fi**) **inima neagră,** a fi foarte trist: *să vadă şi să creadă cum mi-e inima de neagră.* POP.; **a-i face cuiva zile negre,** a-i amărî cuiva viaţa; a supăra pe cineva: *băiatul îi făcea zile negre.* AG.; **5.** foarte, extrem; cumplit: *ţăranul răsăritean nu uită nici în cea mai neagră sărăcie podoaba şi pitorescul.* BL.; **post negru,** post foarte sever, fără mîncare (şi băutură): *am să ţin post negru douăsprezece vineri în şir.* SAD.; **6.** (fig.) rău, hain; odios; insuportabil; care exprimă răutate: *ocările ţîşnesc negre, într-o retorică gîlgîitoare.* CĂL.; *nu văz oameni d-ai mei, ci tot negri străinei.* POP.; **7.** care aduce nefericire, nenorocire, moarte: *asupra neamului lor apasă o neagră afurisenie.* M.CAR.; (reg.) **bubă neagră,** cancer; **8.** (pop.) murdar, nespălat: *de ce porţi cămaşă neagră?* POP.; **9.** ruşinos; dezonorant; (p. ext.) ilegal: *această neagră vînzare.* FIL.; **bursă** (sau **piaţă**) **neagră,** comerţ clandestin, în care mărfurile se vînd cu preţ de speculă; loc unde se practică un asemenea comerţ: *mînuitorii de valută străină de la bursa neagră.* ST.; **muncă la negru,** muncă în condiţii ilegale, prin care angajaţii şi angajatorii se sustrag de la plata impozitelor; **la negru,** clandestin, ilegal: *a început să înflorească comerţul la negru.* GHEŢIE; *lucrează la negru;* **listă neagră,** v. **listă; 10. cutie neagră, a)** aparatură protejată instalată în avioane, care înregistrează parametrii de zbor şi convorbirile echipajului; **b)** termen folosit pentru un sistem a cărui structură internă este necunoscută. // m. **1.** bărbat care aparţine rasei negride; (p. ext.) om brunet, ocheş: *a venit negrul ăla să te caute.* EL.; **2.** om rău, ticălos; nelegiuit; **săptămîna negrilor,** a doua săptămînă după Paşti, cînd, în credinţele populare, cei care mor atunci ajung în iad; **3.** persoană plătită de cineva pentru a face în numele lui anumite lucrări grele, obositoare: *e un escroc, lucrează cu negri.* // n. **1.** culoarea funinginei, a penelor de corb, a păcurii; negreală, negreaţă: *şi-n negru-mbracă toate.* EM.; **(se îmbrăca) în negru,** (a se îmbrăca) în doliu: *doamne în negru ... murmurau cuvinte de condoleanţă.* GHEŢIE; **a i se face cuiva negru înaintea ochilor,** a nu mai vedea bine (de supărare, de mînie); **a face albul negru** sau **a face din alb negru,** a denatura, a falsifica realitatea: *dumneavoastră învîrtiţi condeiul şi, cînd vreţi, ştiţi a face din alb negru.* CR.; **negru pe alb,** în mod sigur, clar; în scris; **2.** vopsea de culoarea funinginei, a penelor de corb; negreală: *tabloul în negru şi roşu.* CĂL.; **negru de fum,** chinoroz; **negru animal,** cărbune obţinut prin calcinarea oaselor, folosit ca absorbant; **3.** creion dermatograf de această culoare; rimel: *îşi face sprîncenele cu negru;* **4.** vin roşu-închis: *un negru vîrtos de Oreviţa;* (compuse) **negru-vîrtos,** soi de viţă de vie autohton, cu ciorchinii mărunţi, cu boabe sferice, negre; **negru-moale,** soi de viţă de vie autohton, cu ciorchinii bătuţi, cu boabe sferice, brumate; **5.** (fig.) întunecime, întuneric: *o dusese în negrul pămîntului.* OD.; **6.** (fig.) întristare; jale; **a vedea (totul) în negru,** a fi pesimist; **7.** murdărie, jeg; **nici cît negru sub unghie,** deloc. // f. pl. (reg.) rufe murdare (de dat la spălat): *a aruncat-o la negre, în coşul cu rufele murdare.* CAR. // adv. (rar) de nesuferit: *omul ăsta mi-e negru înaintea ochilor.* [Lat. ***nigrum***].

negrúşcă, negruşte f. **1.** plantă erbacee meliferă, din familia ranunculaceelor, cu flori albe-albăstrui şi cu fructul o capsulă cu numeroase seminţe negre (*Nigella arvensis*); **2.** (bot.) negrilică (*Nigella sativa*). [***Negru*** + *-uşcă*].

negrúţ, ~i, negruţă, ~e a. negrişor: *pentru că-s negruţă, mă bucur să-ţi fiu drăguţă.* POP. // f. (bot.) negruşcă (*Nigella arvensis*). [***Negru*** + *-uţ*].

negúlţ m. v. **nagîţ.**

negurát, ~ţi, negurată, ~e a. înnegurat; posomorît, mohorît; trist: *viaţa-mi negurată tu poţi s-o faci senină.* NEGR. [De la ***negură***].

négură, neguri f. **1.** ceaţă densă care se formează îndeosebi dimineaţa şi seara, reducînd vizibilitatea; negureală, negureaţă, pîclă: *şi din neguri, dintre codri, tremurînd s-arată luna.* EM.; *negura nu mai era atît de deasă.* PR.; **2.** întunecime, beznă; obscuritate: *în negura pădurii.* COŞB.; (fig.) *din negură de vremi.* EM.; **3.** (fig.) mulţime, cantitate mare de ...; puzderie: *astă negură de turci.* NEGR. [Lat. ***nebula*** sau cuv. autoht.].

negureálă, negureli f. (pop.) negură, pîclă: *folosindu-se ... de negureala atmosferei.* BĂLC.; *noaptea plouase... şi negureala stăruia încă.* VOIC. [***Negură*** + *-eală*].

negureáţă f. (pop.) negură: *pe ceaţă, pe negureaţă.* POP. [*Negură* + *-eaţă*].

neguríu, ~ii, negurie, ~ii a. (rar) neguros: *coamele neclintite ale munţilor negurii.* HOGAŞ. [*Negură* + *-iu*].

negurós, ~şi, neguroásă, ~e a. **1.** acoperit, învăluit de negură; cu negură; ceţos, pîclos, nebulos, neguriu: *ţărmurile neguroase ale Rinului.* OD.; *plutea un abur neguros de toamnă.* GHEŢIE; **2.** (fig.) întunecat, nebulos, neclar, confuz, obscur: *orice progres începe printr-o stare neguroasă.* GHICA; *crîşmarul ... are un trecut ... neguros.* CĂL.; **3.** (fig.) trist, posomorît, mohorît; plîngător: *cădea ... ca o salcie neguroasă.* EM.; *niciodată n-a văzut ochi mai neguroşi ... decît ochii lui Eminescu.* SAD.; **4.** (fig.) morocănos, ursuz: *tata ... umbla tot mai neguros, tot mai strepezit.* V.R. [*Negură* + *-os*].

negús, neguşi m. **1.** titlu purtat de suveranii Etiopiei; persoană care purta acest titlu; **2.** produs de panificaţie în forma unui băţ. [Din fr. *négous,* germ. *Negus*].

negustór, negustori m. persoană care se ocupă cu negoţul; comerciant, privătar: *a venit un negustor, plin de bani.* COŞB.; (şi: (înv. şi reg.) **neguţător**). [Lat. *negotiatorius* sau *neguţa* + *-tor*].

negustorăş, negustoraşi m. (adesea depr.) diminutiv al lui negustor: *de opt luni mă poartă cu vorba nişte pîrliţi de negustoraşi.* M.CAR.; *fecior de negustoraş stămbar.* ST. [*Negustor* + *-aş*].

negustoreásă, negustorese f. femeie care se ocupă cu negoţul; soţie de negustor; negustoriţă; (şi: (înv. şi reg.) **neguţătoreasă**). [*Negustor* + *-easă*].

negustorésc, ~şti, negustoreáscă, ~eşti a. **1.** care ţine de negustor, referitor la negustor; format din negustori; specific negustorilor: *producătorul e mai aproape de consumator ... fără mijlocire negustorească.* EM.; *trăise în medii neguţătoreşti.* CĂL.; *mai bine tocmeală ţigănească şi plată negustorească.* Z.; **2.** care ţine de negoţ, referitor la negoţ; comercial: *încheierea unor afaceri negustoreşti.* GHEŢIE; (şi: **neguţătoresc**). [*Negustor* + *-esc*].

negustorésţe adv. ca un negustor, în felul negustorilor: *se întoarse avocatul şi-i spuse ... negustoreşte.* REBR. [*Negustor* + *-eşte*].

negustorí, negustoresc vb. (înv. şi pop.) **1.** (intr. şi refl.) a face negoţ; a practica meseria de negustor: *ea negustoreşte, ea tocmeşte argaţi la coasă.* CĂL.; *c-am negustorit de ne-am procopsit.* POP.; **2.** (tr. şi intr.; adesea fig.) a face să devină obiect de negoţ; a comercializa; a trafica: *neguţătorind şi politicind cu înţelepciunea.* DOS.; *îşi negustoreşte demnitatea;* **3.** (înv. şi reg.; tr.) a fructifica, a valorifica: *dă-mi mie banii dumitale să-i negustoresc.* POP.; (şi: **neguţători**). [De la *negustor*].

negustoríe, negustorii f. **1.** (la sg.) meseria, ocupaţia de negustor; negoţ, comerţ: *făcea mai ales negustorie.* CĂL.; *negustoria, ori o vinzi, ori te vinde.* Z.; **2.** afacere, întreprindere comercială: *de vei păgubi în vreo neguţitorie, să-ţi fie de învăţătură.* NEGR.; *eu nu ţin banii în ladă, ci îi bag în neguţătorie.* SL.; (şi: (înv. şi pop.) **neguţătorie, neguţitorie**). [*Negustor* + *-ie*].

negustoríme f. mulţime de negustori; breasla, tagma negustorilor: *alte mese erau puse ... pentru negustorime.* ISP.; *eroii sînt ... din negustorime.* CĂL. [*Negustor* + *-ime*].

negustoríţă, negustoriţe f. (înv.) negustoreasă: [vin] *negustoriţele, gătite şi ferchezuite.* NEGR.; (şi: **neguţitoriţă**). [*Negustor* + *-iţă*].

negustorós, ~şi, negustoroásă, ~e a. priceput în afaceri (comerciale); înzestrat cu simţ practic: *oltenii sînt mai negustoroşi.* [*Negustor* + *-os*].

negúţ m. v. **nagîţ.**

neguţá, neguţez vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr.) a face negoţ: *să aibă voie a neguţa cu mărunţişul.* EM.; **2.** (refl., intr. şi tr.) a încheia o tranzacţie comercială; a negocia, a se tocmi; a se tîrgui: *o bute de vin am neguţat şi n-am bani să o plătesc.* NEC.; *n-am eu coraj acuma să mă neguţez.* SAD.; **3.** (tr.) a cumpăra: *oile trebuia să le neguţeze de la nişte ciobani de pe Rarău.* SAD.; *de-ar fi dorul vînzător ... neguţa-l-aş şi l-aş vinde.* POP. [Lat. *negotiari* sau de la *negoţ*].

neguţătór m. v. **negustor.**

neguţătoreásă f. v. **negustoreasă.**

neguţătorésc a. v. **negustoresc.**

neguţătorí vb. v. **negustori.**

neguţătoríe f. v. **negustorie.**

neguţitoríe f. v. **negustorie.**

neguţitoríţă f. v. **negustoriţă.**

neguvernamentál, ~i, neguvernamentálă, ~e a. care nu aparţine unui guvern, care nu reprezintă un guvern; nonguvernamental: *organizaţii şi instituţii neguvernamentale.* [*Ne-* + *guvernamental*].

nehámic, ~ci, neharnică, ~ce a. **1.** (înv.) nedemn, nevrednic: *ea se face neharnică a merge la împărătească.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.) leneş. [*Ne-* + *harnic*].

nehotărîre f. **1.** lipsă de hotărîre; şovăială; ezitare, îndoială: *nehotărîrea ... mă face să ezit înainte de orice gest.* EL.; **2.** (rar) însuşirea de a nu fi încă format, conturat; lipsă de precizie, de claritate: *fata era în vîrsta nehotărîrii formelor.* ZAMF. [*Ne-* + *hotărîre*].

nehotărît, ~ţi, nehotărîtă, ~e a. **1.** (înv.) infinit, fără hotar; **2.** (adesea adv.) care nu este hotărît, care se hotărăşte greu; care denotă nehotărîre; şovăitor, nesigur; confuz, vag: *doctorul îşi adună musculatura obrazului într-o mină nehotărîtă.* GHEŢIE; *se opri nehotărît în faţa porţii;* **3.** (gram.) care nu precizează, nu individualizează; nedefinit; **pronume nehotărît,** pronume care nu dă indicaţii precise asupra obiectului al cărui nume îl înlocuieşte; **articol nehotărît,** articol care indică obiectul desemnat de substantiv drept reprezentant al speciei; **numeral nehotărît,** numeral care exprimă un număr nedeterminat de obiecte; **adjectiv nehotărît,** adjectiv pronominal care însoţeşte un substantiv fără să individualizeze obiectul denumit de acesta; (înv.) **timpul nehotărît,** perfectul compus; (înv.) **modul nehotărît,** infinitivul. [*Ne-* + *hotărît*].

néică m. (pop.) **1.** nene: *dar neica Barbu cum trăieşte?* OD.; *ai scăpat ieftin, neică!* SOR.; **neica-nimeni,** v. **nimeni; 2.** termen dezmierdător (de adresare) pentru flăcăul iubit; termen afectiv folosit de un flăcău cînd vorbeşte despre sine cu fata iubită; bade: *foaie verde foi de fragă, mîndruliţa neichii dragă.* IONEL. [*Nene* + *-ică*].

neiculíţă m. (pop.) diminutiv al lui neică; neicuşor, neicuţă: *foaie verde lămîiţă, prăpădi-te-ai, neiculiţă!* POP. [*Neică* + *-uliţă*].

neicuşór m. (pop.) neiculiţă. [*Neică* + *-uşor*].

neicúţă m. (pop.) neiculiţă: *de cînd neicuţa s-a dus, trei garoafe-n poartă-am pus.* POP. [*Neică* + *-uţă*].

neidentificábil, ~i, neidentificabilă, ~e a. care nu poate fi identificat: *cadavru neidentificabil.* [*Ne-* + *identificabil*].

neidentificát, ~ţi, neidentificată, ~e a. care nu a fost identificat, recunoscut, stabilit, constatat, descoperit: *infractor neidentificat.* [*Ne-* + *identificat;* cf. fr. *non-identifié*].

neiertát, ~ţi, neiertată, ~e a. care nu merită iertare, care nu poate fi iertat, îngăduit: *constatăm ... o nepăsare de-a dreptul crudă, un indiferentism neiertat.* EM. [*Ne-* + *iertat*].

neiertătór, ~i, neiertătoáre a. **1.** care nu iartă (uşor), nu cruţă; aspru, nemilos, neîndurător, neîndurat: *oamenii cei mai neiertători către ceilalţi.* BOL.; **2.** care exprimă, care denotă intransigenţă, severitate: *are ... luciditatea neiertătoare a unui ... apostat.* R.L. [*Ne-* + *iertător*].

neigiénic, ~ci, neigienică, ~ce a. care nu este igienic: *condiţii neigienice.* [*Ne-* + *igienic*].

neimaginábil, ~i, neimaginabilă, ~e a. inimaginabil: *orori neimaginabile.* [*Ne-* + *imaginabil;* cf. fr. *inimaginable*].

neimitábil, ~i, neimitabilă, ~e a. inimitabil: *neimitabila frumuseţă a limbii.* NEGR. [*Ne-* + *imitabil;* cf. fr. *inimitable*].

neimplicáre, neimplicări f. lipsă de implicare; neangajare. [*Ne-* + *implicare*].

neimplicát, ~ţi, neimplicată, ~e a. care nu se implică, nu se antrenează într-o activitate: *superficial şi neimplicat.* [*Ne-* + *implicat*].

neimportánt, ~ţi, neimportantă, ~e a. lipsit de importanţă, de valoare; neînsemnat: *s-au discutat chestiuni neimportante.* [*Ne-* + *important*].

neimpozábil, ~i, neimpozabilă, ~e a. care nu este supus unui impozit; scutit de impozit: *venit neimpozabil.* [*Ne-* + *impozabil*].

neimpresionábil, ~i, neimpresionabilă, ~e a. care nu poate fi (uşor) impresionat. [*Ne-* + *impresionabil*].

neinerţiál, ~i, neinerţială, ~e a. (fiz.; despre un sistem de referinţă) aflat în mişcare accelerată; în raport cu care nu se verifică principiul inerţiei. [*Ne-* + *inerţial*].

neinfectát, ~ţi, neinfectată, ~e a. care nu a fost infectat cu substanţe sau cu germeni vătămători: *persoanelor neinfectate li s-a permis să plece;* (fig.) *cercuri mici ... neinfectate de delatori.* PATAP. [*Ne-* + *infectat*].

neinflamábil, ~i, neinflamabilă, ~e a. care nu se aprinde (uşor): *produs neinflamabil.* [*Ne-* + *inflamabil*].

neinfluenţábil, ~i, neinfluenţabilă, ~e a. care nu se lasă (uşor) influenţat. [*Ne-* + *influenţabil*].

neinformát, ~ţi, neinformată, ~e a. care nu este (bine) informat; care nu s-a documentat (suficient): *omul neinformat nu poate fi liber.* [*Ne-* + *informat*].

neiniţiát, ~ţi, neiniţiată, ~e a. (adesea subst.) care nu este iniţiat într-o activitate; nepriceput: *cu greu un neiniţiat ar gusta burlesca întîmplare.* CĂL. [*Ne-* + *iniţiat*].

neinspirát, ~ţi, neinspirată, ~e a. care nu este inspirat; prost inspirat: *propunere neinspirată.* [*Ne-* + *inspirat*].

neinstruít, ~ţi, neinstruită, ~e a. **1.** care nu a urmat o şcoală, o formă de învăţămînt; neînvăţat; (p. gener.) care nu are cunoştinţe elementare; incult: *s-a căsătorit cu un om neinstruit;* **2.** care nu şi-a îndeplinit stagiul militar: *ostaş neinstruit.* [*Ne-* + *instruit*].

neintegrábil, ~i, neintegrabilă, ~e a. care nu poate fi inclus, înglobat (armonios) într-un tot. [*Ne-* + *integrabil*].

neinteligént, ~ţi, neinteligentă, ~e a. care nu este inteligent; prost: *fiinţă neinteligentă.* [*Ne-* + *inteligent*].

neinteligíbil, ~i, neinteligibilă, ~e a. şi adv. ininteligibil: *conferenţiarul ... vorbea întruna, debitînd un torent de cuvinte neinteligibile.* GHEŢIE. [*Ne-* + *inteligibil;* cf. fr. *inintelligible*].

neintenţionát, ~ţi, neintenţionată, ~e a. (adesea adv.) făcut fără intenţie, fără să se vrea: *jignirea neintenţionată se iartă uşor; l-a lovit neintenţionat.* [*Ne-* + *intenţionat*].

neinteresánt, ~ţi, neinteresantă, ~e a. care nu trezeşte interes, care nu este demn de atenţie, de interes; obişnuit, banal: *pentru noi e neinteresant ... să intrăm în amănunte.* PR. [*Ne-* + *interesant*].

neintervénţie, neintervenţii f. principiu politic internaţional potrivit căruia nici un stat nu are dreptul de a interveni în treburile interne ale altui stat; neamestec, nonintervenţie; (şi: **neintervenţiune**). [*Ne-* + *intervenţie;* cf. fr. *non-intervention*].

neintervenţioníst, ~şti, neintervenţionistă, ~e a. care ţine de politica de neintervenţie, referitor la această politică; nonintervenţionist. // m., f. adept al neintervenţiei. [*Ne-* + *intervenţionist*].

neintervenţiúne f. v. **neintervenţie.**

neiós, ~şi, neioásă, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** acoperit cu (multă) zăpadă: *culmea Olimpului noios.* OD.; **2.** în care ninge mult: *martie noios şi fevruarie ploios.* OD.; (şi: **noios**). [*Nea*[1] + *-os*].

neirigát, ~ţi, neirigată, ~e a. **1.** (despre terenuri agricole) pe care nu s-au amenajat lucrări de irigaţie; **2.** (despre organe, ţesuturi) prin care nu (mai) circulă sînge. [*Ne-* + *irigat*].

neisán, neisani m. (înv.) naist: *scripcari, cobzari şi neisani.* GHICA. [Din turc. *neyzen*].

neiscusínţă, neiscusinţe f. nepricepere, neîndemînare; lipsă de talent: *experienţa nu-l scuteşte de neiscusinţă.* [*Ne-* + *iscusinţă*].

neiscusít, ~ţi, neiscusită, ~e a. **1.** neîndemînatic, nepriceput; neînvăţat: *om neiscusit;* **2.** făcut, executat, interpretat fără măiestrie, fără pricepere, fără talent: *cîntec neiscusit.* [*Ne-* + *iscusit*].

neispitíre, neispitiri f. (înv.) **1.** lipsă de experienţă: *tinereţea şi neispitirea ei;* **2.** lipsă a tentaţiei, a atracţiei (spre rău). [*Ne-* + *ispitire*].

neispitít, ~ţi, neispitită, ~e a. (înv.) **1.** neîncercat, neexperimentat: *neumblat şi neispitit;* **2.** neademenit, neatras de rău; neprihănit, pur: *priveghea cu neadormire asupra neispititelor ei tinereţi.* GANE. [*Ne-* + *ispitit*].

neisprăvít, ~ţi, neisprăvită, ~e a. **1.** care nu s-a terminat încă, care nu se mai isprăveşte; neterminat: *cîntul cel etern neisprăvit.* EM.; **2.** (şi m., f.) (persoană) care nu are nici un rost, nici o situaţie; (om) fără căpătîi, de nimic: *se hlizeşte neisprăvitul.* CRON.; *ţi-ai luat un neisprăvit la casă.* [*Ne-* + *isprăvit*].

neistovít, ~ţi, neistovită, ~e a. care este mereu activ, neobosit; (p. ext.) inepuizabil, nesfîrşit: *tradiţia noastră ... se confundă cu potenţele stilistice creatoare, neistovite.* BL.; *continuă să reverse neistovit şuvoiul de cuvinte.* GHEŢIE. [*Ne-* + *istovit*].

neizbîndă, neizbînzi f. eşec, insucces, nereuşită: *neizbînzile îl supără.* CĂL. [*Ne-* + *izbîndă*].

neizbutíre, neizbutiri f. eşec, insucces, nereuşită. [*Ne-* + *izbutire*].

neizbutít, ~ţi, neizbutită, ~e a. soldat cu eşec; nereuşit: *la Spitalul Colţea ... i se face o operaţie neizbutită.* CĂL. [*Ne-* + *izbutit*].

neizolát, ~ţi, neizolată, ~e a. care nu este izolat cu un material izolator, astfel încît să nu curenteze, să nu producă scurtcircuite: *becul chior, legat de două fire neizolate.* CĂRT. [*Ne-* + *izolat*].

neîmblînzít, ~ţi, neîmblînzită, ~e a. **1.** (despre animale) care nu a fost domesticit; sălbatic; **2.** care nu este sau nu poate fi îmblînzit, potolit; neînduplecat, aprig: *duşman neîmblînzit.* [*Ne-* + *îmblînzit*].

neîmpăcát, ~ţi, neîmpăcată, ~e a. **1.** care nu este sau nu poate fi împăcat sau mulţumit; nesatisfăcut: *era ... neîmpăcat chiar cu sine însuşi.* CR.; **2.** neînduplecat, înverşunat, aprig; crud: *cu o ură neîmpăcată mi-am şoptit atunci în barbă.* EM.; *inamic neîmpăcat.* [*Ne-* + *împăcat*].

neîmpădurít, ~ţi, neîmpădurită, ~e a. care nu este împădurit; fără păduri: *dealuri neîmpădurite.* [*Ne-* + *împădurit*].

neîmpărtăşít, ~ţi, neîmpărtăşită, ~e a. **1.** care nu a fost comunicat, destăinuit: *un an de zile a durat această dragoste a mea neîmpărtăşită.* PR.; **2.** care nu a luat împărtăşanie: *a murit neîmpărtăşit.* [*Ne-* + *împărtăşit*].

neîmplínire, neîmpliniri f. nerealizare; (p. ext.) eşec: *îşi asumase toate neîmplinirile echipei.* [*Ne-* + *împlinire*].

neîmplinít, ~ţi, neîmplinită, ~e a. **1.** care nu a ajuns încă la deplina dezvoltare, la maturitate: *avea în ea ceva de copil neîmplinit.* GHEŢIE; **2.** (fig.) nerealizat, neînfăptuit: *gînduri, proiecte neîmplinite.* [*Ne-* + *împlinit*].

neîmprejmuít, ~ţi, neîmprejmuită, ~e a. care nu este delimitat de rest; care nu este îngrădit: *curţi neîmprejmuite.* [*Ne-* + *împrejmuit*].

neîmprospătát, ~ţi, neîmprospătată, ~e a. stătut: *aer neîmprospătat.* [*Ne-* + *împrospătat*].

neînarmát, ~ţi, neînarmată, ~e a. care nu este înarmat: *atacatorul era neînarmat.* [*Ne-* + *înarmat*].

neîncadrábil, ~i, neîncadrabilă, ~e a. care nu este încadrabil. [*Ne-* + *încadrabil*].

neîncălzít, ~ţi, neîncălzită, ~e a. lipsit de (sursă de) căldură pe timp friguros: *călătoriră în vagoane neîncălzite.* GHEŢIE; *acum sînt mii de apartamente neîncălzite.* [*Ne-* + *încălzit*].

neîncăpátor, ~i, neîncăpătoáre a. care nu are volum utilizabil mare; în care nu încape mult: *sala ... s-a dovedit de la început neîncăpătoare faţă de numărul congresiştilor.* CF. [*Ne-* + *încăpător*].

neîncărcát, ~ţi, neîncărcată, ~e a. care nu este încărcat: *puşcă neîncărcată.* [*Ne-* + *încărcat*].

neîncepút, ~ţi, neînceputá, ~e a. care nu este început; din care nu s-a luat încă; neatins; **apă neîncepută,** v. **apă.** [*Ne-* + *început*].

neîncercát, ~ţi, neîncercată, ~e a. **1.** care nu a fost încercat; **pe neîncercate,** fără probă: *şi-a cumpărat pantofi pe neîncercate;* **2.** nepriceput, neexperimentat; netrecut prin greutăţi, prin necazuri şi ispite: *tînăr neîncercat.* [*Ne-* + *încercat*].

neîncetát, ~ţi, neîncetată, ~e a. şi adv. (care se petrece, se repetă etc.) fără încetare, fără întrerupere; continuu, necontenit: *de atunci neîncetat văd capul acela.* NEGR.; *moralitatea neîncetată, chemarea omenirii la bine şi la adevăr încep să plictisească.* CĂL. [*Ne-* + *încetat*].

neînchipuít, ~ţi, neînchipuită, ~e a. care depăşeşte imaginaţia, care nu poate fi închipuit; inimaginabil: *timpurile acelea neînchipuite, urzite cu frumuseţi de basm.* ARG.; **de neînchipuit,** extrem de ..., extraordinar: *are un curaj de neînchipuit.* [*Ne-* + *închipuit*].

neîncrédere f. **1.** lipsă de încredere; indoială: *oamenii ... îi priveau cu neîncredere.* GHEŢIE; **vot de neîncredere,** vot prin care se respinge în parlament activitatea sau programul unui guvern: *Guvernul Carp căpătă un vot de neîncredere din partea Parlamentului.* D.; **2.** teamă de a fi înşelat; suspiciune: *sîntem bolnavi de neîncredere.* [*Ne-* + *încredere*].

neîncrezátor, ~i, neîncrezătoáre a. care nu se încrede (uşor); bănuitor, suspicios, necredincios; care vădeşte neîncredere: *un zîmbet maliţios, neîncrezător se ivi în chip de răspuns.* GHEŢIE; *neîncrezător în propriile forţe; privea neîncrezător.* [*Ne-* + *încrezător*].

neîndemînáre, neîndemînări f. lipsă de îndemînare; stîngăcie, neajutorare, inabilitate: *desfăcu cu mare grijă şi neîndemînare pachetul pus pe genunchi.* SAD. [*Ne-* + *îndemînare*].

neîndemînátic, ~ci, neîndemînatică, ~ce a. (adesea adv.) **1.** lipsit de îndemînare, de abilitate, de iscusinţă; nedibaci, nepriceput, stîngaci: *lucrător neîndemînatic;* **2.** care denotă lipsă de îndemînare, de pricepere, de siguranţă: *provincialismii neîndemînatici ... abundă.* OD. [*Ne-* + *îndemînatic*].

neîndemînă f. (înv.) situaţie grea, împrejurare nefavorabilă; încurcătură: *cînd ţara e la neîndemînă.* AL. [*Ne-* + *îndemînă*].

neîndemînós, ~şi, neîndemînoásă, ~e a. (pop.) dificil de manipulat; incomod: *sculă neîndămînoasă.* [*Ne-* + *îndemînos*].

neîndeplínit, ~ţi, neîndeplinită, ~e a. care nu a fost îndeplinit; neexecutat, nerealizat, neîmplinit: *sarcini neîndeplinite.* [*Ne-* + *îndeplinit*].

neîndestulăre, neîndestulări f. starea, situaţia celui neîndestulat. [*Ne-* + *îndestulare*].

neîndestulát, ~ţi, neîndestulată, ~e a. care nu este sau nu poate fi îndestulat; nesăţios, nesatisfăcut; lacom. [*Ne-* + *îndestulat*].

neîndestulátor, ~i, neîndestulătoáre a. care nu este în cantitate suficientă, care nu îndestulează: *fondurile se dovediră neîndestulătoare.* GHEŢIE; *hrană neîndestulătoare.* [*Ne-* + *îndestulător*].

neîndoielínic, ~ci, neîndoielnică, ~ce a. (adesea adv.) care nu poate fi pus la îndoială; sigur, cert, indiscutabil, incontestabil: *mobilul crimei era, neîndoielnic, jaful.* GHEŢIE; *merite neîndoielnice.* [*Ne-* + *îndoielnic*].

neîndoiós, ~şi, neîndoioásă, ~e a. şi adv. (în mod) sigur, cert, hotărît: *evenimentul se produsese, neîndoios, în secret.* [*Ne-* + *îndoios*].

neîndreptăţít, ~ţi, neîndreptăţită, ~e a. nejustificat, neîntemeiat: *el o chinuie cu gelozii neîndreptăţite.* CĂL. [*Ne-* + *îndreptăţit*].

neînduplecáre, neînduplecări f. însuşirea celui neînduplecat; fermitate, hotărîre, inflexibilitate; (p. ext.) cruzime. [*Ne-* + *înduplecare*].

neînduplecát, ~ţi, neînduplecată, ~e a. care nu se înduplecă sau nu se lasă (uşor) înduplecat; hotărît, neclintit, neplecat; (p. ext.) crud, necruţător: *vizuina neînduplecatului voievod era aşezată pe nişte colţi de stîncă.* CAR.; *Victor rămase neînduplecat la toate intervenţiile.* GHEŢIE. [*Ne-* + *înduplecat*].

neînduráre, neîndurări f. lipsă de îndurare, de milă; cruzime, asprime; **cu neîndurare,** aspru; crud, fără milă: *l-am contrazis cu neîndurare.* GAL.; (fig.) *cu cîtă neîndurare s-au potrivit lucrurile pe dos decît dorisem!* GHEŢIE; (şi: **nendurare**). [*Ne-* + *îndurare*].

neîndurát, ~ţi, neîndurată, ~e a. **1.** neiertător, neîndurător: *o moarte nendurată a vrut a-l secera.* MACED.; **2.** care exprimă, care denotă neîndurare: *nendurarii ochi de gheaţă.* EM.; *Caragiale notează maxime în care o luciditate neîndurată se manifestă.* VIANU; (şi: **nendurat**). [*Ne-* + *îndurat*].

neîndurátor, ~i, neîndurătoáre a. care nu iartă; nemilos, necruţător, neîndurat: *un sentiment de o cruzime rece, neîndurătoare îi luminase ochii din interior.* PR. [*Ne-* + *îndurător*].

neînflorít, ~ţi, neînflorită, ~e a. care nu este (încă) înflorit; îmbobocit: *trandafiri neînfloriţi.* [*Ne-* + *înflorit*].

neînfricáre, neînfricări f. lipsă de teamă; curaj, îndrăzneală: *luptă cu neînfricare.* [*Ne-* + *înfricare*].

neînfricát, ~ţi, neînfricată, ~e a. (adesea adv.) care nu se teme de nimic, care nu se înfricoşează; neînfricoşat, curajos, îndrăzneţ, temerar; viteaz: *el a crescut şi a trăit aşa neînfricat.* AG.; *luptător neînfricat.* [*Ne-* + *înfricat*].

neînfricoşát, ~ţi, neînfricoşată, ~e a. (rar) neînfricat: *neînfricoşatele şiruri ale lui Mihai.* VLAH. [*Ne-* + *înfricoşat*].

neînfrînát, ~ţi, neînfrînată, ~e a. **1.** care nu cunoaşte limite, restricţii; fără frîu; fără oprelişti; liber; **2.** indecent, necuviincios: *erau puţini aceia care-şi îngăduiau cuvinte neînfrînate.* SAD.; *gesturi neînfrînate.* [*Ne-* + *înfrînat*].

neînfrînt, ~ţi, neînfrîntă, ~e a. care nu este sau nu poate fi înfrînt (uşor); invincibil, imbatabil, neînvins: *mare tărie şi neînfrîntă avea şi oastea machidonenilor.* COSTIN. [*Ne-* + *înfrînt*].

neîngăduínţă, (rar) **neîngăduinţe** f. (înv.) **1.** lipsă de înţelegere, de bunăvoinţă; intoleranţă; (p. ext.) diferend, conflict: *să prade ... Ţara Ungurească pentru multe neîngăduinţe şi amestecături.* UR.; **2.** faptă intolerabilă. [*Ne-* + *îngăduinţă*].

neîngăduitór, ~i, neîngăduitoáre a. care nu îngăduie; care nu iartă uşor; intransigent: *profesor neîngăduitor.* [*Ne-* + *îngăduitor*].

neîngrădít, ~ţi, neîngrădită, ~e a. **1.** care nu este îngrădit: *curte neîngrădită;* **2.** (fig.) care nu este limitat, restrîns; liber de orice constrîngere: *puteri neîngrădite.* [*Ne-* + *îngrădit*].

neîngrijí, neîngrijesc vb. (înv.; tr. şi intr.) a neglija: *aceste reguli ... sînt foarte mult neîngrijite.* FIL. [De la *neîngrijit*].

neîngrijíre, neîngrijiri f. **1.** stare de delăsare, de paragină: *lasă morile şi hanurile în neîngrijire.* FIL.; **2.** lipsă de grijă, de atenţie; neglijenţă, neatenţie: *un ceas de nengrijire e primejduitor.* NEGR.; (şi: **nengrijire**). [*Ne-* + *îngrijire*].

neîngrijít, ~ţi, neîngrijită, ~e a. **1.** lipsit de îngrijire, care nu este bine întreţinut, lăsat în paragină; părăginit, neglijat: *intrară într-o grădină neîngrijită, cu trandafiri şi crini pierduţi printre bălării.* EL.; **2.** care nu se îngrijeşte de ţinuta sa; care nu este îngrijit, dichisit; neglijent, dezordonat: *Lizuca ... e tunsă mic, e neîngrijită.* IBR.; *ţinută neîngrijită.* [*Ne-* + *îngrijit*].

neînlăturábil, ~i, neînlăturabilă, ~e a. (rar) obligatoriu; necesar: *un rezultat neapărat, neînlăturabil al unei cauze anterioare.* EM. [*Ne-* + *înlătura* + *-bil*].

neînsemnát, ~ţi, neînsemnată, ~e a. fără însemnătate; neimportant; neglijabil, insignifiant, mărunt: *toată iarna a bolit mocnit, răcind la cel mai neînsemnat curent.* GHEŢIE; *cîştigul meu era foarte neînsemnat.* CF.; (subst.) *un neînsemnat nu e neapărat un om fără calităţi.* PR. [*Ne-* + *însemnat*].

neînspăimîntáre f. (rar) curaj neclintit în faţa primejdiei: *cu o minunată neînspăimîntare.* BOL. [*Ne-* + *înspăimîntare*].

neînspăimîntát, ~ţi, neînspăimîntată, ~e a. care nu se teme de primejdie; curajos: *neînspăimîntatul voievod.* BĂLC. [*Ne-* + *înspăimîntat*].

neînstrăinăre, neînstrăinări f. (rar) faptul de a nu înstrăina ceva; starea, însuşirea celor neînstrăinate: *stipula neînstrăinarea pămînturilor ţărăneşti.* EM. [*Ne-* + *înstrăinare*].

neînstrăinát, ~ţi, neînstrăinată, ~e a. inalienabil. [*Ne-* + *înstrăinat*].

neînstrunát, ~ţi, neînstrunată, ~e a. (înv.) neînfrînat, nepotolit; nestrunit: *un avînt neînstrunat.* OD. [*Ne-* + *înstrunat*].

neînsufleţít, ~ţi, neînsufleţită, ~e a. **1.** lipsit de viaţă; (cu aspect de) mort: *simple mumii ..., simple statui, exponate neînsufleţite de muzeu.* GHEŢIE; *trupul neînsufleţit;* **2.** lipsit de vioiciune; inanimat: *atmosferă neînsufleţită.* [*Ne-* + *însufleţit*].

neînsurát, neînsuraţi a. care nu este însurat: *avea doi feciori neînsuraţi.* // m. celibatar: *un om însurat are drepturi în societate la care un neînsurat ... nu poate nicicum pretinde.* NEGR. [*Ne-* + *însurat*].

neîntemeiát, ~ţi, neîntemeiată, ~e a. care nu este (bine) argumentat; fără temei, nefondat: *acuzaţii neîntemeiate.* [*Ne-* + *întemeiat*].

neîntinát, ~ţi, neîntinată, ~e a. curat, nepătat moral; pur: *neîntinatul văl al nevinovăţiei.* OD. [*Ne-* + *întinat*].

neîntîrziát, ~ţi, neîntîrziată, ~e a. (adesea adv.) care are loc fără întîrziere, care nu suportă amînare; imediat, urgent, presant: *fusese alaltăieri slobozit din temniţă printr-o poruncă neîntîrziată a lui Bolliac.* PETR.; *să vină neîntîrziat.* [*Ne-* + *întîrziat*].

neîntórs, ~şi, neîntoársă, ~e a. care nu s-a întors sau nu a fost întors, răsucit, schimbat în altă poziţie, pe altă parte; neînturnat; **a dormi neîntors,** a dormi adînc, liniştit: *dormi neîntors pînă la amiază.* GHEŢIE; **a se duce pe drum neîntors** (sau **pe cale neîntoarsă**), a muri: *de n-ar fi avut soacră-sa Constandia milă ... s-ar fi dus şi Ghiţă pe drum neîntors.* SAD. [*Ne-* + *întors*].

neîntrebuinţát, ~ţi, neîntrebuinţată, ~e a. **1.** nefolosit; neuzat: *aparatură neîntrebuinţată;* **2.** ieşit din uz; neuzitat: *cuvinte neîntrebuinţate.* [*Ne-* + *întrebuinţat*].

neîntrecút, ~ţi, neîntrecută, ~e a. **1.** care nu este sau nu poate fi întrecut: *neîntrecuta alergătoare;* **2.** (p. ext.) grozav, excepţional, inegalabil, fără seamăn: *neîntrecuta poezie populară.* EM. [*Ne-* + *întrecut*].

neîntrerúpt, ~ţi, neîntreruptă, ~e a. şi adv. (care se face, se desfăşoară etc.) fără întrerupere, fără oprire; necontenit, necurmat, neîncetat, continuu; permanent: *vuietul neîntrerupt al străzii.* GHEŢIE. [*Ne-* + *întrerupt*].

neîntumát, ~ţi, neînturnată, ~e a. (pop.) neîntors; **a se duce pe (o) cale neînturnată** (sau **drum neînturnat**), a muri: *s-au dus ... pe cale neturnată.* EM.; (şi: **neturnat**). [*Ne-* + *întornat*].

neînţelegátor, ~i, neînţelegătoáre a. **1.** care nu poate înţelege ceea ce i se comunică: *a vorbi copilului încă ... neînţelegător de cuvinte e ca şi cum ai vorbi florilor.* IONEL.; **2.** care nu manifestă înţelegere, toleranţă pentru cineva sau ceva; care refuză să înţeleagă, să accepte ceva: *soţ egoist şi neînţelegător.* [*Ne-* + *înţelegător*].

neînţelégere, neînţelegeri f. **1.** faptul de a nu (se) înţelege; lipsă de înţelegere: *neînţelegerea e ca dansul mirific al acestor fulgi.* PR.; **2.** dezacord; conflict, diferend; ceartă: *defineşte natura neînţelegerii dintre generaţii.* CĂL.; **3.** confuzie creată de înţelegerea greşită a unei situaţii, a unei afirmaţii etc.: *mi-ar fi părut nespus de rău să rămînă cumva între noi vreo neînţelegere.* GHEŢIE. [*Ne-* + *înţelegere*].

neînţelépt, ~ţi, neînţeleaptă, ~e a. **1.** care nu este înţelept: *om neînţelept;* **2.** care denotă lipsă de înţelepciune: *hotărîre neînţeleaptă.* [*Ne-* + *înţelept*].

neînţelés, ~şi, neînţeleásă, ~ese a. **1.** care nu este sau nu poate fi înţeles, priceput, explicat; inexplicabil; misterios, tainic, nepătruns: *femeia asta neînţeleasă ... spune că mă iubeşte ca şi cum m-ar întreba ce mai fac.* NEGR.; *toţi sîntem luminaţi de-o bucurie neînţeleasă.* VIERU; **2.** confuz, neclar, nedesluşit, nelămurit: *dulci cuvinte neînţelese, însă pline de-nţeles.* EM.; *d-abia a putut deschide gura mormăind ceva neînţeles.* CAR. [*Ne-* + *înţeles*].

neînvăţát, ~ţi, neînvăţată, ~e a. **1.** fără ştiinţă de carte, lipsit de învăţătură; neinstruit; incult: *deşi titraţi, mulţi sînt în realitate neînvăţaţi;* **2.** nedeprins, neobişnuit: *neînvăţat cu nevoia;* **3.** nedresat: *cal neînvăţat.* [*Ne-* + *învăţat*].

neînvíns, ~şi, neînvinsă, ~e a. **1.** care nu este sau nu poate fi învins; invincibil, neînfrînt; (p. ext.) neînduplecat, neclintit: *armată neînvinsă;* **2.** greu de stăpînit, de supus; irezistibil: *o atracţiune neînvinsă se transmitea în inima oamenilor.* FIL. [*Ne-* + *învins*].

neînvoít, ~ţi, neînvoită, ~e a. (rar) neîngăduit: *o iubire neînvoită de preot.* PAP.-B. [*Ne-* + *învoit*].

nejít n. v. **năjit.**

nejudecát, ~ţi, nejudecată, ~e a. nechibzuit; nesăbuit: *eşti o fiinţă nejudecată.* [*Ne-* + *judecat*].

nejugănít, nejugăniţi a. necastrat: *cal nejugănit.* [*Ne-* + *jugănit*].

nejúst, ~şti, nejustă, ~e a. care nu este conform cu adevărul, cu dreptatea; injust: *sentinţe nejuste.* [*Ne-* + *just;* cf. fr. *injuste,* lat. *injustus*].

nejustificábil, ~i, nejustificabilă, ~e a. care nu se poate justifica. [*Ne-* + *justificabil*].

nejustificát, ~ţi, nejustificată, ~e a. care nu se justifică: *îi păstra o vie antipatie, absolut nejustificată.* GHEŢIE. [*Ne-* + *justificat*].

nelácom, ~i, nelacomă, ~e a. (înv.) cumpătat; ponderat, sobru: *era domn blînd ... nebeţiv, necurvar, nelacom.* UR. [*Ne-* + *lacom*].

nelalócul a. şi adv. (care este, se defăşoară etc.) în mod nepotrivit, nefiresc: *îi scrisesem poate ceva nelalocul lui, care-o supărase?* GHEŢIE. [*Ne-* + *la* + *locul*].

nelămurire, nelămuriri f. fapt insuficient lămurit, chestiune neclară, confuză; nedumerire: *am nişte nelămuriri.* [*Ne-* + *lămurire*].

nelămurít, ~ţi, nelămurită, ~e a. **1.** care nu poate fi lămurit; nedesluşit, confuz, vag: *umbrele nelămurite ale oamenilor.* SAD.; (adv.) *undeva, nelămurit, în faţa mea, se aprindeau felinarele.* EL.; **2.** greu de precizat, de definit, de clarificat; neînţeles; inexplicabil: *o teamă nelămurită îi măcina sufletul.* GHEŢIE. [*Ne-* + *lămurit*].

nelăpceá f. v. nelepcea.

nelăút, ~ţi, nelăută, ~e a. (pop.) nespălat (pe cap), murdar. [*Ne-* + *lăut*].

neleál, ~i, nelealá, ~e a. lipsit de lealitate; nesincer, necinstit: *prieten neleal.* [*Ne-* + *leal*].

neleápcă, nelepci f. (pop.) **1.** vacă (sau, p. gener., oaie, iapă etc.) care este nevîrstnică pentru gonit; mînzată; **2.** juncă care a fătat înainte de a împlini trei ani; vacă la primul fătat; **a făta (de) neleapcă,** a lepăda fătul; **a fi născut** (sau **făcut**) **de neleapcă,** a fi născut înainte de termen: *parcă l-ar fi făcut mîn' sa de năleapcă.* SOR.; **3.** epitet pentru o femeie care a născut nefiind măritată; (şi: (reg.) **năleapcă**). [Din sl. **nelětka;* cf. ucr. *nelitva,* rus. *nalepka*].

nelecuít, ~ţi, nelecuită, ~e a. care nu poate fi lecuit, care nu are leac; incurabil; de care nu se poate scăpa: *Prometeu, nelecuit umanitarist, se va sacrifica din nou pentru omenire.* CĂL. [*Ne-* + *lecuit*].

nelegál, ~i, nelegală, ~e a. ilegal; ilicit: *acţiuni nelegale.* [*Ne-* + *legal;* cf. fr. *illégal*].

nelegát, ~ţi, nelegată, ~e a. **1.** care nu e legat; liber, slobod: *cîine nelegat;* **2.** (pop.) neobligatoriu, neimpus: *sărbătorile nelegate sau păgîneşti sînt ţinute de popor cu mare sfinţenie.* [*Ne-* + *legat*].

nelegítim, ~i, nelegítimă, ~e a. **1.** care nu îndeplineşte condiţiile cerute de lege, formele

legale; ilegitim: *o formă de impuritate este şi naşterea nelegitimă.* CĂL.; *căsătorie nelegitimă;* **2.** născut în afara căsătoriei; natural, bastard: *avusese un copil neligitim.* GHEŢIE; (adv.) ... *îşi recunoaşte copiii născuţi nelegitim.* CĂL.; **3.** care nu reprezintă rezultatul unor alegeri democratice: *conducerea ţării era nelegitimă;* **4.** care nu este fondat; nedrept, nejustificat: *pretenţie nelegitimă.* [*Ne-* + *legitim;* cf. fr. *illégitime*].

nelegitimitáte, nelegitimităţi f. ilegitimitate: *starea noastră, cum este ea, este foarte legitimă, cu toate că prezintă multe nelegitimităţi.* LOV. [*Ne-* + *legitimitate;* cf. fr. *illégitimité*].

nelegiuíre, nelegiuíri f. faptă care contravine legilor juridice sau preceptelor religioase, morale; fărădelege, păcat, ticăloşie, infamie; (p. ext.) crimă: *îngrozit de a sa nelegiuire.* HEL.; *virtutea este răsplătită şi nelegiuirea sancţionată.* CĂL. [De la *nelegiuit*].

nelegiuít, ~ţi, nelegiuită, ~e a. **1.** care constituie, reprezintă o nelegiuire: *faptă nelegiuită;* **2.** care comite nelegiuiri, sfidînd legea, religia, morala şi tot ce este demn de respect; ticălos, mîrşav, infam; (p. ext.) criminal: *cruzi, nesimţitori, infami, nelegiuiţi.* NEGR.; (subst.) *nu cad trăsniţi proştii şi nelegiuiţii?* SAD. [*Ne-* + *legiuit*].

nelénеş, ~i, neleneşă, ~e a. (înv.) harnic, activ: *fost-au acest Ştefan Vodă ... neleneş.* UR. [*Ne-* + *leneş*].

nelenevós, ~şi, nelenevoásă, ~e a. (înv.) harnic, activ: *rîvnitori şi nelenevoşi.* ANTIM. [*Ne-* + *lenevos*].

nelepceá f. (reg.) diminutiv al lui neleapcă; (şi: **nelăpcea**). [*Neleapcă* + *-ea*].

neliber, ~i, neliberă, ~e a. (rar) lipsit de libertate; captiv; înrobit: *să te simţi neliber.* EM. [*Ne-* + *liber*].

nelibertáte f. (rar) lipsă de libertate; captivitate; înrobire: *românii au fost un popor pururea liber şi ... nelibertatea e de-o provenienţă foarte tîrzie.* EM. [*Ne-* + *libertate*].

nelimitát, ~ţi, nelimitată, ~e a. **1.** care nu are limite; nemărginit, imens, nemăsurat; ilimitat: *întindere nelimitată;* **2.** care nu cunoaşte limite, restricţii; nemărginit: *capacitatea de regenerare a fiinţei umane este ... nelimitată.* PR.; *universitatea ... oferea posibilităţi nelimitate pentru aprofundarea a tot felul de limbi.* CF. [*Ne-* + *limitat*].

nelínişte, neliníşti f. stare de agitaţie, de frămîntare, de neastîmpăr; tulburare; îngrijorare, panică (nelămurită), anxietate: *o neliniştе vagă începu să mă stăpînească.* PR.; *cu oarecare neliniştе ... am îndepărtat draperia.* GHEŢIE. [*Ne-* + *liniştе*].

nelinişti, nelinîştesc vb. (refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă liniştea sufletească; a (se) tulbura, a (se) îngrijora, a (se) alarma: *mama nu se nelinişti şi nici nu se duse la doctor, ci la biserică.* PR. [De la *neliniştit*].

nelinîştít, ~ţi, nelinîştită, ~e a. **1.** care nu este liniştit; care se mişcă, se agită continuu; care nu stă locului; neastîmpărat: *copil neliniştit;* **2.** care este cuprins de frămîntare, de tulburare, de îngrijorare; îngrijorat, alarmat; frămîntat, anxios: *aşteptau neliniştiţi concluziile organelor de anchetă.* GHEŢIE; **3.** care exprimă, care denotă nelinişte, îngrijorare: *şeful îl sfredeli cu privirile-i neliniştite.* AG. [*Ne-* + *liniştit*].

nelinîştítor, ~i, nelinîştitoáre a. care neliniştеşte, care îngrijorează; tulburător: *am simţit reacţia vaccinului cu o forţă neliniştitoare.* TUD. [*Ne-* + *liniştitor*].

nelipít, ~ţi, nelipită, ~e a. **1.** care nu a fost lipit cu sau de ceva; desfăcut, deschis: *a lăsat nelipit plicul.* GHEŢIE; **2.** de pe care s-a scorojit tencuiala de lut; pe care nu s-a aplicat lipitura: *dă de un cuptior nelipit.* CR. [*Ne-* + *lipit*].

nelipsít, ~ţi, nelipsită, ~e a. care este totdeauna prezent, care nu lipseşte niciodată; care se află mereu aproape de cineva; nedespărţit: *împăratul ... şi bătrînul ce-i găzduise să fie nelipsiţi de lîngă dînsul.* ISP.; *era îmbrăcată cu nelipsita ei bluză gri.* EL. // adv. (înv.) neapărat; necontenit: *sîngele de martiri e plantă ce rodeşte curînd, tîrziu, odată, dar însă nelipsit.* ALEX. [*Ne-* + *lipsit*].

nelivrát, ~ţi, nelivrată, ~e a. care nu a fost livrat (încă): *mărfuri nelivrate.* [*Ne-* + *livrat*].

nelocuíbil, ~i, nelocuibilă, ~e a. care nu poate fi locuit; insalubru: *casă nelocuibilă.* [*Ne-* + *locuibil*].

nelocuít, ~ţi, nelocuită, ~e a. care nu (mai) este locuit; părăsit, abandonat: *clădirile păreau nelocuite, ferestrele ... aveau draperiile trase.* GHEŢIE. [*Ne-* + *locuit*].

nelógic, ~ci, nelogică, ~ce a. ilogic: *argumentaţia lui era nelogică, absurdă.* [*Ne-* + *logic;* cf. fr. *illogique*].

neloiál, ~i, neloială, ~e a. **1.** lipsit de loialitate; nesincer; necinstit: *partener neloial;* **2.** care denotă lipsă de loialitate, necinste; **concurenţă neloială,** infracţiune constînd într-o activitate concurenţială cu mijloace incorecte (discreditare, falsificarea informaţiilor referitoare la un produs, coborîri nejustificate ale preţurilor, utilizarea mărcilor altor societăţi comerciale etc.). [*Ne-* + *loial*].

nelucráre f. (înv.) lipsă de acţiune; inactivitate: *mi-am pierdut toată iarna în nelucrare.* AL.; **a lăsa în nelucrare,** a nu da curs unei acţiuni judiciare. [*Ne-* + *lucrare*].

nelucrát, ~ţi, nelucrată, ~e a. **1.** care nu a fost lucrat, cultivat: *pămînt nelucrat;* **2.** (înv.) care nu este (suficient) cultivat, instruit: *mearsă ... la acea limbă nelucrată, carea o lucră.* DOS.; **3.** (înv.; rar) păgîn, necreştinat: *cuceria să vede unită cu un duh nelucrat.* MARC. [*Ne-* + *lucrat*].

nelucratív, ~i, nelucrativă, ~e a. care nu aduce profit; nerentabil: *activităţi nelucrative.* [*Ne-* + *lucrativ*].

nelúme f. **ca nelumea,** (care este) cum nu trebuie, cum nu se cade: *de ce te canoneşti tu pe pămînt ca nelumea?* SOR. [*Ne-* + *lume*].

nelumésc, ~şti, nelumeăscă, ~eşti a. (care pare) din altă lume; ireal, fantastic; neobişnuit: *parcă sînt într-un peisaj nelumesc.* PETR.; *de unde-ai coborît? făptură nelumească!* VIERU. [*Ne-* + *lumesc*].

neluminát, ~ţi, neluminată, ~e a. **1.** care nu primeşte lumină naturală; întunecos: *urcară nişte scări neluminate.* GHEŢIE; **2.** (fig.; adesea subst.) puţin sau deloc instruit, cultivat: *nu se mai săturau de agonisit averi pe spinarea proştilor şi neluminaţilor.* SAD. [*Ne-* + *luminat*].

nelumít, ~ţi, nelumită, ~e a. (rar) care nu s-a bucurat de plăcerile vieţii; nepetrecut: *teama de a muri nelumit.* CĂL. [De la *lume*].

nelutátec, ~ci, nelutatecă, ~ce a. (înv.; rar) nepămîntesc: *pîrjoleşte-mi cu focul nelutatec păcatele mele.* DOS. [*Ne-* + *lut* + *-atee*].

nemachiát, ~ţi, nemachiată, ~e a. care nu este machiat; nefardat: *arăta bine şi nemachiată.* [*Ne-* + *machiat*].

nemaiauzít, ~ţi, nemaiauzită, ~e a. cum nu s-a mai auzit; extraordinar, nemaipomenit: *el să mă supuie la această nemaiauzită înjosire?* FIL.; *ceea ce spui tu ... e de o prostie nemaiauzită.* PR. [*Ne-* + *mai*[1] + *auzit*].

nemaicunoscút, ~ţi, nemaicunoscută, ~e a. care nu a mai fost cunoscut, întîlnit; (p. ext.) extraordinar: *cutremur nemaicunoscut.* [*Ne-* + *mai*[1] + *cunoscut*].

nemaiîntîlnít, ~ţi, nemaiîntîlnită, ~e a. care nu a mai fost întîlnit, cunoscut, auzit, văzut; (p. ext.) extraordinar: *performanţă nemaiîntîlnită.* [*Ne-* + *mai*[1] + *întîlnit*].

nemaipomenít, ~ţi, nemaipomenită, ~e a. (adesea adv.) care sau cum nu s-a mai pomenit; nepomenit; (p. ext.) formidabil, extraordinar: *o nemaipomenită beatitudine i se risipi ca un fior cald în tot trupul.* EL.; *ai avut un noroc nemaipomenit cu grîul din Basarabia.* GHEŢIE. [*Ne-* + *mai*[1] + *pomenit*]. •

nemaiştiút, ~ţi, nemaiştiută, ~e a. despre care nu se mai ştie nimic, care a fost uitat: *într-o vreme, la-nceput, şi-ntr-un leat nemaiştiut.* ARG. [*Ne-* + *mai*[1] + *ştiut*].

nemaivăzút, ~ţi, nemaivăzută, ~e a. cum nu s-a mai văzut; (p. ext.) extraordinar: *bijuterii nemaivăzute; inundaţii nemaivăzute.* [*Ne-* + *mai*[1] + *văzut*].

nemără f. v. **nimară.**

nemárgine, nemargini f. (rar) nemărginire: *soarele ... s-afundă în umede nemargini.* HEL.; (fig.) *nemargine de vise.* EM. [*Ne-* + *margine*].

nematelmínt, nematelminţi m. (la pl.) încrengătură cuprinzînd viermi cilindrici nesegmentaţi, care trăiesc în apă, în pămînt sau ca paraziţi (*Nemathelmintes*); (şi la sg.) vierme din această încrengătură. [Din fr. *némathelminthes*].

nemátic, ~ci, nematică, ~ce a. (despre materie) în stare mezomorfă. [Din fr. *nématique*].

nematocíst, nematociste n. (zool.) organ urzicător la celenterate. [Din fr. *nématocyste*].

nematód, nematode n. (la pl.) clasă de viermi cilindrici, numărînd peste douăzeci de mii de specii, cu corpul lung şi subţire (*Nematoda*); (şi la sg.) vierme din această clasă (ex.: limbricul, trichina, oxiurul etc.). [Din fr. *nématodes*].

nematodóză, nematodoze f. maladie parazitară la om şi la animale provocată de nematode. [Din fr. *nématodose*].

nematomórfă, nematomorfe f. (la pl.) clasă de viermi subţiri şi lungi, numărînd peste trei sute de specii; (şi la sg.) vierme din această clasă. [Din fr. *nématomorphes*].

nemărginíre, nemărginiri f. calitatea a ceea ce este nemărginit; nemargine; imensitate; spaţiu, întindere fără limite; infinit; (p. ext.) timp nelimitat: *în acea nemărginire ne-nvelim.* EM.; *nemărginirea a fost inaccesibilă spiritului grec.* BL. [*Ne-* + *mărginire*].

nemărgínit, ~ţi, nemărginită, ~e a. **1.** fără margini; nelimitat, necuprins, infinit: *nestatornica zare a nemărginitei cîmpii.* OD.; **2.** care nu cunoaşte limite (în intensitate); imens, neţărmuit: *colonii de lumi pierdute ... sînt atrase în viaţă de un dor nemărginit.* EM.; *înţelepciunea lui Dumnezeu e nemărginită ca şi bunătatea lui.* SAD.; *am o încredere nemărginită în talentul d-tale.* PETR.; **3.** (mat.) care poate depăşi orice număr finit dat; infinit, nelimitat. // n. nemărginire, infinit: *în tot nemărginitul ... ai zis să fiu tărie.* HEL. // adv. extrem; excepţional: *nemărginit de bun.* [*Ne-* + *mărginit*].

nemăritátă, nemăritate a. care nu este măritată: *se sacrifică ..., rămînînd nemăritată.* CĂL.; **fată nemăritată,** fată bătrînă. [*Ne-* + *măritată*].

nemărturisít, ~ţi, nemărturisită, ~e a. care nu este declarat, mărturisit; care nu este deschis, pe faţă: *iubire nemărturisită.* [*Ne-* + *mărturisit*].

nemăsurát, ~ţi, nemăsurată, ~e a. **1.** care nu poate fi măsurat, calculat (atît e de mare, de numeros etc.); (p. ext.) imens, enorm: *muntele nemăsurat şi diform ... inspira neîncredere.* IBR.; **2.** care depăşeşte limita obişnuită, normală, firească; exorbitant: *zarafi ... cari sărăcesc lumea prin dobînzile lor cele nemăsurate.* FIL.; (adv.) *continuăm ... să mărim nemăsurat ... gesturi şi cuvinte*

care ne chircesc sufletul. PR.; **3.** foarte puternic; intens: *mi-ai făcut o nemăsurată bucurie;* **4.** (rar) nestăpînit, necumpătat; impulsiv: *era îndrăzneţ şi nemăsurat.* CAR. [*Ne-* + ***măsurat***].

nemăturát, ~ţi, nemăturată, ~e a. în care nu s-a măturat, nu s-a făcut curăţenie: *o odăiţă strîmtă şi întunecoasă, veşnic nemăturată şi împăienjenită.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***măturat***].

nemeeán a. **jocuri nemeene,** serbări la vechii greci, organizate din doi în doi ani în cinstea lui Zeus, constînd din întreceri atletice, lupte, alergări de care etc. [De la *Nemeea* n. pr.; cf. fr. *néméens*].

neménie, nemenii f. (reg.) rudenie; neam: (fig.) *arheologi de fantezie a căror nemenie a început a se-nmulţi la noi.* OD. [***Neam*** + *-enie*].

nemerí vb. v. **nimeri.**

nemerít a. v. **nimerit.**

nemerităt, ~ţi, nemeritată, ~e a. care nu a fost meritat; nedrept: *o întrista lipsa ei de noroc, loviturile nemeritate pe care le primise.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***meritat***].

nemérnic, ~ci, nemernică, ~ce a. şi m., f. **1.** (înv.) (om) străin; pribeag, pripăşit; venetic: *se găsea nemernic, pribegit din ţara sa.* NEGR.; (*fig.*) *sufletu-i nemernic, gîndu-i rătăcit.* AL.; **2.** vagabond, rătăcitor: *el îmblă ca un rob nemernic, de dorul muceniţei sfinte.* MAT.; **3.** (om) vrednic de milă; nefericit, sărman: *se socotea nemernică, umilită, nenorocită.* SL.; **4.** (om) de nimic, fără valoare; nevrednic; ticălos, mişel, infam: *a băut ca un nemernic.* ISP.; *te las să înţelegi cît eşti de nemernic.* PR. [Din sl. ***naměrĭnŭ*** „care vine"; sensul peiorativ modern e motivat de accepţiunea intermediară „vagabond"].

nemernicí, nememicesc vb. (înv. şi reg.; intr.) a pribegi; a vagabonda: *ca biet străin ..., nemernicind ... pe la uşile oamenilor.* CR. [De la ***nemernic***].

nemernicíe, nememicii f. **1.** (înv.) starea de pribeag; timp petrecut în pribegie: *sosi sfîrşitul ... nemerniciei mele.* BIBLIA; **2.** condiţie jalnică, vrednică de plîns; sărăcie, mizerie; suferinţă, neputinţă: *omului nu-i rămîne decît resemnarea şi atunci ajunge asemenea robilor aflaţi în cea mai jalnică nemernicie.* GHEŢIE; **3.** faptă nedemnă, comportare mîrşavă; ticăloşie, infamie: *cugetări adînci asupra nemernicilor lumeşti.* GANE. [***Nemernic*** + *-ie*].

némeş, ~i, nemeşă, ~e a. de neam mare; înstărit, bogat; înnobilat: *maghiari nemeşi o mie.* AL.; *nu se trag din orice fel de ţărani, ci din ţăranii nemeşi.* GHEŢIE. // m. nobil ungur (mic sau mijlociu); (p. gener.) boiernaş: *toţi grofii şi nemeşii din Sibiu.* OD.; *au mînat* [caii] *de la nemeşul bogat.* POP. [Din magh. ***nemes***].

nemeşésc, ~şti, nemeşeáscă, ~eşti a. care aparţine nemeşilor, referitor la nemeşi, caracteristic nemeşilor, de nemeş; (p. ext.) nobil, boieresc: *curia nemeşească a baronului le răsări în faţă.* GHEŢIE; *tot cai nemeşeşti, tot misiri turceşti.* POP. [***Nemeş*** + *-esc*].

nemeşéşte adv. ca nemeşii, în felul nemeşilor. [***Nemeş*** + *-eşte*].

nemeşíe f. **1.** stare, calitate, rang de nemeş, nemeşug: *cei trei ţărani primiră pergament de nemesie de la Carol VI.* GHEŢIE; **2.** (rar) clasa nemeşilor; mulţime de nemeşi; nemeşug: *nemeşia cea privileghiată.* B.-DEL. [***Nemeş*** + *-ie*].

nemeşúg n. (înv.) nemeşie: *cînd venea vorba despre ipoteticul nemeşug ... zîmbea enigmatic.* GHEŢIE. [Din magh. ***nemesség***].

nemét, nemeturi n. (col.) neamuri, rude: *îi prindem cu tot nemetul lor aici.* OD. [***Neam*** + *-et*].

nemetál, nemetale n. (chim.) metaloid. [*Ne-* + ***metal;*** cf. fr. ***non-métal***].

nemetalifér, ~i, nemetaliferă, ~e a. **substanţe** (sau **zăcăminte**) **nemetalifere,** minerale sau roci cu utilizare practică, folosite ca atare sau după o prealabilă prelucrare (ex.: argilă refractară, azbest, bentonită, cuarţ, gips, grafit, sare etc.). [*Ne-* + ***metalifer***].

neméte m. v. **nămete.**

nemetéţ n. v. **nimitez.**

nemeţí vb. v. **nămeţi.**

nemiáz f. v. **namiază.**

nemíca pron. neg. v. **nimic.**

nemijlocít, ~ţi, nemijlocită, ~e a. şi adv. **1.** (care se face) direct, fără mijlocirea cuiva sau a ceva; imediat: *aceşti oameni erau într-un contact nemijlocit cu un public oarecare.* EM.; *în abataje ... cunoscu nemijlocit lumea minerilor.* GHEŢIE; **2.** (care urmează) imediat (în timp sau în spaţiu): *muntele Negruţa îşi apleca pădurile ... în nemijlocita apropiere a satului.* AG. [***Ne-*** + ***mijlocit***].

nemílă (astăzi rar) f. lipsă de milă; cruzime: *dispreţ şi nemilă, batjocură şi loviri.* HASD. [***Ne-*** + ***milă***[2]].

nemilós, ~şi, nemiloásă, ~e a. **1.** (şi adv.) fără milă; crud, necruţător, neîndurător: *nu înţelegeam pe atunci de ce dau oamenii între ei o luptă atît de nemiloasă, ... şi adesea otrăvită pentru opinie.* PR.; *soarele dogorea nemilos.* GHEŢIE; **2.** (despre boli) incurabil. [*Ne-* + ***milos***].

nemilostív, ~i, nemilostivă, ~e a. **1.** nemilos: *crud şi nemilostiv, sălbatic.* DRĂGHICI; **2.** (fig.) teribil, grozav: *bat viscole nemilostive.* SAD. [*Ne-* + ***milostiv***].

nemilostívre, nemilostíviri f. lipsă de milă[2]; neîndurare; cruzime: *tăia în carne vie cu nemilostivire.* ISP. [*Ne-* + ***milostivire***].

nemiluít, ~ţi, nemiluită, ~e a. şi adv. **1.** fără milă; nemilos; (p. ext.) înverşunat: *s-aţine nemiluit pe urma fiarelor din codru.* OD.; **2.** (care se află) în cantitate mare; mult: *a dat Dumnezeu zăpadă nemiluită.* DELAVR. // f. **cu nemiluita,** din belşug, cu ghiotura; fără măsură: *vitele începuseră ... să piară cu nemiluita.* AG.; *fuma cu nemiluita.* GHEŢIE. [Cf. ***milă***[2]].

neminţít, ~ţi, neminţită, ~e a. (înv.) care nu dă greş; incontestabil, nedezminţit: *să ia această poetică antiteză ca deviză neminţită a vredniciei lor.* OD. [De la ***minţi***].

nemistuít, ~ţi, nemistuită, ~e a. **1.** care nu este mistuit, digerat: *alimente nemistuite;* **2.** care arde continuu; care nu încetează; nemistuitor: *nemistuitul jar de soare dă foc la vetre.* ARG.; **3.** (fig.) nesecat, inepuizabil: *comori nemistuite.* AL. [*Ne-* + ***mistuit***].

nemistuitór, ~i, nemistuitoáre a. **1.** care nu se mistuie (uşor, bine): *mîncări grele şi nemistuitoare.* GANE; **2.** care arde continuu; nemistuit: *nemaiputînd de durerea focului celui nemistuitor.* ISP. [*Ne-* + ***mistuitor***].

nemişcáre f. **1.** starea a ceea ce nu se mişcă; imobilitate; absenţă a oricărei mişcări; (p. ext.) linişte: *tăcere este totul şi nemişcare plină.* HEL.; *brazii stau în nemişcare.* TOP.; **2.** inactivitate; pasivitate, inerţie: *voi ce staţi în nemişcare.* AL.; *nemişcarea unei civilizaţii de tip naiv.* CĂL. [*Ne-* + ***mişcare***].

nemişcát, ~ţi, nemişcată, ~e a. **1.** care nu se mişcă sau nu poate fi mişcat din loc; imobil, fix, neclintit; (p. ext.) imobilizat: *apucîndu-l amîndoi îl ţineau nemişcat.* NEGR.; **2.** (fig.) definitiv, stabil, fix: *tradiţia nu înseamnă închistare în forme nemişcate.* CĂL.; **3.** ţeapăn, rigid; fără viaţă, inert: *atît de albă faţa-i şi-atît de nemişcată.* EM.; *pîndii pe-ascuns figura-i nemişcată.* TOP. [*Ne-* + ***mişcat***].

nemişcătór, ~i, nemişcătoáre a. **1.** nemişcat, imobil; **avere** (sau **proprietate**) **nemişcătoare, bun nemişcător,** avere, proprietate, bun care nu poate fi strămutat; avere imobilă, bunuri imobiliare: *cumpără proprietăţi nemişcătoare.* BOL.; *la moartea bătrînului Nichita, întreaga lui avere mişcătoare şi nemişcătoare reveni fetei.* GHEŢIE; **2.** (fig.) neschimbător; definitiv: *despărţirea oamenilor în caste nemişcătoare.* EM. [***Ne-*** + ***mişcător***].

nemíte adv. (rar) darămite. [*Ne-* + *(dară)**mite***].

nemîncáre f. faptul de a nu mînca, de a nu fi mîncat; (p. ext.) foame: *cîteva zile de nemîncare.* GAL. [*Ne-* + ***mîncare***].

nemîncát[1], ~ţi, nemîncată, ~e a. care încă nu a mîncat; flămînd: *erau zile cînd mă culcam nemîncat.* EL. [*Ne-* + ***mîncat***[1]].

nemîncát[2] n. pe **nemîncate,** înainte de a fi mîncat ceva; pe stomacul gol: *medicamentul se ia pe nemîncate.* [*Ne-* + ***mîncat***[2]].

nemîngîíat, ~ţi, nemîngîiată, ~e a. **1.** care nu se poate mîngîia, consola; (p. ext.) nenorocit: *se întorcea acasă nemîngîiată, cu gîndul că fiu-său nu mai are leac.* CAR.; **2.** care nu poate fi domolit, alinat; care exprimă o mare tristeţe, nefericire: *lua copilul ... şi porni într-un plîns nemîngîiat.* GANE. [*Ne-* + ***mîngîiat***].

nemîngîíére, nemîngîíeri f. neconsolare; durere adîncă, tristeţe, nefericire: *ei purtau mare nemîngîiere în sufletul lor.* CR. [***Ne-*** + ***mîngîiere***].

nemlădíit, ~ţi, nemlădiită, ~e a. (rar) nemlădios; nearmonios: *trăsurile nemlădiite ale obrazelor.* OD. [*Ne-* + ***mlădiit***].

nemlădiós, ~şi, nemlădioásă, ~e a. lipsit de flexibilitate; inflexibil, nemlădiit: *trup nemlădios.* [*Ne-* + ***mlădios***].

nemorál, ~i, nemorală, ~e a. **1.** imoral: *este un individ nemoral;* **2.** care denotă imoralitate: *fapte nemorale.* [*Ne-* + ***moral***].

nemotivát, ~ţi, nemotivată, ~e a. (adesea adv.) care nu are sau nu-şi găseşte motivare; fără motiv: *el a părăsit-o, în aparenţă, nemotivat.* CĂL.; *adunăsem aproape patruzeci de absenţe nemotivate.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***motivat;*** cf. fr. ***non-motivé***].

nemţésc, ~şti, nemţeáscă, ~eşti a. **1.** german (sau austriac); al nemţilor, propriu nemţilor: *semestrul de iarnă a început în universităţile nemţeşti de cîteva săptămîni.* GHEŢIE; *limba nemţească;* **cafea nemţească,** şvarţ; **cald nemţesc,** frig: *aşa îndrăcit cald nemţesc de mult n-am mai pomenit.* CAR.; **2.** făcut, fabricat de nemţi (ori de austrieci): *muzică nemţească.* FIL.; *asta-i o drăcărie nemţască.* SAD.; **3.** făcut după moda occidentală; (pop.) orăşenesc: *haine nemţeşti.* CAR.; *muncitorii ... îmbrăcaţi în straie nemţeşti murdare.* REBR.; **4.** (ca determinant, indicînd specii sau varietăţi de plante) *porumb nemţesc, liliac nemţesc, mere nemţeşti;* (compus; bot.) **capră-nemţească,** calcea-calului (*Caltha palustris*). // f. **1.** limba germană: *boierii cei mai tineri, crescuţi ... numai cu franţuzască şi nemţască.* CR.; **2.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [***Neamţ*** + *-esc*].

nemţéşte adv. **1.** ca nemţii, în felul nemţilor; în limba germană: *poruncise anturajului să nu mai vorbească nemţeşte.* GHEŢIE; (fam.) **a plăti nemţeşte,** a plăti părţi egale din preţul unei consumaţii; **2.** (pop.) după moda occidentală; orăşeneşte: *nemţeşte bine se îmbracă.* ALEX.; *haine nemţeşti.* [***Neamţ*** + *-eşte*].

nemţí, nemţesc vb. (rar; refl.) a adopta modul, stilul de viaţă occidental, în special moda vestimentară: *pare-mi-se ... că şi Iorgu s-a nemţit.* AL. [De la ***neamţ***].

nemţíe f. **1.** (înv.) limba germană: *tradus de pe nemţie;* **2.** (rar) nemţime: *dacoromânaşul nostru în mijlocul nemţiei.* CAR. [***Neamţ*** + *-ie*].

nemţíme f. (rar) mulţime de nemţi; totalitatea nemţilor; nemţie. [***Neamţ*** + *-ime*].

nemţişór, nemţişori m. **1.** diminutiv al lui neamţ: *pe plajă ne-am distrat cu cîţiva nemţişori;* **2.** (mai ales la pl.) numele mai multor plante din familia ranunculaceelor, cu florile prevăzute cu un pinten: **a)** (şi **nemţişori de cîmp**) plantă erbacee cu flori albastre, roz, rar albe, care are proprietăţi iritante şi vermifuge; pintenaşi (*Delphinium consolida*); **b)** plantă erbacee cu frunzele în formă de palmă şi cu florile albastre-azurii (*Delphinium elatum*); **c)** (şi **nemţişori de grădină**) surguci (*Consolida ambigua*). [*Neamţ* + *-işor*].

nemţoáică, nemţoaice f. **1.** femeie din Germania (sau Austria); **2.** guvernantă (de origine germană): *crescuse ... sub îngrijirea unei nemţoaice bătrîne.* VLAH.; **3.** (bot.; pop.; mai ales la pl.) condurul-doamnei (*Tropaeolum majus*). [*Neamţ* + *-oaică*].

nemţofíl, ~i, nemţofílă, ~e m., f. şi a. (rar) germanofil. [*Neamţ(o)* + *fil(o)*].

nemţoicúţă, nemţoicuţe f. **1.** diminutiv al lui nemţoaică: *vom vedea cele două nemţoicuţe.* C.L.; **2.** (bot.; reg.) condurul-doamnei (*Tropaeolum majus*). [*Nemţoaică* + *-uţă*].

nemulţumí, nemulţumesc vb. (tr.) a pricinui cuiva o nemulţumire; a indispune, a supăra, a mîhni: *mă voi sili a nu nemulţumi lumea.* FIL.; *plecarea lui îl contraria şi îl nemulţumea.* GHEŢIE. [*Ne-* + *mulţumi*].

nemulţúmire, nemulţúmiri f. **1.** faptul de a fi nemulţumit; starea celui nemulţumit; supărare, mîhnire; insatisfacţie: *un fel de nemulţumire ciudată, vecină cu decepţia, o cuprinsese.* GHEŢIE; **2.** neajuns, neplăcere, necaz: *ce nemulţumiri aveţi?* [*Ne-* + *mulţumire*].

nemulţúmit, ~ţi, nemulţúmită, ~e a. **1.** (adesea adv. sau subst.) care nu este mulţumit, care are o nemulţumire; nesatisfăcut; supărat, mîhnit, nemulţumitor: *veşnic era nemulţumit;* **2.** care exprimă nemulţumire: *aruncă o privire nemulţumită.* TUD. [*Ne-* + *mulţumit*].

nemulţumitór, ~i, nemulţumitóare a. **1.** (înv. şi pop.; adesea subst.) nerecunoscător, ingrat: *el este nemulţumitor către popor.* ISP.; **2.** nemulţumit: *baba şi cu ... fiică-sa tot cîrtitoare şi nemulţumitoare erau.* CR.; **3.** nesatisfăcător: *condiţii nemulţumitoare.* [*Ne-* + *mulţumitor*].

nemurí[1], nemuresc vb. (tr.) a face să trăiască veşnic în amintire, a face să reziste timpului, să devină nemuritor; a imortaliza: *prin dalbe lupte să vă nemuriţi.* BOL.; *îşi nemureşte căţeluşa ..., fotografiind-o.* CĂL. [De la *nemuritor*].

nemurí[2], nemuresc vb. (reg.; tr. şi refl. recipr.) a deveni sau a fi rudă cu cineva: *hai să ne-ncuscrim, să ne nemurim.* POP. [De la *neamuri* (pl. de la *neam*)].

nemurírе f. **1.** faptul de a nu fi supus morţii; starea celui ce este nemuritor; (*bis.*) viaţă veşnică: *tu-mi cei chiar nemurirea mea.* EM.; *a venit aici hotărîtă ... să caute adevărul, viaţa, nemurirea.* EL.; **nemurirea sufletului,** teză, în tradiţia platoniciană, în creştinism, conform căreia sufletul supravieţuieşte morţii corpului omenesc: *cît despre viaţa de apoi şi nemurirea sufletului, n-am nici un pic de îndoială.* GHEŢIE; (fam.) **la nemurire,** fără sfîrşit, veşnic, la infinit; (p. ext.) extrem de tare, de mult: *te iubesc la nemurire.* CAR.; *dacă ştiam noi, supralicitam la nemurire, pînă luam casa.* CĂL.; **2.** amintire nepieritoare; glorie veşnică: *apără dreptul, legea, credinţa, şi recompensa-i e nemurire.* ALEX.; [poetul] *merge de-a dreptul la nemurire.* MACED. [De la *nemuritor*].

nemuritór, ~i, nemuritóare a. **1.** care nu este supus morţii, care trăieşte veşnic: *sufletul e nemuritor;* **2.** care este menit să reziste timpului; care rămîne veşnic în amintirea oamenilor; nepieritor, etern: *sînt şi cuvinte nemuritoare: mamă, patrie, dor.* VIERU. // **m.** (la pl.) fiinţă nesupusă morţii; divinităţi păgîne, zei; (p. ext.) oameni celebri: *Verdi împrumută note de privighetori ca să zboare, dus de ele, pîn' la cei nemuritori.* MACED.; *văd scena balconului a nemuritorului Shakespeare.* SAD. // f. (bot.; la pl.) imortele (*Helychrysum bracteatum* şi *Xeranthemum annuum*). [*Ne-* + *muritor*].

nenaturál, ~i, nenaturală, ~e a. care nu este natural; artificial, nefiresc; afectat: *jocul nenatural al actorilor.* [*Ne-* + *natural*].

nenavigábil, ~i, nenavigabilă, ~e a. care nu permite navigaţia: *rîu nenavigabil.* [*Ne-* + *navigabil*].

nenduráre f. v. neîndurare.

nendurát a. v. neîndurat.

néne m. **1.** (pop. şi fam.) termen respectuos folosit (de cei tineri) pentru a vorbi cu (sau despre) un bărbat (mai) în vîrstă; neică: *nea Budulea ... avea un picior mai scurt.* SL.; *mă, nene, ... îmi lipsesc vreo zece perechi de puicuţe.* SOR.; **2.** (fam.) termen întrebuinţat în cursul unei relatări sau conversaţii pentru a exprima mirare, satisfacţie etc.: *şi cînd venea ea, nene, dobora copacii.* ISP.; **3.** (înv. şi reg.) tată: *m-au părăsit nenea şi-am rămas de mamă.* DOS.; *mamă, zi să vie nenea ca să-mi mai scuture lenea.* PANN; **4.** (arg.) proprietar al unei case de toleranţe; proxenet; (şi: **nea**). [Cf. bulg. *nenja,* sb. *nena*].

neneácă f. (reg. şi fam.) mamă: *o nineacă cu două fete.* AL.; *robii de zestre ai neneacăi voiau să acrediteze o legendă necuviincioasă.* SAD.; (şi: **nineacă**). [Din turc. *nine,* influenţat, cît priveşte finala, de sinonimul *maică;* cf. *babacă*].

nengrijíre f. v. neîngrijire.

neníc, nenici m. (rar) nenişor. [*Nene* + *-ic*].

nenişór, nenişori m. (fam.) diminutiv al lui nene; nenic. [*Nene* + *-işor*].

nenormát, ~ţi, nenormată, ~e a. care nu se efectuează după norme (de timp): *muncă nenormată.* [*Ne-* + *normat*].

nenoróc, nenorocuri n. lipsă de noroc; neşansă, ghinion; (p. ext.) starea celui nenorocit; nefericire, nenorocire: *plîngea de nenorocul ei.* CAR.; *un poet urmărit de nenoroc.* CĂL. [*Ne-* + *noroc*].

nenorocí, nenorocesc vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face pe cineva nenorocit; a (se) distruge: *acel întîi amor m-a nenorocit.* NEGR.; *o s-o nenoroceşti ca şi pe mine.* PR. [De la *nenoroc*].

nenorocíre, nenorociri f. **1.** starea celui nenorocit; nefericire, nenoroc: *tocmai el va fi pricina nenorocirii mele.* AL.; *nenorocire e numai ceea ce simt eu, nu un altul.* PR.; **2.** întîmplare cu urmări foarte rele; necaz mare, pacoste; (p. ext.) dezastru: *greşelile unui om public se traduc în nenorociri asupra a milioane de oameni nevinovaţi.* EM.; *nu mi s-a întîmplat nici o nenorocire.* EL.; **din nenorocire,** datorită unor împrejurări nefavorabile; spre regretul..., din păcate: *din nenorocire s-a îmbolnăvit de cancer.* [V. *nenorocí*].

nenorocít, ~ţi, nenorocită, ~e a. **1.** (şi subst.) lipsit de noroc, de fericire; vrednic de compătimire, de plîns; mizer; biet, nefericit: *plîngeam pe acea nenorocită femeie.* NEGR.; **2.** care inspiră milă[2]; dureros, trist; jalnic: *deplînse ... starea nenorocită în care se găsea ţara asta.* PAP.-B.; *scepticismul ... e cea mai nenorocită stare în care poate ajunge un om.* GHEŢIE; **3.** care nu reuşeşte, care eşuează lamentabil: *încercare nenorocită;* **4.** care aduce sau constituie o nenorocire; dezastruos, funest, nefast: *un tînăr îmi cere sfaturi pentru un amor nenorocit.* BAC.; **5.** care se află într-o stare proastă, precară; mizerabil, nefericit: *a căzut pe scara aia nenorocită.* // m., f. **1.** sărac, nevoiaş: *ajutaţi pe nenorociţi;* **2.** termen dispreţuitor la adresa cuiva; ticălos, netrebnic: *ce ai făcut, nenorocito!* ISP. [*Ne-* + *norocit*].

nenorocós, ~şi, nenorocoásă, ~e a. **1.** lipsit de noroc; ghinionist; care nu izbuteşte; păgubos: *atunce au început a să pleca Roma cea nenorocoasă spre răsipă.* N.COSTIN; *eşti nenorocos, tinere;* **2.** care aduce neplăceri, nenorocire; nefast: *o întîmplare nenorocoasă duse tensiunea ... într-un punct critic.* GHEŢIE. [*Ne-* + *norocos*].

nenturnát a. v. neînturnat.

nenufár, nenufari m. (bot.; livr.) nufăr (*Nymphae alba* şi *Nuphar luteum*): *elogiază ... candizii nenufari şi, în general, florile.* CĂL. [Din fr. *nénuphar*].

nenumărát, ~ţi, nenumărată, ~e a. care nu poate fi numărat, socotit (fiind în cantitate atît de mare); foarte numeros, imens, nenumerabil: *stele nenumărate, ca nisipul mării.* BOL.; *să aibi puterea de a te desface de nenumăratele prejudecăţi ce-ţi întunecă vederea.* ZAMF.; **de nenumărate ori,** foarte des: *trecusem de nenumărate ori pe lîngă casă.* GHEŢIE. [*Ne-* + *numărat*[2]].

nenumerábil, ~i, nenumerabilă, ~e a. nenumărat; foarte numeros: *prin ... nenumerabile evoluţiuni puterea creatoare a naturei a scos ... formele mişcătoare ale vieţii organice.* MAIOR. [*Ne-* + *numerabil;* cf. fr. *innombrable*].

nenumít, ~ţi, nenumită, ~e a. căruia nu i s-a dat un nume; (bis.) nebotezat; (jur.) **contract nenumit,** contract nereglementat în codul civil (ex. contractul de întreţinere). [*Ne-* + *numit*].

neo- element de compunere cu sensul „nou", „recent". [Din fr. *néo-*].

neoanacreóntic, ~ci, neoanacreontică, ~ce a. care se inspiră din poezia lirică cultivată de imitatorii tîrzii (sec. al XVIII-lea) ai lui Anacreon; care aparţine acestei poezii. [Din fr. *néo-anacréontique*].

neoanarhísm n. curent politic şi doctrinar care reia vechi teme ale anarhismului. [*Neo-* + *anarhism*].

neoantróp, neoantropi m. denumire dată omului fosil asemănător celui actual (*Homo sapiens sapiens*). [Din germ. *Neoanthropus,* it. *neoantropo*].

neoaristotelísm a. denumire dată aristotelismului Renaşterii, opus celui scolastic. [Din fr. *néo-aristotélisme*].

neoartrózá, neoartroze f. articulaţie nou-creată între două extremităţi osoase aflate în raporturi anatomice anormale. [Din fr. *néoarthrose*].

neobaróc n. curent şi stil artistic (din sec. al XIX-lea îndeosebi) care încearcă să reînvie barocul. [Din germ. *Neubarock,* engl. *neobaroque*].

neobediént, ~ţi, neobedientă, ~e a. (livr.) care nu este docil; nesupus, neascultător. [*Ne-* + *obedient*].

neobicinuít a. v. neobişnuit.

neobişnuínţă f. faptul de a nu fi obişnuit, deprins cu ceva; lipsă de obişnuinţă: *neobişnuinţa de a face mişcare, de a merge pe jos.* [*Ne-* + *obişnuinţă*].

neobişnuít, ~ţi, neobişnuită, ~e a. **1.** care nu se obişnuieşte, care nu se face: *comportament neobişnuit pe la noi;* **neobişnuit cu ...,** care nu este obişnuit cu ...: *eram încă neobişnuită cu munca fizică;* **2.** care iese din comun; aparte, deosebit, special, excepţional: *avea ... o memorie neobişnuită.* GHEŢIE; **3.** straniu, bizar, ciudat: *în sufletul tău se petrece ceva neobicinuit.* FIL.; (şi: (înv.) **neobicinuit**). [*Ne-* + *obişnuit*].

neobligatóriu, ~ii, neobligatorie, ~ii a. care nu este impus; care poate lipsi: *uniformele şcolare au devenit neobligatorii.* [*Ne-* + *obligatoriu*].

neobliterát, ~ţi, neobliterată, ~e a. (despre mărci poştale) neştampilat. [*Ne-* + *obliterat*].

neoboseálă f. (rar) faptul de a fi neobosit; hărnicie deosebită, zel (susţinut): *caii ... se deosebeau*

... prin răpeziciune şi neoboseală. HASD. [*Ne- + oboseală*].

neobosít, ~ţi, neobositǎ, ~e a. **1.** care nu oboseşte (niciodată), care nu simte oboseală; (p. ext.) care este mereu activ; harnic, neostenit: *neobosită, se ridica şi se lăsa în fotoliu.* GHEŢIE; *neobosită, mama stă de veghe;* **2.** care nu se întrerupe; continuu, susţinut, neostenit: *răsplătire ... a neobositelor lor osteneli.* HEL.; **3.** perseverent: *iată ce ne declară în această privinţă neobositul explorator.* BL. // adv. neîncetat, necontenit: *maică-ta mi-a poruncit să tot zbor neobosit.* POP. [*Ne- + obosit*].

neobrăzáre, neobrăzări f. lipsă de bună-cuviinţă; neruşinare; (p. ext.) faptă, vorbă etc. lipsită de bună-cuviinţă; obraznicie, neruşinare, necuviinţă, impertinenţă: *împrăştie perversele ispite de „poamă" crudă cu neobrăzarea inocenţei.* PAP-B. [De la *neobrăzat*].

neobrăzát, ~ţi, neobrăzatǎ, ~e a. lipsit de bună-cuviinţă; neruşinat, obraznic, impertinent, insolent: *un tînăr neobrăzat.* [*Ne- + obrăzat*].

neobservábil, ~i, neobservabilǎ, ~e a. care nu poate fi observat. [*Ne- + observabil*].

neobservát, ~ţi, neobservatǎ, ~e a. **1.** fără să fie (încă) observat, văzut: *m-am strecurat neobservat în localul înţesat de lume.* GHEŢIE; **2.** (fig.) fără să fie remarcat, apreciat, preţuit: *momentele tragice trec neobservate, înăbuşite într-o limbuţie neserioasă.* CĂL. [*Ne- + observat*].

neobudísm n. budismul în forma adoptată de culturile neasiatice. [*Neo- + budism*].

neocapitalísm n. formă modernă a capitalismului care acceptă intervenţia statului în unele sectoare. [Din fr. *néo-capitalisme,* it. *neocapitalismo*].

neocapitalíst, ~şti, neocapitalistǎ, ~e a. care aparţine neocapitalismului, referitor la neocapitalism, specific neocapitalismului: *societate neocapitalistă.* // m., f. adept al neocapitalismului. [Din fr. *néo-capitaliste,* it. *neocapitalista*].

neocátharsis n. metodă psihanalitică utilizată în medicină, prin care se provoacă reactualizarea evenimentelor din copilăria pacientului, în scopul descărcării unor tensiuni. [Din fr. *néo-catharsis*].

neocatólic, ~ci, neocatolicǎ, ~ce a. care ţine de neocatoliclsm, referitor la neocatolicism. // m., f. adept al neocatolicismului. [Din fr. *néo-catholique*].

neocatolicísm n. doctrină care tinde să adapteze catolicismul la problemele lumii contemporane. [Din fr. *néo-catholicisme*].

neocerebél n. partea cea mai recentă filogenetic a cerebelului, cuprinzînd lobul posterior, cea mai mare parte din lobii laterali şi nucleii dinţaţi, cu rol în controlul motricităţii voluntare şi al mişcărilor automate. [Din fr. *néocérébellum*].

neoclásic, ~ci, neoclasicǎ, ~ce a. care aparţine, care este specific neoclasicismului, referitor la neoclasicism; care are ca model arta clasică: *vechea clădire în stil neoclasic, de la începutul veacului, îi apăru deodată în faţă.* GHEŢIE.; **curent neoclasic,** curent în gîndirea economică de la sfîrşitul sec. al XIX-lea (reprezentat de Carl Menger, Leon Walras, Vilfredo Pareto, Alfred Marshall), care respinge teoria valorii bazate pe muncă, înlocuind-o cu explicarea procesului de formare a preţurilor, într-o economie liberală, prin factori subiectivi, respectiv prin satisfacţia resimţită în urma consumului sau a utilizării bunurilor cumpărate. // m. adept al neoclasicismului: *sînt nişte inadaptibili senini, mai degrabă neoclasici decît simbolişti.* CĂL. [Din fr. *néo-classique*].

neoclasicísm n. **1.** mişcare artistică şi literară, din a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi din sec. al XX-lea, care promova principiile clasice, reîntoarcerea la idealurile şi modelele artei clasice (antice); **2.** termen denumind epocile de resurecţie a idealurilor estetice ale clasicismului. [Din fr. *néo-classicisme*].

neocolonialísm n. formă nouă a colonialismului vizînd dominarea economică a ţărilor subdezvoltate (foste colonii), de către marile puteri, prin mijloace moderne (valutar-financiare, tehnologice, informaţionale). [Din fr. *néo-colonialisme*].

neocolonialíst, ~şti, neocolonialistǎ, ~e a. care promovează neocolonialismul, care ţine de neocolonialism, referitor la neocolonialism: *politici neocolonialiste.* // m., f. adept al neocolonialismului. [Din fr. *néo-colonialiste*].

neocomunísm n. formă nouă a comunismului, cu economie restructurată şi cu mai multe drepturi democratice. [*Neo- + comunism*].

neocomuníst, ~şti, neocomunistǎ, ~e a. care aparţine neocomunismului sau adepţilor lui, referitor la neocomunism sau la adepţii acestuia: *la demonstraţii îşi trimit flamurile şi „Rusia muncitoare", organizaţie neocomunistă.* D. // m., f. adept, partizan al neocomunismului [*Neo- + comunist*].

neoconfucianísm n. sistem filozofic eclectic, apărut în China, în sec. al X-lea – al XIII-lea, continuator al tradiţiei confucianiste, cu influenţe budiste şi taoiste. [Din fr. *néo-confucianisme*].

neocórtex, neocortexuri n. regiune a scoarţei cerebrale, cea mai recentă filogenetic, care constituie la om cea mai mare parte a suprafeţei emisferelor cerebrale; izocortex, neopallium. [Din fr. *néo-cortex,* engl. *neocortex*].

neocrític, ~ci, neocriticǎ, ~ce a. şi m., f. neocriticist. [Din fr. *néo-critique*].

neocriticísm n. doctrină actualizată a criticismului kantian. [Din fr. *néo-criticisme*].

neocriticíst, ~şti, neocriticistǎ, ~e a. care ţine de neocriticism, referitor la neocriticism. // m., f. adept al neocriticismului. [Din fr. *néo-criticiste*].

neocupát, ~ţi, neocupatǎ, ~e a. **1.** fără ocupaţie; disponibil: *om neocupat; forţă de muncă neocupată;* **2.** care nu are mult de lucru; liber: *frizer neocupat;* **3.** neluat încă în primire: *post neocupat;* **4.** care nu este ocupat; liber: *loc neocupat;* **5.** care nu este cucerit de o armată străină ori stăpînit de o putere străină: *teritorii neocupate.* [*Ne- + ocupat*].

neodarvinísm n. teorie de tradiţie darvinistă (formulată de biologul F. L. Weismann), care explică evoluţia vieţuitoarelor numai prin mutaţii genetice şi selecţie naturală. [Din fr. *néo-darwinisme*].

neodarviníst, ~şti, neodarvinistǎ, ~e a. care aparţine neodarvinismului, referitor la neodarvinism. // m., f. adept al neodarvinismului. [Din fr. *néo-darwiniste*].

neodíhnă f. **1.** lipsă de odihnă; oboseală: *mi-am stors întreaga viaţă în chin şi neodihnă.* VOIC.; *l-a ajuns neodihna;* **2.** (înv.) nelinişte, îngrijorare: *obiect de neodihnă pentru Poartă.* GHICA; **3.** (înv.) zgomot, zarvă; (p. ext.) agitaţie, tulburare. [*Ne- + odihnă*].

neodihní, neodihnesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) nelinişti, a (se) îngrijora; a nemulţumi: *fierberea ... începu a neodihni pe domn.* BĂLC. [De la *neodihnit*].

neodihnít, ~ţi, neodihnitǎ, ~e a. **1.** care este obosit, care nu s-a odihnit: *se simţea cam lînced şi neodihnit.* GHEŢIE; **2.** care nu se odihneşte, nu stă (niciodată); (p. ext.) gata oricînd de acţiune; neobosit: *stînd vecinic în picioare, în veci neodihniţi.* AL.; **3.** (înv.) neliniştit, agitat: *săcuii erau neodihniţi şi cîrtitori.* BĂLC. [*Ne- + odihnit*].

neodím n. element chimic din grupa pămînturilor rare, folosit în aliajele pentru construcţia avioanelor şi rachetelor, pentru lasere etc. [Din fr. *néodyme*].

neofalínă f. denumire comercială a amestecului de benzen şi benzină uşoară, întrebuinţat la curăţarea materialelor textile şi a parchetului. [Din fr. *néophaline*].

neofascísm n. mişcare politică şi ideologică de extremă dreaptă, care continuă ideologia fascismului. [Din fr. *néo-fascisme*].

neofascíst, ~şti, neofascistǎ, ~e a. care ţine de neofascism, referitor la neofascism. // m., f. adept al neofascismului. [Din fr. *néo-fasciste*].

neofensív, ~i, neofensivǎ, ~e a. care nu este ofensiv, care nu are caracter ofensiv. [*Ne- + ofensiv*].

neoficiál, ~i, neoficialǎ, ~e a. care nu este oficial, care nu emană de la o autoritate; cu caracter particular: *o domnie neoficială de o lună.* CĂL.; *vizită neoficială.* [*Ne- + oficial*].

neofít, ~ţi, neofitǎ, ~e m., f. **1.** persoană de curînd convertită la o religie; (spec.) creştin de curînd botezat; **2.** (p. ext.) persoană care a aderat de curînd la o cauză, la o doctrină etc. sau care a intrat recent într-o grupare, într-o colectivitate etc. (fiind încă neiniţiată); începător (într-un domeniu): *a-l prenumăra între miniştri mai noi, între neofiţi.* MAIOR.; *stînd la o parte, neofitul putea observa nestingherit odaia.* CĂL. // f. pl. plante recent răspîndite de om. [Din fr. *néophyte*].

neofobíe f. fobie faţă de schimbare, faţă de tot ce este nou. [Din fr. *néophobie*].

neoformáţie, neoformaţii f. (med.) tumoare malignă; (şi: **neoformaţiune**). [Din fr. *néoformation*].

neoformaţiúne f. v. neoformaţie.

neofreudísm n. denumire generică pentru curentele psihanalitice apărute după 1930, care acceptă importanţa factorilor sociali şi culturali în apariţia nevrozelor; neopsihanaliză. [Din fr. *néo-freudisme*].

neogén, ~i, neogenǎ, ~e a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) a doua perioadă a erei neozoice, cuprinzînd miocenul şi pliocenul, caracterizată prin ridicarea lanţurilor muntoase. [Din fr. *néogène*].

neogoít, ~ţi, neogoitǎ, ~e a. care nu este sau nu poate fi alinat, mîngîiat: *durere neogoită.* [*Ne- + ogoit*].

neogótic, ~ci, neogoticǎ, ~ce a. şi n. (stil în arhitectură şi artă) care reevaluează goticul, prelucrînd formal elementele lui decorative: *arhitectul Melic a făcut ... o poartă în stil neogotic.* PETR. [Din fr. *néo-gothique*].

neográf, ~i, neografǎ, ~e m., f. şi a. (persoană) care introduce şi foloseşte un nou sistem ortografic. [Din fr. *néographe*].

neogramátic, ~ci, neogramaticǎ, ~ce a. **şcoală neogramatică** sau **curent neogramatic,** curent lingvistic apărut la Leipzig în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, care susţine principiul regularităţii schimbărilor fonetice şi acordă analogiei un rol important în crearea formelor noi. // m., f. reprezentant al acestui curent lingvistic, adept al principiilor acestei şcoli: *cu neogramaticii ... se poate spune că pentru prima dată umanitatea ajunge să cunoască cu adevărat şi în profunzime ce este limbajul.* CF.; *A. Philippide este un neogramatic.* [Din fr. *néo-gramairien,* it. *neo-grammatici,* germ. *Jung-grammatiker*].

neogréc, ~ci, neogreácǎ, ~ece a. care se referă la Grecia modernă sau la poporul grec în perioada modernă, care aparţine Greciei moderne sau poporului grec din această perioadă; neogrecesc; **limba neogreacă** (şi f.), limba greacă modernă; limba romaică: *neogreaca se formează începînd cu secolul al XVI-lea.* [Din fr. *néogrec*].

neogrecésc, ~şti, neogreceáscă, ~eşti a. neogrec: *prin ce se deosebeşte ... ornamentica artei populare neogreceşti de aceea a artei româneşti?* BL. [*Neo-* + *grecesc*].

neohegelián, ~eni, neohegeliană, ~ene a. care ţine de neohegelianism, propriu neohegelianismului, referitor la neohegelianism. // m., f. adept al neohegelianismului. [Din fr. *néo-hégélien*].

neohegelianísm n. curent filozofic contemporan derivat din sistemul lui Hegel, apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. [Din fr. *néo-hégélianisme*].

neoimpresionísm n. direcţie modernistă în pictură, apărută în Franţa la sfîrşitul sec. al XIX-lea, care aplică legea contrastului simultan, pe baza studiului ştiinţific al culorii, acordînd totodată o deosebită atenţie structurii compoziţionale a imaginii şi a construcţiei formelor în lumină. [Din fr. *néo-impressionnisme*].

neoimpresioníst, ~şti, neoimpresionistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic neoimpresionismului, referitor la neoimpresionism. // m., f. adept al neoimpresionismului. [Din fr. *néo-impressionniste*].

neoiobăgíe f. concepţie social-politică formulată de C.Dobrogeanu-Gherea, care defineşte tipul specific de dezvoltare istorică a României în a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, cu precădere particularităţile sistemului ei agrar în perioada respectivă, caracterizat prin numeroase reminiscenţe feudale. [*Neo-* + *iobăgie*].

neojunimísm n. şcoală estetică românească dintre cele două războaie mondiale, care reactualizează principiile junimiste. [*Neo-* + *junimism*].

neojunimíst, ~şti, neojunimistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic neojunimismului, referitor la neojunimism. // m., f. adept al neojunimismului. [*Neo-* + *junimist*].

neokantián, ~eni, neokantiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic neokantianismului. // m., f. adept al neokantianismului: *neokantian convins a luat-o de departe, de la Platon, a trecut la nominaliştii şi la realiştii evului mediu, apoi la sensualişti.* GHEŢIE. [Din fr. *néokantien*].

neokantianísm n. orientare filozofică apărută la sfîrşitul sec. al XIX-lea, derivată din doctrina lui Kant, la care sînt asimilate noile rezultate ale ştiinţelor; orice doctrină filozofică inspirată din filozofia lui Kant. [*Neo-* + *kantianism;* cf. fr. *néokantisme*].

neokeynesísm n. ansamblu de teorii economice inspirate din doctrina lui J.M.Keyness, care încearcă o adaptare sau o corectare a acesteia, în scopul transformării ei într-un instrument de combatere a crizelor inflaţioniste. [Din fr. *néo-keynésism*].

neolamarckísm n. totalitatea curentelor din teoria evoluţionistă, care valorifică diferite aspecte ale lamarckismului. [Din fr. *néo-lamarckisme*].

neolatín, ~i, neolatină, ~e a. **1.** care continuă limba latină; romanic: *româna, italiana, franceza, spaniola, portugheza, catalana şi retoromana sînt limbi neolatine;* **2.** care descinde din romani; romanic: *popoare neolatine.* // m., f. romanic: *un reviriment literar însemnat se schiţează ... în spiritul neolatinilor.* MACED. [Din fr. *néo-latin*].

neoliberál, ~i, neoliberali, ~e a. care aparţine neoliberalismului, referitor la neoliberalism: *doctrină neoliberală.* // m., f. adept al neoliberalismului. [*Neo-* + *liberal*].

neoliberalísm n. doctrină economică contemporană, care reformulează principiile liberalismului, susţinînd intervenţia limitată a statului în economie numai la stabilirea cadrului juridic care să permită organizarea concurenţei, funcţionarea armonioasă a mecanismului preţurilor şi stăvilirea abuzurilor monopolurilor. [Din fr. *néolibéralisme*].

neolingvíst, ~şti, neolingvistă, ~e a. neolingvistic. // m., f. adept al neolingvisticii. [Din it. *neolinguista*].

neolingvístic, ~ci, neolingvistică, ~ce a. care aparţine neolingvisticii, referitor la neolingvistică: *studii neolingvistice.* [Din it. *neolinguistico*].

neolingvístică f. curent lingvistic caracterizat prin importanţa acordată împrumuturilor, prin negarea legilor lingvistice şi prin explicarea cu ajutorul ariilor lingvistice a deosebirilor dintre limbi înrudite. [Din it. *neolinguistica*].

neolític, ~ci, neolitică, ~ce a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) perioada din istoria comunei primitive, situată între mezolitic şi epoca metalelor (7000-2500 î.d.Hr.), caracterizată prin folosirea uneltelor de piatră lustruită şi de bronz, prin apariţia agriculturii primitive, a creşterii vitelor şi a olăriei. [Din fr. *néolitique*].

neológ, neologi m. (rar) adept al introducerii şi folosirii neologismelor în limba proprie; neologist. [Din fr. *néologue*].

neológic, ~ci, neologică, ~ce a. care se referă la neologisme, care reprezintă un neologism; neologist, neologistic: *vorba neaoşă e împerecheată totdeauna cu cea neologică.* CĂL. [Din fr. *néologique*].

neologísm, neologisme n. cuvînt împrumutat de curînd din altă limbă sau creat recent într-o limbă prin mijloace proprii, care desemnează, de obicei, o realitate nouă; sens nou al unui cuvînt: *o mulţime de neologisme ... se introduc astăzi fără trebuinţă.* EM.; *din năvala de neologisme se vor ciurui cele necesare exprimării precise.* SAD. [Din fr. *néologisme*].

neologíst, ~şti, neologistă, ~e a. (rar) neologic: *ne servim de forma neologistă întrebuinţată de d. Maiorescu.* EM. // m. (rar) neolog: *exagerarea neologiştilor.* MAIOR. [Din fr. *néologist*].

neologístic, ~ci, neologistică, ~ce a. (rar) neologic: *cuprins de un adevărat delir neologistic, poetul e în vînătoare de franţuzisme.* CĂL. [*Neologist* + *-ic;* cf. germ. *neologistisch*].

neologiză, neologizez vb. (tr.) a utiliza îndeosebi neologisme; a introduce neologisme; a crea neologisme. [Din fr. *néologiser*].

neologizánt, ~ţi, neologizantă, ~e a. cu caracter, cu aspect voit neologic: *stil neologizant.* [*Neologiza* + *-ant*].

neologizáre, neologizări f. acţiunea de a neologiza şi rezultatul ei: *neologizarea în sens apusean a limbii.* CĂL. [V. *neologiza*].

neóm, neoameni m. persoană lipsită de însuşirile omului normal; persoană lipsită de omenie, om crud, monstru: *bunica vedea în el un fel de neom, un băieţandru cu mintea slabă.* ST.; **ca neoamenii,** altfel decît ar fi normal: *era îmbrăcat ca neoamenii.* ISP.; **a face pe cineva (din om) neom,** a distruge (fizic sau moral); a nenoroci pe cineva: *ţara-n mîni au apucat ... şi neoameni ne-au făcut.* MAT. [*Ne-* + *om*].

neomalthusián, ~eni, neomalthusiahă, ~ene a. care aparţine neomalthusianismului, referitor la neomalthusianism, caracteristic pentru neomalthusianism; neomalthusianist. // m., f. adept al neomalthusianismului. [Din fr. *néo-malthusien*].

neomalthusianísm n. doctrină contemporană care reia tezele lui Malthus referitoare la suprapopularea globului, promovînd necesitatea limitării naşterilor prin metode contraceptive. [Din fr. *néo-malthusianisme*].

neomalthusianíst, ~şti, neomalthusianistă, ~e a. şi m., f. neomalthusian. [*Neomaltusian* + *-ist*].

neomenésc, ~şti, neomeneáscă, ~eşti a. care nu este caracteristic omului; lipsit de însuşirile omeneşti, de omenie; inuman, sălbatic, crud, barbar: *lui Victor i se părea ceva neomenesc în stăpînirea de sine şi în ţăria mamei sale.* GHEŢIE. [*Ne-* + *omenesc*].

neomenéşte adv. în chip neomenesc; cu sălbăticie; cu cruzime; inuman: *fusese asasinat neomeneşte.* GHICA. [*Ne-* + *omeneşte*].

neomenie, neomenii f. **1.** lipsă de omenie; răutate, cruzime: *a fost în culmea neomeniei.* EM.; **2.** faptă de om rău, crud, sălbatic: *să apere aceste ţări de neomeniile turcilor.* ISP. [*Ne-* + *omenie*].

neomenít, ~ţi, neomenită, ~e a. (înv.) neomenos, inuman: *departe ... de oameni neomeniţi ... eu mulţumit aş trăi.* ALEX. [*Ne-* + *omenit*].

neomenós, ~şi, neomenoásă, ~e a. **1.** lipsit de omenie, fără milă; rău, crud: *esploatarea neomenoasă.* EM.; *nu ştiam ... nici o faptă neomenoasă să fi săvîrşit.* ISP.; **2.** (înv.) nepoliticos. [*Ne-* + *omenos*].

neomercantilísm n. doctrină care promovează un mercantilism modernizat, un oarecare protecţionism şi anumite intervenţii ale statului în sprijinul economiei naţionale. [Din fr. *néo-mercantilisme*].

neomicínă f. medicament obţinut dintr-un grup de antibiotice extrase din ciuperca *Streptomyces fradiae,* cu acţiune asupra stafilococilor patogeni, administrat în gastroenterite, în tratamentul plăgilor infectate etc. [Din fr. *néomycine*].

neomogén, ~i, neomogenă, ~e a. lipsit de omogenitate; diferenţiat, neunitar. [*Ne-* + *omogen*].

neomologát, ~ţi, neomologată, ~e a. neacceptat, nerecunoscut oficial: *record sportiv neomologat.* [*Ne-* + *omologat*].

neón n. **1.** gaz nobil neinflamabil, incolor şi inodor, obţinut prin distilarea fracţionată a aerului lichid, folosit la umplerea tuburilor luminoase; **2.** corp de iluminat constituit dintr-un tub fluorescent cu asemenea gaz: *în hol am instalat un neon.* [Din fr. *néon*].

neonatál, ~i, neonatală, ~e a. referitor la un nou-născut. [Din fr. *néonatal*].

neonatologíe f. specialitate medicală avînd ca obiect studiul nou-născuţilor. [Din fr. *néonatologie,* engl. *neonatology*].

neonazísm n. curent revanşard, şovin, care reînvie nazismul. [Din it. *neonazismo*].

neonazíst, ~şti, neonazistă, ~e a. care aparţine, care este specific neonazismului, referitor la neonazism. // m., f. adept al neonazismului: *la Rostock îşi fac de cap neonaziştii.* R.L. [Din it. *neonazista*].

neonăst, ~şti, neonestă, ~e a. lipsit de onestitate; necinstit: *amici neoneşti.* [*Ne-* + *onest*].

neopăllium n. (anat.) neocortex. [Din fr. *néopallium*].

neoperábil, ~i, neoperabilă, ~e a. care nu poate fi operat: *bolnav neoperabil.* [*Ne-* + *operabil*].

neoperăt, ~ţi, neoperată, ~e a. care nu a fost supus (încă) unei intervenţii chirurgicale: *bolnavul nu va putea trăi neoperat.* [*Ne-* + *operat*].

neopitagoriciăn, ~eni, neopitagoriciană, ~ene a. care aparţine neopitagorismului, referitor la neopitagorism. // m., f. adept al neopitagorismului. [Din fr. *néo-pytagoricien*].

neopitagorísm n. sistem filozofic de origine alexandrină, care reactualizează mistica şi numerologia lui Pitagora, adăugînd elemente platoniciene, peripatetice şi stoice. [Din fr. *néo-pythagorisme*].

neoplásm, neoplasme n. tumoare malignă; cancer. [Din fr. *néoplasme*].

neoplasticísm n. orientare estetică abstracționistă, apărută la începutul sec. al XX-lea, în Olanda, constînd în folosirea exclusivă a unghiului drept și a unei game cromatice reduse (negru, gri, alb). [Din fr. *néoplasticisme*].

neoplastíe, neoplastíi f. refacere a unui țesut distrus, prin autoplastie. [Din fr. *néoplastie*].

neoplatónic, ~ci, neoplatonică, ~ce a. care aparține neoplatonismului, referitor la neoplatonism; neoplatonician: *caracteristicile veacului sînt cu osebire sistemele gnostice și neoplatonice.* BL. // m., f. adept al neoplatonismului. [Din fr. *néoplatonique,* cf. it. *neoplatonico*].

neoplatonicián, ~eni, neoplatoniciană, ~ene a. și m., f. neoplatonic. [Din fr. *néoplatonicien*].

neoplatonísm n. doctrină filozofică apărută la Alexandria în sec. al III-lea – al VI-lea, care reunea eclectic idealismul lui Platon cu elemente din aristotelism, stoicism, neopitagorism și din misticismul oriental: *reformularea platoniciană a problemelor presocraticilor... continuă, via Aristotel, pînă la expresia ei finală, odată cu neoplatonismul.* PATAP. [Din fr. *néoplatonisme*].

neoplázic, ~ci, neoplazică, ~ce a. care ține de neoplazie sau de neoplasm, referitor la neoplazie sau la neoplasm, caracteristic neoplaziei sau neoplasmului: *țesut neoplazic.* [Din fr. *néoplasique*].

neoplazíe, neoplazii f. proces patologic de formare a unui țesut nou, tumoral, prin înmulțirea exagerată a celulelor care alterează structura normală a țesutului originar; neoplasm. [Din fr. *néoplasie*].

neoportún, ~i, neoportună, ~e a. inoportun, nepotrivit. [*Ne-* + *oportun;* cf. lat. *inopportunus,* fr. *inopportun*].

neopozábil, ~i, neopozabilă, ~e a. (jur.) inopozabil: *act neopozabil.* [*Ne-* + *opozabil;* cf. fr. *non-opposable*].

neopozitivísm n. curent filozofic contemporan, derivat din doctrina lui Auguste Comte, care acordă o atenție deosebită cunoașterii raționale și analizei logice a limbajului științei. [Din fr. *néopositivisme*].

neopozitivíst, ~ști, neopozitivistă, ~e a. care ține de neopozitivism, referitor la neopozitivism. // m., f. adept al neopozitivismului. [Din fr. *néopositiviste*].

neopragmatísm n. denumire dată pragmatismului contemporan. [Din fr. *néo-pragmatisme*].

neoprén n. varietate de cauciuc sintetic termoplastic, obținut prin polimerizarea cloroprenului; sovpren. [Din fr. *néoprène*].

neoprít, ~ți, neoprită, ~e a. și adv. fără a se opri, fără a putea fi oprit; nestăvilit: *ei intră neopriți.* EM.; *femeia ... vorbea mereu, neoprită.* PR. [*Ne-* + *oprit*].

neopsihanalíză f. (psih.) neofreudism. [*Neo-* + *psihanaliză*].

neoraționalísm n. curent filozofic care încearcă să integreze factorul subiectiv al cunoașterii într-o concepție realistă ce consideră că teoria este subordonată obiectului existent independent de subiect: *se străduia să reprezinte bancruta neoraționalismului prin înseși erorile sale și opiniile divergente ale susținătorilor lui.* GHEȚIE. [Din fr. *néorationalisme*].

neórdine f. (rar) dezordine, neorînduială: *hîrtii, versuri, ziare rupte ..., o neordine într-adevăr păgînească.* EM. [*Ne-* + *ordine*].

neorealísm n. **1.** curent filozofic contemporan care identifică conștiința cu existența; **2.** curent în literatura, artele plastice și cinematografia contemporană, de sorginte italiană, care prezintă cu precădere realitatea socială. [Din fr. *néoréalisme*].

neorealíst, ~ști, neorealistă, ~e a. care ține de neorealism, referitor la neorealism. // m., f. adept al neorealismului. [Din fr. *néoréaliste*].

neoretórică f. curent în gîndirea filozofico-linvistică modernă care reia, din perspectivă pluridisciplinară, arta antică a vorbirii. [Din fr. *néorhétorique*].

neorgánic, ~ci, neorganică, ~ce a. (chim.) anorganic. [*Ne-* + *organic;* cf. fr. *anorganique*].

neorganizát, ~ți, neorganizată, ~e a. **1.** care nu este organizat (în prealabil); spontan: *manifestație neorganizată;* **2.** care și-a pierdut organizarea; dezorganizat: *comerț neorganizat.* [*Ne-* + *organizat*].

neorientát, ~ți, neorientată, ~e a. dezorientat; (p. ext.) neinformat, nelămurit: *oamenii sînt neliniștiți, neorientați.* [*Ne-* + *orientat;* cf. fr. *désorienté*].

neorînduiálă, neorînduieli f. (astăzi rar) **1.** lipsă de organizare, de disciplină; dezordine, debandadă, harababură, neregulă; (p. ext.) agitație, revoltă: *din robie se naște libertatea, din neorînduială iese rînduiala.* BĂLC.; *neorînduiala din viața lor trebuia curmată din rădăcini.* GHEȚIE; **2.** lipsă de ordine; deranj: *mă deranja neorînduiala din odaie;* **în neorînduială,** dezordonat: *cu pletele zburlite în neorînduială.* BOL. [*Ne-* + *orînduială*].

neorînduít, ~ți, neorînduită, ~e a. (înv.) dezordonat; dezorganizat: *în loc de astfel de jocuri neorînduite ... se ivi un soi de mică comedie.* OD. [*Ne-* + *orînduit*].

neoromántic, ~ci, neoromantică, ~ce a. care ține de neoromantism, caracteristic neoromantismului, referitor la neoromantism: *în paginile sale se amestecă elemente neoromantice, naturalistice și expresioniste.* CĂL. // m., f. adept al neoromantismului: *e un neoromantic de ton minor.* CĂL. [Din fr. *néoromantique*].

neoromantísm n. curent în literatura modernă și contemporană apărut ca o reacție de tip romantic împotriva naturalismului și pozitivismului, incluzînd simbolismul francez, postimpresionismul etc.; (p. ext.) termen generic pentru tendințele de resurecție ale romantismului. [Din fr. *néoromantisme*].

neortodóx, ~cși, neortodoxă, ~e a. care se abate de la convenință, de la normă; excentric: *purtare neortodoxă.* [*Ne-* + *ortodox*].

neosalvarsán n. produs farmaceutic sub formă de pulbere galbenă, solubilă în apă, folosită în tratamentul sifilisului. [Din germ. *Neosalvarsan*].

neoscolástică f. neotomism. [Din fr. *néoscolastique*].

neosificát, ~ți, neosificată, ~e a. care nu s-a transformat în os: *cartilagiu neosificat.* [*Ne-* + *osificat*].

neosîndít, ~ți, neosîndită, ~e a. (pop.) nepedepsit: *rămăsese în sat un ucigaș neosîndit.* [*Ne-* + *osîndit*].

neospătós, ~și, neospătoásă, ~e a. (rar) neospitalier: *latele pustii ale Sciției ... cu goliciunea lor neospătoasă.* OD. [*Ne-* + *ospătos*].

neospitaliár, ~i, neospitalieră, ~e a. **1.** care nu manifestă ospitalitate; neprimitor: *popor neospitalier;* **2.** care nu oferă ospitalitate (străinilor); neospătos: *pămînt neospitalier.* [*Ne-* + *ospitalier*].

neostenít, ~ți, neostenită, ~e a. neobosit; susținut, perseverent: *începe o muncă neostenită.* CĂL. [*Ne-* + *ostenit*].

neostoít, ~ți, neostoită, ~e a. (pop.; adesea adv.) **1.** nepotolit, nedomolit: *dor neostoit;* **2.** neîntrerupt, continuu: *prin galeriile din subsolul gării e o mișcare neostoită.* SAD.; **3.** neastîmpărat: *se arată voios ca un copil neostoit.* REBR. [*Ne-* + *ostoit*].

neotectónic, ~ci, neotectonică, ~ce a. referitor la mișcările tectonice recente. // f. **1.** tectonică dezvoltată în era cuaternară; **2.** parte a geologiei care studiază mișcările tectonice de la sfîrșitul terțiarului pînă în prezent. [Din fr. *néotectonique*].

neotenía, neotenii f. capacitate a unor organisme de a atinge maturitatea sexuală și de a se reproduce încă în stadiul larvar. [Din fr. *néoténie,* germ. *Neotenie*].

neotomísm n. doctrină teologică și filozofică modernă, încurajată de enciclica papei Leon XIII (*Aeterni Patris,* 1879), care derivă din filozofia lui Toma d'Aquino; neoscolastică. [Din fr. *néothomisme*].

neotomíst, ~ști, neotomistă, ~e a. care aparține neotomismului, caracteristic neotomismului, referitor la neotomism. // m., f. adept al neotomismului. [Din fr. *néothomiste*].

neoțetít, ~ți, neoțetită, ~e a. care nu s-a transformat în oțet: *vin neoțetit.* [*Ne-* + *oțetit*].

neoxidábil, ~i, neoxidabilă, ~e a. (rar) inoxidabil. [*Ne-* + *oxidabil;* cf. engl. *non-oxidable*].

neoxidát, ~ți, neoxidată, ~e a. care nu este oxidat: *metal neoxidat.* [*Ne-* + *oxidat*].

neoxigenát, ~ți, neoxigenată, ~e a. **1.** nedecolorat prin tratare cu apă oxigenată; (p. ext.) nevopsit: *păr neoxigenat;* **2.** cu părul blond natural: *blondă neoxigenată;* **3.** care nu conține oxigen în moleculă: *compus chimic neoxigenat.* [*Ne-* + *oxigenat*].

neozeelandéz, ~i, neozeelandeză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Noii Zeelande sau populației acesteia, referitor la Noua Zeelandă sau la locuitorii ei. // m., f. persoană (originară) din Noua Zeelandă. [Din fr. *néo-zélandais*].

neozóic, ~ci, neozoică, ~ce a. și n. (geol.) (care ține de, referitor la) era terțiară (de la sfîrșitul mezozoicului pînă astăzi). [Din fr. *néozoïque*].

neozonizát, ~ți, neozonizată, ~e a. care nu (mai) conține ozon: *atmosferă neozonizată.* [*Ne-* + *ozonizat*].

népa f. insectă carnivoră prezentă în apele stătătoare, care respiră printr-un tub abdominal *(Nepa cinerea).* [Din fr. *nèpe*].

nepáce, nepăci f. (înv.) **1.** conflict (armat); război: *în zilele nepăcii.* DOS.; **2.** neliniște, tulburare: *fug de zgomot, de nepace, singurătatea iubesc.* PANN. [*Ne-* + *pace*].

nepaléz, ~i, nepaleză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Nepalului sau populației lui, referitor la Nepal sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Nepal. [Din fr. *népalais*].

neparolíst, ~ști, neparolistă, ~e a. care nu se ține de cuvînt, care își încalcă angajamentul luat: *știa de acasă că regățenii sînt ușuratici și neparoliști.* GHEȚIE. [*Ne-* + *parolist*].

nepasionát, ~ți, nepasionată, ~e a. **1.** lipsit de pasiune, de dăruire: *cercetător nepasionat;* **2.** care nu se lasă copleșit de pasiune în judecățile, în aprecierile sale; obiectiv, imparțial: *politician nepasionat.* [*Ne-* + *pasionat*].

nepatriótic, ~ci, nepatriotică, ~ce a. lipsit de sentimente patriotice: *să combată ... regimul nepatriotic al reacționarilor.* CĂL. [*Ne-* + *patriotic*].

nepăciuí, nepăciuiesc vb. (înv.; tr.) a neliniști, a tulbura. [*Ne-* + *păciui*].

nepămîntéan, ~eni, nepămînteană, ~ene a. (adesea subst.) **1.** străin, venetic: *domn nepămîntean;* **2.** care nu este de pe Pămînt, care pare venit din altă lume; nepămîntesc; (p. ext.) imaterial, supranatural; neobișnuit, nefiresc: *făpturi nepămîntene.* [*Ne-* + *pămîntean*].

nepămîntésc, ~şti, nepămînteáscă, ~eşti a. nepămîntean: *ființă fărmăcătoare, nepămînteasca.* C.; *ochii, de un albastru nepămîntesc, ... străluceau.* PETR. [*Ne-* + *pămîntesc*].

nepărăsít, ~ți, nepărăsită, ~e a. (adesea adv.) (înv.) **1.** care nu poate fi neglijat, abandonat; obligatoriu; **2.** neîncetat: *nepărăsit să strigați.* COR. [*Ne-* + *părăsit*].

nepărtinire f. lipsă de părtinire; imparțialitate, obiectivitate. [*Ne-* + *părtinire*].

nepărtinitór, ~i, nepărtinitoáre a. lipsit de părtinire; imparțial, obiectiv: *el lovea abuzurile; era nepărtinitor, integru.* BOL. // adv. fără părtinire: *judecați nepărtinitor!* [*Ne-* + *părtinitor*].

nepăsáre, nepăsări f. lipsă de interes, de grijă; indiferență; indolență: *mesajul domnesc arată o deplină nepăsare pentru soarta poporului.* EM.; *tandra nepăsare față de lume te poate stăpîni ... numai cînd te simți străin de propria-ți ființă.* PR. [*Ne-* + *păsare*].

nepăsătór, ~i, nepăsătoáre a. lipsit de interes, de grijă; indiferent, indolent: *găsit-ai vreodată român nepăsător cînd draga lui moșie îi cere ajutor?* AL.; *mă străduiam să fredonez cît mai nepăsător o melodie la modă.* GHEȚIE. [*Ne-* + *păsător*].

nepătát, ~ți, nepătată, ~e a. **1.** fără pete; curat: *avea, în sfîrșit, o haină nepătată;* **2.** (fig.) neprihănit; necompromis: *al tău nume va fi scump și nepătat.* ALEX. [*Ne-* + *pătat*].

nepătrúns, ~şi, nepătrunsă, ~e a. **1.** care nu este (încă) sau nu poate fi pătruns, străbătut; întunecos; (p. ext.) des: *sub frunzișul nepătruns.* NEGR.; **2.** impenetrabil: *figura nepătrunsă.* SAD.; **3.** (fig.) neînțeles; tainic, misterios: *putere nepătrunsă a spiritului.* CAR.; (subst.) *odihnea cel nepătruns.* EM. [*Ne-* + *pătruns*].

nepăzít, ~ți, nepăzită, ~e a. care nu este păzit, supravegheat: *locuințele nepăzite au fost sparte.* [*Ne-* + *păzit*[1]].

nepedepsíre, nepedepsiri f. lipsă de pedeapsă; iertare. [*Ne-* + *pedepsire*].

nepedepsít, ~ți, nepedepsită, ~e a. care nu a fost pedepsit; scutit, iertat de pedeapsă; neosîndit. [*Ne-* + *pedepsit*].

nepéntes n. **1.** (mit.) băutură magică care înlătura tristețea și durerile fizice, la vechii greci; **2.** plantă carnivoră, originară din Asia tropicală și din Madagascar, cu frunzele răsucite, terminate cu o mică pungă membranoasă în care sînt digerate insectele sau reptilele mici căzute acolo. [Din fr. *népenthès*].

nepér, neperi m. unitate de măsură pentru nivelul de transmisie a semnalelor acustice sau electrice. [Din fr. *néper*].

neperéche, neperechi a. **1.** (înv.) impar: *mistica cifrelor pereche și nepereche începu să-l urmărească nemilos.* GHEȚIE; **2.** (fig.) fără pereche; inegalabil: *poet nepereche.* [*Ne-* + *pereche*].

neperformánt, ~ți, neperformantă, ~e a. care nu înregistrează performanță, care nu rezistă competiției: *zeci de întreprinderi neperformante au fost ținute artificial în viață.* A. [*Ne-* + *performant*].

neperisábil, ~i, neperisabilă, ~e a. care nu este perisabil: *produs neperisabil.* [*Ne-* + *perisabil*].

nepermanént, ~ți, nepermanentă, ~e a. care nu are caracter permanent; care funcționează pe timp limitat: *comitet nepermanent.* [*Ne-* + *permanent;* cf. fr. *non-permanent*].

nepermétru, nepermetre n. instrument de măsură a atenuării unor mărimi fizice, gradat în neperi. [Din fr. *népermètre*].

nepermís, ~şi, nepermisă, ~e a. **1.** interzis de lege sau de morală: *fapte nepermise;* **2.** inadmisibil, inacceptabil: *o serie de studenți dovedesc o nepermisă sărăcie de idei.* [*Ne-* + *permis*].

nepetrecút, ~ți, nepetrecută, ~e a. **1.** (rar) care nu s-a mai petrecut; (p. ext.) extraordinar: *se petrecu însă ceva nepetrecut.* ARG.; **2.** (pop.) care nu a apucat să petrească (încă); care nu s-a bucurat de plăcerile vieții; nelumit; (p. ext.) neîmplinit: *numa ruptă-i inima; și nu-i ruptă cum se rupe, numa de amaruri multe, de doruri nepetrecute.* IONEL. [*Ne-* + *petrecut*].

nepieptănát, ~ți, nepieptănată, ~e a. **1.** care nu a fost pieptănat, descurcat, aranjat; ciufulit: *părul îi rămăsese nepieptănat.* GHEȚIE; **2.** care nu a fost curățat de impurități cu pieptenii: *lînă nepieptănată.* [*Ne-* + *pieptănat*[2]].

nepieritór, ~i, nepieritoáre a. **1.** care rămîne veșnic în amintire; nemuritor: *momente nepieritoare;* **2.** care durează multă vreme; destinat gloriei, celebrității; nemuritor: *de flori nepieritoare ghirlandă fericită.* ALEX.; *se pot face opere nepieritoare.* VLAH. [*Ne-* + *pieritor*].

nepilduít, ~ți, nepilduită, ~e a. (înv.) fără precedent; unic; extraordinar: *cruzime nepilduită.* BĂLC. [*Ne-* + *pilduit*].

nepipăít, ~ți, nepipăită, ~e a. (rar) care nu poate fi pipăit; impalpabil: *micșorata, subțiata și nepipăita viață.* ARG. [*Ne-* + *pipăit;* cf. fr. *impalpable*].

neplacábil, ~i, neplacabilă, ~e a. (înv.) implacabil: *să se nască ... ura neplacabilă.* FIL. [Cf. lat. *implacabilis,* fr. *implacable,* it. *implacabile*].

neplátă, neplăți f. faptul de a nu achita (la timp) o obligație bănească: *în caz de neplată era nevoit să protesteze polița la scadență.* GHEȚIE. [*Ne-* + *plată*].

neplátnic, ~ci, neplatnică, ~ce m., f. și a. (persoană fizică sau juridică) care nu își achită datoriile sau obligațiile bănești (la termen). [*Ne-* + *platnic*].

neplăcére, neplăceri f. **1.** sentiment sau senzație produsă de ceva neplăcut; silă, dezgust, resentiment: *avu neplăcerea de a asista la o explozie grozavă.* CĂL.; **2.** necaz, supărare, nemulțumire, neajuns: *are mari neplăceri la serviciu.* [*Ne-* + *plăcere*].

neplăcút, ~ți, neplăcută, ~e a. care nu este pe placul sau pe gustul cuiva; care cauzează o neplăcere; (p. ext.) jenant, penibil: *eram foarte tulburat de neplăcute afaceri familiale.* CAR.; (adv.) *e atît de neplăcut să plictisești oamenii cu telefoane!* GHEȚIE. [*Ne-* + *plăcut*].

neplătitór, ~i, neplătitoáre a. scutit de plată: (subst.) *neplătitori de impozite.* [*Ne-* + *plătitor*].

neplecát, ~ți, neplecată, ~e a. (înv.) neînduplecat: *judecător neplecat.* [*Ne-* + *plecat*].

nepocăít, ~ți, nepocăită, ~e a. care nu s-a pocăit; (bis.) care nu a primit iertarea păcatelor; (p. ext.) păcătos: *petrecea nepocăit ca și întîi.* DOS.; *un păcătos nepocăit la cruce, poate, au venit.* MAT. [*Ne-* + *pocăit*].

nepoftít, ~ți, nepoftită, ~e a. **1.** (adesea subst.) care nu a fost invitat, poftit sau dorit; nechemat: *am venit nepoftită.* ISP.; *nepoftitul scaun n-are.* Z.; **2.** a cărui prezență nu este dorită; inoportun, nedorit: *trăiri nepoftite.* [*Ne-* + *poftit*].

nepolár, ~i, nepolară, ~e a. (despre molecule sau grupări de atomi) care nu are moment electric permanent. [*Ne-* + *polar*].

nepolarizát, ~ți, nepolarizată, ~e a. (fiz.) care nu este polarizat. [*Ne-* + *polarizat*].

nepolitéțe, nepoliteți f. **1.** lipsă de politețe, de amabilitate: *excelează în nepolitețe;* **2.** faptă, vorbă nepoliticoasă: *o altă nepolitețe de-a lor.* PR. [*Ne-* + *politețe*].

nepolític, ~ci, nepolitică, ~ce a. **1.** contrar unei bune politici; lipsit de tact, de diplomație: *intervenție nepolitică;* **2.** din afara politicii; apolitic: *organizații nepolitice.* [*Ne-* + *politic*].

nepoliticós, ~şi, nepoliticoásă, ~e a. care nu este politicos; lipsit de politețe; necuviincios: *gest nepoliticos.* [*Ne-* + *politicos*].

nepoluánt, ~ți, nepoluantă, ~e a. care nu poluează, care nu este poluant: *substanță nepoluantă.* [*Ne-* + *poluant;* cf. fr. *nonpolluant*].

nepoluáre, nepoluări f. absență a poluării. [*Ne-* + *poluare*].

nepoluát, ~ți, nepoluată, ~e a. **1.** care nu este poluat: *mediu nepoluat;* **2.** (fig.) care nu este corupt, viciat: *politicieni nepoluați.* [*Ne-* + *poluat;* cf. fr. *non-pollué*].

nepomenít, ~ți, nepomenită, ~e a. **1.** (adesea adv.) nemaipomenit: *bunătatea lui cea nepomenită.* CR.; *cuvinte dulci, nepomenit de dulci.* EM.; **2.** despre care nu se (mai) vorbește, nu-și (mai) amintește nimeni; (p. ext.) străvechi, imemorabil: *din timp nepomenit.* [*Ne-* + *pomenit*].

nepopulár, ~i, nepopulară, ~e a. care nu place, nu convine poporului: *măsură nepopulară.* [*Ne-* + *popular*].

nepopularitáte f. lipsă de popularitate: *era evidentă nepopularitatea guvernului.* [*Ne-* + *popularitate*].

nepót, ~ți, nepoátă, ~e m., f. **1.** persoană considerată în raport cu bunicii săi sau cu unchii și mătușile sale: *evoca nepoatei sale ... o navigație spre ținuturile exotice.* CĂL.; **2.** (de obicei la pl.) urmaș, descendent: *blestemul ... va cădea nepoților păn-într-al șaptelea neam.* EM.; **3.** (fam.) termen de adresare folosit de o persoană mai în vîrstă către un copil, un tînăr: *în ce te bizui de te îndîrjești așa, nepoate?* CR. [Lat. *nepos, -tis*].

nepotísm, (rar) **nepotisme** n. **1.** politică a unor papi de favorizare a membrilor familiei; **2.** abuz pe care o persoană influentă îl comite, favorizîndu-și rudele și prietenii; (spec.) promovare, numire într-o funcție prin protecția rudelor și prietenilor influenți: *favoarea și nepotismul au luat niște proporțiuni necunoscute.* EM.; *dacă trebuie să fim cu toții contra nepotismului, asta nu înseamnează, cred eu, că trebuie să fim și contra nepoților.* CAR. [Din fr. *népotisme*].

nepotolít, ~ți, nepotolită, ~e a. care nu este sau nu poate fi potolit (ușor); nedomolit, nestăpînit, neostoit; aprig, înverșunat, neîmpăcat: *simți în sine ... un foc drăcesc nepotolit.* NEGR.; *Helena se înfricoșa ... de setea nepotolită de cîștig a băiatului.* GHEȚIE. [*Ne-* + *potolit*].

nepotrivíre, nepotriviri f. **1.** lipsă de potrivire, de concordanță; distonanță, inadecvare, neconcordanță: *soarele cu mine era în nepotrivire.* AL.; *niște mustăți colosale în nepotrivire cu statura lui minusculă.* CĂL.; **2.** dezacord: *în nepotrivire cu legea.* [*Ne-* + *potrivire*].

nepotrivít, ~ți, nepotrivită, ~e a. care nu se potrivește; care nu e la locul lui; inadecvat, inoportun; deplasat: *o pereche mai nepotrivită nici că se putea imagina.* PR.; *am venit la o oră nepotrivită.* GHEȚIE. [*Ne-* + *potrivit*].

nepoțél, ~i, nepoțică, ~ele m., f. diminutiv al lui nepot: *își primi nepoțelul cu brațele deschise.* GHEȚIE. [*Nepot* + *-el, -ică*].

nepovestít, ~ți, nepovestită, ~e a. (înv. și pop.) care nu poate fi exprimat prin cuvinte;

nespus, nemaiauzit, nemaivăzut: *mi se făcu o groază nepovestită.* POP. [*Ne- + povestit*].

neprecizát, ~ţi, neprecizată, ~e a. care nu este sau nu poate fi precizat; nesigur; vag, confuz: *e foarte important pentru studenţi să vadă că profesorul i-a înţeles şi-i orientează tocmai înspre vocaţia lor încă vagă, neprecizată.* CF. [*Ne- + precizat*].

neprecugetát, ~ţi, neprecugetată, ~e a. (rar) negîndit (bine); care denotă nesocotinţă; nechibzuit: *fac de-odată lucruri neprecugetate.* AG. [*Ne- + precugetat*].

neprecupeţít, ~ţi, neprecupeţită, ~e a. fără rezerve; necondiţionat: *am izbutit cu ajutorul neprecupeţit al semenilor.* [*Ne- + precupeţit*].

neprecurmát, ~ţi, neprecurmată, ~e a. (înv.; adesea adv.) neîncetat, neîntrerupt, continuu: *ochi-ţi ... lacrămi vor vărsa neprecurmat.* PANN. [*Ne- + precurmat*].

nepredicatív, ~i, nepredicativă, ~e a. (despre verbe) care nu poate forma (singur) predicatul. [*Ne- + predicativ*].

nepregătíre f. lipsă de pregătire (de instrucţie, de cultură etc.): *mizeria, nepregătirea, veacurile de robie au împins ... pe ţăranul român la dezordine gospodărească.* BL. [*Ne- + pregătire*].

nepregătít[1], ~ţi, nepregătită, ~e a. căruia îi lipseşte pregătirea, calificarea, informaţia necesară (într-un domeniu); care nu are nivelul cerut: *le răspundea că-n ţara noastră nepregătită orice reformă e rea.* AL.; (subst.) *cel nepregătit rămîne vecinic biruit.* MAT. [*Ne- + pregătit[1]*].

nepregătít[2] n. pe nepregătite, fără o pregătire, o atenţionare prealabilă; pe neaşteptate; brusc: *printre cei luaţi pe nepregătite se număra şi Helena.* GHEŢIE. [*Ne- + pregătit[2]*].

nepréget n. (înv.) rîvnă, ardoare, zel; fermitate, hotărîre: *cu nepregetul vîrstei de şaptesprezece ani.* CAR. [*Ne- + preget*].

nepregetáre, nepregetări f. (rar) asiduitate; nepreget. [*Ne- + pregetare*].

nepregetát, ~ţi, nepregetată, ~e a. **1.** care nu pregetă; harnic, neobosit: *vom vedea ... pe bărbatul nepregetat suferind cu greu silita sa nelucrare.* OD.; **2.** (şi adv.) neîncetat, continuu, susţinut: *înmulţeşte talantul prin nepregetată silinţă.* MARC. [*Ne- + pregetat*].

neprelucrát, ~ţi, neprelucrată, ~e a. care nu şi-a modificat forma, constituţia etc. prin prelucrare: *materii neprelucrate.* [*Ne- + prelucrat*].

nepreschimbát, ~ţi, nepreschimbată, ~e a. care nu poate fi schimbat; imuabil: *învoielile sînt sfinte şi nepreschimbate.* [*Ne- + preschimbat*].

neprestán adv. v. nepristan.

nepretenţiós, ~şi, nepretenţioásă, ~e a. lipsit de pretenţii; modest, moderat: *oaspeţi nepretenţioşi.* [*Ne- + pretenţios*].

nepreţuít, ~ţi, nepreţuită, ~e a. **1.** care nu este sau nu poate fi preţuit, evaluat, apreciat; incalculabil; (p. ext.) foarte preţios; inestimabil, nestimat: *minciuna pentru tine e nepreţuit odor.* AL.; *din pitorescul alegerilor noastre, scriitorul avea de unde culege boaba nepreţuită a ridicolului.* LOV.; **2.** faţă de care cineva simte o afecţiune deosebită; foarte drag, scump: *o, frate nepreţuite!* PANN. [*Ne- + preţuit*].

neprevăzătór, ~i, neprevăzătoáre a. care nu este prevăzător; imprudent: *tineri neprevăzători au fost răpiţi.* [*Ne- + prevăzător*].

neprevăzút, ~ţi, neprevăzută, ~e a. **1.** care nu a fost prevăzut, scontat; care nu poate fi prevăzut; imprevizibil: *rutina superiorului e pusă în faţa unui obstacol neprevăzut: independenţa de gîndire a inferiorului.* CĂL.; **2.** care survine pe neaşteptate; fortuit, inopinat: *o întîmplare neprevăzută m-a împiedicat să vin.* // n. (pl. **neprevăzuturi**) fapt, eveniment care survine pe neaşteptate: *viaţa îi rezerva încă neprevăzuturi.* SAD.; *frumuseţea vieţii stă tocmai ... în neprevăzut.* GHEŢIE. [*Ne- + prevăzut*].

neprevedére, neprevederi f. lipsă de prevedere; imprudenţă: *cît sînt de nenorocite neprevederile legiuitorilor.* CAR. [*Ne- + prevedere*].

neprevenít, ~ţi, neprevenită, ~e a. care nu a fost prevenit: (subst.) *modelele negative... riscă să fie preluate de cei nepreveniţi.* D. [*Ne- + prevenit*].

neprevestíbil, ~i, neprevestibilă, ~e a. (rar) imprevizibil: *e un adaptabil superior, ale cărui acte ... rămîn neprevestibile.* CĂL. [*Ne- + prevesti + -bil*].

nepricepătór, ~i, nepricepătoáre a. (adesea subst.) nepriceput; incompetent: *nepricepător în materie de muzică.* CĂL. [*Ne- + pricepător*].

nepricépere, nepriceperi f. **1.** lipsă de pricepere, de competenţă, de îndemînare; incapacitate: *nepricepere într-un domeniu;* **2.** faptul de a nu înţelege ceva; necunoaştere: *rîd cu hohot de nepriceperea şi slăbăciunea lor.* CR. [*Ne- + pricepere*].

nepricepút, ~ţi, nepricepută, ~e a. **1.** care nu se pricepe la ceva; neîndemînatic, stîngaci; nepricepător, neiniţiat: *tu cu pîinea şi cuţitul mori flămînd, nepriceput.* COŞB.; **2.** (adesea subst.) care nu pricepe, nu înţelege; fără minte, prost: *e o biată femeie nepriceputa şi slabă.* GHEŢIE; *dacă dispar vîrstnicii, şansa nepriceputilor creşte.* CRON.; **3.** care nu poate fi priceput, înţeles; enigmatic, misterios: *în inima lui zace un dor nepriceput.* AL. [*Ne- + priceput*].

nepricopsít, ~ţi, nepricopsită, ~e a. **1.** (pop. şi fam.; adesea subst.) care nu este bun de nimic; (spec.) care nu şi-a făcut o situaţie, nu s-a căpătuit; neisprăvit; (p. ext.) sărac, nevoiaş: *băieţi buni, aminteri, da cam nepricopsiţi.* CAR.; *era zăltat la minte, un nepricopsit, vai de capul lui.* SOR.; **2.** (înv.) lipsit de învăţătură, de cultură; neînvăţat, neinstruit: *cuvintele vîrîte în limba noastră prin nepricopsiţi tălmaci.* B.-DEL.; (şi: **nepricopsit**). [*Ne- + pricopsit*].

neprielnic, ~ci, neprielnică, ~ce a. nefavorabil; (p. ext.) potrivnic, ostil; nepriincios: *vreme neprielnică pentru excursii.* [*Ne- + prielnic*].

neprieten, ~i, neprietenă, ~e a. (rar) neprietenos; ostil: *sufletul omului îl vor toate puterile zidirii, fie ele luminoase, fie neprietene.* CĂRT. // m. (înv.) duşman, inamic: *izbîndă asupra neprietenilor.* NEGR.; *slova chirilică înstrăina ochiul neprietenului.* CĂL. [*Ne- + prieten*].

neprietenésc, ~şti, neprieteneáscă, ~eşti a. care denotă lipsă de prietenie; duşmănos, ostil; neprietenos: *aflînd de neprieteneasca primire.* OD. [*Ne- + prietenesc*].

neprietenie, neprietenii f. lipsă de prietenie; duşmănie, ostilitate. [*Ne- + prietenie*].

neprietenós, ~şi, neprietenoásă, ~e a. **1.** care nu dă dovadă de prietenie, de bunăvoinţă; duşmănos, ostil; (p. ext.) nesociabil, necomunicativ; morocănos: *am devenit parcă mai ascunşi, mai neprietenoşi.* GHEŢIE; **2.** care denotă, care exprimă duşmănie, ostilitate: *se răneşte iute ... la întîiul gest neprietenos.* CĂL.; *primire neprietenoasă;* **3.** lipsit de confort, de intimitate; rece: *mediu neprietenos.* [*Ne- + prietenos*].

neprihănire, neprihăniri f. puritate, curăţenie morală; (spec.) castitate: *intenţia de satiră e copleşită de neprihănirea reală a călugărilor.* CĂL. [*Ne- + prihănire*].

neprihănít, ~ţi, neprihănită, ~e a. **1.** fără prihană, fără păcat; pur, curat; (spec.) cast: *n-ai fost neprihănită în noaptea nunţii.* GHEŢIE; **2.** (fig.) neatins; neîntinat: *rămas-a ceva neprihănit în ţară?* AL. [*Ne- + prihănit*].

nepriincíos, ~şi, nepriincioásă, ~e a. (înv. şi pop.) neprielnic, nefavorabil: *o floare răsădită în strat nepriincios.* COŞB. [*Ne- + priincios*].

neprimenít, ~ţi, neprimenită, ~e a. **1.** neschimbat; murdar: *îi repugnă ... aşternutul neprimenit.* GHEŢIE; **2.** care nu a fost regenerat; neîmprospătat: *o rasă ... bătrînă şi neprimenită.* CĂL. [*Ne- + primenit[1]*].

neprimitór, ~i, neprimitoáre a. **1.** care nu este primitor, ospitalier: *gazde neprimitoare;* **2.** neprielnic; neconfortabil: *intră ... în nişte încăperi reci şi neprimitoare.* GHEŢIE. [*Ne- + primitor*].

neprincipiál, ~i, neprincipială, ~e a. lipsit de principialitate; (p. ext.) subiectiv; abuziv: *atitudine neprincipială.* [*Ne- + principial*].

nepristán adv. (înv. şi reg.) **1.** îndată, imediat: *cu-naltă poruncă să-l aducă napristan la Craiova.* CAR.; **2.** prin surprindere, pe neaşteptate: *s-a năpustit drept la vînător, care, luat nepristan, a întors arma.* VOIC.; **3.** necontenit; mereu; (şi: **napristan, năpristan, neprestan**). [Din sl. *nepręstanĭno*].

neprobábil, ~i, neprobabilă, ~e a. improbabil. [*Ne- + probabil;* cf. fr. *improbable*].

neprobabilitáte f. improbabilitate. [*Ne- + probabilitate;* cf. fr. *improbabilité*].

neprobát, ~ţi, neprobată, ~e a. nedovedit, nedemonstrat: *afirmaţii neprobate.* [*Ne- + probat*].

neprocopsít a. v. nepricopsit.

neproductív, ~i, neproductivă, ~e a. **1.** care nu rodeşte; care rodeşte puţin: *pămînt neproductiv;* **2.** care nu aduce profit; nelucrativ, nerentabil: *capital neproductiv.* [*Ne- + productiv*].

neprofesioníst, ~şti, neprofesionistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care nu este profesionist; amator, diletant: *reforme iniţiate de neprofesionişti.* [*Ne- + profesionist*].

neproliferáre, neproliferări f. faptul de a nu mai crea, de a nu mai răspîndi: *neproliferarea armelor atomice.* [*Ne- + proliferare*].

neproteját, ~ţi, neprotejată, ~e a. fără mijloace de protecţie; lipsit de protecţie: *contact sexual neprotejat.* [*Ne- + protejat*].

neprotocolár, ~i, neprotocolară, ~e a. care nu respectă protocolul sau nici un protocol: *discuţii neprotocolare.* [*Ne- + protocolar*].

neprovinciál, ~i, neprovincială, ~e a. care nu are caracter provincial; care denotă emancipare spirituală, rafinament: *acest model literar ... înseamnă şi integrarea noastră la un nivel neprovincial cu circuitul literaturii mondiale.* CF. [*Ne- + provincial*].

neptunián, ~eni, neptuniană, ~ene a. (geol.) neptunic. // m., f. adept al neptunismului. [Din fr. *neptunien*].

neptúnic, ~ci, neptunică, ~ce a. (despre terenuri, roci) format prin sedimentare sub acţiunea apei; neptunian. [Din germ. *neptunisch*].

neptunísm n. curent în geologie de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, care susţine originea exclusiv sedimentară a rocilor. [Din fr. *neptunisme*].

neptúniu n. element chimic transuranic obţinut pe cale sintetică, prin reacţii nucleare; (şi: **neptunium**). [Din fr. *neptunium*].

neptúnium n. v. neptuniu.

nepublicábil, ~i, nepublicabilă, ~e a. care nu se poate publica, care nu merită să fie publicat: *text nepublicabil.* [*Ne- + publicabil*].

nepunctuál, ~i, nepunctuală, ~e a. care nu este punctual. [*Ne- + punctual*].

nepurtăt, ~ţi, nepurtată, ~e a. **1.** care nu a fost încă îmbrăcat (de cineva); nou: *are două cămăşi nepurtate; la „second hand" sînt şi haine nepurtate;* **2.** (pop.; despre oameni) care nu a umblat prin lume; neemancipat: *copiii ţi-ai lăsat, mititei şi nenvăţaţi şi prin lume nepurtaţi.* POP. [*Ne-* + ***purtat***].

nepús, nepusă a. (pop. şi fam.) **pe** (sau **cu**) **nepusă masă** sau (subst.) **cu nepus în masă,** repede; pe neaşteptate; în mod brusc, surprinzător: *nenorocita, ieşind cu nepus în masă şi năcăjită ..., s-a dus iarăşi la fîntînă.* CR. [*Ne-* + ***pus***].

nepútincios, ~şi, nepútincioásă, ~e a. (adesea subst.) **1.** care nu are (destulă) putere fizică; neajutorat, nevolnic, slab, becisnic; (p. ext.) bolnav, infirm: *au trupuri nepotincioase.* ISP.; *spălătorii de aur se recrutau din oameni mai nepotincioşi.* AG.; **2.** care nu are forţa, capacitatea, posibilitatea de a face ceva, de a acţiona etc.; incapabil: *trupele ONU s-au dovedit nepotincioase în stoparea masacrelor.* D.; **3.** care nu duce la nimic; steril: *tot ce se întîmpla ... îl umplea de o nepotincioasă indignare.* GHEŢIE; **4.** (înv.) imposibil, irealizabil: *ţie nu e nepotincios nemica.* BIBLIA; **5.** (înv.) sărac, nevoiaş: *direaptă agonisită ... să o împartă nepotincioşilor.* VARL. [*Ne-* + ***putincios***].

nepotínţă, nepotínţe f. **1.** slăbiciune (fizică), nevolnicie; stare proastă, suferinţă; (p. ext.) boală, infirmitate: *ce ne facem noi, babo, ... de vom ajunge ... zile de nepotinţă?* ISP.; *vindecă boalele şi nepotinţele celor credincioşi.* MAT.; **a-l apuca** (sau **a-l găsi, a-l trece**) **nepotinţa,** a pierde momentan capacitatea de retenţie; a se scăpa pe el: *vărsase pe ea şi o trecuse nepotinţa.* M.CAR.; **2.** lipsă de putere, de mijloace etc. de a face, de a întreprinde ceva; incapacitate; (p. ext.) imposibilitate: *înţelese ... nepotinţa realizării viselor lui.* EM.; *omul de rînd e ... torturat de nepotinţa de a umple îndestulător farfuria copiilor.* CF.; **cu nepotinţă,** imposibil, în nici un caz; (p. ext.) inimaginabil, ireal: *mi-ar fi fost ... cu nepotinţă să-i explic în scris tăcerea mea.* IBR.; *vreme de un ceas îi fu cu nepotinţă să adoarmă.* GHEŢIE; **3.** (înv.) sărăcie, lipsă. [*Ne-* + ***putinţă***].

nepútred, ~zi, neputredă, ~e a. (înv.) care nu putrezeşte; (fig.) veşnic: *rămîne gol de veşmîntul cel neputred a svîntului botez.* VARL. [*Ne-* + *putred*].

nerafinát, ~ţi, nerafinată, ~e a. care nu a suferit procesul de rafinare: *zahărul ... galben, nerafinat ... nu-l puteai folosi decît la cafea.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***rafinat***].

nerambursábil, ~i, nerambursabilă, ~e a. care nu se poate sau nu trebuie să fie rambursat: *credite europene nerambursabile.* [*Ne-* + ***rambursabil***].

nerambursát, ~ţi, narmbursată, ~e a. care nu a (mai) fost restituit sau înapoiat: *cunosc averi uriaşe, dar fictive, întemeiate pe credite nerambursate.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***rambursat***].

nerámz m. v. **naramz.**

neráş, ~şi, nerasă, ~e a. care nu este ras; căruia i-a crescut barba; nebărbierit: *cum poţi să te duci la cursuri cu barba nerasă?* PR.; *era numai în pijama şi halat, neras, cu părul vîlvoi.* GHEŢIE. [*Ne-* + *ras*[1]].

neraţionál, ~i, neraţională, ~e a. **1.** neconform cu principiile, cu cerinţele raţiunii; (de) neînţeles cu ajutorul raţiunii; iraţional: *orice săritură, oricît de neraţională ar fi, este permisă adevăratei poezii.* MACED.; *enunţ neraţional;* **2.** lipsit de judecată, de înţelepciune; necugetat, nechibzuit: *om neraţional;* **3.** care nu a fost bine gîndit, chibzuit; care denotă nesocotinţă: *propunere neraţională.* [*Ne-* + ***raţional;*** cf. lat. ***irrationalis,*** fr. ***irrationnel***].

nerăbdáre f. **1.** lipsă de răbdare; starea celui nerăbdător; dorinţă arzătoare de a face ceva; impacienţă, nelinişte, neastîmpăr, încordare: *cu ce nerăbdare aştept să fiu logodită.* AL.; *de-abia îşi putea stăpîni nerăbdarea.* EL.; **2.** enervare, iritare; nervozitate: *mă asculta cu o nerăbdare ce se vedea în neastîmpărul său.* NEGR. [*Ne-* + ***răbdare***].

nerăbdát, ~ţi, nerăbdată, ~e a. (înv.) insuportabil: *făcea dureri nerăbdate sfîntului.* MINEIUL. [*Ne-* + *răbdat*].

nerăbdătór, ~i, nerăbdătoáre a. **1.** care este cuprins de nerăbdare; care doreşte, aşteaptă cu ardoare, cu înfrigurare ceva sau pe cineva: *ah, sînt prea nerăbdătoare să-l văd.* NEGR.; **2.** care nu ştie, nu poate să suporte, să rabde, să se stăpînească; (p. ext.) agitat, iritat, nervos: *fetele, nerăbdătoare, voiră a şti.* ISP.; *fugarii băteau nerăbdători din copite.* SAD. [*Ne-* + ***răbdător***].

nerămzíu a. v. **narangiu.**

neräpitór, ~i, neräpitoáre a. **1.** care nu prinde şi nu se hrăneşte cu animale (vii): *animal neräpitor;* **2.** care nu aparţine ordinelor de păsări de pradă. [*Ne-* + ***răpitor***].

neräsuflát n. pe **neräsuflate,** dintr-o răsuflare; foarte repede, fără oprire: *bău pe neräsuflate un pahar de vin.* SAD.; *„Noul Testament" îl citi pe neräsuflate.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***răsuflat***].

neráu, ~i, neréa, ~le a. (rar) bun: *zeii ... cei răi ca şi cei neräi.* ISP. // n. artic. (bis.; înv.) bunătate; dragoste; puritate, curăţenie sufletească: *ceia ce nepăstuiesc şi turbură noi a-i învăţa cu neräul nostru.* COR. [*Ne-* + ***rău***].

neräutáte f. bunătate; (înv.; bis.) puritate, curăţenie sufletească: *şi încă să ţine de neräutate.* BIBLIA. [*Ne-* + *răutate*].

nerăzbătút, ~ţi, nerăzbătută, ~e a. **1.** care nu poate fi pătruns, străpuns: *pieptar de fier nerăzbătut.* ISP.; **2.** (fig.) care nu poate fi învins, depăşit, soluţionat: *chestiunea ... nu este o piedică nerăzbătută.* OD. [*Ne-* + *răzbătut*].

nerăzbít, ~ţi, nerăzbită, ~e a. de netrecut, de nepătruns: *o înghesuială nerăzbită cum e la orice iarmaroc.* CAR. [*Ne-* + *răzbit*].

nereál, ~i, nereală, ~e a. ireal. [*Ne-* + ***real;*** cf. fr. ***irréel***].

nerealíst, ~şti, nerealistă, ~e a. care nu este realist: *program nerealist de guvernare.* [*Ne-* + ***realist***].

nerealizábil, ~i, nerealizabilă, ~e a. irealizabil: *proiect nerealizabil.* [*Ne-* + ***realizabil;*** cf. fr. ***irréalisable***].

nereceptív, ~i, nereceptivă, ~e a. **1.** care nu primeşte impresii din afară, privindu-le cu dezinteres; **2.** care învaţă, asimilează greu. [*Ne-* + ***receptiv***; cf. fr. ***non-réceptif***].

nerecepţionát, ~ţi, nerecepţionată, ~e a. **1.** care nu a fost luat în primire după verificarea calităţii: *marfă nerecepţionată;* **2.** care nu a fost recepţionat prin aparatură radio, audio, video etc.: *mesaj nerecepţionat.* [*Ne-* + ***recepţionat***].

nerecoltát, ~ţi, nerecoltată, ~e a. care nu a fost recoltat: *grîu nerecoltat.* [*Ne-* + ***recoltat***].

nerecomandábil, ~i, nerecomandabilă, ~e a. care nu este sau nu poate fi recomandat cuiva: *opera ... nerecomandabilă pentru tineri.* CĂL. [*Ne-* + ***recomandabil***].

nereconciliábil, ~i, nereconciliabilă, ~e a. ireconciliabil: *poziţii nereconciliabile.* [*Ne-* + ***reconciliabil;*** cf. fr. ***irréconciliable,*** lat. ***irreconciliabilis***].

nerecunoscătór, ~i, nerecunoscătoáre a. şi m., f. (persoană) care nu este recunoscătoare; (om) ingrat; nemulţumitor: *cei ambiţioşi, cei mîndri, cei obraznici şi nerecunoscători nu pot şti ce este iubirea.* REBR. [*Ne-* + ***recunoscător***].

nerecunoştínţă f. lipsă de recunoştinţă; ingratitudine: *pînă unde pot merge prietenii mei cu nerecunoştinţa.* CAR.; *Prometeu ia cu durere act de nerecunoştinţa oamenilor.* CĂL. [*Ne-* + ***recunoştinţă***].

nerecuperábil, ~i, nerecuperabilă, ~e a. irecuperabil; incurabil: *pierdere nerecuperabilă; anchilozã nerecuperabilă.* [*Ne-* + ***recuperabil;*** cf. fr. ***non-récupérable***].

nereducătór, ~i, nereducătoáre a. (mat.; înv.) ireductibil. [*Ne-* + ***reducător;*** cf. fr. ***irréductible***].

neregulamentăr, ~i, neregulamentară, ~e a. care nu respectă regulamentul: *traversare neregulamentară.* [*Ne-* + ***regulamentar***].

neregularitáte, neregularităţi f. **1.** (înv.) lipsă de regularitate, de simetrie, de uniformitate: *neregularitatea petalelor dă frumuseţe acestei flori;* **2.** abatere de la o normă lingvistică, de la forma obişnuită; deviere: *neregularitatea verbelor;* **3.** (concr.) lucru neregulat sau parte neregulată a unui lucru; **4.** accident de teren: *căile cetăţii sînt strîmte ... din pricina neregularităţii ţărmului.* BOL. [*Ne-* + ***regularitate;*** cf. fr. ***irrégularité***].

neregulát, ~ţi, neregulată, ~e a. **1.** lipsit de regularitate, de simetrie, de uniformitate: *munţii îşi taie pe albastrul cerului coamele lor neregulate.* VLAH.; *era o odaie curios alcătuită, cu tavanul scund şi neregulat, cu pereţii uşor ondulaţi.* EL.; **2.** care constituie o abatere de la normă, de la forma obişnuită: (adv.) *direcţia îl plătea rău şi neregulat.* CĂL.; verb **neregulat,** verb care se abate de la flexiunea obişnuită, avînd forme proprii, specifice; **3.** accidentat: *căzu ... pe pămîntul neregulat al poienii.* SAD.; **4.** alcătuit din ostaşi cu instrucţie neomogenă, nesistematică, formînd unităţi ocazionale de luptă: *oştile neregulate nu costă mult.* BOL.; **5.** (despre climă, factori climatici) variabil, instabil. [*Ne-* + ***regulat;*** cf. fr. ***irrégulier***].

neregulă, nereguli f. **1.** dezordine; neorînduială; **2.** (de obicei la pl.) lipsă de conformitate cu o anumită regulă sau cu situaţia reală; abatere; (spec.) incorectitudine în administrarea unei gestiuni: *sancţionat pentru neregulile constatate la popota regimentului.* GHEŢIE. [*Ne-* + ***regulă***].

nereídă, nereide f. **1.** fiecare dintre cele cincizeci de nimfe ale mării, în mitologia greacă, care se iveau la chemarea corăbierilor aflaţi în primejdie, pentru a le veni în ajutor: *nereida ... se cufundă cu plasele în lac.* CĂL.; *Amfitrite, Galateea şi Thetis sînt cele mai cunoscute nereide;* **2.** (la pl.) familie de anelide marine din clasa polichete, care servesc drept hrană pentru peşti. [Din lat. ***Nereides,*** fr. ***néréide***].

nerelevánt, ~ţi, nerelevantă, ~e a. irelevant: *fapte nerelevante.* [*Ne-* + ***relevant***].

nereligiós, ~şi, nereligioásă, ~e a. **1.** care nu are o religie; păgîn; **2.** care nu respectă religia; ateu: *bărbaţii erau nereligioşi;* **3.** care nu ţine de religie; laic: *colinde nereligioase.* [*Ne-* + ***religios***].

nerentábil, ~i, nerentabilă, ~e a. care nu aduce profit; neproductiv; (p. ext.) dezavantajos: *întreprinderi nerentabile.* [*Ne-* + ***rentabil***].

nereparábil, ~i, nereparabilă, ~e a. **1.** care nu (mai) poate fi reparat: *aparat nereparabil;* **2.** (fig.) care nu (mai) poate fi îndreptat, corectat: *greşeli nereparabile.* [*Ne-* + ***reparabil***].

neparát, ~ţi, nereparată, ~e a. **1.** care nu este refăcut, repus în stare de funcţionare; stricat: *zace într-un colţ un frigider nereparat;* **2.** (fig.) care nu a fost îndreptat, corectat: *eroare nereparată;* **3.** (jur.; despre pagube) care nu este acoperit; (despre stricăciuni, insulte etc.) pentru care nu s-au plătit daune. [*Ne-* + ***reparat***[2]].

nerespectáre, nerespectări f. **1.** lipsă de respect faţă de cineva sau ceva: *nerespectarea semenilor;* **2.** abatere de la o normă, de la o lege, de la o îndatorire etc.: *nerespectarea prevederilor contractuale.* [*Ne-* + ***respectare***].

nerespectuós, ~şi, nerespectuoásă, ~e a. lipsit de respect, de bună-cuviinţă; necuviincios, nereverenţios, ireverenţios: *elev nerespectuos.* [*Ne-* + *respectuos*].

nerespirábil, ~i, nerespirabilă, ~e a. (despre aer, atmosferă) irespirabil. [*Ne-* + *respirabil;* cf. fr. *irrespirable*].

neresponsăbil, ~i, neresponsabilă, ~e a. iresponsabil. [*Ne-* + *responsabil;* cf. fr. *irresponsable*].

neretribuít, ~ţi, neretribuită, ~e a. fără salariu; neplătit: *a fost admis conferenţiar neretribuit la Facultatea de Filozofie.* CĂL. [*Ne-* + *retribuit*].

neretroactivitáte f. (jur.) **principiul neretroactivităţii,** principiu constituţional potrivit căruia o lege nu poate produce efecte şi pentru trecut, neaplicîndu-se faptelor săvîrşite şi efectelor produse prin actele încheiate înainte de data intrării în vigoare a legii respective. [*Ne-* + *retroactivitate*].

nereuşít, ~ţi, nereuşită, ~e a. care nu este reuşit; neizbutit: *aduse cîţiva cozonaci nereuşiţi.* // f. eşec, insucces: *în mediile de jos, ratarea se confundă adesea cu nereuşita.* PR.; *simpozionul intitulat pompos ... a fost o nereuşită.* CF. [*Ne-* + *reuşit*].

nereverenţiós, ~şi, nereverenţioásă, ~e a. ireverenţios. [*Ne-* + *reverenţios;* cf. fr. *irrévérencieux*].

nerezolvát, ~ţi, nerezolvată, ~e a. care nu are (încă) o soluţie, o rezolvare; nedezlegat: *problemă nerezolvată.* [*Ne-* + *rezolvat*].

nerítă, nerite f. (rar) scoică de mare. [Din gr. mod. *nerités*].

nerític, ~ci, neritică, ~ce a. **1. regiune** (sau **zonă**) **neritică,** zonă a fundului mării situată în apropierea ţărmului, cu adîncimi de pînă la 200 m; **2.** care se găseşte în această regiune, specific acestei regiuni. [Din fr. *néritique*].

neród, ~zi, neroádă, ~e a. **1.** (adesea subst.) prost, neghiob: *ce ţi se pare mai nostim: catîrul cu potcoave de aur or nerodul urcat la măriri?* CAR.; *vezi unde te duse năroada aia?* SOR.; **2.** care aparţine nerodului; care denotă prostie; prostesc, nerozesc; (p. ext.) lipsit de sens; stupid: *sub o pagină neroadă.* EM.; *se lăsă stăpînit de veselia aceea neroadă.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **nărod**). [Din bulg. *neroda*].

nerodíre, nerodiri f. (pop.) faptul, însuşirea de a nu rodi; lipsă de roade: *cînd lupii urlă mereu, însemnează moarte, ... război şi nerodire.* POP. [*Ne-* + *rodire*].

neroditór, ~i, neroditoáre a. **1.** care nu produce roade; nerodnic: *copaci neroditori;* **2.** care nu procrează; sterp: *ce altă femeie ar fi avut atîta curaj să vorbească despre pîntecele ei neroditor.* EL. [*Ne-* + *roditor*].

neródnic, ~ci, nerodnică, ~ce a. neroditor: *copilul ... s-a născut după zece ani de căsnicie nerodnică.* GHEŢIE; (fig.) *nerodnică osteneală!* NEGR. [*Ne-* + *rodnic*].

néroli n. (rar) ulei volatil extras din floarea de portocal. [Din fr. *néroli*].

nerománésc, ~şti, neromâneáscă, ~eşti a. **1.** care nu aparţine României sau românilor: *obiceiuri neromâneşti;* **2.** care este greşit din punctul de vedere al limbii române: *topică neromânească.* [*Ne-* + *românesc*].

nerostít, ~ţi, nerostită, ~e a. neexprimat, nespus: *îl judecară pentru gînduri nerostite.* [*Ne-* + *rostit*].

nerotunjít, ~ţi, nerotunjită, ~e a. **1.** care nu este rotunjit: *se lovea de colţurile nerotunjite ale biroului;* **2.** (despre vocale) care se pronunţă fără participarea buzelor. [*Ne-* + *rotunjit*].

nerozésc, ~şti, nerozeáscă, ~eşti a. de nerod; prostesc, prostovănesc; (p. ext.) grosolan: *vorbe nebune şi nerozeşti.* PANN. [*Nerod* + *-esc*].

nerozéşte adv. ca nerozii; prosteşte: *nu pot plăti nerozeşte.* CAR. [*Nerod* + *-eşte*].

nerozíe, nerozii f. **1.** faptul de a fi nerod, starea de nerod; prostie, neghiobie, stupiditate; (p. ext.) nebunie: *deşertăciunea face pre oameni să-şi sape nerozia în piatră.* NEGR.; *laptele ăsta îţi dă un fel de nărozie la cap.* SOR.; **2.** vorbă, faptă de nerod; poznă: *deşi ştiu că fac o nerozie, voi merge.* GHEŢIE; *ai debitat numai nerozii;* (şi: (reg.) **nărozie**). [*Nerod* + *-ie*].

nerprún, nerpruni m. (bot.; rar) verigar (*Rhamnus cathartica*). [Din fr. *nerprun*].

nerumegát, ~ţi, nerumegată, ~e a. **1.** care nu a fost rumegat; nedigerat: *hrană nerumegată;* **2.** (fig.; fam.) care nu a fost asimilat, aprofundat: *o compilaţiune ... nerumegată a principiilor.* EM. [*Ne-* + *rumegat*[2]].

nerumenít, ~ţi, nerumenită, ~e a. **1.** care nu s-a rumenit îndeajuns la foc: *cozonaci nerumeniţi;* **2.** (pop.) nefardat: *uită-te, bade, la mine, că-s mîndră, nesăpunită, roşie, nerumenită.* POP. [*Ne-* + *rumenit*].

neruşínare f. lipsă de ruşine; impertinenţă, insolenţă, neobrăzare; (p. ext.) faptă, vorbă etc. lipsită de bună-cuviinţă; necuviinţă, obrăznicie: *asta e neruşinare!* CAR.; *mînţea sfruntat, cu neruşinare.* GHEŢIE. [*Ne-* + *ruşinare*].

neruşinát, ~ţi, neruşinată, ~e a. **1.** (adesea subst.) lipsit de ruşine, de bună-cuviinţă; obraznic, impertinent; (p. ext.) imoral, impudic, depravat: *rîzi, muiere neruşinată!* AL.; *minţi ca o neruşinată!* GHEŢIE; **2.** care denotă, trădează neruşinare: *scandalul chiverniselei neruşinate pe socoteala statului continuă.* EM.; *se oferă cu naivă sfruntare, se promite cu neruşinată inconştienţă.* PAP.-B. [*Ne-* + *ruşinat*].

nerv, nervi m. **1.** structură anatomică cu aspect filar, albicios, ramificată în toate părţile şi organele corpului, realizînd legătura între sistemul nervos central şi restul organismului: *şuierul îţi irită nervele.* VLAH.; *îmi simţeam nervii ca o plasă de argint-viu.* EL.; **a avea** (sau **a fi în**) **nervi,** a fi irascibil, nervos: *mereu ai nervi!;* **boală de nervi,** boală nervoasă; **bolnav de nervi,** persoană care suferă de o boală nervoasă; **a-l apuca nervii,** a avea o criză nervoasă, un acces de furie; **a avea nervii slabi,** a fi uşor iritabil sau impresionabil; **a călca cuiva pe nervi,** a enerva pe cineva: *nazurile şi aerele Carlei începură să-mi calce pe nervi.* GHEŢIE; **a fi un pachet de nervi,** a fi foarte enervat, iritat, înfuriat; **2.** (la pl.) enervare, surescitare: *ai spăimîntat o clasă întreagă cu nervii tăi nenorociţi.* GAL.; *ai luat hotărîrea la nervi;* **stare de nervi,** starea omului nervos; nervozitate: *o supărătoare stare de nervi o ţinea într-o veşnică încordare.* GHEŢIE; **criză de nervi,** enervare: *certurile şi crizele de nervi se ţineau lanţ.* GHEŢIE; **războiul nervilor,** perioadă de mare tensiune (politică) între grupuri adverse; **3.** tendon, ligament (cu nervi); muşchi (străbătut de nervi): *să te întorci de-acolo cu nervele oţelite.* AL.; **4.** (fig.) (ceea ce dă) forţă, vigoare, energie: *nervul oştilor e cu dînsul.* BĂLC.; *va avea destulă putere ca să surprinză nervul cestiunii.* EM.; *drama ... sărăcită de pitorescul nuvelei şi fără nerv dramatic.* CĂL.; (şi: (înv.) **nervă**). [Din lat. *nervus,* it. *nervo,* fr. *nerf*].

nervatúră, nervaturi f. (tehn.) ansamblul nervurilor de pe suprafaţa unui obiect, a unui sistem tehnic; nervaţie. [Din fr. *nervature,* germ. *Nervatur,* it. *nervatura*].

nervăţie, nervaţii f. **1.** ansamblul nervurilor; mod în care sînt dispuse nervurile (pe frunze sau pe aripile insectelor); nervuraţie; **2.** (tehn.) nervatură; (şi: **nervaţiune**). [Din fr. *nervation*].

nervaţiúne f. v. **nervaţie.**

nérvă f. v. **nerv.**

nervísm n. orientare în fiziologie (fundamentată de D. M. Secenov şi I. P. Pavlov), care extinde influenţa sistemului nervos asupra unui număr foarte mare de activităţi ale organismului, inclusiv adaptarea la mediu. [Din fr. *nervisme*].

nervíst, ~şti, nervistă, ~e a. care aparţine nervismului, referitor la nervism. // m., f. adept al nervismului. [*Nerv*(*ism*) + *-ist*].

nervós, ~şi, nervoásă, ~e a. **1.** care aparţine nervilor, referitor la nervi; alcătuit din nervi; provocat de nervi, de natură nevrotică: *s-ar fi prelungit coşmarul ... dacă o agitaţie nervoasă nu mă deştepta.* NEGR.; *leafa ... e un echivalent al muncii reale, al cheltuielii de forţă nervoasă sau musculară.* EM.; **sistem nervos,** totalitatea centrilor nervoşi şi a căilor de transmisie centripetă şi centrifugă din organism: *simptomul unei epuizări a sistemului nervos.* GHEŢIE; **boală nervoasă,** boală care afectează psihicul, fără a fi cauzată de o leziune organică cunoscută: *nu orice boală nervoasă e nebunie.* GHEŢIE; **2.** care se enervează uşor; iritabil, irascibil; (p. ext.) emotiv: *este o fire nervoasă;* **3.** care se găseşte într-o stare de surescitare; enervat, iritat; înfuriat: *se ridică nervos de pe scaun.* EL.; **4.** care denotă nervozitate, iritare: *le lua cu o nerăbdare nervoasă.* FIL.; **5.** care are nervi; musculos, vînos; (p. ext.) puternic, viguros: *braţele nervoase, arma de tărie.* EM.; **6.** (fig.) plin de nerv, de vervă; energic: *stilul său era ... strîns, nervos şi elegant.* GHICA; *dialogul este nervos.* CĂL. // adv. cu nervozitate: *bate cineva foarte nervos la geam.* CAR. [Din lat. *nervosus,* fr. *nerveux,* it. *nervoso*].

nervozitáte, nervozităţi f. stare de enervare, de încordare, de tensiune nervoasă; iritare, surescitare; (p. ext.) nerăbdare, neastîmpăr: *iată, după caligrafia mea, în ce stare de nervozitate m-a pus obligaţia de a-mi revedea patria.* CAR.; *peste cîţiva ani îl cuprindea nervozitatea de a fi ministru.* CĂL.; **cu nervozitate,** în mod nervos, crispat; cu nerăbdare, precipitat: *am citit plicul, desfăcut cu nervozitate.* PETR. [Din fr. *nervosité*].

nervurát, ~ţi, nervurată, ~e a. (rar) străbătut de nervuri, cu nervuri. [Din fr. *nervuré*].

nervurăţie, nervuraţii f. ansamblu de nervuri; mod de dispunere a nervurilor; nervaţie. [*Nervură* + *-aţie*].

nervúră, nervuri şi (înv.) **nervure** f. **1.** fiecare dintre vinişoarele de pe suprafaţa unei frunze prin care circulă seva: *frunzele de castan şi de nuc ... aveau nervurile proeminente, asemenea vinelor de pe mîinile uscate, pătate de rugină, ale bătrînilor.* GHEŢIE; **2.** fiecare dintre fibrele cornoase care străbat membrana aripii unor insecte, dîndu-i flexibilitate şi rezistenţă; **3.** (la pl.) reţea de dungi de altă culoare decît fondul, care dau un aspect marmorat unei suprafeţe; (şi la sg.) fiecare dintre dungile care formează această reţea; straţie; **4.** proeminenţă alungită pe suprafaţa unei piese care serveşte mai ales la mărirea rezistenţei acesteia; **5.** (arh.) fiecare din mulurile de piatră sau de cărămidă care formează osatura unei bolţi (gotice sau romanice): *din brîul superior ... se porneau ... numeroase ciubuce sau nervure.* OD.; **6.** element al scheletului unei aripi de avion, care împreună cu lonjeronul asigură rigiditatea acesteia; **7.** grindă de beton armat turnată o dată cu placa planşeului; **8.** (de obicei la pl.) cută foarte îngustă, cusută ca garnitură pe un obiect de îmbrăcăminte; cerculeţ. [Din fr. *nervure*].

nes, nesuri n. nescafe. [De la *nes*(*cafe*)].

nesatisfăcătór, ~i, nesatisfăcătoáre a. **1.** care nu satisface o dorinţă, o necesitate, o exigenţă: *meniu nesatisfăcător;* **2.** care nu corespunde unor norme, criterii, exigenţe: *prestaţie nesatisfăcătoare.* // n. calificativ (pentru elevi, studenţi etc.) care nu asigură promovarea. [*Ne-* + *satisfăcător*].

nesatisfăcút, ~ţi, nesatisfăcută, ~e a. care nu este satisfăcut; nemulţumit: *s-a declarat nesatisfăcut.* [*Ne-* + *satisfăcut*].

nesaturăt, ~ţi, nesaturată, ~e a. 1. (despre un amestec) care conţine unul din componenţi într-o cantitate mai mică decît cantitatea corespunzătoare stării de saturaţie; 2. (despre substanţe chimice organice) care conţine în moleculă legături duble sau triple. [*Ne- + saturat;* cf. fr. *non-saturé*].

nesáţ n. 1. poftă exagerată şi nepotolită de mîncare sau de băutură; lăcomie; (p. ext.) dorinţă nemăsurată de cîştig, de bogăţie; aviditate, cupiditate: *vrajba, neunirea, nesaţiul şi trădarea zămislind în inimile lor.* NEGR.; 2. dorinţă sau plăcere intensă, nepotolită; asiduitate, tenacitate, rîvnă: *să te privesc cu mult nesaţ.* EM.; *răpiţi de nesaţiul dezlegării problemei.* MACED.; (şi: (înv.) **nesaţiu**). [*Ne- + saţ*].

nesăţiu n. v. nesaţ.

nesăbuínţă, nesăbuinţe f. lipsă de judecată, de chibzuinţă; (concr.) faptă, atitudine nesăbuită; nesocotinţă; nebunie, nesăbuire: *suferă o lume din pricina nesăbuinţei voastre.* [*Nesăbuit + -inţă*].

nesăbuíre, neşăbuiri f. (rar) nesăbuinţă. [De la *nesăbuit*].

nesăbuít, ~ţi, nesăbuită, ~e a. 1. (adesea subst.) lipsit de judecată, de chibzuinţă; nesocotit, nejudecat; nebun: *un nesăbuit căruia trebuie să-i lipsească vreo doagă.* ISP.; 2. care dovedeşte, exprimă nesăbuinţă; (p. ext.) lipsit de sens, absurd; exagerat, deplasat: *aruncasem aceste vorbe nesăbuite într-un moment de descurajare.* GHEŢIE. [Cf. magh. *szabadni*].

nesădeálă f. v. năsădeală.

nesănătáte f. (astăzi rar) (stare de) boală: *continuă să analizeze ... starea de nesănătate fizică a rasei.* CĂL. [*Ne- + sănătate*].

nesănătós, ~şi, nesănătoásă, ~e a. 1. (înv.; adesea subst.) care nu este sănătos; bolnav, suferind: *mulţi neputincioşi şi nesănătoşi.* COR.; 2. care trădează o stare maladivă, anormală: *tenul ... căpătă o culoare nesănătoasă.* GHEŢIE; 3. care dăunează sănătăţii; vătămător; (spec.) insalubru: *aveam de lucru într-o regiune nesănătoasă şi necivilizată.* EL.; 4. (fig.) care dovedeşte, denotă o judecată, o orientare, o atitudine greşită: *ce caută aceste elemente nesănătoase în viaţa publică a statului?* EM. [*Ne- + sănătos*].

nesărát, ~ţi, nesărată, ~e a. 1. fără (suficientă) sare: *mîncare nesărată;* 2. (fig.) fără spirit, fără haz, fără farmec; searbăd, anost, plicticos: *era peste puterile mele să-i aud necontenit ... glumele nesărate.* PR. [*Ne- + sărat*].

nesărătúră, nesărături f. (rar) vorbă, faptă lipsită de spirit, de haz: *nesărăturile lui Bourget.* MACED. [*Ne- + sărătură*].

nesătúl, ~i, nesătulă, ~e a. (adesea subst.) 1. care nu s-a săturat, care nu se simte sătul (niciodată); flămînd, înfometat: *au venit la praznic toţi nesătuii satului;* 2. (fig.) care nu se mulţumeşte cu ce are; lacom, avid, nesăţios: *că-s nesătul de iubit.* POP. [*Ne- + sătul*].

nesăturát, ~ţi, nesăturată, ~e a. 1. care nu s-a săturat, care se simte (încă) flămînd; 2. (fig.) care nu se mulţumeşte cu ce are; lacom, avid, nesăţios, nesătul; 3. (înv.) care nu poate fi potolit, stăpînit, limitat: *poftele nesăturate trupeşti ... se explică dintr-un elan după viaţă.* STĂNIL.; *nesăturata poftă de bani.* [*Ne- + săturat*].

nesăţiós, ~şi, nesăţioásă, ~e a. 1. care nu se simte sătul (niciodată), care nu se (mai) satură: *un lup nesăţios.* NEC.; 2. care nu satură; care nu este consistent: *mîncare nesăţioasă;* 3. (fig.) care nu se mulţumeşte cu ce are, care este ahtiat de bogăţii, de plăceri; lacom, avid: *niciodată nu v-aţi gîndit decît la satisfacerea poftelor voastre nesăţioase.* EM.; 4. (fig.) care nu poate fi astîmpărat, potolit, stăpînit; (p. ext.) mistuitor: *[luna] părea a privi cu o nesăţioasă bucurie la atîţia înamoraţi.* FIL.; *o mîncărime nesaţioasă, că s-ar fi scărpinat tot timpul.* SOR. // adv. cu nesaţ, cu plăcere, cu voluptate; cu tenacitate, cu asiduitate: *să ne privim nesăţios.* EM.; *în cultura mikeno-cretană găsim cele mai vechi motive mitologice şi cultice nesăţios asimilate de geniul semiţiilor greceşti.* BL. [*Ne- + săţios*].

nesăvîrşít, ~ţi, nesăvîrşită, ~e a. 1. care nu s-a produs, nu s-a întîmplat: *condamnat pentru fapte nesăvîrşite;* 2. (înv.) nesfîrşit; etern, veşnic: *viaţă nesăvîrşită fără grije veţi moşteni.* MOXA. [*Ne- + săvîrşit*[1]].

nescafé n. 1. praf de cafea, care se prepară prin simpla dizolvare în apă (rece); nes; 2. băutură preparată cu o asemenea cafea. [Din fr. *nescafé*].

neschimbabilitáte f. (rar) însuşirea de a rămîne neschimbat, nemodificat; faptul de a fi veşnic: *ortodoxia în sine nu renunţă la universalitatea şi la neschimbabilitatea ei.* STĂNIL. [*Ne- + schimbabil + -itate*].

neschimbát, ~ţi, neschimbată, ~e a. 1. care îşi păstrează forma, conţinutul, aspectul de dinainte, care nu a suferit vreo schimbare; neschimbător: *cu excepţia unor propoziţii introductive, textul se păstrase neschimbat.* GHEŢIE; 2. (înv.) cu caracter permanent: *uric de domnie neschimbată în zilele lui.* COSTIN; 3. (pop. şi fam.) care nu s-a primenit, nu şi-a schimbat hainele, lenjeria: *a rămas lada-ncuiată şi ea umblă neschimbată.* POP.; 4. imobil: *faţa ta cea albă ca ceara, neschimbată.* EM. [*Ne- + schimbat*].

neschimbătór, ~i, neschimbătoáre a. 1. care nu se schimbă sau nu poate fi schimbat; imuabil: *alţii ... sînt ... neschimbători în rău.* ANTIM; *legi neschimbătoare;* 2. (spec.; despre sărbători) cu dată fixă. [*Ne- + schimbător*].

nescontát, ~ţi, nescontată, ~e a. 1. (fin.) care nu a fost supus unei operaţii de scont: *pămîntul se adjudecă cu preţul nescontat de trei milioane de lei.* GHEŢIE; 2. (fig.) neprevăzut, nesperat: *victorie nescontată.* [*Ne- + scontat*].

nescríptic, nescriptice a. fond nescriptic, fond destinat pentru plata personalului angajat temporar. [*Ne- + scriptic*].

nescrís, ~şi, nescrisă, ~e a. 1. care nu a fost scris; care se păstrează prin tradiţie orală: *literatură populară nescrisă;* 2. (înv.) nemărginit, nelimitat; (p. ext.) foarte mare, foarte numeros: *mii şi lighioaie şi sute nescrise.* DOS. [*Ne- + scris*[1]].

nesecát, ~ţi, nesecată, ~e a. 1. care nu seacă sau nu poate fi secat; nesecătuit: *fîntînă nesecată;* 2. (fig.) care nu se isprăveşte, care durează mult; fără sfîrşit, inepuizabil: *nesecate suferinţe.* [*Ne- + secat*].

nesecătuít, ~ţi, nesecătuită, ~e a. nesecat: *izvor nesecătuit.* [*Ne- + secătuit*].

nesemnificatív, ~i, nesemnificativă, ~e a. lipsit de semnificaţie, de importanţă: *jurnalul e sec şi nesemnificativ.* EL. [*Ne- + semnificativ*].

nesensíbil, ~i, nesensibilă, ~e a. (rar) insensibil: *fiinţă rea şi nesensibilă.* // n. domeniul lucrurilor, al fenomenelor perceptibile pe cale raţională, nu prin simţuri: *filozofia ca ştiinţă raţională are de-a face cu nesensibilul.* CĂL. [*Ne- + sensibil;* cf. lat. *insensibilis,* fr. *insensible*].

nesentimentál, ~i, nesentimentală, ~e a. cerebral, raţional: *om lucid, nesentimental.* [*Ne- + sentimental*].

neseparábil, ~i, neseparabilă, ~e a. care nu poate fi separat. [*Ne- + separabil*].

neseriós, ~şi, neserioásă, ~e a. 1. (adesea subst.) care nu este serios; lipsit de seriozitate: *individ neserios; sînteţi nişte neserioşi!;* 2. care vădeşte, denotă neseriozitate: *scenele sînt ... neserioase, de vodevil.* CĂL. [*Ne- + serios*].

neseriozitáte f. lipsă de seriozitate; (p. ext.) comportare, atitudine neserioasă: *atare neseriozitate din uşurinţă e regretabilă.* CĂL.; *tunsurile acestea... imprimă un aer de neseriozitate.* BUSIOC. [*Ne- + seriozitate*].

nesesér, neseseruri n. mică trusă de călătorie, cuprinzînd cele necesare pentru îngrijirea corpului. [Din fr. *nécessaire*].

nesfeá, nesfele f. veche monedă turcească de aur sau de argint, cu circulaţie şi în ţările române, în sec. al XVII-lea – al XIX-lea: *nesfeaua lei patru.* FIL.; *tot galbeni şi mahmudele, icosari şi cu nisfele.* POP.; (şi: **nisfea, nesfie**). [Din turc. *nesfiye*].

nésfie f. v. nesfea.

nesfîrşíre, nesfîrşiri f. calitatea a ceea ce este nesfîrşit[1]; întindere sau cantitate (care pare) fără limite; infinitate, nemărginire: *sus, în nesfîrşirea albastră, vulturii se roteau.* GAL. [*Ne- + sfîrşire*].

nesfîrşít[1], ~ţi, nesfîrşită, ~e a. 1. care nu se (mai) sfîrşeşte; fără sfîrşit; infinit, interminabil; veşnic: *încep nesfîrşitele poveţe că omul trebuie să fie mai altfel.* DELAVR.; *clopotul continua să-şi reverse chemarea nesfîrşită;* 2. foarte mare, foarte întins, foarte numeros, foarte intens: *îl alintă cu nesfîrşită dragoste.* R.L.; *viaţa unui om e un nesfîrşit şir de erori.* PR. // adv. extrem de ..., foarte: *era nesfîrşit de frumoasă.* [*Ne- + sfîrşit*[2]].

nesfîrşít[2], nesfîrşituri n. ceea ce (pare că) nu are sfîrşit (în spaţiu sau în timp); nemărginire; veşnicie: *nesfîrşiturile parcă aşteptau cuvîntul mîntuirii.* SAD.; **la nesfîrşit,** întruna, necontenit: *îi repeta numele la nesfîrşit.* [*Ne- + sfîrşit*[1]].

nesígur, ~i, nesigură, ~e a. 1. care nu oferă siguranţă, pe care nu poţi conta; incert, îndoielnic: *viaţa e grea şi nesigură.* PR.; 2. (fig.) nehotărît; imprecis: *ora cea nesigură a morţii;* 3. lipsit de stabilitate, de rezistenţă: *casa era construită pe un teren nesigur;* 4. primejdios, expus: *loc nesigur pentru afaceri;* 5. schimbător, instabil: *timp nesigur;* 6. lipsit de încredere (în sine); ezitant, şovăielnic; (p. ext.) timid: *fetiţa era nesigură, părea timorată;* 7. care exprimă, trădează lipsă de încredere (în sine), nehotărîre, timiditate, stîngăcie: *avea mişcările jenate şi nesigure.* VLAH.; *[i]l întreba cu o voce nesigură, parcă intimidată, ce anume flori ar dori să aleagă.* GHEŢIE; 8. neclar, confuz; (p. ext.) aflat în formare, nedefinitivat: *o lumină nesigură, vînată-leşietică, se furişa prin storurile ferestrei.* GHEŢIE; *trăsături nesigure.* [*Ne- + sigur*].

nesiguránţă f. 1. lipsă de siguranţă; incertitudine, îndoială; (p. ext.) situaţie nesigură: *neclaritatea gîndirii trece în nesiguranţa vieţii.* PATAP.; *nesiguranţa zilei de mîine;* 2. şovăială, ezitare; nelinişte: *nu pot retrăi ... nesiguranţa şi turburarea celor dintîi întîlniri.* EL.; *chipul îi trăda nesiguranţa şi spaima.* [*Ne- + siguranţă*].

nesilít, ~ţi, nesilită, ~e a. 1. natural, spontan, degajat: *inspiraţia cu totul nesilită şi-a definit-o poetul singur.* CĂL.; *cînd vorbea, era, în mod nesilit, foarte prudentă.* PR.; 2. de bunăvoie, fără constrîngere: *participare nesilită;* 3. (înv.) nesiluit; (p. ext.) virgin: *fecioară neatinsă şi nesilită.* UR. [*Ne- + silit*].

nesimţíre f. 1. lipsă de bun-simţ; purtarea celui nesimţit; indolenţă: *ţi-ai îndepărtat prietenii cu nesimţirea şi nesăbuinţa ta;* 2. indiferenţă, răceală; insensibilitate: *trebuia să aibă cineva toată nesimţirea lui, ca să nu cadă ameţit la picioarele ei.* NEGR.; 3. pierdere a cunoştinţei; inconştienţă; (p. ext.) leşin: *şi-n nesimţire cade pe-a jilţului său spată.* EM.; *cu un scurt ţipăt, căzu din nou în nesimţire.* GHEŢIE. [*Ne- + simţire*].

nesimţít[1], ~ţi, nesimţită, ~e a. 1. (adesea subst.) lipsit de bun-simţ, de cuviinţă, de delicateţe; nesimţitor, insolent: *îţi şade, nesimţitule, frumos să stai acolo cocoţat, să laşi pe taică-tu pe jos?* ARG.; 2. care denotă, trădează nesimţire: *o prosperitate animalică şi nesimţită.* C.PETR.; *atitudine nesimţită;*

3. care nu este simţit, perceput; care trece neobservat; insesizabil, imperceptibil: *ieşi din odaie cu paşi nesimţiţi.* SAD. // adv. fără a putea fi perceput; tiptil; pe furiş: *calu-i ... porneşte ducînd lin şi nesimţit pe stăpînul lui iubit.* AL.; *să ne retragem cît mai nesimţit.* SAD. [*Ne- + simţit*[1]].

nesimţit[2] n. **pe nesimţite,** fără să se simtă, să se observe, încetul cu încetul; fără a putea fi perceput; pe furiş: *aş fi dorit să ajungi la adevăr pe nesimţite, pentru a considera totul normal.* GHEŢIE. [*Ne- + simţit*[2]].

nesimţitór, ~i, nesimţitoáre a. **1.** care nu simte, căruia îi lipseşte facultatea de a simţi; insensibil: *îl umflă pe sus ... ca pe-un butuc nesimţitor.* CR.; **2.** (şi adv.) (care se găseşte) în stare de leşin, de inconştienţă; (p. ext.) mort: *e nesimţitoare ..., ar trebui un doftor.* AL.; **3.** (adesea subst.) lipsit de sensibilitate; insensibil; lipsit de bun-simţ, de bună-creştere; nesimţit: *am îndrăgit cu atîta foc pe o nesimţitoare.* ISP. [*Ne- + simţitor*].

nesíncer, ~i, nesinceră, ~e a. prefăcut, mincinos: *prieteni nesinceri.* [*Ne- + sincer*].

nesinceritáte, nesinceritáţi f. lipsă de sinceritate; minciună: *asta e consecinţa nesinceităţii: neîncrederea.* PR. [*Ne- + sinceritate*].

nesingulár, ~i, nesingulară, ~e a. (mat.) **matrice nesingulară,** matrice pătrată pentru care determinantul asociat este diferit de zero. [*Ne- + singular*].

nesînic a. v. năsilnic.

nesleít, ~ţi, nesleită, ~e a. nesecat; inepuizabil. [*Ne- + sleit*].

nesmintít, ~ţi, nesmintită, ~e a. (înv. şi reg.) care nu poate fi schimbat, clintit, abătut; nestrămutat: *dorinţă nesmintită de a se arăta credincios.* BĂLC. // adv. **1.** fără abatere; (p. ext.) în mod regulat, constant: *citea nesmintit gazeta preferată;* **2.** neapărat: *cînd va miji de ziuă, nesmintit călări să fiţi.* NEGR.; *să pornească ... cercetări care nesmintit au să-l ducă unde se află bălanul.* VOIC. [*Ne- + smintit*].

nesociábil, ~i, nesociabilă, ~e a. **1.** care leagă greu relaţii cu oamenii, care îşi face greu prieteni; necomunicativ; **2.** cu care se convieţuieşte greu; cu care nu se poate convieţui. [*Ne- + sociabil*].

nesociabilitáte lipsă de sociabilitate. [*Ne- + sociabilitate*].

nesocotí, nesocotesc vb. (tr.) **1.** a nu preţui la valoarea cuvenită; a desconsidera, a dispreţui; a nu ţine seama de ..., a ignora: *nu nesocoti cuvintele mele.* AL.; *îl nesocotea şi-l dispreţuia, văzînd într-însul un ins mărginit.* GHEŢIE; **2.** a trece peste ..., a înfrunta: *a nesocotit primejdiile;* **3.** (spec.) a încălca o lege, o dispoziţie. [*Ne- + socoti*].

nesocotínţă, nesocotínţe f. **1.** lipsă de chibzuinţă, de înţelepciune; superficialitate în a judeca lucrurile; nechibzuinţă; imprudenţă, nesocotire: *virtutea şi norocul spulberate prin nesocotinţa lor.* OD.; **2.** faptă sau vorbă de om nesocotit; nesăbuinţă; prostie: *ai face vro nesocotinţă.* NEGR. [*Ne- + socotinţă*].

nesocotíre f. faptul de a nesocoti; ignorare, desconsiderare, nesocotinţă: *extrema nesocotire sub apăsarea căreia am îmbătrînit.* CAR. [V. *nesocoti*].

nesocotít, ~ţi, nesocotită, ~e a. **1.** lipsit de judecată, de chibzuială, de socotinţă; nechibzuit, nesăbuit; (p. ext.) uşuratic, imprudent: *potlogarii ... pîndeau pe nesocotitul pedestru.* NEGR.; **2.** care denotă nesocotinţă: *vorbe nesocotite ce le-am zis şi eu.* CR.; **3.** ignorat; dispreţuit: *dreptatea este blestemată şi omul bun nesocotit.* MACED.; **4.** (înv.) nenumărat, nemăsurat; imens: *cetele nesocotite de arcaşi.* OD. [*Ne- + socotit*].

nesofisticát, ~ţi nesofisticată, ~e a. care nu este sofisticat; lipsit de artificialitate; lipsit de rafinament: *exprimare nesofisticată.* [*Ne- + sofisticat*].

nesoluţionát, ~ţi, nesoluţionată, ~e a. care nu este încă soluţionat: *cauză nesoluţionată.* [*Ne- + soluţionat*].

nesómn n. **1.** stare de veghe; (p. ext.) oboseală pricinuită de starea de veghe: *se dădu jos din pat ... cu ochii arşi de nesomn.* GHEŢIE; **2.** insomnie: *luptîndu-se ... cu nesomnul.* ISP.; *te chinuie nesomnul, durerea în oase.* VIERU. [*Ne- + somn*].

nespălát, ~ţi, nespălată, ~e a. **1.** care nu a fost spălat (încă) sau care nu s-a spălat (bine); murdar, jegos, nelăut: *adormeam îmbrăcat şi nespălat.* EL. // m., f. om fără căpătîi; neisprăvit: *întocmise o trupă de nespălaţi.* CAR. [*Ne- + spălat*[1]].

nespectaculós, ~şi, nespectaculoásă, ~e a. lipsit de spectaculozitate: *meci nespectaculos.* [*Ne- + spectaculos*].

nesperát, ~ţi, nesperată, ~e a. care nu a fost sperat (dar s-a produs, s-a realizat); (p. ext.) care a întrecut aşteptările: *propunerea ... întruni o nesperată umanitate.* GHEŢIE; *victorie nesperată.* [*Ne- + sperat;* cf. fr. *inespéré*].

nespórnic, ~ci, nespornică, ~ce a. **1.** care munceşte fără spor; **2.** care se face cu migală, greu: *muncă nespornică.* [*Ne- + spornic*].

nesportív, ~i, nesportivă, ~e a. care se abate de la regulile disciplinei sportive; care încalcă sportivitatea: *conduită nesportivă.* [*Ne- + sportiv*].

nespús, ~şi, nespusă, ~e a. **1.** greu de spus, de exprimat (prin cuvinte): *luîndu-le dobînzi nespuse.* FIL.; *era de o frumuseţă nespusă.* SAD.; **nespus de ...,** foarte, peste măsură de ..., extraordinar: *avea gura nespus de frumoasă.* PR.; *îmi pare nespus de rău de cele întîmplate.* GHEŢIE; **2.** nepreţuit; drag, scump: *o, vin' odorul meu nespus.* EM. [*Ne- + spus;* cf. fr. *non-dit*].

nestabíl, ~i, nestabilă, ~e a. **1.** instabil: *echilibru nestabil;* **2.** (despre corpuri chimice) care se descompune sau se transformă cu uşurinţă. [*Ne- + stabil;* cf. fr. *instable,* lat. *instabilis*].

nestabilitáte f. instabilitate: *nestabilitatea dezvoltării noastre.* EM. [*Ne- + stabilitate;* cf. fr. *instabilité,* lat. *instabilitas*].

nestáşnic, ~ci, nestaşnică, ~ce a. (reg.) **1.** vioi, zburdalnic; impulsiv, aprig; (p. ext.) schimbător, nestatornic: *unul dintre copilaşi ... îi fură pălăria ... şi fuge cu ea năstaşnic.* SL.; **2.** (despre animale) lacom; (şi: **năstaşnic**). [Et. nec.; cf. sb. *nestašen*].

nestatórnic, ~ci, nestatornică, ~ce a. **1.** care nu este statornic sau durabil; schimbător: *20 martie, timpul cel mai nestatornic al climei noastre.* FIL.; **2.** care nu este sedentar; nestabil: *să recapitulăm numele arendaşilor şi al proprietarilor nestatornici.* SAD.; **3.** lipsit de fermitate, de hotărîre; nestătător, schimbător, inconsecvent; labil, uşuratic: *e o fire nestatornică;* (subst.) *un nestatornic se dispreţuieşte şi se uită.* NEGR. [*Ne- + statornic*].

nestatornicíe, nestatornícii f. **1.** lipsă de statornicie: *nestatornicia norocului;* **2.** lipsă de fermitate, de constanţă; uşurinţă în schimbarea opiniilor, comportamentului; inconstanţă, labilitate: *moşteni nestatornicia, ... voluptatea de a vorbi.* CĂL. [*Ne- + statornicie*].

nestăpînít, ~ţi, nestăpînită, ~e a. **1.** care nu poate fi stăpînit, oprit; nepotolit, nestăvilit, năvalnic: *troscotul ieşea nestăpînit prin interstiţiile caldarîmului.* CĂL.; **2.** care nu se poate înfrîna, reţine; nedomolit; fără stăpînire de sine; impulsiv: *hohot de plîns nestăpînit.* VLAH.; *ca toţi oamenii energici, nestăpîniţi la fire, se aprindea repede.* GHEŢIE. [*Ne- + stăpînit*].

nestătătór, ~i, nestătătoáre a. (fig.; înv.) nestatornic; uşuratic: *tînărul ... iaste în vîrsta tinereţii sale nestătătoriu la voroavă şi la lucru.* N.COSTIN. [*Ne- + stătător*].

nestăvilít, ~ţi, nestăvilită, ~e a. **1.** care nu este sau nu poate fi (uşor) oprit, reţinut; impetuos, năvalnic, tumultuos, neoprit: *am avut o nestăvilită pornire de furie.* EL.; **2.** (p. ext.) irezistibil: *acel nestăvilit farmec.* OD. [*Ne- + stăvilit*].

nestemátă, nestemate a. **1. piatră nestemată** (şi f.), piatră scumpă: *mai văzut-ai pietre nestimate aşa de mari?* CR.; *arme cu nestimate.* ISP.; **2.** (rar) de piatră scumpă: *năzuinţele i se păreau mai preţioase ... ca o comoară nestemată.* REBR. // f. (la pl.) lucru scump, preţios; scumpeturi: *nestematele lumii;* (şi: **nestimată**). [Din lat. *aestimatus* (după modelul cuvintelor formate cu *ne-*)].

nesterilizát, ~ţi, nesterilizată, ~e a. care nu a fost supus sterilizării: *instrumentar nesterilizat.* [*Ne- + sterilizat*].

nestimát, ~ţi, nestimată, ~e a. nepreţuit, inestimabil: *să preţuiască aceste rare şi nestimate calităţi.* FIL.; *prietenii indieni sînt nestimaţi.* EL. [*Ne- + stimat;* cf. lat. *inaestimabilis,* fr. *inestimable*].

nestimátă f. v. nestemată.

nestingherít, ~ţi, nestingherită, ~e a. care nu este stingherit, deranjat; (p. ext.) degajat: *şobolanii ... circulau nestingheriţi prin secţii.* PR.; *îşi putu vedea nestingherit de studii.* GHEŢIE. [*Ne- + stingherit*].

nestingíbli, ~i, nestingibilă, ~e a. (rar) care nu poate fi stins, oprit, potolit: *acea veselie nestingibilă a fetelor tinere.* EM. [Cf. fr. *inextinguible*].

nestíns, ~şi, nestinsă, ~e a. **1.** care (mai) arde, care nu poate fi stins; viu: *la moarte, ca la stea nestinsă, ai năzuit cu bucurie.* MAT.; (fig.) [privirile] *m-au chinuit cu jarul lor nestins.* EL.; *lavă nestinsă;* **focul (cel) nestins,** iadul; **var nestins,** piatră de var calcinată în cuptoare speciale; **2.** (fig.) care nu se curmă, nu încetează; veşnic: *adversarii i-au păstrat o ură nestinsă.* CĂL.; *dor nestins.* [*Ne- + stins*[1]].

néstor, nestori m. (livr.) bătrîn înţelept, dotat cu prudenţă şi cu experienţă. [De la *Nestor* n. pr. (din „Iliada")].

nestorián, ~eni, nestoriană, ~ene a. care aparţine, care este specific nestorianismului sau adepţilor lui, referitor la nestorianism sau la adepţii acestuia. // m., f. adept al nestorianismului. [Din fr. *nestorien*].

nestorianísm n. doctrină religioasă formulată de Nestorius în sec. al XIII-lea, care în loc de a atribui persoanei lui Isus Hristos cele două naturi, divină şi umană, susţinea că în Isus coexistă două persoane, una divină şi alta umană, opuse una celeilalte. [Din fr. *nestorianisme*].

nestrăbătút, ~ţi, nestrăbătută, ~e a. **1.** care nu este (încă) sau nu poate fi străbătut: *acest vînat vine din liniştea totală a pădurii nestrăbătute.* CĂL.; *ce este-n ceruri de nestrăbătut şi-n inimă de neajuns, şi-n gînd de ne-ndrăznit.* IONEL; **2.** (înv.) care nu este deprins, familiarizat cu ...: *neînvăţaţi şi nestrăbătuţi cu istoria.* UR. [*Ne- + străbătut*].

nestrămutáre f. faptul de a rămîne neschimbat; (p. ext.) trăinicie, durabilitate; hotărîre, fermitate: *nestrămutarea aşezămînturilor şi învăţăturilor noastre.* ANTIM, *tăria şi nestrămutarea cu cari se-nrădăcinează ... convingerile.* EM. [*Ne- + strămutare*].

nestrămutát, ~ţi, nestrămutată, ~e a. **1.** care nu se clinteşte sau nu poate fi clintit din loc; (p. ext.) trainic, durabil: *stînci măreţe, vechi, nestrămutate.* AL.; **2.** (fig.) ferm, hotărît; statornic: *luă hotărîre nestrămutată a ţinea feciorii ... pe lîngă*

sine. CR. // adv. în mod ferm, hotărît; neîncetat, mereu: *să se chivernisească toate nestrămutat.* ANTIM. [*Ne-* + *strămutat*].

nestrăvăzător, ~i, nestrăvăzătoare a. (înv.; rar) opac. [*Ne-* + *străvăzător*].

nestrăvedére, năstrăvederi f. (înv.; rar) opacitate. [*Ne-* + *străvedere*].

nestricăt, ~ţi, nestricată, ~e a. **1.** (înv.) care nu poate fi stricat, distrus, desfiinţat; (p. ext.) veşnic: *cununi de flori nestricate.* CONACHI; **2.** (pop.) întreg, sănătos, intact; nevătămat: *bolnavul rămăsese tăcut ...; imaginaţia rămăsese în el încă nestricată.* SAD.; (fig.) *inteligenţe nestricate.* MAIOR.; **3.** (înv.) virgin, cast: *cerce-se împăratului fetişoare nestricate.* BIBLIA. [*Ne-* + *stricat*].

nestructurăt, ~ţi, nestructurată, ~e a. care nu are (încă) o structură definită: *lucrare nestructurată.* [*Ne-* + *structurat*].

nestrujít, ~ţi, nestrujită, ~e a. (pop.) cioplit numai din topor; neşlefuit: *ghioagă nestrujită.* POP. [*Ne-* + *strujit*].

nesubordonăre, nesubordonări f. (rar) insubordonare, nesupunere: *s-a făcut apologia nesubordonării în armată.* CĂL. [*Ne-* + *subordonare*].

nesuferínţă, nesuferinţe f. (înv.) **1.** lipsă de simpatie, de toleranţă; aversiune; **2.** nerăbdare: *toţi aşteaptă cu nesuferinţă după a lui Janalău socoteală.* B.-DEL. [*Ne-* + *suferinţă*].

nesuferíre, nesuferiri f. (rar) aversiune; duşmănie. [*Ne-* + *suferire*].

nesuferít, ~ţi, nesuferită, ~e a. **1.** greu de suportat, care nu (mai) poate fi suportat; insuportabil; (p. ext.) cumplit: *nu mai pot duce această nesuferită sarcină.* CR.; **2.** care displace, care repugnă; antipatic; (p. ext.) urîcios; detestabil: *ajunse a fi cel mai nesuferit ... subprefect.* NEGR.; *mă purta în lungi şi nesuferite plimbări prin faţa magazinelor.* GHEŢIE. [*Ne-* + *suferit*].

nesuferitór, ~i, nesuferitoáre a. **1.** (înv.) care nu poate suporta ceva, care nu rezistă la ceva; care nu tolerează, nu îngăduie: *un nărod nesuferitoriu de stăpîni streini.* N.COSTIN; **2.** greu de întreţinut, de păstrat (curat): *tapiserie nesuferitoare.* [*Ne-* + *suferitor*].

nesuficiént, ~ţi, nesuficientă, ~e a. (rar) insuficient: *nesuficienta dotare.* EM. [*Ne-* + *suficient;* cf. lat. *insufficiens*].

nesupărăt, ~ţi, nesupărată, ~e a. netulburat, nederanjat. [*Ne-* + *supărat*].

nesupravegheát, ~ţi, nesupravegheată, ~e a. care nu este sub supraveghere, sub control: *copil nesupravegheat.* [*Ne-* + *supravegheat*].

nesupúnere, nesupuneri f. **1.** lipsă de supunere; insubordonare, opoziţie, împotrivire; răzvrătire: *duhul nesupunerii faţă de împărăţie se păstra viu în Ardeal.* GHEŢIE; **2.** faptă, atitudine care contravine legii, unei dispoziţii; împotrivire: *pedepsit pentru desele nesupuneri.* [*Ne-* + *supunere*].

nesupús, ~şi, nesupusă, ~e a. **1.** care refuză să se supună, care nu este supus; dîrz: *preţuiam firea lui nesupusă;* **2.** care dă dovadă de nesupunere, care nu respectă o lege, o dispoziţie; neascultător, răzvrătit; (subst.) *nesupuşii erau spînzuraţi.* PR. [*Ne-* + *supus*].

neşánsă, neşanse f. întîmplare nefavorabilă; ghinion, nenoroc: *neşansa l-a urmărit mereu.* [*Ne-* + *şansă*].

neşcolít, ~ţi, neşcolită, ~e a. care nu este instruit prin şcoală: *politicieni neşcoliţi dau lecţii specialiştilor.* [*Ne-* + *şcolit*].

neşifonábil, ~i, neşifonabilă, ~e a. (despre ţesături) care nu se şifonează (uşor). [*Ne-* + *şifonabil*].

neşiefuít, ~ţi, neşlefuită, ~e a. **1.** care nu a fost netezit, lustruit: *diamante neşlefuite;* **2.** (fig.) lipsit de maniere, de bun-gust, de rafinament; necultivat, neemancipat: *bucătarul nostru era prea neşlefuit ca să poată găti o masă atît de subţire, ca păstrăvii fripţi.* PETR. [*Ne-* + *şlefuit*].

neşovăitór, ~i, neşovăitoáre a. **1.** care nu şovăie; sigur: *mergeau neşovăitori la ţintă;* **2.** (rar) fără concesii; ferm, sever: *părinţii ... îi aplicau un tratament neşovăitor.* CĂL. [*Ne-* + *şovăitor*].

neştampilát, ~ţi, neştampilată, ~e a. (despre mărci poştale) care nu este ştampilat; neobliterat. [*Ne-* + *ştampilat*].

neştérs, ~şi, neşteársă, ~erse a. **1.** care nu este sau nu poate fi şters, distrus, înlăturat: *urme neşterse;* **2.** (fig.) care nu poate fi uitat, şters din minte, din amintire; memorabil: *el l-a iubit ... şi-i păstra o amintire neştearsă.* GHEŢIE. [*Ne-* + *şters*].

neştiínţă, (rar) **neştiinţe** f. **1.** faptul de a nu şti, de a nu avea ştiinţă de ceva; stare, situaţie a celui care nu ştie; necunoaştere, neştire: *în neştiinţa ta eşti şi mai frumoasă.* EM.; **2.** lipsă de învăţătură, de cultură; ignoranţă: *o concentrare de neştiinţă pretenţioasă.* MAIOR.; **neştiinţă de carte,** analfabetism. [*Ne-* + *ştiinţă*].

neştiinţífic, ~ci, neştiinţifică, ~ce a. care nu aparţine ştiinţei, lipsit de caracter ştiinţific: *argumente neştiinţifice.* [*Ne-* + *ştiinţific*].

neştíne pron. neh. (înv. şi reg.) cineva, careva; oricare, fiecare: *să văm vedea neştine că greşaste, să nu-l osîndim.* COR. [Lat. *nescio* + *qui* + *ne*].

neştirbít, ~ţi, neştirbită, ~e a. neatins, intact, întreg; (fig.) nepătat, necompromis: *prestigiu neştirbit.* [*Ne-* + *ştirbit*].

neştíre f. **1.** (înv.) neştiinţă, necunoştinţă: *Ioanu se acoperi cu neştirea şi ... întreba.* COR.; **2. în neştire,** a) fără a-şi da seama; la întîmplare; absent, distrat; (p. ext.) involuntar: *umbla încet, fără gînduri, ştergîndu-se în neştire cu batista.* EL.; b) fără rost, fără sens, inutil: *ibovnica lui Năiţa s-a făcut călugăriţă, şi-l tot cată în neştire colo sus la mănăstire.* POP.; c) fără măsură, fără socoteală; la nesfîrşit: *spunea, în neştire, cum este în iad.* GAL.; (rar) **din neştire,** din nebăgare de seamă, din greşeală; involuntar: *gîscan, închis din neştire într-un cerdac.* DELAVR. [*Ne-* + *ştire*].

neştiút[1], ~ţi, neştiută, ~e a. **1.** care nu este (încă) ştiut, cunoscut, descoperit; necunoscut; (p. ext.) tainic, ascuns: *creştea în mine o neştiută demnitate.* EL.; *ieşiseră microbi noi, boli neştiute.* SOR.; (subst.) *alţi ... neştiuţi se pierd în taină.* EM. // n. ceea ce nu se cunoaşte; neant, necunoscut: *se gîndea cîteodată la mine, privind în neştiut.* SAD. [*Ne-* + *ştiut*[2]].

neştiút[2] n. **pe neştiute,** fără să (se) ştie; în taină, pe furiş: *de-acolo, pe neştiute, femeia îl duse ... către rîu.* SAD. [*Ne-* + *ştiut*[1]].

neştiutór, ~i, neştiutoáre a. (adesea subst.) **1.** care nu ştie nimic, care nu se pricepe la nimic: *pentru omul comun, o stare de suflet este o rezultantă de ale cărei componente este neştiutor.* IBR.; **2.** lipsit de cultură; ignorant: *misiunea intelectualilor este să-i lumineze pe neştiutori;* **neştiutor de carte,** analfabet; **3.** inocent, candid, naiv: *ca nişte neştiutori ... au mişcat buzele, dar nu s-au atins.* DELAVR. [*Ne-* + *ştiutor*].

net[1], ~ţi, netă, ~e a. **1.** (adesea adv.) limpede, desluşit, clar; hotărît, categoric: *dacă îi ascultai, aveai ... senzaţia netă că citeşti o bună nuvelă.* PR.; *a refuzat net propunerea;* **2.** din care s-au scăzut cheltuielile, impozitele şi alte deduceri legale; neto: *salariu, beneficiu net;* **3.** (despre greutatea mărfurilor) din care s-a scăzut daraua, ambalajul. [Din fr. *net*].

net[2], neturi n. internet: *nu eşti pe net, nu există, pierzi contracte..., pierzi timp.* D. [Prescurtare de la *internet*].

netalentăt, ~ţi, netalentată, ~e a. lipsit de talent: *cel mai netalentat poetastru se punea la „masa lui de brad".* IBR.; *actor netalentat.* [*Ne-* + *talentat*].

netăm-nesăm adv. v. **nitam-nisam.**

netăre, netari a. (înv. şi reg.; adesea subst.) lipsit de forţă fizică; slab, neputincios: *bătrîni netari.* [*Ne-* + *tare*].

netarifăr, ~i, netarifară, ~e a. care nu este stabilit prin tarif, neconform cu un tarif: *taxe netarifare.* [*Ne-* + *tarifar*].

netăgăduít, ~ţi, netăgăduită, ~e a. care nu se (poate) pune la îndoială; neîndoios, indiscutabil, incontestabil; cert, categoric: *o posesie îndelungată aduce drepturi pozitive şi netăgăduite.* BĂLC.; (adv.) *este însă netăgăduit astăzi că atmosfera politică a ţării are trebuinţă să fie purificată.* EM.; **de netăgăduit,** incontestabil: *este de netăgăduit că ... interesul cărţii creşte.* CĂL. [*Ne-* + *tăgăduit*].

netăiát, ~ţi, netăiată, ~e a. care nu este tăiat: *copilul cu multe moaşe rămîne cu buricul netăiat.* [*Ne-* + *tăiat*].

netămăduít, ~ţi, netămăduită, ~e a. **1.** nevindecat: *a rămas netămăduit pe viaţă;* **2.** (înv.) incurabil: *boalele cele netămăduite.* MARC. [*Ne-* + *tămăduit*].

néted, ~zi, netedă, ~e a. **1.** care nu prezintă asperităţi; cu suprafaţa lucioasă; (p. ext.) alunecos: *scoase doi bani netezi.* AL.; *întîlni un perete neted şi răcoros şi se lipi de el.* EL.; **muşchi netezi,** muşchi care nu prezintă striaţii; **2.** fără zbîrcituri; întins; (p. ext.) catifelat: *albi şi netezi umeri.* EM.; *aveau capete mari, frunţi înalte şi netede.* GHEŢIE; **3.** (pop.) lins, întins; (adv.) *părul său ... pe umeri neted cădea.* POP.; **4.** fără denivelări; întins, plan: *piaţa se întinde ... pe un neted şes.* NEGR.; **5.** fără valuri: *apă netedă.* OD.; **6.** fără hopuri; plat, drept; lin: *netede poteci de plai.* COŞB.; (adv.) **a-i veni** (sau **a-i fi**) **neted,** a-i fi uşor, comod, la îndemînă să facă ceva: *lui îi venea neted ... să se lupte.* ISP.; **7.** (fig.) clar, desluşit, precis; (p. ext.) direct, ferm, categoric: *pricina era netedă.* OD.; (adv.) *un reportaj scris neted, uneori cu nerv.* CĂL. // n. (înv.; rar) netezime: *şi cine a sta povesti netedul zidului?* DOS. [Lat. *nitidus, -a*].

netemătór, ~i, netemătoáre a. (înv.) îndrăzneţ, curajos; viteaz; **netemător de Dumnezeu,** necredincios. [*Ne-* + *temător*].

neteméinic, ~ci, netemeinică, ~ce a. şi adv. fără temeinicie; lipsit de profunzime; superficial: *studiu netemeinic; lucrează netemeinic.* [*Ne-* + *temeinic*].

netemeínicíe, netemeínicii f. **1.** lipsă de temeinicie, de temei; **2.** (jur.) viciu al unei hotărîri constînd în insuficienta sau incorecta motivare. [*Ne-* + *temeinicie*].

netémere, netemeri f. (înv.) curaj, cutezanţă, îndrăzneală; vitejie: *răspunse cu netemere.* BĂLC. [*Ne-* + *temere*].

netemperăt, ~ţi, netemperată, ~e a. **1.** lipsit de moderaţie, de cumpătare: *tînăr netemperat;* **2.** (muz.; despre sisteme de intonaţie) care nu este temperat. [*Ne-* + *temperat;* cf. fr. *intempéré*].

neterminát, ~ţi, neterminată, ~e a. care nu este (încă) terminat; neisprăvit; nerealizat pînă la capăt; nefinalizat: *ce-ai să ajungi, cu studiile neterminate?* PR. [*Ne-* + *terminat*].

netezá vb. v. **netezi.**

netezí, netezesc vb. (tr.) **1.** a face neted; a nivela: *îngroapă-ncet sămînţa şi cîmpul netezesc.* AL.; *băile răsunau ... de fişîitul mistriilor care netezeau tencuiala.* GHEŢIE; **a netezi calea** (sau **drumul,**

(rar) **traseul, trecerea**), a înlătura dificultăţile, a crea condiţii favorabile: *să netezească drumul spre o împăcare adevărată.* REBR.; *i-au netezit binişor traseul în viaţă.* CF.; **2.** (pop.) a călca rufe; **3.** a trece (uşor) cu mîna (sau cu un obiect) peste ceva; a aranja părul, pletele etc.; (p. ext.) a mîngîia, a dezmierda: *mîna ta cea albă părul galben îl netează.* EM.; **4.** (glumeţ) a lovi, a bate: *moşneagul a rămas pleşuv ..., de mult ce-l netezise baba pe cap.* CR.; (şi: (înv.) **neteza**). [De la ***neted***].

netezíme, netezimi f. **1.** însuşirea de a fi neted: *din cauza netezimii solului toată întinderea avea înfăţişarea unui smîrc.* CĂL.; *se minuna de netezimea pielii mele.* PR.; **2.** (concr.) suprafaţă plană, netedă sau fără denivelări; neteziş; **3.** (fig.) fermitate, duritate: *va trebui să mai reflectez, am continuat, ştergînd din netezimea refuzului.* GHEŢIE. [***Neted*** + *-ime*].

netezíre, neteziri f. acţiunea de a netezi şi rezultatul ei: *netezirea pereţilor.* [V. ***netezi***].

netezíş, netezişuri n. întindere, suprafaţă plană, fără denivelări; netezime: *un joc fermecător de scîntei pe netezişul alb, poleit de soare.* VLAH. [***Neted*** + *-iş*].

netezít, ~ţi, netezită, ~e a. **1.** care a fost făcut neted, fără asperităţi, fără denivelări: *perete netezit; drum netezit;* **2.** călcat cu fierul: *rufele netezite stăteau teanc;* **3.** aranjat, bine pieptănat; lins: *fata babei era împopoţonată şi netezită pe cap.* CR. [V. ***netezi***].

netezitór, ~i, netezitoáre a. (rar) care serveşte la netezit. // n., f. mistrie specială de metal, folosită la îndreptarea muchiilor la o construcţie. // n. unealtă folosită pentru îndreptarea şi netezirea muchiilor formelor de turnătorie. // f. unealtă agricolă folosită la nivelarea pămîntului (după arat). [***Netezi*** + *-tor*].

netíhn a. (reg.; adesea subst.) neastîmpărat: *Mihnule, netihnule!* POP. [De la ***tihnă***].

netimbrát, ~ţi, netimbrată, ~e a. pe care nu s-a aplicat un timbru; nefrancat: *scrisoare netimbrată; cerere netimbrată.* [***Ne-*** + ***timbrat***].

netitáte f. precizie, claritate. [Din fr. ***netteté***].

netitrát, ~ţi, netitrată, ~e a. (adesea subst.) fără studii universitare: *s-a măritat cu un bărbat netitrat.* [***Ne-*** + ***titrat***].

néto adv. şi adj. invar. fără impozite, reţineri sau alte scăzăminte; fără dara; net: *vei obţine din vînzări suma de două milioane netto.* GHEŢIE; (scris şi: *netto*). [Din it., germ. ***netto***].

netócma conj. (înv.) darămite, cu atît mai mult (sau mai puţin); cu toate că, chiar dacă: *nici cu gîndul nu gîndie, netocma să vadză.* NEC. [***Ne-*** + ***tocmai***].

netocméală, netocmeli şi **netocmele** f. (înv.) neînţelegere, ceartă; vrajbă; netocmire: *pentru netocmeala lor, carea au strîmbat.* BIBLIA; *ştiind toate a noastre netocmele.* B.-DEL. [***Ne-*** + ***tocmeală***].

netocmíre, netocmiri f. (înv.) netocmeală: *unde-i pizma şi mînia, acolea-i netocmire şi tot lucrul rău.* N.TEST. [***Ne-*** + ***tocmire***].

netolerábil, ~i, netolerabilă, ~e a. intolerabil: *situaţie netolerabilă.* [***Ne-*** + ***tolerabil***].

netoleránt, ~ţi, netolerantă, ~e a. (rar) intolerant: *cruzi şi netoleranţi au fost toţi aceşti speculatori.* SAD. [***Ne-*** + ***tolerant***].

netoleránţă, netoleranţe f. (rar) intoleranţă. EM. [***Ne-*** + ***toleranţă;*** cf. fr. ***intolérance***].

netót, ~ţi, netoátă, ~e a. şi m., f. (persoană) care pricepe greu, care acţionează fără judecată; nătărău, neghiob, nerod, idiot, prost; (p. ext.) care denotă nerozie, prostie: *mintea mi-i seacă, gîndul netot.* EM.; *mă goni netoata, să nu secer pe locul ei.* SOR. // m., f. (înv. şi pop.; mai ales la pl.) ţigan ungur nomad: *aceşti copii ... jigăriţi şi hărtăniţi, ca nişte netoţi.* ISP. [***Ne-*** + ***tot***].

netoţíe, netoţii f. (rar) prostie, nerozie, idioţie; (p. ext.) faptă, vorbă prostească. [***Netot*** + *-ie*].

netransferábil, ~i, netransferabilă, ~e a. care nu poate fi transferat: *fonduri netransferabile.* [***Ne-*** + ***transferabil***].

netransmisíbil, ~i, netransmisibilă, ~e a. care nu se transmite: *boli netransmisibile.* [***Ne-*** + ***transmisibil***].

netransportábil, ~i, netransportabilă, ~e a. care nu poate fi transportat: *fă-te grav bolnav, netransportabil.* PR. [***Ne-*** + ***transportabil***].

netratábil, ~i, netratabilă, ~e a. incurabil: *boală netratabilă.* [***Ne-*** + ***tratabil***].

netrébnic, ~ci, netrebnică, ~ce a. **1.** lipsit de valoare, de însemnătate, de utilitate; inutil, nefolositor: *literă parazită care servă de umplutură netrebnică.* AL.; *odată ajunsă stăpînă ..., venetica i-ar fi făcut vînt ca unui lucru netrebnic.* GHEŢIE; **2.** (înv.; adesea subst.) vrednic de milă; mizerabil; umil, modest; (p.ext.) incapabil, nevrednic: *odorul ... vieţii ei netrebnice.* VLAH.; **3.** (adesea subst.) ticălos, mizerabil, păcătos: *face ... jertfe pentru o femeie netrebnică.* FIL.; *alungaţi turma acestor netrebnici cari nu muncesc nimic.* EM. [Din sl. ***netrĕbĭnă***].

netrebnicíe, netrebnicii f. faptă, atitudine de om netrebnic; ticăloşie, nemernicie, josnicie: *am greşit cu sumeţie într-un acces de netrebnicie împotriva legii fidelităţii.* EM. [***Netrebnic*** + *-ie*].

netrebuincíós, ~şi, netrebuincioásă, ~e a. nefolositor, inutil: *s-au introdus neologisme netrebuincioase, în locul cărora există cuvinte româneşti.* IBR.; *lucruri netrebuincioase.* [***Ne-*** + ***trebuincios***].

netrecút, ~ţi, netrecută, ~e a. **1.** peste care nu se poate trece, imposibil de trecut: *puneţi stavili netrecute.* AL.; **2.** (înv.) veşnic; permanent: *dulceaţa veacului ce va să hie netrecut.* VARL. [***Ne-*** + ***trecut***].

netropicalizát, ~ţi, netropicalizată, ~e a. (despre piese, aparate etc.) căruia nu i s-au aplicat operaţii de tropicalizare. [***Ne-*** + ***tropicalizat***].

netrucát, ~ţi, netrucată, ~e a. în care nu s-au folosit trucaje: *aceste obiecte, viabile prin plasticitatea lor netrucată erau însoţite de o aură de mister.* CF.; *scene netrucate.* [***Ne-*** + ***trucat***].

netrunchiát, ~ţi, netrunchiată, ~e a. (adesea fig.) care nu este trunchiat: *text netrunchiat.* [***Ne-*** + ***trunchiat***].

netrupésc, ~şti, netrupeáscă, ~eşti a. (rar) care nu ţine de trup; necorporal; imaterial: *latura noastră cu adevărat cugetătoare şi netrupească.* PLEŞU. [***Ne-*** + ***trupesc***].

netsúcke n. mic breloc de fildeş, lemn, metal etc. sculptat, purtat la capătul unui şnur cu care se încinge chimonoul. [Cuv. japonez.].

netulburát, ~ţi, netulburată, ~e a. **1.** care nu este tulbure: *apă, soluţie netulburată;* **2.** (fig.) imperturbabil; (şi: **neturburat**). [***Ne-*** + ***tulburat***].

netúns, ~şi, netunsă, ~e a. care nu este tuns, care are părul lung: *băieţii sînt netunşi.* [***Ne-*** + ***tuns***].

neturburát a. v. **netulburat.**

network [nétuork] n. (inform.) lanţ de computere sau de operaţii interconectate local. [Cuv. engl].

neţ, neţuri n. lovitură de serviciu la tenis, în care mingea atinge marginea de sus a plasei înainte de a trece în terenul advers. [Din germ. ***Netz,*** engl. ***net***].

neţărmurít, ~ţi, neţărmurită, ~e a. care nu are limite, margini; nemărginit, imens; vast: *dragostea de singurătate, atît de neţărmurită la toţi vînătorii.* ZAMF.; *împărăţii neţărmurite.* [***Ne-*** + ***ţărmurit***].

neţesălát, ~ţi, neţesălată, ~e a. **1.** (despre vite, cai) care nu a fost curăţat cuţesala; **2.** (p. anal.) cu părul încîlcit, zburlit, nepieptănat: *un ţigan strenţeros şi neţeselat.* OD. [***Ne-*** + ***ţeselat***].

neuitát, ~ţi, neuitată, ~e a. care nu poate fi uitat, a cărui amintire a rămas neştearsă; memorabil; (p. ext.) veşnic, etern: *pomelnicul cel jalnic de nume neuitate.* AL.; *întîmplarea ... este de neuitat.* CĂL. [***Ne-*** + ***uitat***].

neumán, ~i, neumană, ~e a. inuman, neomenos; crud: *tratament neuman.* [***Ne-*** + ***uman***].

néumă, neume f. **1.** semn de notaţie muzicală simplă sau compusă, fără portativ, folosit în evul mediu în cîntarea liturgică; **2.** grup melodic vocal, cîntat într-o singură respiraţie, în muzica religioasă; **3.** parte dintr-o frază muzicală religioasă, constînd în prelungirea melodiei pe ultima silabă a unui cuvînt sau executată fără cuvinte, prin vocalizare. [Din fr. ***neume***].

neumblát, ~ţi, neumblată, ~e a. **1.** pe care nu s-a umblat (încă), care este puţin circulat; nestrăbătut, necălcat; (p. ext.) pustiu: *merse cale lungă neumblată.* ISP.; *ajungeam uneori pe locuri neumblate.* EL.; **2.** care a călătorit puţin; neexperimentat: *om neumblat.* [***Ne-*** + ***umblat***].

neunére, neuniri f. (rar) lipsă de unire, de înţelegere; gîlceavă; vrajbă: *copiii cu înlesnire găsesc sujeturi de neunire.* ALEX. [***Ne-*** + ***unire***].

neunít, ~ţi, neunită, ~e a. care nu este unit; separat. // m., f. român (din Transilvania) rămas ortodox, în urma unirii cu biserica catolică. [***Ne-*** + ***unit***].

neunitár, ~i, neunitară, ~e a. care nu constituie un întreg, o unitate; neomogen, diferenţiat: *clădirea care mărginea curtea era neunitară, de parcă cele trei construcţii cu etaj ar fi fost înălţate în epoci diferite.* CĂRT. [***Ne-*** + ***unitar***].

neurál, ~i, neurală, ~e a. care aparţine sistemului nervos, referitor la sistemul nervos; **canal neural,** canal embrionar din care ia naştere sistemul nervos; **tub neural,** sistem nervos în formă de tub. [Din fr. ***neural***].

neurasténic, ~ci, neurastenică, ~ce a. **1.** referitor la neurastenie, specific neurasteniei: *veghea ... ia astfel caracterul unei reverii neurastenice.* CĂL.; **2.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de neurastenie: *eşti un neurastenic, ţi-e frică de singurătate.* VINEA. [Din fr. ***neurasthénique***].

neurastenía, neurastenii f. una din formele clinice de nevroză manifestată prin oboseală, dureri de cap, insomnie, uneori depresiune şi labilitate psihică, palpitaţii, sufocări etc.: *Sufleţel suferă de neurastenie.* CĂL.; *ce nopţi de luptă cu neurastenia!* EL. [Din fr. ***neurasthénie***].

neurasteniză, neurastenizez vb. (refl. şi tr.) a (se) îmbolnăvi de neurastenie. [De la ***neurastenie***].

neurastenizánt, ~ţi, neurastenizantă, ~e a. care produce neurastenie: *singurătate neurastenizantă.* [***Neurasteniza*** + ***-ant***].

neurastenizát, ~ţi, neurastenizată, ~e a. bolnav de neurastenie; (p. ext.) cu nervii slăbiţi; sensibilizat. [V. ***neurasteniza***].

neurínă, neurine f. substanţă organică toxică, existentă de obicei în substanţele proteice intrate în putrefacţie, dar şi în unele ţesuturi normale. [Din fr. ***neurine***].

neurinóm, neurinoame n. tumoare (benignă) a nervilor, cu dezvoltare lentă, localizată pe traiectul nervilor intracranieni sau pe nervii periferici. [Din fr. ***neurinome***].

neurít, neuriţi m. (anat.) axon. [Din germ. *Neurit*].

neurmăt, ~ţi, neurmată, ~e a. **1.** care nu este urmat de ceva sau de cineva; **2.** (înv.; fig.) neasemănat, unic: *făptoriul necuprins, neurmat şi nespus.* DOS. [*Ne-* + *urmat*].

neurmărire, neurmăriri f. (jur.) declaraţie a unui organ de jurisdicţie (parchete) care constată că nu există motive întemeiate de urmărire penală: *ordonanţă de neurmărire.* [*Ne-* + *urmărire*].

neuro- element de compunere cu sensul „referitor la nervi", „nervos". [Din fr. *neuro-*].

neuroblást, neuroblaste n. celulă nervoasă embrionară. [Din fr. *neuroblaste*].

neuroblastóm, neuroblastoame n. tumoare malignă formată din neuroblaste nediferenţiate, mai ales la copiii mici. [Din fr. *neuroblastome*].

neurochirúrg, ~gi, neurochirurgă, ~ge m., f. medic specialist în neurochirurgie. [*Neuro-* + *chirurg*].

neurochirurgícál, ~i, neurochirurgicală, ~e a. care ţine de neurochirurgie, referitor la neurochirurgie. [Din fr. *neurochirurgical*].

neurochirurgíe f. ramură a chirurgiei care se ocupă cu intervenţiile pe sistemul nervos. [Din fr. *neurochirurgie*].

neurocibernétică f. disciplină care cercetează activitatea creierului, ca organ al gîndirii, cu ajutorul mijloacelor cibernetice. [Din fr. *neurocybernétique*].

neurocibemeticiăn, ~eni, neurocibemeticiană, ~ene m., f. specialist în neurocibernetică. [Din fr. *neurocybernéticien*].

neurocít, neurocite n. (anat.) neuron. [Din fr. *neurocyte*].

neurocrániu, neurocranii n. parte a craniului care adăposteşte encefalul; cutie craniană. [Din it. *neurocranio,* fr. *neurocrâne,* engl. *neurocranium*].

neurodermatóză, neurodermatoze f. termen generic pentru dermatozele de origine nervoasă, avînd ca simptom fundamental pruritul. [Din fr. *neurodermatose*].

neuroendocrín, ~i, neuroendocrină, ~e a. referitor la efectele pe care le exercită asupra organismului sistemul nervos şi glandele endocrine, în relaţiile anatomice sau funcţionale. [Din engl. *neuroendocrine,* fr. *neuroendocrinien*].

neuroendocrinologíe f. disciplină fiziologică şi clinică dedicată studiului relaţiilor dintre sistemul nervos central şi glandele endocrine. [Din fr. *neuroendocrinologie*].

neuroepitelióm, neuroepitelioame n. varietate de gliom, cu aspect epitelial şi cu malignitate mare, localizat la nivelul retinei, mai rar în creier. [Din fr. *neuroépithéliome*].

neurofibrile f. pl. microstructuri cu aspect filamentos prezente în citoplasma celulei nervoase şi în prelungirile ei, cu rol în transmiterea influxului nervos. [Din fr. *neurofibrilles*].

neurofibróm, neurofibroame n. tumoare benignă dezvoltată pe ţesutul fibros al tecilor nervilor. [Din fr. *neurofibrome*].

neurofibromatóză, neurofibromatoze f. boală caracterizată prin apariţia pe piele a unor pete sau a unor tumori benigne dezvoltate din ţesutul fibros al tecilor nervilor. [Din fr. *neurofibromatose*].

neurofiziológ, ~gi, neurofiziologă, ~ge m. f. medic specialist în neurofiziologie. [Din fr. *neurophysiologue*].

neurofiziológic, ~ci, neurofiziologică, ~ce a. care aparţine, care este specific neurofiziologiei, referitor la neurofiziologie. [Din fr. *neurophysiologique*].

neurofiziologíe f. parte a fiziologiei care studiază metabolismul şi mecanismele de funcţionare a sistemului nervos şi a ţesuturilor nervoase. [Din fr. *neurophysiologie*].

neurogán, ~i, neurogenă, ~e a. generat, determinat de sistemul nervos; de origine nervoasă. [Din fr. *neurogène*].

neuroglióm, neuroglioame n. tumoare benignă formată prin proliferarea celulelor nervoase cu aspect asemănător unui ganglion simpatic, localizată de obicei la nivelul sistemului nervos simpatic sau al medulosuprarenalei, mai rar la nivelul sistemului nervos central. [Din fr. *neurogliome*].

neurohormón, neurohormoni m. substanţă biologică activă elaborată de impulsul nervos (adrenalina) sau de celulele nervoase, acţionînd local sau de la distanţă ca un mediator chimic. [Din fr. *neuro-hormone*].

neuroinfécţie, neuroinfecţii f. boală infecţioasă a sistemului nervos. [Din fr. *neuroinfection*].

neuroléptic, ~ci, neuroleptică, ~ce a. şi n. (medicament) care are efect sedativ; neuroplegic. [Din fr. *neuroleptique*].

neurolímfă, neurolimfe f. (med.) lichid cefalorahidian. [Din fr. *neurolymphe*].

neurolimfomatóză, neurolimfomatoze f. boală rară, de origine nedeterminată, care se manifestă prin paralizia extremităţilor şi slăbirea, atrofierea muşchilor striaţi. [Din fr. *neurolymphomatose*].

neurolingvíst, ~şti m. specialist în neurolingvistică. [De la *neurolingvistică*].

neurolingvística f. ramură a neuropsihologiei care studiază raporturile dintre limbaj şi structurile cerebrale. [Din fr. *neurolinguistique*].

neurolític, ~ci, neurolitică, ~ce a. referitor la neuroliză, care produce neuroliză. [Din fr. *neurolytique*].

neuralíză, neurolize f. distrugere sau dizolvare a unui ţesut nervos, cînd acesta este la originea unei boli cronice sau a unei stări de spasticitate. [Din fr. *neurolyse*].

neurológ, ~gi, neurologă, ~ge m., f. medic specialist în bolile sistemului nervos. [Din fr. *neurologue*].

neurológic, ~ci, neurologică, ~ce a. care aparţine, care este specific neurologiei, referitor la neurologie. [Din fr. *neurologique*].

neurologíe, neurologii f. ramură a medicinei care studiază formarea, structura, funcţiile şi bolile sistemului nervos. [Din fr. *neurologie*].

neuróm, neuroame n. termen generic pentru orice tip de tumoare derivată din celulele sistemului nervos (ex.: ganglioneurom, neurinom etc.). [Din fr. *neurome*].

neuromusculár, ~i, neuromusculară, ~e a. care aparţine nervilor sistemului muscular, referitor la nervii sistemului muscular. [Din fr. *neuromusculaire*].

neurón, neuroni m. celulă reprezentînd unitatea fundamentală a sistemului nervos, specializată în generarea, conducerea şi transmiterea impulsurilor nervoase; neurocit. [Din fr. *neurone*].

neuronál, ~i, neuronală, ~e a. care ţine de neuroni, referitor la neuroni. [Din fr. *neuronal*].

neuronofagíe, neuronofagii f. proces de fagocitare a celulelor nervoase alterate de către celulele nevrogliei din jur. [Din fr. *neuronophagie*].

neuropatíe, neuropatii f. termen generic pentru afecţiunile sistemului nervos periferic, în special. [Din fr. *neurophatie*].

neuropatológ, ~gi, neuropatologă, ~e m., f. medic specialist în neuropatologie. [Din fr. *neuropathologue*].

neuropatologíe f. ramură a neurologiei care se ocupă cu studiul bolilor sistemului nervos. [Din fr. *neuropathologie*].

neuroplásmă, neuroplasme f. protoplasmă care umple interstiţiile dintre fibrele celulelor nervoase. [Din fr. *neuroplasme*].

neuroplégic, ~ci, neuroplegică, ~ce a. şi n. neuroleptic. [Din fr. *neuroplegique*].

neuroplegíe, neuroplegii f. stare patologică manifestată prin scăderea sau dispariţia tonusului sistemului nervos. [Din fr. *neuroplégie*].

neuropsihiatríe f. ramură a medicinei care studiază afecţiunile nervoase şi bolile de nervi. [Din fr. *neuropsychiatrie*].

neuropsihiátru, ~i, neuropsihiatră, ~e m., (rar) f. medic specialist în neuropsihiatrie. [Din fr. *neuropsychiatre*].

neuropsíhic, ~ci, neuropsihică, ~ce a. care aparţine neuropsihiatriei, referitor la neuropsihiatrie. [Din fr. *neuropsychique*].

neuropsihológ, ~gi, neuropsihologă, ~ge m., (rar) f. medic specialist în neuropsihologie. [Din fr. *neuropsychologue*].

neuropsihológic, ~ci, neuropsihologică, ~ce a. care aparţine neuropsihologiei, referitor la neuropsihologie. [Din fr. *neuropsychologique*].

neuropsihologíe, neuropsihologii f. disciplină care studiază fenomenele psihice în legătură cu sistemul nervos central. [Din fr. *neuropsychologie*].

neuroptére f. pl. ordin de insecte, răspîndit în regiunile calde şi umede, cu patru aripi membranoase cu o reţea deasă de nervuri (*Neuroptera*). [Din lat. *neuroptera*].

neurosífilis n. sifilis al sistemului nervos. [Din fr. *neurosyphilis*].

neurosimpátic, ~ci, neurosimpatică, ~ce a. referitor la sistemul nervos al marelui simpatic, care ţine de acest sistem. [Din fr. *neurosympathique*].

neuroştiinţe f. pl. termen care defineşte ansamblul ştiinţelor creierului (ex.: neurobiologia, psihofiziologia, psihobiologia, neuropsihologia, neurofiziologia etc.). [Cf. fr. *neurosciences*].

neurotomíe f. v. **nevrotomie.**

neurotoxínă, neurotoxine f. toxină (diferică, tetanică, botulinică etc.) care se fixează pe sistemul nervos central, exercitînd asupra acestuia o acţiune toxică, ce duce la paralizii sau contracturi. [Din fr. *neurotoxine*].

neurotróp, ~i, neurotropă, ~e a. (adesea subst.; despre viruşi, toxine) care se fixează şi provoacă modificări mai ales în sistemul nervos (ex.: virusul turbării, al poliomielitei etc.). [Din fr. *neurotrope*].

neurotropísm, neurotropisme n. afinitate a unor viruşi, toxine etc. faţă de sistemul nervos. [Din fr. *neurotropisme*].

neurovegetatív, ~i, neurovegetativă, ~e a. **1. sistem nervos neurovegetativ,** totalitatea organelor care reglează funcţiile vegetative ale organismului (funcţiile circulatorie, respiratorie, digestivă, metabolică, reproductivă, endocrină); **2.** care aparţine, care este propriu sistemului nervos neurovegetativ, referitor la sistemul nervos neurovegetativ: *tulburări neurovegetative.* [Din fr. *neurovégétatif*].

N O

neurovíróză, neuroviroze f. boală infecţioasă, de origine virală, cu localizare şi simptomatologie predominant nervoasă. [Din fr. ***neurovirose***].

neuruláre, neurulári f. proces embrionar de formare a plăcii neurale şi de transformare a acesteia în tubul neural, din care se dezvoltă ulterior sistemul nervos la animalele cordate şi la om. [Cf. fr. ***neuroulation***].

neurúlă, neurule f. stadiu în dezvoltarea embrionară a cordatelor, următor celui de gastrulă, în care se formează tubul neural. [Din fr. ***neurula***].

neustón, neustoni m. biocenoză formată din organisme (alge, bacterii, protozoare etc.) care populează pelicula superficială a apei. [Din fr. ***neuston***].

neutíl, ~i, neutilă, ~e a. nefolositor, inutil. [***Ne-*** + ***util;*** cf. fr. ***inutile,*** lat. ***inutilis***].

neutilizábil, ~i, neutilizabilă, ~e a. care nu este sau nu poate fi utilizabil: *obiecte neutilizabile.* [***Ne-*** + ***utilizabil***].

neutrál, ~i, neutrală, ~e a. **1.** neutru; neimplicat (în conflicte armate): *poziţiune neutrală ... confirmată printr-un act diplomatic.* OD.; **2.** (gram.; înv.) care este specific substantivelor neutre; **3.** (rar; despre sensul cuvintelor) neutru; **4.** (chim.) neutru. [Din lat. ***neutralis,*** it. ***neutrale***].

neutralísm n. **1.** tendinţă de menţinere în stare de neutralitate în cazul unui conflict; **2.** politică de neangajare militară în conflicte internaţionale; **3.** tip de relaţii biotice stabilite între indivizii a două specii care nu utilizează ca hrană aceeaşi sursă. [Din fr. ***neutralisme***].

neutralíst, ~şti, neutralistă, ~e a. care aparţine neutralismului, referitor la neutralism. // m., f. adept al neutralismului. [Din fr. ***neutraliste***].

neutralitáte f. **1.** faptul de a fi neutru; starea celui care rămîne sau care este neutru; **2.** (spec.) situaţie a unui stat care nu ia parte la conflictul (armat) dintre alte state, care nu participă la alianţe sau la pacte militare; (p. ext.) stare, atitudine neutră a unei persoane sau a unui grup social, politic etc.; nealiniere: *politica noastră este dictată de o neutralitate absolută.* AL.; **3.** (chim.) stare a unui compus neutru. [Din fr. ***neutralité***].

neutralizá, neutralizez vb. **1.** (tr.) a pune în imposibilitatea de a se manifesta; a face să devină neutru, pasiv, inofensiv; a anihila, a contracara, a zădărnici: *ofensiva inamicilor a fost neutralizată;* (fig.) *şocul ... despărţirii şi solitudinea n-au contribuit să mă neutralizeze sexualiceşte.* EL.; **2.** (lingv.; tr. şi refl.; despre opoziţii) a determina sau a suferi o neutralizare; **3.** (chim.; tr. fact. şi refl.) a (se) face neutru; **4.** (fiz.; tr.) a înlătura sau a compensa sarcina electrică a unui corp încărcat. [Din fr. ***neutraliser***].

neutralizánt, ~ţi, neutralizantă, ~e a. şi n. (substanţă) care neutralizează; neutralizator: *după vopsire, se aplică un neutralizant.* [Din fr. ***neutralisant***].

neutralizáre, neutralizări f. **1.** acţiunea de a (se) neutraliza şi rezultatul ei; **2.** (spec.) hotărîre luată printr-o convenţie internaţională de a nu transforma un anumit teritoriu în teatru de război sau în bază militară: *voiau neutralizarea teritoriului.* EM.; **3.** (lingv.) fenomen constînd în suprimarea, în condiţii determinate, a unei opoziţii dintre două unităţi lingvistice; **4.** (chim.) reacţia dintre un acid şi o bază prin care soluţia rezultată nu mai prezintă nici proprietăţi de acid nici proprietăţi de bază. [V. ***neutraliza***].

neutralizát, ~ţi, neutralizată, ~e a. făcut sau devenit neutru. [V. ***neutraliza***].

neutralizatór, ~i, neutralizatoáre a. (chim.) neutralizant. [***Neutraliza*** + ***-tor***].

neutrín, neutrini m. particulă elementară din ciasa leptonilor, neutră din punct de vedere electric, stabilă, cu masa neglijabilă, cu o mare putere de pătrundere, care însoţeşte dezintegrarea radioactivă cu emisiune de pozitroni; (şi: **neutrino**). [Din fr., engl., it. ***neutrino,*** germ. ***Neutrino***].

neutrínic, ~ci, neutrinică, ~ce a. (fiz.) alcătuit din neutrini, referitor la neutrini: *flux neutrinic.* [Din fr. ***neutrinique***].

neutríno m. v. **neutrin.**

neutrodiná, neutrodinez vb. (telec.; tr.) a face o neutrodinare într-un montaj. [Din fr. ***neutrodyner***].

neutrodináre, neutrodinări f. acţiunea de micşorare a cuplajului capacitiv dintre circuitul de grilă şi cel anodic într-un tub electronic sau dintre circuitul colectorului şi cel al bazei unui tranzistor, pentru a evita intrarea în regimul de oscilaţie la un etaj de amplificare cu tubul electronic sau cu tranzistorul respectiv. [Din fr. ***neutrodynation***].

neutrofíl, ~i, neutrofilă, ~e a. (despre granulocite) care prezintă afinitate pentru coloranţi neutri. [Din fr. ***neutrophile***].

neutrofilíe, neutrofilii f. **1.** afinitate a unei celule sau a unui ţesut pentru coloranţi neutri; **2.** creştere a numărului de granulocite neutrofile din sînge, provocată de infecţii bacteriene, intoxicaţii, hemoragii etc. [Din fr. ***neutrophilie***].

neutrón, neutroni m. particulă elementară din clasa barionilor, neutră din punct de vedere electric, cu masa mai mare decît a protonului, împreună cu care constituie nucleele atomice (cu excepţia hidrogenului). [Din fr. ***neutron***].

neutrónic, ~ci, neutronică, ~ce a. (fiz.) care aparţine neutronilor, referitor la neutroni; alcătuit din neutroni. [Din fr. ***neutronique***].

neutronografíe, neutronografii f. radiografie efectuată cu ajutorul unui fascicul de neutroni. [Din fr. ***neutronographie***].

neútru, ~i, neutră, ~e a. **1.** care nu ia partea nimănui, care nu este de partea nimănui; imparţial: *comentator neutru;* **2.** (spec.) care se află în stare de neutralitate, care nu face parte dintre beligeranţi sau dintre părţile adverse; neutral: *de nu vor a le face ajutor sau a sta neutri, apoi ungurii vor căuta a nu avea trebuinţă de el.* BĂLC.; *România s-a declarat neutră.* GHEŢIE; **3.** neîncadrat în nici o tabără, grupare etc.; care are o atitudine rezervată, pasivă: *mă întîmpină neutră, fără răceală, dar cu o anumită rezervă.* GHEŢIE; **4.** care nu poate fi calificat nici în sens pozitiv, nici în sens negativ, care nu trezeşte nici un interes; care exprimă indiferenţă, lipsă de participare; nesemnificativ, inexpresiv; (spec.) lipsit de valoare afectivă sau stilistică: *încerca ... să abată discuţia într-un domeniu neprimejdios, cel al faptelor neutre.* EL.; *este o descriere neutră, ştearsă;* **5.** (gram.) **gen neutru** (şi n.), gen gramatical caracteristic numelor de lucruri; ambigen, eterogen; **substantiv neutru** (şi n.), substantiv care aparţine acestui gen (ex.: caiet–caiete, pod–poduri); (înv.) **verb neutru,** verb intranzitiv (ex.: a adormi, a merge); **6.** (fon.) **vocală neutră,** vocală medială; **7.** (lingv.) care nu participă la o anumită opoziţie fonologică; **8.** (despre sensul cuvintelor) indiferent faţă de genul gramatical; care se poate referi la obiecte de orice gen; neutral; **9.** (chim.) care nu are nici caracter acid, nici caracter bazic; neutral; **10.** (fiz.) care nu are sarcină electrică; care posedă sarcină electrică pozitivă şi negativă în cantităţi egale. // n. punct comun tuturor fazelor într-o reţea electrică conectată în stea sau în zig-zag şi care poate fi legat la pămînt. [Din lat. ***neuter, -tra,*** fr. ***neutre,*** it. ***neutro***].

neuzát, ~ţi, neuzată, ~e a. care nu este degradat, deteriorat, stricat; nefolosit, neîntrebuinţat: *haine neuzate.* [***Ne-*** + ***uzat;*** cf. fr. ***non-usé***].

neuzítát, ~ţi, neuzitată, ~e a. care nu se întrebuinţează (curent), nu se obişnuieşte; neîntrebuinţat, neobişnuit: *cuvînt neuzitat.* [***Ne-*** + ***uzitat***].

neuzuál, ~i, neuzuală, ~e a. care nu este uzual, care nu se uzitează: *cuvinte neuzuale.* [***Ne-*** + ***usual***].

nev, nevi m. malformaţie congenitală a pielii, de forma unei pete sau tumori (ex. angiom, lentigo). [Din lat. ***naevus***].

nevalorificát, ~ţi, nevalorificată, ~e a. care nu este pus în valoare, a cărui valoare nu este evidenţiată: *resurse nevalorificate.* [***Ne-*** + ***valorificat***].

nevasculár, ~i, nevasculară, ~e a. plantă **nevasculară,** plantă lipsită de vase conducătoare (ex.: talofitele şi briofitele). [***Ne-*** + ***vascular***].

nevástă, neveste f. **1.** (înv.) mireasă: *să împreună un mire cu nevasta-ş.* VARL.; **2.** (fam.) femeie măritată; soţie; (pop.; p. gener.) femeie: *multe fete şi neveste.* AL.; *Pascal vrea să mă ia de nevastă.* GHEŢIE; **3.** numele unui dans popular; melodia acestui dans. [Din sl. ***nevesta*** „logodnică", „mireasă"].

nevăstúlcă, nevăstuici f. **1.** (pop.) nevestică: *nevăstuica trece iute, torcînd lîna din fuioare.* AL.; **2.** mic mamifer carnivor, mustelid, cu corpul suplu, cu picioarele scurte şi cu botul ascuţit, avînd o blană deasă, brună vara şi alburie iarna (*Mustela nivalis*): *nevăstuicile cu trup prelung şi mlădios ... se furişează prin răzoare, vînînd cuiburi de păsărele.* OD. [***Nevastă*** + ***-uică***; cf. sl. ***nevěstŭka*** „mică mireasă; nevăstuică", fr. ***belette*** „frumuşică; nevăstuică", it. ***donnola*** „cuconiţă; nevăstuică"].

nevăstúţă, nevăstuţe f. (pop.) nevestică: *să flu vara cu drăguţă şi iarna cu nevestuţă.* POP.; (şi: **nevestuţă**). [***Nevastă*** + ***-uţă***].

nevătămát, ~ţi, nevătămată, ~e a. **1.** care nu este rănit sau lovit; întreg, teafăr: *cînd sînt zile şi noroc, ... din toate scapi nevătămat.* CR.; **2.** (p. anal.) intact; fără nici o stricăciune: *să se vadă întreg bordajul, nevătămat şi fără urmă de putrezeală.* TUD. [***Ne-*** + ***vătămat***].

nevătămătór, ~i, nevătămătoáre a. care nu vatămă; (fig.) care nu produce neajunsuri, necazuri, daune etc.: *nevătămătoare, sinceritatea retrospectivă devine nu numai posibilă, ci şi obligatorie.* LOV. [***Ne-*** + ***vătămător***].

nevăzătór, ~i, nevăzătoáre a. şi m., f. (persoană) lipsită de vedere; orb: *Andrei predă la o şcoală de nevăzători.* [***Ne-*** + ***văzător***].

nevăzút[1], ~ţi, nevăzută, ~e a. **1.** care nu se vede sau nu se poate vedea; invizibil; (p.ext.) care nu se poate constata, aprecia: *băzîiau roiuri nevăzute de gîngănii.* AG.; *se temea de ceva nevăzut, de o menire a cărei aripă o simţise în preajmă.* EL.; a se **face nevăzut,** a pleca brusc, a dispărea: *se gîndea cum ... să se facă nevăzut.* SAD.; **nevăzut-neauzit,** cu totul necunoscut; neobişnuit, ieşit din comun, extraordinar; **2.** (rar) neobservat; nebăgat în seamă, neluat în consideraţie: *un flăcău scăpă un şoarece nevăzut printre fete.* SAD. // f. pl. fapte ieşite din comun, excepţionale: *o mulţime nenumărată de văzute şi nevăzute.* CR.; *nu ziceai dumneata ... că în secolul ăsta de-a-nceput or să se petreacă multe nevăzute?* SOR. [***Ne-*** + ***văzut***].

nevăzút[2] n. pe nevăzute, fără a vedea, fără a controla, fără a verifica: *eşti în stare să cumperi o maşină pe nevăzute?* [***Ne-*** + ***văzut***].

nevecuít, ~ţi, nevecuită, ~e a. (reg.) care nu a trăit mult, care a murit tînăr: *sta aşa tristă ori se jelea: „Fănică, Fănică, murise nevecuit".* SOR. [***Ne-*** + ***vecuit***].

nevedére, nevederi f. (înv.) orbire: *cu nevedere i-au lovit.* DOS. [***Ne-*** + ***vedere***].

nevedí vb. v. **năvădi.**

nevedít n. v. **năvădit.**

neverosímil, ~i, neverosímilă, ~e a. care nu pare adevărat; de necrezut; incredibil: *mi se părea că trăiesc un vis, într-atît era de neverosimilă prezenţa mea aici.* EL.; *vestea i se păru neverosimilă.* GHEŢIE. [*Ne-* + *verosímil*].

neverosimilitáte f. caracterul a ceea ce este neverosimil. [*Neverosímil* + *-itate*].

nevertebrát, ~ţi, nevertebrată, ~e a. care este lipsit de coloană vertebrală şi de schelet osos sau cartilaginos intern: *animal nevertebrat.* // n. pl. încrengătură de animale care au corpul lipsit de coloană vertebrală şi de schelet osos sau cartilaginos intern, fără autoreglare termică; animal din această încrengătură (ex.: moluşte, viermi, crustacee, insecte). [*Ne-* + *vertebrat;* cf. fr. *invertébré*].

nevestejít a. v. **neveştejit.**

nevestícă, nevestele f. (fam.) diminutiv al lui nevastă; nevastă tînără; nevăstuţă: *dragostea de nevestică, ca o poamă pîrguită.* POP. [*Nevastă* + *-ică*].

nevestúţă f. v. **nevăstuţă.**

neveştejít, ~ţi, neveştejită, ~e a. care nu s-a veştejit; (p. ext.) veşnic, etern: *lua-veţi cea coroană neveştezită a slavei.* N.TEST.; (şi: (înv.) **neveştezit,** (reg.) **nevestejit**). [*Ne-* + *veştejit*].

neveştezít a. v. **neveştejit.**

nevéu, neveuri n. masă de zăpadă persistentă pe munţii înalţi, pe cale de a se transforma în gheaţă, dînd naştere unui gheţar. [Din fr. *névé*].

neviábil, ~i, neviabilă, ~e a. (livr.) care nu se poate menţine în viaţă; care nu îndeplineşte condiţiile necesare pentru a dura; (fig.) *soluţie neviabilă.* [*Ne-* + *viabil;* cf. fr. *non-viable*].

neviciát, ~ţi, neviciată, ~e a. 1. care nu este viciat, poluat: *aer neviciat;* 2. (jur.; despre acte) a cărui valabilitate nu este viciată de un aspect ilegal; 3. care nu este corupt, vicios: *justiţie neviciată.* [*Ne-* + *viciat*].

nevindecábil, ~i, nevindecabilă, ~e a. (despre boli) incurabil. [*Ne-* + *vindecabil;* cf. fr. *incurable*].

nevindecát, ~ţi, nevindecată, ~e a. 1. (despre fiinţe) care nu s-a vindecat de o boală, care este încă bolnav; netămăduit; 2. incurabil: *s-au făcut tămăduitoriu a nevindecate boale.* DOS.; (fig.) *am întrebat-o ..., muncit de boala mea nevindecată de a şti.* EL.; 3. necicatrizat, deschis: *merg ca să arate ... a lor feţe şi răni nevindecate.* AL.; (fig.) *destinul Basarabiei era rană nevindecată în fiinţa profundă a savantului român cu recunoaştere internaţională.* CF. [*Ne-* + *vindecat*].

nevinovát, ~ţi, nevinovată, ~e a. (adesea subst.) 1. care nu este vinovat; fără vină: *greşelele unui om public se traduc în nenorociri asupra a milioane de oameni nevinovaţi.* EM.; *nu porniţi şi de la premisa că ar putea fi nevinovat?* PR.; 2. (înv.) fără păcat, curat: *atîta de svînt şi nevinovat.* VARL.; 3. care nu e atins de rău, care ignoră răul; inocent, candid; care denotă, exprimă inocenţă, candoare, naivitate: *copil blînd şi nevinovat.* AL.; *despre copilărie să povestim, căci ea singură este veselă şi nevinovată.* CR.; 4. care nu ascunde nimic rău; inofensiv: *nevinovate maliţii.* CĂL. [*Ne-* + *vinovat*].

nevinovăţíe, nevinovăţii f. 1. lipsă de vinovăţie, calitatea celui nevinovat: *s-a dovedit nevinovăţia acuzatului;* 2. inocenţă, candoare; naivitate; castitate: *Laura îşi pierdea nimbul de puritate şi nevinovăţie.* GHEŢIE; **cu nevinovăţie,** cu candoare; în mod naiv: *povesti cu nevinovăţie tot ce i se întîmplase.* GAL. [*Ne-* + *vinovăţie*].

nevisát, ~ţi, nevisată, ~e a. neaşteptat; nebănuit, nesperat: *teoria stilului am dezvoltat-o sistematic, permiţîndu-i ramificări nevisate pînă aci.* BL. [*Ne-* + *visat*].

nevîrstnic, ~ci, nevîrstnică, ~ce a. (adesea subst.) care este încă de vîrsta copilăriei; care nu a ajuns la maturitate: *o hartă militară pe un perete şi ... portretul nevîrstnicului rege atîrnat pe un altul.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi reg.) **nevrîstnic**). [*Ne-* + *vîrstnic*].

nevîrstnicíe, nevîrstnicii f. (înv.) starea celui nevîrstnic; vîrsta, perioada copilăriei: *nu e vorba de nevîrstnicie, de silă ..., ci de bună învoială.* BOL. [*Nevîrstnic* + *-ie*].

nevlég, nevlegi m. (reg.) nerod. [Et. nec.; cf. *bleg*].

nevód n. v. **năvod.**

nevodár m. v. **năvodar.**

nevoí, nevoiesc vb. 1. (înv. şi pop.; refl.) a face eforturi mari; a se strădui, a se căzni, a se opinti: *se nevoiesc în deşert.* OD.; 2. (înv.; refl.) a se deprinde, a se obişnui; a se îndeletnici cu ...: *nevoindu-te cu înfrînarea şi cu rugăciunile.* MINEIUL.; 3. (înv.; refl. şi intr.) a se împotrivi, a ţine piept, a rezista: *vitejaşte s-au nevoit împotriva acelor boiari.* DOS.; 4. (tr.; numai la diateza pasivă) a fi silit, obligat, constrîns: *sînt nevoit să cutreier lumea.* ISP. [De la ***nevoie***].

nevoiáş, ~i, nevoiaşă, ~e a. 1. (şi m., f.) (om) lipsit de mijloace materiale, de cele necesare traiului; sărac, sărman, nepricopsit: *împărţeau bucăţica de pîne cu orfanii, cu văduvele şi cu alţi nevoiaşi.* CR.; *îşi făcea pelerinajele din convingerea sinceră că-i ajută pe nevoiaşi.* GHEŢIE; 2. modest, sărăcăcios: *copilăria fu nevoiaşă.* CĂL.; 3. (pop.; şi m., f.) (om) lipsit de vlagă, de putere; becisnic, neputincios, nevolnic: *omul nevoiaş se îneacă pe uscat.* POP.; 4. care denotă neputinţă, nevolnicie: *toată lumea ar fi spus că bietul om are imaginaţia nevoiaşă.* IBR.; 5. (înv.) care creează probleme; (p. ext.) buclucaş: *ce ar putea să fie în nevoiaşul acela de tron?* ISP. [*Nevoie* + *-aş*].

nevóie, nevoi f. 1. ceea ce se cere, se impune să se facă; necesitate, trebuinţă; preferinţă: *începui a-i vorbi despre nevoia ... de a stabili răspunderi.* SAD.; *rîvna şi nevoia nestăpînită de muncă.* ARG.; **la nevoie,** cînd trebuie, cînd este necesar: *beciul ... putea să găinuiască, la nevoie, o domniţă.* CR.; **a fi** (sau **a avea**) **nevoie de cineva** (**ori de ceva**), a(-i) fi necesar, trebuincios, util cineva (sau ceva): *pentru a mă muta ... aveam nevoie de bani.* PR.; **a avea** (sau **a fi**) **nevoie să ...** (sau **de a ...**), a considera oportun sau a fi necesar să ...: *era nevoie a se cumpăra cai.* NEGR.; *vînătorul n-are nevoie să umble pe jos.* OD.; **a simţi nevoia să ...** (sau **de a ...**), a dori, a vrea să ...: *într-o zi simţi ... nevoia de a scrie.* CĂL.; *simţea nevoia să examineze cu mintea liberă cele întîmplate.* GHEŢIE; **a-şi face nevoile,** a defeca (şi a urina); 2. stare de sărăcie, de mizerie; (p. ext.) grijă, necaz, chin: *trăia la praguri şi-n nevoi.* COŞB.; *ogoarele luate fost-au de la noi; nouă-n schimb ne-au fost lasate juguri şi nevoi.* MAT.; (pop.) **a încăleca pe nevoie,** a scăpa de sărăcie: *muncea în dreapta şi în stînga, ca doar-doar a încăleca pe nevoie.* CR.; 3. epitet pentru un om sărac, neajutorat; sărăcie: *stăm noi la un loc ... două nevoi.* ISP.; 4. (mai ales la pl.) încercare grea; suferinţe, vicisitudini pe care le are de suportat cineva: *bătrîneţile vin cu multe nevoi;* **a scăpa de nevoie** sau **a ieşi din nevoie ori a se ridica de-asupra nevoii,** a scăpa de griji, de greutăţi, de necazuri: *de-acum sîntem scăpaţi de-asupra nevoiei.* CR.; **la nevoie** sau **la vreme** (**ori zi, loc etc.**) **de nevoie,** într-un moment dificil; la necaz: *la nevoie se cunoaşte prietenul şi la boală nevasta.* Z.; **a fi mîncat de nevoi,** a fi suferit multe necazuri, lipsuri; **în nevoie,** lipsit (de ceva); în suferinţă, în necaz; 5. primejdie, pericol, situaţie grea; încurcătură: *peste multe nevoi ai să dai.* ISP.; **cu** (**mare** sau **multă**) **nevoie,** (foarte) greu, dificil, anevoie: *lucrurile cele bune cu mare nevoie se săvîrşesc;* **cu vai-nevoie,** cu mare greutate: *mă trezeşte mama ... cu vai-nevoie.* CR.; 6. (înv.) constrîngere; oprimare: *fiind leşii coprinşi de atîta nevoie, începură a grăi rău de craiul său.* UR.; **de nevoie,** constrîns, silit: *acesta de nevoie au ieşit din ţara tătărască.* UR.; **de voie, de nevoie,** vrînd-nevrînd, constrîns, silit: *înţelegea că, de voie, de nevoie, va trebui să-şi adăpostească rudele.* GHEŢIE; (pop. şi fam.) **zor-nevoie,** neapărat, cu orice preţ: *bătrînul ... vrea zor-nevoie să mă ginerească.* CAR.; 7. (pop.) lucru, fapt ieşit din comun; ciudăţenie, drăcovenie: *se pomeni deodată măgar, altă nevoie acum.* ISP.; (fam.) **nevoie mare,** grozav, straşnic, din cale afară: *se credeau deştepţi nevoie mare.* PR.; *era frumoasă nevoie mare!;* 8. (fam.; artic.) dracul, naiba: *las-o încolo la nevoile căciula.* ISP.; 9. (înv. şi pop.) boală; (spec.) criză de) epilepsie: *o muiare avea duh de nevoie.* COR.; **a-l călca nevoia** (sau **nevoile**), a se îmbolnăvi, a avea crize de epilepsie: *ibovnica ta ..., parc-o calcă nevoia.* POP. [Din sl. *nevolja*].

nevoínţă, nevoínţe f. (înv.) 1. trudă, străduinţă, zel: *după multă nevoinţă birui Bogdan Vodă.* UR.; 2. greutate, dificultate: *isprăvim nevoinţa biruirei.* COR.; 3. necaz, suferinţă, chin; tortură: *i se veştejise frumuseţile de multă nevoinţă.* MINEIUL; **în nevoinţă,** chinuit, torturat: *îl lăsară să-ş petreacă în nevoinţă.* DOS.; 4. nevoie, trebuinţă, necesitate. [*Nevoie* + *-inţă*].

nevoitór, ~i, nevoitoáre a. (înv.; adesea subst.) 1. stăruitor, zelos: *blînd şi milostiv şi nevoitor spre lucruri bune.* UR.; *iară ţie, ca unui nevoitoriu spre bine, da-ţ-va Dumnădzău de sîrg, de ţî să va dezlega aceea ce cerci.* DOS.; 2. harnic, muncitor: *să nu hie leneşi ce să hie nevoitori.* VARL. [*Nevoi* + *-tor*].

nevólnic, ~ci, nevolnică, ~ce a. (adesea subst.) lipsit de puteri; becisnic, neputincios, neajutorat; incapabil: *tot sîngele parcă mi se scursese din vine şi arătai nevolnic.* EL.; *socru-său e un nevolnic lipsit de simţul răspunderii.* GHEŢIE. // m., f. 1. (înv.) supus; rob, iobag; 2. invalid, infirm: *instalat într-un spital de nevolnici.* EM. [Din sl. ***nevolinŭ*** sau ***ne-*** + ***volnic***].

nevolnícíe f. 1. (înv.) supunere, umilinţă; asuprire, constrîngere; 2. (pop.) slăbiciune, neputinţă; incapacitate: *două mîini tremurătoare îşi împreun-nevolnicia în chip de rugă.* GOGA; 3. (rar; la pl.) greutăţi, vicisitudini, necazuri. [*Nevolnic* + *-ie*].

nevopsít, ~ţi, nevopsită, ~e a. 1. peste care nu s-a aplicat un strat de vopsea: *duşumeaua este nevopsită;* 2. a cărui culoare nu a fost modificată prin vopsire: *părul cărunt, nevopsit, o înnobilează.* [*Ne-* + *vopsit*].

nevorbitór, ~i, nevorbitoáre a. care nu poate vorbi (încă): *copilul nevorbitor aude ca o plantă.* IONEL. [*Ne-* + *vorbitor*].

nevrálgic, ~ci, nevralgică, ~ce a. referitor la nevralgie, provocat de nevralgie; **punct nevralgic,** partea spinoasă, dificilă a unei probleme; punct sensibil. [Din fr. *névralgique*].

nevralgíe, nevralgii f. durere (acută) localizată pe traiectul unui nerv: *îi uşurase nişte nevralgii.* CĂL. [Din fr. *névralgie*].

nevráx, nevraxuri n. axul nervos format din creier şi din măduva spinării; sistem nervos cerebrospinal; sistem nervos central. [Din fr. *névraxe*].

nevraxítă, nevraxite f. inflamaţie a nevraxului. [Din fr. *névraxite*].

nevrectomíe, nevrectomii f. rezecţie a unui nerv. [Din fr. *névrectomie*].

nevrédnic, ~ci, nevrednică, ~ce a. 1. care nu este vrednic, capabil de ceva: *o generaţie nevrednică;* (subst.) *atîţi nevrednici, trăind în moliciuni, se*

laud cu mari fapte făcute de străbuni. ALEX.; **2.** care nu merită ceva: *e nevrednic de amorul d-tale.* NEGR.; *li se pare* ***nevrednic*** *de consolat acel suflet robit durerii.* EL.; **3.** nedemn, ruşinos; reprobabil: *i-au spus că au făcut o faptă nevrednică.* MAT. [*Ne- + vrednic*].

nevrednicíe, nevrednícii f. faptul de a fi nevrednic, de a nu merita ceva; starea celui nevrednic. [*Nevrednic + -ie*].

nevrică, nevricale f. (fam.; peior. mai ales la pl.) criză de nervi sau de isterie; pandalie: *o apucau nevricale şi spărgea oglinzile.* VLAH.; *pe lîngă nenumăratele-i nevricale, istericale, tabieturi, gusturi fistichii ..., n-avea cultură superioară.* SAD. [Din gr. mod. ***nevriká***].

nevricós, ~şi, nevricoásă, ~e a. (fam.; peior.) **1.** nervos; iritabil: *prea eşti nevricoasă.* CAR.; **2.** care trădează nervozitate, iritare: *devine mai agitat şi mai nevricos discursul public.* D. [Din gr. mod. ***nevrikós***].

nevrítă, nevríte f. inflamaţie a unui nerv. [Din fr. ***névrite***].

nevrític, ~ci, nevritícă, ~ce a. referitor la nevrită, care se aplică la nevrită. [Din fr. ***névritique***].

nevrístnic a. v. nevîrstnic.

nevroglíe f. ţesut conjunctiv din constituţia sistemului nervos, ale cărui celule sînt intercalate printre neuroni. [Din fr. ***névroglie***].

nevróm, nevroáme n. tumoare benignă, foarte dureroasă, adesea congenitală, provocată de proliferarea fibrelor nervoase periferice. [Din fr. ***névrome***].

nevropát, ~ţi, nevropată, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de tulburări psihice, de o boală de nervi; (p. ext.) (om) dezechilibrat, exaltat: *ce nerăbdători sînt, Doamne, copiii în societatea asta anemică şi nevropată.* VLAH.; *nevropaţii sînt de obicei egoişti şi răi.* [Din fr. ***névropathe***].

nevropátic, ~ci, nevropatícă, ~ce a. care aparţine nevropatiei sau nevropatului, referitor la nevropatie sau la nevropat. [Din fr. ***névropathique***].

nevropatíe, nevropatíi f. **1.** denumire generică pentru bolile sistemului nervos; **2.** nevroză. [Din fr. ***névropathie***].

nevroptér, nevroptere n. (la pl.) ordin de insecte cu aripi membranoase, transparente, străbătute de o reţea deasă de nervuri; (şi la sg.) insectă din acest ordin. [Din fr. ***névroptères***].

nevrótic, ~ci, nevrotícă, ~ce a. **1.** care ţine de nevroză, referitor la nevroză: *stare nevrotică;* **2.** care provoacă nevroză: *context, mediu nevrotic;* **3.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de nevroză: *voi fi punctual! adăugase cu accentul acela al său de intelectual pedant, puţin nevrotic.* R.L. [Din fr. ***névrotique***].

nevrotomíe, nevrotomíi f. secţionare chirurgicală a unui nerv; (şi: **neurotomie**). [Din fr. ***névrotomie***].

nevroză, nevrozez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) îmbolnăvi de nevroză; **2.** (fam.) a (se) enerva. [Din fr. ***névroser***].

nevrozát, ~ţi, nevrozată, ~e a. şi m., f. bolnav de nevroză; (p. ext.) dezechilibrat, exaltat. [Cf. fr. ***névrosé***].

nevróză, nevroze f. **1.** nume generic pentru afecţiunile sistemului nervos: *e timpul nevrozelor;* **2.** tulburare mintală fără substrat organic, manifestată prin diferite şi îndelungate tulburări nervoase (isterie, fobii, obsesii etc.), cauzată de traume psihice, surmenaj intelectual etc.; nevropatie: *melancoliile lui nu sînt nevroze.* CĂL. [Din fr. ***névrose***].

nevrút, ~ţi, nevrută, ~e a. nedorit; (subst.) **vrute şi nevrute**, v. **vrut**. [*Ne- + vrut*].

new-look [niúluc] n. invar. aspect nou într-un anumit domeniu. [Cuv. engl.].

newton, newtoni [niúton] m. unitate de măsură pentru forţă, egală cu forţa care imprimă unui corp de 1 kg o acceleraţie de 1 m pe secundă la pătrat. [Din fr. ***newton,*** germ. ***Newton***].

newtonian, ~eni, newtoniană, ~ene [niutonián] a. referitor la teoriile lui Newton: *marele gînditor s-a lăsat ispitit de sugestii newtoniene.* BL. // m., f. partizan al teoriilor lui Newton. [Din fr. ***newtonien***].

nex, nexuri n. (livr.) **1.** legătură, înlănţuire între lucruri, fenomene etc.; relaţie, raport: *toate percepţiunile se-nchipuiesc a fi în nex general şi după legi.* EM.; **nex cauzal**, raport cauzal, legătură de la cauză la efect: *nu este nimic din ceea ce se numeşte nexuri cauzale.* BL.; **2.** (jur.) contract de vînzare, de cesiune; drept de a aliena ceva. [Din lat. ***nexus***].

nezăm n. v. **nizam**.

nezăbávă, nezăbave f. (înv.) nezăbavă vreme, nu peste mult timp; curînd, repede: *nezăbavă vreme, au trimis sol la Jicmont.* N.COSTIN. [*Ne- + zăbavă*].

nezdrávăn a. v. năzdrăvan.

nezdrăvăníe f. v. năzdrăvănie.

nezdruncinát, ~ţi, nezdruncinată, ~e a. care nu poate fi zdruncinat sau abătut; neclintit; ferm, statornic: *îi unea ... credinţa nezdruncinată în viitorul neamului.* GHEŢIE. [*Ne- + zdruncinat*].

nezidít a. epitet pentru Dumnezeu; necreat: *duh unu-n toate aflător, duh nezidit, dar ziditor.* MAT. [*Ne- + zidit*].

ni[1] interj. (înv. şi reg.) cuvînt cu care se alungă, se îndeamnă sau se cheamă unele animale (cai, cîini etc.). [Cf. magh. ***ne***].

ni[2] conj. (înv. şi pop.) nici ..., nici; ba ..., ba: *ni la umbră, ni la soare.* POP. [Din sl. ***ni***].

nlagáră, niagare f. şuvoi mare de apă: *a-nceput a turna şi toarnă ...; locurile virane sînt mări şi lacuri; uliţele, fluviuri şi niagare.* CAR. [De la ***Niagara*** n. pr.].

nicaraguán, ~i, nicaraguană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic statului Nicaragua sau populaţiei lui, referitor la Nicaragua sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Nicaragua. [*Nicaragua* n. pr. + *-an*].

nícă f. v. **mică**[2].

nicălérea adv. v. **nicăieri**.

nicăiéri adv. în nici un loc, în nici o parte; la nimeni, niciunde: *iezii nu-s nicăiri!* CR.; (şi: **nicălierea, nicăiri**). [Lat. ***nec aliubi***].

nicăíri adv. v. **nicăieri**.

níchel n. metal alb-cenuşiu (ca argintul), lucios, maleabil şi ductil, feromagnetic, puţin oxidabil, întrebuinţat la fabricarea aliajelor de oţeluri speciale, a unor obiecte de uz casnic etc. şi la nichelare: *avea un ceas de nichel oxidat.* [Din fr. ***nickel,*** germ. ***Nickel***].

nichelă, nichelez vb. (tr.) a acoperi suprafaţa unor obiecte de metal cu un strat subţire de nichel, în scopul protecţiei anticorosive, pentru îmbunătăţirea aspectului etc. [Din fr. ***nickeler***].

nicheláj, nichelaje şi (rar) **nichelajuri** n. **1.** nichelare; **2.** (concr.) strat depus prin nichelare pe suprafaţa unui obiect metalic. [Din fr. ***nickelage***].

nichelăre, nichelări f. acţiunea de a nichela şi rezultatul ei; nichelaj. [V. ***nichela***].

nichelăt, ~ţi, nichelată, ~e a. acoperit cu un strat de nichel: *şedea într-un fotoliu cu braţe nichelate.* GHEŢIE. [V. ***nichela***].

nichelatór, nichelatori m. persoană care se ocupă cu nichelarea obiectelor. [*Nichela + -tor*].

nichelínă, nicheline f. **1.** aliaj de nichel, cupru uneori şi zinc, folosit mai ales la fabricarea rezistenţelor electrice; **2.** arseniură de nichel, de culoare roşie-arămie, cu luciu metalic, servind la extragerea nichelului. [Din fr. ***nickeline***].

nichipércea m. artic. unul dintre numele populare ale diavolului: *lua-te-ar nichipercea cu meseria ta.* ST. [Et. nec.; probabil un nume propriu, analog sinonimelor Gavrilă, Vasilică].

nici conj. **1.** (de obicei urmat de *nu;* leagă două sau mai multe propoziţii, stabilind un raport de coordonare copulativă; repetat, arată excluderea, pe rînd, a ideilor exprimate prin propoziţiile sau prin cuvintele pe care le precedă) *nu caut vorbe pe ales, nici ştiu cum aş începe.* EM.; *nici nu suie, nici coboară.* POP.; **2.** (leagă două sau mai multe părţi ale unei propoziţii negative) *la-nceput pe cînd fiinţă nu era, nici nefiinţă.* EM.; *nu mai era nici dragoste, nici suferinţă.* EL.; **nici una, nici două** sau **nici una, nici alta**, fără multă vorbă, îndată, numaidecît: *şi nici una, nici două, haţ! pe ied de gît.* CR.; **3.** (între *nici* şi cuvîntul negat se intercalează *pron. pers. tu,* iar verbul se omite) *nici tu casă, nici tu masă, nimic.* ISP. // adv. **1.** (în propoziţii negative, de obicei dublat de *nu,* exprimă o negaţie mai categorică decît *nu*) *Lina s-ascunde, parcă nici nu m-a văzut.* COŞB.; **2.** (urmat de *că*) deloc nu ...: *mai mare pedeapsă ..., nici că se mai poate!* CR.; **3.** (împreună cu *unul, una* formează pronume negative) *de nici unul nu i se prindeau ochii.* ISP.; **de nici unele**, nimic, nici un lucru; **4.** (adj.; urmat de art. nehot. *un, o*) *Lăpuşneanul nu întîlnise nici o împiedicare în drumul său.* NEGR.; *nici altora nu le-a mers.* GHEŢIE. [Lat. ***neque***].

nicicacúm adv. (reg.) nicidecum: *nu poate grăi nicicacum.* SAD. [*Nici + ca + cum*].

nicicáre pron. neg. (înv. şi pop.) nici unul, nici una. // a. neg. (înv. şi pop.) nici un, nici o: *nicicare cuvînt nu ajunge.* DOS. [*Nici + care*].

nicicînd adv. niciodată: *prieteşug ce nu le-a fost nicicînd acordat.* CAR. [*Nici + cînd*].

nicicît adv. (înv. şi pop.) deloc, nicidecum, cîtuşi de puţin: *îl căută ... şi ca să dea de dînsul, nicicît.* ISP. [*Nici + cît*].

nicicúm adv. nicidecum; în nici un chip: *în tot ostrovul nicicum semn de lăcuinţă de om.* DRĂGHICI. [*Nici + cum*].

nicidecît adv. (pop.) nicidecum: *n-ar avea haz nicidecît.* AL. [*Nici + de + cît*].

nicidecúm adv. deloc, în nici un caz, în nici un chip; nicicum, nicidecît: *nu e prea mult? – nicidecum.* FIL. [*Nici + de + cum*].

niciodátă adv. în nici un moment, în nici o împrejurare; nicicînd, niciodinioară: *şi fost-ar fi mai bine ca niciodată-n viaţă să nu te văd.* EM.; *niciodată nu-i spusesem că o iubesc.* PR.; **ca niciodată,** cum nu s-a mai întîmplat vreodată: *atunci, ca niciodată, gigantul s-au uimit!* AL.; **a fost (odată) ca niciodată,** formulă de la începutul basmelor, pentru a sugera un timp foarte îndepărtat, nedeterminat: *a fost odată, ca-n poveşti, a fost ca niciodată ... o prea frumoasă fată.* EM.; *a fost odată ca niciodată; că de n-ar fi nu s-ar mai povesti.* ISP. [*Nici + o + dată*].

niciodinioáră adv. (înv.) niciodată: *judeţul nostru nu se va clăti niciodinioară din cumpăna dreaptă.* SAD. [*Nici + odinioară*].

niciúnde adv. (pop.) nicăieri: *nu-i niciunde.* [*Nici + unde*].

nicocherá, nicocherale f. (înv.) **1.** stăpînă a casei; (p. ext.) doamnă, cucoană: *mi se aprinseseră călcăile după o nicochera măritată.* AL.; **2.** amantă: *ţineau boierii cîte-o nicochera.* EM. [Din gr. mod. ***nikokerá***].

nicoréte, nicoreţi m. (mai ales la pl.) numele a două specii de ciuperci comestibile, cu pălărie cărnoa-

să, de culoare gălbuie sau albă-cenuşie (*Tricholoma georgii* şi *Clitopilus prunulus*). [Et. nec.].

nicotinamídă f. vitamina PP. [Din fr., engl. *nicotinamide*].

nicotínă f. alcaloid lichid, incolor, stimulent al secreţiei de adrenalină, toxic, care se găseşte în frunzele de tutun şi în alte plante, folosit în medicină şi ca insecticid. [Din fr. *nicotine*, germ. *Nikotin*].

nicotínic, ~ci, nicotinică, ~ce a. referitor la nicotină, care este produs din nicotină; **acid nicotinic**, compus organic, derivat al piridinei, cristalizat, incolor, obţinut pe cale sintetică şi folosit la prepararea nicotinamidei. // f. pl. grupă de substanţe care, ca şi nicotina, acţionează asupra neuronilor din ganglionii vegetativi şi asupra receptorilor din sistemul nervos central. [Din fr. *nicotinique*].

nicotinísm n. (med.) tabagism. [Din fr. *nicotinisme*].

nicotinizá, nicotinizez vb. (tr.) a impregna cu nicotină. [Din fr. *nicotiniser*].

nicotinizát, ~ţi, nicotinizată, ~e a. (rar) impregnat cu nicotină: *mă uitam la degetele lui gălbui, nicotinizate.* VINEA; *plămîni nicotinizaţi.* [V. *nicotiniza*].

nicotinoterapíe f. folosire terapeutică a nicotinamidei. [Din fr. *nicotinothérapie*].

nicoţiánă f. (înv.) tutun. [Din fr. *nicotiăne*, it. *nicotiana*].

nicoválă, nicovale f. **1.** unealtă de oţel, folosită în atelierele de forjare, pe care sînt sprijinite piesele de metal pentru a fi prelucrate prin batere cu ciocanul; ilău: *către prînz doar ce aude ciocăneli pre nicovală ..., suduit şi lălăială.* CĂRT.; **a fi între ciocan şi nicovală**, a fi într-o situaţie dificilă; a se afla între două persoane, două părţi în conflict; **2.** (fig.) individ aflat într-o situaţie dezavantajoasă; victimă: *cît eşti nicovală suferă, cît eşti ciocan loveşte.* PANN; **3.** unul dintre cele patru oase mici asemănătoare cu unealta descrisă mai sus, care formează urechea medie; (şi: (reg.) **năcovală**). [Din sl. *nakovalo*].

nicróm n. aliaj de nichel şi de crom (cu siliciu, aluminiu etc.), rezistent la temperaturi înalte, întrebuinţat la fabricarea rezistenţelor electrice. [Din fr. *nichrome*].

nicrotérm n. aliaj de nichel şi crom (cu carbon, fier, siliciu etc.), rezistent la temperaturi înalte şi la medii corosive, folosit la confecţionarea unor vase, cutii etc. pentru industria alimentară, chimică etc. [Din fr. *nichrotherme*].

nictaginacée, nictaginacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, erbacee sau lemnoase, ale căror flori se deschid numai în timpul nopţii; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: barba-împăratului, regina-nopţii etc.). [Din fr. *nyctaginacées*].

nictalfobíe, nictalfobii f. (med.) teamă de întuneric (nocturn); nictofobie. [Din fr. *nyctalphobie*].

nictalgíe, nictalgii f. durere de cap care apare noaptea în timpul somnului. [Din fr. *nyctalgie*].

nictalóp, ~i, nictalopă, ~e a. şi m., f. (persoană, animal) care prezintă nictalopie. [Din fr. *nyctalope*].

nictalopíe f. capacitatea de a vedea noaptea sau de a distinge mai bine obiectele slab luminate decît pe cele în plină lumină, proprie unor animale (ex.: pisica, bufniţa etc.), şi care la om constituie o anomalie a vederii. [Din fr. *nyctalopie*].

nictantíe f. înflorire în timpul nopţii (de ex., regina-nopţii). [Din fr. *nyctanthie*].

nictemér n. (med.) interval de 24 de ore (o zi şi o noapte), folosit pentru a urmări variaţiile unor funcţii biologice. [Din fr. *nycthémère*].

nictofobíe f. (med.) nictalfobie. [Din fr. *nyctophobie*, it. *nictofobia*, germ. *Nyktophobie*].

nicturézis n. (med.) incontinenţă nocturnă de urină. [Din fr. *nycturésis*].

nicturíe f. emisie de urină mai frecventă sau mai abundentă noaptea decît ziua, constituind un semn de insuficienţă renală, diabet, infecţie urinară etc. [Din fr. *nycturie*].

nidáţie, nidaţii f. **1.** fixare a oului fecundat în mucoasa uterină; **2.** (livr.) încuibare. [Din fr. *nidation*].

nidícol, ~i, nidicolă, ~e a. (despre puii unor păsări) incomplet dezvoltat, golaş, orb, la ieşirea din ou, fiind incapabil de a părăsi cuibul. [Din fr. *nidicole*].

nidifúg, ~gi, nidifugă, ~ge a. (despre puii unor păsări) suficient de dezvoltat pentru a părăsi cuibul imediat după ieşirea din ou (ex. bobocii de raţă). [Din fr. *nidifuge*].

nielá, nielez vb. (tr.) a decora obiecte de metal prin gravarea unor ornamente şi umplerea acestora cu email negru. [Din fr. *nieller*].

nielăre, nielări f. acţiunea de a niela şi rezultatul ei. [V. *niela*].

nielát, ~ţi, nielată, ~e a. decorat cu niele. [V. *niela*].

niélă, niele f. incrustaţie cu email negru pe un fond alb într-o piesă de orfevrărie. [Din fr. *nielle*].

nielúră, nieluri f. **1.** piesă de orfevrărie ornamentată cu incrustaţii de email negru; **2.** (p. anal.) denumire dată probelor grafice imprimate după plăci de metal al căror desen gravat este umplut cu cerneală. [Din fr. *niellure*].

nifártache m. (reg.) unul dintre numele diavolului. [Cf. *nefîrtat*].

nífe n. (geol.; înv.) nucleul Pămîntului, constituit din nichel şi fier; barisferă, centrosferă. [Din fr. *nifé*].

nifoblepsíe, nifoblepsii f. (med.) orbire provocată de strălucirea zăpezii. [Din fr. *niphoblepsie*].

nigerián, ~eni, nigeriană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Nigeriei sau locuitorii acesteia, referitor la Nigeria sau la locuitorii ei. // m., f. persoană (originară) din Nigeria. [*Nigeria* n. pr.+ *-an*].

night-club [nait cláb] n. local de noapte. [Cuv. engl., fr.].

nigranilínă, nigraniline f. substanţă intermediară rezultată prin oxidarea anilinei în procesul de prepare a negrului de anilină. [Din fr. *nigraniline*].

nigróză, nigroze f. (şi **nigroză rectală**) modificare pigmentară a mucoasei rectocolice. [Din fr. *nigrose*].

nigrozínă, nigrozine f. colorant negru întrebuinţat la fabricarea cremei de ghete, la îmbibarea panglicilor pentru maşinile de scris etc. [Din fr. *nigrosine*].

nihilísm n. **1.** negare a oricărui sistem de valori, a oricărei credinţe; negare absolută: *poezia se reduce, astfel, nu numai la un nihilism intelectual, ci şi la unul estetic.* LOV.; **2.** doctrină (a nihiliştilor ruşi) avînd ca scop distrugerea radicală a structurilor sociale existente, fără a viza substituirea acestora cu vreo stare definitivă.; **3.** formă a delirului în care persoana neagă realitatea, uneori chiar propria fiinţă. [Din fr. *nihilisme*].

nihilíst, ~şti, nihilistă, ~e a. care aparţine, care este specific nihilismului sau adepţilor lui, referitor la nihilism sau la adepţii acestuia: *golul ce rămîne prin nedisciplinarea minţii şi caracterului se umple cu idei nihiliste.* EM. // m., f. **1.** adept al nihilismului; **2.** (la pl.) numele revoluţionarilor ruşi, partizani ai nihilismului. [Din fr. *nihiliste*].

nilgáu m. specie de antilopă de talie mare, cu coarne scurte, care trăieşte prin sudul Asiei (*Boselaphus tragocamelus*). [Din fr. *nilgaut*].

nimáră f. (înv. şi reg.) întîmplare, circumstanţă (neprevăzută); **cu nemarâ**, nesigur, incert; problematic; **într-o nimară**, cu o ocazie oarecare; **cu nimara**, la întîmplare, pe nimerite: *a zis şi el cu nimara.* POP. // adv. (reg.) în grabă; pe apucate; (şi: **nemară**). [De la *nimeri*].

nimb, nimburi n. **1.** cerc luminos cu care sînt înconjurate, în pictura bisericească, capetele sfinţilor şi, în general, în artele plastice, capetele unor personaje importante; aură, aureolă; (p. gener.) cerc luminos, zonă luminoasă, strălucitoare: *marele Traian, încununat cu ... nimb, ca icoanele sfinţilor noştri.* OD.; *erau zugrăviţi după cuvioasele canoane sfinţi cu bărbile despărţite, cu nimbul auriu şi veşminte largi.* CĂRT.; **2.** (fig.) nor (de praf, de pulbere) care învăluie, întunecă; aureolă: *o uşoară aburealâ de vînt ... ne ţinea într-un nimb de praf.* IBR.; **3.** (fig.) (semn de) prestigiu, măreţie, glorie, slavă: *reia-mi al nemuririi nimb.* EM.; *Laura îşi pierdea nimbul de puritate şi nevinovăţie.* GHEŢIE. [Din fr. *nimbe*].

nimbá, nimbez vb. (tr. şi refl.) a (se) înconjura cu un nimb; a (se) aureola: *interiorul îi părea nimbat de o ceaţă adîncă.* VINEA. [Din fr. *nimber*].

nimbostrátus m. formaţie de nori inferiori, de culoare cenuşie-închisă, care produce precipitaţii de lungă durată; nimbus. [Din fr. *nimbo-stratus*].

nímbus, (rar) **nimbuşi** m. nimbostratus: *treceri grăbite de nimbuşi.* SAD. [Din fr. *nimbus*].

níme pron. neg. v. **nimeni.**

nímenea pron. neg. v. **nimeni.**

nímeni pron. neg. nici un om, nici o fiinţă: *ca nimeni să nu-mi joace pe mormînt, îngroapă-mă-n lumina ochilor tăi.* VIERU; *nu a făcut nimănui nici cel mai mic rău.* GHEŢIE. // m. om lipsit de valoare; om de nimic: *acest nimeni a ajuns mare şef;* (compuse; fam.) **neica-nimeni**, individ insignifiant, fără valoare: *vine un neica-nimeni să ne înveţe meserie;* (reg.) **nimea oamenilor** (sau **a lumii**) om prăpădit, om de nimic; (şi: (înv. şi reg.) **nimenea, nime**). [Lat. *nemo, neminem*].

nimereálă, nimereli f. faptul de a nimeri; (p. ext.; înv.) iscusinţă, pricepere; **la nimereală**, la întîmplare, fără a gîndi, a chibzui; fără alegere: *a lovit la nimereală;* (înv.) **cu nimereală**, potrivit; judicios. [*Nimeri* + *-eală*].

nimerí, nimeresc vb. **1.** (intr.) a sosi, a ajunge undeva pe neaşteptate, din întîmplare: *nimereşte într-o casă ... de moravuri dubioase.* CĂL.; *nimerii într-o groapă din care abia mă smulsei.* PR.; **2.** (tr.) a găsi, a afla, a descoperi din întîmplare; a da peste ...: *căutînd programe muzicale, nimerea ... peste buletine de ştiri.* GHEŢIE; **3.** (tr. şi absol.) a ghici: *vrei să trăieşti o sută de ani? tocmai acum ai nimerit.* NEGR.; **4.** (intr. şi tr.) a judeca, a proceda cum (nu) trebuie; a (nu) o brodi, a (nu) o potrivi: *n-ai nimerit tocmai bine.* OD.; **5.** (intr. şi tr.) a izbuti să atingă scopul urmărit; a reuşi: *bătîndu-şi capul, trebuie să nimerească.* DRĂGHICI; **6.** (tr. şi absol.) a atinge, a lovi pe cineva sau ceva (ţintind) cu un obiect: *se întîmpla să nu nimerească paserile cu săgeata.* CR.; **7.** (refl.) a se întîmpla să fie într-un anumit fel; a se potrivi: *popa Tonea s-a nimerit călător.* GAL.; *aia e şcoală veche, nu se mai nimereşte cu vremurile de azi.* SOR.; **8.** (refl.) a fi de faţă, a fi prezent undeva (în mod accidental): *eu tocmai m-am nimerit pe-acolo.* REBR.; **9.** (refl. unipers.) a se întîmpla, a surveni: *cum s-a nemerit, a dat peste preotul Petrea cînd acesta tocmai ieşea.* SAD.; (şi: (reg.) **nemeri**). [Din bulg. *nameria*].

nimerít, ~ţi, nimerită, ~e a. **1.** bine găsit, bine ales, adecvat situaţiei; potrivit, indicat: *alegere nimerită;* **2.** bun, reuşit, izbutit: *ideea ... pârîndu-mi originală şi nimerită.* NEGR. // adv. potrivit, judicios; izbutit: *n-ar fi mai nimerit să ne-nţelegem?* AL. // m., f. (înv.) venetic; pribeag: *grijea streinii şi nemeriţii.* DOS.; (şi: (reg.) **nemerit**). [V. ***nimeri***].

nimfál, ~i, nimfală, ~e a. care ţine de nimfe, referitor la nimfe. [Din fr. ***nymphale***].

nímfă, nimfe f. **1.** (mit.) fiecare dintre zeiţele apelor, pădurilor, munţilor, pomilor: *o nimfă vine spre ţărm.* CĂL.; *naiadele, nereidele, oceanidele sînt nimfe;* **2.** (fig.) fată tînără, frumoasă, graţioasă: *trei tinere nimfe pe rînd mi-l cerură.* ALEX.; **3.** stadiu în metamorfoza unor insecte, între larvă şi adult, imobilă şi de obicei învelită în cocon; pupă; **4.** (la pl.) repliuri mucoase pare aflate de o parte şi de alta a vestibulului vulvei; labii mici. [Din lat. ***nympha,*** fr. ***nymphe,*** it. ***nimfa***].

nimfeacée f. pl. familie de plante erbacee acvatice, cu rizom, cu frunze cordiforme, plutitoare, cu flori mari, solitare, hermafrodite (ex.: nufărul alb şi galben). [Din fr. ***nymphéacées***].

nimfománă, nimfomane a. şi f. (femeie) care suferă de nimfomanie: *nimfomane cu chipuri drăgălaşe.* PR.; *o gorgonă nimfomană.* D. [Din fr. ***nymphomane***].

nimfomaníe, nimfomanii f. stare patologică la femei şi la animale femele, manifestată printr-un libido exagerat şi o supraexcitare continuă. [Din fr. ***nymphomanie***].

nimíc pron. neg. nici un lucru; (spec.) nici un lucru rău, primejdios: *stăi, Făt-Frumos, că nu-ţi fac nimic.* ISP.; *dacă dragoste nu e, nimic nu e!* PR.; **nu e** (sau **nu-i**) **nimic,** (faptul) nu constituie o problemă deosebită, nu afectează pe nimeni, nu produce nici un prejudiciu: *lasă să vie fata, nu-i nimic; acuma, că-i măritată în lege, poate şedea şi acasă.* REBR.; *lasă, mă nene, nu e nimic, nu-ţi cade nasul.* SOR.; **de nimic,** fără valoare, lipsit de importanţă; lipsit de orice merit; fără caracter, ticălos: *un bou ajunse a se vinde pe un preţ de nimic.* BĂLC.; *eşti un aventurier, o lichea, un om de nimic.* GHEŢIE; **pe (mai) nimic,** (aproape) gratuit, degeaba: *am reuşit să vînd zece prăpădite de iugăre pe mai nimic.* GHEŢIE. // adv. (înv. şi pop.) defel, deloc, nicidecum; în nici un fel: *aceste talenturi nu-i mai serveau nimic.* FIL.; **a nu avea nimic a face,** a nu avea nici o legătură (unul cu altul). // n. (pl. **nimicuri**) **1.** (mai ales la pl.) lucru sau vorbă fără valoare, fără importanţă; fleac: *redeşteptînd în faţa-mi trecutele nimicuri.* EM.; *dintr-un nimic ne-am supărat.* EL.; **(o) nimica toată,** ceva de foarte mică importanţă sau valoare; (reg.) **pe o nimică pe ceas,** într-o clipă, repede; v. **mică**[2]: *pe o nimică pe ceas beam cîte-un cofăiel întreg de apă.* CR.; **2.** (fig.; mai ales artic.) neant, nefiinţă; haos: *să cadă nimicul cu noaptea lui largă.* EM.; *niciodată nu apare la greci ideea unei creaţii din nimic.* BL.; *să mă ating de tine-asemenea nopţii-alături cu nimicul stînd.* IONEL; (şi: **nimica,** (înv.) **nemica**). [Lat. ***nemica*** „nici o fărîmă"].

nimíca pron. neg. v. **nimic.**

nimicí, nimicesc vb. (tr.) **1.** a face să nu mai existe, a preface în nimic; a distruge, a extermina, a nimicnici: *Napoleon ... trebuia nu să-i învingă pe ruşi, ci să-i nimicească.* GHEŢIE; **2.** (fig.) a zdrobi; a copleşi: *învins de plăcere, nimicit de desfătare.* NEGR. [De la ***nimic***].

nimicíe, nimicii f. (înv.) nimicnicie: *ologiţi, ciuntiţi ..., reduşi la nimicie.* AL. [***Nimic*** + ***-ie***].

nimicíre, nimiciri f. acţiunea de a nimici; distrugere, lichidare, exterminare, nimicnicire: *proletarizarea claselor rurale are drept efect nimicirea statului.* EM. [V. ***nimici***].

nimicít, ~ţi, nimicită, ~e a. redus la nimic, distrus; (fig.) copleşit: *viaţă nimicită.* [V. ***nimici***].

nimicitór, ~i, nimicitoáre a. **1.** care nimiceşte; distrugător; **2.** (fig.) pustiitor, zdrobitor; copleşitor: *durere nimicitoare.* [***Nimici*** + ***-tor***].

nimicnicí, nimicnicesc vb. (înv.; tr.) **1.** a nimici; a distruge; a zădărnici: *simţind o deosebită plăcere ... de a nimicnici fericirea lor.* MARC.; **2.** (fig.) a înlătura, a spulbera; **3.** (rar; şi refl.) a decădea; a (se) umili. [***Nimic*** + ***-nici***].

nimicnicíe, nimicnicii f. **1.** deşertăciune, zădărnicie: *omul ..., eşuînd, va ajunge la deplina conştiinţă a nimicniciei, a păcătoşeniei sale.* BL.; **2.** lipsă de valoare, de însemnătate; meschinărie, micime, nimicie: *drame ... imposibile prin nimicnicia lor.* EM. [***Nimicnici*** + ***-ie***].

nimicnicíre, nimicniciri f. (înv.) acţiunea de a nimicnici; nimicire, distrugere, exterminare: *nimicnicirea duşmanilor.* BĂLC. [V. ***nimicnici***].

nimicúţa pron. neg. diminutiv al lui nimic. [***Nimic*** + ***-uţa***].

nimitéz, nimitezuri n. (înv. şi reg.) văl subţire cu care femeile îşi acoperă capul; (spec.) văl de mireasă; zăbranic: *pe-oglinzi de marmuri negre, un negru nimitez.* EM.; (şi: **nemeteţ**). [Cf. ucr. ***nametka,*** sl. ***nametu*** „cort" şi „care s-a aruncat peste ...", lituanian ***nametas*** „văl"].

nimuríc, ~ci, nimurică, ~ce m., f. (reg.) **1.** om bicisnic, neputincios, slăbănog, infirm; om mic de statură: *Strîmbă-Lemne, văzîndu-se ruşinat de nimuricul acela, dă să pună mîna pe el.* POP.; **2.** cerşetor, om sărac. [Din magh. ***nyomorék***].

ninchezá vb. v. **necheza.**

ninchezáre f. v. **nechezare.**

ninchezát n. v. **nechezat**[1].

ninchezí vb. v. **necheza.**

nineácá f. v. **neneacă.**

ningău n. (reg.) **1.** ninsoare: *furtune cu ningău.* POP.; **2.** luna decembrie (luna ninsorilor). [***Ninge*** + ***-ău***].

nínge, pers. 3 **ninge** vb. **1.** (intr. impers.) a cădea zăpadă: *afară plouă, ninge.* AL.; **(parcă) îi (tot) ninge şi-i plouă,** se spune despre cineva care e mereu nemulţumit, posomorît: *lui Victor îi plouă şi-i ninge de cînd se scoală pînă se culcă.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a acoperi cu zăpadă: *nici ploaia să nu te ploaie, nici neaua să nu te ningă.* POP.; **3.** (fig.; tr.) a cădea ca fulgii de zăpadă; a cerne: *priveşte-a nopţei mîndră coroană cum las-a ninge stele din ea.* AL.; **4.** (fig.; tr.) a lăsa să cadă (ca fulgii de zăpadă): *cireşii ningeau căzătorii lor fulgi.* COŞB. [Lat. ***ningere***].

nínja m. invar. **1.** persoană aparţinînd unor grupări secrete în Japonia, care luptă pentru scopuri reprobabile, practicînd o artă marţială concepută pentru diversiune şi ambuscadă; **2.** (p. ext.) luptător agresiv, bine antrenat, echipat cu costum special. // a. (despre arme albe) cu o formă specifică (iniţial de pumnal, apoi de sabie uşor curbată), folosită de un asemenea luptător. [Cuv. japonez.].

nins, ~şi, ninsă, ~e a. **1.** pe care s-a depus zăpada, acoperit de zăpadă: *uliţele ninse.* EM.; *arbori desfrunziţi şi ninşi.* CĂRT.; **(a fi) nins de ani** (sau **de vreme**), (a fi) bătrîn; **2.** (fig.) cărunt: *cu părul nins.* [V. ***ninge***].

ninsoáre, ninsori f. **1.** faptul de a ninge; cădere a zăpezii: *o dă în frig şi ninsoare.* CR.; **pe ninsoare,** în timp ce ninge: *umbla întruna, pe ploaie, pe ninsoare;* **2.** (concr.) zăpadă: *troieni de ninsori.* AL.; *ninsoarea se lipea ... pe fereastră.* BAC.; **3.** (fig.) cărunteţe: *cu toată ninsoarea care-i acoperea creştetul, avea ... o înfăţişare haină.* TUD. [***Nins*** + ***-oare***].

ninsoríu, ~ii, ninsorie, ~ii a. (rar) alb ca zăpada: *şoimul tău ... poart-o zale ninsorie.* AL.; *doamna sa cu tîmplă ninsorie.* VIERU. [***Ninsoare*** + ***-iu***].

niobít n. mineral natural de fier şi mangan; columbit. [Din fr. ***niobite***].

niób̦iu n. metal rar, alb-cenuşiu, dur, lucios, utilizat la fabricarea oţelurilor speciale inoxidabile şi anticorosive; columbiu. [Din fr. ***niobium,*** germ. ***Niobium***].

níplu, nipluri n. piesă în formă de tub, cu sau fără filet, folosită pentru îmbinarea a două ţevi, a două conducte sau cabluri. [Din engl. ***nipple,*** germ. ***Nippel***].

nipón, ~i, niponă, ~e a. şi m., f. japonez: *cercetători mai tineri ... încă nu şi-au făcut apariţia pe scena academică niponă.* CF. [Din fr. ***nippon***].

niprálă, niprale f. plantă furajeră din familia leguminoaselor, cu flori galbene, plăcut mirositoare, cu fructele păstăi, folosită ca îngrăşămînt verde (*Lupinus luteus*). [Et. nec.].

nirvána f. (în budism, în filozofia indiană) stare mistică de fericire, eliberare totală (de griji, de suferinţe), dobîndită prin contemplaţie şi asceză: *citise „Ramayana" ... şi vorbea cu aprindere de Buddha Şakya-Muni şi de nirvana.* CĂL. [Din fr. ***nirvana***].

nirvánic, ~ci, nirvanică, ~ce a. (rar) care ţine de nirvana, specific nirvanei: *ideea despre nirvana sau starea nirvanică este ... expresia categoriilor abisale obşteşti ale Indiei.* BL. [De la ***nirvana***].

nisám-nitám adv. v. **nitam-nisam.**

nisangíu m. v. **nişangiu.**

níscai a. nehot. (pop.) nişte; oarecare; niscaiva: *niscai fapte minunate.* ISP.; (şi: (înv.) **niscare**). [Lat. ***nescio qualis***].

niscaivá a. nehot. (pop.) care este, se află într-o cantitate nedeterminată, într-un număr oarecare; niscai: *mămăligă pripită cu niscaiva brînză de burduf.* GHEŢIE. [***Niscai*** + ***-va***].

niscáre a. nehot. v. **niscai.**

nisétru, nisetri m. peşte răpitor din familia acipenseridelor, înrudit cu morunul, cu o greutate de pînă la 200 kg, apreciat pentru carnea şi icrele lui (negre), care trăieşte în Marea Neagră şi în Marea Caspică (*Acipenser güldenstaedti*): *în apele salmastre de la gurile Dunării pescarii prind ... nisetru şi cegă.* SAD. [Din bulg. ***nesetăr, esetăr***].

nisfeá f. v. **nesfea.**

nisíp, nisipuri n. **1.** rocă sedimentară neconsolidată, provenită din sfărîmarea unor blocuri de granit, gresie etc. (utilizată la construcţii, în industria sticlei etc.): *aşternu mantaua pe năsipul încă fierbinte.* EM.; *cel mai scump nisip tu-l duci în vadul Dunării albastre.* GOGA; **ca** (sau **cît**) **nisipul mării,** în număr foarte mare; **a clădi** (sau **a funda**) **pe nisip,** a întreprinde ceva sortit eşecului, pieirii (neavînd o bază solidă): *prevederile ... se dovedesc astăzi a fi fost fundate pe nisip, pe iluziuni.* MAIOR.; **a construi** (sau **a clădi**) **castele de nisip,** a-şi face iluzii, proiecte irealizabile: *a nutri speranţe în cazul lor e totuna cu a clădi castele de nisip.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) loc, teren, întindere alcătuită din asemenea rocă; (spec.) plajă: *s-a ridicat grozav temperatura! ... pe galbene nisipuri arzătoare.* TOP.; *toropit pe nisip visez că sînt grec.* CĂL.; **3.** depunere patologică de granule de oxalaţi, uraţi, silicaţi etc., în rinichi, în vezica urinară sau în vezicula biliară; (şi: (reg.) **năsip**). [Din bulg. ***nasip***].

nisipár, nisipari m. persoană care scoate, cară (şi vinde) nisip: *bunicul meu era nisipar.* CĂL. // n. (pl. **nisipare**) dispozitiv montat pe o locomotivă, pe un tramvai etc., cu care se distribuie nisip la roţi, pentru a împiedica patinarea acestora. [***Nisip*** + ***-ar***].

nisipáriţă, nisipariţe f. peşte mic din apele de munte, asemănător cu zvîrluga (*Cobitis caspia romanica*). [***Nisip*** + ***-ariţă***].

nisipárniță, nisiparnițe f. (înv.) **1.** nisiperniță; **2.** instrument alcătuit din două recipiente de sticlă comunicînd între ele, care servea la măsurarea timpului după durata de scurgere a nisipului dintr-un recipient în altul; clepsidră: *cît despre ceasornic, ... era înlocuit în acel timp cu o nisiparniță, străvechi instrument de măsurat timpul.* TUD. [*Nisip* + *-arniță*].

nisipărie, nisipării f. 1. carieră de nisip; **2.** (loc cu) nisip mult (adus de ape sau de vînt). [*Nisip* + *-ărie*].

nisipeálă, nisipeli f. (reg.) umplere cu pămînt sau nisip a încăperilor unei case în construcție, pînă în dreptul pragurilor; (concr.) pămînt sau nisip astfel depus, peste care se aplică duşumeaua. [*Nisipi* + *-eală*].

nisipérniță, nisipernițe f. (înv.) vas mic umplut cu nisip fin, din care se presară peste o hîrtie proaspăt scrisă, pentru a usca cerneala; nisiparniță. [*Nisip* + *-erniță*].

nisipí, nisipesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a acoperi, a astupa cu nisip (sau cu pămînt): *principele ascunse mai întîi coroana sa ... într-o fîntînă şi, după ce o năsăpi, luă cu ai săi refugiul spre munții Carpați.* POP.; **2.** (tr.) a umple cu nisipeală încăperile unei case în construcție; **3.** (refl.) a se preface în nisip, a se măcina: *piatra se năsipeşte.* POP.; (şi: **năsăpi, năsipi**). [De la *nisip*].

nisipíș, nisipişuri n. loc acoperit cu nisip; nisip mult îngrămădit într-un loc; nisipişte: *în Nil numai deşertul nisipişul şi-l adapă.* EM.; *apa din fund forfotea jucînd năsipiș mărunt şi se revărsa în pîrău.* SAD.; (şi: **năsipiş**). [*Nisip* + *-iș*].

nisipíște, nisipişti f. (pop.) **1.** nisipiș; **2.** aluviune depusă pe fundul apelor (stătătoare). [*Nisip* + *-iște*].

nisipít, ~ți, nisipită, ~e a. **1.** (rar) nisipos: *ard în soare lungi pustiuri năsipite.* AL.; **2.** (reg.) brodat cu un punct de broderie mărunt. // m. (reg.) punct de broderie, pe pieptul şi pe mînecile cămăşilor țărăneşti: *mînica cu nisipiți.* POP.; (şi: **năsipit**). [V. *nisipi*].

nisipíu, ~ii, nisipie, ~ii a. de culoarea nisipului; gălbui. [*Nisip* + *-iu*].

nisipós, ~şi, nisipoásă, ~e a. plin de nisip, care conține (mult) nisip; acoperit cu nisip: *e într-un pustiu uscat, lung, nisipos.* EM.; *apa scăzută a rîului curgea limpede între malurile năsipoase.* SAD.; (şi: (reg.) **năsipos**). [*Nisip* + *-os*].

nistágmus n. stare patologică manifestată prin mişcări oscilatorii ritmice şi involuntare ale globilor oculari, constituind simptomul unei afecțiuni a centrilor nervoşi. [Din fr. *nystagmus*].

nişangíu, nişangii m. mare demnitar din Imperiul otoman, însărcinat cu redactarea actelor oficiale, cu executarea şi aplicarea parafei imperiale; (şi: **nisangiu**). [Din turc. *nişancî*].

nişaşteá f. (înv.) lamură de făină: *rahagiul cu tahîn şi nişiştea prepară diferite varietăți de halva, halviță şi rahat*; (şi: **nişeştea, nişiştea**). [Din turc. *nişaşte* „amidon"].

nişă, nişe f. **1.** adîncitură lăsată într-un zid, în peretele unei sobe, la o mobilă etc., în care se aşază de obicei obiecte decorative; firidă: *am văzut un bust de bronz ... într-o nişă adîncită.* ST.; *casa ... decorată cu turnulețe, nişe ogivale, pline de statui.* CĂRT.; **2.** intrînd amenajat în prelungirea unei camere (de locuit): *această enormă încăpere ... se prelungea ... cu nişe şi canapele.* PR.; **3.** intrînd amenajat în peretele unei galerii de mină sau al unui tunel, servind ca loc de refugiu; **4.** dulap cu pereții de sticlă, legat de un coş de evacuare, folosit în laboratoare pentru lucrul cu substanțe care emană gaze nocive; **5. nişă de abraziune**, formă de relief cu aspect de firidă alungită, formată la baza unei faleze în urma acțiunii valurilor; **6. nişă ecologică**, spațiu de răspîndire, creştere, dezvoltare şi reproducere a fiecărei specii, riguros stabilit în lanțurile trofice, ca urmare a relațiilor intra- şi interspecifice; **7. televiziune de nişă**, televiziune destinată unui mic segment de populație: *pentru o televiziune de nişă... n-ai nevoie nici măcar de platouri.* D.; **8.** imagine radiologică asemănătoare unui mulaj opac al unui viscer cavitar, în special al tubului digestiv, la nivelul unei ulcerații (ulcer stomacal sau duodenal, cancer gastric). [Din fr. *niche*].

nişeşteá f. v. nişaştea.

nişişteá f. v. nişaştea.

níşte art. nehot. (precedă substantive la pl., dar şi la sg., precum nume de materie, substantive cu sens colectiv pentru a arăta o cantitate nedeterminată) *păduri ... acoperă ca niște armii dese totul.* CĂL.; *îi îmbie pe oaspeți cu niște prăjituri.* GHEȚIE. [Lat. *nescio quid* „nu ştiu ce"].

níştotă, nişteote f. (înv. şi reg.) **1.** lipsă; sărăcie: *nişteota apeei.* PALIA; **2.** nevoie, trebuință, necesitate: *după nişteota preuților rumânești* (a. 1683). CCR. [Din sl. *ništeta*].

nit[1], nituri n. piesă de metal în formă de tijă (cilindrică), prevăzută cu un cap semisferic, tronconic etc., de diametru mai mare decît corpul, folosită la îmbinarea pieselor metalice, mai ales. [Din germ. *Niet*].

nit[2], niți m. (fiz.) unitate de măsură a luminanței, egală cu strălucirea uniformă a unei suprafețe de un metru pătrat a cărei intensitate luminoasă este de o candelă. [Din fr., engl. *nit*].

nităm-nisăm adv. (pop.) deodată, pe neaşteptate; cu totul nepotrivit, fără temei: *revoluția nu a venit aşa, netam-nesam.* ARG.; *Nicolae trecuse nitam-nisam la adventişti.* SOR.; (şi: **netam-nesam, nisam-nitam**). [Din bulg. *ni tam, ni sam* „nici aici, nici acolo"; „nicăieri"].

nitmétru, nitmetre n. (fiz.) luminanțmetru. [Cf. fr. *nitomètre*].

nitrá, nitrez vb. (chim.; tr.) a introduce o grupare alcătuită din azot şi oxigen în molecula unei substanțe organice. [Din fr. *nitrer*].

nitragín n. îngrăşămînt bacterian pentru culturile de plante leguminoase. [Din fr. *nitragine*].

nitrăre, nitrări f. acțiunea de a nitra şi rezultatul ei. [V. *nitra*].

nitrát, nitrați n. (chim.) azotat; **nitrat de argint**, azotat de argint: *plăci fotografice din sticlă mată, unse din belşug cu nitrat de argint.* CĂRT.; **nitrat de celuloză**, nitroceluloză. [Din fr. *nitrate*].

nitratbactérie, nitratbacterii f. (biol.; de obicei la pl.) nitrobacterie. [*Nitrat* + *bacterie*].

nitrățíe, nitrații f. tratament chimic cu acid nitric. [Din fr. *nitration*].

nítric, ~ci, nitrică, ~ce a. (chim.) azotic; **acid nitric**, acid azotic; apă tare. [Din fr. *nitrique*].

nitriéră, nitriere f. (rar) loc de unde se extrage nitrul. [Din fr. *nitrière*].

nitrificá, pers. 3 **nitrifică** vb. (tr.) a produce o nitrificare. [Din fr. *nitrifier*].

nitrificánt, ~ți, nitrificantă, ~e a. care provoacă nitrificare; nitrificator: *bacterii nitrificante.* [Cf. fr. *nitrifiant*].

nitrificáre, nitrificări f. acțiunea de a nitrifica; proces chimic realizat în sol sub acțiunea bacteriilor nitrificante, care oxidează amoniacul transformîndu-l mai întîi în nitriți, apoi în nitrați, folosiți de plante la sinteza materiei organice; nitrificație. [V. *nitrifica*].

nitrificatór, ~i, nitrificatoáre a. (chim.) nitrificant: *bacterii nitrificatoare.* [Din fr. *nitrificateur*].

nitrificáție, nitrificații f. nitrificare. [Din fr. *nitrification*].

nitríl, nitrili m. substanță organică (ester al acidului cianhidric), folosită în sinteza organică; **nitril acrilic**, lichid solubil în apă, folosit la fabricarea cauciucului sintetic, a melanei etc.; acrilonitril; **nitril poliacrilic**, poliacrilonitril. [Din fr. *nitrile*, germ. *Nitril*].

nitrít, nitriți m. (chim.) azotit; **nitrit de amil**, substanță chimică cu acțiune vasodilatatoare imediată, folosită în crizele de angină pectorală. [Din fr. *nitrite*].

nitritbactérie, nitritbacterii f. (biol.; de obicei la pl.) microorganism care intervine în prima etapă a nitrificării, cu producerea de nitriți din substanțele azotoase din sol. [*Nitrit* + *bacterie*].

nitro- element de compunere indicînd în special prezența unui radical $-NO_2$ într-un compus chimic. // s. grupare funcțională monovalentă ($-NO_2$), prezentă în molecula nitroderivaților. [Din fr. *nitro-*].

nitroalcán, nitroalcani m. (chim.) nitroparafină. [*Nitro-* + *alcan*].

nitrobactérie, nitrobacterii f. bacterie care oxidează acidul azotos format în sol, transformîndu-l în acid azotic; nitratbacterie. [Din fr. *nitrobactérie*].

nitrobenzén m. lichid uleios, gălbui, insolubil în apă, otrăvitor, cu miros de migdale amare, obținut prin nitrarea benzenului, întrebuințat în industria coloranților, la fabricarea anilinei etc. [Din fr. *nitrobenzène*].

nitrocelulóză, nitroceluloze f. substanță solidă, albă, cu aspect fibros (asemănătoare cu bumbacul), obținută prin tratarea celulozei cu un amestec de acid azotic şi acid sulfuric, întrebuințată ca exploziv, la fabricarea unor lacuri, a celuloidului etc.; nitrat de celuloză. [Din fr. *nitrocellulose*].

nitroderivát, nitroderivați m. compus organic a cărui moleculă conține o grupare nitro, legată direct de atomul de carbon. [Din germ. *Nitroderivat*].

nitrofil, ~i, nitrofilă, ~e a. care se dezvoltă pe soluri bogate în azot: *urzica este o specie de plante nitrofile.* [Din fr. *nitrophile*].

nitrofóska f. îngrăşămînt agricol conținînd cele trei elemente principale: azotul, fosforul şi potasiul. [Din germ. *Nitrophoska*].

nitrogén m. (chim.) azot: *medicii au folosit nitrogen pentru a îndepărta două keratoze.* A. [Din fr. *nitrogène*].

nitroglicerínă f. lichid uleios, toxic, de culoare gălbuie, obținut prin tratarea glicerinei cu un amestec de acid azotic şi acid sulfuric, folosit la fabricarea dinamitei şi, în doze mici, ca medicament în unele boli de inimă; trinitrat de glicerină. [Din fr. *nitroglycérine*].

nitroguanidínă f. substanță explozivă obținută prin tratarea azotatului de guanidină cu acid sulfuric, folosită în anumite amestecuri explozive, pentru a le coborî temperatura de explozie. [Din fr. *nitroguanidine*].

nitrometán n. nitroderivat al metanului, folosit ca solvent pentru nitroceluloză şi în sinteza organică. [Din fr. *nitrométhane*].

nitronatríț, nitronatriți m. nitrat de sodiu formînd componentul principal al salpetrului de Chile. [Din fr. *nitronatrite*].

nitroparafínă f. nitroderivat al unei hidrocarburi parafinice, folosit ca dizolvant la diferite sinteze organice; nitroalcan. [Din fr. *nitroparaffine*].

nitrós, ~şi, nitroásă, ~e a. (chim.) care conține nitru; azotos; **acid nitros**, acid azotos. [Din fr. *nitreux*, it. *nitrose*].

nitrotoluén n. substanță de culoare gălbuie, cu miros caracteristic, solubilă numai în solvenți orga-

nici, folosită mai ales pentru obținerea toluidinei, a unor amine etc. [Din fr. *nitrotoluène*].

nitrozáre, nitrozări f. reacție de introducere a unei grupări nitrozo în molecula unui compus organic, în urma căreia se obțin nitroderivați. [Cf. fr. *nitrosation*].

nitrózā, nitroze f. gaz compus din oxizi de azot. [Din fr. *nitrose*].

nitrózo- element de compunere indicînd prezența unui radical –NO într-un compus chimic. // s. grupare funcțională monovalentă (-NO), prezentă în molecula nitrozoderivaților. [Cf. fr. *nitrosyte*].

nitrozoderivát, nitrozoderivați m. compus organic a cărui moleculă conține o grupare nitrozo, legată de un radical organic. [*Nitrozo-* + *derivat*].

nítru s. azotat de potasiu; silitră. [Din lat. *nitrum*, fr. *nitre*].

nitrurá, nitrurez vb. (tr.) a efectua o nitrurare. [Din fr. *nitrurer*].

nitruráre, nitrurări f. acțiunea de a nitrura; tratament aplicat stratului superficial al unor oțeluri pentru a le mări duritatea, constînd în încălzirea lor în atmosferă de amoniac. [V. *nitrura*].

nitrurát, ~ți, nitrurată, ~e a. tratat prin nitrurare: *oțeluri nitrurate*. [V. *nitrura*].

nitrúră, nitruri f. azotură. [Din fr. *nitrure*].

nituí, nituiesc vb. (tr.) **1.** a îmbina, a fixa două sau mai multe piese cu ajutorul niturilor[1]; **2.** a forma un al doilea cap al nitului[1] (p. ext. al cuiului), pe cealaltă parte a obiectului în care se bate. [*Nit*[1] + *-ui*].

nituíre, nituiri f. acțiunea de a nitui și rezultatul ei; nituit[2]. [V. *nitui*].

nituít[1], ~ți, nituită, ~e a. **1.** prins, fixat cu ajutorul niturilor[1]; **2.** ferecat, țintuit, bătut cu ...: *chimir lat, roșcat, nituit cu bani de aramă*. ST. [V. *nitui*].

nituít[2] n. nituire: *ieri s-a sfîrșit nituitul*. [V. *nitui*].

nituitór, ~i, nituitoáre m., f. lucrător specializat în nituire. // f. mașină cu care se nituiește. [*Nitui* + *-tor*].

nituitúră, nituituri f. nituire; (concr.) loc unde s-a făcut o nituire. [*Nitui* + *-tură*].

nițéi, ~i, nițică, ~ele a. (fam.) puțin; o parte mică din ceva: *zîna, din fiecare fel de bucate, ... lua cîte nițele și băga în sîn*. ISP.; *nițică nevinovăție*. ARG. // adv. în mică măsură; într-o oarecare măsură, întrucîtva; (numai) puțin timp: *mai stau nițel să mai treacă cineva*. PR. [Et. nec.].

nițeluș, ~i, nițeluță, ~e a. (adesea adv.) diminutiv al lui nițel: *mai așteaptă nițeluș*. ISP.; *să înșir nițeluțe zile*. POP. [*Nițel* + *-uș*].

niu m. invar. **1.** numele celei de a treisprezecea litere a alfabetului grecesc (N, ν); **2.** (fiz.) simbol pentru frecvență. [Din gr. *ny*, fr. *nu*].

nivál, ~i, nivală, ~e a. (livr.) care ține de zăpadă, referitor la zăpadă; datorită zăpezii. [Din fr. *nival*, it. *nivale*, lat. *nivalis*].

nivație, nivații f. acțiune specifică de modelare a reliefului, exercitată de masele de zăpadă acumulate iarna în zona înaltă a munților, unde se produc numeroase înghețuri și dezghețuri succesive. [Din fr. *nivation*].

nivél, niveluri și **nivele** n. **1.** înălțimea unui punct față de un plan orizontal dat; **nivelul mării,** punct situat la înălțimea mijlocie a mărilor și a oceanelor, în raport cu care se măsoară toate altitudinile; **curbă** (sau **linie**) **de nivel, v. curbă; pasaj de nivel,** locul unde se încrucișează, la aceeași altitudine, o cale ferată cu o șosea; **la nivelul ...,** în regiunea ..., în dreptul ...: *dureri la nivelul toracelui*; **2.** etaj, cat: *nu mai dădu atenție oscilațiilor cabinei și nici opririlor din dreptul diferitelor nivele*. GHEȚIE; *bloc cu patru niveluri*; **3.** (fig.) stadiu, grad, treaptă (de dezvoltare, de evoluție); situație, etapă: *măguliri ... din partea unor oameni puși mai presus de nivelul intelectual comun*. CAR.; *vom avea mai mulți oameni culți dar nivelul mediu al culturii va scădea*. GHEȚIE; **nivel de trai,** gradul de satisfacere a nevoilor materiale și spirituale ale populației. // (pl. **nivele**) **1.** nivelmetru: *nivelele cu lunetă sînt folosite în nivelmentele de precizie*; **2.** (și f.) instrument cu care se verifică poziția orizontală a unui obiect, a unei construcții etc.; cumpănă, poloboc: *picătura ... nu și-a găsit încă echilibrul sub țeava de sticlă a unei nivele*. OD.; **3.** mărime fizică scalară a cărei valoare se stabilește printr-o convenție: *nivel de intensitate sonoră*; (și: **nivelă**). [De la *nivela*; cf. fr. *niveau*].

nivelă, nivelez vb. (tr.) **1.** a măsura cu instrumente speciale diferența de nivel dintre două sau mai multe puncte; **2.** a face să fie la același nivel; a face o suprafață netedă, orizontală: *muncitorii au nivelat terenul*; **3.** (fig.) a face să dispară diferențele, deosebirile; a pune pe același plan; a egaliza: *nu se pot nivela inteligențele*. [Din fr. *niveler*].

niveláre, nivelări f. **1.** acțiunea de a nivela și rezultatul ei; **2.** (fig.) egalizare: *socialismul tinde la nivelarea averilor*. [V. *nivela*].

nivelát, ~ți, nivelată, ~e a. care a fost supus nivelării; neted; uniform: *teren nivelat*. [V. *nivela*].

nivelatór, ~i, nivelatoáre a. **1.** (adesea subst.) care nivelează, face neted, uniform; **2.** (fig.) care face să dispară diferențele: *criterii nivelatoare*. [*Nivelă* + *-tor*].

nivélă f. v. **nivel.**

nivelmént, nivelmente n. ansamblul procedeelor și operațiilor folosite pentru determinarea altitudinii unor puncte de pe o porțiune de teren, în scopul reprezentării reliefului acesteia pe o hartă sau pe un plan. [Din fr. *nivellement*].

nivelmétric, ~ci, nivelmetrică, ~ce a. care aparține nivelmetrului, referitor la nivelmetru. [*Nivelmetru* + *-ic*].

nivelmétru, nivelmetre n. instrument topometric cu care se măsoară pe teren diferențele de înălțime dintre două sau mai multe puncte; nivel. [*Nivel* + *metru*].

nivícol, ~i, nivicolă, ~e a. **1.** (despre plante) care cresc în preajma zăpezilor permanente; **2.** (despre animale) care trăiesc în grup pe gheață sau pe zăpadă (ex. pinguinii). [Din fr. *nivicole*].

nividí vb. v. **năvădi.**

nivometríe f. măsurare a regimului nival al cursurilor de apă. [Din fr. *nivométrie*].

nivométru, nivometre n. instrument pentru măsurarea cantității de zăpadă căzute pe o suprafață, într-un anumit interval de timp. [Din fr. *nivomètre*].

nivopluviál, ~i, nivopluvială, ~e a. **regim nivopluvial,** regim al cursurilor de apă alimentate de zăpezi și de ploi. [Din fr. *nivopluvial*].

nivózā f. (livr.) a patra lună a calendarului republican francez (21 dec.–19 ian.). [Din fr. *nivose*].

níxis, nixisuri n. (grecism) **1.** supărare; plictiseală: *cuvintele d-tale pot ... să-mi pricinuiască un nixis*. AL.; **2.** junghi. [Din gr. mod. *níxis*].

nizám, nizamuri n. (înv.) **1.** ordin, dispoziție, regulament, program emis de o autoritate; statut al unei bresle: *un slujbaș credincios trebuie să se supuie nezamului*. FIL.; **2.** organizare a unei țări, a unei instituții etc.; orînduială: *unii ca aceștia în ... nizamuri și huzmețuri să nu mai fie* (a. 1822). URIC.; **3.** armată turcească în termen: *nizamul ienicerilor*. // m. (pl. **nizami**) soldat turc în termen: *în ... forturile de la Rahova pot fi la vreo 2000 de nizami*. OD.; (și: **nezam**). [Din turc. *nizam* „dispoziție"].

niznái adv. (pop. și fam.) ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, n-ar ști nimic: *te făceai niznai*. CR.; (subst.) **a face pe niznaiul,** a se preface că nu știe nimic. [Din rus. *ne znaju* „nu știu"].

nizuí vb. v. **năzui.**

nînáș m. v. **naș.**

no[1] interj. (reg.) ei! hei!; ia! iaca: *no, da ce-ai văzut, frate?* POP. [Din magh. *na*].

no[2] s. veche formă de artă teatrală lirică japoneză. [Cuv. japonez.].

noádă, noade f. (pop.) coccis; (p. ext.) regiunea din jurul coccisului. [Lat. **noda*].

noápte, nopți f. **1.** interval de timp cuprins între apusul și răsăritul soarelui, cînd este întuneric: *era blînda oră a blîndelor șoapte cînd nu mai e ziuă și nu-i încă noapte*. AL.; *să nu ne apuce noaptea pe aici*. CR.; **noapte polară,** v. **polar; noapte albă,** v. **alb;** de **noapte, a)** care este de serviciu, care lucrează în timpul nopții: *de noapte paznic ager și așteptîndu-ți ora, mă aperi*. ARG.; **b)** (despre păsări, animale etc.) care umblă, care activează în timpul nopții; **azi-** (sau **astă-**) **noapte,** noaptea trecută: *fapta ta de astă-noapte*. FIL.; **la noapte,** în timpul nopții următoare: *mi-e teamă că n-am să mai dorm la noapte*. EL.; **peste** (sau **pe**) **noapte,** în timpul nopții: *să rămîie peste noapte acolo*. CR.; **noapte de noapte,** în fiecare noapte: *petreceau noapte de noapte;* **cu noaptea în cap,** dis-de-dimineață, în zori: *se scula cu noaptea în cap*. GHEȚIE; **de** (**cu**) **noapte(a),** foarte devreme, dis-de-dimineață: *trebuie să meargă de noapte la moară*. REBR.; **noapte bună!,** urare făcută cuiva înainte de culcare: *noapte bună, moș Arvinte, fă hor, hor de-acu-nainte*. AL.; **2.** (fig.) lipsă de lumină; întuneric, întunecime: *ne vom ascunde în noaptea codrului umbros*. COȘB.; **3.** (fig.) lipsă de cultură, de civilizație, stare de înapoiere; **noaptea timpurilor,** epocă străveche de la care nu s-a păstrat nici o tradiție culturală; **prost ca noaptea,** foarte prost; **4.** (fig.) stare de tristețe, de suferință morală, de apăsare: *revarsă liniște de veci pe noaptea mea de patimi*. EM. // adv. (artic.) în (tot) timpul nopții: *vis frumos avut-am noaptea*. EM.; *lipsea nopțile de-acasă?* PR. [Lat. *nox, noctis*].

noáten, ~i, noatenă, ~e m., f. **1.** (pop.) miel sau mioară de la înțărcare pînă la doi ani; **2.** (reg.) mînz de la șase luni pînă la doi-trei ani; **3.** (reg.) lînă (neagră) de miel sau de mioară tunsă în al doilea an: *se fac multe giuri de sumani, și lai, și de noaten*. CR. [Lat. *annotinus* „în vîrstă de un an„].

nobéliu n. element chimic transuranic obținut pe cale artificială. [Din fr. *nobélium*].

nobét, nobeturi n. (înv.) **1.** paradă cu muzică militară executată la curtea domnească, spre seară; **2.** schimbare; **3.** obicei, rînduială. [Din turc. *nöbet*].

nóbil, ~i, nobilă, ~e a. **1.** care aparține nobilimii, de rang înalt, de viță (veche), de neam (mare): *sicriul era purtat de juni nobili*. BĂLC.; **2.** generos, bun; cu sentimente alese: *oameni sănătoși sufletește, devotați și nobili*. SAD.; **3.** care onorează, care face cinste: *întreprinderea-ți fu dreaptă, a fost nobilă și mare*. ALEX.; *am cunoscut și eu o pasiune nobilă ..., am iubit-o pe Hildegard*. EL.; (adv.) *a nu-ți ține cuvîntul cînd nu-ți vine-ndemînă ..., aceasta nu e nobil*. EM.; **4.** distins, elegant, ales; grațios, fin: *figură nobilă și melancolică*. NEGR.; *actorul care joacă pe scenă un personaj nobil poate fi în viața lui obișnuită un mediocru cu cap statuar*. CĂRT.; **5.** care posedă caracteristici superioare; **metal nobil,** metal prețios; **gaz nobil,** nume dat fiecăruia dintre gazele rare (inerte, incolore și inodore) din atmosferă. // m., f. persoană care face parte din nobilime, din clasa privilegiată, cea mai înaltă a societății; aristocrat; (spec.) boier: *văduva unui nobil polon*. NEGR. [Din lat. *nobilis,* germ. *nobel,* it. *nobile,* fr. *noble*].

nobilá, nobilez vb. (înv.; tr.) a înnobila: *poeţii nobilează erupţiunea simţămintelor.* EM. [De la ***nobil***].

nobiliár, ~i, nobiliară, ~e a. care aparţine nobilimii, caracteristic nobilului sau nobilimii, referitor la nobilime sau la nobili; de nobil; nobiliar: *acţiunea se petrece în casa fierarului ..., a cărui nevastă ... are fumuri nobiliare.* CĂL.; *titlu nobiliar.* // n. (rar) catalogul familiilor nobile dintr-o ţară. [Din fr. ***nobiliaire***].

nobilíme, nobilimi f. categorie socială privilegiată, constituită, în feudalism, din posesorii de feude şi de titluri de noblețe, iar, în epoca modernă, în unele ţări, din descendenţii foştilor feudali; ciasa nobililor; totalitatea nobililor dintr-o ţară; aristocraţie, nobilitate, noblețe; (spec.) boierime: *toată nobilimea era la biserică.* NEGR.; *programul lui Horia viza ... privilegiile şi situaţia nobilimii.* BL. [***Nobil*** + ***-ime***].

nobilitár, ~i, nobilitară, ~e a. (înv.) nobiliar: *importanţa documentelor nobilitare.* OD.; *cronicar ... fără fumuri nobilitare.* CĂL.; **diplomă** (sau **carte**) **nobilitară,** act prin care i se asigură cuiva un titlu nobiliar. [Din fr. ***nobiliaire***].

nobilitáte, nobilitáţi f. (înv.) **1.** nobilime; **2.** calitatea, rangul de nobil; noblețe: *catîrul ce-şi laudă nobilitatea.* ALEX.; **3.** caracter nobil, ales; distincţie, eleganţă: *foarte cu nobilitate întru toate s-a purtat.* PANN. [Din lat. ***nobilitas, -atis***].

noblеţă f. v. noblețe.

noblеţe f. **1.** calitatea, rangul de nobil; nobilitate: *cu proastele lui cuvinte, noblеţa îşi lăuda.* ALEX.; *la Universitate ... noblеţa cădea greu la cîntar.* CĂL.; **2.** (înv.) nobilime: *devenise foburgul favorit al noblеţei şi al amploaiaţilor.* FIL.; **3.** caracter nobil, atitudine aleasă, mărinimoasă; distincţie, eleganţă: *admirabilă noblеţa omului.* IBR.; (şi: (înv.) **noblеţă**). [Din fr. ***noblesse,*** it. ***noblezza***].

nóclagoş, noclagoşi m. (înv.) titlu în ierarhia nobilimii maghiare; persoană care deţinea acest titlu. [Din magh. ***nagyságos*** „magnific"].

nocív, ~i, nocivă, ~e a. dăunător, vătămător (pentru sănătate); distrugător: *substanţă nocivă;* (fig.) *registrele de contabilitate ... n-aveau în ele nimic nociv.* PR. [Din fr. ***nocif,*** lat. ***nocivus***].

nocivitáte f. faptul de a fi nociv; caracter nociv: *nocivitatea drogurilor.* [Din fr. ***nocivité***].

noctambúl, ~i, noctambulă, ~e m., f. **1.** (med.) somnambul; **2.** (fam.; fig.) persoană care îşi pierde nopţile în petreceri. [Din fr. ***noctambule***].

noctambulísm n. (med.) somnambulism. [Din fr. ***noctambulisme***].

noctilúc, ~ci, noctilucă, ~ce a. (rar) care are proprietatea de a răspîndi în întuneric o lumină fosforescentă: *vietăţi noctiluce.* // f. specie de flagelat marin, fosforescent, prevăzut cu un flagel şi cu un tentacul (*Noctiluca miliaris*). [Din lat. ***noctilucus,*** fr. ***noctiluque***].

noctúrn, ~i, nocturnă, ~e a. **1.** care se face sau se întîmplă noaptea; de noapte; noptatic: *plimbări nocturne.* CĂL.; **în nocturnă,** (despre competiţii sportive) (care are loc) în timpul nopţii, la lumina reflectoarelor; **2.** (despre păsări, animale etc.) care sînt active noaptea (ex.: huhurezul, striga etc.). // f. compoziţie muzicală instrumentală (pentru pian), cu caracter liric, melancolic, cîntată de obicei noaptea: *alese o nocturnă de Chopin, interpretată cu multă căldură.* GHEŢIE. [Din fr. ***nocturne,*** lat. ***nocturnus***].

nod[1], noduri n. **1.** punct în care sînt legate capetele a două fire, sfori, fişii de pînză etc. ca să formeze un singur fir, o singură fişie; loc în lungul sau la capătul unui fir, al unei sfori etc. în care s-a făcut un ochi prin care s-a petrecut unul dintre capete şi s-a strîns tare; legătură astfel obţinută: *cînd să strîngă nodul, pîc! se rupse aţa.* ISP.; *îşi potrivea preocupat nodul cravatei.* GHEŢIE; **a lega paraua cu zece noduri,** a fi foarte zgîrcit; **2.** loc de intersecţie a cel puţin trei căi de comunicaţie: *nod de cale ferată;* **3.** loc de îmbinare a două sau a mai multor bare; **4.** încheietură, articulaţie: *nodurile degetelor, genunchilor;* **5.** proeminenţă pe trunchiul unui arbore, pe tulpina unei plante, de care sînt fixate frunzele şi mugurii; **a căuta** (sau **a găsi cuiva**) **nod** (ori **noduri**) **în papură,** a căuta (sau a găsi) cu orice preţ cusururi, greşeli; a învinovăţi pe nedrept: *discuţiile Adunărilor au caracterul de ... apucături advocăţeşti, de căutare de noduri în papură.* EM.; **6.** porţiune mică, rotundă, compactă, foarte tare, într-o bucată de lemn, într-o scîndură, reprezentînd locul de ramificaţie a crengilor pe trunchi; **7. nodul gîtului** (sau **gîtlejului**), mărul lui Adam; **8. nod vital,** centrul mişcărilor respiratorii, situat în bulbul cerebral, a cărui lezare produce moartea prin oprirea respiraţiei; **9.** (fig.) senzaţie de sufocare pe care o are cineva cînd este cuprins de o emoţie, de o enervare: *un nod de emoţie îi încleştă gîtlejul.* GHEŢIE; **a înghiţi (cu) noduri, a)** a suporta greu o durere, o umilinţă, o înfruntare etc.: *craiul şi aceasta o-nghiţi cu noduri.* PANN; **b)** a mînca, a înghiţi în silă ceva: *înghiţi cu noduri bucătura din gură.* GHEŢIE; **10.** (fiz.) fiecare dintre punctele în care sînt dispuşi atomii, ionii sau moleculele unei reţele cristaline; **11.** fiecare dintre cele două puncte de intersecţie ale orbitei unui corp ceresc cu un plan de referinţă; **12.** (fig.) punct esenţial, fundamental, de care depinde soluţionarea unei probleme; dificultate care trebuie învinsă: *acesta e nodul problemei;* **nod gordian,** problemă încurcată, dificultate mare, greu sau cu neputinţă de rezolvat; a **tăia nodul gordian,** a recurge la un mijloc extrem în rezolvarea unei situaţii altfel insolubile; **13.** moment culminant în desfăşurarea unei opere literare. [Lat. ***nodus***].

nod[2], noduri n. unitate de măsură a vitezei navelor, egală cu viteza unei nave care parcurge o milă marină (1852 m) într-o oră: *lochul arată ceva mai mult de opt noduri.* TUD. [Din fr. ***noeud,*** engl. ***node***].

nodál, ~i, nodală, ~e a. **1.** referitor la locul de intersecţie a mai multor căi de comunicaţie, artere, ligamente etc.; **2.** (fig.) esenţial, fundamental: *moment nodal.* [Din fr. ***nodal***].

nódea m. (reg.) unul dintre numele diavolului: *nodea şi codea.* [De la ***noadă***].

nodîlcă f. v. modîlcă.

nodorós a. v. noduros.

nodós, ~şi, nodoásă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) noduros: *copac nodos;* **2. eritem nodos,** simptom al mai multor boli (contagioase), caracterizat prin apariţia pe piele a unor băşicuţe seroase, de culoare roşie-violacee, localizate la nivelul gambelor, a picioarelor şi, mai rar, la nivelul antebraţelor. [***Nod[1]*** + ***-os***].

nodozitáte, nodozităţi f. **1.** formaţie noduroasă la arbori şi la diverse alte plante; (spec.) excrescenţă care apare pe rădăcina leguminoaselor, în urma infectării cu anumite bacterii; **2.** proeminenţă noduroasă la articulaţiile (unor părţi ale) corpului: *nodozităţile degetelor;* **3.** (med.) nodul: *nodozităţi canceroase;* **4.** ridicătură mică, rotunjită, pe suprafaţa unui obiect. [Din fr. ***nodosité***].

nodúl, noduli m. **1.** mică umflătură care apare în diverse părţi ale corpului, însoţind adesea unele boli cronice; nodozitate: *i-a apărut un nodul la gît;* **2.** (geol.) mică masă de piatră cuprinsă într-o rocă mai puţin dură; (şi: (înv.) **nodulă**). [Din fr. ***nodule***].

nodulár, ~i, nodulară, ~e a. (med.) cu noduli; care are aspect de nodul: *formaţiuni nodulare.* [Din fr. ***nodulaire***].

nodúlă f. v. nodul.

nodulét, noduleţe n. **1.** diminutiv al lui nod[1]; **2.** (la pl.) defecte ale fibrelor textile, provenite din încîlcirea materiei prime. [***Nod*** + ***-uleţ***].

nodurár, nodurare n. parte a războiului de ţesut, alcătuită dintr-un fuscel gros, legat de fusul sau sulul dindărăt, de care se prind capetele urzelii cînd se înveleşte pînza. [***Nod[1]*** + ***-urar***].

nodurós, ~şi, noduroásă, ~e a. **1.** care are (multe) noduri[1]: [funie] *lungă nodoroasă, cît un braţ voinic de groasă.* POP.; **2.** plin de noduri; cioturos, nodos: *buştenii noduroşi de stejar.* OD.; *doi salcîmi ..., cu trunchiurile strîmbe, noduroase.* ST.; **3.** cu articulaţii proeminente, cu proeminenţe: *oase noduroase.* POP.; **4.** cu părţi proeminente, cu asperităţi; colţuros: *hîrîită, nodoroasă stă în colb rîşniţa veche.* EM.; **5.** (fig.) grosolan, necioplit: *vreo cîteva vorbe trînti ... d-alea nodoroase.* PANN. // f. (bot.; reg.) golomoz (*Dactylis glomerata*); (şi: **nodoros**). [***Nod[1]*** + ***-uros***].

noemátic, ~ci, noematică, ~ce a. care ţine de noemă, referitor la noemă. [Din it. ***noematico***].

noómă, noeme f. (filoz.) idee; conţinut al gîndirii (în fenomenologia lui Husserl). [Din fr. ***noème***].

noésis f. **1.** cunoaştere raţională a ceea ce este general şi etern (în filozofia lui Platon); **2.** actul gîndirii; formă a judecăţii, caracter formal al enunţului (în fenomenologia lui Hursserl). [Din it. ***noese,*** fr. ***noèse***].

noétic[1], ~ci, noetică, ~ce a. (filoz.) referitor la noemă sau la studiul acesteia. // f. studiul gîndirii; epistemologie. [Din fr. ***noètique***].

noétic[2], ~ci, noetică, ~ce a. (livr.) care ţine de epoca biblică a lui Noe, referitor la această epocă. [Din it. ***noetico***].

noéză f. actul gîndirii. [Din fr. ***noèse***].

nogái, nogaie m., f. (m.; la pl.) populaţie mongolă turcizată răspîndită în diverse regiuni dintre Marea Caspică, Marea Neagră şi Marea Azov, iar în trecut, şi în Crimeea şi Bugeac; (şi la sg.) persoană aparţinînd acestei populaţii: *să scoată pre nohai din Bugeacu.* NEC. // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii, referitor la această populaţie: *s-au strîns ... o sută de mii de călăreţi nohai.* SAD.; (şi: (înv.) **nohai**). [De la *Nogai* n. pr.].

nohái a. v. nogai.

nohót m. v. năut.

nohutíu a. v. năutiu.

noi[1] pron. pers. **1.** (la nominativ, înlocuieşte numele vorbitorului sau al grupului, al categoriei de oameni în care este inclus vorbitorul) *noi, oamenii secolului al XX-lea, avem o excelentă opinie despre epoca noastră.* GHEŢIE; **2.** (la dativ, numai în formele neaccentuate, are valoare posesivă) *mormîntul să ni-l sape la margine de rîu.* EM.; **3.** (la dativ sau acuzativ, în forma *ne,* are valoare de pronume reflexiv) *începem a ne căi.* AL.; **la noi,** în casa, în familia noastră; în ţara, în regiunea etc. noastră: *mergem la sigur, la noi opoziţie nu încape.* CAR.; *de ce-ai venit pe la noi?* ST.; **ca pe noi,** cum trebuie; (p. ext.) straşnic: [mîţele] *ne zgîriau şi ne stupeau, ca pe noi.* CR.; **4.** (cu valoare de dativ etic) *ce ne treci ca un drumeţ.* POP.; **5.** (ca plural al modestiei sau al autorităţii, cu valoare de sg.) eu: *las' că ştim noi!* CAR.; (forme: dativ: ***nouă, ne, ni;*** acuzativ: (***pe***) ***noi, ne***). [Lat. ***nos***].

noi[2] s. pl. nume dat unor (bucăţi de) materii (cenuşă, cărbuni, frunze etc.) care, de obicei în număr de nouă, intră în alcătuirea unor leacuri băbeşti: *cu pietrele v-oi împietri ..., cu noii v-oi strînge.* POP. [Et. nec.; cf. ***nouă***].

nolán, noiane n. **1.** cantitate mare, belşug: *soarele se cufundă într-un noian de flăcări.* SAD.; **2.** număr mare (de fiinţe, de lucruri etc.); mulţime:

stradele nepavate ... trec prin noianul de case mici. EM.; **3.** întindere mare de apă; imensitate, nemărginire: *spre noianul mărilor.* CR.; *noianul de apă originar este un motiv biblic.* BL.; **4.** haos, abis, genune: *din noianul veşniciei eşti tu sol de mîngîiere?* AL. [Cuv. autoht.; cf. alb. *ujanë*].

noiémbrie m. a unsprezecea lună a anului; (pop.) brumar, promorar: *îşi începuseră instrucţia din noiemvrie trecut.* SAD.; (şi: **noiemvrie**). [Din sl. *noianbrĭ, nojemvrĭi*].

noiémvrie m. v. noiembrie.

nóimă, noime f. **1.** înţeles, sens, conţinut al unui enunţ; tîlc: *credeam că înţelegi noima acestui cuvînt.* FIL.; **cu noimă,** cu înţeles, logic, cu judecată; **fără (nici o) noimă,** fără sens, absurd: *îngăima vorbe fără noimă.* GANE; *zîmbea fără noimă, ca şi cum nici el singur nu înţelegea.* SAD.; **2.** (pop.) menire; ţel, scop, cauză: *înţelese el noima acestei cumpene.* ISP.; *ce sens are să lupţi, să te străduieşti cînd nu există o noimă în zbaterea aceasta?* GHEŢIE; **3.** (rar) simbol, convenţie: *acoperind cu noime sărmana lui viaţă.* EM. [Din gr. mod. *nóima*].

noíme, noimi f. fracţie dintr-un întreg obţinută prin împărţirea lui în nouă părţi egale. [*Nouă* + *-ime*].

noiós a. v. neios.

noisette [noazét] a. invar. de culoare cafenie-deschis, de culoarea alunei: *bluză noiasette.* [Cuv. fr.].

noíţă, noiţe f. leuconichie. [*Nou* + *-iţă*].

nojí, nojesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a lega tare; **2.** (tr.) a economisi: *nu mai nojesc para-n pungă.* POP.; **3.** (intr.) a prospera, a progresa: *numa cu plugu, cu sapa ... nu mai nojeşti!* POP. [De la *nojiţă*].

nojíţă, nojiţe f. **1.** (mai ales la pl.) cureluşă cu care se leagă opincile de picior: *se încălţă cu opincile, încrucişă nojiţele pe pulpe.* ISP.; *el fugea ... cu opincile tîrîş, se ţinea doar într-o nojiţă de picior.* SOR.; **2.** (reg.) fiecare dintre găurile sau cheotorile de pe marginea opincii prin care se trece asemenea cureluşă: *a petrecut cîte o pereche de aţă neagră de păr de cal prin cele nojiţe.* CR.; (şi: **năjiţă**). [Din bulg. *nojiţa*].

nólens, volens, vrînd, nevrînd. [Cuv. lat.].

noli-me-tángere, *s.* **1.** (bot.) balsamină (*Impatiens balsamina*); **2.** cancer al pielii. [Din lat., fr. *noli me tangere*].

nom, nomi m. cîntec religios la vechii greci, constînd dintr-o invocaţie, o rugăciune etc., pe care un solist, acompaniat de chitară sau de fluier, o adresează zeilor. [Din fr. *nome*].

nomád, ~zi, nomadă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană, colectivitate) care nu are aşezare statornică undeva, care se mută dintr-un loc într-altul, care rătăceşte mereu: *se afla în popas ..., la intrarea satului, o tabără de nomazi.* SAD.; *trib nomad;* **2.** caracteristic nomadismului: *viaţă nomadă.* [Din fr. *nomade*].

nomadísm n. mod de viaţă al unui trib, al unui popor, caracterizat prin lipsa unei aşezări statornice. [Din fr. *nomadisme*].

nomadizá, nomadizez vb. (rar; intr.) a duce o viaţă nomadă: *cumanii doritori de luptă, nomadizînd prin ţară.* EM. [Din fr. *nomadiser*].

no man's land [năumensléndˌ], **1.** fîşie de pămînt aflată între liniile cele mai înaintate ale beligeranţilor; zonă tampon între frontiere; **2.** (fig.) teren neutru, ţara nimănui. [Cuv. engl.].

nomárh, nomarhi m. guvernator al unei nome[2]. [Din fr. *nomarque*].

nómă[1], nome f. stomatită cangrenoasă care apare, de obicei, la copiii subalimentaţi şi la adulţii debilitaţi, cu evoluţie la necroze tisulare. [Din fr. *noma*].

nómă[2], nome f. diviziune administrativă în vechiul Egipt şi în Grecia contemporană. [Din fr. *nome*].

nombrilísm n. (livr.) atitudine a unei persoane preocupate numai de propriile probleme. [Din fr. *nombrilisme*].

nombrilíst, ~şti, nombrilistă, ~e a. (livr.) care ţine de nombrilism, referitor la nombrilism. [Din fr. *nombriliste*].

nomenclatór, nomenclatoare n. listă de cuvinte alcătuită (alfabetic) după anumite criterii; (spec.) listă, broşură, carte cuprinzînd nomenclatura[1] (oficială) dintr-un anumit domeniu, enumerarea unor sortimente de produse etc. [Din lat. *nomenclator,* fr. *nomenclateur*].

nomenclatóric, ~ci, nomenclatorică, ~ce a. (livr.) care ţine de nomenclatură[1], referitor la nomenclatură; nomenclaturistic[1]. [*Nomenclator* + *-ic*].

nomenclatúră[1], nomenclaturi f. **1.** totalitatea termenilor specifici unui domeniu ştiinţific, tehnic, artistic etc.; terminologie: *apoi trece la nomenclatură, studiind orgiastic semnificaţia cuvîntului „vlah".* CĂL.; *nomenclatura juridică;* **2.** enumerare (sub formă de listă, catalog etc.) cuprinzînd nume proprii, titluri de lucrări, nume de obiecte etc. dintr-un anumit domeniu: *numele fiului domnesc figurează ... mai sus de nomenclatura boierilor.* HASD.; **3.** schemă de organizare a unei instituţii (pe posturi, pe funcţii etc.): *a fost modificată nomenclatura Ministerului de Externe.* [Din lat. *nomenclatura,* fr. *nomenclature,* germ. *Nomenklatur*].

nomenclatúră[2], nomenclaturi f. **1.** totalitatea posturilor de conducere în organele de partid şi de stat din URSS şi din ţările satelite; **2.** grup social cu prerogative excepţionale în regimurile de tip sovietic, în regimurile totalitare: *jos nomenclatura!* [Din fr. *nomenclature*].

nomenclaturíst, ~şti, nomenclaturistă, ~e m., f. persoană aparţinînd nomenclaturii[2]: *ne sufocă nomenclaturiştii.* // a. care aparţine, care este specific nomenclaturii[2], referitor la nomenclatură; nomenclaturistic[2]: *se gîndesc nu la democraţia de tip anglo-american, rodată vreme de două secole, ci la una nomenclaturistă.* D. [*Nomenclatură[2]* + *-ist*].

nomenclaturístic[1], ~ci, nomenclaturistică, ~ce a. (rar) nomenclatoric: *în lunga d-voastră călătorie de ocol împrejurul lumei şi de salturi nomenclaturistice nu veţi uita pe Béranger.* MACED. [*Nomenclatură[1]* + *-istic*].

nomenclaturístic[2], ~ci, nomenclaturistică, ~ce a. nomenclaturist: *apucături nomenclaturistice.* [*Nomenclatură[2]* + *-istic*].

nominál, ~i, nominală, ~e a. **1.** care denumeşte lucruri, persoane; referitor la nume; de nume; după nume; pe nume: *există desigur, o definiţie nominală a adevărului.* BL.; **apel nominal,** citire cu glas tare a numelor membrilor unei adunări, pentru a se verifica prezenţa: *la apelul nominal, lipsi.* BOL.; **2.** care conţine nume; pe care este indicat numele titularului; nominativ; **valoare nominală,** valoare înscrisă pe o acţiune, pe un bilet de bancă, pe o monedă etc.: *să se emită ... alte două mii cinci sute de acţiuni cu valoarea nominală de o mie de lei.* GHEŢIE; **putere** (sau **valoare**) **nominală,** putere pentru care a fost conceput un anumit sistem tehnic; **3.** care figurează (numai) cu numele; de formă, formal: *fu pe rînd – poate numai nominal, întrucît o notă arată că n-a ţinut slujbe, – vătaf de aprozi ..., sulger ..., stolnic.* CĂL.; **4.** (gram.) care face parte din categoria numelui, care ţine de categoria numelui, care se adaugă la nume, care formează un nume; **flexiune nominală,** declinare; **predicat nominal,** predicat format dintr-un verb copulativ la un mod personal şi un nume predicativ. [Din lat. *nominalis,* fr. *nominal*].

nominalísm n. **1.** doctrină filozofică medievală potrivit căreia numai lucrurile individuale există cu adevărat, noţiunile generale (universale) nefiind decît simple nume care nu corespund vreunei realităţi; **2.** denumire a teoriei nominaliste a banilor, care susţine că banii nu sînt o marfă, că nu ar avea o valoare intrinsecă, ci numai una convenţională, nominală. [Din fr. *nominalisme*].

nominalíst, ~şti, nominalistă, ~e a. care aparţine nominalismului, referitor la nominalism. // m., f. adept al nominalismului: *a luat-o de departe, de la Platon, a trecut la nominaliştii şi la realiştii evului mediu, apoi la senzualişti.* GHEŢIE. [Din fr. *nominaliste*].

nominalizá, nominalizez vb. (tr.) **1.** a denumi, a indica ceva pe nume: *în catalog sînt nominalizate toate sortimentele;* **2.** a face o propunere nominală, a desemna pe cineva sau ceva în vederea participării la o competiţie, obţinerii unui premiu: *comisia îi va nominaliza pe participanţii la olimpiadă; cartea a fost nominalizată pentru premiul Nobel.* [Din fr. *nominaliser*].

nominalizáre, nominalizări f. acţiunea de a nominaliza şi rezultatul ei. [V. *nominaliza*].

nominalizát, ~ţi, nominalizată, ~e a. **1.** indicat pe nume; denumit: *produsele nominalizate;* **2.** desemnat în vederea participării la o competiţie, obţinerii unui premiu; (subst.) *lista nominalizaţilor la premiul Oscar.* [V. *nominaliza*].

nominalizatór, nominalizatori m. afix care permite transformarea unui verb sau a unui adjectiv în substantiv. [Din fr. *nominalisateur*].

nominatív, ~i, nominativă, ~e a. care conţine un nume; nominal: *statul nominativ al funcţionarilor;* (fin.) **acţiune nominativă,** acţiune pe care este scris numele deţinătorului. // n. caz al declinării cu funcţia specifică de subiect. [Din lat. *nominativus,* fr. *nominatif*].

nominăţie, nominaţii f. (înv.) numire într-o dregătorie, într-o slujbă, într-un post; (şi: **nominaţiune**). [Din lat. *nominatio, -onis,* fr. *nomination*].

nominaţiúne f. v. nominaţie.

nomocanón, nomocanoane n. denumirea unor colecţii de legi imperiale bizantine şi de canoane ale sinoadelor bisericeşti: *pravila ... tălmăcită după un nomocanon slav.* CĂL. [Din gr. mod. *nomokánon*].

nomográf, nomografi m. (înv.) autor de nomografii. [Din fr. *nomographe*].

nomográfic, ~ci, nomografică, ~ce a. care aparţine nomogramelor, referitor la nomograme: *calcul nomografic.* [Din fr. *nomographique*].

nomografíe, nomografii f. **1.** (înv.) tratat despre legi; ştiinţă a legilor; **2.** disciplină matematică avînd ca obiect întocmirea şi folosirea nomogramelor. [Din fr. *nomographie*].

nomográmă, nomograme f. (mat.) reprezentare grafică în plan a unei relaţii dintre două sau mai multe mărimi variabile, folosind linii sau puncte cotate, care serveşte la determinarea rapidă, fără calcule, a valorilor unei mărimi, în funcţie de valorile cunoscute ale celorlalte mărimi din relaţia considerată; abac. [Din fr. *nomogramme*].

nomól n. v. nămol.

nomolí vb. v. nămoli.

nomolít a. v. nămolit.

nomolós a. v. nămolos.

non- element de compunere cu sensul „nu". [Din lat., fr. *non-*].

nonacţiúne, nonacţiuni f. inacţiune. [Din engl. *nonaction*].

nonaderént, ~ţi, nonaderentă, ~e a. inaderent. [Din engl. *nonadherent*].

nonaderénţă f. inaderenţă. [Din engl. *nonadherence*].

nonagenár, ~i, nonagenară, ~e a. şi m., f. (persoană) în vîrstă de nouăzeci de ani: *era un nonagenar, care abia îşi mai amintea cum îl cheamă.* ST. [Din lat. *nonagenarius,* fr. *nonagénaire*].

nónă[1], none f. 1. (muz.) interval între elementele unui grup de nouă note consecutive într-o gamă diatonică, incluzînd nota de bază şi pe cea din vîrf; 2. strofă alcătuită din nouă versuri. [Din lat. *nona,* it. *nono*].

nónă[2], none f. (la romani) a noua oră a zilei, numărată după ora 6 dimineaţă (echivalînd cu ora 15 actuală). [Din lat. *nona,* fr. *none*].

nónă[3], none f. (mai ales la pl.) prestaţie faţă de stăpînul feudal şi de biserica din Transilvania, reprezentînd a noua zecime din recolta obţinută de ţărani. [Din lat. *nona*].

nonă[4] f. (rar) encefalită letargică. [Din it. *nona*].

nonbeligerănt, ~ţi, nonbeligerantă, ~e a. nebeligerant: *ţări nonbeligerante.* [Din fr. *non-belligérant*].

nonbeligeránţă f. nebeligeranţă. [Din fr. *non-belligérance*].

noncombát a. invar. **trupe noncombat,** trupe neangajate în lupta directă, dar care ajută la menţinerea păcii; trupe de pace. [Din engl. *noncombat*].

noncombatánt, ~ţi, noncombatantă, ~e a. şi m., f. necombatant. [*Non-* + *combatant*].

noncomunicáre f. absenţă a comunicării. [*Non-* + *comunicare;* cf. engl. *noncommunication*].

nonconformísm n. atitudine de respingere a moravurilor, mentalităţii, uzanţelor, practicilor unui anumit mediu social; neconformism: *formulări intenţionat şocante ... prin nonconformism lingvistic.* D. [Din fr. *non-conformisme*].

nonconformíst, ~şti, nonconformistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care nu acceptă, care nu se conformează uzanţelor, tradiţiilor etc.; (persoană) care dovedeşte originalitate, în gîndire, comportament; neconformist: *mă întrebam ... unde dispăruse fata inteligentă şi nonconformistă.* EL.; *atitudine nonconformistă.* [Din fr. *non-conformiste*].

nonconformitáte f. lipsă de conformitate. [Din fr. *non-conformité*].

noncontradícţie, noncontradicţii f. (log.) principiu fundamental al gîndirii, enunţat de Aristotel, potrivit căruia despre un subiect este imposibil a afirma şi a nega acelaşi predicat în acelaşi timp şi sub acelaşi raport. [Din fr. *non-contradiction*].

noncooperáre, noncooperări f. necooperare: *vom asista ... la acea specifică reacţiune românească de noncooperare cu istoria.* BL. [*Non-* + *cooperare*].

nóne f. pl. (în calendarul roman) nume dat zilei a şaptea din lunile martie, mai, iulie şi octombrie şi zilei a cincea din celelalte luni ale anului. [Din lat. *nonae,* fr. *nones*].

nonét, nonete n. ansamblu format din nouă instrumente sau nouă voci, care interpretează împreună o piesă muzicală; (p. ext.) compoziţie muzicală clasică pentru un astfel de ansamblu. [Din it. *nonetto,* fr. *nonet*].

nonéu n. (filoz.) ceea ce există în afara eului; ceea ce nu este eu. [*Non-* + *eu;* cf. fr. *non-moi*].

noneuclidiánă, ~e a. neeuclidiană: *dacă în geometrie s-ar fi păstrat definiţia platonică a dreptei, nu s-ar fi ivit niciodată geometriile noneuclidiene.* BL. [Din fr. *non-euclidienne*].

nonexisténţă f. ceea ce nu există; inexistenţă, neant, neexistenţă, nefiinţă: *ajunge la acea treaptă de subtilizare a gîndului şi a simţirii dincolo de care este nonexistenţă.* CAR. [*Non-* + *existenţă;* cf. fr. *non-existence*].

nonfiguratív, ~i, nonfiguративă, ~e a. care nu prezintă figuri conturate; **artă non-figurativă,** artă abstractă. [Din fr. *non-figuratif*].

nonguvernamentál, ~i, nonguvernamentală, ~e a. neguvernamental. [*Non-* + *guvernamental*].

nonintervénţie, nonintervenţii f. neintervenţie. [Din fr. *non-intervention*].

nonintervenţioníst, ~şti, nonintervenţionistă, ~e a. neintervenţionist: *politică nonintervenţionistă.* [Din fr. *non-interventionniste*].

nonistóric, ~ci, nonistorică, ~ce a. (rar) care nu ţine de istorie; (p. ext.) ancestral: *geneza metaforei plasticizante e un moment nonistoric.* BL. [*Non-* + *istoric*].

nónius[1] s. rasă de cai autohtonă (crescută îndeosebi în Transilvania şi Banat), caracterizată prin talia mare şi culoarea predominant neagră. [Din magh. *nónius*].

nónius[2] n. vernier. [Din germ. *Nonius*].

nonlexicál, ~i, nonlexicală, ~e a. care ţine de, referitor la aspectul formal (ortoepic, ortografic, de structură, flexionar), şi nu la conţinutul semantic al unui fapt lingvistic. [Din engl. *nonlexical*].

nonolét, nonoleţi m. grup de nouă note muzicale, de durată egală cu cea a unei note obişnuite. [Din germ. *Nonolett*].

nonpareil [nonparéi] n. cel mai mic corp de literă, de şase puncte tipografice, folosit la note de subsol, în tabele etc.; (şi: **nonparel**). [Din fr. *nonpareille*].

nonparéi n. v. nonpareil.

non-possumus, exprimă un refuz irevocabil: *a opune un non-possumus.* [Cuv. lat.].

nonprofít a. invar. care nu caută să obţină profit: *centrele de transfer tehnologic ... sînt unităţi non-profit.* A. [Din engl. *non-profit (-making)*].

nonséns, nonsensuri n. ceea ce este lipsit de sens, de semnificaţie; vorbă, faptă fără rost; absurditate: *e un nonsens ca un om care nu ştie meseria războiului să fie ales a comanda un corp de armată.* EM. [Din fr. *non-sens*].

nonstóp a. şi adv. (care este) fără întrerupere; continuu; care funcţionează zi şi noapte: *tomberoanele din faţa blocurilor... sînt frecventate nonstop de diverşi indivizi.* D.; *magazin nonstop.* [Din engl., fr. *non-stop*].

nonşalánt, ~ţi, nonşalantă, ~e a. (livr.) indiferent, nepăsător; degajat (în comportare); care denotă nonşalanţă: *dezbrăcîndu-se nonşalant.* REBR.; *atitudine nonşalantă.* [Din fr. *nonchalant*].

nonşalánţă f. (livr.) indiferenţă, nepăsare; degajare (ostentativă): *combina nonşalanţa intelectualului indiferent la ţinută ... cu o constant urmărită tentă ţărănească.* D. [Din fr. *nonchalance*].

nontronít n. mineral argilos cu fier, aluminiu şi nichel, galben-verzui sau verde-brun. [Din fr. *nontronite*].

non troppo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) nu prea mult. [Cuv. it.].

nonvaloáre, nonvalori f. 1. lipsă de valoare; lucru fără importanţă: *poţi să te simţi organic solidar cu ceva şi totuşi să negi acest ceva ca pe o nonvaloare.* BL.; 2. (fig.) om lipsit de valoare, de capacitate intelectuală; nulitate: *înlăturaţi nonvalorile!* [Din fr. *non-valeur*].

nonviolánt, ~ţi, nonviolentă, ~e a. 1. care ţine de nonviolenţă, referitor la nonviolenţă: *politică nonviolentă;* 2. care nu este violent: *manifestări nonviolente.* // m., f. adept al nonviolenţei. [Din fr. *non-violent*].

nonviolénţă f. abţinere de la orice act de violenţă; **teoria nonviolenţei,** termen generic pentru doctrinele politice şi religioase (susţinute de L. Tolstoi, M. L. King, M.Ganghi ş.a.), care interzic folosirea violenţei pentru obţinerea drepturilor revendicate. [Din fr. *nonviolence*].

noocrát, ~ţi, noocrată, ~e m., f. adept al noocraţiei. [Din fr. *noocrate*].

noocraţíe, (rar) **noocraţii** f. 1. dominaţie a raţiunii pure; promovare a valorilor substanţiale în istorie; 2. conducere a statului de către intelectuali (după modelul platonician al guvernării filozofilor); tip de stat condus de intelectuali. [Din fr. *noocratie*].

nooléptic, ~ci, nooleptică, ~ce a. (despre medicamente) care acţionează ca depresor al stării de veghe (ex. hipnoticele). [Din fr. *nooleptique*].

noológic, ~ci, noologică, ~ce a. care aparţine noologiei, referitor la noologie; **ştiinţe noologice,** ştiinţe care se referă la spirit. [Din fr. *noologique*].

noológie f. (rar) ştiinţă a spiritului; psihologie: *noologia abisală se referă la structurile spiritului inconştient.* BL. [Din fr. *noologie*].

noosféră, noosfere f. (filoz.) învelişul spiritual al Pămîntului, constînd în ansamblul sistemelor de informaţie, cunoaştere şi valorizare specifice fiinţei umane. [Din fr. *noosphère*].

nopál m. plantă erbacee originară din America, cu frunze cărnoase şi flori roşii (pe care trăieşte coşenila), cultivată la noi ca plantă ornamentală (*Opuntia coccinelifera*). [Din fr., it. *nopal*].

noptá, noptez vb. (înv. şi reg.; intr.) 1. (la pers. 3) a se înnopta: *deacă noptă, luă doauă sute de voinici.* DOS.; 2. a înnopta: *am rămas să noptez acolo.* C. [De la *noapte*].

noptátec a. v. noptatic.

noptátic, ~ci, noptatică, ~ce a. 1. nocturn: *un susur noptatic.* OD.; 2. întunecat, întunecos: *prin locuri noptatece trecem.* COŞB.; (fig.) *turnurile bisericilor noastre de lemn au, în comparaţie cu năzuinţa severă, chinuită şi noptatică a goticului, uşurinţa unei sigure nădejdi.* BL.; (şi: **noptatec**). [*Noapte* + *-atic*].

nopticícă, (rar) **nopticele** f. diminutiv al lui noapte; noptiţă: *n-a putut dormi toată nopticica de gînduri.* CAR. [*Noapte* + *-icică*].

nopticoásă, nopticoase f. plantă meliferă din familia cruciferelor, cu frunze ovallanceolate ascuţite şi dinţate, cu flori purpurii, violet, rar albe, care răspîndesc seara un miros puternic; mirodenie, viorea de noapte (*Hesperis matronalis*). [*Noapte* + *-icoasă*].

noptiéră, noptiere f. dulăpior sau măsuţă (cu diverse obiecte necesare noaptea) care se aşază la capătul patului; măsuţă de noapte: *ceasul său de aur ... se afla pe noptieră.* GHEŢIE. [*Noapte* + *-ieră*].

noptíţă, noptiţe f. 1. (rar) nopticică; 2. (bot.) barba-împăratului, norea (*Mirabilis jalapa*). [*Noapte* + *-iţă*].

noptós, ~şi, noptoásă, ~e a. (rar) întunecos, întunecat: *haiducii ... pîndind în noptoasele păduri.* MACED.; (fig.) *ochii nu mai aveau acea sălbatică şi noptoasă strălucire.* EM. [*Noapte* + *-os*].

nor, nori m. 1. masă de vapori, picături de apă sau cristale de gheaţă, aflate în suspensie în atmosferă: *nouri vineţi se adună.* AL.; (fig.) *asupra originii lui plutesc oarecari nori.* CĂL.; **a fi nor,** a fi înnorat: *du-te dor pînă e nor.* POP.; **trăieşte** sau **este (cu capul) în nori** ori **parcă ar fi căzut din nori,** se spune despre o persoană care nu-şi dă seama de cele ce se petrec în jurul ei: *voi credeţi că trăiesc în nori, că habar n-am cum arată o ţigancă?* EL.; **2. nor arzător,** masă de gaze şi de cenuşă vulcanică, expulzată în atmosferă de un vulcan în erupţie;

nor de stele, grupare de stele, cu limite neregulate, aflată în diverse galaxii; **norii lui Magellan,** numele a două sisteme stelare, aflate în afara galaxiei noastre; **3.** masă densă (de praf, fum etc.) care plutește în atmosferă: *un nor de praf ne învăluia.* DELAVR.; **4.** mulțime compactă de păsări, insecte în zbor (care întunecă zarea): *un nor întins de corbi.* AL.; **5.** (fig.) ceea ce tulbură, întunecă liniștea, seninătatea; întristare, amărăciune: *priveam ... la ochii lui plini de nouri de mînie.* SAD.; *un nor îi acoperi fața;* (și: **nour**). [Lat. ***nubilum***].

noră vb. v. **noura.**

noradrenalină f. hormon analog adrenalinei, aflat în glanda suprarenală și în terminațiile nervilor simpatici. [Din fr. ***noradrénaline***].

norát a. v. **nourat.**

nóră, nurori f. soția fiului considerată în raport cu părinții acestuia: *ea-și cată noră mai aleasă.* COȘB.; (și: (înv. și reg.) **noru,** (reg.) **nuroră**). [Lat. ***nurus; nurorā,*** *sg.* refăcut după pl.].

nórcă f. v. **nurcă.**

nord n. **1.** punct cardinal, opus sudului, aflat în direcția stelei polare; miazănoapte, septentrion: *vîntul bate de la nord;* (adj.) *polul nord;* **de nord,** nordic; **nord magnetic,** direcție în care se îndreaptă întotdeauna vîrful unui ac magnetic; **2.** (p. ext.) spațiu geografic (continent, țară, regiune etc.)aflat în direcția acestui punct cardinal; lumea, popoarele din acest spațiu; (spec.) Europa nordică; lumea, popoarele din această zonă: *regele svezilor aduse spaimă în tot nordul Europei.* NEGR.; *apoi m-am mutat spre nord, mai întîi la Padova, apoi la Milano.* CF.; *a fost influențat de civilizația Nordului.* [Din fr. ***nord,*** germ. ***Nord***].

nord-africán, ~i, nord-africană, ~e a. care aparține, care este caracteristic Africii de Nord sau populației ei, referitor la Africa de Nord sau la populația acesteia. // m., f. persoană (originară) din Africa de Nord. [***Nord*** + ***african***].

nord-americăn, ~i, nord-americană, ~e a. care aparține, care este caracteristic Americii de Nord sau (p. restr.) Statelor Unite ale Americii sau populației acestora, referitor la America de Nord sau (p. restr.) la Statelor Unite ale Americii sau la populația acestora. // m., f. persoană (originară) din America de Nord sau (p. restr.) din Statele Unite ale Americii. [***Nord*** + ***american;*** cf. fr. ***nord-américain,*** germ. ***nordamerikanisch***].

nord-americancă, nord-americance f. femeie (originară) din America de Nord sau (p. restr.) din Statele Unite ale Americii; nord-americană: *am cunoscut o nord-americancă splendidă.* [***Nord-american*** + ***-că***].

nord-coreeán, ~eni, nord-coreeană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic Coreei de Nord sau locuitorilor ei, referitor la Coreea de Nord sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Coreea de Nord. [***Nord*** + ***coreean;*** cf. fr. ***nord-coréen***].

nord-dunăreăn, ~eni, nord-dunăreană, ~ene a. care aparține teritoriilor situate în nordul Dunării sau popoarelor aflate în aceste teritorii, referitor la aceste teritorii sau la locuitorii acestora; originar din nordul Dunării: *provinciile nord-dunărene romanizate.* [***Nord*** + ***dunărean***].

nord-ést n. **1.** punct cardinal secundar situat între nord și est; **2.** spațiu geografic aflat între nord și est. [Din fr. ***nord-est***].

nord-éstic, ~ci, nord-estică, ~ce a. de la sau dinspre nord-est; referitor la un spațiu geografic aflat către nord-est: *direcția nord-estică.* [***Nord-est*** + ***-ic***].

nórdic, ~ci, nordică, ~ce a. de la sau dinspre nord; care aparține, care este caracteristic țărilor, popoarelor din nord; boreal, septentrional: *arhitectura ... nordică manifestă ... o evidentă tendință de expansiune în înalt.* BL. // m., f. persoană (originară) dintr-o țară, dintr-o regiune din nord; (spec.; la pl.) popoarele din țările, din regiunile din nordul Europei: *nu sînteți occidentali, nici nordici.* CAR.; *nordicii ... visează tărmurile meridionale.* CĂL. [Din fr. ***nordique,*** germ. ***nordisch,*** it. ***nordico***].

nordíst, ~ști, nordistă, ~e m., f. luptător din armata federală a Statelor din nord în războiul de secesiune din SUA; susținător al armatei federale în acest război. [Din fr. ***nordiste***].

nord-vést n. **1.** punct cardinal secundar situat între nord și vest; **2.** spațiu geografic aflat între nord și vest. [Din germ. ***Nordwest***].

nord-véstic, ~ci, nord-vestică, ~ce a. de la sau dinspre nord-vest; referitor la un spațiu geografic aflat către nord-vest. [***Nord-vest*** + ***-ic***].

nord-vietnaméz, ~i, nord-vietnameză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Vietnamului de Nord sau locuitorilor ei, referitor la Vietnamul de Nord sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Vietnamul de Nord. [***Nord*** + ***vietnamez***].

noreá, norele f. (bot.; pop.) barba-împăratului; noptiță (*Mirabilis jalapa*). [***Nor*** + ***-ea***].

norián, ~eni, norianǎ, ~ene a. și n. (care ține de, referitor la) ultimul etaj al triasicului din regiunile alpine, caracterizat prin ceratiți, lamelibranhiate, gasteropode, alge calcaroase etc. [Din fr. ***norien***].

nóric, norici m. (latinism; înv.) sloven. [Din lat. ***noricus***].

noriceán, noriceni m. (înv.; rar) sloven. [***Noric*** + ***-ean***].

norișór, norișori m. diminutiv al lui nor; noruleț, noruț, nouraș, nourel: *cei cîțiva norișori ... se topeau repede în seninul încremenit al bolții.* GHEȚIE. [***Nor*** + ***-işor***].

norít n. rocă magmatică din familia gabrourilor, cu structură grăunțoasă, folosită ca piatră de construcții. [Din fr. ***norite***].

noriță, norițe f. (zool.; rar) nurcă (*Mustela lutreola*). [***Noră*** + ***-iță;*** cf. ***nevăstuică***].

normá, normez vb. (tr.) **1.** a stabili o normă (pentru o lucrare, pentru un domeniu etc.): *a fost normată scrierea, limba literară;* **2.** a stabili ceva prin aplicarea unei norme: *au normat consumul de energie.* [De la ***normă***].

normái, ~i, normală, ~e a. **1.** (adesea adv.) care este sau care se face, se întîmplă în mod obișnuit, potrivit cu natura lucrurilor; firesc, natural, obișnuit: *dreptul ... la existență, un drept normal prin aceea că există.* EM.; **2.** (spec.) sănătos (fizic și psihic): *oamenii normali ... uită și cele mai adînci dureri.* CĂL.; *psihic normal;* **3.** conform anumitor norme; fixat prin norme: *topică normală;* **4.** (despre mărimi) a cărei valoare este apropiată de valoarea întîlnită cel mai des: *temperatură normală;* **5. școală normală** (și f.), **a)** școală pentru pregătirea învățătorilor; **b)** școală primară. // f. (mat.) **1.** dreaptă perpendiculară pe tangenta la o curbă, în punctul de contact; **2.** dreaptă perpendiculară pe planul tangent la o suprafață, în punctul de contact. // n. normalitate: *artiștii sînt niște oameni dotați cu o sensibilitate și o fantezie ... deasupra normalului.* GHEȚIE; *reintră totul în normal.* [Din fr. ***normal,*** lat. ***normalis,*** it. ***normale***].

normalíst, ~ști, normalistă, ~e m., f. elev al unei școli normale: *îl denunța ca bătăuș, fiindcă ar fi pălmuit un normalist.* CĂL. [***Normal*** + ***-ist;*** cf. it. ***normalista***].

normalitáte f. **1.** starea, însușirea a ceea ce este normal: *normalitatea se reinstaurează;* **2.** (psih.) stare a unei persoane, apreciabilă prin raportarea simultană atît la o performanță medie, cît și la absența manifestărilor patologice; **3.** (chim.) concentrație a unei soluții în comparație cu aceea a unei soluții normale. [***Normal*** + ***-itate;*** cf. fr. ***normalité***].

normalizá, normalizez vb. **1.** (tr. și refl.) a face să devină sau a deveni normal; a (se) redresa, a (se) îndrepta: *traficul s-a normalizat;* **2.** (tr.) a supune unei norme, a face să se conformeze unei norme: *spațiile de asamblare a acestor piese sînt normalizate;* **3.** (tr. și refl. pas.) a elabora norme interne; a standardiza: *trebuia să se normalizeze limba, adică să se stabilească acel nivel al corectitudinii formelor.* VIANU. [Din fr. ***normaliser***].

normalizáre, normalizări f. acțiunea de a (se) normaliza și rezultatul ei: *speram în normalizarea vieții.* [V. ***normaliza***].

normánd, ~zi, normandă, ~e a. **1.** care aparține, care este caracteristic Normandiei sau locuitorilor ei, referitor la Normandia sau la locuitorii acesteia: *treceau căruțe ... cu greoi cai normanzi.* LOV.; **2.** care ține de vikingi, referitor la vikingi. // m., f. **1.** persoană (originară) din Normandia; **2.** viking. // m. pl. **1.** populația Normandiei; **2.** nume sub care erau cunoscute în evul mediu neamurile germanice din Peninsula Scandinavă, din Iutlanda și din insulele vecine; vikingi: *au trecut pe-aici greci și romani, normanzi și genovezi.* SAD. [Din fr. ***normand***].

normáre, normări f. acțiunea de a norma și rezultatul ei: *normarea producției.* [V. ***norma***].

normát, ~ți, normată, ~e a. care se efectuează după norme, care corespunde unor norme: *timp normat de lucru.* [V. ***norma***].

normatív, ~i, normativă, ~e a. care stabilește o normă, care servește ca normă, cu caracter de normă: *discursul său reușește să fie normativ în modul cel mai inteligent cu putință.* R.L. // n. **1.** prescripție, instrucțiune, indicație etc. cu caracter (obligatoriu) de normă: *nu există uz general al limbei ca normativ al scrierii.* MAIOR.; **2.** (p. restr.) regulă (de conduită): *constitui normativul unei vieți oneste și serioase.* EM. [Din fr. ***normatif,*** rus. ***normativ***].

normativísm n. curent în teoria contemporană a dreptului care definește dreptul ca o totalitate de norme independente, neinfluențate de condițiile sociale. [Din fr. ***normantivisme***].

normatór, ~i, normatoáre m., f. persoană specializată în stabilirea normelor de muncă. [***Norma*** + ***-tor***].

nórmă, norme f. **1.** regulă stabilită prin lege sau prin uz; ordine recunoscută ca obligatorie sau recomandabilă: *norma limbii scrise trebuie să fie cea care există obiectiv și în realitate.* EM.; *a pus multă energie în colaborarea cu lingviștii din Republica Moldova, pentru unificarea normelor lingvistice.* R.L.; **normă morală,** model sau recomandare privind înfăptuirea principiilor, îndeplinirea datoriilor și regulilor morale; **2.** totalitatea condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească un sportiv pentru a se califica într-o competiție, pentru a obține un anumit titlu etc.; **3.** criteriu de apreciere, de reglementare; îndreptar: *s-a luat ca normă jumătatea prețului de dus și-ntors.* CAR.; **4.** volum de muncă ce trebuie efectuat într-o unitate de timp; (concr.) produs realizat în acest timp: *norma noastră era de doi metri cubi săpați.* PR.; **5.** număr pozitiv care se asociază anumitor mărimi matematice și care generalizează proprietățile valorii absolute a numerelor reale și ale modulului numerelor complexe. [Din lat. ***norma,*** fr. ***norme,*** rus. ***norma***].

normoblást, normoblaste n. globulă roșie imatură, nucleată existentă, în mod normal, în măduva hematopoietică, fiind precursoare imediată a eritrocitului la om, care în unele cazuri patologice poate ajunge în sîngele circulant. [Din fr. ***normoblaste***].

normoblastóză f. prezență a normoblastelor în sînge sau în măduva osoasă. [Din fr. ***normoblastose***].

noroáncă, noroance și **noronci** f. (reg.) **1.** portocală; **2.** lămîie. // n. portocal. [Din magh. ***narancs***].

noróc, (pop.) **noroace** n. **1.** soartă, ursită, destin (favorabil): *fiecare cu norocul său*; **la** (sau **într-un**) **noroc,** la întîmplare: *mă duc și eu într-un noroc.* CR.; **2.** concurs de împrejurări favorabile care asigură reușita unei acțiuni, împlinirea unei dorințe etc.; șansă, baftă: *din ziua în care s-a tocmit Chirică la Ipate, norocul îi curgea gîrlă din toate părțile.* CR.; *ar fi păcat să spun că n-am noroc.* VIERU; **joc de noroc,** nume generic pentru jocurile în care cîștigul depinde în cea mai mare măsură de întîmplare; **noroc că ...,** bine că ..., din fericire: *noroc că tocmai atunci sosise pustnicul.* ISP.; **a avea** (sau **a fi cu**) **noroc,** a avea succes sau a fi favorizat de împrejurări: *a avut și noroc cu cîțiva ani rodnici.* GHEȚIE; **a(-și) încerca** (sau **căuta** (înv.) **ispiti**) **norocul,** a întreprinde o acțiune fără a fi sigur că va reuși: *ei, Cătălin, acu-i acu ca să-ți încerci norocul.* EM.; **a avea norocul să ...,** a se ivi ocazia favorabilă pentru ...: *înțelegea să prețuiască binele în care avusese norocul să intre.* SAD.; **a avea noroc de cineva** (sau **de ceva**), a avea avantajul de a da de cineva (sau de ceva) folositor, de a profita, de a se bucura de cineva (sau de ceva): *avură noroc de vreme bună.* SAD.; **unde-i norocul să ...,** ce bine ar fi să ...: *unde-i norocul să pot trece și eu în țară!* REBR.; **a da noroc,** a închina, a ciocni un pahar de băutură cu cineva; **noroc!,** formulă de salut sau de urare: *Noroc, Anghelache!* PR.; **3.** stare sufletească în care omul se simte fericit; fericire, bine: *de noroc i-s umezi ochii.* EM.; **4.** bunăstare: *unica grijă ce-l preocupa era aceea de a crea norocul credincioșului său servitor.* FIL.; (și: (înv. și pop.) **năroc**). [Din sl. ***narokŭ***].

norocél, norocele n. **1.** (pop.) diminutiv al lui noroc: *are-n lume norocel!* SL.; **2.** (bot.; reg.) crucea-voinicului (*Anenome angulosa*). [***Noroc*** + ***-el***].

norocí, norocesc vb. **1.** (pop. și fam.; tr.) a aduce cuiva noroc; a face pe cineva fericit: *drept cine slujește, Dumnezeu îl norocește.* PANN; **2.** (pop.; refl.) a deveni fericit, norocos; a avea norocul să ...: *să ne norocim și noi.* AL.; **3.** (pop.; tr.) a ursi, a meni, a hărăzi cuiva ceva: *mamonul a norocit-o de s-a făcut crăiasă.* POP. [De la ***noroc***].

norocíre, norociri f. (pop.) faptul de a noroci; (p. ext.) noroc, fericire: *mare norocire te așteaptă.* CR.; **din norocire,** din fericire: *din norocire, tatăl meu dormea ..., încît n-a auzit.* EM. [V. ***norocí***].

norocít, ~ți, norocită, ~e a. **1.** (înv. și pop.) norocos; fericit: *la toate-ai fost norocit.* ALEX.; **2.** (înv.) care aduce noroc: *iaca norocita plăcintă.* NEGR. [V. ***norocí***].

norocós, ~și, norocoásă, ~e a. **1.** care are noroc, căruia îi reușesc toate; norocit: *vrăjmașii se ivesc oricum în calea unui om norocos.* GHEȚIE; **2.** care aduce noroc; favorabil: *întîmplare, împrejurare norocoasă;* **a se naște sub o stea norocoasă,** v. **stea**; **3.** care se desfășoară și se încheie bine, reușit: *afaceri norocoase.* [***Noroc*** + ***-os***].

noród, noroade n. (înv. și pop.) **1.** popor, națiune, neam; nație, semințe; *mîntuirea noroadelor.* BIBLIA; *fiu de dușman al norodului?* BUSUIOC; **2.** grosul populației, gloată; (spec.) țărănime: *la toți boierii, la tot norodul ... ne place.* CAR.; **3.** mulțime de oameni strînși la un loc: *aceste vorbe ... au brăzdat adînc inima norodului adunat acolo.* CR.; **4.** totalitatea credincioșilor creștini; (p. restr.) credincioșii dintr-o parohie: *cruță, Doamne, nărodul tău.* DOS.; (și: **nărod**). [Din sl. ***narodŭ***].

noról[1], **noroale** n. **1.** pămînt amestecat cu apă provenită din ploaie, din topirea zăpezii etc., cu care formează o masă păstoasă; glod, nămol, mocirlă, tină: *noroiul se învîrtoșa.* GHICA; *să nu calci în noroi.* SOR.; **2. noroi de foraj** (sau **de sondă, de sapă**), fluid constituit dintr-un amestec de argilă (sau marnă) și apă, folosit la forarea găurii de sondă; **3.** (fig.) ceea ce murdărește, întinează, maculează (și trebuie înlăturat); mediu viciat, decăzut; faptă, atitudine josnică, nedemnă; murdărie: *creați o altă lume pe-astă lume de noroi.* EM.; *tu cazi în noroi și îți terfelești cinstea.* PR.; **a împroșca** (ori **a mînji**) **pe cineva cu noroi** sau **a zvîrli cu noroi în cineva,** a calomnia, a defăima pe cineva: *s-o mînjească cu noroi în fața instanței.* PR.; *înverșunat, o împroșcam cu noroi.* GHEȚIE; (și: (înv. și pop.) **năroi**). [Din bulg. ***naroj***].

noroí[2]**, noroiesc** vb. (refl. și tr.) **1.** a (se) afunda în noroi[1], a (se) împotmoli în noroi: *în mijlocul acestei mări glodoase era noroit un car.* C.; **2.** (fam.) a (se) murdări cu noroi: *te-ai noroit din cap pînă-n picioare!* [De la ***noroi***[1]].

noroiós, ~și, noroioásă, ~e a. **1.** cu (mult) noroi, plin de noroi; mocirlos: *stradele nepavate, strîmte și noroioase.* EM.; *apă noroioasă;* **2.** murdar de noroi: *șterge-te bine! ești noroios!;* (fig.) *pune-o talpă noroioasă pe popor și boierime.* MACED. [***Noroi***[1] + ***-os***].

norós, ~și, noroásă, ~e a. **1.** plin de nori, acoperit de nori; înnorat: *era o zi noroasă, cu lumină spălăcită.* GHEȚIE; *cer noros;* **2.** (fig.) posomorît, încruntat, trist; care exprimă tristețe: *noros ori clar ca o amiază, eu sînt poetu-acestui neam.* VIERU; **3.** (fig.) neclar, confuz; obscur: *constați în critica de după război ce noroasă e perceperea valorilor.* CĂL.; (și: **nouros**). [***Nor*** + ***-os***].

norú f. v. noră.

noruléț, noruleți m. norișor. [***Nor*** + ***-uleț***].

norúț, noruți m. (reg.) norișor: *fost-am zău, sub cel norut.* POP. [***Nor*** + ***-uț***].

norvalínă, norvaline f. aminoacid neesențial pentru organism, constituent al proteinelor animale. [Din fr. ***norvaline***].

norvegián, ~eni, norvegiană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic Norvegiei sau locuitorilor ei, referitor la Norvegia sau la locuitorii acesteia: *cultură norvegiană.* // f. limbă germanică vorbită de norvegieni. // m., f. persoană (originară) din Norvegia. // m. pl. popor constituit ca națiune în Norvegia: *norvegienii sînt onești.* [Din fr. ***norvégien***].

norvegiáncă, norvegience f. femeie (originară) din Norvegia; norvegiană. [***Norvegian*** + ***-că***].

noséma, noseme f. **1.** ciupercă saprofită parazită, care trăiește în tubul digestiv al viermilor de mătase; **2.** nosemoză. [Din fr. ***nosema***].

nosemóză, nosemoze f. boală contagioasă la albine, provocată de un parazit; nosema. [Din fr. ***nosémose***].

nosoconióză, nosoconioze f. boală profesională provocată de acțiunea pulberilor. [Din fr. ***nosoconiose***].

nosofóbic, ~ci, nosofobícă, ~ce a. și m., f. (persoană) care suferă de nosofobie. [Din fr. ***nosophobique***].

nosofóbie f. teamă patologică de boli; ipohondrie. [Din fr. ***nosophobie***].

nosológic, ~ci, nosologícă, ~ce a. care aparține nosologiei, referitor la nosologie. [Din fr. ***nosologique***].

nosológie f. disciplină medicală care se ocupă cu studiul, clasificarea și definirea bolilor. [Din fr. ***nosologie***].

nosomanie f. preocupare excesivă a unei persoane pentru starea sănătății sale, care se alarmează la cele mai mici semne de boală. [Din fr. ***nosomanie***].

nost pron. pos. v. nostru.

nostálgic, ~ci, nostalgícă, ~ce a. **1.** plin de nostalgie; care predispune la nostalgie; melancolic: *cîntec nostalgic;* **2.** care exprimă, denotă nostalgie: *era ea, cu o expresie nostalgică ..., privire languroasă și opacă.* PĂ.; **3.** (și m., f.; spec.) (persoană) care regretă căderea regimurilor comuniste: *sînteți niște nostalgici!* [Din fr. ***nostalgique***].

nostalgíe, nostalgii f. tristețe, melancolie provocată de dorința de a regăsi, de a revedea ceva iubit, de a retrăi momente din trecut; dorință neîmplinită; dor, alean: *în nostalgia mea de stele simțeam un dor nemărginit de zbor.* AL.; *un aer de ... nostalgie dădea chipului ei o caldă suavitate.* GHEȚIE. [Din fr. ***nostalgie***].

nóstim, ~i, nostimă, ~e a. **1.** frumușel, drăguț; atrăgător, simpatic: *am doi copilași nostimi.* AL.; **2.** plin de haz, spiritual; interesant: *își amintea ... cîte un amănunt nostim de la banchet.* GHEȚIE; **3.** (fam. și iron.) caraghios, ridicul: *ce ți se pare mai nostim: catîrul cu potcoave de aur or nerodul urcat la măriri?* CAR. [Din gr. mod. ***nóstimos*** „plăcut"].

nostimádă, nostimade f. lucru, întîmplare, faptă nostimă, amuzantă, plină de haz sau caraghioasă: *spunea ... nostimade și ghiduții.* VLAH. [Din gr. mod. ***nostimádha***].

nostimiór, ~i, nostimioáră, ~e a. (fam.) diminutiv al lui nostim: *Gogul mamii cel isteț, nostimior.* AL. [***Nostim*** + ***-ior***].

nóstiță, nostițe f. (iht.) cegă mică (*Acipenser ruthenus*). [Din sb. ***nostvica, nosvica***].

nóstro n. cont deschis de o bancă la corespondentul său din străinătate, în care se înregistrează toate operațiile băncii titulare. [Din it. ***nostro***].

nostróm, nostromi m. șef de echipaj al unei nave comerciale, însărcinat cu întreținerea navei, a utilajului, a inventarului ei; boțman: *nostromii căutau cu limba scoasă oameni ca să-și întregească echipajele.* TUD. [Din it. ***nostromo***].

nóstru, ~ștri, noástră, ~e pron. pos. (precedat de art. *al, ai, a, ale*) **1.** (înlocuiește numele obiectului posedat de vorbitor și de un grup din care vorbitorul face parte, precum și numele acestora): *n-o să aflu într-ai noștri vreun falnic juvaer?* EM.; **2.** (la m. pl.; înlocuiește numele familiei, rudelor vorbitorului ori grupului din care face parte): *ne-am iubit ... și ai noștri n-au știut nimică.* POP.; **ai noștri,** partizani (politici): *trăiască ai noștri!* CAR.; **3.** (la f. pl.; înlocuiește numele preocupărilor, părerilor vorbitorului și ale grupului din care face parte): *să ne vedem de ale noastre.* // a. pos. **1.** care aparține vorbitorului și grupului din care face parte: *acum ești de casa noastră.* CR.; **2.** indică apartenența, dependența: *gazda noastră zice.* EM.; *societatea noastră este bolnavă și în curînd va ajunge muribundă.* GHEȚIE; **3.** care este spus, săvîrșit de vorbitor și de grupul din care face parte: *mustrări ... potrivite cu greșalele noastre.* MARC.; **4.** (afectiv) despre care a fost vorba; cunoscut: *omul nostru se descurcă;* **5.** (ca plural al modestiei) meu: *părerea noastră;* (și: (înv. și pop.) **nost**). [Lat. ***noster, nostra***].

notá, notez vb. (tr.) **1.** a însemna, a înscrie, a consemna în scris; a notifica: *își notă cu atenție adresa.* EL.; *elevii notează de zor în maculatoare.* GHEȚIE; **2.** a marca ceva prin semne, prin simboluri: *am notat prin sublinieri deosebitele-mi stări de emoție.* CAR.; **3.** a transcrie un text muzical cu ajutorul notelor; **4.** a semnala; a remarca, a observa, a reține: *să notăm, în treacăt, unele aspecte.* ARG.; *de notat că pentru Hangerliu franceza era ... o limbă spontană.* CĂL.; **5.** a aprecia prin note cunoștințele unui elev, student etc.: *l-am notat cu 10;* **6.** a însemna pe cineva în vederea sancționării: *l-am notat.* [Din fr. ***noter,*** lat. ***notare***].

nota bene, formulă prin care se atrage atenţia cititorului asupra unui pasaj, a unei idei; se scrie de obicei prescurtat: *N.B.* [Cuv. lat.].

notábil, ~i, notabilă, ~e a. care merită de a fi notat, subliniat, remarcat; considerabil, remarcabil: *tot ce are raport cu exultanţa în mijlocul naturii este notabil.* CĂL.; *diferenţă notabilă.* // m. (mai ales la pl.) notabilitate: *cîţiva dintre notabilii comunităţii romano-catolice.* EM. [Din fr. ***notable,*** lat. ***notabilis***].

notabilitáte, notabilităţi f. 1. (înv.; la sg.) însuşirea de a fi notabil; însemnătate: *notabilitatea acelor evenimente;* **2.** (mai ales la pl.) persoană importantă în plan politic, social; personaj cu prestigiu, cu vază; notabil: *toate notabilităţile oraşului, prefectul, primarul ... ţinură să ia parte.* GHEŢIE. [Din fr. ***notabilité***].

notár, notari m. **1.** (înv.) secretar însărcinat să rezolve lucrările curente şi corespondenţa privată a cuiva (ca angajat particular al acestuia); **2.** (şi **notar public**) funcţionar public învestit cu atribuţia de a redacta acte juridice, de a autentifica înscrisuri, de a legaliza semnături, de a elibera copii legalizate, certificate de moştenitor etc.: *atent la litera textului, notarul public ... tărăgăna de obicei încheierea actelor mai importante.* GHEŢIE; **3.** (înv.) reprezentant al puterii centrale în comune, cu atribuţii de şef de poliţie şi de secretar comunal: *cu notaru-s mînios, el scrie cartea pe dos.* POP. [Din fr. ***notaire,*** lat. ***notarius,*** germ. ***Notar***].

notárăş, notarăşi m. (reg.) **1.** notar (comunal); **2.** notar (de stat); (şi: **notăraş**). [Din magh. ***nótárius, notarus***].

notáre, notări f. **1.** acţiunea de a nota şi rezultatul ei; **2.** indicare, marcare, reprezentare prin semne grafice, simboluri etc.: *notarea accentului;* **3.** calificare, apreciere cu ajutorul notelor: *notarea elevilor.* [V. ***nota***].

notariál, ~i, notarială, ~e a. care este făcut de un notar sau de notariat; referitor la notar sau la notariat, care ţine de notar sau de notariat: *acte notariale; birou notarial.* [Din fr. ***notarial***].

notariát, notariate n. instituţie publică unde se redactează, se legalizează şi se autentifică acte; funcţia şi activitatea de notar public; birou notarial: *notariatul era o mină de aur, de aceea se înghesuiau atîţia ca să-l dobîndească.* GHEŢIE. [Din fr. ***notariat,*** germ. ***Notariat***].

notáţie, notaţii f. **1.** însemnare, consemnare, notă: *notaţii de agendă personală.* CF.; *scriitorul îşi face notaţiile zilnice;* **2.** marcare, reprezentare prin semne grafice (convenţionale); (p. ext.) semn grafic, simbolic: *notaţie muzicală, algebrică;* (şi: (înv.) **notaţiune**). [Din fr. ***notation,*** lat. ***notatio, -onis***].

notaţiúne f. v. **notaţie.**

nótă, note f. **1.** (înv.) semn, marcă[1] (pe o hîrtie, pe o carte): *notă cu creionul;* **2.** (fig.) trăsătură, nuanţă caracteristică, particularitate; semn distinctiv: *criticul va arăta notele care deosebesc pe autor de alţi scriitori ai vremii, note aparţinînd aşadar naturii sale.* CĂL.; **3.** însemnare, consemnare a unei chestiuni; text conţinînd o astfel de însemnare: *note referitoare la viaţa universitară;* **a lua notă de ceva,** a lua cunoştinţă; a ţine seamă, a reţine; **4.** (la pl.) (titlu dat unor) însemnări sau reflecţii literare asupra unei călătorii, asupra unui eveniment etc.: *notele despre vînătoare coprinse în „Onomasticonul" lui Iuliu Polux.* OD.; **5.** (la pl.) adnotări la un text literar sau ştiinţific, cuprinzînd referinţe bibliografice, informaţii suplimentare etc., trecute în subsolul paginii ori la sfîrşitul lucrării, al capitolului: *notele de subsol conţin multe date, sînt chiar prolixe;* **6.** (la pl.) notiţe (la un curs, la o şedinţă etc.); **a lua note,** a face însemnări rezumative (la un curs, la o şedinţă etc.): *Lucien lua note ... şi întreba necontenit.* EL.; *trebuie să ştii a lua note;* **7. notă diplomatică,** comunicare oficială (scrisă) transmisă unui stat de către alt stat prin intermediul misiunii diplomatice; **8.** document prin care se cere, se dispune, se consemnează operaţii, fapte etc.; (spec.) înscris cuprinzînd sumele care trebuie achitate (la hotel, restaurant etc.): *oberchelnerul aduse nota de plată pe o tavă de argint.* GHEŢIE; *notă de comandă;* **9.** calificativ (exprimat de obicei în cifre) prin care se apreciază cunoştinţele elevilor, studenţilor etc.: *ia note bune şi rele la şcoală, ca toţi copiii.* CĂL.; **notă de trecere,** notă cu care un elev sau student poate promova: *accepta sub diverse forme cadouri de la elevii slabi, în schimbul notei de trecere.* BL.; **10.** semn convenţional pentru reprezentarea grafică a înălţimii şi duratei unui sunet muzical; sunet corespunzînd acestui semn: *e-o muzică de toamnă ... cu note dulci de flaut.* BAC.; **a forţa nota,** a depăşi limitele obişnuite, a întrece măsura: *Hasdeu forţează nota şi e mereu în căutarea unei Moldove coapte de cultură.* CĂL.; **notă discordantă** (sau **falsă**), vorbă, comportare care distonează într-o anumită împrejurare; **a fi în notă,** a fi în deplină concordanţă cu situaţia; **ca pe note,** perfect, aşa cum trebuie; **11.** (la pl.) caiet care cuprinde piese muzicale; **12.** (log.) atribut, însuşire a unui obiect, reflectată de conţinutul noţiunii acestuia: *note ale conţinutului cutărei noţiuni.* [Din fr. ***note,*** lat., it. ***nota***].

notărăş m. v. **notarăş.**

notărăşiţă, notărăşiţe f. (reg.) soţie de notar (comunal). [***Notăraş*** + ***-iţă***].

notăreăsă, notărese f. (reg.) notărăşiţă. [***Notar*** + ***-easă***].

notăríţă, notăriţe f. (fam.) femeie notar. [***Notar*** + ***-iţă***].

notătíţă, notătiţe f. gen de păsări din ordinul picioroangelor, originară din regiunile nordice, în trecere prin România, cu aspectul unor răţuşte (*Phalaropus*); pasăre din acest gen. [Et. nec.].

notătoáre, notătoare f. (bot.) broscariţă (*Potamogeton natans*). [***(Î)nota*** + ***-toare***].

nótes, notesuri n. blocnotes: *scoţîndu-şi notesul făcu în el nişte semne cu stiloul de aur.* CĂL. [Din fr. (*bloc*)***notes***].

notifică, notífic vb. (tr.) **1.** a anunţa (în mod oficial); a înştiinţa (în scris); a face o notificare: *am onoarea a vă notifica următoarele.* EM.; **2.** (înv.) a nota: *decît a-l notifica în treacăt ..., am preferat a aştepta.* OD. [Din fr. ***notifier,*** lat. ***notificare***].

notificáre, notificări f. **1.** acţiunea de a notifica şi rezultatul ei; notificaţie: *notificarea oficială.* EM.; **2.** act de procedură prin care se comunică unei persoane, printr-un agent judecătoresc, că un anumit act juridic a fost îndeplinit sau urmează să fie îndeplinit; **3.** comunicare făcută printr-o notă diplomatică de către un stat altui stat cu privire la punctul de vedere adoptat într-o anumită problemă: *cît pentru notificare ..., această neîmplinire de formalitate provenise numai din lipsa ambasadorului.* GHICA; **4.** document prin care se notifică ceva: *notificarea era semnată de judecător.* [V. ***notifica***].

notificăţie, notificaţii f. notificare; (şi: **notificaţiune**). [Din fr. ***notification***].

notificaţiúne *f.* v. **notificaţie.**

notíst, ~şti, notistă, ~e m., f. (fam.) persoană care ştie să cînte după note. [***Notă*** + ***-ist***].

notíţă, notiţe f. **1.** scurtă însemnare; informaţie, ştire publicată; notiţie: *vă trimit ... o notiţă asupra serbării de la Putna.* EM.; **2.** (la pl.) însemnări rezumative la un curs, la o şedinţă etc.; note: *la nevoie, voi apela la notiţele celorlalţi studenţi.* GHEŢIE. [Din fr. ***notice***].

notíţie, notiţii f. (înv.) notiţă: *n-am mai primit nici o notiţie despre dînsa.* FIL. [Din it. ***notizia,*** lat. ***notitia***].

notocórd, notocorde n. scheletul axial de susţinere la animalele cordate; (şi: **notocordă**). [Din fr. ***notochorde***].

notocórdă f. v. notocord.

notorietáte f. faptul, calitatea de a fi notoriu, cunoscut de multă lume; (p. ext.) faimă, renume: *boală ce bîntuie umanitatea – furoarea notorietăţii sau turba importanţei.* CAR.; *legătura dintre Bubi şi Henegăriţa devenise de notorietate.* GHEŢIE. [Din fr. ***notoriété***].

notóriu, ~ii, notorie, ~ii a. cunoscut de multă lume; (p. ext.) renumit, celebru: *de gîtul ... unor trădători notorii s-au atîrnat semnele de onoare ale ţării.* EM.; *nu cunoştea o operă notorie dintr-o galerie europeană.* CĂL. [Din lat. ***notorius,*** fr. ***notoire***].

noţionál, ~i, noţională, ~e a. care exprimă o noţiune, referitor la o noţiune, de noţiune: *intuiţia valorii acustice a cuvîntului ..., dincolo de marginile lui noţionale.* CĂL. [Din fr. ***notionnel***].

noţiúne, noţiuni f. **1.** formă logică fundamentală care reflectă însuşirile esenţiale şi generale ale unei clase de obiecte; concept: *orice noţiune este abstractă şi ... nu se poate afla niciodată realizată în lumea sensibilă.* MAIOR.; *orice noţiune se defineşte prin genul proxim şi diferenţa specifică.* CĂL.; **2.** cunoştinţă intuitivă, idee generală despre ceva: *nu are noţiunea binelui şi a răului;* **3.** (la pl.) principii generale, elementare într-un anumit domeniu; elementele de bază ale unei discipline; cunoştinţe; titlul unor lucrări didactice: *cei de astăzi nu au nici primele noţiuni despre cele ce vorbesc şi scriu; nu cunosc nimic şi de aceea li se pare că ştiu totul.* HEL.; *se simţi ... tare pe noţiunile lui de limba engleză.* CĂL.; *elevii n-au noţiuni elementare.* [Din lat. ***notio, -onis,*** fr. ***notion***].

nou, ~i, nóuă, ~i a. **1.** care este făcut sau cumpărat de curînd; aflat în stare bună; neuzat: *îi îmbrăcă nişte haine noi.* ISP.; **nou-nouţ,** foarte nou: *fostul protopop purta o reverendă nouă-nouţă.* GHEŢIE; **2.** din recolta anului în curs: *vin nou;* **3.** care a fost creat, descoperit de curînd; care apare pentru prima dată; recent; care a apărut, a fost făcut după alt lucru: *am scris o carte nouă;* **legea** (sau **învăţătura**) **(cea) nouă,** v. **lege; Noul Testament,** v. **testament; lună nouă,** v. **lună; lume nouă,** v. **lume; lume nouă!,** exclamaţie cu care sînt întîmpinaţi oaspeţii rari; **nou-născut,** v. **născut;** (înv.) **din** (sau **de**) **nou,** de curînd, recent: *industrii, sau vechi, naţionale, sau din nou introduse.* OD.; **ce mai (e) nou?,** ce s-a mai întîmplat în ultima vreme?; **4.** care nu era cunoscut sau admis mai înainte; original: *idee nouă;* **5.** care vine să înlocuiască un lucru, o fiinţă, un fapt mai vechi; actual, contemporan: *ştiinţa nouă ... a continuat zdrobirea lumii vechi.* BĂLC.; *aproba din cap fiece cuvînt al noului său şef.* REBR.; **stil nou,** v. **stil;** **6.** cu aspect, cu conţinut schimbat; transformat; înnoit: *a turna în formă nouă limba veche.* EM.; **7.** adăugat la ceva care exista de mai înainte: *căuta nouă mijloace de a-şi mări bogăţiile.* FIL.; **din nou,** încă o dată, iarăşi: *n-am s-o pot avea din nou alături de mine.* EL.; **8.** lipsit de experienţă; neexperimentat: *lucrător nou.* // adv. de curînd: *case nou construite.* // n. element care apare la un moment dat în dezvoltarea unui fenomen, a unui proces: *promovarea, impunerea noului.* [Lat. ***novus***].

nouár, nouari m. (fam.) carte de joc marcată cu numărul nouă, care are nouă puncte; nouă: *am tras un nouar.* [***Nouă*** + ***-ar***].

nóuă num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între opt şi zece; (adj.) *şase bucăţi şi cu nouă bucăţi.* CR.; (subst.) *tu ştii una, două, eu ştiu pînă la nouă.* Z.; **a avea nouă băieri la pungă,** a fi foarte zgîrcit; **(peste) nouă mări şi nouă ţări,** foarte departe; **2.** (intră în componenţa num. adv.) *de nouă ori;* **3.** (intră în componenţa num. distributiv) *cîte nouă;* **4.** (cu valoare de num. ord.) *volumul*

nouă. // m. **1.** semn grafic reprezentînd acest număr: *a scris un nouă;* **2.** notă corespunzătoare acestui număr: *a luat un nouă;* **3.** nouar: *dă-mi un nouă!.* [Lat. ***novem***].

nóuălea, nóua num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al optulea şi al zecelea: (adj.) *a noua încercare;* (subst.) *al nouălea n-a mai ajuns;* **a fi în al nouălea cer,** a fi în culmea fericirii: *mi se pare mie că eşti ... în al nouălea cer.* GHEŢIE. [***Nouă*** + *le* + *a*].

nóuăsprezece num. card. numărul care, în numărătoare, are locul între optsprezece şi douăzeci; (adj.) *nouăsprezece copii.* [***Nouă*** + ***spre*** + ***zece***].

nóuăsprezecelea, nouăsprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al optsprezecelea şi al douăzecilea; (adj.) *s-a prezentat şi al nouăsprezecelea concurent;* (subst.) *a nouăsprezecea n-a mai venit.* [***Nouăsprezece*** + *le* + *a*].

nouăzéci num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între optzeci şi nouă şi nouăzeci şi unu: (adj.) *nouăzeci de ani;* **2.** (intră în componenţa num. adv.) *de nouăzeci de ori;* **3.** (intră în componenţa num. distributiv) *le-a dat cîte nouăzeci de lei;* **4.** (cu valoare de num. ord.) *rîndul nouăzeci.* [***Nouă*** + ***zeci***].

nouăzécilea, nouăzecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al optzeci şi nouălea şi al nouăzeci şi unulea; (adj.) *în al nouăzecilea an;* (subst.) *al nouăzecilea a murit.* [***Nouăzeci*** + *le* + *a*].

noúmen n. v. **numen.**

nóur m. v. **nor.**

nourá, pers. 3 **noureáză** vb. (pop.; intr. şi refl.) a (se) înnora: (fig.) *săgeţile ... nourează mîndrul soare.* AL.; (şi: **nora**). [De la ***nour;*** cf. lat. ***nubilare***].

nourăş, nouraşi m. norişor: *un nouraş ca de bumbac plutea prin aer.* ZAMF. [***Nour*** + *-aş*].

nourát, ~ţi, nourată, ~e a. (pop.) **1.** înnourat; (p. ext.) ploios: *cer nourat; vreme nourată;* **2.** (fig.) posomorît, întunecat: *cu faţa nourată.* AL.; (şi: **norat**). [V. ***noura***].

nourél, nourei m. (pop.) norişor: *nourel de peste ţară, farmecile mă mîncară.* POP. [***Nour*** + *-el*].

nourós a. v. **noros.**

nóus n. raţiune, spirit (în filozofia greacă). [Din gr. ***nous***].

noutáte, noutăţi f. **1.** însuşirea de a fi nou; schimbare, înnoire în idei, în principii etc.: *două observări ..., cea dintîi se refere la noutatea, cea de a doua la justeţea comparaţiunilor.* MAIOR.; **2.** (concr.) lucru nou, recent descoperit, de curînd pus în circulaţie: *romanul acesta ţărănesc este o noutate în genul lui.* IBR.; *magazin de noutăţi;* **3.** (mai ales la pl.) ştire recentă despre un fapt, eveniment etc. (interesant); veste, nuvelă, novita: *ce noutăţi aţi mai aflat astăzi?* AL.; *Helena împărtăşi noutatea copiilor.* GHEŢIE. [Din lat. ***novitas, -atem,*** fr. ***nouvelle,*** it. ***novitá*** (după *nou*)].

noúţ, ~i, nouţă, ~e a. diminutiv al lui nou; **nou-nouţ,** v. **nou.** [***Nou*** + *-uţ*].

nouvelle vague [nuvél vag], denumirea unui grup de cineaşti francezi ale căror filme se caracterizează prin anarhism şi nonconformism. [Cuv. fr. „noul val"].

nová, novez vb. (jur.; tr.) a face, a încheia o novaţie. [Din fr. ***nover,*** lat. ***novare***].

novác, novaci m. (în basme) uriaş, gigant; voinic: *novacul avea darul de a culca la pămînt o oaste întreagă.* ISP. [De la ***Novac*** n. pr.].

novarsenobenzól n. medicament cu acţiune antisifilitică. [Din fr. ***novarsénobenzol***].

novát, ~ţi, novată, ~e a. (jur.) care este sau a făcut obiectul unei novaţii. [V. ***nova***].

novatór, ~i, novatoáre m., f. (livr.) **1.** persoană cu idei şi concepţii noi, care aduce înnoiri; persoană care introduce o noutate într-un domeniu oarecare: *în arte şi în litere, novatori, cei care ies din cărările obişnuite, întîmpină împotriviri uneori seculare.* MACED.; **2.** (peior.) persoană care vrea să inoveze cu orice preţ: *novatorii vor să izgonească din limbă cuvîntul strămoşesc.* C.L. // a. care aduce sau cuprinde idei noi; înnoitor: *în această fază face oarecare concesii acestor idei novatoare.* IBR.; *operă novatoare.* [Din fr. ***novateur,*** lat. ***novator***].

novaţie, novaţii f. (jur.) stingere a unei obligaţii vechi şi înlocuirea ei cu alta nouă, care are un alt obiect ori un alt debitor sau creditor: *novaţia nu se operează decît între persoane capabile de a contracta;* (şi: **novaţiune**). [Din fr. ***novation,*** lat. ***novatio, -onis***].

novaţiúne f. v. **novaţie.**

nóvă, nove f. stea variabilă explozivă, a cărei strălucire creşte puternic şi brusc (în cîteva ore sau în cîteva zile), revenind apoi treptat la strălucirea iniţială. [Din fr. ***nove***].

novăcésc, ~şti, novăceáscă, ~eşti a. (pop.) care aparţine, care este caracteristic novacilor, referitor la novaci; de uriaş, de voinic. [***Novac*** + *-esc*].

novélă[1]**, novele** f. legile împăratului Justinian, care formează ultima parte a dreptului roman; (p. gener.) dispoziţie suplimentară care se adaugă la o lege cuprinsă într-o codificare anterioară; neara: *să citim novela 131 care delimită jurisdicţiunea ... patriarcului* (a.1865). URIC. [Din lat. ***novellae***].

novélă[2] f. v. **nuvelă.**

novíce, ~ci, novice m., f. **1.** începător într-un domeniu oarecare; persoană care nu are încă experienţă: *a comis eroarea, comună novicilor ..., de a da aserţiunii sale un caracter prea absolut.* HASD.; **2.** (spec.) persoană intrată de curînd într-o mănăstire, care îşi face stagiul în vederea călugăririi; **3.** (spec.) marinar care îşi face ucenicia: *novicii rîd ..., cîrmaciul oftează, matrozii melancolic cîntă.* MACED. // a. care este puţin exersat, fără experienţă: *orator novice.* [Din lat. ***novicius,*** fr. ***novice***].

noviciát, noviciate n. **1.** starea, situaţia, condiţia de novice într-o mănăstire; timpul cît durează această stare: *fu călugărită fără vreun noviciat.* CĂL.; **2.** (p. gener.) ucenicie; **3.** locuinţă în mănăstire destinată novicilor. [Din lat. ***novitiatum,*** fr. ***noviciat***].

novitá, novitale f. (înv.; mai ales la pl.) ştire proaspătă: *ce mai novitale spun gazetele?* AL.; *ce novitale aduci din Bucureşti?* GHEŢIE. [Din it. ***novitá***].

novocaínă f. substanţă chimică sub formă de cristale incolore, solubilă în apă şi alcool, cu acţiune anestezică locală; procaină, sincaină. [Din fr. ***novocaïne***].

novocilínă, novociline f. antibiotic format dintr-un amestec de penicilină şi novocaină. [Contaminare între ***novocaină*** şi ***penicilină***].

novolác, novilacuri n. răşină sintetică produsă prin condensarea fenolului cu formaldehidă în mediu acid, întrebuinţată în industria lacurilor. [Din fr. ***novolaque***].

nóxă, noxe f. agent, factor cu acţiune dăunătoare asupra organismului, răspîndit în atmosferă în timpul procesului tehnologic: *lucrează în mediu poluat cu noxe.* A. [Din lat. ***noxa***].

nu adv. **1.** dă valoare negativă unei propoziţii, unei părţi de propoziţii, unui cuvînt pe care îl precedă: *nu ştiu alţii cum sînt.* CR.; *grăim ... nu din gură, ci din carte.* EM.; **n-aude, n-a vede, n-a greul pămîntului, a)** (în basme) numele unui erou; **b)** (fam.) năuc; **2.** fără valoare negativă: *n-au avut decît cu ochiul ori cu mîna semn a face.* EM.; **3.** cu valoare de propoziţie: *vă cunosc eu ..., nu? – nu.* AL.; **4.** înlocuieşte forma negativă a predicatului într-o propoziţie eliptică: *cine poate oase roade, cine nu nici carne moale.* CR.; **nu şi nu,** exprimă un refuz categoric; **de** (sau **dacă**) **nu ...,** altfel ..., în caz contrar ...: *poartă-se copiii bine? dacă nu, să-i vîr în sac.* COŞB.; **5.** modifică sensul cuvîntului pe care îl precedă, altul decît predicatul: *nu departe, stă Pepeleă.* AL.; **nu mai departe,** chiar în cazul: *cele tinere fug de noroc, nu mai departe Ilinca.* C. // m. cuvînt care neagă: *răspuns cu un nu categoric.* [Lat. ***non***].

nuanţă, nuanţez vb. (tr.) **1.** a reda, a reproduce nuanţele unei culori, ale unui ton; a armoniza culorile; **2.** (fig.) a identifica, a stabili nuanţele, diferenţele fine, subtile; a se exprima ţinînd cont de aceste nuanţe, diferenţe; a colora, a da expresie: *şi-a nuanţat gîndirea, opiniile.* [Din fr. ***nuancer***].

nuanţáre, nuanţări f. acţiunea de a nuanţa şi rezultatul ei; variaţie, gradaţie de tonalitate, de expresie, de gîndire. [V. ***nuanţa***].

nuanţát, ~ţi, nuanţată, ~e a. **1.** colorat în nuanţe diferite; bogat în nuanţe: *şi muia cu lacrimi negre nuanţatul ei buchet.* MACED.; **2.** (fig.) care prezintă variaţii, diferenţe subtile, fine; expresiv, colorat: *gîndire nuanţată; stil nuanţat.* [V. ***nuanţa***].

nuánţă, nuanţe f. **1.** fiecare dintre varietăţile unei culori; grad de intensitate a unei culori; (p. gener.) culoare: [românii] *manifestă o predilecţie pentru ... nuanţele fine, stinse, stoarse din sîngele diafan al buruienilor.* BL.; *nuanţe de mov;* **2.** (fig.) diferenţă foarte mică (aproape imperceptibilă) între aspecte, lucruri de acelaşi gen: *cercetarea nuanţelor, desăvîrşirea amănuntelor dovedesc gustul şi formează frumosul.* HEL.; *discursul său reuşeşte să fie normativ în modul cel mai inteligent cu putinţă; cu măsură, cu nuanţă, fără ideosincrazii, explicînd calm tolerabil.* R.L.; **3.** (spec.) valoare semantică puţin diferită de sensul de bază al unui cuvînt; subtilitate lingvistică: *sînt mai multe vorbe ..., fiecare din ele va avea o nuanţă de înţeles.* MAIOR.; **4.** ceea ce se adaugă esenţialului, modificîndu-l uşor; accent, notă particulară: *o frază de nuanţă lirică ... şade bine.* CAR.; *răspunse firesc, cu o nuanţă de dojană.* GHEŢIE; **5.** (spec.) grad de intensitate a unui sunet. [Din fr. ***nuance***].

nubíl, ~i, nubilă, ~e a. **1.** (livr.) care este la vîrsta cînd se poate mărita: *fetele sînt nubile la 18 ani;* **2.** care este apt de a procrea; (p. ext.) puber: *eroii au devenit nubili.* CĂL.; **vîrstă nubilă,** perioadă finală a pubertăţii; nubilitate. [Din fr. ***nubile,*** lat. ***nubilis***].

nubilitáte f. stare a unei persoane nubile; aptitudine de a contracta o căsătorie, de a procrea; vîrstă nubilă: *actele ne aruncă la epoca nubilităţii fetelor.* CĂL. [Din fr. ***nubilité***].

nuc, nuci m. **1.** pom fructifer originar din Asia, înalt, cu coroana bogată, cu flori monoice, cu frunze penat-compuse cu miros pătrunzător, cu fructe drupe cu miez comestibil şi lemn de calitate superioară (*Juglans regia*): *eu de n-am la geam un nuc gălbenesc şi mă usuc.* VIERU; **2.** lemn al acestui pom, folosit îndeosebi în industria mobilei: *ochii îi căzură asupra bibliotecii din nuc masiv.* GHEŢIE. [De la ***nucă***].

nucár, nucari m. **1.** (ornit.; reg.) alunar (*Nucifraga caryocatactes*); **2.** gîndac mic cu trompă care îşi depune ouăle în alune (*Balaminus nucum*). [***Nucă*** + *-ar*].

núcă, nuci f. **1.** fructul nucului: *omul se cunoaşte din vorba sa, şi nuca cea sacă din uşurinţa sa.* Z.; **cînd o face plopul nuci şi răchita mere dulci,** niciodată; **a se potrivi** (sau **a se nimeri,** (pop.) **a se lovi) ca nuca-n perete,** a nu se potrivi deloc: *cîrpeşte o minciună care se potrivea ca nuca în părete.* CR.; **2.** miez de nucă: *cele două prăjituri ... şi un cozonac cu nucă erau gata.* GHEŢIE; **3.** (compuse)

nucă-de-cocos, fructul comestibil al cocotierului; cocos: *primeam la fiecare ceas ... nuci de cocos bine curăţite.* EL.; **nucă-vomică,** nume dat seminţelor arbustului tropical turta-lupului, care conţine stricnină; **nucă-de-stejar** sau **nucă-galică,** gogoaşă de ristic; **nucă-americană** sau **nucă-de-America,** seminţele comestibile ale arborelui *Berthollelia excelsa,* care creşte în America de Sud; **4. nuca genunchiului,** rotulă; **nuca gîtului,** ceafă; **5.** capătul sferic al unei tije, care serveşte la realizarea unor articulaţii la maşini (ex. mecanismul de direcţie la autovehicule). [Lat. *nux, -cis*].

nucélă, nucele f. partea centrală din ovulul unei plante fanerogame, în care se găseşte sacul embrionar. [Din fr. *nucelle,* lat. *nucella*].

nucét, nuceturi n. loc cu mulţi nuci; livadă de nuci. [Lat. *nucetum*].

nucifér, ~i, nuciferă, ~e a. (despre plante) care produce nuci. [Din fr. *nucifère*].

nucifórm, ~i, nuciformă, ~e a. **1.** care are forma (şi mărimea) unei nuci; **2. structură nuciformă,** structură a solului care se prezintă sub formă de agregate puţin alungite, cu colţuri şi muchii alungite. [Din fr. *nuciform*].

nucleár, ~i, nucleară, ~e a. **1.** care aparţine nucleului atomic, referitor la nucleul atomic; **fizică nucleară,** ramură a fizicii care studiază nucleul atomic şi fenomenele în care acesta are rolul principal; **reacţie nucleară,** interacţiune a unui nucleu atomic cu o particulă incidentă sau cu un alt nucleu, în urma căreia se produce modificarea structurii interne a nucleului; **energie nucleară,** energie obţinută printr-o asemenea reacţie; energie atomică; **combustibil nuclear,** material fisionabil întrebuinţat pentru a produce o astfel de energie; **2.** care se bazează pe energia atomică, pe degajarea de energie atomică sau pe arme atomice: *experienţe nucleare; război nuclear.* [Din fr. *nucléaire*].

nuclearizá, nuclearizez vb. (tr.) a introduce, a folosi energia nucleară: (refl. pas.) *omenirea s-a nuclearizat.* [*Nuclear* + *-iza*].

nuclearizáre, nuclearizări f. acţiunea de a nucleariza şi rezultatul ei. [V. *nuclearizá*].

nucleáţie, nucleaţii f. provocare sau dezvoltare a unei condensări ori a unei cristalizări în gaze sau lichide cu ajutorul nucleelor de condensare, respectiv de cristalizare. [Din fr. *nucléation*].

nucleázá, nucleaze f. enzimă care catalizează hidroliza acizilor nucleici în nucleotide şi polinucleotide. [Din fr. *nucléase*].

nucléic, nucleici a. **acid nucleic,** acid organic complex, cu rol fundamental în sinteza proteinelor din organism şi în transmiterea caracterelor ereditare; acid nucleinic: *nuclee de cromozomi compuşi din lanţuri de ADN şi ARN compuse din acizi nucleici.* CĂRT. [Din fr. *nucléique*].

nucleínă, nucleine f. substanţă organică bogată în fosfor, pe care o conţine nucleul proteinelor. [Din fr. *nucléine*].

nucleínic, nucleinici a. **acid nucleinic,** acid nucleic. [Din fr. *nucléinique*].

nucleo- element de compunere cu sensurile „nucleu", „referitor la nucleu". [Din fr. *nucléo-*].

nucleofosfatáză, nucleofosfataze f. enzimă din grupul hidrolazelor cu acţiune asupra acizilor nucleici, care împreună cu nucleotidazele şi nucleozidazele formează subgrupul nucleazelor. [Din fr. *nucléophosphatase*].

nucleól, nucleoli m. corpuscul sferic din nucleul unei celule, constituit din proteine, enzime şi acizi ribonucleici. [Din fr. *nucléole*].

nucleón, nucleoni m. denumire comună pentru proton şi neutron (particule constituente ale nucleului atomic). [Din fr. *nucléon*].

nucleónic, ~ci, nucleónică, ~ce a. care ţine de nucleon, referitor la nucleon. // f. parte a electronicii care studiază energia atomică şi utilizarea ei în ştiinţă şi în industrie. [Din fr. *nucléonique*].

nucleoplásmă, nucleoplasme f. substanţă fundamentală a nucleului, cu consistenţă omogenă, care ocupă în totalitate spaţiile din jurul constituenţilor nucleului; carioplasmă. [Din fr. *nucléoplasme*].

nucleoproteídă, nucleoproteide f. substanţă prezentă în structura tuturor celulelor animale şi vegetale, rezultată din combinarea unei proteine cu un acid nucleic; nucleoproteină, nucleotidă. [Din fr. *nucléoprotéide*].

nucleoproteínă, nucleoproteine f. nucleoproteidă. [Din fr. *nucléoprotéine*].

nucleosintéză, nucleosinteze f. **1.** reacţie nucleară în lanţ care conduce la formarea nucleelor grele ale atomilor din cele uşoare; **2.** (astr.) ansamblu de reacţii nucleare care permit explicarea formării (plecînd de la nucleul hidrogenului, primul sintetizat în „marea explozie") tuturor elementelor chimice prezente în univers (aşa-numita „abundenţă cosmică"). [Din fr. *nucléosynthèse*].

nucleotídă, nucleotide f. (biol.) nucleoproteidă. [Din fr. *nucléotyde*].

nucleozídă, nucleozide f. component al acizilor nucleici, obţinut prin hidroliza nucleotidelor care pierd restul de acid fosforic. [Din fr. *nucléoside*].

nucléu, nuclee n. şi (rar) **nuclei** m. **1.** (fiz.) particulă centrală a unui atom, alcătuită din protoni şi neutroni, purtătoare de sarcini electrice pozitive, în care este concentrată aproape toată masa atomului: *electronii îşi continuă în noi viteza halucinantă în jurul nucleilor indestructibili.* PR.; **2.** (chim.) ciclu de atomi care compun scheletul moleculei unui corp chimic, rămînînd neschimbat la toţi derivaţii acestuia; **3.** (biol.) element central al celulei organice, situat în plasmă, care ia parte la procesele metabolice şi deţine un rol esenţial în ereditate: *nuclee de cromozomi compuşi din lanţuri de ADN şi ARN.* CĂRT.; **4.** masă de materie cenuşie din sistemul nervos central; **5.** (fig.) element esenţial al unui lucru, al unei acţiuni etc.: *preocuparea ... este descoperirea nucleului explicativ al operei.* CĂL.; **6.** (fig.) grup restrîns de oameni care acţionează organizat în numele unei grupări mai mari; centru: *conduce un nucleu de cercetători; nucleul rezistenţei anticomuniste.* [Din lat. *nucleus;* cf. fr. *noyau*].

nucşoáră, nucşoare f. **1.** diminutiv al lui nucă; **2.** (de obicei la sg.) sămînţa aromată a nucşorului, folosită drept condiment; **3.** (zool.) pieptănuş (*Ruticilla phoenicura*). [*Nuc* + *-şoară*].

nucşór, nucşori m. **1.** diminutiv al lui nuc; **2.** arbore tropical care produce nucşoara (*Myristica fragrans*). [*Nuc* + *-şor*].

nucúlă, nucule f. tip de fruct (achenă) de forma unei nuci micl (de ex., la nalbă, la urzică). [Din fr. *nucule*].

nud, ~zi, nudă, ~e a. **1.** fără veşminte; dezbrăcat, gol, despuiat: *Venus de la Milo este pe jumătate nudă.* MAIOR.; **floare nudă,** floare fără petale şi sepale; **2.** (fig.) fără artificii, fără ornamente; simplu; clar, pur: *trecurăm ... într-o cameră nudă şi cu mobilier şcolar.* GAL.; *caietelele de adolescenţă ale poetului cu notarea nudă a vieţuirii la internat.* CĂL.; **3.** (jur.) **nud proprietar,** proprietarul care şi-a dezmembrat dreptul său de proprietate asupra unui bun, cedînd altuia prerogativele dreptului de posesie şi de folosinţă, păstrîndu-şi pentru sine doar prerogativa dreptului de dispoziţie juridică; **nudă proprietate,** proprietatea redusă la dreptul de dispoziţie juridică, rămasă unui asemenea proprietar după dezmembrare. // n. (pl. **nuduri**) **1.** corp omenesc dezbrăcat complet: *o sobă ascunsă în zid alinta nudurile noastre cu o căldură moleşitoare.* BAC.; **2.** (spec.) statuie, pictură, desen etc. reprezentînd un corp omenesc gol: *de cîţiva ani, nudurile sînt din nou la modă.* GHEŢIE. [Din lat. *nudus,* it. *nudo*].

nudísm n. expunere a corpului gol la soare. [Din fr. *nudisme*].

nudíst, ~şti, nudistă, ~e m., f. persoană care practică nudismul. [Din fr. *nudiste*].

nuditáte, nudităţi f. **1.** starea, înfăţişarea unei persoane nude; goliciune: *nuditatea a fost odinioară o boală în artă.* CAR.; **2.** (concr.) nud: *chiar nudităţi dacă zugrăvim, sîntem decenţi.* CAR.; **3.** (fig.) ceea ce apare fără artificii, fără ascunzişuri; direct: *a prezentat faptele în nuditatea lor.* [Din fr. *nudité*].

núfăr, nuferi m. **1.** numele a două plante erbacee acvatice cu frunze mari care plutesc pe apă: **a)** (şi **nufăr alb**) plantă cu flori albe, mari, plăcut mirositoare; nenufăr (*Nymphaea alba*); **b)** (şi **nufăr galben**) plantă cu flori mici, galbene, a cărei rădăcină se întrebuinţează la argăsit şi ca hrană pentru porci; nenufăr (*Nuphar luteum*); (p. restr.) floarea acestor plante: *lacul codrilor albastru nuferi galbeni îl încarcă.* EM.; **2.** (şi **nufăr de Nil**) lotus (*Nymphaea lotus*): *nuferi delicaţi de Nil, de o coloare roză, lucese fin cizelaţi.* SAD. [Din gr. mod. *núfara*].

nufăríş, nufărişuri n. (rar) mulţime de nuferi; loc cu (mulţi) nuferi: *ochiuri de apă ... fără stufăriş ..., nufăriş ori mătasea-broaştei şi lintiţă.* PETR. [*Nufăr* + *-iş*].

nugá, nugale f. preparat de cofetărie făcut din albuş de ou, miere (sau zahăr) şi nuci (sau alune) formînd o pastă consistentă, pusă de obicei între două vafele; bucată dintr-un asemenea preparat: *corăbioare, nugale şi foi dulci, roşcate, de pistil.* PETR. [Din fr. *nougat*].

nulá, nuiele f. **1.** vergea lungă subţire flexibilă obţinută dintr-o tulpină sau dintr-o ramură tînără (de alun, de salcie etc.); vargă, joardă, strămurare: *lîngă gardul de nuiele zări fîntîna.* GHEŢIE; **2.** vargă (de bătut, de lovit): *şi-a venit la noi la poartă şi-am ieşit eu c-o nuia.* COŞB.; *trebuia ... să-i tragi şi tu nuiaua.* PR.; **3.** lovitură dată cu nuiaua: *li se trăgea cîteva nuiele la tălpi.* GHICA. [Lat. *novella*].

nuielúşă, nuieluşe f. diminutiv al lui nuia; nuieluţă: *crengile de lîngă vîrf, nuieluşe, se rup.* ST. [*Nuiele* (pl. de la *nuia*) + *-uşă*].

nuielúţă, nuieluţe f. nuieluşă. [*Nuiele* (pl. de la *nuia*) + *-uţă*].

nuizíbil, ~i, nuizibilă, ~e a. (livr.) vătămător: *biata lor fulgurantă existenţă asociată cu ceea ce era impur, nuizibil, scabros.* PR. [Din fr. *nuisible*].

nul, ~i, nulă, ~e a. **1.** care se reduce la nimic; care nu se manifestă în nici un fel; inexistent; fără efect: *urmările pentru cultură au fost nule.* CĂL.; *rezultat nul;* **2.** (mat.) de valoare egală cu zero; **3. meci nul,** meci care se termină la egalitate de puncte; **4.** (jur.; despre acte) sancţionat cu nulitate, considerat ca inexistent; **a declara nul,** a anula; **5.** lipsit de valoare, de importanţă; fără merit: *simţindu-se nuli, îşi fac o mîngîiere din a tăgădui ţării lor ... forţa şi valoarea.* MACED.; (subst.) *nu accept să-mi cheltuiesc ore din viaţa mea ..., ca să măgulesc o nulă.* PR. [Din fr. **nul,** germ. *null*].

núlă, nule f. **1.** (cifra) zero; semn grafic prin care se notează această cifră; **2.** (fig.) nulitate: *cu voi drapîndu-şi nula, vă citează toţi nerozii.* EM. [Din gr. mod. *núla,* lat. *nulla,* germ. *Null*].

nulificá, nulific vb. (înv.; tr.) a anula: *nulifică adevărul natural.* EM. [Din lat. *nullificare,* fr. *nullifier*].

nuligéstă, nuligeste f. (adesea adj.) femeie care nu a fost niciodată gravidă. [Din fr. *nulligeste*].

nulipără, nulipare f. (adesea adj.) femeie care nu a născut niciodată un făt viabil, la termen. [Din fr. ***nullipare***].

nulitate, nulităţi f. **1.** ineficacitate a unui act juridic, rezultînd din absenţa la întocmirea lui a uneia din condiţiile de fond sau de formă cerute de lege: *s-a constatat nulitatea contractului;* **2.** sancţiune a unui act juridic încheiat cu încălcarea dispoziţiilor legale, constînd în desfiinţarea (retroactivă) a actului sau înlăturarea efectelor potrivnice legii ori bunelor moravuri: *contractul este lovit de nulitate.* CAR.; **3.** însuşirea, caracterul a ceea ce este nul; inexistenţă: *i-a diminuat pînă la nulitate meritele;* **4.** lipsă absolută de valoare, de capacitate, de merit; incompetenţă: *înflăcăraţi de nulitatea lor literară.* AL.; **5.** persoană nulă, lipsită de orice merite, incompetentă: *acesta este răul care ridică nulităţile în sus.* EM.; *îi plac nulităţile.* PR. [Din lat. ***nullitas***, fr. ***nullité***].

núma adv. v. **numai.**

númai adv. **1.** (cu sens restrictiv) nu mai mult de(cît) ...; nimeni sau nimic în afară de ...: *încep să fac cîntece din numai două cuvinte.* VIERU; (înv. şi pop.) **fără numai,** decît; **2.** (cu sens exclusiv) nimic altceva decît ...; doar: *un castel numai pietre şi ziduri sparte.* EM.; **numai să ...** (sau **de ...** ori **dacă ...**), cu condiţia să ..., doar dacă: *numai să nu ne bagi şi pe noi în belea.* CR.; *numai de-am avea un strop de noroc după atîtea încercări.* GHEŢIE; **nu numai că,** în afară de faptul că ...; **numai aşa,** de formă; fără rost; dezinteresat; **3.** dar, însă, totuşi: *am prins eu la minte ..., numai ce folos?* CR.; **numai că,** atîta doar (că), însă: *numai că bătaia nu se-ntoarce, dom primar.* REBR.; **4.** chiar, tocmai: *o asemenea fată vitează ar fi numai bună să o ia de soţie.* ISP.; **5.** îndată, numaidecît, pe loc: *cînd a mai văzut şi asta, numai i s-a încleştat gura.* CR.; **6.** deodată, pe neaşteptate: *numai ce iată că se întoarse.* ISP.; (şi: **numa**). [Lat. ***non magis***].

numaidecît adv. **1.** îndată, imediat, fără întîrziere: *babele cucernice se repeziră numaidecît să-i sărute mîna.* REBR.; **2.** neapărat: *dacă ... vrei numaidecît să te duci.* CR. [***Numai*** + ***de*** + ***cît***].

número, numere n. **1.** unitate, reuniune de mai multe unităţi sau parte din unitate (exprimate în cifre): *patratul unui număr care consistă din mai multe cifre.* EM.; *numărul este pentru europeni un raport abstract între unitate şi multiplicitate.* BL.; **număr natural,** fiecare dintre numerele întregi pozitive; **număr atomic,** număr de protoni ai unui atom, egal cu numărul de ordine din sistemul periodic al elementelor chimice; **numere sacre** (sau **mistice**), (în magie, mituri, religie, superstiţii) diferite numere sacralizate, cu conţinut mitic şi funcţie magică: *nu are nici o afinitate spirituală ... cu simbolismul din care împrumută numerele mistice (şapte).* CĂL.; **fără (de) număr,** nenumărat; imens: *sărutări fără de număr.* EM.; **în număr de ...,** în total; **a nu (mai) avea număr,** a fi peste măsură de mulţi: *faclele nu mai aveau număr.* BĂLC.; **2.** cantitate nedeterminată; mulţime: *iscălitul se socoteşte în numărul acelora care gîndesc cum să critica n-ar prinde.* RUSSO; *lanurile par pătate de sînge, atît e de mare numărul macilor.* PETR.; **3.** categorie gramaticală prin care se exprimă diferenţa dintre un singur exemplar şi două sau mai multe exemplare ale aceluiaşi obiect: *număr singular, număr plural;* **4.** cifră sau grup de cifre prin care se identifică un obiect dintr-o mulţime de obiecte numerotate; (p. ext.) obiect care poartă pe el o astfel de cifră: *număr de ordine;* (fam.) **numărul unu,** de primă calitate; straşnic, excelent; **5.** cifră sau grup de cifre corespunzînd unui anumit post telefonic; **6.** cifră sau grup de cifre folosite ca indici de mărime (pentru obiecte de îmbrăcăminte, de încălţăminte etc.): *poartă numărul 37 la pantofi;* **7.** cifră matricolă; bucată de material (stofă, metal, plastic) pe care este cusută, gravată etc. aceastâ cifră: *elevul îşi pierduse numărul;* **8.** reversul unei monede: *se auzi sunînd un ban ... „pajură ori număr".* C.; **9.** fiecare dintre exemplarele unui ziar, ale unei publicaţii periodice (din aceeaşi serie, din acelaşi tiraj etc.): *am arătat în unul din numerele trecute că darea directă e cea mai dreaptă.* EM.; **10.** bucată (sau parte) din programul unui spectacol de varietăţi, al unui concert etc.: *un ropot de aplauze vesti încheierea numărului.* GHEŢIE. [Lat. ***numerus***].

numără[1], númăr vb. **1.** (tr.) a spune numerele, în ordine crescîndă sau descrescîndă: *număr pînă la zece;* **pînă număr la trei,** imediat; **2.** (tr.) a socoti cîte unităţi (lucruri, indivizi) sînt într-un şir, într-o serie, într-un grup; a determina numărul elementelor dintr-o mulţime: *pe douăzeci de roze îmi număr anii mei.* BOL.; **a (se) număra pe degete,** a fi în număr foarte mic: *azi, învăţaţii se numără pe degete;* **3.** (tr.) a da ceva cu numărul; (p. ext.) a plăti, a achita (socotind banii): *îşi ia dobînda la nişte bani pe care nu mi i-a numărat încă.* DELAVR.; *taxatorul începu să numere mărunţişul.* EL.; **4.** (tr.) a reuni, a îngloba un anumit număr de ...; a se compune din ...; a dispune de un număr de ...: *pînă vei fi fericit număra-vei amici o mulţime.* EM.; **5.** (refl.) a se socoti printre ..., a se considera ca făcînd parte din ...: *mă număram printre foarte rarii musafiri ai bietelor mătuşi.* GHEŢIE. [Lat. ***numerare***].

numără[2], númăr vb. (înv.; rar; tr.) **1.** a numi, a chema; **2.** a citi: *de aci numără ghiemonu cartea.* COD.VOR. [Lat. ***nominare***].

numărăbil a. v. **numerabil.**

număráre, numărări f. acţiunea de a (se) număra şi rezultatul ei; numărătoare, numărat[1], numărătură. [V. ***număra[1]***].

numărát[1], (rar) **număraturi** n. numărare: *mişcarea neîntreruptă a andrelelor, număratul rîndurilor o linişteau.* GHEŢIE. [V. ***număra[1]***].

numărát[2], ~ţi, numărată, ~e a. **1.** socotit, calculat, evaluat numeric: *la înmormîntarea lui au fost, număraţi, 27 de asistenţi.* CAR.; **bani număraţi,** bani numerar, bani gheaţă; peşin; **bob numărat,** exact, pînă la capăt; totul; **2.** limitat, redus ca număr; puţin: *doar ştii că-mi sînt zilele numărate!* GHEŢIE. [V. ***număra[1]***].

numărătoare, numărători f. **1.** numărare; socoteală, calcul: *această ciudată numărătoare.* EM.; **numărătoare inversă,** operaţie care se desfăşoară în intervalul care desparte momentul curent de momentul lansării unei nave spaţiale sau al demarării unei activităţi (importante); **2.** abac; **3.** (înv.) numerar: *bani în numărătoare.* [***Număra[1]*** + ***-ătoare***].

numărătór, numărători m. **1.** termen al unei fracţii ordinare, scris deasupra liniei de fracţie, reprezentînd deîmpărţitul; **2.** m. persoană care numără, care socoteşte, care calculează. // n. (pl. **numărătoare**) (şi **numărător tipografic**) aparat folosit pentru numerotarea paginilor (în tipografii). [***Număra[1]*** + ***-ător***].

numărătúră, numărături f. (pop.) numărare; (concr.) rezultatul unei numărători. [***Număra[1]*** + ***-ătură***].

numărúş, număruşe şi **număruşuri** n. (reg.) **1.** număr: *făcea trăsuri şi sămădaş, din slove şi din număruşuri.* COŞB.; **2.** recrutare; tragere la sorţi pentru recrutare: *m-o luat la număruş.* POP. [Din magh. ***numerus***].

nu-mă-uitá f. plantă erbacee cu flori mici, albastre, roz sau albe, care creşte spontan prin locuri umede şi umbroase, la margini de păduri şi prin fîneţe, sau cultivată ca plantă decorativă; miozotis (*Myosotis silvatica*); (p. restr.) floarea acestei plante. [***Nu*** + ***mă*** + ***uita;*** cf. germ. ***Vergissmeinnicht***].

núme, nume n. **1.** cuvînt sau grup de cuvinte cu care se denumeşte o fiinţă sau un lucru, o acţiune, un fenomen etc.; denumire, numire: *nu cere semne şi minuni care n-au chip şi nume.* EM.; *şi-a scris numele cu ortografie poloneză şi aşa a rămas.* GHEŢIE; **nume de botez** (sau **mic**), prenume; **nume de familie,** nume pe care îl poartă toţi membrii familiei, transmiţîndu-se de la părinţi la copii; **ziua numelui,** zi onomastică; **fără (de) nume, a)** care nu este cunoscut, ştiut; anonim; obscur: *copil de părinţi sărmani şi fără nume.* CAR.; **b)** care impresionează puternic: *cîtă fără de nume fericire într-o oară de amor.* EM.; **pe nume, a)** spunîndu-i numele: *o strig pe nume şi-i vorbesc.* COŞB.; **b)** direct, răspicat: *eu ţ-oi spune pe nume: unu este Văsîlan.* POP.; **zi-i pe nume!, a)** spune-mi, aminteşte-mi numele lui (de care momentan nu-mi aduc aminte); **b)** se spune cînd nu-ţi aminteşti momentan denumirea unui obiect, numele unei fiinţe; **a lovi** (sau **a păli, a trage cuiva una**) **în numele tatălui,** a lovi, a-i trage (una) drept în frunte: *şi-i mai trage şi-n numele tatălui una.* CR.; **a nu lua cuiva în nume de rău,** a nu interpreta greşit cele spuse de cineva: *sper că nu vei lua în nume de rău ce-ţi spun.* CAR.; **în numele ..., a)** în locul cuiva, din partea ...: *am scris o scrisoare, în numele dumneavoastră, secretarului judeţului.* PETR.; **b)** invocînd puterea, autoritatea cuiva sau a ceva: *în numele egalităţii ... aceşti satisfăcuţi ş-au atribuit toate onorurile, toate sinecurele.* EM.; **pentru numele lui Dumnezeu,** formulă exclamativă care însoţeşte o rugăminte sau care exprimă indignare, nedumerire etc.: *pentru numele lui Dumnezeu, o sfătui Pascalopol, nu-ţi mai face sînge rău.* CĂL.; **pe numele cuiva,** înscris ca proprietate legală a cuiva: *dacă îl treci pe numele meu ..., apartamentul vă rămîne.* PR.; **2.** (gram.) denumire pentru părţile de vorbire care se declină (substantive, adjective, pronume); (spec.) substantiv; **nume predicativ,** cuvînt care, împreună cu un verb copulativ, formează predicatul unei propoziţii; **3.** calificativ, atribut; poreclă; (p. ext.) titlu, rang: *tu! ... nu vezi ... nu-ţi aflu nume.* EM.; **cu** (sau **sub**) **nume de ..., a)** cu titlu de ..., sub formă de ...; **b)** sub pretext că ..., spunînd că ...: *baba se urcă în pod, cu numele să le aducă slănină.* POP.; **(numai) cu numele,** de formă, în aparenţă: *era rege numai cu numele;* **4.** reputaţie, faimă: *toţi şi-ar fi pierdut casta şi numele dacă ar fi îngăduit o asemenea nuntă.* EL.; *are nume bun între săteni;* **a-i merge numele că ...,** a i se duce vestea că ...: *directorului îi mergea numele că se ţine cu acea cucoană.* DELAVR.; **a-i scoate** (sau **a-i ieşi**) **cuiva nume (rău),** a-i face reputaţie proastă, a vorbi de rău pe cineva: *scoată-mi nume cît or vrea!* COŞB.; **a-şi face un nume,** a ajunge cunoscut, vestit: *şi-a făcut un nume ... numai prin munca şi meritele lui.* VLAH.; **5.** persoana, fiinţă denumită; lucrul însuşi: *de este vreun nume la care să se-nchine un sufiet omenesc, ... tu eşti acea fiinţă.* AL. [Lat. ***nomen***].

número n. **1.** noţiune fundamentală în religia romană; **2.** (în filozofia lui Kant) esenţă cognoscibilă numai prin raţiune, în opoziţie cu fenomenul, cunoscut senzorial; lucru în sine: *adevăr şi ficţiune, numen şi fenomen ...; ce se ascunde sub aceste două chipuri ale realităţii?* GHEŢIE; (şi: **noumen**). [Din fr. ***noumène,*** germ. ***Noumenon***].

numenál, ~i, numenală, ~e a. referitor la numen, al numenului: *pentru Kant, libertatea devenea formula supremă a lumii numenale.* BL. [Din fr. ***nouménal***].

numerábil, ~i, numerabilă, ~e a. care poate fi numărat, calculat, socotit; (şi: **numărabil**). [Din lat. ***numerabilis***].

numerabilitáte f. (rar) calitatea de a putea fi numărat, calculat. [***Numerabil*** + ***-itate***].

numerál, ~i, numerală, ~e a. (înv.) care desemnează, indică un număr; care se referă la numere, care se indică prin numere: *în toţi termenii numerali se vede aplicată sistema zecimală.* HEL. // n. parte de vorbire flexibilă care exprimă, sub diferite aspecte, un număr, o determinare numerică

a unor obiecte sau ordinea lor prin numărare. [Din lat. ***numeralis,*** fr. ***numéral***].

numerár n. bani în (hîrtie-)monedă, servind direct pentru plată; bani lichizi, bani gheaţă, bani peşin: *era confruntat cu o criză acută de numerar.* GHEŢIE; *a plăti în numerar.* [Din fr. ***numéraire,*** lat. ***numerarius***].

numeráţie, numeraţii f. **1.** (înv.) numărare: *sînt sigure în numeraţiune.* EM.; **sistem de numeraţie,** ansamblu de reguli şi simboluri folosite pentru exprimarea numerelor: *sistem de numeraţie zecimal sau binar;* **2.** (rar) parte a aritmeticii care se ocupă cu studiul denumirii şi scrierii numerelor; (şi: (înv.) **numeraţiune**). [Din fr. ***numération,*** lat. ***numeratio, -onis***].

numeraţiúne f. v. numeraţie.

numéric, ~ci, numerică, ~ce a. **1.** care ţine de numere, referitor la numere: *operaţie numerică;* **2.** care constă într-un număr, exprimat printr-un număr: *forţă numerică;* (mat.) **funcţie numerică,** funcţie definită pe o mulţime de numere reale sau complexe, avînd valori într-o mulţime de aceeaşi natură; **cod numeric personal,** element suplimentar de identificare a persoanei fizice prin cifre, reprezentînd sexul, data naşterii etc. [Din fr. ***numérique***].

numericéşte adv. în ce priveşte numărul, referitor la număr. [***Numeric*** + ***-eşte***].

numerós, ~şi, numeroásă, ~e a. în număr, în cantitate mare; mult: *au apărut şi la noi traduceri numeroase.* SAD. [Din lat. ***numerosus***].

numerotá, numerotez vb. (tr.) a însemna o serie de obiecte sau de fiinţe cu numere în ordine succesivă pentru a le identifica, a le deosebi: *locurile erau numerotate.* [Din fr. ***numéroter***].

numerotáre, numerotări f. acţiunea de a numerota şi rezultatul ei; numerotaţie: *se păstrează numerotarea paginilor din prima ediţie.* [V. ***numerota***].

numerotát[1] n. numerotare: *a mai rămas numerotatul foilor.* [V. ***numerota***].

numerotát[2]**, ~ţi, numerotată, ~e** a. care poartă un număr de ordine (pentru a putea fi identificat, deosebit); înregistrat sub un anumit număr; (spec.) paginat: *biletele erau numerotate.* [V. ***numerota***].

numerotatór, numerotatoare n. aparat cu care se numerotează ceva. [***Numerota*** + ***-tor***].

numerotáţie, numerotaţii f. numerotare: *sistem de numerotaţie.* [Din fr. ***numérotation***].

numerus clausus, 1. număr limitat de locuri la un examen, într-o instituţie de învăţămînt, într-o profesie, într-o ierarhie etc.: *numerus clausus e pururea o garanţie pentru onestitatea celor ce practică o profesiune.* EM.; **2.** (spec.) expresie care desemnează măsurile nedemocratice de reducere, în universităţi, a numărului studenţilor aparţinînd unei anumite naţionalităţi sau categorii sociale dintr-un stat. [Cuv. lat.].

numí, numesc vb. **1.** (tr.) a pune, a da un nume, o denumire, un calificativ, o poreclă; a denumi, a chema, a boteza: *Alec ... îl luă peste picior, numindu-l ageamiu.* GHEŢIE; *a numit pe fiul său Petru;* **2.** (refl.) a purta numele de ..., a se chema ...: *fratele craiului se numea Verde împărat.* CR.; **3.** (refl.) a se socoti drept ..., a se considera ca fiind ...: *cine ştie carte, cu patru ochi se numeşte.* Z.; **4.** (tr.) a rosti, a menţiona numele cuiva, a pomeni de cineva sau de ceva; a aminti, a invoca: *nu vru s-o numească de faţă cu atîta lume;* **5.** (tr.) a pune pe cineva într-o funcţie, într-o demnitate; a conferi un titlu, un grad: *numiţi-mă prefect!* AL.; *funcţionarii publici nu mai sînt astăzi servitorii ţării care-i plăteşte, ci creaturele supuse ale partidei care i-a numit.* EM. [De la ***nume***].

numíd, ~zi, numidă, ~e a. (rar) care aparţine Numidiei sau locuitorilor acesteia, referitor la Numidia: *vînez pantera neagră şi crudul leu numid.* PILLAT. // m. pl. populaţia vechiului regat berber Numidia, aflat în nordul Africii (pe teritoriul actualelor state Algeria şi Tunisia). [Din fr. ***numide***].

numinós n. termen pentru componentele iraţionale ale categoriei religioase „sfînt": *numinosului i se mai atribuie ... o energie proprie.* BL.; (adj.) *în prezenţa obiectului numinos sau sacru omul se simte încercat de un sentiment de înfiorare.* BL. [Din it. ***numinoso***].

numíre, numiri f. **1.** faptul de a numi sau de a fi numit; (p. ext.) nume: *cîte numiri ar inventa el ... pentru un surîs.* EM.; *o minusculă tăbliţă de alamă ... indica numirea instituţiei.* GHEŢIE; **2.** faptul de a fi pus într-o funcţie, într-o slujbă; (concr.) act prin care se comunică încadrarea cuiva într-o funcţie: *într-o săptămînă vei căpăta numirea.* GHEŢIE; *regele deţinea prerogativa numirii miniştrilor.* D. [V. ***numi***].

numismát, ~ţi, numismată, ~e m., f. specialist în numismatică; colecţionar de monede şi medalii (vechi): *activitatea de numismat nu-mi ia mai mult de şapte-opt ore pe zi.* GHEŢIE. [Din fr. ***numismate***].

numismátic, ~ci, numismatică, ~ce a. care aparţine numismaticii sau monedelor şi medaliilor (vechi), referitor la numismatică sau la monedele şi medaliile (vechi): *cîteva notiţe numismatice ... îşi au valoarea lor.* MAIOR.; *voiam să lucrez la repertoriul numismatic.* GHEŢIE. // f. disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul monedelor şi medaliilor vechi, cu circulaţia monetară etc. [Din fr. ***numismatique***].

numít, ~ţi, numită, ~e a. **1.** care poartă numele de ...: *soţie unui oarecărui numit Jode.* NEGR.; **2.** pomenit, citat mai înainte: *scrierile numiţilor autori.* EM.; **3.** (înv.) renumit, vestit: *te-au făcut pre tine numit.* BIBLIA. [V. ***numi***].

numitór, numitori m. termen al unei fracţii ordinare, scris sub linia de fracţie, reprezentînd împărţitorul; **numitor comun,** numitor aparţinînd mai multor factori; **a aduce la acelaşi numitor, a)** a face ca două sau mai multe fracţii ordinare să aibă acelaşi numitor; **b)** (fig.) a pune de acord puncte de vedere, păreri deosebite: *un criteriu ... care ar reduce categoriile inteligenţei şi plăsmuirile teoretice la acelaşi numitor.* BL. [***Numi*** + ***-tor***].

numulít, numuliţi m. gen fosil de foraminifere, caracteristic paleogenului, cu ţesutul calcaros, în formă de bănuţ. [Din fr. ***nummulite***].

numulític, ~ci, numulitică, ~ce a. **1.** care conţine numuliţi, format din numuliţi: *calcar numulitic;* **2.** care datează din perioada paleogenului, referitor la această perioadă. // n. (geol.; înv.) paleogen. [Din fr. ***nummulitique***].

nun, ~i, nună, ~e m., f. nume dat fiecăreia dintre cele două persoane (bărbat şi femeie) care asistă pe miri la cununia religioasă, îndeplinind ritualul cerut de biserica creştină; (la pl.) bărbatul şi femeia care îndeplinesc acest ritual; naş: *să fiu nunul domnişoarei Lina.* AL.; *se iau de mînă dintăi toţi vornicei, apoi nunul cu nuna.* POP. [Lat. ***nonnus***].

nunciatúră f. v. nunţiatură.

núnciu m. v. nunţiu.

nuncupatív, ~i, nuncupativă, ~e a. (despre testamente) dictat de testator, potrivit formelor legale. [Din fr. ***nuncupatif,*** lat. ***nuncupativus***].

nuncupăţie, nuncupaţii f. declaraţie verbală solemnă a testatorului, prin care confirmă că dispoziţiile din testament exprimă voinţa sa; (şi: **nuncupaţiune**). [Din fr. ***nuncupation,*** lat. ***nuncupatio, -onis***].

nuncupaţiúne f. v. nuncupaţie.

nuneá, nunele f. alunea, pistrui (pe faţă). [Din turc. ***nune*** „gropiţă"].

nuneáscă f. (de obicei artic.) numele unei hore care se joacă la nuntă, după cununie; melodia acestei hore; hora miresei. [***Nun*** + ***-ească***].

nuntáş, ~i, nuntaşă, ~e m., f. persoană care participă la o nuntă, care face parte din alaiul unei nunţi: *mare nuntă se făcea, cu nuntaşi nenumăraţi.* AL. [***Nuntă*** + ***-aş***].

núntă, nunţi f. **1.** căsătorie şi, în special, ceremonia solemnă şi petrecerea care au loc cu acest prilej: *jucară ca la nunta unui împărat.* ISP.; *noi ne împotrivim nunţii.* SAD.; **voiaj** (sau **călătorie**) **de nuntă,** călătorie pe care o fac tinerii căsătoriţi imediat după încheierea acestei petreceri: *se vor duce într-o aşa-zisă călătorie de nuntă.* GHEŢIE; **nuntă de argint** (sau **de aur**), sărbătorirea împlinirii a 25 (respectiv 50) de ani de la căsătorie; **2.** (fig.) zarvă, gălăgie: *fac eu o nuntă şi-o încurcătură, din care numai eu am să ies singură şi neştiută pe-un drum cotit.* SAD.; **3.** (perioadă de) împerechere a animalelor: *cîinii sînt în nuntă;* **4.** (col.) persoanele care iau parte la ceremonia şi petrecerea ocazionante de căsătorie; convoi, alai: *trecea o nuntă.* EM.; **5.** (reg.) datină de sărbătorile Crăciunului şi ale Anului Nou constînd dintr-o reprezentaţie asemănătoare cu nunta. [Lat. ***nuptiae***].

nuntí, nuntesc vb. **1.** (pop.; tr.; intr. şi refl. recipr.) a se căsători, a face nuntă; a participa, a petrece la o nuntă: *şi patruzeci de zile-ntregi au tot nuntit.* COŞB.; **2.** (intr. şi refl. recipr.) a se împerechea: *miliardele de gîze ... nuntind în ierburi.* SAD. [De la ***nuntă***].

nuntíre, nuntiri f. faptul de a (se) nunti; nuntă, nuntit[1]: *se pregătea la curte pentru nuntirea fiicei împăratului.* ISP. [V. ***nunti***].

nuntít[1] n. (rar) nuntire: *în ajunul zilei de nuntit.* [V. ***nunti***].

nuntít[2]**, ~ţi, nuntită, ~e** a. care s-a căsătorit, a făcut nuntă: *trăiră în pace ... perechea nuntită.* ISP. [V. ***nunti***].

nuntitór, ~i, nuntitoáre a. (înv.; rar) de nuntă: (fig.) *în noaptea nuntitoare.* AL. [***Nunti*** + ***-tor***].

nunţiál, ~i, nunţială, ~e a. al nunţiului. [***Nunţiu*** + ***-al***].

nunţiatúră, nunţiaturi f. **1.** reprezentanţă diplomatică a Vaticanului într-o ţară străină; reşedinţă, local al acestei reprezentanţe; **2.** funcţia, demnitatea de nunţiu; (şi: **nunciatură**). [Din lat. ***nunciatura*** (***nuntiatura***), germ. ***Nuntiatur,*** it. ***nunziatura***].

núnţiu, nunţii m. reprezentant diplomatic permanent al Vaticanului într-o ţară străină; legat[3]: *vizita ... nunţiului papal mai dezmorţi limbile.* GHEŢIE; (şi: **nunciu**). [Din lat. ***nuntius,*** germ. ***Nuntius,*** it. ***nunzio***].

nupţiál, ~i, nupţială, ~e a. referitor la nuntă, de nuntă: *odaia nupţială era împodobită cu portretele ... „părinţilor".* CĂL.; *muzica intonă marşul nupţial din „Lohengrin".* GHEŢIE. [Din fr. ***nuptial,*** lat. ***nuptialis***].

nupţialitáte f. actul căsătoriei; indice reprezentînd numărul de căsătorii realizate la 1000 de locuitori, într-o perioadă dată. [Din fr. ***nuptialité***].

nur, nuri m. (pop. şi fam.; mai ales la pl.) **1.** aspect atrăgător; farmec, graţie (în special a unei femei); (p. ext.) atracţie: *vezi că avea nuri, avea pe vino-ncoace.* ISP.; *să izbutească să-şi puie nurii mai în vedere.* PETR.; **2.** (fig.) **cu nuri,** favorabil: *soarta începe a fi cu nuri.* AL. [Din turc. ***nur*** „strălucire, frumuseţe"].

núrcă, nurci f. **1.** mic mamifer carnivor mustelid, semiacvatic (asemănător cu vidra, dihorul, jderul) a cărui blană cafenie-roşcată, cu părul des, mătăsos, este foarte căutată; noriţă (*Lutreola lutreola*);

2. blana (prelucrată a) acestui animal: *îmbrăcat c-un contuş frumos de nurcă.* NEGR.; (şi: **norcă**). [Din pol., ucr. ***nurka***].

nuríţă, nuriţe f. (pop.; mai ales la pl.) diminutiv al lui nur: *mai bine un dram de nuriţe decît un car de frumuseţe.* PANN. [***Nur*** + ***-iţă***].

nurlíu, ~li, nurlie, ~ii a. şi adv. (pop. şi fam.) care are nuri; atrăgător, graţios, seducător: *o văduvă nurlie.* AL.; *zîmbiţi nurliu.* AL. [Din turc. ***nurlu*** „strălucitor"].

nuróră f. v. **noră.**

núrsă, nurse f. (rar) doică, bonă, dădacă. [Din fr., engl. ***nurse***].

nursing [nărsing] n. **1.** asistenţă medicală; **2.** pregătire sanitară medie. [Cuv. engl.].

nut, nuturi n. **1.** scobitură făcută de-a lungul unei piese de lemn pentru a putea fi îmbinată cu alta: *nut şi feder;* **2.** (tehn.) canelură; **3.** crestătură pe rotorul maşinii electrice; **4.** adîncitură în formă de şanţ făcută în mucava sau în carton gros. [Din germ. ***Nut***].

nutánt, ~ţi, nutantă, ~e a. (bot.; despre frunze, inflorescenţe etc.) cu vîrful în jos. [Din fr. ***nutant***].

nutáţie, nutaţii f. **1.** mişcare oscilatorie lentă a axei polilor Pămîntului în jurul poziţiei sale medii, cauzată de variaţia atracţiei exercitate de Lună şi de Soare asupra ecuatorului Pamîntului şi asupra neomogenităţilor structurii interne a acestuia; **2.** oscilaţie a axei proprii de rotaţie a unui corp aflat în mişcare de precesie, constînd în apropierea şi îndepărtarea periodică a acestei axe de axa conului descris; **3.** mişcare laterală şi în spirală a vîrfului de creştere al unor organe ale plantelor. [Din fr. ***nutation,*** lat. ***nutatio***].

nutréţ, nutreţuri n. **1.** nume dat plantelor furajere recoltate care servesc ca hrană animalelor domestice; furaj: *dejugaseră boii în curte, le dădeau nutreţ.* SOR.; *vizitiul scotea sacii cu nutreţ de la gîtul cailor.* GHEŢIE; **2.** (pop.; p. gener.) hrană (pentru animale): *spuie corbii munţilor şi fiarele codrilor care-a fost nutreţul lor?* POP. [Lat. ***nutricium***].

nutrí, nutresc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) hrăni, a (se) alimenta: *se nutresc cu prune, mere şi pere.* DELAVR.; **2.** (tr.) a întreţine cu mîncare, a asigura cuiva traiul: *această lavră nutreşte la o mie cinci sute monahi.* NEGR.; **3.** (fig.; tr.) a întreţine, a cultiva o idee, un sentiment: *nenorocim pe tineri nutrindu-i cu himere.* CĂL.; *nutrea convingerea că lumea ieşise desăvîrşită din mîinile Creatorului.* GHEŢIE. [Din lat. ***nutrire***].

nútria, nutrii f. **1.** mamifer rozător acvatic (asemănător cu castorul), cu blană brună-cenuşie, foarte apreciată (*Myocastor coypus*); **2.** blana (prelucrată a) acestui animal: *mantou de nutrii.* [Din fr. ***nutria,*** germ. ***Nutria***].

nutriét n. blăniţă de miel prelucrată astfel încît să imite blana de nutrie. [***Nutria*** + ***-et***].

nutriméntmente n. (înv.) hrană, alimentaţie; mijloace de trai: *mi-a procurat mijloace de a-ţi da nutrimentul material.* FIL.; *nutrimentul zilnic.* EM. [Din lat. ***nutrimentum,*** fr. ***nutriment***].

nutríre, nutriri f. (rar) acţiunea de a (se) nutri şi rezultatul ei. [V. ***nutri***].

nutrít, ~ţi, nutrită, ~e a. **1.** alimentat, hrănit: *o persoană bine nutrită;* **2.** (fig.) cultivat; întreţinut: *nutrit cu bune lecturi din tinereţe.* CĂL. [V. ***nutri***].

nutritív, ~i, nutritivă, ~e a. **1.** care nutreşte; bogat în substanţe hrănitoare; hrănitor: *au ironizat lăcomia de bunuri nutritive a feţelor bisericeşti.* CĂL.; *aliment nutritiv;* **2.** care aparţine nutriţiei, referitor la nutriţie, de nutriţie: *schimburi nutritive.* [Din fr. ***nutritif,*** lat. ***nutritivus***].

nutríţie, nutriţii f. **1.** totalitatea proceselor fiziologice de ingerare şi asimilare a hranei, prin care un organism viu îşi asigură creşterea, dezvoltarea şi activitatea; (p. ext.) alimentare; hrană: *mă legănam pe picioare bolnăvicios, topit de slabă nutriţie.* VIERU; **2.** ştiinţă care se ocupă cu studiul alimentelor şi al alimentaţiei; (şi: (rar) **nutriţiune**). [Din fr. ***nutrition,*** lat. ***nutritio, -onis***].

nutriţionál, ~i, nutriţională, ~e a. care ţine de nutriţie, referitor la nutriţie: *tulburări de natură nutriţională.* [Din fr. ***nutritionnel***].

nutriţioníst, ~şti, nutriţionistă, ~e m., f. medic specialist în nutriţie şi în bolile legate de aceasta. [Din fr. ***nutritionniste***].

nutriţiúne f. v. **nutriţie.**

nutuí, nutuiesc vb. (tr.) a executa nuturi într-o piesă de lemn sau caneluri în piese metalice. [***Nut*** + ***-ui***].

nutuíre, nutuiri f. acţiunea de a nutui. [V. ***nutui***].

nuvélă, nuvele f. **1.** specie literară a genului epic care înfăţişează, într-un cadru mai restrîns decît al romanului şi mai amplu decît al schiţei, un episod semnificativ din viaţa unuia sau a mai multor personaje: *am mai scris în aceea epocă şi alte nuvele, cu acelaşi subiect.* SAD.; *nuvela este micul roman al automatilor şi scurtimea ei este cerută de stereotipismul eroilor.* CĂL.; **2.** (înv.) noutate; ştire: *le aduce nuvele că Europa le promite ajutorul necesar.* FIL.; (şi: (înv.) **novelă**). [Din fr. ***nouvelle,*** it. ***novella,*** germ. ***Novelle***].

nuvelétă, nuvelete f. nuvelă de proporţii reduse: *o schiţă, o nuvelă, nuveletă ... trebuie să stea ... într-un cuviincios armistiţiu cu morala.* CAR.; *o nuveletă pe care o scriau atunci.* GAL. [Din it. ***novelletta*** (după *nuvelă*)].

nuvelíst, ~şti, nuvelistă, ~e m., f. autor de nuvele: *nuvelistul dă legendei o intrigă romanescă.* CĂL. [Din fr. ***nouvelliste***].

nuvelístic, ~ci, nuvelistică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic nuvelei, referitor la nuvelă: *încercările nuvelistice ale poetului.* LOV.; (adv.) *intrigi tratate nuvelistic.* CĂL. // f. totalitatea nuvelelor unui scriitor, ale unei epoci, ale unei literaturi: *Vlahuţă deschidea uşile nuvelisticei lui Brătescu-Voineşti.* CĂL. [***Nuvelist*** + ***-ic***].

nuvistór, nuvistoare n. tub electronic miniatural construit din metal şi ceramică, folosit în domeniul frecvenţelor înalte. [Din fr. ***nouvistor,*** engl. ***nuvistor***].

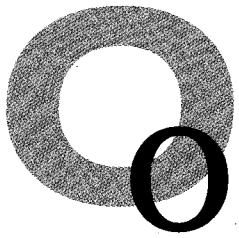

O[1], **o** m. invar. **1.** a optsprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul (vocală rotunjită medie din seria posterioară) notat cu această literă; **2.** (chim.) simbol pentru oxigen.

o[2] interj. **1.** exclamaţie (emfatică) folosită în invocaţii şi în apostrofări: *aştept din parte-ţi, o, rege cavaler.* EM.; **2.** exclamaţie care exprimă surprindere, mirare, bucurie, întristare, nemulţumire, dezgust, rugăminte: *o! cît mi-a părut el de slut!* NEGR.; *o, Doamne!* [Onomat.].

o[3] pron. pers. v. **el.**

o[4] num. card., art. nehot. v. **unu.**

oac interj. (adesea repetat) cuvînt care redă strigătul broaştelor; (şi: **oacaca**). [Onomat.].

oăcaca interj. v. **oac.**

oăcăr, ~i, oacără, ~e a. (înv. şi reg.) cu pete (negre) pe bot: *oaie, oaie oacără, ieşi în deal şi dapănă.* POP. [Et. nec.; cf. alb. **vakër** „oaie sau berbec cu botul şi picioarele negre"].

oácheş, ~i, oacheşă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.; despre oi) cu pete negre în jurul ochilor; **2.** cu pielea feţei de culoare închisă şi cu ochii, părul, sprîncenele negre; brunet, brun, negricios, smead; (p. ext.) de culoare închisă, bătînd în negru: *un cap de fată oacheş şi visător.* EM.; *faţa oacheşă, frumoasă mă făcea s-o compar ... cu o ţigăncuşă.* EL. [Probabil ***ochi***[2] + *-eş*; epitet aplicat mai întîi oilor cu dungă neagră în jurul ochilor şi apoi generalizat].

oáie, oi f. **1.** animal domestic rumegător, din familia cavicornelor, subfamilia ovinelor, crescut pentru lîna, laptele şi carnea lui; femela berbecului (*Ovis aries*); **ca oile, a)** cu grămada, în dezordine; **b)** fără discernămînt, orbeşte; **a suge (de) la două oi,** a trage concomitent foloase din două părţi; **a o face de oaie,** a face o prostie, o gafă: *mi-a făcut-o de oaie.* ST.; (înv.) **oaie seacă,** bir pe oile sterpe, plătit domniei (deosebit de oierit), scos în Ţara Românească de Alexandru Vodă (1568); **oaia năzdrăvană,** animal oracular din mitologia românească, care dezvăluie ciobanului care o păstoreşte complotul urzit împotriva lui de alţi ciobani (ex. Miorita, din balada cu acelaşi nume); **2.** carnea acestui animal folosită ca aliment: *îi place oaia cu tulburel*; **3.** blana (prelucrată) a acestui animal: *căciula cea de oaie.* EM.; **4.** (fig.) simbolul blîndeţii; **5.** (bis.; fig.; mai ales la pl.) creştin; credincios în raport cu preotul: *asta e pilda care dai oilor tale, păstorule?* NEGR.; **6.** epitet pentru o femeie naivă, credulă: *Mariana e o oaie*; **7.** (compus; ornit.; reg.) **oaia-morţilor,** becaţină (*Gallinago gallinaria*). [Lat. ***ovis***].

oálă, oale f. **1.** vas de lut ars, de metal, de porţelan etc., cu gura largă şi cu înălţimea mai mare decît lărgimea, folosit pentru prepararea şi păstrarea mîncărurilor: *pe plită fierbea apă în două oale adînci.* GHEŢIE; **oală-minune,** vas metalic cu capac etanş prevăzut cu supapă de siguranţă, pentru fiert (rapid) alimente sub presiunea aburului; **a prinde** (sau **a lua**) **pe cineva ca din oală,** a prinde pe cineva uşor (pe neaşteptate): *îi luau ca din oală şi-i treceau prin săbii.* ST.; **a se face** (sau **a fi**) **oale şi ulcele** (sau **ulcioare**), a fi mort demult: *mătuşa-i moartă ... şi s-a făcut oale şi urcioare.* CR.; **a pune (toate) în aceeaşi oală,** a amesteca în mod nepotrivit lucruri diferite; **a plăti oalele sparte,** a suporta consecinţele pentru greşelile altuia; **a-i pune cuiva oala,** a-i face farmece: *ibovnica mea ... parcă mi-a pus oala.* POP.; **ajunge o măciucă** (sau **un ciomag**) **la un car de** (ori **cu**) **oale,** nu-i nevoie de prea mult efort pentru a distruge ceva; ajunge ce s-a spus, ce s-a făcut; **mustăţi pe oală** sau **mustaţă adusă a oală,** mustăţi lungi cu vîrfurile lăsate în jos: *zicea rîzînd Nechifor şi-şi mîngîia mustaţa groasă adusă a oală.* SAD.; **2.** conţinutul acestui vas: *mîndra la joc, şi oala curge în foc.* POP.; **a se amesteca** (sau **a-şi băga** ori **vîrî nasul**) **unde nu-i fierbe oala,** a interveni nechemat într-o discuţie, într-o acţiune care nu-l priveşte: *îţi tot vîri nasul unde nu-ţi fierbe oala.* MAT.; **a-i da oala în foc,** a se enerva; a se supăra; **3.** (mai ales în forma **ol**) vas de lut alungit, înalt şi îngustat mai sus de mijloc; chiup; urcior: *în oluri se pune laptele la prins;* **4.** ghiveci, glastră: *oale cu maghirani.* FIL.; *erau trepte cu oale de flori.* EM.; **5. oală de noapte,** vas întrebuinţat (noaptea) pentru necesităţile fiziologice; ţucal: *erau paturi de fier strîmbate şi oale de noapte mîncate de rugină.* CĂRT.; **6.** vas de o construcţie specială, folosit în diverse operaţii tehnice, în industrie etc. (ex.: oală de condensare, oală de turnare etc.); **7.** (reg.) ţiglă, olan: *au acoperit mănăstirea Balica cu oale.* NEC.; **8.** (înv.) scoc din lut ars; uluc: *apele cele calde ... ies din oale.* DOS.; **9.** (reg.) scobitură circulară făcută într-un obiect; obiect cu o astfel de scobitură (ex.: oală de la piuă, de la moară); (şi: (pop.) **ol**). [Lat. ***olla***].

oáră[1], **ori** f. **1.** (la sg.; precedat de un num. ord. sau de un echivalent al acestuia) timpul sau momentul în care are loc un fapt: *azi am venit pentru prima oară la curse.* GHEŢIE; **2.** (la pl.; folosit la formarea num. adv.) *să mănînci de patru-cinci ori pe zi.* PETR.; **ori de cîte ori,** de fiecare dată, în toate cazurile: *am izbutit ori de cîte ori te-am ascultat.* ISP.; **de multe** (sau **de cîte**) **ori,** în repetate rînduri, adesea: *de cîte ori am aşteptat o şoaptă de răspuns!* EM.; *de multe ori ziarele ... formează opinia publică.* CF.; **de puţine ori,** rareori; **3.** (la pl.) numele simbolului matematic notat prin semnul „x", care arată că un număr este înmulţit cu un alt număr. [Lat. ***hora*** „ceas, oră"].

oáră[2], **oare** f. (reg.) pasăre de curte; orătanie: *să te ţii bătaie pe oare.* MACED. [Lat. ***ovaria*** „ouătoare"].

oáră[3] f. v. **oră.**

oárba f. artic. exclamaţie ironică la adresa adversarului care părăseşte lupta fugind în mod laş: *gloata strigă „oarba"!* AL.; **a da cuiva cu oarba,** a pune la punct pe cineva, a-i da cuiva cu tifla. [De la ***orb***; cf. *a alerga orbeşte*].

oárdă f. v. **hoardă.**

oáre adv. (întăreşte valoarea exclamativă sau dubitativă a unei propoziţii) *oare ne vom mîntui de întrebări şi îndoieli?* GHEŢIE. // conj. (înv. şi reg.; cu funcţie disjunctivă) ori, sau: *giurăm pre svînta evanghelie, oare cu strîmbul, oare cu direptul.* VARL. [Lat. ***volet***; cf. alb. ***vallë***].

oarecáre, oarecare şi (înv.) **oarecarí** pron. nehot. (înv. şi reg.) cineva, unul; careva: *doar m-a cere oarecare.* POP. // a. nehot. **1.** care nu a fost bine identificat, precizat; oareşicare, oarece, oarecine, anumit: *are oarecare simpatie pentru mine.* CAR.; **2.** indiferent care; careva: *mormăii o scuză oarecare.* EL.; **3.** fără importanţă, neînsemnat; obişnuit: *nu e un om oarecare.* SAD.; (subst.) *m-a oprit un oarecare.* [***Oare*** + ***care***].

oarecé pron. nehot. (înv. şi reg.) ceva: *are oarece să-i spuie.* N.TEST.; *are să-i spuie oarece.* ARG. // a. nehot. (înv. şi reg.) oarecare: *au avut oarece stricăciune.* NEC. // adv. (înv.) puţin; întrucîtva, cam: *ostaşii oarece s-au odihnit.* PANN. [*Oare* + *ce*].

oarecevá pron. nehot. (înv. şi reg.) ceva, oarece: *omul desfîrşit ... are şi oareceva şi mai ales.* COR. [*Oare* + *ceva*].

oarecícă f. (reg.) ceva: *am să-ţi spun o oarecică.* AL. [*Oarece* + *-ică*].

oarecíne pron. nehot. (înv. şi reg.) cineva, careva: *bine au zis oarecine că lacomul nice şie, nice altuia iaste de folos.* N.COSTIN; *frunzuliţa codrului, bine-a zis ea oarecui.* POP. // a. nehot. anumit; oarecare: *un voinic oarecine.* COSTIN; (subst.) *eu nu sînt un oarecine.* EL. [*Oare* + *cine*].

oarecínd adv. (înv. şi reg.) **1.** cîndva (în viitor), vreodată; oareşicînd: *oarecînd să ştim şi folosul.* COR.; **2.** cîndva (în trecut); demult, odinioară: *un simigiu oarecînd ... a umblat din sat în sat.* POP. [*Oare* + *cînd*].

oarecît, ~ţi, oarecîtă, ~e pron. nehot. (înv.) oricît: *apropii-te tu, şi auzi oarecîte va zice D*[o]*mnul.* BIBLIA. // a. neh. (înv. şi reg.) cîtva; puţin: *fost-au oarecîtă vreme şi egumen.* DOS. [*Oare* + *cît*].

oarecúm adv. întrucîtva, într-o măsură oarecare; cumva: *sînt oarecum băieţi cu carte.* CAR.; *mă plictisea oarecum această vizitatoare inoportună.* EL.; **a-i fi oarecum,** a-i fi neplăcut; a-i fi ruşine; a se jena: *mă mier că nu ţi-i oarecum să-ţi fie.* CR.; *mi-e oarecum să întreb.* [*Oare* + *cum*].

oareşicáre a. nehot. (pop.) oarecare: *toţi nemeşii vor ca să rudească din oareşcare viţa împărătească.* B.-DEL. [*Oare* + *şi* + *care*].

oareşicé pron. nehot. (înv.) ceva, oarece: *îţi voi cumpăra cîte oareşice.* DRĂGHICI. // adv. (înv.) puţin; întrucîtva: *mai viindu-şi în fire oareşce.* MIN. [*Oare* + *şi* + *ce*].

oareşicíne pron. nehot. (înv. şi pop.) oarecine. [*Oare* + *şi* + *cine*].

oareşicínd adv. (înv.) oarecînd, cîndva. [*Oare* + *şi* + *cînd*].

oareşicît, ~ţi, oareşicîtă, ~e a. nehot. (reg. şi fam.) cîtva; puţin: *mi-am pierdut oareşicîtă vreme;* (adv.) *am aşteptat oareşicît.* [*Oare* + *şi* + *cît*].

oareşicúm adv. (pop.) oarecum: *i se făcu oareşicum milă.* VLAH. [*Oare* + *şi* + *cum*].

oareúnde adv. (înv. şi pop.) undeva: *să zice că oareunde, un împărat curios.* PANN. [*Oare* + *unde*].

oárzăn, ~i, oarzănă, ~e a. (reg.) **1.** oacheş; **2.** boacăn, ciudat: **a spune una oarzănă,** a spune o minciună gogonată; **3.** care se coace mai timpuriu decît altele din aceeaşi specie; văratic: *mă duceam să vînd nişte pere oarzăne.* REBR. [Et. nec.; cf. *orz*].

oáspe m. v. **oaspete.**

oáspete, oaspeţi m. **1.** persoană care vizitează pe cineva în casa acestuia; cel primit cu bunăvoinţă, cu ospitalitate în casa cuiva; musafir; (spec.) invitat la masă: *un oaspete e trimis de Dumnezeu.* EL.; *veniseră oaspeţii toţi; în jurul mesei ne înghesuim cu toţii.* VIERU; **2.** persoană care vizitează o ţară, o instituţie etc. sau care asistă la un spectacol, la o solemnitate (ca invitat, ca reprezentant): *pentru ce să facem noi ruşine acestui crai oaspe ce-au venit la noi?* NEC.; *au venit oaspeţi din străinătate;* (fig.) *rîndunelele sînt oaspeţi de primăvară;* **3.** (reg.) nuntaş: *la ospăţ ... tot oaspeţi rari.* COŞB.; **4.** (după fr. **hôte**) gazdă, amfitrion: *la sosirea mea, ceilalţi musafiri erau la a doua ţuică, iar oaspetele la a treia.* M.CAR.; (şi: (înv.) **oaspe**). [Lat. *hospes, -itis*].

oáste, oşti f. **1.** armată formată din călărime şi din pedestrime; oştire: *oştile leite-n zale.* EM.; **2.** serviciu militar: *a făcut oastea doisprezece ani.* REBR.; **3.** (înv.; col.) oşteni, soldaţi: *70-80 de mii de oaste.* NEC.; **4.** (înv.) război, luptă, bătălie: *se gătiră îndată de oaste.* BĂLC. [Lat. *hostis, -em* „dușman, străin înarmat", de unde „om înarmat"].

oáză, oaze f. **1.** loc cu vegetaţie bogată (şi aşezări omeneşti) în cuprinsul unui deşert: *verdeaţa de oază cu dor aşteptată.* MACED.; **2.** (fig.) tot ce oferă destindere, repaos (într-un mediu ostil): *casa lor, orele de sîmbătă seara ... erau pentru mine ... oaza în care reveneam să mă odihnesc.* PR.; **3.** loc neacoperit cu gheaţă în zona interioară a Antarcticii; (şi: (înv.) **oazis**). [Din germ. *Oase,* it. *oasi,* lat., fr. *oasis*].

oázis s. v. **oază.**

obádă, obezi f. **1.** fiecare dintre bucăţile de lemn încovoiat, care, împreunate, alcătuiesc partea circulară a unei roţi de lemn; (p. gener.) partea circulară a unei roţi de lemn (peste care se montează şina): *erau aruncate obezi de roate.* OD.; *mereu se rupea ceva* [la car]: *...cîrceii, răscolul, obada.* SOR.; **2.** (p. ext.) partea periferică a roţii unui autovehicul; jantă; **3.** (de obicei la pl.) instrument de tortură în evul mediu, alcătuit din două bucăţi de lemn, cu cîte o scobitură în formă de semicerc, între care se introduceau şi se imobilizau picioarele sau mîinile osîndiţilor sau ale robilor; butuc; (p. ext.) cătuşe, fiare: *ducîndu-l în obezi la ispravnic.* PANN; (fig.) *în inimă obezile se sfarmă, se dezrobesc aducerile-aminte.* GOGA; **a pune (în) obezi,** a subjuga, a înrobi; **4.** (p. anal.; reg.) veşcă la sită; **5.** (p. anal.; reg.) borul pălăriei; **6.** (p. anal.; reg.) cosoroabă, cununa casei; (şi: (înv. şi reg.) **obeadă**). [Din sl. *obedŭ*].

obădá, obădez vb. **1.** (tr.) a monta în obezi spiţele unei roţi; a pune roţii obadă; **2.** (reg.; refl.; despre roţi) a se îndoi, a se desface în bucăţi; (şi: **obeda**). [De la *obadă*].

obădár, obădare n. (reg.) sfredel pentru găurit obezi; lingura rotarului. // m. (pl. **obădari**) dulgher care face obezi. [*Obadă* + *-ar*].

óbărchelner m. v. **oberchelner.**

óbcină, obcini şi **obcine** f. **1.** culme, coamă de deal sau de munte care uneşte două piscuri; (p. ext.) înălţime acoperită de pădure: *Moldova îşi adună izvoarele dintre obcinele Bucovinei;* **2.** versant comun formînd hotarul dintre două proprietăţi; **3.** (reg.) cumpăna apelor: *opcină între Prut şi Bîrlad.* URIC.; (şi: (înv.) **opcină**). [Din sl. *občina*].

obcónic, ~ci, obconică, ~ce a. de forma unui con inversat. [Din fr. *obconique,* germ. *obkonisch*].

obcordát, ~ţi, obcordată, ~e a. în formă de inimă: *organe obcordate.* [Din fr. *obcordé*].

obdúce, obdúc vb. (rar; tr.) a acoperi, a înveli: [oameni] *cari, deşi par ... aşa de transparenţi, totuşi sînt obduşi c-o epidermă foarte groasă.* AG. [Din lat. *obducere*].

obdúcţie, obducţii f. proces geologic prin care o masă importantă de material din crustă, de origine oceanică, este ridicată peste marginea unei plăci continentale. [Din fr. *obduction,* germ. *Obduktion*].

obeádă f. v. **obadă.**

obedă vb. v. **obăda.**

obediént, ~ţi, obedientă, ~e a. supus, ascultător; care denotă supunere: *gesturi obediente.* [Din lat. *obediens, -ntis,* it. *obbediente*].

obediénţă, obedienţe f. supunere, ascultare; dependenţă: *în urma numeroaselor examene de ortodoxie, obedienţă şi devotament, a fost, în sfîrşit, primit în cadrele regulate ale unei armii.* LOV.; *cere de la ea obedienţă oarbă.* D. [Din lat. *obedientia,* fr. *obédience*].

obéjdie, obejdii f. (reg.) lipsă de noroc; necaz, nenorocire: *ea n-o fi avut vină, săraca, a ajuns-o obejdia cu el.* SOR.; **te duce obejdia,** te duce nenorocul, te trage aţa. [Et. nec.].

obélă, obele f. semn care marchează pasajele interpolate sau îndoielnice în manuscrisele vechi. [Din fr. *obèle*].

obelísc, obeliscuri n. **1.** monument comemorativ, de origine egipteană, în forma unui trunchi de piramidă, foarte înalt şi ascuţit la vîrf, alcătuit de obicei dintr-un singur bloc de piatră (şi acoperit cu inscripţii): *obeliscul din Luxor;* **2.** element de arhitectură din lemn, din piatră etc., de forma monumentului descris mai sus. [Din fr. *obélisque*].

óber, oberi m. (astăzi rar) oberchelner: *fură luaţi în primire de oberul stilat ... şi daţi în grija unui chelner.* GHEŢIE. [Din germ. *Ober*].

óberchelner, oberchelneri m. chelner-şef; ober: *oberchelnerul aduse nota de plată pe o tavă de argint.* GHEŢIE; (şi: **obărchelner**). [Din germ. *Oberkellner*].

óberec, oberecuri n. numele unui dans popular polonez cu ritm vioi; melodia acestui dans. [Din pol. *oberek*].

óberliht, oberlihturi n. **1.** porţiune în partea de sus a unei ferestre sau uşi, cu deschidere separată, servind la iluminarea şi la aerisirea unei încăperi; supralumină: *pătrunse în sală printr-un oberliht deschis.* CĂRT.; **2.** luminator. [Din germ. *Oberlicht*].

oberteil [óbărtail] n. partea de sus a unui robinet; cap de robinet. [Cuv. germ.].

óberton, obertonuri n. (muz.) ton adăugat celui de bază pentru a-i atribui o sonoritate deosebită. [Din germ. *Oberton*].

óberţal, oberţali m. (înv.) chelner care încasa banii de la clienţi; ţal: *eu eram oberţal la bufet.* CAR. [*Ober* + *ţal;* cf. germ. *Zahlkellner*].

obéz, ~i, obeză, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de obezitate; (om) foarte gras: *o guvernantă obeză şi bătrînă.* PETR. [Din fr. *obèse*].

obézic, ~ci, obezică, ~ce a. de obezitate; care produce obezitate. [Din fr. *obésique*].

obezitáte f. creştere exagerată în greutate datorată acumulării unei cantităţi mari de grăsime, în special în ţesutul subcutanat şi în jurul viscerelor; stare (patologică) proprie persoanelor (foarte) grase: *femeile ... sînt predispuse la obezitate.* CĂL. [Din fr. *obésité*].

óbi n. brîu lat, de mătase, legat cu o fundă mare la spate, purtat de japonezi. [Din fr. *obi*].

obiálă, obiele f. (mai ales la pl.) **1.** bucată de pînză sau de postav cu care se înfăşoară laba piciorului, în loc de ciorap sau peste ciorap (mai ales în opinci, uneori şi în cizme sau bocanci): *m-a ros bocancul, se vede că n-am potrivit cumsecade obiala.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) zdreanţă, cîrpă; haină ruptă; **a-i curge cuiva obielele** sau **a curge obielele de pe** (sau **după**) **cineva,** a fi îmbrăcat sărăcăcios, în zdrenţe; (p. ext.) a fi sărac: *curgeau oghelele după dînşii.* CR. [Din bulg. *obijalo*].

obicéi, obiceiuri şi (înv. şi pop.) **obicéie** n. **1.** deprindere consacrată, mod tradiţional de a se îmbrăca, de a se comporta etc. caracteristic unui popor, unei colectivităţi; rînduială, datină, uz, obicină: *prea v-aţi bătut joc de limbă, de străbuni şi obicei.* EM.; *după obiceiul franţuzesc ... supele se serveau seara.* GHEŢIE; **2.** deprindere specifică unui individ dobîndită prin repetarea deasă a aceleiaşi acţiuni; manieră de a se purta, fel particular de a face ceva; obişnuinţă, tipic[1]: *unul din obiceiurile mele, bune sau rele, este de a spune adevărul.* FIL.; *a închis o clipă ochii, după obiceiul ei.* EL.; **de obicei,** de regulă, în mod obişnuit, în genere: *de obicei adormeam toţi îndată ce stingeam lumina.* PR.; **a avea obicei** (sau **obiceiul, de obicei**), a obişnui: *căci nu mai am de obicei ca-n zilele acele, să mă îmbăt şi de scîntei din stele.* EM.; **3.** (înv.) lege nescrisă; drept sau obligaţie statornicite prin tradiţie şi avînd putere de lege;

cutumă: *ostaşii aveau multe privilegii sau obiceie, ... cum se zicea pe atunci.* BĂLC.; **obiceiul pământului**, denumire dată cutumei în ţările româneşti, servind ca lege pînă la condicile lui Caragea şi Calimah, din 1817; (p. ext.) obicei specific unei ţări, unei regiuni etc., păstrat din vechime; legea pământului: *obiceiul pământului poate sluji de lege.* NEGR.; *ce se urmează după obiceiul pământului n-are nevoie de scris.* DELAVR.; **4.** (înv.) impozit, dare, bir: *s-au scornit un obicei pe vite, căruia obicei zic munteneşte văcăritul.* N.COSTIN. [Din bulg. ***običaj***].

obícină, obicine f. (înv.) obicei: *din bătrîni luînd obicină.* DOS. [Din bulg. ***obično***].

obicinuí vb. v. **obişnui.**

obicinuínţă f. v. **obişnuinţă.**

obicinuít a. v. **obişnuit.**

obicní, obionesc vb. (înv.; tr.) **1.** a deprinde, a învăţa, a-şi însuşi; a obişnui ceva: *lua învăţătură ce obicnisă.* DOS.; **2.** a suferi, a îndura; a tolera, a accepta: *să obicnim cu răbdare greşalele lor* (a. 1794). GCR. [Din sl. ***obiknonti***].

obicnít, ~ţi, obicnită, ~e a. (înv.) obişnuit, caracteristic: *slujindu-să cu obicnita sa îndrăznire.* DOS. [V. ***obicni***].

obídă, obide f. **1.** (pop.) întristare adîncă, mîhnire, amărăciune; necaz, ciudă, mînie: *cuprins de mîhnire şi de obidă.* ISP.; **2.** (înv.) nedreptate, asuprire; insultă, umilire: *aceste obide au adus robia.* NEGR. [Din sl. ***obida***].

obidí, obidesc vb. **1.** (înv.; tr.) a asupri, a nedreptăţi: *obideşti pre cei săraci* (a. 1642). GCR; **2.** (înv. şi pop.; refl. şi intr.) a se lăsa pradă deznădejdii, durerii; a se amărî, a se necăji: *ziua stau şi obidesc, noaptea nu mă odihnesc.* POP.; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se văicări, a se tînguí: *săraca de mine, se obiduia vulpea, ce mă fac eu acuma?* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **obidui**). [De la ***obidă***].

obidíre, obidiri f. (înv. şi pop.) acţiunea de a (se) obidi şi rezultatul ei; asuprire, nedreptate; suferinţă, chin: *ci-n pacea obidirii voastre ... trăieşte-nfricoşatul vifor al vremilor răzbunătoare.* GOGA. [V. ***obidi***].

obidít, ~ţi, obidită, ~e a. (înv. şi pop.) **1.** (adesea subst.) asuprit, nedreptăţit: *veniţi voi, obidiţii lumii.* GOGA; *popor obidit;* **2.** tare întristat, mîhnit, îndurerat, necăjit: *e aşa de obidit, încît ai crede că vrea să plîngă.* CAR.; **3.** care exprimă mîhnire, obidă, umilinţă: *rîdeam ... de figura redusă la tăcere, obidită, a lui Cubleş.* PR. [V. ***obidi***].

obiditór, ~i, obiditoáre a. (înv.) care provoacă amărăciune, jale; supărător. // m. asupritor. [***Obidi*** + *-tor*].

obidós, ~şi, obidoásă, ~e a. **1.** (înv.) îndurerat, amărît; jalnic; **2.** (înv. şi reg.) sensibil; milos: *Maria ... era ... atît de dulce la fire şi de obidoasă.* SL. [***Obidă*** + *-os*].

obiduí vb. v. **obidi.**

obiéct, obiecte n. **1.** ceea ce se oferă simţurilor, în special vederii: *descoperea necontenit alte obiecte în faţa lui.* EL.; *meditaţia e bună, îndreptată la orice obiect creat, dar nu la Dumnezeu.* STĂNIL.; **2.** tot ceea ce se prezintă spiritului, constituind materia unei activităţi intelectuale: *argumentarea devine obiectul unei cercetări.* MAIOR.; **la obiect**, în temă, fără divagaţii: *răspunde prin monosilabe, uneori la obiect, alteori nu.* GHEŢIE; **3.** (filoz.) ceea ce se află în afara eului şi spre care se îndreaptă gîndirea, cunoaşterea: *obiectul cunoaşterii poate fi o existenţă logică, ... pur ideală sau o existenţă fenomenală.* BL.; *folozofii idealişti includ obiectul în subiect, iar materialiştii reduc subiectul la o expresie a obiectului.* GHEŢIE; **4.** ceea ce formează materia unei discipline; disciplină de învăţămînt: *obiectul logicii li se păruse plicticos şi superfluu.* PR.; *învaţă la toate obiectele;* **5.** corp solid, de obicei prelucrat, care are o anumită întrebuinţare; lucru: *am avut o prăvălie de obiecte bisericeşti.* PETR.; *obiect de strictă necesitate;* **6.** cauza, motivul unui sentiment, al unei acţiuni: *obiectul general al grevelor îl constituie condiţiile de muncă, iar obiectivul lor ameliorarea acestor condiţii.* D.; *obiect de compătimire; obiectul invidiei sale;* **7.** scop propus; ţintă, obiectiv: *Smaranda ... era obiectul sarcasmului Anei.* ZAMF.; **8.** (gram.) complement (direct sau indirect). [Din lat. ***obiectum,*** germ. ***Objekt,*** fr. ***objet***].

obiectă, obiectez vb. (tr.) **1.** a face o obiecţie, a contesta (aducînd argumente) ceea ce susţine altcineva: *Felix nu îndrăzni să obiecteze nimic.* CĂL.; **2.** (rar) a imputa, a reproşa: *a obiecta cuiva mişelia sa.* [Din lat. ***obiectare*** „a opune"].

obiectív, ~i, obiectivă, ~e a. **1.** (filoz.) care există în afara conştiinţei şi independent de ea; real; material, concret: *realitatea obiectivă, pe care trebuie s-o redai în proză, te distrage de la influenţele străine pe care le-ai suferit.* IBR.; **2.** (şi adv.) care redă fidel realitatea; care se sustrage subiectivităţii; nepărtinitor, imparţial: *planul meu ..., studiat din punctul de vedere obiectiv pur.* CAR.; *romanul este reprezentarea obiectivă a realităţii.* CĂL.; *important e ca la examen profesorul să fie perfect obiectiv.* GHEŢIE; **3.** (gram.) care se referă la obiectul direct sau indirect: *genitiv obiectiv; reflexiv obiectiv.* // n. **1.** lentilă sau sistem de lentile care formează, într-un aparat optic, imaginea unui obiect: *tata se uita ... în obiectiv.* CĂRT.; **2.** porţiune de teren, construcţie etc. de importanţă strategică spre care se îndreaptă un atac armat; ţintă: *cînd ajunge la ţintă, torpila explodează, sfărîmînd obiectivul, un vas de război inamic.* SAD.; **3.** loc, punct etc. care prezintă interes pentru turişti: *obiectiv turistic;* **4.** scop, ţel, ţintă: *prostia ... formează obiectivul satirei lui Caragiale.* IBR.; **5.** (concr.) ceea ce urmează să fie realizat: *obiectiv industrial.* [Din fr. ***objectif,*** lat. ***obiectivus***].

obiectivă, obiectivez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) transforma în realitate obiectivă, susceptibilă de studiu obiectiv; a căpăta sau a face să capete caracter obiectiv: *aceste stări de suflet se încheagă şi se obiectivează ..., devin realităţi obiective.* IBR.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) exterioriza: *limbajul obiectivează gîndirea;* **3.** (refl.) a deveni obiectiv: *Kogălniceanu se obiectivează în evenimentele politice.* CĂL. [Din fr. ***objectiver***].

obiectivánt, ~ţi, obiectivantă, ~e a. care are tendinţa de a obiectiva. [Din fr. ***objectivant***].

obiectiváre, obiectivări f. faptul de a (se) obiectiva: *obiectivarea ne-ar scoate din condiţia tragică.* CĂL. [V. ***obiectiva***].

obiectivát, ~ţi, obiectivată, ~e a. concretizat, materializat: *imagini obiectivate.* [V. ***obiectiva***].

obiectivísm n. **1.** (înv.) obiectivitate; nepărtinire: *acest om ... îşi atribuie mult obiectivism.* MACED.; **2.** denumire pentru doctrinele care susţin capacitatea intelectului uman de a ajunge la o cunoaştere sigură, controlabilă, în opoziţie cu scepticismul şi relativismul; **3.** neimplicare; apolitism. [Din germ. ***Objektivismus,*** rus. ***obiectivizm***].

obiectivíst, ~şti, obiectivístă, ~e a. **1.** (înv.) obiectiv: *a căutat ... să rămînă obiectivist.* MACED.; **2.** care ţine de obiectivism, referitor la obiectivism. [***Obiectiv*** + *-ist*; cf. germ. ***objektivist***].

obiectivitáte f. **1.** caracterul a ceea ce este obiectiv, a ceea ce este în afara conştiinţei, a spiritului: *trebuie bine înţeleasă noţiunea de obiectivitate a valorii estetice.* C.; **2.** nepărtinire, imparţialitate; atitudinea obiectivă; obiectivism: *obiectivitatea previne dorinţa.* EM.; *i se cere cronicarului simţul obiectivităţii.* CĂL. [Din fr. ***objectivité***].

obiectivizá, pers.3 **obiectivizează** vb. (rar; refl.) **1.** a căpăta caracter obiectiv; a trece conştient de la subiectiv la obiectiv, în scopul cunoaşterii autentice a realităţii; **2.** a reflecta în mod obiectiv realitatea. [***Obiectiv*** + *-iza*].

obiectivizáre, obiectivizări f. faptul de a se obiectiviza. [V. ***obiectiviza***].

obiectuál, ~i, obiectuală, ~e a. (livr.) **1.** care are natura unui obiect (existînd independent de subiect); material; **2.** care aparţine lucrurilor, obiectelor (nu oamenilor). [De la ***obiect***].

obiectualitáte f. (livr.) însuşirea a ceea ce este obiectual. [***Obiectual*** + *-itate*].

obiécţie, obiecţii f. argument pe care cineva îl opune unei propuneri, unei cereri, unei teze etc.; observaţie prin care cineva îşi exprimă dezacordul faţă de ceva: *le face obiecţiunea că sînt uneori prea concişi.* MAIOR.; *nimeni nu ridică vreo obiecţie.* GHEŢIE; **obiecţie de conştiinţă**, opunere a cuiva faţă de dispoziţiile unei autorităţi legale din motive de conştiinţă (ex. refuzul satisfacerii serviciului militar obligatoriu); (şi: **obiecţiune**). [Din fr. ***objection***].

obiecţiúne f. v. **obiecţie.**

obijduí, obijduiesc vb. (înv.; tr.) **1.** a asupri, a împila: *nu-i place să obijduiască pe săraci.* AL.; **2.** a nedreptăţi; a jigni: *nu mă obijdui cu prepusuri.* SAD. [Din sl. ***obiždon*** (prez. ind. al lui *obid[1]ti*)].

obijduíre, obijduiri f. (înv.) **1.** faptul de a obijdui; asuprire, împilare; **2.** ofensă, jignire: *curtenii au a suferi ... obijduiri.* SAD. [V. ***obijdui***].

obijduít, ~ţi, obijduită, ~e a. (înv.; adesea subst.) nedreptăţit, asuprit, năpăstuit: *categoriile sociale obijduite.* IBR.; *Hristos apără pe cei obijduiţi.* MAT. [V. ***obijdui***].

obijduitór, ~i, obijduitoáre m., f. (înv.) asupritor, împilator: *tronul se cîştigă de la ... obijduitorii creştinătăţii, prin intrigă şi bacşişuri.* SAD. [***Obijdui*** + *-tor*].

obişnuí, obişnuiesc vb. **1.** (tr.) a avea o anumită deprindere, a avea obiceiul: *obişnuia să ronţăie migdale.* ST.; **2.** (refl. şi tr.) a (se) deprinde, a (se) învăţa; a se familiariza: *i se plătea o sfănţoaică pe lună spre a obişnui copiii să citească.* CĂL.; *se obişnuiseră ... cu năzdrăvăniile Carlei.* GHEŢIE; **3.** (tr. şi refl. pas.) a (se) folosi, a (se) întrebuinţa des; a fi în uz: *Eminescu obişnuieşte ... cînd versul iambic, cînd pe cel trohaic.* IBR.; *vorba asta nu se obişnuieşte;* (şi: (înv.) **obicinui**). [De la ***obicină***].

obişnuínţă, obişnuinţe f. **1.** faptul de a fi obişnuit cu ceva, de a avea un anumit obicei; deprindere, obicei: *rămase cu obişnuinţa de a mînca mere.* CĂL.; **din** (sau **după**) **obişnuinţă**, în virtutea deprinderii, potrivit obiceiului, datinei: *rînduim ... după vechea obicinuinţă* (a. 1814). URIC.; *ţăranii se uitau toţi după brişcă, mai mult din obişnuinţă.* REBR.; **2.** stare a organismului care, în mod treptat, devine mai puţin sensibil la un medicament; toleranţă; **3.** întrebuinţare, uz; (şi: (înv.) **obicinuinţă**). [***Obişnui*** + *-inţă*].

obişnuít, ~ţi, obişnuită, ~e a. **1.** care a intrat în obişnuinţa cuiva, care a devenit obicei: *viclenia lui obicinuită.* CR.; **2.** care se face, se întîlneşte, se întîmplă frecvent, în mod regulat; curent, uzual: *a intrat în obişnuitele-i îndeletniciri.* SAD.; *bolnavul arată semnele obişnuite ale unei rătăciri mintale.* GHEŢIE; **3.** care nu se distinge prin nimic; simplu, banal, comun, ordinar: *un om obişnuit.* PR.; *lucru obişnuit.* // m., f. persoană care frecventează un anumit loc: *obişnuiţii localului îşi făcuseră siesta.* GHEŢIE; *obişnuitul casei;* // adv. de obicei, în mod regulat, curent: *lumea e mai complicată decît credem noi obişnuit; venea obişnuit la sfîrşit de săptămînă;* (şi: (înv.) **obicinuit**). [V. ***obişnui***].

obituăr, obituare n. **1.** depozit mortuar unde se păstrează corpurile presupuse a fi în stare de moarte aparentă; **2.** listă cu numele celor decedaţi; pomelnic. [Din fr. ***obituaire,*** lat. ***obituarium***].

obîrşénie, obîrşenii f. (înv.) sfîrşit, capăt: *iaste cap şi obîrşenie stătătoare în veci.* DOS. [*Obîrşi* + *-enie*].

obîrşí, obîrşesc vb. (înv.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) termina, a (se) sfîrşi: *să-mi obîrşesc viaţa în bună mărtorie.* DOS.; **2.** (tr.) a urma, a îndeplini un sfat, un îndemn: *învăţăturile ... cu drag să le obîrşim.* COR.; **3.** (refl.) a se trage, a-şi avea originea, a proveni: *Caragiale vine să le aducă aminte ... că se obîrşesc din teatrul lui.* ARG. [De la *obîrşie*].

obîrşie, obîrşii f. **1.** culme, muchie, vîrf: *ne-am întors urmînd obîrşia munţilor.* GHICA; **2.** loc de unde izvorăşte o apă curgătoare, de unde începe să se formeze albia unui rîu; izvor: *un pîrîiaş, a cărui obîrşie venea dintr-un şipot de apă.* ISP.; **3.** punct de plecare; origine, început: *obîrşia lumii sau geneza celor văzute şi nevăzute.* BL.; **4.** locul unde s-a născut cineva; familia, neamul din care se trage; originea socială: *unde ţi-e dovada de-naltă obîrşie?* AL.; *porecla îi este Bistriţanu, care-l arată de unde îi e obîrşia.* SAD.; *provine dintr-o familie de obîrşie nemeşească.* [Din sl. *obrŭšĭ*].

objurgáţie, objurgaţii f. (franţuzism; înv.) observaţie, imputare (violentă), reproş; (şi: **objurgaţiune**). [Din fr. *objurgation*].

objurgaţiúne f. v. **objurgaţie.**

oblámnic n. v. **oblanic.**

oblănic, oblanice n. (reg.) suport făcut dintr-o bucată de pînză încolăcită, pe care femeile (din Oltenia mai ales) îl pun pe creştet cînd poartă greutăţi pe cap: *mai avea o fustă ruptă ... s-o facă oblamnic, să nu le glodească-n cap.* SOR.; (şi: **oblamnic**). [Din sb. *oglavnik*].

oblástie, oblastii f. (înv.) **1.** regiune, ţinut, ţară: *era lăudat ... întru toată oblastiia.* VARL.; **2.** cîrmuire, stăpînire: *partea Schythiei ... era tot supt oblastia împărăţiei romanilor.* CANT. [Din sl. *oblastĭ*].

oblăt, oblaţi m. **1.** (înv.) băiat adus de părinţi la o mănăstire, pentru a deveni călugăr; **2.** persoană care se integrează într-o comunitate monastică, supunîndu-se unui anumit regulament, însă fără a rosti jurămîntul şi fără a-şi abandona obiceiurile laice; **3.** membru al unor ordine religioase catolice, cu rol misionar. [Din fr. *oblat*].

obláţie, oblaţii f. ofrandă adusă unei divinităţi; (şi: **oblaţiune**). [Din lat. *oblacio, -onis,* fr. *oblation*].

oblaţiúne f. v. **oblaţie.**

oblăduí, oblăduiesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) conduce; a (se) administra, a (se) guverna: *mănăstiri ... oblăduindu-se fiecare de sine.* OD.; **2.** (intr.) a domni; a stăpîni: *pe atunci, oblăduia pe Lotru un boier mare.* GAL.; **3.** (tr.) a proteja, a ocroti, a apăra: *spera să-l oblăduiesc mereu.* [Din sl. *obladovati*].

oblăduíre, oblăduiri f. (înv. şi pop.) **1.** acţiunea de a (se) oblădui şi rezultatul ei; **2.** guvernare, conducere; administraţie; stăpînire: *toţi boierii duşmani oblăduirii mele sînt prinşi.* AL.; **3.** protecţie, ocrotire: *rămasă de mică orfană de tată, a ajuns sub oblăduirea unchiului ei.* REBR. [V. *oblădui*].

oblăduitór, ~i, oblăduitoáre a. şi m., f. (înv. şi pop.) (persoană) care oblăduieşte, care conduce, guvernează, stăpîneşte; protector: *mintea cea oblăduitoare sufletului.* ANTIM; *mîndru oblăduitor al Ţării Moldovei.* SAD. [*Oblădui* + *-tor*].

obleág n. v. **obleagă.**

obleágă, oblege şi **oblegi** f. (reg.) **1.** pămînt lăsat necultivat un an sau doi, folosit ca păşune; pîrloagă; **2.** fîn care se face pe asemenea pămînt: *frunzuliţă de obleagă.* POP.; **3.** (la pl.) meleaguri: *îmblînd pe cele obleaguri.* C.L.; (şi: **obleag**). [Cf. ucr. *oblig, oblogu* „pămînt necultivat", sl. *oblĕgati* „a sta culcat, a zăcea"].

obléte m. v. **obleţ.**

obléţ, obleţi m. peşte de apă dulce, cu corpul zvelt şi cu solzi mici, argintii, din care se prepară aşa-numita esenţă de Orient, folosită la fabricarea perlelor artificiale; albişoară, sorean, lătăreţ (*Alburnus alburnus*); **obleţ-de-mare** (sau **-de-Dunăre**), peşte migrator asemănător cu cel descris mai sus, de culoare verzuie sau albăstruie, cu abdomenul alb-argintiu, avînd carnea grasă şi gustoasă; ţuşcov (*Chalcalburnus chalcoides*); (şi: **oblete**). [*Oblu* + *-eţ*].

oblí, oblesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a netezi, a nivela: *a obli pămîntul;* **2.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) îndrepta, a (se) dezdoi: *se obli din trup.* AG. [De la *oblu*].

óblic, ~ci, oblică, ~ce a. **1.** înclinat faţă de o dreaptă sau faţă de un plan; pieziş: *în lumina oblică a soarelui de toamnă scăpărară arme.* SAD.; **2.** cu colţurile exterioare ridicate spre tîmple; codat: *ochii negri puţin oblici.* PETR.; **3.** (fig.) bănuitor, iscoditor; pieziş: *mă rog, răspunse cu privirea-i oblică doamna Ciudin.* SAD.; **4.** (despre cilindri sau prisme) care are generatoarele sau muchiile laterale înclinate faţă de planurile bazelor; **5.** (gram.) **caz oblic**, nume dat în gramatica română cazurilor genitiv şi dativ; nume dat în gramatica unor limbi tuturor cazurilor, cu excepţia nominativului şi vocativului. // f. linie care, în raport cu alta sau cu un plan face un unghi diferit de nouăzeci sau de o sută optzeci de grade: *locul este tăiat cu o foarte pronunţată oblică pe linia stradei.* CAR. [Din lat. *obliquus,* fr. *oblique*].

oblică, oblichez vb. (rar; intr.) a ocoli, a coti: *oblichînd într-acolo.* SAD. [Din fr. *obliquer*].

oblicí, oblicesc vb. **1.** (înv.; tr. şi refl. pas.) a da pe faţă; a vădi, a dovedi: *deaca să oblicirăm, păţîrâ de tot feliul de muncă.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.; tr. şi intr.) a prinde de veste, a afla în taină: *oblicind ... despre sosirea boierilor pribegiţi.* OD.; **3.** (înv. şi pop.; tr.) a descoperi, a dibui: *duşmanii l-au oblicit.* POP. [Din sl. *obličiti*].

oblicitáte f. înclinaţie a unei linii sau a unei suprafeţe faţă de o altă linie sau altă suprafaţă; poziţie oblică: *oblicitatea elipticei.* [Din fr. *obliquité*].

obligá, oblíg vb. **1.** (tr.) a sili pe cineva la ceva; a constrînge; a impune: *te înţelegem, nu te obligăm, poţi să refuzi.* PR.; *a fost obligat să tacă;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) îndatora: *mă vei obliga foarte mult.* AL.; *acea îndelungată dovadă de neclintită fidelitate îl obligă.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a se angaja la ceva; a-şi lua o răspundere: *mă oblig a face corectura cuvenită.* CAR. [Din lat. *obligare,* fr. *obliger*].

obligánt, ~ţi, obligantă, ~e a. îndatoritor, amabil, binevoitor: *atitudine obligantă.* [Din fr. *obligeant,* it. *obligante*].

obligánţă f. amabilitate, bunăvoinţă. [Din fr. *obligeance*].

obligáre, obligări f. faptul de a (se) obliga. [V. *obliga*].

obligát, ~ţi, obligată, ~e a. **1.** care este constrîns, silit să facă ceva; **organism obligat**, organism (parazit, bacterie etc.) limitat fie la un singur mod de viaţă sau activitate, fie cu puţine sau fără posibilităţi de opţiune; **2.** (adesea subst.) care este îndatorat sau recunoscător cuiva: *rămîn obligatul d-tale;* **3.** (rar) care nu poate lipsi; obligatoriu: *patosul este starea interioară normală a scriitorului, în relaţie obligată cu o anume răceală exterioară.* CĂL. [V. *obliga*].

obligatár, obligatari m. posesor de obligaţiuni, de titluri de rentă etc. cumpărate de la emitent sau de la bursa de valori, avînd calitatea de creditor faţă de emitent. [Din fr. *obligataire*].

obligativitáte f. caracterul a ceea ce este obligatoriu: *să decretăm obligativitatea gimnaziului.* GHEŢIE. [De la *obliga*].

obligatór a. v. **obligatoriu.**

obligatórlu, ~ii, obligatorie, ~li a. **1.** care obligă, care are puterea de a obliga: *clauză obligatorie;* **2.** care trebuie urmat întocmai, care trebuie făcut, îndeplinit; impus: *nici ceea ce învăţau în mod obligatoriu nu se lipea de ei.* PR.; **3.** care nu poate lipsi; indispensabil: *ţinută obligatorie;* (şi: **obligator**). [Din lat. *obligatorius,* fr. *obligatoire*].

obligáţie, obligaţii f. **1.** ceea ce i se impune cuiva sau îşi asumă cineva să facă într-o anumită situaţie; datorie; angajament: *nu mai are nici o obligaţie faţă de noi, în viitor.* ST.; **2.** motiv de recunoştinţă; datorie morală: *aveam unele obligaţii faţă de fata aceea.* GHEŢIE; **3.** (jur.) raport juridic civil în temeiul căruia cineva se obligă sau este obligat să (nu) dea sau să (nu) facă ceva; **4.** (mai ales în forma **obligaţiune**) hîrtie de valoare care conferă deţinătorului ei calitatea de creditor (al statului, al unei instituţii publice, al unei întreprinderi etc.) şi-i dă dreptul de a primi, pentru suma împrumutată, un anumit venit fix (sub formă de dobîndă): *plata ... altor obligaţiuni a acestui împrumut figurează în budget.* GHICA; (şi: **obligaţiune**). [Din fr. *obligation,* lat. *obligatio, -onis*].

obligaţiúne f. v. **obligaţie.**

óbligă, obligi f. (înv.) obligaţie de plată; cambie, poliţă: *iaca o obligă din partea mea.* AL. [Din it. *obbligo*].

obligeánă, obligene f. plantă erbacee perenă, aromatică, din familia araceelor, originară din India, cu rizom cărnos, cu frunzele liniare, cu flori gălbui, care creşte pe marginea apelor fiind folosită în medicină şi în parfumerie; speribană, spetează (*Acorus calamus*). [Et. nec.].

obliterá, obliterez vb. **1.** (livr.; refl. şi tr.) a (se) şterge treptat, a deveni sau a face neciteţ: *manuscrisele se obliterează cu timpul;* **2.** (fig.; tr. fact.) a face să dispară cu încetul, în timp: *ambiţia i-a obliterat simţul moral;* **3.** (tr.) a ştampila o marcă, un timbru poştal, anulîndu-l; **4.** (tr.) a diminua, a suprima o cavitate sau un canal, un vas de sînge, un orificiu, prin astuparea cu o materie solidă (obturaţie) sau prin apropierea şi fuziunea pereţilor săi (ocluzie): *inflamaţia tinde să oblitereze vasele.* [Din fr. *oblitérer,* lat. *obliterare*].

obliteránt, ~ţi, obliterantă, ~e a. (med.) care obliterează. [Din fr. *oblitérant*].

obliteráre, obliterări f. acţiunea de a (se) oblitera şi rezultatul ei; obliteraţie. [V. *oblitera*].

obliterát, ~ţi, obliterată, ~e a. (despre mărci, timbre) ştampilat. [V. *oblitera*].

obliteráţie, obliteraţii f. **1.** obliterare; **2.** (med.) obstrucţie a vaselor sangvine. [Din fr. *oblitération,* lat. *obliteratio*].

oblínc, oblíncuri n. **1.** partea de dinainte a şeii, mai ridicată şi încovoiată: *aninâ armele la oblînc.* CR.; **2.** (reg.) pătură care se pune sub şaua calului: *oblîncile c-aşternea.* POP.; **3.** bentiţă îngustă, împodobită cu cusături, montată peste încreţiturile de la mînecile iilor; (şi: (reg.) **oblîncă**) [Din sl. *oblonkŭ*].

oblíncă f. v. **oblînc.**

oblóc, obloace şi (rar) **oblocuri** n. (reg.) **1.** fereastră, geam: *la obloace busuioace.* POP.; **2.** firidă, ocniţă. [Din magh. *ablak,* sb. *oblok*].

oblojeálă, oblojeli şi **oblojele** f. (pop.) compresă; cataplasmă; pansament: *îmbla din babă în babă cu descîntece şi cu oblojele.* CR. [*Obloji* + *-eală*].

oblojí, oblojesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr.) a trata o rană, un organ bolnav sau o fiinţă bolnavă cu leacuri băbeşti; a lecui prin oblojeli; a pansa: *o oblojeşte cu alifii soră-mea.* ST.; **2.** (fig.; tr.) a purta cuiva de grijă; a îngriji: *nu cumva doreşti, mă frăţioare, să te oblojim numai pe tine?* SAD.;

3. (tr. şi refl.) a (se) înveli, a (se) înfofoli, a (se) încotoşmăna: *se oblojea în blănuri.* [Din sl. ***oblojiti*** „a pune, a aplica"].

obiojíre, oblojíri f. (înv. şi pop.) acţiunea de a (se) obloji şi rezultatul ei; pansare; înfofolire. [V. ***obloji***].

oblojít, ~ţi, oblojită, ~e a. (înv. şi pop.) înfăşurat în oblojeli; pansat: *vulpea ... oblojită, pe subt barbă legată.* ALEX. [V. ***obloji***].

oblomovísm n. stare de apatie; spirit inactiv; tendinţă de stagnare. [***Oblomov*** n. pr. + *-ism*].

oblón, obloane n. **1.** panou de obicei mobil (şi glisant, pliant, rabatant sau rulant) confecţionat din metal, din lemn etc., aşezat în dreptul unei ferestre sau al unei uşi, pentru a asigura protecţia sau reglarea luminii: *casele cu obloanele trase, cu storurile lăsate.* EL.; *liniştea serii era întreruptă de huruitul obloanelor care se lăsau.* GHEŢIE; **a trage obloanele, a)** a închide (seara) prăvălia; **b)** a lichida o afacere, a da faliment; **2.** tăblie de lemn care închide gura podului: *trage oblonul la pod!;* **3.** deschizătură în formă de fereastră în podul sau în peretele grajdului (pe unde se dă de mîncare vitelor); tăblie de lemn care închide această deschizătură; **4.** (înv.) uşă la trăsură, portieră la cupeu: *mi-a deschis oblonul trăsurii.* AL. [Cf. ucr. ***oblon*** „jaluzea"].

oblonáş, oblonaşe n. (pop.) diminutiv al lui oblon. [***Oblon*** + *-aş*].

oblóng, ~gi, oblongă, ~ge a. mai mult lung decît lat; alungit, lunguieţ: *figură oblongă* // n. (rar) figură geometrică cu asemenea formă: *basilica romană se caracterizează prin forme severe: esenţiale îi sînt îndeosebi oblongul, pătratul.* BL.; (şi: (rar) **oblung**). [Din fr. ***oblong***, lat. ***oblongus***, it. ***oblungo***].

obloní, oblonesc vb. (tr.) a închide cu obloane: *a oblonit ferestrele.* [De la ***oblon***].

oblonít, ~ţi, oblonită, ~e a. închis cu obloane: *ferestre oblonite.* [V. ***obloni***].

óblu[1], obluri n. (reg.) rindea, gealău. [Din germ. ***Hobel***].

óblu[2], ~i, oáblă, ~e a. (pop.) **1.** care se prezintă ca o linie dreaptă; drept: *oblu trup ca bradu-n plai.* COŞB.; **2.** plan, neted: *acea lată şi oablă cîmpie.* OD.; **3.** abrupt: *vitele ... suie costişele cele mai oable.* SAD.; **4.** încet şi uniform; tacticos: *mers oblu.* DELAVR. // adv. **1.** în linie dreaptă; drept înainte; direct, fără ocol: *o luăm oblu printre stînci.* VLAH.; **2.** tocmai, exact: *oblu într-o baltă au picat.* POP.; **3.** uşor, lin, binişor: *încet, oblu ..., că mi-i prăvăli.* AL. [Din sl. ***oblŭ***].

oblúng a. v. **oblong.**

obnubilă, pers.3 **obnubilează** vb. (livr.; tr.) **1.** a slăbi, a întuneca facultăţile mintale: *patima le-a obnubilat judecata;* **2.** a obseda: *această idee vă obnubilează.* [Din lat. ***obnubilare***, fr. ***obnubiler***].

obnubiláre, obnubilări f. **1.** (livr.) faptul de a obnubila; **2.** (med.) obnubilaţie. [V. ***obnubila***].

obnubilát, ~ţi, obnubilată, ~e a. întunecat, neclar, confuz: *spirit obnubilat;* (fig.; subst.) *întîi datoria şi onoarea, întîi cele clare şi apoi cele obnubilate.* GAL. [V. ***obnubila***].

obnubiláţie, obnubilaţii f. stare de apatie, de toropeală, cu tulburarea stării de conştiinţă, în care funcţiile psihice sînt încetinite datorită unor afecţiuni ale sistemului nervos (epilepsie, comoţii cerebrale); (p. ext.) întunecare, slăbire a memoriei, a inteligenţei; obnubilare; (şi: **obnubilaţiune**). [Din fr., engl. ***obnubilation***].

obnubilaţiúne f. v. **obnubilaţie.**

obód, oboade n. (reg.) **1.** văcălie în jurul pietrelor morii ţărăneşti, care împiedică risipirea făinii; **2.** veşcă la sită, la dîrmon etc.; **3.** scoarţă de copac înfăşurată în jurul gîtului rănit al vitelor, ca să nu se poată scărpina; **4.** ciubăr în care se opăresc rufele. [Din sb. ***obod***].

obói, oboaie n. instrument muzical de suflat în formă de tub, cu ancie dublă, cu găuri şi cu clape, construit din lemn special, folosit mai ales în orchestră: *oboiul spunea trist melodia, desprinzîndu-se de restul orchestrei.* CĂL.; (şi: (înv.) **oboie**). [Din it. ***oboe***, germ. ***Oboe***, fr. ***hautbois***].

obóie n. v. **oboi.**

oboíst, ~şti, oboistă, ~e m., f. persoană care cîntă la oboi. [Din fr. ***hautboïste***, germ. ***Hoboist***].

oból, oboli m. veche monedă grecească, egală cu a şasea parte dintr-o drahmă. // n. (pl. **oboluri**) contribuţie modestă în bani; (p. ext.) contribuţie de orice natură: *cu obolul cel din urmă îl silim* [pe ţăran] *să ne plătească pictorii şi muzicanţii.* MAIOR.; **a-şi da** (sau **a-şi aduce**) **obolul,** a contribui cu un mic ajutor (în scop de binefacere): *alţii şi-au adus obolul pentru realizarea acestei pioase fapte.* EM.; *Dărăscu înţelese că va trebui să-şi dea obolul, şi nu ştia de unde.* GHEŢIE. [Din fr. ***obole***, lat. ***obolus***].

obór[1], oboare n. (pop.) **1.** împrejmuire pentru vite, oi, porci etc. în apropierea casei sau la cîmp; ocol, ţarc; **2.** loc (împrejmuit) unde se ţine tîrg de vite, de lemne, de fîn etc.; (p. ext.) piaţă: *şi măgarul se vinde în oborul armăsarilor.* PANN; **3.** loc îngrădit în jurul casei sau în curte unde se ţin uneltele agricole, nutreţul etc.; (p. ext.) colibă: *de nu ţi-ar fi, leleo, dor, n-ai veni după obor.* POP.; **4.** împrejmuire de nuiele, de stuf făcută într-o apă curgătoare pentru a ademeni şi păstra peştele viu; spaţiul din interiorul acestei împrejmuiri. [Din bulg., sb. ***obor*** „ţarc; curte, bătătură"].

obór[2], oboare n. sfoară trecută prin ochiurile năvodului, de care sînt legate, din loc în loc, bile de plumb. [Din rus. ***obor*** „şnur"].

oboreán, ~eni, oboreană, ~ene m., f. (rar) persoană care locuieşte în apropierea oborului[1]: *oborenii puneau cometa în socoteala intrării în Bucureşti a împăratului Austriei.* MACED. [***Obor[1]*** + *-ean*].

oborél, oborele n. diminutiv al lui obor[1]; obor mic, ţarc. [***Obor[1]*** + *-el*].

oborí, obór vb. (înv. şi reg.; tr.) **1.** a doborî, a culca (cu o lovitură) la pămînt; a ucide: *rînduri întregi prăvale şi oboară.* B.-DEL.; *cu a lui groaznică năvală cai, călăreţi oborînd.* NEGR.; **2.** (fig.) a îndepărta, a scoate pe cineva dintr-un post, dintr-o demnitate, prin uneltiri; **3.** (fig.) a face să dispară; a desfiinţa. [Din sl. ***oboriti*** „a răsturna, a prăpădi"].

oboríre, oborîri f. (înv. şi reg.) **1.** acţiunea de a oborî şi rezultatul ei; **2.** (fig.) eradicare, desfiinţare: *oborîrea privilegiilor, egalitatea civilă şi instrucţiunea populară se datoresc conservatorilor.* EM. [V. ***oborî***].

oborît, ~ţi, oborîtă, ~e a. (înv. şi reg.) doborît: *oborît sub apăsarea soartei.* NEGR. [V. ***oborî***].

oboroácă f. v. **oboroc.**

oboróc, oboroace n. **1.** vas mare, făcut de obicei din scoarţă de tei, folosit mai ales ca unitate de măsură pentru cereale, egală cu 44 sau 22 de ocale; conţinutul acestui vas; baniţă, mierţă: *trei oboroace de grîu.* PANN; *fusele în oboroc sub pat.* CR.; (fig.) *oboroaca asta de şlic m-au dat de ruşine.* AL.; **a pune** (sau **a ascunde, a ţine etc.**) **ceva sub oboroc,** a ţine ascuns; a tăinui: *ţinuseră lumina sub obroc.* ZAMF.; *forţe ale sufletului ţinute ... sub obroc de trufla gîndirii ies la iveală.* PR.; **2.** (înv.) rentă feudală dată din produse; danie: *au trimis ... de i-au tăiat obroacele.* COSTIN; **3.** (înv.) raţie de alimente dată cuiva; porţie: *făcutu-le-s-au oboroace tuturor de la domnie, de le da de toate ce le trebuie.* NEC.; **4.** (înv. şi reg.) obricariţă; **5.** (reg.) coş de nuiele fără fund, cu care se prind peştii: *punem oborocul unde umblă ori trece peştele.* SAD.; **6.** (reg.) ciubăr în care se înmoaie rufele; (şi: **oboroacă, obroc, obric**). [Din ucr. ***uborok*** „o măsură"].

oboseálă, oboseli f. **1.** stare de slăbiciune generală, provocată de un efort fizic sau intelectual intens; obosire, osteneală: *de oboseală nu mai puteam citi nimic.* PR.; *o oboseală de plumb puse stăpînire atît pe trupul, cît şi pe spiritul lui Dimitrie.* GHEŢIE; **2.** (p. anal.; tehn.) scădere a rezistenţei unui material, a unei piese din cauza folosirii îndelungate sau a unor defecte de fabricaţie; **3. oboseala solului,** diminuarea condiţiilor favorabile de creştere şi dezvoltare a plantelor pe un teren cultivat cu aceeaşi plantă mai mulţi ani consecutiv. [***Obosi*** + *-eală*].

obosí, obosesc vb. **1.** (intr.) a-şi pierde puterile fizice sau intelectuale în urma unui efort (îndelungat); a osteni: *am obosit de tot.* AL.; *au obosit să urască şi nu mai au pe cine iubi.* D.; **2.** (tr.) a face pe cineva să-şi piardă puterile, să osenească; a produce oboseală: *m-au obosit căile-alergate.* COŞB.; **3.** (fig.; tr.) a incomoda, a stînjeni; a plictisi: *dragostea Maitreyiei ar putea cîndva să mă obosească.* EL.; **4.** (refl.) a depune eforturi (intense) pentru a realiza ceva; a se strădui: *m-am obosit în zadar explicîndu-ţi.* [Din bulg. ***oboseja***, sb. ***obositi*** „a rămîne descult"].

obosíre f. (rar) faptul de a (se) obosi; oboseală: *am început a simţi obosirea.* NEGR. [V. ***obosi***].

obosít, ~ţi, obosită, ~e a. **1.** care simte oboseală; sleit de puteri, ostenit, istovit, extenuat: *obosit, omul şade pe o bancă.* CAR.; (fig.) *suspinare ieşită din sînul obosit al naturii.* OD.; **2.** (fig.) dezgustat, sătul: *obosit de viaţă.* [V. ***obosi***].

obositór, ~i, obositoáre a. care oboseşte, care provoacă oboseală; istovitor, extenuant; (p. ext.) plictisitor; sleitor: *o întindere de şase poşte lungi şi obositoare.* CR.; (adv.) *zgomotele se repetau obositor.* [***Obosi*** + *-tor*].

óbot, obote n. scîndură care leagă în faţă tălpile saniei. [Cf. bulg. ***hobot***].

obovál, ~i, obovală, ~e a. **1.** în formă de ou; **2.** (bot.) obovat. [Din fr. ***obovale***, germ. ***oboval***].

obovát, ~ţi, obovată, ~e a. (despre frunze, petale etc.) care are lăţimea cea mai mare în treimea superioară, avînd formă de ou cu vîrful în jos; oboval (ex.: frunzele alunului, foliolele trifoiului roşu). [Din fr. ***obové***].

obráţ, obraţe şi **obraţuri** n. (înv. şi reg.) **1.** loc la capetele ogorului, al viei, lăsat nelucrat; **2.** loc îngrădit plantat cu pomi la poalele unui deal cu vii: *întinsele obraţii ale Chiojdului din Bîsca.* VLAH.; **3.** suprafaţă de teren, lată de o prăjină şi lungă de patru sau opt prăjini; postată; **4.** veche unitate de lungime, egală cu 26,76 m; (astăzi) măsură de lungime (nedeterminată), de obicei mică: *la vro cîteva obraţuri gîrneţul s-a înfierbîntat.* CR.; (şi: **obraţie**). [Din sl. ***obratŭ*** „hotar"].

obrăţie f. v. **obraţ.**

obráz, obraji m. fiecare dintre cele două părţi laterale ale feţei; pielea care acoperă aceste părţi: *gropiţe în obraz.* EM.; *îşi scoase batista şi-şi şterge îndelung fruntea şi obrajii.* EL.; **umerii obrajilor,** pomeţi; **a întoarce şi celălalt obraz,** formulă prin care, făcîndu-se aluzie la îndemnul lui Isus, se recomandă iubirea şi răbdarea faţă de semeni; **să-ţi fie ruşine obrazului!** sau **să-ţi fie în obraz!,** se spune cuiva care a săvîrşit ceva necuviincios; **a-i plesni** (sau **a-i crăpa**) **cuiva obrazul de ruşine,** a se ruşina foarte tare: *bine, mă Nicolae, mie mi-ar crăpa obrazul de ruşine.* SOR.; **a fi gros de obraz** sau **a avea obraz gros,** a fi fără ruşine, îndrăzneţ, obraznic: *gros obraz ai, becisnicului!* REBR.; **a avea obraz subţire,** a fi bine crescut. // n. (pl. **obraze**) **1.** (la sg.) faţă, figură, chip omenesc: *să-ţi desprind din creştet vălul, să-l ridic de pe obraz.* EM.;

peste balustrada terasei se apleca obrazul drăgălaș al Carlei. GHEȚIE; **a-i zice** (sau **a-i spune**) **cuiva de la obraz,** a-i spune cuiva ceva direct, în față; **a-și scoate obrazul în lume,** a se arăta printre oameni, a apărea în societate: *n-ai chip să scoți obrazul în lume de rușine.* CR.; **a (nu) da obraz**, a (nu) da ochii cu cineva, a (nu) se înfățișa la cineva: *de atîta vreme ... nu ne-ai mai dat obraz.* AL.; **a da cuiva obraz,** a îngădui cuiva prea multe, a da nas cuiva: *celui fără rușinare de-i dai ceva obraz, sare să ți se urce-n spinare.* PANN; **cu ce obraz?,** cu ce îndrăzneală?, cum?: *cu ce obraz să mai ies eu în lume?* ISP.; **a (nu) (mai) avea obraz (să ...)**, a (nu) (mai) avea îndrăzneală (să ...): *ai băut cît șapte și mai ai obraz să te jăluiești!* AL.; **a avea (atîta) obraz,** a avea rușine, pudoare, bun-simț: *nu te mint; eu am obraz*; **(a fi) fără (de) obraz,** (a fi) nerușinat, necuviincios: *au început ... a-i dzice dulău fără de obraz.* NEC.; **2.** (înv.) portret, icoană: *rade obrazele de pe ziduri.* MOXA; **3.** (fig.) valoare morală a unei persoane; cinste, reputație; demnitate: *nu ave obraz la Poartă.* NEC.; *mi-am păstrat obrazul curat pentru lacrima ta, mamă.* VIERU; **a ieși** (sau **a scăpa, a o scoate) cu obraz curat,** a ieși bine, onorabil dintr-o situație dificilă: *fuge ... scăpînd cu obrazul curat.* CR.; **a-și pune obrazul pentru cineva,** a garanta pentru cineva cu propria reputație: *îmi pusei pentru tine obrazul.* SAD.; **4.** stare socială, condiție, rang: *oamenii domnului fură ... tratați după obrazul fiecăruia.* BĂLC.; **a ieși** (sau **a scoate**) **la obraze,** a (se) boieri: *te silești să-l scoți la obraze.* FIL.; **a face cuiva pe obraz,** a trata pe cineva după cum merită; a se răzbuna pe cineva: *cea mai tînără găsi acum prilej să-i facă pe obraz.* CR.; **5.** persoană, ins: *asta e soarta obrazelor judecătorești.* CAR.; **obraz subțire,** persoană fină, pretențioasă: *sînteți obraze subțiri.* CR.; **6.** (înv.) personaj: *autorul ... a pus în scenă trei obraze.* AL. [Din sl. ***obrazŭ***].

obrăză, obraze f. (reg.) ochelari de cai. [De la ***obraz***].

obráznic, ~ci, obraznică, ~ce a. (adesea subst.) lipsit de respect, de rușine; nerușinat, impertinent, insolent; (p. ext.) neascultător, neastîmpărat: *dau prin băț de obraznici ce erau.* CR.; *e plin de ranchiună, foarte obraznic, deșucheat și plin de sine.* PR.; (adv.) *era să țip obraznic.* COȘB. [***Obraz*** + *-nic*].

obrăjél, obrăjei m. obrăjor: *cu obrăjei ca doi bujori.* EM. [***Obraz*** + *-el*].

obrăjór, obrăjori m. diminutiv al lui obraz; obrăjel: *rumeiorii obrăjori.* POP. [***Obraz*** + *-ior*].

obrăzá vb. v. **obrăzi.**

obrăzăr, obrăzare n. **1.** mască: *un obrăzar de ceară părea că poartă el.* EM.; *ciobanul ... ascuns în anteriu și cu obrăzar ... i-a vămuit după legea hoției.* SAD.; **2.** plasă deasă de sîrmă sau sac cu care stuparul își apără fața de înțepăturile albinelor; **3.** mască metalică cu care se protejează fața în lupte, la floretă etc.: *scoate ... obrăzariul și sabia.* CR.; **4.** (reg.) țesătură albă, subțire și rară, cu care se acoperă fața (și trupul) mortului; giulgiu, lințoliu; (și: (înv. și reg.) **obrăzariu**). [***Obraz*** + *-ar*].

obrăzáriu n. v. **obrăzar.**

obrăzăt, ~ți, obrăzată, ~e a. (reg.) cu obrajii mari: *are ..., capul frumos, obrăzat.* PETR. [***Obraz*** + *-at*].

obrăzí, obrăzesc vb. **1.** (înv.; refl.) a se face de ocară: *în multe chipuri cu rău obrăziră-se.* COR.; **2.** (înv. și reg.; tr.) a dojeni, a mustra; a certa, a ocărî: *am să-l obrăzesc tare*; (și: (reg.) **obrăza**). [De la ***obraz***].

obrăznicătúră, obrăznicături f. (fam.) persoană obraznică: *ieși afară, obrăznicătură!* [***Obraznic*** + *-ătură*].

obrăznicéște adv. (înv.) în mod obraznic, cu obrăznicie: *se uită ... obrăznicește.* NEGR. [***Obraznic*** + *-ește*].

obrăznicí, obrăznicesc vb. **1.** (refl.) a deveni obraznic, necuviincios; a-și lua nasul la purtare: *mămuca-i da peste mînă cînd se mai obrăznicea.* NEGR.; **2.** (fam.; tr.) a certa cu vorbe aspre, cu ocări: *ne-a obrăznicit tare.* [De la ***obraznic***].

obrăznicíe, obrăznicii f. **1.** însușirea de a fi obraznic: *obrăznicia îl caracterizează;* **2.** atitudine, purtare obraznică; necuviință, insolență, impertinență; (p. ext.) neascultare, neastîmpăr: *ți-am suferit obrăzniciile și nebuniile.* AL. [***Obraznic*** + *-ie*].

obrăznicúț, ~i, obrăznicuță, ~e a. diminutiv al lui obraznic: *îi cam obrăznicuță.* AL. [***Obraznic*** + *-uț*].

obrăzuí, obrăzuiesc vb. (înv.; tr.) a reprezenta, a înfățișa; a schița: *poetul, vrînd să obrăzuiască vremea de noapte, spune ... ce se tîmplă.* B.-DEL. [***Obraz*** + *-ui*].

obréajă f. v. **obrejă.**

obréjă, obreje f. (pop.) loc neted, platou pe un deal sau pe marginea unei ape; (și: **obreajă**). [Din sl. ***obreajije,*** sb. ***obrežja***].

obrezánie, obrezanii f. (înv.) **1.** circumcizie: *cu obrezanie să va obrezui cel născut al casei tale.* BIBLIA; **2.** sărbătoare creștină amintind circumcizia lui Isus Hristos: *Evanghelia obrezaniei.* COR. [Din sl. ***obrězanije***].

obrezuí, obrezuiesc vb. (înv.; tr.) a circumcide: *și tot robul ... îl vei obrezui pre el.* BIBLIA. [Din sl. ***obrězovati***].

obrezuít, obrezuiți a. (înv.) circumcis, tăiat împrejur: *bărbați obrezuiți.* COR. [V. ***obrezui***].

obríc n. v. **oboroc.**

obricí, obricesc vb. (reg.; tr.) a împiedica pe cineva să facă ceva; a opri. [Et. nec.].

obricăriță, obricariță f. (înv. și reg.) porție, rație, tain de mîncare (mai ales pentru vite); **a tăia cuiva din obricariță,** a struni pe cineva, a-l învăța minte: *s-a găsit cine să-ți taie din obricariță.* PANN. [***Obric*** + *-ariță*].

obrinteálă, obrinteli f. (pop.) inflamație a unei răni sau a unei bube (din cauza frigului, a unei infecții); obrintire, obrintitură: *obrinteala îl durea rău pe om, că se umpluse și de bube.* SOR. *obrinteala rănii de pe margini se cunoaște.* POP. [***Obrinti*** + *-eală*].

obrintí, obrintesc vb. (pop.; refl. și intr.) a se inflama, a se umfla (din cauza frigului, a unei infecții): *piciorul lui Ștefan obrintește.* DELAVR.; *se-nțepase într-un mărăcine și-mi era teamă să nu se obrintească.* SOR. [Din sl. ***obentriti***].

obrintíre, obrintiri f. (pop.) faptul de a (se) obrinti; obrinteală. [V. ***obrinti***].

obrintít, ~ți, obrintită, ~e a. (pop.) inflamat: *bubă obrintită.* [V. ***obrinti***].

obrintitúră, obrintituri f. (pop.) obrinteală. [***Obrinti*** + *-tură*].

obróc n. v. **oboroc.**

obrocí, obrocesc vb. (reg.; tr.) **1.** a înșela, a amăgi; a prosti; **2.** a face cuiva vrăji, a fermeca; a zăpăci: *cine te-a obrocit încît să visezi deștept?* ISP.; **3.** a prevesti, a prezice (zile bune sau rele). [Din sl. ***obrešti***, ****obrekti*** „a făgădui"].

obrocíre, obrociri f. (reg.) acțiunea de a obroci și rezultatul ei; fermecare, vrăjire; prevestire, prezicere (a zilelor bune sau rele). [V. ***obroci***].

obrocít, ~ți, obrocită, ~e a. (reg.) **1.** înșelat, amăgit; prostit; **2.** fermecat, vrăjit. [V. ***obroci***].

obscén, ~i, obscenă, ~e a. indecent, trivial, nerușinat; vulgar, pornografic: *toate fetele aveau același rîs obscen.* EL.; *cuvîntul suna vulgar, impudic, asemenea vorbelor obscene, interzise în copilărie.* GHEȚIE. [Din fr. ***obscène,*** lat. ***obscenus***].

obscenitáte, obscenități f. caracterul a ceea ce este obscen; nerușinare, indecență, trivialitate, pornografie; (de obicei la pl.) vorbă sau faptă obscenă: *senzualisme (și uneori obscenități) ... puse într-un hermetism barbian.* CĂL.; *opera a fost interzisă pentru obscenitatea ei.* [Din fr. ***obscénité,*** lat. ***obscenitas, -atis***].

obscúr, ~i, obscură, ~e a. **1.** care nu este străbătut de lumină, lipsit de lumină; întunecos: *trecurăm prin mai multe apartamente ... obscure.* FIL.; **cameră obscură,** v. **cameră**; **2.** (fig.) greu de înțeles; nedeslușit, neclar; tainic, ascuns; abscons: *se poate ca interesul naturalistic pentru cauzele obscure să fi împins ... spre zona misteriosului.* CĂL.; **3.** (fig.) greu de explicat, de analizat; vag, confuz, nedefinit: *o bănuială obscură se furișă în mintea căpitanului.* GHEȚIE; **4.** (fig.) necunoscut sau puțin cunoscut: *meritul acesta era pentru moment rezervat unui june obscur.* FIL.; **5.** (fig.) fără merite sau calități deosebite; lipsit de strălucire; mediocru: *în mințile obscure adevărul însuși poate fi combătut cu ușurință.* CĂL.; *scrieri obscure;* **6.** de condiție socială modestă; umil: *duce o viață obscură.* [Din fr. ***obscur,*** lat. ***obscurus***].

obscură, obscurez vb. (tr.) **1.** a face să devină obscur; a întuneca; **2.** (fig.) a face să devină neclar, greu de înțeles; a obscuriza. [De la ***obscur***].

obscurantísm n. atitudine ostilă, refractară față de progres; stare de înapoiere culturală: *în cea mai mare parte a lumii domnesc mizeria, ignoranța, obscurantismul, violența.* GHEȚIE. [Din fr. ***obscurantisme***].

obscurantíst, ~ști, obscurantistă, ~e a. care ține de obscurantism, referitor la obscurantism, care reflectă sau susține obscurantismul: *protestul obscurantist al țăranului la măsurile de higienă.* CĂL. // m., f. adept al obscurantismului, adversar declarat al științei, al filozofiei. [Din fr. ***obscurantiste***].

obscurăre, obscurări f. acțiunea de a obscura. [V. ***obscura***].

obscurát, ~ți, obscurată, ~e a. **1.** care a devenit obscur; întunecat; **2.** (fig.) neclar, nelămurit; obscurizat. [V. ***obscura***].

obscuritáte, obscurități f. **1.** întuneric, întunecime: *intrînd într-o biserică bizantină, te impresionează, în obscuritatea spațiului închis, fișiile de lumină.* BL.; **2.** (fig.) lipsă de claritate; confuzie: *a releva oarecare obscuritate de idei.* MAIOR.; **3.** (fig.) lipsă de renume, de faimă; mediocritate: *rezerva și obscuritatea mea de azi ... nu sînt decît gestațiune.* GAL. [Din fr. ***obscurité,*** lat. ***obscuritas, -atis***].

obscurizá, obscurizez vb. (rar; tr.) a obscura. [***Obscur*** + *-iza*].

obscurizáre, obscurizări f. (rar) acțiunea de a obscuriza și rezultatul ei. [V. ***obscuriza***].

obscurizát, ~ți, obscurizată, ~e a. (rar) obscurat. [V. ***obscuriza***].

obsecrație, obsecrații f. figură retorică prin care oratorul invocă sprijinul divinității sau al unei persoane; (și: **obsecrațiune**). [Din fr. ***obsécration,*** lat. ***obsecratio, -onis***].

obsecrațiúne f. v. **obsecrație.**

obsecvént, ~ți, obsecventă, ~e a. (despre văi) cu direcția de curgere contrară direcției de înclinare a stratelor. [Din fr. ***obséquent***].

obsecvíos, ~și, obsecvioásă, ~e a. (livr.) exagerat de politicos, de respectuos; servil, slugarnic, umil: *un lacheu obsecvios și tăcut îl servea la masă.* CĂL. [Din fr. ***obséquieux,*** lat. ***obsequiosus***].

obsecviozitáte f. (livr.) însușirea de a fi obsecvios; servilism, slugărnicie. [Din fr. ***obséquiosité***].

obsedá, obsedez vb. (tr.) **1.** a urmări, a preocupa neîncetat, intens, chinuitor pe cineva; a stărui în mintea cuiva; a persecuta, a chinui: *pro-*

blema eredităţii îl obsedează. CĂL.; *figura Maitreyiei conferenţiind despre frumos mă obseda.* EL.; **2.** (rar) a fi mereu în preajma cuiva spre a-i stăpîni spiritul: *a obseda pe un bolnav;* **3.** (franţuzism) a inoportuna prin insistenţe. [Din fr. ***obséder***].

obsedánt, ~ţi, obsedantă, ~e a. care obsedează; chinuitor, apăsător: *privegherea continuă, obsedantă.* VLAH. [Din fr. ***obsédant***].

obsedáre, obsedări f. acţiunea de a obseda şi rezultatul ei; obsesie. [V. ***obseda***].

obsedát, ~ţi, obsedată, ~e a. şi m., f. **1.** (om) preocupat, urmărit, chinuit de o idee, de o manie etc.: *cînd îl vede la masă, cu gîndul aiurea, obsedat, se gîndeşte să-i fie de folos.* PETR.; **2.** maniac (sexual): *era un obsedat.* [V. ***obseda***].

observă, obsérv vb. (tr.) **1.** (înv.) a respecta, a păzi: *propune renovarea legii ..., prin urmare ea nu se mai observă.* MAIOR.; **2.** a băga de seamă, a remarca, a observarisi: *aţi observat la moşi că ... toată lumea e ... beată?* CAR.; *a roşit violent cînd m-a observat.* GHEŢIE; **3.** a exprima o observaţie, o remarcă, o constatare: *Titu Herdelea observă împăciuitor.* REBR.; **4.** (înv.) a atrage cuiva atenţia; (p. ext.) a reproşa, a dojeni: *fie-mi iertare, ... a vă observa că aceşti oameni s-au purtat vitejeşte.* AL.; **5.** a examina cu atenţie; a studia, a cerceta, a observarisi: *începu să observe cu atenţie odaia.* VLAH.; **6.** a supraveghea, a controla acţiunile cuiva; a iscodi, a pîndi: *el se retrase după perdea, ca s-o observe.* EM.; **7.** (mil.) a urmări inamicul şi obiectivele lui, în scopul obţinerii de informaţii; a spiona. [Din fr. ***observer,*** lat. ***observare***].

observábil, ~i, observabilă, ~e a. care poate fi observat: *particule observabile cu ochiul liber.* [Din fr. ***observable,*** lat. ***observabilis***].

observáre, observări f. **1.** acţiunea de a observa şi rezultatul ei; **2.** observaţie; cercetare, examinare: *observări asupra limbei noastre.* NEGR.; *observarea limbajului ardelenesc e făcută cu foarte multă exactitate.* CĂL.; **3.** (rar) obiecţie, critică: *soru-sa îi ia în nume de rău observarea asta.* AG.; **4.** (mil.) cercetare, supraveghere a inamicului şi a obiectivelor lui, în scopul obţinerii de informaţii; **5.** prima fază a cercetării statistice constînd în înregistrarea datelor privind caracteristicile unităţilor unei colectivităţi statistice. [V. ***observa***].

observarisí, observarisesc vb. (rar; tr.) a observa: *observarisit-aţi ... ce avînt au luat tinerii?* AL. [***Observa*** + ***-arisi***].

observatór[1], ~i, observatoáre m., f. **1.** persoană care observă, cercetează sau studiază ceva: *îndeletniciri de observator folcloristic.* CĂL.; *opinia observatorilor ocazionali ai fenomenului.* CF.; **2.** persoană cu spirit de observaţie: *nemilosul observator Caragiale.* MAIOR.; **3.** reprezentant al unui stat sau al unei organizaţii internaţionale, care participă, cu drepturi limitate, la conferinţe, negocieri, alegeri etc. în lume; **4.** militar care execută o misiune de observare. // a. **1.** care observă, scrutează; pătrunzător, perspicace: *pentru asta ar trebui ... ochii observatori ai şcoalei neerlandeze.* EM.; *spiritul observator îşi e suficient sieşi.* BL.; **2.** (înv.) prin care se atrage atenţia asupra unor abuzuri, greşeli etc. săvîrşite: *ordin observator; notă observatoare.* [Din fr. ***observateur,*** lat. ***observator***].

observatór[2], observatoare n. **1.** (şi **observator astronomic**) clădire special amenajată pentru observaţii astronomice, meteorologice etc.; instituţie aflată în acest local; **2.** (mil.) loc, amplasament de unde se pot face observări asupra inamicului: *de veghe în observatorul din şanţurile infanteriei.* REBR.; (şi: (înv.) **observatoriu**). [Din lat. ***observatorium,*** fr. ***observatoire,*** germ. ***Observatorium***].

observatóriu n. v. **observator[2]**.

observáţie, observaţii f. **1.** constatare, remarcă, observare; reflecţie: *încercările vieţii au lăsat o comoară de observaţii.* VLAH.; **2.** cercetare, examinare metodică a unui obiect, a unui proces: *trebuie să ai o părere foarte naivă despre metoda observaţiei ca să-ţi închipui că spiritul observator îşi e suficient sieşi.* BL.; **3.** (concr.) rezultatul unei cercetări; studiu: *îşi redactează observaţiile asupra metatezei;* **4.** supraveghere, urmărire; (spec.) supraveghere medicală a unui bolnav: *pacientul a fost ţinut sub observaţie;* **foaie de observaţie,** formular în care se notează zilnic evoluţia bolii, rezultatele examenului clinic şi ale analizelor de laborator, fazele tratamentului urmat de bolnav în timpul spitalizării: *foaia de observaţie o va completa doctorul.* GHEŢIE; **5.** obiecţie, critică; (p. ext.) mustrare, dojană: *nu primesc acasă la mine astfel de observaţii, pe care ... le consider ca nişte insulte.* CAR.; (şi: **observaţiune**). [Din germ. ***Observation,*** fr. ***observation,*** lat. ***observatio, -onis***].

observaţionál, ~i, observaţională, ~e a. cu caracter de observaţie. [Din engl. ***observational***].

observaţiúne f. v. **observaţie.**

obsésie, obsesii f. **1.** imagine, idee care urmăreşte pe cineva fără întrerupere, stăruitor; preocupare chinuitoare, frămîntare continuă provocată de un gînd, de o imagine: *era sub puterea unei obsesii.* PR.; *obsesia morţii îmi paralizează voinţa.* PATAP.; **2.** tulburare a sistemului nervos, care se manifestă prin manii, idei fixe, frică, în pofida voinţei conştiente şi a eforturilor de a se debarasa de acestea: *sufereau ca de o obsesiune.* VLAH.; (şi: (înv.) **obsesiune**). [Din fr. ***obsession***].

obsesionál, ~i, obsesională, ~e a. obsesiv: *nevroză obsesională.* [Din fr. ***obsessionnel***].

obsesiúne f. v. **obsesie.**

obsesív, ~i, obsesivă, ~e a. care ţine de obsesie, referitor la obsesie; caracterizat prin obsesie: *obsesivele descripţii anatomice ... sfîrşesc prin a sugera un univers mortuar.* R.L.; *se lăsă neputincios în stăpînirea ... ideilor obsesive.* GHEŢIE. // adv. ca o obsesie, obsedant: *gîndul eşecului mă urmăreşte obsesiv.* [Cf. fr. ***obsessif***].

obsidián, obsidiane n. rocă vulcanică sticloasă, de culoare închisă, formată prin răcirea rapidă a lavei, folosită, în epoca de piatră, pentru confecţionarea armelor şi a uneltelor, iar în părezent pentru bijuterii. [Din fr. ***obsidiane, obsidienne,*** lat. ***obsidiana*** (*petra*)].

obsígă f. numele mai multor plante erbacee furajere, asemănătoare cu ovăzul: **a)** plantă cu florile în spiculeţe, golaşe sau păroase, care creşte prin semănături; iarba-ovăzului, secară-sălbatică, secărea (*Bromus secalinus*); **b)** plantă cu frunzele păroase şi aspre, cu florile în spiculeţe, care rămîne mult timp verde (*Bromus sterilis*); **c)** plantă cu rădăcini puternice, cu tulpina înaltă (*Bromus inermis*): *cu venin d-opsig-amară ca să murim într-o sară.* POP.; (şi: **opsigă, ovsigă**). [Din bulg. ***obsila,*** sb. ***ovsika***].

obsolescénţă f. **1.** faptul de a fi perimat; **obsolescenţă profesională,** proces de învechire a componentelor unei profesiuni, ca urmare a asimilării progresului tehnico-ştiinţific; **2.** declasare tehnologică a unui material industrial prin apariţia altuia, mai modern; uzură morală. [Din fr., engl. ***obsolescence***].

obsolét, ~ţi, obsoletă, ~e a. vechi; învechit, desuet: *cuvînt obsolet.* [Din lat. ***obsoletus***].

obstácol, obstacole n. **1.** piedică, stavilă care stă în cale, închide drumul, opreşte vederea etc.: *stîncile căzute formau un obstacol;* **2.** (fig.) ceea ce împiedică realizarea unei acţiuni; greutate, dificultate: *împreună vom trece cu bine toate obstacolele.* GHEŢIE; **3.** gard, şanţ etc. care sporeşte dificultatea parcurgerii unui traseu, în unele întreceri sportive: *cursă cu obstacole;* (şi: **obstacul**). [Din fr. ***obstacle,*** lat. ***obstaculum,*** it. ***obstacolo***].

obstácul n. v. **obstacol.**

obstaculá, obstaculez vb. (rar) a împiedica, a îngreuna; a bara. [Din it. ***ostacolare***].

obstétric, ~ci, obstetrică, ~ce a. care ţine de obstetrică, referitor la obstetrică; obstetrical. // f. ramură a medicinei care se ocupă cu fiziologia şi patologia sarcinii şi a naşterii, precum şi cu asistenţa în timpul naşterii şi lăuziei: *profesorul meu de obstetrică ne repeta mereu.* GHEŢIE. [Din fr. ***obstétrique***].

obstetricál, ~i, obstetricală, ~e a. obstetric. [Din fr. ***obstétrical***].

obstetrician, ~eni, obstetriciană, ~ene m., f. medic specialist în obstetrică. [Din fr. ***obstétricien***].

obstiná, obstinez vb. (refl.) a se încăpăţîna; a se îndîrji: *te obstinezi a rămîne singur.* GHICA; *mulţi inşi ... se obstinează a-l preţui.* CĂL. [Din fr. ***obstiner***].

obstináre, obstinări f. (rar) obstinaţie: *ideile lui (afară de cîteva obstinări) dădeau naştere junimismului.* CĂL. [V. ***obstina***].

obstinát, ~ţi, obstinată, ~e a. încăpăţînat, îndărătnic; îndîrjit: *obstinat în ideile sale.* CĂL. [V. ***obstina***].

obstináţie, obstinaţii f. încăpăţînare, îndărătnicie; îndîrjire; obstinare: *lealitatea lui e o obstinaţie, semnul unei conştiinţe tulburi.* CĂL.; (şi: (înv.) **obstinaţiune**). [Din lat. ***obstinatio, -onis,*** fr. ***obstination***].

obstinaţiúne f. v. **obstinaţie.**

obstrúa, obstruez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) astupa un vas sangvin, un conduct etc. din organism; **2.** (fig.) a (se) bara, a (se) bloca. [Din fr. ***obstruer***].

obstruánt, ~ţi, obstruantă, ~e a. **1.** (med.) obstructiv; **2.** (fig.) care împiedică, care blochează: *această tăcere era la fel de obstruantă pentru a comunica cu ea.* PR. [***Obstrua*** + ***-ant***].

obstruáre, obstruări f. acţiunea de a obstrua şi rezultatul ei. [V. ***obstruare***].

obstructív, ~i, obstructivă, ~e a. (med.) care (poate) produce o obstrucţie; care opreşte circulaţia normală în organism. [Din fr. ***obstructif***].

obstrúcţie, obstrucţii f. **1.** (med.) astupare a lumenului unui organ tubular (trahee, bronhie, intestin etc.), datorită unui obstacol din interiorul organismului sau unei compresiuni din afară; ocluzie; obliterare; **2.** (fig.) opoziţie înverşunată; piedică: *i-a făcut tot felul de obstrucţii;* **3.** tactică, manevră, constînd în discuţii prelungite, interpelări oţioase, propuneri inoportune etc., pentru a se zădărnici desfăşurarea unei adunări, finalizarea unei acţiuni (parlamentare); obstrucţionism: *ăsta ar fi bun de deputat în vreme de obstrucţie.* AG.; **4.** acţiune neregulamentară comisă în unele discipline sportive (fotbal, handbal etc.), prin care un apărător încearcă să împiedice pe atacantul advers să ajungă la minge; (şi: **obstrucţiune**). [Din fr. ***obstruction,*** lat. ***obstructio, -onis***].

obstrucţioná, obstrucţionez vb. **1.** (med.; refl.; despre lumenul organelor tubulare) a suferi o obstrucţie; **2.** (intr.) a face obstrucţie la ...; **3.** (tr.) a împiedica, prin mijloace neregulamentare, pe adversar (la handbal, la fotbal etc.) să ajungă la minge. [De la ***obstrucţie***].

obstrucţionáre, obstrucţionări f. acţiunea de a obstrucţiona şi rezultatul ei. [V. ***obstrucţiona***].

obstrucţionísm n. tactică, atitudine a celor care folosesc obstrucţia politică; obstrucţie. [Din fr. ***obstructionnisme***].

obstrucţioníst, ~şti, obstrucţionistă, ~e a. **1.** care ţine de obstrucţionism, referitor

la obstrucţionism: *manevre obstrucţioniste;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care practică obstrucţionismul: *un partid obstrucţionist.* EM.; *obstrucţioniştii s-au retras.* [Din fr. ***obstructionnist***].

obstrucţiúne f. v. **obstrucţie.**

obşít, obşituri n. (înv. şi reg.) eliberare din armată, lăsare la vatră; (p. ext.) documentul primit de ostaş la eliberarea din armată. [Din germ. ***Abschied,*** magh. ***obsit***].

obşitár, obşitari m. (înv. şi reg.) soldat eliberat din armată, lăsat la vatră. [***Obşit*** + *-ar*].

óbşte, obşti f. **1.** (înv. şi pop.) colectivitate, comunitate de oameni; populaţie, popor; (p. ext.) mulţime, gloată; obştime: *mii şi milioane ... întocmesc obştea de rînd a românimii.* OD.; *bătut în faţa obştii.* PETR.; **de obşte, a)** comun, general; public; obştesc: *credinţă în judecata fără greş, cea din veci şi de obşte.* SAD.; b) împreună, în comun, deopotrivă: *să mă iertaţi toţi de obşte.* PANN; **c)** în mod obişnuit, de obicei, în genere: *merse la cursuri ca de obşte.* C.L.; **2.** asociaţie de oameni cu aceeaşi profesie, cu aceleaşi interese etc.; întovărăşire: *pe vremea lui Traian, obştiile creştineşti erau răspîndite prin toate oraşele.* MAT.; **3.** (spec.) comunitate a călugărilor dintr-o mănăstire; (p. ext.) chinovie: *l-au trimis ... la chinovie, adecă la obşte.* DOS.; **4.** (înv.) obştească adunare; sfat: *obştea ne-a trimis pre noi să-ţi spunem că norodul nu te vrea.* NEGR.; **5. obşte sătească** (sau **ţărănească**), formă de organizare socială specifică feudalismului, caracterizată prin munca în comun şi proprietatea în devălmăşie; **obşte gentilică,** formă de organizare socială specifică gintelor (din comuna primitivă); (şi: (înv.) **obştie**). [Din sl. ***obištije***].

obştésc, ~şti, obşteáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine colectivităţii; care provine de la colectivitate; care aparţine întregului popor; public, comun, colectiv; general: *au crescut miraculos averi de milioane, personalităţi politice ... şi o psihologie obştească nouă.* GAL.; *interesele obşteşti nu sînt decît interesele particulare laolaltă.* PETR.; (înv.) **obştească adunare,** organ legislativ suprem în ţările româneşti; obşte; (p. ext.) consiliu consultativ; **2.** care se referă la toţi, deopotrivă; care îi are în vedere pe toţi: *el proiectează spectrul sinistru al morţii implacabile şi obşteşti.* LOV.; **a-şi da obştescul sfîrşit,** a muri: *sînt în clipa de a-mi da obştescul sfîrşit.* ISP.; **2.** (înv.) unanim: *cu obştească învoire a senatului.* BĂLC.; **3.** (înv.) care priveşte colectivitatea călugărilor dintr-o mănăstire: *descoperirea în umbra chiliilor şi a trapezei a slăbiciunilor obşteşti, adică a lăcomiei, avariţiei, luxuriei ..., ni se pare infamantă.* CĂL. [***Obşte*** + *-esc*].

obştéşte adv. (înv.) din punct de vedere obştesc; în general, îndeobşte: *este obşteşte cunoscut în lumea cultă.* MAIOR. [***Obşte*** + *-eşte*].

obşti, obştesc vb. (înv.) **1.** (refl.) a se uni cu altul în păreri, în acţiuni etc.; a se însoţi: *nu vrură să se obştească cu dînsul.* DOS.; **2.** (tr.) a aduce la cunoştinţă obştii; a vesti, a înştiinţa: *obşti ... că armia va şedea acolo.* BĂLC. [Din sl. ***obištiti***].

óbştie f. v. **obşte.**

obştíme f. (înv.) obşte: *spre binele obştimii, îi laud şi iubesc.* I.NEGR. [***Obşte*** + *-ime*].

obştíre, obştiri f. (înv.) **1.** acţiunea de a (se) obşti şi rezultatul ei; **2.** asociere; **3.** înştiinţare, anunţare: *să auzim obştirea.* PETR. [V. ***obşti***].

obtenebrá, obtenebrez vb. (libr.) a întuneca, a eclipsa: *lăcomia şi versatilitatea nu obtenebrau observaţia morală.* CĂL. [Din lat. ***obtenebrare***].

obtenţiúne f. (rar) obţinere. [Din lat. ***obtentio, -onis,*** fr. ***obtention***].

obturá, obturez vb. (tr.) a astupa, a închide (temporar) un canal, o deschizătură, un vas sangvin etc. [Din fr. ***obturer***].

obturánt, ~ţi, obturantă, ~e a. care obturează. [***Obtura*** + *-ant*].

obturáre, obturări f. acţiunea de a obtura şi rezultatul ei; astupare, închidere; obturaţie. [V. ***obtura***].

obturát, ~ţi, obturată, ~e a. care este astupat (temporar); înfundat: *vas de sînge obturat.* [V. ***obtura***].

obturatór, ~i, obturatoáre a. care închide (temporar) o fantă, o deschidere etc.: *membrană obturatoare;* **mușchi obturator,** mușchi al bazinului, rotator lateral al coapsei. // n. dispozitiv utilizat pentru a reduce sau pentru a opri trecerea unui flux luminos, a unui flux de material fluid sau pulverulent printr-un orificiu, printr-o deschidere etc.: *obturator de carburator*; **obturator fotografic,** dispozitiv montat pe un aparat fotografic, care opreşte sau permite căderea luminii pe placa sau pe filmul fotografic. [Din fr. ***obturateur***].

obturáţie, obturaţii f. **1.** obturare; **2.** (med.) închidere, astupare a unui orificiu sau a unei cavităţi; **obturaţie dentară,** astupare terapeutică a cavităţii unui dinte cariat cu o materie solidă. [Din fr. ***obturation***].

obtúz, ~i, obtuză, ~e a. **1.** (bot.) teşit, tocit, bont: *sepale obtuze;* **2.** (fig.) care pricepe greu; redus, mărginit; prost: *era un individ obtuz;* **3.** care denotă mărginire, lipsă de înţelegere: *părerea ... nu era totuşi mai puţin obtuză.* PR.; *mintea ei obtuză nu fusese în stare să intuiască pînă la capăt realitatea.* CĂRT.; **4. unghi obtuz,** unghi mai mare de nouăzeci de grade. [Din fr. ***obtus***].

obtuzitáte, obtuzităţi f. lipsă de înţelegere, de pătrundere, mărginire spirituală; opacitate, obtuziune, prostie: *îl irita obtuzitatea şefilor.* [***Obtuz*** + *-itate*].

obtuziúne, obtuziuni f. (rar) obtuzitate. [Din fr. ***obtusion***].

obtuzúnghi, obtuzunghiuri a. **triunghi obtuzunghi,** triunghi care are un unghi obtuz. [***Obtuz*** + ***unghi***; cf. fr. ***obtusangle***].

obţíne, obţín vb. (tr.) **1.** a dobîndi, a primi, a căpăta (ce vrea): *vei obţine din vînzări suma de două milioane.* GHEŢIE; *să te intereseze în primul rînd lucrul, problema obiectivă şi să nu te gîndeşti niciodată la ce vei putea obţine, la ce vei putea ajunge prin rezolvarea problemei.* CF.; **2.** a reuşi să ajungă la ...; a realiza: (refl. pas.) *această specie de roză se obţine prin cultură.* [Din fr. ***obtenir,*** lat. ***obtinere***].

obţínere, obţineri f. acţiunea de a obţine şi rezultatul ei; dobîndire, primire; realizare: *obţinerea unor profituri mari.* [V. ***obţine***].

obúz[1], obuze n. proiectil de artilerie: *pe front ... obuzele le cădeau în cap.* PR. [Din fr. ***obus***].

obúz[2], obuzuri n. (înv.) **1.** lagăr, tabără militară închisă de obicei într-un cerc de care: *se întoarseră cu izbîndă la obuz.* COSTIN; **2.** corp de oaste; oştire: *au vinit craiul cu obuzul pe la Botăşeni.* NEC. [Din pol. ***obóz***].

obuzíér, obuziere n. gură de foc de artilerie, asemănătoare cu tunul, care trage cu traiectorii foarte curbe. [Din fr. ***obusier***].

obvení, pers.3 **obvíne** (latinism; înv.; intr.) a interveni, a surveni; a se afla. [Din lat. ***obvenire***].

obvérs, ~şi, obversă, ~e a. (log.) care ţine de obversiune, referitor la obversiune. // f. propoziţie derivată prin obversiune dintr-o propoziţie dată şi avînd înţeles echivalent cu aceasta. [Din fr. ***obverse***].

obversiúne, obversiuni f. operaţie logică prin care dintr-o judecată, prin schimbarea calităţii şi înlocuirea predicatului cu contradictoriul său, se obţine o nouă judecată, echivalentă cu prima (ex. unii oameni nu sînt cinstiţi = unii oameni sînt necinstiţi). [Din fr. ***obversion***].

obviés, ~şi, obvioásă, ~e a. (livr.) uşor de sesizat, de recunoscut sau de înţeles: *în poem, elementele simboliste sînt obvioase.* // adv. în mod clar, evident: *sensul răspunsului său depăşea obvios posibilităţile de înţelepciune ale unui tînăr de 18 ani.* PATAP. [Din engl. ***obvious, obviously***].

ocá, ocale şi **oca** f. veche unitate de măsură pentru capacităţi (egală cu 1,288 l în Ţara Românească şi 1,520 l în Moldova) şi pentru greutăţi (egală cu 1,272 kg în Ţara Românească 1,291 kg în Moldova); (p. ext.) cantitate de marfă, de obiecte etc. egală cu această unitate de măsură; vasul cu care se măsoară: *vînzînd cu ocale cu două funduri.* FIL.; *multe oci de bere.* AL.; *cîteva oca de peşte sărat.* CR.; **oca mică,** măsură falsă, mai mică decît cea legală; **a prinde pe cineva cu ocaua mică,** a prinde pe cineva cu o minciună sau cu o faptă necinstită; a surprinde asupra faptului: *cîţi s-au prins cu mîna în sac, cu ocaua mică, toţi au pupat duba.* ISP.; **a umbla cu ocaua mică,** a înşela; **mai mare daraua decît ocaua** sau **nu face daraua cît ocaua,** mult efort pentru un rezultat minor neînsemnat; (şi: (înv. şi reg.) **ocă,** pl. **oci**). [Din turc. ***okka***].

ocáră, ocări f. (pop.) **1.** vorbă sau faptă care mustră, ceartă, ruşinează pe cineva; mustrare, dojană, jignire, insultă: *s-ar fi împăcat îndată ..., îndurînd orice, vorbe grele, ocări.* GHEŢIE; **de ocară,** compromiţător, ruşinos: *faptă de ocară;* **a ajunge (sau a (se) face, a fi, a (se) lăsa, a rămîne) de (rîs şi de) ocară,** a (se) compromite: *prea făcuraţi neamul nostru de ruşine şi ocară.* EM.; **2.** situaţie ruşinoasă, dezonorantă: *să-ţi scap numele de ocară.* DELAVR. [De la ***ocărî***].

ocarínă, ocarine f. mic instrument muzical de suflat, de formă ovală, cu găuri, făcut din lut ars, care emite sunete asemănătoare cu cele ale fluierului: *să cînte ... din ocarină.* CAR. [Din it., fr. ***ocarina***].

ocázie, ocazii f. **1.** situaţie, moment favorabil care provoacă sau uşurează săvîrşirea unei acţiuni; prilej, împrejurare favorabilă: *Madeleine n-ar fi scăpat o asemenea ocazie.* GHEŢIE; *profitaţi de ocazie!;* **de ocazie, a)** potrivit (numai) pentru o anumită împrejurare: *toaletă de ocazie;* **b)** (ivit) întîmplător; cumpărat sau vîndut ocazional, din întîmplare (şi avantajos): *omul e bine să cumpere cînd găseşte, de ocazie!* CĂL.; **a da ocazie la ...,** a predispune la ..., a oferi prilej să ...; a ocaziona: *aceste primblări ... da ocazie de multe bănuiele.* NEGR.; **2.** împrejurare oarecare: *a arătat curaj în sute de ocazii;* **3.** eveniment deosebit, festivitate: *cîntat-am, la ocazii, aşa precum se cîntă?* MACED.; *la acea ocazie a rostit un toast;* **4.** cauză, motiv: *ai găsit ocazie de ceartă;* **5.** (fam.; concr.) mijloc de locomoţie folosit întîmplător: *m-am dus la oraş cu o ocazie;* (şi: (înv.) **ocaziune**). [Din fr. ***occasion,*** germ. ***Okasion,*** lat. ***occasio, -onis***].

ocazioná, ocazionez vb. (tr.) a da ocazie, a prilejui; a cauza, a pricinui, a provoca: *o imprudenţă poate ocaziona o mare nenorocire.* [Din fr. ***occasionner***].

ocazionál, ~i, ocazională, ~e a. **1.** care are loc cu ocazia unui anumit eveniment: *se specializase în discursuri ocazionale;* **2.** care se iveşte, se produce întîmplător; accidental: *să le transmită ... prin curieri ocazionali.* REBR.: *opinia observatorilor ocazionali ai fenomenului.* CF.; **3.** (filoz.) **cauză ocazională,** cauză aparentă a unui fenomen, care în realitate nu constituie decît circumstanţa care favorizează manifestarea adevăratei cauze; voinţa divină. // adv. din întîmplare, întîmplător: *l-am întîlnit ocazional.* [Din fr. ***occasionnel,*** it. ***occasionale***].

ocazionalísm n. (filoz.) teoria cauzelor ocazionale, care neagă existenţa în lume a fiinţelor

create din neant: *ocazionalismul lui Malebranche.* [Din fr. ***occasionnalisme***].

ocazionaiíst, ~şti, ocazionalistă, ~e a. care aparţine ocazionalismului sau adepţilor lui, referitor la ocazionalism sau la adepţii acestuia. // m., f. adept al ocazionalismului. [Din fr. ***occasionnaliste***].

ocazionaiitáte f. (livr.) caracter ocazional: *ocazionalitatea face ca personajul ... să fie înfăţişat în linii caricaturale.* CĂL. [Din it. ***occasionalità***].

ocaziúne f. v. ocazie.

ócă f. v. oca.

ocăcăí, pers.3 **ocăcăie** vb. (intr.; despre broaşte) a orăcăi. [De la ***oacaca***].

ocăcăít, ocăcăituri n. orăcăit. [V. ***ocăcăi***].

ocăí, pers.3 **ócăie** vb. (intr.; despre raţe) a măcăi. [Onomat.].

ocăít n. măcăit. [V. ***ocăi***].

ocărí, ocărăsc vb. (tr.) **1.** (pop.) a mustra, a certa, a dojeni: *gazda a să înceapă ... a ocărî pre bietul ţigan bucătar.* NEGR.; **2.** (înv. şi pop.) a vorbi de rău; a defăima, a ponegri, a bîrfi: *baba ... pîra la unchiaş pe flica lui şi o tot ocăra.* ISP.; **3.** (înv.) a desconsidera; a înjosi, a batjocori: *cei răi ficiori ocărăsc ... numele părinţilor buni.* N.COSTIN; (refl.) *părerea înaltă ... în prăpastie prăvălindu-se se ocăreşte.* OD. [Din sl. ***ocarjati***].

ocăríre, ocărîri f. **1.** (rar) acţiunea de a ocărî şi rezultatul ei; ocară, mustrare, dojană; **2.** (înv.) dispreţ; defăimare; batjocură. [V. ***ocărî***].

ocărît, ~ţi, ocărîtă, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) insultat; ponegrit; batjocorit: *rămîi bătut, ocărît şi cu banii daţi.* D.; **2.** (înv.) vrednic de dispreţ; nemernic: *viaţă ocărîtă.* DOS. [V. ***ocărî***].

ocărîtór, ~i, ocărîtoáre a. (înv.) **1.** care jigneşte, insultă; jignitor, umilitor: *a se mîntui de o robire ocărîtoare.* BĂLC.; **2.** clevetitor, defăimător; certăreţ: *muiarea ... rea, ocărîtoare şi beţivă* (a. 1691). GCR; (subst.) *peri rău ocărîtoriul şi clevetnicul acela.* DOS. [***Ocărî*** + ***-tor***].

occidént n. **1.** vest, apus; **2.** spaţiu geografic din vestul Europei (şi America de Nord); lumea, ţările, popoarele din acest spaţiu; (spec.) Europa de vest (şi Statele Unite): *era un nume cunoscut în Occident.* CĂL. [Din fr. ***occident,*** lat. ***occidens, -ntis***].

occidentál, ~i, occidentală, ~e a. **1.** de la sau dinspre vest; apusean, vestic: *Carpaţii occidentali; Europa occidentală;* **2.** care aparţine, care este caracteristic Occidentului, referitor la Occident, caracteristic Occidentului: *formele unei spoieli de civilizaţie occidentală.* MAIOR. // m. pl. popoarele din ţările din Occident: *occidentalii au o civilizaţie veche.* // m., f. persoană (originară) din regiunea apuseană a Europei (şi din America de Nord): *occidentalul îşi satisface acest sentiment anabasic al destinului.* BL. [Din fr. ***occidental,*** lat. ***occidentalis***].

occidentalísm n. atitudine admirativă faţă de Occident şi valorile acestuia. [***Occidental*** + ***-ism***].

occidentalizá, occidentalizez vb. (refl. şi tr.) a da sau a căpăta caracter occidental: *se occidentalizează comportamentul nostru.* [Din fr. ***occidentaliser***].

occidentalizáre f. acţiunea de a (se) occidentaliza şi rezultatul ei: *au fost şi unele încercări mai vechi de occidentalizare.* CĂL. [V. ***occidentaliza;*** cf. fr. ***occidentalisation***].

occidentalizát, ~ţi, occidentalizată, ~e a. care a împrumutat deprinderi, obiceiuri etc. caracteristice Occidentului; care a devenit occidental: *Rosetti cel tînăr e un occidentalizat cu studii de filozofie la München.* CĂL. [V. ***occidentaliza***].

occipitál, ~i, occipitală, ~e a. care ţine de occiput, referitor la occiput; situat în partea posterioară-inferioară a craniului: *muşchii occipitali;* **lobul occipital,** lobul posterior al creierului, unde sînt localizaţi centrii vederii; **os occipital** (şi n.), os nepereche, lat, care formează peretele posterior-inferior al craniului. [Din fr. ***occipital***].

occipút, occiputuri n. proeminenţă osoasă în partea posterioară şi inferioară a craniului, legată de vertebrele gîtului; regiunea posterioară a capului. [Din fr., lat. ***occiput***].

occitán, ~i, occitană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Occitaniei sau locuitorilor ei, referitor la Occitania sau la locuitorii acesteia: *literatură occitană.* // m., f. persoană (originară) din Occitania. // f. limbă romanică vorbită în sudul Franţei, remarcabilă limbă de cultură (a trubadurilor) în evul mediu; (p. ext.) provensală. [Din fr. ***occitan***].

oceaiánie f. (înv.) descurajare, desperare: *cădea la oceaianie.* DOS. [Din sl. ***otŭčějanije***].

oceán[1], oceani m. (înv.) moştenitor: *oceani împărăţiei aceia.* VARL. [Cf. ***ocină***].

oceán[2], oceane n. **1.** vastă întindere de apă sărată care acoperă trei sferturi din suprafaţa globului, ocupînd spaţiile dintre continente: *marea şi oceanul îşi sună talazurile departe.* SAD.; **oceanul planetar** (sau **mondial**), totalitatea oceanelor şi a mărilor, cu legătură între ele, formînd o singură masă lichidă (peste 363 milioane km² şi un volum de 1370 milioane km³); **2.** (fig.) întindere nemărginită, imensitate; noian: *oceanul de ninsoare.* AL.; *ocean de stele.* EM.; *oceane de flori.* IONEL; **3.** (fig.) abis: *m-afund în oceanul de noapte şi tăcere.* AL. [Din lat. ***oceanus,*** gr. mod. ***okeanós,*** germ. ***Ozean,*** fr. ***océan***].

oceánic, ~ci, oceanică, ~ce a. **1.** care aparţine oceanului, referitor la ocean; care trăieşte în ocean: *peşte oceanic;* **2.** specific regiunilor din apropierea oceanului, care suportă influenţa oceanului; **climat oceanic,** climat din zonele temperate, umed şi cu variaţii termice mici (ierni blînde şi veri răcoroase); **3.** asemănător cu oceanul, ca de ocean: *albastru oceanic.* [Din fr. ***océanique,*** lat. ***oceanicus***].

oceanicultúră, oceaniculturi f. cultură a unor plante şi animale marine, bogate în proteine; acvacultură. [***Ocean*** + ***(mari)cultură***].

oceanídă, oceanide f. (mit. gr.) fiecare dintre nimfele mării, fiicele lui Okeanos şi ale zeiţei Thetis. [Din fr. ***océanide***].

oceanít, oceanite n. varietate de bazalt bogat în olivină. [Din fr. ***océanite***]

oceanográf, ~i, oceanografă, ~e m., f. specialist în oceanografie; oceanolog. [Din fr. ***océanographe***].

oceanográfic, ~ci, oceanografică, ~ce a. care aparţine oceanografiei, referitor la oceanografie. [Din fr. ***océanographique***].

oceanografíe f. ramură a hidrologiei care se ocupă cu studiul complex al oceanului planetar (configuraţia ţărmurilor, caracteristicile fizico-chimice ale apei, organismele vii din mări şi oceane etc.); oceanologie. [Din fr. ***océanographie***].

oceanológ, ~gi, oceanologă, ~ge m., f. oceanograf. [Din germ. ***Ozeanolog***].

oceanológic, ~ci, oceanologică, ~ce a. care aparţine oceanologiei, referitor la oceanologie. [Din fr. ***océanologique***].

oceanologíe f. oceanografie. [Din germ. ***Ozeanologie***].

oceanonaút, oceanonauţi m. navigator care explorează adîncul oceanelor. [Din fr. ***océanaute,*** engl. ***oceanaute***].

oceanoplantcón n. plancton oceanic. [Din fr. ***océanoplancton***].

océl, oceli m. **1.** ochi² rudimentar, constituit dintr-o retină simplă, uneori şi cristalin, caracteristic viermilor şi artropodelor: *larve translucide fug pe pereţi; mii de oceli privesc din tavanul jos.* CĂRT.; **2.** celulă mare din epiderma frunzei adaptată pentru recepţionarea luminii; **3.** masă globulară a unui mineral inclus în alt mineral. [Din fr. ***ocelle,*** lat. ***ocellus***].

ocelót, oceloţi m. mamifer carnivor din familia felidelor, care trăieşte în America de Sud, America Centrală, Mexic şi Statele Unite, avînd blana gri cu puncte roşcate, foarte apreciată (*Felix* sau *Leopardus pardalis*); blana (prelucrată a) acestui animal. [Din fr. ***ocelot***].

ocheádă, ocheade f. privire (semnificativă) aruncată cuiva pe furiş; semn cu ochiul; ochire: *răspundea ocheadelor ce-i erau adresate.* GHEŢIE. [De la ***ochi²***; cf. fr. ***oeillade***].

ocheán[1], ocheane n. nume dat diferitelor instrumente optice portative care apropie obiectele depărtate, permiţînd o mai bună distingere a detaliilor: *mă uit toată ziua cu ocheanul în largul mării.* CAR.; *cu ocheana prin zăbrea pe voinicul urmărea.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **ocheană**). [Cf. it. ***occhiale***].

ocheán[2] m. v. ocheană[2].

ocheánă[1] f. v. ochean[1].

ocheánă[2], ochene f. **1.** (iht.) babuşcă; (*Rutilus rutilus*); **2.** (iht.) roşioară (*Scardinius erythrophtalmus*); (şi: **ochean**). [***Ochi²*** + ***-eană***].

ochelári m. pl. **1.** dispozitiv optic format dintr-o pereche de lentile transparente fixate într-o ramă, care se pune la ochi cu scopul de a corecta un defect de vedere, de a apăra ochii de praf, de lumină prea puternică etc.: *foarte miop, purta ochelari cu multe dioptrii.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) **ochelari de cai,** dispozitiv format din două bucăţi de piele prinse de căpăstru în dreptul ochilor cailor pentru a-i împiedica să vadă lateral; obrază; **a avea ochelari de cai,** se spune despre o persoană mărginită. [De la ***ochi²***; cf. lat. ***ocularis***].

ochelaríst, ~şti, ochelaristă, ~e m., f. (fam.) persoană care poartă ochelari; (p. ext.) intelectual: *se întîlnea cu un ochelarist.* [***Ochelari*** + ***-ist***].

ochelăríţă, ochelariţe f. plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori galbene, cu fructul în formă de ochelari (*Biscutella laevigata*). [***Ochelari*** + ***-iţă***].

ochenát, ~ţi, ochenată, ~e a. (reg.) care are ochii mari: *era înaltă, mlădioasă,... ochenată şi albă.* VOIC. [De la ***ochi²*** (după *sprîncenat*)].

ocheníţă, ocheniţe f. (iht.; reg.) diminutiv al lui ocheană[2]: *aici prinzi zece ori douăzeci de ocheniţe.* SAD. [***Ocheană²*** + ***-iţă***].

ocheşél, ~i, ocheşeá (~ícă), ~ele a. diminutiv al lui oacheş: (subst.) *e o ocheşică măruntă şi blîndă.* CĂL. // f. (bot.; la pl.) crăiţă (*Tagetes erecta*): *frunză verde ochişele, mă apucă dor şi jele.* POP. [***Oacheş*** + ***-el, -ea (-ică)***].

ochéte m. v. ochet.

ochét, ochéţi m. **1.** orificiu făcut într-o pînză de navă, într-o foaie de cort etc., prin care poate trece o sfoară, o frînghie, un cablu; inel metalic care întăreşte acest orificiu, pentru a nu se deteriora; **2.** (reg.) laţ făcut la capătul unei sfori, al unei frînghii etc.: *îşi spînzură cuţitul la spate într-un ochete de la brăcinarul nădragilor.* GAL.; **3.** (reg.; de obicei la pl.) fiecare dintre ochiurile unei împletituri, plase etc.; **4.** (reg.) ochi² de fereastră; geam; (şi: **ochete**). [***Ochi²*** + ***-eţ***].

ochí[1], ochesc vb. **1.** (tr.) a zări, a distinge, a observa: *de cum îl ochi, începu să-i tîcîie inima.* ISP.; **2.** (intr.) a privi, a se uita: *cum sta şi cum ochea, iată, nene, că zărea un cort mare şi rotat.* POP.;

3. (tr.) a fixa cu privirea; a remarca, a pune ochii pe cineva sau pe ceva (dintr-un grup): *se vede că el o ochise.* ISP.; **4.** (fam.; tr.) a descoperi, a repera un suspect; a lua la ochi: *poliţiştii l-au ochit pe infractor în aceeaşi zi;* **5.** (tr.) a cerceta cu privirea; a scruta: *oi ochi-o şi apoi ţi-oi spune eu ce zace într-însa.* CR.; **6.** (intr.) a potrivi o armă la ochi pentru trimiterea proiectilului la ţintă; a lua ţinta: *mă învaţă ... cum să ochesc şi cum să trag.* OD.; **7.** (tr.) a ţinti pe cineva sau ceva cu o armă; a nimeri: *Andrei ... îl ochi.* BOL.; **8.** (reg.; refl. unipers.) a se forma ochiuri (de pământ, de verdeaţă) prin topirea zăpezii: *în poienele sorite, pământul se ochise bine şi înverzeau pajişti.* SAD. [De la ***ochi***[2]].

ochi[2], ochi m. **1.** fiecare dintre cele două organe ale vederii, la toate vertebratele şi la unele nevertebrate, constituite din cei doi globi sticloşi, aşezaţi simetric în partea din faţă a capului; globul ocular împreună cu orbita, pleoapele şi genele; irisul colorat al acestora: *cu ochii mari şi umezi.* EM.; *mi-e dor de iarba crudă a ochilor tăi verzi.* VIERU; **albul ochiului,** v. **alb**; **coada ochiului,** v. **coadă**; **văzînd cu ochii,** foarte repede: *mi se rumenea faţa văzînd cu ochii.* GANE; **cît ai clipi din ochi,** foarte repede; **cu ochii închişi,** a) fără discernămînt, orbeşte: *să nu accepţi propunerea cu ochii închişi;* b) pe de rost; foarte uşor, fără greutate; **(a fi) numai ochi (şi urechi),** (a privi) foarte atent (la ceva); **cît vezi cu ochii,** cît cuprinzi cu privirea, pînă foarte departe; **încotro vede cu ochii,** în orice direcţie; oriunde; aiurea: *alta nu-i mai rămîne decît ... să se ducă încotro vedea cu ochii.* CAR.; **a vedea cu ochii altuia,** a nu avea păreri proprii, a judeca prin prisma altuia; **a iubi pe cineva ca lumina ochilor,** a iubi foarte mult pe cineva: *caimacamul îşi iubeşte nevasta ca ochii din cap.* CAR.; **a i se scurge cuiva ochii după cineva,** a se uita cu drag la cineva, a-i plăcea; **a nu avea ochi să vadă pe cineva,** a fi supărat pe cineva; a nu suferi pe cineva; **a scoate ochii cuiva,** a reproşa cuiva ceva; **a privi** (sau **a vedea**) **pe cineva cu ochi buni** (sau **răi**), a (nu) simpatiza pe cineva: *nu-l vede cu ochi buni de cînd a băgat de seamă că ... face avere.* PR.; **a nu vedea (lumea) înaintea ochilor,** a fi foarte supărat: *se turbură de necaz şi nu mai vedea înaintea ochilor.* ISP.; **e cu ochi şi cu sprîncene,** e evident, e clar (nu poţi fi înşelat); **minciună cu ochi,** minciună sfruntată; **a-şi da ochii peste cap,** a) a cocheta; b) (a fi pe punctul de) a muri; **a lua pe cineva** (sau **ceva**) **la ochi,** a) a ochi cu o armă pe cineva sau ceva: *ia puşca ..., întoarce piedica, îl ia la ochi şi-l doboară.* SAD.; b) a suspecta pe cineva; **a pune ochii pe cineva** (sau **pe ceva**), a-i plăcea cineva (sau ceva); a urmări; **între patru ochi,** fără martori, în intimitate; confidenţial; **plin ochi,** foarte plin; **2.** facultatea de a vedea, vedere; (p. ext.) privire, uitătură: *în toate părţile unde bate ochiul* [sînt] *buchete de arbori.* SAD.; **de** (sau **pentru**) **ochii lumii,** de formă, pentru a salva aparenţele; **sub ochii noştri** (sau **ai mei**), a) sub privirea noastră (sau a mea): *îmi căuta în portofel chiar sub ochii mei.* PR.; b) acum, în prezent; **cu ochii pierduţi,** privind în gol; în extaz; **a da ochi cu cineva** sau **a da cu ochii de cineva,** a se întîlni întîmplător sau pe neaşteptate: *cînd a dat cu ochii de mire, pe loc a încremenit.* CR.; **în ochii cuiva,** după părerea, după aprecierea, în conştiinţa cuiva: *evidenţa şi bunul simţ nu au valoare în ochii lor.* GHEŢIE; **a sorbi** (sau **a mînca**) **pe cineva din ochi** (ori **din priviri, cu ochii, cu privirea**), a privi cu drag la cineva: *femeile mă sorbeau cu ochii.* EL.; *Matilda căzu în extrema cealaltă, mă sorbea ... din priviri.* PR.; **a nu-şi lua ochii de la** (sau **de pe**) ..., v. **lua**; **a nu scăpa pe cineva din ochi,** v. **scăpa**; **a fi cu ochii pe cineva,** a ţine sub observaţie; a supraveghea: *erau cu ochii pe el ca nu cumva să o ia razna.* GHEŢIE; **a măsura** (sau **a judeca, a preţui**) **din ochi,** a aprecia cu privirea, aproximativ; **a lua ochii cuiva,** a atrage privirile; a orbi cu strălucirea; **a trage cu ochiul,** a se uita pe furiş; **a face ochi dulci cuiva,** a face curte cuiva, aruncîndu-i ocheade: *o brunetă cu profil grec ... îi face ochi dulci.* GHEŢIE; **3.** (fig.) putere de pătrundere, discernămînt; judecată, raţiune: *poronca ta cea luminată, ce-ntăreşte ochii cu lumină.* DOS.; *pentru un ochi atent s-a produs o schimbare.* CĂL.; **a deschide cuiva ochii,** a atrage cuiva atenţia; a-l face să înţeleagă: *un coleg pasionat de istorie ... mi-a deschis ochii asupra lui Napoleon.* GHEŢIE; **4.** (la pl.) obraz, faţă: *se spăla pe ochi de dimineaţă.* CAR.; **de la ochi** sau **(verde) în ochi,** cu îndrăzneală, în faţă; fără menajamente: *spune-mi verde-n ochi, ca să ştiu ce leac trebuie să-ţi fac.* CR.; **5.** mugur: *via a dat ochi;* **6.** fiecare dintre punctele colorate de pe zaruri, cărţi de joc etc.: *să iei zece ochi de caro cu nouă ochi de treflă?* AL.; **7. ochi de pisică,** mic disc de sticlă sau de material plastic care reflectă razele de lumină proiectate asupra lui, fiind folosit ca semnalizator la (auto)vehicule; **ochi magic,** tub electronic cu ecran fluorescent, care arată, la aparatele de radio, în ce măsură este realizat acordul pe lungimea de undă dorită; indicator de acord; **8.** (reg.) **ochi de găină,** a) bătătură (la degetele picioarelor); b) herpes. // n. (pl. **ochiuri**) (p. anal.) **1.** fiecare dintre spaţiile libere ale unei ferestre, în care se montează geamul; bucată de sticlă care închide un astfel de spaţiu: *cîţiva paşi uşori răsunară în dosul uşii cu ochiuri de sticlă colorată.* GHEŢIE; **ochi de bou,** fereastră rotundă (sau ovală), de mici dimensiuni, folosită pentru iluminarea şi aerisirea podurilor, a mansardelor etc.; **ochi-de-cielop,** fereastră specială care separă acustic încăperile unui studio (permiţînd însă o vizibilitate perfectă); (pop.) **ochiul podului,** coşul unei case; **2.** buclă formată prin îndoirea unei sfori, laţ; (şi m.) fiecare dintre golurile aflate între firele unei împletituri, ale unei ţesături, plase etc.; golul împreună cu firele: *pierd numărătoarea ochilor.* GHEŢIE; **3.** fiecare dintre verigile unui lanţ; za; **4.** fiecare dintre găurile din pîine, caş etc., produse prin dospire; **5.** orificiu în plita unei maşini de gătit, pe care se aşază vasele la foc; **6.** întindere de apă (de formă circulară), în regiuni mlăştinoase; loc unde se adună şi stagnează apa: *din ochiuri se înalţă cîrd de raţe.* AL.; *ochiuri de apă ... fără stufăriş.* PETR.; **7.** vîrtej de apă; bulboană: *Oltul ... cade în ochiuri iuţi şi adînci.* DELAVR.; **8.** spărtură făcută în gheaţa unui rîu, a unei bălţi; copcă; **9.** porţiune de loc (circulară), diferită de mediul înconjurător; luminiş, poiană; rarişte: *acolo-n ochi de pădure ... vom şedea în foi de mure.* EM.; **10.** pată de lumină printre nori, printre ramuri etc.: *prin bolţile largi ale crengilor se deschideau ochiuri de cer albastru.* CĂRT.; **11.** rotocol de grăsime care pluteşte pe suprafaţa unui lichid; **12.** mîncare făcută din ouă prăjite, astfel ca gălbenuşul să rămînă întreg cu albuşul coagulat în jurul lui: *fă-mi, te rog, două ochiuri!;* **13.** (reg.) celulă de fagure; **14.** punct strălucitor: *el privea în ochiul lumînării.* EM.; **15.** fiecare dintre petele colorate ale cozii păunului; // m. (compuse) **1. ochiul-boului,** a) nume dat mai multor plante decorative din familia compozitelor, cu flori mari albe sau viu colorate; margaretă (*Leucanthenum, Aster, Chrysanthenum*); b) (ornit.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*); **ochiul-şarpelui,** a) plantă erbacee alpină din familia boraginaceelor, cu frunze păroase dispuse în rozetă, cu flori albastre, rar albe, frumos mirositoare (*Eritrichium nanum*); b) mică plantă erbacee din familia boraginaceelor, cu flori mici albastre-închis (*Myosotis arvensis*); **ochiul-lupului,** a) plantă erbacee din familia boraginaceelor, cu frunze lanceolate, cu flori albastre mici, dispuse în raceme (*Lycopsis arvensis*); b) plantă erbacee din familia plantaginaceelor, cu tulpina ramificată, cu frunze liniare şi cu flori dispuse în spice (*Plantago indica*); **ochii-păsăruicii,** (bot.) nu-mă-uita (*Myosotis palustris*); **ochii-şoricelului,** a) mică plantă erbacee din regiunile alpine, cu tulpini roşietice, cu frunze bazale dispuse în rozetă şi cu flori albe, rareori liliachii (*Saxifraga adscendes*); b) (bot.) nu-mă-uita (*Myosotis palustris*); **ochiul-soarelui,** vanilie sălbatică (*Heliotropium europaeum*); **ochiul-păunului,** fluture de noapte, cu pete rotunde, colorate pe aripi; sfredelaş, sfredeluş (*Saturnia pyri*); **2. ochiul-taurului,** numele unei stele din constelaţia Taurului; **3. ochi-de-tigru,** varietate de cuarţ galben sau brun-roşcat cu irizaţii; **4. ochiul-dracului,** ispită necurată; (spec.) ban: *aurul e ochiul dracului.* PR. [Lat. ***oculus***].

ochinceă, ochincele f. (bot.; reg.; mai ales la pl.) genţiană (*Gentiana cruciata* sau *excisa, lutea*); (şi: **ocinceană**). [Et. nec.].

ochiós, ~şi, ochioásă, ~e a. **1.** cu ochi mari: *un băiet ochios, sprîncenat şi frumuşel.* CR.; **2.** (pop.) chipeş, frumos, arătos: *femei de toate vîrstele ..., mai urîte şi mai ochioase.* SAD.; **3.** (reg.; despre culori) bătător la ochi, strident: *culori ochioase.* [***Ochi***[2] + *-os*].

ochíre, ochiri f. **1.** acţiunea de a ochi şi rezultatul ei; ochit; **2.** privire: *ţi-am urmărit ochirea.* AL.; **3.** ocheadă: *ochirile-ţi murdare.* EM.; **4.** cercetare rapidă, sumară: *o ochire asupra literaturei române.* MAIOR.; *nu-mi trebuie decît o ochire ca să recunosc ... nişte ţechini veneţieni.* GHEŢIE; **dintr-o ochire** sau **cu o (singură) ochire,** foarte repede, imediat; **5.** (mil.) aducere a ţevii unei guri de foc în poziţia care să permită trimiterea proiectilului la ţintă. [V. ***ochi***[1]].

ochişór, ochişori m. **1.** diminutiv al lui ochi[2]; ochiuleţ: *avea nişte ochişori ca două scîntei albastre.* DELAVR.; **2.** (bot.) scînteiuţă (*Anagallis arvensis*). [***Ochi***[2] + *-işor*].

ochít, ochituri n. ochire. [V. ***ochi***[1]].

ochitór, ochitori m. **1.** persoană care ocheşte cu arma; ţintaş; **2.** militar care execută ochirea la armele de artilerie: *ochitorul corecta mereu maşina morţii.* REBR. [***Ochi***[1] + *-tor*].

ochitúră, ochituri f. privire, căutătură. [***Ochi***[1] + *-tură*].

ochiuléţ, ochiuleţi m. şi **ochiuleţe** n. ochişor. [***Ochi***[2] + *-uleţ*].

ocină, ocinez vb. (înv.; tr.) a moşteni, a dobîndi; a stăpîni: *direptîi pămîntul în veci ocineadză.* DOS. [De la ***ocină***].

ocináş[1], ocinaşi m. (înv.) moştenitor; stăpîn: *ne-am făcut ... ocinaşi binelui.* VARL. [***Ocină*** + *-aş*].

ocináş[2], ocinaşe n. (înv. şi reg.) rugăciunea „Tatăl nostru"; (p. ext.) rugăciune (care se spune dimineaţa sau seara): *arhiepiscopul ceteşte otcenaş şi alte molitve.* COSTIN; (şi: **otcenaş**). [Din sl. ***otĭce naš*ĭ**].

ócină, ocini şi **ocine** f. **1.** (înv. şi pop.) bucată de pămînt moştenită; moşie; moştenire: *mazilii şi mănăstirile să-şi stăpînească ocinele.* NEC.; **2.** (p. ext.; înv.) loc de baştină. [Din sl. ***otĭčina***].

ocinceánă f. v. **ochincea.**

ocitócic, ~ci, ocitocică, ~ce a. şi n. (substanţă) cu acţiune stimulatorie asupra contracţiei uterului. [Din fr. ***ocytocique***].

ocitocínă f. hormon secretat în hipotalamus şi stocat în lobul posterior al hipofizei, avînd rol în declanşarea contracţiilor uterine şi în stimularea lactaţiei; oxitocină. [Din fr. ***ocytocine***].

ocîrmuí, ocîrmuiesc vb. (înv.; tr.) a cîrmui, a conduce, a guverna; a administra: *noroade ... ocîrmuite de ... pravili călcate, siluite.* ALEX. [Cf. sl. ***okrŭmiti***].

ocîrmuíre, ocîrmuiri f. (înv.) **1.** acţiunea de a ocîrmui; cîrmuire, guvernare; **2.** (p. ext.) organ de guvernare; guvern: *fac împotrivire ocîrmuirii.* AL. [V. ***ocîrmui***].

ocîrmuitór, ~i, ocîrmuitoáre a. şi m., f. (persoană) care conduce un stat, o instituţie, o

gospodărie etc.; cîrmuitor: *merge la cîrmuitorul de Prahova.* PETR. [*Cîrmui* + *-tor*].

ocléi m. v. **uclei.**

oclusívă, oclusive a. consoană oclusivă (şi f.), consoană care se articulează printr-o ocluzie a canalului fonator, urmată de o explozie; consoană explozivă (ex.: b, p, t, d, c, g); (şi: **ocluzivă**). [Din fr. *occlusive*].

oclúzie, ocluzii f. **1.** închidere, astupare a unui canal, a unui tub, a unei conducte etc. în scopul opririi fluidului care trece prin acestea; **2.** (med.) obstrucţie; **ocluzie intestinală,** (boală constînd în) oprirea sau întreruperea tranzitului intestinal; **obstrucţie intestinală,** încurcătură de maţe; ileus; **3.** (fon.) mişcare articulatorie constînd în închiderea canalului fonator (cu buzele, cu limba), avînd ca rezultat întreruperea scurgerii curentului de aer; **4.** (meteor.) proces de trecere a ciclonului mobil în stadiul final de evoluţie; **5.** bulă de gaz rămasă într-o piesă de metal după turnare; (şi: **ocluziune**). [Din fr. *occlusion,* lat. *occlussio, -onis*].

ocluzionă, ocluzionez vb. (rar; tr.) a închide; a încuia, a zăvorî: *nu trupul ocluzionează esenţa, ci abia acesta poate ... să o facă sensibilă.* PATAP. [De la *ocluzie*].

ocluziúne f. v. **ocluzie.**

ocluzívă a. v. **oclusivă.**

ocnăş, ocnaşi m. **1.** (înv.) lucrător într-o ocnă de sare; **2.** condamnat la muncă silnică în ocnă: *un simplu ocnaş preferă întunericul minelor de sare ... decît să revină la lumină făcînd pe călăul.* PR. [*Ocnă* + *-aş*].

ócnă, ocne f. **1.** (înv.) fereastră: *şedea ... un june lîngă ocnă.* COR.; **2.** (înv. şi reg.) gura podului; (p. ext.) hogeac; **3.** mină de sare; salină: *ocnele cele mai cunoscute erau cele de la Slănic şi Telega;* **4.** (înv.; mai ales la pl.) venit domnesc de la minele de sare; **5.** mină (părăsită) unde erau deţinuţi cei condamnaţi la muncă silnică; (p. ext.) închisoare, temniţă, puşcărie; pedeapsă executată într-o astfel de închisoare; ocniţă: *să fugim ..., că-nfundăm ocna.* CAR.; *nu mă las pînă nu-l bag la ocnă.* SOR. // adv. **sărat ocnă,** foarte sărat, prea sărat. [Din sl. *okno* „fereastră"].

ocníre, ocniri f. formare accidentală a unor cavităţi relativ mari în timpul forajului, datorită dizolvării sau dărîmării rocilor din jurul sondei. [De la *ocnă*].

ócniţă, ocniţe f. (pop.) **1.** diminutiv al lui ocnă; **2.** cotlon, firidă în perete, într-o sobă de zid sau sub cuptorul vetrei ţărăneşti: *căscase gura cît ocniţa.* PANN; **3.** nişă, firidă mică făcută în zidărie ca element decorativ, în partea exterioară a faţadei unei clădiri; **4.** (înv.) temniţă, închisoare; ocnă: *am înfundat ocniţele cetăţilor Semendria, Haliciu.* DELAVR.; **5.** groapă adîncă; hrubă: *dădu fuga la adăpost într-o ocniţă ivită sub deal.* GAL.; **6.** (reg.) schelet de pari în formă de prismă triunghiulară, pe care se întind la uscat cerealele cosite sau secerate; acoperiş de scînduri sprijinit pe ţăruşi, sub care se întind snopii de cereale. [*Ocnă* + *-iţă*].

ocól, ocoluri şi **ocoale** n. **1.** mişcare în jurul unui punct fix; deplasare în spaţiu care nu urmează calea dreaptă; înconjur, ocolire: *luna trece ... spre-a face-al mărilor ocol.* EM.; **de ocol,** ocolit, indirect: *o ia pe un drum de ocol.* CAR.; **a da cuiva** (sau **la ceva**) **ocol** ori **a face ocolul ...,** a ocoli, a merge de jur împrejur: *Prîslea ... da ocol mărului.* ISP.; (fig.) *vestea făcu ocolul oraşului.* GHEŢIE; **2.** (fig.) digresiune; **fără ocol,** direct, fără menajamente: *spune-mi fără ocol;* **3.** cot, cotitură: *uliţa ... face un ocol mare.* REBR.; **4.** linie care delimitează un spaţiu; (p. ext.) spaţiul delimitat; cuprins: *prin tot ocolul acelei văi ... ţîşneşte tina.* OD.; **5.** perimetru; circumferinţă: *treptele erau în spirală şi descriau două ocoluri între etaje.* GHEŢIE; **6.** (înv.; concr.) gard; îngrăditurăr, împrejmuire: *tabăra ...* [avea] *un lung ocol de care legate strîns cu lanţuri.* AL.; **7.** (înv. şi pop.) loc îngrădit lîngă casă sau în cîmp, unde se ţin vitele, oile etc.: *un mînzat sugrumat în ocol.* GANE; **8.** (reg.) curte, ogradă: *bade-n ocolul tău puteare-aş să umblu eu.* POP.; **9.** (înv.) subîmpărţire administrativă a ţinutului, în Moldova, în sec. al XVIII-lea; plasă; (p. ext.) instituţie care conduce asemenea subunităţi administrative: *ocoalele dinspre cîmpie se numeau plăşi, iar cele dinspre munte, plaiuri;* **10. ocol silvic,** unitate administrativă silvică, organizată pe brigăzi şi cantoane. [Din sl. *okolŭ* „cerc"].

ocolăş, ocolaşe n. **1.** (înv.) diminutiv al lui ocol: *feace un ocolaş mitiutel.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.) staul; **3.** (pop.) curte: *n-ai atîta ocolaş cît ar paşte-un purcelaş.* POP. // m. (pl. **ocolaşi**) **1.** locuitor al unui ocol; **2.** (înv.) conducător administrativ al unui ocol; încasator de impozite. [*Ocol* + *-aş*].

ocoieálă, ocoleli f. (pop.) **fără ocoleală** (sau **ocoleli**), fără ocol, direct: *pre limba noastră cea fără ocoleli.* ISP. [*Ocoli* + *-eală*].

ocolí, ocolesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a face un ocol; a merge de jur-împrejur; a înconjura: *ocoli de vreo trei ori palatul.* ISP.; *ocoliră pe la gară;* **2.** (pop.; tr.) a cutreiera, a colinda: *credincioşii lui ocoliră toată împărăţia.* ISP.; **3.** (tr.) a evita atingerea, lovirea cuiva sau a ceva, făcînd un ocol: *trebuie să ocolească, în fugă, nenumărate divane şi perne moi.* EL.; **4.** (tr.) a evita trecerea pe undeva, întîlnirea cu cineva sau ceva, discutarea, comentarea despre cineva sau ceva: *părinţii-n drum mă ocolesc.* COŞB.; *mahomedanii ocolesc reprezentarea divinităţii.* BL.; *ocolea orice prilej de pierdere a vremii.* GHEŢIE; **5.** (fig.; intr.) a divaga: *moşul ocolea cu povestirea.* POP.; **pe ocolite,** indirect; **6.** (tr.) a lăsa intenţionat ceva deoparte; a ignora, a eluda: *cei mari ocolesc legea;* **7.** (înv. şi pop.; tr.) a înconjura din toate părţile; a împrejmui, a îngrădi: *un brîu de munţi ocoleşte toată această ţară.* BĂLC.; **8.** (fig.; înv. şi reg.; tr.) a apăra, a proteja, a ocroti: *loc în rai tu, tată, n-ai ...; mulţi bogaţi ocolit-ai, mulţi săraci sărăcit-ai.* POP.; **9.** (înv. şi reg.; tr.) a încercui din toate părţile, a împresura, a asedia: *ţara era ocolită de vrăjmaşi.* BĂLC. [De la *ocol*].

ocolíre, ocoliri f. **1.** acţiunea de a ocoli şi rezultatul ei; **2.** mers cu înconjur; ocol: *ca să ajung acasă, făceam tot felul de ocoliri;* **3.** evitare: *ocolirea greşelilor.* [V. *ocoli*].

ocolíş, ocolişuri n. **1.** ocol, înconjur: *a venit direct acasă, fără nici un ocoliş;* **2.** (fig.) divagaţie: *cu multe ocolişuri ..., clericul mărturisi scopul acelei vizite neaşteptate.* GHEŢIE; **fără ocoliş(uri),** direct, în faţă: *spune-mi fără ocolişuri;* **3.** (înv.) perimetru, circumferinţă. [*Ocol* + *-iş*].

ocolít, ~ţi, ocolită, ~e a. **1.** care face ocoluri, care înconjură: *drum ocolit;* **2.** (fig.) spus sau făcut cu înconjur, indirect: *ocolitele şi ceremonioasele tratative matrimoniale.* CĂL.; **pe căi ocolite,** prin mijloace indirecte, ilegale; prin subterfugii. [V. *ocoli*].

ocolitór, ~i, ocolitoáre a. care face un ocol: *a luat-o pe un drum ocolitor.* [*Ocoli* + *-tor*].

ocólnică, ocolnice f. (înv.) ocolniţă. [*Ocol* + *-nică*].

ocólniţă, ocolniţe f. **1.** (înv.) hartă topografică pe care sînt indicate hotarele şi cuprinsul unei moşii; cadastru, carte funciară; ocolnică: *a iscodit de jur împrejur ocolniţa însemnîndu-şi locurile.* VOIC.; **2.** (reg.) motiv decorativ cu care se împodobesc cojoacele. [*Ocol* + *-niţă;* cf. sb. *okolnica*].

ocóp, ocopuri n. (înv.) şanţ de apărare; tranşee: *la Lenţeşti, unde se cunosc ocopurile leşilor făcute de atunce.* UR. [Din pol. *okop*].

ócoş, ~i, ocoşă, ~e a. (reg.) **1.** deştept, cuminte; priceput, isteţ; **2.** sfătos; încrezut, fudul; **3.** şiret, viclean, prefăcut. [Din magh. *okos*].

ocoşí, ocoşesc vb. (reg.; refl.) a face pe deşteptul, a se fuduli; a se obrăznici. [De la *ocoş*].

ocrotí, ocrotesc vb. (tr.) a lua sub paza, sub protecţia sa; a apăra, a proteja; a ajuta, a sprijini: *fără nici o rudă care să-l ocrotească.* CR. [Din sl. *okrotiti, ukrotiti* „a îmblînzi"].

ocrotíre, ocrotiri f. **1.** acţiunea de a ocroti şi rezultatul ei; apărare, protecţie; sprijin, ajutor: *ar fi vrut să afle ce-i cu ... ocrotirea prefectului.* SAD.; **2.** adăpost, azil: *să dea ocrotire emigranţilor.* BĂLC. [V. *ocroti*].

ocrotitór, ~i, ocrotitoáre a. şi m., f. apărător; protector: *ocrotitorul familiei sale.* OD. [*Ocroti* + *-tor*].

ócru n. **1.** varietate de argilă de culoare galbenă, roşie sau brună, formată din hidroxizi de fier (şi de mangan), folosită ca pigment în pictură, la fabricarea unor vopsele; vopsea preparată din această argilă, cu tente de galben, oranj, roşu, brun, verzui etc.: *cu ocru se vopsesc scîndurile duşumelei;* **2.** culoare galbenă-brună. // a. de culoare galbenă-brună: *un cartier alb şi ocru de locuinţe ieftine.* VINEA. [Din fr. *ocre*].

octacórd, ~zi, octacordă, ~e a. (muz.) care are opt coarde. // n. liră cu opt coarde. [Din fr. *octacorde*].

octaédric, ~ci, octaedrică, ~ce a. care are formă de octaedru. [Din fr. *octaédrique*].

octaédru, octaedre n. poliedru cu opt feţe. [Din fr. *octaèdre*].

octál, octale a. **sistem de numeraţie octal,** sistem de numeraţie a cărui bază este cifra opt; **soclu octal,** soclu de tub electronic cu opt contacte. [Din fr. *octale*].

octán, octani m. hidrocarbură din seria parafinelor, care se prezintă în mai multe forme izomere. [Din fr. *octane,* germ. *Oktan*].

octánic, ~ci, octánică, ~ce a. **1. cifră octanică,** parametru care caracterizează rezistenţa la detonaţie a benzinelor; **2.** (despre parametri) care caracterizează rezistenţa la detonaţie a benzinelor. [*Octan* + *-ic*].

octánt, octante n. **1.** a opta parte dintr-un cerc, egală cu 45 de grade; **2.** instrument folosit în navigaţia maritimă şi aeriană pentru observarea înălţimii aştrilor şi pentru măsurarea distanţelor lor unghiulare. [Din fr. *octant*].

octatlón, octatloane n. probă combinată de atletism pentru juniori, constînd din opt probe de alergări, sărituri şi aruncări. [*Octet* + (*penta*)*tlon*].

octatloníst, ~şti, octatlonistă, ~e m., f. sportiv care participă la octatlon. [*Octatlon* + *-ist*].

octávă, octave f. **1.** strofă de opt versuri endecasilabice, primele şase cu rimă încrucişată, ultimele două cu rimă împerecheată, folosită mai ales în poezia italiană, spaniolă şi portugheză: *epopeea lui Tasso e scrisă în octave;* **2.** (muz.) interval dintre două sunete ale gamei la distanţă de opt trepte; **3.** (telec.) interval dintre oscilaţia electromagnetică de o anumită frecvenţă şi oscilaţia de frecvenţă dublă; **4.** perioadă de opt zile înaintea fiecărei sărbători importante la catolici: *ultima zi a octavei Paştelui.* [Din fr. *octave,* it. *ottava,* germ. *Oktave,* lat. *octavus*].

octavín, octavine n. flaut mic care emite sunete cu o octavă mai sus decît cel obişnuit: *lipseşte primul trombon ... şi octavinul.* FIL. [Din fr. *octavin*].

octét[1], octete n. formaţie de opt interpreţi care execută împreună o bucată muzicală; lucrare muzicală pentru o astfel de formaţie. [Din germ. *Oktett*].

octét[2], octeţi m. **1.** (chim.; şi **octet electronic**) ansamblu format din opt electroni în stratul perife-

ric al unui atom, caracteristic elementelor din grupa gazelor rare, cu excepţia heliului; **2.** (inform.) grup de opt biţi folosit pentru exprimarea capacităţii de memorie adresabilă. [Din fr., engl. *octet*].

octo- element de compunere cu sensul „opt". [Din lat., fr., it. *octo-*].

octocoraliér, octocoralieri m. (la pl.) subclasă de celenterate antozoare marine coloniale cu opt tentacule; (şi la sg.) animal din această subclasă (ex. mărgeanul). [Din fr. *octocoralliaires*].

octódă, octode f. tub electronic cu opt electrozi (un anod, un catod şi şase grile), folosit ca schimbător de frecvenţă în radioreceptoare. [Din fr. *octode*].

octofór, octofori m. purtător de litieră, în antichitate: *sus lectica, octofori.* AL.; (adj.) *sirieni octofori pe dealul palatin.* AL. [Din lat. *octophoros*].

octogenár, ~i, octogenară, ~e a. şi m., f. (persoană) de optzeci de ani sau care a depăşit această vîrstă: *supravieţuitorul octogenar al unor timpuri literare grele.* D. [Din fr. *octogénaire*].

octogón, ~i, octogonă, ~e a. (înv.) octogonal: *o sală octogonă formează acest local.* BOL. // n. (pl. **octogoane**) poligon cu opt laturi. [Din fr. *octogone*].

octogonál, ~i, octogonală, ~e a. care are opt laturi; octogon: *un pendul octogonal sfîrîia într-un perete.* CĂL. [Din fr. *octogonal*].

octoíh, octoihuri n. **1.** carte de cult ortodox, cuprinzînd cîntările de la strană din fiecare zi a săptămînii (cîntate succesiv pe opt glasuri); fiecare dintre cîntările cuprinse în această carte; osmoglasnic: *cîntă din ohtoic, glasul al optulea.* AL.; *răsuna bolta bisericii cînd cînta octoihul.* PETR.; **2.** (rar) scară muzicală; registru: *psaltul Ghiriac mi-o spus că am un octoih de cele zdravene.* AL.; (şi: **ohtoih, ohtoic**). [Din sl. *oktoihŭ*].

octómbrie m. a zecea lună a anului; (pop.) brumărel, brumar; (şi: **octomvrie**). [Din sl. *oktomvrii*].

octómvrie m. v. **octombrie.**

octopód, ~zi, octopodă, ~e a. (zool.) care are opt picioare sau opt tentacule. // n. (la pl.) ordin de moluşte cefalopode cu opt tentacule purtătoare de ventuze; (şi la sg.) animal din acest ordin (ex. caracatiţa). [Din fr. *octopode*].

octosilăb, octosilabe n. (rar) vers de opt silabe. [Din fr. *octosyllabe*].

octosilábic, ~ci, octosilabică, ~ce a. care are opt silabe: *vers octosilabic.* [Din fr. *octosyllabique*].

octuplét, octupleţi m. fiecare dintre cei opt gemeni născuţi deodată de aceeaşi mamă. [*Octuplu* + *-et*].

octúplu, ~i, octuplă, ~e a. de opt ori mai mare în raport cu cantitatea dată. // n. mulţime, grup compus din opt unităţi. [Din fr. *octuple*].

oculá, oculez vb. (tr.) a altoi printr-un singur ochi; a face o oculaţie. [Din lat. *ocularе*, germ. *okulieren*].

oculár, ~i, ocularǎ, ~e a. **1.** care ţine de ochi, referitor la ochi, al ochiului: *nerv ocular;* **martor ocular,** persoană care a văzut cum s-a petrecut un fapt (despre care se relatează): *ce fel de martori oculari sînteţi dumneavoastră care nu mai ştiţi exact ce s-a petrecut?* PETR. // n. lentilă sau grup de lentile dintr-un instrument optic prin care se priveşte imaginea dată de obiectiv. [Din fr. *oculaire*].

oculáţie, oculaţii f. sistem de altoire printr-un singur ochi desprins de pe un lăstar şi introdus sub scoarţa portaltoiului. [Din germ. *Okulation*].

oculíst, ~şti, oculistă, ~e m., f. oftalmolog: *n-am noroc să dau de oculist.* ARG. [Din fr. *oculiste*].

oculístic, ~ci, oculistică, ~ce a. de ochi. // f. (fam.) oftalmologie. [Din fr. *oculistique*].

oculográmă, oculograme f. înregistrare a mişcărilor globilor oculari. [Din fr. *oculogramme*].

oculométru, oculometre n. dispozitiv cu ajutorul căruia persoana paralizată poate să-şi ghideze scaunul cu rotile prin simpla mişcare a ochilor. [Din fr. *oculomètre*].

oculomotór, ~i, oculomotoáre a. şi m. (muşchi, nerv) care controlează mişcarea globului ocular. [Din fr. *oculomoteur*].

oculopalpebrál, ~i, oculopalpebrală, ~e a. care ţine de ochi şi de pleoapă. [Din fr. *oculo-palpebral*].

ocúlt, ~ţi, ocultă, ~e a. **1.** care acţionează, care este făcut în mod ascuns, tainic, misterios; a cărui natură, cauză, al cărui scop rămîne ascuns, necunoscut; nepătruns: *ca o putere ocultă, străină de voinţa lui, îi împingea trupul greu şi moleşit.* VLAH.; (subst.) *instalarea sa ca şef ... s-a datorat ocultei liberale (aşa se numea stafful din umbră al partidului).* D.; **2.** care aparţine ocultismului, referitor la ocultism, de ocultism; ocultist, ocultistic; **ştiinţe oculte,** concepţii şi practici, cu caracter ezoteric, care au ca obiect fenomene tainice, supranaturale, inaccesibile cunoaşterii comune (ex.: magia, divinaţia, spiritismul): *consulta cărţi de ştiinţe oculte.* CĂL. // adv. pe ascuns, în taină: *noi n-avem nevoie să lucrăm ocult.* SAD. [Din fr. *occulte*].

ocultá, ocultez vb. (tr.) **1.** (astr.) a suferi o ocultaţie; **2.** a face mai puţin vizibil un semnal luminos, interpunînd un ecran: *a oculta un far;* **3.** (p. ext.) a face ca o anumită zonă să nu poată recepţiona un post de televiziune; **4.** (fig.) a ascunde ceva, a face obscur; a trece sub tăcere; a disimula: *ocultează adevăratele probleme.* [Din fr. *occulter*].

ocultáţie, ocultaţii f. **1.** eclipsare temporară a unui astru datorită interpunerii unui alt corp ceresc între acesta şi observator; **2.** (mar.) acoperire temporară a luminii unui far prin interpunerea unui ecran; **lumină de ocultaţie,** lumină intermitentă a farului, a geamandurii; **3.** (fig.) ascundere a ceva; trecere sub tăcere; disimulare; (şi: **ocultaţiune**). [Din fr. *occultation*, lat. *occultatio, -onis*].

ocultaţiúne f. v. **ocultaţie.**

ocultísm n. ansamblu de concepţii şi practici oculte; studiul şi practica ştiinţelor oculte; ocultistică: *a găsit într-un raft o sumă de cărţi de teozofie, ocultism şi yoga.* EL.; *la bătrîneţe ... profesează ocultismul.* CĂL. [Din fr. *occultisme*].

ocultíst, ~şti, ocultistă, ~e m., f. persoană care practică ocultismul: *ocultistul le dezvălui... alcătuirea omului în cele şapte stihii ale lui.* VOIC. // a. ocult: *nemulţumit de rezultatele ... improvizaţiilor sale ocultiste.* [Din fr. *occultiste*].

ocultístic, ~ci, ocultistică, ~ce a. ocult: *aici viziunile n-au caracter ocultistic.* CĂL. // f. ocultism: *lipseşte originalitatea şi plictiseşte falsa ocultistică.* CĂL. [Din it. *occultistico*].

ocupá, ocúp vb. **1.** (tr.) a lua în stăpînire (un oraş, un teritoriu etc.) prin forţă armată; a cuceri: *a ocupat cetatea inamică;* **2.** (tr.) a umple un spaţiu sau un timp: *această muncă îmi ocupă toată ziua;* **3.** (tr.) a avea (temporar) în stăpînire, în folosinţă un imobil; a locui: *parterul era ocupat de birouri.* GHEŢIE; *oaspeţii au ocupat casa întreagă;* **4.** (tr.) a rezerva, a reţine: *ocupămi un loc la spectacol;* **5.** (tr.) a deţine un post, o funcţie: *pot ocupa postul de şef al bibliotecii municipale.* PR.; **6.** (refl.) a avea drept ocupaţie sau profesiune; a se consacra unui anumit domeniu, a se îndeletnici cu ...: *cronicarii ... s-au ocupat cu descrierea faptelor istorice.* AL.; **7.** (înv.; tr.) a preocupa, a absorbi: *ea ocupă mintea mea.* AL.; **8.** (refl.) a se interesa, a se îngriji, a urmări îndeaproape pe cineva sau ceva; a se preocupa; a se ocuparisi: *te-ai ocupat a-mi lua note după istoricul turc?* GHICA. [Din lat. *occupare*, fr. *occuper*].

ocupánt, ~ţi, ocupantă, ~e m., f. (adesea adj.) **1.** armată care ia în stăpînire un teritoriu străin; persoană care face parte din această armată: *ocupanţii s-au purtat barbar;* **2.** persoană care ocupă temporar ceva (un loc, un scaun); ocupator: *avantajul primului ocupant.* [Din fr. *occupant*].

ocupáre, ocupări f. acţiunea de a (se) ocupa şi rezultatul ei; ocupaţie, preocupare: *în toate aceste ocupări şi sfere, Eminescu se află ... în elementul său.* MAIOR. [V. *ocupa*].

ocuparisí, ocuparisesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) ocupa: *vreau să mă ocuparisesc de viitorul tău.* AL. [*Ocupa* + *-arisi*].

ocupát, ~ţi, ocupată, ~e a. **1.** (despre teritorii, ţări etc.) cucerit, stăpînit de o armată străină; **2.** luat în posesie, în folosinţă (temporară) de cineva: *toate mesele erau ocupate.* REBR.; **3.** luat în primire; deţinut de cineva: *posturile ocupate sînt şi ele vizate;* **4.** care este antrenat într-o activitate; care se consacră unei activităţi: *personal ocupat în afaceri private;* **5.** care are mult de lucru; preocupat, absorbit: *aşa ocupat cum am văzut că sînteţi, nu mai am curajul ... să vă deranjez.* CAR. [V. *ocupa*].

ocupatór, ~i, ocupatoáre m., f. (rar) ocupant: *cînd ocupatorii casei se scularǎ.* CĂL. [*Ocupa* + *-tor*].

ocupáţie, ocupaţii f. **1.** luare (temporară) în stăpînire de către armată; cucerire; **de ocupaţie,** care ocupă temporar un teritoriu, o ţară etc.: *trupe de ocupaţie;* **2.** (jur.) luare în stăpînire a unui bun; dobîndire a unei proprietăţi; **3.** îndeletnicire, treabă, activitate: *din cauza ocupaţiunilor mele, n-am destulă vreme.* CAR.; **4.** slujbă, post[2]: *e momentul să-ţi găseşti o ocupaţie.* GHEŢIE; **5.** grijă, preocupare: *au prea multă ocupaţie cu ochii bărbaţilor.* AL.; (şi: **ocupaţiune**). [Din fr. *occupation*, lat. *occupatio, -onis*].

ocupaţionál, ~i, ocupaţională, ~e a. **1.** (despre o terapie) care are în vedere antrenarea fiecărui bolnav sau persoană vîrstnică în ocupaţii (casnice), referitor la o asemenea ocupaţie; **2.** generat de o ocupaţie: *risc ocupaţional.* [Din engl. *occupationnal*, fr. *occupationnel*].

ocupaţiúne f. v. **ocupaţie.**

ocúre vb. v. **ocurge.**

ocurént, ~ţi, ocurentă, ~e a. **1.** care se întîmplă, care survine la un moment dat; **sărbători ocurente,** sărbători care cad în aceeaşi zi; **2.** (despre unităţi lingvistice) care se întîlneşte într-un text. [Din fr. *occurent*].

ocurénţă, ocurenţe f. **1.** (rar) împrejurare, întîmplare, circumstanţă, conjunctură; **2.** apariţie sau prezenţă a unei unităţi lingvistice într-un text; **3.** mod în care se prezintă o rocă sau un mineral într-un zăcămînt. [Din fr., engl. *occurrence*].

ocúrge, pers.3 **ocurge** vb. (latinism; înv.; intr.) a se întîmpla; a surveni: [în texte] *ocurge numele Vlachia.* HASD.; (şi: **ocure**). [Din lat. *occurrere* (după *curge*)].

odabáş, odabaşi m. (înv.) căpitan, comandant al unei companii de ieniceri; (p. ext.) căpitan de seimeni sau de arnăuţi. [Din turc. *odabaşı*].

odagáci, odagaci n. **1.** numele a doi arbuşti exotici, cu ramuri păroase, a căror scoarţă aromatică se întrebuinţează în medicină (*Croton*); **2.** lemnul acestor arbuşti: *mătănii de odagaci;* **3.** scoarţa acestor arbuşti care răspîndeşte (prin ardere) un miros plăcut; (p. ext.) substanţă aromatică, parfum extras din această scoarţă: *cu vutci bune ..., cu miros de odogaci.* AL.; *perniţă de odagaci.* FIL.; **4.** plantă erbacee cu flori trandafirii, rar albe, ale cărei rădăcini se utilizează la scoaterea petelor de pe stofe; ciulin, săpunariţă (*Saponaria officinalis*); (şi: **odogaci**). [Din turc. *ödağaci*].

odagíu, odagii m. (înv.) **1.** odăiaş, om de serviciu: *odagiu la primărie;* **2.** slugă la ciobani; păstor. [Din turc. ***odaci***].

odáie, odăi f. **1.** (pop.) cameră, încăpere: *odaia începu să se lumineze.* EL.; *jumătate din odăile casei de oaspeţi se ocupară.* GHEŢIE; **2.** (înv.) locuinţă, casă: *odăi au zidit ... în Ierusalim.* BIBLIA; *la odăile slujitorilor s-au desfundat poloboacele de vin.* SAD.; **3.** (înv. şi reg.) aşezare gospodărească în afara satului; gospodărie: *fiecare oaspe ce trăgea la odaia lui era primit cu dragă inimă.* CR.; **prin odăi,** prin străini, pe la vecini: *el pleca prin odăi să-mprumute.* SOR.; **4.** (mai ales la pl.) cătun; **5.** (pop.) adăpost (provizoriu); colibă (la cîmp, la păşune, la pădure etc.); **6.** (reg.) tîrlă cu grajduri pentru vite; loc unde stau (noaptea) oile sau vitele; grajd: *găsiră la odaie un cal străin.* SAD.; **7.** (înv.) cazarmă (folosită şi ca închisoare): *cazarma lor era lîngă zidul curţii şi se numea odăile seimeneşti.* BĂLC. [Din turc. ***oda,*** bulg. ***odaja***].

odalíscă, odalísce f. sclavă în serviciul soţiilor sultanului; (p. ext.) femeie dintr-un harem; cadînă: *albe odalisce se cobor pe mare ... din al lor serai.* BOL. [Din fr. ***odalisque***].

odátă adv. **1.** într-un timp nedeterminat; cîndva; odinioară, mai demult: *a fost odată;* **odată şi odată,** într-o bună zi, mai devreme sau mai tîrziu; **2.** în sfîrşit, în cele din urmă: *isprăviţi ... şi haideţi odată.* CAR.; **3.** (pop.) îndată, imediat; deodată, brusc: *atunci, bucuria dracului: odat-o şi hăleşte.* CR. // a. invar. în toată puterea cuvîntului, întreg; (p. ext.) foarte bun, excelent: *noi sîntem odată băieţi.* CR. [*O*[3] + ***dată***].

ódă, ode f. **1.** poem liric (cu subiect eroic) cîntat sau recitat cu acompaniament de liră, în antichitate; **2.** poezie lirică formată din strofe cu aceeaşi formă şi structură metrică, în care de obicei se elogiază personalităţi, fapte eroice, idealuri etc.: *inima ta bate ritmul sfînt al unei ode.* EM.; **3.** (p. ext.) compoziţie muzicală cu caracter eroic, solemn (ex. *Oda funebră* de Bach). [Din fr. ***ode***].

odăiáş, odăiaşi m. **1.** (înv.) om de serviciu la tribunal, prefectură etc.; odagiu; **2.** (înv.) fecior, valet; **3.** (înv. şi reg.) persoană care locuieşte în afara satului, într-o odaie; angajat la o tîrlă: *nevasta mai frumoasă la turci mi-este odăiaşă.* POP. [***Odaie*** + ***-aş***].

odăiţă, odăiţe f. diminutiv al lui odaie; cămăruţă: *în odăiţa rustică veghea o candelă verde.* BAC.; *pierdu castelul ... şi eşuă într-o odăiţă cu intrare prin scara de serviciu.* CĂL. [***Odaie*** + ***-iţă***].

odăjdii f. pl. veşminte bisericeşti pe care le îmbracă preoţii la oficierea slujbei religioase sau în împrejurări solemne: *parohul era îmbrăcat în odăjdii.* GHEŢIE; *odăjdiile ortodoxe sînt numai mîngîiere, alinare, supralumească sugestie.* STANIL. [Din sl. ***odežda***].

odeón, odeoane n. **1.** teatru destinat în special reprezentaţiilor muzicale, la greci şi la romani; **2.** denumire dată unor teatre moderne. [Din fr. ***odéon***].

odgón, odgoane n. **1.** funie groasă şi lungă îmbibată cu gudron, folosită în marină, în transporturi etc.; cablu, parîmă: *adă odgonul cel gros şi cîrligele.* C.; **2.** (reg.) funie; pripon: *Călin îl leagă cu odgonul de un pom.* EM.; **3.** veche unitate de măsură agrară pentru lungimi, variind între 16 şi 30 de stînjeni; funie, lanţ. [Et. nec.].

odgoní, odgonesc vb. (rar; tr.) a lega, a fixa cu un odgon: (fig.) *e odgonit pe o săptămînă în pat.* VINEA. [De la ***odgon***].

odicolón, odicolonuri şi **odicoloane** n. (pop.) apă de colonie: *odicoloanele, pomădurile, liubenurile Didinii.* CAR.; *odicolon şi vopsele de tot soiul.* PETR. [Din fr. ***eau de Cologne***].

odíhnă, (rar) **odihne** f. **1.** întrerupere temporară a unei activităţi, în scopul refacerii energiei, a forţelor; stare sau timp de repaos; pauză: *sînt aşa de trudită, încît nu doresc decît hodină.* SAD.; *nu cunoştea odihna şi nici nu-i plăcea.* GHEŢIE; **fără odihnă,** (care este) în continuă mişcare; neastîmpărat; mereu, neîncetat; **casă de odihnă,** clădire într-o localitate balneară sau climaterică, unde se poate petrece concediul, weekend-ul etc.; **odihnă activă,** practicarea unor activităţi uşoare, plăcute, care nu provoacă oboseală, ci repauzează, deconectează; **2.** somn[1]: *acuş se duce noaptea şi vai de odihna noastră.* CR.; **3.** calm desăvîrşit, pace, linişte sufletească; tihnă: *moşia Babaroaga ... nu-i mai dădea odihnă.* REBR.; *pentru tine ... n-am nici somn, n-am nici hodină.* POP.; **4.** moarte; (p. ext.) mormînt: *cu mare alai şi jale fu pus la odihna de veci.* ISP.; *lăsaţi-mi însă mie odihna cea tăcută, lăsaţi-mi visul morţii.* MACED.; **5.** (concr.) palier (la o scară); (şi: (pop.) **hodină**). [De la ***odihni***].

odihneálă, odihneli f. (înv. şi pop.) odihnă, repaos; linişte sufletească; moarte: *nu vor avea odihneală nece zioa, nece noaptea.* N. TEST. [***Odihni*** + ***-eală***].

odihní, odihnesc vb. **1.** (refl. şi intr.) a întrerupe temporar o activitate pentru a-şi reface energia, forţele; a fi în repaus, a se repauza: *şi-n loc de a mă trudi cu munca, să stau şi să mă hodinesc.* MAT.; *m-am oprit să mă odihnesc.* EL.; **2.** (tr.) a lăsa să stea la odihnă, a pune în repaus; (p. ext.) a adăposti, a găzdui: *războinicii ... îşi odihneau ciolanele trudite.* SAD.; *omul acesta ... i-a ospătat şi hodinit.* POP.; (fig.) *ia, să mai odihnesc oleacă aste bătrîneţe!* CR.; **3.** (refl.) a se reface prin somn; a dormi: *noaptea asta nu ne odihnim noi deloc?* CAR.; **4.** (intr. şi refl.) a fi mort; a zăcea în mormînt: *aici, în roditoarea mea humă, odihni-se-vor oasele mele.* VIERU; (tr.) **Domnul** (sau **Dumnezeu**) **să-l odihnească (în pace),** formulă prin care se invocă îndurarea lui Dumnezeu pentru cei morţi: *Dumnezeu să-l ierte şi să-l odihnească întru împărăţia cerească.* CR.; **5.** (refl. şi intr.) a (se) sprijini, a (se) rezema: *mîna mea ... se odihnea pe braţul fotoliului.* GHEŢIE; **6.** (înv.; refl. şi tr.) a (se) potoli, a (se) calma, a (se) linişti: *alăuta lui ... te va odihni.* BIBLIA; *de atunci neîncetat ... mi-e frică! nu pot să mă odihnesc.* NEGR.; **7.** (fig.; refl. şi intr.) a sta undeva, a-şi avea locul: *tăcerea se odihnea pe buzele muritorilor.* MARC.; *cărţi prăfuite odihnesc în rafturi;* (şi: (pop.) **hodini**). [Din bulg. ***otdihna***].

odihníre, odihníri f. faptul de a (se) odihni; odihnă, repaus; moarte: *odihnirea cea veşnică.* [V. ***odihni***].

odihnít, ~ţi, odihnită, ~e a. **1.** care şi-a refăcut energia, puterile prin somn sau prin întreruperea temporară a activităţii: *te simţi odihnit?;* **2.** (înv.) liniştit, calm; mulţumit, împăcat: *oameni ... odihniţi şi împodobiţi cu de toate bunătăţile.* DOS. [V. ***odihni***].

odihnitór, ~i, ódihnitoáre a. care reface energia, puterile; reconfortant; care linişteşte, calmează; calmant: *somn lung şi odihnitor.* DELAVR.; *fumam ... în jeţul larg şi odihnitor.* EL. [***Odihni*** + ***-tor***].

odinioáră adv. **1.** (înv.; în forma **dănăoară**) o singură dată, o dată: *toţi mînca dănăoară în dzi.* VARL.; **2.** pe vremuri, altădată, înainte vreme, odată: *visam odinioară pe cea care m-ar iubi.* EM.; *fumezi tot atît de mult ca odinioară?* GHEŢIE; **3.** (înv.) într-o bună zi (în viitor), odată şi odată; cîndva, vreodată: *îşi închipuia că el odinioară va fi doctor.* GANE; (şi: (înv.) **dănăoară**). [*O*[3] + ***dinioară*** „cîndva"].

odinofagíe f. dificultate în deglutiţie, însoţită de durere. [Din fr. ***odynophagie***].

odinofobíe f. teamă patologică de durere. [Din engl. ***odynophobia***].

odiós, ~şi, odioásă, ~e a. care provoacă ură, indignare, dezgust; demn de ură; respingător, detestabil: *zgîrcenia e un viciu odios.* [Din fr. ***odieux,*** lat. ***odiosus***].

odiozitáte, (rar) **odiozităţi** f. (rar) faptul de a fi odios. [***Odios*** + ***-itate***].

odisée f. **1.** călătorie lungă şi plină de aventuri; şir de întîmplări neprevăzute: *nu eşti singurul care ai parcurs o odisee.* PR.; **2.** viaţă plină de peripeţii: *ne spune pe scurt odiseea lui şi a familiei lui.* GAL. [Din fr. ***odyssée***].

odiséic, ~ci, odiseică, ~ce a. ca caracter de odisee. [Din germ. ***odysseisch***].

ódiu n. (latinism; înv.) ură, dezgust, scîrbă: *trebuie să denunţăm neîncetat odiului public ... această ofensă.* CAR. [Din lat. ***odium***].

odivói, odivoi m. (înv.; rar) infanterist: *avea ţara dorobanţi, roşiori, călăraşi, odivoi.* GHICA. [Din rus. ***hodovoĭ***].

odîr interj. (reg.) strigăt cu care se alungă cîinii; marş: (subst.) *făcui încet la dînsul un ni-i! şi un odîr!* PANN. [Onomat.].

odoácă adv. (înv.) **1.** chiar (şi), pînă şi: *de-atuncea-s 70 de ai şi mai bine odoacă.* DOS.; **2.** sigur, desigur, cu siguranţă: *nici o mănăstire n-ar hi hălăduit neprădată odoacă.* COSTIN. [Et. nec.].

odoáre f. v. **odor**[2].

odobáie f. v. **hodobaie.**

odobeálă, odobeli f. (înv.; rar) închisoare: *îl bagă la odobeală.* ISP. [Et. nec.; cf. ***dubă, dubeală***].

odogáci m. v. **odagaci.**

odográf, odografe f. **1.** traseu al unui drum; **2.** curbă sau suprafaţă, loc geometric al extremităţilor vectorilor, care reprezintă valorile unei funcţii vectoriale. [Din fr. ***odographe***].

odográfic, ~ci, odografică, ~ce a. care ţine de odografie, referitor la odografie; **stîlp odografic,** stîlp plantat la o intersecţie de drumuri purtînd inscripţii indicatoare. [Din fr. ***odographique***].

odografíe, odografii f. descriere a drumurilor dintr-o anumită regiune. [Din fr. ***odographie***].

odoleán, odoleni m. nume dat mai multor specii de plante erbacee din familia valerianaceelor, cu tulpina înaltă, cu flori trandafirii sau albe, dintre care una (valeriana), avînd proprietăţi sedative, tonice şi antispasmodice, serveşte la prepararea unor produse farmaceutice; năvalnic (*Valeriana officinalis* şi *dioica, excelsa*): *omagul ... şi odoleanul ... se puseră lîngă mătrăgună.* NEGR.; *foaie verde odoleană, asta-i mîndra mîndruleană.* POP.; (şi: **odoleană, hodolean**). [Din ucr. ***odoljan***].

odoleánă f. v. **odolean.**

odométric, ~ci, odometrică, ~ce a. care ţine de odometrie, referitor la odometrie. [Din fr. ***odométrique***].

odometríe, odometrii f. tehnică a măsurării distanţelor parcurse de un vehicul sau de un pieton. [Din fr. ***odométrie***].

odométru, odometre n. instrument care serveşte la măsurarea traseului parcurs de un vehicul sau de un pieton; (p. restr.) podometru; (şi: **hodometru**). [Din fr. (***h***)***odomètre***, germ. ***Hodometer***, engl. ***odometer***].

odonát, odonate n. (la pl.) ordin de insecte cu corpul lung şi subţire, cu două perechi de aripi membranoase, transparente, care trăiesc, de obicei, pe lîngă ape; (şi la sg.) insectă din acest ordin (ex. libelula). [Din fr. ***odonates***].

odontálgic, ~ci, odontalgică, ~ce a. referitor la durerile de dinţi. [Din fr. ***odontalgique***].

odontalgíe, odontalgii f. durere de dinţi. [Din fr. ***odontalgie***].

odontoblást, odontoblaste n. element celular conjunctiv al pulpei dentare, cu rol important în formarea dentinei. [Din fr. *odontoblaste*].

odontocét, odontocete n. (la pl.) ordin de cetaceu cu dinți; (și la sg.) animal din acest ordin; (ex.: delfinul, caşalotul). [Din it. *odontoceti*].

odontocíe, odontocii f. proces de decalcifiere a dinților, provocînd carierea lor. [Din fr. *odontocie*].

odontoclazíe f. distrugere a țesutului dentar. [Din engl. *odontoclasis*].

odontofobíe f. frică patologică de durere de dinți. [Din engl. *odontophobia*].

odontogeníe, odontogenii f. procesul de dezvoltare a dinților. [Din fr. *odontogénie*].

odontografíe, odontografii f. notarea dinților pe fișe cu diferite simboluri. [Din engl. *odontography*].

odontográmă, odontograme f. reprezentare grafică a arcadelor dentare. [Din fr. *odontogramme*].

odontoiatríe, odontoiatrii f. (rar) stomatologie. [Din it. *odontoiatria*].

odontoiatrú, odontoiatri m. (rar) stomatolog. [Din it. *odontoiatra*].

odontoíd, ~zi, odontoidă, ~e a. care prezintă forma unui dinte: *apofiza odontoidă a axisului.* [Din fr. *odontoïde*].

odontolít, odontolite n. **1.** concreţiune calcaroasă pe un dinte; tartru dentar; **2.** substanță organică fosilă, provenită din dinți de dinoterium și mastodont, de culoare verzui-albăstrie, întrebuințată la bijuterii. [Din fr. *odontolithe*].

odontológ, ~gi, odontologă, ~ge m., f. specialist în odontologie. [Din fr. *odontologue*].

odontológic, ~ci, odontologici, ~ce a. care aparține odontologiei, referitor la odontologie. [Din fr. *odontologique*].

odontologíe f. parte a anatomiei care se ocupă cu studiul dinților și al bolilor acestora; medicină dentară. [Din fr. *odontologie*].

odontóm, odontoame n. tumoare formată din țesut dentar, localizată pe dinte sau pe maxilar. [Din fr. *odontome*].

odontométru, odontometre n. mic instrument cu care se măsoară în filatelie dantelura timbrelor. [Din fr. *odontomètre,* germ. *Odontometer*].

odontopatíe f. denumire generică a maladiilor dentare. [Din engl. *odontopathy*].

odontoplástică f. replantare dentară. [Din germ. *Odontoplastik*].

odontoragíe, odontoragii f. scurgere de sînge din alveolele dinților, după o extracție dentară. [Din fr. *odontorragie*].

odontoscleróză f. proces degenerativ sclerogen la nivelul pulpei dentare. [Din fr. *odontosclérose*].

odontostomatologie, odontostomatologii f. chirurgie dentară. [Din fr. *odontostomatologie*].

odontotéhnică, odontotehnici f. operație de conservare și de întreținere a sănătății danturii. [Cf. fr. *odontotechnie*].

odór[1], odoare n. **1.** obiect lucrat într-un metal prețios (împodobit cu pietre scumpe); obiect de mare valoare; giuvaier: *să-i aducă ... toate odoarele luate cu vicleşug de la împărăteasa lui.* CR.; (fig.) *flori, odoare-a primăverii.* AL.; (iron.) *acum pricep eu ce odor de femeie am dobîndit.* ISP.; **2.** (la pl.) veşminte scumpe și alte obiecte (prețioase) sacre, folosite la serviciile religioase: *odoare sfinte bisericeşti;* **3.** (fig.) ființă iubită: *o, vin-odorul meu nespus!* EM.; **4.** (spec.) copil: *tot omul şi-a sărutat odorul.* AL. [Din sb. *odor* „pradă"].

odór[2], oduri n. (înv.) miros, mireasmă, parfum: *parfumaţi cu odorul bătrînei aristocrate.* BOL.; (și: **odoare**). [Din lat. *odor,* it. *odore,* fr. *odeur*].

odorá, odorez vb. (înv.; intr.) a răspîndi un miros; a mirosi. [Din lat., it. *odorare,* fr. *odorer*].

odoránt, ~ţi, odorantă, ~e a. **1.** care răspîndește un miros (plăcut); parfumat, mirositor; odorifer, odoriferant: *meri ... mişcă în vînt ... odorantele roade.* EM.; **2.** care conține odorizanți: *produs odorant.* [Din fr. *odorant*].

odoráş, odoraşe n. diminutiv al lui odor[1]. [*Odor*[1] + *-aş*].

odorát n. (înv.) miros: *simțul vederii a încălcat în acest vers asupra simțului odoratului.* MACED. [Din fr. *odorat,* lat. *odoratus*].

odorifér, ~i, odoriferă, ~e a. (rar) odorant: *aici cresc plante odorifere.* CĂL. [Din it. *odorifero*].

odoriferánt, ~ţi, odoriferantă, ~e a. (înv.) mirositor, odorant: *ceară foarte odoriferantă.* CAR. [Din fr. *odoriférant*].

odorífic, ~ci, odorifică, ~ce a. mirositor: *spaniolii făceau vase dintr-o argilă odorifică.* CĂL. [Din fr. *odorifique*].

odorimétru n. aparat care măsoară odorizarea gazelor. [Din fr. *odorimètre*].

odorizá, odorizez vb. (tr.) a face ca un gaz combustibil să exale un miros prin amestecarea lui cu un odorizant. [De la *odorizant*].

odorizánt, odorizanţi m. compus chimic cu miros puternic, folosit pentru a da miros gazelor combustibile (inodore), în scopul detectării scurgerilor accidentale de gaze din conducte, din recipiente etc. (ex.: mercaptan, piridină etc.). [Din fr. *odorisant*].

odorizáre, odorizări f. acțiunea de a odoriza și rezultatul ei. [V. *odoriza*].

odorizór, odorizoare n. aparat care servește la introducerea unui odorizant într-un gaz. [Din fr. *odoriseur*].

odorí, odorăsc vb. (reg.; intr.) a termina o muncă agricolă, în special aratul: *vine neica de la plug şi-mi spune c-a odorît.* POP. [Din sb. *odorati*].

odorít, odorîturi n. (reg.) faptul de a odorí: *era bucurie mare, bucuria odorîtului.* SOR. [V. *odorí*].

odoroágă f. v. **hodoroagă.**

odorób, odoroabe n. (reg.) coș de nuiele în forma unui trunchi de con, fără fund, care servește la pescuit; (și: **odorog, hodorog**). [Din rus. *udoroba* „oală spartă"].

odoróg n. v. **odorob.**

odorológic, ~ci, odorologică, ~ce a. (jur.) care ține de odorologie, referitor la odorologie. [Din fr. *odorologique*].

odorologíe f. **odorologie judiciară,** domeniu al criminalisticii care elaborează metodologia de căutare, descoperire și examinare a urmei de miros lăsate de infractor. [Din fr. *odorologie*].

odós, (rar) **odoase** m. (reg.) plantă anuală înaltă, asemănătoare cu ovăzul sălbatic, răspîndită în culturi ca buruiană (*Avena fatua*). [Din magh. *vadósz*].

odovánie, odovanii f. (înv.) a opta zi (sau toată săptămîna care urmează) după o sărbătoare mare: *de la Crăciun în opt zile este odovania praznicului.* COD.VOR. [Din sl. *otŭdavanije*].

odovăí, odovăiesc vb. (reg.) **1.** (refl. și intr.) a (se) termina, a (se) încheia; **2.** (tr.) a învinge, a birui, a dovedi: *el nu o poate odovăi.* POP.; **3.** (tr.) a strica, a uza: *făcu-tu-mi-am opinci de fier ... şi umblat-am pînă le-am odovăit.* POP.; **4.** (refl.) a se osteni, a se istovi: *m-am odovăit ... rău îmblînd pe cele obleaguri.* C.L. [Din sl. *otŭdavati*].

odovíţă, odoviţe f. (reg.) pește asemănător cu crapul, negru-albăstriu pe spate, care trăiește în Dunăre (*Leuciscus idus*). [Din sb. *udovica*].

odrăslă, odrasle f. **1.** (înv. și pop.) ramură tînără; mlădiță, lăstar: *odrasle din copacii pustiei.* VARL.; **2.** copil, descendent, urmaș: *îți închipui tu că ... şi-ar da odrasla după mine?* GHEȚIE.; **3.** (la animale) pui, prăsilă. [Din sl. *otraslŭ, odraslŭ*].

odrăslí, odrăslesc vb. (intr.) **1.** (înv. și pop.) a da mlădițe, a lăstări; a înmuguri, a înverzi; a rodi: *copacul voieşte să tot odrăslească.* PANN; **2.** a se naște, a se ivi; a crește, a se dezvolta: *popoare au odrăslit şi s-au ridicat.* VLAH.; (fig.) *inimi în care odrăsleşte duhul vrajbei.* NEGR.; (tr.) *să trăiască ..., coconaşi să odrăslească.* GAL. [De la *odraslă*].

odrăslíre, odrăsliri f. (înv. și pop.) faptul de a odrăsli. [V. *odrăsli*].

odrăslít, ~ţi, odrăslită, ~e a. **1.** (înv. și pop.; despre plante) care a dat lăstari; înmugurit, înverzit; **2.** născut, zămislit, ivit; crescut, dezvoltat: *prunc bine odrăslit.* [V. *odrăsli*].

odrăslitór, ~i, odrăslitoáre a. (înv.) care dă lăstari, care odrăsleşte: *pădure odrăslitoare.* [*Odrăsli* + *-tor*].

odrízi m. pl. populație tracică din estul Peninsulei Balcanice, care a format aici un regat (sec. al V-lea î.d.Hr.), transformat în provincie romană (a. 46 d.Hr.). [Din lat. *Odrysae*].

oedipian, ~eni, oedipiană, ~ene [ödipián] a. care aparține, care este specific lui Oedip, referitor la Oedip; **complex oedipian,** sentiment de afecțiune puternică față de părintele de sex opus, format în copilărie, simultan cu adversitatea, chiar ura față de părintele de același sex. [Din fr. *oedipien*].

oenochoe [enocoé] n. mic vas de tip grecesc din ceramică, cu deschidere îngustă, trilobată și cu un singur mîner, folosit pentru a turna vinul în cupe. [Din fr. *oenochoé*].

oenofíl a. v. **enofil.**

oenológ m. v. **enolog.**

oenológic a. v. **enologic.**

oenologíe f. v. **enologie.**

oenometríe f. v. **enometrie.**

oenoterapíe f. v. **enoterapie.**

oersted, oerstezi [örsted] m. unitate de măsură a intensității cîmpului magnetic. [Din fr. *oersted*].

oerstedmetru, oerstedmetre [örstedmétru] n. aparat pentru măsurarea intensității cîmpului magnetic. [Din fr. *oerstedmètre*].

oesar, oesare [esár] n. formă pozitivă de relief, cu aspect de val alungit, îngust și sinuos, în cîmpiile glaciare, alcătuită din morene glaciare și din depozite fluvio-glaciare. [Din fr. *oesar*].

of interj. exclamație care exprimă: **a)** durere, amărăciune, mîhnire; compătimire, milă, regret; deznădejde; necaz, ciudă: *of! of! am rămas iar cu piatra-n casă!* AL.; *of! de-ar veni iarna!* CR.; **b)** scîrbă, dezgust: *oh! ai un aer nestatornic care mă îngrozeşte.* NEGR.; **c)** mirare, surprindere: *oh! soru-mea, dară greu somn dormii.* ISP. // n. (pl. **ofuri**) oftat, suspin; tristețe, durere, amărăciune, deznădejde: *şi-a spus tot oful;* (și: **oh**). [Onomat.].

ofensă, ofensez vb. **1.** (tr.) a aduce cuiva o ofensă; a insulta, a jigni: *dacă te-am ofensat ..., iartă-mă!* NEGR.; **2.** (fam.; refl.) a se supăra, a se simți jignit: *se ofensează pentru nimica.* [Din fr. *offenser*].

ofensáre, ofensări f. (rar) faptul de a (se) ofensa; insultă, jignire; supărare. [V. *ofensa*].

ofensát, ~ţi, ofensată, ~e a. **1.** care a suferit o ofensă; insultat, jignit; supărat: *clocotesc*

... *sufletele ofensate de prea îndelungată obijduire.* CAR.; *Mircea se simţi ofensat, dar se stăpîni.* REBR.; (subst.) *scriitorii ruşi făcuseră loc larg în operele lor umiliţilor şi ofensaţilor vieţii.* SAD.; **2.** care exprimă iritare, supărare, în urma unei ofense: *s-a ridicat cu o expresie ofensată.* CĂL. [V. *ofensa*].

ofensatór, ~i, ofensatoáre a. care ofensează; care constituie o jignire, o ofensă; insultător, jignitor; ingurios: *gest ofensator.* [*Ofensa* + *-tor*].

ofénsă, ofense f. cuvînt, atitudine sau faptă care jigneşte; insultă, jignire, injurie: *a adus o gravă ofensă mamei.* [Din fr. ***offense***].

ofensív, ~i, ofensivă, ~e a. care atacă sau cu care se atacă; cu caracter de ofensivă; agresiv: *conservatorii au combătut războiul ofensiv.* EM.; *arme ofensive;* **alianţă ofensivă** (sau **defensivă**), alianţă între popoare care îşi promit ajutor mutual în caz de război, pentru atac (sau pentru apărare). [Din fr. ***offensif***].

ofensívă, ofensive f. **1.** (mil.) formă de luptă, constînd în declanşarea unor atacuri de mare amploare, prin care se urmăreşte distrugerea sau capturarea inamicului şi cucerirea terenului ocupat de acesta; asalt, atac: *a avut loc ofensiva decisivă;* **2.** (artic.) atacul unei echipe sportive; atac susţinut al unei echipe sportive împotriva echipei adverse: *jucătorii reiau ofensiva;* **3.** (fig.) acţiune susţinută, perseverentă, pentru a învinge o dificultate, pentru a realiza ceva etc.: *ofensiva electorală.* [Din fr. ***offensive***, germ. ***Offensive***].

oferí, ofér vb. **1.** (tr.) a propune cuiva din bunăvoinţă sau din recunoştinţă să primească ceva; a dărui: *vă ofer un dar;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) pune la dispoziţie: *nu se mai oferise, ca altădată, să le însoţească.* REBR.; *modesta subvenţie oferită de Ministerul Instrucţiei Publice din Bucureşti încă nu fusese primită.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a acorda, a conferi: *[Mioara Avram] nu a acceptat reforma ortografică din 1993, scriind împotriva ei, cu autoritatea pe care i-o oferea calitatea de principal specialist în materie.* R.L.; **4.** (tr.) a face o ofertă de vînzare pentru o marfă, un bun etc.; a propune un preţ pentru o marfă: *cumpărătorul ne-a oferit un milion;* **5.** (fig.; tr.) a înfăţişa, a etala, a arăta, a prezenta ceva: *acest peisaj oferă un tablou încîntător;* (refl.) *ţi se oferă o splendidă panoramă.* [Din lat. ***offerre***, it. ***offerire***, fr. ***offrir***].

oferíre, oferiri f. acţiunea de a (se) oferi şi rezultatul ei; dăruire; punere la dispoziţie; ofertă. [V. *oferi*].

ofertá, ofertez vb. (intr.) a face o ofertă: *trebuie neapărat să ofertezi la licitaţie.* CĂL. [De la *ofertă*].

ofertánt, ~ţi, ofertantă, ~e m., f. persoană care face o ofertă: *ofertanţii ... şi-au denunţat preţurile.* SAD. [*Oferta* + *-ant*].

ofértă, oferte f. **1.** propunere făcută de o persoană sau de o firmă, de o societate comercială etc. pentru vînzarea sau cumpărarea unei mărfi, pentru angajarea într-o slujbă, pentru prestarea unor servicii etc.; (concr.) act, document prin care se face o astfel de propunere: *Mincu ... se oferă el; oferta e primită.* CAR.; *căutam prin ziare oferte de posturi la Universitate.* CF.; **2.** totalitatea produselor sau a serviciilor oferite pe piaţă la un moment dat: *vara oferta de legume creşte;* **cerere şi ofertă,** raportul dintre cantitatea de mărfuri oferită spre vînzare şi posibilitatea cumpărării acesteia: *Victor înţelese repede mecanismul cererii şi ofertei.* GHEŢIE; (jur.) **ofertă reală,** procedură prin care debitorul se eliberează de obligaţie, somîndu-l pe creditorul care nu vrea să primească executarea să o accepte şi să depună lucrul care formează obiectul obligaţiei la casa de depuneri şi consemnaţiuni. [Din it. ***offerta***, germ. ***Offerte***].

ofertóriu, ofertorii n. piesă cîntată, de obicei la orgă, în cadrul misei, între credo şi prefaţă. [Din lat. ***offertorium***, it. ***offertorio***].

off a. invar. (despre voci, dialoguri etc.) care s-a produs în afara ecranului sau a scenei. // adv. din afara scenei sau a ecranului: *interpretează off.* [Cuv. engl.].

off-line [óflain] n. echipament, dispozitiv sau mod de prelucrare a datelor neconectate direct la o reţea de calculatoare; (scris şi: *offline*). [Cuv. engl.].

off-shore a. invar. **1.** referitor la sume de bani investiţi în altă ţară; **zonă off-shore,** paradis fiscal; **2.** referitor la petrolul submarin. [Cuv. engl.].

oficiá, oficiez vb. (tr.) **1.** a celebra o slujbă religioasă; a sluji în biserică: *slujba cununiei fu oficiată de un sobor de preoţi.* GHEŢIE; **2.** a săvîrşi cu solemnitate un act public sau privat; a celebra: *ieri a fost oficiată căsătoria civilă;* (refl. pas.) *se oficiază un act solemn.* VLAH. [Din fr. ***officier***].

oficiál, ~i, oficială, ~e a. **1.** care emană de la o autoritate statală; care reprezintă o autoritate (un stat, un guvern etc.); stabilit prin lege: *act oficial; ştiri oficiale;* **buletin oficial,** periodic în care se publică acte normative; **2.** stabilit în virtutea hotărîrii unei comisii de specialitate, a unui for competent; propriu actelor guvernamentale, documentelor de stat; folosit în documentele de stat: *crezi dumneata că în Germania sau în Franţa s-ar tolera un învăţător al statului a cărui soţie să nu cunoască limba oficială?* REBR.; *ortografie oficială;* **3.** care se conformează legilor, regulilor, tradiţiilor unui stat; aprobat, convenit între autorităţi; (p. ext.) făţiş, declarat: [izbutise] *a da agenţiei noastre oficioase un caracter oficial.* AL.; **4.** anunţat, confirmat de autorităţile competente: *candidatură oficială;* **5.** adus la cunoştinţa membrilor comunităţii; public: *s-ar fi căzut ... să-i prezinte o cerere oficială în căsătorie.* GHEŢIE; **6.** (adesea peior.) care este dat ca adevărat de către autorităţi: *versiunea oficială a evenimentului;* **7.** organizat de către autorităţi; care nu este privat: *vizita oficială a unui suveran;* **8.** (fig.) de o politeţe rece, calculată; formal, stereotip; solemn: *stil oficial; atitudine oficială;* **9.** care are o funcţie oficială: *reprezentantul oficial al guvernului;* **10.** rezervat persoanelor cu asemenea funcţii: *maşini oficiale.* // m. **1.** (mai ales la pl.) responsabil politic; demnitar: *în jurul statuei ..., vreo trei sute de oficiali şi oameni ai poliţiei bucureştene.* EM.; *oficialii guvernamentali vorbesc despre 2007 cu un aer triumfal.* D.; **2.** (înv.) funcţionar, slujbaş; **3.** autoritate publică într-un domeniu: [romanul] *a fost ... privit cu reprobare de oficialii literaturii.* D.; **4.** (la pl.) persoane cu responsabilităţi în organizarea şi desfăşurarea unei probe sportive: *stă la tribuna oficialilor.* [Din lat. ***officialis***, fr. ***officiel***].

oficialitáte, oficialităţi f. **1.** persoană oficială; (la pl.) reprezentanţi oficiali ai autorităţii (politice, ştiinţifice etc.) dintr-o ţară, dintr-un oraş: *o oficialitate de pripas s-a năpustit asupra nodurilor de sate româneşti din provinciile de peste munţi.* CĂL.; *oficialităţile erau la tribună;* (jur.) **principiul oficialităţii,** principiu de bază al dreptului procesual-penal, potrivit căruia procurorul şi organele de urmărire penală, precum şi instanţele penale pot să săvîrşească din oficiu orice act care intră în competenţa lor; **2.** (rar) caracter oficial, ţinută, atitudine oficială: *papismul introdusese oficialitatea latinităţii.* HASD. [Din fr. ***officialité***].

oficializá, oficializez vb. (tr.) a da sau a face să dobîndească caracter oficial; a consfinţi prin lege: *miniştrii duc la Iaşi pe deputaţii şi senatorii creaţi de dînşii ..., spre a oficializa sărbătoarea.* EM.; *am oficializat relaţia noastră.* [Din fr. ***officialiser***].

oficializáre f. acţiunea de a oficializa şi rezultatul ei: *era un fel de oficializare a situaţiei.* PETR. [V. *oficializa*].

oficialménte adv. (înv.) în mod oficial: *locotenenţii ne-au împărtăşit oficialmente acele acte.* GHICA. [Din fr. ***officiellement***].

oficiánt, ~ţi, oficiantă, ~e m., f. **1.** (şi a.) (persoană) care oficiază slujba religioasă: *privind ... pe bătrînul mitropolit oficiant.* GAL.; **2.** (grad de) funcţionar în unele instituţii de stat; (spec.) funcţionar la poştă: *îi spusesem oficiantului de la starea civilă.* PR.; *oficiant de clasa I.* [Din fr. ***officiant***].

oficiére, oficieri f. acţiunea de a oficia şi rezultatul ei; celebrare: *să rămînă la Bucureşti ... pînă la oficierea căsătoriei.* GHEŢIE; *a ajuns după oficierea slujbei religioase.* [V. *oficia*].

oficinál, ~i, oficinală, ~e a. din domeniul farmaciei; farmaceutic; **plante oficinale,** plante cu proprietăţi curative care servesc la prepararea unor medicamente. [Din lat. ***officinalis***, fr. ***officinal***].

oficínă, oficine f. (livr.) **1.** totalitatea încăperilor dintr-o farmacie unde se depozitează şi se prepară medicamentele (după reţeta medicului); laborator farmaceutic; (p. ext.) cameră de lucru, atelier de creaţie: *petrecea ... în oficina celebrului pictor.* FIL.; **2.** (fig.) loc, mediu în care se urzesc intrigi, comploturi, de unde se răspîndesc calomnii: [pamfletul] *porneşte dintr-o oficină.* CAR. [Din lat. ***officina*** „atelier", fr. ***officine***, germ. ***Offizin***].

oficiós, ~şi, oficioásă, ~e a. **1.** îndatoritor; servil: *eseistul ... va trebui să-şi corecteze stilul oficios.* CĂL.; **2.** care provine dintr-o sursă autorizată, fără a avea însă caracter oficial: *nu-nţelegem la ce servesc dezminţirile oficioase cînd partizanii guvernului sînt cei care colportează ştirea.* EM.; **3.** (şi n.) (publicaţie) care reflectă, reprezintă, susţine punctul de vedere al unui guvern, al unui partid, al unei grupări, fără a fi recunoscut expres ca atare: *scria articole în ... oficiosul social-democrat.* GHEŢIE. [Din lat. ***officiosus***, fr. ***officieux***, germ. ***offiziös***].

ofíciu, oficii n. **1.** îndatorire; funcţie, slujbă (publică): *Băliban a venit punctual la oficiu?* GHEŢIE; *face oficiul de secretar;* **din oficiu,** în conformitate cu o dispoziţie dată de o autoritate; (fig.) în mod automat: *jurămînt dat din oficiu;* **avocat din oficiu,** avocat numit de tribunal pentru a apăra un acuzat; **2.** (înv.) ordonanţă, decizie, decret domnesc: *un ofis redijat bine e o lege-n prescurtare.* ALEX.; **3.** serviciu public (administrativ); local, birou al acestui serviciu: *prăvăliile şi oficiile publice erau închise.* GHEŢIE; *oficiu juridic; oficiu telegrafic-poştal;* **4.** (la pl.) servicii, înlesniri, ajutoare: *recurg la oficiile tale;* **bune oficii,** intervenţie diplomatică în vederea concilierii unor state în litigiu sau beligerante: *să recurgă la bunele oficii ale Engliterei.* GHICA; **5.** serviciu religios, slujbă religioasă: *ordonă călugărilor să înceapă oficiul morţilor.* FIL.; *oficiu divin;* **Sfîntul oficiu,** tribunalul inchiziţiei; **6.** mică încăpere lîngă o sufragerie unde se depozitează şi se pregătesc cele necesare pentru servirea mesei: *intrai în oficiu şi mă întorsei cu o sticlă de vin roşu.* PR.; (şi: (înv.) **ofis**). [Din lat. ***officium***, germ. ***Offizium***, fr. ***office***].

oficleíd, oficleide n. instrument muzical de suflat din alamă, cu timbru de bas, la modă în perioada romantismului, înlocuit astăzi cu contrafagotul şi cu saxofonul bariton. [Din fr. ***ophicléide***].

ofidián, ofidieni m. (la pl.) subordin de reptile care cuprinde şerpii; (şi la sg.) reptilă din acest ordin. [Din fr. ***ophidien***].

ofidísm, (rar) **ofidisme** n. otrăvire cu venin de şarpe. [Din fr. ***ophidisme***].

ofilí, ofilesc vb. (refl.) **1.** a se veşteji, a se îngălbeni: *rozele p-a ta cunună cum le pui se ofilesc!* BOL.; **2.** a-şi pierde culoarea, prospeţimea feţei; a se fana, a se trece; a-şi pierde vigoarea, puterea; a se vlăgui: *din rumenă şi veselă ce era, ajunsese de se ofilise.* ISP.; *Dochia se ofilea pe zi ce merge.* SAD.; **3.** (înv.) a se descuraja, a-şi pierde nădejdea: *lipsa coconilor ... ne ovileşte.* DOS.; (şi: (înv. şi reg.) **ovili, ogili, ugili**). [Din rus. ***ohiletĭ*** „a se piperniciˮ].

ofilíre, ofiliri f. faptul de a (se) ofili; veştejire; fanare: *o faţă foarte palidă, cu umbre uşoare de ofilire.* AG.; (şi: (înv.) **ovilire**). [V. *ofili*].

ofilít, ~ţi, ofilită, ~e a. 1. veştejit, pălit, îngălbenit: *o ramură ofilită de liliac.* CR.; 2. palid, tras la faţă, slab; lipsit de vigoare: *împăratul ovilit şi sarbăd la faţă de supărare şi ruşine.* CR.; 3. (înv. şi reg.) plecat, umil, smerit: *cu ovilite boacete îmi dzisă.* DOS.; *încep a mornăi ugilit.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **ovilit, ogilit, ugilit**). [V. *ofili*].

ofiofág, ~gi, ofiofagă, ~ge a. (despre animale, păsări etc.) care se hrăneşte cu şerpi. [De la *ofiofagie*].

ofiofagíe, ofiofagii f. deprinderea de a se hrăni cu şerpi la unele animale, păsări etc. [Din fr. *ophiophagie*].

ofiofobíe f. teamă morbidă de şerpi. [Din engl. *ophiophobia*].

ofiografíe, ofiografii f. ofiologie. [Din fr. *ophiographie*].

ofiolatríe, ofiolatrii f. cult al şerpilor (la unele popoare): *ofiolatria persistă încă în India.* [Din fr. *ophiolâtrie*].

ofiolátru, ~i, ofiolátră, ~e m., f. adorator al şerpilor. [Din fr. *ophiolâtre*].

ofiolít, ofiolite n. rocă eruptivă formată în urma activităţii magmatice. [Din fr. *ophiolithe*].

ofiológ, ~gi, ofiológă, ~ge m., f. specialist în ofiologie. [Din germ. *Ophiolog*].

ofiológic, ~ci, ofiológică, ~ce a. care ţine de ofiologie, referitor la ofiologie. [Din fr. *ophiologique*].

ofiologíe f. ramură a zoologiei care studiază şerpii; ofiografie. [Din fr. *ophiologie*].

ofiomórfic, ~ci, ofiomórfică, ~ce a. în formă de şarpe; **litere ofiomorfice**, litere capitale în formă de şarpe, folosite mai ales în scrierile anglo-saxone sau vizigote. [Din fr. *ophiomorphique*].

ofís n. v. oficiu.

ofít, ofite n. varietate de marmură de culoare verde-închisă cu vinişoare galbene: *ciocane ... de diorit, de ofită.* OD.; (şi: **ofită**). [Din fr. *ophite*, germ. *Ophit*].

ofítă f. v. ofit.

ofític, ~ci, ofítică, ~ce a. care aparţine ofitului, referitor la ofit: *marmură ofitică.* [Din fr. *ophitique*].

ofiţér, ofiţeri m. 1. nume generic pentru gradele militare de la subofiţer la general; persoană având unul dintre aceste grade: *eram fericit că pot lupta ca ofiţer în armata franceză.* EL.; **ofiţeri superiori**, maior, locotenent-colonel, colonel şi general; 2. (astăzi rar) titlu dat unor funcţionari cu atribuţii speciale; persoană având acest titlu: *ofiţer public;* **ofiţer al stării civile**, persoană care oficiază căsătoriile şi care încheie actele de stare civilă: *birjarul şi un zugrav ... declarau moartea la ofiţerul stării civile.* CĂL.; 3. (înv.) grad conferit purtătorilor anumitor decoraţii: persoană căreia i s-a conferit un asemenea grad (ex.: Mare Ofiţer, Ofiţer al Legiunii de Onoare); 4. (pop.) varietate de crap lung şi subţire, cu carnea tare şi puţin gustoasă, care trăieşte în bălţile din Delta Dunării (*Cyprinus carpio oblongus*). [Din pol. *oficer*, rus. *ofiţer*, germ. *Offizier*, fr. *officier*].

ofiţeráş, ofiţeraşi m. (depr.) diminutiv al lui ofiţer: *fiică ... de ofiţeraş.* CAR. [*Ofiţer* + *-aş*].

ofiţereásă, ofiţerese f. (fam.) 1. soţie de ofiţer; 2. femeie care are grad de ofiţer. [*Ofiţer* + *-easă*].

ofiţerésc, ~şti, ofiţereáscă, ~eşti a. care aparţine ofiţerilor, referitor la ofiţeri, (ca) de ofiţer: *poartă haine şi cizme ofiţereşti.* GHEŢIE; *rang ofiţeresc.* [*Ofiţer* + *-esc*].

ofiţerésţe adv. ca un ofiţer, în felul ofiţerilor: *salută ofiţereşte.* PETR. [*Ofiţer* + *-eşte*].

ofiţeríme f. corpul ofiţerilor; mulţime, număr mare de ofiţeri: *ţi-am cerut eu să fiu primit iară în cadrele ofiţerimii?* PETR. [*Ofiţer* + *-ime*].

ofiţeróI, ofiţeroi m. (depr.) augmentativ al lui ofiţer: *ofiţeroii ăştia sînt tot ofiţeroi, orice-ar face.* PETR. [*Ofiţer* + *-oi*].

ofiúr, ofiuri m. echinoderm asemănător cu steaua-de-mare, cu braţele mai subţiri şi mai lungi, foarte mobile (*Ophiura*). [Din fr. *ophiure*].

ofiurid, ofiuride n. (la pl.) clasă de echinoderme pedunculate, asemănătoare cu stelele-de-mare, cu corpul discoidal, cu cinci braţe lungi, mobile (*Ophiuroidae*); (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. *ophiurides*].

ofrándă, ofrande f. 1. jertfă adusă unei divinităţi; dar făcut bisericii; prinos: *împăratul aduce rugăciuni şi ofrande zeilor.* OD.; 2. (fig.) dar, cadou oferit unei persoane, în semn de recunoştinţă, de devotament; omagiu: *binevoiţi a primi o ofrandă mai prozaică.* AL.; 3. (fig.) contribuţie la o operă de binefacere; ajutor material dat celor săraci. [Din fr. *offrande*].

ófsaid, ofsaiduri n. situaţie, penalizată de arbitru, în care un jucător aflat în posesia mingii se găseşte între linia ultimului jucător advers şi linia porţii adverse; în afara jocului: *un gol marcat de italieni din poziţie de ofsaid a fost invalidat.* R.L. [Din engl. *off-side*].

ófset n. procedeu de imprimare şi multiplicare a tipăriturilor cu clişee metalice, la care reproducerea nu se face direct de pe aceste clişee, ci de pe un cilindru rotativ de cauciuc, pe care se imprimă imaginea de pe clişeul metalic; **maşină-ofset**, maşină de tipar, rotativă sau plană, care, prin aplicarea procedeului descris mai sus, permite tiraje de calitate foarte bună cu productivitate mare (de pînă la 10 000 de exemplare pe oră). [Din fr., engl. *offset*].

oft, ofturi n. (înv. şi reg.) oftat, suspin; (p. ext.) amărăciune, suferinţă, durere: *cîte ofturi le-am avut, cu alean le-am petrecut.* POP. [De la *aht*].

oftă, oftez vb. (intr.) a scoate un oftat (de durere, de dor, de suferinţă, de supărare, de regret); a suspina: *iar ea ..., oftînd din greu suspină.* EM.; *ofta prelung, umflîndu-şi pieptul scobit.* GHEŢIE; a **ofta după cineva** (sau **ceva**), a regreta pierderea cuiva (sau a ceva); a tînji după cineva (sau ceva): *toată ziulica ofta omul după o vorbă mai dulce.* CAR. [De la *oft*].

oftalm(o)- element de compunere cu sensul „ochi", „vedere". [Din fr. *ophtalm(o)-*, it. *oftalmo*].

oftálmic, ~ci, oftalmică, ~ce a. care ţine de ochi sau de bolile ochiului, referitor la ochi sau la bolile ochiului: *nerv oftalmic.* [Din fr. *ophtalmique*].

oftalmíe, oftalmii f. denumire generică pentru afecţiunile oculare inflamatorii grave; (spec.) conjunctivită purulentă; **oftalmia zăpezilor**, inflamaţie a corneei şi a conjunctivei provocată de razele ultraviolete, în regiunile cu zăpezi permanente. [Din fr. *ophtalmie*].

oftalmochirurgíe f. chirurgie a ochiului. [*Oftalmo-* + *chirurgie*].

oftalmoconióză, oftalmoconioze f. boală a ochilor produsă de praf. [Din fr. *ophtalmoconiose*].

oftalmografíe, oftalmografii f. descriere anatomică a ochiului. [Din fr. *ophtalmographie*].

oftalmológ, ~gi, oftalmológă, ~ge m., f. medic specialist în oftalmologie; oculist. [Din fr. *ophtalmologue*].

oftalmológic, ~ci, oftalmológică, ~ce a. care aparţine oftalmologiei, referitor la oftalmologie. [Din fr. *ophtalmologique*].

oftalmologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu fiziologia şi patologia ochiului şi a anexelor acestuia; oculistică. [Din fr. *ophtalmologie*].

oftalmomalacíe, oftalmomalacii f. atrofie a ochiului. [Din fr. *ophtalmomalacie*].

oftalmométric, ~ci, oftalmométrică, ~ce a. care aparţine oftalmometriei, referitor la oftalmometrie. [Din fr. *ophtalmométrique*].

oftalmometríe, oftalmometrii f. determinare a vicilor de curbură ale corneei cu ajutorul oftalmometrului. [Din fr. *ophtalmométrie*].

oftalmométru, oftalmometre n. 1. instrument utilizat pentru măsurarea razelor de curbură ale corneii, în special pentru determinarea astigmatismului; 2. instrument pentru determinarea distanţei vizibilităţii distincte a ochiului. [Din fr. *ophtalmomètre*].

oftalmopatíe, oftalmopatii f. denumire generică pentru bolile de ochi. [Din fr. *ophtalmopathie*].

oftalmoplastíe, oftalmoplastii f. intervenţie chirurgicală plastică asupra globului ocular (şi a anexelor sale). [Din fr. *ophtalmoplastie*].

oftalmoplegíe, oftalmoplegii f. paralizie a muşchilor motori ai ochiului. [Din fr. *ophtalmoplégie*].

oftalmoptóză, oftalmoptoze f. ieşire în afară a globului ocular. [Din fr. *ophtalmoptose*].

oftalmoragíe, oftalmoragii f. hemoragie oculară. [Din fr. *ophtalmorragie*].

oftalmoscóp, oftalmoscoape n. instrument cu ajutorul căruia se examinează interiorul globului ocular şi a fundului de ochi. [Din fr. *ophtalmoscope*].

oftalmoscópic, ~ci, oftalmoscopică, ~ce a. care aparţine oftalmoscopiei, referitor la oftalmoscopie. [Din fr. *ophtalmoscopique*].

oftalmoscopíe, oftalmoscopii f. examinare a interiorului globului ocular şi a fundului de ochi cu ajutorul oftalmoscopului. [Din fr. *ophtalmoscopie*].

oftalmotomíe, oftalmotomii f. extirpare a unui glob ocular bolnav. [Din fr. *ophtalmotomie*].

oftalmotonométru n. instrument pentru determinarea tensiunii globilor oculari. [Din engl. *ophtalmotonometer*].

oftáre, oftări f. faptul de a ofta; oftat, suspin: *lăsînd să scape din sînul ei o oftare.* NEGR. [V. *ofta*].

oftát, oftaturi n. respiraţie profundă, prelungă, însoţită în expiraţie de un zgomot caracteristic, provocată de (sau care exprimă) o durere sufletească sau fizică; suspin; oftare, of, oftătură: *au îndreptat spre cer privirea şi un lung oftat din piept au scos.* MAT. [V. *ofta*].

oftátor, ~i, oftătoáre a. trist, jalnic; melancolic: *poeziile rămase sînt erotice şi galant oftătoare.* CĂL. [*Ofta* + *-tor*].

oftătúră, oftături f. (înv.) oftat: *sîntem întîmpinaţi de oftături şi leşinături.* CĂL.; *iubesc conjunctural, duios, bătrînească, fără ohtături.* D.; (şi: **ohtătură**). [*Ofta* + *-ătură*].

ofticá, ofтíc vb. 1. (pop.; refl.) a se îmbolnăvi de tuberculoză pulmonară; 2. (fig.; tr. şi refl.) a(-şi) învenina viaţa, a (se) supăra, a (se) amărî tare; a (se) chinui: *că gurita de la tine m-a ofticat, vai de mine!* POP. [De la *oftică*].

ofticăre, ofticări f. faptul de a (se) oftica: (fig.) *ai să mori de atîta ofticare.* [V. *oftica*].

ofticát, ~ţi, ofticată, ~e a. 1. (pop.) tuberculos; 2. (fig.) amărît, chinuit; foarte supărat: *o să mor ofticat şi plin de dor.* POP. [V. *oftica*].

óftică f. (pop.) **1.** tuberculoză pulmonară; ftizie: *a venit la el cu plămînul ciuruit de oftică.* PR.; **2.** (fig.) pacoste; necaz; **a avea oftică pe cineva,** a-i fi necaz pe cineva, a nu-l putea suferi; (şi: **oftigă**). [Din gr. mod. *óhtikas*].

ofticós, ~şi, oftícoásă, ~e a. (pop.) **1.** (şi m., f.) tuberculos, ftizic: *nişte babalîci gubavi şi oftigoşi.* CR.; *trei din fetele sale muriră tinere, de bună seamă ofticoase.* CĂL.; **2.** specific tuberculoşilor: *faţa cea palidă ... se-nroşise de-un roşu ofticos.* EM.; *tuşă ofticoasă;* **3.** (fig.) fără putere; slab, prăpădit: *privesc ... copăcelul ofticos.* HASD.; **4.** (fam.) supărăcios; invidios: (subst.) *ce-ţi pasă, ofticosule, dacă am reuşit!*; (şi: **oftigos**). [*Oftică* + *-os*].

óftigă f. v. **oftică.**

oftigós a. v. **ofticos.**

ofuscá, ofuschez şi (rar) **ofúsc** vb. **1.** (rar; tr. şi refl.) a (se) întuneca; a eclipsa: (fig.) *prinţesa ofusca cu totul pe staretă, toate maicile se învîrteau în jurul ei.* CĂL.; **2.** (fam.; refl.) a se simţi jignit; a se supăra, a se ofensa: *te-ai ofuscat degeaba!* [Din fr. *offusquer,* it. *offuscare*].

ofuscáre, ofuscări f. acţiunea de a (se) ofusca şi rezultatul ei. [V. *ofusca*].

ofuscát, ~ţi, ofuscată, ~e a. (fam.) *jignit,* ofensat, supărat: *Iuga nu era convins ..., dar cu atît mai ofuscat.* REBR. [V. *ofusca*].

ogămică f. veche scriere alfabetică utilizată la începutul erei creştine pentru a nota limba irlandeză, răspîndită ulterior în întreaga lume celtică. [Din fr. *oghamique*].

ogár, ogari m. **1.** grup de rase de cîini de vînătoare cu botul lung, cu corpul înalt şi zvelt, foarte iute la fugă: *deodată, hoţul auzi miercăitul unui iepure, ca şi cînd îl apucase ogarul.* ISP.; **nici cîine, nici ogar,** se spune despre cel care nu aparţine în mod clar nici unei categorii, nici unei grupări; care se găseşte într-o situaţie (socială, profesională) neclară, confuză; **2.** epitet pentru un animal (de obicei cal) slab, jigărit; **slab ca un ogar,** foarte slab. [Din magh. *agár*].

ogarătic, ~ci, ogaratică, ~ce a. (rar) ca un ogar; slab, ogîrjit: *are un urs slab şi ogaratic.* SAD. [*Ogar* + *-atic*].

ogárcă, ogarce f. (pop.) femela ogarului: *iapă scurtă şi vînoasă ... ea-i ogarcă pe sub foale ... şi-i locustă săritoare.* POP. [*Ogar* + *-că*].

ogărnic, ~ci, ogarnică, ~ce a. ca ogarul; cu însuşiri de ogar: *un cal de soi ogarnic deprins a vîna ciute.* AL. [*Ogar* + *-nic*].

ogărește adv. ca de ogar; foarte iute: *caii lor săriră ogăreşte.* GAL. [*Ogar* + *-eşte*].

ogărime n. (rar) (mulţime de) ogari: *o puzderie de ogărime.* ZAMF. [*Ogar* + *-ime*].

ogeác n. v. **hogeag.**

ogheál, oghealuri n. (reg.) cuvertură; plapumă: *nu te-ntinde mai mult decît ţi-i oghealu.* AL.; *să-ntinde umbra norilor ca un ogheal.* DELAVR.; **a privi de sub ogheal,** a privi cu indiferenţă. [Din sl. *odějalo*].

oghelăş, oghelaşe n. (reg.) diminutiv al lui ogheal. [*Ogheal* + *-aş*].

ogilí vb. v. **ofili.**

ogilít a. v. **ofilit.**

ogivál, ~i, ogivală, ~e a. de forma unei ogive, ca o ogivă: *în stînga, o fereastră ogivală.* DELAVR.; *casa ... decorată cu turnuleţe, nişe ogivale, pline de statui.* CĂRT.; **stil ogival,** stil gotic. [Din fr. *ogival*].

ogívă, ogive f. **1.** element arhitectural caracteristic stilului gotic, format din intersecţia a două arce dispuse diagonal şi constituind osatura unei bolţi: *catedrala gotică ... se împlineşte prin bolta cu ogive.* CF.; **2.** partea anterioară, cu formă aerodinamică, a proiectilelor de artilerie, a rachetelor, a bombelor: *ogive nucleare.* [Din fr. *ogive*].

ogîrjí, ogîrjesc vb. (reg.; refl.) a slăbi foarte tare. [Cf. bulg. *gărča*].

ogîrjít, ~ţi, ogîrjită, ~e a. (reg.) încovoiat de spate, sfrijit; slab, pipernicit: *slabi şi ogîrjiţi.* CR. [V. *ogîrji*].

oglaşénie, oglaşenii f. (bis.; înv.) catehizare: *deprinzînd lesne învăţătura oglaşeniilor.* DOS. [Din sl. *oglašenije*].

oglăşuí, oglăşuiesc vb. (înv.; tr.) a învăţa *pe cineva dogmele religioase; a catehiza: ducîndu-l ... la arhiereul locului l-au oglăşuit.* DOS. [Din sl. *oglašati*].

oglíndă vb. v. **oglindi.**

oglíndă, oglinzi f. **1.** obiect de sticlă, de metal etc., cu o suprafaţă netedă şi lucioasă, realizat prin depunerea unui strat subţire de argint sau de aluminiu pe una din feţe, avînd proprietatea de a reflecta razele de lumină şi de a forma prin reflexie imaginile obiectelor din faţa sa: *şi în faţa ta frumoasă o să ţie o oglindă să te vezi.* EM.; *o oglindă veneţiană spînzura pe un perete.* GHEŢIE; **oglindă retrovizoare,** v. **retrovizor**; **2.** (p. anal.) suprafaţă netedă şi lucioasă (în special a unei ape), care reflectă lumina: *oglinzile lucii ale valurilor ... răsfrîng în adînc icoanele stelelor.* EM.; (adj.) *cizmele oglindă ... scîrţîiau.* ST.; **3.** (fig.) ceea ce înfăţişează, simbolizează ceva; imagine, icoană: *fiecare monadă e ca o oglindă psihică a lumii.* BL.; *chipul e oglinda sufletului;* **4.** (fig.) model, pildă, exemplu: *lăsînd ca o oglindă urmaşilor săi faptele cele bune* (a. 1768). URIC.; **5. oglinda laptelui** (sau **ugerului**), porţiune de piele, netedă şi lucioasă, la femelele bovinelor şi ale altor animale, în dreptul perineului şi al feselor, în care sensul firelor de păr este de jos în sus; **6. oglindă de fricţiune** (sau **de alunecare**), suprafaţă lustruită formată la contactul dintre materialul care s-a deplasat şi cel rămas pe loc, în urma unei alunecări de teren; **7.** (chim.; înv.) **oglinda măgarului,** antimoniu, sarea pisicii. [De la *oglindi*].

oglindí, oglindesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a privi, a se uita cu atenţie la ceva sau la cineva; a observa, a cerceta: *văzînd că-i oglindesc banii ..., el să-nfricoşe.* DOS.; **2.** (refl.) a se privi în oglindă; a se admira în oglindă: *fetele se oglindesc toată ziua;* **3.** (refl. şi tr.) a (se) reflecta pe o suprafaţă lucioasă (ca oglinda); a (se) proiecta: *Ozana ... în care se oglindeşte ... Cetatea Neamţului.* CR.; **4.** (fig.; refl.) a se arăta; a se răsfrînge în ..., a-şi găsi ecoul în...; a se reflecta: *acest deficit de individualitate din realitate se oglindeşte şi în literatură.* IBR.; *sufletul se oglindeşte în ochi;* **5.** (fig.; tr.) a înfăţişa, a prezenta ceva; a reprezenta: *opera, luată ca fenomen social, oglindeşte mediul.* CĂL.; *scrisorile ... oglindeau resemnarea senină.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi reg.) **oglinda**). [Din sl. *oglendati* „a privi împrejur"].

oglindíre, oglindiri f. faptul de a (se) oglindi; reflectare: *ape fără oglindire.* ARG. [V. *oglindi*].

oglindít, ~ţi, oglindită, ~e a. (rar) care se oglindeşte, se reflectă (pe o suprafaţă lucioasă); reflectat: *nu poţi din ape smulge un soare oglindit.* VIERU; (fig.) *ne confruntăm cu o lume care, ca orice lume oglindită, răstoarnă raporturile.* PLEŞU. [V. *oglindi*].

oglindúţă, oglinduţe f. (reg.) oglinjoară. [*Oglindă* + *-uţă*].

oglinjoáră, oglinjoare f. diminutiv al lui oglindă; oglinduţă: *luă oglinjoara ovală cu mîner de fildeş şi-şi potrivi cîteva şuviţe.* GHEŢIE. [*Oglindă* + *-ioară*].

ogód, (rar) **ogoade** şi **ogoduri** n. **1.** (înv.) plăcere, plac, voie; dorinţă: *ogod dzeese.* DOS.; (reg.) **a fi în ogodul tău (său etc.),** a fi în largul tău (său etc.), în voia ta (sa etc.): *păsările erau mai în ogodul lor.* POP.; **2.** (reg.) linişte, odihnă, tihnă; **cu ogodul** sau **pre ogod,** pe îndelete, fără grabă; **3.** (reg.) apucătură, năravi, obicei: *cine-i ştie ogodul?;* **4.** (reg.) rost, socoteală. [Din sl. *ugodŭ*].

ogodí, ogodesc vb. (înv.) **1.** (intr.) a fi pe placul cuiva; a plăcea; **2.** (tr.) a permite, a îngădui; **3.** (tr.) a respecta, a ţine seama de ...: *să ogodim ... porîncele lui Dumnezeu.* COR. [Din sl. *ugoditi* „a plăcea"].

ogódnă, ogodne f. (înv.; rar) dorinţă; voinţă; voie: *aşea să fie precum iaste ogodna sf[i]nţiii tale.* DOS. [Din sl. *ugodĭno*].

ogodníc, ~ci, ogodnică, ~ce a. (înv.) iubit; binecuvîntat: *bun, şi ogodnic, şi foarte îndurător.* MOXA. [Din sl. *ugodĭnikŭ*].

ogói[1] n. (reg.) **1.** linişte, tihnă; odihnă; **2.** loc de popas, de odihnă. [De la *ogoi*[3]].

ogói[2]**, ogoaie** n. (reg.) **1. de-a ogoiul,** numele mai multor jocuri de copii, cu mingea; **2.** loc în care se joacă copiii cu mingea sau loc (îngrădit) pentru jocuri de copii. [Et. nec.].

ogoí[3]**, ogoiesc** vb. (pop.) **1.** (refl. şi tr.) a (se) linişti, a (se) alina, a (se) domoli, a (se) calma; a (se) ostoi: *ia mai bine ogoieşte-te oleacă!* CR.; *căuta cuvintele ca să ogoiască amărăciunea bucătarului.* TUD.; **2.** (tr.) a mîngîia, a alinta, a dezmierda: *o mîngîie şi o ogoi ca pe un copil mic.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a pierde din intensitate; a se potoli: *vîntul se ogoiase.* SAD.; **4.** (tr.) a trata cu grijă, cu drag etc.; a cruţa, a menaja: *de-aceea te-am ogoit eu ca ochii din cap?* REBR.; (şi: **ogoia**). [Din sb. *ugojiti;* cf. sl. *goi* „pace"].

ogoiá vb. v. **ogoi**[3].

ogoíre, ogoiri f. **1.** (pop.) acţiunea de a (se) ogoi[3] şi rezultatul ei; **2.** mîngîiere, dezmierdare: *îşi aducea aminte ... de ogoirile ei blînde.* REBR. [V. *ogoi*[3]].

ogoít, ~ţi, ogoită, ~e a. (pop.) liniştit, potolit. [V. *ogoi*[3]].

ogór, ogoare n. **1.** teren arabil lăsat nelucrat timp de un an (şi folosit ca păşune), în vederea refacerii fertilităţii solului; pîrloagă; **ogor negru,** teren lucrat (arat, grăpat), dar nesemănat timp de un an pentru a se reface; **2.** bucată de pămînt cultivată sau cultivabilă; ţarină: *cîntau ... pe ogor, şezînd în coada sapei.* CR.; **3.** cîmp semănat cu acelaşi fel de plante, de obicei cereale; lan: *vînt de seară prin ogorul de săcară.* AL.; **4.** (reg.) strat (de flori, de legume): *un ogor de trandafiri.* GAL.; **5.** prima arătură care se face toamna sau primăvara, cu mult înainte de semănat. [Din bulg., sb. *ugar*].

ogorăş, ogoraşe n. (pop.) diminutiv al lui ogor: *fiecare gospodar cultivă ... un ogoraş de cînepă şi in.* SAD. [*Ogor* + *-aş*].

ogorí, ogorăsc vb. (pop.; tr.) a face prima (sau a doua) arătură, în vederea cultivării terenului: *ieşi cu plugul să-şi ogorască ... o porumbişte.* REBR. [De la *ogor*].

ogorîre f. (pop.) acţiunea de a ogorî şi rezultatul ei; prima arătură; ogorît. [V. *ogorî*].

ogorît n. ogorîre; arat, arătură: *am plecat la ogorît.* POP. [V. *ogorî*].

ográdă, ogrăzi f. **1.** (înv. şi reg.) îngrăditură, gard: *în curţile lor vei vedea ... ogrădzile stricate.* N.COSTIN; **2.** (înv.) bîrlog, vizuină: *ca leu în ogradă ascuns.* DOS.; **3.** (înv. şi reg.) staul, ţarc: *veţi zidi ... ogrăzi dobitoacelor voastre.* BIBLIA; **4.** (pop.) curte, bătătură: *se repezi să iasă din ogradă.* CAR.; *s-au întins danţuri în ogradă.* SAD.; **5.** curte boierească; totalitatea persoanelor aflate în serviciul unei curţi boiereşti: *am agiuns hop-ciocoi, vătaf de ogradă.* AL.; *s-a sculat toată ograda în gura lui.* CR.; **6.** (reg.) grădină, livadă: *ogrăzile de pruni.* DELAVR. [Din sl. *ograda*].

N O

ogrădăş, ogrădaşi m. persoană care slujea la o curte boierească. [*Ogradă* + *-aş*].

ogrăjoară, ogrăjoare f. diminutiv al lui ogradă. [*Ogradă* + *-ioară*].

ogrínji m. pl. resturi de fîn, cotoare nemîncate de vite: *vaca ... îmi irosea ogrinjii din căruţă.* CR. [Din sb. *ogrizine* „resturi de mîncare"].

ógru m. (mit.; rar) monstru antropofag din basmele franceze. [Din fr. *ogre*].

ogúr, ogururi n. (înv.) **1.** prevestire, semn (mai ales bun); augur, piază; **2.** noroc: *poftim şi să-ţi fie cu ogur.* AL. [Din turc. *oğurlu*].

ogurlíu, ~ii, ogurlie, ~ii a. (înv.) care aduce noroc, de bun augur: *să vă fie Sfîntul Vasili ogurliu.* AL. [Din turc. *oğurlu*].

oh interj. v. **of.**

ohábă, ohabe f. (înv.) **1.** moşie (ereditară) inalienabilă, scutită de impozite şi prestaţii în Ţara Românească; **2.** imunitate boierească şi mănăstirească. [Din sl. *ohaba*].

ohábnic, ~ci, ohabnică, ~ce a. (înv.) **1.** care este inalienabil; de veci; scutit de impozite şi de prestaţii: *moşie ohabnică*; (fig.) *locaşul meu ohavnic.* DELAVR.; **2.** care stăpîneşte o ohabă: *vestita Maria Magdalena, gazda ohavnică a Retezatului.* VOIC.; *stăpîn ohabnic;* **3.** legat pe viaţă de o ohabă: *închină-mă Măriei-sale ca să-i fiu slujitor ohavnic.* SAD. // m. pl. mici agricultori cu o situaţie socială intermediară între moşneni şi clăcaşi; (şi: **ohavnic**). [Din sl. *ohabĭnŭ*].

ohávnic a. v. **ohabnic.**

ohiocraţíe, ohlocraţii f. (înv.; rar) formă de guvernămînt în care puterea aparţine gloatelor: *invazia ohlocraţiei autoritare.* EM. [Din gr. mod. *ohlocratía,* fr. *ochlocratie*].

ohm, ohmi [om] m. unitate de măsură a rezistenţei electrice, egală cu rezistenţa unui conductor străbătut de un curent de un amper la tensiunea de un volt. [Din fr. *ohm*].

ohmic, ~ci, ohmică, ~ce [ómic] a. referitor la rezistenţa circuitelor electrice fără reactanţe inductive sau capacitive: *legătură ohmică.* [Din fr. *ohmique*].

ohmmetru, ohmmetre [ommétru] n. instrument pentru măsurarea rezistenţei electrice. [Din fr. *ohmmètre*].

ohó interj. **1.** exclamaţie care exprimă surprindere, neîncredere; **2.** exclamaţie care întăreşte o afirmaţie sau o constatare: *îl doare capul ... oh-ho! ... îl doare.* DELAVR.; **3.** (reg.) strigăt cu care se opresc vitele; **4.** (fam.) destul, stai, opreşte-te! [*O*[2] + *ho*].

ohrănă f. poliţie secretă în Rusia ţaristă. [Din rus. *ohrana*].

ohtătúră f. v. oftătură.

ohtoíc n. v. **octoih.**

ohtoíh n. v. **octoih.**

oi interj. (pop.) ah, vai, of: *oi, Doamne, Davide, cum nu te mai astîmperi!* CR.; (în cîntece, de obicei precedat de d) *d-oi bădiţă, bădişor!* POP. [Onomat.].

oic(o)- element de compunere cu sensul „casă", „mediu ambiant". [Din engl. *oik(o)-*, fr. *oec(o)*].

oiconím, oiconime n. şi a. (cuvînt) care denumeşte o aşezare omenească. [*Oico-* + *(topo)nim*].

oiconimíe f. disciplină lingvistică care studiază denumirile de aşezări omeneşti. [*Oiconim* + *-ie*].

oicuména f. denumire generică a suprafeţelor populate de pe uscat, reprezentînd în prezent peste 90% din suprafaţa acestuia. [Din fr. *oikumène*].

oídium n. **1.** nume dat ciupercilor parazite care formează pete cenuşii-fumurii pe plantele atacate; **2.** boală a viţei de vie şi a altor plante de cultură provocată de aceste ciuperci; făinare. [Din fr. *oïdium*].

oiém n. v. **uium.**

oiér, oieri m. **1.** proprietar sau crescător de oi; păstor, cioban: *trec ... oierii din Poiana Sibiului.* SAD.; **2.** (înv.) slujbaş însărcinat cu încasarea oieritului; **3.** (astr.; artic.) lira: *stă-n mijlocul bolţii oierul.* COŞB. [*Oaie* + *-ar*].

oieríe, oierii f. stînă, tîrlă. [*Oaie* + *-ărie*].

oierít[1] n. nume dat în Ţara Românească dării pe turmele de oi, perceput de domnie în natură sau în bani; goştină (în Moldova); impozit pentru păşunatul oilor: *au plătit ... oieritul la trei ani.* BĂLC. [*Oaie* + *-ărit*].

oierít[2] n. creşterea oilor; păstorit: *foarte priceput în meşteşugul oieritului.* SAD. [*Oier* + *-it*].

oiésc, ~şti, oiáscă, ~eşti a. (pop.) (ca) de oaie: *cuc călugăresc cu barba de păr oiesc.* POP. [*Oaie* + *-esc*].

oieşeá, oieşele f. (bot.) urzică-mică (*Urtica ureus*). [Et. nec.].

ólnă f. joc sportiv românesc cu mingea, disputat între două echipe, cu cîte 11 jucători, una fiind „la bătaie", iar cealaltă „la prindere"; după ce bate mingea cu un baston de lemn, încercînd să o trimită cît mai departe în terenul echipei „la prindere", jucătorul fuge printre adversari pentru a ajunge în fundul terenului şi a reveni la punctul de plecare, fără a fi atins cu mingea de către adversari: *mă stingherea de la jocul mijoarcei, al zmeilor şi al oinei.* GANE; (şi: **hoină**). [Et. nec.].

oiníst, oinişti m. jucător de oină: *glorie a oiniştilor de odinioară.* TEODOR. [*Oină* + *-ist*].

oişoáră, olşoare f. (pop.) oiţă: *ciobănaşii toţi venea, oişoarele-nşira.* POP. [*Oaie* + *-işoară*].

óişte, oişti f. **1.** bară de lemn fixată în crucea carului, căruţei, trăsurii etc., de-a dreapta şi de-a stînga căreia se înhamă caii sau se înjugă boii, servind la cîrmuirea vehiculului: *patru cai în rînd, doi la oişte şi doi la cetlău.* CAR.; **a (o) nimeri** (sau **a da**) **(ca Irimia) cu oiştea-n gard,** a spune sau a face o prostie mare; **2.** parte a constelaţiei Carul-Mare: *carul spre creştet se suie cu oiştea-n jos.* COŞB.; **3.** parte componentă a morii de vînt, cu ajutorul căreia aceasta se orientează cu aripile în bătaia vîntului. [Din bulg. *oište*].

oíţă, olţe f. **1.** diminutiv al lui oaie; oaie tînără; oişoară, oiţică: *stăpînu-meu a pus de şi-a tuns oiţele.* ISP.; **2.** (p. anal.; reg.) noiţă; **3.** (p. anal.; rar) nouraş alburiu aducător de ploaie; **4.** (mai ales la pl.) nume dat mai multor plante erbacee: **a)** (şi **oiţă sălbatică**) plantă cu flori mari albe sau trandafirii, mătăsoase; dediţel sălbatic (*Anemone silvestris*); **b)** plantă cu flori albe în interior şi trandafirii la exterior (*Anemone narcissiflora*); **c)** floarea-Paştilor (*Anemone nemorosa*); **5.** nume dat mai multor păsări: **a)** (şi **oiţă îmbrobodită**) cinteză (*Fringilla montifringilla*); **b)** scatiu (*Carduelis spinus*); **c)** sticlete (*Carduelis carduelis*); **d)** codobatură (*Motacilla alba*); **6.** (reg.; la pl.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [*Oaie* + *-iţă*].

oiţícă, olţele f. oiţă: *oiţică blîndişoară.* POP. [*Oiţă* + *ică*].

ojă, ojez vb. (tr. şi refl.) a (-şi) da lac de unghii: *nu-i bine să te ojezi la vîrsta asta.* [De la *ojă*].

ójă, oje f. lac de unghii. [Cf. turc. *oğmak* „a lustrui"].

ojíc n. v. **ojig.**

ojíg, (rar) **ojíguri** n. (reg.) senzaţie de arsură pe tubul digestiv; jăgărai: *le era silă de seu, le venea ojic pe gît.* SOR.; (şi: **ojic**). [Din sb. *ožeg* „arsură"].

ojínă f. v. **ujină.**

ojóg, ojoage n. (reg.) cociorvă: *bătrîna ştia ... a călări pe ojog, ca pe un armăsar.* B.-DEL. // m. (fig.) om înalt şi subţire; (şi: **ujog**). [Din magh. *azsag*].

o.k. [okéi] adv. de acord; foarte bine. // n. (artic.) aprobare, acord: *am primit o.k.-ul.* [Cuv. engl.].

okápi f. invar. specie de girafă din Africa ecuatorială, cu gîtul mult mai scurt decît girafa de savană, cu blana maro cu dungi albe pe spate (*Okapia Johnstoni*). [Din fr., it. *okapi*].

okumé m. invar. arbore din Africa ecuatorială, cu tulpina, ramurile, frunzele şi florile de culoare roz, al cărui lemn este folosit la fabricarea mobilelor uşoare, a corpurile planoarelor şi a placajului suplu (*Aucoumea klaineana*). [Din fr. *okoumé*].

ol n. v. **oală.**

olác, olaci m. (înv.) curier special (călare); sol, ştafetă; olăcălar: *sosiră olacii de la împăratul.* BĂLC.; **lipcan de olac,** curier poştal călare. // n. (pl. **olace,** (rar) **olacuri**) **1.** serviciu de transport pentru călători şi pentru corespondenţă, înainte de introducerea căilor ferate; căruţă de poştă, poştalion; olăcărie: *boala vine cu olacul şi se duce cu carul mocănesc.* Z.; **cal de olac, a)** cal de poştalion: *pe drum aşteaptă cai de olac din poşte-n poşte.* CAR.; **b)** (fig.) om sau cal pus să muncească peste măsură; om sau cal hărţuit, muncit; **c)** cal datorat de săteni trimişilor domneşti, olăcarilor (ca prestaţie temporară); **de olac, a)** care aparţine poştei sau poştalionului; destinat transportului călătorilor şi al corespondenţei: *drum de olac;* **b)** iute, repede; întins: *îndată au răpezdit de olac şi l-au adus.* NEC.; **2.** impozit pentru cai, perceput în trecut: *scutire de olacuri.* [Din turc. *ulak*].

olăltă adv. împreună, la un loc; laolaltă; **între olaltă,** unul cu altul: *s-asamăn între-olaltă viaţă şi cu moarte.* EM.; **după olaltă,** unul după altul (fără întrerupere): *ca setea cea eternă, ce-o au după olaltă, lumina de-ntunerec şi marmura de daltă.* EM.; **de olaltă,** unul de altul, unul de celălalt: *se iubesc ... şi ce departe sînt de-olaltă amîndoi!* EM.; **de la olaltă,** laolaltă, împreună: *eu cu sergentul ... sărim de la olaltă.* AL.; **pe** (sau **peste**) **olaltă,** unul peste altul: *durmea prăvăliţi toţi peste olaltă.* B.-DEL.; **(pe) lîngă olaltă,** unul (pe) lîngă altul;, alături: *trec sufletele pe lîngă olaltă.* MAIOR. [*O*[4] + *alaltă* (<*aialaltă*)].

olán[1]**, olane** n. **1.** ţiglă semicilindrică cu care se învelesc acoperişurile caselor; oală: *un vînt aspru ... scutura ... olanele coperişelor.* REBR.; *uliţă cu case albastre acoperite cu olane.* CĂL.; **2.** tub de argilă arsă din care se fac canale de scurgere a apei, coşuri de fum etc. [*Ol* + *-an*].

olán[2]**, olani** m. monedă de aur olandeză care a circulat şi în ţările române. [Et. nec.; probabil de la *Olan*(*da*) n. pr.].

olándă f. pînză albă de in, cu ţesătura deasă şi fină, din care se confecţionează lenjerie de pat, feţe de masă etc.: *împăturind şervetul de olandă.* GHEŢIE. [Din fr. *hollande,* it. *olanda*].

olandéz, ~i, olandeză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Olandei sau populaţiei ei, referitor la Olanda sau la locuitorii acesteia: *cultiva cu mîna lui ... superbe lalele olandeze.* GHEŢIE. // m., f. persoană (originară) din Olanda; persoană care vorbeşte olandeza ca limbă maternă: *încrucişări de plante pe care nu le-a semănat vîntul întîmplării, ci acea mînă neostenită a olandezului, care se amestecă în toate ale Creatorului.* SAD. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Olanda. // f. **1.** limbă germanică vorbită de olandezi: *vorbeşte olandeza;* **2.** rasă de vaci creată în Olanda şi crescută pentru lapte; **3.** figură de patinaj: *cînd făcea „olandeze" se închina ... lin.* TEODOR. [Din it. *olandese,* fr. *hollandais*].

olandínă f. ţesătură de bumbac care imită olanda: *aşternut de olandină.* [*Olandă* + *-ină*].

olár, olari m. meşter care face (şi vinde) oale şi alte obiecte de lut ars: *toamna coboară olarii la şes cu căruţe cu oale.* ST. // n. (pl. **olare**) **1.** dulap în

care se ţin oale; **2.** (reg.) par[1] cu crăcane de care se agaţă oalele la scurs. [*Olă* + *-ar*].

olastiseálă, olastiseli f. (înv. şi reg.) linguşire; mîngîiere, dezmierdare: *cu fel de fel ... de olastiseli.* POP. [*Olastisi* + *-eală*].

olastisí, olastisesc vb. (înv. şi reg.; intr.) a spune cuvinte de dragoste; a dezmierda. [Et. nec.; cf. rus. *oblaskatĭ*].

olát, olaturi şi **olate** n. (înv.) **1.** provincie, regiune, ţinut; (la pl.) împrejurime: *prădînd ... olaturile turceşti.* N.COSTIN; **2.** moşie (cu clădiri, cu acareturi); gospodărie (mare): *făgăduindu-le case ş-olate.* B.-DEL. [Et. nec.; cf. cumanul *oleat*].

olăcár, olăcari m. (înv.) **1.** curier (călare); olac: *porni îndată un olăcar la Bathori.* BĂLC.; **2.** îngrijitor al cailor de poştă: *mă făcui pentru bani mulţi olăcar de cai stătuţi.* PANN; **3.** slujbaş însărcinat de domnie cu strîngerea cailor de olac; **4.** (reg.) colăcar (la nunţi). [*Olac* + *-ar*].

olăcărí, olăcăresc vb. (înv.; intr.) a practica meseria de olăcar. [De la *olăcar*].

olăcărie, olăcării f. (înv.) **1.** serviciu poştal îndeplinit de olăcari; olac: *era ... greu de olăcăriile craiului şvezesc.* MUSTE; **2.** rechiziţionarea cailor de olac; **3.** (reg.) conăcărie. [*Olăcar* + *-ie*].

olăcéşte adv. (înv.) ca un olac; repede, în grabă: *olăceşte se ducea şi la domn ştire făcea.* POP. [*Olac* + *-eşte*].

olănár, olănari m. meşter care face şi vinde olane. [*Olan* + *-ar*].

olănărie, olănării f. **1.** meşteşugul olănarului; **2.** loc unde se fac şi se vînd olane; cuptor în care se ard olanele. [*Olănar* + *-ie*].

olărí, olăresc vb. (tr.) a rotunji capetele buştenilor ca să lunece mai uşor pe uluc sau ca să poată fi mai lesne tîrîţi din pădure. [Cf. *oală*].

olărie[1], olării f. **1.** meşteşugul olarului; olărit[1]: *la Marginea a deprins olăria;* **2.** atelierul sau prăvălia olarului. [*Olar* + *-ie*].

olărie[2] f. (col.) produse ceramice făcute de olar; ceramică: *fragmente de olărie romană.* BOLLIAC. [*Oală* + *-ărie*].

olărít[1], olărituri n. meşteşugul olarului; olărie[1]: *tehnica olăritului este complicată.* [De la *olar*].

olărít[2] n. acţiunea de a olări şi rezultatul ei: *se ocupă cu olăritul buştenilor.* [V. *olări*].

olăriţă, olăriţe f. (rar) **1.** soţie de olar: *mai are acasă, pe lîngă olăriţă, cinci copii.* ST.; **2.** femeie care confecţionează şi vinde oale de lut. [*Olar* + *-iţă*].

olcúţă, olcuţe f. (reg.) cană, ulcică, oliţă: *o olcuţă de vin.* [De la *oală*].

olé s. dans spaniol andaluz cu mişcare moderată, executat de o singură persoană care se acompaniază cu castaniete; melodia acestui dans. [Cuv. sp.].

oleáb, oleaburi n. (reg.) acaret. [Et. nec.; cf. *olat*].

oleácă adv. (pop.) puţin, nitel: *să mai odihnesc oleacă aste bătrîneţe!* CR.; *mai odihnim oleacă?* VIERU; **oleacă de ...,** un pic de ..., puţin: *să mai bem cîte oleacă de apă!* EM.; *degeaba ai de toate şi-ţi lipseşte oleacă de noroc.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **leacă**). [Din gr. mod. *oligháki*].

oleacée, oleacee f. (la pl.) familie de plante lemnoase dicotiledonate, cu frunze opuse, simple sau compuse, cu fructe samare, capsule, bace sau drupe, răspîndite în regiunile calde sau temperate; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: frasinul, liliacul, măslinul). [Din fr. *oléacée*].

oleaginós, ~şi, oleaginoásă, ~e a. care conţine ulei, din care se poate extrage ulei (ex.: floarea-soarelui, măslinul, cînepa etc.): *grăunte oleaginos; plantă oleaginoasă.* [Din fr. *oléagineux*].

oleándră f. (reg.; mai ales artic.) dans popular care se joacă la nunţi; melodia acestui dans. [Et. nec.].

oleándru m. v. **leandru.**

oleástru, oleaştri m. (bot.; înv.) măslin sălbatic, răchiţică (*Elaeagnus angustifolia*). [Din lat. *oleaster,* it. *oleastro,* germ. *Oleaster*].

oleát, oleaţi m. sare sau ester al acidului oleic. [Din fr. *oléate*].

oleátă, oleate f. desen pe hîrtie de calc, pe care sînt trasate detaliile unui teren şi cadrul secţiunii topografice la care se referă. [Din engl. *oiled*(*paper*)].

olecăí, olecăiesc vb. (înv. şi reg.; refl.) a se văita, a se văicări, a se tîngui: *nu te mai olecăi atîta!* CR.; (şi: **olicăi**). [De la *oleo*].

olecrán, olecrane şi **olecranuri** n. apofiză a cubitusului, formînd proeminenţa cotului. [Din fr. *olécrane*].

olecranián, ~eni, olecraniană, ~ene a. care aparţine olecranului, referitor la olecran; **cavitate** (sau **fosă**) **olecraniană,** cavitate la extremitatea inferioară a humerusului, în care intră olecranul. [Din fr. *olécranien*].

olecuşoără adv. (reg.) olecuţă. [*Oleacă* + *-uşoară*].

olecúţă adv. (pop.) diminutiv al lui oleacă; puţin de tot; olecuşoară, olecuţică: [î]*l mai domoli olecuţă.* ISP.; **olecuţă de ...,** un pic de ..., puţin: *vrei tu olecuţă de supă?* VLAH.; (şi: **lecuţă**). [*Oleacă* + *-uţă*].

olecuţícă adv. (reg.) olecuţă. [*Oleacă* + *-ică*].

olefínă, olefine f. (chim.) alchenă. [Din fr. *oléfine*].

olefínic, ~ci, olefinică, ~ce a. care aparţine olefinei, referitor la olefină; **hidrocarburi olefinice,** alchene. [Din fr. *oléfinique*].

oléi n. v. **ulei[1].**

oleiát a. v. **uleiat.**

oléic, ~ci, oleică, ~ce a. care provine din grăsimi şi uleiuri naturale; referitor la grăsimi şi uleiuri naturale; **acid oleic,** acid gras, lichid, solubil în solvenţi organici, prezent în grăsimile naturale, care se foloseşte la fabricarea săpunurilor moi, a plastifianţilor etc. [Din fr. *oléique*].

oleicultúră f. cultura măslinului şi (p. ext.) a plantelor oleaginoase. [Din fr. *oléiculture*].

oleifér, ~i, oleiferă, ~e a. care conţine ulei, bogat în ulei. [Din fr. *oleifère*].

oleiformă, ~i, oleiformă, ~e a. ca uleiul. [Din fr. *oléiforme*].

oleínă, oleine f. **1.** substanţă lichidă uleioasă, incoloră, prezentă mai ales în grăsimile vegetale; trioleină; **2.** denumire pentru acidul oleic tehnic obţinut la scindarea grăsimilor prin hidroliză. [Din fr. *oléine*].

oleó interj. v. **aoleu.**

oleodúc n. conductă de petrol; pipe-line; (şi: **oleoduct**). [Din fr. *oléoduc*].

oleoduct n. v. **oleoduc.**

oleofíl, ~i, oleofilă, ~e a. (chim.) care absoarbe uleiul. [Din fr. *oléophile*].

oleofob, ~i, oleofobă, ~e a. care respinge uleiul. [Din fr. *oléophobe*].

oleografíe, oleografii f. cromolitografie care reproduce o pictură în ulei, făcută pe hîrtie imitînd pînza. [Din fr. *oléographie*].

oleomargarínă f. grăsime animală obţinută din seu de calitate superioară, folosită la fabricarea margarinei animale sau mixte. [Din fr. *oléomargarine*].

oleoleó interj. v. **aoleu.**

oleóm, oleoame n. nodul apărut după injectarea unui medicament uleios, care nu se resoarbe şi induce o reacţie de corp străin. [Din fr. *oléome*].

oleométru, oleometre n. **1.** aparat pentru determinarea densităţii uleiurilor grase; **2.** aparat pentru dozarea uleiurilor şi grăsimilor provenite din seminţe. [Din fr. *oléomètre*].

oléu n. v. **ulei[2].**

oléum n. acid sulfuric concentrat care conţine în soluţie anhidridă sulfurică liberă, folosit în industria coloranţilor, ca exploziv etc.; acid sulfuric fumans. [Din fr. *oléum*].

olfactív, ~i, olfactivă, ~e a. referitor la simţul mirosului: *cade în voluptăţile olfactive la efluviile florale.* CĂL.; **nervi olfactivi,** prima pereche de nervi cranieni senzitivi; **mucoasă** (sau **membrană**) **olfactivă,** mucoasa care căptuşeşte cavităţile nazale; **organ olfactiv,** organ al mirosului capabil să recepţioneze stimulii de miros; nas. [Din fr. *olfactif*].

olfactometríe, olfactometrii f. determinare a gradului de sensibilitate olfactivă. [Din fr. *olfactométrie*].

olfactométru, olfactometre n. aparat pentru măsurarea acuităţii olfactive. [Din fr. *olfactomètre*].

olfactrónică, olfactronici f. disciplină care studiază tehnicile instrumentale sensibile pentru identificarea lucrurilor şi a oamenilor după mirosul lor caracteristic. [Din engl. *olfactronics*].

olfăcţie, olfacţii f. denumire generică pentru procesele neurochimice care stau la baza simţului mirosului; miros; (şi: **olfacţiune**). [Din lat. *olfactio, -onis,* fr. *olfaction*].

olfacţiúne f. v. **olfacţie.**

olibán s. (înv.) tămîie. [Din fr. *oliban*].

olicăí vb. v. **olecăi.**

oligánt, ~ţi, oligantă, ~e a. (despre plante) care are puţine flori. [Din fr. *oliganthe*].

oligantropíe, oligantropii f. scădere a populaţiei; număr mic al populaţiei unei ţări, a unui oraş etc. [Din fr. *oliganthropie*].

oligárh, oligarhi m. **1.** membru al unei oligarhii (ca formă de guvernare); partizan al oligarhiei: *Sparta luptă ... să aducă la putere pe aristocraţi şi oligarhi.* V.R.; **2.** membru al unui grup oligarhic: *nu mă tem de oligarhi, pe cît de conducătorul unic.* [De la *oligarhie*].

oligárhic, ~ci, oligarhică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este specific oligarhiei (ca formă de guvernare), referitor la oligarhie: *Sparta era un oraş oligarhic;* **2.** care aparţine, care este caracteristic oligarhiei economice, financiare etc. a unei ţări, referitor la această oligarhie: *grup oligarhic.* [Din fr. *oligarchique*].

oligarhíe, oligarhii f. **1.** formă de conducere, de guvernare a statului în care puterea politică şi economică este deţinută de un grup restrîns de persoane sau de familii; stat cu o asemenea formă de guvernămînt; oligocraţie: *republica Veneţia era o oligarhie;* **2.** (p. ext.) grup restrîns de persoane care domină viaţa politică, economică etc. a unei ţări: *această oligarhie legiferează, administrează, calcă astăzi legile pe cari le-a făcut ieri.* CAR.; *sub suzeranitatea Porţii Otomane, oligarhia se alcătuise aşa încît era a toate stăpînitoare.* SAD.; *oligarhie financiară.* [Din gr. mod. *oligarhía,* fr. *oligarchie*].

oligíst, oligiste n. varietate lamelară de hematit de culoare cenuşie sau roşcată, cu luciu metalic puternic. [Din fr. *oligiste*].

oligocén, ~i, oligocenă, ~e a. şi n. (care ţine de, referitor la) epoca superioară a paleo-

genului, caracterizată prin prezenţa numuliţilor, gasteropodelor, mamiferelor (suine, rinoceri şi tapiri) etc. [Din fr. *oligocène*].

oligochét, oligochete n. (la pl.) clasă de anelide hermafrodite, cu corpul acoperit cu puţini perişori chitinoşi, care trăiesc în pământul umed (*Oligochaeta*); (şi la sg.) vierme din această clasă (ex. rîmele). [Din fr. *oligochètes*].

oligocitemíe, oligocitemii f. scădere a numărului de globule sangvine, întîlnită în hemoragii, anemii etc. [Din fr. *oligocytémie*].

oligoclăz, oligoclazi m. varietate de feldspat plagioglaz, care conţine anortit. [Din fr. *oligoclase*, germ. *Oligoklas*].

oligocraţíe, oligocraţii f. oligarhie. [Din it. *oligocrazia*].

oligodactilíe f. anomalia catacterizată printr-un număr mai mic de degete la mîini sau la picioare. [Din engl. *oligodactylia*].

oligoeleménţ, oligoelemente n. element prezent în organism în cantităţi foarte mici, cu rol de catalizator în unele procese biologice; microelement. [Din fr. *oligoélément*].

oligofág, ~gi, oligofagă, ~ge a. (despre organisme) care se hrăneşte numai cu anumite specii; care se nutreşte numai cu un fel de hrană; stenofag. [Din fr. *oligophage*].

oligofagíe, oligofagii f. **1.** (med.) diminuare a poftei de mîncare; **2.** regim alimentar lipsit de varietate. [Din fr. *oligophagie*].

oligofrén, ~i, oligofrenă, ~e a. şi m., f. (bolnav) de oligofrenie. [Din fr. *oligophrène*].

oligofrenía f. stare patologică avînd cauze ereditare, de incompatibilitate sangvină, infecţioase, traumatice sau de mediu, caracterizată prin rămînerea în urmă a dezvoltării intelectuale, însoţită, uneori, de tulburări ale dezvoltării fizice şi de leziuni ale sistemului nervos central; arieraţie mintală. [Din fr. *oligophrénie*].

oligofrenológie f. ramură a psihiatriei care studiază oligofreniile. [Din fr. *oligophrénologie*].

oligofrenopedagogíe f. ramură a pedagogiei speciale care se ocupă cu educarea, instruirea şi recuperarea copiilor cu deficienţă mintală. [Din fr. *oligophrénopédagogie*].

oligomenorée, oligomenoree f. reducere a frecvenţei menstruaţiei, întîlnită înainte de menopauză, în unele boli endocrine etc. [Din fr. *oligoménorrhee*].

oligopól, oligopoluri n. piaţă a mărfurilor monopolizată de un număr redus de mari producători (dominantă la produse petroliere, oţel, aluminiu etc.). [Din fr. *oligopole*].

oligopót, ~ţi, oligopotă, ~e m., f. persoană care bea foarte puţine lichide. [Din fr. *oligopote*].

oligopsón, oligopsonuri n. piaţă a mărfurilor caracterizată printr-un număr foarte redus de cumpărători în raport cu numărul mare de vînzători. [Din fr. *oligopsone*, engl. *oligopsony*, germ. *Oligopson*].

oligospérm, oligosperme n. fruct care conţine un număr mic de seminţe. [Din fr. *oligosperme*, lat. *oligospermus*].

oligospermíe, oligospermii f. **1.** scădere anormală a numărului de spermatozoizi din lichidul seminal; **2.** insuficienţă secretorie de spermă. [Din fr. *oligospermie*].

oligotróf, ~i, oligotrofă, ~e a. **1.** (despre soluri) sărac în substanţe minerale şi nutritive; **2.** (despre plante) care creşte pe astfel de soluri. [Din fr. *oligotrophe*].

oligotrofíe, oligotrofii f. **1.** însuşire caracteristică a plantelor oligotrofe; **2.** (med.) nutriţie deficitară. [Din fr. *oligotrophie*].

oligozaharídă, oligozaharide f. hidrat de carbon cu molecula compusă din două pînă la şase molecule de monozaharide (ex.: zaharoza, lactoza etc.). [Din engl. *oligozaharide*].

oliguríe, oliguril f. scădere a cantităţii de urină eliminată în 24 de ore (ca urmare a unei ingestii reduse de lichid, a transpiraţiei abundente, a unei afecţiuni renale). [Din fr. *oligurie*].

olimpiádă, olimpiade f. **1.** manifestare sportivă care însoţea serbările consacrate lui Zeus, în cetatea Olimpia, din Grecia antică, desfăşurată din patru în patru ani; jocuri olimpice; intervalul de patru ani dintre două serbări succesive ale jocurilor olimpice, devenit unitate cronologică convenţională (între 776 î.d.Hr. şi 394 d.Hr.): *prima olimpiadă a avut loc la 776 î.Hr.*; **2.** denumire uzuală pentru jocurile olimpice moderne; **3.** concurs anual, pe specialităţi, pentru elevi: *organizează un cor la şcoala serală şi ocupă locul trei la olimpiada republicană.* BUSUIOC; *premiat la olimpiada naţională de fizică.* [Din gr. mod. *olimpiáda*, fr. *olympiade*, germ. *Olympiade*].

olimpián, ~eni, olimpiană, ~ene a. **1.** care aparţine zeilor din antichitatea greacă; referitor la Olimp şi la zeii lui; din Olimp: *divinităţi olimpiene;* **2.** (fig.) maiestuos, impunător; senin: *poetul ..., cu glas olimpian, a tunat: pace!* CAR.; **3.** care impune, care exprimă calm, linişte sufletească; senin: *avea un aer olimpian.* [Din fr. *olympien*].

olimpiánism n. (livr.) caracter olimpian, atitudine olimpiană. [*Olimpian* + *-ism*].

olímpic, ~ci, olimpică, ~ce a. **1.** jocuri olimpice, întreceri sportive cu caracter periodic, practicate în Grecia antică şi reluate în timpurile noastre (în 1894, la iniţiativa baronului Pierre de Coubertin) sub formă de competiţii internaţionale complexe organizate în diferite locuri din lume, din patru în patru ani; olimpiadă: *Nadia Comăneci a strălucit la jocurile olimpice de la Montréal;* **2.** care ţine de jocurile olimpice, referitor la jocurile olimpice; specific olimpiadelor: *record olimpic; stadion olimpic*; **3.** (rar) care aparţine Olimpului; olimpian; (p. ext.) ceresc, divin: *olimpicele vîrfuri s-atingă năzuiesc.* I.NEGR.; **4.** (fig.) maiestuos; liniştit, senin; olimpian: *după liniştea şi echilibrul olimpic al clasicismului vremelnic ..., a bătut ceasul reacţiunii romantice.* BL.; (adv.) *olimpic şi cu glasul sfînt citea poetul.* COŞB. // m., f. cîştigător la o olimpiadă: *olimpicii români au revenit în ţară.* [Din fr. *olympique*].

olimpísm n. instituţie, organizaţie a jocurilor olimpice. [Din fr. *olympisme*].

olintián, ~eni, olintiană, ~ene a. (rar) din Olint. // n. pl. discursuri rostite de Demostene pentru a-i îndupleca pe atenieni să ajute Olintul asediat de Filip, regele Macedoniei. [Din fr. *olynthiene*].

olistolít, olistolite n. bloc masiv de rocă detaşat şi transportat gravitaţional din locul lui de origine spre un bazin de sedimentare, în depozitele căruia este inclus. [Din fr. *olystolite*].

oliţă, oliţe f. **1.** diminutiv al lui oală; olcuţă, ulcică, oluţ: *o oliţă cu lapte*; **2.** (fam.) oală de noapte: *oliţa plină de pipi.* CĂRT. [*Oală* + *-iţă*].

olív, olivi m. (rar) măslin: *ramuri de oliv, Grecie, pe-a ta frunte.* EM. // a. invar. de culoarea măslinei crude; galben-verzui: *stofă oliv.* [Din fr. *olive*].

olívă, olive f. **1.** (înv. şi reg.) măslină: *crească-ne olivele una cu legumele.* POP.; **2.** mică piesă de sticlă, în formă de tub îngroşat la un capăt, folosit în fonetica experimentală pentru înregistrarea suflului nazal; **3. olivă bulbară,** fiecare dintre cei doi nuclei cenuşii din bulbul cerebral, aflaţi în conexiune cu căile vestibulare şi cerebrale. [Din lat. *oliva*, fr. *olive*, germ. *Olive*].

olivínă f. silicat natural de magneziu şi fier, de culoare verde-măslinie, cu luciu sticlos, folosit ca materie primă pentru produse refractare; peridot. [Din fr. *olivine*].

olla-potrida [óla potrída] s. **1.** mîncare spaniolă din mai multe feluri de carne şi legume amestecate, fierte laolaltă într-o oală; **2.** (fig.) amestec confuz: *limba română nu este o olla-potrida, un amestec de elemente eterogene, ci o limbă romanică.* [Cuv. sp., fr.].

olm, olmuri n. (înv.) miros, mireasmă: *olmul mirului.* COR. [Et. nec.; cf. *adulmeca*].

olmăn, olmanuri n. (înv.) fard lichid pentru albirea feţei. [Din fr. *eau d'Allemagne*].

olmăz, olmazuri n. (înv.) denumire dată diamantului de culoare trandafirie: *palatul de olmaz din grădinile raiului.* SAD. [Din ucr., rus. *almaz*].

olocáust n. v. **holocaust.**

olofír n. v. **olovir.**

ológ, ~gi, oloágă, ~ge a. **1.** (adesea subst.) căruia îi lipseşte un picior sau amîndouă picioarele; care nu poate umbla (bine); care are picioarele paralizate: *bătrîneţele m-au făcut olog de picioare.* AL.; *îi gonea ... şi-i ucidea ca pe lăcuste cînd sînt oloage.* ISP.; **2.** (bot.) care nu are cîrcei cu care să se agaţe pe arac: *fasole oloagă; vie oloagă.* [Cuv. autoh.; cf. alb. *ulok* „cu picioarele paralizate", sb. *uloga*, rus. *ulogij*].

ologeálă, ologeli f. ologire; neputinţă de a umbla (bine); paralizie a picioarelor. [*Ologi* + *-eală*].

ologí, ologesc vb. (tr., intr. şi refl.) a face pe cineva să devină sau a deveni olog: *era să ne ologească boaita cea îndrăcită.* CR.; *surzise şi ologise.* FIL. [De la *olog*].

ologíre, ologiri f. (rar) faptul de a (se) ologi; ologeală. [V. *ologi*].

ologít, ~ţi, ologită, ~e a. care a rămas olog; paralizat de picioare. [V. *ologi*].

olográf, ~i, olografă, ~e a. **1.** scris şi semnat personal de cel care lasă o moştenire: *am găsit testamentul olograf.* DELAVR.; **2.** (p. ext.) scris de mîna autorului; autograf: *crede că e plastografie un document olograf.* CAR. [Din fr. *olographe*].

olografíe, olografii f. act scris integral de mîna semnatarului său. [Din fr. *olographie*].

olói[1], oloiuri n. (înv. şi pop.) ulei: *sămînţa de cînepă se făcea oloi.* CR.; *o masau pe tot trupul ... cu un soi de oloi greţos.* EL.; **2.** (rar) vopsea de ulei: *un vechi portret zugrăvit în oloi.* EM. [Din magh. *olaj*].

oloí[2], oloiesc vb. (reg.; tr.) a uleia: *să oloim lemnăria casei.* [De la *oloi*[1]].

olói[3], oloaie n. (reg.) augmentativ al lui oală: *un oloi cu sarmale.* [*Oală* + *-oi*].

olóiniţă, oloiniţe f. (reg.) presă de ulei primitivă. [*Oloi*[1] + *-niţă*].

oloiós, ~şi, oloioásă, ~e a. (reg.) uleios. [*Oloi*[1] + *-os*].

oloísă, ololse f. (reg.) numele mai multor specii de plante erbacee cu frunze ovale şi cărnoase, cu flori galbene sau albe, care cresc prin locuri pietroase şi nisipoase (*Sedum album* şi *acrum, maximum, neglectum*). [Et. nec.; cf. *oloi*[1]].

olonóm, ~i, olonomă, ~e a. (fiz.; despre legăturile sistemelor de puncte materiale) care variază sau nu în timp, fără a depinde de viteze şi de acceleraţii. [Din fr. *holonom*].

olonomíe, olonomii f. proprietate a unui sistem de puncte materiale sau de corpuri rigide de a avea legături olonome. [Din fr. *holonomie*].

olovír, olovire n. (înv.) stofă sau haină de purpură: *se îmbrăca în olofire.* VARL.; (şi: **olofir**). [Din gr. mod. *olóviros*].

oltár, oltare n. (înv. şi pop.) altar: *patriarhul ... întră în oltariul besearecei.* VARL.; (fig.) *să mai vărs ... o lacrimă fierbinte p-al inimi-ţi oltar?* ALEX.; (şi: **oltariu**). [Din sl. ***olŭtarĭ***].

oltáriu n. v. **oltar.**

olteán, ~eni, olteană, ~ene a. oltenesc: *strigară pandurii olteni.* FIL.; *năravuri oltene. //* m., f. **1.** român (originar) din Oltenia: *se-ntîlni cu trei olteni.* POP.; **2.** precupeţ (din Oltenia) care făcea comerţ ambulant: *prin forfota mare a străzii înguste, trecu un oltean cu cobiliţa.* ST. [***Olt*** n. pr. + ***-ean***].

olteáncă, oltence f. **1.** româncă (originară) din Oltenia; **2.** (reg.; la sg.; artic.) dans popular în ritm de învîrtită; melodia acestui dans. [***Oltean*** + ***-că***].

oltenăş, oltenaşi m. **1.** diminutiv al lui oltean: *oltenaşul smead ... îşi dădu şi el cu părerea.* PETR.; **2.** (reg.; la sg.; artic.) dans popular în ritm de horă; melodia acestui dans. [***Oltean*** + ***-aş***].

oltenésc, ~şti, olteneáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic Olteniei sau locuitorilor ei, referitor la Oltenia sau la locuitorii acesteia: *covoare oltenesti. //* f. (la sg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; hora oltenilor. [***Oltean*** + ***-esc***].

oltenéşte adv. ca oltenii, în felul oltenilor: *vorbeşte olteneşte, cu „spusei", „făcui" etc.* [***Oltean*** + ***-eşte***].

oltenísm, oltenisme n. particularitate (fonetică, morfologică, lexicală) a graiului din Oltenia (ex.: străfiga „a strănuta", oichi „ochi"). [***Oltean*** + ***-ism***].

oltoí[1] vb. v. **altoi**[2].

oltói[2] n. v. **altoi**[1].

olúm, olumuri n. (înv. şi reg.) adăpost pentru vite; îngrăditură, ţarc: *cîteva saiele şi olumuri pentru vite.* OD. [Din turc. ***olum*** „vad"].

olúţ, oluţe n. oliţă, ulcică: *un oluţ de-adus palincă.* POP. [***Ol*** + ***-uţ***].

om, oameni m. **1.** fiinţă superioară, socială, înzestrată cu facultatea de a gîndi, cu limbaj articulat şi cu capacitatea de a făuri unelte cu ajutorul cărora transformă realitatea înconjurătoare: *în orice om o lume îşi face încercarea.* EM.; *oamenii sînt însetaţi de iubire, de libertate şi de înţelegere.* EL.; **din om în om,** de la unul la altul; **ca de la om la om,** în mod sincer, deschis, prietenește: *să vorbim ca de la om la om*; **ca omul,** cum se întîmplă, cum s-ar putea întîmpla oricui: *vrun păcat, vro greşeală, ca omul.* DELAVR.; **ca oamenii,** cum trebuie, cum se cuvine: *să mîncăm ca oamenii.* VLAH.; **(a fi) la mintea omului,** (a fi) evident, clar; **(nu-i) nici picior de om,** (nu-i) nimeni; (bis.) **Fiul omului,** Isus Hristos; **2.** (p. gener.) specie umană; umanitate: *omul se naşte spre a muri; drepturile omului;* **3.** persoană care întruneşte calităţi morale deosebite, care se remarcă prin cinste, corectitudine: *ăla om, nu secătură!* DELAVR.; **a fi un om şi jumătate,** a fi un om cu însuşiri deosebite; **a face pe cineva om, a)** a asigura pregătirea, calificarea cuiva; a educa, a instrui: *şcoala ... om îl face.* PANN; **b)** a asigura cuiva o situaţie materială sau socială bună; a înzestra: *ţi-ai aruncat norocul în gîrlă: te făceam om!* CAR.; **4.** persoană aflată în slujba cuiva; persoană de încredere: *l-a dus omul boierului.* CR.; **5.** persoană în subordinea cuiva, angajată de cineva: *are oameni la treabă;* **6.** (cu determinări) persoană specializată, antrenată într-un domeniu de activitate: **om politic,** politician: *ar pricepe aceşti oameni politici rostul unei biblioteci în fiecare sat?* ARG.; **omul legii,** v. **lege**; **om de ştiinţă,** savant: *omul de ştiinţă, precaut, n-ar îndrăzni niciodată să imagineze vreo înlănţuire, cît timp nu întrezăreşte toată seria de ... necunoscute.* BL.; *un om de ştiinţă nu e om de ştiinţă adevărat dacă nu are creativitate, limbă ascuţită şi numeroşi duşmani.* CF.; **om de artă,** artist; **om de litere,** scriitor; literat; **om de afaceri,** persoană întreprinzătoare care se ocupă cu afaceri (comerciale, industriale etc.) în scopul obţinerii unui profit maxim: *apartamente îndeajuns de spaţioase şi confortabile pentru oameni de afaceri.* CĂL.; **om de stat,** persoană care participă la conducerea unui stat: *ciocoiul ... ajuns om de stat se deosebeşte de omul onest prin mai multe fapte.* FIL.; *I.C.Brătianu a devenit un pragmatic om de stat.* D.; (compus) **om-orchestră,** persoană care cîntă la mai multe instrumente; (p. ext.) persoană cu preocupări foarte diverse; **7.** persoană de vază, de seamă: *eu sînt ficior de oameni.* AL.; **8.** (şi **om mare**) persoană matură: *cînd nu mă pot înţelege cu oamenii mari ... în copil mă preschimb.* VIERU; *facem noi politică, copiii, dacă voi, oamenii mari staţi cu braţele încrucişate, privind nepăsători.* GHEŢIE; **9.** (pop.) bărbat: *mulţime de oameni şi de femei ... veniseră.* BOL.; **10.** (pop.) soţ: *nu m-am plîns omului meu.* ST.; **11.** (fam.; la voc.) apelativ cu care te adresezi unei persoane (de sex masculin): *măi omule, ai puţintică răbdare!* CAR.; **oameni buni!** formulă de adresare: *oameni buni! an iarnă, bordeiu-mi arsese.* AL.; **12.** (la sg.) persoană oarecare; cineva, oricine: *spunea omului verde în ochi.* CR.; **omul simplu** (sau **de rînd**), v. **simplu**; **13. omul de pe stradă,** primul venit; oricine: *nu-i cere omului de pe stradă păreri despre ortografie!;* **14.** (artic.) numele popular al constelaţiei boreale Hercule; **15.** partea bombată a arşicelor. [Lat. ***homo***].

omág, omagi m. gen de plante decorative şi medicinale din familia ranunculaceelor, cu flori albastre, violacee sau galbene, care cresc prin păduri, în regiunile de munte (*Aconitum*); plantă din acest gen (ex.: mărul-lupului, mierea-ursului): *cu omeag otrăveşte românul cîinii cei răi;* (şi: **omeag**). [Din sl. ***oměgŭ***].

omagiá, omagiez vb. (tr.) a aduce cuiva un omagiu, a exprima (prin gesturi, cuvinte, purtări etc.) stima, recunoştinţa, respectul faţă de cineva: *elevii şi-au omagiat profesorul.* [De la ***omagiu***].

omagiál, ~i, omagială, ~e a. cu caracter de omagiu; în semn de omagiu: *am rostit şi un cuvînt omagial.* SAD.; *sesiune omagială.* [Din fr. ***hommagial***].

omagiére, omagieri f. **1.** acţiunea de a omagia şi rezultatul ei: *se mîngîia ... cu omagierea e felurite femei.* CĂL.; **2.** festivitate prilejuită de o asemnea acţiune: *la acea omagiere ..., vrînd să-mi facă plăcere, mi-a adresat un complement.* [V. ***omagia***].

omágiu, omagii n. **1.** (în evul mediu) ceremonial care cuprindea) jurămîntul de credinţă şi de supunere al unui vasal faţă de suzeranul său: *a prestat omagiu regelui Franţei;* **2.** manifestare (prin cuvinte, gesturi etc.) a credinţei, respectului, admiraţiei sau recunoştinţei faţă de cineva; ofrandă, prinos: *să le prezinte omagiile lor.* PETR.; **omagiile mele!,** formulă de salut respectuos; **3.** gen de lucrare care cuprinde studii dedicate unei personalităţi proeminente a vieţii ştiinţifice, artistice, sociale etc., cu prilejul aniversării sau a comemorării sale; (p. ext.) volum omagial: *este vorba de cel mai voluminos omagiu ... dedicat vreodată unui lingvist.* CF. [Din lat. ***homagium,*** it. ***omaggio,*** fr. ***hommage***].

omalgíe f. (med.) scapulalgie. [Din fr. ***omalgie***].

omán n. (bot.; reg.) iarbă-mare (*Inula helenium*). [Din bulg., sb., ucr. ***oman***].

omatidíe, omatidii f. fiecare dintre elementele vizuale care constituie ochiul compus al insectelor. [Din fr. ***ommatidie***].

omăt, omături n. şi **omeţi** m. **1.** (pop.) zăpadă, nea: *iarba pare de omăt.* EM.; *piscuri cu pete de omăt.* SAD.; **2.** (reg.) nămete, troian; **3.** (rar) spumă de albuş de ou. [Din ucr. ***obmet*** „măturare, pospai"].

omătós, ~şi, omătoásă, ~e a. (înv. şi reg.) cu multă zăpadă: *iarnă omătoasă.* [***Omăt*** + ***-os***].

omătúţe f. pl. numele a două specii de ghiocei, cu flori albe mirositoare, care cresc, în lunile februarie – mai, prin păduri, livezi şi fineţe (*Leucojum aestivum* şi *vernum*). [***Omăt*** + ***-uţe***].

ombilíc, ombilicuri n. orificiu abdominal, situat în mijlocul peretelui abdominal, prin care trece cordonul ombilical la făt; cicatrice formată după tăierea cordonului ombilical, în dreptul acestui orificiu; buric: (fig.) *grădina tradiţională... era un fel de ombilic, buricul lumii.* D. [Din fr. ***ombilic***].

ombilicál, ~i, ombilicală, ~e a. care aparţine ombilicului, referitor la ombilic; omfalic; **cordon ombilical,** formaţie anatomică tubulară conţinînd vase sangvine care fac legătura între placenta fetală şi embrion, asigurînd nutriţia fetusului; aţa (sau baiera) buricului. [Din fr. ***ombilical***].

ombudsman, ombudsmani [ómbudsman] m. persoană însărcinată să apere drepturile cetăţenilor faţă de instituţiile publice (în ţările scandinave); mediator. [Din fr., engl. ***ombudsman***].

omeág n. v. **omag.**

oméga m. **1.** numele ultimei (a douăzeci şi patra) litere a alfabetului grecesc (Ω, ω); de **la alfa la omega,** de la început pînă la sfîrşit; **a fi alfa şi omega,** a fi factorul esenţial; **2.** (fiz.) simbol pentru ohm. [Din gr. ***oméga***].

omegatrón, omegatroane n. spectrometru de masă, care funcţionează după principiul ciclotronului, folosit la determinarea compoziţiei şi a presiunilor parţiale ale gazelor la instalaţiile de vacuum. [Din fr. ***omégatron***].

omelíe f. v. **omilie.**

omenésc, ~şti, omeneáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine omului sau genului uman, referitor la om sau la genul uman, propriu înfăţişării sau firii omului; de om; uman: *lucrarea este ... legea firii omeneşti, şi cine nu lucrează greu păcătuieşte.* SL.; *poetul cîntă sentimentul etern omenesc al iubirii.* SAD.; *respira ... aerul greu şi acru al odăii supraîncărcate de trupuri omeneşti vii.* ST.; **Fiul omenesc,** Isus Hristos; **aşezare omenească,** denumire pentru sat, comună, oraş; **2.** (înv. şi pop.) care aparţine altui om; străin: *cu coliva omenească va morţii să-şi pomenească.* PANN; **3.** (înv.) care aparţine omului de rînd: *îşi încurcase vaca printre carele omeneşti.* DELAVR.; **4.** (înv. şi pop.) care are sau care dovedeşte înţelegere şi compasiune faţă de oameni, faţă de starea, de suferinţele lor; uman, prietenos, binevoitor; blînd: *purtare omenească;* **5.** (înv. şi pop.) convenabil, rezonabil: *iese bacşişul mai omenesc.* AL.; **6.** (rar) inteligibil, clar: *limbă omenească. //* n. ceea ce ţine de fiinţa umană: *idealul lor de atroce detaşare nu are nimic de-a face cu omenescul care suferă.* EL. [***Omen*** (vechea temă a lui *om*) + ***-esc***].

omenéşte adv. **1.** din punct de vedere omenesc, în mod omenesc; cu mijloacele, cu puterile omeneşti: *pe cît se poate omeneşte prevedea.* MAIOR.; **2.** ca oamenii, în condiţii omeneşti; (p. ext.) cumsecade, cum se cuvine: *bun împărat care ne-a cîrmuit omeneşte.* ISP.; *avură răgazul să vorbească omeneşte.* GHEŢIE. [***Omen*** (vechea temă a lui *om*) + ***-eşte***].

omení, omenesc vb. (pop.) **1.** (tr.) a primi pe cineva în mod ospitalier; a ospăta, a cinsti: *îl ospătă şi îl omeni ca pe un călător.* ISP.; **2.** (refl.) a mînca şi a bea; a se ospăta; **3.** (tr.) a cinsti, a onora, a slăvi: *vorbindu-ne corect şi frumos limba ..., omenim astfel pe străbuni.* VIERU. [De la ***om***].

omeníe f. **1.** (înv.) fire, natură omenească: *doao firi întru Hristos: ... dumnezeirea şi omenia* (a. 1640). GCR.; **2.** complex de calităţi alese, izvorîte din înţelegerea condiţiei umane; purtare binevoitoare, blîndă; atitudine cuviincioasă: *între noi să nu mai fie decît flori şi omenie.* AL.; **de**

omenie, bun, cumsecade, cinstit; ospitalier: *era om de omenie; fiecare oaspe ... era primit cu dragă inimă.* CR.; **3.** (pop.) reputație bună; cinste: *toată lumea te cinstea numa-n omenia mea.* POP.; **a-și mînca omenia,** a-și pierde reputația bună, credibilitatea. [*Omen* (vechea temă a lui *om*) + *-ie*].

omeníme f. (înv. și reg.) omenire: *vezi că lumea-i rău stricată, omenimea blestemată.* POP. [**Omen** (vechea temă a lui *om*) + *-ime*].

omenire f. **1.** totalitatea oamenilor de pe glob; neamul omenesc: *i-e ruşine omenirii să vă zică vouă oameni!* EM.; *să scoată omenirea din mocirla păcatelor şi a egoismului.* GHEȚIE; **2.** mulțime de oameni; lume, public: *omenirea împrejuru-i scotea țipete.* NEGR.; *a spus în omenire ce şi cum a descoperit.* SAD.; **3.** (înv.) omenie: *sentiment de omenire.* MARC. [De la **om**].

omenít, ~ți, omenită, ~e a. **1.** (înv.) blînd, omenos: *era ... omenit, blînd, cucernic.* DOS.; **2.** (înv. și pop.) cinstit, respectat, iubit: *voi fi mai omenită şi mai băgată în seamă de către oamenii cei buni.* ISP. [V. *omeni*].

omenós, ~şi, omenoásă, ~e a. plin de omenie; afabil, blînd, bun; cumsecade, generos, îngăduitor, înțelegător: *Harap-Alb ... samănă a fi mult mai omenos.* CR. [*Omen* (vechea temă a lui *om*) + *-os*].

omeopát a. v. **homeopat.**

omeopátic a. v. **homeopatic.**

omeopatíe f. v. **homeopatie.**

oméric a. v. **homeric.**

omertá f. legea tăcerii impusă în organizațiile de tip mafiot. [Cuv. it.].

omét n. (înv. și reg.) mulțime mare de oameni; lume, popor. [*Om* + *-et*].

ométiță f. (reg.) **1.** zăpadă fină (spulberată de vînt); **2.** pospai: *în covată curgea făina ..., o ometiță fină ... umplea încăperea.* SAD. [Din ucr. *obmetycja*].

omeți, pers.3 **omețește** vb. (reg.) **1.** (tr. și refl.) a (se) acoperi cu omăt, a (se) înzăpezi: *cu omăt v-oi omăta.* POP.; **2.** (intr.) a viscoli. [De la *omăt*].

omfalectomíe, omfalectomii f. rezecție a ombilicului. [Din fr. *omphalectomie*].

omfálic, ~ci, omfalică, ~ce a. (anat.) ombilical. [Din fr. *omphalique*].

omfalocél, omfalocele n. hernie ombilicală. [Din fr. *omphalocèle*].

omfalotomíe, omfalotomii f. secționare a cordonului ombilical. [Din fr. *omphalotomie*].

omfaiozít, omfaloziți m. monstru fetal dublu, lipsit de un mare număr de organe, a cărui viață este întreținută prin comunicația cu mama prin cordonul ombilical. [Din fr. *omphalosite*].

omicrón m. invar. numele celei de a cincisprezecea litere a alfabetului grecesc (O,o). [Din gr. *omikrón*, fr. *omicron*].

omídă, omizi f. **1.** larvă de fluture, cu corpul alungit (și păros), în formă de vierme, de obicei dăunătoare pomilor; **omida păroasă a stejarului,** fluture dăunător arborilor, a cărui larvă, cenușie-violacee, are peri cu venin, foarte iritanți pentru om și animale (*Lymantria dispar*); **omida păroasă a dudului,** fluture mic, alb, ale cărui larve păroase, gălbui cu pete negre și portocalii, rod frunzele dudului și ale altor pomi fructiferi (*Hyphantria cunea*); **2.** epitet pentru un om lacom, hrăpăreț: *omidă nesățioasă.* AL. [Din gr. mod. *omídas*].

omilénic, ~ci, omilenică, ~ce a. (înv.; rar) ușor de înduioșat: [Constantin Vodă] *era şi omilenic.* NEC. [*Omilenie* + *-ic*].

omilétic, ~ci, omiletică, ~ce a. referitor la elocvența bisericească. // f. disciplină teologică referitoare la principiile și la regulile oratoriei bisericești. [Din it. *omiletico,* lat. *homileticus,* fr. *homilétique*].

omiliár, omiliare n. carte care conține omilii: *Omiliarul lui Coresi.* [*Omilie* + *-ar;* cf. fr. *homiliaire*].

omilíe, omilii f. cuvîntare bisericească prin care se explicau și se interpretau pe înțelesul tuturor pasaje din „Noul Testament"; predică: *omilia despre ciumă.* SL.; *aceste omelii fine ... sînt extrageri şi compilații.* CĂL.; *omiliile lui Ioan Hrisostom;* (și: **omelie**). [Din gr. mod. *omilía*].

omís, ~şi, omisă, ~e a. care a fost lăsat la o parte, trecut cu vederea: *pasaje omise.* [V. *omite*].

omisíbil, ~i, omisibilă, ~e a. susceptibil de a fi omis: *amănunte omisibile.* [Din engl. *omissible*].

omisiúne, omisiuni f. 1. faptul de a omite; trecere cu vederea, neglijare; omitere: *mai sînt şi alte delicte, de pildă, omisiunea de denunț.* PR.; **2.** (p. ext.) lucru omis; lipsă, lacună, scăpare: *omisiunile lui sînt vinovate.* [Din fr. *omission,* lat. *omissio, -onis*].

omisív, ~i, omisivă, ~e a. care constituie o omisiune; cu omisiuni. [Din engl. *omissive*].

omíte, omít vb. (tr.) a lăsa (intenționat) la o parte, a neglija, a trece cu vederea; a uita ceea ce trebuia spus, făcut etc.: *debitase definiția pe de rost, fără a omite un singur cuvînt.* GHEȚIE. [Din lat. *omittere*].

omítere, omiteri f. acțiunea de a omite și rezultatul ei; omisiune. [V. *omite*].

omlétă, omlete f. mîncare preparată din ouă bătute și prăjite în grăsime, uneori cu șuncă, brînză etc. [Din fr. *omelette*].

omletiéră, omletiere f. vas special pentru prepararea omletei. [De la *omletă* (după *fructieră*)].

omneputínță f. v. **omnipotență.**

omni- element de compunere cu sensul „(a) tot", „(a) toate". [Din fr. *omni-*].

omnibúz, omnibuze n. **1.** (înv.) trăsură asemănătoare cu diligența, care servea pentru transportul în comun al călătorilor, pe rute fixe: *mă suii în omnibus şi luai calea ce duce la Giurgiu.* FIL.; **2.** autobuz (cu etaj) care circulă în interiorul unui oraș, avînd itinerar și stații fixe. [Din fr., it. *omnibus*].

omnicolór, ~i, omnicoloră, ~e a. (rar) care are tot felul de culori; multicolor: *baloane omnicolore.* [Din fr. *omnicolore*].

omnidirecționál, ~i, omnidirecțională, ~e a. (despre surse sau receptoare de radiații) care nu prezintă directivitate. [Din fr. *omnidirectionnel*].

omnilaterál, ~i, omnilaterală, ~e a. (rar) din toate punctele de vedere, în toate direcțiile; multilateral: *analize omnilaterale.* HASD. [Din fr. *omnilatérale* sau *omni-* + *lateral*].

omnilateralitáte f. însușirea de a fi omnilateral. [*Omnilateral* + *-itate*].

omnipotént, ~ți, omnipotentă, ~e a. cu putere nelimitată; atotputernic: *locotenenții, crezîndu-se omnipotenți.* GHICA; *soluția omnipotentă ... ar preschimba totul.* GAL. // m. artic. Dumnezeu. [Din fr. *omnipotent,* it. *omnipotente,* lat. *omnipotens, -ntis*].

omnipoténță f. putere nelimitată; autoritate absolută; atotputernicie: *putu să dea ... probă de omnipotența, energia şi vibrațiunea vocii sale.* FIL.; *omnipotența soteriologică a cuvîntului.* STĂNIL.; (și: (înv.) **omneputință**). [Din fr. *omnipotence*].

omniprezént, ~ți, omniprezentă, ~e a. care este prezent, activ pretutindeni: *oamenii au trecut orbi pe lîngă acest fenomen omniprezent.* BL. [Din fr. *omniprésent*].

omniprezénță, omniprezențe f. calitatea de a fi prezent, activ pretutindeni; prezență a cuiva peste tot. [Din fr. *omniprésence*].

omnisciént, ~ți, omnisciență, ~e a. care are capacitatea de a cunoaște tot; atotștiutor. // m. artic. Dumnezeu. [Din fr. *omniscient,* lat. *omnisciens, -ntis*].

omnisciénță f. **1.** însușirea de a ști totul; știință, cunoștință universală: *inexplicabilul delir românesc al omniscienței înțepate răspunde unei manii a persecuției.* D.; **2.** atribut divin prin care se afirmă că Dumnezeu cunoaște tot. [Din fr. *omniscience,* lat. *omniscientia*].

ómnium n. **1.** competiție sportivă de ciclism pe velodrom, comportînd mai multe probe; **2.** cursă deschisă pentru toți caii. [Din fr. *omnium*].

omnivór, ~i, omnivoră, ~e a. (adesea subst.) care se hrănește atît cu hrană vegetală, cît și cu hrană animală; care mănîncă de toate (ex.: omul, ursul). [Din fr. *omnivore*].

omocéntric a. v. **homocentric.**

omofág, ~gi, omofagă, ~ge a. care se hrănește cu carne crudă. [Din fr. *omophage*].

omofagíe, omofagii f. **1.** sacrificiu urmat de consumarea de carne crudă, în religiile primitive; **2.** hrănirea cu carne crudă. [Din fr. *omophagie*].

omofón, ~i, omofonă, ~e a. (despre cuvinte, grupuri de cuvinte, silabe) care se pronunță la fel cu alte cuvinte, grupuri de cuvinte, silabe (fără a se scrie identic). [Din fr. *homophone*].

omofónic, ~ci, omofonică, ~ce a. care ține de omofonie, referitor la omofonie. [*Omofon* + *-ic*].

omofoníe, omofonii f. **1.** însușirea de a fi omofon; **2.** tehnică de compoziție muzicală în care o voce (în registru înalt) deține melodia, iar celelalte o susțin, o acompaniază, întregind-o armonic. [Din fr. *homophonie*].

omofór, omofoare n. veșmînt bisericesc ortodox în forma unei eșarfe (brodate și ornamentate), pe care arhiereul îl poartă pe umeri, peste sacos, în timpul slujbei religioase: *mitropolitul, puind omoforul asupra creştetului domnului, ceteşte molitfa.* OD. [Din sl. *omoforŭ*].

omofórm, ~i, omoformă, ~e a. (despre forme ale unor părți de vorbire diferite) care coincide ca pronunțare. [Din fr. *homoforme*].

omogén, ~i, omogenă, ~e a. **1.** ale cărui părți sînt de aceeași natură, care are o alcătuire sau o structură unitară; care prezintă omogenitate; nediferențiat; (p. ext.) unitar, coerent: *ar fi ... foarte imprudent ca noi ... să facem o despărțire între interesele omogene ale țărilor România şi Moldavia.* GHICA; *un tot omogen;* **2.** (mat.; despre funcții cu mai multe variabile) în care suma exponenților din fiecare termen este constantă; **polinom omogen,** polinom cu toți termenii de același grad; **sistem omogen,** sistem de ecuații (cu două sau mai multe necunoscute), în care termenii care conțin necunoscutele sînt de același grad, iar termenii liberi sînt toți egali cu zero; **3.** (fiz.; despre un corp sau un sistem fizico-chimic) care are pentru o mărime fizică aceeași valoare în oricare domeniu din interiorul corpului sau sistemului respectiv. [Din fr. *homogène*].

omogeneitáte *f. v.* **omogenitate.**

omogeneiză vb. v. **omogeniza.**

omogeneizáre f. v. **omogenizare.**

omogeneizatór n. v. **omogenizator.**

omogenitáte f. **1.** însuşirea de a fi omogen; (p. ext.) unitate, solidaritate, coerenţă: *nemulţumirea ... nu creşte proporţional cu distanţa şi eterogeneitatea, ci cu apropierea şi omogenitatea.* LOV.; **2.** proprietate a unui obiect, a unui grup, a unui sistem fizic etc. de a avea aceleaşi proprietăţi în toate punctele sale; **3.** proprietate a unui polinom, a unui sistem matematic de a fi omogen; **4.** proprietate a unei formule, a unei relaţii etc. de a avea aceleaşi dimensiuni în cei doi membri ai săi; (şi: **omogeneitate**). [Din fr. ***homogénéité***, lat. ***homogeneitas, -atis***].

omogenizá, omogenizez vb. (tr.) a face să fie omogen, a aduce în stare de omogenitate; (p. ext.) a egaliza, a uniformiza: *am omogenizat amestecul;* (refl.) *echipa s-a omogenizat;* (şi: **omogeneiza**). [*Omogen* + *-iza;* cf. fr. ***homogénéiser***].

omogenizáre, omogenizări f. **1.** acţiunea de a omogeniza şi rezultatul ei; **2.** amestecare a componentelor unui sistem eterogen spre a se obţine un amestec cu aceeaşi compoziţie în toată masa lui; **3.** tratament termic care se aplică unor aliaje în scopul realizării omogenităţii lor fizice, chimice şi structurale; **4.** concordanţă, unitate a sonorităţii vocilor într-un cor; (şi: **omogeneizare**). [V. ***omogeniza***].

omogenizatór, omogenizatoare n. aparat folosit pentru obţinerea pe cale mecanică a unei emulsii; (şi: **omogeneizator**). [*Omogeniza* + *-tor*; cf. fr. ***homogénéisateur***].

omográf, ~i, omografă, ~e a. şi n. (cuvînt) care se scrie la fel cu altul, dar diferă de acesta din punct de vedere fonetic (ex. copíi – cópii). [Din fr. ***homographe***].

omográfic, ~ci, omografică, ~ce a. referitor la omografie; (mat.) **transformare omografică,** corespondenţă biunivocă a mulţimii numerelor reale sau complexe (mai puţin un punct) care poate fi exprimată în formă de raport a două polinoame de gradul întîi. [Din fr. ***homographique***].

omografíe, omografii f. **1.** faptul sau însuşirea de a fi omograf; situaţia în care se află două cuvinte omografe; **2.** (mat.) dependenţă particulară a două figuri geometrice. [Din fr. ***homographie***].

omói, omoaie m. şi f. augmentativ al lui om: *un groaznic omoi c-un ochi în frunte.* B.-DEL.; *omul cu omoaia.* POP. [*Om* + *-oi*].

omológ, ~gi, omoloágă, ~ge a. **1.** (mat.; despre două elemente din două figuri) care sînt asociate printr-o anumită corespondenţă; **2.** (despre doi sau mai mulţi compuşi organici) care diferă între ei prin prezenţa unei grupe în care carbonul se află în combinaţie cu doi atomi de hidrogen; **3.** (biol.; despre organe) care are structură asemănătoare şi origine comună, dar formă externă şi funcţii diferite (ex. membrele anterioare la om, balenă, liliac, pasăre). // m. persoană care deţine o funcţie oficială într-un stat, într-un partid, într-o organizaţie etc., privită în raport cu altă persoană care deţine aceeaşi funcţie oficială în alt stat, într-un alt partid, în altă organizaţie etc.: *ministrul de justiţie român s-a întîlnit cu omologul său francez.* [Din fr. ***homologue***].

omologă, omologhez vb. (tr.) **1.** (astăzi rar) a confirma, în baza autorităţii conferite de lege, valoarea sau autenticitatea unui înscris: (fig.) *critica omologhează şi instituie canoane care stau la temelia alcătuirii patrimoniului de valori;* **2.** a accepta oficial un tip de produs, aprobînd fabricarea lui (în serie); **3.** a recunoaşte oficial o performanţă sportivă: *nu s-au omologat încă toate rezultatele.* PR. [Din fr. ***homologuer***].

omologábil, ~i, omologabilă, ~e a. care poate fi omologat: *rezultat omologabil.* [*Omologa* + *-bil*].

omologáre, omologări f. acţiunea de a omologa şi rezultatul ei; confirmare, recunoaştere: *omologarea produselor româneşti.* [V. ***omologa***].

omologát, ~ţi, omologată, ~e a. **1.** (despre arte) cu valoare sau autenticitate confirmată, pe baza autorităţii conferite de lege; **2.** recunoscut oficial: *rezultate sportive omologate;* **3.** a cărui fabricare a fost acceptată oficial: *produs omologat.* [V. ***omologa***].

omológic, ~ci, omologică, ~ce a. care aparţine omologiei, referitor la omologie; care prezintă omologie. [Din fr. ***homologique***].

omologíe, omologii f. **1.** calitatea a ceea ce este omolog; **2.** (biol.) corespondenţă de structură a unuia sau a unor organe la două specii diferite, datorită originii lor comune; **3.** (mat.) corespondenţă omografică între punctele unui acelaşi plan proiectiv. [Din fr. ***homologie***].

omoním, omonime n. **1.** cuvînt identic ca formă şi ca pronunţare cu alt cuvînt sau cu alte cuvinte, de care se deosebeşte însă ca sens sau ca origine (ex.: cer „bolta cerească", cer „arbore", cer „pretind"). // m. (pl. **omonimi**) persoană care poartă acelaşi nume cu altcineva; tiz: *un strămoş şi omonim al său.* HASD.; *fiecare dintre noi avea un omonim.* GHEŢIE. [Din fr. ***homonyme***].

omonímic, ~ci, omonimică, ~ce a. referitor la omonimie sau la omonim, de omonim sau de omonimie. [Din fr. ***homonymique***].

omonimíe, omonimii f. faptul sau însuşirea de a fi omonim; situaţia în care se află două sau mai multe cuvinte omonime: *acceptă ca fiul său să se numească Dimitrie Cantemir, deşi bănuia ponoasele pe care avea să le tragă de pe urma prezumţioasei omonimii.* GHEŢIE. [Din fr. ***homonymie***].

omoplát, omoplaţi m. os lat pereche, triunghiular, care formează partea posterioară a articulaţiei umărului; spată, scapulă: *mă strînse, şi înfipse bărbia în omoplatul meu.* PR. [Din fr. ***omoplate***].

omór, omoruri n. **1.** faptul de a omorî; crimă, ucidere, asasinat: *iar tu de omor să nu le spui lor.* POP.; **2.** (jur.) infracţiune care constă în uciderea unei persoane; **3.** ucidere în masă; măcel: *să încetezi cu omorul, să nu mai văd capete tăiate.* NEGR.; **4.** (fig.) aglomeraţie mare: *sîmbăta şi duminica era omor* [la restaurant]. GHEŢIE; **5.** (înv.) epidemie: *după foamete, scornitu-s-au şi un omor mare de ciumă în ţară.* NEC. [De la ***omorî***].

omorgánic, ~ci, omorganică, ~ce a. (despre consoane) emis de aceleaşi organe şi avînd acelaşi mod de articulare. [Din fr. ***homorganique***].

omorî, omór vb. **1.** (tr.) a pricinui moartea cuiva, a lua viaţa cuiva (într-un mod violent); a ucide, a asasina: *strîngîndu-l tare-n braţe, era mai ca să-l omor.* EM.; *sînt afurisit să nu pot să mor decît omorît.* GAL.; **a omorî pe cineva cu zile,** a pricinui moartea cuiva înainte de vreme; a produce cuiva necazuri mari, a învenina viaţa cuiva; **a omorî pe cineva în bătaie,** a bate foarte tare pe cineva; **2.** (refl.) a se sinucide: *acela ce se omoară de deznădejde ar fi putut face mult bine.* BĂLC.; **3.** (fig.; tr.) a distruge, a nimici; a face să dispară: *îmi omora cariera.* CAR.; **a-şi omorî timpul** (sau **vremea**), a-şi ocupa timpul cu lucruri facile, plăcute, astfel încît să i se pară că trece repede; a-şi pierde vremea: *neglijează instrucţia şi-şi omoară timpul citind.* CĂL.; **4.** (fig.; tr.) a pricinui cuiva o suferinţă fizică sau morală, o durere; a chinui: *ca dorul ce omoară.* AL.; **5.** (fig.; tr.) a sîcîi, a plictisi pe cineva: *mă omoară cu problemele ei;* **6.** (refl.) a-şi cheltui toate puterile, a se epuiza făcînd ceva; a se consuma: *oamenii sînt plătiţi după cantitatea extrasă şi se omoară să scoată cît mai mult cărbune.* GHEŢIE; *s-adună cucii din ţeară şi cîntă de se omoară.* POP.; **a se omorî cu firea,** a se strădui din răsputeri. [Din sl. ***umoriti***].

omorîre, omorîri f. acţiunea de a omorî şi rezultatul ei; ucidere, omor; moarte: *omorîre prin cazne.* MINEIUL. [V. ***omorî***].

omorît, ~ţi, omorîtă, ~e a. (adesea subst.) ucis; mort: *răzbunarea fiilor celui omorît.* [V. ***omorî***].

omorîtór, ~i, omorîtoáre a. **1.** care omoară; ucigător: *arme omorîtoare;* **2.** (fig.) care chinuie, torturează: *griji omorîtoare.* ALEX. // m., f. ucigaş, asasin: *tu ai băut cu omorîtori de şobolani.* PR. [*Omorî* + *-tor*].

omotermíe, omotermii f. scădere treptată a temperaturii apelor oceanice de la suprafaţă spre fund. [Din fr. ***homothermie***].

omotétic, ~ci, omotetică, ~ce a. care se află în raport de omotetie. [Din fr. ***homothétique***].

omotetíe, omotetii f. (mat.) transformare omografică în care punctele corespondente sînt coliniare cu un punct fix şi sînt situate faţă de el la distanţe al căror raport este constant. [Din fr. ***homothétie***].

om-sándviş m. persoană care plimbă două panouri publicitare, unul în spate, altul în faţă. [Din fr. ***homme-sandwich;*** cf. engl. ***sandwich-man***].

omucíd, ~zi, omucidă, ~e m. şi a. (om) care ucide; ucigaş, asasin: *un astfel de omucid ... singur poate a-l izbi.* HEL.; *mînă omucidă.* // n. (pl. **omucide**) asasinat, omor: *întîi suspectat, apoi acuzat de omucid.* [*Om* + ***ucide***; cf. fr. ***homicide***].

omucídere, omucideri f. omor, crimă, asasinat: *secolul nostru a avut parte de ... gravisime omucideri, reprezentate de holocaust şi de gulag.* D.; *condamnat pentru omucidere.* [*Om* + ***ucidere***].

omucigáş, ~i, omucigaşă, ~e m., f. (rar) ucigaş, criminal, asasin. [*Om* + ***ucigaş***].

omuléţ, omuleţi m. **1.** diminutiv al lui om; om mic de statură; omuşor: *un omuleţ chel, rubicond ... îi atrase maliţios atenţia.* GHEŢIE; **2.** (fig.) om neînsemnat, lipsit de merite; om cu preocupări mărunte: *te omoară aceşti omuleţi nenorociţi.* [*Om* + *-uleţ*].

omuşór, omuşori m. omuleţ: *se plăteşte nu numai ceea ce consumi, ci şi ... intervenţia grabnică a acelui omuşor cu haina strîmtă care se numeşte picolo.* SAD. // n. (pl. **omuşoare**) **1.** apendice cărnos, mobil şi contractil, situat în fundul cavităţii bucale, în partea posterioară a palatului moale; uvulă, luetă: *căscă zdravăn de i se văzu omuşorul.* DELAVR.; **2.** (rar) mărul lui Adam: *ţinea* [plosca] *la gură, de-i juca omuşorul ..., gîlgîind.* PETR. [*Om* + ***uşor***].

on m. invar. numele celei de a şaisprezecea litere a alfabetului chirilic (**ѳ**). [Din sl. ***onŭ***].

onagracée, onagracee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate ale căror flori au corola cu petalele separate pînă la bază; (şi la sg.) plantă din această familie (ex. onagrul). [Din fr. ***onagracée***].

onágru[1], onagri m. plantă din familia onagraceelor, originară din America, cultivată pentru florile sale mari, roz, purpurii sau galbene (*Enothera*). [Din fr. ***onagre***].

onágru[2], onagri m. (înv.) măgar sălbatic care trăieşte în Orient; colun (*Equus onager*): *aşteaptă onagrii.* PSALT. [Din gr. ***ónagros***].

onánie[1], onanii f. (reg.) om pipernicit şi urît; pocitanie, arătare: *al dracului onanie de om e şi acesta.* CR. [Et. nec.].

onaníe[2], onanii f. producere a plăcerii sexuale, la bărbat, prin autoexcitaţie (manuală); malahie, masturbaţie, onanism. [Din lat. ***onania,*** germ. ***Onanie***].

onanísm n. onanie[2]. [Din fr. ***onanisme***].

onaníst, onanişti m. persoană care practică onania[2]; labagiu, lăbar. [Din germ. *Onanist,* fr. *onaniste*].

onănăí, onănăi şi **onănăiesc** vb. (reg.; intr.) a fonfăi, a fornăi: *fata lor ... onănăie pe nas cînd vorbeşte.* ST. [Onomat.].

onănăít, ~ţi, onănăită, ~e a. (reg.) fonf. [V. *onănăi*].

oncocít, oncocite n. celulă epitelială glandulară caracterizată printr-un nucleu mic, dens şi o citoplasmă acidofilă, foarte bogată în mitocondrii, aflată în epiteliul canalelor sau a acinilor glandelor salivare, al tiroidei, al paratiroidei şi al celor mai multe parenchimuri glandulare. [Din fr. *oncocyte*].

oncocitóm, oncocitoame n. tumoare benignă, cu structură glandulară, care se poate localiza îndeosebi la nivelul tiroidei, glandelor salivare, bronhiilor şi rinichilor. [Din fr. *oncocytome*].

oncogén, ~i, oncogenă, ~e a. cancerigen. // f. genă anormală care antrenează modificări de natură canceroasă. [Din fr. *oncogène*].

oncogenéză f. proces de formare a unei tumori. [Din fr. *oncogénèse*].

oncográf, oncografe n. (med.) aparat folosit în oncografie. [Din fr. *oncographe*].

oncografíe, oncografii f. reprezentare grafică a volumului, locului şi configuraţiei unui organ anatomic cu ajutorul oncografului. [Din fr. *oncographie*].

oncológ, ~gi, oncologă, ~ge m., f. medic specialist în oncologie. [De la *oncologie*].

oncológic, ~ci, oncologică, ~ce a. care se referă la oncologie, care aparţine oncologiei: *spital oncologic.* [Din it. *oncologico*].

oncológie f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul şi tratamentul tumorilor canceroase. [Din it. *oncologia*].

oncométru, oncometre n. (med.) aparat pentru măsurarea locului şi configuraţiei unui organ. [Din engl. *oncometer*].

oncostátic, ~ci, oncostatică, ~ce a. şi s. (medicament, substanţă) care opreşte evoluţia unei tumori (maligne). [Din fr. *oncostatique*].

onctuós, ~şi, onctuoásă, ~e a. (livr.) **1.** unsuros, uleios; **2.** (fig.) insinuant, mieros; prefăcut: *discursul e o teribilă admonestaţie onctuoasă.* CĂL.; *zîmbet onctuos;* (adv.) *arhimandritul expune onctuos ... cazul diabolic de avariţie.* CĂL. [Din fr. *onctueux*].

onctuozitáte f. (livr.) **1.** faptul de a fi unctuos; caracterul a ceea ce este onctuos; **2.** proprietate a unui lubrifiant de a adera la suprafeţele a două piese care alunecă una pe alta; **3.** (fig.) atitudine, comportare insinuantă, prefăcută: *călugării ... nu ... simulează cu onctuozitate o credinţă.* CĂL. [Din fr. *onctuosité*].

ondátră, ondatre f. (zool.) bizam (*Ondatra zibethica*). [Din lat. *Ondatra* (*zibethica*), fr. *ondatra*].

ondínă, ondine f. (mit.) zînă (rea) a apelor, în basmele şi legendele germane şi scandinave: *ondină, cu ochi de dulce lumină!* EM. [Din fr. *ondine*].

ondiolínă, ondioline f. instrument muzical electronic la care calităţile timbrale ale sunetelor sînt obţinute prin modificarea frecvenţelor electrice, după dorinţa interpretului. [Din fr. *ondioline*].

ondográf, ondografe n. instrument care înregistrează pe o bandă de hîrtie curba de variaţie a tensiunii sau intensităţii unui curent electric la încărcarea sau descărcarea periodică a unui condensator. [Din fr. *ondographe*].

ondoí vb. v. **undui.**

ondolá vb. v. **undui.**

ondolá vb. v. **ondula.**

ondróc n. v. **androc.**

ondúl, onduluri n. (rar) ondulaţie; mlădiere: (fig.) *a ondulurilor tonului.* EM. [De la *ondula*].

ondulá, ondulez vb. **1.** (intr.) a se mişca, a se legăna ca undele apei, ca valurile; a avea ondulaţii; a se undui: *îşi vedea imaginea ondulînd* [în apă]. SAD.; **2.** (intr. şi tr.) a descrie o linie sinuoasă; a şerpui, a se arcui: *munţii ... îşi ondulează coama pe poalele rubinii ale cerului.* VLAH.; **3.** (tr.) a bucla, a încreţi părul; **4.** (tr. şi refl.) a (se) deforma plastic un obiect de metal, de piele etc., căpătînd aspect de valuri: *asfaltul s-a ondulat;* (şi: (pop.) **undula**, (înv. şi reg.) **ondola**). [Din fr. *onduler*].

onduláre, ondulări f. **1.** acţiunea de a (se) ondula şi rezultatul ei; **2.** legănare; unduire, şerpuire: *am vedea tîrîndu-se cu ondulări antediluviene un monstru păduros.* CĂL.; (fig.) *clopotele începură să răspîndească ... ondulările pline de vaier.* AG.; **3.** buclare, încreţire a părului. [V. *ondula*].

ondulát, ~ţi, ondulată, ~e a. **1.** care are ondulaţii, uşoare diferenţe de nivel; ca undele: *şesurile ondulate ale Dobrogei.* VLAH.; *era o odaie curios alcătuită, cu tavanul scund ..., cu pereţii uşor ondulaţi.* EL.; **2.** sinuos, şerpuitor: *linia uşor ondulată a podişului.* SAD.; **3.** (fig.) mlădios, unduios: *se mărgineşte să evoce ... cu glas ondulat copilăria.* CĂL.; **4.** cu ondulaţii, buclat; ondulos: *păr ondulat;* **5.** (despre obiecte de tablă, de piele etc.) în formă de valuri, vălurit. [V. *ondula*].

ondulatór[1], ~i, ondulatoáre a. (rar) care se leagănă ca valurile, care se ondulează; unduitor: *livezi ondulătoare.* GAL. // n. instrument (electric) care serveşte la ondularea părului; drot; (şi: **ondulător**). [*Ondula* + *-tor*].

ondulatór[2], ondulatoare n. aparat care înregistrează semnalele telegrafice prin deviaţia unui ac indicator. [Din fr. *ondulateur*].

ondulatórlu, ~li, ondulatorle, ~li a. care se propagă sub formă de unde sau prin unde; referitor la unde: *Leonardo a descoperit propagarea ondulatorie a sunetului.* BL.; *natura ondulatorie a luminii;* **mecanică ondulatorie**, teorie fizică emisă la începutul sec. al XX-lea, avînd un rol fundamental în fizica nucleară şi în astrofizică. [Din it. *ondulatorio,* fr. *ondulatoire*].

ondulăţie, ondulaţii f. **1.** mişcare unduioasă a apei: (fig.) *veşnica ondulaţie a vieţii.* VLAH.; **2.** alternare de proeminenţe şi adîncituri pe o suprafaţă: *ondulaţii ale scoarţei pămînteşti; ondulaţiile azbocimentului;* **3.** ondulare a părului; (concr.) buclă, onduleu. [Din fr. *ondulation,* it. *ondulazione*].

ondulátór a. v. **ondulator[1].**

onduléu, onduleuri n. (fam.) ondulaţie a părului.; buclă; cută. [Din fr. *ondulé*].

ondulográf, ondulografe n. aparat de recepţie şi de înregistrare a semnalelor telegrafice după codul Morse, folosit în radiotelegrafie. [Din fr. *ondulographe*].

ondulór, onduloare n. aparat care serveşte la obţinerea curentului electric continuu din curent alternativ. [Din fr. *onduleur*].

ondulós, ~şi, onduloásă, ~e a. (înv.) ondulat: *păru-i, în viţe onduloase, e ridicat.* OD.; (şi: **undulos**). [Din fr. *onduleux*].

ondulozitáte, ondulozităţi f. (rar) unduire, mlădiere: *ondulozitatea de plop a trupului o făcea vaporoasă.* CĂL. [*Ondulos* + *-itate*].

one-man show, one-man show-uri [uanmenşóu], **1.** artisti(ă) care susţine singur(ă) un spectacol; **2.** spectacol susţinut de un singur artist. [Cuv. engl.].

onerár, ~i, onerară, ~e a. (rar) care exercită în mod real o funcţie. [Din fr. *onéraire*].

onerós, ~şi, oneroásă, ~e a. costisitor; dezavantajos; împovărător, apăsător: *folosirea autorităţii de prim-pretor pentru cumpărarea şi vinderea, în condiţii oneroase, a pămîntului.* GHEŢIE; (jur.) **(contract, act etc.); cu titlu oneros**, (contract, act etc.) prin care părţile urmăresc să obţină fiecare de la cealaltă, ca echivalent, un folos patrimonial, oricare ar fi obiectul obligaţiilor: *combate pe arendaş ..., care speculează pe ţăran uneltind contracte oneroase de muncă.* CĂL. [Din fr. *onéreux,* lat. *onerosus*].

onerozitáte f. (rar) caracterul a ceea ce este oneros. [Din fr. *onérosité*].

onést, ~şti, onestă, ~e a. cinstit, corect; virtuos, incoruptibil: *ciocoiul ... se deosebeşte de omul onest prin mai multe fapte.* FIL. [Din lat. *honestus,* it. *onesto*].

onestitáte, (rar) **onestităţi** f. atitudine, conduită conformă cu regulile etice; cinste, corectitudine: *cade la presupuneri absurde cu privire la onestitatea soţiei.* CĂL.; *înţelegerea binelui ... implică săvîrşirea lui cu onestitate.* CF. [*Onest* + *-itate*].

ongléu, ongleuri n. (tipogr.) falţ. [Din fr. *onglet*].

onichíe, onichii f. denumire generică pentru afecţiunile unghiilor. [Din fr. *onychie*].

onicofagíe f. (livr.) obicei de a-şi roade unghiile. [Din fr. *onychophagie*].

onicomalacíe f. consistenţă anormal de moale a unghiilor. [Din fr. *onychomalacie*].

onicomicóză, onicomicoze f. boală a unghiilor provocată de ciuperci parazite. [Din fr. *onychomycose*].

onicopatíe f. termen generic pentru orice afecţiune a unghiilor; onicoză. [Din fr. *onychopathie*].

onicóză f. (med.) onicopatie. [Din fr. *onychose*].

onírlc, ~ci, onirică, ~ce a. **1.** care ţine de vis, care este de natura visului, referitor la vis: *mlaştina e ... un simbol oniric.* CĂL.; *imagini onirice;* **2.** care evocă visul, care pare din vis; asemănător cu visul: *atmosfera onirică a poemului;* **delir oniric**, onirism; **3.** care tratează aspecte referitoare la vis; care cultivă onirismul: *literatură onirică; scriitor oniric.* [Din fr. *onirique*].

onírism n. **1.** stare delirantă care apare într-un context de confuzie mintală, manifestată prin halucinaţii vizuale, inclusiv la nivel muscular (în senzaţia de cădere, de deplasare rapidă), provocată de obsesii sau de unele stări psiho-patologice şi adesea în intoxicaţia alcoolică; delir oniric; **2.** înclinaţie spre cultivarea motivelor onirice; caracter oniric al unei creaţii literare. [Din fr. *onirisme*].

onírist, ~şti, oniristă, ~e a. şi m., f. (adept) al onirismului. [*Onir*(*ism*) + *-ist*].

oniroanalíză, oniroanalize f. explorare a subconştientului pe baza studiului viselor provocate prin administrarea unor psihodisleptice. [Din fr. *oniroanalyse*].

onirofrenie f. tulburare a capacităţii psihice, caracterizată prin stări halucinatorii. [Din fr. *onirophrénie*].

oniroíd, ~zi, oniroidă, ~e a. (despre stări psihice) care seamănă cu visul, cu scădere a vigilenţei, cu iluzii şi halucinaţii, pe care subiectul le conştientizează într-o atmosferă de angoasă şi depersonalizare. [Din fr. *oniroïde*].

oniroidíe, oniroidii f. tulburare a conştiinţei constînd dintr-un amestec de real şi vis, la care subiectul nu participă activ. [Din fr. *oniroïdie*].

onirológ, ~gi, onirologă, ~ge m., f. specialist în onirologie. [Din fr. *onirologue*].

onirologíe f. studiul şi interpretarea visului (literar) şi a formelor înrudite sau atrase în sfera manifestărilor onirice. [Din fr. *onirologie*].

oniromanţie f. interpretare a viselor; prezicere pe baza viselor. [Din fr. ***oniromancie***].

ónix n. varietate de agat de culoare neagră (cu dungi de altă culoare), folosită ca piatră semipreţioasă de ornament; (p. ext.) obiect făcut din acest material: *cupe de-onix se ridică.* MACED.; *gămălia mare, de onix, a aculuí de păr.* CĂRT. [Fr. ***onyx***].

onízis n. inflamaţie a marginii cărnoase laterale a unghiei, cel mai frecvent din cauza dermatofilelor; (spec.) unghie încarnată (la un deget de la picior). [Din fr. ***onyxis***].

on-line [ónlain] a. (inform.) conectat la o reţea de telecomunicaţii (radiodifuziune, telefon, telematică) sau controlat direct de un procesor central: *nu există modele clare pentru jurnalismul online.* D.; *echipament on-line;* (scris şi: *online*). [Cuv. engl.].

onoáre f. **1.** integritate morală; probitate, corectitudine, cinste; sentiment al demnităţii, al datoriei care îndeamnă la fapte curajoase, leale: *a-şi împăca onorul cu sacra-i datorie.* AL.; *mă cheamă datoria, onoarea.* GAL.; **de onoare, a)** demn de încredere, cinstit, onest: *oameni de onoare.* GHICA; **b)** care angajează cinstea, demnitatea cuiva: *datorie de onoare;* **c)** care onorează; onorific: *îmi făceam un punct de onoare să fiu obiectiv.* IBR.; **pe cuvîntul meu (sau al tău etc.) de onoare** ori **pe onoarea mea** (sau **ta etc.**), **îţi** (sau **vă**) **dau cuvîntul (meu) de onoare,** formulă folosită pentru a întări o afirmaţie sau pentru a garanta respectarea unei promisiuni: *pe onoarea mea că mă jigneşti.* SAD.; *de mîine devin alt om, îţi dau cuvîntul de onoare.* GHEŢIE; **2.** reputaţie bună, prestigiu, faimă, renume: *să salveze onoarea familiei.* REBR.; **a face onoare cuiva,** a servi cuiva spre laudă, spre fală; a onora: *acest gest îţi face onoare;* **3.** preţuire deosebită, consideraţie, respect, stimă acordată cuiva pentru virtuţile, meritele sale: *era apoi onoarea de a fi ajuns prim-pretor la nici douăzeci şi doi de ani.* GHEŢIE; **cavaler** (sau **domnişoară**) **de onoare,** persoană aleasă dintre prietenii mirilor, care îi însoţeşte pe aceştia la ceremonia cununiei; **doamnă** (sau **damă**) **de onoare,** doamna ataşată unei regine, unei prinţese; **gardă de onoare,** gardă simbolică instruită în semn de respect cu ocazia unei solemnităţi; **de onoare** sau (înv.) **de onor,** de frunte, de cinste: *li s-au acordat locul de onor în foaia d-voastră.* AL.; *vinul ocupă locul de onoare.* FIL.; **în onoarea cuiva** (sau **a ceva**), spre lauda, spre cinstea cuiva (sau a ceva): *au dat un bal în onoarea laureaţilor;* **4.** favoare, cinste: *am voit să fac această onoare boierilor.* FIL.; **a avea onoarea să ...** (sau **(de) a ...**), a avea cinstea să ...: *am onoarea a vă notifica următoarele.* EM.; **am onoarea (să vă salut)!,** formulă respectuoasă de salut. // n. (numai în forma **onor,** pl. **onoruri,** înv., **onori**; mai ales la pl.) **1.** manifestare a stimei, a consideraţiei, exprimată prin semne de respect, de cinstire: *aceste onori ... se repetau în casa banului.* FIL.; *de felul lui mîndru, el fugea de onoruri.* CAR.; **a da** (sau **a prezenta**) **onorul,** a prezenta arma în semn de salut la întîmpinarea unei personalităţi sau în ocazii speciale; semnalul din trompetă care însoţeşte acest ceremonial; **a face onorurile** (**casei** sau **balului**), a-şi îndeplini îndatoririle de gazdă la o petrecere, la o recepţie etc.: *aşteaptă la intrări, ca să facă onorurile cuvenite.* SAD.; **onoruri funebre,** ceremonii de înmormîntare; **2.** demnitate, rang: *urcase pînă la vîrf scara onorurilor.* GHEŢIE; **3.** figură mare (damă, valet etc.) la unele jocuri de cărţi: *nouă-n cupe cu onori mari.* AL.; (şi: **onor**). [Din lat. ***honor, -oris,*** fr. ***honneur,*** it. ***onore***].

onomasiológic, ~ci, onomasiologică, ~ce a. care aparţine onomasiologiei, referitor la onomasiologie: *metodă semantică onomasiologică.* [De la ***onomasiologie***].

onomasiológie f. ramură a lingvisticii care studiază mijloacele folosite de o limbă (sau de mai multe limbi) pentru a exprima o anumită noţiune. [Din germ. ***Onomasiologie***].

onomástic, ~ci, onomastică, ~ce a. referitor la nume proprii, în special la nume de persoane: *vocabular onomastic;* zi **onomastică** (şi f.), zi în care cineva îşi serbează numele; ziua numelui: *de ziua onomastică îi face această rugăminte.* CĂL. // f. **1.** totalitatea numelor proprii dintr-o limbă, dintr-o regiune, dintr-o epocă etc.: *onomastica românească de origine latină;* **2.** disciplină lingvistică al cărei obiect de studiu este originea, formarea şi evoluţia numelor proprii; onomatologie. [Din fr. ***onomastique***].

onomasticón, onomasticoane n. lucrare cuprinzînd un index de nume de persoane. [Din gr. mod. ***onomastikón,*** fr. ***onomasticon***].

onomatológic, ~ci, onomatologică, ~ce a. care ţine de onomatologie, referitor la onomatologie. [Din germ. ***onomatologisch***].

onomatológie, onomatologii f. (rar) onomastică. [Din fr. ***onomatologie***].

onomatomanie, onomatomanii f. revenire obsesivă în memorie a unui cuvînt, a unui nume etc. [Din fr. ***onomatomanie***].

onomatopée, onomatopee şi (rar) **onomatopei** f. cuvînt creat prin imitarea unor sunete sau zgomote din natură; cuvînt imitativ (ex. of, vîj, bubui, dîrdîi, sforăi etc.). [Din fr. ***onomatopée***].

onomatopéic, ~ci, onomatopeică, ~ce a. (despre cuvinte, fraze, versuri etc.) cu caracter de onomatopee, format din onomatopee; imitativ; onomatopoetic. [Din fr. ***onomatopéique***].

onomatopoétic, ~ci, onomatopoetică, ~ce a. (înv.) onomatopeic. [Din germ. ***onomatopoetisch***].

onór n. v. onoare.

onorá, onorez vb. (tr.) **1.** a acorda cuiva respect, consideraţie, stimă; a respecta, a cinsti: *eu te onoram cu prietenia mea, pe cînd dumneata mă calomniai.* REBR.; **2.** a face cinste, onoare; a spori prestigiul: *persoana care ar fi onorat orice academie ... a fost ocolită sistematic în ultimii ani de onorurile oficiale.* R.L.; **3.** a face pe cineva demn de cinste, de laudă: *această faptă te onorează;* **4.** a acorda cuiva ceea ce se consideră ca o favoare: *încrederea voastră mă onorează;* **5.** a achita, a plăti (în termen) o datorie bănească: *onorează nota de plată;* **7.** (rar) a retribui, a remunera. // refl. (rar) a se lăuda, a se făli: *el se onorează a fi amicul vostru.* [Din lat. ***honorare,*** fr. ***honorer,*** it. ***onorare***].

onorábil, ~i, onorabilă, ~e a. **1.** care face onoare, cinste: *retragere onorabilă;* **2.** care merită onoare, cinste, respect; respectabil, stimabil: *formează o pereche din cele mai onorabile.* CĂL.; (subst.) *stimabile, onorabile, faceţi tăcere!* CAR. // adv. în mod demn, corect, cinstit: *s-a achitat onorabil.* [Din fr. ***honorable,*** lat. ***honorabilis***].

onorabilitáte f. calitatea de a fi onorabil; cinste, respectabilitate: *un om învăluit în onorabilitatea sa poate ... nesocoti acele loviri.* GHICA; *onorabilitatea acestui bărbat.* EM. [Din fr. ***honorabilité,*** lat. ***honorabilitas, -atis***].

onoránt, ~ţi, onorantă, ~e a. care onorează, care face cinste: *faptă onorantă.* [Din fr. ***honorant***].

onorár[1], ~i, onorară, ~e a. (înv.) **1.** care păstrează titlul şi prerogativele onorifice ale unei funcţii pe care a încetat a o mai exercita: *profesor onorar;* **2.** care poartă un titlu onorific: *membru onorar al unei societăţi.* // m. (rar; iron.) onorabil: *prea faci proaşcă în averea mea, onorariule.* AL.; (şi: **onorariu**). [Din fr. ***honoraire,*** lat. ***honorarius***].

onorár[2] n. v. **onorariu[1]**.

onorárіu[1], onorarii n. retribuţie, plată acordată unui liber-profesionist (profesor, medic, avocat etc.) pentru un serviciu prestat în sfera ocupaţiei sale: *dădea consultaţii gratuite celor săraci sau le cerea onorarii simbolice.* GHEŢIE; (şi: **onorar**). [Din fr. ***honoraire,*** lat. ***honorarium***].

onorárіu[2] a. v. **onorar[1]**.

onorát, ~ţi, onorată, ~e a. stimat, respectat: *te-ntreb şi eu, ca onoratul meu coleg.* PETR. [V. ***onora***].

onoratór, ~i, onoratoáre a. (înv.) care onorează. [***Onora*** + ***-tor***].

onorífic, ~ci, onorifică, ~ce a. **1.** care aduce onoruri; acordat în semn de cinste, de onoare, de consideraţie: *să i se confere o distincţie onorifică.* MAIOR.; *titlu onorific;* **2.** care este îndeplinit în mod benevol, pentru că onorează, cinsteşte: *junii membri ... primiră cu plăcere astă onorifică însărcinare.* NEGR.; *preşedinţia lui Gyuri era ... mai mult onorifică.* GHEŢIE; **3.** căruia i s-a acordat un titlu (de onoare) în semn de preţuire pentru merite deosebite; onorar[1]: *membru onorific al Academiei;* **4.** care îndeplineşte o funcţie fără a fi retribuit: *începea a fi privit ca funcţionar onorific al legaţiei.* VLAH. [Din fr. ***onorifique,*** lat. ***honorificus***].

óntic, ~ci, ontică, ~ce a. (livr.) care se referă la existenţă, care ţine de domeniul concretului, al fiinţării; ontologic: *dimensiunea ontică a lumii.* [Din fr. ***ontique***].

ontogenétic, ~ci, ontogenetică, ~ce a. care aparţine ontogenezei, referitor la ontogeneză: (fig.) *cinstea este o victorie ontogenetică, influenţată mult de cea filogenetică.* D. [Din fr. ***ontogénétique***].

ontogenéză f. procesul de dezvoltare individuală a organismelor vegetale şi animale, din momentul concepţiei pînă la realizarea formei sale definitive; ciclul vital al unui organism; ontogenie. [Din fr. ***ontogenèse***].

ontogeníe f. **1.** ontogeneză: *ontogenia, în esenţa ei ascunsă, nu este o repetiţie a filogeniei.* BL.; **2.** ramură a biologiei care studiază ontogeneza. [Din fr. ***ontogénie***].

ontogeníst, ~şti, ontogenistă, ~e m., f. specialist în probleme de ontogenie. [***Ontogen****(ie)* + ***-ist***].

ontogónic, ~ci, ontogonică, ~ce a. care ţine de ontogonie, referitor la ontogonie. [Din fr. ***ontogonique***].

ontogoníe f. studiul apariţiei fiinţelor pe Pămînt. [Din fr. ***ontogonie***].

ontológ, ~gi, ontologă, ~ge m., f. specialist în ontologie; ontologist. [De la ***ontologie***].

ontológic, ~ci, ontologică, ~ce a. **1.** care aparţine ontologiei, referitor la ontologie: *punct de vedere ontologic;* **2.** ontic: *sînt categoriile oglinda unei existenţe ontologice.* BL. [Din fr. ***ontologique***].

ontologíe f. ramură a filozofiei care studiază trăsăturile generale ale fiinţei în sine, ale existenţei; teoria existenţei: *îl ştiam pasionat de marile sisteme, de la Platon şi Aristotel, pînă la ontologia existenţială a lui Martin Heidegger.* PR. [Din germ. ***Ontologie,*** fr. ***ontologie***].

ontologísm n. doctrină potrivit căreia este în natura omului cunoaşterea nemijlocită a lui Dumnezeu, toate celelalte lucruri fiind cunoscute în dependenţă de acesta. [Din fr. ***ontologisme***].

ontologíst, ~şti, ontologistă, ~e m., f. ontolog. [Din fr. ***ontologiste***].

oocít, oocite n. celulă germinativă femelă la animale. [Din fr. ***oocyte***].

oofít, oofite n. plantă în stare de ovul sau de spor. [Din fr. ***oophyte***].

oogamíe f. tip de proces sexual caracteristic algelor şi ciupercilor, în care are loc unirea celulei

sexuale femele, mari şi imobile, cu celula masculă, mică şi mobilă. [Din fr. ***oogamie***].

oogenéză f. proces de formare a celuleor sexuale feminine (ovule) în ovare, la animale şi la om, şi în oogonii sau în sacul embrionar, la plante. [Din fr. ***oogenèse,*** engl. ***oogenesis***].

oogón, oogoane n. organ femel de reproducere în care se formează oosfera caracteristic unor plante talofite (alge, ciuperci), la care procesul sexual are loc prin oogamie. [Din fr. ***oogone***].

oolít, oolite n. formaţiune sferică sau elipsoidală de carbonat sau de fosfat de calciu, aragonit, limonit etc., rezultată în urma precipitării, în straturi concentrice, a mineralelor, de regulă în jurul unui nucleu (grăunte de nisip, fragment de cochilie etc.). [Din fr. ***oolithe***].

oolític, ~oi, oolitică, ~ce a. care conţine oolite, format din oolite: *minereu oolitic*; **calcar oolitic**, rocă albă sau gălbuie, rezultată prin depunerea carbonatului de calciu din apele marine în jurul granulelor de nisip, a fragmentelor de cochilii etc. [Din fr. ***oolithique***].

oológic, ~oi, oologică, ~ce a. care aparţine oologiei, referitor la oologie. [Din fr. ***oologique***].

oología f. parte a ornitologiei care se ocupă cu studiul ştiinţific al ouălor. [Din fr. ***oologie***].

ooplásmă, ooplasme f. (biol.) ovoplasmă. [Din fr. ***ooplasme***].

oosféră, oosfere f. celulă sexuală femelă aflată la alge în oogon, la ferigă şi gimnosperme în arhegon şi la angiosperme în sacul embrionar, în care, de obicei, se depozitează substanţe de rezervă sub formă de amidon sau picături de ulei. [Din fr. ***oosphère***].

oospór, oospori m. ou al criptogamelor, format în oogon după fecundaţie, care se acoperă cu un înveliş protector şi germinează după o perioadă de repaus. [Din fr. ***oospore***].

ootécă, ooteci f. (entom.) pungă în care sînt închise ouăle la ortoptere. [Din fr. ***oothèque***].

op[1], opuri n. (livr.) operă literară sau ştiinţifică; lucrare, scriere, carte: *Alecsandri începu a ne arăta frumoasele lui opuri.* NEGR. [Din lat. ***opus***].

op[2] s. (înv.) **a fi op, a)** a fi de folos, oportun: *toţi plecară-se ... şi fură op.* PSALT.; **b)** a trebui, a fi necesar: *op să ştim*; **a avea op,** a avea nevoie, a avea lipsă. [Lat. ***opus*** (*est*)].

opác[1], ~ci, opacă, ~ce a. **1.** prin care nu pătrunde lumina, nu pot trece razele X, radiaţiile corpusculare etc.; lipsit de transparenţă; **2.** lipsit de strălucire; întunecat: *soarele ... cînd mai strălucitor, cînd opac.* CAR.; **3.** (fig.) inexpresiv: *întîlneam ... perechi tăcute, frumoase, dar cu o expresie opacă pe chipuri.* PR.; **4.** (fig.) cu orizont mărginit, îngust la minte; refractar, obtuz: *este un individ opac.* [Din fr. ***opaque,*** lat. ***opacus***].

opác[2], opace n. cui cu care se prinde vîsla la luntre. [Et. nec.; cf. ***opacină***].

opacifiá, pers.3 **opacifiază** vb. (refl.) a deveni opac[1]. [Din fr. ***opacifier***].

opacifiát, ~ţi, opacifiată, ~e a. care a devenit opac[1]: *cornee opacifiată.* [V. ***opacifia***].

opacifiére, opacifieri f. **1.** acţiunea de a se opacifia; **2.** leziune cicatrizată care modifică transparenţa normală a corneei sau a cristalinului (ex.: leucom, nefelion, albeaţă etc.); **3.** injectare a unui produs de contrast într-un organ cavitar sau într-un conduct, pentru a le face vizibile la examenul radiologic. [V. ***opacifia***].

opacimetríe, opacimetrii f. (fiz.) măsurare a opacităţii unor substanţe. [Din fr. ***opacimétrie***].

opacimétru, opacimetre n. aparat pentru determinarea opacităţii sau a transparenţei hîrtiei. [Din fr. ***opacimètre***].

opácină, opăcini f. (reg.) vîslă scurtă; lopată: *trăgeau la opacini.* SAD. [Din ucr. ***opačyna***].

opacitáte f. **1.** faptul sau însuşirea de a fi opac[1]; lipsă de transparenţă; **2.** (fiz.) mărime fotometrică egală cu raportul dintre intensitatea radiaţiei incidente pe un corp şi intensitatea radiaţiei transmise prin aceasta; **3.** (fig.) lipsă de strălucire, de expresivitate: *ochii lor căpătaseră o opacitate supărătoare.* V.R.; **4.** (fig.) incapacitatea de a înţelege ceva, îngustime de vederi, orizont mărginit. [Din fr. ***opacité,*** lat. ***opacitas, -atis***].

opacizá, opacizez vb. (tr.) a face ca un corp să devină opac[1]; a mări opacitatea unui corp. [***Opac[1]*** + *-iza;* cf. it. ***opacizzare***].

opacizánt, ~ţi, opacizantă, ~e a. care opacizează un corp. [***Opaciza*** + *-ant;* cf. it. ***opacizzante***].

opacizáre, opacizări f. acţiunea de a opaciza şi rezultatul ei: (fig.) *acest stil „frumos" poate duce totuşi la o opacizare a viziunii epice.* V.R. [V. ***opaciza***].

opacizát, ~ţi, opacizată, ~e a. lipsit de transparenţă: *corp opacizat.* [V. ***opaciza***].

opáiţ, opaiţe n. **1.** lampă mică, primitivă care luminează cu ajutorul unui fitil introdus într-un vas umplut cu ulei sau cu seu: *colibă în care ardea un opaiţ în ciob.* ISP.; **2.** (reg.) vălug, fachie; **3.** (mai ales în forma **opaiţă**) numele a două plante erbacee din familia cariofilaceelor, cu tulpina păroasă, dintre care una cu flori albe, rar trandafirii, care se deschid seara, răspîndind un miros plăcut; opăiţel (*Melandryum pratense*), iar alta cu flori albe (*Melandryum nemorale*); **opaiţa Munţilor Rodnei,** plantă erbacee din familia cariofilacee, ocrotită de lege, cu flori albe, întîlnită numai în aceşti munţi (*Lychnis nivalis* sau *Silene nivalis*); (şi: **opaiţă**). [Din sl. ***opajeci***].

opáiţă f. v. **opaiţ.**

opaiţél m. v. **opăiţel.**

opál, opale n. **1.** piatră semipreţioasă, cu luciu sticlos, incoloră sau variat colorată: *nasturi de opal.* AL.; *rîură pe sînu-i mărgele de opal.* MACED.; **2.** ţesătură de bumbac subţire şi străvezie, albă sau discret colorată din care se fac bluze, cămăşi, batiste etc. [Din germ. ***Opal,*** lat. ***opalus,*** fr. ***opale***].

opálcă, opălci f. (reg.) sac special prins de oişte, din care se hrănesc caii, fără a fi deshămaţi. [Din ucr. ***opalka***].

opalescént, ~ţi, opalescentă, ~e a. care prezintă fenomenul de opalescenţă; care are culoarea lăptoasă şi reflexe caracteristice opalului; opalin: *lumină opalescentă.* [Din fr. ***opalescent***].

opalescénţă, opalescenţe f. **1.** fenomen de difuzie a luminii în sisteme coloidale şi în medii tulburi, conţinînd particule fin dispersate sau bule de gaz microscopice; **2.** aspect tulbure, lăptos, rezultat în urma împrăştierii luminii în asemenea sisteme sau medii. [Din fr. ***opalescence***].

opalín, ~i, opalină, ~e a. opalescent. [Din fr. ***opalin***].

opalizá, opalizez vb. (tr. şi refl.) a (se) face asemănător cu opalul; a căpăta aspect de opal. [Din fr. ***opaliser***].

opalizáre, opalizări f. **1.** acţiunea de a (se) opaliza şi rezultatul ei; **2.** fabricare a sticlei opalizate. [V. ***opaliza***].

opalizát, ~ţi, opalizată, ~e a. care a devenit asemănător cu opalul. [V. ***opaliza***; cf. fr. ***opalisé***].

op-árt n. curent în arta contemporană (plastică) care încearcă îmbogăţirea expresivităţii imaginii abstracte prin obţinerea unor efecte optice, prin geometrizarea şi modularea imaginii, ce creează iluzia unei mişcări a formelor. [Din engl. ***op***(*tical*) ***art***].

opaxít n. v. **opaxită.**

opaxítă, opaxite f. placă de sticlă opacă sau opalescentă de diferite culori, folosită în loc de faianţă la placarea pereţilor; (şi: **opaxit**). [Cf. ***opac[1]***].

opăceálă, opăceli f. (reg.) **1.** împiedicare, reţinere; opăcire; **2.** tulburare, zăpăceală, năuceală. [***Opăci*** + *-eală*].

opăcí, opăcesc vb. (reg.; tr.) **1.** a opri în loc, a reţine; a împiedica: *puteam fi pe la podu-mare, dacă nu ne opăceai tu.* AG.; **2.** a deruta, a necăji; a năuci, a zăpăci: *căutaţ să nu vă opăcească cineva pre voi.* N.TEST.; **3.** a linişti, a potoli, a domoli: *îl opăcea ... cu blîndă stăruinţă.* V.R. [Din bulg. ***opača,*** sb. ***opačiti*** „a face de-a-ndoaselea"].

opăcíre, opăciri f. (reg.) faptul de a opăci; opăceală. [V. ***opăci***].

opăcít, ~ţi, opăcită, ~e a. (reg.) **1.** oprit, reţinut; **2.** zăpăcit, speriat, uluit: (fig.) *nori zburau opăciţi ca de spaima unei pedepse.* CAR.; **3.** pocit, monstruos: *acuma nu mai sînt ... oameni opăciţi pă pămînt.* POP. [V. ***opăci***].

opăiţél, opăiţel m. numele a două plante erbacee: **a)** opaiţ (*Melandryum pratense*); **b)** arsenic (*Lychnis chalcedonica*); (şi: **opaiţel**). [***Opaiţ*** + *-el*].

opăreálă, opăreli f. **1.** faptul de a (se) opări; opărire; (concr.) apă opărită, clocotită: *a căzut în opăreală;* **2.** (pop.) iritaţie a pielii, frecventă mai ales la copiii mici, între coapse; opăritură. [***Opări*** + *-eală*].

opări, opăresc vb. **1.** (tr.) a turna peste ceva un lichid fierbinte, pentru a spăla, a găti etc.: *tăia tata porcul şi-l pîrlea şi-l opărea.* CR.; **2.** (tr. şi refl.) a provoca sau a căpăta arsuri, turnînd sau vărsînd apă ori alt lichid fierbinte: *să zică ba, că-l opăresc!* AL.; **3.** (refl.; mai ales despre copiii mici) a se irita pe piele, mai ales la încheieturi, din cauza transpiraţiei, a urinei etc.; **4.** (reg.; tr.; despre făină, plante uscate etc.) a se încinge, alterîndu-se; **5.** (refl.; despre plante) a se ofili, a se veşteji (din cauza căldurii); a se măna din cauza soarelui fierbinte apărut după ploaie. [Din bulg. ***oparja,*** sb. ***opariti***].

opărire, opăriri f. acţiunea de a (se) opări şi rezultatul ei; opăreală. [V. ***opări***].

opărít, ~ţi, opărită, ~e a. **1.** peste care s-a turnat ori s-a vărsat apă fierbinte; fript, ars cu apă fierbinte: *cel cu pricina a rămas ca opărit.* CR.; **2.** foarte fierbinte: *supa este opărită;* **3.** (mai ales despre copiii mici) care are iritaţii pe piele (la încheieturi); **4.** (fig.) fără chef, supărat; cătrănit; buimac; furios: *să fi pierdut tot ... şi tot n-ar fi aşa de opărit.* CAR. [V. ***opări***].

opăritór, ~i, opăritoáre a. care opăreşte: (subst.) *una-i pune lăutoare ca să-i fie-opăritoare.* POP. [***Opări*** + *-tor*].

opăritúră, opărituri f. opăreală; parte iritată a pielii: *îi pune la opărîtură lut frămîntat cu sare.* POP. [***Opări*** + *-tură*].

opcínă f. v. **obcină.**

open, openuri [áupăn] n. **1.** competiţie deschisă pentru orice categorie de sportivi; **2.** (tenis) turneu la care participă atît profesionişti cît şi neprofesionişti: (adj.) *turneu open.* [Din engl. ***open***].

open market [áupănmárkit] n. **1.** piaţă de mărfuri unde sînt admişi orice cumpărători şi vînzători; **2.** tehnică de intervenţie pe piaţa monetară, constînd în cumpărarea sau vînzarea de titluri prin banca de emisie. [Cuv. engl.].

operă, operez vb. **1.** (tr.) a întreprinde o acţiune; a face, a realiza, a înfăptui: *sînteţi chemat a opera salutare reforme.* AL.; (refl. pas.) *s-au operat şi cîteva schimbări la faţă impuse de evenimente.* EM.; **2.** (rar; intr.) a produce un efect (scontat): *remediul operează;* **3.** (mat.; tr.) a efectua un calcul; **4.** (intr.) a lucra cu ..., a se folosi de ...: *tu eşti filozof, ai o gîndire speculativă care operează cu*

concepte ideale şi abstracte. PR.; **5.** (tr.) a supune pe cineva unei intervenţii chirurgicale: *l-a operat chiar şeful clinicii*; **6.** (tr. şi refl.) a suferi o operaţie chirurgicală: *Laura îşi operase ... cicatricea de pe gît.* GHEŢIE; *mîine mă operez;* **7.** (tr.) a înregistra anumite date contabile în registre sau în fişe de evidenţă; **8.** (intr.) a întreprinde o acţiune militară în vederea realizării unui plan strategic: *corpul de vest ... e destinat să opereze spre Vidin.* MAIOR.; **9.** (arg.; tr.) a comite furturi, spargeri, crime etc.: *hoţii au operat cu o rapiditate uimitoare.* [Din fr. ***opérer,*** lat. ***operare***].

operábil, ~i, operabilă, ~e a. care poate fi operat: *pacientul este operabil.* [Din fr. ***opérable***].

operabilitáte f. calitatea de a fi operabil. [Din engl. ***operability***].

operánt, ~ţi, operantă, ~e a. care îşi produce (repede) efectul; eficace, eficient: *criteriul „sporului de lămurire" nu este operant.* BL. [Din fr. ***opérant***].

opera omnia, totalitatea operelor unui autor reunite într-o ediţie, într-un volum etc. [Cuv. lat.].

operáre, operări f. acţiunea de a opera; (inform.) **sistem de operare,** program sau colecţie de programe care asigură funcţionarea de bază a calculatorului, precum şi intermedierea dintre utilizator şi calculator, prin iniţierea şi derularea legăturilor logice dintre componentele fizice (hardware) şi informaţionale (software) (ex.: Microsoft, Windows 2000, UNIX, Linux etc.). [V. ***opera***].

operát[1], ~ţi, operată, ~e a. (adesea subst.) care a suferit o intervenţie chirurgicală: *sînt în salon doi operaţi.* [V. ***opera***].

operát[2], operate n. (latinism) lucrare, operă, scriere: *a da o formă mai omenească unor operate mai întinse.* EM. [Din lat. ***operatus***].

operatív, ~i, operativă, ~e a. **1.** care acţionează rapid; expeditiv; activ: *este un tip operativ;* **2.** care are efect (rapid); eficace, eficient: *măsuri operative;* (adv.) *a intervenit operativ;* **3.** referitor la acţiuni, de acţiune: *autonomia operativă a întreprinderilor.* [Din fr. ***opératif***].

operativitáte f. **1.** calitatea de a fi operativ, de a acţiona rapid şi eficient; eficacitate: *punctualitatea şi ... simţul operativităţii în conducere nu uimiră pe nimeni.* PR.; **2.** calitatea de a-şi produce rapid efectul. [***Operativ*** + ***-itate***].

operatór, ~i, operatoáre m., f. **1.** muncitor calificat care supraveghează funcţionarea unui aparat, a unei maşini şi care efectuează diverse operaţii cu acestea; **2.** persoană care mînuieşte aparatul de luat vederi în timpul unei filmări sau care proiectează filmul pe ecran; **operator de imagine,** specialist în realizarea imaginii unui film; **3.** persoană care comandă şi supraveghează un calculator; **4.** telefonist: *operatoarea mă anunţă ... că linia cu Bucureştiul e aglomerată.* PR. // m. **1.** (înv.) chirurg; **2.** (mat.) funcţie între două spaţii vectoriale, compatibilă cu structura vectorială a spaţiilor respective; **3.** (log.) conectiv; **4.** (inform.) semn, simbol reprezentînd o operaţie aritmetică sau logică; **4.** dispozitiv al unui calculator care poate efectua o operaţie. // a. **bloc operator,** complex în cadrul unei secţii de chirurgie care include sala de operaţii, sălile de preanestezie şi de sterilizare, o instalaţie radiologică etc. [Din fr. ***opérateur,*** lat. ***operator***].

operatoríe, operatorii f. meseria de operator cinematografic. [***Operator*** + ***-ie***].

operatóriu, ~ii, operatorie, ~ii a. **1.** referitor la chirurgie, la operaţiile chirurgicale; chirurgical: *medicină operatorie;* **2.** care ţine de practică; operaţional. [Din fr. ***opératoire,*** lat. ***operatorius***].

operáţie, operaţii f. **1.** activitate îndreptată spre atingerea unui anumit scop; (p. gener.) acţiune, lucrare: *critica a fost şi va rămînea o operaţie necesară în viaţa publică a unui popor.* MAIOR.; *continuau operaţiunile de îndepărtare a molozului.* A.; **2.** acţiune efectuată de o maşină, de un aparat etc. în cadrul unei munci specifice; **3.** (rar) cercetare efectuată într-un laborator; experienţă: *operaţii chimice, fizice;* **4.** intervenţie chirurgicală pe un organism viu: *în iarnă suferise o operaţie la prostată în clinica din Cluj.* GHEŢIE; **operaţie estetică,** v. **estetic; 5.** tranzacţie financiară sau comercială; înscrierea într-un registru special a unei tranzacţii efectuate: [banca] *nu avea să renunţe la operaţiile curente practicate de celelalte instituţii de credit.* GHEŢIE; **operaţie de bursă,** acţiunea de a cumpăra sau de a vinde la bursă valori mobiliare sau mărfuri; **6.** (mat.) calcul special efectuat asupra unor valori, cantităţi etc.: *operaţii aritmetice; semne de operaţie;* **7.** (de obicei în forma **operaţiune**) acţiune militară de mare amploare desfăşurată după un plan unic de către mari unităţi operative: *au început operaţiile pentru ocuparea Bucureştilor.* PETR.; (şi: **operaţiune**). [Din lat. ***operatio, -onis,*** fr. ***opération***].

operaţionál, ~i, operaţională, ~e a. **1.** referitor la operaţii (militare); de operaţiuni: *trupe operaţionale; baze operaţionale;* **2.** care permite efectuarea unor operaţii, realizarea unor obiective; care poate fi aplicat în practică: *tragicul nu este un concept operaţional.* LIIC.; *decizie operaţională;* **cercetare operaţională,** activitate de pregătire a deciziilor în economie cu ajutorul metodelor matematice; **3.** care poate fi pus în funcţiune, care poate funcţiona: *noul spital va fi operaţional într-o lună.* [Din fr. ***opérationnel***].

operaţionalísm n. **1.** concepţie gnoseologică neopozitivistă potrivit căreia noţiunile nu pot avea decît conţinut operaţional, întrucît semnificaţiile sînt generate de operaţii intelectuale; **2.** program în filozofia ştiinţei, iniţiat de fizicianul P.W. Bridgman, în 1927, avînd ca obiectiv fixarea semnificaţiei conceptelor şi teoriilor ştiinţifice în strictă concordanţă cu practica cercetării şi experimentării ştiinţifice; **3.** metodologie care pune în evidenţă funcţia operatorie, instrumentală a conceptelor şi teoriilor ştiinţifice. [Din engl. ***operationalism***].

operaţionalitáte **1.** caracterul a ceea ce este operaţional; **2.** capacitate de a interveni prompt în rezolvarea unei probleme, de a atinge un scop. [***Operaţional*** + ***-itate;*** cf. it. ***operazionalità***].

operaţionalizá, operaţionalizez vb. (tr.) a face să devină operaţional. [***Operaţional*** + ***-iza***].

operaţionalizáre, operaţionalizări f. acţiunea de a operaţionaliza şi rezultatul ei. [V. ***operaţionaliza***].

operaţiúne f. v. **operaţie.**

operă[1], opere f. **1.** activitate îndreptată spre un anumit scop; rezultat al unei activităţi creatoare; lucrare, faptă: *prezenţa dumitale va fi încă un fenomen în opera de civilizare a familiei mele.* EL.; *toate cîte sînt pe lume sînt opera lui Dumnezeu.* STĂNIL.; **2.** lucrare în domeniul artei, al ştiinţei etc.: *te aşteptai să fii răsplătit ... pentru toate ostenelile ce ai depus în opera ta.* OD.; *opera de artă trebuie să fie, după Goethe, întruchiparea necesară a unei forme interioare.* BL.; **3.** (la sg.; col.) totalitatea lucrărilor unui scriitor, ale unui pictor, filozof etc.: *opera lui Alecsandri;* **4.** (fam.) ispravă: *mă prind că asta este opera lui Stănică.* CĂL. [Din lat., it. ***opera***].

operă[2], opere f. **1.** compoziţie dramatică pusă pe muzică, constînd dintr-o uvertură orchestrală, din arii, recitative, cor şi uneori din dansuri, acompaniate de orchestră; reprezentare scenică a acestei compoziţii: *se ducea la teatru şi mai ales la operă.* GHEŢIE; **operă bufă,** operă cu acţiune comică; **2.** gen muzical constituit din asemenea compoziţii: *îmi place opera;* **3.** clădire destinată reprezentării unor asemenea compoziţii: *ne vedem în holul Operei;* **4.** colectiv de artişti care prezintă asemenea reprezentări scenice: *turneul operei italiene.* [Din it. ***opera,*** fr. ***opéra***].

opércul, opercule n. **1.** fiecare dintre cele două plăci osoase care acoperă cavitatea branhială la peşti; **2.** capac care acoperă gura cochiliei la unii melci; **3.** prima pereche de apendice lăţite la unele artropode, avînd rol protector; **4.** căpăcel care acoperă capsula în care se găsesc sporii la muşchi[2]; **5.** punte de substanţă nervoasă albă care acoperă sau uneşte unele circumvoluţiuni cerebrale. [Din fr. ***opercule,*** lat. ***operculum***].

operétă, operete f. **1.** compoziţie muzicală dramatică pentru solişti, cor şi orchestră, scrisă pe un libret cu conţinut agreabil (şi facil), în care replicile cîntate alternează cu cele vorbite; reprezentare scenică a acestei compoziţii: *te-ai adaos la cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos?* EM.; **2.** clădire destinată reprezentării unor asemenea compoziţii: *expoziţia de costume de epocă din holul Operetei.* [Din germ. ***Operette,*** it. ***operetta,*** fr. ***opérette***].

operetístic, ~ci, operetistică, ~ce a. **1.** de operetă, referitor la operetă; **2.** cu caracter facil. [Din it. ***operettistico***].

operón, operoni m. grup de gene adiacente, în acţiune simultană, din a căror transcripţie rezultă o singură moleculă de acid ribonucleic, cu rol de mesager, care dă naştere la mai multe proteine independente. [Din fr. ***opéron***].

opiacéu, opiacee a. şi n. (medicament) care conţine opiu. // f. pl. grup de substanţe derivate din opiu, cu rol în depresarea activităţii cerebrale (ex.: morfina, codeina). [Din fr. ***opiacé***].

opiát, opiate n. preparat farmaceutic în compoziţia căruia intră şi opiu. [Din fr. ***opiat***].

ópid n. (latinism; înv.) oraş, tîrg; orăşel. [Din lat. ***oppidum*** „oraş întărit, cetate"].

opiná, opinez vb. **1.** (tr.) a-şi exprima opinia, părerea; a crede, a socoti, a considera: *d. medic a opinat că ar fi mai bine dacă s-ar închide şcoala.* CAR.; **2.** (intr.) a adopta o atitudine, a lua poziţie: *fiecare opinează şi hotărăşte cum îi vine mai bine.* GHICA. [Din fr. ***opiner,*** lat. ***opinari***].

opináre, opinări f. faptul de a opina. [V. ***opina***].

opincár, opincari m. **1.** meşter care face sau vinde opinci: *zi de zi, sporea numărul cojocarilor, opincarilor.* PETR.; **2.** persoană care poartă opinci; ţăran: *un oarecare ..., un opincar de la Săcuieni.* FIL. [***Opincă*** + ***-ar***].

opíncă, opinci f. **1.** încălţăminte ţărănească făcută dintr-o bucată de piele, cu marginile încreţite şi răsfrînte în sus, strînse pe picior cu ajutorul nojiţelor: *vin berzele, ne lepădăm opincile şi umblăm desculţi.* ST.; **a (se) lăsa** (sau **a(-şi) lepăda) opincile (la barieră),** a ieşi din categoria ţăranilor; a se emancipa: *spre treizeci de ani, a lepădat de-a pururi opincile şi a încălţat cizme.* GHEŢIE; **a pune cuiva opinca (în obraz),** a trage pe sfoară, a păcăli; a face de ruşine: *să nu-mi fi pus opinca berbantu cel de Pepelea.* AL.; **pe unde şi-a spart dracul opincile,** departe; **2.** (fig.; la sg.; col.) ţărănime: *pe domn chiar şi din opincă ne dă voie a-l alege.* ALEX.; *au fost poftiţi într-o seară la masă ... ca să le arate cum vede opinca revoluţia.* PETR.; **de la vlădică pînă la opincă,** toţi, din toate clasele sociale. [Din bulg. ***opinka, opinăk***].

opincăríe, opincării f. atelier unde se confecţionează opinci; magazin unde se vînd opinci: *ştia nişte prăvălii cu tot soiul de marfă: ... opincării, pînzării.* PETR. [***Opincă*** + ***-ărie***].

opíncúţă, opincuţe f. **1.** diminutiv al lui opincă: *încălţaţi cu opincuţe.* CR.; **2.** încălţăminte uşoară cu talpă subţire, purtată de femei. [***Opincă*** + ***-uţă***].

opínie, opinii f. **1.** părere, judecată; punct de vedere (supus unei dezbateri): *în dispute, opinia*

sa devenea automat un argument irecuzabil. R.L.; **opinie publică,** ceea ce gîndeşte publicul, starea de spirit, părerea comunităţii, în legătură cu o anumită problemă: *funcţionarul abuziv continuă a desfide opiniunea publică indignată.* EM.; *exaltarea noţiunii de opinie publică i se părea prematură.* CĂL.; **sondaj de opinie,** anchetă efectuată asupra unui mic grup de persoane considerate ca reprezentative pentru întreaga populaţie, bazată pe principiul extrapolării; **a face opinie separată,** a susţine un punct de vedere deosebit de cel al majorităţii; **2.** opţiune; convingere: *aş putea şti ce opinii politice împărtăşeşti?* GHEŢIE; (şi: (înv.) **opiniune**). [Din lat. ***opinio, -onis,*** fr. ***opinion***].

opiniúne f. v. opinie.

opinteálă, opinteli şi (înv. şi reg.) **opintele** f. (pop.) sforţare, efort; opintire: *la vale cu proptele şi la deal cu opintele.* CR.; *cu tărăgănări şi opinteli, izbutiră să dea de cap pricinii.* GHEŢIE; **pe opinteală,** din răsputeri, cu efort: *să suim culmea ... cu toţii, pe opinteală.* AL. [***Opinti*** + ***-eală***].

opintí, opintesc vb. **1.** (refl. şi intr.) a face un efort, a-şi încorda toată puterea pentru a împinge, a urni, a ridica ceva; a se sforţa: *boi plăvani ... trag, se opintesc în juguri.* AL.; *se propti cu picioarele în bordură, se opinti din răsputeri să scape.* PR.; **2.** (reg.; tr.) a sili, a forţa un animal să pornească sau să meargă mai repede: *bici de sîrmă el scotea şi pe negrul opintea.* POP.; **3.** (fig.; tr.) a îndemna, a îmboldi; a stimula pe cineva: *păcat că nu l-am opintit mai sus cu tîrgul.* AL.; **4.** (tr.) a ridica, a sălta o greutate făcînd un efort: *buzdugan lua şi mi-l opintea ... şi mi-l azvîrlea.* POP. [Cf. sl. ***opęnti*** „îndărăt, înapoi"].

opintíc, opintíci m. **1.** mică plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze albăstrui-verzui, lucioase, cu flori galbene, dispuse în capitule (*Hieracium auricula*); **2.** (reg.; mai ales la pl.) nume dat mai multor specii de ciuperci comestibile, cu tulpina cărnoasă, uneori ramificată, care cresc prin păduri de fag şi de brad: **a)** ghebe (*Armillaria mellea*); **b)** rămurele (*Clavaria botrytis*). [Et. nec.].

opintíre, opintíri f. acţiunea de a (se) opinti; sforţare, caznă, efort; opinteală: *pe urmă, cu toate opintirile, bicele ..., am început a merge.* NEGR. [V. ***opinti***].

opintitór, opintitoare n. prăjină cu care se împinge luntrea de la mal. [***Opinti*** + ***-tor***].

opiofág, ~gi, opiofagă, ~ge m., f. fiinţă care consumă opiu. [Din fr. ***opiophage***].

opiofagíe f. toxicomanie prin ingerare de opiu. [Din fr. ***opiophagie***].

opioíd, opioíde n. produs natural sau de sinteză cu efecte psihologice asemănătoare morfinei: *peptide opioide.* [Din fr. ***opioïde***].

opiomán, ~i, opiomană, ~e m., f. persoană care consumă opiu. [Din fr. ***opiomane***].

opiomaníe, opiomanii f. intoxicaţie cronică provocată de consumul repetat al opiului, inhalat prin fumat; obişnuinţă de a consuma opiu; dependenţă de opiu. [Din fr. ***opiomanie***].

ópis, opise n. (înv.) listă de acte; registru, indice; inventar. [Din rus. ***opis***].

opisá, opisez vb. (tr.) a ţine evidenţa actelor cuprinse într-un dosar. [De la ***opis***].

opistodóm, opistodomuri n. încăpere în partea din spate a unui templu grecesc, în care se păstrau obiectele de cult şi tezaurul şi în care aveau acces numai oficianţii cultului. [Din fr. ***opisthodome***].

opistográf, ~i, opistografă, ~e a. (livr.) scris sau tipărit pe ambele feţe ale unei foi. [Din fr. ***opisthographe***].

opistotónus n. spasm prelungit al muşchilor spatelui, ducînd la poziţia de arc de cerc a acestuia. [Din fr. ***opisthotonos***].

ópiu n. substanţă narcotică extrasă din capsulele unei specii de mac, folosită în medicină ca somnifer, analgezic, stupefiant; fumată sau folosită fără indicaţie medicală, produce stări euforice şi halucinaţii, conducînd la dezechilibru psihic şi intelectual: *vom fuma opiul.* CAR.; *fiertură de tutun cu miere, santal, smochine şi opiu.* TEODOR.; (fig.) *închise cartea...; asta e opiul meu.* C.PETR.; (şi: **opium**). [Din lat., fr. ***opium***].

ópium n. v. **opiu.**

opîrlíe f. (pop.; de obicei artic.) pălie. [Cf. ***pălie,*** bulg. ***opărlja*** „a pîrli"].

opleán, oplene n. fiecare dintre cele două bare de lemn transversale care leagă şi fixează tălpile săniei; slai. [Din bulg. ***opljan***].

oplít, opliţi m. (la vechii greci) infanterist înarmat cu arme grele. [Din gr. mod. ***óplites***].

oploşí, oploşesc vb. **1.** (tr.) a adăposti, a găzdui: *orice venetic în ţara asta, este oploşit de dumneavoastră.* CR.; **2.** (refl.) a-şi găsi refugiu, a se adăposti undeva sau la cineva: *dădea tîrcoale curţii ..., în speranţa că se va putea oploşi şi dînsul pe-aici.* REBR.; **3.** (tr.) a face cuiva o situaţie bună; a căpătui: *oamenii mei de credinţă, pe care i-am oploşit în slujbe?* SAD. [Et. nec.; cf. sl. ***oplotiti, oplošton*** „a îngrădi"].

oploşíre, oploşíri f. acţiunea de a (se) oploşi şi rezultatul ei; adăpostire. [V. ***oploşi***].

oploşít, ~ţi, oploşítă, ~e a. adăpostit, găzduit; aciuat, pripăşit; ascuns: *căzacii oploşiţi în tîrg.* COSTIN; *văzură vacile rumegînd şi viţeii oploşiţi lîngă ugere.* ST. [V. ***oploşi***].

oponént, ~ţi, oponentă, ~e m., f. **1.** persoană care face opoziţie; opozant; **2.** (jur.; şi adj.) (persoană) care se opune unei sentinţe judecătoreşti: *creditor oponent.* [Din germ. ***Opponent***].

oponénţă, oponenţe f. opoziţie: *se izbise de oponenţa preşedintelui.* [Din engl. ***opponency***].

opoponáx, opoponacşi m. plantă erbacee mare din familia umbeliferelor (*Opoponax chironium*); (p. ext.) răşină extrasă din rădăcina acestei plante, folosită în medicină şi în cosmetică. [Din lat., fr. ***opoponax***].

opór, opoare n. **1.** (reg.) partea groasă a osiei, care intră în căpăţîna roţii de car; umărul osiei: *carul s-a înnămolit pînă la opor;* **pînă la opor,** pînă peste cap; **2. a pune opor, a)** (despre cai) a fi cu năravuri; **b)** (despre oameni) a opune rezistenţă, a se împotrivi. [Din bulg. ***opora*** „opritor", sb. ***opor*** „piedică, obstacol"].

opórniţă, opornіţe f. (reg.) verigă de fier care leagă osia de perinocul carului. [***Opor*** + ***-niţă***].

oportún, ~i, oportună, ~e a. care se întîmplă sau se face la momentul potrivit, adecvat situaţiei, împrejurărilor; nimerit, propice: *meditá repede asupra mijloacelor oportune, pentru a scoate pe bătrîn din casă.* CĂL.; *aşteaptă momentul oportun;* (adv.) *nu credem oportun a se trata.* MAIOR. [Din fr. ***opportun,*** lat. ***opportunus***].

oportunísm n. atitudine (politică) lipsită de principialitate a unei persoane care adoptă, după împrejurări, principii şi păreri diferite, pentru a-şi satisface interesele: *nici oportunismul, nici laşitatea nu ne stau în fire.* [Din fr. ***opportunisme***, rus. ***opportunizm***].

oportuníst, ~şti, oportunístă, ~e a. referitor la oportunism, propriu oportunismului: *politică oportunistă.* // m., f. adept al oportunismului: *oportuniştii nu numai că vor adera, dar vor mima fanatismul.* PR. [Din fr. ***opportuniste***].

oportunitáte, oportunităţi f. **1.** caracterul a ceea ce este oportun, adecvat, convenabil: *ideea magicului are ... o remarcabilă oportunitate funcţională.* BL.; *s-ar putea discuta oportunitatea prelungirii bursei.* GHEŢIE; **2.** (mai ales la pl.) ocazie, situaţie favorabilă, condiţie avantajoasă: *s-au creat şi cîteva oportunităţi de elaborare;* **3.** oportunism: *cauze curat temporare şi de oportunitate.* EM.; *Slavici nu are o simplă concepţie politică de oportunitate.* CĂL. [Din fr. ***opportunité,*** lat. ***opportunitas, -atis,*** engl. ***opportunity***].

opósum, oposumi m. **1.** mamifer marsupial arboricol, de mărimea unei pisici, care trăieşte în America de Nord şi de Sud, a cărui blană, cenuşie, este foarte apreciată; sarigă (*Didelphys marsupialis*); **2.** blana prelucrată a acestui animal. [Din engl., fr. ***opossum***].

opoterápic, ~ci, opoterapică, ~ce a. care aparţine opoterapiei, referitor la opoterapie. [Din fr. ***opothérapique***].

opoterapíe f. tratament constînd în administrarea de sucuri, de extracte glandulare, de pulberi de organe, de ţesuturi, atunci cînd acestea lipsesc din organism. [Din fr. ***opothérapie***].

opozábil, ~i, opozabilă, ~e a. **1.** care poate fi opus; care se poate opune; **2.** (despre degetul mare al mîinii la hominide) care se mişcă independent de celelalte patru şi le poate atinge vîrfurile, permiţînd efectuarea unor mişcări precise; **3.** (despre acte juridice, drepturi etc.) care trebuie respectat şi de alte persoane, nu numai de titularul dreptului sau de părţile în litigiu. [Din fr. ***opposable***].

opozabilitáte f. faptul de a fi opozabil. [Din fr. ***opposabilité***].

opozánt, ~ţi, opozantă, ~e m., f. **1.** oponent: *speriat de popularitatea lui de opozant curajos ..., îl ţinuse doi ani la închisoare.* PETR.; **2.** persoană care face parte dintr-un partid sau dintr-o grupare politică de opoziţie: *aceşti trei domni ... sînt opozanţi.* MAIOR.; (adj.) *iau şi eu două* [gazete]: *una guvernamentală şi una opozantă.* CAR. [Din fr. ***opposant***].

opozít, ~ţi, opozită, ~e a. opus, contrar: *elemente opozite şi vrăjmaşe.* BĂLC. [Din lat. ***oppositus,*** fr. ***opposite***].

opozíţie, opoziţii f. **1.** raportul dintre două lucruri, dintre două situaţii, dintre două fenomene, dintre două însuşiri etc. opuse, contradictorii; deosebire izbutitoare, contrast: *opoziţia dintre vorbă şi faptă;* **în opoziţie cu ...,** în contrast cu ..., spre deosebire de ...; **2.** împotrivire, rezistenţă; opunere, oponenţă: *nu-mi mai exprim opoziţia faţă de această nefericită căsătorie;* **a face opoziţie,** a se opune, a se împotrivi: *nu facem opoziţie de dragul opoziţiei.* BL.; **3.** (log.) raport de excludere între două noţiuni sau două judecăţi: *opoziţia se subîmparte în contradicţiune şi contrarietate.* MAIOR.; **4.** (jur.) manifestare de voinţă care urmăreşte să împiedice îndeplinirea unor acte juridice sau să impună anumite condiţii acestei îndepliniri; cale de atac împotriva unor acte de executare silită: *a face opoziţie la o vînzare, la plata unei sume;* **5.** cale de retractare a unei hotărîri judecătoreşti, care a fost pronunţată în lipsa părţilor; **6.** (astr.) situaţie momentană a doi aştri care se află pe aceeaşi direcţie cu Pămîntul, de o parte şi de alta a acestuia: *luna plină e în opoziţie;* **7.** (lingv.) diferenţă, de obicei fonetică, cu sau fără valoare funcţională, între două unităţi lingvistice; **8.** partid sau grup de partide care combate politica partidului de guvernămînt; politica pe care o fac aceste grupări faţă de politica celor aflaţi la putere: *opoziţiunea de toate nuanţele ... va fi sigură de triumful ei.* EM.; *astăzi opoziţiunea este considerată ca afară din naţiune.* CAR.; (şi: **opoziţiune**). [Din lat. ***oppositio, -onis,*** fr. ***opposition,*** germ. ***Opposition***].

opoziţionál, ~i, opoziţională, ~e a. de opoziţie: *acest ziar ... a ajuns ... să nu mai dea decît lecţii de urbanitate presei opoziţionale.* EM.; **complement circumstanţial opoziţional,** complement care arată obiectul sau acţiunea care se opune celor exprimate

prin subiectul, predicatul sau complementul propoziţiei; complement adversativ; **propoziţie circumstanţială opoziţională** (şi f.), propoziţie subordonată care se opune conţinutului regentei; propoziţie adversativă. [*Opoziţiune* + *-al*].

opoziţionism n. reacţie de opoziţie; negativism. [*Opoziţiune* + *-ism*].

opoziţioníst, ~şti, opoziţionístă, ~e a. (adesea subst.) care face politică de opoziţie: *aşa s-a format personalitatea lui Iuliu Maniu ..., ca opoziţionist al lumii politice ungaro-austriece.* D.; *partid opoziţionist.* [*Opoziţiune* + *-ist*].

opoziţiúne f. v. opoziţie.

óppidum s. aşezare romană fortificată. [Cuv. lat.].

opreálă, opreli şi (rar) **oprele** f. (înv. şi pop.) **1.** piedică în calea unei acţiuni; oprelişte, obstacol: *să se puie opreală acestui obicei* (a. 1764). URIC.; **2.** (concr.) proptea, frînă, piedică: *la deal tot cu opintele, şi la vale cu oprele.* POP.; **3.** arest, închisoare: *iată-mă-s, Doamne, pusă la opreală.* CR.; **4.** arestare; detenţiune. [*Opri* + *-eală*].

oprég, oprege n. piesă din portul popular femeiesc, alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară de ţesătură de care atîrnă fire de diferite culori şi care se poartă peste poale, în faţă şi în spate sau numai în spate. [Din sb. *opreg*].

oprélişte, oprelişti f. piedică, obstacol în calea unei acţiuni; (p. ext.) măsură prin care se interzice ceva; interdicţie, prohibiţie: *mîncările, băuturile fără de nici o oprelişte ... au pierdut Sodomul.* VARL.; *Dimitrie se putea consacra fără oprelişti pasiunii sale.* GHEŢIE. [*Opri* + *-eliştе*].

opresá, opresez vb. (tr.) **1.** a asupri, a oprima, a împila: *omul nu se lasă multă vreme opresat de mişei;* **2.** (fig.) a chinui, a frămînta: *o spaimă îl opresează.* [Din fr. *oppresser*].

opresánt, ~ţi, opresantă, ~e a. care opresează: *căldura opresantă mă sufocă.* [Din fr. *oppressant*].

opresáre, opresări f. acţiunea de a opresa şi rezultatul ei. [V. *opresa*].

oprésie f. v. opresiune.

opresiúne, opresiuni f. **1.** (înv.) greutate în respiraţie (însoţită de dureri pectorale): *am nişte opresii care mă cam supără.* AL.; **2.** (fig.) stare depresivă, descurajare, deprimare: *acea opresiune a timpului pierdut.* VLAH.; **3.** asuprire, oprimare, împilare: *după veacuri de opresiune ..., au aflat în sfîrşit izbăvire.* SAD.; (şi: (înv.) **opresie**). [Din fr. *oppression,* lat. *oppressio, -onis*].

opresív, ~i, opresívă, ~e a. care oprimă, împileză; asupritor: *sistem opresiv.* [Din fr. *oppressif*].

opresór, ~i, opresoáre m., f. şi a. (persoană) care oprimă; asupritor: *numărul opresorilor creşte.* [Din fr. *oppresseur*].

oprí, opresc vb. **1.** (tr.) a întrerupe (brusc) o mişcare, o acţiune, un proces; a face să înceteze, să stea pe loc; a curma, a bloca, a stăvili: *a opri o pendulă;* **2.** (refl.) a se întrerupe, a conteni, a înceta; a stagna: *baba ... se opreşte din povestit.* OD.; *cuvintele i se opresc în gît.* ST.; **3.** (refl. şi intr.) a se întrerupe din mers, a sta pe loc; (p. ext.) a întîrzia, a poposi, a zăbovi: *el se opri înaintea unei case.* EM.; *m-am oprit să mă odihnesc.* EL.; **4.** (tr.) a face să stea pe loc (o fiinţă, un vehicul): *săriţi de opriţi calu!* AL.; **5.** (tr.) a reţine (prin stăruinţe) pe cineva undeva; a-l determina să rămînă: *ea-l opreşte-n loc cu ochii şi c-o mult smerită rugă.* EM.; **6.** (tr.) a reţine cu forţa; a sechestra; a aresta: *la ce să mă opriţi? pentru c-am turtit o cocorăţie?* AL.; **7.** (tr.) a reţine ceva pentru sine, a pune deoparte: *mie îmi opresc trei lei.* CR.; **8.** (tr.) a rezerva; a reţine: *opreşte-mi un bilet, un loc!;* **9.** (tr.) a reţine un drept, un bun al cuiva: *i-a oprit leafa; i-a oprit buletinul la poliţie;* **10.** (fam.; tr.) a intercepta: *a opri scrisorile;* **11.** (tr.) a împiedica de la o acţiune, a nu îngădui, a nu permite; a interzice: *a minţi e oprit, a tăcea, nu.* EM.; *duelul este oprit de lege.* PR.; **12.** (refl.) a se stăpîni, a se abţine de la ceva; a se reţine: *nu mă pot opri de rîs.* AL.; **13.** (refl.) a se aşeza (temporar), a se stabili, a rămîne undeva: *s-a oprit trei zile în oraş;* **14.** (refl.) a-şi îndrepta, a-şi fixa, privirea, atenţia etc. asupra unui lucru, a unei probleme etc.; a se concentra, a insista: *niciodată nu se oprise să-şi desluşească ... ce simte.* VLAH. [Din sl. *opрěti*].

oprimá, oprím vb. (tr.) a supune unei autorităţi excesive, abuzive şi injuste; a persecuta; a asupri, a împila: *îşi oprimă subalternii.* [Din fr. *opprimer*].

oprimánt, ~ţi, oprimantă, ~e a. (rar) care oprimă. [Din fr. *opprimant*].

oprimáre, oprimări f. acţiunea de a oprima şi rezultatul ei; asuprire, împilare. [V. *oprima*].

oprimát, ~ţi, oprimată, ~e a. asuprit, împilat: *oameni oprimaţi.* [V. *oprima*].

opríre, opriri f. **1.** acţiunea de a (se) opri şi rezultatul ei; **2.** întrerupere, încetare a unei acţiuni, a unei mişcări; zăbavă, staţionare, stagnare: *cu tabacii înfierbîntaţi, nu mai poate fi oprire.* PETR.; **fără oprire,** neîntrerupt, necontenit: *am dansat toată noaptea, fără oprire;* **3.** staţie, popas: *trenul era supravegheat la toate opririle;* **4.** ţinere pe loc, reţinere (cu forţa): *nu cumva să-i ţină-n oprire Dido.* COŞB.; **5.** (înv.) interdicţie, stăvilire. [V. *opri*].

oprít[1], ~ţi, oprită, ~e a. **1.** întrerupt, curmat; imobilizat: *să stea oprită moara.* PRAV.; **2.** împiedicat, reţinut; **3.** interzis: *joile îmi sînt oprite.* POP.; **fructul oprit,** v. **fruct; pădure oprită,** pădure în care e interzisă tăierea copacilor; opritură. [V. *opri*].

oprít[2] n. oprire: *opritul de la ... mîncări dorite.* DOS. [V. *opri*].

opritór, ~oare n. şi **opritoáre, ~ori** f. **1.** lanţ, curea sau ştreang de la ham care ajută la împingerea înapoi, de către cai, a căruţei sau la încetinirea vitezei acesteia; **2.** nume dat unor piese sau dispozitive ale unei maşini, instalaţii etc. care limitează deplasarea ori cursa unei piese mobile: *uşa sărise lesne din clampă şi opritoarea căzuse în sală cu zgomot.* SAD. // f. **1.** frînă cu care se împiedică una dintre roţile carului la coborîrea unei pante; piedică; **2.** (reg.) stăvilar, zăgaz, dig. [*Opri* + *-tor*].

opritúră, opriturі f. **1.** (înv.) interdicţie, oprelişte: *grăind el de dereptate şi de opritură şi de giudeţul ce va să fie.* N.TEST.; **2.** (reg.) porţiune dintr-o pădure din care este interzisă tăierea copacilor; pădure oprită: [din] *pădurea cea mare ... a rămas numai o opritură.* FIL.; **3.** (reg.) porţiune dintr-o păşune (rezervată pentru cosit), în care este interzis păşunatul. [*Opri* + *-tură*].

opróbriu, oprobrii n. (livr.) dezaprobare publică a unor fapte reprobabile, nedemne, necinstite şi a persoanelor care săvîrşesc asemenea fapte: *în cazul că veţi ignora apelul meu ..., vă veţi expune oprobriului necruţător al posterităţii.* GHEŢIE. [Din lat. *opprobrium,* fr. *opprobre*].

oprovénie, oprovenii f. (reg.) **a nu fi de (sau a nu avea) oprovenie,** a nu fi de nici un folos, a nu avea căutare: *nu mai are oprovenie, se văita.* SOR. [Din bulg. *oprovenije*].

opsár, opsari m. (reg.) vînzător de vite pentru măcelărie. [Et. nec.].

opsăs, opsasuri n. (reg.) partea de la spate a încălţămintei, cuprinzînd şi tocul: *colbul adunat pe opsasul încălţării.* CR. [Din germ. *Absatz*].

opsígă f. v. obsigă.

opsiurіe, opsiurіi f. (astăzi rar) întîrziere a emisiunii de urină după o masă, provocată de încetinirea resorbţiei intestinale, manifestată în hipertensiunea arterială. [Din fr. *opsiurie*].

opsomăn, ~i, opsomană, ~e m., f. persoană care suferă de opsomanie. [Din fr. *opsomane*].

opsomanіe f. particularitate morbidă datorită căreia unele persoane nu pot suporta decît anumite alimente. [Din fr. *opsomanie*].

opsónic, ~ci, opsonică, ~ce a. care aparţine opsoninei, referitor la opsonină; **indice opsonic,** grad de imunitate. [Din fr. *opsonique*].

opsonínă, opsonine f. anticorpi prezenţi în sînge, care se leagă de suprafaţa microorganismelor pătrunse în corp, înlesnind fagocitarea acestora de către leucocite. [Din fr., it. *opsonine*].

opt num. card. **1.** număr care, în numărătoare, are locul între şapte şi nouă: *opt sînt fericirile.* POP.; (adj.) *un băiet ca de opt ani.* CR.; (subst.) *mănîncă cît opt;* **2.** (intră în componenţa num. adv.) *de opt ori;* **3.** (intră în componenţa num. distr.) *cîte opt;* **4.** (cu valoare de num. ord.) *volumul opt.* // n. **1.** (pl. **opturi**) semn grafic care reprezintă acest număr; (p. ext.) desen, figură în forma acestui semn: *stropeau trotuarele, desenînd serii nesfîrşite de opturi pe caldarîmul prăfuit.* GHEŢIE; **2.** nota corespunzătoare acestui număr: *am luat un opt;* **3.** carte de joc sau faţă a zarului marcată cu acest număr (de puncte): *am tras un opt.* [Lat. *octo*].

optá, optez vb. (intr.) **1.** a alege dintre mai multe lucruri, soluţii, situaţii etc. pe cea mai convenabilă; a-şi manifesta preferinţa pentru ceva: *întotdeauna am optat pentru decenţă;* **2.** a se decide în favoarea cuiva sau a ceva: *am optat pentru liberali.* [Din fr. *opter,* lat. *optare*].

optánt, ~ţi, optantă, ~e m., f. **1.** persoană care optează; **2.** (spec.; la pl.) proprietari rurali unguri din Transilvania recunoscută ca aparţinînd României după tratatul de la Trianon (1920), care au optat pentru naţionalitatea ungară: *plecase la Bucureşti ... la dezbaterile parlamentului consacrate problemei optanţilor unguri.* GHEŢIE. [*Opta* + *-ant*].

optár, optari m. carte de joc marcată cu numărul opt. [**Opt** + *-ar*].

optáre, optări f. faptul de a opta; opţiune: *nu aveam posibilitatea de optare.* [V. *opta*].

optatív, ~i, optativă, ~e a. **1.** care exprimă o dorinţă; (gram.) **modul optativ** (şi n.), mod al verbului, care exprimă acţiunea ca dorită; **propoziţie optativă,** (şi f.), propoziţie care exprimă o acţiune sau o stare a cărei realizare este dorită; **2.** (rar) opţional: *Universitatea de la Roma avea circa 70 de materii optative (facultative).* CF. [Din lat. *optativus,* fr. *optatif*].

óptic, ~ci, optică, ~ce a. **1.** care aparţine vederii sau organelor de simţ ale acesteia; referitor la vedere sau la organele de simţ ale acesteia: *iluzii optice;* **nerv optic,** nerv care transmite impulsul determinat de stimulii vizuali la scoarţa cerebrală, în lobul occipital; **2.** referitor la fenomenele sau la senzaţiile luminoase, la instrumentele care se bazează pe legile optice; care aparţine opticii: *veni un întreprinzător de diorамă şi clădi un teatru ...; acest teatru optic ţinu cîtva timp.* FIL.; **centru optic,** punct pe axa unei lentile, către care tind punctele ei principale şi nodale şi prin care poate trece o rază de lumină nedeviată; **iluzie optică,** v. **iluzie.** [Din lat. *opticus,* fr. *optique,* germ. *optisch*].

óptică f. **1.** ramură a fizicii care se ocupă cu studiul luminii şi al fenomenelor luminoase, precum şi cu construcţia instrumentelor legate de propagarea luminii: *arabii au fost predestinaţi să pună bazele opticii.* BL.; **2.** parte a fizicii care se ocupă cu studiul radiaţiilor de aceeaşi natură cu lumina (radiaţii infraroşii, ultraviolete etc.); **optică electronică,** parte a electronicii care studiază mişcarea electronică în vid, într-un cîmp electric sau magnetic; **3.** (fig.) fel de a vedea şi a

interpreta faptele, fenomenele; punct de vedere, concepţie: *restrîngîndu-şi raza vizuală, criticul poate comite unele erori de optică.* CĂL. [Din lat. *optice,* germ. *Optik,* fr. *optique*].

opticián, ~eni, opticiană, ~ene m., f. specialist în optică; persoană care face sau repară instrumente optice: *domnule optician, am venit să-mi dai o pereche de ochelari.* ARG. [Din fr. *opticien*].

óptim, ~i, optimă, ~e a. cel mai bun sau foarte bun (potrivit, indicat etc.): *folosirea optimă a timpului.* [Din lat. *optimus*].

optimál, ~i, optimală, ~e a. (cu caracter) optim. [Din fr. *optimal*].

optimát, optimaţi m. şi **optimate** n. (înv.) nobil, aristocrat (la romani): *fărşeşte supt pusoarea optimatelor.* DOS. [Din lat. *optimas, -atis*].

optíme, optimi f. **1.** parte dintr-un întreg obţinută prin divizarea lui în opt părţi egale; (sport) **optime de finală,** fază eliminatorie în care din şaisprezece concurenţi sau echipe concurente se califică numai opt: *calificarea în optimile de finale.* A.; **2.** notă muzicală valorînd a opta parte dintr-o notă întreagă. [*Opt* + *-ime*].

optimétru, optimetre n. instrument optic de mare precizie folosit pentru măsurarea dimensiunilor unor piese. [Din fr. *optimètre*].

optimísm n. **1.** concepţie filozofică potrivit căreia în lume binele precumpăneşte asupra răului; **2.** atitudine a omului care priveşte cu încredere viaţa, semenii, viitorul; tendinţa de a vedea latura bună, favorabilă a lucrurilor: *optimismul omului nu e în stare să-l stîrpească nici o cruzime a vieţii.* REBR. [Din fr. *optimisme,* germ. *Optimismus*].

optimíst, ~şti, optimistă, ~e a. care manifestă optimism; care denotă optimism, care se bazează pe optimism: *momentul actual nu ne permite un răspuns optimist.* CF.; *concluzii optimiste.* // m., f. persoană care manifestă optimism, care propagă optimism: *întotdeauna mi-au plăcut optimiştii.* [Din fr. *optimiste*].

optimizá, optimizez vb. (tr.) a alege şi a aplica soluţia cea mai bună, cea mai eficientă (dintre mai multe posibile); a îmbunătăţi, a mări randamentul. [Din fr. *optimiser*].

optimizáre, optimizări f. acţiunea de a optimiza; alegerea şi aplicarea celei mai bune soluţii: *discursul dominant promova strategiile optimizărilor locale.* D. [V. *optimiza*].

optimizát, ~ţi, optimizată, ~e a. (despre maşini, sisteme tehnice etc.) al cărui randament a devenit optim. [V. *optimiza*].

optocuplór, optocuploare n. (electron.) cuplor optic; optoizolator. [Din fr. *optocoupleur*].

optoelectrónică f. ramură a electronicii care se ocupă cu producerea, măsurarea şi folosirea radiaţiei electromagnetice din domeniul optic, precum şi cu conversia acestei radiaţii în semnal electric. [Din fr. *optoélectronique*].

optoizolatór, optoizolatoare n. (electron.) optocuplor. [*Opto*(*cuplor*) + *izolator*].

optométric, ~ci, optometrică, ~ce a. care ţine de optometrie, referitor la optometrie. [Din fr. *optométrique*].

optometríe f. parte a oftalmologiei care se ocupă cu studierea proprietăţilor optice ale ochiului, în vederea determinării defectelor de vedere (miopie, hipermetropie, prezbitism, astigmatism etc.) şi a corijării acestora. [Din fr. *optométrie*].

optométru, optometre n. instrument pentru testarea vederii şi stabilirea ochelarilor potriviţi. [Din fr. *optomètre*].

óptsprezece num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între şaptesprezece şi nouăsprezece: (adj.) *tînăr ... de optsprezece ani;* **2.** (cu valoare de num. ord.) *volumul optsprezece.* [*Opt* + *spre* + *zece*].

óptsprezecelea, optsprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al şaptesprezecelea şi al nouăsprezecelea: (adj.) *al optsprezecelea an al vieţii;* (subst.) *a optsprezecea fusese accidentată.* [*Optsprezece* + *le* + *-a*].

óptulea, opta num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al şaptelea şi al nouălea: (adj.) *al optulea fecior.* [*Opt* + *le* + *-a*].

optzéci num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între şaptezeci şi nouă şi optzeci şi unu: (adj.) *optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit.* EM.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *rîndul optzeci.* [*Opt* + *zeci*].

optzécilea, optzecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al şaptezeci şi nouălea şi optzeci şi unulea. [*Optzeci* + *le* + *-a*].

opţionál, ~i, opţională, ~e a. cu caracter de opţiune; facultativ, optativ: *curs opţional.* [Din fr. *optionnel*].

opţiúne, opţiuni f. **1.** alegere a unei alternative din mai multe posibile; dreptul de a putea alege ceea ce îţi convine (dintre două sau mai multe lucruri, posibilităţi etc.): *românul e hărţuit, clipă de clipă, de opţiuni imposibile: să stea? (e rău), să plece? (nici vestul nu mai e ce-a fost).* D.; *bună sau rea, a fost opţiunea lui;* **2.** (jur.) alegere, în temeiul unui drept, între două sau mai multe situaţii juridice; **3.** condiţie stipulată uneori în tranzacţiile comerciale, potrivit căreia o parte contractantă acordă celeilalte părţi, pentru un anumit termen, dreptul de a alege între diferitele condiţii alternative ale contractului sau chiar dreptul de a renunţa la tranzacţie; (spec.) contract standardizat şi tranzacţionat pe piaţa reglementată care dă deţinătorului dreptul de a cumpăra sau a vinde un activ financiar sau fizic, la un preţ convenit şi la un termen viitor determinat. [Din fr. *option,* lat. *optio, -onis*].

opulént, ~ţi, opulentă, ~e a. (livr.) **1.** bogat, îmbelşugat, abundent: *un prînz opulent;* **2.** voluminos; masiv, planturos: *s-a prezentat o femeie opulentă.* [Din fr. *opulent,* lat. *opulentus*].

opulénţă, opulenţe f. (livr.) bogăţie mare, belşug, abundenţă: *mania de lux şi opulenţă a fanariotului.* FIL. [Din fr. *opulence,* lat. *opulentia*].

opúne, opún vb. **1.** (tr.) a pune în faţa cuiva sau a ceva, ca împotrivire, ca opoziţie, un lucru, un argument etc.: *conştiinţa teoretică va trebui să-i opună un model restrictiv.* LIIC.; *a opune forţei forţa;* **2.** (refl.) a se împotrivi; a ţine piept; a zădărnici o acţiune: *un caraghioz strigă că el nu vrea să dea Basarabia cu nici un preţ, o dată cu capul, şi că e de părere să ne opunem cu armele oricui va voi să ne-o ia, adică Europei întregi.* EM.; *nu trebuia s-o laşi să divorţeze, trebuia să te opui.* PR.; **3.** (tr.) a pune în paralel două sau mai multe fiinţe sau lucruri, pentru a scoate în evidenţă, prin comparaţie, deosebirile, contrastul dintre ele: *să opunem pe Alecsandri lui Eminescu;* **4.** (refl.; despre unghiuri) a fi aşezat, într-o figură geometrică, în faţa altui unghi sau în faţa uneia dintre laturi; (despre laturi) a fi aşezat în faţa altei laturi sau în faţa unuia dintre unghiuri. [Din lat. *opponere,* fr. *opposer* (după *pune*)].

opúnere, opuneri f. acţiunea de a (se) opune şi rezultatul ei; punere faţă în faţă; împotrivire, stăvilire, zădărnicie; (p. ext.) opoziţie: *nebăgarea în samă este de trei feluri: dispreţ, opunere şi insultă.* C.L. [V. *opune*].

opúnţia f. gen de plante din familia cactaceelor, cărnoase, cu ramuri cilindrice sau turtite lateral, de formă ovală, cu spini dispuşi în smocuri, cu flori mari albe, roşii sau galbene, cultivate uneori ca plante decorative (*Opuntia*); plantă din acest gen (ex. limba-soacrei). [Din fr., lat. *opuntia*].

opús[1], ~şi, opusă, ~e a. **1.** care este aşezat în faţa, în partea dimpotrivă a cuiva sau a ceva: *malul opus al rîului;* **2.** (mat.; despre unghiuri) care este aşezat, într-o figură geometrică, în faţa altui unghi sau în faţa uneia dintre laturi; (despre laturi) care este aşezat în faţa altei laturi sau în faţa unuia dintre unghiuri; **3.** contrar, potrivnic: *publicul ... se compunea ... şi din persoane cu convingeri opuse.* GHEŢIE; *interese opuse.* // n. (artic.) ceea ce contrastează cu ceva sau cu cineva (prin comparaţie): *economia este opusul risipei; Ion este opusul meu.* [V. *opune*].

ópus[2], opusuri n. indicaţie folosită, împreună cu un număr de clasificare, pentru a denumi o operă a unui compozitor, potrivit succesiunii cronologice a lucrărilor sale; bucată muzicală care poartă această indicaţie. [Din fr. *opus,* germ. *Opus*].

opúscul, opuscule n. (adesea depr.) scriere ştiinţifică sau literară de proporţii reduse: *în felurite opuscule ..., mulţi mărunţei, curtizani ai naivităţii mulţimii, vor detesta principiile şi părerile lui.* CAR. [Din lat. *opusculum,* fr. *opuscule*].

opúst[1], opusturi n. (înv. şi pop.) stăvilar, zăgaz (rudimentar), jgheab (de lemn) prin care se scurge apa dintr-un iaz; (p. ext.) iaz: *nelăsîndu-l ... într-acel opust cu tină.* DOS. [Din ucr. *o(t)pust*].

opúst[2] n. v. otpust.

or[1] conj. **1.** dar, însă: *el se crede nevinovat, or toate probele sînt împotriva lui;* **2.** (rar) deci, aşadar. [Din fr. *or*].

or[2] conj. v. **ori.**

orăc interj. (reg.; de obicei repetat) cuvînt care redă strigătul broaştelor. // n. (reg.) orăcăit: *nu pot, maică, odihni de oracul broaştelor.* POP. [Onomat.].

orácol, oracole n. **1.** răspuns profetic pe care, potrivit credinţei vechilor greci şi romani, zeii îl dădeau celor veniţi să-i consulte; prezicere, profeţie; lăcaşul unde se făceau aceste profeţii: *oracolul lui Apollon din Delfi; oracolul de la Cumae;* **2.** (p. ext.) divinitatea care făcea aceste profeţii: *a consultat oracolul;* **3.** (fig.; adesea iron.) concluzie, decizie, sentinţă infailibilă a unei persoane cu autoritate; (p. ext.) persoană care emite asemenea concluzii, decizii, sentinţe: *devenise oracolul ştiinţei;* (şi: **oracul**). [Din lat. *oraculum,* it. *oracolo,* fr. *oracle*].

orácul n. v. oracol.

oraculár, ~i, oraculară, ~e a. care aparţine oracolului, referitor la oracol, de oracol; ca un oracol: *nemişcarea şi chiar suferinţa ei îi dădeau ceva oracular.* VINEA; *în jurul unui imn oracular.* IONEL. [Din fr. *oraculaire,* lat. *oracularius*].

oráj, oraje n. fulger însoţit de tunet. [Din fr. *orage*].

orajás, ~şi, orajoásă, ~e a. (despre fenomene meteorologice) care caracterizează o furtună; cu caracter de furtună. [Din fr. *orageux*].

orál, ~i, orală, ~e a. **1.** care aparţine gurii, referitor la gură; bucal: *cavitatea orală;* **sunet oral,** sunet la articularea căruia aerul trece numai prin cavitatea bucală (ex. m.); **2.** care se administrează pe cale bucală; **3.** care se transmite verbal, din gură în gură; care se face prin viu grai; care caracterizează vorbirea: *comoara de nestemate a cîntecului oral.* SAD.; *tradiţie orală;* **examen oral** (şi n.), care se desfăşoară prin întrebări şi răspunsuri verbale: *a luat 10 la oral;* **stil oral,** manieră de exprimare în scris care imită exprimarea prin viu grai. [Din fr. *oral*].

oralitáte f. **1.** calitate a stilului unei scrieri literare de a părea vorbită, expunerea avînd un caracter spontan şi viu; ansamblul particularităţilor limbii vorbite, ale graiului viu: *abuzul preţiozităţii neologice .. e contrabalansat acum de abuzul oralităţii familiar-argotice.* D.; **2.** (jur.) **principiul oralităţii,**

principiu fundamental al dreptului procesual, potrivit căruia dezbaterea litigiului se face verbal. [*Oral* + *-itate;* cf. it. *oralità*].

orangerie v. oranjerie.

orangután m. v. **urangutan.**

orániță, oranițe f. (reg.) **1.** prăjină cu cange la vîrf de care se servesc marinarii și pescarii: *să puie vîsla-ntr-o rînă și oranița-ntr-o mînă.* POP.; **2.** luntre pescărească cu fundul lat. [Din sb. *oranica*].

oránj a. invar. și n. (livr.) portocaliu: *bluză oranj.* [Din fr. *orange*].

oranjádă, oranjade f. băutură răcoritoare preparată din suc de portocale, zahăr și sifon sau apă (minerală): *am comandat whisky și oranjadă.* EL. [Din fr. *orangeade*].

oranjerie, oranjerii f. **1.** plantație de portocali; **2.** seră în care se cultivă portocali și alte plante exotice; (și: **orangerie**). [Din fr. *orangerie*].

oránt, ~ți, orantă, ~e m. și f. **1.** (în arta creștină) personaj care se roagă: *oranții catacombelor;* (adj.) *fecioară orantă;* **2.** statuie funerară reprezentînd o persoană rugîndu-se, în genunchi, cu mîinile împreunate. [Din fr. *orant*].

oránz, oranzi m. (înv.) portocal: *duceți-mă ... unde cresc oranzii.* ALEX. [Din fr. *orange* (după *naramz*)].

orár[1], ~i, orară, ~e a. referitor la ore; care arată orele; care se efectuează sau se calculează pe durata unei ore: *randament orar;* **diferență orară,** diferența dintre orele locale a două puncte de pe suprafața Pămîntului situate la longitudini diferite; **fus orar,** v. **fus;** (înv.) **cerc orar,** meridian ceresc. // n. **1.** program al unei activități împărțit pe ore și repetat periodic; (concr.) tabel, grafic care indică pe ore desfășurarea unei activități: *nu știu ce așteptau de nu-și vedeau de orarul lor.* PR.; *orarul trenurilor a fost modificat;* **2.** (spec.) program săptămînal al activității didactice în școli și în facultăți; tabelul (afișat) cuprinzînd acest program: *are un orar încărcat; ți-ai copiat orașul?;* **3.** (înv.) ceasornic; **4.** acul mic al ceasului, care indică orele: *orar și minutar.* [Din fr. ***horaire,*** lat. ***horarius***].

orár[2], orare n. veșmînt bisericesc în formă de fîșie lungă și îngustă, simbolizînd aripile îngerilor, purtat pe umăr de diacon în timpul serviciului divin: *orarul e pentru diacon ceea ce patrafirul e pentru preot.* [Din sl. ***orari,*** lat. ***orarium***].

oráș, oraște n. **1.** formă complexă de așezare umană, de dimensiuni variabile, constituind, de obicei, un centru administrativ, comercial, industrial, cultural etc.: *privesc orașul – furnicar – cu oameni mulți.* EM.; *altă lume întîlneau ardelenii la Iași, oraș aristocratic.* CĂL.; **haine de oraș,** a) haine croite după moda de la oraș; b) haine mai bune decît cele de lucru; **oraș liber,** oraș cu statut juridic propriu (de independență) și cu un regim internațional special; **2.** (p. restr.) partea centrală a unui oraș; centru (comercial): *revenise din oraș ..., cu o sacoșă plină cu de-ale gurii.* GHEȚIE; **3.** populația, locuitorii unei astfel de așezări: *tot orașul e în fierbere.* [Din magh. ***város***].

oratór, oratori m. **1.** persoană care rostește un discurs; persoană care are talentul de a vorbi frumos, convingător în fața unui public; retor: *în Cameră se distinsese ca un orator de forță.* VLAH.; **2.** (înv.) sol; ambasador; **3.** (înv.) primar al unui sat sau tîrg. [Din lat. ***orator,*** fr. ***orateur***].

oratóric, ~ci, oratorică, ~ce a. care aparține oratorului sau oratoriei, referitor la orator sau la oratorie; oratoriu[3]: *libertatea oratorică este înlăturată.* CĂL.; *genul oratoric.* [***Orator*** + *-ic*].

oratorie f. arta de a compune și de a rosti discursuri; arta de a vorbi frumos, convingător în fața unui public; elocvență, retorică, oratorism: *oratoria lui Kogălniceanu se caracterizează printr-o mare francheță.* CĂL. [Din lat. ***oratoria;*** cf. it. ***oratoria***].

oratorism n. (rar) oratorie. [***Orator*** + *-ism*].

oratóriu[1], oratorii n. (înv.) încăpere într-o locuință particulară sau construcție separată (capelă, paraclis etc.) servind drept loc de rugăciune (nefiind destinată publicului): *oratoriul este într-un turn mic.* NEGR. [Din lat. ***oratorium,*** fr. ***oratoire***].

oratóriu[2], oratorii n. compoziție muzicală de mare întindere, scrisă pe o temă dramatică (cu subiect religios), pentru orchestră, cor și soliști vocali; oratiune; (p. rest.) cantată: *Oratoriul de Crăciun.* [Din it., fr. ***oratorio***].

oratóriu[3], ~ii, oratorie, ~ii a. (înv.) oratoric: *deprinderea oratorie, adecă stil plăcut și dicțiune convingătoare.* MAIOR. [Din lat. ***oratorius***].

oráție, orații f. **1.** (pop.) specie a literaturii populare, în versuri, cu caracter alegoric și fabulos, care se rostește în diferite momente ale ceremonialului de nuntă; urare pe care colăcarii o adresează mirilor la nuntă; conăcărie: *ascultați întîi o orație a noastră.* SAD.; **2.** (înv.) cuvîntare, discurs (rostit la anumite ceremonii); felicitare, urare (în versuri): *orațiune funebră.* OD.; **3.** (rar) oratoriu[2]: *auzii primele sunete ale orațiunii „De profundis".* FIL.; (și: **orațiune**). [Din lat. ***oratio, -onis***].

orațiúne f. v. **orație.**

óră, ore f. **1.** unitate de măsură a timpului, egală cu a douăzeci și patra parte dintr-o zi, cuprinzînd 60 de minute sau 3600 de secunde; ceas: *mă uitam oare întregi în oglindă.* EM.; *lupta ținînd zece ore.* ISP.; pe **oră,** în decurs de un ceas; la fiecare ceas: *mergea cu o sută de kilometri pe oră;* **cu ora,** angajat și plătit după un tarif orar[1]; **oră de oră,** mereu, întruna; **cu orele,** timp îndelungat: *așteptți acolo cu orele;* **la ore mici,** după miezul nopții, tîrziu: *a început să vină acasă la ore mici;* **la prima oră,** dis-de-dimineață, foarte devreme; **2.** fiecare dintre cele douăzeci și patru de ore în care este împărțită o zi; fiecare dintre cifrele înscrise pe cadranul unui ceasornic, care marchează aceste momente: *la ce oră începe spectacolul?;* **de ultimă oră,** foarte nou, actual: *pe primele pagini se lăfăiau știrile politice de ultimă oră.* GHEȚIE; **3.** distanță, spațiu care poate fi parcurs într-un ceas: *cabana este la trei ore de gară;* **4.** interval de timp nedeterminat precis; moment, clipă; răstimp: *pentru toate dă-mi în schimb o oră de iubire.* EM.; *e ora marilor destăinuiri.* PR.; **la ora actuală,** în prezent; **oră de maximă audiență** (sau **de vîrf**), perioadă din grila unui program de televiziune sau de radio, în care se difuzează emisiunile importante: *politicienii își rostesc discursurile la oră de maximă audiență;* **5.** timp, moment fixat în prealabil pentru realizarea unei acțiuni: *ora mesei;* **6.** lecție, curs: *ora de latină;* **a lua** (sau **a da**) **ore,** a lua (sau a da) meditații; (și: (înv.) **oară**). [Din lat. ***hora,*** it. ***ora***].

orăcăí, pers.3 **orăcăie** și **orăcălește** vb. (intr.) **1.** (despre broaște) a scoate strigătul caracteristic speciei; a orăcăi: *mii de broaște în lung hor orăcăiesc.* AL.; **2.** (rar; despre păsări) a scoate strigătul caracteristic speciei: *găini, rațe, gîște orăcăiesc în toate părțile.* ALEX.; **3.** (fam.) a plînge, a scîncei: *pruncul se trezise și-ncepu ... să orăcăie de foame.* CĂRT. [***Orac*** + *-ăi*].

orăcăiálă, orăcăleli f. (reg.) orăcăit; gălăgie, larmă. [***Orăcăi*** + *-eală*].

orăcăíre, orăcăíri f. acțiunea de a orăcăi și rezultatul ei; orăcăit: *buraticii înălțau ... cor de orăcăiri disperate.* SAD. [V. ***orăcăi***].

orăcăít, orăcăituri n. **1.** orăcăire; strigăt caracteristic broaștei; orăcăială: *asurzit de orăcăitul broaștelor.* DELAVR.; **2.** (fam.) plînset, scîncet de copil mic: *auzi un orăcăit de copil.* ISP. [V. ***orăcăi***].

orăcăltór, ~i, orăcăltoáre a. **1.** care orăcăie: *un brotac orăcăitor;* **2.** în care orăcăie broaștele: *dau de o regiune păludoasă și orăcăitoare, populată cu broaște.* CĂL. [***Orăcăi*** + *-tor*].

orăstícă, orăstici f. numele a două plante erbacee din familia leguminoaselor, cu flori roșii-purpurii la început, apoi albastre; fiecare dintre aceste plante; pupăzele (*Lathyrus niger* și *Lathyrus* sau *Orobus vernus*). [Et. nec.].

orășeán, ~eni, orășeană, ~ene m., f. persoană care locuiește la oraș: *orășenii erau însărcinați cu apărarea cetății.* BĂLC. [***Oraș*** + *-ean*].

orășeáncă, orășence f. femeie care locuiește la oraș: *o lăsa ... să se pieptene ca orășencile.* GAL. [***Orășean*** + *-că*].

orășél, orășele n. diminutiv al lui oraș; oraș mic: *vilele cochete ale acestui orășel de munte.* VLAH. [***Oraș*** + *-el*].

orășenésc, ~ști, orășenească, ~ești a. care aparține, care este caracteristic orașului sau orășenilor, referitor la oraș, ca la oraș; urban, citadin: *nu are simțul vieții orășenești.* CĂL.; *port orășenesc.* [***Orășean*** + *-esc*].

orășenéște adv. ca orășenii, în felul orășenilor: *și-a îmbrăcat orășenește nevasta și copiii.* ST. [***Orășean*** + *-ește*].

orășenie, orășenii f. (rar) orășenism: *orășeniile Ilenei i-au displăcut.* CĂL. [***Orășean*** + *-ie*].

orășeníme f. (rar) locuitorii unui oraș. [***Orășean*** + *-ime*].

orășenísm, orășenisme n. fel de a fi, de a se comporta specific unui orășean; orășenie: *mă revăd băiatul tînăr ... liberat de-orășenismul subțiatelor simțuri.* MACED. [***Orășean*** + *-ism*].

orășenizá, orășenizez vb. (refl.) a-și însuși felul de viață sau de comportare al orășenilor; a se adapta la viața de oraș, a deveni orășean; a se urbaniza. [***Orășean*** + *-iza*].

orășenizát, ~ți, orășenizată, ~e a. (despre țărani) care și-a însușit modul de viață, comportamentul orășenilor. [V. ***orășeniza***].

orătánie, orătánii f. (mai ales la pl.) pasăre de curte; oară[2]: *prin ogrăzi, mulți copii și orătănii.* REBR.; *gardul de plasă al orătăniilor.* CĂRT.; (și: **orătenie**). [De la ***oară***[2]].

orăténie f. v. **orătanie.**

orb[1], ~i, oárbă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care nu vede (deloc), care este lipsit de vedere; nevăzător: *acum e de tot orb.* NEGR.; *orbul cînd dă de perete socotește că s-a isprăvit lumea.* Z.; **a se bate ca orbii,** a se bate foarte tare; **a umbla de-a oarba,** a umbla fără rost; a o lua razna; **a nimerit orbul Brăila** (sau **Suceava**), formulă prin care se îndeamnă la stăruință pentru atingerea oricărui țel, fie aparent inaccesibil; **2.** (fig.) lipsit de spirit de observație, de inteligență, de perspicacitate: *mă osîndeam ... că fusesem atît de orb încît să nu înțeleg mai devreme.* EL.; **3.** (fig.) lipsit de lumina rațiunii; pasionat, nebun; care se manifestă irațional, la întîmplare, care acționează fără măsură, necontrolat: *o pasiune oarbă i-a azvîrlit pe unul în brațele celuilalt.* GHEȚIE; (adv.) *individul merge orb înainte sub puterea gîndului său, devenit obsesie.* PR.; **4.** (fig.) lipsit de voință, de personalitate; supus voinței altuia: *omul este un instrument orb al fatalității.* BĂLC.; **5.** (fig.) total, complet; definitiv: *e un adînc asemene uitării celei oarbe.* EM.; *nu putea suferi ... ideea de supunere oarbă, necondiționată.* GHEȚIE; **6.** lipsit de lumină (directă); întunecat, întunecos: *noapte oarbă, fioroasă.* AL.; *felinarele erau tot oarbe și solemne.* SAD.; **fereastră oarbă,** adîncitură în perete, de forma unei ferestre, făcută cu scop arhitectonic; **firidă;** **puț orb,** puț de mină, care nu are ieșire directă la suprafață; **sobă oarbă,** motiv ornamental în formă de sobă; sobă care are gura în cealaltă cameră; **cartuș orb,** cartuș fără proiectil, folosit la exercitii, la demonstratii etc.;

cameră oarbă, cameră fără ferestre, destinată unor experienţe; **lanternă oarbă** sau **felinar orb,** lanternă sau felinar; **duşumea oarbă,** duşumea pe care se bate parchetul; (reg.) **pădure oarbă,** pădure mare din care nu s-a tăiat nici un copac. [Lat. ***orbus***].

orb² n. **orbul găinilor** (sau **găinii**), numele popular al unei boli de ochi, care se manifestă prin imposibilitatea de a vedea seara, după apusul soarelui; (p. ext.) miopie: *nimic despre figura mea ..., pesemne are orbul găinilor.* NEGR. [De la ***orbi***].

orbálţ, orbalţuri n. (înv. şu pop.) erizipel, brîncă; orbălţitură: *descîntec de orbalţ.* // m. (pl. **orbalţi**) numele a două plante erbacee întrebuinţate în medicina populară: **a)** plantă veninoasă, din familia ranunculaceelor, cu frunze mari, cu flori mici, albe-gălbui, care creşte în regiuni muntoase (*Actaea spicata*); **b)** silnică (*Glechoma hederacea*); (şi: **orbanţ**). [Din magh. ***orbánc***].

orbănţ n. v. **orbalţ.**

orbăcăí vb. v. **orbecăi.**

orbălţí, orbălţesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) îmbolnăvi de orbalţ; a (se) umfla din cauza orbalţului. [De la ***orbalţ***].

orbălţít, ~ţi, orbălţită, ~e a. (reg.) bolnav de orbalţ. [V. ***orbălţi***].

orbălţitúră, orbălţituri f. (reg.) orbalţ. [***Orbălţi*** + *-tură*].

orbeálă, orbeli f. (reg.) slăbire a vederii. [***Orbi*** + *-eală*].

orbecă, órbec vb. (înv. şi reg.; intr.) a orbecăi: *să nu-mblăm orbecînd.* COŞB. [De la ***orb¹***].

orbecáre, orbecări f. (înv.) orbecăire. [V. ***orbeca***].

orbecăt, ~ţi, orbecată, ~e a. (rar) orbit; fermecat, fascinat: *ochii orbecaţi ai publicului.* OD. [V. ***orbeca***].

orbecăí, orbecălesc şi **orbécăi** vb. (intr.) a umbla nesigur, pipăind lucrurile din jur şi rătăcind (ca orbul) prin întuneric; a bîjbîi, a dibui, a orbeca: *orbăcăi prin pădure.* ISP.; (şi: **orbăcăi**). [De la ***orb¹***; cf. ***orbeca***].

orbecăíre, orbecăíri f. faptul de a orbecăi; bîjbîială, dibuială, rătăcire; orbecare: *nu ştiu cît a durat orbecăirea aceea.* GHEŢIE. [V. ***orbecăi***].

orbésc, ~şti, orbeáscă, ~eşti a. (rar) **1.** care aparţine, care este propriu orbului¹; de orb: *Dumnezeu să te ferească de bătaia cea orbească.* PANN; **2.** (fig.) care se manifestă iraţional, orbeşte; fără chibzuială, nesocotit: *se duc cu orbească mulţămire spre junghere.* MARC.; **3.** (fig.) exagerat, exorbitant: *luase ... bani cu procente orbeşti.* CAR. [***Orb¹*** + *-esc*].

orbéşte adv. **1.** ca orbii¹, pe dibuite; la întîmplare: *animalul s-avîntă orbeşte.* CAR.; **2.** (fig.) fără discernămînt, fără chibzuinţă, în mod iraţional, mecanic, orbiş: *a-şi da orbeşte votul guvernului ... e în cel mai mare grad malonest.* EM.; *a ne încrede orbeşte în propria noastră raţiune e o neiertată greşeală.* GHEŢIE; **3.** (fig.) fără rezerve, total, definitiv; nebuneşte, pătimaş: *mă făcuse să cred orbeşte în dragostea şi puritatea ei.* EL.; *se încrede orbeşte în el, iar acesta îl fura.* GHEŢIE. [***Orb¹*** + *-eşte*].

orbéte m. v. **orbeţ.**

orbéţ, ~i, orbeáţă, ~eţe a. şi m., f. (fiinţă) care nu vede (bine); (spec.) cerşetor (orb¹); (p. ext.) sărăntoc, calic: *cîrtiţele orbeţe şi aricii ghimpoşi.* OD.; *n-au venit în satul nostru pe doi cai albi ..., ci pe jos, ca sărăntocii, ca orbeţii.* SOR.; **a se bate** (sau **a se certa**) **ca orbeţii,** a se bate (sau a se certa) rău: *se ceartă ca nişte orbeţi.* SL.; *se bătură ca orbeţii ..., sfîşiindu-şi cămăşile.* REBR. // m. (mai ales în forma **orbete**) mamifer rozător subteran din familia rozătoarelor, asemănător cu cîrtiţa, cu ochii ascunşi sub piele, cu incisivi şi gheare mari, care se hrăneşte cu rădăcini, tuberculi şi plante verzi, producînd pagube în grădinile de zarzavat; căţelul-pămîntului, şomîc (*Spalax microphtalmus*); (şi: **orbete**). [***Orb¹*** + *-eţ*].

orbí, orbesc vb. **1.** (intr.) a deveni orb¹, a-şi pierde vederea; a se orbici: *îi dete cu frigarea peste ochi, de orbi.* ISP.; **2.** (tr.) a face pe cineva să-şi piardă vederea; a scoate ochii cuiva: *i-a orbit Dumnezeu, de nu m-au putut găbui.* CR.; **3.** (tr.) a tulbura momentan, a jena vederea cuiva: *m-au orbit ... farurile electrice.* EL.; **4.** (fig.; tr.) a face pe cineva să-şi piardă raţiunea, dreapta judecată, clarviziunea; a zăpăci: *mînia îl orbeşte pe om.* SL.; *să nu te orbească laudele;* **5.** (tr.) a înşela, a amăgi: *vrei s-orbeşti o lume.* COŞB. [De la ***orb¹***].

orbicí, orbicesc vb. (înv.; refl.) a orbi: *ei, orbicindu-să, să giunghiară pre sine.* DOS. [***Orbi*** + *-ici*].

orbiciúne, orbiciuni f. (înv.) **1.** orbie: *leapădă orbiciunea de pre ochii miei.* DOS.; **2.** (fig.) orbire: *se-ntuneca cu orbiciunea tiraniei.* MUSTE. [***Orbi*** + *-ciune*].

orbiculár, ~i, orbiculară, ~e a. globular, circular; **muşchi orbicular** (şi m.), muşchi circular aflat în jurul pleoapelor şi al buzelor, care, prin contracţie, determină închiderea acestora: *cînd clipeam repede, îmi zvîcneau supărător şi muşchii orbiculari ai gurii.* CĂRT. [Din fr. ***orbiculaire,*** lat. ***orbicularis***].

orbíe f. (înv. şi pop.) **1.** starea celui orb¹, lipsa vederii; orbiciune: *orbia s-o găsească, trupul să i-l necăjească.* POP.; **2.** (fig.) lipsă de judecată; inconştienţă, rătăcire; orbire: *vine orbie ... în sufletele oamenilor.* VARL.; *lumina aceasta revărsată peste univers nu e văzută de orbia oamenilor căzuţi în păcat.* STANIL. [***Orb¹*** + *-ie*].

orbílă m. (glumeţ) poreclă dată unei persoane care nu vede nimic în jurul său, care se împiedică la tot pasul. [***Orb¹*** + *-ilă*].

orbilianísm n. (livr.) folosire a pedepselor corporale în educaţie. [Din fr. ***orbilianisme***].

orbíre, orbiri f. **1.** faptul de a orbi; pierderea vederii; starea celui orb¹: *orbirea lui Iliaş.* UR.; *să vindece orbirea;* **2.** (fig.) întunecare a minţii, rătăcire, lipsă de raţiune, de clarviziune: *printr-o orbire ... credea că relaţiile dintre ei mai puteau fi reluate.* GHEŢIE; **cu orbire,** nesăbuit, nebuneşte, orbeşte: *nebun cine se-ncrede în tine cu orbire!* AL. [V. ***orbi***].

orbíş adv. orbeşte: *vrăjmaşul să-ţi vie orbiş, căzînd în gropile tale.* B.-DEL.; **a da orbiş,** a lovi fără cruţare, la nimereală: *da ... orbiş, de zvînta.* ISP. [***Orb¹*** + *-iş*].

orbít, ~ţi, orbită, ~e a. **1.** lipsit de vedere; cu vederea întunecată: *ochii ..., orbiţi de plîns, nu mai vedeau.* EM.; **2.** (fig.) cu mintea întunecată (de furie, de durere etc.); înnebunit, scos din minţi, rătăcit: *am fost orbit de ură.* AL. [V. ***orbi***].

orbitá, pers. 3 **orbitează** vb. (intr.) a gravita, a se roti particule, corpuri cereşti etc. pe o anumită orbită. [Din fr. ***orbiter***].

orbitál, ~i, orbitală, ~e a. **1.** care aparţine orbitei unui corp ceresc, referitor la orbita unui corp ceresc; care descrie o orbită: *staţie orbitală;* **2.** care aparţine orbitei oculare, care se află în regiunea acestei orbite. // n. **orbital atomic** (sau **molecular**), distribuţie spaţială a unui electron într-un atom, a electronilor de legătură într-o moleculă. [Din fr. ***orbital***].

orbítă, orbite f. **1.** traiectorie în formă de curbă (închisă) descrisă de un corp ceresc sau de un vehicul spaţial: *Pămîntul descrie orbita sa în jurul Soarelui în 365 de zile, 6 ore şi 9 minute;* (fig.) *aşi putea fi ... aruncat de pe orbita propriului meu destin.* PR.; **orbită aparentă,** drumul aparent al unui corp ceresc (proiecţie a drumului său real); **2.** traiectorie în formă de curbă închisă descrisă de o particulă sau de un corp într-un cîmp de forţe centrale: *orbitele electronilor;* **3.** fiecare dintre cele două cavităţi osoase în care se află globul ocular: *ochii ... înotau în orbitele lor.* EM.; **4.** (fig.) sferă de acţiune sau de influenţă; mediu: *un balcanic care a intrat în orbita românismului ... se deznaţionalizează.* CĂL. [Din lat. ***orbita,*** fr. ***orbite***].

orbitór, ~i, orbitoáre a. **1.** care orbeşte; care tulbură, care ia vederea (din cauza strălucirii): *era o lumină albă, orbitoare afară.* EL.; *bradul scînteiază învăluit de o strălucire orbitoare.* GHEŢIE; **2.** (fig.) care întunecă mintea, tulbură raţiunea, dreapta judecată: *un adevăr ne-ar năuci cu lumina lui orbitoare.* PR.; **3.** (fig.) uluitor; copleşitor: *bogăţia solicitudinilor lui ... s-au dat pe faţă, strălucitoare, orbitoare.* GAL. [***Orbi*** + *-tor*].

orc n. (rar) infern: *fere-ndărăt portarul orcului groaznic.* EM. [Din lat. ***orcus,*** germ. ***Orkus***].

órcă, orci f. cetaceu macrofag din Atlanticul de Nord, feroce, care atacă îndeosebi foci; balenă ucigaşă (*Orcinus orca*). [Din fr. ***orque,*** it. ***orca***].

orcán, orcane n. ciclon tropical care se manifestă în sudul Asiei; uragan: *auzul îi urlă ca un orcan.* DELAVR.; (fig.) *mă topesc ... de ale patimilor orcane.* EM. [Din germ. ***Orkan***].

orcanétă, orcanete f. (bot.; rar) roibă (*Rubia tinctorum*). [Din fr. ***orcanette***].

orceág, orceaguri n. (bot.; reg.) arpagic. [Et. nec.].

orchestră, orchestrez vb. (tr.) **1.** a scrie o compoziţie muzicală, combinînd părţile instrumentale; a da unei compoziţii aranjamentul muzical adecvat pentru a putea fi executată de orchestră; (spec.) a repartiza diferitelor instrumente ale orchestrei elementele componente ale unei compoziţii muzicale; **2.** (fig.) a organiza ceva, astfel încît să aibă maximum de amploare şi eficienţă; a dirija, a coordona o acţiune concertată: *ei au orchestrat campania de presă.* [Din fr. ***orchestrer***].

orchestrál, ~i, orchestrală, ~e a. **1.** care aparţine orchestrei, referitor la orchestră; propriu orchestrei; **2.** executat de orchestră: *după scurta introducere orchestrală, cortina se ridică.* GHEŢIE. [Din fr. ***orchestral,*** it. ***orchestrale***].

orchestránt, ~ţi, orchestrantă, ~e m., f. **1.** instrumentist într-o orchestră; **2.** persoană care orchestrează o piesă muzicală. [Din fr. ***orchestrante***].

orchestráre, orchestrări f. acţiunea de a orchestra şi rezultatul ei; orchestraţie. [V. ***orchestra***].

orchestratór, orchestratori m. persoană care orchestrează compoziţii muzicale; aranjor. [***Orchestra*** + *-tor*].

orchestráţie, orchestraţii f. **1.** arta de a scrie compoziţii muzicale pentru orchestră; arta de a aranja pentru orchestră o compoziţie muzicală scrisă iniţial pentru unul sau mai mulţi solişti: *ce liberal e Beethoven în orchestraţie!* MAIOR.; **2.** mod în care sînt aranjate, combinate grupurile de instrumente ale unei orchestre într-o compoziţie muzicală; (şi: **orchestraţiune**). [Din fr. ***orchestration***].

orchestraţiúne f. v. **orchestraţie.**

orchéstră, orchestre f. **1.** spaţiu circular în arhitectura teatrelor antice greceşti şi romane, situat între avanscenă şi gradene, rezervat corului, respectiv spectatorilor de elită; **2.** loc într-un teatru, situat de obicei sub avanscenă, destinat orchestranţilor; fosă; **fotoliu de orchestră,** loc în primele rînduri într-o sală de concert, (p. ext.) în orice sală de spectacol; **3.** ansamblul instrumentelor la care se execută compoziţii muzicale; colectivul de instrumentişti care execută împreună o compoziţie muzicală: *orchestra începu o polcă.* GHEŢIE; (şi: **orhestră**). [Din fr. ***orchestre,*** germ. ***Orchester,*** it. ***orchestra***].

orchestrínă, orchestrine f. orchestră mică de muzică uşoară. [Din it. ***orchestrina***].

orchestríno n. instrument muzical cu claviatură şi coarde. [Din fr., it. ***orchestrino***].

orchestrión, orchestrioane n. instrument muzical în formă de orgă sau pian, cu două sau mai multe claviaturi, care redă efecte de orchestră. [Din fr. ***orchestrion,*** germ. ***Orchestrion***].

orchestrionét, orchestrionete n. instrument muzical cu manivelă, mai mic decît orchestrionul, care execută muzică înregistrată pe benzi de carton perforate. [***Orchestrion*** + ***-et***].

orchidée f. v. orhidee.

orcíc, orcicuri n. fiecare dintre cele două piese de lemn prinse de crucea căruţei, a trăsurii etc., de capetele cărora se leagă şleaurile[2]: *şleaurile astea cari leagă orcicurile.* VLAH. [Din ucr. ***orcik,*** pol. ***orczyk***].

orcicár, orcicare n. laţul sau ochiul ştreangului de la ham, care se prinde de orcic. [***Orcic*** + ***-ar***].

ordalíe, ordalii f. probă judiciară în evul mediu, constînd în supunerea părţilor în litigiu la diferite încercări (proba focului, a apei clocotite, a fierului încins etc.) sau la duelul judiciar, considerată ca judecată divină; judecata lui Dumnezeu: (fig.) *văzusem* [un negru] *aruncat din vîrful unui copac foarte înalt, legat doar cu o liană de una din glezne; ordalia sa consta în a supravieţui.* PATAP. [Din fr. ***ordalie,*** lat. ***ordalium***].

órdie, ordii f. (înv.) **1.** oaste (de turci sau de tătari); hoardă: *ordiile bat acolo unde se coc grînele.* SAD.; **2.** (p. ext.) lagăr; mulţime de oameni, gloată: *unde erau ordiile ciumaţilor.* GHICA; (şi: **hordie, urdie**). [Din bulg., sb. ***ordija***].

órdin, ordine n. **1.** dispoziţie obligatorie dată subalternilor de o autoritate sau de un reprezentant al ei; poruncă: *am dat ordin la telegraf să nu mai expedieze nimica fără ştirea mea.* CAR.; *depăşind traseul indicat în ordin, a căzut în liniile inamicului.* GHEŢIE; **la ordinele cuiva,** la dispoziţia cuiva: *eu sînt la ordinele d-voastră!* AL.; **sub ordinile cuiva,** sub comanda cuiva; **la ordin!,** vă stau la dispoziţie; **2.** (concr.) înscris care conţine o dispoziţie obligatorie: *poştaşul i-a adus ordinul de plecare;* (înv.) **ordin de zi,** act prin care comandantul unei unităţi militare se adresează întregii unităţi, în anumite ocazii: *printr-un ordin de zi ... depune comanda.* MAIOR.; **ordin de chemare,** dispoziţie scrisă a unei autorităţi militare, prin care o persoană din cadrele de rezervă ale armatei este chemată la unitate: *în acele zile primii ordin de chemare.* PR.; **ordin de serviciu,** act prin care un salariat primeşte o însărcinare specială; delegaţie; **ordin de plată,** dispoziţie scrisă dată de un debitor către o bancă spre a vira din contul lui o sumă în contul unui creditor: *toate ordinele de plată poartă semnătura doamnei Zoe Balş.* GHEŢIE; **ordin de bursă,** mandat dat unui intermediar pentru a cumpăra sau pentru a vinde valori mobiliare sau alte mărfuri; **3.** decoraţie superioară medaliei (ex.: ordinul „Mihai Viteazul", „Steaua României", „Coroana României", „Crucea Regina Maria"); **4.** (înv.) grupare, clasă socială: *ordinul patricienilor, al plebeilor;* **5.** comunitate monahală întîlnită în diverse religii (mai ales la catolici), care se supune anumitor reguli; cin, tagmă (ex.: ordinul Sfîntului Benedict, ordinul dominicanilor, al franciscanilor, al iezuiţilor, al urselinelor etc.); **6.** (bis.) hirotonisire a preoţilor (la catolici): *ordine ecleziastice;* **7.** comunitate medievală de cavaleri-călugări, formată sub egida bisericii catolice şi a papalităţii, care participa la războaie, în perioada cruciadelor (ex.: ordinul ioaniţilor, al templierilor, ordinul de cavaleri maltezi); **8.** organizaţie laică de cavaleri, creată în evul mediu în Europa occidentală, în scopul cuceririlor militare (ex. ordinul Sfînta Maria); **9.** (biol.) categorie sistematică subordonată clasei, cuprinzînd una sau mai multe familii strîns înrudite şi cu caractere asemănătoare; **10.** (mat.) **ordin de multiplicitate,** număr natural care arată de cîte ori o rădăcină apare într-o ecuaţie algebrică; **ordinul unui radical,** număr natural, marcat de indicele radicalului, care reprezintă exponentul puterii la care se ridică rădăcina obţinută pentru a da numărul de sub radical; **11.** complex de caracteristici arhitectonice definind un tip de construcţie (mai ales din antichitatea greacă şi romană) (ex.: ordinul doric, ionic, corintian, toscan, compozit); **12.** rang, categorie: *de prim(ul) ordin;* **13.** ordine, categorie, domeniu: *această idee predomnitoare în secolul de mijloc s-a propagat chiar şi în ordinul moral.* OD.; **de ordin(ul) ...,** cu caracter ..., de natură ...: *avem ... şi datorii de ordin superior.* AG.; *teama de a rămîne singur se elimină ... printr-o concluzie de ordin logic.* GHEŢIE; **14.** (înv.) regulă, ordine: *trecură rîul ... în cel mai bun ordin.* FIL. [Din lat. ***ordo, -inis,*** fr. ***ordre***].

ordinál, ordinale a. **numeral ordinal,** numeral care indică ordinea numerică, locul într-o serie (ex.: întîiul, al doilea etc.). [Din fr. ***ordinal***].

ordinár, ~i, ordinară, ~e a. **1.** obişnuit, comun; de rînd, simplu: *un versificator ordinar ar fi pus un calificativ oarecare.* MACED.; (mat.) **fracţie ordinară,** raportul a două numere întregi; **sesiune ordinară,** sesiune convocată conform regulamentului de funcţionare: *iată-ne ... la sfîrşitul sesiunii ordinare.* MAIOR.; (înv.) **elev** (sau **student**) **ordinar,** elev (sau student) care urma cursurile de zi ale unei şcoli (sau universităţi): *Eminescu se înscrie în decembrie ca student ordinar.* CĂL.; (astăzi rar) **de ordinar,** de obicei: *se întîmplă de ordinar în cazurile de precocitate.* CĂL.; **2.** care nu trece peste nivelul comun; fără valoare, prost: *băuturi ordinare; inteligenţă ordinară;* **3.** vulgar, grosolan, josnic: *îţi crap capul ..., beţiv ordinar.* PR.; *îşi aruncaseră cele mai ordinare epitete.* GHEŢIE. [Din fr. ***ordinaire,*** lat. ***ordinarius***].

ordinariát, ordinariate n. (înv.) organ administrativ care conducea o episcopie catolică; consistoriu: *toate ordinariatele româneşti.* OD. [Din lat. ***ordinariatus,*** fr. ***ordinariat***].

ordinátică f. ştiinţă care studiază calculatoarele în raport cu mediul uman. [Din fr. ***ordinatique***].

ordinatór, ordinatoare n. calculator electronic; computer. [Din fr. ***ordinateur***].

ordinaţiúne, ordinaţiuni f. (înv.) ordonanţă, ordin: *pe calea ordinaţiunei.* EM. [Din lat. ***ordinatio, -onis,*** fr. ***ordination***].

ordinăríe, ordinării f. josnicie, mîrşăvie: *eşti capabil de orice ordinărie.* PR. [***Ordinar*** + ***-ie***].

órdine, (rar) **ordini** f. **1.** dispunere firească, succesiune naturală a unor lucruri, a unor fapte etc. (în timp sau în spaţiu); orînduială, înşiruire, rînd: *ordinea firească a cuvintelor.* CĂL.; *ordine cronologică;* **ordine de bătaie,** dispozitiv de luptă: *armata noastră este împărţită prin ordinea de bătaie din 26 aprilie în două corpuri.* MAIOR.; **ordine de zi,** program după care se discută problemele într-o şedinţă, într-o adunare etc.; **la ordinea zilei,** de actualitate; despre care se vorbeşte, care face vîlvă: *cestiuni ... arzătoare la ordinea zilei.* CAR.; **2.** organizare, aşezare a unor obiecte potrivit unor cerinţe practice sau estetice; conformitate cu o cerinţă, cu o regulă, cu o normă etc.; regulă, disciplină; funcţionare bună, armonioasă: *îşi face ordine pe birou.* VLAH.; *m-am născut într-o regiune a globului ... unde ordinea şi legea domnesc de mult.* PR.; (fig.) *saşii sînt ingineri născuţi, ei impun naturii ordinea din sufletul lor.* BL.; **în ordine,** în regulă, aşa cum se cuvine: *se strecura ... să vadă să fie toate în ordine.* REBR.; **a chema pe cineva la ordine,** a soma pe cineva să respecte anumite norme; a admonesta; **3.** mers firesc al lucrurilor, al lumii; lege a naturii, a firii: *nu-i ordinea firească ce ei a fi susţin.* EM.; **4.** orînduire, regim politic; organizare socială, economică etc.; (spec.) stabilitate socială: *întărirea naturală a ordinei sociale în această ţară şi a statului întemeiat pe ea.* MAIOR.; *revoluţionarii ... umblau să strice o ordine.* CĂL.; (jur.) **ordine publică,** ordinea politică, economică şi socială dintr-un stat, asigurată printr-un ansamblu de norme şi măsuri, care se traduce în fapt prin funcţionarea normală a instituţiilor statului, respectarea drepturilor cetăţenilor, apărarea avutului public şi privat etc.; (spec.) ansamblu de dispoziţii legale care, prin convenţia părţilor, nu pot fi ocolite: *a luat un an de puşcărie pentru tulburarea ordinii publice.* GHEŢIE; **ordine de drept,** stare a relaţiilor sociale statornicită ca urmare a respectării stricte a prevederilor legale de către toţi cetăţenii şi organele statului şi asigurată de lege; **5.** (mat.) **relaţie de ordine,** relaţie tranzitivă între elementele unei mulţimi; **6.** (înv.) domeniu, categorie, plan; ordin, rang: *misterul darului creator ... ţine poate de ordinea misterelor cosmice.* BL.; *orator de prima ordine;* **în ordine...,** din punct de vedere..., sub raport..., în plan...: *în ordine afectivă a păstrat amintirea glorioasă a familiei.* CĂL.; *sînt răsplătit îndeajuns în ordine morală.* GHEŢIE; **7.** (înv.) dispoziţie, ordin, poruncă. [Din lat. ***ordo, -inis***].

ordoná, ordonez vb. (tr.) **1.** a pune în ordine, a aranja, a grupa într-un anumit fel: *mi-am ordonat gîndurile;* **2.** (mat.) a introduce o relaţie de ordine pentru elementele unei mulţimi. // (prez. ind. **ordón**) **1.** a da ordin; a porunci, a comanda; a cere, a pretinde: *nu braţul care loveşte, voinţa care ordonă e de vină.* CAR.; *ordonă strîngerea tuturor tablourilor.* CĂL.; **2.** a prescrie un remediu: *am uitat să-mi iau prafurile ordonate de medic.* GHEŢIE; **3.** a conferi ordinele ecleziastice (la catolici); a hirotonisi. [Din fr. ***ordonner***].

ordonanţá, ordonanţez vb. (tr.) a dispune plata unei sume prin emiterea unei ordonanţe, a unui ordin de plată: *Maiorescu ... îi ordonanţă ajutorul cerut.* CĂL. [Din fr. ***ordonnancer***].

ordonanţáre, ordonanţări f. acţiunea de a ordonanţa şi rezultatul ei. [V. ***ordonanţa***].

ordonánţă, ordonanţe f. **1.** (rar) dispunere, aranjare, organizare: *ordonanţa serbărilor;* **2.** (înv.) aranjare, organizare a elementelor unei opere de artă, ale unei construcţii etc.; (spec.) dispunerea, aranjarea arhitecturală a elementelor componente ale faţadei unei clădiri: *ordonanţa unei poeme, a unui tablou;* **3.** dispoziţie scrisă emanînd de la o autoritate; act care conţine o astfel de dispoziţie: *primarul ... interzise printr-o ordonanţă claxonarea în urbe.* CĂL.; **ordonanţă de urgenţă,** hotărîre guvernamentală emisă în situaţii speciale, care se aplică imediat (înainte de a fi supusă aprobării parlamentului): *după o jumătate de an de medieri, legea a fost modificată prin ... patru ordonanţe de urgenţă succesive.* A.; **ordonanţă de plată,** ordin de plată a unei sume; **ofiţer de ordonanţă,** ofiţer ataşat pe lîngă marile comandamente, cu misiunea de a transmite ordinele; **4.** hotărîre judecătorească dată în proceduri cu caracter urgent; **ordonanţă prezidenţială,** măsură cu caracter urgent şi provizoriu pe care preşedintele unei instanţe judecătoreşti o poate ordona în cazuri excepţionale (pentru prevenirea unei pierderi iremediabile); **5.** act emanat de la procuror sau de la organele de urmărire penală, prin care se iau anumite măsuri în exercitarea atribuţiilor lor; **6.** (înv.) reţetă, prescripţie medicală: *nu ... consulta vreun doctor; însuşi îşi închipuia ordonanţele.* NEGR.; **7.** soldat în serviciul personal al unui ofiţer: *ordonanţa se năpusteşte în odaia căpităneasei.* CĂL. [Din fr. ***ordonnance***].

ordonáre, ordonări f. acţiunea de a ordona şi rezultatul ei; aranjare; dispunere; comandare. [V. ***ordona***].

ordonát, ~ţi, ordonată, ~e a. **1.** căruia îi place ordinea, care păstrează ordinea; (p. ext.) disciplinat, echilibrat: *era un om ordonat;* **2.** care se

desfăşoară după anumite reguli, tabieturi; regulat, disciplinat; echilibrat: *să duci o viaţă mai ordonată.* GHEŢIE; **3.** pus în ordine (după anumite criterii); aranjat: *fişe ordonate pe sensuri;* **4.** (mat.) **mulţime ordonată,** mulţime pentru elementele căreia este definită o relaţie de ordine (ex. mulţimea numerelor reale). [V. ***ordona;*** cf. fr. ***ordonné***].

ordonátă, ordonate f. **1.** (mat.) a doua coordonată a unui punct dintr-un sistem rectangular de coordonate din plan sau din spaţiu paralelă cu axa OY; **2.** înălţimea unui punct de pe traiectul unui proiectil în raport cu linia de ochire. [Din fr. ***ordonnée***].

ordonatór, ~i, ordonatoáre m., f. **1.** persoană care ordonă, care dispune ceva; **2. ordonator de credite,** administrator al unei instituţii de stat, care are dreptul să dispună asupra creditelor bugetare ale instituţiei, să răspundă de realizarea veniturilor, de integritatea patrimoniului etc.: *Fundaţia Culturală Română depindea ... de Ministerul Afacerilor Externe, ordonatorul nostru de credite.* D. // a. care pune în ordine, organizează, sistematizează, care dă o imagine sistematică, sintetică: *ideea ordonatoare a artei moderne şi contemporane... stă în natura aleatoriului.* D. [Din fr. ***ordonnateur***].

ordoviciăn, ~eni, ordovicianâ, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) a doua perioadă a paleozoicului, caracterizată prin graptoliţi, trilobiţi, brahiopode, prin apariţia peştilor, a primilor corali etc. [Din fr. ***ordovicien***].

ordúră, orduri f. murdărie, gunoi: (fig.) *grămadă de orduri literare.* CAR. [Din fr. ***ordure***].

orduriér, ~i, orduriêră, ~e a. (livr.) murdar; obscen: *scriitor ordurier; carte ordurieră.* [Din fr. ***ordurier***].

oreádă, oreade f. fiecare dintre nimfele care locuiau prin munţi şi prin peşteri, în mitologia greco-romană. [Din fr. ***oréade***].

oreăv, oreave n. (reg.) vale prin care curge apă numai cînd plouă. [Et. nec.].

orelón n. boală contagioasă, provocată de un virus, frecventă la copii, care se manifestă prin febră şi prin inflamarea glandelor salivare parotide; parotidită epidemică. [Din fr. ***oreillons***].

oreíst, ~şti, orelístă, ~e a. otorinolaringolog. [*O*(to)r(ino)*l*(aringologie) + ***-ist***].

orêşniţă, oreşniţe f. plantă erbacee agăţătoare, meliferă, din familia leguminoaselor, cu flori purpurii, frumos mirositoare, cu tuberculul comestibil; bobuşor, sîngele-voinicului (*Lathyrus tuberosus*). [Et. nec.; cf. sl. ***orěhŭ*** „nucă, alună", bulg., sb. ***orešak***].

oreximaníe, oreximanii f. poftă de mîncare exagerată, foame patologică. [Din fr. ***oreximanie***].

oréz m. **1.** plantă alimentară din familia graminee, în spice mici, cu fructele cariopse, cultivată în locuri umede şi călduroase pentru seminţele ei foarte hrănitoare, bogate în amidon, care la maturitate rămîn îmbrăcate în palee, fiind necesară decorticarea pentru a putea fi consumate (*Oryza sativa*): *orezul este pentru popoarele asiatice ceea ce grîul este pentru popoarele europene;* **2.** seminţele acestei plante: *mîncare de orez cu carne.* [Din bulg. ***oriz***].

orezár, orezari m. persoană care cultivă orez. [*Orez* + ***-ar***].

orezăríe, orezării f. loc cultivat cu orez; cultură de orez. [*Orez* + ***-ărie***].

orfán, ~i, orfană, ~e a. şi m., f. **1.** (copil) care şi-a pierdut unul dintre părinţi sau pe amîndoi: *melancolia ... este semnul caracteristic al orfanilor.* EM.; **2.** (p. ext.) lipsit de ceva: *cum să rămîn eu orfan de pămîntul meu?* SAD. [Din gr. mod. ***orfanós,*** lat. ***orphanus***].

orfanál, ~i, orfanală, ~e a. care aparţine orfanilor, referitor la orfani; pentru orfani: *erau ... adăpostiţi în aşezăminte orfanale.* GHEŢIE. [***Orfan*** + ***-al***].

orfanotróf, orfanotrofi m. (înv.) **1.** protector, îngrijitor al orfanilor: *preut Dzotic orfanotrofu.* DOS.; **2.** orfanotrofie. [Din gr. mod. ***orfanotrofós***].

orfanotrófic, ~ci, orfanotrofică, ~ce a. (rar) specific orfelinatului, referitor la orfelinat: *deplîngere a regimului orfanotrofic.* CĂL. [***Orfanotrofi(e)*** + ***-ic***].

orfanotrofíe, orfanotrofii f. (înv.) orfelinat: *a se întreţine spitale, aziluri şi orfanotrofii.* OD. [Din gr. mod. ***orfanotrofion,*** lat. ***orphanotrophium***].

orfăurár, orfăurari m. (înv.) aurar, argintar. [De la ***făurar***; cf. fr. ***orfèvre***].

orfăurărie f. v. orfevrărie.

orfelín, ~i, orfelină, ~e a. şi m., f. (copil) orfan: *ajutaţi-i pe orfelini!* [Din fr. ***orphelin***].

orfelinát, orfelinate n. aşezămînt, instituţie de caritate pentru creşterea orfanilor: *ne-a impresionat tristeţea copiilor din orfelinate.* [Din fr. ***orphelinat***].

orfeón n. societate corală formată din bărbaţi. [Din fr. ***orpheon***].

orfeoníst, orfeonişti m. membru al unui orfeon. [Din fr. ***orphéoniste***].

orfevrărie, orfevrării f. **1.** meşteşugul de a executa obiecte fine de artă aplicată din metale preţioase: *modele de orfăurărie medievală.* OD.; *opere rare de orfevrerie.* CĂL.; **2.** (la pl.) obiecte lucrate prin acest meşteşug; **3.** comerţ cu obiecte fine de aur şi argint; (şi: **orfevrerie,** (înv.) **orfăurărie**). [Din fr. ***orfèvrerie***].

orfevrerie f. v. orfevrărie.

orfevriér, ~i, orfevrieră, ~e a. care aparţine orfevrăriei, referitor la orfevrărie: *artă orfevrieră.* [De la ***orfevrărie***].

orfévru, orfevri m. (livr.) meşter care lucrează orfevrărie; creator de obiecte fine de artă aplicată din metale preţioase; aurar, orfăurar. [Din fr. ***orfèvre***].

órfic, ~ci, orfică, ~ce a. referitor la Orfeu sau la doctrine, concepţii filozofice, mistere etc. atribuite acestuia; care aparţine lui Orfeu sau poemelor sale: *gîndirea şi religiozitatea greacă se amestecă ... cu cultele şi învăţăturile de tip orfic.* BL.; **poeme orfice,** denumire dată textelor lirice şi filozofice greceşti atribuite poetului mitic Orfeu. // f. pl. sărbători în cinstea lui Dionysos. [Din fr. ***orphique***].

orfísm n. **1.** curent religios şi filozofic din Grecia antică şi Asia Mică, inspirat din poemele orfice, care preconiza dualismul suflet-corp şi credinţa în metempsihoză: *poetul se intelectualizează ..., cultivînd muzica de sfere, cunoaşterea extatică, orfismul.* CĂL.; **2.** curent în pictură care susţine primatul culorii pure (dure) pentru a crea impresia de luminozitate şi de mişcare: *orfismul a deschis drumul picturii abstracte.* [Din fr. ***orphisme***].

orgán[1], organe n. **1.** parte a corpului unei fiinţe care îndeplineşte una sau mai multe funcţii vitale sau utile vieţii: *în aducerea pe lume a copiilor un anumit rol joacă membrul viril şi un organ omolog al femeii.* GHEŢIE; **bancă de organe,** bancă specializată în păstrarea organelor care se transplantează; **2.** gură; (p. ext.) voce: *acest cîntăreţ are un organ frumos;* **3.** parte componentă a unei maşini, a unui mecanism etc., care îndeplineşte o anumită funcţie; aparat care serveşte la transmiterea sau la direcţionarea unei mişcări: *organele unei locomotive;* **4.** (fig.) mijloc, instrument de acţiune, de comunicare etc.; (p. ext.) exponent, reprezentant, mijlocitor: *folclorul ca organ de cunoaştere.* BL.; *„România jună" trebuia să devină, potrivit statutelor, un organ de luptă, şi nu un simplu cenaclu literar.* GHEŢIE; **5.** ziar, revistă: *acest jurnal e organul guvernului;* **6.** grup de persoane care îndeplineşte o funcţie politică, administrativă, culturală etc.; instituţie reprezentată de aceste persoane: *creaturile numite de subprefecţi şi de organele poliţieneşti.* EM.; *repartizările în învăţămînt ţin de alte organe.* PR.; **organ de urmărire penală,** procurorul şi celelalte persoane care fac cercetarea penală; **organ de stat,** formă organizatorică creată prin lege şi învestită cu anumite competenţe în scopul exercitării funcţiilor statului; **organ reprezentativ** (sau **legislativ**), organ de stat în compunerea căruia intră cetăţeni aleşi prin vot, care reprezintă interesele alegătorilor în organele de conducere ale statului. [Din gr. mod. ***órganon,*** lat. ***organum,*** fr. ***organe,*** it. ***organo***].

orgán[2], organe n. (înv.) **1.** harfă, liră: (fig.) *ah! organele-s sfărmate şi maestrul e nebun!* EM.; **2.** orgă: *organul de la această biserică este cel mai mare.* FIL. [Din sl. ***orŭganŭ,*** gr. mod. ***órganon,*** lat. ***organum***].

organdí n. ţesătură de bumbac sau de in, subţire şi transparentă, din care se fac perdele, obiecte de îmbrăcăminte pentru femei şi copii etc.: *o fetiţă ... îmbrăcată într-o vaporoasă rochiţă de vară din organdi galben.* GHEŢIE; (şi: **organdín, organtin**). [Din fr. ***organdi***, germ. ***Organdin***].

organdín n. v. organdi.

orgánic, ~ci, organică, ~ce a. **1.** care ţine de structura, de esenţa, de funcţiile unui organ[1] sau ale unui organism; referitor la organe sau la organisme; specific organismelor vii: *poporul românesc ... se retrage, mocnind interior, într-o viaţă de tip organic.* BL.; *boală organică;* (adv.) *refuză categoric, fiind organic ostil oricărei forme de publicitate.* GHEŢIE; **2.** (adesea adv.) analog structurii unui organism; organizat ca un tot unitar; inseparabil, indisolubil: *legătură organică; se leagă organic;* **3.** care decurge din organizarea, din structura propriu-zisă a unui lucru; intrinsec, lăuntric; fundamental: *circulară ... anunţînd de schimbarea organică în conducerea Ţării Româneşti.* PETR.; **lege organică,** lege reprezentînd dezvoltarea şi reglementarea unui principiu înscris în constituţie: *în constituţiunea Germaniei sînt conţinute pînă şi legi organice.* EM.; *legile electorale sînt legi organice;* **4.** care provine din ţesuturi vii sau din transformările suferite de produsele organismelor vii: *sucul unei fructe sau parfumul unei flori presupun întreaga existenţă minerală şi organică a pămîntului.* VIANU; **5.** (despre substanţe) alcătuit din carbon şi hidrogen (uneori şi din alte elemente); **compus organic,** compus chimic care conţine în moleculă atomi de carbon legaţi în catene sau în cicluri, alături de atomi ai altor elemente (hidrogen, oxigen, azot etc.); **chimie organică,** ramură a chimiei care studiază hidrocarburile şi derivaţii acestora. // n. (rar) ceea ce ţine de trupul omenesc: *categoriile organicului, deşi aparţin vremelniciei, sînt oarecum echivalente lumii de dincolo.* BL. [Din lat. ***organicus,*** fr. ***organique***].

organicísm n. **1.** concepţie potrivit căreia societatea ar fi un organism asemănător celor biologice, supus aceloraşi legi; **2.** teorie holistă care susţine că orice tulburare fizică sau mentală în om (conceput ca un ansamblu integru) are o bază organică. [Din fr. ***organicisme***].

organicíst, ~şti, organicístă, ~e a. şi m., f. (adept) al organicismului. [Din fr. ***organiciste***].

organicitáte f. caracter organic al unui sistem: *o cronologie uscată ... sfărîmă impresia de organicitate.* CĂL. [Din engl. ***organicity***].

organigrámă, organigrame f. **1.** reprezentare grafică a structurii organizatorice a unei instituţii sau întreprinderi; schemă; colectiv de angajaţi care figurează în această schemă: *au fost suprimate două posturi din organigrama Institutului;*

2. (inform.) reprezentare grafică a algoritmului unei probleme ce urmează a fi rezolvată cu ajutorul calculatoarelor electronice; 3. (cib.) diagramă logică. [Din fr. *organigramme*].

organíno n. orgă mică. [Din it. *organino*].

organísm, organisme n. 1. totalitatea organelor şi a părţilor indisolubil legate între ele care constituie o fiinţă vie; corp, fiinţă: *dulciurile sărăcesc organismul de vitamine.* PR.; 2. (fig.) ceea ce apare ca un tot închegat; ceea ce funcţionează în mod organizat: *o naţiune există cîtă vreme constituie un organism şi are o conştiinţă unitară.* CĂL.; 3. organizaţie; instituţie: *banca trebuie să devină un organism de finanţare a iniţiativelor particulare.* GHEŢIE; *organism internaţional.* [Din lat. ***organismus,*** gr. mod. ***organismós,*** germ. ***Organismus,*** fr. ***organisme***].

organíst, ~şti, organístă, ~e m., f. persoană care cîntă la orgă: *din cor se auzi răspunsul organistului.* GHEŢIE. [Din fr. ***organiste,*** germ. ***Organist,*** it. ***organista***].

organít, organite n. fiecare dintre elementele constitutive ale celulei vii (ex.: nucleul, plastidele, mitocondriile etc.): *ţesuturi compuse din celule compuse din organite.* CĂRT. [Din fr. ***organite***].

organizá, organizez vb. 1. (tr.) a face să funcţioneze (eficient, organic, după un plan adecvat) un stat, o instituţie, un grup social etc.; a stabili şi a coordona buna desfăşurare a unei instituţii, a unui grup social, a unui proces etc.; a stabili şi a coordona mijloacele tehnice, economice, administrative etc. pentru a realiza un proces de producţie în condiţii optime: *avu buna idee de a organiza licitaţie pentru fiecare proprietate în parte.* GHEŢIE; (fig.) *marşul ... animă şi organizează puterile.* STĂNIL.; 2. (tr.) a pregăti o acţiune, în detaliu, după un plan, metodic; a pune la cale, a aranja: *poţi organiza ... o excursie.* PR.; (refl. pas.) *se organizau excursii prin ţară pentru premianţi.* CF.; 3. (refl.) a-şi coordona acţiunile, orientîndu-le după un proiect: *fără bani nu ne putem organiza.* GHICA; (fig.) *gîndurile ... se limpezesc, se organizează.* PETR. [Din fr. ***organiser***].

organizábil, ~i, organizabílă, ~e a. care poate fi organizat. [Din fr. ***organisable***].

organizáre, organizări f. 1. acţiunea de a (se) organiza şi rezultatul ei; 2. pregătire; coordonare; (p. ext.) rînduială, disciplină, ordine: *schiţă de organizare şi de acţiune a emigraţiunii.* GHICA; *să lase localităţii onoarea organizării serbării.* EM.; 3. orînduire socială: *împărăţia romană ... trebui să se sfarme, ca să facă loc unei organizări progresive.* BĂLC. [V. ***organiza***].

organizát, ~ţi, organizată, ~e a. 1. înzestrat cu organe a căror funcţionare face posibilă viaţa: *fiinţe superior organizate;* 2. care are o organizare (bună), care se desfăşoară după un plan: *sînt excursionişti organizaţi.* SAD.; (adv.) *munceşte organizat;* 3. (fig.) constituit, alcătuit din punct de vedere intelectual într-un anume fel: *cap bine organizat.* [V. ***organiza***].

organizatór, ~i, organizatoáre a. organizatoric: *fără ... legi organizatoare nu se poate echilibra ... situaţiunea.* MAIOR. // m., f. persoană care organizează ceva: *organizatorul sesiunii ştiinţifice.* [***Organiza*** + ***-tor***].

organizatóric, ~ci, organizatorică, ~ce a. care ţine de organizare, referitor la organizare; organizator: *talent organizatoric.* [***Organizator*** + ***-ic***].

organizáţie, organizaţii f. 1. mod de organizare; întocmire, constituire, structură; ordine, rînduială: *ţara luă o organizaţie ostăşească.* BĂLC.; 2. (rar) constituţie, alcătuire: *organizaţiune delicată;* 3. grup de persoane constituit pe criterii profesionale, de vîrstă etc., după obiectivul urmărit etc.: *organizaţie obştească;* (şi: (înv.) **organizaţiune**). [Din germ. ***Organisation,*** fr. ***organisation,*** rus. ***organizaţiia***].

organizaţionál, ~i, organizaţionálă, ~e a. care ţine de organizare, referitor la organizare: *au apărut probleme organizaţionale.* [Din fr. ***organisationnel***].

organizaţiúne f. v. organizaţie.

organogén, ~i, organogenă, ~e a. 1. (despre elemente chimice) care intră în compoziţia substanţelor organice animale sau vegetale; 2. (despre roci, minereuri etc.) de origine organică; format sub acţiunea organismelor; **rocă organogenă,** biolit. [Din fr. ***organogène***].

organogenéză f. procesul de formare şi creştere a organelor în cursul dezvoltării organismului; organogenie. [Din fr. ***organogenèse***].

organogeníe f. (biol.) organogeneză. [Din fr. ***organogénie,*** engl. ***organogeny***].

organográfic, ~ci, organografică, ~ce a. (rar) structural: (adv.) *organografic vorbind, limba era aceeaşi, numai termenii ... diferă.* EM. [Din fr. ***organographique***].

organografíe f. 1. ramură a biologiei care se ocupă cu descrierea organelor animalelor şi ale vegetalelor; morfologie; 2. descriere amănunţită a părţilor unui instrument muzical şi a modului de funcţionare a acestuia. [Din fr. ***organographie***].

organoléptic, ~ci, organoleptică, ~ce a. care se bazează pe simţuri; **examen organoleptic,** apreciere cu ajutorul simţurilor (văz, miros, gust etc.) a calităţii produselor alimentare. // n. substanţă cu afinitate deosebită pentru un anumit organ. [Din fr. ***organoleptique***].

organolít, organolite n. mineral sau rocă formată prin transformarea unor substanţe organice; biolit. [Cf. fr. ***organolithien***].

organológic, ~ci, organologică, ~ce a. care aparţine organologiei, referitor la organologie. [Din fr. ***organologique***].

organologíe f. ramură a muzicologiei care studiază instrumentele muzicale. [Din fr. ***organologie***].

organón s. (livr.) 1. nume dat celor şase tratate ale lui Aristotel, care susţineau că logica este instrumentul tuturor cercetărilor; 2. (p. ext.) instrument al gîndirii; orice logică sau metodă de cercetare ştiinţifică. [Din gr. mod. ***órganon,*** fr. ***organon***].

organonimíe f. (biol.) nomenclatura organelor. [Din fr. ***organonymie***].

organosól, organosoli m. soluţie coloidală aflată într-un lichid organic. [Din fr. ***organosol***].

organoterapíe, organoterapii f. metodă de tratament al unor boli (anemie, insuficienţă glandulară etc.) prin administrarea extractelor de organe sau a organelor ca atare (ficat, creier etc.). [Din fr. ***organothérapie***].

organotróp, ~i, organotropă, ~e a. (despre substanţe, medicamente) care are afinitate pentru un ţesut, pentru un organ anume; care se fixează în organismul unei fiinţe şi acţionează asupra acesteia. [Din fr. ***organotrope,*** germ. ***organotrop***].

organotropísm n. (biol.) afinitate a unor virusuri, a unor microbi pentru un anumit organ. [Din fr. ***organotropisme***].

organtín n. v. organdi.

orgănum n. formă veche a muzicii polifonice, constînd dintr-un contrapunct improvizat pe o temă de cînt liturgic. [Din fr. ***organum***].

organzín, organzine n. fir de mătase naturală, foarte răsucit, întrebuinţat ca urzeală. [Din fr. ***organsin***].

orgásm, orgasme n. punctul culminant al excitaţiei sexuale. [Din fr. ***orgasme***].

órgă, orgi f. 1. instrument muzical complex alcătuit dintr-un sistem de tuburi de diferite mărimi, acţionate pneumatic cu ajutorul unor pedale, al unei claviaturi şi al unor manete de registru: *Catedrala Sfîntul Iosif are o orgă acceptabilă.* GHEŢIE; (fig.) *vom asculta orga pădurii.* VLAH.; **orgă electronică,** instrument muzical modern cu una sau mai multe claviaturi, a cărui sursă sonoră este de natură electronică şi care emite sunete similare cu cele ale instrumentului descris; **2. orgă de lumini,** a) set de becuri colorate ale căror aprindere şi intensitate sînt comandate electronic în concordanţă cu zonele spectrale ale unui semnal acustic; **b)** pupitru de comandă pentru reglarea intensităţii luminoase a surselor de lumină în studiouri, teatre etc.: *se joacă ori se exersează pe orga de lumini.* R.L.; 3. sistem de armare a unei lucrări miniere subterane, stîlp lîngă stîlp, ca tuburile instrumentului descris mai sus. [Din fr. ***orgue***].

orgiác, ~ci, orgiacă, ~ce a. orgiastic. [Din fr. ***orgiaque***].

orgiástic, ~ci, orgiastică, ~ce a. 1. care ţine de orgie, cu caracter de orgie; referitor la orgiile rituale practicate de anumite culte; orgiac: *gnosticismul se caracterizează printr-o fantazie orgiastică, închipuind între puterile cosmice raporturi ... ca între masculi şi femele.* BL.; 2. (fig.) extraordinar; excesiv: *triumf orgiastic;* (adv.) *studiind orgiastic semnificaţia cuvîntului „vlah".* CĂL. [Din fr. ***orgiastique***].

orgíe, orgii f. 1. (la pl.) sărbătoare, la vechii greci, în cinstea zeului Dionysos (care se sfîrşea în desfrîu); 2. petrecere desfrînată, cu exces de mîncare şi băutură; bacanală; (p. ext.) desfrîu, dezmăţ: *orgiile obscene.* EM.; *ce orgii, ce extaze au cunoscut ei amîndoi.* EL. [Din fr. ***orgie,*** lat. ***orgia***].

orgolióS, ~şi, orgolioásă, ~e a. plin de orgoliu; trufaş, vanitos; mîndru, îngîmfat: *orgolioasa armată a lui Satana.* HASD.; *nu te credeam atît de susceptibil şi de orgolios.* GHEŢIE. [***Orgoliu*** + ***-os***].

orgóliu, orgolii n. părere exagerat de bună despre sine, despre valoarea sa ori despre situaţia sa socială; îngîmfare, trufie; sentiment al demnităţii personale: *am ... momente de orgoliu.* CAR.; *creştea în mine o neştiută demnitate şi un nebănuit orgoliu.* EL. [Din it. ***orgolio;*** cf. fr. ***orgueil***].

orhéstră f. v. orchestră.

orhestrínă, orhestrine f. (rar) orchestră mică: *există la noi o sumă de orhestre şi orhestrine, cari se contopesc uneori.* CAR. [Din it. ***orchestrina***].

orhialgíe, orhialgii f. durere de testicule. [Din fr. ***orchialgie***].

orhidacée, orhidacee f. orhidee. [Din fr. ***orchidacée***].

orhidectomíe, orhidectomii f. extirpare (parţială) pe cale chirurgicală a glandelor sexuale masculine; orhiectomie. [Din fr. ***orchidectomie***].

orhidée, orhidee f. (la pl.) familie de plante erbacee monocotiledonate, cu flori mari, diferit colorate, care au trei petale, dintre care una în formă de pinten răsucit, răspîndite mai ales în zonele tropicale; orhidacee (*Orchidaceae*); (şi la sg.) plantă din această familie: *nici orhidee, nici lalea nu se aseamănă cu ea.* CĂL.; (şi: **orchidee**). [Din germ. ***Orchidee,*** fr. ***orchidées***].

orhidopexíe, orhidopexii f. intervenţie chirurgicală constînd în coborîrea unui testicul situat anormal în scrot şi în fixarea lui. [Din fr. ***orchidopexie***].

orhidotomíe, orhidotomii f. incizia testiculului pentru explorarea unei leziuni intratesticulare sau pentru îndepărtarea unui absces; orhiotomie. [Din fr. ***orchidotomie***].

orhiectomíe, orhiectomii f. (med.) orhidectomie. [Din fr. ***orchiectomie***].

orhiotomíe, orhiotomíi f. (med.) orhidotomie. [Din fr. ***orchiotomie***].

orhítă, orhite f. inflamaţie a testiculelor şi a cordonului spermatic. [Din fr. ***orchite,*** germ. ***Orchitis***].

orhític, ~ci, orhitică, ~ce a. care ţine de orhită, referitor la orhită. [***Orhită*** + ***-ic***].

ori[1] conj. **1.** (cu funcţie disjunctivă) sau, fie: *ori cu voia, ori fără voia voastră.* NEGR.; **2.** (leagă două propoziţii subordonate opuse) *nu mai simţea dacă este ori nu mai este.* ISP. // adv. (introduce o propoziţie interogativă) oare: *ori nu ţi-i de mine dor?* POP.; (şi: **or**). [Et. nec.].

ori[2] f. pl. (reg.) **a fi în ori (bune)**, a fi bine dispus: *îi place a fi ... în ori bune, nu tăcut.* POP.; **a scoate pe cineva din ori**, a-şi pierde (sau a face pe cineva să-şi piardă) cumpătul: *scos din ori priveşte stăpînul şi grăbeşte.* COŞB.; **a-şi veni în ori**, a-şi veni în fire; a se reface, a se întrema: [monahul] *îşi venise în ori din spaima ce îndurase.* SAD. [Cf. lat. ***horae, -arum,*** gr. biz. ***órai*** „zeităţi ale soarelui", alb. ***orë*** „geniul binevoitor al omului"].

oríbil, ~i, oribilă, ~e a. care inspiră oroare, dezgust; groaznic, hidos: *scene oribile, neomenoase şi bestiale.* GHICA; (adv.) *se poartă oribil.* [Din lat. ***horribilis,*** fr. ***horrible***].

oribilitáte, oribilităţi f. **1.** caracterul a ceea ce este oribil; **2.** (concr.) ceea ce este oribil, ceea ce provoacă oroare, dezgust: *s-au construit tot felul de oribilităţi.* [***Oribil*** + ***-itate;*** cf. it. ***orribilità***].

oricálc n. aliaj de cupru şi zinc sau staniu folosit în antichitate la confecţionarea obiectelor de artă, bijuterii etc. [Din fr. ***orichalque***].

oricáre pron. nehot. indiferent care, fiecare; orişicare: *încăput pe mîna a oricărui, te va drege, rele-or zice că sînt toate cîte nu vor înţelege.* EM.; *oricare dintre noi ... ar fi făcut la fel.* GHEŢIE; (adj.) *interzic oricărui teatru.* CAR. [***Ori***[1] + ***care***].

oricé pron. nehot. indiferent ce; tot ce vrei; orişice: *pot să-ţi dau orice-i cere de la mine.* CR.; (adj.) *nu orice boală nervoasă e nebunie.* GHEŢIE. [***Ori***[1] + ***ce***].

oricíne pron. nehot. 1. indiferent care persoană; cineva, orişicine: *ştia mai bine decît oricine.* CAR.; *luxul să fie la îndemîna oricui.* D.; **2.** (depr.) un oarecare, cineva neînsemnat: *un alegător ideal e un om care nu va vota, care nu va delega la conducerea ţării pe orişicine.* IBR.; *că-s fecior, nu mărăcine, să mă iubesc cu oricine!* POP. [***Ori***[1] + ***cine***].

oricínd adv. **1.** în orice timp, indiferent cînd; totdeauna, orişicînd: *mă poţi oricînd vedea.* COŞB.; **2.** în orice alt moment: *mai frumos decît oricînd.* [***Ori***[1] + ***cînd***].

oricît, ~ţi, oricîtă, ~e pron. nehot. indiferent cît; indiferent de număr sau de cantitate; orişicît: *oricîţi cu nădragi, toţi îi sînt ei dragi!* POP.; (adj.) *să-i deie oricît ajutor de oaste va cere.* NEGR. // adv. indiferent cît; cît de mult, cît de tare: *oricît am socoti de legitimă vindicta spontană ..., ea trebuie ... să intre în cadru legal.* GHEŢIE. [***Ori***[1] + ***cît***].

oricúm adv. indiferent cum; în orice caz; cum doreşti; orişicum: *oricum ar fi, tot îs mai aproape dinţii decît părinţii.* CR.; *oricum, era prevenit, ştia ce atitudine să adopte.* GHEŢIE. [***Ori***[1] + ***cum***].

órie, orii f. plasă de prins peşte (mai ales somn[2]), în forma unui sac, folosită în apele curgătoare adînci, mînuită din luntre. [Et. nec.].

oriént n. **1.** est, răsărit; **2.** spaţiu geografic din Asia şi Africa de Est (p. ext., din răsăritul Europei); lumea, ţările, popoarele din acest spaţiu: *locul meu e Orientul, sferă mult strălucitoare.* NEGR.; *prin asta eşti celebră-n Orient, o, ţară tristă, plină de humor.* BAC.; **Orientul Apropiat**, denumire a spaţiului geografic care cuprinde ţările din vestul Asiei şi nord-estul Africii; **Orientul Mijlociu**, denumire a spaţiului geografic care cuprinde Iranul, Irakul şi Afganistanul; **Orientul Îndepărtat** (sau **Extremul Orient**), denumire a spaţiului geografic care cuprinde regiunile naturale şi ţările din Asia de Est. [Din lat. ***oriens, -ntis,*** fr. ***orient,*** germ. ***Orient***].

orientá, orientez vb. **1.** (refl.) a recunoaşte, a determina poziţia punctelor cardinale în raport cu locul unde se află; a şti încotro să se îndrepte, a stabili direcţia, a găsi drumul: *în acest oraş oricine se orientează lesne;* **2.** (fig.; refl.) a găsi soluţia potrivită într-o anumită împrejurare; a acţiona adecvat: *bietul zeţar nu s-a prea orientat în aşezarea literelor.* MAIOR.; **3.** (tr.) a îndrepta pe cineva într-o anumită direcţie, spre locul căutat; a dirija: *echipele de salvare au orientat publicul spre ieşire;* **4.** (tr.) a aşeza ceva într-o anumită poziţie sau direcţie faţă de punctele cardinale: *bisericile sînt orientate cu altarul spre răsărit;* **5.** (mat.; tr.) a da unei drepte un sens; a alege un sens de rotaţie în plan, în jurul unui punct; **6.** (fig.; tr.) a îndruma: *l-a orientat spre avocatură;* **7.** (fig.; refl.) a manifesta preferinţă pentru ..., a-şi îndrepta preocupările spre ...: *Rebreanu se orientează către o literatură realistă.* V.R.; *m-am orientat definitv spre lingvistica generală.* CF.; **8.** (fig.; refl.) a se călăuzi după ..., a se conduce: *ortografia nu se orientează după politică.* [Din fr. ***orienter***].

orientábil, ~i, orientabilă, ~e a. care poate fi orientat, dirijat: *stor cu lamele orientabile.* [***Orienta*** + ***-bil;*** cf. fr. ***orientable***].

orientái, ~i, orientală, ~e a. **1.** de la sau din est; răsăritean, estic: *Carpaţii orientali;* **2.** care aparţine, care este caracteristic orientului, referitor la orient; care aminteşte de orient; (p. restr.) turcesc: *toate darurile firei sînt în zona orientală!* NEGR.; *era o apariţie legendară, de basm oriental.* EL.; **limbi orientale**, limbile din Asia. // m. pl. popoarele din ţările din Orient. // m., f. persoană (originară) dintr-o ţară din Orient; (p. restr.) turc: *cu coafura montată, avea ceva de orientală în înfăţişare.* GHEŢIE. [Din fr. ***oriental,*** lat. ***orientalis***].

orientália f. pl. **1.** cunoştinţe referitoare la popoarele şi culturile din Orient; **2.** secţie într-o bibliotecă, într-un muzeu cu piese aparţinînd culturilor orientale. [Din lat. ***orientalia***].

orientalísm n. **1.** ceea ce aparţine, ceea ce este specific orientului sau orientalilor, referitor la orient sau la orientali; moravurile, mentalitatea, felul de a fi al orientalilor: *din orientalismul romantic rezultă un adecvat parnasianism precoce.* CĂL.; *amestec de orientalism şi civilizaţie apuseană;* **2.** (rar) orientalistică. [Din fr. ***orientalisme***].

orientalíst, orientalişti m. specialist în orientalistică: *gîtuiră pe orientalist într-o strînsoare demonstrativă de simpatie.* CĂL. [Din fr. ***orientaliste***].

orientalístică f. grup de discipline (arabistică, asiriologie, egiptologie, indologie, sinologie, sumerologie etc.) care se ocupă cu studiul istoriei, al limbilor şi al culturii popoarelor orientale; orientalism. [Din germ. ***Orientalistik***].

orientalizá, orientalizez vb. (refl. şi tr.) a da sau a căpăta caracteristici orientale, specific oriental: *nuvela lui se orientalizează şi pe autor îl prinde gustul să se fotografieze în costum de arbănaş.* CĂL. [***Oriental*** + ***-iza***].

orientáre, orientări f. **1.** acţiunea de a (se) orienta şi rezultatul ei; **2.** recunoaştere, determinare a poziţiei cuiva în raport cu punctele cardinale; găsirea direcţiei spre destinaţie; orientaţie: *are un teribil simţ de orientare;* (fig.) *ne trebuie un punct de orientare, bun sau rău, în deducţiile noastre.* GHEŢIE; **3.** dispunere a unui obiect, în special a unei clădiri, în raport cu punctele cardinale: *orientarea faţadei spre sud;* **4.** (fig.) îndrumare; tendinţă, înclinaţie: *se vede în compunerea programului o orientare înspre ştiinţele juridice.* CĂL.; *orientarea tinerilor spre studiu;* **orientare profesională**, dirijarea indivizilor în alegerea profesiei potrivite cu aptitudinile lor fizice şi intelectuale, în care pot obţine performanţe şi satisfacţii, ţinînd cont şi de nevoile profesionale ale colectivităţii; **5.** (fig.) convingere; concepţie; direcţie: *un grup de scriitori formula o nouă orientare.* CĂL.; *orientare politică.* [V. ***orienta***].

orientát, ~ţi, orientată, ~e a. **1.** care a recunoscut locul unde se află, care ştie încotro să se îndrepte: *Otilia i se păru lui Felix orientată.* CĂL.; **2.** (p. ext.) informat, lămurit: *noul ministru, de-abia orientat asupra situaţiei.* MAIOR. [V. ***orienta***].

orientatív, ~i, orientativă, ~e a. care serveşte la orientare; informativ: *preţ orientativ.* [De la ***orienta***].

orientáţie, orientaţii f. (înv.) orientare. [Din fr. ***orientation***].

oriér, orieri m. (rar) pescar care pescuieşte cu oria. [***Orie*** + ***-ar***].

orificiu, orificii n. deschizătură prin care o cavitate sau un spaţiu închis comunică cu exteriorul, cu altă cavitate sau cu alt spaţiu închis: *şoarecii au trupul moale şi pătrund cu uşurinţă prin orificii foarte mici.* PR. [Din fr. ***orifice,*** lat. ***orificium***].

oriflámă, oriflame f. steag de război al regilor Franţei. [Din fr. ***oriflamme***].

origámi s. artă tradiţională japoneză (ulterior şi instrument de educaţie şi terapie), prin care se obţin reprezentări din natură sau ale unor personaje imaginare, prin plierea sau tăierea unor bucăţi (pătrate) de hîrtie. [Cuv. japonez].

originál, ~i, originală, ~e a. **1.** care constituie prima redactare, care a servit sau poate servi pentru copii sau reproduceri: *nu sînt traduceri, ci produceri originale.* ZAMF.; *aici se află manuscrisele originale;* **în original**, în forma primară; necopiat; netradus: *Eminescu citea în original pe clasicii antici.* VLAH.; **2.** care este propriu unei persoane, unui autor; care este unic; care, prin unicitate, constituie o valoare; personal, neimitat după altceva; nou, inedit: *lucrarea d-lui Caragiale este originală.* MAIOR.; *părerile originale se întîlneau pe fiecare pagină.* GHEŢIE; **3.** care creează ceva nou: *muntenii imită, moldovenii însă sînt mai originali.* CĂL.; **4.** (adesea subst.) ieşit din comun, excentric; extravagant, ciudat, bizar: *era ... dusă la paroxism anglomania de totdeauna a vărului meu excentric şi original.* VOIC.; **5.** (rar; prin confuzie) originar: *a făcut foarte rău că şi-a părăsit portul original.* AG.; *păcatul original.* // n. **1.** manuscrisul primar, iniţial; primul exemplar al unui text: *păstrez originalele tuturor actelor.* GHICA; **2.** text scris, creat de autorul însuşi: *uneori originalele înseşi pot fi luate drept parodii.* CĂL.; **3.** operă de artă care nu reprezintă o copie, o imitaţie: *originalul se află la Luvru;* **4.** persoană sau obiect care a servit ca model pentru o operă de artă: *originalul ş-acest portret al lui s-aseamănă.* COŞB. [Din fr. ***original,*** lat. ***originalis***].

originalitáte, originalităţi f. **1.** caracterul, însuşirea a ceea ce este original; fel particular de a fi: *originalitatea înseamnă dorinţa de-a ieşi din vulgar, care ... apropie pe om de dumnezeire.* C.GANE.; *originalitatea integrală nu există în artă.* CĂL.; **2.** faptă originală; ciudăţenie, bizarerie, excentricitate, extravaganţă: *se face cunoscut prin originalitate mai mult decît prin simplitate.* NEGR. [Din fr. ***originalité***].

originalizá, originalizez vb. (rar; tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină original: *literatura se originalizase.* [***Original*** + ***-iza***].

originalizáre, originalizări f. (rar) faptul de a (se) originaliza: *se vede şi mai limpede că originalizarea merge paralel cu recrutarea scriitorilor din clase tot mai aproape de popor.* IBR. [V. ***originaliza***].

originár, ~i, originară, ~e a. **1.** care este de loc din ..., care îşi are obîrşia în ...: *tutunul e originar*

din America; **2.** în forma de la început; dobîndit de la origine; inițial: *omenirea se depărtează cu fiecare pas ... de starea originară.* BL.; *viciu originar.* [Din fr. ***originaire,*** lat. ***originarius***].

orígină f. v. **origine.**

orígine, origini f. **1.** punct inițial în formarea unui lucru, a unui fenomen; început, proveniență; izvor: *misterul originii lumii e prea adînc pentru a încerca să-l dezleg.* GHEȚIE; **de origine, a)** de proveniență; de natură: *naturalismul este ... de origine pozitivistă.* CĂL.; **b)** originar: *s-a întors la locul de origine;* **a trimite pe cineva la origine,** înjurătură formulată cu termeni decenți: *bucureşteanul ... te trimite cu un dispreț suveran la origine, fără să-ți poarte pică.* PR.; **2.** apartenență prin naștere la o anumită familie, la o anumită națiune etc.: *originea familiei lui e ardelenească.* SAD.; *oameni de cele mai disparate origini.* CĂL.; **de origine,** de baștină, de neam, de naționalitate: *o, te-admir progenitură de origine română!* EM.; **3.** etimologie (a unui cuvînt): *originea cuvîntului „vorbă" rămîne controversată;* **4.** ceea ce explică apariția sau formarea unui fapt, a unui fenomen; cauză: *încearcă să descopere originea bolii;* **5.** (mat.) punct fix pe o linie, pe o suprafață sau în spațiu, în raport cu care se determină poziția celorlalte puncte; (și: (înv.) **origină**). [Din lat. ***origo, -inis,*** fr. ***origine***].

orîîncotró adv. indiferent în ce parte, în orice direcție: *oriîncotro ai privi nu zăreşti decît lupi flămînzi.* GHEȚIE. [***Ori***[1] + ***încotro***].

oripilá, oripilez vb. (tr.) **1.** a îngrozi: *prezența şerpilor în grădină m-a oripilat;* **2.** a exaspera, a agasa; a indispune: *vremea asta mă oripilează.* CAR. [Din fr. ***horripiler***].

oripilánt, ~ţi, oripilantă, ~e a. (rar) înfiorător, îngrozitor; enervant, agasant: *făcu o grimasă oripilantă.* [Din fr. ***horripilant***].

oripiláre f. (rar) faptul de a oripila. [V. ***oripila***].

oripiláţie f. (med.) reacție nervoasă cauzată de frică, de repulsie. [Din fr. ***horripilation***].

orişicáre pron. nehot. (pop.) oricare: *din real ieşit afară nu mai eşti ca orişicare.* MACED.; (adj.) *cît de viu s-aprinde el în orişicare sară.* EM. [***Ori***[1] + ***şi*** + ***care***].

orişicé pron. nehot. (pop.) orice: *eu vă lucrez orişice.* SAD.; (adj.) *dicționarul se găseşte în orişice librărie.* [***Ori***[1] + ***şi*** + ***ce***].

orişicíne pron. nehot. (pop.) oricine: *[î]i este indiferentă judecata orişicui.* CAR. [***Ori***[1] + ***şi*** + ***cine***].

orişicînd adv. (pop.) oricînd: *ți-i deschisă uşa orişicînd.* CR. [***Ori***[1] + ***şi*** + ***cînd***].

orişicît, ~ţi, orişicîtă, ~e pron. nehot. și adv. (pop.) oricît: *dispunînd de orişicîte mijloace.* CAR.; *fetelor, ... orişicît vă țineți voi, caută să vă luăm noi.* POP. [***Ori***[1] + ***şi*** + ***cît***].

orişicúm adv. (pop.) oricum: *orişicum, fetico, ... altfel merge treaba.* PANN. [***Ori***[1] + ***şi*** + ***cum***].

orişiúnde adv. (pop.) oriunde: *orişiunde te-i duce, să fii supusă.* CR. [***Ori***[1] + ***şi*** + ***unde***].

oriúnde adv. (pop.) în orice loc, indiferent unde; pretutindeni; orișiunde: *fața ta iubită nu s-arată oriunde.* AL. [***Ori***[1] + ***unde***].

orizón n. v. **orizont.**

orizónt, orizonturi n. **1.** limită pînă unde poate ajunge vederea noastră; zare; linie circulară (față de un observator central) care reprezintă intersecția aparentă a suprafeței pămîntului cu bolta cerească; parte a cerului sau a pămîntului mărginită de această linie: *o ultimă licărire a orizontului bronza suprafața cangrenată a smîrcurilor.* CĂL.; *orizontul își pierduse limpezimea.* GHEȚIE; (astr.) **orizont adevărat** (sau **matematic**), cercul de intersecție al sferei cereşti cu un plan perpendicular pe verticala locului (care trece prin centrul pămîntului); **planul orizontului,** plan perpendicular pe verticala locului, într-un punct de pe pămînt; **2.** (fig.) întindere, sferă a cunoștințelor, a unei activități intelectuale; capacitatea de înțelegere; nivel intelectual: *vecinic doritor de alte orizonturi.* CAR.; *şi-a dat seama de multitudinea orizonturilor teoretice posibile.* CF.; **fără orizont,** cu vederi înguste; cu concepții retrograde; **3.** (fig.) perspectivă (în viitor): *sistem departe de a atribui acestui punct negru de pe orizontul politic neînsemnătatea pe care i-l atribuie el.* EM.; **4.** (fig.) sferă; univers, lume: *modul de existență în orizontul misterului izbucnește în om spontan.* BL.; **5.** strat sau ansamblu de straturi geologice de aceeași origine și aproximativ de aceeași vîrstă, format din aceeași rocă și avînd aceeași poziție geometrică în cuprinsul unui etaj; **6.** (și **orizont de sol**) strat distinct din formația unui sol; **7.** totalitatea lucrărilor miniere situate la același nivel; **8.** (în artele plastice și în teatru) fundal; (și: (înv.) **orizon**). [Din lat. ***horizon, -ntis,*** gr. mod. ***orízon,*** germ. ***Horizont,*** it. ***orizzonte,*** fr. ***horizon***].

orizontál, ~i, orizontală, ~e a. **1.** care este paralel cu suprafața unui lichid în stare de imobilitate; perpendicular pe verticala locului: *linie orizontală;* **2.** referitor la orizont, raportat la planul orizontului; **coordonate orizontale,** coordonate ale unui astru raportate la planul orizontului și la planul vertical al astrului. // f. dreaptă perpendiculară pe verticala locului. [Din fr., germ. ***horizontal***].

orizontalitáte f. însușirea de a fi orizontal; poziție, așezare sau direcție orizontală: *mi-au zdrelit piciorul drept ..., așa că acuma ... sînt osîndit la orizontalitate.* CAR. [Din fr. ***horizontalité***].

orizontalizá, orizontalizez vb. (rar; tr.) a așeza ceva în poziție orizontală. [***Orizontal*** + ***-iza***].

orizontalizáre, orizontalizári f. acțiunea de a orizontaliza. [V. ***orizontaliza***].

orînd, ~zi, orîndá, ~e m., f. (pop.) ursit: *dacă tu vei fi orîndul meu, nu scap eu de tine.* ISP. // f. **1.** (pop.) soartă, ursită, destin: *așa i-a fost orînda.* PANN; **2.** (reg.) obicei, datină; regulă: *așa-i orînda pe aici;* **3.** (înv.) slujbă, misiune: *puternicul sentiment ... al orîndei.* MARC. [De la ***orîndui***].

orîndár, orîndari m. (înv. și reg.) **1.** arendaș; **2.** circiumar, hangiu: *jupîn Moise, orîndarul satului.* AL. [***Orîndă*** + ***-ar;*** cf. ucr. ***orendar***].

orîndáş, orîndaşi m. (reg.) **1.** arendaș; **2.** cîrciumar. [***Orîndă*** + ***-aş***].

orîndatór, orîndatori m. (înv.) arendaș. [Din rus. ***arendator*** (după *orîndă*)].

orîndă, orînzi și **orînde** f. (înv. și reg.) **1.** arendă: *dă-mi mie în orîndă crîşma dumitale.* AL.; **2.** crîșmă de sat (luată în arendă); han: *nu cumva a ținut ... tatăl d-tale orînda în sat?* CR. [Din ucr. ***orenda***].

orînduí, orînduiesc vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) așeza într-o anumită ordine; a (se) aranja: *alaiul se orîndui astfel: întîi venea pedestrimea, apoi calul lui Făt-Frumos.* ISP.; **2.** (tr.) a organiza: *hotărîtă ... să-şi orînduiască viața așa cum o dorea.* GHEȚIE; **3.** (înv. și pop.; tr.) a hotărî, a dispune; a numi, a desemna, a învesti: (refl. pas.) *domnul se orînduieşte pentru toată viața;* **4.** (înv. și pop.; tr.) a pune la cale, a pregăti: *după ce orîndui cele de cuviință.* CR.; **5.** (înv. și pop.; tr.) a stabili; a destina: *toate le-a orînduit pronia cerească.* POP. [Din sl. ***urenditi***].

orînduiálă, orînduieli f. **1.** ordine; organizare: *învățătură despre a lumei orînduială.* EM.; **a pune orînduială,** a orîndui, a face ordine: *încerc să pun orînduială între oamenii cari se grămădesc.* PETR.; **2.** (înv.) hotărîre, dispoziție, poruncă; voință: *orînduiala de la Dumnezeu nu se poate să se amistuiască.* COSTIN; **3.** (înv.) ierarhie socială; rang: *nu toți după orînduiala lor, cum să cădе, s-au pus.* NEC.; **4.** (rar) orînduire socială: *zdrobiți orînduiala cea crudă şi nedreaptă.* EM. [***Orîndui*** + ***-ală***].

orînduíre, orînduiri f. **1.** acțiunea de a (se) orîndui și rezultatul ei; **2.** aranjare, așezare într-o anumită ordine; organizare: *orînduirea însemnărilor îi luă ... destul timp.* GHEȚIE; **orînduire socială,** formațiune socială; **orînduire de stat,** organizarea politică și teritorială a statului; **3.** (înv.) învestire; **4.** (înv. și pop.) hotărîre, dispoziție, decizie, ordin: *ca să se poată folosi mai bine de orînduirile în servicie, își recrutează un ciocoi.* FIL.; **5.** (înv.) fixare, stabilire: *orînduirea dăjdiilor.* BĂLC. [V. ***orîndui***].

orînduít, ~ţi, orînduită, ~e a. **1.** aranjat, așezat într-o anumită ordine: *s-adun în grupele-orînduite.* EM.; **2.** (înv.) împuternicit, învestit; **3.** (înv.) hotărît, destinat; stabilit: *ostile vrăjmaşe, orînduite spre paza acelor munți.* BĂLC. [V. ***orîndui***].

orînduitór, ~i, orînduitoáre m., f. (înv.) organizator: *curtenii de aici ... sînt orînduitorii mişcării negoțului.* SAD. [***Orîndui*** + ***-tor***].

orjád n. (înv.) băutură răcoritoare preparată din sirop de orz sau de migdale: *un pahar de orjad la dumnealui.* NEGR. [Din fr. ***orgeat***].

orleánca f. artic. (reg.) rișcă: *într-un colț se auzi sunînd un ban, s-a-nceput „orleanca", un fel de joc în „pajură ori număr".* C. [Et. nec.].

orleáns s. stofă ușoară din lînă și bumbac. [De la ***Orléans*** n. pr.].

orlişte, orlişti f. (reg.) **1.** loc necultivat, lăsat în paragină; **2.** (fig.) casă pustie și ruinată, lăsată vraişte: *odaia, orlişte!* POP. [Din bulg., sb. ***orlište***].

orlón n. fibră textilă sintetică, folosită, în amestec cu lîna, la obținerea tricotajelor. [Din fr. ***orlon***].

ormán, ormane n. (reg.) dulap; sipet, scrin: *săpați pămîntu sub orman, c-are baba un cazan.* POP. [Din sb. ***orman***].

ormocí, ormocesc vb. (reg.) **1.** (refl.) a se zăpăci; a se prosti; **2.** (tr.) a fermeca, a descînta; a îmbrobodi, a înșela. [Et. nec.].

ornă, ornez vb. (tr.) a împodobi, a decora, a înfrumuseța; a ornamenta: *galeria ... ornează salonul.* AL. [Din fr. ***orner,*** lat. ***ornare***].

ornamént, ornamente n. **1.** element decorativ destinat să împodobească un obiect, o clădire etc.; podoabă: *patru rînduri de loji ..., împodobite cu ornamente de ipsos aurit.* GHEȚIE; **2.** accesoriu folosit în artele plastice, în tipografie pentru a întregi o compoziție și a-i reliefa semnificația; **3.** figură de stil folosită pentru a înfrumuseța o frază, o cuvîntare; **4.** (rar) distincție, însemn, decorație: *Odobescu ... împodobit cu toate ornamentele gradului său.* PETR.; **5.** sunet sau grup de sunete care împodobește linia melodică a unei compoziții muzicale; semnul grafic corespunzător. [Din fr. ***ornement,*** it. ***ornamento,*** lat. ***ornamentum***].

ornamentá, ornamentez vb. (tr.) a împodobi cu ornamente; a decora, a orna: *porțelanuri ornamentale de maeştri talentați cu dragoni albaştri.* [Din fr. ***ornementer***].

ornamentál, ~i, ornamentală, ~e a. care servește ca ornament; decorativ: *plăsmuind forme ornamentale, omul crede că se dedă unui simplu joc.* BL.; *motive ornamentale;* **plante ornamentale,** grup de plante cultivate în parcuri, grădini sau locuințe, în scopuri decorative. [Din fr. ***ornemental***].

ornamentáre, ornamentări f. acțiunea de a ornamenta și rezultatul ei; împodobire, înfrumusețare. [V. ***ornamenta***].

ornamentát, ~ţi, ornamentată, ~e a. decorat, împodobit cu ornamente: (adv.) *cochilii ornamentat sculptate.* LOV. [V. ***ornamenta***].

ornamentáţie, ornamentaţii f. **1.** împodobire cu ornamente; arta sau tehnica ornamentării; ornamentică: [laleaua] *este cea mai frecventă în ornamentația fioralâ otomană.* CRON.; *maestru în ornamentație;* **2.** ansamblu ornamental: *ornamentațiile palatului;* (și: **ornamentațiune**). [Din fr. ***ornementation***].

ornamentaţiúne f. v. **ornamentaţie.**

ornaméntică f. **1.** modul de concepere şi dispunere a motivelor ornamentale, în arhitectură şi în artele decorative, specifice unui popor sau unui stil; ornamentaţie; **2.** totalitatea motivelor ornamentale în arhitectură sau în artele decorative specifice unui popor sau unui stil: *ornamentica germană redă scene de viaţă.* BL.; **3.** totalitatea sunetelor muzicale care împodobesc linia melodică iniţială. // a. (rar) ornamental: *o troiţă, ... prin formele şi crestăturile ei ornamentice poate să ţină loc de altar şi turlă.* BL. [Din germ. *Ornamentik*].

ornamentíst, ~şti, ornamentístă, ~e m., f. artist specializat în executarea lucrărilor ornamentale. [*Ornament* + *-ist*].

omănt, ~ţi, omantă, ~e a. care împodobeşte, care serveşte ca ornament: *epitete ornante.* MAIOR. [Din fr. *ornant*].

omáre, omări f. acţiunea de a orna; împodobire, decorare: *ornarea sălii.* [V. *orna*].

ornát[1], ornate n. (înv.) veşmînt de ceremonie; (la pl.) odăjdii: *îndată după el, urma vicarul în ornate împărăteşti.* GHEŢIE. [Din lat. *ornatus;* cf. germ. *Ornat*].

ornát[2], ~ţi, ornată, ~e a. împodobit, decorat: *braţul stîng, ornat cu brăţări.* OD.; *tavanul ... ornat cu desene în stuc alb.* CĂL. [V. *orna*].

érnic, ornice n. (înv.) ceasornic (de perete); orologiu, pendulă: *un ornic bătrîn de lemn, cu limbă lungă de alamă, îmsemna domol clipele.* SAD.; (fig.) *măi motane, ... unice amic şi ornic!* EM. [Prescurtare din (*ceas*)*ornic*].

ornicărie, ornicării f. (înv.) **1.** meseria ceasornicarului; orologerie: *una din breslele boierului străin fiind ornicăria.* SAD.; **2.** ceasornicărie. [*Ornic* + *-ărie*].

ornitofáună, ornitofaune f. totalitatea păsărilor dintr-o regiune, dintr-o epocă geologică. [Din fr. *ornithofauna*].

ornitofíl, ~i, ornitofilă, ~e a. (despre plante) la care polenizarea se face de către păsări. // m., f. (rar) iubitor de păsări. [Din fr. *ornithophile*].

ornitofiliе, ornitofílii f. **1.** grijă pentru păsări, pasiune de a creşte păsări exotice şi cîntătoare; **2.** polenizare prin intermediul păsărilor. [Din fr. *ornithophilie*].

ornitológ, ornitologi m. specialist în ornitologie; ornitologist. [Din fr. *ornithologue*].

ornitológic, ~ci, ornitologică, ~ce a. care aparţine ornitologiei, referitor la ornitologie. [Din fr. *ornithologique*].

ornitologíe f. ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul păsărilor. [Din fr. *ornithologie*].

ornitologíst, ornitologişti m. (înv.) ornitolog. [Din fr. *ornithologiste*].

ornitomanţíe f. prezicere a viitorului după zborul păsărilor, la romani. [Din fr. *ornithomancie*].

ornitoptér, ornitoptere n. aeronavă mai grea decît aerul, cu aripi batante, care imită zborul păsărilor; ortopter. [Din fr. *ornithoptère*].

ornitorínc, ornitorinci m. mamifer semiacvatic din Australia, aparţinînd ordinului monotremelor, cu corpul turtit, cu cioc asemănător celui de raţă şi cu membrane înotătoare între degete, care se înmulţeşte prin ouă, dar îşi alăptează puii (*Ornithorhynchus anatinus*). [Din fr. *ornithorynque*].

ornitóză, ornitoze f. boală infecţioasă la păsări şi transmisibilă la om, care se manifestă, la păsări, prin conjunctivită, diaree etc., iar la om prin pneumonii, tulburări circulatorii şi digestive cu evoluţie gravă. [Din fr. *ornithose*].

oroáre, orori f. **1.** dezgust, aversiune, repulsie, scîrbă: *avea oroare de explicaţii, de limpeziri.* GHEŢIE; *nu-şi ascunsese oroarea faţă de actele de autoritate şi violenţă.* R.L.; **2.** faptă, situaţie, vorbă care inspiră groază, dezgust, aversiune, repulsie; grozăvie: *atîtea orori văzuse în închipuirea lui, că se mira cum de n-a înnebunit încă.* VLAH. [Din fr. *horreur,* lat. *horror, -oris*].

orofít, ~ţi, orofită, ~e a. (despre plante) adaptat mediului alpin. [Din fr. *orophyte*].

orogén, orogene n. regiune vastă de geosinclinal care, în urma unor mişcări tectonice puternice, s-a transformat într-un lanţ muntos. [De la *orogeneză*].

orogenétic, ~ci, orogenetică, ~ce a. orogenic. [De la *orogeneză*].

orogenéză, orogeneze f. ansamblul proceselor tectonice care se produc în zonele mobile ale scoarţei terestre (geosinclinale), avînd ca rezultat formarea lanţurilor muntoase; orogenie. [Din fr. *orogénèse*].

orogénic, ~ci, orogenică, ~ce a. care se referă la orogeneză, care ţine de orogeneză; care este provocat de orogeneză; orogenetic: *ciclu orogenic.* [Din fr. *orogénique*].

orogenie f. **1.** orogeneză; **2.** parte a geologiei care studiază formarea lanţurilor muntoase. [Din fr. *orogénie*].

orográf, orografi m. specialist în orografie. [Din fr. *orographe*].

orográfic, ~ci, orografică, ~ce a. care aparţine orografiei, referitor la orografie: *note istorice, orografice şi archeologice.* OD.; **nod orografic,** ansamblu montan din care pornesc radiar culmi încadrate de o reţea hidrografică. [Din fr. *orographique*].

orografíe f. ramură a geografiei fizice care se ocupă cu descrierea, clasificarea şi studierea formelor de relief ale uscatului; hipsografie. [Din fr. *orographie*].

orohidrográfic, ~ci, orohidrografică, ~ce a. (rar) referitor la relieful şi la apele unei regiuni: *hartă orohidrografică.* [Din fr. *orohydrographique*].

orologeríe, orologerii f. (înv.) **1.** meseria ceasornicarului; ornicărie; **2.** ceasornicărie. [Din fr. *horlogerie,* it. *orologeria*].

orológhion, orologhioane n. (înv.) **1.** ceasornic, orologiu; **2.** ceaslov. [Din gr. mod. *orológhion*].

orologíe f. partea anatomiei care studiază umorile din organism. [Din fr. *orologie*].

orologiér, orologieri m. (rar) ceasornicar. [*Orologiu* + *-ar*; cf. fr. *horloger*].

orológiu, orologii n. ceasornic de dimensiuni mari, fixat pe faţada unei clădiri, pe un turn, pe un perete interior etc., prevăzut, de obicei, cu un mecanism sonor care anunţă orele sau fracţiunile de oră; orologhion: *orologiul din perete bătea nepăsător secundele.* GHEŢIE. [Din lat. *horologium,* it. *orologio;* fr. *horloge*].

oroním, oronime n. denumire toponimică pentru formele de relief pozitive; oronimic. [De la *oronimie*].

oronímic, ~ci, oronimică, ~ce a. care denumeşte o formă de relief pozitivă, (spec.) un munte. // n. oronim. [De la *oronimie*].

oronimíe f. **1.** totalitatea numelor geografice (proprii şi apelative) care desemnează forme de relief pozitive; **2.** ramură a toponimiei care studiază numele formelor pozitive de relief. [Din fr. *oronymie*].

oropsí, oropsesc vb. (tr.) **1.** a asupri, a urgisi, a prigoni: *această fată bună era horopsită ... de mama cea vitregă.* CR.; **2.** (înv. şi pop.) a scoate din drepturi pe cineva; a izgoni, a alunga: *împăratul oropsi pe fiică-sa.* ISP.; **3.** (înv. şi pop.) a lăsa la voia întîmplării; a părăsi: *bărbăţelul mi-a plecat ... singură m-a oropsit.* POP.; **4.** (înv. şi reg.) a certa, a ocărî; a bîrfi; a blestema: *să mă ierţi că te-am ocărît, că te-am oropsit, că te-am drăcuit.* ST.; (şi: (înv. şi reg.) **horopsi**). [Et. nec.].

oropsíre, oropsiri f. (rar) faptul de a oropsi. [V. *oropsi*].

oropsít, ~ţi, oropsită, ~e a. **1.** (adesea subst.) asuprit, prigonit; urgisit; chinuit: *văzîndu-se acum aşa de nenorocită şi horopsită, ce să facă?* CR.; **2.** prăpădit, nenorocit; sărman: *tu eşti beţiv şi oropsit.* REBR.; **3.** (înv. şi pop.) alungat; izgonit: *oropsit chiar de guvernul său.* GHICA; **4.** (înv. şi pop.) uitat, părăsit: *pom oropsit ..., te voi curăţa de omizi.* ISP.; **5.** (reg.) blestemat, afurisit; (şi: (înv. şi reg.) **horopsit**). [V. *oropsi*].

orotíp, orotipuri n. (tipogr.) maşină de cules, asemănătoare cu linotipul. [Din germ. *Orotype*].

orpiмént m. pigment natural de arsen, de culoare galbenă strălucitoare, folosit în pictură. [Din fr. *orpiment*].

orşăv n. v. **horşaf.**

ort[1], orţi m. (înv. şi pop.) **1.** monedă reprezentînd a patra parte dintr-un leu vechi sau dintr-un taler (=zece parale): *oca de unt cîte doi orţi bătuţi.* NEC.; **ortul starostesc** (sau **vătăşesc**), taxă specială în Moldova şi în Ţara Românească, în sec. al XVI-lea – al XVIII-lea, plătită unui staroste pentru vinul adus spre vînzare în tîrguri; (fam.) **a(-şi) da ortul popii,** a muri: *de foame nu dau popii ortul!* COŞB.; **tot doi bani** (sau **lei**) **şi un ort,** (lucru, fapt) la fel de neînsemnat, ca şi altul; tot atîta, tot una: *Nărilă, Chirilă ..., tot doi lei şi-un ort.* AL.; **2.** (înv.) a patra parte dintr-o sută; douăzeci şi cinci. [Din pol. *ort,* germ. *Ort*].

ort[2], orturi n. (reg.) abataj, locul de muncă al minerilor într-o mină. [Din germ. *Ort*].

ortá, ortale f. **1.** (înv.) regiment de ieniceri, în armata turcească; unitate militară corespunzînd unui regiment: *ortale dese de cruntă ienicerime.* AL.; **2.** (înv. şi reg.) trupă, ceată, bandă: *pe Vîlcan el părăsea şi-n orta că se băga.* POP.; **3.** (iron.) grupare, clasă, tagmă: *face parte din ortaua poeţilor.* FIL.; *ortaua boierească.* [Din turc. *orta*].

ortác, ortaci m. (reg.) **1.** tovarăş (de drum, de muncă etc.); (p. ext.) prieten: *să-şi plîngă pe ortacul lor.* COŞB.; **2.** (glumeţ) iubit, drăguţ: *ş-a pierdut mîndra ortacul.* POP.; **3.** asociat, părtaş: *de azi ... eşti ortac cu mine la moară.* POP. [Din sb. *ortak*].

orta-ceaúş, orta-ceauşi m. (înv.) curier (al unui regiment). [Din turc. *orta çavaşu*].

orta-cuşác n. (înv.) brîu de fir pe care îl purtau baltagiii. // m. slujitor la curtea domnească, îmbrăcat cu anteriu şi încins cu un şal; edecliu. [Din turc. *orta kuşak*].

ortăcí, ortăcesc vb. (reg.; refl. recipr.) a lega tovărăşie cu cineva; a se asocia; a se împrieteni. [De la *ortac*].

ortăcíe, ortăcii f. (reg.) tovărăşie; prietenie; asociere: *vrînd nevrînd, să meargă-n ortăcie cu golanul.* POP. [*Ortac* + *-ie*].

ortéză, orteze f. denumire pentru orice aparat ortopedic destinat protejării, imobilizării sau susţinerii corpului sau a unei părţi a acestuia (ex.: atele, gutiere, corsete, ghete ortopedice etc.). [Din fr. *orthèse*].

órtic, ortice a. **triunghi ortic,** triunghi ale cărui vîrfuri sînt punctele de intersecţie ale înălţimilor cu laturile opuse vîrfurilor triunghiului din care sînt coborîte. [Din fr. *orthique*].

orticón, orticoane n. tub de luat vederi în camerele de televiziune; orticonoscop. [Din germ. *Ortikon*].

orticonoscóp, orticonoscoape n. (tehn.) orticon. [Din fr. *orthiconoscope*].

orticultór m. v. **horticultor.**

orticultúră f. v. **horticultură.**

orto- element de compunere cu sensul „drept", „conform cu", "corect". [Din fr. *ortho-*].

ortocéntric, ~ci, ortocentrică, ~ce a. care are un ortocentru. [Din fr. *orthocentrique*].

ortocéntru, ortocentre n. **1.** punct de intersecție a înălțimilor unui triunghi; **2.** punct de intersecție a înălțimilor unui tetraedru cu muchiile opuse perpendiculare. [Din fr. *orthocentre*].

ortocéras, ortoceraşi m. moluscă din mările primare, cu cochilie conică dreaptă, compartimentată. [Din fr. *orthoceras*].

ortocláz n. (geol.) ortoză. [Din fr. *orthoclase*].

ortocromátic, ~ci, ortocromatică, ~ce a. (despre materiale fotografice) sensibil la toate culorile spectrului, în afară de roşu şi oranj. [Din fr. *orthochromatique*].

ortocromatísm n. caracteristică a emulsiilor sau a materialelor fotografice de a fi ortocromatice. [Din fr. *orthochromatisme*].

ortodiagonál, ~i, ortodiagonală, ~e a. **patrulater ortodiagonal,** patrulater ale cărui diagonale se intersectează sub un unghi drept. [Din germ. *Orthodiagonale*].

ortodiagrafíe, ortodiagrafii f. formă de reproducere cu ajutorul razelor X care reliefează conturul exterior al organelor interne. [Din fr. *orthodiagraphie*].

ortodiagrámă, ortodiagrame f. proiecție pe un ecran fluorescent a conturului exterior al unui organ intern, obținută cu ajutorul razelor X paralele. [Din fr. *orthodiagramme*].

ortodiascopíe, ortodiascopii f. metodă radioscopică pentru obținerea contururilor unui obiect în mărime naturală. [Din fr. *orthodiascopie*].

ortodóntic, ~ci, ortodontică, ~ce a. care ține de ortodonție, referitor la ortodonție. [Din fr. *orthodontique*].

ortodontologíe f. ramură a stomatologiei care studiază anomaliile de poziție, de creștere etc. ale dinților pe arcadele dentare şi tratamentul lor. [Din fr. *orthodontologie*].

ortodonţíe f. parte a stomatologiei consacrată prevenirii şi tratamentului malpoziţiilor dentare; metodă de tratament al acestor anomalii. [Din fr. *orthodontie*].

ortodóx, ~cşi, ortodoxă, ~e a. **1.** care ține de biserica creştină răsăriteană, care este conform cu doctrina acestei biserici: *ideea de neam ... s-a dezvoltat pe tărîm ortodox în desăvîrşită neatîrnare faţă de ideea de stat.* BL.; *dogmele ortodoxe nu sînt stabilite cu scopul de a interzice activitatea intelectuală a omului.* STĂNIL.; **Biserica ortodoxă,** biserica creştină din Răsărit, care nu recunoaşte autoritatea Papei (fiind autocefală) şi permite preoţilor mai jos de episcopi să se însoare: *mama ... s-a pomenit sărind în apărarea bisericii ortodoxe.* SOR.; *schisma între biserica ortodoxă şi cea catolică datează de la 1054; în 1700 o parte din ortodocşi au fost aduşi sub ascultarea Papei (aşa-numiţii uniţi);* **2.** conform cu o doctrină, cu o concepție (considerată ca singura adevărată); care urmează, cu fidelitate, riguros o doctrină, o dogmă: *autonomismul consecvent ... l-a susţinut, la noi, singurul maiorescian ortodox, Mihail Dragomirescu.* V.R.; **mai puţin ortodox,** nonconformist; neconvențional. // m., f. persoană de religie creştină răsăriteană: *copilul ar putea rămîne al ortodocşilor.* CĂL. [Din lat. *orthodoxus,* gr. mod. *orthódoxos,* fr. *orthodoxe*].

ortodoxíe f. **1.** confesiune creştină care a păstrat neschimbate dogmele, cultul şi organizarea ecleziastică fixate prin cele şapte sinoade ecumenice din primul mileniu al existenţei sale; (p. ext.) religia creştină ortodoxă; biserica ortodoxă; ortodoxism: *duhul ortodoxiei defineşte naţiunea după cel mai organic criteriu al ei, adică după sînge şi grai.* BL.; *ortodoxia ... nu subestimează factorul naţional.* STĂNIL.; **2.** conformitate cu doctrina bisericii creştine ortodoxe; calitatea de a fi ortodox: *nu-ţi renega ortodoxia!*; **3.** conformitate cu principiile tradiționale ale unei doctrine, concepții etc. [Din lat. *orthodoxia,* gr. mod. *orthodoxía,* fr. *orthodoxie*].

ortodoxísm n. **1.** confesiunea, religia creştină ortodoxă; ortodoxie; **2.** calitatea de a fi ortodox; **3.** curent ideologic şi cultural-artistic din perioada interbelică, ce considera ortodoxia drept trăsătura esenţială a românismului; gîndirism: *adepţii ortodoxismului erau reuniţi în jurul revistei „Gîndirea";* **4.** înclinație spre cultivarea temelor şi motivelor religioase ortodoxe: *ortodoxismul lui N.Crainic.* [*Ortodox* + *-ism*].

ortodoxíst, ~şti, ortodoxistă, ~e a. care ține de ortodoxism, referitor la ortodoxism. // m., f. adept al ortodoxismului (cultural-artistic): *o întîie încercare de a localiza marile mituri păgîne şi sacre, înaintea ortodoxiştilor.* CĂL. [*Ortodox*(*ism*) + *-ist*].

ortodrómă, ortodrome f. drumul cel mai scurt care leagă două puncte de pe suprafaţa globului pămîntesc. [Din germ. *Orthodrome*].

ortodrómic, ~ci, ortodromică, ~ce a. care ține de ortodromă, referitor la ortodromă. [Din fr. *orthodromique*].

ortoédric, ~ci, ortoedrică, ~ce a. (despre poliedre) care are feţele intersectate în unghi drept, care are planurile coordonate perpendiculare între ele. [Din fr. *orthoédrique*].

ortoépic, ~ci, ortoepică, ~ce a. care aparține ortoepiei, referitor la ortoepie. [Din fr. *orthoépique*].

ortoepíe f. **1.** (ansamblu de reguli care stabilesc) pronunţarea corectă a cuvintelor unei limbi (literare): *îndreptar ortoepic;* **2.** disciplină care studiază şi elaborează regulile ortoepice ale unei limbi: *specialist în ortoepie.* [Din fr. *orthoépie*].

ortofónic, ~ci, ortofonică, ~ce a. (despre transmisiuni radioelectrice) care nu modifică timbrul sunetului emis. [Din fr. *orthophonique*].

ortofoníe f. pronunţare considerată normală sau corectă a unui fonem sau a unui grup de foneme. [Din fr. *orthophonie*].

ortofosfóric a. **acid ortofosforic,** acid fosforic. [Din fr. *orthophosphorique*].

ortogenéză f. teorie elaborată la sfîrşitul sec. al XIX-lea, astăzi depăşită, conform căreia evoluţia organismelor are loc în direcţii strict determinate, negînd rolul selecţiei naturale în adaptarea organismelor la condiţiile de existenţă. [Din fr. *orthogénèse*].

ortogenía, ortogenii f. **1.** ansamblu de preocupări multidisciplinare vizînd dezvoltarea normală a omului, implicînd consultaţii genetice, probleme de teratologie, puericultură şi patologie, igienă şcolară etc.; **2.** (med.) dezvoltare simetrică a arcadelor dentare superioare şi inferioare, care face ca dinţii să se întîlnească cap la cap. [Din fr. *orthogénie*].

ortogonál, ~i, ortogonală, ~e a. (despre figuri geometrice) care formează unghiuri drepte; **proiecţie ortogonală,** proiecţie în care unghiul format de dreapta care coboară dintr-un punct arbitrar al corpului de proiectat cu dreapta de proiecţie este un unghi drept; **curbe ortogonale,** curbe ale căror tangente în punctele lor de intersecţie sînt perpendiculare. [Din fr. *orthogonal*].

ortogonalitáte f. proprietatea de a fi ortogonal. [Din fr. *orthogonalité*].

ortográf, ortografi m. (înv.) ortografist. [De la *ortografie*].

ortografiá, ortografiez vb. (tr.) a scrie conform regulilor ortografice; a aplica o anumită ortografie. [Din fr. *orthographier*].

ortográfic, ~ci, ortografică, ~ce a. **1.** care aparţine ortografiei, referitor la ortografie; de ortografie: *fantaziile moderne ale vreunui autor ... ingenios ..., însă prea individual pentru a deveni legislator ortografic.* MAIOR.; [Mioara Avram] *nu a acceptat reforma ortografică din 1993, scriind împotriva ei, cu autoritatea pe care i-o oferea calitatea de principal specialist în materie.* R.L.; *reguli ortografice;* **2.** conform cu regulile ortografiei; corect: *despărţirea ortografică a silabelor;* (adv.) *nu ştie să scrie ortografic.* [Din fr. *orthographique*].

ortografíe, ortografii f. **1.** ansamblu de reguli care stabilesc scrierea corectă sau convenţională a cuvintelor unei limbi (literare); aplicarea concretă a acestor reguli: *limba noastră nu este ... fără ortografie.* NEGR.; *scria cu litere strîmbe şi fără ortografie.* CĂRT.; **de ortografie,** ortografic: *notele ... informative colcăiau de greşeli de ortografie.* R.L.; **2.** (p. ext.) mod în care cineva scrie cuvintele: *fiecare scrim cum voim, cîţi scriitori atîtea ortografii.* GHICA; **3.** sistem de scriere a cuvintelor unei limbi, specific unei epoci, propriu unui lingvist etc.: *să reprime cartea cu ortografia heliadescă.* CĂL.; *Cipariu a creat o ortografie etimologică.* [Din lat. *orthographia*].

ortografiére, ortografieri f. acţiunea de a ortografia şi rezultatul ei: *atenţie la ortografierea cuvintelor!* [V. *ortografia*].

ortografíst, ortografişti m. specialist în ortografie; creator de sistem ortografic; autor de îndreptar ortografic; ortograf. [*Ortografie* + *-ist*].

ortográmă, ortograme f. model de scriere corectă. [Din fr. *orthogramme*].

ortohidrogén n. hidrogen cu moleculele alcătuite din doi atomi ale căror nuclee au spinii paraleli. [Din fr. *orthohydrogène*].

ortolán, ortolani m. pasăre migratoare cu penele de culoare brună-roşcată, cu guşa galbenă, apreciată pentru carnea sa; presură de grădină (*Emberiza hortulana*). [Din fr. *ortolan*].

ortomán, ~i, ortomană, ~e a. (pop.) **1.** bogat în turme de oi: *că-i mai ortoman ş-are oi mai multe.* POP.; **2.** (adesea subst.) epitet pentru haiduci; voinic, puternic; mîndru, chipeş; ortomănos: *un viteaz de ortoman pe-un cal negru dobrogean.* POP.; *drag mi-a fost calu bălan şi voinicu iortoman.* POP.; **3.** care aleargă bine; sprinten; iute: *p-un cal sur şi iortoman.* POP.; (şi: **iortoman**). [Et. nec.; cf. turc. *yort* „avere", ucr. *iurt* „turmă" şi posibila analogie cu **hoţoman**].

ortomănésc, ~şti, ortomănească, ~eşti a. (pop.) de ortoman, haiducesc: *este pîinea voinicească şi leafa iortomănească.* POP.; (şi: **iortomănesc**). [*Ortoman* + *-esc*].

ortománește adv. (pop.) cu curaj, voinicește; (şi: **iortomăneşte**). [*Ortoman* + *-eşte*].

ortomănós, ortomănoşi a. (pop.) chipeş, viteaz; ortoman: *un voinic ortomănos, c-un cojoc mare lăţos.* POP.; (şi: **iortomănos**). [*Ortoman* + *-os*].

ortopancromátic, ~ci, ortopancromatică, ~ce a. (despre materiale fotografice) care este sensibil la toate culorile spectrului, inclusiv la roşu. [Din fr. *orthopanchromatique*].

ortopéd, ortopezi m. **1.** medic specialist în ortopedie; ortopedist; **2.** tehnician care confecţionează aparate ortopedice. [De la *ortopedie;* cf. germ. *Orthopäde*].

ortopedagóg, ~gi, ortopedagogă, ~ge m., f. specialist în ortopedagogie. [Din fr. *orthopédagogue*].

ortopedagogíe, ortopedagogii f. disciplină pedagogică care studiază şi corectează defectele comportamentale la copiii dificili. [Din fr. *orthopédagogie*].

ortopédic, ~ci, ortopedică, ~ce a. care ţine de ortopedie, referitor la ortopedie: *aparate ortopedice.* [Din fr. *orthopédique,* germ. *orthopädisch*].

ortopedíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul şi tratamentul bolilor şi deformaţiilor sistemului osos şi ale articulaţiilor corpului. [Din fr. *orthopédie,* germ. *Orthopädie*].

ortopedíst, ortopedişti m. ortoped. [Din fr. *orthopédiste,* germ. *Ortopädist*].

ortopnée f. dispnee în care bolnavul nu poate respira decît în picioare, în poziţie verticală. [Din fr. *orthopnée*].

ortopól, ortopoli m. punct în care se intersectează perpendicularele coborîte pe laturile unui triunghi din proiecţiile ortogonale ale vîrfurilor acestuia pe o dreaptă din planul triunghiului. [Din fr. *orthopôle*].

ortoptér, ortoptere n. **1.** (la pl.) ordin de insecte cu aripile anterioare pergamentoase, cu cele posterioare late şi membranoase şi cu picioarele posterioare lungi, adaptate pentru sărit (*Orthoptera*); (şi la sg.) insectă din acest ordin (ex.: lăcusta, greierul); **2.** (aeron.) ornitopter. [Din fr. *orthoptère*].

ortóptic, ~ci, ortoptică, ~ce a. care aparţine ortopticii, referitor la ortoptică: *tratament ortoptic.* // f. ramură a oftalmologiei care se ocupă cu tratamentul ambliopiei, cu educarea vederii stereotipice şi cu tratamentul dezechilibrului muscular în strabism. [Din fr. *orthoptique*].

ortoradiografíe, ortoradiografii f. (fiz.) ortoradioscopie. [Din fr. *orthoradiographie*].

ortoradioscopíe, ortoradioscopii f. metodă radioscopică de obţinere a conturilor unui obiect la dimensiunile sale reale; ortoradiografie. [Din fr. *orthoradioscopie*].

ortoscópic, ~ci, ortoscopică, ~ce a. (despre sisteme optice) care formează imagini corecte, fără distorsiuni; rectiliniar. [Din fr. *orthoscopique*].

ortoscopíe f. calitate a unui obiectiv fotografic sau a unui sistem optic de a nu prezenta imagini deformate. [Din fr. *orthoscopie*].

ortosimpátic, ~ci, ortosimpatică, ~ce a. care ţine de sistemul nervos vegetativ. [Din fr. *orthosimpatique*].

ortostátic, ~ci, ortostatică, ~ce a. (med.) (care se produce numai) în poziţie verticală. [Din fr. *orthostatique*].

ortostatísm n. (med.) menţinere a corpului în poziţia verticală şi fenomenele care rezultă din aceasta. [Din fr. *orthostatisme*].

ortotést, ortoteste n. instrument mecanic, cu pîrghii şi cu roţi dinţate, folosit la măsurarea dimensiunilor pieselor prelucrate. [*Orto-* + *test*].

ortotónus, ortotonusuri n. spasm prelungit al muşchilor, care determină o poziţie rigidă, în linie dreaptă a corpului, specific tetanosului. [Din fr. *orthotonus*].

ortotrópic, ~ci, ortotropică, ~ce a. (fiz.) **1.** (despre corpuri) care are aceeaşi strălucire, indiferent de direcţiile de iluminare şi de observaţie; **2.** (despre materiale) care are proprietăţi elastice şi rezistenţe diferite în mai multe direcţii, perpendiculare una pe alta. [Din fr. *orthotropique*].

ortotropísm n. reacţie de creştere a unei plante care sub influenţa unui stimul se orientează pe direcţia acestuia. [Din fr. *orthotropisme*].

ortóză, ortoze f. feldspat potasic de culoare roz, gălbuie sau albicioasă, cu luciu sticlos, utilizat în industria ceramicii şi a sticlei; ortoclaz. [Din fr. *orthose*].

orz m. **1.** gen de plante erbacee din familia gramineelor, cu tulpină înaltă şi spic lung format din mai multe rînduri de boabe, cultivate mai ales ca plante furajere şi industriale (*Hordeum*); plantă din acest gen; **2.** (p. restr.; col.) boabele acestor plante, folosite ca hrană pentru animale, în industrie (la fabricarea berii şi a spirtului) şi în alimentaţia omului: *caii ... ronţăiau orz.* SAD.; *cafea amestecată cu orz şi fasole.* FIL.; **a strica orzul pe gîşte,** a face un efort, o cheltuială inutilă; a acorda cuiva o onoare nemeritată: *degeaba mai voiţi a strica orzul pe gîşte.* CR. // n. (pl. **orzuri** şi **oarze**) semănătură, lan de orz: *calea pe care o urmam se îneca în orzuri şi în fineţe.* GAL.; *bătrînii ... au semănat oarze şi hrişcă.* SAD. [Lat. *hordeum*].

orzár, orzari m. negustor de orz: *vreun orzar ... de cari umblă pîn sate.* CAR. // n. (pl. **orzare**) orzărie. [*Orz* + *-ar*].

orzăríe, orzării f. **1.** teren cultivat cu orz; **2.** depozit, hambar în care se păstrează orzul; orzar: *podu-i orzărie şi căscioara grînărie.* POP. [*Orz* + *-ărie*].

orzişór n. **1.** (pop.) diminutiv al lui orz; orzuleţ: *bate murgul din picior ... să-i dau fîn şi orzişor.* POP.; **2.** pastă făinoasă, de forma şi mărimea bobului de orz, care se fierbe în supă; orzoaică. [*Orz* + *-işor*].

orzoáică f. **1.** specie de orz cu spicul format numai din două rînduri de boabe foarte bogate în amidon, folosite la fabricarea berii; orzoaie (*Hordeum distichon*); **2.** (compus) **orzoaică-de-baltă,** plantă erbacee cu stoloni lungi, cu frunze liniare îngrămădite la baza tulpinii, cu flori mici, albe-verzui, care creşte în apele stătătoare sau lin curgătoare; sîrmuliţă (*Vallisneria spiralis*); **3.** (rar) orzişor pentru supă. [*Orz* + *-oaică*].

orzoáie f. (reg.) orzoaică (*Hordeum distichum*). [*Orz* + *-oaie*].

orzuléţ n. (pop.) orzişor: *trăgeai în grăjduleţ şi mîncai la orzuleţ.* POP. [*Orz* + *-uleţ*].

os, oáse n. **1.** element al scheletului vertebratelor, de culoare albă, cu structură dură, constituit din celule şi din fibre de colagen impregnate cu substanţe minerale, format dintr-un strat compact, acoperit de periost, şi dintr-un strat intern de ţesut spongios, avînd partea centrală umplută cu măduvă: *am constatat o fractură amplă a osului parietal stîng.* GHEŢIE; *te chinuie nesomnul, durerea în oase.* VIERU; **os mort,** excrescenţă osoasă, provenită dintr-o lovitură, dintr-un efort sau transmisă pe cale ereditară, care provoacă anchilozarea articulaţiilor la om şi la cal; **a sta** (sau **a şedea, a se ridica**) **în capul oaselor,** v. **cap; a(-i) ajunge cuiva cuţitul la os,** a nu mai putea îndura un rău; a-şi pierde răbdarea: *dacă ajunge cuţitul la os ... trăieşti ca viermele în rădăcina hreanului.* NEGR.; **a(-i) intra cuiva frica în oase,** a se speria, a se îngrozi: *numai la numele lui ne intra groaza în oase.* SAD.; **a fi numai piele şi oase,** a fi foarte slab; **a-i trece cuiva os prin os,** a fi extrem de obosit; **(pînă) la os** (ori **oase**) sau **pînă în măduva oaselor,** în tot corpul, foarte mult, foarte adînc (în corp): *îi pătrunse frigul la os.* REBR.; **a-i muia** (sau **a rupe, a frînge**) **cuiva oasele,** a bate foarte tare: *stai-mi-te, hoţomane, c-am să-ţi rup oasele!* DELAVR.; **a-i rămîne** (sau **a-i putrezi**) **oasele** (**pe undeva**), a muri departe de casă, prin locuri străine; **a căpăta** (sau **a prinde**) **un os de ros,** a obţine un avantaj: *îi trag opoziţie ... pîn'ce-oi prinde un os.* AL.; **a pune osul,** a munci din greu: *puie osul să muncească, pita noastră n-o poftească.* POP.; **2.** (la pl.) oseminte: *se odihnesc oasele primului nostru voivod.* VLAH.; **3.** acest element al scheletului prelucrat sau substanţă cornoasă din care se fabrică unele obiecte: *condei de os de fildeş.* GANE; *pieptene de os;* **4.** (fig.; la pl.) trup; fiinţă, făptură: *halal să fie de oasele mele!* CAR.; **5.** (fig.) neam, familie, viţă: *un urmaş din osul lui.* BĂLC.; **(a fi) din os domnesc** (sau **de domn sfînt**), a aparţine familiei domnitoare, a fi din neam domnesc: *o fiinţă din os sfînt ... pîngărită de bici ... nu se cuvine a fi în veci.* SAD.; **6.** descendent, urmaş: *os din osul lui Ştefan cel Mare!* DELAVR.; **7.** (compus) **osul-iepurelui,** plantă cu miros greu, cu frunze păroase, cu flori trandafirii dispuse la vîrful ramurilor spinoase, a cărei rădăcină se foloseşte în medicină; asudul-calului; sudoarea-calului (*Ononis spinosa* şi *hircina*). [Lat. *ossum*].

osaná, osanale f. (la pl.) cuvinte de laudă, de preamărire (exagerată); aclamaţii, ovaţii: *îi reprodusese poezii în „Familia", cu osanalele cuvenite.* REBR. // interj. (bis.) exclamaţie de preamărire a lui Dumnezeu; laudă!, mărire!, slavă!: *osana, blagoslovit vine în numele Domnului!* COR.; *eu am văzut-o-n gloria luminii şi, c-am văzut-o, pulbere, osana!* IONEL; (accent. şi: *osána*). [Din sl. *osanna*].

osár, osari m. peşte teleostean de apă dulce, cu opt-doisprezece ţepi înaintea înotătoarei dorsale (*Pungitius platygaster*). [*Os* + *-ar*].

osatúră, osaturi f. **1.** totalitatea oaselor unui vertebrat; schelet: *osatura feţei;* **2.** (fig.) constituţie internă, structură a unui ansamblu; alcătuire: *aceste categorii ... alcătuiesc osatura operei de artă.* BL.; **3.** structură de rezistenţă a unei construcţii, a unei maşini etc.: *osatură de fier.* [Din fr. *ossature*].

osăríe f. (rar) osatură: *toată osăria trupului a pornit să se desfacă.* PR. [*Os* + *-ărie*].

osc, ~ci, oscă, ~ce m. pl. veche populaţie mediteraneană, care locuia în Italia centrală, supusă de etrusci, samniţi şi romani. // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii, referitor la această populaţie: *limba oscă.* [Din fr. *osque*].

oscilă, oscilez vb. (intr.) **1.** a se mişca alternativ, în direcţii opuse; a se legăna, a pendula, a se balansa: *sub paşii mei, podeaua oscila ca puntea unui vas zgîlţîit de furtună.* GHEŢIE; **2.** (fig.) a manifesta nehotărîre; a şovăi, a ezita; a fluctua: *un gazetar ... oscilează în lumea politică după oportunitate.* CĂL.; *oscila între ură şi iertare;* **3.** (despre mărimile unui sistem fizic) a lua succesiv valori pozitive şi valori negative, simetrice, în raport cu valoarea zero. [Din fr. *osciller*].

oscilánt, ~ţi, oscilantă, ~e a. **1.** care oscilează: *cursori pe o bară oscilantă;* **2.** (fig.) şovăitor, ezitant; fluctuant: *spiritul tinerilor ... e suspicios, oscilant.* CĂL.; *fire oscilantă.* [Din fr. *oscillant*].

osciláre, oscilări f. **1.** acţiunea de a oscila şi rezultatul ei; balansare, legănare, pendulare, oscilaţie; **2.** (fig.) şovăială, ezitare; fluctuaţie: *isprăvi ... un lung monolog plin de oscilări şi de nedumeriri.* GAL. [V. *oscila*].

oscilatór, oscilatoare n. **1.** sistem fizic care poate efectua oscilaţii libere (ex.: pendul, diapazon); **2.** aparat sau dispozitiv care produce oscilaţii electromagnetice, alimentat de la o sursă de energie (electrică); **oscilator pilot,** oscilator care produce o oscilaţie de frecvenţă constantă folosită ca frecvenţă de referinţă; **oscilator multispot,** oscilator care poate afişa simultan mai multe imagini. [Din fr. *oscillateur*].

oscilatóriu, ~ii, oscilatorie, ~ii a. **1.** care oscilează, cu oscilaţii: *mişcare oscilatorie.* EM.; **2.** (fig.) şovăitor, ezitant, oscilant: *atitudine oscilatorie.* [Din fr. *oscillatoire*].

oscilaţie, oscilaţii f. **1.** mişcare periodică, alternativă şi simetrică, a unui corp în raport cu o anumită poziţie a sa; mişcare alternativă a unui corp, într-o parte şi în alta, faţă de poziţia de echilibru; pendulare, oscilare, vibraţie: *nu mai dădu atenţie oscilaţiilor cabinei.* GHEŢIE; **2.** variaţie periodică în timp a valorilor unei mărimi

care caracterizează un sistem fizic, însoţită de o transformare a energiei dintr-o formă în alta; **oscilaţie amortizată**, oscilaţie a cărei amplitudine se micşorează în timp; **oscilaţie liberă** (sau **proprie**), oscilaţie a unui sistem care nu primeşte energie din exterior, după ce a primit un impuls iniţial; **3.** (fig.) şovăială, ezitare, nehotărîre; fluctuaţie: *în oscilaţiile lui alternează dezgustul.* SAD.; (şi: (înv.) **oscilaţiune**). [Din fr. ***oscillation***].

oscilaţiúne f. v. oscilaţie.

oscílă, oscile f. mic disc de bronz sau de marmură cu masca lui Saturn sau a lui Bachus, care era atîrnat, la vechii romani, în case, de arborii sacri sau sub colonade, pentru a îndepărta relele. [Din lat. ***oscillum***, fr. ***oscille***].

oscilográf, oscilografe n. aparat care înregistrează şi indică grafic variaţiile rapide ale unui curent alternativ ori ale altor mărimi fizice variabile în timp, care influenţează acest curent. [Din fr. ***oscillographe***].

oscilografíe, oscilografii f. înregistrare a oscilaţiilor cu oscilograful. [Din fr. ***oscilographie***].

oscilográmă, oscilograme f. diagramă obţinută cu ajutorul unui oscilograf. [Din fr. ***oscillogramme***].

oscilometríe, oscilometrii f. (med.) măsurare a amplitudinii modificărilor de volum ale arterelor periferice, cu oscilometru. [Din fr. ***oscillométrie***].

oscilométru, oscilometre n. aparat pentru măsurarea oscilaţiilor pulsatile ale pereţilor arteriali, care permite înregistrarea indirectă a tensiunii arteriale. [Din fr. ***oscillomètre***].

osciloscóp, osciloscoape n. aparat de măsură şi de observare vizuală a curbelor reprezentînd variaţia în timp a unor mărimi (electrice), fără a le înregistra. [Din fr. ***oscilloscope***].

oscíor, oscioare n. diminutiv al lui os; osişor, osuţ: *să-şi potrivească oscioarele mai odihnit.* CAR. [*Os* + *-cior*].

oscúl, osculi m. orificiu la suprafaţa unor spongieri, mai mare decît porul, prin care este eliminată apa cu hrană nedigerată şi cu produşi de dezasimilaţie. [Din fr. ***oscule***].

osculatór, ~i, osculatoare a. (despre curbe, suprafeţe, sfere etc.) care poate fi într-un contact mai strîns decît simplu tangenţă. [Din fr. ***osculateur***].

osculáţie, osculaţii f. contact mai strîns decît contactul de tangenţă între o curbă şi o suprafaţă cu altă curbă sau suprafaţă. [Din fr. ***osculation***].

osébi[1] adv. (înv.) **1.** deoparte; separat: *osebi capetele, osebi cei mai proşti.* COSTIN; **2.** în afară de, pe lîngă: *cîteva mii de saşi, ... osebi de altă oaste ce mai ave.* NEC. [Din sl. ***osobĭ*** (după *osebi*[2])].

osebí[2], **osebesc** vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) despărţi, a (se) separa; a (se) izola: *osăbindu-se, mearsă de să-nchisă într-o chilie.* DOS.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) diferenţia, a (se) deosebi: *prin calităţi alese crez că te osibeşti.* ALEX.; **3.** (tr.) a excepta, a lăsa deoparte: *n-aveau ... dreptul ... d-a fi osebiţi din legea comună.* BĂLC.; (şi: **osibi**). [Din sl. ***osebiti***].

osebiciúne, osebiciuni f. (înv.) **1.** izolare, pustnicie: *s-au apucat de călugărie ... împlînd în osăbiciune 25 de ai.* DOS.; **2.** diferenţă, deosebire. [*Osebi*[2] + *-ciune*].

osebíre, osebíri f. (înv. şi pop.) **1.** acţiunea de a (se) osebi[2] şi rezultatul ei; **2.** singurătate, izolare: *acolo în osebire învăţa şi medita.* PANN; **3.** deosebire, diferenţă; particularitate: *n-ai întru naravuri d-un cîne osebire.* NEGR.; **fără osebire,** fără deosebire: *copiii lor cafenii ... stau alături de albi, fără osebire.* SAD.; **cu osebire,** în special, mai ales, îndeosebi: *caracteristicile veacului sînt cu osebire sistemele gnostice şi neoplatonice.* BL. [V. ***osebi***[2]].

osebít, ~ţi, osebită, ~e a. (înv. şi pop.) **1.** despărţit, separat: *feciori de prinţi ... venise şi osebiţi, ascunşi sta.* PANN; **2.** deosebit, distinct; felurit, divers: *în trei osebite feluri.* NEGR.; *trepte osebite le-au ieşit din urna sorţii.* EM.; **3.** care iese din comun; neobişnuit; remarcabil: *cu totul osebit în felul său.* MAIOR. // adv. în afară de aceasta; îndeosebi: *să se deie osebit pulbere şi furtuială.* SAD.; **osebit de ...,** în afară de ..., pe lîngă ...: *şi osebit de asta, nici nu mi-e bine.* CR. [V. ***osebi***[2]].

osebitúră, osebituri f. (înv.) diferenţă, deosebire: *nu e amu osebitură iudeilor şi grecilor.* COR. [*Osebi*[2] + *-tură*].

oseínă f. substanţă organică din clasa proteinelor, secretată de osteoblaste, care constituie partea organică a osului. [Din fr. ***osséine***].

osemínte n. pl. oasele uscate şi descărnate care rămîn dintr-o fiinţă moartă; rămăşiţe omeneşti: *morminte sub care zac pierdute grămăzi de oseminte.* AL. [Din fr. ***ossements,*** lat. ***ossamenta***].

osétă f. limbă indo-europeană, din ramura indo-iraniană, vorbită în regiunea Caucaz. [Din fr. ***ossète***].

osiánic, ~ci, osianică, ~ce a. care aparţine lui Ossian, referitor la poezia lui Ossian, ca în poeziile atribuite lui Ossian: *părea unul din acele osianice palate.* ALEX. [Din fr. ***ossianique***].

osianísm n. caracter, atmosferă proprie poemelor osianice; imitaţie a poemelor osianice. [Din fr. ***ossianisme***].

osibí vb. v. osebi[2].

ósie, osii f. **1.** arbore sau ax terminat la cele două capete cu fusuri, pe care se montează roţile unui vehicul rutier: *cînd se încărca prea tare carul, se frîngea osia.* SOR.; *o zguduitură scurtă făcu să scîrţie osiile vagonului.* GHEŢIE; **a unge osia,** a mitui; **2.** (pop.) ax mobil din mecanismul unor instalaţii (moară, piuă etc.), cu ajutorul căruia acestea se pun în mişcare; **3.** (înv.) axa corpurilor cereşti; (spec.) axa globului pămîntesc: *să aflăm unde-i osia Pămîntului.* SAD.; (fig.) *evenimentele vieţii au ca osie crearea poemului.* CĂL. [Din sl. ***osĭ***].

osificá, pers.3 **osifică** vb. (refl.) (despre părţile cartilaginoase sau membranoase ale corpului) a se transforma în os; a căpăta consistenţa osului: *avu senzaţia că un segment al creierului i s-a osificat.* ARG. [Din fr. ***ossifier***].

osificáre, osificări f. **1.** faptul de a se osifica; **2.** proces de formare a ţesutului osos din ţesut conjunctiv sau cartilaginos; osteogeneză; **3.** transformare anormală a unui ţesut (fibros, cartilaginos etc.) în ţesut osos. [V. ***osifica;*** cf. fr. ***ossification***].

osificát, ~ţi, osificată, ~e a. întărit ca un os, transformat în os: (fig.) *în faţa cadavrului osificat, ochiul beat de nuanţe al pictorului exultă.* CĂL. [V. ***osifica***].

osificáţie, osificaţii f. osificare. [Din fr. ***ossification***].

osişór, osişoare n. (pop.) **1.** oscior; **2. osişor mort,** os mort. [*Os* + *-işor*].

osîndă, osînde f. (înv. şi pop.) **1.** condamnare (printr-o hotărîre judecătorească); pedeapsă: *afară ... rămîneau ocnaşii, care mai aveau puţini ani de osîndă.* SAD.; (înv.) **fără de osîndă,** fără vină; nevinovat; (reg.) **a-şi face osîndă cu cineva,** a se purta rău: *nu-ţi mai face atîta osîndă cu mine!* CR.; **2.** blestem; nenorocire, năpastă, pacoste: *aţi mai purta osînda ca vita de la plug?* EM.; *grea osîndă dragostea asta!* GHEŢIE. [De la ***osîndi***].

osîndí, osîndesc vb. (înv. şi pop.; tr.) **1.** a pronunţa o sentinţă de condamnare; a condamna, a pedepsi: *fu osîndit a i se tăia capul.* BĂLC.; **2.** (p. ext.) a dezaproba, a înfiera; a critica, a judeca; a reproşa: *eu pentru părinţi copiii nicidecum nu osîndesc.* HEL.; (refl.) *mă osîndeam ... că fusesem atît de orb încît să nu înţeleg.* EL.; **3.** a sili, a obliga; a forţa: *m-a osîndit să stau în tufanul ista.* AL. [Din sl. ***osonditi***].

osîndíre, osîndiri f. (înv. şi pop.) **1.** acţiunea de a osîndi şi rezultatul ei; condamnare, pedepsire: *această dreaptă, grea osîndire, din ziua aceea luă-mplinire.* ALEX.; **2.** (fig.) necaz, suferinţă; **în osîndire,** urgisit, chinuit: *neam în osîndire.* AL. [V. ***osîndi***].

osîndít, ~ţi, osîndită, ~e a. (pop.; adesea subst.) **1.** condamnat; pedepsit: *Ana tăcea mîlc şi suspina ca o osîndită care-şi aşteaptă verdictul.* REBR.; **2.** (fig.) blestemat; nenorocit, năpăstuit: *zile multe şi nopţi osîndite ... trecură.* ALEX. [V. ***osîndi***].

osînditór, ~i, osînditoáre a. (rar) care osîndeşte, care condamnă; (p. ext.) care dezaprobă, critică: *convingeri atît ... de osînditoare.* GAL. [*Osîndi* + *-tor*].

osînză, osînze f. **1.** grăsime crudă de porc, din regiunea abdominală: *femeile ... topeau osînza, făceau untura, puneau la afumat slănina.* SOR.; **2.** (p. ext.) grăsime depusă pe diverse părţi ale corpului omenesc: *scund şi înecat în osînză.* SAD.; **3.** (fig.) bogăţie, avere; bunăstare: *cheltuieli peste cheltuieli, osînza ni se împuţinează.* SAD. [Lat. ***absungia, ausungia***].

osîrdie f. (pop.) străduinţă, sîrguinţă; ardoare, zel, rîvnă: *am început a învăţa ... prin îndemnul şi osîrdia părintelui.* CR.; *n-a patronat nimeni osîrdia mea, nimeni n-a subvenţionat-o.* SAD. [Din sl. ***usrŭdije***].

osîrdnic, ~ci, osîrdnică, ~ce a. (înv.) sîrguincios, zelos; osîrduitor: *cu osîrdnică migală.* ARG. [Din sl. ***osrŭdĭnikŭ***].

osîrduí, osîrduiesc vb. (înv.; refl.) a se strădui, a se sili, a se osteni. [De la ***osîrdie***].

osîrduitór, ~i, osîrduitoáre a. (înv.) sîrguincios, zelos; osîrdnic: *am chivernisit, ca nişte iconomi buni şi osîrduitori, averea.* MARC. [*Osîrdui* + *-tor*].

osmán, ~i, osmană, ~e a. (înv.) turcesc, osmanlîu: *treizeci de vîslaşi osmani.* AL. // m., f. nume dat turcilor: *tremure osmanul sub paloşul dreptăţii.* AL. [De la ***osmanlîu***].

osmanlîu, ~i, osmanlîie, ~i a. (înv.) turcesc. // m., f. turc: *şedea cu picioarele încrucişate ca osmanlîii.* AL. [Din turc. ***osmanlı***].

osmirídiu n. aliaj al osmiului cu iridiul, caracterizat prin duritate mare, folosit la fabricarea axelor pentru ceasornice, a vîrfului peniţelor de stilou etc. [Din fr. ***osmiridium***].

ósmiu n. metal alb-cenuşiu din familia metalelor platinice, lucios, dur, însă casant, rezistent din punct de vedere chimic, folosit în industrie sub formă de aliaje cu iridiul, wolframul etc. [Din fr. ***osmium***].

osmoglásnic, osmoglasnice n. (înv.) octoih. [Din sl. ***osmoglasĭnikŭ*** „opt glasuri"].

osmolít, osmolite n. compus chimic (amine, unii aminoacizi, ureea etc.) care menţine o concentraţie osmotică intracelulară ridicată, protejînd astfel celulele de desicare. [Din fr. ***osmolyte***].

osmologíe f. studiul mirosurilor, al parfumurilor. [Din fr. ***osmologie***].

osmométric, ~ci, osmometrică, ~ce a. care ţine de osmometrie, referitor la osmometrie. [Din fr. ***osmométrique***].

osmometríe f. parte a fizicii care studiază determinarea presiunilor osmotice. [Din fr. ***osmométrie***].

osmométru, osmometre n. instrument pentru măsurarea presiunii osmotice a unei soluţii. [Din fr. ***osmomètre***].

N O

osmoregláre, osmoreglări f. ansamblul proceselor prin care se asigură o valoare relativ constantă a presiunii osmotice a lichidelor din organism. [*Osmo(ză)* + *reglare*].

osmótic, ~ci, osmotică, ~ce a. care ţine de osmoză; referitor la osmoză; cu aspectul, caracterul unei osmoze: (fig.) *zeii şi demonii trăiesc osmotic în spaţiu şi în timp.* BL.; **presiune osmotică,** presiune care apare în soluţii, producînd fenomenul de osmoză. [Din fr. ***osmotique***].

osmóză, osmoze f. **1.** proces de difuzie a unui solvent într-o soluţie a lui sau trecere a unui solvent printr-o membrană semipermeabilă care separă două soluţii de compoziţii sau concentraţii diferite; **2.** (fig.) întrepătrundere, influenţă reciprocă: *între limba literară şi grai popular se va păstra aci totdeauna un fel de osmoză organică.* BL. [Din fr. ***osmose,*** germ. ***Osmose***].

osós, ~şi, osoăsă, ~e a. **1.** care aparţine oaselor, referitor la oase, de natura oaselor; asemănător cu oasele: *substanţă osoasă;* **sistem osos,** totalitatea oaselor din organismul vertebratelor; schelet; **2.** cu oase mari, ieşite în relief; ciolănos; (p. ext.) slab, uscăţiv, descarnat: *mîinile bătrîne, pline de vine şi osoase.* ST.; *o figură ... osoasă şi energică.* GHEŢIE; **3.** care are schelet intern: *animal osos.* [*Os* + *-os*].

ospătá, ospătez vb. **1.** (tr.) a primi (pe cineva) în casă ca oaspete; a oferi unui oaspete mîncare şi băutură; a cinsti, a trata: *vameşul ne ospătează cu păstrăvi proaspeţi.* VLAH.; **2.** (înv. şi pop.; tr., intr. şi refl.) a mînca (împreună cu alţii); a petrece, a benchetui: *ospătă cu lăcomie.* ISP.; *ia să ospătaţi ceva.* CR. [Lat. ***hospitare***].

ospătár, ospătari m. **1.** (înv.) patron al unui han, al unei ospătării; hangiu, birtaş: *ospătarul le dete borş cu miel.* NEGR.; **2.** chelner. [*Ospăta* + *-ar*].

ospătáre, ospătări f. **1.** acţiunea de a (se) ospăta şi rezultatul ei; primire ospitalieră; ospătat: *mulţumind de buna ospătare.* CAR.; **2.** (înv. şi pop.) ospăţ, petrecere: *ai fost la curte poftit la ospătare.* AL. [V. ***ospăta***].

ospătárnic, ~ci, ospătarnică, ~ce a. (reg.) ospitalier: *naşul ..., ospătarnic ca tot românul.* POP. [*Ospăta* + *-arnic*].

ospătát n. (rar) ospătare; **a se pune** (sau **a se aşeza**) **pe ospătat,** a se ospăta, a mînca şi a bea (cu lăcomie): *se aşează pe ospătat cu ... poftă.* AL. [V. ***ospăta***].

ospătăríe, ospătării f. **1.** (înv. şi pop.) birt; han (cu birt): *ospătăria ... de lîngă port.* C.L.; **2.** (înv.) arhondaric: *să facă ... ospătării de călugări.* DOS. [*Ospăta* + *-ărie*].

ospătăríţă, ospătăriţe f. **1.** patroană a unei ospătării; soţie de ospătar; hangiţă: *întinse către ospătăriţă braţul, ca să fie ajutată să coboare.* SAD.; **2.** chelneriţă. [*Ospătar* + *-iţă*].

ospătătór, ~i, ospătătoáre a. (înv.) **1.** ospitalier: *fiţ ospătători unii către alalţi.* N.TEST.; **2.** petrecăreţ, chefliu: *era om ... libovnic, ospătători.* NEC. // m., f. **1.** hangiu, ospătar; gazdă; **2.** persoană care dă (sau ia parte la) un ospăţ; amfitrion: *în calitatea sa de ospătător, strigă: – ... aduceţi ciorba, bre!* FIL. [*Ospăta* + *-tor*].

ospătós, ~şi, ospătoásă, ~e a. (înv.) ospitalier: *firea lor mai ospătoasă.* OD. [*Ospăta* + *-os*].

ospăţ, ospeţe şi (rar) **ospăţuri** n. **1.** (pop.) masă mare, îmbelşugată, organizată în împrejurări festive: *ospeţe au fost şi în casa miresei.* EL.; **2.** petrecere cu mîncare şi băutură (multă): *dădea ospeţe nebune şi era într-o veşnică goană după femei.* GHEŢIE; **3.** (reg.) nuntă: *chemînd ... la ospăţ.* COŞB.; **4.** (înv. şi pop.) masă, mîncare; ospătare: *un ospăţ pescăresc.* SAD.; *odaia de ospăţ a schitului.* GHEŢIE. [Lat. ***hospitium***].

ospeciór, ospeciori m. (pop.) diminutiv al lui oaspete: *ospeciorii nici nu se aşezară bine.* POP. [*Oaspete* + *-ior*].

ospél, ospele n. (înv.) ospătărie, han, hotel: *la ospelul Engliterii.* GHICA. [Din it. ***ostello*** (după *oaspe, ospăta*)].

ospeliér, ospelieri m. (înv.) hangiu, hotelier: *însală ... pe ospelier.* FIL. [De la ***ospel;*** cf. it. ***ostelliere***].

ospeţíe, ospeţii f. **1.** ospitalitate: *unde dulcea ospeţie îl întîmpină zîmbind.* AL.; **2.** vizită: *bărbatul să-şi ducă nevasta în ospeţie pe la casele neamurilor.* GHEŢIE; **3.** (rar) ospăţ: *la cîte-o s-ajungă Iunona cu ospeţiile ei!* COŞB. [*Oaspete* + *-ie*].

ospíciu, ospicii n. **1.** (înv.) azil; **2.** (înv.) casă, aripă a unei mănăstiri rezervată găzduirii oaspeţilor şi călătorilor; arhondaric: *ospiciul sihăstriei;* **3.** spital sau sanatoriu în care sînt îngrijiţi alienaţii mintali; casă de nebuni, balamuc: *vîrî pe Simion într-un ospiciu.* CĂL.; *de atîtea griji, a ajuns la ospiciu.* [Din lat. ***hospitium,*** fr. ***hospice,*** germ. ***Hospiz***].

ospitaliér, ~i, ospitalieră, ~e a. **1.** care primeşte şi tratează bucuros oaspeţi; primitor; ospătarnic, ospătar, ospătos: *moldovenii sînt foarte ospitalieri.* BOL.; **2.** care oferă ospitalitate, unde eşti bine primit, în care te simţi bine: *plăcerea de a fi într-un interior atît de agreabil şi ... ospitalier.* PETR. [Din fr. ***hospitalier***].

ospitalitáte f. însuşirea de a fi ospitalier; ospeţie: *se păstrează vechea ospitalitate română.* NEGR.; *era un om prietenos, afabil, renumit prin ospitalitate.* GHEŢIE; **2.** primire, găzduire bună oferită cuiva: *mulţumesc de ospitalitate.* AL. [Din fr. ***hospitalité,*** lat. ***hospitalitas, -atis***].

ósram n. aliaj de osmiu cu wolfram, întrebuinţat la fabricarea filamentelor becurilor electrice cu incandescenţă. [Din germ. ***Osram***].

ost, osturi n. (înv.) est: *din osturi bate crivăţ.* COŞB. [Din germ. *Ost(en)*].

ostáfcă, ostafce f. (înv.) **1.** retragere sau destituire din armată: *în slujba împărătească a fost ş-a luat ostafcă.* PANN; (reg.) **a-şi lua ostafca,** a primi plata cuvenită pentru un lucru făcut. [Din rus. ***otstavka***].

ostáş, ostaşi m. **1.** soldat, oştean; militar: *poveştile ... ostaşilor înălbiţi în bătălie.* EM.; **2.** (fig.) luptător, militant: *a fost ostaş al unui ideal.* SAD. [*Oaste* + *-aş*].

ostátec m. v. ostatic.

ostátic, ~ci, ostatică, ~ce m., f. **1.** (înv.) persoană reţinută de un stat, drept garanţie pentru respectarea obligaţiilor asumate de statul căruia îi aparţine persoana respectivă: *ni s-a închinat ..., lăsînd ostatec pe copilul lui.* CAR.; **2.** persoană civilă dintr-un teritoriu ocupat în timp de război, pe care forţele ocupante, încălcînd normele dreptului internaţional, o reţin pentru a preveni acte ostile împotriva lor: *părţile beligerante îşi dau ostaticii;* **3.** persoană reţinută de un (grup) terorist, pentru a cărei eliberare se cer bani, satisfacerea unor cerinţe etc.: *piraţii aerului au luat zece ostatici;* (şi: **ostatec**). [Din it. ***ostatico***].

ostăşésc, ~şti, ostăşeáscă, ~eşti a. de ostaş; militar, milităresc, oştenesc: *ceata ostăşească strigă cu poporul.* BOL. [*Ostaş* + *-esc*].

ostăşéşte adv. ca ostaşii, milităreşte; din punct de vedere militar: *ţara organizată ostăşeşte.* BĂLC. [*Ostaş* + *-eşte*].

ostăşí, ostăşesc vb. (înv.; intr.) a face armata; (p. ext.) a se războ: *popor ce ostăşise atîtea veacuri.* BĂLC. [De la ***ostaş***].

ostăşíe f. (înv.) **1.** militărie, serviciu militar; **2.** oştire, armată: *ostaşii ostăşiei de la poarta împărăţiei.* POP.; **3.** virtute ostăşească; vitejie: *să-şi cerce puterea ostăşiei.* NEGR. [*Ostaş* + *-ie*].

ostăşíme f. (pop.) mulţime de ostaşi; armată: *ostăşime ..., fii gata cu armele.* POP. [*Ostaş* + *-ime*].

ostealgíe, ostealgii f. denumirea generică pentru durerea profundă acută de oase. [Din fr. ***ostéalgie***].

osteí vb. v. ostoi.

osteítă, osteite f. inflamaţie acută sau cronică a ţesutului osos; boală constînd în această inflamaţie; **osteită fibrochistică,** afecţiune manifestată prin dureri, fracturi spontane, tumori şi deformări ale oaselor, care apare în cazul decalcifierilor generalizate. [Din fr. ***ostéite***].

osteneálă, osteneli f. (înv. şi pop.) **1.** starea celui ostenit; oboseală, istovire, extenuare: *se odihni de osteneala drumului.* ISP.; **2.** muncă grea, obositoare; trudă, efort, strădanie: *îţi voi răsplăti osteneala.* FIL.; *nu-i plătise încă onorariul ... pentru ostenelile sale.* GHEŢIE; **a-şi da (toată) osteneala,** a depune toate eforturile, a se strădui: *şi-a dat osteneala să cunoască ... acea parte a ţării.* ST.; **3.** (concr.) lucru realizat cu trudă; rezultat, rod al muncii: *după isprăvirea tălmăcitului aceştii folositoare ... ostenele ... s-au tipărit.* BIBLIA. [*Osteni* + *-eală*].

ostení, ostenesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (intr. şi refl.) a obosi, a se istovi: *se luptară pînă ce ... osteniră.* ISP.; *sufletul mi-i amărît şi de patimi ostenit.* MAT.; **2.** (refl. şi intr.) a munci din greu, a se strădui, a se trudi: *te-ai ostenit de ne-ai făcut adăpost.* CR.; *maică, nu mai osteni, că avem cu ce trăi.* VIERU; **3.** (tr.) a supune la un efort; a obosi pe cineva: *atîta nestatornicie ... îi ostenea mintea.* VLAH.; **4.** (refl. şi intr.) a obosi umblînd; (p. ext.) a veni, a merge undeva sau la cineva: *nu v-aţi pregetat să osteniţi din depărtări.* AG.; *am să mă ostenesc eu singur pînă acolo.* SAD. [Din sl. ***ustanon*** „a înceta, a sta, a rămîne", bulg. ***ustanja,*** rus. ***ustati***].

ostenicós, ~şi, ostenicoásă, ~e a. (înv. şi reg.) obositor, anevoios: *ostenicioasă treabă.* CR. [*Osteni* + *-cios*].

ostenínţă, osteninţe f. (înv.) **1.** constrîngere, oprimare; **2.** trudă, strădanie, osteneală: *după cîtăva pierdere de vreme şi de osteninţă ..., am dat peste un hronic.* CANT. [*Osteni* + *-inţă*].

osteníre, osteniri f. faptul de a (se) osteni. [V. ***osteni***].

ostenít[1], ~ţi, ostenită, ~e a. (înv. şi pop.) **1.** obosit, trudit: *se simţea ostenit.* AG.; **2.** care exprimă, care denotă oboseală: *cu gene ostenite sara suflu-n luminare.* EM.; *îşi trecu cu un gest ostenit mîna peste frunte.* GHEŢIE. [V. ***osteni***].

ostenít[2] n. (înv.) chin, suferinţă, durere: *[î]i pedepsi cu ostenit şi cu ghimpi ce împung.* MOXA. [V. ***osteni***].

ostenitór, ~i, ostenitoáre a. (înv. şi pop.) **1.** obositor; greu, dificil: *călătoria fu ... ostenitoare.* OD.; *industrii ostenitoare sau puţin lucrative.* EM.; **2.** (adesea subst.) care munceşte din greu; truditor, muncitor: *ostenitorii şi fundatorii* [bisericii]. NEGR. // m. (reg.; de obicei la pl.) persoană care dă ajutor la nunţi sau la înmormîntări. [*Osteni* + *-tor*].

ostensíbil, ~i, ostensibilă, ~e a. (rar) care poate fi văzut, care nu este ascuns vederii; aparent, vizibil; (p. ext.) evident, învederat: *mijloace ostensibile de viejuire.* EM. [Din fr. ***ostensible***].

ostentatív, ~i, ostentativă, ~e a. (adesea adv.) făcut cu intenţia de a atrage atenţia, de a impresiona; demonstrativ, provocator, ostentatoriu: *luptă ostentativ cu emoţia.* CAR.; *fără de nici un gest ostentativ, noi am optat pentru perspectiva filozofică.* BL. [Din germ. ***ostentativ,*** it. ***ostentativo***].

ostentatóriu, ~ii, ostentatorie, ~ii a. (rar) ostentativ. [Din fr. ***ostentatoire***].

ostentáţie, ostentaţii f. etalare, afişare în mod provocator a unei calităţi; prezentare demonstrativă, etalare pretenţioasă a ceva; gest, atitudine ostentativă, de paradă: *pune în gest ostentaţie revoluţionară.*

PETR.; **cu ostentaţie,** în mod ostentativ, demonstrativ: *ea e corectă cu ostentaţie.* CĂL.; *vorbea cu ostentaţie despre averea-i fabuloasă;* (şi: (înv.) **ostentaţiune**). [Din fr. ***ostentation***].

ostentaţiúne f. v. **ostentaţie.**

osteoartrítă, osteoartrite f. inflamaţie care cuprinde o articulaţie şi partea osoasă din jurul acesteia; boală degenerativă a articulaţiilor. [Din fr. ***ostéoarthrite***].

osteoblást, osteoblaste n. celulă osoasă tînără, nediferenţiată complet, care secretă oseina şi din care se formează osteocitul. [Din fr. ***ostéoblaste***].

osteocít, osteocite n. celulă osoasă matură, complet diferenţiată, cu numeroase prelungiri ramificate. [Din fr. ***ostéocyte***].

osteoclást, osteoclaste n. **1.** celulă din sînge, care distruge partea internă a osului, cu rol în osteoporoză; **2.** instrument chirurgical pentru sfărîmarea oaselor. [Din fr. ***ostéoclaste***].

osteoclazíe f. **1.** proces lent de resorbţie osoasă datorită osteoclastelor; **2.** operaţie chirurgicală care necesită sfărîmarea anumitor oase. [Din fr. ***ostéoclasie***].

osteocondrózǎ, osteocondroze f. denumire generică pentru distrofiile de creştere la copil consecutive perturbărilor osificării unuia sau mai multor centri de osificare, caracterizate prin degenerescenţă sau necroză aseptică, urmată de reosificare, care se manifestă prin dureri şi limitarea mişcărilor în articulaţiile lezate. [Din fr. ***ostéochondrose***].

osteodisplazíe f. (med.) osteodistrofie. [Din fr. ***ostéodysplasie***].

osteodistrofíe f. denumire generică pentru tulburările trofice ale scheletului, manifestate prin modificarea formei, mărimii, consistenţei sau creşterii osului; distrofie osoasă, displazie osoasă, osteodisplazie. [Din fr. ***ostéodystrophie***].

osteofibrózǎ, osteofibroze f. boală a animalelor care se manifestă prin deformarea oaselor capului şi ale membrelor, în urma demineralizării acestora. [Din fr. ***ostéofibrose***].

osteofít, osteofite n. proliferare patologică a ţesutului osos în apropierea unei articulaţii vertebrale inflamate sau cu leziuni degenerative; cioc-de-papagal. [Din fr. ***ostéophyte***].

osteoflebítă f. inflamaţie a venelor din interiorul oaselor. [Din fr. ***ostéophlebite***].

osteofón, osteofoane n. dispozitiv electroacustic care transmite sunetele exterioare în urechea internă prin intermediul sistemului osos al capului. [Din fr. ***ostéophone***].

osteogén, ~i, osteogenă, ~e a. care produce ţesut osos. [Din fr. ***ostéogène***].

osteogenézǎ f. **1.** procesul de formare a osului; osificare; **2.** ramură a embriologiei care studiază formarea ţesutului osos. [Din fr. ***ostéogenèse***].

osteogénic, ~ci, osteogenică, ~ce a. care ţine de osteogeneză, referitor la osteogeneză. [Din fr. ***ostéogénique***].

osteoíd, ~zi, osteoidă, ~e a. asemănător structurii, naturii osului. [Din fr. ***ostéoïde***].

osteolít, osteoliţi m. os fosilizat. [Din fr. ***ostéolithe***].

osteológ, ~gi, osteologă, ~ge m., f. specialist în osteologie. [Din fr. ***ostéologue***].

osteológic, ~ci, osteologică, ~ce a. care aparţine osteologiei, referitor la osteologie. [Din fr. ***ostéologique***].

osteologíe f. ramură a anatomiei care se ocupă cu studiul oaselor. [Din fr. ***ostéologie***].

osteóm, osteoame n. tumoare benignă formată din ţesut osos. [Din fr. ***ostéome***].

osteomalacíe f. afecţiune caracterizată prin decalcifierea progresivă a oaselor, provocată de tulburări în metabolismul fosforului şi al calciului din substanţa osoasă. [Din fr. ***ostéomalacie***].

osteomielítă f. formă de osteită de natură infecţioasă, localizată mai ales în măduva oaselor. [Din fr. ***ostéomyélite***].

osteonecrózǎ, osteonecroze f. necrozare a unui os. [Din fr. ***ostéonécrose***].

osteopatíe, osteopatii f. nume generic pentru orice maladie osoasă. [Din fr. ***ostéopathie***].

osteoplastíe, osteoplastii f. operaţie de înlocuire a unui (fragment de) os cu alt (fragment de) os sau cu o bucată de material plastic sau metalic. [Din fr. ***ostéoplastie***].

osteoporózǎ, osteoporoze f. stare patologică caracterizată prin subţierea şi rarefierea oaselor, cu formarea unor cavităţi, ca urmare a dilatării canaliculelor osoase. [Din fr. ***ostéoporose***].

osteosarcóm, osteosarcoame n. tumoare malignă a oaselor, de natură conjunctivă. [Din fr. ***ostéosarcome***].

osteoscleróză, osteoscleroze f. condensare a ţesutului osos. [Din fr. ***ostéosclérose***].

osteosintézǎ, osteosinteze f. intervenţie chirurgicală constînd în reunirea şi imobilizarea fragmentelor unui os fracturat cu ajutorul unor plăci sau tije metalice, care se înlătură după consolidarea fracturii. [Din fr. ***ostéosynthèse***].

osteotomíe, osteotomii f. rezecţie a unui os pentru a remedia o deformaţie a acesteia sau în scop terapeutic. [Din fr. ***ostéotomie***].

osteotuberculózǎ f. tuberculoză osoasă. [Din fr. ***ostéotuberculose***].

osteózǎ, osteoze f. afecţiune provocată de secreţia exagerată de hormon paratiroidian, caracterizată prin decalcifiere osoasă generalizată, fracturi multiple şi depuneri de săruri de calciu în piele şi în diverse organe. [Din fr. ***ostéose***].

osteríe, osterii f. (înv.) ospătărie: *a intrat la o osterie în marginea tîrgului.* SAD. [Din germ. ***Osteria***, it. ***osteria***].

ostiá vb. v. **ostoi.**

ostfrízǎ f. rasă de vaci bălţate, alb cu negru, originară din Germania, crescută pentru producţia de lapte. [Din germ. ***Ostfriese***].

óstic, ~ci, ostică, ~ce a. (rar) estic, de răsărit: *în partea sud-ostică a forturilor.* OD. [***Ost*** + ***-ic***].

óstie[1], ostii f. bucăţică subţire de pîine făcută din aluat nedospit turnat în forme rotunde de mici dimensiuni, folosită la cuminecătură în cultul catolic şi luteran; azimă. [Din germ. ***Hostie,*** lat. ***hostia***].

óstie[2], ostii f. **1.** (înv.) furcă (cu trei dinţi): *îi spintecară pîntecele cu ostie.* DOS.; **2.** unealtă de pescuit, de forma unei furci, cu unul sau mai mulţi dinţi care se înfig în corpul peştilor; **3.** (bis.) cuţit cu lamă triunghiulară, în formă de lance, cu care se taie şi se scoate agnetul din prescură. [Din sl. ***ostĭ*** „trident"].

óstie[3], ostii f. orificiu situat între auriculele şi ventriculele inimii, precum şi între acestea şi arterele mari ale capului. [Din lat. ***ostium***].

ostíl, ~i, ostilă, ~e a. care are o atitudine duşmănoasă, care manifestă antipatie, rea-voinţă, ură faţă de cineva sau ceva (p. ext.); nefavorabil, potrivnic: *să aresteze ... pe toţi jurnaliştii ostili.* MAIOR.; *oraşul e denunţat ca mediu ostil, nepotrivit şi mutilant pentru cei modelaţi sufleteşte în lumea patriarhală.* D.; (adv.) *o va privi ostil.* SAD. [Din fr. ***hostile***].

ostilitáte, ostilităţi f. **1.** atitudine, comportare ostilă; duşmănie, vrăjmăşie: *mă privise de la început cu o ostilitate neascunsă.* PR.; **2.** (la pl.) operaţii militare întreprinse de trupele unor state aflate în stare de război: *începerea ostilităţilor efective din partea Turciei.* MAIOR.; (fig.) *domnilor ..., suspendaţi, vă rog, ostilităţile verbale.* SAD. [Din fr. ***hostilité***].

ostináto n. (muz.) procedeu care constă în revenirea stăruitoare a unui motiv melodic sau ritmic, însoţit de fiecare dată de alte motive ce se modifică în acelaşi timp. // a. invar. care se repetă de mai multe ori. [Cuv. it.].

ostiólă, ostiole f. (bot.) orificiu microscopic în ţesuturile epidermice ale plantelor, prin care se face schimbul de gaze cu atmosfera. [Din fr. ***ostiole,*** lat. ***ostiolum***].

ostoí, ostoiesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr. şi refl.) a pierde sau a face să piardă din intensitate; a (se) atenua, a (se) domoli, a (se) potoli: [era] *arsă de un dor pe care nici o mîngîiere de a mea nu-l putea ostoi.* EL.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) calma; a (se) astîmpăra: *linişteşte-te! îl ostoi ea, sărutîndu-l pe obraz.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a mîngîia, a alina: *Dumnezeu ... îmi va da urmaş care-mi va ostoia sufletul.* SAD.; **4.** (intr. şi refl.) a înceta; a (se) opri, a (se) termina: *va ostia ciuma ce bîntuie.* ISP.; *unde pădurea se mai ostoieşte se zăresc pe poloage turmele.* CĂL.; *lumea nu mai osteia de a veni;* (şi: **ostei, ostia, ostoia**). [Din sl. ***ustojati*** „a sta"].

ostoiá vb. v. **ostoi.**

ostoíre, ostoiri f. (înv. şi pop.) faptul de a (se) ostoi; calmare, alinare, domolire: *mama se luptă cu noaptea care nu-i aduce nici somn, nici ostoire.* [V. ***ostoi***].

ostoít, ~ţi, ostoită, ~e a. (înv. şi pop.) potolit, liniştit, alinat, calmat: *dureri ostoite; mînie ostoită.* [V. ***ostoi***].

ostrăc n. v. **ostracă.**

ostrăcă, ostrace f. (înv.) **1.** (zool.) stridie (*Ostrea edulis*); **2.** cochilie, găoace; sfărîmătură, ciob: *pre ostrac, gol, îl intinsără şi-l bătură.* DOS.; **3.** scoică sau ciob de lut pe care fiecare cetăţean din vechea Atenă scria numele celui socotit periculos, ca să fie exilat temporar din Atica: *pe cel bun ... îl mînă în urgie prin o mişea lăpădată ostracă.* B.-DEL.; (şi: **ostrac**). [Din gr. mod. ***óstrakon***].

ostracée, ostracee f. (la pl.) subordin de moluşte lamelibranhiate al căror tip este stridia; (şi la sg.) animal din acest subordin. [Din fr. ***ostracées***].

ostracísm n. **1.** formă de judecată prin care vechii atenieni votau pe ostracă exilarea, pe o perioadă de 10 ani, a persoanelor considerate primejdioase pentru securitatea publică; **2.** persecuţie, ostracizare: *nu va fi expus la ostracism.* AL. [Din fr. ***ostracisme***].

ostracítă, ostracite f. stridie fosilă. [Din fr. ***ostracite***].

ostracizá, ostracizez vb. (tr.) **1.** a exclude pe cineva din viaţa publică, dintr-un grup etc.; a proscrie; **2.** a persecuta. [Din fr. ***ostraciser***].

ostracizáre, ostracizări f. acţiunea de a ostraciza şi rezultatul ei; persecuţie, ostracism: (fig.) *nu în nepăsare ..., într-o ostracizare a vieţii vedem idealul ..., ci într-o iubire curată.* STĂNIL. [V. ***ostraciza***].

ostracód, ostracode n. (la pl.) ordin de crustacee inferioare, cu corpul nesegmentat, adăpostit într-o carapace bivalvă; (şi la sg.) animal din acest ordin (ex. dafnia). [Din fr. ***ostracodes***].

ostracodérm, ostracodermi m. (la pl.) subclasă de vertebrate fosile, cu corpul plat sau fusiform, acoperit cu plăci osoase sau cu solzi, care trăiau în mările paleozoice; (şi la sg.) animal din această subclasă. [Din fr. ***ostracodermes***].

ostreícol, ~i, ostreícolă, ~e a. care ține de ostreicultură, referitor la ostreicultură. [Din fr. *ostréicole*].

ostreicultór, ostreicultori m. specialist în ostreicultură. [Din fr. *ostréiculteur*].

ostreicultúră, ostreiculturi f. (ramură a zootehniei care se ocupă cu) cultura stridiilor. [Din fr. *ostréiculture*].

ostréț, ostrețe n. (mai ales la pl.) **1.** fiecare dintre țipcile folosite la facerea gardurilor; zăbrea; (p. ext.) gard, îngrădítură: *balconul e fără ostrețe.* AL.; *ograda ... înconjurată de gard de ostrețe.* SAD.; **2.** leasă, gard de nuiele sau de trestie, așezat în apă, de-a curmezișul unui râu pentru a opri trecerea peștilor și a ușura prinderea lor. [Din bulg. *ostreț* „tăiș"].

ostrogót, ~ți, ostrogotă, ~e a. ostrogotic: *e regina ostrogotă.* COȘB. // m. pl. populație formată din triburile germanice medievale ale goților de răsărit. // m., f. persoană aparținînd acestei populații. [Din fr. *ostrogot,* lat. *Ostrogothus* „got de est"].

ostrogótic, ~ci, ostrogotică, ~ce a. care aparține ostrogoților, referitor la ostrogoți: *poporul ostrogotic.* COȘB. [Din it. *ostrogotico*].

ostropắț n. v. **ostropeț.**

ostropél, ostropeluri n. fel de mîncare preparată din carne (de pasăre, miel, vînat), cu sos din bulion, făină, usturoi și oțet; (p. restr.) sosul acestei mîncări; ostropeț: *îi răsfăța ... cu iahnii, stufaturi și ostropeluri.* GHEȚIE. [Et. nec.].

ostropéț, ostropeți n. (reg.) ostropel: *avusesem poftă să mănînc un ostropeț de iepure.* AL.; (și: **ostropắț**). [Et. nec.].

ostróv, ostroave n. **1.** (înv. și pop.) insulă (în mare): *un ostrov mîndru din mijlocul unei mări.* CR.; **2.** insulă mică, adesea plutitoare, formată într-o apă curgătoare, acoperită de obicei cu vegetație: *ostroavele, grădini plutitoare, își răsfrîng în valuri răchitele argintii.* VLAH.; **3.** (înv.) oraș, ținut (în apropierea mării sau a unui fluviu). [Din sl. *ostrovŭ*].

ostroveán, ~eni, ostroveană, ~ene m., f. (înv. și pop.) locuitor al unui ostrov: *cu rușine ostrovan, iară cu cinste muntean.* CANT. [*Ostrov* + *-ean*].

ostroveáncă, ostrovence f. **1.** (rar) locuitoare a unui ostrov; **2.** (artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [*Ostrovean* + *-că*].

ostrovél, ostrovele n. diminutiv al lui ostrov, ostrovuț: *ostrovel de mare lină.* POP. [*Ostrov* + *-el*].

ostrovúț, ostrovuțe n. (rar) ostrovel. [*Ostrov* + *-uț*].

osuár, osuare n. **1.** loc sau construcție unde se depun osemintele provenite din deshumări; **2.** monument funerar comemorativ unde se depun osemintele ostașilor căzuți pe cîmpul de luptă; (și: **osuariu**). [Din fr. *ossuaire,* lat. *ossuarium*].

osuáriu n. v. **osuar.**

osút, osuțe n. (pop.) oscior: *cucule, osuț de pește.* POP. [*Os* + *-uț*].

oșeán, ~eni, oșeană, ~ene m., f. persoană (originară) din Țara Oașului. [*Oaș* n. pr. + *-ean*].

oșteán, oșteni m. (înv. și pop.) ostaș, militar: *oștean a fost și Sfîntul Gheorghe.* CR.; *în lucrile amurgului, oțelele oșteanului fulgerau.* SAD. [*Oaste* + *-ean*].

oștenésc, ~ști, oșteneáscă, ~ești a. (înv.) ostășesc, milităresc: *adunînd oștile și toată gătirea oștenească.* N.COSTIN. [*Oștean* + *-esc*].

oștí, oștesc vb. (înv. și pop.; refl. și intr.) a se război, a (se) lupta: *vizirul se oști împotriva Comornului.* BĂLC. [De la *oaste*].

oștíme f. (înv.) oaste, armată: *privește cu-ngîmfare frumoasa lui oștime.* AL. [*Oaste* + *-ime*].

oștíre, oștiri f. **1.** (înv.) acțiunea de a (se) oști; campanie militară, război: *pricina oștirii lui Mătiaș craiul asupra lui Ștefan Vodă.* UR.; **2.** oaste: *oștiri de s-or ivi.* ALEX.; **3.** (fig.) mulțime, grămadă: *oștiri de flori.* EM.; **4.** serviciu militar: *am făcut oștirea.* [V. *oști*].

ot prep. (slavonism) de la, din: *jignicerul Vadră ot Nicorești.* AL. [Din sl. *otŭ*].

otác, otace n. **1.** (înv.) cort servind ca adăpost soldaților în tabără; (p. ext.) tabără (de corturi): *s-au dus la otacul lor.* NEC.; **2.** (pop.) colibă pentru ciobani, pescari sau țărani la cîmp; **3.** (reg.) loc împrejmuit, pe cîmp sau la munte, unde se adăpostesc (noaptea) oile sau vitele. [Din turc. *otak* „cort"].

otágiu n. v. **otaj.**

otáj, otaje n. (înv.) persoană sau lucru dat ca zălog pentru a garanta îndeplinirea unor obligații; ostatic, chezaș; amanet: [îl] *avea otagiu de la tată-său.* GHICA; (și: **otagiu**). [Din fr. *otage*].

otálgic, ~ci, otalgică, ~ce a. care ține de otalgie, referitor la otalgie. [Din fr. *otalgique*].

otalgíe, otalgii f. durere localizată la ureche din cauza inflamației acesteia sau a suferinței unui organ vecin (dinte, amigdală etc.). [Din fr. *otalgie*].

otárie, otarii f. mamifer carnivor din Oceanul Pacific, asemănător cu foca (*Otaria jubata*). [Din fr. *otarie*].

otáștină, otăștini și **otaștine** f. (înv. și reg.) dijmă în natură (rar în bani) plătită proprietarului unei vii luate în arendă: *să dea otaștină la 20 de vedre o vadră.* PRAV. [Et. nec.; cf. sb. *otiština* „must"].

otávă, otăvi f. iarbă crescută în același an, după prima cosire sau după pășunat; (p. ext.) loc unde crește această iarbă: *otava din luncă i-a rămas cosită, dar neadunată.* REBR. [Din bulg., sb. *otava*].

otămície f. v. **hotărnicie.**

otăví, pers.3 **otăvește** vb. (intr.) (despre iarbă) a crește din nou, în același an, după ce a fost cosit sau pășunat; (despre cîmpuri) a se acoperi cu otavă, a înverzi din nou: *au otăvit cîmpul și s-au făcut mohor.* N.COSTIN. [De la *otavă*].

otăvíre, otăviri f. faptul de a otăvi; însușire a plantelor erbacee (furajere) de a se reface după cosit sau după pășunat. [V. *otăvi*].

otcenáș n. v. **ocinaș**[2].

otcúp, otcupuri n. (înv.) **1.** bun sau venit al statului dat în arendă: *veniturile celelalte, otcupurile sau huzmeturile ... se vindeau la mezat de marele vistier.* GHICA; **2.** antrepriză: *cărți ce s-a dat vînzarea lor în otcup.* AL.; **a lua în otcup,** a lua în antrepriză: (fig.) *au luat patriotismul în otcup!* AL. [Din rus. *otkup*].

otcúpcic, otcupcici m. (înv.) persoană care lua în arendă un otcup; arendaș, antreprenor, otcupciu: *1500 de galbeni de la otcupcicul poștelor ș-acel al ocnelor.* AL. [Din rus. *otkupščik*].

otcúpciu, otcupcii m. (înv.) otcupcic: *era omul otcupciului.* GHICA. [*Otcup* + *-ciu*].

otécinic, otecinice n. (înv.) pateric. [Din sl. *otečĭnikŭ*].

otél n. v. **hotel.**

oteși, oteșesc vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) liniști, a (se) potoli; a (se) alina: *pe turci ... cu alte daruri să-i oteșească.* CANT. [Din sl. *utěšiti*].

otíc, otice n. lopățică cu care se curăță de pămînt brăzdarul și cormana plugului; răzuș: *a da el ... și plug și otic.* CR. [Din sb. *otik*].

oticní, oticnesc vb. (intr.) **1.** (pop.) a face sforțări, a se opinti; a sufla greu; (p. ext.) a izbucni: *oticni într-o tuse scorboșită.* DELAVR.; *zmeul ... începu să oticnească și să ceară ... apă.* POP.; **2.** (reg.) a vomita, a vărsa; **3.** (reg.) a cădea: *nenorocitul venea de-a rostogolul către iaz și oticnea în el.* GAL.; (și: **otihni**). [Cf. *icni*].

otihní vb. v. **oticni.**

otínc, otincuri n. (reg.) bețișor cu care se leagă firele rupte la războiul de țesut. [Cf. *otic*].

otincí, otincesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a înnădi firele rupte pe natra războiului; **2.** (tr.) a forța ceva; a urni; a sparge; **3.** (tr. și refl.) a (se) obosi; a (se) opinti; (și: **otînci**). [De la *otinc;* cf. sl. *otĭnĭcati* „a se extenua"].

otíță, otite f. inflamație acută sau cronică a membranei care acoperă canalul auditiv. [Din fr. *otite*].

otînci vb. v. **otinci.**

otînji, otînjesc vb. (reg.; tr.) a lovi tare pe cineva; a bate, a cotonogi: *acuși te-oi otînji cu ceva.* CR. [Et. nec.; cf. *otinci*].

otîrnie f. v. **utrenie.**

otnoșénie, otnoșenii f. (înv.) raport, comunicat oficial: *așterne o otnoșănie pe hîrtie.* AL. [Din rus. *otnošenie*].

otocíst, otociste n. organ auditiv al nevertebratelor, format dintr-o veziculă cu lichid și cu otolite. [Din fr. *otocyste*].

otolít, otolite n. corpuscul calcaros din urechea internă a vertebratelor sau din vezicula auditivă a nevertebratelor, care servește la menținerea echilibrului sau la transmiterea vibrațiilor sonore; statoconia, statolit. [Din fr. *otolithe*].

otológ, ~gi, otologă, ~ge m., f. medic specialist în otologie. [Din fr. *otologie*].

otologíc, ~ci, otologică, ~ce a. care ține de otologie, referitor la otologie. [Din fr. *otologique*].

otologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul urechii și al bolilor ei. [Din fr. *otologie*].

otomán, ~i, otomană, ~e a. turcesc: *Poarta otomană; Imperiul otoman.* // m. pl. populație turcă din Asia Mică, de religie mahomedană care, sub conducerea lui Osman (Otoman) I, a creat, în 1281, un stat feudal militar. // m., f. persoană aparținînd acestei populații; osmanlîu, osman, otomanlîu; (p. gener.) turc: *supusă otomanilor.* N.COSTIN.; *traserăm către un vapor otoman de război.* BOL. [Din lat. *othomannus,* fr. *ottoman,* it. *ottomano*].

otománă, otomane f. (înv.) **1.** canapea, sofa: *Zoe se așezase pe marginea otomanei.* GHEȚIE; **2.** varietate de stofă groasă. [Din fr. *ottomane,* germ. *Ottomane,* it. *ottomana*].

otomanlîu, otomanlîi m. (înv.; rar) otoman. [De la *otoman* (după *osmanlîu*)].

otomicóză, otomicoze f. inflamație a canalului auditiv și a timpanului, cauzată de paraziți vegetali. [Din fr. *otomycose*].

otopatíe f. denumire generică pentru bolile aparatului auditiv. [Din fr. *otopathie*].

otoplastíe, otoplastii f. refacere plastică a urechii externe. [Din fr. *otoplastie*].

otoragíe, otoragii f. scurgere abundentă de sînge din ureche, cauzată de o tumoare, de vegetații, polipi etc. [Din fr. *otorragie*].

otorée, otoree f. scurgere de puroi din ureche, care survine de obicei în otită. [Din fr. *otorrhée*].

otorinolaringológ, otorinolaringologi m. medic specialist în otorinolaringologie; orelist. [De la *otorinolaringologie*].

otorinolaringológic, ~ci, otorinolaringologică, ~ce a. care ține de otorinolaringologie,

referitor la otorinolaringologie: *examen otorinolaringologic.* [Din fr. ***oto-rhino-laryngologique***].

otorinolaringologíe f. ramură a medicinei care studiază anatomia, fiziologia şi patologia urechii, nasului şi laringelui. [Din fr. ***oto-rhino-laryngologie***].

otoscleróză f. scleroză a timpanului. [Din fr. *otosclérose*].

otoscóp, otoscoape n. instrument optic în formă de pîlnie, prevăzut cu un dispozitiv de iluminat, cu care se examinează conductul auditiv extern şi membrana timpanului. [Din fr. ***otoscope***].

otoscopíe, otoscopii f. examinare a conductului auditiv extern şi a timpanului cu ajutorul otoscopului. [Din fr. ***otoscopie***].

ótova a. invar. (adesea adv.) **1.** uniform; neted: *căţăluşa lipova linge cîmpul otova.* POP.; **2.** direct; drept (înainte): *drum otova; a merge otova;* **3.** fără talie marcată; fără formă: *gîtul lung şi subţire ... şi talia otova.* VLAH.; **4.** (fig.) monoton, uniform: *ploaia cădea otova.* ZAMF.; *muncă grea şi otova.* POP. [Et. nec.].

otpúst, otpusturi n. **1.** (bis.; înv. şi pop.) formulă sacramentală de binecuvîntare, rostită de preotul ortodox la sfîrşitul slujbei; (p. ext.) sfîrşitul slujbei religioase la ortodocşi: *şedea în tinda bisericii pănă la otpustul svintei liturghii.* DOS.; **2.** (pop.) sfîrşitul vieţii, moarte: *eram gata să-i vestesc opustul.* AG.; **a da cuiva otpustul**, a ucide, a omorî pe cineva; **a-şi da otpustul**, a muri: *tata întîi şi mama îndată după el şi-au dat otpustul.* CAR.; (şi **opust**). [Din sl. *otŭpustŭ*, rus. *otpusk*].

otrávă, otrăvuri şi (pop.) **otrăvi** f. **1.** nume dat substanţelor (chimice) toxice care, introduse în organism, provoacă leziuni grave, tulburări sau chiar moartea: *aşa-mi vine uneori să iau otravă să mor.* POP.; **2.** (fig.) ceea ce produce un rău; amărăciune, răutate; venin: *cei pe care-i vezi în slăvi, adăpaţi sînt cu otrăvi.* MACED.; *din gură miere, iar din inimă otravă.* Z.; **3.** epitet pentru o persoană foarte rea: *piei, otravă, din ochii mei!* [Din sl. *otrava*].

otrăţél, otrăţei m. (bot.) **1.** plantă erbacee din familia boraginaceelor, cu frunze păroase pe ambele feţe, cu flori galbene (*Onosma arenarium*); **2.** (compus) **otrăţel-de-apă**, plantă acvatică, carnivoră, cu flori galbene, cu frunze laciniate, prevăzute cu vezicule, în care se prind animale acvatice mici (*Utricularia vulgaris*). [Cf. magh. *atracél*].

otrăţí, otrăţesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) certa; a (se) oţărî: *i-auzi cum se otrăţesc alea ...; se certau două vecine la gard.* SOR.; **2.** (refl.) a se schimonosi (din cauza unei mîncări acre). [Et. nec.].

otrăví, otrăvesc vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) intoxica cu otravă; a ucide sau a fi ucis cu otravă: *să poruncească cuiva să-l otrăvească.* ISP.; **2.** (tr.) a pune otravă în apă, în alimente etc.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) supăra foarte tare, a (se) amărî, a (se) învenina: [îmi] *otrăveşti zilele!* AL.; **4.** (fig.; tr.) a corupe, a perverti; a exercita o influenţă vătămătoare: *în loc să fiţi luminătorii poporului, îi otrăviţi sufletul.* REBR. [Din sl. *otraviti*].

otrăvícios, ~şi, otrăvicioásă, ~e a. (rar) otrăvitor: *venin şi fiere otrăvicioasă.* ISP.; (fig.) *vorbele lor cele otrăvicioase.* ANTIM. [***Otrăvi*** + *-icios*].

otrăvíre, otrăviri f. **1.** acţiunea de a (se) otrăvi şi rezultatul ei; intoxicaţie cu otravă; **2.** (fig.) supărare mare; înveninare. [V. ***otrăvi***].

otrăvít, ~ţi, otrăvită, ~e a. **1.** (adesea subst.) intoxicat sau omorît cu otravă: *otrăvitul se zbuciuma în convulsii.* NEGR.; **2.** care conţine sau în care s-a pus otravă; otrăvitor, veninos: *cu săgeata-i otrăvită, a sosit ca să mă certe.* EM.; (fig.) *o fericire cu acest preţ ar fi otrăvită, dacă nu chiar infernală.* PR.; **3.** (fig.) supărat, amărît, mîhnit: *mă uitam cu sufletul otrăvit la omul acela.* SAD. [V. ***otrăvi***].

otrăvitór, ~i, otrăvitoáre a. **1.** care otrăveşte, care conţine otravă; veninos, otrăvicios: *otrăvitorul şarpe.* NEGR.; **2.** (fig.) care corupe, care perverteşte; dăunător, vătămător: *doctrină otrăvitoare. //* m. persoană care dă cuiva otravă: *Malaspina! ... otrăvitorul de meserie.* GANE. [***Otrăvi*** + *-tor*].

otreápă, otrepe f. **1.** cîrpă (de şters), zdreanţă; **2.** (fig.) om de nimic, fără caracter; secătură, lepădătură, netrebnic: *mă enerva această otreapă omenească.* GAL.; *cum se poate ca un parlamentar nătîng şi corupt, un asasin ..., o otreapă oarecare să aibă un înger păzitor?* PLEŞU; **3.** (fig.) femeie de moravuri uşoare. [Din sl. ***otrepi***].

otriţánie, otriţanii f. (bis.; înv.) lepădare de satana (la botez): *preutul ... feace oglaşeniile şi otriţaniile şi l-au băgatu-l în apă.* DOS. [Din sl. ***otriţanije***].

otróc, otroci m. (înv.) mucenic, martir: *cei trei otroci cu credinţa stinsără cuptoriul.* VARL. [Din sl. *otroků*].

otrocól, otrocoale n. (reg.) tîrcol, ocol, raită; vraişte: *faceţi otrocol prin cele mîţe.* CR. [Cf. ***rotocol, tîrcol***].

oturác, oturace şi **oturacuri** n. (înv.) popas, oprire, haltă: *merge încet şi făce oturace.* NEC. [Din turc. ***oturak***].

otuzbír n. (înv.) joc de cărţi în care cel care totalizează treizeci şi unu de puncte cîştigă partida: *casa, plină de jucători, masă lîngă masă, otuzbir, ghiordum, ba şi stos.* CAR. // a. (reg.; şi subst.) violent, nebun; **cu otuzbirul**, cu forţa. [Din turc. ***otuzbir*** „treizeci şi unu"].

oţ m., f. şi a. v. **hoţ**.

oţăreálă, oţăreli f. neplăcere, dezgust exprimat printr-o strîmbătură; oţărîre. [***Oţărî*** + *-eală*].

oţărí vb. v. **oţărî**.

oţărîme f. oţărîre: *începuseră a se plînge cu oţărime.* BĂLC. [***Oţărî*** + *-ime*].

oţăríre f. v. **oţărîre**.

oţărít a. v. **oţărît**.

oţărî, oţărăsc vb. (pop.; refl.) **1.** a se mînia, a se înfuria; a se burzului la cineva: *încruntă sprînceana şi se oţărî de supărare.* ISP.; **2.** a se îngrozi, a se înspăimînta, a se cutremura (de groază, de indignare): *bătrînul aşteaptă moartea fără a se oţări.* NEGR.; *o faptă făr-de lege ce mintea-mi oţăreşte.* AL.; **3.** a se supăra, a se mîhni: *Domnul Hristos ... să oţărî întru sine.* VARL.; **4.** a se strîmba, a face grimase, din cauza unei mîncări sau băuturi neplăcute la gust: *cum o pune la gură pe loc o şi ia, oţărîndu-se.* CR.; (şi: **oţări, oţeri, oţerî**). [Din bulg. *ocerja*].

oţărîre, oţărîri f. (pop.) **1.** faptul de a (se) oţărî; **2.** supărare mare, furie, indignare; oţăreală, oţărime: *a rămas mut de oţărire şi de ruşine.* NEGR.; **3.** înfiorare, spaimă: *pe margini de prăpăstii călcînd făr-oţerire.* AL.; (şi: **oţărire, oţerire**). [V. ***oţărî***].

oţărît, ~ţi, oţărîtă, ~e a. (pop.) **1.** supărat, mînios, furios; care exprimă supărare, mînie: *logofeteasa şi-a arătat în pridvor obrazul oţărît.* SAD.; (adv.) *cumplita vijelie care suflă oţerit.* AL.; **2.** posomorît, morocănos: *pe figura lui veşnic oţărîtă se vede un dispreţ.* VLAH.; (şi: **oţărit, oţerit**). [V. ***oţărî***].

oţărîtór, ~i, oţărîtoáre a. (înv.) înfiorător, îngrozitor, teribil: *un tablou cu o noimă şi mai oţeritoare.* AL.; (şi: **oţeritor**). [***Oţărî*** + *-tor*].

oţél, oţeluri şi (înv.) **oţele** n. **1.** aliaj de fier cu carbon, caracterizat prin rezistenţă, duritate şi elasticitate, avînd o largă întrebuinţare în tehnică: *vei toci un toiag de oţel căutîndu-mă.* ISP.; *ehei ... trecute într-o verigă de oţel.* SAD.; **oţel aliat**, oţel care conţine şi alte elemente care îi îmbunătăţesc calităţile; **oţel rapid**, oţel cu adaos de wolfram, crom şi vanadiu, devenit foarte dur; **oţel-beton**, bare de oţel care se întrebuinţează la armarea betonului; **de oţel**, foarte tare, asemenea oţelului: (fig.) *o inimă de aur şi braţul de oţel.* AL.; *am făcut muşchi de oţel.* PR.; **2.** (la pl.) diferite sorturi de asemenea aliaj; obiecte fabricate din asemenea aliaj: *afurisită za ... numai curea şi oţele.* DELAVR.; *oţeluri îmbunătăţite;* **3.** (înv.; la pl.) mecanism de declanşare a focului la armele vechi, alcătuit din cocoş, cremene şi amnar: *ca să nu rugnească oţelele, pusese cîte un petec de blăniţă.* SAD.; **a ajunge** (sau **a se duce etc.**) **în oţelele puştii,** a ajunge, a ieşi în bătaia puştii: *te dau în oţelele puştii vreunui vînător.* ISP.; **a fi iute** (sau **slab**) **de oţele,** a fi iute (sau slab) din fire: *aşa sîntem noi, partea femeiască ... slabe de oţele.* AL.; **4.** (p. ext.; înv. şi pop.; la pl.) armă de foc: *hangiare-n tot locul, oţeluri cumplite.* MACED.; *... oţelele oşteanului fulgerau.* SAD. [Din sl. ***ocelŭ***].

oţeiár, oţelari m. muncitor într-o oţelărie: *ce-i pasă oţelarului cutare că un mare poet şi filozof a fost înlăturat de la catedră?* PR. [***Oţel*** + *-ar*].

oţelărie[1] f. meseria oţelarului: *învăţase oţelăria la Reşiţa.* [***Oţelar*** + *-ie*].

oţelărie[2], **oţelării** f. secţie a unei uzine metalurgice în care se elaborează şarjele de oţel: *economistul... e obsedat de soarta oţelăriilor poloneze.* D. [***Oţel*** + *-ărie*].

oţelí, oţelesc vb. **1.** (tr.) a mări duritatea unei piese metalice prin călire; a căli: *el îşi oţeleşte vîrful lancei.* OD.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) întări, a (se) fortifica, a se deprinde cu greutăţile: *sufletul lui de contemplativ moldovean să se oţelească în activismul muntean.* CĂL.; *a luat viaţa pieptiş ... şi s-a oţelit.* GHEŢIE; **3.** (fig.; reg.; tr.) a se îmbăta: *mai bău şi văduva, ..., mai bău şi el, ... pînă ce se oţeliră ca tunul.* POP. [De la ***oţel***].

oţelíre, oţeliri f. acţiunea de a (se) oţeli şi rezultatul ei; călire; (fig.) fortificare. [V. ***oţeli***].

oţelít, ~ţi, oţelită, ~e a. **1.** întărit prin călire; călit: *cu tăiuşul oţelit.* POP.; **2.** (cu aspect, cu duritate, cu strălucire) de oţel; oţeliu: *zimbrul cu coarne oţelite.* AL.; **3.** (fig.) întărit, fortificat; încercat: *sunetul oţelit al glasului, inima oţelită.* OD.; **4.** (reg.) beat. [V. ***oţeli***].

oţelíu, ~ii, oţelie, ~ii a. (rar) cu aspect, cu strălucire de oţel; de culoarea oţelului; oţelit. [***Oţel*** + *-iu*].

oţelós, ~şi, oţeloásă, ~e a. (pop.) de oţel; ca oţelul: (fig.) *valurile oţeloase se năpusteau.* REBR. [***Oţel*** + *-os*].

oţerí vb. v. **oţărî**.

oţeríre f. v. **oţărîre**.

oţerít a. v. **oţărît**.

oţeritór a. v. **oţărîtor**.

oţerî vb. v. **oţărî**.

oţét n. lichid cu gust acru, obţinut prin fermentarea acetică a vinului, a berii etc. sau prin diluarea cu apă a acidului acetic concentrat, întrebuinţat în alimentaţie, drept condiment sau conservant; **oţet de trandafiri** (sau **de leuştean, de usturoi etc.**), oţet în care s-au macerat petale de trandafir (sau frunze de leuştean, usturoi), folosit pentru frecţii: *l-au frecat bine cu oţet de trandafiri.* PETR.; a **face pe cineva cu ou şi cu oţet,** a dojeni aspru pe cineva; a ocărî, a batjocori. [Din sl. *ocĭtŭ*].

oţetár, oţetari m. **1.** (înv.) persoană care fabrică sau vinde oţet; **2.** oală mare de lut, în formă de amforă cu gît şi două toarte laterale, folosită pentru păstrarea oţetului sau pentru murături; **3.** arbore (decorativ) din familia anacardiacee, cu flori verzui şi fructe roşii, ale cărui frunze şi scoarţă, bogate în tanin, se folosesc în tăbăcărie, iar fructele, foarte acre, pot fi folosite la producerea oţetului (*Rhus*

typhina). // n. (pl. **oţetare**); (înv.) serviciu de masă alcătuit din sticluţe, în care se pune oţet şi untdelemn. [*Oţet + -ar*].

oţetărié, oţetării f. (înv.) instalaţie rudimentară de fabricat oţet. [*Oţet + -ărie*].

oţetí, oţetesc vb. (refl.) **1.** (despre vin) a se acri, transformîndu-se în oţet; **2.** (fig.) a deveni sever, neprietenos, mînios; a se supăra; a se irita: *cine se oţeteşte, să bea oţet să-i treacă.* PANN. [De la *oţet*].

oţetíre, oţetiri f. faptul de a se oţeti. [V. *oţeti*].

oţetít, ~ţi, oţetită, ~e a. **1.** (despre vin) acrit, transformat în oţet; **2.** (despre alimente) înnăcrit, stricat; **3.** (fig.) supărat, mînios, iritat: *negustorul îl privea oţetit.* C.PETR. [V. *oţeti*].

oţiós, ~şi, oţioásă, ~e a. (livr.) inutil, zadarnic; dificil, încurcat: *problema e insolubilă şi oţioasă.* IBR.; *aceasta-i o discuţie oţioasă.* STĂNIL. [Din lat. *otiosus*].

oţopínă f. v. **huţupină.**

ou, ouă n. **1.** celulă care rezultă în urma fecundării ovulului de către un spermatozoid şi care conţine germenul unei noi fiinţe; zigot; **2.** (zool.) ovulul fecundat împreună cu învelişurile sale, depus de animalele ovipare în mediul exterior, unde embrionul îşi continuă dezvoltarea pînă la eclozare; (spec.) acest produs biologic al păsărilor, rotund sau oval, alcătuit din albuş şi gălbenuş, protejat de o coajă calcaroasă, folosit ca aliment: *face pască cu smîntînă şi cu ouă.* CR.; *scotea din rucsac pui fripţi, ... ouă fierte.* PR.; **ca oul,** fragil; **a sta pe ouă,** a cloci; **a umbla cu cineva ca cu un ou (moale),** a trata pe cineva cu prea multe menajamente; **oul lui Columb,** problemă pe care cineva o rezolvă foarte simplu, cu ingeniozitate, deşi anterior părea (tuturor) fără soluţie; **oul primordial,** mit cosmogonic care se referă la naşterea universului dintr-un ou embrionar, aşa-numitul embrion de aur (oul originar); **3.** (bot.) celulă reproducătoare rezultată din fuziunea a doi gameţi; zigot; **4.** obiect în formă de ou de pasăre; (reg.) **oul genunchiului,** rotulă; **oul piciorului,** ouşor; **5.** (pop. şi fam.) testicul; **6.** (compus) **ouăle-popii,** plantă erbacee din familia orhideelor, ale cărei flori albe punctate cu roşu sînt urît mirositoare (*Himantoglossum hircinum*). [Lat. *ovum*].

ouă, pers. 3 **óuă** vb. (intr., refl. şi tr.) a face ouă: *n-oi vinde pasărea asta, că ea se ouă.* EM.; *găina care cîntă nu ouă.* Z. [De la *ou*].

ouát[1], ~ţi, ouată, ~e a. (pop.; depr.) avortat; cu constituţie debilă; becisnic, nevolnic: *fătat, nu ouat.* Z. // m., f. fiinţă molîie, bleagă; avorton: *umblă mai repede, ouatule!* [V. *oua*].

ouát[2] n. **1.** faptul de a (se) oua; **2.** perioadă în care păsările depun ouă: *a început ouatul.* [V. *oua*].

ouătoáre, ouătoare a. (adesea subst.; despre păsări) care face (multe) ouă, care se află în perioada ouatului[2]. [*Oua + -(ă)tor*].

ouşór, ouşoare n. **1.** diminutiv al lui ou; ou mic; out; **2.** (şi **ouşorul piciorului**), osul rotund proeminent, care leagă laba piciorului de partea inferioară a femurului; oul piciorului; **3.** plantă erbacee montană din familia liliaceelor, cu flori albe-verzui şi fructe bace roşii, cu multe seminţe (*Streptopus amplexifolius*). [*Ou + -uşor*].

out [aut] adv. **1.** în afara limitelor terenului de joc, la tenis, fotbal, handbal etc.; **2.** cuvînt rostit de arbitrul unei întîlniri de box cînd cere oprirea definitivă a luptei. //a. invar. (despre minge, jucător) care este afară din joc. [Cuv. engl.].

output [áutput] n. **1.** punct al unui sistem sau aparat electronic prin care semnalul este transferat spre exterior; **2.** transferul informaţiei din memoria calculatorului spre exterior; **3.** rezultatul unei activităţi economice, într-o unitate de timp. [Cuv. engl.].

outright [áutrait] n. operaţie constînd în stabilirea condiţiilor cumpărării sau vînzării în valută, inclusiv a cursului valutei. [Cuv. engl.].

outsider, outsideri [áutsaider] m. **1.** străin; aflat sau considerat în afara unui grup: *în excursie a fost un outsider*; **2.** (sport) cal care nu are şansa să ocupe un loc de frunte în concursurile hipice; **3.** sportiv (sau echipă) fără prea mari şanse într-o competiţie; **4.** întreprindere rămasă în afara unei uniuni monopoliste. [Din engl. *outsider*].

oúţ, ouţe n. (pop.) ouşor. [*Ou + -uţ*].

ovăl, ~i, ovală, ~e a. care are formă alungită asemănătoare cu a oului de găină; oviform, ovoid, eliptic: *un băiat cu faţa ovală.* EM. // n. **1.** curbă convexă închisă care are o axă de simetrie şi curbura maximă în punctul de pe axă; formă sau contur asemănător cu figura descrisă mai sus: *sprîncenele subţiri se arcuiau peste cele două ovaluri largi ale ochilor întredeschişi.* CĂRT.; **2.** faţă, figură: *îţi priveam extatic silueta şi ovalul.* PETR. [Din fr. *ovale*, it. *ovale*, germ. *oval*].

ovalbumínă, ovalbumine f. albumină prezentă în albuşul de ou, cu un conţinut ridicat de acid glutamic şi leucină. [Din fr. *ovalbumine*].

ovalitáte, ovalităţi f. realitatea de a fi oval. [Din fr. *ovalité*].

ovalizá, pers. 3 **ovalizează** vb. (refl.; despre corpuri cilindrice) a lua formă ovală, a deveni oval. [Din fr. *ovaliser*].

ovalizáre, ovalizări f. acţiunea de a se ovaliza şi rezultatul ei; deformare a unui corp cilindric astfel încît secţiunea acestuia să devină ovală, provocată de solicitări inegale, de montajul greşit etc.; ovalizaţie. [V. *ovaliza*].

ovalizáţie, ovalizaţii f. (tehn.) ovalizare. [Din fr. *ovalisation*].

ovár, ovare n. **1.** fiecare dintre cele două organe de reproducere ale femelei, conţinînd celulele germinative sau ovulele; **2.** organ al florii în care se formează ovulele şi care, după fecundaţie, se transformă în fruct, iar ovulele în seminţe: *potir sudat la ovariu cu cinci dinţi scurţi.* NEGR.; (şi: (înv.) ovariu). [Din lat. *ovarium*, fr. *ovaire*].

ovarián, ~eni, ovariană, ~ene a. care aparţine ovarelor, referitor la ovare: *insuficienţă ovariană.* [Din fr. *ovarien*].

ovariectomíe, ovariectomii f. operaţie chirurgicală constînd în extirparea unuia sau a ambelor ovare. [Din fr. *ovariectomie*].

ovariocél, ovariocele n. hernie a ovarului. [Din fr. *ovariocèle*].

ovariopatíe, ovariopatii f. denumire generică pentru afecţiunile ovarului. [Din fr. *ovariopathie*].

ovariotomíe, ovariotomii f. intervenţie chirurgicală constînd în rezecţia parţială a ovarului (în cazurile de chist ovarian). [Din fr. *ovariotomie*].

ovarítă, ovarite f. inflamaţie acută sau cronică a ovarelor, însoţită adesea de inflamaţia trompelor uterine; **ovarită sclerochistică,** formă de ovarită cronică manifestată clinic prin semne de hiperfoliculinie. [Din fr. *ovarite*].

ovăriu n. v. **ovar.**

ovát, ~ţi, ovată, ~e a. (despre frunze, petale etc.) care are lăţimea cea mai mare în treimea inferioară; în formă de ou; ovoid. [Din lat. *ovatus*].

ováţie, ovaţii f. **1.** onoruri acordate de romani unui comandant militar pentru o victorie, în cadrul unei ceremonii (însoţite de sacrificiul unui miel); **2.** (mai ales la pl.) manifestare publică entuziastă de admiraţie, de aprobare faţă de cineva, exprimată prin aclamaţii şi aplauze, într-o adunare, la un spectacol etc.: *după ce ovaţiile se potoliră, mulţi rămaseră cu o tristeţe adîncă.* AG.; *în oraşele pe unde trece i se fac ovaţii.* CĂL.; (şi: (înv.) **ovaţiune**). [Din lat. *ovatio, -onis*, fr. *ovation*].

ovaţioná, ovaţionez vb. (tr. şi intr.) a-şi manifesta prin ovaţii admiraţia, simpatia, aprobarea pentru cineva sau ceva; a aclama, a aplauda: *mulţimea ovaţiona frenetic.* [Din fr. *ovationner*].

ovaţionáre, ovaţionări f. acţiunea de a ovaţiona şi rezultatul ei; aclamaţie. [V. *ovaţiona*].

ovaţiune f. v. **ovaţie.**

óvă, ove f. motiv decorativ alcătuit dintr-o proeminenţă în formă de ou, folosit la ornamentarea construcţiilor, a mobilierului, a giuvaierurilor etc. [Din fr. *ove*].

ovăs s. v. **ovăz.**

ovăsciór m. plantă erbacee din familia gramineelor, asemănătoare cu ovăzul, cu spiculeţele în panicule lungi, cultivată pentru nutreţ (*Arrhenatherum elatius*). [*Ovăs + -cior*].

ovăz m. **1.** plantă furajeră din familia gramineelor, cu paiul drept şi cu inflorescenţa un panicul (*Avena sativa*): *se scutură ovăsul cela pe jos.* CR.; **2.** seminţele acestei plante, folosite mai ales ca hrană pentru cai: *să dau calului ovăs.* EM.; *roibule ..., rabdă ce-i răbda, că îndată ţi-oi da ovăz.* SAD.; **fulgi de ovăz,** produs alimentar sub formă de foiţe subţiri din ovăz: *poate reuşeşti să-i administrezi şi fulgii de ovăz.* GHEŢIE. // n. (pl. **oveze**) lan, semănătură cu această plantă: *la fîntînă-ntre oveze, se-ntîlnesc două neveste.* POP.; (şi: **ovăs**). [Din sl. *ovesŭ*].

ovedénie f. v. **vovedenie.**

over [óvăr] n. stil de înot rapid pe o parte a corpului, cu picioarele în formă de foarfece, cu braţele aduse succesiv din spate în faţă, pe deasupra apei. [Cuv. engl.].

overboost [óvărbust] n. forţare a unei maşini pînă la limita maximă. [Cuv. engl.].

overdraft [óvărdraft] n. **1.** restrîngere a creditelor fără acoperire; **2.** neacoperire financiară a unui mandat de plată: *a trebuit să facă un credit... pentru a acoperi overdraft-ul.* D. [Cuv. engl.].

overdose [óvărdoz] f. supradoză. [Cuv. engl.].

overlock [óvărlok] n. maşină de cusut pentru asamblarea şi tivirea tricotajelor, printr-un tighel din două fire. [Cuv. engl.].

ovibós, oviboşi m. (la pl.) gen de mamifere rumegătoare din regiunile boreale, cu caractere de oaie şi de bou; (şi la sg.) animal din acest gen. [Din fr. *ovibos*].

ovicíd, ovicide n. substanţă folosită pentru a distruge ouăle insectelor, ale acarienilor etc. [Din fr. *ovicide*].

ovidénie f. v. **vovedenie.**

ovidúct, oviducte n. (anat.) conduct care transportă spre exterior ovulele ajunse la maturitate; trompă uterină. [Din fr. *oviducte*].

ovifórm, ~i, oviformă, ~e a. care are forma unui ou; oval, ovoid, ovoidal. [Din fr. *oviforme*].

ovilí vb. v. **ofili.**

ovilíre f. v. **ofilire.**

ovilít a. v. **ofilit.**

ovín, ~i, ovină, ~e a. din familia oii şi a caprei; care provine de la oi sau de la capre; de oaie sau de capră. // f. (la pl.) subfamilie a rumegătoarelor, avînd ca reprezentanţi oaia, capra, muflonul; (şi la sg.) animal din această familie. [Din fr. *ovine*].

ovipár, ~i, ovipară, ~e a. care se înmulţeşte prin ouă: *păsările, reptilele, peştii sînt ovipari.* // n. (mai ales la pl.) animal care se înmulţeşte prin ouă. [Din fr. *ovipare*].

oviparitáte f. (biol.) reproducere prin ouă. [Din fr. *oviparité*].

ovipozitór, ovipozitoare n. organ al insectelor care serveşte la depunerea ouălor în cavitatea în care se vor dezvolta; oviscapt. [Din fr. *ovipositeur*].

oviscápt, oviscapte n. (zool.) ovipozitor. [Din fr. *oviscapte*].

ovocít, ovocite n. celulă germinală femelă, aflată în parenchimul ovarian, rezultată, în cazul ovogenezei, din transformarea unei ovogonii, din care se formează ovulul. [Din fr., engl. *ovocyte*].

ovogenéză f. proces de formare, dezvoltare şi maturare a ovulelor la animale, prin diviziuni succesive ale unor celule din ovar. [Din fr. *ovogenèse*].

ovoglobulínă f. globulină din albuşul de ou. [Din fr. *ovoglobuline*].

ovogoníe, ovogonii f. celulă sexuală tînără care se transformă, în cursul ovogenezei, în ovocit. [Din fr. *ovogonie*, engl. *ovogony*].

ovoíd, ~zi, ovoídă, ~e a. care are forma unui ou; ovat; oval, oviform: *fruct ovoid.* [Din fr. *ovoïde*].

ovoídal, ~i, ovoídală, ~e a. oviform. [Din fr. *ovoïdal*].

ovoplásmă, ovoplasme f. citoplasma zigotului sau a oului; ooplasmă. [Din germ. *Ovoplasma*].

ovoscóp, ovoscoape n. aparat folosit în avicultură pentru a se urmări starea şi dezvoltarea embrionului în timpul incubaţiei. [Din fr. *ovoscop*].

ovovivipár, ~i, ovovivípară, ~e a. (despre animale) care se înmulţeşte prin ouă pe care femela le clocește în oviduct pînă la ecloziune. // f. (de obicei la pl.) animal care se înmulţeşte prin ouă (ex.: salamandra neagră, vipera). [Din fr. *ovovivipare*].

ovréi, ovrei m. (înv. şi reg.) **1.** evreu: *mă îndoiesc că veţi găsi un ovrei dispus să vă împrumute banii.* GHEŢIE; **2.** comerciant evreu: *o să trimeaţă un ovrei cu nişte cămăşi frumoase.* ISP.; (şi: **ovreu**). [Din gr. mod. *ovriós*].

ovréică, ovreice f. (înv. şi reg.) evreică: *se îndrepta spre paravanul după care dispăruse ovreica.* EL. [*Ovrei* + *-că*].

ovreiésc, ~şti, ovreiáscă, ~eşti a. (înv. şi reg.) evreiesc: *limba ovreiască.* COR. [*Ovrei* + *-esc*].

ovreiáşte adv. (înv. şi reg.) evreieşte: *scoaseră cărţile lor toate în ovreieşte, greceşte.* MOXA; *purtase discuţii ..., tocmindu-se ovreieşte.* GHEŢIE. [*Ovrei* + *-eşte*].

ovréu m. v. **ovrei.**

ovsígă f. v. **obsigă.**

ovúl, ovule n. **1.** gametul femel al animalelor care se formează şi se dezvoltă în ovar, de unde este eliminat în procesul ovulaţiei; **2.** elementul sexual femel al plantelor cu flori (fanerogame), produs al carpelelor, care, după fecundare, se transformă în sămînţă; (şi: (rar) **ovulă**). [Din fr. *ovule*].

ovulár, ~i, ovulară, ~e a. care aparţine ovulului, referitor la ovul. [Din fr. *ovulaire*].

ovuláţie, ovulaţii f. eliminare periodică a ovulului matur din ovar. [Din fr. *ovulation*].

ovúlă f. v. **ovul.**

oxalát, oxalaţi m. sare sau ester al acidului oxalic, întrebuinţat în medicină, în vopsitorie etc. [Din fr. *oxalate*].

oxalemíe, oxalemii f. prezenţă a acidului oxalic sau a oxalaţilor în sînge; cantitate de oxalaţi prezentă în sînge. [Din fr. *oxalémie*, engl. *oxalemie*].

oxálic a. **acid oxalic,** acid organic, toxic, sub formă de cristale albe, întrebuinţat ca mordant în vopsitorie, în tăbăcărie etc. [Din fr. *oxalique*].

oxalúrie, oxalurii f. prezenţă a acidului oxalic în urină; cantitate de oxalaţi prezentă în urină. [Din fr. *oxalurie*].

óxford n. **1.** ţesătură de bumbac sau de lînă în caroiuri colorate; **2.** rasă de oi creată în Anglia şi crescută pentru producţia de carne. [Din fr. *oxford*].

oxfordián, ~eni, oxfordiană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) al doilea etaj al jurasicului superior, caracterizat prin amoniţi, brahiopode, echinide etc. [Din fr. *oxfordien*].

oxiacetilénă f. combinaţie a acetilenei cu oxigenul. [Din fr. *oxyacétylène*].

oxiacetilénic, ~ci, oxiacetilenică, ~ce a. de oxiacetilenă; **sudură oxiacetilenică,** procedeu de sudură cu flacăra întreţinută de combinaţia dintre oxigen şi acetilenă. [Din fr. *oxiacétylénique*].

oxiacíd, oxiacizi m. **1.** acid anorganic care conţine în molecula sa şi oxigen (ex.: acid sulfuric, acid hipocloric); **2.** hidroxiacid. [*Oxi*(*gen*) + *acid*].

oxibiótic, ~ci, oxibiotică, ~ce a. (despre organisme) care consumă oxigen atmosferic. [Din engl. *oxybiotic*].

oxibiózǎ f. prezenţă a oxigenului într-un proces biologic aerob. [Din germ. *Oxybiose*, engl. *oxybiosis*].

oxicefál, ~i, oxicefală, ~e a. şi m., f. (organism) care prezintă oxicefalie. [Din fr. *oxycéphale*].

oxicefalíe, oxicefalii f. (med.) acrocefalie. [Din fr. *oxycéphalie*].

oxiclorúră, oxicloruri f. combinaţie a unei substanţe cu oxigenul şi clorul; **oxiclorură de carbon,** fosgen. [Din fr. *oxyclorure*].

oxíd, oxizi m. compus al oxigenului cu alt element chimic; **oxid de aluminiu,** pulbere albă, greu fuzibilă, greu solubilă în apă şi în acizi, prezentă în natură, în stare cristalizată, sub formă de corindon şi de pietre semipreţioase (ex.: safir, rubin, topaz etc.); alumină; **oxid de calciu,** var nestins; calce; **oxid acid,** anhidridă (de acid); **oxid de etilenă,** gaz incolor, toxic, foarte reactiv, obţinut prin oxidarea catalitică a etilenei sau din etilenclorhidrină, întrebuinţat la fabricarea glicolului, a unor dizolvanţi, plastifianţi etc.; **oxid feroferic,** magnetit; **oxid de cupru,** cuprioxid; **oxid de magneziu,** magnezie; **oxid de plumb,** miniu; **oxid de carbon,** gaz otrăvitor, incolor, fără miros, care se formează în arderile incomplete; **oxid de zinc,** pulbere albă, folosită în vopsitorie; alb de zinc. [Din fr. *oxyde*].

oxidá, oxidez vb. (refl. şi tr.) **1.** a (se) transforma în oxid prin combinare cu oxigenul: *aerul oxidează fierul;* **2.** a (se) acoperi cu oxid; a (se) rugini: *cuprul se oxidează.* [Din fr. *oxyder*].

oxidábil, ~i, oxidabilă, ~e a. care se poate oxida, care poate rugini (uşor): *metale oxidabile.* [Din fr. *oxydable*].

oxidánt, ~ţi, oxidantă, ~e a. **1.** care are proprietatea de a oxida alte substanţe, care produce oxidare, care poate capta unul sau mai mulţi electroni, reducîndu-se: *elemente oxidante;* **2.** (biol.) oxidativ. // m. substanţă care poate produce o oxidare. [Din fr. *oxydant*].

oxidáre, oxidări f. **1.** acţiunea de a (se) oxida şi rezultatul ei; reacţie în care o substanţă se combină cu oxigenul; oxidaţie; **2.** reacţie în care o substanţă cedează electroni; proces prin care un atom sau un ion îşi măreşte valenţa pozitivă sau îşi micşorează valenţa negativă, ca urmare a pierderii unui număr de electroni; **3.** acoperire a metalelor cu o peliculă de oxizi în scopul protejării lor. [V. *oxida*].

oxidát, ~ţi, oxidată, ~e a. (despre metale) care a suferit procesul de oxidare: (fig.) *viaţa? un pachet de tutun cu aspect de aur şi gust oxidat.* BAC. [V. *oxida*].

oxidatív, ~i, oxidativă, ~e a. **1.** care are proprietatea de a oxida; **2.** (biol.) care influenţează arderile din organism; oxidant. [*Oxida* + *-tiv*].

oxidáţie, oxidaţii f. oxidare; (şi: **oxidaţiune**). [Din fr. *oxydation*].

oxidaţiúne f. v. **oxidaţie.**

oxidáză, oxidaze f. enzimă din celulele vegetale şi animale, care catalizează oxidările celulare. [Din fr. *oxydase*].

oxidimétric, ~ci, oxidimetrică, ~ce a. care ţine de oxidimetrie, referitor la oxidimetrie. [Din fr. *oxydimétrique*].

oxidimetríe f. **1.** ansamblul metodelor de dozare volumetrică a unor compuşi, bazat pe folosirea ca reactivi a soluţiilor de oxidanţi; **2.** oximetrie. [Din fr. *oxydimétrie*, germ. *Oxydimetrie*].

oxidimétru, oxidimetre n. aparat pentru determinarea cantităţii de oxigen din soluţiile de oxidanţi. [Din fr. *oxydimètre*].

oxidoredúcere, oxidoreduceri f. reacţie formată dintr-o reacţie de oxidare şi una de reducere, care au loc concomitent, datorită transferului de electroni între substanţa care se oxidează şi cea care se reduce; oxidoreducţie. [*Oxi*(*dare*) + *reducere;* cf. fr. *oxydoréduction*].

oxidoredúcţie, oxidoreducţii f. (chim.) oxidoreducere. [Din fr. *oxydoréduction*].

oxidríl, oxidrili m. (chim.) hidroxil. [Din fr. *oxhydrile*].

oxíe, oxii f. accent ascuţit pus deasupra unei vocale, în scrierea greacă şi chirilică. [Din gr. mod. *oxeía*].

oxigén n. **1.** element chimic gazos, incolor, inodor, insipid, puţin solubil în apă, care formează o cincime din aerul atmosferic şi care este indispensabil în procesul respiraţiei şi al arderii; **2.** (p. ext.) aer pur, nepoluat: *plec la ţară să respir puţin oxigen;* **3.** (fig.) factor care vitalizează, revigorează: *oxigenul respectiv nu a fost de ajuns pentru revigorarea investiţiilor.* D. [Din fr. *oxygène*].

oxigená, oxigenez vb. **1.** (refl.; despre substanţe chimice) a se combina cu oxigenul; **2.** (refl.; despre sînge) a se încărca cu oxigen prin combinarea acestuia cu hemoglobina; **3.** (tr. şi refl.) a (se) purifica (aerul): *e vîntul care răcoreşte, boarea care oxigenează aerul întremător al respiraţiei fireşti.* PLEŞU; **4.** (fam.; refl.) a respira aer pur, nepoluat: *merge la ţară să se oxigeneze; mi-am mai oxigenat plămînii;* **5.** (tr.) a albi ţesăturile prin tratare cu apă oxigenată; **6.** (refl. şi tr.) a(-şi) decolora părul prin tratare cu apă oxigenată: *mi-am oxigenat părul.* [Din fr. *oxygéner*].

oxigenáre, oxigenări f. **1.** acţiunea de a (se) oxigena şi rezultatul ei; **2.** combinare a oxigenului cu hemoglobina; hematoză. [V. *oxigena*].

oxigenát, ~ţi, oxigenată, ~e a. **1.** (despre substanţe chimice) care conţine (mult) oxigen; care s-a transformat cu ajutorul oxigenului; **apă oxigenată,** lichid incolor sau albăstrui, preparat din perhidrol şi apă, întrebuinţat ca decolorant şi dezinfectant; peroxid de hidrogen; **2.** care s-a decolorat prin tratare cu apă oxigenată: *o femeie tînără, ... cu părul oxigenat apăru în prag.* GHEŢIE. [V. *oxigena*].

oxigenoterapíe f. tratament cu oxigen, administrat în căile respiratorii, tractul digestiv sau sub piele, în unele boli cardiace, pulmonare, intoxicaţii cu gaze asfixiante. [Din fr. *oxygenothérapie*].

oxihemoglobulínă, oxihemoglobuline f. compus instabil format în procesul respiraţiei prin acţiunea oxigenului asupra hemoglobulinei, care dă culoarea roşie sîngelui ieşit din plămîni. [Din fr. *oxyhémoglobine*].

N O

oxilít, oxiliți m. peroxid de sodiu care, în contact cu apa, pune în libertate oxigen. [Din fr. *oxylithe*].

oximetríe f. determinare a cantității de oxigen din hemoglobină; cantitate de oxigen conținută de hemoglobina sangvină; oxidimetrie. [Din fr. *oxymétrie*].

oximétru, oximetre n. aparat pentru determinarea cantității de oxihemoglobină din sîngele periferic. [Din fr. *oxymètre*].

oximorón, oximoroane n. figură de stil constînd în asocierea a doi termeni incongruenți, aparent contradictorii, incompatibili, prin care se exprimă o ironie subtilă, un adevăr usturător sau pentru a intensifica funcția poetică (ex. tăcere elocventă). [Din fr. *oxymoron*].

oximorónic, ~ci, oximoronică, ~ce a. propriu oximoronului; cu oximoroane: *stil oximoronic*. [*Oximoron* + *-ic*].

oxisintéză, oxisinteze f. procedeu industrial de obținere a aldehidelor prin tratarea olefinelor cu un amestec de hidrogen și carbon în prezența unui catalizator pe bază de cobalt. [Din fr. *oxysynthèse*].

oxitocínă f. (med.) ocitocină. [Din fr. *oxitocine*].

oxitón, ~i, oxitonă, ~e a. și n. (cuvînt) care are accentul pe ultima silabă. [Din fr. *oxyton*].

oxitonie f. accentuare a unui cuvînt pe ultima silabă. [*Oxiton* + *-ie*].

oxiúr, oxiuri m. vierme nematod parazit care trăiește în intestinele oamenilor (mai ales ale copiilor). [Din fr. *oxyure*].

oxiuriáză, oxiuriaze f. boală provocată de prezența oxiurilor în organism, manifestă prin prurit anal, prin tulburări de tranzit, prin dureri abdominale. [Din germ. *Oxyuriasis*].

oxosintéză, oxosinteze f. procedeu industrial de obținerea a aldehidelor, prin tratarea olefinelor cu un amestec de oxid de carbon și de hidrogen, în prezența unui catalizator pe bază de cobalt. [Din fr. *oxosynthèse*].

ozalíd n. hîrtie fotosensibilă folosită pentru reproducerea desenelor tehnice executate pe calc. [Din germ. *Ozalid* (*papier*)].

óze f. pl. zaharuri simple, nehidrolizabile. [Din fr. *oses*].

ozénă, ozene f. inflamație cronică a mucoasei nazale, însoțită de o supurație fetidă, care duce la dispariția simțului mirosului. [Din fr. *ozène*].

ozené, ozeneuri n. denumirea dată obiectelor zburătoare neidentificate; farfurie zburătoare; (și: **ozeneu**). [*O*(*biect*) *z*(*burător*) *n*(*eidentificat*)].

ozenéu n. v. ozene.

ozeníst, ~ști, ozenistă, ~e m., f. extraterestru venit pe Pămînt cu un ozene. [De la *ozene*].

ozocherítă, ozocherite f. ceară minerală alcătuită dintr-un amestec de parafine și rășini, de culoare galbenă-brună, verzuie sau negricioasă, translucidă, cu miros aromatic, ușor fuzibilă, utilizată la fabricarea lumînărilor, a cerurilor etc.; ceară de pămînt. [Din fr. *ozokérite*].

ozón n. gaz de culoare albăstruie, iritant, nociv, antiseptic, puțin solubil în apă, avînd trei atomi de oxigen în moleculă, prezent în straturile superioare ale atmosferei, unde este produs sub acțiunea radiațiilor ultraviolete sau a descărcărilor electrice asupra oxigenului. [Din fr. *ozone*].

ozoná, ozonez vb. (rar; tr.) a adăuga ozon în aerul unei încăperi, cu scopul sporirii cantității de oxigen; a ozoniza. [Din fr. *ozoner*].

ozonáre, ozonări f. acțiunea de a ozona și rezultatul ei. [V. *ozona*].

ozonát, ~ți, ozonată, ~e a. care conține (mult) ozon; ozonizat: *apă filtrată și ozonată*. [V. *ozona*].

ozonídă, ozonide f. compus organic rezultat prin adiția ozonului la dubla legătură olefinică. [Din fr. *ozonide*].

ozonificá, ozonífic vb. (tr.) a ozoniza. [De la *ozon*].

ozonizá, ozonizez vb. (tr.) **1.** a transforma oxigenul în ozon; a introduce ozon într-un mediu pentru a-l steriliza; a ozonifica; **2.** a ozona. [Din fr. *ozoniser*].

ozonizáre, ozonizări f. **1.** acțiunea de a ozoniza și rezultatul ei; **2.** sterilizare a apei prin tratare cu ozon. [V. *ozoniza*].

ozonizát, ~ți, ozonizată, ~e a. ozonat: *aer ozonizat*. [V. *ozoniza*].

ozonizatór, (rar) **ozonizatoare** n. ozonizor. [*Ozoniza* + *-tor*].

ozonizór, ozonizoare n. aparat pentru prepararea ozonului din oxigen, destinat sterilizării aerului din încăperi, a apei etc. [Din fr. *ozoniseur*].

ozonométric, ~ci, ozonometrică, ~ce a. care ține de ozonometrie, referitor la ozonometrie. [Din fr. *ozonométrique*].

ozonometríe, ozonometrii f. măsurare a proporției de ozon din atmosferă. [Din fr. *ozonométrie*].

ozonométru, ozonometre n. aparat pentru măsurarea proporției de ozon din atmosferă. [Din fr. *ozonomètre*].

ozonoscóp, ozonoscoape n. dispozitiv optic pentru determinarea prezenței ozonului. [Din fr. *ozonoscope*].

ozonosféră f. strat al atmosferei bogat în ozon, cuprins între 15 și 40 km altitudine. [Din fr. *ozonosphère*].

ozonoterapíe, ozonoterapii f. folosire a unui amestec de oxigen cu ozon în scop terapeutic. [Din fr. *ozonothérapie*].

ozór, ozoare n. (înv. și reg.) model, desen, motiv de cusătură sau de țesătură; (p. ext.) țesătură sau cusătură cu astfel de modele: *să-i dezbrace aur cu ozoară*. DOS. [Din ucr. *uzŭor*].

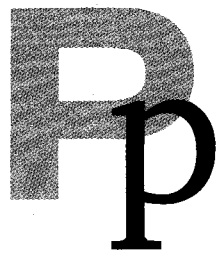

P, p m. invar. a nouăsprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană oclusivă bilabială surdă) notat cu această literă.

pa interj. (mai ales în limbajul copiilor) termen de salut la despărţire; la revedere!: *duse degetul la buze: pa! şi noapte bună!* C.PETR. [Cf. germ. ***pa,*** magh. ***pá***].

pac[1], pacuri n. pachet; legătură; ghem: *capătul unui pac de sfară.* AL.; *un pac de mahorcă.* M.CAR. [Din germ. ***Pack,*** fr. ***pacque***].

pac[2] interj. **1.** (adesea repetat) cuvînt care redă zgomotul produs de o lovitură (puternică), de ciocnirea unor obiecte tari, de declanşarea unei arme de foc etc.: *se repede la armă ... şi aruncă la întîmplare focurile: pac! pac!* SAD.; **2.** cuvînt care sugerează rapiditatea, caracterul brusc şi neaşteptat al unei mişcări, al unei acţiuni: *la un caz iar ... pac: la „Războiul".* CAR. [Onomat.].

páce, (rar) **păcI** f. **1.** stare de linişte într-o ţară; situaţie în care nu există conflicte armate sau războaie între state: *dacă n-ar exista marile puteri am avea parte de mai multă pace.* GHEŢIE; **2.** acord al părţilor beligerante asupra încetării războiului; tratat care consemnează acest acord: *a luptat în munţii Tatra pînă la încheierea păcii.* PR.; **pace separată,** v. **separat; lada păcii,** ladă, în templele evreieşti, în care se păstrau tablele cu legile lui Moise şi toiagul lui Aron; chivotul legii; **3.** bună înţelegere, concordie, armonie; lipsă de tulburări, de agitaţie, de vrajbă: *iubire între oameni şi pace să domnească.* MAT.; **judecătorie de pace** (sau **de ocol**), prima treaptă în ierarhia judiciară din trecut, cu atribuţii limitate; **a (se) face pace (cu cineva),** a se împăca: *s-a făcut pace între Ion şi George.* REBR.; **a cădea** (sau **a veni**) **la pace,** a se învoi; **o mie de ani pace,** formulă familiară de salut; **4.** linişte, calm, tăcere: *linişte-n văzduh şi pace pe pămînt.* COŞB.; **5.** linişte sufletească, tihnă, seninătate; împăcare: *o pace adîncă îmi inunda sufletul.* PR.; **în** (sau **cu**) **(bună) pace,** în linişte, fără să fie tulburat, stingherit, supărat de cineva sau de ceva: *Dumnezeu te-a adus în pace, zise el cu prietenie.* AG.; *au călătorit cu pace din sat în sat.* SAD.; **a da cuiva pace** sau **a lăsa pe cineva în (bună) pace,** a nu mai deranja, a nu mai tulbura, a nu mai supăra pe cineva: *daţi pace fetei.* DELAVR.; *de ce te tot ţii de mine? de ce nu mă laşi în pace?* GHEŢIE; (fam.) **dă-i pace!, nu** te sinchisi, nu-ţi bate capul; lasă-l în plata Domnului: *n-are decît să spună! dă-i pace!*; (reg.) **a nu (mai) avea pace de cineva,** a fi deranjat, a fi agasat de cineva; **mergi** (sau **umblă, du-te, rămîi etc.**) **în pace,** (ca formulă de urare la despărţire) mergi sănătos: *mergeţi în pace, dragii mei!*; **fii pe pace!,** fii liniştit, fii fără griji: *fii pe pace; n-ai venit degeaba.* DELAVR.; **pace vouă!** formulă bisericească de salut sau de binecuvîntare: *cu o voce ce se stingea ..., preotul rosti: „pace vouă"!* GHEŢIE; **6.** (relig.) liniştea veşnică de după moarte; odihnă de veci: *da! pace căutăm, fără s-o ştim.* EM.; **dormi** (sau **odihnească**) **în pace!,** formulă referitoare la morţi: *o, dormi în pace pe-aceste maluri.* AL.; **7.** (adv.; pop. şi fam.) nimic, nici vorbă, nici gînd; gata, s-a sfîrşit, degeaba mai vorbim: *se iţeşte ..., dar, pace bună; iezii nu-s nicăieri.* CR.; *dacă nu-i noroc, nu-i, şi pace.* AG. [Lat. ***pax, pacis***].

paceá, pacele f. **1.** (înv.) blană prelucrată de pe picioarele unor animale, de la genunchi în jos, folosită ca garnitură sau căptuşeală la o haină; (p. ext.) blană: *dulamă de serasir cu pacea de samur.* OD.; **2.** (reg.) mîncare asemănătoare cu piftia, preparată din burtă de vacă sau picioare de viţel ori de miel, cu ouă, oţet şi usturoi: *pacele cu usturoi.* C.L. [Din turc. ***paça***].

paceaúră, paceaure f. **1.** cîrpă de şters praful, de spălat vasele etc.; **2.** epitet pentru o femeie proastă, urîtă, murdară sau destrăbălată; buleandră: *căpitanul, însurat c-o paceaură care zmintea în bătăi ordonanţele.* ST. [Din turc. ***paçavra,*** gr. mod. ***patsavúra***].

pacemaker, pacemakere [péismêikăr] n. **1.** stimulator cardiac; **2.** cal care conduce într-o cursă, stabilind ritmul, în interesul tuturor concurenţilor; (p. ext.) atlet care conduce temporar o cursă de alergări, impunînd ritmul, în folosul tuturor concurenţilor; iepure. [Cuv. engl.].

pacfón n. v. **pacfong.**

pacfóng n. aliaj de cupru, nichel şi zinc, care imită argintul: *sfeşnicele, de la cele de aur pînă la cele de pacfon.* CAR.; (şi: **pacfon**). [Din germ. ***Pakfong,*** fr. ***pacfung***].

pachanga [paciánga] f. dans cubanez, asemănător cu cha-cha-cha; melodia acestui dans. [Din sp. ***pachanga***].

pachebót, pacheboturi n. navă maritimă (mare) pentru transportul călătorilor şi al coletelor poştale. [Din fr. ***paquebot,*** engl. ***packet-boat***].

pácher, pachere n. dispozitiv pentru etanşarea spaţiilor inelare dintre pereţii găurii de sondă şi diferitele elemente tubulare introduse în aceasta. [Din germ. ***Packer,*** fr. ***packer***].

pachéşcă, pacheşti f. (reg.; mai ales la pl.) bretea pentru susţinut pantalonii bărbăteşti. [Din rus. ***podteajki***].

pachét, pachete n. **1.** unul sau mai multe obiecte înfăşurate într-o învelitoare (şi legate) pentru a se putea păstra sau transporta mai uşor; legătură; conţinutul unui asemenea obiect; ambalaj (de hîrtie, carton etc.) în care se păstrează diferite obiecte: *deschise poşeta şi scoase un pachet de ţigări.* GHEŢIE; **a trimite pe cineva pachet,** a trimite, a expedia pe cineva undeva (rapid şi) fără voia lui; **2.** ansamblu de obiecte de aceeaşi natură, ansamblu de dispoziţii etc.: *pachet de măsuri, pachet de legi;* **3.** ansamblu de piese identice, suprapuse sau alăturate şi legate între ele pentru a forma o singură piesă folosită într-un sistem tehnic; **4.** grup de două-patru trenuri care circulă în acelaşi sens, între două staţii; **5. pachet de acţiuni,** număr de acţiuni emise de o societate pe acţiuni, care asigură deţinătorului un anumit număr de voturi în adunarea generală a acţionarilor. [Din fr. ***paquet,*** germ. ***Paket***].

pachetizá, pachetizez vb. (tr.) a ambala produse, material, mărfuri etc. sub formă de pachete cu dimensiuni, forme, greutăţi standardizate, în vederea transportării, manipulării şi depozitării acestora. [De la ***pachetizare***].

pachetizáre, pachetizare f. acţiunea de a pachetiza şi rezultatul ei. [Cf. fr. ***paquetage***].

pacheţél, pacheţele n. diminutiv al lui pachet; (p. restr.) pungă (de hîrtie), cornet: *un pacheţel de bomboane.* CAR. [***Pachet*** + ***-el***].

pachidérm n. v. **pahiderm.**

pachidermíe f. v. **pahidermie.**

paciént, ~ţi, pacientă, ~e a. (livr.) răbdător, calm; (p. ext.) făcut cu răbdare: *se face folositor lumei printr-o muncă pacientă şi dezinteresată.* VLAH. // m., f. **1.** bolnav aflat în tratamentul unui medic, supus unui consult sau unei operaţii chirurgicale: *lipsită de ajutorul pacientului, misiunea medicului este practic compromisă.* GHEŢIE; **2.** (înv.; în forma **paţient**) persoană supusă unui supliciu; victimă: *călăul ... să zugrume pe paţient.* NEGR.; (şi: (înv.) **paţient**). [Din lat. ***paciens, -tis*** „care îndură", fr. ***patient***, it. ***paciente***, germ. ***Patient***].

paciénţă, pacienţe f. (livr.) răbdare, îngăduinţă; calm: *trebuie să abuzez de pacienţa d-tale.* CAR. [Din lat. ***patientia***, fr. ***patience***, it. ***pacienze***].

pacífic, ~ci, pacífică, ~ce a. (înv.) **1.** paşnic; liniştit: *întrăm deci în anul nou cu prevederile cele mai pacifice.* EM.; **2. locomotivă pacific** (şi n.), locomotivă cu aburi, folosită la tracţiunea vagoanelor de călători. [Din lat. ***pacificus***, fr. ***pacifique***].

pacífică, pacífic vb. (tr.) **1.** a restabili pacea într-o regiune, într-o ţară aflată în război; **2.** a pune capăt unor certuri, a aplana un conflict; **3.** (rar) a aduce liniştea, împăcarea sufletească; a linişti, a potoli: *acela fă să fie pacificat, dezlegat şi primit în cămările tale.* GAL. [Din fr. ***pacifier***, it. ***pacificare***].

pacificáre, pacificări f. acţiunea de a pacifica şi rezultatul ei; restabilire a păcii într-un stat sau între state beligerante; înlăturare a conflictelor, a dezordinii; pacificaţie: *Serbia s-ar însărcina cu pacificarea.* EM. [V. ***pacifica***].

pacificatór, ~i, pacificatoáre m., f. şi a. (persoană) care pacifică; împăciuitor: *îţi revine rolul de pacificator.* [Din fr. ***pacificateur***, it. ***pacificatore***].

pacificáţie, pacificaţii f. (înv.) pacificare: *va împlini instrucţiunile suveranului său pentru pacificaţie.* EM.; (şi: **pacificaţiune**). [Din lat. ***pacificatio, -onis***, fr. ***pacification***].

pacificaţiúne f. v. **pacificaţie.**

pacifísm n. **1.** curent politic care se pronunţă pentru pace şi condamnă orice fel de război; **2.** atitudine de pacifist: *aprob pacifismul vostru.* [Din fr. ***pacifisme***].

pacifíst, ~şti, pacifístă, ~e a. care ţine de pacifism, referitor la pacifism; care are ca scop menţinerea păcii: *aceste idei pacifiste ... încîntă pe mulţi cititori.* CĂL.; *politică pacifistă.* // m., f. adept al pacifismului. [Din fr. ***pacifiste***].

pacín, pacini m. (reg.; mai ales la pl.) papuc de casă făcut din cîrpă sau din lînă. [Din germ. ***Patschen***].

pacinăţi m. pl. (înv.) pecenegi: *hunii, goţii, ... pacinaţii şi alte orde barbare.* FIL. [Din lat. ***Pacinatae***].

pácinic a. v. **paşnic.**

pacióc[1] n. primul strat de var, aplicat direct pe tencuială sau pe glet. [Cf. germ. ***patschokieren***].

pacióc[2]**, pacioace** n. (reg.) pachet de tutun; (p. restr.) tutun: *eu o gioc că-mi dă pacioc.* POP. [Din ucr., rus. ***pačka***].

pacişă, pacişi şi **pacişe** f. (pop.; mai ales la pl.) fire de cînepă sau de in de calitate inferioară care rămîn în piepteni la pieptănatul fuiorului; cîlţi; pacişele: *dacă fuiorul tras prin ragilă se perie, ies păcişele.* CR.; (şi: **păcişă**). [Din ucr. ***pačosy***].

pacişéle f. pl. (reg.) pacişă (puţină): *mamă, ... mi-i toarce nişte păcişele?* POP.; (şi: **păcişele**). [***Pacişă*** + ***-ele***].

paciúli f. invar. **1.** plantă tropicală din familia labiatelor, din ale cărei frunze se extrage un ulei eteric, folosit la fabricarea parfumurilor (*Pagostemon patchouly*); **2.** (p. ext.) parfum fabricat din acest ulei: *mirosind a paciulie cale de-o poştă.* VLAH.; (şi: **paciulie**). [Din fr. ***patchouli***].

paciúlie f. v. **paciuli.**

pack, packuri n. porţiune a unei banchize refăcută prin realipirea cîmpurilor de sloiuri, după ce fusese sfărîmată de curenţi sau de valuri puternice. [Din fr. ***pack***].

paciavá f. v. **baclava.**

pácoste, pacoste f. **1.** nenorocire, năpastă care s-a abătut asupra cuiva; beiea, nevoie; situaţie a celui nenorocit, năpăstuit: *să nu mai dăm peste vro pacoste.* CR.; *mare pacoste a căzut peste tine.* PR.; **2.** (în imprecaţii) dracul, naiba: *bată-l pacostea, soare!* COŞB.; **3.** fiinţă care pricinuieşte cuiva neplăceri, necazuri: *eşti o pacoste pe capul omului!* GHEŢIE. [Din sl. ***pacostĭ*** „supărare, pagubă"].

pact, pacte şi (înv.) **pacturi** n. **1.** înţelegere (scrisă) între două părţi; învoială, convenţie, legămînt; contract: *el cere să se desfiinţeze acest pact de crudă şerbire.* AL.; *ordinea socială se separă de civilizaţia de stat şi se bizuie pe pacte proprii.* CĂL.; **pact fundamental,** constituţie (a unei ţări); lege fundamentală: *o propunere de modificare a pactului fundamental.* MAIOR.; (jur.) **pact succesoral,** înţelegere prin care una dintre părţi se obligă să cedeze celeilalte o parte din drepturile sale de moştenire; **2.** tratat, acord internaţional prin care se reglementează relaţiile dintre state, încheiat în special în scopul menţinerii păcii sau al colaborării: *pact de neagresiune.* [Din fr. ***pacte***, lat. ***pactum***, germ. ***Pakt***].

pactá, pactez vb. **1.** (înv.; tr.) a trata, a discuta problemele, aspectele unui pact: (refl. pas.) *în acest cabinet se zice că s-au pactat lucruri foarte însemnate.* EM.; **2.** (reg.; intr.) a pactiza: *gazetele ... făceau trădător de patrie guvernul care ar fi pactat cu popoarele maghiare.* AG. [De la ***pact***].

pactizá, pactizez vb. (intr.) **1.** a face un pact cu cineva; a se înţelege, a cădea la învoială; **2.** a face cauză comună cu un adversar; a pacta: *a pactizat cu opoziţia.* [Din fr. ***pactiser***].

pactizáre, pactizări f. acţiunea de a pactiza şi rezultatul ei: *romanii încep politica de pactizare subtilă cu creştinii.* CĂL. [V. ***pactiza***].

padeiá, padeiez vb. (rar; intr.) a vîsli cu ajutorul padelei. [De la ***padelă***; cf. engl. ***paddle***].

padéiá, padele f. vîslă prevăzută la capete cu cîte o pală convexă, cu care se vîsleşte alternativ în cele două borduri, folosită la caiac pentru înaintarea rapidă. [Din germ. ***Paddel***, engl. ***paddle***].

pádină, padini şi **padine** f. **1.** loc (aproape) plan pe vîrful unui deal sau al unui munte, pe o coastă ori chiar la poalele unui munte: *cîntă cucul pe padină.* POP.; **2.** mică depresiune (circulară), formată de obicei pe loess; **3.** (reg.) teren umed, mlăştinos, adesea învăscut cu muşchi. [Din bulg. ***padina***].

padişáh, padişahi m. titlu purtat de monarh, în unele ţări din Orientul Apropiat şi Mijlociu; persoană care poartă acest titlu; sultan: *padişahul vostru ... va să facă ţara un pămînt turcesc.* BOL.; **padişah sultan,** şahinşah: *n-aş vrea nici padişah sultan.* AL. [Din turc. ***padişah*** „împărat, protectorul regilor", fr. ***padishah***].

padóc, padocuri n. **1.** loc îngrădit într-o păşune, rezervat unor animale domestice; **2.** loc împrejmuit în apropierea grajdului, unde se ţin animalele domestice (vara), pentru mişcare în aer liber; **3.** (spec.) loc îngrădit lîngă hipodrom, unde sînt plimbaţi caii, înaintea alergărilor în curse: *lumea se revarsă spre padoc.* PETR. [Din fr., engl. ***paddock***].

paf interj. cuvînt care redă zgomotul produs de o lovitură (cu palma), de o pocnitură etc.: *a strigat ...: „na mizerabile!" şi paf.* CAR.; **a rămîne** (sau **a face pe cineva să rămînă**) **paf,** a rămîne (sau a face pe cineva să rămînă) surprins, uimit; **a face paf pe cineva,** a uimi pe cineva, a-l da gata. [Onomat.].

paftá, paftale f. **1.** încheietoare de metal la haine sau la cingători, uneori împodobită cu pietre preţioase; agrafă, cataramă: *paftale de piatră nestimată.* AL.; **2.** cingătoare din plăci de metal legate între ele cu lănţişoare sau prinse cu ţinte; **3.** dispozitiv (metalic) de închidere a unui obiect (carte, cutie etc.): *o cutie de altaz, cu copci şi paftale bisericeşti.* ARG.; **4.** piesă din tablă de oţel folosită pentru fixarea cablurilor pe zidurile clădirilor. [Din turc. ***pafta***].

pag[1]**, ~gi, pagă, ~ge** a. şi m., f (cal sau (rar) alt animal) negru sau roşcat cu pete albe; bălţat: *semeţ pe calu-i pag.* AL.; *să nu uite pagul feciorăşului.* SAD. [Din sl. ****pěgŭ***].

pag[2] m. v. **paj.**

pagáie, pagaie f. vîslă scurtă terminată la un capăt cu o singură pală dreaptă, care se manevrează cu ambele mîini, pe un singur bord, fără a fi sprijinită de ambarcaţie, folosită la canoe. [Din fr. ***pagaie***, it. ***pagaia***].

paganísm n. păgînism: *paganismul se prăbuşeşte.* LOV. [Din fr. ***paganisme***].

paganizá, paganizez vb. (rar; refl. şi tr.) a păgîniza: *a paganiza un popor.* [Din fr. ***paganiser***].

pager, pagere [péiger] n. aparat mobil care recepţionează mesaje scrise de la distanţă. [Cuv. engl.].

paginá, paginez vb. (tr.) **1.** a numerota paginile sau filele unei cărţi, ale unui manuscris etc.; **2.** (tipogr.) a aranja în format de pagini un text cules (în şpalturi), pentru a obţine forma definitivă a lucrării care se tipăreşte; **3.** a schiţa dispunerea în pagină a materialului unui periodic, fixînd locul fiecărui articol, ilustraţiile etc., înainte de culegere: *am paginat singur toată revista.* [De la ***pagină***; cf. fr. ***paginer***].

paginăre, paginări f. acţiunea de a pagina şi rezultatul ei; paginaţie. [V. ***pagina***].

paginát, ~ţi, paginátă, ~e a. numerotat: *de opt feţe, paginate, era epistola Elenuţei.* AG. [V. ***pagina***].

paginatór, ~i, paginatoáre m., f. (tipogr.) lucrător care face paginaţia unui text cules. [***Pagina*** + ***-tor***].

paginatúră, paginaturi f. (rar) paginaţie: *psaltire ... fără paginatură.* OD. [Din it. ***paginatura***].

pagináţie, paginaţii f. **1.** numerotare a paginilor, a filelor; şir de numere succesive reprezentînd această numerotare; paginare, paginatură; **2.** (tipogr.) aranjare în pagini a textului cules (în şpalturi), pentru a obţine forma definitivă a lucrării care se tipăreşte; **3.** schiţă de dispunere în pagină a materialului unui periodic, înainte de culegere: *nu terminase paginaţia revistei;* **4.** secţie într-o tipografie unde se execută această operaţie; (şi: (înv.) **paginaţiune**). [Din fr. ***pagination***].

paginaţiúne f. v. **paginaţie.**

págină, pagini f. **1.** fiecare dintre cele două feţe (recto şi verso) ale unei foi dintr-o carte, dintr-un caiet, dintr-un ziar etc.; faţă: *pe primele pagini se lăfăiau ştirile politice de ultimă oră.* GHEŢIE; **a pune în pagină,** a pagina un material tipografic; **2.** cuprinsul, textul unei astfel de feţe; (p. ext.) fragment dintr-o scriere; (p. gener.) scriere, operă: *în paginile sale se amestecă elemente neoromantice, naturalistice şi expresioniste.* CĂL.; **3.** (fig.) moment istoric; eveniment sau fapt important, demn de reţinut: *românii scriseră cu sabie şi cu sînge pagina cea mai strălucită din analele lor.* BĂLC. [Din lat. ***pagina***].

paging [péiging] n. sistem de comunicare la distanţă cu pagerul. [Cuv. engl.].

pagódă, pagode f. **1.** templu hindus, brahman sau budist la unele popoare din Orient, alcătuit din etaje suprapuse care se retrag succesiv, dînd edificiului un aspect piramidal sau conic, simbolizînd

înălțimile cerului: *pagoda cea de nacru.* NEGR.; **2.** idol adorat într-o pagodă; **3.** (rar) bibelou (chinezesc sau japonez) de porțelan, reprezentînd o figurină cu capul mobil; **4.** monedă de aur indiană care a circulat în sec. al XVII-lea – al XIX-lea. [Din fr. ***pagode***].

păgubă, pagube f. **1.** pierdere materială suferită de cineva sau adusă cuiva; stricăciune care provoacă o pierdere; daună, prejudiciu: *pagubele nu prea sînt însemnate.* CAR.; **în pagubă,** fără cîștig material; în pierdere: *muncesc mereu în pagubă;* **atîta pagubă** sau **pagubă-n ciuperci** ori **mare pagubă,** nu-mi pasă, nu mă afectează: *și dacă uit, mare pagubă.* GHEȚIE; **a fluiera** (sau **a vorbi**) **a pagubă,** a prevesti o pierdere; a-și manifesta regretul pentru o pierdere suferită: *țiganul fluieră a pagubă.* PR.; **2.** valoarea, prețul pierderii suferite de cineva: *plăteau pagubele pricinuite.* ST.; **3.** (fig.) știrbire a valorii, a calității unui lucru; prejudiciu moral: *alte pagube morale.* CAR.; **în paguba cuiva** (sau **a ceva**), aducînd un prejudiciu: *nu vreau să te seduc în paguba dragostei dumitale.* CĂL.; (reg.) **pagubă că ...** (sau să ..., de ...), păcat că ... (sau să ..., de ...): *pagubă că Toderică n-a avut la el o daltă în loc de credă.* NEGR. [Din sl. ***paguba*** „pierdere"].

pagúbnic, ~ci, pagubnică, ~ce a. (înv.) **1.** vătămător, dăunător; **2.** (fig.) care aduce prejudicii morale: *[î]l vedem că-i pagubnic și necredincios.* DOS. [Din sl. ***pagubnikŭ***].

pagúr, paguri m. (la pl.) grup de crustacee decapode marine al căror abdomen moale este adăpostit într-o cochilie abandonată de gasteropode (*Paguridae*); (și la sg.) crustaceu din acest grup. [Din fr. ***pagure***].

págus n. tip de așezare rurală în Roma antică. [Cuv. lat.].

pahár, pahare n. **1.** vas mic de sticlă, de material plastic etc., de diferite forme și mărimi, din care se bea: *pe colacul fintînei erau două pahare de argint.* CR.; *rîdeam că te-ai încurcat și-ai băut din cană în loc să bei din pahar.* EL.; **2.** (p. ext.) conținutul unui asemenea vas; vasul împreună cu conținutul: *ciocnirăm paharele și băurăm.* PR.; *înghițeau unul după altul paharele de bere.* GHEȚIE; **pahar dulce** (sau **de dar**), conținutul unui pahar de vin sau de țuică (îndulcit cu miere), care se oferă nuntașilor și pentru care aceștia dăruiesc bani sau daruri mirilor: *le-a ieșit înainte comisoaia cu veste mare și cu pahar dulce.* SAD.; **3.** (prin metonimie) faptul de a bea; băutură; beție, chef: *s-a luat cu paharul; a fost la un pahar;* **bun de pahar,** care obișnuiește să bea; chefliu: *toți buni de pahar și vînători.* GANE; **la un pahar de** (sau **cu**) **vin,** în timp ce se bea; (p. ext.) la chef, la petrecere: *s-a răsuflat la un pahar cu vin ... despre întîmplarea din codrul Bălaurului.* CR.; **4.** (fig.) necaz, suferință, durere: *beau paharul mizeriei pînă la drojdie.* EM.; **a i se umple cuiva paharul,** a îndura prea multe; a nu mai putea suporta; **5.** (pop.) ventuză; **6.** (bot.; pop.) caliciu. [Din magh. ***pohár,*** sb. ***pehar***].

pahárnic, paharnici m. (în evul mediu, în țările române) **1.** (și **marele** (ori **vel**) **paharnic**) mare dregător de curte, membru al sfatului domnesc, cu atribuții speciale la ospețele domnești (gusta băutura destinată domnului pentru a se convinge că nu este otrăvită), avînd și sarcina de a administra viile și pivnițele domnești; ceașnic: *să-i șoptești că-l faci paharnic și își pune muma-n streang.* BOLLIAC; **2.** (înv. și reg.) persoană care toarnă băutura în pahare, la diverse ocazii: *astăzi paharnic e Hiltruna, copila cea frumoasă.* COȘB. [***Pahar*** + *-nic*].

pahidérm, pahiderme n. **1.** denumire dată mamiferelor erbivore cu pielea foarte groasă, cu corpul masiv, acoperit cu păr puțin, cu picioarele terminate cu copite (ex. elefantul): *elefantul și hipopotamul sînt pachiderme.* GHEȚIE; (adj.) *animal pahiderm;* **2.** (fig.) persoană lipsită de bun-simț, obraznică: *pahidermele bipede cari formează majoritatea și sprijină guvernul.* EM.; (și: **pachiderm**). [Din lat. ***pachyderma,*** fr. ***pachyderme***].

pahidermíe, pahidermii f. (med.) îngroșare anormală a pielii; (și: **pachidermie**). [Din fr. ***pachydermie***].

pahiglosíe, pahiglosii f. (med.) îngroșare anormală a limbii. [Din fr. ***pachyglossie***].

pahimeníngе n. (anat.) duramater. [Din fr. ***pachyméninge***].

pahimeningítă, pahimeningite f. (med.) meningită a pahimeningelui. [Din fr. ***pachyméningite***].

pahipleurítă, pahipleurite f. îngroșare și alipire a foițelor pleurei, ca urmare a unui proces inflamator cronic. [Din fr. ***pachypleurite***].

pahlaví f. invar. limbă iraniană care a constituit elementul de bază al civilizației mazdeene. [Din fr. ***pahlavi***].

pahónț, pahonți m. (pop.) **1.** soldat (cărăuș) din armata țaristă: *nevasta sa fugise c-un pahonț.* C.; **2.** cărăuș, surugiu, birjar (de origine rusă); **3.** epitet pentru o persoană grosolană, necioplită, obraznică: *la ocnă, mînca-te-ar holera, pahonțule!* SAD.; (și: (reg.) **pohonț**). [Cf. rus. ***pehotinеț*** „infanterist"].

pai, paie n. **1.** tip de tulpină simplă, subțire, fără ramificații, goală în interior, caracteristică cerealelor și altor graminee: *ca trestia cea naltă să fie paiul nalt!* AL.; **2.** (la pl.) grămadă de asemenea tulpini, rămase după treierat (folosite ca nutreț și așternut pentru vite, la confecționarea unor împletituri etc.): *case mici, acoperite cu paie.* AG.; *începu să-și facă vînt cu pălăria de paie.* EL.; **foc de paie,** entuziasm sau pasiune trecătoare: *amor! ... vorbă să fie! ... foc de paie, lumină de licurici.* GANE; **a-și aprinde paie în cap,** a-și atrage nemulțumirea cuiva; a-și găsi beleaua: *văzînd că mi-am aprins paie-n cap cu asta, am șterpelit-o de acasă.* CR.; **a pune paie pe foc** sau **a stinge focul cu paie,** a întărîta și mai mult pe cineva; a agrava o situație, o stare conflictuală: *cică vrei să stingi cu paie focul cînd e-n clăi cu fîn.* COȘB.; **om de paie,** om fără personalitate; **văduvă** (sau **văduv**) **de paie,** soție (sau soț) care a rămas pentru scurt timp fără soț (sau soție); **a fugi ca tăunul cu paiul,** a fugi foarte repede: *fuge și Scaraoschi ... ca tăunul cu paiul.* CR.; **3.** bucată dintr-o asemenea tulpină sau tub subțire din material plastic cu care se sorb unele băuturi: *supse apoi din ea* [=oranjadă] *cu paiul.* PR.; **4.** (p. anal.) băț de chibrit. [Lat. ***palea***].

pală, paiele f. **1.** înaltă demnitate în Imperiul otoman; **2.** titlu onorific dat în ierarhia boierească din țările române boierilor care nu aveau slujbă, funcție de stat; persoană cu acest titlu: (adj.) *Vodă adunase pe boierii halea și paia.* GHICA; **a da paiele cuiva,** a măguli; a îngădui pe cineva, a da nas: *te uiți la ei, bărbate, ... și le dai paiele!* CR. [Din turc. ***pâye***].

palán, paiane n. imn antic ritual în cinstea lui Apollo; (p. ext.) cîntec de luptă și de biruință. [Din fr. ***payen***].

paiánjen m. v. **păianjen.**

paianjeníș v. **păianjeniș.**

paiántă, paiante f. (sistem de construcții constînd dintr-un) schelet de lemn, avînd golurile umplute cu zidărie, cu chirpici sau acoperite cu șipci, cu împletituri de nuiele etc., alcătuind peretele unei clădiri; (p. restr.) material (lut și paie tocate amestecate cu apă) cu care se umple sau se acoperă un astfel de schelet; (p. ext.) perete astfel construit: *casa ruinată în ale cărei ziduri se vedea, pe ici pe colo, paianta.* SL.; *prin peretele de paiantă, Maria o auzea toată ziua cîntînd.* CĂRT. [Din turc. ***payanda*** „proptea, sprijin"].

paiáță, paiațe f. **1.** personaj comic în spectacolele de circ sau de bîlci; măscărici, clovn: *să intre în circ pe mofturi și ... să ia tutun și alune prăjite pentru paiațe.* CAR.; **2.** păpușă îmbrăcată ca un astfel de personaj: *de-un picior al pianului* [era] *rezemată o păpușă: o paiață cu talgere.* SAD.; **3.** epitet pentru o femeie împopoțonată: *a venit cu două paiațe gălăgioase și vulgare;* **4.** (fig.) om neserios, ridicol, lipsit de demnitate, de personalitate: *tipul a început să mi se pară o paiață, o marionetă fără simțire și fără nimic de om în el.* PR. [Din fr. ***paillasse,*** germ. ***Paiazze***].

paiațăríe, paiațării f. **1.** exhibiție executată de o paiață; clovnerie, bufonerie; (p. ext.) reprezentație scenică lipsită de valoare: *focuri de artificii, paiațării.* CAR.; **2.** (fig.) purtare, atitudine neserioasă, caraghioasă: *alături de amărăciuni fine apar tristele paiațerii.* CĂL.; (și: **paiațerie**). [***Paiață*** + *-ărie*].

paiațerie f. v. **paiațărie.**

paíc, paici m. soldat din garda personală a sultanului sau a domnitorilor țărilor române: *paicii slujeau lîngă domn și erau încinși cu brîne de argint.* BĂLC.; (și: **peic**). [Din turc. ***peyk***].

paidéia f. concept educativ în Grecia antică ce urmărea cultivarea spiritului prin filozofie și știință. [Cuv. gr.].

paidós s. (înv.) repaus (după lucru). [Din turc. ***paydos***].

paienjeníș n. v. **păienjeniș.**

paiéric, paierice n. semn grafic în scrierea chirilică, în formă de apostrof, de obicei fără valoare fonetică, pus după consoană pentru a înlocui literele numite ierul mic (ь) sau ierul mare (ъ), în poziție neintensă. [Din sl. ***pajerĭtikŭ***].

paiét, paiete n. **1.** dispozitiv cu care se astupă din exterior spărturile mici produse în bordajul unei nave sub linia de plutire; **2.** împletitură făcută din fire de parîmă veche, folosită pentru protecția bordului împotriva frecării. [Din fr. ***paillet***].

paiétă, paiete f. disc mic, sclipitor, de metal, de sticlă (colorată) etc., care se coase pe unele haine ca podoabă; fluture: *rochie de seară cu paiete.* [Din fr. ***paillette***].

paíng, paingi m. (astăzi rar) păianjen: *paingul are cuib de mătasă.* AL.; *seamănă cu un paing.* PR. // n. pl. **painguri, păienjeniș** [Din sl. ****pa(j)onkŭ***].

paíngăn m. v. **păianjen.**

paínjen m. v. **păianjen.**

painjeníș n. v. **păienjeniș.**

painjenít a. v. **păienjenit.**

painjíni vb. v. **păienjeni.**

paiól, paioale n. **1.** pardoseală de protecție (din tablă de oțel, acoperită cu linoleum sau cu material plastic) în încăperile unei nave; **2.** (la pl.) piese de lemn montate pe fundul unei nave pentru a proteja mărfurile de umezire. [Din fr. ***payol,*** rus. ***paiol***].

paión, paioane n. împletitură de paie pentru protejarea obiectelor din sticlă: *damigeană cu paion.* [Din fr. ***paillon***].

pair, pairi [per, (rar) pair] m. **1.** titlu purtat de marii vasali ai regelui în Franța și în Anglia în epoca feudală; persoană avînd acest titlu; **2.** membru al Camerei Superioare din Franța între 1815 și 1848; **3.** titlu de noblețe în Marea Britanie, care conferă dreptul de membru al Camerei Lorzilor. [Din fr. ***pair***].

pairíe [perîe] f. (rar) **1.** demnitate de pair; **2.** totalitatea pairilor; **3.** domeniu, feudă care aparținea unui pair. [Din fr. ***pairie***].

păisprezece num. card. **1.** număr care, în numărătoare, are locul între treisprezece și cincisprezece: (adj.) *paisprezece cărți;* (subst.) *în grupă erau paisprezece;* (fam.) **a i se rupe cuiva în paișpe,** a-i fi indiferent, a nu-i păsa: *mi se rupe în paișpe! o să mă dați afară din republică?* PR.; **2.** (cu valoare

de num. ord.) *locul paisprezece;* (şi: **patrusprezece,** (reg.) **paişpe**). [*Patru + spre + zece*].

páisprezecelea, paisprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al treisprezecelea şi al cincisprezecelea: *era acum a patrusprezecea oară ... de cînd puterile creştine se uneau.* BĂLC.; (şi: **patrusprezecelea**). [*Paisprezece + -le + -a*].

păişpe num. card. v. paisprezece.

paiván, paivane şi **paivanuri** n. (reg.) funie cu care se priponesc sau se împiedică animalele la păscut: *ţi-o aduc eu împăivănată ... cu paivane de argint.* POP. [Din sb. *pajvan*].

paj, pajі m. **1.** tînăr nobil aflat în serviciul unui senior (al unui rege, al unui principe etc.), în evul mediu, în apusul Europei, pentru a învăţa meşteşugul armelor şi a-şi însuşi manierele de la curte; (p. ext.) copil de casă: *cu crengi îl apără pajii de muscuţe şi zăduf.* EM.; **2.** pieptănătură feminină (cu breton), în care părul, lăsat lung pe umeri, este rulat la capete spre partea dinăuntru, imitînd coafura acestor tineri nobili; (şi: (înv.) **pag**). [Din fr. *page,* germ. *Page*].

pájere f. v. pajură.

pájişte, pajişti f. teren acoperit cu iarbă (măruntă şi deasă), folosit ca păşune sau fîneaţă; (p. restr.) vegetaţie ierboasă care creşte pe acest teren: *căzu ca mort în iarba pajiştei.* EM.; (înv.) **din pajişte,** din temelie, de la început: *au zidit din pajişte trei cetăţi.* CANT. [Din sl. *pašište*].

pájură, pajuri şi (înv.) **pajure** f. **1.** pasăre răpitoare, mai mică decît vulturul, cu ciocul tăios şi încovoiat la vîrf, cu ghearele lungi şi ascuţite, care trăieşte în regiunile de munte; acvilă (*Aquila chrysaëtos*): *auzi sus, în aurul luminii, un strigăt de pajură.* SAD.; **2.** (mit. pop.) pasăre uriaşă, de obicei fioroasă, cu puteri miraculoase: *iată pajuri năzdrăvane, care vin din neagra lume.* AL.; *un basm cu pajuri şi cu zmei începe-acum o fată.* COŞB.; **3.** figură simbolică reprezentînd această pasăre sau un vultur (uneori cu două capete), servind ca semn convenţional distinctiv pe stemele, peceţile, steagurile sau monedele unor ţări; (p. ext.) stemă, emblemă etc. avînd o asemenea figură: *mergeam ca la paradă, cu pajura pe steaguri.* ARG.; **pajură sau număr** ori **cap sau pajură,** risică, orleanca: *într-un colţ se auzi sunînd un ban, s-a început „orleanca", un fel de joc în „pajură ori număr".* C.; (şi: **pajere**). [Din ucr. *pažera* „fiinţă lacomă, nesăţioasă"].

pakistanéz, ~i, pakistaneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Pakistanului sau locuitorilor lui, referitor la Pakistan sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Pakistan. [*Pakistan* n. pr. + *-ez*].

pal[1], ~i, pală, ~e a. **1.** palid: *faţa ta pală de o bolnavă beţie.* EM.; *însă pal mă duc acuma în grădina devastată.* BAC.; **2.** lipsit de intensitate; fără strălucire; stins: *într-o noapte cu pal luminiş de lună.* COŞB.; **3.** şters, estompat, spălăcit; pastel: *faţa acoperită cu voalul verde-pal.* EL. [Din fr. *pâle*].

pal[2], paluri n. (placă de) material lemnos obţinut prin presarea aşchiilor de lemn cu diferiţi lianţi, din care se confecţionează în special mobilă: *dulap din pal.* [*P*(*lacă*) + *a*(*glomerată din*) + *l*(*emn*)].

paladín, paladini m. **1.** nobil slujitor la palatul regilor din apusul Europei; (p. ext.) cavaler rătăcitor în căutare de aventuri eroice: *armat ca paladinii.* HEL.; **2.** (fig.) bărbat curajos, însufleţit de sentimente cavalereşti. [Din fr. *paladin,* it. *paladino*].

paládiu[1], paladii n. **1.** statuie a zeiţei Pallas Atena la Troia, considerată ocrotitoarea cetăţii; **2.** (fig.) protecţie, apărare; garanţie, chezăşie: *limba noastră a fost ... paladiul naţionalităţii române.* OD.; *creierii mei – un paladiu tămîiat de-nţelepciune.* EM. [Din lat., fr. *palladium*].

paládiu[2] n. metal alb-argintiu din familia platinei, de culoare albă-cenuşie, foarte maleabil, ductil, avînd proprietatea de a absorbi hidrogenul, folosit, sub formă de aliaje la bijuterii, aparate chimice, proteze dentare şi drept catalizator de hidrogenare. [Din fr. *palladium*].

paladizáre, paladizări f. operaţie de acoperire a obiectelor metalice cu un strat subţire de paladiu[2], pentru a le mări rezistenţa la eroziune şi capacitatea de reflecţie [Cf. *paladiu[2]*].

palafít n. v. palafită.

palafítă, palafite f. locuinţă lacustră (preistorică), construită pe piloni sau pe un podium susţinut de stîlpi: *au crezut a vedea palafite ca cele din Elveţia.* OD.; (şi: (rar) **palafit**). [Din fr. *palafitte*].

palamár[1] n. v. pălămar[1].

palamár[2] m. v. pălămar[2].

palamísm n. teologia energiilor divine a lui Grigorie Palamas, consacrată apărării, justificării şi aprofundării isihasmului, care a dus, în sec. al XIV-lea, la o renaştere spirituală în Imperiul Bizantin. [Din fr. *palamisme*].

palán, palane şi **palanuri** n. utilaj de ridicat greutăţi mari, format din mai mulţi scripeţi aşezaţi pe două sau mai multe axe (dintre care unul este fix), în jurul cărora sînt înfăşurate cabluri sau lanţuri. [Din fr. *palan*].

paláncă, palánci f. **1.** (înv.) palisadă; (p. ext.) loc întărit pentru apărare; cetate de lemn sau de pămînt: *să strice pălăncile ce li făcusă nemţii.* NEC.; **2.** (p. anal.; reg.) construcţie rudimentară, folosită ca adăpost pentru animale, ca gard de scînduri (late) etc.: *cîntă cucu pe pălan, numai trei zile mai am.* POP. // adv. lungit, doborît (la pămînt): *oile erau palangă la pămînt.* POP.; **a face** (sau **a da ceva**) **palancă** (**la pămînt**), a doborî, a culca la pămînt: *dăm cînepa toată palancă la pămînt.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **palangă,** (reg.) **pălan**). [Din turc., pol. *palanka,* magh. *palánk*].

palanchín, palanchine n. lectică (în Extremul Orient): *palanchinul care trece ... cu perdelele-i de-argint.* NEGR. [Din fr. *palanquin*].

palángă f. v. palancă.

palás, palasuri n. (rar) mare hotel de lux: *huzureşte în palasuri.* [Din fr. *palace*].

palăşcă, pălăşti f. (înv. şi reg.) **1.** cartuşieră; **2.** taşcă, geantă care se poartă la şold. [Din turc. *palaska,* gr. mod. *paláska*].

palát[1], palate n. **1.** clădire monumentală, somptuoasă, servind ca reşedinţă unui suveran, unei autorităţi, unei personalităţi etc.; (p. ext.) clădire mare, luxoasă: *se plimba singur prin sala palatului domnesc.* NEGR.; *doctorul îşi construise un palat;* **2.** suveranul împreună cu anturajul său: *revoluţie de palat;* **3.** (spec.) edificiu care adăposteşte o instituţie importantă: *Palatul Telefoanelor; Palatul Culturii; Palatul Justiţiei.* [Din gr. mod. *palâti,* lat. *palatium*].

palát[2] n. peretele superior al cavităţii bucale la vertebrate, în formă de boltă; **palatul dur** (sau **bucal**), perete osos acoperit cu o membrană, reprezentînd partea de sus a cavităţii bucale, care o separă de fosele nazale; cerul gurii; **palatul moale** sau **vălul palatului** (ori **palatin**), porţiune musculară care continuă cerul gurii în partea posterioară a cavităţii bucale şi care se termină cu uvula; **palat artificial,** palatograf. [Din lat. *palatum,* it. *palato;* cf. fr. *palais*].

palatál, ~i, palatală, ~e a. **1.** (anat.) care aparţine palatului[2], referitor la palat; din regiunea palatului; palatin[2], palatinal; **2.** (şi f.) (sunet) care se articulează prin atingerea sau apropierea limbii de palat[2] (ex.: k' şi g'); **3.** propriu sunetelor articulate în regiunea palatului[2]: *timbru palatal.* [Din fr. *palatal*].

palatalizá, palatalizez vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma într-o consoană palatală, prin schimbarea locului de articulaţie a unei consoane nepalatale în regiunea bolţii palatine; a (se) muia. [Din fr. *palataliser*].

palatalizáre, palatalizări f. faptul de a (se) palataliza; modificare fonetică prin care o consoană devine palatală: *palatalizarea labialelor.* [V. *palataliza*].

palatalizát, ~ţi, palatalizată, ~e a. (despre consoane) care a suferit o palatalizare; muiat. [V. *palataliza*].

palatín[1], ~i, palatină, ~e a. **1.** care aparţine unui demnitar al palatului[1] unui rege din Occidentul medieval; referitor la un asemenea demnitar: *în casa palatină.* AL.; **conte palatin,** reprezentant al împăraţilor germani pe lîngă curtea vasalilor acestora; **2.** care aparţine unui palatinat: *poetul dobîndea calitatea unui cetăţean palatin şi se putea bucura de protecţia prinţului.* VIANU; *trupe palatine;* **3.** care ţine, care depinde de un palat[1]: *capelă palatină.* // **m. 1.** (în evul mediu) (titlu purtat de un) mare demnitar la palatul regilor din apusul Europei; **2.** vicerege în Ungaria; **3.** (titlu purtat de) guvernatorul unei provincii în Polonia medievală: *grafi nemţi, palatini poloni ... îşi disputau mîna ei.* NEGR.; (adj.) *e conte palatin.* AL.; **4.** principe posesor al unui palatinat. [Din fr. *palatin*].

palatín[2], ~i, palatină, ~e a. palatal; **boltă palatină,** cerul gurii; **văl palatin,** vălul palatului; **os palatin,** fiecare dintre cele două oase care completează partea posterioară a palatului; **apofiză palatină,** una dintre apofizele maxilarului superior. [Din fr. *palatin*].

palatinál, ~i, palatinală, ~e a. (înv.) palatal: *sunet palatinal.* [*Palatin[2]* + *-al*].

palatinát, palatinaturi şi **palatinate** n. **1.** demnitatea de palatin[1]; **2.** teritoriu sau provincie guvernată de un palatin[1]; (p. ext.) populaţia acestuia. [Din fr. *palatinat*].

palatínă, palatine f. (rar) etolă sau pe-lerină scurtă de blană purtată de femei la gît şi pe umeri. [Din fr. *palatine*].

palatítă, palatite f. inflamaţie a palatului[2]. [Din fr. *palatite*].

palatográf, palatografe n. (fon.) mulaj al palatului[2] folosit pentru obţinerea unei palatograme; palat artificial. [Din fr. *palatographe*].

palatográmă, palatograme f. reprezentare grafică a suprafeţei palatului[2] atinse de limbă în timpul emiterii unui sunet. [Din fr. *palatogramme*].

palavátic, ~ci, palavatică, ~ce a. (reg.) **1.** nemernic, ticălos: *sfetnicul cel palavatic ... merse la împăratul.* ISP.; **2.** zănatic, uşuratic; prost: *un ţigan mut şi palavatic.* CAR. // m., f. palavragiu: *nişte palavatici vrură să zică.* ISP.; (şi: **pălăvatic**). [Cf. bulg. *palav* „neastîmpărat"].

palavragioáică, palavragioaice f. femeie care spune palavre, care flecăreşte. [*Palavragiu* + *-oaică*].

palavragíu, palavragii m. om care spune palavre; flecar, limbut, guraliv, palavatic: *alţii-mi zic palavragiu.* AL. [Din turc. *palavracı*].

palávră, palavre f. (mai ales la pl.) afirmaţie lipsită de temei, de seriozitate; vorbă goală, fleac; minciună, balivernă; trăncăneală: *cît priveşte palavrele de cafenea, lasă-le să umble nestingherite pînă îşi vor pierde preţul.* GHEŢIE. [Din turc. *palavra,* gr. mod. *palávra*].

pálă[1], pale f. (înv.) paloş: *pala ridica şi capetele zbura.* POP. [Din turc., bulg., sb. *pala,* gr. mod. *pála*].

pălă[2], pale f. **1.** cantitate de fîn, de paie etc. care se taie dintr-o singură tragere cu coasa sau care se poate lua o dată cu furca; (p. ext.) grămadă (mică) de fîn, de iarbă, de paie etc.: *fînul cădea pale-pale şi din fitece pală făceai un snop.* DELAVR.; **2.** (p. anal.) fişie, şuviţă; *o pală castanie de păr rebel ... îi atîrna totdeauna ... peste frunte.* SAD.; **3.** (fig.) undă, val,

adiere: *palele de ceaţă se rup peste tufişuri.* PETR.; *o pală de vînt izbi geamul.* GHEŢIE. [Cuv. autoht.; cf. alb. *palë* „strat subţire"].

pálă[3], **pale** f. (înv. şi reg.) capriciu, toană: *am şi din natură un arţag, o pală, de cam cert din gură.* PANN. [Et. nec.; cf. *paliu*[3]].

pálă[4], **pale** f. **1.** organ al unei elice, al unui rotor etc., în formă de aripă sau placă cu feţe curbe; paletă; **2.** semifabricat sub formă de bandă continuă de lînă sau de fibre sintetice, obţinut după ce fibrele au fost pieptănate şi înfăşurate în cruce pe bobine. [Din fr. *pale*].

pălă[5], **pale** f. veşmînt constînd dintr-o bucată de pînză dreptunghiulară pe care o purtau peste rochie femeile romane. [Din lat. *palla*].

pálcă, palce f. (reg.; de obicei la pl.) **1.** vargă, nuia: *să-mi aducă nişte palce.* CR.; **2.** lovitură dată cu varga: *100 de palce.* [Din rus. *palka*].

paleál, ~i, paleală, ~e a. (zool.) care aparţine paliumului, referitor la palium. [Din fr. *palléal*].

paleantróp, paleantropi m. nume dat omului fosil din pleistocenul mediu. [Din lat. *Paleoanthropus,* fr. *paléanthropiens*].

paleárctic, ~ci, palearctică, ~ce a. regiune palearctică, una dintre cele cinci diviziuni ale globului pămîntesc, delimitată pe criterii biogeografice, care cuprinde Europa, Africa de Nord, Asia septentrională şi centrală. [Din fr. *paléarctique*].

palée[1], **palee** f. element intermediar de susţinere a unui pod de lemn, cu rol în transmiterea sarcinilor la fundaţie. [Din fr. *palée*].

palée[2], **palee** f. fiecare dintre cele două frunzişoare aflate pe axa spicului, care formează învelişul floral al gramineelor. [Cf. germ. *Pale*].

paleo- element de compunere cu sensul „vechi", „preistoric". [Din fr. *paléo-*].

paleoantrópi m. pl. denumire dată oamenilor de Neanderthal, care au trăit în Europa şi Asia în pleistocenul mijlociu şi superior. [Din fr. *paléoanthropes*].

paleoantropológ, ~gi, paleoantropoloagă, ~ge m., f. specialist în paleoantropologie. [Din fr. *paléoanthropologue*].

paleoantropológic, ~ci, paleoantropologică, ~ce a. care aparţine paleoantropologiei, referitor la paleoantropologie. [Din fr. *paléoanthropologique*].

paleoantropológie f. parte a antropologiei care studiază omul preistoric. [Din fr. *paléoanthropologie*].

paleoarheológic, ~ci, paleoarheologică, ~ce a. care aparţine paleoarheologiei, referitor la paleoarheologie. [Din fr. *paléoarchéologique*].

paleoarheológie f. arheologie a preistoriei. [Din fr. *paléoarchéologie*].

paleoasiátic, ~ci, paleoasiatică, ~ce a. limbi paleoasiatice, denumire dată limbilor vorbite în Siberia, care nu pot fi grupate într-o familie comună; limbi paleosiberiene. [Din fr. *paléoasiatique*].

paleoastronaút, paleoastronauţi m. fiinţă despre care documente străvechi atestă că ar fi călătorit cu vehicule asemănătoare aeronavelor şi astronavelor. [*Paleo-* + *astronaut*].

paleoastronaútic, ~ci, paleoastronautică, ~ce a. care aparţine paleoastronauticii, referitor la paleoastronautică. // f. cercetare a informaţiilor referitoare la preocupări astronautice străvechi. [Din fr. *paléoastronautique*].

paleobiológic, ~ci, paleobiologică, ~ce a. care aparţine paleobiologiei, referitor la paleobiologie. [Din fr. *paléobiologique*].

paleobiológie f. ramură a biologiei care studiază organismele fosile. [Din fr. *paléobiologie*].

paleobotánic, ~ci, paleobotanică, ~ce a. care aparţine paleobotanicii, referitor la paleobotanică; paleofitologic. // f. parte a paleontologiei care studiază plantele fosile; paleofitologie. [Din fr. *paléobotanique*].

paleobotaníst, ~şti, paleobotanistă, ~e m., f. specialist în paleobotanică. [Din fr. *paléobotaniste*].

paleocén, ~i, paleocenă, ~e a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) prima epocă a paleogenului, caracterizată prin faună de numuliţi, lamelibranhiate, gasteropode, mamifere etc. şi prin dispariţia reptilelor cretacice. [Din fr. *paléocène*].

paleoclimatológie f. disciplină a climatologiei care studiază variaţiile climei în decursul perioadelor geologice. [Din fr. *paléoclimatologie*].

paleoclímă, paleoclíme f. climă din trecutul geologic al pămîntului, studiată pe baza distribuţiei geografice a solurilor, a plantelor şi animalelor fosile, a formaţiunilor geologice, a unor trăsături ale reliefului etc. [*Paleo-* + *climă*].

paleocreştín, ~i, paleocreştină, ~e a. şi m., f (creştin) de la începuturile creştinismului: *arta paleocreştină.* [*Paleo-* + *creştin*].

paleocreştinísm n. vechea biserică creştină, apărută şi dezvoltată în antichitatea tîrzie greco-romană. [*Paleo-* + *creştinism*].

paleoecológic, ~ci, paleoecologică, ~ce a. care aparţine paleoecologiei, referitor la paleoecologie. [Din fr. *paléoécologique*].

paleoecológie f. ramură a paleontologiei care studiază condiţiile de viaţă ale plantelor şi animalelor din trecut. [Din fr. *paléoécologie*].

paleoetnológ, ~gi, paleoetnologă, ~ge m., f. specialist în paleoetnologie. [Din fr. *paléoethnologue*].

paleoetnológic, ~ci, paleoetnologică, ~ce a. care aparţine paleoetnologiei, referitor la paleoetnologie. [Din fr. *paléoethnologique*].

paleoetnológie f. ştiinţă care studiază popoarele dispărute. [Din fr. *paléoethnologie*].

paleofitológ, ~gi, paleofitologă, ~ge m., f. specialist în paleofitologie. [Din fr. *paléophytologue*].

paleofitológic, ~ci, paleofitologică, ~ce a. (rar) paleobotanic. [Din fr. *paléophytologique*].

paleofitológie f. (rar) paleobotanică. [Din fr. *paléophytologie*].

paleogén, ~i, paleogenă, ~e a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) prima perioadă a erei neozoice, caracterizată printr-o floră de fanerogame şi faună variată, în care apar proboscidienii, carnivorele şi primatele; numulitic. [Din fr. *paléogène*].

paleogenétică f. ramură a geneticii care se ocupă cu studiul structurilor fosile şi a speciilor dispărute. [Din fr. *paléogénétique*].

paleogeofízic, ~ci, paleogeofizică, ~ce a. care aparţine paleogeofizicii, referitor la paleogeofizică. // f. ramură a geofizicii care studiază proprietăţile fizice ale globului pămîntesc în trecutul geologic. [Din fr. *paléo-géophysique,* engl. *paleogeophysics*].

paleogeográfic, ~ci, paleogeografică, ~ce a. care aparţine paleogeografiei, referitor la paleogeografie. [Din fr. *paléogéographique*].

paleogeográfie f. ramură a geologiei avînd ca obiect reconstituirea şi reprezentarea pe hartă a condiţiilor fizico-geografice din diferite epoci geologice ale Pămîntului. [Din fr. *paléogéographie*].

paleográf, paleografi m. specialist în paleografie. [Din fr. *paléographe*].

paleográfic, ~ci, paleografică, ~ce a. care aparţine paleografiei, referitor la paleografie. [Din fr. *paléographique*].

paleográfie f. **1.** ştiinţă auxiliară a istoriei, care se ocupă cu studiul textelor vechi, cu datarea, localizarea şi stabilirea autenticităţii lor; **2.** ştiinţă care se ocupă cu studiul vechilor notaţii muzicale, avînd ca ramuri principale paleografia gregoriană şi paleografia bizantină. [Din fr. *paléographie*].

paleolític, ~ci, paleolitică, ~ce a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) cea mai veche epocă din istoria omenirii, caracterizată prin folosirea uneltelor şi a armelor de piatră cioplită, de lemn şi de os, prin vînat şi pescuit: *arta paleolitică ar fi ... monotonă.* BL. [Din fr. *paléolithique*].

paleológ, paleologi m. specialist în studiul limbilor vechi. [Din fr. *paléologue*].

paleomagnetísm n. **1.** orientare a unor particule cu proprietăţi magnetice existente în diverse roci, care pune în evidenţă orientarea cîmpului magnetic terestru din timpul formării lor; **2.** disciplină care studiază acest fenomen. [Din fr. *paléomagnétisme*].

paleontológ, paleontologi m. specialist în paleontologie: *paleontologii refac balaurul dintr-o unghie.* BL. [Din fr. *paléontoloque*].

paleontológic, ~ci, paleontologică, ~ce a. care aparţine paleontologiei, referitor la paleontologie. [Din fr. *paléontologique*].

paleontológie f. ştiinţă care se ocupă cu studiul organismelor fosile (animale şi vegetale): *paleontologia mai înregistrează un alt fenomen.* BL. [Din fr. *paléontologie*].

paleopatológic, ~ci, paleopatologică, ~ce a. care aparţine paleopatologiei, referitor la paleopatologie. [Din fr. *paléopathologique*].

paleopatológie f. ramură a patologiei care studiază bolile vieţuitoarelor fosile. [Din fr. *paléopathologie*].

paleopedológic, ~ci, paleopedologică, ~ce a. care aparţine paleopedologiei, referitor la paleopedologie. [Din fr. *paléopédologique*].

paleopedológie f. ramură a pedologiei care studiază solurile vechi (formate în pleistocen). [Din fr. *paléopédologie*].

paleosiberián, ~eni, paleosiberiană, ~ene a. paleoasiatic: *limbi paleosiberiene.* [Din fr. *paléosibérien*].

paleosláv, ~i, paleoslavă, ~e a. care se referă la limba slavă veche (bisericească), care aparţine acestei limbi; care este scris în această limbă. // f. limba slavă veche. // m. pl. cele mai vechi popoare slave. [*Paleo-* + *slav*].

paleosól, paleosoluri n. sol format în trecutul geologic al Pămîntului. [Din fr. *paléosol*].

paleotériu, paleoterii n. (la pl.) familie de mamifere erbivore fosile din eocen, cu picioare groase cu trei degete, asemănătoare cu actualul tapir, care a trăit în Europa şi Asia; (şi la sg.) animal din această familie. [Din fr. *paléothérium*].

paleozóic, ~ci, paleozoică, ~ce a. şi n. (care ţine de, referitor la) a doua eră geologică, care a durat între precambrian şi mezozoic, în care au apărut gimnospermele şi primele vertebrate; eră primară: *în paleozoic s-a putut constata existenţa ... unor vertebrate de uscat.* BL. [Din fr. *paléozoïque*].

paleozoológ, ~gi, paleozoologă, ~ge m., f. specialist în paleozoologie. [Din germ. *Paleozoolog*].

paleozoológic, ~ci, paleozoologică, ~ce a. care aparţine paleozoologiei, referitor la paleozoologie. [Din fr. *paléozoologique*].

paleozoológie f. parte a paleontologiei care studiază animalele fosile. [Din fr. *paléozoologie*].

P Q

palér, paleri m. (reg.) conducător de şantier; arhitect. [Din magh. *paller,* germ. *Palier*].

palestinián, ~eni, palestiniană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Palestinei sau locuitorilor ei, referitor la Palestina sau la locuitorii acesteia. // m. pl. populaţie arabă care trăieşte pe teritoriul Palestinei sau este originară din Palestina. // m., f. persoană (originară) din Palestina. [*Palestina* n. pr. + *-ean;* cf. fr. *palestinien*].

paléstră, palestre f. (ant.) **1.** construcţie destinată exerciţiilor de gimnastică, luptelor etc., în Grecia şi la Roma; **2.** exerciţii corporale; **3.** şcoală de educaţie fizică în Atena, frecventată de băieţi, după absolvirea şcolii de gramatică şi a celei de chitară; (p. gener.) şcoală. [Din lat. *palaestra,* fr. *palestre*].

paléstric, ~ci, palestrică, ~ce a. care aparţine palestrei, referitor la palestră. [Din fr. *palestrique*].

palétă, palete f. **1.** placă subţire de lemn, de metal etc. (ovală), prevăzută cu o mică deschizătură pentru a putea fi ţinută în mînă, pe care pictorii întind şi amestecă culorile cînd pictează: *a început a aduce acolo oameni cu palete şi şevaleturi.* SAD.; **2.** (fig.) gamă cromatică specifică unui pictor sau unei picturi; cromatică; (p. ext.) măiestrie, talent în arta picturii: *artistul are o bogată paletă;* **3.** plăcuţă ovală sau rotundă cu mîner, acoperită pe ambele feţe cu cauciuc sau cu plută, cu care este lovită mingea la tenisul de masă; **4.** (p. gener.) instrument sau obiect plat, cu coadă, cu mîner: *paletă de omorît muşte;* **5.** (tehn.) pală[4]; **6.** (tehn.) platformă folosită la manipularea şi stivuirea mecanizată a produselor, a mărfurilor în uzine, depozite, porturi etc. [Din fr. *palette*].

paletizá, paletizez vb. (tehn.; tr.) a încărca produse, mărfuri pe o paletă. [Din fr. *palettiser*].

paletizáre, paletizări f. (tehn.) acţiunea de a paletiza; manipulare şi transportare a produselor, a mărfurilor cu ajutorul unei platforme speciale. [V. *paletiza;* cf. fr. *palettisation*].

pálhă, palhe f. (reg.) clin care se pune la răscroiala de la subsuoara cămăşilor (ţărăneşti), a sumanelor etc.; (şi: **pavă**). [Din magh. *pálha*].

palí n. veche limbă indo-europeană, foarte apropiată de sanscrită, în care au fost redactate principiile budismului, utilizată ulterior ca limbă liturgică budistă şi ca limbă de cultură în India, Sri Lanka, Birmania şi Thailanda. [Din fr. *pali,* germ. *Pali*].

paliá, paliez vb. (franţuzism; tr.) **1.** a ascunde o faptă rea; a scuza: *a palia o vină;* **2.** a atenua, a calma pe moment: *a palia o suferinţă, o boală.* [Din fr. *pallier*].

paliác n. v. **paliag.**

paliág n. aliaj de paladiu şi argint, inoxidabil, rezistent, folosit în tehnica dentară; (şi: **paliac**). [Din germ. *Pallag*].

paliatív, ~i, paliativă, ~e a. care ameliorează: *remediu paliativ.* // n. **1.** medicament sau tratament care ameliorează o boală, fără a-i suprima cauza şi a o vindeca; **2.** (fig.) soluţie, măsură care rezolvă aparent sau provizoriu o situaţie dificilă: *cei cari într-o societate dezmăţată sînt pentru paliative fac tocmai ca acei grădinari nepricepuţi.* DELAVR. [Din fr. *palliatif,* lat. *palliativus*].

palicár, palicari m. **1.** voluntar grec în războiul pentru independenţa Greciei, din 1821; **2.** (p. ext.) bărbat voinic, viteaz: *căpitanul cît era de mare palicar.* CAR.; (adj.) *ascultaţi aici lăieţi palicari.* CĂRT. [Din gr. mod. *pallikári*].

palíci, paliciuri m. (reg.) păhărel (de vin, de rachiu); conţinutul acestuia: *la crîşmă un palici să tragă.* POP. [Cf. sb. *polic*].

pálid, ~zi, palidă, ~e a. **1.** fără sînge în obraz; galben, alb la faţă, din cauza unei boli, a unei emoţii etc.; livid, pal[1]: *figurile noastre erau palide.* BAC.; *cei trei foşti colegi ascultau, palizi de insomnie şi de încordare.* GAL.; (fam.) **faţă palidă,** a) nume dat de amerindieni albilor; **b)** epitet pentru o persoană inexpresivă, neajutorată; **2.** fără strălucire, lipsit de intensitate; pal, stins: *lumina palidă a candelei.* REBR.; **3.** şters, estompat, spălăcit, slab; diluat; pal: *Maitreyi mi s-a părut ... frumoasă, în sari de culoarea ceaiului palid.* EL.; **4.** (fig.) lipsit de vigoare; şters, searbăd: *obiectez cu voce palidă.* PETR.; *stil palid;* (adv.) *înţelegem ceea ce cuvintele nu pot exprima decît foarte palid.* SAD. [Din lat. *pallidus,* it. *pallido*].

paliditáte f. faptul, însuşirea de a fi palid; paloare: *paliditatea feţei;* (fig.) *aduce, prin paliditatea şi inutilitatea sa, ... cu unele concepte scolastice.* BL. [*Palid* + *-itate;* cf. it. *pallidita*].

palidór n. aliaj de paladiu şi aur, inoxidabil, rezistent, folosit în tehnica dentară. [Din germ. *Palidor*].

pălie, palii f. (înv.) carte care conţine Vechiul Testament: *Palia de la Orăştie.* [Din gr. *palaiá*].

paliér, paliere n. **1.** (tehn.) lagăr (orizontal) al unei maşini; **2.** porţiune orizontală la o scară, de obicei la nivelul fiecărui etaj; odihnă: *ieşii pe palierul pustiu, coborîi în goană.* PR.; **3.** ansamblul planşeelor unei construcţii, aflate la acelaşi nivel; **4.** porţiune orizontală a unui traseu rutier sau de cale ferată; **5.** parcurs executat de avion, la decolare, imediat după dezlipirea de la sol; **6.** (fiz.) porţiunea orizontală, aproximativ paralelă cu axa absciselor, a unei curbe caracteristice, a unei diagrame de stare etc. [Din fr. *palier*].

paligrafíe, paligrafii f. tulburare patologică constînd în repetarea continuă în scris a aceloraşi cuvinte sau fragmente de propoziţie, manifestată mai ales în maladia Parkinson. [Din fr. *paligraphie*].

palilalíe, palilalii f. tulburare a vorbirii constînd în repetarea involuntară a unor propoziţii sau cuvinte, adesea în ritm din ce în ce mai rapid. [Din fr. *palilalie*].

palilogíe f. tulburare de limbaj caracteristică în special epileptic, în care bolnavul intercalează între cuvinte neinteligibile şi rostite incoerent o frază corectă, pe care o repetă de mai multe ori. [Din fr. *palilogie*].

palimpsést, palimpseste n. pergament sau papirus manuscris de pe care s-a şters (prin radere) scrierea iniţială pentru a se putea utiliza din nou, dar pe care se mai văd încă urmele vechii scrieri: *în evul mediu, vechile manuscrise clasice fură acoperite de „Vieţile sfinţilor"; procedee chimice au permis reconstituirea textului primitiv de pe aceste palimpseste, dîndu-se astfel la iveală opere însemnate ce se credeau de-a pururi pierdute.* [Din lat. *palimpsestus,* fr. *palimpseste*].

palíncă, palinci f. (reg.) rachiu, ţuică: *multu-mi place palinca şi departe-i Bistriţa.* POP.; (şi: **pălincă**). [Din magh. *pálinka*].

palindróm, palindromuri n. **1.** cuvînt, grup de cuvinte sau cifre, vers care poate fi citit de la stînga la dreapta şi de la dreapta la stînga, fără să-şi piardă sensul (ex. coc, 1991, un roc cornu); **2.** joc distractiv constînd în găsirea unui cuvînt care, citit şi normal şi invers, să aibă fie acelaşi înţeles, fie, în al doilea caz, să dea alt cuvînt. [Din fr. *palindrome*].

palingenéză f. **1.** proces de formare a magmei prin topirea unor roci preexistente; **2.** (biol.) apariţie, în procesul dezvoltării unor indivizi, a unor caractere vechi, deja dispărute pentru grupa din care aceştia fac parte. [Din fr. *palingénèse*].

palingenézic, ~ci, palingenezică, ~ce a. care aparţine palingenezei, referitor la palingeneză: *teorie palingenezică.* [Din fr. *palingénésique*].

palingenezíe f. **1.** doctrină pitagoreică despre reîncarnarea continuă a sufletelor care n-au trăit o viaţă perfectă, preluată de Platon în demonstraţia sa că sufletul este nemuritor; **2.** concepţie stoică legată de teoria ciclului istoric, care susţine revenirea periodică a aceloraşi evenimente sau lucruri; **3.** concepţie de factură providenţialistă care susţine regenerarea ciclică a lumii şi a tuturor fiinţelor, ca sursă a evoluţiei: *palingenezia a fost formulată de Bonnet şi Ballanche;* **4.** (fig.) înnoire, regenerare (morală): *palingenezie socială.* [Din fr. *palingénésie*].

palinódic, ~ci, palinodică, ~ce a. **1.** care aparţine palinodiei, referitor la palinodie, specific palinodiei; **2.** (p. ext.) care retractează cele spuse. [Din fr. *palinodique*].

palinodíe, palinodii f. **1.** operă literară sau discurs în care autorul retractează idei sau sentimente exprimate anterior; **2.** schimbare de părere; retractare: *palinodiile politicienilor.* [Din fr. *palinodie*].

palinológic, ~ci, palinologică, ~ce a. (bot.) care aparţine palinologiei, referitor la palinologie. [Din fr. *palynologique*].

palinologíe f. ramură a botanicii care studiază polenul şi sporii. [Din fr. *palynologie*].

palísă, palisez vb. (tr.) a lega ramurile unui pom fructifer de un suport sau de un spalier, pentru a împiedica ruperea lor sau pentru a da pomului forma dorită. [Din fr. *palisser*].

palisádă, palisade f. **1.** lucrare de fortificaţie, constînd din pari groşi şi lungi, bătuţi în pămînt şi legaţi între ei cu scînduri, frînghii etc.; palancă: *întărirea palisadelor cetăţuiei.* BĂLC.; **2.** sistem de îngrădire a unui spaţiu cu pari înfipţi în pămînt, legaţi între ei prin bare uşoare sau prin ramuri de copac, crengi de arbuşti etc. special plantaţi; **3.** (bot.) mod de aşezare a unor celule alungite care stau una lîngă alta, perpendiculare pe suprafaţa organului; mulţime de celule astfel aşezate, alcătuind ţesutul palisadic. [Din fr. *palissade*].

palisádic, ~ci, palisadică, ~ce a. (bot.) de palisadă, referitor la palisadă: *parenchimul palisadic din frunză.* [Din fr. *palissadique*].

palisáj, palisaje n. palisare. [Din fr. *palissage*].

palisándru, palisandri m. arbore exotic din America de Sud, India, Madagascar, cu lemnul tare, negru-violet şi frumos mirositor (*Jacaranda obtusifolia*); (p. restr.) lemnul acestui arbore din care se fac mobile fine şi instrumente muzicale: *un birou de lemn de palisandru.* CĂL.; *le rîndui pe toate într-o casetă scumpă de palisandru.* GHEŢIE. [Din fr. *palissandre*].

palisáre, palisări f. acţiunea de a palisa şi rezultatul ei; palisaj. [V. *palisa*].

păliţă, paliţe f. (reg.) par, prăjină; nuia, băţ, vargă: *mă ia cu paliţa.* POP. [Din sl. *palica*].

palíu[1], ~ii, palie, ~ii a. (reg.) **1.** schilod; paralizat; şchiop: *are picioare palii.* ST.; **2.** (despre ochi) saşiu: (adv.) *se uită paliu.* [Et. nec.].

pălíu[2] n. **1.** ornament sacerdotal de lînă albă brodat cu cruci negre, pe care papa şi prelaţii catolici îl poartă în jurul gîtului, deasupra veşmintelor pontificale; **2.** mantie constînd dintr-o piesă de lînă rectangulară, purtată de vechii greci şi romani: *paliul lui Traian;* **3.** mantie regească; **4.** (zool.; în forma **palium**) manta; (şi: **palium**). [Din lat., fr. *pallium*].

palíu[3], ~li, palie, ~il a. (reg.) nebun, aiurit; prost: (subst.) *mă, paliule, unde-ţi stau gîndurile?* POP. [Et. nec.; cf. *pală*[3]].

pálium n. v. **paliu[2].**

palm, palmi m. (rar) palmier: *palmii risipiţi în crînguri, auriţi de-a lunei rază.* EM. [Din fr. *palme,* germ. *Palme*].

palmăc, palmace n. unitate de măsură pentru lungime, egală aproximativ cu a opta parte dintr-o

palmă[1] (3,484 cm), folosită în trecut în Moldova: *n-am nici un palmac de moşie.* AL. [Din turc. ***parmak*** influenţat de *palmă*[1]].

palmacée, palmacee f. (la pl.) familie de plante monocotiledonate, având ca reprezentant tipic palmierul; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din lat. ***palmaceae***].

palmár, ~i, palmară, ~e a. care aparţine palmei[1], referitor la palmă: *arteră palmară.* [Din fr. ***palmaire***].

palmarés, palmaresuri n. listă a succeselor sau victoriilor sportive, literare, ştiinţifice etc. obţinute de cineva; totalitatea unor astfel de succese sau de victorii: *şi-a îmbogăţit palmaresul.* [Din fr. ***palmarès***].

palmát, ~ţi, palmată, ~e a. **1.** (despre frunze) cu marginile crestate adînc, în forma unei palme cu degetele depărtate (ex. frunza viţei de vie); **2.** (zool.) cu degetele unite printr-o membrană (la raţă, la broască, la ornitorinc). [Din lat. ***palmatus,*** fr. ***palmé***].

palmatifíd, ~zi, palmatifídă, ~e a. (despre frunze) cu lobi de forma degetelor de la mînă. [Din fr. ***palmatifide***].

palmatúră, palmaturi f. malformaţie congenitală constînd în unirea degetelor de la mînă printr-o pieliţă. [Din fr. ***palmature***].

pálmă[1], palme f. **1.** partea interioară, puţin adîncită a mîinii, cuprinsă între articulaţia cu antebraţul şi vîrful degetelor: *ţăranii cu spice-n plete şi palmele crăpate veneau la noi.* VIERU; **ca în palmă, a)** cu suprafaţa netedă, plană; chel: *cînd mă cătam în oglindă, barbă şi musteţe ca în palmă.* CR.; **b)** foarte bine, amănunţit: *cunosc ţara ca-n palmă.* DELAVR.; **cît ai bate din palme** sau **bătînd din palme,** foarte repede: *cît ai bate din palme, mămăliga cea mare se făcu nevăzută.* GANE; **a bate din palme, v. bate; a bate palma cu cineva, v. bate; (a lucra) cu palma** (sau **cu palmele**), (a munci) cu braţele, manual: *dator cu ... treizeci de zile cu palma.* VLAH.; *n-are boi, n-are car; lucrează cu palmele.* ST.; **a purta** (sau a **ţine, a duce**) **pe cineva (ca) pe** (ori **în**) **palmă** (sau) **palme,** a îngriji foarte bine; a răsfăţa: *nevasta, ca-n palmă o ţine.* ST.; **a avea pe cineva în palmă,** a avea pe cineva la discreţie; **a cădea în palma cuiva,** a ajunge la discreţia, în puterea cuiva; **a juca pe cineva pe palmă,** a dispune de cineva după bunul plac; **2.** lovitură aplicată cuiva (peste obraz) cu această parte a mîinii; leapşă: *nu accept, dacă mi se trage o palmă, să întorc şi obrazul celălalt.* PR.; **a lua pe cineva la palme,** a pălmui; **3.** veche unitate de măsură pentru lungime (de aproximativ 25-28 cm), egală cu distanţa dintre extremitatea degetului mare şi a celui mic, bine întinse în lături: *se aşternuse zăpada de trei palme.* DELAVR.; **un lat de palmă,** lăţimea unei palme cu degetele lipite între ele; **de o palmă,** foarte mic; **o palmă de loc, a)** o distanţă foarte mică; **b)** o suprafaţă mică de teren: *purtase discuţii ... pentru fiecare palmă de loc.* GHEŢIE; **4.** bătător de covoare; **5.** înotătoare de cauciuc, fixată pe laba piciorului, folosită la înotul subacvatic; labă. [Lat. ***palma***].

pálmă[2], palme f. **1.** (înv.) ramură de palmier, simbol al biruinţei în antichitatea greco-romană; **2.** element ornamental de forma unei frunze de palmier: *hlamidă ... cusută cu palme de fir.* OD.; **palmele academice,** distincţie în formă de frunză de palmier stilizată, acordată de Academia Franceză oamenilor de ştiinţă şi artiştilor. [Din fr. ***palme***].

palmér, palmere n. micrometru pentru măsurarea grosimii unor piese (pînă la o sutime de milimetru). [Din fr. ***palmer***].

palmétă, palmete f. **1.** motiv ornamental stilizat, în forma unei frunze de palmier; **2.** formă dată pomilor fructiferi prin dispunerea simetrică a ramurilor, prin palisare (pe spaliere). [Din fr. ***palmette***].

palmiér, palmieri m. (la pl.) denumire dată mai multor specii de arbori exotici, din familia palmaceelor, cu trunchiul drept, neramificat, cu o coroană bogată de frunze la vîrf, cu fructele bace sau nuci; (şi la sg.) arbore din aceste specii (ex.: curmalul, cocotierul etc.): *palmierii erau rari.* EL. [Din fr. ***palmier***].

palmiéră, palmiere f. bucată dreptun-ghiulară de piele groasă care protejează palmele[1] la efectuarea unor munci. [***Palmă[1]*** + *-ieră*].

palmifórm, ~i, palmiformă, ~e a. **1.** (bot.) palmat: *frunze palmiforme;* **2.** (arhit.) cu capitelul în forma unui mănunchi de frunze de palmier: *coloane egiptene palmiforme.* [Din fr. ***palmiforme***].

palmipéd, palmipede n. (la pl.) nume generic pentru păsările acvatice, cu picioarele scurte şi cu degetele unite printr-o membrană; (şi la sg.) pasăre din acest grup (ex.: raţa, pelicanul etc.). [Din fr. ***palmipède***].

palmitát, palmitaţi m. sare sau eter al acidului palmitic. [Din fr. ***palmitate,*** germ. ***Palmitat***].

palmític a. **acid palmitic,** acid gras prezent în uleiurile şi grăsimile naturale, din care se obţine, prin saponificare, o substanţă solidă, incoloră, insolubilă în apă, solubilă în solvenţi organici, folosită la fabricarea săpunului, în cosmetică, în medicină etc. [Din fr. ***palmitique***].

palmitínă f. ester al glicerinei cu acidul palmitic, prezent în diverse grăsimi şi uleiuri. [Din fr. ***palmitine***].

paloáre, palori f. **1.** faptul de a fi palid; culoarea, aspectul unei persoane care are faţa palidă; (spec.) semn clinic de anemie; paliditate, gălbeneală, gălbejeală: *paloarea feţei trădau o noapte de rugăciune şi de meditaţie.* EL.; **2.** (rar) culoare ştearsă, estompată: *untdelemn p-ale cărui miros şi limpede paloare nu le dezminte soarele ... Proveniei.* OD. [Din fr. ***pâleur***].

palográf, palografe n. **1.** instrument pentru înregistrarea oscilaţiilor verticale şi orizontale ale unei nave; **2.** aparat pentru determinarea pulsaţiilor arteriale. [Din fr. ***palographe***].

palográmă, palograme f. curbă de reprezentare a oscilaţiilor unei nave, obţinută cu palograful. [Din fr. ***palogramme***].

paloniér, paloniere n. mecanism format dintr-o pîrghie cu punct de articulaţie la mijloc şi cu două pedale la extremităţi, folosită pentru dirijarea unui avion sau a unei ambarcaţii sportive. [Din fr. ***palonnier***].

páloş, paloşe n. sabie lată cu două tăişuri, uneori încovoiată la vîrf: *capul ce se pleacă, paloşul nu-l taie.* BOL. [Din magh. ***pallos***].

palótie, palotii f. (reg.) istorioară hazlie; snoavă; şotie, poznă. [Et. nec.].

palp m. v. **palpă.**

palpă, palpez vb. (tr.) **1.** a examina un bolnav prin apăsarea uşoară cu mîna a regiunilor dureroase, pentru a determina eventualele modificări în organism şi a stabili diagnosticul: *medicul ... palpă abdomenul, percută ficatul, splina.* GHEŢIE; **2.** (tehn.) a examina cu mîna sau cu palpatorul gradul de netezime al suprafeţei unui obiect. [Din fr. ***palper,*** lat. ***palpare***].

palpábil, ~i, palpabilă, ~e a. **1.** care poate fi pipăit; care poate fi constatat prin simţuri; concret: *ştie să dea ficţiunii evidenţa realităţii palpabile.* IBR.; **2.** (fig.) evident, clar, înţeles: *probă palpabilă.* [Din fr. ***palpable***].

palpabilitáte f. (rar) **1.** însuşirea de a fi palpabil; **2.** (fig.) evidenţă, claritate: *acest portret ... i se redeştepta acum în spirit cu o perfectă palpabilitate.* CAR. [Din fr. ***palpabilité***].

palpáre, palpări f. **1.** acţiunea de a palpa şi rezultatul ei; **2.** procedeu de examinare clinică a bolnavului; palpaţie: *abdomen dureros la palpare;* **3.** (tehn.) examinare a suprafeţelor unui obiect, cu mîna sau cu palpatorul, pentru a constata gradul de netezime. [V. ***palpa***].

palpatór, palpatoare n. **1.** organ sensibil al unui aparat de măsurat şi de control, cu care se determină gradul de netezime al unei suprafeţe metalice prelucrate; **2.** dispozitiv de comandă automată a mecanismului de alimentare continuă a maşinii de ţesut cu fir de bătătură, care percepe prezenţa acestuia pe ţeava suveicii; **3.** subansamblu sau dispozitiv al unor maşini agricole care urmăreşte neregularităţile solului, dispunerea plantelor pe rînd etc., în vederea reglării organelor de lucru. [***Palpa*** + *-tor;* cf. fr. ***palpeur,*** it. ***palpatore***].

palpăţie, palpaţii f. (rar) palpare. [Din fr. ***palpation***].

pálpă, palpe f. fiecare dintre cele două antene aşezate sub maxilarul inferior la artropode şi crustacee, cu care acestea pipăie alimentele; (şi: **palp**). [Din fr. ***palpe***].

palpebrál, ~i, palpebrală, ~e a. care aparţine pleoapei, referitor la pleoapă. [Din fr. ***palpébral***].

palpít, (rar) **palpite** n. (înv.) palpitaţie; (fig.) emoţie, tresărire: *le lipseşte ... puterea imaginaţiunii şi palpitul inimei!* OD. [Din it. ***palpito***].

palpitá, palpít şi (rar) **palpitez** vb. (intr.) **1.** a bate mai puternic, a avea palpitaţii (din cauza unei emoţii, a unei boli etc.); a zvîcni: *amorul cel adevărat ... face să palpiteze inima.* FIL.; **2.** a fi stăpînit de o emoţie puternică; a fi tulburat: *fecioare pale, la ferestre deschise, palpită.* BAC.; **3.** (p. anal.) a se mişca ritmic; a pulsa; a tremura; a sclipi uşor şi intermitent; a pîlpîi, a licări: *marea palpita printre vapoare.* GAL.; *flacăra palpită;* **4.** (fig.) a se manifesta puternic; a trăi intens; a fremăta, a vibra: *sufletul lor palpita.* AL. [Din fr. ***palpiter,*** lat. ***palpitare***].

palpitánt, ~ţi, palpitantă, ~e a. **1.** (înv.; despre oameni) care palpită; **2.** care trezeşte un interes viu, care emoţionează; pasionant, captivant: *studiu estetic de palpitantă actualitate.* CAR. [Din fr. ***palpitant***].

palpitáre, palpitări f. acţiunea de a palpita şi rezultatul ei; palpitaţie: *n-apucă să i se liniştească palpitările pieptului tînăr.* AG. [V. ***palpita***].

palpitáţie, palpitaţii f. (mai ales la pl.) **1.** bătaie neregulată sau puternică, rapidă a inimii, provocată de o boală, de o emoţie, de un efort mare; senzaţie neplăcută provocată de asemenea bătăi ale inimii; palpitare; palpit: *ai dori să te privesc ca p-o icoană, să trăiesc ... cu ahurile şi palpitaţiile d-tale?* DELAVR.; *am avut palpitaţii;* **2.** (fig.) sentiment, emoţie: *i-am jertfit toate palpitaţiile inimei mele.* AL.; *cu ce palpitaţii aştepta despoierea scrutinului!* VLAH.; (şi: (înv.) **palpitaţiune**). [Din fr. ***palpitation***].

palpitaţiúne f. v. **palpitaţie.**

palpitátor, ~i, palpitătoare a. (rar) tremurător, fremătător: *luminoasă şi voioasă ţi-era casa părintească ... la intrare verzii dafini o-nfloreau palpitători.* MACED. [***Palpita*** + *-ător*].

palpitînd, ~zi, palpitîndă, ~e a. (rar) care palpită, care pîlpîie: [poliţa] *se schimbă într-o grămăjoară de cenuşă palpitîndă.* GHEŢIE. [V. ***palpita***].

palplánşă, palplanşe f. element de construcţie recuperabil, executat din lemn, din oţel sau din beton armat, care serveşte la sprijinirea peretelui unei săpături, la executarea unor ecrane de etanşare etc. [Din fr. ***palplanche***].

páltin, paltini m. **1.** numele mai multor arbori din familia aceraceelor: **a)** (şi **paltin de munte**) arbore (înalt), cu frunzele palmate, cu fructele prevăzute cu două aripi, cu lemnul alb şi rezistent, folosit la fabricarea mobilei, a unor instrumente

muzicale etc.; mojdrean (*Acer pseudoplatanus*); **b)** (şi **paltin de cîmp**) arţar (*Acer platanoides*); **c)** (şi **paltin argintiu**) arbore exotic din America de Nord, foarte înalt, cu lujeri roşcaţi, muguri roşii şi frunze palmat-lobate verzi pe faţa superioară şi argintii pe cea inferioară (*Acer saccharinum*): *paltinii pe dealuri se înşir ca mîndră oaste.* EM.; **2.** lemnul acestor arbori: *era o căruţă uşoară ... cu speteze subţiri de paltin.* SAD. [Lat. ***platanus***].

paltón, paltoane n. haină de iarnă, lungă pînă la genunchi, confecţionată din stofă groasă, căptuşită, care se poartă peste celelalte haine: *îşi puse în cui paltonul ud.* EM. [Din fr. ***paletot***].

paltonáş, paltonaşe n. **1.** diminutiv al lui palton: *[î]şi atîrnă pălăria şi paltonaşul.* CAR.; **2.** (pop.) ciupag. [***Palton*** + *-aş*].

palúdă, palude f. (înv.) baltă; mlaştină. [Din lat. ***palus, -udis***].

paludeán, ~eni, paludeană, ~ene a. (rar) palustru; **friguri paludeene**, paludism. [Din fr. ***paludéen***].

palúdic, ~ci, paludică, ~ce a. referitor la paludism; atins de paludism. // m., f. persoană care suferă de paludism; malaric. [Din fr. ***paludique***].

paludísm n. (med.) malarie; friguri palustre: *factorul delirant îl găseşte în paludism.* CĂL. [Din fr. ***paludisme***].

paludológ, ~gi, paludologă, ~ge m., f. (med.) malariolog. [De la ***paludologie***].

paludologíe f. (med.) malariologie. [Din fr. ***paludologie***].

paludós, ~şi, paludoásă, ~e a. (livr.) mlăştinos. [Din lat. ***paludosus,*** it. ***paludoso***].

paludoterapíe f. (med.) malarioterapie. [Din fr. ***paludothérapie***].

paludrínă, paludrine f. medicament sub formă de pulbere albă, cu gust amărui, puţin solubil în apă, folosit în tratamentul paludismului. [Din fr. ***paludrine***].

palústru, ~ştri, palustră, ~e a. de baltă, din regiunea bălţilor; paludean: *plante palustre;* **friguri palustre**, malarie, paludism: *din regimul rău de azi rezultă ... frigurile palustre, pelagra, anghina difterică şi alte epidemii.* EM.; **locuinţe palustre**, locuinţe lacustre. [Din fr. ***palustre,*** lat. ***palustris***].

pálux n. lac incolor care se aplică pe suprafaţa parchetului (pentru a o proteja). [Denumire comercială].

pámă, pamez vb. (franţuzism; intr.) a fi copleşit, a se pierde de emoţie, de admiraţie faţă de cineva sau de ceva. [Din fr. ***pâmer***].

pămblică f. v. **panglică**.

pambríu, pambriuri n. **1.** (înv.) stofă de lînă merinos: *giubeaua de pambriu albastru.* NEGR.; **2.** (reg.) testemel; năframă. [Et. nec.].

pámente, pamenţi f. **1.** (înv.) amintire, memorie: *prăznuim pamentea lor.* VARL.; **2.** (p. ext.) ceremonie religioasă pentru un mort; pomenire: *într-aceastaşi dzî să facé pamentea.* DOS. [Din sl. ***pamentije***].

pamflét, pamflete n. specie literară în versuri sau în proză, cu un pregnant caracter satiric atacînd, printr-un limbaj violent şi agresiv, defecte morale, concepţii retrograde, aspecte negative ale realităţii sociale, politice etc.; (p. gener.) orice scriere cu caracter satiric (şi defăimător): *uriaşul Napoleon apare ... mai puţin decît mic în pamfletul lui Victor Hugo.* HASD.; *acest soi de pamflet, pe care-l cultivă Eminescu şi Victor Hugo, este curată poezie a mişcării de invectivă.* CĂL. [Din fr. ***pamphlet***].

pamflétar, pamfletari m. autor de pamflete; pamfletist: *nu sînteţi jurnalişti, dar nişte mişei pamfletari, nişte hulitori politici.* AL. // a. cu caracter satiric, violent, de pamflet: *dotat cu mişcări nuvelistice şi cu asprimi pamfletare.* CĂL. [Din fr. ***pamphlétaire***].

pamfletărésc, ~şti, pamfletăreáscă, ~eşti a. care aparţine, care este specific pamfletarului sau pamfletului, referitor la pamfletar sau la pamflet: *talentele publicistice şi pamfletăreşti.* ST. [***Pamfletar*** + *-esc*].

pamfletíst, pamfletişti m. pamfletar. [***Pamflet*** + *-ist*].

pámpa f. v. **pampas**.

pámpas, pampasuri n. cîmpie întinsă acoperită cu ierburi şi tufişuri, caracteristică regiunilor cu climă subtropicală şi temperată din America de Sud: *între dor şi ţintă se interpune parcă în sufletul sud-americanului totdeauna distanţa invincibilă a pampelor.* BL.; (şi: **pampa**). [Din fr. ***pampa,*** sp. ***pampas***, engl. ***pampas***].

pampers, pamperşi [pémpărs] m. scutec foarte absorbant, de unică folosinţă. [Din engl. ***pampers***].

pan-[1] element de compunere cu sensul „tot", „întreg". [Din fr. ***pan-***, gr. mod. ***pan-***].

pan[2]**, pani** m. **1.** titlu dat, în evul mediu, nobililor polonezi; domn (la polonezi); persoană care purta acest titlu: *pane, sosit-au cu putere un sol de la Moldova.* AL.; **2.** titlu dat marilor boieri din Moldova, mai ales; boier care purta acest titlu: *văd eu că dumneata, pan Tudor, eşti cunoscător.* SAD.; *pan Dumitraşcu Ghica, mare ban.* [Din pol. ***pan***].

panacée f. v. **panaceu**.

panacéu, panacee n. medicament despre care se credea (în practica alchimiştilor şi în vechea medicină) că vindecă orice boală; (p. ext.) remediu universal: (fig.) *metodă ... considerată ca un panaceu universal.* V.R.; (şi: (înv.) **panacee**). [Din lat. ***panacea,*** fr. ***panacée***].

panachídă, panachide f. tăbliţă de metal, de piatră sau de lemn, folosită, în trecut, de şcolari pentru a învăţa să scrie. [Din bulg. ***panakida***, gr. mod. ***panakídos***].

panacód, panacoade n. scîndură acoperită cu o cîrpă curată, pe care se aşază bucăţile de aluat (pentru a le da formă), înainte de a le băga în cuptor; tipar pentru aluat. [Din gr. mod. ***pinakotí***].

panacodár, panacodari m. brutar care lucrează cu panacodul. [***Panacod*** + *-ar*].

panafricán, ~i, panafricană, ~e a. care aparţine panafricanismului; care aparţine Africii (întregi), referitor la ansamblul ţărilor şi popoarelor din Africa. [Din fr. ***panafricain***].

panafricanísm n. mişcare politică şi culturală care urmăreşte să instaureze sau să dezvolte unitatea şi solidaritatea popoarelor africane; doctrină a acestei mişcări. [Din fr. ***panafricanisme***].

panaghiár, panaghiare n. **1.** taler sau cutie formată din două talere suprapuse de metal (preţios) cu ornamentaţii artistice, pe care se ţine panaghia; **2.** icoana Maicii Domnului. [***Panaghie*** + *-ar*].

panaghíe, panaghii f. **1.** nume dat Fecioarei Maria; iconiţă cu chipul Fecioarei Maria; (p. ext.) engolpion; **2.** parte din pînea în cinci colţuri care se aşază pe o măsuţă înaintea icoanei Maicii Domnului; **3.** ceremonie cu ocazia sfinţirii pînii închinate Maicii Domnului; **4.** bucată de prescură care se mănînca în mănăstiri, în prima săptămînă după Paşti; **5.** prescură făcută la patruzeci de zile după înmormîntarea cuiva, pe care preotul o ridică de pe masă în timpul slujbei; a **ridica cuiva panaghia, a)** a face parastas unui mort; **b)** (iron.) a înjura pe cineva de panaghie: *cîte părăstase şi panaghii, toate i le-a rădicat.* CR.; (şi: (înv.) **panaghion**). [Din sl. ***panagija,*** gr. mod. ***panaghía***].

panaghíon n. v. **panaghie**.

panahídă, panahide şi (reg.) **panahizi** f. (înv. şi pop.) **1.** serviciu religios care se face după moartea cuiva; parastas (la patruzeci de zile de la moartea cuiva); **2.** parte a prohodului care se cîntă la scoaterea mortului din casă; **3.** (reg.) colivă; **4.** (reg.) covor care se duce la biserică; **5.** carte bisericească de ritual, cuprinzînd rînduiala slujbelor funebre. [Din sl. ***panahida***].

panamá[1]**, panamale** f. **1.** împletitură fină făcută din frunzele unei specii de palmier din America tropicală: *un domn ..., purtînd o pălărie de panama, stătea vis-à-vis.* GHEŢIE; **2.** pălărie moale, foarte flexibilă, făcută dintr-o astfel de împletitură: *purta o panama băieţească.* SAD.; **3.** ţesătură de bumbac sau de in, care imită această împletitură, folosită la confecţionarea rochiilor, bluzelor, cămăşilor etc. [Din fr. ***panama***].

panamá[2]**, panamale** f. scandal politic şi financiar declanşat cu ocazia săpării canalului Panama; (p. ext.) afacere frauduloasă de mari proporţii; escrocherie în stil mare. [De la ***Panama*** n. pr.].

panamericán, ~i, panamericană, ~e a. care aparţine panamericanismului; care aparţine Americii (întregi), referitor la ansamblul ţărilor şi popoarelor din cele două Americi. [Din fr. ***panaméricain***].

panamericanísm n. mişcare politică şi culturală care urmăreşte să solidarizeze statele din cele două continente americane; doctrină a acestei mişcări. [Din fr. ***panaméricanisme***].

panamericaníst, ~şti, panamericanístă, ~e a. şi m., f. (adept) al panamericanismului. [Din fr. ***panaméricaniste***].

panaméz, ~i, panameză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic statului Panama sau locuitorilor lui, referitor la Panama sau la locuitorii acestuia. // m. pl. poporul constituit ca naţiune în Panama. // m., f. persoană (originară) din Panama. [***Panama*** n. pr. + *-ez*].

panarăb, ~i, panarabă, ~e a. care aparţine panarabismului; care aparţine (tuturor) ţărilor de limbă arabă şi civilizaţiei acestora, referitor la ansamblul ţărilor arabe şi la civilizaţia acestora. [Din fr. ***panarabe***].

panarabísm n. mişcare politică şi culturală care vizează unitatea ţărilor de limbă şi de civilizaţie arabă; doctrină a acestei mişcări. [Din fr. ***panarabisme***].

panarícliu n. v. **panariţiu**.

panăris n. v. **panariţiu**.

panarîţiu, panarîţii n. inflamaţie purulentă acută localizată la vîrful degetelor (în jurul unghiilor); (şi: (rar) **panariciu, panaris**). [Din lat. ***panaricium,*** fr. ***panaris***].

panáş, panaşuri şi **panaşe** n. **1.** mănunchi de pene (colorate) cu care se împodobea odinioară coiful sau chipiul militarilor; surguci, penaj, pompon: *un coif cu vizieră şi cu un pănaş mare resfirat.* CAR.; (fig.) *arde ca panaşul de flăcări pe un munte.* AL.; **2.** (p. gener.) mănunchi de pene folosit ca podoabă; (şi: pop **pănaş**). [Din fr. ***panache***].

panaşát, ~ţi, panaşată, ~e a. (rar) împodobit cu panaş. [Din fr. ***panaché***].

panatenée f. pl. cea mai importantă festivitate religioasă şi politică din Atena antică, celebrată anual sau la patru ani în cinstea zeiţei Atena, cu prilejul căreia aveau loc întreceri sportive, curse de cai, concursuri poetice, muzicale etc. [Din fr. ***panathénées***].

pánă[1]**, pene** f. **1.** fiecare dintre formaţiile epidermice cornoase care acoperă corpul păsărilor, servind la protecţia acestuia şi la zbor, alcătuite dintr-un cotor pe care sînt fixate simetric, lateral fire (pufoase): *cucule cu pene sure, ce cînţi vara prin pădure?* POP.; a **se umfla în pene**, a se îngîmfa, a se fuduli; **uşor în pene**, îmbrăcat subţire, sumar;

prost îmbrăcat, zdrenţăros: *ţiganul, uşor în pene, nu-şi făcu bordei de lene.* PANN; **a lua pe cineva în** (sau **prin**) **pene,** a certa, a mustra pe cineva: *cum m-a văzut, m-a luat în pene.* POP.; **2.** podoabă făcută din una sau mai multe asemenea formaţii, care se poartă la pălării; pompon, panaş: *coiful nalt cu penele.* EM.; *Gahiţa poartă beretă cu pene.* CĂL.; **3.** (pop.) podoabă pentru pălărie făcută din flori; (p. restr.) floare: *am o mîndră ca o peană.* POP.; **4.** aripă sau smoc de asemenea formaţii epidermice, cu diverse întrebuinţări în gospodărie, în special pentru uns foile de plăcintă: *trist, c-o pană mătur vatra.* BAC.; **5.** (la pl.) firele desprinse de pe cotoare, care servesc la umplerea pernelor, a saltelelor etc.; fulgi; (p. ext.) aşternut moale de pat: *le era mai drag a zăcea în pene.* B.-DEL.; *scoboară ... un ştiubei cu pene.* CR.; **6.** pană de gîscă ascuţită şi despicată la vîrf, întrebuinţată în trecut pentru scris cu cerneală; (p. ext.) toc, condei: *nu mai e loc pentru pana poetului.* VIERU; **7.** (fig.) scriere, scris; stilul unui autor; talentul de a scrie; (p. ext.) scriitor: *ar trebui să aibă pentru laude o pană epică ca a lui Omer.* SAD.; **8.** plută făcută din cotorul unei pene, folosită pentru a ţine cîrligul undiţei la adîncimea voită; **9.** (reg.) pănuşă; **10.** aripioară de peşte: *prindem frumoase ochene cu pana roşie.* SAD.; **11. categoria pană,** categorie de greutate în care intră boxerii între 57 şi 63 kg, luptătorii între 53 şi 67 kg etc.; **12.** (compuse) **pana-zburătorului,** plantă erbacee cu frunze păroase, cu flori mari, violete sau albe, fără miros (*Lunaria annua*); **pana-gîştei,** specie de muşchi[2] cu tulpina dreaptă, formînd tufe mari, verzi sau gălbui (*Hylocomium triquetrum*); **13.** bucată de lemn sau de metal în formă de prismă triunghiulară, care ajută la despicarea lemnelor, la fixarea unor piese etc.; ic; **14.** piesă de forme diferite, folosită la îmbinarea a două organe de maşină; **15.** (nav.) safran; **16.** (tipogr.) piesă care se intercalează între matriţele de linotip, pentru a le spaţia; **17.** partea ciocanului opusă capului, prelungită şi subţiată spre vîrf; **18.** partea plată a unor obiecte, a unor instrumente; lamă; **19.** beţişor cu care se strînge frînghia ferăstrăului pentru a întinde pînza; cordar; **20.** (muz.) plectru; **21.** ancie (la instrumentele muzicale de suflat); **22.** (reg.) felioară de slănină cu care se împănează carnea; **23. pană de somn,** bucată de carne de pe pîntecele sau de la coada somnului; (şi: (înv. şi reg.) **peană**). [Lat. ***pinna***].

pănă[2], pene f. **1.** oprire accidentală a funcţionării unui mecanism, a unei maşini sau a unui vehicul; defecţiune: *să sperăm ... că nu o să avem nici o pană de motor.* PETR.; **pană de cauciuc,** desumflare accidentală a cauciucului unui autovehicul; (fam.) **a lăsa în pană pe cineva,** a lăsa încurcat pe cineva: *n-o să te las în pană, dacă am promis.* PR.; **a fi** (sau **a rămîne**) **în pană,** a se lovi de o piedică în activitate; a duce lipsă de ceva; a rămîne fără bani: *în pană de inspiraţie, ... se aşează la birou.* GHEŢIE; **2.** orientare a velelor unei nave cu pînze în aşa fel încît să se opună vîntului şi să rămînă pe loc; operaţie de oprire a unei nave cu pînze. [Din fr. ***panne***].

pancalísm n. concepţie filozofică care subordonează întreaga realitate categoriei frumosului. [Din fr. ***pancalisme***].

pancártă, pancarte f. afiş de carton, de lemn, de pînză etc. pe care este scrisă o lozincă, o înştiinţare, o reclamă etc.; placardă: *îi văzusem ... pe universitarii unguri cu pancarte.* PR.; *marile victorii ale spiritului sînt discrete: doar o pancartă aninată la intrarea teatrului, doar cîteva afişe pe zidurile oraşului.* R.L. [Din fr. ***pancarte***].

páncovă, pancove f. (reg.; mai ales la pl.) **1.** gogoaşă; minciunică: *fiecare se silea să pregătească ce ştia mai bun: ... pancove, clătite.* ARG.; **2.** clătită; **3.** colţunaşi; **4.** ochiuri; **5.** omletă. [Din magh. ***pánkó***].

pancratíast, pancratiaşti m. atlet care practică pancraţiul. [Din fr. ***pancratiaste***].

pancrátţiu n. exerciţiu atletic la vechii greci, compus din trîntă şi pugilat. [Din fr. ***pancrace***].

pancreás, pancreasuri n. glandă mixtă, anexă a tubului digestiv, situată în partea superioară a abdomenului, legată prin canale de splină şi duoden, avînd o funcţie exocrină, cu rol în digestie, şi una endocrină, cu rol în sinteza glucidelor din organism: *cum secretează pancreasul meu şi glanda pituitară sucurile lor?* CĂRT. [Din lat., it. ***pancreas,*** fr. ***pancréas***].

pancreátic, ~ci, pancreatică, ~ce a. care aparţine pancreasului, referitor la pancreas: *suc pancreatic.* [Din lat. ***pancreaticus,*** fr. ***pancréatique,*** it. ***pancreatico***].

pancreatínă f. substanţă extrasă din pancreasul animalelor şi folosită în tratamentul tulburărilor intestinale. [Din fr. ***pancréatine***].

pancreatítă, pancreatite f. boală care constă în inflamaţia pancreasului, de obicei ca o consecinţă a alcoolismului. [Din fr. ***pancréatite***].

pancromátic, ~ci, pancromatică, ~ce a. (despre plăcile şi filmele fotografice) care este sensibil la toate radiaţiile vizibile, însă în mod inegal. [Din fr. ***panchromatique***].

pancrónic, ~ci, pancronică, ~ce a. valabil pentru orice epocă. [***Pan-***[1] + ***cronic***].

pánda m. invar. **1.** (şi **micul panda**) mic mamifer cu blana roşcată, cu pete albe şi negre, şi coada stufoasă, care trăieşte în India şi China şi se hrăneşte cu frunze şi fructe (*Ailurus fulgens*); **2.** (şi **marele panda**) mamifer de mari dimensiuni, înrudit cu ursul, cu blana albă cu pete negre, care trăieşte în Munţii Chinei şi se hrăneşte cu bambus (*Ailuropus melanoleucus*). [Din fr., engl. ***panda***].

pandajmetríe, (rar) **pandajmetrii** f. determinare a înclinării şi direcţiei straturilor geologice din adîncime. [Din fr. ***pandagemétrie***].

pandalíe, pandalii f. (pop. şi fam.; mai ales la pl.) criză de nervi, năbădaie; (p. ext.) acces de furie; toană, capriciu: *el nu s-a sinchisit de pandoliile ei.* CAR.; *au apucat-o pandaliile, s-a amorezat de unul şi a fugit ... de-acasă.* PR.; (şi: **pandolie**). [Et. nec.: cf. ***Pantelimon*** n.pr.].

pandánt, pandante n. **1.** ornament care atîrnă dintr-o boltă de piatră sau dintr-un acoperiş de lemn; **2.** pictură, sculptură, relief sau ornament pereche, în relaţie simetrică cu altul: *această stampă este pandantul celeilalte;* **3.** (p. gener.) lucru care este comparabil, egal, simetric cu altul: *Fichte realizează ... un pandant al viziunii monadologice leibniziene.* BL.; (şi **pendant**). [Din fr. ***pendant***].

pandantív, pandantive n. **1.** bijuterie care se poartă la gît, atîrnată de un lănţişor sau de o panglică; **2.** element arhitectural în formă de triunghi sferic cu vîrful în jos, situat între arcele mari care susţin o cupolă, făcînd trecerea de la planul pătrat al încăperii la cel circular al unei calote sau al unei turle: *dasupra ... stă aşezată, cu ajutorul unor triunghiuri boltite sau pendentive, cupola centrală.* OD.; (şi: (înv.) **pendentiv**). [Din fr. ***pendentif***].

pandécte f. pl. digeste: *studia acum pandectele şi dreptul economic.* CĂL. [Din lat. ***pandectae,*** fr. ***pandectes***].

pandeláş, pandelaşe n. (reg.) dans popular românesc, de tipul brîului; melodia acestui dans. [De la ***Pandele*** n. pr. + ***-aş***].

pandémic, ~ci, pandemică, ~ce a. (despre boli) (cu caracter) de pandemie. [Din fr. ***pandémique***].

pandemíe, pandemii f. epidemie care se extinde pe un teritoriu foarte mare, cuprinzînd mai multe ţări, continente: *a fost o pandemie gripală.* [Din fr. ***pandémie***].

pandemóniu, pandemonii n. (livr.) **1.** capitala imaginară a infernului; loc de reuniune a demonilor; **2.** (fig.) loc unde domnesc viciile, corupţia, dezordinea; reuniune de oameni răi, sceleraţi, care pun la cale fapte reprobabile; **3.** (fig.) adunare zgomotoasă, dezordonată: *dispute între învăţaţii pandemoniului nostru literar.* NEGR. [Din fr. ***pandémonium***].

pandişpán, pandişpane n. prăjitură pufoasă, preparată din făină, ouă şi zahăr, cu adaos de substanţe aromatice. [Din gr. mod. ***pandespáni;*** cf. fr. ***paine d'Espagne***].

pandít, pandiţi m. titlu dat în India, iniţial învăţaţilor, exegeţilor brahmani, fondatorilor de secte, azi, şi savanţilor laici; persoană purtînd acest titlu: *profesorul, un pandit miop, îi corecta traducerea.* EL. [Din fr. ***pandit***].

pandocrátor n. v. **pantocrator.**

pandolíe f. v. **pandalie.**

pandóră, pandore f. vechi instrument muzical cu coarde, asemănător cu lăuta. [Din fr. ***pandore***].

pandúr, panduri m. **1.** soldat din corpurile armatei în ţările stăpînite de habsburgi, în secolul al XVIII-lea; **2.** soldat dintr-un corp de oaste muntenească neregulată, în secolul al XIX-lea; (spec.) luptător din oastea lui Tudor Vladimirescu: *Grigore Ghica puse temelia armatei româneşti, organizînd trupul de panduri.* BĂLC.; *Tudor domnul vine-n frunte, cu mulţime de panduri.* COŞB.; **3.** (înv. şi pop.) haiduc: *toţi voinici, aleşi panduri, oaspeţi ageri de păduri.* POP.; **4.** poliţist, jandarm (după desfiinţarea vechii miliţii naţionale): *vin pandurii să mă ducă într-un mijloc de oraş.* POP. [Din sb. ***pandur,*** magh. ***pandúr***].

panduríme f. mulţime de panduri; (spec.) luptători din armata lui Tudor Vladimirescu: *Tudor ... începe a scula pandurimea.* GHICA. [***Pandur*** + ***-ime***].

pané a. invar. (despre carne, peşte, caşcaval etc.) prăjit în grăsime după ce a fost dat prin făină, ou şi pesmet. [Din fr. ***pané***].

panegíric, panegirice n. **1.** discurs public, la vechii greci şi la romani, în care se elogiază o personalitate (contemporană autorului sau defunctă), se preamăresc faptele eroice ale strămoşilor etc.; **2.** (p. ext.) laudă (exagerată), elogiu (excesiv); apologie; (p.ext.) laudă linguşitoare: *să fac o apologie, să scriu un panegiric acestor pitici.* BOL.: **3.** scriere hagiografică cu caracter didactic, cuprinzînd laude la adresa unui sfînt, ierarh sau părinte al bisericii. [Din fr. ***panégyrique***].

panegiríst, panegirişti m. autor de panegirice; persoană care aduce laude exagerate (şi nemeritate) la adresa cuiva sau a ceva: *îşi bate joc de panegirişti, de istoricii literari.* IBR.; [a] *devenit deodată panegirist.* CĂL. [Din fr. ***panégyriste***].

panél[1], panele n. placă de lemn, cu miez de şipci sau de scînduri înguste, acoperit pe ambele feţe cu furnir, folosită la fabricarea mobilei, a tîmplăriei de interior etc. [Din germ. ***Pannel***].

panel[2] n. **1.** eşantion stabil, reprezentativ al unei populaţii de la care se culeg date pentru anumite cercetări, în special privind activităţi de marketing: *persoane din panelul de anchetă.* A.; **2.** secţiune a unei conferinţe, a unei reuniuni; (spec.) reunire cu un scop precis a unor grupuri de experţi; **3.** (inform.) tablou de comandă, de instrucţiuni. [Din engl., fr. ***panel***].

panelénic, ~ci, panelenică, ~ce a. care aparţine panelenismului; care aparţine întregii Grecii, referitor la întreaga Grecie; panelenistic: *jocuri panelenice.* [Din fr. ***panhellénique***].

panelenísm n. mişcare politică şi culturală care urmăreşte regruparea tuturor grecilor într-un singur stat; doctrină a acestei mişcări: *ideile de panelenism ce Ispilant şi căpitanii lui le manifestau.* FIL. [Din fr. ***panhellénisme***].

panelenístic, ~ci, panelenistică, ~ce a. panelenic: *poemele hemerice şi chiar instituţia*

P Q

panelenistică a jocurilor olimpice n-au putut înrădăcina ... principiul naţionalităţilor. LOV. [*Pan-*[1] + *elenistic*].

panenteism n. concepţie panteistă potrivit căreia totul există în Dumnezeu, fără ca Dumnezeu să se împartă în toate lucrurile. [Din fr. ***panentheisme,*** it. ***panenteismo***].

panér, panere n. **1.** coş mic (de nuiele, de papură etc.), în care se transportă sau se păstrează mai ales alimente: *aşază plantele într-un paner.* AL.; **2.** (reg.) trăsură uşoară cu coşul din nuiele: *să se pregătească panerul cu cei doi căişori murgi.* SAD. [Din gr. mod. ***panéri***].

paneráş, paneraşe n. diminutiv al lui paner: *o fetiţă c-un paneraş de flori se tot milogeşte pe lîngă noi.* VLAH. [***Paner*** + *-aş*].

paneuropeán, ~eni, paneuropeană, ~ene a. care aparţine paneuropenismului; care cuprinde toate ţările din Europa; referitor la toate ţările Europei: *instituţii paneuropene.* [Din fr. ***paneuropéen,*** engl. ***paneuropean***].

paneuropenísm n. mişcare politică şi culturală care susţine unitatea europeană; doctrină a acestei mişcări. [Din fr. ***paneuropéanisme***].

panevgheníe, panevgheníi f. (grecism) termen reverenţios de adresare către un boier: *a panevgheniei tale ... slugă.* FIL. [Din gr. mod. ***panevghéneia***].

panfobíe, panfobíi f. (med.) stare de teamă extremă faţă de tot ceea ce se petrece în jur, însoţită adesea de dezorientare. [Din fr. ***panphobie***].

pangár, pangare n. **1.** masă pe care se vînd lumînările în biserică; (p. ext.) vînzare a lumînărilor în biserică; venit obţinut din această vînzare: *un călugăr tînăr ... veghea la pangar, lîngă intrare.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) chioşc în preajma unui lăcaş sfînt, în care se vînd lumînări, icoane, candele etc. [Din gr. mod. ***pankári***].

pangeá, pangele f. (reg.) numele a două legume din familia chenopodiaceelor: a) sfeclă (*Beta vulgaris*); b) (şi **sfeclă pangele**) sfeclă roşie (*Beta rubra*). [Din turc. ***pancar*** „sfeclă"].

pangenéză f. teorie evoluţionistă (elaborată de Ch. Darwin), care explică mecanismul eredităţii prin existenţa unor particule mici, germeni sau gemule, provenite din celulele întregului organism ce provoacă formarea unei părţi analoage celei din care provin. [Din fr. ***pangenese***].

pangermánic, ~ci, pangermánică, ~ce a. şi m., f. pangermanist. [Din fr. ***pangermanique***].

pangermanísm n. mişcare politică şi culturală care susţine unirea tuturor populaţiilor de rasă germană într-un singur stat; doctrină a acestei mişcări: *se dovedise unul din cei mai zeloşi propagatori ai pangermanismului.* GHEŢIE. [Din fr. ***pangermanisme***].

pangermaníst, ~şti, pangermanístă, ~e a. **1.** care aparţine pangermanismului, referitor la pangermanism; pangermanic; **2.** (şi m., f.) (persoană) care susţine pangermanismul; pangermanic. [Din fr. ***pangermaniste***].

panglicár, panglicari m. **1.** (înv.) persoană care face sau vinde panglici; **2.** artist de circ care face scamatorii (cu panglici): *se strîngeau acolo ... cîntăreţi şi panglicari.* CAR.; **3.** (fig.; fam.) şarlatan, escroc: *se deosebesc adevăraţii reformatori de panglicarii ce vor să ia ochii mulţimii.* EM. [***Panglică*** + *-ar*].

pánglică, panglici şi (pop.) **panglice** f. **1.** fîşie îngustă de mătase, de bumbac, de catifea etc., folosită ca podoabă în confecţii, în pasmanterie etc.: *tînărul Goe poartă ... pălărie de paie, cu inscripţia pe pamblică.* CAR.; *avusese părul lung, înnodat în panglici.* CĂL.; **2.** fîşie îngustă de bumbac sau de mătase, îmbibată cu tuş, folosită la maşina de scris şi la diverse aparate înregistratoare; **3.** (p. gener.) fîşie, şuviţă; bandă: *înlătur din cînd în cînd panglicile de şpan.* PR.; **4.** bandă îngustă (şi flexibilă) de metal sau de alt material, avînd diverse întrebuinţări: *ferăstrău cu panglică;* **5.** bandă îngustă de oţel, gradată, folosită la măsurarea distanţelor; ruletă; **6.** (fig.) şir neîntrerupt (de cuvinte); înşiruire: *trebuia să întrerup ... panglica sonoră.* GHEŢIE; **7.** (zool.; pop.) tenie (*Taenia*); (şi: (reg.) **pamblică**). [Din magh. ***pántlika***].

panglicăríe, panglicării f. **1.** (înv.) fabrică sau prăvălie de panglici; **2.** cantitate mare, grămadă de panglici; **3.** scamatorie (cu panglici); **4.** (fig.) şarlatanie; intrigă. [***Panglicar*** + *-ie*].

panglicéa, panglicele f. (reg.) panglicuţă: *n-am pus mărgele, nici la coadă panglicele.* POP. [***Panglică*** + *-ea*].

panglicúţă, panglicuţe f. diminutiv al lui panglică; panglicea: *băieţelul scoate capul cu panglicuţe.* CAR. [***Panglică*** + *-uţă*].

pangolín, pangolíni m. (la pl.) gen de mamifere tropicale din ordinul edentatelor, cu corpul acoperit cu solzi cornoşi, care trăiesc în Africa şi în sudul Asiei şi se hrănesc cu insecte (*Manis*); (şi la sg.) animal din acest gen. [Din fr. ***pangolin***].

pánic, panică a. (înv.) care se produce brusc, care tulbură puternic: *o spaimă panică stăpînise toate minţile.* BĂLC.; *marea intensitate a vieţii fiziologice ... duce la un sentiment panic.* CĂL. // f. (stare de) spaimă mare, subită, adesea neîntemeiată, de care este cuprinsă o persoană sau o colectivitate: *incendiul a produs panică printre cetăţeni.* CAR.; **a intra în panică,** a se alarma, a se speria foarte tare: *intră în panică observînd că Natalia nu e acasă.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***panikós,*** fr. ***panique,*** germ. ***Panik***].

panicá, panichez vb. **1.** (tr.) a induce panică: *el i-a panicat pe toţi;* **2.** (refl.) a intra în panică: *n-ai motive să te panichezi.* [Din fr. ***paniquer***].

panicárd, ~zi, panicardă, ~e m., f. persoană cuprinsă (nejustificat) de panică (influenţînd şi pe alţii); panicos. // a. care exprimă, care trădează panică; panicos: *zvonuri panicarde.* [Din fr. ***paniquard***].

panicát, ~ţi, panicată, ~e a. cuprins de panică: *făpturi panicate strigau.* [Din fr. ***paniqué***].

panicós, ~şi, panicoásă, ~e a. şi m., f. (fam.) panicard: *aţi devenit nişte panicoşi.* [***Panică*** + *-os*].

panícul, panicule n. **1.** tip de inflorescenţă în formă de ciorchine compus, cu axul principal şi cu ramurile secundare ramificate, purtînd flori, spiculeţe sau capitule; racem compus; (de ex. la ovăz, liliac etc.); **2.** (med.) **panicul adipos,** ţesut subcutanat constituit din lobuli de grăsime, care se dezvoltă în obezitate şi adipoză; (şi: **paniculă**). [Din fr. ***panicule***].

paniculát, ~ţi, paniculată, ~e a. (despre plante) cu florile în panicul, cu panicul; (despre inflorescenţe) în formă de panicul. [Din fr. ***paniculé***].

panículă f. v. **panicul.**

paniér, paniere n. jupon cu balene, folosit pentru a ţine fusta înfoiată pe şolduri; (p. ext.) rochie cu un asemenea jupon: *o Otilie din alte vremuri ..., în rochie cu panier.* CĂL. [Din fr. ***panier***].

panifică, panífic vb. (tr.) a transforma făina în pîine, cornuri, chifle etc.; a efectua procesul de panificaţie. [Din fr. ***panifier***].

panificábil, ~i, panificabilă, ~e a. (despre făină) care poate intra în procesul de panificaţie. [Din fr. ***panifiable*** (după *panifica*)].

panificáre, (rar) **panificări** f. acţiunea de a panifica şi rezultatul ei; panificaţie. [V. ***panifica***].

panificáţie, panificaţii f. (proces de) transformare a făinii de grîu şi de secară în pîine, cornuri etc.; panificare; (şi: (înv.) **panificaţiune**). [Din fr. ***panification***].

panificaţiúne f. v. **panificaţie.**

panislámic, ~ci, panislamică, ~ce a. care aparţine panislamismului, referitor la panislamism; care aparţine tuturor ţărilor islamice, referitor la ansamblul ţărilor islamice. [Din fr. ***panislamique***].

panislamísm n. mişcare politică şi religioasă care susţine unirea tuturor popoarelor musulmane sub o singură autoritate şi solidaritatea acestora în faţa expansiunii culturale şi politice occidentale; doctrină a acestei mişcări. [Din fr. ***panislamisme***].

paniogísm n. doctrină filozofică după care raţionalul şi realul sînt noţiuni identice, relaţiile logice reprezentînd esenţa realităţii. [Din fr. ***panlogisme***].

paniogíst, ~şti, paniogístă, ~e a. care aparţine panlogismului, referitor la panlogism: *concepţie panlogistă.* // m., f. adept al panlogismului. [De la ***panlogism***].

panmieloftízie, panmieloftízii f. boală a măduvei osoase care duce la scăderea pînă la dispariţie a celulelor hematopoietice, în urma unor traumatisme, a acţiunii unor agenţi toxici sau infecţioşi. [Din fr. ***panmyélophtisie***].

panmíxie, panmíxii f. încrucişare genetică întîmplătoare între doi indivizi de sex opus. [Din engl. ***panmixia***].

pannaturísm n. concepţie care susţine că, în afară de realităţile naturii, nu există nimic altceva. [***Pan-***[1] + ***naturism***].

panoftalmíe, panoftalmii f. infecţie supurativă acută, cuprinzînd în întregime ochiul, putînd duce la atrofia globului ocular. [Din fr. ***panophtalmie***].

panón, ~i, panonă, ~e m., f. persoană (originară) din vechea Panonie. // m. pl. populaţia Panoniei (situată între Alpi şi Dunăre). [De la ***Panonia***].

panonián, ~eni, panoniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) epoca pliocenului din Podişul Transilvaniei şi din bazinul panonic, echivalent cu subetajul superior al sarmaţianului din Europa orientală; serie de straturi geologice din această epocă. [Din fr. ***pannonien***].

panónic, ~ci, panonică, ~ce a. care aparţine Panoniei, referitor la Panonia; originar din Panonia: *popoare panonice.* [***Panonia*** n. pr. + *-ic*].

panoplíe, panoplii f. **1.** colecţie de arme (luate ca trofeu) aranjate pe un panou; panoul pe care sînt aşezate aceste arme: *văd floretele scoase din panoplie.* AL.; **2.** colecţie de obiecte care servesc la practicarea unor sporturi, de trofee vînătoreşti sau sportive etc., expuse pe un panou: *între ferestre ... o panoplie de scrimă: măşti, florete, mănuşi.* PETR.; **3.** armura completă a unui cavaler medieval. [Din fr. ***panoplie***].

panóptic, panoptice n. **1.** clădire astfel construită încît interiorul ei să poată fi cuprins dintr-o singură privire; **2.** expoziţie, muzeu; panoramă: *panopticum cu figuri de ceară;* (şi: (livr.) **panopticum**). [Din fr. ***panoptique,*** germ. ***Panoptikum***].

panópticum n. v. **panoptic.**

panorámă, panoramez vb. (tr.) **1.** (cin.) a realiza un panoramic; **2.** a descrie pe larg; a relata cu amănunte. [Din engl. ***panoram***].

panoramáre, panoramări f. acţiunea de a panorama şi rezultatul ei. [V. ***panorama***].

panorámă, panorame f. **1.** vastă privelişte din natură, văzută din depărtare şi de la înălţime: *se desfăşoară la picioarele drumeţilor panorama ... Sinaiei.* CAR.; **2.** (fig.) prezentare de ansamblu a unui complex de situaţii, de evenimente; frescă: *autorul face panorama pitorească a Iaşului.* CĂL.; **3.** tablou mare circular, desfăşurat pe pereţii unei rotonde, care, primind lumina de sus, special dirijată, creează spectatorului aflat în mijlocul

încăperii iluzia unei imagini reale; (p. ext.) clădire circulară în care se află un asemenea tablou: *mintea cititorului ... ar vedea, ca într-o panoramă.* OD.; **4.** spectacol de bîlci cu scamatorii, acrobaţii etc.; baracă (circulară) în care are loc un asemenea spectacol: *mi-l închipui rupînd lanţuri într-o panoramă de bîlci.* GHEŢIE; **5.** (fam.) ceartă, scandal care atrage pe curioşi: *tot cătunul se strîngea la panoramă.* SOR.; **a (se) face de panoramă,** a (se) face de rîs; **6.** (rar) panoptic. [Din fr. ***panorama,*** germ. ***Panorama,*** it. ***panorama***].

panorámic, ~ci, panoramică, ~ce a. de panoramă, referitor la panoramă: *perspectivă panoramică;* **fotografie panoramică,** fotografie cuprinzînd un peisaj vast, luată de obicei din avion; **ecran panoramic,** ecran cinematografic, semicircular, cu lăţimea mult mai mare decît înălţimea. // n. (cadru vizual cuprinzător obţinut prin) rotirea aparatului de filmat sau a camerei de luat vederi în jurul unui ax fix. [Din fr. ***panoramique***].

panortodóx, ~cşi, panortodoxă, ~e a. referitor la toate bisericile ortodoxe; al întregii ortodoxii: *teologul panortodox ... va fi murmurat ... ca un isihast.* CRON. [***Pan-***[1] ***+ ortodox***].

panóu, panouri n. **1.** placă de lemn, de material plastic sau de carton, bucată de pînză etc., pe care se lipesc afişe, fotografii, se scriu lozinci etc.: *urcă pe podiu şi fixă cu pioneze cele şapte planşe ... pe panourile aflate acolo.* GHEŢIE; **2.** porţiune (plană) a unei construcţii, limitată de rest prin elemente de altă culoare ori din alt material; **3.** placă dreptunghiulară pe care este fixat coşul la jocul de baschet; **4. panou de tragere,** foaie de carton sau pînză întinsă pe un cadru de lemn, pe care sînt trasate cercuri concentrice, folosit ca ţintă la exerciţiile de tragere cu arma; **5.** element de construcţie în formă de perete (plin sau alcătuit din bare), care se asamblează cu elemente similare pentru a forma un sistem tehnic, o construcţie etc.; **6. panou de comandă,** placă de marmură, de bachelită etc. pe care sînt concentrate aparatele de comandă, de măsurat şi de semnalizare ale unui proces tehnologic; tablou de comandă; **7. panou solar,** dispozitiv folosit în captarea radiaţiei solare şi convertirea ei în energie calorică, electrică etc. [Din fr. ***panneau***].

panpsihísm n. concepţie potrivit căreia întreaga materie ar fi însufleţită şi înzestrată cu psihic, cu un anumit grad de conştiinţă. [Din fr. ***panpsychisme***].

panromânic, ~ci, panromanică, ~ce a. care aparţine, care este comun (tuturor) popoarelor sau limbilor romanice ori neolatine, referitor la popoarele sau la limbile romanice ori neolatine. [***Pan-***[1] ***+ romanic***].

panrománism n. (rar) mişcare politică şi culturală care susţine unirea tuturor românilor într-un singur stat sau solidaritatea acestora; doctrină a acestei mişcări. [***Pan-***[1] ***+ românism***].

pansá, pansez vb. 1. (tr. şi refl.) a aplica un pansament; a bandaja: *rănitul fu ... pansat provizoriu.* CĂL.; *îi pansase arcada spartă.* ST.; **2.** (rar; tr.) a ţesăla: *argaţii nu uitau să dea grăunţe calului şi să-l panseze.* SAD. [Din fr. ***panser***].

pansáj, pansaje n. faptul de a ţesăla un animal. [Din fr. ***pansage***].

pansaménţ, pansamente n. **1.** faptul de a (se) pansa; mijloc de protecţie contra infecţiilor, traumatismelor etc. şi de tratare a unei răni, prin aplicarea unor medicamente şi acoperirea acesteia cu vată şi tifon: *se pricepe la pansamente;* **2.** medicament sau material folosit la pansare; bandaj: *învaţă să schimbe pansamentele.* MAIOR.; **pansament gastric,** medicament (sau, p. ext., aliment) destinat protejării mucoasei stomacului împotriva efectelor acidului gastric: *calciu carbonic, pansament gastric eficace ..., dar, pentru că produce constipaţie, afară cu el.* GHEŢIE. [Din fr. ***pansement***].

pansáre, pansări f. acţiunea de a (se) pansa şi rezultatul ei; bandajare. [V. ***pansa***].

pansát, ~ţi, pansată, ~e a. acoperit cu pansament: *deget pansat.* [V. ***pansa***].

panseá, pansele f. numele a două plante erbacee decorative din familia violaceelor: **a)** plantă cu tulpina mică şi ramificată, cu flori nemirositoare, alcătuite din cinci petale inegale, de culori variate; panseluţă (*Viola wittrockiana*): *pansele negre, catifelate pe marmora albă s-au veştejit.* BAC.; **b)** (şi **pansea sălbatică**) catifeluţă; trei-fraţi-pătaţi (*Viola tricolor*). [Din fr. ***pensée***].

panselúţă, panseluţe f. **1.** diminutiv al lui pansea; **2.** pansea (*Viola wittrockiana*). [***Pansea*** *+* ***-uţă***].

panséu, panseuri n. (de obicei iron.) cugetare, părere; maximă, sentinţă: *Şerica citi prietenilor un panseu.* CĂL. [Din fr. ***pensée***].

pansexualísm n. teorie care plasează instinctul sexual în centrul vieţii psihice: *concepţia sa, pură ca scînteierea unei aureole, e departe de orice pansexualism gnostic.* BL. [Din fr. ***pansexualisme***].

pansinuzíţă, pansinuzite f. inflamaţie a tuturor sinusurilor oaselor craniene. [Din fr. ***pansinusite***].

pansión n. v. **pension.**

pansív, ~i, pansivă, ~e a. (de obicei iron.) meditativ, gînditor: *apăru ... cu un aer pansiv.* FIL. [Din fr. ***pensif***].

pansláv, ~i, panslavă, ~e a. care aparţine (tuturor) popoarelor slave, referitor la (toate) popoarele slave; panslavist. [Din fr. ***panslave***].

panslavísm n. mişcare politică, religioasă şi culturală care susţine unirea tuturor popoarelor slave sub autoritatea Rusiei sau solidaritatea tuturor slavilor; doctrină a acestei mişcări. [Din fr. ***panslavisme***].

panslavíst, ~şti, panslavistă, ~e a. **1.** care ţine de panslavism, referitor la panslavism; care aparţine tuturor slavilor, referitor la ansamblul ţărilor slave; panslav; **2.** (şi m., f.) (persoană) care susţine panslavismul. [Din fr. ***panslaviste***].

panspermíe, panspermii f. **1.** teorie privind originea vieţii, formulată în antichitate (de Anaxagora), potrivit căreia în spaţiu ar exista răspîndiţi spori rezistenţi ai unor forme de viaţă, care pot trece de la un corp terestru la altul, transmişi îndeosebi cu ajutorul meteoriţilor; **2.** fiertură sau coptură din diverse seminţe de cereale şi fructe, consumată de vechii greci în ritualurile recoltei, pentru a dobîndi puterea conţinută în acele seminţe şi fructe. [Din fr. ***panspermie***].

pantagruélic, ~ci, pantagruelică, ~ce a. (livr.; despre poftă, foame) care aminteşte de Pantagruel; extraordinar, devorant; (despre ospeţe) foarte îmbelşugat: (adv.) *se scoală, mănîncă pantagruelic, apoi porneşte la şcoală.* CĂL. [Din fr. ***pantagruélique***].

pantahúză, pantahuze f. (înv. şi fam.) listă de subscripţie cu care se strîng fonduri pentru construirea sau repararea unei biserici, pentru o operă de binefacere etc.; cutie sigilată în care se adună astfel de fonduri: *povestea unui preot care a despuiat ... de banii strînşi cu pantahuza pentru biserică.* CĂL.; **a umbla cu pantahuza, a)** a umbla (cu o listă de subscripţie) pentru a strînge fonduri; **b)** a umbla din casă în casă, purtînd vorbe, minciuni. [Din gr. mod. ***pantahúsa***].

pantalón, pantaloni m. **1.** (de obicei la pl.) obiect de îmbrăcăminte care acoperă corpul de la brîu în jos, îmbrăcînd fiecare picior în parte; nădrag: *avea pantaloni ... bufanţi.* PR.; **2.** izmene; chiloţi; **3.** piesă de tablă, goală în interior, folosită la bifurcarea conductelor sau a canalelor de fum, la centralele hidraulice, termice etc. [Din gr. mod. ***pantalóni,*** fr. ***pantalon***].

pantalonádă, pantalonade f. (livr.) comedie burlescă; (p. ext.) bufonerie: *pantalonadele bufonilor şi arlechinilor.* CAR. [Din fr. ***pantalonnade***].

pantalonár, pantalonari m. **1.** denumire depreciativă dată de boierii conservatori din sec. al XIX-lea (care purtau anteriu şi işlic) tinerilor progresişti care adoptaseră îmbrăcămintea occidentală: *nenorocirile ne vin, cum se zicea la 1848, de la bonjurişti, de la pantalonari.* GHICA; **2.** (pop.) nume depreciativ dat de ţărani celor îmbrăcaţi orăşeneşte; nădrăgar; (spec.) orăşean, tîrgoveţ: *mai erau şi alţi pantalonari în sat: perceptorul, casierul, învăţătorul.* SAD.; **3.** (rar) croitor specializat la confecţionarea pantalonilor. [***Pantalon*** *+* ***-ar***].

pantalonáş, pantalonaşi m. (de obicei la pl.) **1.** diminutiv al lui pantalon; **2.** pantalon (scurt) pentru copii; **3.** chiloţi pînă la glezne, împodobiţi cu volane de dantelă, pe care îl purtau femeile (sub rochie): *încă nu aveau curajul să arate ... pantalonaşii albi legaţi cu panglici de glezna piciorului.* PETR. [***Pantalon*** *+* ***-aş***].

pantasíe f. v. **fantazie.**

pántă[1] f. v. **bantă.**

pántă[2]**, pante** f. **1.** porţiune de teren înclinată, constituind de obicei versantul unor forme de relief pozitive; coastă, clină, povîrniş: *o brişcă sprintenă îi ajunse din urmă suind panta în trap.* REBR.; **în pantă,** înclinat, pieziş: *făcură cîţiva paşi pe o stradă în pantă.* ST.; **a cădea** (sau **a aluneca**) **pe panta ...,** a se lăsa antrenat de ...; a se îndrepta spre ...: *nu cade pe panta neseriozităţii.* CĂL.; **2.** unghi ascuţit format de o dreaptă cu o orizontală sau cu un plan orizontal; tangenta trigonometrică a acestui unghi; înclinare faţă de orizontală. [Din fr. ***pente***].

pántă[3] f. v. **pată.**

panteísm n. **1.** concepţie filozofică monistă care uneşte sau identifică pe Dumnezeu cu natura, cu lumea: *A.D.Xenopol ... a dezvoltat mai cu samă panteismul brahmanilor.* EM.; **2.** divinizare, adorare a naturii: *toamna ... sugerează panteismul fructifer ... al lui L. Blaga.* CĂL. [Din fr. ***panthéisme***].

panteíst, ~şti, panteistă, ~e a. care aparţine panteismului, referitor la panteism; care susţine, care cultivă panteismul; panteistic: *revelaţia a fost Chabu, un suflet panteist.* EL. // m., f. adept al panteismului: *poetul se revela un panteist bucolic.* CĂL. [Din fr. ***panthéiste***].

panteístic, ~ci, panteistică, ~ce a. (rar) panteist: *adevărata originalitate stă în a fi intuit ... o poezie panteistică rece, carbonică.* CĂL. [Din germ. ***pantheistisch***].

panteíi f. pl. sărbătoare populară în onoarea Sfîntului Pantelimon, ocrotitorul de arsuri şi de boli inflamatorii, care cade şapte zile înainte şi şapte zile după Sfîntul Ilie (13 şi 27 iulie). [Contaminare între ***Pantelimon*** şi ***Ilie***].

panteón, panteonuri şi (rar) **panteoane** n. **1.** templu consacrat de greci şi de romani cultului tuturor zeilor; **2.** (p. ext.) totalitatea divinităţilor unei mitologii sau ale unei religii: *un panteon dac cu şase zei, dintre care unul cu cap de bour.* CĂL.; *panteonul roman conţinea vreo 10.000 de zei;* **3.** monument naţional în care sînt depuse rămăşiţele pămînteşti ale oamenilor iluştri: *Panteonul de la Paris;* **4.** (p. ext.) totalitatea oamenilor iluştri dintr-o ţară sau din lume: *numele meu* [va fi] *în panteonul istoriei.* PETR. [Din fr. ***panthéon***].

pantéră, pantere f. numele a două mamifere carnivore din familia felidelor, agile şi feroce, cu blana gălbuie-roşcată cu pete închise: **a)** unul care trăieşte în Asia şi Africa; leopard, pardos, pardal (*Felis pardus*): *chiar pantera, pisicioasă, însă crudă ca femeia, se trăgea din a lui cale.* MACED.; **b)** celălalt care trăieşte în America de Sud şi în sudul Statelor Unite; jaguar (*Felis onca*); **panteră neagră,** specie de leopard cu blana neagră, care trăieşte în insulele din sud-estul Asiei. [Din fr. ***panthère***].

P Q

pantín, pantini m. (înv.) **1.** jucărie reprezentînd o figură de carton, comică, ale cărei membre se pun în mişcare cu ajutorul unui fir: *dansul pantinilor;* **2.** (fig.) persoană care gesticulează fără rost, ridicol; **3.** (fig.) persoană neserioasă, om pe care nu se poate conta. [Din fr. ***pantin***].

pantocrátor n. icoană pictată în bisericile ortodoxe pe bolta naosului, reprezentînd pe Isus Hristos ca Dumnezeu şi împărat al lumii, binecuvîntînd; (p. ext.) cupola naosului, pe care se află această icoană pictată: *în mijlocul bisericii, sub pantocrator, stete mitropolitul Cozma.* UR.; (şi: (rar) **pandocrator**). [Din gr. mod. ***pantokrátor***].

pantóf, pantofi m. încălţăminte de piele, de pînză etc., care acoperă laba piciorului pînă la gleznă: *ajunsese o pereche de pantofi să coste aproape cît un salariu.* PR. [Din germ. ***Pantoffel***].

pantofár, pantofari m. meseriaş care se ocupă cu confecţionarea şi cu repararea încălţămintei; cizmar; negustor de încălţăminte: *o angajase în vară pe ... fata unui pantofar sărac.* GHEŢIE. // n. (pl. **pantofare**) obiect de mobilier cu rafturi pentru încălţăminte. [***Pantof*** + *-ar*].

pantofăreásă, pantofărese f. soţia pantofarului. [***Pantofar*** + *-easă*].

pantofărie[1], pantofării f. meseria pantofarului. [***Pantofar*** + *-ie*].

pantofărie[2], pantofării f. **1.** atelierul pantofarului; cizmărie; (p. ext.) magazin unde se vinde încălţăminte; **2.** (la sg.) mulţime de pantofi: *mă deranja pantofăria de la intrare.* [***Pantof*** + *-ărie*].

pantofiór, pantofiori m. diminutiv al lui pantof: *femei planturoase ... în pantofiori delicaţi.* CĂRT.; *mă uitam la pantofiorii ei cu tocul cît un creionaş.* BUSUIOC. [***Pantof*** + *-ior*].

pantográf, pantografe n. **1.** instrument constituit din patru tije articulate, servind la reproducerea mecanică a unui desen, a unui plan etc. la aceeaşi scară sau la scară diferită; **2.** dispozitiv montat pe acoperişul unui vehicul electric (tramvai, tren etc.), destinat captării curentului de la reţeaua de fire electrice; troleu; **3.** dispozitiv pentru măsurarea conturului unor excavaţii, galerii, tunele etc. [Din fr. ***pantographe***].

pantográfic, ~ci, pantografică, ~ce a. care aparţine pantografiei, referitor la pantografie. [Din fr. ***pantographique***].

pantografíe f. reproducere cu ajutorul pantografului; tipar înalt. [Din fr. ***pantographie***].

pantométru, pantometre n. instrument topografic cu care se măsoară unghiurile orizontale. [Din fr. ***pantomètre***].

pantomím, ~i, pantomímă, ~e m., f. **1.** f. exprimare a ideilor şi a sentimentelor prin mimică, prin gesturi, prin dans; (p. ext.) ansamblu de gesturi, de mişcări prin care se exprimă idei şi sentimente: *după pantomima ce-l văd făcînd, aş giura că-i în corespondenţă cu dînsa.* AL.; **2.** f. reprezentaţie teatrală în care acţiunea dramatică se exprimă prin mimică, prin gesturi, prin dans; mimodramă; piesă de teatru creată şi jucată în acest gen: *o sală de teatru ... ca să gioace pantomima.* NEGR.; *pantomimă în care vedem pe un fierar furios ..., ducîndu-se să-şi bată nevasta.* CĂL. // m. actor care exprimă idei şi sentimente numai prin gesturi, mimică, dans; mim: *este un pantomim excepţional.* [Din fr. ***pantomime,*** germ. ***Pantomime***].

pantomímic, ~ci, pantomimică, ~ce a. de pantomimă, exprimat prin mimică şi prin gesturi: *drama e pantomimică.* CĂL. [Din fr. ***pantomimique***].

pantopón n. substanţă analgezică sub formă de pulbere brună, cu gust amar, extrasă din opiu. [Din fr. ***pantopon***].

pantróp, ~i, pantropă, ~e a. (biol.; despre microbi, viruşi) care se poate localiza în orice parte a organismului. [Din fr. ***pantrope,*** engl. ***pantropic***].

pantúm, pantumuri şi **pantume** n. specie lirică, cu formă fixă, în care al doilea şi al patrulea vers dintr-un catren formează primul şi respectiv al treilea vers din catrenul următor, adoptată de romantici şi de parnasieni din poezia malaeză. [Din fr. ***pantoum***].

panturcísm n. mişcare politică şi culturală care urmărea unificarea popoarelor de limbi turcice din Imperiul Otoman, Rusia, China, Iran şi Afganistan; doctrină a acestei mişcări. [***Pan-[1]*** + ***turcism***].

panty [pénti] n. ciorap-pantalon. [Cuv. engl.].

panţaróiă, panţarole f. numele unui joc de cărţi, la care participă trei persoane: *aici se joacă ... pichet, mai dincolo ... panţarola.* BOL. [Din pol. ***pancerola,*** it. ***panzeruola***].

panţír, panţiri **1.** mercenar dintr-un corp de oaste (călare) creat în Moldova la începutul sec. al XVIII-lea, însărcinat mai ales cu paza graniţelor şi cu transmiterea ştirilor, hotărîrilor oficiale: *călăreţi ce le zic panţiri înzăoaţi.* COSTIN; *dăruia panţirilor şi dărăbanilor locuri bune pentru păşunarea hergheliilor de cai.* EM.; **2.** (p. gener.; pop.) ostaş; (şi: **panţîr**). [Din pol. ***pancerz,*** ucr., sb. ***pancir*** „platoşă"].

panţîr m. v. **panţir.**

pánus, panuse n. (med.) **1.** vascularizaţie anormală a unei membrane, cu formare de ţesut conjunctiv; **2.** adenită nesupurată. [Din fr. ***pannus***].

panzer, panzere [pánţer] n. tanc german folosit în cel de al doilea război mondial. [Din germ. ***Panzer*** (wagen)].

panzootíe, panzootii f. extindere a unei boli contagioase a animalelor pe teritorii foarte întinse (ex.: febra aftoasă, pesta bovină, maladia vacii nebune etc.). [Din fr. ***panzootie***].

páos, (rar) **paosuri** n. **1.** pomană, la înmormîntări şi parastase, constînd, de obicei, din colaci şi vin; **2.** jertfă (mai ales vin) adusă, în antichitate, morţilor şi zeilor; **3.** (pop.) vin, untdelemn sfinţit sau agheasmă cu care preotul stropeşte mortul înainte de a-l îngropa; **a-i face paosul cuiva,** a îndeplini ritualul de stropire a mortului cu vin, untdelemn sfinţit sau agheasmă, în formă de cruce; **4.** luminare specială în formă de spirală, care arde tot timpul la căpătîiul mortului pînă la înmormîntare; (şi: **paus**). [Lat. ****pausum***].

pap n. **1.** clei folosit în industria încălţămintei, preparat din gluten şi apă: *nu ne trebuiesc calapoade ..., pap, cuie, scule?* CAR.; **2.** material de lipit preparat în casă din făină şi apă; cocă: *ediţiile mele ... se întorc, dacă se mai întorc, pătate, rupte ..., lipite grosolan cu pap.* PR. [Din germ. ***Papp***].

papá m. (franţuzism) **1.** tată: *bună sara, papa!* EM.; **2.** termen familiar folosit pentru a vorbi cu (sau despre) un bărbat (mai în vîrstă): *îţi închipui tu că papa Dărăscu ... şi-ar da odrasla după mine?* GHEŢIE. [Din fr. ***papa***].

papadichíe, papadichii f. carte de teoria muzicii bisericeşti. [Din sl. ***papadikija***].

papagăie f. v. **papagal.**

papagál, papagali m. **1.** denumire dată unor specii de păsări tropicale arboricole, cătărătoare, cu penele viu şi divers colorate, cu ciocul gros şi încovoiat, care, dresate, pot reproduce diferite cuvinte: *papagali verzi, roşii şi galbeni, iubitori de dezmierdări.* AL.; (fam.) **a avea papagal,** a fi bun de gură: *o văzuse ... lulnd cuvîntul pe la şedinţe; avea un papagal nemaipomenit: fraza şi citatul.* CĂRT.; **2.** (fig.; depr.) persoană care repetă mecanic părerile sau cuvintele altora: *n-ai personalitate, eşti un papagal;* **3.** (compuse) **papagal-ţigănesc,** stăncuţă (*Coloeus monedula*); **papagal-de-brazi,** forfecuţă (*Loxia*); **4.** cleşte cu dinţi folosit la lucrările de montare sau de reparare a ţevilor; **5.** (reg.; în forma **papagaie**) ciocan pneumatic de abataj; (şi: (înv. şi reg.) **papagaie**). [Din gr. mod. ***papaghálos,*** it. ***pappagallo***].

papagalicésc, ~şti, papagaliceáscă, ~eşti a. **1.** de papagal, ca de papagal: *memorie papagalicească;* **2.** (fig.) imitat; copiat: *democraţie papagalicească.* [***Papagal*** + *-icesc*].

papagalicéşte adv. ca un papagal; (fig.) în mod automat, mecanic; prosteşte: *să-nveţe papagaliceşte ceea ce nici dascălul nu pricepe.* VLAH.; *susţineri ale autorităţilor locale, preluate papagaliceşte de procuror.* PR. [***Papagal*** + *-iceşte*].

papagalicí, papagalicesc vb. (tr.) a reproduce mecanic; a imita servil: *se deprindeau a papagalici graiul ... femeilor din Fanar.* GANE. [***Papagal*** + *-ici*].

papagalísm, papagalísme n. (rar) imitare mecanică a ceva spus ori scris de cineva. [***Papagal*** + *-ism*].

papagalíţă, papagaliţe f. (rar) femela papagalului. [***Papagal*** + *-iţă*].

papáia, papaia f. arbore fructifer din zona tropicală şi ecuatorială, din ale cărui fructe se extrage papaina (*Carica papaya*); (p. restr.) fructul acestui arbore, comestibil, asemănător cu un pepene. [Din it. ***papaia***].

papaínă f. enzimă extrasă din fructul de papaia, folosită în tratamentul unor afecţiuni digestive. [Din fr. ***papaïne,*** germ. ***Papain***].

papainóg, papainoage n. (mai ales la pl.) **1.** (reg.) proptea (de sprijin): *bordeiul ... măcar de-ar sta în papainoage, numai să fie al tău.* ISP.; **2.** (pop.; la pl.) picioroange, catalige: *a merge în papainoage.* [Cf. sb. ***panoga*** „ciot"; la pl.].

papál, ~i, papală, ~e a. care aparţine papei, care emană de la papă, care reprezintă pe papă; referitor la papă; pontifical, păpesc; (p. ext.) catolic: *scaunul papal izbuti ... să facă intrare legei şi primatului catolic în Slavonia.* EM.; *eminenţa sa nunţiul papal priza ... tabac.* SAD. [Din fr. ***papal,*** germ. ***papal***].

papalitáte f. **1.** instituţia centrală de conducere spirituală şi politică a bisericii catolice, în fruntea căreia se află papa; papistăşie: *ascensiunea papalităţii;* **2.** demnitatea de papă[1]; puterea, autoritatea papilor; (p. ext.) timpul cît un papă deţine această demnitate; pontificat: *cardinalul aspira la papalitate.* [Din lat. ***papalitas, -atis***].

papalúdă f. v. **paparudă.**

papalúgă f. v. **paparudă.**

papamobíl n. automobil blindat construit special pentru deplasarea papei[1]. [Din it., fr. ***papamobile***].

papanáş, papanaşi m. **1.** preparat culinar făcut din brînză de vaci, ouă, făină sau griş prăjit în tigaie sau fiert; **2.** (la pl.) mică plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu flori mici, alburii sau roz; mieluşei, mîţişori, motocei, trifoi (*Trifolium arvense*). [Cf. ***papă[2]***].

paparazzo, paparazzi [paparáţo] m. fotograf care urmăreşte să surprindă imagini insolite, compromiţătoare ale unor personalităţi publice, celebrităţi, pentru a le da publicităţii. [Cuv. it.].

papără, papare şi (reg.) **păpări** f. **1.** mîncare preparată din felii de pîine (prăjită), presărate cu brînză şi opărite cu apă sau cu lapte, rumenite la cuptor: *cine a mîncat papară ştie dulce-i or amară.* PANN; (fam.) **a mînca (o) papară** (sau **papara cuiva**), **a)** a mînca bătaie; a fi aspru certat: *Smărăndiţa a mîncat papara.* CR.; **b)** a fi învins: *Rudolf ... se afla în război cu turcii şi le mîncase papara.* ISP.; **a şti papara cuiva,** a cunoaşte firea (aspră) a cuiva: *îi ştii tu papara lui.* CAR.; **a trage cuiva o papară, a)** a bate pe cineva; **b)** a mustra pe cineva; **a (i se) găti cuiva o papară,** a (i se) întinde cuiva o cursă: *mirosi cam ce papară i se găteşte.* ISP.; **2.** (reg.) mîncare preparată din mămăligă, amestecată cu brînză şi unt; **3.** (reg.) omletă; (şi: **păpară**). [Din bulg. ***popara,*** gr. mod. ***papára***].

paparoánă f. v. **paparună.**

paparúdă, paparude f. 1. (pop.) fată sau femeie (de obicei o țigancă) care, în vreme de secetă, își înfășoară corpul (gol) în verdeață, cîntă și dansează pe uliță, invocînd ploaia: *muierea în fața casei căreia joacă paparudele, ... udă din creștet pînă în tălpi țigăncile.* ST.; *paparudă, rudă, vino de ne udă, ca să-nceapă ploaie, să curgă șiroaie.* POP.; 2. (la pl.) străvechi dans ritual de invocare a ploii, executat de o asemenea fată sau femeie; 3. ziua în care are loc acest dans ritual, de obicei, a treia joi după Paști; 4. personaj mitologic închipuit ca o femeie îmbrăcată în zdrențe, care, cînd se arată, aduce ploaia: *toate stihiile năpădesc pe mine ..., pînă și papaluga, pînă și turca.* AL.; 5. (înv. și reg.) pocitanie, momîie; sperietoare: *papalugă sînt ca s-o sparii.* AL.; 6. femeie îmbrăcată ridicol sau fardată exagerat; persoană caraghioasă: *piei din ochii miei, papaluga!* AL.; 7. (zool.; în forma **păpăludă**) lipitoare (*Caprimulgus europaeus*); (și: (reg.) **papaludă, păpăludă, papalugă**). [Din bulg. *peperuda*].

paparúgă, paparuge f. (entom.; reg.) buburuză (*Coccinella septempunctata*). [Et. nec.].

paparúnă, paparune f. (bot.; reg.) 1. mac (*Papaver somniferum*); 2. (la pl.) floarea uscată a macului, din care se face ceai; 3. mac-cornut (*Glaucium corniculatum*) (și: **paparoană**). [Din gr. mod. *papparúna,* bulg. *paparuna*].

papatáci s. **febră papataci,** boală infecțioasă și contagioasă, provocată de un virus transmis de o insectă, care se manifestă prin dureri de cap și musculare, oboseală, febră. [Din lat. (*Phlebotomus*) *papatasi* (sau *papatasii*), numele științific al insectei care transmite boala].

papaveracée, papaveracee f. (la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate, cu frunze alterne, cu flori solitare sau în inflorescențe, cu fructul o capsulă sau o nucă, dintre care unele conțin un suc lăptos (cu proprietăți narcotice); (și la sg.) plantă din această familie (ex. macul). [Din fr. *papavéracées*].

papaverínă f. alcaloid extras din opiu sau preparat sintetic, cu acțiune narcotică, analgezică și hipotensivă: *injecții cu papaverină și sulfat de magneziu.* GHEȚIE. [Din fr. *papavérine,* germ. *Papaverin*].

pápă[1], **papi** m. șeful bisericii catolice (și al statului Vatican): *papa cu-a lui trei coroane.* EM.; *aceste glorioase instituții ... țineau ... piept regilor și papilor.* SAD. [Din lat., sl. *papa*].

pápă[2] f. 1. (mai ales în limbajul copiilor) mîncare: *cobori iute, că ți-am adus papă.* AL.; (compus; bot.; reg.) **papa-găinii,** păpădie (*Taraxacum officinalis*); 2. (reg.) omletă: *face alivenci, face papă cu smîntînă și cu ouă.* CR. [Lat. *pappa*].

păpă-lăpte m. v. **păpa.**

papélă f. v. **păpălău.**

paperaseríe f. (rar) birocrație, scriptologie; hîrțogărie: *îi repugna paperaseria.* CĂL. [Din fr. *paperasserie*].

paperback [péipărbec] n. exemplar dintr-o ediție populară, ieftină; carte broșată. [Cuv. engl.].

papetár, ~i, papetară, ~e a. care se folosește la fabricarea hîrtiei; **produs papetar,** articol de papetărie. // m. fabricant sau vînzător de articole de papetărie; papetier. [De la *papetărie*].

papetărie, papetării f. 1. (raion într-un) magazin în care se vînd caiete, creioane, hîrtie etc.; comerțul cu acestea: *îi cumpărai ... de la papetărie niște obțibilduri.* PR.; **articol** (sau **produs**) **de papetărie,** produs obținut sub formă de foi (de hîrtie, carton) sau obiecte din pastă de fibre celulozice; 2. (rar) meseria papetarului; 3. (rar) fabrică de hîrtie. [Din fr. *papeterie*].

papetiér, papetieri m. (înv.) papetar. [Din fr. *papetier*].

papier máché [papié mașé] s. 1. pastă de hîrtie macerată în apă, amestecată cu ghips ori caolin și cu clei de colofoniu, folosită la confecționarea unor obiecte decorative și imitații de sculpturi; 2. (p. ext.) obiect executat din această pastă. [Cuv. fr.].

papilár, ~i, papilară, ~e a. cu papile, format din papile. [Din fr. *papillaire*].

papílă, papile f. mică proeminență a pielii, a unor mucoase, a feței unor organe etc.: *organul de perceput frica nu avea formă limpede, ca o papilă gustativă sau ca un glob ocular.* CĂRT.; *papilele stigmatei.* [Din lat. *papilla,* fr. *papille*].

papiliformă, ~i, papiliformă, ~e a. în formă de papilă. [Din fr. *papilliforme*].

papilionacéu, ~ei, papilionacee a. (despre corola unor plante) care seamănă cu un fluture; (despre plante) care are o asemenea corolă. // f. (la pl.) subfamilie de plante dicotiledonate leguminoase ale căror flori, formate din cinci petale, seamănă cu aripile unui fluture; (și la sg.) plantă din această subfamilie (ex.: lupinul, salcîmul galben). [Din fr. *papilionacé*].

papiliótă f. v. **papiotă.**

papilóm, papiloame n. tumoare epitelială benignă, care se dezvoltă pe piele și pe mucoase; verucă, neg. [Din fr. *papillome*].

papilomatós, ~și, papilomatoásă, ~e a. (med.) cu aspect de papilom. [Din fr. *papillomateux*].

papilomatóză, papilomatoze f. denumire generică pentru afecțiunile cutanate cu papiloame. [Din fr. *papillomatose*].

papilós, ~și, papiloásă, ~e a. (bot.) acoperit cu papile. [Din fr. *papilleux*].

papínă, papine f. (pop.) femeie desfrînată. [Din bulg. *papinea*].

papión, papioane n. accesoriu de îmbrăcăminte, asemănător unei cravate, care se înnoadă la gît în forma aripilor de fluture: *Ion Rațiu purta întotdeauna papion.* [Din fr. *papillon*].

papionáre, papionări f. mișcare în zigzag a drăgilor în canale. [Cf. fr. *papillonage*].

papiótă, papiote f. 1. mic tub de carton pe care este înfășurată ață de cusut; (p. ext.) ață de cusut înfășurată pe acest tub: *să cumperi două papiote albe și una roșie;* 2. sul mic de hîrtie pe care femeile răsuceau șuvițele de păr pentru a le ondula; (și: (înv.) **papiliotă**). [Din fr. *papillote*].

papír, papire n. (reg.) 1. hîrtie: *nici obiele-n cizme n-are ... și se-ncalță cu papir.* POP.; 2. foaie de hîrtie scrisă; (spec.) scrisoare: *să-i dai papirul ăsta chiar astă-dimineață.* AL.; 3. foiță de țigară. [Din germ. *Papier,* magh. *papír*].

papirológ, papirologi m. specialist în papirologie. [Din fr. *papyrologue*].

papirológic, ~ci, papirologică, ~ce a. care aparține papirologiei, referitor la papirologie. [Din fr. *papyrologique*].

papirologíe f. disciplină a istoriei care se ocupă cu restaurarea, conservarea și studierea papirusurilor, (p. ext.) al documentelor vechi scrise pe pergament, pe lemn etc. [Din fr. *papyrologie*].

papírus, papirusuri n. 1. plantă erbacee acvatică din familia ciperaceelor, care crește în Africa tropicală și mediteraneană, din tulpina căreia se preparau foi pentru scris (*Ciperus papyrus*); 2. material sub formă de foi obținut din tulpina acestei plante, pe care se scria în antichitate: *pe toate foile de papirus ... nu s-a făcut atîta artă în două civilizații antice întregi, cîtă se face într-un an numai pe hîrtia de la Letea.* CAR.; 3. vechi manuscris pe un astfel de material: *papirusurile din biblioteca de la Alexandria au ars.* [Din lat., fr. *papyrus*].

papísm n. (astăzi rar) catolicism (rigid); supunere față de autoritatea papei: *Spania ... țară clasică a papismului.* BĂLC. [Din fr. *papisme*].

papíst, ~și, papistă, ~e m., f. și a. (astăzi rar) catolic: *papiștii nu lăsară pe poloni să scrie cu slovele lor.* NEGR.; *prozelitismul papist.* EM. [Din fr. *papiste*].

papistáș, ~i, papistașă, ~e m., f. (înv. și reg.; adesea depr.) 1. (și a.) catolic: *isprăvi ale învățăturii papistașilor.* NEGR.; 2. (rar) eretic; păgîn. [Din magh. *papista*].

papistășésc, ~și, papistășească, ~ești a. (înv. și reg.; adesea depr.) catolic: *mulți ... au venit la credința papistășească.* BĂLC. [*Papistaș* + *-esc*].

papistășéște adv. (rar) ca la catolici, în felul catolicilor. [*Papistaș* + *-ește*].

papistășí, papistășesc vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) catoliciza: *călugări de-ai papei cutreierau țările și cereau să le papistășească.* ISP. [De la *papistaș*].

papistășíe f. (înv. și reg.; adesea depr.) catolicism; papalitate: *a pribegit ... din pricina papistășiei.* CR. [*Papistaș* + *-ie*].

papórniță, papornițe f. (reg.) 1. coș împletit din papură; (p. gener.) coș: *o papornită cu scule.* SOR.; *tavernele pline de țărani cu papornițe.* CĂRT.; 2. sticlă îmbrăcată în împletitură din papură: *papornițele cu anason de Chio.* FIL. [*Papură* + *-orniță*].

papricáș, papricașuri n. tocană cu carne și găluște de făină, condimentată cu paprică; paprică: *să le servească la amiază un papricaș cum n-au pomenit ei.* REBR. [Din magh. *paprikás*].

páprică, paprici și **paprice** f. (reg.) 1. (și **paprică verde**) ardei (iute) (*Capsicum annuum*); 2. boia de ardei; 3. (reg.) papricaș: *am mîncat paprică ungurească.* AL. [Din magh. *paprika*].

păpșer, papșere n. foarfece pentru carton și mucava. [Din germ. *Pappschere*].

papuás, ~i, papuașă, ~e a. care aparține, care este caracteristic statului Noua Guinee sau locuitorilor ei, referitor la Noua Guinee sau la locuitorii acesteia. // m. pl. populație de rasă neagră care trăiește în Noua Guinee. // m., f. persoană (originară) din Noua Guinee: *papuașul e mulțumit de existența pe care o duce.* GHEȚIE. [Din fr. *papouas*].

papúc, papuci m. 1. încălțăminte ușoară și comodă, de obicei fără călcîi, care se poartă în casă; (p. gener.) orice fel de încălțăminte, în special pantof ușor, de vară: [î]*și căuta papucii pe covorașul de lîngă pat.* GHEȚIE; (fam.) **a o lua** (sau **a o șterge**) **la papuc,** a fugi: *o ia la papuc și hai-hai, hai-hai ajunge în sat.* CR.; **a fi** (sau **a ține, a pune pe cineva**) **sub papuc,** a fi (sau a ține pe cineva) sub ascultare, a fi (sau a face să fie) condus de cineva: *multe femei au meșteșugul de a pune pe bărbații lor sub papuc.* GANE; **a da cuiva papucii,** a expedia pe cineva, a-l da afară; a părăsi pe cineva, a-l abandona: *de ce le-ai dat papucii așa degrabă?* GHEȚIE; 2. (compus) **papucul-doamnei,** plantă erbacee din familia orhideelor, declarată monument al naturii, cu frunze eliptice acuminate, cu flori mari, galbene cu purpuriu, parfumate, în forma obiectului descris mai sus (*Cypripedium calceolus*); 3. piesă de lemn așezată la baza unui stîlp pentru a-i mări suprafața de sprijin; 4. piesă metalică montată la capătul inferior al unei palplanșe, pentru protecție și pentru ușurarea pătrunderii în pămînt; sabot; 5. piesă de cupru sau de aluminiu fixată la capătul unui conductor, servind la realizarea contactelor electrice demontabile. [Din turc. *papuç,* magh. *papucs*].

papucár, papucari m. persoană care face ori repară papuci; (p. gener.) cizmar: *are un ginere păpucar.* AG.; *e papucarul ... care ne repara ghetele.* GHEȚIE; (și: **păpucar**). [*Papuc* + *-ar*].

papucăş, papucaşi m. papucel: [copiii] *aveau papucaşi din oraş.* SL. [*Papuc* + *-aş*].

papúcă m. (înv.) bunic. [Cf. gr. mod. *pappús*].

papucăríe[1], papucării f. (înv.) meseria papucarului. [*Papucar* + *-ie*].

papucăríe[2], papucării f. **1.** (înv.) atelier în care se confecţionează sau se repară papuci; cizmărie; (p. ext.) magazin de papuci; **2.** mulţime de papuci: *te împiedicai mereu de papucăria din faţa uşii.* [*Papuc* + *-ărie*].

papucél, papucei m. diminutiv al lui papuc; papucaş. [*Papuc* + *-el*].

papugíu, papugii m. **1.** (înv. şi reg.) cizmar; **2.** (fig.) om de nimic, care trăieşte din şiretlicuri; şarlatan: *a fugit papugiul fără să-mi plătească.* GANE; *papugiu de Bucureşti.* DELAVR. [Din turc. *papuççu*].

pápulă, papule f. leziune a pielii sub forma unei proeminenţe (roşietice), care apare în unele boli; bubuliţă, băşicuţă, spuzeală. [Din lat. *papula*].

pápură, (rar) **papuri** f. **1.** grup de plante erbacee acvatice, cu tulpina înaltă, neramificată, cu frunze lungi şi înguste, cu flori unisexuate, dispuse în spire compacte (*Typha*); plantă din acest grup; (p. restr.) frunzele acestor plante din care se fac rogojini, coşuri etc.: *papura se mişcă-n freamăt de al undelor cutrier.* EM.; **2.** (rar) paporniţă: *coşuri şi papuri încărcînd cu plin caş, miere, grîu.* ARG. [Lat. **papura*].

păpus, papusuri n. grupare de perişori la extremitatea superioară a fructului matur al compozitelor. [Din lat. *pappus*].

par[1], pari m. **1.** lemn lung (şi subţire), ascuţit la un capăt, care, înfipt în pămînt, serveşte la susţinerea, la fixarea a ceva: *aici e hotarul unde ş-a bătut el parul.* PANN; **a se apropia** (sau **a se strînge**) **funia de** (ori **la**) **par,** a se apropia scadenţa, deznodămîntul: *văd eu că mi s-a strîns funia la par.* CR.; (pop.) **par de oale,** prepeleac; **2.** (reg.) lemn ascuţit la un capăt cu care se fac gropile în pămînt cînd se seamănă, în cuiburi, porumbul sau fasolea; chitonog: *fetele ... puneau porumb cu parul.* SOR.; **3.** bîtă, ciomag: *ucide cu parul pe stradă.* CAR.; **cu parul,** cu forţa, silit; **a lua cu parul pe cineva,** a alunga pe cineva. [Lat. *palus*].

par[2], ~i, pară, ~e a. **1.** (despre numere) care este divizibil cu 2; **2.** (despre funcţii) care nu îşi schimbă valoarea cînd argumentul îşi schimbă semnul. [Din lat. *par*].

para-[1] element de compunere cu sensul: **a)** „alături de ...", „lîngă", „peste"; **b)** „foarte", „tare", „puternic"; (depr.) „mult", „prea numeros". [Din gr. mod. *pará,* fr. *para-*].

para-[2] element de compunere cu sensul „a apăra de...", „contra". [Din fr. *para-*].

pará[3], parez vb. (tr.) **1.** a evita printr-o contralovitură o lovitură a adversarului, la duel, la scrimă etc.; **2.** (p. gener.) a evita ceva, a face faţă la ceva: *a parat cu umor toate insinuările.* [Din fr. *parer*].

pará[4], parale f. **1.** mică monedă turcească, a cărei valoare era egală cu a patruzecea parte dintr-un leu vechi sau cu a suta parte dintr-un leu nou, care a circulat şi în ţările române; (p. gener.) ban de valoare mică: *nu acceptă să adauge nici o para la cele zece milioane.* GHEŢIE; **pînă într-o para,** pînă la ultimul ban: *achitase pe Lambrino pînă într-o para.* VLAH.; **nu face (nici) două parale** (sau **nici o para chioară**), nu are nici o valoare, nu e bun de nimic: *înţelepciunea mea nu face două parale pe lîngă prostia ta.* SAD.; **a face pe cineva de două parale,** a certa aspru pe cineva; a batjocori; **a lua pe cineva la trei parale,** a-i cere cuiva socoteală; **2.** (p. gener.) ban de valoare mică; monedă (metalică): *paraua din mîna mortului.* CR.; **3.** (fam.; la pl.) bani; avere în bani: *ştiu că are doi tipi cu parale.* EL.; *ce de mai parale cîştigă!* ST.; **a face parale,** a avea valoare, preţ: *o marfă care întotdeauna face parale.* CAR.; **a şti cîte parale face cineva,** a fi lămurit, edificat în privinţa (valorii, caracterului, meritelor etc.) cuiva, a şti la ce se poate aştepta din partea cuiva. [Din turc. *para*].

paraacetaldehídă, paraacetaldehide f. trimer al acetaldehidei, lichid, incolor, cu miros aromatic, folosit în sinteze organice. [Din fr. *paraacétaldéhyde*].

paraalergíe, paraalergii f. stare care apare în cadrul alergiei specifice în care organismul prezintă reacţii modificate şi faţă de alte substanţe. [*Para-[1]* + *alergie*].

paraaminobenzóic a. **acid paraaminobenzoic,** vitamina H_1. [Din fr. *paraaminobenzoïque*].

paraaminosalicílic a. **acid paraaminosalicilic,** pas[4]. [Din fr. *para-amino-salicilique*].

parabál, parabaluri n. panou în care se opresc gloanţele pe un poligon. [Din fr. *parreballes*].

parabăză, parabaze f. pasaj din comedia greacă antică, aflat de obicei în prima parte a lucrării, în care autorul îşi exprimă, prin glasul corifeului, propriile păreri şi sentimente în legătură cu realităţile înfăţişate. [Din fr. *parabase,* germ. *Parabase*].

parábil, ~i, parabilă, ~e a. (sport) care poate fi evitat sau apărat: *gol parabil.* [*Para-[2]* + *-bil;* cf. fr. *parable*].

parabiótic, ~ci, parabiotică, ~ce a. care aparţine parabiozei, referitor la parabioză. [Din fr. *parabiotique*].

parabióză, parabioze f. **1.** (med.) pierdere a conductibilităţii normale a unui nerv, în urma unei excitaţii intense, continue şi prelungite; **2.** inhibiţie temporară a activităţilor fiziologice ale organismului; **3.** naştere a două organisme alipite (gemenii siamezi) sau efectuarea experimentală a unei asemenea legături. [Din fr. *parabiose*].

parábolă[1], parabole f. **1.** povestire alegorică scurtă, cu conţinut religios sau moral, întîlnită de obicei în Biblie; pildă; scriere cu caracter alegoric, asemănătoare prin structură cu fabula: *mai apropiată cauzei ratării e parabola cu talantul îngropat.* PR.; *parabola fiului risipitor;* **2.** (p. ext.) exprimare alegorică; afirmaţie care ascunde un tîlc anumit: *a început să-mi facă, întîi în parabole, apoi făţiş, reproşuri.* GHEŢIE. [Din fr. *parabole,* lat. *parabola*].

parábolă[2], parabole f. **1.** curbă care reprezintă locul geometric al punctelor egal depărtate de o dreaptă fixă (numită directoare) şi de un punct fix (numit focar); **2.** (rar) curba pe care o descrie un proiectil (în vid). [Din fr. *parabole,* lat. *parabola*].

parabólic[1], ~ci, parabolică, ~ce a. care are caracter de parabolă[1]; în pilde, alegoric: *aceste naraţiuni parabolice ... sînt superioare.* CĂL. [Din lat. *parabolicus,* fr. *parabolique*].

parabólic[2], ~ci, parabolică, ~ce a. de forma unei parabole[2]; curbat; referitor la o parabolă: *boltirea pereţilor ... îngustîndu-se într-o linie cam parabolică.* OD.; **antenă parabolică** (sau **cu reflector parabolic**), antenă cu un ecran reflectant, în formă de paraboloid de rotaţie sau de cilindru parabolic. [Din fr. *parabolique,* germ. *parabolisch*].

paraboloíd, paraboloizi m. suprafaţă generată de o parabolă[2] care se deplasează astfel încît planul ei rămîne paralel cu el însuşi, iar vîrful descrie o altă parabolă, situată într-un plan perpendicular; **paraboloid de rotaţie,** suprafaţă generată prin rotaţia unei parabole[2] în jurul axei de simetrie. [Din fr. *paraboloïde*].

paraboloidál, ~i, paraboloidală, ~e a. cu formă de paraboloid, ca paraboloidul. [Din fr. *paraboloïdal*].

parabúclă, parabucle f. parîmă pentru ridicarea unui scondru pe punte. [*Para[1]-* + *buclă*].

parabulíe, parabulii f. tulburare funcţională la psihopaţi, manifestată prin scăderea activităţii voluntare, astfel încît o acţiune poate fi substituită cu o alta, opusă intenţiilor. [Din fr. *paraboulie*].

paracardiác, ~ci, paracardiacă, ~ce a. aflat în vecinătatea inimii. [Din fr. *paracardiaque*].

paracazeínă, paracazeine f. produs obţinut prin coagularea cazeinei din lapte. [Din fr. *paracaséine*].

paracăzătór, paracăzătoare n. dispozitiv de siguranţă pentru oprirea din cădere a coliviei ascensorului sau a vaseior de extracţie din puţurile de mină, în cazul ruperii cablului de susţinere. [*Para-[2]* + *căzător*].

paracentéză, paracenteze f. puncţie într-o cavitate naturală (pleurală, peritoneală, pericardiacă etc.) din organism, în vederea evacuării, în scop diagnostic sau terapeutic, a lichidului patologic conţinut în aceasta. [Din fr. *paracenthèse*].

paracetamól, paracetamoluri n. produs farmaceutic cu acţiune analgezică şi antipiretică. [Din fr. *paracétamol,* engl. *paracetamol*].

parachémiţă, parachemiţe f. plantă erbacee perenă din familia urticaceelor, păroasă, cu frunze întregi alungit-ovale, cu flori verzui, care creşte prin locuri umbroase şi umede, în special pe lîngă ziduri, folosită ca plantă medicinală; urzică-moartă, buruiană de pereţi (*Parietaria officinalis*). [*Părete* + *-erniţă*].

parachinezíe, parachinezii f. **1.** tulburare a funcţiei motorii voluntare, cu distorsiunea mişcărilor; **2.** neregularitate în acţiunea individuală a muşchilor oculari; (scris şi: *parakinezie*). [Din fr. *parakinésie*].

paracistítă, paracistite f. inflamaţie a ţesutului conjunctiv din jurul vezicii urinare. [Din fr. *paracystite*].

paracivilizăţie, paracivilizaţii f. (livr.) stare inferioară a civilizaţiei; manifestare ce mimează civilizaţia autentică. [*Para-[2]* + *civilizaţie*].

paraclăză, paraclaze f. (geol.) falie. [Din fr. *paraclase*].

paraclínic, ~ci, paraclinică, ~ce a. care depăşeşte domeniul clinic; care completează datele clinice: *examen paraclinic.* [Din fr. *paraclinique*].

paraclís, paraclise n. **1.** capelă ortodoxă ridicată lîngă o biserică, într-un cimitir sau în corpul unei clădiri: *biserici şi paraclise se zidiră.* NEGR.; **2.** slujbă religioasă ortodoxă de laudă şi de invocare a Fecioarei Maria, a lui Isus sau a unui sfînt; rugăciune închinată acestora; (p. ext.) carte cuprinzînd astfel de rugăciuni: *a alergat cu acatiste şi paraclise pe la biserici.* GHICA. [Din sl. *paraklisŭ*].

paraclisér, paracliseri m. persoană care se îngrijeşte de curăţenia şi de buna rînduială a unei biserici, îndeplinind şi unele servicii la oficierea cultului; ţîrcovnic, pălămar, crîsnic: *intră părintele Matache urmat de paracliserul lui.* CAR.; (şi: (înv.) **paraclisier**). [*Paraclis* + *-er*].

paracliseríţă, paracliseriţe f. (rar) femeie care se îngrijeşte de curăţenia şi de buna rînduială a unei biserici, îndeplinind şi uneie servicii la oficierea cultului: *dîndu-le munca uşoară de paracliseriţe.* ARG. [*Paracliser* + *-iţă*].

paraclisiér m. v. **paracliser.**

paracronísm, paracronisme n. eroare de cronologie, constînd în plasarea unui eveniment mai tîrziu decît a avut loc în realitate. [Din fr. *parachronisme*].

paracuzíe, paracuzii f. **1.** tulburare funcţională a auzului constînd în percepţia inexactă a înălţimii, intensităţii şi localizării sunetelor, însoţită de obicei de perturbarea selectivităţii mesajului vorbit; **2.** (p. ext.) iluzie auditivă. [Din fr. *paracousie*].

paradá, paradez vb. (livr. şi iron.; intr.) a se arăta ca la paradă; a se pune în evidenţă: *uliţa satului unde paradează Don-Juanii patrupezi.* EM.; *uneori Caragiale paradează cu plebeianism gras.* CĂL. [Din fr. ***parader***].

paradáis n. v. paradaisă.

paradáisă, paradaise f. (bot.; reg.) pătlăgea roşie (*Lycopersicum esculentum*): *ne-am deprins cu paradaisele umplute.* SAD.; (şi: **paradais**). [Din germ. ***Paradeis***].

parádă, parade f. **1.** festivitate la care defilează trupe militare sau sportivi; defilare; (p. ext.) ceremonie, pompă; alai: *în ziua aceea era paradă domnească.* NEGR.; *parada ... e bine întocmită ...; am popi, jandarmi şi fete, iar poarta e cernită.* MACED.; **de paradă,** festiv, de sărbătoare: *în haine ca-n zi de paradă.* COŞB.; **parada modei,** expunere a unor noi modele de îmbrăcăminte (şi de accesoriile aferente), făcută de casele sau de designerii de modă; **2.** (fig.) atitudine, comportare, exprimare afectată, ostentativă pentru a face impresie, pentru a atrage atenţia, admiraţia: *comunicatul* [este] *... sobru şi lipsit de parada frazelor diplomatice.* ARG.; **a face paradă de** (sau **cu**) **ceva,** a se manifesta, a se afişa cu ostentaţie; a face caz; *face o mare paradă de culturalitate şi moralitate.* CĂL.; **de paradă,** de formă, de ochii lumii, demonstrativ: *patrioţi de paradă.* ARG.; **3.** succesiune de procedee tehnice executate de un sportiv pentru a para o lovitură a adversarului şi a da o ripostă (la box, la scrimă). [Din germ. ***Parade,*** fr. ***parade***].

paradentóză, paradentoze f. (med.) parodontoză. [Din germ. ***Paradentose***].

paradí, paradesc vb. (fam.; tr. şi refl.) a (se) strica, a (se) deteriora, a (se) uza: *şi-a paradit maşina.* [Din ţig. ***pharado***].

paradiabét n. stare patologică, asemănătoare diabetului zaharat, provocată de cauze extrapancreatice. [Din fr. ***paradiabète***].

paradiafoníe, paradiafonii f. diafonie percepută în receptorul aflat de aceeaşi parte cu circuitul perturbator. [Din fr. ***paradiaphonie***].

paradigmátic, ~ci, paradigmatică, ~ce a. (gram.) care face parte dintr-o paradigmă, care are paradigmă; care are loc în paradigmă. [Din fr. ***paradigmatique***].

paradígmă, paradigme f. **1.** (înv.) exemplu, pildă; învăţătură: *dacă voi aţi fi urmat paradigma acestei istorioare.* FIL.; **2.** (gram.) totalitatea formelor flexionare ale unui cuvînt; tablou al formelor unui cuvînt dat ca model pentru flexiunea unei părţi de vorbire sau a unei clase din cadrul unei părţi de vorbire; **3.** ansamblu de concepte, rezultate, metode, proceduri, instituit, de regulă, de anumite opere ştiinţifice, conform căruia se desfăşoară cercetarea într-o comunitate ştiinţifică şi într-o epocă istorică: *lingvistica integrală reprezintă ... o nouă paradigmă în ştiinţa limbajului.* CF.; *nu a existat nici măcar un singur cadru didactic care să comenteze ... textul original al vreuneia din contribuţiile care au zguduit paradigma epistemologică a acestui secol.* PATAP. [Din lat. ***paradigma,*** gr. mod. ***parádigma***].

paradís, paradisuri n. **1.** lăcaşul lui Dumnezeu; grădină splendidă, în cer, unde, potrivit Genezei, Dumnezeu i-a aşezat pe Adam şi Eva, pînă la săvîrşirea păcatului originar; lăcaşul fericiţilor, al celor mîntuiţi; rai, eden: *înger eşti din paradis.* EM.; **de paradis,** splendid, minunat; **2.** (fig.) loc plăcut, splendid, priveliştе încîntătoare; beatitudine: *Parisu-i un paradis.* AL.; **3.** loc prielnic, favorabil pentru cineva sau ceva: *periferia era paradisul infractorilor;* **paradis fiscal,** ţară cu o legislaţie fiscală foarte avantajoasă sub aspectul impozitării; **4.** (franţuzism; rar) galeriile superioare într-o sală de teatru; **5. măr paradis,** varietate de măr; **6. pasărea-paradisului,** v. **pasăre.** [Din fr. ***paradis,*** germ. ***Paradies***].

paradisiác a. v. paradiziac.

paradít, ~ţi, paraditá, ~e a. (fam.) stricat, deteriorat: *pantofi parадiţi.* [V. ***paradí***].

paradiţúră, paradituri f. (fam.) lucru stricat, deteriorat; lucru de proastă calitate. [***Paradí*** + ***-tură***].

paradiziác, ~ci, paradiziacă, ~ce a. (livr.) de paradis, ca în paradis; încîntător, splendid: [poemul] *aduce o undă coralĕ paradisiacă.* CĂL.; **cunoaştere paradisiacă,** (în filozofia lui L.Blaga) tip de cunoaştere intelectuală, raţională a lumii: *cunoaşterea paradisiacă ... orînduieşte concretul dat prin simţuri.* BL.; (şi: **paradisiac**). [Din fr. ***paradisiaque***].

paradós, paradosuri n. parapet de pămînt în spatele unei tranşee, pentru a apăra pe militarii adăpostiţi de eventuale lovituri din spate. [Din fr. ***parados***].

paradosí, paradosesc vb. (înv.; tr.) a preda o materie de învăţămînt, a învăţa pe cineva ceva: *pentru a-ţi paradosi limba românească.* NEGR. [Din gr. mod. ***paradído*** (viit. *paradóso*)].

paradosíre, paradosiri f. (înv.) acţiunea de a paradosi şi rezultatul ei. [V. ***paradosí***].

paradóx[1], paradoxuri şi (înv.) **paradoxe** n. **1.** enunţ contradictoriu şi, în acelaşi timp, demonstrabil; afirmaţie care poate fi demonstrată şi ca adevărată şi ca falsă; părere (absurdă) care contrazice opinia îndeobşte acceptată; paradoxie: *opus prin definiţie paradoxului, banalul reuşeşte să devină, totuşi, paradoxal prin însăşi proporţiile lui.* LOV.; *dacă-mi permiteţi să fac un paradox verbal, veritabilul instinct al omului este raţiunea.* CĂL.; **paradoxuri logice,** paradoxuri exprimate numai prin termeni logici şi din teoria mulţimilor; **paradoxuri semantice,** paradoxuri care depind de noţiunea de referinţă sau de cea de adevăr; **2.** (p. ext.) nepotrivire, ciudăţenie, absurditate: *să nu se pară un paradox această zicere.* NEGR.; **3.** (fiz.) **paradoxul hidrostatic,** faptul, ciudat în aparenţă, că presiunea unui lichid pe fundul vasului în care se află nu depinde de forma şi de dimensiunile vasului, ci numai de înălţimea suprafeţei libere a lichidului în raport cu nivelul fundului. [Din gr. mod. ***parádoxos***, fr. ***paradoxe***].

paradóx[2], ~cşi, paradoxă, ~e a. (rar) paradoxal: (adv.) *sună desigur straniu şi paradox (absurd).* EM. [Din germ. ***paradox***].

paradoxál, ~i, paradoxală, ~e a. **1.** care aparţine paradoxului; care constituie sau foloseşte un paradox; de neînţeles, ciudat, bizar: *ne vine-n minte ideea, în aparenţă paradoxală, dar cu atît mai adevărată.* EM.; *fiind provocat, dădea răspunsuri paradoxale.* GHEŢIE; **2.** căruia îi plac paradoxurile; care se manifestă contradictoriu: *spirit paradoxal.* [Din fr. ***paradoxal***].

paradóxie, paradoxii f. paradox[1]: *această paradoxie se explică uşor.* EM.; *ideea magicului este o idee misterioasă în sine ... prin cumul de paradoxii şi iraţionalitate.* BL.; *paradoxia caracterului lui Hamlet.* VIANU. [***Paradox[1]*** + ***-ie***].

parafá, parafez vb. (tr.) **1.** a semna prin parafă; a întări un act prin semnătură cu parafa; **2.** (spec.) a întări prin semnătură (prescurtată) pusă pe proiectul unui tratat internaţional acordul împuternicirilor statelor participante; **3.** a aplica o parafă pe fiecare foaie a unui registru, a unui dosar: *judecătorul va parafa registrul;* **4.** a aplica o parafă în ceară roşie pe legătura unui registru sau a unui dosar, pentru a nu se putea scoate sau adăuga foi; a sigila, a pecetlui. [Din fr. ***parafer***].

parafáre, parafări f. acţiunea de a parafa şi rezultatul ei: *parafarea filelor unui dosar.* [V. ***parafa***].

parafát, ~ţi, parafată, ~e a. **1.** semnat, întărit, prevăzut cu parafă: *reţetă parafată;* **2.** pecetluit, sigilat cu ceară roşie: *registre parafate.* [V. ***parafa***].

parafázic, ~ci, parafazică, ~ce a. care ţine de parafazie, referitor la parafazie. // m., f. bolnav de parafazie. [Din fr. ***paraphasique***].

parafazíe, parafazii f. tulburare maladivă de vorbire constînd în substituirea şi deformarea cuvintelor. [Din fr. ***paraphasie***].

paráfă, parafe f. **1.** trăsătură de condei adăugată la o iscălitură spre a o deosebi de altele sau pentru a o împodobi; iscălitură cu o astfel de trăsătură; (p. ext.) linie de ornament: *gravat cu litere latine cursive, fine şi împodobite cu parafe.* OD.; **2.** iscălitură prescurtată pusă pe un act; **3.** ştampilă cu numele cuiva, prescurtat sau cu iniţiale; ştampilă (a unei instituţii): *unele cărţi se ... află azi în biblioteci, cu parafa scriitorului.* CĂL. [Din fr. ***parafe***].

parafernál, ~i, parafernală, ~e a. (jur.) care aparţine parafernei, referitor la parafernă; extradotal: *avere parafernală.* [Din fr. ***paraphernal***].

paraférnă, paraferne f. (jur.) avere care aparţine soţiei căsătorite (în afara zestrei) şi asupra căreia îşi rezervă drepturile de administrare şi de folosinţă. [Din gr. mod. ***paráferna***].

parafilatelíe, parafilatelii f. ramură a filateliei care studiază documente poştale. [***Para-[1]*** + ***filatelie***].

parafiná, parafinez vb. **1.** (tr.) a acoperi cu un strat de parafină probele de rocă obţinute din foraje; **2.** (refl.; despre parafine, cerezine, răşini) a se depune pe pereţii conductelor, ai ţevilor de extracţie, în procesul de formare a ţiţeiului; **3.** (tr.) impregnare cu parafină a beţelor de chibrit, a ţesăturilor etc. [Din fr. ***paraffiner***].

parafináre, parafinări f. acţiunea de a (se) parafina şi rezultatul ei. [V. ***parafina***].

parafínă, parafine f. **1.** substanţă solidă, albă şi translucidă, obţinută din ţiţei şi întrebuinţată la fabricarea lumînărilor, la impregnarea hîrtiei şi a ţesăturilor, ca materie primă în industria chimică, în cosmetică etc.; **2.** (la pl.) alcani. [Din fr. ***paraffine***].

parafínic, ~ci, parafinică, ~ce a. care aparţine parafinei; referitor la parafină; din parafină; **hidrocarbură parafinică,** alcan. [Din fr. ***paraffinique***].

parafinós, ~şi, parafinoásă, ~e a. care conţine parafină; **păcură parafinoasă** sau **ţiţei parafinos,** ţiţei cu un conţinut ridicat de parafină. [Din fr. ***paraffineux***].

parafíză, parafize f. perişor care acoperă organele de reproducere la muşchi, alge şi ciuperci. [Din fr. ***paraphyse***].

parafízică f. domeniu al parapsihologiei care cercetează fenomenele paranormale. [Din fr. ***paraphysique***].

paraflăcără, paraflăcări f. manşon din material termorezistent pentru protejarea tijei pistonului contra flăcării la motoarele cu autoaprindere. [***Para-[2]*** + ***flacără***].

paraflow [paraflóu] n. (chim.) paragel. [Cuv. engl.].

parafóc, parafocuri n. zid din material refractar care apără de flăcări partea mai expusă a unui cazan cu aburi. [***Para-[2]*** + ***foc***; cf. fr. *parafeu*].

parafoníe, parafonii f. boală constînd în pronunţarea nazalizată a sunetelor. [Din fr. ***paraphonie***].

paraformaldehídă, paraformaldehide f. polimer al formaldehidei care, prin încălzire, se transformă în formaldehidă, folosit ca dezinfectant. [Din fr. ***paraformaldéhyde***].

parafrástic, ~ci, parafrastică, ~ce a. care aparţine parafrazei, referitor la parafrază, cu caracter de parafrază; redat printr-o parafrază: *traducere parafrastică.* [Din fr. ***paraphrastique***].

P Q

parafrazá, parafrazez vb. (tr.) **1.** a exprima printr-o parafrază; a perifraza; **2.** a amplifica, a dezvolta un enunț; a explica pe larg; **3.** a interpreta greșit, în mod tendențios ceva: *nu se sfiește chiar a parafraza o metaforă întrebuințată de noi ... în favorul educațiunii industriale.* EM. [Din fr. *paraphraser*].

parafrazábil, ~l, parafrazabilă, ~e a. care poate fi parafrazat: *supinul substantivat este un postverbal parafrazabil prin „faptul de a...“.* [*Parafraza* + *-bil*].

parafrazăre, parafrazări f. acțiunea de a parafraza și rezultatul ei. [V. *parafraza*].

parafrázã, parafraze f. **1.** explicare amplă și într-o formulare personală a unui text dat; comentariu, interpretare: *parafraza Psalmilor;* **2.** (spec.) traducere mai întinsă decît originalul, cu comentarii ample; **3.** (rar) explicație lungă și încîlcită; **4.** interpretare eronată, răuvoitoare: *e o parafrază a mesagiului tronului.* EM.; **5.** prelucrare cu caracter liber, de improvizație, a unei teme muzicale cunoscute, luate din alte opere. [Din fr. *paraphrase,* germ. *Paraphrase*].

parafrénic, ~ci, parafrenică, ~ce a. care ține de parafrenie, referitor la parafrenie. [Din fr. *paraphrénique*].

parafreníe, parafrenii f. boală psihică cu simptome asemănătoare paranoiei și schizofreniei. [Din fr. *paraphrénie*].

parafucsínă, parafucsine f. colorant extras din fucsină. [Din fr. *parafuchsine*].

parafúlger, parafulgere n. **1.** (înv.) paratrăsnet; **2.** dispozitiv de protecție a unei conducte electrice împotriva descărcărilor electrice din atmosferă; **3.** dispozitiv de protecție a instalațiilor de telecomunicații împotriva supratensiunilor, montat pe linii aeriene. [*Para-*[2] + *fulger*].

parafúm, parafumuri n. dispozitiv atașat la podurile metalice care traversează liniile de cale ferată, pentru a le proteja de coroziunea provocată de gazele degajate de locomotivele cu aburi. [*Para-*[2] + *fum*; cf. fr. *parafumée*].

paraganglión, paraganglioni m. aglomerare de celule cromafine analoage cu cele ale medulosuprarenalei, aflate în vecinătatea ganglionilor și plexurilor simpatice periaortice. [Din fr., engl. *paraganglion*].

paragát, paragate n. unealtă de pescuit marin, alcătuită dintr-un șir de cîrlige cu nadă, folosită la pescuitul calcanului, nisetrului etc. [Din turc. *paragat*].

paragél, parageluri n. aditiv pentru coborîrea punctului de congelare a uleiurilor minerale; paraflow. [Din it. *paragelo*].

parageném, ~ci, parageneticã, ~ce a. **1.** care aparține parageneticii, referitor la parageneticã; **2.** care poate tulbura organogeneza; **3.** (despre modificări ale genelor) care se produce în urma unui fenomen din cromozom, fără a schimba structura genei. // f. ramură a geneticii care studiază totalitatea factorilor ce influențează evoluția intrauterină, de la fecundație pînă la naștere. [Din fr. *paragénétique*].

paragenéză, parageneze f. **1.** formare, în aceeași epocă, a mai multor minerale asociate; **2.** asociație de minerale formate în aceeași epocă. [Din fr. *paragénèse*].

parăgínă, paragini f. **1.** teren necultivat, pămînt acoperit cu buruieni: *țarina rămîne paragină.* OD.; (adj.) *într-o vie paragină.* ISP.; **2.** stare de neîngrijire, de părăsire a unui teren, a unei construcții etc.; ruină, dărăpănătură: *să se dreagă casa ..., cu dependințele de vară în paragină.* PR.; (adj.) *o curte paragină de mahala.* CAR. [Et. nec.; cf. magh. *parrag*].

paraglobínă f. (biol.) paraglobulină. [Din fr. *paraglobine*].

paraglobulínă f. substanță proteică din sînge care ajută la formarea fibrinei; paraglobină. [Din fr. *paraglobuline*].

paragógă, paragoge f. (rar) adăugare a unui sunet sau a unei silabe la sfîrșitul unui cuvînt. [Din fr. *paragoge*].

paragógic, ~ci, paragogică, ~ce a. (rar) **1.** (despre cuvinte sau despre forma lor) cu paragogă, format prin paragogă; (despre sunete sau silabe) care se adaugă la sfîrșitul unui cuvînt; **2.** referitor la paragogă. [Din fr. *paragogique*].

paragráf, paragrafe n. **1.** fiecare dintre subdiviziunile unui capitol dintr-un text scris (articol de lege, statut, tratat etc.), însoțită adesea de un număr de ordine pus înainte și de un semn grafic special; afirmație, prevedere etc. conținută într-o asemenea subdiviziune: *cine s-ar lăsa el însuși omorît de teamă că un paragraf din codul penal l-ar acuza de omor cu premeditare?* PR.; [notarul] *luă de pe birou actul și-l citi paragraf de paragraf.* GHEȚIE; **2.** semn grafic special (§), care se pune la începutul unui capitol, al unui alineat etc.; **3.** pasaj al unei lucrări despărțit de restul textului printr-un alineat nou (și prin semnul §); fragment dintr-un text, care prezintă o anumită unitate de gîndire sau de compoziție: *alăturea cu paragrafe scrise lămurit ..., dăm de paragrafe pripite.* MAIOR.; *Aristotel vorbește ..., în paragraful indicat, despre întreguri compuse din părți.* BL.; **4.** (inform.) grup de instrucțiuni ale unui program scris în unele limbaje de programare. [Din gr. mod. *parágraphos* „scris alături“, lat. *paragraphus,* fr. *paragraphe*].

paragrafắt, ~ți, paragrafată, ~e (rar) împărțit în paragrafe: *un text paragrafat.* EM. [*Paragraf* + *-at*].

paragrafíe[1]**, paragrafii** f. (jur.; înv.) prescripție: *vei fi avînd dreptate, n-avem ce-ți face – a trecut paragrafia.* CAR. [Din gr. mod. *paragrafí*].

paragrafíe[2] f. boală constînd în deformarea sau substituirea cuvintelor scrise. [Din fr. *paragraphie*].

paragrămă, paragrame f. **1.** greșeală de ortografie constînd în substituirea unei litere cu alta; **2.** joc de cuvinte. [Din fr. *paragramme,* engl. *paragram*].

paraguayắn, ~eni, paraguayană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic Paraguayului sau locuitorilor lui, refereitor la Paraguay sau la locuitorii acestuia: *moneda paraguayană.* // m., f. persoană (originară) din Paraguay. // m. pl. popor constituit ca națiune în Paraguay. [Din fr. *paraguayen*].

parái m. pl. (arg.) nume dat dolarilor americani. [De la *para*[4]].

paraimunitáte f. rezistență pe care un organism imun față de un germen o prezintă și față de alt germen. [*Para-*[2] + *imunitate*].

paralắctic, ~ci, paralactică, ~ce a. care aparține paralaxei, referitor la paralaxă. [Din fr. *parallactique*].

paralaghíe, paralaghii f. (înv.) solfegiu. [Din gr. mod. *parallaghí*].

paralaghisí, paralaghisesc vb. (înv.; intr.) a solfegia. [*Paralaghie* + *-isi*].

paralalíe, paralalii f. tulburare a vorbirii constînd în dificultatea de a găsi cuvîntul potrivit. [Din fr. *paralalie*].

paralắxă, paralaxe f. **1.** unghiul maxim sub care se vede raza Pămîntului sau raza orbitei sale de pe alt corp ceresc: *paralaxă astronomică;* **2.** unghiul format de dreptele care unesc un punct depărtat cu extremitățile unei baze de observație, mică în raport cu depărtarea punctului; **3. eroare de paralaxă,** greșeală făcută la citirea instrumentelor de măsurat cu ac indicator, atunci cînd observatorul nu privește perpendicular pe scala instrumentului. [Din fr. *parallaxe,* lat. *parallaxis,* gr. mod. *parállaxis,* germ. *Parallaxe*].

paraldehídă, paraldehide f. produs chimic rezultat din polimerizarea acetaldehidei, cu acțiune hipnotică. [Din fr. *paraldéhyde,* engl. *paraldehyde*].

paralél, ~l, paralelă, ~e a. **1.** (și f.) (dreaptă, plan etc.) care are toate punctele la aceeași distanță de o dreaptă sau de un plan, care nu se intersectează, oricît s-ar prelungi: *oglinzile paralele înmulțeau nesfîrșit ... mesele, scaunele.* DELAVR.; (adv.) *merge paralel cu linia ferată;* (fam.) **a-i fi (perfect) paralel (cuiva),** a-i fi egal, a-i fi indiferent: *mi-i perfect paralel dacă se supără pe noi;* **2.** care există, se produce, evoluează concomitent cu altceva; asemănător: *mama și surorile mele ... au pornit acțiuni paralele.* PETR. // adv. în același timp; concomitent: *paralel cu pasiunea sau interesul meu sincer față de cineva crește și o pasiune vrăjmașă, care cere suprimarea ... celei dintîi.* EL.; *paralel cu degringolada economică, se năruie cultura;* **3. legătură (electrică) în paralel,** ansamblu de conductoare electrice, acumulatoare etc. care au aceeași tensiune electrică în borne. // f. **1.** (geogr.; rar, n.) fiecare dintre cercurile imaginare rezultate din intersectarea globului pămîntesc cu planuri perpendiculare pe axa polilor, care unesc punctele cu aceeași latitudine de pe suprafața Pămîntului: *Insulele Canare ... se află pe a 28-a și a 29-a paralelă nordică.* TUD.; **2.** comparare a două ființe, a două fenomene etc., pentru a stabili asemănările și deosebirile dintre ele; paralelism: *paralela nu e cu neputință de susținut.* GHEȚIE; **a (se) pune în paralel** (sau **în paralelă**) **(cu ...),** a (se) compara: *un obiect al gîndirii se pune în paralelă cu altul.* MAIOR.; **3.** (rar, n.) comparație făcută într-o scriere literară între două personaje, două situații etc., pentru a le stabili trăsăturile specifice: *„Viețile paralele“ ale lui Plutarh vor fi banale față de cronica vremurilor noastre.* CĂL; *putem face o paralelă între Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare;* **4.** (la pl.) aparat de gimnastică format din două bare orizontale și paralele așezate pe stîlpi; (p. ext.) probă de gimnastică la acest aparat: *Nadia Comăneci a obținut nota 10 la paralele.* // n. (pl. **paraleluri**) **1.** cerc situat pe o suprafață de rotație, obținut prin intersecția acestei suprafețe cu un plan perpendicular pe axa ei de rotație; (astr.) **paralel ceresc,** cerc de pe sfera cerească descris de o stea în mișcarea ei diurnă, în jurul axei lumii; **2.** instrument de atelier folosit la trasarea pe o piesă a unor linii paralele cu un plan dat. [Din lat. *parallelus,* it. *parallelo,* fr. *parallèle,* germ. *parallel, Parallel(e)*].

paralelipipéd, paralelipipede n. **1.** prismă a cărei bază este un paralelogram; **2.** obiect, construcție, teren etc. în forma acestei prisme. [Din fr. *parallélépipède*].

paralelipipédic, ~ci, paralelipipedică, ~ce a. care are forma de paralelipiped, care seamănă cu un paralelipiped: *coloanele care susțineau tavanul erau paralelipipedice.* PETR. [Din fr. *parallélépipédique*].

paralelísm, paralelisme n. **1.** proprietate a două drepte, a două planuri etc. de a fi paralele; starea a ceea ce este paralel: *paralelismul unor planuri geometrice;* **2.** evoluție asemănătoare a două lucruri, fenomene, situații etc. care prezintă elemente comparabile; corespondență; paralelă: *între operă și mediu există cel puțin paralelism dacă nu chiar determinism.* CĂL.; **3.** procedeu stilistic, frecvent în Vechiul Testament și, în general, în poezia sacră a evreilor, constînd în succesiunea unor sintagme identice sau asemănătoare ca schemă, legate prin raporturi de coordonare; **4.** (procedeu de) compoziție prin care se pun față în față două aspecte din realitate, două sentimente etc.; **5. paralelism psihofizic** (sau **psihofiziologic**), teorie dualistă carteziană potrivit căreia procesele fiziologice și cele psihice ar constitui două serii de fenomene paralele, care se desfășoară independent unele de altele. [Din fr. *parallélisme*].

paralelizá, paralelizez vb. (tr.) **1.** a dispune, a aşeza paralel (părţi de) obiecte; **2.** a compara lucruri, persoane, fenomene etc. [Din fr. *paralléliser*].

paralelizáre, paralelizări f. acţiunea de a paraleliza şi rezultatul ei: *paralelizarea se justifică ... prin aceea că ambele creaţii sînt cosmoide.* BL. [V. *paraleliza*].

paralelográm, paralelograme n. **1.** patrulater ale cărui laturi opuse sînt paralele şi egale; **2.** teren, construcţie, obiect etc. de forma unui asemenea patrulater: *în paralelogramul acela, pe scocuri subţiri, se conduceau din jilipuri vine de apă.* AG. [Din fr. *parallélogramme,* germ. *Parallelogramm*].

paraléu, paralei m. (de obicei precedat de **leu**) **1.** leu foarte mare şi puternic; (p. ext.) fiinţă puternică, viteză (înzestrată cu însuşiri supranaturale): *nişte zmei şi nişte lei paralei.* ISP.; **a se face** (sau a **face pe cineva leu paraleu,** a (se) înfuria peste măsură: *eu, cînd mă mînii, mă fac ... leu paraleu.* AL.; **2.** (depr.) bărbat care se consideră înzestrat cu calităţi excepţionale, care vrea să pară important: *aceşti contimporani ai mei ... deşi par lei şi paralei n-au cu talentul vreun raport.* MACED. [*Para-*[1] *+ leu*].

paralexém, paralexeme n. (lingv.) formaţie lexicală constituită din două elemente, care nu formează un compus. [Din fr. *paralexème*].

paralexemátic, ~ci, paralexematică, ~ce a. care aparţine paralexemului, referitor la paralexem. [Din fr. *paralexématique*].

paralipoméne f. pl. (livr.) text lăsat în afara operei principale a unui autor şi inclusă în apendice. [Din fr. *paralipomènes*].

paraliterár, ~i, paraliterară, ~e a. care aparţine paraliteraturii, referitor la paraliteratură. [Din fr. *paralittéraire*].

paraliteratúră, paraliteraturi f. literatură considerată la periferia creaţiei literare propriu-zise (ex.: literatura ştiinţifico-fantastică, romanul poliţist etc.). [Din fr. *paralittérature*].

paralític, ~ci, paralitică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de paralizie: *un copil sănătos şi frumos ..., într-o zi, rămîne paralitic.* PR. [Din gr. mod. *paralitikós,* fr. *paralytique*].

paralizá, paralizez vb. **1.** (intr. şi refl.) a se îmbolnăvi de paralizie, a deveni paralitic; a se damblagi: *poate i s-a paralizat un braţ, un picior.* CĂL.; **2.** (tr. fact.) a face să-şi piardă mobilitatea şi sensibilitatea; a amorţi, a înţepeni: *mi-e paralizat gîtlejul de atîta înghiţit în sec.* PETR.; **3.** (fig.; tr.) a împiedica să se manifeste, să acţioneze; a face să stagneze; a opri, a obstrucţiona: *acest incident ... îmi paralizează inteligenţa.* IBR.; *criza financiară ... paralizează orice posibilitate de mişcare.* REBR.; **3.** (fig.; tr. şi intr.) a încremeni de spaimă, de emoţie etc.: *proprietarul lemnelor e încă paralizat de surpriză.* CĂL. [Din fr. *paralyser*].

paralizánt, ~ţi, paralizantă, ~e a. **1.** care paralizează: *spray paralizant;* **2.** (fig.) care împiedică o acţiune, o manifestare, o atitudine etc.: *efectul acestei constatări fu rapid şi paralizant.* GHEŢIE; *timiditate paralizantă.* [Din fr. *paralysant*].

paralizáre, paralizări f. faptul de a (se) paraliza: *paralizarea aparatului perceptor.* IBR. [V. *paraliza*].

paralizát, ~ţi, paralizată, ~e a. **1.** atins de paralizie; care suferă de paralizie: *are mîinile paralizate, moi.* SOR.; **2.** (fig.) împiedicat, oprit din acţiune, din manifestare; blocat: *celelalte două bănci din oraş au activitatea ca şi paralizată.* GHEŢIE; **3.** (fig.) înmărmurit, înţepenit de spaimă, de uimire etc.: *priveam paralizaţi dezastrul.* [V. *paraliza*].

paralizíe, paralizii f. **1.** pierdere totală sau parţială a mobilităţii şi a sensibilităţii (unor părţi ale) corpului; dambla: *lovit de paralizie, ... a rămas ca un mort printre vii.* AL.; **paralizie agitantă,** parkinson; **paralizie generală progresivă,** meningoencefalită sifilitică, caracterizată prin tulburări psihice evoluînd spre demenţă, prin tulburări de vorbire şi prin tremurături ale extremităţilor; boala lui Bayle; **paralizie infantilă,** poliomielită; **2.** (fig.) imposibilitate de a acţiona, de a funcţiona, de a se manifesta; încremenire, stagnare: *au lovit de paralizie toate instituţiunile independente.* MAIOR; *se uită ... la mine cu o intensă afecţiune, care mă eliberă brusc din paralizia mea.* PR. [Din fr. *paralysie*].

paralîc n. (înv. şi reg.) **1.** bani mărunţi; mărunţiş; **cu paralîcul,** în cantitate (foarte) mică; cu bani puţini: *a vîndut cu paralîcul şi cu bucata.* CAR.; (adv.) **a o şterge paralîc,** a merge aiurea, a umbla fără rost; **2.** (rar) bănet. [*Para*[4] *+ -îc*].

paralógic, ~ci, paralogică, ~ce a. (rar) care a rezultat prin paralogie; referitor la paralogie. [Din fr. *paralogique*].

paralogíe, paralogii f. transformare analogică a formei unui cuvînt prin apropierea formală de un alt cuvînt asemănător; cuvînt rezultat printr-o astfel de transformare; enunţ conţinînd asemenea cuvinte: *ascultă toate paralogiile lui Rîmătorian.* FIL. [Din fr. *paralogie*].

paralogísm, paralogisme n. raţionament contrar regulilor logicii; eroare de raţionament, făcută din ignoranţă, fără intenţia de a induce în eroare: *a crede că mintea şi lucrurile ce ea le pricepe stau în raport de cauză şi efect constituie paralogismul numit „cum hoc".* EM. [Din lat. *paralogismus,* fr. *paralogisme*].

paramagnétic, ~ci, paramagnetică, ~ce a. care prezintă paramagnetism, referitor la paramagnetism. [Din fr. *paramagnétique*].

paramagnetísm n. proprietate a unor corpuri, a unor substanţe de a se magnetiza la introducerea lor într-un cîmp magnetic slab, în sensul cîmpului magnetic, fiind atrase către regiunile în care acesta este mai intens. [Din fr. *paramagnétisme*].

paramán, paramane n. bucată de postav pe care este brodată o frază cu conţinut religios, purtată de călugări pe spate, sub rasă, timp de cîteva zile după ce intră în tagmă; (şi: **periman**). [Din gr. mod. *paramandías*].

paraméci, parameci m. (la pl.) gen de infuzoare ciliate, microscopice, de formă oval-alungită, care trăieşte în ape stătătoare dulci, hrănindu-se mai ales cu microbi (*Paramoecium*); (şi la sg.) animal din acest gen: *cît poate simţi din spectacolul lumii un parameci zbătîndu-se într-o infuzie?* CĂRT. [Din fr. *paramécie*].

paramedicál, ~i, paramedicală, ~e a. care se consacră îngrijirii bolnavilor, fără să aparţină corpului medical: *personal paramedical.* [Din fr. *paramédical*].

paraménţ, paramente n. **1.** faţa exterioară finisată a unei zidării de piatră cioplită (şi făţuită) sau de cărămidă specială; **2.** material care îmbracă (în scop ornamental) această faţă; **3.** material care îmbracă scheletul de rezistenţă al unei construcţii. [Din germ. *Parament,* fr. *parament*].

paramér, paramere n. (biol.) fiecare dintre cele două părţi simetrice ale unui organism sau ale unui organ cu simetrie bilaterală. [Din engl. *paramere*].

paramétric, ~ci, parametrică, ~ce a. care ţine de unul sau de mai mulţi parametri variabili; referitor la parametru: *circuit parametric.* [Din fr. *paramétrique*].

parametrítă, parametrite f. inflamaţie a ţesutului conjunctiv pelvian situat în jurul uterului, însoţită de febră şi dureri în regiunea inferioară a abdomenului, care apare frecvent după avorturi sau după naştere. [Din fr. *paramétrite*].

paramétrium n. v. parametru[2].

parametrón, parametroane n. circuit oscilant cu variaţie parametrică a capacităţii sau inductivităţii, care dă posibilitatea obţinerii unui semnal de ieşire cu frecvenţa egală cu un submultiplu al frecvenţei semnalului de excitaţie, folosit la înregistrarea informaţiilor sau la efectuarea operaţiilor logice în telecomunicaţii şi în cibernetică. [Din fr. *paramétron*].

paramétru[1], parametri m. **1.** mărime proprie unui obiect, unui sistem etc., care intervine în caracterizarea unor proprietăţi ale acestuia; **parametru de stare,** parametru care caracterizează starea unui sistem fizic (ex.: presiunea, volumul, temperatura); **2.** (mat.) variabilă în funcţie de care se exprimă fiecare dintre variabilele unei funcţii. [Din fr. *paramètre,* germ. *Parameter*].

parametru[2], parametre n. partea superioară a bazei ligamentului larg al uterului, care leagă marginea uterină de peretele pelvian lateral şi conţine pedicului vasculonervoşi uterini; (şi: **parametrium**). [Din lat. *parametrium*].

paramilitár, ~i, paramilitară, ~e a. (despre grupuri, formaţii etc.) organizat după modelul unei armate; (despre acţiuni, manifestări) cu caracter militar (agresiv); care susţine militarismul: *grupări paramilitare.* [Din fr. *paramilitaire*].

paramimíe, paramimii f. parachinezie constînd în neconcordanţa dintre mimică şi trăirile emoţionale ale bolnavului; repetare stereotipă a uneia şi aceleiaşi expresii mimice în stări emoţionale diferite. [Din fr. *paramimie*].

paramnezíe, paramnezii f. tulburare a memoriei constînd în perceperea senzaţiilor sau a trăirilor noi ca pe nişte amintiri; falsă recunoaştere. [Din fr. *paramnésie*].

paramorfóză, paramorfoze f. proces de transformare a structurii fizice a corpurilor, păstrînd compoziţia chimică şi forma exterioară a cristalului iniţial. [Din germ. *Paramorphose*].

paranestezíe, paranestezii f. (med.) anestezie generală. [*Para-*[1] *+ anestezie*].

parângină f. v. părângină.

parangonáj, parangonaje n. (tipogr.) asamblare a diferite corpuri de litere la culegerea cuvintelor pe un rînd. [Din fr. *parangonnage*].

paranímfă, paranimfe f. **1.** (astăzi rar) fată care însoţeşte pe mireasă la cununie şi care are anumite atribuţii la nuntă; domnişoară de onoare; **2.** (fig.) însoţitoare: *făcînd să-i apară ... a lumii paranimfă, moartea.* EM. [Din lat. *paranympha,* gr. mod. *paránimphos*].

paranóia f. nume generic dat unui grup de tulburări psihice care se manifestă prin lipsă de logică în gîndire, interpretări false, orgoliu exagerat, susceptibilitate, idei fixe, mania persecuţiei, a grandorii, prin halucinaţii etc., însoţită uneori de reacţii agresive; boală care face parte din acest grup: *regăsesc un caz distractiv, vai, cum e de obicei nebunia, un caz ... de paranoia.* CĂL. [Din fr. *paranoïa*].

paranóic, ~ci, paranoică, ~ce a. (şi m., f.) **1.** (persoană) care suferă de paranoia: *de unde au apărut atîţia paranoici?;* **2.** care ţine de paranoia sau de suferinzii de această boală, referitor la paranoia sau la persoanele care suferă de această boală: *o nedreptate te-mpinge în cel mai pur delir paranoic.* CĂRT. [Din germ. *paranoisch*].

paranormál, ~i, paranormală, ~e a. (despre fenomene, manifestări etc.) care nu poate fi explicat decît prin acţiunea, prin intervenţia unor forţe necunoscute în stadiul actual al cunoaşterii (ex.: premoniţia, percepţiile extrasenzoriale etc.). // n. ceea ce este inexplicabil prin legile ştiinţei, fără a fi supranatural: *crezi în paranormal?* [Din fr., engl. *paranormal*].

parantétic, ~ci, parantetică, ~ce a. situat între paranteze: *analiza aceasta parantetică şi subtilă dă mari satisfacţiuni intelectuale.* CĂL. [Din fr. ***paranthétique***].

parantéz n. v. paranteză.

parantéză, paranteze f. **1.** semn de punctuaţie în formă de arc de cerc, de unghi sau de linie frîntă în unghi drept la capete, care se pune la începutul şi la sfîrşitul cuvintelor considerate a fi o explicaţie, un adaos, o precizare: *un semn de întrebare pus în paranteză.* MAIOR.; (fam.) **picioare în paranteză**, picioare strîmbe, curbate în exterior; **2.** (p. ext.) textul cuprins între aceste semne: *autorul ... redeschide o paranteză de ordin subiectiv.* CĂL.; **3.** (fig.) digresiune: *comentariul este interesant, deşi plin de lungi paranteze;* în **paranteză**, în treacăt; între noi: *în parantez fie zis, împrejurarea aceasta e un mare bine.* EM.; **4.** (mat.) semne grafice care exprimă faptul că operaţia aflată între ele se efectuează înaintea celorlalte; (şi: (înv.) **parantez, parenteză**). [Din fr. ***paranthèse,*** germ. ***Parenthese***].

paranucléu, paranucleе n. **1.** (genet.) micronucleu; **2.** masă sferică alcătuită din mitocondrii; **3.** agregare de mitocondrii în spermatide. [***Para***[1] + ***nucleu***].

paraóptic, ~ci, paraoptică, ~ce a. situat în afara organului vederii. [***Para***[1]- + ***optic***].

parapánghelos interj. (înv. şi reg.) exclamaţie care marchează sfîrşitul unei situaţii, concluzia unei afirmaţii; amin, adio: *de acum parapanghelos! am răposat.* AL. [Et. nec.].

parapántă, parapante f. tip de planor uşor, în forma unor aripi lesne manevrabile, cu care se execută lansări de pe o înălţime (munte, faleză înaltă etc.) şi se încearcă plutirea pe distanţă cît mai mare; sport practicat cu acest tip de planor. [Din fr. ***parapente***].

parapét, parapete n. **1.** întăritură de pă-mînt sau de zid la tranşee şi la redute, pentru protejarea luptătorilor aflaţi în spatele ei: *urcăm, luptăm ... sus, sus la parapete.* AL.; **2.** perete scund la marginea balcoanelor, a şoselelor, a podurilor etc., servind ca element de protecţie: *mă rezemai de parapet şi privii în jos.* EL.; **3.** flancurile vasului deasupra punţii, care protejează oamenii, instalaţiile etc. contra valurilor; **4.** obstacol artificial aşezat la capătul unei linii ferate. [Din fr. ***parapet,*** germ. ***Parapett***].

parapitéc, parapiteci m. gen de primate fosile din oligocen, de mărimea unei pisici, reprezentînd strămoşul maimuţelor antropoide actuale; primată din acest gen. [Din fr. ***parapithèque***].

paraplăsmă, paraplasme f. (biol.) structură citoplasmatică temporară care apare în anumite perioade funcţionale ale celulei. [Din fr. ***paraplasme***].

paraplégic, ~ci, paraplegică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de paraplegie. [Din fr. ***paraplégique***].

paraplegíe, paraplegii f. paralizie a ambelor picioare, asociată adesea cu paralizia sfincteriană, cauzată de obicei de o leziune a măduvei spinării. [Din fr. ***paraplégie***].

parapód, parapode n. (zool.) apendice bilobat al unor viermi, care serveşte la deplasare. [Din fr. ***parapode***].

parápon, (rar) **paraponuri** şi **parapoane** n. (înv. şi fam.) **1.** supărare, amărăciune, mîhnire: *mi-a venit aşa un parapon, mărturisi ea.* GHEŢIE; *mă apucă un parapon mare şi sfîşietor.* POP.; **2.** nemulţumire; ciudă, necaz (împotriva cuiva): *de vreme ce ai parapon asupră-i sînt gata să-l pedepsesc.* AL.; (accent. şi **parapón**). [Din gr. mod. ***paráponon*** „plînset, vaiet"].

paraponiseálă, paraponiseli f. (înv.) supărare, nemulţumire; necaz. [***Paraponisi*** + ***-eală***].

paraponisí, paraponisesc vb. (înv.; refl.) **1.** a se plînge, a-şi exprima nemulţumirea faţă de cineva; **2.** a se supăra. [Din gr. mod. ***paraponísome*** (viit. lui *paraponó*)].

paraponisíre, paraponisiri f. faptul de a se paraponisi. [V. ***paraponisi***].

paraponisít, ~ţi, paraponisită, ~e a. (înv. şi fam.; adesea subst.) supărat, necăjit; nemulţumit, dezamăgit: *sînt paraponisit, căci mă văd părăsit.* AL. [V. ***paraponisi***].

parapsihológic, ~ci, parapsihologică, ~ce a. care aparţine parapsihologiei, referitor la parapsihologie: *ne gîndim la fenomenele parapsihologice: al sugestiei, al hipnozei, al telepatiei.* BL. [Din fr. ***para-psychologique***].

parapsihológie f. (ramură a psihologiei care se ocupă cu) studiul fenomenelor psihice paranormale (premoniţia, telepatia percepţiile extrasenzoriale etc.); metapsihologie: *psihologia actuală, mai ales psihanaliza şi parapsihologia, vorbind despre inconştient, se referă categoric la factori, elemente, procese şi complexe cărora le atribuie ... o natură psihică, ... ca şi conştiinţei.* BL. [Din fr. ***parapsychologie***].

pararócă, pararoci f. rocă metamorfică provenită din transformarea rocilor sedimentare. [***Para***[1] + ***rocă***].

parascînténi, parascînte n. **1.** dispozitiv montat la coşuri pentru oprirea scînteilor şi a altor particule antrenate de gazele de ardere; **2.** ecran izolant, neinflamabil, care previne formarea arcurilor electrice între două piese metalice sau deteriorările pe care acestea le-ar produce. [***Para-***[2] + ***scînteie***].

parascovénie, parascovenii f. (fam.) năzbîtie, absurditate; fleac, nimic: *nu mai cred toate parascoveniile.* ISP.; *degeaba îmi vii tu cu teorii ..., n-avem noi acuma timp de asemenea parascovenii.* PR. [Et. nec.; cf. gr. mod. ****paraxovenie (=paraxeniá)***].

parasexualitáte f. **1.** totalitatea fenomenelor psihologice condiţionate de sexualitate; **2.** (biol.) totalitatea proceselor de sexualitate primitivă care au loc în lipsa fecundării (ex. la bacterii). [Din fr. ***parasexualité***].

parasimpátic a. sistem (nervos) parasimpatic (şi n.), parte a sistemului nervos vegetativ care încetineşte ritmul cardiac şi accelerează mişcările tubului digestiv. [Din fr. ***parasympathique***].

parasimpatolític, ~ci, parasimpatolitică, ~ce a. şi n. (substanţă naturală sau sintetică) cu acţiune de inhibiţie asupra sistemului nervos parasimpatic (ex. atropina). [Din fr. ***parasympatholytique***].

parasín, parasini m. (bot.; reg.) tremurătoare (*Briza media*); (şi: **părăşin**). [Cf. bulg. ***peruşina***].

parasintétic, ~ci, parasintetică, ~ce a. şi n. (cuvînt) format atît cu prefix cît şi cu sufix. [Din fr. ***parasynthétique***].

parasól, parasoluri n. **1.** (înv. şi reg.) umbrelă (de soare); **2.** parasolar; **3.** tip de aripă de avion (monoplan), fixată deasupra fuzelajului. [Din germ. ***Parasol,*** fr. ***parasol***].

parasolár, parasolare n. **1.** piesă în formă de pîlnie, montată în faţa obiectivului la aparatele de fotografiat, la camerele de luat vederi etc., pentru a împiedica pătrunderea luminii puternice; **2.** apărătoare formată dintr-o placă transparentă sau opacă, montată deasupra parbrizului într-un autovehicul, pentru a proteja ochii şoferului de lumina directă a soarelui. [***Para-***[2] + ***solar***].

parastás, parastase n. **1.** slujbă religioasă pentru pomenirea morţilor, care se face la trei, nouă, douăzeci şi una şi patruzeci de zile, la trei, şase şi nouă luni, apoi în fiecare an, pînă la al şaptelea an de la înmormîntare; (p. ext.) praznic care se face după o astfel de slujbă; pomană: *la sorocul rînduit, slujiră parastasul de patruzeci de zile pentru odihna celui răposat.* GHEŢIE; **2.** (pop.) colac oferit preotului sau persoanelor care au luat parte la o astfel de slujbă sau praznic; **3.** (reg.) sumă de bani dată preotului (şi dascălului) pentru oficierea acestei slujbe: *vai, săracu diacul ... pentr-o ţîr de parastas, îţi zbiară pîn' la amiaz.* POP. [Din sl. ***parastasŭ,*** gr. mod. ***parástasis***].

parastisí, parastisesc vb. (înv.; tr.) a interpreta un rol într-o piesă; a reprezenta o piesă de teatru: *da ce părăstuieşti în astă-seară? – o piesă nouă.* AL.; (şi: **parastui**). [Din gr. mod. ***parastíso*** (viit. lui ***parasténo***)].

parastuí vb. v. parastisi.

paraşutá, paraşutez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) lansa din avion cu paraşuta: *fuseseră paraşutaţi, noaptea, în diferite locuri din ţară.* ST.; **2.** (fig.) a plasa pe cineva într-un post pe neaşteptate, imprevizibil: *nepotu-său a fost paraşutat la Finanţe.* [Din fr. ***parachuter***].

paraşutáre, paraşutări f. acţiunea de a (se) paraşuta şi rezultatul ei. [V. ***paraşuta***].

paraşutát, ~ţi, paraşutată, ~e a. care a fost lansat cu paraşuta: *alimente paraşutate.* [V. ***paraşuta***].

paraşútă, paraşute f. **1.** dispozitiv care în căderea ia forma unei umbrele, format dintr-o voalură de mătase, bumbac sau fibre sintetice şi dintr-un sistem de suspensie, folosit pentru aterizarea lentă a persoanelor sau a materialelor lansate de la înălţime, de obicei dintr-o aeronavă: *mi-aş da drumul jos cu paraşuta.* VIERU; **paraşută luminoasă**, paraşută cu care se lanzează spre sol un material pe bază de magneziu, care se aprinde în contact cu aerul, luminînd puternic terenul de aterizaj, obiectivul de recunoaştere etc.; **2.** dispozitiv de frînare, la aterizare, a unei aeronave, folosind rezistenţa aerului la înaintarea corpurilor; **3.** (fig.; arg.) femeie de moravuri uşoare. [Din fr., engl. ***parachute***].

paraşutísm n. **1.** tehnica lansării din avion cu paraşuta; **2.** ramură sportivă care cuprinde lansări cu paraşuta; tehnica executării unor asemenea lansări. [Din fr. ***parachutisme***].

paraşutíst, ~ti, paraşutistă, ~e m., f. persoană care practică paraşutismul; specialist în lansarea cu paraşuta. [Din fr. ***parachutiste***].

paratáctic, ~ci, paratactică, ~ce a. care ţine de parataxă; exprimat prin parataxă; care reprezintă o parataxă sau un element al acesteia; juxtapus. [Din fr. ***paratactique***].

paratáxă, parataxe f. (gram.) juxtapunere. [Din fr. ***parataxe***].

parathormón m. hormon sintetizat şi eliberat de glandele paratiroide, care determină creşterea concentraţiei calciului şi scăderea concentraţiei fosforului în sînge. [Din fr. ***parathormone***].

paratífic, ~ci, paratifică, ~ce a. care aparţine paratifosului, referitor la paratifos; care provoacă paratifosul. [Din fr. ***paratyphique***].

paratifoídă, paratifoide f. febră paratifoidă, paratifos. [Din fr. ***paratyphoïde***].

paratífos n. boală infecţioasă înrudită cu febra tifoidă, provocată de bacili din grupul enterobacteriilor, cu simptome intestinale. [Din fr. ***paratyphus***].

paratifóză, paratifoze f. (med. vet.) salmoneloză. [Din fr. ***paratyphose***].

paratirisí, paratirisesc vb. (înv.; tr.) a băga de seamă, a fi atent, a observa: *am paratirisit că beizadeaua îi mai vesel.* AL. [Din gr. mod. ***paratiríso*** (viit. lui ***paratiró***)].

paratiroídă, paratiroide f. glandă paratiroidă (şi f.), fiecare dintre cele patru glande endocrine, de formă sferică, situate înapoia glandei

tiroide, cu rol în reglarea metabolismului fosforului şi calciului. [Din fr. *paratyroïde*].

paratiroidectomíe, paratirodectomíi f. ablaţie chirurgicală a uneia sau a ambelor perechi de paratiroide. [Din fr. *parathyroïdectomie*].

paratonér, paratonere n. (înv.) paratrăsnet: *paratonerul a fost inventat de Franklin.* [Din fr. *paratonnerre*].

paratonía, paratonii f. **1.** tulburare a tonusului muscular; **2.** întîrziere a unor mişcări la plante sub influenţa unor stimuli externi. [Din fr. *paratonie*].

paratrăsnet, paratrăsnete n. dispozitiv de protecţie împotriva trăsnetelor, alcătuit dintr-o tijă metalică aeriană de captare, montată în punctul cel mai înalt al construcţiei sau al instalaţiei pe care o protejează, legată de un fir conductor introdus în pămînt; paratoner: *am avut noroc cu paratrăsnetul.* GHEŢIE; (fig.) *a devenit paratrăznetul tuturor discuţiilor în familie.* REBR. [*Para-*[2] + *trăsnet*; cf. fr. *paratonnerre*].

paratrofíe, paratrofii f. formă de parazitism în care energia necesară dezvoltării unui microorganism este furnizată de gazdă. [Din fr. *paratrophy*].

paratuberculóză, paratuberculoze f. **1.** totalitatea tulburărilor care se observă la tuberculoşi; **2.** boală infecţioasă la rumegătoare, manifestată prin diaree persistentă, însoţită de slăbire progresivă. [Din fr. *paratuberculose*].

paravalánşă, paravalanşe f. zid de piatră, de beton etc. destinat să apere de avalanşe o cale de circulaţie terestră. [*Para-*[2] + *(a)valanşă*].

paravalisí, paravalisesc vb. (înv.; tr.) a confrunta texte, registre etc. pentru a stabili conformitatea dintre ele; a compara: *să paravalisim mai întîi condeiele ca să vedem dacă se potriveşte catastihul meu cu al dumitale.* FIL. [Din gr. mod. *paravalíso* (viit. lui *paravállo*)].

paraván, paravane n. **1.** perete mobil sau fix, format din unul sau mai multe panouri articulate, acoperite cu placaj (furniruit), mătase, carton etc., care izolează o anumită porţiune dintr-o încăpere: *un paravan ascundea patul artistului.* EM.; [doctorul] *îi ceru să se întindă pe canapeluţa îngustă din spatele paravanului.* GHEŢIE; **2.** (înv.) apărătoare de metal care se pune în faţa unei sobe, a unui cămin, pentru a feri podeaua de foc; **3.** (reg.) încăpere mică într-o gospodărie ţărănească, servind ca magazie: *în acest paravan ... încap multe cioveie ale casei, ca într-o cămară.* SAD.; **4.** (fig.) ceea ce ascunde, maschează ceva sau serveşte ca pretext pentru a ascunde ceva: *bărbaţi însuraţi, figuri naive, casnice paravane în dosul cărora tot satul ştie ce se petrece, afară de ei.* GANE; **5.** interpunere a unui jucător între adversarul aflat în acţiune şi poartă, pentru a para aruncarea mingii la poartă; **6.** baraj de tablă fixat în pămînt, în faţa roiurilor de lăcuste. [Din fr. *paravent*].

par avion adv. (expediat) cu avionul: *scrisoare par avion.* [Cuv. fr.].

paravenós, ~şi, paravenoasă, ~e a. care se află lîngă o venă; care se face lîngă o venă: *injecţie paravenoasă.* [Din fr. *paraveineux*].

paravertebrál, ~i, paravertebrală, ~e a. **ganglioni paravertebrali** sau **lanţ paravertebral**, ganglionii simpatici, aflaţi de-a lungul ambelor părţi ale coloanei vertebrale. [Din fr. *paravertébral*].

paravînt, paravînturi n. sistem de protecţie împotriva curenţilor de aer, format din mai multe rînduri de arbori sau din panouri aşezate paralel cu axa căilor ferate, a drumurilor etc. [*Para-*[2] + *vînt*].

paraxénie, paraxenii f. (grecism; rar) ciudăţenie; capriciu, toană. [Din gr. mod. *paraxeniá*].

paraxiál, ~i, paraxială, ~e a. (fiz.; despre raze de lumină) care este paralel cu axa unui sistem optic. [Din fr. *paraxial*].

paráxin, ~i, paraxínă, ~e a. (grecism; înv.) ciudat, bizar, curios; (adv.) **a-i fi cuiva paraxin,** a i se părea curios, a se mira: *boierule, să nu-ţi fie paraxin unde ne vezi că am venit numai amîndoi.* ISP.; (adv.) **a-i veni cuiva paraxin,** a nu-i conveni, a fi şocat de ceva: *asta-mi vine cam paraxîn.* AL. // n. capriciu; toană; ciudă: *aşa mi-o venit un paraxîn, că am ieşit.* AL.; (şi: **paraxîn**). [Din gr. mod. *paráxenos*].

paráxîn a. v. paraxin.

parazăpádă, parazăpezi f. **1.** panou de lemn, de zidărie etc., servind ca mijloc de protecţie contra înzăpezirii unei căi de comunicaţie, a unei porţiuni de teren; **2.** grilaj montat la marginea streşinii unei clădiri pentru a împiedica căderea zăpezii de pe acoperiş. [*Para-*[2] + *zăpadă*].

parazít, paraziţi m. şi (înv.) **parazite** n. **1.** (adesea adj.) organism care trăieşte pe (sau în) corpul altui organism, hrănindu-se exclusiv cu substanţele produse de acesta şi provocîndu-i astfel diverse boli sau chiar moartea: *o buruiană parazită, bizară, arunca din pom în pom reţelele sale.* CĂL.; *crabul parazit îşi întinde substanţa în corpul crabului gazdă.* CĂRT.; *insecticide pentru paraziţi;* **2.** persoană care trăieşte pe seama, pe cheltuiala altora; profitor; persoană care nu produce nimic; trîntor: *se adunau toţi paraziţii Bucureştilor.* FIL.; (adj.) *această clasă parazită trăieşte exploatînd.* IBR.; **3.** persoană invitată la masa unui aristocrat din Roma antică, pentru a-l amuza; (p. ext.) persoană care are obiceiul de a mînca mereu pe la alţii: *poate-n gînd mi-ar trece ... şi paraziţi să am la masă.* MACED.; **4.** (la pl.) perturbaţii electromagnetice produse în transmisiile radiofonice, de telecomunicaţii etc., provocate de fenomene atmosferice sau de alte aparate electrice: *cu toate amestecurile paraziţilor* [la radio] *am rămas atent.* SAD.; (fig.) *avea ... o gîndire curgătoare, fără paraziţii care apar adesea chiar la oamenii superiori.* PR. // a. (şi **parazită, -e**) (fig.) inutil, de prisos; parazitar: *curăţirea ortografiei de acea literă parazită.* AL.; *cuvinte parazite.* [Din lat. *parasitus,* germ. *Parasit,* fr. *parasite*].

parazitá, parazitez vb. **1.** (tr.) a îmbolnăvi, a infesta un organism animal sau vegetal, trăind pe el sau în el ca parazit; **2.** (fig.; intr.) a trăi din munca altuia; **3.** (tr.) a perturba transmisii radiofonice, de telecomunicaţii etc. prin paraziţi. [Din fr. *parasiter*].

parazitár, ~i, parazitară, ~e a. **1.** care trăieşte ca parazit pe seama altui organism; de parazit; **2.** care este provocat de un parazit: *boală parazitară;* **3.** (fig.) care trăieşte din munca altora, ca un parazit; specific paraziţilor: *elementele parazitare ... au fost eliminate.* SAD.; *spiritul este existenţă parazitară cîtă vreme sufletul şi-ajunge şieşi.* BL.; (adv.) *cei care trăiesc parazitar.* PETR.; **4.** (fig.) care este de prisos, inutil: *poetul se pierde în dezvoltări parazitare.* CĂL.; **5.** produs de perturbaţii electromagnetice; parazit: *o droaie de sunete parazitare se întrepuneau, tulburînd limpezimea mesajului.* GHEŢIE. [Din fr. *parasitaire*].

parazitemíe f. prezenţă patologică a unor paraziţi în sînge. [Din fr. *parasitémie,* engl. *parasit(a)emia*].

paraziticíd, ~zi, paraziticídă, ~e a. şi n. (substanţă) care distruge paraziţii. [Din fr. *parasiticid*].

parazitísm n. **1.** formă de viaţă a organismelor parazite: *parazitismul ciupercilor;* **2.** (fig.) faptul de a trăi din munca altora; trîndăvie; mod de viaţă specific paraziţilor: *dar nu pentru parazitism sînt ei trimişi în justiţie.* PR. [Din fr. *parasitisme*].

parazitofobíe f. (rar) teamă morbidă de paraziţi. [*Parazit* + *fobie*].

parazitológ, parazitologi m. specialist în parazitologie. [Din fr. *parasitologue*].

parazitologíe f. ştiinţă biologică care studiază animalele şi plantele parazite, precum şi metodele de combatere a paraziţilor. [Din fr. *parasitologie*].

parazitotróp, ~i, parazitotropă, ~e a. (despre substanţe chimice) care acţionează direct asupra paraziţilor, microbilor etc. dintr-un organism, fixîndu-se pe aceştia şi distrugîndu-i. [Din fr. *parasitotrope*].

parazitóză, parazitoze f. denumire dată bolilor de origine parazitară, provocate de invadarea organismului de către paraziţi patogeni. [Din fr. *parasitose*].

pără[1], (rar) **pare,** (reg.) **părі** f. **1.** flacără, văpaie; (p. ext.) dogoare: *departe vede-oraşul pe sub un arc de pară.* EM.; *inima în mine arde, numa pară nu sloboade.* IONEL; **de pară,** arzător, dogoritor; roşu aprins: *soarele din drumul lui de pară îşi trimitea săgeţile aprinse.* GOGA; **a trece prin foc şi (prin) pară,** a înfrunta orice primejdie; **a se face foc şi pară,** a se înfuria: *cuconaşul Ionică se făcu foc şi pară.* SAD.; **2.** (fig.) sentiment puternic şi chinuitor; înflăcărare, ardoare: *gîndu-i se topea de pară.* COŞB. [Din sl. *para* „foc, abur"].

pără[2], **pere** f. **1.** fructul părului[1], de forme şi dimensiuni variate, galben sau verzui; prăsadă: *un prăsad cu pere mari, aurii, un cireş dulce ... se înalţă în faţa casei.* VIERU; *pară tămîioasă;* **2.** (p. anal.) nume dat unor obiecte, unor piese tehnice avînd forma acestui fruct. [Lat. *pira*].

parbríz, parbrize n. placă transparentă din sticlă specială, din plexiglas, montată în partea din faţă a unui automobil sau avion, care asigură vizibilitatea şi totodată protecţia conducătorului şi pasagerilor: *stropi răzleţi strălucirăpe parbrizul maşinii.* GHEŢIE. [Din fr. *pare-brise*].

parc, parcuri n. **1.** grădină publică amenajată cu alei şi bănci, pentru odihnă şi agrement: *păduricea Bănesei ..., acuma parc, este locul cel mai romantic.* BOL.; **parc dendrologic,** suprafaţă de teren care cuprinde o mare varietate de specii autohtone şi exotice de arbori şi arbuşti, prezentînd o valoare ştiinţifică deosebită; **parc naţional,** întindere de teren în care exploatarea silvică, vînătorească, minieră, construcţia de locuinţe etc. sînt interzise; **parc sportiv,** complex alcătuit din mai multe terenuri sportive (şi săli de sport), în mijlocul unor spaţii verzi; **2.** grădină mare, particulară în jurul unei clădiri: *parcul meu se compune din doi plopi ..., trei paltini, cîţiva tei.* NEGR.; **3.** loc de staţionare şi de garare a vehiculelor sau de depozitare a utilajelor unei instituţii sau întreprinderi; **4.** (p. ext.) totalitatea vehiculelor, a maşinilor etc. unei întreprinderi; **5.** totalitatea instalaţiilor mecanice de pe un teren de unde se extrage minereu sau unde sînt amenajate sonde. [Din fr. *parc*].

párcá, parchez vb. (tr.) **1.** (rar) a închide într-un spaţiu închis: *o îngrămădire de prizonieri parcaţi între reţele de sîrmă.* SAD.; **2.** a aduce, a aşeza un vehicul într-un loc anume rezervat, pentru o staţionare mai îndelungată; a gara: *am luat-o pe o străduţă laterală, cu maşini parcate pe ambele borduri.* CĂRT.; **3.** a depozita utilaje, materiale etc. într-un spaţiu anume amenajat. [Din fr. *parquer*].

parcáj, parcaje n. parcare; (concr.) loc de parcare. [Din fr. *parcage*].

parcán, parcane n. **1.** fortificaţie făcută în trecut din bîrne, scînduri etc.; zid de apărare: *statuile superbe, anticele parcane.* NAUM; **2.** (reg.) gard de scînduri sau de nuiele; **3.** (reg.) perete despărţitor; **4.** (reg.) parapet; **5.** (reg.) îngrăditură de lemn făcută pentru zăgăzuirea apelor; **6.** (reg.) tocul uşii sau al ferestrei; **7.** (reg.) nume dat unor elemente de construcţie (bîrnă, stîlp, şipcă etc.): *repararea unui dig de pămînt cu parcane.* SAD. [Din pol., ucr. *parkan,* magh. *párkány*].

parcáre, parcări n. **1.** acțiunea de a parca și rezultatul ei; **2.** loc rezervat și amenajat pentru staționarea mai îndelungată a autovehiculelor; parching, parcaj. [V. ***parca***].

párcă[1] adv. **1.** se pare că..., s-ar crede că..., s-ar zice că...: *am devenit parcă mai ascunși, mai neprietenoși.* GHEȚIE; *parcă doarme;* **2.** este posibil, se pare că da: *mă cunoști? parcă;* **3.** (cu valoare de conj.) ca și cum, ca și cînd: *băiatul a pierit, parc-a intrat în pămînt.* CAR. [***Pare*** + ***că***].

párcă[2]**, parce** f. (mai ales la pl.) fiecare dintre cele trei zeițe (surori) ale sorții din mitologia romană, despre care se credea că una (Nona) toarce, a doua (Decuma) deapănă și a treia (Morta) taie firul vieții omului; moiră: *Parcele au fost mai îngăduitoare, dăruindu-mi încă trei decenii.* R.L. [Din lat. ***Parca,*** fr. ***Parque***].

parceá, parcele f. **1.** (înv. și pop.) bucată din ceva: *urechile mele vedea-v-aș parcele.* POP.; **2.** (înv.) legătură, pachet etc. compus din obiecte de același fel strînse laolaltă; testea: *o parcea are șase fire;* **3.** (rar) carmac (pentru pescuit). [Din turc. ***parça***].

parcelá, parcelez vb. (tr.) a împărți un teren, o pădure etc. în parcele; a răclui: *pămînturile ... au fost parcelate și vîndute.* SAD. [Din fr. ***parceller***].

parcelár, ~i, parcelară, ~e a. (rar; despre culturi) care se face pe parcele. [Din fr. ***parcelaire***].

parceláre, parcelări f. **1.** acțiunea de a parcela și rezultatul ei: *parcelarea în ferme, cu dreptul de dijmă și o zi de lucru pe săptămînă.* EM.; **2.** (concr.) grup de parcele alcătuind un ansamblu organizat după un plan; teren împărțit în parcele: *în locuri virane, în parcelări, se turnau fundații pentru case.* GHEȚIE. [V. ***parcela***].

parcelát, ~ți, parcelată, ~e a. (despre terenuri) împărțit în parcele. [V. ***parcela***].

parcélă, parcele f. porțiune de teren precis delimitată în cadrul unei suprafețe mai mari, destinată unei anumite întrebuințări; lot: *la marginea satului începea coasta lină cu sute de parcele.* REBR. [Din fr. ***parcelle***].

parcherizá, parcherizez vb. (tr.) a trata la cald o piesă de fier sau de fontă cu o soluție de fosfat de fier și de mangan, pentru a o feri de rugină. [Din fr. ***parkériser***].

parcherizáre, parcherizări f. acțiunea de a parcheriza și rezultatul ei. [V. ***parcheriza***].

parchét, parchete n. **1.** fiecare dintre piesele din lemn de esență tare, paralelipipedice sau de altă formă geometrică, înguste și scurte, care, îmbinate între ele, sînt folosite la pardosirea încăperilor; pardoseală făcută din astfel de piese: *peste parchetul strălucitor ..., un covor care făcea ape albastre.* PR.; *parchet de fag calitatea întîi.* R.L.; **2.** fiecare dintre suprafețele delimitate în care este împărțită o pădure în curs de exploatare; postată: *cînd sînt în apropiere parchete scoase în tăiere ..., lucrează la cherestea.* VLAH.; **3.** (înv.; rar) spațiu din sala de judecată a unui tribunal cuprins între scaunele judecătorilor și bara avocaților; **4.** instituție judiciară formată dintr-un corp de magistrați (numiți procurori), care funcționează pe lîngă fiecare instanță judecătorească (judecătorii, tribunale, curți de apel), îndeplinind atribuția de a exercita acțiunea penală și a susține acuzarea în procesul penal; procuratură: *nu-nțelegem deloc nepăsarea parchetului, care nu intervine.* CAR.; **parchet general,** parchet condus de procurorul general, care funcționează pe lîngă Curtea Supremă de Justiție, avînd în subordine parchetele ierarhic inferioare; **5.** local în care funcționează această instituție: *procurorul general e la parchet;* **6.** totalitatea magistraților încadrați în această instituție; magistrat reprezentînd această instituție: *parchetul vine și constată moartea individului.* ST. [Din fr. ***parquet***].

parchetá, parchetez vb. (tr.) **1.** a pardosi cu parchet o încăpere: *au parchetat salonul într-o singură zi;* **2.** a împărți o pădure în parchete. [Din fr. ***parqueter***].

parchetár, parchetari m. lucrător specializat în montarea pardoselilor de parchet. [***Parchet*** + ***-ar***].

parchetáre, parchetări f. acțiunea de a parcheta și rezultatul ei. [V. ***parcheta***].

parchetát, ~ți, parchetată, ~e a. **1.** pardosit cu parchet: *cînd i se arătă camera parchetată ... rămase în extaz.* CĂL.; **2.** (despre păduri) împărțit în parchete. [V. ***parcheta***].

párching, parchinguri n. loc de parcare a mașinilor; parcaj; (scris și: *parking*). [Din engl. ***parking***].

parcimoníe, parcimonii f. (livr.) **1.** avariție, zgîrcenie; calicie; **2.** (fig.) măsură, pondere, reținere (în manifestări): *a publicat cu multă parcimonie numai cîteva poezii.* CĂL. [Din fr. ***parcimonie,*** lat. ***parcimonia***].

parcimoniós, ~și, parcimonioásă, ~e a. (livr.) **1.** care manifestă parcimonie; care denotă parcimonie; zgîrcit; **2.** (fig.) măsurat[1], ponderat, reținut (în manifestări): *foile germane nu sînt parcimonioase în relațiuni.* EM. [Din fr. ***parcimonieux***].

parcométru, parcometre n. aparat de taxare pentru parcarea autovehiculelor. [Din fr. ***parcomètre***].

parcúrge, parcúrg vb. (tr.) **1.** a străbate un drum, o distanță pe toată întinderea; a merge pînă la capăt: *percurse toată Italia.* FIL.; (fig.) *drumul parcurs de tine e de fapt al întregii noastre generații.* GHEȚIE; **2.** a trece cu privirea peste ceva; a examina în treacăt: *privește lung biblioteca, parcurge cu privirea rafturile.* PETR.; **3.** a citi în grabă, superficial; a răsfoi; (p. gener.) a citi: *mă rugă să-i dau voie să parcurgă manuscrisele.* EL.; **4.** (fig.) a trăi un timp într-un anume loc sau fel: *nu ești singurul care ai parcurs o odisee.* PR.; (și: (înv.) **percurge**). [Din fr. ***parcourir,*** lat. ***percurrere*** (după *curge*)].

parcúrgere, parcurgeri f. acțiunea de a parcurge și rezultatul ei: *o parcurgere de cîteva pagini prin opere de interes variat.* LOV. [V. ***parcurge***].

parcúrs, parcursuri n. **1.** faptul de a parcurge o distanță; (concr.) drum (de) străbătut; traseu: *Ana savura parcursul acesta.* C.PETR.; **pe parcurs,** în timpul unei călătorii, al unui drum, (p. ext.) al unei activități; între timp: *pe parcurs, se poate ivi azi ceva și mîine altceva.* ST.; *lipsurile se vor remedia pe parcurs;* **pe parcursul...,** în cuprinsul..., în decursul...; **2.** lungimea unui drum sau a unei traiectorii între două puncte; **3.** traseu, itinerar al unei curse sportive, care trebuie efectuat obligatoriu de către toți concurenții; (și: (înv.) **percurs**). [Din fr. ***parcours***, lat. ***percursus***].

pardáf, pardafuri n. (reg.) scîndură subțire, tăiată de la marginea unui buștean: *butucii se cioplesc și se prefac în scînduri, tinichele, lăturoi, doage, pardafuri, șindrilă, lați;* **a-i merge pardaful** sau **a (se) face pardaf,** a (se) distruge, a (se) face praf; **a face pe cineva pardaf,** a certa cu asprime pe cineva; a bate. [Din turc. ***padavra*** (după *perdaf*)].

pardál, pardali m. (înv.; rar) panteră (*Felis pardus*). [Din gr. mod. ***párdalis***].

pardesiáș, pardesiașe n. diminutiv al lui pardesiu. [***Pardesiu*** + ***-aș***].

pardesíu, pardesie și **pardesiuri** n. haină de stofă pînă la genunchi, mai subțire decît paltonul, care se poartă primăvara și toamna, peste celelalte haine: *îmbrăcă un pardesiu castaniu.* DELAVR; *am lepădat paltoanele, care deveniseră greu de purtat, și am luat pardesiele.* GHEȚIE; (arg.) **pardesiu de scînduri,** sicriu. [Din fr. ***pardessus***].

pardón, (rar) **pardoane** n. (înv.) absolvire de o pedeapsă, de o acuzare, de o obligație; iertare, scuză: *să am pardon de impresie.* CAR. // interj. **1.** (ca formulă de politețe) iertați-mă!, scuzați!: *se apropie, zicînd cu sfială: – pardon.* REBR.; (subst.) *funcționărașul își face loc cu pardon prin înghesuiala prăvăliei.* CAR.; **2.** (ca un protest) ba nu!, să avem iertare!: *pardon, domnule, ... întrețineți-vă cu cine v-ați mai întreținut.* PR. [Din fr. ***pardon,*** germ. ***Pardon***].

pardonă, pardonez vb. (înv.; tr.) a grația; a ierta, a scuza. [Din fr. ***pardonner***].

párdos, pardoși m. **1.** (înv.) panteră (*Felis pardus*): *urși, tigri, lei, pardoși.* ALEX.; **2.** (fig.) om viteaz, curajos: *voi pardoși de la Lipnet, vultani din Războieni.* AL. [Din sl. ***paridosŭ,*** gr. mod. ***párdos***].

pardoseálă, pardoseli f. **1.** înveliș de scînduri, de parchet, de mozaic, de gresie etc. așezat pe planșeul unei încăperi: *nu cuteza să calce pe pardoseala băii.* ISP.; **2.** strat de piatră, de asfalt etc. așezat pe suprafața unei curți, a unei străzi; pavaj: *el intră în curtea ... mănăstirei, cu pardosala ei de pietre patrate.* EM. [***Pardosi*** + ***-eală***].

pardosí, pardosesc vb. (tr.) **1.** a acoperi cu pardoseală planșeul unei încăperi: *casa ... era pardosită cu scînduri albe de brad.* CĂL.; **2.** a acoperi cu piatră, cu asfalt etc. o curte, o stradă; a pava: *drumul era pardosit cu piatră de rîu.* AG. [Et. nec.].

pardosíre, pardosiri f. acțiunea de a pardosi și rezultatul ei. [V. ***pardosi***].

pardosít, ~ți, pardosită, ~e a. (despre încăperi, curți etc.) acoperit cu pardoseală; pavat, podit[1]. [V. ***pardosi***].

pardositór, pardositori m. meseriaș care execută pardoseli. [***Pardosi*** + ***-tor***].

páre vb. v. părea.

pareátcă[1]**, paretce** f. (înv. și reg.) cîrpă, zdreanță. [Et. nec.].

pareátcă[2]**, paretce** f. (înv. și reg.) **1.** birocratism; rutină; **2.** epitet pentru un slujbaș rutinar, (p. ext.) pentru o persoană cu concepții și obiceiuri învechite: *o pareatcă de slujbaș.* [Din rus. ***pareadka***].

paregóric, paregorice n. (rar) mîngîiere, consolare: *degeaba orice și oricîte paregorice!* CAR. [Cf. ***parigorie***].

paremie f. v. parimie.

paremiológ, paremiologi m. specialist în paremiologie. [Din fr. ***parémiolog***].

paremiológic, ~ci, paremiologică, ~ce a. care ține de proverbe sau de studiul lor, referitor la proverbe sau la studiul acestora: *literatura paremiologică e veche de cînd lumea.* CĂL. [Din fr. ***parémiologique***].

paremiologíe f. **1.** ramură a folcloristicii care se ocupă cu culegerea și cu studiul proverbelor; **2.** totalitatea proverbelor dintr-o limbă; (și: **parimiologie**). [Din fr. ***parémiologie***].

parenchím, parenchime n. **1.** țesut animal, cu aspect spongios, bogat în vase sangvine, specific organelor glandulare; **2.** țesut vegetal fundamental care formează partea cea mai mare a organelor moi ale plantelor; **parenchim cortical,** țesut aflat sub epiderma tulpinii, cu clorofilă în citoplasma celulelor. [Din fr. ***parenchyme,*** it. ***parenchima***].

parenchimátic, ~ci, parenchimatică, ~ce a. (rar) paranchimatos. [***Parenchim*** + ***-atic***].

parenchimatós, ~și, parenchimatoásă, ~e a. care aparține parenchimului, caracteristic parenchimului, referitor la parenchim; parenchimatic: *țesut parenchimatos.* [Din fr. ***parenchymateux***].

parenétic, ~ci, parenetică, ~ce a. (franţuzism) care îndeamnă la virtute; moralizator: *scrieri parenetice.* [Din fr. *parénétique*].

parenéză, pareneze f. (franţuzism) discurs moral; îndemn la virtute. [Din fr. *parénèse*].

parentál, ~i, parentală, ~e a. (rar) referitor la părinţi; părintesc; ereditar; **organism parental,** organism care prin reproducere (sexuată sau asexuată) dă naştere la noi organisme. [Din fr. *parental*].

parentálii f. pl. sărbătoare anuală la romani, pentru pomenirea morţilor. [Din lat. *parentalia,* fr. *parentalies*].

parentalísm, (rar) **parentalísme** n. manifestare patologică constînd în spirit dominator al mamei sau al tatălui faţă de copil. [De la *părinte*].

parenterál, ~i, parenterală, ~e a. (despre administrarea medicamentelor) care se face pe altă cale decît cea digestivă (ex.: intramuscular, intravenos etc.). [Din fr. *parentéral*].

parentéză f. v. paranteză.

paresimiér n. v. **păresimier.**

parestezíe, parestezii f. senzaţie de furnicătură, amorţeală, înţepături etc., resimţită în unele boli ale sistemului nervos (central). [Din fr. *paresthésie*].

parétis n. v. paretisis.

parétisis n. (înv.) **1.** demisie (dintr-o înaltă funcţie bisericească): *îşi va iscăli pe loc paretisul, demisia din scaunul metropolitan.* PETR.; **2.** încetare, suspendare a unei activităţi; (şi: **paretis**). [Din gr. mod. *parétisis*].

paréză, pareze f. paralizie parţială, incompletă a unui organ, survenită în afecţiuni organice şi funcţionale ale sistemului nervos, constînd în reducerea amplitudinii şi forţei mişcării, datorită diminuării forţei musculare. [Din germ. *Parese*].

parezíe, parezii f. paralizie parţială, uşoară. [Din fr. *parésie*].

parfé, parfeuri n. îngheţată (de ciocolată) preparată cu frişcă: *comandă un parfe de ciocolată;* (şi: **parfeu**). [Din fr. *parfait*].

parféu n. v. parfé.

parfúm, parfumuri şi (rar) **parfume** n. **1.** miros plăcut (şi pătrunzător); mireasmă: *plutea în odaie un parfum proaspăt de iasomie.* EL.; **2.** miros îmbietor, savuros, apetisant răspîndit de unele alimente; aromă: *parfumul de mititei;* **3.** produs lichid cu miros plăcut, preparat din substanţe odorante naturale sau sintetice; (p. ext.) produsul împreună cu ambalajul; (la pl.) feluri, sorturi de astfel de produse: *se vedeau cutioare şi sticle de parfum.* VLAH.; *crezi că eu nu ştiu cu ce plăteşti ... parfumurile dumitale?* GAL.; **4.** (fig.) notă specifică; atmosferă caracteristică: *să împrospăteze ... cu un mai viu profum limba.* OD.; *parfumul poeziei lui Macedonski se va păstra inalterabil.* GAL.; (şi: (înv.) **profum**). [Din fr. ***parfum,*** germ. ***Parfum,*** it. ***profumo***].

parfumá, parfumez vb. **1.** (tr.) a impregna, a îmbiba cu o mireasmă plăcută; a înmiresma: *ierburile erau înflorite şi parfumau aerul cald.* SAD.; **2.** (tr.) a adăuga substanţe aromatice în unele alimente; a aromatiza: *plăcinta cu brînză era parfumată cu vanilie;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) stropi cu parfum: *mă parfumasem din nou.* PETR.; (şi: (înv.) **profuma**). [Din fr. ***parfumer,*** it. ***profumare***].

parfumáre, parfumări f. acţiunea de a (se) parfuma. [V. ***parfuma***].

parfumát, ~ţi, parfumată, ~e a. **1.** care miroase frumos (şi pătrunzător); care răspîndeşte parfum: *creşteau flori parfumate.* BOL.; **2.** stropit, impregnat cu parfum; înmiresmat: *parfumatul ei ietac.* EM.; (fig.) *izbînda ascetului e ... parfumată de sfinţenie.* CĂL.; **3.** aromat: *sărmăluţă de grăsime profumată.* OD.; (şi: (înv.) **profumat**). [V. ***parfuma***].

parfumărie f. v. parfumerie.

parfumerie, parfumerii f. **1.** arta, meşteşugul de a prepara parfumuri; industria parfumurilor: *levănţica se foloseşte în parfumerie;* **2.** fabrică de parfumuri; **3.** magazin în care se vînd parfumuri, articole de toaletă, cosmetice etc.: *este vînzătoare la o parfumerie;* **4.** (la pl.) nume generic pentru parfumuri, articole de toaletă, cosmetice etc.: *să le cumpere veştminte noi, diamante şi parfumării.* FIL.; *dorea să-şi deschidă ... un magazin de parfumerie.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **parfumărie**). [Din fr. ***parfumerie***].

parfumiér, parfumieri m. persoană care fabrică sau vinde parfumuri sau produse de parfumerie; parfumor. [De la ***parfum***].

parfumór, parfumori m. (franţuzism; rar) parfumier. [Din fr. ***parfumeur***].

parhélic, ~ci, parhelică, ~ce a. care aparţine parheliei, referitor la parhelie: *cerc parhelic.* [Din fr. ***parhélique***].

parhelíe, parhelii f. fenomen optic constînd în apariţia unor pete luminoase rotunde, adeseori colorate, în jurul soarelui, datorită reflexiei razelor solare pe un nor cu cristale de gheaţă. [Din fr. ***parhélie***].

parl¹- element de compunere cu sensul „divizibil cu", „(referitor la) pereche", „egal". [Din lat. ***par*** „egal"].

pári² adv. **al pari,** după valoarea nominală, egal cu preţul nominal (fără urcare sau scădere de preţ). [Cuv. it.].

pária¹ m. invar. **1.** (în India) persoană privată de toate drepturile religioase sau sociale, fie prin originea sa, fie prin excluderea din societatea brahmanică; grup social din care face parte o asemenea persoană; **2.** (fig.) persoană sau colectivitate dispreţuită, repudiată de toată lumea: *eu voi trece nepăsător prin această viaţă ..., ca un paria.* EM.; *complexele de inferioritate, de paria venit dintr-o lume a demolării bisericilor şi satelor.* CF. [Din fr. ***paria***].

pariá², pariez vb. (intr. şi tr.) **1.** a face un pariu, a pune rămăşag (pe o sumă de bani): *paria sume moderate.* GHEŢIE; **2.** a participa la anumite jocuri de noroc, în special la cursele de cai, angajînd sume de bani; **3.** a fi sigur de ceva: *pariez că vom cîştiga alegerile.* [Din fr. ***parier***].

paricíd, ~zi, paricidă, ~e m., f. persoană care şi-a ucis părinţii: *paricizi îndemnaţi la crimă.* AL. // n. crimă constînd în uciderea părinţilor; patricid: *e acuzat de paricid.* // a. care şi-a ucis părinţii; referitor la uciderea părinţilor: *mînă paricidă.* [Din fr. ***parricide***].

paricopitát, paricopitate n. (la pl.) ordin de mamifere erbivore mari, avînd la fiecare picior două degete mari, copitate şi două degete mici, reduse; (şi la sg.) animal din acest ordin; artiodactil (ex.: boul, porcul etc.). [***Pari¹-*** + ***copitat***].

pariére, parieri f. acţiunea de a paria şi rezultatul ei. [V. ***paria²***].

parietál, ~i, parietală, ~e a. **1.** care aparţine peretelui unei cavităţi a organismului; referitor la peretele unei cavităţi a organismului; **os parietal** (şi n.), fiecare dintre cele două oase simetrice, care formează partea de mijloc a cutiei craniene, situate între osul frontal şi osul occipital: *am constatat o fractură amplă a osului parietal stîng.* GHEŢIE; **foiţă parietală,** foiţă care înveleşte peretele cavităţii toracice; **2.** (livr.) mural: *inscripţiunile parietale ale bisericei.* OD.; *faianţa farfuriilor ... şi a plăcilor parietale.* CRON. // f. (la pl.) ordin de plante erbacee şi lemnoase, cu înveliş floral dublu, galben, alb sau roşiatic, cu ovulele fixate de peretele ovarului, care cresc spontan în zonele tropicale şi subtropicale sau sînt cultivate ca plante ornamentale; (şi la sg.) plantă din acest ordin (ex.: begonia, panseaua etc.). [Din fr. ***pariétal***].

parigínă f. (înv.) sobă de fier cu ardere lentă şi continuă. [Din it. ***parigina***].

parigoríe, parigorii f. (înv. şi reg.) **1.** mîngîiere, consolare: *este parigorie de om bolnav.* PANN; **în** (sau **de-o**) **parigorie,** de hatîrul cuiva; (p. ext.) de formă, într-o doară: *nu doar că el ştie mai mult decît mine, da ia aşa, de-o parigorie.* ZAMF.; **2.** prostie; aiureală, zăpăceală: *frazele şi parigoriile s-au răsuflat.* VLAH.; *ce fantezie! mai să mă băgaţi la parigorie.* CĂL. [Din gr. mod. ***parighoría***].

parigorisí, parigorisesc vb. (înv. şi reg.; tr.) **1.** a mîngîia, a consola; a distra; **2.** a sfătui. [Din gr. mod. ***parigoríso*** (viit. lui ***parigoró***)].

pariméiu n. v. **parimie.**

parimiár, parimiare n. carte bisericească în care sînt cuprinse (fragmente din) proverbele lui Solomon şi alte fragmente cu învăţături, pilde din Vechiul Testament; parimie. [***Parimie*** + ***-ar***].

parimíe, parimii f. **1.** (înv.) proverb; maximă; învăţătură: *eşti om cetit ... ai vorbe cu parimii.* AL.; *cărţile clasice chineze ... de parimii.* CĂL.; **2.** (mai ales la pl.) fragment din Biblie (în special proverbele lui Solomon) citit la vecernie sau la alte slujbe bisericeşti: *auzise ea spunînd la biserică, în parimeiu, că omul învăţat, înţelept va fi.* CR.; **3.** parimiar: *Parimiile preste an.* DOS.; (şi: (înv.) **paremie, parimeiu**). [Din gr. mod. ***parimía***].

parimiologíe f. v. paremiologie.

parínc m. v. părînc[1].

pariór, pariori m. persoană care pariază. [Din fr. ***parieur***].

paríp, paripi m. **1.** (reg.) cal tînăr, sprinten şi frumos (pentru călărie): *dă-mi barem paripul mie.* POP.; **2.** (înv.) cal lăturaş: *avea un parip, un armăsar.* [Din magh. ***paripa***].

paripenát, ~ţi, paripenată, ~e a. (despre frunzele compuse) cu un număr pereche de foliole, dispuse în formă de pană (ex. la măzăriche). [Din fr. ***paripenné***].

parisíe, parisii f. **1.** (înv.) prezenţă; participare; **2.** (înv.) paradă; alai; pompă[2]; **3.** (în forma **parusie**) manifestare vizibilă a divinităţii ascunse; (spec.) a doua venire a lui Isus Hristos la Judecata de apoi, propovăduită în Noul Testament; (şi **parusie**). [Din gr. mod. ***parusía***].

parisiláb, ~i, parasilabă, ~e a. (rar) parisilabic. [Din fr. ***parisyllabe***].

parisilábic, ~ci, parisilabică, ~ce a. (despre substantive sau adjective) care păstrează în temă acelaşi număr de silabe în cursul declinării (la toate formele cazuale); parisilab. [Din fr. ***parisyllabique***].

paritáte, paritáţi f. **1.** egalitate numerică: *o întîmplătoare paritate de voturi.* MAIOR.; **2.** (mat.) proprietate a unui număr întreg de a fi par[2] sau a unei funcţii numerice de a fi pară; **3.** egalitate valorică, echivalenţă în valoare: *vechile acţiuni ... puteau să se răscumpere la paritatea zece acţiuni vechi pentru o acţiune nouă.* GHEŢIE; **paritate monetară,** raport de echivalenţă între unităţile băneşti a două ţări, în funcţie de greutatea lor de metal de acelaşi fel (aur sau argint) sau de puterea de cumpărare; **paritate valutară,** conţinutul de metal preţios al unităţii băneşti a unei ţări, stabilit prin lege; raport de echivalenţă între diferite valute, pe baza conţinutului lor în aur, stabilit prin lege; **paritate de schimb,** echivalenţă a cursurilor de schimb pe două pieţe valutare, reflectînd raportul dintre puterea lor de cumpărare şi raportul dintre cererea şi oferta de schimb la un moment dat. [Din fr. ***parité,*** lat. ***paritas, -atis***].

pariú, pariuri n. **1.** convenţie prin care fiecare dintre persoanele care susţin lucruri contrare se obligă să plătească o anumită sumă de bani sau să dea o compensaţie celui care va avea dreptate; prinsoare, rămăşag: *e vorba de un însemnat pariu.* SAD.; *ai pierdut pariul;* **2.** joc de noroc (în special

la cursele de cai) constînd într-o miză care dă participantului cîştigător dreptul la o cotă din totalul sumelor mizate: *făceam pariuri ca la un spectacol de box.* ST. [Din fr. *pari*].

parízer n. varietate de mezel din carne de vită şi slănină, tocate mărunt, afumate şi apoi fierte. [Din germ. *Pariser*].

parizián, ~eni, parizíană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Parisului sau locuitorilor lui, referitor la Paris sau la locuitorii acestuia: *era o casă de raport construită ... în stilul imobilelor pariziene.* GHEŢIE. // m., f. persoană (originară) din Paris: *credeaţi că noi am rămas în urma parizienilor?* BOL. [Din fr. *parisien*].

parizián|că, parizience f. pariziană. [*Parizian* + *-că*].

parîmă, parîme f. frînghie, odgon, cablu folosit la bordul unei nave: *mai coseau cîte o pînză, mai matiseau cîte o parîmă.* TUD. [Din turc. *parima*].

părkinson n. (şi **boala lui Parkinson**) boală degenerativă a sistemului nervos central caracterizată prin tremurături (mai pronunţate la mîini şi la cap) prin rigiditate musculară, facies împietrit, mers lent, corp înclinat în faţă; paralizie agitantă. [Din fr. *parkinson*].

parkinsonísm n. denumire generică pentru sindroame similare cu parkinsonul. [Din fr. *parkinsonisme*].

parlagíu[1], **parlagii** m. (înv.) măcelar care taie vitele la abator: *geamătul adînc, ca de vită stîngaci lovită de parlagii.* ZAMF. [Din turc. *parlacı*].

parlagíu[2], **~ii, parlagie, ~ii** m., f. (fam.) lăudăros; palavragiu; scandalagiu. [Cf. *palavragiu*].

parlamént, parlamente n. **1.** instituţie a statului alcătuită din una sau din două camere constituite din reprezentanţi ai diferitelor partide politice, aleşi prin votul cetăţenilor, învestită cu puterea legislativă, avînd şi atribuţia de control asupra puterii executive: *au prefăcut Parlamentul în local de ruletă şi de joc de bursă.* EM.; *plecase la Bucureşti ... la dezbaterile Parlamentului.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) sesiune, şedinţă de lucru în care se întrunesc membrii acestei instituţii reprezentative: *vom deschide parlamentul.* NEGR.; **3.** clădire în care funcţionează această instituţie: *ne-am întîlnit în faţa Parlamentului*; **4. Parlamentul European,** organ legislativ al Uniunii Europene, ales (la cinci ani) prin vot universal direct de către cetăţenii din statele membre, conform procedurilor electorale proprii fiecărui stat, care se reuneşte în şedinţe plenare la Strasbourg, în comisii la Bruxelles, avînd secretariatul la Luxembourg. [Din fr. *parlement*].

parlamentá, parlamentez vb. (intr.) **1.** a duce tratative cu duşmanul în vederea încetării ostilităţilor: *comandantul ... voieşte a parlamenta şi a se preda.* BĂLC.; **2.** a purta discuţii pentru a ajunge la o înţelegere; a trata, a negocia: *el trimise pe nevastă-sa să parlamenteze cu un personaj.* CAR. [Din fr. *parlementer*].

parlamentár, ~i, parlamentară, ~e a. **1.** care aparţine parlamentului, referitor la parlament; care are loc în parlament: *grupările parlamentare din opoziţie protestau împotriva cenzurii.* PR.; *dezbateri parlamentare;* **regim parlamentar,** regim politic în care puterea legislativă este preponderentă, guvernul (puterea executivă) avînd obligaţia să răspundă în faţa acesteia; parlamentarism: *voim realitatea regimului parlamentar, care e un regim de control şi de bună-credinţă.* EM.; **2.** care ţine de funcţiile, de statutul membrilor parlamentului: *s-au auzit ameninţări de ridicare a imunităţii parlamentare.* A.; **3.** conform uzanţelor din parlament; (p. ext.) protocolar, ceremonios: *acest limbaj nu e tocmai parlamentar.* // m. **1.** membru al unui parlament; **2.** persoană delegată să ducă tratative de pace sau de armistiţiu cu inamicul; sol, trimis: *parlamentarul se duse; asaltul începu.* NEGR. [Din fr. *parlementaire,* it. *parlamentario*].

parlamentáre, parlamentări f. acţiunea de a parlamenta şi rezultatul ei; negociere. [V. *parlamenta*].

parlamentarísm n. **1.** sistem de guvernare specific statelor cu regim parlamentar; regim politic în care guvernul răspunde în faţa parlamentului: *idealul său este parlamentarismul de tip englez.* CĂL.; **2.** tactică bazată pe utilizarea formelor parlamentare în lupta politică: *i-a dat ... o adevărată lecţie de parlamentarism.* PETR.; **3.** (rar) perioadă de timp în care un parlamentar îşi îndeplineşte mandatul: *din cei peste patruzeci de ani de parlamentarism şi şapte ani de ministeriat n-a rămas de la dînsul nici o singură lege.* LOV. [Din fr. *parlementarisme*].

parlándo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie a cîntului vocal) apropiat de vorbire; **parlando rubato,** sistem ritmic, specific folclorului românesc, în care valorile ritmice se află în raporturi diferite. [Cuv. it.].

parloár, parloare n. (livr.) sală de primire a vizitatorilor într-un internat, într-o cazarmă etc.; vorbitor: *serata, în parloarul unde invitaţii şi călugăriţele stau de o parte şi de alta a unui grilaj, constituie un tablou curios de epocă.* CĂL. [Din fr. *parloir*].

parmác, parmaci m. stîlp de susţinere (cu diferite ornamente), folosit la prispe, la pridvoare, la garduri etc.: *de căpăstru mi-l trăgea, de parmac că mi-l lega.* POP. [Din turc. *parmak*].

parmaclîc, parmaclîcuri n. **1.** balustradă de lemn, la o prispă, la un pridvor, la un balcon sau la un pod; pălimar[1]: *un pridvor rotund cu parmaclîc.* OD.; **2.** gard de leaţuri, de scînduri etc.; grilaj; fiecare dintre leaţurile, scîndurile etc. care formează un gard, un grilaj: *să stric gardul, să fac parmaclîcuri.* NEGR.; *în partea despre faţada uliţei avea parmalîcuri cioplite şi aşezate cu mare gust.* FIL.; (şi: **parmalîc**). [Din turc. *parmaklık*].

parmalîc n. v. **parmaclîc.**

pármen a. invar. **măr parmen (auriu)** (şi m.), soi de măr, originar din Anglia, cu fructele galbene-aurii, cu dungi roşii; (şi n.) fructul acestei varietăţi de măr. [Din germ. *Parmäne,* fr. *parmain (d'or)*].

parmezán n. varietate de caşcaval uscat (făcut în regiunea Parma din Lombardia); (p. ext.) caşcaval ras: *îl cinsteşte cu nişte parmezan.* NEGR.; *şniţelul îl vrea natur sau cu ou şi parmezan.* PR. [Din fr. *parmesan,* germ. *Parmesan*].

pamasián, ~eni, pamasiană, ~ene a. care aparţine parnasianismului sau reprezentanţilor acestuia, referitor la parnasianism sau la reprezentanţii acestuia; specific parnasianismului: *o singură dată m-am prins în alaiul poeţilor parnasieni.* GAL. // m., f. adept, reprezentant al parnasianismului: *Macedonski e un parnasian şi nu un simbolist.* LOV.; *un parnasian ar fi aprobat ... această procesiune exotică.* CĂL. [Din fr. *parnassien*].

parnasiánism n. curent literar apărut în Franţa, spre jumătatea sec. al XIX-lea, care cultiva virtuozitatea formei, construcţia savantă, impersonală, imagismul rafinat şi armonia plastică, în special evocarea naturii exotice, a civilizaţiilor şi a mitologiilor străvechi. [Din fr. *parnassianisme*].

parnásie, parnasii f. (bot.; şi **parnasie de mlaştină**) şopîrliţă (*Parnasia palustris*). [Din lat. *Parnassia,* numele ştiinţific al plantei].

parodiá, parodiez vb. (tr.) **1.** a imita o operă literară sau maniera unui scriitor, cu intenţii satirice sau pentru a obţine efecte comice: *îmi venea să parodiez pe marele Corneille.* GHICA; **2.** a reproduce (în mod grotesc) vorbirea, gesturile sau mişcările cuiva; a ridiculiza: *începură a mă parodia în faţă, puind ţigaretele la nas.* FIL.; *Pantazi parodiază vorbirea moldovenească.* CĂL. [Din fr. *parodier*].

parodiánt, ~ţi, parodiantă, ~e a. şi m., f. (rar) (persoană) care parodiază pe cineva: *gesturi parodiante.* [Din fr. *parodiant*].

paródic, ~ci, parodică, ~ce a. care aparţine parodiei, cu caracter de parodie: *stil parodic.* [Din fr. *parodique*].

parodíe, parodii f. **1.** scriere cu caracter umoristic sau satiric, constînd în imitarea unei opere literare ori a manierei unui scriitor: *parodiile ce s-au făcut pe socoteala lor* [Legendelor istorice] *apar tot atît de izbutite ca şi originalul.* CĂL.; *parodia vizează semnificaţia operelor, în interiorul căreia operează o fină substituire.* R.L.; **2.** imitaţie neizbutită, inferioară unui prototip sau originalului: *o parodie de critică.* HASD.; **3.** (p. ext.) bătaie de joc: *aventura dumitale cu un strașnic aer de parodie.* PETR. [Din fr. *parodie*].

parodiére, parodieri f. acţiunea de a parodia; ridiculizare: *d-ra Scovarză, devenită Miss România, slujeşte ca mijloc de parodiere a concursurilor de frumuseţe.* CĂL. [V. *parodia*].

parodíst, parodişti m. autor de parodii: *Topîrceanu a fost un ilustru parodist.* [Din fr. *parodiste*].

parodístic, ~ci, parodistică, ~ce a. care ţine de parodie, referitor la parodie; specific parodiei. [*Parodie* + *-istic*].

parodónt, parodonturi n. (med.) parodonţiu. [Din fr. *parodonte*].

parodontál, ~i, parodontală, ~e a. (anat.) care aparţine parodonţiului, referitor la parodonţiu; **ţesut parodontal,** parodonţiu moale; periodont. [Din fr. *parodontal*].

parodontítă, parodontite f. inflamaţie (dureroasă) a parodonţiului la nivelul gingiei. [Din fr. *parodontite*].

parodontográmă, parodontograme f. (med.) diagramă a datelor obţinute prin parodontometrie. [Din fr. *parodontogramme*].

parodontologíe f. ramură a stomatologiei care se ocupă de parodontopatii. [Din fr. *parodontologie*].

parodontóm, parodontoame m. tumoare a ţesutului parodontal. [Din fr. *parodontome*].

parodontometríe, parodontometrii f. măsurare a pungilor gingivale, a retracţiei şi a mobilităţii dinţilor; diagramă a datelor astfel obţinute. [Din fr. *parodontométrie*].

parodontopatíe, parodontopatii f. denumire generică pentru afecţiunile dentare. [Din fr. *parodontopathie*].

parodontóză, parodontoze f. boală degenerativă a ţesuturilor care susţin şi fixează dinţii, caracterizată prin formarea locală de pungi cu puroi şi prin căderea dinţilor; paradentoză. [Din fr. *parodontose*].

parodónţiu n. (anat.) complex morfologic funcţional care asigură fixarea dinţilor în osul maxilar; parodont; **parodonţiu moale,** ţesut marginal moale, cu formaţiuni fibroase, care înconjoară dintele şi alveola dentară; **parodonţiu osos,** porţiune osoasă în care sînt săpate alveolele dentare şi pe care se inserează parodonţiul moale. [Din germ. *Parodontium,* fr. *parodontium*].

paróh, parohi m. preot care conduce o parohie: *parohul ... slujea în odăjdii de mătase verde.* GHEŢIE. [Din lat. *parochus,* germ. *Parochus*].

parohiál, ~i, parohială, ~e a. care ţine de o parohie, referitor la o parohie: *face parte din poporul meu parohial.* GAL.; **biserică parohială,** biserică în care slujeşte parohul; **casă parohială,** clădire, proprietate a bisericii, în care se află locuinţa şi cancelaria parohului: *se îndreaptă spre casa parohială, situată ... în preajma bisericii.* GHEŢIE. [Din lat. *parochialis,* germ. *parochial*].

parohíe, parohii f. **1.** cea mai mică unitate administrativă bisericească; comunitate creştină condusă de un paroh; enorie: *popa ce rămîne neales de parohie la tronul păstoresc.* BOL.; **2.** (p. ext.) biserica dintr-o astfel de unitate administrativă:

52988 intrări • 48553 articole • 79572 sensuri

slujea în parohia noastră; **3.** (p. ext.) sediul, clădirea în care se află cancelaria (şi locuinţa) parohului: *locuieşte la parohie.* [Din lat. ***parochia,*** germ. ***Parochie***].

paról[1], paroluri n. roi de albine provenit din roiul primar, din aceeaşi vară, al familiei de albine. [Din ucr. ***parij,*** rus. ***paroj***].

paroí[2], pers.3 **parolește** vb. (intr.; despre albine) a roi a doua oară în aceeaşi vară. [De la ***paroi[1]***].

paról interj. (franţuzism) (întăreşte sau garantează o afirmaţie) pe cuvîntul meu!, zău!: *zău! ţăţico, parol!* CAR. [Din fr. ***parole***].

parolá, parolez vb. (tr.) a securiza un dispozitiv, o instalaţie etc. cu ajutorul unei parole: *am parolat telefonul.* [De la ***parolă***].

paroláre, parolări f. acţiunea de a parola şi rezultatul ei. [V. ***parola***].

parólă, parole f. **1.** (astăzi rar) promisiune, legămînt, angajament; cuvînt de onoare: *era angajată parola sa de domn.* NEGR.; **a(-şi) da parola (de onoare),** a se angaja solemn; a promite: *îi dă parola de onoare că nu-l va trăda.* FIL.; **2.** (înv.) cuvînt, vorbă; afirmaţie, spusă; discuţie: *hai la o parolă!;* **a sta la o parolă,** a sta de vorbă; a flecări: *stăteam la o parolă pînă se întuneca.* GHEŢIE; **3.** lozincă; **4.** cuvînt secret, convenţional, servind ca mijloc de recunoaştere în serviciul de gardă sau în anumite misiuni militare: *nu deconspira parola!;* **a da parola,** a spune cuvîntul convenit pentru recunoaştere; **5.** cuvînt de recunoaştere între membrii unei organizaţii conspirative; **6.** (inform.) cuvînt-cheie folosit ca măsură de securitate, introdus pentru a îngrădi accesul la informaţia dintr-un fişier sau o bază de date; **7.** (înv.) numele unui dans; melodia acestui dans: *giuca parola.* AL. [Din lat., it. ***parola,*** fr. ***parole,*** germ. ***Parole***].

pároli m. (înv.; la unele jocuri de cărţi) dublare a sumei mizate în jocul precedent; miză astfel realizată. [Din fr., it. ***paroli***].

parolíst, ~şti, parolistă, ~e a. şi m., f. (fam.) (persoană) care se ţine de cuvînt, care îşi respectă angajamentul luat: *l-a admis în casă, în odaia ei, ... şi apoi tînărul n-a fost parolist.* CĂL. [***Parolă*** + ***-ist***].

paroním, paronime n. cuvînt asemănător cu altul ca formă, dar deosebit de acesta ca sens şi ca origine (ex.: emigra – imigra, releva – revela, contuzie – confuzie, conjectură – conjunctură etc.). [Din fr. ***paronyme***].

paronímic, ~ci, paronimică, ~ce a. care aparţine paronimiei, referitor la paronime; **atracţie paronimică,** modificare a formei unui cuvînt sub influenţa altui cuvînt asemănător cu el. [Din fr. ***paronymique***].

paronimíe, paronimii f. calitate a două sau a mai multor cuvinte de a fi paronime; relaţie în care se află mai multe paronime. [Din fr. ***paronymie***].

paronomasíe, paronomasii f. (înv.) paronomază; (şi: **paronomazie**). [Din lat. ***paronomasia,*** fr. ***paronomasie***].

paronomástic, ~ci, paronomastică, ~ce a. (rar) care aparţine paronomaziei, referitor la paronomază. [Din fr. ***paronomastique***].

paronomáză, paronomaze f. construcţie stilistică constînd în asocierea de paronime; paronomasie (ex. cine se scuză se acuză). [Din fr. ***paronomase***].

paronomazíe f. v. paronomasie.

parosmíe, parosmii f. tulburare olfactivă constînd în percepţia falsă a unui miros. [Din fr. ***parosmie***].

parotídă, parotide f. **1. glandă parotidă** (şi f.), fiecare dintre cele două glande salivare situate dedesubtul urechilor, în afara mandibulei, care secretă un fluid lipsit de mucină; **2.** (rar) oreion. [Din fr. ***parotide***].

parotidectomíe f. ablaţie chirurgicală totală sau parţială a glandei parotice, cu sau fără conservarea nervului facial. [Din fr. ***parotidectomie***].

parotidián, ~eni, parotidiană, ~ene a. care aparţine parotidei, referitor la parotidă. [Din fr. ***parotidien***].

parotidítă, parotidite f. inflamaţie a glandei parotide, care însoţeşte unele boli infecţioase; **parotidită epidemică,** oreion. [Din fr. ***parotidite***].

paroxísm, paroxisme n. **1.** intensitate maximă a simptomelor unei boli; acces, criză: *paroxismul frigurilor;* **2.** intensitate maximă, punct culminant al unei senzaţii, al unui sentiment, al unei stări etc.: *mulţimea ... intrase în paroxismul beţiei.* AL.; **(pînă) la paroxism,** cu intensitate maximă, foarte tare: *jazzul urla la paroxism.* C.PETR.; **3.** (rar) surescitare, iritare: *îl adusese într-o stare grozavă de paroxism.* FIL.; **4.** momentul de intensitate maximă a unui proces geologic (ex.: erupţie vulcanică, cutremur de pămînt etc.). [Din fr. ***paroxysme***].

paroxístic, ~ci, paroxistică, ~ce a. **1.** ajuns la paroxism: *stare paroxistică;* (adv.) *mai întrebi ce s-a întîmplat? reluă paroxistic.* PR.; **2.** care survine brusc sau care atinge un maximum de intensitate: *tahicardie paroxistică.* [Din fr. ***paroxystique***].

paroxitón, paroxitonă, ~e a. **1.** (şi n.) (cuvînt, formă) cu accentul pe penultima silabă: *substantive paroxitone;* **2.** care se caracterizează prin accentuarea silabei penultime: *accentuare paroxitonă.* [Din fr. ***paroxyton***].

paroxitoníe f. (rar) calitatea de a fi paroxiton. [***Paroxiton*** + ***-ie***].

parpaléc, parpaleci m. **1.** (înv.) vînzător ambulant (grec) de covrigi şi de plăcinte; **2.** epitet depreciativ pentru greci (negustori): *mii de parpaleci şi de papugii aici alergau.* AL.; **3.** (reg.) epitet depreciativ pentru un om lipsit de consideraţie: *măi parpalecule!* [Et. nec.].

parpandél, parpandei m. copil de ţigan; puradel; (şi: (reg.) **parpanghel**). [Et. nec.].

parpanghél m. v. **parpandel.**

parpián, parpieni m. mică plantă erbacee din familia compozitelor, cu stoloni tîrîtori, cu tulpina defoliată, cu flori dispuse în capitule albe sau roz, care creşte prin locuri uscate; talpa-pisicii, laba-mîţei, lînăriţă (*Antennaria dioica* sau *Gnaphalium dioicum*); (şi: (înv.) **părpian**). [Et. nec.].

parséc, parseci m. unitate de măsură pentru distanţe folosită în astronomie, egală cu 3,26 ani-lumină. [Din fr. ***parsec*** (<***par***(***alaxe***) + ***sec***(***onde***))].

parsísm n. veche religie a perşilor, întemeiată de Zoroastru şi perpetuată de parşii stabiliţi în India şi actualul Pakistan: *închegări de credinţă ... s-au ivit în cadrul parsismului, al indaismului, al islamismului, al creştinismului.* BL. [Din fr. ***parsisme***].

párşi m. pl. adepţi ai parsismului care, după cucerirea Persiei de către arabi, au refuzat să treacă la islamism, refugiindu-se în India, în secolul al VIII-lea. [Din fr. ***parsi***].

parşív, ~i, parşivă, ~e a. (pop. şi fam.) **1.** foarte murdar, scîrbos; rîios; **2.** desfrînat, neruşinat, impudic: *te-ai închis cu parşiva cea de ţărancă.* AL.; (adv.) *zîmbea parşiv;* **3.** cu caracter josnic; mizerabil, mîrşav, ticălos: *să se teamă de un mazil parşiv?* C. [Din ucr. ***paršivyj***].

parşivénie, parşivenii f. (pop. şi fam.) **1.** murdărie; **2.** ticăloşie, mîrşăvie: *se pretează la tot felul de parşivenii;* **3.** neruşinare, dezmăţ. [***Parşiv*** + ***-enie***].

part[1] interj. cuvînt care imită zgomotul produs de o lovitură dată cu palma: *n-apuc să răspunz ... şi şart! part! trosc! pleosc! patru palme.* CAR. [Onomat.].

part[2], ~ţi, partă, ~e m. pl. veche populaţie iraniană stabilită în vestul Asiei, între Eufrat şi Ind, unde a întemeiat un puternic stat sclavagist în sec. al III-lea î.d.Hr. // a. care aparţine acestei populaţii, referitor la această populaţie: *statul part.* [Din fr. ***Parthes***].

partáj, partaje n. (jur.) împărţire a unei averi între cei îndreptăţiţi; act oficial în care se consemnează modul de împărţire a unei averi sau a unei moşteniri: *intentă un nou proces de partaj.* CĂL. [Din fr. ***partage***].

partajá, partajez vb. (tr.) a efectua un partaj: *urmaşii au partajat moştenirea.* [Din fr. ***partager***].

partajábil, ~i, partajabilă, ~e a. care poate fi împărţit: *bunuri partajabile.* [Din fr. ***partageable***].

partál, partale n. (pop.) bucată, parte din ceva. [Din bulg. ***partal***].

pártă, perţi şi **părţi** f. (reg.) **1.** panglică împodobită cu monede de aur sau de argint, cu mărgele, care se poartă în păr, legată pe frunte sau la pălărie: *ieu, mîndruţă, n-am bărtoc, numai parta p'îngă clop!* POP. [Din magh. ***párta***].

párte, părţi f. **1.** ceea ce se desprinde dintr-un tot, dintr-un ansamblu, dintr-un grup etc., în raport cu întregul; fragment, fracţiune, porţiune, bucată, partal: *scoase toate avuţiile ... şi le făcu douăsprezece părţi.* ISP.; **în parte, a)** în oarecare măsură; parţial: *Laura jucase o carte mare, de care era conştientă măcar în parte.* GHEŢIE; **b)** separat, unul cîte unul: *folosul ce va avea fiecare în parte.* OD.; **c)** aparte, făcînd abstracţie de cei prezenţi; confidenţial: *toţi vorbesc în parte, nimenea n-ascultă.* CAR.; **în (cea mai) mare parte,** în majoritate, în bună măsură: *şi între oameni, cea mai mare parte sînt dobitoace, care trebuiesc ţinuţi din frîu.* CR.; **2.** element constitutiv, delimitat, din alcătuirea, din structura unui tot: *şi eu sînt mică parte din trista omenire.* ALEX.; (gram.) **parte de vorbire** (sau **de cuvînt**), fiecare dintre categoriile de cuvinte grupate după sensul lor lexical fundamental şi după caracteristicile morfologice şi sintactice (ex.: substantiv, adjectiv, articol, pronume, verb, prepoziţie etc.); **parte de propoziţie,** cuvînt sau grup de cuvinte din structura unei propoziţii, identificabil ca unitate sintactică aparte, după funcţia sintactică (ex.: subiect, predicat, atribut, complement); **a face parte din ...** (sau **dintre ...**), a fi unul dintre elementele componente ale ..., a fi membru al ...: *lumea mi se părea o minune din care nu făceam parte.* DELAVR.; **a lua parte la ...,** a participa la ...; a contribui la ...: *omul luase parte la războiu.* GAL.; **3.** diviziune a unei opere literare, muzicale etc.: *partea memorialistică cuprinde momente vii.* CĂL.; **4.** (spec.) porţiune a corpului unui om sau al unui animal, care formează o unitate: *Marcu ridică partea de dinainte a trupului.* SL.; **5.** ceea ce revine cuiva în urma unei împărţiri, a unei moşteniri etc.; drept; (p. ext.) drept necuvenit; bacşiş, ciubuc: *ţine, frate, partea dumitale.* CR.; *funcţionarul îşi luase partea;* **partea leului,** v. **leu[1]; a fi la parte cu cineva,** a fi asociat cu cineva la o afacere; a beneficia împreună cu altul de un cîştig; **6.** (pop.) drept de posesie asupra pămîntului: *ai carte, ai parte.* Z.; **7.** (înv. şi pop.) zestre: *mamă-ta s-a dus pe sate să ceară feciori cu parte.* POP.; **8.** (pop.) ceea ce este sortit, hărăzit cuiva; soartă, destin, dat: *cum ţ-o fi partea.* PANN; **a (nu) avea parte de** ceva, a (nu)-i fi dat să aibă, să se bucure de ceva: *a avut parte numai de răsfăţuri.* GHEŢIE; **a (nu) avea parte de cineva,** a (nu) avea pe cineva alături; a (nu)-i fi drag cuiva: *să n-am parte de Joiţica dacă ştiu.* CAR.; **9.** noroc, şansă; **10.** (pop.) persoană predestinată să devină soţ sau soţie cuiva: *noaptea visază că partea îi aduce apă.* POP.; **11.** (pop.) partidă: *parcă tot m-aş însura cînd aş da peste o parte bună.* CR.; **12.** contribuţie în bani sau în muncă la o activitate comună, cu drept la beneficiu; cota care revine fiecărui participant: *avea parte dreaptă la cîştig;* **parte socială,** fracţiune din capitalul social al unei societăţi cu răspundere limitată sau al unei asociaţii cooperatiste, reprezentînd aportul unui asociat, care îi conferă acestuia drepturi şi obligaţii

conform prevederilor din actul constitutiv; **în parte, a)** (care se face) în mod proporţional; **b)** (care se face) în dijmă, cu plata unei dijme: *pământul fusese când arendat, când lucrat în parte cu ţăranii.* GHEŢIE; **la parte,** (care este) angajat cu plata într-o anumită cotă din beneficiul realizat: *îl fac tovarăş la parte şi-l însor.* CAR.; **13.** regiune, zonă, ţinut; loc: *ce oameni mai erau în părţile noastre.* CR.; **în ce parte?,** unde?: *în ce parte este gara?;* **din** (sau **de prin**) **partea locului,** din regiunea despre care este vorba, din această regiune: *coprinseră mai multe cetăţi din partea locului.* BĂLC.; **în toate părţile,** pretutindeni: *în toate părţile unde bate ochiul, buchete de arbori.* SAD.; **cele patru părţi ale lumii,** cele patru puncte cardinale; **14.** margine, latură: *copaci, pe de o parte şi pe de alta.* CR.; **într-o parte,** într-o latură; pieziş, strîmb: *îi puse căciuliţa ... cam la o parte.* GAL.; **la o parte,** la margine, separat; izolat: *convorbirea ... făcută la o parte nu fu auzită de nimeni.* BOL.; **a se da la o parte,** a se feri în lături (spre a face loc); (fig.) a se retrage (dintr-o acţiune): *daţi-vă la o parte!* REBR.; **a da ceva la o parte,** a deplasa lateral; a îndepărta: *îşi da la o parte o şuviţă de păr.* VLAH.; **a lăsa la o parte,** a omite, a ignora; a renunţa la ...: *ia las' şaga la o parte, măi omule.* CR.; **a pune la o parte,** a economisi; **a fi (cam) într-o parte,** a fi ţicnit, zăpăcit: *eu sînt aşa, cam într-o parte!* SAD.; **15.** fiecare dintre cele două laturi (dreapta şi stînga) ale corpului unei fiinţe sau (p. ext.) ale unui obiect: *calul ... se lăsă asupra ei cam pe de o parte.* ISP.; **16.** direcţie, sens: *bate vîntul dintr-o parte.* EM.; *cine ştie din care parte poate năvăli moartea!* VIERU; **într-o parte şi în alta,** în direcţii opuse; **17.** (fig.) aspect, latură, unghi: *partea hazlie a întîmplării;* **18.** (fig.) punct de vedere, privinţă: *despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierţi.* EM.; **19.** categorie socială, profesională etc.; tagmă; (col.) reprezentanţii unei asemenea categorii: *parte negustorească.* CR.; **din** (sau **dinspre**) **partea mamei** (sau **a tatălui**), din neamul, din familia mamei (sau a tatălui), pe linie maternă (sau paternă): *bunicu-meu din partea mamei era zugrav.* PETR.; **din partea cuiva,** în numele cuiva; trimis de cineva, de la cineva: *acei bani erau din partea împăratului.* GHICA; **a se arunca** (sau **a se da**) **în partea cuiva,** a semăna cu cineva: *dacă s-a aruncat mîne-sa, ce-i vinovat el?* CR.; **20.** colectivitate, grup, tabără: *izbînda despre partea căzacilor.* NEC.; **a fi de partea cuiva,** a se ralia la punctul de vedere al cuiva, a ţine cu ...: *se nimerea să fie când de partea unuia, când de partea altuia.* GHEŢIE; **a lua** (sau **a ţine**) **partea cuiva,** a susţine sau a apăra pe cineva; a favoriza: *mă vezi tu că-i ţiu partea?* PR.; **21.** (pop.) **parte femeiască,** fiinţă de sex femeiesc; **parte bărbătească,** fiinţă de sex bărbătesc; **22.** fiecare dintre persoanele sau grupurile de persoane interesate într-o afacere, într-un proces, într-un conflict etc.: *contractul n-a fost denunţat de nici una din părţi.* GHEŢIE; **parte contractantă,** fiecare dintre persoanele, grupurile, statele etc. între care s-a încheiat un contract, un acord; (jur.) **parte civilă,** persoană care, într-un proces penal, formulează pretenţii de despăgubiri pentru daunele suferite prin săvîrşirea infracţiunii; **parte adversă** (sau **litigantă**), una dintre persoanele sau unul dintre grupurile aflate în litigiu; **parte vătămată,** parte într-un proces penal, căreia, prin săvîrşirea unei infracţiuni, i s-a cauzat o vătămare. [Lat. *pars, -tis*].

partenér, ~i, parteneră, ~e m., f. **1.** fiecare dintre participanţii la o activitate comună (la o competiţie sportivă, la un joc etc.), considerat în raport cu ceilalţi participanţi; coechipier: *să-i fac onoarea de a-l accepta ca partener de şah.* SAD.; **2.** fiecare dintre persoanele care alcătuiesc un cuplu, un grup, o societate etc., considerată în raport cu celelalte persoane participante; asociat, tovarăş: *se încumetă ... să-şi invite partenera la dans.* GHEŢIE; *partener de afaceri;* **3.** fiecare dintre cele două persoane care interpretează împreună o scenă dintr-o piesă, dintr-un film etc., considerată în raport cu cealaltă: *partenerul meu, care interpretează pe Siegfrid, este tînăr.* CĂL.; (şi: (rar) **partner**). [Din fr. ***partenaire,*** germ. ***Partner***].

parteneriát, parteneriate n. sistem care asociază parteneri sociali, economici etc.: *prietenia e altceva decît parteneriatul, altceva decît colaborarea.* D. [Din fr. ***partenariat*** (după *partener*)].

partenocarpíe, partenocarpii f. fenomen de dezvoltare a ovarului fără ca fecundaţia să fi avut loc şi de transformare a acestuia în fruct lipsit de seminţe. [Din fr. ***parthénocarpie***].

partenofilíe, partenofílli f. atracţie homosexuală a femeilor adulte faţă de adolescente. [Din fr. ***parthénophilie***].

partenogenétic, ~ci, partenogenetícă, ~ce a. care ţine de partenogeneză, referitor la partenogeneză; dezvoltat prin partenogeneză. [Din fr. ***parthénogénétique***].

partenogenéză f. proces biologic de dezvoltare a unui organism dintr-un ovul sau dintr-o oosferă nefecundată, prezentă la unele animale şi plante (inferioare) (de ex., la mătasea-broaştei, albine, dafnii etc.): *uneori are loc un proces de reproducere fără fecundare masculină ...; partenogeneza este această geneză feciorelnică.* BL. [Din fr. ***parthénogénèse***].

partér, partere n. **1.** parte a unei clădiri situată la nivelul solului; totalitatea încăperilor din această parte a clădirii: *parterul ... avea o intrare arătoasă, cu trepte de piatră.* GHEŢIE; **2.** parte a unei săli de spectacol cuprinsă între scenă (sau fosa orchestrei) şi fundul sălii: *e o piesă frumoasă ... dar n-am înţeles nimic ..., toate femeile, jos în parter, făceau o gălăgie ca în port.* PETR.; **3.** totalitatea spectatorilor din această parte a sălii: *par-terul aplaudă;* **4.** parte dintr-o grădină sau dintr-un parc rezervată cultivării florilor sau a gazonului: *parterul meu e semănat cu ... neghină ... şi trifoi.* NEGR. [Din fr. ***parterre,*** germ. ***Parterre***].

participá, partícip vb. (intr.) **1.** a lua parte la o activitate, la o acţiune, la o discuţie etc.; a se implica; a fi părtaş: *are drept ... să participe la viaţa politică a statului.* SAD.; **2.** a contribui băneşte sau material la o activitate economică, (în scopul obţinerii unui beneficiu); **3.** a împărtăşi starea de spirit sau sentimentele cuiva: *participa la durerea noastră;* **4.** (rar) a aparţine; a ţine de ...: *catîrul participă de la cal şi de la măgar.* [Din fr. ***participer,*** lat. ***participare***].

participánt, ~ţi, participantă, ~e m., f. **1.** persoană care ia parte la o activitate, la o acţiune comună; părtaş: *nu intră în istorie participantul la mişcări oarbe de mase inerte, ci numai cine a promovat spiritualul, creînd istorie.* CĂL.; **2.** (spec.) persoană care ia parte la o discuţie, la o dezbatere (într-o adunare): *se dădu apoi cuvîntul participanţilor.* GHEŢIE; **3.** (jur.) persoană care contribuie la săvîrşirea unei infracţiuni ca autor, instigator sau complice. [Din fr. ***participant***].

participáre, participări f. acţiunea de a participa şi rezultatul ei; participaţie: *cu luarea Plevnei ... participarea armatei române se apropie de sfîrşit.* MAIOR. [V. ***participa***].

participatív, ~i, participativă, ~e a. **1.** care corespunde unei participaţii financiare; **împrumut participativ,** împrumut cu dobîndă variabilă, conformă unei clauze de participaţie a creditorului la beneficiile debitorului, însă fără dreptul creditorului de a interveni în gestiunea debitorului; **titlu participativ,** titlu intermediar între acţiune şi obligaţie, care nu dă drept de vot într-o societate lucrativă, dar asigură o remunerare fixă garantată şi un supliment, în funcţie de rezultatele financiare ale societăţii respective; **2.** (p. ext.) care manifestă spirit de cooperare. [Din fr. ***participatif***].

participáţie, participaţii f. **1.** (astăzi rar) participare: *soarta grăbise sfîrşitul lui Alexandru Vodă, fără participaţiunea regelui polon.* HASD.; **2.** (spec.) participare cu bani sau cu alte bunuri la o activitate economică (în scopul obţinerii unui beneficiu); cotă cu care participă cineva la o astfel de activitate; **sistemul participaţiilor,** sistemul participării unor societăţi la capitalul altor societăţi prin cumpărarea de acţiuni, folosit adesea cu scopul controlării şi subordonării activităţilor unor societăţi mai mici de către societăţile mai mari, prin dobîndirea unei poziţii majoritare; (şi: (înv.) **participaţiune**). [Din fr. ***participation***].

participaţiúne f. v. **participaţie.**

participiál, ~i, participială, ~e a. referitor la participiu; care provine dintr-un participiu; exprimat printr-un participiu: *adjectiv participial;* **construcţie participială,** grup sintactic cuprinzînd un participiu, care are funcţie de propoziţie secundară (atributivă sau circumstanţială). [Din lat. ***participialis,*** fr. ***participial***].

participíu, participii şi (înv.; rar) **participiuri** n. **1.** (şi, înv., **participiu trecut**) mod verbal impersonal şi nepredicativ cu forme de adjectiv, care denumeşte acţiunea suferită de un obiect; **2.** (înv.) **participiu prezent,** gerunziu (cu forme diferite după gen şi număr). [Din lat. ***participium,*** fr. ***participe,*** it. ***participio***].

particulár, ~i, particulară, ~e a. **1.** care este propriu unei singure fiinţe, unui singur lucru sau unei singure categorii; specific, caracteristic, particularist; (p. ext.) special, deosebit, aparte: *zgomotul particular al sărbătorilor mă întrista.* BAC.; *fiecare ţară are datinile ei particulare;* **în particular,** în mod deosebit, în special, mai ales: *rogu-te şi pe d-ta în particular să vezi scrisoarea mea.* CAR.; **2.** care se referă la indivizi izolaţi, care priveşte fiecare caz în parte; individual, izolat: *într-o ţară fericirea generală se compune totdeauna din acea particulară.* ALEX.; **3.** care are caracter personal, neoficial; care nu este destinat publicului sau publicităţii; privat: *viaţa ei particulară alimentă multă vreme cronica mondenă a zilei.* GHEŢIE; **4.** (rar) confidenţial, intim, secret: *mi-a spus lucruri particulare;* **în particular,** într-un grup restrîns, separat; confidenţial: *acestea zicea Sigismund în public şi în particular.* BĂLC.; **5.** care aparţine unei persoane, care este proprietatea individuală a cuiva; particularnic: *locuinţă particulară;* **6.** care nu aparţine statului; privat: *nici o lege nu stabileşte ce anume limbă urmează a fi folosită în dezbaterile societăţilor particulare.* GHEŢIE; **şcoală** (sau **universitate**) **particulară,** şcoală (sau universitate) care nu aparţine statului; **lecţie** (sau **oră**) **particulară,** lecţie pe care un profesor o dă unui elev în afara şcolii: *e un şcolar bun, capătă lecţii particulare.* CĂL.; **profesor particular,** profesor care predă lecţii unui elev în afara şcolii, în schimbul unei remuneraţii: *bătrîna era ... profesoară particulară de limbile franceză şi engleză.* CĂL.; **elev particular,** elev care pregăteşte materia şcolară fără a urma cursurile, prezentîndu-se numai la examen; **examen particular,** examen la care se prezintă elevii ce nu frecventează cursurile unei şcoli de stat, dar pe care îl susţin în faţa unei comisii formate din profesori de la şcolile de stat; **în particular,** fără a urma cursurile unei şcoli: *ţinea s-o prepare în particular.* SAD.; **7.** care este considerat străin de o anumită activitate sau de un anumit loc de muncă: *accesul persoanelor particulare este interzis.* // m. **1.** persoană care nu deţine o funcţie oficială, care nu face parte dintr-un grup oficial constituit, considerată în raport cu acesta; individ oarecare: *morala prinţilor e una şi a particularilor alta.* SAD.; **2.** persoană care deţine o proprietate privată: *să lucreze la stat? (e salariu mic) sau la particular? (e nesigur).* D. // n. **1.** ceea ce este propriu, specific: *germanul cultivă particularul, individualul.* BL.; *generalul presupune particularul.* CĂL.; **2.** (filoz.) categorie mijlocitoare între singular şi general, desemnînd ceea ce este propriu unei părţi dintre indivizii unei clase; **3.** (log.) cuantor logic redat prin cuvinte ca: „unii", „unele", „există cel puţin un ..." etc. [Din lat. ***particularis,*** germ. ***partikular, partikulär, Partikulier,*** fr. ***particulier***].

particularísm n. 1. doctrină teologică potrivit căreia Isus Hristos s-ar fi jertfit numai pentru cei aleşi, nu pentru întreaga omenire; 2. atitudine a unei minorităţi (etnice) care vrea să-şi conserve, în interiorul unui stat sau al unei federaţii, libertăţile regionale, autonomia teritorială; autonomism; (p. ext.) separatism; 3. afirmarea de către o minoritate a particularităţilor sale culturale, lingvistice etc. şi cererea de a-i fi garantate; ansamblul acestor particularităţi; 4. (p. ext.) caracter particular, individual, intim; individualism; egoism: *o administraţiune deplorabilă, o corupţie înspăimîntătoare şi un particularism meschin în favorul clicei dominante.* EM. [Din fr. ***particularisme***].

particularíst, ~şti, particularístă, ~e a. care ţine de particularism, caracteristic particularismului, referitor la particularism; (p. ext.) particular: *cultura germană are un caracter mai local, mai particularist.* BL. // m., f. adept, partizan al particularismului. [Din fr. ***particulariste***].

particularitáte, particularităţi f. caracterul a ceea ce este particular; notă distinctivă, trăsătură caracteristică a unei persoane, a unui lucru etc.: *de obicei autorii nu-şi dau seama de particularităţile stilistice mai profunde ale creaţiilor lor.* BL.; *aţi putea afirma o particularitate definitorie a omului.* GHEŢIE. [Din lat. ***particularitas, -atis,*** fr. ***particularité***].

particularizá, particularizez vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni particular, a (se) reduce la un anumit caz; a (se) individualiza; (tr. fact.) a face să devină particular: *la nivelul operelor literare comicul tinde să se particularizeze, să adopte stilul unui singur scriitor.* R.L. [Din fr. ***particulariser***].

particularizánt, ~ţi, particularizántă, ~e a. (rar) care particularizează, individualizează: *trăsătură particularizantă.* [***Particularizа*** + ***-ant***].

particulárnic, ~ci, particulárnică, ~ce a. (înv.) particular: *bogăţiile particularnice şi dignităţile îşi fac loc.* RUSSO. [***Particular*** + ***-nic***].

particulă, particule f. 1. parte foarte mică dintr-o materie; corpuscul; părticică: *particulele unui corp;* **particulă elementară,** cea mai mică particulă constitutivă a materiei fizice, care se prezintă ca o entitate cu însuşiri specifice (ex.: electronul, neutronul, protonul, fotonul etc.); 2. afix sau alt element invariabil ataşat la un cuvînt (ex.: des - fac, răs - torn); 3. denumire dată unor cuvinte cu corp fonetic redus, în special părţilor de vorbire neflexibile (prepoziţii, conjuncţii, adverbe); 4. prepoziţie care însoţeşte numele de familie, indicînd un titlu de noblеţe: *Alfred de Musset.* [Din lat. ***particula,*** fr. ***particule***].

partíd, partide n. 1. (înv.) grupare, tabără: *Mihai, însoţit de partidul ce voia să-l pună pe tron.* BĂLC.; 2. (şi **partid politic**) grup de persoane unite prin aceleaşi opinii, aceleaşi interese, aceleaşi acţiuni politice, pe care le promovează împotriva altora cu care luptă pentru cucerirea sau menţinerea dominaţiei politice: *hegemonia unui singur partid duce, în fapt, la concentrarea puterii în mîinile unui singur individ.* GHEŢIE; **partide istorice,** partidele politice (liberal şi ţărănesc) care s-au succedat la conducerea României pînă la instaurarea regimului comunist; **de partid,** partinic: *foloase de partid cîştigate în detrimentul ţării.* EM. [Din gr. mod. ***partídon,*** fr. ***parti,*** it. ***partito***].

partídă, partide f. 1. căsătorie sau proiect de căsătorie (avantajos sub aspect material); (p. ext.) persoană vizată pentru un asemenea proiect: *s-a găsit o partidă extra şi pentru domnişoare.* SAD.; 2. (astăzi rar) petrecere, distracţie în grup: *am pentru partida de plăcere un plan.* CAR.; 3. desfăşurare completă a unui joc sportiv sau distractiv; întrecere (sportivă): *încingeau nesfîrşite partide de pichet.* GHEŢIE; **a pierde partida,** a nu reuşi într-o acţiune, a suferi un eşec: *atunci, partida nu-i pierdută.* CAR.; 4. (înv.) partid; grupare, tabără: *funcţionarii publici nu mai sînt astăzi servitorii ţării care-i plăteşte, ci creaturile supuse ale partidei care i-a numit.* EM.; 5. (fin.) sistem de contabilitate; registru (sau grup de registre) pe categorii de operaţii economice; 6. cont personal: *ia condica de amaneturi şi trece banii boierului la partida plăţilor.* FIL.; **partidă simplă,** înregistrare şi reflectare a unei operaţii contabile într-un singur cont; **partidă dublă,** înregistrare şi reflectare în două conturi a unei operaţii contabile, constînd în trecerea aceleiaşi sume atît în debitul unui cont cît şi în creditul altui cont; 7. cantitate mare de mărfuri cumpărată sau vîndută o dată: *are şi el treburi ale lui ... cu partida de porci îngrăşaţi.* SAD.; 8. parte dintr-o compoziţie muzicală executată de acelaşi instrument sau grup de instrumente, de aceeaşi voce sau grup de voci; grup de voci sau instrumente din aceeaşi familie, care execută această parte: *partidă de bas.* [Din gr. mod. ***partídha,*** it. ***partita,*** fr. ***partie***].

partínic, ~ci, partinică, ~ce a. care reprezintă şi apără interesele unui partid, care corespunde ideologiei şi programului unui partid; făcut (numai) în interesul partidului: *spirit partinic.* [Din rus. ***partiînîi***].

partinitáte f. faptul de a aparţine unui partid, unei ideologii; însuşire a unei ideologii de a reflecta interesele şi aspiraţiile unei clase. [***Partin***(*ic*) + ***-itate***].

parti-pris, parti-prisuri [partipri] n. părere preconcepută, subiectivă; decizie luată anticipat: *biografia prinţesei e mitizată cu parti-pris patriotic.* CRON.; *criticul literar... este bănuit de parti-prisuri.* D.; **a vorbi cu parti pris,** a vorbi cu părtinire. [Din fr. ***parti pris***].

partíţă, partite f. termen generic care desemnează o lucrare muzicală (instrumentală) constînd fie dintr-o variaţiune, fie dintr-o serie de variaţiuni, dintr-o piesă izolată sau dintr-o suită de piese ori dansuri, dintr-o lucrare în mai multe părţi etc. [Din it. ***partita,*** germ. ***Partita***].

partitív, ~i, partitívă, ~e a. (gram.; despre forme flexionare sau despre construcţii) care exprimă ideea de parte luată dintr-un întreg sau întregul din care s-a luat o parte: *genitiv partitiv;* **articol partitiv,** articol (specific limbii franceze) care arată că obiectul denumit de substantiv este o parte dintr-un întreg. [Din fr. ***partitif,*** germ. ***partitiv***].

partitúră, partituri f. text muzical în care sînt cuprinse toate părţile vocale sau instrumentale, dispuse astfel încît să poată fi urmărite concomitent; (p. ext.) compoziţie muzicală: *era flautist ..., extrem de conştiincios, îşi studia atent partitura.* [Din it. ***partitura,*** germ. ***Partitur***].

partíţie[1], partiţii f. 1. (mat.) **partiţie a unei mulţimi,** mulţime formată din submulţimi ale unei mulţimi date, disjuncte două cîte două şi a căror reuniune este mulţimea dată; 2. clasificare a cuvintelor după flexiune, în lingvistica matematică; 3. (livr.) diviziune, divizare: *partiţia bunurilor;* (şi: **partiţiune**). [Din fr. ***partition,*** lat. ***partitio, -onis***].

partíţie[2] f. v. **partiţiune[2]**.

partiţiúne[1] f. v. **partiţie.**

partiţiúne[2], partiţiuni f. (rar) partitură: *frumoasele partiţiuni ale maestrului Verdi.* FIL.; (şi: **partiţie**). [Din it. ***partizione,*** fr. ***partition***].

partizán, ~i, partizană, ~e m., f. 1. persoană care adoptă şi susţine o idee, o teorie etc., care susţine un lider, un partid; persoană care luptă alături de cineva pentru o cauză; adept, susţinător: *nu-nţelegem la ce servesc dezminţirile oficioase cînd partizanii sînt cei cari colportează ştirea.* EM.; *dominaţia ticăloşilor va determina o reacţie a partizanilor vechilor valori.* PR.; 2. combatant din trupe neregulate, care luptă pentru un ideal naţional, politic etc. (în spatele frontului): *război de partizani; partizanii s-au retras în munţi.* [Din fr. ***partisan,*** germ. ***Partisan***].

partizanát, partizanate n. faptul de a fi partizan; stare, atitudine, activitate de partizan; exclusivism: *se pasionează de politică fără s-o facă, avînd deci mintea eliberată de corsetul partizanatului.* PR.; *un anume concept îngust al partizanatului politic.* CF. [***Partizan*** + ***-at***].

pártner m. v. **partener.**

partnership [partnerşíp] n. asociere într-o afacere a doi sau mai mulţi parteneri, în care fiecare îşi menţine propriul capital, dar îl administrează şi îl foloseşte în comun cu ceilalţi, participînd la împărţirea profitului proporţional cu cota de capital avansată. [Cuv. engl.].

pártnic, ~ci, partnică, ~ce m., f. (înv.) 1. părtaş: *să să facă partnic patimilor despuitoriului nostru.* DOS.; 2. partizan; adversar: *partnicii să hulesc, să defaimă, să luptă.* B.-DEL. // a. (înv.) 1. parţial: *product partnic;* 2. particular: *priveau mai mult la partnicul lor interes.* NEGR. [***Parte*** + ***-nic***].

parturíţie, parturiţii f. naştere a puilor, la sfîrşitul gestaţiei; fătare. [Din lat. ***parturitio, -onis,*** fr. ***parturition***].

party [párti] n. petrecere: *absent de la party-ul lui Ion Raţiu.* A. [Cuv. engl.].

parţiál[1], ~i, parţială, ~e a. 1. care reprezintă numai o parte dintr-un întreg: *campania electorală a unei alegeri parţiale.* C.PETR.; *sumă parţială;* 2. care se face numai în parte; care nu cuprinde, nu acoperă întregul sau totalitatea: *eclipsă parţială;* (adv.) *o draperie... acoperea parţial o nişă.* CĂL. [Din lat. ***partialis,*** fr. ***partiel***].

parţiál[2], ~i, parţială, ~e a. (rar) părtinitor. [Din fr. ***partial***].

parţialitáte f. faptul de a fi parţial[2]; atitudine părtinitoare; părtinire: *să arate adevărul fără parţialitate sau pasiune.* FIL. [Din lat. ***partialitas, -atis,*** fr. ***partialité***].

parţializatór, ~i, parţializatoáre a. (rar) care are în vedere numai o parte dintr-un ansamblu, numai un aspect, un caz, o situaţie: *diferitelor viziuni parţializatoare asupra fenomenului lingvistic li se poate opune viziunea integralistă.* CF. [De la ***parţial***].

parţiár a. (jur.) **colon parţiar,** persoană care ia în arendă o bucată de pămînt şi împarte beneficiul cu proprietarul. [Din lat. ***partiarius*** (*colonus*)].

parúcic m. v. **porucic.**

parúră, paruri f. 1. (înv.) podoabă, găteală: *alungă din parura lor orice culoare strălucitoare.* HEL.; 2. ansamblu de podoabe din acelaşi material şi cu aceleaşi motive ornamentale; garnitură asortată de bijuterii (colier, cercei, brăţară etc.): *a primit în dar o parură de perle;* 3. (spec.) coroniţă (din lămîiţă şi beteală) pe care o pun miresele pe cap. [Din fr. ***parure***].

parusíe f. v. **parisie.**

parvení, parvín vb. (intr.) 1. a ajunge la ceva; a reuşi, a izbuti: *„Criterion" ... a parvenit în sezonul acela să revoluţioneze oarecum atmosfera noastră intelectuală.* C.L.; *ajunsesem să-mi formez o concepţie despre lume şi prin cultură să parvin spre sferele gîndirii filozofice.* PR.; 2. a ajunge la destinaţie; a sosi: *scrisoarea ta mi-a parvenit;* 3. a se propaga în spaţiu pînă undeva; a se face simţit (undeva): *din zgomotul străzii nu parvenea decît ... claxonul.* PR.; 4. a ajunge fără merite, prin mijloace neoneste sau printr-un concurs favorabil de împrejurări la o bună situaţie materială sau socială; a pătrunde într-o clasă socială înaltă; a se ajunge: *ambiţia tînărului nu era să parvină, ci să dovedească bărbăţia noii clase.* CĂL. [Din fr. ***parvenir***].

parvenire f. acţiunea de a parveni şi rezultatul ei: *aceste două mari mijloace de parvenire nu se dezvoltă ... decît prin învăţătură.* FIL.; *Chiriţa e ... o burgheză cu dor de parvenire.* CĂL. [V. ***parveni***].

parvenít, ~ţi, parvenită, ~e a. şi m., f. (persoană) care a reuşit să parvină, să-şi facă o situaţie bună fără a avea merite deosebite şi adesea pe căi necinstite: *nimic nu este mai periculos pentru un stat ce voieşte a se reorganiza, decît a da frînele guvernului în mînile parveniţilor.* FIL.; *n-are obiceiul ... de-a crea directorate de bancă pentru parveniţi.* EM. [V. ***parveni***].

parvenitísm n. **1.** tendinţă, dorinţă de a parveni; **2.** situaţie de parvenit; atitudine, comportament specific parvenitului: *nu era nici stînjenită, nici speriată şi nu căzuse în stridenţele parvenitismului.* CĂL. [***Parvenit*** + *-ism*].

pas[1], paşi m. şi (înv.) **pasuri** n. **1.** fiecare dintre mişcările alternative pe care le fac picioarele în mers; (p. ext.) distanţă parcursă printr-o asemenea mişcare: *după cîţiva paşi se opri.* EL.; **pas cu pas,** treptat; încetul cu încetul; mereu, neîncetat: *şi pas cu pas pe urma ei alunecă-n odaie.* EM.; **la tot pasul** sau **la fiecare pas,** peste tot; necontenit: *se vede prăbuşirea la tot pasul.* VLAH.; **nici (un) pas,** deloc, nicidecum: *nu le-oi lăsa nici pas a ieşi din casă.* CR.; **a face primul pas,** a face începutul, a avea iniţiativa: *voi face eu primul pas spre împăcare*; **a face un pas greşit,** a săvîrşi o greşeală; **a ceda** (sau **a da**) **pasul,** a se lăsa depăşit: *dau pasul cu plăcere ministrului.* NEGR.; **a bate pasul pe loc,** a staţiona, a stagna: *economia de piaţă bate pasul pe loc.* CF.; **2.** zgomot produs de mersul pe jos: *auzi pasuri ce coboară.* EM.; *paşii doamnei ... se mistuiră de-a lungul coridorului.* GHEŢIE; **3.** (fig.) acţiune, act, întreprindere; demers: *v-aţi gîndit bine înainte de a face pasul acesta?* GHEŢIE; **4.** (fig.) evoluţie, progres, propăşire: *apreciem paşii făcuţi pe calea democratizării;* **5.** (fig.) cale liberă, permisiune, îngăduinţă, posibilitate, răgaz: *nu-ţi dă pas de vorbă.* PANN; *dete pas turcilor a se amesteca.* BĂLC.; **6.** mod de a umbla; mers, umblet: *cutreierînd cu pas măsurat.* OD.; *grăbesc pasul.* EL.; **pas alergător,** mers (ostăşesc) în fugă; **la pas** sau **în pasul calului,** în mersul liber al calului: *o trăsură mergea la pas.* BAC.; **pas de marş** (sau **de voie, de manevră**), mers ostăşesc obişnuit; **pas de front** (sau **de defilare**), mers ostăşesc de paradă, cu cadenţa bine marcată; **a ţine pasul, a)** a păstra cadenţa: *treci în front, ţine pasul!* PR.; **b)** a se menţine la acelaşi nivel cu cineva, a avea aceeaşi evoluţie: *încercau zadarnic să ţină pasul cu cei aflaţi în frunte.* GHEŢIE; **a se ţine de pasul cuiva,** a urmări pe cineva, a se ţine de cineva: *am înţeles ... să nu mă ţin de pasul tău.* EM.; **a da pas,** a se grăbi: *flăcăii dau pas ca să aducă vitele.* EM.; **7.** mişcare ritmică a picioarelor, caracteristică pentru fiecare dans: *pas de vals;* **8.** unitate de măsură a lungimii egală cu distanţa rezultată dintr-o singură mişcare de înaintare în mersul obişnuit; (p. ext.) distanţă reprezentată de această unitate de măsură: *îl sili să măsoare cu pasul ... lăţimea locurilor.* REBR.; *muierea vine cu o jumătate de pas în urmă ţăranilor.* PR.; **9.** urmă lăsată de talpa piciorului sau a încălţămintei în mers: *pe zăpadă nici un pas.* AL. // n. (p. anal.) **1.** distanţa dintre doi dinţi consecutivi ai unei roţi dinţate; **2.** distanţa dintre două spire consecutive ale unui filet; **3.** (înv. şi reg.) unealtă de lemn, asemănătoare unui compas, folosită în dulgherie, dogărie etc.; **4.** (mat.) **pasul unei elice,** distanţa dintre un punct al elicei circulare şi cel mai apropiat punct al ei, situat pe o paralelă la axa elicei care trece prin primul punct. [Lat. ***passus***].

pas[2], pasuri n. **1.** (înv. şi reg.) paşaport: *i-am arătat că am un pas francez.* BĂLC.; **2.** loc îngust şi mai coborît, de obicei situat chiar pe cumpăna apelor, care permite trecerea peste o culme de munte sau de deal; trecătoare: *să închidă pasurile în munţi.* SAD.; **3.** şenal navigabil. [Din germ. ***Pass***, fr. ***pas***].

pas[3] interj. cuvînt folosit de un jucător de cărţi pentru a arăta că nu vrea sau nu poate să deschidă jocul sau să mai participe la joc (în turul respectiv). [Din fr. *(je)* ***passe***].

pas[4] m. medicament antibiotic, folosit în tratamentul tuberculozei; acid paraaminosalicilic. [Din fr. ***P.A.S.*** (prescurtare de la *acide paraaminosalicylique*)].

pasá, pasez vb. (tr.) **1.** a da cuiva ceva, a face să ajungă ceva în mîna altuia; a transmite altuia: *un prieten-doi care să-mi paseze cîţiva pitaci se vor găsi la nevoie.* GHEŢIE; *mi-ai pasat treburile tale;* **2.** (sport) a trimite mingea sau pucul unui coechipier; **3.** a trece prin sită fructe, legume etc.; a mărunţi, a zdrobi. [Din fr. ***passer***].

pasábil, ~i, pasabilă, ~e a. care este destul de bun, de frumos, de reuşit pentru a fi acceptat; care corespunde într-o oarecare măsură scopului; acceptabil, admisibil; de o calitate mediocră: *Haşdeu era un desenator pasabil.* CĂL. [Din fr. ***passable***].

pasabilitáte f. caracter trecător; temporalitate: *umorul ... volatilizează toate defectele timpuozităţei (pasabilităţei).* EM. [Din germ. ***passabel*** + *-itate* (după *pasabil*)].

pasacálie, pascalii f. **1.** vechi dans de curte, de origine spaniolă şi italiană, cu mişcare lentă, executat pe o temă muzicală cu repetate variaţiuni; melodia acestui dans; **2.** piesă muzicală instrumentală, construită din variaţiuni polifonice pe o temă expusă la început, executată într-un tempo moderat sau lent şi în măsura de trei timpi. [Din it. ***passacaglia***].

pasagér, ~i, pasageră, ~e m., f. **1.** călător în trecere printr-un loc, printr-o localitate: *se repezi pe peron, unde ... pasagerii ... tropăiau din picioare.* REBR.; **2.** persoană care călătoreşte cu un mijloc de transport în comun; călător: *aici s-opreşte vasul, debarcă pasagerii.* BOL. // n. navă de pasageri. // a. vremelnic, trecător: *e un împrumut pasager.* SAD.; *profunda lor indiferenţă faţă de tot ceea ce constituie modă pasageră.* CF. [Din fr. ***passager***].

pasáj, pasaje n. **1.** loc de trecere (acoperit) pentru pietoni (sau vehicule) dintr-o stradă în alta, amenajat la parterul unei clădiri sau între două rînduri de clădiri (cu magazine): *pe toate fundacurile şi pasajele, o groază de copii.* SAD.; **2.** porţiune de stradă, cu marcaje speciale, folosită ca loc de traversare pentru pietoni: *este interzisă staţionarea pe pasaj;* **3.** încrucişare, la acelaşi nivel sau la nivele diferite, între un drum şi o cale ferată; **4.** încrucişare la nivele diferite între două sau mai multe căi rutiere; **5.** fragment dintr-un text scris, dintr-o operă literară sau dintr-o bucată muzicală etc.: *există oare în eseul meu vreun pasaj comic?* PR.; **6.** migraţie periodică a păsărilor; deplasare a unor păsări sau animale sălbatice în anumite momente ale zilei pentru căutarea hranei; traseu străbătut în cursul acestor deplasări: *urmarăm drumul ... pe sub pasajul de dimineaţă al raţelor.* SAD.; **7.** cîrd, stol (în migraţie, în deplasare): *pasajul de raţe pornise sub cer.* SAD.; **8.** (tehn.) trecere a metalelor, a fibrelor textile etc. printre doi sau mai mulţi cilindri metalici aşezaţi în laminor la distanţă reglabilă, care se rotesc în sens invers; loc de trecere a acestor metale, fibre textile etc. [Din fr. ***passage,*** it. ***passaggio,*** germ. ***Passage***].

pasamétru, pasametre n. micrometru la care se înregistrează pe un cadran abaterile faţă de un etalon de comparaţie. [Din fr. ***passamètre,*** germ. ***Passameter,*** rus. ***passametr***].

pasánt, pasante a. **contor pasant** (şi n.), contor care înregistrează consumul de energie electrică defalcat din consumul înregistrat de un contor general. [Din germ. ***passant***].

pasáre, pasări f. acţiunea de a pasa şi rezultatul ei. [V. ***pasa***].

pasarélă, pasarele f. **1.** pod (îngust) peste o linie de cale ferată, o şosea, un canal etc. pentru pietoni; **2.** punte sau galerie care permite trecerea, la nivel, între două construcţii; **3.** podeţ mobil care leagă de chei puntea unui vapor ancorat; **4.** platformă înălţată pe puntea unui vas, unde se află camera hărţilor şi a instrumentelor de navigaţie şi unde stă, de obicei, timonierul sau ofiţerul de cart: *navigatorul trebuia să stea ... afară, pe pasarelă, în viscol.* TUD.; **4.** platformă îngustă amenajată la unele construcţii pentru manevrarea unor dispozitive sau pentru executarea unor lucrări. [Din fr. ***passerelle,*** germ. ***Passerelle***].

pasatríce, pasatrice f. maşină prevăzută cu sită care separă seminţele şi pieliţele de pulpa legumelor şi a fructelor. [Din it. ***passatrice***].

pásă, pase f. **1.** tur la un joc de cărţi; miză pe care o depune un jucător de cărţi la fiecare nou tur: *am urmărit pasa în gînd.* DELAVR.; **2.** trimitere a mingii către un coechipier; **3.** înaintare către adversar, la scrimă; **4.** fiecare dintre mişcările pe care un hipnotizator le face cu mîna pentru a hipnotiza pe cineva; **5.** stare, dispoziţie, situaţie: *sînt într-o pasă îngrozitoare;* **6.** (tehn.) trecere a metalului de forjat în tiparele sau în matriţele care îl fasonează; **7.** (mar.) fişie de apă indicată pentru navigaţie într-o zonă cu stînci, bancuri, mine etc. [Din fr. ***passe,*** engl. ***pass***].

pásămite adv. (pop.) pesemne, se pare, se vede că: *pasămite ea pierduse un oscior.* ISP. [***Păsa[1]*** + ***mite***].

pásăre, păsări f. **1.** (la pl.) clasă de vertebrate ovipare, cu corpul fusiform, acoperit cu pene, şi cu aripi (pentru zbor), cu fălcile fără dinţi, acoperite cu formaţii cornoase (*Aves*); (şi la sg.) vertebrată ovipară cu pene din această clasă: *stoluri de păsări migrătoare sfîşiau cerul.* GHEŢIE; **pasăre măiastră,** v. **măiestru**; **pasăre rară,** (după lat. **rara avis**) ceva deosebit de rar şi greu de găsit: *ca scriitor, am înnegrit multe pagini descriind obiceiurile păminţului, unde fidelitatea şi recunoştinţa sînt păsări rare.* D.; **2.** (fig.) avion: *paseri de fier* [brăzdează] *văzduhul.* SAD.; **3.** (reg.; şi **pasăre de casă**) vrabie (*Passer domestica*); **4.** (spec.; şi **pasăre de casă** sau **de curte, domestică**) nume dat păsărilor crescute pentru producţia de carne, ouă, pui, fulgi etc.; orătanie: *o vie ..., vite şi multe păseri alcătuiau gospodăria babei.* CR.; **5.** (p. restr.) carnea acestora folosită ca aliment; mîncare preparată din astfel de carne: *a făcut o supă de pasăre delicioasă.* PETR.; **6.** (compuse) **pasărea-muscă,** colibri (*Trochilus*); **pasărea-liră,** pasăre australiană, foarte frumoasă, al cărei mascul are coada în formă de liră, viu colorată (*Menura superba*); **pasărea-paradisului,** mică pasăre exotică, din Australia şi Noua Guinee, cu pene frumos colorate (*Paradisea apoda*): *îngeri cu aripile incendiate-n culori bengale, ca de pasărea-paradisului.* CĂRT.; **pasărea-omătului,** pasăre mică (din Carpaţi) cu penele de diferite culori în care predomină albul (*Plectrophenax nivalis*); **pasăre-ţigănească,** codobatură (*Motacilla alba*); **pasăre-tătărească,** nagîţ (*Vanellus vanellus*); **pasărea-furtunii,** furtunar (*Puffinus puffinus*); (şi: (înv.) **pasere**). [Lat. ***passer*** „vrabie"].

pascál[1], ~i, pascală, ~e a. care ţine de Paşti, referitor la Paşti; din zilele de Paşti: *în noaptea pascală, curtea bisericii Mavrogheni gemea de lume.* D.; **ciclu pascal,** perioadă de 532 de ani, după care sărbătoarea Paştelui revine exact în aceeaşi zi a anului; **miel pascal,** miel sacrificat de evrei la Paşti, cu prilejul sărbătorii eliberării lor din robia egipteană. [Din fr. ***pascal***].

pascal[2], pascali m. unitate de măsură pentru presiune, egală cu presiunea exercitată de un newton pe un metru pătrat. [Din fr. ***pascal***].

pascalíe, pascalii f. **1.** calendar special cu indicaţii astrologice, după care se stabileşte data Paştelui şi a altor sărbători religioase; **a-şi pierde pascalia** (sau **pascaliile**), a face erori de calcul; a pierde socoteala; **2.** carte astrologică populară pentru ghicirea viitorului; zodiac: *descîntătorii bobi pe masă-ntins-au, păscălii deschis-au.* COŞB.; (şi: (înv. şi pop.) **păscălie**). [Din gr. ***pashaliía,*** lat. ***paschalia***].

páscă, păşti f. 1. prăjitură tradiţională preparată din aluat de cozonac, peste care se pune un strat de pastă obţinută din brînză sau din orez, smîntînă, amestecată cu zahăr, cu stafide, nuci etc., coaptă, de obicei, în forme rotunde, care se mănîncă la Paşti de către creştinii ortodocşi şi catolici: *face pască cu smîntînă şi cu ouă.* CR.; 2. (la pl.; în forma **paşti**) anafură pe care preotul o împarte credincioşilor în biserică, în ziua de Paşti; paşti: *a ne cumineca cu ... paşti de la Hristos Isus.* COR.; *fusei şi eu la Paşti, să-mi iau păşti.* SOR.; 3. miel pascal: *junghiaţi pasha.* BIBLIA; 4. azimă pe care evreii o mănîncă în timpul Paştilor în loc de pîine; (şi: (înv.) **pashă**). [Lat. *pascha,* gr. *pásha*].

paseísm n. cult (exagerat) al trecutului; idealizare a trecutului, cultivată în special de romantici: *noua generaţie invada toate publicaţiile, preferînd pe acelea potrivnice paseismului.* CĂL. [Din fr. ***passéisme***].

paseíst, ~şti, paseistă, ~e a. referitor la paseism, caracteristic paseismului: *literatură paseistă.* // m., f. adept al paseismului; admirator al trecutului. [Din fr. ***passéiste***].

pasénţă f. v. pasienţă.

pásere f. v. pasăre.

paserifórmă, paseriforme f. (la pl.) ordin de păsări insectivore sau granivore, răspîndite pe tot globul, care îşi construiesc cuibul, se hrănesc cu insecte sau cu seminţe şi ai căror pui ies din ou, goluşi şi orbi (*Passeriformes*); (şi la sg.) pasăre din acest ordin (ex.: vrabia, rîndunica, cioara, sturzul, privighetoarea). [Din fr. ***passeriformes***].

pasétă, pasete f. piesă în formă de lamelă care conduce firul, la maşina de tricotat. [Din fr. *passette*].

páshă f. v. pască.

pasiáns n. v. pasienţă.

pasíbil, ~i, pasibilă, ~e a. care trebuie sau poate fi supus la ..., susceptibil de ...: *pasibil de amendă.* [Din fr. ***passible***].

pasiénţă, pasienţe f. potrivire întîmplătoare a cărţilor de joc într-o anumită combinaţie, de realizarea căreia o persoană îşi leagă împlinirea unei dorinţe: *sara jucînd stos cu vătaful lui şi făcînd pasians.* NEGR.; *după cină îşi făcea pasienţele la măsuţa din salon.* GHEŢIE; **a (nu) ieşi pasienţa,** a (nu) obţine rezultatul dorit; (şi: **pasenţă,** (înv.) **pasians**). [Din gr. mod. ***pasiéntsa,*** fr. ***patience***].

pasifloracée, pasifloracee f. (la pl.) familie de plante tropicale agăţătoare, cu tulpină lemnoasă, frunze palmate, flori mari cu petale separate; (şi la sg.) plantă din această familie (ex. pasiflora). [Din fr. ***passifloracées***].

pasiflorál n. medicament calmant sub formă de soluţie, preparat din extractul fluid al unei specii de pasiflora (*Passiflora incarnata*). [***Pasiflóră*** + *-al*].

pasiflóră, pasiflore f. (la pl.) numele mai multor specii de plante tropicale agăţătoare, din familia pasifloraceelor, cu tulpina lemnoasă, cu flori albăstrii sau albe-roz (*Passiflora*); (şi la sg.) plantă din aceste specii. [Din fr. ***passiflore,*** lat. ***passiflora***].

pasigrafíe, pasigrafii f. (rar) sistem de scriere universală. [Din fr. ***passigraphie***].

pasimétru, pasimetre n. instrument de precizie pentru măsurarea alezajelor. [Din fr. ***passimètre***].

pasioná, pasionez vb. 1. (tr.) a trezi, a stîrni cuiva un interes deosebit, o pasiune; a captiva: *îl pasiona grădinăritul.* GHEŢIE; *pe unul îl interesează mai mult estetică ..., pe altul îl pasionează logica.* CF.; 2. (refl.) a fi captivat, a se preocupa cu pasiune de ceva; a pune pasiune în ceva: *se pasionează de politică.* PR. [Din fr. ***passioner***].

pasionál, ~i, pasională, ~e a. 1. care ţine de pasiune, referitor la pasiune: *ţăran, el are onestitate, nu adîncime pasională, pentru care trebuie şi complicaţie intelectuală.* CĂL.; 2. determinat de o pasiune, izvorît dintr-o (mare) pasiune: *s-a vorbit ... de o crimă pasională.* GHEŢIE; 3. care stîrneşte pasiune: *Ioana era şi ea pasională, în sensul că sugera pasiunile.* CĂL.; 4. pasionat: *artistul era original şi pasional.* [Din fr. ***passionnel,*** lat. ***passionalis***].

pasionalitáte f. însuşirea de a fi pasional; caracter pasional, pătimaş: *sentimentalismul ei hermafrodit ... nu e în spiritul latin al pasionalităţii iberice.* CĂL. [***Pasional*** + *-itate*].

pasionánt, ~ţi, pasionantă, ~e a. 1. care pasionează; captivant: *ai scris o carte pasionantă.* PR.; 2. care se manifestă, care acţionează cu pasiune; (p. ext.) aprig, violent: *joc pasionant în finală.* [Din fr. ***passionnant***].

pasionát, ~ţi, pasionată, ~e a. 1. izvorît dintr-o (mare) pasiune; determinat de pasiune: *munca stăruitoare şi pasionată, munca utilă societăţii e mai mult decît o datorie, e însăşi justificarea existenţei noastre.* GHEŢIE; 2. care trădează, care denotă pasiune: *erau cele dintăi cuvinte pasionate.* SAD.; 3. stăpînit, dominat de pasiune; pătimaş: *un caracter pasionat.* EM.; 4. părtinitor: *judecător pasionat;* 5. care pune pasiune în ceea ce face, care acţionează cu pasiune; fervent, entuziast, înflăcărat: *cititor pasionat, el era unul din cei mai adînci cunoscători ai limbii şi literaturii noastre.* VLAH. [V. ***pasiona***].

pasiúne, pasiuni f. 1. stare afectivă care polarizează procesele psihice ale omului, dominîndu-l prin intensitatea efectelor sau prin permanenţa acţiunii sale: *împingea bucuria pînă la un fel de pasiune.* FIL.; **cu pasiune,** pasionat, înflăcărat; intens: *începu să lucreze cu pasiune.* REBR.; **a face (o) pasiune pentru cineva** (sau **pentru ceva**), a se simţi atras în mod deosebit de cineva (sau de ceva); a se pasiona; 2. înclinaţie puternică pentru obiectul studiat, pentru profesiunea practicată, pentru activitatea desfăşurată; obiectul unei asemenea înclinaţii: *în afara pasiunii de a cerceta, ce ne mai place să facem?* PR.; *atracţia pentru muzică ... deveni curînd o pasiune.* GHEŢIE; 3. dorinţă de a poseda; aspiraţie; obiectul dorinţei, aspiraţiei cuiva: *românul are două pasiuni mari: pămîntul şi credinţa.* STĂNIL.; 4. afecţiune puternică pentru cineva; dragoste foarte puternică; patimă: *bătrînul făcuse ... o tîrzie şi mistuitoare pasiune.* GHEŢIE; 5. pornire nestăpînită, pătimaşă, generată de o dorinţă arzătoare sau de o înclinaţie irezistibilă; patimă, viciu: *cînd o pasiune îl apuca, era o tortură nemaipomenită.* CAR.; 6. (rar) părtinire: *nu-l judeca cu pasiune;* 7. (livr.) suferinţele, patimile Mîntuitorului; naraţiunea evanghelică a acestora: *Pasiunea după Matei;* 8. oratoriu avînd ca temă patimile evanghelice; 9. (fig.) supliciu, martiriu. [Din lat. ***passio, -onis,*** fr. ***passion,*** germ. ***Passion***].

pasív, ~i, pasivă, ~e a. 1. care arată că subiectul gramatical suferă acţiunea făcută de altcineva: *verb pasiv; diateză, conjugare pasivă;* 2. care nu reacţionează în nici un fel, care nu întreprinde nimic; lipsit de iniţiativă şi de interes; inactiv, indiferent: *un tip pasiv, şters.* IBR.; *majoritatea corpului electoral e pasivă, inertă, indiferentă, dacă vreţi, simplă spectatoare.* GHEŢIE; **vocabular** (sau **lexic**) **pasiv,** parte a vocabularului care nu e folosită în mod frecvent în vorbire; 3. (despre metale) care prezintă fenomenul de pasivitate; 4. **casă pasivă,** tip de clădire parţial autonomă din punct de vedere energetic. // n. 1. diateza pasivă; 2. totalitatea mijloacelor economice ale unei întreprinderi, instituţii etc., privite sub aspectul sursei de constituire şi al destinaţiilor lor; 3. parte distinctă a bilanţului contabil în care sînt specificate, în expresie valorică, fondurile unei întreprinderi, ale unei instituţii etc.: *salariile ... totalizau mai bine de un milion pe an; adunate cu celelalte cheltuieli ... făceau ca pasivul întreprinderii să se cifreze la aproape un milion şi jumătate.* GHEŢIE; 4. (jur.) parte a patrimoniului unei persoane fizice sau juridice, alcătuită din datorii, din sarcini şi din obligaţii evaluabile în bani; totalitatea datoriilor evaluabile în bani care depăşeşte bilanţul activ: *casa e grevată de datorii, pasivul e mai mare decît activul.* CĂL. [Din lat. ***passivus,*** fr. ***passif,*** germ. ***passiv, Passiv***].

pasivísm n. 1. pasivitate; 2. (spec.) tactică adoptată în 1869 la conferinţa de constituire a Partidului Naţional Român din Transilvania, prin care membrii acestuia, nerecunoscînd dualismul austro-ungar şi alipirea Transilvaniei la Ungaria, au hotărît să boicoteze alegerile şi viaţa parlamentară din Ungaria. [Din germ. ***Passivismus***].

pasivíst, pasivişti m. 1. persoană stăpînită de pasivism; 2. membru al Partidului Naţional Român din Transilvania care adoptase pasivismul. [***Pasiv***(*ism*) + *-ist*].

pasivitáte f. 1. starea omului pasiv; lipsă de activitate şi de interes; lipsă de iniţiativă; pasivism: *se complace în pasivitate;* 2. (chim.) proprietate a unor metale (crom, fier, aluminiu etc.) de a rezista la acţiunea unor acizi concentraţi şi de a putea fi atacate de aceiaşi acizi diluaţi. [Din fr. ***passivité,*** germ. ***Passivität***].

pasiviză, pasivizez vb. 1. (chim.; tr. şi refl.; despre metale) a face să capete pasivitate; 2. a transforma o construcţie sintactică cu verbul la diateza activă în una cu verbul la diateza pasivă. [***Pasiv*** + *-iza*].

pasivizáre, pasivizări f. acţiunea de a (se) pasiviza şi rezultatul ei. [V. ***pasiviza***].

pasmánt, pasmanturi n. (înv. şi reg.) ceapraz, firet (pentru împodobit haine sau draperii): *haine împărăteşti, toate numai posmanturi şi pietre scumpe.* POP.; (şi: **posomant**). [Din fr. ***passement,*** magh. ***poszomónt***].

pasmanteríe, pasmanterii f. 1. nume generic pentru articole de ceapărăzărie; garnitură la haine, la mobilă etc. din asemenea articole: *tunică de mătase purpurie, împodobită ... cu pazmanterie.* CĂL.; 2. ramură a industriei textile care produce panglici, fireturi, broderii etc. [Din fr. ***passementerie***].

pasmantiér, pasmantieri m. (înv.) ceaprazar. [Din fr. ***passementier***].

paspartú, paspartuuri n. 1. şperaclu; 2. (fig.) mijloc de a pătrunde într-un anumit cerc sau într-o anumită problemă; 3. cadru de hîrtie, carton, lemn etc. aşezat între ramă şi fotografia sau tabloul, gravura etc. înrămată. [Din fr. ***passepartout***].

paspoál, paspoaluri n. 1. şiret sau panglică îngustă aplicată ca garnitură la rochii, la haine, de-a lungul unei cusături, la buzunare, la guler etc.; (p. restr.) vipuşcă: *paspoaluri pentru soldaţi;* 2. bandă de piele sau de material plastic cu care se întăresc marginile unor obiecte de marochinărie, cusăturile unor pantofi etc. [Din fr. ***passpoil***].

paspoalá, paspoalez vb. (tr.) a împodobi sau a întări cu paspoal. [De la ***paspoal***].

paspórt n. v. paşaport.

paspoalăre, paspoalări f. acţiunea de a paspoala şi rezultatul ei. [V. ***paspoala***].

pássim adv. (folosit pentru trimiteri la lucrările unor autori) în diferite (sau în mai multe) locuri dintr-o sursă citată. [Cuv. lat.].

passing-shot, passing-shoturi [pásing-şot] n. minge rapidă, de jos în sus, care trece, la tenis, pe lîngă adversarul venit la fileu. [Cuv. engl.].

pástă, paste f. 1. amestec concentrat omogen sau eterogen între materiale solide (pulberi, granule etc.) şi un lichid, de obicei apă: *pastă de var, pastă de ciment;* 2. materie densă (şi vîscoasă) cu aspect omogen, rezultată de obicei din măcinarea unor substanţe şi din amestecul lor cu un lichid pînă la obţinerea consistenţei dorite: *pastă de hîrtie; pastă de porţelan; pastă de jujubă;* **pastă de dinţi,** preparat cosmetic folosit la

P Q

spălarea dinţilor; **3.** produs alimentar concentrat, obţinut prin pasarea unor legume, prin tocarea unor alimente şi prin amestecarea lor cu diverse condimente, cu conservant etc.: *pastă de roşii; pastă de sardele;* **4.** (la pl.; şi, mai ales, **paste făinoase**), produse alimentare, de diferite forme şi dimensiuni, obţinute prin uscarea unui aluat nedospit din făină de grîu: *paste pentru supă;* **5.** culoare (folosită în pictură) de obicei preparată cu ulei: *rolul pe care în poezie îl are limbajul revine ... în pictură pastei, liniei formelor.* BL.; **6.** lac de unghii cu aspect omogen. [Din gr. mod. ***pásta,*** germ. ***Pasta,*** it. ***pasta***].

pastél, pasteluri n. **1.** creion moale, colorat (în tonuri deschise), făcut din pigmenţi pulverizaţi, amestecaţi cu talc şi cu gumă arabică, folosit în pictură: *pictează în pastel;* **2.** desen executat cu astfel de creioane; pictură reprezentînd un peisaj după natură, executată cu asemenea creioane sau în tonuri deschise de acuarelă ori de ulei; **3.** specie a poeziei lirice în care se descrie un peisaj: *pastelul coşbucian e monografic.* CĂL. // a. (despre culori) pal[1], delicat; pastelat: *bleu pastel.* [Din fr. ***pastel,*** it. ***pastello***].

pastelát, ~ţi, pastelată, ~e a. (despre culori, desene etc.) cu tonuri pale, delicate. [De la ***pastel***].

pastelíst, pastelişti m. **1.** pictor de pasteluri; **2.** poet care compune pasteluri: *Eugen Lovinescu a scris despre mine că sînt un gingaş pastelist.* ST. [Din fr. ***pastelliste***].

pastelizá, pastelizez vb. (rar; tr.) **1.** a desena, a vopsi în culori pastel; **2.** a face să aibă culori atenuate; **3.** a crea un pastel; a da impresia de pastel. [***Pastel*** + ***-iza***].

pastét, pastete n. (înv.) pateu; (şi: **paştet**). [Din germ. ***Pastete***].

pasteurelóză, pasteureloze f. **1.** boală microbiană gravă la animale, transmisibilă la om îndeosebi după muşcături sau zgîrieturi provocate de carnivore infectate, caracterizată prin focare purulente localizate şi prin septicemii; **2.** holera păsărilor. [Din fr. ***pasteurellose***].

pasteurizá, pasteurizez vb. (tr.) a conserva produse alimentare (în special lapte) prin încălzire la o temperatură care distruge bacteriile (75°-85°C), urmată de o răcire bruscă (sub 10°C), astfel încît însuşirile fizice, chimice şi gustative ale alimentului să rămînă intacte. [Din fr. ***pasteuriser***].

pasteurizáre, pasteurizări f. acţiunea de a pasteuriza şi rezultatul ei. [V. ***pasteuriza***].

pasteurizát, ~ţi, pasteurizată, ~e a. care a fost supus pasteurizării: *lapte pasteurizat.* [V. ***pasteuriza***].

pasteurizatór, pasteurizatoare n. aparat folosit în industria alimentară pentru pasteurizare. [Din fr. ***pasteurisateur***].

pastícă, pastici f. (tehn.) muflă. [Din it. ***pastecca***].

pastifiánt, ~ţi, pastifiantă, ~e a. şi n. (substanţă) care permite obţinerea unei paste. [De la ***pastă*** (după *plastifiant*)].

pastílă, pastile f. **1.** preparat farmaceutic de forma unui disc mic; tabletă: *pastile de aspirină;* **2.** produs alimentar (zaharos) de aceeaşi formă: *pastile de ciocolată;* **3.** piesă în formă de disc cu suprafeţele frontale convexe, folosită în construcţia unor maşini, a unor mecanisme; **4.** loc de formă rotundă, amenajat într-o piaţă, într-o intersecţie largă, pentru refugiul pietonilor, dirijarea circulaţiei etc. [Din fr. ***pastille,*** germ. ***Pastille***].

pastíş n. v. **pastişă.**

pastişá, pastişez vb. (tr.) a realiza o pastişă; a imita, a copia: *Eminescu ... face poezii populare, fără să pastişeze, şi cu idei culte.* CĂL. [Din fr. ***pasticher***].

pastişáre, pastişări f. acţiunea de a pastişa şi rezultatul lui. [V. ***pastişa***].

pastíşă, pastişe f. lucrare literară, plastică sau muzicală, de obicei fără valoare, în care se imită genul, stilul, maniera, mijloacele de expresie ale unui mare creator, ale unui artist consacrat (nu însă şi subiectul operei acestuia): *parabolele în proză ... sînt prea de tot pastişe după poemele ... lui Oscar Wilder.* CĂL; *geniile nu pot fi urmate fără riscul de a crea o lamentabilă pastişă.* CF.; (şi: (înv.) **pastiş**). [Din fr. ***pastiche***].

pastişór, pastişori m. (depr.) persoană care pastişează: *se extaziază în faţa unui pastişor agreabil al clasicilor.* CĂL. [Din fr. ***pasticheur***].

păstor, pastori m. preot protestant: *îşi plecau umiliţi fruntea pe cărţi de rugăciuni, sub ochiul uscat al pastorului.* SAD. [Din lat. ***pastor,*** germ. ***Pastor***].

pastorál, ~i, pastorală, ~e a. **1.** care aparţine păstorilor, referitor la păstori, specific păstorilor; (p. ext.) de la ţară; păstoresc, cîmpenesc, rustic; bucolic: *existenţa pastorală a poporului român.* CĂL.; **2.** care înfăţişează, care evocă idilic viaţa păstorilor, viaţa de la ţară: *isprăveşte ... traducerea delicatei povestiri pastorale greceşti „Daphnis şi Chloe".* SAD.; *simfonie pastorală;* **3.** care aparţine pastorilor, referitor la pastori, propriu pastorilor; (p. gener.) preoţesc; (p. ext.) episcopal: *cîrjă pastorală;* **4.** care iniţiază pe preoţi în rînduielile bisericeşti: *teologie pastorală.* // f. **1.** operă literară sau muzicală care celebrează, într-o manieră idilică, viaţa de la ţară (în special viaţa păstorilor): *citise ... pastorale de Florian.* CĂL.; *Pastorala lui Beethoven, cîntată la patefon.* CĂL.; **2.** parte a teologiei care iniţiază preoţii în rînduielile bisericeşti; activitatea din acest domeniu şi principiile care o inspiră; **3.** mesaj al unui arhiereu, cuprinzînd îndemnuri şi urări, adresat credincioşilor cu ocazia sărbătorilor religioase mari: *patriarhul citeşte o pastorală.* [Din lat. ***pastoralis,*** fr. ***pastoral,*** it. ***pastorale***].

pastoralísm n. tendinţă în literatură şi în artă caracterizată prin cultivarea temelor idilice din viaţa pastorală: *apare pastoralismul sacru, ... cu turme domoale, ciobani smeriţi.* CĂL. [Din fr. ***pastoralisme,*** engl. ***pastoralism***].

pastramá f. v. pastramă.

pastramagíu, pastramagii m. **1.** (înv.) persoană care făcea sau vindea pastramă: *maghernite de băcani şi pastramagii.* PETR.; **2.** (fam.) epitet pentru un om de nimic, cu apucături grosolane; bădăran: *scapă-mă de pastramagiul!* CAR. [***Pastramă*** + ***-agiu***].

pastrámă, păstrămuri f. **1.** preparat din carne (de oaie, de capră, de porc etc.), sărat, bine condimentat şi afumat: *cu cîteva bucăţi de pastramă ... ţinea băcănie.* GHICA; (fam.) **a ţine pe cineva la pastramă,** a ţine pe cineva închis: *am să te ţin la pastramă hăt şi bine!* CR.; **a face pe cineva pastramă** sau **a pune pe cineva la pastramă,** a snopi în bătaie; a ucide (în bătaie): *mai trebuie să-şi bată joc de casa mea şi pe voi să vă puie la pastramă?* CR.; *am să te fac pastramă.* MACED.; **2.** (la pl.) sortimente din astfel de preparate: *slănini gigantice şi păstrămuri.* ARG.; (şi: (înv.) **pastrama**). [Din gr. mod. ***pastramás,*** turc. ***pastırma***].

paşá f. v. paşă.

paşalîc, paşalîcuri n. **1.** provincie din Imperiul Otoman, guvernată de un paşă; provincie sau ţară subjugată de turci şi condusă de un paşă: *turcii ... pun mîna pe ţeară şi o declară paşalîc.* BĂLC.; *paşalîcul de la Buda;* **2.** (fig.) ţară, regiune în care domneşte despotismul; guvernare despotică: *vă întreb, boieri, guvern regulamentar ori paşalîc?* AL.; **3.** titlu de paşă; persoană învestită cu acest titlu: *un firman prin care-i conferă paşalîcul Moreii.* GHICA. [Din turc. ***paşalık***].

paşapórt, paşapoarte n. **1.** document eliberat unui cetăţean de către autoritatea competentă din statul căruia îi aparţine, în temeiul căruia posesorul acestuia poate circula în străinătate, servindu-i acolo drept legitimaţie; paşuş: *un paşaport se obţine într-o săptămînă.* GHEŢIE; (fam.) **a da cuiva paşaportul,** a alunga, a expedia pe cineva; (p. ext.) a concedia: *îşi luă asupră-şi să-i dea paşaportul.* C.L.; **2.** (astăzi rar) certificat eliberat unui vas de comerţ prin care se atestă că acesta şi-a achitat taxele regulamentare, avînd dreptul de a părăsi portul; **3.** dosar cuprinzînd documentele necesare edificării unei cărţi; dosar de carte: *s-a rătăcit paşaportul lucrării;* **4.** (fam.) document eliberat de un magazin la vînzarea unui obiect tehnic; (şi: (rar) **pasport**). [Din it. ***passaporto,*** fr. ***passeport,*** rus. ***pasport***].

pásă[1], paşi m. **1.** titlu de guvernator al unei provincii din Imperiul Otoman, conferit vizirilor şi beilerbeilor; titlu onorific acordat, din secolul al XIX-lea, unor înalţi funcţionari turci, care primeau ca distincţie două-trei tuiuri; persoană care deţinea această funcţie sau titlu; (p. gener.) conducător de stat sau de armată: *trimise un paşă cu două mii de ostaşi.* ISP.; *gustă vinul pritocit, de agale mult iubit, de paşale mult dorit.* POP.; *haini de gălăţeni şi paşi ţărigrădeni.* POP.; **ca paşa** sau **ca un paşă,** fără grijă, foarte bine: *doarme ca un paşa.* GAL.; **2.** (la sg.; în forma **paşa**) titlu onorific, adăugat după numele propriu, conferit ca semn al unei înalte demnităţi; persoană avînd acest titlu: *mulţimile lui Ahmed paşa au dat îndărăt.* SAD.; (şi: (înv.) **paşa,** pl. **paşale**). [Din turc. ***paşa***].

păşă[2] f. (reg.) plantă acvatică, cu tulpina verde-roşiatică, în patru muchii, cu frunze roşietice la bază şi verzui la vîrf, cu flori verzui, pedunculate, unite în spice (*Potamogeton crispus*). [Din bulg. ***paşa***].

păşcă, păşti f. (reg.) **1.** tutun inferior; mahorcă: *pentru puţină mîncare şi cîte-oleacă de paşcă de cea de trei ocă la para slujea toată casa.* CR.; **2.** cutie de chibrituri: (p.restr.) partea impregnată cu fosfor a acestor cutii, de care se scapără chibriturile. [Din ucr. ***pačka***].

paşlí, paşlesc vb. (reg. şi fam.; tr.) **1. a o paşli,** a fugi, a o şterge, a o lua la sănătoasa: *erai să ne dăruieşti ... cu daruri împărăteşti, dacă nu te vedeam cînd ai paşlit-o.* CR.; **2.** (fig.) a fura, a şterpeli: *paşlise o grămadă de buci pentru aţîţat focul.* CR. [Din rus. ***pašli***].

păşnic, ~ci, păşnică, ~ce a. **1.** care nu supără pe nimeni; care evită orice conflict, căruia îi place pacea; pacific: *măi române, măi creştine, că eşti paşnic este bine! dar tu mori şi eu tot mor, ce-avem noi din pacea lor?* VIERU; **2.** care susţine, recomandă pacea, împăcarea: *sfaturile lui paşnice însă mai mult întărîtau pe Ion.* REBR.; **3.** care se desfăşoară în pace; scutit de tulburări: *nu există revoluţie paşnică, chiar dacă ea ... nu e sîngeroasă.* PR.; *domnie paşnică;* **4.** fără momente tensionante; lipsit de agresivitate: *a fost o confruntare civilizată, paşnică;* **5.** liniştit, calm, tihnit; care exprimă, care sugerează liniştea, calmul, tihna: *locul era plăcut, umbros şi paşnic.* SAD.; *aşezăminte paşnice;* (şi: (înv.) **pacinic**). [***Pace*** + ***-nic***].

paşól interj. (reg. şi fam.) cuvînt peiorativ cu care alungi pe cineva; du-te!, pleacă!, marş!: *paşol, crapusnoiule!* AL. [Din rus. ***pašol***].

paşoptísm n. **1.** ideologia participanţilor la Revoluţia de la 1848 din ţările române, care militau pentru libertate naţională şi socială, pentru unirea Moldovei, Munteniei şi Transilvaniei şi pentru crearea statului naţional român modern; **2.** (rar) activitate, atitudine de paşoptist: *patruzecioptismul lui Alecsandri e mai mult naţionalist decît democratic.* IBR.; (şi: **patruzecioptism**). [***Paşopt*** (<***patruzeci şi opt***) + ***-ism***].

paşoptíst, ~şti, paşoptistă, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic paşoptismului sau reprezentanţilor acestuia, referitor la paşoptism sau la reprezentanţii acestuia: *idealurile paşoptiste au fost nobile;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care a aparţinut generaţiei participanţilor la Revoluţia de la 1848 din ţările române; (persoană) care a

susţinut paşoptismul: *Rosetti, ca mai toţi paşoptiştii, era liberal, întîi din motive naţionale.* CĂL. [*Paşopt* (*<patruzeci şi opt*) + *-ist*].

páşte, pasc vb. 1. (tr. şi intr.) a se hrăni rupînd cu gura iarbă; a păşuna: *caii păşteau în desişul întunecos iarba moale.* SAD.; 2. (tr.) a duce animalele la păscut şi a le păzi; a păstori, a păşuna: *bate prundurile ..., în loc să pască cei cîrlani.* CR.; (fig.) *turma visurilor mele eu le pasc ca oi de aur.* EM.; **n-am păscut porcii** (sau **gîştele, bobocii etc.**) **împreună** (sau **cu tine**), se spune pentru a-i atrage cuiva atenţia că-şi permite prea multe; **a paşte vîntul** (sau **muştele, bobocii**), a pierde vremea fără rost, în zadar: *mulţi nerozi ... pasc vîntul.* PANN; (compus) **paşte-vînt** (m.), pierde-vară; 3. (bis.; înv.; tr.) a purta de grijă cuiva; a îndruma, a păstori: *Domnul te paşte cu mînă-ndurată.* DOS.; 4. (tr.) a urmări pe cineva cu perseverenţă şi cu intenţii rele; a ameninţa dintr-un moment în altul; a pîndi: *de cînd îi pasc eu, că doar i-oi prinde cu oca mică.* AL.; *te paşte spînzurătoarea.* ST.; **a-l paşte pe cineva gîndul,** a fi preocupat, frămîntat de ceva: *mă paşte gîndul să abandonez proiectul*; **a-l paşte păcatul** (sau **moartea, primejdia**) **pe cineva,** a fi gata să se întîmple o nenorocire: *era să ne pască alt păcat: cît pe ce să ne toropească bradul aprins.* CR.; **să nu te pască păcatul să ...,** să nu cumva să ..., nu care cumva să ...: *să nu te pască păcatul să minţi!*; 5. (tr.) a favoriza pe neaşteptate: *mă paşte bine norocul cărţilor.* AL. [Lat. ***pascere***].

Páşte n. v. **Paşti.**

paştét n. v. **pastet.**

Paşti m. 1. cea mai mare sărbătoare religioasă celebrată anual de creştini în memoria învierii lui Isus Hristos, semnificînd biruinţa asupra morţii şi izbăvirea de păcatul originar: *nici că se ruşina să rămîie la Crăciun fără porc, la Paşte fără veşminte noi.* DELAVR.; **Paştele blajinilor,** sărbătoare prăznuită de ortodocşi în Duminica Tomii (prima duminică după această mare sărbătoare) sau în prima luni de după Duminica Tomii; **din an în Paşti** sau **din Paşti în Crăciun** (ori **în Paşti**), foarte rar: *la biserică mergi din Paşti în Paşti; aşa cauţi tu de suflet?* CR.; **nu e în toate zilele Paşti,** nu se petrec în fiecare zi evenimente deosebite, nu avem mereu prilej de bucurie; 2. anafură pe care preotul o împarte credincioşilor în biserică, în ziua de Paşti; pască: *înconjurară biserica în bătaia clopotelor şi luară paştile din mîna vicarului.* GHEŢIE; 3. (şi **Paştele evreiesc**) Pesach; 4. **paştile cailor** (sau **calului**), numele popular al zilei de Ispas (cînd caii se satură de iarbă); **la paştile cailor** (sau **calului**), niciodată: *vei mai căpăta ... la moşii ăi verzi ori la paştele cailor.* ISP.; *o să te promoveze la paştele cailor.* PR.; 5. (compuse; bot.) **floarea-Paştelui,** păştiţă (*Anemone nemorosa*); **paştele-calului** (sau **cailor**), **a)** traista-ciobanului (*Capsella bursa-pastoris*); **b)** stupitul-cucului (*Cardamine pratensis*); **paştele-găinilor,** struna-cocoşului (*Cerastium vulgatum*); 6. (entom.) vaca-Domnului (*Lygaeus equistris*); (şi: **Paşte**). [Lat. ***Paschae***].

páştu s. limbă indo-europeană din grupul iranian oriental, vorbită de triburile musulmane din nord-vestul Pakistanului, sudul şi estul Afganistanului, scrisă cu alfabetul arab. [Din fr. ***pachto(u)***].

paştún, ~i, paştună, ~e m. pl. comunitatea vorbitorilor limbii paştu, care trăieşte în Afganistan şi în nord-vestul Pakistanului. // a. care aparţine acestei comunităţi lingvistice, referitor la această comunitate: *tradiţia paştună.* [Din fr. ***Pachtoun***].

paşúş, paşuşuri n. (înv. şi reg.) paşaport: *ne trebuia paşuş nemţesc.* GHICA. [Din magh. ***passzus***].

pat[1], paturi n. 1. piesă de mobilier, prevăzută de obicei cu somieră sau cu saltea, pe care se doarme; (p. ext.) mobila împreună cu aşternutul corespunzător: *în orice noapte plîng pe patul meu.* EM.; *muream de oboseală şi-mi venea nespus de greu să mă dau jos din pat.* GHEŢIE; **a face patul, a)** a pune aşternutul pentru dormit; **b)** a strînge aşternutul în care s-a dormit; **a strînge patul,** a strînge aşternutul în care s-a dormit: *patul nu e strîns.* BAC.; **a cădea (bolnav) la pat,** a se îmbolnăvi grav; **a fi pe patul de moarte,** a fi pe punctul de a muri, a fi în agonie: *prevede, pe patul de moarte, reînvierea sa peste un secol.* CĂL.; **a părăsi patul,** a se face sănătos după o boală grea; 2. culcuş: *cu flori de munte face fraged pat.* BOL.; 3. (pop.; şi **pat mortuar**) năsălie: *un coşciug modest ... purtat ... pe un pat mortuar.* FIL.; 4. (pop.) răsadniţă; 5. strat: *pe patul galben de frunze moarte.* SAD.; **pat germinativ,** strat de gunoi de grajd, nisip şi mraniţă, în care se pun seminţe la germinat pentru a se obţine răsaduri; **pat bacterian,** instalaţie de epurare biologică a apelor de canalizare, formată dintr-un strat de material filtrant; 6. strat de material, orizontal sau înclinat, cu faţa superioară aproximativ plană, pe care se aşază de obicei alte materiale; **pat de cale ferată,** strat de balast pe care se aşază traversele de cale ferată; 7. albie, matcă: *o apă ... curge mîndră ..., pe patu-i cel năsipos.* ALEX.; 8. planşetă pe care se execută trageri la tir; 9. parte a unei maşini sau a unui sistem tehnic pe care se sprijină sau pe care alunecă anumite părţi ale maşinii sau ale sistemului respectiv: *patul războiului de ţesut*; 10. (pop.) talpa vîrtelniţei sau a sucalei; 11. partea de lemn a puştii, pe care sînt fixate ţeava şi mecanismele: *izbi ... în piept cu patul puştii.* COŞB. [Din gr. mod. ***pátos*** „drum bătut"].

pat[2], paturi n. situaţie la jocul de şah, în care un jucător, fără a fi în poziţie de şah, nu mai poate face nici o mutare, partida declarîndu-se remiză. [Din fr. ***pat***].

patácă f. v. pitac[2].

patagón, ~i, patagonă, ~e a. şi m., f. (rar) patagonez. [Din fr. ***patagon***].

patagonéz, ~i, patagoneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Patagoniei sau locuitorilor ei, referitor la Patagonia sau la locuitorii acesteia; patagon. // m. pl. nume dat de spanioli triburilor amerindiene care trăiau în Patagonia. // m., f. persoană (originară) din Patagonia; patogon. [***Patagonia*** n. pr. + *-ez*].

patalamá, patalamale f. (fam.) 1. chitanţă, înscris, dovadă: *n-ai batalama la mînă.* ISP.; 2. (iron.) diplomă de studii: *crezi că eu n-am învăţat? am şi eu patalama.* SAD.; (şi: (înv.) **batalama**). [Din turc. ***batalama***].

patarámă, patarame f. (înv. şi pop.) întîmplare neplăcută, păţanie; pătăranie: *ţinea încă minte patarama de ieri.* POP.; **a şti patarama cuiva,** a cunoaşte slăbiciunile, defectele cuiva; a şti cîte parale face cineva: *ştiu eu patarama lor.* VLAH. [Cf. ***pătăranie***].

pataránie f. v. **pătăranie.**

pataraţínă, pataraţine f. parîmă folosită la fixarea de borduri şi spre pupă a arborilor unei nave cu vele. [Cf. it. ***paterazzo,*** fr. ***patarasse***].

patáşcă[1], patáşte f. (reg.) 1. numele mai multor mijloace (rudimentare) de transport sau al unor părţi componente ale acestora; targă, brancardă: *era bolnav şi aşe, cu pataşca l-au luat siimenii.* NEC.; 2. năsălie; dric: *pataşca e dricul pentru cei avuţi*; 3. taşcă: *alege cele ce-i făceau trebuinţă la drum: puşca, pătasca, cornul.* SL.; (şi: (reg.) **pătaşcă**). [Cf. ***taşcă***].

patáşcă[2], patáşte f. (înv.) pitac[2]: *mi-a luat doctorul o pataşcă, başca timbrele şi hîrtiile.* ST. [Din rus. ***peatačka***].

pătă, pete f. 1. urmă lăsată pe un obiect de un corp gras, de murdărie, de o materie colorată etc.; suprafaţă pe care se întinde o astfel de urmă; substanţă care a lăsat această urmă: *era un scris împleticit ..., cu pete de cerneală.* EL.; *haină plină de pete*; (fig.) *pe inima-i de-atuncea s-a pus o neagră pată.* EM.; 2. porţiune pe corpul animalelor sau al păsărilor, unde părul sau penele sînt de altă culoare decît restul; părticică pe pielea corpului, diferit colorată faţă de rest: *cu penele negricioase şi presărate cu pete albe sau sure.* OD.; 3. porţiune diferit colorată pe un fond omogen: *ceru-i fără pată.* CAR.; 4. porţiune mai întunecată pe discul soarelui, al lunii etc.: *vezi tu, colo, în lună, nişte pete?* CR.; **a căuta pete în soare,** a căuta cu orice preţ defecte acolo unde nu sînt; 5. (fig.) faptă, atitudine, situaţie care ştirbeşte onoarea, reputaţia cuiva; stigmat: *vor căta vieţii tale să-i găsească pete multe.* EM.; **fără (de) pată,** curat, nevinovat; neprihănit: *a călcat în picioare onoarea mea fără pată.* SAD.; (şi: **pantă**). [Et. nec.].

pátăr m. v. **pater.**

paté n. v. **pateu.**

patefón, patefoane n. vechi aparat pentru redarea sunetelor înregistrate pe discuri: *pastorala lui Beethoven, cîntată la patefon.* CĂL.; *mi-am reparat patefonul.* EL. [Din fr. ***pathéphone***].

patélă, patele f. (franţuzism; rar) 1. farfurie de pămînt sau de metal în care se punea mîncarea în antichitate; 2. un fel de scoică comestibilă: *supă de clapon cu patele.* CAR. [Din fr. ***patelle***].

patémic, ~ci, patemică, ~ce a. care ţine de manifestarea atitudinilor, sentimentelor, trăirilor etc. [Din fr. ***pathémique***].

paténă, patene f. 1. (înv.; rar) farfurie; 2. vas sfinţit de aur sau de argint, folosit în ritualul bisericii catolice. [Din fr. ***patène,*** germ. ***Patene***].

paténť[1], ~ţi, patentă, ~e a. de netăgăduit, învederat, evident, notoriu; veritabil, autentic: *s-a dovedit cu acte patente.* OD.; *aţi introdus tirania mediocrităţilor patente.* EM; (adv.) *oameni patent mediocri, care fac la 10 ani un prizărit articol născut mort.* CĂL. [Din fr. ***patent***].

paténť[2], ~ţi, patentă, ~e a. (despre lacăte, încuietori etc.) care prezintă garanţii de soliditate, de siguranţă, de bună funcţionare; care funcţionează perfect: *deschise... lacătul său patent.* C.PETR. // n. 1. (şi **cleşte patent**) cleşte special pentru apucat şi tăiat sîrmă, tablă etc.: *credeţi că mai ţineam eu minte şuruburile şi mai nimeream bine cu patentul şi cu cheile?* PR.; 2. (reg.) capsă (de încheiat); buton; 3. (reg.) tîrnăcop folosit în mine. [Din germ. ***Patent***].

paténť[3] n. v. **patentă.**

patentá, patentez vb. (tr.) 1. (înv.) a supune pe cineva la plata unei patente; 2. a acorda cuiva o patentă; a breveta o invenţie: *guvernul ... a patentat 21 de învăţaţi.* MAIOR.; 3. (tehn.) a aplica unei sîrme, unei benzi etc. de oţel un tratament termic pentru a-i mări rezistenţa. [Din fr. ***patenter,*** germ. ***patentieren***].

patentár, ~i, patentară,~e m., f. (persoană) care plătea patentă; (persoană) cu patentă; patentat: *meseriaş patentar.* [***Patentă*** + *-ar*].

patentáre, patentări f. acţiunea de a patenta şi rezultatul ei. [V. ***patenta***].

patentát, ~ţi, patentată, ~e a. 1. (înv.; despre oameni) patentar; 2. (despre invenţii) brevetat; 3. (fig.; peior.) notoriu; evident: *vedea în el un trădător patentat;* 4. (rar) cu o proastă reputaţie: *era silit ... să-i întovărăşească prin localuri patentate.* MACED. [V. ***patenta***].

paténtă, patente f. 1. act, dispoziţie, certificat etc. emanat de la o autoritate prin care se conferă cuiva un drept; certificat, dovadă; **patentă de sănătate,** act eliberat conducerii unui vas maritim, la plecarea dintr-un port, prin care se adevereşte starea sanitară bună a echipajului; **patentă consulară,** scrisoare de acreditare a unui consul; 2. brevet, autorizaţie de a profesa ori de a exercita o activitate comerclală; 3. (înv.) impozit anual plătit pentru practicarea unui comerţ, a unei industrii, a

P Q

unei profesii liberale etc.; chitanţă care confirmă plata acestuia; licenţă: *făcea parte din toate breslele negustoreşti, fără ca să plătească patentă la vreuna dintr-însele.* FIL.; **4.** (mai ales în forma **patent**) drept exclusiv al unui inventator de a fabrica sau exploata produsul invenţiei sale; document prin care i se acordă acest drept; brevet de invenţie: *nu se atribuie patente în tehnica atomică;* (iron.) *vai d-acela care-ndrăzneşte să ia patentă de autor.* ALEX.; **5.** (fig.) sistem, procedeu (propriu cuiva): *are el patenta lui; cui nu i-o plăcea să-i radă o sprînceană.* C.PETR. (şi: **patent**). [Din fr. ***patente,*** germ. ***Patent***].

páter, pateri m. călugăr sau preot catolic: *adevărat ..., oftă cu nevinovăţie bunul pater Guida.* SAD.; *se adresează preotului (sau patărului), cum îi spuneau ţăranii ortodocşi.* GHEŢIE; (şi: (pop.) **patăr**). [Din lat. ***pater***].

patéră, patere f. cupă largă şi puţin adîncă, folosită în antichitate pentru libaţii: *purtînd în mîini patere şi vase de tainâ.* NAUM. [Din fr. ***patère,*** lat. ***patera***].

pateríc, paterice n. colecţie de povestiri referitoare la viaţa cuvioşilor călugări creştini, trecuţi de biserică în rîndul sfinţilor; text dintr-o astfel de colecţie; otecinic. [Din sl. ***paterikŭ,*** gr. mod. ***paterikón***].

pateriţă, pateriţe f. toiag, cîrjă episcopală împodobită în partea de sus cu două capete în formă de şerpi, între care se află un glob şi o cruce. [Din gr. mod. ***paterítsa***].

patérn, ~i, paternă, ~e a. care aparţine tatălui, referitor la tată; părintesc; după tată; paternal: *nota stirpei paterne este voinţa de notorietate.* CĂL. // adv. ca un tată, cu sentimente de tată: *patern şi grav am sfătuit-o să se căsătorească.* IBR.; *ne privea patern.* [Din fr. ***paterne,*** lat. ***paternus***].

paternál, ~i, paternală, ~e a. patern: *atitudine paternală.* [Din fr. ***paternel***].

paternalísm n. **1.** protejare, tutelare excesivă a propriului copil, motivată printr-o dragoste paternă deosebită; **2.** comportament al unui şef, al unui patron, al unui magistru, caracterizat prin autoritate moderată şi condescendenţă, bunăvoinţă faţă de subalterni, faţă de angajaţi, faţă de discipoli: *am simţit din plin efectele benefice ale recunoscutului paternalism coşerian.* CF.; **3.** tendinţă politică a marilor puteri de a-şi impune controlul, dominaţia, sub aparenţa unei protecţii acordate statelor mici: *vechiul paternalism al statelor bogate ... îşi va pierde treptat relevanţa.* D. [Din fr. ***paternalisme,*** engl. ***paternalism***].

paternalíst, ~şti, paternalístă, ~e a. care aparţine, care este specific paternalismului, care dovedeşte paternalism: *tinereţea nu poate fi nici prea cinică, nici paternalistă.* CF.; *atitudine paternalistă.* [Din fr. ***paternaliste,*** engl. ***paternalist***].

paternitáte f. **1.** starea, calitatea de tată, faptul de a fi tată: *datoria către societate mă îndeamnă să caut fericirea paternităţii.* CĂL.; **2.** relaţie dintre un tată şi copilul său; (jur.) filiaţie pe linia tatălui: *zvonurile despre presupusa sa paternitate începură să circule prin saloane şi cluburi.* GHEŢIE; *proces pentru stabilirea paternităţii;* **3.** (fig.) calitate de autor al unei lucrări, al unei idei, al unei metode etc.: *fără a invidia sau contesta paternitatea ideilor cuiva.* EM.; *o a doua teorie ... refuză individului paternitatea unui stil şi preface individul în simplu purtător al unui stil.* BL. [Din fr. ***paternité,*** germ. ***Paternität***].

patemóster n. **1.** ascensor cu mai multe cabine, cu funcţionare neîntreruptă; **2.** elevator pentru materiale de construcţie, cu colivii prismatice fixate pe două lanţuri sau pe două benzi continue, montate vertical şi antrenate manual sau mecanic prin intermediul a două tobe. [Din fr. ***paternoster,*** germ. ***Paternoster***].

patétic, ~ci, patetică, ~ce a. **1.** plin de patos; care emoţionează, impresionează: *îşi notează direct senzaţiile în pagini patetice de lirism.* LOV.; *de ce or fi basarabenii atît de patetici? ... – pentru că voi nu sînteţi destul de patetici.* CF.; **2.** plin de emfază, de afectare: *scuză-mă, sînt patetică, dar am pentru întîia oară sentimentul că pot comunica din plin cu cineva.* PR.; (adv.) *domnişoarelor, exclamă patetic, ... m-am îndrăgostit!* EL.; **3. nervi patetici,** nervi care inervează muşchii oblici ai ochiului. // n. patos: *există la Bacovia un satanism ..., care e un stil al pateticului.* CĂL. [Din fr. ***pathétique,*** germ. ***pathetisch***].

patético adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu patos, cu pasiune. [Cuv. it.].

patetísm n. **1.** însuşirea de a emoţiona, de a impresiona; caracter patetic al unei opere literare, muzicale etc.; **2.** atitudine patetică: *ai un patetism bine controlat şi mergi direct la esenţă.* PR. [Din fr. ***pathétism***].

patetiză, patetizez vb. (intr.) **1.** a pune patos în ceva; **2.** a exagera, a lua în tragic; a dramatiza: *nu te mai cred! mereu patetizezi.* [Din fr. ***pathétiser***].

patéu, pateuri n. **1.** preparat culinar din aluat cu mult unt, umplut cu brînză, cu carne, cu ciuperci etc., copt şi servit de obicei cald, ca aperitiv; pastet: *comandară bere şi pateuri.* GHEŢIE; **2.** pastă de ficat, de carne sau de peşte (cu condimente); pastet; (şi: **pate**). [Din fr. ***pâté***].

patibár, patibaruri n. bar cu specific de patiserie. [***Pati***(*serie*) + ***bar***].

patibulár, ~i, patibulară, ~e a. (livr.) vrednic de spînzurat, demn de spînzurătoare: *din păcate, se înmulţesc creaturile patibulare.* [Din fr. ***patibulaire***].

pátimă, patimi şi (rar) **patime** f. **1.** (înv.) nenorocire; necaz: *nu i-au slujit nărocul ceastă dată ..., precum scrie mai sus patima lor.* NEC.; **2.** (înv. şi pop.) suferinţă fizică, chin, cazna la care este supus cineva sau pe care o îndură cineva; tortură, supliciu; (p. ext.) suferinţă morală: *revarsă liniştea de veci pe noaptea mea de patimi.* EM.; **patimile Mîntuitorului,** suferinţele îndurate de Isus Hristos în săptămîna premergătoare răstignirii sale; supliciul răstignirii; **săptămîna patimilor,** săptămîna de dinainte de Paşti; Săptămîna mare: *intrară în Săptămîna patimilor şi pregătirile de Paşti începură.* GHEŢIE; **3.** (înv.) boală: *patimă de ficat;* **4.** sentiment copleşitor, care întunecă raţiunea; pornire nestăpînită; viciu: *patima beţiei nespus vatămă şi sufletul şi trupul.* MAT.; **5.** pasiune; iubire excesivă: *căpătase patimă pentru alte cărţi.* C.PETR.; *mai are o patimă...: în fiece duminică... bate dărăbănica.* BUSUIOC; **cu patimă,** pătimaş, pasionat: *într-o pornire nestăvilită, o sărută cu patimă.* GHEŢIE; **6.** patos: *mi-a trebuit multă patimă să-l conving că totul se poate aranja.* PR.; **7.** părtinire; duşmănie, ură; subiectivism: *ideea generoasă şi mîntuitoare care-a dat naştere Senatului a fost desigur aceea de-a prezerva legislatura de ... patimele momentane.* EM.; **cu patimă,** pătimaş, părtinitor: *vorbeşte cu patimă.* [Din gr. mod. ***páthima***].

patiná¹, patinez vb. (intr.) **1.** a aluneca pe gheaţă cu patinele¹; a practica patinajul: *îmi scrii că patinezi ... pe drumurile albe.* AG.; **2.** (despre roţi) a se învîrti pe loc; **3.** (despre vehicule) a nu putea să înainteze, roţile învîrtindu-se pe loc; a se deplasa prin alunecare; (p. ext.) a derapa. [Din fr. ***patiner***].

patiná², patinez vb. **1.** (refl.; despre obiecte de material oxidabil) a căpăta patină²; **2.** (tr.) a face ca un obiect (metalic) de artă să capete patină², să pară vechi. [Din fr. ***patiner***].

patinăj, patinaje n. **1.** faptul de a patina¹; patinare; **2.** sport practicat cu patinele¹: *el în patinaj era adevărat maestru.* AG.; **patinaj artistic,** probă sportivă constînd în executarea pe gheaţă a unor mişcări impuse şi a unor mişcări ritmice liber alese; **patinaj pe role,** patinaj practicat cu patine pe role; **3.** patinoar: *a cunoscut-o astă-iarnă la patinaj.* TEODOR. [Din fr. ***patinage***].

patinăre¹, patinări f. **1.** acţiunea de a patina¹ şi rezultatul ei; patinaj; **2.** (tehn.) alunecare a unei piese ghidate pe o altă piesă; glisare; **3.** alunecare a unei roţi sau învîrtire pe loc a roţilor unui vehicul pe calea de rulare, în condiţii de aderenţă scăzută (noroi, gheaţă etc.). [V. ***patina¹***].

patinăre², patinări f. **1.** acţiunea de a (se) patina² şi rezultatul ei; **2.** operaţie prin care se dă unui obiect patină². [V. ***patina²***].

patinát¹ n. faptul de a patina¹; patinaj. [V. ***patina¹***].

patinát², ~ţi, patinată, ~e a. care are patină², care a căpătat patină: *sfeşnice patinate.* [V. ***patina²***].

patinatór, ~i, patinatoáre m., f. persoană care practică patinajul; patinor¹: *era un patinator mlădios.* GAL. [***Patina¹*** + ***-tor***].

patínă¹, patine f. **1.** (mai ales la pl.) dispozitiv metalic, prevăzut în partea superioară cu un sistem de fixare pe talpa ghetelor, iar în partea inferioară cu o lamă care permite alunecarea pe gheaţă: *Moş Crăciun mi-a adus patine noi;* **patină cu rotile** (sau **cu role**), obiect asemănător cu cel descris mai sus, avînd în loc de lamă patru rotiţe care permit deplasarea pe sol; **2.** fiecare dintre cele două tălpi ale saniei; **3.** (rar) schi: *mi-a pus în picioare patine lungi ... şi umblam pe scoarţa omătului.* SAD.; **4.** (tehn.) piesă prin intermediul căreia un mecanism poate executa o mişcare de alunecare pe o piesă de ghidare; **patină de ascensor,** şină pe care glisează cabina ascensorului; **5.** piesă la unele maşini agricole de recoltat, care sprijină pe sol aparatul de tăiere şi reglează înălţimea de tăiere a plantelor. [Din fr. ***patin***].

patínă² f. **1.** oxidare naturală sau artificială a bronzului, prin care acesta se acoperă cu o pojghiţă de carbonat de cupru, de culoare verde; strat de cocleală: *o lulea de bronz, care se recomandă mai mult prin frumoasa ei patină (cocleală) verde decît prin forma ei.* OD.; **2.** (p. anal.) aspect caracteristic pe care îl capătă cu vremea, sub acţiunea agenţilor atmosferici, obiectele, clădirile etc.: *argintul s-a învechit şi a prins patină.* ST.; (fig.) *democratismul lui a prins şi patina timpului.* LOV. [Din fr. ***patine***].

patinoár, patinoare n. teren acoperit cu gheaţă naturală sau artificială, pe care se patinează: *ninge mereu pe un trist patinor.* BAC.; (şi: (rar) **patinor**). [Din fr. ***patinoire***].

patinór¹, ~i, patinoáre m., f. (astăzi rar) patinator. [Din fr. ***patineur***].

patinór² n. v. **patinoar.**

patinsonáre, patinsonări f. procedeu de extragere a argintului metalic din plumbul argentifer, prin topirea minereurilor de plumb. [Cf. germ. ***pattinsonieren***].

pátio, patiouri n. curte interioară pavată, înconjurată cu arcade, în palatele spaniole. [Din sp. ***patio***].

patiseríe, patiserii f. **1.** aluat fin, preparat cu mult unt, din care se fac pateuri, plăcinte etc.; termen generic pentru produsele obţinute din acest aluat; **2.** ramură a industriei uşoare care se ocupă cu prepararea unor produse din acest aluat; **3.** local în care se vînd şi se consumă astfel de produse. [Din fr. ***pâtisserie***].

patisiér, patisieri m. persoană care prepară (şi vinde) produse de patiserie. [Din fr. ***pâtissier***].

patlágină f. v. **pătlagină.**

patlágea f. v. **pătlăgea.**

patofiziologíe f. ramură a medicinei care studiază efectele provocate de un proces patologic asupra activităţilor fiziologice normale. [Din fr. ***pathophysiologie***].

patofobíe, patofobii f. teamă patologică de boli. [Din fr. ***pathophobie***].

patogén, ~i, patogenă, ~e a. referitor la boală; care provoacă boli, infecţii; purtător de boli: *agenţi patogeni*; **germen patogen,** microorganism care produce infecţie la om, la animale sau la plante (ex.: bacilul tific, virusul turbării etc.). [Din fr. ***pathogène***].

patogenétic, ~ci, patogenetică, ~ce a. care ţine de patogenie, referitor la patogenie. [Din fr. ***pathogénétique***].

patogenéză f. (med.) patogenie. [Din fr. ***patogenèse***].

patogénic, ~ci, patogenică, ~ce a. care ţine de patogenie, referitor la patogenie. [Din fr. ***pathogénique***].

patogeníe f. ramură a medicinei care studiază procesul producerii şi evoluţiei bolilor. [Din fr. ***pathogénie***].

patogenitáte f. proprietate a unor microorganisme de a provoca infecţii. [***Patogen*** + ***-itate***].

patognomónic, ~ci, patognomonică, ~ce a. care este caracteristic unei anumite boli, pe baza căruia se poate stabili diagnosticul unei boli. // f. (med.; înv.) semiologie. [Din fr. ***pathognomonique***].

patognomoníe, patognomonii f. ansamblul simptomelor tipice unei boli, pe baza cărora se poate stabili diagnosticul. [Din fr. ***pathognomonie***].

patológ, ~gi, patologă, ~ge m., f. medic specialist în patologie. [De la ***patologie***].

patológic, ~ci, patologică, ~ce a. **1.** care aparţine patologiei, referitor la patologie: *în schiţarea galeriei patologice, tuşele sînt violente.* D.; **anatomie patologică,** parte a anatomiei care studiază transformările anatomice intervenite în structura ţesuturilor şi a organelor sub influenţa unei boli; **2.** care indică o boală fizică sau psihică; provocat de o boală: *despre vreo manifestaţiune patologică hotărîtă nu avem ... nici un indiciu serios.* CĂL.; (adv.) *sînt subiecte umane patologic alterate.* BL.; **3.** (p. ext.) bolnăvicios, morbid: *teamă patologică.* [Din fr. ***pathologique***].

patologíe f. **1.** ramură a medicinei care studiază cauzele şi simptomele proceselor morbide, utilizînd mijloace clinice, fiziopatologice şi morfopatologice: *preferinţa lui e pentru patologie şi sociologie.* CĂL.; **2.** totalitatea simptomelor caracteristice unei boli; anomalii anatomice şi fiziologice care constituie sau caracterizează anumite boli: *patologia febrei tifoide;* (fig.) *o patologie a resentimentului.* CRON.; **3.** stare patologică: *nu-i oboseală, e patologie.* [Din fr. ***pathologie***, engl. ***pathology***].

patomimíe f. simulare voită sau patologică a unei boli. [Din fr. ***pathomimie***].

pátos n. **1.** însufleţire pasionată; avînt; entuziasm: *ideile, marele patos, meditaţia îl sperie.* CĂL.; *m-am gîndit deseori... cu cît patos a vorbit Eugen Coşeriu pretutindeni în lume despre filozofia limbajului, despre limba română.* CF.; **2.** afectare, emfază (în vorbire şi în scris); fals entuziasm: *galeria aplaudă ... la-ntîiul semn de patos, la-ntîia sforăire.* MACED. [Din gr. mod. ***páthos,*** fr. ***pathos***].

patrafír, patrafire n. **1.** obiect din odăjdiile bisericeşti, în formă de fîşie lungă de stofă sau de mătase brodată, pe care îl poartă preoţii ortodocşi, peste stihar, în timpul oficierii slujbei religioase: *epitrahilul de mătase.* OD.; *preotul, în anteriu negru, cu potcap şi patrafir ... se trase cîţiva paşi în lături.* GHEŢIE; **a-şi pune patrafirul,** a se preoţi: *se simţea ca popa ce-a ajuns cu chiu, cu vai să-şi puie patrafirul şi, cînd e vorba să înceapă slujba, nu ştie să citească.* SL.; **2.** profesia, slujba de preot: *orice cîştigă cu epitrahilul împărţeşte la săraci.* NEGR.; (şi: **epitrahil,** (înv. şi reg.) **patrahir**). [Din sl. ***petrahilŭ,*** gr. mod. ***epitrahíli***].

patrahír n. v. **patrafir.**

(ad) patres adv. (latinism) mort; plecat la strămoşi: *noi te credeam ad patres.* AL. [Cuv. lat.].

patriárh, patriarhi m. **1.** (în Vechiul Testament) fiecare dintre capii unor familii gentilice, conducători ereditari ai poporului evreu, predecesori ai lui Moise; (p. ext.) nume dat unor personaje venerabile din Biblie: *patriarhii sfinţi Avraam, Isac, Iacob şi alţi mulţi.* PALIA; **2.** cel mai înalt rang în ierarhia unora dintre bisericile ortodoxe autocefale; persoană care deţine acest rang: *patriarhul era din neamul Paleologilor.* OD.; **patriarh ecumenic,** titlul patriarhului de la Constantinopol; **patriarhul Bisericii Ortodoxe Române,** primul între ierarhii Bisericii Ortodoxe Române, care poartă ca semn distinctiv două engolpioane, o cruce, o camilafcă cu cruce şi veşminte albe; **3.** şef de familie în patriarhat; **4.** (fig.) bătrîn venerabil care trăieşte în mijlocul unei familii numeroase: *înfrînt de greutatea unor ani de patriah ... s-afunda în maiestatea morţii.* MACED; **5.** (fig.) persoană în vîrstă, cu experienţă într-un domeniu spiritual: *patriarhul filologiei.* [Din sl. ***patrijarhŭ,*** gr. mod. ***patriárhis***].

patriarhál, ~i, patriarhală, ~e a. **1.** care ţine de vremurile de demult; care aminteşte simplitatea obiceiurilor şi a traiului din vechime; (p. ext.) tradiţional; simplu; liniştit, tihnit: *vechi boieri ... cu deprinderi patriarhale.* NEGR.; *oraşul e denunţat ca mediu ostil ... pentru cei modelaţi sufleteşte în lumea patriarhală.* D.; **2.** care aparţine patriarhatului, referitor la patriarhat: [etiopienii] *sînt organizaţi pe familii în chip patriarhal.* BL.; *societate patriarhală;* **3.** care aparţine patriarhului sau patriarhiei, referitor la patriarh sau la patriarhie; patriarhicesc: *scaun patriarhal.* [Din fr. ***patriarcal*** (după *patriarh*)].

patriarhalísm n. tendinţă de întoarcere la tradiţiile şi datinile din trecut; obicei, tradiţie, mod de viaţă etc. care aminteşte de timpurile patriarhale: *etatea de aur a patriarhalismului literar ... a dispărut.* MAIOR. [***Patriarhal*** + ***-ism***].

patriarhalíst, ~şti, patriarhalistă, ~e a. (rar) care aparţine patriarhalismului, referitor la patriarhalism; caracteristic patriarhalismului: *ţărănismul ... patriarhalist.* IBR. // m. adept al patriarhalismului: *Alecsandri a fost o fire conservatoare, un patriarhalist.* IBR. [***Patriarhal*** + ***-ist***].

patriarhalitáte f. însuşirea de a fi patriarhal; viaţă patriarhală; simplitate: *patriarhalităţii ... îi corespunde aci sănătoasa viaţă a ciobanilor.* CĂL. [***Patriarhal*** + ***-itate***].

patriarhát, patriarhate n. **1.** denumire dată perioadei din comuna primitivă caracterizată prin rolul preponderent al bărbatului în economie şi în care apartenenţa la gintă se stabilea pe linie paternă; **2.** demnitatea de patriarh; patriarhie: *luase asupră-şi demnitatea patriarhatului.* EM.; **3.** perioada de păstorire a unui patriarh; **4.** (rar) patriarhie: *ierarhul celei mai vechi mitropolii din patriarhatul de Constantinopol.* GAL. [Din fr. ***patriarcat***, germ. ***Patriarchat*** (după *patriarh*)].

patriarhicésc, ~şti, patriarhiceáscă, ~eşti a. (înv.) patriarhal: *fu scos din scaun ... prin hotărîrea unui sinod patriarhicesc.* EM. [***Patriarh*** + ***-icesc***].

patriarhíe, patriarhii f. 1. (înv.) demnitatea de patriarh; patriarhat: *fu gonit în necinste din patriarhie.* OD.; **2.** organizaţie bisericească ortodoxă sau eterodoxă autocefală, condusă de un patriarh; sediul acesteia; reşedinţa patriarhului; partiarhat: *patriarhia are o tipografie.* BOL.; **3.** biserica centrală a unei astfel de organizaţii: *cîntăreţ în strana din dreapta la patriarhie.* GHICA. [Din sl. ***patrijarhija,*** gr. mod. ***patriarhía***].

patrician, ~eni, patriciană, ~ene m., f. **1.** nume dat reprezentanţilor aristocraţiei din Roma antică; **2.** (p. gener.) nobil, aristocrat (din Veneţia): *doi patricieni de pe timpul ilustrului doge.* CAR. // a. **1.** care aparţine aristocraţilor romani, referitor la aristocraţii romani; (p. ext.) aristocratic: *junimea patriciană se lepădă de aceste jocuri poporane.* OD.; **2.** de origine nobilă, aristocratică; (p. ext.) distins: *pîngărind ... sîngele patrician.* NEGR. // m. cîrnat preparat din carne de vită tocată, care se consumă fript pe grătar: *un prînz împărătesc, ... patricieni la grătar.* CAR. [Din fr. ***patricien***].

patriciát n. **1.** demnitatea, calitatea de patrician roman: *fără distingere de patriciat sau plebeiat.* MAIOR.; **2.** instituţia patricienilor; totalitatea patricienilor; **3.** nume dat în evul mediu păturii privilegiate din oraşele din apusul Europei. [Din fr. ***patriciat,*** lat. ***patriciatus***].

patricíd, ~zi, patricidă, ~e m., f. (rar) persoană care şi-a ucis tatăl. // n. (rar) paricid: *mascatul ... se grăbea acum a cîştiga deplin preţul patricidului.* HASD. [Din lat. ***patricida***].

patríciu, patricii m. **1.** titlu nobiliar, instituit în Imperiul Roman de către Constantin cel Mare, păstrat şi în Imperiul Bizantin; persoană care avea acest titlu; patrician: *o republică aristocratică, cu consuli luaţi numai dintre patricii.* MAIOR.; **2.** (p. gener.) nobil, aristocrat. [Din lat. ***patricius,*** gr. mod. ***patríkos***].

pátrie, patrii f. **1.** ţară în care s-a născut cineva, considerată în raport cu acesta; teritoriu, mediu natural, social, cultural etc. în care trăieşte un popor: *m-am hotărît să mă întorc în patrie.* EL.; *nu poţi viza orizonturile rarefiate ale recunoaşterii universale decît dacă aparţii şi unei patrii anume.* CF.; **patrie-mamă** (sau **mumă**), ţară din care s-a desprins o altă ţară, o provincie etc., dar care rămîne legată de prima prin unitate naţională, de limbă, culturală etc.; **2.** loc (oraş, stat, regiune) de origine, de baştină; pămînt natal: *Tîrgovişte ... patria Văcăreştilor, a lui Eliad şi a lui Cîrlova.* GHICA; **3.** loc, climat, mediu propice dezvoltării cuiva sau a ceva: *nu totdeauna sîntem din ţara ce ne-a văzut născînd şi de aceea căutăm adevărata noastră patrie.* EM.; *Atena era odinioară patria artelor frumoase;* **4.** loc de origine a unui curent, a unei teorii etc.: *a studiat în chiar patria parnasianismului.* [Din lat. ***patria,*** fr. ***patrie***].

patrihóţ, patrihoţi m. (fam.) fals patriot: *unii vrednici patrioţi, dar mai vrednici patrihoţi, latră, urlă furios, pîn'ce apucă vreun os.* AL.; *măscărici, limbuţi, ..., patrihoţi ce vorbe sacre spun cu buzele-mbălate.* CĂRT. [Contaminare între ***patriot*** + ***hoţ***].

patrimoniál, ~i, patrimonială, ~e a. care face parte dintr-un patrimoniu, referitor la un patrimoniu; care se moşteneşte; ereditar, de familie: *avere patrimonială;* **bunuri patrimoniale,** bunuri care pot fi evaluate în bani; **raporturi patrimoniale,** raporturi juridice cu conţinut economic. [Din fr. ***patrimonial,*** lat. ***patrimonialis***].

patrimóniu, patrimonii n. **1.** (jur.) avere moştenită de la părinţi (sau de la rude); **separaţie de patrimoniu,** separare legală a bunurilor personale ale cuiva de bunurile moştenite sau a averii soţului de zestrea soţiei; **2.** (jur.) totalitatea drepturilor şi obligaţiilor cuiva, care pot fi evaluate în bani, şi a bunurilor la care se referă aceste drepturi, care aparţin unei persoane (fizice sau juridice); **3.** totalitatea bunurilor care aparţin unei colectivităţi şi sînt administrate de stat; bun public: *patrimoniul silvic trebuie ocrotit;* **4.** bunuri spirituale care aparţin unui popor, transmise de la strămoşi; moştenire culturală: *aţi batjocorit întotdeauna libertăţile publice, cari sînt patrimoniul poporului, iar nu al vostru.* EM.; **5.** valori spirituale care aparţin omenirii: *Arhimede, a cărui operă fizică a îmbogăţit ... patrimoniul ştiinţific al umanităţii.* BL. [Din lat. ***patrimonium,*** germ. ***Patrimonium,*** fr. ***patrimoine***].

patriót, ~ţi, patriotă, ~e m., f. **1.** persoană care îşi iubeşte patria şi caută să-i fie folositoare: *a*

P Q

căzut pe cîmpul slavei ca un viteaz patriot. NEGR.; *patriotul adevărat n-asudă de vorbă.* EM.; **2.** (înv.) compatriot: *a-l reclama de patriot al nostru.* NEGR. [Din gr. mod. ***patriótis,*** fr. ***patriote,*** germ. ***Patriot***].

patriotárd, ~zi, patriotardă, ~e a. şi m., f. (persoană) care face paradă de patriotism, care arborează un patriotism excesiv; care exprimă, care reflectă un fals patriotism: *stilul său hiperbolic şi patriotard.* CĂL. [Din fr. ***patriotard***].

patriótic, ~ci, patriotică, ~ce a. **1.** pătruns de patriotism, care exprimă patriotism; care ţine de patriotism; patrioticesc: *o inimă adevărat patriotică.* OD.; *sentimentul patriotic e o realitate metafizică, iar absenţa lui o fatalitate generatoare de nenorociri.* PR.; **2.** făcut din patriotism: *datorie patriotică ... vrednică de toată lauda.* NEGR. [Din fr. ***patriotique***].

patrioticésc, ~şti, patrioticeáscă, ~eşti a. (înv.) patriotic: (depr.) *ambiţiile nutrite şi vînate într-ascuns de tagma patrioticească.* EM. [Cf. germ. ***patriotisch***].

patriotísm n. sentiment de dragoste şi de devotament faţă de patrie şi de propriul popor: *patriotismul, cel mai important simţimînt pentru cetăţeanul unui stat.* MAIOR.; *patriotismul nostru e verbal şi dezorientarea noastră e imensă.* GAL. [Din fr. ***patriotisme***].

patrístic, ~ci, patristică, ~ce a. care ţine de doctrina Părinţilor Bisericii, referitor la Părinţii Bisericii sau la doctrina acestora, specific doctrinei Părinţilor Bisericii: *literatura patristică.* // f. parte a teologiei care studiază viaţa, opera şi concepţia Sfinţilor Părinţi ai Bisericii; patrologie.[Din fr. ***patristique***].

patríţă, patriţe f. (tipogr.) **1.** piesă (mobilă) cu care se presează materialul într-o matriţă şi al cărei relief constituie negativul obiectului matriţat; **2.** piesă de oţel a maşinii tipografice pe care se gravează în relief o literă, un semn tipografic şi cu care se obţine matriţa la turnatul literelor, al semnelor tipografice. [Din germ. ***Patrize***].

patroclín, ~i, patroclină, ~e a. (despre organisme) care a moştenit şi manifestă predominant caractere paterne. [Din fr. ***patrocline***].

patrológic, ~ci, patrologică, ~ce a. care aparţine patrologiei, referitor la patrologie: *Ghervasie, în tradiţia patrologică, combate făţiş duhul răului.* CĂL. [Din fr. ***pathrologique***].

patrológie f. **1.** patristică; **2.** colecţie de opere ale Sfinţilor Părinţi ai Bisericii; (p. restr.) carte din această colecţie: *poetul dă o raită prin „Vechiul Testament" ..., trece ... prin mitologia nordică ..., prin patrologie.* CĂL. [Din fr. ***patrologie,*** germ. ***Patrologie***].

patrón[1], ~i, patroánă, ~e m., f. **1.** ocrotitor, protector, apărător, susţinător: *pe turci îi avea patroni.* HASD.; **2.** sfînt al cărui nume l-a primit cineva la botez; zi calendaristică în care se prăznuieşte un sfînt şi pe care o serbează cei care-i poartă numele; petrecere organizată cu acest prilej: *duhovnicul meu ... mi-a hărăzit patron pe sfîntul Nicolae.* GAL.; *sînt obosit, am fost la un patron;* (pop. şi fam.) **a face patron,** a-şi serba ziua numelui; **3.** sfînt considerat ocrotitor al unui aşezămînt, al unei comunităţi, al unui oraş etc. (care îi poartă numele): *această cuvioasă patroană a oraşului ... nu-şi părăsi locaşul.* NEGR.; **4.** proprietar al unei întreprinderi, fabrici, ferme etc., care foloseşte muncă salariată: *grevele au reuşit uneori a sili pe patroni să acorde o sporire de salarii.* GHICA; *patronul îşi iubeşte clienţii ... şi îşi iubeşte şi muncitorii.* PR.; **5.** (p. gener.) conducător al unei întreprinderi industriale sau comerciale; director, bos. // m. **1.** patrician roman considerat în raport cu clienţii şi cu liberţii săi; **2.** cetăţean roman care făcea oficiul de apărător al administraţiei locale în litigiile cu administraţia centrală; defensor. [Din lat. ***patronus,*** fr. ***patron,*** germ. ***Patron***].

patrón[2], patroane n. **1.** cartuş: *împarte patroane.* AL.; **2.** bucată cilindrică de exploziv folosită în mine pentru dizlocarea straturilor; **3.** corp cilindric de porţelan, care conţine firul fuzibil al unei siguranţe electrice; buşon fuzibil; **4.** tipar după care se croieşte o rochie, o bluză etc.; **5.** schiţă-program pentru indicarea modului de legătură a firelor şi a ordinii operaţiilor în industria textilă. [Din germ. ***Patrone***].

patronă, patronez vb. (tr.) a lua sub protecţie, a ocroti, a sprijini pe cineva sau ceva; (p. ext.) a dirija, a conduce: *intrase în Eterie crezînd-o patronată de împăratul Alexandru.* GHICA; *revista „Viaţa" patronată ... de domnii Vlăhuţă şi doctor Ureche.* CĂL.; (fig.) *n-a patronat nimeni osîrdia mea, nimeni n-a subvenţionat-o.* SAD. [De la ***patron[1]***; cf. fr. ***patronner***].

patronágiu n. v. **patronaj.**

patronáj, patronaje n. **1.** ocrotire, protecţie, sprijin; (p. ext.) conducere, egidă; **2.** asociaţie, societate de binefacere; (acţiuni de) ocrotire acordată săracilor şi celor incapabili de muncă de către o persoană bogată, o societate filantropică etc.; (şi: (înv.) **patronagiu**). [Din fr. ***patronage***].

patronál, ~i, patronală, ~e a. **1.** (rar) care aparţine patronului[1], referitor la patron; de ziua numelui cuiva: *sărbătoare patronală;* **2.** care aparţine patronului[1] unei întreprinderi sau patronatului, referitor la patronul unei întreprinderi sau la patronat; format din patroni: *drepturi patronale.* [Din fr. ***patronal***].

patronáre, patronări f. acţiunea de a patrona şi rezultatul ei; ocrotire, sprijinire. [V. ***patrona***].

patronát n. **1.** drept pe care îl avea un prelat sau un senior (laic) de a numi pe cineva într-o demnitate ecleziastică; **2.** colectivitatea patronilor (de întreprinderi, firme etc.) şi atributele acestora; conducere a unei întreprinderi, firme etc. de către un grup de patroni: *patronatul şi sindicatele;* **3.** calitatea de patron[1]: *abia anul trecut a dobîndit patronatul;* **4.** relaţie de subordonare a unor persoane fizice sau juridice, a unor acţiuni culturale, de binefacere etc. faţă de anumite fundaţii, aşezăminte, comitete sau persoane fizice: *manifestarea are loc sub patronatul Institutului European.* [Din lat. ***patronatus,*** fr. ***patronat,*** germ. ***Patronat***].

patronésă, patronese f. (rar) femeie care patronează o operă de binefacere, o activitate culturală etc.: *ea este patronesă în comitetul ... mai multor societăţi române de binefacere sau de cultură naţională.* CAR. [Din fr. ***patronnesse***].

patroním, patronime n. nume de familie. [Din fr. ***patronyme***].

patronímic, patronimice a. **nume patronimic** (şi n.), **a)** nume de familie: *prenume arhirăspîndit ..., Dimitrie risca să devină totuşi incomod ... în urma asocierii cu patronimicul* [Cantemir]. GHEŢIE; **b)** nume pe care îl poartă (după tată) toţi membrii unei familii: *numele patronimice româneşti se termină mai ales în -escu sau -eanu: Popescu, Nicolaeanu.* [Din fr. ***patronymique***].

patronímie f. ramură a genealogiei care cercetează evoluţia numelor după tată într-o familie. [De la ***patronim***].

patrontáş, patrontaşe n. (pop.) cartuşieră: *mi-am încins centuronul cu patrontaşul.* CAR. [Din germ. ***Patrontasche,*** rus. ***patrontaş***].

patrontăşcă, patrontaşte f. (reg.) cartuşieră. [Contaminare între ***patrontaş*** şi ***taşcă***].

pátru num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între trei şi cinci: (adj.) *cumpără ... cele patru poliţe.* GHEŢIE; (înv.) **patru clase, a)** învăţămîntul elementar; **b)** cursul elementar al liceului; **patru scînduri,** sicriu: *mîna care-au dorit sceptrul universului şi gînduri ce-au cuprins tot universul încap bine-n-patru scînduri.* EM.; **în (cele) patru zări** (sau **vînturi**), în toate direcţiile, pretutindeni: *muezinii au început a striga în patru zări numele lui Alah.* SAD.; **a vorbi cu cineva între patru ochi,** a vorbi cu cineva în taină, fără martori, confidenţial: *vom vorbi între patru ochi.* ARG.; **cît patru,** peste limitele obişnuite; mult: *bea cît patru;* **în patru,** în patru părţi egale; **a fi cu ochii în patru,** a fi cu mare băgare de seamă: *Chiriac, puiule, ... fii cu ochii-n patru.* CAR.; **a despica** (sau **a tăia**) **firul (de păr) în patru, v. păr[2]; a face pe dracu-n patru,** a-şi da toate silinţele, a depune toate eforturile: *măcar să faci pe dracul în patru ..., dar numaidecît să-mi aduci pielea cerbului.* CR.; **2.** (intră în componenţa num. adv.) *născu de patru ori.* PR.; **3.** (cu valoare de num. ord.) *prepar ... examenele de anul patru.* PETR.; **4.** (intră în componenţa num. multiplicativ) *de patru ori pe atîta;* **5.** (intră în componenţa num. distributiv) *vin cîte patru.* // **m. 1.** semn grafic reprezentînd acest număr; (p. ext.) desen, figură în forma acestui semn; **2.** notă corespunzătoare acestui număr: *elevul a luat un patru;* **3.** carte de joc sau faţetă a zarului marcată cu acest număr (de puncte). [Lat. ***quattuor***].

patrulă, patrulez vb. (intr.) a parcurge un anumit traseu (pe jos, cu avionul, cu vaporul etc.) cu scopul de a păzi, de a supraveghea pe cineva sau ceva: *un agent poliţienesc patrula în permanenţă la intrarea imobilului.* GHEŢIE. [De la ***patrulă;*** cf. fr. ***patrouiller***].

patruláre, patrulări f. acţiunea de a patrula şi rezultatul ei; misiune de cercetare, de pază, de control etc.: *dacă mergi spre duşman, înseamnă că mergi în patrulare.* REBR. [V. ***patrula***].

patrulatér, ~e, patrulateră, ~e n. **1.** poligon cu patru laturi; **2.** obiect, construcţie, loc etc. în forma unui asemenea poligon: *trăsura ieşi din patrulaterul surilor şi o luă pe cîmp.* CĂL. // a. care are forma unui poligon cu patru laturi; patrulateral: *edificiu patrulater;* **piramidă** (sau **prismă**) **patrulateră,** piramidă (sau prismă) cu baza (sau cu bazele) un poligon cu patru laturi. [Din lat. ***quadrilaterus,*** fr. ***quadrilatère*** (după *patru*)].

patrulaterál, ~i, patrulaterală, ~e a. (înv.) în formă de patrulater: *o platformă patrulaterală.* OD. [Din fr. ***quadrilatéral*** (după *patru*)].

patrúlă, patrule f. **1.** subunitate militară sau grup de civili autorizaţi care execută o misiune de patrulare; persoană dintr-o astfel de subunitate: *războiul se reducea ... la hărţuieli între patrule.* GHEŢIE; *patrulele să fie formate din poliţişti şi gardieni publici.* A.; **patrulă de aviaţie,** subunitate formată din trei-patru avioane militare, aflate în misiune; **2.** (rar) raită făcută de o astfel de subunitate într-un oraş, pentru a preîntîmpina ori sancţiona actele de dezordine. [Din germ. ***Patrulle,*** fr. ***patrouille***].

pátrulea, pătra num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al treilea şi al cincilea: *a ajuns cu chiu, cu vai în clasa a patra.* CAR.; (subst.) *al patrulea a întîziat.* [***Patru*** + *-le* + *-a*].

patrunghiulár, ~i, patrunghiulară, ~e a. (rar) cu patru unghiuri: *combinaţie variată a planului lor (cînd patrunghiular, cînd cu abside).* NAUM. [***Patru*** + ***unghiular***; cf. lat. ***quadrangularis,*** fr. ***quadrangulaire***].

patrupéd, ~zi, patrupedă, ~e a. şi n. (animal) cu patru picioare: *dintre păsări, cea mai bună de mîncare este turdus, iar dintre patrupede, iepurele.* OD.; *ducea legat de lesă micul ei patruped.* GHEŢIE. [Din fr. ***quadrupède,*** lat. ***quadrupes, -dis*** (după *patru*)].

pátrusprezece num. card. v. **paisprezece.**

pátrusprezecelea num. ord. v. **paisprezecelea.**

patruzéci num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între treizeci şi nouă şi patruzeci şi unu: (adj.) *nucul începe să dea umbră abia după ... patruzeci de ani.* EL.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *rîndul patruzeci.* // m. semn grafic care reprezintă acest număr. [***Patru*** + ***zece***].

patruzécilea, patruzecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al treizeci şi nouălea şi al patruzeci şi unulea. [*Patruzeci* + *-le* + *-a*].

patruzecioptísm n. v. paşoptism.

pátvagon, patvagoane n. (pop.) vagon de bagaje. [Din germ. *Packwagen*].

paţachínă, paţachine f. **1.** numele mai multor specii de arbuşti sălbatici, cu fructele boabe roşii sau negre: **a)** verigar (*Rhamnus cathartica*); **b)** cruşin (*Rhamnus frangula*): *se face ceai de paţachină..., bun... să te descuie la burtă.* SOR.; **c)** roibă (*Rubia tinctorum*); **2.** (fam.) femeie vulgară, îmbrăcată strident şi cu purtări necuviincioase. [Et. nec.].

paţiént a. v. pacient.

paţírcă, paţîrci f. (rar) femeie uşuratică: *împăratul avea o paţîrcă de fată.* ISP. [Et. nec.].

páucă, pauce f. (muz.; înv. şi reg.) timpan: *începură a suna din tobe, din pauce, din trîmbiţe şi din surle.* OD. [Din germ. *Pauke*].

pauliánă a. **acţiune pauliană,** acţiune judiciară prin care un creditor poate cere debitorului său rezilierea unui contract, anularea unui act etc., dacă acestea sînt posterioare creanţelor. [Din fr. (*action*) *paulienne*].

paupér, ~i, pauperă, ~e a. şi m., f. (livr.) (persoană) în stare de sărăcie exteremă; foarte sărac: *populaţie pauperă.* [Din lat. *pauper*].

pauperísm n. (livr.) paupertate. [Din fr. *paupérisme*].

pauperitáte f. v. paupertate.

pauperiză, pauperizez vb. (tr.) a aduce pe cineva în stare de sărăcie extremă, la mizerie; a sărăci. [Din fr. *paupériser*].

pauperizáre, pauperizări f. acţiunea de a pauperiza şi rezultatul ei: *pauperizarea societăţii.* [V. *pauperiza*].

paupertáte f. (livr.) **1.** stare de extremă sărăcie în care se află cineva; pauperism; **certificat** (sau **act**) **de paupertate,** certificat prin care se atestă că o persoană nu posedă nici un fel de avere, bunuri impozabile: *s-ar putea afla că bătrînul are avere, însă el avea să facă rost de un act de paupertate.* CĂL.; **2.** (fig.) deficienţă, carenţă: *scrierea apare ca un semn de paupertate în materie de invenţie.* CĂL.; (şi: **pauperitate**). [Din lat. *paupertas, -atis,* germ. *Paupertät*].

páus n. v. paos.

paúşal, paúşale n. sistem de plată pentru o prestaţie de serviciu, pentru un consum de energie, de apă etc., prin stabilirea cu aproximaţie, pe baza unor evaluări, a unei sume globale: *ieftini ... curentul cu cinzeci de bani kilowatul, dar desfiinţă totodată paúşalele.* GHEŢIE. // a. global, forfetar; **tarif** (sau **preţ**) **paúşal,** tarif (sau preţ) care se plăteşte uniform, stabilit pe baza experienţelor sau a unei evaluări; tarif forfetar; **asigurare paúşală,** asigurare pentru bunuri, persoane etc. în schimbul plăţii unei prime de asigurare unice. [Din germ. *Pauschale*].

páuză, pauze f. **1.** suspendare, întrerupere temporară a unei acţiuni, a unei activităţi; interval de timp în care o acţiune sau o activitate este suspendată; repaus: *avu impresia că a căzut într-o pauză prea lungă.* SAD.; **2.** (spec.) recreaţie (la şcoală): *îşi scria temele în pauze;* **3.** (spec.) antract (la spectacole): *cei care nu căpătau bilete ... se strecurau în pauză printre public.* CĂL.; **4.** semn muzical corespunzător valorilor de note, care indică întreruperea cîntării pe o durată determinată; **5.** semn de punctuaţie reprezentat printr-o linioară orizontală (mai lungă decît cratima), care indică cititorului o oprire în lectură sau care separă două părţi deosebite ale unui text; **6.** timpul de oprire impus de respiraţie în recitarea versurilor sau de necesitatea marcării picioarelor metrice. [Din lat. *pausa,* fr. *pausse*].

pavá, pavez vb. (tr.) a acoperi cu pavaj o stradă, o curte etc.; a pavela, a pavelui, a macadamiza: *a izbutit să paveze, să canalizeze şi să lumineze străzile din centru.* GAL. [Din fr. *paver*].

paváj, pavaje n. **1.** acţiunea de a pava: *s-a apucat de pavaj;* **2.** strat cu care se acoperă un drum, o curte etc., alcătuit din blocuri de piatră (cubică), cărămizi, dale etc., aşezate pe un pat de nisip sau de mortar; caldarîm: *băteau pavajul de cărămidă cu saboţii de lemn.* SAD. [Din fr. *pavage*].

pavánă, pavane f. dans vechi, ceremonios, de origine italiană sau spaniolă, cu ritm şi mişcări lente; melodia acestui dans. [Din fr. *pavane*].

paváre, pavări f. acţiunea de a pava şi rezultatul ei: *se tocmi ca lucrător la pavarea străzilor.* CĂL. [V. *pava*].

pavăt[1]**, ~ţi, pavată, ~e** a. acoperit cu pavaj: *era o stradă laterală rău pavată.* PR. [V. *pava*].

pavát[2] n. pavare: *s-a terminat pavatul străzii.* [V. *pava*].

pavatór, ~i, pavatoáre m., f. muncitor care execută pavaje. [*Pava* + *-tor*].

pávă f. v. palhă.

pávăză, paveze f. **1.** scut (de diverse forme şi mărimi): *scutierii ... purtînd paveze în mîni.* NEGR.; **a sta pavăză,** a apăra; a feri; **2.** (fig.) ocrotire, protecţie, sprijin: *au scăpat teferi sub pavăza codrului.* VLAH.; **3.** (înv.) stemă, blazon; **4.** (bot.) jaleş (*Stachys germanica*). [Din pol. *paweż*].

paveá, pavele f. **1.** bucată (cubică) de piatră, de lemn etc., folosită la executarea pavajelor: [birjă] *care zdrobeşte pavelele stradei.* HASD.; (reg.) a **număra pavelele,** a umbla fără rost, a bate străzile: *îmi place a lăinici pe uliţe – sau, cum se zice – a număra pavelele.* NEGR.; **2.** (înv.; mai ales la sg.) pavaj: *pe paveaua sunătoare treci.* NEGR. [Din fr. *pavé*].

pavecérniţă, pavecerniţe f. **1.** slujbă religioasă scurtă care se face la mănăstiri, după vecernie; **2.** carte cuprinzînd rugăciunile şi rînduielile acestei slujbe. [Din sl. *pavečerĭnica*].

pavelá, pavelez vb. (înv.; tr.) a pava: [cetăţenii] *pavelau uliţele.* NEGR. [De la *pavele* (pl. lui *pavea*)].

paveluí, paveluiesc vb. (înv.; tr.) a pava. [*Pavele* (pl. lui *pavea*) + *-(ă)lui*].

pavián, paviani m. (la pl.) gen de maimuţe din Africa, cu botul alungit ca de cîine şi cu corpul acoperit cu păr lung (*Papio*); (şi la sg.) maimuţă din acest gen. [Din germ. *Pavian*].

pavilión, pavilioane n. **1.** construcţie uşoară, de dimensiuni reduse, situată într-un parc, într-o grădină etc., servind ca umbrar, ca loc de adăpost; chioşc; clădire mică şi izolată aflată într-o pădure, pe malul unui lac etc.: *parc cu mai multe pavilioane.* CĂL.; **2.** fiecare dintre clădirile de sine stătătoare care fac parte dintr-un ansamblu de construcţii (la cazarme, la spitale etc.): *la pavilionul de băi calde sînt cele mai mari pagube.* GHEŢIE; **3.** cort mare care servea, de obicei, ca locuinţă căpeteniilor armatei în timpul campaniilor: *ostaşii ... îşi întindeau corturile şi pavilioanele.* BĂLC.; **4.** drapel arborat pe o navă, pentru a-i indica naţionalitatea, compania de navigaţie căreia îi aparţine sau pentru diferite semnalizări; (p. ext.) naţionalitatea pe care o indică un asemenea drapel: *se uită... la pavilionul tricolor.* TUD.; **5.** drapel arborat la sediile unor autorităţi portuare; **6.** stindard al unor organizaţii, asociaţii etc., care se înalţă la festivităţi; **7.** partea exterioară a urechii externe, în care se deschide canalul auditiv; **8.** porţiune dilatată, în formă de pîlnie, aflată la extremitatea unor conducte ale organelor interne; **pavilionul trompei uterine,** partea dilatată de la extremitatea oviductului; **9.** cornet acustic; **10.** partea largă ca o pîlnie a unor instrumente muzicale de suflat; **11.** pîlnia acustică a unui receptor telefonic, a unui megafon etc. [Din fr. *pavillon,* germ. *Pavillon*].

paviménţ, pavimente n. pardoseală a unei încăperi sau pavaj al unei curţi interioare, realizat din piatră, mozaic etc., avînd şi o funcţie decorativă: *cîteva decoraţiuni ... şi un paviment ..., iată tot ce s-a descoperit.* NAUM. [Din lat. *pavimentum*].

pavliceán m. v. pavlichian.

pavlichián, ~eni, pavlichiană, ~ene m., f. membru al unei secte din sec. al VII-lea – al X-lea, apărute în Armenia şi răspîndite în întreg Imperiul Bizantin, care îmbina creştinismul apostolului Pavel cu gnosticismul şi maniheismul, cerînd, între altele, suprimarea ierarhiei bisericeşti, simplificarea cultului, abolirea cultului icoanelor etc.; (şi: **pavlicean**). [Din sl. *pavlikijaninŭ*].

pavlichiáncă, pavlichience f. (înv.) pavlichiană: (adj.) *avea femeie pavlichiancă şi multă dovadă-i făcea să o-ntoarcă la eresa ei.* DOS. [*Pavlichian* + *-că*].

pavlovísm n. orientare în medicină şi în psihologie bazată pe descoperirile lui I. P. Pavlov referitoare la activitatea nervoasă superioară, care postulează rolul reglator suprem al scoarţei cerebrale în organism, însemnătatea efectului neurotrop şi reflex condiţionat al medicamentelor, interdependenţa dintre organism şi mediu etc. [Din fr. *pavlovisme*, engl. *pavlovism*].

pavlovíst, ~şti, pavlovistă, ~e a. care aparţine pavlovismului, referitor la pavlovism, bazat pe pavlovism: *experimente pavloviste.* // m., f. adept al pavlovismului. [Din fr. *pavloviste*, engl. *pavlovist*].

pavoáz, pavoaze n. ansamblu de drapele sau de lumini arborate pe o navă, la solemnităţi. [Din fr. *pavois*].

pavoază, pavoazez vb. (tr.) **1.** a împodobi o navă cu steaguri, cu lumini etc., în anumite ocazii; **2.** (p. ext.) a împodobi o clădire, o sală etc. cu steaguri, flori, becuri colorate, în semn de sărbătoare: *oraşul fusese pavoazat de Crăciun;* **3.** (p. gener.) a decora, a orna; a ornamenta: *o enormă lumînare pavoazată cu flori şi panglici.* C.PETR. [Din fr. *pavoiser*].

pavoazáre, pavoazări f. acţiunea de a pavoaza şi rezultatul ei; împodobire, ornare, ornamentare. [V. *pavoaza*].

pavoazát, ~ţi, pavoazată, ~e a. împodobit cu steaguri, flori etc., în semn de sărbătoare: *localuri pavoazate.* [V. *pavoaza*].

pavogád n. exerciţiu de solfegiere în muzica bisericească bizantină pe notele gamei greceşti: pa- vu- ga- de- ghe- zo- ni- pa; (şi: **pavugad**). [Formaţie de la numele grecesc al primelor note muzicale].

pavogadisiác, ~ci, pavogadisiacă, ~ce a. (rar) **1.** care aparţine pavogadului, referitor la pavogad; **2.** (fig. şi fam.) tărăgănat: *accent pavogadisiac.* [De la *pavogad*].

pávor n. (livr.) formă de nevroză la copii, constînd în trezirea bruscă din somn (noaptea), cu ţipete, plînset, ca urmare a unor traumatisme psihice de peste zi. [Din lat. *pavor*, fr. *pavor*].

pavugád n. v. pavogad.

pay-back [peibéc] n. returnare, plată posterioară; comparare a costurilor cu rezultatele posibile. [Cuv. engl.].

pazár n. v. bazar.

pazarghidán m. v. pazarghidean.

pazarghideán, pazarghideni m. (înv.) persoană care se ocupa cu achiziţiile de mărfuri, cu aprovizionarea într-o gospodărie, cu încheierea unor tranzacţii etc.; om de afaceri; samsar, misit: *la flecare poartă era cîte o şandrama ..., în care se adăpostea cîte un servitor pus acolo pazarghidan*

(comisionar pentru tîrgurile de pîne, de carne, de zarzavaturi). GHICA; (şi: **pazarghidan, bazarghidean**). [Din turc. ***pazaragiden***].

pazarlîc, pazarlîcuri n. (înv.) afacere comercială, negustorie; tîrguială: *ştia că nu-l agiunge capul să facă asemenea pazarlîcuri.* AL. [Din turc. ***pazarlık***].

pazărnic, pazarnici m. (înv.) poliţai, gardian (însărcinat cu paza unei pieţe, a unui tîrg): *întră în curte vestitul pazarnic, urmat de un cazac.* GHICA. [***Pazar*** (înv. „bazar") + *-nic*].

pază, paze f. **1.** acţiunea de a păzi; mijloc prin care se asigură păzirea; supraveghere, păzeală: *să organizeze o pază severă de noapte.* CĂL.; **de pază,** însărcinat cu paza; păzitor: *este îngeru-i de pază.* EM.; **2.** ocrotire, protecţie, apărare: *să-l aibă Domnu-n sfînta-i pază.* COŞB.; **3.** (rar) veghe: *cîte nopţi de pază la căpătîiul tău.* VLAH.; **4.** (pop.) băgare de seamă, luare-aminte, grijă; prudenţă, precauţie: *paza bună trece primejdia rea.* Z.; **5.** (înv.) faptul de a respecta o lege, un angajament etc.; faptul de a se conforma, de a se supune unei norme, unei reguli: *să privească spre a legilor pază.* B.-DEL.; **6.** (p. ext.; înv.) poruncă; sfat: *vor păzi pazele mele.* BIBLIA; **7.** (rar) preocupare; rîvnă, zel: *nouă ne-a stat întotdeauna paza celui ce face noaptea şi amiaza.* ARG.; **8.** (concr.) persoană sau grup de persoane care păzesc pe cineva sau ceva; paznic: *l-a prins paza;* (fig.) *cînd gîndul era pază de vis şi de eres.* EM. [De la ***păzi***].

păzie, pazii f. **1.** scîndură (ornamentală) aşezată la streaşina unui acoperiş pentru a ascunde capetele căpriorilor; **2.** marginea verticală a unui cofraj; **3.** fişie de tablă aşezată la intersecţia unei învelitori cu un zid, pentru a împiedica pătrunderea apei prin rostul de la intersecţie; **4.** (reg.) fiecare dintre leaţurile transversale fixate pe stîlpii unui gard. [Cf. ***păzi***].

păznic[1], paznici m. **1.** persoană (sau fiinţă) care păzeşte pe cineva sau ceva; păzitor: *paznicii de noapte trec.* EM.: *dulăul ... îşi vedea cu patimă de slujba lui de paznic.* BL.; **2.** persoană care iscodeşte, spionează: *Savista era o paznică nepreţuită şi-i raporta în fiecare seară fiece pas al nevestii.* REBR.; **3.** (înv.) persoană însărcinată cu strîngerea impozitelor (în comune): *vornicul ..., cu paznicul, vătămanul ..., se purtau printre oameni.* CR. [***Pază*** + *-nic*].

păznic[2], paznici m. (reg.) **1.** scoaba dogarului şi a dulgherului; **2.** deschizătură la marginea laterală a oriei. [Din rus. ***paznik*** „scobitură"].

pazvangíu, pazvangii m. **1.** ostaş din trupele rebele ale lui Pazvantoglu, care făceau dese incursiuni de pradă în Ţara Românească, la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi la începutul celui următor; pazvant, pazvantlîu, pazvantoglu: *a fost cătană sub Ipsilante Vodă, pe vremea pazvangiilor.* VLAH.; **2.** (p. ext.) hoţ, tîlhar. [***Pazvant*** + *-giu*].

pazvánt, pazvanţi m. (înv.) pazvangiu: *cîteva sute de pazvanţi.* BĂLC. [De la ***Pazvant***(*oglu*) n. pr.].

pazvantlíu m. v. **pazvantlîu.**

pazvantlíu, pazvantlîi m. (înv.) pazvangiu: *m-am pomenit ... cu două sute pazvantlîi.* FIL.; (şi: **pazvantliu**). [***Pazvant*** + *-lîu*].

pazvantóglu, pazvantogli m. (înv.) pazvangiu. [De la ***Pazvantoglu*** n. pr.].

pazzo seriale [paţo seriále] m. criminal în serie. [Cuv. it.].

păcálă m. **1.** personaj din basmele populare, inteligent, ingenios, dar viclean, care îşi bate joc de cei din jur: *Păcală şi Tîndală;* **2.** (p. ext.) om glumeţ, poznaş, care se ţine de farse; pepelea: *da de unde-ai ieşit, pîcală?* CR. // f. (reg.) păcăleală: *nu e ghiceală şi păcală ca să ne dea ... de ocară.* DELAVR.; (şi: **pîcală**). [De la ***păcăli***].

păcát, păcate n. **1.** încălcare cu bună-ştiinţă a legii divine, abatere gravă de la o normă religioasă; fărădelege; (p. gener.) abatere gravă de la preceptele morale, de la ceea ce este drept, corect etc.; faptă vinovată, greşeală, vină: *căzu în genunchi ... mărturisindu-şi păcatul.* SAD.; *să scoată omenirea din mocirla păcatelor şi a egoismului.* GHEŢIE; **păcatul strămoşesc** (sau **originar**), greşeala neascultării săvîrşită faţă de Dumnezeu de primul om, Adam, care a atras alungarea lui şi a Evei din rai şi pierderea stării paradiziace; actul de ruptură a comuniunii iniţiale dintre Dumnezeu şi om: *dogma păcatului strămoşesc şi a mîntuirii de el ... ne fereşte de încrederea că răul ... depinde numai de noi.* STĂNIL.; **păcat capital,** fiecare dintre păcatele considerate de Biserică fundamentale, din care izvorăsc toate celelalte păcate (trufia, zgîrcenia, desfrîul, pizma, lăcomia, mînia şi lenea); **cu păcat,** neîngăduit; nedrept; vinovat, oprit: *o iubire cu păcat.* COŞB.; **fără (de) păcat,** nevinovat; drept, legiuit: *cu gîndul fără păcat şi cu vechea prietenie.* DELAVR.; **a-şi face păcate cu cineva,** a nedreptăţi pe cineva; a oropsi: *nu-ţi face păcat cu mine.* ISP.; **a intra** (sau **a cădea**) **în păcat** ori **a da de păcat,** a comite o faptă condamnabilă, a greşi: *să nu-l văd pe aici, că dau de păcat.* SL.; **a vorbi** (sau **a grăi**) **cu păcat,** a aduce învinuiri nedrepte, a greşi spunînd lucruri neadevărate: *n-aş vrea să grăiesc cu păcat.* ST.; **(vai de) păcatele mele** (sau **tale** etc.)!, vai de mine (sau de tine etc.): *păcatele mele, cumnăţele! ... iar am rămas văduv.* AL.; (e) **păcat (de Dumnezeu)** sau **e mai mare păcat(ul),** nu e drept, nu e bine, nu se cuvine: *păcat, sărmanul, să moară ca un cîne!* CR.; **a trage păcatul** (sau **păcatele**) **cuiva,** a suporta consecinţele greşelii altora: *i-a fost sortit să tragă şi el păcatul.* GANE; **a vîrî pe cineva în păcat,** a împinge pe cineva la o faptă reprobabilă, condamnabilă: *fără să vrei te vîră în păcat.* CR.; **2.** (înv. şi pop.) canon, pedeapsă primită pentru ispăşirea unei vini: *pentru-un pic de sărutat nici popa nu-ţi dă păcat.* POP.; **3.** defect, cusur; patimă, viciu: *eu mai am un păcat, mi-s dragi fetele şi nevestele.* AL.; *păcatul acestei definiţii este neclaritatea.* BL.; **4.** nenorocire, năpastă, belea: *nu ştii ce păcat te paşte.* CR.; **din păcate,** din nenorocire, spre regretul cuiva: *din păcate ..., o viaţă de om nu e de ajuns.* PETR.; **păcat că ...** (sau **de ...**), îmi pare rău că ... (sau de ...); e regretabil că ...: *păcat că nu ne înţelegi limba.* EL.; **ce păcat!,** cît îmi pare de rău!; ce pagubă!: *mîndruţa s-a măritat! vai de mine, ce păcat!* POP.; **mai ştii păcatul?!,** cine ar putea şti?!, se prea poate: *se vede că pune ţara la cale ...; mai ştii păcatul?* AL.; **5.** (eufemistic; artic.) dracul, diavolul: *să-l fi pus păcatul să se întreacă cu dedeochiul.* CR.; *du-te la păcatele!* CAR.; **ce păcatul** (sau **păcatele**)? ce dracu?, ce naiba?: *ce păcatele suflu aşa?* DELAVR.; **a împinge pe cineva păcatul** (sau **dracul**) **să ...,** v. **împinge.** [Lat. ***peccatum***].

păcăleálă, păcăleli f. faptul de a păcăli; glumă, farsă; păcălitură: *e păcăleală de întîi aprilie.* CAR. [***Păcăli*** + *-eală*].

păcălí, păcălesc vb. **1.** (tr.) a spune un neadevăr, a face o farsă cuiva, pentru a-şi bate joc, pentru a se amuza sau pentru a trage un folos; a amăgi, a trage pe sfoară: *vrea să te păcălească.* EL.; **2.** (refl.) a-şi greşi socotelile, a aprecia greşit; a se înşela: *vai, rău s-a păcălit.* POP. [Et. nec.].

păcălícI m. **1.** persoană care are obiceiul să păcălească, să facă farse: *se afla şi o rugină de moşnean, păcălici ce voia să rîză de toată lumea.* ISP.; **2.** numele unui joc de copii care se joacă cu un set de cărţi de joc speciale, în care pierde cel care rămîne cu singura carte fără pereche. [***Păcăli*** + *-ici*].

păcălíre, păcăliri f. acţiunea de a (se) păcăli şi rezultatul ei; păcăleală; păcălit[2]: *pîcîlire de leliţă, cere plată o guriţă.* AL. [V. ***păcăli***].

păcălít[1], ~ţi, păcălită, ~e a. înşelat, amăgit, tras pe sfoară: *e zeul ce protege pe bărbaţii păcăliţi.* EM. [V. ***păcăli***].

păcălít[2] n. păcălire: *se ieu ei ... ba din cimilituri, ba din pîcîlit.* CR. [V. ***păcăli***].

păcălitór, ~i, păcălitoáre a. care păcăleşte: [îl] *dedeau în tărbăceală cu graiuri care mai de care păcălitoare.* ISP. [***Păcăli*** + *-tor*].

păcălitúră, păcălituri f. păcăleală; glumă, farsă: *rîzînd de păcăliturile ce-şi adresau.* AL. [***Păcăli*** + *-tură*].

păcăneálă, păcăneli f. zgomot scurt şi sacadat; păcănire. [***Păcăni*** + *-eală*].

păcăní, păcănesc vb. (intr.) a produce un zgomot scurt, sacadat: a ţăcăni: *păcănea grăbit murgul din copite.* SAD.; *moara noastră din sat era renumită, păcănea tare.* SOR. [***Pac***[2] + *-ăni*].

păcănír, păcăniri f. acţiunea de a păcăni şi rezultatul ei; păcăneală, păcănit, păcănitură. [V. ***păcăni***].

păcánit, păcăniturI n. păcănire: *păcănitul motorului de tăiat lemne.* V.R. [V. ***păcăni***].

păcănitúră, păcănituri f. păcănire: *se auzeau păcănituri în pod.* [***Păcăni*** + *-tură*].

păcătós, ~şi, păcătoásă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care a comis (multe) păcate; care este încărcat de păcate; (p. ext.) ticălos, mişel; rău, afurisit: *sfinţiile lor ştiu mai multe decît noi, păcătoasele.* CR.; *şi-a pierdut ultima nădejde în îndreptarea păcătosului.* GHEŢIE; **2.** care aduce nenorociri; supărător: *asta era o vorbă foarte păcătoasă a lor.* SAD.; **3.** care are defecte; care este de proastă calitate; stricat: *a explodat o păcătoasă de butelie;* **4.** vrednic de milă, nenorocit; nevoiaş; neputuncios: *sînt trei ani de cînd tot i le plătesc, păcătosul de mine.* FIL.; (subst.) *daţi-vă deoparte, măi păcătoşilor, că numai aţi crîmpoţit mîncarea.* CR. [***Păcat*** + *-os*].

păcătoşénie, păcătoşenii f. faptul de a fi păcătos; faptă de om păcătos; stare de decădere, de degradare; păcătoşie, ticăloşie, nemernicie: *omul... eşuînd, ... va ajunge la deplina conştiinţă a nimicniciei, a păcătoşeniei sale faţă de Dumnezeu.* BL. [***Păcătos*** + *-enie*].

păcătoşí, păcătoşesc vb. (fam.; refl.) a se ticăloşi, a se strica; a decădea: *universul meu s-a păcătoşit de tot.* CAR.; *Gica s-a păcătoşit ..., se mărită.* SOR. [De la ***păcătos***].

păcătoşíe, păcătoşii f. păcătoşenie: *tot felul de boale şi de păcătoşii d-ale muritorilor.* ISP. [***Păcătos*** + *-ie*].

păcătuí, păcătuiesc vb. (intr.) **1.** a comite un păcat, a cădea în păcat: *păcătuieşti fără a face eforturi, dar nu faci binele fără mare cheltuială de energie.* STĂNIL.; *nici măcar nu mi-a trecut prin cap că păcătuiam.* GHEŢIE; **2.** a întreţine relaţii sexuale (în afara căsătoriei): *a păcătui cu un tînăr simpatic este ... singura distracţie în viaţă.* CĂL.; **3.** (p. gener.) a comite o greşeală, a se abate de la ...; a greşi: *o ţară, un sistem politic ... care impun individului condiţia unui eroism de fiecare clipă păcătuiesc printr-o cinică aroganţă.* D.; *a păcătui în contra uzului lingvistic.* [***Păcat*** + *-ui*].

păcătuíre, păcătuiri f. acţiunea de a păcătui şi rezultatul ei; păcat; greşeală, vină: *am căzut în această păcătuire generală şi am dat votul pentru un om vechi.* BOL.; *mai ruşinoasă i se pare însoţirea cu un om de altă lege decît păcătuirea.* CĂL. [V. ***păcătui***].

păcíşă f. v. **pacişă.**

păcíşele f. pl. v. **pacişele.**

păciuí, păciuiesc vb. (înv. şi reg.; intr. şi refl.) **1.** a ajunge la înţelegere, la pace cu cineva; a se împăca: *nici haraciul nu-i plătit, nici cu turcii păciuit.* POP.; **2.** a trăi bine cu cineva, a fi în relaţii bune. [***Pace*** + *-ui*].

păciuíre f. (înv.) acţiunea de a (se) păciui şi rezultatul ei; împăcare; linişte, tihnă. [V. ***păciui***].

păciuít, ~ţi, păciuită, ~e a. (înv.) **1.** paşnic; **2.** calm, liniştit, tihnit: *iubita de înţelepciune şi păciuita viaţă.* DOS. [V. ***păciui***].

păclă f. v. **pîclă**.

păclíe, păcílI f. (reg.) cojoc lung pînă la pămînt, cu glugă şi fără mîneci. [Din sb. *opáklija*].

păcílşi vb. v. **pîclişi**.

păcílşít a. v. **pîclişit**.

păclós a. v. **pîclos**.

păcórniţă, păcorniţe f. vas din lemn sau din scoarţă de copac în care ţăranii ţineau păcura pentru uns osiile carului, ale căruţei: *de inima căruţii atîrnau păcorniţa cu feleştiocul.* CR. [*Păcură* + *-orniţă*].

păcuínă, păcuíni f. (reg.; mai ales la pl.) vită mică; (spec.) oaie: *păcuini înfricate de vrun tropot.* COŞB. [Lat. *pecuina*].

păcurár[1], păcurari m. (înv.) muncitor care se ocupa cu extragerea păcurii; negustor (ambulant) care vindea păcură (şi petrol lampant) prin sate: *cu păcurarul cînd trăieşti, trebuie să te mînjeşti.* PANN. [*Păcură* + *-ar*].

păcurár[2], păcurari m. (înv. şi reg.) cioban, păstor: *veneau păcurarii cu tulnice-n mîni.* COŞB. [Lat. *pecorarius*].

păcură f. **1.** lichid vîscos negru sau brun închis, rămas de la distilarea primară a ţiţeiului, folosit drept combustibil, ca materie primă din care se obţine motorină, uleiuri şi alte produse etc.; ţiţei brut; mazut; (p. anal.) lichid vîscos de culoare brună-închis, extras din scoarţa unor arbori, întrebuinţat, în trecut, la ungerea osiilor carului: *păcura avea multă căutare la oraş.* PETR.; *cere-i şi puţină păcură, să ungem carul.* SOR.; (fig.) *pe sub păcura nourilor.* SAD.; **păcură parafinoasă, v. parafinos**; **2.** (pop.) exploatare de ţiţei: *îşi ia boarfele ... şi se duce la păcură.* PR. [Lat. *picula*].

păcurăráş, păcurăraşi m. (pop.) diminutiv al lui păcurar[2]; păcurărel: *am drăguţ păcurăraş, vine seara, aduce caş.* POP. [*Păcurar[2]* + *-aş*].

păcurărél, păcurărei m. (pop.) păcurăraş: *mergu-şi trei păcurărei, cu oile după ei.* POP. [*Păcurar[2]* + *-el*].

păcurărésc, ~şti, păcurăreáscă, ~eşti a. (înv. şi reg.) ciobănesc, păstoresc: *balmoş păcurăresc.* POP. [*Păcurar[2]* + *-esc*].

păcurăréşte adv. (înv. şi reg.) ciobăneşte, păstoreşte: *ca să-i trag io, haiduceşte şi ... păcurăreşte.* POP. [*Păcurar[2]* + *-eşte*].

păcurări, păcurăresc vb. (înv. şi reg.; intr. şi tr.) a ciobăni, a păstori. [De la *păcurar[2]*].

păcurăríe, păcurării f. (înv. şi reg.) îndeletnicirea păcurarului[2]; ciobănie, păstorie. [*Păcurar[2]* + *-ie*].

păcurărít n. (reg.) faptul de a păcurări; păstorit. [V. *păcurări*].

păcurăríţă, păcurărIţe f. (înv. şi reg.) păstoriţă, ciobăniţă; soţia păcurarului[2]: *păcurăriţa ... scăpă de năpastă.* B.-DEL. [*Păcurar[2]* + *-iţă*].

păcuríu, ~ii, păcurie, ~ii a. de culoarea păcurii; negru: *haine păcurii.* [*Păcură* + *-iu*].

păcurós, ~şi, păcuroásă, ~e a. (rar) care conţine păcură, plin de păcură, ca păcura. [*Păcură* + *-os*].

păducél, păducei m. **1.** arbust din familia rozaceelor, înalt, spinos, cu frunze ovale sau rombice, cu flori albe, mirosind a migdale, dispuse în buchete, cu fructe comestibile, cultivat uneori ca plantă ornamentală (*Crataegus monogyna*): *copiii se înghimpă în păducei şi răsuri.* SAD.; **2.** insectă parazită care trăieşte pe plante sau pe corpul unor animale (*Leptus autumnalis*); **3.** (pop.) boală de piele care se manifestă prin mîncărimi puternice la tălpi şi între degetele de la picioare. [Lat. **peducellus*].

pădúche, păduchi m. **1.** nume generic dat mai multor specii de insecte parazite care trăiesc pe corpul oamenilor, al animalelor sau pe plante: **a)** (şi **păduche de cap**) parazit care trăieşte pe pielea sau în părul capului, depunînd ouă (lindini) şi care transmite tifosul exantematic şi febra recurentă (*Pediculus capitis*): *păduchi ai?* PR.; **a ieşi ca păduchele în frunte**, se spune despre cei care caută să se pună în evidenţă cu orice preţ; **b)** (şi **păduche de piele**) parazit de culoare alb-cenuşie, care se înmulţeşte foarte repede, răspîndindu-se pe întreg corpul şi care transmite tifosul exantematic şi febra recurentă (*Pediculus tabescentium*): *au năpădit-o păduchii.* ST.; **c)** (şi **păduche de haine sau de rufe**) parazit de culoare albă-cenuşie, cu un punct negru pe spate, care îşi depune ouăle în încreţiturile hainelor şi care transmite tifosul exantematic şi febra recurentă (*Pediculus vestimenti* sau *corporis*); **d) păduche lat**, insectă albicioasă sau galbenă, cu corpul lat, care îşi înfige capul adînc în pielea din regiunea pubiană şi, mai rar, în regiunea axilară (*Phthyrius pubis* sau *inguinalis*); **e)** (şi **păduche de vită**) parazit care trăieşte mai ales pe vitele rău întreţinute (*Pediculus vituli*); **f) păduche de cîine**, insectă care se prinde de firele din blana cîinelui (*Haematopinus piliferus*); **g) păduche de găină**, insectă din familia arahnidelor, care trăieşte pe găini (*Dermanysus avium*); **h) păduchele albinelor**, insectă mică, roşie, acoperită cu perişori negri, care se lipeşte de perii albinelor (*Braula coeca*); **i)** (şi **păduche ţestos**) parazit care secretă pe arborii fructiferi, pe viţa de vie etc. o ceară în care îşi adăposteşte ouăle (*Coccinea*); **j) păduche de** (sau **din**) **San José**, parazit originar din China, răspîndit pe întreg pămîntul care atacă pomii fructiferi (*Aspidiotus perniciosus*); **2.** epitet pentru un om leneş, profitor, lacom: *plăteşte ... ruşfet la toţi păduchii dă la agie.* PETR.; **3.** (compus; zool.) **păduche-de-lemn**, ploşniţă (*Cimex lectularius*); **4.** (compus; bot.) **păduchele-elefantului** (sau **calului**), colţul-babei, păducherniţă (*Tribulus terrestris*). [Lat. ***peduculus***].

păducheá, păduchez vb. **1.** (pop.; tr. şi refl.) a îndepărta păduchii din păr, de pe corp, de pe haine; a (se) despăduchea: *dacă va veni bărbatul tău, să te faci a-l păduchi.* POP.; **2.** (fig.; fam.; tr.) a examina cu de-amănuntul; a purica; (şi: **păduchi**). [De la ***păduche***].

păducheríe f. mulţime de păduchi, cuib de păduchi; (p. ext.) loc unde se fac păduchi. [*Păduche* + *-ărie*].

păduchérniţă, păducherniţe f. **1.** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu miros urît, cu flori fără petale, întrebuinţată la ţară pentru stîrpirea ploşniţelor (*Lepidium ruderale*); **2.** (bot.) colţul-babei (*Tribulus terrestris*); **3.** (depr.) loc în care mişună păduchii; (p. ext.) locuinţă murdară, sărăcăcioasă. [*Păduche* + *-erniţă*].

păduchí vb. v. **păduchea**.

păduchlós, ~şi, păduchioásă, ~e a. **1.** care are păduchi, plin de păduchi; (p. ext.) murdar, nespălat: *magazinele ... deveneau nişte magherniţe strîmbe şi păduchioase, adevărate tarabe de talcioc.* GHEŢIE; (subst.) *s-a-ntovărăşit rîiosul, cu chelul şi păduchiosul.* PANN; **2.** (fig.) sărac, nevoiaş. [*Păduche* + *-os*].

păducícă, (~eă), păducele f. (mai ales la pl.) fructul păducelului. [*Păducel* + *-ică (-ea)*].

pădurár, pădurari m. paznic de pădure: *vîna întovărăşit de un pădurar.* NEGR. [*Pădure* + *-ar*].

pădurát, ~ţi, păduratá, ~e a. (rar) împădurit, păduros: *văi verzi şi pădurate.* BOL. [*Pădure* + *-at*].

pădurátic, ~ci, păduratícă, ~ce a. **1.** de pădure, sălbatic: *flori păduratice.* BOL.; **2.** acoperit cu păduri; împădurit: *pe-un munte păduratic.* AL. [*Pădure* + *-atic*].

pădurăríe f. **1.** pădurărit: *breasla celor care stau aici, pustiiţi în codri, e pădurăria.* SAD.; **2.** (înv.) silvicultură; **3.** locuinţa, gospodăria din pădure a pădurarului: *se oprise... cîteva ceasuri la o pădurărie părăsită.* SAD. [*Pădurar* + *-ie*].

pădurărít n. **1.** ocupaţia pădurarului; viaţa de pădurar; pădurărie: *primi feliurite lămuriri asupra pădurăritului.* MAT.; **2.** (rar) silvicultură; **3.** (înv.) impozit plătit de proprietarii de pădure. [*Pădure* + *-ărit*].

pădurăríţă, pădurăriţe f. soţia pădurarului: *cel cu cămeşa roşie era bărbatul pădurăriţei.* MAT. [*Pădurar* + *-iţă*].

pădúre, păduri f. **1.** întindere mare de teren acoperită de arbori: *oamenii fug la pădure.* NEC.; **2.** mulţime densă de copaci (în care predomină una sau mai multe specii), alături de care mai cresc arbuşti, plante erbacee etc.: *se mişcă pădurile de brad.* EM.; *ici şi colo cîte o înălţime modestă încununată de păduri.* SAD.; **de pădure**, (despre plante şi animale) care cresc şi trăiesc în asemenea cadru natural; sălbatic; **a căra lemne în pădure**, a face un lucru inutil; **pădure-parc**, pădure formată din pîlcuri de arbori alternînd cu vegetaţie ierboasă bine dezvoltată, întîlnită în Africa, la trecerea de la pădurea tropicală la savană; **3.** (fig.) grămadă mare de obiecte de acelaşi fel (în poziţie verticală), care acoperă o suprafaţă; mulţime (nesfîrşită): *se mişcau îngrozitoare ca păduri de lănci şi săbii.* EM.; *se înfundă în pădurea preceptelor.* CĂL. [Lat. ***padule***].

pădureán, ~eni, pădureană, ~ene a. şi m., f. (persoană) care trăieşte într-o regiune de pădure sau de munte ori este originară de acolo; (spec.) (persoană) care locuieşte în estul judeţului Hunedoara, în munţii Poiana Ruscă: *ştiuse el că va găsi pădureni la Şiria.* SL. // a. (rar) acoperit cu pădure: *văzu răsărind din stînci pădurene o mănăstire veche.* EM. [*Pădure* + *-ean*].

pădureáncă, pădurence f. **1.** femeie care trăieşte într-o regiune de pădure sau de munte: *pădureanca purtînd pe mîneci podoabă.* BL.; **2.** (artic.; reg.) mama-pădurii: *sînt sora zmeului, pădureanca.* AL. [*Pădurean* + *-că*].

păduréţ, ~i, pădureáţă, ~eţe a. **1.** care creşte în pădure sau într-un loc necultivat; sălbatic, spontan: *mentă creaţă, pădureaţă.* COŞB.; *se îndreptă spre mărul pădureţ.* PETR.; **2.** (despre pomi fructiferi) nealtoit; sălbatic; **3.** (despre fructe) produs de un pom nealtoit; (p. ext.) cu gust acru, astringent: *mere, pere pădureţe;* **cireşe pădureţe**, cireşe amare; **a se sătura de cineva** (sau **de ceva**) **ca de mere pădureţe**, a-i fi lehamite, a fi plictisit de cineva (sau de ceva): *m-am săturat de ei ca de mere pădureţe.* CR.; **4.** (rar) care trăieşte în pădure; sălbatic: *jderii pădureţi cu blana ruginie.* OD.; **5.** care locuieşte în pădure; (p. ext.) necivilizat: *nişte oameni pădureţi ... purta ... acest fel de laţuri.* B.-DEL.; **6.** (fig.) ursuz, retras, nesociabil, sălbatic; ruşinos: *avea o fată ... cam pădureaţă şi scumpă la vorbă.* VLAH.; *nu-l mistuia pe protopopul ursuz şi pădureţ.* GHEŢIE. [*Pădure* + *-eţ*].

păduríce, pădurici f. diminutiv al lui pădure; pădure tînără; pădureţă: *o luam la goană... pînă departe, sub o pădurice de sălcii.* BL. [*Pădure* + *-ice*].

păduríste, pădurişti f. (rar) pădure mică (şi rară): *în păduriştea de mesteacăni ... păsările primăverii se-ngînă.* CAR. [*Pădure* + *-işte*].

pădurítă, pădurIţe f. pădurice: *pădurită de stejar, lasă-mă să-mi tai un par.* POP. [*Pădure* + *-iţă*].

pădurói, păduroale m., f. (mit.; pop.) personaj fantastic care trăieşte în păduri; demon al pădurilor. [*Pădure* + *-oi*].

pădurós, ~şi, păduroásă, ~e a. **1.** acoperit cu păduri, bogat în păduri; împădurit: *dealuri păduroase.* BĂLC.; **2.** (rar) care trăieşte în pădure; pădureţ: *am vedea tîrîndu-se ... un monstru păduros.* CĂL. [*Pădure* + *-os*].

păftăluţă, păftăluţe f. diminutiv al lui pafta: *cingătoarea le era de mătase ..., cu cîte două păftăluţe de aur.* ISP. [*Pafta* + *-ăluţă*].

păfugá, păfúg vb. (reg.; tr.) a alunga, a pune pe fugă, a fugări: *Novac mergea ..., pasări păfuga.* POP.; (şi: **pefuga**). [*Pe* + *fugă*].

păgîn, ~i, păgînă, ~e m., f. **1.** persoană care se închină zeilor sau idolilor; idolatru, politeist; (p. ext.) persoană care este de altă religie (turc, evreu) decît cea creştină sau de altă confesiune (ungur, neamţ) decît cea ortodoxă; (p. restr.) turc, mahomedan: *el rîde cu păgînii de legea creştinească.* AL.; *păgîn sînt parcă, nu creştin!* COŞB.; **2.** persoană care nu are nici o religie, care nu crede în Dumnezeu sau care nu a primit botezul; ateu: *între doi păgîni să n-ai ochii trişti, liber să te mişti.* VIERU; **3.** persoană care se abate de la dogmele religiei (creştine); eretic; **4.** (fig.) om rău, crud, nemilos, nelegiuit: *inimi rele de păgîni.* AL.; *se grăbeşte păgînul, a da sfoară în ţară.* OD. // a. **1.** care aparţine unei religii politeiste, cultului idolilor, referitor la o astfel de religie, la un astfel de cult; (spec.) care aparţine cultului civilizaţiei greco-romane, referitor la acest cult, la antichitatea greco-romană; (p. ext.) care aparţine altei religii decît cea creştină sau altei confesiuni decît cea ortodoxă; (p. restr.) mahomedan: *aduceau veşti amănunţite de fiece mişcare a oştilor păgîne.* SAD.; *această analogie ... între mitologia păgînă şi cea creştină alcătuieşte miezul ... piesei.* BL.; **2.** care susţine, propovăduieşte politeismul sau cultul idolilor: *pe un jilţ tăiat în stîncă, stă ... preotul cel păgîn.* EM.; *religie păgînă;* **3.** care adoră zeii falşi, care se închină la idoli: *ce ne pasă nouă de ce bănuieşte filisteanul păgîn.* CAR.; *popoare păgîne;* **4.** (fig.) cumplit, crîncen; înverşunat, violent; crud, neomenos: *să fîrşîră cu moarte păgînă.* B.-DEL.; **5.** (fig.) pătimaş, sălbatic: *căci te iubeam cu ochi păgîni şi plini de suferinţi.* EM.; **6.** (fig.) vitreg, ostil, potrivnic: *era să degerăm..., păgînă vreme!* AG. [Lat. ***paganus***].

păgînătate, păgînătăţi f. **1.** (înv.) păgînism: *au dezrădăcinat ... păgînătatea şi au întins ... numele lui Hristos.* ANTIM; **2.** (înv.) păcat; greşeală; ticăloşie: *după păgînătatea lui ... vor bate pre el.* BIBLIA; **3.** mulţime de păgîni; (p. restr.) mulţime de turci; păgînime: *păgînătatea e ca pleava vînturată.* EM.; **4.** (rar) ceea ce este caracteristic păgînilor: *păgînătatea ş-au lăsat unele urme ... în limba şi obiceiurile norodului nostru.* MAT. [*Păgîn* + *-ătate*].

păgînésc, ~şti, păgîneáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine, care este caracteristic păgînilor sau păgînismului, referitor la păgîni sau la păgînism; (p. restr.) turcesc: *despre cuvîntul „Crăciun" unii au spus că el este cuvînt păgînesc, alţii că-i creştinesc.* MAT.; *obiceiuri păgîneşti;* **2.** (pop.) păcătos; (p. ext.) ticălos, crud; barbar: *cînd văd cruzimea cea păgînească ... aş vrea tiranii să-i sug de vii.* BOLLIAC. [*Păgîn* + *-esc*].

păgînéşte adv. **1.** ca păgînii; **2.** (p. ext.) cu cruzime, fără milă: *turcii peste tine-or da, păgîneşte te-or lega.* POP. [*Păgîn* + *-eşte*].

păgîní, păgînesc vb. (înv. şi pop.; tr. şi refl.) **1.** a trăi, a se comporta ca un păgîn; a se înrăi: *să va spămînta şi nu va mai păgîni.* BIBLIA; **2.** a deveni sau a face să devină păgîn, necreştin; (p. restr.) a se turci: *să-i turcească şi să-i păgînească.* ISP. [De la ***păgîn***].

păgîníe, păgînii f. (înv.) **1.** păgînism: *spun că-n vremea păgîniei ar fi fost un împărat.* PANN; **2.** faptă de păgîn; păcat, nelegiuire; ticăloşie: *iubea ... răutatea, păgînia, răsfăţăciunile trupului.* ANTIM. [*Păgîn* + *-ie*].

păgînísme, (rar) **păgînimi** f. mulţime de păgîni; neam, popor păgîn; păgînătate: *Vlad ... gata-i a prăpădi păgînimea.* B.-DEL. [*Păgîn* + *-ime*].

păgînísm n. **1.** faptul de a fi păgîn; religia, credinţa păgînilor, în special a antichităţii greco-romane; politeism, idolatrie, paganism, păgînie, păgînătate: *l-au cufundat în subtilizările păgînismului.* OD.; *păgînismul nu reprezintă un moment negativ sau gol faţă de revelaţia divină.* BL.; **2.** (p. anal.) atitudine filozofică, religioasă, artistică etc. similară cu aceea a antichităţii greco-romane: *păgînismul Renaşterii.* [*Păgîn* + *-ism*].

păgînizá, păgînizez vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină păgîn. [De la ***păgîn***].

păgînizáre, păgînizări f. acţiunea de a (se) păgîniza şi rezultatul ei: *e aci vorba despre păgînizarea unei teme creştine.* BL. [V. ***păgîniza***].

păgubáş, ~i, păgubaşă, ~e m., f. persoană care a suferit o pagubă: *şi eu şi ei sîntem păgubaşi.* SAD.; **a se lăsa păgubaş,** a renunţa la ceva sau la cineva: *nu era mai bine să mă las păgubaş?* GHEŢIE. [***Pagubă*** + *-aş*].

păgubí, păgubesc vb. **1.** (intr.) a suferi o pagubă, a rămîne păgubaş: *scumpul mai mult păgubeşte.* Z.; **2.** (tr.) a pricinui cuiva o pagubă; a lipsi pe cineva de un cîştig, de un bun al său: *n-a păgubit comuna cu nici un ban.* SAD.; **3.** (tr. şi intr.) a aduce un prejudiciu moral: *atitudinea poetică a autorului păgubeşte ... poeziei lirice.* IBR. [De la ***pagubă***].

păgubíre, păgubiri f. acţiunea de a păgubi şi rezultatul ei; (p. ext.) pagubă: *le-au părut rău de păgubirea ce-au păgubit ţara.* NEC. [V. ***păgubi***].

păgubít, ~ţi, păgubită, ~e a. care a suferit o pagubă: *stăpînii păgubiţi nu-i denunţau.* AG. [V. ***păgubi***].

păgubitór, ~i, păgubitoáre a. care aduce sau provoacă o pagubă sau un prejudiciu; dăunător, păgubos: *neguţitorie păgubitoare.* NEGR.; *măsura luată contra unui profesor ... este nedreaptă şi păgubitoare instrucţiunei noastre publice.* EM. [***Păgubi*** + *-tor*].

păgubós, ~şi, păguboásă, ~e a. **1.** care suferă mereu pagube; ghinionist: *era păgubos la femei.* PETR.; **2.** păgubitor: *moşia ... scădea treptat prin parcelări şi vînzări păguboase.* GHEŢIE; *politică păguboasă;* **3.** (rar) degradant: *o celebritate urîtă şi păguboasă.* ST. [***Pagubă*** + *-os*].

păhăráş, păhăraşe n. (pop.) **1.** păhărel: *păhăraşul mirului.* POP.; **2.** (şi m.; pl. **păhăraşi**) numele unei plante cu floare în formă de potir. [***Pahar*** + *-aş*].

păhărél, păhărele n. **1.** diminutiv al lui pahar; pahar mic; păhăraş, păhăruţ: *cocoşel în blidişel, vinişor în păhărel.* POP.; **2.** conţinutul acestuia; conţinutul împreună cu vasul respectiv: *intrăm undeva să bem un păhărel.* GHEŢIE; (fam.) **a bea (cîte) un păhărel,** a obişnui să bea băuturi alcoolice. [***Pahar*** + *-el*].

păhărniceásă, păhărnicese f. **1.** soţia paharnicului; **2.** (pop.) femeie care toarnă băutura în pahare la diverse ocazii. [***Paharnic*** + *-easă*].

păhărnicél, păhărnicel m. (titlu dat unui) boier de rang inferior, subaltern al paharnicului, însărcinat cu umplerea paharelor la ospeţele domneşti, de a strînge birul pe vinul vîndut etc.: *păhărniceii dreseră pe la toţi prin pahare.* OD. [***Paharnic*** + *-el*].

păhărnicí, păhărnicesc vb. (înv. şi pop.; intr.) a turna băutură în pahare, la ospeţe. [De la ***paharnic***].

păhărnicíe f. (înv.) **1.** demnitatea de paharnic; **2.** bir încasat de păhărnicei de pe vinul vîndut. [***Paharnic*** + *-ie*].

păhărúţ, păhăruţe n. **1.** păhărel: *păhăruţele de argint.* CR.; *băură un păhăruţ împreună, o secărică.* CĂRT.; **2.** (bot.; reg.; la pl.) lăcrimioare (*Convallaria majalis*). [***Pahar*** + *-uţ*].

păi adv. v. **apoi.**

păiájen m. v. **păianjen.**

păiánjen, păianjeni m. **1.** (la pl.) ordin de artropode terestre din clasa arahnidelor, uneori veninoase, cu patru perechi de picioare, cu abdomenul voluminos, nesegmentat, cu două perechi de mandibule, care se hrănesc cu insecte mici, prinse într-o pînză fină ţesută dintr-o substanţă vîscoasă pe care o secretă; (şi la sg.) animal din acest ordin: *sînt prins de acest păingăn în desele-i reţele.* AL.; *atelierul îl primi cu vechile lui pînze de păianjen.* GHEŢIE; **2.** (la pl.) păienjeniş: *teancuri de traftoloage„... pline de painjeni.* CR.; **3.** (reg.; mai ales la pl.) prăjină care se aşază pe vîrful clăilor, al acoperişurilor de paie etc. pentru a le apăra de vînt; martac; **4.** (tehn.) unealtă cu care se extrag piesele mici, căzute sau rămase într-o sondă petrolieră; **5.** fiecare dintre colţurile de sus ale porţii de fotbal, handbal, polo sau hochei; (şi: (reg.) **păiajen, paianjen, painjen, paingăn**). [Din sl. ***pa(j)ončina***; cf. bulg. ***pajašina***].

păienjenél, păienjenei m. **1.** diminutiv al lui păianjen; **2.** (bot.; reg.) liliuţă (*Anthericum ramosum*). [***Păianjen*** + *-el*].

păienjení, păienjenesc vb. (refl. şi tr.) a (se) împăienjeni: *o negură ochii-mi painjini.* NEGR.; (şi: (reg.) **painjini**). [De la ***păianjen***].

păienjeníre f. împăienjenire: *păienjenirea ochilor.* [V. ***păienjeni***].

păienjeníş, păienjenişuri n. **1.** pînză de păianjen: *în odaie, prin unghere s-a ţesut păinjeniş.* EM.; **2.** (fig.) desiş, reţea, împletitură (de linii, de fire etc.); hăţiş: *casele ... văzute prin paianjenişul liniştit de fulgi.* SAD.; *cu sufletul eliberat din păienjenişul emoţiei.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **păinjeniş, păienjiniş, paienjeniş, paianjeniş, păingăniş**). [***Păianjen*** + *-iş*].

păienjenít, ~ţi, păienjenită, ~e a. **1.** acoperit cu păienjeniş: *pereţi păienjeniţi;* **2.** (fig.) lipsit de claritate; înceţoşat, tulbure, împăienjenit: *cu ochii painjeniţi de-atîta uitat.* CR.; *cu ochii păinjenaţi.* MACED.; (şi: (reg.) **păinjenat, painjenit**). [V. ***păienjeni***].

păienjiníş n. v. **păienjeniş.**

păiér, păiere n. (reg.) saltea umplută cu paie sau cu fîn. [***Pai*** + *-ar*].

păinjenát a. v. **păienjenit.**

păinjeníş n. v. **păienjeniş.**

păingăníş n. v. **păienjeniş.**

păinjeníţă, păinjeniţe f. (rar) femela păianjenului. [***Păianjen*** + *-iţă*].

păinjinár, păinjinari m. (rar) păienjeniş: *ai scutura pe tine toţi păinjinarii din pădure.* GAL. [***Păianjen*** + *-ar*].

păioáră, păioare f. (pop.) ţesătură fină de in, de bumbac sau de mătase; văl subţire: [domniţa] *la fereastră s-arată pe obraz cu păioară.* POP. [Lat. ***palliola***].

păiós, ~şi, păioásă, ~e a. (despre plante) cu tulpina un pai; (despre culturi) format din astfel de plante. // f. (mai ales la pl.) cereală a cărei tulpină este un pai: *recoltarea păioaselor.* [***Pai*** + *-os*].

păiş, păişuri n. **1.** cantitate (mare) de paie; **2.** (reg.; col.) fire de cereale rămase nesecerate pe mirişte; **3.** (pop.) nume dat mai multor specii de graminee care cresc spontan pe pajişti: **a)** (şi **păiş arămiu**) plantă cu tulpina groasă, cu flori violet-închis; păişor (*Festuca porci*); **b)** păiuş (*Festuca pratensis*); **4.** desiş de asemenea graminee: *mişuiala discretă a insectelor prin păiş.* CAR. [***Pai*** + *-iş*].

păişór, păişoare n. (reg.) 1. păiş (*Festuca porci*); **2.** beţişor cu care se înnegresc sprîncenele: *să-mi gătească păişoare cu bumbac pentru sprincene.* AL. [***Pai*** + *-işor*].

păiúş, păiuşe, păiuşuri n. **1.** diminutiv al lui pai; păiuţ; (spec.) pai de grîu: *nu tremură, nici fuge decît păiuşu-n vînt.* AL.; **2.** (pop.) nume dat mai multor specii de graminee: **a)** (şi **păiuşul bălţilor**), plantă cu tulpina în formă de tufă şi cu

flori violacee; pipiriguţă (*Aira caespitosa*); **b)** (şi **păiuş de oi**), plantă cu frunzele răsucite şi cu flori verzui sau violacee (*Festuca ovina*); **c)** (şi **păiuş de nisipuri**), plantă care creşte în regiuni nisipoase, cu tulpina ramificată, în formă de smocuri verzi (*Festuca vaginata*); **d)** păiş care creşte mai ales prin livezi (*Festuca pratensis*); **3.** (pop.) loc pe care cresc asemenea plante: *iepurele intrase într-un păiuş.* SAD. [*Pai* + *-uş*].

păiúşcă f. mică plantă erbacee din familia graminee-lor, cu flori mici reunite în panicule (*Festuca pseudovina*). [*Pai* + *-uşcă*].

păiúţ, păiuţe n. păiuş. [*Pai* + *-uţ*].

pălán n. v. **palancă.**

păláí, pers.3 **pălăieşte** vb. **1.** (înv. şi reg.; intr.) (despre foc) a pălălăi; **2.** (înv. şi reg.; intr.) a filfîi, a flutura: *ca un caier de fuior pălăind în vînt.* DOS.; (reg.) **a păláí sămînţa,** a vîntura; **3.** (reg.; intr.) a flecări, a pălăvrăgi: *se puneau la taifas, pălăiau întruna.* SOR. [*Pală*[2] + *-ăi*].

pălălăie, pălălăi f. **1.** flacără mare; vîlvătaie: *văzuşi pălălaia?* REBR.; (fig.) *a ta frumuseţe a aprins o pălălaie.* AL.; **2.** cantitate mare de fum: *pălălăi de fum ... să ridicară.* DELAVR. [Cf. *vîlvătaie*].

pălălăí, pălălăiesc şi (reg.) **pălăláí** vb. **1.** (intr.) a arde cu flacără mare; a pălăi; a se întinde, a se răspîndi: *privind cum focul pălălăia vesel.* C.; **2.** (fig.; pop.; intr. şi tr.) a flutura, a filfîi: *zvîrle potcapul ... şi la joc, de-a valma cu noi, de-i pălălăiau pletele.* CR.; **3.** (înv.; intr.) a pîlpîi; **4.** (reg.; intr.) a flecări, a pălăvrăgi: *pălălăie ca un nebun.* POP. [*Pală*[2] + *-ălăi*].

pălămár[1], pălămare n. (pop.) odgon, parîmă; (şi: **palamar**). [Din turc. ***palamar,*** gr. mod. *palamári*].

pălămár[2], pălămari m. (reg.) paracliser: *ca un palamar cu isonu.* AL.; (şi: **palamar, pălimar**). [Din ucr. ***palamar***].

pălămăríe f. (reg.) ocupaţia, serviciul pălămarului[2]: *m-am lăsat de pălămărie.* AL. [*Pălămar*[2] + *-ie*].

pălămídă[1], pălămide şi (pop.) **pălămizi** f. **1.** plantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu tulpină înaltă, cu rădăcini adînci, cu frunze spinoase pe margini, cu flori violete, foarte dăunătoare pentru semănături; scaiete (*Cirsium arvense*): *palmele aceste ţărăneşti ..., străpunse de pălămidă şi pline de bătături.* CR.; *n-o scoate la adunat pălămida, ... n-o scoate la munci grele.* ST.; **2.** plantă erbacee bienală din familia compozitelor, cu frunze spinoase, păroase, cu flori roşii (*Carduus crispus*); **3.** (bot.; reg.) limba-oii (*Cirsium canum*). [Din bulg. ***palamida***].

pălămídă[2], pălămide f. peşte teleostean marin răpitor, de culoare albăstruie-verzuie, cu solzi mici, ascuţiţi, care trăieşte în Marea Mediterană şi în Marea Neagră (*Sarda sarda*); (compus) **pălămidă-de-baltă,** peşte mic cu corpul acoperit cu plăci osoase şi cu spini; peşte ţigănesc, pietroşel (*Pungitius platygaster*). [Din gr. mod. ***palamídha***].

pălămídă[3], pălămide f. (reg.) despărţitură (ca o cutie mică) în interiorul unei lăzi, al unui dulap, în care se păstrează lucruri de valoare, diferite mărunţişuri etc.: *să caţi în pălămida lăzii, este o bucăţică de zahăr.* C. [Et. nec.].

pălăngí, pălăngesc vb. (reg.; tr.) a lovi cu putere; a face palancă: *bîta lui ... să meargă oarbă; ce-o pica să pălăngească, la pămînt să doborască.* POP. [De la ***palangă***].

pălărie, pălării f. **1.** obiect folosit pentru acoperirea capului, format dintr-o calotă de fetru, de paie etc. (cu boruri): *de mi-i da o sărutare nime-n lume n-a s-o ştie, căci va fi sub pălărie.* EM.; (fam.) **a lovi** (sau **a plezni**) **pe cineva în pălărie,** a atinge un punct sensibil; a ironiza pe cineva: *ştii că m-ai plesnit în pălărie, măi Chirică!* CR.; (fam.) **a-şi scoate** (sau **a-şi ridica**) **pălăria,** formă de salut respectuos, prin descoperirea capului: *aşa ... vicar episcopesc cum fusese, îşi ridica pălăria în faţa celui mai umil locuitor.* GHEŢIE; (fam.) **jos pălăria,** se spune pentru a-şi exprima respectul, admiraţia faţă de cineva; **2.** (p. anal.) nume dat unor obiecte, părţi de plante, forme de relief etc. care seamănă cu obiectul descris mai sus: **a)** partea superioară a unor ciuperci; **b)** discul florii-soarelui, în care sînt înfipte seminţele; **c)** abajur: *un foc puternic, protejat de o pălărie metalică, lumina un colţ al curţii.* GHEŢIE; **3.** (compuse) **pălăria-şarpelui,** ciupercă otrăvitoare cu pălăria roşie cu pete albe; muscariţă (*Amanita muscaria*); **pălăria-cucului,** plantă erbacee din familia geraniaceelor, cu flori roşii-brune sau violet-închis, folosită ca plantă medicinală; pliscariţă (*Geranium phaneum*); **4.** (geol.) **pălărie de fier,** zonă superficială oxidată a unui zăcămînt metalifer, bogată în limonit. [Probabil ***păr***[2] + *-ărie* (<***părărie,*** cu r disimilat la l); cf. it. ***cappelleria***].

pălăriér, pălărieri f. persoană care confecţionează sau vinde pălării. [***Pălărie*** + *-ar*].

pălărioáră, pălărioare f. diminutiv al lui pălărie; pălăriuţă: *o fetiţă ... cu o pălărioară de pai.* GHEŢIE. [***Pălărie*** + *-ioară*].

pălăriúţă, pălăriuţe f. pălărioară: *ţi-oi lua ... o pălăriuţă cu tăsma.* CR. [***Pălărie*** + *-uţă*].

pălăvătic a. v. **palavatic.**

pălăvrăgeálă, pălăvrăgeli f. faptul de a pălăvrăgi; discuţie lipsită de importanţă; flecăreală, pălăvrăgit; vorbărie: *interveni contele pentru a-i curma pălăvrăgeala.* GHEŢIE. [***Pălăvrăgi*** + *-eală*].

pălăvrăgí, pălăvrăgesc vb. (intr.) a vorbi mult şi fără rost, a spune palavre; a flecări, a trăncăni: *te-ai apucat să pălăvrăgeşti cu el despre lucruri care nu-l privesc.* PR. [De la ***palavragiu***].

pălăvrăgít n. pălăvrăgeală: *te-ai pus pe pălăvrăgit!* [V. ***pălăvrăgi***].

pălciánă, pălciane f. (bot.; reg.) viţelar (*Anthoxanthum odoratum*). [Et. nec.].

pălí[1], pălesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a încălzi (prea) tare; a arde, a dogori; a pîrli, a pîrjoli: *soarele m-au lovit, căldura m-au pălit.* CANT.; **2.** (refl.) a se încălzi la soare, la foc etc.: [purceii] *se păleau la soare.* CR.; **3.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) bronza: *fete rumene şi pălite de soare.* NEGR.; **4.** (reg.; tr.) a lăsa mămăliga la foc un timp după preparare; **5.** (intr. şi refl.; despre plante) a-şi pierde prospeţimea, a începe să se îngălbenească, să se usuce (de arşiţă, de frig etc.); a se ofili: *brumele acelei toamne timpurii păliseră ierburile cîmpiei.* GHEŢIE; **6.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) lovi, a (se) izbi, a (se) ciocni: *mă păleam la cap de vro bîrnă.* CR.; **7.** (fig.; tr.) a cuprinde pe neaşteptate pe cineva; a copleşi: *pe fată o păli frica.* REBR. [Din sl. ***paliti***].

pălí[2], pălesc vb. (intr.) **1.** a deveni palid la faţă (de emoţie, de durere etc.): *doamna păli uşor.* EL.; **2.** a-şi pierde intensitatea, strălucirea; a se stinge: *cerul ... începea să pălească.* SAD.; (fig.) *şi noi toţi ceilalţi pălim, ne micşorăm.* GAL. [Din fr. ***pâlir***].

pălíe, pălii f. (pop.; şi **Ilie pălie, Ilie cu pălie**) sărbătoare populară ţinută în preajma zilei de Sfîntul Ilie, pentru a preveni focul, trăsnetele şi mai ales arşiţele ce distrug semănăturile; opîrlie. [***Păli***[1] + *-ie*].

pălímăr[1], pălimare n. **1.** par, stîlp, grindă, bîrnă folosită, de obicei ca element de susţinere, în construcţia caselor ţărăneşti; (spec.) stîlp (cu ornamente) la o prispă sau la un pridvor, care sprijină streaşina; **2.** împrejmuire de scînduri la prispa sau la cerdacul unei case ţărăneşti; balustradă, parmaclîc: *l-au găsit pe prispă, stătea rezemat de pălimar.* SOR.; **3.** pridvor, cerdac; foişor: *împăratul ... se urcă ... în pălimarul unui turn.* ISP.; *avea casă cu pălimar.* CĂL.; **4.** (înv.) întăritură, parapet: *cetăţuia Brăilei era închisă cu un zid ... întărit cu pălimare de pari.* BĂLC. [Et. nec.].

pălímăr[2] m. v. **pălămar[2].**

pălíncă f. v. **palincă.**

pălincúţă, pălincuţe f. (reg.) diminutiv al lui palincă: *pălincuţă, draga mea, m-am jurat că nu te-oi bea.* POP. [***Palincă*** + *-uţă*].

pălínd, ~zi, pălindă, ~e a. (rar) care păleşte[2]: *priveşti faţa mea pălindă.* EM. [V. ***păli***[2]].

pălíre[1], păliri f. **1.** acţiunea de a (se) păli[1] şi rezultatul ei; **2.** dogoare, arşiţă: *cu pălire de soare te-ai ars.* MINEIUL; **3.** ofilire, veştejire a plantelor. [V. ***păli***[1]].

pălíre[2], păliri f. faptul de a păli[2]; (p. ext.) paloare: *din răceala şi din pălirea lor se putu domiri ... că erau toţi ucişi.* OD. [V. ***păli***[2]].

pălíş adv. (reg.) pieziş. [***Păli***[1] + *-iş*].

pălít[1], ~ţi, pălită, ~e a. **1.** veştejit, ofilit; uscat (de arşiţă, de vînt, de brumă etc.): *mirosea a pămînt ud şi a iarbă pălită.* GHEŢIE; **2.** izbit, lovit: *pălit la cap.* [V. ***păli***[1]].

pălít[2], ~ţi, pălită, ~e a. **1.** palid: *cu roze să-ncununi fruntea-mi pălită.* EM.; **2.** lipsit de intensitate, de strălucire; estompat: *luna ... cu stinsele-i raze, cu faţa-i pălită.* ALEX. [V. ***păli***[2]].

pălitúră, pălituri f. **1.** ofilire, veştejire (a plantelor); **2.** lovitură, izbitură: *acele săbii ... retează un cap şi despică un trup dintr-o pălitură.* SAD. [***Păli***[1] + *-tură*].

păliúr, păliuri m. arbust spinos, de origine mediteraneană, cu frunzele ovale, netede, prevăzute cu doi spini, cu flori mici galbene-verzui, cu fructul în formă de pălărie, din al cărui lemn dur şi elastic se fac cozi la unelte (*Paliurus spina-Christi*). [Din lat. ***Paliurus***].

pălmár, pălmare n. mănuşă specială de piele, cauciuc etc., folosită pentru protecţia palmei la efectuarea anumitor munci. [***Palmă***[1] + *-ar*].

pălmáş, pălmaşi m. ţăran sărac, fără pămînt, fără vite de muncă, fără unelte, care îşi cîştigă existenţa muncind cu braţele la alţii: *străbunicii mei, pălmaşi, ... au suferit.* PR.; (adj.) *ţăran pălmaş.* [***Palmă***[1] + *-aş*].

pălmí, pălmesc vb. (reg.; tr.) a pălmui. [De la ***palmă***[1]].

pălmíţă, pălmiţe f. (rar) pălmuţă. [***Palmă***[1] + *-iţă*].

pălmuí, pălmuiesc vb. **1.** (tr.) a lovi pe cineva cu palma peste obraz, a da cuiva palme; a pălmi: *a fost pălmuită în piaţa publică.* NEGR.; (fig.) *sînt pălmuiţi de-un crivăţ plin de gheaţă.* AL.; **2.** (refl. recipr.) a-şi trage palme unul altuia: *doi profesori ... s-au pălmuit în public.* GHEŢIE. [***Palmă***[1] + *-ui*].

pălmuíre, pălmuiri f. acţiunea de a pălmui; bătaie cu palma: *răbdasem acea ruşinoasă pălmuire.* GHEŢIE. [V. ***pălmui***].

pălmuít, ~ţi, pălmuită, ~e a. care a fost lovit cu palma peste obraz: *să o ducă îndărăt la tatăl ei, bine pălmuită.* OD. [V. ***pălmui***].

pălmúţă, pălmuţe f. diminutiv al lui palmă[1]; pălmiţă. [***Palmă***[1] + *-uţă*].

păloşél, păloşele n. (pop.) diminutiv al lui paloş: *păloşelul săruta, capul popii că zbura.* POP. [***Paloş*** + *-el*].

păltínăş, păltínaşi m. diminutiv al lui paltin; păltinel, păltinuţ, păltior: *brazi şi păltinaşi i-am avut nuntaşi.* POP. [***Paltin*** + *-aş*].

păltinél, păltinei m. (pop.) păltinaş: *că-i găsi un păltinel, să durezi luntre din el.* POP. [***Paltin*** + *-el*].

păltiníş, păltinişuri n. pădure de paltini; desiş de paltini (care alcătuiesc o pădurice): *benchetuiesc ... la des păltiniş.* POP. [*Paltin* + *-iş*].

păltinúţ, păltinuţi m. (reg.) păltinaş: *leagăn legănuţ, lemn de păltinuţ.* IONEL. [*Paltin* + *-uţ*].

păltiór, păltiori m. (pop.) **1.** păltinaş: *la marginile ţării ... sînt trei păltiori.* POP.; **2.** arbust cu fructe roşii şi acre; coacăz-de-munte, pomuşoară (*Ribes petraeum*). [*Paltin* + *-ior*].

pălúgă, pălugi f. (reg.) prăjină, drug, par (servind ca pîrghie). [Din sb. *poluga*].

pămătúf, pămătufuri n. **1.** mănunchi făcut din fire de păr, din pene, din fişii de pînză etc. prinse într-un mîner şi avînd diferite întrebuinţări: *drăgaica stufoasă ..., parc-ar fi un pămătuf muiat în gălbenuş de ou.* DELAVR.; **2.** (spec.) obiect format din fire de păr prinse într-un mîner cu care se săpuneşte faţa la bărbierit; **3.** (reg.) pensulă; bidinea; **4.** (reg.) sfeştoc; **5.** (rar) puf de dat cu pudră; **6.** floarea unor plante, precum trestia, papura etc.: *un vîntişor iute filfîi în pămătufurile trestiilor.* SAD. [Din sl. **pometuhŭ*].

pămînt, pămînturi n. **1.** planetă a sistemului solar, locuită de oameni: *lumină nu e decît pe Pămînt, universul e de catran.* PR.; **la** (sau **de la, din**) **capătul** (sau **marginea, marginile**) **pămîntului,** (de) foarte departe: *răsar-o vijelie din margini de pămînt.* EM.; **de cînd (lumea şi) pămîntul** sau **cît e lumea şi pămîntul, a)** (de) totdeauna: *parcă ne cunoaştem de cînd lumea şi pămîntul;* **b)** niciodată: *nu se mai auzise de cînd lumea şi pămîntul.* CR.; **ca de la cer la pămînt,** exprimă deosebirea mare dintre două lucruri, fenomene etc.: *de la vorbă pînă la faptă, ca de la cer la pămînt.* Z.; **de stinge** (sau **zvîntă**) **pămîntul,** foarte mult, peste măsură: *ai mei mănîncă de sting pămîntul.* DELAVR.; **2.** scoarţa globului terestru; întinderea de uscat a acestuia; suprafaţa globului terestru împreună cu atmosfera, pe care trăiesc oamenii şi alte vietăţi; (p. restr.) continent; (p. ext.) oamenii care trăiesc aici: *păsări călătoare ce străbat pămînturile.* EM.; *nu sînt pline cărările pămîntului de morminte?* GAL.; *n-am pe nimeni pe pămînt;* **ca pămîntul, a)** cu desăvîrşire, de tot: *uitai ca pămîntul.* PANN; **b)** deloc, în nici un fel: *nu se ştie ca pămîntul;* **din pămînt (din iarbă verde)** sau **din fundul pămîntului,** cu orice preţ, neapărat: *din pămînt din iarbă verde, să te duci să-mi aduci herghelia.* ISP.; **în** (sau **la**) **pămînt,** aplecat în jos (de emoţie, din modestie etc.): *eu mă duc cu ochii-n ceruri, voi cu ochii în pămînt.* MACED.; **la pămînt, a)** întins, culcat pe jos; **b)** distrus sufleteşte; deznădăjduit, deprimat: *intelectualii sînt la pămînt;* **a lăsa toate la** (sau **în**) **pămînt,** a lăsa baltă, la voia întîmplării: *lasă toate în pămînt şi se ia după mine.* CR.; **(parcă) l-a înghiţit pămîntul** sau **(parcă) a intrat în pămînt,** a dispărut fără urmă: *nu ştiu: a fugit, a murit, a intrat în pămînt.* CAR.; **a-i veni cuiva să intre în pămînt,** a se simţi ruşinat, stingherit, vinovat de ceva; **a ieşi** (sau a **apărea**) **ca din pămînt** sau **parcă a ieşit** (sau a **răsărit**) **din pămînt,** a se ivi pe neaşteptate, brusc: *trei ungureni ... ieşiră din pămînt.* GANE; **a (nu) fi** (sau **trăi**) **cu picioarele pe pămînt,** a (nu) avea simţul realităţii: *Madeleine ... trăia cu picioarele pe pămînt.* GHEŢIE; **a nu-l mai încăpea pe cineva pămîntul,** a fi mîndru, încrezut; **a nu-l mai răbda** (sau **ţine**) **pe cineva pămîntul,** se spune în imprecaţii, blesteme despre un om rău, imoral: *nu i-ar mai răbda pămîntul!* SOR.; **a şterge** (sau **a stinge, a face să piară**) **de pe** (**supra**)**faţa pămîntului** sau **a** (**se**) **face una cu pămîntul** (ori **o apă şi un pămînt**), a (se) distruge, a (se) nimici: *vom dobîndi totul sau vom fi şterşi de pe faţa pămîntului.* GHEŢIE; **3.** materia din care este alcătuită partea solidă a globului terestru; sol[1]: [castelul] *era atunci clădit ... fără valuri de pămînt.* BĂLC.; *fă-te, inimă, pămînt, ca şi frunza jos căzînd, nu mă mai durea atît!* IONEL; **pămînt negru,** cernoziom; **pămînt galben,** lut; **pămînt stabilizat,** lut cu adaosuri de var, ciment sau de reziduuri bituminoase, folosit la construcţii; **pămînt activ,** produs natural, asemănător argilei, care are proprietatea de a absorbi şi de a reţine substanţe colorante din uleiuri, folosit la rafinarea benzinelor, a uleiurilor minerale etc.; **pămînturi rare,** grup de oxizi ai unor metale rare; **pămînt amar,** oxid de magneziu; **4.** teritoriu, regiune, ţinut; (p. ext.) ţară, patrie: *va să facă ţara un pămînt turcesc.* BĂLC.; *pămîntule, eu dragoste îţi jur.* VIERU; **pămîntul făgăduinţei** (sau **făgăduit**), numele biblic al Palestinei; (p. ext.) ţinut mănos; (fig.) situaţie, eveniment etc. în care cineva îşi pune mari speranţe; **obiceiul pămîntului,** v. **obicei; 5.** întindere (delimitată) de teren (cultivabil); suprafaţă agricolă: *românul are două pasiuni mari; pămîntul şi credinţa.* STĂNIL.; *se mulţumeşte omul cu o bucată de pămînt, dar o bucată de cer cum să-ţi ajungă?* VIERU; **sărac lipit pămîntului,** foarte sărac. [Lat. *pavimentum* „pardoseală"].

pămîntean, ~eni, pămînteană, ~ene a. **1.** (adesea subst.) care trăieşte, care locuieşte pe pămînt; de pe pămînt: *eşti tu ... viţă de om pămîntean?* AL.; **2.** pămîntesc, specific pămîntului: *cunoscătorii vieţii pămîntene.* EM.; **3.** (adesea subst.) băştinaş, autohton, indigen; pămîntenesc: *domn pămîntean.* GHICA; *pămîntenii visau războaie şi războaie.* SAD.: **4.** muritor. // m. pl. locuitorii Pămîntului: *pămîntenii se tem de extratereştri.* [*Pămînt* + *-ean*].

pămînteáncă, pămîntence f. băştinaşă, autohtonă: *se însurară cu pămîntence.* BĂLC. // a. (de) pe pămînt: *nu e fioare pămînteancă ca fetiţa ardeleancă!* POP. [*Pămîntean* + *-că*].

pămîntenésc, ~şti, pămînteneáscă, ~eşti a. (înv.) pămîntean; autohton. [*Pămîntean* + *-esc*].

pămîntésc, ~şti, pămînteáscă, ~eşti a. **1.** de pe pămînt, referitor la pămînt, specific pămîntului; terestru: *multe azi se întîmplă în lumea cea pămînteaşcă: cel vîrstnic se copilăreşte, copiii nu vor să se nască.* VIERU; **2.** propriu (firii) omului; omenesc; (p. ext.) trupesc: *nădăjduia ... o iubire mai pămîntească.* REBR.; *virtuţi pămînteşti.* BL.; **3.** care există în mod real; material, concret; (p. ext.) prozaic: *nici nu voia să audă asemenea imputări pămînteşti.* REBR.; **4.** (înv. şi pop.) laic; civil: *du-te la stăpînirea pămînteaşcă în Piatra.* SAD.; **5.** (înv.) autohton, băştinaş, pămîntean: *divanurile pămînteşti ... au oprit cu totul pe greci să aibă proprietate.* OD. [*Pămînt* + *-esc*].

pămîntéşte adv. (înv.) ca pe pămînt; ca pămîntenii: *nemică pămînteaşte să nu gîndească.* VARL. [*Pămînt* + *-eşte*].

pămîntíu, ~ii, pămîntie, ~ii a. de culoarea pămîntului; palid, livid, cadaveric: *bolnavul zăcea ... pămîntiu la faţă.* GHEŢIE. [*Pămînt* + *-iu*].

pămîntós, ~şi, pămîntoásă, ~e a. care conţine pămînt; care are culoarea, compoziţia pămîntului; care seamănă cu pămîntul: *ce pămîntoasă era Gena ieri!* PETR. [*Pămînt* + *-os*].

pămînţél, pămînţele n. **1.** lutişor; **2.** (geol.) diatomit; kieselgur. [*Pămînt* + *-el*].

pămînzálcă, pămînzálci f. (reg.) bucată de piele sau de pînză groasă cu care se strînge la mijloc caierul pus în furcă. [Et. nec.].

pănáş n. v. **panaş.**

pănătă, pănătez vb. **1.** (înv.; intr.) a suferi, a pătimi: *pănătaţi şi lăcrămaţi.* COR.; **2.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) plînge, a (se) tîngui. [Lat. *paenitere*].

pănătáre, pănătări f. (înv.) suferinţă, chin. [V. *pănăta*].

pănătáte, pănătăţi f. (înv.) suferinţă, chin. [De la *pănăta*].

pănură, pănuri f. **1.** postav (gros) de casă, din care se fac haine ţărăneşti; aba, dimie: *giguri de sumani ... care se vînd, şi pănură, şi cusute.* CR.; *straie de pănură albă.* SAD.; **2.** (fig.; reg.) fel, soi; teapă; **a fi de-o pănură cu cineva,** a fi la fel cu cineva: *noi sîntem noi, nu de-o pănură cu voi.* POP. [Lat. *paenula*].

pănúşă, pănuşi şi **pănuşe** f. fiecare dintre foile care înfăşoară ştiuletele de porumb; pană[1]: *să rămîie pănuşile pe strujeni.* AL.; *Zamfira ... despărţea ciocălăii de pănuşe.* MAT. [*Pană*[1] + *-uşă*].

pănuşér, pănuşere n. (reg.) loc unde se păstrează, în timpul iernii, pănuşile uscate. [*Pănuşă* + *-ar*].

pănuşíţă, pănuşiţe f. (reg.) numele a trei plante erbacee: **a)** năgară (*Stippa capillata*); **b)** colilie (*Stippa pennata*); **c)** trestie de cîmp (*Calamagrostis epigeios*): *se duc să se întindă pe pănuşiţă, în bătaia soarelui.* SAD. [*Pănuşă* + *-iţă*].

păpá, pap vb. (tr.) **1.** (mai ales în limbajul copiilor) a mînca: *un duşman de lup ... de mult pîndea ... să pape iezii.* CR.; *aşa, papă frumos, fii gigea, papă cu mama, să creşti mare.* VLAH.; (compuse) **papă-lapte** m., persoană lipsită de energie, de iniţiativă; nătăfleţ, bleg: *las că te-oi pricopsi eu, papă-lapte!* NEGR.; (adj.) *ce-ai făcut în tot acest timp, tinere papă-lapte?* GHEŢIE; **papă-tot** m., mîncău; **2.** (fig.; fam.) a irosi, a risipi, a toca bani, avere etc.: *mi-a păpat tot ce biata am agonisit.* REBR. [Lat. *pappare*].

păpáră f. v. **paparâ.**

păpădíe, păpădii f. plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze lungi, crestate (care se mănîncă primăvara ca salată), cu flori galbene, grupate în capitule, utilizată în medicina umană şi veterinară; buhă, lăptucă, curu-găinii, papa-găinii, părăsita-găinilor, mulge-capre, susai-porcesc (*Taraxacum officinale*); (p. restr.) frunzele sau floarea acestei plante: *covoare galbene de păpădie înflorită.* PETR.; *ne destrămăm ca fulgii de păpădie.* PR. [Din bulg. *popadija,* gr. mod. *papadiá* „preoteasă"].

păpălău, păpălăi m. plantă erbacee din familia solanaceelor, cu frunze ovale, cu flori albe-gălbui, cu fructe roşii-portocalii, de mărimea unei cireşe, folosite ca diuretic (*Physalis alkekengi*): *poporul vindecă cu păpălău buba şi durerea de măsele;* (şi: **papelă**). [Et. nec.; cf. lat. *papilla*].

păpălúdă[1], păpălude f. pasăre de culoare cenuşie, cu corpul alungit, cu aripi lungi şi ascuţite, cu gîtul scurt şi cu ciocul mic, puţin încovoiat; lipitoare, caprimulg (*Caprimulgus europaeus*). [Et. nec.].

păpălúdă[2] f. v. **paparudă.**

păpărádă, păpărade f. (reg.) scrob cu jumări. [De la *papară*].

păpésc, ~şti, păpeáscă, ~eşti a. (rar) papal: *au picat Roma cesarilor subt ticăloşia gubernului păpesc.* AL. [*Papă*[1] + *-esc*].

păpícă f. (mai ales în limbajul copiilor) diminutiv al lui papă[2]; (p. ext.) hrană. [*Papă*[2] + *-ică*].

păpucár m. v. **papucar.**

păpurí, păpuresc vb. (tr.) a introduce frunze de papură între doagele unui vas de lemn pentru a-l etanşeiza: *crama fu pusă în funcţiune, teascurile curăţate, păpurite.* CĂL. [De la *papură*].

păpurícă, păpurici f. (reg.) numele mai multor plante erbacee, care cresc prin locuri umede şi mlăştinoase: **a)** crin de baltă (*Butomus umbellatus*); **b)** stînjenel (*Iris germanica*); **c)** şovar (*Sparganium ramosum*). [*Papură* + *-ică*].

păpuríş, păpurişuri n. loc unde creşte papură; desiş de papură; păpurişte: *ţinură cărarea de-a lungul păpurişului pălit.* GHEŢIE. [*Papură* + *-iş*].

păpuríşte, păpurişti f. păpuriş: *m-am repezit prin păpurişti.* SAD. [*Papură* + *-işte*].

păpuşár, păpuşari m. **1.** fabricant de păpuşi; **2.** persoană care dădea reprezentaţii cu păpuşi prin pieţe, la bîlciuri etc.: *poposea prin iarmaroace cîte-un păpuşar.* V.R.; **3.** artist la teatru de păpuşi care manevrează păpuşile în timpul spectacolului;

4. (fig.) actor lipsit de talent; cabotin; **5.** (fig.) escroc, șarlatan. // n. (pl. **păpușare**) tipar din lemn (de paltin) în care se pun brînzeturile proaspăt preparate, pentru a li se da diferite forme. [*Păpușă* + *-ar*].

păpușáre, păpușări f. păpușarea coloanei, accident tehnic în gaura de sondă, constînd în deformarea coloanei de burlane, în sens transversal. [De la *păpușă*].

păpúșă, păpúși f. **1.** jucărie înfățișînd un copil (în special fetiță), confecționată din carton presat, din celuloid etc.; (p. ext.) figurină cu chip de om: *cît de mult ar fi dorit să aibă o păpușă!* GAL.; **a fi păpușa cuiva**, a fi la discreția cuiva: *șapte ani am fost păpușa celor mai scumpe și mai obraznice croitorese din capitală.* VLAH.; **2.** epitet sau termen de alintare pentru o fetiță sau o femeie frumoasă: *mama era o păpușă...; de frumusețea ei mersese vestea.* M.CAR.; **3.** personaj din teatrul de păpuși (înfățișînd oameni sau animale), confecționat din pînză, lemn, cauciuc, material plastic etc., care se îmbracă pe mîna păpușarului care îl manevrează; marionetă; **teatru de păpuși**, spectacol de teatru în care rolurile sînt jucate de asemenea păpuși, manevrate de artiști care se află dedesubtul scenei; clădire în care au loc asemenea spectacole; **jocul păpușilor**, gen de spectacol popular cu caracter satiric, cu păpuși reprezentînd tipuri sociale, care se joacă mai ales în ajunul Sfîntului Vasile; teatru păpușăresc; **a juca păpușile, a)** a da o reprezentație cu asemenea personaje; b) (fig.) a spune minciuni, a înșela pe cineva; **3.** (fig.) om lipsit de personalitate, de demnitate, de voință, de valoare; marionetă: *ce sînt aceste păpuși cari doresc a trăi fără muncă, fără știință, fără avere.* EM.; *sub pana lui toate personalitățile ies niște goale păpuși.* CĂL.; **4.** (fig.) lucru ușor de făcut: *credea că claca este păpușă.* ISP.; **5.** mănunchi, legătură, ghem: *păpușă de tutun, de sfoară etc.;* **6.** bucată de brînză sau de caș formată în păpușare: *om scoate și păpușile de brînză afumată.* SAD.; **7.** fructul porumbului înainte de a se forma mătasea și boabele; **8.** nimfă a insectelor; **9.** dispozitiv al unor mașini-unelte, care servește la prinderea sau la susținerea pieselor de prelucrat; **10.** unealtă de dogărie pentru fixarea cercurilor la butoaie; ciochie. [Cf. lat. *pupa*].

păpușărésc, ~ști, păpușăreáscă, ~ești a. care ține de (teatrul de) păpuși sau de păpușari, referitor la (teatrul de) păpuși sau la păpușari: *artă păpușărească.* [*Păpușar* + *-esc*].

păpușărie, păpușării f. **1.** spectacol popular cu păpuși (frecvent prin bîlciuri): *ne-am săturat de păpușerii.* AL.; **2.** (fig.) maimuțăreală, caraghioslîc: *tot ce facem e păpușerie.* REBR.; **3.** (fig.) prefăcătorie, înșelătorie, șarlatanie: *cît are să dureze păpușeria asta?* PETR.; (și: **păpușerie**). [*Păpușă* + *-ărie*].

păpușeáscа f. artic. numele unui dans popular; melodia acestui dans. [*Păpușă* + *-ească*].

păpușerie f. v. **păpușărie.**

păpuși, păpușesc vb. **1.** (înv.; tr.) a găti pe cineva; a împopoțona: *s-o-mbrace, s-o păpușască.* PANN; **2.** (reg.; tr.) a lega foile de tutun în mănunchiuri; a face păpuși. [De la *păpușă*].

păpușícă, păpușele f. diminutiv al lui păpușă: *la un cap al leagănului atîrnă jucării ... și păpușele.* DELAVR. [*Păpușă* + *-ică*].

păpușói, păpușoi m. (reg.) **1.** (bot.) porumb (*Zea mays*): *m-am îngropat în țărnă, la rădăcina unui păpușoi.* CR.; **a face pe mortul în păpușoi,** v. **mort; 2.** rodul porumbului (știuleț sau boabe): *hai la culesul popușoiului!* AL.; *oamenii dezbrăcau păpușoii galbeni de pănuși.* SAD. // n. (pl. **păpușoaie**) lan de porumb; porumbiște: *treci ... prin păpușoaie, cobori coasta și iaca și tîrgul.* SAD.; *s-a ascuns în păpușoi;* (și: **popușoi**). [*Păpușă* + *-oi*].

păpușoíște, păpușoișți f. (reg.) porumbiște: *și ei mi-au plecat prin văi și vîlcele, mirești, păpușoiști.* POP.; (accent. și **păpușóiște**). [*Păpușoi* + *-iște*].

păr[1], peri m. **1.** pom din familia rozaceelor, cu frunze ovale, cu flori albe sau roz, cultivat pentru fructele lui comestibile; prăsad (*Pirus sativa*): *vede un păr frumos și înfiorit.* CR.; **2.** lemnul acestui pom: *mobilier de păr sculptat.* [Lat. *pirus*].

păr[2], peri m. **1.** (fiecare dintre) firele subțiri, cornoase, care cresc pe pielea omului și pe a multor animale; (fiecare dintre) firele care acoperă capul omului: *boi ... porumbi la păr.* CR.; *tata ... avea părul negru.* PR.; **în păr,** cu toții, toți cei de față, prezenți; cu toții: *mitocănimea era ... în păr la galerie.* CAR.; **în doi peri, a)** (despre animale) care are părul din fire amestecate de două culori; sur; (despre oameni) cărunt; (p. ext.) care este între două vîrste: *sărea de rupea pămîntul o muiere-n doi peri.* EM.; **b)** cherchelit, beat; **c)** care este între două stări; nehotărît, nedefinit; echivoc, neclar, confuz: *vorbe în doi peri.* ISP.; *le-am răspuns în doi peri.* GHEȚIE; **din** (sau **de-a**) **fir în** (ori **a**) **păr,** de la un capăt la altul și cu lux de amănunte; foarte amănunțit: *relată totul din fir în păr.* GHEȚIE; **a atîrna de un fir de păr,** a depinde de un lucru foarte mic, de foarte puțin; **a se lua cu mîinile de păr** sau **a-și smulge părul** (ori **perii**) **(din cap),** a nu ști ce să mai facă de supărare: *îi venea să-și smulgă perii din cap.* SL.; **a se lua** (sau **a se prinde**) **de păr cu cineva,** a se lua la bătaie, a se încăiera: *aci apropiindu-se, aci gata să se ia de păr.* REBR.; **a despica** (sau **a tăia**) **firul (de păr) în patru,** a cerceta, a analiza foarte minuțios (și inutil): *despica firul de păr în patru.* ST.; *nu mai aveam timp să despic firul în patru.* PR.; **(nici) un păr (mai mult),** cît de puțin; nimic: *să nu poți cere un păr mai mult.* ALEX.; **n-am păr în cap** (ori **în barbă**) sau **cît păr în cap** sau **ca părul din cap,** în număr foarte mare; foarte mult: *cîte d-iste, n-am citit eu, n-am păr în cap!* CAR.; **a scoate cuiva peri albi,** a pricinui cuiva multe necazuri; a sîcîi, a agasa, a enerva pe cineva: *duceți-vă ... că mi-ați scos peri albi de cînd ați venit.* CR.; **tras de păr,** făcut în așa fel încît să convină; forțat, exagerat; fals: *concluziile sînt cam trase de păr;* **a se da după păr,** a se acomoda împrejurărilor; a se conforma: *toți trebuiră să se dea după păr și să facă pe placul bătrînei.* POP.; **cît păr** (sau **cîți peri**) **în palmă** (ori **pe broască**), nimic; deloc: *am avut minte cît păr pe broască.* SAD.; **a avea păr pe limbă,** a fi prost; a fi lipsit de educație; **a i se ridica (tot) părul în cap** (sau **în vîrful capului**) ori **a i se ridica** (sau **a i se face**) **părul măciucă,** a se îngrozi, a se înspăimînta: *i s-a făcut părul măciucă, l-a ajuns frica.* SOR.; **a-i ieși** (sau **a-i trece**) **cuiva părul prin căciulă,** a face eforturi deosebite, pînă la limita răbdării: *pînă ce cîștigăm francul, ne iese părul prin căciulă.* SAD.; **păr de cîine,** șarlatan, secătură: *ești un hoț, un păr de cîine!* PANN; **2.** (pop.) **peri răi,** fire de gene mai lungi, care irită globul ocular, provocînd dureri; (p. ext.) corp străin intrat în ochi, care provoacă iritarea acestuia: *oi fi avînd și eu peri răi.* ISP.; **3.** păr tăiat sau smuls de pe corpul unor animale, folosit în diverse scopuri: *să-și rupă arcușul cu păr negru.* DELAVR.; **4.** (pop.) lînă (de calitate superioară): *urzeală de păr și bătează de cănură;* **5.** (p. gener.) denumire dată fibrelor naturale de origine animală; țesătură din aceste fibre: *veșmînt de păr purta.* COR.; *învelitoarea ușoară de păr de cămilă.* SAD.; **6.** (p. anal.) (fiecare dintre) firele scurte, ieșite în afară, dintr-un covor, dintr-o țesătură: *stau toți îngenuncheți pe covor cu perii creți.* POP.; **7.** (la pl.) (fiecare dintre) firele scurte care acoperă frunzele sau tulpinile unor plante; **8.** (fiecare dintre) firele fine, chitinoase, care acoperă (părți din) corpul unor insecte; **9.** (pop.) abces foarte dureros care se face la unghiile degetelor de la mînă; **10.** arc în formă de spirală la ceas; **11.** (compuse) (bot.) **părul-ciutei,** verigar (*Rhamnus cathartica*); **părul-Maicii-Domnului** (sau **Maicii Preciste**), plantă erbacee cu frunze alungite, triunghiulare, crestate adînc, care crește prin păduri și locuri umede și umbroase sau prin crăpăturile stîncilor (*Asplenium adianthum nigrum*); (bot.) **părul-Sfintei-Marii,** torțel (*Cuscuta epithymum* și *europaea*); **părul-fetei-mișele,** plantă criptogamă înrudită cu feriga, folosită ca plantă medicinală și ornamentală (*Adianthum capillus Veneris*); (bot.) **părul-porcului,** barba-ursului, coada-calului (*Equisetum telmateja*); (astr.) **Părul-Berenicei,** numele unei constelații din emisfera boreală. [Lat. *pilus*].

părángină, părangini f. (bot.; reg.) vițelar (*Anthoxanthum odoratum*); (și: **parangină**). [Et. nec.].

păráș, părași m. (reg.) pescar care înfige parul[1] pentru a fixa lotca atunci cînd se scoate năvodul. [*Par[1]* + *-aș*].

părăduí, părăduiesc vb. (reg. și fam.) **1.** (refl. și tr.) a (se) risipi, a (se) irosi (bani, avere etc.): *vrea acum să părăduiască și puținul care i-a rămas.* GHEȚIE; **2.** (refl.) a se degrada, a se dărăpăna, a se ruina: *cuibușorul ți-am păzit și nu s-a părăduit.* POP. [Et. nec.].

părăduiálă, părăduieli f. (reg. și fam.) risipă mare: *se face în țară o părăduială nemaipomenită.* [*Părădui* + *-eală*].

părăduíre, părăduiri f. acțiunea de a (se) părădui și rezultatul ei. [V. *părădui*].

părăduít, ~ți, părăduită, ~e a. (reg. și fam.) **1.** (despre averi, bani etc.) risipit, irosit; **2.** (despre construcții) dărăpănat, degradat; stricat. [V. *părădui*].

părăduitór, ~i, părădultoáre a. și m., f. (reg.) (om) risipitor. [*Părădui* + *-tor*].

părăgíni, părăginesc vb. (refl.) **1.** a ajunge în stare de paraginâ, a se distruge din lipsă de îngrijire: *via din ce în ce se părăginea.* ISP.; **2.** (despre construcții) a se ruina, a se dărăpăna; a se degrada. [De la *paraginâ*].

părăginíre, părăginiri f. acțiunea de a (se) părăgini și rezultatul ei: *miroase a scăpătare și părăginire.* CAR. [V. *părăgini*].

părăginít, ~ți, părăginită, ~e a. **1.** lăsat, aflat în stare de paraginâ; neîngrijit, sălbăticit; necultivat; părăginos: *putea fi o grădină părăginită, dacă te luai după tufele de mălin de pe margini.* GHEȚIE; **2.** ruinat, dărăpănat; degradat: *ajungeau într-o stație părăginită.* SAD. [V. *părăgini*].

părăginós, ~și, părăginoásă, ~e a. (reg.) părăginit. [*Paraginâ* + *-os*].

părălét, (rar) **părăleturi** n. (fam.; col.) bănet. [*Para[4]* + *-et*].

părălúță, părăluțe f. **1.** diminutiv al lui para[4]: *cată-n pungă, nu-i nemică, nici grițari, nici părăluțe, n-are ce da la drăguțe.* POP.; **2.** ban mărunt; bănuț: *mai avea strînse și părăluțe albe pentru zile negre.* CR.; **3.** (fam.; mai ales la pl.) avere în bani: *avea părăluțe bunicele;* **4.** (bot.) bănuț (*Bellis perennis*); **5.** (reg.; la pl.) rățuște. [*Para[4]* + *-uță*].

părăsí, părăsesc vb. **1.** (tr.) a lăsa pe cineva singur (plecînd în altă parte); a se despărți de cineva; a abandona: *toți mă părăsesc.* CAR.; *pe mama n-o poți părăsi.* VIERU; **2.** (tr.) a pleca (definitiv) de undeva; a lăsa: *casa ta voi părăsi.* BOL.; *părăsi Iașul și acceptă o funcție în minister.* GHEȚIE; **3.** (tr.) a se duce mai încolo, a se îndepărta de ...: *își părăsi o clipă tejgheaua.* REBR.; **4.** (tr.) a lăsa în pace, a nu mai deranja: *această stare n-o părăsi decît după vreo săptămînă.* PR.; **5.** (tr.) a înceta de a mai face ceva; a întrerupe o acțiune, o activitate etc.; a renunța la ...: *a părăsit studiile;* **6.** (tr.) a neglija, a da uitării: *florile s-au veștejit de cînd tu le-ai părăsit.* AL.; **7.** (înv. și pop.; tr. și refl.) a (se) lăsa, a (se) lepăda de ...; a se dezbăra: *nu se părăsea de rele.* PANN. [Din gr. biz. *pareáso* (viit. lui *pareáo*); cf. sl. *parasiti*].

părăsíre, părăsiri f. **1.** acțiunea de a părăsi și rezultatul ei: *părăsirea domiciliului; părăsirea studiilor;* **2.** stare a persoanei, a locului etc. părăsit; (p. ext.) singurătate, izolare: *una din case ... cu aer de părăsire ... fusese prăvălie.* CĂL.; **în părăsire,**

abandonat, părăsit; în ruină: *rămîi în părăsire Despot, cu-ai tăi străini.* AL. [V. ***părăsi***].

părăsít, ~ţi, părăsită, ~e a. **1.** lăsat singur, abandonat: *mă văd părăsit.* AL.; **2.** rămas nelocuit, nepopulat: *oraş părăsit;* **3.** neîngrijit, ajuns în stare de paragină, de ruină: *vede o fîntînă ... părăsită.* CR.; **4.** care nu mai este folosit: *colo cenuşa sură în părăsita vatră.* EM. // f. (compus; bot.; reg.) **părăsita-găinilor,** păpădie (*Taraxacum officinale*). [V. ***părăsi***].

părăsitúră, părăsituri f. (pop.) **1.** ou de găină mic (şi cu coaja moale); **2.** epitet pentru un copil degenerat, mic, sfrijit. [***Părăsi*** + *-tură*].

părăşín m. v. **parasin.**

părculéţ, părculeţe n. diminutiv al lui parc; părcuşor: *în părculeţul din faţa Institutului ..., descoperi o bancă mai ferită.* GHEŢIE. [***Parc*** + *-uleţ*].

părcuşór, părcuşoare n. părculeţ: *statuia ... trona ... în mijlocul părcuşorului cu arbori desfrunziţi.* CĂRT. [***Parc*** + *-uşor*].

păreá, par vb. **1.** (intr. şi refl.) a da impresia, a crea iluzia; a avea aerul, aparenţa de ...: *această margine de lume pare o încercare a omului de a reconstitui raiul primitiv.* SAD.; *preferă să pară prost.* PR.; (impers.) *pare că îl văd!* GAL.; **a-i părea cuiva bine,** a se bucura: *îi păru bine că merg în drumul lui.* VLAH.; **a-i părea cuiva rău,** a regreta: *mai tîrziu o să vă pară rău.* EL.; **pare că,** parcă[1]: *ochii lui albaştri străluceau pare că de putere şi energie.* EM.; **pe cît se pare,** pe cît se înţelege, după cum se vede: *nu eşti tu chiar aşa de prost pe cît se pare.* SAD.; **2.** (tr.) a avea impresia, a-şi închipui; a crede: *astă-seară mi s-a părut că mă ocoleşti.* GHEŢIE; *îmi părea că zbor;* **3.** (refl.) a-şi forma o părere; a socoti, a aprecia, a considera; a găsi: *ei, stăpîne, cum ţi se pare?* CR.; *nu-mi pare vinovat;* **4.** (refl.) a se înşela; a i se năzări: *nu vine, ţi s-o părut.* CAR.; (şi: (rar) **pare**). [Lat. ***parere***].

păréche f. v. **pereche.**

părélnic, ~ci, părelnică, ~ce a. aparent; înşelător, iluzoriu: *prepusurile lui erau părelnice.* NEGR.; *somnul* [e] *o moarte ... străbătută de imagini părelnice.* GHEŢIE. [***Părea*** + *-elnic*].

părére, păreri f. **1.** (înv.) fel în care se prezintă sau dă impresia că se prezintă ceva sau cineva; înfăţişare, aparenţă: *nu să putea sătura de bună părere a curţilor.* DOS.; **la părere,** în aparenţă, la prima vedere: *Despot e la părere zburdalnic şi uşor, dar are minte coaptă şi ochi pătrunzător.* AL.; **2.** convingere neîntemeiată, impresie care nu corespunde realităţii sau logicii faptelor; amăgire; iluzie, închipuire: *a căzut pe lucruri rouă sau e numai o părere?* BL.; **într-o părere,** într-o doară, la întîmplare; oarecum, cît pot: *mă şi feream eu într-o părere.* CR.; **3.** (concr.) arătare, nălucă, vedenie; fantomă: *căprioara ... zboară, piere ca un vis, ca o părere.* POP.; **4.** ceea ce gîndeşte, crede, afirmă, susţine cineva; opinie, punct de vedere; idee, concepţie: *părerile politice din vremea acestea ... sînt absurde.* CĂL.; *părerile originale se întîlneau pe fiecare pagină.* GHEŢIE; **a fi de părere** sau **a-şi da cu părerea,** a crede, a considera: *toţi sînt de părere că decizia este dreaptă.* CAR.; **a fi de aceeaşi părere cu cineva,** a avea aceeaşi opinie, a fi de acord cu cineva: *e totdeauna de părerea ta.* VLAH.; **părere de bine,** bucurie, mulţumire: *mi se cuvenea oarecare întîietate la împărţeala părerilor de bine.* SL.; **părere de rău,** mîhnire, regret: *ce noimă ar fi avut să împing părerea de rău cuvenită pînă la a plînge?* M.I.CAR. [V. ***părea***].

pároése f. pl. v. **păresimi.**

părésimi f. pl. (înv. şi pop.) postul Paştilor; perioadă de timp (şase săptămîni) cît durează acest post; postul mare: *cele şapte săptămîni de păresimi.* DOS.; *nu poate lipsi mart din păresimi.* POP.; (şi: **părese**). [Lat. ***quadragesima***].

părésimiér, părésimiere n. (rar) carte bisericească care conţine slujba părăsimilor: *Paresimier de A. Pann (1847);* (şi: **paresimier**). [***Părăsimi*** + *-ar*].

părétăr, părétare n. **1.** covor mic cu dungi sau alesături, bucată de pînză brodată etc., care se pune pe perete, în casele ţărăneşti, în scop decorativ; **2.** scîndură lungă, fixată de-a lungul pereţilor caselor ţărăneşti, pentru a nu se atinge de perete cel care stă pe laviţă; **3.** poliţă fixată pe un perete; **4.** fiecare dintre stîlpii care susţin streaşina casei. [***Părete*** + *-ar* sau lat. ***parietarius***].

păréte m. v. **perete.**

părínte, părinţi m. **1.** (la pl.) tata şi mama, în raport cu copiii: *părinţii lor ... au pus mînă de la mînă să-şi dea copiii la carte.* PR.; **sărac de părinţi,** orfan; **2.** (cu o nuanţă de solemnitate) tată: *la moartea părintelui ei ..., Ruxandra rămăsese în fragedă vrîstă.* NEGR.; *să trăieşti, cucoane, şi să-ţi trăiască părintele.* REBR.; **3.** (la pl.) strămoşi, străbuni: *ce mi-i lăsară din bătrîni, părinţii din părinţi.* EM. **4.** Dumnezeu (considerat ca întemeietor al lumii şi ocrotitor al oamenilor): [i]*ş deade sufletul său în mînile nevăzutului Părinte.* COR.; *de greul negrei veşnicii, Părinte, mă dezleagă.* EM.; **5.** (bis.) preot, călugăr: *lasă grija sfinţilor în seama părinţilor.* EM.; *părintele se înapoie în altar, iar credincioşii se aşezară.* GHEŢIE; **(Prea) Sfîntul părinte,** papa: *soliile Măriei sale la Prea Sfîntul Părinte de la Roma ... nu i-au adus decît vorbe de îmbărbătare.* SAD.; **Sfinţii părinţi** sau **Părinţii Bisericii,** sfinţii învăţaţi ai bisericii creştine, care pe baza scripturilor şi a tradiţiei au elaborat ansamblul doctrinelor creştinismului: *izvoarele lui Maior trebuie căutate îndeosebi în scrierile Sfinţilor părinţi din perioada sinodurilor ecumenice.* BL.; **6.** (fig.) fondator, iniţiator, creator al unei ştiinţe, al unei mişcări culturale etc.: *Herodot e părintele istoriei;* **7.** (fig.) îndrumător, protector spiritual: *să-i fii Măria ta sprijin şi părinte.* OD.; **părinţii conscrişi,** senatorii în Roma antică. [Lat. ***parens, -tis***].

părintésc, ~şti, părinteáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine părinţilor sau părintelui, referitor la părinţi sau la părinte, care vine de la părinţi sau de la părinte; (p. ext.) iubitor (ca un părinte); patern: *pentru a mă muta iar din casa părintească aveam nevoie de bani.* PR.; *cînd m-am născut, pe frunte eu aveam coroană-mpărătească: a mamei mînă părintească.* VIERU; **2.** care aparţine strămoşilor, referitor la strămoşi: *limba acea părintească.* ALEX.; *aduceţi cu voi şi blăstămurile părinţeşti.* CR.; (şi: (înv. şi pop.) **părinţesc**). [***Părinte*** + *-esc*].

părintéşte adv. ca un părinte; (p. ext.) cu dragoste, cu afecţiune părintească: *te povăţuiesc părinteşte.* CAR. [***Părinte*** + *-eşte*].

părinţél, părinţei m. (fam.) diminutiv al lui părinte: *mai trage-i, părinţele, o liturghie.* DELAVR. [***Părinte*** + *-el*].

părinţénie, părinţenii f. (rar) părinţie. [***Părinte*** + *-enie*].

părinţésc a. v. **părintesc.**

părínţie, părínţii f. **1.** (rar) calitatea de tată, de părinte; părinţenie; **cu părinţie,** părinteşte: *Jupîn Dumitrache (cu părinţie): – ei! nu te ruşina.* CAR.; **2.** (înv. şi reg.) bucată de pămînt moştenită; (p. ext.) patrie. [***Părinte*** + *-ie*].

părínz[1], părínzi m. (reg.) numele a două plante erbacee din familia gramineelor: **a)** mei (*Panicum miliaceum*); **b)** dughie (*Setaria italica*): *parîngu-şi toarce din pămîntul umed tulpini subţiri şi-nalte.* VLAH.; (şi: **parinc**). [Lat. ***panicum***].

părínz[2] m. v. **părîngă.**

părínză, părínzi f. (înv. şi reg.) **1.** prăjină; (spec.) prăjină, bară cu care două persoane transportă o greutate, sprijinind capetele prăjinii pe umeri: *steagul, de mînză codalbă o piele le era de un părîng aninată.* B.-DEL.; **a duce** (sau **a purta, a căra etc.) în părînză** sau **de-a părînza,** a duce (sau a purta, a căra etc.) pe umerii a două (sau unei singure) persoane, cu ajutorul unei prăjini: *doi cazaci ... duceau în parîngă o desagă.* VLAH.; **2.** pîrghie; rangă; (şi: **părîng**). [Lat. ***phalangae***].

părós, ~şi, păroásă, ~e a. **1.** acoperit cu mult păr[2]: *faţa sa păroasă şi posomorîtă.* OD.; **2.** acoperit cu un strat pufos format din capetele firelor ieşite în afară; lăţos, flocos: *postav de casă, greu şi păros.* CĂL.; **3.** (despre insecte, omizi etc.) acoperit cu peri; **4.** (despre plante, frunze etc.) acoperit cu filamente fine, de origine epidermică. [***Păr***[2] + *-os*].

părpălác n. v. **pîrpălac.**

părpălí vb. v. **pîrpăli.**

părpăr m. v. **perper.**

părpăríţă f. v. **pîrpăriţă.**

părplán m. v. **parpian.**

părtáş, ~i, părtaşă, ~e m., f. **1.** persoană care primeşte o parte dintr-un bun material sau care stăpîneşte ori foloseşte ceva împreună cu altul sau cu alţii: *era părtaş la toate, şi la pagubă şi la cîştig.* CR.; **2.** persoană care ia parte la o acţiune, la o activitate comună; participant: *ai luptelor cumplite părtaşi ei vor mai fi.* ALEX.; **3.** coparticipant la o acţiune reprobabilă; complice: [îl] *făcu părtaş ... la a sa răzbunare.* OD.; **4.** partizan, adept: *a fost ... părtaş al ideilor nouă.* SAD.; **5.** confident: *gîndului vostru mă faceţi părtaş.* GOGA; **6.** persoană care se bucură (împreună cu alţii) de un bun spiritual sau care împărtăşeşte cu alţii aceleaşi trăiri sufleteşti: *un zeu mă face părtaşă divinităţii sale!* NEGR.; *părtaş ... la această tristeţe.* GAL. [***Parte*** + *-aş*].

părtăşíe, părtăşii f. (înv.) **1.** faptul de a fi părtaş cu cineva; situaţie în care se află părtaşul: *să nu avem părtăşie cu diavolul.* ANTIM; **2.** părtinire: *nu dreptate cu părtăşie; eu vreau să ne judece divanul şi domnul după urice.* SAD. [***Părtaş*** + *-ie*].

părticeá (~ícă), părticele f. diminutiv al lui parte: *orice adevăr ştiinţific era un tot brut a unor părticele de viaţă.* DELAVR.; *gîndul că e o părticică a lumii îl însenina.* GHEŢIE. [***Parte*** + *-icea (-icică)*].

părtíni, părtínesc vb. (tr.) **1.** a avantaja pe cineva, a ţine partea cuiva în dauna altuia; a favoriza: *Titu ... părtinise pe preotul Belciug.* REBR.; *arbitrul i-a părtinit pe stelişti;* **2.** a crea cuiva situaţii, condiţii deosebite, avantajoase (faţă de ale altora): *era dintre acele femei părtinite de fire, ce rămîn cu inima caldă pînă la bătrîneţe.* ZAMF.; *soarta l-a părtinit.* [De la ***parte***].

părtiníre, părtíniri f. **1.** faptul de a părtini; favorizare: *la mine părtinire nu este.* ISP.; **fără părtinire,** în mod obiectiv; imparţial; **2.** ocrotire, protejare; răsfăţare: *părtinirea soartei.* OD. [V. ***părtini***].

părtinítor, ~i, părtinitoáre a. **1.** care părtineşte, protejează pe cineva în dauna altuia: *s-au numit comisii părtinitoare.* GHEŢIE; *un judecător nu trebuie să fie niciodată părtinitor;* (subst.) *nu i se acordă nici înmormîntarea bisericească, pentru că fusese părtinitorul de căpetenie al uniunii.* EM.; **2.** favorabil, prielnic; părtinos: *natura i-a fost părtinitoare.* BOL. [***Părtini*** + *-tor*].

părtinós, ~şi, părtinoásă, ~e a. (rar) părtinitor; favorabil: *soarta ta fu părtinoasă.* [***Părtini*** + *-os*].

părui[1], părúiesc vb. **1.** (fam.; tr. şi refl. recipr.) a (se) bate trăgînd(u-se) de păr; a(-şi) smulge părul unul altuia; (p. gener.) a (se) bate, a se încăiera: *ajunseră să se păruiască şi să se ciomăgească.* ST.; **2.** (tr.) a îndepărta părul de pe pieile crude; a depila. [***Păr***[2] + *-ui*].

părui[2], părúiesc vb. (pop.; tr.) a bate pari[1] pentru a împrejmui, pentru a delimita un teren. [***Par***[1] + *-ui*].

părulálă[1], părulelí f. (fam.) acţiunea de a (se) părui; (bătaia prin) tragere de păr[2]; (p. gener.) bătaie; încăierare: *se ducea veselă să-ncaseze părăuiala.* SOR.; *ceartă fără părăuială n-are haz.* [***Părui***[1] + *-eală*].

părulíală², părulíeli f. (pop.) **1.** acţiunea de a părui[2]; **2.** (concr.) totalitatea parilor[2] bătuţi orizontal între stîlpi, la distanţe de aproximativ 30-40 de centimetri unii de alţii, pentru a susţine vălătucii la casele de lut. [*Părui*[2] + *-eală*].

părúit n. faptul de a părui[1] (părul de pe pieile crude). [V. *părui*[1]].

părút, ~ţi, părútă, ~e a. (înv. şi reg.) aparent, închipuit; înşelător: *pierdere de simţ părută.* EM.; *supunerea aceasta poate era părută.* SAD. [V. *părea*].

părúţ, părúţi m. (reg.) perişor: *mîndrul meu ... cu păruţ mîndru şi creţ.* POP. [*Păr*[2] + *-uţ*].

păs, păsuri n. **1.** (reg.) greutate (piatră) cu care se apasă brînza în putină, varza pusă la murat etc.; **2.** supărare, necaz; suferinţă, durere, apăsare sufletească; impas: *fiecare îşi ştie păsul său.* PANN; [î]*şi strigă în gura mare păsurile.* GHEŢIE; **fără păs,** nepăsător, indiferent; fără grijă, fără teamă: *peste dînşii să trec falnic, fără păs.* EM. [Lat. *pensum*].

păsá[1], pers. 3 **păsă** vb. (intr.) **1.** (înv. şi pop.) a cîntări sau a atîrna greu, a apăsa greu peste ceva; (unipers.) a simţi greutatea unui lucru sau a unei situaţii; a-i pricinui cuiva neplăceri: *vine Jiţa smedioară, pasă-i capul de parale, urechiuşi de cerceluşi.* POP.; **2.** (unipers.) a simţi nelinişte, grijă; a se îngrijora; a avea teamă de ..., a se sinchisi: *Baciu ştia că Ion are s-o izgonească, dar nu-i păsa.* REBR.; *puţin îmi pasă!* [Lat. *pensare*].

păsá², pers.3 **păsă** vb. (intr.) **1.** (înv. şi reg.; numai la impers.) du-te, duceţi-vă: *pasă cu Dumnezeu, fiica mea!* ISP.; **2.** (pop. şi fam.; cu valoare de îndemn sau de avertisment) încearcă, îndrăzneşte: *mai pasă atunci de dă ochi cu mătuşa Mărioara.* CR. [Lat. **passare*].

păsáre f. (pop.) faptul de a-i păsa[1] cuiva de ceva; grijă, preocupare; îngrijorare, teamă: *neavînd teamă nici păsare.* NEGR.; *tu să n-ai nici o păsare.* POP.; **fără (de) păsare,** nepăsător, indiferent: *merg eu acum fără păsare prin păpuşoi.* CR. [V. *păsa*[1]].

păsát n. **1.** seminţe de mei decorticate şi, de obicei, pisate; (p. ext.) boabe de porumb sau de alte cereale pisate sau măcinate mare: *se suie iute în pod şi scoboară ... vreo două dimerlii de păsat.* CR.; **2.** (bot.; reg.) mei (*Panicum miliaceum*); **3.** mîncare preparată din seminţe pisate de mei fierte, care se mănîncă cu lapte, cu unt, cu brînză: *cine s-a fript cu păsatul suflă şi în piftie.* Z.; **a-i curge** (sau **a-i cădea**) **cuiva lapte(le) în păsat,** a-i merge bine, a izbuti în toate: *lui Barbu-i curgea laptele-n pasat şi galbinii în cobză.* AL.; **a fi lapte cu păsat** sau **a fi păsat dulce,** a fi lucru bun, plăcut, folositor: *faptele smintite ale neprietinilor noştri sînt pentru noi pasat dulce.* SAD. [Lat. ***pinsatum***].

păsărár, păsărari m. **1.** vînzător sau crescător de păsări; vînător de păsări: *păsărari înzorzonaţi cu şoimul pe mînă.* OD.; **2.** specie de uliu de mărimea unui porumbel, cu spatele cenuşiu, cu dungi brune întunecate (*Accipiter nisus*). [*Păsăre* + *-ar*].

păsărăríe, păsărării f. (înv.; rar) crescătorie sau prăvălie de păsări: *un şir de magazii: ... o pescărie, o păsărărie şi vînătorie de cea mai mare curăţenie.* GHICA. [*Păsăre* + *-ărie*].

păsărél, păsărei m. (înv. şi reg.) **1.** bărbătuş (mic) de vrabie; (p. gener.) bărbătuş (mic) de pasăre: *va vîna vreun păsărel.* PANN; **2.** (eufemistic) organ genital bărbătesc. [*Pasăre* + *-el*].

păsărésc, ~şti, păsăreáscă, ~eşti a. **1.** (rar) care aparţine păsărilor, referitor la păsări: *neamul păsăresc;* **2.** (ca determinant pe lîngă nume de plante sau de păsări, indică specii ale acestora) *strugure păsăresc, cireşe păsăreşti; uliu păsăresc;* **3. limbă păsărească, a)** fel de a vorbi greu de înţeles: *aude o limbă păsărească.* AL.; *mass-media contribuie ... la această păsărească limbă a timpului nostru.* D.; **b)** (şi f.) grai argotic şcolăresc, constînd în ruperea cuvintelor în grupuri de sunete, între care se intercalează anumite silabe (ex. măpă dupuc lapa şcopoalăpă „mă duc la şcoală"). [*Păsăre* + *-esc*].

păsăréste adv. **1.** ca păsările, în felul păsărilor: *cîntă cucu păsăreşte.* POP.; *fuge păsăreşte;* **2. a vorbi** (sau **a zice, a grăi etc.**) **păsăreşte,** a vorbi (intenţionat) într-un fel greu de înţeles; a spune ceva fără înţeles: *cei de la bucoavnă rîvneau la dînşii cum vorbeau păsăreşte.* GHICA. [*Pasăre* + *-este*].

păsărét n. mulţime de păsări; păsărime: *s-a-mpuţinat lumea, şi ce de mai păsăret?!* SOR. [*Pasăre* + *-et*].

păsărícă (~eá), păsărele f. **1.** diminutiv al lui pasăre; păsăruică: *vînătoru-ntinde-n crîng la păsărele laţul.* EM.; *vine o păsărică ... şi ciuguleşte.* PR.; **a avea (o) păsărică** (sau **păsărele**) **(la cap),** a fi trăsnit, excentric; a fi nebun; **2.** (reg.) vrabie (*Passer domesticus*); **3.** (eufemistic) organ genital (mai ales la fetiţe); **4.** (fam.; iron. sau depr.) epitet pentru o femeie tînără, pentru o fetiţă: *ce mai faci, păsărică?* [*Pasăre* + *-ică (-ea)*].

păsărime f. mulţime de păsări, stol de păsări; (spec.) (mulţime de) păsări de casă; păsăret: *bătătura nu mai încăpea de vite, păsărime şi lighioi.* DELAVR. [*Pasăre* + *-ime*].

păsăról, păsăroi m. **1.** augmentativ al lui pasăre; **2.** bărbăţuşul unei păsări; (spec.) vrăbioi. [*Pasăre* + *-oi*].

păsărúlcă, păsărulci f. păsărică: *de-ai fi-n codru-o păsăruică, după glas afla-te-aş, muică.* VIERU. [*Pasăre* + *-uică*].

păscáre, păscări f. (pop.) **1.** păscut; păşune; **2.** atribuţia celui care trebuie să servească mîngea celor de la bătaie, la oină. [V. *paşte*].

păscălíe f. v. pascalie.

păscătór, ~i, păscătoáre a. (rar) care paşte: *ca turmă păscătoare.* COŞB. // f. (pop.) păşune. [*Paşte* + *-ătoare*].

păscút, păscuturi n. acţiunea de a paşte; păşunat; păşune: *nici de păscut gîştele nu eşti bun.* CR.; *vede de vite seara, cînd se întorc de la păscut.* ISP. [V. *paşte*].

păscúţă, păscuţe şi (reg.) **păscuţi** f. **1.** diminutiv al lui pască; **2.** (bot.; reg.) bănuţ (*Bellis perennis*); **3.** (bot.; reg.) păştiţă (*Anemone nemorosa*): *pe coasta muntelui ... am găsit ... cele dintăi păscuţi albe.* SAD. [*Pască* + *-uţă*].

păstáie, păstăi f. **1.** fruct uscat dehiscent, format din două valve, în care sînt închise seminţele leguminoaselor; (spec.) fruct verde, de acest tip, al unor specii de fasole: *o păstaie de sulcină a făcut explozie.* TOP.; **2.** mîncare preparată din aceste fructe verzi: *în scăfiţe de lemn* [erau] *... păstăi de fasole şi usturoi pisat.* SAD. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***pistaë***].

păstăloáră, păstăloare f. **1.** diminutiv al lui păstaie; **2.** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori albe şi cu fructul în formă de păstaie; punguliţă (*Thlaspi perfoliatum*). [*Păstaie* + *-ioară*].

păstălós, ~şi, păstăloásă, ~e a. (rar) care are fructul ca o păstaie; (p. ext.) cu păstăi multe: *fasole păstăioasă.* [*Păstaie* + *-os*].

păstărí, păstărésc vb. (reg.; tr.) a culege păstăile de pe tufele de fasole, mazăre, bob etc. [*Păstaie* + *-ări*].

păstărnác m. v. păstîrnac.

păstîrnác, păstîrnaci m. plantă leguminoasă, bienală din familia umbeliferelor, cultivată pentru rădăcina ei pivotantă, cărnoasă, bogată în substanţe nutritive (*Pastinaca sativa hortensis*): *dă-i cu morcovi, dă-i cu gulii, dă-i cu păstîrnac, dă-i cu ţelină, pînă ne umflăm cu vitamine!* PR.; (şi: (reg.) **păstărnac**). [Din magh. ***paszternák,*** germ. ***Pasternak,*** sb. ***pastrnak***].

păstór, păstori m. **1.** persoană care duce oile (vitele) la păscut şi le îngrijeşte; cioban, păcurar: *i-am rînduit păstori la oi.* AL.; (compus; astr.; pop.) **păstorul-cu-oile,** cloşca-cu-pui; **2.** (fig.) preot; (p. ext.) conducător, îndrumător spiritual: *bunul păstor se silea a-i îndrepta.* NEGR.; *păstorii noştri duhovniceşti din dreapta Dunării au fost cei mai credincioşi.* MAT. [Lat. ***pastor***].

păstoráş, păstoraşi m. (rar) păstorel: *trecea păstoraşul împărat, doinind.* EM. [*Păstor* + *-aş*].

păstorél, păstorei m. diminutiv al lui păstor; păstoraş. [*Păstor* + *-el*].

păstorésc, ~şti, păstoreáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine păstorilor, referitor la păstori sau la viaţa de păstor; pastoral: *prin viaţa sa păstorească, se dedă cu cele mai aspre osteneli.* OD.; **2.** (fig.) de dragoste, idilic: *orele cari-n amor se numesc păstoreşti.* EM.; **3.** (fig.) preoţesc: *meşteşugul cuvintelor păstoreşti.* COR.; *îl auzi uneori ..., sătul de sarcina păstorească, oftînd.* ARG. [*Păstor* + *-esc*].

păstorí, păstoresc vb. **1.** (tr. şi intr.) a duce la păşune şi a păzi oile sau vitele; a se ocupa cu păstoritul: *păstorind pe plaiuri şi în văi.* SAD.; **2.** (fig.; tr. şi intr.) a conduce instituţii bisericeşti; a îndruma pe credincioşi: *potrivit dogmelor bisericii, Simion a putut să păstorească în satul lui.* GHEŢIE. [De la ***păstor***].

păstoríe, păstorii f. **1.** păstorit: *îşi petrecu viaţa cu ... păstoria.* NEGR.; **2.** (fig.) conducere, îndrumare religioasă; funcţie, demnitate de conducător bisericesc; exercitarea acestei funcţii: *păstoria mitropolitului Petru Movilă.* OD. [*Păstor* + *-ie*].

păstoríre, păstoriri f. (rar) acţiunea de a păstori şi rezultatul ei; păstorie, păstorit. [V. ***păstori***].

păstorít n. ocupaţia păstorului; creşterea oilor sau a vitelor; păstorie: *românii s-au ocupat cu păstoritul.* [V. ***păstori***].

păstoriţă, păstoriţe f. ciobăniţă: *iedul ... trece lîngă păstoriţe.* NEGR. [*Păstor* + *-iţă*].

păstós, ~şi, păstoásă, ~e a. care are aspectul şi consistenţa unei paste: *materie păstoasă.* [*Pastă* + *-os*].

păstrá, păstrez vb. **1.** (tr.) a ţine ceva la loc sigur şi în stare bună, păzind cu grijă: *ţine această cămeşe şi o păstrează bine.* ISP.; *a-şi păstra sănătatea;* **2.** (tr.) a conserva alimente, ferindu-le de alterare: *carnea se păstrează în vase bine închise;* **3.** (tr.) a respecta legi, norme de conduită, angajamente etc.; a nu încălca: *nu-şi păstrase cuvîntul jurat.* SAD.; **4.** (tr.) a pune ceva deoparte (pentru altă dată, pentru altă ocazie); a nu risipi: *păstrează bani albi pentru zile negre.* Z.; **5.** (tr.) a nu lăsa să se piardă; a face să dureze; a menţine: *limba română păstrează ... energia limbii latine.* HEL.; *voim a păstra şi ţara, şi libertăţile, şi avutul, şi aptitudinile poporului românesc.* EM.; **a păstra tăcerea(a),** a tăcea; a nu se destăinui: *iubind în taină, am păstrat tăcere.* EM.; **a-şi păstra calmul** (sau **cumpătul, sîngele rece**), a rămîne calm: *ne-am păstrat sîngele rece.* ST.; **a păstra amintirea cuiva** sau **a ceva** ori **a păstra pe cineva** sau **ceva în amintire** (sau **în inimă, în suflet etc.**), a nu uita niciodată pe cineva sau ceva (dispărut): *a păstrat amintirea glorioasă a familiei.* CĂL.; *păstram în amintire cuvintele ei din prima noastră noapte de dragoste.* PR.; **a păstra un moment** (sau **un minut**) **de reculegere,** a omagia, într-o adunare, memoria unei persoane dispărute, prin ridicarea participanţilor în picioare, în deplină tăcere, de obicei un minut: *a cerut studenţilor ... să păstreze un minut de reculegere.* PR.; **6.** (tr.) a nutri, a întreţine un sentiment (ostil): *adversarii i-au păstrat o ură neştiută.* CĂL.; *îi păstra o vie antipatie, absolut nejustificată.* GHEŢIE; **7.** (tr.) a ţine ocupat; a rezerva: *ţi-am păstrat un loc;* **8.** (tr.) a reţine, a opri: *chelner, păstrează restul!* **9.** (refl.) a rămîne neschimbat, a se menţine, a dăinui: *duhul nesupunerii faţă de împărăţie se păstra viu în Ardeal.* GHEŢIE; **10.** (refl.) a se cruţa, a se menaja: *nu mai munci atît! păstrează-te!;* **11.** (tr.) a nu divulga; a nu destăinui: *să jurăm ... taina s-o păstrăm.* AL. [Din bulg. ***pastrja***].

păstráre f. **1.** acţiunea de a păstra şi rezultatul ei; conservare: *smaragde ce se află în păstrarea vărului meu.* SAD.; **la (sau în, spre) păstrare,** a) la loc sigur, la adăpost; sub pază: *l-ar fi pus în podul bisericii spre păstrare.* CR.; b) (fam.; iron.) la închisoare: *o să fie în altă parte, la păstrare.* CAR.; **2.** menţinere; perpetuare: *păstrarea şi mărirea neamului lor.* EM. [V. ***păstra***].

păstrát n. faptul de a păstra: *cu gîndul pironit numai la păstratul şi sporitul banilor.* GANE. [V. ***păstra***].

păstrăg m. v. **păstrăv.**

păstrătór, ~i, păstrătoáre a. **1.** care păstrează ceva în bună stare: *o urnă funerară păstrătoare de cenuşi.* OD.; **2.** (adesea subst.) care ţine ceva la sine sau pentru sine; care are deosebită grijă de un bun, care nu pierde, care nu strică; care nu risipeşte; econom: *era păstrătoarea cheilor.* ISP.; *să fie averea pe numele femeii, că e mai păstrătoare.* PETR. // m., f. **1.** persoană sau colectivitate care respectă, care nu se abate de la legi, tradiţii etc.: *ţărănimea română ... păstrătoarea şi reprezentanta românismului.* IBR.; **2.** persoană care ştie să păstreze un secret: *un păstrător de taine.* TEODOR. [***Păstra*** + *-tor*].

păstrăv, păstrăvi m. **1.** peşte din familia salmonidelor, care trăieşte în apele de munte, cu solzii mici, cu pete negre şi roşii pe spatele verde-măsliniu, cu gura mare, cu dinţi puternici, foarte apreciat pentru carnea lui gustoasă (*Salmo trutta fario*): *aceste ape limpezi în care joacă păstrăvul ... vin din depărtări.* SAD.; **păstrăv-american** (sau **curcubeu, irideu, semănat**), specie de păstrăv, de culoare albastră, originar din America de Nord, crescut la noi în pepiniere piscicole (*Salmo trutta iridea*); **păstrăv de mare,** specie de lostriţă, cu numeroase puncte şi pete portocalii pe spate, care trăieşte în mare (*Salmo trutta labrax*); **2.** carnea prăjită, afumată etc. a acestui peşte: *vameşul ne ospătează cu păstrăvi proaspeţi.* VLAH.; *păstrăvii fripţi cu pesmet.* PETR.; **3.** (şi **burete păstrăv**) ciupercă comestibilă, în formă de scoică, de culoare cenuşie-negricioasă, care creşte pe trunchiul arborilor, producînd un putregai alb al lemnului (*Pleurotus ostreatus*); **doar n-am mîncat păstrăvi!,** doar nu-s nebun!; **4. păstrăv de nuc,** ciupercă comestibilă cu pălăria cărnoasă, galbenă-roşiatică, în formă de evantai, care creşte pe trunchiul nucilor, fagilor şi ulmilor (*Polyporus squamosus*); (şi: (reg.) **păstrăg**). [Din bulg. ***păstărva***].

păstrăvár, păstrăvari m. pescar specializat în prinderea păstrăvilor. [***Păstrăv*** + *-ar*].

păstrăvărie, păstrăvării f. crescătorie de păstrăvi. [***Păstrăv*** + *-ărie*].

păstrăviór, păstrăviori m. diminutiv al lui păstrăv. [***Păstrăv*** + *-ior*].

păstru s. **1.** (înv. şi reg.) păstrare; economisire; cumpătare: *la păstru firea să-şi deprinză.* PANN; **cu păstru,** cu măsură, cu economie; cumpătat: *ştie a trăi cu păstru.* PANN; **2.** (fam.) închisoare: *să ne scuzaţi pentru că vă ţinem la păstru de aproape două săptămîni.* ST.; **3.** (înv. şi pop.) persoană, colectivitate care păstrează ceva, care face să dăinuiască: *poporul, vorbitorul ... şi păstrul limbii.* EM. [De la ***păstra***].

păstrugárniţă, păstrugarniţe f. plasă specială formată din două reţele, dintre care una mai deasă, folosită la pescuitul păstrugii şi al cegii. [***Păstrugă*** + *-arniţă*].

păstrúgă, păstrugi f. **1.** peşte de mare, din familia acipenseridelor, înrudit cu cega, avînd corpul alungit, subţire, cu botul lung şi turtit, cu pielea pestriţă pe spate, apreciat pentru carnea lui foarte gustoasă (*Acipenser stellatus*); **2.** carnea (preparată a) acestui peşte: *nu vă putem pune dinainte decît morun, nisetru şi păstrugă.* SAD. [Din sb. ***pastruga***].

păstúră[1], păsturi f. **1.** polen prelucrat şi depozitat de albine în celula fagurilor, care serveşte, alături de miere, ca hrană albinelor şi puietului; **2.** propolis. [Lat. ***pastura***].

păstúră[2], păsturi f. (reg.) şervet, ştergar cu care se învelesc alimentele (la cîmp); merindare; **2.** catrinţă, fotă. [Et. nec.].

păsuí[1], păsuiesc vb. (tr.) a da cuiva răgazul necesar să facă ceva; a îngădui să întîrzie achitarea unei obligaţii (băneşti): *am putea să-l păsuim cu şase luni.* GHEŢIE. [***Pas***[1] + *-ui*].

păsuí[2], păsuiesc vb. (tr.) a ajusta o piesă, o parte a unui ansamblu ca să se poată îmbina cu altă piesă. [Din germ. ***passen***].

păsuiálă, păsuieli f. păsuire; răgaz, amînare. [***Păsui***[1] + *-eală*].

păsuíre[1], păsuiri f. acţiunea de a păsui[1] şi rezultatul ei; răgaz acordat cuiva sau solicitat de cineva pentru îndeplinirea unei obligaţii (băneşti); amînare; păsuială: *îi trebuie banii şi nu poate să-i acorde păsuire.* GHEŢIE. [V. ***păsui***[1]].

păsuíre[2], păsuiri f. (tehn.) acţiunea de a păsui[2] şi rezultatul ei: *păsuirea ventilelor.* [V. ***păsui***[2]].

păsuít, ~ţi, păsuită, ~e a. (tehn.; despre piese, părţi ale unui ansamblu etc.) ajustat, potrivit, pentru a se îmbina, fixa bine. [V. ***păsui***[2]].

păşén a. v. **pîşin.**

păşí, păşesc vb. **1.** (intr.) a face unul sau mai mulţi paşi[1]; a înainta pas cu pas, a se deplasa pe jos; a merge, a călca: *păşeau voinicește şi vorbeau tare.* REBR.; *copilul păşea în urma lui;* **2.** (intr.; adesea fig.) a înainta, a avansa, a progresa: *astfel păşea ceata nainte.* OD.; *cine se urcă în onorurile şi bunurile vieţii văzute păşeşte spre moarte.* STĂNIL.; **3.** (intr.) a intra, a pătrunde undeva: *tu auzi păşind în tindă – e iubitul care vine.* EM.; **4.** (fig.; intr.) a se apropia de (sau a atinge) o anumită vîrstă, o anumită etapă a vieţii sau a civilizaţiei: *încă n-am păşit în vîrsta bătrîneţii.* SAD.; *am păşit în epoca informaţională;* **5.** (intr.) a ieşi: *nici afară n-oi păşi.* POP.; **6.** (intr. şi tr.) a trece (făcînd un pas) peste ceva, dincolo de ceva; a depăşi un obstacol: *păşiră pragul porţii.* ISP.; (fig.) *greutăţi mai avea destule, dar cu răbdare şi perseverenţă va păşi peste ele.* GHEŢIE; **7.** (fig.; intr.; înv. şi reg.) a încălca, a nesocoti: *nu se mai gîndea nimeni să păşească peste hotărîrea lui Dumnezeu.* POP. [De la ***pas***[1]].

păşíre, păşiri f. acţiunea de a păşi şi rezultatul ei; înaintare pas cu pas; mers: *a ei păşire-i sprintenă ca gîndul care-o duce.* AL. [V. ***păşi***].

păşít n. faptul de a păşi; (p. ext.) fel de a păşi; mers, pas[1]: *pre păşitul lor şi pre căutătură, ... le-ar fi cunoscut îndată vina.* COSTIN. [V. ***păşi***].

păşítor, ~i, păşitoáre a. care păşeşte; care se deplasează păşind; **excavator păşitor,** excavator care se deplasează prin păşire. // m., f. (înv.) persoană care încalcă o lege, o poruncă etc. [***Păşi*** + *-tor*].

păştiţă, păştiţe f. numele a două plante erbacee: a) mică plantă erbacee, cu una sau două flori galbene-aurii, acoperite cu peri moi; dediţei-galbeni, găinuşă (galbenă) (*Anemone ranunculoides*); b) mică plantă din familia ranunculaceelor, cu trei frunze trilobate spre vîrf, cu una sau două flori albe, care creşte prin păduri şi tufişuri umbroase şi înfloreşte primăvara; floarea-paştilor, păscuţă (*Anemone nemorosa*): *se arată viorelele, păştiţa, brebeneii.* GAL. [***Paşti*** + *-iţă*].

păşună, păşunez vb. **1.** (intr.; la pers. 3) a paşte: *vitele satului păşunau lacom.* DELAVR.; **2.** (tr.) a duce şi a păzi oile sau vitele la păscut; a paşte, a păstori: *un cioban ... păşunează o turmă.* CAR. [De la ***păşune***].

păşunáre f. (rar) păşunat. [V. ***păşuna***].

păşunát, (rar) **păşunaturi** n. faptul de a păşuna; ducerea şi îngrijirea vitelor, oilor etc. la păscut; păşunare, păscut, păşune: *am mai fost eu la păşunat prin părţile Dobrogei.* SAD. [V. ***păşuna***].

păşúne, păşuni f. **1.** loc cu vegetaţie ierboasă unde pasc vitele, oile etc.; imaş, izlaz, suhat: *s-a-ntors cu oile de la păşune.* CAR.; **2.** (p. restr.) iarba de pe acest loc: *păşunea era mai cu gust şi mai îndestulătoare.* ISP.; **3.** (înv. şi reg.) păscut, păşunat: *vezi ... fineţele ... lăsate de păşune.* SL. [Lat. ***pastio, -onis***].

păşuneálă, păşuneli f. (reg.) păşune; păşunat. [***Păşuna*** + *-eală*].

pătá, pătez vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) face o pată, a (se) umple, a (se) murdări cu pete: *pătează totul cu cernealâ.* PR.; *degetele i se pătaseră de nicotină.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a realiza, a face o porţiune diferit colorată pe un fond omogen; a împestriţa: *pătează umbra verde cu misterioase dungi.* EM.; **3.** (fig.; tr.) a pîngări, a profana; a dezonora: *şi-au pătat onoarea.* [De la ***pată***].

pătáre, pătări f. **1.** acţiunea de a (se) păta şi rezultatul ei; **2.** boală a plantelor provocată de bacterii, ciuperci şi virusuri, manifestată prin apariţia unor pete pe organele atacate. [V. ***păta***].

pătaşcă f. v. **pataşcă.**

pătát, ~ţi, pătată, ~e a. **1.** cu pete; murdar: *lanurile par pătate de sînge, atît e de mare numărul macilor.* PETR.; *costum pătat;* **2.** cu pielea pigmentată diferit pe unele porţiuni: *mi-s negru şi pătat.* POP.; **3.** (despre plante şi animale) cu pete de altă culoare decît fondul; pestriţ: *busuioc roşu pătat, cine, foc, te-a sămănat?* POP.; **4.** (fig.) pîngărit, profanat; compromis: *se ştie cu conştiinţa pătată.* CĂL.; *mai bine sărac şi curat, decît bogat şi pătat.* Z. [V. ***păta***].

pătăránie, pătăranii f. (pop. şi fam.) păţanie; întîmplare neplăcută; pataramă: *împăratul ... ştia de pătăranii celei dintîi fete.* ISP.; (şi: (rar) **pataranie**). [***Păţi*** + *-ăranie*].

pătimáş, ~i, pătimaşă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.; adesea subst.) chinuit; (p. ext.) nenorocit, nefericit: *cui mă laşi, singurel şi pătimaş?* POP.; **2.** (adesea subst.) bolnav, suferind: *oamenii pătimaşi de asemenea boală ... aduc apă.* ISP.; *medicul ... îl prevenise că în asemenea suferinţă, pătimaşul poate trăi ani mulţi.* GHEŢIE; **3.** (adesea subst.) cuprins, stăpînit, copleşit de o patimă, de o pasiune; pasionat, pătimitor: *mireasma-ţi de femeie pătimaşă.* PETR.; **4.** (p. ext.) părtinitor; **5.** care trădează patimă, pasiune; determinat de patimă; pasionat, pasional: *se desprinde ... din înlănţuirea lui pătimaşă.* REBR. [***Patimă*** + *-aş*].

pătimí, pătimesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (intr.) a suferi martiriu: *au pătimit pentru dragostea lui Hristos.* CR.; **2.** (intr.) a fi bolnav de ...; a zăcea: *pătimeşte de friguri;* **3.** (intr. şi tr.) a suferi necazuri, neplăceri; a îndura, a răbda, a păţi: *cînd ţara pătimeşte.* AL.; *văd că ţi-e foarte milă de tine, de cîte ai pătimit.* PR. [De la ***patimă***].

pătimíre, pătimiri f. **1.** faptul de a pătimi; suferinţă fizică sau morală; durere, chin; patimă: *doreşti să ne asculţi pătimirile noastre.* COŞB.; **2.** (înv.) boală. [V. ***pătimi***].

pătimít, ~ţi, pătimită, ~e a. (înv.) cu experienţă, păţit. [V. ***pătimi***].

pătimitór, ~i, pătimitoáre a. (înv.) **1.** chinuit, torturat de suferinţe fizice sau morale: *al lui Erotocrit suflet mult pătimitor nu putea să se mîngîie.* PANN; (subst.) *voi, pătimitorilor, voi suferitorilor, voi, greu răbdătorilor, ... toţi cu Domnul înviaţi.* MAT.; **2.** bolnav, suferind; **3.** pătimaş, plin de pasiune; sensibil: *de la inima cea pătimitoare izvorăşte în om, ascuţirea înţălesului, a munţii isteciune.* N.COSTIN. [***Pătimi*** + *-tor*].

pătişór, pătişoare n. (rar) pătuţ: *moşneagul se aşează pe un pătişor, lîngă sobă.* SAD. [***Pat***[1] + *-işor*].

pătlágină, pătlagini f. gen de plante erbacee, din familia plantaginaceelor, cu frunze mari, dispuse în rozetă la baza tulpinii, cu inflorescenţe

în spic, unele specii fiind întrebuinţate în medicină pentru calităţile lor expectorante şi astringente (*Plantago*); plantă din acest gen: *untul-de-sunătoare nu e aşa de bun pentru bube, tăieturi şi zgaibe, ca patlagina.* DELAVR.; (şi: **patlagină, platagină**). [Lat. ***plantago, -ginis***].

pătlăgeá (~ícă), pătlăgele f. **1.** (şi **pătlăgea vînătă**) plantă legumicolă din familia solanaceelor, originară din India, cu tulpina ramificată, cu frunze mari, ovale, cu flori violacee şi cu fructe mari cilindrice sau ovale, de culoare violet-închis; vînătă (*Solanum melongena*); (p. restr.) fructul acestei plante, cu valoare nutritivă ridicată: *să coci ceva ardei şi pătlăgele vinete.* DELAVR.; **2.** (şi **pătlăgea roşie**) plantă legumicolă din familia solanaceelor, originară din America de Sud, cu tulpina înaltă, cu frunze mari, penate, cu flori galbene şi fructe mari, sferice, zemoase, de culoare roşie (rar galbenă); roşie, tomată (*Lycopersicum esculentum*); (p. restr.) fructul acestei plante, folosit în alimentaţie: *mi s-a făcut ... nasul cît o pătlăgea roşie.* SAD.; *salată de pătlăgele;* (şi: (reg.) **patlăgea**). [Din turc. ***patlıcan***].

pătlăginíu, ~ii, pătlăginie, ~ii a. (înv. şi pop.) violet-închis, vînăt: *încins cu un şal pătlăginiu.* FIL. [Din turc. ***patlıcani***].

pătrár, pătrare n. **1.** (înv. şi pop.) pătrime, sfert: *calendarele lui ... au desfătat o ţară mai mult de un pătrar de veac.* SAD.; **2.** fiecare dintre cele două faze ale Lunii cînd aceasta, aflîndu-se în creştere sau în descreştere, apare luminată numai pe jumătate, în formă de semicerc; perioadă de timp corespunzătoare fiecăreia dintre aceste două faze: *luna, intrată în al doilea pătrar, se ridicase.* SL.; **3.** (înv. şi reg.; despre cai) care are sau urmează să împlinească patru ani. [***Patru*** + ***-ar***].

pătráre, pătrare f. şi **pătrari** m. (înv. şi reg.) **1.** măsură de capacitate pentru cereale, variind de la un sfert de baniţă pînă la două baniţe; vas cu această capacitate; **2.** cantitate de cereale, de lichide etc. egală cu această măsură: *mănînc-o ... pătrare de grăunţe.* POP. [***Patru*** + ***-are***].

pătrát, ~ţi, pătrată, ~e n. **1.** patrulater cu toate laturile egale şi cu toate unghiurile drepte; **pătratul logic**, schemă mnemotehnică construită într-un astfel de patrulater, destinată reprezentării şi memorizării raporturilor dintre judecăţile de contrarietate, de subcontrarietate, de contradicţie şi de subalternare; **2.** obiect de această formă sau (p. ext.) în formă de cub, de paralelipiped: *se mai afla şi un pătrat de zahăr.* C.PETR.; **3.** (mat.) produs obţinut prin înmulţirea unui număr cu el însuşi: *pentru a afla patratul unui număr care consistă din mai multe cifre se aplică următoarea lege.* EM.; **a ridica la pătrat,** a înmulţi un număr cu el însuşi; **4.** careu: *gimnaştii, aşezaţi în pătrat, începură să ovaţioneze. //* **a. 1.** care are forma patrulaterului descris mai sus: *oamenii puteau ieşi ... printr-o uşă pătrată.* CĂL.; *odaie pătrată;* **metru** (sau **centimetru, kilometru etc.**) **pătrat**, unitate de măsură a suprafeţei, egală cu aria unui pătrat cu latura de un metru (sau un centimetru, un kilometru etc.): *ridică un monument ... pe un teren de un metru pătrat.* PR.; **cap pătrat,** om mărginit: *mă îngrozesc atîtea capete pătrate laolaltă!;* **2. rădăcină pătrată (a unui număr)**, număr sau expresie algebrică care, înmulţită cu sine însăşi, reproduce numărul sau expresia algebrică dată. [De la ***patru;*** cf. lat. ***quadratus,*** germ. ***Quadrat,*** it. ***quadrato***].

pătrátic, ~ci, pătratică, ~ce a. **1.** care are formă de pătrat; referitor la pătrat; pătrăţos; **2. sistem pătratic,** mod de cristalizare în care cristalele au formă de prismă cu baza pătrată. [***Pătrat*** + ***-ic***].

pătrăţél (~ícă), pătrăţele n., f. **1.** diminutiv al lui pătrat; **2.** mic obiect în formă de cub sau paralelipiped: *primi ... o pătrăţică de zahăr.* SAD. [***Pătrat*** + ***-el (-ică)***].

pătrăţós, ~şi, pătrăţoásă, ~e a. (fam.) în formă de pătrat; (p. ext.) colţuros: *tata se uita zîmbind, cu fălcile lui pătrăţoase şi ochii tăioşi.* CĂRT. [***Pătrat*** + ***-os***].

pătríme, pătrimi f. **1.** parte dintr-un întreg obţinută prin divizarea lui în patru părţi egale; sfert; **2.** (spec.; muz.) a patra parte dintr-o notă muzicală; (p. ext.) notă muzicală cu valoarea unui sfert dintr-o notă întreagă; semn al acestei note. [***Patru*** + ***-ime***].

pătrişór, pătrişoare n. piesă de metal cu secţiunea pătrată, de mărimea unei litere, folosită în tipografie la distanţarea cuvintelor şi la completarea rîndurilor. [***Patru*** + ***-işor***].

pătrúnde, pătrúnd vb. **1.** (tr. şi intr.) a trece prin ...; a străbate, a răzbate; a penetra: *amurgul pătrunde-ncet prin geamuri.* BAC.; **2.** (tr. şi intr.) a străpunge, a perfora: *el tresare tot, ca pătruns de un cuţit.* PETR.; **3.** (tr. şi intr.) a ajunge pînă la ...; a se face auzit: *prin uşa deschisă pătrunse un glas puternic.* SAD.; **4.** (tr.) a privi cu atenţie; a scruta: *îşi îveşte capul numai cîte-o clipă şi pătrunde casa.* COŞB.; **a pătrunde cu privirea,** a cerceta, a scruta; **5.** (intr.) a izbuti să ajungă, să intre, să răzbată undeva; a-şi face loc, a se infiltra: *o cetate în care se poate pătrunde mai uşor.* CAR.; *pătrunse în sală printr-un oberlicht deschis.* CĂRT.; **6.** (intr.) a îmbiba; a impregna; **7.** (tr.) a cuprinde, a pune stăpînire pe cineva sau pe ceva; a copleşi: *o crudă durere adînc m-a pătruns.* BOL.; *tare m-a pătruns frigul.* GHEŢIE; **8.** (intr.) a se răspîndi, a se propaga; a se face cunoscut: *instrucţia pătrunde în toate clasele societăţii;* **9.** (fig.; tr.) a înţelege, a pricepe; a intui: *acest secret mintea omenească nu-l poate încă pătrunde.* BĂLC.; **10.** (fig.; tr.) a mişca adînc, a impresiona puternic; a emoţiona: *acea frumuseţe pătrunse pe toţi.* OD. *//* (refl.) **1.** (fig.) a se lăsa cuprins, cucerit de o idee, de un sentiment: *ne pătrundem de suflul trecutului.* M.CAR.; **2.** a se convinge; a se încredinţa: *s-a pătruns că graba strică treaba.* CAR. [Lat. ***pertundere***].

pătrúndere, pătrunderi f. **1.** acţiunea de a (se) pătrunde şi rezultatul ei; răzbatere, penetraţie; perforare: *pătrunderea cuiului prin scîndură;* **2.** răspîndire, propagare: *voi vorbi ... despre pătrunderea culturii în mase.* GHEŢIE; **3.** (fig.) impresionare; emoţie: *despre pătrunderea inimii ... maica Evlampia n-avea nici o ştiinţă.* GAL.; **4.** (fig.) capacitatea de a pricepe ceva cu uşurinţă; agerime a minţii; perspicacitate: *în judecăţi să aibă pătrundere-nţeleaptă.* NEGR.; **5.** convingere; tărie: *mă costă o avere! declară cu pătrundere.* SAD. [V. ***pătrunde***].

pătrunjél, pătrunjei m. **1.** plantă legumicolă bienală din familia umbeliferelor, cu tulpina înaltă şi ramificată, cultivată pentru rădăcina ei pivotantă şi pentru frunzele dinţate şi lucioase bogate în substanţe nutritive şi aromate, întrebuinţate în alimentaţie şi în medicina umană şi veterinară (*Petroselinum hortense*); (p. restr.) frunzele sau rădăcina acestei plante: *am cumpărat o legătură de pătrunjel;* **2.** (compuse) **pătrunjel-de-cîmp,** numele a două specii de plante erbacee, cu florile albe sau trandafirii, a căror rădăcină este întrebuinţată în medicină (*Pimpinella saxifraga* şi *major*); **pătrunjel-cîinelui** sau **pătrunjel-cîinesc,** mică plantă erbacee otrăvitoare, cu frunze lucitoare şi flori albe (*Aethusa cynapium*). [Lat. ***petroselinum***].

pătrúns, ~şi, pătrunsă, ~e a. **1.** străpuns; răzbit; **2.** copt, fiert, fript bine: *friptură bine pătrunsă;* **3.** îmbibat, impregnat: *hîrtie pătrunsă de grăsime;* **4.** (fig.) adînc mişcat, impresionat, emoţionat: *nu te duce ..., zicea blînda copiliţă ... cu glas pătruns.* AL.; **5.** gîndit, judecat; aprofundat, asimilat: *o idee bine pătrunsă.* MAIOR.; **6.** (fig.) convins, încredinţat: *eram straşnic pătruns de datoria mea.* SAD. [V. ***pătrunde***].

pătrunzătór, ~i, pătrunzătoáre a. **1.** care pătrunde, care străbate, răzbate; penetrant: *un frig pătrunzător începea să mi se strecoare în oase.* GHEŢIE; **2.** puternic, tare; strident: *strigă ea cu glas pătrunzător.* OD.; **3.** scrutător, iscoditor; ager: *are minte coaptă şi ochi pătrunzător.* AL.; **4.** (fig.) mişcător, impresionant, emoţionant: *nimic mai pătrunzător ... decît aria străveche a horei.* GANE; **5.** (fig.) care aprofundează lucrurile grele, complicate; iscusit, priceput; perspicace; profund: *o minte pătrunzătoare ar fi fost capabilă să pună* [societăţii] *diagnosticul exact.* GHEŢIE; *spirit pătrunzător.* [***Pătrunde*** + ***-ător***].

pătúc, pătucuri n. diminutiv al lui pat[1]; pătişor, pătucean, pătui, pătuţ; (spec.) pat pentru copii: *mergînd ... la pătucul lui, constată ... că temperatura scăzuse.* CĂL. [***Pat***[1] + ***-uc***].

pătuceán, pătucene n. (pop.) pătuc: *duse* [copilul] *... şi-l puse în pătuceanul său.* ISP. [***Pătuc*** + ***-ean***].

pătúi, pătuie n. (reg.) pătuc. [***Pat***[1] + ***-ui***].

pătulác, pătuiace n. (pop.) podea de scînduri aşezată pe furci sau suport improvizat între ramurile copacilor, pe care se păstrează, de obicei, nutreţul pentru vite; pătul: *fînul strîns ... şi aşezat în pătuiace.* VLAH.; *foşnea ceva în pătuiag.* SOR.; (şi: (reg.) **pătuiag**). [***Pătui*** + ***-ac***].

pătulág n. v. **pătuiac.**

pătúl[1], pătule n. **1.** construcţie cu pereţii din şipci sau din nuiele împletite, în care se păstrează, de obicei, porumbul; coşar, porumbar; (p. gener.) hambar pentru cereale: *pătulele înalte, pline cu ştiuleţi de cucuruz.* GHEŢIE; **2.** (pop.) coteţ (construit pe pari sau într-un copac) pentru păsările de curte sau pentru porumbei: *se gîndeau ... la pătulele ... de porumbei.* MACED.; **3.** (pop.) culcuş improvizat din paie, din frunze etc., care serveşte pentru dormit: *stătea lungit pe-un pătul de frunze uscate.* EM.; *în pătulul ei de cetină ... fata petrecuse iarna.* SAD.; **4.** pătuiac; **5.** podeţ, platformă pe pari, de pe care se pescuieşte; **6.** platformă înaltă (pe pari sau în copaci) pentru observarea vînatului şi pentru pază; *în zori de zi începem goana; pătulul e gata.* SAD.; (reg.) **a face pătul,** a sta la pîndă; **7.** (reg.) răsadniţă. [Lat. ****patubulum (= patibulum)***].

pătúl[2], ~i, ~e a. **măr pătul, a)** (şi m.) varietate de măr[1], răspîndită mai ales în Transilvania, cu fructe sferice, turtite, de culoare galbenă-verzuie; b) (şi n.) fructul acestei varietăţi de măr. [Din germ. ***Batullen***(apfel), ***Batullen*** (baum)].

pătuláş, pătulaşe n. (reg.) diminutiv al lui pătul[1]: *avea şi ea un pătulaş ..., cît două mese de lat.* SOR. [***Pătul***[1] + ***-aş***].

pătulí, pătulesc vb. (pop.) **1.** (tr.) a strînge, a depozita cereale în pătule, în hambare; **2.** (tr.) a apăsa, a bătători mămăliga cu lopăţica, ca să se aşeze bine, ca să se netezească; a păturі; **3.** (tr.) a călca în picioare, culcînd la pămînt; (p. ext.) a turti, a strivi: *văru şi cu vara pătulesc săcara.* POP.; **4.** (refl.) a se apleca, a se culca la pămînt (din cauza vîntului, a ploii etc.): *plantele se pătulesc la pămînt.* [De la ***pătul***[1]].

pătulíre, pătuliri f. (pop.) acţiunea de a (se) pătuli şi rezultatul ei. [V. ***pătuli***].

pătuliít, ~ţi, pătulită, ~e a. (pop.) călcat în picioare; culcat la pămînt: *văzui iarba pătulită şi pe mîndra adormită.* POP. [V. ***pătuli***].

păturá, pături f. **1.** învelitoare dintr-o ţesătură deasă de lînă, de fibre sintetice, de bumbac: *cît ţi-i pătura, atît te întinde.* PANN; *cai fugători ... acoperiţi de pînze albe, pături.* BOL.; **2.** strat (uniform) care acoperă ceva; fiecare dintre foile sau straturile suprapuse care alcătuiesc un tot: *scînteie marea lină şi placele ei sure se mişc-una pe alta ca pături de cristal.* EM.; *tăbliţe acoperite cu o păturа de ceară;* **3.** semifabricat produs în filaturile de bumbac, care se prezintă ca un strat de material fibros, continuu, înfăşurat în jurul unui ax rotitor; **4.** (înv. şi reg.) foaie de hîrtie: *cîteva pături de hîrtie.* CR.; **5.** (reg.) foaie de aluat; **6.** (fig.) grup, categorie,

clasă socială: *sîntem ieşiţi de-a dreptul din păturile ţărăneşti.* AG.; *desfacerea tragică între pătura care conduce şi popor.* CĂL.; *păturile defavorizate.* [Lat. **pittula* (diminutiv al lui *pitta*)].

păturí, păturesc vb. (pop.; tr.) **1.** a împături: *vraful hîrtiilor păturite.* C.PETR.; **2.** (reg.) a pătuli: *paturesc mămăliga.* POP. [De la ***pătură***].

păturícă, păturele f. diminutiv al lui păturică. [***Pătură*** + *-ică*].

păturít, ~ţi, păturită, ~e a. (pop.) împăturit: *batistă păturită.* [V. ***păturí***].

pătúţ, pătuţuri n. pătuc: *mă aplecai peste pătuţul ei.* PR. [***Pat***[1] + *-uţ*].

păţánie, păţanii f. întîmplare (neplăcută) neaşteptată sau neobişnuită pe care o trăieşte cineva; pătăranie, păţeală, păţitanie; (la pl.) peripeţii, aventuri: *îşi spuseră toate păţeniile.* ISP.; (şi: (reg.) **păţenie**). [***Păţi*** + *-anie*].

păţeálă, păţeli f. (pop.) păţanie: *să înveţe din păţeala altuia.* CAR. [***Păţi*** + *-eală*].

păţénie f. v. păţanie.

păţí, păţesc şi (pop.) **pat** vb. **1.** (tr.) a i se întîmpla cuiva (pe neaşteptate) ceva neplăcut: *de-ar şti omul ce-ar păţi, dinainte s-ar păzi.* CR.; **a o păţi,** a avea neplăceri, a intra într-un bucluc; a da peste o belea: *era s-o paţim.* SAD.; **a o păţi cu cineva,** a suferi mari neplăceri din cauza cuiva; a-şi găsi beleaua cu cineva: *cu mine ai s-o păţeşti urît de tot.* PR.; (fam.) **ce-ai păţit?,** ce ţi s-a întîmplat?; ce te-a apucat?: *ce-ai păţit ... de te-ai sculat cu noaptea-n cap?* CR.; **din păţite,** din experienţă; **a fi păţit multe,** a fi trecut prin multe necazuri, a avea experienţă: *cine a păţit multe, ştie multe;* **2.** (înv. şi pop.; tr. şi intr.) a suferi, a pătimi, a îndura: *cine o mai face ca mine, ca mine să paţă.* ISP. [Lat. ***pati(ri)***].

păţíre, păţiri f. (înv. şi reg.) **1.** faptul de a păţi; întîmplare neplăcută, păţanie; suferinţă: *auzi de păţirea lui Sinan.* BĂLC.; **2.** experienţă trăită: *păţirile vă vin grămadă în minte.* BOLLIAC. [V. ***păţí***].

păţít, ~ţi, păţită, ~e a. (adesea subst.) care a trecut prin multe încercări în viaţă; încercat, experimentat: *românul ... are ... cumînţia omului paţit.* EM.; *tot păţitu-i priceput.* CR.; (**a fi**) **Stan păţitul,** (a fi) om încercat, cu experienţa vieţii: *la orice treabă, pe Stan păţitul întreabă.* PANN. [V. ***păţí***].

păţitánie, păţitanii f. (reg.) păţanie: *să-i spuie păţitania.* [***Păţit*** + *-anie*].

păún, păuni m. **1.** pasăre domestică mare, din ordinul galiformelor, originară din India, masculul avînd, spre deosebire de femelă, un penaj strălucitor, albastru-verzui, cu reflexe metalice, şi coada foarte lungă, pe care o poate răsfira în formă de evantai (*Pavo cristatus*): *se laudă păunul cu penele-i plăcute.* NEGR.; **a fi mîndru ca un păun,** a fi îngîmfat, înfumurat; **2.** epitet pentru un om îngîmfat, împăunat; **3.** epitet pentru un tînăr frumos, mîndru, viteaz; **4.** pană din coada masculului acestei păsări, folosită ca podoabă: *evantalii de păun.* MACED.; *aveau păuni, mărgele ... la pălărie.* SAD.; **5.** motiv ornamental asemănător cu penele acestei păsări. [Lat. ***pavo, -onis***].

păună vb. v. păuni.

păunár, păunari m. persoană care se ocupă cu creşterea păunilor. // n. (pl. **păunare**) n. (rar) loc unde se cresc păuni; crescătorie de păuni; păunărie. [***Păun*** + *-ar*].

păunáş, păunaşi m. **1.** diminutiv al lui păun; pui de păun: *că m-oi face-un păunaş ş-oi veni să-mi dai sălaş!* POP.; **2.** epitet dezmierdător pentru un tînăr frumos, mîndru, voinic; **păunaşul codrilor,** nume dat, în literatura populară, haiducului: *pe noi ne-a-ntîmpina, păunaşul codrilor, voinicul voinicilor.* POP. [***Păun*** + *-aş*].

păunărie, păunării f. (rar) **1.** păunar; **2.** mulţime de păuni. [***Păun*** + *-ărie*].

păuní, păunesc vb. (pop.; refl.) a se îngîmfa, a se împăuna, a se fuduli: *ce înveţi tu? – elineşte, am răspuns păunindu-mă.* NEGR.; (şi: **păuna**). [De la ***păun***].

păuníţă, păuníţe f. **1.** femela păunului: *păunul şi păuniţa înghiţeau boabele de arpacaş.* CĂRT.; **2.** (reg.) insectă înrudită cu libelula, cu aripi strălucitoare, albastre la mascul şi verzi la femelă (*Callopteryx splendens*). [***Păun*** + *-iţă*].

păzeálă, păzeli f. (reg.) **1.** pază: *era cea mai bătrînă ciobancă, avea şi oi şi capre-n păzeală.* SOR.; **2. a-i fi cuiva de păzeală,** a se grăbi: *hai, bărbate, la mîncare, că mn-i de pădzală tare.* POP.; **3.** mîncare gătită; (spec.) rîntaş. [***Păzi*** + *-eală*].

păzí, păzesc vb. **1.** (tr.) a sta de pază; a apăra (de o primejdie); a străjui: *reghimentul ... au primit poruncă să păzească cetatea.* GAL.; **Doamne păzeşte!, a)** Dumnezeu să ne ferească de rău!; vai de mine!; **b)** deloc, nicidecum; **2.** (tr.) a pune la adăpost, a ţine sub pază, sub control: *diploma ... o aşeză în fundul lăzii şi o păzi ca pe ochii din cap.* GHEŢIE; **a(-şi) păzi gura,** a vorbi cu prudenţă; a tăcea: *ia mai bine păziţi-vă gura.* CR.; **3.** (tr.) a supraveghea pe cineva să nu fugă, să nu facă ceva; a veghea: *şezi ... de o păzeşte să nu facă vro nebunie.* AL.; *a păzi un captiv;* **4.** (tr.) a supraveghea animalele în timp ce pasc; a paşte: *doar n-am păzit vacile împreună!;* **5.** (tr.) a avea grijă, a se ocupa de cineva; a îngriji: *aveau numai o fată şi o păzeau ca lumina ochilor.* ISP.; **6.** (refl. şi tr.) a (se) feri de o primejdie; a (se) apăra, a (se) proteja: *o să mă păzesc de el mereu.* AG.; *ciobanul îl păzeşte de cîini.* SAD.; **7.** (refl.) a evita să facă un lucru; a fi prudent: *tocmai de ceea ce te-ai păzit n-ai scăpat.* CR.; *se păzeau cu toţii să-mi spună ceva precis.* GHEŢIE; **8.** (pop. şi fam.; tr.; la imperativ) dă-te la o parte!, fereşte!: *păzea, flăcăi!* SAD.; **să te păzeşti, Pîrleo!,** ţine-te bine!, acum e acum!: *rupînd-o d-a fuga, să te păzeşti, Pîrleo!* ISP.; **a lua pe cineva la trei păzeşte,** a mustra, a lua la zor pe cineva; **a o lua la trei păzeşte,** a fugi; **9.** (înv. şi pop.; tr.) a pîndi, a urmări momentul potrivit: *cu ochii tot păzea vreme ... să dea cu sabia.* PANN; **10.** (înv. şi pop.; tr.) a respecta o normă, o regulă; a îndeplini o poruncă, un angajament etc.: *vei să păzeşti sfînta credinţă dată?* N.COSTIN; *turcii nu păzesc neutralitatea.* GHICA; **păzeşte-ţi treaba!,** vezi-ţi de treabă!; stai cuminte!: *ba, păzeşte-ţi treaba, jupîneşică!* CR.; **a-şi păzi calea** (sau **drumul**), a-şi urma drumul, a-şi vedea (neabătut) de drum; **11.** (înv.; tr.) a păstra, a menţine; a conserva: *obiceiele nesmentite şi nebetejite şi le-au păzit.* CANT.; **a păzi tăcerea,** a tăcea; a trece sub tăcere: *amîndoi păzeau tăcerea.* NEGR.; **12.** (înv. şi reg.; refl. şi intr.) a se grăbi, a se strădui: *păzi de se pogorî şi-l primi cu bucurie.* VARL. [Din sl. ***pazitĭ***].

păzíre, păzíri f. **1.** acţiunea de a (se) păzi şi rezultatul ei; supraveghere, străjuire, pază, păzeală; **2.** (înv. şi pop.) respectare a unei legi, a unui angajament, îndeplinire a unei porunci. [V. ***păzí***].

păzít[1]**, ~ţi, păzită, ~e** a. **1.** străjuit, apărat: *proprietate bine păzită;* **2.** supravegheat (să nu fugă, să nu dispară etc.): *nebunul a fost ca şi liber, în orice caz, foarte puţin păzit.* CAR.; **3.** ocrotit; **4.** (reg.) grăbit. [V. ***păzí***].

păzít[2] n. (rar) pază: *păzitul bobocilor.* [V. ***păzí***].

păzitór, ~i, păzitoáre m., f. **1.** paznic: *păzitorul se opreşte ... ca să-şi aprindă luleaua.* MAT.; **2.** ocrotitor: *viu Domnul şi blagoslovit păzitoriul mieu.* BIBLIA; **înger păzitor,** v. **înger**. [***Păzi*** + *-tor*].

pe prep. indică: **1.** contactul cu o suprafaţă, cu un obiect: **a)** (prin aşezarea, situarea undeva) *ce stai bade tot pe prag?* POP.; *el şedea pe scaun;* **b)** (prin acoperirea, învelirea a ceva) *pune cuşma pe cap.* CR.; **c)** (prin prinderea, suspendarea, ataşarea de ceva) *un balaur se încolăcise pe un copac.* ISP.; **de pe,** din jur, de lîngă; de deasupra: *să vezi şoimul de pe stîncă cum se-nalţă.* AL.; **2.** traseul, cursul unei deplasări: *au purces pe Bahlui.* NEGR.; *ieşi pe poartă ca vîntul.* ISP.; **a fi pe cale de a ...** sau **să ...,** a fi pe punctul de a ...; a intenţiona; **3.** mijlocul, intermediul, instrumentul unei comunicări: *pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi.* EM.; *transmite pe unde scurte; vorbeşte pe românеşte;* **4.** orientarea unei deplasări; poziţia: *ia-o pe dreapta!; locuieşte pe stînga;* **5.** încadrarea într-un spaţiu, cuprinderea într-o realitate: *ce nu se poate pe lumea asta?* ISP.; *pe ce lume trăiţi dumneavoastră?* EL.; **pe acasă, a)** undeva în apropierea casei: *era pe acasă;* **b)** în casă, în sînul familiei: *toţi voinicii trag pe-acasă.* POP.; **pe lume,** pe tot cuprinsul pămîntului; pretutindeni; **6.** încadrarea într-o unitate de timp, într-o perioadă sau într-o circumstanţă desfăşurată în timp: *ajung acolo cam pe înserate.* CR.; *mai dragă ţi-ar cădea pe zi ce trece.* EM.; *pe vremea lui Caragea;* **pe mîine, a)** în cursul zilei de mîine; **b)** pentru mîine, pînă mîine; **pe loc,** imediat, pe dată; **7.** durata: *pe un an;* **8.** modul, felul (particular al) acţiunii: *deşi vorbeşti pe înţeles, eu nu te pot pricepe.* EM.; **pe faţă,** direct; fără menajamente: *i-o spun pe faţă;* **9.** conformitatea: *să facem ... pe cheful spînului.* CR.; *fă-i pe voie;* **a rămîne** (sau **a fi**) **pe a cuiva,** a rămîne, a fi după voinţa, după dorinţa cuiva; **10.** cauza: *la ce sînt bune bulendrele pe care vă sfădiţi voi?* ISP.; **11.** (pop.) scopul; iminenţa declanşării sau încetării unui fapt: *te aşterne pe somn.* CR.; *vine-o mîndră fată mare, gătită pe măritare.* POP.; **12.** obiectul (lucrul sau fiinţa) asupra căruia se acţionează: *la jugu-i el sileşte pe cei ce l-au urît.* EM.; *se spală pe mîini;* **unul pe altul** (sau **una pe alta**), reciproc; **13.** obiectul ca mijloc al unei deplasări: *a încălecat pe cal;* **14.** persoana faţă de care se manifestă resentimente: *toate ţin pe mine-alean.* POP.; *are ciudă pe mine;* **pe seama cuiva,** în contul cuiva ...; cu privire la ...; relativ la ...: *ruşinea va rămînea numai pe seama mea.* OD. // precedă numele de fiinţe în acuzativ: *trezeşte pe mama.* CR.; *leul învinge pe urs;* **ca pe el** (sau **ea, ele etc.**), de-a binelea, cum trebuie; foarte tare, zdravăn: *apucă caii ... şi mi ţi-i opri ca pe ei.* ISP.; (şi: (înv.) **pre**). [Lat. ***super, per***].

peáj n. (livr.) **1.** taxă percepută pentru trecerea pe un pod, pe o şosea, pentru acostarea unei nave într-un port etc.; **2.** drept de a folosi o cale ferată străină pentru transportul de mărfuri cu vehicule proprii. [Din fr. ***peáge***].

peán, peane n. (livr.) imn în onoarea zeului Apolo (pentru victoria asupra Pitonului) sau în onoarea zeiţei Artemis; (p. gener.) cîntec de luptă, de biruinţă sau de bucurie: *se apucase ... să cînte vestitele peane ale Eteriei creceşti.* FIL.; *tot ceru-ntr-un verb s-a zidit ca-ntr-un pean.* IONEL. [Din gr. mod. ***paián,*** fr. ***pean***].

peánă f. v. pană[1].

peáning, peaningi m. (înv.) monedă a cărei valoare a variat în timp şi spaţiu; (p. gener.) avere (în bani): *luă doi peaningi şi dede bolniceriului.* VARL. [Din sl. ***pěnęgŭ***].

peásnă, peasne şi **pesne** f. (înv.) imn, cîntare bisericească; (p. gener.) cîntec: *cînta cîntările peasnelor pre rînd.* DOS. [Din sl. ***pěsnŭ***].

pebegáz, pebegazuri n. numele comercial al unui amestec de gaze lichefiate, comprimat în butelii speciale, folosit drept combustibil. [***Pe(trol)*** + ***be (=Bock)*** + ***gaz***].

pebrínă, pebrine f. boală parazitară a viermilor de mătase. [Din fr. ***pébrine***].

pecári m. invar. (rar) specie de mamifer înrudit cu porcul sălbatic, care trăieşte în turme prin pădurile mlăştinoase din America şi se hrăneşte cu fructe, rădăcini, mici vertebrate, insecte (*Dicotyles tajacu*). [Din fr. ***pécari***].

pecarizáre, pecarizări f. metodă de determinare a culorii făinurilor de grîu şi de secară, prin compararea cu o făină-etalon. [Din germ. ***Pekarisierung***].

pecenég, ~gi, pecenegă, ~ge a. m. (la pl.) popor migrator de neam turcic, originar din Asia centrală, care, între sec. al IX-lea şi al XI-lea, a trecut prin estul şi sud-estul Europei, aşezîndu-se, la sfîrşitul sec. al IX-lea în Moldova, apoi în Ţara Românească, în Dobrogea şi în Transilvania, fiind înfrînt de uzi şi asimilat treptat de populaţia autohtonă; pacinaţi: *pecenegii năvăliră în împărăţia lui.* SAD. // m., f. persoană aparţinînd acestui popor: *peceneaga umblă noaptea prin pădure.* CĂL. // care aparţine, care este caracteristic acestui popor migrator; referitor la acest popor migrator: *cred că e strănepot de prinţi pecenegi.* SAD.; *într-un templu peceneg ... ni se înfăţişează un sabat carpatin.* CĂL. [Din germ. ***Petschenege,*** fr. ***Petchenègues,*** rus. ***peceneg***].

pecetár, pecetari m. gravor de peceţi. [***Pecete*** + ***-ar***].

pecéte, peceţi f. **1.** placă de metal cu mîner sau montată pe un inel, pe care este gravată o emblemă, o monogramă etc., şi care, aplicată pe ceară roşie sau cu tuş pe un act, pe o scrisoare, pe un colet, dă acestora autenticitate şi intregritate; (p. ext.) sigiliu; ştampilă: *dădu peste o pecete din cuarţ de Islanda cu monograma sa.* GHEŢIE; (compus) **pecetea-lui-Solomon, a)** figură în formă de stea cu şase colţuri compusă din două triunghiuri echilaterale suprapuse, reprezentînd suma cunoştinţelor din gîndirea ermetică; **b)** (bot.) coada-cocoşului (*Polygonatum latifolium* şi *multiflorum* sau *odoratum*); **2.** bucată de ceară roşie sau de plumb, aplicată sau legată de un document, de un pachet etc., pe care se imprimă, prin apăsare, emblema, monograma etc. de pe o asemenea placă; semn imprimat prin aplicarea acestei plăci pe o bucată de ceară sau de plumb: *căpitanul luă cartea, îi rupse pecetea, o deschise şi citi.* ISP.; *rupse pecetea de ceară de pe un plic.* GHEŢIE; **închis** (sau **ferecat**) **cu şapte peceţi,** păzit cu străşnicie; cu neputinţă de aflat sau de pătruns; oprit, interzis; **3.** (înv. şi reg.) act, aprobare, ordin, poruncă întărită cu o asemenea emblemă, monogamă etc.; pecetluitură: *răzăşul ... are hîrţoage vechi şi peceţi ... de la domnitori.* SAD.; **4.** (înv.; la pl.) (chitanţă care specifica) suma pe care trebuia să o plătească sau a plătit-o un contribuabil; **5.** (fig.) caracter distinctiv, semn caracteristic; urmă, amprentă; (spec.) stigmat: *satul tot poartă o pecete de sărbătoare.* MAT.; *cei tari ... au imprimat generaţiilor următoare acea pecete de hărnicie febrilă, acea îndîrjire şi îndrăzneală în afaceri.* SAD.; *a pus pecetea geniului; pecetea vremii.* [Din sl. ***pečatĭ***].

pecetluí, pecetluiesc vb. **1.** (tr.) a aplica o pecete; a sigila; (p. ext.) a ştampila; a autentifica, a confirma documente, scrisori etc. prin aplicarea unei peceţi: *închide şi pecetluieşte scrisoarea.* NEGR.; **2.** (p. ext.; tr.) a închide, a zăvorî, a fereca, a sigila: *a cerut lumînare şi ceară, a pecetluit casa şi a plecat.* CAR.; *o carte uriaşă pecetluită cu şapte peceţi.* CĂL.; **3.** (înv.; tr.) a pune sigiliu pe îmbrăcămintea condamnaţilor, pedepsindu-i astfel să nu se poată dezbrăca pe întreaga perioadă cît durează condamnarea: *cînd vina era mai grea ..., îl pecetluia ca să nu se poată primeni cît ţinea osînda.* GHICA; **4.** (înv.; tr.) a înfiera cu bourul: *pe acel nelegiuit ispravnic să-l pecetluiască şi să-l bage în ocna părăsită.* FIL.; **5.** (fig.; tr.) a stigmatiza, a dezonora; **6.** (fig.; tr.) a consfinţi un legămînt: *nu mă hotăram să pecetluim oficial dragostea noastră.* EL.; **7.** (fig.; tr.) a decide, a hotărî soarta, destinul cuiva: *răspunsul lui îi va pecetlui soarta.* REBR.; **8.** (tr.; în practicile creştine) a însemna cu hîrletul cele patru colţuri ale grupii înainte de a coborî sicriul în mormînt; **9.** (tr.) a fixa, a întipeni: *cînd voi muri şi ... vor pecetlui piatra pe deasupra mea!* DELAVR.; **10.** (fig.; refl. şi intr.) a se fixa, a se întipări (în minte, în memorie etc.): *următoarele cuvinte ... se pecetluiră în mintea mea.* GANE. [Din sl. ***pečatĭléti,*** magh. ***pecsételni***].

pecetluíre, pecetluiri f. **1.** acţiunea de a pecetlui şi rezultatul ei; sigilare; (p. ext.) ştampilare; **2.** confirmare a unui document, act etc. prin aplicarea unei peceţi; **3.** (fig.) consfinţire a unui legămînt: *dă paloşul să-l sărute ca semn de pecetluire a jurămîntului.* CR.; **4.** (fig.) stigmatizare, dezonorare; **pecetluirea cămăşii,** pedeapsă infamantă, în epoca fanariotă, aplicată celor vinovaţi de abuzuri, de corupţie: *înainte de a fi aruncat în ocnă, funcţionarului abuziv i se făcea pecetluirea cămăşii.* [V. ***pecetlui***].

pecetluít[1], ~ţi, pecetluită, ~e a. **1.** sigilat; ştampilat: (p. ext.) închis, zăvorît: *mi-a dat un răvaş pecetluit.* GAL.; **2.** (pop.) astupat ermetic cu un dop; sigilat; înfundat: *butelci pecetluite.* SAD.; **3.** (fig.) stigmatizat, dezonorat (printr-un semn exterior): *cluceru era pornit surghiun la Snagov cu cămaşa pecetluită pe el.* GHICA; **4.** (fig.) hotărît, stabilit: *îi socotea soarta definitiv pecetluită.* GHEŢIE. [V. ***pecetlui***].

pecetluít[2], pecetluituri n. (înv.) pecetluire; (concr.) rezoluţie, act, aprobare întărită cu pecete: *au scos ... pecetluituri cu iscălitura boierilor.* NEC. [V. ***pecetlui***].

pecetluitúră, pecetluituri f. (înv.) act, rezoluţie întărită cu pecete: *Dumitraşcu Cantacuzino scoase în 1675 dăjdii noi cu pecetluituri.* [***Pecetlui*** + ***-tură***].

péchin n. v. peching.

pechinéz, pechinezi m. rasă de cîini de apartament, originară din China, de talie mică, cu botul scurt şi turtit, cu ochi exolftalmici, cu picioarele scurte, cu părul lung şi mătăsos; cîine aparţinînd acestei rase: *avem un pechinez;* (adj.) *luă o căţeluşă albă, de rasă pechineză.* CĂL. [Din fr. ***pékinois***].

péching n. **1.** ţesătură de mătase naturală cu dungi, făcută din fire de grosimi diferite sau divers colorate; **2.** rasă de raţe cu penajul alb, apreciată pentru carne; (scris şi *peking*) (şi: **pechin**). [De la ***Peking*** n. pr.].

pécie, pecii f. (înv. şi reg.) carne macră de vită, de porc sau de oaie (mai ales de pe şira spinării): *tocătură rumenă de pecie şi de muşchi.* DELAVR. [Din magh. ***pecsenye***].

pecíngine, pecingini f. **1.** numele popular al mai multor boli de piele contagioase, manifestate prin erupţii de băşicuţe care formează cruste şi provoacă mîncărime; (p. gener.) eczemă; a se **întinde ca pecinginea,** a se răspîndi, a se lăţi peste tot; **2.** (fig.) rău care se extinde repede; **3.** (p. anal.) porţiune dintr-o semănătură în care plantele cultivate au dispărut din cauza unor plante parazite; **4.** (fig.) pată de igrasie sau de mucegai pe un zid: *monument curăţat ... de pecinginea uricioasă.* OD. [Lat. ***petigo, -ginis***].

pecinginós, ~şi, pecinginoásă, ~e a. cu pecingine, plin de pecingine. [***Pecingine*** + ***-os***].

péclu, peclurí n. (înv. şi reg.) act scris, aprobare, ordin, dovadă, adeverinţă; (spec.) permis sau certificat de căsătorie: *mergi de-ţi scoate peciul ... te-oi cununa chiar eu.* AL. [Cf. ***pecete***].

pectáză, pectaze f. enzimă prezentă în fructe care transformă, coagulînd, pectinele solubile în acizi insolubili. [Din fr. ***pectase***].

péctic, ~ci, pectică, ~ce a. (chim.) cu pectină: *acid pectic.* [Din fr. ***pectique***].

pectínă, pectine f. (la pl.) clasă de compuşi organici prezenţi în ţesuturile vegetale, care, prin amestecare cu apă şi prin fierbere, capătă forma unei gelatine întrebuinţată la fabricarea marmeladei, a gemurilor, în industria farmaceutică şi în cosmetică; (şi la sg.) polizaharidă din această clasă; pectoză. [Din fr. ***pectine***].

pectorál, ~i, pectorală, ~e a. **1.** din regiunea pieptului; al pieptului, de la piept: *convulsiuni pectorale repetate prea des.* FIL.; **muşchi pectorali** (şi m.), muşchi lat pereche, inserat pe primele şase cartilaje costale, pe claviculă şi pe humerus; **2.** care se foloseşte ca remediu în bolile de piept: *ceai pectoral.* // n. **1.** pieptar de metal, ornamental, din armura romană; **2.** ornament constînd dintr-o bucată de stofă împodobită cu pietre scumpe, pe care îl purtau pe piept faraonii egipteni şi marii preoţi iudei. [Din fr. ***pectoral,*** lat. ***pectoralis***].

pectóză, pectoze f. (chim.) pectină. [Din fr. ***pectose***].

pecúliu n. **1.** sumă de bani economisită de un sclav roman pentru a-şi răscumpăra libertatea; gratificaţie acordată unui sciav sau unui soldat roman la eliberare; **2.** sumă de bani pe care un condamnat o primeşte după ispăşirea pedepsei pentru munca prestată în timpul detenţiei; (p. ext.) mic cîştig economisit, pus deoparte. [Din lat. ***peculium,*** fr. ***pécule***].

pecuniár, ~i, pecuniară, ~e a. (livr.) care constă în bani, referitor la bani; bănesc; (p. ext.) material: *orice restricţie pecuniară fiind înlăturată, Dimitrie se putea consacra ... pasiunii sale.* GHEŢIE. [Din fr. ***pécuniaire,*** lat. ***pecuniarius***].

pedagóg, ~gi, pedagogă, ~ge m., f. **1.** persoană care supraveghează şi îndrumă elevii în şcoli, în internate, în afara orelor de ciasă: *am jucat cărţi în dormitor cu pedagogul.* VLAH.; **2.** (ant.) sclav instruit care însoţea pe copiii stăpînului la şcoală şi îi ajuta la pregătirea lecţiilor; **3.** specialist în pedagogie; persoană care se ocupă cu munca didactică şi educativă; educator; (p. gener.) profesor: *simt că devin moralist; aş fi vrut să zic pedagog.* SAD.; *datoria primordială a pedagogului este de a cultiva la fiecare elev vocaţia lui personală.* CF. [Din fr. ***pédagogue,*** gr. mod. ***paidagogós,*** lat. ***paedagogus,*** germ. ***Pädagog***].

pedagógic, ~ci, pedagogică, ~ce a. **1.** care aparţine pedagogiei, referitor la pedagogie; care se ocupă cu pedagogia: *la protestanţi amvorul răspunde unei necesităţi pedagogice.* BL.; *sisteme pedagogice moderne;* **2.** care corespunde normelor pedagogiei; educativ: *acest princip va da limbii române o scriere simplă, uşoară ... conformă cu cerinţele pedagogice în şcoală.* MAIOR. [Din fr. ***pédagogique,*** germ. ***pädagogisch***].

pedagogíe, pedagogii f. **1.** ştiinţă care se ocupă cu metodele de educaţie şi de instruire, în special a tinerilor; arta educaţiei: *acum era o eminenţă în pedagogie, făcuse carieră în această direcţie.* PR.; *pedagogia este şi trebuie să fie întotdeauna o activitate creatoare.* CF.; **pedagogie socială,** sociologia educaţiei; **pedagogie specială,** ramură a pedagogiei care se ocupă cu studiul psihopedagogic şi cu instruirea deficienţilor senzoriali, intelectuali etc.; **2.** metodă pedagogică: *aga era un om cu pedagogie învechită.* CĂL.; **3.** manual, tratat avînd ca obiect de studiu această ştiinţă. [Din lat. ***paedagogia,*** fr. ***pédagogie***].

pedagogísm n. (rar) manie pedagogică; rigiditate în practica pedagogică: *pedagogismul era stahia lui.* NEGR. [Din fr. ***pedagogisme***].

pedală, pedalez vb. (intr.) **1.** a acţiona pedalele unei biciclete, ale unei bărci, ale unui mecanism etc. pentru a pune în mişcare vehiculul sau mecanismul respectiv; (p. ext.) a merge cu bicicleta: *parcă te văz şi pe tine ... pedalînd la întrecere.* CAR.; **2.** (muz.) a acţiona cu piciorul pedala unui pian, pentru a mări, a reduce sau a prelungi intensitatea unui sunet; **3.** (fig.) a insista asupra unui lucru. [Din fr. ***pédaler***].

pedálă, pedale f. **1.** pîrghie de comandă sau de antrenare a unui mecanism (la bicicletă, la maşina de cusut etc.), acţionată cu piciorul: *Maria se aşeză, puse piciorul pe pedală şi învîrti uşor roata cu bielă.* CĂRT.; a **pune pedala,** a insista asupra unui lucru; **2.** dispozitiv la unele instrumente muzicale (pian, orgă etc.), acţionat cu ajutorul picioarelor şi menit să aducă modificări timbrului, duratei şi înălţimii sunetului; **3.** sunet prelung şi grav, însoţit pe treptele superioare de acorduri variate: (adj.)

tonuri pedale. FIL.; (fig.) *lirismul capătă o pedală gravă.* VIANU; **4.** presă tipografică mică, acționată cu piciorul, cu care se imprimă, de obicei, biletele sau colile cu antet. [Din fr. ***pédale***].

pedaliér, pedaliere n. sistem de pedale la orgă, corespunzător sunetelor grave; bas. [Din fr. ***pédalier***].

pedalíst, ~şti, pedalistă, ~e a. bas pedalist, cea mai gravă categorie a vocilor bărbăteşti. [Din fr. ***pédaliste***].

pedalizáre, pedalizări f. procedeu de amplificare şi de reducere a sonorităţii sunetelor la pian, prin folosirea pedalelor. [De la ***pedală***].

pedánt, ~ţi, pedantă, ~e a. **1.** cu pretenţii de erudiţie şi de competenţă deosebită; pedantesc, pedantic: *e prost şi pedant ceea ce spun.* ZAMF.; **2.** (excesiv de) meticulos, minuţios; chiţibuşar; tipicar: *om pedant şi meticulos, atent la litera textului, notarul public ... tărăgăna de obicei încheierea actelor mai importante.* GHEŢIE; **3.** care vădeşte, care denotă pedanterie: *o ordine pedantă domnea pretutindeni.* // m., f. **1.** persoană care face (mereu) paradă de erudiţia sa; persoană deosebit de meticuloasă: *un pedant retrograd.* BOLLIAC; **2.** (franţuzism; înv.) profesor, învăţător: *pedant ignorat şi îngîmfăt, vrei să învăţ buchile tale.* NEGR. [Din fr. ***pédant,*** germ. ***Pedant***].

pedanteríe, pedanterii f. **1.** paradă de erudiţie şi de competenţă; meticulozitate, minuţiozitate excesivă (şi formală); manie a ordinii; pedantism: *ţăranul elveţian îşi aşează cu pedanterie inginerească produsul grajdurilor.* BL.; **2.** preocupare excesivă pentru lucruri minore; gravitate acordată unor chestiuni neînsemnate. [Din fr. ***pédanterie***].

pedantésc, ~şti, pedantéscă, ~şti a. (înv.) pedant: *subt un titlu pedantesc şi arhaic.* OD. [Din fr. ***pédantesque,*** it. ***pedantesco***].

pedántic, ~ci, pedantică, ~ce a. (înv.) pedant: *am urmat în tonul acel pedantic cu care îmi vorbise el.* NEGR. [***Pedant*** + *-ic*].

pedantísm n. pedanterie: *influenţa fatală ... ce poate să aibă pedantismul unui prost asupra unei generaţii întregi.* AL. [Din fr. ***pédantisme***].

pedeá, pedele f. (turcism) lipie. [Din turc. ***pide***].

pedeápsă, pedepse f. **1.** (înv.) creştere; educaţie menită să îndrepte, să înţelepţească; instrucţie: *iaste sărac ... cela ce n-are învăţătură şi bună pedeapsă.* CANT.; **2.** măsură de represiune, sancţiune aplicată celui care a săvîrşit o greşeală; (jur.) măsură de constrîngere prevăzută de lege (muncă silnică, detenţie, degradare civilă, amendă etc.), aplicată celui care a comis o infracţiune; sancţiune penală: *ca să scapi de pedeapsă, alt chip nu e.* ISP.; *şi-a primit pedeapsa pe care o merita.* PR.; **3.** (fig.) suferinţă (fizică sau morală); chin, necaz, năpastă, pacoste; nenorocire: *amară pedeapsă în dar mi s-a dat.* ALEX. [De la ***pedepsi***].

pedél, pedeli m. **1.** (înv.) aprod (la tribunal); **2.** (rar) portar sau om de serviciu la o instituţie de învăţămînt: *pedelul liceului veni să-l poftească pînă la domnul director.* AG. [Din germ. ***Pedell***].

pedepsí, pedepsesc vb. **1.** (înv.; tr.) a învăţa, a deprinde; a educa, a instrui: *oameni ... pedepsiţi întru a noastră limbă.* BIBLIA; **2.** (tr.) a aplica o pedeapsă; (p. ext.) a condamna, a osîndi: *legea îl pedepseşte pe acela care primeşte lucruri de furat.* SL.; *să-l pedepsesc pe cel care a semnat ordinul.* PR.; **3.** (fig.; înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) chinui: *sărăcia te-a pedepsit o jumătate de viaţă.* DELAVR.; *acolo o duce dorul, ca s-o vadă, s-o lovească, să nu se mai pedepsească.* POP. [Din gr. mod. ***epédepsa*** (aor. al lui ***pedévo***)].

pedepsíbil, ~i, pedepsibilă, ~e a. (rar) care poate fi pedepsit (de lege); pasibil de pedeapsă. [***Pedepsi*** + *-bil*].

pedepsibilitáte f. (jur.) faptul de a fi susceptibil de pedeapsă. [***Pedepsibil*** + *-itate*].

pedepsíe f. (pop.) epilepsie: *la unia le umblau buzele parcă erau cuprinşi de pedepsie.* CR. [Contaminare între ***epilepsie*** şi ***pedeapsă***].

pedepsíre, pedepsiri f. acţiunea de a pedepsi şi rezultatul ei; condamnare, osîndire; (p. ext.) pedeapsă: *se cred datori a lua biciul în mînă şi a încerca pedepsirea unei societăţi putrede.* CĂL. [V. ***pedepsi***].

pedepsít, ~ţi, pedepsită, ~e a. **1.** (înv.) învăţat; educat; instruit; **2.** căruia i s-a aplicat o pedeapsă: *infractor pedepsit.* [V. ***pedepsi***].

pedepsitór, ~i, pedepsitoáre a. care pedepseşte; care constituie o pedeapsă: *potop trimis din ceruri cu foc pedepsitor.* AL. [***Pedepsi*** + *-tor*].

pederást, pederaşti m. persoană care practică pederastia; homosexual. [Din fr. ***pédéraste***].

pederastíe f. atracţie sexuală a unui bărbat pentru o persoană de acelaşi sex (de obicei un adolescent); (p. gener.) totalitatea practicilor homosexuale masculine. [Din fr. ***pédérastie***].

pedestráş, pedestraşi m. (înv. şi pop.) infanterist: *patru mii pedestraşi cu puşti.* BĂLC. [***Pedestru*** + *-aş*].

pedestrí, pedestresc vb. (înv.; refl.) a descăleca; a merge pe jos: *în codru se pedestreşte, pe cîmp încalecă iar.* HASD. [De la ***pedestru***].

pedestríme, pedestrimi f. (înv. şi pop.) infanterie; unitate, mulţime de infanterişti: *toată pedestrimea şi o seamă de călărime.* OD. [***Pedestru*** + *-ime*].

pedestrít, ~ţi, pedestriţă, ~e a. (rar) care a descălecat, care merge pe jos; pedestru: *a trimes ... să urnească oştimea pedestrită pe drumul văii.* SAD. [V. ***pedestri***].

pedéstru, ~ştri şi (înv.) **~stri, pedeştră, ~e** a. **1.** (înv.) care umblă, care călătoreşte pe jos: *ca un drumaş pedestru ... să mîi.* PANN; **2.** care se deplasează sau care luptă mergînd pe jos; de infanterie; pedestrit: *archebuzieri pedeştri.* BĂLC.; **3.** (reg.) olog; ciung; infirm. // m. **1.** (înv.) pieton: *nici un pedestru nu era pe uliţi.* NEGR.; **2.** (înv.) infanterist: *în genunchi cădeau pedestrii.* EM. // adv. pe jos, cu piciorul: *o luă apoi pedestru şi iute spre casă.* CĂL. [Lat. ***pedester, -tris***].

pediátric, ~ci, pediatrică, ~ce a. care aparţine pediatriei, referitor la pediatrie. [Din fr. ***pédiatrique***].

pediatríe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul şi tratamentelor bolilor de copii. [Din fr. ***pédiatrie***].

pediátru, ~i, pediatră, ~e m., f. medic specialist în pediatrie; medic de copii: *am chemat şi un pediatru care ... le-a spus că e perfect sănătoasă.* PR. [Din fr. ***pédiatre***].

pedicél, pedicele n. (bot.) mic peduncul care susţine flori, fructe sau muguri. [Din fr. ***pédicelle***].

pedicelát, ~ţi, pedicelată, ~e a. (despre flori, fructe sau muguri) care are pedicel, cu pedicel. [Din fr. ***pédicellé***].

pedichiúr, ~i, pedichiură, ~e m., f. (înv.) pedichiurist. // f. îngrijire specială a unghiilor şi tăiere a bătăturilor de la picioare, făcută de obicei de o persoană specializată: *îi făcea pedichiura un bărbat tînăr.* GHEŢIE. [Din fr. ***pédicure***].

pedichiuríst, ~şti, pedichiuristă, ~e m., f. persoană specializată în pedichiură: *sînt pedichiuristul teatrelor din capitală.* VINEA. [***Pedichiură*** + *-ist*].

pedícul, pedicule n. **1.** formaţie anatomică prelungă, îngustă, care serveşte ca suport sau care leagă un organ, o parte a corpului de restul organismului; (p. restr.) peduncul; **pedicul hepatic,** cordon format din vena portă, artera hepatică şi canalul hepatocolector, care leagă duodenul de hilul ficatului; **pedicul pulmonar,** cordon care conţine bronhiile, arterele, venele şi nervii pulmonari, la nivelul hilului pulmonar; **2.** segmentul al doilea al antenei insectelor. [Din fr. ***pédicule,*** lat. ***pediculus***].

pediculár, ~i, pediculară, ~e a. referitor la păduchi; cu păduchi. [Din fr. ***pédiculaire***].

pediculát, ~ţi, pediculată, ~e a. care are pedicul, cu pedicul: *nodul pediculat.* [Din fr. ***pédiculé***].

pediculóză, pediculoze f. totalitatea leziunilor provocate de păduchi pe pielea corpului omenesc. [Din fr. ***pédiculose***].

pedicúţă f. v. piedicuţă.

pedigrí, pedigriuri n. (înscris care atestă) genealogia unui animal domestic de rasă (cal, cîine etc.). [Din fr., engl. ***pedigree***].

pediмént, pedimente n. **1.** cîmpie de eroziune acoperită cu aluviuni, care se găseşte în deşert, la poalele munţilor, formată din dezagregarea părţii inferioare a acestora, sub acţiunea apelor de şiroire; **2.** fronton triunghiular care încadrează portalul în partea superioară, uzitat în arhitectura templelor din Grecia antică şi a construcţiilor din Renaşterea italiană. [Din fr. ***pédiment***].

pediometríe, pediometrii f. (med.) măsurare a lungimii şi greutăţii copiilor mici. [Din fr. ***pédiométrie***].

pediométru, pediometre n. aparat cu care se măsoară înălţimea şi greutatea copiilor mici. [Din fr. ***pédiomètre***].

pediplénă, pediplene f. cîmpie de eroziune, foarte netedă, specifică zonelor cu climat arid, formată la poalele munţilor prin extinderea şi îngemănarea pedimentelor sau prin eroziunea şi înaintarea treptată a versanţilor către cumpăna apelor. [Din fr. ***pédiplaine***].

pedo- element de compunere cu sensul „sol, teren". [Din fr. ***pédo-***].

pedoclimátic, ~ci, pedoclimatică, ~ce a. referitor la condiţiile de sol şi climă. [***Pedo-*** + ***climatic***].

pedofíl, ~i, pedofilă, ~ e m., f. persoană care manifestă pedofilie. // a. care aparţine pedofiliei, referitor la pedofilie: *atracţie pedofilă.* [Din fr. ***pédophile***].

pedofilíe f. atracţie sexuală faţă de copii şi adolescenţi (indiferent de sexul acestora). [Din fr. ***pédophilie***].

pedogenétic, ~ci, pedogenetică, ~ce a. referitor la formarea solului. [Din fr. ***pédogénétique***].

pedogenéză[1] f. **1.** (proces de) formare şi evoluţie a solurilor; **2.** parte a pedologiei[1] care se ocupă cu studiul formării şi al evoluţiei solurilor. [Din fr. ***pédogenèse***].

pedogenéză[2] f. fenomen prin care un animal în stadiu de larvă sau de preadult este capabil să se reproducă (de ex., la unele crustacee). [Din fr. ***pédogenèse***].

pedológ[1]**, pedologi** m. geolog specialist în pedologie[1]. [Din fr. ***pédologue***].

pedológ[2]**, ~gi, pedologă, ~ge** m., f. specialist în pedologie[2]. [Din fr. ***pédologue***].

pedológic[1]**, ~ci, pedologică, ~ce** a. referitor la geneza, la caracteristicile şi la clasificarea solurilor. [Din fr. ***pédologique***].

pedológic[2]**, ~ci, pedologică, ~ce** a. care aparţine pedologiei[2], referitor la pedologie. [De la ***pedologie***[2]].

pedologíe[1] f. ştiinţă care se ocupă cu studiul formării, evoluţiei şi răspîndirii geografice a solurilor, precum şi al principiilor de folosire şi ameliorare a fertilităţii acestora. [Din fr. ***pédologie***].

pedologie[2] f. curent în pedagogie (apărut în jurul anului 1900) care susține că dezvoltarea copilului ar fi determinată fatal de ereditate și de mediul său social (conceput ca invariabil), folosind ca metodă exclusivă testele. [Din fr. ***pédologie***].

pedométru, pedometre n. podometru. [Din fr. ***pédomètre***].

pedonosologíe f. studiul bolilor caracteristice copilăriei. [Din fr. ***pédonosologie***].

pedopsihiatríe f. disciplină medicală care studiază bolile psihice ale copilului. [Din fr. ***pédopsychiatrie***].

pedosféră f. stratul solidificat de la suprafața solului. [Din fr. ***pédosphère,*** engl. ***pedosphere***].

pedúncul, pedunculi m. **1.** codiță a unei flori solitare, a unei inflorescențe, a unui fruct; **2.** piciorul sporogonului sau sporangelui (la mușchi, la ciuperci etc.); **3.** (anat.) pedicul; **4.** denumire dată unor formațiuni din creier, cu aspect de cordon, constituite din substanță nervoasă albă; **pedunculi cerebrali,** fiecare dintre cele două cordoane albe, voluminoase, care ocupă fața anterioară a mezencefalului, îndeplinind funcția de centru reflex și de conducere a influxului nervos; **pedunculi cerebelos,** fiecare dintre cele trei perechi de cordoane albe, care leagă creierul mic de trunchiul cerebral; **5.** organ musculos, cilindric, servind la fixarea temporară a brahiopodelor de substrat. [Din lat. ***pedunculus,*** fr. ***pédoncule***].

pedunculár, ~i, pedunculară, ~e a. care aparține pedunculului, referitor la peduncul: *sindrom peduncular.* [Din fr. ***pédonculaire***].

pedunculát, ~ți, pedunculată, ~e a. (despre formațiuni anatomice) asemănător cu un peduncul; care include în alcătuire un peduncul; cu peduncul. [Din fr. ***pédonculé***].

peeling [píling] m. intervenție dermatologică prin care se descuamează pielea feței pentru a înlătura cicatricile sau în scop estetic. [Cuv. engl.].

pefelé, pefeleuri n. material lemnos sub formă de plăci aglomerate. [De la ***p****(lacă)* + ***f****(ibro)* + ***l****(emnoasă)*].

pefugá vb. v. **păfuga.**

pegamoíd n. imitație de piele obținută dintr-o țesătură de bumbac sau de in, acoperită cu un strat de lac colorat; (și: **pergamoid**). [Din fr. ***pégamoïde***].

pegás, pegași m. **1.** cal năzdrăvan înaripat, născut din sîngele Meduzei ucise de Perseu, din mitologia greacă; (fig.) simbol al inspirației poetice; **2.** specie de pește din Oceanul Indian, cu înotătoarele în formă de aripi (*Pegasus draco*); **3.** numele unei constelații din emisfera boreală, situată la nord de constelația Vărsătorul. [Din fr. ***pégase***].

pegmatít, pegmatite n. rocă endogenă cristalizată, alcătuită de obicei din cuarț, feldspat și mică, concrescute (și diverse minerale prețioase), folosită în industria ceramicii: *pegmatita se găsește în munții Mehedinților;* (și: **pegmatită**). [Din fr. ***pegmatite***].

pegmatítă f. v. **pegmatit.**

pegmatític, ~ci, pegmatitică, ~ce a. (despre formații și procese geologice) alcătuit din pegmatite; care a condus la formarea pegmatitelor. [De la ***pegmatit***].

pégră f. (livr.) lume interlopă, drojdia societății: *ne sufocă pegra.* [Din fr. ***pègre***].

pehbléndă f. oxid natural de uraniu, de culoare neagră cu luciu gras, insolubil în apă, radioactiv, folosit ca sursă de obținere a uraniului, radiului etc. [Din fr. ***pechblende,*** germ. ***Pechblende***].

pehliván, pehlivani m. **1.** (înv.) personaj comic (acrobat, jongler, scamator etc.) care se producea în reprezentațiile de circ, la diferite serbări: *nu li se dă voie pehlivanilor meșteșugul să-ș arete.* N.COSTIN; *pehlivanii arapi ... făcură și ei feluri de năzdrăvănii și de jocuri.* OD.; **2.** om glumeț; mucalit, ghiduș; **3.** șarlatan, escroc: *afară, pehlivanule!* AL.; (și: (înv. și reg.) **peilivan**) [Din turc. ***pehlivan***].

pehlivánesc, ~ști, pehlivăneáscă, ~ești a. (fam.) care aparține pehlivanilor, referitor la pehlivani. [***Pehlivan*** + *-esc*].

pehlivánie, pehlivánii f. **1.** (înv.) acrobație; scamatorie, bufonerie; **2.** glumă, poznă, ghidușie: *ciocoi ... făcînd pehlivănii, pentru ca să rîdă boierii.* AL.; **3.** șarlatanie, escrocherie: *cunoști ... pehlivăniile calcula-te și cursele pe care ni le întind.* GAL. [***Pehlivan*** + *-ie*].

peíc m. v. **paic.**

peiliván m. v. **pehlivan.**

peiorativ, ~i, peiorativă, ~e a. (despre cuvinte) care are sens depreciativ, disprețuitor; (despre sens) nefavorabil, depreciativ; (despre afixe) care conferă sens depreciativ: *pot afirma astăzi că n-am fost un politician în înțelesul peiorativ al cuvîntului.* [Din fr. ***péjorativ***].

peíre f. v. **pieire.**

peisagíst, ~ști, peisagistă, ~e m., f. **1.** pictor specializat în peisaje; **peisagist-floricultor,** specialist în aranjarea plantelor ornamentale în parcuri, în grădini etc.; **2.** scriitor specializat în descrierea naturii: *Odobescu e un peisagist pe dimensiuni mari.* CĂL.; (și: (rar) **peisajist**). [Din fr. ***paysagiste***].

peisagístic, ~ci, peisagistică, ~ce a. **1.** care aparține peisajului, referitor la peisaj, de peisaj; **2.** care descrie, înfățișează sau evocă un peisaj; inspirat de un peisaj. // f. **1.** ramură a picturii care cuprinde genul peisajului; **2.** descriere a naturii; compoziție literară descriptivă: *după exerciții de peisagistică ..., poetul încearcă o lirică a banalului.* CĂL. [***Peisagiu*** + *-istic*].

peiságiu n. v. **peisaj.**

peisáj, peisaje n. **1.** parte, colț din natură (cuprins dintr-o privire), care formează un ansamblu estetic; privelițte; aspect propriu, caracteristic unui teritoriu oarecare: *munții vineți ce se văd în depărtare ..., Tazlăul ce șerpuiește pe vale înfățișează un peisaj romantic.* NEGR.; (fig.) *peisajul comun, populat de personaje lipsite în aparență de relief.* CF.; **peisaj geografic,** landșaft; **2.** gen de pictură sau de grafică având ca obiect reprezentarea, cu precădere, a priveliștilor din natură; (concr.) pictură, desen sau fotografie care reprezintă o asemenea priveliște: *picta mai ales peisaje, naturi moarte și nuduri.* GHEȚIE; **3.** descriere a naturii; compoziție literară în care se descriu aspecte din natură: *de mult europenii au dispărut din peisagiu, parcă ar fi murit.* SAD.; **4.** titlu dat unor compoziții muzicale descriptive, imaginînd, prin onomatopee, tablouri din natură; (și: **peisagiu,** (înv.) **peizaj**). [Din fr. ***paysage***].

peisajér, ~i, peisajeră, ~e a. care dă impresia de peisaj. [Din fr. ***paysager***].

peisajíst m., f. v. **peisagist.**

peizáj n. v. **peisaj.**

péjmă, pejme f. numele a două specii de plante erbacee, cu tulpinile rigide, una cu flori albe sau violete-purpurii, cu miros de mosc (*Amberboa moschata*), cealaltă cu flori galbene, parfumate (*Amberboa odorata*); (și: (reg.) **peșmă**). [Din magh. ***pézsma***].

peládă, pelade f. boală de piele care se manifestă prin căderea părului de pe cap (și, uneori, din sprîncene, gene, barbă) pe porțiuni rotunjite, care pot conflua între ele. [Din fr. ***pelade***].

pélag, pelage n. (grecism) **1.** mare: *împletiți și văi ș-abisuri, și mări, pelage toate.* HEL.; **2.** (fig.) imensitate; vastitate: *pelagul științei sale* (a. 1700). GCR. [Din gr. mod. ***pélagos***].

pelaglál, ~i, pelaglală, ~e n. zonă oceanică sau marină cuprinzînd masele de apă din larg, situate deasupra zonei de fund (începînd de pe la adîncimea de 200 m), în care se află un mare număr de alge verzi și de diatomee; zonă pelagică. // a. care aparține acestei zone, referitor la această zonă. [Din germ. ***Pelagial, pelagial***].

pelagián, ~eni, pelagiană, ~ene a. referitor la pelagianism. // m., f. adept al pelagianismului. [Din fr. ***pélagien***].

pelagianísm n. doctrină eretică creștină (fondată de călugărul breton Pelagius, criticată de Sfîntul Augustin și condamnată de Sinodul ecumenic din Efes), care consideră că omul se naște fără povara păcatului originar, susținînd că oamenii au posibilitatea mîntuirii prin merite proprii, harul divin înlesnind-o numai. [Din fr. ***pélagianisme***].

pelágic, ~ci, pelagică, ~ce a. **1.** de mare, marin: *faună pelagică;* **zonă pelagică,** pelagial; **depozit pelagic,** acumulare de material sedimentar pe fundul mărilor adînci. **2.** care aparține zonei pelagice, referitor la zona pelagică; **3.** care trăiește în apele acestei zone: *plante pelagice.* [Din fr. ***pélagique***].

pelágră, pelagre f. boală cauzată de lipsa din alimentație a unor vitamine (în special PP) și proteine, care se manifestă prin plăgi pe corp, tulburări gastrointestinale și nervoase: *lelița Floarea avea pelagră, așa a declarat sanitarul.* SOR. [Din fr. ***pellagre***].

pelagrós, ~și, pelagroásă, ~e a. **1.** care aparține pelagrei, referitor la pelagră; **2.** (și m., f.) (om) bolnav de pelagră: *o sută de mii de pelagroși.* C. [Din fr. ***pellagreux***].

pelagrozínă f. substanță toxică aflată în bobul de porumb alterat. [Din fr. ***pellagrosine***].

peláj, pelajuri n. (franțuzism) păr, blană a unui animal (sălbatic). [Din fr. ***pelage***].

pelargónie, pelargonii f. nume dat mai multor specii de muscată; plantă aparținînd fiecăreia dintre aceste specii (*Pelargonium zonale* sau *radula, grandiflorum* etc.). [Din germ. ***Pelargonie***].

pelásg, ~gi, pelasgă, ~ge m. pl. populație tribală care a trăit, în timpurile străvechi (pînă la migrația triburilor grecești, în mileniul al II-lea î.d.Hr.), în partea sudică a Peninsulei Balcanice, pe litoralul vestic al Asiei Mici și în cîteva insule din Marea Egee: *legendele vorbesc despre pelasgi ca despre autohtonii pămîntului grecesc.* BL. // m., f. persoană aparținînd acestei populații. // a. care aparține, care este caracteristic acestei populații, referitor la această populație; pelasgic: *în fața poporului egiptean stăteau două popoare pelasge.* EM. [Din fr. ***Pélasges***].

pelásgic, ~ci, pelasgică, ~ce a. pelasg: *imaginează o epocă pelasgică de-o vitalitate orgiastică.* BL. [Din fr. ***pélasgique,*** gr. mod. ***pelásghikos***].

pelecán m. v. **pelican.**

pelegrín m. v. **peregrin.**

pelerín, pelerini m. **1.** persoană care face un pelerinaj; peregrin: *veniturile Sfîntului mormînt sînt ... din taxele puse asupra pelerinilor ce vin să se închine la Ierusalim.* BOL.; **2.** (rar) călător, peregrin: *sosirea unui pelerin ... în castel.* FIL. [Din fr. ***pèlerin***].

pelerináj, pelerinaje n. **1.** călătorie rituală pe care credincioșii o fac într-un loc sfînt (Ierusalim, Lourdes, Assisi, Mecca): *îl informă ... că vine de la Lourdes, unde fuseseră în pelerinaj.* GHEȚIE; **2.** vizitare a unui loc renumit (istoric, cultural etc.): *la 1650 merseră la Roma astfel de moldoveni, făcînd cu o sută de ani înaintea ardelenilor pelerinajul la cetatea eternă.* CĂL.; **3.** (p. gener.) călătorie, plimbare prin diferite locuri (îndepărtate): *a urmat apoi pelerinajul pe la neamuri.* GHEȚIE; (fig.) *un pelerinaj încîlcit ... prin legislațiile vechi și*

moderne. VLAH.; **4.** trecere continuă; perindare: *pe şoseaua Jianu ... pelerinajul e nesfîrşit.* V.R. [Din fr. ***pèlerinage***].

pelerínă, pelerine f. **1.** haină lungă şi largă, fără mîneci, care se poartă peste altă îmbrăcăminte: *se aşează în bancă cu pelerina pe el.* CĂL.; **2.** guler mare care acoperă umerii (şi bustul), purtat de femei peste palton sau peste rochie: *voia un pardesiu cu pelerină.* [Din fr. ***pèlerine***].

péleş, peleşi m. **1.** (înv. şi reg.) ciucure, franj: *toată slava ... cu peleşi de aur învestită.* COR. // n. (pl. **peleşuri**) (reg.) îndoitura de sus a pantalonilor ţărăneşti, prin care se trece brăcinarul; (p. ext.) brăcinar. [Din sb. ***peleš***].

peletíc, peletice n. pensulă folosită în olărie pentru trasarea brîurilor şi pictarea motivelor decorative. [Et. nec.].

peletizáre, peletizări f. procedeu de aglomerare-mecanică a minereurilor şi a concentratelor fin măcinate şi umezite, prin rostogolirea în tambure rotative, unde particulele se lipesc unele de altele, formînd granule sferice de dimensiuni diferite. [Cf. fr. ***pellétisation***].

pelicán, pelicani m. pasăre acvatică migratoare, din ordinul palmipedelor, cu penele albe şi ciocul lung, puternic, sub care se află un fel de pungă de piele galbenă şi elastică în care adună peştii ce-i servesc ca hrană, care trăieşte în stoluri, în zonele temperate şi tropicale şi clocește în colonii, în Delta Dunării; babiţă (*Pelecanus onocrotalus*): *dormim pe picioare ca pelicanii.* FIL.; **pelican creţ,** pelican cu pene creţe pe ceafă, ocrotit de lege (*Pelecanus crispus*); (şi: (înv.) **pelecan**). [Din gr. mod. ***pelekán,*** lat. ***pelecanus,*** fr. ***pélican***].

pelicanól n. pastă albă preparată pe bază de dextrină şi glucoză, folosită la lipitul hîrtiei, cartonului. [***Pelican*** + ***-ol;*** denumire comercială].

peliculár, ~i, peliculară, ~e a. în formă de peliculă, referitor la peliculă; care formează o peliculă: *strat pelicular.* [Din fr. ***pelliculaire***].

película, pelicule f. **1.** (înv.) membrană subţire; **2.** strat subţire, pojghiţă depusă pe suprafaţa unui obiect: *o peliculă de vopsea;* **3.** bandă subţire, flexibilă din celuloid sau din material sintetic, acoperit cu un strat subţire de substanţă fotosensibilă, folosită în industria fotografică şi în cinematografie pentru înregistrarea imaginii (şi sunetului); film: *se termină filmul (o peliculă senzaţională despre felul cum fusese asasinat).* PR.; *am putut fixa pe peliculă foto vedetele.* CF.; **peliculă-document,** film cu valoare de document. [Din fr. ***pellicule,*** lat. ***pellicula***].

peliculogén, ~i, peliculogenă, ~e a. (despre materiale) care, aplicat în stare lichidă pe suprafaţa unui corp solid, formează o peliculă. // n. pl. lacuri, vopsele, emailuri, grunduri care formează pelicule. [De la ***película***].

pelín m. plantă erbacee aromatică din familia compozitelor, cu tulpina înaltă şi ramificată, cu frunze compuse, spintecate, albe-verzui şi cu flori galbene, dispuse în capitule mici, foarte amară, utilizată în medicină şi în industria băuturilor (alcoolice), vopsitorie etc. (*Artemisia absinthium*): *mai pe la umbră creştea pelin.* SOR.; *cu zeamă de pelin fiert se spală rănile;* **pelin alb** (sau **mic**), peliniţă (*Artemisia austriaca*); **pelin negru,** pelinariţă (*Artemisia vulgaris*); **pelin de mături,** plantă erbacee din familia erbaceelor, cu flori verzui, dispuse în capitule, din care, la ţară, se fac mături (*Artemisia scoparia*). // n. **1.** vin cu gust amărui, obţinut prin tratarea lui cu planta aromatică descrisă mai sus: *beu o balercă de pelin.* NEGR.; **2.** băutură foarte amară, preparată din frunzele acestei plante, folosită în scopuri curative: *pelinul amar ca fierea ca o doftorie-l ia.* PANN. [Din bulg. ***pelin***].

pelinárıţă, pelinariţe f. plantă erbacee medicinală din familia compozitelor (înrudită cu pelinul), cu tulpina dreaptă, cu frunze bicolore şi cu flori galbene; pelin negru (*Artemisia vulgaris*). [***Pelin*** + ***-ariţă***].

pelináş, pelinaşi m. diminutiv al lui pelin: *mă căznesc ... să fac din pelinaş miere.* POP. // n. diminutiv al lui pelin: *s-aducă un chil de pelinaş.* SAD. [***Pelin*** + ***-aş***].

pelíncă, pelinci f. (reg.) **1.** scutec; **a ieşi** (sau **a fi scos**) **din pelinci,** a depăşi vîrsta alăptării; (p. ext.) a fi foarte tînăr (şi lipsit de experienţă): *copilandru abia scos din pelinci.* AL.; **2. pelincile Domnului,** turte subţiri şi rotunde din aluat nedospit (puse unele peste altele), îndulcite cu miere sau cu zahăr şi presărate cu miez de nucă, tradiţionale la creştini în ajunul Crăciunului: *ciupiră din pelincile Domnului, turte cu miere şi miez de nucă.* SAD. [Din magh. ***pelenka,*** ucr. ***pelinka***].

peliníţă, peliniţe f. numele mai multor plante erbacee aromatice, din familia compozitelor, înrudite cu pelinul: **a)** plantă cu frunzele păroase şi albicioase, cu florile gălbui; pelin alb (*Artemisia austriaca*); **b)** plantă cu frunzele alburii pe partea inferioară, cu flori galbene, dispuse în capitule; iarba-Sfintei-Sofia (*Artemisia pontica*); **c)** năfurică (*Artemisia annua*). [***Pelin*** + ***-iţă***].

pelinúţă, pelinuţe f. mică plantă erbacee cu frunzele păroase, alburii, cu flori galbene mirositoare, care creşte prin locuri pietroase, stîncoase (*Artemisia petrosa*). [***Pelin*** + ***-uţă***].

pelít, pelite n. **1.** material detritic constituit din particule foarte mici, care intră în alcătuirea unor sedimente, roci sedimentare şi soluri; **2.** nume generic pentru rocile sedimentare, alcătuite din particule cu dimensiuni mici. [Din fr. ***pélite***].

peloponezián, ~eni, peloponeziană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Peloponezului, referitor la Peloponez; originar din Peloponez. // m., f. persoană (originară) din Peloponez. [Din fr. ***péloponnésien***].

pelótă, pelote f. **1.** perniţă pentru ace; **2.** joc cu mingea, cunoscut din antichitate, practicat astăzi în numeroase ţări din lume; **pelota bască,** joc cu mingea, originar din regiunea bască, foarte dinamic şi spectaculos, cu figuri acrobatice. [Din fr. ***pelote***].

peltát, ~ţi, peltată, ~e a. (despre frunze) cu nervuri care pornesc din mijlocul limbului şi cu peţiolul prins către mijlocul feţei dorsale (de ex., la conduraşi). [Din lat. ***peltatus,*** fr. ***pelté,*** it. ***peltato***].

pelteá, peltele f. **1.** jeleu preparat din zeama fructelor fierte cu zahăr: *dulceţuri, ... şerbeturi ..., peltele de gutui şi de mere.* GHICA; **2.** (fig.) expunere scrisă sau orală lungă, lipsită de consistenţă, prolixă; poliloghie, vorbărie. [Din turc. ***pelte,*** gr. mod. ***peltés, beldés***].

peltíc, ~ci, peltică, ~ce a. (adesea subst.) care rosteşte defectuos anumite consoane, care vorbeşte în vîrful limbii; (p. ext.) care prezintă o asemenea rostire defectuoasă: *vorbirea negramaticală şi peltică a copiilor.* CĂL.; (adv.) *vorbeşte peltic.* [Din turc. ***peltek***].

peltícărie, peltícării f. vorbire peltică: (fig.) *în divan ... nu mai auzi decît peltícărie grecească.* [***Peltic*** + ***-ărie***].

peltící, peltícesc vb. (rar; refl.) a deveni peltic; a vorbi greu, neclar (ca un peltic). [De la ***peltic***].

peltícíe, peltícii f. defectul pelticului. [***Peltic*** + ***-ie***].

peltinérv, ~i, peltinervă, ~e a. (bot.) cu nervuri ramificate ca nişte raze: *frunze peltinerve.* [Din fr. ***peltinerve***].

pelungoásă f. v. **prelungoasă.**

pelúr a. invar. **hîrtie pelur,** hîrtie subţire, puţin translucidă, folosită pentru copii la maşina de scris. [Din fr. ***pelure***].

pelúză, peluze f. **1.** loc într-un parc, într-o grădină, într-un scuar, cu iarbă scurtă şi deasă; gazon: *peluze tunse în fiece săptămînă.* REBR.; *nu mai există căsuţa cu peluză.* BUSUIOC; **2.** spaţiu rezervat spectatorilor la extremităţile tribunelor unui stadion, în spatele porţilor de pe terenul de joc: *în pauză am coborît cu Carla la peluză.* GHEŢIE. [Din fr. ***pelouse***].

pelvectomíe, pelvectomíi f. operaţie chirurgicală constînd în extirparea organelor din pelvis. [Din fr. ***pelvectomie***].

pelvián, ~eni, pelviană, ~ene a. care aparţine pelvisului; referitor la pelvis, din regiunea pelvisului; **oase pelviene,** oase care alcătuiesc bazinul vertebratelor superioare; **centură pelviană,** centură osoasă, formată din cele două oase coxale, care leagă scheletul membrelor inferioare de coloana vertebrală; **prezentare** (sau **poziţie**) **pelviană,** poziţie anormală a fătului la naştere, cu bazinul înainte. [Din fr. ***pelvien***].

pelvigrafíe, pelvigrafíi f. (med.) pelvimetrie. [Din fr. ***pelvigraphie***].

pelvimetríe, pelvimetríi f. metodă obstetricală de măsurare a pelvisului; pelvigrafie. [Din fr. ***pelvimétrie***].

pelvimétru, pelvimetre n. (med.) instrument folosit în pelvimetrie. [Din fr. ***pelvimètre***].

pelviperitonítă, pelviperitonite f. inflamaţie de origine microbiană a peritoneului, adesea în urma unei infecţii a organelor genitale interne ale femeii. [Din fr. ***pelvipéritonite***].

pélvis, pelvisuri n. parte a scheletului uman, aflată la baza trunchiului, formată din oasele coxale şi osul sacru; (p. ext.) bazin; **pelvis renal,** segment superior, dilatat al căilor urinare, care face legătura dintre hilul renal şi ureter; bazinet. [Din lat., fr. ***pelvis***].

pelvitomíe, pelvitomíi f. denumire generică pentru operaţiile chirurgicale de lărgire temporară a bazinului. [Din fr. ***pelvitomie***].

pembé a. invar. **1.** (înv.) roşu-deschis, roz; trandafiriu: *în curte, înfipte în pari, mari globuri de sticlă roză, bleu, liliachie, şofranie, pembe.* CĂRT.; **2.** (fig.; fam.) excentric, extravagant: *ce-i veni lui Nea Teucă gust, curat gust pembe, să se dea în dulap.* // n. (înv.) culoare roşie deschisă sau roz: [norii] *se tigheleau cu pembe.* MACED. [Din turc. ***pembe***].

pémfigus s. dermatoză caracterizată prin apariţia pe piele şi pe mucoase a unor băşici purulente care provoacă mîncărime, iar după spargere lasă cruste şi eroziuni. [Din fr. ***pemphigus***].

pempánt, ~ţi, pempantă, ~e a. (adesea iron.) dichisit, cochet, elegant; atrăgător, provocător. [Din fr. ***pimpant***].

penă, penez vb. (jur.; rar; tr.) a penaliza: *delict penat de textul de lege.* [De la ***penă***].

penáj, penaje n. **1.** totalitatea penelor unei păsări; penet, peniş: *ieşea din desişul de alun ierunca ... cu penajul de culoarea frunzelor toamnei.* SAD.; **2.** panaş: *chipiu cu penaj.* [Din fr. ***pennage***].

penál, ~i, penală, ~e a. care are un caracter represiv; care se ocupă de infracţiuni, de urmărirea şi pedepsirea infractorilor: *lege penală;* **drept penal** (şi n.), ramură a ştiinţei dreptului care studiază normele juridice cu caracter represiv; **cod penal,** culegere de texte juridice care definesc infracţiunile şi stabilesc sancţiunile lor; **proces penal** (sau **acţiune penală**), acţiune în justiţie împotriva unui infractor pentru a obţine pedepsirea lui; **fapt penal,** infracţiune; **sancţiune penală,** pedeapsă prevăzută de codul penal; **clauză penală,** clauză prin care părţile unui contract evaluează, anticipat, daunele care se cuvin creditorului în caz de neexecutare, de executare cu întîrziere sau necorespunzătoare a obligaţiilor contractuale; penalitate; **antecedent penal,** v. **antecedent.** [Din lat. ***poenalis,*** fr. ***pénal***].

penalicéşte adv. din punct de vedere penal, sub raport penal; penalmente. [*Penal* + *-iceşte*].

penalíst, ~şti, penalistă, ~e m., f. specialist în probleme de drept penal: *e plină ţara de penalişti celebri.* ST. [Din fr. *pénaliste*].

penalitáte, penalităţi f. **1.** faptul de a fi pasibil de o pedeapsă (judiciară), de o sancţiune, în conformitate cu prevederile legii; (spec.) sumă de bani prestabilită forfetar prin lege sau prin contract, pe care o parte contractantă o plăteşte cu titlu de sancţiune pentru neîndeplinirea unei obligaţii contractuale: *dînşii nu-i dau nici o penalitate.* EM.; **2.** clauză penală; **3.** faptul de a fi pasibil de o despăgubire (în bani); (p. ext.) despăgubire (în bani), amendă; **4.** abatere a unui sportiv, în timpul unei competiţii, sancţionată de arbitru conform regulamentului de joc; (p. ext.) sancţiune aplicată în urma comiterii acestei abateri. [Din fr. *pénalité*].

penalizá, penalizez vb. (tr.) **1.** a aplica o penalitate; a pena, a sancţiona: *dacă rebutam o piesă eram penalizat.* PR.; (fig.) *închistarea schimbului de idei penaliza critica şi premia adaptarea servilă.* PATAP.; **2.** a aplica unui sportiv o anumită sancţiune pentru încălcarea regulamentului de joc. [Din fr. *pénaliser*].

penalizáre, penalizări f. acţiunea de a penaliza şi rezultatul ei: *dacă penalizările ... ar fi evitate, cheltuielile s-ar putea echilibra.* R.L. [V. *penaliza*].

penalizatór, ~i, penalizatoáre a. cu caracter de penalizare. [*Penaliza* + *-tor*].

penalménte adv. (rar) penaliceşte. [Din fr. *pénalement*].

penálti, penaltiuri n. lovitură liberă directă (la fotbal, handbal etc.), dictată de arbitru împotriva echipei care s-a făcut vinovată de o greşeală gravă, comisă în zona de apărare a echipei adverse; (scris şi *penalty*). [Din engl., fr. *penalty*].

penár, penare n. cutie (paralelipipedică) în care elevii îşi ţin rechizitele pentru scris (creioanele, pixurile, gumele etc.). [Din germ. *Pennal*].

penát, ~ţi, penată, ~e a. **1.** (despre frunzele compuse) care are foliolele înşirate perechi, de o parte şi de alta a unui ax comun (de ex., la salcîm); **2.** (despre frunze) care are mai multe nervuri secundare paralele, de o parte şi de alta a nervurii principale. [Din lat. *pennatus*, fr. *penné*].

penatifíd, ~zi, penatifídă, ~e a. (despre frunze penate) cu crestături adînci, ajungînd pînă la jumătatea limbului; (şi: (rar) **pinatifid**). [Din fr. *pennatifide*].

penatilobát, ~ţi, penatilobată, ~e a. (despre frunze penate) cu crestături largi; (şi: (rar) **pinatilobat**). [Din fr. *pennatilobé*].

penáţi m. pl. **1.** zei ai casei şi ai familiei (la etrusci şi romani); statuile acestor zei: *vine-n pămîntul italic şi-aduce penaţii din Troia.* COŞB.; **2.** (fig.) cămin, casă părintească: *se întoarce la penaţii săi.* [Din lat. *penates*].

pénă, pene f. (înv.) pedeapsă (în bani). [Din lat. *poena*, fr. *peine*].

pendánt n. v. **pandant.**

pendént a. v. **pendinte.**

pendentív n. v. **pandantiv.**

pendínte a. invar. **1.** care este subordonat cuiva, care depinde de ...: *ea este un vademecum al învăţătorului elementar şi un pendent la „Metoda nouă de scriere şi citire".* EM.; **2.** care nu a fost încă soluţionat, care urmează să fie rezolvat: *în privinţa celorlalte cestiuni, negocierile fiind încă pendente, nu ar putea vorbi.* EM.; **3.** (jur.; despre litigii) care se află în curs de cercetare de către un organ de jurisdicţie; care aşteaptă să fie judecat; (şi: (rar) **pendent**). [Din lat. *pendens, -ntis*, fr. *pendant*].

pendúl, pendule n. **1.** corp solid care oscilează în jurul unui punct fix sau al unei axe fixe cînd este scos din poziţia de echilibru stabil; (p. ext.) dispozitiv sau piesă a unui mecanism care prin oscilaţie reglează mişcările unui instrument, ale unei maşini etc.; (spec.) limba pendulului: *trupul ... începu să se clatine ca un pendul.* ST.; **pendul fizic** (sau **compus**), corp solid capabil să oscileze sub acţiunea propriei greutăţi, în jurul unei axe fixe care nu trece prin centrul său de greutate; **pendul matematic** (sau **simplu**), pendul teoretic constituit dintr-un punct material suspendat într-un punct fix prin intermediul unui fir neextensibil de masă neglijabilă, care poate oscila sub acţiunea greutăţii proprii, fără frecare; **pendul compensator**, pendul matematic care este în aşa fel constituit încît să păstreze aceeaşi lungime, la orice temperatură; **pendulul lui Faucault**, pendul matematic al cărui punct de suspensie participă la mişcarea de rotaţie diurnă a Pămîntului; **pendul sincron**, pendul matematic care are aceeaşi perioadă cu un pendul fizic dat; **pendul electric**, pendul folosit ca electroscop; **2.** (mai ales în forma **pendulă**, f.) ceas de perete a cărui mişcare este reglată de un astfel de dispozitiv: *toate pendulele ... începură să bată miezul nopţii.* BOL.; (şi: **pendulă**). [Din fr. ***pendule***, lat. ***pendulus***, germ. ***Pendel***(*uhr*)].

pendulá, pendulez vb. (intr.) **1.** (despre pendule) a oscila de o parte şi de alta a poziţiei de echilibru; **2.** (despre mărimi fizice) a oscila relativ lent în jurul unei valori de referinţă; **3.** (p. ext.) a face mişcări alternative într-o parte şi în alta; a se legăna, a se balansa: *trupul omului spînzurat ... pendula.* ST.; *părul lăsat ... pendulă în dreapta şi în stînga.* GHEŢIE; **4.** (fig.) a manifesta nehotărîre, a fi fluctuant, instabil; a oscila: *el pendulează între Curte ... şi între Partida Naţională.* CĂL.; *poeta ... pendulează între livresc şi firesc.* CF. [De la ***pendul***].

pendulár, ~i, pendulară, ~e a. **1.** care se mişcă în felul pendulului; oscilant, oscilatoriu: *rulmenţi pendulari; mişcare pendulară;* **2.** (fig.) care trece (periodic) de la o stare la alta; fluctuant: *evoluţie pendulară.* [Din fr. ***pendulaire***].

penduláre, pendulări f. **1.** acţiunea de a pendula şi rezultatul ei; balansare, oscilare: *pendularea* [scrînciobului] *s-a micşorat.* IBR.; **2.** (fig.) fluctuaţie: *o pendulare a vieţii sufleteşti între „transcendenţă" şi categoriile „organicului".* BL. [V. ***pendula***].

pendularíst, pendularişti m. muncitor care lucrează la un ferăstrău mecanic. [De la ***pendula***].

pendúlă f. v. **pendul.**

peneág, peneaguri n. (reg.) partea cizmei de deasupra călcîiului, de care se prinde pintenul: *ciobote ... cu pinteni de piele bătuţi în peneag.* POP. [Et. nec.].

penél, peneluri şi **penele** n. **1.** pensulă mică, cu păr fin, cu coadă lungă şi subţire, folosită pentru a picta: *care artist ... ar îndrăzni să ia un penel şi să îndrepteze o trăsătură măcar a unui Rafael?* CAR.; *îşi ştergea cu meticulozitate penelele.* GHEŢIE; **2.** (fig.) manieră, stil de a picta; maiestrie artistică proprie unui pictor: *penelul lui Rafael.* NEGR. [Din it. ***pennello***].

peneplénă, peneplene f. suprafaţă întinsă de teren, plană sau uşor ondulată, rezultată din eroziunea şi transportarea materialului dintr-o regiune (muntoasă). [Din fr. ***péneplaine***].

peneplenizáre, peneplenizări f. fenomen de reducere a înălţimilor relative ale unor regiuni pînă la nivelul fundului văilor şi de secţionare a formelor accidentate de relief din partea superioară a înălţimilor. [Din fr. ***pénéplanation*** (după *peneplenă*)].

penét, peneturi n. penaj: *cu penetul ca sideful străluceşte-o porumbiţă.* EM. [***Pană***[1] + *-et*].

penetrá, penetrez vb. (tr. şi intr.) **1.** a pătrunde: *cerneala penetrează creta;* **2.** (fig.) a influenţa profund: *ideile noi penetrează greu în mase;* **3.** (fig.) a impresiona, a emoţiona: *toate chipurile ... sînt penetrate de solemnitatea circumstanţei.* CAR. [Din fr. ***pénétrer***, lat. ***penetrare***].

penetrábil, ~i, penetrabilă, ~e a. **1.** care poate fi pătruns sau străbătut (cu uşurinţă), care lasă să treacă ceva prin sine; **2.** (rar) penetrant, pătrunzător: *e o femeie ... cu ochi întunecaţi, penetrabili.* CĂL. [Din fr. ***pénétrable***].

penetrabilitáte f. însuşirea de a fi penetrabil sau penetrant. [Din fr. ***pénétrabilité***].

penetránt, ~ţi, penetrantă, ~e a. **1.** care poate pătrunde (adînc) într-un material; pătrunzător; **2.** (despre mirosuri) puternic, intens; **3.** (despre ochi, privire) ager, pătrunzător. [Din fr. ***pénétrant***].

penetránţă, penetranţe f. **1.** (rar) penetraţie; **2.** efect produs de pătrunderea liniilor de cîmp electric printr-un electrod; **3.** frecvenţă (exprimată procentual) cu care o genă îşi manifestă orice efect într-o populaţie. [Din fr. ***pénétrance***].

penetráre, penetrări f. acţiunea de a penetra şi rezultatul ei; penetraţie. [V. ***penetra***].

penetráţie, penetraţii f. **1.** pătrundere (în adîncime sau pînă în partea opusă); întrepătrundere a două corpuri sau a două suprafeţe; penetranţă: *puterea de penetraţie a obuzului;* **2.** infiltrare, extindere sau circulaţie în spaţiu: *penetraţia umezelei peste tot, atmosfera ceţoasă ... sfîrşesc prin a da nervi.* CĂL.; (fig.) *penetraţia culturii greceşti în lume;* **arteră de penetraţie,** arteră de circulaţie care face legătura dintre o localitate şi zona înconjurătoare; **3.** adîncime pînă la care (poate) pătrunde un corp în alt corp; **4.** adîncime la care se scufundă o piesă standard într-o probă de bitum sau de unsoare consistentă, reprezentînd o caracteristică a acesteia. [Din fr. ***pénétration***].

penetrométru, penetrometre n. aparat pentru determinarea durităţii bitumurilor, a unsorilor consistente etc., prin penetrare. [Din fr. ***pénétromètre***].

pení, penesc vb. (tr.) **1.** (pop.) a jumuli păsări: *Maria penește repede găina şi o pune la foc;* **a peni de bani pe cineva,** a stoarce de bani, a escroca pe cineva; a jumuli; **2.** (reg.) a scărmăna fulgii de pe cotorul penelor[1], în vederea folosirii lor la umplerea pernelor, a pilotelor etc.; **3.** (reg.) a bate o pană[1] pentru a despica sau pentru a detaşa o parte din materialul respectiv; a fixa ceva cu ajutorul unor pene; **4.** (fig.; reg.) a bate tare pe cineva; a chelfăni. [De la ***pană***[1]].

péni, peni m. monedă divizionară engleză, egală cu a douăsprezecea parte dintr-un şiling sau cu a suta parte dintr-o liră. [Din engl. ***penny***].

penibíl, ~i, penibilă, ~e a. **1.** care produce o impresie neplăcută, supărătoare; greu de suportat; jenant, apăsător, stingheritor: *atragem luarea aminte ... asupra acestei deplorabile şi penibile stări de lucruri.* EM.; *încercă să scape ... de o discuţie penibilă.* GHEŢIE; (adv.) *mi-ar fi fost penibil să cobor de la ea dimineaţa.* EL.; **2.** (fig.) greoi; obositor: *stil penibil.* [Din fr. ***pénible***].

penicílic a. **acid penicilic,** substanţă toxică, produsă de unele ciuperci, cu acţiune antibiotică şi bacteriostatică faţă de unii microbi. [Din fr. ***pénicillinique***].

penicilinázá, penicilinaze f. enzimă produsă de anumiţi microbi, care împiedică acţiunea antibiotică a penicilinei. [Din fr. ***pénicilinase***].

penicilínă f. antibiotic extras din culturile unor ciuperci de mucegai (*Penicilium notatum* sau *chrysogenum*), cu puternică acţiune bactericidă şi bacteriostatică asupra unor germeni ca stafilococul, streptococul, gonococul etc.: *trebuie să fie o infecţie ...; dacă va fi cazul, îi tragem cu penicilină.* PR. [Din fr. ***pénicilline***].

penicilinorezisténţă f. (med.) pierdere a sensibilităţii unor microbi faţă de penicilină. [Din fr. ***pénicillino-résistance***].

P Q

penicilinoterapíe f. tratament medical cu penicilină. [Din fr. *pénicillinothérapie*].

penicíllium m. gen de ciuperci saprofite din clasa ascomicetelor, cu mulți nuclei și cu sporangi în formă de ciucuri, din care se extrage penicilina. [Din lat., fr. *penicillium*].

penín, penine n. mineral din șisturile cristaline, care formează cristale pe rocile metamorfice și magmatice. [Din fr. *pénnine,* germ. *Pennin*].

peninsulár, ~i, penisulară, ~e a. **1.** care aparține, care este caracteristic unei peninsule, referitor la o peninsulă; aflat pe o peninsulă; (spec.) propriu, specific Peninsulei Italice sau italienilor, Peninsulei Iberice sau spaniolilor: *vervă peninsulară;* **2.** ca o peninsulă. // m., f. locuitor al unei peninsule; (spec.) italian, (rar)spaniol: *peninsularii sînt temperamentali.* [Din fr. *péninsulaire*].

penínsulă, peninsule f. porțiune de uscat care pătrunde adînc în mare, fiind înconjurată pe trei laturi de apă (ex.: Peninsula Iberică, Peninsula Balcanică). [Din lat. *peninsula,* fr. *péninsule*].

pénis, penisuri n. organ genital masculin extern, servind și la micțiune: *aproape toate prostiile capului sînt făcute sub dictatul penisului.* EM. [Din fr. *pénis,* lat. *penis*].

peníș, penișuri n. (rar) **1.** penaj; **2.** panaș. [*Pană*[1] + *-iș*].

penișoără, penișoare f. diminutiv al lui pană[1]; peniță. [*Pană*[1] + *-işoară*].

penitenciár, penitenciare n. închisoare: *directorul penitenciarului mă ferise de aproape tot ceea ce e dur într-o detenție.* PR.; (fig.) *tinerii ... să iasă din aceste penitenciare pedagogice.* GHEȚIE. // a. care aparține, care este specific închisorii, referitor la închisoare, de închisoare: *dispoziții penitenciare.* [Din fr. *pénitencier*].

penitént, ~ți, penitentă, ~e m., f. **1.** credincios care regretă păcatele săvîrșite, persoană care se căiește; pocăit: *mîinile iertării ... se împreunară pe capul penitentei.* GAL.; **2.** persoană care face penitență: *furișîndu-se pe lîngă zid, ... desculță ca o penitentă.* TEODOR. // a. de penitent: *viață p-nitentă.* [Din fr. *pénitent,* lat. *poenitens, -ntis*].

peniténță, penitențe f. **1.** pocăință: *sunat-a ora și vocea penitenței.* HEL.; **2.** pedeapsă impusă de preot, în urma spovedaniei, celui care a păcătuit; canon; privațiune, suferință la care se supun mai ales călugării; podvig; (p. ext.) viață aspră, ascetică pe care și-o impune cineva: *se va îndrepta întru toate și-și va impune o severă și irevocabilă penitență.* HEL.; **a face penitență,** a executa canonul impus de preotul duhovnic pentru ispășirea păcatelor: *dacă vreți cumva să ispășiți o vină secretă, mergeți la o mănăstire și faceți acolo penitență.* PR.; **3.** abstinență: *lăsîndu-se de beție și trăind într-o penitență absolută vreme de cinci ani, și-a revenit.* V.R.; **4.** (fig.) sărăcie; privațiune: *toată viața am dus-o tot într-o penitență!* [Din lat. *poenitentia,* fr. *pénitence,* it. *penitenza*].

peníță, penițe f. **1.** (pop.) penișoară: *ține penița asta, voinicule.* ISP.; **2.** instrument pentru scris cu cerneală format dintr-o placă mică de metal, concavă, cu vîrf ascuțit și despicat, care se montează la un toc sau la un stilou: *un strop de cerneală căzu din peniță pe cristalul biroului.* GHEȚIE; **3.** desen executat în tuș cu un asemenea instrument; **4.** numele a două specii de plante erbacee, cu flori alburii, dispuse în spice, care cresc în ape stătătoare sau lin curgătoare; fiecare dintre aceste plante; lăun (*Myriophyllum spicatum* și *verticillatum*). [*Pană*[1] + *-iță*].

penny [péni] m. monedă engleză divizionară. [Cuv. engl.].

penologíe f. ramură a criminologiei care se ocupă cu managementul închisorilor și cu tratamentul aplicat deținuților. [Din fr. *pénologie*].

pensă, pensez vb. (tr.) **1.** a prinde și a strînge cu pensa porțiuni din piele, părți de organe etc.; **2.** a smulge fire de păr cu penseta: *își pensează sprîncenele;* **3.** a face pense la un obiect de îmbrăcăminte. [Din fr. *pincer*].

pensáre, pensări f. acțiunea de a pensa și rezultatul ei. [V. *pensa*].

pénsă, pense f. **1.** mic instrument de metal compus din două brațe (drepte sau curbe, cu sau fără dinți) unite la unul dintre capete sau articulate în formă de foarfece, folosit în medicină, în tehnică etc. pentru a prinde sau a fixa obiecte mici, marginile unei răni etc.; **2.** cută scurtă, interioară, făcută la un obiect de îmbrăcăminte pentru a-l face să se muleze pe corp. [Din fr. *pince*].

pensétă, pensete f. pensă mică, întrebuințată în cosmetică, în laborator etc.; **pensetă cu vid,** instrument cu o ventuză la capăt, care prinde piese mici prin aspirație. [Din fr. *pincette*].

pénsie, pensii f. **1.** ajutor (periodic) în bani plătit unei persoane pentru a-i asigura existența; **pensie alimentară** (sau **de întreținere**), sumă de bani pe care cineva o plătește periodic unei persoane la întreținerea căreia este obligat prin lege să contribuie; **2.** sumă de bani acordată lunar de stat, de întreprinderi sau instituții private etc. persoanelor care au ieșit din activitate pentru limită de vîrstă sau pentru invaliditate, precum și urmașilor acestora, în cazurile prevăzute de lege: *avea pensie după bărbatu-său, care murise-n război.* SOR.; *trăi singur, fără familie ..., ajutîndu-se cum putea dintr-o pensie sărăcăcioasă.* GHEȚIE; **a ieși** (sau **a scoate pe cineva**) **la pensie,** a (se) pensiona: *să ceri de îndată să te scoatem la pensie.* REBR.; **3.** pensionare: *mai are cîțiva ani pînă la pensie.* GHEȚIE. // (în forma **pensiune**) **1.** întreținere constînd din locuință și masă (sau numai masă), pe care cineva o primește într-o casă particulară sau într-un restaurant, în schimbul unei sume de bani; (spec.) găzduire a elevilor într-un pension: *unchiul i-a oferit pensiune pe un an;* **în pensiune,** în gazdă: *se așeză în pensiune într-o odaie mobilată.* CAR.; **2.** casă, restaurant etc. în care se oferă o asemenea întreținere: *locuia într-o pensiune pretențioasă, ținută de o femeie din lumea bună.* GHEȚIE; **3.** (p. ext.) sumă de bani plătită în acest scop: *Felix plătea o pensiune scandaloasă.* CĂL.; **4.** (arg.) închisoare; (și: **pensiune**). [Din lat. *pensio, -onis,* fr. *pension,* germ. *Pension,* rus. *pensija*].

pensioáră, pensioare f. (fam.) diminutiv al lui pensie: *să-și încaseze în tihnă, lunar, pensioara cuvenită.* REBR. [*Pensie* + *-oară*].

pensión, pensioane n. instituție (particulară) de învățămînt, unde elevii primeau și găzduire în perioada școlarizării; pensionat[1]: *se îndrăgostise așa, în neștire, cum fac fetele de pension?* EL.; *în decembrie se mută în pensionul catolic.* GHEȚIE; (și: (înv.) **pansion**). [Din fr. *pension,* germ. *Pension*].

pensioná, pensionez vb. **1.** (tr.) a acorda cuiva dreptul de a primi pensie, în condițiile prevăzute de lege; a scoate la pensie: *curios lucru, profesorii și medicii mai ales sufăr cînd sînt pensionați;* **2.** (refl.) a ieși la pensie, a deveni pensionar: *s-a pensionat din motive de boală.* [Din fr. *pensionner,* germ. *pensionieren*].

pensionár, ~i, pensionară, ~e m., f. **1.** persoană care primește pensie: *să se nască bursier, să trăiască funcționar și să moară pensionar.* CAR.; (adj.) *era un judecător pensionar ... foarte sărac și complet surd.* GHEȚIE; **2.** persoană care stă în pensiune la cineva: *pensionarii casei sînt toți la masă.* PETR.; *doi colegi de clasă îl duseră într-o casă deocheată ... și-l încredințaseră uneia dintre pensionare.* GHEȚIE; **3.** (înv.) elev al unui pension: *micii pensionari, înfometați, furau mere.* CĂL.; **4.** persoană internată într-un azil sau într-un ospiciu: (fig.) *literatura noastră nu trebuie să fie ... pensionară de azil, adică să stea închisă, plină de reumatisme.* GAL.; **5.** (rar) deținut: *pensionarii închisorii.* [Din fr. *pensionnaire,* germ. *Pensionär*].

pensionáre, pensionări f. faptul de a (se) pensiona; scoatere sau ieșire la pensie: *se retraseră după pensionare la Craiova.* GHEȚIE. [V. *pensiona*].

pensionát[1], pensionate n. **1.** pension: *și-a făcut studiile prin pensionatele din capitală.* CĂL; **2.** timpul petrecut ca elev într-un pension; viață de pension: *ne-am împăcat abia după pansionat.* [Din fr. *pensionnat,* germ. *Pensionat*].

pensionát[2], ~ți, pensionată, ~e a. care este pensionar: (subst.) *scade bugetul pentru pensionați.* [V. *pensiona*].

pensiúne f. v. pensie.

pensón, pensoane n. pensulă: *și-a cumpărat acuarele și cîteva pensoane.* [Din fr. *pinceau*].

pensonă, pensonez vb. (rar; tr.) a colora cu pensonul. [De la *penson*].

pensulă, pensulez vb. (tr.) **1.** a întinde cu pensula un strat de lac sau de vopsea pe o suprafață; a colora cu pensula: *sînt peisaje pensulate puternic.* V.R.; **2.** a badijona cu un dezinfectant. [De la *pensulă*].

pensuláre, pensulări f. (rar) acțiunea de a pensula și rezultatul ei; pensulație. [V. *pensula*].

pensuláție, pensulații f. **1.** pensulare; **2.** urmele lăsate de pensulă pe un tablou; trăsură de penel specifică unui pictor; **3.** badijonare cu un dezinfectant. [*Pensula* + *-ție*].

pénsulă, pensule f. **1.** instrument cu care se vopsește, se lăcuiește sau se pictează, format dintr-un mănunchi de fire din păr de animale sau sintetice, prinse într-un mîner; penson: *își înmuia preocupată pensula în culori.* PR.; **2.** (fig.) pensulație: *tablou ... de pensulă toscană.* FIL. [Din germ. *Pinsel*].

pentaclorúră, pentacloruri f. clorură a elementelor pentavalente. [Din fr. *pentachlorure*].

pentáclu, pentacle n. pecete cu figuri geometrice, pe care sînt desenate litere ebraice, cuvinte latinești, caractere cabalistice, imprimată pe pergament virgin sau gravată pe metale prețioase, despre care se crede că mobilizează puterile oculte: *o formulă cabalistică ..., slujind ca răvaș de friguri, e mai mult un pentaclu, căci simbolul e activ, iradiant, spre deosebire de talisman, care previne numai puterea demonică.* CĂL. [Din fr. *pentacle*].

pentacórd, pentacorduri n. **1.** liră cu cinci coarde, folosită în antichitate; **2.** succesiune de cinci sunete în cadrul unei cvinte. [Din fr. *pentacorde*].

pentadactíl, ~i, pentadactilă, ~e a. și s. (animal) care are cinci degete la membrele anterioare sau posterioare; (mînă, picior, labă) cu cinci degete. [Din fr. *pentadactyle*].

pentádă, pentade f. (meteor.) perioadă de cinci zile consecutive. [Din fr. *pentade*].

pentadecagón, pentadecagoane n. poligon plan cu cincisprezece laturi și cincisprezece unghiuri. [Din fr. *pentadécagone*].

pentaédru, pentaedre n. poliedru cu cinci fețe. [Din fr. *pentaèdre*].

pentagón, pentagoane n. poligon cu cinci laturi și cinci unghiuri. [Din fr. *pentagone,* germ. *Pentagon,* lat. *pentagonus*].

pentagonál, ~i, pentagonală, ~e a. **1.** care are la bază un pentagon: *prismă pentagonală;* **2.** care are formă de pentagon: *odaia Ameliei ... este de formă pentagonală.* NEGR. [Din fr. *pentagonal*].

pentagrámă, pentagrame f. figură geometrică în formă de stea cu cinci colțuri, considerată în Orientul antic ca simbol al perfecțiunii și folosită ulterior îndeosebi ca talisman. [Din fr. *pentagramme*].

P Q

pentagrílă, pentagrile f. tub electronic cu vid, cu un catod, un anod şi cinci grile. [Din engl. *pentagrid* (după *grilă*)].

pentamétru, pentametri m. (în versificaţia greacă şi latină) vers alcătuit din cinci picioare care formează două emistihuri egale (doi dactili şi o silabă lungă). [Din gr. mod. *pentámetron,* lat. *pentameter,* fr. *pentamètre*].

pentán, pentani m. hidrocarbură aciclică saturată, obţinută prin fracţionarea gazolinei şi folosită ca solvent în sinteza organică, la fabricarea alcoolului amilic. [Din fr. *pentane*].

pentanól, pentanoli m. (chim.) alcool amilic. [Din fr. *pentanol*].

pentaoxíd, pentaoxizi m. oxid a cărui moleculă conţine cinci atomi de oxigen. [Din fr. *pentaoxyde*].

pentapetálă, ~e a. (despre corola florilor) cu cinci petale. [Din fr. *pentapétale*].

pentarhíe f. **1.** ansamblul celor cinci patriarhate locale ale vechii biserici creştine, Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia şi Ierusalim, a căror ierarhie a fost fixată la sinodul ecumenic de la Constantinopol (680) şi potrivit căruia episcopul Romei devine „primus inter pares" (primul între egali); **2.** (p. ext.) ansamblu de cinci autorităţi sau state care exercită împreună o anumită supremaţie. [Din fr. *pentarchie*].

pentasepál, ~e a. (despre caliciul florilor) cu cinci sepale. [Din fr. *pentasépale*].

pentasilábic, ~ci, pentasilábică, ~ce a. (despre cuvinte) format din cinci silabe. [Din fr. *pentasyllabique*].

pentastíl, pentastiluri n. templu grec cu cinci coloane. [Din fr. *pentastyle*].

pentateúh, pentateuhuri n. parte a *Bibliei* care cuprinde primele cinci cărţi ale *Vechiului Testament* (*Facerea, Ieşirea, Leviticul, Numerii* şi *Deuteronomul*), atribuite lui Moise; tora. [Din lat. *Pentateuchus,* fr. *pentateuque*].

pentatlón, pentatloane n. probă combinată de atletism, alcătuită din cinci subprobe sportive (alergări, aruncări şi sărituri); **pentatlon modern,** concurs sportiv complex compus din cinci probe diferite (călărie, scrimă, tir, înot şi cros), desfăşurate în patru zile. [Din fr. *pentathlon*].

pentatloníst, ~şti, pentatlonistă, ~e m., f. sportiv participant la pentatlon. [*Pentatlon* + *-ist*].

pentatónic, ~ci, pentatonică, ~ce a. **gamă pentatonică,** gamă alcătuită din cinci trepte, de obicei tonuri întregi şi terţe mici în cadrul unei octave, care stă la baza muzicii populare chineze, tătare, scoţiene etc.; **sistem pentatonic,** sistem muzical bazat pe asemenea game. [Din germ. *pentatonisch*].

pentavalént, ~ţi, pentavalentă, ~e a. (despre elemente chimice) care are valenţa cinci. [Din fr. *pentavalent*].

pentazól n. substanţă incoloră, cristalizată, cu gust amărui, solubilă în apă, folosită ca medicament cu acţiune analeptică, cardiacă, respiratorie etc. [Et. nec.].

penteléu, pentelele n. **1.** (la *sg.*) varietate de caşcaval; **2.** (reg.) băţ cu care se bate laptele pentru a se alege untul; **3.** (reg.) coastă înclinată şi netedă pe care coboară oile în strungă. [De la *Penteleu* n. pr.].

pentélică a. **marmură pentelică,** marmură albă, fără nervuri. [Din fr. *pentélique*].

penticostál, ~i, penticostală, ~e m., f. adept al unei secte creştine protestante, apărută la începutul sec. al XX-lea în SUA, de unde s-a răspîndit în Europa, America Latină şi Asia, al cărui cult constă în reuniuni entuziaste, cu cîntece şi discursuri spontane, cu prorociri, cu povestiri emoţionante, care din cauza misticismului exagerat (posturi severe, servicii divine foarte lungi etc.) ajunge la stări convulsive; tremurici. [Din engl. *pentecostal*].

penticostár, penticostare n. carte bisericească cuprinzînd rînduielile slujbelor pentru cele 50 de zile dintre Paşti şi prima duminică după Rusalii. [Din gr. mod. *pentikostárion*].

penticóstă, penticoste f. sărbătoarea Rusaliilor (care are loc la 50 de zile după Paşti). [Din gr. mod. *pentikostí* „al cincizecilea"].

pentódă, pentode f. tub electronic cu cinci electrozi (un catod, un anod şi trei grile). [Din fr. *pentode*].

pentoxíd, pentoxizi m. oxid al unui element pentavalent. [Din engl. *pentoxide*].

pentóză, pentoze f. compus organic din ciasa monozaharidelor, cu cinci atomi de carbon în moleculă. [Din fr. *pentose*].

pentozuríe, pentozurii f. prezenţă a pentozelor în urină; cantitate de pentoză prezentă în urină. [Din fr. *pentosurie*].

péntru prep. indică: **1.** scopul, obiectivul; destinaţia acţiunii: *acest răvaş e pentru tine.* NEGR.; *face opoziţie pentru opoziţie, combătînd cu violenţă tot.* CĂL.; *a muri pentru patrie; hîrtie pentru scris;* **2.** în vederea: *ca să coacă pentru nuntă şi plăcinte şi colaci.* EM.; **3.** beneficiarul; în favoarea, în folosul...; de partea ...: *fiecare pentru sine.* CR.; *opinia publică e pentru el;* **4.** preferinţa: *fă, te rog, pentru mine;* **5.** relaţia; faţă de ...: *pentru lume-i fi bătrîn, pentur mine tot copil; pentru lume om de stat, pentru mine-al meu băiat.* VIERU; *haina e prea mare pentru vîrsta lui;* **cît pentru,** cît despre ..., în ce priveşte ...; **6.** referirea; în privinţa ..., în legătură cu ...: *am auzit pentru tine că eşti un om prea iscusit.* PANN; *legea comună pentru toţi.* BĂLC.; **7.** durata: *îmi robeşte inima pentru-ntreagă viaţa.* POP.; **pentru moment,** deocamdată; **8.** schimbul; echivalarea: *să-mi iai viţica pentru-un cuc armenesc?* CR.; **9.** substituirea; în locul ...: *lăsaţi să vorbesc eu pentru toate.* CR.; **10.** cauza: *Chabu are să se mărite mai greu pentru că e mai neagră.* EL.; *l-am pedepsit pentru lenea lui;* **11.** temeiul, motivul: *lăuda pe fiul de împărat pentru o aşa nimerită ... alegere.* ISP.; **pentru puţin** (sau **nimic**), se spune ca răspuns celui ce mulţumeşte cînd i s-a făcut un serviciu; **pentru (numele lui) Dumnezeu,** exclamaţie de implorare, de deznădejde, de dezaprobare; **pentru nimic în lume,** cu nici un preţ. // conj. **pentru că,** deoarece, din cauză că, din cutare motiv: *mi-s dragă mie însămi pentru că-i sînt dragă lui.* EM.; **pentru aceea,** de aceea, din care cauză; deci, aşadar: *îi eşti prietenă, pentru aceea ... la d-ta mi-e nădejdea.* NEGR.; **pentru ce,** din ce cauză, din care motiv: *pentru ce m-ai îndemnat să mă lupt cu el?* CR.; *trebuie să fi ştiut el ... pentru ce a zis.* ISP. [De la *printru*].

penúltim, ~i, penultimă, ~e a. care este înaintea celui din urmă, al doilea din urmă (în spaţiu, în timp, într-o ierarhie); (p. gener.) care se află printre ultimii, cam la sfîrşit: *am întîlnit-o ... în penultima zi de curse.* PETR. // f. (artic.) penultima silabă: *se accentuează penultima.* [Din lat. *paenultimus*].

penúmbră, penumbre f. **1.** zonă incomplet luminată, cu luminozitate intermediară între zona umbrită şi cea luminoasă din spatele unui corp opac; **2.** (p. gener.) zonă slab luminată; semiobscuritate: *zidurile masive zăceau în penumbră.* GHEŢIE; (fig.) *concepţia lui Heraclit stăruie ... în penumbra spiritualităţii greceşti.* BL.; **3.** zonă de trecere între lumină şi umbră, de la clar la obscur, în pictură. [Din fr. *pénombre* (după *umbră*)].

penúrie f. (livr.) lipsă a unor lucruri necesare; (spec.) lipsă extremă a mijloacelor necesare traiului; sărăcie, mizerie: *astfel vorbea bietul român de penuria ce roade poporul.* OD.; (accent. şi: **penurie**). [Din fr. *pénurie*].

peón[1], peoni m. ţăran, muncitor agricol din America Latină (în dependenţă totală de proprietar, din cauza datoriilor). [Din fr. *péon,* sp. *peón*].

peón[2], peoni m. picior de vers clasic format din patru silabe, dintre care una lungă (accentuată) şi trei scurte (neaccentuate). [Din fr. *péon,* lat. *paeon*].

peonáj n. sistem de dependenţă a peonilor[1] faţă de proprietari, ca urmare a plăţii anticipate a unor munci. [Din fr. *péonage*].

pépe, pepi f. (reg.) **1.** insectă, gîză; gîndac; **2.** (de obicei artic.) fiinţă imaginară înspăimîntătoare (cu care sînt speriaţi copiii): *te papă pepea.* [Et. nec.].

pepélea m. (pop.) om isteţ, glumeţ şi poznaş, care îşi bate joc de toţi, sub aparenţa naivităţii; păcală: *ne-o giucat-o pepelea!* AL.; *din pricina lui pepelea de moş Bodrîngă.* CR. [De la *Pepelea* n. pr.].

pepenár, pepenari m. persoană care cultivă sau care vinde pepeni. [*Pepene* + *-ar*].

pepenáş, pepenaşi m. diminutiv al lui pepene. [*Pepene* + *-aş*].

pepenăríe, pepenării f. loc cultivat cu pepeni; bostănărie, harbuzărie: *mai fac cîte o recunoaştere prin pepenăriile de lîngă rîu.* GAL. [*Pepene* + *-ărie*].

pépene, pepeni m. **1.** numele a două plante din familia cucurbitaceelor, cu tulpina tîrîtoare, cu florile unisexuate, monoice, galbene şi cu fructe comestibile, mari, ovale sau sferice: **a)** (şi **pepene galben**), plantă originară din Asia tropicală, avînd fructul mare, cu coaja galbenă sau verzuie, netedă sau zgrunţuroasă, cu miezul galben, verzui sau alb, dulce, parfumat şi suculent; zemos (*Cucumis melo*); **b)** (şi **pepene verde**) plantă originară din sudul Africii, avînd fructul mare, cu coaja verde, cu miezul roşu sau galben, dulce şi foarte zemos; harbuz, lubeniţă (*Citrullus lanatus* sau *vulgaris*); (p. restr.) fructul acestor plante: *să ducă fiecare cîte un pepene ... la masa împăratului.* ISP.; **gras ca pepenele** (sau **ca un pepene**) ori **pepene de gras** (sau **gras pepene**), foarte gras; **a-şi ieşi** (sau **a scoate pe cineva**) **din pepeni** (sau **din pepene**), a-şi pierde firea sau a face pe cineva să-şi piardă calmul, răbdarea; a (se) enerva: *Cănuţă şi-a ieşit din pepene.* CAR.; *puţin lipsi să nu mă scoată din pepeni.* PR.; (fam.) **a ieşi** (sau **a ajunge etc.**) **la pepeni,** a face o afacere proastă, a nu reuşi într-o acţiune; a sărăci; **2.** (reg.; şi **pepene porcesc**) dovleac (*Cucurbita pepo maxima* şi *melopepo*); **3.** (reg.; şi **pepene rîios**) castravete (*Cucumis sativus*). [Lat. *pepo, pepinis*].

pepeníşte, pepenişti f. (pop.) pepenărie. [*Pepene* + *-işte*].

pepenoáică, pepenoaice f. specie de pepene verde, cu fructul alungit, cu coajă vărgată cu dungi verde-închis şi verde-deschis; lubeniţă, pepenoaie. [*Pepene* + *-oaică*].

pepenoăie, pepenoaie f. (rar) pepenoaică: *pepenoaia ... este patru parale.* PETR. [*Pepene* + *-oaie*].

pepenói, pepenoi m. augmentativ al lui pepene. [*Pepene* + *-oi*].

pepenós, ~şi, pepenoásă, ~e a. rotund şi plin (ca un pepene); gras, dolofan: *copiii lor cresc ... sprinteni şi pepenoşi.* DELAVR. [*Pepene* + *-os*].

pepiniéră, pepiniere f. **1.** teren cultivat cu material săditor (viticol, pomicol, forestier etc.), rezervat pentru înmulţirea, altoirea, formarea plantelor pînă la răsădirea lor pe locul definitiv; plantele care cresc pe un asemenea teren: *ferme model şi pepiniere de viţă americană.* CAR.; **2.** (p. anal.) crescătorie de animale (de rasă), de peşti etc.; **3.** (fig.) instituţie, organizaţie etc. care pregăteşte (mulţi) tineri mai ales, în vederea unei profesii, a unei activităţi; colectiv din care se pot recruta astfel de persoane: *gimnaziile noastre,*

pepiniere de candidaţi la funcţiuni. OD.; **4.** (fig.) mediu[2] propice: *pepiniera în care cresc aceşti inemici ai onoarei ... este mai totdeauna casa ... bogatului parvenit.* FIL.; *sîntem pepiniera de dileme a Europei.* D. [Din fr. ***pépinière***].

pepinierie, pepinierii f. (rar) meseria, ocupaţia pepinieristului. [***Pepinieră*** + *-ie*].

pepinierist, ~şti, pepinieristă, ~e m., f. persoană care cultivă plante într-o pepinieră, care lucrează într-o pepinieră. [Din fr. ***pépiniériste***].

pepít a. invar. cu pătrăţele sau cu romburi de (două) culori diferite, alternînd între ele etc.: *stofă pepit.* // n. ţesătură cu asemenea desene, cadrilată de obicei cu negru pe fond alb; (şi: (pop.) **pipit(ă)**). [Din germ. ***Pepita***].

pepítă, pepite f. bucată masivă de aur (sau de alt metal nobil) nativ. [Din fr. ***pépite***].

péplu, pepluri n. mantie scurtă, uşoară, fără mîneci, prinsă pe umeri cu o agrafă, purtată de femei peste tunică, în antichitatea greco-romană: *peplul îi înfăşoară ... talia zveltă.* OD.; *faldurile rochiei împrumutară ... simplitatea şi graţia peplumului antic.* TUD.; (şi: **peplum**). [Din lat. ***peplum***].

péplum n. v. **peplu**.

peponídă, peponide f. tip de fruct cărnos caracteristic cucurbitaceelor; melonidă. [Din fr. ***péponide***].

pépsi n. v. **pepsi-cola**.

pépsic, ~ci, pepsică, ~ce a. care aparţine pepsinei, referitor la pepsină: *digestie pepsică.* [Din fr. ***pepsique***].

pepsi-cóla, pepsi-cole f. numele comercial al unei băuturi răcoritoare acidulate, care conţine esenţă de cola; băutură cu acest nume: *pepsi-cola este reconfortantă;* (şi: **pepsi**). [Din engl. ***pepsi-cola***].

pepsínă, pepsine f. enzimă conţinută în sucul gastric, cu rol important în digestie. [Din fr. ***pepsine***].

peptidáză, peptidaze f. enzimă care catalizează descompunerea peptidelor. [Din fr. ***peptidase***].

peptíd, peptide n. moleculă formată din mai mulţi aminoacizi reuniţi prin legături peptidice; (şi: **peptidă**). [Din fr. ***peptide***]

peptídă f.v. peptid.

peptizánt, ~ţi, peptizantă, ~e a. şi m. (substanţă) care produce peptizarea. [Din fr. *peptisant*].

peptizáre, peptizări f. (chim.) defloculare. [Din fr. ***peptisation***].

peptónă, peptone f. substanţă organică rezultată din acţiunea pepsinei şi a pancreatinei asupra proteinelor în procesul de digestie, folosită în microbiologie pentru prepararea mediilor nutritive. [Din fr. ***peptone***].

peptonúrie, peptonurii f. prezenţă a peptonelor în urină; cantitate de peptone prezentă în urină. [Din fr. ***peptonurie***].

per prep. **1.** (în legătură cu preţul unei mărfi raportat la o unitate de măsură) pentru, pe; de fiecare: *1000 lei per kilogram; per total;* **2.** prin, cu: i se adresează *per tu.* [Din it., germ. ***per***].

peracíd, peracizi m. termen generic pentru acizii care conţin mai mult oxigen decît acidul obişnuit corespunzător (ex.: acid peracetic, acid persulfuric etc.). [Din fr. ***peracide***].

peramél, perameli m. iepure marsupial din Australia, săritor, rîmător şi insectivor, care îşi sapă vizuini în sol (*Perameles*). [Din fr. ***péramèle***].

perborát m. produs rezultat prin adiţionarea de hidrogen superoxidat de borat, folosit ca înălbitor în industria textilă, în industria detergenţilor etc. [Din fr. ***perborate***].

percaínă f. pulbere albă, cristalină, inodoră, solubilă în apă, folosită în anesteziile locale şi în cele intrarahidiene. [Din fr. ***percaïne***].

percál, percale n. ţesătură de bumbac, fabricată din fire nerăsucite, subţire, uşoară, folosită mai ales la confecţionarea cămăşilor. [Din germ. ***Perkal,*** fr. ***percale***].

percalínă f. ţesătură de bumbac, uşoară şi cu lustru, folosită de obicei la căptuşeli; pielea-dracului. [Din fr. ***percaline***].

percán s. (rar) stofă din păr de cămilă. [Et. nec.].

perceá, percez vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) păta; a (se) murdări; a (se) împestriţa. [Din bulg. ***peceat***].

perceát, ~ţi, perceată, ~e a. (reg.) **1.** pătat, murdar; **2.** (mai ales despre oi) bălţat, pestriţ, tărcat; (şi: **percet**). [V. ***percea***].

percepătór, ~i, percepătoare a. care percepe (realitatea): *imaginea perceptuală ... e condiţionată de subiectul percepător.* EM.; *făcîndu-se distincţie între realitate şi subiectul percepător, se stabilesc criteriile oricărei experienţe obiective.* CĂL. [***Percepe*** + *-ător*].

percépe, percép vb. (tr.) **1.** a sesiza cu ajutorul simţurilor sau al gîndirii, prin reflectare nemijlocită; a avea o percepţie; a simţi; (p. extr.) a înţelege, a pricepe: *sisteme muzicale ... pe care numai rafinatul le percepe.* CĂL.; **2.** a observa, a distruge, a sesiza: *percepea vag la ea o împotrivire.* SAD.; **3.** a încasa un impozit, o taxă, o dobîndă: *întreprinderea percepe vreo chirie pentru aceste locuinţe?* GHEŢIE. [Din lat. ***percipere*** (după *pricepe*)].

percépere, perceperi f. acţiunea de a percepe şi rezultatul ei: *constaţi în critica de după război ce noroasă e perceperea valorilor.* CĂL. [V. ***percepe***].

perceptíbil, ~i, perceptibilă, ~e a. **1.** care poate fi perceput cu ajutorul simţurilor sau al minţii; sesizabil, inteligibil: *cineva urca scările cu un pas abia perceptibil.* GHEŢIE; *ironie abia perceptibilă;* **2.** (rar; despre taxe, impozite) care poate fi încasat, perceput. [Din fr. ***perceptible***].

perceptibilitáte f. faptul sau însuşirea de a fi perceptibil. [Din fr. ***perceptibilité***].

perceptív, ~i, perceptivă, ~e a. care ţine de percepţie, referitor la percepţie; care (poate) percepe, perceptual, perceptional: *facultatea noastră perceptivă e afectată prin lucrul în sine.* EM. [Din fr. ***perceptif***].

perceptór, perceptori m. funcţionar însărcinat cu încasarea directă a impozitelor şi a taxelor oficiale: *perceptorul i-a luat porcul zălog.* CĂL. [Din lat. ***perceptor,*** fr. ***percepteur***].

perceptoriál, ~i, perceptorială, ~e a. (rar) care aparţine perceptorului, referitor la perceptor, de perceptor: *să-şi vadă tihnit de treburile lui perceptoriale.* PR. [***Perceptor*** + *-ial*].

perceptuál, ~i, perceptuală, ~e a. perceptiv: *cînd oamenii vorbesc ..., ei se referă totdeauna şi exclusiv la lucrul în sine ..., şi nicidecum la imaginea perceptuală, care e condiţionată de subiectul percepător.* EM. [Din fr. ***perceptuel***].

percépţie, percepţii f. **1.** facultatea, capacitatea omului de a percepe fenomenele, procesele etc. lumii exterioare; înţelegere, cunoaştere: *lipseşte posibilitatea percepţiunii unei poezii.* MAIOR.; *nu putem căuta la el percepţia lumii în care se mişca.* CĂL.; **2.** reflectare în conştiinţă a unui obiect sau a unui fenomen din realitate, prin acţiunea nemijlocită a acestuia asupra organelor de simţ; rezultatul acestei reflectări: *imaginile percepţiei noastre despre un cal şi un trandafir sînt diferite.* EM.; *daltonismul este o tulburare de percepţie a culorilor;* **percepţie extrasenzorială (cognitivă),** fenomen de dobîndire a informaţiei fără participarea simţurilor, ci prin antrenarea unor capacităţi mintale care ţin de paranormal (telepatia, clarviziunea etc.); obiect de studiu al parapsihologiei; **3.** (înv.) încasare a unui impozit, a unei taxe: *răsplată pentru munca percepţiunii.* HASD.; **4.** (înv.) oficiu al fiscului care încasa anumite impozite şi taxe; sediul acestui oficiu: *purcese spre percepţie să-şi plătească birul.* C.; (şi: (înv.) **percepţiune**). [Din lat. ***perceptio, -onis,*** fr. ***perception***].

percepţionál, ~i, percepţională, ~e a. perceptiv: *dispersiunea în mari discursuri cu pierderea terenului percepţional.* CĂL. [Din engl. ***perceptional***].

percepţiúne f. v. percepţie.

percét a. v. **perceat**.

perchezíţie, perchezíţii f. **1.** cercetare asupra unei persoane sau la domiciliul unei persoane, dispusă de organul de urmărire penală sau de procuror, pentru a aduna probe referitoare la o infracţiune sau la descoperirea infractorului: *ridică mîinile pentru percheziţie!* PR.; **2.** (p. gener.) căutare amănunţită; scotocire: *încredinţîndu-se că în casă nu se mai află nici un ban, Aglae suspendă percheziţia.* CĂL.; (şi: (înv.) **percheziţiune**). [Din fr. ***perquisition,*** lat. ***perquisitio, -onis***].

percheziţioná, percheziţionez vb. (tr.) **1.** a face o percheziţie, a supune unei percheziţii: *anchetatorul nu se grăbi ... să percheziţioneze imediat casa.* PR.; **2.** (p. gener.) a căuta amănunţit; a scotoci: *pachetul ... a fost percheziţionat la direcţie.* PETR. [Din fr. ***perquisitionner***].

percheziţiúne f. v. percheziţie.

percícă, percele f. (reg.) **1.** cîrlionţ; moţ (pe frunte): *cu percica retezată ... ai fermecat lumea toată.* POP.; **2.** smoc de păr pe fruntea cailor; perciun. [Din turc. ***pürçek***].

perciún m. v. perciune.

perciunát, ~ţi, perciunată, ~e a. (şi subst.) **1.** care poartă perciuni; **2.** (fam.; iron.) evreu bigot: *trec ... bătrînii perciunaţi întorcîndu-se de la sinagogă.* CĂL. [De la ***perciune***].

perciúne, perciuni m. (mai ales la pl.) **1.** fiecare dintre cele două şuviţe de păr care se prelungesc pe obraz, de la tîmple în jos, pe lîngă urechi: *ai lăsat să-ţi crească perciuni.* EM.; *cînd tundem perciunii, elev?* BUSUIOC; **2.** (rar) favorit; **3.** (rar; în forma **perciun**) smoc de păr pe fruntea cailor; percică; (şi: **perciun**). [Din turc. ***perçem***].

perclorát, perclorati m. sare a acidului percloric, folosită în pirotehnie şi în industria de explozivi. [Din fr. ***perchlorate***].

perclóric a. **acid percloric,** acid oxigenat al clorului, obţinut din perclorat de potasiu şi din acid sulfuric, cu aspectul unui lichid incolor, care fumegă în aer şi explodează la încălzire, folosit ca reactiv în laborator. [Din fr. ***perchlorique***].

perclorúră, perclorúri f. clorură cu cea mai mare cantitate posibilă de clor. [Din fr. ***perchlorure***].

percoláre, percolări f. **1.** extragere dintr-un minereu a unor metale sau a unor compuşi metalici prin dizolvarea acestora în lichidul care străbate masa de minereu; **2.** rafinare a produselor petroliere fluide prin trecerea lor prin turnuri încărcate cu adsorbanţi; **3.** infiltrare în sol a apei din precipitaţii sau din alte surse; **4.** trecere a unui lichid printr-un corp poros, de obicei în direcţie descendentă. [Din fr. ***percolation***].

percúrge vb. v. **parcurge**.

percúrs n. v. **parcurs**.

percusiúne f. v. percuţie.

percutá, percutez vb. **1.** (tr.) a lovi cu percutorul capsa unui cartuş, a unui focos etc. pentru a provoca aprinderea încărcăturii; **2.** (tr.) a examina un bolnav prin percuţie: [medicul] *palpă abdomenul, percută ficatul, splina.* GHEŢIE; **3.** (fam.; tr. şi intr.) a reacţiona prompt; a executa (un ordin): *uite cum percutează soldatul!* [Din fr. ***percuter***].

percutánt, ~ţi, percutantă, ~e a. 1. (despre proiectile) care explodează la atingerea unui obstacol sau în urma unei percuţii; 2. **perforator percutant**, perforator mecanic, folosit în mine, al cărui sfredel acţionează prin lovituri; 3. (fig.) care frapează; care produce un şoc psihologic: *un argument percutant.* [Din fr. ***percutant***].

percutáre, percutări f. acţiunea de a percuta. [V. ***percuta***].

percutór, percutoare n. 1. piesă (în formă de cui) la armele de foc care percutează capsa cartuşului sau a focosului; 2. piesă (metalică) a unor instalaţii tehnice care, prin percuţie, pune în mişcare sau opreşte diferite părţi ale instalaţiei. [Din fr. ***percuteur***].

percúţie, percuţii f. 1. (fiz.) variaţie bruscă a impulsului (şi a vitezei) unui corp în timpul unei ciocniri a acestuia, datorită acţiunii de scurtă durată a unei forţe exterioare; 2. lovire, ciocnire; şoc; (spec.) lovire cu percutorul a capsei unui cartuş sau a unui focos; 3. metodă de examinare clinică constînd în lovirea uşoară şi repetată cu degetele sau cu un instrument special a unei regiuni a corpului, pentru diagnosticarea unei afecţiuni, pe baza modificărilor sonorităţii zonei bolnave; 4. (procedeu special de) producere a sunetelor prin lovirea cu un ciocănel a unei membrane, a unei lame, a unor plăci metalice sau a unei corzi de la un instrument muzical: *percuţia era folosită cu măsură;* (fig.) *declamaţia se face fără percusiune suficientă între sonuri.* CĂL.; **instrument de percuţie,** instrument muzical care produce sunete printr-un asemenea procedeu (ex.: castanieta, tamburina, toba mare, trianglu, ţambal, xilofon etc.); 5. grupa orchestrei alcătuită din astfel de instrumente; (şi: (înv.) **percusiune**). [Din fr. ***percussion***].

percuţioníst, ~şti, percuţionístă, ~e m., f. muzician care cîntă la un instrument de percuţie. [Din fr. ***percussionniste***].

perdáf, perdafuri n. 1. (înv.) lustru, luciu; **a da perdaf,** a stropi (pentru a lustrui); a presăra: *perdaf cu piper le da.* POP.; 2. radere în răspăr, în contra direcţiei în care creşte barba: *ras regulat, în toate sîmbetele, cu perdaf.* GHICA; **a da** (sau **a trage**) **cuiva un perdaf,** a mustra aspru pe cineva. [Din turc. ***perdah*** „lustru"].

perdánt, ~ţi, perdantă, ~e a. 1. (şi m., f.) (persoană) care pierde (într-o competiţie); 2. care înregistrează pierderi: *afacere perdantă.* [Din fr. ***perdant***].

perdăfuí, perdăfuiesc vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) rade cu perdaf: *cum poate un bărbat să se gătească şi să se perdăfuiască la fel cu odaliscele şi cu actorii?* GAL. [***Perdaf*** + ***-ui***].

perdeá, perdele f. 1. obiect dintr-un material textil uşor, vaporos, suspendat în dreptul unei ferestre, al unei uşi etc. în scop decorativ şi pentru a împiedica pătrunderea luminii, a opri vederea din exterior etc.; (p. ext.) draperie: *la ferestre erau nişte perdele de mătase.* ISP.; *dădu la o parte lunga perdea de catifea vişinie care masca patul.* GHEŢIE; **a se da după perdea,** a se ascunde, a lucra din umbră; **a ridica perdeaua,** a da lucrurile pe faţă, a arăta care este adevărul; 2. (înv.) draperia de la uşa de intrare în camera domnitorului sau a vizirului (unde de obicei stătea o strajă); (p. ext.) intrare; anticameră: *Vodă ... chemă un fustaş de la perdea.* OD.; 3. (înv.) cortină (la teatru): *la ridicarea perdelii, Trahanache este la masa prezidenţială.* CAR.; *cum să jucăm păpuşile? cu perdea ori fără perdea?* POP.; 4. (p. ext.) scenă sau act dintr-o piesă de teatru; 5. (fig.) bună-cuviinţă, rezervă, reţinere (metaforă luată de la modul de a juca păpuşile); **cu perdea,** (spus, făcut etc.) discret, indirect, pe ocolite; decent: [îi] *vorbesc cu perdea ... ca să n-o ruşinez.* CAR.; **fără perdea,** (spus, făcut etc.) pe faţă, fără înconjur; fără sfială, indecent; trivial: *cîntau fără întrerupere ... cîntece fără perdea.* GHEŢIE; **a da cuiva o perdea,** a dojeni pe cineva pentru o necuviinţă, a-i trage un perdaf; 6. (pop.) cataractă, albeaţă: *ochii cei vătămători ... înveliţi să fie cu perdele albe să nu mai privească.* POP.; 7. (p. anal.) ceea ce are aspectul obiectului descris mai sus; ceea ce acoperă vederea; (fig.) ceea ce împiedică înţelegerea unui lucru: *cruzimea ... veghea subt o perdea de făţărie.* OD.; **a avea perdea la ochi,** a nu pricepe un lucru; **a i se lua** (sau **a i se ridica**) **cuiva o perdea de pe ochi,** a face pe cineva să înţeleagă, să vadă clar: *ca şi cum i s-ar fi ridicat o perdea de pe ochi, a înţeles cine era negustorul.* CAR.; 8. strat de protecţie; **perdea de aer,** strat încălzit de aer care separă o încăpere caldă de exterior; 9. şir de arbori sădiţi în linie dreaptă, destinat protejării culturilor sau căilor de comunicaţie împotriva înzăpezirii, a vîntului; (p. ext.) fîşie de pădure: *perdele de brădet.* OD.; 10. (pop.) adăpost (de iarnă) pentru oi, făcut din stuf, nuiele, scînduri etc.: *şuri şi ocoale pentru boi şi vaci, perdea pentru oi.* CR. [Din turc. ***perde*** „văl, portieră, cataractă, modestie, puritate sufletească"].

perdegíu, perdegii m. slujbaş însărcinat cu paza la uşa cu perdea de la camera domnitorului sau a înaltilor demnitari; perdelegiu. [Din turc. ***perdeci***].

perdelegíu, perdelegii m. 1. (înv.) perdegiu; 2. (rar) fabricant de perdele. [***Perdele*** (pl. de la *perdea*) + ***-giu***].

perdelúi, perdeluiesc vb. 1. (tr.) a acoperi, a învălui ca o perdea: *nori după nori zburau ..., perdeluind ... lumina.* CAR.; *pridvor perdeluit de iasomie.* M.CAR.; 2. (refl.) a se lăsa ca o perdea: *asupra lunii se perdeluiau nouri.* SAD. [***Perdea*** + ***-ălui***].

perdeluíre, perdeluiri f. (rar) acţiunea de a (se) perdelui şi rezultatul ei: *priveşte, prin perdeluirea ploii, dealul Călimanului.* C.PETR. [V. ***perdelui***].

perdeluít, ~ţi, perdeluită, ~e a. (rar) acoperit cu perdele: *ferestre perdeluite.* [V. ***perdelui***].

perdelúţă, perdeluţe f. diminutiv al lui perdea: *prin perdeluţele de muselină se întrezărea conturul opac al unui corp.* GHEŢIE. [***Perdele*** (pl. lui **perdea**) + ***-uţă***].

perditánţă f. conductanţă electrică a izolaţiei unei linii de telecomunicaţie sau de transmisiune a energiei electromagnetice. [Din fr. ***perditance***].

perdíţie, perdiţii f. stare de decădere morală în care se află cineva; pierzanie; corupţie: *aceste localuri de perdiţie sînt probabil ... pentru străini.* SAD. [Din fr. ***perdition***].

peréche, perechi f. 1. grup de două obiecte de acelaşi fel care se folosesc numai împreună: *se-ntoarse curînd cu o pereche de bocanci.* PR.; (adj.) **număr pereche,** număr par[2]; 2. grup format din două părţi sau din două organe identice şi simetrice ale (corpului) unei fiinţe: *ochii? hai, ce mai pereche!* COŞB.; **o pereche de palme,** două lovituri succesive date cuiva (pe obraz) cu palma; 3. obiect alcătuit din două părţi identice dispuse simetric: *o pereche de ochelari; o pereche de pantaloni;* 4. grup de două exemplare, două bucăţi din acelaşi fel de lucruri: *o pereche de mititei.* REBR.; **pereche de case,** corp de case formînd un tot: *boierul acela avea o păreche de case.* CR.; **pereche de haine,** rînd de haine; costum; **pereche de cărţi,** set, pachet de cărţi de joc, cuprinzînd toate cărţile necesare unui joc; 5. grup de două persoane de sex opus, aflate într-o anumită relaţie; cuplu: *după cununie, tînăra pereche va pleca.* CAR.; *eram ... o pereche în aparenţă perfectă.* EL.; 6. (spec.) cuplu de dansatori: *zecile de perechi bat someşana.* REBR.; 7. grup de două animale de aceeaşi specie: *am o pereche de boi;* 8. fiecare dintre cele două fiinţe, obiecte, fenomene etc. care formează un grup (unitar), considerată în raport cu cea de-a doua fiinţă, cu cel de-al doilea obiect, fenomen etc. din grup; fiinţă, obiect, fenomen etc. care seamănă perfect cu altă fiinţă, cu alt obiect, fenomen etc.: *ar trebui să umbli ... multe ţări ca să-i găseşti pereche coanei Patiţii.* GAL.; **fără pereche,** unic în felul său: *era ... un mîncău fără pereche.* GHEŢIE; **a nu (mai) avea** (sau **afla** etc.) **pereche,** a nu avea seamăn, a fi foarte deosebit de ceilalţi: *e un leneş, care nu credeam să mai fi avînd păreche în lume.* CR. // adv. în grup de doi, doi cîte doi: *vin pe rînd, păreche, şi pătrund cole-n poiană.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **păreche**). [Lat. ***paric(u)la***].

peregrín, peregrini m. 1. (înv.) pelerin: (fig.) *peregrini cucernici mergeam să ne închinăm frumosului în cetăţile liniştii.* M.CAR.; 2. persoană care călătoreşte mult (rătăcind din loc în loc); călător, pribeag, pelerin: *asemenea fîntînelor ce deşteaptă arsura setei peregrinului, cupa spumîndă învioşează ... amorul.* NEGR.; 3. (rar) venetic; (şi: (înv.) **pelegrin**). [Din lat. ***peregrinus,*** fr. ***pérégrin,*** it. ***pellegrino***].

peregrină, peregrinez vb. (intr.) 1. (înv.) a merge în pelerinaj; 2. a cutreiera prin locuri îndepărtate, a călători prin lume; a umbla mereu dintr-un loc în altul; a colinda, a hoinări: *indivizi care ... peregrinează prin lume, jucînd la ruletă şi făcînd asasinate.* CĂL.; *am fost invitat ... la Bonn, la Konstanz, la Viena, dar am renunţat să mai peregrinez, rămînînd credincios Universităţii din Tübingen.* CF. [Din fr. ***pérégriner,*** lat. ***peregrinare***].

peregrinágiu n. v. **peregrinaj.**

peregrináj, peregrinaje n. 1. (înv.) pelerinaj: *am simţit ... cucernica mulţumire ce inspiră credincioşilor un peregrinagiu la locurile sfinte.* OD.; 2. peregrinare: *te-ai întors sănătos din peregrinagiile ce ai făcut la munţi.* AL.; (şi: **peregrinagiu**). [***Peregrin*** + ***-aj;*** cf. it. ***pellegrinaggio***].

peregrináre, peregrinări f. acţiunea de a peregrina; călătorie lungă prin locuri îndepărtate; perindare dintr-un loc în altul; peregrinaj, peregrinaţie: *acceptă o funcţie în minister, care-l punea la adăpost de veşnicele peregrinări prin ţară ale ofiţerilor de carieră.* GHEŢIE. [V. ***peregrina***].

peregrináţie, peregrinaţii f. peregrinare: *şi-a făcut studiile liceale în peregrinaţiile impuse tatălui de schimbările de garnizoană.* CĂL.; (şi: (înv.) **peregrinaţiune**). [Din lat. ***peregrinatio, -onis,*** fr. ***pérégrination***].

peregrinaţíune f. v. **peregrinaţie.**

peremptóriu, ~ii, peremptore, ~ii a. 1. (jur.) care aparţine peremptiunii, referitor la peremptiune; 2. care nu poate fi tăgăduit, combătut; neîndoielnic, evident: *dovedeşte în mod peremptoriu cît de falşă ar fi concluzia.* EM.; *teologii ... au soluţionat chestiunea în chip peremptoriu.* BL. [Din lat. ***peremptorius,*** fr. ***péremptoire***].

perempţiúne, perempţiuni f. (jur.) prescripţie care anulează actele de procedură dacă s-a scurs un anumit termen fără ca alt act să intervină. [Din fr. ***péremption,*** lat. ***peremptio, -onis***].

perén, ~i, perenă, ~e a. 1. (despre plante) care trăieşte şi rodeşte mai mulţi ani de-a rîndul; perenic; 2. (fig.) care are un caracter stabil; care este de lungă durată sau permanent. [Din lat. ***perennis,*** fr. ***pérenne***].

perená, perenez vb. (înv.; refl. şi tr.) a (se) peneniza: *statul natural are tendinţa de-a perena.* EM. [De la ***peren***].

perénic, ~ci, perenică, ~ce a. (rar) 1. (bot.) peren; 2. stabil; permanent, veşnic: *am trăit ... în credinţa că ştiinţele europene ar fi un for perenic, pus la adăpost de vecisitudini, un pol intangibil şi supraistoric.* BL. [***Peren*** + ***-ic***].

perenitáte f. (adesea fig.) însuşirea sau faptul de a fi peren; durabilitate, persistenţă: *perenitatea tradiţiilor.* [Din fr. ***pérennité***].

pereniză, perenizez vb. (refl. şi tr.) a (se) permanentiza; a (se) perpetua, a (se) perena. [Din fr. ***pérenniser***].

P Q

perestróika f. nume dat politicii de reconstrucție socio-economică a URSS, inițiată de M. Gorbaciov, în 1985. [Din rus. ***perestroïka,*** fr. ***perestroïka***].

perestroikíst, ~ști, perestroikistă, ~e a. care ține de perestroika, referitor la perestroika; conform cu perestroika: *reformă perestroikistă.* // m. inițiator sau adept al perestroikăi: *deschiderea către economia de piață a fost făcută de perestroikiști;* (adj.) *fostului președinte ... i se atașează ... epitetul „perestroikist".* D. [Din rus. ***perestroïka*** + *-ist*].

peréte, pereți m. 1. element vertical de construcție făcut din zidărie, piatră, lemn etc., care limitează, separă sau izolează de exterior ori între ele încăperile unei clădiri și care susține planșeele, etajele și acoperișul: *baba se culcă ... cu fața la părete.* CR.; **de perete,** fixat, prins de perete: *se uită la un ceas de perete.* PETR.; **perete în perete,** avînd unul dintre pereți comun sau lipit de cel al încăperii vecine; **între patru pereți** sau **între pereții camerei (ori a casei, biroului etc.),** într-un spațiu închis, izolat: *restul zilei îl petrecu bolnav, între pereții camerei.* GHEȚIE; **a da (sau a deschide, a lăsa, a trînti, a izbi etc.) ușa (ori poarta, fereastra etc.) de perete,** a deschide larg, la maximum ușa, poarta etc.: *intră în casă trîntind ușa de perete.* DELAVR.; **a se da cu capul de pereți (sau de toți pereții),** a fi deznădăjduit, a regreta o greșeală făcută: *poți să plîngi, să te dai cu capul de pereți.* GHEȚIE; **a vorbi la pereți,** a vorbi zadarnic, fără a fi ascultat; **între patru pereți, a)** la adăpost: *aș vrea să stau și eu între patru pereți;* **b)** în secret; izolat: *am discutat între patru pereți;* **2.** versant pietros, (aproape) vertical al unei stînci, al unui munte etc.: *apăreau mereu pereți abrupți de stîncă.* CĂL.; **3.** parte a unui obiect care îl delimitează, îl mărginește; element de grosime mică prin care se separă sau se izolează spațiile unui sistem tehnic: *pereții sticlei; pereții paharului;* **4.** structură anatomică care înconjoară o cavitate a corpului sau desparte două cavități: *pereții pieptului; perete abdominal;* **5.** (reg.) copertă (de carte); învelitoare; (și: (înv. și pop.) părete). [Lat. ***paries, -tis***].

peréu, pereuri și **peree** n. strat de piatră care acoperă un taluz, care căptușește un șanț etc., pentru a-l proteja împotriva eroziunilor și a surpărilor de pămînt. [Din fr. ***perré***].

perféct, ~ți, perfectă, ~e a. **1.** care întrunește toate calitățile cerute; desăvîrșit: *nimeni nu e perfect;* **2.** deplin, complet, total; absolut: *liniile corpului trădau o perfectă destindere.* GHEȚIE; (adv.) *sînt perfect convins că ți-ar face mare bine.* CAR.; **gaz perfect (sau ideal),** gaz ale cărui molecule, de dimensiuni neglijabile față de distanțele dintre ele, nu exercită forțe de atracție una asupra alteia și care verifică, la orice temperatură, legile gazelor; **număr perfect,** număr întreg egal cu suma divizorilor lui pozitivi. // n. (gram.) timp al verbului care exprimă o acțiune petrecută și încheiată în trecut; trecut; **perfectul compus,** timp trecut (format cu ajutorul unui verb auxiliar), care exprimă acțiunea fără a o raporta la momentul vorbirii sau raportînd-o, în anumite împrejurări, la acest moment, ca un trecut mai îndepărtat; **perfectul simplu,** timp trecut care exprimă acțiunea fără a o raporta la momentul vorbirii sau raportînd-o la un moment mai apropiat; **mai mult ca perfectul,** timp trecut folosit pentru a exprima o acțiune încheiată înaintea alteia, petrecută tot în trecut. // adv. foarte bine, de acord: *perfect! ai reușit!* [Din lat. ***perfectus, perfectum,*** germ. ***perfekt, Perfekt***].

perfectá, perfectez vb. (tr.) a definitiva, a încheia un acord, o tranzacție etc.: *un angajament se poate perfecta oricînd.* GHEȚIE. [De la ***perfect***].

perfectaménte adv. în mod perfect: *eram perfectamente moștenitoarea duioșieie lui pentru micii clienți.* PR. [Din fr. ***parfaitement***].

perfectáre, perfectări f. acțiunea de a perfecta și rezultatul ei: *avea el însuși interesul de a grăbi perfectarea afacerii.* GHEȚIE. [V. ***perfecta***].

perfectíbil, ~i, perfectibilă, ~e a. care poate fi perfecționat: *cu încetul ... omul perfectibil se desprinde din totalitatea organizației naturale.* EM.; *lucrare perfectibilă.* [Din fr. ***perfectible***].

perfectibilitáte f. **1.** însușirea sau faptul de a fi perfectibil: *orice lucrare este susceptibilă de perfectibilitate.* GHICA; *criticul se cade să perceapă ... limitele perfectibilității.* CĂL.; **2.** concepție de sorginte iluministă potrivit căreia utilizarea adecvată a rațiunii ar putea conduce la realizarea deplină a posibilităților umane. [Din fr. ***perfectibilité***].

perfectív, ~i, perfectivă, ~e a. (despre aspectul ori sensul verbelor) care exprimă acțiunea verbului eliminînd noțiunea de durată și de desfășurare, insistînd asupra începutului și sfîrșitului ei; (despre verbe) care are acest aspect. [Din fr. ***perfectif,*** germ. ***perfektiv***].

perfectivizá, perfectivizez vb. (gram.; tr. fact.) a face ca un verb să devină perfectiv. [***Perfectiv*** + *-iza*].

perfectivizáre, perfectivizări f. acțiunea de a perfectiviza. [V. ***perfectiviza***].

perfectivizát, ~ți, perfectivizată, ~e a. (despre verbe) care a devenit perfectiv. [V. ***perfectiviza***].

perfectizá, perfectizez vb. (rar; tr.) a perfecționa. [***Perfect*** + *-iza*].

perféctie f. v. perfecțiune.

perfecționá, perfecționez vb. (tr. și refl.) **1.** a (se) îmbunătăți calitativ, a (se) desăvîrși; a (se) perfectiza: *perfecționatu-s-a limba?* NEGR.; **2.** a acumula sau a face să acumuleze sistematic cunoștințe într-un anumit domeniu: *ai avea prilejul să-ți perfecționezi cunoștințele cu profesori renumiți.* GHEȚIE. [Din fr. ***perfectionner,*** germ. ***perfektionieren***].

perfecționáre, perfecționări f. acțiunea de a (se) perfecționa și rezultatul ei; îmbunătățire, desăvîrșire: *suferința este un bold ... către perfecționare.* BĂLC.; *voiește să-l vadă dus în străinătate pentru perfecționare.* CĂL. [V. ***perfecționa***].

perfecționát, ~ți, perfecționată, ~e a. îmbunătățit, desăvîrșit; care reprezintă un progres: *cei cu scule perfecționate ... se întorc întotdeauna cu pește acasă.* SAD.; *program perfecționat.* [V. ***perfecționa***].

perfecționísm n. **1.** aspirație către atingerea perfecțiunii; **2.** tendință maladivă spre perfecțiune, care, ignorînd realizările parțiale, frînează orice realizare. [Din fr. ***perfectionnisme***].

perfecționíst, ~ști, perfecționistă, ~e m., f. **1.** persoană excesiv de scrupuloasă, care caută să atingă perfecțiunea în tot ce face; **2.** persoană care suferă de perfecționism. [Din fr. ***perfectionniste***].

perfecțiúne, perfecțiuni f. **1.** însușirea de a fi perfect; starea a ceea ce este perfect; desăvîrșire: *arta dramatică este o artă de perfecție.* CAR.; *vine un timp cînd și perfecți sîntem, perfecțiunea atunci ne-apasă ca un greu blestem.* VIERU; **la perfecție,** în mod desăvîrșit; perfect: *știe la perfecție franceza;* **2.** (concr.) lucru sau ființă perfectă: *o fată, o minune, o perfecțiune.* BOL.; **3.** (rar; la pl.) calități fizice sau morale deosebite: *era înzestrat cu toate perfecțiunile;* (și: **perfecție**). [Din lat. ***perfectio, -onis,*** fr. ***perfection***].

perfíd, ~zi, perfidă, ~e a. **1.** care, sub o înfățișare binevoitoare sau indiferentă, ascunde răutate, viclenie, necinste; care nu-și respectă cuvîntul dat; viclean, fățarnic, prefăcut, ipocrit: *tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții, toți se scurseră aicea și formează patrioții.* EM.; **2.** care, în ciuda aparențelor, este vătămător, periculos; înșelător: *vinul de Umbria se dovedea mai perfid decît îl prețuisem la început.* GHEȚIE. [Din fr. ***perfide***].

perfidíe, perfidii f. comportament lipsit de loialitate, de sinceritate; fățărnicie, ipocrizie; faptă, manifestare perfidă: *perfidia torționarului e diferită de a brutei.* PR. [Din fr. ***perfidie***].

perfoliát, ~ți, perfoliată, ~e a. (despre frunze sau pețioluri) care înfășoară tulpina astfel încît pare străpuns de ea. [Din fr. ***pérfolié***].

perforá, perforez vb. **1.** (tr.) a găuri un material, străpungîndu-l: *muncitorii au perforat zidul cu bormașina;* **2.** (spec.; tr.) a străpunge cu o mașină specială bilete, tichete, foi dintr-un registru etc., pentru a le marca; a composta: *eu întind biletul meu conductorului, care mi-l perforează.* CAR.; **3.** (tr. și refl.; despre organe, țesuturi) a (se) găuri în urma unui proces inflamator, a unui traumatism etc.: *un glonț îi perforase plămînul.* PR.; **4.** (tr.) a efectua o gaură de mină. [Din lat. ***perforare,*** fr. ***perforer***].

perforáj, perforaje n. perforare (cu o mașină specială). [Din fr. ***perforage***].

perforánt, ~ți, perforantă, ~e a. **1.** care perforează; **2.** (despre artere, nervi etc.) care traversează dintr-o parte în alta o structură anatomică. [Din fr. ***perforant***].

perforáre, perforări f. acțiunea de a (se) perfora și rezultatul ei; găurire, străpungere, perforaj. [V. ***perfora***].

perforát¹ n. (rar) perforare. [V. ***perfora***].

perforát², ~ți, perforată, ~e a. **1.** găurit, străpuns cu ajutorul unei unelte sau al unei mașini speciale; **cartelă perforată,** v. **cartelă; 2.** (despre organe, țesuturi) care prezintă un orificiu în urma unei infecții, a unui traumatism etc.: *ulcer perforat.* [V. ***perfora***].

perforatór, ~i, perforatoáre m., f. persoană care se ocupă cu perforarea unei piese tehnice, a unui perete de stîncă etc. // n. **1.** unealtă, sculă, aparat, mașină care servește la perforat¹; **2.** mașină folosită la forarea găurilor de mină prin sfărîmarea și mărunțirea rocii: *oricînd se puteau desprinde din bolta minei ... bucăți mari de pămînt dislocate de pîrîitul perforatoarelor.* PR.; **3.** dispozitiv, folosit în trecut, pentru perforarea, după un anumit cod, a benzilor la calculatoare, în comunicații telegrafice etc.; **4.** (inform.) periferic care permite operații de ieșire pe cartele perforate sau bandă de hîrtie perforată; **5.** aparat, montat într-un mijloc de transport, pentru marcarea prin perforare a biletelor de călătorie; compostor. [Din fr. ***perforateur,*** lat. ***perforator***].

perforatúră, perforaturi f. deschidere practicată în peretele unei găuri de sondă în dreptul stratului productiv, pentru asigurarea căii de circulație a fluidelor între strat și gaura de sondă. [***Perfora*** + *-tură*].

perforáție, perforații f. **1.** faptul de a (se) perfora; gaură făcută prin perforare; **2.** găurire a unui organ, a unui țesut etc., ca urmare a unui proces patologic sau traumatism; (concr.) orificiu astfel apărut: *perforația intestinului;* (și: **perforațiune**). [Din fr. ***perforation,*** lat. ***perforatio, -onis***].

perforațiúne f. v. perforație.

performánt, ~ți, performantă, ~e a. care este capabil de performanță; competitiv: *aparat performant.* [Din fr. ***performant***].

performánță, performanțe f. **1.** rezultat deosebit de bun obținut în sport; (p. ext.) realizare deosebită într-un domeniu de activitate: *lipsa de performanță e de preferat ridicolului.* PR.; *criteriile care m-au condus spre performanță ... ar putea constitui un model pentru alții.* CF.; **2.** rezultatul cel mai bun dat de o mașină, de un aparat etc. [Din fr., engl. ***performance,*** germ. ***Performanz***].

performér, ~i, performeră, ~e m., f. sportiv care a realizat o performanță într-o competiție. [Din engl. ***performer***].

perfúzie, perfuzii f. procedeu terapeutic constînd în introducerea lentă și continuă, picătură cu picătură, în sistemul vascular ori în țesutul

subcutanat, a unor lichide (sînge, plasmă sau soluţii medicamentoase): *am procedat îndată la administrarea unei perfuzii.* GHEŢIE. [Din fr. ***perfusion***].

perfuzór, perfuzoare n. instrument pentru perfuzie. [Din fr. ***perfuseur***].

pergaménт, pergamente n. **1.** material din piele (de oaie, de viţel etc.) prelucrată special pentru a se putea scrie pe ea, folosită în vechime în loc de hîrtie: *diplomă scrisă pe pergament.* BĂLC.; **2.** document, text scris pe o astfel de piele: *cei trei ţărani primiră pergament de nemeşie.* GHEŢIE; **3.** hîrtie specială rezistentă, translucidă, omogenă prin care nu pătrund grăsimile şi umezeala, folosită mai ales la ambalarea alimentelor; hîrtie pergaminată: *beşici mari de steclă la gură legate cu pergament.* EM. [Din lat. ***pergamentum,*** germ. ***Pergament***].

pergamentós, ~şi, pergamentoásă, ~e a. care are aspectul, consistenţa pergamentului; ca pergamentul: *avea faţa pergamentoasă.* [***Pergament*** + ***-os***].

pergaminátă, pergaminate a. (rar) **hîrtie pergaminată,** pergament. [Cf. it. ***pergamenato***].

pergamoíd n. v. **pegamoid.**

pergamút, ~ţi, pergamută, ~e a. **păr pergamut,** varietate de păr[1] cu fructe galbene, zemoase şi parfumate; **pară pergamută** (şi f.), fructul acestei varietăţii de păr: *curcanul auriu între mere domneşti, între pergamute şi prune.* MACED.; (şi: rar) **bergamotă.** [Din gr. mod. ***perghamóto***, fr. ***bergamote***].

pergelisól, pergelisoluri n. (geol.) permafrost. [Din fr. ***pergélisol***].

perghél, pergheluri n. 1. instrument în formă de compas folosit pentru măsurarea grosimilor; **2.** (înv. şi reg.) cerc, circumferinţă; **în perghel,** circular: [movilele] *trebuiesc despicate ... în perghel sau în răscruce.* OD.; **a da perghel** (sau **pergheluri**), a înconjura; a da tîrcoale: *şuvoaie ... dăduseră perghel ţarinilor şi tarlalelor.* C.L.; **3.** partea concavă a unei bolţi; zidărie în formă de arc sau de semicerc: *uşi cu tocuri de piatră ..., aduse sus în îndoit perghel.* OD. [Din turc. ***pergel***].

pergólă, pergole f. construcţie uşoară într-un parc sau într-o grădină, formată dintr-o reţea de şipci susţinute de şiruri de stîlpi, pe care se ridică plante agăţătoare decorative; galerie de plante agăţătoare decorative astfel formată: *şedea într-un chaiselongue sub o pergolă de trandafiri.* PETR. [Din fr., it. ***pergola***].

perhidról n. denumire comercială pentru soluţia de apă oxigenată, folosită ca dezinfectant (în medicină), ca decolorant (în cosmetică) etc. [Din fr. ***perhydrol***].

peri- element de compunere cu sensul „în jurul, împrejurul". [Din gr. mod. ***péri-***].

perí vb. v. **pieri.**

periá, péril vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) curăţa de praf, de scame etc. cu ajutorul periei: *îi periam pălăria în vestibul.* GHEŢIE; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) netezi părul cu peria: *pă cap să peria.* POP.; **3.** (fig.; tr.) a flata, a linguşi pe cineva: *nu-ţi mai peria şefii!;* **4.** (tr.) a curăţa de cîlţi fuiorul de cînepă, de in etc. cu ajutorul unei perii speciale; a scărmăna: *o, tu, crai cu barba-n noduri ca şi cîlţii cînd nu-i perii.* EM.; **5.** (fig.; tr.) a îmbunătăţi, a stiliza, a definitiva o lucrare literară, ştiinţifică etc. [De la ***perie***].

periánt, periante n. înveliş floral format dintr-un număr variabil de frunzuliţe modificate, libere sau concrescute, care poate fi simplu (cu caliciul şi corola de aceeaşi culoare) sau dublu (cu caliciul şi corola diferit colorate). [Din fr. ***périanthe,*** germ. ***Perianth***].

periarteriál, ~i, periarterială, ~e a. care este situat, care se formează în jurul unei artere. [Din fr. ***périartériel***].

periarterítă, periarterite f. (şi periarterită **nodoasă**) inflamaţie a tunicii externe a arterelor, care se poate extinde la toate straturile peretelui vascular, producînd obstruări arteriale şi formări de noduli inflamatori de-a lungul unor artere, în special la cele ale membrelor. [Din fr. ***périartérite***].

periartrítă, periartrite f. inflamaţie a ţesuturilor din jurul unei articulaţii frecventă în procesele degenerative reumatoide. [Din fr. ***périarthrite***].

periát[1], periaturi n. **1.** curăţare sau netezire cu peria; periere: *periatul vestonului şi al pantalonilor, repetat zilnic, îmi lua ... timp.* GHEŢIE; **2.** curăţare cu peria a fuioarelor de cînepă, de in etc. [V. ***peria***].

periát[2], ~ţi, periată, ~e a. **1.** curăţat sau netezit cu peria: *îmbrăca haine vechi, ponosite însă periate.* ST.; **2.** pieptănat, scărmănat[1]: *fuior periat.* [V. ***peria***].

periból, periboluri n. **1.** spaţiu sacru în jurul templelor greceşti sau romane, decorat cu statui şi monumente votive; **2.** incintă exterioară a unor edificii sacre. [Din fr. ***péribole***].

peribronşítă, peribronşite f. inflamaţie a ţesutului conjunctiv din jurul bronhiilor. [Din fr. ***péribronchite***].

pericárd, pericarduri n. înveliş al inimii format dintr-o membrană fibroasă (pericard fibros) şi una seroasă (pericard seros); **2.** încăpere în jurul inimii, la moluşte şi artropode, derivată, în procesul evoluţiei, din cavitatea generală. [Din fr. ***péricarde,*** germ. ***Perikard***].

pericárdic, ~ci, pericardică, ~ce a. care aparţine pericardului, referitor la pericard; **cavitate pericardică,** spaţiu virtual, la vertebrate, mărginit de foiţa parietală şi de foiţa viscerală. [Din fr. ***péricardique***].

pericardítă, pericardite f. inflamaţie acută sau cronică a pericardului. [Din fr. ***péricardite***].

pericárp, pericarpuri n. ansamblul straturilor de ţesuturi care alcătuiesc pereţii unui fruct. [Din fr. ***péricarpe,*** germ. ***Perikarp***].

pericarpátic, ~ci, pericarpatică, ~ce a. situat în jurul Munţilor Carpaţi: *regiune pericarpatică.* [***Peri-*** + ***carpatic***].

pericéntric, ~ci, pericentrică, ~ce a. situat în jurul centrului. [Din fr. ***péricentrique***].

pericéntru, pericentre n. (astr.) punct de pe orbita unui corp ceresc situat la cea mai mică depărtare de corpul ceresc central faţă de care se face mişcarea. [Din fr. ***péricentre,*** engl. ***pericentre***].

pericíclu, pericicluri n. ţesut extern al cilindrului central al rădăcinii sau al tulpinii plantelor, din care se diferenţiază rădăcinile laterale sau razele medulare şi mugurii adventivi. [Din fr. ***péricycle***].

pericistítă, pericistite f. inflamaţie acută sau cronică a ţesutului din jurul vezicii urinare. [Din fr. ***péricystite***].

periciúne f. v. **piericiune.**

pericláz n. oxid natural de magneziu, incolor sau cenuşiu, brun pînă la negru. [Din fr. ***périclase***].

periclín, periclinuri n. **1.** totalitatea frunzelor sau bracteelor care formează involucrul florilor din familia compozitelor; **2.** zonă de apropiere şi de unire a formaţiunilor geologice de pe cele două flancuri ale cutelor scoarţei pămîntului. [Din fr. ***péricline***].

periclinál, ~i, periclinală, ~e a. (geol.) referitor la periclin; situat în jurul suprafeţei axiale a cutelor scoarţei pămîntului. [Din fr. ***périclinal***].

periclínic, ~ci, periclinică, ~ce a. (bot.) care are periclin; care constituie periclinul. [***Periclin*** + ***-ic***].

periclitá, periclitez vb. (tr.) a pune în pericol; a primejdui: *vă periclitaţi ... cariera în învăţămînt dacă vă puneţi în situaţia de bănuit.* [Din fr. ***péricliter,*** lat. ***periclitari***].

periclitánt, ~ţi, periclitantă, ~e a. (rar) primejdios. [Din fr. ***périclitant***].

periclitáre, periclitări f. acţiunea de a periclita şi rezultatul ei; primejduire. [V. ***periclita***].

periclitáte f. pericol, primejdie: *spor de periclitate.* [Din fr. ***periclita***].

perícol, pericole n. situaţie, întîmplare care (poate) pune în primejdie integritatea sau existenţa cuiva sau a ceva; primejdie; ameninţare: *este în afară de orice pericol.* CAR.; *pericol social;* (şi: (pop.) **pericul**). [Din lat. ***periculum,*** it. ***pericolo***].

pericolecistítă, pericolecistite f. inflamaţie a membranei care acoperă vezica biliară şi a ţesutului care o înconjoară. [Din fr. ***pericholécystite***].

pericolítă, pericolite f. inflamaţie a ţe-sutului din jurul colonului. [Din fr. ***pericolite***].

pericolpítă, pericolpite f. inflamaţie a ţesuturilor din jurul vaginului. [Din fr. ***pericolpite***].

pericóndru, pericondre n. membrană conjunctiv-vasculară care îmbracă ţesutul cartilaginos al oaselor, avînd rol în creştere. [Din fr. ***périchondre***].

pericópă, pericope f. **1.** pasaj, fragment din Biblie, cuprinzînd o povestire sau o parabolă, care se citeşte în cadrul unei slujbe religioase; **2.** (rar) definiţie exactă. [Din germ. ***Perikope***].

pericranián, ~eni, pericraniană, ~ene a. care aparţine pericraniului, referitor la pericraniu. [***Pericraniu*** + ***-an***].

pericrániu, pericranii n. periostul suprafeţei externe a craniului. [Din gr. mod. ***perikránion,*** fr. ***péricrâne***].

perícul n. v. **pericol.**

periculós, ~şi, periculoásă, ~e a. **1.** care prezintă sau care poate prezenta un pericol pentru cineva sau ceva; primejdios: *i s-a extras glontele şi a rămas o rană foarte periculoasă.* SAD.; *eşti la vîrsta periculoasă!* PR.; (adv.) *zicea c-ar fi periculos pentru el.* EM.; **2.** în care nu te poţi încrede; mîrşav, ticălos; perfid: *este un om periculos.* [Din lat. ***periculosus,*** it. ***pericoloso***].

periculozitáte f. însuşirea sau faptul de a fi periculos: *periculozitate socială.* [***Periculos*** + ***-itate***].

peridérm, periderme n. **1.** (anat.) pătură superficială a epidermei fetale; **2.** (bot.) totalitatea ţesuturilor protectoare care înlocuiesc epiderma. [Din fr. ***périderme***].

peridót n. (chim.) olivină. [Din fr. ***péridot***].

peridotít, peridotite n. rocă în care predomină peridotul; (şi: **peridotită**). [Din fr. ***péridotite,*** germ. ***Peridotite***].

peridotítă f. v. **peridotit.**

peridróm, peridromuri n. **1.** galerie acoperită care înconjoară un edificiu, servind ca loc de plimbare; **2.** spaţiul exterior cuprins între peretele naosului şi colonada unui templu antic. [Din fr. ***péridrome***].

peridurál, ~i, peridurală, ~e a. care este situat, care se formează în jurul membranei duramater. [Din ***péridural***].

périe, perii f. **1.** obiect format dintr-un suport în care sînt fixate mănunchiuri de fire scurte din păr de animale, fire de sîrmă sau sintetice, servind la curăţat hainele, încălţămintea, diferite obiecte etc.: *scoase din fundul unei lăzi ... o cutie, o perie şi o năframă.* EM.; (adv.) *un bărbat ... cu părul tuns perie.* GHEŢIE; **2.** epitet pentru un om linguşitor; periuţă; **3.** unealtă sau organ de maşină asemănătoare cu obiectul descris mai sus, folosit la curăţarea, netezirea etc. suprafeţei unui corp; **4.** (reg.) pensulă; **5.** (tipogr.) unealtă cu care se bătea hîrtia aşezată pe un şpalt, pentru a imprima pe ea textul; (p. ext.) text astfel imprimat, folosit pentru corectură: *a cerut tipografului încă o perie;* **6.** (şi **perie de contact**) piesă componentă

a maşinilor electrice, care realizează contactul electric alunecător cu colectorul sau cu inelele de contact. [Cf. sl. *perije* „pene"].

periéc, perieci m. persoană din Sparta antică aparţinînd unei categorii de oameni liberi (agricultori, meşteri, negustori) lipsită de drepturi politice. [Din fr. *périoeque*].

periegéză, periegeze f. (livr.) călătorie. [Din fr. *périégèse*].

perieliu n. v. periheliu.

periér, ~i, perieră, ~e m., f. persoană care confecţionează sau vinde perii, pensule, bidinele. // n. (pl. **periere**) săculeţ în care se ţin periile. [*Perie* + *-ar*].

periére, perieri f. acţiunea de a (se) peria şi rezultatul ei; periat[1]. [V. *peria*].

perierghie, perierghii f. (înv.) **1.** curiozitate; interes: *deşteptul cuget al dumisale şi perierghia ce are la orice* (a. 1782). GCR.; **2.** cercetare; anchetă. [Din gr. mod. *perierghía*].

perierie, perierii f. atelier în care se fac (şi se vînd) perii; magazin de perii. [*Perier* + *-ie*].

periesofagián, ~eni, periesofagiană, ~ene a. situat în jurul esofagului; **inel periesofagian,** cordon nervos situat în jurul esofagului, la viermii platelminţi. [Din fr. *périoesophagien*].

periesofagíţă, periesofagite f. inflamaţie a ţesutului din jurul esofagului. [Din fr. *périesophagite*].

perietór, ~i, perietoáre a. (despre organe de maşini) care curăţă, netezeşte, piaptănă, scarmănă. [*Peria* + *-tor*].

perietúră, perieturi f. **1.** acţiunea de a (se) peria şi rezultatul ei; **2.** (fig.) linguşire; **3.** (fig.) cizelare, finisare (a unei lucrări): *un tînăr poet ... dînd ultima perietură unui sonet macabru.* CAR. [*Peria* + *-tură*].

perífan, ~i, perifană, ~e a. (grecism) vestit, renumit, celebru: *Ilie Cantacozino cel tare şi mare, perifan.* NEC. [Din gr. mod. *perífanis*].

perifaringián, ~eni, perifaringiană, ~ene a. situat în jurul faringelui. [Din *peripharyngien*].

periferiál, ~i, periferială, ~e a. (livr.) periferic; secundar: *creatorii au de obicei numai conştiinţă periferială despre stilul lor.* BL. [Din fr. *péripherial*].

periféric, ~ci, periferică, ~ce a. **1.** situat la periferie; de margine: *inelul periferic al centrului n-a fost încă atins de valul renovărilor.* D.; *cartier periferic;* **2.** care aparţine periferiei, referitor la periferie; specific periferiei: *expresiile periferice tipice capătă ... o adîncime nebănuită.* CĂL.; **3.** (fig.) neînsemnat, secundar, periferial: *preocupări periferice.* // n. subsistem al calculatorului electronic care permite operaţii de introducere şi extragere de date în sau din calculator; terminal (ex.: unitate de disc, modem, imprimantă, plotter etc.). [Din fr. *périphérique*].

periferíe, periferii f. **1.** ţinut, regiune, zonă, punct situat la margine, în raport cu centrul; (spec.) cartier de la marginea unui oraş; mahala: *întîmplările din diferitele locuri de la periferie.* MAIOR.; *pe măsură ce te apropiai de periferie,* [Bucureştiul] *se schimba într-un sat uriaş.* GHEŢIE; **de periferie,** a) provincial; **b)** (fig.) de mică importanţă, de mîna a doua, de proastă calitate: *spectacol de periferie;* **c)** specific mahalalei: *stil de periferie.* CĂL.; **2.** (rar) curbă închisă care limitează o figură geometrică sau o suprafaţă; circumferinţă. [Din lat. *peripheria,* fr. *périphérie,* germ. *Peripherie*].

periflebíţă, periflebite f. inflamaţie a tunicii externe a venelor, care se poate extinde şi la ţesutul înconjurător. [Din fr. *périphlébite,* engl. *periphlebitis*].

perifrástic, ~ci, perifrastică, ~ce a. exprimat prin perifrază; care conţine perifraze: *formulare perifrastică;* **formă verbală perifrastică,** formă verbală compusă cu un verb auxiliar (ex. s-a fost deschis). [Din fr. *périphrastique,* germ. *periphrastisch*].

perifrazá, perifrazez vb. (rar; tr.) a parafraza: *se mărgineşte a perifraza pe „strategicul lui Onosander".* HASD. [Din fr. *périphraser*].

perifrăză, perifraze f. procedeu gramatical şi stilistic de exprimare prin mai multe cuvinte a ceea ce, în mod obişnuit, se exprimă printr-un singur cuvînt; grup de cuvinte care înlocuieşte un termen unic cu acelaşi sens (ex.: *regele animalelor* în loc de *leul*): *m-am servit de mii de precauţii şi perifraze ca să dobîndesc unele informaţii.* GHEŢIE. [Din gr. mod. *perífrasis,* germ. *Periphrase,* fr. *périphrase*].

perigéu, perigee n. **1.** punct în care Soarele, Luna sau un satelit artificial se află, în mişcarea lor orbitală, cel mai aproape de Pămînt; **2.** moment, timp în care un astru sau un satelit artificial se află în acest punct. [Din fr. *périgée*].

perigín, ~i, perigină, ~e a. (despre corole, stamine) care este situat pe caliciu, formînd un cerc în jurul ovarului. [Din fr. *périgyne*].

perigínic, ~ci, periginică, ~ce a. cu alcătuire florală perigină. [Din fr. *périgynique*].

periginíe, periginli f. însuşirea de a fi perigin; mod de dispunere a elementelor florale specific plantelor periginice. [Din fr. *périgynie*].

periglaciăr, ~i, periglaciară, ~e a. **1.** zonă (sau **regiune**) **periglaciară** (şi n.), regiune situată la periferia gheţarilor, caracterizată prin climă şi relief specifice (grohotişuri, rîuri de pietre, nişe nivale etc.); **2.** care aparţine acestei zone, referitor la această zonă. [Din fr. *périglaciaire*].

perigón, perigoane n. înveliş floral simplu, nediferenţiat în caliciu şi corolă, format din elemente de aceeaşi culoare. [Din fr. *périgone,* lat. *perigonium*].

perihéliu, perihelii n. **1.** punct în care o planetă, o cometă etc., în mişcarea'ei în jurul Soarelui, se află cel mai aproape de acesta; **2.** moment, timp în care o planetă, o cometă etc. se află în acest punct; (şi: (înv.) **perieliu**). [Din fr. *périhélie*].

perihepátic, ~ci, perihepatică, ~ce a. care este situat în jurul ficatului, referitor la această regiune. [Din fr. *périhépatique*].

periintestinál, ~i, periintestinală, ~e a. care este situat în jurul intestinului, referitor la această regiune. [Din fr. *périintestinal*].

perîla, perile f. plantă din familia labiatelor, cu frunze oval-alungite, cu flori albe, bogată în uleiuri volatile şi grase, cultivată mai ales în Asia, ca plantă ornamentală şi industrială (*Perilla acymoides*). [Din fr. *perilla*].

perilaringián, ~eni, perilaringiană, ~ene a. care este situat în jurul laringelui, referitor la această regiune. [Din fr. *périlaryngien*].

perilimfátic, ~ci, perilimfatică, ~ce a. care aparţine perilimfei, referitor la perilimfă. [Din fr. *périlymphatique,* engl. *perilymphatic*].

perilímfă f. lichid incolor aflat între labirintul osos şi labirintul membranos al urechii interne. [Din fr. *périlymphe*].

perilobulár, ~i, perilobulară, ~e a. care este situat în jurul lobilor; **arteră perilobulară,** ramificaţie a arterei hepatice din care se desprinde o reţea de capilare care pătrund în interiorul lobului hepatic. [Din fr. *périlobulaire*].

perimă, pers.3 **perimează** vb. (refl.) **1.** (jur.; despre acţiuni civile, căi de atac sau alte acte procedurale) a se stinge prin nestăruinţă, prin neefectuarea în termen legal a unor alte acte de procedură; **2.** a se învechi, a ieşi din uz, a înceta să mai fie actual; a se demoda: *orice operă de curată ştiinţă se perimează în virtutea ... principiului de perfectibilitate.* CĂL. [Din fr. *périmer*].

perimán n. v. paraman.

perimăre, perimări f. **1.** (jur.) sancţiune procesuală constînd în stingerea acţiunii civile în faza în care se găseşte, ca urmare a nestăruinţei părţilor, a neefectuării în termen legal a unor alte acte de procedură; **2.** învechire; demodare: *perimarea unor teorii.* [V. *perima*].

perimarítim, ~i, perimaritimă, ~e a. de pe malurile mării. [Din fr. *périmaritime*].

perimăt, ~ţi, perimată, ~e a. **1.** (jur.; despre acţiuni civile, căi de atac sau alte acte procedurale) stins prin nestăruinţa părţilor, prin neefectuarea în termen legal a altor acte de procedură; **2.** învechit, ieşit din uz; desuet, depăşit, caduc; demodat: *faza mitologică a omenirii este socotită ca un stadiu perimat.* BL. [V. *perima*].

perimét, perimete n. frînghie de care sînt prinse cîrligele carmacelor de pescuit. [Din rus. *peremet*].

perimetrăl, ~i, perimetrală, ~e a. (rar) perimetric: *vizibilitate perimetrală excepţională.* V.R. [Din fr. *périmétral*].

perimétric, ~ci, perimetrică, ~ce a. care ţine de perimetru, referitor la perimetru; cuprins într-un perimetru; format de un perimetru; perimetral: *unghiuri perimetrice.* [Din fr. *périmétrique*].

perimetrítă, perimetrite f. inflamaţie (infecţioasă) a membranei care înveleşte uterul. [Din fr. *périmétrite*].

perimétru, perimetre n. **1.** suma lungimilor laturilor unui poligon sau ale unei figuri geometrice plane închise; linie închisă care mărgineşte o suprafaţă; contur, linie marginală: *topometrii au măsurat perimetrul moşiei;* **2.** limită a teritoriului unei localităţi, a unei zone etc.; suprafaţă cuprinsă pînă la această limită: *părăseau perimetrul cunoscut al oraşului.* GHEŢIE; *perimetrul zonei din spatele blocului.* CĂRT.; **perimetru construibil,** teritoriu în care este permisă amplasarea de locuinţe şi alte construcţii; **3.** instrument pentru determinarea cîmpului vizual sau circumferinţei unui dinte. [Din fr. *périmètre,* gr. mod. *perímetros,* germ. *Perimeter*].

perimísiu n. ţesut care înveleşte muşchiul şi care se prelungeşte în grosimea lui prin septuri. [Din fr. *périmysium*].

perimontán, ~i, perimontană, ~e a. din jurul munţilor, de la poalele acestora: *regiune perimontană.* [*Peri-* + *montan*].

perinatái, ~i, perinatală, ~e a. care ţine de perinatalitate, referitor la perinatalitate. [Din fr. *périnatal*].

perinatalitáte f. perioadă care precedă sau urmează imediat după naştere. [Din fr. *périnatalité*].

pérină f. v. pernă.

perindă, perínd şi (înv.) **perindez** vb. **1.** (refl.) a trece unul după altul, a se succeda (în timp, în spaţiu); (p. ext.) a circula (unul după altul): *tot mai des se perindează şi din tineri în mai tineri.* EM.; *generaţii după generaţii s-au perindat.* SAD.; **2.** (refl. şi tr.) a trece de la unul la altul; a lua pe rînd: *e bine ca un bărbat tînăr să nu se perinde pe la multe femei.* GHEŢIE; *le-am părîndat pe toate vitele, le-am controlat pe toate de-a mărunţelu.* POP.; **3.** (reg.; tr.) a muta dintr-un loc în altul; **4.** (tr.) a cutreiera, a colinda: *grămada perîndă-n zgomot toată strada.* COŞB.; (şi: (reg.) **perînda**). [*Pe* + *rînd*].

perindáre, perindări f. acţiunea de a (se) perinda şi rezultatul ei: *monotona perindare de domnii.* CĂL.; *perindarea prin diverse unghiuri ale Bucureştiului se încheie cu o adîncă decepţie.* GHEŢIE. [V. *perinda*].

P/Q

perineál, ~i, perineală, ~e a. care aparţine perineului, referitor la perineu: *muşchi perineal.* [Din fr. *périnéal*].

perinefrétic a. v. perinefritic.

perinefrítă, perinefrite f. inflamaţie (infecţioasă) acută, supurativă a ţesuturilor care înconjoară rinichii. [Din fr. *périnéphrite*].

perinefrític, ~ci, perinefritică, ~ce a. care se află în regiunea rinichilor, referitor la această regiune: *flegmon perinefritic;* (şi: **perinefretic**). [Din fr. *périnéphrétique*].

perineografíe, perineografii f. radiografie a regiunii perineale. [Din fr. *périnéographie*].

perineorafíe, perineorafii f. refacere chirurgicală a rupturii de perineu. [Din fr. *périnéoraphie*].

perinérv n. ţesut conjunctiv care uneşte fasciculele secundare ale fibrelor unui nerv. [Cf. fr. *périnèvre*].

perinéu, perinee n. porţiune a corpului cuprinsă între anus şi scrot la bărbaţi şi între anus şi vagin la femei, care închide bazinul în partea inferioară. [Din fr. *périnée*].

perinevrítă, perinevrite f. inflamaţie a perinervului. [Din fr. *périnévrite*].

perinîţă f. v. pernîţă.

perinóc, perinoace n. bucată de lemn fixată deasupra osiei, pe care se sprijină dricul carului sau al căruţei. [Din rus. *perenoga* „stinghie, reazem"].

perintról n. ulei sulfurat, folosit la spălarea lînii. [Et. nec.].

perinúţă f. v. pernuţă.

perioádă, perioade f. **1.** interval de timp în cursul căruia se desfăşoară, se petrec anumite fenomene, evenimente, fapte etc.; epocă, răstimp, fază: *mîntuia de spus pe de rost ... toată istoria Vechiului Testament împărţită în perioade.* CR.; *raportarea se face la idealizata perioadă interbelică.* D.; **2.** (p. gener.) spaţiu de timp nedeterminat; vreme, timp: *o perioadă lungă;* **3.** (fiz.) **perioadă de înjumătăţire,** interval de timp necesar pentru dezintegrarea a jumătate din nucleii unui izotop radioactiv; **4.** (fiz.) interval de timp după care se repetă un fenomen variabil; durata fiecăreia dintre succesiunile de stări identice care alcătuiesc un fenomen periodic; **5.** (chim.) **perioadă de inducţie,** interval de timp după care o reacţie în lanţ începe să se desfăşoare cu viteza corespunzătoare condiţiilor respective; **6.** interval de timp între cele două momente în care se reproduce un fenomen astronomic; interval de timp după care un astru, în mişcarea sa, se află în aceeaşi situaţie relativă faţă de un anumit reper: *Pămîntul îşi face perioada în 365 de zile şi un sfert;* **perioada siderală,** v. **sideral; 7.** subdiviziune a timpului geologic, mai mică decît era: *perioade geologice;* **8. perioadă de vegetaţie,** interval de timp în care plantele îşi desăvîrşesc întregul ciclu biologic; **9.** (mat.) cel mai mic număr adăugat argumentului unei funcţii numerice care nu schimbă valoarea funcţiei; **10.** (mat.) mulţimea numerelor de o cifră care se repetă infinit într-o fracţie zecimală; **11.** şir orizontal în tabelul periodic al elementelor chimice; **12.** interval de timp între două accese ale unei boli; fază a unei boli; **13.** frază amplă cu caracter unitar şi armonios, cu simetrie structurală: *sînt nişte perioade poetice orînduite cu simetrie.* HEL.; *perioade oratorice;* **14.** parte unitară dintr-o compoziţie muzicală, formată, de obicei, din mai multe fraze; (şi: (înv.) **period**). [Din lat. *periodus,* gr. mod. *períodos,* fr. *période*].

perioculár, ~i, perioculară, ~e a. situat în jurul ochiului; referitor la această regiune. [Din fr. *périoculaire,* engl. *periocular*].

perіód n. v. perioadă.

periódic, ~ci, periodică, ~ce a. **1.** care constă din parcurgerea repetată a aceleiaşi succesiuni de stări; care revine, care se repetă identic după intervale de timp (aproximativ) egale: *imense abuzuri ... se prefăcuseră într-un venit periodic al fiscului.* HASD.; **vînturi periodice,** vînturi care îşi schimbă direcţia după un anumit interval de timp sau care bat regulat într-o anumită regiune, în anumite perioade ale anului; **ploi periodice,** ploi care cad la intervale regulate de timp sau care cad într-o anumită perioadă a anului; **vulcani periodici,** vulcani care devin activi la anumite intervale de timp; **2.** (şi n.) (revistă, buletin etc.) care apare la intervale regulate, la date fixe: *măcar periodicele ... să fi rămas cu totul scutite de unele trivialităţi.* CAR.; *publicaţiile periodice ale ţării.* SAD.; **3. sistemul periodic al elementelor,** mod de clasificare a elementelor chimice, după proprietăţile lor (masă atomică, număr atomic, valenţă etc.); **tabelul** (sau **tabloul**) **periodic al elementelor,** tabel care cuprinde elementele chimice, dispuse în şapte şiruri orizontale şi nouă coloane verticale, potrivit sistemului periodic; **4.** (mat.) **funcţie periodică,** funcţie care admite o perioadă; **fracţie periodică,** fracţie zecimală în care, după virgulă, aceleaşi cifre se repetă la infinit în aceeaşi ordine; **5.** (despre boli) care se manifestă prin accese intermitente ce revin la intervale egale; (despre manifestări ale bolilor) care revine la intervale regulate; **6.** (astr.) care aparţine de una sau mai multe perioade, referitor la perioadă. [Din lat. *periodicus,* gr. mod. *periodikós,* fr. *périodique*].

periodicitáte f. proprietate a unui fenomen, a unei acţiuni etc. de a fi periodică; repetare periodică a unui fenomen, a valorilor unei mărimi etc.: *după o anumită periodicitate a cutremurelor ..., distanţa de la un cutremur la altul se va micşora.* PR.; **legea periodicităţii,** lege conform căreia proprietăţile fizice şi chimice ale elementelor chimice variază periodic în funcţie de numărul lor atomic, adică de poziţia pe care o ocupă elementele în sistemul periodic; **periodicitatea elementelor,** repetare a proprietăţilor fizice şi chimice la elementele chimice cu structură analoagă şi cu număr atomic diferit, care sînt cuprinse în aceeaşi coloană din tabelul periodic al elementelor. [Din fr. *périodicité*].

periodísm n. (biol.) proprietate a unor funcţii fiziologice de a se repeta la intervale regulate de timp. [*Perioadă* + *-ism*].

periodizá, periodizez vb. (tr.) a împărţi pe perioade; a stabili perioade în cadrul istoriei sau al altor discipline cu caracter istoric. [*Perioadă* + *-iza*].

periodizánt, ~ţi, periodizantă, ~e a. (rar; despre stil) caracterizat prin perioade. [De la *perioadă*].

periodizáre, periodizări f. acţiunea de a periodiza şi rezultatul ei; împărţire pe perioade: *principalele probleme ale domeniului* [limbii literare]: *formare, periodizare, componenţă stilistică.* R.L. [V. *periodiza;* cf. germ. *Periodisierung*].

periodmétru, periodmetre n. aparat electronic digital folosit pentru măsurarea perioadelor semnalelor periodice. [Din fr. *périodemètre*].

periodologíe f. arta (sau ştiinţa) de a construi perioade retorice: *grandioasa sa periodologie şi ... profunditatea cugetărilor sale.* EM. [De la *perioadă*].

periodónt, periodonturi n. (anat.) parodonţiu moale. [Din fr. *périodonte*].

periodóntic, ~ci, periodontică, ~ce a. care aparţine periodontului. [Din fr. *périodontique*].

periodontítă, periodontite f. inflamaţie a periodontului. [Din fr. *périodontite*].

periodónţiu n. ţesut care înconjoară dintele. [Cf. fr. *périodonte*].

perionízis n. îmbolnăvire a pielii din jurul unghiei, provocată de stafilococi sau de ciuperci. [Din fr. *périonyxis*].

perióst, periosturi n. membrană conjunctiv-fibroasă, alburie, vascularizată şi inervată, care înveleşte osul, cu excepţia părţilor acoperite de cartilaj, la nivelul căreia se realizează creşterea în grosime a osului şi formarea calusului, după fracturi; **periost alveolar,** ţesut conjunctiv-fibros aflat în spaţiul dintre alveola dentară şi rădăcina dintelui, care fixează rădăcina în alveolă. [Din fr. *périoste*].

periostítă, periostite f. inflamaţie a periostului cauzată de un traumatism, de o infecţie etc. [Din fr. *périostite*].

periostóză, periostoze f. inflamaţie sau tumefiere a periostului în urma unei periostite. [Din fr. *périostose*].

periovarián, ~eni, periovariană, ~ene a. situat în jurul ovarului, referitor la această regiune. [Din fr. *périovarien*].

peripancreatítă, peripancreatite f. inflamaţie a ţesutului din jurul pancreasului. [Din fr. *péripancréatite*].

peripatétic, ~ci, peripatetică, ~ce a. care este întemeiat de Aristotel, care urmează doctrina lui Aristotel, referitor la doctrina lui Aristotel şi la şcoala acestuia; care aparţine peripatetismului, referitor la peripatetism: *devine filozof peripatetic.* FIL.; **şcoală peripatetică,** şcoală filozofică din Grecia antică întemeiată de Aristotel şi denumită astfel pentru că acesta purta convorbiri cu discipolii, plimbîndu-se în grădina numită Liceu. // adv. în felul peripateticienilor: *un prieten ... îi comunică peripatetic.* CĂL. // m. (înv.) peripatetician: *primii peripatetici ... întroduc judecăţile hipotetice.* MAIOR. [Din fr. *péripatétique,* germ. *peripatetisch, Peripatetiker,* lat. *peripateticus* (<gr. *peripatétikos* <*peripatéin* „a se plimba")].

peripatetician, peripateticieni m. adept al peripatetismului; (p. ext.) intelectual căruia îi place să discute plimbîndu-se: *masa o prelungeam pînă spre miezul nopţii la vorbă, pe care o urmam la aer liber cutreierînd, calmi peripateticieni, uliţe pustii.* M.CAR. [Din fr. *péripatéticien*].

peripatetísm n. doctrina filozofică a lui Aristotel şi a adepţilor lui. [Din fr. *péripatétisme*].

peripatetizá, peripatetizez vb. (livr.; intr.) a discuta probleme filozofice, ştiinţifice etc. plimbîndu-se (după obiceiul lui Aristotel). [*Peripatetic* + *-iza*].

peripeţíe, peripeţii f. **1.** întîmplare sau serie de întîmplări, de incidente neprevăzute (de obicei neplăcute), care intervin în viaţa cuiva: *povesteşte ... toate peripeţiile prin care a trecut.* CAR.; *călătoria fu plină de peripeţii.* CĂL.; **2.** (spec.) şir de întîmplări neaşteptate, impresionante care schimbă radical evoluţia personajului şi, adesea, deznodămîntul într-o operă literară: *romanţuri în cari să se desfăşoare peripeţiile unei intrigi.* GHICA. [Din fr. *péripétie,* germ. *Peripetie*].

peripísi, peripísesc vb. (înv.; tr.) a îngriji; (p. ext.) a mîngîia, a alinta, a răsfăţa: *nu ştia ce să mai facă ca s-o piripisească.* POP.; (şi: **piripisi**). [Din gr. mod. *peripoínsa* (aor. lui *peripoió*)].

peripíscă, peripişti f. (înv.) corespondenţă legată de un litigiu, de o neînţelegere; (p. ext.) motiv de proces; neînţelegere, ceartă: *peripisca d-tale atîrnă de ramul administrativ.* AL. [Din rus. *perepiska*].

periplegíe, periplegii f. paralizie a membrelor. [Din fr. *périplégie*].

periplizón, periplizoane n. (fam.) **a lua pe cineva** (sau **ceva**) **în periplizon,** a-şi bate joc de cineva (sau de ceva); a lua în rîs. [Din gr. mod. *peripézon*].

períplu, periple n. (livr.) călătorie lungă (şi anevoioasă) pe mări şi oceane; (p. ext.) călătorie turistică (îndelungată, cu probleme): *în treizeci de*

P/Q

ani de periple, am plutit mai mult poate decît laolaltă toţi corăbierii străbuni. M.CAR. [Din fr. ***périple***].

peripneumoníe f. (înv.) numele unor afecţiuni pulmonare; (spec.) pneumonie: *muri ... de peripneumonie.* [Din lat. ***peripneumonia,*** gr. mod. ***peripneumonía,*** fr. ***péripneumonie***].

periptér, periptere n. edificiu înconjurat de o galerie de coloane, precum templele greceşti: (adj.) *templu peripter.* NAUM. [Din gr. mod. ***perípteros,*** fr. ***périptère***].

perîre f. v. pieire.

perisábil, ~i, perisabilă, ~e a. care este supus degradării, alterării, dispariţiei; care se strică, se alterează uşor: *mărfuri perisabile.* [Din fr. ***périssable***].

perisabilitáte f. **1.** însuşirea sau starea a ceea ce este perisabil; **2.** scădere cantitativă produsă în timp la unele mărfuri, din cauza evaporării, uscării, distrugerii prin manipulare, degradării etc.: *coeficient de perisabilitate.* [***Perisabil*** + ***-itate***].

periscóp, periscoape n. instrument optic în care razele de lumină sînt deviate în unghi drept, cu ajutorul unor oglinzi sau al unor prisme cu reflexie totală, permiţînd observarea cîmpului de operaţii dintr-o tranşee, dintr-un submarin etc.; **periscop solar,** periscop special cu care se fotografiază poziţia faţă de orizont a discului solar. [Din fr. ***périscope,*** germ. ***Periskop***].

periscópic, ~ci, periscopică, ~ce a. (despre lentile) **1.** care are una din feţe plană sau concavă şi cealaltă convexă; **2.** care aparţine unui periscop, montat la un periscop. [Din fr. ***périscopique***].

periselénіu, periselenli n. punct de pe orbita unui satelit care gravitează în jurul Lunii, aflat cel mai aproape de aceasta. [Din fr. ***périsélène***].

perisféră f. (înv.) înveliş intern al Pămîntului care se întinde de la suprafaţa acestuia pînă la adîncimea de 1200 km, constituit în cea mai mare parte din compuşi ai siliciului şi ai magneziului. [Din fr. ***périsphère***].

perisíp, perisipuri n. fişie de pămînt la malul mării care închide un liman sau o lagună; cordon litoral; lido. [Et. nec.].

perisístolă, perisistole f. interval de timp între sistolă şi diastolă. [Din fr. ***périsystole***].

perisodactíl, perisodactile n. (la pl.) ordin de mamifere erbivore cu un număr impar de degete; imparicopitate; (şi la sg.) animal din acest ordin (ex.: rinocerul, calul, tapirul etc.). [Din fr. ***périssodactyle***].

perispérm, perisperme n. ţesut vegetal care acumulează substanţele nutritive de origine nucleară din unele seminţe ale plantelor. [Din fr. ***périsperme***].

perispomén, perispomene n. şi **perispomenі** m. accent circumflex în limba greacă; (p. ext.) cuvînt care poartă accent circumflex pe silaba finală: *toată lumea se aruncase în dasii şi perispomeni ..., căci la şcoala publică se învăţa numai greceşte.* NEGR. [Din gr. mod. ***perispoméni, perispoménon***].

peristáltic, ~ci, peristaltică, ~ce a. care ţine de peristaltism, referitor la peristaltism: *dereglare peristaltică;* **mişcare peristaltică,** peristaltism. [Din fr. ***péristaltique***].

peristaltísm n. **1.** mişcare de contracţie şi de relaxare periodică a musculaturii unui organ intern cavitar, precum stomacul, intestinul, uterul etc., avînd ca efect propulsarea şi evacuarea conţinutului acestor organe; (p. ext.) mişcare de acelaşi tip a altor structuri tubulare; mişcare peristaltică: *să mă scufund în somatic ..., atins moale de peristaltismul maţelor.* CĂRT.; **2.** mişcare de contracţie a muşchilor inimii, care se propagă ondulatoriu. [Din fr. ***péristaltisme***].

peristas, peristasuri şi **peristasil** n. (înv.) situaţie, conjunctură, circumstanţă; evenimet (neplăcut), incident: *în tristele peristasis în care se află acum ţara.* OD.; (şi: **peristasis**). [Din gr. mod. ***perístasis***].

perístasis s. v. peristas.

peristíl, peristiluri n. **1.** galerie formată dintr-un şir de coloane, care mărgineşte un edificiu (pe toate laturile); ansamblul acestor coloane: *peristilul sau tinda deschisă exterioară ... s-a dărîmat.* OD.; *bisericuţa, oricît de puţină la trup, se va mîndri adesea cu un peristil.* BL.; **2.** galerie interioară în clădirile antice greceşti; **3.** a doua curte interioară, închisă şi mărginită de porticuri, a clădirilor romane, rezervată vieţii familiale. [Din fr. ***péristyle,*** lat. ***peristylum***].

peristílic, ~ci, peristilică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic peristilului, referitor la peristil. [Din fr. ***péristylique***].

peristólă, peristole f. conctracţie a muşchilor unui organ cavitar. [Din fr. ***péristole***].

peristóm, peristomuri n. **1.** regiune din jurul orificiului bucal, la unele nevertebrate; **2.** regiune îngroşată din jurul cochiliilor gasteropodelor, care secretă o substanţă din care se formează cochilia. [Din fr. ***péristom,*** germ. ***Peristom***].

peristomál, ~i, peristomală, ~e a. care aparţine peristomului, referitor la peristom. [Din fr. ***péristomal***].

perîş, perişuri n. (reg.) loc în care cresc mulţi peri[1]. [***Păr***[1] + ***-iş***].

perişoáră, perişoare f. **1.** pară mică; **2.** (la pl.) cocoloaşe de carne tocată amestecată cu orez, folosite la prepararea unor mîncăruri: *ceru o ciorbă de perişoare.* DELAVR. [***Pară***[2] + ***-işoară***].

perişór[1]**, perişori** m. **1.** diminutiv al lui păr[1]: *perişor rotund în frunză, m-a muşcat mîndrul de-o buză.* POP.; **2.** plantă erbacee cu frunzele ovale, cu florile albe-verzui şi cu fructul capsulă (*Pyrola secunda*); **3.** plantă cu florile roz sau albe, cu corola globuloasă, închisă (*Pyrola minor*). [***Păr***[1] + ***-işor***].

perişór[2]**, perişori** m. **1.** diminutiv al lui păr[2]; păr scurt; părul: *perişorul lui, pana corbului.* POP.; **2. perişori absorbanţi,** parte anatomică a rădăcinii plantelor, cu rol în absorbţie; **3.** plantă erbacee din familia gramineelor, cu frunze ovale, păroase (*Elymus asper*); **4.** (reg.) mică plantă erbacee cu frunze late, acoperite cu peri scurţi, cu flori mici roşietice (*Circaea alpina*). [***Păr***[2] + ***-işor***].

perît a. v. pierit.

periteág, periteaguri n. unealtă de pescuit alcătuită din trei perimete. [Din rus. ***pereteaga***].

peritéciu, peritecii n. organ de fructificaţie la ascomicete şi licheni, în care se formează ascele şi ascosporii. [Din lat. ***perithecium,*** fr. ***périthèce***].

peritáliu, peritelii n. (anat.) ţesut conjunctiv care înconjoară capilarele şi vasele mici. [Din fr. ***périthélium,*** engl. ***perithelium***].

periterăstru, ~ştri, periterestră, ~e a. care se află, care se petrece în jurul Pămîntului; circumterestru. [***Peri-*** + ***terestru***].

peritiflítă, peritiflite f. boală constînd în inflamarea peritoneului din regiunea cecumului. [Din fr. ***pérityphlite***].

peritomíe, peritomii f. **1.** incizie chirurgicală a unei porţiuni de conjunctivă din jurul corneei, pentru tratamentul panusului; **2.** circumcizie. [Din fr. ***péritomie***].

peritoneál, ~i, peritoneală, ~e a. care aparţine peritoneului, referitor la peritoneu: *cavitate peritoneală.* [Din fr. ***péritonéal***].

peritoneoscóp, peritoneoscoape n. (med.) laparoscop. [Din fr. ***péritonéoscope***].

peritoneoscopíe, peritoneoscopii f. (med.) laparoscopie. [Din fr. ***péritonéoscopie***].

peritonéu, peritonee n. membrană seroasă subţire care căptuşeşte pereţii cavităţii abdominale, acoperind organele cuprinse în această cavitate; prapur. [Din lat. ***peritonaeum,*** germ. ***Peritoneum***].

peritonítă, peritonite f. inflamaţie acută sau cronică, de natură infecţioasă, a peritoneului. [Din fr. ***péritonite***].

peritór a. v. pieritor.

peritorácic, ~ci, peritoracică, ~ce a. situat în jurul toracelui. [Din fr. ***périthoracique***].

peritraheál, ~i, peritraheală, ~e a. situat în jurul traheei. [Din fr. ***péritrachéal***].

peritraheítă, peritraheite f. inflamaţie a ţesuturilor din jurul traheei. [Din fr. ***périthrachéite***].

periţie, periţii f. (livr.) cunoaştere; pricepere, talent: *toată periţia sa lingvistică şi patosul le-a pus în traducerea „Bibliei".* CĂL. [Din lat. ***peritia***].

periunghiál, ~i, periunghială, ~e a. care se află în jurul unei unghii: *inflamaţie periunghială.* [***Peri-*** + ***unghial***].

periurbán, ~i, periurbană, ~e a. situat în imediata apropiere a unui oraş, în aria de influenţă a oraşului respectiv; preorăşenesc: *zona periurbană a capitalei asigură piaţa cu produse agricole.* [Din fr. ***périurbain***].

periúţă, periuţe f. **1.** diminutiv al lui *perie;* perie mică (în special de dinţi): *avea grijă ... de toate periuţele şi prosoapele.* SAD.; **2.** epitet pentru un om linguşitor. [***Perie*** + ***-uţă***].

perivaginál, ~i, perivaginală, ~e a. situat în jurul vaginului. [Din fr. ***périvaginal***].

perivasculár, ~i, perivasculară, ~e a. (anat.) care se află în jurul vaselor. [Din fr. ***périvasculaire***].

perîndá vb. v. perinda.

perj, perji m. (reg.) varietate de prun; (p. gener.; reg.) prun (*Prunus domestica*): *florile cireşilor ..., prunilor şi perjilor.* SAD. [Din săs. ***piersch*** (=germ. ***Pfirsich***)].

perjár, perjari m. (reg.) cultivator de perji; vînzător de perje; prunar[1]: *ai ajuns a fi perjar.* AL. [***Perj*** + ***-ar***].

pérjă, perje f. (reg.) fructul perjului, o specie de prună care se desface uşor de pe sîmbure; (p. gener.) prună: *numai pe perje prind sume mari de bani.* AL. [De la ***perj***].

perjărie, perjării f. (reg.) livadă de perji; (p. gener.) prunărie[1], prunet: *moşioara mea de baştină, cu perjerie.* AL.; (şi: **perjerie**). [***Perj*** + ***-ărie***].

perjerîe f. v. perjărie.

perl n. corp de literă cu mărimea de cinci puncte tipografice. [Din germ. ***Perl***].

perlá, perlez vb. (tr.) **1.** a se scurge sub formă de picături; a forma picături; **2.** (tipogr.) a acoperi suprafaţa unei tipărituri cu particule globulare de cerneală. [Din fr. ***perler***].

perláre, perlări f. acţiunea de a perla şi rezultatul ei. [V. ***perla***].

perlát, ~ţi, perlată, ~e a. **1.** care are aspectul, strălucirea perlelor; (ca) de perle: *strălucire perlată;* **2.** care este împodobit cu perle; **3.** (muz.) executat prin detaşarea clară a fiecărei note: *urmează pasajul perlat;* **4. grevă perlată,** grevă în care muncitorii dintr-o întreprindere opresc sau încetinesc lucrul la o fază, la un stadiu anumit de producţie. [Din fr. ***perlé***].

pérlă, perle f. **1.** mărgăritar: *Muntenia primea ... mătăsuri, perle şi alte scumpeturi.* HASD.; **2.** imitaţie a acestei pietre semipreţioase, folosită ca podoabă: *să-mi faci vreodată cadou nişte perle artificiale.* PR.; **3.** (fig.) persoană cu merite deosebite; lucru de mare valoare: *mi-a adus ... cîteva poezioare, nişte adevărate perle.* CAR.; **4.** (fig.; iron.) eroare

grosolană (şi ridicolă); gafă verbală: *a debitat atîtea perle!;* **5.** element ornamental de formă sferică, folosit la decorarea unor muluri arhitecturale; **6.** (tipogr.) literă cu corpul trei; **7. perlă de Csaba,** soi timpuriu de viţă de vie, originar din Ungaria, avînd ciorchinii cilindrici sau conici, cu boabele îndesate albe-verzui şi aromă tămîioasă. [Din fr. *perle,* it. *perla,* germ. *Perle*].

perliér, ~i, perlieră, ~e a. (livr.) **1.** de perle: *industrie perlieră;* **2.** (despre scoici) din ale căror secreţii se formează perle. [Din fr. *perlier*].

perlinguál, ~i, perlinguală, ~e a. (despre medicamente) care se pune sub limbă sau pe limbă pentru a fi resorbit rapid de mucoasa linguală: (adv.) *nitroglicerina se administrează perlingual.* [Din germ. *perlingual*].

perlít n. material de construcţie cu structură spongioasă fină, obţinut din rocă vulcanică, folosit la executarea unor tencuieli termoizolante. [Din germ. *Perlit,* fr. *perlite,* rus. *perlit*].

perlítă, perlite f. constituent structural al aliajelor de fier şi carbon. [Din fr. *perlite*].

perlón n. fibră textilă sintetică, elastică şi rezistentă, de tipul relonului. [Din germ. *Perlon,* fr., rus. *perlon*].

permafrást, permafrosturi n. strat de sol[1] sau rocă afectat de îngheţ peren, caracteristic climatului (sub)polar, cu grosimi de pînă la 150 m (excepţional pînă la 400 m), care în timpul verii se dezgheaţă numai la suprafaţă; pergelisol. [Din germ. *Permafrost,* fr. *permafrost*].

permallóy n. aliaj de fier şi nichel folosit la confecţionarea miezurilor magnetice pentru transformatoare electrice, relee etc. [Din engl. *permalloy*].

permanént, ~ţi, permanentă, ~e a. **1.** care există, care durează mereu sau mult timp fără a se schimba; care se petrece fără întrerupere; neîntrerupt, necontenit: *permanente jigniri, atitudine de dispreţ sub masca acelei generozităţi.* PR.; (adv.) *locatarii să se poată spiona reciproc şi permanent.* REBR.; **ondulaţie permanentă** (şi n.), ondulaţie a părului făcută printr-un procedeu special, pentru a se menţine mai multă vreme; **a(şi) face părul permanent,** a(-şi) face părul cu asemenea ondulaţie: *cu părul făcut permanent şi cu ochii îndrăzneţi ..., fata avea ceva virginal şi decent.* CĂRT.; **2.** care funcţionează neîntrerupt o perioadă de timp determinată, avînd anumite atribuţii: *mă duc la comitetul permanent.* PETR.; **3.** (despre salariaţi) care este angajat definitiv în schema unei întreprinderi, a unei instituţii etc.; **armată permanentă,** armată întreţinută neîntrerupt de un stat prin recrutări periodice: *organizarea armatei permanente a miliţiei şi a gloatelor făcea din tot românul un soldat.* BĂLC.; **3.** (chim.; despre gaze) care îşi conservă starea la toate temperaturile şi sub toate presiunile. [Din fr. *permanent*].

permanentizá, permanentizez vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină permanent; a statornici; a face să fie durabil: *să nu se permanentizeze corupţia şi sărăcia.* [*Permanent* + *-iza*].

permanentizáre, permanentizări f. acţiunea de a (se) permanentiza şi rezultatul ei; statornicire: *dorim permanentizarea democraţiei.* [V. *permanentiza*].

permanénţă, permanenţe f. **1.** (însuşire sau stare a) ceea ce este permanent; durată constantă, neîntreruptă a unui lucru, fenomen etc.; statornicie: *ne închipuim lumea ... ca o permanenţă dintotdeauna şi fără de sfîrşit.* BL.; **în permanenţă,** fără întrerupere, permanent, mereu: *zîmbea în permanenţă.* CĂL.; **2.** (concr.) birou sau serviciu care funcţionează permanent: *permanenţă electorală.* [Din fr. *permanence,* lat. *permanentia,* germ. *Permanenz*].

permanganát, permanganaţi m. sare a acidului permanganic; **permanganat de potasiu,** sare cristalizată, de culoare violetă, cu reflexe metalice, solubilă în apă, folosită ca oxidant şi dezinfectant. [Din fr. *permanganate*].

permangánic, ~ci, permanganică, ~ce a. (chim.) care conţine unii compuşi ai manganului, referitor la unii compuşi ai manganului; **acid permanganic,** acid care conţine mangan, stabil numai în soluţie apoasă, folosit ca oxidant. [Din fr. *permanganique*].

permeábil, ~i, permeabilă, ~e a. care poate fi pătruns de un fluid (lichid sau gaz), care permite trecerea prin el a unui fluid: *membrană permeabilă;* (fig.) *nu e permeabil nici pentru poezia lui Eminescu.* GAL. [Din fr. *perméable,* lat. *permeabilis*].

permeabilitáte, permeabilităţi f. **1.** însuşire sau stare a ceea ce este permeabil; **2.** (fiz.) mărime caracteristică materialelor magnetice, egală cu raportul dintre inducţia magnetică şi intensitatea cîmpului magnetic: *permeabilitate magnetică.* [Din fr. *perméabilité,* germ. *Permeabilität*].

permeabilizá, permeabilizez vb. (tr.) a face permeabil. [Din fr. *perméabiliser*].

permeabilizáre, permeabilizări f. acţiunea de a permeabiliza şi rezultatul ei. [V. *permeabiliza*].

permeabilizát, ~ţi, permeabilizată, ~e a. care a devenit permeabil. [V. *permeabiliza*].

permeamétru, permeametre n. instrument pentru determinarea permeabilităţii (magnetice a) unui material. [Din fr. *perméamètre,* germ. *Permeameter*].

permeánţă f. (fiz.) mărime magnetică egală cu raportul dintre fluxul magnetic ce străbate un circuit şi tensiunea magnetică din lungul circuitului. [Din fr. *perméance,* engl. *permeance*].

permendúr n. aliaj de cobalt şi fier (cu adaos de vanadiu), de obicei cu o mare permeabilitate magnetică, folosit în electrotehnică. [Et. nec.].

permián, ~eni, permiană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) ultima perioadă a paleozoicului, (cu o durată de cca 25 de milioane de ani), caracterizată prin dezvoltarea reptilelor, prin declinul plantelor uriaşe criptogame vasculare, prin climă caldă, deşertică, prin mişcări tectonice intense şi vaste regresiuni marine. [Din fr. *permien*].

pérmic, ~ci, permică, ~ce a. (înv.) permian. [Din germ. *permisch*].

perminvár n. aliaj de nichel şi cobalt sau de nichel, cobalt şi molibden, cu permeabilitate magnetică mare, folosit în industria electrotehnică. [Din fr. *perminvar*].

permís, permise n. autorizaţie scrisă, eliberată de un organ competent, în virtutea căreia cineva poate exercita o anumită activitate, poate beneficia de anumite drepturi etc.: *permis de conducere; permis de vînătoare.* [Din fr. *permis,* germ. *Permiß*].

permísie f. v. permisiune.

permisionár, permisionari m. (rar) soldat aflat în permisie. [Din fr. *permissionnaire*].

permisiúne, permisiuni f. **1.** învoire acordată cuiva de a spune, de a face ceva; încuviinţare, îngăduinţă, aprobare: *ceru ... permisiunea de a studia unele probleme de amănunt clinic.* CĂL.; **2.** (spec.; în forma **permisie**) învoire acordată în special militarilor de a părăsi serviciul pe o perioadă scurtă de timp: *luna de permisie şi-a petrecut-o cu mine.* PR.: *au venit pentru două zile acasă, în permisie.* SOR.; (şi: **permisie**). [Din fr. *permission,* lat. *permissio, -onis*].

permisív, ~i, permisivă, ~e a. care permite sau tolerează comportamente, practici pe care alţii le-ar dezaproba sau ar încerca să le reprime; care se caracterizează prin absenţa interdicţiilor, a sancţiunilor: *părinţi permisivi; legile prea permisive conduc la corupţie generalizată.* [Din fr. *permissif*].

permisivitáte f. calitatea sau faptul de a fi permisiv. [Din fr. *permissivité*].

permíte, permít vb. **1.** (tr.) a da dreptul, libertatea, posibilitatea; a face posibil: *cei trei sute de franci ... i-ar fi permis un trai modest.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a îngădui, a accepta, a încuviinţa; a tolera: *a mă iubi nu-ţi este permis.* EM.; (refl. impers.) *se permite ceea ce nu se poate opri;* **3.** (refl.) a-şi lua libertatea de a face ceva; a-şi îngădui, a îndrăzni: *să nu-ţi mai permiţi asemenea obrăznicie!* PETR. [Din lat. *permittere,* fr. *permettre*].

permitivitáte, permitivităţi f. (fiz.) mărime egală cu raportul dintre inducţia electrică şi intensitatea cîmpului electric, care caracterizează proprietăţile electrice ale unui mediu. [Din fr. *permittivité*].

permutá, permút vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) muta în mod frecvent în altă parte cu serviciul, cu slujba; a (se) transfera: *sînt împiegat, în veci mutat şi permutat.* AL.; **2.** (mat.; lingv.; tr.) a se substitui unul altuia; a efectua o permutare: *literele se pot permuta.* [Din fr. *permuter,* lat. *permutare*].

permutábil, ~i, permutabilă, ~e a. care rămîne invariant printr-o permutare. [Din fr. *permutable*].

permutabilitáte f. caracterul a ceea ce este permutabil. [Din fr. *permutabilité*].

permutáre, permutări f. **1.** acţiunea de a (se) permuta; transfer, permutaţie: *învăţătorul trebuia să ceară permutarea în alt judeţ.* CAR.; **2.** (concr.) ordin, dispoziţie de transferare: *îi aduse un plic în care găsi permutarea lui.* NEGR.; **3.** (mat.; lingv.) operaţie prin care se schimbă între ele locurile a două sau a mai multe elemente; grupe distincte de obiecte astfel formate; permutaţie. [V. *permuta*].

permutáţie, permutaţii f. **1.** (înv.) permutare: *acest eveniment trist va constitui repede un factor în calculul de permutaţiune ministerială.* EM.; **2.** (mat.; lingv.) permutare: *matematica combinaţiunilor şi permutaţiunilor şi-ar găsi aici un vast domeniu de aplicare.* BL.; (şi: **permutaţiune**). [Din fr. *permutation,* lat. *permutatio, -onis*].

permutaţionál, ~i, permutaţională, ~e a. (mat.; lingv.) care aparţine permutaţiei, care conţine o permutaţie. [Din engl. *permutational*].

permutaţiúne f. v. permutaţie.

permutít n. silicat de aluminiu sau de sodiu folosit, mai ales, în dedurizarea apei de alimentare, a cazanelor de abur. [Din fr. *permutite,* germ. *Permutit*].

pérnă, perne f. **1.** obiect confecţionat de obicei din două bucăţi dreptunghiulare sau pătrate de ţesătură de bumbac, in etc., cusute între ele, avînd în interior fulgi (mai rar lînă, cîlţi, melană etc.), pe care îşi pune cineva capul cînd se culcă: *odată se trezeşte că-i smunceşte cineva perna de sub cap.* CR.; *sta între două perini mari de stofă.* CĂL.; **pernă de călcat,** obiect asemănător cu cel descris mai sus, folosit la călcatul obiectelor de îmbrăcăminte, în special al umerilor, al mînecilor, al piepţilor; **pernă electrică,** obiect în formă de pernă mică, plată, în care se găsesc rezistenţe electrice izolate şi relee de protecţie, folosit ca termofor; **2.** obiect de tapiţerie format dintr-un sac umplut cu iarbă de mare, cu păr de cal etc., care se aşază pe scaune, pe băncile automobilelor etc.: *pe pernele trăsurii, o doamnă ... convorbea rîzînd cu un bărbat.* GHEŢIE; **3.** (p. anal.) obiect asemănător cu cel descris, avînd diverse întrebuinţări: *pe umerii sacoului ..., un soi de perne de amortizare a loviturilor.* CĂL. **4. pernă de aer,** strat de aer cu rol de lubrifiant, dintre două suprafeţe în mişcare relativă; **5.** bucată de lemn care se pune între tavan şi capătul superior al unui stîlp; **6.** (reg.) bucată de lemn pe care se sprijină broasca de la roata morii (sau a pivei); **7.** numele unui dans popular care se joacă la nunţi; melodia acestui dans; (şi: (pop.) **perină**). [Din sl., bulg., sb. *perina*].

P Q

perniciós, ~şi, pernicioásă, ~e a. (livr.) care produce un rău; care are o evoluţie gravă; foarte periculos; dăunător; vătămător: *somnul lung e pernicios.* AL.; *pentru o ţară rămasă îndărăt în cultură, comunicaţia cu străinătatea e pernicioasă.* EM.; (adv.) *aici e punctul în care se strecoară pernicios confuzia lansată.* R.L.; **febră pernicioasă,** formă gravă a malariei; **anemie pernicioasă,** formă gravă de anemie, cu evoluţie foarte rapidă, care poate cauza moartea: *moare ... de anemie pernicioasă.* CĂL. [Din lat. ***perniciosus,*** fr. ***pernicieux***].

pernicіozitáte f. (livr.) faptul sau însuşirea de a fi pernicios: *perniciozitatea unei boli.* [Din fr. ***perniciosité***].

pernioáră, pernioare f. (pop.) perniţă: *şi-ţi aşază-o pernioară pe prispă serile-afară.* POP. [***Pernă*** + *-ioară*].

pernişoáră, pernişoare f. (pop.) perniţă: *ş-unde-mi strîng pernişoara crez că-ţi e ţîţişoara.* POP. [***Pernă*** + *-işoară*].

perniţă, perniţe f. **1.** diminutiv al lui pernă; pernă mică; pernioară, pernişoară, pernuţă; (spec.) puişor: *domnul ... şi-a găsit perniţa şi s-a culcat.* CAR.; *luă foarfecele de pe perniţa ţinută de o fată în costum naţional şi tăie panglica tricoloră.* GHEŢIE. **2.** săculeţ de diferite forme, umplut cu cîlţi, cu vată etc., în care se înfig, pentru a fi păstrate, ace de cusut, ace cu gămălie etc.: *scoase ... o perniţă de ace şi alte nimicuri.* CĂL.; **3.** piesă confecţionată din vată de croitorie, care se aplică la umerii unor sacouri, paltoane, taioare etc.; **4.** (în forma **periniţă**) numele unui dans popular de nuntă şi de petrecere, cu mişcare vioaie, răspîndit în toate zonele româneşti, în care un băiat iese în centrul horei, îşi alege din horă o fată cu care îngenunchează pe o pernă sau pe o batistă şi o sărută, fata urmînd să facă acelaşi lucru cu alt băiat şi jocul continuă tot aşa; melodia acestui dans; (şi: **periniţă**). [***Pernă*** + *-iţă*].

pernúţă, pernuţe f. **1.** perniţă: *să-i mai punem o perinuţă sub cap.* C.; **2.** perniţă de ace: *stau înfipte în glob săbioarele ca-n pieptul pernuţei acele.* VIERU; **3.** parte proeminentă şi moale a extremităţii labei unor feline; (şi: (pop.) **perinuţă**). [***Pernă*** + *-uţă*].

perón, peroane n. **1.** platformă (acoperită sau descoperită) amenajată în gări, de-a lungul liniilor de cale ferată, pentru a uşura urcarea şi coborîrea călătorilor din vagoane: *ies pe peron, alerg la tren.* CAR.; **2.** platformă (acoperită), în faţa intrării principale a unei clădiri: *o terasă dreptunghiulară suspendată ... avînd sarcina de a ocroti peronul.* GHEŢIE. [Din fr. ***perron,*** germ. ***Perron***].

peronéu, peronee n. os lung şi subţire, aflat între genunchi şi gleznă, articulat cu tibia şi cu metatarsul, împreună cu care formează scheletul gambei; fibulă. [Din fr. ***péroné***].

peronínă f. narcotic cu acţiune mai puternică decît morfina. [Din fr. ***péronine***].

peronospóră, peronospore f. nume dat unor ciuperci inferioare, parazite pe plante fanerogame. [Din lat. ***peronospora***].

perorá, perorez vb. **1.** (intr.) a vorbi mult şi cu emfază: *l-am găsit totdeauna perorînd şi gesticulînd.* GAL.; **2.** (rar; tr.) a susţine cu însufleţire o idee, o problemă etc.: *pe cînd el perora o temă de astronomie ..., ea se uita la el fără să-l asculte.* EM. [Din fr. ***pérorer,*** lat. ***perorare***].

perorál adv. pe cale orală; pe gură, per os: *medicament administrat peroral.* [Din germ. ***peroral***].

peroráre, perorări f. (rar) acţiunea de a perora şi rezultatul ei. [V. ***perora***].

peroráţie, peroraţii f. **1.** partea finală, concluzia unui discurs, rostită pe un ton însufleţit, menit să capteze şi să convingă auditoriul: *prefectul Boerescu îşi termină discursul, în loc de peroraţie, cu un îndemn vibrant.* REBR.; **2.** (p. gener.) vorbire însufleţită şi emfatică, destinată să convingă: *nu părea să fi ascultat peroraţia mea.* PR.; (şi: (rar) **peroraţiune**). [Din lat. ***peroratio, -onis,*** germ. ***Peroration***].

peroraţiúne f. v. peroraţie.

per os adv. peroral. [Cuv. lat.].

perót, ~ţi, perotă, ~e a. (înv.) care aparţine suburbiei Pera din Istanbul sau locuitorilor ei, referitor la Pera sau la locuitorii acesteia: *damele perote ... nu au gust pentru muzică.* BOL. // m., f. persoană de naţionalitate străină care locuia în suburbia Pera din Istanbul: *peroţii sînt de origină din toate ţările Europei.* BOL. [Din gr. mod. ***perótis***].

peroxíd, peroxizi m. derivat al apei oxigenate, rezultat prin înlocuirea hidrogenului acesteia cu metale sau cu radicali organici; **peroxid de sodiu,** substanţă gălbuie, formată prin arderea sodiului în aer uscat, care reacţionează cu apa, formînd apa oxigenată. [Din fr. ***peroxyde,*** germ. ***Peroxid***].

peroxidáză, peroxidaze f. enzimă care catalizează desfacerea unor peroxizi, în prezenţa unui substrat oxidabil corespunzător. [Din fr. ***peroxydase,*** germ. ***Perroxydase***].

peroxizóm, peroxizomi m. component al celulei vegetale şi animale, în care se află enzime implicate în oxidare, abundent în ficatul şi rinichiul animalelor superioare, cu rol activ în procesul de detoxificare. [Din fr. ***peroxysome***].

per pedes, (mergînd) pe jos (ca apostolii): *am venit per pedes.* [Cuv. lat.].

perpeleálă f. v. pîrpăleală.

perpelí vb. v. pîrpăli.

perpelíre f. v. pîrpălire.

perpelít a. v. pîrpălit.

perpendiculár, ~i, perpendiculară, ~e a. **1.** (despre drepte) care formează între ele unghiuri adiacente egale; (despre planuri) care se intersectează, unghiul diedru dintre ele fiind de nouăzeci de grade; **perpendicular pe ...,** care formează unghiuri drepte cu (o dreaptă sau un plan); **vectori perpendiculari,** vectori al căror produs scalar este nul; **2.** vertical: *am biruit urcuşul aproape perpendicular.* GAL.; **scriere perpendiculară,** scriere cu caractere verticale; **3.** (despre aştri) care se află la zenit; **4. stil perpendicular,** stil gotic apărut în Anglia în sec. al XIV-lea, caracterizat prin abundenţa liniilor verticale şi orizontale (care a înlocuit stilul flamboiant). // f. dreaptă perpendiculară pe altă dreaptă sau pe un plan. [Din lat. ***perpendicularis,*** germ. ***perpendikular,*** fr. ***perpendiculaire,*** it. ***perpendicolare***].

perpendicularitáte f. faptul sau însuşirea de a fi perpendicular; poziţie perpendiculară; proprietate a unor drepte sau a unor planuri de a fi perpendiculare între ele. [Din fr. ***perpendicularité***].

pérper, perperi m. **1.** monedă de aur bizantină bătută cu stemă proprie, care a circulat şi în ţările române în sec. al XIV-lea şi al XV-lea; **2.** (în forma **părpăr**) perperit: *părpăr pe bute;* (şi: **părpăr**). [Din gr. mod. ***ipérpyron***].

perperít n. numele unui impozit, în special pe vii şi pe vin, care se plătea (în perperi) domniei în Ţara Românească; părpăr. [***Perper*** + *-it*].

perpétă, perpete f. (reg.) fota din faţă; (p. ext.) şorţ purtat de femei în timpul lucrului. [Et. nec.].

perpetuá, perpetuez vb. (tr. şi refl.) a dura sau a face să dureze veşnic ori un timp îndelungat; a (se) transmite (din generaţie în generaţie); a (se) continua: *omul, perisabil ca individ, se perpetuează, teoretic, la infinit ca specie.* GHEŢIE. [Din fr. ***perpétuer,*** lat. ***perpetuare***].

perpetuáre, perpetuări f. faptul de a (se) perpetua; dăinuire de-a lungul vremii; perpetuaţie: *cîntecele poporului, lipsite de toate mijloacele de perpetuare ale literaturilor cultivate, se păstrează necontenit.* OD.; *să reflectăm asupra şanselor reale de perpetuare ... a integralismului.* CF.; **perpetuarea speciei,** continuarea existenţei unei specii prin reproducere. [V. ***perpetua***].

perpetuáţie, perpetuaţii f. (rar) perpetuare. [Din fr. ***perpétuation***].

perpetuitáte f. caracterul a ceea ce este perpetuu; durată veşnică saŭ îndelungată: *asigurarea profundului respect ce vă conserv şi vă voi conserva pentru perpetuitate.* EM. [Din fr. ***perpétuité,*** germ. ***Perpetuität***].

perpétuu, ~i, perpetuă, ~e a. **1.** care nu se sfîrşeşte niciodată, care durează veşnic sau vreme îndelungată; etern; permanent, continuu: *viaţa e o perpetuă surpriză.* PR.; **2.** care revine mereu; necontenit: *plîngeri perpetue.* [Din lat. ***perpetuus***].

perpétuum n. realizare a unei entităţi perpetue; **perpetuum mobile, a)** (fiz.) dispozitiv imaginar care ar fi capabil să funcţioneze la infinit şi să producă energie sau să efectueze lucru mecanic fără a primi energie din exterior sau consumînd numai din energia termică a unui singur corp: *perpetuum mobile este problema imaginară la care ajunge spiritul ştiinţific excesiv preocupat de aspectul dinamic-maşinal al naturii.* BL.; **b)** (p. ext.) mişcare continuă: *este acolo un infernal perpetuum mobile;* **2.** denumire dată unor piese muzicale instrumentale, alcătuite din sunete de valoare mică şi egală, a căror succesiune lasă impresia unei mişcări continue. [Cuv. lat.].

perpléx, ~cşi, perplexă, ~e a. surprins, stupefiat; nedumerit, încurcat, năuc, dezorientat: *să nu rămîi perplexă!* PR.; (adv.) *îl fixa perplex, cuprins de-o mare tulburare.* GHEŢIE. [Din fr. ***perplexe,*** germ. ***perplex,*** lat. ***perplexus*** „încurcat"].

perplexitáte, perplexităţi f. stare a celui perplex; surprindere amestecată cu nedumerire; dezorientare a cuiva în faţa unei situaţii neaşteptate, confuze: *strigătul lui Raul puse capăt acelei stări de perplexitate colectivă.* GHEŢIE. [Din fr. ***perplexité,*** lat. ***perplexitas, -atis***].

pers, perşi m. (mai ales la pl.) persan: *Eschil va veşteji trufia sacrilege a perşilor.* VIANU. [Din gr. mod. ***pérsis,*** fr. ***Perse***].

persán, ~i, persană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Persiei sau locuitorilor ei, referitor la Persia sau la locuitorii acesteia; persienesc: *cînd a trăit Zarathrustra, profetul persan, nu se ştie.* BL.; *literatură persană;* **pisică persană,** specie de pisică cu părul lung şi mătăsos; **covor persan** (şi n.), covor de calitate superioară (confecţionat la început în Persia), cu bătătură din fire înnodate la o anumită lungime pe toată suprafaţa covorului: *lumina ... se răspîndi asupra marelui covor persan.* GHEŢIE. // f. limbă indo-europeană, ramura indo-iraniană, vorbită de populaţia Persiei, scrisă în epoca modernă cu alfabet arab, servind ca limbă oficială în Iran şi Afganistan. // m. pl. populaţie indo-europeană stabilită în podişul Iran, unde, în sec. al VI-lea – al IV-lea î.d.Hr., a pus bazele statului Persia (actualul Iran); perşi: *caii mai strălucit împodobiţi decît la persieni.* SAD. // m., f. persoană aparţinînd acestei populaţii; pers; iranian; (şi: (înv.) **persian**). [Din fr. ***persan***].

persecutá, persecút vb. (tr.) **1.** a urmări pe cineva cu insistenţă şi pe nedrept pentru a-i pricinui un rău; a prigoni, a nedreptăţi: *directorul ... îşi persecuta subalterna.* PR.; **2.** (rar) a agasa, a deranja: *mă persecută cu complementele sale;* **3.** a obseda, a urmări cu perseverenţă: *mă persecută un gînd.* [Din fr. ***persécuter***].

persecutáre, persecutări f. acţiunea de a persecuta şi rezultatul ei; prigonire, persecuţie: *Macedonski a suferit ca scriitor dispreţul şi persecutarea din cauza atitudinii lui faţă de Eminescu.* CĂL. [V. ***persecuta***].

persecutát, ~ţi, persecutată, ~e a. urmărit cu perseverenţă, sistematic de cineva care

vrea să-i facă un rău; prigonit, asuprit: *horopsitul, victimă persecutată, o ia razna în lume.* CAR.; (subst.) *nu părea deloc să fi fost o persecutată acolo de unde venise.* PR. [V. ***persecuta***].

persecutór, ~i, persecutoáre m., f. persoană care persecută; prigonitor, asupritor: *fostul persecutor al lui Ion Vodă.* HASD.; (adj.) *l-am apărat în contra unei lumi persecutoare.* HEL. [Din fr. ***persécuteur***].

persecúţie, persecuţii f. **1.** urmărire nedreaptă şi perseverentă a cuiva, cu intenţia de a-i face un rău, de a-i provoca neajunsuri; prigoană, persecutare: *s-au găsit ... agenţii motori ai persecuţiei.* MAIOR.; *o asemenea persecuţie* [religioasă] *n-a existat niciodată în România.* EM.; **mania persecuţiei,** idee fixă a cuiva de a se crede persecutat, nedreptăţit de toată lumea; **2.** (rar) agasare; inoportunitate; (şi: (rar) **persecuţiune**). [Din fr. ***persécution,*** lat. ***persecutio, -onis***].

persecuţiúne f. v. persecuţie.

perseíde f. pl. ploaie de stele periodică din direcţia constelaţiei Perseu, care se produce la mijlocul lunii august. [Din fr. ***perséides***].

perseverá, perseverez vb. (intr.) a urmări cu stăruinţă realizarea unui ţel, finalizarea unei acţiuni; a stărui; a rămîne ferm şi constant la o idee, la un sentiment, la o atitudine; a persista: *nu mă surprinde că s-a apucat de medicină, ci că a perseverat.* GHEŢIE; *tata perseveră în hotărîrea lui.* [Din fr. ***persévérer,*** lat. ***perseverare***].

perseveráre, perseverări f. acţiunea de a persevera şi rezultatul ei. [V. ***persevera***].

perseveráţie f. **1.** (rar) perseverenţă; **2.** (med.) repetiţie persistentă a aceluiaşi răspuns verbal sau motor la diferiţi stimuli. [Din lat. ***perseveratio, -onis,*** fr. ***persevération***].

perseverént, ~ţi, perseverentă, ~e a. **1.** care persevereză; stăruitor, tenace: *e un om ambiţios şi perseverent.* CĂL.; **2.** care dovedeşte, care denotă perseverenţă, stăruinţă: *muncă perseverentă.* [Din fr. ***persévérant***].

perseverénţă f. faptul de a persevera; calitatea de a fi perseverent; stăruinţă, statornicie în convingeri, în atitudini, în acţiuni: *putem învăţa perseverenţa din viaţa lui Newton.* CĂL. [Din fr. ***persévérance,*** lat. ***perseverantia***].

persián a. şi m., f. v. persan.

persiánă, persiene f. (mai ales la pl.) oblon la ferestre format dintr-un cadru cu lamele orizontale avînd distanţa între ele şi înclinaţia reglabile pentru a opri sau a permite pătrunderea directă a luminii şi a aerului în interior; jaluzea: *în faţa casei cu persienele lăsate Lizuca rămase gînditoare.* SAD. [Din fr. ***persienne***].

persienésc, ~şti, persieneáscă, ~eşti a. (înv.) persan: *un fast persienesc.* AL.; *cai anatoli ori persieneşti.* VOIC. [***Persian*** + ***-esc***].

persiflá, persiflez vb. (tr.) a-şi bate joc de cineva, a lua în rîs, vorbind pe un ton ironic; a lua peste picior, a zeflemisi: *idealul naţional e persiflat şi infirmat.* CĂL.; *vorbea adesea astfel, persiflîndu-i pe ardeleni.* PR. [Din fr. ***persifler***].

persiflágiu n. v. persiflaj.

persifláj n. (rar) persiflare: *d. baron era ţinta persiflajului celui mai crud.* EM.; (şi: **persiflagiu**). [Din fr. ***persiflage***].

persiflánt, ~ţi, persiflantă, ~e a. care persiflează; zeflemitor, persiflator: *se încrucişau replici persiflante.* [Din fr. ***persiflant***].

persifláre, persiflări f. acţiunea de a persifla şi rezultatul ei; zeflemisire, persiflaj: *arma adevărată ce li se cuvine nu este cercetarea serioasă, ci persiflarea satirică.* MAIOR.; *fusese complicea stăpînei ei la o scenă de sadică persiflare a încornoratului care le asista.* R.L. [V. ***persifla***].

persiflatór, ~i, persiflatoáre a. (rar) care persiflează; zeflemitor: *intenţia rimei persiflatoare e adesea vădită.* CĂL.; *ton persiflator.* // m., f. zeflemist. [***Persifla*** + ***-tor***].

persistá, persíst vb. (intr.) **1.** a rămîne ferm, neschimbat într-o părere, într-o hotărîre, într-o atitudine etc.; a stărui: *să nu persiste în asemenea afirmări.* MAIOR.; **2.** a se menţine în aceeaşi stare; a continua să existe; a dănui: *persista pe chipul ei suferinţa.* PR. [Din fr. ***persister,*** lat. ***persistere***].

persistáre, persistări f. persistenţă: *urmările unei eventuale persistări a cancelarului în hotărîrea de a se retrage.* EM. [V. ***persista***].

persistént, ~ţi, persistentă, ~e a. care rămîne (multă vreme) neschimbat, care se menţine; care continuă să existe, să dureze; durabil, trainic; stăruitor: *se simţea năpădit de o tot mai persistentă indispoziţie.* GHEŢIE; *miros persistent;* **frunze persistente,** frunze care nu cad în timpul iernii, care rămîn vii mai mulţi ani: *brazii au frunze persistente.* [Din fr. ***persistant,*** germ. ***persistent***].

persisténţă f. faptul de a persista; stăruinţă; insistenţă; caracterul, însuşirea a ceea ce este persistent; persistare: *multe morminte din timpii barbari ... ne-au dovedit ... persistenţa acestui uz.* OD.; *în epoca globalizării, persistenţa în izolare este o eroare.* CF.; **persistenţa imaginilor,** fenomen (pe care se bazează cinematografia) constînd în menţinerea imaginii vizuale pe retină un anumit timp după dispariţia obiectului din cîmpul vizual. [Din fr. ***persistance,*** germ. ***Persistenz***].

persoánă, persoane f. **1.** fiinţă omenească, individ considerat în totalitatea însuşirilor sale fizice şi psihice; ins, om: *cu greu conştiinţa publică ar recunoaşte un poet în persoana lui.* CĂL.; *creştinismul se adresează persoanei, el nu se adresează naţiunii.* STĂNIL.; **în persoană,** însuşi, personal; în carne şi oase: *dieta ... deschisă de împăratul în persoană.* BĂLC.; **2.** (înv.) personaj: *persoanele ce caut să descriu n-au viaţă cu adevărat.* DELAVR.; **3.** (jur.) **persoană fizică,** om considerat ca subiect cu drepturi şi cu obligaţii, care participă în această calitate la raporturile juridice civile; **persoană juridică** (sau **morală**), organizaţie, instituţie etc. care, avînd o alcătuire de sine stătătoare şi un patrimoniu propriu, este subiect cu drepturi şi cu obligaţii, deosebit de persoanele fizice care intră în componenţa ei; **4.** categorie gramaticală specifică verbelor şi unor pronume (personal, reflexiv, posesiv, de întărire), prin care se desemnează vorbitorul, interlocutorul şi orice obiect deosebit de interlocutor şi de vorbitor; fiecare dintre formele flexionare ale verbului şi ale unor pronume prin care se indică raporturile de mai sus: *copiii se ridicau în picioare în faţa părinţilor şi li se adresau la persoana a treia, ca şi cum ar fi fost vorba de cineva absent.* GHEŢIE. [Din lat. ***persona,*** germ. ***Person,*** fr. ***personne***].

personágiu n. v. personaj.

persóna gráta, denumire pentru o persoană agreată de un guvern pe lîngă care este acreditată diplomatic; (p. gener.) persoană agreată, favorizată: *nu este vorba nici de merit, nici de muncă; e vorba de favoruri politice, e vorba că cineva e persona grata sau nu în ochii guvernanţilor.* EM. [Cuv. lat.].

personáj, personaje n. **1.** personalitate: *personagiu deja important, ... ajunse şi mai sus.* HASD.; **2.** fiecare dintre persoanele care figurează într-o operă literară; erou într-o operă literară, muzicală, cinematografică etc.: *personajul de roman are o structură complexă.* CĂL.; **personaj alegoric,** personificare a unei noţiuni abstracte, a unei idei, a unor sentimente etc., în literatură sau în artele plastice (ex.: Justiţia, Victoria, Pacea etc.); **3.** (p. anal.) persoană oarecare (considerată sub aspect moral, comportamental etc.), cu un rol într-o anumită întîmplare: *fusese tratat ca un personaj inoportun, de care nu ştii cum anume să scapi.* GHEŢIE; (şi: (astăzi rar) **personagiu**). [Din fr. ***personnagge,*** it. ***personaggio***].

personál, ~i, personală, ~e a. **1.** care aparţine sau care este specific, caracteristic unei anumite persoane, referitor la o anumită persoană; individual, propriu: *e o părere personală.* PR.; *moartea a depăşit întotdeauna experienţa personală a individului.* GHEŢIE; **legături personale,** legături de prietenie; **răspundere personală,** răspundere individuală care îi revine cuiva sau pe care şi-o asumă cineva; **2.** cu personalitate puternică; original: *tu eşti o forţă.personală prin talentul tău.* CAR.; *lucrare personală;* **3. tren personal** (şi n.), tren de persoane care opreşte în toate staţiile: *a trebuit să mă sui într-un personal pe la miezul nopţii.* EL.; **4.** (gram.) **pronume personal,** pronume care desemnează diferitele persoane, avînd forme deosebite pentru indicarea lor; **mod personal,** mod ale cărui forme se schimbă după cele trei persoane; **gen personal,** categorie gramaticală existentă în unele limbi, care diferenţiază persoanele de animale şi de lucruri. // adv. în persoană direct, nemijlocit: *l-am cunoscut personal.* // n. **1.** totalitatea salariaţilor unei întreprinderi, instituţii etc.: *avem personal destul.* SAD.; **2.** serviciu într-o întreprindere, într-o instituţie etc. care se ocupă cu angajarea salariaţilor, cu evidenţa acestora etc.: *directorul personalului din Ministerul Justiţiei îi înmînase hîrtia rîvnită.* ST.; **3.** categorie de angajaţi care prestează o muncă, o activitate, cu acelaşi specific: *ceilalţi trei salariaţi (portarul, paznicul de noapte, servitoarea) alcătuiau personalul de serviciu.* GHEŢIE; *personal cu pregătire superioară.* [Din lat. ***personalis,*** germ. ***personell, personal,*** it. ***personale,*** fr. ***personnel***].

personal computer n. computer digital bazat pe un procesor, destinat a fi utilizat de o persoană. [Cuv. engl.].

personalísm n. **1.** atitudine a cuiva care ia în consideraţie în primul rînd interesele şi punctele de vedere personale; subiectivism: *dogma despre Dumnezeu Unul ... exprimă un postulat imperios ...: deplina sinteză între personalism şi comunitate.* STĂNIL.; **2.** curent în filozofia contemporană în care valoarea centrală este persoana umană în totalitatea ei, subordonată numai lui Dumnezeu, considerat, la rîndul lui, ca o persoană; **personalism energetic,** variantă a filozofiei personaliste, cu elemente preluate din teoriile energetiste, elaborată în România de C. Rădulescu-Motru, în care personalitatea umană este pusă în legătură cu celelalte energii din natură. [Din fr. ***personnalisme***].

personalíst, ~şti, personalistă, ~e a. **1.** care aparţine personalismului, referitor la personalism: *teorii personaliste;* **2.** care manifestă personalism; subiectivist: *românul e foarte personalist.* STĂNIL. // m., f. adept al personalismului: *N.A. Berdeaev este un personalist creştin.* [Din fr. ***personnaliste***].

personalitáte, personalităţi f. **1.** ansamblul trăsăturilor morale şi intelectuale ale unui individ; ceea ce este propriu, caracteristic fiecărei persoane şi o distinge ca individualitate: *omul ... îşi schimbă în cursul vieţii personalitatea.* MACED.; *îl jignise în personalitatea şi în orgoliul lui.* PR.; **personalitate juridică,** calitatea de a fi persoană juridică; **2.** (p. ext.) caracterul a ceea ce este unic, original; individualitate, unicitate, originalitate: *personalitatea scrierii stă în tonul religios inspirat.* CĂL.; *după alţii, ar fi fost un ins fără personalitate, un fel de papă-lapte.* GHEŢIE; **3.** persoană cu aptitudini şi însuşiri deosebite, cu autoritate, cu prestigiu, capabilă să aducă contribuţii valoroase într-un anumit domeniu sau să influenţeze evenimentele politice, sociale etc.: *Avram Iancu era receptat ca prima personalitate a Revoluţiei de la 1848;* **cultul personalităţii,** cult al unor reprezentanţi ai puterii (politice); **4.** persoană însemnată, ilustră în viaţa politică, socială, culturală etc.; personaj: *vei reuşi a deveni o personalitate în Paris.* AL.; *cunoaşte personal pe toate personalităţile noastre din lumea politico-economică.* CAR.; **5.** (înv.; mai ales la pl.) aluzie tendenţioasă şi jignitoare la adresa unei

persoane: *foile politice ... sînt pline de personalităţi la adresa celor ce susţin o opinie contrară.* MAIOR. [Din fr. ***personnalité,*** germ. ***Personalität***].

personalizá, personalizez vb. (rar; tr.) **1.** a personifica; **2.** a individualiza: *douăzeci de fete din aristocraţia napolitană ... pesonalizate prin descripţie şi dialog.* LOV. [Din fr. ***personnaliser***].

personalizát, ~ţi, personalizată, ~e a. (rar) care aparţine anumitor persoane, referitor la o anumită persoană; individualizat: *politica noastră este prea personalizată.* [V. ***personaliza***].

persóna non grăta, denumire pentru un reprezentant diplomatic despre care statul în care a fost acreditat declară că trebuie să-şi înceteze activitatea pe teritoriul respectiv; (p. gener.) persoană indezirabilă. [Cuv. lat.].

personát, ~ţi, personată, ~e a. (bot.; rar) a cărei floare seamănă cu un bot de animal (de ex., gura-leului). [Din fr. ***personnée***].

personifică, personífic vb. (tr.) **1.** a atribui lucrurilor, animalelor sau fenomenelor din natură însuşiri omeneşti şi a le reprezenta ca atare (în opere literare, plastice etc.); a personaliza; (p. ext.) a simboliza: *păgînii personificau toate forţele naturii;* **2.** a găsi expresia concretă în cineva sau în ceva; a întruchipa, a întrupa: *personificase într-însul tot meritul deşteptării naţionale.* GHICA. [Din fr. ***personnifier***].

personificáre, personificări f. **1.** faptul de a personifica; personificaţie; **2.** figură de stil prin care se atribuie lucrurilor, animalelor, fenomenelor din natură însuşiri omeneşti: *poeţii folosesc ... personificări şi metafore.* CĂL.; **3.** întruchipare, întrupare: *era personificarea fineţei şi a vicleşugului femeiesc.* FIL.; *numele Mioarei Avram e cu siguranţă ... personificarea însăşi a gramaticii.* R.L. [V. ***personifica***].

personificát, ~ţi, personificată, ~e a. **1.** (despre lucruri, animale sau fenomene ale naturii) care este reprezentat sub înfăţişarea sau cu însuşirile unei persoane; **2.** care întruchipează în persoana sa o calitate, un defect etc., pe care îl posedă în cel mai înalt grad: *bunătatea personificată; prostia personificată.* [V. ***personifica***].

personificátor, ~i, personificatoáre a. (rar) care personifică: *înclinaţie personificatoare.* [***Personifica*** + ***-tor***].

personificáţie, personificaţii f. (înv.) personificare. [Din fr. ***personnification***].

persórbţie, persorbţii f. absorbţie pe un material foarte poros. [Din fr. ***persorbtion***].

perspectivál, ~i, perspectivală, ~e a. (rar) propriu unei perspective, de perspectivă. [***Perspectivă*** + ***-al***].

perspectívă, perspective f. **1.** (metodă de) reprezentare a imaginilor tridimensionale ale unui corp din spaţiu pe o suprafaţă plană, aşa cum apar în funcţie de distanţă şi de poziţie: *cine poate da toată adîncimea unei perspective?* DELAVR.; **în perspectivă,** respectînd regulile de reprezentare a obiectelor în spaţiu, ţinînd seama de depărtarea relativă a obiectelor; **2.** disciplină care studiază metodele folosite pentru realizarea acestui tip de reprezentare; **3.** (fig.) mod particular de a vedea lucrurile; aspect sub care se prezintă lucrurile; punct de vedere: *noi am optat pentru perspectiva filozofică.* BL.; *privind lucrurile în perspectivă istorică, dreptatea nu a fost de partea lui Eminescu, ci ... a liberalismului.* D.; **4.** aspect pe care îl are un peisaj, un obiect etc. privit din depărtare; (p. ext.) privelişte: *perspectiva maiestruoasă a munţilor.* CĂL.; *o perspectivă încîntătoare;* **5.** posibilitatea realizării sau desfăşurării în viitor a unui plan, a unei acţiuni etc.; posibilitatea de realizare, de dezvoltare în viitor a cuiva: *mi-ai oferit perspectiva unei vieţi în ticăloşie.* PR.; *pentru un om la capătul vieţii orice perspectivă este preferabilă aceleia de-a dispărea pentru totdeauna.* CĂRT.; **în perspectivă,** (care este) pe cale sau cu şanse de a se înfăptui în viitor: *în perspectivă, investiţia mi se pare rentabilă.* GHEŢIE. [Din fr. ***perspective,*** germ. ***Perspektive***].

perspectívic, ~ci, perspectivică, ~ce a. (rar) care aparţine perspectivei, referitor la perspectivă: *şcoala psihanalistă ... duce aportul perspectivic al inconştientului.* BL. [Din germ. ***perspektivisch***].

perspectivísm n. concepţie potrivit căreia lumea fiind interpretată prin sisteme alternative de concepte, credinţe, culturi etc. rezultă mai multe perspective, dintre care însă nu poate fi selectată cea mai favorabilă pentru că nu există un criteriu independent şi cu autoritate: *Ortega y Gasset a cultivat perspectivismul.* [***Perspectivă*** + ***-ism***].

perspectivíst, ~şti, perspectivistă, ~e a. care aparţine perspectivismului, referitor la perspectivism: *teorii perspectiviste.* // m., f. adept al perspectivismului: *autorul pare a fi de data aceasta un perspectivist; el pare a şti că ceea ce numim „adevărat" este totdeauna produsul unui punct de vedere şi că singura putinţă de a ne salva oarecum din relativismul fatal al cunoştinţei este a înmulţi perspectivele în jurul aceluiaşi obiect.* VIANU. [***Perspectivă*** + ***-ist***].

perspectivitáte, perspectivităţi f. corespondenţă între o figură geometrică şi imaginea ei, obţinută prin perspectivă. [Din germ. ***Perspektivität***].

perspectográf, perspectografe n. **1.** aparat cu care se transformă reprezentarea descriptivă a unui obiect în reprezentare concretă; **2.** aparat pentru redresarea fotogramelor aeriene înregistrate pe clişee înclinate faţă de planul orizontal. [Din germ. ***Perspektograph,*** fr. ***perspectographe***].

perspicáce a. invar. înzestrat cu minte ageră, pătrunzătoare; care dovedeşte, care denotă agerime, subtilitate, fineţe spirituală; pătrunzător: *e cuprins uneori de un perspicace scepticism în privinţa valorii sale absolute.* GAL.; *spirit perspicace.* [Din fr. ***perspicace,*** lat. ***perspicax, -cis***].

perspicacitáte f. calitatea de a fi perspicace; putere de pătrundere, isteţime, agerime de minte; subtilitate: *lucrarea sa e executată cu talent şi perspicacitate.* OD. [Din fr. ***perspicacité,*** lat. ***perspicacitas, -atis***].

persuadá, persuadez vb. (livr.; tr.) a convinge pe cineva să creadă ceva, să facă un anumit lucru: *ţinta democraţiunii române este de a persuada pe cetăţeni.* CAR. [Din fr. ***persuader***].

persuasiúne f. **1.** (livr.) darul sau puterea de a convinge pe cineva să creadă ceva, să facă un anumit lucru: *ineficace, în genere, persuasiunea e şi mai puţin eficace în materie literară.* LOV.; *interesul ordinei şi siguranţei în ţară ... obligă la asemenea mijloace de persuasiune.* REBR.; **2.** (rar) credinţă neclintită, convingere fermă: *am persuasiunea că veţi reuşi;* (şi: (rar) **persuaziune**). [Din fr. ***persuasion,*** lat. ***persuasio, -onis***].

persuasív, ~i, persuasivă, ~e a. (livr.) care are puterea, darul de a convinge; care urmăreşte să convingă; convingător; insistent, stăruitor: *trebuie să-mi spui, reveni el, cu aceeaşi voce persuasivă.* GHEŢIE; *era un mediator foarte personal, foarte persuasiv.* D.; (şi: (rar) **persuaziv**). [Din fr. ***persuasif,*** lat. ***persuasivus***].

persuazIúne f. v. persuasiune.

persuazív a. v. persuasiv.

persulfát, persulfaţi m. sare a acidului sulfuric (obţinută prin electroliza unui sulfat), folosită ca oxidant în industria vopselelor, a medicamentelor, în panificaţie etc. [Din fr. ***persulfate,*** germ. ***Persulfat***].

perş, perşe n. **1.** (sport) prăjină specială folosită la săriturile în înălţime; **2.** (p. ext.) număr de circ executat cu asemenea prăjină. [Din fr. ***perche***].

pertináx n. material electroizolant obţinut din straturi suprapuse de hîrtie impregnată cu răşini sintetice, folosit în industria electrotehnică. [Din fr. ***pertinax,*** germ. ***Pertinax***].

pertinént, ~ţi, pertinentă, ~e a. **1.** (jur.) care se raportează exact la chestiune, la fondul cauzei; **2.** care are legătură cu subiectul despre care este vorba; care este adecvat argumentaţiei, demonstraţiei; (p. ext.) care denotă profunzime, competenţă; potrivit, nimerit; judicios: *remarci pertinente;* **3.** (lingv.) dotat cu o anumită funcţie într-un sistem determinat; **4.** (fon.) care serveşte la diferenţierea semnificaţiilor; **5.** (inform.; despre sisteme informaţionale, stocuri de informaţii) care are calitatea de a satisface cerinţele de informare ale unui beneficiar. [Din fr. ***pertinent,*** lat. ***pertinens, -entis***].

pertinénţă f. faptul sau însuşirea de a fi pertinent: *pertinenţa critică apare mai ales în discuţia aspectelor morale.* CĂL. [Din lat. ***pertinentiae,*** fr. ***pertinence,*** germ. ***Pertinenz***].

pertractá, pertractez vb. (livr.; tr.) a dezbate o chestiune în litigiu; a duce tratative; a discuta: *trebuie să pertractez vînzarea casei.* GHEŢIE. [Din lat. ***pertractare***].

pertractáre, pertractări f. (livr.) faptul de a pertracta; (mai ales la pl.) discuţie asupra unei probleme, dezbatere a unei probleme, a unui litigiu; tratative: *vom introduce ... o ordine a pertractării.* MAIOR; *după două dimineţi de pertractări obositoare, căzură la învoială.* GHEŢIE. [V. ***pertracta***].

pertú adv. **a fi pertu cu cineva,** a spune cuiva „tu" cînd i te adresezi; a tutui; a fi prieten apropiat al cuiva. [Cf. germ. ***per du***].

pertuizánă, pertuizane vb. armă de fier, asemănătoare cu halebarda, folosită în sec. al XV-lea – al XVIII-lea. [Din fr. ***pertuisane***].

perturbá, pertúrb şi **perturbez** vb. (tr.) **1.** a tulbura ordinea, liniştea, mersul normal al unor fapte, al unor fenomene etc.; a provoca dezordine; **2.** a împiedica funcţionarea normală a unui sistem tehnic, a unui organism etc. [Din fr. ***perturber,*** lat. ***perturbare***].

perturbáre, perturbări f. acţiunea de a perturba şi rezultatul ei; tulburare, perturbaţie: *nu ar apărea grave perturbări în psihologia salariaţilor.* PR. [V. ***perturba***].

perturbatív, ~i, perturbativă, ~e a. (rar) perturbator. [Din lat. ***perturbativus***].

perturbatór, ~i, perturbatoáre a. care provoacă tulburare, dezordine; perturbativ: (subst.) *[tinerii] sînt adesea ... perturbatorii satelor.* MAIOR. [Din fr. ***perturbateur***].

perturbáţie, perturbaţii f. **1.** tulburare (mare) produsă în viaţa unui individ, a unei colectivităţi; emoţie profundă; perturbare: *ar voi să aducă turburări şi perturbaţiuni.* GHICA; **2.** modificare, neregularitate, deranjament în funcţionarea unui sistem tehnic, în evoluţia unui fenomen etc.; **perturbaţii electromagnetice,** paraziţi; **perturbaţii atmosferice,** totalitatea fenomenelor electromagnetice din atmosferă care preced schimbarea în rău a vremii; (şi: **perturbaţiune**). [Din fr. ***perturbation,*** lat. ***perturbatio, -onis***].

perturbaţIúne f. v. perturbaţie.

peruán, ~i, peruană, ~e a. şi m., f. peruvian. [*Peru* n. pr. + ***-an;*** cf. sp. ***peruano***].

perúcă, peruci f. obiect confecţionat din păr, din fire sintetice etc. imitînd o coafură, purtat pe cap peste păr sau în locul părului natural: *sînt gata să jur că purta perucă.* GHEŢIE. [Din fr. ***perruque,*** it. ***perruca***].

perucherie, perucherii f. artelier în care se confecţionează şi se vînd peruci. [***Perucă*** + ***-ărie***].

peruchiér, ~i, peruchieră, ~e m., f. persoană care confecționează (și vinde) peruci: *un cap de ceară bun de expus la o vitrină de peruchier.* GHICA. [Din fr. ***perruquier***].

perúș, perușì m. specie de papagal cu ciocul lung și cu coada ascuțită, originar din Australia și răspîndit în toată lumea ca pasăre de colivie (*Melopsittacus undulatus*); (p. gener.) papagal: *perușii colorați în natură ca fluturii, cu albastrul palid al miozotisului, cu nuanțe de verde, cu rozul florilor de gutui și de trandafir.* ARG. [Din fr. ***perruche***].

peruvián, ~eni, peruviană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic statului Peru sau locuitorilor lui, referitor la Peru sau la locuitorii acestuia; peruan: *dansuri peruviene.* // m. pl. popor constituit ca națiune în Peru. // m., f. persoană (originară) din Peru; peruan. [Din fr. ***péruvien***].

peruzeá, peruzele f. piatră semiprețioasă opacă, de culoare albastră sau verzuie; turcoază: *brățări de aur cu peruzele.* VLAH.; *pardoseală de peruzele.* POP. [Din turc. ***peruze***].

pervaneá, pervanele f. (înv.) specie de fluture de noapte: *tocmai ca o pervanea se arde inima mea.* POP. [Din turc. ***pervane***].

perváz, pervazuri n. **1.** (înv.) ramă, cadru din lemn, din bronz etc. pentru un tablou, o oglindă etc.: *în fața unei oglinzi mari, cu pervazuri poleite.* DELAVR.; **2.** bordura unui tablou; paspartu; **3.** (fig.) cadru: *în privazul negru-al vieții-mi e-o icoană de lumină.* EM.; *țăranul răsăritean nu uită nici în cea mai neagră sărăcie podoaba și pitorescul, ca pervaz firesc al vieții.* BL.; **4.** cadru din lemn, fixat pe tocul unei uși sau al unei ferestre, pentru a masca rostul dintre perete și toc: *pervazurile ușii curate ca un pahar.* DELAVR.; **5.** deschizătură în perete în care este fixată o ușă sau o fereastră: *apărînd în pervazul ușii.* CAR.; **6.** partea de jos a tocului unei ferestre: *fulgi mari ... se topeau pe pervazul ferestrei.* GHEȚIE; *privea afară cu coatele pe pervaz;* **7.** (reg.) cercevea (la o fereastră, la o ușă); **8.** șipcă sau scîndură îngustă, fixată la marginea dinspre perete a unei pardoseli de lemn; **9.** șliț, prohab; **10.** fiecare dintre cele două brațe ale ferăstrăului cu coardă; (și: (pop.) **privaz**). [Din turc. ***pervaz***].

pervérs, ~și, perversă, ~e a. **1.** (adesea subst.) înclinat spre fapte reprobabile, imorale; gata oricînd să facă rău; depravat, corupt; perfid, fățarnic: *omul acesta pervers are o virtute – conștiința ticăloșiei lui.* CAR.; *lilială sau perversă, femeia are un punct sufletesc misterios.* CĂL.; **2.** care manifestă o deviere de la normal a instinctelor, a judecății, a ideilor; anormal: *comportament pervers;* **3.** care trădează, reflectă perversitate; săvîrșit din perversitate: *începe să urzească ... tot ce poate scorni o minte perversă de individ mic.* VLAH.; **4.** (spec.; și m., f.) (persoană) care prezintă perversitate sexuală. [Din fr. ***pervers***, lat. ***perversus***].

perversitáte, perversități f. **1.** înclinare spre rău, spre fapte reprobabile; plăcere de a provoca suferință și de a se bucura de suferința altuia; perfidie; răutate, fățărnicie; perversiune: *acoperind perversitatea sub masca pietății cristiane.* FIL.; **2.** deviere de la normal a unor funcțiuni senzoriale, a instinctelor, a judecății; tulburare; perversiune; **3.** (spec.) anomalie sexuală; perversiune; **4.** faptă, comportare de om pervers; perversiune: [cărți] *pline de cele mai abjecte perversități.* CĂL. [Din fr. ***perversité***].

perversiúne, perversiuni f. **1.** perversitate; **2.** deviere de la normal, tulburare: *tratarea unui subiect după criteriile riglei i se pare o perversiune, o denaturare a rosturilor și rînduielilor artistice.* BL.; **perversiune sexuală,** săvîrșire de acte nefirești în viața sexuală. [Din fr. ***perversion***].

pervertí, pervertesc vb. **1.** (tr. și refl.) a face să se schimbe sau a schimba din bine în rău; a (se) degrada, a (se) strica; a (se) deprava, a (se) corupe: *arta ... care îmi pervertește inima copilului și sapă sănătatea lui sufletească și trupească trebuie denunțată.* GAL.; *relațiile umane s-au pervertit;* **2.** (tr. și refl.) a (se) altera funcția normală a unui organ: *glasul ne era pervertit.* ARG.; **3.** (tr. și refl.) a (se) denatura: *a pervertit sensul unei propoziții.* [Din fr. ***pervertir***, lat. ***pervertere***].

pervertíre, pervertiri f. acțiunea de a (se) perverti și rezultatul ei; degradare, alterare, denaturare; (spec.) corupție, depravare: *un rău și mai mare este ... pervertirea chipului normal de a simți și de a cugeta.* VLAH.; *timpul e prin însăși natura sa un mediu de fatală pervertire, degradare și destrămare.* BL. [V. ***pervertí***].

pervertít, ~ți, pervertită, ~e a. care s-a schimbat în rău; alterat; deviat, denaturat, degradat; (spec.) corupt, depravat: *indivizi pervertiți; mentalitate pervertită.* [V. ***pervertí***].

pervertitór, ~i, pervertitoáre m., f. (rar) persoană care pervertește; corupător. [***Pervertí*** + ***-tor***].

pervíncă, pervinci f. (bot.; reg.) saschiu (*Vinca herbacea*). [Din lat. ***pervinca***].

pervitínă f. substanță organică folosită ca stimulent al sistemului nervos, pentru creșterea temporară a energiei și a puterii de muncă. [Din fr. ***pervertine***, germ. ***Pervertin***].

Pesach [pesáh] s. sărbătoare solemnă celebrată de evrei anual la începutul primăverii, în amintirea trecerii Mării Roșii și a eliberării lor de robia egipteană; Paștele evreiesc. [Cuv. ebr. „trecere"]

pesádă, pesade f. mișcare a calului cînd se ridică pe picioarele din spate. [Din fr. ***pesade***].

pesante [pezánte] adv. (muz.; ca indicație de execuție) apăsat, ferm și cu gravitate. [Cuv. it.].

pescadór, pescadoare n. navă folosită pentru pescuitul marin în larg. [Din fr. ***pescador***].

pescáj, pescaje n. adîncimea de cufundare în apă a unei nave, măsurată pînă la linia de plutire, variabilă în raport cu încărcătura; calaj. [Din it. ***pescaggio***].

pescár, pescari m. **1.** persoană care se ocupă cu pescuitul; persoană care practică pescuitul sportiv; (p. ext.) persoană care vinde pește: *nici un pescar nu are voie ... să întrebuințeze mai mult decît o undiță.* SAD.; **2.** nume dat unor specii de păsări din familii diferite, care trăiesc în cîrduri pe lîngă ape și se hrănesc cu pește, dintre care unele de talie mijlocie, cu gît scurt, cu cioc ascuțit, cu picioare scurte (*Larus*), iar altele cu corpul scurt, ciocul mare, penajul cenușiu și albastru-verzui (*Alcedo*): *pescari, rațe, cufundari cîntau, se jucau pe apă și-n văzduh.* GANE. [Lat. ***piscarius***].

pescăráș, pescărași m. pasăre de apă cu corpul scurt, cu ciocul lung, conic, cu penajul albastru-verzui; pescărel (*Alcedo atthis*). [***Pescar*** + ***-aș***].

pescăreásă, pescărese f. vînzătoare de pește: *virtutea pescăreselor era datorită în parte milei Domnului.* ZAMF. [***Pescar*** + ***-easă***].

pescărél, pescărei m. numele a două specii de păsări sălbatice care trăiesc pe lîngă ape și se hrănesc cu pește: a) (și **pescărel albastru**) pescăraș (*Alcedo atthis*); **b)** pasăre din ordinul paseriformelor, de mărimea unui sturz, brună-negricioasă pe spate, cu coada scurtă, ridicată în sus; mierlă de pîrău, scobar[1] (*Cinclus cinclus*). [***Pescar*** + ***-el***].

pescărésc, ~ești, pescăreáscă, ~ești a. care ține de ocupația pescarului; referitor la pescari, specific pescarilor: *așteptăm masa pescărească.* GAL.; **ciorbă pescărească** sau **borș pescăresc,** ciorbă preparată într-un mod special din mai multe specii de pește: *știa să pregătească o ciorbă pescărească.* SAD.; **ață pescărească,** fir de bumbac rezistent, alcătuit din mai multe fire răsucite; **pantaloni pescărești,** pantaloni (de damă) strîmți, lungi pînă sub genunchi. [***Pescar*** + ***-esc***].

pescărește adv. în felul pescarilor, după obiceiul pescarilor: *pescărește tot cînta.* POP. [***Pescar*** + ***-ește***].

pescări, pescăresc vb. (reg.; intr. și tr.) a pescui. [De la ***pescar***].

pescărie, pescării f. **1.** (înv. și reg.) meseria pescarului; pescuit; pescărit, pescuire: *a fost odată un pescar; pescăria era singura lui hrană.* POP.; **2.** loc unde se pescuiește; loc unde se aduce și se conservă peștele prins: *funcționarul pescăriilor ... ne călăuzește.* SAD.; **3.** loc, piață, prăvălie unde se vinde pește; comerț cu pește: *se îndrepta către pescăria veche din mahalaua Scaunelor.* FIL.; **4.** mulțime de pești; cantitate mare de pește; pescărime: *pămîntu-ți e țară generoasă ...: o pescărie mare și vinuri de minune.* BOLLIAC; **5.** (la pl.) diferite soiuri de pește: *curcani ..., vînat, pescării.* GANE; **6.** feluri de mîncare preparate din pește: *în Deltă am mîncat numai pescării.* [***Pescar*** + ***-ie***].

pescăríme, pescărimi f. (rar) **1.** mulțime de pescari; **2.** pescărie. [***Pescar*** + ***-ime***].

pescărít n. (înv. și reg.) acțiunea de a pescări; meseria pescarului; pescărie, pescuit, pescărit: *se întorcea de la pescărit.* [V. ***pescărí***].

pescăríță, pescărițe f. **1.** femeie care se ocupă cu pescuitul; soția pescarului; **2.** nume dat mai multor specii de pescăruși; pasăre din aceste specii (ex.: pescăruș, pescărel, chiră neagră). [***Pescar*** + ***-iță***].

pescărúș, pescărușì m. familie de păsări acvatice din ordinul caradriformelor, cu picioare palmate, cu ciocul drept și ascuțit sau încovoiat la vîrf, bune înotătoare, care se hrănesc de obicei cu pești (*Laridae*); pasăre din acest gen (ex.: pescăruș de mare, pescăruș de baltă, pescăruș alb, pescăruș albastru, pescăruș de munte). [***Pescar*** + ***-uș***].

pescuí, pescuiesc vb. **1.** (intr. și tr.) a prinde pește sau alte animale acvatice (comestibile), de obicei cu instrumente speciale; a se îndeletnici cu prinderea peștelui sau a altor animale acvatice (comestibile); a pescări: *cu nevodul pescuiți.* AL.; *au pescuit mărgean;* **a pescui în apă tulbure,** a profita de o situație confuză, pentru a trage foloase personale; **2.** (tr.) a căuta și a scoate din apă pe cineva sau ceva, pentru a salva, a recupera: *vei căuta să pescuiești pe oamenii căzuți în mare.* GHICA; **3.** (fig.; fam.; tr.) a face rost de ceva greu de obținut; a vîna; **4.** (arg.; tr.) a acosta pe cineva; a agăța. [De la ***pește*** (după *pescar*)].

pescuínă, pescuine f. (înv.) lac cu pește; heleșteu: *acest împărat avea o pescuină.* POP. [Cf. ***pescuí***].

pescuíre, pescuiri f. acțiunea de a pescui și rezultatul ei; pescuit: *ne aducem aminte amîndoi ... de pescuirile minunate.* GAL. [V. ***pescuí***].

pescuít n. **1.** pescuire: *unul dintre cele mai de căpetenie divertismente ... aici e pescuitul cu undița.* SAD.; **2.** meseria pescarului; pescărie: *pescarul primi ... să învețe pescuitul.* ISP. [V. ***pescuí***].

pescuitór, pescuitori m., f. **1.** persoană care pescuiește (de obicei altceva decît pești): *țîșni ... în apă, stropind în ochi pe cele două pescuitoare.* PR.; *pescuitor de perle;* **pescuitor în apă tulbure,** persoană care profită de situații încordate, confuze pentru a trage foloase personale; **2.** (fig.; fam.) persoană care caută să obțină ceva; vînător: *pescuitor de amoruri.* AL. [***Pescuí*** + ***-tor***].

pescúț, pescuți m. (reg.) peștișor: *merge acasă cu cîțiva pescuți.* POP. [***Pește*** + ***-uț***].

pesámne adv. se vede că ..., se pare că ...; probabil: *pesemne inima le spunea că spînul nu le este văr.* CR.; *a găsit pesemne normal să procedez așa.* GHEȚIE. [***Pe*** + ***semne***].

pesétă, pesete f. unitate monetară spaniolă, înlocuită astăzi cu moneda euro. [Din sp. ***peseta***].

pesimísm n. **1.** predispoziţie de a vedea totul într-o lumină sumbră, deprimantă; atitudine a omului care priveşte viaţa şi pe semenii săi cu neîncredere; neîncredere în viitor: *pesimismul este lipsa de voinţă, ... lipsa de energie, lipsa de speranţe, lipsa de viitor.* CAR.; *şcolile au admirat pe Eminescu, dar au deplîns pesimismul lui.* CĂL.; **2.** (filoz.) doctrină (promovată de A. Schopenhauer, F. Nietzsche, M. Heidegger ş. a.) potrivit căreia răul, suferinţa, absurdul predomină în lume; **3.** sentiment de tristeţe, de amărăciune, de nelinişte; deprimare: *de cînd se logodise, împerechease seriozitatea cu pesimismul.* REBR. [Din fr. ***pessimisme,*** germ. ***Pessimismus***].

pesimíst, ~şti, pesimístă, ~e a. **1.** care manifestă pesimism, predispus la pesimism (filozofic): *era ... un adept convins al lui Schopenhauer, era prin urmare pesimist.* MAIOR.; *de ce să fii atît de pesimist?* PR.; **2.** care denotă, trădează pesimism: *oamenii îşi schimbau necontenit ... ideile şi impresiile pesimiste.* SAD.; **3.** (filoz.) care aparţine pesimismului, referitor la pesimism: *filozofia pesimistă ... este sofistică.* CĂL.; *curente pesimiste.* // m., f. **1.** persoană predispusă la pesimism: *dacă un pesimist apare într-o epocă deprimată, el e selectat numaidecît şi devine reputat.* CĂL.; **2.** (filoz.) adept al pesimismului. [Din fr. ***pessimiste,*** germ. ***Pessimist***].

pesmeciór, pesmeciori m. diminutiv al lui pesmet: *pachete cu pesmeciori.* CAR. [***Pesmet*** + ***-ior***].

pesmét, pesmeţi m. **1.** felie de pîine sau de cozonac, uscată sau prăjită, care se poate păstra mult timp (ca provizie mai ales pentru militari): *mîncau numai soharici, un fel de pesmet negru ca noroiul şi tare ca piatra.* GHICA; **2.** (la sg.) produs alimentar obţinut prin uscarea şi măcinarea bucăţilor de pîine (albă): *păstrăvii fripţi cu pesmet.* PETR.; **3.** prăjitură uscată preparată din făină, unt, zahăr şi ouă, tăiată în diferite forme şi coaptă la cuptor; biscuit: *diseară ne vor da ceai şi pesmeţi.* PETR. [Cf. turc. ***peksimet***].

péso, peso m. unitate monetară în mai multe ţări din America Latină (Argentina, Chile, Columbia, Cuba, Mexic, Uruguay etc.). [Din sp. ***peso***].

pesréf n. v. **pestref.**

péstă, peste f. **1.** ciumă; **2.** denumire generică dată unui grup de boli contagioase la taurine, porcine, cabaline, păsări de curte, produse de virusuri specifice: *pestă porcină; pestă bovină.* [Din fr. ***peste***].

péste prep. indică: **1.** suprapunerea (directă sau mediată) pe un obiect, pe o suprafaţă: *cade copacul peste car de-l sfarmă.* CR.; *fă-mă, Doamne, in de iie şi mătasă naramzie, peste umeri să mă ţie.* IONEL; **2.** încadrarea de-a lungul unui spaţiu; pe cuprinsul, prin: *o sanie uşoară trece peste văi.* AL.; **peste tot (locul),** pretutindeni; **3.** apropierea de ceva (prin aplecare, cădere etc.): *te pleacă iar zîmbind peste-a mea faţă.* EM.; **4.** traversarea mediată pînă dincolo de întinderea unei suprafeţe: *un podeţ ... aruncat peste un fir de apă.* GHEŢIE; **5.** extensiunea; dincolo de; vizavi: *peste porţi, mai dincolo de ele, stă palatul.* DELAVR.; *peste munţi; peste drum;* **6.** (adesea cu determinări cantitative) depăşirea; mai mult decît: *peste o mie de galbeni;* **peste puterea** sau **putinţa cuiva,** mai presus de puterea cuiva; **peste măsură,** foarte mult, neaşteptat de mult: *laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* EM.; *devenise peste măsură de nervoasă.* GHEŢIE; **7.** depăşirea unui timp, a unei durate; după: *m-am liniştit aflînd că peste două zile ... pleacă.* EL.; **8.** încadrarea într-un timp, suprapunerea pe o durată; în timpul, în cursul: *peste noapte am visat că aveam un nas cît a lui de mare.* NEGR.; **9.** supraordonarea autorităţii faţă de realitatea supusă, condusă etc.: *un rege barbar ... domnea peste un popor viteaz.* GHICA; **10.** confruntarea (neaşteptată, accidentală): *am dat peste un adevărat studiu după natură.* SAD.; *ţiganii dădură peste sergentul care patrula în cartier.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **preste**). [***Pre (=pe)*** + ***spre***].

pesteálă, (rar) **pestele** f. (înv.) întîrziere, zăbavă: *adune-se ei acicea derept pesteala nece una să nu facă.* COR.; **fără (de) pesteală,** imediat, neîntîrziat; îndată: *vin, Doamne, fără de pesteală.* DOS. [***Pesti*** + ***-eală***].

pestélcă, pestelci f. **1.** (pop.) şorţ de pînză sau de postav pe care-l poartă femeile peste rochie; (spec.) fota (de dinainte): *toate fetele gătite ... cu pestelci, cum se purta atunci.* SOR.; (fig.) *şi cînţi şiragul chiar de mărgărit, şi-ţi pui şi vechea doină ca pestelcă.* VIERU; **2.** bucată de pînză triunghiulară prinsă cu o latură de verga unei corăbii, care adăposteşte burta velei, cînd aceasta este strînsă; (şi: **prestelcă**). [Din bulg. ***prestilka***].

pestelcúţă, pestelcuţe f. (pop.) diminutiv al lui pestelcă. [***Pestelcă*** + ***-uţă***].

pestí, pestesc vb. (înv. şi reg.; intr.) **1.** a zăbovi, a întîrzia (într-un loc); a amîna, a se opri: *trei zile ... veri pesti în iad.* VARL.; **2.** a trece; **3.** a stărui, a persista: *pesteaşte întru păcate.* COR.; **4.** a suporta, a răbda, a suferi. [Et. nec.; cf. ***peste***].

pesticíd, ~zi, pesticídă, ~e a. şi n. (substanţă) care combate dăunătorii culturilor (ex.: erbicide, insecticide, fungicide, rodenticide etc.). [Din fr. ***pesticide***].

pestifér, ~i, pestiferă, ~e a. (livr.; despre emanaţii, agenţi patogeni etc.) care transmite pesta; pestilenţial: *miasme pestifere.* [Din fr. ***pestifère***].

pestiferá, pestiferez vb. (livr.; tr.) **1.** a contamina de pestă; **2.** (fig.) a strica, a împuti, a infecta. [Din fr. ***pestiférer***].

pestiferát, ~ţi, pestiferată, ~e a. (livr.; adesea subst.) contaminat de pestă; ciumat. [Din fr. ***pestiféré***].

pestilént, ~ţi, pestilentă, ~e a. (livr.) **1.** care ţine de pestă; provocat de pestă; pestilenţial: *febră pestilentă;* **2.** care răspîndeşte pesta; **3.** (fig.) primejdios; corupător: *constrîngerea ... este una din consecinţele pestiferantei conjuncturi politice moştenite.* PATAP. [Din fr. ***pestilent***].

pestilénţă, pestilenţe f. (livr.) **1.** ciumă, pestă; (p. ext.) molimă, epidemie; **2.** (fig.) învăţătură, doctrină periculoasă, nocivă. [Din fr. ***pestilence,*** lat. ***pestilentia***].

pestilenţiál, ~i, pestilenţială, ~e a. **1.** (despre emanaţii, agenţi patogeni etc.) care răspîndeşte pesta; (p. gener.) contagios, molipsitor, pestifer, pestilent; **2.** care are caracteristicile pestei (sau ale altei boli contagioase); care se molipseşte (ca pesta); provocat de pestă (sau de altă boală contagioasă); pestilent: *boală pestilenţială;* **3.** urît, infect, dezgustător; (p. ext.) care răspîndeşte un astfel de miros: *aici nu se aeriseşte niciodată ...? e un miros pestilenţial.* PETR.; (fig.) *atmosfera politică a ţării are trebuinţă să fie purificată de miasmele pestilenţiale ce o apasă.* EM.; (adv.) *în salon ... mirosea ... pestilenţial.* CĂL. [Din fr. ***pestilentiel,*** germ. ***pestilenzialisch***].

pestít, ~ţi, pestită, ~e a. (înv.) **1.** care zăboveşte; care amînă, care întîrzie: *tot omul să fie ... pestit spre mînie.* N.TEST. [V. ***pesti***].

pestitór, ~i, pestitoáre a. (înv. şi reg.) care pesteşte, care întîrzie, care ţine pe loc. [***Pesti*** + ***-tor***].

pestós, ~şi, pestoásă, ~e a. (rar) care provoacă pestă; de pestă: *virus pestos.* [***Pestă*** + ***-os***].

pestréf, pestrefuri n. (înv.) preludiu, uvertură (în muzica turcească): *dezmierdă cu pesrefuri pe Gavanazoglu.* GHICA; (şi: **pesref**). [Din gr. mod. ***pestréfi,*** turc. ***peşref***].

pestricíor, ~i, pestricioáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui pestriţ; pestrişor: *mierla-şi are frăţior tot pe sturzul pestricior.* POP. [***Pestriţ*** + ***-ior***].

pestrişór, ~i, pestrişoáră, ~e a. (reg.) pestricior. [***Pestriţ*** + ***-işor***].

pestríţ, ~i, pestriţă, ~e a. **1.** care are pete mici, stropi de diferite culori; (p. ext.) cu culori diferite; pestriţat, bălţat, porumbac, pistruiat: *grauri pestriţi.* OD.; **2.** (pop.) dungat, vărgat; **3.** (p. ext.) format din elemente de tot felul; amestecat; **folurit,** variat; pestriţat: *limbă pestriţă şi ne-corectă.* HEL.; *publicul, destul de pestriţ, se compunea ... din partizani ai vorbitorului.* GHEŢIE; **4.** (fig.; pop. şi fam.) prefăcut, ipocrit; viclean; răutăcios: *veninul ce-i răscolea inima pestriţă.* EM.; **a fi pestriţ la maţe,** a fi rău la suflet; a fi foarte zgîrcit: *nevasta ... celui bogat era pestriţă la maţe şi foarte zgîrcită.* CR. [Din sl. ***pĭstrĭ***].

pestriţá, pestriţez vb. (tr. fact.) a împestriţa: *bluzele lor pestriţate de stropi de toate nuanţele.* CAR. [De la ***pestriţ***].

pestriţát, ~ţi, pestriţată, ~e a. (rar) **1.** pestriţ; cu pete colorate: *uliul a furat puiul pestriţat;* **2.** amestecat; variat; pestriţ: *era de bun ton a vorbi ... o românească pestriţată.* NEGR. [V. ***pestriţa***].

pestriţătúră, pestriţături f. amestec de culori (nepotrivite), îngrămădire de obiecte diverse; îmbinare de elemente eterogene; amestecătură, bălţătură: *zgomotul uriaş al capitalei, pestriţătura infinită de culori.* CAR., *pestriţătura epocii îl interesa.* CĂL. [***Pestriţ*** + ***-ătură***].

pestrúi v. **pistrui.**

peş n. (pop.) **într-un peş,** pe o parte, într-o rînă; înclinat, pieziş, oblic: *m-am pomenit cu trăsura într-un peş, se rupsese osia şi rămăsese în trei roate.* GHICA. [Din turc. ***peş***].

peşchegíu, peşchegii m. **1.** funcţionar al saraiului însărcinat cu perceperea tributului şi cu paza darurilor primite de sultan: *capugii, peşchegii şi imbrohori împărăteşti.* FIL.; **2.** (rar) persoană obişnuită să primească peşcheşuri, mită; chilipirgiu. [Din turc. ***peşkeşçi***].

peşchéş, peşcheşuri n. **1.** dar, în bani şi obiecte, trimis de domnii români sultanului; haraci; (la pl.) bunurile din care consta acest dar: *adună de la oameni ... peşcheşuri sultanului.* SAD.; **2.** dar oferit de domnii ţărilor române sultanului şi altor demnitari turci cu ocazia bairamului; plocon: *era să aducă peşcheş 40 de căpăţîni de zahăr.* AL.; **3.** (înv.; pop. şi fam.) plocon, dar, cadou: *îţi voi rămînea tare recunoscător pentru peşcheş.* OD.; *capul tău să mi ţi-l taie şi să-l ducă pe tipsie de peşcheş la-mpărăţie.* POP.; **a da** (sau **a duce**) **pe cineva peşcheş,** a preda (sau a duce) pe cineva prins, legat; a preda pe cineva duşmanului: *poliţaiul hărţuise revoltanţii ..., îi legase butuc şi-i dase peşcheş procurorului.* AL. [Din turc. ***peşkeş***].

peşchír, peşchire n. **1.** (înv. şi reg.) ştergar, prosop; şervet: *un peşchir de mătase.* CAR.; **2.** (reg.) maramă: *se purta curat, îmbrăcată ca de demult, cu peşchir de borangic pe tîmple.* SOR. [Din turc. ***peşkir***].

peşchirgíu, peşchirgii m. **1.** slujbaş al sultanului sau al vizirului însărcinat cu păstrarea prosoapelor şi a şervetelor; **2.** boiernaş care servea domnului prosopul şi şervetul. [Din turc. ***peşkirgi***].

peşín adv. **1.** (pop. şi fam.) în numerar, cu plată pe loc; peşingea: *mie-mi place să plătesc peşin.* AL.; *văzînd că banca plăteşte peşin, următorii ezitară.* GHEŢIE; (adj.) **bani peşin,** bani plătiţi pe loc; numerar; **2.** (înv.) îndată, numaidecît; imediat: *văduva peşin împotrivă îi zise.* ISP.; *pizmăreţul peşin crapă cînd te vede în slavă.* Z. [Din turc. ***peşin***].

peşingeá adv. (înv.) peşin, în numerar: *mai bine peşingea pe ipingea decît cu toptanul şi banii la anul.* PANN; (adj.) *bani peşingea.* [Din turc. ***peşinca***].

peşingíu, peşingii m. slujbaş însărcinat cu strîngerea banilor (numerar): (adj.) *zelul bumbaşirilor peşingii şi zoralii.* CĂL. [***Peşin*** + ***-giu***].

péşmă f. v. **pejmă.**

péşte, peşti m. **1.** (la pl.) supraclasă de vertebrate acvatice, cu corpul de obicei fusiform, acoperit cu solzi, prevăzut cu înotătoare, care respiră prin branhii şi are fecundaţie externă; (şi la sg.) animal din această clasă: *se zbăteau peştii pe uscat.* CR.; **la peşte,** la pescuit: *nu era acasă, ci să tîmplase ... la peşte.* NEC.; **cît ai zice peşte,** foarte repede: *adormi cît ai zice peşte.* ST.; **a tăcea ca peştele** (sau **ca un peşte**), a nu zice nimic, a nu scoate nici o vorbă: *tace ca peştele şi tremură ca varga de frică.* CR.; **a trăi** (sau **a se simţi**) **ca peştele în apă,** a trăi foarte bine; a se simţi în largul său: *se simţea ca peştele în apă.* CĂL.; **a trăi** (sau **a o duce, a se zbate**) **ca peştele pe uscat,** a avea o viaţă foarte grea; (fam.) **a bea ca un peşte,** a fi beţiv; (fam.) **a da (mîncare) la peşti,** a vomita; **cînd o prinde mîţa peşte,** niciodată; **peşti zburători,** specii de peşti care, sărind din apă, pot să zboare o distanţă oarecare cu ajutorul înotătoarelor pectorale, în formă de aripi (*Exocoetidae*); **2.** (compuse) **peşte-auriu** (sau **-curcubeu, -soare**), peşte verde-gălbui, cu pete roşii pe spate şi cu dungi albastre pe părţile laterale ale capului (*Eupotomis gibbosus*); **peşte-ciocan,** rechin din apele calde, avînd două proeminenţe laterale la cap, în formă de ciocan (*Zygaena malleus*); **peşte-ferăstrău,** peşte din mările calde, cu botul lung, turtit şi dinţat (*Pristis pristis*); **peşte-lup,** avat (*Aspius aspius*); **peşte-porcesc,** porcuşor (*Gobio gobio*); **peşte-cu-spadă** (sau **cu suliţă**), peşte marin, cu maxilarul superior alungit, în formă de spadă; spadon (*Xiphias gladius*); **peştele-lui-Solomon,** specie de peşte din familia salmonidelor (*Salmo labrax*); **peşte-de-mare,** calcan (*Scophtalmus maeoticus*); **peşte-ţigănesc, a)** nume dat unor specii de peşte mic; **b)** caracudă (*Carassius carassius*); **c)** pălămidă de baltă (*Pungitius platygaster*); (bot.; reg.) **peşte-de-pădure,** hamei (*Humulus lupulus*); **3.** carne comestibilă a unora dintre aceste vertebrate acvatice; mîncare preparată din astfel de carne: *la masă se oferă ... peşte proaspăt.* CĂL.; **asta-i altă mîncare de peşte,** asta e cu totul altceva; **a fi tot o mîncare de peşte,** a fi acelaşi lucru; totuna; **4.** (astron.; la pl.; de obicei artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, reprezentînd a douăsprezecea zodie din zodiac, situată după Vărsător; al doisprezecelea semn zodiacal; Crapii: *credeam că toate conjuncţiile din Peşti vestesc nenorociri.* R.L.; **5.** (astrol.) numele celei de a douăsprezecea zodii a anului, cuprinsă între 19 februarie şi 20 martie; (p. ext.; fam.) persoană născută în această zodie: *Ion s-a născut în zodia Peştelui; Peştii vor fi norocoşi;* **6.** (fig.; după fr. ***poisson***) bărbat întreţinut de o femeie: *ce să caut eu între atîţia peşti şi excroci?* PETR.; **7.** proxenet; **8.** (pop.) partea musculoasă a braţului sau a gambei. [Lat. ***piscis***].

peştemăn n. v. **peştiman.**

péşteră, peşteri f. **1.** cavitate naturală subterană de dimensiuni mari, care comunică cu suprafaţa prin una sau mai multe guri, formată prin dizolvarea de către apă a unor roci solubile (calcare, gips, sare etc.); grotă, cavernă: *au izbutit să ajungă la gura unei peşteri.* CR.; *Peştera Bistriţei;* (fig.) *peştera adîncă a haosului.* ARG.; **2.** (p. ext.) vizuină, bîrlog: (fig.) *uraganul, scăpat din peştera-i rece, se năpusti asupra lumii.* SAD.; **3.** (fig.) adăpost; refugiu: *casa mea ... făcut-aţi pre ea peşteră tîlharilor.* N.TEST. [Din sl. ***peštera***].

peştimái n. v. **peştiman.**

peştimán, peştimane n. **1.** (înv. şi pop.) fustă subţire, făcută dintr-un material uşor, cu care se înfăşoară femeile, la ţară; catrinţă; (p. ext.) şorţ de protecţie purtat de meseriaşi: *în loc de rochii ... va avea un peştiman curat.* NEGR.; **2.** (înv.) prosop (mare), cearşaf pentru şters corpul: *3 prosoape de baie şi un peştimal;* **3.** (înv. şi reg.) basma; legătoare de cap care se poartă pe sub broboadă; (şi: (înv. şi reg.) **peşteman,** (înv.) **peştimal**). [Din turc. ***peştimal***].

peştişoáră, peştişoare f. **1.** mică plantă erbacee cu frunzele păroase, verticale, cu sporii închişi în capsule membranoase, care pluteşte la suprafaţa apelor stătătoare sau lin curgătoare (*Salvinia natans*); **2.** plantă erbacee acvatică cu frunzele lung-peţiolate cu patru foliole, cu rădăcini care se fixează pe fundul apei (*Marsilea quadrifolia*). [***Peşte*** + ***-işoară***].

peştişór, peştişori m. **1.** diminutiv al lui peşte; pescuţ; **2.** (p. anal.; la pl.) felii lungi şi subţiri de ceapă, de varză, de carne etc. tăiate pentru gătit; **3.** numele unor dansuri populare; melodiile acestor dansuri. [***Peşte*** + ***-işor***].

peştoáică, peştoalce f. femela peştelui. [***Peşte*** + ***-oaică***].

petálă, petale f. fiecare dintre elementele componente ale corolei unei flori albe sau divers colorate (provenind din frunzuliţe modificate), care pot fi libere sau concrescute: *trandafiri cu petale roşii.* [Din fr. ***pétale***].

petaloíd, ~zi, petaloídă, ~e a. cu aspect de petală, asemănător petalelor; **periant petaloid,** periant în care toate elementele învelişului floral au culoarea petalelor. [Din fr. ***pétaloïde***].

petárdă, petarde f. **1.** dispozitiv (cu explozibil) care era folosit în artilerie pentru a arunca în aer obstacole; **2.** mică încărcătură de exploziv în înveliş de carton, hîrtie cerată etc., care produce, la explozie, zgomot şi fum, fiind întrebuinţată la semnalizări, la marcarea tirului de artilerie, la focuri de artificii etc.: *contemplarăm în tăcere oraşul iluminat şi sfîşiat de zgomotul petardelor.* PR.; *detonarea unei petarde într-un azil de bătrîni.* CF. [Din germ. ***Petarde,*** fr. ***pétard***].

petás, petasuri n. **1.** pălărie cu boruri largi purtată de tinerii greci în timpul palestrelor, pentru a se feri de soare sau de ploaie; **2.** coif cu două aripioare cu care este reprezentat adesea zeul Hermes. [Din gr. mod. ***pétasos***].

peteálă f. v. **beteală.**

pétec n. v. **petic.**

petecár m. v. **peticar.**

pétecă f. v. **petică.**

petéci[1] s. (înv.) tifos exantematic. [Din sb. ***petici***].

petecí[2] vb. v. **petici.**

petecós a. v. **peticos.**

petecúţ n. v. **peticuţ.**

petéică, peteici f. (reg.) **1.** împletitură, plasă de sfoară în care se duc vasele cu mîncare (la cîmp); **2.** legătură de frînghie, de metal etc. cu care se prinde, la car, leuca de carîmbul de sus; gînj; **3.** (în forma **peteucă**) fişie îngustă nedeşirabilă care mărgineşte pe lăţime un material textil; **4.** butonieră sau cheotoare la cămaşă; (şi: **peteucă**). [Din bulg. ***petelka,*** ucr. ***petelíka,*** magh. ***petöke***].

petént, petenţi m. petiţionar: *dacă ... petentul este sărac lipit pămîntului ..., el va primi pe timpul iernii şi un ajutor pentru căldură.* A. [Din germ. ***Petent***].

peteşíe, peteşii f. (mai ales la pl.) pată purpurie, mică şi rotundă, provocată de rupturi capilare, care apare pe piele în diferite boli infecto-contagioase. [Din fr. ***pétéchie***].

petetíst, ~şti, petetístă, ~e m., f. persoană care lucra la poştă; (spec.) factor poştal. [***P***(*oştă*) + ***t***(*elegraf*) + ***t***(*elefon*) + ***-ist***].

petéucă f. v. **peteică.**

pétic, petice n. **1.** bucată, fişie tăiată sau ruptă dintr-o ţesătură, dintr-o hîrtie etc.: *pe un petec de pergament, Pascal a însemnat ce a simţit într-o ... stare de extaz.* BL.; **2.** (spec.) bucată dintr-un material cu care se repară obiecte de stofă, de piele etc. rupte sau găurite: *croitorul bun nici un petic nu leapădă.* Z.; **şi-a găsit sacul peticul** sau **cum e sacul, şi peticul,** se spune despre doi asociaţi care au aceleaşi cusururi; **(a nu se mai ţine) petic de petic,** se spune despre haine foarte zdrenţuite: *cămaşa, petec de petec ..., îi cade în voie pe umărul drept.* DELAVR.; **a-şi da în petic,** a-şi da pe faţă, a-şi arăta, fără voie, anumite cusururi: *cîţi or fi în stare ... să nu-şi dea în petic?* PR.; *pînă la urmă tot mi-am dat în petic.* GHEŢIE; **3.** (la pl.) cîrpe, deşeuri textile: *într-acel bordei, pe paie, numai în petece învălită, zăcea mama celor patru.* MAT.; *petice pentru fabricarea hîrtiei;* **4.** suprafaţă mică de teren (cultivabil); fîşie, parcelă: *ai schimbat cu o mînăstire un petic de moşie.* BOL.; **5.** (p. anal.) bucată, porţiune mică din ceva (în raport cu întregul): *simţeam că ... mi se calcă un petec de loc rezervat numai mie.* EL.; *peticul de cer pe care îl vedea era vînăt.* ST.; (şi: **petec**). [Cf. lat. ***pittacium***].

peticár, peticari m. **1.** (rar) persoană care adună petice, cîrpe; **2.** negustor ambulant de haine vechi; **3.** cizmar care pune petice la încălţăminte; cîrpaci. // n. (reg.; în forma **petecar**) covor îngust din petice, din coade; preş; (şi: **petecar**). [***Petic*** + ***-ar***].

pétică, petice f. (reg.) cîrpă, zdreanţă; (şi: **petecă**). [***Petic*** + ***-ă***].

peticăríe, peticării f. mulţime, grămadă de petice, de cîrpe, de zdrenţe, de deşeuri textile; felurite petice; (p. restr.) petic cu care se cîrpeşte ceva: *lăsînd pe nerozii tăi creditori ... a împărţi între dînşii furdalele şi peticăria de stambă.* FIL.; (fig.) *totul e cîrpeală, peticărie, înnădătură.* GHEŢIE. [***Petic*** + ***-ărie***].

peticél, peticele n. peticuţ: *opincile mele ... să trenţuiră în mici peticele.* PANN. [***Petic*** + ***-el***].

peticí, peticesc vb. **1.** (tr.) a pune petice, a repara cu petice o haină ruptă, un obiect găurit etc.; a cîrpi: *femeia peticea nişte rufe.* ST.; **2.** (fam.; tr.) a repara un aparat, un sistem tehnic etc. provizoriu şi cu mijloace rudimentare; **3.** (fam.; tr.) a îmbunătăţi, a îndrepta într-o măsură oarecare un lucru făcut iniţial prost; **4.** (tr.) a astupa gropile şi spărturile unei şosele cu asfalt, cu material pietros; **5.** (tr. şi refl.) a face să rămînă sau a rămîne numai petice; a (se) rupe în bucăţi; a (se) zdrenţui: (fig.) *începea să se petecească zăpada.* SOR.; *primăvara că-mi soseşte, zăpada se peticeşte.* POP.; (fam.) **a-i petici cuiva cojocul,** a bate foarte tare pe cineva: *eram să-ţi petecesc cojocul!* COŞB.; (şi: **peteci**). [De la ***petic***].

peticíre, peticiri f. acţiunea de a (se) petici şi rezultatul ei; peticit[2]. [V. ***petici***].

peticít[1]**, ~ţi, peticită, ~e** a. **1.** care este cîrpit cu petice; cu multe petice; peticos: *izmenele sînt peticite, slinoase.* ST.; *ea apăru ... ştergîndu-şi mîinile ude de şorţul peticit.* GHEŢIE; **2.** care poartă cu petice; zdrenţăros, jerpelit: (subst.) *tot petecitul ar trage să ia tot doamne, şi încă doamne bogate.* POP.; **3.** rupt în bucăţi; sfîşiat, zdrenţuit: (fig.) *zăpadă peticită.* [V. ***petici***].

peticít[2] n. peticire: *se ocupa cu peticitul ciubotelor.* [V. ***petici***].

peticós, ~şi, peticoásă, ~e a. (pop.) peticit[1]: *rochie ... veche, ruptă, peticoasă.* PANN. // m., f. epitet pentru o persoană îmbrăcată prost, cu haine jerpelite: *afară, neruşinatule, petecosule!* AG.; (şi: **petecos**). [***Petic*** + ***-os***].

peticúţ, peticuţe n. diminutiv al lui petic; peticel: *un petecuţ de finaţă aşternut ca un lăvicer.* VLAH.; (şi: **petecuţ**). [***Petic*** + ***-uţ***].

petílă, petile f. (reg.) fiecare dintre sforile cu care sînt suspendate cîrligele carmacului de ana. [Cf. sl. ***petlea***].

petimbroásă, petimbroase f. (reg.) numele mai multor specii de plante din familia compozitelor: **a)** cruciuliţă (*Senecio rupester* şi *vulgaris*);

b) bătătarnică (*Senecio crucifolius*); c) spălăcioasă (*Senecio vernalis*). [Et. nec.].

petít, petite n. corp de literă cu mărimea de opt puncte tipografice. [Din fr. ***petit,*** germ. ***Petit***].

petitio principii, (log.) raţionament fals prin care se aduce ca probă ceea ce trebuia probat. [Cuv. lat.].

petitóriu, ~ii, petitorie, ~ii a. (jur.; despre acţiuni, cereri etc.) care are ca obiect recunoaşterea sau apărarea dreptului de proprietate sau a altui drept real (dreptul de uzufruct). [Din fr. ***pétitoire,*** lat. ***petitorius***].

petíţă, petiţe f. capsă care se folosea la armele de foc: *întîi plesni petiţa, apoi pocni ... puşca.* SAD. [Din bulg., sb. ***petica***].

petíţie, petiţii f. **1.** expunere scrisă adresată unei autorităţi, în care se formulează o cerere, o revendicare, un punct de vedere etc.; cerere, plîngere, reclamaţie, jalbă, suplică: *Ion se duce cu o petiţie la subprefect.* CAR.; (şi: (înv.) **petiţiune**). [Din fr. ***pétition,*** lat. ***petitio, -onis***].

petiţioná, petiţionez vb. (rar; intr.) a adresa, a înainta o petiţie; a cere, a revendica etc. ceva printr-o petiţie: *dreptul de a petiţiona este garantat.* [Din fr. ***pétitionner***].

petiţionár, ~i, petiţionară, ~e m., f. persoană care adresează o petiţie, care solicită, revendică etc. ceva printr-o petiţie; petent: *îţi venea să crezi că petiţionarii s-au înţeles înainte să le trimită* [petiţiile]. GHEŢIE. [Din fr. ***pétitionnaire***].

petiţionáre, petiţionări f. (rar) acţiunea de a petiţiona; înaintare a unei petiţii; solicitare, revendicare printr-o petiţie: *se mărginea ... la organizarea petiţionării ţăranilor pentru a li se vinde ... parcele de pămînt.* IBR. [V. ***petiţiona***].

petiţiúne f. v. petiţie.

petlíţă, petlíţe f. **1.** fişie de stofă colorată, cusută pe partea din faţă a gulerului unei haine de uniformă: *ce caută căpitanul ăsta cu petlíţe albastre lîngă mine?* PR.; **2.** mică bentiţă de stofă cu care se încheie nasturii la unele haine; cheotoare. [Din rus. ***petlíţa***].

petrarchísm n. imitare a manierei poetice (tematice şi stilistice) a lui Francesco Petrarca, care a apărut în Italia la sfîrşitul sec. al XV-lea, ulterior răspîndită şi în alte literaturi europene, atingînd apogeul în sec. al XVI-lea. [Din fr. ***pétrarquisme***].

petrarchíst, ~şti, petrarchístă, ~e a. care aparţine lui Petrarca; în maniera lui Petrarca: *sonete petrarchiste.* // m., f. poet care cultivă motivele lirice ale lui Petrarca; poet care imită maniera lui Petrarca (ex.: P. Bembo, M. Boiardo, P. Ronsard). [Din fr. ***pétrarquiste***].

petrecáne f. v. petrecanie.

petrecánie, petrecánii f. **1.** (înv.) moarte: *după petrecania lui să nu se mai aşeze alţi străini monaşi.* OD.; **a(-i) face de petrecanie, a)** a omorî, a ucide: *să puie mîna pe hoţ, spre a-i face de petrecanie.* ISP.; **b)** a risipi, a strica, a distruge (un bun, un obiect); a da gata (ceva): *n-a moştenit decît vreo cincizeci de mii de franci, cărora le-a făcut iute-iute de petrecanie.* VLAH.; **c)** (fam.) a da cuiva papucii; a expedia pe cineva; **2.** (înv.) plecare a cuiva (cu alai); înmormîntare: *să tragă clopotul tare ... să vină la petrecane, că aci-i mare jălane.* POP.; **3.** (înv.) mod de viaţă: *chemă pre un învăţat şi iscusit la lucrul petrecaniii călugăreşti.* DOS.; **4.** (înv. şi reg.) întîmplare, eveniment; păţanie: *după acea petrecanie se îmbătase leşii.* COSTIN; **5.** (înv. şi reg.) petrecere, distracţie: *era dat în petrecaniile şi desfătările ... lumeşti.* DOS.; *îi plăcea mai mult larma ... ce-o stîrneau în jurul lui petrecaniile.* AG.; (şi: (reg.) **petrecane**). [***Petrece*** + ***-anie***].

petrecáre, petrecări f. **1.** (înv.) mod de viaţă al cuiva: *să străstuia pre sine ... cu mai grele petrecări.* DOS.; **2.** (reg.) înmormîntare. [De la ***petrece***].

petrecăréţ, ~i, petrecăreáţă, ~eţe a. şi m., f. (persoană) căreia îi place să petreacă mult şi des; amator de petreceri; petrecător; chefliu: *e ... petrecăreţ şi lasă-mă-să-te-las.* GHEŢIE. [***Petrece*** + ***-ăreţ***].

petrecătór, ~i, petrecătoáre a. şi m., f. (înv. şi pop.) **1.** (persoană) care însoţeşte, conduce pe cineva: *petrecători împărăteşti cu steaguri.* COSTIN; **2.** (persoană) care însoţeşte un mort la groapă: *ne-ai chemat petrecătoare.* POP.; **3.** (persoană) care trăieşte undeva sau într-un anumit fel; trăitor: *petrecător în destulul averii sale.* DOS.; *un celebru diplomat ... petrecător în misiune politică la Viena.* HASD.; **4.** (persoană) căruia îi place să petreacă; petrecăreţ; chefliu: *om vesel şi petrecător.* POP. [***Petrece*** + ***-ător***].

petréce, petréc vb. **1.** (tr.) a trece sau a face să treacă prin ..., printre ..., pe după..., peste ...: *preotul îşi petrecu mîna prin păr.* REBR.; *ea petrece aţa prin gaura acului;* **2.** (pop.; tr.) a înfige, a împlînta străpungînd: *paloşul ... printr-însul îl petrecea.* POP.; **3.** (înv. şi reg.; tr.) a străpunge, a găuri: *plumbul ..., petrecînd inima, a ieşit prin spate.* NEGR.; **4.** (înv. şi reg.; tr.) a cerne; a strecura; **5.** (tr. şi refl.) a (se) suprapune marginile îmbrăcăminţii pentru a (se) încheia; (p. ext.) a (se) încheia prin suprapunerea celor două margini, punîndu-le parte peste parte: *haina e petrecută la piept.* POP.; **6.** (înv.; refl.) a depăşi (un anumit număr): *din numărul respectiv s-a petrecut prea multe exemplare peste obicinuitul tiraj.* CAR.; **7.** (înv. şi reg.; tr.) a muta, a transporta, a duce dintr-un loc în altul; a strămuta: *şi i-au petrecut pre ei pren cărămidărie.* BIBLIA; **a petrece ceva din mînă în mînă,** a trece ceva de la unul la altul, pe rînd, la fiecare; **8.** (fig.; înv. şi pop.; refl.) a muri: *preste puţîni ai să petrecu acel păgîn.* DOS.; *toţi ai mei se petrecură din această lume.* SAD.; **9.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a păşi peste ..., dincolo de ...: *petrecură cele groape.* B.-DEL.; *fac focuri şi se petrec peste dînsele.* POP.; **10.** (pop.; tr.) a străbate, a parcurge: *robit de-aceeaşi jale, petrec mereu acelaşi drum.* EM.; **11.** (înv. şi pop.; refl.) a se perinda, a se succeda: *trec şi se petrec stoluri de voinici.* POP.; **12.** (reg.; tr.) a vizita, a cerceta: *merg la stîne, le petrec şi de-acolo încă plec.* POP.; **13.** (rar; tr.) a parcurge cărţi, publicaţii etc., a citi: *petrec cu ochii-ntreaga carte.* GOGA; *am petrecut ... tomuri după tomuri.* C.; **14.** (tr.) a însoţi, a conduce pe cineva la plecare; (p. ext.) a însoţi pe cineva într-o călătorie, într-o acţiune etc.: *îi petrecu cu mare cinste.* ISP.; *trăind în cercul vostru strîmt norocul vă petrece.* EM.; **a petrece cu ochii** (sau **cu privirea**), a urmări cu privirea; a observa: *stau acolo şi-o petrec cu ochii cît e zarea.* COŞB.; **15.** (pop.; tr.) a conduce la groapă un mort: *toată lumea îl va petrece la cimitirul de est.* SAD.; **16.** (tr. şi intr.) a-şi duce viaţa sau a-şi ocupa timpul într-un anumit fel, într-un anumit loc o anumită perioadă de timp; a trăi: *pleca să petreacă o lună la familia ei.* EL.; **a(-şi) petrece noaptea** (undeva), a rămîne (undeva) peste noapte; **a(-şi) petrece (ceva) prin** (ori **în**) **minte** (sau **în amintire**), a-şi aminti, a-şi aduce aminte: *petrec în minte viaţa-mi lipsită de noroc.* EM.; **17.** (pop.; refl.) a se scurge, a trece: *astfel se petrecu un timp destul de lung.* OD.; **18.** (înv.; intr.) a se menţine, a dăinui: *petrece şi pînă astăzi vîntul ei trup neputred.* DOS.; **19.** (intr.) a se distra, a se desfăta, a se veseli; a se bucura de viaţă: *nimeni nu poate petrece cu o femeie fără voia ei.* SAD.; *lumea petrece ..., localurile sînt pline.* PR.; (refl.) *v-aţi petrecut bine aseară?* GHEŢIE; **20.** (refl. unipers.) a avea loc, a se desfăşura, a se întîmpla: *fenomene istorice fundamentale ... se petrec după legi.* EM.; *primea ... veşti despre cele ce se petreceau în afară.* GHEŢIE; **21.** (înv. şi pop.; tr. şi intr.) a păţi; a îndura, a suferi: *nu-i nenorocire-n lume să nu o fi petrecut.* PANN; *sufletu-i, bade, de rupt, dragostea de petrecut, viaţa de-a nu fi mai mult.* IONEL; **22.** (reg.; refl.) a leşina; a ameţi; **23.** (înv. şi pop.; refl.) a se sfîrşi, a se termina; a se epuiza; a dispărea: *fă-te, inimă, grea, lut, că ce-a fost s-a petrecut.* IONEL; *toate trec şi se petrec.* POP.; **24.** (reg.; refl. pas.) a se consuma; a se cheltui, a se irosi: *cum de s-au petrecut aşa de mulţi bani?* GHEŢIE; **25.** (reg.; refl.) a se vesteji: *florile s-au petrecut;* **26.** (pop.; tr.) a vinde mărfuri: *cum petreci pastrama, negustorule?* DELAVR. [Lat. ****pertraicere***].

petrécere, petreceri f. **1.** acţiunea de a (se) petrece şi rezultatul ei; **2.** (înv.) moarte: *puind ..., după petrecerea lui, pre alţii.* BIBLIA; **3.** conducere a cuiva la plecare: *petrecerea oaspeţilor pînă la portiţă dovedeşte bună-creştere;* **4.** (înv. şi pop.) înmormîntare; (p. ext.) convoi, cortegiu: *petrecerea mortului;* **5.** vieţuire, trai; şedere: *în lunga petrecere a lor în Dacia.* BĂLC.; **6.** mod de viaţă, fel de a trăi; (p. ext.) faptă săvîrşită în viaţă: *să tragi asupră-ţi privirea oamenilor prin lucrul şi strălucirea petrecerii tale.* MARC.; **7.** distracţie, folosire plăcută a timpului: *copiii şi copilele megieşilor erau de-a pururea în petrecere cu noi.* CR.; *a avut parte numai de răsfăţuri şi de petreceri: vizite, baluri, toalete.* GHEŢIE; **petrecere frumoasă!,** formulă prin care i se adresează cuiva urarea de a se simţi bine acolo unde se duce; **8.** reuniune, întîlnire între prieteni (însoţită de masă, de muzică, dans): *multe zile au urmat petreceri pline de veselie.* CAR.; *strică o petrecere ... fără să le pese de impresia pe care o lasă.* PR.; **a fi om de petrecere,** a fi vesel, antrenant într-o asemenea reuniune: *era om de petrecere.* SAD. [V. ***petrece***].

petrecút, ~ţi, petrecută, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) care a depăşit o anumită limită; **2.** (reg.) căruia i s-a făcut rău; leşinat; ameţit; zăpăcit; **3.** (reg.) sfîrşit, trecut, consumat: *astăzi, om cu viaţa petrecută, ar vrea să poată plînge.* SL. [V. ***petrece***].

petrefáct, petrefacte n. (înv.) corp petrificat; fosilă: *colecţiuni de minerale şi petrefacte.* OD. [Din germ. ***Petrefakt***].

petrél, petrei m. pasăre marină de culoare albă, cu spatele şi aripile cenuşii, care trăieşte în colonii şi se hrăneşte cu peşte (*Larus canus* sau *Bulweria bulwerii*). [Din fr. ***pétrel***].

petrificá, petrífic vb. (refl. şi tr.) **1.** a căpăta sau a face să capete aspect de piatră, de mineral; a (se) transforma în piatră, în mineral; a se acoperi cu o crustă de piatră, de mineral; (spec.) a deveni sau a face să devină fosilă; a (se) fosiliza; a (se) împietri; **2.** (fig.) a rămîne sau a face să rămînă (mereu) neschimbat; a încremeni: *se petrifică unul în sclav, altu-mpărat.* EM.; **3.** (în basme) a (se) preface în stană de piatră; a (se) împietri: *Leu îndoia braţele pe care le credea pietrificate.* CĂL.; (şi: **pietrifica**) [Din fr. ***pétrifier,*** germ. ***petrifizieren***].

petrificáre, petrificări f. **1.** acţiunea de a (se) petrifica şi rezultatul ei; (spec.) fosilizare; petrificaţie; **2.** (rar) ceea ce rezultă în urma acestei acţiuni; lucru petrificat. [V. ***petrifica***].

petrificát, ~ţi, petrificată, ~e a. **1.** care a căpătat aspect de piatră; (spec.) fosilizat: *decoruri de lut pietrificat.* ARG.; **2.** (fig.) care a rămas neschimbat: *primim un alfabet petrificat din secolul II.* MAIOR.; **3.** (fig.) înmărmurit, încremenit, înlemnit: *am rămas petrificat de groază.* [V. ***petrifica***].

petrificáţie, petrificaţii f. (rar) petrificare: *fantazia poetului şi a artistului se ridică în jur, în petrificaţiunea ideilor eterne ce reprezintă.* EM.; (şi: (înv.) **petrificaţiune**). [Din fr. ***pétrification,*** germ. ***Petrifikation***].

petrificaţiúne f. v. petrificaţie.

petrochímic, ~ci, petrochímică, ~ce a. **1.** care aparţine petrochimiei, referitor la petrochimie: *industria petrochimică;* **2.** fabricat din ţiţei sau din derivate ale acestuia: *produse petrochimice.* [Din fr. ***pétrochimique***].

petrochimíe f. ramură a industriei chimice care prelucrează ţiţeiul şi derivatele lui, gazele de sondă şi de rafinărie, gazul metan, în scopul transformării lor în produse chimice. [Din fr. ***pétrochimie***].

petrochimíst, ~şti, petrochimistă, ~e m., f. specialist în petrochimie; persoană care lucrează în petrochimie. [Din fr. *pétrochimiste*].

petrodolár, petrodolari m. dolar american obţinut din vînzarea petrolului de către ţările exportatoare de petrol. [Din fr. *pétrodollar*].

petroduroscóp, petroduroscoape n. instrument pentru măsurarea durităţii rocilor în zăcămînt, în scopul determinării comportării lor la perforare şi la prelucrare. [Din fr. *pétroduroscope,* germ. *Petroduroskope*].

petrofíl, ~i, petrofilă, ~e a. (despre plante) care s-a dezvoltat în interiorul pietrelor. [Din fr. *pétrophyle*].

petrogenétic, ~ci, petrogenetică, ~ce a. care aparţine petrogenezei, referitor la petrogeneză. [Din germ. *petrogenetisch,* engl. *petrogenetic*].

petrogenéză f. ramură a geologiei care studiază provenienţa rocilor. [Din fr. *petrogenèse,* germ. *Petrogenese*].

petroglífă, petroglife f. **1.** rocă şlefuită grosolan (pe cale naturală sau sculptată rudimentar cu mîna); **2.** desen incizat pe o rocă. [Din fr. *pétroglyphe*].

petrográf, ~i, petrografă, ~e m., f. specialist în petrografie. [Din fr. *pétrographe*].

petrográfic, ~ci, petrografică, ~ce a. care aparţine petrografiei, referitor la petrografie: *studii petrografice.* [Din fr. *pétrographique*].

petrografíe f. ramură a geologiei care se ocupă cu studiul complex al rocilor din scoarţa pămîntului, cu descrierea, clasificarea, compoziţia, cu istoria lor naturală, cu formarea şi cu transformările pe care acestea le suferă, cu răspîndirea regională, importanţa practică etc.; (p. restr.) disciplină care se ocupă cu descrierea şi compoziţia rocilor; petrologie. [Din fr. *pétrographie,* germ. *Petrographie*].

petról n. **1.** rocă sedimentară lichidă, uleioasă, brună-negricioasă, rar gălbuie, uneori incoloră, cu miros specific, formată dintr-un amestec natural de hidrocarburi şi de alţi compuşi organici, care se extrage din pămînt pentru a fi folosită ca materie primă în industria chimică sau drept combustibil; ţiţei: *şi-a cumpărat o moşie ... unde-a dat de nişte izvoare de petrol.* VLAH.; *nylonul e din ... petrolul pe care îl scot sondorii din adîncul pămîntului.* PR.; **petrol sintetic,** combustibil sintetic cu proprietăţi asemănătoare cu ale ţiţeiului, obţinut din cărbune sau din oxid de carbon, prin hidrogenare catalitică; **2.** (şi **petrol lampant**) derivat lichid al ţiţeiului, folosit drept carburant la anumite motoare cu electroaprindere, la iluminatul şi la încălzitul casnic, în lămpi cu fitil, ca materie primă la fabricarea unor detergenţi etc.; gaz: *lucra ziua şi noaptea ... la lumina de petroleu, îşi rănea degetele lucrînd.* EM.; *aprinse o lampă mică cu petrol.* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **petroleu**). [Din fr. *pétrole,* germ. *Petroleum*].

petrolátum n. amestec de hidrocarburi cu consistenţă păstoasă, obţinut din reziduurile ceroase de ţiţei sau din uleiuri corespunzătoare. [Din fr. *pétrolatum,* germ. *Petrolatum,* rus. *petrolatum*].

petroléu n. v. **petrol.**

petroliér, ~i, petrolieră, ~e a. care ţine de petrol, care conţine petrol, care provine din petrol; care extrage sau prelucrează petrolul: *produse petroliere; industrie petrolieră;* **tren** (sau **vas, tanc**) **petrolier** (şi n.), tren (sau vas, tanc) care transportă petrol sau produse derivate. [Din fr. *pétrolier*].

petrolifér, ~i, petroliferă, ~e a. **1.** care conţine petrol, bogat în petrol: *regiune petroliferă;* **2.** (impr.) petrolier. [Din fr. *pétrolifère*].

petrolíst, ~şti, petrolistă, ~e m., f. **1.** proprietar de terenuri petrolifere, om de afaceri din industria petrolului: *căutătorul de comori, devenit acum petrolist şi milionar, soseşte la Paris.* C.PETR.; **2.** persoană care lucrează în industria petrolieră: *greva petroliştilor.* [*Petrol* + *-ist*].

petrologíe f. petrografie. [Din fr. *pétrologie,* germ. *Petrologie*].

petromáx, petromaxuri n. lampă de iluminat cu sită incandescentă, care funcţionează cu petrol lampant. [Denumire comercială].

petrosín n. lichid incolor, uşor inflamabil, cu miros caracteristic, obţinut dintr-un amestec de benzine uşoare: *cunoşteam scăriţa ... stacojie, mirosind a petrosin.* CĂRT. [Denumire comercială].

petulánt, ~ţi, petulantă, ~e a. (livr.) plin de ardoare, vioi, impetuos; care manifestă, care trădează impetuozitate; (p. ext.) îndrăzneţ, temerar: *este numai accident şi petrecere de copil petulant.* GAL.; *desfăşurarea scenică este petulantă, cu truculenţe graţioase.* CĂL. [Din fr. *pétulant*].

petulánţă, petulanţe f. (livr.) impetuozitate, ardoare exuberantă; (p. ext.) îndrăzneală, temeritate. [Din fr. *pétulance*].

petúnie, petunii f. plantă erbacee decorativă din familia solanaceelor, originară din America de Sud, cu flori mari, diferit colorate şi plăcut mirositoare, în formă de pîlnie (*Petunia hybrida*). [Din fr. *pétunia,* lat. *Petunia*].

petzít n. minereu de aur şi argint de culoare cenuşie sau neagră. [Din fr. *petzite,* germ. *Petzit*].

peţí, peţesc vb. (tr.) a cere în căsătorie o fată în numele altcuiva sau pentru sine (prin intermediul părinţilor, al rudelor etc.): *o peţi de la tatăl ei.* ISP. [Lat. *petere*].

peţíol, peţioluri n. parte a frunzei care susţine limbul şi care se prinde de tulpină sau de ramuri; codiţa frunzei: *frunze alterne ... cu peţiolul dilatat la bază.* NEGR. [Din fr. *pétiole,* lat. *petiolus*].

peţiolát, ~ţi, peţiolată, ~e a. (despre frunze) care are peţiol. [Din fr. *pétiolé*].

peţíre, peţiri f. acţiunea de a peţi: *scena meticuloasă a peţirii ... constituie un document.* CĂL. [V. *peţi*].

peţít n. faptul de a peţi; peţitorie: *vechiul obicei al peţitului ..., tîrguielile prealabile în privinţa zestrei îl dezgustau.* GHEŢIE; (a **merge,** a **se duce** etc.) **în peţit,** (a merge, a se duce etc.) pentru a cere în căsătorie o fată: *hai cu mine în peţit, zise părintele.* CR. [V. *peţi*].

peţitór, ~i, peţitoáre m., f. **1.** persoană care, în numele unui bărbat, cere în căsătorie o fată, prin intermediul părinţilor sau rudelor acesteia: *se înfăţişă peţitorul cu cererea.* GANE; **2.** (rar) pretendent (la domnie, la demnităţi etc.): *Ţara Românească are astăzi ... doi peţitori la domnie.* FIL. // f. femeie (în vîrstă) care mijloceşte cunoştinţa a două persoane de sex opus, pentru a le înlesni căsătoria: *se măritau prin peţitoare, îndeobşte rude care puneau totul la cale, cam fără ştirea celor tineri.* PETR. [*Peţi* + *-tor*].

peţitoríe, peţitorii f. (fam.) **1.** peţit; **2.** îndeletnicirea peţitoarei: *mi-am isprăvit peţitoria.* AL. [*Peţitor* + *-ie*].

pezevénchi, pezevenchi m. **1.** (pop. şi fam.) om şmecher, şarlatan, pungaş; coţcar: *cum aceşti pezevenchi veniţi de ieri de-alaltăieri impun legi unei ţări care există de la 1200?* EM.; *di aieste îmi faci, măi, pezevenchiule?* POP.; **2.** (înv.) proxenet; (şi: **pezevenghi**). [Din turc. *pezevenk*].

pezevenclíc, pezevenclîcuri n. **1.** (pop. şi fam.) înşelătorie, şarlatanie, pungăşie; şmecherie, coţcărie: *mi-ai umblat cu pezevenclîcuri, domnule, ... ai încercat să mă înşeli.* ST.; **2.** (înv.) proxenetism; (p. ext.) practicarea prostituţiei: *iscusit în samsarlîcuri şi pezevenglîcuri, fusese faurul ruinei cîtorva feciori de bani gata şi al căderii mai multor femei.* M.CAR.; (şi: **pezevenglíc**). [Din turc. *pezevenklik*].

pezevénghi m. v. **pezevenchi.**

pezevenglíc n. v. **pezevenclîc.**

pfénig, pfenigi m. unitate monetară divizionară germană (pînă la introducerea monedei euro), reprezentînd a suta parte dintr-o marcă. [Din germ. *Pfennig*].

pfi interj. **1.** (cu **i** prelungit) exclamaţie care exprimă: **a)** durere fizică: *pfii! al dracului mă doare!* CAR.; **b)** dezaprobare, nemulţumire; mirare; **2.** (în forma **pfiu**) cuvînt care redă fluieratul sau şuieratul unui om, al unei maşini etc.; (şi: **pfiu**). [Onomat.].

pfiu interj. v. **pfi.**

pftiui interj. v. **pfui.**

pfu interj. **1.** exclamaţie care exprimă un sentiment de neplăcere, de apăsare, o senzaţie de greutate; uf: *cînd mă magnetizez, mi-e cald ...; pfu!* CAR.; **2.** (de obicei repetat) cuvînt care redă zgomotul produs de cineva cînd suflă, cînd respiră greu: *se suflă în lumînări pe prescuri: pfu, pfu!* SOR.; *aşa face la coastă: pfu! pfu!* POP. [Onomat.].

pfui interj. (reg.; adesea cu u prelungit) cuvînt care sugerează acţiunea de a scuipa în semn de dispreţ, dezgust etc.: *pftiui, bată-te să te bată!* POP.; (şi: **pftiui**). [Din germ. *pfui*].

pfund, pfunzi m. **1.** (înv. şi pop.) unitate de măsură a greutăţii, egală cu 0,5 kg sau (în unele regiuni) cu 0,25 kg; livră: *ea-i aduse zestre cinci punţi de aur.* AG.; **2.** veche unitate monetară germană; (şi: **punt, funt**). [Din germ. *Pfund*].

phi interj. (fam.; de obicei cu i prelungit) exclamaţie care exprimă: **a)** bucurie, mulţumire: *vin bun, ştii colea, phiu.* EM.; **b)** mirare, surpriză; dezaprobare: *pi! bre! ce scandal!* NEGR.; **c)** repulsie, dezgust: *phi! ce ruşine!;* (şi: **pi**). [Onomat.].

phoenix, phoenicşi [fónix] m. **1.** pasăre alegorică în mitologia greacă, cu pene roşii şi aurii, care se lasă mistuită de flăcări pentru a renaşte din propria cenuşă; **2.** specie de palmier ornamental de apartament (*Phoenix Canariens*): *o glastră cu un phoenix anemic.* PAP.-B. [Din fr. *phoenix*].

pi[1] interj. (de obicei repetat) strigăt cu care se cheamă puii, găinile sau raţele (la mîncare): *baba se pune a ocoli lacul, strigînd: pi! pi! pi!, dar raţoiul nu-şi scoase capul din apă.* POP. [Onomat.].

pi[2] interj. v. **phi.**

pi[3] m. invar. **1.** numele celei de a şaptesprezecea litere a alfabetului grecesc (Π,π); **2.** (mat.) număr real (egal cu aproximativ 3,14) reprezentînd raportul dintre lungimea circumferinţei unui cerc şi diametrul cercului respectiv. [Din gr. mod., fr. *pi*].

piamáter f. membrană fină, transparentă, intens vascularizată, aderentă la suprafaţa creierului şi a măduvei spinării. [Cuv. lat.].

pián, piane n. **1.** instrument muzical format dintr-o cutie mare de rezonanţă, fixată pe trei picioare, cu claviatură şi cu coarde metalice care vibrează prin lovirea cu nişte ciocănele acţionate prin apăsarea clapelor situate în faţa cutiei; clavir, pianoforte: *acompaniament de piane.* EM.; *acordurile pianului se auzeau limpezi.* GHEŢIE; **pian automat** (sau **electric**), pian acţionat de un mecanism electric, care execută automat melodii înregistrate, în prealabil, pe suluri speciale de hîrtie introduse în aparat; **pian cu manivelă,** pian automat care funcţionează prin învîrtirea unei manivele; **2.** arta de a interpreta o compoziţie muzicală la acest instrument: *o învaţă franţuzeşte, pian, de toate.* VLAH.; *dau lecţii de pian.* EL.; (şi: (înv.) **piano**). [Din germ. *Piano,* fr., it. *piano*].

pianínă, pianine f. pian mai mic, cu cutia de rezonanţă în formă de paralelipiped şi coardele dispuse vertical: *se aşează la vechea ei pianină.* VLAH.; *poetul se înfioară de acordurile pianinelor funerare.* CĂL.; **pianină automată,** pianolă. [Din it. *pianino,* germ. *Pianino*].

pianíssimo adv. (muz.; ca indicație de execuție) cu cea mai slabă intensitate; foarte încet: *de astă dată însă flautul nu numai că era prea forte sau prea pianissimo, ci pur și simplu nu cînta partitura.* PR. [Cuv. it.].

pianíst, ~ști, pianístă, ~e m., f. persoană care cîntă (cu măiestrie) la pian, care are profesiunea de a cînta la pian: *se înghesuiau s-o felicite pe pianistă.* GHEȚIE. [Din fr. ***pianiste***, germ. ***Pianist***].

pianístic, ~ci, pianístică, ~ce a. care ține de pian, referitor la pian, caracteristic pianului sau artei interpretative la pian: *virtuozitate pianistică.* [Din fr. ***pianistique***, it. ***pianistico***].

piáno[1] adv. (muz.; ca indicație de execuție) cu intensitate scăzută; încet; **piano pianissimo,** extrem de încet. [Cuv. it.].

piáno[2] n. v. **pian.**

pianofórte, pianoforte n. (rar) pian: *reviste de modă erau aruncate pe jos, în jurul negrului pianoforte.* CĂL. [Din it. ***pianoforte***].

pianólă, pianole f. pianină acționată de un mecanism electric sau prin învîrtirea unei manivele, care execută automat melodii înregistrate, în prealabil, pe suluri speciale de hîrtie introduse în aparat; pianină automată: *tot orașul cîntă cu note de ploaie ca o veche pianolă.* BAC. [Din it. ***pianola***].

piaríst, piarişti m. membru al unei congregații clericale catolice, fondate în Italia în 1597, care a pătruns și în Transilvania în 1621, în vederea educației gratuite a tinerilor: (adj.) *l-a și trimis la Cluj, la Liceul călugărilor piariști, cunoscut drept cel mai bun din întreg Ardealul.* GHEȚIE. [Din germ. ***Piarist***, fr. ***piariste***].

piástru, piaştri m. **1.** monedă (turcească) de argint a cărei valoare a variat în decursul timpului, care a circulat și în țările române, între sec. al XVII-lea – al XIX-lea: *am dat zece mii de piaștri.* CĂL.; **2.** monedă divizionară în Siria și în Sudan. [Din germ. ***Piaster***, fr. ***piastre***].

piátră, pietre f. **1.** (la sg.) nume generic dat mineralelor și rocilor dure, răspîndite la suprafața sau în interiorul pămîntului; (și la pl.) fragment dintr-o astfel de rocă: *o clădire veche de piatră.* CAR.; *pietrele scoteau scîntei sub potcoave.* SOR.; **de piatră, a)** încremenit, neclintit: *farmecul de piatră al întunericului.* SAD.; **b)** greu, profund; grav: *să doarmă somn de piatră.* GAL.; *tăcere tristă, o tăcere de piatră.* VIERU; **c)** insensibil; (p. ext.) rău: *trebuia să aibă cineva o inimă ... de piatră ca să mai fie vesel în mijlocul atîtor suferințe.* CAR.; **fuge de scapără pietrele,** fuge foarte repede; **e ger de scapără pietrele,** este ger mare; **a scoate** (sau **a aduce**) **ceva** (și) **din piatră (seacă),** a realiza, a obține ceva cu orice preț: *este român dezghețat care scoate lapte dulce din piatră seacă.* ISP.; **a pune cea dintîi piatră,** a începe, a iniția o acțiune, o lucrare etc.: *lucrările la care el a pus cea dintîi piatră.* OD.; **a avea** (sau **a i se pune, a-i sta cuiva ca**) **o piatră pe inimă,** a avea un mare necaz, a simți o mare neliniște; **a i se lua o piatră de pe inimă** (sau **de pe suflet**), a se elibera de o mare grijă, de o mare teamă; a scăpa dintr-o situație dificilă: *parcă mi s-a luat o piatră de pe suflet.* SAD.; **a fi de piatră, a)** a sta neclintit, încremenit; **b)** a fi nesimțitor, nemilos, rău; **a călca în piatră seacă,** a se osteni zădarnic; a avea ghinion; **a-și pune carul în pietre,** a lua o hotărîre fermă; a se încăpățîna; **(a fi) tare ca piatra,** a fi sănătos și puternic: *tare ca piatra, iute ca săgeata;* **a nu mai rămîne** (sau **a nu lăsa**) **piatră pe piatră,** a (se) distruge total, a nu mai rămîne (sau a nu mai lăsa) nimic: *nu mai rămîie piatră pe piatră.* ARG.; **a număra pietrele,** a vagabonda; **a arunca** (**cu**) **piatra** sau (**cu**) **pietre în cineva,** a acuza, a defăima pe cineva; **piatră în casă** (sau **din**) **casă,** fată nemăritată (considerată ca o povară pentru familie): *slavă ție, Doamne, că-mi urnești piatra din casă.* AL.; **a sta piatră pe capul cuiva,** a constitui o povară pentru cineva: *ce stai piatră pe capul nostru?* ST.; **2.** (la pl.) numele unor jocuri de copii care se joacă cu pietricele; **3. epoca pietrei** (sau **de piatră**), prima perioadă din istoria omenirii, caracterizată prin utilizarea uneltelor de piatră; **4.** (urmat de determinări care arată întrebuințarea, modul de prelucrare etc.) bucată prelucrată dintr-o rocă dură; obiect făcut dintr-o astfel de bucată de rocă; (p. ext.) material pietros fabricat pe cale artificială; **piatră de moară,** fiecare dintre cele două discuri mari și grele de piatră, întrebuințate la moară pentru măcinatul cerealelor; **piatră litografică,** placă de calcar, folosită în litografie la prepararea clișeelor; **piatră de talie,** piatră cu forme geometrice regulate, cu toate fețele bine tăiate, lustruite și cu muchiile drepte, folosită la executarea sau la căptușirea unei zidării; **piatră funerară,** dală paralelipipedică sau trapezoidală, care se așază deasupra unui mormînt; **piatră de încercare, a)** rocă silicioasă foarte dură, care se folosea la verificarea purității aurului și a argintului; **b)** (fig.) mijloc de încercare a capacității, a sentimentelor, a valorii cuiva; dovadă, indiciu, mărturie: *această piesă a fost o curioasă piatră de încercare pentru temeinicia și bogăția de resurse a opiniunii noastre critice.* GAL.; *cursul de anatomie, această piatră de încercare a studenților medicinești, îi absorbea majoritatea timpului.* GHEȚIE; **piatră de temelie** (sau **fundamentală**), **a)** piatră care intră în construcția fundației unei clădiri: *Măria sa a așezat cu mîna cea dintîi piatră de temelie.* SAD.; **b)** (fig.) principiu de bază; **piatră unghiulară, a)** piatră așezată la colțurile fundației unei clădiri; **b)** (fig.) element de bază, fundamental: *ne declarăm ... fixați asupra unei pietre unghiulare: stilul e un fenomen dominant al culturii umane.* BL.; **piatră de ascuțit,** cute; **piatră ponce,** v. **ponce**; **piatră prețioasă** (sau **scumpă, nestemată, rară**), mineral cu aspect frumos și duritate mare, întîlnit rar în natură, din care se fac podoabe și bijuterii (ex.: diamant, rubin, safir, smarald etc.): *salbă de pietre scumpe.* EM.; **piatră semiprețioasă,** mineral cristalizat, cu aspect frumos, de culori variate, dur, puțin răspîndit în natură, folosit la confecționarea bijuteriilor și în industrie (ex.: agat, cuarț, calcedonie, granat, pirop etc.); **piatră filozofală,** substanță imaginară, despre care alchimiștii credeau că poate transforma orice metal în aur și argint; **5.** piesă dintr-o astfel de rocă dură, din os, din lemn etc., folosită la unele jocuri de societate: *întinse tablele pe masă și-i arătă cum se așază pietrele.* ZAMF.; **6.** (spec.; la pl.) remi; **7.** (înv. și reg.) greutate de cîntar sau de balanță; **8.** (pop.) grindină: *bătea piatra holdele.* ISP.; **9.** (înv. și pop.) meteorit; **10.** crustă de săruri minerale care se depun cu vremea pe pereții unui vas în care se fierbe apă sau în care se păstrează anumite lichide; **11.** tartru; **12.** (med.) calcul; (p. ext.) litiază: *nu sînt sigur dacă nu ai cumva pietre la ficat.* GHEȚIE; **13.** (compuse; pop.) **piatră-acră,** sulfat dublu de aluminiu și potasiu; alaun; **piatră-vînătă,** sulfat de cupru hidratat: *frunza trebuie stropită cu o leșie de piatră vînătă și var stins.* AG.; **piatră-de-var,** calcar din care se fabrică varul; carbonat de calciu; **piatra-lunii,** varietate de feldspat din grupul placioglazilor, cu reflexe albăstrui, folosită ca piatră semiprețioasă; **piatra-iadului,** azotat de argint; **piatră-(de-)pucioasă,** sulf în formă de bucăți; **piatra-șoricelului,** arsenic; **piatră-de-țipirig,** clorură de amoniu; **piatră-linte,** plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu flori de culoare albă (-gălbuie), care crește prin pădurile din zona alpină (*Astragalus australis*). [Lat. ***petra***].

piáță, pieţe f. **1.** spațiu public într-o localitate, larg și descoperit, amenajat, în punctul de întîlnire a mai multor străzi, de obicei înconjurat de clădiri și de plantații, decorat uneori cu fîntîni, statui etc.: *a căzut furtună mare făcînd stricăciuni ... în piețele deschise.* CAR.; **2.** loc special amenajat pentru comerțul cu mărfuri, de obicei cu produse agroalimentare; spațiu comercial: *înainte erau piețele pline cu pește proaspăt.* PR.; *piața e plină ... de cărți pe această temă.* PLEȘU; **a face piața,** a cumpăra alimente pentru hrana zilnică; **a se certa ca la piață,** a se certa utilizînd cuvinte vulgare, triviale; **3.** (rar) corpul negustorilor și bancherilor dintr-un oraș: *piața Bucureștilor;* **4.** mediu în care se tranzacționează bunuri sau servicii între cumpărători și vînzători, prin mecanismul prețului; ansamblul relațiilor economice generate de asemenea tranzacții; cererea și oferta de mărfuri: *să sondeze încă o dată posibilitățile de credit de pe piață.* GHEȚIE; (fig.) *incapacitatea pieței culturale românești de a fructifica idei originale.* PATAP.; **piață de capital,** piață în care se tranzacționează valori mobiliare (acțiuni, obligațiuni etc.) între emitenții și posesorii lor, în calitate de vînzători, și deținătorii de capital (investitori), în calitate de cumpărători; **economie de piață,** formă modernă de organizare și funcționare a economiei, în care prețul și volumul producției depind, în principiu, de confruntarea dintre cerere și ofertă: *economia de piață bate pasul pe loc.* CF.; **piața neagră,** v. **negru.** [Din it. ***piazza***].

piaţétă, piaţete f. piață mică: *în piațeta circulară ea se opri.* GHEȚIE. [Din it. ***piazzetta***].

piáză, pieze f. **1.** prevestire (bună sau rea); întîmplare, eveniment sau ființă despre care se crede că aduce nenorocire sau noroc: *logodnica fiului său e piază rea.* ISP.; *cînd pleci, să te-nsoțească piaza bună.* ARG.; **2.** (reg.; la pl.) dispoziție, chef; toană: *nu-l prea vedeai în cheji buni.* CR. // m. (pl. **piezi**) (înv. și reg.) pantă, povîrniș; **în piez,** oblic, pieziș; cruciș: *avea ... o față de masă lucrată în piezi.* SOR.; *pînă-oi trece Oltu-n piez.* POP.; **a vorbi** (sau **a grăi**) **în piez,** a vorbi cu două înțelesuri; a lua în derîdere; (și: (înv. și reg.) **piez,** (reg.) **chez**). [Et. nec.; cf. lat. ***pes, pede***].

pic[1] interj. (adesea repetat) cuvînt care imită sunetul produs prin căderea picăturilor de lichid pe un obiect dur: *doar povestea streșinilor se mai aude ... în același „pic, pic, pic", lipicios, moale, metalic.* DELAVR. // n. (pl. **picuri**) **1.** picătură, strop: *în picuri cade ceara.* EM.; **2.** (p. ext.) cantitate, durată etc. (foarte) mică; strop, fir, fărîmă: *dă-mi un pic de apă;* **fără** (**un** sau **nici un**) **pic de ...,** (care e) lipsit (cu totul) de...: *era un ger aspru, fără pic de vînt.* EM.; **un pic,** puțin: *iar noi să mai jucăm un pic și la botez.* COȘB.; **(nici) pic de ...,** deloc, cîtuși de puțin: *omul ăsta nu mai are pic de rușine.* GHEȚIE; **pic cu** (sau **de**) **pic,** puțin cîte puțin, încetul cu încetul. [Onomat.].

pic[2] n. produs obținut dintr-un amestec de talc, acid oxalic și alte substanțe, folosit pentru scoaterea petelor de cerneală (albastră). [De la ***picătură***].

pic[3]**, picuri** n. pichamăr. [Din germ. ***Pick*** (*hammer*)].

pic[4]**, picuri** n. **1.** bară de lemn sau de metal, așezată oblic pe catargul de la pupă, pe care se leagă partea superioară a unei pînze; **2.** compartiment etanș la extremitatea dinspre proră sau dinspre pupă a unei nave. [Din fr. ***pic***].

picá[1]**, pic** vb. **1.** (înv. și pop.; intr.) a picura: *părețli ei erau umezi și ... pica apă dintr-înșii.* FIL.; **2.** (înv. și pop.; tr.) a stropi; a lăsa să se scurgă, să se prelingă în picături; a picura: *peștișorii ... înfipți în frigărui ... fuseseră picați cu unt proaspăt.* MACED.; **să-l pici cu ceară** (sau **cu lumînarea**), cu nici un preț, nicidecum: *nu-și astîmpăra gura ..., măcar să-l fi picat cu lumînarea.* CR.; **3.** (refl., intr. și tr.) a (se) păta, a (se) murdări: *batista ... picată cu sînge.* BOL.; **4.** (înv. și pop.; intr.) a cădea de la o oarecare înălțime: *un bilet mic pică din buchet pe iarbă.* AL.; (fam.) **a fi picat** (**ca**) **din cer** (sau **din lună, din nori**), **a)** a veni pe neașteptate; **b)** a fi dezorientat, a nu ști ce să facă; **5.** (înv. și pop.; intr.) a se desprinde din locul său și a cădea: *spune-mi de ce-i toamnă și frunza de ce pică?* BAC.; *așa cîntă de cu jale, de pică frunza pe cale.* POP.; **6.** (fam.; intr.) a nu se mai ține pe corp: *ai slăbit, de pică hainele de pe tine;* **7.** (înv. și pop.; intr.) a-și pierde poziția verticală; a se răsturna, a se prăbuși

la pământ; a cădea: *nemernicul ... a picat grămadă.* CAR.; **a pica de somn** (sau **de oboseală**), a-i fi somn (sau a fi foarte obosit): *picam de oboseală şi de somn.* DELAVR.; **a pica în genunchi (înaintea cuiva)**, a se ruga, a implora, a solicita ceva (căzînd în genunchi înaintea cuiva); **frumos** (sau **frumoasă**) **de pică**, foarte frumos (sau frumoasă): *erau vreo sută, toate ca şi ea, frumoase de picau şi tinerele.* PR.; **8.** (fig.; înv. şi pop.; intr.) a muri; a cădea în luptă: *trebuie să pice unul din doi.* ISP.; **9.** (fig.; fam.; intr. şi tr.) a nu reuşi la un examen, la un concurs: *profesorul m-a picat la examen;* **10.** (înv. şi pop.; intr.) a se dărîma, a se nărui: *vede picînd într-un minut edificiul său.* BOL.; **11.** (fam.; intr.) a dobîndi ceva întîmplător; a cîştiga ceva ocazional (şi ilicit): *cu un salariu de cincisprezece mii, plus ce mai pica pe de lături, îşi duse mai departe viaţa fără griji.* GHEŢIE; *dacă nu curge, pică;* **a pica în mîna** (sau **în palma, în mîinile**) **cuiva**, a ajunge la discreţia, în puterea cuiva: *de mi-ţi mai pica vrodată în mînă, turbinca are să vă ştie de ştire.* CR.; **12.** (pop. şi fam.; intr.) a se ivi, a apărea undeva (pe neaşteptate): *ai picat cît se poate de bine cu umbrela ta.* GHEŢIE; **a pica la învoială**, a se învoi, a se înţelege; **a-i pica cuiva drag**, a se îndrăgosti: *mi-a picat bădiţa drag.* POP.; **a-i pica cuiva greu** (sau **rău**), a nu-i plăcea, a nu-i conveni; a avea neplăceri: *nu vinde ce nu-i al tău că pe urmă-ţi pică greu.* POP.; **a-i pica cuiva bine**, a-i plăcea, a-i prii; a-i fi de folos; **13.** (înv. şi pop.; intr.) a ajunge într-o anumită situaţie; a fi cuprins de ..., a cădea în ...: *să te duci, bădiţă, duci, pîn-îi pica rob la turci.* POP.; **14.** (pop.; intr.) a se nimeri la o anumită dată, a cădea: *Paştele pică pe 15 aprilie;* **15.** (reg.; intr.) a veni, a urma: *le-oi săruta de luni care pică pînă duminică.* POP.; **16.** (pop.; tr.) a lovi, a atinge pe cineva (ţintindu-l): *m-a picat cu o piatră în cap.* POP. [De la ***pic***].

pică², pers.3 **picheză** vb. (intr.; despre avioane) a coborî în picaj. [Din fr. ***piquer***].

picadór, picadori m. luptător într-o coridă, înarmat cu o lance, care intervine călare în dirijarea taurului în faţa toreadorului ori a matadorului sau cînd viaţa acestora este în primejdie. [Din fr. ***picador***].

picáj, picaje n. zbor de coborîre a unui avion în linie (aproape) verticală: *avioanele veniră în picaj asupra convoiului.* SAD. [Din fr. ***piquage***].

picánt, ~ţi, picantă, ~e a. **1.** înţepător, pişcător; iute, condimentat: *sos picant;* **2.** (fig.) uşor indecent, piperat: *glumă picantă;* **3.** (fig.) nostim, agreabil, plăcut datorită ironiei fine, spiritului satiric; care denotă asemenea calităţi: *calitatea cea mai picantă a stilului d-sale.* MAIOR.; **4.** (fig.) atrăgător, seducător: *o doamnă foarte picantă, gen actriţă.* CĂL. [Din fr. ***piquant***].

picanterie, picanterii f. **1.** însuşirea de a fi picant: *îmbina clasicismul elin cu picanteria neoaşă.* V.R.; **2.** (concr.; de obicei la pl.) mîncare picantă, aliment picant; **3.** (fig.; de obicei la pl.) glumă, vorbă, aluzie uşor indecentă: *unii au patentul „picanteriilor", alţii al „calomniilor".* C. [Din germ. ***Pikanterie***].

picáre, picări f. acţiunea de a pica[1] şi rezultatul ei. [V. ***pica***[1]].

picarésc, ~şti, picarescă, ~şti a. (despre opere literare, aparţinînd în special literaturii spaniole din sec. al XVI-lea – al XVII-lea) care investighează moravuri, medii sociale diverse, reliefînd, cu accente sarcastice, amănuntul pitoresc, ineditul aventurii, într-un limbaj cu elemente argotice şi familiare, prin intermediul personajelor aparţinînd mediului interlop (cerşetori, aventurieri, vagabonzi): *aceste nuvele înlocuiau, în secolul lui Voltaire, curiozitatea pe care o satisfăceau odată romanele cavalereşti şi picareşti.* CĂL.; **literatură picarescă**, gen de literatură în proză constituit din asemenea opere. [Din fr. ***picaresque,*** sp. ***picaresco***].

picarisí, piarisesc vb. (înv.; refl.) a se simţi jignit, lezat; a se supăra, a se formaliza: *baragladină, te-ai pichirisit?* AL.; (şi: **pichirisi**). [Din gr. mod. ***pikáro, pikrízo,*** fr. ***se piquer***].

pícaro m. invar. personaj aventurier, intrigant, şmecher, frivol din literatura picarescă (spaniolă). [Din sp. ***picaro***].

picát[1], ~ţi, picată, ~e a. **1. picat din soare** (sau **din cer**), (despre persoane) foarte frumos; **2.** (înv. şi pop.) cu pete; murdărit: *trandafir roşu picat, rău, mamă, m-ai blestemat.* POP. [V. ***pica***].

picát[2] n. faptul de a pica[1]; picare: *să vază cum cad aceste pietricele, să auză picatul lor.* SL. [V. ***pica***[1]].

pícă[1] f. (pop.) ură mare, ascunsă, nemărturisită duşmănie; ciudă, ranchiună: *bucureşteanul arată o figură blazată şi te trimite cu un dispreţ suveran la origine, fără să-ţi poarte pică.* PR. [Cf. germ. ***Pike***].

pícă[2], pici f. unul dintre cele patru semne de pe cărţile de joc, reprezentînd, stilizat, o inimă, o frunză cu vîrful în sus sau un vîrf de lance de culoare neagră; (p. ext.) carte de joc cu acest semn: *identifică pe Lai ... cu riga de pică.* SAD.; *damă de pică.* [Din germ. ***Pik,*** fr. ***pique***].

pícă[3] f. v. **pichere.**

picătoáre, picătoare f. **1.** (înv. şi reg.) vas de tuci, de lut etc. care se pune sub grătar sau sub frigare ca să se scurgă în el grăsimea; (p. gener.) vas de gătit; **2.** (fam.) pipetă. [***Pica[1]*** + ***-ătoare***].

picătór, picătoare n. pipetă. [***Pica[1]*** + ***-ător***].

picătúră, picături f. **1.** mică sferă de lichid, menţinută în această formă de tensiunea superficială; (p. ext.) cantitate mică dintr-un lichid; strop, pic[1]: *o picătură de rouă.* EM.; **printre picături,** din cînd în cînd; pe apucate: *printre picături aş vrea ... să fac o ediţie frumoasă.* CAR.; **picătură cu picătură,** puţin cîte puţin, încetul cu încetul: *îşi turna un pahar şi-l bău încet, picătură cu picătură.* GHEŢIE; **a semăna cu cineva ca două picături (de apă)**, a semăna perfect cu cineva; a fi leit: *toţi sfinţii se aseamănă ca două picături de apă.* DELAVR.; **pînă la ultima picătură de sînge,** pînă la moarte, pînă la ultima suflare; cu mari sacrificii; **2.** (p. ext.) cantitate mică din ceva; fărîmă, strop, pic: *dă-mi o picătură de salată;* **3.** (la pl.) medicament lichid administrat sub formă de asemenea mici sfere: *la tot ceasul lua hapuri şi seara picături.* NEGR.; **4.** (tehn.) particulă de metal topit desprinsă de pe electrod în cursul sudării, care se depune pe suprafaţa pieselor care se sudează; **5.** (înv.) semn de punctuaţie care marchează punctul; **jumătate de picătură,** virgulă. [***Pica[1]*** + ***-ătură***].

picăturícă, picăturele f. diminutiv al lui picătură. [***Picătură*** + ***-ică***].

picăţeá (~ícă), picăţele f. **1.** (la pl.) puncte sau buline mici dispuse (simetric) pe un fond de altă culoare; (şi la sg.) fiecare dintre aceste puncte sau buline: *îmbrăcat îngrijit, cu guler înalt şi cravată cu picăţele.* GHEŢIE; (fam.) **(nostim şi) cu picăţele,** atrăgător; plin de haz; picant: *o demoazelă cu nuri şi cu picăţele.* C.PETR.; **2.** (pop.) picătură dintr-un lichid sau dintr-o materie topită: *pe poale ... cîteva picăţele de ceară.* DELAVR. [***Picat[1]*** + ***-ea (-ică)***].

pichér[1], picheri m. tehnician responsabil cu întreţinerea unei porţiuni de cale ferată sau de şosea, precum şi cu lucrările de construcţii care se execută pe această porţiune: *picher la drumul de fier şi la poduri.* [Din fr. ***piquer***].

pichăr[2], pichere n. piesă la războiul de ţesut mecanic aşezată la capetele suveicii, servind la amortizarea mişcării suveicii. [Din germ. ***Picker***].

píchere, picheri f. (reg.) **1.** (ornit.) bibilică, pichiriţă (*Numida meleagris*): *patru pichiri pestriţe zburaseră pe acoperişul pivniţii.* SAD.; **2.** ţesătură groasă de lînă sau de bumbac (şi lînă) cu stropi colorati (ca penele păsării cu acelaşi nume); (şi: **pichire, pică**). [De la ***pichiri[3]***].

picheról, picheroi m. (ornit.; reg.) bărbăţuşul bibilicii. [***Pichere*** + ***-oi***].

pichét[1], pichete n. **1.** subunitate militară destinată să asigure securitatea trupelor în marş sau în staţionare: *am defilat prin faţa pichetului unguresc.* GHEŢIE; **2.** subunitate de grăniceri în misiune (avînd sediul lîngă frontieră); clădirea în care se afla această subunitate; posadă[2]: *priveam Prutul ... şi fericeam pe cazacul de la pichetul din ceea parte.* NEGR.; **3.** grup organizat (de militari sau de civili) însărcinat cu apărarea sau cu paza unor obiective importante: *aţi organizat pichete la televiziune;* **pichet de grevă**, grup de greviştі care stau la intrarea întreprinderii (sau instituţiei), pentru a-i anunţa pe cei din afară despre declanşarea grevei şi pentru a împiedica pătrunderea spărgătorilor de grevă; **pichet de incendiu,** subunitate de pompieri organizată în cadrul unei instituţii sau întreprinderi. // m. (pl. **picheţi**) ţăruş care se înfige în pămînt pentru a marca un traseu, locul de plantare a unui arbore etc.: *au fost plantaţi picheţii.* [Din fr. ***piquet,*** germ. ***Pikett,*** rus. ***piket***].

pichét[2] n. numele unui joc de cărţi care se joacă în două persoane cu 32 de cărţi: *începeau nesfîrşite partide de pichet.* GHEŢIE. [Din fr. ***piquet***].

pichét[3] n. ţesătură deasă de bumbac, de mătase etc., făcută din două urzeli, avînd pe una din feţe un desen geometric în relief: *banul, îmbrăcat în antereu ..., cu o libadea de pichet alb.* FIL. [Din fr. ***piqué***].

pichetá, pichetez vb. (tr.) **1.** a marca punctele unui traseu, locurile de plantare a unor arbori etc., prin picheţi înfipţi în pămînt: *fiecare şef de coloană ... pichetase cu ţăruşi de mesteacăn calea asaltului.* SAD.; **2.** a bate picheţi în pămînt (pentru a marca ceva); **3.** a forma un pichet de grevă la intrarea într-o întreprindere, instituţie etc. [Din fr. ***piqueter***].

pichetáj, pichetaje n. **1.** pichetare; **2.** ansamblul picheţilor care marchează un traseu, o aliniere etc. [Din fr. ***piquetage***].

pichetáre, pichetări f. acţiunea de a picheta; pichetaj. [V. ***picheta***].

pichi, pichiuri n. (reg.) **1. de-a pichiul,** joc de copii în care un beţişor se trimite la distanţă cu un fel de lopăţică; (p. ext.) ţurca; **2.** (p. restr.) beţişorul folosit la acest joc: *m-a lovit cu pichiul.* [Et. nec.].

píchire f. v. **pichere.**

pichirí[1] vb. v. **bichiri.**

píchiri[2] interj. (reg.; adesea repetat) **1.** cuvînt care imită strigătul bibilicii; **2.** (iron.) cuvînt care imită o vorbire pretenţioasă, de neînţeles. [Onomat.].

pichirí[3], pers. 3 **pichireşte** vb. (reg.; intr.; despre bibilici) a scoate strigătul caracteristic speciei. [V. ***pichiri[2]***].

pichirisí[1] vb. v. **picarisi.**

pichirisí[2], pichirisesc vb. (reg.; intr.) a vorbi (repede) cu cuvinte neînţelese de ascultător; (p. ext.) a pălăvrăgi: *ce-or fi tot pichirisind muierile alea?* POP. [***Pichiri[2]*** + ***-isi***].

píchiriţă, pichiriţe f. (ornit.; reg.) bibilică (*Numida meleagris*). [***Pichire*** + ***-iţă***].

pici, pici m. (fam.) copil, puşti (zburdalnic, ştrengar): *te prea întreci cu şaga, piciule!* CR.; *bucuraţi-vă, mă pici, că nu sînteţi pui de-arici.* VIERU. [Din turc. ***piç***].

picioácă f. v. **picioică.**

picioárcă f. v. **picioică.**

picióică, picioici f. (reg.) **1.** cartof (*Solanum tuberosum*): *or să se scumpească picioicile.* CAR.; **2.** (şi **picioei de pămînt**) nap (*Helianthus tuberosus*); (şi: **picioacă, picioarcă**). [Din magh. ***pityóka***].

piciór, picioare n. **1.** fiecare dintre cele două membre inferioare ale omului şi fiecare dintre membrele celorlalte vieţuitoare, care servesc la susţinerea corpului şi la mers; (spec.) organ musculos al melcilor şi al lamelibranhiatelor, care serveşte

la deplasare; (p. restr.) labă: *s-a suit cu picioarele pe bancheta de catifea.* CAR.; *poalele zboară mai tare, dezvelind picioarele goale mai sus de genunchi.* REBR.; **bun** (sau **iute**) **de picior,** iute, sprinten; **în** (sau **pe**) **picioare** ori (fam.) **de-a-n picioarele,** (stînd) în poziție verticală: *cîntăreți ... care suflă d-a-n picioarele, în flaute.* OD.; *se sculă în picioare ca să dea mai multă tărie vorbelor lui.* VLAH.; **în vîrful picioarelor,** cu corpul sprijinit numai pe degetele de la picioare; (p. ext.) fără a face zgomot; tiptil: *o pisică ... vine în vîrful picioarelor.* REBR.; **cu piciorul** sau **pe picioare,** pe jos, fără un mijloc de locomoție: *e rău cu carul, dar mai rău pe picioare.* POP.; **din cap pînă în picioare,** în întregime; cu desăvîrșire; de sus și pînă jos: *amîndoi călări ... și înarmați din cap pînă în picioare.* NEGR.; **pe picior greșit,** (în unele jocuri sportive) nepregătit pentru a para acțiunea adversarului sau a răspunde unei provocări; **a se pune pe picioare,** a se însănătoși după o boală lungă; a se reface din punct de vedere material: *cojocarul ... lupta încă din greu cu nevoile, căci nu se pusese bine pe picioare, cu tot ajutorul dat.* PETR.; **a pune piciorul undeva,** a păși, a călca, a intra, a pătrunde sau a se instala undeva; a frecventa: *la teatru încă n-am pus piciorul.* AL.; **a pune ceva pe picioare,** a organiza ceva, a face să meargă, să funcționeze: *a pus pe picioare revista;* **a duce boala pe picioare,** a fi bolnav fără a zăcea la pat; a nu-și trata serios boala; **(a fi) cu piciorul** (sau **cu un picior**) **în groapă,** (a fi) foarte bătrîn; (a fi) foarte bolnav, muribund: *bătrînul e bolnav, cu un picior în groapă.* GHEȚIE; **a cădea din** (sau **de pe**) **picioare** sau **a nu se** (**mai**) **putea ține pe picioare, a nu** (**mai**) **putea sta pe picioare, a nu-l** (**mai**) **ține picioarele,** se spune despre un om care și-a pierdut puterile sau care este extrem de obosit: *nu mă mai țin picioarele de nemîncată.* CAR.; **a sta** (sau **a rămîne**) **în picioare,** a continua să existe; a continua să fie valabil: *rămîne în picioare întrebarea: de ce limba românească s-a păstrat atît de unitară?* BL.; **e tatăl său** (sau **mamă-sa**) **în picioare,** seamănă perfect cu tatăl său (sau cu mama sa); leit; aidoma: *fetișoara lui ... bucățică ruptă, tată-său în picioare.* CR.; **a sări într-un picior** (**de bucurie**), a se bucura foarte mult: *unde ai mai văzut mirese ... sărind într-un picior?* GANE; (fam.) **a o lua la picior** sau **a-și lua picioarele la spinare,** a o lua la fugă; a o șterge de undeva: *o luară iute la picior.* ISP.; **a nu-i** (**mai**) **sta cuiva picioarele** sau **a nu-și mai strînge picioarele,** a nu mai sta locului, a umbla întruna: *cît era ziulica de mare nu-și mai strîngea picioarele; dintr-o parte venea, și-n alta se ducea.* CR.; **a-și bate** (sau **a-și rupe**) **picioarele,** a umbla mult; a osteni umblînd: *degeaba vă mai bateți picioarele ducîndu-vă.* CR.; (pop.) **a prinde undeva picior,** a se stabili undeva; **a cădea** (sau **a se arunca**) **la picioarele cuiva** ori **a săruta picioarele cuiva,** a se ruga (umil) de cineva; a se umili înaintea cuiva: *Ruxanda căzu la picioarele lui.* NEGR.; **a călca pe cineva pe picior, a)** a atenționa, a preveni pe cineva (călcîndu-l pe picior) să nu facă sau să nu spună ceva; **b)** a supăra, a enerva pe cineva; (**a sta** sau **a ședea, a pune**) **picior peste picior,** (a sta într-o poziție comodă) cu un picior așezat peste celălalt: *deodată e vioaie, stă picior peste picior.* EM.; **fără cap și fără picioare,** lipsit de sens, de logică; (fam.) **a căpăta picioare,** a dispărea; **cu coada între picioare,** rușinat, umilit: *a plecat cu coada între picioare;* **a lua pe cineva peste picior,** a ironiza, a-și bate joc de cineva: *ne iau oamenii tot peste picior.* CR.; **a călca pe cineva** (sau **ceva**) **în picioare,** a distruge, a nimici; a disprețui; **a-i pune cuiva capul sub picior,** a omorî pe cineva: *mi-ar pune capul sub picior să poată.* COȘB.; **a bate din picior,** a încerca să-și impună voința; a porunci, a comanda: *mama Sultana bătu din picior: tînărul să aștepte!* C.GANE; **a pune piciorul în prag,** a lua o atitudine fermă, a se opune energic: *cînd voi să plece, pasionata Porția îi puse piciorul în prag.* CAR.; **a da cuiva** (sau **la ceva**) **cu piciorul,** a respinge, a sfida pe cineva (sau ceva); a scăpa un prilej: *Victor dăduse cu piciorul în partida, de-o sută de ori mai bună, cu fata lui Ember.* GHEȚIE; **a fi** (sau **a se afla**) **pe picior de pace** (sau **de război**), a fi în stare de pace (sau de război); **a fi pe picior de egalitate,** a avea aceeași situație, a se bucura de aceleași drepturi cu altcineva; **a trăi pe picior mare,** a duce o viață de belșug: *orientală este ... nevoia de a trăi pe picior mare, cu casă deschisă.* CĂL.; **a fi pe picior de plecare** (sau **de ducă**), a fi gata de plecare: *oamenii ... stăteau pe picior de plecare.* PETR.; **a i se tăia** (sau **a i se înmuia**) **cuiva picioarele,** a avea o stare de slăbiciune fizică; **nici picior de ...,** nici urmă de ...: *n-am lăsat picior de turc în Mehedinți.* GHICA; *nu era nici picior de muscal.* CĂL.; **pe picior,** dans popular românesc răspîndit pe Valea Crișurilor și în Banat; melodia acestui dans; **2.** membru de pasăre sau de animal fript sau fiert (pentru a fi mîncat): *se mai veselirăcu cîte un picior de gîscă în mînă.* SAD.; **3.** proteza unui membru inferior sau superior; **4.** partea de jos, apropiată de pămînt, a tulpinii unei plante; **5.** (p. anal.) parte a ciupercii care susține pălăria; **6.** (p. anal.) parte a unor obiecte, care servește ca suport, ca element de susținere, de fixare etc.: *pisicile ... se mîngîie singure de piciorul scaunului.* PR.; **7.** element al unei construcții, care servește la susținerea ei: *picioarele podului fuseseră betonate;* **picior de siguranță,** parte din masivul unui zăcămînt, neexplorată pentru protecția unor construcții sau a unor lucrări de suprafață; **8.** (reg.) regulator (la plug); **9.** (reg.) coada coasei: *cît fu vara de frumoasă nu prinsei picior de coasă.* POP.; **10.** (tipogr.) baza paralelipipedului literei; **11.** (tipogr.) bucată de aliaj pe care se montează clișeul de alamă pentru tiparul în relief; **12.** fiecare dintre lemnele înfipte vertical în oplenele saniei, pentru a sprijini loitra; **13.** partea de jos a unui deal sau a unui munte etc.; poală: *pe-un picior de plai.* POP.; **14.** (mat.) **piciorul perpendicularei,** intersecția unei drepte cu planul sau cu dreapta pe care cade perpendicular; **15.** veche unitate de măsură pentru lungimi, egală cu 0,3048 m (păstrată și în prezent în unele țări): *piscul măreț al Olimpului ce se înalță la 6000 picioare în sus.* OD.; **16.** unitate metrică a unui vers, compusă dintr-un număr fix de silabe lungi și scurte (în versificația antică) sau accentuate și neaccentuate (în versificația modernă): *metrul propriu al dramei noastre este iambul cu cinci picioare.* EM.; **17.** (pop.) grămadă de fîn formată din mai multe căpițe; **18.** (compuse) **piciorul-cocoșului,** nume dat unor plante erbacee cu rizom dezvoltat, cu flori în general galbene, cu fructe în formă de nucușoară (*Ranunculus*); **piciorul-caprei,** plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu frunzele palmate, cu flori albe sau roșietice, care crește prin păduri; laba-ursului (*Aegopodium podagraria*). [Lat. *petiolus*].

piciorong, picioroange n. **1.** pasăre din ordinul caradriiformelor, de mărimea unui sitar, cu picioarele roșii, foarte lungi, cu ciocul lung, ascuțit, care trăiește în Delta și în bălțile Dunării; cataligă (*Himantopus himantopus*); **2.** (la pl.) nume generic dat păsărilor cu picioare lungi, cu cioc și gît lung (ex.: berze, cocori etc.); **3.** (fam.; iron. sau depr.; de obicei la pl.) picior foarte lung: *cămile ... cu capul mic, pe niștepicioroange ..., că eu m-am tras înapoi cînd le-am văzut.* DELAVR.; **4.** (la pl.) catalige, papainoage: *suceveanul ... s-a tupilat pe picioroangele lui.* SAD. [De la ***picior***].

piciorúș, piciorușe n. **1.** diminutiv al lui picior; picioruț: *piciorușele cele mai mici din lume.* EM.; **2.** punct de lucrătură cu croșeta; **3.** organ al mașinii de cusut, care presează materialul pe placa transportoare în timpul coaserii; **4.** (tehn.) mic element de montaj (ex. picioruțele microprocesorului). [***Picior*** + *-uș*].

piciorúț, picioruțe n. picioruș: *copilul se ținu pe picioruțe ș-o privi.* SAD. [***Picior*** + *-uț*].

picker, pickere n. mașină agricolă pentru recoltarea știuleților de porumb. [Din engl. ***picker***]

pickhammer, pickhammere [picámăr] n. ciocan pneumatic: *era* [statuia] *... pe care odinioară o văzusem căzînd sub pichamere într-o zi cu vînt.* R.L.; (scris și: *pichamăr*). [Din germ. ***Pickhammer***].

pickpocket [picpóchet] m. hoț de buzunare. [Cuv. fr.]

picláj, piclaje n. operație de tratare a pieilor cu o soluție de acizi și săruri neutre, premergătoare tăbăcirii; piclare. [Din fr. ***picklage***].

piciăre, piclări f. piclaj. [Cf. fr. ***picklage***].

pícle f. pl. condimente vegetale conservate în oțet aromatizat; legume în oțet; murături. [Din engl., fr. ***pickles***]

picní, picnesc vb. (pop. și fam.; tr.) **1.** a lovi drept la țintă; a nimeri, a atinge: *puse o săgeată, ... îi dete drumul și mi-l picni așa de bine, încît acolo rămase.* ISP.; **2.** (fig.; despre boli, necazuri etc.) a veni, a cuprinde, a lovi (pe neașteptate); *îl picni cu violență durerea de cap.* PR. [Onomat.].

pícnic, picnicuri n. masă comună (în aer liber) cu contribuția participanților: *mă căutase odată ca să mă invite la un picnic.* EL.; (accent. și *picníc*) [Din fr. ***pique-nique***].

picníre, picniri f. (rar) acțiunea de a picni. [V. ***picni***].

picnometríe, picnometrii f. (fiz.) tehnică de măsurare a densităților. [Din fr. ***pycnométrie***].

picnométru, picnometre n. instrument constînd într-o mică butelie de sticlă cu volum cunoscut, folosit pentru măsurarea densității lichidelor sau solidelor prin cîntărire. [Din fr. ***pycnomètre***].

picnostíl, picnostiluri și **picnostíle** n. colonadă în care distanța dintre coloane este egală cu trei module; (p. ext.) construcție cu coloanele astfel așezate. [Din fr. ***pycnostyle***]

picofarád, picofarazi m. unitate de măsură a capacității electrice, egală cu a bilioana parte dintr-un farad. [Din fr. ***picofarad***].

picográm, picograme n. unitate de masă egală cu a bilioana parte dintr-un gram. [Din fr. ***picogramme***]

pícol m. v. **picolo.**

picoliță, picoliță f. persoană de sex feminin care servește într-un restaurant ca ajutoare a ospătarului: *găsesc eu un restaurant unde să mă angajez ca picoliță.* PR. [***Picol*** + *-iță*].

pícolo, picoli m. ajutor de ospătar: *picolul mută scaunul ... la capătul mesei.* PETR.; (și: **picol**). [Din it. ***piccolo***].

picón, picoane n. parte a ciocanului de abataj formată dintr-o tijă de oțel ascuțită sau lată la vîrf, care, acționată de pistonul ciocanului, servește la dislocarea sau la sfărîmarea rocilor de minereu. [Din it. ***piccone***].

picosecúndă, picosecunde f. unitate de timp egală cu a bilioana parte dintr-o secundă. [Din fr. ***picoseconde***]

picót, picoți m. bucată de lemn tare, ascuțită la un capăt, folosită la săparea galeriilor în mină. // n. (în forma **picou**, pl. **picouri**) **1.** bordură de dantelă cu colțuri; **2.** bulină (pe țesaturi); (și: **picou**). [Din fr. ***picot***].

picotá vb. v. **picoti.**

picotáj, picotaje n. consolidare a rocilor din galeriile miniere cu ajutorul picoților. [Din fr. ***picotage***].

picoteálă, picoteli f. faptul de a picoti; moțăială, piroteală, somnolență, picotire: *căzu în picoteala din care numai arareori se desprinsese în ultimele zile.* GHEȚIE. [***Picoti*** + *-eală*].

picotí, picotesc vb. (intr.) a atipi cu intermitențe, șezînd; a pica de somn; a moțăi, a dormita, a picura: *picotind cu capul plecat pe masă, mă gîndesc.* CAR.; (și: **picota**). [***Pica***[1] + *-oti*].

picotíre f. picoteală. [V. *picoti*].

picóu n. v. **picot.**

picrát, picraţi m. compus sau combinaţie chimică obţinută pe baza acidului picric, folosit la fabricarea explozivelor. [Din fr. *picrate*].

pícric a. **acid picric,** compus organic corosiv şi toxic, sub formă de cristale galbene, inodor şi cu gust amar, folosit ca exploziv şi la prepararea unor substanţe colorante, în medicină etc.; trinitrofenol. [Din fr. *picrique*].

picrít m. rocă magmatică de origine vulcanică, de culoare verde-închis sau neagră. [Din fr. *picrite,* germ. *Pikrit*]

picromigdálă, picromigdale f. **1.** prăjitură mică, rotundă sau ovală, preparată din albuş de ou, zahăr şi migdale, alune sau nuci: *un galantar cu pricomigdale, acadele, rahat.* DELAVR.; **2.** migdală amară; (şi: **pricomigdală**). [Din gr. mod. *pikramígdalon*].

pictá, pictez vb. **1.** (tr.) a reprezenta pe pînză, pe carton, pe sticlă etc. imagini, modele etc. cu ajutorul culorilor şi al pensulei; a zugrăvi: *picta mai ales peisaje, naturi moarte şi nuduri.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a se ocupa cu pictura: *tata şi pictează.* CĂL.; **3.** (tr.) a acoperi, a împodobi cu picturi: *acum pictează bisericî;* **4.** (fam.; refl.) a se farda (exagerat); **5.** (fig.; tr.) a caracteriza sugestiv, a înfăţişa plastic, prin cuvinte, fiinţe, situaţii, întîmplări etc. într-o operă literară; a descrie; **6.** (fam.; tr.) a prezenta pe cineva într-o lumină nefavorabilă; a defăima: *pe duşmani îi bîrfeşte, pe amici îi pictează cum vrea.* [De la ***pictor, pictură***].

pictát, ~ţi, pictată, ~e a. **1.** reprezentat într-o pictură: *chipuri pictate;* **2.** pe care s-a executat o pictură: *biserici pictate;* **3.** realizat cu mijloace specifice picturii: *icoane pictate.* [V. ***picta***].

pictográfic, ~ci, pictografică, ~ce a. care aparţine pictografiei, referitor la pictografie; (spec.) care redă obiectele şi ideile prin desene simbolice, sugestive: *scriere pictografică.* [Din fr. ***pictographique***].

pictografíe f. sistem primitiv de scriere constînd în redarea numelor de lucruri şi a ideilor prin desene figurative, simbolice; ideografie. [Din fr. ***pictographie***].

pictográmă, pictograme f. **1.** desen sau şir de desene figurative, simbolice, prin care sînt redate obiectele şi ideile în unele sisteme primitive de scriere; ideogramă; **2.** (inform.) reprezentare grafică asociată unui element al sistemului Windows; icoană. [Din fr. ***pictogramme***].

píctor, pictori m. **1.** artist plastic specializat în pictură: *un pictor a-nflorit ... murii cu chipuri zvelte.* EM.; *pictor fără desen şi scriitor fără gramatică sînt lucruri inadmisibile.* GAL.; **2.** (fig.) scriitor care redă sugestiv fizicul, sufletul, caracterul personajelor, scene din viaţă, din natură etc.: *Sadoveanu este un pictor şi un poet al naturii.* IBR. [Din lat. ***pictor***].

pictóric, ~ci, pictorică, ~ce a. (rar) (ca) de pictură; pictural: *alături de primitivismul pictoric, poetul a introdus şi o manieră verbală.* CĂL. [Din lat. ***pictorius***].

píctoriţă, pictoriţe f. artistă plastică specializată în pictură. [***Pictor*** + *-iţă*].

picturál, ~i, picturală, ~e a. **1.** care aparţine, care este specific picturii, referitor la pictură, (ca) de pictură: *în arta bizantină figurile picturale sînt ... înmuiate într-un aer de magnifică simplitate şi monotonie.* CĂL.; **2.** plastic; pitoresc: *aproape totul e zugrăvit pictural.* IBR. [Din fr. ***pictural***].

picturalitáte f. (rar) însuşirea de a fi pictural; caracter pictural; plasticitate: *frunza zdrenţuită, prin coloritul şi picturalitatea ei, ... introduce o notă de dinamism.* CRON. [***Pictural*** + *-itate*].

pictúră, picturi f. **1.** ramură a artelor plastice care interpretează realitatea în imagini vizuale, prin forme colorate, bidimensionale, desfăşurate pe o suprafaţă plană: *muzica, poezia, pictura ... place mai mult sau mai puţin fiecărui om.* FIL.; *rolul pe care în poezie îl are limbajul revine ... în pictură pastei, liniei, formelor.* BL.; **2.** lucrare artistică executată de un pictor; tablou, pînză: *picturile lui ... erau de o dexteritate indiscutabilă.* CĂL.; **pictură murală,** v. **mural**; **3.** totalitatea operelor, stilurilor şi procedeelor specifice pictorilor dintr-o ţară ori dintr-o epocă, dintr-o şcoală etc.: *pictura Renaşterii;* **4.** ansamblul creaţiilor care definesc personalitatea unui pictor: *pictura lui Grigorescu fascinează;* **5.** (fig.) descriere sugestivă, într-o operă beletristică, a fizicului, a caracterului personajelor, a unor scene din viaţă, din natură etc.: *autorul încearcă o pictură a societăţii, introducîndu-se ... în cercuri de morfinomani.* CĂL. [Din lat. ***pictura***].

picţi m. pl. denumire dată de romani populaţiei celtice din nordul Britaniei, care s-au amestecat cu scoţii în evul mediu. [Din lat. ***Picti,*** engl. ***Picts***].

picuí, picuiesc vb. (reg.; intr.) a picura. [***Pic***[1] + *-ui*].

piculéţ n. diminutiv al lui pic[1]; picuţ, picuşor; **nici un piculeţ (de ...),** deloc: *n-am închis ochii nici măcar un piculeţ.* ST. [***Pic***[1] + *-uleţ*].

piculínă, piculine f. instrument muzical de suflat, asemănător unui flaut mic, cu registru acut: *vine iarna cu plînsori de piculine.* BAC. [Cf. it. ***piccolino***].

picup, picupuri [pícap] n. aparat care transformă vibraţiile mecanice de pe un disc în vibraţii acustice: *îmi cumpărai şi eu un picup şi plăci.* PR.; (scris şi: *pick-up*). [Din engl. ***pick-up***].

pícur, picuri n. picătură, strop: *cu-acest picur de rouă din genele mele ţara mea se aseamănă.* VIERU; **picur cu** (sau **de**) **picur,** pic cu (sau de) pic: *picur de picur se grămădea un fel de amăreală în sufletul lui.* AG. [Sg. refăcut de la ***picuri*** (pl. lui *pic*[1])].

picură, pícur vb. **1.** (intr. şi tr.) a cădea sau a face să se scurgă picătură cu picătură; a pica: *din ochi îi picura izvor de plînsoare.* OD.; **2.** (intr. impers.) a ploua uşor, cu stropi rari: *a picurat toată ziua;* **3.** (intr.) a lăsa să se scurgă, să se prelingă în picături: *streşinile picură.* DELAVR.; (fig.) *frunzişul copacilor picură încet.* PETR.; **4.** (rar; refl. şi tr.) a (se) păta: *băgaţi sama, să nu vă picure cineva cu lumînările.* SAD.; **5.** (fig.; tr.) a turna cu picătura; a strecura; a insufla: *reuşi să le picure speranţă nouă în suflete.* AG.; **6.** (înv. şi pop.; intr.) a picoti, a moţăi: *să stai visînd la foc, de somn să picuri.* EM.; **7.** (fig.; intr.) a vibra (cu ton scăzut); a răsuna (din depărtare); a picui: *un cîntec din caval picura din creştetul poienii.* GAL.; *în şes picurau tălăngi mîhnite.* SAD. [De la ***picur***].

picurár, picurare n. lăcrimar la streaşina acoperişului. [***Picura*** + *-ar*].

picuráre, picurări f. **1.** acţiunea de a picura; cădere, scurgere în picături: *muşchiul stropit neîncetat de picurarea stîncei.* OD.; **2.** (fig.) sunet înăbuşit: *călugărul ascultă iar sunetele şi picurările.* SAD. [V. ***picura***].

picurát[1] n. faptul de a picura. [V. ***picura***].

picurát[2]**, ~ţi, picurată, ~e** a. **1.** (rar) acoperit cu picături: *ştersе faţa picurată de sudoare.* DELAVR.; **2.** (reg.) pestriţ. [V. ***picura***].

picurătór, ~i, picurătoáre a. din care picură ceva: *ţurturi picurători plouau din crengile crîngurilor.* CĂRT. // f. (rar) pipetă. [***Picura*** + *-ător*].

picuríş n. cădere a apei sub formă de picături; picurare; loc unde apa curge în picături: *la picurişul izvoarelor.* DELAVR. [***Picuri*** (pl. lui *pic*[1]) + *-iş*].

picuríu, ~ii, picurie, ~ii a. (reg.) pestriţ: *găină picurie.* [***Picuri*** (pl. lui *pic*[1]) + *-iu*].

picúş, picuşuri n. (pop.) **1.** picătură: *ascultam picuşurile streşinii.* SAD.; **2.** băutură alcoolică (în cantitate mică): *îi plăcea biet picuşul.* ISP.; **3.** cîştig mic şi întîmplător, de obicei ilicit: *îi vin multe chicuşuri.* POP. [***Pic***[1] + *-uş*].

picuşór n. (pop.) piculeţ: *ascunzîndu-şi picuşorul de pizmă sub un zîmbet strîmb.* TUD. [***Pic***[1] + *-uşor*].

picúţ n. (pop.) piculeţ: *om sta un picuţ în pridvor.* SAD. [***Pic***[1] + *-uţ*].

pidalión, pidalioane n. cod al canoanelor bisericeşti; pravilă bisericească: *pidalionul, tradus din greceşte şi tipărit în 1844, la mănăstirea Neamţului.* [Din gr. mod. ***pidálion***].

pidgin English [píjin ingliş], nume dat unor limbi născute din contactul englezei (comerciale) cu diferite limbi autohtone din estul Asiei, Melanezia şi vestul Africii. [Cuv. engl.].

pidósnic, ~ci, pidosnică, ~ce a. (pop.) ciudat; care face totul pe dos; ieşit din comun, contrar aşteptărilor (în sens rău); sucit[1]: *are o fire dificilă şi pidosnică.* GHEŢIE. // m. **1.** numele a două plante din familia boranginaceelor, cu frunzele lucioase verzi-albăstrui, cu flori galbene; somnoroasă (*Cerinthe minor* şi *grabla*); **2.** zmeoaică (*Laserpitium latifolium*). [***Pe dos*** + *-nic*].

piédecă f. v. **piedică.**

piedestál, piedestale n. suport (înalt) pentru o statuie, o coloană, un obiect decorativ etc.: *bustul de bronz al unui bărbat ... străjuia de pe un piedestal înalt.* GHEŢIE. [Din fr. ***piédestal,*** it. ***piedestallo***].

piédică, piedici f. **1.** ceea ce împiedică realizarea unui ţel, ceea ce stă în calea unei acţiuni; obstacol, stavilă, oprelişte; dificultate: *n-ar mai rămîne atunci nici o piedică în calea unirii noastre.* EL.; *pînă poimîne pot apărea diverse piedici.* GHEŢIE; **a pune piedică** (sau **piedici**), a crea dificultăţi, a împiedica o acţiune, un fapt: *orice om onest nu va suferi a pune sau a vedea a se pune piedică dreptăţii.* BOL.; **2.** mijloc de a face pe cineva să cadă, împiedicîndu-l cu piciorul: *de la el învăţam trînta ciobănească şi piedicile.* SAD.; **a(-i) pune (o) piedică,** a-şi aşeza piciorul înaintea cuiva pentru a-l face să se împiedice şi să cadă: *unul îi răpi sacul ..., altul îi puse piedică.* DELAVR.; **3.** (rar) greutate (în vorbire): *avea puţină piedică la vorbire.* SAD.; **4.** frînă formată dintr-un lanţ fixat cu un capăt de dricul carului, al căruţei etc. şi prevăzut la celălalt capăt cu o bucată de lemn ori cu un cîrlig care se lasă să se tîrască între obadă şi sol pentru a împiedica una dintre roţi, cînd vehiculul merge la vale; opritoare; **5.** frînghie sau lanţ cu care se leagă picioarele de dinainte ale cailor, cînd sînt lăsaţi să pască, pentru a nu se îndepărta: *şi caii la păşune sună din piedicile lor de fier.* VLAH.; **6.** (înv.; la pl.) cătuşe: *piedicele în picioare ... şi gîrliţa în grumazi i s-au pus.* CANT.; **7.** dispozitiv care serveşte la blocarea mişcării unui organ mobil, a unui mecanism etc.; (spec.) dispozitiv care blochează trăgaciul unei arme de foc: *iată pistolul ... îl ţin eu, n-ai decît să tragi piedica.* NEGR.; **8.** (reg.) curea cu ajutorul căreia cizmarul îşi fixează pe genunchi încălţămintea la care lucrează: *muşchea, piedecă, hască şi clin.* CR.; **9.** (reg.) scîndură cu crestături care împiedică derularea sulului la războiul ţărănesc; **10.** (compus) **piedica-vîntului,** plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu frunze alungite, cu flori liliachii şi albăstrii (*Lathyrus hirsutus*); (şi: **piedecă**). [Lat. ***pedica***].

piedicúţă, piedicuţe f. plantă erbacee tîrîtoare, cu frunzele mici şi dese, cu inflorescenţa în formă de spic; brădişor, laba-ursului, prazul-strigoilor (*Lycopodium clavatum*); (şi: **pedicuţă**). [***Piedică*** + *-uţă*].

piédin, piedine n. totalitatea firelor de urzeală de la capătul pînzei, care rămîn neţesute şi care se taie cînd pînza este scoasă din războiul de ţesut; uruioc, ureznic. [Lat. ****pedinus***].

pieíre, pieiri f. **1.** acţiunea de a pieri şi rezultatul ei; **2.** moarte (năprasnică); ucidere, omor, pieişte: *aşa ar fi de n-ar fi şi pieiri năprasnice.* DELAVR.; *din această pieire au scăpat puţini.* SAD.; **3.** (bis.) pierdere a vieţii veşnice; pierzare: *ne duc pre noi*

în peire: învăţătura cea rea şi viaţa cea stricată (a. 1700-1725). GCR.; **4.** (înv. şi reg.) primejdie (de moarte); (p. ext.) necaz, supărare: *dă ... de ştire că mă aflu la peire.* POP.; **5.** (fig.) ruinare, nimicire; distrugere, dispariţie: *pînă atunci împărăţia otomană nu se aflase în aşa cumpănă de peire.* BĂLC.; *o dată cu pieirea pădurii, au pierit şi hoţii.* ST.; **6.** încetare, anulare, suprimare: *o senzaţie ... de pieire a oricărui son.* CĂL.; (şi: **pierire, perire**, (reg.) **peire**). [V. ***pieri***].

pieitór a. v. pieritor.

pieişte, pieişti f. (reg.) **1.** pieire: *să le scape de pieişte.* POP.; **2.** pericol, primejdie mare; (p. ext.) necaz, supărare, dificultate: *mare pieişte îţi mai fac şi copiii ăştia.* SOR.; *tătarii ... s-au hotărît să facă altă pieişte pe capul ţărişoarei noastre.* POP.; **3.** epitet pentru cineva sau ceva care provoacă necaz, suferinţă: *ea n-o fi avut vină, săraca, a ajuns-o obĕjdia cu el, o pieişte de om.* SOR. [***Pieri*** + *-işte*].

pielár, pielari m. meseriaş care prelucrează piei; negustor de piei. [***Piele*** + *-ar*].

pielărie[1], pielării f. **1.** meşteşugul de prelucrare al pieilor; comerţ cu piei sau cu obiecte de piele; pielărit; **2.** atelier unde se prelucrează pieile; prăvălie unde se vînd piei şi articole de piele. [***Pielar*** + *-ie*].

pielărie[2], pielării f. mulţime de piei; (p. ext.) articole de piele: *productele manufacturate erau numeroase: pielăriile, cojocăriile şi curelăriile.* OD.; *magazin de pielărie.* [***Piele*** + *-ărie*].

pielărít n. meseria de pielar. [***Pielar*** + *-it*].

pielcícă f. v. pielicică.

piéle, piei f. **1.** înveliş conjunctiv-epitelial al corpului omului şi animalelor vertebrate, format din epidermă, dermă şi hipodermă, cu rol de protecţie, percepţie (tactilă, termică, dureroasă etc.), respiraţie, transpiraţie, termoreglare, excreţie; (spec.) epiderma omului: *îmi arde toată pielea.* CAR.; **în** (sau **cu**) **pielea goală,** dezbrăcat complet; gol: *o să mă-ngroape aşa-n pielea goală.* SOR.; *de la mijloc în jos este cu pielea goală.* GALAICU-PĂUN; **pînă la piele,** în întregime; complet: *muiat pînă la piele.* EM.; **a şti cît îi** (sau **ce-i**) **poate pielea cuiva,** a şti de ce e în stare sau cît valorează cineva; **a nu-şi mai încăpea în piele, a)** a fi foarte bucuros: *nu mai încăpea în piele, Kir Ianulea, de fericire.* CAR.; **b)** a fi îngîmfat: *nu-ţi mai încapi în piele de fudulie.* REBR.; **a i se băga** (sau **a-i intra**) **cuiva (pe) sub piele,** a reuşi să cîştige încrederea sau simpatia cuiva (prin slugărnicie): *cu şoşele, cu momele îi intră pe sub piele.* ISP.; **a i se face cuiva pielea de găină** (sau **de gîscă**), a i se încreţi cuiva pielea (de frig, de frică etc.); **a-i lua cuiva (şi) pielea (de pe el)** sau **a lua şapte piei de pe cineva,** a exploata, a jecmăni pe cineva: *vor să ne ieie şi pielea de pe noi.* AL.; **a simţi ceva pe propria (sa) piele,** a suporta din plin şi personal consecinţele unei situaţii; **a fi în pielea cuiva,** a se afla exact în aceeaşi situaţie (dificilă) cu altcineva; **a face ceva pe pielea altuia,** a face ceva în dauna cuiva; a-şi crea avantaj pe spinarea altuia; a profita: *mă ţin* [în spital] *pentru experienţe, vin cu studenţii şi discută pe pielea mea.* PR.; **(a fi) numai piele(a) şi os(ul),** (a fi) foarte slab: *avea ... faţa uscată, numai piele şi os.* GHEŢIE; (fam.) **a-şi lăsa pielea pe undeva** sau **a da pielea popii,** a muri (pe undeva, departe); **a-şi pune pielea la saramură,** a risca, a se expune unei primejdii; **a-şi vinde scump pielea,** a lupta cu înverşunare, cauzînd pierderi inamicului, adversarului; a-l face pe adversar să plătească scump victoria: *oi căuta şi eu să-mi vînd pielea cît se poate mai scump.* GANE; **a rămîne din gol cu pielea** (sau **numai cu pielea**), a deveni foarte sărac; **a avea pielea groasă** sau **a fi gros la piele** (ori **cu pielea groasă**), a fi lipsit de bun-simţ, a fi obraznic; **a-i face cuiva pielea tobă,** a bate foarte tare pe cineva; **2.** (fig.) fiinţă, făptură; (p. ext.) viaţă: *dacă ţii la pielea dumitale ... să ieşi curînd din casa asta.* CAR.; **3.** (compus) **pieile-roşii,** amerindienii; **4.** piele jupuită de pe un animal (şi prelucrată); imitaţie sintetică a acesteia; (spec.) blană: *piei de tigru şi de leu.* EM.; *băiatul stătea ... pe canapeaua de piele.* GHEŢIE; *pantofi de piele;* **5. piele de drac,** ţesătură deasă de bumbac, foarte rezistentă, cu o parte pufoasă, imitînd antilopa; **6.** (compus; reg.) **pielea-dracului, a)** percalină; (spec.) halat confecţionat din acest material: *iată-l îmbrăcat în pielea-dracului.* AL.; **b)** (fig.; iron.) spinare: *a început a-mi scutura pielea dracului cu ciomegile.* AL. [Lat. ***pellis***].

pielicícă, (-ceá), pielicele f. diminutiv al lui piele; pielişoară; (spec.) blană de miel sau de alt animal mic: *negoţ cu pielicele;* (şi: **pielcică**). [***Piele*** + *-icică (-icea)*].

pielişoáră, pielişoare f. (rar) pielicică. [***Piele*** + *-işoară*].

pielíţă, pieliţe f. **1.** piele (foarte) subţire, fină, delicată; (spec.) pielea obrazului: *apa comună de Iaşi ... cam irită pieliţa.* CAR.; **2.** strat subţire şi cornos care mărgineşte unghia; **3.** nume dat membranelor care căptuşesc, îmbracă, susţin, separă sau formează anumite (părţi de) organe ale corpului; mucoasă: *pieliţele de pe lumina ochilor i se roşise ca focul.* EM.; **4.** înveliş subţire care acoperă fructele sau unele părţi ale plantelor; epicarp: *pieliţa unei piersici.* OD.; **5.** intestin de animal sau membrană artificială care formează învelişul mezelurilor; **6.** pojghiţă fină care se formează deasupra alimentelor lichide (lapte, supă etc.): *avînd grijă ca laptele să nu aibă pieliţe.* GHEŢIE. [***Piele*** + *-iţă*].

pielm, pielmuri n. **1.** (pop.) făină de grîu sau de porumb de cea mai bună calitate: *cînd pui piemn mai mult se face mămăliga mai mare.* PANN; **2.** (înv.) aluat, cocă; plămădeală: *coapseră pielmul ce l-au scos din Eghipet.* BIBLIA; (şi: **piemn**). [Et. nec.; cf. gr. mod. ***pélma*** „talpă", lat. ***pigma***].

pielografíe, pielografii f. radiografie a rinichilor, a bazinetului şi a uretrelor, efectuată cu substanţe radioopace. [Din fr. ***pyélographie***].

pielonefrítă, pielonefrite f. boală inflamatorie, de natură infecţioasă, a bazinetului şi a rinichilor. [Din fr. ***pyélonéphrite***].

pieloplastíe, pieloplastii f. procedeu de decorare a obiectelor din piele prin scoaterea în relief a desenului. [Din fr. ***pyéloplastie***].

pielós, ~şi, pieloásă, ~e a. (reg.) care are aspectul pielii; ca pielea; elastic şi rezistent: *aripi pieloase de liliac, cozi şfichiuitoare ... se iscară dintr-o mocirlă.* CĂRT. [***Piele*** + *-os*].

piemíe, piemii f. (med.) septicemie. [Din fr. ***pyémie***].

piemn n. v. pielm.

piemónt, piemonturi n. formă de relief aflată la contactul dintre o regiune montană şi o cîmpie (sau o depresiune), creată prin acumularea depunerilor aduse de apele curgătoare la schimbarea de pantă. [Din fr. ***piémont***].

piemontán, ~i, piemontană, ~e a. care aparţine piemontului, referitor la piemont, care alcătuieşte un piemont: *cîmpii piemontane.* [***Piemont*** + *-an*].

piemontéz, ~i, piemonteză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic regiunii Piemont (din nordul Italiei) sau locuitorilor ei, referitor la Piemont sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Piemont. [Din fr. ***piémontais***].

piept, piepturi n. **1.** partea superioară a trunchiului (de la abdomen pînă la gît) la om şi la animalele vertebrate, cuprinzînd cavitatea în care se află inima şi plămînii; torace; (spec.) partea anterioară (şi exterioară) a acestei regiuni; (p. restr.) organ din interiorul cavităţii tora-cice (inimă sau plămîni): *pe piept să-mi cazi.* EM.; *trebuia să mi se pună în piept altă inimă.* VIERU; **piept la piept,** corp la corp: *lupta era ... piept la piept.* GANE; **piept în piept,** unul contra celuilalt; faţă în faţă, (aproape) ciocnindu-se: *de multe ori se lovea piept în piept cu trecătorii.* FIL.; **cu pieptul deschis,** direct; fără teamă: *se duce cu pieptul deschis drept la palatul împăratului.* CR.; **cu capul în piept,** cu capul plecat (de ruşine, de durere, de supărare etc.): *mergea cu capu-n piept, cu fruntea încreţită.* SAD.; **a strînge la piept, a** îmbrăţişa: *mă strîngi la piept, şi-atîta ce-i?* COŞB.; **cu mîinile (încrucişate) la** (sau **pe**) **piept, a)** inactiv: *stă nemişcat pe spate, cu mîinile la piept.* ARG.; **b)** mort; **a pune mîinile pe piept,** a muri; **a da piept cu cineva** (sau **cu ceva**), a se împotrivi cuiva (sau la ceva); a înfrunta pe cineva, a se lupta cu cineva: *împăraţi şi regi s-adună să dea piept cu uraganul.* EM.; **a lua ceva în piept,** a înfrunta ceva, a încerca să realizeze, cu dificultate, ceva: *sînt mulţi cei ce pot ... să ia în piept păcatele societăţilor omeneşti.* GAL.; **a se bate cu pumnii în piept,** a se lăuda zgomotos; **a ţine cuiva piept,** a înfrunta pe cineva, a rezista pe poziţie, a nu se da bătut: *ce cruce de voinic, tot satul nu-i ţinea pept.* DELAVR.; *puteam eu să ţin piept unui astfel de anchetator?* PR.; **a trage în piept pe cineva,** a păcăli; **a-şi sparge pieptul** (vorbind, strigînd etc.), a striga din răsputeri; **2.** (şi **boală de piept**) tuberculoză pulmonară: *Elvira se îmbolnăvi de piept.* SAD.; *vinul negru este o adevărată doctorie pentru bolnavii de piept.* PETR.; **3.** (mai ales la sg.) carne de pe partea anterioară a cavităţii toracice a unor animale şi păsări, folosită ca aliment; mîncare preparată din această carne: *refuză pieptul de găină.* GHEŢIE; **4.** (la sg.; de obicei cu valoare de pl.) sîn, ţîţă: *i se usucă pieptul şi izvorul lăptelui.* PANN; **a da piept,** a alăpta; **5.** (p. anal.) coastă de deal, de munte etc.: *în pieptu-acestui munte se arat-o poartă mare.* EM.; *pe un pept de deal.* ISP.; **6.** (p. anal.) promontoriu: *ajunse pe un piept de pămînt ce se întinde în mare.* ISP. // m. (pl. **piepţi**) **4.** parte a cămăşii sau a unei haine care acoperă partea anterioară a trunchiului: *băgă ... plicul în buzunarul de la pieptul anteriului.* FIL.; **a lua** (sau **a apuca, a înhăţa**) **pe cineva de piept,** a cere cuiva socoteală; a sări la bătaie: *înhăţă de piept pe agresor.* CAR.; **a se lua** (sau **a se apuca, a se prinde**) **de piept** (ori **de cap**) **cu cineva,** a se împotrivi cuiva; a se certa violent sau a se bate cu cineva: *pentru calul meu, mă prind de piept cu Dumnezeu.* COŞB. [Lat. ***pectus***].

pieptár, pieptare n. **1.** haină (de postav, de lînă etc.) fără mîneci, care acoperă partea superioară a corpului; (spec.) cojocel scurt, fără mîneci, din blană de miel; bundiţă: *peptarul lui înfirat.* NEGR.; *desfăcîndu-şi scurta îmblănită, sub care purta un pieptar de piele cu înfloriturí, mă întrebă.* GHEŢIE; **2.** platoşă de metal, de zale sau de piele groasă care acoperea pieptul şi spatele luptătorilor medievali: *suliţele mor zdrobite de pieptarul puternicelor zale.* COŞB.; **3.** echipament de protecţie a pieptului pentru lucrătorii care folosesc ciocane pneumatice etc.; **4.** (rar) plastron; **5.** curea lată la ham, care trece pe sub pieptul calului. [***Piept*** + *-ar*].

pieptănă, piéptăn vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) descurca, a(-şi) netezi, a(-şi) aranja părul sau barba cu pieptenele: *păr de aur pieptăna.* AL.; *îi pieptănară barba.* SAD.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) coafa: *se piaptănă frumos.* VLAH.; **3.** (pop.; tr.) a ţesăla; **4.** (tr.) a curăţa de impurităţi fuioarele de cînepă, de in sau de lînă, cu ajutorul unor piepteni speciali: *ragila şi pieptenii de pieptănat cînepă.* CR.; **5.** (fig.; fam.; tr.) a bate zdravăn pe cineva: *l-a pieptănat de i-au mers petecele.* CR.; **6.** (fig.; fam.; tr.) a revizui cu atenţie; a îmbunătăţi, a cizela: *să pieptănaţi acele legi.* BOL.; *mai piaptănă puţin fraza.* PETR.; (şi: (înv. şi reg.) **pieptena**). [Lat. ***pectinare***].

pieptănár, pieptănari m. persoană care face sau vinde piepteni. [***Pieptene*** + *-ar*].

pieptănăre, pieptănări f. **1.** acţiunea de a (se) pieptăna; pieptănat[1]; **2.** (rar) pieptănătură: *forme şi feluri de pieptănări.* FIL.; **3.** operaţie prin

care se elimină fibrele mai scurte și impuritățile din fibrele textile, obținîndu-se totodată paralelizarea acestora. [V. ***pieptăna***].

pieptănăriță, pieptănariţe f. plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina lungă, cu inflorescențe în formă de spiculețe dispuse pe două rînduri ca dinții unui pieptene, spontană sau cultivată ca plantă de nutreț; limba-cîinelui (*Cynosurus cristatus*). [***Pieptene*** + *-ariță*].

pieptănáș, pieptănași m. (mai ales la pl.) pieptănuș: *trebuia s-ajut acasă la tors în pieptănași.* CR. [***Pieptene*** + *-aș*].

pieptănát[1] n. pieptănare: *părul ce cade la pieptănatul femeilor ... se strînge.* POP. [V. ***pieptăna***].

pieptănát[2]**, ~ți, pieptănată, ~e** a. **1.** descurcat, netezit, aranjat cu pieptenele: *poartă mitră și-i cu barba pieptenată.* EM.; **2.** (despre fibre textile) curățat de impurități cu pieptenii; (și: (înv. și reg.) **pieptenat**). [V. ***pieptăna***].

pieptănătór, ~i, pieptănătoáre m., f. **1.** persoană care piaptănă pe cineva: (iron.) *ieși afară, soacră mare, că-ți aduc pieptănătoare.* POP.; **2.** persoană care piaptănă fibrele textile. // f. și a. (mașină, unealtă etc.) care piaptănă fibrele textile: *cilindru pieptănător.* [***Pieptăna*** + *-ător*].

pieptănătoríe, pieptănătorii f. (secție într-o) întreprindere industrială de filare, în care fibrele textile sînt supuse, în procesul tehnologic, operației de pieptănare. [***Pieptănător*** + *-ie*].

pieptănătúră, pieptănături f. **1.** rezultat al pieptănării; mod de aranjare a părului; coafură, frizură: *își schimbase coafura, alegînd o pieptănătură linsă, cu cărare la mijloc.* GHEȚIE; **2.** operație de pieptănare a fibrelor textile; pieptănare;(concr.) totalitatea deșeurilor rezultate prin pieptănarea fibrelor textile; (și: (înv.) **pieptenetură**). [***Pieptăna*** + *-ătură*].

pieptănúș, pieptănuși m. **1.** diminutiv al lui pieptene; pieptănaș, pieptenel: *și-a dres, cu un pieptănuș, părul.* CĂL.; **2.** (mai ales la pl.) pieptene pentru pieptănatul fibrelor textile: *pieptănușii în laiță n-avea cine-i ținea de coadă.* CR.; **3.** (ornit.) codroș (de grădină) (*Phoenicurus phoenicurus*); (și: (înv. și reg.) **pieptenuș**). [***Pieptene*** + *-uș*].

pieptăráș, pieptăraşe n. diminutiv al lui pieptar; pieptărel: *purta ... un pieptăraș cu flori cusut.* COȘB. [***Pieptar*** + *-aș*].

pieptărél, pieptărele n. pieptăraș: *pe pieptărelul lui de lînă purtînd un ban de la-mpăratul.* GOGA. [***Pieptar*** + *-el*].

piépten m. v. **pieptene.**

pieptenă vb. v. **pieptăna.**

pieptenát[2] a. v. **pieptănat**[2].

piéptene, pieptení m. **1.** obiect de toaletă confecționat din os, din metal, din material plastic etc., cu dinți mărunți, care servește la pieptănat: *pieptenul, cărțile și femeia nu se împrumută.* GHEȚIE; **2.** obiect asemănător cu cel descris mai sus, adesea curbat, uneori încrustat, cu care femeile își prind (și își împodobesc) părul; **3.** (mai ales la pl.) unealtă cu dinți de metal, folosită în industria casnică la pieptănatul fibrelor textile; pieptănuș; (p. ext.) element al mașinii industriale de pieptănat fibrele textile: *aduceți ... ragila și pieptenii de pieptănat cîlți.* CR.; **4.** (p. anal.) nume dat unor obiecte, unelte sau părți ale acestora, care seamănă, ca formă sau ca întrebuințare cu obiectul descris mai sus: *fata făcuse covoare, care ... se țeseau bătute cu pieptenele.* ARG.; **pieptene de filetat,** cuțit profilat, cu mai mulți dinți, folosit la filetarea cu precizie redusă a pieselor metalice; (și: **piepten**). [Lat. ***pecten, -inis***].

pieptenél, pieptenei m. (pop.) pieptănuș. [***Pieptene*** + *-el*].

pieptenetúră f. v. **pieptănătură.**

pieptenúș m. v. **pieptănuș.**

pieptíș, ~i, pieptișă, ~e a. cu pantă mare; abrupt: *dealurile erau foarte pieptișe.* SAD.; *numai pante mari, pieptișe.* SOR. // adv. **1.** de-a dreptul (în sus); direct: *cîrmaciul înșfăcă vîsla și-o împlîntă pieptiș în propta torentului.* VLAH.; **2.** corp la corp, piept la piept: *dă peptiș, sare pe șa.* AL.; **3.** (fig.) cu curaj; în mod deschis, fățiș: *n-aveți îndrăzneală a vă lupta ... peptiș cu puterile asupritoare, ci umblați cu pîri ascunse.* AL. [***Piept*** + *-iș*].

pieptișór, pieptișoare n. diminutiv al lui piept. [***Piept*** + *-ișor*].

pieptós, ~și, pieptoásă, ~e a. **1.** cu pieptul lat, bine dezvoltat; (p. ext.) voinic, bine legat: *elefantul năsos și bivolul pieptos.* ALEX.; **2.** (fig.) mîndru, îngîmfat: *începu să se plimbe pe dinaintea noastră semeț și pieptos.* SAD.; **3.** cu sînii mari; țîțos: *muierile grase, pieptoase ... se răcoreau cu bere.* ST. [***Piept*** + *-os*].

piérde, pierd și (înv. și reg.) **pierz** vb. **1.** (tr.) a nu mai fi în posesia unui lucru, a unui bun etc.; a nu mai avea, a fi deposedat de ..., a rămîne fără ...; (spec.) a irosi, a risipi: *a pierdut tot cu naționalizarea și de inimă rea bătrînul a paralizat.* PR.; **a pierde din mînă,** a scăpa un prilej favorabil; **a pierde pămîntul de sub picioare, a)** a nu-și mai putea păstra echilibrul; **b)** a nu mai fi sigur pe ceva; **2.** (tr.) a rămîne fără o facultate fizică sau intelectuală, fără o parte a corpului, fără un organ etc. (prin amputare, extirpare, în urma unui accident, a unei boli etc.); a nu se mai putea folosi de o parte a corpului: *și-a pierdut ochiul.* PETR.; *începi să-ți pierzi memoria.* EL.; **a pierde sînge,** a avea hemoragie; a sîngera: *pierdeam sînge din umărul stîng străpuns.* SAD.; **a-și pierde cunoștința** (sau **simțirea**), a leșina: *biata babă era umflată ..., simțirea însă nu și-o pierduse de tot.* CR.; *și-a pierdut îndată cunoștința.* REBR.; **a-și pierde mințile,** v. **minte**; **a-și pierde cumpătul** (sau **răbdarea, firea**), a nu se mai putea stăpîni, a se enerva: *își pierdu cumpătul de supărare.* ISP.; *strigătele ... îl făcură să-și piardă firea.* GHEȚIE; **a(-și) pierde viața,** a muri; a fi omorît: *cine află, își pierde viața.* SAD.; **a(-și) pierde capul,** a nu mai fi rațional; a (se) zăpăci: *Victor își pierduse de tot capul.* GHEȚIE; **a-și pierde sufletul, a)** (reg.) a muri: *nimeni nu mai voia să-și piarză sufletul pentru un cap de muiere.* ISP.; b) (bis.) a-și atrage osînda veșnică, a nu se mai putea mîntui: *de veți pierde sufletele, ... trupurile voastre îndoită muncă vor dobîndi* (a. **1654**). GCR.; **3.** (tr.) a i se usca (și a-i cădea) frunzele, rodul: *pomii cu mult rod ramurile și le pierd.* Z.; **4.** (pop.; tr.; despre femei) a avorta; **5.** (tr.) a fi despărțit, prin moarte, de o rudă, de un prieten; a fi lipsit (pentru totdeauna) de iubirea cuiva: *își pierduse soția la naștere, după numai trei ani de căsnicie.* GHEȚIE; **6.** (tr.) a rupe relațiile (de prietenie) cu cineva; a fi părăsit, a nu mai avea aproape pe cineva: *am plîns ..., gîndindu-mă că aș putea-o pierde.* EL.; **7.** (tr.) a fi învins, înfrînt într-un război, într-o confruntare, într-o competiție etc.: a suferi o înfrîngere; a nu reuși: *Mihai pierduse lupta.* BOL.; *a pierdut procesul; a pierdut meciul;* **8.** (tr.) a nu ajunge la timp și a nu reuși să prindă un mijloc de transport; a scăpa: *să știi c-ai pierdut trenul!* CAR.; **9.** (tr.) a nu întrebuința cu folos, rațional timpul; a irosi: *pierdusem atîtea nopți!* EL.; *n-am timp de pierdut.* VIERU; **fără a (mai) pierde vreme(a),** repede, neîntîrziat, imediat: *făr-a pierde vreme, vițelul pornește.* ALEX.; **10.** (înv. și pop.; tr.) a ucide, a omorî: *voia să-l piarză cu orice chip.* BĂLC.; **11.** (înv. și pop.; refl.) a muri: *mîngîia fata care vedea că se perde.* ISP.; **12.** (bis.; tr.) a osîndi la chinurile iadului: [Doamne], *pierdzi pre toți mincinoșii.* DOS.; **13.** (tr. și refl.) a(-și) pricinui un mare rău, un neajuns etc.; a (se) pune într-o situație extrem de grea: *d-le Cațavencu, ai voit să mă pierzi pe mine și te-ai pierdut și pe d-ta.* CAR.; **14.** (înv. și pop.; tr.) a distruge, a nimici; a ruina: *multe împărății, pentru ... vărsări de sînge, le pierde.* VARL.; **15.** (tr.) a face să dispară, să nu mai existe; a șterge din amintire, a da uitării; (p. ext.) a compromite: (refl. pas.) *știința necromanției și aceea a astrologiei s-au pierdut.* EM.; **16.** (refl.) a ieși din cîmpul vizual al cuiva; a dispărea: *vasul cu pînze începu să se piardă încetul cu încetul la orizont.* CĂL.; *ulițele unui sat de munte românesc se pierd printre stînci, șerpuitoare ca pîraiele.* BL.; **17.** (fig.; refl.) a trece neobservat, neluat în considerație: *oamenii serioși, cinstiți și vrednici sînt remarcați, nu se pot pierde.* VLAH.; **18.** (tr.) a nu mai putea urmări cu privirea, a nu mai vedea: *de-acum și munții i-au pierdut din vedere.* CR.; *nu l-am pierdut din vedere pînă la Sinaia.* GĂL.; **a pierde pe cineva din ochi,** a iubi foarte mult: *cu șorțul negru prins în brîu, o pierd din ochi de dragă.* COȘB.; **a pierde pe cineva** (sau **ceva**) **din vedere,** v. **vedere**; **19.** (refl.) a deveni din ce în ce mai slab; a se stinge: *glasul bătrînei începu să se piardă, nu-i mai ajungea la ureche.* SAD.; **20.** (tr.) a nu (mai) ști unde se află, unde a fost pus ceva; a rătăci, a nu mai găsi: *cînd ai pierdut biletul, Zoe?* CAR.; **21.** (tr.) a greși drumul, direcția; a rătăci: *eram călători, dar calea pierdusem.* ALEX.; **a(-i) pierde cuiva urma,** a nu mai ști unde poate fi găsit: *de la o vreme, dracul pierde urma iepurelui.* CR.; **a-și pierde** (sau, refl., **a i se pierde**) **urma** (ori **urmele**), a nu mai putea fi găsit, a nu mai avea nici o informație despre cineva sau ceva; a dispărea: *hai, ș-om fugi în lume, doar ni s-or pierde urmele.* EM.; *îi pierdusem urma de vreo zece ani.* GHEȚIE; **22.** (refl.) a se rătăci de cineva, a se răzleți de grup: *am plîns ca un copil cînd se pierde de măsa.* DELAVR.; **23.** (fig.; refl.) a se lăsa absorbit de un gînd, de o problemă etc.; a se cufunda în ...: *fetele se pierd în visuri plăcute.* EM.; **24.** (fig.; refl.) a nu mai fi stăpîn pe sine; a se emoționa, a se fistici, a se zăpăci: *se perdu cu totul.* ISP.; **a se pierde cu firea,** a se emoționa; a se enerva: *simțind că se pierde cu firea.* ISP.; **a-și pierde șirul** (sau **firul**), a nu mai avea continuitate, coerență în exprimare, în gîndire, în scris; a se zăpăci: *el își pierdu șirul.* PETR.; **a-și pierde busola,** v. **busolă**; // (compus) **pierde-vară** m., om care își irosește timpul, care nu muncește și umblă fără rost: *oricare pierde-vară, cînd nu mai știe ce să facă, se proclamă de la sine om de stat.* AL.; *absolut toți sînt niște pierde-vară, niște oameni de nimic.* GHEȚIE. [Lat. ***perdere***].

piérdere, pierderi f. **1.** faptul de a (se) pierde; **2.** pagubă materială; stricăciune; distrugere; (spec.) irosire, risipire; (concr.) obiect sau bani de care este păgubit cineva: *pierderea unei comori așa de mari.* CR.; a *suferit o pierdere însemnată*; **în pierdere,** fără cîștig, cu deficit: *mă simt de parcă aș fi vîndut în pierdere uzina.* GHEȚIE; **3.** (la pl.) pagubă de vieți omenești (în războaie, în catastrofe): *pe lîngă aceste pierderi, o foamete grozavă îi mai seceră.* BĂLC.; **4.** nimicire a unei colectivități, a unei așezări etc.; ruinare: *această fărădelege a boierilor fu espiată prin pierderea țării.* BĂLC.; **5.** (pop.) moarte; ucidere; nenorocire: *principala cauză a pierderii sale.* FIL.; **6.** despărțire pentru totdeauna de o persoană iubită; despărțire prin moarte de cineva: *rămîi sănătos și mîngîie-te cu alta de pierderea mea.* FIL.; **7.** înfrîngere în luptă, în întreceri (sportive); neizbîndă: *pierderea bătăliei;* **8.** întrebuințare fără folos a timpului; irosire: *ocolea orice prilej de pierdere a vremii.* GHEȚIE; **9.** diferența dintre valoarea unei mărimi fizice (presiune, energie etc.) la intrarea într-un sistem fizico-chimic sau tehnic și valoarea restituită de acesta sub formă utilă la ieșirea din sistem: *cine plătește pierderile înregistrate la gigacalorimetru.* [V. ***pierde***].

pierdút, ~ți, pierdută, ~e a. **1.** care nu se mai află în posesia cuiva, care nu mai aparține posesorului: *găsind niște bani pierduți, îi depune la șeful postului.* CĂL.; **2.** care nu se mai găsește la locul lui obișnuit; despre care nu se știe unde se află: *am găsit cartea pierdută;* **3.** rătăcit; căruia nu i se mai știe de urmă: *frumoasa lui stăpînă a rămas pierdută-n lume.* EM.; **4.** întrebuințat nejudicios, risipit în zadar; irosit: *atîta timp pierdut în polemici sterile!;* **5.** care nu mai trăiește în preajma cuiva,

care s-a depărtat de cineva; care nu mai este în viață; mort: *tu, care ești pierdută în neagra veșnicie.* AL.; **6.** care se află într-o situație grea, expus distrugerii totale, sortit pieirii: *o națiune coruptă este o națiune pierdută.* EM.; *ești un om pierdut!* CAR.; **7.** (bis.; adesea subst.) care s-a îndepărtat de preceptele religioase, care a încălcat dogma; păcătos: *vine amu fiul omenesc ... să spăsească pierduții.* COR.; **8.** decăzut; discreditat, compromis: *un tînăr pierdut;* **femeie pierdută,** prostituată: *îl interesează îndeosebi femeile pierdute și triste.* CĂL.; **9.** care nu mai există, care a trecut, a dispărut; care a fost dat uitării: *poveștí pierdute ... îmi readuc parfumul tinereții.* VLAH.; **10.** care abia se vede, care se zărește neclar (din cauza depărtării): *se vede ... un sat perdut în zare.* AL.; **11.** (despre culori) pal, șters; **12.** cu intensitate scăzută; stins: *o rugă cu glas pierdut;* **13.** cufundat în gînduri, copleșit de un sentiment puternic: *pierdut în visuri;* **14.** care exprimă îngîndurare; ațintit în gol; fix; rătăcit: *o asculta zîmbind, cu privirile pierdute.* EL. [V. ***pierde***].

pierí, pier vb. (intr.) **1.** a înceta să mai trăiască; a muri (timpuriu, de moarte violentă, nefirească): *a pierit ucis de buzdugan mișelesc.* SAD.; *lostrița e pe cale să piară și din apele muntoase ale Moldovei.* VOIC.; **2.** a se ofili, a se usca: *grînele pier de secetă;* **3.** (pop.) a deveni foarte palid (din cauza suferinței, a emoției etc.): *de cinci luni încoace fața-ți a pierit de tot.* PANN; **4.** (bis.) a-și atrage osînda veșnică: *de vor năzui aiurea, vor peri.* BIBLIA; **5.** a cădea în ruină, a se prăpădi; a fi distrus, nimicit; a dispărea; a intra în decadență: *Imperiul roman pieri în anul 476;* **nu piere lumea** (sau **tîrgul**), nu-i nici o grabă; nu-i nici o nenorocire: *mai pune-ți pofta la o parte, că doar nu piere lumea.* CR.; **6.** a se șterge din amintire: *pieritu-le-ar fi numele să le piară!* CR.; **7.** a înceta să se (mai) manifeste, să se (mai) producă; a slăbi, a înceta, a se stinge: *simt ... pierind conștiința eternității mele.* EM.; *după o astfel de întîlnire ... îmi pierea somnul.* PR.; **a-i pieri cuiva glasul** (sau **graiul, piuitul**), a nu mai putea scoate o vorbă; a nu mai avea ce replica, a fi pus în încurcătură; a fi redus la tăcere: *glasul îmi pierise.* PR.; **8.** a dispărea (pe neașteptate), a se face nevăzut: *ea peri ca o măiastră de lîngă dînsul.* ISP.; *luă un cal ... și pieri în noapte.* AG.; **piei drace!,** fir-ar să fie!; **9.** (înv. și pop.) a i se fura: *nu știu cui pieri o puște ș-au zis c-am luat-o eu!* C.; (și: (înv. și reg.) **peri**). [Lat. ***perire***].

piericiúne, piericiuni f. (înv.) **1.** pieire; (bis.) pierzare, pierzanie: *vă mînă egoismul pe calea periciunei.* NEGR.; *o, fiu al periciunii!* BOL.; **2.** distrugere, ruinare; stricăciune: *casele supuse piericiunii;* (și: **periciune**). [***Pieri*** + *-ciune*].

pieríre f. v. **pieire.**

pierít, ~ți, pierită, ~e a. **1.** dispărut, mort (timpuriu, de moarte violentă, nefirească): *el o credea perită, socotind că-și făcuse seama singură.* ISP.; **2.** lipsit de vigoare, slab; palid, livid; (p. ext.) descurajat, deznădăjduit, distrus: *uite-l acum pierit, fără. vlagă.* GHEȚIE; **3.** care nu mai este; care a încetat; sfîrșit; aflat într-o mare primejdie: *neam ce-l credeam perit.* AL. // m. **1.** (pop.) **cel pierit,** sifilis; **2.** (bot.; reg.; compus) **(buruiană-de-) cel-pierit,** cruciuliță (*Senecio vulgaris*); (și: (înv. și reg.) **perit**). [V. ***pieri***].

pieritór, ~i, pieritoáre a. **1.** supus pieirii; muritor: *ființa noastră pieritoare.* SAD.; **pieritor de foame,** foarte sărac, muritor de foame: *a lăsat pe biata femeie nevinovată pieritoare de foame.* CAR.; **2.** (bis.) care și-a atras osînda veșnică: *voind prin milă ... să mîntuiască lumea cea pieitoare.* DOS., **3.** care nu durează, care dispare; trecător, efemer: *o, tu, umbră pieritoare.* EM.; **4.** (înv.; despre bunuri) care poate fi înstrăinat, confiscat, scos la vînzare; **5.** (înv. și reg.) care este moștenit, cumpărat, vîndut etc. pentru totdeauna: (adv.) *am cumpărat pieritor două pogoane.* POP.; (și: (înv. și reg.) **peritor, pieitor**). [***Pieri*** + *-tor*].

pieritúră, pierituri f. (pop.) **1.** om sau animal slab, fără vlagă; **2.** semănătură cu plante rare, pipernicite; (p. ext.) plantele de pe o astfel de semănătură. [***Pieri*** + *-tură*].

pierrót, pierroți m. personaj din pantomima tradițională, machiat strident, în special cu fața înălbită, îmbrăcat în alb și cu scufie (ascuțită) pe cap. [Din fr. ***pierrot***].

piérsic, piersici m. **1.** pom din familia rozaceelor, originar din China, cu frunze eliptic-lanceolate, cu flori trandafirii sau albe, cultivat pentru fructele lui comestibile (*Prunus persica*); **a o lua** (sau **a aduce, a se da**) **pe după piersic,** a spune (ceva) pe ocolite; a căuta un subterfugiu, a se eschiva; **a bate piersic pe cineva,** a bate foarte tare, a bate măr; **2.** lemnul acestui pom: *sicriu de piersic.* [Lat. ***persicus***].

piersică, piérsic vb. (pop.; tr.) a bate strașnic pe cineva; (p. restr.) a urzica, a bășica: *Mitrana simți cuvintele Marichei ca și cum o piersicase cu urzici grecești.* DELAVR. [De la ***piersică***].

piérsică, piersici f. fructul comestibil al piersicului, cărnos, sferic, suculent, cu pieliță catifelată, de culoare gălbuie-roșiatică și sîmburele dur, brăzdat de șanțuri: *un coșuleț împletit cu mere, piersici și pere.* C.PETR.; *o recoltă grozavă de caise și piersici.* BUSUIOC. [Lat. ***persica***].

piersicárie, piersicárii f. livadă de piersici. [***Piersic*** + *-ărie*].

piersicél, piersicei m. (bot.; reg.) canale (*Impatiens balsamina*). [***Piersic*** + *-el*].

piersicíu, ~i, piersicie, ~ii a. de culoarea (verde sau roșiatică a) piersicii: *vin piersiciu.* [***Piersică*** + *-iu*].

pierzánie f. **1.** (pop.) moarte (năprasnică, violentă); ucidere, masacru; dezastru, prăpăd; pierzare: *luminat în pierzania lui de razele nădejdii din urmă.* CAR.; **2.** (pop.) avort; **3.** decădere, degradare morală; desfrîu, perdiție: *să-i spuie vorbe de acelea care ... înalță inimile din întunerec și din pierzanie.* VLAH. [***Pierz*** (prez. ind. de la *pierde*) + *-anie*].

pierzáre f. **1.** moarte (năprasnică, violentă); prăpăd; pierzanie: *tunetul cînta adînc, ca un proroc al pierzării.* EM.; **a da pierzării,** a ucide sau a lăsa să fie ucis: *fata să se dea pierzării.* ISP.; **2.** (înv. și pop.) pedeapsă capitală; execuție; supliciu: *s-au dus la locul de pierzare.* PANN; **3.** (bis.) pierdere a vieții veșnice; pieire: *închinăciunea ce se dă dracului aduce pierzare.* ANTIM; **4.** decădere, degradare morală; desfrîu, perdiție: [crîșma] *e un loc de pierzanie.* CĂL.; **5.** (pop.) pierdere: *nu-i vreme de pierzare.* AL. [V. ***pierde***].

pierzătór, ~i, pierzătoáre a. (adesea subst.) **1.** (înv.) care suferă o pierdere materială; **2.** (înv. și pop.) care nimicește, distruge sau vatămă: *avea un țigan călău, adică un pierzător de oameni.* COSTIN; **3.** (bis.) care duce la pierderea vieții veșnice: *eresă pierzătoare de sufiet.* DOS.; **4.** (înv.) care duce la pierzanie; care aduce un prejudiciu moral; degradant: *societatea ... nu este complice cu cei ce profesează aceste cauze pierzătoare?* BOL.; *comiseră în fierbințeala luptei o greșală și mai pierzătoare, care hotărî soarta zilei.* EM. [***Pierz*** (prez. ind. de la *pierde*) + *-ător*].

piésă, piese f. **1.** (și piesă **de teatru**) operă literară aparținînd genului dramatic, scrisă sub formă de dialog, destinată reprezentării pe scenă; operă dramatică: *piesa de teatru e gen dramatic cu adevărat, numai cînd este jucată.* IBR.; **2.** compoziție muzicală: *piesă interpretată la pian;* **3.** fiecare dintre actele, documentele cuprinse într-un dosar, într-o colecție etc.: *piese justificative;* **4.** obiect de valoare, operă de artă expusă într-un muzeu sau făcînd parte dintr-o colecție: *vînduse cea mai mare parte din piesele arheologice.* CĂL.; **5.** fiecare dintre unitățile unui ansamblu; **piesă anatomică,** parte dintr-un cadavru, pregătită special pentru disecție și pentru studii anatomice; **6.** obiect sau ființă care face parte dintr-o serie de obiecte sau de ființe identice sau asemănătoare: *prepelițele se duceau în zbor ...; n-am mai lovit nici o piesă.* SAD.; **7.** fiecare dintre figurile, elementele unor jocuri sportive sau de societate: *piesă de șah;* **8.** fiecare dintre obiectele de îmbrăcăminte care fac parte dintr-un ansamblu vestimentar: *costum de baie din două piese;* **9.** fiecare dintre armele (de artilerie) aflate în dotarea unei armate: *piese pentru artificii;* **10.** monedă metalică: *piesă de cinci lei;* **11.** parte demontabilă a unei mașini, a unui mecanism, a unei construcții etc.; organ de mașină sau element component al unui mecanism, instrument, aparat etc.: *trebuia măsurată piesa cu atenție.* PR.; *s-a defectat o piesă;* **piesă de schimb,** piesă fabricată în serie mare și livrată separat de sistemele tehnice în componența cărora intră, urmînd a fi montată în locul unei piese similare uzate: *nu se mai fabrică piese de schimb pentru „Renault 10".* [Din fr. ***pièce***].

piesétă, piesete f. piesă de teatru scurtă: *pieseta populară preslăvește viclenia.* SAD. [Din fr. ***piécette***].

piesúță, piesuțe f. diminutiv al lui piesă. [***Piesă*** + *-uță*].

pietá f. pictură sau sculptură care o reprezintă pe Maica Domnului ținîndu-l în brațe pe Isus, coborît de pe cruce. [Din fr., it. ***pietà***].

pietáte f. **1.** (înv.) milă; îndurare: *aibi pietate de o nenorocită.* FIL.; **2.** comportament religios plin de venerație și recunoștință; evlavie, smerenie, cucernicie, religiozitate, pioșenie: *o veche capelă poartă ... urma pietății și a dărniciei anticilor voievozi.* OD.; **3.** sentiment de respect profund (și de iubire) față de cineva sau de ceva: *fiul e ... lipsit de pietate filială.* CĂL. [Din fr. ***piété,*** lat. ***pietas, -atis***].

pietín n. **1.** boală contagioasă la oi, pricinuind distrugerea unghiilor; **2.** boală a cerealelor, provocată de unele ciuperci criptogamice, (*Ophiobolus graminis* și *Leptosphaeria herpatrichoides*), caracterizată prin înnegrirea părții bazale a tulpinilor, care duce la pălirea, îndoirea și căderea plantelor. [Din fr. ***piétin***].

pietísm n. **1.** doctrină ascetică apărută în cadrul luteranismului, fondată în 1671 de teologul german Philipp Jakob Spener, care promovează respectarea riguroasă a practicilor religioase, pietate și ascetism; (p. ext.) atitudine, comportare a adepților acestei doctrine; **2.** tendință constantă a bisericii creștine, care cultivă sacrificiul personal și exercițiile de pietate. [Din fr. ***piétisme***].

pietíst, ~ști, pietistă, ~e m., f. adept al pietismului: *oare să mă fac pietist și să dau lecții de pietate?* I.NEGR. // a. care aparține, care este caracteristic pietismului sau adepților acestuia, referitor la pietism sau la adepții acestuia. [Din fr. ***piétiste***].

pietón, pietoni m. persoană care circulă pe jos pe o arteră (cu trotuare) străbătută de vehicule; trecător: *mergeam pe jos la șosea ... pe aleea pietonilor.* PETR.; *afluența pietonilor se păstra crescută.* GHEȚIE. [Din fr. ***piéton***].

pietonál, ~i, pietonală, ~e a. care aparține pietonilor, referitor la pietoni; pentru pietoni: *pasaj pietonal.* [***Pieton*** + *-al*].

pietós, ~și, pietoásă, ~e a. (înv.) **1.** evlavios, cucernic: *pe cuviosi îi lasă în rugă pietoasă.* HEL.; **2.** afectuos, respectuos, pătruns de venerație (pentru cineva sau ceva): *cu cea mai pietoasă îngrijire.* OD. [Din it. ***pietoso***].

pietrár, pietrari m. **1.** muncitor care prelucrează piatră brută pentru construcții; cioplitor în piatră: *pietrarii ... ciocănesc din zori de zi pînă la apusul soarelui.* SL.; **2.** (înv.) sculptor; **3.** pavator; muncitor care pietruiește drumuri; **4.** (reg.) zidar; **5.** pește răpitor cu corpul în formă de fus, cu aripioarele galbene, care trăiește în locurile pietroase din rîuri; fusar mare, sulă (*Aspro zingel*):

pietrarul trăieşte în Dunăre; **6.** (ornit.) pietroşel sur (*Oenanthe oenanthe*). [*Piatră* + *-ar*].

pietrărie[1], **pietrării** f. **1.** carieră de piatră; **2.** grămadă, morman de pietre; loc pietros: *în stînga drumului ... pietrării risipite.* SAD.; **3.** (rar) mulţime de pietre preţioase: *împăratul ... rezemat pe toiagul cu scumpeturi de pietrărie, îl aştepta.* DELAVR. [*Piatră* + *-ărie*].

pietrărie[2], **pietrării** f. meseria de pietrar. [*Pietrar* + *-ie*].

pietricícă (~ceă), pietricele f. **1.** diminutiv al lui piatră; pietruţă: *rîul se frămîntă-n pietricele.* EM.; **2.** (artic.; şi **de-a pietricelele**) numele unui joc de copii jucat cu mai multe pietre mici care se aruncă în sus, urmînd a fi prinse cu dosul palmei: *cînd eşti mic, joci pietricelele.* SOR [*Piatră* + *-icică (-icea)*].

pietrífică vb. v. **petrifica**.

pietríş, pietrişuri n. **1.** (înv. şi pop.) pămînt pietros sau nisipos, neproductiv: *născură din pietriş sterp ... flori cu frunze galbene.* EM.; **2.** rocă sedimentară mobilă constituită din fragmente mici, rotunjite de minerale şi de roci, formată în albiile rîurilor, pe litoralul mării, pe coastele dealurilor etc., utilizată ca balast, la construcţii (de clădiri, drumuri etc.): *văzui şerpuind o alee lată cu pietriş.* PR.; **3.** formaţiune geologică alcătuită din asemenea tip de rocă: *matcă aşternută cu pietriş gros.* OD. [*Piatră* + *-iş*].

pietrói, pietroaie n. **1.** augmentativ al lui piatră; bolovan: *puse dasupra un pietroi mare-mare.* ISP.; **2.** (fig.) senzaţie de apăsare; nelinişte: *vreau să fiu ca înainte, dar parcă simt un pietroi pe inimă.* PR. [*Piatră* + *-oi*].

pietrós, ~şi, pietroásă, ~e a. **1.** plin de pietre, cu multe pietre: *întreaga vale este ... o albie pietroasă.* CĂL.; **2.** care conţine piatră; neproductiv, sterp: *pămîntul era roşcat şi pietros.* ST.; **3.** care are miezul cărnos, tare; **cireşe pietroase** (şi f. pl.), varietate de cireşe cu pulpa tare; **4.** tare (ca piatra); (p. ext.) robust, voinic: *i să simte tot sînul pietros ca poama pîrguită.* DELAVR. [*Piatră* + *-os*].

pietroşél, pietroşei m. **1.** numele mai multor peşti: **a)** peşte mărunt de culoare cafenie-închisă pe spate şi galbenă cu pete pe burtă (*Umbra krameri*); **b)** porcuşor (*Gobio gobio*); **c)** palămidă de baltă (*Pungitius platygaster*); **2.** numele mai multor specii de păsări migratoare, care trăiesc printre stînci şi prin locuri pietroase; **pietroşel sur,** pasăre călătoare înrudită cu sturzul, mică, cenuşie pe spate şi galbenă-ruginie pe piept; pietrar (*Oenanthe oenanthe*); **pietroşel cînepiu,** cînepar (*Carduelis cannabina*). [*Pietros* + *-el*].

pietruí, pietruiesc vb. (tr.) **1.** a pava un drum, o şosea etc. cu piatră: *străzile principale fuseseră pietruite.* GHEŢIE; **2.** a acoperi cu piatră pereţii interiori ai unei fîntîni. [*Piatră* + *-ui*].

pietruíre, pietruíri f. acţiunea de a pietrui şi rezultatul ei; pietruit[2]: *muncise o vreme la pietruirea străzilor.* CĂRT. [V. *pietrui*].

pietruít[1], **~ţi, pietruită, ~e** a. acoperit cu piatră; pavat: *Ocna tot sat a rămas, fără drum pietruit, fără trotuare.* GHEŢIE. [V. *pietrui*].

pietruít[2] n. pietruire: *s-a sfîrşit pietruitul şoselei.* [V. *pietrui*].

pietrúţă, pietruţe f. pietricică. [*Piatră* + *-uţă*].

piez[1] m. v. **piază**.

piéz[2], **piezi** m. (fiz.) unitate de măsură a presiunii egală cu presiunea exercitată de o mie de newtoni pe metru pătrat. [Din fr. *pièze*].

piezíş, ~i, piezişă, ~e a. şi adv. **1.** (care este) oblic; înclinat într-o parte: *o linie pleca ... în direcţiunea piezişă către Pont.* HASD.; *aduse paloşul cam pieziş şi-i reteză capul.* ISP.; **2.** (care este) în pantă (foarte) repede; abrupt: *o fîşie de loc cu piezişe coaste.* COŞB.; **3.** (fig.) (care este, se face etc.) indirect, lăturalnic; (pe) ascuns; (pe) furiş; tainic: *să nu mai umble pe căi piezişe.* GANE; *se va lăsa acum dus de marea sa fantezie a recriminării piezişe.* PR.; **4.** (care este, se face etc.) dintr-o sau într-o parte; cu coada ochiului; (fig.) iscoditor, bănuitor; sever, duşmănos: *te priveşte c-un ochi pieziş, fără a rîde, fără a plînge.* NEGR.; *ajungea o căutătură piezişă a tatei ca să ne liniştim.* GHEŢIE. [*Piez*[1] + *-iş*].

piezocerámic, ~ci, piezoceramică, ~ce a. referitor la ceramice piezoelectrice. // f. nume generic pentru un grup de ceramice piezoelectrice folosite în construcţia dozelor de picup, a traductoarelor de ultrasunete, a rezonatoarelor. etc. [Din fr. *piézo-céramique*].

piezoeléctric, ~ci, pizoelectrică, ~ce a. care aparţine piezoelectricităţii, referitor la piezoelectricitate, propriu piezoelectricităţii: *efect piezoelectric.* [Din fr. *piézo-électrique*].

piezoelectricitáte f. proprietate a unor cristale ionice (cuarţ, turmalină etc.) de a se polariza electric sub acţiunea unei deformări mecanice sau de a se deforma sub acţiunea unui cîmp electric exterior; (p. gener.) totalitatea fenomenelor electrice produse prin presiunea sau prin deformările exercitate asupra unor corpuri. [Din fr. *piézo-électricité*].

piezográf, piezografe n. aparat pentru măsurarea presiunilor sau a forţelor vibratoare, a cărui funcţionare se bazează pe efectul piezoelectric. [Din fr. *piézographe*].

piezografíe, piezografii f. metodă de înregistrare a variaţiei presiunilor intraarteriale, înregistrate electronic cu piezograful prin intermediul unui detector aplicat pe piele la nivelul arterei de studiat, permiţînd totodată un diagnostic precoce al alterărilor vasculare. [Din fr. *piézographie*].

piezográmă, piezograme f. curbă rezultată din înregistrarea fenomenelor biologice la piezograf. [Din fr. *piézogramme*].

piezométric, ~ci, piezometrică, ~ce a. care aparţine piezometriei, referitor la piezometrie; **nivel piezometric** sau **suprafaţă piezometrică,** nivel pînă la care se pot ridica apele subterane captive, aflate sub acţiunea unei presiuni hidrostatice ridicate, atunci cînd are loc eglizarea acesteia cu presiunea atmosferică (de ex., cu prilejul unor foraje). [Din fr. *piézométrique*].

piezométrie f. **1.** (fiz.) măsurare a presiunilor (ridicate); **2.** ramură a fizicii care studiază compresibilitatea lichidelor. [Din fr. *piézométrie*].

piezométru, piezometre n. instrument pentru măsurarea compresibilităţii lichidelor sau pentru determinarea presiunii statice a fluidelor. [Din fr. *piézomètre*].

pifán, pifani m. (fam. şi iron.) infanterist. [*Pifă* + *-an*].

pifă f. (fam. şi iron.) infanterie. [Cf. germ. *Pfiff* „infanterist"].

pifteá f. v. **chiftea**.

piftíe, piftii f. mîncare preparată din carne cu oase şi cartilaje de porc, de viţel, de cocoş etc., fierte timp îndelungat în zeamă (cu usturoi), care, după răcire, se încheagă, devenind gelatinoasă; răcitură: *corpul îi tremura ca o piftie.* PR.; *cine s-a fript cu păsat suflă şi în piftie.* Z.; (fig.) *avea ochi de piftie, ca peştele.* SAD.; (fam.) **a face pe cineva piftie,** a bate foarte tare pe cineva. [Din bulg. *pihtija,* gr. mod. *pihtí*].

pigmént, pigmenţi m. **1.** substanţă organică colorantă prezentă în unele celule şi ţesuturi: *pigmentul raselor colorate trebuie privit ... ca o întocmire de apărare împotriva căldurii.* BL.; **pigmenţi biliari,** substanţe colorate prezente în bilă[1], rezultate din degradarea hemoglobinei (ex.: bilirubina, biliverdina etc.); **pigmenţi asimilatori,** ansamblu de pigmenţi prezenţi în celulele plantelor, cu rol în fotosinteză; **2.** substanţă solidă, naturală sau de sinteză, insolubilă în mediul în care este suspendată, folosită pentru colorare în industria lacurilor şi a vopselelor, la fabricarea sticlei colorate, a glazurii pentru produsele ceramice etc.; (fig.) *pigmentul reportajelor e făcut din rîsete spontane.* CĂL. [Din fr. *pigment*].

pigmentá, pigmentez vb. **1.** (refl.; despre piele, ţesuturi) a se colora datorită prezenţei sau depunerii de pigmenţi formaţi prin acţiunea soarelui, în urma unor tulburări funcţionale etc.; **2.** (tr.) a colora cu pigmenţi fibre textile, ţesături etc.; (p. gener.) a colora: *mărturi pigmentate cu porumbe, mure şi măceşi.* CĂL.; (fig.) *scene de desfrîu sexual şi anormalităţi erotice pigmentează ... cartea.* CĂL. [Din fr. *pigmenter*].

pigmentár, ~i, pigmentară, ~e a. (rar; despre celule, ţesuturi etc.) pigmentat. [Din fr. *pigmentaire*].

pigmentáre, pigmentări f. faptul de a (se) pigmenta; pigmentaţie. [V. *pigmenta*].

pigmentát, ~ţi, pigmentată, ~e a. colorat cu pigmenţi; care conţine pigmenţi; pigmentar. [V. *pigmenta*].

pigmentáţie, pigmentaţii f. **1.** prezenţă a pigmenţilor în anumite ţesuturi; colorare cauzată de aceşti pigmenţi; pigmentare: *această boală se manifestă prin tulburări de pigmentaţie a pielii.* [Din fr. *pigmentation*].

pigmentogén, ~i, pigmentogenă, ~e a. care produce pigmenţi. [Din fr. *pigmentogène*].

pigméu, ~i, pigmee m., f. **1.** persoană care face parte dintr-o populaţie legendară de pitici, despre care se credea, în mitologia greacă, că ar fi trăit fie în Etiopia, fie în India, fie în nordul Europei: *anticitatea punea anume lîngă Dunărea de gios cuibul pigmeilor.* HASD.; **2.** persoană aparţinînd unor populaţii africane (batua, bambuti-bakongo, efe, aka etc.), care trăiesc izolate în pădurile tropicale din bazinul fluviului Congo, de statură joasă, sub un metru şi jumătate; (p. gener.) persoană scundă; pitic: *în armura în care intră micul trup al unui pigmeu, încape trupul unui uriaş?* I.NEGR.; (adj.) *populaţie pigmee;* **3.** (fig.) persoană fără merite, lipsită de valoare: *„maestrul" se înconjură de ... pigmei, atraşi de generozitatea lui critică.* CĂL.; (adj.) *giganţi în drept şi-n suflete pigmei.* COŞB. [Din fr. *pygmée*].

piguleálă, piguleli f. faptul de a piguli; (p. ext.) migală: *lucru de piguleală.* CAR. [*Piguli* + *-eală*].

piguí, pigulesc vb. (pop.; tr.) **1.** (despre păsări) a ciuguli; **2.** a lua cîte puţin din ceva (de obicei dintr-un aliment); **3.** a aduna cu grijă şi cu migală scame, fire etc. de pe ceva; **4.** a lucra cu migală la ceva; a migăli; **5.** (fig.) a fura, a înşela pe nesimţite, cu încetul: *l-a pigulit la stos.* [Et. nec.; cf. *ciuguli*].

pihotáş, pihotaşi m. (înv. şi reg.) infanterist, pedestru: *cazaci şi pihotaşi ruşi, cu mers domol.* SAD. [*Pihotă* + *-aş*].

píhotă, pihote f. (înv. şi reg.) (unitate militară de) infanterie; pedestrime: *şi piota, şi gloata îşi scutură pletele pe grumaji şi se duc la încăierare.* DELAVR.; (şi: (înv. şi reg.) **piotă**). [Din pol. *piechota,* ucr. *pihota,* rns. *pehota*].

pijamá, pijamale f. îmbrăcăminte de noapte, compusă din pantaloni şi bluză: *nu arăta bine deloc în pijamaua şifonată.* GHEŢIE. [Din fr. *pyjama*].

pil[1], **pliuri** n. (reg.) bici cu codiriştea scurtă, făcut din curele (împletite) sau din vînă de bou; (p. ext.) lovitură dată cu acest bici: *este Iorgovan copilul, ce bate turcii cu pilul.* POP. [Et. nec.].

pil[2] interj. strigăt cu care vînătorii asmut cîinii asupra vînatului. [Din fr. *pille*].

pilác, pilace a. (fam.) beţiv: *dascălul Iordache, fiind cam chilaci, a început a ne ridica de urechi.* CR.; (şi (reg.) **chilaci**). [*Pili*[1] + *-aci*].

piláf, pilafuri n. mîncare de orez (sau de arpacaş), cu carne (de pasăre) sau cu legume, ciuperci etc.: *un morman de pilaf alb şi fumegos.* OD.; (fam.) **a face pe cineva pilaf, a)** a bate pe cineva foarte tare; a nimici: *voinic cum era, putea să-i facă pe toţi pilaf.* PR.; **b)** a uimi, a ului: *ce spui? m-ai făcut pilaf.* [Din turc. ***pilâv***, gr. mod. ***piláfi***].

pilafcíu m. v. **pilafgiu.**

pilafgíu, pilafgii m. **1.** (glumeţ) persoană căreia îi place pilaful; epitet pentru turci: *pilafgii turceşti.* POP.; (şi: **pilafciu**). [***Pilaf*** + *-giu*].

pilangíu, pilangii m. (fam.) om beţiv; (şi: (reg.) **chilangiu**). [***Pili***[1] + *-angiu*].

pilástru, pilaştri m. stîlp paralelipipedic, prevăzut cu bază şi capitel, care serveşte ca element decorativ sau de consolidare a unui zid, a unui perete de lemn etc.: *mergînd la sanctuarul Madonnei di San Luca, numără pilaştrii interminabilului portic.* CĂL. [Din fr. ***pilastre,*** it. ***pilastro***].

pílă[1]**, pile** f. **1.** sculă de oţel călit, de forme variate, prevăzută cu un mare număr de dinţi mărunţi folosită la ajustarea, la lustruirea suprafeţelor unor piese dure: *cleşte, pilă, ciocan.* CR.; **2.** ustensilă în formă de lamă cu suprafaţa crestată, folosită pentru rotunjirea unghiilor. [Din sl. ***pila***].

pílă[2]**, pile** f. **1.** (înv.) teanc, grămadă de lucruri de acelaşi fel, puse unele peste altele: *zuruind o pilă de napoleoni.* DELAVR.; **2.** generator de curent electric continuu, fără piese mobile, care transformă în energie electrică diverse forme de energie (chimică, termică, luminoasă); **3. pilă atomică,** reactor nuclear; **pilă electromagnetică,** pilă de curent electric continuu; **4.** picior de pod din zidărie, din piatră, din metal etc.; contrafort de beton care întăreşte un baraj; **5.** (fig.; fam.) sprijin, ajutor (ilegal), protecţie (abuzivă); (p. ext.) persoană care acordă asemenea sprijin, protecţie: *fiecare avea pila lui la minister;* **a pune** (sau **a băga**) **o pilă,** a interveni (abuziv) în favoarea cuiva sau pentru sine, a solicita o protecţie (ilegală): *mîine pune-i o pilă lui Alcaz.* C.PETR.; **a avea pile,** a se bucura de protecţia (nemeritată a) cuiva. [Din fr. ***pile***].

pilc, pilcuri n. val, sul de uns cu cerneală literele la tipar. [Din pol., ucr. ***pilka***].

píldă, pilde f. **1.** povestire alegorică cu conţinut religios sau moral; parabolă; producţie literară cu caracter moralizator, apropiată de fabulă; semnificaţie, tîlc cuprins într-o astfel de povestire: *împăratul se miră de această faptă şi chemă sfatul împărăţiei să-i ghicească ce pildă să fie asta.* ISP.; *se zbenguie cu luna, vorbindu-i şi cîntînd, însufleţit de pilda Golgotei pe pămînt.* ARG.; (înv. şi reg.) **în pilda cuiva,** cu aluzie, referitor la...: *în pilda mea o spui asta, răzăşule?* AL.; **2.** proverb, maximă, sentinţă: *cînd era ... cu chef, apoi să tot fi ascultat la pilde şi zicale.* SAD.; *îi place ei să vorbească în pilde vechi şi cu vorbe frumoase.* SOR.; **3.** ceea ce poate servi drept învăţătură; model de urmat; exemplu: *a nu mai da pildă de lenevire şi altora.* CR.; *toată viaţa sa e o pildă de generozitate.* BL.; **de** (sau **spre**) **pildă,** de exemplu; bunăoară, cum ar fi: *scriam versuri dulci, de pildă, către vreo trandafirie şi sălbatecă Clotildă.* EM.; **a lua pildă,** a imita exemplul cuiva; **4.** pedeapsă sau măsură drastică aplicată cuiva cu scopul de a servi şi altora drept avertisment: *să moară vinovatul, căci moartea înfioară şi trebui pilde-n stat.* BOLLIAC.; **5.** caz, fapt tipic servind drept argument; probă, dovadă: *ne-au dat pildă în toate federată de a cunoaşte sfînta lui voinţă.* B.-DEL.; *ştie să dea pilda hărniciei.* GAL.; **6.** (înv.) reprezentare sau reproducere (plastică), la scară redusă; machetă: *au luat pildă de pre capul aceii hieri născînice, zimbru, ... şi pusără de au făcut pecete.* UR. [Din magh. ***példa***].

pilduí, pilduiesc vb. (înv.) **1.** (refl.) a lua model, exemplu de la cineva sau ceva; a trage învăţăminte: *din aceasta ... vă puteţi pildui, feţii mei, cîtă vătămare aduce lenevirea.* DRĂGHICI; **2.** (tr.) a învăţa sau a îndruma pe cineva prin exemple: *puternica ... lui intuiţie poate să ne pilduiască şi să ne instruiască.* GAL.; **3.** (tr.) a pedepsi (aspru), a învăţa minte: *i-aş pildui eu straşnic.* CAR.; **4.** (tr.) a exemplifica, a ilustra. [***Pildă*** + *-ui*].

pilduíre, pilduiri f. (înv.) **1.** acţiunea de a (se) pildui şi rezultatul ei; **2.** poveste cu tîlc: *la vatră răzimat, spunea o pilduire din Isop.* GOGA; **3.** pedeapsă: *cerem pilduire severă.* CAR. [V. ***pildui***].

pilduitór, ~i, pilduitoáre a. **1.** care serveşte drept pildă; exemplar: *primi astă sfătuire cu o supunere pilduitoare.* NEGR.; **2.** care are caracter moralizator: *naraţiuni pilduitoare.* CĂL. [***Pildui*** + *-tor*].

pileálă, pileli f. (fam.) **1.** faptul de a (se) pili[1]; **2.** băutură alcoolică: *dar puţintică chileală adus-ai?* AL.; (şi: (reg.) **chileală**). [***Pili***[1] + *-eală*].

pileát, pileaţi m. nume pe care romanii îl dădeau nobililor daci (care purtau pe cap o căciulă de lînă sau de pîslă); tarabostes. [Din lat. ***pileati***].

pilí[1]**, pilesc** vb. (fam.) **1.** (tr.) a bea (în exces) băuturi alcoolice: *oamenii se adunaseră, stînd pe vine şi fumînd sau pilind.* CĂRT.; **2.** (refl.) a se îmbăta, a se ameţi de băutură; a se chercheli: *nimeni nu ne obligă ... să ne pilim în cabană.* PR.; (şi: (reg.) **chili**). [Cf. ţig. ***pilo*** „a bea"].

pilí[2]**, pilesc** vb. (tr.) **1.** a ajusta, a netezi, a fasona cu pila[1]: *cîte puţin pilind, cel mai frumos ac vei scoate din cel mai urît fier.* Z.; **2.** (fig.) a cizela, a şlefui: *cît îmi bat eu capul să-l mai cioplesc, să-l mai chilesc ... pace! îi stă rugina de-o şchioapă la ceafă.* AL. [De la ***pilă***[1]].

piliér, pilliere n. porţiune dintr-un zăcămînt delimitată prin lucrări miniere sau cuprinsă între zone de exploatare. // m. (pl. **pilieri**) fiecare dintre înaintaşii din prima linie la rugbi, care încadrează pe taloner într-un meleu. [Din fr. ***pilier***].

piliféră, pilifere a. **zonă piliferă,** porţiune din rădăcină (sau din ramificaţiile ei) cu perişori absorbanţi. [Din fr. ***pilifère***].

pilifórm, ~i, piliformă, ~e a. de forma unui fir de păr[2]. [Din fr. ***piliforme***].

pilíre, piliri f. acţiunea de a pili[2] şi rezultatul ei; pilit[3]: *pilirea unghiilor.* [V. ***pili***[2]].

pilít[1]**, ~ţi, pilită, ~e** a. (fam.) ameţit de băutură; cherchelit; beat: *erai cam pilit.* [V. ***pili***[1]].

pilít[2]**, ~ţi, pilită, ~e** a. ajustat, fasonat cu pila[1]. [V. ***pili***[2]].

pilít[3] n. pilire. [V. ***pili***[2]].

pilitúră, pilituri f. ceea ce se desprinde dintr-o piesă metalică la pilire: *pilitură de fier.* [***Pili***[2] + *-tură*].

pilocárp, pilocarpi m. arbore originar din America de Sud, cu flori mari, ale cărui frunze conţin pilocarpină (*Pilocarpus jaborandi*). [Din fr. ***pilocarpe***].

pilocárpină f. alcaloid extras din frunzele de pilocarp, cu întrebuinţări în medicină. [Din fr. ***pilocarpine***].

pilón, piloni m. **1.** portal monumental la templele antice (egiptene): *mii de peristile, gigantice piloane.* NAUM; **2.** element decorativ, în formă de stîlp prismatic, aşezat la capătul unui pod, la intrarea într-o expoziţie, într-un parc etc.; **3.** fiecare dintre stîlpii de rezistenţă care susţin o cupolă, un arc de pod, o construcţie etc.: (fig.) *românii din Transilvania îşi făuresc un pilon conştiinţei lor de neam.* BL.; **4.** suport de metal, de beton armat sau de lemn pentru susţinerea conductelor şi izolatorilor liniilor electrice aeriene, a antenelor electromagnetice etc. [Din fr. ***pylône***].

pilonă, pilonez vb. (tr.) a bate cu maiul sau cu o placă grea pămîntul, un material granular etc. [Din fr. ***pilonner***].

pilonáre, pilonări f. acţiunea de a pilona şi rezultatul ei. [V. ***pilona***].

pilór, pilori m. orificiu (format dintr-un muşchi inelar) prin care stomacul comunică cu duodenul. [Din fr. ***pylore***].

pilóric, ~ci, pilorică, ~ce a. care aparţine pilorului, referitor la pilor; **glandă pilorică,** glandă situată în pereţii pilorului, care secretă mucus, pepsină, lipază. [Din fr. ***pylorique***].

pilorísm n. (med.) tendinţă la spasm a musculaturii pilorului. [Din fr. ***pylorisme***].

pilorítă, pilorite f. inflamaţie a mucoasei pilorice. [Din fr. ***pylorite***].

pilorízǎ, pilorize f. (bot.) caliptră. [Din fr. ***pylorhise***].

piloroplastíe, piloroplastii f. operaţie chirurgicală de lărgire a sfincterului piloric. [Din fr. ***pyloroplastie***].

pilós[1]**, ~şi, piloásă, ~e** a. **1.** (anat.) care aparţine părului[2], referitor la păr; care are (mult) păr; **2.** (bot.) care este acoperit cu peri. [Din fr. ***pileux,*** lat. ***pilosus, -a***].

pilós[2]**, ~şi, piloásă, ~e** a. (pop.) tare, puternic, rezistent; (p. ext.) răbdător; tenace: *femeile rabdă mai mult, sînt mai piloase decît bărbaţii.* CAR. [***Pilă***[1] + *-os*].

pilós[3]**, ~şi, piloásă, ~e** a. (fam.) care are pile[2], care se bucură de protecţia (nemeritată a) cuiva: *nu mai poţi răzbate de atîţia piloşi.* [***Pilă***[2] + *-os*].

pilót[1]**, piloţi** m. **1.** persoană specializată în conducerea navelor (în regiuni în care navigaţia este dificilă); cîrmaci: *lupta vasului e mare, iar pilotu-n nepăsare stă la cîrmă neclintit.* AL.; **2.** persoană calificată care conduce o aeronavă, un elicopter; **pilot de linie,** pilot pe o linie aeriană comercială; **pilot de încercare,** persoană specializată în testarea unor noi tipuri de nave de zbor, înainte de a fi fabricate în serie sau introduse în trafic; **3.** persoană specializată care conduce sau ajută la conducerea unui vehicul feroviar, a unui convoi de vehicule, a unei nave în condiţii speciale, prin locuri periculoase; **4.** conducător al unui automobil de curse: *pilot de formula 1;* **5.** (fig.) călăuză, ghid; îndrumător, conducător: *Demetrius a fost pilot tragic, care-şi duce camarazii despicînd cu pieptul furtuna contemporană.* GAL.; **6. pilot automat** (sau **de comandă**), sistem de conducere automată a unei nave sau aeronave (care ţine locul omului calificat în acest sens); **7. staţie pilot,** instalaţie experimentală în care se realizează prototipuri; **vas pilot,** pilotină; **ştiinţă pilot,** ştiinţă care orientează alte discipline, prin conceptele şi metodele ei: *lingvistica va deveni o ştiinţă pilot;* **episod pilot,** episodul iniţial, care prezintă succint personajele şi intriga: *pe monitoarele instalate ... vor putea fi văzute episoadele pilot ale noilor seriale şi telenovele.* A. [Din fr. ***pilote***].

pilót[2]**, piloţi** m. stîlp de lemn, de oţel sau de beton (armat) etc., introdus în pămînt, vertical sau înclinat, pentru a transmite la straturile de teren rezistent încărcările reazemelor construcţiilor de deasupra sau pentru a consolida terenul. [Din fr. ***pilot***].

pilotá, pilotez vb. **1.** (tr.) a conduce, a manevra, ca pilot, o navă, o aeronavă etc.: *el nu era capabil să piloteze singur un avion.* A.; **2.** (fig.; tr.) a conduce, a îndruma, a călăuzi: *un om de încredere ... să mă piloteze pînă la ţinta mea.* CAR.; **3.** (intr.) a conduce un vehicul feroviar, un convoi de vehicule, o navă în condiţii speciale, prin locuri periculoase; a face manevră. [Din fr. ***piloter***].

pilotáj, pilotaje n. **1.** faptul de a conduce o navă, o aeronavă, o locomotivă, ca pilot; pilotare; ştiinţa şi tehnica acestei conduceri; **2.** încetinire a mersului unui vehicul (aerian, terestru) din cauza nesiguranţei parcursului (porţiuni periculoase, vizibilitate scăzută etc.). [Din fr. ***pilotage***].

pilotáre, pilotări f. acţiunea de a pilota şi rezultatul ei; pilotaj. [V. ***pilota***].

pílotă, pilote f. **1.** plapumă umplută cu fulgi sau cu puf; (p. ext.) aşternut de puf: *perini, plapomă, chilote şi toate rafinamentele odihnei.* SAD.; **2.** (reg.) bagaj, calabalîc: *d-apoi a fi avînd chilotă multă.* CR.; (şi: (reg.) **chilotă**). [Et. nec.].

pilotínă, pilotine f. ambarcaţie care conduce navele ce intră sau ies dintr-un port şi care transportă pilotul[1] la bordul navei ce urmează să efectueze anumite manevre dificile; vas pilot. [Din fr. ***pilotin***].

pilozitáte f. prezenţă a părului pe faţa, pe corpul şi pe membrele unei persoane, dependentă de caracterele sexuale secundare. [Din fr. ***pilosité***].

pilúg, piluge n. (reg.) pisălog: *introduce ... pesmeţi în piua de lemn şi-i sfarmă cu pilugul.* SAD.; **a tunde pe cineva pilug,** a tunde pînă la piele: *profesorul a stat lîngă noi pînă ce ne-a tuns chilug.* CR.; (reg.) **a rămîne** (sau **a fi**) **(gol) pilug,** gol puşcă; (p. ext.) foarte sărac; (şi: **chilug**). [Cf. ***piuă***].

pilúlă, pilule f. preparat medicamentos de formă, în general, sferică sau circulară care se administrează pe cale bucală; pastilă, hap; (fam.) **a înghiţi o pilulă** (sau **pilula**), a fi nevoit să suporte un lucru neplăcut; a înghiţi hapul. [Din lat. ***pilula,*** fr. ***pilule***].

pimnicér m. v. **pivnicer.**

pímniţă f. v. **pivniţă.**

pin[1], pini m. arbore din familia pinaceelor, cu scoarţa roşcată, exfoliată, cu frunze persistente în formă de ace lungi, grupate cîte două, cu lemnul rezistent, folosit în construcţii (*Pinus silvestris*): *o întîlneam ... printre pini şi mesteceni, pe stînci.* EL.; **pin strob** (sau **moale, american, mirositor**), arbore înalt, cu coroană regulată, piramidală, cu scoarţa verzuie-cenuşie, cu frunze persistente verzui-albăstrui, sub formă de ace lungi dispuse cîte cinci (*Pinus strobus*); **pin negru** (sau **austriac**), arbore înalt, cu coroana largă, cu trunchiul drept, adînc brăzdat, cu frunze de culoare verde-închis, sub formă de ace lungi dispuse cîte cinci (*Pinus nigra*); **pin maritim,** varietate de pin cu lemnul poros şi bogat în răşină, plantat pentru fixarea dunelor mişcătoare (*Pinus maritima*). [Lat. ***pina***].

pin[2], pini m. semnătură electronică necesară pentru efectuarea operaţiilor în reţeaua de bancomate. [Din engl. ***pin***, prescurtare de la *personal identification number*].

pin[3], pinuri n. (la pl.) picioruşe conductoare prin care se montează pe placa unui calculator microprocesorul; părţile conectorului care intră în conectorul-mamă. [Din engl. ***pin***].

pinacée, pinacee f. (la pl.) familie de arbori răşinoşi, cu frunze aciculare, persistente la majoritatea speciilor, cu flori unisexuate grupate în conuri; abietacee; (şi la sg.) arbore din această familie (ex.: bradul, molidul, pinul). [Din fr. ***pinacées***].

pináclu, pinacle n. element de arhitectură gotică, în forma unei piramide alungite, decorat cu fleuroane, folosit, în special, drept coronament al contraforturilor, cărora le măreşte totodată stabilitatea: *am admirat fleuroanele pinacleelor de la Biserica Neagră.* [Din fr. ***pinacle***].

pinacotécă, pinacoteci f. **1.** galerie publică de artă, în antichitatea greco-romană; **2.** colecţie mare de tablouri; muzeu în care se expune şi se păstrează o astfel de colecţie: *dacă te interesezi de arta frumoasă, te duc în muzee, în pinacoteci.* MAIOR. [Din fr. ***pinacothèque,*** germ. ***Pinakothek***].

pinásă, pinase f. **1.** barcă folosită în marina militară; **2.** ambarcaţie cu motor folosită la pescuitul sardelelor. [Din fr. ***pinasse***].

pinatifíd a. v. **penatifid.**

pinatilobát a. v. **penatilobat.**

pince-nez, pince-nez-uri [péns-ne] n. lornion (prins pe nas cu un resort): *se uită pe deasupra pince-nez-ului la pavilionul tricolor.* TUD. [Cuv. fr.].

pincóps, pincopsuri n. ţeavă mică cu firul de bătătură înfăşurat pe ea, care se introduce direct în suveică la războaiele de ţesut. [Din germ. ***Pinkop,*** engl. ***pincop***].

pindáric, ~ci, pindarică, ~ce a. (livr.; despre poezii, versuri etc.) care evocă pe poetul antic grec Pindar, scris în maniera acestui poet. [Din fr. ***pindarique***].

pindarísm n. **1.** imitaţie a manierei, a stilului liric specific poetului antic grec Pindar; **2.** lirism emfatic (în maniera lui Pindar). [Din fr. ***pindarisme***].

pineálă, pineale a. glandă pineală, epifiză. [Din fr. ***pinéal***].

pinéză f. v. **piuneză.**

pingeá, (-ícă), pingele f. bucată de talpă folosită pentru a înlocui (sau dubla) partea din faţă, uzată, a tălpii încălţămintei: *numele cizmarului va fi uitat o dată cu tocirea pingelelor.* GHEŢIE; **a pune cuiva pingeaua,** a înşela, a amăgi pe cineva: *îi pune pingeaua numaidecît.* PANN. [Din turc. ***pençe***].

pingelí, pingelesc vb. (tr.) a pune sau a face să pună pingele la o încălţăminte (uzată); a pingelui, a tălpui: *ghetele le pingeleam cît timp cizmarul socotea că se pot pingeli cuviincios.* PETR. [De la ***pingea***].

pingelíre, pingeliri f. acţiunea de a pingeli şi rezultatul ei. [V. ***pingeli***].

pingelít, ~ţi, pingelită, ~e a. (despre încălţăminte) la care s-au aplicat pingele: *pantofi pingeliţi.* [V. ***pingeli***].

pingeluí, pingeluiesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a pingeli; **2.** (fig.; fam.) a păcăli, a înşela. [***Pingele*** (pl. lui *pingea*) + *-ui*].

píng-pong n. tenis de masă: *în vacanţă am jucat ping-pong;* (fig.) *un adevărat ping-pong diplomatic.* [Din fr., engl. ***ping-pong,*** germ. ***Pingpong***].

ping-pongíst, ~şti, ping-pongistă, ~e m., f. persoană care practică ping-pongul. [***Ping-pong*** + *-ist*].

pinguín, pinguini m. nume dat mai multor genuri de păsări palmipede marine ihtiofage, nezburătoare, dar bune înotătoare, cu mersul legănat, cu ciocul lung, cu aripile scurte, cu pieptul alb şi spatele negru, care trăiesc în colonii îndeosebi pe ţărmurile Antarctidei (*Aptenodytes, Spheniscus, Pygoscelis*). [Din fr. ***pingouin,*** engl. ***pinguin***].

pinión, pinioane n. **1.** roată dinţată cu număr mic de dinţi, care intră în componenţa unui angrenaj, servind la punerea în mişcare a altor roţi din angrenajul respectiv; **2.** coronamentul unui perete exterior, de obicei de formă triunghiulară, cuprins între planşeul podului şi cele două versante ale acoperişului, utilizat frecvent în arhitectura romanică şi gotică. [Din fr. ***pignon***].

pinipéd, pinipede n. (la pl.) ordin de mamifere placentare, carnivore, acvatice, din regiunile reci, cu corpul fusiform şi cu membrele transformate în înotătoare, vînate pentru carne, grăsime şi piele; (şi la sg.) animal din acest ordin (ex.: foca, morsa). [Din fr. ***pinnipèdes***].

pínişte, pinişti f. pădure de pini[1]: *caldă e pinişte; singur ca liniştea, în jur miresmele.* VIERU. [***Pin[1]*** + *-işte*].

pinólă, pinole f. axul păpuşii mobile de strung, în care se fixează fie un vîrf de susţinere a piesei de prelucrat, fie o sculă de găurire sau de filetare. [Din germ. ***Pinole***].

pinot, pinoturi [pinó] n. **1.** numele mai multor soiuri de viţă de vie, originare din Franţa, cu ciorchini mici, cultivate pentru obţinerea unor vinuri albe superioare, demiseci sau dulci; **pinot noir,** soi de viţă de vie, cu ciorchini mici, bătuţi şi boabe negre, mărunte; **2.** (p. ext.) vin produs din strugurii acestor soiuri. [Din fr. ***pinot***].

pinscher [pínşăr] m. (şi **pinscher pitic**) rasă de cîini de apartament, de origine germană, asemănător cu dobermanul, dar de dimensiuni mult mai mici, foarte inteligent şi curajos. [Cuv. germ.].

pint, pinturi [paint] n. unitate anglo-saxonă pentru măsurarea capacităţii sau volumului, egală cu 0,57 litri. [Din engl. ***pint,*** fr. ***pinte***].

pínten, pinteni m. **1.** obiect de metal în formă de potcoavă, prevăzut cu o rotiţă dinţată, pe care călăreţii îl prind la călcîiul cizmelor pentru a îmboldi calul la mers (mai iute), la săritură etc.; (p. ext.) lovitură dată calului cu acest obiect: *înfipse ambii pinteni în coastele armasarului.* NEGR.; **a da pinteni calului** (sau (p. ext.) **cuiva**), **a)** a îmboldi cu pintenii, a îndemna calul la mers (mai iute): *dînd pinteni calului porneşte.* CR.; **b)** (p. ext.) a zori, a grăbi pe cineva: *şi multe încă aş mai fi văzut, dacă foamea nu mi-ar fi dat pinteni.* HOGAŞ; **a bate din pinteni,** (despre militari) a lovi cu zgomot călcîiele încălţămintei (cu pinteni) unul de altul, luînd poziţia de drepţi; **a bate din pinteni de bucurie,** a-şi manifesta bucuria în chip zgomotos: *începu a bate din pinteni de bucurie că se cotorosise de sărăcie.* ISP.; **2.** (fig.) impuls, stimulent: *sentimentul unei vieţi libere, în mijlocul naturii sălbatice şi sub unicul pinten al instinctului, este real.* LOV.; **3.** (p. anal.) formaţie cornoasă în partea de dinapoi a piciorului, deasupra labei, la cocoşi şi la masculii altor păsări; **4.** protuberanţă cornoasă în partea de dinapoi a piciorului calului sau boului, deasupra gleznei; **5.** numele unor (părţi de) plante care au de obicei proeminenţe, protuberanţe, excrescenţe etc. (ex.: pintenul florii de toporaş sau de conduraş); (compus) **pintenul-secarei,** cornul-secarei *(Claviceps purpurea);* **6.** proeminenţă pe o piesă care serveşte ca locaş de articulaţie sau ca limitator de cursă; **7.** unealtă cu care apicultorii fixează fagurele pe ramă; **8.** (element de) construcţie din beton, care susţine sau întăreşte o zidărie, care măreşte rezistenţa unui baraj: *contraforturile îşi pierd ... rostul lor iniţial de sprijin, de pinteni ai unor ziduri, ... şi devin un adaos decorativ.* BL.; **9.** culme alcătuită din roci mai dure, care depăşeşte nivelul unui ansamblu deluros sau muntos; **10.** (reg.) maramă. [Din sl. ****pentĭnŭ***].

pintenáş, pintenaşi m. **1.** diminutiv al lui pinten; **2.** (bot.; la pl.) nemţişori de cîmp (*Delphinium consolida*). [***Pinten*** + *-aş*].

pintenát, ~ţi, pintenată, ~e a. **1.** prevăzut cu pinteni: *cizme galbene, pintenate.* ISP.; **2.** cu pinteni; pintenog: *cucoşii ... îşi piaptănă bărbia cu gheara pintenată.* ZAMF.; **3.** cu pinten sau cu aspect de pinten: *unghia-găiei, cu flori pintenate şi păişul ţesut în orbită sură.* DELAVR. // m. (iron.) **1,** cocoş; *ţi-oi da eu ţie ..., măi crestatule şi pintenatule!* CR.; **2.** bărbat care poartă cizme cu pinteni; gradat: *fetele duceau lipsa galonaţilor, a pintenaţilor.* ST. [***Pinten*** + *-at*].

pintenóg, ~gi, pintenoágă, ~ge a. **1.** cu pete de altă culoare (de obicei albe) de la genunchi în jos, în special în jurul gleznei: *cal roib şi pintenog.* FIL.; *calul, la pas, coboară dealul...; pintenogul sforăie, capul şi-l ridică.* ST.; **2.** cu pinteni; pintenat: *cocoş pintenog.* // f. plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina lînoasă, cu frunzele dinţate şi spinoase, cu flori galbene (*Carthamus lanatus*). [Din sl. ***pontonogŭ***].

pínţă, pinţe f. (zool.; reg.) popîndău (*Citellus citellus*): *pinţele cu labe scurticele la piept.* OD. [Et. nec.].

pinţălúş, pinţăluşe şi **pinţăluşuri** n. (reg.) briceag; limba mică a briceagului: *îmi trebuia o brişcă cu pînţăluş.* POP. [Din magh. ***penicilus***].

pinúlă, pinule f. **1.** placă de metal cu o fantă şi un fir de vizare, servind la stabilirea aliniamentelor de teren; **2.** fiecare dintre frunzuliţele care constituie o frunză de ferigă. [Din fr. ***pinnule***].

pin-up [pináp] f. invar. **1.** femeie tînără cu un fizic agreabil şi sexy; **2.** desen sau fotografie a

unei femei atrăgătoare, sumar îmbrăcată sau goală, expusă ca decor într-un local sau ca ilustrație într-o revistă. [Cuv. engl.].

pínxit, pínxituri n. **1.** formulă cu semnificația „a pictat", săpată pe placa de gravură alături de numele pictorului după opera căruia gravorul și-a executat lucrarea; **2.** inscripție care însoțea numele artistului, pe unele tablouri, pentru a atesta originalitatea operei. [Din lat. ***pinxit***].

pinyin [phínin] n. sistem oficial de transliterare a caracterelor chinezești în alfabetul latin adoptat de R.P. Chineză, în 1958. [Cuv. chinez].

pinzgau [píngau] s. **1.** rasă de taurine de lapte și carne, de culoare roșie-castanie, cu o dungă albă de-a lungul spinării, originară din Austria; **2.** rasă de cai grei, de tracțiune. [Din germ. ***Pinzgau***].

pío f. v. **piuă**.

piociánic a. **bacil piocianic,** bacil gram-negativ, prezent în stare naturală în apă și uneori în organism, care poate produce infecții grave la persoanele cu imunitate scăzută (*Pseudomonas aeruginasa*). [Din fr. ***pyocyanique***].

piocianínă f. pigment albastru produs de bacilul piocianic la nivelul plăgilor cu puroi. [Din fr. ***pyocyanine***].

piodermítă, piodermite f. nume generic dat inflamațiilor supurative ale pielii, provocate de stafilococi și streptococi; abces; foliculită, furunculoză. [Din fr. ***pyodermite***].

piogén, ~i, piogenă, ~e a. (despre răni) care formează, care colectează puroi; (despre agenți patogeni) care determină producerea puroiului. [Din fr. ***pyogène***].

piolét, pioleți m. instrument asemănător cu un tîrnăcop mic, folosit de alpiniști la escaladări. [Din fr. ***piolet***].

pión, pioni m. **1.** fiecare dintre cele șaisprezece piese de șah de cea mai mică valoare, care se așază, la începutul partidei, în fața celorlalte piese; **2.** (rar) pul; **3.** (fig.) militant pentru o cauză, pentru o idee nouă; exponent: *pionul și agintele d-lui de Bismark.* EM.; **4.** (fig.) persoană lipsită de personalitate, ușor de manipulat: *toți sînt pionii și subiecții unei ordini care îi apasă.* D. [Din fr. ***pion***].

pionefrítă, pionefrite f. infecție a rinichiului cu infiltrații purulente difuze. [Din fr. ***pyonéphrite***].

pionéză f. v. **piuneză**.

pionié́r, ~i, pionieră, ~e m., f. **1.** persoană făcînd parte dintr-un grup (de coloniști, de emigranți) care pătrunde pentru prima oară într-un ținut nelocuit, punînd bazele unei vieți civilizate: *trăiesc o existență de pioner ..., munca mea de construcții ferate în junglă este mult mai eficace pentru India decît o duzină de cărți asupra ei.* EL.; **2.** (fig.) deschizător de drumuri în cultură, în știință, în tehnică: *Costache Negruzzi ... va rămînea în pleiada pionierilor intelectuali ai neamului nostru.* AL.; **3.** membru al organizației tineretului școlar, înglobînd elevi între 8 și 14 ani, care a ființat în România între 1949 și 1989, în scopul educării comuniste a acestora. // m. militar aparținînd unor trupe de geniu specializate în construcții de drumuri, fortificații etc. necesare operațiilor militare: *comanda o companie de pionieri.* REBR. // a. **plantă pionier,** plantă cultivată în locurile de unde vegetația a fost înlăturată sau a dispărut din cauze naturale, reprezentînd prima etapă a procesului natural de refacere a covorului vegetal. [Din fr. ***pionnier,*** germ. ***Pionier,*** rus. ***pioner***].

pionierát n. misiunea sau sarcina de pionier; activitate de pionier: *nu mai eram de mult ... europeanul îndrăgostit de tehnică și pionierat, care debarcase cîndva în India ca s-o civilizeze.* EL. [***Pionier*** + *-at*].

pionierésc, ~ști, pionierească, ~ești a. care aparține pionierilor, referitor la pionieri, pentru pionieri: *tabără pionierească.* [***Pionier*** + *-esc*].

piorée f. scurgere de puroi dintr-un focar infecțios, frecventă mai ales la alveolele dinților. [Din fr. ***pyorrhée***].

piós, ~și, pioásă, ~e a. **1.** pătruns de evlavie; evlavios, cuvios, cucernic; (p. ext.) însuflețit de afecțiune respectuoasă: *femeile sînt pioase;* **2.** care exprimă, denotă evlavie sau afecțiune respectuoasă; determinat de asemenea sentimente: *acest gest pios era adresat parcă Sfintei Fecioare.* PR. [Din fr. ***pieux***].

pioșénie, pioșenii f. pietate: *nu recunosc valoarea cuiva din breaslă decît la cîteva secole după moarte, și atunci poate numai din pioșenie.* TUD. [***Pios*** + *-enie*].

píotă f. v. **pihotă**.

piotoráx n. boală constînd în formarea și acumularea de puroi în cavitatea pleurală, ca urmare a unui proces infecțios pulmonar sau general; pleurezie purulentă. [Din fr. ***pyothorax***].

pipă, pipez și **pip** vb. (pop. și fam.; intr. și tr.) a fuma (cu pipa): *pip cînd am, cînd n-am, rabd.* AG.; *erau doi oameni lîngă foc și pipau.* POP. [De la ***pipă***].

pipárcă, pipărci f. (reg.) **1.** (bot.) ardei (iute) (*Capsicum annuum*); (p. restr.) fructul acestei plante; **2.** (și: **piparcă roșie**) boia de ardei. [Cf. ***piper*** și ***paprică***].

pipát n. (pop.) faptul de a pipa. [V. ***pipa***].

pípă, pipe f. **1.** ustensilă pentru fumat, formată dintr-o parte mai groasă și scobită, în care se pune tutunul, și dintr-un tub (curbat) prin care se trage fumul din tutunul aprins; (p. restr.) partea mai groasă și scobită a acestei ustensile; (p. ext.) (cantitate de) tutun care intră în această parte a respectivei ustensile: *n-am putut dormi deloc, ci fumam pipă după pipă.* EL.; **2.** piesă de porțelan curbată la un capăt, care servește pentru a proteja conductoarele electrice exterioare împotriva pătrunderii apei de ploaie la intrarea acestora în pereții unei clădiri; **3.** piesă rotitoare a distribuitorului, care închide succesiv circuitele electrice ale bujiilor la motoarele cu aprindere electrică; **4.** coloană cilindrică, verticală, umplută cu material magmatic efuziv, găzduind uneori acumulări de minereuri metalifere; **5.** (rar) stomac, burtă. [Din magh. ***pipa***].

pipăí, pípăi vb. (tr.) **1.** a atinge (ușor și repetat) cu degetele sau cu palma un lucru ori o ființă (pentru a constata prezența, forma, consistența etc.); a căuta ceva dibuind (cu mîna): *pipăi pungile să văzi nu e vrun vis.* ISP.; *își pipăie fruntea, tîmplele și buzunarul.* VLAH.; **pe pipăite,** atingînd cu mîna obiectul sau ființa în cauză; **2.** a mîngîia o persoană (iubită): *ea îndată veni lîngă mine și, deschizîndu-mi leanca, ș-au băgat mîna și mi-au pipăit tot trupul.* DOS.; *cu-a mea mînă al tău braț rotund îl pipăi.* EM.; **3.** (p. anal.) a atinge cu botul, cu laba, cu tentaculele etc. pentru a percepe ceva: *o, motani fără de suflet, vreți să-l pipăiți cu laba?* EM.; **4.** (med.) a palpa: *făcu o auscultație sumară, pipăi ficatul, ascultă inima.* CĂL.; **a pipăi pulsul,** a lua pulsul; **5.** a se deplasa, a păși cu nesiguranță, fără să vadă (bine), dibuind (prin întuneric), ajutîndu-se de mîini, de baston etc.; a bîjbîi, a orbecăi: *vine drept către mine, pipăind poteca îngustă cu vîrful ciomagului.* ST.; **pe pipăite,** pe dibuite, bîjbîind: *găsește ușa sălii pe pipăite.* CAR.; **6.** (fig.) a încerca să afle ceva; a sonda, a tatona; (p. ext.) a spiona: *porni la Casovia ... spre a pipăi gîndurile arhiducelui.* BĂLC.; **a pipăi terenul,** a sonda, a tatona realitatea: *se duse ... la bancă, mai mult spre a pipăi terenul.* GHEȚIE. [Din sl. ***pipati***].

pipăiálă, pipăieli f. pipăire. [***Pipăi*** + *-eală*].

pipăíbil, ~i, pipăibilă, ~e a. (fam.) palpabil: *multe spirite înalte au tăgăduit că timp și spațiu ar exista în realitate, nefiind mensurabile și pipăibile.* CAR. [***Pipăi*** + *-bil*].

pipăíre, pipăíri f. acțiunea de a pipăi și rezultatul ei; pipăială; pipăit[1], pipăitură: *nici pipăire de mînă, nici sărutare de buze a suferit.* PANN. [V. ***pipăi***].

pipăít[1] n. **1.** faptul de a pipăi; pipăire: *mă uit la tine, șubred vas de lut ..., brîul tău viu, cînd mîinile-au murit, dă biruință gingașului pipăit.* ARG.; **2.** unul dintre simțuri, cu ajutorul căruia, prin atigerea corpurilor (cu mîna), luăm cunoștință de existența, de forma sau de alte însușiri ale lor: *cu pipăitul deosebim ce e aspru sau neted, cald sau rece, solid sau lichid.* [V. ***pipăi***].

pipăít[2], ~ți, pipăítă, ~e a. palpabil, evident; concret, material: *știe să reconstituiască ... vremuri trecute în icoane pipăite.* CAR. [V. ***pipăi***].

pipăitúră, pipăituri f. **1.** (rar) pipăire: *se simțiră pipăiturile cu care omul de afară măsura distanța.* CAR.; **2.** bîjbîire, dibuire. [***Pipăi*** + *-tură*].

pipărá vb. v. **pipera**.

pipărát a. v. **piperat**.

pipărcă, pipărchez vb. (reg.; tr.) a pipera (cu boia de ardei): *cu sare oi săra, cu pipare-oi pipărca.* [De la ***piparcă***].

pipărcát, ~ți, pipărcată, ~e a. (reg.) condimentat cu (multă) boia de ardei, cu piper, cu ardei iute. [V. ***pipărca***].

pipărúș, pipăruși m. (pop.) **1.** ardei (iute) (*Capsicum annuum*); (p. restr.) fructul acestei plante: (fig.) *de ger i se făcuse nasul pipăruș.* AL.; **2.** (de obicei artic.) numele unui dans popular, jucat mai ales la nunți; melodia acestui dans: *trăgeau cu foc la niște hori, bătuta ..., pipărușul și cîte jocuri toate.* ISP. [***Piper*** + *-uș*].

pipe-line [páiplain] n. conductă pentru transportul la distanță al fluidelor; oleoduc. [Cuv. engl.].

pipér, piperi m. **1.** plantă tropicală perenă din familia piperaceelor, originară din Orient, cu tulpina tîrîtoare sau agățătoare, cu fructe mici, negre la maturitate (*Piper nigrum*); **2.** (p. restr.; la sg.) fructul acestei plante, cu gust iute și aromat, folosit (ca atare sau pisat) drept condiment: *tata vindea în tîrg piper.* NEGR.; **cu piper,** (despre glume) picant, ușor indecent; **a i se sui cuiva piperul la nas,** a se supăra; **sare și piper,** gri-închis cu punctulețe dese negre și albe, alternînd între ele: *stofă sare și piper;* **3.** (fig.) element dinamic, înviorător; farmec, haz: *toba ... e piperul marșului.* CAR.; **4.** (pop.; și **piper roșu** sau **turcesc**) ardei (*Caspicum annuum*); (p. restr.) fructul acestei plante: *frunză verde de piperi.* POP.; **5. piper roșu,** boia de ardei; **6.** (compuse; bot.; reg.) **piperul-lupului,** popilnic (*Asarum europaeum*); **piperul-apelor,** tulichină (*Daphe mezereum*). // n. (artic.) numele unui dans popular alert, cu strigături, jucat la nunți; melodia acestui dans. [Din gr. mod. ***pipéri,*** sl. ***piperŭ***].

piperá, piperez vb. 1. (tr.) a pune piper sau (p. ext.) alte condimente (iuți) în mîncăruri sau băuturi: *ai piperat ciorba;* **2.** (intr.) a avea gustul înțepător (ca) al piperului: *ardeiul piperează;* **3.** (tr.) a face să usture în urma consumării unui aliment condimentat: *mi-am pipărat limba;* (și: **pipăra**). [De la ***piper***].

piperacée, piperacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, erbacee sau lemnoase, răspîndite mai ales în regiunile tropicale, cu proprietăți aromatice, cu flori mici, dispuse în amenți lungi, cu fructul în formă de boabe; (și la sg.) plantă din această familie (ex. piperul). [Din fr. ***pipéracées,*** lat. ***piperaceae***].

piperát, ~ți, piperată, ~e a. **1.** condimentat cu (prea mult) piper: *înghițind cu mare poftă din cîrnații pipărați.* PR.; **2.** înțepător, pătrunzător: *împlu casa-ntunecoasă de-o mireasmă pipărată.* EM.; **3.** (fig.; fam.) foarte ridicat, exagerat: *să plătească el camătă din ce în ce mai pipărată.* CAR.; *prețul e cam pipărat;* **4.** (ușor) indecent, picant; șocant:

începură cîntecele pipărate cu vorbe pe şleau. PETR.; (şi: **pipărat**). [V. ***pipera***].

piperazínă, piperazine f. substanţă sub formă de cristale incolore, solubile în apă, utilizată în medicină, mai ales în tratamentul gutei şi ca dizolvant al nisipului din urină. [Din fr. ***pipérazine,*** germ. ***Piperazin***].

piperínă, piperine f. alcaloid aflat în piper. [Din fr. ***pipérine***].

piperménţ n. lichior de mentă. [Din engl., fr. ***peppermint***].

piperniceálă f. faptul de a se pipernici; pipernicire; aspect pipernicit. [***Pipernici*** + ***-eală***].

pipernící, pipernicésc vb. (refl.) a se opri din creştere, din dezvoltare; a degenera biologic (din cauza unor condiţii neprielnice); a se închirci, a se sfrîji: *puii s-au pipernicit.* [Et. nec.].

pipernícíe f. (rar) stare sau aspect pipernicit. [***Pipernici*** + ***-ie***].

pipernicíre f. faptul de a se pipernici; pipernicea-lă; închircire, sfrijire. [V. ***pipernici***].

pipernicít, ~ţi, pipernicítă, ~e a. care s-a oprit din creştere, din dezvoltare, rămînînd mic, firav, debil; care a degenerat (din cauza unor condiţii neprielnice); pirpiriu, becisnic: *un bătrîn slab, pipernicit.* ISP.; *buruieni pipernicite ... înveseleau ici-colo vecinătăţile sterpe şi triste.* GHEŢIE; (subst.) *pipernicitul se pierdu pe undeva.* PR. [V. ***pipernici***].

pipémiţă, pipemiţe f. **1.** vas, cutie mică în care se ţine piperul; **2.** piuliţă sau rîşniţă mică pentru mărunţit fin piperul sau alte condimente. [Din bulg. ***piperniţa***].

piperonál m. (farm.) heliotropină. [Din fr. ***pipéronal***].

piperúţă, piperuţe f. (bot.) negruşcă (*Nigella arvensis*). [***Piper*** + ***-uţă***].

pipétă, pipete f. **1.** tub mic de sticlă (gradat), subţiat la un capăt, prevăzut de obicei cu o pompă de cauciuc la celălalt capăt, folosit pentru a lua, a măsura şi a picura o cantitate mică de lichid; picătoare, picurătoare; **2.** (rar) tub prin care se toarnă un lichid dintr-un vas în altul. [Din fr. ***pipette***].

pípi n. (fam.) urină: *miroase a pipi;* **a face pipi,** a urina: *copiii ... fac pipi pe faţa casei.* VIERU. [Din fr. ***pipi***].

pipijói m. v. **pupăzoi.**

pipiríg, pipiriguri m. nume dat mai multor plante erbacee, perene, cu tulpina cilindrică sau triunghiulară, care cresc prin locuri umede sau apătoase: **a)** plantă cu tulpina înaltă, cu flori brune-roşcate, îngrămădite în spice la vîrful tulpinii (*Schoenoplectus lacustris*); **b)** plantă cu tulpina în trei muchii, cu flori verzi (*Scirpus silvaticus*); **c)** plantă cu tulpina aspră şi rigidă, cenuşie-verzuie sau albăstruie, terminată cu un spic ascuţit la vîrf (*Equisetum hiemale*); **d)** plantă perenă cu tulpina triunghiulară, cu frunze liniare şi cu inflorescenţe compuse din 1-4 globuşoare (*Holoschoenus vulgaris*). [Et. nec.; cf. ***papură***].

pipirigúţ, pipiriguţi m. mică plantă erbacee, cu tulpina cilindrică, terminată cu un spic de flori brune-verzui (*Heleocharis palustris*). [***Pipirig*** + ***-uţ***].

pipirigúţă, pipiriguţe f. (bot.; reg.) păiuş (*Aira caespitosa*). [***Pipirig*** + ***-uţă***].

pipít(ă) a. şi f. v. **pepit.**

pipíţă, pipiţe f. (arg.) femeie uşuratică, femeiuş-că: *te-am văzut cu două pipiţe.* [Et. nec.].

pipoáşcă, pipoaşte f. (reg.) **1.** pipotă; **2.** (eufemistic) organ genital al unor animale femele; fătătoare, pipotă. [De la ***pipotă***].

pípotă, pipote f. **1.** stomac de pasăre; rînză; **2.** (fam. şi glumeţ) stomac de om; burtă: *are întotdeauna pipota plină;* **a-şi umple** (sau **a-şi îneca**) **pipota,** a se îmbăta: *bea, pipota-şi îneacă, altul ca să nu-l întrecă.* PANN; **a i se umfla cuiva pipota, a)** a se mînia; **b)** a fi foarte fudul; **a-i crăpa pipota de nerăbdare,** a fi foarte nerăbdător; **3.** (reg.; eufemistic) organ genital al unor animale femele; fătătoare, pipoaşcă. [Et. nec.; cf. ***pipă*** „burtă"].

pipotós, ~şi, pipotoásă, ~e a. nervos; răzbunător, ranchiunos; arţăgos: *da pipotos ai mai fost, măi băiete!* POP. [***Pipotă*** + ***-os***].

pir m. plantă erbacee din familia gramineelor, cu rizom tîrîtor, cu frunze liniare, cu flori verzi grupate în spice, care creşte ca buruiană printre plantele de cultură, împiedicînd dezvoltarea acestora (*Agropyrum repens*): *cei mai răi acopăr pe cei buni ..., cum cuprinde pirul rozele pe văi.* BOL. [Din bulg. ***pir***].

piramidál, ~i, piramidală, ~e a. **1.** care are forma unei piramide, ca o piramidă: *frunzişul piramidal ... al chiparoşilor.* CĂL.; *se ridicase un mic rug piramidal.* CĂRT.; **celulă piramidală** sau **neuron piramidal,** tip de celulă nervoasă a substanţei cenuşii din creier; **os piramidal** (şi m.), unul dintre oasele mici care formează corpul; **2.** (fig.) de proporţii foarte mari; uriaş; care uimeşte, impresionează prin mărime (sau importanţă): *succes piramidal.* // n. mecanism special al unor maşini de tricotat, cu care se realizează, la ciorapii fini, porţiunile întărite (talonul, talpa etc.). [Din fr. ***pyramidal***].

piramídă, piramide f. **1.** poliedru cu baza un poligon şi cu feţele triunghiulare care se unesc într-un vîrf comun: [schiurile] *le punem în formă de piramidă.* PR.; **2.** denumire dată monumentelor funerare gigantice de piatră, avînd forma unui astfel de corp geometric, ridicate în Egiptul antic, în Mesopotamia, în Persia, în India, în Mexic; (p. ext.) edificiu arhitectonic monumental, de forma descrisă mai sus: *precum o piramidă se-nalţă în pustii.* ALEX.; **3.** (fig.) ierarhie (socială, politică etc.): *oameni din vîrful piramidei sociale.* SAD.; **4.** grămadă (mare) de obiecte aranjate în forma poliedrului descris mai sus: *o piramidă din capete rînduite după rang.* CĂL.; **piramidă de arme** (sau **de puşti, de carabine**), formă de aşezare a puştilor, carabinelor etc. în care tălpile paturilor sînt dispuse circular pe pămînt şi sprijinite una de alta la vîrful ţevii: *după ordinul de popas, după facerea piramidelor, flăcării zvîrl raniţele.* SAD.; **5.** figură de gimnastică executată de mai mulţi sportivi, aşezaţi în rînduri suprapuse, în forma acestui poliedru; ansamblu de sportivi astfel aşezaţi; **6.** sistem de susţinere a viţei de vie portaltoi, format dintr-un stîlp înalt din vîrful căruia pornesc 6-8 sîrme fixate de butuci; **7. piramidă bulbară,** fiecare dintre proeminenţele cordoanelor anterioare ale măduvei spinării, la nivelul bulbului rahidian; **8. piramidă trofică,** diagramă care prezintă schematic raporturile cantitative dintre organismele care trăiesc într-o unitate spaţială, la fiecare nivel al lanţului trofic. [Din gr. mod. ***pyramís, -ídos,*** lat. ***pyramis, -idis,*** fr. ***pyramide***].

piramidón, piramidoane n. preparat farmaceutic sub formă de prafuri sau comprimate, folosit împotriva febrei, a durerilor de cap, a nevralgiilor etc.; amidopirină. [Din fr. ***pyramidon***].

pirándă, pirande f. (pop.) ţigancă; nevastă de ţigan: [ţiganii] *cît pe ce să mă înghită, de nu era o chirandă mai tînără.* CR.; (şi: (reg.) **chirandă**). [Din ţig. ***pirando***].

piranométru, piranometre n. instrument pentru măsurarea intensităţii radiaţiei solare difuze. [Din fr. ***pyranomètre***].

pirargírít n. minereu de argint, roşu-închis pînă la negru şi cu luciu adamantin, prezent în unele filoane argentifere hidrotermale. [Din fr. ***pyrargyrite,*** germ. ***Pyrargyrit***].

pirát, piraţi m. **1.** persoană care străbate mările pentru a răpi nave, echipaje, pasageri, pentru a jefui bunuri ale acestora, încărcătura aflată la bord; corsar, hoţ de mare: *piraţi ... îşi numără grăbit averi şi-mpart ce-au jefuit.* COŞB.; **2. pirat al aerului,** persoană care săvîrşeşte acte de piraterie aeriană; **3.** persoană care piratează o operă: *editorul era un pirat;* **4.** persoană care piratează un sistem informaţional: *piraţii informaticii au făcut zob un site.* A.; *piraţii au bulversat lumea bancară;* **5.** (p. gener.) individ fără scrupule, care se îmbogăţeşte prin jaf, tîlhărie: *în politică au pătruns tot felul de piraţi.* // a. al piraţilor, de piraţi; clandestin, ilicit; pirateresc: *flota veneţiană a întîlnit flota pirată în dreptul insulei Corfu.* PETR. [Din fr. ***pirate***].

piratá, piratez vb. (tr.) **1.** a reproduce şi a comercializa cărţi, casete video şi audio, programe soft etc. ilegal (fără acordul autorului sau fără copyright): *pirateria editorială, audio şi video a adus cîştiguri fabuloase întreprinzătorilor.* A; *producătorul s-a îmbogăţit piratînd discurile formaţiei „Beatles";* **2.** a accede prin efracţie la un sistem informaţional, cu scopul de a-l falsifica sau de a prelua informaţia: *cutare adolescent filipinez piratează nonşalant computerile Pentagonului.* D. [Din fr. ***pirater***].

piraterésc, ~şti, piratereáscă, ~eşti a. care aparţine piraţilor, referitor la piraţi; piraticesc. [***Piraterie*** + ***-esc***].

piratería, piraterii f. **1.** acţiune întreprinsă de un echipaj al unui vas asupra altui vas, cu scopul de a-l jefui; jaf, tîlhărie pe mare: *fusese cel mai sîngeros corsar şi intrase în pirateria barbarească.* PETR.; **2. piraterie aeriană,** act de ameninţare şi violenţă comis de o persoană înarmată sau de un grup de asemenea persoane asupra echipajului unui avion, în scopul deturnării avionului; **3.** acţiunea de a pirata; **4.** jaf, hoţie, abuz: *piraterie politică.* [Din fr. ***piraterie***].

piraticésc, ~şti, piraticeáscă, ~eşti a. (înv.) pirateresc: *am putut asista cu ocheanul la mai multe vitejii piraticeşti.* GHICA. [***Pirat*** + ***-icesc***].

pirétic, ~ci, piretică, ~ce a. care provoacă febră; referitor la febră. [Din fr. ***pyrétique***].

piretoterapíe f. metodă terapeutică constînd în provocarea artificială a unei stări febrile cu diferite mijloace (substanţe chimice, preparate de proteine, vaccinuri etc.), în scopul măririi puterii de apărare a organismului. [Din fr. ***pyrétothérapie***].

piretrínă, piretrine f. substanţă insecticidă extrasă din piretru. [Din fr. ***pyrethrine***].

pirétru m. **1.** (bot.) vetrice (*Chrisanthemum vulgare*); **2.** pulbere insecticidă fină, obţinută din florile uscate ale acestei plante. [Din fr. ***pirèthre***].

piréu n. v. **piure.**

pírex n. sticlă rezistentă la variaţii bruşte de temperatură, din care se fac mai ales ustensile de laborator. [Din fr. ***pyrex***].

pirexíe, pirexii f. stare febrilă cauzată de o infecţie; (p. ext.) nume generic dat bolilor cu temperatură ridicată. [Din fr. ***pyrexie***].

pirgeométru, pirgeometre n. aparat pentru măsurarea intensităţii radiaţiei calorice terestre. [Din fr. ***pyrgéomètre***].

pirheliográf, pirheliografe n. pirheliometru înregistrator. [Din fr. ***pyrhéliographe***].

pirheliométru, pirheliometre n. instrument cu care se măsoară prin absorbţie a radiaţiei solare directe, după cantitatea de căldură pe care o primeşte un corp absolut negru. [Din fr. ***pyrhéliomètre,*** germ. ***Pyrheliometer***].

piridínă f. substanţă organică lichidă cu caracter bazic, toxică, incoloră, cu miros caracteristic, miscibilă cu apa, alcoolul, eterul şi cu anumite uleiuri, întrebuinţată la fabricarea unor medicamente, a unor coloranţi, ca solvent pentru săruri minerale anhidre etc. [Din fr. ***pyridine***].

P Q

piridoxínă f. substanţă organică existentă în drojdia de bere, grîu, ficat etc., cu rol important în organism; vitamina B_6. [Din fr., engl. ***pyridoxine***].

pirifórm, ~i, piriformă, ~e a. care are formă de pară[2]. [Din fr. ***piriforme***].

pirimidínă f. bază azotată din molecula acizilor nucleici, formată dintr-un heterociclu de şase atomi (patru de carbon şi doi de azot). [Din fr. ***pyrimidine***].

pirimidínic, ~ci, pirimidinică, ~ce a. care provine din pirimidină; **bază pirimidinică**, bază azotată simplă din componenţa acizilor nucleici din materia vie. [Din fr. ***pirimidinique***].

piripisí vb. v. **peripiisi.**

pirítă, pirite f. sulfură naturală de fier, cristalizată în sistemul cubic, de culoare galbenă cu luciu metalic, utilizată mai ales la fabricarea acidului sulfuric. [Din fr. ***pyrite***].

piritizáre, piritizări f. (geol.) fenomen caracteristic zonelor neaerisite, bogate în hidrogen sulfurat, constînd în înlocuirea carbonatului de calciu din cochiliile fosile cu pirită. [De la ***pirită***].

piritós, ~şi, piritoásă, ~e a. care conţine (multă) pirită: *minereuri piritoase.* [Din fr. ***pyriteux***].

piro- elemente de compunere cu sensurile „(de) foc", „(prin) căldură". [Din fr. ***pyro-***, it. ***piro-***].

piroágă f. v. **pirogă.**

pirobalístică f. disciplină care studiază lansarea proiectilelor prin guri de foc. [Din fr. ***pyrobalistique***].

pirocatechínă f. compus organic cristalin din clasa fenolilor, solubil în apă şi în coloranţi organici, folosit ca revelator în tehnica fotografică, la fabricarea unor coloranţi pentru păr şi pentru blănuri etc. [Din fr. ***pyrocatechine***].

piroclástic, ~ci, piroclastică, ~ce a. care este alcătuit din piroclastite, referitor la piroclastite: *materiale piroclastice.* [Din fr. ***pyroclastique***].

piroclastít, piroclastite n. rocă mixtă sedimentară formată prin acumularea materialului expulzat în exploziile vulcanice. [Din fr. ***pyroclastite***].

piroeléctric, ~ci, piroelectrică, ~ce a. care aparţine piroelectricităţii, referitor la piroelectricitate. [Din fr. ***pyroélectrique***].

piroelectricitáte f. proprietate a unor cristale (turmalin, wurtzit, sulfat de litiu etc.) de a se polariza electric sub acţiunea unei variaţii de temperatură sau de a-şi modifica temperatura sub acţiunea unui cîmp electric exterior. [Din fr. ***pyroélectricité***].

pirofíl, ~i, pirofilă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care are atracţie pentru foc; **2.** care nu se alterează în contact cu focul. [Din it. ***pirofile***].

pirofilít n. silicat hidratat de aluminiu din grupa talcului, alb sau uşor colorat, sticlos sau sidefos, gras, utilizat în industria hîrtiei, a ceramicii, a cauciucului, a materialelor refractare, în electrotehnică etc. [Din fr. ***pyrophylite***].

pirofób, ~i, pirofobă, ~e a. care ţine de pirofobie. // m., f. persoană care suferă de pirofobie. [Din fr. ***pyrophobe***].

pirofobíe, pirofobii f. teamă patologică de foc. [Din fr. ***pyrophobie***].

pirofór, pirofori m. **1.** substanţă care se aprinde uşor în contact cu oxigenul sau cu aerul; **2.** (la pl.) gen de insecte coleoptere care emit lumină fosforescentă (*Phyrophora*); (la sg.) insectă aparţinînd acestui gen (ex. licuriciul). [Din fr. ***pyrophore***].

pirofóric, ~ci, piroforică, ~ce a. care are proprietăţile unui pirofor: *pietre piroforice.* [Din fr. ***pyrophorique***].

pirogálic a. **acid pirogalic**, pirogalol. [Din fr. ***pyrogallique***].

pirogalól n. compus organic cristalin, din clasa fenolilor, alb, cu gust amar, solubil în apă, obţinut din acid galic, folosit ca revelator fotografic, ca antiseptic etc.; acid pirogalic. [Din fr. ***pyrogallol***].

pirógă, pirogi f. ambarcaţie rudimentară, lungă şi îngustă, cu vîsle sau cu pînze, făcută dintr-un trunchi de copac scobit ori din piei cusute, folosită mai ales de amerindieni şi de locuitorii insulelor din Oceanul Pacific; monoxilă: *era o piroagă lungă, dintr-un trunchi cioplit.* TUD.; (şi: **piroagă**). [Din fr. ***pirogue***].

pirogén, ~i, pirogenă, ~e a. **1.** care este produs de foc; **2.** care provoacă febră. [Din fr. ***pyrogène***].

pirogenáre, pirogenări f. procedeu pentru realizarea unor reacţii chimice accelerate prin temperaturi de peste 500°C; piroliză. [Cf. fr. ***pyrogénation***].

pirognostíe, pirognostii f. metodă de analiză chimică la cald pentru determinarea metalelor dintr-un mineral, realizată cu ajutorul flăcării şi al suflătorului. [Din fr. ***pyrognostie***].

pirográf, pirografe n. aparat electric prevăzut cu un vîrf ascuţit înroşit în foc, cu care se pirogravează. [Din fr. ***pyrographe,*** engl. ***pyrograph***].

pirografít n. grafit cu termorezistenţă înaltă, obţinut prin sedimentarea produselor gazoase ale pirolizei hidrocarburilor, folosit pentru protecţia ajutajelor la motoarele rachetă. [***Piro-*** + ***grafit***].

pirogrává, pirogravez vb. (tr.) a grava desene pe un obiect de lemn, de os, de piele etc. cu un pirograf sau cu un termocauter. [Din fr. ***pyrograver***].

pirograváre, pirogravări f. acţiunea de a pirogravă şi rezultatul ei. [V. ***pirogravă***].

pirogravát, ~ţi, pirogravată, ~e a. **1.** decorat cu pirogravuri: *o masă joasă pirogravată.* CĂL.; **2.** executat prin pirogravare: *obiect cu inscripţii pirogravate.* [V. ***pirogravă***].

pirogravór, ~i, pirogravoáre m., f. persoană care execută lucrări de pirogravură; specialist în tehnica pirogravurii. [Din fr. ***pyrograveur***].

pirogravúră, pirogravuri f. **1.** (la sg.) tehnică de ornamentare a obiectelor de lemn, de piele, de os etc., constînd din incizarea unui desen cu un pirograf sau cu un termocauter; **2.** gravură, desen executat prin pirogravare; (p. ext.) obiect pirogravat: *expoziţie de pirogravuri.* [Din fr. ***pyrogravure***].

pirói, piroli m. compus organic sub formă de lichid incolor, cu miros de cloroform, solubil în alcool, eter, benzen, izolat din gudroanele de cărbune, întrebuinţat ca materie primă la fabricarea unor coloranţi. [Din fr. ***pirrol***].

piroiatríe, pirolatrii f. cult al focului la popoarele primitive. [Din fr. ***pirolâtrie***].

pirolátru, pirolatri m. adorator al focului. [Din fr. ***pirolâtre***].

pirolignós a. **acid pirolignos**, produs de culoare brună sau neagră, cu miros specific, obţinut prin distilarea uscată a lemnului, din care se extrag acidul acetic, alcoolul metilic, acetona etc. [Din fr. ***pyroligneux***].

pirolíză, pirolize f. (chim.) pirogenare. [Din fr. ***pyrolyse***].

piroluzít n. bioxid natural de mangan, prezent de obicei în mase compacte sau pămîntoase de culoare neagră, folosit la extragerea manganului, în industria sticlei, la fabricarea vopselelor de ulei etc. [Din fr. ***pyrolusite***].

piromán, ~i, piromană, ~e m., f. persoană care suferă de piromanie: *incendiul fusese provocat de un piroman.* [Din fr. ***pyromane***].

piromaníe f. formă de tulburare psihică manifestată prin impulsul de a provoca incendii, de a distruge prin foc. [Din fr. ***pyromanie***].

pirománt, ~ţi, piromantă, ~e m., f. persoană care practică piromanţia. [Din it. ***piromante***].

piromanţíe f. practică de ghicire a viitorului prin observarea aspectului, intensităţii etc. focului sau a flăcărilor, utilizată în Grecia antică. [Din fr. ***pyromancie***].

pirometamorfísm n. metamorfism al rocilor din vecinătatea unui corp eruptiv, datorat temperaturilor înalte prin care iau naştere marmure cu conţinut de minerale caracteristice. [Din fr. ***pyrométamorphisme***].

pirométric, ~ci, pirometrică, ~ce a. care aparţine pirometriei, referitor la pirometrie; **con pirometric**, pirometru ceramic. [Din fr. ***pyrométrique***].

pirométríe f. ramură a fizicii care studiază problemele legate de măsurarea temperaturilor înalte. [Din fr. ***pyrométrie***].

pirométru, pirometre n. instrument pentru măsurarea temperaturilor înalte, bazat fie pe măsurarea tensiunii electrice a unui ter-mocuplu sau a rezistenţei electrice a unui conductor, fie pe evaluarea energiei luminoase emise de corpul respectiv: ***pirometru termoelectric; pirometru optic***; **pirometru ceramic**, corp de formă piramidală, compus din amestecuri minerale, care se înmoaie la o temperatură fixă, caracteristică; con pirometric. [Din fr. ***pyromètre***].

piromorfísm n. modificare a structurii şi a compoziţiei rocilor, determinată de o temperatură înaltă. [Din fr. ***pyromorphisme***].

piromorfít n. minereu de plumb format în zona de oxidare a zăcămintelor bogate în plumb. [Din germ. ***Pyromorphit***].

pirón, piroane n. cui de oţel, gros şi lung, folosit mai ales la îmbinarea pieselor unei construcţii de lemn, la fixarea unui obiect greu pe perete etc.: *cumpără ... patru balamale, cîteva piroane, două belciuge.* CR.; *nu-l dor piroanele din carne.* VIERU; (fig.) *am nişte bănuieli care-mi bat în ţeastă piroanele nebuniei.* GAL.; (fam.) **a face (la) piroane**, a clănţăni din dinţi de frig; a dîrdîi: *tremurau de frig de le clănţăneau dinţii în gură şi făceau la piroane şi la cuie.* ISP.; (fam.) **a tăia (la) piroane**, a spune minciuni. [Din sl. ***pironŭ***].

pironí, pironesc vb. (tr.) **1.** a fixa, a prinde cu sau în piroane: (fig.) *silit să stau ... legat şi pironit de-un tron.* COŞB.; **2.** (spec.) a ţintui în cuie pentru a chinui; a răstigni: *l-ar fi pironit părintele Oşlobanu pe cruce.* CR.; **3.** a împiedica pe cineva sau ceva să se mişte; a fixa, a imobiliza: *parcă îl pironise cineva locului.* ISP.; **4.** a-şi fixa, a-şi concentra privirea, atenţia, gîndul într-o anumită direcţie, asupra cuiva sau a ceva; a ţinti: *într-însul îşi pironiseră toate sperările.* BĂLC.; *Maitreyi ... îşi pironi privirile în ochii tatălui.* EL. [De la ***piron***].

pironíre, pironiri f. acţiunea de a pironi şi rezultatul ei. [V. ***pironi***].

pironít, ~ţi, pironită, ~e a. **1.** bătut, fixat cu sau în piroane; **2.** nemişcat, imobilizat; încremenit (de emoţie, de durere etc.): *ea rămase pironită locului.* GHEŢIE; **3.** fixat, ţintit asupra cuiva sau a ceva: *rămîne cu ochii pironiţi acolo.* CAR. [V. ***pironi***].

piróp n. varietate de granat, de culoare roşie, roşiatică sau neagră, cu luciu sticlos, utilizată ca piatră semipreţioasă. [Din fr. ***pyrope,*** germ. ***Pyrop***].

piroplasmóză, piroplasmoze f. nume generic dat unui grup de boli parazitare ale animalelor domestice, în special taurine, cabaline şi ovine, provocată de paraziţi monocelulari (transmişi prin căpuşe), care distrug globulele roşii şi produc febră mare. [Din fr. ***piroplasmose***].

piroscáf, piroscafe şi **piroscafuri** n. (înv.) navă acţionată de un motor cu aburi: *ne suirăm pe piroscaful „Arhiduca Albrecht".* FIL. [Din fr. ***pyroscaphe***].

piroscóp, piroscoape n. instrument sau dispozitiv pentru determinarea aproximativă a temperaturilor înalte. [Din fr. *pyroscope*].

piroscópic, ~ci, piroscopică, ~ce a. referitor la piroscop. [Din fr. *pyroscopique*].

pirosféră f. denumire învechită pentru interiorul globului terestru (între barisferă şi litosferă), presupus a fi în stare fluidă şi considerat sursă a proceselor magmatice. [Din fr. *pyrosphère*].

pirostát, pirostate n. aparat pentru supravegherea şi menţinerea temperaturii constante într-o cameră de ardere sau într-un cuptor industrial. [Din fr. *pyrostat*].

pirostíe f. v. pirostrie.

pirostríe, pirostrii f. 1. (mai ales la pl.) unealtă de gospodărie făcută dintr-un cerc sau dintr-un triunghi de fier sprijinit pe trei picioare, pe care se aşază oala sau ceaunul la foc: *faţa casei, vatra, focul, pirostiile, ceaunul.* CR.; 2. (pop.; la pl.) cununa care se pune pe capul mirilor la oficierea căsătoriei religioase; **a(-şi) pune pirostriile pe** (sau **în**) **cap,** a (se) căsători: *o să împletească cosiţa albă fără să puie pirostriile în cap.* ISP.; (şi: (înv. şi reg.) **pirostie**). [Din gr. mod. *pirostiá,* bulg. *pirostija*].

piróşcă, piroşte şi **piroşti** f. (reg.) colţunaş umplut cu brînză, carne, marmeladă etc.: *chiroştile ... şădeau ca subt streşină în unt.* POP.; (şi: **chiroşcă**) [Din rus. *pirožki,* ucr. *pyrižki*].

piroteáiă, piroteli f. 1. faptul de a piroti; starea celui care piroteşte; somnolenţă, moţăială; picoteală: *am un leac să-ţi tai de piroteală.* CAR.; 2. (pop.) boală manifestată prin somnolenţă şi prin dureri de oase. [*Piroti* + *-eală*].

pirotéhnic, ~ci, pirotehnică, ~ce a. care aparţine pirotehniei, referitor la pirotehnie; produs prin pirotehnie: *materiale pirotehnice.* // f. pirotehnie. [Din fr. *pyrotechnique*].

pirotehnician, pirotehnicieni m. specialist în pirotehnie. [Din fr. *pyrotechnicien*].

pirotehníe, pirotehnii f. 1. tehnica fabricării şi a utilizării materialelor şi a dispozitivelor care servesc la aprinderea muniţiilor, a armelor de foc, a unor explozive, a artificiilor; pirotehnică; 2. fabrică de muniţii. [Din fr. *pyrotechnie*].

pirotérmic, ~ci, pirotermică, ~ce a. (despre procese, instalaţii etc.) care dezvoltă căldură prin ardere. [Din fr. *pyrothermique*].

pirotí, pirotesc vb. (intr.) 1. a fi toropit de somn; a moţăi, a aţipi, a picoti: *doar nu-s babe să chirotească din picioare.* CR.; (fig.) *veghea asupra străluciriі ...* [limbii] *nu trebuie să pirotească niciînd.* VIERU; 2. a fi abătut şi fără vlagă; a lîncezi; (p. ext.) a zăcea, a boli: *ce staţi aşa şi pirotiţi, dragii bunicăi? morţii cu morţii şi viii cu viii.* C. [Et. nec.].

pirotínă f. sulfură naturală de fier, cristalizată în sistemul hexagonal, de culoare galbenă-închis cu reflexe brune-roz, folosită, alături de pirită, la prepararea acidului sulfuric. [Din fr. *pyrrhotine*].

pirotíre, pirotiri f. faptul de a piroti; picoteală: *poetul în căutare de pirotire euforică la soare merge în lunca Siretului.* CĂL. [V. *piroti*].

piroxén, piroxeni m. (la pl.) grup de minerale magmatice şi metamorfice alcătuite din silicaţi de magneziu, de fier, de calciu etc., de culoare verde pînă la negru, cu luciu sticlos; (şi la sg.) mineral din acest grup. [Din fr. *pyroxène*].

piroxénic, ~ci, piroxenică, ~ce a. de natura piroxenului. [Din fr. *pyroxénique*].

piroxenít, piroxenite a. rocă eruptivă constituită mai ales din piroxeni. [Din fr. *pyroxénite*].

piroxilínă, piroxiline f. amestec de esteri nitrici ai celulozei, folosit la fabricarea explozivilor, a colodiului, a celuloidului, a emailurilor etc. [Din fr. *pyroxiline*].

piróză, piroze f. senzaţie de arsură în piept şi în gît, determinată de iritaţia esofagului. [Din fr. *pyrosis*].

pirpirí a. v. pirpiriu.

pirpiríu, ~ii, pirpirie, ~ii a. 1. care este sau care a rămas mic; firav, pipernicit, sfrijit, prizărit, jigărit: *un băiat slab şi pirpiriu.* GHICA; 2. îmbrăcat sărăcăcios sau cu haine subţiri; jerpelit: *intră ... un funcţionăraş foarte pirpiriu, deşi afară era destul de ger.* CAR.; 3. nepotrivit pentru vremea friguroasă; subţire; sărăcăcios, jerpelit: *venea iarna pe zloată într-un pardesiu pirpiriu, în galoşi care musteau.* CĂL.; 4. (înv. şi pop.) (şi **pirpiri-cosac**) lipsit de avere; sărac: *se dezmetici el şi se văzu pirpiri-cosac, golănel şi gonit.* ISP.; (subst.) *să vă gîndiţi la o afacere cu nişte gospodari mai bogaţi; dascălul Iov e un pirpiriu.* SAD.; (şi: (înv.) **pirpirí**) [Din turc. *pirpiri*].

piruetă, piruetez vb. (rar; intr.) a face piruete: *se agita pe undele muzicii, legănîndu-se, piruetînd.* CĂL. [Din fr. *pirouetter*].

piruétă, piruete f. 1. rotire (rapidă) a corpului în jurul axei sale pe un singur picior, pe vîrf sau pe călcîi, pe loc sau în deplasare (în baletul clasic, patinaj, gimnastica artistică sau la aruncarea discului, a ciocanului etc.); figură de dans constînd într-o asemenea rotire; (p. gener.) rotire rapidă pe vîrful picioarelor: *făcea piruiete cu braţele întinse drept, valsînd cu un partener imaterial.* CĂL.; 2. (fig.) schimbare bruscă de atitudine: *te-au salvat mereu piruetele conjuncturale;* 3. (rar) sfîrlează, titirez. [Din fr. *pirouette*].

piruí, pers. 3 **píruie** şi **piruieşte** vb. (intr. şi tr.) a scoate sunete caracteristice, melodioase, în triluri; a ciripi: *privighetoarea piruie;* (fig.) *piruie naiul.* [Onomat.].

piruít, piruituri n. faptul de a pirui; cîntec în triluri al păsărilor; ciripit: *piruitul privighetorii.* [V. *pirui*].

pirúvic a. **acid piruvic,** acid organic, compus intermediar în metabolismul glucidelor, grăsimilor, aminoacizilor şi în fermentaţia alcoolică, provenit din degradarea glucozei. [Din fr. *pyruvique*].

pis interj. (repetat) strigăt cu care se cheamă pisica: *pis! pis!*; **a nu zice nici pis,** a nu scoate nici o vorbă, a tăcea chitic: *nu mai zise nici pis!* ISP.; (şi: **pîs**) [Onomat.].

pisă, pisez vb. (tr.) 1. a zdrobi, a sfărîma o substanţă, un corp solid prin loviri repetate cu pisălogul, cu ciocanul etc. pentru a le mărunţi sau a le a preface în praf: *pisează o scăfiţă de mujdei.* SAD.; 2. a bătători, a bătuci (cu picioarele), a îndesa pămîntul, zăpada; (p. ext.) a dansa, a juca: *unii jucau, pisînd pămîntul pietros cu opinca.* EM.; *s-au pus să piseze o mocănească;* 3. (fig.) a snopi pe cineva în bătaie: *să nu-mi mai calci în casă, că mă pui de te pisez.* PANN; 4. (fig.) a plictisi, a bate la cap pe cineva, insistînd asupra unui lucru; a pisălogi; a sîcîi: *zilnic ne pisează cu telefoane.* GHEŢIE. [Lat. *pi(n)sare*].

pisánie, pisanii f. (înv.) 1. inscripţie sculptată sau pictată la intrarea într-o biserică (în care sînt consemnate numele ctitorului, al donatorului, al meşterului, data ridicării, hramul etc.), pe lespedea unui mormînt etc.: *am poruncit ... meşterilor să dăltuiască pisania, lăsînd liber numai anul sfinţirii.* SAD.; *ocolirăі naosul zăbovind înaintea mormintelor boiereşti, cu pisanii chirilice.* GHEŢIE; 2. (glumeţ) scriere, scrisoare: *nu apucase încă să toarne pe hîrtie ieroglificele sale pisanii.* OD. [Din sl. *pisanije*].

pisár, pisari m. 1. secretar (domnesc) de cancelarie în Ţara Românească şi în Moldova; grămătic, diac, logofăt, uricar: *Hmil ... era atunci pisar oştilor.* COSTIN; 2. (fam.; iron.) funcţionar de birou, copist; conţopist: *cel mai mic* [copil] *e pisar.* NEGR.; (şi: **pisăr**). [Din sl. *pisarĭ*, pol. *pisarz*].

pisáre, pisări f. acţiunea de a pisa; zdrobire, sfărîmare, pisat[1]: *vedeţi Calea Victoriei, plină cît e ziua de lungă de această paradoxală pisare în loc.* GAL. [V. *pisa*].

pisát[1] n. pisare: *pisatul grîului.* [V. *pisa*].

pisát[2], ~ţi, pisată, ~e a. 1. mărunţit, zdrobit; prefăcut în pulbere: *păstăi de fasole şi usturoi pisat.* SAD.; **cu oasele pisate,** foarte obosit, extenuat: *vine în goana cailor, pe brînci, o zi, o noapte şi o dimineaţă şi soseşte la Bucureşti cu oasele pisate.* CAR.; 2. (fig.; fam.) snopit în bătaie: *m-am pomenit cu fata acasă, bătută, pisată.* BR.-VOIN. [V. *pisa*].

pisăgeáiă, pisăgeli f. 1. (fam.) faptul de a pisăgi; 2. (fig.) bătaie zdravănă; chelfăneală: *deunăzi, după atîta pisăgeală, se culcase fără să se plîngă.* CAR.; 3. (fig.) cicăleală, pisălogeală; 4. (fig.) tocală, buchiseală: *spoiala enciclopedică ... din cei patru ani de pisăgeală.* VLAH. [*Pisăgi* + *-eală*].

pisăgí, pisăgesc vb. (fam.; tr.) 1. a pisa (bine): *se aud ... bufnituri înfundate, parc-ar pisăgi cineva ceva pe o masă.* CAR.; 2. a bătători pămîntul, zăpada etc.: *pisăgea pămîntul în vîrful picioarelor.* ZAMF.; 3. (fig.) a bate zdravăn: *moldovenii îi urmăreau şi-i chisăgeau.* ISP.; 4. (fig.) a învăţa mult; a toci, a buchisi. [De la *pisa*].

pisălíţă f. v. chiseliţă.

pisălóg, ~gi, pisăloágă, ~ge a. (fam.) (adesea subst.) care plictiseşte pe cineva, insistînd mereu asupra unui lucru: *am nimerit ... peste un babalîc pisălog.* GHEŢIE. // n. unealtă casnică (de obicei de metal sau de lemn) rotunjită ca o măciucă la un capăt sau la amîndouă, cu care se pisează ceva în piuliţă sau în piuă; pilug: *pisăm în găvan, pisăm cu pisălogul, trei căpăţîni de usturoi.* ST. [*Pisa* + *-ălog*].

pisălogeálă, pisălogeli f. (fam.) faptul de a pisălogi; vorbărie care plictiseşte; cicăleală, pisăgeală, sîcîială: *de astă dată pisălogeala ei îmi făcea bine.* PR. [*Pisălogi* + *-eală*].

pisălogí, pisălogesc vb. (fam.; tr.) a plictisi; a bate la cap pe cineva; a pisa: *nu mă mai pisălogi.* [De la *pisălog*].

pisăr m. v. pisar.

pisăríe f. (înv.) funcţia de pisar: *craiul ... dînd cu uric lui Hmil pisăria de oaste.* COSTIN. [*Pisar* + *-ie*].

pisc[1] interj. (adesea repetat) cuvînt care imită strigătul caracteristic al unor (pui de) păsări. [Onomat.].

pisc[2], piscuri n. 1. vîrf ascuţit (colţuros şi golaş) al unui munte sau deal, dominînd o vale sau o depresiune; piscan: *vulturul ce pe piscuri zboară.* BOL.; *se lămureau şi alte piscuri cu pete de omăt.* SAD.; 2. capătul de dinainte, ascuţit şi încovoiat în sus, al unei ambarcaţii: *caicul lovea, în pisc el izbea şi-n două-l făcea.* POP.; 3. (pop.) parte a carului sau a saniei în care se fixează protapul. [Et. nec.].

piscăn, piscane n. (reg.) pisc[2]: *colo-n deal într-un piscan mi-a-frunzit d-un făgulean.* POP. [*Pisc* + *-an*].

piscícol, ~i, piscícolă, ~e a. care ţine de peşti, de piscicultură sau de pescuit; referitor la peşti, la piscicultură sau la pescuit: *bogăţia piscicolă a Deltei.* [Din fr. *piscicole*].

piscicultór, piscicultori m. specialist în piscicultură. [Din fr. *pisciculteur*].

piscicultúră f. ramură a economiei care se ocupă cu creşterea peştilor în apele naturale, în heleşteie şi iazuri (amenajate în acest scop). [Din fr. *pisciculture*].

piscifórm, ~i, pisciformă, ~e a. în formă de peşte. [Din fr. *pisciforme*].

piscínă, piscine f. 1. bazin cu peşti, amenajat într-o grădină, într-un parc etc.: *piscina avea bordură naturală, din mari pietre albite.* PR.;

2. bazin artificial de înot, acoperit sau în aer liber. [Din fr. ***piscine***].

piscivór, ~i, piscivoră, ~e a. (livr.) care se hrăneşte cu peşte. [Din fr. ***piscivore***].

piscoáie f. v. **piscoi.**

piscói, piscoaie n. şi **piscoi** m. (reg.) **1.** fluier care intră în alcătuirea unor instrumente muzicale (cimpoi, orgă etc.): *cimpoieşul îşi potrivea piscoiul.* SL.; **2.** vrană la moară (prin care curge făina): *nouă mori ... măcinînd tot la argint, cu piscoaie pe fereastră să curgă bănetu în casă.* POP. // f. fluier de soc sau de salcie. // m. om mic de statură, sfrijit, pipernicit: *nişte piscoi sînt toţi pe lîngă Bujor.* SL.; (şi: **piscoaie**). [Et. nec.; cf. sl. ***piskŭ*** „fluier"].

piscuí, pers.3 **piscuie** vb. (intr.) **1.** (despre păsări) a ciripi; **2.** (despre puii de pasăre) a piui. [Onomat.].

piscuít n. faptul de a piscui; sunet scos de păsări sau de puii lor cînd piscuie: *auzea piscuiul puilor.* [V. ***piscui***].

pisculéţ, pisculeţe n. (pop.) diminutiv al lui pisc; piscuşor: *într-un vîrf de pisculeţ, mi-a crescut d-un nuculeţ.* POP. [***Pisc***^{2} + *-uleţ*].

piscuşór, piscuşoare n. (rar) pisculeţ. [***Pisc***^{2} + *-uşor*].

píscup m. v. **episcop.**

pisétă, pisete f. recipient de laborator format dintr-un balon (de sticlă) şi dintr-un tub de stropire, care proiectează un jet lichid pentru spălarea vaselor şi filtrelor. [Din fr. ***pissette***].

pisíc, pisici m. pisoi: *cotoşmanul era un pisic cu minte.* ISP. [De la ***pisică***].

pisícă, pisici f. **1.** mamifer domestic carnivor din familia felidelor, cu corpul suplu, acoperit cu păr moale de diferite culori, cu gheare retractile (*Felis domestica*); (spec.) femela acestui animal; mîţă: *în casa unde se află o pisică nu se află şoareci.* BOL.; *pisicile ... cînd simt nevoia de tandreţe se mîngîie singure.* PR.; **pisică sălbatică**, animal de pradă, cu blana cenuşie-gălbuie, tărcată cu negru, care trăieşte prin păduri (*Felis silvestris*); **a trăi** (sau **a se înţelege**) **ca cîinele cu pisica**, a nu se înţelege, a trăi rău cu cineva; **a avea ochi de pisică, a)** a avea privirea foarte ageră, a vedea foarte bine; b) a fi viclean; **a se spăla ca pisica**, a se spăla superficial; **2.** blană prelucrată a acestui animal: *o scurteică mitocănească de plisă, căptuşită cu pisică.* CAR.; **3.** (compus) **pisică-de-mare**, peşte marin ovipar, cu corpul turtit, lipsit de solzi şi cu un spin veninos în coadă (*Trygon pastinaca*); **4.** nume dat unor obiecte, instrumente, dispozitive etc. care prind sau trag ceva, se înfig în ceva etc.; **5.** cărucior de macara; **6.** mănunchi de sîrme de oţel folosit pentru curăţarea de noroi sau de pămînt a utilajelor de foraj. [***Pis*** + *-ică*].

pisicări, pisicăresc vb. (rar; refl.) a se linguşi (cu viclenie) pe lîngă cineva: *se pisicărea pe lîngă el.* [***Pisică*** + *-ări*].

pisiceálă, pisiceli f. (fam.) faptul de a se pisici. [***Pisici*** + *-eală*].

pisicésc, ~şti, pisiceáscă, ~eşti a. (rar) de pisică, referitor la pisică, specific pisicii; mîţesc: *nu-i bătaie pisicească, ci-i bătaie ciocoiască.* POP. [***Pisică*** + *-esc*].

pisicéşte adv. (rar) ca pisica; (p. ext.) cu viclenie; pe nesimţite: *pîndeşte pisiceşte.* CAR. [***Pisică*** + *-eşte*].

pisicí, pisicesc vb. (fam.; refl.) a se alinta, a se răsfăţa; a se linguşi (ca o pisică): *nu te mai pisici, eşti ridicolă!* [De la ***pisică***].

pisicós, ~şi, pisicoásă, ~e a. (rar) cu apucături de pisică, asemănător cu pisica; felin: *chiar pantera pisicoasă însă crudă ca femeia se trăgea din a lui cale.* MACED. [***Pisică*** + *-os*].

pisicúţ, pisicuţi m. diminutiv al lui pisic; pisoiaş. [***Pisic*** + *-uţ*].

pisicúţă, pisicuţe f. **1.** diminutiv al lui pisică; **2.** (bot.; reg.) mîţişor, ament. [***Pisică*** + *-uţă*].

pisoár, pisoare n. vas de faianţă, de metal etc., montat pe peretele unui closet, folosit de bărbaţi pentru urinat; (p. ext.) parte a closetului public unde sînt instalate asemenea vase. [Din fr. ***pissoir***].

pisói, pisoi m. **1.** masculul pisicii: *vulpea cu pisoiul întîlnire des avînd, amîndoi se-ndrăguliră.* PANN; **2.** pui (mai ales mascul) de pisică: *mîţa are doi pisoi.* [***Pis*** + *-oi*].

pisoiáş, pisoiaşi m. diminutiv al lui pisoi; motănaş, pisicuţ. [***Pisoi*** + *-aş*].

pisoiít, pisolite n. **1.** agregat de minerale (calcit, oxid de fier şi de mangan etc.), alcătuit din bucăţi sferice de mărimea unui bob de mazăre, care se depune în apele termale cu un conţinut concentrat de bicarbonat de calciu; **2.** rocă alcătuită din astfel de agregate minerale. [Din fr. ***pisolithe***].

pisolític, ~ci, pisolitică, ~ce a. (despre roci) care este format din pisolite: *calcar pisolitic.* [Din fr. ***pisolithique***].

pistărd, pistarzi m. ciclist specializat în concursuri pe pistă, pe velodrom. [Din fr. ***pistard***].

pístă, piste f. **1.** fişie de teren amenajată ca drum şi rezervată unei circulaţii speciale; **2.** fişie de teren amenajată pentru întreceri şi antrenamente sportive; **3.** teren amenajat pentru decolarea şi aterizarea avioanelor; **4.** spaţiu rezervat pentru dans într-un local public; ring; **5.** (fig.) direcţie, curs (care conduce spre un anumit scop); făgaş: *pista mediatică a lansării unor cărţi şi a unor scriitori ... nu garantează succesul de librărie şi receptarea ... unei opere.* R.L.; *discuţia urmă altă pistă;* **6.** fiecare dintre traseele continui, înguste şi paralele ale unei benzi magnetice pe care acţionează capul de înregistrare şi de redare al unui magnetofon; **pistă sonoră**, fişie îngustă de-a lungul unei pelicule cinematografice, pe care este făcută înregistrarea sonoră (sub forma unei succesiuni de dungi paralele de diferite grosimi). [Din fr. ***piste,*** germ. ***Piste***].

pistíl^1**, pistiluri** n. **1.** organul femel reproducător al florii, format din ovar, stil şi stigmat; gineceu; **2.** obiect de sticlă, de porţelan etc., cu care se pulverizează ori se omogenizează în mojar substanţe chimice sau farmaceutice. [Din fr. ***pistil,*** lat. ***pistillus***].

pistíl^2**, pistiluri** n. pastă consistentă de fructe (uscată sub formă de foaie groasă); (la pl.) diferite varietăţi de asemenea pastă: *corăbioare, nugale şi foi dulci, roşcate, de pistil.* PETR.; *pistil de prune, de gutui.* [Din turc. ***pestil***].

pistól^1**, pistoli** m. veche monedă de aur (franceză, spaniolă, italiană, engleză), a cărei valoare a variat după epoci: *scoase o pungă plină cu pistoli de aur.* FIL. [Din fr. ***pistole***].

pistól^2**, pistoale** n. **1.** armă de foc de dimensiuni mici, cu magazie de cartuşe fixă sau amovibilă, care se mînuieşte cu o singură mînă; revolver: *apare o ceată de ticăloşi, mînuitori de pistoale.* PR.; **pistol-mitralieră**, armă automată uşoară, cu ţeavă scurtă şi cu bătaie mai mică decît a puştii-mitraliere; automat; **pistol de rachete** (sau de **semnalizare**), pistol cu care se trag rachetele de semnalizare; **pistol-portbandulă**, pistol cu ţeavă lungă, care aruncă o bandulă purtătoare a unei parîme pentru salvarea naufragiaţilor sau a unei parîme de remorcă; **gol (ca un pistol)** sau **îmbrăcat pistol**, gol de tot, cu pielea goală; gol puşcă; (p. ext.) sărac: *băiatul rămase adumbrit într-un crînguleţ verde, căci era gol pistol.* ISP.; **sărac** (sau **golan**) **pistol,** foarte sărac; **2.** (p. ext.) foc, glonţ tras cu o asemenea armă de foc: *cadînele trăgeau puşti şi pistoale după ferestre.* GHICA; **3.** (sport) denumire a unei probe de tir care se execută cu această armă de foc, constînd în trageri automate sau cu foc asupra unor ţinte mişcătoare ori fixe: *pistol viteză;* **4.** aparat portativ, avînd forma acestei arme, folosit pentru diferite operaţii (vopsit, nituit, lipit etc.); **pistol de vopsit,** aparat pulverizator pentru vopsirea prin stropire fină a suprafeţelor; **pistol de sudură,** aparat de sudură; **pistol cu aer comprimat,** perforator pneumatic. [Din gr. mod. ***pistóli,*** germ. ***Pistole***].

pistolăr, pistolari m. **1.** iscusit mînuitor al pistolului; versat trăgător cu pistolul: *îmi plac western-urile cu pistolari;* **2.** trăgător specializat în probe de tir cu pistolul; **3.** (peior.) bătăuş, scandalagiu care foloseşte (ilegal) pistolul; pistolard: *îi e frică de pistolarii noştri.* ST. [***Pistol***^{2} + *-ar*].

pistolárd, pistolarzi m. (peior.) pistolar. [***Pistol***^{2} + *-ard*].

pistoláş, pistolaşe n. diminutiv al lui pistol^2. [***Pistol***^{2} + *-aş*].

pistoleáncă f. v. **pristoleancă.**

pistolét, pistolete n. **1.** armă de foc portativă, semiautomată, scurtă şi uşoară, avînd magazia de cartuşe montată în patul armei, care se mînuieşte cu o singură mînă; **2.** florar (pentru desen). [Din fr. ***pistolet***].

pistón, pistoane n. **1.** organ de maşină sau parte a unor instrumente, aparate etc., care efectuează o mişcare alternativă de translaţie într-un cilindru în care se găseşte un fluid sub presiune: *motorul cel mare duduia furios, pistoanele urcau şi coborau necontenit.* GHEŢIE; **2.** instrument muzical de suflat, din alamă, asemănător cu trompeta; **3.** clapă mobilă care închide sau deschide un orificiu la unele instrumente de suflat. [Din fr. ***piston,*** germ. ***Piston***].

pistoná, pistonez vb. (tr.) **1.** a extrage un fluid (mai ales ţiţei) cu ajutorul unui piston special; **2.** (fig.; fam.) a stărui pe lîngă cineva pentru a afla sau a obţine ceva; a insista. [Din fr. ***pistonner***].

pistonáj, pistonaje n. (tehn.) **1.** pistonare; **2.** crearea unei depresiuni în spaţiul de sub garnitura de foraj a unei sonde. [Din fr. ***pistonnage***].

pistonáre, pistonări f. acţiunea de a pistona şi rezultatul ei. [V. ***pistona***].

pistonfón, pistonfoane n. dispozitiv de etalonare a microfoanelor în domeniul frecvenţelor joase. [Din fr. ***pistonphone***].

pistórnic n. v. **pristornic.**

pistosí, pistosesc vb. (reg.; tr.) a zdrobi, a sfărîma; a măcelări: *pe turci îi pistosea pînă scrumul rămînea.* POP. [Et. nec.].

pistreálă, pistrele f. (înv.) **1.** distanţă pînă la care poate ajunge o săgeată, un proiectil; distanţă pe sol corespunzătoare acesteia: *marsără aşă cu toţii la un loc, cît o pistreală de săgeată.* NEC.; **2.** loc special amenajat pentru alergări, întreceri etc.: *alergă la locul cel de nevoinţă la pistreală.* DOS. [Din sl. ***prěstrělŭ***].

pistrelá, pistrelez vb. (înv.; rar; intr.) a împroşca: *faţa ta ... cu foc pistrelează.* DOS. [De la ***pistreală***].

pístru, ~i, pistră, ~e a. (reg.) cu pete (negre) pe bot: *oi pistre.* // f. (reg.) pînză groasă cu dungi colorate: saltele de pistră. [Din sl. ***pistrŭ***].

pistrúi, pistruie, ~i a. **1.** pistruiat: *cu faţa vioaie, cîrn şi pistrui.* CAR.; *nevastă-sa era ... spelbă şi pistruie.* SAD.; **2.** (înv. şi reg.; despre animale, păsări) pestriţ. // m. (mai ales la pl.) pată mică, brună-gălbuie care se formează pe piele, sub acţiunea soarelui, a vîntului etc. (mai ales la oamenii blonzi sau roşcaţi); linte: *o femeie cu părul roşcat şi cu faţa plină de pistrui îl conduse într-o odaie.* GHEŢIE; (şi: (pop.) **pestrui**). [***Pistru*** + *-ui*].

pistruiá, pistruiez vb. **1.** (tr. şi refl.) a căpăta sau a face să capete pistrui: *m-am pistruiat din pricina expunerii la soare;* **2.** (fig.; refl.) a se păta: *bandajul alb se pistruia sîngeriu lîngă ureche.* V.R. [De la ***pistrui***].

pistruiálă, pistruieli f. 1. (col.) pistrui; 2. însuşirea de a fi pestriţ. [*Pistrui* + *-eală*].

pistruiát, ~ţi, pistruiată, ~e a. 1. care are pistrui pe piele, cu pistrui: *un băietan nalt şi pistruiat.* VLAH.; 2. (despre animale) pestriţ. [V. *pistruia*].

pistuí, pistuiesc vb. (fam.; intr.) a spune „pst" pentru a atrage cuiva atenţia, pentru a chema discret pe cineva. [*Pst* + *-ui*].

piş[1] interj. (fam.; adesea repetat) cuvînt care imită sunetul produs de şoaptele spuse la urechea cuiva: *pişpătorul şi fătarnicul ... de faţă te vînd, unul cu piş-piş şi cellalt cu pup-pup.* Z. // m. intrigant: *pe piş-piş să-l asculţi, dar crezămînt nicicum să-i dai.* Z.; (şi: **pîş**). [Onomat.].

piş[2] interj. (pop.; adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul produs de cel ce urinează. // n. urină; a **face piş,** a urina. [De la *pişa*].

pişă, piş vb. (pop.) 1. (refl.) a urina; a se pişorci; *leul e liniştit, lupul se pişă de foame.* EM.; *cînd are omul treabă se pişă din mers, nu şade.* SOR.; 2. (tr.) a uda, a stropi cu urină: *m-a pişat copilul;* (fam.) **a(-şi) pişa ochii,** a plînge. [Lat. **pissiare*].

pişáre, pişări f. (pop.) acţiunea de a (se) pişa; pişat[2]; urinare: *n-auziţi? la pişare!* GHEŢIE. [V. *pişa*].

pişát[1]**, ~ţi, pişată, ~e** a. (pop.) stropit, murdărit cu urină: *cu rochia pişată.* [V. *pişa*].

pişát[2]**, pişaturi** n. (pop.) 1. pişare: *s-a dus la pişat;* 2. urină: *să mănînce baligă şi să bea pişat cu voi împreună.* BIBLIA; 3. (fam.) băutură alcoolică proastă; băutură (răcoritoare) caldă, fără gust; 4. (compus) **pişatul-boului,** cusătură în zigzag cu care se prind diferitele părţi ale unei cămăşi ţărăneşti. [V. *pişa*].

pişăcíos, ~şi, pişăcioásă, ~e a. (pop.; adesea subst.) care urinează des (şi mult): *copil pişăcios.* [*Pişa* + *-ăcios*].

pişălău n. (pop.) 1. pişat[2] (în cantitate **mare**); 2. zeama (cu urină) din gunoiul vitelor; must. [*Pişa* + *-ălău*].

pişătoáre, pişători f. 1. (înv. şi reg.) loc dosnic unde cineva poate urina; closet; 2. (pop.) organ genital (al femeii şi al bărbatului): *ce-ai păţit la pişătoare?*; 3. (reg.) cascadă (mică): *locul pişătoarelor să-l găsească şi acolo monastire să zidească.* POP. [*Pişa* + *-ătoare*].

pişcá, pişc vb. 1. (tr.) a apuca pielea cuiva cu vîrful degetelor sau cu unghiile şi a o strînge, producînd o senzaţie dureroasă; a ciupi, a piţiga: *de ce te pişcă de ţîţe?* GHEŢIE; *nu mă pişca, mă doare!;* 2. (tr.) a ridica cu vîrful degetelor coardele unor instrumente muzicale şi a le da apoi drumul, pentru a le face să vibreze: *cu degetele tremurînde a pişcat strunele.* V.R.; 3. (tr.) a muşca, a ciupi, a înţepa: *m-a pişcat un purice;* 4. (tr.) a urzica: *m-a pişcat o urzică;* 5. (tr.) a rupe sau a tăia cîte puţin din ceva: *pişcînd din mămăliga şi sorbind ... borşul.* HOGAŞ.; 6. (refl.) a se roade puţin, a se găuri uşor; a se ciupi: *s-a ciupit paltonul;* 7. (fam.; intr.) a se alege cu ceva: *de nu curge, măcar picură şi cine mişcă, tot pişcă.* CR.; 8. (fam.; tr.) a sustrage puţin cîte puţin din ceva, pe nesimţite; a ciupi, a şterpeli: *mi-a pişcat cîţiva bănuţi;* 9. (reg.; refl.) a începe să scadă, să descrească: *ştiu că-n sara asta se pişcă lumina lunii.* SAD.; 10. (tr.) a strica, a vătăma frunzele sau fructele plantelor: *bruma pişcase frunzele.* SL.; 11. (tr. şi intr.) a provoca o senzaţie de usturime, de înţepătură pe limbă, în nări: *vinul care pişcă;* 12. (tr. şi intr.) a provoca o senzaţie dureroasă ca de înţepătură, de ardere; a înţepa; a arde: *pişcat de frigul de afară, părintele îşi freca mîinile.* GHEŢIE; 13. (tr.) a lovi uşor, a plesni; a bate: *a pişcat calul cu biciul;* 14. (fig.; tr.) a tachina, a ironiza; a fi caustic: *cîrcotaş de voie, nu se putea să nu pişte el într-un chip pe oricine întîlnea.* ISP. [Et. nec.].

pişcanfloáre m. v. **pişcănfloare.**

pişcăr m. v. **chişcar.**

pişcáre, pişcări f. acţiunea de a pişca şi rezultatul ei; (fig.; reg.) **pişcarea lunii,** fază a lunii în care aceasta începe să descrească; pişcatul[2] lunii. [V. *pişca*].

pişcát[1]**, ~ţi, pişcată, ~e** a. 1. cu pişcături; ciupit; 2. (fam.) **a fi pişcat (la limbă** sau **la vorbă),** a fi uşor beat, cherchelit. [V. *pişca*].

pişcát[2] n. 1. pişcare; 2. mod de execuţie a unei bucăţi muzicale la un instrument cu coarde, fără a folosi arcuşul, ci numai ciupind coardele; 3. (reg.) **pişcatul lunii** (sau **luminii**) ori **pişcat de lună,** pişcarea lunii: *a doua zi, fiind pişcatul luminii ..., începu un vînt mare.* SAD. [V. *pişca*].

píşcă, pişti f. dispozitiv format dintr-o parîmă de sîrmă legată la un cazic de pe mal, folosit la întoarcerea navelor fluviale la coturile pronunţate. [Et. nec.].

pişcăcíos, ~şi, pişcăcioásă, ~e a. care pişcă, care înţeapă la limbă, în nări; iute, pişcător: *un miros iute, pişcăcios se răspîndi în încăpere.* GHEŢIE; *vin pişcăcios.* [*Pişca* + *-ăcios*].

pişcănfloáre m. (ornit.; reg.) grangur (*Oriolus oriolus*): *să viersuiască pişcanfloare cu pene de aur.* MACED.; (şi: **pişcanfloare**). [Et. nec.].

pişcătór, ~i, pişcătoáre a. 1. care pişcă, care înţeapă; înţepător: *insecte pişcătoare;* 2. care provoacă o senzaţie de usturime, de pişcătură, de arsură: *vîntul săniei le aducea miros sărat, pişcător în nări.* AG.; 3. (fig.) care conţine o critică tăioasă; muşcător, caustic; 4. (despre mîncăruri, băuturi) care ustură; pişcăcios, iute, picant; 5. (fam.) care şterpeleşte, care fură; ciupitor: *atenţie, e cam pişcător „amicul" nostru.* [*Pişca* + *-ător*].

pişcătúră, pişcături f. 1. faptul de a pişca pielea; (concr.) semn rămas pe piele în urma unei ciupituri; 2. (spec.) înţepătură, ciupitură, muşcătură de insectă: *pişcătură de purici;* 3. (fig.) vorbă înţepătoare, usturătoare; ironie: *nu-i mai suporta pişcăturile;* 4. bucăţică sau cantitate mică ruptă din ceva; fărîmă: *dă-mi o pişcătură de mămăliguţă;* 5. urmă rămasă la locul de unde s-a scos, s-a rupt o bucăţică: *nu ştii cine a făcut pişcătura în pîine?;* 6. (pop.) crestătură făcută ca semn la urechile unor animale. [*Pişca* + *-ătură*].

pişcót, pişcoturi n. biscuit cu porozitate mare, uscat, crocant, de formă alungită, obţinut dintr-un aluat moale, făcut din făină, ouă şi zahăr, cu ingrediente: *se servi o cupă de şampanie cu pişcoturi şi bomboane de ciocolată.* GHEŢIE. [Din magh. *piskóta*].

pişichér, ~i, pişicheră, ~e a. şi m., f. 1. (fam.) (om) şmecher, şiret, sforar; şarlatan: *mare pişicher! strajnic prefect ar fi ăsta!* CAR.; 2. (rar) ingenios: *e foartre simplu şi ... pişicher lucru.* C.L. [Din turc. *pişekâr* „dibaci"].

pişicherîíc n. v. **pişicherlîc.**

pişicherîíc, pişicherîícuri n. (fam.) acţiune, faptă, vorbă de pişicher; şiretlic, şmecherie, şarlatanie: *pişicherlicul erijat în teorie de guvernare.* EM.; (şi: **pişicherlic**). [Din turc. *pişekârlık*].

pişiţă f. v. **chişiţă.**

pişleág, pişlege n. (pop.) cui de lemn care uneşte obezile roţilor de la car; (şi: **pîşlegi**). [Et. nec.].

pişoárcă, pişoarce şi **pişorci** f. (pop.) 1. persoană care urinează des (în pat); 2. băutură (alcoolică) proastă, slabă: *miroase a pişoarcă.* D.; 3. vreme ploioasă, umedă; ploaie măruntă şi deasă. [*Pişa* + *-oarcă*].

pişorcí, pişorcesc vb. (fam.; refl. şi tr.) a (se) pişa: *copilul se pişorceşte toată ziua;* **a(-şi) pişorci ochii,** a plînge: *minte de muiere, gata mereu să pişorcească ochii.* CĂRT. [De la *pişoarcă*].

pişpăí, pişpăiesc vb. (pop.; intr.) a şuşoti la urechea cuiva pentru a cleveti; a face intrigi: *cel ce de altul ţie îţi pişpăieşte şi de tine acela altuia şopteşte.* Z. [De la *piş*[2]].

pişpăitór, ~i, pişpăitoáre a. şi m., f. (pop.) (persoană) care umblă cu şuşoteli; intrigant: *departe de casa ta omul pişpăitor şi linguşitor.* Z. [*Pişpăi* + *-tor*].

pişţélniţă, pişţelniţe f. (înv.) mlaştină, smîrc; baltă mică: *apa izvorului ... în pişţelniţă şi în bălţi stătătoare oprindu-să.* CANT. [Cf. sb. *pistalinica*].

pişţí, pişţesc vb. (înv. şi reg.; intr.) 1. a curge încet; a picura, a se prelinge; (p. ext.) a izvorî, a ţîşni: *pe geana Aurorei o rouă ce pişteşte.* BOLLIAC; 2. a lăsa să picure, să ţîşnească: *butea cînd se umple începe a pişti.* POP. [Din sl. *pištati* „a ţîşni"].

pitác[1]**, pitace** n. (înv.) 1. act oficial; decret, ordin, dispoziţie; autorizaţie: *aşezată printre hrisoave ... şi printre felurite pitace domneşti.* OD.; 2. decret de ridicare la rang boieresc (inferior); diplomă de boierie: *îmbulzeala la ranguri era atît de mare, că se umpluse ... condica pitacului domnesc.* GHICA; 3. (fig.) privilegiu: *inimile n-au pitace, n-au ranguri;* 4. scrisoare, răvaş; 5. reclamaţie, plîngere: *fac pitac la isprăvnicie.* FIL. [Din sl. *pitakŭ*].

pitác[2]**, pitaci** m. monedă austriacă de argint care a circulat în trecut şi în ţările române; monedă rusească de argint sau de aramă, de mică valoare; (p. gener.) ban, gologan, para: *scoate ... din pungă două patace.* CAR.; *să-mi paseze cîţiva pitaci ... la nevoie.* GHEŢIE; (şi: **patacă**). [Din sb., bulg. *petak,* rus. *piatak;* cf. it. *pataccа*].

pitagoréic, ~ci, pitagoreică, ~ce a. care aparţine pitagorismului sau lui Pitagora, referitor la pitagorism sau la Pitagora; pitagoric: *n-ajunsesem încă la vîrsta de douăzeci de ani să ştiu tabla pitagoreică.* EM.; *tabla contrariilor propusă de şcoala pitagoreică;* **numere pitagoreice,** trei numere naturale pentru care suma pătratelor a două numere este pătratul celui de-al treilea număr; numere pitagorice (ex. 3, 4 şi 5). // m. adept al lui Pitagora; pitagorician. [Din germ. *pythagoreisch*].

pitagoreísm n. v. **pitagorism.**

pitagóric, ~ci, pitagorică, ~ce a. şi m. (rar) pitagoreic; **numere pitagorice,** numere pitagoreice. [Din it. *pitagorico,* fr. *pythagorique*].

pitagoricián, pitagoricieni m. şi a. (adept) al pitagorismului: *practica pitagoricienilor de a tăcea îmi plăcea cel mai mult la ei.* PR. [Din fr. *pythagoricien*].

pitagorísm n. nume dat şcolii filozofice întemeiate de Pitagora (sec. al VI-lea î.d.Hr.), care considera că esenţa tuturor lucrurilor este numărul, dezvoltînd totodată probleme de esenţă religioasă, precum nemurirea şi transmigrarea sufletului, comuniunea cu cosmosul divin etc.: *pitagoreismul nu măsura aspecte cantitative de ale naturii şi nu căuta să exprime matematic dimensiunile în adevăr măsurabile ale fenomenelor.* BL.; (şi: **pitagoreism**). [Din fr. *pythagorisme,* germ. *Pythagoreismus*].

pitán, pitane n. (înv. şi reg.) pîine (necrescută) făcută din făină de orz sau de secară; (p. gener.) pîine de calitate inferioară: *mîncau zoriţi ... pitan greu de orz.* SAD. [*Pită* + *-an*].

pitár, pitari m. 1. (pop.) brutar: *ţigan lingurar de soiul lui, însă pitar de meserie.* AL.; 2. titlu dat boierului care se ocupa cu aprovizionarea cu pîine a curţii domneşti (şi a armatei) şi cu supravegherea brutarilor domneşti, în Moldova şi în Ţara Românească; boier care avea acest titlu: *boier este marele ban, tot boier este şi pitarul.* FIL.; **mare** (sau **vel**) **pitar,** boier de divan care supraveghea brutăria domnească, avîndu-i în subordine pe pitari: *marele pitar primea poviziile şi le împărţea pe la cete.* BĂLC. [*Pită* + *-ar*].

pitárcă, pitárci f. (reg.) numele a două specii de ciuperci înrudite cu mînătarca, dintre care una, cu pălărie cenuşie, brună sau portocalie, cu carnea albă, este comestibilă (*Boletus scaber*), iar cealaltă, cu pălărie brună-măslinie sau roşiatică, cu carnea

P Q

gălbuie, care se albăstreşte imediat după rupere, este comestibilă sau otrăvitoare (*Boletus luridus*). [Probabil contaminare între ***pită*** şi ***mînătarcă***].

pîtă, pite f. (reg.) **1.** pîine: *eu i-aş sătura curtea cu o pită.* ISP.; (compuse) **pita-vacii**, ciupercă comestibilă cu pălăria roşcată-cenuşie, cu carnea albă, devenind albastră în contact cu aerul (*Boletus bovinus*); **pita-lui-Dumnezeu,** rîşcov (*Lactarius deliciosus*); **2.** (fig.) hrană, mijloace de existenţă; (p. ext.) slujbă, post, funcţie: *munca e blagoslovită, cînd te ţii de ea ai pită.* PANN. [Din gr. mod. ***píta,*** bulg. ***pita***].

pîtărcúţă, pîtărcuţe f. ciupercă comestibilă cu pălăria roşie-cărămizie, cu piciorul gros şi cu carnea albă (*Boletus versipellis*). [***Pitarcă*** + *-uţă*].

pîtăreásă, pîtărese f. soţia pitarului; brutăreasă: *pităreasa ... ţine strîns la piept trupşorul cald al copilaşului.* PETR. [***Pitar*** + *-easă*].

pîtăréi, pîtărei m. titlu în ierarhia boierească a ţărilor române, mai mic decît acela al pitarului; boier care avea acest titlu. [***Pitar*** + *-el*].

pîtăríe, pîtării f. **1.** (înv. şi reg.) brutărie: *cuptoarele pităriei.* OD.; **2.** (înv.) dregătoria pitarului; rangul, funcţia de pitar. [***Pitar*** + *-ie*].

pit bull (terrier) m. rasă de cîini creată prin încrucişări succesive ale buldogului cu diverşi terrieri şi, prin selecţie, orientată predominant spre obţinerea de cîini de luptă, cu corpul scund şi îndesat, cu musculatura puternică, cu maxilare puternice, cu ochii rotunzi, depărtaţi unul de altul, cu blana scurtă, aspră, lucioasă, de culori diferite: *rasa pit bull nu este omologată în România şi în multe ţări europene.* [Cuv. engl.].

pitchpin, pitchpini [picipáin] m. arbore exotic din familia coniferelor, cu lemnul dur, de culoare galbenă cu vine roşietice, folosit la confecţionarea mobilelor de lux, a navelor (*Pinus palustris*). [Din engl. ***pitch-pine***].

pitecantróp, pitecantropi m. nume dat unuia dintre strămoşii omului (descoperit în Java), datînd din pleistocenul inferior şi prezentînd caractere intermediare între maimuţele antropoide şi omul primitiv (*Pithecanthropus erectus* sau *Homo erectus Javanensis*): *într-un album antropologic am văzut reconstruirea ipotetică a pitecantropului pe cale de a deveni om.* IBR. [Din fr. ***pithécanthrope***].

pití, pitesc vb. (tr. şi refl.) a (se) ascunde (ghemuindu-se); a (se) ascunde spre a nu fi găsit; a (se) pitula; (p. ext.) a (se) adăposti: *am venit să mă pitesc la voi; e prăpădenie mare pe Olt.* ST.; *piti din nou banii şi bijuteriile.* GHEŢIE. [Et. nec.; cf. ***pitic***].

pitiádă, pitiade f. interval de patru ani care se scurgea între jocurile pitice. [Din fr. ***pithiade***].

pitiátic, ~ci, pitiatică, ~ce a. care aparţine pitiatismului, referitor la pitiatism. // m., f. bolnav de pitiatism. [Din fr. ***pithiatique***].

pitiatísm, pitiatisme n. ansamblu de tulburări nervoase (isterice) vindecabile prin sugestie, în special prin persuasiune. [Din fr. ***pithiatisme***].

pitíc, ~ci, pitică, ~ce a. **1.** de statură foarte mică; scund: *ţapul fiind pitic.* ISP.; *de pitic ce era nime-n seamă nu-l băga.* POP.; **2.** care aparţine unei specii (de plante sau de animale) scunde, care nu creşte înalt; (p. ext.) pipernicit: *nimic nu se desluşea dincolo de pîlcul de sălcii pitice.* GHEŢIE; *palmierul pitic;* **3.** de dimensiuni reduse; mic, scund: *tavanul e atît de pitic.* ISP.; *am închis cu fereală o uşă pitică.* SAD. // m., f. **1.** individ de statură inferioară celei mijlocii, datorită unor tulburări endocrine, a unor carenţe alimentare etc.; (p. gener.) persoană de statură (foarte) mică: *nu s-a mai afiat ... decît ăst pitic slut şi şchiop.* OD.; **2.** (fig.) persoană neînsemnată: *de la pitici eu nu primesc nimica.* EM.; **3.** pigmeu. // m. **1.** (mit.) personaj de statură mică, isteţ şi vioi, uneori viclean şi afurisit: *piticii cei isteţi poartă, în basme, numele de Ghemiş, Neghiniţă, Pipăruş, Prichinduţă, Sfredeluş, iar piticul răutăcios, cel de Statu-Palmă;* **2.** bufon (la curţile suveranilor sau ale seniorilor medievali): *Murat al III-lea ... trăia înconjurat de tălmăcitori de vise ..., de pitici şi de nebuni.* BĂLC.; **3.** (mai ales în forma **chitic**) nume dat peştelui mărunt; peşte care nu a ajuns la maturitate: *cu un rac, tot sărac, cu un pitic, tot calic.* NEGR.; *petrecere pe malul Siretului, mîncînd chitici fripţi.* CĂL.; (adv.) **a tăcea chitic** (sau, rar, **pitic**), a nu scoate o vorbă, a tăcea mîlc: *puii tăcură pitic.* POP.; **a sta chitic,** a nu se clinti (din loc): *stăi chitic!* AL. // f. (astr.) **pitică albă,** stea aflată în stadiul relativ final al evoluţiei sale, avînd o luminozitate mică şi fiind lipsită de surse de energie internă; **pitică roşie,** stea aflată în stadiul absolut final al evoluţiei sale, caracterizată prin temperaturi coborîte şi prin luminozitate foarte mică; (şi: **chitic**). [Cf. sl. ***pitikŭ***].

pítice a. **jocuri pitice,** jocuri organizate în Grecia antică, la Delfi, din patru în patru ani, în amintirea luptei legendare a zeului Apolo cu balaurul Piton, constînd în concursuri literare, în întreceri atletice etc. [Din fr. (*jeux*) ***pythiques***].

piticí, piticesc vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) micşora, a (se) închirci, a (se) pipernici: *toate ... se piticesc ... din cauza emanaţiunilor palustre.* HASD. [De la ***pitic***].

piticíre, piticiri f. (rar) acţiunea de a (se) pitici şi rezultatul ei; închircire, degenerare, pipernicire. [V. ***pitici***].

píting n. aspect al uzurii unei piese, sub forma unor ciupituri pe suprafaţa de contact. [Din engl. ***pitting***].

pitíre, pitiri f. acţiunea de a (se) piti şi rezultatul ei. [V. ***piti***].

pitiriázis s. denumire generică pentru o serie de dermatoze de origine micotică, caracterizate în special prin descuamare pe un fond sebaceu; mătreaţă. [Din fr. ***pityriasis***].

pitiş adv. (pop.; adesea repetat) pe furiş, pe ascuns; tiptil: *pitiş-pitiş se strecurară prin ramurile înţesate ale prunilor.* DELAVR. [***Piti*** + *-iş*].

pitít, ~ţi, pitită, ~e a. (pop.) ascuns (spre a nu fi văzut, găsit, prins): *stă pitit ca iepurele.* PANN; *sate pitite în vălcele.* SAD. // f. artic. **de-a pitita,** de-a v-aţi ascunselea. [V. ***piti***].

pitoáşcă, pitoaşte f. (reg.) specie de ciupercă comestibilă, înrudită cu mînătarca (*Boletus granulatus*). [***Pită*** + *-oaşcă*].

pitói, pitoaie n. (reg.) augmentativ al lui pită: *şapte pite şi-un pitoi, ş-un găvan de usturoi.* POP. [***Pită*** + *-oi*].

pitón[1], pitoane n. instrument metalic în formă de ţăruş, de ţeavă, de lamelă, de teu etc. prevăzut cu un inel prin care se introduce coarda, servind la asigurarea alpiniştilor în timpul escaladărilor. [Din fr. ***piton***].

pitón[2], pitoni m. (la pl.) gen de şerpi neveninoşi, constrictori, răspîndiţi în regiunile tropicale din Africa, din Austrialia şi din sudul Asiei, în general arboricoli, cu o lungime de pînă la optzece metri (*Python*); (şi la sg.) şarpe din acest gen: *pielea de piton este folosită în industria încălţămintei şi în marochinărie.* [Din fr. ***python***].

pitonísă, pitonise f. (rar) nume dat Pythiei din Delphi; ghicitoare, prezicătoare; vrăjitoare: *pitonisa din Endor.* [Din lat. ***pythonissa,*** fr. ***pythonisse***].

pitorésc, ~şti, pitoreáscă, ~eşti a. **1.** care impresionează plăcut prin ineditul elementelor componente, care încîntă prin aspect, colorit etc. (într-un peisaj): *drumul de ce merge se face mai vesel şi mai pitoresc.* NEGR.; (adv.) *căsuţe ca nişte cutii, grupate pitoresc.* SAD.; **2.** care este potrivit pentru a deveni subiect de pictură: *peisaj pitoresc;* **3.** bogat în imagini; colorat, viu; expresiv: *stil pitoresc;* **4.** sugestiv: *locuia ... pe o stradă cu numele pitoresc de Aventuroasa.* GHEŢIE; **5.** original: *este un personaj pitoresc;* **6.** care reprezintă specificul unei ţări, al unei regiuni, al unei categorii sociale etc.; care place prin caracterul specific, original, revelator: *Bălcescu nu aspiră către redarea lucrurilor şi fiinţelor văzute, în trăsăturile lor particulare şi pitoreşti.* VIANU. // n. ceea ce atrage atenţia, place cuiva; ceea ce impresionează prin inedit, unicitate, originalitate: *din pitorescul alegerilor noastre, scriitorul avea de unde culege boaba nepreţuită a ridicolului.* LOV.; *ţăranul răsăritean nu uită nici în cea mai neagră sărăcie podoaba şi pitorescul.* BL. [Din it. ***pittoresco,*** fr. ***pittoresque***].

pitpalác, pitpalaci m. (ornit.) prepeliţă (*Coturnix coturnix*): *ascult de la răcoare pitpalacul.* EM. // interj. cuvînt care imită strigătul prepeliţei: *departe ... strigătul înnăbuşit: pitpalac, pitpalac! abia se auzea.* SAD.; (şi: (reg.) **pitpediche**). [Onomat.].

pitpalácă, pitpalace f. **1.** femela pitpalacului: *pitpalacele prin grînele verzi îşi spuneau din guşe dactilii.* AG.; **2.** (fig.) femeie flecară, guralivă: *pentru o cotoroanţă ş-o pitpalacă, un pumn şi le-a luat mirul.* DELAVR. [***Pitpalac*** + *-ă*].

pitpedíche m. v. **pitpalac.**

pitrocí vb. v. **pritoci.**

pituitár, ~i, pituitară, ~e a. care secretează pituită; pituitiv; **glandă pituitară,** hipofiză: *cum secretează pancreasul meu şi glanda pituitară sucurile lor?* CĂRT. // f. mucoasă a cavităţii nazale, constituită dintr-un epiteliu cilindric, cu cili vibratili, cuprinzînd senzorii pentru miros. [Din fr. ***pituitaire***].

pituítă, pituite f. (med.) mucus. [Din lat. ***pituita,*** fr. ***pituite***].

pituitív, ~i, pituitivă, ~e a. (med.) pituitar: *membrană pituitivă.* [***Pituită*** + *-iv*].

pituitós, ~şi, pituitoásă, ~e a. (med.) care conţine pituită, care seamănă cu pituita. [Din lat. ***pituitosus,*** fr. ***pituiteux***].

pituitrínă f. hormon extras din hipofiza posterioară, cu acţiune vasopresoare, antidiuretică şi ocitocică. [Din fr. ***pituitrine***].

pitulá, pitulez vb. (refl. şi tr.) **1.** (pop.) a (se) ascunde (ghemuind sau ghemuindu-se), a (se) piti: *se pitulă la un colţ.* ISP.; *ne pitulăm pe lîngă mama.* ST.; **2.** (fig.; înv.) a (se) disimula, a (se) ascunde: *pre cît el se tupila în smerenie, pe atîta îl cunoştea toţi.* DOS.; (şi: **tupila**). [De la ***piti***].

pituláre, pitulări f. (pop.) acţiunea de a (se) pitula şi rezultatul ei; (şi: **tupilare**). [V. ***pitula***].

pitulát, ~ţi, pitulată, ~e a. (pop.) **1.** pitit, ascuns: *rămăsese tupilată în fundul luntrii.* OD.; *avea pitulate într-un loc tainic din scrin zece monede de aur.* GHEŢIE; **2.** scund, jos: *o căsuţă tupilată.* CR.; (şi: **tupilat**). [V. ***pitula***].

pitulíce, pitulici f. numele mai multor păsări: **a)** mică pasăre cîntătoare, călătoare, insectivoră, cu penele brune-ruginii pe spate şi cenuşii-albicioase pe pîntece; ochiul-boului, puşcoci, piţ (*Troglodytes troglodytes*); **b)** mică pasăre cîntătoare, călătoare, insectivoră, cu penele brune-verzui pe spate şi cenuşii pe pîntece (*Phylloscopus collybita*); **c)** (reg.) scrofiţă (*Sylvia borin borin*); **d)** mică pasăre, asemănătoare cu privighetoarea, care stă ascunsă prin tufişuri (*Sylvia curruca*); **e)** (şi **pitulice verde**) frunzăriţă (*Hyppolais icterina*): *pitulicile ... îl întîmpinau peste tot cu dulcile lor cîntări.* OD. [***Pitula*** + *-ice*].

pitulíci s. (reg.) **d-a pituliciu,** de-a baba oarba. [De la ***pitulice***].

pitulícică f. (reg.) de-a v-aţi ascunselea. [***Pitulice*** + *-ică*].

pitulíş adv. (pop.) pe furiş, pe neobservate; pituluş: *o iau pituliş pe lîngă uluci.* CAR. // n. (rar) ascunziş; (şi: **tupiliş**). [***Pitula*** + *-iş*].

pitulúş, pituluşi n. (reg.) ascunzătoare; **de-a pituluşul,** de-a v-aţi ascunselea: *ele se joacă de-a*

pituluşul pe după stîncă. SOR. // adv. (pop.) pituliş: *pornind tupiluş pe sub ziduri.* SAD.; (şi: (pop.) **tupiluş**). [*Pitula* + *-uş*].

pitură, piturez vb. (tr.) a vopsi cu pitură o navă, o ambarcaţie. [Din it. ***pitturare***].

pituráre, piturări f. acţiunea de a pitura şi rezultatul ei. [V. ***pitura***].

pitúră, pituri f. vopsea specială (anticorosivă şi antivegetativă), făcută din ulei de in sau de răşini, pentru nave sau ambarcaţii. [Din it. ***pittura***].

pitúşcă, pituşti f. (înv. şi reg.) diminutiv al lui pită; pîine mică; (spec.) franzelă: *douăzeci pituşti pentru masă.* FIL. [*Pită* + *-uşcă*].

piţ, piţi m. (ornit.; reg.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*). [Onomat.].

piţără, piţăr vb. (reg.; intr.) a umbla cu colindul în ajunul Crăciunului. [Cf. ***piţărău***].

piţărău, piţărăi m. (reg.) **1.** obiceiul de a umbla cu colindul în ajunul Crăciunului; (p. ext.) colind; **ziua de piţărăi,** ajunul Crăciunului; **a umbla** (sau **a merge**) **în piţărăi** (sau **cu piţărăii**), a colinda; **2.** ceea ce se dă colindătorilor ca răsplată (covrigi, fructe, bani etc.); colindeţ, piţărel; **3.** băţ de colindător făcut dintr-o creangă împodobită cu flori, cu cîrpe sau hîrtii colorate; **4.** colindător: *ieşiţi cu colăceii, că veniră piţărăii.* POP.; (şi: **piţăreu, pizărău, pizăreu, pizără, bizăreu**). [Et. nec.; cf. *piţăra*].

piţărél, piţărei m. (reg.) **1.** colindeţ; **2.** colindător; (şi: **pizărel**). [De la ***piţărău***].

piţăréu m. v. **piţărău.**

piţigă, piţíg vb. (reg.; tr.) a pişca. [Et. nec.].

piţigăí vb. v. **piţigăia.**

piţigăiá, piţigălez vb. **1.** (tr.) a-şi subţia, a-şi ascuţi vocea: *îşi piţigăieşte şi îşi alintă vorbele.* VLAH.; **2.** (refl.) a vorbi cu glas subţire, ascuţit; (şi: **piţigăi**). [De la ***piţigăiat***].

piţigăiálă, piţigăleli f. faptul de a (se) piţigăia. [*Piţigăi* + *-eală*].

piţigălát, ~ţi, piţigălată, ~e a. **1.** subţire, ascuţit; strident: *se auzi o voce piţigăiată.* GHEŢIE; **2.** (pop.) slab, firav; zvelt: [copiii] *subţiratici şi piţigăiaţi.* ISP.; (şi: **piţigăit**). [*Piţigoi* + *-at*].

piţigăít a. v. **piţigăiat.**

piţigoáie, piţigoale f. (reg.) tilincă făcută din scoarţă de salcie. [*Piţigoi* + *-oaie*].

piţigói, piţigoi m. (şi **piţigoi mare**) pasăre cîntătoare, insectivoră din ordinul paseriformelor, vioaie, cu ciocul conic, cu coada scurtă, cu penele albastre-verzui pe spate, galbene pe pîntece, iar pe piept şi pe cap negre; piţiguş (*Parus major*): *mierlele şi piţigoii şuieră şi ciripesc.* OD.; (compuse) **piţigoi-codat** (sau **-cu-coadă-lungă**), pasăre cu coada lungă, ascuţită la vîrf, cu penajul alb pe corp şi roşcat pe laturi, care îşi construieşte un cuib sferic în tufişuri sau prins de crenguţele arbuştilor (*Aegithalos caudatus caudatus*); **piţigoi-bărbos** (sau **-mustăcios, -percuinat**), pasăre cu ciocul galben, cu picioarele negre, cu spatele brun-deschis, cu pieptul alb şi laturile roz-violete, care cuibăreşte în stufăriş (*Panurus biarmicus rusticus*); **2.** epitet pentru un om slab şi deşirat; **3.** epitet pentru copii. [Et. nec.].

piţigúş, piţiguşi m. (ornit.; reg.) piţigoi (*Parus major*). [*Piţig(oi)* + *-uş*].

piţipoáncă, piţipoance f. (arg.) pipiţă. [Et. nec.].

piţúlă, piţule f. **1.** monedă austro-ungară în valoare de zece creiţari, care a circulat (pînă în 1918) şi în Transilvania şi Bucovina: *pune-l să muncească pentru ultima piţulă cheltuită cu el.* GHEŢIE; **2.** (p. gener.; fam.) monedă de valoare mică; para, gologan: *pagubă de-o piţulă că n-ai nici un dinte-n gură.* POP. [Din magh. ***picula***].

piu interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită strigătul puilor de pasăre. [Onomat.].

piuă, piuez vb. (tr.) a da o ţesătură de lînă la piuă. [De la ***piuă***].

piuár, piuari m. persoană care posedă sau conduce o piuă; lucrător la o piuă: *se ajunsese ... la un fel de lege: care piuar de la care săteni să încarce ţesăturile de lînă.* AG. [*Piuă* + *-ar*].

piuáre f. acţiunea de a piua şi rezultatul ei; împîslire: *piuarea postavului.* [V. ***piua***].

píuă, pive şi (pop.) **piue** f. **1.** vas de lemn, de metal sau de piatră, de diverse forme şi mărimi, cu fundul şi cu pereţii groşi, în care se mărunţesc sau se pisează diverse substanţe, materii etc. cu pisălogul: *pivele ţuţuienilor ... băteau mereu.* CĂL.; *în piuă te-oi pisa, în moară te-oi măcina.* POP.; **a bate apa în piuă,** a vorbi mult şi fără rost (plictisind pe cei din jur): *maiorului Verdeş nu-i plăcea să bată apa în piuă.* GHEŢIE; **a se pune piuă,** a se apleca, a se ghemui pentru a servi ca treaptă cuiva care vrea să ajungă la un loc înalt sau pentru a-l lua în cîrcă; a se pune capră: *apoi credinciosul lui puindu-se piuă, Făt-Frumos se urcă pe dînsul.* ISP.; **2.** instalaţie sau maşină folosită pentru împîslirea ţesăturilor de lînă prin batere, prin presare într-un mediu cald şi umed; (p. ext.) fabrică de postav gros: *piuăle de făcut sumane.* CR.; *doi uncheşi cu straie albe de dimie dată la piuă.* SOR.; **3.** parte a şteampului în care se mărunţeşte minereul; teasc, velniţă: *şi spre negoţ o grămadă pive de cireş avînd, băgă aurul prin ele.* PANN; **4.** (reg.) scobitură într-un bloc de piatră, într-un butuc etc. în care se fixează ceva: *o cruce de piatră strîmbată din pioa ei.* OD.; **5.** (înv. şi reg.) tun primitiv care se încarcă pe la gura ţevii; mortier: *mortierele se numeau pive.* BĂLC.; (şi: (înv. şi reg.) **pivă, pio**). [Lat. **pilla*].

piuí, pers. 3 **píiule** vb. (intr.) **1.** a scoate piuituri; a piscui: *cloşca croncănind şi puii piuind.* ISP.; **2.** a şuiera, a ţiui: *săgeţile piuiau în văzduh;* **a-i piui cuiva urechea** (sau **urechile**), a-i ţiui cuiva urechea (sau urechile). [De la ***piu***].

puiuálă, piuieli f. (rar) piuitură: *coardele ... subţiri se răsfăţau într-o piuială repede, mărunţă.* DELAVR. [*Piui* + *-eală*].

piuíre, piuíri f. (rar) acţiunea de a piui şi rezultatul ei; piuitură, piuit. [V. ***piui***].

piuít, piuíturi n. **1.** faptul de a piui; piuitură; **2.** sunete specifice scoase de puii păsărilor; **a-i lua** (sau **a-i tăia**) **cuiva piuitul, a)** a reduce pe cineva la tăcere: *parcă ne luă piuitul.* DELAVR.; **b)** a istovi, a muia pe cineva: *mă izbi, fără nici o introducere, crezînd că o să-mi ia piuitul.* PR.; **c)** a ucide pe cineva: *focul i-a luat babei piuitul.* POP.; **a-i pieri cuiva piuitul,** a-i pieri cuiva pofta de vorbă; a-şi pierde curajul: *să-i iai cu răpedea că le piere piuitu.* VLAH.; **3.** sunet subţire şi ascuţit; ţiuitură; piuitură: [se aude] *un piuit îndepărtat ... şi o bubuitură groaznică.* PETR. [V. ***piui***].

piuitór, ~i, piuitoáre a. **1.** care piuie: *păsăretul vesel, piuitor.* DELAVR.; **2.** subţire, piţigăiat: *glas piuitor;* **3.** (p. ext.) care scoate sunete ascuţite, cu rezonanţe metalice: *înlocui nicovalele şi baroasele cu unele mari şi piuitoare care se auzeau pînă departe.* PR. [*Piui* + *-tor*].

piuitúră, piuituri f. **1.** strigăt caracteristic scos de puii de pasăre; piuit, piuire; **2.** sunet subţire, ascuţit; ţiuitură, şuierat; piuială: *paharele ciocnite între ele răsună pripit ... a piuitură limpede de cristal.* DELAVR. [*Piui* + *-tură*].

piuliţă, piuliţe f. **1.** vas de metal întrebuinţat în gospodărie, în laboratoare etc., în care se pisează diferite substanţe; piuă mică: *fac zahăr pudră în piuliţă;* **2.** piesă de metal prevăzută axial cu o gaură filetată, care se poate înşuruba pe o tijă cu filet corespunzător, servind la asamblarea, la fixarea etc. altor piese; mutelcă: *mîna care stăpîneşte cheia, piuliţa, heblul ... e mînă inteligentă.* ARG. [*Piuă* + *-uliţă*].

piunéză, piuneze f. cui scurt cu floarea foarte mare, plată, rotundă, folosit pentru fixat hîrtii, afişe etc. pe un perete sau pe o placă de lemn: *urcă pe podiu şi fixă cu pioneze cele şapte planşe ... pe panourile aflate acolo.* GHEŢIE; (şi: **pioneză, pineză**). [Din fr. ***punaise***].

piuré, piureuri n. preparat culinar cu aspect de pastă, obţinut din legume, în special din cartofi, sau din fructe fierte (ori crude) trecute prin sită sau zdrobite şi folosit de obicei ca garnitură: *să-i facă diseară piureul de cartofi, cu lapte şi unt sau numai cu lapte.* PR.; (şi: **pireu**). [Din fr. ***purée***].

piuríe, piurii f. boală provocată de infecţia căilor (genito)urinare, constînd în prezenţa puroiului, a leucocitelor şi a germenilor microbieni în urină. [Din fr. ***pyurie***].

pívă f. v. **piuă.**

pivnicér, pivniceri m. **1.** titlu dat boierului care avea în grijă viile şi pivniţele domneşti din Ţara Românească şi din Moldova; persoană care avea acest titlu: *Mihnea porunci pivnicerilor să iasă şi să-l lase singur cu logofătul.* OD.; **2.** persoană care supraveghează o pivniţă cu vinuri; chelar: *se plăteşte nu numai ce consumi, ci şi ... sfaturile pivnicierului.* SAD.; (şi: (pop.) **pimnicer**). [*Pivniţă* + *-ar*].

pivnicerít n. **1.** dare care se plătea în ţările române de către producătorii de vinuri: *o pivniţă care să fie scutită de pivnicerit* (a. 1765). URIC.; **2.** dreptul de a încasa această dare. [*Pivnicer* + *-it*].

pivnicioáră, pivnicioare f. diminutiv al lui pivniţă: *pivnicioara-i mititică, cîrciumăreasa, frumuşică.* POP. [*Pivniţă* + *-oară*].

pívniţă, pivniţe f. încăpere sau grup de încăperi zidite de obicei sub pămînt, destinate păstrării unor alimente, băuturi sau a unor materiale (lemne, cărbuni etc.); beci, podrum: *a moştenit ... două prăvălii de cîrciumă, cu pivniţă, grădină şi vie.* CAR.; **a vorbi** (sau **a se auzi**) **ca din pivniţă,** a vorbi cu timbru profund, grav: *strigă ... cu o voce groasă ce ieşea ca dintr-o pimniţă.* DELAVR.; (şi: (pop.) **pimniţă**). [Din sl. ***pivĭnica***].

pivót, pivoturi n. **1.** (tehn.) fus de formă cilindrică, tronconică sau conică, care se reazemă cu capătul pe un lagăr de alunecare sau de rostogolire, avînd o mişcare de rotaţie sau de oscilaţie: [un] *ac de oţel, aşezat pe un pivot sub un clopot de sticlă.* MACED.; **2.** rădăcina principală, îngroşată, a unor plante (ca morcovul, sfecla etc.); **3.** suport al unui dinte artificial, fixat în rădăcina dintelui natural; **4.** (fig.) element central, punct esenţial de sprijin, care determină desfăşurarea unei activităţi sau a unui proces: *ritul ortodox continua să fie pivotul vieţii lor religioase.* BL. // m. (pl. **pivoţi**) **1.** (spec.) militar (sau reper) în raport cu care se execută mişcarea unei formaţii; **2.** jucător atacant care pătrunde în dispozitivul de apărare al echipei adverse, la unele sporturi. [Din fr. ***pivot,*** germ. ***Pivot***].

pivotá, pivotez vb. (intr.) **1.** a se învîrti, a se întoarce (ca) pe un pivot: *în loc de a-şi continua drumul în cîmpie, el ... pivotează în jurul lui însuşi.* R.L.; **2.** (spec.) a executa o mişcare de rotaţie în jurul unui militar, al unui reper; **3.** a-şi răsuci (brusc) corpul; **4.** (sport) a se răsuci pe un singur picior pentru a manevra mingea; **5.** (fig.) a se desfăşura în jurul a ceva; a se sprijini, a se axa pe ceva: *acţiunea filmului pivotează pe actele unui nebun.* [Din fr. ***pivoter***].

pivotánt, ~ţi, pivotantă, ~e a. **1.** care poate pivota; **2.** (despre rădăcini) care are forma unui pivot, a unui fus, pătrunzînd adînc, vertical în sol; **3.** (despre plante) care are o asemenea rădăcină (ex.: morcovul, sfecla). [Din fr. ***pivotant***].

pivotáre, pivotări f. acţiunea de a pivota şi rezultatul ei; rotire, pivotaţie. [V. ***pivota***].

pivotáţie, pivotaţii f. pivotare. [*Pivota* + *-aţie*].

pix, pixuri n. ustensilă pentru scris avînd în interior un tub cu pastă sau o mină de grafit acţionată printr-un dispozitiv mecanic. [Din engl. ***pick***].

pixél, pixeli m. cel mai mic element (punctual) în care se poate descompune o imagine obținută prin fotografiere, tipărire sau creată pe un ecran (televizor, monitor al unui calculator): *un parfum... destinat nu unor ființe umane, ci unor avataruri alcătuite din pixeli.* D. [Din engl. ***pixel***].

pixídă, pixíde f. **1.** casetă (pentru bijuterii); (spec.) cutie mică sau cupă cu capac, în care se păstrează, la biserică, anafura: *într-o pixidă de aur sau de argint se păstrează sfînta cuminecătură.* NAUM; **2.** (bot.) capsulă care, după coacere, se deschide printr-un căpăcel sau prin ruperea în două (de ex., la măselariță, la pătlagină etc.). [Din fr. ***pyxide***].

pizărắ f. v. **piţărău.**

pizărắu m. v. **piţărău.**

pizărél m. v. **piţărel.**

pizăréu m. v. **piţărău.**

pízdă, pízde f. **1.** (trivial) organ genital feminin (extern): *toate ființele-ar fi nule, fără p*[izd]*e, fără p*[ul]*e.* EM.; **dă-l** (sau **dă-o, bagă-l** etc.) **în pizda mă-sii,** nu-ți bate capul cu el (sau cu ea); nu-i da atenție: *băga-l-aș în pizda mîne-sa, să-l facă înc-o dată.* EM.; **du-te în pizda mă-tii!,** du-te dracului, dispari!: *erau întîi înjurăturile, în special una ... mă șoca foarte tare: du-te în p... mă-tii!* PR.; **dat în pizda mă-sii, a)** care merită să fie înjurat de mamă; **b)** demn de admirație pentru tupeul care îl conduce spre reușită, cîștig; **2.** (bot.; compus) **pizda-țigăncii,** sugel (*Lamium purpureum*). [Din sl. ***pizda***].

pizdí, pizdesc vb. (trivial; tr.) a **o pizdi,** a ajunge în încurcătură, a o încurca: *ai pizdit-o, amice!* [De la ***pizdă***].

pizdói, pizdoáie f. (trivial) augmentativ al lui pizdă: *o moșieriță tînără și văduvă ... ascunzînd în lenjeria-i intimă acel pizdoi pe care bănuiesc că-l au toate eroinele lui Turgheniev.* R.L. [***Pizdă*** + *-oi*].

pizdós, ~şi, pizdoásă, ~e a. (trivial) arțăgos; bătăios; cu tupeu: *fii mai pizdos, nu te lăsa!;* (subst.) *se-încaieră pizdoșii la ciolan.* [***Pizdă*** + *-os*].

pizduí, pizduiesc vb. (trivial; tr.) a înjura folosind cuvîntul *pizdă.* [***Pizdă*** + *-ui*].

pizmáş, ~i, pizmaşă, ~e a. **1.** (pop.) (și m., f.) (persoană) care poartă pizmă cuiva; (om) răutăcios, invidios, dușmănos, potrivnic; pizmăreț, pizmător, pizmătareț, pizmos, pizmuitor: *oameni fără judecată și pizmași.* CR.; **2.** (pop.) care exprimă, denotă invidie, dușmănie, ură: *auzi glasuri pizmașe.* DELAVR.; **3.** (înv.) lacom, hrăpăreț: *omului pizmaș păcatul i iaste cămătnicie.* COR.; **4.** (înv.) care trădează lăcomie. [***Pizmă*** + *-aș*].

pízmă, pizme f. **1.** (înv. și pop.) invidie, gelozie; ranchiună, ură, dușmănie, vrajbă: *de acolo pizma cumplită pe care o nutresc aceste nulități pentru orice scînteie de merit adevărat.* EM.; *și vrajba, și pizma, ele-odată găsi-vor dreapta judecată.* MAT.; *punem sarea pizmei pe rana sîngerîndă.* VIERU; **2.** (pop.) ciudă; necaz: *am deschis, ca să-i fac lui pizmă, fereastra.* SL.; **în pizma cuiva,** în ciuda cuiva: *el se suie sus pe cracă, numa-n pizma mea să facă.* POP.; **a se pune în pizmă cu cineva,** a face în ciudă cuiva, a ajunge la supărare, a se lua la ceartă cu cineva: *ce te-ai pus în pizmă?* PANN. [Din sl. ***pizma***].

pizmăréţ, ~i, pizmăreáţă, ~eţe a. și m., f. (rar) pizmaș: *om morocănos, rău sau pizmăreț.* GANE; *pizmărețul peșin crapă cînd te vede în slavă.* Z. [***Pizmă*** + *-ăreț*].

pizmătár, ~i, pizmătară, ~e a. și m., f. (înv. și reg.) pizmaș: *atunce au priceput ... ce feli de oameni pizmătari sînt și cum nu să iubăsc.* NEC. [Din gr. mod. ***peismatáris***].

pizmătăreţ, ~i, pizmătareţă, ~e a. și m., f. (înv.) pizmaș; încăpățînat, potrivnic: *acest om era pizmătareț și zăcaș la inimă.* ISP. [***Pizmătar*** + *-areț*].

pizmí[1], pizmesc vb. (înv.; intr.) a urî, a dușmăni; a invidia; a pizmui[1]: *îmi pizmește om ce mi-i rudă.* DOS. [Din sb. ***pizmiti***].

pizmí[2], pizmesc vb. (înv.; tr.) a scrie: *și alții pizmuind și însămnînd și scriind, cum și eu ... cu multă nevoință am cetit cărțile.* UR.; (și: **pizmui**). [Cf. rus. ***pisĭmo*** „scrisoare"].

pizmós, ~şi, pizmoásă, ~e a. (înv. și reg.) pizmaș: *părinții veseli, surorile pizmoase.* AG. [***Pizmă*** + *-os*].

pizmuí[1], pizmuiesc vb. **1.** (tr.) a invidia pe cineva, a purta pizmă cuiva; a dușmăni, a urî, a pizmi[1]: *fetele vecinilor o pizmuiau, căci nu era nici una ca dînsa de frumoasă.* BOL.; **2.** (înv.; rar; refl.) a se încăpățîna; a stărui: *se pizmuiește a trăi cu totul singuratică.* MARC. [***Pizmă*** + *-ui*].

pizmuí[2] vb. v. **pizmi[2].**

pizmuíre, pizmuiri f. faptul de a pizmui[1]; pizmă, invidie: *slava ne supune la chinuri și pizmuiri.* MARC. [V. ***pizmui[1]***].

pizmuít, ~ţi, pizmuită, ~e a. invidiat; (p. ext.) dușmănit, urît. [V. ***pizmui[1]***].

pizmuitór, ~i, pizmuitoáre a. și m., f. (pop.) pizmaș: *pizmuitorii rîvneau la starea lui.* [***Pizmui[1]*** + *-tor*].

pizza, pizze [pițа] f. mîncare tipic italiană sub formă de tartă, preparată dintr-un blat[1] special, peste care se pun, în straturi, bucățele de carne, pește, brînză, ciuperci, roșii și condimente înglobate în ou bătut și coaptă în cuptor. [Din it. ***pizza***].

pizzerie, pizzerii [piței'e] f. local unde se vinde și se mănîncă pizza. [Din it. ***pizzeria***].

pizzicato [piţicáto] n. **1.** mod de producere a sunetului la un instrument muzical cu coarde și arcuș, prin ciupirea coardelor, fără a folosi arcușul; **2.** bucată muzicală (compusă pentru a fi) executată în acest fel. [Din it. ***pizzicato***].

pîc interj. cuvînt care redă: **a)** sunetul produs de ruperea unui fir de ață, de sfoară etc.: *cînd să strîngă nodul, pîc! se rupse ața.* ISP.; **b)** zgomotul produs de o lovitură cu un corp tare; poc: *ia o dughineață groasă ... și pîc! la tîmpla dracului cea dreaptă, una.* CR.; **c)** sunetul exploziv, surd, produs de fumători cînd trag fumul din lulea sau din țigară: *își scoase luleaua, ... o vîrî în colțul gurii și începu: pîc, pîc.* SAD. [Onomat.].

pîcálă m. v. **păcală.**

pîcîí, pîcîi vb. (intr.) **1.** a trage din lulea, producînd un sunet caracteristic; a pufăi: *pîcîia zdravăn din lulea.* REBR.; **2.** a pîlpîi cu zgomot: *pîcîie lampa cu neon.* [***Pîc*** + *-îi*].

pîclă, pîcle f. **1.** ceață deasă, care apare îndeosebi dimineața și seara; negură: *se risipise pîcla dimineții.* OD.; **2.** (fig.) întuneric; ignoranță: *pîcla trecutelor secole;* **3.** (p. ext.) strat dens de fum: *prin pîcla cenușie a fumului, răzbăteau vorbe, țipete.* GHEȚIE; **4.** (fig.) cantitate, număr mare de ...; negură, puzderie: *năvală și pîclă de noroade.* ARG.; **5.** văl atmosferic albăstrui sau galben-cenușiu, provocat în special de refracția inegală a luminii în straturile de aer cu temperaturi diferite, care dă aerului un aspect tulbure, opalescent: *peste dumbravă se întindea o ușoară pîclă viorie.* SAD.; (fig.) *o pîclă ușoară, ca o înfrigurare, îi acoperi privirile.* GHEȚIE; **6.** strat de aer foarte încălzit, care produce zăpușeală: *pe la nămiezi, apăsa ... o pîclă strașnică.* CAR.; **7.** vulcan noroios; (și: (reg.) **păclă**). [Din sl. ***pĭklŭ*** „păcură, smoală"].

pîcliu, ~ii, pîclie, ~ii a. (reg.) morocănos, posac: (adv.) *se uita pîcliu.* SAD. [***Pîclă*** + *-iu*].

pîcliși, pîclișesc vb. (reg.; tr. și refl.) a (se) schilodi; a (se) prosti, a (se) înrăi; (și: (reg.) **păclișì**). [Et. nec.].

pîclișit, ~ți, pîclișită, ~e a. (reg.) posomorît, morocănos, urîcios: *era un om pîclișit și răutăcios la culme.* CR.; (și: (reg.) **păclișit**). [***Pîcliș*** + *-it*].

pîclós, ~şi, pîcloásă, ~e a. plin de pîclă; cețos, neguros: *zăriră pe cîntăreț ... prin pîclosul întunerec.* PANN; *vremea fusese mereu pîcloasă.* AG.; (și: (reg.) **păclos**). [***Pîclă*** + *-os*].

pîînár, pîînari m. (înv.) brutar, vînzător de pîine. [***Pîine*** + *-ar*].

pîíne, pîíni f. **1.** aliment de bază al omului preparat din aluat din făină de grîu sau de secară și ingrediente, dospit, frămîntat și copt în cuptor; pită: *unii nici de pîine n-au, alții cînelui o dau.* VIERU; **a mînca pîine și sare (pe un sau dintr-un taler) cu cineva,** a conviețui, a trăi împreună cu cineva, împărtășind și cele bune și cele rele: *să știu de bine că mă duc la mănăstire, pîine și sare nu mai mănînc cu el!* CAR.; **(a fi) bun ca pîinea caldă** (sau **pîinea lui Dumnezeu**), (a fi) foarte bun: *era bun la inimă ca pîinea caldă.* PETR.; **a ieși înaintea cuiva** (sau **a întîmpina pe cineva) cu pîine și sare,** a întîmpina pe cineva cu deosebită cinste: *tot poporul ... cu pîini și sare vor ieși vouă-nainte!* AL.; **a avea** (sau **a ține, a fi cu) pîinea și cuțitul în mînă,** a deține toată puterea, toate mijloacele; **a mînca o pîine albă,** a avea o situație bună, a o duce bine; **se caută** (sau **se vinde**) **ca pîine(a) (cea) caldă,** se vinde foarte bine, este foarte căutat; **a mînca pîinea degeaba,** a fi inutil; **2.** aluat de pîine: *eu, bădiță, aș ieși, da-s cu mînile în pîne.* POP.; **3.** (bis.) **pîine nedospită,** azimă; **4.** hrană pentru traiul zilnic; mijloace necesare vieții; existență: *el a înțeles că blestemul cu cîștigarea pîinii prin sudoarea frunții e o invenție.* PR.; **o bucată de pîine** sau **pîinea zilnică** ori **pîinea cea de toate zilele,** resurse minime de existență: *cere a servi pe boierul pentru o bucată de pîne.* FIL.; **a lua cuiva pîinea de la gură,** a lăsa pe cineva fără mijloace de trai; **5.** slujbă, funcție, post: *te dau ș-afară din pîine cu ocară.* CAR.; **a pune** (sau **a băga**) **în pîine pe cineva,** a angaja sau a face să fie angajat cineva: *voi să te pui în pîine.* ALEX.; **a scoate** (sau **a da afară**) **din pîine,** a da afară din serviciu; a concedia: *a scos pe Herdelea din pîine.* REBR.; **a-și pierde pîinea,** a fi dat afară, concediat dintr-o slujbă; **6.** (pop.; la sg.) cereale, grîne, bucate; recoltă de cereale: *am crescut în largi ogoare roadă cu prisos, dar din pînea roditoare n-am avut folos.* MAT.; *dacă dă Dumnezeu ploaie, se dreg și celelalte pîni.* SAD.; **7. arbore de pîine,** plantă lemnoasă cu fructul mare, sferic, cu gust de pîine, care crește în zonele tropicale din Asia și America; **8.** (compuse; bot.) **pîinea-pădurii,** rîșcov (*Lactarius deliciosus*); **pîinea-porcului,** plantă erbacee din familia primulaceelor, cu frunzele zimțate mărunt și cu flori purpurii sau trandafirii, cu miros plăcut (*Cyclamen europaeum*); **pîinea-Paștilor,** floarea-Paștelui (*Anemone nemorosa*); (și: (înv. și pop.) **pîne**). [Lat. ***panis***].

pîînícă, pîînici f. pîinișoară. [***Pîine*** + *-ică*].

pîînișoáră, pîînișoare f. **1.** diminutiv al lui pîine; pîiniță; pîinică; (spec.) chiflă: *luă o pîinișoară, o tăie în două și-și roti privirile în căutarea jambonului.* GHEȚIE; **2.** nume dat mai multor specii de ciuperci comestibile și necomestibile; **a)** ciupercă comestibilă, cu pălăria cărnoasă, roșie-violacee, care crește prin pădurile de stejar și de fag; oiță (*Russula lepida*); **b)** ciupercă cu pălăria roșie sau portocalie, cu gust dulce, care crește prin pădurile de brad; vinețică (*Russula integra*); **c)** (reg.) rîșcov (*Lactarius deliciosus*); **d)** (reg.) vinețică cu lapte (*Lactarius volemus*): *pîinișoarele, rîșcovii și hribii apărură pe vetriță în jurul focului.* SAD. [***Pîine*** + *-işoară*].

pîîníță, pîînițe și (reg.) **pîîníți** f. pîinișoară: *cere două pîinițe mai prăjite.* [***Pîine*** + *-iță*].

pîj, pîjuri n. (reg.) **1.** cui de lemn cu care se fixează între ele obezile unei roți de lemn; (p. ext.) capăt ascuțit al unui stîlp, al unei bucăți de lemn etc.; **2.** tigaie la vechile arme de foc. // m. (pl. **pîji**) stîlp: (fig.) *tot pe-un pîj era atunce și politică și lege.* CONACHI. [Et. nec.; cf. rus. ***pyjĭ*** „tigăiță de tun"].

pîl interj. (adesea repetat) cuvînt care imită bătaia din aripi a păsărilor; fîl. [Onomat.].

pîlc, pîlcuri n. **1.** (înv.) unitate militară corespunzătoare regimentului de mai tîrziu; ceată, stol, steag, polc: *româna oaste-apare în pîlcuri şi în cete pe cîmp orînduite.* AL.; **2.** grup mic şi neorganizat de oameni, (p. ext.) de păsări, de animale, de plante: *un pîlc întreg de păsări pierzîndu-se-n apus.* EM.; *în depărtări se înşirau pîlcuri ... de sălcii.* GHEŢIE; **în pîlcuri** sau **pîlcuri-pîlcuri,** în grup: *veneau pîlcuri-pîlcuri.* [Din sl. *plŭkŭ*].

pîlculeţ, pîlculeţe n. (rar) pîlcuşor. [*Pîlc* + *-uleţ*].

pîlcuşór, pîlcuşoare n. diminutiv al lui pîlc; pîlculeţ. [*Pîlc* + *-uşor*].

pîlnie, pîlnii f. **1.** obiect de metal, de sticlă etc., de forma unui con gol şi prelungit printr-un tub îngust, servind la turnarea lichidelor în vase cu gura strîmtă: *pune pîlnia mare şi toarnă cu vedriţa.* OD.; **a(-şi) face** (sau **a-şi duce**) **palmele** (ori **palma, mîna**) **pîlnie** (**la gură** ori **la ureche**) sau **cu palmele** (**făcute**) **pîlnie** (**la gură** ori **la ureche**), a-şi aşeza mîinile ca o pîlnie în dreptul gurii sau al urechii pentru a fi auzit sau pentru a auzi mai bine: *răspunse chemării cu palmele făcute pîlnie în dreptul gurii.* GHEŢIE; **2.** (p. anal.) nume dat unor obiecte asemănătoare ca formă sau ca funcţie cu obiectul descris mai sus: *un gramofon de tip vechi cu o imensă pîlnie.* CĂL.; (şi: **pîlnia telefonului**), receptor telefonic: *alo, ... auzii în pîlnie vocea uimită a Matildei.* PR.; **3.** rezervor, încăpere, locaş mai larg în partea de sus decît în cea de jos, amenajat pe un sistem tehnic pentru a înlesni introducerea sau evacuarea unui material; **4.** (şi **pîlnie de sufoziune**) depresiune conică formată în terenuri cu substrat solubil; **5.** plan înclinat care leagă galeria superioară cu cea inferioară a unui tunel în curs de excavare; **6.** groapă făcută în pămînt de explozia unui proiectil de artilerie sau a unei bombe: *au umblat ... pînă ce-au dat în pîlnia unei gropi de obuz.* SAD.; **7.** loc în care se adună buştenii înainte de a fi coborîţi pe jilip; **8.** organ în formă de tub care serveşte la mişcarea unor cefalopode; **9.** (rar) pavilion (al urechii): *îi sărută pîlnia negricioasă a urechii.* ST. [Din sl. **plŭnije*].

pîlnioáră, pîlnioare f. diminutiv al lui pîlnie; leicuţă[2]. [*Pîlnie* + *-ioară*].

pîlpîí, pers. 3 **pîlpîie** vb. (intr.) **1.** a creşte şi a descreşte în intensitate în cursul arderii; a tremura; (p. ext.) a arde cu flacără tremurătoare, producînd pocnete uşoare; a pîcîi: *focul pîlpîie în sobă.* EM.; *două văpăi ... pîlpîie în întunericul nopţilor.* DELAVR.; (fig.) *într-un lăcaş ascuns al inimii, micul sîmbure de speranţă pîlpîia.* GHEŢIE; **2.** (despre păsări, insecte sau aripile lor) a fîlfîi; **3.** (p. anal.) a tremura uşor, a se mişca, a se clătina uşor: *cîteva frunze ... începură să pîlpîie slab.* PR. [Onomat.; cf. *pîl*].

pîlpîiálă, pîlpîieli f. pîlpîire: *nici o mişcare alta decît pîlpîiala rarelor becuri de gaz.* CAR.; *e întunerec şi-odată vezi ... o pîlpîială.* SOR. [*Pîlpîi* + *-eală*].

pîlpîínd, ~zi, pîlpîíndă, ~e a. (rar) **1.** pîlpîitor: *lumină pîlpîindă;* **2.** (fig.) slab, palid; şovăielnic: *temerea se amesteca cu o abia pîlpîindă speranţă.* GHEŢIE. [V. *pîlpîi*].

pîlpîíre, pîlpîíri f. **1.** acţiunea de a pîlpîi; **2.** mişcare tremurată a flăcărilor, a luminii etc.; pîlpîială, pîlpîitură: *pîlpîirea lumînărilor în sfeşnice.* PETR.; (fig.) *mai simţea pîlpîirea unei fărîme de nădejde.* REBR.; **3.** fîlfîire: *porneau pe apă pîlpîiri grăbite de aripi.* SAD. [V. *pîlpîi*].

pîlpîít n. pîlpîire: *pîlpîitul flăcării.* [V. *pîlpîi*].

pîlpîítor, ~i, pîlpîítoáre a. care pîlpîie; tremurător; pîlpîind: *o candelă pîlpîitoare îşi purta flacăra peste perete.* GHEŢIE. [*Pîlpîi* + *-tor*].

pîlpîítură, pîlpîíturi f. (rar) pîlpîire. [*Pîlpîi* + *-tură*].

pînă prep. (adesea urmat de adv. sau de prep. *la, în, prin* etc.) indică: punctul final, limita **a)** locului: *ajung pînă acasă la cumătra.* CR.; *condu-l ... pînă în odaia de baie.* GHEŢIE; **de colo pînă colo,** din loc în loc; în multe locuri: *umbla de colo pînă colo beată.* COŞB.; **de sus pînă jos** sau **de jos pînă sus,** tot, în întregime: *armăsarul sfîşiat, hărtănit de sus pînă jos şi plin de sînge.* ISP.; **b)** timpului, duratei: *din zori şi pînă-n noapte.* AL.; *de atunci şi pînă astăzi.* EM.; **pînă la urmă,** în cele din urmă: *nebunul tot are să fie prins pînă la urmă.* CAR.; **pînă (la) una-alta,** pentru moment, deocamdată: *pînă la una-alta, hai să vedem ce-i de făcut cu cerbul.* CR.; **c)** acţiunii, situaţiei, stării: *să spele de pe pietre pînă şi urma sclavă.* EM.; *rămase atins pînă la suflet.* CAR.; *cine iubeşte pînă la capăt trăieşte mult, se zice.* VIERU; **pînă (pe-) acolo,** în asemenea măsură, în atît de mare grad: *nu eram aşa de prost pînă pe-acolo, să nu pricep atîta lucru.* CR. // conj. stabileşte: **1.** un raport temporal, indicînd: **a)** posterioritatea faţă de realizarea (considerată ca limită a) acţiunii: *toţi se uită pînă văd păienjenişul.* EM.; **b)** anterioritatea faţă de realizarea acţiunii; mai înainte ca ... (sau de...): *să nu cumva să deschideţi pînă ce nu-ţi auzi glasul meu.* CR.; *nu voieşte ... să-l iubească pînă nu-i va aduce herghelia ei.* ISP.; *am stat acolo pînă ce s-a luminat bine.* EL.; **c)** simultaneitatea cu realizarea acţiunii: *bate fierul pînă e cald;* **2.** un raport local, indicînd limita, hotarul în spaţiu: *fuge pînă începe pădurea;* **3.** un raport modal, indicînd atingerea limitei unei stări: *bea pînă se face tun.* CAR. [Lat. *paene-ad*].

pîndăci, pîndace a. (rar) care stă la pîndă; care iscodeşte; pîndeş: *tîlharii pîndaci au profitat de somnul lor.* C.L. [*Pîndă* + *-aci*].

pîndár, pîndari m. **1.** paznic (la o vie, la o livadă, la o pădure etc.): *a intrat pîndar, păzeşte poienile şi dealurile.* ST.; (fig.) [poetul] *pîndar se vrea la neaua ce-a mai rămas pe creste.* VIERU; **2.** (pop.) santinelă, strajă: *stau pîndar aice cu pieptul meu în poartă.* AL.; **3.** militar din artileria antiaeriană, însărcinat cu supravegherea spaţiului aerian. [Din sl. *pondarĭ* „păzitor"].

pîndáş, pîndaşi m. (înv. şi reg.) persoană care stă la pîndă; (p. ext.) pîndar: *crudul crai a pus în preabătul grădinii pîndaş.* COŞB. [*Pîndă* + *-aş*].

pîndă, pînde f. **1.** faptul de a pîndi; pîndit: *se puseră la pîndă.* ISP.; *s-au potolit ambiţii şi patimi, încleştări, pînde.* VIERU; **2.** loc (ascuns) de unde se poate pîndi: *care din voi e mai stăpîn pe el însuşi să ia pînda aceea.* DELAVR. [V. *pîndi*].

pîndărít n. (reg.) **1.** ocupaţia pîndarului; **2.** plată cuvenită pîndarului. [*Pîndar* + *-it*].

pîndéş, ~i, pîndeşă, ~e a. (rar) pîndaci: *dulăii pîndeşi stau împrejur.* EM. [*Pîndi* + *-eş*].

pîndí, pîndesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a observa cu atenţie pe ascuns sau dintr-un loc ascuns, pentru a prinde, a ataca, a afla, a surprinde etc. pe cineva sau ceva; a urmări, a spiona: *ca o mîţă cînd pîndeşte la şoareci.* ISP.; *morarul se duse la ochiul de sticlă şi pîndi prin el.* SAD.; (rar) **a pîndi cu urechea,** a trage cu urechea; a asculta cu atenţie; **2.** (tr.) a aştepta un prilej, un moment favorabil pentru a pune mîna pe ceva, pentru a acapara, a răpi: *se-ntinde o cîmpie mănoasă, răzeşească, pe care o pîndeşte avanul domnitor.* AL.; **3.** (tr.) a urmări, a studia gesturile, manifestările cuiva, pentru a-i ghici gîndurile, intenţiile: *treptat, încetai să-i mai pîndesc reacţiile.* PR.; **4.** (tr. şi intr.) a aştepta cu nerăbdare, cu atenţia încordată: *pentru a învinge, va trebui să pîndim clipa potrivită.* GHEŢIE; (înv. şi reg.) **a pîndi vreme (cu prilej),** a aştepta ocazia prielnică: *cumătrul caprei ... de mult pîndea vreme cu prilej ca să pape iezii.* CR.; **5.** (intr.) a face serviciul de pîndar: *da la oi cine-mi pîndeşte?* POP.; **6.** (tr.) a ameninţa, a paşte pe cineva (un necaz, o nenorocire): *pîndeşte riscul ca în locul lui să fie ales un alt incapabil.* GHEŢIE; *sîntem pîndiţi de moarte la fiecare pas.* PATAP; **7.** (intr.) a sta de strajă; a veghea: *pîndeam să nu lăsăm să intre ... convoiuri şi ajutoare.* GHICA. [Din sl. *ponditi*].

pîndíre, pîndíri f. acţiunea de a pîndi; pîndit: *pîndirea adversarului.* [V. *pîndi*].

pîndíş adv. ca la pîndă, fără zgomot; pe ascuns, pe furiş: *fete şi flăcăi umblă pîndiş prin curte.* EM. // n. (rar) pîndă. [*Pîndă* + *-iş*].

pîndít n. faptul de a pîndi; pîndă, pîndire: *saură-te de pîndit.* [V. *pîndi*].

pîndítor, ~i, pîndítoáre a. care pîndeşte, iscodeşte, spionează; iscoditor: *să faci din Lăpuşneanul o umbră pînditoare.* AL.; *sluga îl privea cu ochi pînditori.* SAD. [*Pîndi* + *-tor*].

pîne f. v. **pîine.**

pîngár, ~i, pîngară, ~e a. şi m., f. (om) ticălos, spurcat: *ptiu! pîngara pămîntului.* POP. // f. (reg.) **1.** spurcăciune; **2.** ruşine, dezonoare: *să-mi rad pîngara asta de pre nume.* C.L.; *curăţînd armele ... de pîngară leşească.* POP. [De la *pîngări*].

pîngări, pîngăresc vb. (tr.) **1.** a trata fără respectul cuvenit, cu dispreţ sau cu violenţă ceva considerat sfînt; a batjocuri, a necinsti; a spurca, a profana: *mînăstire pîngărită de păgîni.* OD.; *o fiinţă din os sfînt ... pîngărită de bici ... nu se cuvine a fi în veci.* SAD.; **2.** a ponegri; a necinsti: *ţie totuna-ţi este dacă bărbatu-tău îşi pîngăreşte numele.* GHEŢIE; **3.** (spec.) a viola: *fiii lui Iacob ... au pîngărit pe Dina, sora lor.* BIBLIA; **4.** (fig.) a murdări, a întina, a macula: *nu-mi pîngăresc mîinile cu tine.* [De la *păgîn*].

pîngăriciúne, pîngăriciuni f. **1.** (înv.) păcat: *iară de mîncînd va mînca din cărnuri a treia zi ... pîngăriciune iaste.* BIBLIA; **2.** (înv. şi reg.; concr.) lucru murdar, scîrbos; spurcăciune. [*Pîngări* + *-ciune*].

pîngăríre, pîngăríri f. acţiunea de a pîngări îi rezultatul ei; profanare, sacrilegiu, necinstire: *văzui fărdelege, văzui pîngărire.* NEGR.; *morţii chiar erau ameninţaţi cu pîngărirea la asemenea năvăliri.* EM. [V. *pîngări*].

pîngărít, ~ţi, pîngărită, ~e a. **1.** (adesea subst.) păcătos; nemernic: *a cutezat să pună mîna lui pîngărită pe sfîntul vas.* ISP.; **2.** care a fost dezonorat, care a fost necinstit: *fugi din ochii mei, fată pîngărită!* BOL. [V. *pîngări*].

pîngăritór, ~i, pîngăritoáre a. (adesea subst.) care pîngăreşte; profanator: *amîndoi erau pîngăritorii căsniciei ei.* GAL. [*Pîngări* + *-tor*].

pîntec n. v. **pîntece.**

pîntecáre, pîntecări f. (reg.) diaree. [*Pîntec* + *-are*].

pîntecăráie f. (pop.) diaree: *oştile ... pier de pîntecăraie.* DELAVR. [*Pîntec* + *-ăraie*].

pîntecări, pîntecărez vb. (reg.; refl. şi intr.) a suferi sau a face să sufere de diaree; a (se) cufuri: *te-ai pîntecărit toată ziua.* [De la *pîntecărie*].

pîntecărie, pîntecării f. (pop.) diaree; dureri de stomac: *l-a apucat pîntecăria.* [*Pîntec* + *-ărie*].

pîntece, pîntece n. **1.** parte a corpului dintre torace şi bazin, în care se află stomacul, intestinele, uterul etc., la om şi la unele animale; abdomen, burtă: *strigă bolnavul, apucîndu-se cu mîinile de pîntece.* NEGR.; **a fi cu pîntecele la gură,** a fi însărcinată: *te-ai legat de fata mea, ai lăsat-o cu pîntecele la gură.* REBR.; **parcă are oase în pîntece,** se spune despre cei care se apleacă greu; **a-i face cuiva pîntecele cobză** sau **coastele pîntece,** a bate pe cineva foarte tare: *să-i faci chica topor, spinarea dobă şi pîntecele cobză.* CR.; **2.** stomac: *cîndu-s pîntecele bine sătule, atunci e şi gura vorbitoare.* B.-DEL.; **cu pîntecele lipit de coaste,** foarte slab sau foarte flămînd: *petrecuse el iarna ..., cu puţini tăciuni în vatră şi cu pîntecele cam lipit de coaste.* GANE; **a se robi** (sau **a se închina**) **pîntecelui,** a fi foarte lacom, a trăi numai pentru mîncare: *te-ai robit pîntecului.* CR.; **3.** (pop.) uter: *poartă în pîntece o fiinţă omenească zămislită din trupul şi sîngele ei.* GHEŢIE; **din pîntecele mamei,** înainte de a se naşte: *dar graţia*

celui ce mă deosebise din pîntecele mamei mele ... voia într-alt fel. GAL.; **a lua în pîntece,** a rămîne, a fi însărcinată: *pasămite luase în pîntice.* ISP.; **4.** (p. anal.) partea interioară a unui lucru, a unei încăperi etc.; interior, adîncime, profunzime: *scobi în pîntecele acelui munte o mulțime de cămări.* ISP.; **5.** (p. anal.) partea bombată, proeminentă a unor obiecte: *pîntecul auriu al avionului.* ST.; *pîntecele corăbiei;* **6.** (rar) cutie de rezonanță la unele instrumente cu coarde: *pîntecele viorii;* (și: **pîntec,** (reg.) **pîntice**). [Lat. ***pantex, -icis***].

pîntecél, pîntecele n. diminutiv al lui pîntece. [***Pîntece*** + *-el*].

pîntecós, ~și, pîntecoásă, ~e a. **1.** cu pîntecele mare; burtos: *nu-i încape cureaua de pîntecoși ce sînt.* CR.; **2.** bombat, umflat: *garafa pîntecoasă.* EM. [***Pîntec*** + *-os*].

pîntice n. v. pîntece.

pînzár, pînzari m. (înv.) țesător sau negustor de pînzeturi. [***Pînza*** + *-ar*].

pînzát, ~ți, pînzată, ~e a. **1. hîrtie pînzată,** hîrtie obținută prin lipirea și presarea pe una sau pe ambele fețe ale unei benzi de hîrtie a unei țesături fine ori rare, în scopul măririi rezistenței și durabilității hîrtiei; **2.** întărit cu pînză: *hartă pînzată.* [***Pînză*** + *-at*].

pînză, pînze f. **1.** țesătură din fire de in, de bumbac, de cînepă etc., din care se confecționează albituri (lenjerie de pat, de corp, cămăși etc.); bucată din această țesătură; pînzătură: *am țesut un sul de pînză.* SOR.; *mama ... cosea cămăși de pînză din cînepă scorțoasă.* VIERU; (fig.) *adio fericire ..., ce coși în pînza vieții strălucitoare flori.* MACED.; **pînză de casă,** pînză țesută la războiul manual: *avea ... la gît o legătură de pînză de casă, vopsită albastru.* PETR.; **a zări ca printr-o pînză,** a deslușì greu; a vedea ca prin sită: *nu mai văd, abia zăresc ca printr-o pînză.* VLAH.; **ține-te** (sau **să te ții**) **pînză** (**să nu te rupi**), pregătește-te de o încercare grea și de lungă durată; fă-ți curaj!: *apuca trăsnetele și fulgerele în mînă, și apoi, să te ții pînză să nu te rupi!* ISP.; **a i se ridica** (sau **a-i cădea, a i se lua**) **cuiva pînza de pe ochi,** a începe să înțeleagă clar lucrurile, a-și reveni dintr-o eroare, dintr-o confuzie; a i se deschide ochii; **a lega gura pînzei, a)** a lega firele de urzeală înainte de a începe țesutul; **b)** a se înstări; a se alege cu ceva, a o scoate la capăt: *astăzi am putut lega și noi gura pînzei.* ISP.; **a țese pînzele,** a face intrigi; **a (i) se încurca cuiva pînza,** a nu-i reuși planurile; **2.** (pop.) plasă deasă de pescuit; **3.** (fig.) șuviță, fascicul: *sub o pînză de lumină lunca pare adormită.* AL.; **4.** țesătură subțire cu care se acoperă fața sau trupul mortului; giulgiu, lințoliu; **parcă i-a luat pînza de pe obraz** (sau **de pe ochi, de pe față**), se spune despre cineva foarte palid sau foarte slab: *galbăn la față de parcă-i luase pînza de pe obraz.* CR.; **pînă-în pînzele albe,** pînă la moarte; pînă la capăt, fără încetare: *să se judece răzășește pînă-n pînzele albe.* EM.; **5.** (mai ales la pl.) bucată mare de țesătură rezistentă care se fixează de vergile catargelor unei nave și care, umflată de vînt, face să înainteze nava: *a pornit vasul cu pînzele umflate.* CAR.; **6.** bucată de pînză specială, albă, dreptunghiulară sau pătrată, pe care se proiectează imagini de la un aparat de proiecție; ecran; **7. pînză de cort,** foaie de cort; **8.** bucată de țesătură deasă pe care se pictează: *a creat pe pînza goală pe Madona Dumnezeie.* EM.; *va picta din nou atunci cînd pînza și culorile îl vor atrage.* GHEȚIE; **9.** (p. ext.) tablou (pictat pe o astfel de țesătură): *numai o singură pînză de pe pereții lui valora cît salariul lui pe un an.* PR.; **10.** țesătură sau împletitură specială din fire textile sau metalice, folosită în industrie, în laboratoare etc.; **pînză de calc,** pînză subțire și transparentă pe care se desenează planuri tehnice; **11.** (p. anal.) rețeaua de fire pe care o țese păianjenul: *cămașe de borangic ... subțire ca pînza păianjenului.* DELAVR.; **12.** (înv.) fortificație la o cetate: *pînzile la toate cetățile ... de domni sînt adaose.* COSTIN; **13.** desiș de copaci lung și îngust; perdea: *pînză de pădure;* **14.** (înv. și reg.) ceată armată; pîlc: *șapte pînze de oști.* BĂLC.; **15.** lama sau tăișul unor instrumente: *pînză de ferăstrău;* **16.** strat de grosime foarte mică în raport cu celelalte dimensiuni; **pînză de apă subterană,** strat acvifer; **pînză freatică,** strat subteran de apă care alimentează izvoarele, fîntînile etc.; (geol.) **pînză de șariaj,** ansamblu de straturi geologice mai vechi, deplasate și împinse prin mișcările tectonice peste altele mai noi; suprafața pe care are loc deplasarea unor mase de roci în acest proces; (geol.) **pînză eruptivă,** formă de zăcămînt a rocilor vulcanice, rezultată prin consolidarea curgerilor de lave; **17.** (mat.) suprafață. // adv. continuu, neîntrerupt (și în mare cantitate): *ploaia curge pînză.* [Et. nec.].

pînzăríe, pînzării f. **1.** (înv.) comerț cu pînzeturi; **2.** atelier, fabrică unde se țes pînzeturi; magazin de pînzeturi: *știa niște prăvălii cu tot soiul de marfă ...: opincării, pînzării, abagerii.* PETR.; **3.** pînzet: *era un lung magazin cu pînzărie.* GAL. [***Pînză*** + *-ărie*].

pînzătúră, pînzături f. (înv. și reg.) **1.** (bucată de) pînză; pînzet: *puind mîna ... face din marmură statuă, din in pînzătură fină.* EM.; *în fabrici se țes fel de fel de pînzături.* CR.; **2.** obiect confecționat din pînză (ex.: față de masă, basma, năframă etc.): *strîngea ... firimiturile de pîine în pînzătură, scuturîndu-le.* REBR.; *nevastă cu pînzetură, treci Mureșul și-mi dă gură.* POP. [***Pînză*** + *-ătură*].

pînzét, pînzeturi n. (mai ales la pl.) **1.** sortimente de pînză; pînzărie, pînzătură: *pănura, pînzeturile le cumpărau gata.* AG.; **2.** obiecte confecționate din pînză; albituri, rufărie. [***Pînză*** + *-et*].

pînzícă f. sortiment de pînză subțire (de calitate inferioară). [***Pînză*** + *-ică*].

pînzíș, pînzișe a. (pop.) care cade (neîncetat) pe o zonă întinsă: *ploile pînzișe și singurătatea stelară a plaiului face pe ciobanul nostru ... să-și blesteme zilele.* BL. // adv. (reg.) de-a dreptul, întins: *ciobanul vine pînziș cu oile.* POP. // n. **1.** (rar) ceea ce seamănă cu o pînză; strat care învăluie; văl: *coamele dealurilor din față ... se desenau din ce în ce mai lămurit pe pînzișul cenușiu al văzduhului.* REBR. [***Pînză*** + *-iș*].

pînzișoáră, pînzișoare f. **1.** diminutiv al lui pînză; pînzucă, pînzuță: *pînză, pînzișoara mea, să-ți spun cînd te-am început.* POP.; **2.** (reg.) giulgiu: *îi vin de moarte fiori, iar pînă-n ziușoară, pe față-i pun pînzișoară.* POP. [***Pînză*** + *-ișoară*].

pînzúcă f. (reg.) pînzișoară: *iară tu, pînzuca mea, să te faci o cărărea.* POP. [***Pînză*** + *-ucă*].

pînzuí, pînzuiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a înfășura, a acoperi cu giulgiu: *să te bocesc, trupul să ți-l pînzuiesc.* POP.; **2.** a oțeli tăișul unei securi, al unui topor etc. [***Pînză*** + *-ui*].

pînzulíță, pînzulițe f. porțiune de talpă ce acoperă tocul (înalt) la încălțămintea pentru femei. [***Pînză*** + *-uliță*].

pînzúță, pînzuțe f. (reg.) pînzișoară: *să-mi tîrguiască pînzuță de in.* POP. [***Pînză*** + *-uță*].

pîr[1] interj. cuvînt care imită zgomotul produs de un corp care se rupe, de arderea lemnelor etc.: *pîrr! cade copacul peste car.* CR. [Onomat.].

pîr[2]**, pîri** m. (reg.) cel care pîrăște; reclamant. [De la ***pîrî***].

píră, pîre și **pîri** f. **1.** (înv.) neînțelegere, conflict; ceartă; învrăjbire: *o fată ... iubea pe un tînăr cimpoier sărac; părinții se împotriveau ...; pîră veche!* GANE; **2.** (jur.; înv. și reg.) proces, judecată: *au ședzut acolo la pîră cîteva dzile.* NEC.; **3.** plîngere împotriva cuiva; reclamație; (spec.) act prin care se cere deschiderea unui proces; acțiune în justiție: *scrisese pîra lui Simion.* REBR.; **4.** (pop.) acuzație, învinuire; denunț; pîrîtură: *pîra cere dovadă.* PANN; **5.** calomnie, defăimare; clevetire: *spune fel de fel de taine și pîre.* CAR. [De la ***pîrî***].

pîrâí vb. v. pîrîi.

pîrâít n. v. pîrîit.

pîrâitoáre f. v. pîrîitoare.

pîrâitúră f. v. pîrîitură.

pîrău n. v. pîrîu.

pîrcăláb, pîrcălabi m. **1.** titlu dat, în evul mediu, în Moldova, dregătorului însărcinat cu conducerea unui județ, a unui ținut, a unei cetăți (Hotin, Neamț, Roman, Suceava, Rădăuți), cu atribuții militare, administrative și judecătorești, fiind reprezentant al domnului în teritoriul supus autorității lui; staroste; persoană care avea acest titlu: *pîrcălabul de la Hotin vînduse pe domn și trecuse de partea năvălitorilor.* SAD.; **2.** titlu dat, în evul mediu, în Țara Românească, administratorilor satelor boierești și mănăstirești; persoană care avea acest titlu; (mai tîrziu) primar (rural): *nu-l primise în sat și el întreba de casa pîrcălabului.* PANN; **3.** (pop.) perceptor rural: *vițelul i-l luase pîrcălabul pentru bir.* PETR.; *pîrcălabul biru-mi cere.* POP.; **4.** (reg.) comandant al unei închisori; temnicer: *măi jupîne pîrcălabe, tu din lanțuri mă sloboade.* POP. [Din magh. ***porkolább***].

pîrcălăbésc, ~și, pîrcălăbeáscă, ~ești a. care aparține unui pîrcălab, referitor la pîrcălab: *peste puțin se zărește și steagul pîrcălăbesc.* NEGR. [***Pîrcălab*** + *-esc*].

pîrcălăbíe, pîrcălăbii f. **1.** demnitatea sau funcția pîrcălabului: *le dedese în sama lor ținuturili, pîrcălăbiile și stărostiile.* NEC.; **2.** instituția pe care o conducea pîrcălabul; sediul acestei instituții: *să meargă cu mine la pîrcălăbie, ca să se facă dovada dreptății.* SAD.; **3.** dare care se plătea pîrcălabului: *socotit-au Măria sa ... și pentru pîrcălăbiile de pre la tîrguri.* NEC. [***Pîrcălab*** + *-ie*].

pîrci, pîrci m. **1.** (înv. și pop.) țap de prăsilă: *vine pîrciu de la munte și trece pe punte.* POP.; **2.** (pop.) miros caracteristic pe care îl au țapii în perioada împerecherii; sudoare de țap; **3.** (reg.) varietate de struguri cu boabe mici. [Din bulg. ***pîrç*** „țap"].

pîrdálnic, ~ci, pîrdalnică, ~ce a. (pop. și fam.; adesea subst.) afurisit, blestemat; îndrăcit: *pîrdalnicele bătrînețe mi-au secat toată vîrtutea.* ISP.; *dacă vrem să trăim în pîrdalnica asta de lume.* REBR. // m. artic. diavolul, necuratul: *lasă-mă la pîrdalnicul.* CR.; *bată-te-ar pîrdalnicul.* C. [Et. nec.; cf. ***prădalnic*** (demonul fiind conceput ca un răpitor de suflete)].

pîrg n. v. pîrgă.

pîrgár, pîrgari m. **1.** nume dat în evul mediu, în țările române, membrilor sfatului administrativ al unui oraș sau al unui tîrg (alcătuit din șase pînă la douăsprezece persoane); consilier: *în orașele din Moldova erau cîte șase sau doisprezece pîrgari sub un șoltuz;* **2.** (înv. și reg.) funcționar mărunt, vătășel (la primărie); pristav: *intră un pîrgar de la primărie și-i puse pe masă un teanc de scrisori.* AG. [Din magh. ***polgár;*** cf. germ. ***Bürger*** (instituția și numele de origine săsească au venit la noi prin mijlocirea ungurilor)].

pîrgav, ~i, pîrgavă, ~e a. (reg.) timpuriu, văratic: *struguri pîrgavi.* [***Pîrgă*** + *-av*].

pîrgă f. **1.** (înv. și reg.; col.) cele dintîi grîne, fructe sau roade dintr-un an (care se aduc adesea ca prinoase la biserică, la sărbătoarea Schimbării la față); roade timpurii: *o tavă purtînd feluriță pîrgă.* OD.; **a aduce pe cineva** sau **ceva pîrgă,** a aduce pe cineva sau ceva ca prinos, ca ofrandă; **2.** fază de început a coacerii fructelor, cerealelor etc.; coacere timpurie; starea fructelor, a cerealelor etc. în această fază; **(a fi) în pîrg(ă),** (a fi) pe cale de a se coace, (a fi) aproape copt: *un smochin mare cu roadele ... în pîrg.* ISP.; (fig.) *aduni pînă-n zori, în pîrg, spice de nehodină.* VIERU; **a da în pîrg(ă),** a începe să se coacă, a se pîrgui: *grîul dădea în pîrg și trebuia tocmiți oamenii pentru secerat.* GHEȚIE; (și: **pîrg**). [Din sl. ***prŭga***].

pîrghie, pîrghii f. **1.** bară rigidă (de fier, de lemn etc.) care se sprijină pe un punct de articulaţie fix, asupra căreia se pot exercita două forţe, una motoare şi cealaltă rezistentă, servind la ridicarea sau la deplasarea unei greutăţi: *începu să dea cărţile cu liniştea nesimţitoare a unor pîrghii mecanice.* DELAVR.; **2.** (fig.) forţă morală care dă impuls unei activităţi; punct de sprijin: *voinţa e o pîrghie puternică;* **3.** (p. anal.) braţul unei balanţe; **4.** (p. anal.; reg.) drugul morii; cumpănă la moară; **5.** (p. anal.) parte a joagărului de tăiat buşteni, cuprinsă între talpa şi acoperişul acestuia. [Din lat. ***pergula***].

pîrguí, pers. 3 **pîrguieşte** vb. (refl.) **1.** a se afla în faza de pîrg, a da în copt; a se îngălbeni sau a se rumeni prin coacere: *pere*[le] *... să pîrguiră şi să coapseră.* DELAVR.; (fig.) *pielea i se pîrguise.* EL.; **2.** a avea fructele pe cale de a se coace: *cireşii s-au pîrguit.* [***Pîrgă*** + *-ui*].

pîrguiálă, pîrguieli f. pîrgă; **a da în pîrguială,** a se pîrgui: *spre vară roadele dau în pîrguială.* ISP. [***Pîrgui*** + *-eală*].

pîrguíre, pîrguiri f. pîrguit[2]: *se recoltează ... prunele şi strugurii pudraţi cu bruma pîrguirii.* ARG. [V. ***pîrgui***].

pîrguít[1], ~ţi, pîrguită, ~e a. **1.** care începe să se coacă; aproape copt: *o poamă pîrguită.* PETR.; *să vadă grîul a pornit, de e copt, de-i pîrguit.* POP.; **2.** cu fructele pe cale de a se coace: *un pom pîrguit.* ISP. [V. ***pîrgui***].

pîrguít[2] n. faptul de a se pîrgui; timpul cînd se pîrguiesc fructele sau cerealele; pîrguire: *pe la pîrguitul strugurilor s-a despărţit.* VLAH. [V. ***pîrgui***].

pîrî, pîrăsc vb. **1.** (înv.; astăzi rar; refl. recipr.) a se certa (învinuindu-se reciproc); a se prici: *să ne pîrîm sau să ne sfădim.* COR.; *cei doi se pîrăsc reciproc în mărunţişuri, în probleme esenţiale se împacă.* CĂL.; **2.** (înv. şi pop.; refl. recipr.) a se judeca cu cineva, a fi în proces cu cineva: *de să pîrea doi oameni la dînsul la divan ..., scotea banii din buzunar, de la sine, şi plătea pe datornic.* N.COSTIN; **3.** (înv.; tr.) a da în judecată pe cineva, a reclama pe cineva în faţa justiţiei: *lupul te pîrăşte, lupul te judecă.* Z.; **4.** (tr.) a se plînge de faptele cuiva; a acuza, a învinui: *îl pîrîră că l-a văzut sărutînd pe împărăteasa.* ISP.; **5.** (tr.) a da în vileag, a arăta (cu răutate, exagerînd) faptele cuiva; a vorbi de rău; a trăda, a denunţa: *tot la munci grele ... o mînă, ca s-o pîrască pe urmă la Dragomir că nu-i nici de-o treabă.* VLAH. [Din sl. ***p(i)rěti***].

pîrîcióş, ~şi, pîrîcioásă, ~e a. şi m., f. pîrîtor: *pîrîciosul clasei.* [***Pîrî*** + *-icios*].

pîrîciúne, pîrîciuni f. (pop.) plîngere, reclamaţie împotriva cuiva; (p. ext.) calomnie, bîrfă: *să vii să iei ... şi cercarea, şi pîrîciunea, şi urîtul de pe lume.* POP. [***Pîrî*** + *-ciune*].

pîrîí, pers. 3 **pîrîie** vb. (intr.) **1.** a produce un zgomot surd, prelungit, la rupere, frîngere, zdrobire etc.; a trosni, a pocni: *trecea ... prin pîlcuri de struţeni uscaţi care pîrîiau.* SAD.; **2.** a plesni uşor, de obicei desfăcîndu-se la cusături; a pocni: *rochia ei pîrîii, pe undeva pe la spate.* PR.; **3.** a produce prin întindere, în urma unei strîngeri puternice etc., un sunet asemănător cu cel produs la ruperea unui corp dur; a pocni, a trosni: *îi pîrîie oasele.* ISP.; **4.** a produce un zgomot prelung, ascuţit şi strident prin apăsare sau prin lovire, frecare; a scîrţîi: *pîrîiau podelele, răsuna sala.* GANE; **5.** a începe să se desfacă (o mobilă) din încheieturi, cu zgomote caracteristice sub acţiunea unui corp care apasă puternic, se trînteşte sau cade brusc; a trosni: *a tuşit şi i-a pîrîit jeţul.* CAR.; **6.** a produce zgomote specifice, surde, prin presare: *zăpada pîrîie sub picioare;* **7.** (despre pepeni) a trosni uşor prin strîngere în mîini; **8.** (pop.) a foşni, a fîşîi; a fremăta: *unde-ncepe-a pîrîi rediul.* AL.; **9.** (reg.) a arde repede cu pîlpîiri, cu scăpărări şi cu pocnete scurte, repetate; a sfîrîi: *vezi ... cum pîrîie de frumos gătejele?* CR.; **10.** a produce un zgomot caracteristic (prelungit) prin viteza mişcării sau a rostogolirii; a sfîrîi, a durăi: *odată încep iepele a fugi de pîrîiau roatele.* CR.; **11.** a răpăi, a ropoti: *ploaia ... răpăia pe acoperişele de şindrilă şi pîrîia pe cele de tinichea.* DELAVR.; **12.** a produce, în timpul funcţionării, zgomote sacadate şi intense: *o motocicletă se oprise în stradă şi continua să pîrîie.* PR.; **13.** a produce pocnituri scurte, repetate prin declanşări succesive sau simultane; a bubui, a păcăni, a răpăi, a şuiera: *pîrîie focuri de puşcă.* REBR.; **14.** a se zgudui, a dudui; a răsuna, a vui: *începe a toca în stative de pîrîie păreţii casei.* CR.; (şi: **pîrăi**). [***Pîr[1]*** + *-îi*].

pîrîiáş, pîrîiaşe n. diminutiv al lui pîrîu; pîrîuţ: *un pîrîuaş curge.* VLAH.; (şi: **pîrîuaş**). [***Pîrîu*** + *-aş*].

pîrîíre, pîrîiri f. (rar) pîrîit. [V. ***pîrîi***].

pîrîít, pîrîituri n. **1.** faptul de a pîrîi; pîrîire; **2.** pîrîitură: *nu se aude şoaptă, nici pîrîit de vreasc.* SAD.; *se puteau desprinde din bolta minei ... bucăţi mari de pămînt dislocate de pîrîitul perforatoarelor.* PR.; (şi **pîrăit**). [V. ***pîrîi***].

pîrîitoáre, pîrîitori f. **1.** zbîrnîitoare la zmeul cu care se joacă copiii: *făcea nişte pîrăitori, de gîndeai că bate toba în cer, aşa urla de tare zmeul nostru.* GHICA; **2.** (pop.) zbîrnîitoare folosită pentru speriat păsările sau ca jucărie: *urechile se învaţă a răsuna ca o pîrîitoare.* OD.; **3.** specie de lăcustă, cafenie sau neagră, care, în timpul zborului, produce un fel de pîrîituri (*Psophus stridulus*); (şi: **pîrăitoare**). [***Pîrîi*** + *-toare*].

pîrîitúră, pîrîituri f. **1.** zgomot surd, produs la ruperea, despicarea, frîngerea, crăparea etc. unui corp tare, dur, neelastic; trosnet, pîrîit: *nu daţi importanţă pîrîiturilor şi ţărînei care cade din tavan.* GHEŢIE; **2.** zgomot prelung, ascuţit, strident produs prin apăsare, lovire, frecare; pîrîit: *îl deranjau pîrîiturile parchetului;* **3.** zgomot produs de ceva care arde: *flacăra se înnădușa în fum, se auzeau pîrîituri multe, scurte, fulgerătoare.* AG.; **4.** zgomot specific, sacadat şi intens produs de un motor în timpul funcţionării: *motocicleta izbucni în pîrîituri.* PR.; **5.** succesiune de zgomote surde şi dese, produse de o armă de foc, de o împuşcătură etc.; răpăit: *pîrîiturile puştilor curgeau slăbite de departe.* SAD.; (şi: **pîrăitură**). [***Pîrîi*** + *-tură*].

pîrîre, pîrîri f. acţiunea de a pîrî şi rezultatul ei; plîngere, reclamaţie împotriva cuiva. [V. ***pîrî***].

pîrîş, ~i, pîrîşă, ~e m., f. (înv. şi reg.) pîrîtor; (jur.; înv.) reclamant: *paşa încă-i era pîrîş.* COSTIN. // m. (jur.; înv.) parte într-un proces; împricinat. [***Pîrî*** + *-îş*].

pîrît[1] n. faptul de a pîrî; plîngere, reclamaţie; denunţ: *umblă întruna cu pîrîtul.* [V. ***pîrî***].

pîrît[2], ~ţi, pîrîtă, ~e a. şi m., f. (parte într-un proces civil) împotriva căreia este introdusă acţiunea; (p. ext.) învinuit, acuzat, reclamat; inculpat: *vei muri pe eşafod ca şi pîrîtul.* NEGR. [V. ***pîrî***].

pîrîtór, ~i, pîrîtoáre m., f. **1.** (jur; înv.) reclamant (într-un proces); acuzator; **2.** (şi a.) (persoană) care pîrăşte, care are obiceiul să pîrască; pîrîcios, pîrîş: *şcolar pîrîtor;* **3.** (şi a.) (persoană) care denunţă; delator: *o să întrebuinţeze toate mijloacele ca să afle pe pîrîtorul ei.* FIL. [***Pîrî*** + *-tor*].

pîrîtúră, pîrîturi f. (înv.) pîră, acuzaţie; obicei de a pîrî. [***Pîrî*** + *-tură*].

pîrîu, pîraie n. **1.** apă curgătoare mică, permanentă sau temporară; rîu mic: *sosirăm ... pe malul unui mic pîrău.* AL.; **2.** şiroi (de apă); dîră lăsată de acesta: *pe pereţii umezi sînt pîraie de ploaie.* VLAH.; **3.** (fig.; adesea adv.) cantitate mare; (ca un) torent, (ca un) şuvoi: *ascultau ... aceste vorbe, trecîndu-le îndărăt în pîraie de murmure.* SAD.; *lacrimile-mi curg pîrău.* POP.; **4.** (reg.) jgheab la teascul de stors struguri; (şi: (înv. şi reg.) **pîrău**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***përrua***].

pîrîuáş n. v. **pîrîiaş.**

pîrîúţ, pîrîuţe n. pîrîiaş: *pîrîuţ cu apă rece pe la poarta mîndrii trece.* POP. [***Pîrîu*** + *-uţ*].

pîrjoálă, pîrjoale f. **1.** (reg.) bucată de carne friptă la grătar: *chifteluţe marinate cu tarhon, pîrjoală de nisetru.* CAR.; **2.** (reg.) chiftea mare, dată prin pesmet şi prăjită în grăsime: *cere vin curat şi pîrjoale.* NEGR. [Din turc. ***pirzola,*** bulg. ***părzola***].

pîrjól, pîrjoluri n. **1.** foc mare şi iute; incendiu mistuitor: *o vîlvoare roşiatică, provenită din pîrjol.* OD.; **a da pîrjol,** a da foc; a incedia: *zise nepotului său să dea pîrjol unei păduri.* ISP.; **a face pîrjol,** a nimici (prin foc); a face prăpăd: *stau privind în vale cum fac pîrjol tatarii.* AL.; **a plînge cu foc şi pîrjol,** a plînge cu desperare, în hohote: *începu a plînge cu foc şi cu pîrjol de ţi se rupea inima.* ISP.; **a se face foc şi pîrjol,** a se înfuria foarte tare; a se face foc şi pară; **2.** căldură mare, înăbuşitoare; arşiţă, zăpuşeală, zăduf: *pîrjol de vară era.* BL.; **3.** (fig.) pasiune nestăpînită; furie: *îţi par acele pîrjoluri* [ale dragostei] *rîuri ce te răcoresc.* PANN; **4.** (fig.) dezastru, prăpăd, nenorocire abătută asupra cuiva; calamitate, urgie: *pîrjol nemiluit va cădea pe capul grecului.* DELAVR. // adv. foarte, nevoie mare; foc: *e rea pîrjol!* [De la ***pîrjoli***].

pîrjolí, pîrjolesc vb. **1.** (tr.) a da, a pune foc cu scopul de a distruge; a incendia: *pîrjoli toate cetăţile în drumul său.* ISP.; **2.** (tr.) a distruge, a pustii: *copilăria mea a fost pîrjolită ... de focul războiului.* VIERU; **3.** (adesea fig.; tr.) a arde, a mistui în flăcări o fiinţă; a arde de viu, a omorî prin ardere: *focul îi va pîrjoli pe acei care se vor apropia de hotarele noastre.* ST.; **4.** (tr.) a provoca arsuri: *focu-i hazuliu, dar tare rău te pîrjoleşte cîte-odată.* CR.; **5.** (reg.; tr.) a pîrli: *porcii fură pîrjoliţi.* REBR.; **6.** (pop.; tr.) a prăji, a frige, a coace la repezeală un aliment: *mîncam turtă coaptă-n vatră, ş-o coceam, ş-o pîrjoleam.* POP.; **7.** (intr.) a răspîndi o căldură puternică, a încălzi tare; a dogori, a arde, a păli: *soarele pîrjoleşte tare;* **8.** (tr.) a veşteji, a usca plante, culturi etc. din cauza razelor puternice ale soarelui: (refl. pas.) *s-au ofelit florile, s-au pîrjolit pajiştile.* GAL.; **9.** (fig.; tr.) a pricinui cuiva o pierdere; a înşela; a prăji: *ai pîrjolit ... la cărţi pe sărdarul Cuculeţ.* AL. [Din magh. ***pörzölni***].

pîrjolít, ~ţi, pîrjolită, ~e a. **1.** ars de foc, de pîrjol: *satele pîrjolite.* DELAVR.; **2.** (pop.) ars de soare; pîrlit. [V. ***pîrjoli***].

pîrjolitór, ~i, pîrjolitoáre a. (pop.) care pîrjoleşte; pustiitor, devastator: *foc pîrjolitor;* (fig.) *dor pîrjolitor.* [***Pîrjoli*** + *-tor*].

pîrláci, pîrlaci m. (înv. şi reg.) şarlatan, hoţoman: *hai să fiu ... un pîrlaci cinstit.* C. [***Pîrli*** + *-aci*].

pîrláz n. v. **pîrleaz.**

pîrlău, pîrlaie n. (reg.) vas mare (din doage) de lemn, în care se înmoaie rufele, pentru a fi opărite cu leşie. [Din magh. ***párló***].

pîrlea m. **1.** (fam.) persoană înşelată, escrocată; cel pîrlit; **ţine-te** (sau **să te ţii, să te păzeşti** etc.) **pîrleo!** ţine-te bine!; fugi din răsputeri!, ia-o din loc!: *să te mai ţii, pîrleo!* DELAVR.; **2.** dracul, naiba; **du-te pîrlii!,** du-te naibii, dracului!; pleacă!: *da du-te pîrlii, soruţule!* AL. [De la ***pîrli***].

pîrleálă, pîrleii f. **1.** acţiunea de a (se) pîrli şi rezultatul ei; arsură (uşoară); pîrlitură: *dă-i o pîrleală bună cu nişte chibrituri.* CR.; **2.** (fig.; fam.) înşelătorie, păcăleală; pagubă, pierdere; **a-şi scoate pîrleala,** a-şi găsi o compensaţie, a se despăgubi: *nu-i vorbă că şi-a scos pîrleala.* GHEŢIE. [***Pîrli*** + *-eală*].

pîrleáz, pîrleazuri n. trecătoare îngustă peste un gard (de nuiele), făcută din una sau din mai multe scînduri (ca nişte trepte) care, la capete, se sprijină pe ţăruşi bătuţi în pămînt: *sărea iute peste pîrleaz.* CR.; *i se părea a fi un loc de pîrleaz.* ISP.; (şi: (reg.) **pîrlaz, prilaz**). [Din bulg., sb. ***prelaz***].

pîrlí, pîrlesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) arde uşor, la suprafaţă; a păli[1]: *sprîncenile ţi-ai pîrlit.* POP.; **a o pîrli la** (sau **de**) **fugă,** a o lua la fugă: *noi atunci am pîrlit-o la fugă.* CR.; **2.** (tr.) a trece prin foc, prin flacără un animal tăiat pentru a îndepărta, prin ardere, părul, puful: *cînd tăia porcul şi-l pîrlea.* CR.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) bronza: *soarele nu-i pîrleşte.* NEGR.; **4.** (refl.) a se ofili, a se veşteji, a (se) usca din cauza soarelui puternic, a brumei etc.: *vremea vremuieşte, floarea se pîrleşte.* AL.; **5.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) păcăli, a (se) înşela; a (se) prăji: *doar nu le-ai depus la vreo bancă, să dea faliment? s-au pîrlit mulţi.* CĂL.; **6.** (fam.; tr.) a fura. [Din bulg. ***părlja,*** sb. ***prljiti***].

pîrlíre, pîrliri f. **1.** acţiunea de a (se) pîrli şi rezultatul ei; pîrlit[2]; **2.** (spec.) operaţie de finisare textilă constînd în carbonizarea capetelor de fibre proeminente, aplicată ţesăturilor ce urmează a fi mercerizate, imprimate sau firelor destinate fabricării aţei. [V. ***pîrli***].

pîrlít[1], ~ţi, pîrlită, ~e a. **1.** ars uşor, la suprafaţă: *floricică lemn pîrlit.* POP.; **2.** bronzat; ars de soare: *a lui frunte pîrlită.* AL.; **3.** ofilit, veştejit, uscat: *soarele a pîrlit iarba;* **4.** (fig.; şi m., f.) (om) sărac, amărît, necăjit, prăpădit: *nu trebuia să te fi-nsurat dacă te ştiai pîrlit.* CAR.; **5.** (fig.; şi m., f.) (om) neisprăvit, prăpădit; (om) ticălos, nemernic: *un pîrlit află din auzite c-ar fi gol scaunul Moldovei, şi ţop şi el.* DELAVR.; *de opt luni mă poartă cu vorba nişte pîrliţi de negustoraşi.* M.CAR. [V. ***pîrli***].

pîrlít[2] n. faptul de a (se) pîrli; pîrlire: *îmi miroase a pîrlit.* ISP. [V. ***pîrli***].

pîrlitúră, pîrlituri f. **1.** faptul de a (se) pîrli; pîrleală; arşiţă, dogoare: *ofilite sub pîrlitura soarelui.* OD.; **a da pe** (sau **prin**) **pîrlitură, a)** a face cuiva zile fripte, a supăra pe cineva; a demasca: *m-a scos, fiindcă am dat pe pîrlitură o mulţime de hoţi.* FIL.; **b)** a ironiza: *este oare vreo idee pe care spiritul glumeţ al francezului să n-o fi dat ... pe pîrlitură?* OD.; **2.** (reg.; concr.) loc (în pădure) ars de foc, de soare; arsură: *iepurile-n pîrlitură ... îl prinzi cu mîna.* PANN. [***Pîrli*** + ***-tură***].

pîrloágă, pîrloage f. **1.** teren arabil (invadat de buruieni) lăsat nelucrat, necultivat unul sau mai mulţi ani, în vederea refacerii fertilităţii solului; ogor, obleagă: *ca iepuri în pîrloage pe noi ne huiduiesc.* BOL.; **2.** (col.) buruieni crescute pe un astfel de loc; brazda cosită de pe un asemenea loc: *dudaiele şi pîrloagele crescuseră mai înalte decît pomuşoara.* ZAMF.; (şi: **pîrlog**). [Din bulg. ***prelog,*** sb. ***parlog***].

pîrlóg n. v. pîrloagă.

pîrlogí, pîrlogesc vb. (tr. şi refl.) a (se) preface în pîrloagă; a (se) părăgini. [De la ***pîrloagă***].

pîrlogíre, pîrlogiri f. (reg.) părăginire: *vezi pîrlogirea atîtor terenuri.* [V. ***pîrlogi***].

pîrlogít, ~ţi, pîrlogită, ~e a. devenit pîrloagă; părăginit: *ogoare pîrlogite.* [V. ***pîrlogi***].

pîrnáie, pîrnăi f. **1.** (reg.) oală mare de lut, largă la gură, pentru gătit sau pentru păstrat alimente; conţinutul unei asemenea oale: *bău o pîrnaie de sînge de taur.* ISP.; *torni, parcă torni într-o pîrnaie.* DELAVR.; **2.** (arg.) închisoare, temniţă: *a fost prins ... cu un sac de cocoşei, a stat la pîrnaie cîteva luni.* PR. [Et. nec.].

pîrnáu, ~i, pîrnaie, ~ăi f. (rar) m. (reg.) **1.** varietate de struguri; **2.** (şi a.) (oaie, rasă de oi) cu lîna pestriţă. [Et. nec.; cf. gr. mod. ***perknós*** „pestriţ"].

pîrpálac, pîrpălace n. (înv.) frigere a cărnii pe jăratic sau în frigare; (concr.) carne friptă astfel: *mieii întregi se întorc în ţepe de lemn; pîrpălacul umple pădurea de miros.* RUSSO; (şi: **pîrpălac**). [***Pîrpăli*** + ***-ac***].

pîrpăleálă, pîrpăleli f. acţiunea de a (se) pîrpăli; **a-i trage** (sau **a-i da**) **o pîrpăleală (bună),** a lucra, a acţiona cu mare grabă; a da zor; (şi: **perpeleală**). [***Pîrpăli*** + ***-eală***].

pîrpălí, pîrpălesc vb. **1.** (tr.) a frige la frigare, pe jăratic un animal sau o bucată de carne: *părpălind nişte pui tineri la frigare.* CR.; **2.** (tr.) a pune la foc iute sau a trece prin flacără un aliment pentru a se prăji sau a se coace rapid; a arde pe deasupra, a încălzi ceva la reprezeală: *pîrpîlea bucăţi de slănină, în ţăpuşă.* SAD.; **3.** (refl.) a se încălzi la foc sau la soare: *o dihanie de om ... se pîrpîlea pe lîngă un foc.* CR. // (refl.) (mai ales în forma **perpeli**) **1.** a se zvîrcoli, a se zbate, a se tăvăli de durere: *nenorocitul îndrăzneţ, perpelindu-se ca un cîine încăierat de viespi.* GAL.; **2.** (fig.) a se chinui, a se frămînta; a se zbuciuma: *cînd ai avere, ce-ţi trebuie să te mai perpeleşti?* REBR.; **3.** a se răsuci în aşternut, a nu-şi afla odihna din pricina unei stări chinuitoare: *crezi că ... alţii se perpelesc în somn fiindcă ar avea ceva pe conştiinţă?* PR.; (şi: **părpăli, perpeli, pîrpîli**). [Din bulg. ***pripalja,*** sb. ***pripaliti***].

pîrpălíre, pîrpăliri f. acţiunea de a (se) pîrpăli şi rezultatul ei; (şi: **perpelire**). [V. ***pîrpăli***].

pîrpălít, ~ţi, pîrpălită, ~e a. **1.** fript sau prăjit în pripă, numai pe deasupra la frigare, pe jăratic, la para focului: *i se aduse o bucată uriaşă de carne sîngerîndă, doar perpelită puţin pe deasupra.* PR.; **2.** (fig.; în forma **perpelit**) sărăcăcios, jerpelit; pîrlit: *rupt şi perpelit.* AL.; (şi: **perpelit**). [V. ***pîrpăli***].

pîrpără f. v. pîrpor.

pîrpăriţă, pîrpăriţe f. **1.** piesă metalică fixată în piatra alergătoare de la moară, în care intră capătul de sus al fusului; gînjei; **2.** (reg.) cilindru care susţine pietrele morii, pus în mişcare prin acţiunea roţii cu măsele; prîsnel; **3.** gaură în mijlocul pietrei alergătoare de la moară, în care cad grăunţele din teică pentru a fi măcinate; gîrlici; **4.** (reg.) teică (la moară); (şi: **părpăriţă**). [Din sl. ***prŭprica,*** ucr. ***perepelyća***].

pîrpîlí vb. v. pîrpăli.

pîrpor, ~i, pîrporă, ~e m., f. (reg.) **1.** foc de paie; **2.** căldură; arşiţă; **3.** (fig.) stare de nelinişte, de agitaţie; zbucium; dîrdoră: *dăduse şi el în pîrpăra însuratului.* CR. // f. (reg.; în forma **pîrpără**) aversă: *stă să treacă pîrpăra.* POP.; (şi: **pîrpără**). [Din sb. ***prpor***].

pîrsní vb. v. prîsni.

pîrş, pîrşi m. nume dat mai multor mamifere rozătoare, cu aspect intermediar între veveriţă şi şoarece, cu coada lungă şi stufoasă, cu blana moale, care trăiesc prin păduri, de obicei căţărate în copaci: **a)** (şi **pîrş cenuşiu**) animal nocturn cu blana cenuşie, care trăieşte prin păduri, hrănindu-se cu seminţe, fructe, păsărele şi ouă (*Glis glis*); **b)** (şi **pîrş roşu**) animal cu înfăţişare de maimuţă, cu blana mătăsoasă, galbenă-roşcată pe spate şi albă pe piept, care se hrăneşte în special cu alune; alunar, pricolici (*Muscardinus avellanarius*); **c)** (şi **pîrş de stejar**) animal cu blana cenuşie, cu cîte o pată neagră pe obraji, cu coada stufoasă numai la vîrf, care se hrăneşte mai ales cu insecte, viermi, melci, păsărele şi şoareci (*Eliomys quercinus*); **d)** (şi **pîrş mic**) animal cu corpul zvelt, cu blana cenuşie-roşcată, albă pe pîntece, cu botul ca de şoarece, cu urechile mari, care se hrăneşte cu fructe, seminţe, insecte şi şoareci (*Dryomys nitedula*). [Din sl. ***plŭchŭ***].

pîrşcău n. v. prăşcău.

pîrte f. v. **pîrtie.**

pîrtie, pîrtii f. **1.** cărare sau drum prin zăpadă: *caii mergeau acum destul de repede, ... era o minune de pîrtie.* VLAH.; **2.** culoar amenajat (şi marcat) prin zăpadă, în vederea practicării unor sporturi de iarnă (schi, bob[2] etc.): *acolo ... sînt telescaune care te urcă cu schiuri cu tot în vîrful pîrtiei.* PR.; **3.** loc de trecere printre oameni: *oamenii se feriră, lăsînd pîrtie pînă acolo.* SAD.; **4.** (pop.) drum deschis prin semănături, printr-un desiş de pădure etc.; cărare: *o luară apoi pe o pîrtie.* ISP.; **a-şi da în pîrtie,** a se face om de treabă (în urma unei pedepse); **5.** (fig.) răritură, gol; pagubă, prăpăd: *lehimea cruntă făcea pîrtii grozave-n cetele române.* AL.; (şi: **pîrte**). [Din sl. ****prĭtĭ,*** sb. ***prt, prtina***].

pîrtioáră, pîrtioare f. diminutiv al lui pîrtie. [***Pîrtie*** + ***-ioară***].

pîrţ interj. cuvînt care imită zgomotul produs de gazele eliminate din organism prin orificiul anal; **scîrţ** (sau **hîrţ**)**-pîrţ,** se zice cînd cineva spune o prostie sau face o gafă. // n. (pl. **pîrţuri**) băşină, vînt. // m. (reg.) epitet depreciativ pentru un om de nimic; epitet glumeţ pentru un copil. [Onomat.].

pîrţág n. (pop. şi fam.) acces de furie, gust de ceartă; capriciu, toană; năravuri: *arţagul îşi găseşte pîrţagul.* PANN. [***Pîrţ*** + ***-ag***].

pîrţîí, pîrţîi vb. (intr.) a elimina cu zgomot gaze din intestinul gros, prin orificiul anal; a se băşi. [***Pîrţ*** + ***-îi***].

pîrţotín, ~i, pîrţotină, ~e m., f. persoană neserioasă, leneşă, flecară. // f. (înv. şi reg.) femeie depravată; curvă: *mama voastră de pîrţotine.* ST. [Et. nec.; cf. ***pîrţ***].

pîrv, ~i, pîrvă, ~e a. **1.** (reg.; despre oi) cu lînă puţină, scurtă şi creaţă; **2.** (înv.; despre oameni) scund. [Et. nec.].

pîrva a. (reg.) **făină pîrva,** făină de prima calitate. [Din rus. ***pervaja***].

pîrvác, pîrvaci m. **1.** primul roi care se desprinde din stup; **2.** (reg.) stup bătrîn (de cel puţin un an) care a roit o dată sau de mai multe ori. [Din bulg. ***părvak***].

pîs interj. v. **pis.**

pîslár, pîslari m. **1.** (înv.) fabricant de pîslă; **2.** (mai ales la pl.) cizme sau papuci de pîslă: *şi scutura de zăpadă pîslarii.* SAD. [***Pîslă*** + ***-ar***].

pîslă, pîsle f. material textil obţinut din fire (fine) netoarse de lînă sau de păr de animale, bătute la piuă, întrebuinţat la confecţionarea pălăriilor, a încălţămintei călduroase (de casă), ca izolant acustic şi termic etc.: *pălării de pîslă vînătă.* DELAVR.; *călcînd atent cu pantofii de pîslă.* SAD.; **de pîslă,** fără întreruperi, compact, total [Caragiale] *avea nevoie de o tăcere de pîslă să nu i se sperie inspiraţia.* CĂL. [Din sl. ***plŭstĭ***].

pîslí, pîslesc vb. (refl.) a se îndesi, a se face ca pîsla: *pulovărul s-a pîslit la spălat.* [De la ***pîslă***].

pîslít, ~ţi, pîslită, ~e a. de pîslă; asemănător cu pîsla; îndesat, bătucit; pîslos: *sub un cort mare pîslit.* POP. [V. ***pîsli***].

pîslós, ~şi, pîsloásă, ~e a. des ca pîsla; asemănător cu pîsla; pîslit: *le e părul ... pîslos şi des.* ISP. [***Pîslă*** + ***-os***].

pîş[1] interj. (de obicei repetat) cuvînt care redă zgomotul produs de paşii cuiva, de umbletul în vîrful picioarelor: *pîş, pîş ca o mîţă ... se apropie încetişor.* ISP.; *trecea aşa, pîş-pîş, spre fîntînă.* SOR. [Onomat.].

pîş[2] interj. v. **piş[1].**

pîşín, ~i, pîşină, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) mîndru, îngîmfat, trufaş; **2.** (reg.) liniştit, blajin; smerit, timid, spăsit: *o vezi cît e de pîşină.* CR.; **3.** (reg.) prefăcut, ipocrit; şiret; (şi: **păşen**). [Din ucr. ***pisnij***].

pîşlégi m. pl. v. **pişleag.**

plac n. plăcere: *ca să vă-mplinesc voia îmi voi lăsa placul meu.* PANN; **pe** (sau **după**) **plac** (ori **placul cuiva**), după voia, după gustul cuiva: *fetele se măritau după placul părinţilor.* AL.; *sînt banii mei ... şi-i folosesc după plac.* GHEŢIE; **după bunul plac al cuiva,** după capriciul cuiva: *căruţa rătăceşte fără ţel, dupe bunul plac al mîrţoagelor.* OD.; **a fi la bunul plac al cuiva,** a fi la discreţia, la cheremul cuiva. [De la ***plăcea***].

placá, plachez vb. (tr.) **1.** a acoperi suprafaţa unui element de construcţie, a unui obiect etc. cu

un strat de altă natură, pentru a-i da un aspect frumos: *a placat mobila cu melamină*; **2.** a executa un placaj la rugbi; **3.** (livr.) a părăsi, a abandona: *m-ai placat alaltăseară şi te-am aşteptat pînă la miezul nopţii.* C.PETR. [Din fr. ***plaquer***].

placágiu n. v. **placaj.**

placáj, placaje n. **1.** semifabricat din lemn, în formă de placă, obţinut prin încleierea sub presiune a mai multor foi de furnir suprapuse, întrebuinţat la fabricarea mobilelor, la confecţionarea panourilor, a ambalajelor etc.: *descoperi o casă de bani ascunsă ... sub placajul spart al unui dulap.* PR.; **2.** înveliş de piatră, de cărămidă, de lemn etc., cu care se acoperă un element de construcţie, un obiect de lemn etc. pentru a-l proteja sau în scop decorativ: *placaj de faianţă albă pe zidărie.* R.L.; **3.** procedeu tehnic constînd în oprirea din acţiune a jucătorului de rugbi aflat în posesia balonului, prin imobilizarea lui cu mîinile; (şi: (înv.) **placagiu**). [Din fr. ***placage***].

placárd n. v. **placardă.**

placardá, placardez vb. (tr.) **1.** a afişa (pentru a aduce la cunoştinţa publicului), a pune o placardă: *publicaţiile oficiale placardate la primării şi prefecturi.* SAD.; **2.** a acoperi cu placarde: *zidul este în întregime placardat cu portrete.* [Din fr. ***placarder***].

placardáre, placardări f. acţiunea de a placarda şi rezultatul ei. [V. ***placarda***].

placárdă, placarde f. pancartă: *s-au văzut lipite pe zidurile Constantinopolului placarde care provocau poporul să omoare pe Mahmud-Damat.* EM.; *tinerii demonstrau cu placarde în mîini;* (şi: (înv.) **placard**). [Din fr. ***placard***].

placáre, placări f. acţiunea de a placa şi rezultatul ei. [V. ***placa***].

placát[1], placate n. (rar) anunţ, afiş; placardă: *pereţii sînt acoperiţi cu placate colorate ... reprezentînd afişe de lansare.* PETR. [Din germ. ***Plakat***].

placát[2], ~ţi, placată, ~e a. **1.** care are suprafaţa acoperită cu un strat de alt material: *perete placat cu marmură;* **2.** (sport) împiedicat, oprit prin imobilizarea cu mîinile să pătrundă spre poarta adversă: *rugbist placat.* [V. ***placa***].

plácă, plăci f. **1.** bucată subţire, plană de metal, de lemn, de sticlă etc., cu grosimea uniformă şi mult mai mică decît celelalte două dimensiuni, avînd diferite întrebuinţări: *placă metalică suflată cu aur.* OD.; *plăcile de aramă de pe acoperiş zburau înroşite.* LOV.; **placă aglomerată,** placă obţinută din aşchii de lemn presate cu diferiţi lianţi, folosită pentru înlocuirea cherestelei, a placajului şi a panelului; **placă ceramică,** placă fabricată prin coacerea masei ceramice, folosită la placarea unor pereţi, la confecţionarea pardoselilor; **placă funerară** (sau **tombală**), placă de marmură, de metal etc., fixată pe o piatră de mormînt, pe care sînt scrise numele persoanei decedate, anii de viaţă, un epitaf etc.; **placă comemorativă,** placă de marmură, de metal etc. cu o inscripţie care celebrează amintirea unei personalităţi sau a unui eveniment important, aşezată în locul în care a trăit acea personalitate sau în care s-au petrecut faptele celebrate; **placă turnantă** (sau **învîrtitoare**), disc de oţel ori de fontă sau pod cu tablier metalic, care se poate roti orizontal în jurul axei sale verticale, servind la întoarcerea vehiculelor feroviare, la trecerea lor de pe o linie pe alta etc.; **placă fotografică,** placă de sticlă, acoperită pe una dintre feţe cu o emulsie fotosensibilă; **placă avertizoare,** placă fixată pe uşile staţiilor electrice, pe stîlpii liniilor electrice de înaltă tensiune, pentru a semnala pericolul de electrocutare; **2.** disc de ebonită pe care se imprimă vibraţiile vocii sau ale unui instrument muzical, pentru a fi apoi reprodusă la gramofon, patefon, picup: *îmi cumpărai şi eu un picup şi plăci.* PR.; *lăsînd acul patefonului să scrîşnească mai departe pe placa rotitoare.* CĂRT.; (fam.) **a schimba** (sau **a întoarce**) **placa,** a schimba subiectul unei discuţii (care a ajuns să plictisească) sau atitudinea faţă de cineva; **a pune placa,** se spune despre cineva care repetă mereu aceleaşi lucruri; **3.** (înv.) tăbliţă de ardezie pe care învăţau să scrie şcolarii: *profesorul ... îmi puse în mînă abecedarul şi placa.* SAD.; **4.** tablă, tăbliţă pe care este scris, săpat ceva: *plăcile sau tablele cerate de la Roşia Montană au fost descifrate de Ciparîu;* **5.** (tipogr.) foaie de metal pe care se imprimă literele: *o greşeală îndreptată ... pe chiar placa tiparului îndreptează de la sine miile de exemplare.* MAIOR.; **6.** proteză dentară mobilă: *de la treizeci de ani are placă;* **7. placă tectonică** (sau **litosferică**), bloc crustal rigid al scoarţei terestre care se poate deplasa în raport cu altele: *existenţa plăcilor tectonice determină mişcările seismice.* [Din fr. ***plaque***].

pláce vb. v. **plăcea.**

placébo n. preparat farmaceutic inactiv asemănător ca formă, culoare şi gust cu un anumit medicament, administrat pacientului fie pentru a-i face plăcere, fie în scop experimental, pentru a testa, prin comparaţie, efectele farmaceutice ale medicamentului respectiv şi reacţiile psihice ale pacientului: (adj.) *efectul placebo.* [Din fr., engl. ***placebo***].

placentár, ~i, placentară, ~e a. **1.** care aparţine placentei, referitor la placenta mamiferelor: (rar) **lichid placentar,** lichid amniotic; *să-şi amintească urletul preselor, cum îl auzise difuzat prin lichidul placentar.* CĂRT.; **2.** care aparţine placentei, referitor la placenta plantelor. // n. (la pl.) subciasă de mamifere cuprinzînd animalele cu placentă; (şi la sg.) animal din această subciasă (toate mamiferele, în afară de monotreme şi de marsupiale). [Din fr. ***placentaire***].

placentáţie, placentaţii f. (bot.) mod în care sînt dispuse placentele în ovar. [Din fr. ***placentation***].

placéntă, placente f. **1.** organ anatomic musculos şi spongios, vascular, care se dezvoltă în perioada de gestaţie la mamiferele placentare, pentru a face legătura între mamă şi embrion, servind la nutriţia şi la respiraţia acestuia, şi care se elimină din uter la naştere; matcă[1], mitră[2], plod, soartă; **placentă previa,** placentă anormală, dezvoltată în partea inferioară a uterului; **2.** (bot.) porţiune din pereţii ovarului, pe care se fixează ovulele. [Din lat., fr. ***placenta*** „plăcintă"].

plachétă, plachete f. **1.** volum mic, cuprinzînd în special versuri; broşurică; **2.** medalie pătrată sau dreptunghiulară, avînd de obicei una din feţe modelată cu basoreliefuri sau cu inscripţii, bătută cu ocazia unor evenimente remarcabile sau care se oferă ca premiu în competiţii sportive, artistice etc.; **3.** (biol.) **plachetă sangvină,** trombocit. [Din fr. ***plaquette,*** germ. ***Plakette***].

plachíe, plachii f. **1.** (reg.) pilaf, preparat din orez sau din păsat, cu carne sau cu peşte, cu ciuperci, cu urzici etc.: *vom face plachie cu costiţe de porc.* CR.; **a (se) face plachie,** a (se) turti, a (se) aplatiza; **2.** mîncare de peşte preparată cu multă ceapă, roşii, mirodenii şi untdelemn, rumenită la cuptor: *vase de cositor pline cu iahnii, cu plachii.* FIL.; (fig.) *ştiam pe de rost nesărata plachie de sfaturi şi de dojane.* M.CAR.; (accent. şi **pláchie**). [Din gr. mod. ***plakí***, bulg. ***plakija***].

placíd, ~zi, placidă, ~e a. **1.** calm, liniştit, blajin; impasibil, indiferent, nepăsător, indolent; apatic, flegmatic; care exprimă nepăsare, indiferenţă, apatie: *orăşenii placizi sînt departe de a imagina asemenea nebunii.* SAD.; *am răspuns cu unul din zîmbetele mele placide, de care eram mîndru.* EL.; **2.** lipsit de agitaţie; monoton, banal: *m-a smuls ... din situaţiunea mea placidă de funcţionar.* GAL.; **3.** fără vigoare, fără nerv; şters: *clasicul e placid, romanticul poate fi hieratic.* CĂL. [Din fr. ***placide***].

placiditáte f. faptul de a fi placid; blîndeţe; impasibilitate, nepăsare, indiferenţă; prostraţie: *trăiesc ... prea dumnezeieşte oamenii aceştia al căror ideal este suprema placiditate.* EL.; *de la placiditate trecu ... la o surescitare febrilă.* GHEŢIE. [Din fr. ***placidité***].

placodérm, placodermi m. (la pl.) subclasă de peşti fosili, paleozoici, cu scheletul cartilaginos, cu corpul acoperit cu plăci osoase; (şi la sg.) peşte din această subclasă. [Din fr. ***placodermes,*** germ. ***Plakoderm***].

plafár, plafare n. magazin în care se vînd plante farmaceutice. [***Pla***(*nte*) + ***far***(*maceutice*)].

plafón, plafoane n. **1.** suprafaţa interioară a planşeului superior al unei încăperi; tavan, bagdadie: *prin plafon vedeam cerul ca printr-un ciur.* BOL.; *stele albastre pe plafondele de aur a salelor mari.* EM.; **2.** peretele superior, orizontal, al unei galerii de mină, al unei peşteri, al unui tunel, al unui vehicul etc.; **3.** înălţime la care se găseşte, la un moment dat, stratul inferior al norilor, în raport cu suprafaţa pămîntului; **4.** altitudine maximă la care poate zbura o aeronavă; **5.** limită valorică în cadrul unor operaţii financiare, care nu poate fi depăşită: *ştii de ce au ajuns acţiunile la plafon?* GHEŢIE; **6.** nivel maxim al unei mărimi (viteză, turaţii etc.) pe care îl poate atinge un sistem tehnic; (şi: (înv.) **plafond**). [Din fr. ***plafond,*** germ. ***Plafond***].

plafoná, plafonez vb. **1.** (tr.) a fixa limita maximă a unor sume, în cadrul unor operaţii financiare; **2.** (fig.; refl.) a rămîne la un anumit nivel de cunoştinţe, a nu depăşi un anumit stadiu de dezvoltare; a nu progresa; a se limita: *s-a plafonat în provincie.* [Din fr. ***plafonner***].

plafonáre, plafonări f. acţiunea de a (se) plafona şi rezultatul ei: *lipsa locurilor de muncă duce la plafonarea tinerilor.* [V. ***plafona***].

plafonát, ~ţi, plafonată, ~e a. **1.** care nu poate depăşi o anumită limită (bănească): *credite plafonate;* **2.** (fig.) mărginit, limitat: *intelectuali plafonaţi; minte plafonată.* [V. ***plafona***].

plafónd n. v. **plafon.**

plafoniéră, plafoniere f. corp de iluminat fixat direct pe plafonul unei încăperi, al unui vehicul etc.: *sala rămase luminată numai de plafoniera aflată deasupra orchestrei.* GHEŢIE. [Din fr. ***plafonnier***].

plágă, plăgi f. **1.** leziune a ţesuturilor corpului, provocată accidental (arsură, tăietură etc.) sau pe cale operatorie; rană: *examină plaga şi o legă.* FIL.; *ce simţeau cei care aveau plăgi deschise?* PATAP.; **2.** (fig.) calamitate, situaţie nenorocită (a unei colectivităţi); flagel: *promiscuitatea şi înjosirea omenească e mai mult decît o plagă.* GHEŢIE; **3.** (fig.; reg.) neplăcere, necaz care se abate asupra cuiva; lucru vătămător: *venire-aş veni, dragă, dar mă tem că dau de plagă.* POP. [Din lat. ***plaga,*** germ. ***Plage***].

plághie f. v. **plavie.**

plagiá, plagiez vb. (tr.) **1.** a-şi însuşi, a copia idei, formule, expresii etc. din scrierile literare, ştiinţifice etc. ale altora şi a le prezenta drept creaţii personale; a comite un furt literar, artistic sau ştiinţific: (refl. impers.) *se plagiază în ştiinţă pe o scară întinsă.* IBR.; **2.** (rar) a reproduce întocmai; a imita: *nu pot plagia realitatea.* TEODOR. [Din fr. ***plagier***].

plagiár, ~i, plagiară, ~e a. (rar) care aparţine plagiatului sau plagiatorului, referitor la plagiat sau la plagiator: *mărginirea intelectuală a pretinşilor autori nu e întrecută decît de malonestitatea ei plagiară.* EM. [Din germ. ***Plagiar,*** fr. ***plagiaire***].

plagiát[1], plagiate n. **1.** acţiunea de a plagia şi rezultatul ei; fapta plagiatorului, furt literar; plagiere, plagiatură: *plagiatul constituie o infracţiune;* **2.** (concr.) operă literară, ştiinţifică etc. a altcuiva pe care cineva şi-o însuşeşte, prezentînd-o drept creaţie personală: *melodiile sînt monotone şi nişte plagiate.* FIL. [Din fr. ***plagiat,*** germ. ***Plagiat***].

P Q

plagiát², **~ţi**, **plagiată**, **~e** a. care a fost însuşit de la altcineva şi prezentat drept creaţie personală: *autorul discursului plagiat nu se va declara satisfăcut.* EM. [V. ***plagia***].

plagiatór, **~i**, **plagiatoáre** m., f. persoană care plagiază: *i-am spus pornograf şi plagiator.* EM.; *la începutul culturii româneşti ... plagiatorii n-au conştiinţă că sînt vinovaţi, că fură.* IBR. [Din lat. ***plagiator,*** germ. ***Plagiator***].

plagiatúră, **plagiaturi** f. (înv.; rar) plagiat¹: *plagiatură mai degradantă nici că se poate închipui!* EM. [***Plagia*** + *-tură*].

plagiére, **plagieri** f. acţiunea de a plagia şi rezultatul ei; plagiat¹. [V. ***plagia***].

plagiocláz, **plagioclazi** m. grup de minerale cristalizate din clasa feldspaţilor, de culoare albă-cenuşie-albăstruie, cu luciu sticlos, utilizat în industria ceramicii şi ca piatră semipreţioasă sau ornamentală (ex.: labradorul, piatra-lunii etc.). [Din fr. ***plagioclases***].

plagiostóm, **plagiostomi** m. (iht.) selacian. [Din fr. ***plagiostomes***].

plai, **plaiuri** n. **1.** vîrf de munte sau de deal; versant al unui munte sau al unui deal; (p. gener.) munte, deal: *şesurile româneşti sînt pline de nostalgia plaiului.* BL.; *pe-un picior de plai, pe-o gură de rai.* POP.; **2.** regiune de munte sau de deal aproape plană, acoperită de obicei cu păşuni; poiană, luminiş; (p. ext.) cîmpie, şes: *el aleargă plaiul fără să-o-ntîlnească.* BOL.; **3.** drum, cărare peste un munte sau în lungul unei culmi: *o duceam într-un cîntec, strîngînd viorele şi toporaşi de pe lîngă plai.* GR.; **4.** (în evul mediu, în Ţara Românească) subîmpărţire administrativă a unui judeţ (de munte); (p. ext.) reşedinţă a acestei subîmpărţiri; plasă: *mitropolit al Tîrgovişti, exarhul plaiului şi a toată Ungrovlahia* (a. 1652). GCR.; **5.** ţinut, regiune; (la pl.) meleaguri: *pe plaiuri dunărene poporu-şi opri mersul.* EM.; (fig.) *pe plaiul nemuririi se-nalţă c-un lung zbor.* AL. [Et. nec.; cf. bulg. ***planina*** „munte"].

piáinic, **~ci**, **plainică**, **~ce** a. (reg.) supus, ascultător; liniştit, calm; nepăsător. [Et. nec.].

plaiváz, **plaivaze** n. (pop. şi fam.) creion: *scriu ... cu plaivaz.* CAR. [Din germ. ***Bleiweiss,*** sb. ***plajvaz,*** magh. ***plajbasz***].

plájă, **plaje** f. **1.** porţiune acoperită cu nisip la marginea mării, pe care pot înainta valurile; (p. ext.) loc nisipos la malul unei ape, unde se fac băi de soare: *un val ... spală în cîteva clipe o plajă murdară şi îi redă frumuseţea.* PR.; **a face plajă**, a face băi de soare: *mii de muncitori au făcut plajă acolo unde eu vreau să ridic o staţiune maritimă.* CĂL.; **2.** (fiz.) fiecare dintre cele două regiuni luminoase ale fotometrelor de comparaţie, ale căror luminozităţi trebuie aduse la egalitate; **3.** (mat.; şi **plajă numerică**) domeniu de valori pe care le poate lua o mărime oarecare; **4.** (fig.) multitudine de posibilităţi, de soluţii etc.: *plaja aşteptărilor este enormă.* [Din fr. ***plage***].

plan, **~i**, **plană**, **~e** a. **1.** fără asperităţi; neted: *suprafaţă plană;* **2.** (mat.) care aparţine unui plan, referitor la un plan; care reprezintă un plan; **curbă plană,** curbă conţinută într-un plan; **unghi plan,** porţiune dintr-un plan cuprinsă între două semidrepte ale planului; **figură plană,** figură care poate fi aşezată cu toate punctele pe acelaşi plan; planimetrie; **geometrie plană,** ramură a matematicii care studiază proprietăţile figurilor geometrice cu două dimensiuni (plane); **3.** (tipogr.) **maşină plană,** maşină care imprimă coli separate; **4.** (rar) lat, plat: *frunte plană.* // n. (pl. **planuri**) **1.** (mat.) suprafaţă care conţine, în întregime, orice dreaptă care trece prin două puncte oarecare ale sale; **plan de proiecţie,** plan pe care se obţine imaginea unui corp printr-o proiecţie oarecare; (astron.) **plan meridian,** plan determinat de verticala locului şi de axa lumii; **2.** suprafaţă netedă a unui corp; corp care prezintă o astfel de suprafaţă; **plan înclinat,** dispozitiv de forma unei rampe înclinate, alcătuit dintr-un corp cu o suprafaţă plană care formează un unghi cu planul orizontal, utilizat pentru a ridica corpuri prin rostogolire sau prin împingere, folosindu-se forţe mai mici decît greutatea corpurilor respective; **plan de aripă,** suprafaţa de susţinere a unui avion; **3.** (înv.) etaj: *un palat vechi cu patru planuri.* FIL.; **4.** desen tehnic care reprezintă grafic, la o anumită scară, un teren, o construcţie, o maşină etc.: *încredinţă pe un arhitect să facă planurile pentru noile clădiri.* AG.; **plan topografic,** reprezentare grafică, generalizată, micşorată la scară, a unei porţiuni din suprafaţa pămîntului; **5.** fiecare dintre suprafeţele (verticale şi perpendiculare pe direcţia privirii) în care se găseşte sau pare că se găseşte un obiect şi care reprezintă adîncimea sau depărtarea în perspectivă; (spec.) element al filmării cinematografice, reprezentînd apropierea sau depărtarea obiectului faţă de aparatul de filmat; **primul** (sau **întîiul**) **plan,** partea cea mai apropiată de public a unei scene; partea unui tablou care dă impresia a fi cea mai apropiată de privitor; (fig.) locul de frunte al unei serii: *scena reprezintă pivniţa ...: două buţi mari, una în planul întîi, alta în planul II.* CAR.; **6.** element al montajului cinematografic reprezentînd porţiunea pe peliculă imprimată într-o singură filmare (între o pornire şi o oprire a aparatului); **7.** delimitare a dimensiunilor încadraturii în raport cu obiectul de filmat; **prim plan,** reprezentare pe peliculă a capului şi a bustului unui personaj; **gros plan,** reprezentare pe peliculă numai a capului unui personaj; **plan american,** reprezentare pe peliculă a personajului încadrat pînă la genunchi; **plan semigeneral,** reprezentare pe peliculă care cuprinde personajul în toată înălţimea sa; **8.** (fig.) domeniu, sector; loc într-o ierarhie: *în planul valorilor, o operă e produsul libertăţii.* CĂL.; **pe plan(ul) ...,** în domeniul ..., în cadrul ...; în ceea ce priveşte ...: *zidiţi din dărmături gigantici piramide ca un memento mori pe al istoriei plan.* EM.; **a fi** (sau **a sta, a pune** etc.) **pe primul plan,** a avea (sau a acorda) importanţă primordială; **a fi** (sau **a sta, a pune** etc.) **pe planul doilea** (sau **al treilea** etc.), a avea (sau a i se acorda) o importanţă secundară: *eşecurile noastre în ideea pe care ne-am făcut-o despre fericire trebuie să cadă pe planul doi.* PR.; **9.** organizare, dispoziţie a părţilor componente ale unei lucrări literare, ştiinţifice etc. (făcută înainte de elaborare); forma prescurtată a unei lucrări, expuneri etc.: *o interesau ... planurile cărţilor mele şi mă rugă să-i dau voie să parcurgă manuscrisele.* EL.; **10.** proiect; program de acţiuni viitoare: *tu nu-mi vorbeşti niciodată de planurile noastre.* DELAVR.; *Dumnezeu ştie care-i sînt planurile!* GHEŢIE; **a face planul ca ţiganul,** a-şi propune lucruri nerealizabile. [Din lat. ***planus,*** fr. ***plan***].

plană¹, **planez** vb. (intr.) **1.** a pluti în aer cu aripile întinse, aproape nemişcate: *şoimul planează căutîndu-şi prada;* (fig.) *peste viaţa-i inocentă, viaţa lui cea sîntă plană.* EM.; **2.** (despre planoare) a pluti în aer; (despre avioane) a zbura cu motorul oprit sau cu viteză redusă; **3.** (rar) a întrece prin înălţime; a domina împrejurimile: *deasupra noastră Măgura planează uriaş.* PETR.; **4.** (fig.) a domina prin importanţă, prin superioritate: *am dori să planeze un spirit liber de orice prezumţii dogmatice.* BL.; **5.** (fig.) a apăsa ca o ameninţare; a fi iminent: *nişte oameni asupra cărora planează acţiunea procurorului.* MAIOR.; *să limpezim ideile asupra cărora planează un semn de întrebare.* GHEŢIE. [Din fr. ***planer***].

plană², **planez** vb. (tr.) **1.** a prelucra suprafaţa unui obiect prin aşchiere sau prin deformare plastică pentru a o face netedă, plană; **2.** a nivela, a netezi un teren. [Din fr. ***planer***].

planáre¹, **planări** f. acţiunea de a plana¹ şi rezultatul ei. [V. ***plana¹***].

planáre², **planări** f. acţiunea de a plana² şi rezultatul ei. [V. ***plana²***].

planárie, **planarii** f. gen de vierme platelmint care trăieşte mai ales în rîuri de munte şi de deal (*Planaria*). [Din fr. ***planaire***].

planát, **~ţi**, **planată**, **~e** a. zbor **planat,** zbor al unui avion cu motorul oprit sau cu viteză redusă; zborul unui planor. [V. ***plana¹***].

planatór, **planatoare** n. **1.** piesă componentă a unor matriţe pentru tablă, în formă de placă sau de inel, care presează marginea piesei de prelucrat pentru a împiedica formarea cutelor; **2.** ciocan cu o formă specială, folosit pentru a face plană suprafaţa unui obiect. [***Plana²*** + *-tor*].

planáţie, **planaţii** f. (geol.) proces de netezire a reliefului înalt şi accidentat al scoarţei, ca urmare a eroziunii. [Din fr., engl. ***planation***].

pláncă, **plănci** f. drum în pantă podit cu prăjini pe care se transportă, prin alunecare, buşteni şi alte feluri de lemn; jilip, uluc. [Din germ. ***Planke,*** ucr. ***planka***].

planconcáv, **~i**, **planconcavă**, **~e** a. care are o faţă plană şi alta concavă. [Din fr. ***plan-concave***].

planconvéx, **~cşi**, **planconvexă**, **~e** a. care are o faţă plană şi alta convexă. [Din fr. ***plan-convexe***].

planctologíe f. ramură a biologiei care studiază microorganismele din plancton. [Din fr. ***planctologie***].

planctón, **planctoane** n. totalitatea organismelor vii (animale şi vegetale) care trăiesc în apă pînă la o adîncime de 200 metri, constituind hrana unor peşti şi animale acvatice; **plancton atmosferic,** ansamblul particulelor solide şi lichide aflate în suspensie în atmosferă. [Din fr. ***plancton,*** germ. ***Plankton***].

planctónic, **~ci**, **planctonică**, **~ce** a. care aparţine planctonului, care formează planctonul, referitor la plancton: *organisme planctonice.* [Din fr. ***planctonique***].

planctonofág, **~gi**, **planctonofagă**, **~ge** a. care se hrăneşte cu plancton: *peşti planctonofagi.* [De la ***plancton*** (după *bacteriofag, ihtiofag etc.*)].

planctónte f. pl. microorganisme (animale şi vegetale) care plutesc la suprafaţa (sau în apropierea suprafeţei) apei, formînd planctonul. [Din germ. ***Planktonten***].

planeitáte f. (tehn.) proprietate a unor suprafeţe de a fi plane, netede; netezime. [Din fr. ***planéité***].

planetár, **~i**, **planetară**, **~e** a. **1.** care aparţine planetelor, referitor la planete: *Goethe scrie ca un meseriaş perfect iniţiat în tainele planetare.* BL.; **sistem planetar,** sistem solar; **2.** referitor la Pămînt; mondial, universal: *un zumzet planetar de stupi, în vară.* BL.; *război planetar;* **ocean planetar,** totalitatea oceanelor şi mărilor, cu legătură între ele, formînd o singură masă lichidă; **3.** (fiz.) **model planetar,** model al structurii atomului inspirat de cel al sistemului solar; **4.** (tehn.) **mecanism planetar** (şi f.), mecanism în care una sau mai multe roţi dinţate se învîrtesc în jurul axelor proprii şi în acelaşi timp în jurul axei altei roţi; **arbore** (sau **ax**) **planetar** ori **axă planetară,** organ de maşină prin intermediul căruia se transmite mişcarea la roata motoare a unui autovehicul. [Din fr. ***planétaire,*** germ. ***planetar***].

planetáriu, **planetarii** n. construcţie specială în formă de cupolă, pe care se înfăţişează, cu ajutorul unui aparat de proiecţie, aspectul bolţii cereşti, stelele, constelaţiile etc. şi deplasarea lor aparentă. [Din lat. ***planetarium,*** fr. ***planétarium***].

planétă, **planete** f. **1.** corp ceresc fără lumină proprie, satelit al Soarelui sau al altei stele, care se vede pe cer sub forma unui punct luminos ca urmare a reflectării luminii solare; (spec.) Pămînt: *pe-această planetă a noastră ... se cîntă, se plînge.* VIERU; **2.** (p. gener.) orice corp ceresc fără lumină

proprie, satelit al unei stele; **3.** (înv. şi pop.) zodie (în care se naşte cineva): *Ileana se născuse în planeta cea bună.* POP.; **4.** bilet cuprinzînd preziceri naive de viitor, pe care îl vînd flaşnetarii pe la bîlciuri, tîrguri etc., extrăgîndu-l dintre multe altele cu ajutorul unui papagal sau şoarece dresat: *pe urmă trag toţi planeta de la o italiancă cu papagalul.* CAR. [Din fr. ***planète,*** lat. ***planeta***].

planetoíd, planetoizi m. **1.** planetă în curs de formare; **2.** asteroid. [Din fr. ***planétoïde***].

planetologíe, planetologii f. ramură a astrofizicii care studiază structura planetelor şi a sateliţilor. [Din fr. ***planétologie***].

planézã, planeze f. platou bazaltic puţin înclinat, cu contur triunghiular, delimitat de văi înguste, rezultat din eroziunea produsă pe pantele conurilor vulcanice. [Din fr. ***planèze***].

plánic, ~ci, planicã, ~ce a. conform unui plan dinainte stabilit; referitor la un plan. [***Plan*** + *-ic*].

planiédru, ~i, planiedrã, ~e a. (despre cristale) cu suprafeţe plane. [Din fr. ***planièdre***].

planificá, planífic vb. (tr.) **1.** a întocmi un plan, o programare; a organiza, a dirija o activitate conform unui plan, unui program: *fusese planificată întreaga economie;* **2.** a determina cantitatea de materiale, materii prime etc. necesare unei activităţi; **3.** a repartiza timpul de muncă (pe sectoare, pe ramuri de activitate); **4.** a prevedea, a include într-un plan. [Din fr. ***planifier***].

planificáre, planificãri f. acţiunea de planifica şi rezultatul ei; programare, organizare, coordonare pe baza unui plan; **planificare familială,** utilizare a metodelor care permit evitarea naşterilor nedorite (ex.: contraceptivele, avortul intenţional, sterilizarea etc.). [V. ***planifica***].

planificát, ~ţi, planificatã, ~e a. **1.** care a fost supus unei planificări; care se execută conform unei planificări, unui plan: *economie planificată;* **2.** care a fost inclus, prevăzut într-un plan de lucru, de producţie etc.: *lucrări planificate.* [V. ***planifica***].

planificatór, ~i, planificatoáre a. şi m., f. (persoană) care planifică; specialist în elaborarea planurilor de producţie. [***Planifica*** + *-tor*].

planiglób, planigloburi n. hartă în care cele două jumătăţi ale globului terestru sînt reprezentate pe o suprafaţă plană; planisferă, mapamond. [Din germ. ***Planiglob***].

planimetrá, planimetrez vb. (tr.) a efectua o planimetrare. [De la ***planimetru;*** cf. germ. ***planimetrieren***].

planimetráre, planimetrări f. operaţie de măsurare a unei suprafeţe, fie prin calcul, fie cu planimetrul. [V. ***planimetra***].

planimétric, ~ci, planimetricã, ~ce a. care aparţine planimetriei, referitor la planimetrie: *o figură planimetrică închisă în patru laturi.* MAIOR. [Din fr. ***planimétrique,*** germ. ***planimetrisch***].

planimetríe f. **1.** (parte a topografiei care se ocupă cu) reprezentarea pe o hartă sau pe un plan a poziţiei unor puncte de pe teren (ape, drumuri, ţărmuri, păduri, aşezări omeneşti etc.); **2.** parte a geometriei care se ocupă cu studiul suprafeţelor plane; geometrie plană. [Din fr. ***planimétrie,*** germ. ***Planimetrie***].

planimétru, planimetre n. instrument pentru măsurarea suprafeţelor plane (hărţi şi planuri topografice). [Din fr. ***planimètre,*** germ. ***Planimeter***].

planisfér n. v. **planisferă.**

planisférã, planisfere f. planiglob; (şi: (înv.) **planisfer**). [Din fr. ***planisphère,*** germ. ***Planisphäre***].

planisféric, ~ci, planisfericã, ~ce a. care aparţine planisferei, referitor la planisferă. [Din fr. ***planisphérique***].

planisí, planisesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a ademeni, a amăgi pe cineva pentru a-l supune voinţei sale; a încînta, a seduce; a îndupleca: *ar fi planisit nu numai pe zmeu, dară şi ... pietrele.* ISP.; **2.** (refl.) a se supune voinţei cuiva; a se lăsa ademenit, sedus: *să te planiseşti cu totul şi inima să-ţi robeşti.* PANN. [Din gr. mod. ***eplánisa*** (aor. lui ***planó***)].

planning [pléning] n. program de planificare într-o întreprindere; plan de lucru detaliat, plan de producţie. [Cuv. engl.].

planografíe, planografii f. procedeu de reproducere tipografică, la care se folosesc forme din piatră litografică, aluminiu etc.; tipar înalt. [Din fr. ***planographie***].

planór, planoare n. **1.** aparat de zbor fără motor, care se deplasează cu ajutorul curenţilor de aer; **2.** osatura unei aeronave, cuprinzînd mai ales organele asupra cărora se exercită forţele aerodinamice. [Din fr. ***planeur***].

planórbis m. melc de apă dulce cu cochilia spiralată într-un singur plan şi cu respiraţie pulmonară (*Planorbis*). [Din lat. ***Planorbis***].

planorísm n. **1.** sport practicat cu planorul; **2.** îndeletnicirea de a construi planoare. [***Planor*** + *-ism*; cf. rus. ***planorizm***].

planoríst, ~şti, planoristã, ~e m., f. **1.** pilot sau constructor de planoare; **2.** sportiv care practică planorismul. [***Planor*** + *-ist*].

plánşă, planşe f. **1.** foaie de hîrtie (groasă) cu reproduceri de desene, picturi, fotografii, folosită ca ilustraţie într-o carte; foaie (dreptunghiulară) de carton cu desene, fotografii etc., care serveşte ca material didactic: *o monografie ... cu excelente planşe în culori.* CĂL.; **2.** coală, foaie mare de hîrtie pe care s-a executat un desen tehnic, o hartă etc.; desen tehnic executat pe o astfel de coală; **3.** placă de metal sau de lemn pe care se gravează litere, note muzicale, desene etc. spre a fi reproduse prin tipar; **4.** fiecare dintre plăcile de beton ale pavajului unei şosele, limitată de rosturile de dilataţie. [Din fr. ***planche***].

planşétă, planşete f. **1.** placă dreptunghiulară de lemn sau de metal, folosită ca suport pentru hîrtia pe care se desenează, se scrie etc.: *cîteva hîrtii împrăştiate pe planşeta de scris ... arătau că, de curînd cineva se folosise de ea.* GHEŢIE; **2. planşetă topografică,** planşetă montată pe un trepied, folosită pentru ridicarea topografică a unui plan; **3. planşetă de vînt,** instrument folosit la bordul unei nave pentru a determina direcţia şi viteza vîntului; **4.** scîndură lată pe care se întind (cu sucitorul) foile de aluat. [Din fr. ***planchette***].

planşéu, planşee n. element de construcţie făcut din lemn, din beton armat sau din metal, care separă două niveluri succesive ale unei clădiri sau care formează partea carosabilă a unui pod etc.: *planşeul e gros de-un metru.* PR. [Din fr. ***plancher***].

plantã, plantez vb. (tr.) **1.** a fixa cu rădăcinile în pămînt puieţi, răsaduri etc. pe locul definitiv de cultură, pentru a se dezvolta; a sădi: *Neofit plănta o viţă de vie la fereastra chilioarei sale.* NEGR.; **2.** a fixa în pămînt un stîlp, un par etc.; **3.** (fig.) a aşeza pe cineva într-un loc şi a-l lăsa (să aştepte) acolo: *m-a întîlnit Sihleanu ... şi m-a plantat un sfert de ceas în faţa bloculuí „Carlton".* GHEŢIE; (refl.) **a se planta în faţa cuiva,** a se opri în mod inoportun sau ostentativ în faţa cuiva; **4.** a îngropa mine pe un teren, pentru a exploda; a mina; **5.** a abandona, a părăsi brusc: *cu Otilia, dacă ai bani, bine, dacă nu, te plantează.* CĂL.; (şi: (înv.) **plãnta**). [Din fr. ***planter,*** lat. ***plantare***].

plantaginácee, plantaginacee f. (la pl.) familie de plante erbacee (cuprinzînd aprox. 250 de specii), cu frunzele dispuse de obicei în rozetă bazală, cu flori hermafrodite, rar unisexuate, dispuse în spice, cu fructele capsule sau nucule; (şi la sg.) plantă din această familie (ex. pătlagina). [Din fr. ***plantaginacées***].

plantágo m. invar. grup de plante erbacee cuprinzînd o mulţime de specii sălbatice. [Din fr., engl. ***plantago***].

plantáj, plantaje n. **1.** (înv.) plantare; **2.** ansamblul operaţiilor de pregătire a solului în vederea plantării unor culturi; **3.** material săditor; **4.** plantaţie de arbori ameliorati în scopul obţinerii de seminţe uşor recoltabile; arbore dintr-o asemenea plantaţie. [Din fr. ***plantage***, germ. ***Plantage***].

plantalgíe, plantalgii f. durere în regiunea tălpilor. [Din fr. ***plantalgie***].

plantár, ~i, plantarã, ~e a. care aparţine tălpii piciorului, referitor la talpa piciorului. [Din fr. ***plantaire***].

plantáre, plantări f. acţiunea de a (se) planta şi rezultatul ei; sădire, plantat[2], plantaţie, plantaj: *plantarea pomilor.* [V. ***planta***].

plantát[1], ~ţi, plantatã, ~e a. (rar) pe care s-au plantat puieţi, răsaduri etc.: *o arteră de stradă largă şi plantată, cu aspect de mic bulevard.* PAP.-B. [V. ***planta***].

plantát[2] n. plantare: *plantatul puieţilor.* [V. ***planta***].

plantatór, ~i, plantatoáre m., f. persoană care se ocupă cu plantarea răsadurilor, a puieţilor etc. sau care îngrijeşte o plantaţie. // m. proprietar al unei plantaţii. // n. unealtă în formă de băţ scurt, ascuţit la un capăt, folosită la plantarea legumelor, florilor etc. // f. maşină care serveşte la plantarea diverselor plante de cultură. [***Planta*** + *-tor*].

plantáţie, plantaţii f. **1.** (înv.) plantare: *plantaţia pomilor;* **2.** totalitatea plantelor (de acelaşi fel) cultivate pe un teren special amenajat; teren cultivat cu aceste plante: [păstorul] *chiuie la vitele lui, ca să nu treacă la plantaţii.* SAD.; *plantaţie de pomi fructiferi;* **3.** suprafaţă agricolă caracterizată prin cultura unui singur fel de plante tehnice sau alimentare în condiţii speciale de climă (tropicală sau subtropicală): *plantaţii de tutun, de cauciuc;* (şi: **plantaţiune**). [Din fr. ***plantation,*** lat. ***plantatio, -onis***].

plantaţiúne f. v. **plantaţie.**

plántă[1], plante f. nume generic dat organismelor vegetale alcătuite, în general, din rădăcină, tulpină şi frunze, care trăiesc, de obicei, fixate în sol, de unde îşi extrag apa şi sărurile minerale, fiind capabile (cu excepţia saprofitelor şi parazitelor) să sintetizeze substanţe organice din substanţe anorganice; (p. restr.) vegetală (erbacee) cultivată sau spontană (utilă omului): *balcon sprijinit pe coloane groase, năpădite de plante acătătoare.* CĂL.; **plante tehnice,** plante cultivate pentru a fi utilizate ca materie primă în diferite ramuri industriale (ex.: in, cînepă, bumbac, floarea-soarelui, rapiţă, sfeclă etc.). [Din lat. ***planta,*** fr. ***plante***].

plántă[2], plante f. talpa piciorului. [Din lat. ***planta,*** fr. ***plante***].

plantigrád, ~zi, plantigradã, ~e a. şi n. (mamifer) care merge călcînd pe toată talpa piciorului: *ursul este (un animal) plantigrad.* [Din fr. ***plantigrade***].

plantivór, ~i, plantivorã, ~e a. (înv.) erbivor: *animale plantivore.* [De la ***plantă[1]***].

plantográmă, plantograme f. amprentă a tălpii piciorului în poziţie ortostatică. [Din fr. ***plantogramme***].

plantón, plantoane n. **1.** serviciu de pază în interiorul cazărmilor sau al altor clădiri militare, executat de ostaşi neînarmaţi; **de planton,** de pază, de strajă: *de planton şedeau doi soldaţi.* CĂL.; **2.** ostaş care efectuează un schimb într-un astfel de serviciu de pază; (p. gener.) persoană care face de pază într-un loc: *plantonul umbla ca o umbră prin semiîntunericul camerei.* SAD. [Din fr. ***planton***].

P Q

plantúlă, plantule f. plantă mică, abia ieşită din sămînţă. [Din fr. ***plantule***].

planturós, ~şi, planturoásă, ~e a. cu forme pline; voinic, masiv: *picta ... nuduri, corpuri de femei planturoase.* GHEŢIE. [Din fr. ***plantureux***].

plápomă f. v. plapumă.

plápumă, plăpumi f. învelitoare groasă pentru dormit, făcută dintr-o faţă de mătase, de stofă etc. şi un dos de pînză, între care se fixează, prin matlasare, un strat de lînă, de puf sau de vată: *un pat ... c-un mindir şi c-o plapomă roşie.* EM.; *se înveli cu plapuma pînă peste cap.* GHEŢIE; **întinde-te cît ţi-e (sau cît te ţine) plapuma!,** acţionează în limitele posibilităţilor tale!; (şi: **plapomă**). [Din gr. mod. ***păploma***].

plasá, plasez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) aşeza, a (se) situa într-un anumit loc, într-o anumită situaţie, într-o anumită ierarhie etc.: *problema trebuie plasată cu totul în alt cadru.* BL.; *plasez pe mătuşa la vreun cumnat.* CĂL.; **2.** (tr.) a procura cuiva o slujbă, o situaţie (bună); a căpătui: *le asigur că ... tînărul va fi plasat.* REBR.; **3.** (fig.; refl.) a se situa pe o anumită poziţie; a avea, a lua o anumită atitudine: *s-a plasat pe o poziţie realistă;* **4.** (tr.) a investi bani, capital etc. într-o acţiune, într-o marfă, într-o întreprindere cu scopul de a cîştiga sau de a le păstra valoarea: *ce sumă ai de gînd să plasezi în afacere?* GHEŢIE; **5.** (tr.) a împrumuta bani cu dobîndă: *plasează bani funcţionarilor;* **6.** (tr.) a vinde; a distribui: *Ioana plasează bilete în tramvai;* **7.** (tr.) a spune ceva la timpul sau la locul potrivit, într-o discuţie, într-o relatare: *ne-a plasat cîteva ironii.* PETR.; **8.** (tr.) a trimite mingea într-un anumit punct de pe teren; **9.** (refl.) a se aşeza într-un anumit loc pe terenul de joc: *voleibalista s-a plasat la fileu.* [Din fr. ***placer***].

plasaménţ, plasamente n. **1.** faptul de a găsi, de a procura cuiva o slujbă, un post; locul, postul în care este plasat cineva: *a obţinut un plasament bun;* **2.** investire de bani, de capital etc. într-o afacere, cu scopul de a cîştiga sau de a le păstra valoarea: *astăzi proprietatea funciară nu e cel mai strălucit plasament pentru capitaluri.* GHEŢIE; **3.** capacitate a unui sportiv de a se situa într-un anumit loc, pe terenul de joc, pentru a contracara sau stînjeni acţiunile adversarilor. [Din fr. ***placement***].

plasáre, plasări f. **1.** acţiunea de a (se) plasa şi rezultatul ei; aşezare, stabilire: *plasarea subiectului în Moldova se cunoaşte după limba personagiilor.* IBR.; **2.** instalare, repartizare, numire a cuiva într-un post, într-o funcţie: *aşa-numitul serviciu de plasare consta într-o odăiţă strîmtă şi întunecoasă.* GHEŢIE; **3.** investire a banilor, a capitalului; **4.** vînzare; distribuire: *voi da tot ajutorul pentru plasarea biletelor.* AL. [V. ***plasa***].

plasatór, ~i, plasatoáre m., f. **1.** persoană care conduce pe spectatori la locurile lor, în sălile de spectacol: *se ducea la Teatrul Naţional ...; dădea bacşişuri mari plasatoarelor.* GHEŢIE; **2.** persoană care plasează sau vinde mărfuri, bunuri etc.: *plasator de ţigări de contrabandă.* [***Plasa*** + *-tor*].

plásă[1], plase f. **1.** împletitură cu ochiuri (mari), din fire textile, sintetice ori metalice (din care se fac diferite obiecte); reţea: *îmi simţeam nervii ca o plasă de argint-viu.* EL.; (fig.) *o plasă de cuvinte efemere mă vrăjea;* **2.** (şi **plasă pescărească**) unealtă de pescuit confecţionată dintr-o reţea de fibre textile sau din material plastic: *se aduce şi o plasă mare de prins peşte.* ST.; **3.** cursă pentru prins păsări, animale etc., făcută dintr-o împletitură de sfoară, de sîrmă etc.; (p. gener.) cursă; **a prinde pe cineva în plasă,** a înşela, a amăgi, a seduce pe cineva: *a fost totuşi ... prins în plasa propriilor concesii.* D.; **a cădea în plasă** (sau **în cursă**), a fi amăgit, înşelat, a fi victima unei înscenări, a unui complot; **4.** poliţă făcută din împletitură de sfoară sau de sîrmă, pe care se aşază bagajele în tren, în autobuz etc.: *într-un compartiment, ... îmi pun sacul în plasa de sus.* CAR., **5.** împletitură de sfoară care se aşază în spatele porţilor de fotbal, handbal, polo, pentru a opri mingea, pucul etc. şi pentru a evidenţia marcarea punctului; **6.** împletitură din sfoară sau din alte materiale, de formă dreptunghiulară, bine întinsă şi fixată între doi stîlpi, între două suporturi etc., care desparte în două terenul de joc la volei, la tenis etc.; fileu; **7.** reţea de sfoară groasă, de sîrmă etc., prinsă la partea inferioară a coşului de baschet, prin care cade mingea; **8.** (şi **plasă de siguranţă**) fileu mare, elastic întins sub acrobaţi ca măsură de prevedere; **9.** săculeţ de mînă, de obicei împletit, în care se transportă diferite obiecte: *îi lua plasa din mînă.* PR.; *avea o plasă plină cu cărţi;* **10.** (pop.) împletitură de nuiele din care se fac garduri; (porţiune cuprinsă între doi stîlpi la un) gard făcut dintr-o astfel de împletitură; lab[2]; **11.** (p. anal.) pînză de păianjen: *stă păianjenul în plasă ca-ntr-o lume de mătasă.* BL.; **12.** (reg.) limbă de cuţit; tăiş: *de grea moarte-au murit, de plasa cuţitului.* POP. **13.** (înv.) parte dintr-o moşie cuvenită unui proprietar. // (pl. **plăşi**) **1.** parte dintr-o moşie care se cuvenea unui proprietar, în ţările române; **2.** subdiviziune a unui judeţ, în vechea împărţire administrativă a României; ocol: *în fiecare reşedinţă de plasă ... funcţiona un singur notar public.* GHEŢIE; *Romănia veche avea 372 plăşi administrate mai întîi de cîte un subprefect, apoi de cîte un administrator (pretor).* [Din sl. ***plasa***].

plăsă[2], plase şi **plăşi, piese** f. **1.** (înv. şi reg.) fel, soi, categorie, clasă; **2.** (reg.) fel de mîncare: *multe plese nu mîncăm, fiind nelacomi.* SAD. [Din gr. mod. ***plási***].

plasmaferéză, plasmafereze f. tehnică de recoltare a unor volume mari de sînge, o dată cu reintroducerea în organism a celulelor sangvine şi reţinerea plasmei (din care se izolează imunoglobulinele). [Din fr. ***plasmaphérèse***].

plasmagél n. stare a citoplasmei, de consistenţă gelatinoasă, specifică celulelor în stare de repaus. [Din fr. ***plasmagel***].

plasmagénă, plasmagene f. fiecare dintre moleculele proteice din citoplasmă, care se presupune că ar avea însuşiri ereditare. [Din fr. ***plasmagène***].

plasmalémă, plasmaleme f. (bot.) peliculă fină, semipermeabilă a protoplasmei, aflată sub membrana celulozică, care reglează schimburile dintre celulă şi mediu. [Din fr. ***plasmalemma***].

plasmasól n. stare a citoplasmei, de consistenţă fluidă, specifică celulelor în stare activă. [Din fr. ***plasmasol***].

plasmátic, ~ci, plasmatică, ~ce a. care aparţine plasmei, referitor la plasmă, format din plasmă. [Din fr. ***plasmatique***].

plasmatrón n. v. **plasmotron.**

plásmă[1] f. **1.** partea lichidă a sîngelui sau a limfei, uşor alcalină, formată din apă, săruri minerale, protide, lipide, anticorpi etc.; **plasmă germinativă,** germen, sămînţă: *această matrice ... constituie permanenţa şi puterea noastră, în aceeaşi măsură ca plasma germinativă.* BL.; **2.** substanţă aflată într-o stare de agregare asemănătoare stării gazoase (fiind considerată cea de a patra stare de agregare a materiei), alcătuită din electroni, ioni, atomi neutri şi fotoni, care emite radiaţii electromagnetice, îndeosebi lumină; **fizica plasmei,** v. **fizică**; **3.** tehnologie care utilizează asemenea substanţă: *plasma este adaptată pentru ecranele plate;* **ecran** (sau, p. ext., **televizor**) **cu plasmă,** ecran al cărui afişaj utilizează lumina produsă prin excitaţia electrică a unui amestec gazos: *a simţit o dorinţă irezistibilă de a avea un televizor din acela cu plasmă.* D.; ansamblul electronilor de conducţie, mobili într-un metal, împreună cu atomii şi ionii din nodurile reţelei cristaline a metalului. [Din lat., fr. ***plasma***].

plásmă[2], (rar) **plăsmuri** f. (înv.) plăsmuire: *tu eşti plasma şi zidirea a vecinicului împărat.* CANT. [Din gr. mod. ***plásma***, lat. ***plasma***].

plasmídă, plasmide f. component al cromozomului bacterian, care se poate replica autonom şi poate fi transferat dintr-o celulă în alta în tehnicile de inginerie genetică. [Cf. fr. ***plasmine***].

plasmínă, plasmine f. enzimă din plasma sangvină care descompune cheagurile de sînge. [Din fr. ***plasmine***].

plasmochímic, ~ci, plasmochimică, ~ce a. care aparţine plasmochimiei, referitor la plasmochimie. [De la ***plasmochimie***].

plasmochímie f. ramură a chimiei care studiază reacţiile chimice ale plasmei. [Din fr. ***plasmochimie***].

plasmochínă, plasmochine f. substanţă medicamentoasă de sinteză, utilizată în tratamentul malariei. [Din fr. ***plasmochine***].

plasmocít, plasmocite n. (biol.) celulă cu rol important în apărarea organismului faţă de agenţi infecţioşi sau nocivi. [Din fr. ***plasmocyte***].

plasmocitóm n. tumoare benignă sau malignă rezultată din proliferarea plasmocitelor. [Din fr. ***plasmocytome***].

plasmocitóză, plasmocitoze f. prezenţa plasmocitelor în ţesuturi sau în sînge; (p. ext.) creşterea numărului de plasmocite într-un ţesut. [Din fr. ***plasmocytose***].

plasmodésme f. pl. (bot.) prelungiri citoplasmatice care leagă celulele între ele, asigurînd conductibilitatea şi facilitînd schimburile de substanţă dintre acestea. [Din fr. ***plasmodesme***].

plasmódie f. v. plasmodiu.

plasmódiu, plasmodii n. **1.** hematozoar al paludismului; **2.** masă plasmatică cu mai multe nuclee, avînd ca înveliş o singură membrană albuminoidă; (şi: **plasmodie**). [Din fr. ***plasmodium***].

plasmoíd, plasmoizi m. formaţie luminoasă de plasmă[1], de formă convexă şi dimensiuni variabile, cu densitate apropiată de cea a aerului, stabilă pentru scurt timp şi numai în anumite condiţii. [Din fr. ***plasmoïde***].

plasmolíză, plasmolize f. (bot.) fenomen de contracţie şi de desfacere a citoplasmei de pe membrana celulară, cauzat de pierderea (prin osmoză a) apei din ţesutul vegetal viu. [Din fr. ***plasmolyse***].

plasmometríe, plasmometrii f. măsurare a volumului celular în timpul plasmolizei. [Din fr. ***plasmométrie***].

plasmón, plasmoni m. (fiz.) particulă fictivă cu ajutorul căreia se face descrierea mişcării (de ansamblu a) purtătorilor de sarcină dintr-o plasmă[1]. [Din germ. ***Plasmon***, fr. ***plasmon***].

plasmoragíe, plasmoragii f. pierdere de plasmă[1] din sînge (în arsuri). [Din fr. ***plasmorragie***].

plasmotrón, plasmotroáne n. (fiz.) generator de plasmă[1], realizat dintr-un arc electric într-o atmosferă de gaz, la o temperatură foarte ridicată; (şi: **plasmatron**). [Din fr. ***plasmotron***].

plástă, plaste f. (pop.) claie, căpiţă de fîn (sau de cereale): *un om de la deal, în vîrful plastei ... zicea că tot o găsi un dîmb.* SOR. [Din bulg., sb. ***plast***].

plástic[1], ~ci, plastică, ~ce a. **1.** căruia i se poate da, prin modelare, forma dorită; (p. ext.) maleabil, flexibil: *mi-a descuiat uşa de la intrare, scobită în lemn plastic.* ARG.; **masă plastică** sau **material plastic** (şi n.), produs sintetic care se poate prelucra uşor şi transforma în diferite obiecte: *lamelele flexibile de plastic pe care le purta tata în gulerul cămăşilor.* CĂRT.; **deformaţie plastică,** deformaţie a unui material sub acţiunea unei solicitări peste limita lui de elasticitate, care creşte

chiar dacă solicitarea rămîne constantă; **2.** care reproduce forme prin modelarea unor materiale; care reface forme după un model: *reconstituirea plastică a danturii;* **chirurgie plastică,** parte a chirurgiei care se ocupă cu corectarea unor defecte anatomice (mai ales ale feţei); **operaţie plastică,** intervenţie chirurgicală care vizează refacerea unui organ sau restabilirea funcţiei sale, fără rezecţii mutilante. **3.** care aparţine sculpturii sau picturii, referitor la sculptură sau la pictură; care se realizează prin sculptură sau pictură; asemănător cu o sculptură sau cu o pictură, care sugerează o sculptură sau o pictură: *Ştefan Vodă ..., revenit între noi în imagine plastică, în carne şi-n oase de bronz.* EM.; **arte plastice** denumire dată unor genuri de artă (sculptură, pictură, grafică etc.) cărora le este specifică exprimarea prin imagini vizuale: *în artele de pură creaţie, cum sînt artele plastice şi muzica, femeile sînt ... slab reprezentate.* IBR.; **artist plastic** (şi m.), creator în domeniul artelor plastice; plastician: *cît despre plastici, ... acela, da, avusese ceva talent.* ST.; **4.** evocator, sugestiv, expresiv: *foarte plastic în descrierile sale este Bolintineanu.* MAIOR.; (adv.) *o lume vie pe care poetul ... ne-o descrie aşa de plastic.* VLAH. // f. **1.** tehnica executării unor obiecte (de artă) prin modelarea unor materiale plastice; arta de a sculpta, de a picta, de a grava etc.: *picturile de aci sînt mai toate slabe în plastică şi invenţiune.* FIL.; **2.** parte din studiul unei opere de artă care se ocupă cu raportul armonios al volumelor şi al reliefului; **3.** ansamblul calităţilor de volum şi de aspect exterior ale unei lucrări de arhitectură, de urbanistică etc. [Din fr. ***plastique,*** germ. ***Plastik***].

plăstic² n. substanţă explozivă fabricată dintr-un amestec de cauciuc sintetic şi un plastifiant: *bombă cu plastic.* [Din fr., engl. ***plastic***].

plasticián, ~eni, plasticiană, ~ene m., f. artist plastic. [Din fr. ***plasticien***].

plasticitáte f. **1.** însuşire sau stare a unui material de a putea fi modelat uşor; **2.** însuşire a unei opere literare, a stilului, a unui cuvînt etc. de a evoca ceva în mod sugestiv; expresivitate: *manualele de poetică denunţă ... un material lipsit de valoare literară, fără plasticitate şi putere de sugestie.* VIANU; **3.** (psih.) capacitate de adaptare a comportamentului uman: *principala cauză a longevităţii speciilor pare a fi plasticitatea.* V.R. [Din fr. ***plasticité***].

plasticizá, plasticizez vb. (tr.) **1.** a face ca un material să devină plastic[1]; a aduce un material în stare plastică; **2.** a exprima ceva prin imagini plastice, expresive: *cînd se întîmplă să vorbim despre „cicoarea ochilor" ... nu facem decît să plasticizăm o expresie virtual infinită.* BL. [***Plastic***[1] + ***-iza***].

plasticizánt, ~ţi, plasticizantă, ~e a. care plasticizează, care creează imagini plastice, expresive: *metafora plasticizantă vrea să ne comunice ceea ce nu e în stare noţiunea abstractă.* BL. [***Plasticiza*** + ***-ant***].

plasticizáre, plasticizări f. acţiunea de a plasticiza şi rezultatul ei: *transferul de termeni ... se face exclusiv în vederea plasticizării unuia din ei.* BL. [V. ***plasticiza***].

plastídă, plastide f. constituent celular al plantelor (superioare), cu rol important în procesele biochimice. [Din fr. ***plastide***].

plastidóm n. (bot.) totalitatea plastidelor incluse în citoplasma celulei. [Din fr. ***plastidome***].

plastíe, plastii f. intervenţie chirurgicală prin care se înlocuieşte o porţiune de ţesut cu un alt ţesut, în scopul corectării unui defect anatomic. [Din fr. ***plastie***].

plastifiá, plastifiez vb. (tr.) **1.** a trata un material cu un plastifiant; **2.** a acoperi suprafaţa unui obiect cu o peliculă de material plastic transparent: *au fost plasiflate cărţile de identitate.* [Din fr. ***plastifier***].

plastifiánt, plastifianţi m. substanţă care are proprietatea de a mări plasticitatea, elasticitatea şi ductibilitatea materialelor cu care este amestecată. [Din fr. ***plastifiant***].

plastifiére, plastifieri f. acţiunea de a plastifia şi rezultatul ei; mărire a plasticităţii unui material prin adăugare de plastifianţi (sau prin încălzire); **plastifierea cărbunilor,** trecerea huilei, în procesul cocsificării, printr-o stare de fuziune păstoasă. [V. ***plastifia***].

plastilínă, plastiline f. material plastic uşor maleabil, constituit dintr-un amestec de caolin, substanţe grase, ceară, răşini, diferiţi coloranţi etc., folosit la lucrări de modelare, în special de copii: *lumea era acum murdară şi diformă ca plastilina în care-ai amestecat toate culorile.* CĂRT.; *Ionuţ a făcut un pisoi din plastilină.* [Din germ. ***Plastilin***].

plastográf, ~i, plastografă, ~e m., f. persoană care falsifică documente, semnături de pe documente etc., prezentîndu-le drept autentice; persoană care plastografiază: *se va face un înşelător, un necinstit, un plastograf.* NEGR.; *plastograf de poliţe.* CĂL. [Din gr. mod. ***plastógrafos***].

plastografáre, plastografări f. (rar) plastografiere: *este astăzi o adevărată plastografare de scripte publice cînd se pretinde că acest deficit există.* EM. [De la ***plastograf***].

plastografiá, plastografiez vb. (tr.) a falsifica documente, semnături de pe documente etc.; a comite o plastografie: *poliţă ale cărei giruri le-ai plastografiat.* CAR. [De la ***plastografie***].

plastografiát, ~ţi, plastografiată, ~e a. falsificat: *semnătură plastografiată.* [V. ***plastografia***].

plastografíe, plastografii f. **1.** falsificare a unui document, a semnăturii de pe un document etc.; fals în acte publice: *însăşi „Condica civilă a Moldovei" a fost tipărită numai de frica plastografiei.* EM.; **2.** document falsificat: *este atît de naiv, încît crede că e plastografie un document olograf.* CAR. [Din gr. mod. ***plastografia***].

plastografiére, plastografieri f. acţiunea de a plastografia şi rezultatul ei; falsificare, plastografare. [V. ***plastografia***].

plastomér, plastomeri m. produs molecular care, în anumite condiţii de temperatură, poate suferi deformaţii permanente. [Din fr. ***plastomère***].

plastométru, plastometre n. instrument pentru determinarea calităţii glutenului umed. [Din fr. ***plastomètre***].

plăstor m. v. plasture.

plastrón, plastroane n. **1.** (înv.) un fel de cravată lată care acoperea pieptul: *doriţi plastron ori fundă?* SL.; (adj.) *un guler îngust şi o cravată plastron de modă veche.* SAD.; **2.** partea din faţă, aparentă (şi detaşabilă) a unei cămăşi bărbăteşti: *şi-a făcut un plastron din carton.* PETR.; **3.** partea din faţă (detaşabilă) a unei bluze sau a unei rochii, constituind o garnitură: *au reapărut garniturile albe ..., gulere, manşete, plastroane.* R.L.; **4.** bucată de piele, căptuşită, cu care îşi protejează pieptul jucătorii de scrimă; **5.** partea din faţă a unei platoşe; **6.** partea ventrală, formată din plăci osoase, care, împreună cu carapacea, alcătuieşte ţestul broaştelor-ţestoase. [Din fr. ***plastron***].

plástur m. v. plasture.

plásture, plasturi m. **1.** (înv. şi pop.) cataplasmă: *peste vînături i-aş pune plastor frunză de lipan.* PANN; **2.** fîşie îngustă de pînză impregnată pe o parte cu o substanţă medicinală şi lipicioasă pe cealaltă parte, care se aplică pe o rană pentru a o feri de infecţie sau cu care se fixează un pansament; emplastru: *am pus, fără să-ntreb doctorul, un plastur, care mi-a aprins rana.* CAR.; (şi: **plastur,** (înv.) **plastor**). [Din lat. ***plastrum,*** gr. mod. ***blástri,*** germ. ***Pflaster***].

plăşcă¹, plăşti f. **1.** (înv.) pelerină lungă, veşmînt lung: *eşti îmbrăcat cu plaşcă mohorîtă.* VARL.; **2.** (reg.) plasă de pescuit, asemănătoare prostovolului; **3.** (bot.; reg.) creţişoară (*Alchemilla vulgaris*); (compus) **plaşca-ciobanului,** punguliţă (*Thlaspi arvense*); (şi: **pleaşcă**). [Din sl. ***plašti***].

plăşcă², plăşci şi **plaşte** f. (înv.) răsplată, recompensă; dar: *va primi plaşca vitejiei.* DOS. [Din sl. ***plašta***].

plat, ~ţi, plată, ~e a. **1.** turtit, lătăreţ; plan: *un pachet dreptunghiular şi plat.* GAL.; *ceas plat;* **picior plat,** platfus; **2.** întins, neted, şes: *cîmpia era aşa de plată şi de întinsă încît nu i se zărea o margine.* CĂL.; **3.** (fig.) lipsit de expresivitate sau de culoare; fad, şters, banal; comun: *stil plat; poezii plate;* **4.** (fig.) mediocru, meschin; monoton: *fericirea plată de provincie o mulţumeşte.* CĂL.; **5.** (fig.) lipsit de personalitate; fără imaginaţie; prost: *este un tip plat;* **6.** (sport; despre alergări) care se desfăşoară pe un teren neted, special amenajat: *campion la 100 metri plat.* [Din fr. ***plat***].

platágină f. v. pătlagină.

platán¹, platani m. gen de arbori exotici (ornamentali), cu scoarţa exfoliată, cu frunzele palmat-lobate care persistă pe arbori şi iarna, cu lemnul tare, dar puţin rezistent (*Platanus*); arbore din acest gen: *patru platani rămuroşi marcau simetric colţurile grădinii.* GHEŢIE. [Din lat. ***platanus,*** gr. mod. ***plátanos,*** fr. ***platane***].

platán², platane n. **1.** fiecare dintre cele două talere ale unei balanţe, pe care se aşază obiectul de cîntărit, respectiv greutăţile; taler[2], tas; **2.** piesă componentă a unui picup, pe care se pun discurile. [Din germ. ***Platte(n),*** fr. ***plateau***].

plată, plăţi f. **1.** faptul de a plăti o sumă de bani datorată; achitare: *toţi banii lichizi ce-i intrau în casă erau înghiţiţi de plata motoarelor.* GHEŢIE; *zi de plată;* **rău de plată,** care nu-şi plăteşte datoriile corect şi la timpul cuvenit; **2.** sumă de bani dată cuiva pentru munca depusă, pentru prestarea unui serviciu etc.; salariu, leafă, simbrie: *lăutarii ... se scularâ, cerînd plata.* REBR.; **cu plată,** cu bani; **fără plată,** gratis; **3.** ceea ce se dă (în bani sau în natură) drept contravaloare a unui bun obţinut sau cumpărat, pentru o consumaţie, pentru folosinţa unui lucru etc.: *să-ţi dau o perechede papuci galbeni plată.* PANN; *portarul îi ceru plata camerei înainte.* C.PETR.; **4.** răsplată, recompensă morală dată cuiva pentru faptele sale bune; pedeapsă dată pentru faptele rele: *nu e nici o faptă fără plată.* NEGR.; **a lăsa pe cineva în plata Domnului** (sau **a lui Dumnezeu**), a nu se mai ocupa de cineva, a lăsa în voia soartei: *unul cîte unul se cărară ... şi-i lăsară fetele în plata Domnului.* ISP.; **a-şi lua plata,** a-şi primi pedeapsa cuvenită: *păcătoşii ... să-şi ia plata.* DOS.; **a se duce** (sau **a pleca** etc.) **în plata Domnului** (sau **a lui Dumnezeu**), a se duce (sau a pleca) unde vrea, unde ştie: *să se ducă în plata lui Dumnezeu.* CR. [Din sl. ***plata***].

platbánd n. v. platbandă.

platbándă, platbande f. **1.** fîşie îngustă de teren, de obicei plantată cu iarbă, cu flori sau cu arbuşti, care mărgineşte despărţiturile unei grădini; strat (de flori): *toată grădinuţa mea ... încape într-o singură platbandă a grădinii d-voastre.* NEGR.; **2.** traversă sau grindă orizontală din piatră acoperită cu un parament; **3.** ciubuc lat şi neted; **4.** semifabricat de oţel sub formă de fîşie, obţinut prin laminare; (şi: **platband**). [Din fr. ***platebande***].

plătcă¹, plătci f. partea de sus a unor obiecte de îmbrăcăminte, croită separat (şi de care se prinde gulerul): *şi fetele parcă erau tot flori, să le coşi pe platcă.* SOR. [Din rus. ***platka***].

plătcă² f. (înv.) **a pune** (sau **a face pe cineva**) **platcă,** a face pe cineva să piardă la jocul de cărţi: *l-am pus platcă pe unul.* AL.; **a intra (în) platcă,** **a)** a pierde o partidă la jocul de cărţi: *la urmă, izbucneau în rîs sau înjurături, după cum intrau platcă sau nu.* ZAMF.; **b)** a trebui să plătească o datorie: *am intrat în platcă de 250 fr.* BĂLC.;

a **rămîne platcă,** a se face de rîs: *dacă s-ar întîmpla să mă pălmuiască ..., atunci eu rămîn platcă.* AL. [Din sb., pol. ***platka***].

plateláj, platelaje n. element de construcţie al unui pod care susţine calea podului, transmiţînd greutatea acesteia şi încărcările mobile la grinzile podului. [Din fr. ***platelage***].

platelmínt, platelminţi m. (la pl.) încrengătură de viermi (paraziţi) cu corpul lat, nesegmentat, lipsit de aparat respirator şi circulator, cu un singur orificiu buco-anal, în general hermafroditi (*Plathelminthes*); (şi la sg.) vierme din această clasă (ex.: gălbeaza, tenia, planaria). [Din fr. ***plathelminthe***].

platformáre, platformări f. deplasare pe apă a ambarcaţiilor fără deplasament. [De la ***platformă***].

platfórmă, platforme f. **1.** suprafaţă orizontală plană a unui vehicul, a unui utilaj de ridicat etc., pe care se încarcă sau se aşază lucrurile de transportat; (p. ext.) vagon sau camion deschis, utilizat pentru transporturi: *zidarii ar lucra mai cu spor dacă s-ar construi o platformă ce se ridică automat.* V.R.; **platformă de lansare,** rampă de lansare a rachetelor teleghidate; **platformă spaţială,** satelit artificial de mari dimensiuni, constituind o bază permanentă pentru cercetarea spaţiului cosmic şi lansarea navelor interplanetare; **2.** parte a unui tramvai, a unui autobuz etc. aflată în dreptul uşilor, pe care pasagerii stau în picioare şi pe unde aceştia intră şi ies: *ieşi repede pe platformă, chiar în clipa cînd se oprea tramvaiul.* EL.; **3.** locul unde stă mecanicul de locomotivă; **4.** element plan al unei construcţii; **5.** palier al unei scări: *se opriră în dreptul platformei de la jumătatea scării.* GHEŢIE; **6.** suprafaţă de teren plană, orizontală, de obicei amenajată în vederea folosirii în diverse scopuri: *în spatele casei ... se afla o platformă de ciment ... cu latura de vreo trei metri.* CĂRT.; **platformă industrială,** zonă în care sînt concentrate mai multe unităţi industriale; **7.** porţiune de teren plană, situată la o anumită altitudine; platou: *pe un deal mare ... se vede o platformă patrulateră.* OD.; **8.** instalaţie orizontală rigidă, prevăzută cu un strat antiderapant, de pe care se execută sărituri în apă; **9.** porţiune întinsă a scoarţei terestre cu fundul cutat, acoperit cu depozite sedimentare (aproape) orizontale, afectată numai de mişcări epirogenetice (ex.: Platforma rusă, Platforma siberiană, Platforma nord-americană, Platforma prebalcanică); **platformă continentală,** regiune a fundului bazinelor oceanice cuprinsă între linia de ţărm şi povîrnişul continental; şelf; **platformă de abraziune,** zonă plană formată în lungul ţărmurilor marine sau lacustre ca rezultat al acţiunii valurilor; **10.** construcţie plutitoare sau fixă destinată forajului marin; **11.** (fig.) program politic, expunere de principii a unui partid politic, a unei grupări etc.: *ar fi dat guvernului o mai bună platformă electorală.* MAIOR.: *platformă politică.* [Din fr. ***plateforme***].

plátfus n. malformaţie congenitală a piciorului omului cu talpa prea puţin scobită; picior plat. [Din germ. ***Plattfuss***].

platiná, platinez vb. **1.** (tr.) a acoperi un obiect de metal cu un strat subţire de platină; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) decolora părul, dîndu-i o nuanţă de blond-argintiu: *vecina s-a platinat.* [Din fr. ***platiner***].

platináre, platinări f. acţiunea de a platina şi rezultatul ei. [V. ***platina***].

platinát, ~ţi, platinată, ~e a. **1.** acoperit cu un strat subţire de platină: *inel platinat;* **2.** blond-deschis, cu luciu de platină: *păr platinat.* [V. ***platina***].

plătínă, platine f. **1.** metal preţios alb-cenuşiu, lucios, foarte maleabil şi ductil, inoxidabil şi foarte rezistent la acţiunea acizilor, întrebuinţat la fabricarea unor aparate de laborator, a unor instrumente de precizie, la confecţionarea unor bijuterii etc.: *purta un inel de platină;* **2.** nume dat unor piese de maşini care altădată se fabricau din platină sau care au luciul acestui metal; **3.** (spec.; la pl.) dispozitiv prevăzut cu contacte electrice care comandă aprinderea la motoarele cu electroaprindere; **4.** laminat semifabricat plat, care se foloseşte ca materie primă la laminarea tablei subţiri; **5.** piesă fabricată din (aliaj de) platină, de formă plană, aflată în construcţia microscopului şi a altor aparate, pe care se aşază obiectele studiate. [Din fr. ***platine***].

platínic, ~ci, platinică, ~ce a. care conţine platină; platinifer, platinos: *metale platinice.* [Din fr. ***platinique***].

platinifér, ~i, platiniferă, ~e a. platinic: *nisip platinifer.* [Din fr. ***platinifère***].

platinít n. aliaj de fier cu nichel, avînd coeficientul de dilataţie termică egal cu cel al platinei, din care se fac legăturile la electrozii becurilor electrice. [Din fr. ***platinite,*** germ. ***Platinit***].

platinoíd, platinoide n. **1.** aliaj de cupru, nichel şi zinc (cu adaos de wolfram sau mangan şi fier), de culoarea platinei, folosit în electrotehnică sau pentru ornamentaţii; **2.** (la pl.) nume generic dat elementelor care au proprietăţi asemănătoare cu platina (ex.: iridiu, osmiu, paladiu, rodiu, ruteniu) şi care îi sînt asociate în zăcămînt. [Din fr. ***platinoïde,*** germ. ***Platinoid***].

platinós, ~şi, platinoásă, ~e a. platinic: *clorură platinoasă.* [Din fr. ***platineux***].

platinotipíe f. procedeu de imprimare fotografică bazat pe acţiunea luminii asupra sărurilor de platină. [Din fr. ***platinotypie***].

platirín, platirine n. (la pl.) grup de maimuţe cu nasul lăţit şi turtit, cu coadă de obicei prehensibilă şi degete cu gheare, originare din America de Sud şi Centrală; (şi la sg.) maimuţă din acest grup (ex. maimuţa urlătoare). [Din engl. ***platyrrhina***].

platispondilíe, platispondilii f. malformaţie congenitală caracterizată prin aplatizarea uneia sau a mai multor vertebre din regiunea dorso-lombară, care poate duce la cifoză. [Din fr. ***platyspondylie***].

platitúdine, platitudini f. **1.** faptul sau însuşirea de a fi plat, banal, mediocru; banalitate, mediocritate: *viaţa cotidiană ... te condamnă la platitudine.* BL.; *cititorul cult rămîne rău impresionat ... de platitudinea ideilor.* CĂL.; **2.** (la pl.) vorbe sau idei banale: *vîntura mereu din revistă în revistă acelaşi borş de platitudini ... răsuflate.* VLAH. [Din fr. ***platitude***].

plátnic, ~ci, platnică, ~ce a. şi m., f. **1.** (persoană) care plăteşte, care are de plătit cuiva; plătitor: *eu însumi mă fac platnic ş-o scap de ce-i datoare.* COŞB; **bun** (sau **rău**) **platnic,** persoană care îşi îndeplineşte bine (sau rău) obligaţiile băneşti: *trebuie să ştii că eu sînt bun platnic.* SAD.; **2.** (divinitate) care răsplăteşte sau pedepseşte pe om pentru faptele sale: *Domnul Hristos ... sufleteşte mare şi îndurat platnic iaste.* VARL. // m., f. (înv.) datornic; a **da pe cineva platnic,** a obliga pe cineva să plătească o datorie; a declara dator: *fără vină mă dederă platnic.* DOS. [***Plată*** + ***-nic***].

platoniăn, ~eni, platoniană, ~ene a. platonic. [***Platon*** n. pr. + ***-ian***].

platónic, ~ci, platonică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este specific filozofiei lui Platon, referitor la filozofia lui Platon; platonian, platonician: *ideile platonice sînt puteri cari lucrează tipic în noi, care dezvoltă oarecum forma.* EM.; *dacă în geometrie s-ar fi păstrat definiţia platonică a dreptei nu s-ar fi ivit niciodată geometriile noneuclidiene.* BL.; **2.** (p. ext.) pur, ideal; spiritualizat: *nu îl tentau aventurile amoroase platonice.* REBR.; **3.** care are un caracter teoretic, care nu se realizează, nu se concretizează, nu poate fi pus în practică; formal, abstract: *am ignorat glasul unei prese, care ştiam prea bine că ... este liberă a se ocupa în mod platonic de toate chestiunile pe care le permite poliţia.* EM.; *o recunoaştere cît de platonică a unei mici calităţi ... m-ar mîngîia.* CAR. // m. (înv.) adept al filozofiei lui Platon; platonician. [Din lat. ***platonicus,*** fr. ***platonique,*** germ. ***platonisch, Platoniker***].

platonicián, ~eni, platoniciană, ~ene a. platonic: *Yung acordă psihanalizei un sens mai platonician.* BL. // m., f. adept al platonismului; platonic: *metafizica platonicienilor.* [Din fr. ***platonicien***].

platonísm n. **1.** doctrina filozofică a lui Platon şi a discipolilor săi, potrivit căreia lumea ideilor este singura realitate adevărată, iar lumea materială o copie sensibilă şi schimbătoare a celei dintîi; **2.** iubire platonică, pură, ideală: *Erminia luase platonismul în serios şi rămăsese credincioasă imaginii lui Ioanide.* CĂL. [Din fr. ***platonisme,*** lat. ***platonismus***].

platonizánt, ~ţi, platonizantă, ~e a. (rar) care aparţine platonismului, referitor la platonism; inspirat din platonism. [Din fr. ***platonisant***].

plátoşă, platoşe f. armură de zale, de fier, de piele etc. sub formă de pieptar, purtată de oşteni în antichitate şi în evul mediu, pentru a se apăra de loviturile duşmanilor; cuirasă: *ostaşi cu zale şi cu platoşe de fier.* AL.; (fig.) *orgoliul tău e o platoşă, nu-ţi alterează fiinţa interioară.* PR.; *să străpungă ca un scorpion platoşa sorţii.* CĂRT. [Et. nec.; cf. germ. ***plat(te), blat(te)***].

platóu, platouri n. **1.** (geogr.) podiş: *oraşul doarme sub poalele platoului.* DELAVR.; **2.** cîmp amenajat pentru exerciţii militare; **3.** tavă mare de porţelan, de metal etc., pe care se aşază mîncăruri, prăjituri etc. pentru a fi servite la masă: *comandase ... un platou de peşcoturi.* GHEŢIE; **4. platou de filmare,** încăpere dotată cu instalaţii speciale în studiourile cinematografice, în care se fac filmările (de interior), cu decoruri adecvate scenariului; **5.** dispozitiv de prindere mecanică, magnetică sau electromagnetică a unor piese, în formă dreptunghiulară sau circulară, cu o faţă plană, în vederea prelucrării lor pe maşini-unelte, pentru verificare şi trasare etc. [Din fr. ***plateau***].

pláur, plauri n. formaţie vegetală acvatică compactă, constituită dintr-o acumulare de rădăcini, rizomi de stuf, crengi etc. amestecate cu nămol, care pluteşte la suprafaţa apei (în Delta Dunării), formînd insulite plutitoare; plav, plavie, prundoi; cocioc: *în plaurul plutitor, adică în pămîntul nou alcătuit din aluviuni, stuhuri, plante şi tot ce adună şi preface moartea, o viaţă nouă şi înfrigurată fremăta.* SAD. [De la ***plavuri*** (pl. lui ***plav***[1])].

plauzíbil, ~i, plauzibilă, ~e a. care merită a fi luat în consideraţie, care poate fi admis, crezut; care pare adevărat; admisibil, verosimil: *mă părăsise ..., fără vreo explicaţie plauzibilă.* PR.; *ipoteza i se păru plauzibilă.* GHEŢIE. [Din fr. ***plausible***].

plauzibilitáte f. faptul sau însuşirea de a fi plauzibil; verosimilitate: *vă voi povesti ... cum înţelege Toma d'Aquino să construiască, pentru existenţa îngerilor, un argument de plauzibilitate.* PLEŞU. [Din fr. ***plausibilité***].

plav[1], plavuri n. (reg.) plaur. [Din ucr., rus. ***plav***].

plav[2], ~i, plavă, ~e a. (reg.) care are părul de culoare albă-gălbuie sau albă-cenuşie: *bou plav.* [Din sb. ***plav***].

plávă, plave f. tip de plasă simplă cu ochiuri mari, folosită la pescuitul scrumbiilor pe Dunăre. [Din bulg. ***plava***].

plávcă, plavce f. **1.** lotcă folosită la pescuitul scrumbiilor pe Dunăre; **2.** loc mai înalt pe malul unei ape unde se pun năvoadele la uscat. [Et. nec.; cf. ***plavă***].

plávie, plavii şi (pop.) **plăvii** f. **1.** plaur: *Oltule ... aduci plăghii şi butuci.* POP.; **2.** (reg.) pădure

doborîtă de vînt; crengi, uscături rupte de vînt: *lucrează la descîlcitul plăviilor de bușteni, mînînd lemnele la vale în sforul apei.* SAD.; (și: (reg.) **plaghie**). [Din sl. ***plavĭ***].

play-back [pléibek] n. **1.** redare, reproducere a unei înregistrări anterioare; player; **2.** sincronizare a unei imagini cu sunetul imprimat pe o bandă magnetică; **3.** interpretare mimată, în timpul spectacolului, a vocii unui actor, cîntăreț etc., a cărei înregistrare sonoră a fost efectuată în prealabil. [Cuv. engl.].

play-boy [pléiboi] m. tînăr elegant, cu fizic agreabil, cu mare succes la femei, care duce o viață ușuratică, mondenă: *o curtează un play-boy bogat.* [Cuv. engl.].

play-girl [pléigărl] f. tînără elegantă, cu fizic plăcut, cu mare succes la bărbați. [Cuv. engl.].

player, playere [pléier] n. aparat pentru redare, pentru reproducere a unei înregistrări; play-back. [Din engl. ***player***].

plaz, plazuri n. **1.** piesă de sprijin, așezată în dosul cormanei, pe care se tîrăște plugul în timpul aratului; talpă; **2.** (reg.) talpă (la sanie); **3.** (la pl.) lemnele groase care alcătuiesc patul războiului de țesut; butuci. [Din bulg., sb. ***plaz***].

plăceá, plac vb. **1.** (intr. și tr.) a fi conform voinței, dorinței, gustului cuiva, a agrea sau a fi agreat; a(-i) conveni, a(-i) fi pe plac: *ne place a ne zice nobili români, dar nu facem nimic pentru români.* BOL.; *nu cunoștea odihna și nici nu-i plăcea.* GHEȚIE; *ce ție nu-ți place, altuia nu face.* Z.; **știi că-mi placi?** (sau **că mi-ai plăcut**), exprimă mirarea, dezaprobarea în fața unei propuneri, a unei afirmații etc. făcute anterior: *știi că-mi placi! păi cînd l-oi vedea, pici jos.* CĂL.; **îmi place să cred că ...**, sper că ...; **2.** (intr. și tr.) a simți sau a produce satisfacție, mulțumire, delectare; a avea înclinație, atracție pentru ceva: *în afara pasiunii de a cerceta, ce ne mai place să facem?* PR.; *îmi place să cînt;* **3.** (intr. și tr.) a se simți sau a face să se simtă bine, în largul său; a-i prii: *sînt liberă, trăiesc cum îmi place, cine ce are cu mine!* CAR.; *viei îi place căldura;* **4.** (intr.) a stîrni admirație, a provoca atracție; a produce plăcere: *nu înțelegea ce i-a putut plăcea atît de mult la fătuța aceea ... negricioasă.* GHEȚIE; *buze rumeioare, care plac la fetișoare.* POP.; **5.** (intr. și tr.) a găsi pe cineva pe plac; a iubi, a îndrăgi: *nevasta dacă nu ți-o placi, le dai în trăsnet toate.* COȘB.; *știu că mă place.* EL.; **6.** (refl. recipr.) a se îndrăgosti unul de altul; a se îndrăgi, a se iubi: *ei cum se văzură se și plăcură.* ISP.; **7.** (intr. și tr.) a găsi, a crede de cuviință; a-i conveni, a vrea, a dori; a pofti: *cum îți vine, cum îți place pe copilă s-o dezmierzi.* EM. // interj. (reg.) **placă!**, poftim!, fii bun!: *placă, jupîne cătană, înlăuntru, că te cheamă înălțatul împărat.* POP.; (și: **place**). [Lat. ***placere***].

plăcére, plăceri f. **1.** sentiment de mulțumire, de bucurie, de satisfacție, de încîntare; senzație de satisfacție a pornirilor senzuale; voluptate: *nebună copilă, ce-amesteci plăcerea cu lacrimi pe care le naște durerea.* EM.; *închipuirile acestea îi umpleau ființa de plăceri sufletești nebănuite.* REBR.; **cu plăcere, a)** cu drag, bucuros, din toată inima: *o să vin cu plăcere.* PR.; **b)** formulă de răspuns la mulțumirile exprimate de cineva; **fă-mi plăcerea...,** fii bun..., te rog...; **2.** (mai ales la pl.) distracție, petrecere; desfătare: *neputînd să renunțe la nici una din plăcerile vieții.* CĂL.; *plăcerea vînatului;* **3.** plac, voie, dorință; chef, poftă: *întorcînd ... țara întreagă dupe plăcerea ei.* FIL. [V. ***plăcea***].

plăcintár, plăcintari m. persoană care face sau vinde plăcinte: *așteptam să-și puie plăcintarul jos tablaua.* NEGR. [***Plăcintă*** + *-ar*].

plăcíntă, plăcinte f. **1.** preparat culinar făcut din foi de aluat, între care se pune o umplutură de fructe, de brînză, de carne etc.: *de-ai sta să stai numeri foile din plăcintă nu mai ajungi s-o mănînci.* EM.; *o problemă gravă nu se limpezește între un șnițel vienez și o plăcintă cu mere.* REBR.; **a-i veni** (sau **a-i pregăti**) **cuiva o plăcintă,** a-i veni (sau a-i pregăti) cuiva o surpriză neplăcută, un necaz: *cum văzu ce plăcintă i se pregătește, înfipse sabia în pămînt.* ISP.; **a sta ca o plăcintă,** a fi comod, nesimțit; **2.** (fig.) lucru, fapt banal, plat, mediocru: *condițiile plăcintei noastre constituționale ... sînt economice.* EM.; **3.** (compus; bot.) **plăcinta-porcului,** talpa-ursului (*Heracleum palmatum*). [Lat. ***placenta***].

plăcintăríe[1], plăcintării f. local în care se vînd și se consumă plăcinte. [***Plăcintar*** + *-ie*].

plăcintăríe[2] f. (rar) plăcinte de tot felul: *să facă plăcintărie, s-o dospească, plămădească, în cuptor s-o rumenească.* AL. [***Plăcintă*** + *-ărie*].

plăcintúță, plăcintuțe f. plăcințică. [***Plăcintă*** + *-uță*].

plăcinţícă, plăcinţele f. **1.** diminutiv al lui plăcintă; plăcintuță: *deschide-te punguliță, să plătești plăcințelele.* OD.; **2.** (bot.; reg.; la pl.) bulbuci (*Trollius europaeus*). [***Plăcintă*** + *-ică*].

plăcút, ~ți, plăcută, ~e a. **1.** care place; atrăgător, agreabil, simpatic: *știa să se facă plăcut tuturor.* VLAH.; *era un tinerel cu înfățișare plăcută.* PR.; **2.** care este pe voia, pe placul, pe gustul, în asentimentul cuiva: *un trai plăcut și lin.* AL.; *locul era plăcut, umbros și pașnic.* SAD.; (adv.) *ai să vezi ce plăcut o să fie!* PR. [V. ***plăcea***].

plăcúță, plăcuțe f. diminutiv al lui placă: *aruncînd o privire spre plăcuța de aramă fixată în zid, cu numele doctorului.* GHEȚIE; *își prinse apoi la gît ... un lănțișor de aur cu plăcuțe.* CĂRT. [***Placă*** + *-uță*].

plăiéș, plăieși m. **1.** locuitor de la graniță, însărcinat cu paza frontierelor în regiunile de munte ale Țării Românești, în evul mediu; străjer; grănicer, potecaș: *plimbă-te cu plăieșii de-a lungul zidului.* AL.; *Tudor chema pe panduri, pe plăieși.* GAL.; **2.** locuitor de la munte; muntean: *plăieșii spuneau că n-au mai apucat așa primăvară.* CR. [***Plai*** + *-aș*].

plăieșíe, plăieșii f. (înv.) corpul, organizația plăieșilor. [***Plăieș*** + *-ie*].

plămádă, plămezi f. **1.** plămădeală; materie, substanță care fermentează; (p. ext.) drojdie: *pîinea se face cu plămadă;* (fig.) *nu bănuisem în jurul meu plămada ... nenorocirii.* SAD.; **2.** materie din care este format oul de albină; **3.** (fig.) ceea ce dă naștere la ceva; sămînță, germen; (p. ext.) alcătuire, structură: *bărbatul ei era alcătuit din altă plămadă decît majoritatea oamenilor.* GHEȚIE; **4.** odraslă, progenitură: *plămada ei a ajuns cineva.* ST. [De la ***plămădi***].

plămădeálă, plămădeli f. **1.** amestec de făină, apă și drojdie, folosit la fermentarea aluatului; bucată de aluat dospit, folosit în loc de drojdie la prepararea pîinii; plămadă; **2.** (reg.) materie apătoasă care umple celulele fagurilor de albine, după trei zile de la depunerea ouălor în ele; **3.** (fig.) ceea ce dă naștere la ceva; germen; (p. ext.) alcătuire; plămadă: *înaintea vremilor chemat-ai din bezne a lumii plămădeală, iar vecinicia-ntemeiat-ai.* MAT. [***Plămădi*** + *-eală*].

plămădí, plămădesc vb. **1.** (intr.) a pregăti o plămădeală; (p. ext.) a frămînta aluatul: *trebuie să plămădesc, să vă fac niște pîine.* PR.; **2.** (p. ext.; tr.) a pregăti un preparat, un aliment (amestecînd); a face să fermenteze: *își petrecea zilele plămădind cantaride.* NEGR.; *miros lincav de salcîm al unsorilor plămădite din salicilat.* VOIC.; **3.** (adesea fig.; tr. și refl.) a (se) crea, a (se) făuri, a (se) zămisli; a (se) forma; a (se) alcătui: *în pîntecele ei se plămădește o ființă din sîngele lui.* REBR.; *ce vrei, așa sînt eu plămădit!* GHEȚIE. [Din sl. ***pomladiti*** „a întineri"].

plămădíre, plămădiri f. **1.** acțiunea de a (se) plămădi și rezultatul ei; plămădit[1]; **2.** frămîntare a aluatului; amestecare: (fig.) *din plămădirea nouă a smîrcului cu ceața se va stîrni ... iarăși viața.* ARG.; **3.** (fig.) creare, zămislire; alcătuire. [V. ***plămădi***].

plămădít[1], ~ți, plămădită, ~e a. preparat din făină, apă și drojdie; fermentat: *aluat plămădit.* [V. ***plămădi***].

plămădít[2] n. plămădire. [V. ***plămădi***].

plămîn, plămîni m. fiecare dintre cele două organe anatomice principale, cu aspect spongios, înconjurate de pleură, așezate simetric în cavitatea toracică, la om și la vertebratele superioare, care servesc la respirație; pulmon, bojoc: *scotea cîte un oftat din adîncul plămînilor.* GANE; *plămînul stîng mi-e ciuruit de gloanțe.* VIERU; **plămîn de oțel,** aparat pentru respirație artificială. [Din gr. mod. ***plemóni***].

plămînárá f. v. plămînare.

plămînáre, plămînări f. (bot.; reg.) cuscrișor (*Pulmonaria officinalis*); (și: **plămînară**). [***Plămîn*** + *-are*].

plămînăreá (~ícă), plămînărele f. (bot.; reg.) **1.** cuscrișor (*Pulmonaria officinalis*); **2.** mierea-ursului (*Pulmonaria mollissima*). [***Plămînare*** + *-ea (-ică)*].

plămînăríță, plămînăriţe f. (bot.; reg.) cuscrișor (*Pulmonaria officinalis*). [***Plămînare*** + *-iță*].

plántá vb. v. planta.

plántúță, plántuțe f. diminutiv al lui plantă[1]; plantă mică, tînără. [***Plantă***[1] + *-uță*].

plănuí, plănuiesc vb. (tr.) **1.** a face un plan, un proiect pentru o acțiune viitoare; a avea intenția, a-și propune să facă ceva, să procedeze într-un anumit mod; a pune ceva la cale; a proiecta; (p. ext.) a unelti: *tot plănuia cum ar face ca să-i răpuie.* ISP.; *Harold plănuia un chef monstru.* EL.; **2.** (rar) a preciza, a stabili; a hotărî: *m-am gîndit, m-am răzgîndit și iată ce-am plănuit.* POP. [***Plan*** + *-ui*].

plănuíre, plănuiri f. acțiunea de a plănui și rezultatul ei. [V. ***plănui***].

plănuít, ~ți, plănuită, ~e a. proiectat; uneltit, urzit: *am făcut excursia plănuită.* [V. ***plănui***].

plăpînd, ~zi, plăpîndă, ~e a. **1.** lipsit de rezistență, de vitalitate; firav, debil, fragil; delicat: *plăpînd, bolnăvicios de mic, ... stam zile-ntregi la fereastră.* VLAH.; *nu sînt atît de plăpîndă pe cît par.* PR.; **2.** slab dezvoltat, fără sevă; subțire, gingaș: *floarea cea plăpîndă.* NEGR.; **3.** (fig.) care se lasă ușor impresionat; sensibil: *inima-i de tată, plăpîndă, simțitoare.* AL.; **4.** (fig.) lipsit de intensitate; palid, stins: *se mai zărea la fereastră o lumină plăpîndă.* EL.; **5.** (fig.) slab; duios, suav: *glasul lor cel dulce, plăpînd, melodios, ți-a mîngîia auzul.* NEGR. [Lat. ****palpabundus***].

plăpomár m. v. plăpumar.

plăpumár, plăpumari m. meseriaș care face (și vinde) plăpumi și saltele; mindirigiu: *nu pot să ajungă a fi nici plăpumari.* BOL.; (și: (înv. și reg.) **plăpomar**). [***Plapumă*** + *-ar*].

plăpumăreásă, plăpumărese f. meseriașă care face (și vinde) plăpumi și saltele; (rar) soție de plăpumar. [***Plăpumar*** + *-easă*].

plăpumăríe, plăpumării f. **1.** meseria plăpumarului: *a deprins plăpumăria;* **2.** atelierul, prăvălia plăpumarului. [***Plăpumar*** + *-ie*].

plăpumioáră, plăpumioare f. diminutiv al lui plapumă. [***Plapumă*** + *-ioară*].

plăseá, plăsele f. fiecare din cele două părți de metal, de os etc., care acoperă mînerul unui cuțit, al unui pumnal, al unei săbii etc.; (p. ext.) mîner: *cuțite cu plăsele de argint.* OD.; (și: **prăsea**). [***Plasă***[1] + *-ea*].

plăsmuí, plăsmuiesc vb. (tr.) **1.** a da formă, viață, ființă; a crea, a făuri, a înfăptui: *închipuirea își plăsmuiește vedenii cobitoare.* OD.; *plăsmuind forme ornamentale, omul crede că se dedă unui simplu joc.* BL.; **2.** a inventa, a imagina; a născoci, a scorni: *o mare minciună a plăzmuit.* PANN; **3.** a

falsifica: *iscălitura a fost plăsmuită;* (şi: **plăzmui**). [*Plasmă*[2] + *-ui*].

plăsmuíre, plăsmuíri f. **1.** acţiunea de a plăsmui şi rezultatul ei; plasmă[2]; **2.** creaţie, făurire, alcătuire; ceea ce este creat, înfăptuit: *o plăsmuire în piatră de Paros.* AL.; *zădarnic, artiste, te crezi ziditor plăzmuirilor tale!* MAT.; **3.** inventare, născocire, scornire; ceea ce este inventat, născocit, scornit: *viaţa lui întreagă se scurge într-o vecinică plăsmuire de întîmplări neîntîmplate.* VLAH.; **4.** falsificare: *documentul este o plăsmuire tîrzie;* (şi: **plăzmuire**). [V. *plăsmui*].

plăsmuít, ~ţi, plăsmultă, ~e a. **1.** (înv.; rar) concret, palpabil: *să aibă şi boierii mei dovadă plăsmuită.* OD.; **2.** inventat, născocit, scornit: *capul vinovatului se spînzura ... cu o ţidulă vestitoare greşalei lui, adevărate sau plăsmuite.* NEGR.; **3.** falsificat, fals: *acte plăsmuite;* (şi: **plăzmuit**). [V. *plăsmui*].

plăsmuitór, ~i, plăsmuitoáre m., f. **1.** persoană care plăsmuieşte; creator, făuritor: *D-zău plăzmuitoriul tău pre pămînt.* CANT.; **2.** inventator, născocitor; scornitor: *ea se bizuise ... pe o pornire a inimii, plăsmuitoare.* ARG.; (şi: **plăzmuitor**). [*Plăsmui* + *-tor*].

plăti, plătesc vb. **1.** (tr.) a da cuiva o sumă de bani (dinainte stabilită) pentru o muncă efectuată, pentru un serviciu prestat etc.; a retribui, a remunera: *pentru asta vă plătesc eu simbrie?* ISP.; *germanii se purtaseră frumos cu localnicii, plăteau tot ce beau şi mîncau ..., se jucau cu copiii.* CĂRT.; **2.** (tr.) a achita contravaloarea (în bani sau în natură) pentru un bun obţinut sau cumpărat, pentru o consumaţie, pentru folosinţa unui lucru etc.: *aş fi putut plăti eu consumaţia.* EL.; **3.** (tr.) a da o despăgubire (în bani sau în natură) pentru o pagubă făcută, pentru o stricăciune etc.: *stricăciunea se făcuse şi vinovatul trebuia să plătească.* CR.; **4.** (tr.) a achita un impozit, o taxă, o datorie: *să plătească amenda.* NEGR.; **5.** (refl.) a se achita de o obligaţie morală: *onoarea ce i se făcea era mare, în ce chip avea însă să se plătească de ea?* GHEŢIE; **6.** (intr.) a recompensa (pe cineva pentru sau după faptele sale); a răsplăti: *tu, Moldovă, plăteşti cu bine, la toţi aceia care-ţi fac rău.* AL.; **7.** (tr. şi intr.) a suporta consecinţele nefaste ale unei fapte, ale unei atitudini (proprii) etc.; a ispăşi; a expia: *a plătit scump greşelile sale;* **a plăti cu capul** (sau **cu viaţa**), a fi omorît pentru o greşeală, o faptă necugetată, o îndrăzneală; **a plăti cuiva cu vîrf şi îndesat,** a se răzbuna pe cineva pentru o pagubă sau suferinţă; **8.** (reg.; refl. impers.) a merita, a face: *oare s-ar plăti să băgăm bani în băi?* GHEŢIE; **9.** (pop.; intr.) a valora, a preţui: *ţine-l, Doamne, nu mi-l lua, că mi-e toată inima şi plăteşte cît lumea.* IONEL; **a nu plăti (nici) o ceapă (degerată)** sau **(nici) două parale** (ori **doi bani etc.**), a nu avea nici o valoare: *mintea lui nu plăteşte o ceapă degerată.* PANN. [Din sl. *platiti*].

plătíbil, ~i, plătibilă, ~e a. care poate fi plătit, care urmează să fie plătit: *preţ plătibil în monedă naţională.* PR. [*Plăti* + *-bil*].

plătícă[1], plătici f. peşte de apă dulce, cu capul mic şi scurt, cu corpul turtit lateral, acoperit cu solzi mari şi moi (*Abramis brama*); (p. ext.) carnea (gătită) a acestui peşte: *am şi nişte plătici ... fripte pe cărbuni.* SAD. [Din bulg. *platika*].

plătícă[2], plătici f. (bot.) glădiţă (*Gleditschia triacanthus*). [Et. nec.].

plătíre, plătíri f. (rar) acţiunea de a (se) plăti şi rezultatul ei; plătit. [V. *plăti*].

plătít n. faptul de a plăti: *plătitul lefii.* [V. *plăti*].

plătitór, ~i, plătitoáre a. şi m., f. (persoană) care plăteşte, care efectuează o plată; platnic: *plătitori de impozite.* [*Plăti* + *-tor*].

plăvál, ~ăi, plăvale, ~ăi a. (pop.) **1.** plăvan: *oiţa cea plăvaie.* GANE; **2. poamă plăvaie** (şi f.), soi românesc de viţă de vie nearomat, cu struguri cu boabele albe-verzui, folosite mai ales pentru producerea vinului; poamă plăvană. [*Plav*[2] + *-ai*].

plăválă, plăvale f. (reg.) năvod. [Cf. *plavă*].

plăván, ~i, plăvană, ~e a. (pop.) **1.** (cu părul) de culoare albă-gălbuie sau albă-cenuşie; plăvai: *rumegau boi plăvani.* SAD.; **2. poamă plăvană,** poamă plăvaie. // m. bou (cu părul alb-gălbui sau alb-cenuşiu): *plăvanii amîndoi, cu ochii plini de blîndeţe.* AL.: *leagă plăvanii de coarne.* SOR. [*Plav*[2] + *-an*].

plăvioáră, plăvioare f. (pop.) diminutiv al lui plavie: *păsărică pestricioară, ce te sui pe plăvioară?* POP. [*Plavie* + *-oară*].

plăvíţ, ~i, plăviţă, ~e a. (pop.) **1.** (cu părul) alb-gălbui sau alb-cenuşiu: *cea mioriţă, cu lînă plăviţă.* POP.; **2.** blond; cu pielea albă: *zînă plăviţă, vino cu noi.* NEGR.; **3.** (reg.) **viţă plăviţă,** varietate de viţă de vie cu boabele de culoare foarte deschisă. [*Plav*[2] + *-iţ*].

plăvíu, ~ii, plăvíe, ~ii a. (înv. şi reg.) blond; cu pielea albă: *sora Ana cea plăvie.* BOL. [*Plav*[2] + *-iu*].

plăzmuí vb. v. plăsmui.

plăzmuíre f. v. plăsmuire.

plăzmuít a. v. plăsmuit.

plăzmuitór m., f. v. plăsmuitor.

pleáftură f. v. praftură.

plean, pleanuri n. (înv. şi pop.) **1.** pradă de război; captură; rechiziţie; pleaşcă: *tatarii se mulţumiră cu robii şi pleanul.* SAD.; **2.** jaf: *cînd de pleanuri se apucă, Vîlcănaş e o nălucă.* POP.; **3.** grup de prizonieri, ceată de robi: *robi ... vro trei pleanuri.* POP. [Din sl. *plěnŭ*].

pleasc interj. cuvînt care imită zgomotul produs de lovirea limbii de cerul gurii: *rupe o bucăţică, şi face vînt; pleasc, pleasc.* DELAVR. [Onomat.].

pleásnă, plesne f. (pop.) **1.** şfichi; (p. ext.) bici: *bici în patru plesne.* COŞB.; **2.** lovitură, plesnitură de bici; zgomot produs de plesnirea biciului: *or să-l ia în pleasnă la oaste.* SAD.; **3.** (fig.) vorbă aspră, usturătoare (de punere la punct): *i-a tras o pleasnă!;* **4.** (reg.) fir de care se prinde cîrligul undiţei; **5.** (pop.; mai ales la pl.) iritaţie a mucoasei limbii şi a cerului gurii (mai ales la copiii mici). [V. *plesni*].

pleáşcă[1], pleşti şi **plaşce** f. **1.** (înv.) pradă de război; jaf, captură; rechiziţie; plean: *să rîvnească la libertatea de pleaşcă de care se bucurau ... căpitanii.* GHICA; **2.** (pop.) cîştig neaşteptat; chilipir: *popa, auzind că dă o aşa pleaşcă peste el, ... porneşte ... spre comoară.* POP.; **a umbla în** (sau **cu, după**) ori **a căuta pleaşcă,** a umbla după situaţii avantajoase: *pe boierul cel adevărat eu îl cunosc, că scoate şi plăteşte; iar ceilalţi umblă numai în pleaşcă.* SAD.; **de pleaşcă,** de pomană, fără bani. // adv. pe nemuncite, gratis, degeaba: *nu e în stare să plătească loturile pe care i le-a dat statul pleaşcă.* PR. [Din bulg., sb. *pljačka*].

pleáşcă[2] f. v. pleşcă.

pleáşcă[3] f. v. plaşcă.

pleátă, plete f. **1.** (mai ales la pl.) părul capului crescut lung şi lăsat să atîrne (pe spate) răsfirat sau împletit în cozi; (p. ext.) păr (nearanjat, necoafat): *prima măsură fu să-i reteze pletele ce-i dădeau aspectul unei fetiţe.* GHEŢIE; **2.** (compus; bot.) **pletele-muierii,** mătreaţa-bradului (*Usnea barbata*); **3.** (reg.) mănunchi de fuior: *Ana rămase pe laiţă, ţiind capătul pletei, iară Lică stetea înaintea ei ... împărţind fuiorul în opt şuviţe.* SL. [Din sl. *pletŭ*].

pleávă, (rar) **pleve** f. **1.** rămăşiţe de spice, de paie, de păstăi etc. rezultate din treieratul, vînturatul cerealelor, al leguminoaselor etc.: *vîntură pleava din grîu;* **2.** (fig.) ceea ce este lipsit de valoare; lucru de nimic: *tu în cap nu ai grăunţe, numai pleavă şi puzderii.* EM.; **3.** (fig.) om de nimic; lepădătură: *pleava societăţii;* **4.** (iht.) plevuşcă (*Leucaspius delineatus*). [Din sl. *plěva*].

pleávniţă, pleavniţe f. (înv.) magazie, şopron pentru pleavă: *ascunzînd moştiile sfîntului într-o pleavniţă.* DOS. [Din bulg. *plěvnița*].

plébe f. **1.** categorie socială provenită din supuşii populaţiilor vecine Imperiului Roman, care se bucurau de libertate personală, putînd deţine proprietăţi, dar lipsiţi de anumite drepturi politice; categorie socială alcătuită din romani liberi săraci, care trăiau din cîştiguri întîmplătoare: *începe epoca democratică a republicii romane: ... plebea în parte cîştigă puterea legislativă, plebiscitele devin legi.* MAIOR.; **2.** pătura cea mai săracă a populaţiei orăşeneşti din evul mediu, aflată în afara ierarhiei feudale; oameni de rînd; (p. ext.) mulţime, gloată: *de-obol să-ntrebi poporul prost, să-ntrebi nedemna plebe.* COŞB.; **3.** categorie declasată, fără merite, coruptă; lume interlopă: *spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi, să ajungă-a fi stăpînă şi pe ţară şi pe noi!* EM. [Din lat. *plebs, -bis,* fr. *plèbe*].

plebeián, ~eni, plebeiană, ~ene m., f. şi a. (livr.) plebeu. [Din fr. *plébéien*].

plebeianísm n. (livr.) comportament, conduită de plebeu: *uneori Caragiale paradează cu plebeianism gras.* CĂL. [*Plebeian* + *-ism*].

plebeiát n. (rar) starea, calitatea de plebeu: *comiţiele tribute sînt adunări de „proprietari", fără distingere de patriciat sau plebeiat.* MAIOR. [*Plebe* + *-(i)at*].

plebéic, ~ci, plebeică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic plebei, referior la plebe: *burghezimea plebeică ... cîştigă preponderenţa.* MAIOR. [Din germ. *plebejisch*].

plebéu, ~i, plebee m., f. şi a. **1.** (la romani) (persoană) care făcea parte din plebe; plebeian: *patricii, ca şi plebeii, au egal drept la vot, cu restricţiunea că în comiţiile tribute votează numai patricii.* MAIOR.; **2.** (persoană) care face parte din păturile de jos ale societăţii; (om) sărac; (om) simplu, umil: *în etajele unui palat plebeul nu vede decît o repetiţie dezolantă a subsolului.* BL.; *de statură mijlocie, cu faţa lătăreaţă şi comună, trădînd originea plebee..., era îmbrăcat neglijent.* GHEŢIE; **3.** (om) lipsit de distincţie; grosolan, vulgar: *cu tot monoclul lui, un aer de plebeu îi sta întipărit pe figură.* ZAMF.; (fig.) *nu sînt decît flori plebee.* NEGR. [Din lat. *plebeius*].

plebiscít, plebiscite n. **1.** (la romani) decizie, lege făcută şi votată de plebe, dar valabilă numai pentru această categorie socială: *plebiscitele devin legi.* MAIOR.; **2.** consultare directă a cetăţenilor dintr-o ţară, chemaţi să se pronunţe prin „da" sau „nu" asupra unui proiect de lege sau a unui act de stat de importanţă deosebită: *prin camerele sale, cum şi prin plebiscit, această naţiune căderea i-a primit.* BOL.; (fig.) *sperăm că nimeni nu va mai recurge la plebiscit în materie literară.* LOV. [Din fr. *plébiscite,* lat. *plebiscitum*].

plebiscitár, ~i, plebiscitară, ~e a. care ţine de plebiscit, referitor la plebiscit: *declaraseră alegerea plebiscitară nevalabilă.* MAIOR.; (fig.) *Coşbuc ar reprezenta poporul românesc printr-un fel de consimţămînt plebiscitar.* BL. [Din fr. *plébiscitaire*].

plecă, plec vb. **I. 1.** (refl. şi tr.) a (se) înclina (în jos sau într-o parte); a (se) îndoi, a (se) apleca: *caii ... îşi plecară capetele şi începură să pască.* PR.; *se plecă şi-l sărută cu stîngăcie.* GHEŢIE; **a(-şi) pleca urechea** (sau **urechile**) **la..., a)** a lua în considerare; (p. ext.) a se îndura: *împăratul ... [î]şi plecă urechea la rugăciunea fiei sale.* ISP.; **b)** a da crezare vorbelor de nimic, bîrfelilor: *palavre franţuzeşti, las' pe alţii să plece urechea la ele.* AL.; **2.** (tr.) a coborî, a lăsa în jos ochii, privirea, genele (ca urmare a unui sentiment de jenă, de sfială etc. sau din cauza oboselii): *sub privirile lor muşcătoare, Gavrilescu îşi plecă ochii.* EL.; **3.** (tr.) a înclina, a da o poziţie oblică unui lucru neflexibil; a apleca, a povîrni: *timpul ... apasă peste turnuri, le pleacă*

şi le crapă. MACED.; **4.** (tr. şi refl.) a (se) culca la pământ; a (se) răsturna: *stîlpii ... s-au plecat spre răbdătorul pămînt.* SL.; **5.** (înv.; refl.) a fi către asfinţit; a asfinţi: *ziua amu începea a se pleca.* COR.; **a se pleca spre apus, a)** a apune: *soarele se pleacă spre apus.* OD.; **b)** (fig.) a fi în declin: *partea colosală a romanilor începu a se pleca spre apus.* NEGR.; **6.** (refl.) a se înclina în faţa cuiva în semn de respect, de devotament, de supunere: *s-a plecat cu mare smerenie.* NEGR.; **7.** (tr.) a supune unei influenţe, unei puteri; a subjuga: *pînă cînd să ne tot plece cruda, oarba tiranie?* AL.; **8.** (refl.) a intra sub influenţa cuiva; a se supune, a ceda; a se preda: *se plecară numărului celui prea covîrşitor al duşmanului.* BĂLC.; **a-şi pleca capul** (sau **fruntea, grumazul, genunchiul**), a se supune, a se umili: *capul ce se pleacă, paloşul nu-l taie.* BOL.; **9.** (tr. şi refl.) a (se) supune preceptelor religioase; a (se) smeri: *apostolii au învăţat lumea şi atîta au plecat oamenii, cît nici moartea n-au socotit.* VARL.; **a(-şi) pleca inima, a)** a (se) dedica, a (se) închina: *cine-i zeul cărui plecăm a noastre inimi?.* EM.; **b)** a convinge sau a se lăsa convins; a (se) înduioşa; **10.** (înv.; tr. fact.) a convinge, a determina: *neputîndu-l pleca să facă jărtvă lui.* DOS.; **11.** (pop.; refl.) a se îndupleca; a se milostivi: *de-ar vrea mama să se plece.* COŞB.; **12.** (înv.; refl.) a înclina să ..., a fi dispus să ...: *noi ne plecăm a crede.* BĂLC.; **13.** (reg.; refl.) a i se face greaţă din cauza unei mîncări indigeste; a face indigestie: *mi s-a plecat de atîta tochitură.* **II.** (intr.) **1.** a se duce (de) undeva; a se îndrepta spre ...; a porni: *pleacă lumea la băi.* EL.; *cine pleacă de dimineaţă, departe ajunge.* Z.; **2.** a se îndepărta de cineva, a se despărţi; a părăsi, a abandona: *o descoperea alături de el, ca peste o secundă să i se năzară că a plecat.* GHEŢIE; *nu pleca! rămîi cu mine;* **3.** a părăsi o slujbă pentru a se duce în altă parte; **4.** a muri; **5.** a porni într-o cursă sportivă; a lua startul; **6.** a avea începutul, punctul de pornire; a lua ca ipoteză: *a plecat de la o concepţie antică.* [Lat. ***plicare***].

plecáre, plecări f. **1.** acţiunea de a (se) pleca; **2.** îndoire, încovoiere; aplecare; **3.** (înv. şi pop.) supunere; consimţire: *aleargă la turci cu făgadă că, deacă-l va pune la domnie, ţara-i va supune şi în dovadă de plecare cu haraci îmbie.* B.-DEL.; **4.** (înv.) înclinaţie, predispoziţie; atracţie: *inima mea n-are plecare a se robi.* NEGR.; **a fi** (sau **a-i veni**) **în plecare,** a fi gata să ...: *Măndica era în plecare să se deie în dragoste cu Pepelea.* AL.; **5.** pornire, deplasare; despărţire: *plecarea lui îl contraria şi îl nemulţumea.* GHEŢIE; **la plecare,** în momentul pornirii: *la a mea tristă plecare v-am lăsat îngălbeniţi.* ALEX.; **punct de plecare,** începutul unei acţiuni; **6.** start. [V. ***pleca***].

plecát[1], plecate n. **1.** faptul de a pleca; **2.** (pop.; la pl.) indigestie; greaţă; aplecat. [V. ***pleca***].

plecát[2], ~ţi, plecată, ~e a. **1.** îndreptat în jos sau într-o parte; aplecat, înclinat, oblic: *trunchiul plecat al sălciei pletoase.* EM.; *au început lecţiile: întîi scrisul, linii drepte, linii plecate.* ST.; **2.** lăsat în jos (de jenă, de sfială etc.): *îşi ţinea ochii plecaţi, evitînd s-o privească.* GHEŢIE; **3.** supus, umil; respectuos, smerit; care exprimă respect, umilinţă, smerenie: *cu bună prinţă şi voie plecată.* COSTIN; *capul plecat sabia nu-l taie.* Z.; **4.** pornit dintr-un loc; absent: (subst.) *Victoriţa nutreşte ură împotriva celui plecat.* CĂL.; **5.** (fig.) dus pe gînduri: *Elencuţa se uită la el; părea plecată.* ZAMF. [V. ***pleca***].

plecăciúne, plecăciuni f. **1.** înclinare a capului şi a corpului în faţa cuiva, în semn de respect, devotament, supunere; închinăciune, reverenţă; (p. ext.) supunere, ascultare, respect; modestie: *veneau cu multă plecăciune.* ALEX.; *Nicoară s-a oprit ... şi şi-a făcut plecăciunea.* SAD.; **2.** formulă de salut: *plecăciune cucoanei!* NEGR.; **3.** smerenie, umilinţă: *de-atunci şi noi cu plecăciune rostim această rugăciune.* MAT. [***Pleca*** + ***-ăciune***].

plecoptér, plecoptere n. (la pl.) ordin de insecte cu aripile membranoase, brăzdate de nervuri dese, cu corpul lăţit, terminat cu două filamente lungi (*Plecoptera*); (şi la sg.) insectă din acest ordin. [Din fr. ***plécoptères***].

pléctru, plectre n. plăcuţă de metal, de os, de celuloid etc., cu care se ciupesc coardele unor instrumente muzicale; pană[1]. [Din fr. ***plectre***].

pled, pleduri n. pătură uşoară de lînă, de fire sintetice etc., care serveşte la învelit: *şedea într-un fotoliu de nuiele, cu un pled pe genunchi.* GHEŢIE. [Din fr. ***plaid***].

pledá, pledez vb. (intr. şi tr.) **1.** a susţine cu căldură o cauză, o idee: *credinţa ... pledează pentru un raport particular între om şi Dumnezeu.* BL.; **2.** a constitui o dovadă, un argument: *şi motivele estetice şi cele morale pledează pentru el.* IBR.; **3.** a vorbi în faţa unei instanţe judecătoreşti, ca avocat, pentru a apăra cauza uneia dintre părţile implicate în proces: *avocatul Stati ... pledează rar.* GHEŢIE. [Din fr. ***plaider***].

pledánt, ~ţi, pledantă, ~e a. care pledează; autorizat să pledeze în faţa unei instanţe judecătoreşti: *avocat pledant.* [Din fr. ***plaidant***].

pledáre, pledări f. acţiunea de a pleda şi rezultatul ei. [V. ***pleda***].

pledoaríe, pledoarii f. **1.** susţinere orală sau scrisă a unei cauze, a unei idei etc.: *doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat nu sînt decît tot atîtea pledoarii ingenioase ale minţii.* EM.; **2.** expunere orală făcută de un avocat în faţa unei instanţe judecătoreşti pentru apărarea cauzei uneia dintre părţile implicate în proces: *în pofida pledoariilor aprige ale apărătorilor inculpaţilor, contestaţiile au fost respinse.* A. [Din fr. ***plaidoirie***].

plefturí vb. v. **praftori.**

pleiádă, pleiade f. **1.** (la pl.; artic.) roi de stele din constelaţia Taurul; Cloşca-cu-Pui; **2.** grup de oameni iluştri (de obicei în număr de şapte) care activează în acelaşi domeniu, fiind legaţi între ei prin concepţii, năzuinţe comune: *pleiada europeană, de puternici regi compusă, reda naţiei gemînde antici drepturi şi tărie.* ALEX.; **3.** grup de elemente chimice care au proprietăţi chimice asemănătoare; **4.** totalitatea izotopilor aceluiaşi element chimic. [Din fr. ***pléiade***].

plein-air [plenér] n. pictură făcută în aer liber (nu în atelier), în scopul sugerării atmosferei, a luminii, a cromaticii peisajului natural. [Cuv. fr.].

pleiocáziu n. inflorescenţă în cime, în care axele laterale, dispuse în verticil, sînt de aceeaşi lungime. [Et. nec.].

pleistocén, ~i, pleistocenă, ~e n. şi a. (care ţine de, referitor la) prima epocă a cuaternarului, în care s-a produs o răcire accentuată a climei, însoţită de modificări importante ale florei şi faunei globului şi de apariţia omului de Neanderthal şi a omului modern; glaciar. [Din fr. ***pléistocène***].

plen n. totalitatea membrilor unei organizaţii sau ai unei adunări constituite; (p. ext.) adunare la care participă toţi membrii: *plenul Academiei a votat în necunoştinţă de cauză reforma ortografică.* [Din lat. ***plenum***].

plenár, ~i, plenară, ~e a. **1.** care se ţine cu participarea tuturor membrilor: *o conferinţă în şedinţă plenară.* CAR.; **2.** (livr.) complet, total; desăvîrşit; plenitudinar: *maestru plenar în poema sa „Iov".* MACED.; // f. şedinţă, adunare la care participă toţi membrii. [Din lat. ***plenarius***].

plenilúniu n. lună plină: *o altă problemă ... era determinarea Paştilor în legătură cu pleniluniul.* CĂL. [Din lat. ***plenilunium***].

plenipotént, plenipotenţi m. şi a. (înv.) plenipotenţiar: *fu numit ministru plenipotent lîngă curtea Petersburgului.* NEGR. [Din lat. ***plenipotens, -ntis***].

plenipoténţă, plenipotenţe f. putere deplină, împuternicire dată cuiva pentru a acţiona într-o anumită chestiune (în special în probleme care interesează două state); (concr.) act prin care se dă o astfel de împuternicire: *actele de plenipotenţă de la suveranii lor.* GHICA. [Din it. ***plenipotenza***].

plenipotenţiár, plenipotenţiari m. şi a. (agent diplomatic) care este învestit cu puteri depline pentru a reprezenta interesele unui stat pe lîngă alt stat; plenipotent, murahaz: *preşedinţii plenipotenţiari ai divanurilor.* BĂLC.; *a fost principalul plenipotenţiar la Bucureşti.* EM.; **ministru plenipotenţiar,** diplomat cu rang imediat inferior ambasadorului; (p. ext.) persoană învestită cu puteri depline pentru a purta tratative şi a încheia acorduri internaţionale: *ajunsese ministru plenipotenţiar la Belgrad şi Atena.* GHEŢIE. [Din fr. ***plénipotentiaire***].

plenisón, ~i, plenisonă, ~e a. care are caracter silabic: *vocale plenisone şi semisone.* [Din lat. ***plenus*** + ***sonus***].

plenisoníe, plenisonii f. (fon.; rar) polnoglasie. [***Plenison*** + ***-ie***].

plenitudinár, ~i, plenitudinară, ~e a. (livr.) plenar. [***Plenitudine*** + ***-ar***].

plenitúdine f. calitatea, starea de a fi deplin, complet, întreg; deplinătate, desăvîrşire, totalitate, integralitate: *cred că nici o creaţie artistică nu e cu putinţă într-o stare de plenitudine şi euforie.* EL.; *şi conserva plenitudinea facultăţilor sale;* **plenitudine vocalică,** perceptibilitate sau audibilitate a unei vocale; putere sonoră a unei vocale. [Din fr. ***plénitude***, lat. ***plenitudo, -inis***].

plenuí, plenuiesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a face plean; a jefui, a prăda: *arseră oraşul şi plenuiră ţara împrejur.* BĂLC. [***Plean*** + ***-ui***].

pleoápă, pleoape f. **1.** fiecare dintre cele două cute mobile ale pielii, mărginite de gene, care acoperă şi protejează partea anterioară a globului ocular: *să-ngheţe sub pleoape a ochilor lumini.* EM.; *pleoapele, ostenite parcă, se lăsară domol, ascunzînd puţin ochii.* AG.; **2.** (înv. şi pop.) capac: *veţi ţintui în piroane groase pleoapa coşciugului.* DELAVR. [Cf. bulg. ***pohlupka***].

pleocroísm n. (fiz.) fenomen de modificare a culorii anumitor cristale (rubinul, turmalina etc.) cînd sînt privite prin transparenţă din diferite direcţii; policroism. [Din fr. ***pléochroisme***].

pleonásm, pleonasme n. **1.** greşeală de exprimare constînd în folosirea alăturată a unor cuvinte, expresii etc. cu acelaşi înţeles (ex. mă închin cu plecăciune): *„întîiul său debut"... (les premièrs débuts) pare la noi tautologică, adică un pleonasm.* R.L.; **2.** (rar) prisos de vorbe; verbiaj; (p. ext.) lucru superfluu: *voturile adunărilor sînt nişte pleonasme, nişte voturi fără de nici o valoare.* EM. [Din fr. ***pléonasme,*** germ. ***Pleonasmus***].

pleonást n. mineral de culoare neagră, bogat în fier, care se prezintă sub formă de granule sau de cristale cu multe feţe. [Din fr. ***pléonaste***].

pleonástic, ~ci, pleonastică, ~ce a. care conţine un pleonasm; care constituie un pleonasm; referitor la pleonasm: *construcţii pleonastice; folosiri pleonastice.* [Din fr. ***pléonastique,*** germ. ***pleonastisch***].

pleosc interj. cuvînt care redă zgomotul produs de o lovitură dată cu un corp elastic sau de căderea unui corp în apă: *trosc! pleosc! patru palme.* CAR.; *la soroc, dă cu parul, pleosc, pleosc!* SOR.; [Onomat.; cf. sl. ***plescŭ***].

pleoscăí, pleóscăi vb. (intr.) a plescăi: *marea latră pleoscăind de stînci.* EM.; *s-a dus ... din papuci tot pleoscăind.* POP. [***Pleosc*** + ***-ăi***].

pleoscăít, pleoscăituri n. faptul de a pleoscăi; plescăit. [V. ***pleoscăi***].

pleoscăitúră, pleoscăituri f. plescăit. [*Pleoscăi* + *-tură*].

pleoşti, pleoştesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) lăsa în jos sau într-o parte (sub o greutate); a se deforma, a (se) lăbărţa; a (se) turti: *acoperişul casei se pleoşti;* **2.** (tr.) a înclina, a apleca: *un măgar ... capul pleoştise.* ALEX.; **3.** (fig.; fam.; refl.) a-şi pierde elanul, entuziasmul sau buna dispoziţie; a deveni abătut, deprimat: *tînărul se pleoşti.* REBR. [Din sb. *pljoštiti*].

pleoştíre, pleoştiri f. faptul de a (se) pleoşti. [V. *pleoşti*].

pleoştít, ~ţi, pleoştită, ~e a. **1.** deformat; turtit, lăbărţat: *cu pălăria pleoştită;* **2.** lăsat în jos; fără vlagă, fără vigoare: *cu urechea pleoştită, cu coada-ntre picioare.* ALEX.; **3.** (fig.; fam.) care şi-a pierdut elanul, entuziasmul sau buna dispoziţie; abătut, deprimat: *se întorceau pleoştiţi, zgribuliţi de frig.* REBR. [V. *pleoşti*].

pleróm n. v. **pleromă**.

plerómă f. (la gnostici) Dumnezeu real, concret; perfecţiunea divină ca plinătate ce include în sine toate emanaţiile sale; (în creştinism) Isus Hristos unit cu universul al cărui principiu este: *moartea este retragerea voluntară a făpturii din pliroma vieţii divine.* STĂNIL.: *tot ce e-n cer şi-n plerom şi în tronuri, fericire şi rugă.* IONEL; (şi: **pliróma**, **plerom**). [Din fr. *plérome*, lat. *pleroma*, gr. mod. *plíroma*].

plescáiţă f. v. **plescaviţă**.

plescáviţă, plescaviţe f. **1.** (pop.) numele unor boli de piele care se manifestă prin bube cu puroi (în special pe picioare sau în jurul gurii); erupţie, eczemă apărută ca urmare a acestor boli; **2.** plantă erbacee tîrîtoare, cu frunze ovale, cu flori albe, care creşte prin locuri umede şi umbroase (*Malachium aquaticum*); **3.** (ornit.; reg.; în forma **plescăiţă**) codobatură (*Motacilla alba*); (şi: (reg.) **plescaiţă**). [Din sb. *pljuskavica*].

plescăi, pléscăi şi (pop.) **plescăiesc** vb. (intr.) **1.** a scoate un zgomot caracteristic prin desprinderea bruscă a limbii de cerul gurii sau a buzelor una de alta (în semn de plăcere); a mînca cu zgomot; a pleoscăi: *sorbi un gît de vin, plescăi din limbă şi-mi făcu cu ochiul.* SAD.; **2.** a produce un zgomot caracteristic prin lovirea sau plesnirea unui corp solid de alt corp solid; a pleoscăi: *vine amanta lui Mărin, cu papucii plescăind, cu fustele filfîind.* POP.; **3.** a produce un zgomot caracteristic prin atingerea, izbirea unor stropi, a unei cantităţi de lichid ori de substanţe vîscoase de o suprafaţă dură; a se lovi sau a fi lovit cu un lichid ori o substanţă vîscoasă de sau cu un corp tare, producînd un zgomot caracteristic; a pleoscăi: *valul cade plescăind pe-o lespede lată de piatră.* VLAH.; *picături răzleţe plescăiră pe suprafaţa cimentată din faţa casei.* GHEŢIE. [*Pleasc* + *-ăi*].

plescăire, plescăiri f. acţiunea de a plescăi şi rezultatul ei; plescăit: *să nu se stropească omul de plescăirile apei cînd va trage peştele.* SAD. [V. *plescăi*].

plescăit, plescăituri n. **1.** sunet produs prin desprinderea bruscă a limbii de cerul gurii, prin care se exprimă mirare, plăcere, admiraţie etc.; zgomot făcut de cineva cu gura cînd mănîncă repede şi lacom; plescăitură; **2.** zgomot produs de un lichid sau de o substanţă vîscoasă cînd se loveşte de o suprafaţă dură sau cînd este lovită cu un obiect; pleoscăit, plescăitură: *s-aude plescăitul mării la ţărmuri.* SAD.; **3.** pocnitură, pocnet: *cîte-un plescăit de copită răsuna.* VLAH. [V. *plescăi*].

plescăitúră, plescăituri f. plescăit: *plescăiturile reci ale ploii.* REBR. [*Plescăi* + *-tură*].

plesiozáur, plesiozauri m. (la pl.) gen de reptile marine fosile, din era mezozoică, cu trunchiul gros şi lung, cu gîtul serpentiform, cu membrele foarte dezvoltate, în formă de palete înotătoare; (şi la sg.) reptilă din acest gen; (şi: **pleziozaur**). [Din fr. *plésiosaure*, lat. *plesiosaurus*].

plésnet, plesnete n. **1.** zgomot brusc, scurt, puternic produs de ceva care izbeşte violent aerul sau alte corpuri: *vîjîind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie.* EM.; *un stol de porumbei se înalţă ... în plesnet de aripi.* GHEŢIE; **2.** zgomot produs de un obiect care se sparge sau crapă; **3.** (reg.) lovitură dată cu palma, cu biciul etc.: *i-a luat la plesnete de bici şi i-a blestemat.* POP. [*Plesni* + *-et*].

plesní, plesnesc vb. **1.** (intr. şi tr.) a lovi cu zgomot una de alta palmele, a pocni din degete pentru a chema pe cineva sau pentru a-şi exprima o anumită stare (sufletească): *voinicii jucau, plesnind din degete.* SAD.; *Carla sărea într-un picior şi-şi plesnea încîntată palmele.* GHEŢIE; **cît ai plesni din palme**, foarte repede, pe dată, imediat; **2.** (tr.) a izbi, a lovi cu mîna sau cu un obiect (producînd un zgomot caracteristic); a bate; (spec.) a pălmui: *cine m-o supăra ... îl plesnesc.* CAR.; **a plesni pe cineva în pălărie**, v. **pălărie**; **a o plesni bine**, a spune ceva potrivit într-o anumită situaţie; **unde-o plesneşti şi unde crapă**, se spune cînd se obţin cu totul alte rezultate decît cele aşteptate; unde dai şi unde crapă: *unde-o plesneşte mama şi unde crapă.* CR.; (intr.) **a-i plesni ceva în** (sau **prin**) **cap** (sau **în minte, prin gînd**), a-i veni pe neaşteptate o idee năstruşnică; a-i trece (deodată) prin minte: *i-ar fi plesnit în minte această obscură idee.* EM.; **3.** (intr.) a produce un zgomot caracteristic lovind un obiect (sau aerul) cu un corp elastic: *o pornire spre orizont plesnind din bice.* CĂL.; **cît ai plesni din biel**, foarte repede, pe dată, imediat: *cît ai plesni din bici, – casa pahar.* VLAH.; **4.** (intr.) a crăpa, a se sparge în bucăţi (violent, cu zgomot); a exploda: *butoiul a plesnit;* **a plesni de ...**, a nu mai putea de ..., a(-i) fi foarte ...: *mai nu plesni de mînie.* B.-DEL.; *mă aşteptam să-l găsesc ... plesnind de veselie.* PR.; **5.** (intr.) a începe să se desfacă: *au plesnit mugurii;* **6.** (intr.) a se fisura, a căpăta crăpături: *un măr zbîrcit, căruia acum îi plesnise de tot coaja.* ST.; **a-i plesni cuiva obrazul de ruşine**, v. **obraz**; **7.** (intr.) a se rupe brusc prin întindere prea mare, prin uzură etc.: *mi-o plesnit şireturile de la rochie.* AL.; *coarda nu trebuie întinsă niciodată prea tare, căci poate plesni.* GHEŢIE; **8.** (pop.; intr.) a muri prin pocnirea pîntecelui; a crăpa: *de ce-ai lăsat oile de-au scăpat în lucernă? dacă plesneau?* SOR.; (şi: **plezni**). [Din sl. *plesnonti*].

plesnire, plesniri f. **1.** acţiunea de a plesni şi rezultatul ei; plesnitură; **2.** rupere bruscă produsă în pereţii unui vas, ai unui tub sau ai unei piese, ca efect al presiunii interioare, al variaţiilor de temperatură etc.; (şi: **pleznire**). [V. *plesni*].

plesnít, ~ţi, plesnită, ~e a. **1.** crăpat, fisurat; spart: *buzele umflate şi plesnite.* ST.; **2.** rupt, descusut: *umblă cu pantalonii plesniţi;* (şi: **pleznit**). [V. *plesni*].

plesnitoáre, plesnitori f. **1.** (pop.) şfichiul biciului; pleasnă; ceea ce plesneşte ca şfichiul unui bici: *şerpii cei veninoşi cu plesnitori la coadă.* OD.; **2.** jucărie care, prin învîrtire, produce un zgomot puternic; **3.** (înv. şi reg.) disc, verigă care se pune între capătul osiei carului şi roată, pentru a împiedica frecarea acestora; **4.** plantă erbacee din familia cucurbitaceelor, cu flori galbene, cu fructe care, la maturitate, plesnesc cu zgomot, aruncînd seminţele la distanţă; pocnitoare (*Ecballium elaterium*); (şi: **pleznitoare**). [*Plesni* + *-toare*].

plesnitúră, plesnituri f. **1.** faptul de a plesni; lovire, izbire, plesnire; zgomot produs de anumite lovituri; plesnet: *nici gură de surugiu, nici plesnitură de bici.* GHICA; **2.** crăpătură, fisură: *omul avea o plesnitură la buză;* (şi: **pleznitură**). [*Plesni* + *-tură*].

pleş, ~i, pleáşă, ~eşe a. (înv. şi pop.) **1.** chel, pleşuv: *un popă ... cu capul pleş.* CR.; **2.** lipsit de vegetaţie; sterp, gol: *munţii pleşi.* AL.; **3.** (reg.) cu o pată albă în frunte: *cal pleş;* **4.** (rar) cu un corn în sus şi altul în jos: *bou pleş.* // f. **1.** (înv. şi reg.) chelie; pleşuvie: *de se va zmulge cuiva capul den faţă, iaste tîrcav, curat iaste; iară de se va face în pleaşa lui ... pipăire albă ... stricat iaste.* BIBLIA; **2.** (şi n.; pl. **pleşuri**) porţiune de munte fără vegetaţie; pleşuvie: *în pleaşa muntelui.* CANT.; *se mai văd pleşuri neacoperite cu verdeaţă.* C. [Din sl. *plěšĭ*].

pleşcán, pleşcani m. (rar) jefuitor: *pleşcanul de Joe ... o îndrăgise grozav.* ISP. [*Pleaşcă*[1] + *-an*].

pleşcár, ~i, pleşcară, ~e m. (fam.) persoană care umblă după pleaşcă; profitor, chilipirgiu. [*Pleaşcă*[1] + *-ar*].

pleşcáş, pleşcaşi m. (rar) **1.** jefuitor; **2.** pleşcar: *era ... căutat printre pleşcaşii chefului.* GAL. [*Pleaşcă* + *-aş*].

pléşcă f. (reg.) **1.** chelie, pleşuvie; **2.** epitet pentru un om chel; (şi: **pleaşcă**). [*Pleş* + *-că*].

pleşcuí, pleşcuiesc vb. (înv. şi reg.; intr.) a face pleaşcă[1]; a prăda, a jefui; a umbla după chilipir. [*Pleaşcă*[1] + *-ui*].

pleşcuít n. (reg.) faptul de a pleşcui; chilipir: *lumea ... numai după pleşcuit umblă.* CR. [V. *pleşcui*].

pleşcuitór, pleşcuitori m. şi a. (înv.) jefuitor. [*Pleşcui* + *-tor*].

pleşúv, ~i, pleşuvă, ~e a. **1.** chel: *bătrînul ... este pleşuv şi fără dinţi.* NEGR.; *a ridicat fruntea pleşuvă.* SAD.; (ornit.) **vultur pleşuv**, v. **vultur**; **2.** lipsit de vegetaţie; golaş, arid: *coastele pleşuve ale dealurilor.* AG.; **3.** fără frunze; desfrunzit: *copaci pleşuvi.* [Din bulg. *pleşiv*].

pleşuví, pleşuvesc vb. **1.** (intr.) a cheli: *ai pleşuvit?* NEGR.; **2.** (refl.) a rămîne fără vegetaţie, a deveni golaş, sterp: *munţii se pleşuvesc.* [De la *pleşuv*].

pleşuvíe, pleşuvii f. **1.** lipsă a părului de pe cap; boală care provoacă căderea părului; calviţie: *pleşuvia se poate trata;* **2.** chelie: *bătrînul mă asculta ... mîngîindu-şi pleşuvia.* SAD.; **3.** (porţiune a unui) munte fără vegetaţie: *desluşeam ... proeminenţele Ceahlăului, pleşuviile Ciungilor.* GAL. [*Pleşuv* + *-ie*].

pleşuvíre f. acţiunea de a (se) pleşuvi şi rezultatul ei. [V. *pleşuvi*].

pleşuvít, ~ţi, pleşuvită, ~e a. chel: *pălăria tare ... [î]î acoperea fruntea pleşuvită.* GHEŢIE. [V. *pleşuvi*].

pléter, pletere n. **1.** împletitură de nuiele (la garduri); **2.** gard pescăresc făcut din stuf, din împletitură de nuiele, de-a lungul rîurilor cu luncă inundabilă, pentru a zăgăzui trecerea peştilor din bălţi în rîu: *iarna l-a prins făcînd pleter în spărturile ţărmurilor.* SL. [Din sb. *pleter*].

pletínă, pletine f. navă mică, fără propulsie proprie, folosită la transportul de mărfuri (prin remorcare) pe căi de navigaţie cu adîncimi mici. [Cf. *pilotină*].

plétoră f. **1.** cantitate de sînge sau de umori depăşind valorile normale în (anumite părţi din) organism; stare anormală provocată de această supraîncărcare cu sînge şi umori, care se manifestă prin roşeaţa pielii, prin palpitaţii, puls accelerat, respiraţie scurtă etc.: *pletora predispune la diabet;* **2.** număr (prea) mare de obiecte, de fiinţe etc.; abundenţă, exces: *în pletora asta de produceri „originale" ... e o imensă, covîrşitoare majoritate de secături.* VLAH.; **pletoră semantică**, aglomerare (excesivă) de sensuri la unele cuvinte. [Din fr. *pléthore*, germ. *Plethora*].

pletóric, ~ci, pletorică, ~ce a. **1.** care are pletoră; sanguin: *om pletoric;* **2.** care este în număr (prea) mare; supraîncărcat, supraabundent: *stil pletoric.* [Din fr. *pléthorique*].

pletós, ~şi, pletoásă, ~e a. **1.** cu plete mari; cu păr lung şi bogat: *mii de capete pletoase.* EM.; **2.** cu coama lungă şi bogată: *un cîrd pletos de zimbri.* AL.; **3.** cu ramurile sau cu frunzele lungi şi

dese, aplecate în jos: *trunchiul cel plecat al salciei pletoase.* EM. [*Pleată* + *-os*].

pleu, pleuri n. (reg.) tablă, tinichea: *linguri de pleu; cană de pleu;* (şi: **plev**). [Din magh. ***pléh,*** sb. ***pleh***].

pleurál, ~i, pleurală, ~e a. care ţine de pleură, referitor la pleură: *puncţie pleurală.* [Din fr. ***pleural***].

pléură, pleure f. membrană seroasă (alcătuită din două foiţe) care înveleşte plămînii şi căptuşeşte cavitatea toracică; (şi: (înv.) **plevră**). [Din lat., it. ***pleura,*** gr. mod. ***plevrá,*** fr. ***pleure***].

pleurezíe, pleurezii f. inflamaţie a pleurei însoţită de apariţia unui lichid seros, purulent sau hemoragic în cavitatea pleurală; **pleurezie purulentă,** piotorax; **pleurezie uscată,** pleurită. [Din fr. ***pleurésie***].

pleurítă, pleurite f. inflamaţie a pleurei fără apariţie de lichid în cavitatea pleurală; pleurezie uscată. [Din fr. ***pleurite***].

pleurític, ~ci, pleuritică, ~ce a. specific pleurezie; cauzat de pleurezie. // **m.,** f. persoană care suferă de pleurezie. [Din fr. ***pleurétique***].

pleurodiníe, pleurodinii f. durere acută, de natură inflamatorie, în regiunea nervilor intercostali. [Din fr. ***pleurodynie***].

pleuropneumoníe, pleuropneumonii f. pneumonie care afectează şi pleura adiacentă zonei pulmonare bolnave. [Din fr. ***pleuropneumonie***].

pleuroscóp, pleuroscoape n. aparat cu care se examinează vizual cavitatea pleurală. [Din fr. ***pleuroscope***].

pleuroscopíe, pleuroscopii f. examinare a cavităţii pleurale cu pleuroscopul. [Din fr. ***pleuroscopie***].

pleurotomíe, pleurotomii f. secţionare a cavităţii pleurale pentru a extrage puroiul colectat în această cavitate sau pentru explorarea acesteia. [Din fr. ***pleurotomie***].

pleustón n. grup de plante superioare care plutesc la suprafaţa apei şi ale căror procese vitale se petrec în aer. [Din germ. ***Pleuston***].

plev n. v. **pleu.**

pleváiţă, plevaiţe f. numele a două plante erbacee din familia compozitelor, cu tulpina lînoasă, ramificată, cu flori mici, persistente, roz-violacee sau roşii-purpurii, care cresc în regiunile de stepă şi de silvostepă; imortelă; pleviţă[2] (*Xeranhemun annuum* şi *foetidum*). [De la ***pleavă;*** cf. ***pleviţă***[2]].

pleví vb. v. **plivi.**

plévilă, plevile f. (înv. şi reg.) **1.** faptul de a plivi; plivit[1]: *vremea plevilii au sosit.* BIBLIA; **2.** curăţire (de cîrcei, de frunze uscate etc.) a viţei de vie; **3.** (rar) unealtă cu care se plivеşte. [***Plevi*** + ***-ilă***].

pléviţă[1], pleviţe f. (reg.) **1.** placă de fier care îmbracă partea de jos a leucii; **2.** bucată de tablă care se bate în cuie sau în nituri, pentru a astupa o crăpătură la vase, la albii etc. [***Plev*** + ***-iţă***].

plévіţă[2], pleviţe f. (bot.; reg.) plevaiţă (*Xeranthemum annuum* şi *foetidum*). [***Pleavă*** + ***-iţă***].

plévră f. v. **pleură.**

plevúşcă, plevuşti f. **1.** peşte de baltă din familia ciprinidelor, asemănător crapului, cu capul verde-cafeniu şi cu o dungă albastră pe laturile corpului; pleavă, fufă (*Leucaspius delineatus*); **2.** (p. gener.) nume dat peştilor mărunţi de orice specie: *dispar peştii serioşi şi se-nmulţeşte plevuşca.* VIERU; **3.** (fig.) grup de oameni fără însemnătate, obscuri: *plevuşcă ridicată din negustorime.* [***Pleavă*** + ***-uşcă***].

plex, plexuri n. ţesut anatomic format din fibre nervoase sau din vase sangvine împletite între ele, aflat în diferite puncte ale organismului: *plexul cardiac;* (şi **plex solar**), plex aflat în cavitatea abdominală, lîngă stomac: *îmi provoca o strîngere acidă în plexul solar.* CĂRT.; *l-a lovit în plex.* [Din lat., fr. ***plexus***].

pléxiglas n. masă plastică sticloasă, transparentă, incasabilă, din care se fac diferite obiecte rezistente la şocuri, la trepidaţii; polimetacrilat, sticlă organică, stiplex. [Din germ. ***Plexiglas,*** fr. ***plexiglas***].

plezanteríe, plezanterii f. (livr.) lucru amuzant; discuţie uşoară, amuzantă. [Din fr. ***plaisanterie***].

plezіozáur m. v. **plesiozaur.**

plezír, pleziruri n. (franţuzism) plăcere. [Din fr. ***plaisir***].

plezní vb. v. **plesni.**

plezníre f. v. **plesnire.**

pleznít a. v. **plesnit.**

pleznitoáre f. v. **plesnitoare.**

plesnitúră f. v. **pleznitură.**

pliá, pliez vb. **1.** (tr.) a îndoi o hîrtie, o ţesătură etc., suprapunînd părţile îndoite într-o anumită ordine; a împături; **2.** (fig.; refl.) a se supune, a ceda: *se pliase ... pentru ultima oară în faţa firii, caracterului, ideilor ei, puţine, dar tenace.* PR.; **3.** (fig.; refl.) a-şi orienta acţiunile în direcţia impusă de împrejurări: [criticul] *face rezumate, se pliază pe necesităţile editorului şi pe aşteptările cititorului.* D. [Din fr. ***plier***].

pliábil, ~i, pliabilă, ~e a. care poate fi pliat. [Din fr. ***pliable***].

pliáj n. pliere. [Din fr. ***pliage***].

pliánt, ~ţi, pliantă, ~e a. care poate fi împăturit, strîns (micşorîndu-şi astfel suprafaţa): *ăl bătrîn scoate un scaun pliant.* D.; *pat pliant.* // n. tipăritură (prospect, reclamă, catalog etc.) imprimată pe o singură coală îndoită de mai multe ori, în aşa fel încît să fie asigurată continuitatea textului, comoditatea utilizării. [Din fr. ***pliant***].

pliát, ~ţi, pliată, ~e a. îndoit, împăturit: *foi pliate.* [V. ***plia***].

plic, plicuri n. obiect confecţionat din hîrtie împăturită (în forma unui buzunar) şi lipită pe trei părţi, în care se închid scrisori, acte etc., de obicei în vederea expedierii lor prin poştă; obiectul împreună cu scrisoarea, actele etc. pe care le conţine: *plicul nu conţinea decît o ... factură.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***plíkos*** „pachet", it. ***plico***].

plícă, plice f. cută a pielii sau a mucoaselor pereţilor anatomici. [Din lat. ***plica***].

plici[1] interj. cuvînt care imită sunetul produs cînd se loveşte apa de un obiect tare, cînd se aplică o lovitură pe piele etc.; pleosc: *plici! o palmă.* // n. (pl. **pliciuri**) paletă cu coadă lungă pentru omorît muşte, ţînţari etc. [Onomat.].

plicí[2], plicesc vb. (rar; intr.) a pliciui: *picurii de ploaie ... pliceau în geamuri.* REBR. [De la ***plici***[1]].

pliciuí, pliciuiesc vb. (rar; intr.) a face plici[1]; a plici[2]: *limbi de pară se ridicau furioase, trosnind şi pliciuind.* CĂL. [***Plici*** + ***-ui***].

pliciuíre, pliciuiri f. (rar) acţiunea de a pliciu; plescăit: *valurile se ridică şi se scufundă; pliciuiri.* MACED. [V. ***pliciui***].

plicticós, ~şi, plicticoásă, ~e a. plictisitor: *partenerii erau ... plicticoşi.* PR.; *îi plăcea să trăiască larg, fără grija mărunţişurilor plicticoase ale existenţei.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***pliktikós***].

plictís n. plictiseală, urît: *apare poezia plictisului duminical.* CĂL. [De la ***plictisi***].

plictiseálă, plictiseli f. **1.** stare sufletească apăsătoare, provocată de lipsa de activitate, de monotonie, de singurătate etc.; gol sufletesc; plictis: *adînci plictiseli.* CAR.; *avea pe chip o expresie de scîrbă şi plictiseală.* PR.; **2.** (mai ales la pl.) enervare, iritare, agasare; necaz: *am tot felul de plictiseli cu noul director.* [***Plictisi*** + ***-eală***].

plictisí, plictisesc vb. **1.** (refl.) a fi cuprins de plictiseală; **a-i fi urît:** *se plictisea şi încerca să-şi omoare într-un fel oarecare timpul.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a fi sătul de ceva sau de cineva; a se sătura: *se plictisise plimbîndu-se de colo pînă colo.* REBR.; *m-am plictisit de ea;* **3.** (tr.) a crea, a cauza plictiseală; a supăra, a sîcîi, a bate la cap pe cineva; a agasa: *moralitatea neîncetată, chemarea omenirii la bine şi la adevăr încep să plictisească.* CĂL. [Din gr. mod. ***éplixa*** (aor. lui ***plítto***)].

plictisít, ~ţi, plictisită, ~e a. **1.** care este cuprins, stăpînit de plictiseală: *foarte plictisit, mă lungesc pe canapeaua din faţa cocoanei.* CAR.; **2.** care exprimă, trădează plictiseală: *un domn gras, cu figura plictisită.* VLAH.; **3.** sătul de ceva sau de cineva; dezgustat, scîrbit: *Aglae ..., plictisită, se-nvoi cu chiriaşul.* CĂL.; **4.** enervat, supărat, agasat: *e idiot rău căpitanul ăsta! zise ea plictisită.* REBR. [V. ***plictisi***].

plictisitór, ~i, plictisitoáre a. **1.** care plictiseşte; neinteresant, anost; plicticos: *şedinţele Senatului erau lungi şi plicticoase.* GHEŢIE; **2.** supărător, enervant, agasant: *individ plictisitor.* [***Plictisi*** + ***-tor***].

plicuí, plicuiesc vb. (înv.; tr.) a pune, a închide într-un plic: *plicui şi pecetlui această scrisoare.* FIL. [***Plic*** + ***-ui***].

pliculéţ, piculeţe n. diminutiv al lui plic; plicuşor. [***Plic*** + ***-uleţ***].

plicuşór, plicuşoare n. piculeţ: *în alt plicuşor, tot sigilat, numele autorului.* CAR. [***Plic*** + ***-uşor***].

pilé, plieuri n. (coregr.) îndoire lentă a picioarelor cu genunchii în afară, urmată de întinderea lor. [Din fr. ***plié***].

pliére, plieri f. acţiunea de a plia; pliaj. [V. ***plia***].

plimb, plimburi n. (reg.) partea de deasupra a unei balustrade, pe care se sprijină mîna; (p. ext.) balustradă, parmaclîc: *o mînă îi alunecă pe plimbul scării.* DELAVR. // f. (reg.; în forma **plimbă**) nume dat unor (părţi de) obiecte care servesc la fixare, la sprijinire; (şi: **plimbă**). [De la ***plimba***].

plimbă, plimb vb. **1.** (refl.) a merge, a se deplasa de plăcere, fără grabă, dintr-un loc în altul pentru a se recrea, pentru agrement, pentru a face mişcare: *noaptea zeii se preumblă în veşmintele lor dalbe.* EM.; *se plimba călare;* **a se plimba ca vodă prin lobodă,** a umbla în toate părţile fără nici o piedică; (fam.) **du-te de te plimbă!,** vezi-ţi de treabă!; lasă-mă în pace!; **2.** (tr.) a duce, a purta cu sine oameni, animale; a scoate şi a însoţi la plimbare: *îl văzui pe bulevarde, plimbîndu-şi cîinii în lanţ.* ST.; (fam.) **plimbă ursul!,** pleacă!, cară-te!; **3.** (tr.) a mişca încoace şi încolo; a deplasa: *îşi plimbă mîinile pe pian.* PETR.; **a-şi plimba ochii,** a urmări cu ochii, cu privirea; a-şi purta privirea peste tot; (şi: (reg.) **preumbla, primbla, preîmbla**). [Lat. ***perambulare***].

plimbáre, plimbări f. **1.** acţiunea de a (se) plimba; mers în voie, mişcare în scop recreativ; plimbat: *mă pregăteam să fac o plimbare prin parc.* GHEŢIE; (fam.) **a trimite pe cineva la plimbare, a)** a se descotorosi de cineva; **b)** a da afară pe cineva; a concedia; **2.** călătorie (de agrement); peregrinare: *o plimbare în toată Pocuţia.* DELAVR.; **3.** (înv.) loc de promenadă: *Podul Mogoşoaiei şi al Tîrgului de Afară erau cele de căpetenie preîmblări ale boierilor.* FIL.; (şi: (reg.) **preumblare, primblare, preîmblare**). [V. ***plimba***].

plimbát n. faptul de a (se) plimba; plimbare: *se opri din plimbat.* PR. [V. ***plimba***].

plímbă f. v. **plimb.**

plimbăréţ, ~i, plimbăreáţă, ~eţe a. căruia îi place să se plimbe, să hoinărească: (subst.) *plimbăreţii ... se opriseră.* PETR. [***Plimba*** + ***-ăreţ***].

plimbărícă f. (fam.) diminutiv al lui plimbare: *senin, calm, călduricã, tocmai bine de plimbărică.* CAR. [*Plimbare* + *-ică*].

plin, ~i, plină, ~e a. **1.** care conține toată cantitatea pe care o poate cuprinde; umplut pînă sus, în întregime: *revenise din oraș ... cu o sacoșă plină cu de-ale gurii.* GHEȚIE; (fig.) *mi-e plină inima.* I.NEGR.; **plin ochi,** v. **ochi**[2]; **cu gura plină,** cu mîncare în gură: *strigă Titu cu gura plină.* REBR.; **(a fi) plin de sine (însuși** sau **de el însuși etc.),** (a fi) încrezut, îngîmfat: *e plin de el însuși, e de necrezut cît de superior se consideră.* EL.; *e ... obraznic, deșucheat și plin de sine.* PR.; **a-i fi cuiva paharul plin,** se spune despre cineva care a îndurat prea multe necazuri și nu le mai poate suporta: *multe, Doamne, l-au bătut, i-a fost paharul plin.* COȘB.; **2.** încărcat cu cartușe: *caută pistoalele; unul e încă plin.* NEGR.; **3.** (reg.) care urmează să nască; borțoasă: *vrei să vinzi o vacă plină?* PETR.; **4.** fără goluri, fără lipsuri; compact, masiv: *să secere grîne coapte și pline-n spic.* COȘB.; **5.** întreg, deplin; neștirbit, intact: *ai trei ceasuri pline.* GAL.; **profesor plin,** profesor universitar titular, cu toate drepturile prevăzute de lege; **6.** care cuprinde, conține, posedă ceva în cantitate sau în număr mare; înțesat; (p. ext.) copleșit, covîrșit: *le era casa plină de musafiri.* GAL.; *recunoștea că e plină de vicii.* GHEȚIE; **7.** învăluit, năpădit de ...: *cu ochii plini de lacrămi.* ISP.; **8.** care este acoperit sau încărcat cu ceva: *haina plină de șireturi.* EM.; **9.** acoperit cu ceva care pătează, strică; murdar, mînjit, uns: *toate pline de rugină.* CR.; **10.** cu forme rotunde; gras, durduliu: *era un om mare și plin.* SAD.; **11.** care are amploare, intensitate, profunzime deplină: *sub lumina plină a lunei.* EM.; *colori, pline dar mate, tonuri adînci ... se întregesc complementar.* BL.; **lună plină,** lună perfect rotundă, aflată în faza ei maximă: *lună plină și voioasă ca o frunte de mireasă!* AL.; **voce plină,** voce sonoră; **în plin(ă),** în toiul, în miezul ...: *în plin miez de noapte, o necunoscută ... a deșteptat paznicul.* EL. // n. (pl. **plinuri**) **1.** ceea ce umple un vas, un spațiu; cuprins: *în arhitectura noastră primează vădit încărcarea grea a zidurilor, preponderența plinurilor.* CF.; **plinul conductei,** cantitate de fluid care rămîne permanent într-o conductă de transport; **din plin,** din abundență, din belșug; cu intensitate maximă: *am pentru prima oară sentimentul că pot comunica din plin cu cineva.* PR.; *trăiește-ți din plin viața!;* **a-i merge cuiva în plin,** a-i merge cuiva bine, a avea succes, a-și împlini dorințele: *fără muncă, fără zbucium, toate cele-i merg în plin.* VLAH.; **în plin,** exact la țintă, drept în corpul cuiva: *a și auzit două lovituri grele în plin.* SAD.; **a nimeri în plin,** a nimeri ținta vizată; a-și atinge scopul; **în plinul ...,** în mijlocul ...; (p. ext.) în toiul ...: *lăsam petrecerea în plinul ei, cu domnișoare la pian.* BAC.; **a-i ieși cuiva cu plin(ul),** a-i ieși cuiva în cale cu un vas plin (fapt aducător de noroc): *cînd ... se întîlnea dimineața cu popa Tonea, era ca și cum i-ar fi ieșit cu plin.* GAL.; **a face plinul,** a umple cu benzină rezervorul unei mașini; **2.** (înv.; rar) înălțime, desăvîrșire, slavă: *iau rădăcatu-i în plinul lui Hs.* DOS.; **3.** (înv.; rar) fast, ceremonial: *l-au provocat cu tot plinul împărătesc și besericesc.* DOS. [Lat. *plenus*].

plinătáte f. starea sau calitatea de a fi deplin, întreg; deplinătate, plenitudine, integritate: [arta dramatică] *dezvăluie caracterul omenesc ... în toată plinătatea cugetului și voinței sale.* EM.; *din plinătatea obrajilor ... se vedea că trăiesc altfel.* CĂL. [Din lat. *plenitas, -atis*].

plíni, plínesc vb. (înv. și reg.) **1.** (tr. și refl.) a (se) împlini: *al doilea an plinește.* PANN; **2.** (tr.) a îndeplini; a săvîrși: *după ce își plinesc ursita solie.* NEGR. [De la *plin*].

plinire, pliniri f. (înv.) acțiunea de a (se) plini; realizare, îndeplinire: *să-ți duc la plinire porunca.* COȘB. [V. *plini*].

plíntă, plínte f. **1.** bandă de lemn, de piatră, de mozaic etc. care se aplică la partea de jos a pereților unei încăperi, pentru a-i proteja (de lovituri, de umezeală) sau pentru a acoperi rostul dintre pardoseală și perete; **2.** partea de jos a unei clădiri, a unui zid etc. ieșită mai în afară, ca un mic soclu; **3.** soclu de piatră sau de zidărie plasat sub baza unei coloane, a unui piedestal: *coloana dorică n-are plintă.* NAUM. [Din fr. *plinthe*].

plinúț, ~i, plinuță, ~e a. diminutiv al lui plin; grăsuț: *un săculeț mic, dar rotund și plinuț.* AL.; *o femeie ... cu forme mlădioase și plinuțe.* REBR. [*Plin* + *-uț*].

pliocén, ~i, pliocenă, ~e n. și a. (care ține de, referitor la) epoca superioară a neogenului, aflată între miocen și cuaternar, reprezentată în vestul Europei prin depozite marine, iar în est prin depozite lacustre. [Din fr. *pliocène*].

pliroforíe, pliroforii f. (înv.) informație; lămurire: *cheamă dorobanțul să-ți dea pliroforie.* BOL. [Din gr. mod. *plirofορía*].

pliroforísi, pliroforisesc vb. (înv.; tr. și refl.) a (se) informa, a (se) lămuri; a (se) documenta: *pliroforisește-te, boierului!* AL. [Din gr. mod. *plirofórisa* (aor. lui *pliroforó*)].

plíromă f. v. pleromă.

plisá, plisez vb. (tr.) a îndoi în cute dese și regulate o țesătură, un obiect de îmbrăcăminte etc. [Din fr. *plisser*].

plisáj n. (rar) pliseu. [Din fr. *plissage*].

plisáre, plisări f. acțiunea de a plisa și rezultatul ei; (spec.) călcare în pliuri a unui obiect de îmbrăcăminte. [V. *plisa*].

plisát, ~ți, plisată, ~e a. care are pliseuri: *fustă plisată.* [V. *plisa*].

plísă, plise f. (înv.) un fel de catifea, cu părul mai lung pe față: *o șapcă de plisă neagră.* CAR. [Din rus. *plisa*].

plisc, pliscuri n. **1.** cioc, clonț: *ce are cucoșul cela în plisc?* CR.; *berzele vin fără copii în plisc.* ST.; **2.** (fig.; peior.) gură: *nu-i mai tace pliscul muierii ăsteia;* **a fi bun de plisc,** a fi bun de gură; **3.** (p. anal.) capătul ascuțit sau alungit, în formă de cioc, al unui obiect; vîrf: *pliscurile sulițelor deschid izvoare roșii.* SAD.; *pliscul ciocanului;* **4.** (compuse) **pliscul-cocorului** (sau **-cucoarei, -berzei**), mică plantă erbacee din familia geraniaceelor, cu tulpina tîrîtoare, cu flori roșii sau albe dispuse în umbele, cu fructul ca un cioc de barză; ciocul-berzei (*Erodium cicutarium*); (bot.; reg.) **plisc-păsăresc,** bălușcă (*Ornithogalum gussonei* și *umbelatum*). [Et. nec.].

pliscăriță, pliscariță f. (bot.; reg.) **1.** pălăria-cucului (*Geranium phaeum*); **2.** ciocul-berzei (*Geranium lucidum*). [*Plisc* + *-ariță*].

pliscușór, pliscușoare n. diminutiv al lui plisc: *voi rupe pliscușorul.* POP. [*Plisc* + *-ușor*].

pliséu, pliseuri n. cută sau grup de cute dese și regulate obținute prin plisare; plisaj; pliu: *fustă cu pliseuri.* [Din fr. *plissé*].

plítă, plite f. **1.** placă de fontă, cu ochiuri acoperite cu rotițe, care constituie partea de deasupra a unei mașini de gătit; (p. ext.) mașină de gătit: *pe plită fierbea apă în două oale adînci.* GHEȚIE; **2.** aparat electric de laborator care servește la încălzirea directă a vaselor de sticlă cu fund plat; încălzitor electric de laborator. [Din rus., ucr. *plita*].

pliu, pliuri n. cută adîncă făcută la un obiect de îmbrăcăminte; pliseu. [Din fr. *pli*].

pliurd, ~zi, pliurdă, ~e a. (reg.) lipsit de judecată; prost, zăpăcit: *să nu dea foc la casă, cîtu-i de pliurd și tăntălău.* C.PETR. [Et. nec.].

plivi, plivesc vb. (tr.) **1.** a curăța de buruieni plante sau terenuri cultivate: *în fiecare zi plivea, răsădea în straturile din grădină.* AG.; *pliveam de buruieni răzoarele de usturoi.* ST.; **2.** a smulge, a stîrpi o buruiană: *în vacanță, pierdea vremea ... plivind cîte o buruiană.* REBR.; **3.** a tăia, a rupe lăstarii de la vița de vie sau de la pomi; a copili: *codrul părăsiți, vii ca să pliviți.* POP.; (refl. pas.) *copileții se plivesc și se dau la vite.* SOR.; (și: (înv. și reg.) **plevi**). [Din bulg. *plevja*].

plivíre, pliviri f. acțiunea de a plivi; plivit[1]. [V. *plivi*].

plivít[1], pluviturí n. plivire; curățire de buruieni a unor plante sau terenuri cultivate; plevită, copilit: *hai, nevastă, la plivit! aoleu, m-am bolnăvit!* POP. [V. *plivi*].

plivít[2], ~ți, plivită, ~e a. **1.** curățat de buruieni: *lan plivit;* (fig.) *dicționarul cel cu vorbe numai plivite, alese.* OD.; **2.** curățat de cîrcei, de frunze etc. care sînt de prisos: *vie plivită.* [V. *plivi*].

plivitór, ~i, plivitoáre m., f. persoană care plivește. [*Plivi* + *-tor*].

plivitúră, plivituri f. mulțime de buruieni plivite, adunate grămadă. [*Plivi* + *-tură*].

plîngăcíos, ~și, plîngăcioásă, ~e a. plîngăreț: *m-a mirat spiritul plîngăcios al italienilor.* D.; *copil plîngăcios.* [*Plînge* + *-ăcios*].

plîngăréț, ~i, plîngăreáță, ~e a. **1.** care este totdeauna gata să plîngă; care plînge ușor; care se plînge, se vaită mereu; plîngăcios, plîngător: *nu e lucru mai urît decît femeia plîngăreață.* SL.; **2.** tînguitor, jalnic, trist: *se auzi chemat de o voce plîngăreață.* CĂL. [*Plînge* + *-ăreț*].

plîngătór, ~i, plîngătoáre a. **1.** care plînge; plîngăreț: *i-am văzut murind ușor, n-a fost nici unul plîngător.* COȘB.; (subst.) *țăranul ... la toate popoarele a fost suferitorul, plîngătorul și ducătorul nevoilor întregii națiuni.* MAT., **2.** care exprimă durere; trist, tînguitor: *răspunde ... cu glas plîngător.* CR.; *mutra asta plîngătoare.* REBR.; **3. salcie plîngătoare,** v. **salcie pletoasă.** [*Plînge* + *-ător*].

plînge, plîng vb. **1.** (intr.) a vărsa lacrimi (de durere, de emoție sau de bucurie): *o fată tînără ... plîngea cu hohote.* EL.; **2.** (tr.) a boci, a jeli o persoană moartă: *l-a plîns mult timp;* **3.** (tr.) a regreta (vărsînd lacrimi): *înger ... oi plînge al tău nume.* EM.; **a-și plînge păcatele,** a avea remușcări; a se căi, a regreta; **4.** (tr.) a compătimi, a deplînge pe cineva sau ceva: *majoritatea radicalilor din Dealul Mitropoliei ... caută ... să se apostoleze pe sine plîngînd Basarabia.* EM.; (intr.) **a-i plînge cuiva de milă,** v. **milă**[2]; **5.** (refl.) a-și arăta nemulțumirea, durerea etc.; a se văita, a se jeli, a se tîngui, a se lamenta: *am învățat ... să nu mă plîng, să nu-mi fie adică milă de mine.* PR.; *se plînse că o doare capul.* GHEȚIE; **6.** (refl.) a face o plîngere; a reclama: *acu la cine să ne plîngem noi?* SAD. [Lat. *plangere*].

plîngeoșíe f. (rar) văicăreală, jeluire: *să eviteze cu strictețe orice espresiune care-ar atinge sentimentalitatea or plîngeoșia (văicărarea).* EM. [De la *plînge* (după *voioșie*)].

plîngere, plîngeri f. **1.** faptul de a (se) plînge; **2.** plîns, tînguire, lamentare: *o amară plîngere cu suspinuri aude.* B.-DEL.; *Plîngerile lui Ieremia;* **valea plîngerii, a)** lumea, pămîntul (considerat ca loc de suferință): *e bărbăție și curagiu ... a voi să trăiască cît de mult în astă vale a plîngerii.* NEGR.; **b)** (în basme) loc al suferinței, unde domnește jalea: *ai trecut, nefericitule, în valea plîngerii.* ISP.; **3.** exprimare a unei nemulțumiri, a unei revendicări etc. adresate unei autorități; reclamație, cerere, jalbă; plînsoare; (jur.) sesizare adresată de o persoană unui organ de urmărire penală sau procurorului cu privire la săvîrșirea unei acțiuni care îi aduce prejudicii: *țăranii ... făcuseră plîngere la prefectură de felul cum se împărțise pămîntul.* GHEȚIE; **4.** (rar) pretenție, doleanță (formulată în scris): *trămiseră sultanului o lungă listă de plîngerile lor.* BĂLC. [V. *plînge*].

plîns[1], plînsuri n. faptul de a (se) plînge; plîngere, plînset, tînguire; zgomot produs de cel care plînge; (concr.) lacrimi: *tainic genele le plec, căci mi le împle plînsul.* EM.; *și doar în limba ta te poți opri*

din plîns. VIERU; **de plîns,** vrednic de milă[2]; jalnic: *sînt într-o stare de plîns.* GHEŢIE. [V. ***plînge***].

plîns[2], ~şi, plînsă, ~e a. **1.** care a plîns; pe care se văd urme de lacrimi, urme ale plînsului[1]: *ne suim în căruţă, supăraţi şi plînşi ca vai de noi.* CR.; *avea o căutătură stranie, desperată şi plînsă.* EL.; **2.** jalnic, trist, tînguitor: *glasul cel plîns al fluierului.* EM. [V. ***plînge***].

plînset, plînsete n. plîns[1]; văicăreală, jeluire, lamentare; plînsoare: *din fiece cuvînt răsar o mie de lacrimi, o mie de plînsete.* VIERU. [***Plîns[1]*** + ***-et***].

plînsoáre, plînsori f. **1.** plîns[1], plînset, plîngere: *se omora de plînsoare.* PANN; *şoptit-am rugăciuni smerite şi cu plînsoare m-am rugat.* MAT.; **2.** lacrimi: *îşi ştergea plînsoarea.* COŞB.; **3.** (înv. şi reg.) plîngere, reclamaţie; cerere, jalbă: *plînsorile noastre rămaseră deşerte;* **4.** (mai ales la pl.) nume dat în popor unor boli (de copii) care provoacă insomnii şi plînset necontenit: *ba că-i e făcut de ursită, ba că-i e făcut de plînsori.* CR. [***Plîns[1]*** + ***-oare***].

ploáie, ploi f. **1.** precipitaţie atmosferică sub formă de picături, provenite din condensarea vaporilor de apă din atmosferă: *afară e o ploaie teribilă.* CAR.; **pe ploaie,** în timp ce plouă: *plecară pe ploaie.* REBR.; **în** (sau **sub, prin**) **ploaie,** în bătaia ploii: *a rupt-o la fugă prin ploaie.* EL.; *stăteau în ploaie;* (fam.) **apă de ploaie,** afirmaţie, faptă lipsită de temei, de seriozitate: *ordinul dat de dumneavoastră e apă de ploaie.* PETR.; **a se lumina a ploaie,** (despre cer) a căpăta o lumină difuză care anunţă venirea ploii; (fam.) **a(-şi) aranja ploile,** a(-şi) face o atmosferă favorabilă, a(-şi) rezolva treburile, afacerile: *aranjează-ţi singur ploile, băiete.* ST.; **ploaie acidă,** ploaie ale cărei picături acide rezultă din amestecul în atmosferă a vaporilor de apă cu substanţe poluante provenite din activităţi industriale, cu gaze de eşapament etc., care provoacă mari daune mediului; **2.** picătură de ploaie: *pune deasupra nişte captălani să nu răzbată soarele şi ploaia înlăuntru.* CR.; **3.** (p. anal.) ceea ce cade, vine în cantitate mare, din abundenţă: *o ploaie de săgeţi.* AL.; *sub ploaia gloanţelor.* OD.; (fig.) *a plecat grăbit de sub ploaia de rîsete.* CAR.; (astr.) **ploaie de stele,** abundenţă de stele căzătoare venind din aceeaşi parte a cerului; **5.** alice mărunte pentru vînat păsări şi animale mici: *ce dihanie se vede acolo? ... am s-o hultuiesc cu ploaie.* AL. [Lat. **plovia (=pluvia)*].

plocád n. v. **pocladă.**

plocát n. v. **pocladă.**

plocón, plocoane n. **1.** (înv.) jertfă, ofrandă: *el însuş se-au dat pentru noi ca un poclon ... lu Dumnezeu.* COR.; **2.** (în ţările române) dar făcut Porţii Otomane, curţii domneşti sau stăpînului moşiei, devenit în timp dare obligatorie a birnicilor: *după vechiul obicei, Măriei sale plocon şi duce.* ALEX.; **plocon de nume,** sumă de bani plătită de birnici încasatorilor de dări; **3.** (p. gener.) dar, cadou făcut cuiva (pentru un serviciu, o favoare, un privilegiu): *au venit sătenii cu plocoane de ziua d-tale.* AL.; *se spunea ... că ia mită şi plocoane pentru a face cutăruia sau cutăruia hatîruri.* GHEŢIE; **a duce** (sau **a aduce, a trimite**) **pe cineva plocon cuiva,** a prezenta pe cineva în faţa cuiva (în semn de omagiu sau pentru a-l judeca, a-l pedepsi): *ostaşii îl prinseră şi-l aduseră la Mihai plocon.* ISP.; **4.** dar făcut naşilor (la nuntă, la botez etc.), miresei sau tinerilor căsătoriţi (la nuntă): *iaca v-am adus plocoane ... de la domnişoara mireasă.* POP.; **5.** (reg.) plecăciune: *făcu iarăşi un plocon şi se întoarse să iasă.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **poclon**). [Din sl. ***poklonŭ*** „închinăciune, dar, tribut"].

ploconáş, ploconaşe n. (rar) diminutiv al lui plocon: *i-am dat şefului un ploconaş.* [***Plocon*** + ***-aş***].

ploconeálă, ploconeli f. **1.** ploconire; **2.** plecăciune, închinăciune (ca semn de politeţe, de respect, de supunere): *judecătorul de instrucţie îl primi cu plocoane.* ST.; **3.** umilire, linguşire, servilism: *fiţi mai demni! lăsaţi ploconelile.* [***Ploconi*** + ***-eală***].

ploconí, ploconesc vb. **1.** (înv.; tr.) a aduce jertfă, ofrandă divinităţii; a sacrifica: *pren credinţă pocloni Avraam pre Isac.* COR.; **2.** (refl.) a se înclina, a se pleca cu respect, cu umilinţă în faţa cuiva; a saluta cu politeţe exagerată: *la pămînt se ploconea.* POP.; **3.** (refl.) a arăta admiraţie servilă pentru cineva; a se umili; a se linguşi; a se căciuli: *se ploconi cu mari smerenii, numindu-l* [pe Heliade] *liberatorul patriei.* CĂL.; *aşteaptă să mă ploconesc înaintea lui.* ST.; (şi: (înv. şi reg.) **pocloni**). [Din sl. ***pokloniti (sen)*** „a se închina, a adora"].

ploconíre, ploconiri f. **1.** acţiunea de a se ploconi şi rezultatul ei; ploconeală; **2.** închinăciune, plecăciune; ploconeală; **3.** umilire, linguşire, servilism. [V. ***ploconi***].

plod, ploduri n. **1.** (pop.) germen, embrion; rod; **2.** (înv.) capacitate de procreare; fecunditate; **fără plod,** sterp: (fig.) *besereca creştinească ... nainte de Hristos au fost fără plod, n-au născut sveanţi.* VARL.; **3.** (reg.) placentă; **4.** (reg.) organ intern la păsări, în care stă oul de la formarea pînă la expulzarea lui; **5.** (reg.) uter; vulvă. // m. (pl. **plozi**) copil mic; (adesea peior.) copil, progenitură: *la Paris ... mi-am aşezat plodu la şcoală.* AL.; [îl] *puseră la sînul unei muieri care mai avea un plod.* CĂRT. [Din sl. ***plodŭ*** „sămînţă, fruct"].

plodí, plodesc vb. (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a naşte pui mulţi; a (se) prăsi: *v-aţi plodit ca lăcustele.* AL. [Din sl. ***ploditi*** „a fructifica, a făta"].

plodíre, plodiri f. (rar) acţiunea de a plodi. [V. ***plodi***].

ploicícă, ploicele f. diminutiv al lui ploaie; ploaie mică, de scurtă durată; ploişoară, ploiţă: *a tras o ploicică.* [***Ploaie*** + ***-icică***].

ploiér, ploiere n. (reg.) umbrelă: *Reghină, caută un ploier.* GHEŢIE. // m. (pl. **ploieri**) pasăre călătoare, de mărimea unei turturele, cu picioare lungi, cu coada scurtă, cu pene variat colorate, care trăieşte în stoluri, pe lîngă bălţi; puhoier, porcăraş (*Charadrius apricarius*). [***Ploaie*** + ***-ar***].

ploínte a. (reg.) ploios: *an plointe.* // f. ploaie multă; (p. ext.) timp ploios. [Lat. ***plovens, -entis***].

ploiós, ~şi, ploioásă, ~e a. **1.** bogat în ploi; în care plouă (mult); pluvios: *era vremea cam ploioasă.* SL.; **2.** care aduce ploaie, de ploaie: *vînt ploios.* [***Ploaie*** + ***-os***].

ploişoáră, ploişoare f. (rar) ploicică. [***Ploaie*** + ***-icică***].

ploíţă, ploiţe f. **1.** ploicică: *paparudă-rudă ... vino de ne plouă cu ploiţă nouă.* VIERU; **2.** model de lucrătură la dantele făcute cu croşeta; **3.** (reg.) bomboane mici colorate, folosite la ornatul colivei: *colivă plină cu ploiţă.* PR. [***Ploaie*** + ***-iţă***].

plombă, plombez vb. (tr.) **1.** a trata şi a astupa o carie dentară cu o plombă; a pune o plombă: (tr. fact.) *o supărau dinţii; în fiecare an îşi plomba cîte unul.* GHEŢIE; **2.** a închide spaţiul dintre două clădiri cu o nouă construcţie; **3.** a astupa gropile într-o îmbrăcăminte rutieră, de obicei cu un liant bitumos. [Din fr. ***plomber***].

plombagínă, plombagine f. **1.** grafit; **2.** hîrtie de copiat la maşina de scris; indigo; (şi: (înv.) **plumbagină**). [Din fr. ***plombagine***].

plombáj, plombaje n. plombare. [Din fr. ***plombage***].

plombáre, plombări f. **1.** acţiunea de a plomba şi rezultatul ei; plombaj; **plombare osoasă,** umplere a unei cavităţi osoase cu material organic sau anorganic; **2.** astupare a gropilor dintr-o îmbrăcăminte rutieră. [V. ***plomba***].

plómbă, plombe f. **1.** lucrare stomatologică prin care se astupă o carie dentară (după ce dintele a fost tratat); **2.** materialul folosit pentru această lucrare: *dinţii lungi şi laţi ..., pe alocuri tărcaţi de platina plombelor.* C.PETR.; **3.** construcţie care închide spaţiul rămas liber dintre două clădiri. [Din germ. ***Plombe***].

plombínă, plombine f. fir cu plumb folosit la măsurătorile topografice subterane. [Din it. ***piombino*** (după ***plumb***)].

plonjá, plonjez vb. (intr.) **1.** (sport) a executa un plonjon; **2.** a sări în apă (de la trambulină), efectuînd un plonjon; **3.** a se scufunda: *submarinul a plonjat în adîncul mării.* [Din fr. ***plonger***].

plonjáre, plonjări f. acţiunea de a plonja şi rezultatul ei; plonjeu. [V. ***plonja***].

plonjéu, plonjee şi **plonjeuri** n. **1.** plonjare; **2.** parte a parapetului unei fortificaţii peste care apărătorul poate trage asupra duşmanului; **3.** secvenţă cinematografică realizată prin înclinarea axei pe care este fixat aparatul de filmat. [Din fr. ***plongée***].

plonjón, plonjoane n. **1.** formă specială de salt în unele ramuri sportive (fotbal, handbal etc.); **2.** salt în apă (de pe trambulină); plonjare. [Din fr. ***plongeon***].

plonjór, plonjori m. scafandru. // n. (pl. **plonjoare**) aparat electric din oţel inoxidabil, în formă de spirală, care serveşte la încălzirea, în timp foarte scurt, a unei cantităţi mici de lichid, prin scufundarea aparatului în lichidul respectiv; termoplonjor; fierbător. [Din fr. ***plongeur***].

plop, plopi m. **1.** nume dat mai multor specii de arbori înalţi din familia salicaceelor, cu scoarţa netedă, cu ramuri subţiri îndreptate în sus (formînd o coroană conică), cu flori dispuse în amenţi, cu fructul o capsulă cu multe seminţe, prevăzute cu perişori albi, al căror lemn se foloseşte în industria chibriturilor, a furnirelor, a celulozei etc.; **plop alb** (sau **argintiu**) plop cu coroana largă, răspîndit în lunci; (*Populus alba*), **plop negru** (sau **adevărat**) plop cu scoarţa negricioasă, răspîndit în lunci şi cultivat de-a lungul şoselelor (*Plopus nigra*); *drumurile străjuite de şiraguri de plopi.* SAD.; **plop tremurător** (sau **de munte**), plop cu scoarţa gălbuie, frecvent în zona dealurilor şi la munte (*Populus tremula*); **plop piramidal,** plută[1]; **cînd va face plopul mere şi răchita micşunele,** niciodată; (reg.) **de plop,** îndepărtat: *cucoana Savistiţa, mătuşă de plop a lui Andrei.* HOGAŞ. [Din lat. ****ploppus (= pop(u)lus)***].

plopár, plopari m. numele a două insecte, cu ţîrîit caracteristic, care trăiesc mai ales pe plopi; scripcar (*Saperda carcharias* şi *populnea*). [***Plop*** + ***-ar***].

plopăríe, plopării f. plopiş. [***Plop*** + ***-ărie***].

plopíş, plopişuri n. pădure de plopi; loc cu plopi; plopărie, plopişte. [***Plop*** + ***-iş***].

plopíşte, plopişti f. (reg.) plopiş. [***Plop*** + ***-işte***].

plopovăţ n. (reg.) mreajă ai cărei ochi, împletiţi cu laţuri, se strîng cînd intră peştele înăuntru. [Et. nec.].

plopşór m. v. **plopuşor.**

plopúşor, plopuşori m. diminutiv al lui plop; ploput: *cînd făcea plopşorul pere şi răchita micşunele.* ISP.; (şi: **plopşor**). [***Plop*** + ***-uşor***].

plopúţ, plopuţi m. (reg.) plopşor: *plopule, plopuţule, ce te legini făr' de vînt.* POP. [***Plop*** + ***-uţ***].

ploscăr, ploscari m. **1.** persoană care lucrează sau vinde ploşti; **2.** (înv.) ajutor de paharnic; cupar; **3.** (reg.) vornicel (la nuntă); **4.** (rar) palavragiu; flecar; ploscaş; **5.** (arg.) hoţ (de buzunare); pungaş. [***Ploscă*** + ***-ar***].

ploscáş, ploscaşi m. (pop.) palavragiu, flecar; ploscar: *în toată vremea au fost ploscaşi.* BOLLIAC. [***Ploscă*** + ***-aş***].

plóscă, ploşti f. **1.** vas de lemn, de lut ars, de metal sau de piele, cu capacitate mică, rotund şi plat, cu gîtul scurt şi strîmt, în care se ţine băutură şi din care se bea (purtîndu-se de obicei atîrnat de o curea): *socrii le ies în cale, îi primesc cu plosca.* SOR.; *cui e voia să trăiască, plosca să n-o părăsească.* POP.; **a umbla cu** (sau **a purta**) **plosca** (**cu minciuni**), a colporta minciuni, bîrfe; a duce vorba: *nu-mi place să umblu cu plosca.* CAR.; **2.** (înv.) recipient în care vînătorul ţinea praful de puşcă: *tolba, cornul şi plosca vînătorească.* C.; **3.** vas special, cu o deschidere largă în partea de sus, în care urinează bolnavii imobilizaţi la pat. [Din bulg., sb. ***ploska***].

ploschíţă, ploschiţe f. ploscuţă: *ploschiţa mea, iubit vas, pasăre cu dulce glas, eu în sus cînd te ridic, tu îmi cînţi cu glic-lic-lic.* CAR. [***Ploscă*** + *-iţă*].

ploscúţă, ploscuţe f. diminutiv al lui ploscă; ploschiţă: *bea voios şi ospăta, cu ploscuţa închina.* POP. [***Ploscă*** + *-uţă*].

plóşniţă, ploşniţe f. insectă parazită din ordinul heteropterelor, cu corpul turtit, urît mirositoare, care trăieşte prin crăpăturile pereţilor, ale mobilelor şi se hrăneşte cu sîngele omului; păduche-de-lemn, stelniţă (*Cimex lectularius*): *ploşniţele sînt ... fioros de multe.* CĂL.; **i-au fătat ploşniţele,** se spune despre cineva care, deşi este sărac, face risipă; (compuse) **ploşniţă-de-pom,** numele a două insecte, măslinii pe spate, cu antenele în dungi negre şi galbene, care trăiesc pe fragi, pe zmeură, pe căpşuni etc. (*Pentaloma baccarum* şi *Dolycoris baccarum*); **ploşniţa-cerealelor,** insectă dăunătoare, de culoare brună, care atacă boabele de grîu în spic (*Eurygaster maurus*); **ploşniţă-de-grădină,** insectă albăstruie, cu miros usturător, foarte dăunătoare legumelor (*Sirachia oleracea*); **ploşniţă-sură,** insectă de culoarea bronzului, cu aripi înguste şi cu capul în formă de cub, care împrăştie un miros aromatic (*Syromastes marginatus*); **ploşniţă-de-apă, a)** insectă care înoată pe spate la suprafaţa apei şi care are un ac otrăvitor (*Notonecta glanea*); **b)** răcuşor (*Nepa cinerea*); **c)** cornăţar (*Waucoris cimicoides*); **ploşniţă-de-cîmp,** insectă parazită verzuie pe spate, castanie pe aripi şi roşiatică pe burtă, care trăieşte pe fructe şi pe legume (*Palomena prasina*); **ploşniţa-verzei,** insectă dăunătoare, roşie cu pete negre, care atacă varza şi conopida (*Euryderma ornata*). [Din sl. **ploštbnica;* cf. ceh. ***ploštice,*** pol. ***ploszczyca***].

ploşniţărie, ploşniţării f. mulţime de ploşniţe; (p. ext.) încăpere plină de ploşniţe: *nu mai stau în ploşniţăria asta.* [***Ploşniţă*** + *-ărie*].

ploşniţoásă, ploşniţoase f. (bot.; reg.) specie de poroinic (*Orchis coriophora*). [***Ploşniţă*** + *-oasă*].

plóştină, ploştine f. (reg.) **1.** mlaştină; **2.** islaz, păşune (pe lîngă o apă). [Din ucr., sb. ***ploština***].

plot, ploturi n. **1.** piesă de contact electric, formată dintr-un mic cilindru sau dintr-o prismă metalică fixată pe o placă izolantă şi legată la un circuit electric; **2.** placă turnantă la încrucişarea unei căi ferate de mină. [Din fr. ***plot***].

plótter, plottere n. periferic la calculator care execută desene liniare şi grafice definite prin coordonate. [Din engl. ***plotter***].

plouă, pers. 3 **plóuă** vb. **1.** (intr. impers.) a cădea, a curge ploaie: *afară plouă.* AL.; *plouă, e moină, noroi.* BAC.; **a ploua cu găleata** (sau **ca din cofă**), a ploua foarte tare; **a ploua ca prin sită,** a ploua mărunt şi des; **(parcă tot) îi ninge şi îi plouă,** se spune despre o persoană posomorîtă, mereu nemulţumită: *lui Victor îi plouă şi-i ninge de cînd se scoală pînă se culcă.* GHEŢIE; **a se face că plouă,** a da impresia că nu observă un lucru, că nu-l afectează un fapt neplăcut; **2.** (tr. impers.) a cădea ploaia asupra cuiva sau a ceva; a uda: *m-a plouat tot drumul;* **3.** (p. anal.; tr. şi intr.) a cădea, a curge (de sus) în cantitate mare, din abundenţă: *flori albe plouă din cireşi.* SAD.; *gloanţele duşmanului plouau asupra capetelor noastre.* [Lat. ***plovere*** *(=pluere)*].

plouát, ~ţi, plouată, ~e a. **1.** udat, muiat de ploaie: *intră ... cu căciulă plouată.* SAD.; **a sta** (sau **a fi**) **ca o curcă** (ori **ca o găină**) **plouată,** a fi trist, abătut: *nu mai sta ca o găină plouată.* CR.; **2.** (fig.) indispus, descurajat, deprimat; care trădează descurajare, indispoziţie: *postelnicul ... se întoarse la Curte, plouat ca vai de dînsul şi cu coada între picioare.* OD.; *Andrei are o mutră plouată.* PETR. [V. ***ploua***].

plug, pluguri n. **1.** unealtă agricolă cu tracţiune animală sau mecanică, folosită pentru arat, la lucrări de dezmiriştire, de desfundare etc., fiind compus din cuţit, brăzdar, cormană, plaz, bîrsă, grindei, coarne, potîng şi rotile: *mirosul ... pămîntului răscolit de pluguri îi umplu nările.* GHEŢIE; **de la coarnele plugului,** de la ţară; **a băga** sau **a-şi pune** (**boii, vitele**) **în plug cu cineva,** a se asocia; a-şi face de lucru cu cineva: *orice golan care vine ... bagă cu noi în plug?* SOR.; **2.** (pop.) faptul de a ara; arat: *eu mergeam la plug, în laz.* COŞB.; **3.** plugărie: *tatu-său fusese plugar, dar el dase plugul pe covrigărie.* SAD.; **4. plug de zăpadă,** vehicul echipat cu dispozitive pentru curăţarea zăpezii de pe căile de comunicaţie; **plug de cărbune,** agregat prevăzut cu lame sau cuţite, folosit la executarea mecanizată a operaţiilor de abataj şi de încărcare a cărbunelui; **plug nivelator,** maşină prevăzută cu o lamă lungă, înclinabilă, folosită la nivelarea terenurilor; **plug pentru şanţuri,** maşină cu cuţite speciale, folosită la săparea şanţurilor; **5.** piesă metalică montată transversal pe o bandă de transport pentru a face ca materialul transportat să cadă alături de bandă; **6.** procedeu de frînare a schiurilor sau de reducere a vitezei la coborîre, constînd în apropierea vîrfurilor schiurilor în formă de unghi: *ea mă ajută ... să-mi reamintesc cum poţi frîna o alunecare prea vertiginoasă, plugul.* PR.; **7.** (reg.) pluguşor: *la un Sfîntul Vasile ... ne ducem cu plugul.* CR. [Din sl. ***plugŭ***].

plugár, plugari m. **1.** persoană care se ocupă cu lucrarea pămîntului (cu plugul); agricultor; (p. gener.) ţăran: *plugarii-n veci nu pier, căci lor pămîntul sfînt li-e tată.* GOGA; **2.** (reg.) flăcău care umblă cu pluguşorul în ajunul Anului Nou: *„drele pe podele" ... obişnuiesc a zice plugarii pe la casele care nu-i primesc.* CR. [***Plug*** + *-ar*].

plugărésc, ~şti, plugăreáscă, ~eşti a. care aparţine plugarilor, referitor la plugari sau la plugărie, specific plugarului sau plugăriei: *să mai odihnească lumea plugărească.* VIERU; *treburi plugăreşti.* [***Plugar*** + *-esc*].

plugărésţe adv. (rar) ca un plugar, în felul plugarului. [***Plugar*** + *-eşte*].

plugări, plugăresc vb. (intr.) a lucra pămîntul cu plugul; a se îndeletnici cu munca cîmpului (ca plugar): *plugărit-am viaţa toată ..., n-am văzut zi luminată, numai greu, tot greu.* MAT.; (fig.) *şi gîndirea-i arătură, peste care boi de zgură plugăresc.* ARG. [De la ***plugar***].

plugăríe f. faptul de a plugări; îndeletnicirea, ocupaţia plugarului; munca cîmpului; plugărit: *tu ai să mă înveţi pe mine ce-i plugăria?* CR. [***Plugar*** + *-ie*].

plugăríme f. mulţime de plugari; (p. gener.) ţărănime: *de la 1864, plugărimea s-a tot înmulţit şi pămîntul de lucru s-a tot îngustat.* SAD. [***Plugar*** + *-ime*].

plugărít n. acţiunea de a plugări; plugărie, plug: *se îndeletnicea cu meseriile şi cu economia cîmpului, adică cu plugăritul.* GHEŢIE. [V. ***plugări***].

plugăríţă, plugăriţe f. (reg.) **1.** soţie de plugar; (p. gener.) ţărancă: *Livia îl încredinţase că nu e lucru mai frumos decît a fi plugăriţă.* SL.; **2.** (ornit.) codobatură (*Motacilla alba*). [***Plugar*** + *-iţă*].

plúgniţă, plugniţe f. plug mic; rariţă. [***Plug*** + *-niţă*].

pluguléţ, pluguleţe n. pluguşor: *numai pluguleţul meu l-a-nţelenit Dumnezeu.* POP. [***Plug*** + *-uleţ*].

pluguşór, pluguşoare n. **1.** diminutiv al lui plug; pluguleţ, plugu: *să-i scot boii din ocol şi să-i pun la pluguşor.* POP.; **2.** plug mic împodobit cu hîrtii colorate, cu flori etc., cu care umblă flăcăii cu uratul în ajunul Anului Nou; (p. ext.) urare tradiţională în versuri, acompaniată de instrumente muzicale, de pocnete de bici, de clinchete de clopoţei etc., făcută de cei care însoţesc acest plug; colindatul tradiţional de Anul Nou: *întîmpină sosirea Anului Nou ... mînd seara cu zgomot ... pluguşorul.* OD.; *umblă băieţii şi flăcăii straşnic cu pluguşorul.* SAD. [***Plug*** + *-uşor*].

plugúţ, pluguţe n. pluguşor: *rămîne casa săracă, cu pluguţul prin obor, cu casa plină de dor.* POP. [***Plug*** + *-uţ*].

plumb, (înv.) **plumburi** n. **1.** metal de culoare cenuşie-albăstruie, moale şi greu, rău conducător de căldură şi de electricitate, toxic, prezent în natură în special sub formă de sulfuri, folosit la fabricarea ţevilor de canalizare, a literelor de tipar, a plăcilor de acumulator etc.: *să moară scăldaţi în plumb topit!* COŞB.; **de plumb, a)** plumburiu, întunecat: *sub cer de plumb.* AL.; **b)** greu; apăsător; (p. ext.) profund, adînc: *o oboseală de plumb puse stăpînire atît pe trupul, cît şi pe spiritul lui.* GHEŢIE; **apă de plumb,** soluţie de acetat de plumb, întrebuinţată în farmacie, în industria textilă etc.; **2.** (înv. şi reg.) creion: *a luat plumbul şi a început să înveţe a-şi scrie numele.* SL.; (reg.) **plumb de placă,** condei special cu care se scria pe tăbliţele de ardezie; **3.** disc mic făcut din acest metal cu care se sigilează colete, vagoane etc.; pecete de plumb: *cele două plumburi cu care vin pecetluite de la vamă bucăţile de postav.* ISP. // m. (pl. **plumbi**) **1.** glonţ, proiectil: *cît praf şi plumb mai avem?* AL.; **2.** greutate (din metalul descris mai sus), de diferite forme, folosită ca lest: *veniea asupra loturilor ... c-o furcă de fier cu coada lungă şi c-o mreajă pe care o cumpăni din plumbi.* SAD.; *plumbul undiţei.* [Lat. ***plumbum***].

plumbagínă f. v. **plombagină.**

plumbár, plumbari m. persoană care lucrează obiecte din plumb. [***Plumb*** + *-ar*].

plumbát, plumbaţi m. sare a acidului oxigenat de plumb, folosită ca pigment în vopsitorie, la fabricarea chibriturilor etc. [Din germ. ***Plumbat***].

plumbăríe, plumbăril f. (rar) **1.** meşteşugul plumbarului; **2.** atelier în care se prelucrează plumbul. [***Plumbar*** + *-ie*].

plumbătoáre, plumbători f. (rar) unealtă de plumbuit. [***Plumb*** + *-ătoare*].

plúmbic, ~ci, plumbică, ~ce a. plumbifer. [Din fr. ***plombique*** (după *plumb*)].

plumbifér, ~i, plumbiferă, ~e a. care conţine plumb, de natura plumbului; plumbic, plumbos. [Din fr. ***plombifère*** (după *plumb*)].

plumbişór, plumbişori m. diminutiv al lui plumb; plumbuţ; (spec.) glonţ: *de-ar fi puşca de scăiete ... plumbişorii de burete.* POP. [***Plumb*** + *-işor*].

plumbíţă, plumbiţe f. (rar) capsulă de plumb pentru sticle. [***Plumb*** + *-iţă*].

plumbós, ~şi, plumboásă, ~e a. plumbifer. [***Plumb*** + *-os*].

plumbotípie f. tipar folosit pentru obţinerea hîrtiilor decorative marmorate. [Din fr. ***plombotypie*** (după *plumb*)].

plumbuí, plumbuiesc vb. (tr.) **1.** a acoperi o piesă de metal cu un strat protector de (aliaj de) plumb pentru a o proteja împotriva coroziunii sau agenţilor exteriori; **2.** a sigila cu plumb: *am plumbuit o ladă.* [***Plumb*** + *-ui*].

plumbuíre, plumbuiri f. acţiunea de a plumbui şi rezultatul ei; plumbuit². [V. ***plumbui***].

plumbuít¹, ~ţi, plumbuită, ~e a. **1.** acoperit cu un strat de (aliaj de) plumb: *tablă plumbuită;* **2.** (fig.) întunecat, mohorît: *cer plumbuit;* **3.** sigilat cu plumb: *ladă plumbuită.* [V. ***plumbui***].

plumbuít² n. plumbuire. [V. ***plumbui***].

plumbuitór, plumbuitori m. (rar) persoană care plumbuieşte mărfurile (la vamă). [***Plumbui*** + *-tor*].

plumburíu, ~ii, plumburie, ~ii a. de culoarea plumbului; cenuşiu; (p. ext.) întunecat, înceţoşat, mohorît: *aruncă o privire ursuză cerului plumburiu.* GHEŢIE. [***Plumb*** + *-uriu*].

plumbúţ, plumbuţi m. (reg.) plumbişor; (spec.) glonţ: *pe Pintea omorîţi ... cu-n plumbuţ mic de argint.* POP. [***Plumb*** + *-uţ*].

plumetítă, plumetite f. material textil cu aspect de broderie, cu desene în relief; vestimentaţie confecţionată din acest material: *plumetită pe şolduri bine strînsă.* AL. [Din fr. ***plumetis***].

plumiéră¹, plumiere f. (rar; şi **plumieră albă**) nufăr (*Nymphaea alba*). [Et. nec.].

plumiéră², plumiere f. penar. [Din fr. ***plumier***].

plumpóx n. boală a prunilor şi a altor pomi fructiferi, provocată de un virus, care se manifestată prin apariţia unor pete galbene pe frunze şi a unor gropiţe ruginii pe fructe; (scris şi: *plum-pox*). [Din engl. ***plum-pox***].

plumúlă, plumule f. parte a embrionului vegetal care constituie rudimentul părţilor aeriene ale unei plante. [Din lat. ***plumula,*** fr. ***plumule***].

plúnger, plungere n. piesă rotundă de şamotă la alimentatoarele automate cu sticlă topită, care ajută la formarea picăturii de sticlă. [Din fr., engl. ***plunger***].

plurál, ~i, plurală, ~e a. **1.** (gram.) care indică două sau mai multe fiinţe, lucruri, fenomene etc. de acelaşi fel: *numărul singular şi plural;* **2.** (fig.) multilateral: *viziunea plurală a autorului;* (rar) **atenţie plurală,** atenţie distributivă. // n. categorie gramaticală care arată că este vorba de mai multe fiinţe, lucruri, fenomene etc. de acelaşi fel; **pluralul autorităţii** (sau **al maiestăţii**), pluralul folosit în locul singularului în vechile acte oficiale, cînd autorităţile vorbeau despre ele însele; **pluralul autorului,** pluralul folosit în locul singularului în operele ştiinţifice, publicistice şi oratorice; **pluralul modestiei,** plural de referire la persoana proprie în discuţia cu cineva considerat superior; **pluralul politeţii** (sau **al reverenţei**), plural folosit în locul singularului în formule de adresare respectuoasă. [Din lat. ***pluralis,*** it. ***plurale,*** germ. ***Plural***].

plurale tatum, pluralia tantum, (despre substantive) care are numai formă de plural (ex.: tăieţei, Carpaţi). [Cuv. lat.].

pluralísm n. **1.** concepţie filozofică, opusă monismului, potrivit căreia universul, fiinţele care compun lumea sînt multiple, individuale, independente şi ireductibile la o substanţă unică: *nu idealism şi realism,* [ci] *monism şi pluralism, iată adevăratele antiteze.* EM.; **2.** sistem fondat pe o pluralitate de elemente; stare de lucruri caracterizată prin existenţa unei multiplicităţi; multiplicitate: *pluralism şcolar;* **3.** sistem care admite existenţa opiniilor politice şi religioase, a comportamentelor culturale şi sociale diferite, în cadrul unui grup organizat; coexistenţa acestora: *pluralism lingvistic; pluralism politic.* [Din fr. ***pluralisme***].

pluralíst, ~şti, pluralistă, ~e a. care aparţine pluralismului, referitor la pluralism: *sistem politic pluralist.* // m., f. adept, partizan al pluralismului. [Din fr. ***pluraliste***].

pluralitáte, pluralităţi f. **1.** faptul sau însuşirea de a fi în număr, în cantitate mare; număr mare, cantitate însemnată (şi diversă); mulţime; diversitate, multiplicitate, multitudine, pluritate: *pluralitatea lumilor.* NEGR.; **2.** (rar) majoritate. [Din lat. ***pluralitas, -atis,*** fr. ***pluralité***].

pluri- element de compunere cu sensul „mai mulţi", „mai multe". [Din lat. ***plus, pluris,*** fr. ***pluri-***].

pluricarpelár, ~i, pluricarpelară, ~e a. (despre ovare şi fructe) format din mai multe carpele. [***Pluri-*** + ***carpelă*** + *-ar*].

pluricavitár, ~i, pluricavitară, -e a. cu mai multe caverne pulmonare. [***Pluri-*** + ***cavitar***].

pluricelulár, ~i, pluricelulară, ~e a. multicelular: *organism pluricelular.* [Din fr. ***pluricellulaire***].

pluridimensionál, ~i, pluridimensională, ~e a. multidimensional. [***Pluri-*** + ***dimensional***].

pluridimensionalitáte f. multidimensionalitate. [***Pluridimensional*** + *-itate*].

pluridisciplinár, ~i, pluridisciplinară, ~e a. (despre domenii ştiinţifice) interdisciplinar, multidisciplinar. [Din fr. ***pluridisciplinaire***].

pluridisciplinaritáte f. interdisciplinaritate, multidiscîplinaritate. [Din fr. ***pluridisciplinarité***].

pluridotát, ~ţi, pluridotată, ~e a. înzestrat cu multe calităţi deosebite. [***Pluri-*** + ***dotat***].

pluriflór, ~i, pluriflóră, ~e a. (despre plante) cu mai multe flori. [Din fr. ***pluriflore***].

plurifórm, ~i, pluriformă, ~e a. multiform. [Din lat. ***pluriformis***].

pluriglandulár, ~i, pluriglandulară, ~e a. referitor la mai multe glande; care afectează mai multe glande; poliglandular. [***Pluri-*** + ***glandular***].

pluriglandularítă f. inflamaţie a mai multor glande. [***Pluriglandular*** + *-ită*].

plurilaterál, ~i, plurilaterală, ~e a. (rar) multilateral. [Din fr. ***plurilatéral***].

plurilíngv, ~i, plurilingvă, ~e a. **1.** (despre oameni) care vorbeşte mai multe limbi; **2.** în care se vorbesc mai multe limbi; multilingv: *state plurilingve;* **3.** redactat în mai multe limbi; multilingv: *dicţionar plurilingv.* [De la ***plurlingue***].

plurilingvísm n. multilingvism. [Din fr. ***plurilinguisme***].

plurimilenár, ~i, plurimilenară, ~e a. (rar) multimilenar. [***Pluri-*** + ***milenar***].

plurinaţionál, ~i, plurinaţională, ~e a. multinaţional: *stat plurinaţional.* [***Pluri-*** + ***naţional***].

plurinucleár, ~i, plurinucleară, ~e a. (biol.; despre celule) polinuclear. [***Pluri-*** + ***nuclear***].

pluripartísm n. coexistenţă a mai multor partide într-un sistem politic; pluripartitism. [Din fr. ***pluripartisme***].

pluripartít, pluripartită, ~e a. care admite coexistenţa mai multor partide: *sistem politic pluripartit; balanţă pluripartită.* [Din fr. ***pluripartitte***].

pluriparitísm n. pluripartism. [***Pluripartit*** + *-ism*].

pluriseculár, ~i, pluriseculară, ~e a. (rar) multisecular. [***Pluri-*** + ***secular***].

pluritáte, pluralităţi f. (rar) pluralitate. [Din lat. ***pluritas, -atis***].

plurivalént, ~ţi, plurivalentă, ~e a. **1.** (chim.) polivalent: *substanţă plurivalentă;* **2.** (fig.) multilateral. [Din fr. ***plurivalent***].

plurivalénţă, plurivalenţe f. **1.** (chim.) polivalenţă; **2.** (fig.) multilateralitate. [***Pluri-*** + ***valenţă***].

plurivóc, ~ci, plurivocă, ~ce a. care are mai multe înţelesuri: *frază plurivocă.* [Din lat. ***plurivocus***].

plus-¹ element de compunere cu sensul „mai mult", „în plus". [De la ***plus²***].

plus², plusuri n. **1.** semn grafic în formă de cruce, care indică operaţia de adunare, mărimile pozitive (temperatura, sarcina electrică pozitivă etc.): *5 + 3;* **plus infinit,** simbol matematic care arată creşterea nelimitată a numerelor pozitive; **2.** semn grafic în formă de cruce pus pe lîngă o notă dată şcolarilor, pentru a-i mări valoarea (cu jumătate de punct): *ai luat +9 la română;* **3.** ceea ce depăşeşte o cantitate dată, o limită; prisos: *sînt momente cînd apare în noi un plus de decizie.* PR.; **în plus,** pe lîngă aceasta, pe deasupra: *d-apoi ce vor mai zice cînd vor gusta în plus luxosul prînz?* AL. // adv. mai mult, pe deasupra: *îşi plăteşte consumaţia plus un pahar.* CAR. [Din lat. ***plus,*** germ. ***Plus,*** fr. ***plus***].

plusá, plusez vb. (intr.) **1.** a mări miza (la un joc de cărţi); **2.** a da mai mult decît este nevoie. [De la ***plus²***].

plus-quam-perfect n. (gram.) timp care arată o acţiune trecută, încheiată înaintea alteia, petrecută în trecut; mai mult ca perfect: (ex.: lăudasem, lăudaseşi etc.). [Cuv. lat.].

plusprodús n. (ec. pol.; în doctrina marxistă) produs creat de lucrătorii din sfera producţiei materiale peste produsul necesar, prin cheltuirea de supramuncă: *plusprodusul devine plusvaloare.* [***Plus-¹*** + ***produs***].

plusvaloáre f. **1.** (ec. pol.) mărirea valorii unui bun care n-a suferit transformări materiale: *plusvaloare bursieră;* **2.** (în doctrina marxistă) valoare nou creată de către muncitorii salariaţi în procesul de producţie, peste echivalentul valorii forţei lor de muncă, însuşită gratuit de către capitalist: *e stupid să căutăm confirmarea teoriei plusvalorii într-o operă poetică.* PR.; **3.** (p. ext.) valoare suplimentară: *impozit pe plusvaloare;* (fig.) *numai la talente egale, superioritatea faptelor poate acorda o plusvaloare operei.* IBR. [***Plus-¹*** + ***valoare;*** cf. fr. ***plus-value,*** germ. ***Mehrwert***].

pluş, pluşuri n. **1.** ţesătură de bumbac, de lînă etc. asemănătoare cu catifeaua, dar mai groasă şi cu părul mai lung, întrebuinţată mai ales în tapiţerie; bucată din această ţesătură: *în semiobscuritate se zărea o canapea de pluş roşu.* CĂL.; **2.** (la pl.) sortimente din această ţesătură. [Din germ. ***Plüsch,*** fr. ***p(e)luche***].

pluşá, pluşez vb. (tr.) a lustrui faţa pieilor din care se confecţionează mănuşi, haine etc. prin frecarea acesteia cu o bucată de pluş (aplicată pe un tambur rotativ). [De la ***pluş***].

pluşáre, pluşări f. acţiunea de a pluşa. [V. ***pluşa***].

pluşát, ~ţi, pluşată, ~e a. **1.** tapiţat cu pluş: *eram întins pe o banchetă pluşată.* GHEŢIE; **2.** care are un strat de fire pe una dintre feţe sau pe ambele feţe: *prosoape pluşate.* [Din fr. ***peluché***].

plutáş¹, plutaşi m. persoană care face plute² sau care le conduce pe apă: *plutaşii ... pornesc.* CR. [***Plută²*** + *-aş*].

plutáş², plutaşi m. (bot.) plută¹ (*Populus pyramidalis*). [***Plută¹*** + *-aş*].

plútă¹, plute f. **1.** specie de plop cu coroana înaltă, de formă piramidală; plutaş² (*Populus pyramidalis*); *moşu ... stă pe-un butuc de plută.* SOR.; **2.** (bot.; reg.) nufăr (*Nymphaea alba* şi *Nuphar luteum*); **3.** ţesut vegetal secundar de protecţie, poros, elastic, format din celulele moarte ale rădăcinii, tulpinii, tuberculilor unor specii de stejar, de mesteacăn etc., care serveşte la fabricarea dopurilor, a colacilor de salvare, ca material izolant etc.; suber: *sandale cu talpă de plută;* **plută expandată,** material obţinut din acest ţesut vegetal, prin

sfărîmare şi presare în forme; **4.** dop confecţionat din astfel de ţesut: *pune pluta la sticlă*; **5.** piesă mică, confecţionată dintr-un material uşor (pană, lemn etc.), servind la menţinerea cîrligului undiţei în apă la adîncimea dorită: *făceam plute dintr-o bucăţică de strunjan şi rîmele le căutam pe lac.* SAD.; **6.** bucăţică de lemn uşor în care se înfige fitilul candelei. [Din bulg. ***pliuto***, sb. ***plut***].

plútă², plute f. **1.** platformă plutitoare formată din trunchiuri de copaci prinse împreună: *coboară cu ajutorul plutei pe Bistriţa.* CĂL.; *pod de plute;* **a face pluta,** a înota plutind (pe spate); **2.** platformă de lemn plutitoare, folosită pentru salvarea pe apă; **plută-far,** plută echipată cu o baliză din panouri şi o instalaţie de semnale de ceaţă, servind pentru orientare. [Din bulg. ***pluta***].

plutări, plutăresc vb. (intr.) **1.** a transporta pe apă bușteni (asamblaţi în plute²); a se îndeletnici cu plutăritul; **2.** a merge, a se plimba cu pluta² pe apă: *ziua să vînăm, să pescuim, să plutărim.* GANE. [***Plută²*** + ***-ări***].

plutărie f. îndeletnicirea plutaşului; plutărit, plutăşie. [***Plută²*** + ***-ărie***].

plutărít n. transportul pe apă al buştenilor (legaţi în plute²); **2.** îndeletnicirea plutaşului; plutărie, plutăşie. [V. ***plutări***].

plutăşie, plutăşii f. plutărie. [***Plutaş¹*** + ***-ie***].

plutéţ, ~i, pluteáţă, ~eţe a. (înv.) navigabil: *rîu pluteţ.* [***Plută²*** + ***-eţ***].

plutí, plutesc vb. (intr.) **1.** a se menţine la suprafaţa unui lichid (fiind parţial cufundat în acesta); a se deplasa, a aluneca pe suprafaţa unei ape; a naviga: *corabia spre stînci grăbit pluteşte.* COŞB.; **2.** a fi înecat, scăldat în grăsime sau în sos: *mîncări greceşti ... pluteau în unt.* NEGR.; **3.** a se menţine (mişcîndu-se uşor) în aer sau în alt fluid; a plana: *o pasăre pluteşte cu aripi ostenite.* EM.; **4.** a se deplasa (aparent) pe bolta cerească: *o lună frumoasă plutea în cîmpia cea albastră a cerului.* EM.; **5.** (fig.) a se menţine sau a se mişca într-un spaţiu, într-un mediu real sau imaginar: *toate pluteau în seara aceea într-o lumină de legendă.* PETR.; **pluteşte ceva în aer,** se va întîmpla (sigur) ceva; **6.** a străbate prin aer, a se răspîndi în atmosferă: *plutea în odaie un parfum proaspăt de iasomie.* EL.; *plutea un abur neguros de toamnă.* GHEŢIE; **7.** (fig.) a dăinui, a stărui, a predomina: *măreţ pluti-va printre veacuri maestrul dulce, Eminescu.* VLAH.; **8.** (fig.) a se observa, a ieşi (vag) în evidenţă: *peste veselia ei plutea totdeauna o umbră de melancolie.* REBR. [De la ***plută²***].

plutíbil, ~i, plutibilă, ~e a. (rar; despre ape) navigabil. [***Pluti*** + ***-bil***].

plutícă, plutici f. plantă erbacee acvatică din familia genţianaceelor, cu flori galbene, cu frunze lucitoare care plutesc la suprafaţa apei (*Nymphoides peltata*). [***Plută²*** + ***-ică***].

plutínd, ~zi, plutindă, ~e a. (înv.) plutitor: *velele plutinde.* BOL.; **2.** (fig.) schimbător, nehotărît, ezitant. [V. ***pluti***].

plutíre, plutiri f. **1.** faptul de a pluti; menţinere sau deplasare a unui corp pe suprafaţa unui lichid sau în masa unui fluid: *corabia, în plutirea ei, să părea ca o pasere ce zboară.* DRĂGHICI; **2.** transport organizat de mărfuri sau de persoane pe o navă; trafic pe apă; navigaţie: *fă legămînt cu el pentru plutirea pe mare.* SAD. [V. ***pluti***].

plutít¹ n. **1.** faptul de a pluti; plutire; **2.** transportare a buştenilor, legaţi în plute², pe cursul unei ape. [V. ***pluti***].

plutít², ~ţi, plutită, ~e a. **1.** purtat de valuri; adus pe cursul unei ape: *lemnul plutit are o valoare coborîtă.* SAD.; **2.** care planează; plutitor: *zborul plutit al păsărilor.* [V. ***pluti***].

plutitór, ~i, plutitoáre a. **1.** care pluteşte la suprafaţa unui lichid; plutind: *vase plutitoare;* **pod plutitor,** bac; **insulă plutitoare** sau **ostrov plutitor,** îngrămădire de pămînt, nisip sau nămol, mai ales în apele curgătoare, formînd o insuliţă acoperită cu vegetaţie; **2.** (înv.) navigabil: *Mureş, rîu plutitor.* BĂLC.; **3.** care se menţine, se mişcă în aer: *dungi plutitoare de ceaţă.* COŞB.; (fig.) *individ prea plutitor în nouri ca să fie înţeles de femei.* CĂL. // m. (înv.) navigator; corăbier. // f. (bot.) **1.** rourică (*Glyceria fluitans*); **2. plutitoare-dulce,** lemn dulce (*Glycyrhiza echinata*). // n. **1.** corp care pluteşte la suprafaţa unui lichid: *a meşterit un plutitor dintr-un dop şi a aninat la capăt cîrligul.* GHEŢIE. **2.** dispozitiv care plu-teşte la suprafaţa unui lichid dintr-un recipient şi care, fiind legat de un sistem de pîrghii, indică (şi uneori reglează) nivelul lichidului; flotor; **3.** construcţie care pluteşte, prevăzută cu echipament specializat pentru servicii de semnalizare şi de transport, folosită în navigaţie. [***Pluti*** + ***-tor***].

plutocrát, ~ţi, plutocrată, ~e m., f. persoană care face parte din plutocraţie: *relaţii fructuoase cu plutocraţii vanitoşi.* LOV. [Din fr. ***ploutocrate***].

plutocrátic, ~ci, plutocratică, ~ce a. care aparţine plutocraţiei, referitor la plutocraţie. [Din fr. ***ploutocratique***].

plutocraţíe, plutocraţii f. **1.** formă de guvernare a unui stat în care puterea aparţine celor bogaţi (ex.: proprietari funciari, industriaşi, bancheri etc.); concentrare a puterii în mîinile unor asemenea persoane; **2.** grup de persoane bogate care participă, direct sau indirect, la conducerea statului: *ani şi ani, plutocraţia română a stors provinciile şi neamurile îngenuncheate.* GAL. [Din fr. ***ploutocratie***].

plutón¹, plutoane n. **1.** subunitate militară mai mică decît compania, alcătuită din trei sau patru grupe: *două plutoane cu armele-ncărcate se aşezară-n rînd.* VLAH.; **pluton de execuţie,** unitate militară care execută prin împuşcare pe cei condamnaţi la moarte; **2.** (p. anal.) grup de oameni cu preocupări sau cu ocupaţii comune; **3.** grup compact de sportivi care se află într-o anumită poziţie pe traseul unei curse (alergări, ciclism etc.). [Din fr. ***peloton,*** it. ***plotone***].

plutón², plutoni m. corp de roci magmatice (de dimensiuni mari), fixat prin intruziune în masa unor straturi sedimentare. [Din fr. ***pluton,*** germ. ***Pluton***].

plutonián, ~eni, plutoniană, ~ene a. **1.** referitor la zeul Pluton: *mituri plutoniene;* **2.** (geol.; rar) plutonic; **3.** care ţine de planeta Pluton, referitor la planeta Pluton. // m., f. adept al plutonismului. [Din fr. ***plutonien***].

plutónic, ~ci, plutonică, ~ce a. (geol.) **1.** care s-a format în adîncurile scoarţei terestre; plutonian: *materii plutonice;* **rocă plutonică,** nume generic dat rocilor abisale şi intruzive; **2.** care se produce, se manifestă în adîncurile scoarţei terestre: *foc plutonic.* [Din fr. ***plutonique***].

plutoniér, plutonieri m. grad de subofiţer imediat superior sergentului major; persoană care are acest grad: *mituia plutonierii şi sergenţii.* ST.; **plutonier-major,** grad de subofiţer imediat superior plutonierului; persoană care are acest grad; **plutonier-adjutant,** cel mai mare grad de subofiţer, imediat superior gradului de plutonier-major; persoană care are acest grad. [***Pluton¹*** + ***-ier***].

plutonieréască, plutonierese f. **1.** soţie de plutonier; **2.** femeie care are gradul de plutonier. [***Plutonier*** + ***-ească***].

plutonísm n. **1.** totalitatea proceselor de mişcare a magmei la mari adîncimi în scoarţa terestră; **2.** curent în geologie (reprezentat de scoţianul J.Hutton) care susţine că rocile s-au format numai pe cale magmatică. [Din fr. ***plutonisme,*** germ. ***Plutonismus***].

plutoníte n. pl. roci magmatice consolidate în adîncul scoarţei terestre. [Din germ. ***Plutonit***].

plutóniu n. element chimic de sinteză, radioactiv, obţinut din uraniu, care prezintă numeroşi izotopi, dintre care unul, fiind capabil să întreţină reacţii nucleare în lanţ, este folosit la obţinerea energiei nucleare prin bombardare cu neutroni. [Din fr. ***plutonium***].

plutuí, plutuiesc vb. (tr.) a supune pieile tăbăcite unei operaţii de finisare, tratîndu-le cu săruri de crom şi rulîndu-le pe o scîndură rotunjită acoperită cu plută¹, pentru a le face mai moi şi a le imprima un desen caracteristic. [***Plută¹*** + ***-ui***].

plutuíre, plutuíri f. acţiunea de a plutui şi rezultatul ei; operaţie de finisare a pieilor tăbăcite; plutuit. [V. ***plutui***].

plutuít n. plutuire. [V. ***plutui***].

pluviál, ~i, pluvială, ~e a. produs de ploaie, provenit din ploaie: *umiditatea pluvială ... ia la Bacovia aspecte infernale.* CĂL.; *ape pluviale.* // n. **1.** interval de timp din pleistocen, caracterizat prin precipitaţii abundente care au condus la extinderea vegetaţiei şi la accelerarea procesului de eroziune; **2.** mantie largă cu glugă pentru ploaie, folosită de preoţii catolici ca veşmînt ecleziastic la procesiuni. [Din fr. ***pluvial***].

pluviodenudáre, pluviodenudări f. pluviodenudaţie. [***Pluvi***(al) + ***denudare***].

pluviodenudáţie, pluviodenudaţii f. eroziune a terenurilor înclinate lipsite de vegetaţie, determinată de impactul direct al picăturilor de ploaie şi de scurgerea în pînză a apelor provenite din precipitaţii; pluviodenudare. [Din fr. ***pluvio-dénudation***].

pluviográf, pluviografe n. pluviometru care înregistrează automat cantitatea şi intensitatea precipitaţiilor atmosferice şi intervalul în care s-au produs. [Din fr. ***pluviographe***].

pluviográmă, pluviograme f. diagramă obţinută la pluviograf. [Din fr. ***pluviogramme***].

pluviométric, ~ci, pluviometrică, ~ce a. de pluviometru, referitor la pluviometru. [Din fr. ***pluviométrique***].

pluviométrie f. măsurare a cantităţii de precipitaţii căzute într-un interval de timp pe o anumită suprafaţă. [Din fr. ***pluvio-métrie***].

pluviométru, pluviometre n. aparat utilizat pentru determinarea cantităţii de precipitaţii atmosferice căzute într-un interval de timp pe o anumită suprafaţă. [Din fr. ***pluviomètre***].

pluviós, ~şi, pluvioásă, ~e a. (rar) ploios: *nordicii din ţinuturi pluvioase visează ţărmurile meridionale.* CĂL. [Din fr. ***pluvieux***].

pluvioscóp, pluvioscoape n. aparat care înregistrează ora, durata şi cantitatea ploii căzute într-o regiune. [Din fr. ***pluvioscope***].

pluviose [plüvióz] m. a cincea lună din calendarul republican francez (20 ianuarie – 18 februarie). [Cuv. fr.].

plymouth [plímăs] s. rasă englezească de găini cu producţie mixtă (carne şi ouă), crescută şi la noi. [Cuv. engl.].

pneu, pneuri n. ansamblu format din anvelopă şi camera cu aer comprimat, fixat la roţile unor (auto)vehicule. [Din fr. ***pneu,*** germ. ***Pneu***].

pneumátic, ~ci, pneumatică, ~ce a. **1.** care funcţionează cu aer comprimat: *o maşină pneumatică.* EM.; **saltea pneumatică,** v. **saltea**; **2.** care este folosit la comprimarea, la deplasarea sau la evacuarea aerului: *pompă pneumatică.* // f. parte a fizicii care studiază proprietăţile aerului şi ale altor gaze. [Din fr. ***pneumatique,*** lat. ***pneumaticus***].

pneumatofór, pneumatofore n. **1.** (zool.) individ din colonia de sifonofore, situat la capătul superior al stolonului, avînd forma unei vezicule pline cu aer şi rolul de plutitor al coloniei; **2.** (bot.)

rădăcină respiratoare la plantele din zona tropicală umedă, în care predomină ţesutul lax, cu spaţii intercelulare şi cu geotropism negativ. [Din fr. *pneumatophore*].

pneumatolít, pneumatolíte n. rocă magmatică ale cărei minerale sînt formate prin pneumatoliză. [Din fr. *pneumatolyte*].

pneumatolític, ~ci, pneumatolitică, ~ce a. care ţine de pneumatoliză, referitor la pneumatoliză, produs de pneumatoliză; **fază pneumatolitică,** unul dintre procesele de diferenţiere magmatică în care topiturile magmatice se caracterizează printr-un conţinut bogat în componenţi volatili. [Din fr. *pneumatolitique*].

pneumatolíză f. etapă a procesului magmatogen de formare a mineralelor şi a rocilor, cuprinzînd totalitatea fenomenelor provocate de acţiunea emanaţiilor gazoase dezvoltate din magmă asupra rocilor cu care ajung în contact. [Din fr. *pneumatolyse*].

pneumatologíe f. ştiinţa fenomenelor spirituale, ca cercetare a principiilor vitale. [Din lat. *pneumatologia,* germ. *Pneumatologie*].

pneumatóză, pneumatoze f. îngrămădire de gaze în ţesuturi şi organe care în mod normal nu le au. [Din fr. *pneumatose*].

pneumocóc, pneumococi m. bacterie imobilă, patogenă, care provoacă la oameni pneumonia şi alte infecţii (sinuzite, otite etc.), iar la animale septicemia (*Streptococcus pneumoniae*). [Din fr. *pneumocoque*].

pneumocócic, ~ci, pneumococică, ~ce a. care aparţine pneumococilor, referitor la pneumococi. [*Pneumococ* + *-ic*].

pneumoconióză, pneumoconioze f. ansamblul afecţiunilor bronhopulmonare cronice, de obicei profesionale, provocate de inhalarea îndelungată a unor pulberi de cărbune, de fier, de bioxid de siliciu etc. (ex.: silicoza, antracoza, sideroza etc.). [Din fr. *pneumoconiose*].

pneumoenterítă, pneumoenterite f. pneumonie contagioasă la porci, a cărei evoluţie se prezintă la început ca o complicaţie a pestei porcine. [Din fr. *pneumoentérite*].

pneumogástric, ~ci, pneumogastrică, ~ce a. care este comun plămînilor şi stomacului; **nerv pneumogastric,** a zecea pereche de nervi cranieni care inervează faringele, vălul palatin, laringele, traheea, bronhiile, inima, vasele mari, plămînii, esofagul, stomacul; nerv vag. [Din fr. *pneumogastrique*].

pneumográf, pneumografe n. aparat cu care se înregistrează amplitudinea şi frecvenţa mişcărilor respiratorii ale toracelui. [Din fr. *pneumographe,* germ. *Pneumograph*].

pneumografíe, pneumografii f. radiografie a unei regiuni anatomice, după injectarea unui gaz. [Din fr. *pneumographie*].

pneumológ, ~gi, pneumologă, ~ge m., f. medic specialist în pneumologie: *un pneumolog i-a recitat acest vers: „La mine în sînge, istoria contemporană plînge".* D. [Din fr. *pneumologue*].

pneumológic, ~ci, pneumologică, ~ce a. care aparţine pneumologiei, referitor la pneumologie. [Din fr. *pneumologique*].

pneumologíe f. ramură a medicinei care studiază bolile plămînului, bronhiilor, pleurei şi mediastinului. [Din fr. *pneumologie*].

pneumométru, pneumometre n. aparat pentru măsurarea ritmului respiraţiei; manometru respirator. [Din fr. *pneumomètre*].

pneumónic, ~ci, pneumonică, ~ce a. referitor la bolile de plămîni, propriu bolilor de plămîni. [Din fr. *pneumonique*].

pneumoníe, pneumonii f. inflamaţie a unui lob sau a unui segment pulmonar, provocată de pneumococ, de virusuri etc., care se manifestă prin febră mare, tuse, frisoane: *şi pierduse consoarta, răpită de o pneumonie.* GHEŢIE; **dublă pneumonie,** pneumonie care afectează ambii plămîni; **pneumonie cazeoasă,** formă rară de tuberculoză pulmonară, caracterizată prin cazeificarea unui întreg lob pulmonar. [Din fr. *pneumonie*].

pneumopatíe, pneumopatii f. nume generic dat afecţiunilor pulmonare. [Din fr. *pneumopathie*].

pneumoperitonéu, pneumoperitonee n. **1.** pătrundere accidentală a aerului sau a altor gaze în cavitatea peritoneală; **2.** introducere de oxigen sau de alt gaz în cavitatea peritoneală, în scop terapeutic sau pentru stabilirea diagnosticului. [Din fr. *pneumopéritoine*].

pneumoragíe, pneumoragii f. hemoragie pulmonară care survine în diferite boli de inimă. [Din fr. *pneumorragie*].

pneumoscleróză, pneumoscleroze f. scleroză pulmonară. [Din fr. *pneumosclérose*].

pneumosépt, pneumosepte n. medicament dezinfectant al aparatului respirator şi excitant al centrilor respiratorii. [Denumire comercială].

pneumoterapíe, pneumoterapii f. metodă de tratament în bolile pulmonare, constînd în inspirarea aerului comprimat sau rarefiat. [Din fr. *pneumothérapie*].

pneumotomíe, pneumotomii f. secţionare a unui plămîn în vederea extragerii puroiului sau a unei tumori din interiorul lui. [Din fr. *pneumotomie*].

pneumotoráx, pneumotoraxuri n. pătrundere a aerului în cavitatea pleurală, datorită perforării plămînului sau unor traumatisme ale peretelui toracic; **pneumotorax artificial,** metodă de tratare a tuberculozei prin introducerea artificială a aerului în cavitatea pleurală pentru a comprima şi imobiliza plămînul bolnav, în vederea vindecării leziunii. [Din fr. *pneumothorax*].

pneumotróp, ~i, pneumotropă, ~e a. care manifestă afinitate specială pentru ţesutul pulmonar: *microorganisme pneumotrope.* // m. virus care provoacă leziuni în aparatul respirator. [Din fr. *pneumotrope*].

po- (înv.) element de compunere, avînd rolul de a întări sensul exprimat de cuvîntul la care se ataşează (ex. leit-poleit). [Din bulg. *po*].

poálă, poale f. **1.** partea de la talie în jos (mai largă) sau marginea de jos a unor obiecte de îmbrăcăminte: *poala lung-a albei rochii.* EM.; *se repede de-mi ridică poalele cămăşii în sus.* SOR.; **la poala** (sau **la poalele**) **cuiva,** înaintea, la picioarele cuiva; la voia, la bunul plac al cuiva: *el te va trage la poalele scaunului celui vecinic ca să dai sama.* NEGR.; **a se ţine de poala** (sau **de poalele**) **mamei,** a sta mereu în preajma sau sub ocrotirea mamei; **a ţine pe cineva la poala** (sau **poalele**) **ei,** a nu-i lăsa (unui copil) prea multă libertate; **a-şi da poalele peste cap** sau **a-şi lua** (ori **a-şi pune**) **poalele în cap,** a nu mai ţine seama de nimic; a se da în spectacol; a dovedi un caracter josnic; **a săruta poala** (sau **poalele**) **cuiva,** a săruta partea de jos a hainei unui suveran în semn de supunere şi respect, potrivit unui obicei ieşit din uz; (p. ext.) a se prosterna, a se umili: *am purces a săruta poala turcului.* NEC.; **2.** (pop.; la pl.) fustă: *vinde-o vacă să-şi ia poale.* POP.; **3.** partea corpului cuprinsă între brîu şi genunchi, împreună cu partea de îmbrăcăminte corespunzătoare, la o persoană care şade: *vreţi la mueri în poală să alergaţi.* B.-DEL.; *ea ţine copilul în poală;* **4.** partea din faţă a rochiei, a şorţului etc. adusă în sus şi ţinută cu mîna sau prinsă în brîu, formînd o adîncitură în care se pot pune anumite lucruri: *împărăteasa ... culese în poale o mulţime de lăcrămioare.* EM.; **(plăcintă cu) poale-n brîu,** plăcintă (cu brînză) făcută din bucăţi pătrate de aluat, ale căror colţuri se întorc peste umplutură; **cu poala,** în cantitate mare: *şi-i duc vinu cu vadra şi paralele cu poala.* POP.; **5.** cantitate de lucruri care pot fi puse într-o asemenea adîncitură făcută din partea din faţă a rochiei, a şorţului etc.: *culege o poală de somnoroasă.* CR.; **6. poala lui Dumnezeu** (sau **lui Avram**), raiul; locul fericit al celor mîntuiţi: *purcese ... ca un măcenic în poala lui Avram.* VARL.; **7.** (la pl.) bucată de pînză frumos lucrată cu care se împodobesc icoanele sau cu care se acoperă masa din altar: *erau ... iconostase sau poale de altare.* OD.; **8.** partea marginală a unei piei (care acoperă abdomenul şi picioarele animalului); **9.** partea de jos a unui deal sau a unui munte; picior: *poalele Carpaţilor;* **10.** marginea unei păduri: *la poalele unui codru.* CR.; **11.** orizont, zare: *caută spre poalele cerului înoptat coama de luminişuri.* GAL.; **12.** partea de jos a unei construcţii, a unei clădiri, a unui zid; temelie; (p. ext.) bază: [podul] *mergea pînă la poalele castelului.* BĂLC.; *la poala crucii e Maria, şi-n chipul ei ... a zugrăvit un chin sălbatec penelul meşter de artist.* VIERU; **13.** partea de jos a coroanei unui copac: *culege merele de pe poale;* **14.** (compuse; bot.) **poala-rîndunicii,** volbură (*Convolvulus arvensis*); **poala-Sîntei-Mării,** plantă erbacee din familia labiatelor, cu frunze mici, aromate şi flori albe (*Nepeta cataria*); **poala-Maicii-Precista,** mic arbust ornamental, din familia labiatelor, cu frunzele peţiolate, cu florile albastre (*Plectranthus fructicosus*); **15.** (pop.) **poală roşie,** menstruaţie; **poală albă,** leucoree. [Din sl. *pola*].

poámă, poame f. **1.** fructul comestibil al pomilor fructiferi; (p. gener.) fruct: *a avut şi noroc cu cîţiva ani rodnici, atît la bucate, cît şi la poame.* GHEŢIE; *poama nu cade departe de tulpina ei.* Z.; **poamă acră, a)** (pop.) aguridă: *frunză verde poamă acră;* **b)** persoană urîcioasă, cicălitoare, rea: *soacră, soacră, poamă acră.* POP.; **2.** fruct fals, cu endocarpul membranos şi mezocarpul cărnos, provenit din dezvoltarea şi din modificarea receptaculului florii, caracteristic mărului, părului şi gutuiului; **3.** (la pl.) fructe (tăiate felii) uscate la soare (sau în cuptor), pentru a fi păstrate: *sînt pe alte tablale ... roşcove, poame din pere şi mere uscate.* PETR.; **4.** (reg.) strugure; (p. ext.) viţă de vie: *se coace poama.* MAT.; *poamă văratică;* **5.** (la pl.) coacăz (*Ribes rubrum*); **poamă bisericească,** coacăză; **6.** (fig. şi fam.) om de nimic; derbedeu; (spec.) femeie uşuratică, imorală: *cunosc eu ce poamă-i dumnealui, că numai zile fripte mi-a făcut.* SAD.; *el a angajat-o şi eu mi-am dat acordul fără să ştiu ce poamă e.* PR.; **7.** (compuse; bot.; reg.) **poama-cîinelui, a)** verigar (*Rhamnus cathartica*); **b)** barba-caprei (*Tragopogon dubios*); **poama-vulpii, a)** dalac (*Paris quadrifolia*); **b)** remf (*Aristolochia clematitis*). [Lat. *poma*].

poansón, poansoane n. **1.** instrument de oţel cu vîrful ascuţit, folosit în tehnica gravurii; **2.** unealtă de oţel cu vîrful gravat în relief, care serveşte la perforarea sau la marcarea unor obiecte, la baterea medaliilor etc.; **3.** patriţă folosită în topografie la tăiere sau la profilare prin deformare plastică; **4.** unealtă cilindrică de os, ascuţită la vîrf, cu care se perforează pînza şi se dă formă rotundă unor puncte de broderie spartă; **5.** pămătuf (pentru bărbierit). [Din fr. *poinçon*].

poansoná, poansonez vb. (tr.) **1.** a perfora sau a marca cu poansonul; **2.** a grava cu poansonul. [Din fr. *poinçonner*].

poansonáj, poansonaje n. poansonare. [Din fr. *poinçonnage*].

poansonáre, poansonări f. acţiunea de a poansona şi rezultatul ei; poansonaj. [V. *poansona*].

poansonéză, poansoneze f. maşină de poansonat; presă de perforat. [Din fr. *poinçonneuse*].

poantát, ~ţi, poantată, ~e a. **1.** (rar) care conţine poante, glume: *[î]ncepu apoi a ferici damele*

cu complimentele sale şi pe cavaleri cu poantata sa conversaţiune. EM. [Din fr. ***pointé;*** cf. germ. ***pointiert***].

poántă, poante f. **1.** momentul de efect, miezul unei glume, al unei anecdote, al unei conversaţii etc.: *poanta anecdotei rămîne ascunsă.* GHEŢIE; **2.** extremitate anterioară a labei piciorului (unei balerine); vîrf: *păşea mărunt pe poante.* CĂL.; **3.** porţiune a piciorului (unei balerine) cuprinsă între gleznă şi degete; **4.** poziţie din baletul clasic, executată de balerine, constînd în ridicarea şi deplasarea pe vîrful picioarelor, cu ajutorul unor papuci speciali; **5.** (la pl.) papuci speciali cu vîrful alungit şi întărit, legaţi de gleznă, cu care dansează balerinele. [Din fr. ***pointe***].

poánter, poanteri m. rasă de cîini de vînătoare cu talia înaltă, cu urechile plecate, cu părul scurt şi neted; prepelicar, brac englez. [Din fr., engl. ***pointer***].

poantilísm n. procedeu specific pictorilor neoimpresionişti, constînd în juxtapunerea pe pînză a unor puncte sau liniuţe de culori pure pentru a obţine un amestec optic ce recompune tonul dorit (în locul utilizării amestecului fizic de culori, pe paletă); şcoală de pictură care foloseşte acest procedeu; divizionism; (şi: **pointilism**). [Din fr. ***pointillisme***].

poantilíst, ~şti, poantilístă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic poantilismului, referitor la poantilism: *o delicată tehnică poantilistă, înfăţişînd o mare de rubin cu vapoare albe.* CĂL. // m., f. adept al poantilismului: *G. Seurat, P. Signac, C. Pissarro au fost poantilişti.* [Din fr. ***pointilliste***].

poantóu, poantouri n. (şi **cui poantou**) ac de reglare a accesului combustibilului în carburator; ac obturator. [Din fr. ***pointeau***].

poápă m. v. **popă.**

poáră f. (reg.) opoziţie, împotrivire; **în poară,** împotrivă, în contra; în ciudă: *să-i spun o vorbă-n poară.* COŞB.; **a se pune în poară cu cineva,** a se împotrivi cuiva; a se contrazice; a se lua la ceartă: *nu te pune în poară ... cu împăratul iadului.* CR.; (înv.) **a pune poară,** a se strădui, a se sforţa: *mult m-am silit ş-am pus poară să o fac aceasta.* DOS. [Din sl. ***pora*** „ceartă"].

poárcă, poarce f. **1.** (pop.) scroafă; **2.** (reg.) vrană (la butoi); **3.** (şi **de-a poarca**) joc de copii, la care unul dintre jucători (numit porcar), împinge cu un băţ spre o groapă (numită ciur) o minge, o bilă etc. (numită poarcă), în timp ce ceilalţi jucători încearcă să-i oprească trecerea; **a bate poarca,** a juca jocul descris mai sus: *bătuseră poarca pe maidan.* PETR. [Lat. ***porca***].

poártă, porţi f. **1.** deschidere amenajată într-un zid, într-un gard etc., care permite trecerea din interior în exterior şi invers, împreună cu panoul sau cu panourile mobile care o închid; (p. restr.) panou, tăblie care închide această deschizătură: *se apropie de poarta cu grilalaj şi cercetă grădina.* EL.; **poartă-n poartă,** peste drum; vizavi; **a sta** (sau **a se uita**) **ca viţelul la poartă nouă,** a sta nedumerit, dezorientat, în faţa unei situaţii noi, neaşteptate; a nu şti să reacţioneze; **a bate la toate porţile** (sau **la porţile cuiva**), a cere sprijinul cuiva; **2.** locul de acces într-o cetate, într-un oraş: *ajunse la porţile Bucureştilor.* GHICA; **3.** regiune periferică din jurul unui ţinut, al unei ţări etc.; margine, hotar: *a răzbit ... la Volga şi la poarta stepei.* SAD.; **4.** (înv.) cetate, oraş (întărit): *în mijloc de poarta a fiicei Sionului.* DOS.; **5.** uşă la intrarea principală a unei clădiri; (p. ext.) casă; gospodărie: *fiecare casă sau poartă (cum se zice în Ardeal).* BĂLC.; **porţi împărăteşti,** cele două canaturi bogat împodobite, care închid la partea inferioară golul central al unui iconostas; **din poartă în poartă,** din casă în casă, dintr-un loc în altul: *alungat din poartă-n poartă.* SAD.; **6.** (fig.) cale de acces; posibilitate de a realiza ceva; mijloc: *nici o poartă, spre mărire, pentru el închisă nu-i.* VLAH.; **a căuta o poartă de scăpare,** a căuta un mijloc pentru a ieşi dintr-o situaţie dificilă; **7.** cadru dreptunghiular format din două bare verticale unite la capetele superioare printr-o bară orizontală (de care se prinde o plasă), instalat pe terenurile de sport, în care trebuie introdusă mingea sau pucul la unele jocuri sportive (fotbal, handbal etc.); **8.** (inform.) circuit cu un număr dat de intrări şi ieşiri care funcţionează conform unei funcţii booleene; **9.** vale îngustă printre două şiruri de munţi, prin care o apă îşi taie drumul; loc îngust între pereţii de stîncă ai culmilor muntoase, prin care se trece pe alt versant: *pe la poarta munţilor calul îi iese înainte.* CR.; *Porţile de Fier;* **10.** (înv.) reşedinţa, curtea sultanului sau a unui paşă; (p. ext.) Imperiul Otoman: *soli trimişi de Poartă vin la adunare.* BOL.; **11.** (compus) **circuit-poartă,** circuit electric care conţine un tub electronic (sau un tranzistor) şi care, în funcţie de polarizarea electrodului de comandă, lasă să treacă sau opreşte semnalul. [Lat. ***porta***].

pobedít, pobediţi m. carbură de wolfram şi cobalt, cu duritate mare. [Din rus. ***pobedit***].

pobîrcí vb. v. **poghirci.**

pobrajénie f. v. **preobrajenie.**

poc interj. cuvînt care redă un zgomot înfundat produs de lovirea cu (sau de) un obiect tare, de o izbitură, de descărcarea unei arme de foc, de ceva care plesneşte sau crapă, de bătăile (repetate) în uşă etc.: *poc! cu măciuca.* [Onomat.].

pocaiánie, pocaianii f. **1.** (bis.; înv.) pocăinţă: *pocaianie n-au priimit-o.* CANT.; **2.** (bis.; înv.) una dintre cele şapte taine ale bisericii creştine; pocăinţa: *le-am dat pocaianie şi nu o băgară în seamă* (a. 1691). GCR.; **3.** (înv. şi reg.) penitenţă pentru ispăşirea păcatelor; (p. ext.) pedeapsă, suferinţă, chin; (şi: **pocanie**). [Din sl. ***pokajanije***].

pocăi, pocale şi **pocaluri** n. vas, de obicei, din metal, cu deschiderea largă, de forme variate, cu picior, folosit îndeosebi în evul mediu pentru băut; conţinutul acestuia: *la mănăstire este un pocal din care a băut Ştefan Vodă.* SAD.; *un pocal cu apă roză ... e pus acolo numai să vă clătiţi degetele.* GHEŢIE. [Din germ. ***Pokal***].

pocánie f. v. **pocaianie.**

pocăí, pocălesc vb. (refl.) **1.** (bis.) a-şi recunoaşte păcatele mărturisindu-le duhovnicului; a se căi şi a căuta să obţină iertare prin post şi rugăciuni; a face penitenţă; **2.** (p. gener.) a avea remuşcări, a regreta pentru o faptă rea, pentru o greşeală comisă: *apoi mi se pocăia, băutură nu mai bea.* POP.; **3.** a deveni adept al anumitor secte religioase creştine. [Din sl. ***pokajati sen***].

pocăínţă, pocăinţe f. (bis.) **1.** căinţă pentru păcatele săvîrşite; (p. gener.) regret pentru o faptă rea, pentru o greşeală etc.: *şi cine să-ntoarce, Doamne-n pocăinţă, îl primeşti.* DOS.; *tot zapisul urîtei vieţei mele, cetindu-l cu năcaz şi pocăinţe grele, eu tremur.* MAT.; **2.** una dintre cele şapte taine ale bisericii creştine (alături de cununie, maslu, hirotonie, euharistie, mirungere şi botez), constînd în mărturisirea păcatelor înaintea duhovnicului, în regretul de a le fi făcut şi în stăruinţa de a nu le mai face; pocaianie: *întăia taină este botezul ..., a cincea, pocăinţa* (a. 1645). GCR.; **3.** dezlegare de păcate; iertare: *îngerii deaca greşesc n-au pocăinţă.* VARL.; *după căinţă vine pocăinţă.* Z.; **4.** penitenţă pentru ispăşirea păcatelor: *în codru sfînt trăia, în sfîntă pocăinţă.* COŞB. [***Pocăi*** + *-inţă*].

pocăíre, pocăíri f. faptul de a se pocăi; pocăinţă; penitenţă. [V. ***pocăi***].

pocăít, ~ţi, pocăítă, ~e a. (bis.) care se căieşte; penitent; (p. gener.) care regretă greşelile comise: *mergeau pocăite, cu capul în jos, gîndindu-se cum o să înceapă vorba.* DELAVR. // m., f. adept al unei secte religioase (apărute în Ungaria, în prima jumătate a sec. al XIX-lea), care consideră pocăinţa ca virtute supremă; nazareeni; (p. gener.) sectant: *veneau şi pocăiţi din Murgaşi.* SOR. [V. ***pocăi***].

poceálă, poceli f. **1.** faptul de a poci sau de a fi pocit; urîţenie fizică; sluţenie, pocitură: *nu i-a mai luat seama la poceala trupului.* CAR.; (arg.) **a lua la poceală pe cineva,** a bate foarte tare pe cineva (desfigurîndu-l); **2.** (pop.) boală a oamenilor, care, după credinţele populare, ar fi provocată de duhuri rele; (spec.) epilepsie. [***Poci*** + *-eală*].

pócher, pochere n. numele unui joc de cărţi de origine americană, în care fiecare jucător, dispunînd succesiv de cinci cărţi, poate cîştiga dacă posedă combinaţia cea mai puternică sau dacă reuşeşte să-şi convingă adversarii de acest lucru: *joacă poker cu nişte prietene.* GHEŢIE; (scris şi: *poker*). [Din fr., engl. ***poker***].

pocherăş, pocheraşe n. diminutiv al lui pocher: *poate că facem şi un pocheraş!* REBR. [***Pocher*** + *-aş*].

pocheríst, ~şti, pocherístă, ~e m., f. jucător de pocher. [***Pocher*** + *-ist*].

pochi s. pl. v. **povilă.**

pochihécl, pochiheciuri n. (reg.) **1.** întinzător la războiul de ţesut; **2.** amnar. [Din ucr. ***potyhac***].

pochívnic m. v. **popilnic.**

pocí, pocesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) schimba în rău înfăţişarea, forma; a (se) urîţi, a (se) sluţi, a (se) schimonosi: *nu vezi cum m-a pocit?* CAR.; **2.** (pop.; tr.) a face diform; a sluţi; a desfigura; a paraliza: *ielele pocesc;* **3.** (reg.; tr.) a deochea; **4.** (reg.; tr.) a meni cuiva ceva rău; a cobi: *dumneata ... poceşti pieirea unui frate?* SAD. [De la ***potcă***].

pócie, pocii f. (reg.) **1.** arac: *fasole de pocii;* **2.** (la pl.) pari cu care se împrejmuieşte un loc; ramuri cu frunze, pari subţiri etc. cu care se delimitează unele parcele; **3.** băţul undiţei. [Et. nec.].

pocinóc n. v. **pocinog.**

pocinóg, pocinoage n. **1.** (pop.) inaugurare, început (de bun augur); saftea: *să-i fac eu pocinocu* [închisorii], *din pricina unui proclet!* AL.; **2.** fapt neplăcut; belea, bucluc; boroboaţă: *ne-a făcut el pocinogul, dar şi eu am să-l joc.* REBR.; (şi: **pocinoc**). [Din sl. ***počinokŭ***].

pocíre, pociri f. **1.** faptul de a (se) poci; urîţire, sluţire; poceală; **2.** (înv.) defect fizic; infirmitate: *avea ... mai multe pociri.* PANN. [V. ***poci***].

pocírlă f. (reg.) băutură de proastă calitate; basamac: *otrăvitoare băuturi: pocirlă, tărîş, basamac.* HASD. [Cf. ***poşircă***].

pocít, ~ţi, pocită, ~e a. **1.** (adesea subst.) diform, slut, urît; paralizat: *mă întreb dacă văzusem vreodată ... o femeie atît de pocită.* PR.; **2.** deformat, stîlcit; caraghios; bizar: *straiele acestea pocite fac să arăţi aşa de sfrijit.* CR.; **3.** nefast, funest; supărător; cu ghinion: *fugi de-acele căi pocite.* AL.; *ce zi pocită!* CR.; **a avea gură pocită** sau **a fi pocit la gură,** a prevesti lucruri neplăcute; a cobi. [V. ***poci***].

pocitánie, pocitanii f. **1.** fiinţă pocită, diformă, slută, hidoasă; (p. ext.) monstru: *pocitania pămîntului.* ISP.; **2.** urîţenie, ciudăţenie; lucru ciudat, bizar: *spuse împăratului pocitania de vis.* ISP.; **3.** (înv.) vorbă în doi peri, neserioasă; (p. ext.) poveste, istorisire misterioasă: *pocitania aceasta ... să o fi luat din istoricul cel unguresc.* CANT. [***Pocit*** + *-anie*].

pocitór, ~i, pocitoáre m., f. fiinţă fantastică, duh rău care poceşte oameni şi animale; pocitură: *acolo s-o tîlnit ... pocitori cu pocitoare.* POP. [***Poci*** + *-tor*].

pocitúră, pocituri f. **1.** faptul de a poci sau de a fi pocit; desfigurare, deformare: *dregerile lui Manole au fost mai mult pocituri.* OD.; **2.** fiinţă pocită; pocitanie: *îşi aruncă pocitura bulbucaţii ochi de broască.* EM.; **3.** (reg.) pocitor: *pociturilor*

tuturora Dumnezeu le-a dat slobozenie asupra nopții. SAD.; **4.** (pop.) numele mai multor boli ale oamenilor; (spec.) paralizie: *descîntec de pocitură.* [*Poci* + *-tură*].

poclúmb, pociumbi m. **1.** (pop.) par scurt, țăruș: *calul tău ... legat de pociumbul gardului.* POP.; **2.** (reg.) axul, fusul vîrtelniței; **3.** (înv. și reg.) trunchi de copac, ciot rămas în pămînt după tăiere; butuc. [Et. nec.; cf. *ciomp*].

pocîlți, pocîltesc vb. (înv. și reg.; intr. și refl.) a flămînzi peste măsură; a-și pierde vigoarea, a slăbi: *te-ai pocîltit și te-ai schilodit.* POP. [Din sl. **poklatiti sen*].

pocîltíre, pocîltiri f. (înv. și reg.) **1.** faptul de a (se) pocîlti; flămînzire, slăbire peste măsură; **2.** (la cai) epilepsie. [V. *pocîlti*].

pocîltít, ~ți, pocîltită, ~e a. (înv. și reg.) flămînd peste măsură; lihnit; slăbit, leșinat; îndoit, încovoiat (de foame): *rupt de osteneală și pocîltit de foame.* ISP.; *Joița era slabă, făcută leucă, așa pocîltită.* SOR. [V. *pocîlti*].

pocînzél m. v. **pocînzeu.**

pocînzéu, pocînzei m. (reg.) persoană cu anumite atribuții în timpul unei nunți țărănești; vornicel; persoană apropiată mirelui: *spune la cei pocînzei să vie, vadă și ei.* POP.; (și: **pocînzel**). [Et. nec.].

poclád n. v. **pocladă.**

pocládă, pocládzi f. (reg.) țesătură de casă, mițoasă, făcută din lînă (nevopsită), întrebuințată ca pătură (sub șaua calului), ca învelitoare etc.: *o pereche de poclădzi.* CR.; (și: **poclad, plocad, plocat**). [Din sl. *pokladŭ*].

poclắu, poclắie n. unealtă de pescuit în formă de sac cu gura largă și cu capetele fixate de două prăjini cu care este purtată prin apele mici de doi oameni: *să prindă pește cu poclăul.* SAD. [Et. nec.].

poclít, pocliturí n. **1.** (reg.) coviltir (la car, căruță etc.): *un poclit de rogojini.* CR.; **2.** coșul trăsurii: *birja cu poclitu ridicat.* CAR. [Et. nec.; cf. ucr. *poklitĭ*].

poclón n. v. **plocon.**

pocloní vb. v. **ploconi.**

pocneálă, pocneli f. faptul de a pocni; pocnit[1]; (p. ext.) pocnet: *s-ar lăsa bucuros la o dulce reverie, dacă pocnelele biciuștei poștalionului nu l-ar tulbura.* NEGR. [*Pocni* + *-eală*].

pócnet, pocnete n. **1.** zgomot surd și puternic produs de o lovitură, de o împușcătură etc.; pocnitură, explozie: *se auzi un pocnet ca al unei bombe.* FIL.; *auzea ... pocnetele dopurilor de șampanie.* GHEȚIE; **2.** zgomot caracteristic produs de spargere, de crăpare etc.: *pocnetul cioburilor;* **3.** (rar) lovitură, izbitură (zgomotoasă); pocneală: *zaporojenii sfărmau cu pocnete de pari pe cei rămași.* SAD. [*Pocni* + *-et*].

pocní, pocnesc vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot caracteristic, scurt și sec, prin lovire, plesnire, spargere etc.; a trînti, a izbi, a bate cu putere, producînd zgomot: *avea o biciușcă ... cu care pocnea de-ți lua auzul.* CR.; **2.** (intr.) a se izbi, a se trînti cu putere și cu zgomot: *ușa pocni în lături.* GAL.; **3.** (intr.) a se descărca cu zgomot; a exploda: *pocneau puștile, detunau tunurile.* AG.; **4.** (fig.; intr.) a izbucni pe neașteptate, a se declanșa: *cum intră ea, pocnește în tot teatrul un rîs.* CAR.; **5.** (intr.) a arde cu zgomot: *ard, pocnind din vreme-n vreme trei vreascuri.* COȘB.; **6.** (tr.) a trosni (prin întindere sau răsucire): *extraordinar! exclamă Keller pocnind din degete.* GHEȚIE; **7.** (tr. și intr.) a lovi, a izbi scurt, cu putere: *dacă îți pocnesc una, te învăț eu minte.* PR.; **8.** (intr.) a se fisura, a crăpa, a plesni; a se sparge: *pocnesc ghețurile.* SAD.; **a-i pocni obrazul de rușine,** a-i fi foarte rușine; **9.** (intr.) a începe să se desfacă; a plesni: *crinul alb pocnea ca să-nflorească.* BL.; **10.** (intr.) a se rupe (prin întindere, suprasolicitare, uzură etc.); a plesni: *pocni sabia zmeului în două.* POP.; **11.** (intr.) a fi prea strîns pe corpul cuiva (dînd impresia că plesnește): *îi pocnește fusta pe șolduri.* [*Poc* + *-(a)ni*].

pocníre, pocníri f. acțiunea de a pocni. [V. *pocni*].

pocnít[1], pocnituri n. (pop.) faptul de a pocni; pocneală: *nu mai sta din pocnit cu biciul.* CR. [V. *pocni*].

pocnít[2], ~ți, pocnită, ~e a. **1.** lovit, izbit: *pocnit la cap;* **2.** crăpat, plesnit, spart: *sticlă pocnită.* [V. *pocni*].

pocnitór, ~i, pocnitoáre a. (rar) care pocnește, care produce un pocnet: *capsă pocnitoare.* // f. (pl. **pocnitori**) **1.** nume dat unor jucării de copii, care produc pocnete: *vîrteje de căluși, pocnitori și băsici cu chiot.* ARG.; **2.** (fam.) petardă: *din pricina unei pocnitori, copilul a ajuns la spital;* **3.** (reg.) șfichi (la bici): *pocnitoare de mătase.* POP.; **4.** (bot.; reg.) plesnitoare (*Ecballium elaterium*). [*Pocni* + *-toare*].

pocnitúră, pocnituri f. **1.** pocnet, detunătură; trosnitură: *s-auzi o pocnitură ca de pușcă.* DELAVR.; **2.** (rar) lovitură, izbitură: *s-a ales cu o pocnitură în cap.* [*Pocni* + *-tură*].

pócol m. invar. numele celei de a șaptesprezecea litere a alfabetului chirilic (**II**). [Din sl. *pocoi*].

pocríș, pocrișe și **pocrișuri** n. (reg.) **1.** învelitoare, cergă; coviltir; **2.** capac (din lut ars) cu care se acoperă oale, străchini (cu mîncare): *cumpăr o oală nouă cu pocriș.* POP.; **3.** gura vîrșei; vîrșog. [Din ucr. *pokrišĭka* „acoperămînt"].

pocróv, pocroave n. **1.** (înv. și reg.) pocrovăț; **2.** (înv.) țesătură fină pentru acoperit capul: *cinstita sărbătoare a pocrovului tău.* DOS.; **3.** (reg.) văl de mireasă; **4.** (reg.; mai ales la pl.; artic.) sărbătoare creștină, la 1 octombrie, care prăznuiește acoperămîntul Maicii Domnului: *luna octombrie începe cu ... pocroavele;* **5.** (reg.) acoperămînt pentru diverse obiecte; pătură, scoarță, preș: *în bordei ... nici haine, nici procoave.* POP.; (și: **procov**). [Din sl. *pokrovŭ*].

pocrovắț, pocrovețe n. 1. bucată de pînză folosită pentru acoperirea unor obiecte de cult în practicile religiei creștine; pocrov: *pocrovețe cu fir;* (și: **procovăț**). [Din sl. *pokrovĭci*].

pocrovíță, pocrovițe f. (înv. și reg.) covor (țărănesc); scoarță; pătură groasă (de pus sub șaua calului): *nici procoviță pe pat, nici cămașă pe bărbat.* POP.; (și: **procoviță**). [*Procov* + *-iță*].

pod, poduri n. **1.** construcție de lemn, de piatră, de metal sau de beton, care asigură continuitatea unei căi de comunicație terestră peste un obstacol natural sau artificial: *pod pe Dunăre.* BĂLC.; **pod stătător** (sau **pod de vase, de pontoane,** (pop.) **pod mereu**), pod improvizat, a cărui platformă este montată pe ambarcații ancorate: *trecem Oltul pe un pod de vase.* PETR.; **pod plutitor** (sau **mișcător, umblător**), bac: *între Jiblea și Călimănești e un pod umblător.* VLAH.; *pod plutitor pe Siret.* CRON.; **pod de gheață,** strat continuu de gheață care acoperă suprafața unui rîu sau lac; a **face podul,** a face o figură acrobatică caracterizată prin îndoirea corpului pe spate în semicerc, cu sprijin pe mîini și pe picioare; **2.** punte suspendată (mobilă) la o cetate sau la un castel medieval, construită peste un șanț (cu apă); podișcă: *poarta castelului era deschisă, podul lăsat.* SAD.; **3.** (bis.; mai ales la pl.) bucată de pînză îngustă și lungă care se așterne din loc în loc, pe drumul unui cortegiu mortuar; (p. ext.) pomană constînd din bucăți de pînză, covoare etc.: *să te bocesc, podurile să-ți gătesc.* POP.; **podul mortului,** giulgiu; **4.** platformă suspendată de pe care se efectuează anumite lucrări; **pod rulant,** macara mobilă, care se deplasează pe o cale de rulare situată la o oarecare înălțime deasupra solului; **podul sondei,** platformă folosită ca rampă pentru materialul tubular care se introduce sau se extrage din sondă; **pod basculant,** pod metalic mobil, destinat circulației vagonetelor între rampele puțurilor de mină și colivia de extracție; **pod de siguranță,** platformă prevăzută cu deschideri pentru trecere, montată din loc în loc într-un puț de mină pentru a opri căderea unei persoane care ar aluneca sau pentru a reține o rocă desprinsă din pereți; **pod-basculă,** basculă prevăzută cu o platformă pe care se cîntăresc în gări vagoanele de marfă; **5.** (înv.) puntea unei nave; covertă: *corăbii cu trei poduri.* AL.; *eram pe podul vaporului.* BOL.; **6.** (pop.) înveliș (de scînduri) care acoperă partea de jos a unui vehicul; **7.** (înv.) pavaj de scînduri groase (de stejar), cu care se podeau străzile; caldarîm; (p. ext.) stradă, uliță pavată cu asemenea scînduri; (p. gener.) stradă: *mai mergînd întreba: știi tu cum se cheamă acest pod?* PANN; **pe poduri,** sărac, fără adăpost: *părăsită de rude ..., se văzu pe poduri.* BOL.; a **bate podurile,** a umbla haimana; **8.** spațiul dintre acoperiș și planșeul superior al unei clădiri: *urcă în pod; prin deschiderea lucarnei examină împrejurimile.* GHEȚIE; a **fi căzut (ca) din pod,** a fi dezorientat, năuc, buimac; a **călca (sau a se uita) (ca) din pod,** a fi plin de sine, încrezut: *o să calce din pod ..., n-o să-l mai încapă locul.* DELAVR.; **9.** tavan, plafon: *pe podul cu lungi pînze de păinjen.* EM.; **10. podul palmei,** partea interioară a mîinii, de la încheietura cu antebrațul pînă la degete: *cu capul rezemat în podul palmei.* DELAVR.; **11.** lucrare protetică dentară, metalică sau mixtă, folosită ca metodă terapeutică. [Din sl. *podŭ*].

podágră f. (med.) gută (localizată la membrele inferioare): *începem, cu jale, să pogorîm: ... podagra, cecitatea, calviția.* GAL. [Din lat. ***podagra,*** gr. mod. ***podághra***].

podagrós, ~și, podagroásă, ~e a. și m., f. (persoană) care suferă de podagră. [***Podagră*** + *-os*].

podán, podani m. (înv.) persoană supusă la bir; (p. restr.) șerb; clăcaș: *ei, ți-oi arăta eu, podanule!* AL. [Din pol. ***poddany***].

podár, podari m. **1.** persoană care avea în pază un pod; (p. ext.) persoană care încasează taxa de trecere peste un pod sau care încasa, în trecut, podăritul: *trecură pe lîngă podar ... și se opriră pe podul de lemn.* SAD.; **2.** persoană care manevrează un pod plutitor: *podarul legă podul de un țăruș.* C.L.; **3.** (înv.) pontonier: *podari pedeștri cu topoarele pe umeri.* FIL.; **4.** constructor de poduri; **5.** (înv. și reg.) muncitor care execută sau întreține un pod; **6.** (înv.) măturător de stradă. [***Pod*** + *-ar*].

podáră, podare f. locul geometric al picioarelor perpendicularelor coborîte dintr-un punct dat pe tangentele la o curbă sau la planele tangente la o suprafață. [Din fr. ***podaire***].

podărít, podărituri n. (pop.) **1.** dare care se percepea de la cei care posedau sau aveau în folosință un pod umblător; **2.** taxă care se percepe pentru trecerea peste un pod sau pentru transportul cu un pod plutitor. [***Pod*** + *-ărit*].

podbăl m. v. **podbeal.**

podbeál m. mică plantă erbacee din familia compozitelor, cu rizom cărnos, cu flori galbene, întrebuințată în medicină, frunzele fiind folosite uneori și în alimentație (*Tussilago farfara*): *s-a trezit dimineața în miros de ... podbal și răsuri.* SOR.; *și pe frunză de podbeal ne trimite la Ardeal.* POP.; (și: **podbal, potbal**). [Din bulg., sb. ***podbel***].

podbíc m. v. **poghircă.**

podéa, podele f. **1.** pardoseală de scînduri, de parchet etc. a unei încăperi; dușumea; fiecare dintre scîndurile folosite la pardositul unei încăperi: *jucam pînă ce asudau podelele.* CR.; *pe podele se întindea o bucată de linoleum.* GHEȚIE; **2.** (înv. și

reg.) tavan (de scînduri); fiecare dintre scîndurile care alcătuiesc un tavan: *într-o zi, dintre podele, deasupra prinde-a da şiroi.* COŞB.; **3.** (înv.) pavaj (de scînduri); fiecare dintre scîndurile folosite la pavarea unei străzi, unui pod etc.; (şi: **podeală**). [De la ***podi***].

podeálă f. v. podea.

podéţ, podeţe n. **1.** pod mic peste un şanţ; podişcă, poduleţ, poduţ[2], podişor, podurel: *stejarii cei rupţi sînt podeţe pe rîuri.* EM.; *ajunseră la un podeţ ... aruncat peste un fir de apă.* GHEŢIE; **2.** (pop.) pod mic la şură, la grajd etc., unde, de obicei, se păstrează fînul: *Zenovia se sui în podeţul cu fîn.* REBR. [***Pod*** + *-eţ*].

podghiáz n. v. poghiaz.

podgoreán, ~eni, podgoreană, ~ene a. din podgorii, din regiuni cu vii: *istoria generală a veselei republice podgorene.* CAR. // m., f. persoană care posedă o podgorie sau care se ocupă cu cultivarea viţei de vie; viticultor. [***Podgorie*** + *-ean*].

podgoreáncă, podgorence f. podgoreană. [***Podgorean*** + *-că*].

podgórie, podgorii f. **1.** regiune întinsă, de obicei deluroasă, cu plantaţii de viţă de vie; plantaţie dintr-o astfel de regiune: *podgoriile Huşilor;* **2.** (înv.) regiune de la poalele unui munte sau ale unui deal: *unii s-au tins pre supt podgorie* (a. 1650-1675). GCR. [Din sl. ***podŭgorije***].

podgoríu, ~ii, podgorie, ~ii a. (rar) acoperit cu vii, bogat în podgorii: *Cotnarul iubit şi podgoriu.* AL. [***Podgorie*** + *-iu*].

podhórniţă, podhorniţe f. (reg.) policioară (la jug). [Din ucr. ***podhornica***].

podí, podesc vb. (tr.) **1.** a pune podele; a pardosi o încăpere, o stradă etc. cu scînduri: *se apucă să străbată încăperea podită cu scînduri vechi.* GHEŢIE; **2.** a acoperi (provizoriu) cu scînduri un şanţ, o săpătură etc. (pentru a înlesni trecerea). [De la ***pod***].

podídí, pers. 3 **podideşte** vb. (tr.) **1.** a porni să curgă brusc şi cu putere (lacrimi, sînge etc.); a ţîşni, a năpădi: *o podidiră curînd lacrimile.* GHEŢIE; **2.** a cuprinde, a apuca pe cineva în chip năvalnic, a nu se mai putea stăpîni; a năpădi: *m-a podidit plînsul.* VLAH.; **3.** a doborî, a răzbi, a birui: *somnul îl podidise.* OD.; **4.** (fig.) a invada, a copleşi: *o sumă de mici detalii ... îmi podidiră atunci mintea.* EL. [Din sl. ***podŭiti, podŭidon***].

pódină, podini f. **1.** pardoseală de scînduri la casă, la pod etc.; fiecare dintre scîndurile care alcătuiesc o pardoseală, un pavaj etc.: *nişte muşchi pletos de o podină de gros.* CR.; **2.** tavan (de scînduri); **3.** (pop.) suport făcut din lemne, crengi etc. pe care se clădeşte claia sau stogul; partea de jos a stogului de fîn; **4.** (reg.) podiş, platou: *e interesant acest sat ... pentru podina pe care odihneşte.* GAL.; **5.** (la pl.; în evul mediu) obligaţie a negustorilor (braşoveni) de a întreţine străzile din Bucureşti pavate cu scînduri; **6.** (la pl.; în evul mediu) taxă percepută la Iaşi pe carele cu produse care intrau în oraş, în scopul întreţinerii străzilor (pavate cu scînduri). [Din sb. ***podina***].

podíre, podiri f. acţiunea de a podi şi rezultatul ei; podit[2]. [V. ***podi***].

podíş, podişuri n. **1.** formă de relief, de mare întindere, aproape plană, puţin accidentată, înconjurată de munţi sau de văi adînci, situată la o anumită altitudine; platou: *trenul cobora cu viteză podişul nostru transilvan.* PR.; *Podişul Podoliei;* (fig.) *gînditorii care au mînecat de pe podişurile kantiene s-au simţit ... respinşi de acest gol.* BL.; **2.** (reg.) podeţ: (fig.) *fac podişuri late cu trupuri sîngerate.* AL. [***Pod*** + *-iş*].

podíşcă, podişti f. **1.** podeţ: *se ascunse sub podişca de la Sfîntul Ilie.* FIL.; **2.** punte suspendată (mobilă) la o cetate sau la un castel medieval; pod: *dinaintea porţii era o podişcă, care ... se lăsa pe deasupra şanţului şi se ridica, la vremi de primejdie.* OD.; **3.** (pop.) bac, pod umblător: *măi podar, trage podişca ... să mă treci la cela mal.* POP.; **4.** platformă de scînduri care serveşte ca loc de lucru, de observaţie etc.: *acum umbla ... pe podişca meterezelor de către miazăzi.* SAD. [***Pod*** + *-işcă*].

podişór, podişoare n. **1.** (înv. şi reg.) podeţ: *din cerdacul de din dos stăpînii comunicau, pe un podişor de scînduri, cu bucătăria.* SAD.; **2.** (reg.) dulap, stelaj (în special pentru vase): *la hîduca-n podişor, plin de oale cu groştior.* POP. [***Pod*** + *-işor*].

podít[1], ~ţi, podită, ~e a. pardosit; pavat cu scînduri: *odaia din faţă era mai mare, podită.* REBR. [V. ***podi***].

podít[2] n. podire: *poditul odăilor se gătise.* [V. ***podi***].

poditúră, podituri f. (înv. şi reg.) pardoseală. [***Podi*** + *-tură*].

pódiu n. v. podium.

pódium, podiumuri n. **1.** platformă (de scînduri) înălţată faţă de terenul din jur, servind ca postament pentru diverse obiecte: *se găsea pe podium ... un mare pian negru.* PETR.; **2.** estradă demontabilă amenajată pentru spectacole, pentru conferinţe etc.: *urcă pe podiu şi fixă cu pioneze cele şapte planşe.* GHEŢIE; **3.** mică platformă mobilă, sub formă de trepte, pe care stau sportivii învingători la acordarea premiilor; (şi: **podiu**). [Din lat., fr. ***podium***, germ. ***Podium***].

podmét, potmeturi şi **podmete** n. (înv.) **1.** nadă, momeală; **2.** ciucure. [Din sl. ***podŭmetŭ***].

podmól, podmoluri n. (pop.) **1.** aluviune, mîl, nămol adus de ape; teren mîlos: *apa ... se bălteşte şi aruncă podmol.* SL.; **2.** mal înalt, abrupt, ros de ape: *turcii-n droaie se plimba pe pormolul Dunării.* POP.; **3.** (reg.) prispă: *norodul a cuprins podmolul.* GOGA; **4.** (reg.) vatră pe care este clădit cuptorul la unele case ţărăneşti; loc în prelungirea vetrei sau a cuptorului, de-a lungul peretelui (servind pentru dormit). // adv. în număr mare, cu grămada: *m-am tuns ... perişor cel gălbior, cum şede pe jos potmol.* POP.; (şi: **potmol**). [Din bulg. ***podmol***, magh. ***padmaly***].

podnóg, podnogi m. (pop.) fiecare dintre cele două pedale de la războiul de ţesut, cu care se schimbă iţele; iapă, tălpig; (p. ext.) fiecare dintre sforile cu care se leagă aceste pedale; (şi: **potnog**). [Din bulg. ***podnoga***].

podnójă f. v. podnojie.

podnójie, podnojii f. **1.** (înv.) scăunel folosit ca sprijin pentru picioare: *şedz gios pre podnojie.* DOS.; **2.** (rar) perniţă sau preş pus sub picioare pentru a le feri de frig: *moşneagul ... ţine cizmele pe nişte potnojini de papură împletită.* GAL.; **3.** (reg.) ştergătoare din papură pentru picioare: *acum încep a avea preţ podnojele şi rogojinile.* SAD.; (şi: (reg.) **podnojă, potnojină**). [Din sl. ***podŭnožije***; ***potnojina*** (după *rogojină*)].

podoábă, podoabe f. **1.** ceea ce serveşte pentru a înfrumuseţa, pentru a orna; element decorativ, obiect care înfrumuseţează; (spec.) lucru de preţ; odor; bijuterie, juvaer: *nu voi sicriu bogat, podoabe şi flamuri.* EM.; *aci simţul pentru podoabă nu e condiţionat ... de un prielnic standard economic.* BL.; **2.** (la pl.) obiecte cu care se împodobeşte pomul de Crăciun, pomul de nuntă sau de înmormîntare; **3.** însuşire, calitate (deosebită): *înzestrat cu toate podoabele omeneşti;* **4.** (fig.) ceea ce constituie motiv de mîndrie şi de admiraţie: *porumbiştile primăvăratice erau o podoabă.* DELAVR.; *baroul ieşan, altădată podoabă a dezbaterii juridice, devine din ce în ce mai lucrativ.* TEODOR.; **3.** (pop.; eufemistic) nume dat unor boli venerice sau de piele: *m-au izbăvit de podoabă.* CR. [Din sl. ***podoba*** „bună-cuviinţă"].

podobí, podobesc vb. **1.** (înv.; refl.) a se asemăna, a deveni asemănător cu cineva sau ceva: *dumnezei podobindu-se oamenilor deştenseră către noi.* COR.; **2.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) împodobi: *fruntea podobită de lauri.* BOL. [Din sl. ***podobiti sen***].

podóbie, podobii f. **1.** (înv.) înfăţişare, chip, aspect: *chipul iaste podobiia a adeveritei spăsenie* COR.; **2.** melodie după care se intonează unele cîntări bisericeşti (ex. irmosul); prosomie: *să cunoşt cele opt glasuri şi podobiile.* SL.; **3.** (p. gener.) melodie: *lăutarul şi cu ajutoarele lui ... pornesc domol şi nimerit după podobia pe care o cîntă ... dor sergent.* GAL. [Din sl. ***podobije***].

podobít, ~ţi, podobită, ~e a. (înv. şi reg.) împodobit: *era peştera ... grijită şi podobită.* DOS. [V. ***podobi***].

podobromhidróză, podobromhidroze f. (med.) transpiraţie rău mirositoare a picioarelor. [Din fr. ***podobromhidrose***].

podofilínă, podofilline f. substanţă răşinoasă extrasă din rizomul unei plante (*Podophyllum peltatum*), folosită în medicină, ca purgativ. [Din fr. ***podophylline***].

podolián, ~eni, podoliană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Podoliei sau locuitorilor ei, referitor la Podolia sau la locuitorii acesteia: *rasă podoliană.* // m., f. persoană (originară) din Podolia. [***Podolia*** n. pr. + *-ean*].

podológic, ~ci, podologică, ~ce a. care aparţine podologiei, referitor la podologie. [Din fr. ***podologique***].

podológie f. ramură a medicinei care studiază şi tratează afecţiunile piciorului. [Din fr. ***podologie***].

podométru, podometre n. odometru care serveşte la măsurarea vitezei de mişcare sau a distanţei parcurse de un pieton, prin înregistrarea numărului de paşi făcuţi de acesta; pedometru. [Din fr. ***podomètre***].

podopunctúră f. metodă terapeutică constînd în masarea şi apăsarea unor anumite puncte din talpa piciorului. [***Podo(logie)*** + ***(acu)punctură***].

podorójnă, podorojne f. (înv.) ordin scris prin care i se puneau cuiva la dispoziţie cai de poştă: *cinovnicul vine cu podorojnă-n căruţă de poştă.* AL. [Din rus. ***podorožnaja***].

podrúm, podrumuri n. (reg.) pivniţă: *mă ţinea tot în podrum, în podrum fără fereşti.* POP. [Din sb. ***podrum***].

podscárb, podscarbi m. titlu în ierarhia nobiliară poloneză, corespunzînd aceluia de visternic sau de cămăraş; nobil polonez avînd acest titlu: *au trimis la craiul pe podscarbul lui.* UR. [Din pol. ***podskarbi***].

poduléţ, poduleţe n. podeţ. [***Pod*** + *-uleţ*].

poduréi, podurele n. (reg.) podeţ: *fapt-am Doamne, podurele-n locuri grele.* POP. [***Podur*** (pl. lui *pod*) + *-el*].

podúşcă, poduşti f. (înv.) canal de scurgere a unei ape, folosit adesea pentru irigaţii. [***Pod*** + *-uşcă*].

podúţ[1], poduţi m. (iht.; reg.) scobar (*Chondrostoma nasus*). [Din magh. ***paduc***].

podúţ[2], poduţuri n. podeţ: *cine dracu-a mai văzut iarbă verde sub poduţ.* POP. [***Pod*** + *-uţ*].

podvádă, podvezi f. **1.** prestaţie constînd în transport, cărăuşie sau rechiziţie de animale de tracţiune, impusă ţăranilor dependenţi, mai ales în timp de război, în ţările române; (p. ext.) cărăuşie (cu plată): *satul mic îl ajunge podvoada des* PANN; *birul greu, podvada grea!* POP.; **2.** ceea ce transportă cineva (cu carul, cu căruţa), încărcătură (transportată în cadrul acestei prestaţii): *miile de*

cară cu podvezi de zeherea. SAD.; (şi: **podvoadă**). [Din sl. ***podŭvodŭ***].

podvál, podvale n. **1.** (pop.) fiecare dintre căpăţiile de lemn pe care se aşază buţile în pivniţă; (p. ext.) suport de lemn sau de piatră; **2.** (reg.) fiecare dintre cele două bîrne aflate la capetele carului la joagăr (pentru a sprijini şi fixa buşteanul). [Din sb. ***podvala***].

podvíg, podviguri n. (înv.) penitenţă: [sfîntul] *petrecînd viaţă cu nevoinţă de podviguri grele.* DOS. [Din sl. ***podvigŭ***].

podvoádă f. v. podvadă.

podvodăr, podvodari m. persoană care organiza sau supraveghea o podvadă; cel ce îndeplinea o podvadă (cu căruţa): *pe Sultan Mehmet mi l-au arătat podvodarii creştini.* SAD. [***Podvadă*** + *-ar*].

podzól, podzoluri n. sol nisipos şi lutos, de culoare cenuşie, cu reacţie acidă şi cu fertilitate slabă, care se formează sub vegetaţia de pădure, într-un climat umed şi rece. [Din fr. ***podzole,*** rus. ***podzol***].

podzólic, ~ci, podzolică, ~ce a. care conţine nisip şi lut, sărac în calciu; de podzol: *soluri podzolice.* [Din fr. ***podzolique***].

podzolíre, podzoliri f. (proces de) formare a podzolului. [De la ***podzol***].

podzolít, ~ţi, podzolită, ~e a. (despre soluri) care a suferit un proces de podzolire; cu proprietăţi podzolice, cu caracter de podzol. [De la ***podzol***].

poém, poeme n. **1.** specie a poeziei epice, de dimensiuni mari, cu caracter eroic, istoric, filozofic, legendar etc.: *o nouă epopee, poemă strălucită.* ALEX.; *noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, care-ncearcă prin poeme să devină cumularzi.* EM.; **poem în proză,** specie a prozei literare aparţinînd genului liric, cultivată din a doua jumătate a sec. al XIX-lea; **poem dramatic,** scriere dramatică (în versuri), cu pronunţat caracter poetic; **2.** poezie: *tu citeşti nazalizînd o poemă decadentă.* BAC.; *volum de poeme;* **3.** ceea ce are caracter liric, poetic: *copilăria, ce frumos poem!;* **4.** de nedescris, nemaipomenit, extraordinar, splendid: *ce femeie, domnule, un poem!;* **5.** compoziţie muzicală instrumentală, vocală sau vocal-simfonică, de construcţie liberă sau liric-narativă; **poem simfonic,** compoziţie muzicală amplă pentru orchestră, de formă liberă, avînd, de obicei, un conţinut programatic; (şi: **poemă**). [Din lat. ***poema,*** gr. ***poiéma,*** fr. ***poème,*** germ. ***Poem***].

poemátic, ~ci, poematică, ~ce a. care ţine de poem, cu caracter de poem, referitor la poem: *Cervantes are estetica lui cu care încearcă a surpa o mare literatură poematică încă în mare stimă.* CĂL. [Din it. ***poematico***].

poémă f. v. poem.

poét, ~ţi, poetă, ~e m., f. **1.** autor de poezii: *Rousseau, Petrarca, Schiller, ce mozaic de poeţi!* NEGR.; *o ţară care nu ştie să-şi apere poeţii va fi învinsă sau va supravieţui lamentabil la coada altor naţiuni.* PR.; **2.** persoană înzestrată cu imaginaţie, cu sensibilitate, cu talent poetic: *Sadoveanu este ... un poet al naturii.* IBR.; **3.** epitet pentru o persoană distrată, lipsită de simţ practic: *nu te poţi bizui pe el, e cam poet.* [Din lat., it. ***poeta,*** gr. ***poietís,*** fr. ***poète***].

poetárd, poetarzi m. (depr.) poetastru. [***Poet*** + *-ard*].

poetástru, poetaştri m. poet mediocru, lipsit de talent, poet minor; poetard, poetaş: *profesori ignoranţi, ... poetaştri.* MAIOR.; *cel mai netalentat poetastru se punea la „masa lui de brad".* IBR. [Din fr. ***poétastre,*** it. ***poetastro***].

poetáş, poetaşi m. (depr.) diminutiv al lui poet; poetastru: *dar cum se poate, vor zice poetaşii, să-şi permită d. Zamfirescu să rupă ... măsura versului?* MACED. [***Poet*** + *-aş*].

poetésă, poetese f. **1.** (rar) poetă: *poetesa lesbiană Sapho a cîntat pe Adonis.* OD.; **2.** poetă mediocră, lipsită de talent. [Din fr. ***poétesse***].

poétic, ~ci, poetică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este specific poeziei sau poetului, referitor la poezie sau la poet; poeticesc: *limba poetică se deosebeşte de vorbirea zilnică.* CĂL.; *textul poetic va fi mai apropiat de cîntec.* CF.; **2.** (fig.) care poate inspira un poet; capabil, demn de a fi motiv de inspiraţie, plin de poezie; emoţionant, frumos, încîntător: *ne aflăm într-un dulce şi poetic ţinut.* SAD. // f. **1.** ramură a teoriei literaturii care studiază creaţia literar-artistică: *poetica ... se ocupă cu explicarea diferitelor noţiuni literare.* IBR.; **2.** (lucrare cuprinzînd un) ansamblu de reguli menite să normeze actul creaţiei poetice; poezie; (p. ext.) manifest poetic al unei şcoli, al unui grup literar etc.: *Aristotel s-a ocupat de metafore în poetica sa, deosebind mai multe variante.* BL.; **3.** sistem de forme şi principii poetice caracteristice unei epoci sau unui curent literar; manieră de creaţie caracteristică unui poet: *poetica lui Eminescu.* // m. (înv.) poet: *Omir, domnul poeticilor.* CANT. [Din lat. ***poeticus,*** gr. ***poietikós, poietiké,*** fr. ***poétique,*** germ. ***poetisch, Poetik***].

poeticésc, ~şti, poeticească, ~eşti a. (înv.) poetic: *la viclean parola dumnezeiască şi basna poeticească tot o cinste au.* CANT. [Din lat. ***poetic(us)***, gr. ***poietik(ós)*** + *-esc*].

poeticéşte adv. (înv.) în maniera poetică: *poeticul vrînd să obrăzuiască ... poeticeşte lucrul, prin Satana înţelege pre cel mai întîi duh necurat.* B.-DEL. [***Poet*** + *-iceşte*].

poetizá, poetizez vb. (tr.) **1.** a da unei idei, unei întîmplări, unui obiect etc. un caracter poetic, o expresie poetică: *poetizează luna fereastra ta iubită.* BAC.; **2.** a vedea sau a prezenta ceva într-o lumină favorabilă; a idealiza: *nu poetiza mizeria tranziţiei!* [Din fr. ***poétiser,*** germ. ***poetisieren***].

poetizánt, ~ţi, poetizantă, ~e a. care poetizează, care are trăsături poetice: *categoriile ar fi plăsmuiri poetizante de acelaşi ordin ca miturile.* BL. [***Poetiza*** + *-ant*].

poetizáre, poetizări f. acţiunea de a poetiza şi rezultatul ei: *în prima încercare de poetizare şi versificare a basmului ce l-a inspirat pe Eminescu, Luceafărul este numit Eon.* BL. [V. ***poetiza***].

poezeá, poezele f. (adesea depr.) poezioară. [***Poezie*** + *-ea*].

poezíe, poezii f. **1.** (modalitate a literaturii de) exprimare a sentimentului, a ideii, a imaginaţiei printr-un limbaj concentrat, metaforic (supus la ritm, rimă, armonie etc.): *se apără în dulcea limbă a poeziei.* OD.; *cum poezia nu e numai concept, ... nu se valorifică decît pe măsura realizării sale în material verbal.* LOV.; *în poezie ... avem de-a face cu o altă lume, liberă de legile fizice.* CĂL.; **2.** creaţie literară în versuri; poem: *îţi sînt dator de multă vreme, amicul meu, o poezie.* MACED.; **3.** (înv.) poetică; arta de a compune poezii: *meşteşugul poeziei;* **4.** calitatea versurilor izbutite; inspiraţie, har poetic: *e multă poezie în psalmi;* **5.** caracter liric al unei scrieri în proză; lirism: *poezia din Cîntarea României de A. Russo;* **6.** (fig.) ceea ce este sublim în artă sau în natură, în realitate (şi care emoţionează, încîntă); farmec, frumuseţe: *aceste basme pline de poezie.* OD.; *poezia sufletului femeiesc e infinită.* ZAMF.; *ele contribuie la reîmprospătarea unei poezii a cotidianului.* CF.; **7.** totalitatea compoziţiilor în versuri ale unui poet, ale unui popor, ale unei epoci etc.: *istoria poeziei române; poezia lui Eminescu.* [Din lat. ***poesis,*** gr. ***poiésis,*** fr. ***poésie,*** it. ***poesia,*** germ. ***Poesie***].

poezioáră, poezioare f. diminutiv al lui poezie; (p. ext.) poezie slabă, fără valoare; poezea: *nu mai trebuiesc comentarii la mica poezioară pe care mi-a inspirat-o nestatornicia valurilor politicei daco-romane.* CAR. [***Poezie*** + *-ioară*].

pofálă f. v. pohfală.

pofídă, pofide f. ciudă, necaz: *poetul varsă atunci cu pofidă un vraf de libele.* CĂL.; **în pofida cuiva** (sau **a ceva**), în ciuda, în necazul cuiva; sfidînd, înfruntînd o împotrivire: *nu înţelege vorbele aruncate în pofida lui.* ISP.; *în pofida războiului, se dusese ... să-şi caute de sănătate.* GHEŢIE. [Cf. pol. ***pochyba***].

pófil n. v. póvilă.

póftă, pofte f. **1.** dorinţă de a face sau de a obţine ceva; năzuinţă, aspiraţie; dispoziţie, chef: *împins de pofta mărirei.* AL.; *simţii o mare poftă de cărţile şi de caietele mele.* PR.; **cu poftă,** cu plăcere: *îşi lingea buzele cu poftă.* M.CAR.; *rîd cu poftă.* PETR.; **a-şi pune pofta în cui,** a renunţa (de nevoie) la un lucru dorit: *ba puneţi pofta-n cui, măi babă!* CR.; **pe** (sau **după**) **pofta inimii,** pe gustul, pe placul sau spre mulţumirea cuiva: *la mulţi ani, cu toate cele dorite după pofta inimii.* CAR.; **2.** senzaţie fizică de foame, de sete etc., însoţită de dorinţa de a mînca, de a bea etc.; plăcere pe care o simte cel flămînd cînd mănîncă, cel însetat cînd bea etc.; apetit (ca impuls fiziologic): *îşi pierdu pofta de mîncare, slăbi.* GHEŢIE; *pofte trupeşti;* (fig.) *pofta de viaţă şi bucuria de a trăi aveau ceva animalic.* PR.; de **poftă,** în cantitate mică, numai cît să guste; **poftă bună** (sau **mare**), urare adresată celor care mănîncă sau se duc să mănînce; **3.** dorinţă necumpătată, exagerată; patimă, viciu: *niciodată nu v-aţi gîndit decît la satisfacerea poftelor voastre nesăţioase.* EM.; **4.** (înv.) lăcomie: *pofta de averi desfrînată, într-alt chip lăcomie chemată.* B.-DEL.; **5.** (înv. şi reg.) poftire, invitaţie; cerere; rugăminte: *solia veneţianilor era cu poftă să rîdice şi el oaste asupra turcilor.* N.COSTIN; (şi: (înv. şi reg.) **pohtă**). [De la ***pofti***].

poftăréţ, ~i, poftăreáţă, ~eţe a. (reg.) pofticios; doritor: *acesta, poftăreţ pe bani, să pune şi scutură ... creanga.* POP. [***Poftă*** + *-ăreţ*].

pofteálă, pofteli f. faptul de a pofti, de a îmbia pe cineva la ceva; poftire: *ştia ce înseamnă astfel de pofteli turceşti.* C.GANE. [***Pofti*** + *-eală*].

poftí, poftesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a dori, a vrea să facă, să obţină, să fie sau să se întîmple ceva; a jindui, a rîvni, a jelui; a avea poftă: *ce pofteşti de la noi?* NEGR.; *asculta vorbirea încurcată a vatamanului de pescari şi ar fi poftit o limpezime.* SAD.; **cît pofteşti,** oricît, cît de mult: *ai masă să scrii pe ea cît pofteşti.* CĂL.; **2.** (intr.) a se lăcomi, a rîvni: *să nu pofteşti la bogăţii.* OD.; **3.** (înv. şi pop.; tr.) a cere, a solicita; a pretinde: *iertăciune vă poftesc.* PANN; **4.** (pop.; tr.) a-i face cuiva o urare, a-i dori cuiva ceva de bine; a ura: *Baciu îi pofti noapte bună.* REBR.; **5.** (tr.) a invita, a chema pe cineva să vină, să stea, să se prezinte etc. undeva sau la cineva; a îmbia, a îndemna; *feciorii le pofteau la dans cu uşoare înclinări din cap.* AG.; *spuneţi-i să poftească!* PR.; **6.** (refl. recipr.) a se îndemna, a se îmbia unul pe altul: *duminicile se pofteau pe rînd la masă.* GHEŢIE; **7.** (înv.; tr.) a ruga pe cineva, a-i cere ceva: *trimise o solie şi la craiul Poloniei, poftindu-l ca să nu sprijinească pe duşmanul său.* BĂLC.; **8.** (tr.) a binevoi (să vină undeva, să facă ceva etc.): *socrul roagă-n capul mesei să poftească să se pună nunul mare mîndrul soare.* EM.; **9.** (intr.) a putea, a îndrăzni: *mai poftească de-acum şi alţi leneşi în satul acela.* CR.; **10.** (intr.) a veni: *să poftească! ia poftеşte!* CAR.; **11.** (cu valoare de interj.; în forma **poftim**) formulă utilizată: **a)** pentru a oferi cuiva ceva; ia, ţine, na: *poftim scrisoarea.* CAR.; **b)** pentru a invita pe cineva să intre, să se aşeze undeva, să se servească cu ceva etc.: *poftim boieri, ... veniţi încoace.* AL.; **c)** pentru a exprima indignare, ciudă, nemulţumire, reproş; asta-i bună: *poftim! după bucluc umbli, peste bucluc ai dat.* CR.; **d)** pentru a întreba ce s-a spus; ce?, cum?: *poftim? te rog repetă ce-ai spus!*; (şi: (înv. şi reg.) **pohti**). [Din sl. ***pohotěti***].

pofticiós, ~şi, pofticioásă, ~e a. **1.** care doreşte mult ceva; lacom, dornic: *moşneagul, pofticios şi hapsîn, se ia după gura babei.* CR.; **2.** care exprimă, denotă dorinţă, poftă, lăcomie: *rămase pironit locului, cu ochii pofticioşi la rachiu.* REBR.; *în anumite momente sîntem duşi de porniri pizmaşe, pofticioase, inferioare.* STĂNIL. [*Pofti* + *-icios*].

poftíre, poftiri f. **1.** acţiunea de a pofti şi rezultatul ei; pofteală; **2.** invitaţie, chemare, solicitare adresată cuiva: *era o poftire la prînz.* NEGR. [V. *pofti*].

poftít, ~ţi, poftită, ~e a. **1.** dorit, rîvnit: *ploi prea poftite nu sînt, decît cînd e uscăciune.* PANN; **2.** (rar) invitat, chemat: (subst.) *mă enervează deopotrivă şi cei poftiţi şi cei nepoftiţi.* [V. *pofti*].

poftitór, ~i, poftitoáre a. **1.** care doreşte ceva: *poftitori de slavă.* ISP.; **2.** (rar) care invită, care pofteşte pe cineva: *o hîrtie-nşelătoare, poftitoare, rugătoare ca să vie.* AL. [*Pofti* + *-tor*].

poftorí, poftoresc vb. (tr.) **1.** (înv.) a repeta, a reaminti cuiva ceva; a insista: *şi zicea să le-o mai cînte iară, poftorindu-şi dintr-aceea cîntare stihul de pe urmă.* B.-DEL.; **2.** (rar) a ruga, a pofti: *un răvaş în care o poftoream ca să se îndure.* AL.; **3.** (rar) a face o urare cuiva: *îţi poftoresc s-ajungi ... ghinărească.* AL. [Din sl. *povŭtoriti*].

poftoríre, poftoriri f. (înv.) acţiunea de a poftori şi rezultatul ei; repetare, insistenţă: *rugat cu poftorire să nu se atingă de dînsul.* ISP. [V. *poftori*].

pogáce, pogăci şi **pogace** f. (pop.) turtă de mălai coaptă în cuptor; turtă din făină de grîu cu jumări de porc: *pohaci, plăcinte.* AL.; (şi: (reg.) **pohace**). [Din sb. *pogaca,* magh. *pogácsa*].

pogán, ~i, poganĂ, ~e a. (reg.) **1.** urît, slut: *aceste pogane şi hîde făpturi.* C.; **2.** iute la mînie; crîncen, crud: *e atît de pogan, de-a omorî şi pre tata şi pre mama.* POP.; **3.** mare, puternic, voinic; **4.** straşnic, grozav; în toi: *numai de ... vite le era vorba, şi de iarna cea pogană.* AG.; *cînd era veselia mai pogană.* POP.; **5.** (înv. şi reg.; adesea subst.) păgîn: *Iuda, iubitor de bani, şî l-o vîndut la pogani.* POP. // adv. stîlcit; urît: *se vede că vorbim pogan şi rău de tot.* CR. [Din sl. *poganŭ* „păgîn; murdar, spurcat", magh. *pogány*].

pogăceá, pogăcele f. (pop.) diminutiv al lui pogace; pogăcioară. [*Pogace* + *-ea*].

pogăcioárĂ, pogăcioare f. (reg.) pogăcea: *în desagă ... o pogăcioară ... băgasă.* B.-DEL. [*Pogace* + *-ioară*].

pogănésc, ~şti, pogăneáscă, ~eşti a. (reg.) **pere pogăneşti,** varietate de pere. [Et. nec.].

poghiáz, poghiazuri n. (înv. şi reg.) **1.** incursiune, expediţie de pradă într-un teritoriu străin: *ţară bîntuită de poghiazuri;* **a umbla în poghiazuri,** a umbla fără rost, a hoinări: *umblînd toată ziua în podghiazuri.* CR.; **2.** unitate militară, ceată, bandă care pradă într-o ţară străină: *au mers şi un poghiaz tătărăsc la moscali.* NEC.; *podgheazurile leşeşti, trecînd Nistrul pe furiş, într-o singură zi au fost la Prut.* SAD.; **3.** (reg.; la pl.) ripe, coclauri; (şi: **podghiaz**). [Din pol. *podjazd*].

poghibálă, poghibale f. (reg.) om de nimic, secătură, puşlama: *poghibale spurcate ce sînteţi!* CR. [Din ucr. *pohybel´,* rus. *pogibel´*].

poghírc m. v. poghircă.

poghírcă, poghirci f. **1.** (pop.) fire de cînepă răsărite mai tîrziu şi nedezvoltate sau rămase după recoltat: *din poghirci se obţine cea mai bună calitate de cîlţi sau cănură;* **2.** (reg.; p. ext.) cereale, fructe, legume etc. slab dezvoltate; **3.** (reg.) epitet pentru un om mic de statură, pipernicit; **parcă-i o poghircă,** se spune despre cineva rămas în urmă (fizic, intelectual, social); (şi: **poghirc, porghic, podbic**). [Din sl. *pobirŭkŭ,* bulg. *pobirăk,* sb. *pobirak*].

poghircí, poghircesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a aduna, a strînge cereale, fructe rămase după cules: *am pogîrcit merele.* POP.; (şi: **pobîrci, pogîrci**). [Din bulg. *pobirkam,* sb. *pabirciti*].

pogîrcí vb. v. poghirci.

pogodí, pogodesc vb. (refl. recipr.) **1.** (pop.) a se înţelege, a se învoi; a se sfătui: *sfetnicii împăratului ... între ei se pogodeau.* POP.; **2.** (reg.) a se tocmi, a se tîrgui. [Din sb. *pogoditi se*].

pogón, pogoane n. **1.** unitate de măsură pentru suprafeţe de teren agricol, a cărei mărime a variat, după epoci şi regiuni, în jurul unei jumătăţi de hectar; **2.** bucată de teren (agricol) de o asemenea mărime; teren cultivat, plantaţie avînd această suprafaţă: *făceau valuri-valuri mii şi mii de pogoane cu porumb.* GAL.; *erau şase inşi de muncă la şapte, opt pogoane.* SOR.; **3.** cantitate de produse obţinute de pe o asemenea suprafaţă: [ne trebuie] *o cireadă de boi şi de viţei ..., un pogon de cînepă.* CAR. [Din bulg. *pogon*].

pogonár, pogonari m. (înv.) lucrător agricol plătit după numărul de pogoane lucrate (în special la vie). [*Pogon* + *-ar*].

pogonáş, pogonaşe n. diminutiv al lui pogon. [*Pogon* + *-aş*].

pogonărít n. impozit care se percepea în Moldova (1662-1764) şi în Ţara Românească (1716-1744) în favoarea domniei, pentru fiecare pogon cu vie, (mai tîrziu şi cu) tutun, porumb etc.: *viile grevate cu două feluri de impozite, pogonăritul (dare pe pogoane) şi vădrăritul.* C.GANE. [*Pogon* + *-ărit*].

pogoneáscă a. (înv. şi reg.) **prăjină pogonească,** v. **prăjină**. [*Pogon* + *-ească*].

pogoníci, pogonici m. (pop.) băiat care mînă vitele (la arat): *la un plug cu şeşe boi, acolo-s pogonici doi.* POP. [Din bulg. *pogonič,* sb. *pogonić*].

pogonofór, pogonofori m. (la pl.) grup de nevertebrate marine, vermiforme, cilindrice, cu corpul lung şi subţire, care se hrănesc prin absorbţia hranei capturate şi digerate la nivelul tentaculelor (*Pogonophora*); (şi la sg.) animal din acest grup. [Din fr. *pogonophore*].

pogorí vb. v. coborî.

pogorîre f. v. coborîre.

pogoríş n. v. coboriş.

pogorîtór a. v. coborîtor.

pográdă f. v. progadie.

pogrebánie, pogrebanii f. (înv.) înmormîntare; slujba şi ceremonia înmormîntării: *sosise ... în ziua pogribaniei domnului.* OD.; *pogribania vecinicei pomeniri se urca pe fumul de tămîie cădelniţat.* MACED.; (şi: **pogribanie**). [Din sl. *pogrĕbanije*].

pogribánie f. v. pogrebanie.

pogróm, pogromuri n. masacrare a unui grup (etnic, rasial etc.) minoritar: *pogromuri în Polonia, măceluri în Orientul Mijlociu, deportări şi execuţii sumare în Rusia.* GHEŢIE; (fig.) *un „pogrom" care să extermine bătrînetul.* CRON.; (şi: **progrom**). [Din rus. *pogrom*].

pogromíst, ~şti, pogromistă, ~e a. şi m., f. (persoană, grup) care organizează sau participă la pogromuri. [*Pogrom* + *-ist*].

poháce f. v. pogace.

pohăr m. v. prohar.

pohfálă, pohfale f. (înv.) **1.** laudă, slavă, preamărire: *a biruinţii pohfală.* CANT.; **2.** fast, pompă: *cu mare pohfală şi laudă s-au întors la scaunul său.* UR.; **3.** mîndrie; trufie, orgoliu: *pe tronul tău şede acum gînfată şi la noi ..., cu pofală caută.* B.-DEL.; (şi: **pofală**). [Din sl. *pohvala*].

pohód n. v. povod.

pohódnic m. v. povodnic.

pohói n. v. puhoi[1].

pohoiálă, pohoiele f. (pop.) nume dat mai multor boli de ochi (cataractă, leucom, epiforă, urdoare, conjunctivită): *în tîrg calul se cearcă dacă n-are puhoiele.* POP.; (şi: **povoială, puhoială, puhăială**). [Et. nec.; cf. *puhoi*[1]].

pohónţ m. v. pahonţ.

pohóţ, ~i, pohoáţă, ~e m., f. (reg.) persoană ticăloasă, prefăcută; om desfrînat, imoral: *pohoaţa de babă o chemă iarăşi la dînsa.* CR. [*Po-* + *hoţ*].

póhtă f. v. poftă.

pohtí vb. v. pofti.

poiádă f. v. poiede.

poiánă, poieni f. loc cu iarbă şi flori, fără copaci, în interiorul unei păduri; luminiş, ochi[2]: *trecînd printr-un codru foarte întunecos, dă de o poiană foarte frumoasă.* CR. [Din sl. *poljana*].

poiás s. (înv.) brîu cu care se încing preoţii ortodocşi peste stihar, în timpul oficierii serviciului divin. [Din sl. *pojasŭ*].

poiátă, poieţi f. (reg.) **1.** grajd (pentru vite); **2.** coteţ: *baba se duce în poiată, găbuieşte găina.* CR.; **3.** colibă (servind ca adăpost la cîmp sau la stînă). [Din sl. *pojata*].

poichilotérm, ~i, poichilotermă, ~e a. şi m., f. (animal) care are temperatura corpului variabilă după temperatura mediului înconjurător (ex.: nevertebratele, peştii, batracienii, reptilele). [Din fr. *poïkilotherme*].

poichilotermíe f. proprietate a unor animale de a fi poichiloterme. [Din fr. *poïkilothermie*].

poiéde, poiedíi şi **poiezi** f. **1.** (înv. şi pop.) mulţime, grămadă, puzderie: *se rădică în sus ... acea poiadă* [de lăcuste]. COSTIN; **2.** (înv.; în forma **poiadă**) incursiune, invazie: *au mai fost şi alte poiade de tătari.* CANT.; (şi: **poiedie,** (înv.) **poiadă**). [Et. nec.].

poiédie f. v. poiede.

poieníţă, poieniţe f. diminutiv al lui poiană: *mănăstirea este ascunsă într-o poieniţă.* VLAH. [*Poiană* + *-iţă*].

poieţícă, poieţele f. (reg.) diminutiv al lui poiată. [*Poiată* + *-ică*].

póimîine adv. **1.** în ziua care va urma celei de mîine: *pînă poimîine pot apărea diverse piedici.* GHEŢIE; **2.** (în corelaţie cu **mîine**) curînd, în viitor: *mîne, poimîne avem să ne trezim nişte babalîci.* CR. [Lat. *post* + *mane*].

póinter, pointeri m. rasă de cîini de vînătoare, de talie înaltă, cu picioare lungi, cu părul scurt, alb cu pete, cu urechile lăsate; cîine din această rasă. [Din fr., engl. *pointer*].

pointilísm n. v. poantilism.

pojár, pojaruri n. **1.** (înv. şi pop.) foc mare; incendiu: *din scînteia mică, mare pojar s-aţîţă.* Z.; **2.** (p. ext.) calamitate, nenorocire: *mare şi lat au fost pojarul acestui varvar.* CANT.; **3.** lumină purpurie a soarelui din zorii zilei şi din amurg: *creştea pojarul răsăritului.* SAD.; **4.** (pop.) căldură mare; arşiţă: *o ploaie zdravănă să stingă pojarul.* CAR.; **5.** (fig.) înflăcărare, ardoare; patimă, pasiune; chin, suferinţă: *pojarul meu de dor şi jalea mea adîncă.* AL.; **6.** (med.; la sg.) rujeolă: *mergeam în casa lor s-o vindec de pojar.* GHEŢIE. [Din sl. *požarŭ*].

pojárnic, pojarnici m. (înv. şi reg.) pompier: *toţi pojarnicii şi toţi sacagiii oraşului să înconjoare hanul şi să-l apere de flăcări.* PETR. [Din rus. *pojarnik*].

pojárniţă, pojarniţe f. (bot.; pop.) sunătoare (*Hypericum perforatum*): *să-l ungă, sara şi dimineaţa, cu oloi de pojarniţă.* SAD. [*Pojar* + *-niţă*].

pojárnicie, pojárnicii f. (înv. şi reg.) post de pompieri: *nefiind pe vremea aceea pojărnicii.* CR. [*Pojarnic* + *-ie*].

pójghiță, pojghițe f. 1. pieliță subțire care învelește unele fructe și legume; (p. ext.) coajă, scoarță de copac: *arțari cu pojghițe roșii.* OD.; *pojghiță de ceapă;* **2.** strat subțire care se formează pe suprafața unor lichide (prin răcire, înghețare, închegare etc.) sau care se depune pe suprafața unui obiect: *praful galben și gros ... înfășură odaia c-o pojghiță neîntreruptă.* DELAVR.; *roțile trăsuri scrîșnind pe pojghița de zăpadă înghețată.* GHEȚIE; **3.** strat exterior; crustă, coajă: *pe pojghița tencuielii se lățeau desenele neregulate ale sîngelui împrăștiat.* PATAP.; **4.** crustă formată pe suprafața unei răni. [Din sl. **pokožica*].

pojidíc n. v. **poșidic.**

pojíjie, pojíjii f. (reg.) **1.** totalitatea bunurilor dintr-o gospodărie; avere: *casa bătrînească cu toată pojijia ei ... alcătuiau gospodăria babei.* CR.; **2.** familie, neam: *nu mă iartă pojijia să mă-nsor decît c-o fată de boier.* AL. [Cf. ucr. ***požyva,*** rus. ***poživa***].

pol[1], poli m. **1.** fiecare dintre cele două puncte situate la capetele axei de rotație a Pămîntului, unde se reunesc toate meridianele geografice; (p. ext.) regiunea din jurul acestor puncte: *pol arctic sau boreal și pol antarctic sau austral;* **pol ceresc,** fiecare dintre cele două puncte de intersecție ale axei Pămîntului cu sfera cerească, în jurul cărora se efectuează mișcarea diurnă, aparentă, a stelelor; **2.** (mat.) fiecare din cele două puncte în care un diametru al sferei intersectează sfera; **3.** (fiz.) fiecare din cele două puncte sau regiuni ale unui corp, opuse una alteia din punct de vedere al unei anumite proprietăți fizice: *pol pozitiv și pol negativ;* **pol electric,** fiecare din cele două centre cu sarcină electrică, pozitivă și negativă, ale unui corp electrizat; **pol magnetic (terestru),** punct pe suprafața Pămîntului în care acul magnetic are poziția verticală: *polul nord se îndreaptă spre polul magnetic al Pămîntului, indicînd nordul geografic;* **4.** parte componentă a unei mașini electrice purtătoare a unei înfășurări electrice, care contribuie la magnetizarea circuitului magnetic al mașinii; **5.** parte (proeminentă) aflată în poziții opuse ale unei structuri anatomice; **6.** (fig.) fiecare dintre lucrurile, stările, situațiile, însușirile etc. aflate la extremități opuse; ceea ce este diametral opus altuia: *păsările sînt polul opus al șerpilor, al firilor tîrîtoare.* PLEȘU; *răul și binele sînt polii moralei;* **7.** ceea ce polarizează atenția, interesul: *științele europene ar fi un for perenic ..., un pol intangibil și supraistoric.* BL. [Din fr. ***pôle,*** lat. ***polus***].

pol[2], poli m. 1. monedă sau bancnotă valorînd douăzeci de lei, care a circulat în România, în sec. al XIX-lea; napoleon: *am cîștigat trei poli.* CAR.; *Toader cerea trei mii de poli grămadă.* VLAH.; **2.** denumire a unor monede străine care au circulat și la noi, în trecut: *pol rusesc, pol francuzesc.* [Din rus. ***pol***].

pol[3] n. (înv.) jumătate (dintr-un întreg, dintr-o unitate). [Din sl. ***polŭ***].

polăbă a. **limbă polabă** (și f.), limbă slavă din grupul limbilor slave de apus, care s-a vorbit pînă în sec. al XVIII-lea pe un teritoriu situat pe cursul inferior al Elbei. [Din fr. ***polabe***].

polác a. și m., f. v. **poleac.**

polár, ~i, polară, ~e a. **1.** referitor la polii Pămîntului, de la poli, caracteristic polilor; din regiunea polilor: *ca iarna cea eternă a nordului polar se-ntinde amorțirea în sufletu-mi amar.* EM.; (fig.) *la Maiorescu ..., după zîmbetul enigmatic urmează o gravitate polară.* CĂL.; **noapte polară,** perioadă de întuneric, în timpul iernii, în regiunea polilor (care poate dura pînă la o jumătate de an): *lumina nopților polare.* AG.; **steaua polară,** steaua principală din constelația Carului Mic, situată în prelungirea nordică a axei Pămîntului: *ai căutat steaua polară.* ARG.; **2.** referitor la polii unui magnet, ai unei pile sau mașini electrice; **3.** referitor la un corp sau la un mediu care prezintă polaritate; **4.** (mat.) **coordonate polare,** numere reale care determină poziția unui punct în plan; **5.** (chim.) **moleculă polară,** moleculă în care centrul de greutate al sarcinilor electrice pozitive nu coincide cu cel al sarcinilor electrice negative; **lichid polar,** lichid format din asemenea molecule; **6.** (filoz.) care se află într-un raport de polaritate, care prezintă polaritate: *dacă vezi prea multe nuanțe între conceptele polare nu mai poți alege.* PLEȘU. // f. (mat.) locul geometric al punctelor conjugate armonic cu un punct dat, în raport cu cele două puncte în care o dreaptă variabilă ce trece prin punctul dat intersectează conica dată: *polara este o dreaptă.* [Din lat. ***polaris,*** it. ***polare,*** fr. ***polaire,*** germ. ***polar***].

polarimétric, ~ci, polarimetrică, ~ce a. care aparține polarimetriei, referitor la polarimetrie. [Din fr. ***polarimétrique***].

polarimetríe, polarimetrii f. (fiz.) metodă de dozare a substanțelor optic active, cu ajutorul polarimetrului. [Din fr. ***polarimétrie***].

polarimétru, polarimetre n. (fiz.) instrument pentru măsurarea unghiului cu care substanțele optic active rotesc planul de polarizare a luminii liniar polarizate. [Din fr. ***polarimètre,*** germ. ***Polarimeter***].

polariscóp, polariscoape n. instrument optic pentru studiul calitativ al efectelor de polarizare a luminii la trecerea ei printr-o substanță. [Din fr. ***polariscope***].

polaritáte f. 1. stare a unui sistem fizic de a prezenta în două puncte sau în două regiuni ale sale caracteristici diferite (opuse sau distincte); **2.** particularitate a unei celule, a unei structuri vii de a avea doi poli diferiți din punct de vedere funcțional, potențial etc.; **3.** (filoz.) relația între contrarii care se exclud reciproc și totodată se presupun reciproc (ca polii unui magnet) (ex.: esență–fenomen, cauză–efect). [Din fr. ***polarité,*** germ. ***Polarität***].

polarizá, polarizez vb. **1.** (fiz.; tr.) a produce fenomenul de polarizare; **2.** (fig.; tr. și refl.) a (se) aduna, a (se) concentra în jurul cuiva sau a ceva: *polarizează atenția și simpatia oamenilor;* **3.** (filoz.; refl.) a da naștere unei polarități, a forma extreme opuse care se presupun reciproc. [Din fr. ***polariser,*** germ. ***polarisieren***].

polarizábil, ~i, polarizabilă, ~e a. (despre medii) care poate fi (ușor) polarizat. [Din fr. ***polarisable***].

polarizabilitáte f. (fiz.) însușirea a ceea ce este polarizabil. [Din fr. ***polarisabilité***].

polarizánt, ~ți, polarizantă, ~e a. (fiz.) care poate produce fenomenul de polarizare; care polarizează; polarizator; polarizor; **microscop polarizant,** microscop care lucrează cu lumină polarizată, utilizat în special la studiul mineralelor. [Din fr. ***polarisant***].

polarizáre, polarizări f. 1. acțiunea de a (se) polariza și rezultatul ei; **2.** transformare a luminii naturale în lumină polarizată, prin fenomene de reflexie, refracție, birefrigerență etc.; **3.** proces prin care un corp sau un sistem fizic dobîndește proprietatea de a avea poli electrici sau magnetici; stare a unui corp care a suferit un astfel de proces; polarizație; **polarizare electrică,** realizare a unei asimetrii în distribuția sarcinii electrice pozitive și negative a unui sistem fizic, a unui mediu sau a unui corp; **polarizare magnetică,** magnetizare; **polarizare electrolitică** (sau **electrochimică**), acumulare la electrozii unei băi de electroliză sau ai unei pile electrochimice a ionilor care realizează conducția prin soluția electrolitului; **polarizare rotatorie,** fenomen de rotire a planului de polarizație a luminii liniar polarizate la trecerea ei printr-o substanță activă din punct de vedere optic; **4.** proces fizic prin care un sistem capătă proprietăți preferențiale după o anumită direcție; stare a unui sistem care a suferit un astfel de proces; **5.** (lingv.) dezvoltare în direcții opuse a sensurilor unui cuvînt, nediferențiate la origine; **6.** (filoz.) formare a unor termeni opuși polari; realizare a unei polarități; **7.** separare a unei societăți în categorii sociale cu diferențe apreciabile sub aspectul nivelului de trai: *se constată o polarizare socială.* [V. ***polariza***].

polarizát, ~ți, polarizată, ~e a. care a fost supus acțiunii de polarizare; **lumină (plan** sau **liniar) polarizată,** fascicul de lumină în care vectorul electric (sau magnetic) are un plan unic (sau o direcție unică) de oscilație. [V. ***polariza***].

polarizatór, ~i, polarizatoáre a. polarizant. [Din fr. ***polarisateur***].

polarizáție, polarizații f. 1. stare a unui corp sau a unui sistem fizic care prezintă polaritate; polarizare; **2.** stare a unui mediu ale cărui proprietăți sînt descrise local de mărimi vectoriale; (p. ext.) mărime vectorială care descrie o astfel de stare; **polarizația luminii,** stare a unui fascicul luminos în care toate radiațiile electromagnetice componente au aceeași direcție de oscilație; totalitatea fenomenelor legate de producerea și de efectele luminii polarizate; **polarizație cromatică,** ansamblul figurilor de interferență, viu colorate, obținute prin cercetarea cristalelor birefringente în lumină polarizată; **polarizație electrică,** stare în care se găsește un corp sau un sistem fizic care a căpătat cel puțin doi poli electrici (plus și minus). [Din fr. ***polarisation***].

polarizór, ~i, polarizoáre a. care poate produce polarizarea luminii; polarizant. // n. dispozitiv optic care servește la polarizarea luminii (ex. polaroidul). [Din fr. ***polariseur***].

polarográf, polarografe n. aparat pentru înregistrarea grafică sau fotografică a curbei curent-tensiune, utilizat în analiza electrochimică. [Din fr. ***polarographe,*** germ. ***Polarograph,*** engl. ***polarograph***].

polarográfic, ~ci, polarografică, ~ce a. care aparține polarografiei, referitor la polarografie: *electroliză polarografică.* [De la ***polarografie***].

polarografíe, polarografii f. metodă de analiză electrochimică a unor substanțe în soluție, cu ajutorul polarografului. [Din fr. ***polarographie***].

polaroíd, polaroizi m. **1.** polarizor sub formă de plăcuță sau de peliculă, utilizat la fabricarea farurilor și a parbrizelor de automobile; **2.** aparat fotografic care permite obținerea automată a fotografiei, imediat după expunere, cu materiale fotosensibile speciale. [Din fr. ***polaroïd***].

polarón, polaroni m. particulă fictivă cu care se face descrierea mișcării unui electron printr-un dielectric cristalin ionic, în care electronul creează o polarizare locală. [***Polar***(izare) + (electr)***on***].

polátă, polate f. 1. (înv. și reg.) palat; (p. ext.) sală mare (într-un palat); (p. ext.) curte (domnească, princiară etc.): *o, raiule, polată frumoasă, cu lumină mîngîioasă!* POP.; **2.** (reg.) încăpere mică pe lîngă o casă țărănească; chiler, șopron: *ușa polatei;* **3.** (reg.) streașină (la casă): *se așază la masă, sub polată.* BR.-VOIN. [Din bulg. ***polata***].

polc, polcuri n. veche unitate militară, corespunzătoare regimentului de mai tîrziu; pîlc: *un polc de călăreți s-arată în capul Măgurei.* DELAVR. [Din ucr., rus. ***polk***].

pólcă[1], polci f. (reg.) haină sau jachetă de stofă (căptușită sau îmblănită), de diferite lungimi, croită pe talie, pe care o poartă țărancele: *o femeie ... îmbrăcată cu polcă roșă.* SAD. [Din rus. ***polka***].

pólcă[2], polci f. dans popular originar din Boemia, cu ritm sprinten, devenit în sec. al XIX-lea unul dintre cele mai răspîndite dansuri de bal; melodia acestui dans: *am învățat la pension ... și polca, și mazurca.* AL.; *orchestra începu o polcă.* GHEȚIE. [Din fr., rus. ***polka***].

polcóvnic, polcovnici m. (înv.) **1.** vechi grad militar, corespunzător colonelului de mai tîrziu; comandant al unui polc: *cazaci subt ordinile unui polcovnic rus.* OD.; **2.** comandant al unei formaţii militare de pază a ordinii publice: *polcovnicul de poduri cu polcovnicul de ciocli.* FIL. [Din rus., ucr. ***polkovnik***].

polcovnicésc, ~şti, polcovniceáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine polcovnicului, referitor la polcovnic; aflat sub comanda unui polcovnic: *călăreţi polcoviceşti călări şi armaţi.* FIL. [***Polcovnic*** + *-esc*].

polcovnicíe, polcovnicii f. (înv.) funcţia de polcovnic; autoritatea, instituţia reprezentată de polcovnic: *n-am putut s-o slujesc de frica polcovniciei.* DELAVR. [***Polcovnic*** + *-ie*].

polcúţă, polcuţe f. (reg.) diminutiv al lui polcă[1]: *pe polcuţa cafenie i se scurgeau şiroaie de apă.* SAD. [***Polcă***[1] + *-uţă*].

pólder, poldere n. nume dat (iniţial în Olanda) unei porţiuni joase de uscat smulsă mării, unui lac etc. prin îndiguire şi drenare: *prin secarea bălţilor s-au creat polderele.* SAD. [Din germ. ***Polder***].

poleác, ~ci, poleacă, ~ce a. şi m., f. (înv. şi reg.) polonez: *Ion Karskovskie ... se poreclise poleac.* COSTIN; *nobila şleahtă polacă.* CĂL.; (şi: **polac**). [Din pol. ***polak,*** ucr., rus., sb. ***poljak***].

polédiţă, polediţe f. (înv. şi reg.) polei: *afară-i polediţă.* POP.; (şi: **polegniţă**). [Din bulg. ***polediţa,*** sb. ***poledica***].

polégniţă f. v. polediţă.

polei[1], poleiesc vb. **1.** (tr.) a acoperi un obiect cu o foiţă, de obicei de aur sau de argint, în scop decorativ; (p.ext.) a ornamenta: *mănăstirea ... cu aur poleită.* NEC.; *desene fine, roşii poleiau tot paharul.* CĂL.; **2.** (tr.) a înveli într-o foiţă de staniol, de hîrtie colorată etc.; **3.** (tr.) a aplica pe cotorul şi pe coperta unei cărţi titlul, numele autorului, unele ornamente din folio auriu sau argintiu; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) învălui într-o lumină aurie sau argintie; a străluci sau a face să strălucească: *iată lacul, luna plină poleindu-l, îl străbate.* EM.; **5.** (fig.; tr.) a cizela; a lustrui: *convenţia nu are de scop a reforma societatea, ci a o polei.* BOL.; **6.** (fig.; tr.) a înfrumuseţa, a prezenta ceva într-o lumină favorabilă: *nu mai poleiţi realitatea!* [Din sl. ***polijati***].

poléi[2], poleiuri n. **1.** strat subţire de gheaţă, continuu şi neted, care acoperă în anumite condiţii meteorologice suprafaţa solului, plantele etc.: *afară era polei grozav.* CAR.; **2.** (fig.) strălucire, lustru; poleială: *lumina lunii se schimbă în polei rumeniu.* DELAVR.; **3.** (reg.) promoroacă, chiciură. [De la ***polei***[1]].

poléi[3] m. (bot.; reg.) busuiocul-cerbilor (*Mentha pulegium*). [Din germ. ***Polei***].

poleiálă, poleieli f. **1.** faptul de a polei[1]; strat subţire de metal preţios cu care este poleit un obiect: *strălucind de poleieli;* **2.** (fig.) strălucire aparentă; lustru, spoială: *ura ... poleiala lumii.* CAR.; *atingerea cu Apusul aşternea doar o poleială ... de cultură la suprafaţa vieţii noastre.* VLAH. [***Polei***[1] + *-eală*].

poleíre, poleiri f. **1.** acţiunea de a (se) polei[1] şi rezultatul ei; poleit[3], poleitură; **2.** şlefuire foarte fină a pieselor de metal, a lentilelor etc.; **3.** (fig.) cizelare; perfecţionare; cultivare; civilizaţie. [V. ***polei***[1]].

poleít[1], ~ţi, poleită, ~e a. **1.** acoperit cu un strat subţire de aur sau de argint ori cu un praf de bronz; daurit; (p. ext.) strălucitor: *nuci poleite.* CR.; **2.** (fig.) cultivat; civilizat; care denotă educaţie, pedanterie: *nu vor să păzască nice o rînduială sau să să îmbunătăţeze cu năravuri mai polite.* B.-DEL.; *îl jigneau manierele poleite ale avocatului.* SAD.; **3.** (fig.) învăluit într-o lumină strălucitoare; **4.** blond, aurit: *cu cosiţe poleite.* AL.; (şi: (înv.) **polit**). [V. ***polei***[1]].

poleít[2], ~ţi, poleită, ~e a. (a fi) leit-poleit, (a fi) foarte asemănător: *Sultănica e leită-poleită răposatul.* DELAVR. [***Po-*** + ***leit***].

poleít[3] n. poleire: *se întreţinea din poleitul lentilelor comandate.* PETR. [V. ***polei***[1]].

poleitór, poleitori m. persoană care poleieşte. [***Polei***[1] + *-tor*].

poleitúră, poleituri f. (rar) rezultatul poleirii; poleire. [***Polei***[1] + *-tură*].

polemárh, polemarhi şi (înv.) **polemarşi** m. conducător de oşti în Grecia antică; ofiţer, magistrat însărcinat cu treburi administrative în timp de război: *intră în palat numai Alexie, polemarh cu bun nume între oştenii împărăteşti.* SAD. [Din gr. mod. ***polémarhos,*** fr. ***polémarque***].

polémic, ~ci, polemică, ~ce a. care aparţine polemicii, referitor la polemică; critic, combativ; cu caracter de controversă: *articole polemice.* // f. **1.** discuţie în contradictoriu pe o temă ştiinţifică, literară, politică etc.: *genul prin care după 1919, s-a revelat personalitatea lui E. Lovinescu este polemica.* CĂL.; *polemica ... e unul dintre principalele semne de sănătate ale unei culturi.* R.L.; **2.** (rar) scriere cu caracter polemic: *o discută ... în polemica sa actuală.* EM. [Din fr. ***polémique,*** germ. ***polemisch, Polemik***].

polemísm n. caracter polemic. [***Polemică*** + *-ism*].

polemíst, ~şti, polemistă, ~e m., f. persoană care susţine o polemică: *fiecare dintre polemişti a rămas să împărtăşească ... opinia sa proprie.* CAR. [Din fr. ***polémiste***].

polemizá, polemizez vb. (intr.) a face polemică, a discuta în contradictoriu. [Din fr. ***polémiser***].

polemizáre, polemizări f. (rar) faptul de a polemiza; polemică: *e o polemizare cu creaţiuni proprii ale fantaziei lor.* EM. [V. ***polemiza***].

polemológ, ~gi, polemologă, ~ge m., f. specialist în polemologie. [Din fr. ***polémologue***].

polemológic, ~ci, polemologică, ~ce a. care aparţine polemologiei, referitor la polemologie. [Din fr. ***polémologique***].

polemologíe f. ramură a politologiei care studiază războaiele ca fenomen social, cu scopul înlăturării acestora din viaţa societăţii. [Din fr. ***polemologie***].

polén, (rar) **polenuri** n. pulbere gălbuie, constituită din grăuncioare microscopice, produsă de anterele staminelor: *parfum, polen şi histerie.* BAC.; (fig.) *termenii religioşi ai catolicismului ... sînt lipsiţi în general de polenul misterului.* STĂNIL. [Din fr. ***pollen,*** germ. ***Pollen***].

polénic, polenici a. care aparţine polenului; **sac polenic,** fiecare dintre cavităţile din anterele staminelor unei flori în care se formează polenul; sac polenic; (şi: **polinic**). [***Polen*** + *-ic*; cf. fr. ***pollinique***].

polenifér a. v. polinifer.

polenizá, polenizez vb. (tr.) a transfera polenul, prin diferite mijloace, de pe anterele staminelor pe stigmatul pistilului, pentru a produce fecundaţia; a face polenizarea unei flori: *bondarii polenizează trifoiul.* [***Polen*** + *-iza*].

polenizáre, polenizări f. acţiunea de a poleniza; proces constînd în transferul polenului de pe anterele staminelor pe stigmatul pistilului, fie pe aceeaşi plantă, fie (cu ajutorul vîntului, insectelor etc.) pe alte plante; polenizaţie. [V. ***poleniza***].

polenizatór, polenizatori m. varietate de pom, de arbust sau de altă plantă al cărei polen fecundează florile altor varietăţi, din aceeaşi specie sau din alta, asigurînd fertilitatea acestora. [***Poleniza*** + *-tor*].

polenizáţie, polenizaţii f. polenizare. [Din fr. ***pollinisation*** (după *polen*)].

pole position [polpăzíşn], poziţie de plecare a pilotului, în cursele de automobilism, din prima linie, în partea interioară a pistei, avantajoasă în debutul cursei. [Cuv. engl.].

poli- element de compunere cu sensul „mai mulţi", „multiplu". [Din fr. ***poly-***].

poliacetát m. **poliacetat de vinil,** produs macromolecular obţinut prin polimerizarea acetatului de vinil, întrebuinţat la fabricarea lacurilor şi a vopselelor; acetat de polivinil. [***Poli-*** + ***acetat***].

poliachénă, poliachene f. fruct alcătuit din mai multe achene. [Din fr. ***polyakène***].

poliacíd, poliacizi m. acid conţinînd în moleculă mai mulţi atomi de hidrogen înlocuibili cu atomi de metal. [Din fr. ***polyacid***].

poliacrilonitríl m. produs macromolecular sintetic obţinut prin polimerizarea acrilonitrilului; nitril poliacrilic. [Din engl. ***poly-acrylonitrile***].

poliadenită, poliadenite f. inflamaţie simultană a mai multor ganglioni limfatici, îndeosebi cervicali. [Din fr. ***polyadénite***].

poliadenóm, poliadenoame n. hipertrofie simultană a unui număr mare de glande de aceeaşi natură. [Din fr. ***polyadénome***].

poliadenopatíe, poliadenopatii f. hipertrofie a mai multor ganglioni limfatici. [Din fr. ***polyadénopathie***].

polialcoól, polialcooli m. (la pl.) clasă de substanţe organice conţinînd în moleculă două sau mai multe grupări hidroxil, obţinute din produse naturale sau pe cale sintetică; (şi la sg.) alcool din această clasă (ex.: glicol, glicerină); **polialcool vinilic,** alcool polivinilic. [Din fr. ***polyalcool***].

poliamíd n. v. poliamidă.

poliamídă, poliamide f. produs macromolecular întrebuinţat la fabricarea fibrelor sintetice (nailon, relon etc.); (şi: **poliamid**). [Din fr. ***polyamide***].

poliamídic, ~ci, poliamidică, ~ce a. care ţine de poliamide, referitor la poliamide, care se face din poliamide. [***Poliamidă*** + *-ic*].

poliándră, poliandre a. **1.** care are mai multe stamine: *flori poliandre;* **2.** (şi f.) (femeie) căsătorită în acelaşi timp cu mai mulţi bărbaţi. [Din fr. ***polyandre***].

poliándric, ~ci, poliandrică, ~ce a. care aparţine poliandriei, referitor la poliandrie. [Din fr. ***polyandrique***].

poliandríe f. **1.** formă de căsătorie (întîlnită astăzi rar, la unele triburi primitive) în care o femeie are, în acelaşi timp, mai mulţi soţi: *pe temeiul unor pretinse legi ale firii se combate poliandria.* BL.; **2.** caracteristică a unor plante de a avea numeroase stamine pe pistil. [Din fr. ***polyandrie***].

poliarhíe f. formă de guvernămînt în care conducerea statului este exercitată de mai multe persoane concomitent. [Din fr. ***polyarchie,*** gr. mod. ***poliarhía***].

poliarticulár, ~i, poliarticulară, ~e a. care aparţine mai multor articulaţii, care afectează mai multe articulaţii, referitor la mai multe articulaţii; **reumatism poliarticular,** formă de reumatism care afectează în acelaşi timp mai multe articulaţii. [Din fr. ***polyarticulaire***].

poliartrítă, poliartrite f. inflamaţie simultană a mai multor articulaţii (datorată reumatismului, tuberculozei etc.); **poliartrită reumatoidă** (sau **cronică evolutivă**), reumatism cronic deformant, cu evoluţie progresivă, deformantă şi anchilozantă, care afectează mai întîi articulaţiile extremităţilor. [Din fr. ***polyarthrite***].

poliatlón, poliatloane n. complex de probe din diferite discipline sportive, practicat la o competiţie, în sportul de mase. [Din fr. *polyathlon*].

poliatómic, ~ci, poliatomică, ~ce a. care conţine mai mulţi atomi: *molecule poliatomice.* [Din *polyatomique*].

polibázic, polibazici a. (despre acizi) care conţine în moleculă mai mulţi atomi de hidrogen înlocuibili cu atomi de metal. [Din fr. *polybasique*].

polibrăzdár, polibrăzdare n. plug cu mai multe brăzdare. [*Poli-* + *brăzdar*].

polibutadiénă, polibutadiene f. polimer sintetic folosit sub formă de cauciuc sintetic. [Din engl. *polybutadiene*].

policalificá, policalífic vb. (refl.) a se califica în mai multe specialităţi. [*Poli-* + *califica*].

policalificáre, policalificări f. acţiunea de a se policalifica şi rezultatul ei. [V. *policalifica*].

policalificát, ~ţi, policalificată, ~e a. calificat în mai multe specialităţi: *muncitor policalificat.* [V. *policalifica*].

policánd n. v. policandru.

policándel n. v. policandru.

policandelón n. v. policandru.

policándru, policandre n. candelabru cu multe braţe: *lumina policandrelor inundă teatrul.* AL.; *Nicoară s-a oprit sub policandelon şi şi-a făcut plecăciunea.* SAD.; (şi: (înv.) **policand, policandel,** (rar) **policandelon**). [Din gr. mod. *polikándelon*].

policaprolactámă, policaprolactame f. polimer sintetic din clasa poliamidelor, cu structură filiformă, obţinut prin polimerizarea caprolactamei, folosit ca materie primă pentru fabricarea fibrelor sintetice comercializate sub denumirea de relon. [Din fr. *polycaprolactame*].

policár, policari m. **1.** degetul gros de la mînă; **2.** (înv.) unitate de măsură a lungimii egală cu aproximativ 3 cm: *piciorul se împarte în 12 policari.* [Din lat. *pollicaris*].

policărpic, ~ci, policarpică, ~ce a. **1.** (despre fructe) format din mai multe carpele; **2.** (despre plante perene) care înfloreşte şi rodeşte de mai multe ori în cursul ciclului de dezvoltare. [Din fr. *polycarpic*].

policefál, ~i, policefală, ~e a. care are mai multe capete: *Roma, prin excelenţă barocă, nu e un oraş terific, cu zei policefali, ci o cetate aulică.* CĂL.; *monstru policefal;* (fig.) *guvernare policefală.* [Din fr. *polycéphale*].

policelulár, ~i, policelulară, ~e a. (rar) pluricelular. [Din fr. *polycellulaire*].

polichét, polichete n. (la pl.) clasă de anelide marine cu parapode bine dezvoltate şi cu numeroşi peri, care se tîrăsc pe fundul apei sau se afundă în mîl şi nisip; (şi la sg.) vierme din această clasă; (şi: **polichetă**). [Din fr. *polychètes*].

polichétă f. v. polichet.

polichinelle [polişinél] m. **1.** personaj grotesc, cocoşat, din teatrul de marionete; **2.** (p. ext.) persoană care îşi distrează anturajul prin glume, prin gesturi caraghioase etc.; persoană care constituie obiect de batjocură într-o societate; **secretul lui polichinelle,** pretins secret, lucru ştiut de toată lumea, dar pe care toţi se prefac a nu-l şti. [Din fr. *polichinelle*].

policíclic, ~ci, policiclică, ~ce a. (despre substanţe) care conţine în moleculă mai multe cicluri formate din lanţuri închise de atomi. [Din fr. *polycyclique,* engl. *polycyclic*].

polície f. sg. (reg.) polei[2]. [Cf. *polei*[2]].

policioáră, policioare f. **1.** diminutiv al lui poliţă: *pe-a icoanei policioară, busuioc şi mint-uscată.* EM.; **2.** (reg.) partea de jos a jugului. [*Poliţă*[1] + *-ioară*].

policitemíe, policitemii f. (med.) poliglobulie. [Din fr. *polycythémie*].

policlínică, policlinici f. instituţie medicală (cuprinzînd principalele specialităţi) pentru consultaţii şi tratament ambulatoriu; clădire în care se află o astfel de instituţie. [Din fr. *polyclinique*].

policloroprén n. polimer sintetic, obţinut prin polimerizarea cloroprenului, folosit în tehnică drept cauciuc sintetic, sub denumirea de neopren. [Din fr. *polychloroprène*].

policlorúră, policloruri f. **policlorură de vinil,** polimer sintetic obţinut prin polimerizarea clorurii de vinil, foarte rezistent la acţiunea agenţilor chimici şi a căldurii, care, prelucrat (cu materiale inerte de umplutură) sub formă de foi, plăci, covoare, ţevi etc., se foloseşte în electrotehnică, în construcţie etc.; clorură de polivinil. [Din fr. *polychlorure*].

policondensáre, policondensări f. **reacţie de policondensare,** reacţie chimică de combinare a unor monomeri într-o macromoleculă, cu eliminarea concomitentă a unor produse secundare (apă, amoniac, acid clorhidric etc.). [*Poli-* + *condensare;* cf. fr., engl. *polycondensation,* germ. *Polykondensation*].

policristalín, ~i, policristalină, ~e a. format din mai multe cristale. [*Poli-* + *cristalin*].

policroísm n. (fiz.) pleocroism. [Din fr. *polychroïsme*].

policróm, ~i, policromă, ~e a. de diverse culori; executat în mai multe culori; multicolor: *vis de lumini policrome.* SAD.; (fig.) *setea de himeric policrom.* CĂL. [Din fr. *polichrome,* germ. *polychrom*].

policromát, ~ţi, policromată, ~e a. executat din materiale de diverse culori. [*Policrom* + *-at*].

policromíe, policromii f. **1.** însuşirea de a fi policrom: *un loc care răsfrînge cerul cîteodată albastru şi policromia ţărmurilor.* SAD.; **2.** procedeu de vopsire, de imprimare etc. la care se folosesc mai multe culori (în pictură, arta decorativă etc.); **3.** tipăritură executată în mai multe culori (ex. ilustraţiile unei cărţi). [Din fr. *polychromie,* germ. *Polychromie*].

polidactíl, ~i, polidactilă, ~e a. care prezintă polidactilie. [Din fr. *polydactyle*].

polidactilíe, polidactilii f. malformaţie congenitală constînd în prezenţa la mîini sau la picioare a unui număr mai mare de degete decît cel normal. [Din fr. *polydactylie*].

polidimensionál, ~i, polidimensională, ~e a. multidimensional. [*Poli-* + *dimensional*].

polidimensionalitáte f. multidimensionalitate. [*Polidimensional* + *-itate*].

polidimít n. sulfură de nichel naturală, de culoare cenuşie, cristalizată în sistemul cubic. [Din fr. *polydymite,* germ. *Polydymit*].

polidipsíe, polidipsii f. sete excesivă, patologică, ce survine în diabet şi în unele boli psihice sau febrile. [Din fr. *polydipsie*].

polidísc, polidiscuri n. maşină agricolă prevăzută cu mai multe discuri metalice ascuţite, folosită la dezmiriştire, la sfărîmarea bulgărilor de pămînt. etc. [*Poli-* + *disc*].

polidrúpă, polidrupe f. tip de fruct format din mai multe drupe. [*Poli-* + *drupă*].

poliedrál, ~i, poliedrală, ~e a. (mat.) poliedric. [Din fr. *polyédral,* engl. *polyhedral*].

poliédric, ~ci, poliedrică, ~ce a. care are formă, aspect de poliedru; poliedral. [Din fr. *polyédrique,* germ. *Polyeder*].

poliedríe, poliedrii f. boală infecţioasă a viermilor de mătase şi a altor insecte, provocată de un virus şi manifestată prin inflamarea şi colorarea lor în galben datorită apariţiei în celulele şi în lichidele interne a unor corpusculi poliedrici. [*Poliedru* + *-ie*].

poliédru, poliedre n. **1.** corp geometric mărginit de mai multe feţe plane poligonale; **2.** obiect care are forma acestui corp geometric. [Din fr. *polyèdre*].

polieléu, polieleie şi **polieleuri** n. cîntare bisericească (alcătuită din psalmii 134 şi 135) intercalată în slujba utreniei la anumite sărbători; carte liturgică conţinînd imnuri destinate sărbătoririi Maicii Domnului; (şi: **polileu**). [Din gr. mod. *poliéleos* „prea milostiv", sl. *polijeleĭ*].

poliembrioníe, poliembrionii f. dezvoltare a mai multor embrioni din acelaşi ou. [Din fr. *polyembryonie*].

poliestér, poliesteri m. produs chimic macromolecular cu structură filiformă, obţinut prin policondensarea unui acid dicarboxilic cu un alcool care conţine mai multe grupări de hidroxil în moleculă, avînd diferite utilizări, inclusiv în producerea unor ţesături. [Din fr. *polyester,* germ. *Polyester*].

poliestéric, ~ci, poliesterică, ~ce a. care ţine de poliesteri, care conţine poliesteri, făcut din poliesteri. [*Poliester* + *-ic*].

polietilénă f. produs macromolecular solid, obţinut prin polimerizarea etilenei, de culoare albă, electroizolant, întrebuinţat la confecţionarea filmelor, a unor obiecte de uz casnic, în electrotehnică etc. [Din fr. *polyéthylène,* engl. *polyethylene,* germ. *Polyäthylen*].

polifág, ~gi, polifagă, ~ge a. (adesea subst.) care utilizează hrană variată (animală şi vegetală); omnivor: *animale polifage.* [Din fr. *polyphage*].

polifagíe f. **1.** tip de nutriţie a animalelor polifage; **2.** simptom caracteristic diabetului zaharat, care se manifestă printr-o foame exagerată; (p. ext.) foame (patologică): *lăcomia face din Creangă ... un om de basm, totuşi, fiziologiceşte, trebuie să ne gîndim la o polifagie bolnăvicioasă.* CĂL. [Din fr. *polyphagie*].

polifazát, ~ţi, polifazată, ~e a. (despre sisteme de tensiune sau de curenţi electrici alternativi) care are fazele iniţiale diferite. [Din fr. *polyphasé*].

polifenól, polifenoli m. compus organic din clasa fenolilor, conţinînd mai multe grupări hidroxil legate de un radical aromatic (ex. pirocatechina). [Din fr. *polyphénol*].

polifiletísm n. concepţie asupra hematopoiezei, care admite pentru fiecare serie celulară din sîngele circulant o celulă cap de serie proprie. [Din fr. *polyphilétisme*].

poliflór, ~i, polifloră, ~e a. (despre miere, polen) provenit de la mai multe specii de flori. [*Poli-* + *flor(i)*].

polifolículă, polifolicule f. tip de fruct uscat dehiscent, format din mai multe folicule. [*Poli-* + *folículă*].

polifonemátic, ~ci, polifonematică, ~ce a. care are valoarea mai multor foneme: *consoane polifonematice.* [Din fr. *polyphonématique*].

polifónic, ~ci, polifonică, ~ce a. care aparţine polifoniei, care creează polifonie, de natura polifoniei, bazat pe polifonie, referitor la polifonie. [Din fr. *polyphonique*].

polifoníe, polifonii f. (arta şi tehnica de) suprapunere a mai multor linii melodice care se află în relaţii armonice, fără ca în ansamblu să-şi piardă individualitatea; (p. restr.) contrapunct: (fig.) *se observă la poetă ... o înclinare de a transcrie polifonia din univers.* CĂL. [Din fr. *polyphonie*].

P Q

polifoníst, polifoníşti m. compozitor de lucrări polifonice. [*Polifonie* + *-ist*].

polifonizáre, polifonizări f. realizare a unei polifonii. [De la *polifonie*].

polifonizát, ~ţi, polifonizată, ~e a. care se prezintă sub forma unei polifonii. [De la *polifonizare*].

poligálă, poligale f. (bot.) amăreală (*Polygala vulgaris*). [Din lat. *polygala,* fr. *polygale*].

poligám, ~i, poligamă, ~e m. bărbat căsătorit în acelaşi timp cu mai multe femei; femeie căsătorită în acelaşi timp cu mai mulţi bărbaţi: *musulman poligam.* // a. care poartă atît flori hermafrodite, cît şi flori unisexuate: *plante poligame.* [Din fr. *polygame,* germ. *Polygamie*].

poligamíe f. **1.** formă de căsătorie în care un bărbat (sau o femeie) are, în acelaşi timp, mai multe soţii (respectiv, soţi); **2.** infracţiune comisă de un poligam: *în majoritatea statelor lumii poligamia este pedepsită de lege;* **3.** caracterul unei plante poligame. [Din fr. *polygamie*].

poligenétic, ~ci, poligenetică, ~ce a. care aparţine poligeniei, referitor la poligenie; poligenic. [Din fr. *polygénétique*].

poligenéză f. concepţie potrivit căreia fenomenele biologice, sociale, lingvistice etc. nu derivă dintr-un izvor unic, ci au origini multiple. [*Poli-* + *geneză*].

poligénic, ~ci, poligenică, ~ce a. poligenetic. [Din fr. *polygénique*].

poligeníe f. **1.** determinarea unui anumit caracter genetic prin acţiunea combinată a mai multor gene; **2.** poligenism. [Din fr. *polygénie,* germ. *Polygenie*].

poligenísm n. doctrină antropologică potrivit căreia diferitele rase umane derivă din mai multe tipuri primitive, considerate ca specii; poligenie. [Din fr. *polygénisme*].

poligeníst, ~şti, poligenistă, ~e a. care aparţine poligenismului, referitor la poligenism. // m., f. adept al poligenismului. [Din fr. *polygéniste*].

poliginíe, poliginii f. situaţie în care un bărbat are în acelaşi timp mai multe soţii; **poliginie sororală,** poliginie practicată mai ales de unele triburi africane, prin care bărbatul are în întreţinere (ca soţ) şi pe surorile primei soţii. [Din fr. *polygynie*].

poliglandulár, ~i, poliglanduralã, ~e a. pluriglandular. [Din fr. *polyglandulaire*].

poliglobulíe, poliglobulii f. boală caracterizată prin creşterea anormală a numărului de globule roşii din sînge, manifestată prin roşeaţa pielii, prin creşterea tensiunii arteriale, prin mărirea splinei; policitemie. [Din fr. *polyglobulie*].

poliglót, ~ţi, poliglotă, ~e a. **1.** care este scris în mai multe limbi; în care cuvintele sînt traduse în mai multe limbi: *Biblie poliglotă; dicţionar poliglot;* **2.** în care se vorbesc mai multe limbi: *feluritele naţiuni apăsate săpau postulatul privilegiilor pe care se bizuiau imperiile poliglote.* CĂL.; **3.** (şi m., f.) (persoană) care vorbeşte mai multe limbi: *Cantemir-Vodă a fost cel mai mare poliglot român.* [Din fr. *polyglotte*].

poliglotíe f. (rar) calitatea de a vorbi mai multe limbi. [*Poliglot* + *-ie*].

poligní, polignesc vb. **1.** (înv.; tr.) a trînti la pămînt; a doborî; (p. ext.) a ucide: *în turcime, trupuri polignește, rînduri întregi prăvale.* B.-DEL.; **2.** (reg.; refl.) a se apleca sau a se culca la pămînt (din pricina vîntului, a ploilor etc.): *grîul se polignește.* [Din bulg. *polegna*].

polignít, ~ţi, polignită, ~e a. **1.** (înv.) trîntit, doborît la pămînt: *trupuri polignite.* DOS.; **2.** (reg.) aplecat sau culcat la pămînt: *grîu polignit.* [V. *poligni*].

poligón, poligoane n. **1.** (geom.) suprafaţă plană mărginită de mai multe laturi; **2.** (sport) teren amenajat pentru exerciţiile şi probele de tir; **3.** (şi **poligon de tragere**) teren în cuprinsul căruia se execută exerciţiile de tragere cu arma; **4.** teren pe care se învaţă conducerea autovehiculelor: *la teorie m-am descurcat, în poligon a fost mai greu.* [Din fr. *polygone,* germ. *Polygon*].

poligonacée, poligonacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate (erbacee), cu frunze alterne, cu stipele concrescute, cu flori mici, cu perigon sepaloid sau petaloid, larg răspîndite pe glob (*Polygonaceae*); (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: măcrişul, reventul, spanacul, troscotul etc.). [Din fr. *polygonacées,* lat. *polygonaceae*].

poligonál, ~i, poligonală, ~e a. care are formă de poligon, care aparţine poligonului, referitor la poligon; **linie poligonală,** linie care mărgineşte interiorul unui poligon. [Din fr. *polygonal,* germ. *polygonal*].

poligonáţie f. poligonometrie. [Din fr. *polygonation*].

poligonometríe, poligonometrii f. **1.** (tehnică de) ridicare topografică prin utilizarea unor reţele de poligoane închise, pe care se sprijină ridicările de detaliu pentru planimetria unei porţiuni mici de teren; poligonaţie; **2.** capitol al geometriei aplicate care se ocupă cu studiul poligoanelor. [Din fr. *polygonométrie*].

poligráf, poligrafi m. şi a. (rar) (autor) care a scris opere aparţinînd unor genuri, materii diferite; (p. gener.) (autor) care a scris mult: *s-au putut întîlni ...: viul cugetător Conta cu poligraful Xenopol.* MAIOR.; *pentru cine citeşte puţin şi scrie puţin, savantul poligraf şi polivalent rămîne un personaj de comedie ..., fără priză asupra realităţilor.* CĂL. // n. (pl. **poligrafe**) **1.** aparat pentru reproducerea unui manuscris în mai multe exemplare; **2.** aparat care permite înregistrarea simultană a mai multor constante biologice (puls, respiraţie etc.); (spec.) detector de minciuni. [Din fr. *polygraphe*].

poligráfic, ~ci, poligrafică, ~ce a. care aparţine poligrafiei, referitor la poligrafie, folosit în poligrafie: *industria poligrafică;* **tehnică poligrafică,** ansamblul procedeelor de reproducere grafică şi de multiplicare a unui text, a unei figuri; poligrafie. [Din fr. *polygraphique*].

poligrafíe, poligrafii f. **1.** totalitatea operelor aparţinînd unui poligraf; calitatea de poligraf a unui autor; caracteristică a operelor unui poligraf: *acestea sînt premisele melodramatice şi fantastice de la care porneşte poligrafia autorului.* CĂL.; **2.** ramură a tehnicii care se ocupă cu tipărirea cărţilor, revistelor, ziarelor etc., precum şi cu fabricarea diverselor materiale specifice industriei grafice; tehnică poligrafică; **3.** ansamblul întreprinderilor care se ocupă cu imprimarea şi cu răspîndirea cărţilor, revistelor etc. [Din fr. *polygraphie,* germ. *Polygraphie*].

poligrafíst, ~şti, poligrafistă, ~e m., f. şi a. (tehnician) specializat în poligrafie. [*Poligrafie* + *-ist*].

polihibríd, polihibrizi m. hibrid obţinut din specii care diferă între ele prin cel puţin două caractere. [Din germ. *Polyhybrid*].

polihibridáre, polihibridări f. (biol.) hibridare între două forme ereditar diferite între ele din două, trei sau mai multe perechi de caractere. [*Poli-* + *hibridare*].

polihístor, polihistori m. persoană cu cunoştinţe în mai multe domenii de activitate. [Din germ. *Polyhistor*].

poliizoprén m. produs macromolecular sintetic cu structură filiformă, obţinut prin polimerizarea izoprenului în emulsie, ale cărui proprietăţi sînt asemănătoare cu acelea ale cauciucului natural; cauciuc sintetic. [Din fr. *polyisoprène*].

polilléu n. v. polieleu.

polilingvísm n. folosire curentă şi în egală măsură a mai multor limbi de către o persoană sau de către un grup social. [*Poli-* + *lingvism*].

polilogníe, polilogníi f. expunere, discuţie exagerat de lungă şi prolixă; vorbărie: *hîrtia lui moş Roată cuprinde multă polologhie.* CR.; *întrerupse ... poliloghia enervantă a inginerului.* GHEŢIE; (şi: **polologhie**). [Din gr. mod. *poliloghía*].

polimenorée, polimenoree f. apariţie a ciclului menstrual la intervale mai scurte decît cele normale. [Din fr. *polyménorrhée*].

polimér, polimeri n. substanţă macromoleculară obţinută prin polimerizare, a cărei moleculă este formată prin unirea îri lanţ a două sau mai multe molecule de monomer (ex.: masele plastice, cauciucurile, lacurile, vopselele etc.). [Din fr. *polymère*].

polimerizá, polimerizez vb. (tr. şi intr.) a (se) uni mai mulţi monomeri în polimeri, păstrînd aceeaşi compoziţie procentuală şi aceeaşi dispunere a atomilor în moleculă. [Din fr. *polymériser*].

polimerizábil, ~i, polimerizabilă, ~e a. care poate fi polimerizat, care se polimerizează: *substanţe polimerizabile.* [*Polimeriza* + *-bil*].

polimerizáre, polimerizări f. acţiunea de a (se) polimeriza şi rezultatul ei: *reacţie de polimerizare.* [V. *polimeriza*].

polimetacrilát, polimetacrilaţi m. plexiglas; **polimetacrilat de metil,** produs macromolecular sub formă de masă sticloasă, transparentă, termoplastică, întrebuinţat în chirurgia ortopedică, la confecţionarea protezelor dentare etc. [Din fr. *polyméthacrylat*].

polimetálic, ~ci, polimetalică, ~ce a. care conţine mai multe metale, din care se pot extrage mai multe metale: *zăcăminte polimetalice.* [*Poli-* + *metalic*].

polimetríe, polimetrii f. **1.** suprapunere de măsuri care evoluează simultan în muzica pentru două sau mai multe voci, în care timpii tari iniţiali nu coincid întotdeauna; **2.** folosire a mai multor tipuri de metru de versificaţie. [Din it. *polimetria*].

polimialgíe, polimialgii f. durere localizată simultan la mai mulţi muşchi. [Din fr. *polymyalgie*].

polimixínă, polimixine f. antibiotic obţinut din diferite varietăţi de bacili, cu acţiune bactericidă asupra mai multor microbi. [Din fr. *polymyxine*].

polimoleculár, ~i, polimoleculară, ~e a. format din mai multe molecule. [Din engl. *polymolecular*].

polimórf, ~i, polimorfă, ~e a. **1.** care are sau poate lua forme diferite fără a-şi schimba esenţa: *aceşti doi eroi simbolici şi polimorfi se ciocnesc ... într-o piesă.* LOV.; **2.** care se prezintă sub mai multe stări cristaline; care prezintă polimorfism: *minerale polimorfe;* **3.** (despre plante, animale) care are proprietatea de a exista sub mai multe aspecte morfologice. [Din fr. *polymorphe*].

polimorfísm n. **1.** calitate a unor obiecte de a lua mai multe forme, fără a-şi schimba esenţa; **2.** proprietate a unor substanţe de a se prezenta în două sau mai multe forme cristaline, cu proprietăţi fizice şi chimice diferite; **3.** (biol.) proprietate a unor specii de a se prezenta sub mai multe aspecte morfologice; **polimorfism sezonier,** schimbare a înfăţişării unui individ în cursul anului, în funcţie de anotimp. [Din fr. *polymorphisme*].

polinevrítă, polinevrite f. boală a nervilor periferici, de natură infecţioasă, toxică, alergică etc., manifestată prin tulburări de sensibilitate, paralizii, atrofii musculare bilaterale (ex. polinevrită alcoolică). [Din fr. *polinévrite*].

polinezián, ~eni, polineziană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Polineziei sau locuitorilor ei, referitor la Polinezia sau la locuitorii acesteia: *limbi polineziene.* // m., f. persoană (originară) din Polinezia. // m. pl. populaţie din Polinezia, reprezentînd din punct de vedere antropologic o tranziţie între australoizi şi mongoloizi, amestecaţi cu elemente negroide. [Din fr. ***polynésien***].

polínic a. b polenic.

polinífe[1], polinii f. **1.** anteră; formaţie din grăunţe de polen aglomerate; **2.** organ floral format din unirea staminelor, la fanerogame. [Din fr. ***pollinie***].

polinífe[2], polinii f. canal navigabil printre gheţurile marine. [Din fr. ***polynie***].

polinifér, ~i, poliniferă, ~e a. care conţine polen; (şi: **polenifer**). [Din fr. ***pollinifère***].

polinóm, polinoame n. expresie algebrică constituită din mai multe monoame, legate între ele prin semnele plus sau minus; suma algebrică a mai multor monoame. [Din fr. ***polynôme***].

polinomiál, ~i, polinomială, ~e a. (mat.) care ţine de polinom, de forma unui polinom, ca un polinom; care se poate scrie ca un polinom. [Din engl. ***polynomial***].

polinucleără, ~e a. şi f. (leucocită) care are mai multe nuclee. [Din fr. ***polynucléaire***].

polinucleóză, polinucleoze f. boală manifestată prin creşterea excesivă a numărului de polinucleare în sîngele circulant sau într-un ţesut, datorită unor infecţii, intoxicaţii etc. [Din fr. ***polynucléose***].

polinucúlă, polinucule f. tip de fruct uscat indehiscent format din mai multe nucule. [***Poli-*** + ***nuculă***].

poliódă, poliode f. **1.** element neliniar de circuit electric cu mai mulţi poli (ex.: tub electronic, tranzistor etc.); **2.** (spec.) tub electronic cu mai mulţi electrozi (un anod, un catod şi una sau mai multe grile). [Din fr. ***polyode***].

poliomielítă, poliomielite f. inflamaţie a substanţei cenuşii a măduvei spinării; **poliomielită anterioară acută,** boală virotică infecţioasă care provoacă lezarea neuronilor motori din măduva spinării, urmată de paralizii localizate de obicei la membrele inferioare; paralizie infantilă: **poliomielită anterioară cronică,** boală degenerativă a neuronilor motori din măduva spinării. [Din fr. ***polyomyélite***].

poliomielític, ~ci, poliomielitică, ~ce a. care aparţine poliomielitei, relativ la poliomielită; **vaccin poliomielitic,** vaccin folosit împotriva poliomielitei. [Din fr. ***polyomyélitique***].

polioximetilénă, polioximetilene f. polimer al formaldehidei. [Din fr. ***polyoxyméthylène,*** germ. ***Polyoxymethylene***].

políp, polipi m. **1.** nume dat animalelor celenterate fixate, de forma unui săculeţ, avînd orificiul buco-anal înconjurat de tentacule (ex.: hidra, dediţelul-de-mare): *polipii iau simţire, se împle tot abisul ... de candidele perle, de rumenul coraliu.* HEL.; **2.** excrescenţă cărnoasă benignă, formată printr-o tumefiere sau printr-o hipertrofie cronică inflamatorie, pe o mucoasă: *polip nazal;* (accent. şi *pólip*). [Din fr. ***polype,*** germ. ***Polyp***].

polipeptídă, polipeptide f. substanţă chimică formată din mai multe peptide. [Din fr. ***polypeptide***].

polipetál, ~i, polipetală, ~e a. care are mai multe petale: *flori polipetale.* [Din fr. ***polypétale***].

polipiér, polipieri m. masă calcaroasă formată din scheletul polipilor din aceeaşi colonie. [Din fr. ***polypier***].

poliploíd, ~zi, poliploidă, ~e a. caracterizat prin poliploidie, care prezintă poliploidie. [Din fr. ***polyploïde,*** germ. ***Polyploid***].

poliploidíe, poliploidii f. creştere anormală a numărului de seturi de cromozomi în celulele organismelor animale sau vegetale, avînd ca rezultat mărirea dimensiunilor individului sau a unor organe ale acestuia (care poate duce la gigantism). [Din fr. ***polyploïdie,*** germ. ***Polyploidie***].

polipnée f. creştere a frecvenţei respiraţiei peste limitele normale, în urma unui efort fizic, a unei stări emoţionale, în unele boli pulmonare, cardiace etc. [Din fr. ***polypnée***].

polipód, ~zi, polipodă, ~e a. care are mai multe picioare. // m. nume generic dat mai multor specii de plante erbacee din regiunile stîncoase umede, care îşi fixează rădăcinile pe baza trunchiurilor unor arbori (*Polypodium*). [Din fr. ***polypode***].

polipodiacée, polipodiacee f. familie de ferigi erbacee perene, cu frunze întregi sau penat-sectate, răspîndite şi în România (*Polypodiaceae*); ferigă din această familie (ex.: feriga de cîmp, feriguţa dulce). [Din fr. ***polypodiacée***].

poliporacée, poliporacee f. familie de ciuperci basidiomicete, cu fructificaţii anuale sau perene, comestibile sau necomestibile, în general mari, în formă de cruste, de console, de copită sau de pălărie cu picior; ciupercă din această familie (ex. iasca). [Din lat. ***polyporaceae***].

polipóză, polipoze f. boală constînd în dezvoltarea mai multor polipi pe aceeaşi mucoasă: *polipoză nazală; polipoză gastrică.* [Din fr. ***polypose***].

polipropénă, polipropene f. (chim.) polipropilenă. [Din fr. ***polypropène***].

polipropilénă, polipropilene f. produs macromolecular plastic, uşor, rezistent la temperaturi ridicate şi la coroziune, obţinut prin polimerizarea catalitică a propilenei, folosit la fabricarea recipientelor, a conductelor, a unor obiecte de menaj etc. [Din fr. ***polypropylène***].

políptic, polipticuri n. **1.** pictură executată pe mai multe panouri (articulate) cuprinzînd fiecare cîte o scenă dintr-o suită compoziţională; **2.** tip de altar alcătuit din mai multe perechi de părţi mobile şi o parte fixă, decorate cu picturi sau reliefuri organizate în cicluri iconografice, închizînd în centru un scrin (cu o statuie); (accent. şi *poliptíc*). [Din fr. ***polyptyque***].

poliritmíc, ~ci, poliritmică, ~ce a. cu mai multe ritmuri, cu ritm variat: *versul devine liber şi poliritmic.* LOV. [***Poli-*** + ***ritmic***].

poliritmíe, poliritmii f. combinaţie simultană de linii melodice cu structuri ritmice diferite, în care timpii tari (iniţiali) coincid. [Din fr. ***polyrythmie***].

pólis, polisuri n. (în Grecia antică) formă de organizare statală sclavagistă; oraş-stat cu independenţă politică şi economică. [Din gr. mod. ***pólis***].

polisemántic, ~ci, polisemantică, ~ce a. cu mai multe sensuri: *cuvînt polisemantic.* [Din fr. ***polysémantique***].

polisemantísm n. (lingv.) polisemie. [Din fr. ***polysémantisme***].

polisémic, ~ci, polisemică, ~ce a. care aparţine polisemiei, referitor la polisemie; care are polisemie. [Din fr. ***polysémique***].

polisemíe, polisemii f. calitate a unui cuvînt sau a unei unităţi frazeologice de a avea mai multe sensuri; calitatea de a fi polisemantic; polisemantism. [Din fr. ***polysémie,*** germ. ***Polysemie***].

polisepál, ~i, polisepală, ~e a. **1.** (despre caliciul florilor) cu mai multe sepale; **2.** (despre plante) cu caliciul format din mai multe sepale. [Din fr. ***polysépale***].

polisiér, polisiere n. (franţuzism) roman sau film a cărui intrigă se dezvoltă pe ancheta unei crime; roman sau film poliţist. [Din fr. ***policier***].

polisilăb, ~i, polisilabă, ~e a. (rar) polisilabic: *rădăcinile polisilabe ... par toate a deriva din nomine.* EM. [Din fr. ***polysyllabe***].

polisilábic, ~ci, polisilabică, ~ce a. **1.** format din mai multe silabe; polisilab: *cuvînt polisilabic;* **2.** care are, în general, cuvinte cu mai multe silabe; polisilab: *limbi polisilabice.* [Din fr. ***polysyllabique,*** germ. ***polysyllabisch***].

polisilabíe, polisilabii f. (rar) caracteristică a unei limbi de a avea cuvinte polisilabice: *a scăpa limba de polisilabie.* HEL. [Din fr. ***polysyllabie***].

polisilogísm, polisilogisme n. raţionament deductiv alcătuit dintr-o înlănţuire de silogisme, în care concluzia silogismului anterior devine una dintre premisele silogismului următor: *polisilogismele sînt astfel împreunate, încît formează oarecum un lanţ de argumentări* MAIOR. [Din lat. ***polysyllogismus,*** fr. ***polysyllogisme***].

polisilogístic, ~ci, polisilogistică, ~ce a. care aparţine polisilogismului, referitor la polisilogism. [Din fr. ***polysyllogistique***].

polisíndeton, polisindetoane n. procedeu stilistic (frecvent în textul biblic) constînd în repetarea unei conjuncţii (de obicei „şi") la începutul unor părţi de frază sau înaintea fiecărui termen al unei enumerări, pentru a da mai multă forţă şi energie discursului. [Din fr. ***polysyndéton***].

polisintétic, ~ci, polisintetică, ~ce a. cu fraze formate dintr-un singur termen, ca rezultat al unirii tuturor părţilor frazei într-un lung cuvînt compus; incorporant: *limbi polisintetice.* [Din fr. ***polysynthétique,*** germ. ***polysynthetisch***].

polisintetísm n. proprietate a unei limbi de a fi polisintetică; caracter polisintetic al unei limbi. [Din fr. ***polysynthétisme***].

polisintéză, polisinteze f. folosire, în limbile polisintetice, a unui singur cuvînt lung, complex, în loc de mai multe cuvinte. [Din fr. ***polysynthèse,*** germ. ***Polysynthese***].

polisman, polismani [pólismen] m. poliţist: *de ieşi din casă, policemenul se uită strîmb la tine.* I.NEGR.; (scris şi: *policeman*). [Din engl. ***policeman***].

polisoár, polisoare n. (rar) pilă de lustruit unghiile. [Din fr. ***polissoir***].

polisón, polisoni m. (înv.) **1.** măscărici, saltimbanc; **2.** ştrengar. [Din fr. ***polisson***].

polisoneríe, polisonerii f. (înv.) ştrengărie: *lasă polisoneriile şi-mi mărturiseşte supărările ce ai.* AL. [Din fr. ***polissonnerie***].

polispermíe, polispermii f. pătrundere a mai multor spermatozoizi într-un gamet femel. [Din fr. ***polyspermie,*** engl. ***polyspermy***].

polisportív, ~i, polisportivă, ~e a. şi m., f. (sportiv) care practică mai multe sporturi (cu rezultate remarcabile). [***Poli-*** + ***sportiv***].

polistăvrion n. (bis.; rar) sacos. [Din gr. mod. ***polistávrion***].

polistirén, polistireni m. material plastic obţinut prin polimerizarea stirenului, solid, incolor sau gălbui, transparent, termoplastic, întrebuinţat la fabricarea unor obiecte de larg consum, ca izolant electric, în radiotehnică şi în televiziune etc. [Din fr. ***polystyrène***].

polisulfúră, polisulfuri f. compus chimic obţinut prin topirea sulfurilor cu sulf sau prin dizolvarea sulfului în soluţie de sulfuri, colorat de la galben pînă la roşu, folosit în chimia analitică, la combaterea paraziţilor plantelor etc. [Din fr. ***polysulfure***].

póliş, (rar) **polişi** m. (fam.) cîrnat polonez. [Din germ. ***pol(n)ische(wurst)***].

P Q

polít a. v. **poleit**[1].

politéhnic, ~ci, politehnică, ~ce a. care cuprinde mai multe specialităţi tehnice, care aparţine mai multor specialităţi tehnice, referitor la mai multe specialităţi tehnice; **institut politehnic** (sau (înv.) **şcoală politehnică**) (şi f.), instituţie de învăţământ superior în care se pregătesc specialişti în diferite domenii tehnice: *École Centrale e cea mai bună şcoală politehnică din Europa.* GHEŢIE; (scris şi: (înv.) *politechnic*). [Din fr. ***polytechnique,*** germ. ***polytechnisch***].

politehnician, ~eni, politehniciană, ~ene m., f. student sau cadru didactic la un institut politehnic: *se îndrăgostise de un politehnician.* [Din fr. ***polytechnicien***].

politehnicísm n. (rar) caracter politehnic (exagerat). [***Politehnic*** + ***-ism***].

politehnizá, politehnizez vb. (tr.) a orienta învăţământul de cultură generală către discipline tehnice, pentru dobîndirea unor cunoştinţe şi deprinderi practice în diverse ramuri de activitate. [De la ***politehnic***].

politehnizáre, politehnizări f. acţiunea de a politehniza şi rezultatul ei. [Cf. rus. ***politehnizaţija***].

politeísm n. formă de religie (caracteristică mai ales anticilor) care recunoaşte existenţa mai multor divinităţi; credinţă în mai mulţi zei: *Platon ... a atacat politeismul, fără a lovi totuşi în divin.* LOV. [Din fr. ***polythéisme,*** lat. ***polytheismus***].

politeíst, ~şti, politeístă, ~e a. **1.** care ţine de politeism, referitor la politeism: *religie politeistă.* **2.** (şi m., f.) (persoană, populaţie) care crede în mai mulţi zei; (adept) al politeismului: *evreii au fost o seminţie politeistă.* BL. [Din fr. ***polythéiste***].

politéţă f. v. **politeţe.**

politéţe, politeţi şi (fam.) **politeţuri** f. **1.** atitudine, comportare respectuoasă, amabilă, conformă cu buna-cuviinţă: *mă primi cu acea aleasă politeţă.* NEGR.; *te cucerea prin politeţe şi purtare aleasă.* GHEŢIE; **pronume (personal** sau **posesiv)** de **politeţe,** pronume folosite în vorbirea cu sau despre o persoană căreia i se cuvine respect sau pentru a-i impune respect; **de** (sau **din**) **politeţe, a)** politicos, amabil: *cuvinte de politeţe;* **b)** protocolar; formal: *era vorba de o simplă vizită de politeţe.* GHEŢIE; *se arăta încîntat, din politeţe;* **2.** ansamblu de reguli de comportament în spiritul bunei-creşteri, al bunei-cuviinţe: *politeţa ne opreşte a o numi.* MAIOR.; *politeţea este triumful artificiului asupra naturii.* VIANU; **3.** (fam.; la pl.) cuvinte sau gesturi care exprimă o altitudine (exagerat de) politicoasă faţă de cineva: *avusese loc acest schimb de politeţi.* SAD.; (şi: **politeţă**). [Din fr. ***politesse***].

politíc, ~ci, politică, ~ce a. **1.** referitor la organizarea şi la exercitarea puterii într-o societate organizată, la guvernarea unei ţări; care se ocupă de organizarea şi exercitarea puterii: *idealurile politice au toate o valoare relativă.* CĂL.; *în secolul nostru, grupări de oameni decretează naşterea unor noi ordini sociale, politice.* GHEŢIE; **putere politică,** puterea de a guverna: *liberalii deţin puterea politică;* **2.** care aparţine vieţii publice, referitor la problemele, aspectele publice dintr-un stat în raport cu puterea; politicesc: *mediul politic românesc s-a înrăutăţit;* **drepturi politice,** dreptul cetăţenilor de a participa la conducerea treburilor statului; **om politic,** persoană care are un rol important în viaţa politică a unei ţări; persoană care îşi desfăşoară activitatea în sfera politicii: *omul politic, omul serios avea mai grave preocupaţiuni.* OD.; **3.** referitor la teoria, ideologia guvernării: *doctrine politice;* **4.** care ţine de relaţiile dintre guvern şi opoziţie, referitor la relaţiile dintre guvern şi opoziţie, la lupta pentru putere: *învinuirile erau politice.* PR.; *procese politice;* **5.** referitor la relaţiile (mutuale) dintre state: *frontiere politice;* **6.** care are, care exprimă o comportare abilă; dibaci, şiret, prefăcut: *ş-a pus toată silinţa cu un politic mijloc.* PANN. // f. **1.** (înv.) ceremonial, etichetă; rînduială: *chiar şi politica cere să mergem să-l salutăm.* PANN; **2.** arta, capacitatea de a conduce, de a guverna treburile unui stat; activitate a unui guvern, a unor partide, a unor grupări sociale etc. în conducerea treburilor unui stat; ideologie proprie unei astfel de activităţi: *pe mine politica nu mă interesează, am fost şi rămîn un spectator impasibil şi obiectiv.* GHEŢIE; **a face politică,** a lua parte activ la rezolvarea treburilor statului: *plebea de sus face politică, poporul de jos săräceşte.* EM.; **3.** manieră de guvernare a unui stat: *discuţiile s-au încins despre politica conservatorilor.* DELAVR.; *politică pacifistă;* **4.** tactică abilă, comportare calculată, prudentă; dibăcie, abilitate folosită în atingerea unui scop: *politica ta vicleană îndrăzneşte în zadar.* HEL. // n. subsistem al sistemului social care cuprinde conştiinţa politică, relaţiile, instituţiile, organizaţiile politice etc.; viaţă politică: *deasupra legii şi dreptăţii chiar şi romanii puneau politicul.* PETR. // m. (înv.) politician: *ar fi acum de datoria politicilor influenţi din România.* EM. [Din lat. ***politicus,*** gr. ***politikós,*** fr. ***politique,*** germ. ***politisch, Politiker, Politik***].

politícă, politicale f. (fam.) **1.** (mai ales la pl.) chestiune politică; noutate politică: *privesc spre toată viaţa lor de mărunţuşuri, de politicale.* SAD.; **2.** stratagemă: *asta a fost toată politicaua de la Plevna!* GAL. // a. (înv.) care aparţine politicii, referitor la politică; politic: *socot că popii trebuie să-şi caute de slujbă, iar nu să se îndese în trebi politicale.* NEGR. [Din gr. mod. ***politikí***].

politicástru, politicaştri m. om politic lipsit de orizont, preocupat de ambiţii meschine: *domnul Emil Sava, cu micile sale viclenii de avocat şi politicastru provincial, cerea şi el să se strecoare.* C.PETR. [***Politic*** + ***-astru***].

politicăríe, politicării f. (peior.) politicianism: *politicăria camarazilor.* C.PETR. [***Politic*** + ***-ărie***].

politicésc, ~şti, politiceáscă, ~eşti a. (înv.) **1.** care aparţine ceremonialului, etichetei, rînduielilor (protocolare): *după politicescul obicei închinîndu-se.* CANT.; **2.** politic: *a avut vreme pentru gînduri şi socoteli politiceşti.* SAD.; **3.** juridic; civil, cetăţenesc: *păcat osîndit de legile firei şi de obiceiurile politiceşti.* FIL.; **4.** laic, lumesc: *feţe bisericeşti şi politiceşti.* CR. [Din lat. ***politic(us)***, gr. ***politik(ós)***, germ. ***politisch*** + ***-esc***].

politicéşte adv. din punct de vedere politic: *nu sînt de acord, politiceşte vorbind, cu ideea că libertatea e necesitatea înţeleasă.* PR. [***Politic*** + ***-eşte***].

politichíe f. (înv.) diplomaţie; abilitate, isteţime: *avem şi noi o ţîră de politichie.* AL.; *dispus, de dragul politichiei, să se apuce de fumat, de băut.* D. [Din gr. mod. ***politikí***].

politicí, politicesc vb. (înv.) **1.** (intr. şi tr.) a conduce, a guverna: *politicind cu înţălepciunea.* DOS.; **2.** (intr. şi refl.) a face politică, a discuta politică: *petreceam zile întregi ..., politicind cu dînsul.* GHICA; **3.** (refl. pas.) a se obişnui; a se folosi: *cuvintele acele care s-au politicit în vorbă numai de clasa boierească sau în timpul fanarioţilor.* C.L.; **4.** (tr.) a stabili un preţ; a fixa un procent; **5.** (tr. şi refl.) a (se) civiliza, a (se) cultiva: *părinţi ... carii cu lesnire pot a vă politici, făcîndu-vă cu năravuri bune.* DRĂGHICI. [De la ***politic(esc)***; cf. gr. ***politíxo,*** fr. ***politiquer***].

politicián, politicieni m. persoană care deţine un rol important în viaţa politică; om politic, om public; (peior.) persoană care face politică numai din ambiţie şi din interes personal; politic, politicianist: *era om deştept şi şiret ca toţi politicienii.* REBR.; *conducerea statelor a încăput pe mîna politicienilor.* GHEŢIE. [Din fr. ***politicien***].

politicianísm n. mimare a activităţii politice autentice; politică orientată spre rezolvarea unor interese personale. [***Politician*** + ***-ism***].

politicianíst, ~şti, politicianistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic politicianismului sau politicienilor, referitor la politicianism sau la politicieni: *pune mai presus construcţia decît formalismul politicianist.* CĂL. // m. (peior.) politician. [***Politician*** + ***-ist***].

politicít, ~ţi, politicită, ~e a. (înv.) civilizat; educat, instruit: *hunii, vandalii ... au povoit cele mai politicite ţări ale Europei.* B.-DEL. [V. ***politici***].

politicós, ~şi, politicoásă, ~e a. **1.** care se poartă cuviincios, respectuos cu cei din jur; bine-crescut, manierat; care are o atitudine amabilă, binevoitoare, îndatoritoare faţă de cineva; amabil, curtenitor: *te rog să fii politicos.* EL.; (adv.) *nu prea e politicos a spune omului în faţă asemenea adevăruri.* GHICA; **2.** care denotă, demonstrează politeţe: *niciodată nu domneşeră în casă relaţii mai politicoase.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***politikós***].

politíe, politii f. (înv.) **1.** aşezare omenească; oraş, cetate: *vorba veche, dacă eşti sărac, du-te-ntr-o politie bogată.* CAR.; **2.** politică: *neunire în politie ... lîngoarea cea mai rea ... este.* CANT.; **3.** comportare, conduită; (p. ext.) viaţă, trai; **4.** ceremonial; alai; protocol: *aducîndu-l cu frumoasă politie păn' la Sfetii Nicolaie.* NEC. [Din gr. mod. ***politía***].

politíp, politipuri n. grup de semne tipografice turnate dintr-o singură bucată, întrebuinţat mai ales în titluri. [Din fr. ***polytype***].

politizá, politizez vb. (tr.) a da unei probleme un caracter politic, a orienta ceva în sens politic, a prezenta ceva (numai) sub raport politic; a interpreta politic: *a fost politizată chestiunea ortografică.* [Din germ. ***politisieren,*** fr. ***politiser***].

politizáre, politizări f. acţiunea de a politiza: *politizarea artei a ucis spiritul publicului.* [V. ***politiza***].

politológ, politologi m. specialist în politologie: *şi politologii ar găsi cîte ceva de rumegat parcurgînd unele texte vechi despre comunitatea îngerilor.* PLEŞU. [Din fr. ***politologue***].

politológic, ~ci, politologică, ~ce a. care aparţine politologiei, referitor la politologie: *reflecţii politologice.* [Din fr. ***politologique***].

politologíe f. ramură a ştiinţelor sociale al cărui obiect îl constituie investigarea şi interpretarea fenomenului politic; ştiinţă politică. [Din fr. ***politologie,*** germ. ***Politologie***].

politomíe, politomii f. (rar) diviziune în mai multe părţi, grupe, specii etc.: *o diviziune cu două membre se numeşte dihotomie ..., cu mai multe, politomie.* MAIOR. [Din fr. ***polytomie***].

politonál, ~i, politonală, ~e a. (muz.) care ţine de politonalitate, referitor la politonalitate. [Din germ., engl. ***polytonal***].

politonalísm m. procedeu constînd în suprapunerea a două sau mai multe fragmente melodice aparţinînd unor tonalităţi diferite; multitonalism, politonalitate. [Din fr. ***polytonalisme***].

politonalitáte f. (muz.) politonalism. [Din germ. ***Polytonalität***].

politraumatísm, politraumatisme n. prezenţă simultană a mai multor leziuni traumatice. [Din fr. ***polytraumatisme***].

politrofíe f. exces de nutriţie. [Din fr. ***polytrophie***].

politróp, ~i, politrópă, ~e a. **transformare politropă,** transformare de stare a unui sistem fizico-chimic fluid, în timpul căreia toţi parametrii fluidului variază concomitent, astfel încît căldura specifică să rămînă constantă şi independentă faţă de presiune sau de volumul specific. [Din fr. ***polytrope***].

politrúc, politruci m. instructor, îndrumător politic în armata sovietică; (depr.) activist politic (în armată, în cultură etc.). [Din rus. ***politruk***].

poliţái, poliţai m. (înv.) şef al poliţiei într-un oraş de provincie sau într-o circumscripţie a unui oraş mai mare; (p. ext.) sergent de stradă; (p. gener.) agent de poliţie; poliţist: *grea misie, misia de poliţai.* CAR.; *poliţaiul se înfipse în faţa lui ... într-o poziţie solemnă.* GHEŢIE. [Din germ. ***Polizei*** „poliţie"].

póliţă[1], poliţe f. **1.** suport de scîndură fixat orizontal pe un perete, într-un dulap etc., pe care se aşază diferite obiecte; raft: *erau ... paseri împăiate pe poliţele din părete.* EM.; **2.** obiect de mobilier prevăzut cu asemenea suporturi; etajeră; **3.** (p. anal.; reg.) nume dat unor obiecte, unelte etc. asemănătoare cu obiectul descris mai sus: **a)** raft pe care se aşază stupii; **b)** laviţă; **c)** pervaz; **d)** partea de jos a jugului, pe care se sprijină gîtul boilor; policioară; **4.** formă de relief care apare pe versanţii văilor erodate dintr-o regiune cu structură tabulară sau monoclinală, care se prezintă ca o treaptă deasupra fundului văii. [Din sl. ***polica***].

póliţă[2], poliţe f. **1.** document reprezentînd un titlu de credit (cambie, bilet de ordin), prin care se atribuie creditorului sau posesorului acestuia dreptul de încasare, la scadenţă, a sumelor înscrise, reprezentînd preţul mărfurilor livrate sau prestate debitorului; trată: *bancherii ... nu iubesc armele, ci numai poliţele şi inscripţiile ipotecare.* GHEŢIE; **poliţă în alb,** poliţă pe care nu figurează numele beneficiarului; **a plăti cuiva poliţa** (sau **o poliţă**), a se răzbuna pe cineva; **2.** (rar) **poliţă de încărcare,** conosament; **3. poliţă** (sau **contract) de asigurare,** document prin care se certifică încheierea unui contract de asigurare (a vieţii, a bunurilor materiale etc.), respectiv prin care asiguratul se obligă să plătească o primă asiguratorului, iar acesta se obligă ca, la producerea unui anume risc, să plătească asiguratorului despăgubirea sau suma asigurată, în limitele şi în termenele convenite. [Din gr. mod. ***pólitza,*** it. ***polizza***].

poliţie, poliţii f. (înv.) **1.** regulament de ordine interioară; menţinere a ordinii publice; **a face poliţie,** a menţine ordinea în mod sever şi autoritar; **2.** organ de stat însărcinat cu menţinerea ordinii publice; forţă publică: *sprijinită de jandarmii poliţiei.* NEGR.; **poliţie secretă,** v. **secret; poliţie judiciară,** secţie a poliţiei care se ocupă cu urmărirea infractorilor şi cu întocmirea dosarelor penale ale acestora; **poliţie sanitară,** instituţie sanitară care supraveghează şi controlează aplicarea în practică a legislaţiei referitoare la ocrotirea sănătăţii cetăţenilor, a animalelor domestice etc.; **poliţie politică,** nume dat, după 1990, Securităţii din statele comuniste; (spec.) activitate desfăşurată de angajaţii Securităţii şi de informatorii racolaţi de aceştia, constînd în abuzuri şi încălcări ale drepturilor omului: *trei ziarişti ... au făcut poliţie politică.* R.L.; **3.** local în care este instalat acest organ de stat: *alerg la poliţie, răcnesc.* AL.; **4.** totalitatea poliţiştilor; reprezentanţii organului de stat menţionat mai sus; poliţist: *dacă nici dv., poliţia, nu ne protejaţi contra bandiţilor, atunci ... poliţia mai rămîne?* CAR.; *l-a căutat poliţia cîteva luni.* [Din lat. ***politia,*** germ. ***Polizei,*** fr. ***police,*** rus. ***poliţija***].

poliţienésc, ~şti, poliţieneáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic poliţiei sau poliţistului, referitor la poliţie sau la poliţist; care se sprijină pe poliţie; poliţist: *acest model de agent poliţienesc a fost prevenit ... că are să se comită un atentat.* EM.; *spion poliţienesc; regim poliţienesc.* [***Poliţie*** + ***-enesc***].

poliţísm n. (rar) activitate întreprinsă de poliţie pentru menţinerea ordinii publice; (p. ext.) comportare, mentalitate în spirit poliţienesc: *poliţismul îi repugna.* REBR. [***Poliţie*** + ***-ism***].

poliţíst, ~şti, poliţístă, ~e m., f. agent sau funcţionar de poliţie; poliţai, polisman: *patrulele să fie formate din poliţişti şi gardieni publici.* A. // a. **1.** care se sprijină pe poliţie şi pe jandarmerie, exercitîndu-şi puterea, de obicei, prin metode coercitive, violente, abuzive; poliţienesc: *stat poliţist;* **2. roman** (sau **film) poliţist,** roman (sau film) a cărui intrigă complicată, desfăşurată în ritm alert, e construită de obicei în jurul unor crime misterioase, al căror secret este descoperit, în cele din urmă, prin ingeniozitatea unui poliţist sau a unui detectiv; polisier: *nu-mi plăceau ... tinerii cu romane poliţiste în buzunări.* EL. [Din germ. ***Polizist***].

poliţmăistru, poliţmaiştri m. (înv.) şef de poliţie; poliţai: *văzui pe poliţmaistru că veni de afară.* NEGR. [Din rus. ***poliţmeister,*** germ. ***Polizmeister***].

poliuretán m. produs macromolecular obţinut prin polimerizarea în trepte a unor compuşi chimici cu glicoli, întrebuinţat la fabricarea lacurilor, a adezivilor, ca material plastic etc. [Din germ. ***Polyurethane,*** fr. ***polyuréthanne***].

poliúrie, poliurii f. eliminare a unei cantităţi de urină mai mare decît cea normală, de natură fiziologică sau patologică (în diabet, în nefropatii etc.). [Din fr. ***polyurie***].

polivalént, ~ţi, polivalentă, ~e a. **1.** (chim.; despre elemente chimice sau radicali) care are proprietatea de a intra în mai multe combinaţii chimice sub diferite stări de valenţă, care poate funcţiona în mai multe stări de valenţă; plurivalent, multivalent; **2.** care îndeplineşte mai multe funcţii, care are diferite posibilităţi de funcţionare; multifuncţional: *sală polivalentă;* **3.** (fig.) care are valori sau funcţii multiple; plurivalent: *ideea magicului este neîndoios cea mai polivalentă idee a spiritului uman.* BL.; **4.** (fig.) care are calităţi, posibilităţi multiple; multilateral: *pentru cine citeşte puţin şi scrie puţin, savantul poligraf şi polivalent rămîne un personaj de comedie.* CĂL. [Din fr. ***polyvalent,*** germ. ***polyvalent***].

polivalénţă, polivalenţe f. **1.** (chim.) proprietate a unor elemente sau a unor radicali de a fi polivalenţi; multivalenţă; **2.** însuşirea de a fi polivalent, multilateral: *inteligenţa umană manifestă o amplă polivalenţă.* BL. [Din fr. ***polyvalence,*** germ. ***Polyvalenz***].

polivinil n. **acetat de polivinil,** poliacetat de vinil; **clorură de polivinil,** policlorură de vinil. [Din fr. ***polyvinyle***].

polivinílic a. **alcool polivinilic,** compus macromolecular obţinut prin saponificarea poliacetatului de vinil, folosit în industria materialelor plastice, la fabricarea fibrelor sintetice, a lacurilor etc.; polialcool vinilic. [Din fr. ***polyvinylique***].

polivitamínă, polivitamine f. preparat farmaceutic care conţine mai multe vitamine. [***Poli-*** + ***vitamină***].

polivoitín, ~i, polivoltină, ~e a. (despre unii viermi de mătase) care posedă polivoltism. [Din fr. ***polyvoltine***].

polivoltísm n. însuşire a unor viermi de mătase de a avea mai multe generaţii în cursul aceluiaşi an. [Din fr. ***polyvoltisme***].

polizá, polizez vb. (tr.) **1.** a prelucra prin aşchiere suprafeţele unor piese, cu polizorul; **2.** a lamina la rece foile din tablă subţire, în vederea cositoririi. [De la ***polizor;*** cf. fr. ***polir***].

polizaharídă, polizaharide f. produs macromolecular din clasa hidraţilor de carbon, rezultat prin policondensarea unor monozaharide, în special glucoză (ex.: celuloza, amidonul etc.). [Din fr. ***polysaccharide***].

polizáre, polizări f. acţiunea de a poliza şi rezultatul ei. [V. ***poliza***].

polizát[1], ~ţi, polizată, ~e a. care este prelucrat cu polizorul: *să privească printr-un microscop o bucată de fier polizat.* CĂL. [V. ***poliza***].

polizát[2] n. polizare; **maşină de polizat,** polizor. [V. ***poliza***].

polizór[1], polizoare n. maşină-unealtă pentru prelucrarea prin aşchiere a suprafeţei unor piese cu ajutorul unui disc rotitor confecţionat dintr-un material abraziv, acţionat electric sau pneumatic; maşină de polizat. [Din fr. ***polissoir***].

polizór[2], ~i, polizoáre m., f. tehnician care lucrează cu polizorul[1]. [Din fr. ***polisseur***].

pólje, polje f. mare depresiune închisă din regiunile carstice, formată prin unirea uvalasurilor sau prin prăbuşirea tavanelor peşterilor. [Din fr. ***poljé***].

poli [poul] n. **1.** listă electorală; **2.** urnă de vot; **3.** sondaj de opinie. [Cuv. engl.].

polnoglasíe, polnoglasii f. fenomen lingvistic caracteristic limbilor slave de est, constînd în prezenţa grupurilor de sunete *oro, olo, ere* între consoane, corespunzînd grupurilor *ra, la, re, le* din vechea slavă; plenisonie. [Din rus. ***polnoglasie***].

pólo n. **1.** (şi **polo pe apă**) joc sportiv asemănător cu handbalul, practicat pe apă între două echipe în care jucătorii, deplasîndu-se înot într-un bazin, încearcă să marcheze goluri introducînd mingea în poarta echipei adverse; **2.** joc sportiv de echipă (originar din India) practicat călare, în care mingea (de lemn) este lovită cu bastoane lungi. [Din engl., fr. ***polo***].

polobóc, poloboace n. (pop.) **1.** butoi: *s-au desfundat poloboacele de vin.* SAD.; **2.** epitet pentru un om gras; **3.** nivelă cu bulă de aer; (şi: (pop.) **boloboc**). [Din ucr. ***polybok***].

polobocél, polobocele n. (pop.) diminutiv al lui poloboc; butoiaş: *un polobocel de vin e scos în curte.* CĂL. [***Poloboc*** + ***-el***].

pológ[1], poloage n. **1.** ţesătură fină, folosită mai ales ca draperie, ca perdea; (p. ext.) baldachin, oranisc: *un pat cu polog nu s-a văzut niciodată pe aceste meleaguri.* SAD.; **2.** ţesătură deasă (impermeabilă) cu care se acoperă căruţele, cerealele recoltate etc.; prelată: *înnoda colţurile pologului două cîte două ... şi carul era gata de plecare.* C.L.; **3.** acoperitoare specială montată deasupra unui pat, asemănătoare unui cort, confecţionată din pînză rară sau din plasă de sîrmă, folosită împotriva ţînţarilor, a muştelor etc.; (p. ext.) pat astfel protejat, instalat vara afară. [Din rus. ***polog*** „perdea pentru leagăn"].

pológ[2], poloage n. **1.** cantitate de fire de păioase sau de iarbă tăiată dintr-o singură mînuire a coasei; mănunchi; (spec.) fîn uscat pe cîmp, înainte de a se face căpiţă: *să fii cu ochii în patru la pologul cela din livadă.* REBR.; *din polog snop, din snop claie făcea.* POP.; **a sta** (sau **a zăcea, a cădea) polog,** a cădea grămadă, a sta (sau a zăcea) întins la pămînt: *trupurile ... zăcea polog.* COSTIN; **2.** (reg.) întoarcere sau împrăştiere a finului cosit (pentru a se usca): [buha] *ţipă pe timpul pologului.* POP.; **3.** iarbă bună de cosit; teren cu asemenea iarbă: *se zăresc pe poloage turmele.* CĂL. [Din bulg., sb. ***polog***].

pologár, pologari m. (reg.) persoană care lucrează la întorsul şi adunatul pologului[2]; pologaş. [***Polog***[2] + ***-ar***].

pologáş, pologaşi m. (reg.) pologar. [***Polog***[2] + ***-aş***].

pologí, pologesc vb. **1.** (tr.) a tăia cu coasa sau cu secerea iarbă, păioase etc. (făcînd poloage[2]); (p. ext.) a aduna poloage[2]; a strînge la ım loc iarbă, păioase etc.: *cu dreapta trăgea, cu stînga pologea.* POP.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) apleca, a (se) culca la pămînt: *vînturile pologesc holdele;* **3.** (fig.; tr.) a nimici, a distruge (culcînd la pămînt); a răpune. [De la ***polog***[2]].

pologít[1], ~ţi, pologită, ~e a. (pop.) doborît, culcat la pămînt (din cauza vîntului, a ploii etc.): *holde pologite.* [V. ***pologi***].

pologít[2] n. (reg.) faptul de a pologi. [V. ***pologi***].

P Q

poloíst, poloişti m. jucător de polo. [Din fr. *poloïste*].

polologhíe f. v. poliloghie.

polón, ~i, polonă, ~e a. şi m., f. polonez: *e văduva unui nobil polon.* NEGR. // f. limba poloneză: *vorbeşte polona.* [De la ***Polonia*** n. pr.].

polonéz, ~i, poloneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Poloniei sau locuitorilor ei, referitor la Polonia sau la locuitorii acesteia; polon, poleac, leah: *oraşele poloneze se mistuiau în flăcări.* GHEŢIE; **covrig polonez** (şi m.), colăcel preparat din aluat de cozonac, îmbibat cu sirop de zahăr (şi presărat cu nuci pisate). // m., f. persoană (originară) din Polonia; persoană care vorbeşte polona ca limbă maternă: *azi a venit alt lot de polonezi.* ST. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Polonia: *polonezii se trag din oameni liberi.* GHEŢIE. // f. **1.** limbă slavă din grupul occidental vorbită de polonezi; polona; **2.** dans de origine poloneză, cu caracter maiestuos, solemn, asemănător marşului; melodia acestui dans; compoziţie muzicală instrumentală în trei timpi, cultivată mai ales de compozitorii romantici: *balurile ... începeau prin poloneză.* FIL.; **3.** haină femeiască strînsă pe talie; polcă; **4.** (înv.; la pl.) ghete cu carîmbul înalt, de damă. // m. sortiment de cîrnaţi proaspeţi, preparaţi din carne tocată de porc şi de vită, afumată şi apoi fierţi; poliş. [Din fr. ***polonais***].

poloníc, polonice n. **1.** lingură mare, adîncă, cu coadă lungă, folosită pentru a scoate supa sau ciorba din oală; cantitate de supă sau de ciorbă conţinută într-o asemenea lingură: *apuca polonicul ... şi îşi umplea strachina.* SAD.; *am întîlnit şi eu ţărani pe canal care ... nu se degradau ... pentru un polonic în plus.* PR.; **2.** lingură mare, adîncă şi cu găuri, folosită la stînă pentru separarea caşului, a urdei de zer. [Din ucr. ***polonnyk***].

polóniu n. element chimic radioactiv (descoperit de Pierre şi Marie Curie), rezultat în procesul de dezintegrare radioactivă a uraniului. [Din fr. ***polonium***].

polonizá, polonizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) asimila cu populaţia de limbă poloneză; **2.** (tr.) a modifica un fapt lingvistic străin după sistemul limbii poloneze: *numele îţi va rămînea nemuritor, păcat că l-ai polonizat.* NEGR. [***Polon*** + *-iza*].

polonizáre, polonizări f. acţiunea de a (se) poloniza şi rezultatul ei. [V. ***poloniza***].

polonizát, ~ţi, polonizată, ~e a. **1.** asimilat poporului polonez (prin limbă, obiceiuri etc.): *să se ridice ... împotriva şcoalei istorice moldoveneşti, reprezentată prin Miron Costin, un „polonizat".* IBR.; **2.** adaptat la sistemul limbii poloneze: *cuvinte latineşti polonizate* [V. ***poloniza***].

poltíniс, poltínici n. veche monedă rusească de argint, egală cu jumătate de rublă, care a circulat şi în ţările române în sec. al XVIII-lea – al XIX-lea. [Din rus. ***poltinnik***].

poltrón, ~i, poltronă, ~e a. şi m., f. (om) lipsit de curaj şi de sentimentul onoarei; (om) fricos, laş: *după cum vedeţi, nu sînt curagios ..., dar nici poltron.* DELAVR; *eşti un poltron!* SAD. [Din fr. ***poltron***].

poltroneríe, poltronerii f. însuşirea de a fi poltron; atitudine, comportare, faptă de poltron; laşitate, poltronism: *să mă pocăiesc de ceea ce d-ta numeşti poltronerie.* NEGR. [Din fr. ***poltronnerie***].

poltronísm n. (rar) poltronerie. [***Poltron*** + *-ism*].

polturăc, polturaci m. nume dat unor vechi monede poloneze, austriece etc., care au circulat şi în ţările române în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea. [Din pol. ***półturak***].

poluá, poluez vb. **1.** (tr.) a face ca apele, aerul, mediul înconjurător etc. să devină nocive din cauza materiilor chimice reziduale, a deşeurilor industriale, a gazelor de eşapament etc.; a infecta, a vicia; **2.** (refl.) a deveni nociv din cauza materiilor chimice reziduale, a deşeurilor industriale etc.: *mediul înconjurător s-a poluat;* **3.** (fig.; tr.) a fi periculos; a perverti, a profana. [Din fr. ***polluer***].

poluánt, ~ţi, poluantă, ~e a. care poluează: *produse poluante;* (subst.) *poluanţi atmosferici.* [Din fr. ***polluant***].

poluáre, poluări f. **1.** faptul de a polua; viciere a atmosferei, a apelor, a mediului înconjurător etc. cu substanţe nocive; (spec.) perturbare a echilibrului ecologic natural: *poluare sonoră;* **2.** (fig.) degradare, pervertire; profanare: *stricarea limbii sau a exprimării este numită adesea poluare.* D. [V. ***polua***].

poluát, ~ţi, poluată, ~e a. infectat, viciat cu materii chimice reziduale, cu deşeuri industriale etc.: *aer, mediu poluat.* [V. ***polua***].

polunóşniţă f. v. polunoştniţă.

polunóştniţă, polunoştniţe f. slujbă religioasă mănăstirească care se face după miezul nopţii, înainte de utrenie: *cum s-a fîrşit polunoştniţa audzi glas din ceriu.* DOS.; (şi: (înv.) **polunoşniţă**). [Din sl. ***polunoštinica*** „miezul nopţii"].

polúşcă, poluşte f. veche monedă rusească divizionară de aramă, care a circulat şi în ţările române în prima jumătate a sec. al XIX-lea. [Din rus. ***poluška***].

polúţie, poluţii f. ejaculare spontană a spermei (în timpul nopţii): *în aceeaşi noapte avu o primă poluţie, care-l înspăimîntă şi-l umplu de scîrbă.* GHEŢIE. [Din fr. ***pollution***].

pom, pomi m. **1.** nume generic dat de obicei plantelor arborescente cu fructe comestibile; (p. gener.) copac, arbore: *şi aceiaşi pomi în floare crengi întind peste zaplaz.* EM.; **pomul mortului,** brad, copăcel sau ramură împodobită cu fructe, covrigi, colaci etc., care se poartă înaintea cortegiului mortuar şi ale cărui podoabe sînt date de pomană după înmormîntare: *roşcove şi smochine din pomul mortului.* CR.; (relig.) **pomul cunoaşterii** (sau **cunoştinţei, ştiinţei**) **binelui şi răului,** pom aflat în mijlocul raiului, ale cărui fructe au fost interzise lui Adam şi Evei de către Dumnezeu; **pomul vieţii** (sau **raiului**), pom aflat în rai (închis prin păcatul lui Adam şi al Evei, dar deschis prin jertfa şi proslăvirea lui Hristos), ale cărui fructe vor fi date celor ce, biruind păcatul, vor căpăta viaţă veşnică; lemnul vieţii; **pom de Crăciun** (sau **de iarnă**), brad împodobit cu daruri şi ornamente, cu prilejul Crăciunului şi al Anului Nou: *haide, să facem pomul de Crăciun!* GHEŢIE; **a fi în pom,** a se afla într-o situaţie dificilă, precară; **2.** (p. restr.; reg.) prun (*Prunus domestica*). [Lat. ***pomus***].

pomacée, pomacee f. (la pl.) subfamilie de arbori şi arbuşti fructiferi din familia rozaceelor, la care carpelele sînt concrescute cu receptaculul florii, la maturitate formînd un fruct fals; (şi la sg.) arbore sau arbust din această subfamilie (ex.: mărul, părul, gutuiul, scorușul). [Din fr. ***pomacées***].

pomádă, pomezi f. **1.** preparat cosmetic (parfumat) de consistenţă moale, obţinut din substanţe grase, folosit pentru îngrijirea părului şi a pielii: *un bărbat înalt, zvelt, cu părul negru lucind de pomadă, stătea înaintea uşii.* GHEŢIE; **2.** preparat farmaceutic obţinut dintr-o materie grasă (lanolină, vaselină etc.) în care s-au încorporat substanţe medicamentoase, folosit pentru tratarea diferitelor afecţiuni ale pielii; alifie, unguent: *rafturile cu pomezi şi spirturi.* SAD. [Din fr. ***pommade***].

pomanagioáică, pomanagioaice f. (peior.) femeie care umblă după pomană, care aşteaptă chilipiruri, care trăieşte din pomana altora. [***Pomanagiu*** + *-oaică*].

pomanagíu, pomanagii m. (peior.) bărbat care umblă după pomană, care aşteaptă chilipiruri, care trăieşte din pomana altora: *n-am slugărit la uşa lor, să mă puie în coada mesei, la un loc cu pomanagiii satului.* PETR. [***Pomană*** + *-agiu*].

pomáнă, pomeni f. **1.** (înv.) amintire; pomenire; comemorare: *s-au apucat a face ... beserici, să rămîie pomană.* NEC.; **2.** (înv. şi reg.) obicei; tradiţie, datină: *de atunci au ieşit acea pomană în ţară.* N.COSTIN; **3.** slujbă religioasă pentru pomenirea morţilor; parastas, panahidă: *dă, maică, o liturghie şi mi-o fă pomană mie!* POP.; **4.** praznic care se face după o înmormîntare sau la un parastas cînd se dăruiesc săracilor diverse obiecte; (concr.) ceea ce se dăruieşte cu acest prilej; (spec.) colac care se împarte (săracilor) la înmormîntări şi parastase: *pomană cînd se face, să află şi colaci,* MACED.; **ca la pomană,** în număr mare, cu grămada: *aleargă ca la pomană;* **5.** dar, danie făcută cuiva, slujind, potrivit concepţiei creştine, la iertarea păcatelor, la mîntuirea sufletului; milostenie, binefacere: *trăia din pomana tuturora.* DELAVR.; **de pomană, a)** gratis; foarte ieftin: *într-o cîrciumă ... am fost primiţi de pomană.* BĂLC.; **b)** inutil, zadarnic, fără rost: *de ce mă faci să cobor de pomană?* PR.; *vorbeşti de pomană;* **a da (de) pomană,** a face o milostenie; a da, a împărţi ceva în mod gratuit: *mi-or da feciorii după moarte de pomană.* CR.; **a cere de pomană,** a cerşi: *nu vreau ... s-ajung la bătrîneţe să cer de pomană.* REBR.; **a-şi face pomană cu cineva,** a ajuta pe cineva, a face un bine cuiva; a se îndura: *fă-ţi pomană şi nu mă arăta.* ISP.; **6.** ocazie rară, binevenită, foarte avantajoasă (sub aspect material); chilipir: *te aşteptai la aşa pomană?;* (şi: (înv.) **pomeană**). [Din sl. ***poměnŭ***].

pomádă, pomádez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) unge cu pomadă; a (se) pomădui: *acum îi pomăda mustăţile.* V.R.; **2.** (fig.; tr.) a flata, a linguşi: *să-şi pomădeze amorul propriu.* PETR. [Din fr. ***pommader***].

pomádát, ~ţi, pomădată, ~e a. **1.** uns cu pomadă: *un aprod ... cu o mustaţă pomădată şi răsucită.* REBR.; **2.** cu părul, barba, mustăţile, pielea etc. unse cu pomadă; (p. ext.) aranjat, dichisit, ferchezuit, pomăduit: *bonjurişti pomădaţi şi frizaţi.* EM. [V. ***pomăda***].

pomăduí, pomăduiesc vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) pomăda. [***Pomadă*** + *-ui*].

pomăduít, ~ţi, pomăduită, ~e a. (rar) pomădat: *e un fante frumos, pomăduit, înmănuşat.* SAD. [V. ***pomădui***].

pomărít n. (pop.) pomicultură: *trăieşte din pomărit.* [***Pom*** + *-ărit*].

pomeánă f. v. pomană.

pomélnic, pomelnice n. **1.** registru care cuprinde numele persoanelor decedate; **2.** listă cu numele persoanelor decedate sau în viaţă, pe care le pomeneşte preotul în slujbe şi rugăciuni; obituar: *mulţimea-ngenuncheată ascultă ... pomelnicul cel jalnic de nume neuitate a celor morţi.* AL.; **3.** (iron.) listă lungă de nume, de lucruri etc.; (p. ext.) înşiruire interminabilă, plictisitoare de vorbe: *nu sîntem dispuşi să facem pomelnicul acelor doctrine.* BL.; *mi se înregistrează numele în pomelnicul aerogării.* VIERU. [Din sl. ***poměninikŭ***].

pomeneálă f. **niei pomeneală (de ... sau să ...), a)** nici vorbă de aşa ceva; în nici un caz, cu nici un chip: *nici pomeneală nu era să fiu şi eu poftit.* ISP.; **b)** nici urmă, nimic: *el cată lung în zare ...; nici pomeneală de diligenţă.* CAR. [***Pomeni*** + *-eală*].

pomení, pomenesc vb. **1.** (tr.) a rosti numele cuiva, în cadrul slujbei religioase, pentru a atrage harul divinităţii asupra aceluia şi pentru a obţine iertarea păcatelor lui: *slujeşte cîte trei liturghii pe zi şi pomeneşte la hurtă pe monachi şi ieromonachi.* CR.; **2.** (tr. şi intr.) a aminti, a vorbi (în treacăt) despre cineva sau ceva, a aduce în discuţie pe cineva sau ceva; a cita, a menţiona: *analiştii turci ... nici că pomenesc de dînsul.* BĂLC.; *n-a fost zi să nu te pomenească.* GHEŢIE; **3.** (refl. impers.)

a se menționa lucruri, fapte a căror amintire se transmite din generație în generație: *a fost odată ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar pomeni;* **nici că se pomenește!** sau **unde se pomenește?**, nici vorbă, nici pomeneală: *ca să se dovedească unul pe altul, nici că se pomenea.* ISP.; **4.** (tr. și intr.) a ține minte, a-și aminti: *bătaie ce-ai să mănînci, ... și-n mormînt ai s-o pomenești.* SAD.; **5.** (înv. și pop.; tr.) a aniversa; a comemora: *pomenim pe Caragiale, astăzi cînd se împlinesc zece ani de la moartea lui.* GAL.; **6.** (tr.) a trăi în timpul unui eveniment sau într-o perioadă anume; a apuca să vadă, să întîlnească ceva (important): *așa l-am pomenit;* **7.** (refl.) a se afla, a se vedea pe neașteptate, cu uimire într-o anumită situație, într-un anumit loc: *se pomeni în mijlocul mării.* ISP.; *seara, înainte de plecare, ne pomenim cu Gogu.* SOR.; **te pomenești că**, poate că, se poate întîmpla ca ...; nu cumva ...: *te pomenești că o fi sentimentală!;* **8.** (pop.; refl.) a se trezi din somn: *din somn se pomenea și din gură așa-i grăia.* POP. [Din sl. ***pominĕti***].

pomenire, pomeniri f. **1.** acțiunea de a (se) pomeni; **2.** (înv. și pop.) aducere-aminte, amintire: *loc de monastire și de pomenire.* POP.; **3.** ceea ce rămîne în amintirea oamenilor; (p. ext.) faimă, renume: *batjocorește ... cinstita pomenire a părinților mei.* CAR.; **4.** menționare, relatare; mențiune: *generații după generații s-au perindat ... fără nici o pomenire de trecerea lor.* SAD.; **5.** (ceremonie religioasă pentru) comemorarea unei persoane sau a unui eveniment din trecut: *a avut loc o slujbă de pomenire a domnitorului.* A.; **6.** slujbă sau rugăciune pentru morți: *cei trei preoți începură pomenirile, amintind pe rînd clerul, episcopii.* GHEȚIE; **veșnica (lor, ei etc.) pomenire,** cîntare bisericească cu care se termină slujba de înmormîntare sau un parastas; **7.** milostenie, pomană: *s-a călugărit ..., făcînd multe pomeniri cît a fost în viață.* CR.; *îi trecu fulgerător prin minte masa de pomenire dată săracilor.* GHEȚIE. [V. ***pomeni***].

pomenít, ~ți, pomenită, ~e a. amintit, menționat, citat (mai înainte): *cine-i ... stăpînul pomenitului balaur?* AL. [V. ***pomeni***].

pomerănță, pomeranțe și **pomeranțuri** f. (înv. și reg.) portocală: *întrebați pe bacali dacă mai vînd lămîi și pomeranțuri, naramze și ananasuri.* SAD. [Din germ. ***Pomeranze***].

pomét[1], pometuri și (reg.) **pomete** n. grădină sau livadă cu pomi fructiferi; mulțime de pomi fructiferi: *curțile albe ... pierdute în mijlocul unor pomete.* EM. [Lat. ***pometum***].

pomét[2], pometuri n. mulțime de varietăți de fructe: *a adus pometuri, uscături și băutură.* CAR. [*Poamă* + *-et*].

pométă f. v. **pomeți.**

pométe n. v. **pomeți.**

pométi m. pl. partea proeminentă, osoasă a obrajilor; umerii obrajilor: *fața foarte roșie mai ales la pomete.* CAR.; *pometii proieminenți ..., bărbia scurtă împrumutau figurii colțuroase o aparență de hotărîre.* GHEȚIE; (și: (înv.) **pomete,** (rar) **pometă**). [Din fr. ***pommette***].

pomícol, ~i, pomicolă, ~e a. **1.** care aparține pomiculturii, referitor la pomicultură, propriu pomiculturii: *stațiune pomicolă;* **2.** (rar) specializat în pomicultură, care lucrează în pomicultură: *tehnicieni pomicoli.* [De la ***pom*** (după *agricol, viticol* etc.)].

pomicultór, ~i, pomicultoáre m., f. specialist în pomicultură. [Din fr. ***pomiculteur***].

pomicultúră f. **1.** ramură a științelor agricole care cuprinde studiul biologiei și al agrotehnicii pomilor și arbuștilor fructiferi, comportarea în cultură, ameliorarea și caracteristicile diferitelor soiuri; **2.** (ramură a agriculturii care se ocupă cu) cultura pomilor și a arbuștilor fructiferi; pomărit: *școala de pomicultură din Oradea-Mare.* [Din fr. ***pomiculture***].

pomiéră, pomiere f. (rar) fructieră. [Din fr. ***pommière***].

pómină f. **1.** (înv.) amintire, memorie: *să-ți rămîie-n lume pomină ucigașă.* AL.; **2.** faimă, veste: *se-mpînzise pomina-n lume despre grozava lui zgîrcenie.* VLAH.; **de pomină,** strașnic, grozav: *făceau petreceri de pomină.* CĂL.; **a (i) se duce** (sau **a(-i) merge**) **pomina,** a i se duce vestea ca de ceva neobișnuit, extraordinar: *o mînăstire de care să se ducă pomina.* ISP.; **a se face** (sau **a ajunge**) **de pomină,** a ajunge renumit, vestit printr-o nesăbuință; a se face de rîs, a se compromite; a intra în gura lumii: *vorbele plutonierului au ajuns de pomină.* GHEȚIE. // adv. foarte, nevoie mare: *era urît pomină!* [De la ***pomeni***].

pomineátă f. v. **pomneată.**

pominóc, pominoace n. (înv.) ofrandă adusă divinității; dar: *pominoace încă-ț voi aduce, jărtvă grasă și colivă dulce.* DOS. [Din sl. ***pominokŭ***].

pomișoáră, pomișoare f. (bot.; rar) **1.** coacăz (*Ribes rubrum*): *tufe de pomișoară;* **2.** coacăză. [*Poamă* + *-işoară*].

pomișór, pomișori m. diminutiv al lui pom; pomuleț: *sub umbră de pomișor.* POP. [***Pom*** + *-işor*].

pomíște f. (rar) mulțime de pomi. [***Pom*** + *-işte*].

pomíță, pomițe f. **1.** diminutiv al lui poamă; **2.** (și **pomiță de cîmp**) frag (*Fragaria vesca*); **3.** mură. [***Poamă*** + *-iță*].

pomivitícol, ~i, pomiviticolă, ~e a. care aparține pomiculturii și viticulturii, referitor la pomicultură și viticultură. [De la ***pom*** (după *agricol, viticol* etc.)].

pomneátă, pomnete f. **1.** (pop.) șervet, batistă sau fîșie de pînză albă, avînd legate la un capăt un ban, iar la celălalt o luminare, care se pune în mîna mortului sau se dă de pomană celor care participă la înmormîntare: *mi se mai dăruie la îngropare o pomneată.* ST.; **2.** (reg.) colac împletit care se dă de pomană la înmormîntări; (și: (reg.) **pomineată**). [Din sl. ***pamĭtatŭ***].

pomójnic, pomojnici m. (înv.) funcționar care conducea o plasă[1]: *trămitea ispravnici, zapcii, pomojnici ca să ridice satele.* OD. [Din rus. ***pomoštnik***].

pomológ, pomologi m. specialist în pomologie. [Din fr. ***pomologue,*** germ. ***Pomologe***].

pomológic, ~ci, pomologică, ~ce a. care aparține pomologiei, referitor la pomologie. [Din fr. ***pomologique,*** germ. ***pomologisch***].

pomológie, pomologii f. ramură a pomiculturii care se ocupă cu studiul morfologic al speciilor și al soiurilor de pomi fructiferi, cu studiul solurilor și cu comportarea pomilor față de climă și sol. [Din fr. ***pomologie,*** germ. ***Pomologie***].

pomóst, pomosturi și **pomoaste** n. **1.** (înv. și reg.) pomosteală; **2.** (reg.) loc (cu ieșire la drum) pe care se construiește casa; vatra casei; **3.** (reg.) avere constituită din pămînturi arabile și livezi; (spec.) teren cultivat cu pomet[2]: *banii i se înmulțesc ..., pomostul i se mărește.* POP.; **4.** (reg.) izvor. [Din sl. ***pomostŭ***].

pomosteálă, pomosteli f. (reg.) **1.** faptul de a pomosti; (concr.) pămînt bătătorit cu care se umplu golurile dintre temelie și podea la construcțiile țărănești; pămînt frămîntat cu care se construiesc (sau se lipesc) pereții caselor țărănești; pomost: *să-i facem pomosteala, băieți, cît e timpul frumos.* POP.; **2.** ridicătură de pămînt în regiunile inundabile, pe care se construiesc clădiri de exploatare sau de pază. [*Pomosti* + *-eală*].

pomosti, pomostesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a astupa, a nivela cu lut partea de jos, pe care se calcă, a unei încăperi; **2.** (intr.; despre ape) a depune aluviuni. [Din sb. ***pomostiti***].

pomóstină, pomostine f. **1.** (înv.) pardoseală: *în cetate pre pomostină de aur.* DOS.; **2.** (reg.) parte a carului sau a căruței formată din mai multe scînduri alăturate, care formează platforma de jos a vehiculului; fiecare dintre aceste scînduri: *dă de secure, de o funie ... pe pomoștina căruței.* CR.; (și: **pomoștină**). [Din ucr. ***pomostyna***].

pomóștină f. v. **pomostină.**

pompă, pompez vb. (tr.) **1.** a împinge sau a aspira un fluid cu ajutorul unei pompe[1]: *doctorul a început să-i pompeze sîngele.* DELAVR.; *pompează de zor... la roata unei motociclete.* BUSUIOC; (fig.) *toți pompează bani înspre Olanda.* SAD.; **2.** (fig.) a stărui, a interveni cu insistență pe lîngă cineva pentru a obține un avantaj, o favoare etc. [Din fr. ***pomper***].

pompadour [pompadúr] a. **1. stil pompadour,** stil de mobilier de la sfîrșitul domniei lui Ludovic al XV-lea, caracterizat prin linii curbe; **2.** tip de mobilă executată în acest stil: *achiziționase o sufragerie pompadour.* [Din fr. ***pompadour***].

pompadúră, pompadure f. (rar) poșetă (croșetată sau brodată) în formă de pungă: *urmărea ... marginea de aur a pompadurei sale.* AG. [Din germ. ***Pompadour***].

pompagíu, pompagii m. lucrător la o pompă[1] sau la o stație de pompare. [***Pompă***[1] + *-agiu*].

pompáj, pompaje n. (rar) pompare; **pompaj de adîncime,** metodă de extracție a țițeiului din sonde cu ajutorul unor pompe[1] speciale, introduse în partea de jos a găurii de sondă, sub nivelul lichidului; **pompaj optic,** excitare a atomilor sau a ionilor activi ai unui laser, care determină ridicarea acestora pe un nivel energetic superior. [Din fr. ***pompage***].

pompáre, pompări f. acțiunea de a pompa și rezultatul ei; pompaj: *se vîrau pe după instalația de încălzire și pompare a apei.* PR. [V. ***pompa***].

pómpă[1], pompe f. **1.** mașină de forță sau aparat format de obicei dintr-un cilindru cu piston, cu rotor etc., manevrat manual sau mecanic, care servește la comprimarea sau deplasarea unui fluid: *m-am uitat cum scot apă cu tubul de cauciuc pompele greoaie de stropit.* PAP.-B.; **pompă de incendiu,** pompă cu care se aruncă apă la distanță pentru stingerea incendiilor; **pompă cu piston,** pompă în care fluidul este deplasat cu ajutorul unui piston care se mișcă în interiorul unui cilindru; **pompă de injecție,** pompă cu piston folosită la motoarele cu ardere internă, pentru introducerea sub presiune a combustibilului în cilindrii motorului; **pompă de vid,** dispozitiv pentru scoaterea aerului sau a altor gaze dintr-un spațiu închis în scopul producerii unei presiuni inferioare celei atmosferice; **2.** (spec.) aparat de pompare a apei adaptat la puțuri; (p. ext.) cișmea: *asculta o vreme ... scîrțîitul pompei de apă.* CĂRT.; *este o pompă în curte;* **3.** obiect de uz casnic format dintr-o emisferă de cauciuc și un mîner, folosit la desfundarea chiuvetelor. [Din fr. ***pompe***].

pómpă[2], pompe f. **1.** ceremonial fastuos, somptuos; alai, suită, cortegiu sărbătoresc; (p. ext.) lux, fast, strălucire: *cu pompă maiestuoasă curînd voi celebra această nuntă.* AL.; *cu pompă mare spre palat pornesc.* BOL.; **2.** (înv.) obligație, încorsetare protocolară; solemnitate afectată, emfază: *a renunța la pompele lumești;* **3.** (la pl.) **pompe funebre,** serviciu specializat în pregătirea și în ceremonialul înmormîntărilor: *se interesă la o întreprindere de pompe funebre despre aducerea în țară a rămășițelor pămîntești ale fratelui său.* GHEȚIE. [Din lat. ***pompa,*** fr. ***pompe***].

pompeián, ~ieni, pompeiană, ~iene a. caracteristic orașului antic Pompei, executat în stilul specific al acestui oraș: *încăperea ... are pereții de un roșu pompeian.* PETR. [Din fr. ***pompéien***].

pompiér[1], pompieri m. **1.** (la pl.) trupe militare sau formații civile instruite și dotate

cu utilaje speciale pentru stingerea incendiilor: *pompierii noştri formează artileria teritorială.* EM.; **2.** persoană care face parte din aceste trupe sau formaţii; pojarnic, tulumbagiu. [Din fr. ***pompier***].

pompiér² a. invar. pompieristic: *stil pompier.* // m. artist, îndeosebi pictor, care tratează subiecte artificiale şi emfatice într-o manieră convenţională: *pompierii revin la modă.* [Din fr. ***pompier, -iere***].

pompierésc, ~şti, pompierească, ~eşti a. care ţine de pompieri¹, referitor la pompieri. [***Pompier¹*** + *-esc*].

pompieríe f. **1.** corpul pompierilor¹; cazarma sau sediul pompierilor: *Institutul „Philippide" se află lîngă pompieria oraşului Iaşi;* **2.** serviciul de pompier. [***Pompier*** + *-ie*].

pompierísm n. manieră de exprimare a artiştilor pompieri²; stil pompieristic. [Din fr. ***pompiérisme***].

pompierístic, ~ci, pompieristică, ~ce a. bombastic, emfatic, pretenţios; pompier²: *stil pompieristic.* [***Pompier²*** + *-istic*].

pompíst, pompişti m. persoană care mînuieşte o pompă¹. [***Pompă¹*** + *-ist*].

pompíţă, pompiţe f. diminutiv al lui pompă¹. [***Pompă¹*** + *-iţă*].

pompón, pompoane n. **1.** ciucure (mare) sau moţ de panglici înnodate, de pene etc., folosit ca ornament (vestimentar): *a doua încărcătură trecu deasupra capului vizitiului, zburîndu-i căciula de catifea neagră cu pompon.* GHEŢIE; *fata ... avea în păr un pompon caraghios.* CĂRT.; **2.** panaş. [Din fr. ***pompon***].

pompós, ~şi, pompoasă, ~e a. **1.** cu pompă²; fastuos, luxos, măreţ: *să nu schimbe ... nici oglinzile veneţiene şi nici candelabrele ... din salonul prea pompos.* TEODOR.; *înmormîntare pompoasă;* **2.** plin de emfază; încărcat, înflorit; pretenţios: *la Ministerul Cultelor ... n-a întîlnit decît nepăsare ascunsă sub vorbe pompoase.* GHEŢIE. [Din fr. ***pompeux***].

pomuléţ, pomuleţi m. pomişor: *un pomuleţ cu cireşe amare.* VIERU. [***Pom*** + *-uleţ*].

pomuşoáră, pomuşoare f. (bot.; reg.) **1.** coacăz (*Ribes rubrum*): *tufele de rubine ale pomuşoarei.* TEODOR.; **2.** (p. restr.) coacăză: *în tufa Soarelui să nu căutaţi pomuşoare.* VIERU; **3.** păltior (*Ribes petraeum*). [***Poamă*** + *-uşoară*].

ponc, ~ci, poancă, ~ce şi **ponce** a. (reg.) **1.** (şi f.) (pantă) foarte înclinată, abruptă: *e poancă valea;* **în poancă,** pieziş, oblic: *casa e pusă în poancă;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care se uită saşiu; **în poancă,** chiorîş; **3.** (şi m., f.) (om) prost, nătîng: *o femeie poancă;* **4.** (la pl.) ceartă, neînţelegere; **în ponce,** în contradictoriu, în răspăr: *cu mine grăind în ponce.* POP. [Din magh. ***ponk*** „deal"].

pónce [pons] a. **piatră ponce,** rocă vulcanică cenuşie sau albă, uşoară, foarte poroasă, formată prin întărirea bruscă a lavei; spumă-de-mare; bucată dintr-o asemenea rocă, întrebuinţată ca abraziv, ca izolator termic, la înlăturarea pielii îngroşate etc.; pumice. [Din fr. *(pierre)* ***ponce***].

poncho [póncio] m. pelerină (scurtă) ţesută din lînă, în dungi de culori vii, de formă dreptunghiulară sau circulară, cu o deschizătură la mijloc prin care se introduce capul (purtată de indigenii din America de Sud). [Din sp., fr. ***poncho***].

pónci n. v. **punci¹**.

poncíf, poncifuri şi **poncife** n. (livr.) **1.** producţie artistică sau literară banală; **2.** judecată, afirmaţie, formulă lipsită de originalitate, stereotipă: *în proza sa ... se văd urmele profesorale, poncifele.* CĂL. [Din fr. ***poncif***].

poncíş, ~i, poncişă, ~e a. (pop.) **1.** foarte înclinat; abrupt, pieziş: *cărarea urca tot mai poncişă.* SAD.; **2.** saşiu, încrucişat: *ochi poncişi.* // adv. **1.** de-a curmezişul; pieziş; (fig.) împotrivă, în mod ostil: *porneau ponciş două meterezuri prin zid.* GHICA; **a se pune ponciş** sau (subst.) **a sta de-a poncişul,** a se opune, a se împotrivi: *cu toată lumea largă sta Sînger de-a poncişul.* COŞB.; **2.** cruciş, chiorîş; (fig.) cu ciudă, cu duşmănie: *căutăm ponciş unul altuia.* ANTIM; *nora ... se uită ponciş la ea.* SOR. [***Ponc*** + *-iş*].

pond, ponduri n. (înv.) **1.** greutate; masă²; **2.** importanţă, valoare a unui element într-un ansamblu de elemente şi în raport cu acestea: *plastica ... poartă materia sa în pondul unui singur moment.* EM. [Din lat. ***pondus***, germ. ***Pond***].

ponderá, ponderez vb. **1.** (tr.) a cumpăni fapte, situaţii etc., opunînd pe unele altora; a echilibra: *a pondera puterile statului;* **2.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni cumpătat, moderat, măsurat¹, stăpînit; a (se) potoli; a (se) tempera; a (se) înfrîna. [Din fr. ***pondérer***, lat. ***ponderare***].

ponderábil, ~i, ponderabilă, ~e a. care are o greutate măsurabilă; care poate fi cîntărit: *materie ponderabilă;* (fig.) *uşoara mea melancolie ... pentru care cel mai adesea nu găseam motive ponderabile, îşi descoperea acum legitimitatea în împrejurări precise.* BL. [Din fr. ***pondérable***, lat. ***ponderabilis***].

ponderabilitáte f. stare sau însuşire a unui corp de a fi ponderabil (la care se manifestă forţa de gravitaţie): *materia ... (caracterul ei, mărginirea în trei dimensii şi ponderabilitatea) e substanţa şi principiul fundamental al universului.* EM. [Din fr. ***pondérabilité***].

ponderál, ~i, ponderală, ~e a. referitor la greutate sau la masă²; din punctul de vedere al greutăţii; care are greutate; de greutate; care serveşte la măsurarea greutăţii corpurilor: *înlocuirea sistemului de taxare „ad valorem" prin sistemul ponderal a introdus ... regula şi a asigurat controlul în operaţiunile vamale.* EM. [Din fr. ***pondéral***].

ponderáre, ponderări f. **1.** acţiunea de a pondera şi rezultatul ei; ponderaţie; **2.** operaţie de calcul statistic al valorii medii, constînd în înmulţirea ponderii cu valoarea variabilei. [V. ***pondera***].

ponderát, ~ţi, ponderată, ~e a. **1.** care manifestă cumpătare, moderaţie, sobrietate; cumpătat, moderat, echilibrat; liniştit: *cu mine e mai ponderată, dar ... pe fata ei o duce la exasperare.* PR.; **2.** care denotă, exprimă cumpătare, moderaţie, sobrietate: *originalitatea lui Eminescu e ... ponderată ca intensitate.* LOV.; **3. media ponderată a unor numere,** numărul obţinut prin împărţirea sumei produselor dintre numere şi ponderile corespunzătoare la suma ponderilor. [Din fr. ***pondéré***].

ponderatór, ~i, ponderatoáre a. care moderează; care menţine echilibrul între forţe, tendinţe etc. opuse: *Senatul se numeşte corp matur, corp ponderator.* EM. [Din fr. ***pondérateur***].

ponderáţie, ponderaţii f. moderaţie, cumpătare; echilibru; ponderare: [România] *intră în perioada organică, perioada de echilibru şi de ponderaţie.* BOL.; (şi: **ponderaţiune**). [Din fr. ***ponderation***, lat. ***ponderatio, -onis***].

ponderaţiúne f. v. **ponderaţie**.

póndere, ponderi f. **1.** greutate; (spec.) greutate specifică: *pondere atomică;* **2.** (fig.) importanţă, valoare a unui element într-un ansamblu de elemente şi în raport cu acestea: *agricultura are o mare pondere în economia ţării;* **3.** (fiz.) coeficient care afectează fiecare dintre valorile unei mărimi determinate experimental şi care indică probabilitatea de obţinere a valorii respective; **4.** (statistică) numărul unităţilor dintr-o grupă a unei colectivităţi, căruia îi corespunde o valoare a variabilei; **pondere procentuală,** indice care exprimă în procente raportul dintre o componentă şi întregul din care aceasta face parte (ex. ponderea analfabeţilor din totalul populaţiei rurale); **5.** frecvenţă. [Din lat. ***pondus, -eris***].

ponderitáte f. (fiz.) greutate specifică. [Din lat. ***ponderitas***].

ponderós, ~şi, ponderoasă, ~e a. (înv.) **1.** grav; hotărîtor, decisiv: *trimetrul e cel mai ponderos şi pentru că tot caracterul dialogului exercită putere silitoare asupra tonului.* EM.; **2.** (fig.) cu înţeles adînc: *cursul timpului ..., cuvînt greu, cuvînt ponderos.* EM.; **3.** (fig.) puternic, important: *statele cele mai ponderoase ale Europei.* HASD. [Din lat. ***ponderosus***, fr. ***pondéreux***].

ponderozitáte f. (înv.) **1.** calitatea de a fi ponderos; gravitate: *ponderozitatea trimetrului şi însuşirile pomenite de noi hotărăsc de-aceea de sine tonul.* EM.; **2.** (fig.) însemnătate, valoare (decisivă): *naraţiunea-i oferă toată ponderozitatea unei mărturii oculare.* HASD. [Din fr. ***pondérosité***].

poneávă, ponevi f. (reg.) ţesătură groasă de lînă, de bumbac etc. din care se fac macaturi, covoare, cearşafuri etc.; obiect confecţionat dintr-o astfel de ţesătură. [Din sb. ***ponjava***].

ponegreálă, ponegreli f. (rar) ponegrire: *ce-mi umbli cu minciuni şi cu ponegreli?* CAR. [***Ponegri*** + *-eală*].

ponegrí, ponegresc vb. (tr.) **1.** a înnegri: *ochii i-au astupat, faţa i-au ponegrit* (a. 1773). GCR.; **2.** (fig.) a vorbi pe cineva de rău; a calomnia, a denigra, a bîrfi, a defăima: *am greşit, de-am ponegrit-o ... către d-ta.* CR.; *nu puteam să-mi ponegresc neamul.* PR.; (refl. recipr.) *mereu se ponegresc.* [***Po-*** + ***negri***].

ponegríre, ponegriri f. acţiunea de a ponegri; defăimare, bîrfire, calomniere, ponegreală: *se arătă atins de ponegrirea Otiliei.* CĂL. [V. ***ponegri***].

ponegrít, ~ţi, ponegrită, ~e a. **1.** (înv.) înnegrit, negru; (p. ext.) întunecat: *atîta-i de grozavă şi ponegrită, cît nu o poci vedea.* DOS.; **2.** (fig.) defăimat, denigrat; calomniat. [V. ***ponegri***].

ponegritór, ~i, ponegritoáre a. care cuprinde o defăimare; calomnios, defăimător: *vorbe ponegritoare.* // m., f. persoană care ponegreşte; calomniator, denigrator, bîrfitor. [***Ponegri*** + *-tor*].

ponégru, ~i, poneágră, ~egre a. (înv. şi reg.; de obicei în corelaţie cu *negru*) foarte negru: *despletită, cu părul negru ponegru.* SOR.; *nouă armasari negri ponegri.* POP. [***Po-*** + ***negru***].

pónei, ponei m. cal de rasă englezească, de talie mică, folosit pentru munci uşoare şi pentru agrement: *cînd eram mic ... aveam un ponei.* CĂL.; (accent. şi *ponéi;* scris şi: *poney*). [Din fr. ***poney***, engl. ***pony***].

ponevós a. v. **ponivos**.

pongíde f. pl. familie de maimuţe superioare, de mari dimensiuni, cu caracteristici evoluate (lipsa cozii, membre anterioare asemănătoare cu mîinile omului) (ex.: gorila, cimpanzeul, urangutanul, gibonul). [Din it. ***pongidi***].

póngo m. (rar) numele unei specii de urangutan. [Din fr., it. ***pongo***].

ponít n. carbonat natural de mangan, cu un conţinut redus de fier, prezent în zăcămintele de mangan din nordul Moldovei. [De la ***Poni*** n. pr.].

ponivós, ~şi, ponivoasă, ~e a. şi m., f. (pop.) **1.** (fiinţă) care nu vede bine, care suferă de miopie sau care nu vede decît cu un singur ochi: *nu e mai urît* [lucru] *cînd cineva face pe frumos, că e ponevos şi pe cel urît că e aurit.* PANN; **2.** (fig.) (om) prost, nătîng; (om) rău, uricios: *nu trînti obloanele, ponivosule, că nu sînt de fier!* DELAVR.; (şi: (reg.) ponevos). [***Poneavă*** + *-os*].

ponoáră f. v. **ponor**.

ponór, ponoare n. formă de relief negativă rezultată prin asocierea liniară şi laterală a dolinelor; coastă abruptă, formată prin prăbuşirea sau alunecarea unor straturi de teren: *dragostea de astă-vară prăpădită-i prin ponoară.* IONEL; *se*

87017 intrări • 52246 articole • 86749 sensuri

primblă pin ponoare, pin potice fără soare. POP.; (şi: (reg.) **ponoară**). [Din bulg., sb. ***ponor***].

ponorí, ponorăsc vb. (înv. şi pop.; refl.) a se surpa, a se prăbuşi; a se înclina, a se povîrni: *două movile egale, apropiate, care s-au ponorît una către alta.* OD. [De la ***ponor***].

ponorît, ~ţi, ponorîtă, ~e a. (înv. şi pop.) prăbuşit, surpat; foarte înclinat, abrupt: *mal ponorît.* [V. ***ponorî***].

ponorîtúră, ponorîturi f. (înv. şi pop.) loc ponorît; surpătură, ruină. [***Ponorî*** + ***-tură***].

ponós, ponoase n. (pop.) **1.** insultă, calomnie, bîrfă; ruşine: *ce e frumos poartă ponos.* PANN; **2.** poreclă, nume rău: *numele îţi va rămînea pîngărit cu ponosul de tîlhar.* ISP.; **3.** vină, greşeală; cusur; neajuns: *ai furat banii statului aruncînd ponosul pe nişte nevinovaţi.* ST.; **4.** consecinţă neplăcută pe care o are de suportat cineva pentru propriile greşeli sau pentru greşelile altora; necaz, supărare: *el şi-a făcut-o cu mîna lui, el trage acum ponoasele.* GHEŢIE; **a-i purta cuiva ponos,** a avea necaz pe cineva, a-l duşmăni; **a-şi face ponos cu cineva,** a-şi pricinui supărare, necaz din cauza cuiva: *m-am ferit să-mi fac ponos cu toţi nebunii.* COŞB.; **5.** (înv. şi reg.) acuzare, învinuire; pîră; (concr.) reclamaţie, plîngere: *aleargă la Ieşi, cu ponos împotriva stolnacealnicului.* AL.; **6.** (reg.) glumă; poznă, şotie: *ponosuri şi tîlcuri de-a lui popa Buligă cel buclucaş.* CR. [Din sl. ***ponosŭ***].

ponosí, ponosesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a calomnia, a defăima, a ponegri: *să ponosească pe doamna sa.* ISP.; **2.** (pop.; refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă culoarea, aspectul iniţial (prin purtare); a (se) învechi, a (se) uza: *la mine de ce-ai venit? au haine ţi-ai ponosit, au Vodă mi te-a gonit?* POP.; **3.** (reg.; refl.) a se urîţi: *faţa mi s-o ponosit.* POP. [Din sl. ***ponositi;*** cf. ***ponos***].

ponosíre f. (pop.) acţiunea de a (se) ponosi şi rezultatul ei; uzare, stricare. [V. ***ponosi***].

ponosít, ~ţi, ponosită, ~e a. **1.** (pop.) care şi-a pierdut culoarea, aspectul iniţial (prin purtare); învechit, uzat; sărăcăcios: *hainele ... sînt vechi şi ponosite.* CR.; **2.** (reg.) urîţit (de oboseală, de suferinţă etc.): *descoperi în deschiderea uşii figura ponosită ... a lui Băliban.* GHEŢIE. [V. ***ponosi***].

ponóslu, ponosluri n. **1.** (înv. şi reg.) plîngere, reclamaţie; pîră: *au mers ponoslu de la Pătru Vodă la craiul leşesc.* UR.; **2.** (înv.) defăimare, calomnie; ruşine: *mi-ai curăţit ponoslul şi ocara.* DOS. [De la ***ponoslui***].

ponosluí, ponosluiesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr., intr. şi refl.) a pîrî, a reclama; a se plînge: *la cine să mă ponosluiesc?* POP.; **2.** (tr. şi intr.) a defăima, a calomnia; a mustra: *nemernicul ce ponosluieşte oamenii cu vază.* ISP.; *maică-ta ... m-a ponosluit.* POP.; **3.** (tr.) a porecli: *rău fac domnii procopsiţi de ponosluiesc cu nume de Amfitrion pe oamenii ... ce primesc cu voie bună oaspeţii.* ISP. [Din magh. ***panaszol***].

ponosluíre, ponosluiri f. acţiunea de a ponoslui şi rezultatul ei; defăimare. [V. ***ponoslui***].

ponosluitór, ~i, ponosluitoáre m., f. **1.** (reg.) reclamant; **2.** (înv.) calomniator. [***Ponoslui*** + ***-tor***].

pont[1], ponturi n. **1.** (înv.) punct (în spaţiu sau în timp); limită; (fam.) **la pont,** la momentul potrivit; la timp, la ţanc: *să ne putem scula dimineaţa la pont.* CAR.; **2.** (înv.) articol, paragraf dintr-o lege, dintr-o convenţie; (p. ext.) legea, convenţia însăşi; punct: *ponturi de pace;* **3.** (înv.) condiţie de învoială agricolă impusă ţăranilor; **4.** (înv.) problemă în discuţie; idee, principiu care stă la baza unei discuţii; punct: *la pontul acesta nu mă unesc cu părerea domniei-tale.* FIL.; **5.** (fam.) aluzie răutăcioasă; ironie; împunsătură: *cîte ponturi şi ponosuri nu da dintr-însul.* CR.; **a vorbi în ponturi,** a da să se înţeleagă, a sugera; a vorbi în pilde; **a bate cuiva pontul** sau **a da ponturi,** a face aluzie la ceva, a da cuiva să înţeleagă; **a-i face cuiva pontul,** a înşela pe cineva, a-i face cuiva o figură: *dă-i cu bere, dă-i cu vin, nu pentru cinstea obrazului ..., pentru ca să-mi faci pontul cu scrisoarea.* CAR.; **6.** numele uneia dintre cărţile de joc (considerată ca avînd cea mai mare valoare); (p. ext.) prilej favorabil (la joc); (fam.) **a vinde cuiva pontul** sau **a sufla cuiva un pont,** a dezvălui cuiva un secret prin care poate obţine un avantaj, un profit: *îmi mai suflă un pont.* GHEŢIE. [Din magh. ***pont,*** it. ***ponto;*** cf. ***punct***].

pont[2], ponţi m. pontator (la unele jocuri de noroc). [Din fr. ***ponte***].

pontá[1], pontez vb. (tr. şi intr.) a miza o sumă de bani la un joc de noroc; a depune ca mizăˡ: *un ofiţer îi da, de cîte ori pontai, o pereche de cărţi pe ascuns.* BOL.; *pontă întreaga sumă pe ... o iapă roaibă.* GHEŢIE. [Din fr. ***ponter***].

pontá[2], pontez vb. **1.** (tr.) a marca persoanele prezente sau absente pe o listă; **2.** (tr. şi intr.) a(-şi) înregistra prezenţa la locul de muncă; **3.** (tr.) a marca, a înregistra timpul sau volumul de muncă în vederea remunerării. [Din fr. ***pointer***].

pontă[3], pers. 3 **pontează** vb. **1.** (intr.; despre cîinii de vînătoare) a se opri în loc (cu capul ridicat, cu urechile ciulite) pentru a adulmeca sau a ţinti vînatul; **2.** (tr.) a pironi cu privirea, a ţinti un animal: *iepurii erau acolo ...; pe cel dintîi îl ponta Sultan.* SAD. [Din fr. ***pointer*** „a avansa, a se ridica în poante"].

pontáj, pontaje n. pontare; marcare, control; (spec.) operaţie prin care se înregistrează prezenţa muncitorilor la locul de muncă, cantitatea produselor realizate într-un anumit interval de timp sau timpul folosit pentru efectuarea unei lucrări în vederea calculării salariului, retribuţiei, plăţii; **fişă de pontaj,** document în care s-a înregistrat prezenţa la lucru. [Din fr. ***pointage***].

pontáre[1], pontári f. acţiunea de a ponta[1]. [V. ***ponta[1]***].

pontáre[2], pontári f. acţiunea de a ponta[2] şi rezultatul ei; pontaj, pontat: *a făcut pontarea personalului.* [V. ***ponta[2]***].

pontarisí, pontarisesc vb. (înv.; intr.) a ponta[1]: *tot meşteşugul îi să pontariseşti la vreme.* AL. [Cf. ***ponta[1]***].

pontăş[1], pontaşi m. (reg.) ţăran clăcaş; (adj.) **deputat pontaş,** reprezentat al clăcaşilor din Moldova în Divanul ad-hoc din 1857. [***Pont[1]*** + ***-aş***].

pontáş[2], pontaşi m. (înv.) pontatorˡ. [***Ponta[1]*** + ***-aş***].

pontát n. (rar) pontare[2]. [V. ***ponta[2]***].

pontatór[1], pontatori m. persoană care pontează[1]; pontaş[2]: *bătînd toate cărţile pontatorilor săi.* NEGR. [***Ponta[1]*** + ***-tor***].

pontatór[2], ~i, pontatoáre m., f. persoană care pontează[2]. [***Ponta[2]*** + ***-tor***].

pontatór[3], ~i, pontatoáre a. care pontează[3]: *cîine pontator.* [***Ponta[3]*** + ***-tor***].

póntă, ponte f. (zool.) proces de eliminare şi de depunere a ouălor de către păsări, insecte, reptile sau a icrelor de către peşti; (concr.) icre de peşti sau ouă depuse de păsări, insecte, reptile prin acest proces. [Din fr. ***ponte***].

pontéfice m. v. pontifice.

póntic, ~ci, pontică, ~ce a. (livr.) referitor la Pontul Euxin (denumire a Mării Negre în antichitate), care aparţine, care este caracteristic regiunii din preajma acestei mări: *în acea copleşitoare amiază pontică totul încremenise.* TEODOR.; *în tot înconjurul ţărmului pontic filfîie flamura lor.* SAD. [Din lat. ***Ponticus,*** fr. ***pontique***].

pontíf, pontifi m. **1.** membru al colegiului sacerdotal suprem în Roma antică, însărcinat cu supravegherea cultului religios, cu întocmirea calendarului, a listelor consulare: *îngrijitorul nostru, pontiful şi împărat, ne va sfinţi ... amorul nevinovat.* HEL.; **marele pontif,** conducătorul colegiului pontifical; **2.** înalt demnitar ecleziastic; prelat, pontifice; **3.** (şi: **suveranul pontif, pontiful Romei, pontiful roman**) şeful suprem al bisericii catolice; papă, pontifice: *văzurăm ... portretul pontifului actual.* FIL.; **4.** (fig.; adesea iron.) persoană care se consideră sau este considerată o autoritate într-un domeniu; pontifice: *au văzut într-însul un şef de şcoală, un novator, un pontif al simbolismului.* LOV. [Din fr. ***pontife***].

pontificá, pontífic vb. (rar; intr.) **1.** a oficia, a celebra o slujbă religioasă (în calitate de pontif); **2.** (fig.) a lua o atitudine de pontif, a se considera pontif. [Din fr. ***pontifier***].

pontificál, ~i, pontificală, ~e a. care ţine de pontif sau de demnitatea acestuia, referitor la pontif; (spec.) care aparţine papei sau autorităţii lui, referitor la papă; papal: *veşminte pontificale;* **Statul pontifical,** Vaticanul. // **f. 1.** cronică papală; **2.** carte conţinînd ritualul ceremoniilor oficiate de papă şi de episcopii catolici. [Din fr. ***pontifical,*** lat. ***pontŭficalis***].

pontificát, pontificate n. **1.** demnitatea de pontif, de papă; papalitate: *cardinalul a fost înălţat la pontificat;* **2.** perioadă de timp în care un pontif îşi exercită funcţia. [Din fr. ***pontificat,*** lat. ***pontificatus***].

pontífice, pontifici m. (rar) **1.** prelat, papă, pontif: *portret ... al ponteficelui Sixt al V-lea.* FIL.; **2.** (fig.) (pretinsă) autoritate într-un domeniu; pontif: *n-au cîntat în strana nici unui pontifice literar.* GAL.; (şi: (înv.) **pontefice**). [Din lat. ***pontifex, -cis,*** it. ***pontefice***].

pontíl, pontile n. stîlp de susţinere, de consolidare a construcţiilor navale, amplasat între punte şi structurile inferioare ale navei, destinat transmiterii sarcinilor de pe punte la osatura fundului navei. [Cf. fr. ***épontille***].

pontiláre, pontilări f. întărire a compartimentelor şi a punţilor unei nave cu ajutorul pontilelor. [De la ***pontil***].

pontón, pontoane n. **1.** platformă plutitoare, fixată de ţărm, servind la acostarea navelor într-un port: *agentul navigaţiei noastre secuestrat pe ponton.* CAR.; **2.** (şi **pod de pontoane**) pod provizoriu montat pe ambarcaţii ancorate şi legate între ele; fiecare dintre ambarcaţiile care susţin acest pod: *printre pontoanele podului era loc de puteau trece şi o sută de luntriţe.* SL. [Din fr. ***ponton***].

pontoniér, pontonieri m. **1.** militar din trupele de geniu, specializat în construcţia pontoanelor şi a altor lucrări necesare trecerii trupelor peste o apă; podar: *pontonierii isprăveau grabnic podul de vase peste fluviu.* SAD.; **2.** persoană care face serviciul la un ponton. [Din fr. ***pontonnier***].

pontós, ~şi, pontoásă, ~e a. care face poante; glumeţ: *eşti foarte pontos.* [***Poantă*** + ***-os***].

ponţián, ~eni, ponţiană, ~ene n. şi a. (care ţine de, referitor la) al doilea etaj al pliocenului din bazinul dacic, reprezentat prin marne argiloase cenuşii, constituind un acoperiş protector pentru zăcămintele de petrol. [Din fr. ***pontien;*** cf. ***Pontus*** (*Euxinus*)].

pool [pul] n. grupare de producători, de investitori reuniţi, pe termen limitat, în vederea unei anumite acţiuni comune, în scopul stabilirii preţurilor la unele mărfuri şi al influenţării cursului titlurilor de valoare; convenţie (monopolistă) încheiată în cadrul acestei grupări. [Cuv. engl.].

pop[1], popi m. **1.** stîlp care susţine un planşeu, un acoperiş, o streaşină etc. (la casele ţărăneşti); (spec.) stîlp mare de lemn care susţine coama acoperişului unei case ţărăneşti; pălimar, dereg: *a sprijini cu popi;* (adv.) **a sta pop,** a se ţine drept,

a sta în picioare: *copilul stă pop;* **2.** prăjină, par cu care se sprijină provizoriu un gard, crengile unui pom etc.; proptea, sprijin: *un păr tînăr, încărcat ..., încît crengile trebuiseră să fie sprijinite cu popi.* SAD.; **3.** fiecare dintre stîlpii unei prispe sau ai unui pridvor, care susţin streaşina acoperişului; dereg; **4.** (reg.) piesă de lemn, la teasc, care presează strugurii, seminţele oleaginoase etc.; **5.** (reg.) fus la vîrtelniţă; **6.** beţişor pus în cutia de rezonanţă a unor instrumente cu coarde, ca să sprijine peretele de deasupra; **7.** mănunchi de cînepă, de in etc., aşezat în picioare, sub formă de con, pentru a se usca: *clădeşte în popi mănunchi de in;* **8.** (reg.) snopul de grîu aşezat pieziş în vîrful unei clăi sau grămezi de snopi, pentru a o apăra de ploaie; măgar. [Din bulg. ***pop***].

pop² n. curent artistic afirmat în a doua jumătate a sec. al XX-lea, mai ales în Anglia şi SUA, ca protest faţă de unele forme ale culturii contemporane; (p. restr.) formă de muzică uşoară cu temă şi linie melodică inspirată din muzica folclorică. [Cuv. engl.].

póp-art n. tendinţă artistică în artele plastice care foloseşte în compoziţie asamblarea de obiecte cotidiene. [Din engl. ***pop***(ular) ***art***, fr. ***pop art***].

popás, popasuri n. **1.** întrerupere (scurtă) a unei călătorii lungi şi obositoare, a unei excursii, pentru odihnă şi refacere; poposire: *pe drum stătură să facă popas.* ISP.; (fig.) *s-au aşezat aici într-un popas al nedumeririi.* SAD.; **fără popas** (sau **popasuri**), neîncetat, continuu: *zi şi noapte, fără popas, a tot umblat.* CAR.; **2.** (bis.) oprire a procesiunii mortuare în drum spre cimitir (pe la răspîntii), pentru a se citi din Evanghelii; odihnă, sărăcuste; **3.** loc unde se opreşte cineva pentru odihnă: *schimbă caii din popas în popas.* DELAVR.; **popas turistic,** mică unitate de cazare, cu dotări şi gamă de servicii destinate asigurării cerinţelor unor turişti (cu venituri modeste) aflaţi în tranzit; **4.** (pop.) pauză în timpul unei activităţi; odihnă: *stăteau oamenii la popas sprijiniţi în cozile lopeţilor.* [Din sl. ***popasŭ***].

popáz, popaji m. **1.** plantă tropicală din familia liliaceelor, cu frunze lungi şi înguste (*Sabadilla officinalis*); **2.** (col.) seminţele negricioase şi otrăvitoare, în formă de seceră, ale acestei plante, întrebuinţate în medicină contra viermilor intestinali, a reumatismului, a nevralgiilor etc. [Din turc. ***papaz***].

pópă, popi m. **1.** (pop. şi fam.) preot: *la şapte ani voi să-l încredinţeze popii, pentru a-l spovedi şi a-l împărtăşi.* GHEŢIE; *patrafirul ţesut cu fir de aur al popii.* CĂRT.; **a plăti ca popa,** a plăti sigur (pînă la ultimul bănuţ): *plăteşte ca popa, tocma pe tocma.* PANN; **a i se duce** (sau **a-i merge**) **vestea ca de popă tuns,** a stîrni vîlvă cu o faptă neobişnuită; a se face mare zarvă în jurul cuiva: *ţi s-o dus vestea ca de popă tuns.* CR.; **a călca a popă, a)** a-şi da aere, ifose; a face pe grozavul; **b)** a inspira încredere: *de mic nu prea călca a popă, fiind întotdeauna arţăgos, batjocoritor.* CAR.; **a-şi găsi popa,** a da peste cineva care să-l cumînţească, să-i vină de hac; a-şi găsi naşul: *cu Ivan şi-au găsit popa.* CR.; **a-i fi cuiva popa,** a domina, a tempera, a cumînţi pe cineva: *las' pe mine că eu îi sînt popa de acum.* AL.; **a(-şi) da ortul popii,** v. **ort¹**; **popa belea,** nenorocire: *bre! asta-i Neaga, popa belea.* AL.; **2.** (reg.) post: *zile de popă;* **3.** numele uneia dintre cărţile de joc, avînd imprimată pe una din feţe o imagine asemănătoare cu a unui preot; rege, rigă: *dă-mi ... un popă ... sau orice altă carte.* FIL.; **popa prostul,** numele unui joc de cărţi, în care pierde jucătorul care rămîne cu riga; **(a umbla cu) uite popa, nu e popa,** se spune despre o persoană nehotărîtă sau care îşi schimbă felul de a acţiona; **4.** snop care se pune în vîrful clăii, cu spicele în jos; **5.** piesa, mai înaltă decît celelalte, care se pune în mijloc, la jocul de popici; **6.** (iht.; pop.) zglăvoacă (*Cottus gobio*); **7.** (reg.) bărbăţuşul unui cărăbuş sau al altei insecte, pe care copiii îl înfig într-un băţ ca să zbîrnîie; (şi: (reg.) **poapă**). [Din sl. ***popŭ***].

popărít n. (înv.) dare pe care o plăteau popii. [***Popă*** + ***-ărit***].

pop-corn n. floricele de porumb: (fig.; adj.) *e cultura pop-corn, facil de înghiţit, de consumat alături de-o bere.* D. [Cuv. engl.].

popénchi, popenchi m. numele a două specii de ciuperci din familia agaricaceelor, comestibile cînd sînt tinere, una cu pete mici roşietice sau brune la vîrful pălăriei; căciula-şarpelui (*Coprinus atramentarius),* cealaltă cu pălăria acoperită de solzi filamentoşi; buretele-calului (*Coprinus comatus*). [Et. nec.; cf. ***popă***].

popésc, ~şti, popeáscă, ~eşti a. (pop. şi fam.) **1.** care aparţine popii, caracteristic popilor; preoţesc: *să-i împuieze capul băiatului cu tot felul de istorii popeşti.* GHEŢIE; (înv.) **literă** (sau **slovă**) **popească,** literă chirilică; **mere popeşti,** soi de mere dulci; **pere popeşti,** soi de pere dulci; **2.** din neam de preot: *frunză verde lemn domnesc, am drăguţ fecior popesc.* POP.; **3.** cu timbru nazal, uşor cîntat: *glas popesc;* **4.** (fig.) de dimensiuni, de proporţii mari: *trage Ivan un somn de cele popeşti.* CR.; *scoase dintr-un cotlon un cortel alb, popesc.* SAD. [***Popă*** + ***-esc***].

popéşte adv. (pop. şi fam.) ca popii, în felul popilor: *bălmăji pe nas, popeşte.* M.CAR.; **a călca popeşte,** a fi mîndru (fără temei), a face pe grozavul; a-şi da ifose: *carte nu ştie, dar calcă popeşte.* PANN; **a dormi** (sau **a mînca**) **popeşte,** a dormi sau a mînca mult, strașnic. [***Popă*** + ***-eşte***].

popi, popesc vb. **1.** (pop. şi fam.; tr. şi refl.) a (se) hirotonisi, a (se) preoţi: *nu se mai poate popi.* CAR.; **2.** (rar; tr. fact.) a se călugări: *voi m-aţi călugărit, striga Lăpuşneanul ..., m-aţi popit voi.* NEGR.; (fig.) *de mă voi îndrepta, pre mulţi am să popesc şi eu.* NEGR.; **3.** (pop. şi fam.; intr.) a sluji ca popă, a păstori. [De la ***popă***].

popíc, popice şi (pop.) **popici** n. **1.** (pop.) diminutiv al lui pop¹; bucată mică de lemn, avînd diverse întrebuinţări; **2.** (reg.) beţişor ascuţit la un capăt, cu care se joacă copiii, lovindu-l cu alte beţe; pichi; **3.** fiecare dintre cele nouă piese de lemn cilindrice, fasonate la strung, folosite la jocul de popice; **4.** (la pl.) joc sportiv constînd în doborîrea, cu ajutorul unor bile, a unui număr cît mai mare de asemenea piese de lemn: *am jucat popice la Crasan.* DELAVR.; **5.** (la pl.) popicărie: *la popici sunau gologani.* SAD. [***Pop¹*** + ***-ic***].

popicăr, ~i, popicară, ~e m., f. jucător de popice. [***Popic*** + ***-ar***].

popicăríe, popicării f. locul (terenul sau clădirea, împreună cu instalaţiile necesare) unde se joacă popice; popice. [***Popic*** + ***-ărie***].

popíci, popici m. (reg.) butuc de lemn cu trei ramificaţii, care formează scaunul vîrtelniţei. [***Pop¹*** + ***-ici***].

popíe, popii f. (pop. şi fam.) demnitatea, funcţia de preot; preoţie: *să ştie şi băietul tău oleacă de carte, nu numaidecît pentru popie.* CR. [***Popă*** + ***-ie***].

popílnic, popilnici m. **1.** mică plantă erbacee cu miros de piper, cu tulpină scurtă, cu două frunze mari, lucioase, cu o floare roşie închisă în vîrful tulpinii, din ai cărei rizomi se prepară un ceai expectorant; piperul-lupului (*Asarum europaeum*): *foaie verde popîlnic, ce caţi, mîndro, pe colnic?* POP.; **2.** (şi **popilnic iepuresc**) mică plantă erbacee din familia ranunculaceelor, cu flori violacee, mai rar trandafirii sau albe (*Anemone hepatica*); (şi: (reg.) **popîlnic, popivnic, pochivnic**). [Cf. ucr. ***kopišnik,*** pol. ***kopytnik,*** sb. ***kopitnic***].

popíme f. (pop. şi fam.) mulţime de popi; preoţime: *negustorimea, popimea, prostimea.* GANE. [***Popă*** + ***-ime***].

popínă, popine f. (reg.) **1.** movilă; gorgan; platou; **2.** grădişte (în lunca unei ape curgătoare). [***Pop¹*** + ***-ină***].

popíncă, popinci f. **1.** (de obicei la pl.) numele a două specii de ciuperci comestibile, una cu pălăria galbenă-roşcată, ruginie sau brună, cu piciorul lung, curbat sau răsucit, cu carnea alburie, cu miros de fructe (*Pholiota mutabilis, Pholiota squarrosa*), cealaltă brună-roşcată, cu picior înalt, cu carnea moale, cu miros puternic (*Pluteus cervinus*); **2.** (bot.; reg.; la pl.) ghebe (*Armillaria mellea*). [***Pop¹*** + ***-incă***].

popistré, popistrez vb. (tr.) **1.** (înv.) a stropi; (p. ext.) a împestriţa; **2.** (reg.) a broda: *împistreşte, popistreşte guleraş tătîne-său.* POP.; (şi: **popistri**). [Et. nec.; cf. sl. ***pistrŭ,*** bulg. ***popăstrja***].

popistrí vb. v. **popistra.**

popívnic m. v. **popilnic.**

popíc interj. (pop. şi fam.) exclamaţie (de surprindere, de mirare) rostită la apariţia neaşteptată a cuiva: *de unde-ai ieşit de-odată popîc?* AL. [Onomat.].

popîlnic m. v. **popilnic.**

popîndác, popîndaci m. (mai ales la pl.) formaţie vegetală alcătuită din rogoz (şi alte plante de apă), care creşte în mocirlele sau în bălţile de cîmpie, dînd impresia unor mici insule: *Toma ... loveşte cu piciorul într-un popîndac şi scuipă mînios.* PETR.; (şi: **popînzac**). [Et. nec.].

popîndắu, popîndăi m. **1.** specie de mamifer rozător mic de stepă, cu blana galbenă-cenuşie, cu coada scurtă, stufoasă, care îşi sapă galerii lungi în pămînt; popîndoc, popîndeţ, popîrdă, pinţă, ţistar (*Citellus citellus*); (adv.) **a sta popîndău,** a sta drept şi nemişcat (în faţa sau în drumul cuiva); a sta popîndoc sau popînzac; **2.** sperietoare de păsări; momîie. [Et. nec.; cf. ***pop¹***].

popîndéţ, popîndeţi m. (zool.; reg.) popîndău (*Citellus citellus*). // (pop.) n. (pl. **popîndeţe**) sperietoare (de păsări); momîie: *o cruce de prăjină cu braţele-ntinse ..., era un popondeţ.* CAR.; (şi: **popondeţ**). [De la ***popîndău***].

popîndí, popîndesc vb. (reg) **1.** (tr.) a îmbrînci, a ghionti; **2.** (refl.) a se înstrăina (de familie, de baştină). [Et. nec.].

popîndác, popîndoci m. **1.** (reg.) numele a două specii de rozătoare: **a)** şoarece de cîmp (*Microtus arvalis*); **b)** popîndău (*Citellus citellus*): *un popîndoc cenuşiu se strecoară în locuinţa-i subterană.* SAD.; (adv.) **a sta popîndoc,** a sta popîndău; **2.** (fam.) epitet glumeţ pentru un copil mic. // m., f. (şi **popîndoácă, -ce**) (fam.) epitet pentru o persoană mică de statură, scundă: (adj.) *e o fată popîndoacă;* (şi: **popondoc**). [Et. nec.; cf. ***popîndău***].

popînzác¹, popînzaci m. (reg.) **1.** (zool.) popîndău (*Citellus citellus*); (adv.) **a sta popînzac,** a sta popîndău; **2.** sperietoare de păsări. [Et. nec.; cf. ***popîndău***].

popînzác² m. v. **popîndac.**

popînzălí, popînzălesc vb. (reg.; refl.) a sta popînzac (undeva): *bine, mă băiete, nu mai veneai? te popînzălişi acolo!* SOR. [De la ***popînzău***].

popîrdă f. (reg.) **1.** (zool.) popîndău (*Citellus citellus*); **2.** epitet glumeţ pentru o fată obraznică şi guralivă; **3.** (fig.) gură (ca organ al vorbirii); (p. ext.) reproş, dojană: *unde mai pui la socoteală popîrda femeii, cînd m-oi întoarce acasă fără vacă şi fără bani.* POP. [Et. nec.; cf. ***popîndău***].

popîrţác, popîrţace n. (reg.) **1.** par prins de plug sau fixat de o ambarcaţie uşoară, care are, din loc în loc, mici crăcane pe care se atîrnă unelte, obiecte casnice etc.; **2.** crăcană care serveşte la culesul fructelor de pe ramurile înalte ale pomilor; protap. // m. (pl. **popîrţaci**) epitet pentru un om mic de statură. [De la ***pop¹***].

poplín, poplinuri n. 1. ţesătură subţire de bumbac mercerizat cu legătură de pînză, din care se fac cămăşi, bluze etc.: *purta cămaşă de poplin.* PR.; 2. (la pl.) sortimente de asemenea ţesături. [Din fr. ***popeline,*** germ. ***Pop(e)lin***].

pópol m. v. **popor.**

poponár, poponari m. (arg.) pederast. [De la ***popou***].

popondéţ m. v. **popîndeţ.**

popondóc[1], popondoci m. (reg.) parmac, stîlp (la o prispă ţărănească). [Et. nec.; cf. ***pop[1], popic***].

popondóc[2] m. v. **popîndoc.**

poponeáţă f. v. **poponeţ[3].**

poponéte m. v. **poponeţ[2].**

poponéţ[1], poponeţi m. (bot.; reg.) 1. volbură (*Convolvulus arvensis*); 2. plantă din familia gramineelor, cu frunze subţiri şi cu spic în vîrful tulpinii, care creşte în regiunile de baltă (*Alopecurus aequalis*). [Cf. sb. ***poponac,*** ucr. ***oponeţ***].

poponéţ[2], poponeţi m. (pop.) 1. numele a două specii de rozătoare: a) şoarece de cîmp (*Apodermus sylvaticus*); b) şoarece de pădure (*Microtus arvalis*); (adv.) a sta (sau a **rămîne**) **poponeţ,** a sta (sau a rămîne) ţeapăn, nemişcat (în faţa sau în drumul cuiva); a fi provocator, ostentativ: *am rămas un timp poponeţ în marginea patului.* SAD.; (adv.) **a sări poponeţ,** a sări tam-nisam; (adv.) **a scoate poponeţ,** a scoate gata făcut, aranjat: [sfinţia-sa] *te scoate poponeţ ca din cutie.* CR.; 2. sperietoare de păsări; momîie. // n. (pl. **poponeţe**) (pop.) feştilă sau fitil de opaiţ; (p. gener.) opaiţ; sfeşnic: *doar nu-s un poponeţ să m-aprind şi să mă sting pe mică pe ceas.* AL. (şi: **poponete**). [Et. nec.].

poponéţ[3], poponeţe n. (fam.) şezut, dos (de copil); (şi: **poponeaţă**). [De la ***popou***].

popór, popoare n. 1. (înv.) totalitatea credincioşilor de acelaşi cult dintr-o ţară, dintr-o regiune, dintr-o parohie etc.: *i-au făcut popor svînt lui Hristos.* DOS.; **poporul ales,** evreii; 2. (înv. şi pop.) parohie: *preot de la Sf. Sava, în poporul căruia locuieşte moş Zaharia.* C.; 3. totalitatea oamenilor trăind pe acelaşi teritoriu sau avînd în comun o patrie străveche, o cultură, obiceiuri, credinţa, adesea şi limba: *poporul britanic;* 4. totalitatea cetăţenilor unui stat; naţiune: *se isca în poporul român amintirea acestui trecut glorios.* PETR.; 5. (înv.) populaţia unei cetăţi, a unui oraş etc.: *poporul Ierusalimului.* DOS.; *spera să ridice şi poporul din Banat.* CĂL.; 6. grosul populaţiei; (spec.) ţărănime: *înainte de 1789 existau două culturi: una a oamenilor subţiri, cealaltă a poporului.* GHEŢIE; **din popor,** care face parte din grosul populaţiei; de origine socială modestă: *copile din popor.* EM.; 6. mulţime de oameni; gloată: *trecurăm printr-o mare de popor.* BOL.; 7. mulţime, în general: *popoare de muşte;* (fig.) *popoare de tunete.* EM.; (şi: (înv.) **popol, popul**). [Din lat. ***populus,*** it. ***popolo***].

poporál, ~i, poporală, ~e a. (înv.) popular: *poeziile poporale sînt ... comori nepreţuite.* AL. [***Popor*** + ***-al***].

poporán, ~i, poporană, ~e a. 1. (astăzi rar) care aparţine poporului, referitor la popor, din popor; creat de popor, specific unui popor; popular: *mi-e iertat a împrumuta astă zicere poporană.* NEGR., 2. (înv. şi pop.) făcut pentru popor; pe înţelesul, pe gustul celor mulţi, accesibil acestora; popular: *cărţi poporane;* 3. care aparţine poporanismului, referitor la poporanism: *curentul poporan.* // m., f. 1. (înv. şi reg.) enoriaş: *preoţi şi dascăli şi poporăni.* CR.; 2. (înv.) persoană din grosul populaţiei; (spec.) ţăran: *toţi sătenii şi poporenii.* POP.; (şi: **poporean**). [***Popor*** + ***-an***].

poporaneítăte f. (rar) caracter popular. [De la ***poporan***].

poporanísm n. 1. curent social-politic de orientare democratică, apărut în România la sfîrşitul sec. al XIX-lea, care considera ţărănimea ca elementul de bază al unei naţiuni: *poporanismul ... poate să aibă prin C.Stere o relaţie cu narodnicismul.* CĂL.; 2. curent literar susţinut de o ideologie cu tendinţe socialiste, apărut la Iaşi în 1906, care cultiva responsabilitatea scriitorului faţă de ţărănime, preocuparea pentru creaţia folclorică, interesul pentru viaţa naturală, reală, dar fără idealizarea trecutului, fără şovinism şi fără tradiţionalism: *poporanismul este o şcoală literară nouă la noi.* CAR.; *poporanismul, ca tendinţă, nu însemnează să iei subiecte numaidecît din popor.* IBR.; 3. (rar) sentiment de dragoste, ataşament, grijă faţă de popor: *această pietate a lui Russo ... pentru limba vie, cum e în popor ..., vine din adîncul lui poporanism.* IBR. [***Poporan*** + ***-ism***].

poporaníst, ~şti, poporanistă, ~e a. 1. care aparţine poporanismului, referitor la poporanism: *„Vatra" începea ... campania poporanistă.* CĂL.; 2. referitor la popor; apropiat, ataşat de popor: *C.Negruzzi ... a fost mult mai puţin poporanist decît A.Russo.* IBR. // m., f. adept al poporanismului. [***Poporan*** + ***-ist***].

poporáţie, poporaţii f. (înv.) 1. populaţie: *deşteptarea şi rădicarea poporaţiunii săteşti.* OD.; 2. (rar) mulţime (de oameni): *acea piaţă mare ... se acoperi ... cu o poporaţie de precupeţi veniţi de la ţară.* AL.; (şi: **poporaţiune**). [De la ***popor***; cf. lat. ***populatio,*** fr. ***population***].

poporaţiúne f. v. **poporaţie.**

poporeán m., f. v. **poporan.**

poporíme f. (înv. şi reg.) 1. populaţie: *vechiul Luvru e deschis poporimei din Paris.* AL.; 2. mulţime de oameni; gloată: *alerga poporimea în toate părţile, cu mic, cu mare.* ISP. [***Popor*** + ***-ime***].

poporós, ~şi, poporoásă, ~e a. (înv.) 1. numeros: *naţiune poporoasă;* 2. populat: *am cetăţi bogate foarte ... Damascul viteaz, războinic, poporosul Ispahan.* NEGR. [***Popor*** + ***-os***].

poposí, poposesc vb. (intr.) 1. a face un popas (în cursul unei călătorii, al unui marş etc.); (p. gener.) a se opri undeva (pentru a rămîne un timp): *poposesc lîngă o fîntînă.* CR.; *se trezeau cu alte şi alte trupe care poposeau o săptămînă-două.* GHEŢIE; 2. (spec.) a rămîne undeva peste noapte; a mînea: *seara, ajungînd la cetăţuie, s-au oprit să poposească.* CAR.; 3. (rar) a se odihni: *cîinele poposeşte pe labe.* [De la ***popas***].

poposíre, poposiri f. faptul de a poposi; popas. [V. ***poposi***].

popotár, popotari f. militar însărcinat cu administrarea unei popote. [***Popotă*** + ***-ar***].

popótă, popote f. cantină pentru ofiţeri şi subofiţeri; local unde se află o asemenea cantină: *aveau voie să ia masa, contra cost, la popota ofiţerească.* GHEŢIE. [Din fr. ***popote***].

popoţă[1], popoţez vb. (tr. şi refl.) a (se) cocoţa: *un han ... popoţat pe o pivniţă.* [Probabil contaminare între ***pop[1]*** şi ***cocoţa***].

popoţă[2], popoţez vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) împopoţona: *s-a popoţat ca o pupăză.* Z. [Cf. ***împopoţa***].

popóu, popouri n. (fam.) şezut, dos. [Din germ. ***Popo***].

popreálă, popreli f. 1. (înv.) piedică, obstacol în calea unei acţiuni; măsură prin care se interzice ceva; oprire, împiedicare, interdicţie: *vine un moment al anului ... cînd vînătorilor li se impune pedeapsa poprelii.* OD.; 2. (înv. şi pop.) reţinere (provizorie) a cuiva pe timpul cercetării penale; închisoare, arest (la domiciliu): *era şi giupînesele boierilor ... la popreală.* NEC.; **a pune pe cineva la popreală,** a aresta, a ţine la arest; a băga la închisoare: *ai pus la popreală pe cei care ţi i-am dat eu pe izvod?* SAD.; 3. (reg.) piedică (la car, la căruţă): *un car ... pe care-l trăgea cu mînele, la vale cu propele şi la deal cu opintele.* CR.; (şi: (reg.) **propea**). [***Popri*** + ***-eală***].

poprí, popresc vb. 1. (înv.; tr.) a reţine cu forţa pe cineva, a sechestra; (spec.) a aresta: *pre toţi i-au poprit în tabără.* COSTIN; 2. (înv. şi reg.; tr.) a determina pe cineva (prin stăruinţe) să rămînă undeva: *ar fi putut să-l oprească la sine şi să nu-l trimeată la Curte.* SAD.; 3. (pop.; tr.) a împiedica; a opri din mers: *fuga anevoie va fi poprită.* B.-DEL.; 4. (înv.; refl. şi intr.) a (se) opri: *la cetatea Beligradului ... s-au poprit.* NEC.; *un pîlc de călăreţi au sosit gonind şi au poprit scurt în valea fluviului.* SAD.; 5. (înv.; tr.) a interzice: *au poprit acest monstruos spectacol.* FIL.; 6. (jur.; tr.) a face o poprire: *banii au fost popriţi pe statul de plată;* 7. (reg.; tr.) a propti, a sprijini, a rezema: *ei popresc o cărămidă pe trei beţişoare.* CR. [Din sl. ***poprěti;*** cf. ***propti***].

popríre, popriri f. 1. acţiunea de a popri şi rezultatul ei; 2. (jur.) măsură dispusă de o instanţă judecătorească de indisponibilizare a unor sume de bani sau a unor produse datorate unui debitor de către o persoană, urmînd ca ele să servească plăţii creditorului după validarea acestei măsuri; reţinere din retribuţia cuiva (în contul unei datorii); (p. ext.) sechestru: *deputatul ... îi face sîmbătă poprire la bancă.* PETR.; 3. (înv.) popas: *popririle le făceam mai mult pentru cai.* SAD.; 4. (înv.) piedică, obstacol. [V. ***popri***].

poprít, ~ţi, poprită, ~e a. (înv.) 1. reţinut, închis; arestat: *solii moscheşti tot sta la Ţarigrad popriţi.* NEC.; 2. interzis: *fericire! ... rod poprit pentru flămînziţii muritori.* MARC.; 3. (jur.) pe care s-a aplicat o poprire: *bunuri poprite.* [V. ***popri***].

popritór, ~i, popritoáre a. care opreşte, care sechestrează; care are calitatea de a face un sechestru. // f. (reg.) lanţ, frînghie, scîndură etc. care serveşte pentru a opri, a reţine, a împiedica ceva: *popritoarea morii era ridicată.* [***Popri*** + ***-tor***].

pópul m. v. **popor.**

populá, populez vb. (tr.) 1. a aduce, a aşeza locuitori pe un teritoriu: *au fost populate satele cu saşi;* 2. a ocupa, a umple cu oameni: *peisajul comun, populat de personaje lipsite în aparenţă de relief.* CF.; (refl. pas.) *pîrtia începuse să se populeze de noi schiori.* PR.; (fig.) *ţi-ai populat memoria cu sentinţe frumoase;* 3. a aduce animale într-o regiune (unde nu se găseau); 4. a se afla pe un anumit teritoriu, a fi răspîndit într-o anumită regiune: *ce deosebire e între el şi alţi nerozi care populează acest pămînt?* PR. [Din lat. ***populare,*** it. ***popolare,*** fr. ***peupler***].

populaménţ n. 1. arboret de aceeaşi vîrstă sau din aceeaşi specie; 2. arboret din mai multe specii. [Cf. fr. ***peuplement***].

popular, ~i, populară, ~e a. 1. care aparţine poporului, referitor la popor; creat de popor; specific unui popor sau culturii sale; poporan: *el vorbea într-o uşoară limbă populară.* AG.; *originalitate există ... şi în arhitectura noastră populară.* BL.; *credinţe populare;* 2. făcut pentru popor; pe înţelesul, pe gustul celor mulţi, accesibil oamenilor simpli; poporan: *în prelegeri populare idealele le apăr.* EM.; 3. iubit, respectat de popor; cunoscut de toţi: *opera lor a devenit populară, adică plăcută lumii simple.* CĂL. [Din fr. ***populaire***].

populáre, populări f. acţiunea de a popula şi rezultatul ei; aducere şi stabilire a unor oameni sau a unor animale pe un anumit teritoriu. [V. ***popula***].

popularitáte, popularităţi f. faptul sau calitatea de a fi popular; succes la mase, la public, la popor; faimă, renume: *popularitatea n-o găsim niciodată cu preţul vexaţiunilor consîngenilor noştri. EM.; spre a-şi face popularitate, dădea mese mari la moşie.* GHEŢIE. [Din fr. ***popularité***].

P Q

popularizá, popularizez vb. (tr.) a face cunoscut în popor opere, idei, metode, evenimente etc. sau pe autorii acestora; a face să devină sau a deveni popular: *meritul lui ... stă în faptul de a fi popularizat ... ideea patriotică.* CĂL. [Din fr. ***populariser***].

popularizánt, ~ţi, popularizántă, ~e a. (rar) popularizator. [***Popularizá*** + *-ant*].

popularizáre, popularizări f. acţiunea de a popularizá şi rezultatul ei: *popularizarea ştiinţei;* **de popularizare,** care are scopul de a răspîndi cultura, ştiinţa în popor: *scriitor consultat ... în ediţii de popularizare.* CĂL.; *susţine conferinţe de popularizare cu conţinut modest.* PATAP. [V. ***popularizá***].

popularizát, ~ţi, popularizátă, ~e a. răspîndit, cunoscut în popor: *aceste inovaţii străine nu erau încă destul de popularizate în ţară la noi.* FIL. [V. ***popularizá***].

popularizatór, ~i, popularizatóare a. (adesea subst.) care popularizează; popularizant: *popularizatorul avea noţiunea savoarei verbale.* CĂL. [***Popularizá*** + *-tor*].

populát, ~ţi, populátă, ~e a. care este locuit; plin cu oameni: *acel oraş populat, astăzi d-abia e un orăşel.* BĂLC.; *a avut un accident pe una din străzile puţin populate.* EL. [V. ***popula***].

populáţie, populaţii f. **1.** totalitatea locuitorilor unei ţări, ai unei regiuni, ai unui oraş etc.; poporaţie, poporime: *împăratul cuceritor se suise în munte pînă la o populaţie blîndă, care trăia după legea iubirii.* SAD.; *populaţia oraşului se dublase faţă de primii ani ai secolului.* GHEŢIE; **populaţie activă,** totalitatea persoanelor ocupate în procesul muncii sociale, care exercită activităţi profesionale; **2.** grup de indivizi aparţinînd unei specii, care trăiesc într-un anumit habitat şi prezintă particularităţi specifice: *populaţie piscicolă;* **3. populaţie de stele,** ansamblu de stele grupate după vechime, poziţie, compoziţie chimică etc.; (şi: **populaţiune**). [Din fr. ***population,*** lat. ***populatio, -onis***].

populaţioníst, ~şti, populaţionístă, ~e a. (rar) care aparţine populaţiei, referitor la populaţie: *imperatorul consumării superfluenţei populaţioniste ..., a acelui plus al populaţiunii.* EM. [***Populaţiune*** + *-ist*].

populaţionístică f. (rar) ştiinţa condiţiilor, situaţiei şi dezvoltării populaţiei: *întrebuinţare la istorie, la populaţionistică după Malthus.* EM.; *istoria popoarelor sau fazele populaţionisticei universale.* EM. [***Populaţiune*** + *-istică*; cf. germ. ***Populationstheorie, Bevölkerungstheorie***].

populaţiúne f. v. **populaţie.**

populísm n. atitudine (politică) de obicei conjuncturală sau demagogică, urmărind cîştigarea simpatiei populare: *o populaţie menţinută în sărăcie şi ignoranţă, la cheremul populismului agresiv.* CF.; *combină xenofobia cu populismul egalitar al stîngii.* [Din fr. ***populisme***].

populíst, ~şti, populístă, ~e a. care aparţine populismului; care cultivă populismul: *un model politic populist.* D.; *discursuri, doctrine populiste.* // m., f. adept al populismului. [Din fr. ***populiste***].

popuşói m. v. **păpuşoi.**

por, pori m. **1.** mic orificiu pe piele, constituind canalul excretor al glandelor sudoripare şi sebacee: *parcă prin toţi porii lui răsufla ura.* SAD.; **2.** orificiu în membrana primară a celulelor vegetale sau în membrana nucleului celular, prin care se asigură schimbul de apă, de gaze şi de substanţe nutritive; (spec.) orificiu în vîrful ascelor (la ascomicete) sau în vîrful capsulelor unor plante, prin care sînt puşi în libertate sporii sau seminţele; **3.** gol de dimensiuni reduse într-un corp solid: *apa ... se infiltrează prin porii olanelor.* GHICA. [Din fr. ***pore,*** lat. ***porus,*** gr. mod. ***póros***].

poránic m. v. **poroinic.**

porăv, ~i, poravă, ~e a. (reg.) **1.** certăreţ, arţăgos; sălbatic, aprig (la mînie): *muiere poravă şi îndărătnică.* POP.; **2.** de nestăpînit; (spec.) nărăvaş: *cal porav.* [***Poară*** + *-av*].

porăí, poráiesc şi **pórăi** vb. (reg.; refl.) **1.** a-şi irosi (prea) mult timp cu ceva sau cu cineva: *se duce de se porăieşte cu de-ale mîncărei.* MAT.; **2.** a roboti (prin gospodărie); a trebălui; (p. ext.) a se trudi: [mama] *ca un slujnic se porăie din zori în casă şi pe-afară cu fruntea în sudori.* VIERU. [Cf. ***poară***].

porc, porci m. **1.** mamifer domestic paricopitat, din familia suinelor, omnivor, cu capul de formă conică, cu botul alungit, cu pielea groasă, albă sau pigmentată, cu părul aspru, crescut pentru carnea şi grăsimea lui; rîmător, rîtan (*Sus scrofa domestica*): *chiar şi porcii trîndavi se iuţiră.* DELAVR.; **porc sălbatic** (sau **mistreţ**), mistreţ (*Sus scrofa*): *doi vînători ... şi trei cîini goneau un porc mistreţ.* OD.; **tace ca porcul în păpuşoi,** nu vorbeşte, nu răspunde la aluzii, la învinuiri (simţindu-se vinovat): **a da năvală ca porcul,** a fi foarte obraznic; **(doar) n-am păscut porcii împreună** (sau **cu tine**), se spune cuiva pentru a-i atrage atenţia că a depăşit anumite limite în comportare; **a mîna porcii la jir,** a sforăi în somn: *se aşterne pe somn şi ... începe a mîna porcii la jir.* CR.; **a face pe cineva albie de porci,** a certa pe cineva foarte aspru, cu vorbe grele; **2.** (p. restr.) carnea acestui animal: *cîrnaţi de porc;* **3.** epitet injurios pentru un bărbat grosolan, obraznic, indecent; bădăran: *ne-o spuseşi de la obraz, porcule!* PETR.; **porc de cîine,** secătură, ticălos, şarlatan, pezevenchi: *Iorgule, nu fi porc de cîne!* GAL.; **4.** (pop.; la pl.; artic.) numele popular al Hyadelor, roi de stele dispuse în formă de V, din constelaţia zodiacală Taurul, avînd ca stea principală Aldebaran; vierii, scroafa-cu-purcei; **luceafărul porcilor** (ori **porcului**) sau **steaua porcului,** steaua Aldebaran din constelaţia zodiacală Taurul; porcarul: *trebuie să mă întorc şi acasă pînă o ieşi luceafărul porcilor.* ISP.; **a fi născut în zodia porcului,** se spune despre un om norocos; **5.** (compus) **porc-spinos** (sau **-ghimpos**), (la pl.) nume dat mai multor specii de rozătoare, din familii distincte, cu spatele şi părţile laterale acoperite de spini lungi (*Hystrix*); (şi la sg.) animal din această familie; **porc-de-mare,** peşte marin de culoare neagră, cu corpul acoperit cu solzi mici, cefanii-cenuşii şi cu înotătoarele prevăzute cu ţepi veninoşi; scorpie-de-mare (*Scorpaena scrofa*). [Lat. ***porcus***].

porcán, porcani m. **1.** augmentativ al lui porc; **2.** epitet pentru un om neruşinat, lacom, ticălos; porc: *stăi, măi porcane!* CR.; **3.** (iht.; reg.) porcuşor (*Gobio gobio*). // n. (pl. **porcane**) (pop.) grămadă de fîn, de paie etc.; (p. gener.) grămadă (nu prea mare); porcoi, căpiţă: *ardeau porcanele şi căpiţele de fîn.* GHICA; *ne arată un porcan de bani.* [***Porc*** + *-an*].

porcár[1], porcari m. **1.** persoană care păzeşte (şi îngrijeşte) porcii; **2.** (artic.) numele popular al stelei Aldebaran din constelaţia Taurului; luceafărul porcilor. [***Porc*** + *-ar;* cf. lat. ***porcarius***].

porcăr[2], porcari m. (pop.; la unele jocuri) fiecare dintre jucătorii care trebuie să prindă mingea aruncată de echipa adversă: *lăudîndu-se fiecare că pe el ... nu l-a făcut porcar.* DELAVR. [***Poarcă*** + *-ar*].

porcáş, porcaşi m. (iht.; reg.) porcuşor (*Gobio gobio*). [***Porc*** + *-aş*].

porcăí, porcáiesc şi **pórcăi** vb. (fam.) **1.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) insulta în mod grosolan; a (se) porci: *îl dădeau afară porcăindu-l, aruncîndu-i ... lucrurile în stradă.* PR.; **2.** (refl.) a se purta ca un neruşinat, ca un ticălos; a se porci: *se porcăia cu sălbătăcie.* V.R. [***Porc*** + *-ăi*].

porcăráş, porcăraşi m. numele a două păsări: **a)** (pop.) ploier (*Charadrius apricarius*); **b)** (reg.) fluierar (*Calidris arenaria*). [***Porcar*** + *-aş*].

porcăríe, porcării f. **1.** creşcătorie de porci; **2.** (reg.; la sg.; col.) preparate din carne de porc: *îi plăceau foarte mult cîrnaţii şi îndeobşte porcăria.* REBR.; **3.** loc sau lucru murdar, urît; murdărie mare: *locuia într-o porcărie de nedescris;* **4.** (fig.) faptă sau vorbă grosolană, indecentă: *ne-a dat ... ordin să terminăm cu porcăriile astea.* PR.; **5.** (fig.) lucru prost făcut sau de proastă calitate: *cumpărăm tot felul de porcării.* [***Porc*** + *-ărie*].

porcésc, ~şti, porceáscă, ~eşti a. **1.** care ţine de porc, referitor la porc, al porcului: *albie porcească;* (fam.) **a avea noroc porcesc,** a avea noroc mare, neaşteptat; **2.** de calitate inferioară; pentru porci: *bostan porcesc;* **3.** ca de porc; (fig.) murdar, spurcat; grosolan, indecent: *petrecînd omul viaţă porcească.* VARL. [***Porc*** + *-esc*].

porcéşte adv. ca porcii; (fig.) grosolan, josnic, mîrşav: *se poartă porceşte.* [***Porc*** + *-esc*].

porcí, porcesc vb. (reg.) **1.** (refl.) a se purta ca un neruşinat, ca un ticălos; a se obrăznici; a se porcăi; **2.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) insulta în mod grosolan; a (se) porcăi. [De la ***porc***].

porcíe, porcii f. (fig.; fam.) atitudine, vorbă grosolană, neruşinată, indecentă: *m-am săturat de porcia voastră!* [***Porc*** + *-ie*].

porcín, ~i, porciná, ~e a. **1.** care aparţine porcului, referitor la porc, caracteristic porcilor, provenind de la porci: *pestă porcină;* **2.** ca de porc, asemănător porcului: *îşi fixă privirea sa porcină asupra mea.* PR. // f. (la pl.) denumire dată subfamiliei de animale din care fac parte porcii; (şi la sg.) animal din această subfamilie; suine: *se ocupă cu creşterea porcinelor.* [Din fr. ***porcin***].

porcínă, porcini şi **porcine** f. (pop.) **1.** carne de porc; (p. ext.) preparate din carne de porc; **2.** (bot.; pop.) iarbă-grasă (*Portulaca oleracea*); **3.** (bot.; pop.) troscot (*Polygonum aviculare*). [Lat. ***porcinus***].

porcói, porcoaie n. (pop.) **1.** grămadă de fîn, de paie etc.; porcan; (spec.) căpiţă, stog; **2.** (p. gener.) grămadă (nu prea mare), morman, maldăr, porcan: *zuruia vesel un purcoi de napoleoni.* DELAVR.; (şi: **purcoi**). [***Porc*** + *-oi*].

porcoiáş, porcoiaşe n. diminutiv al lui porcoi: *adunase un porcoiaş de bani;* (şi: **purcoiaş**). [***Porcoi*** + *-aş*].

porcós, ~şi, porcoásă, ~e a. **1.** care se poartă ca un porc; nesimţit, indecent, grosolan: *ce băiat porcos!;* **2.** care denotă necuviinţă, indecenţă; necuviincios, indecent; vulgar: *vorbe porcoase.* [***Porc*** + *-os*].

porculéţ, porculeţi m. (iht.; reg.) porcuşor (*Gobio gobio*). [***Porc*** + *-uleţ*].

porcuşór, porcuşori m. **1.** diminutiv al lui porc; **2.** peşte mărunt din familia crapului, cu corpul în formă de fus, cu un şir de pete negricioase pe laturi, cu două mustăţi în colţul gurii, care trăieşte în apele dulci din regiunile de dealuri şi de şes; murgoi, porcan, porcaş, pietroşel, porculeţ (*Gobio gobio* şi *uranoscopus*); **3. porcuşor de Guineea,** cobai (*Cavia porcellus*); **4.** (pop.; în forma **porşor**) porcoi: *cei patru boi rumegau împrejurul porşorului de fîn.* SL.; (şi: (pop.) **porşor**). [***Porc*** + *-uşor*].

poréclă, porecle f. **1.** (înv. şi reg.) nume (de familie): *ce-ar zice moşul meu cînd ar afla că mi-am schimbat porecla familiei?* AL.; **2.** supranume dat, de obicei în bătaie de joc, unei persoane (şi urmaşilor ei) în legătură cu o caracteristică a fizicului, a psihicului, a activităţii sale; poreclire; (p. gener.) supranume: *duminica oamenii n-au porecle, li se spune curat pe numele cele bune.* SOR.; *iese moş Gheorghe, căci aşa îl chema pe om, iar Talancă era porecla sa.* VIERU. [Din sl. ***poreklo***].

porecli, poreclesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a numi, a denumi: *vor porecli numele vostru* (a. 1574). GCR.; **2.** a da cuiva o poreclă; a supranumi: *au început a porecli pe moş Nichifor şi a-i zice Nichifor*

P Q

Coţcariul. CR.; *duminică e păcat să porecleşti lumea.* SOR. [De la **porecli**].

poreclíre, porecliri f. faptul de a porecli; (p. ext.) poreclă: *şi cîte porecliri pe-ascuns îmi spune.* COŞB. [V. **porecli**].

poreclít, ~ţi, poreclită, ~e a. care are o poreclă, un nume suplimentar (de batjocură): *Ferhad-paşa, poreclit Charcalan (şarpele negru).* BĂLC. [V. **porecli**].

porfír n. **1.** rocă vulcanică dură alcătuită în general din cristale de feldspaţi, cuarţ, mică etc., folosită în construcţii (ca stîlpi, coloane, socluri etc.); (p. gener.) nume dat unor roci dure, cu structură asemănătoare celei descrise mai sus: *în havuzul de porfir.* BOL.; *privind sănin acele coloane de porfir.* MAT.; **2.** (spec.) (bucată de) marmură de diverse culori; (şi: **porfíră**). [Din gr. mod. ***porfír,*** fr. ***porphyre***].

porfíră[1], porfire f. (înv.) **1.** purpură: *îmbrăcaţi în porfiră împărătească.* CR.; (adj.) *chipu-i e crin, porfiră.* ALEX.; **2.** (adesea adj.) varietate de struguri cu boabele roşietice: *poamă profiră.* // n. (pop.; adesea adj.; în forma **profir**) varietate de vin de culoare roşie: *gusta pelinurile stufoase şi profire.* OD.; *butoiaş cu profir vechi;* (şi: **profir**). [Din gr. mod. ***porfíra***].

porfíră[2] f. v. **porfir.**

porfíric, ~ci, porfirică, ~ce a. care conţine porfir, cu structură de porfir, care este asemănător porfirului: *granit porfiric.* [Din fr. ***porphyrique***].

porfiríe, porfirii f. nume generic pentru unele boli ereditare provocate de tulburări în metabolismul pigmentului sanguin, caracterizată prin producerea excesivă de porfirine, prin prezenţa acestora în sînge şi prin excretarea lor în urină, care se manifestă prin leziuni cutanate, sensibilitate la radiaţii solare etc. [Din fr. ***porphyrie***].

porfirín, ~i, porfirină, ~e a. (înv.; rar) de porfir: *coloane porfirine.* AL. [***Porfir*** + ***-in***].

porfiríină, porfirine f. pigment organic ce formează structura de bază a hemoglobinei, a clorofilei şi a citocromilor. [Din fr. ***porphyrine***].

porfirít, porfirite n. rocă vulcanică formată din cristale de plagioclaz, andezit, piroxen etc., înglobate într-o masă stieloasă sau fin cristalizată; (p. gener.) nume dat unor roci cu cristale mari, înglobate într-o masă măruntă. [Din fr. ***porphyrite,*** germ. ***Porphyrit***].

porfiríu, ~ii, porfirie, ~ii a. (înv. şi reg.) roşu-aprins, purpuriu, vişiniu. // n. vin roşu: *un litru de profiriu;* (şi: **profiriu**). [***Porfir*** + ***-iu***].

porfiroblást, porfiroblaste n. mineral în rocile metamorfice cu cristale mai mari decît celelalte cristale asociate. [Din fr. ***porphyroblaste***].

porfiroblástic, ~ci, porfiroblastică, ~ce a. (despre structura rocilor metamorfice) care conţine porfiroblaste. [Din fr. ***porphyroblastique***].

porfirogenét, ~ţi, porfirogenetă, ~e a. titlu atribuit prinţilor bizantini născuţi în timpul domniei tatălui lor; persoană care avea acest titlu: *corpul de gardă al porfirogeneţilor de la Bizanţ.* SAD. [Din gr. mod. ***porphyroghénetos,*** fr. ***porphyrogénète***].

porfiroíd, ~zi, porfiroidă, ~e a. de natura porfirului, asemănător cu porfirul. [Din fr. ***porphyroïde***].

porghíc m. v. **poghircă.**

poricále f. pl. (reg.) fructe, poame (de tot felul): *cofe de zmeură şi feli de feli de poricale.* CR.; (şi: **puricale**). [Din gr. mod. ***porikά*** (pl. lui ***porikó***)].

porifér, ~i, poriferă, ~e a. (despre materiale) care are calitatea de a produce pori în masa unui material (vîscos) cu care se amestecă; porigen. [Din fr. ***poriphère***].

porigén, ~i, porigenă, ~e a. porifer. [De la ***por*** (după *gazogen, lacrimogen*)].

póriu m. v. **pur[1].**

porneálă, porneli f. (pop.) **1.** faptul de a porni; plecare; **a o lua în porneală,** a pleca, a porni la drum: [cerbul] *o luă în porneală şi nu mai da pe la izvor.* CR.; **2.** ducere a oilor la păscut; **a merge** (sau **a pleca, a duce etc.**) **în** (sau **la**) **porneală,** a merge cu oile la păscut de pe o pajişte pe alta (noaptea): *ducea oile în porneală.* GANE; **3.** loc de păşunat pentru oile cu lapte; **4.** pornire, impuls: *are el porneala asta, să mintă.* [***Porni*** + ***-eală***].

porní, pornesc vb. **1.** (intr. şi refl.) a pleca din locul unde se află, a se îndrepta spre ceva; (p. ext.) a merge: *se porni şi, înspre sară, ajunse la castelul Ghenarului.* EM.; *şi s-a pornit iubita şi s-a pierdut în zare.* BAC.; **a porni cu dreptul** (sau **cu stîngul**), a avea succes (sau insucces) într-o acţiune; **2.** (tr. şi intr.) a (se) pune în mişcare: *trenul se porneşte în sfîrşit.* CAR.; **3.** (intr. şi refl.) a începe să funcţioneze, a intra în funcţiune; (tr. fact.) a pune în funcţiune: *a pornit moara;* **4.** (intr., refl. şi tr.) a se hotărî, a se apuca să facă ceva; a începe o activitate: *cînd pornesc toţi să vorbească.* PANN; *pornea greu o treabă.* GHEŢIE; (pop.) **a porni grea** (sau **într-adaos**), a rămîne însărcinată: *fragi şi capşune pentru cineva care pornise într-adaos.* CR.; **5.** (intr. şi refl.) a începe să se desfăşoare, să se dezlănţuie; a (se) declanşa: *se pornise vîntul prin cireş.* COŞB.; **6.** (tr.) a face să înceapă o acţiune: *să iertaţi, boieri, ca nunta s-o pornim şi noi alături.* EM.; **a porni judecată** (sau **proces**), a intenta cuiva un proces, a da pe cineva în judecată: *femeia nu poate porni judecata fără autorizaţia bărbatului ei;* **7.** (refl.) a se repezi, a se năpusti, a da năvală: *s-a pornit asupra norodului;* **8.** (intr. şi refl.) a începe să curgă; a ţîşni: *ştia că sudoarea odată pornită nu-l iartă.* ST.; **9.** (intr. şi refl.) a avea tendinţa să ..., a fi înclinat să ...: *era pornit pe rele;* **10.** (tr.) a îndemna pe cineva la ceva; a stimula, a îmboldi: *un avînt neînstrunat ce-l pornea să meargă supus ... la chemarea porumbiţei.* OD.; **11.** (tr.) a întărîta, a aţîţa, a incita: *nu-i mai porni spre mînie.* PANN. [Din sl. ***porinonti*** „a împinge"].

pornire, porniri f. **1.** acţiunea de a (se) porni; plecare; expediere: *toate fiind gata de pornire, împăratul le dete cheile.* ISP.; **2.** punere în mişcare sau în funcţiune; (spec.) demarare: *pornirea maşinii; pornirea morii;* **3.** început, începere a unei acţiuni: *să nu facem nici o pornire mai nainte de a gîndi.* MARC.; **4.** impuls, imbold; elan, avînt: *să pun pornirii frîu?* COŞB.; *oscilă un timp între cele două porniri.* GHEŢIE; **5.** înclinare naturală; predispoziţie: *înţelegea pornirea firească şi bună a copilei.* SL.; *un ticălos trebuie silit să-şi învingă pornirile.* PR.; **6.** patimă; înverşunare: *se simte cu-nfocare a dragostei pornire.* AL.; **7.** furie, violenţă: *un crac de munte se dezbină cu pornire.* NEGR. [V. ***porni***].

pornít, ~ţi, pornită, ~e a. **1.** înclinat, predispus spre ...: *avînd şi el spiritul pornit spre poezie.* OD.; **2.** supărat, mînios, furios: *Vodă ... s-au arătat pornit asupra tinerimei.* AL.; **3.** lăsat pe o parte; înclinat, povîrnit: *o şandrama pornită într-o parte.* SAD. [V. ***porni***].

pornitór, ~i, pornitoáre a. (înv.; rar) care se dezlănţuie, se porneşte: *cutremur de apă pornitoare.* BIBLIA. // n. mecanism, dispozitiv pentru pornirea unor motoare, maşini etc.; (spec.) demaror. [***Porni*** + ***-tor***].

pornitúră, pornituri f. (înv. şi pop.) porţiune de teren deplasată prin alunecare: *inundaţiile lăsau în urmă pornituri îngrozitoare.* [***Porni*** + ***-tură***].

pórno a. invar. cu caracter pornografic: *literatură, film porno.* [Din fr., engl. ***porno***].

pornocraţíe f. dominaţie a obscenităţilor cu caracter sexual într-o societate: *corupţie, speculă şi pornocraţie.* EM. [***Porno*** + ***craţie*** (<gr.*krátos* „putere"].

pornográf, pornografi m. persoană care spune pornografii; autor de opere pornografice; amator de obscenităţi, de lucruri imorale: *i-am spus pornograf şi plagiator.* EM. [Din fr. ***pornographe***].

pornográfic, ~ci, pornografică, ~ce a. care conţine pornografii, cu caracter de pornografie; obscen, imoral, indecent, licenţios: *scutura* [cărţile] *de coperţi ca şi cînd s-ar fi aşteptat să pice din ele fotografii pornografice.* PR. [Din fr. ***pornographique***].

pornografíe, pornografii f. **1.** ceea ce are caracter obscen; ceea ce depăşeşte flagrant limitele bunei-cuviinţe, moralei: *pornografia a invadat literatura şi cinematografia;* **2.** scriere, fotografie, vorbă, atitudine etc. obscenă, indecentă. [Din fr. ***pornographie***].

porobóc, poroboci m. (înv. şi reg.) prunc, copil mic: *deaca naşte porobocul ... nu-ş mai aduce aminte de durori.* N.TEST. [Din sl. ***porobokŭ***; cf. ucr. ***parobok***].

porogánie, porogănii f. (reg.) **1.** păţanie; întîmplare, istorie (hazlie): *apoi începe a-i spune toată porogania.* POP.; **2.** snoavă. [Din rus. ***poruganie*** „bătaie de joc"].

poróinic, poroinici m. nume dat mai multor plante erbacee din familia orhideelor, cu flori mari, plăcut mirositoare, dintre care mai cunoscută este aceea cu florile purpurii, din tuberculii căreia se prepară salepul; salep (*Orchis mascula*); (şi: **poranic**). [Et. nec.].

poróncă f. v. **poruncă.**

poroncí vb. v. **porunci.**

poroplást, poroplaste n. material plastic poros folosit la confecţionarea bureţilor de toaletă, a saltelelor etc. şi ca izolant în construcţii, instalaţii. [Din engl. ***poroplastic***].

porós, ~şi, poroásă, ~e a. **1.** cu pori, cu mici orificii, cu găuri; care nu e compact: *oase poroase;* **2.** afînat: *pămînt poros.* [Din fr. ***poreux,*** lat. ***porosus,*** it. ***poroso***].

porozimétru, porozimetre n. aparat pentru măsurarea porozităţii hîrtiei. [Din fr. ***porosimètre***].

porozitáte, porozităţi f. **1.** proprietate a unui corp de a avea pori în masa[2] sa: *toate corpurile se caracterizează prin mai mare sau mai mică porozitate.* BL.; **2.** defect al unei piese (metalice) turnate, constînd în prezenţa unor goluri în corpul ei; **3.** mărime caracteristică a materialelor poroase utilizate în acustică, definită prin raportul dintre volumul de aer din pori şi volumul total al materialului; **4.** caracteristică a hîrtiei determinată prin procedee tehnice. [Din fr. ***porosité***].

porridge [pórigi] n. mîncare specifică bucătăriei engleze, preparată din fulgi de ovăz sau de porumb. [Cuv. engl.].

porşór m., n. v. **porcuşor.**

port[1], porturi n. **1.** faptul de a purta, de a deţine, de a folosi: *port ilegal de armă;* **2.** îmbrăcăminte caracteristică unui popor, unei regiuni, unei epoci etc.; fel de îmbrăcăminte folosit la anumite ocazii; costum: *un bătrîn atît de simplu, după vorbă, după port.* EM.; *port ţărănesc;* **3.** mod de a se purta; atitudine; ţinută: *ori te poartă cum ţi-e vorba, ori vorbeşte cum ţi-e portul.* Z. [De la ***purta***].

port[2], porturi n. **1.** loc amenajat pe malul unei ape navigabile, dotat cu instalaţiile necesare pentru acostarea, adăpostirea, încărcarea, descărcarea şi repararea navelor; liman, pristaniţe: *vaporul a intrat în port;* **2.** oraş în care se află un asemenea loc amenajat: *Constanţa este port la Marea Neagră;* **3.** (fig.) loc adăpostit, liniştit; liman: *a ajunge în port.* [Din fr. ***port,*** it. ***porto***].

port-[3] element de compunere cu sensul „purtător de", „susţinător de", „purtare de". [Din fr. ***porte-***].

P Q

portábil, ~i, portabilă, ~e a. uşor de transportat; care poate fi purtat cu sine; portativ, transportabil: *aparat portabil.* [Din fr. ***portable***].

portáj, portaje n. (nav.) parte a unui fluviu în care navigaţia fiind imposibilă, ambarcaţiunile trebuie transportate pe uscat. [Din fr. ***portage***].

portál, portaluri şi **portale** n. **1.** intrare principală monumentală într-un edificiu (încadrată cu un chenar bogat ornamentat): [î]*n două laturi templul deschise a lui portale.* EM.; *deasupra portalului ... era scris cu litere mari, aurite.* SAD.; **2.** deschidere din piatră sau din metal la intrarea unor poduri mari de cale ferată; **3.** construcţie de zidărie sau de beton la gura unui tunel, care consolidează pământul din jurul gurii acestuia. [Din germ. ***Portal,*** it. ***portale***].

portaltól, portaltoale n. plantă viguroasă pe care se face altoirea. [***Port-***[3] + ***altoi***].

portamént, portamente n. **1.** (rar) capacitate a unui vorbitor de a face ca un sunet să persiste pe anumite elemente ale vorbirii: *cultura portamentului ni se arată ... ca o condiţiune neîncongiurată pentru orişicare orator, pentru că numai portamentul singur e în stare de-a reda ... o espresiune de gravitate.* EM.; **2.** (muz.) mod de execuţie constînd în alunecarea lină de la un sunet la altul, abia atingînd sunetele intermediare. [Din it. ***portamento,*** germ. ***Portament(o)***].

portánt, ~ţi, portantă, ~e a. (tehn.) care susţine, care poartă ceva; susţinător; **forţă portantă,** portanţă. [Din fr. ***portant***].

portánţă, portanţe f. **1.** forţă care asigură sustentaţia unui corp în mişcare cufundat într-un fluid; forţă portantă (de ex., a unui avion în zbor); **2.** (p. ext.) (cea mai mare) sarcină pe care o poate suporta un teren, un sistem tehnic etc. [Din fr. ***portance***].

portár, portari m. **1.** persoană care păzeşte intrarea la o instituţie, la o întreprindere, la o casă particulară: *portarul îl primi.* NEGR.; **2.** titlu dat, în ţările române, boierului însărcinat cu paza curţii domneşti, cu luarea jurămîntului pentru judecată, iar în Ţara Românească şi cu executarea hotărniciilor, cu primirea solilor străini etc.; boier care purta acest titlu; **vel portar** sau **portar mare,** şeful acestor dregători; **(vel)portar de Suceava (sau al Sucevei),** mare dregător însărcinat cu apărarea capitalei şi a curţii domneşti moldovene; comandant suprem al oştirii moldovene din trecut; hatman; boier care purta acest titlu: *m-am pus la porunca lui, ca şi portarul Sucevei.* DELAVR.; **3.** jucător care apără spaţiul porţii proprii (la fotbal, handbal, hochei etc.) spre a împiedica primirea golurilor. [***Poartă*** + ***-ar***].

portármă f. **permis de portarmă,** permis de a deţine şi a folosi o armă. [***Port-***[3] + ***armă***].

portatív[1]**, ~i, portativă, ~e** a. transportabil, portabil: *aceste mici sobe portative.* SAD.; **dicţionar portativ,** dicţionar de format mic, cu un număr redus de cuvinte şi sensuri; **(aparat de) radio portativ,** aparat de radio cu tranzistori, de dimensiuni reduse, care poate fi transportat şi ascultat peste tot. // n. (rar) obiect portabil (şi pliabil): *preotul ... se îndrepta spre portativul deschis în stînga altarului.* GHEŢIE. [Din fr. ***portatif***].

portatív[2]**, portative** n. **1.** sistem de cinci linii orizontale, paralele şi egal distanţate, pe care şi între care se scriu notele muzicale: *portativ cu note;* (fig.) *poezia lui Eminescu e clădită pe mai multe portative.* BL.; **2.** (rar) liniatură: *caietele erau ... semnate caligrafic pe un portativ tras uşor cu creionul.* CĂL. [Cf. germ. ***Portativ*** „mică orgă portabilă"].

portavión, portavioane n. navă militară de mare tonaj, înzestrată cu o punte pentru decolarea şi apuntarea avioanelor de luptă. [Din fr. ***porte-avions***].

portavóce, portavoce n. instrument metalic în formă de pîlnie (dotat cu un microfon) folosit la transmiterea unor informaţii, comenzi etc. la distanţă; (p. gener.) megafon: *punînd mîinile amîndouă lîngă gură ca o portavoce.* CAR.; *cînd vede o demonstraţie împotriva securităţii se inflamează şi, prin portavoce ..., ameninţă.* PATAP. [Din it. ***portavoce***].

pórtă, porte a. venă ***portă,*** venă care colectează sîngele încărcat cu substanţe nutritive de la organele digestive şi îl transportă la ficat. [Din fr. ***porte***].

portăreásă, portărese f. **1.** femeie care păzeşte intrarea unei instituţii, a unei case particulare etc.: *portăreasa poate să declare ceea ce a văzut.* PR.; **2.** soţia portarului. [***Portar*** + ***-easă***].

portărél, portărei m. **1.** slujbaş domnesc subordonat portarului, în ţările române: *din larguri de palută ies patru portărei; au coifuri, au ceaprazuri, au suliţa la ei.* COŞB.; **2.** funcţionar în vechea organizare judecătorească însărcinat cu notificarea actelor de justiţie şi cu executarea hotărîrilor judecătoreşti: *portărelul merge din casă în casă însoţit de şeful postului de jandarmi.* ST.; *portărelii se perindară din odaie în odaie.* GHEŢIE. [***Portar*** + ***-el***].

portbagáj, portbagaje n. dispozitiv accesoriu sau spaţiu într-un vehicul, în care se transportă bagajele: *a deschis portbagajul şi a scos ... un baston.* GHEŢIE. [Din fr. ***porte-bagages***].

portbalonétă, portbalonete f. dispozitiv de piele, ataşat la centura militară, în care se fixează şi se poartă baioneta. [Din fr. ***porte-baïonnette***].

portbebé, portbebeuri n. sac matlasat în care este purtat un bebeluş; (p. ext.) coşuleţ sau mic scăunel în care este transportat un copil mic. [Din fr. ***porte-bébé***].

portbilét, portbilete n. portofel în care se ţin bancnotele: *i-a pus în portbilet cinci sutare.* C.PETR. [Din fr. ***porte-billets***].

portcárt, portcarturi n. **1.** portofel în care se ţin actele de identitate, cărţile de vizită; **2.** porthartă. [Din fr. ***porte-cartes***].

portchéi, portchei n. inel de metal (cu toc de piele, abţibilduri etc.) pe care se ţin cheile. [***Port-***[3] + ***chei***; cf. fr. ***porte-clefs***].

portchibríturi n. pl. chibritelniţă: *portchibrituri de tinichea.* [***Port-***[3] + ***chibrituri***].

portclişéu, portclişee n. casetă în care se introduce placa pe care se fotografiază. [***Port-***[3] + ***clişeu***].

portcontáiner, portcontainere n. navă destinată transportului de mărfuri în containere. [Din fr. ***porte-containers***].

portcreión, portcreioane n. mic tub din metal, din plastic etc. în care se ţine creionul. [Din fr. ***porte-crayon***].

portcuţít, portcuţite n. organ al unei maşini-unelte de aşchiere pe care se fixează cuţitele pentru prelucrarea pieselor. [***Port-***[3] + ***cuţit***].

portdrapél m. **1.** militar care poartă drapelul unei unităţi; **2.** (fig.) persoană care se află în fruntea unei mişcări, a unui curent etc.; portstindard: *aflu acum că sînt un fel de portdrapel şi că trebuie să fiu mîndră.* PETR. // n. (pl. **portdrapele**) toc de piele prins de o curea, care se poartă în bandulieră şi în care se fixează capătul prăjinii drapelului, pentru a putea fi purtat mai uşor. [***Port-***[3] + ***drapel***; cf. fr. ***porte-drapeau***].

porţe-bonheur, porte-bonheururi [port-bonór] n. talisman: *inelul de la mama este porte-bonheur-ul meu.* [Cuv. fr.].

portelicoptér, portelicoptere n. navă purtătoare de elicoptere. [Din fr. ***porte-hélicoptères***].

pórter m. bere (englezească) neagră, tare şi amară: *luară loc la o masă şi cerură cîte un porter.* GHEŢIE. [Din engl. ***porter***].

portfárd, portfarduri n. poşetică în care îşi păstrează femeile fardurile. [***Port-***[3] + ***fard***].

porthárt n. v. **porthartă.**

porthártă, porthărţi f. geantă pliantă, cu pereţii interiori transparenţi, în care se ţin hărţi în timpul exerciţiilor şi al operaţiilor militare; (şi: **porthart**). [***Port-***[3] + ***hartă;*** cf. fr. ***porte-carte***].

portíc, porticuri şi **portice** n. 1. galerie exterioară mărginită de o colonadă (cu arcade), formînd intrarea într-o clădire monumentală sau construită în jurul unui edificiu, de-a lungul unei străzi, în jurul unei pieţe etc., servind ca loc de plimbare sau de adăpost: *mergînd la sanctuarul Madonnei di San Luca, numără pilaştrii interminabilului portic de opt chilometri.* CĂL.; **2.** instalaţie de gimnastică alcătuită dintr-un cadru (metalic) şi dintr-o serie de aparate agăţate de el cu nişte cîrlige. [Din fr. ***portique,*** lat. ***porticus***].

portiéră, portiere f. **1.** uşă cu geam la un automobil, la o trăsură închisă, la un vagon de tren: *un şofer ... ţinu portiera pe cînd ea urca.* GHEŢIE; **2.** (rar) perdea, draperie aţîrnată deasupra unei uşi (pentru a o masca): *portiera de sub catapeteasmă se mişcă uşor.* PR. [Din fr. ***portière***].

portíţă, portiţe f. diminutiv al lui poartă; poartă mică prin care circulă oamenii (făcută alături de poarta mare sau tăiată în aceasta): *fata se apropie de un gard de lemn şi deschide portiţa.* EL.; **portiţă de scăpare,** posibilitate de scăpare dintr-o situaţie dificilă: *o portiţă de scăpare există undeva, ea trebuie descoperită cît mai repede.* GHEŢIE. [***Poartă*** + ***-iţă***].

portjartiér, portjartiere n. obiect de lenjerie feminină, confecţionat dintr-un material textil (elastic), de care sînt prinse jartierele. [***Port-***[3] + ***jartieră***].

pórtland n. ciment obţinut prin pulverizarea unui amestec de argilă şi de cretă calcinată. [Din fr. ***portland***].

portlandián, ~eni, portlandiană, ~ene n. şi a. (care ţine de, referitor la) ultimul etaj al jurasicului, caracterizat prin faună de amoniţi, gasteropode, corali etc. [Din fr. ***portlandien***].

portmantóu, portmantouri n. dispozitiv pe care se atîrnă hainele ca să nu se şifoneze; umeraş. [Din fr. ***portemanteau***].

portmanuscrís, portmanuscrise n. (tipogr.) cleşte de lemn care fixează pagina manuscrisului în faţa culegătorului. [***Port-***[3] + ***manuscris***].

portmonéu, portmonee n. pungă de piele, de material plastic etc. în care se ţin banii (mărunţi); (p. ext.) portofel: *mi-am împachetat bine bancnotele în portmoneu.* EL. [Din fr. ***porte-monnaie***].

pórto[1] n. taxă plătită pentru o scrisoare, pentru un colet, pentru o sumă de bani expediată prin poştă. [Din it. ***porto***].

pórto[2] n. vin tare şi dulce, de obicei roşu, originar din Portugalia: *consumatorii îşi beau în tihnă ... păhărelele de porto.* GHEŢIE. [Din fr. ***porto***].

portocál, portocali n. pom fructifer mediteranean şi subtropical din familia rutaceelor, cu frunze persistente, cu flori albe parfumate, cu fructe comestibile (*Citrus aurantium*): *din flori de portocal se fac infuzii, iar florile distilate dau o apă excelentă pentru a calma nervii.* [De la ***portocală***].

portocálă, portocale f. **1.** fructul portocalului, de formă sferică, de culoare galbenă-roşiatică, zemos, aromat, cu miezul dulce-acrişor, bogat în vitamine, săruri de sodiu şi de potasiu, calciu etc.; naramză[1]: *în faţa magazinelor alimentare ..., fructe, portocale, mandarine, banane.* PR.; **2.** (rar) lumînare lungă şi subţire, răsucită ca un ghem, pentru a putea fi ţinută mai uşor în mînă: *Lache scoate din buzunar o portocală, îi trage coada şi ia ... lumină.* CAR. [Din gr. mod. ***portokálli***].

portocalíu, ~ii, portocalie, ~ii a. de culoarea galbenă-roşie a portocalei; oranj, naramzat, narangiu: *se vede soarele portocaliu.* CAR. // n. culoare situată în spectrul luminii între roşu şi galben: *preferă portocaliul.* [*Portocală* + *-iu*].

portochelări, portochelari m. toc de piele, de metal, de material plastic etc. în care se ţin ochelarii. [*Port-*[3] + *ochelari*].

portofél, portofele n. obiect din piele, din material plastic, de forma unor coperte mici cu mai multe despărţituri, în care se păstrează (în buzunar, în poşetă etc.) bani, acte etc.; portofoliu: *scoase portofelul din buzunarul de la piept al vestonului.* GHEŢIE. [Din fr. *portefeuille*].

portofóliu, portofolii n. 1. (şi **portofoliu ministerial**) titlu şi funcţie de ministru; minister; departament ministerial: *a obţinut un portofoliu de la acest partid.* EM.; *el sperase, dacă nu un portofoliu ministerial, cel puţin un subsecretariat de stat.* GHEŢIE; **ministru fără portofoliu,** ministru care nu are în sarcină un anumit minister; **2.** (înv.) portofel: [fabula] *o ascundea ... în portofoliu.* NEGR.; **3.** (înv.) mapă, dosar etc. în care se păstrează acte, hîrtii de valoare etc.; **4.** totalitatea titlurilor financiare (acţiuni, obligaţiuni, certificate de depozit etc.) deţinute de o persoană şi aflate în evidenţa unei bănci: *lichidarea ... tuturor creanţelor existente în portofoliu.* GHEŢIE; **5.** totalitatea titlurilor lucrărilor contractate de o editură, în scopul tipăririi lor. [Din it. *portofoglio*].

porto-fránc n. v. **porto-franco.**

porto-fránco n. (parte dintr-un) port[2] în care mărfurile importate sau aflate în tranzit nu sînt supuse taxelor vamale şi nici altor formalităţi fiscale: *protestul împotriva pierderii privilegiului de porto-franc al oraşului Galaţi.* CĂL.; (şi: **porto-franc**). [Din it. *porto-franco*].

portór, portoare n. şaland autopropulsat care transportă material dragat. [Din fr. *porteur*].

portoricán, ~i, portoricană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic statului Porto Rico sau locuitorilor săi, referitor la Porto Rico sau la locuitorii acestuia: *obicei portorican.* // m., f. persoană (originară) din Porto Rico: *America e plină de portoricani.* [Din fr. *portoricain*].

portpăgină, portpagini f. suport de hîrtie sau de carton pe care se aşază zaţul tipografic al unei pagini pentru a putea fi transportat. [*Port-*[3] + *pagină;* cf. fr. *porte-page*].

portpérie, portperii f. 1. dispozitiv al unei maşini electrice pe care sînt fixate periile de contact; **2.** suport pentru perii. [*Port-*[3] + *perie*].

portprosóp, portprosoape n. suport pentru prosoape. [*Port-*[3] + *prosop*].

portrét, portrete n. 1. pictură, desen, sculptură, fotografie reprezentînd figuri umane, de obicei capul sau bustul unei persoane: *un portret ... atîrnat în afumatul părete.* EM.; **portret compoziţional,** portret prezentat într-un cadru oarecare (peisaj, interior etc.); (compus) **portret-robot,** desen al figurii unei persoane (de obicei infractor), realizat pe baza relatărilor victimei sau ale martorilor, servind la identificarea acesteia; **2.** (fig.) persoană care seamănă perfect (la chip) cu alta; copie: *acest copil e portretul tatălui său;* **3.** prezentare, într-o operă literară, a aspectului fizic sau a caracterului cuiva; specie literară (epică) cu un astfel de conţinut; (p. gener.) descriere, prezentare (în scris): *trage în linii simple dar groase portretul duhovnicesc al unui monah.* CĂL. [Din fr. *portrait,* germ. *Porträt*].

portretá, portretez vb. (înv.; tr.) a face cuiva un portret: *portretînd pe rînd toţi cînii.* OD. [De la *portret;* cf. germ. *porträtieren*].

portretár, portretari m. (înv.) portretist: *portretarul vînătului înjunghiat.* OD. [*Portret* + *-ar*].

portretíst, ~şti, portretistă, ~e m., f. 1. pictor, sculptor, în general artist plastic specializat în portrete; portretar: *un pictor ajunge portretist.* EM.; **2.** autor de portrete (literare); scriitor specializat în portrete literare: *arta de portretist a lui Odobescu.* VIANU. [Din fr. *portraitiste,* germ. *Porträtist*].

portretístic, ~ci, portretistică, ~ce f. şi a. 1. (gen al artelor plastice) al cărui obiect este portretul; **2.** (procedeu literar sau specie literară) care foloseşte portretul: *portretistica literară; descrieri portretistice.* // a. care aparţine portretisticii, referitor la portretistică: *e un bun povestitor ..., cu talent portretistic şi cu simţul dramaticului.* CĂL. [*Portret* + *-istic*].

portretizá, portretizez vb. (tr.) a face portretul literar al cuiva; a realiza un portret; (p. gener.) a descrie, a prezenta: *romanticii ... vor portretiza natura ca pe o iubită.* V.R. [*Portret* + *-iza*].

portretizáre, portretizări f. acţiunea de a portretiza şi rezultatul ei; descriere, prezentare (literară): *Mavrocordat e invitat ... la o vînătoare în munţi, prilej de vie portretizare a domnului.* CĂL. [V. *portretiza*].

portsăbie, portsăbii f. obiect de piele, stofă etc. prins de centură, în care se fixează şi se poartă sabia. [*Port-*[3] + *sabie*; cf. fr. *porte-glaive*].

portsárt, portsarturi n. platformă fixată la bordajul lateral al unei nave, servind la fixarea sarturilor catargului. [*Port-*[3] + *sart*].

portsatelít, portsateliţi m. element de legătură între partea centrală a unui mecanism planetar şi satelitul sau sateliţii acestuia. [*Port-*[3] + *satelit*].

portschí, portschiuri n. 1. dispozitiv care ajută la transportarea schiurilor; **2.** suport fixat pe capota autoturismelor pentru transportarea schiurilor. [*Port-*[3] + *schi*].

portscúlă, portscule f. portunealtă. [*Port-*[3] + *sculă*; cf. fr. *porte-outil*].

portsemnál, portsemnale n. suport montat pe un vehicul pentru a susţine lămpile de semnalizare. [*Port-*[3] + *semnal*].

portstindárd, portstindarde n. (rar) port-drapel. [*Port-*[3] + *stindard*].

porttabăc, porttabacuri n. (rar) tabacheră: *merge în vizite cu porttabacul gol, spre a şi-l umple.* CĂL. [*Port-*[3] + *tabac*].

portţigăr n. (rar) tabacheră: *scoate un portţigar din buzunar.* AL. [Din fr. *porte-cigare(s)*].

portţigarét, portţigarete n. 1. tabacheră; **2.** tub mic de lemn, de chihlimbar, de material plastic etc., în care se fixează ţigara pentru a fi fumată: *fumează dintr-un portţigaret lung.* PETR. [Din fr. *porte-cigarette(s)*].

portuár, ~i, portuară, ~e a. 1. care aparţine unui port[2], referitor la un port, de port: *agentul ... rezolvă formalităţile portuare.* TUD.; **2.** care are port[2]: *oraş portuar.* [Din fr. *portuaire*].

portughéz, ~i, portugheză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Portugaliei sau locuitorilor ei, referitor la Portugalia sau la locuitorii acesteia: *un nobil portughez.* SAD. // m., f. persoană (originară) din Portugalia: *am cunoscut o portugheză.* // m. pl. populaţia Portugaliei; poporul constituit ca naţiune în Portugalia: *portughezii sînt întreprinzători.* // f. limbă romanică vorbită în Portugalia, Brazilia, Angola, Mozambic, Capul Verde, Guineea-Bissau: *la o universitate din Portugalia ..., am ţinut lecţii în portugheză.* CF. [Din it. *portoghese,* fr. *portugais*].

portulác, portulaci m. mică plantă erbacee decorativă, cu tulpina ramificată, cu frunzele cărnoase, cu florile mari, viu colorate, care se deschid numai la soare; agurijoară (*Portulaca grandiflora*): *un drum de caldarîm ... îngropat în ierburi şi în flori de portulac.* GAL.; (şi: **portulacă**). [Din germ. *Portulak,* fr., lat. *portulaca*].

portulácă f. v. portulac.

portulán, portulane n. 1. hartă de navigaţie folosită în evul mediu: *portulanele sînt documente preţioase pentru istoria geografiei;* **2.** publicaţie-ghid destinată navigatorilor, cuprinzînd informaţii despre istoria, geografia, economia, situaţia politică etc. ale unei regiuni sau ale unui port[2], precum şi indicaţii utile bunei desfăşurări a navigaţiei în regiunea respectivă. [Din fr. *portulan,* germ. *Portulan*].

portuneáltă, portunelte f. piesă sau dispozitiv de prindere a unei unelte, în vederea prelucrării ei; portsculă. [*Port-*[3] + *unealtă*].

portvizít, portvizite n. (livr.) portofel (mai ales pentru acte): *ştiu că ai în portvizit scrisoarea imprudentă a tatălui meu.* PETR. [Din fr. *porte-visite*].

porţelán, porţelanuri n. 1. material ceramic alb (-albăstrui), translucid, glazurat, obţinut prin arderea unei paste de caolin, cuarţ şi feldspat, cu adaos de corindon, coloranţi etc., folosit la fabricarea vaselor de laborator, a veselei, a izolatoarelor electrice, a unor obiecte decorative etc.: *lămpi mari de bronz, cu globuri de porţelan.* VLAH.; *scoase cu acest prilej serviciul de porţelan japonez.* GHEŢIE; **2.** obiect făcut din astfel de material: *mese încărcate d-argint, de porţelanuri.* BOLLIAC; *se auzi zgomotul unui porţelan sfărîmîndu-se.* PR. [Din germ. *Porzellan*].

porţelănărie, porţelănării f. (rar) magazin de porţelanuri. [*Porţelan* + *-ărie*].

pórţie, porţii f. 1. (mai ales în forma **porţiune**) parte dintr-un tot; bucată, fragment, fracţiune: *această porţiune a Dunării avusese doi stăpîni.* HASD.; **2.** cantitate determinată dintr-un aliment, dintr-un material, dintr-o substanţă etc. (aflată într-un amestec sau realizată printr-un amestec): *am făcut o porţie de zacuscă; se pun două porţii de ciment şi una de var;* **3.** (spec.) cantitate de mîncare servită cuiva: *unele feluri de bucate se servesc şi cu jumătatea de porţie.* CAR.; **a-şi lua** (sau **a-şi primi, a-şi căpăta**) **porţia,** a primi o pedeapsă (dojană, bătaie etc., meritată) din partea cuiva: *parcă n-ar fi destule cîte pătimesc, trebuie să-mi capăt porţia şi de la copiii mei.* GHEŢIE; (şi: **porţiune**). [Din fr. *portion,* germ. *Portion,* lat. *portio, -onis*].

porţioáră, porţioare f. diminutiv al lui porţie: *porţioara lui de vin.* SAD. [*Porţie* + *-ioară*].

porţioná, porţionez vb. (tr.) a împărţi în porţii: *porţionam carnea.* [Din fr. *portionner*].

porţionáre, porţionări f. acţiunea de a porţiona şi rezultatul ei. [V. *porţiona*].

porţionát, ~ţi, porţionată, ~e a. împărţit în porţii. [V. *porţiona*].

porţiúne f. v. porţie.

porúcic, porucici m. (înv.) locotenent; (p. gener.) ofiţer (rus): *vreau să mă primească parucic.* GHICA; *fu înaintat porucic pentru acte de bravură.* CĂL.; (şi: **parucic**). [Din rus. *porucik*].

porúmb, ~i, porumbă, ~e a. (pop.) (care are lîna, pielea, penele) de culoare cenuşie-albăstruie; porumbiu: *o păreche de boi ... porumbi la păr.* CR. // m. (ornit.; pop.) **1.** porumbel (*Columba livia domestica*): *porumbii tăi cei albi au luat cîmpii.* EM. **2.** plantă anuală din familia gramineelor, cu tulpina înaltă, cu inflorescenţa un spic sau un panicul, cultivată ca plantă alimentară, industrială şi furajeră; păpuşoi, cucuruz, mălai (*Zea mays*): *în porumbii lor te mînca lupul, aşa erau de mari.* SOR.; *vîntul ... se iscă din senin, făcînd să tremure ... frunzele sunătoare ale cocenilor de porumb.* GHEŢIE; **3.** (p. restr.) ştiuletele împreună cu boabele de pe el, cu sau fără pănuşile care-l învelesc; boabele desprinse de pe ştiulete, folosite în alimentaţie: *venise la măcinat un bătrîn cu porumb.* DELAVR.; *toată noaptea o să coacem porumb.* ST.; a **lua cuiva porumbul de pe foc,** a dejuca planurile cuiva; a-i face cuiva o festă: *fu silit să înghită găluşca, aflînd că zeul zeilor îi luase*

porumbul de pre foc. ISP.; **4.** (col.) recoltă obținută de la aceste plante: *grîul și porumbul ... s-au făcut berechet.* GAL.; **5.** (bot.; reg.) porumbar[2] (*Prunus spinosa*). // n. (pl. **porumburi**) porumbiște: *o croim ... prin porumburile oamenilor.* VLAH.; *în porumburi, în grîne, mai greu să se ascundă hoții.* ST. [Lat. ***palumbus***].

porumbác, ~ci, porumbacă, ~ce a. (pop.) pestriț; cenușiu, sur: *privi ... la cucoșul cel mare porumbac.* SAD.; *cal porumbac.* // f. pasăre domestică cu penele pestrițe: *mai avem două porumbace.* // m. **1.** fluture mare de noapte, cu aripile din față galbene cu dungi cafenii și cu cele din spate multicolore (*Sphinx euphorbiae*); **2.** (fam.) țigan. [***Porumb*** + *-ac*].

porumbár[1], porumbare n. **1.** hulubărie, porumbărie: *îmi limpezesc suflet și frunte pe lîngă porumbarul cu făpturi mărunte.* BL.; **2.** pătul[1], coșar[2]. // m. (pl. **porumbari**) **1.** persoană care se ocupă cu creșterea sau cu vînzarea porumbeilor; **2.** (ornit.; reg.) uliul găinilor (*Accipiter gentilis*). [***Porumb*** + *-ar*].

porumbár[2], porumbari n. arbust sălbatic din familia rozaceelor, cu ramuri spinoase, cu flori albe, cu fructe sferice negre-vinete; porumb, porumbică, scorombar (*Prunus spinosa*): *nici n-a-nflorit porumbarul.* SOR. [***Porumbă*** + *-ar*].

porumbáș, porumbași m. (pop.) porumbel: *pe deasupra de oraș, a zburat un porumbaș.* POP. [***Porumb*** + *-aș*].

porúmbă[1], porumbe f. (ornit.; reg.) porumbiță: *o porumbă minunată, cu o gușă purpurată.* POP. [***Porumb*** + *-ă*].

porúmbă[2], porumbe f. fructul porumbarului[2], sferic, de culoare neagră-vineție, cu gust acru, astringent; porumbea, scoroamb: *murături pigmentate cu porumbe, mure și măceși.* CĂL.; *rîde dracu de porumbe negre.* Z. [Lat. ****palumba***].

porumbăríe, porumbării f. **1.** (reg.) adăpost, coteț pentru porumbei, construit de obicei la oarecare înălțime față de sol (în podul grajdului, magaziilor etc.); porumbar[1], hulubărie: *pisicile au pătruns în porumbărie;* **2.** (fam.) locuință situată la o înălțime prea mare (și cu acoperișul țuguiat): *m-am săturat să stau în porumbăria asta;* **3.** mulțime de porumbei: *uliul a dat iarna în porumbărie.* [***Porumb*** + *-ărie*].

porumbeá (~ícă), porumbele f. **1.** porumbă[2]: *îmi plăceau și mie covrigii mai mult decît pădurețele și porumbrelele uscate.* SAD.; **cînd o face plopul nuci, și sălcuța mere dulci, și răchita porumbele,** niciodată; **2.** (bot.; reg.) porumbar[2] (*Prunus spinosa*): *tufe de porumbrică.* C.PETR.; *frunză verde porumbică, stă voinicul la potică.* POP.; (și: (reg.) **porumbrea**). [***Porumbă*** + *-ea (-ică)*].

porumbél, porumbei m. nume dat mai multor specii de păsări (sălbatice sau domestice) din familia columbidelor, de mărime mică sau mijlocie, granivore, cu ciocul scurt și cu penajul diferit colorat, care trăiesc în perechi (*Columba livia* și *livia domestica, cenas, palumbus* etc.); pasăre din una din aceste specii; hulub, porumb: *văzu pe sus un stol de șapte porumbei.* ISP.; **porumbel călător** (sau **de poștă**), porumbel dresat să se întoarcă la locul de unde a fost trimis, fiind folosit pentru transmiterea unor mesaje; **ca porumbeii** (sau **ca doi porumbei**), ca doi îndrăgostiți; drăgăstos, tandru: *ei se giugiuliră ca niște porumbei.* ISP.; *logodnicii se țineau îmbrățișați, ca doi porumbei.* GHEȚIE; **2. de-a porumbeii,** numele unui joc de copii; **3.** știulete de porumb cu boabele încă necoapte, care se mănîncă fierte sau coapte în spuză: *o vînzătoare de porumbel fierbinte.* PETR.; **4.** (bot.) porumbar[2] (*Prunus spinosa*): *merge ... în niște porumbrei, unde vede un iepure dormind.* CR.; **5.** (bot.; la pl.) ceapa-ciorii (*Muscari botryoides*). // a. (pop.) porumbiu: *un cal vînăt porumbel.* POP.; (și: (reg.) **porumbrel**). [***Porumb*** + *-el*].

porumbín n. produs alimentar dietetic obținut dintr-un amestec de griș de porumb cu amidon de cartofi. [De la ***porumb***].

porumbíște, porumbíști f. **1.** lan de porumb; porumburi, păpușoaie, păpușoiște: *s-arată, fără de veste, din desișul porumbiștelor.* DELAVR.; **2.** loc de pe care s-a cules porumbul: *o luară pe un drum prăfuit ..., de-a lungul unor porumbiști pustii.* GHEȚIE. [***Porumb*** + *-iște*].

porumbíță, porumbițe f. **1.** femela porumbelului; porumbă[1], porumbea, hulubiță: *o porumbiță clocise anul trecut timp de trei săptămîni.* CĂRT.; **2.** epitet dezmierdător pentru o fată sau o femeie (iubită): *porumbița mea, ... sîntem supuși ... poruncilor tale.* ISP.; *peste jumătate de an să te văd porumbițo!* BUSUIOC. // a. (pop.) porumbiu: *pasăre pestriță ... la cioc porumbiță, la gură plăviță.* POP. [***Porumb*** + *-iță*].

porumbíu, ~ii, porumbie, ~ii a. (reg.) (care are lîna, penele, părul) cenușiu ca penele sau ca gușa porumbelului; porumb, porumbel, porumbac. [***Porumb*** + *-iu*].

porumbreá f. v. **porumbea.**

porumbrél m. v. **porumbel.**

porúncă, poruncí f. **1.** dispoziție dată de o autoritate, care trebuie executată întocmai; ordin, comandă: *arhiducii își uniră atunci oștirile, din porunca împăratului.* BĂLC.; *porunca spune că trebuie să vă aflați acolo, la oraș, mîine în zori.* ST.; **la poruncă,** imediat ce se dorește; de îndată: *o evoluție fireasc㠠... nu se face la poruncă și nici nu se poate accelera pe cale chimică.* BL.; (rar) **de poruncă,** prin constrîngere; în silă: *ea tot umbla din loc în loc și-a greu, ca de poruncă.* COȘB.; **a avea pe cineva sub** (sau **la**) **porunca sa,** a avea pe cineva la dispoziție; a putea dispune după plac de cineva; (fam.) **ce-i porunca?,** ce dorești?: *da ce-i porunca, Ana?* REBR.; **2.** (reg.) ordin de chemare în armată: *of, săraca cătana, cîndu-i vine porunca.* POP.; **3.** lege religioasă sau morală; precept, învățătură: *dar ce folos cînd calci porunca lui Hristos și pilda lui?* MAT.; *oamenii minteau, furau, se ucideau în disprețul oricăror principii și porunci dictate de Dumnezeu.* GHEȚIE; **cele zece porunci,** decalogul: *aceasta este una din cele zece porunci: să iubești pe aproapele tău.* NEGR. // (cu valoare de imper.) poruncește!, porunciți!, la ordin!: *poruncă, prea-nalte împărate!* POP.; (și: (pop.) **poroncă**). [De la ***porunci***].

porunceálă, porunceli f. (pop.) poruncă; **de** (sau **după**) **porunceală,** făcut sau acceptat din ordin, impus cu forța; la comandă: *n-ar fi fost niciodată în stare să ducă la capăt o muncă de porunceală.* GHEȚIE. [***Porunci*** + *-eală*].

poruncí, poruncesc vb. **1.** (tr.) a da poruncă, a dispune ca ceva să se îndeplinească întocmai; a ordona: *hatmanul ... o poroncit oamenilor lui să se retragă.* AL.; **2.** (înv.; tr.) a încredința cuiva o sarcină; a însărcina: *porțile erau străjuite și păzitorii porunciți a nu lăsa să iasă nime.* NEGR.; **3.** (intr.) a fi stăpîn; a domni, a conduce; a hotărî, a decide (ca stăpîn): *în satul orbilor chiorul poruncește.* Z.; (fig.) *nimeni și nimic de pe lumea asta nu putea schimba ceea ce singură soarta poruncise.* GHEȚIE; **4.** (tr.) a-și impune (un anumit comportament): *îmi porunceam să nu mă gîndesc la nimic.* EL.; *își poruncise să fie precaută și rezervată.* GHEȚIE; **5.** (tr.) a cere să i se aducă, să i se pună la dispoziție; a comanda: *poroncește unei slugi să deie lui Ivan ceva de mîncare.* CR.; *au fost poruncite îndată ceaiuri fierbinți.* GHEȚIE; **6.** (înv. și pop.; tr.) a trimite vorbă, a comunica cuiva ceva; a vesti: *poruncit-a bădița ... să mă duc, că el se-nsoară!* POP.; **7.** (pop.; tr.) a comanda să se confecționeze, să se fabrice ceva: *au poruncit un monument frumos.* DELAVR.; (și: (reg.) **poronci**). [Din sl. ***poročiti***].

poruncíre, porunciri f. (înv.) faptul de a porunci; dreptul, posibilitatea de a-și exercita puterea: *dacă li se dă putere în mînă, prin lungă poruncire, în urmă poruncește după voia sa.* B.-DEL. [V. ***porunci***].

poruncít, ~ți, poruncită, ~e a. **1.** cerut (printr-o poruncă); impus: *se purta cu mare discreție, evitînd să afișeze o nepăsare sau o veselie poruncită.* GHEȚIE; (subst.) *a veni ... și mi-a aduce cele poruncite.* CR.; **2.** comandat: (subst.) *s-a întors vistiernicul la împărăție cu cele poruncite.* SAD. // f. (înv.) poruncă divină, precept religios: *lada cu poruncitele pre groapa lui Hristos au semnat.* PALIA. [V. ***porunci***].

poruncitór, ~i, poruncitoáre a. **1.** (adesea subst.) care poruncește, ordonă; căruia îi place să domine; autoritar: *tu ești, după port, un poruncitor.* ARG.; (adv.) *alți flăcăi strigă poruncitor.* ARG.; **2.** care conține, care exprimă o poruncă, un ordin; (p. ext.) imperativ: *avea un ton poruncitor.* EL.; (adv.) *dormi! zise poruncitor.* EM. [***Porunci*** + *-tor*].

posác, ~ci, posacă, ~ce a. **1.** care este prost dispus, care vorbește puțin; căruia nu-i place societatea; necomunicativ, ursuz, tăcut, nesociabil; morocănos, supărăcios: *ea sta tot posacă și-ncruntată.* CAR.; *la masă sînt posac și tăcut.* EL.; **2.** care caracterizează, care trădează pe un om cu asemenea însușiri: *avea o expresie posacă, gînditoare.* GHEȚIE; **3.** (fig.) dezolant, deprimant; trist: *oh! priveliște posacă!* MACED.; *cerul rămase posac, învălmășit de nori.* GHEȚIE. [Et. nec.].

posád, posaduri n. (înv.) impozit care se plătea pentru întreținerea garnizoanei unui oraș: *să nu plătească bir, nici posad, nici podvadă.* [Cf. ***posadă***[2]].

posádă[1], posade f. **1.** (pop.) pîrghie cu care se reglează pietrele morii, pentru a se obține o făină mai aspră sau mai fină; **2.** (înv.) moară. [Din sl. ***posadŭ,*** ucr. ***posad***].

posádă[2], posade f. **1.** (înv.) pichet[1]; (punct de) vamă: *posada avea o singură cameră.* BOL.; **2.** (înv. și pop.) trecătoare (îngustă) în munți: *trăsurile încărcate străbăteau posadele.* PETR.; **3.** vamă percepută în trecut la o asemenea trecătoare; **4.** obligație a țăranilor dependenți de a face de strajă în preajma trecătorilor din munți; **5.** (reg.) curătură (în pădure); **6.** (reg.) loc neted pe un deal sau pe un munte unde a existat o așezare omenească; **7.** loc de odihnă pentru călători. [Din sb. ***posada***].

posádnic, posadnici m. (înv.) slujbaș, dregător cu atribuții militare (la o posadă[2]). [Din sl. ***posadĭnikŭ***].

posádnică, posadnice f. (înv. și reg.) concubină: *posadnica lui Halev Moxa au născut pre Siver.* BIBLIA. [Din sl. ***posadĭnița,*** cu schimbarea suf.].

posăceálă, posăceli f. (rar) posomoreală. [***Posac*** + *-eală*].

posăcíe, posăcii f. faptul de a fi posac; însușirea, starea omului posac: *norocul unde se duce, posăcia cu el duce.* PANN. [***Posac*** + *-ie*].

posădí, posădesc vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) așeza undeva: *rădică ... pre mișel ... ca să-l posădească cu puternicii nărodului.* DOS. [Din sl. ***posaditi,*** sb. ***posaditi se***].

poscóniță, posconițe f. pleavă rămasă de la bătutul cînepii sau de la vînturatul seminței de cînepă. [Cf. slovac. ***poskonica,*** magh. ***poszkonca,*** pol. ***pliskon,*** sb. ***poskon,*** ucr. ***p(l)oskinka***].

posedá, poséd vb. (tr.) **1.** a avea ceva în posesiune, în stăpînire; a dispune de ceva; a deține, a stăpîni: *lupta crîncenă va continua atîta vreme cît dorința de a poseda totul va dăinui în sufletul omului.* GHEȚIE; **2.** a cunoaște bine ceva; a stăpîni o disciplină științifică; (spec.) a ști perfect o limbă străină: *mister pe care l-au posedat poate magii egipteni.* EM.; **3.** (la pasiv) a fi stăpînit, dominat, subjugat de ...: *era posedat de o dorință imperioasă.* CĂL.; **4.** a întreține relații sexuale cu o femeie;

a abuza sexual de o femeie; a viola: *ticăloşii au posedat-o pe biata femeie.* [Din fr. ***posséder***].

posedánt, ~ţi, posedantă, ~e a. (rar) care posedă. [Din fr. ***possédant***].

posedáre, posedări f. faptul de a poseda; stăpînire. [V. ***poseda***].

posedát, ~ţi, posedată, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) stăpînită de obsesii, dominată de cineva sau de ceva: *artistul devenise un posedat;* **2.** (în credinţele pop.) (om) stăpînit de demoni; nebun. [V. ***poseda***].

posésie f. v. posesiune.

posesiúne, posesiuni f. **1.** faptul de a poseda; stăpînire a unui lucru, a unui bun; dreptul de a dispune de ceva ce-i aparţine; (jur.) stăpînire efectivă a unui lucru, a unui bun: *se află trecut în posesie privată.* MAIOR.; *intrarea în posesiune a noului proprietar devenea efectivă la data semnării contractului.* GHEŢIE; **a fi în posesia ...**, a deţine: *bizantinii erau ... în posesia unor ştiinţe de natură secretă.* BL.; **2.** (înv.) arendă: *a luat în posesie chiar moşia asta.* AL.; **3.** (înv.) proprietate (de pămînt); moşie: *îţi trebuia ... moşii bune, posesii bune ... şi venituri.* NEGR.; **4.** colonie[1]: *posesiunile engleze din Asia;* (şi: **posesie**). [Din fr. ***possession,*** lat. ***possessio, -onis***].

posesív, ~i, posesivă, ~e a. **1.** (despre pronume, adjective, articole) care exprimă sau cu ajutorul căruia se exprimă un raport de posesiune, de dependenţă, de apartenenţă; **2.** (rar) care trădează spirit de posesor, de stăpîn; autoritar: *mergeau cu aerul posesiv al unor seniori.* CĂL. [Din fr. ***possessif,*** lat. ***possessivus***].

posesór, ~i, posesoáre m., f. **1.** persoană care posedă, cu titlu de proprietate, un bun; persoană căreia îi aparţine ceva; proprietar, stăpîn: *fac parte din acest colegiu ... toţi posesorii pămînteni.* MAIOR.; **2.** (înv.; reg.) arendaş: *are să-ncapă biata moşioara noastră pe mîna posesorului.* AL.; **3.** persoană care are o calitate, o caracteristică: *Russo ni se dovedeşte ... posesorul unui „simţ muzical".* VIANU. [Din lat. ***possessor,*** fr. ***possesseur***].

posesóriu, ~ii, posesorie, ~ii a. (despre acţiuni judiciare) prin care se urmăreşte apărarea, protecţia posesiunii. [Din fr. ***possessoire,*** lat. ***possessorius***].

poseur, poseuri [pozör] m. persoană afectată care îşi compune o atitudine studiată, pentru a face impresie, pentru a epata. [Din fr. ***poseur***].

posíbil, ~i, posibilă, ~e a. **1.** care se poate întîmpla sau realiza, care poate fi făcut sau imaginat; care este permis: *am încercat să culeg date despre posibilii protagonişti ai romanului.* GHEŢIE. // adv. poate, probabil: *– va veni şi mama? – posibil;* (este) **posibil (să...** sau **ca...)**, se poate: *este posibil să fi uitat.* // n. ceea ce este cu putinţă (să se întîmple, să se realizeze): *lumea este imperiul posibilului.* CAR.; **a face tot posibilul,** a încerca orice, totul pentru a realiza ceva, pentru a reuşi: *a făcut tot posibilul ca să lăţească şi să acrediteze această versiune.* VLAH. [Din fr. ***possible,*** lat. ***possibilis***].

posibilitáte, posibilităţi f. **1.** faptul de a fi posibil; ceea ce este cu putinţă şi poate deveni o realitate: *posibilitatea îi apărea din ce în ce mai evidentă.* SAD.; **2.** mijloc de a realiza, de a înfăptui ceva; putinţă, modalitate: *unde e necesitate, trebuie să fie o posibilitate.* MAIOR.; **posibilităţi materiale,** bani (necesari traiului); **în măsura (sau în limita) posibilităţilor,** atît cît este posibil; **3.** (la pl.) însuşiri intelectuale, morale etc. în stare potenţială: *sîntem purtătorii bogaţi ai unor excepţionale posibilităţi.* BL. [Din fr. ***possibilité,*** lat. ***possibilitas, -atis***].

posiánie, posianii f. (înv.) scrisoare sau carte cu conţinut teologic, pentru îndrumarea credincioşilor; (p. gener.) scrisoare, epistolă: *poslania cea către rîmleni scrisă.* DOS. [Din sl. ***poslanije***].

posleduí, posleduiesc vb. (înv.; tr.) a confrunta, a colaţiona: *noi am început întîi a-l posledui şi unde n-au fost bine am isprăvit şi am împlut.* N. TEST. [Din sl. ***poslědovati***].

posléţ, posleţuri n. (reg.) rachiu de calitate inferioară, scurs din alambic la începutul şi (mai ales) la sfîrşitul distilării. [Din rus. ***posledki***].

poslují vb. v. posluşi.

poslújnic m. v. posluşnic.

posluşánie, posluşanii f. (înv.) **1.** ascultare, supunere: *arată posluşanie şi ascultare.* DOS.; **2.** muncă prestată pe moşiile boiereşti sau mănăstireşti; (p. gener.) slujbă, muncă: *şi-ţ voi da şi pre aceasta pentru posluşanie ce posluşăşti la mine.* BIBLIA; **3.** slujbă religioasă; **4.** (la pl.) obiecte de cult religios: *toate vasele lor şi toate posluşaniile.* BIBLIA; **5.** dezlegare; îngăduinţă, aprobare: *parimiile preste an tipărite ... cu posluşania smeritului Dosoftei mitropolitul.* DOS. [Din sl. ***poslušanije***].

posluşí, posluşesc vb. (înv.; intr.) a fi în slujba cuiva (la o moşie sau mănăstire), a sluji: *puse ca să-i posluşască feciorul de împărat.* PANN; (şi: **posluji**). [Din sl. ***poslušati*** „a asculta de cineva, a i se supune"].

posluşnic, posluşnici m. (înv.) slujitor boieresc sau mănăstiresc (scutit de dări); (p. gener.) slugă, servitor: *poslujnicii împărătesei băgară de seamă.* ISP.; (şi: **poslujnic**). [Din sl. ***poslušinikŭ*** „slugă la o mănăstire"].

posmág, posmagi m. (reg.) felie de pîine uscată; pesmet: *un hambar plin cu posmagi.* CR. [Din sl. ***posmagŭ***].

posmăgí, posmăgesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a presăra cu posmag o bucată de carne (înainte de a o frige); **2.** (refl.) a se usca ca un posmag; a se sfriji, a se zbîrci: *ce mi te-ai posmăgit aşa?* ISP. [De la ***posmag***].

posmăgít, ~ţi, posmăgită, ~e a. (reg.) **1.** uscat (ca un posmag); **2.** (fig.) mîhnit, trist: *posmăgit ca cum i-ai fi luat boii.* POP. [V. ***posmăgi***].

posoácă f. (înv. şi reg.) sînge (cu puroi) care curge din gură, din nas, dintr-o rană etc.: *veni maică-sa la dînsul de-i ştergea posoaca.* DOS. [Cf. sb. ***posukati*** „a năpădi, a ţîşni"].

posológic, ~ci, posologică, ~ce a. care aparţine posologiei, referitor la posologie. [Din fr. ***posologique***].

posológie, posologii f. **1.** parte a terapeuticii care se ocupă cu indicaţiile referitoare la dozele şi la modul în care trebuie administrate medicamentele; **2.** cantitate totală a unui medicament în funcţie de greutate, vîrstă, starea bolnavului, faza bolii, interrelaţii cu alte produse terapeutice administrate concomitent, reacţii adverse etc.; (şi: **pozologie**). [Din fr. ***posologie***].

posománt n. v. pasmant.

posomorálă f. v. posomoreală.

posomoreálă, posomoreli f. **1.** tristeţe, melancolie; îngrijorare; posăceală, posomorîre: *pe figura ovală ... apăruse o expresie de posomoreală.* GHEŢIE; **2.** (fig.) vreme întunecată (şi ploioasă): *nu plouă, nu ninge, nici e frig, dar e posomoreală.* CAR.; (şi: **posomorală**). [***Posomorî*** + ***-eală***].

posomorí, posomorăsc vb. **1.** (refl.) a deveni trist, a se întuneca la faţă; a se întrista; a se indispune; a se încrunta: *feţele mesenilor se posomorîră.* EM.; **2.** (tr. fact.) a cauza cuiva tristeţe: *vreun nor mîhnicios mă posomărăşte.* NEGR.; **3.** (fig.; refl.) a se înnoura, a se înnegura; (p. ext.) a deveni neguros, întunecat: *vremea se posomorîse.* REBR.; *cerul ... se posomorî.* SAD.; **4.** (tr. fact. şi refl.) a da sau a căpăta o notă de tristeţe, de dezolare; a (se) închide: *icoana vieţii se posomorîse pentru ea.* VIANU; *ţinuta asta te posomorăşte.* [Et. nec.; cf. rus. ***pasmurĕt*** „a se întuneca", magh. ***szomorú*** „trist"].

posomorîre, posomorîri f. faptul de a (se) posomorî; starea, înfăţişarea omului posomorît; posomoreală: *posomorîre duc şi durere, grămadă relele se întrec.* HEL. [V. ***posomorî***].

posomorît, ~ţi, posomorîtă, ~e a. **1.** cu faţa, privirea etc. încruntată, întunecată, tristă; prost dispus; care exprimă indispoziţie, tristeţe; trist, posac; mohorît: *şi-a pironit ochii-n pămînt posomorîţi şi visători.* GOGA; *de omul posomorît şi norocul fuge.* Z.; **2.** (fig.) acoperit de nori; înnegurat, înnourat; (p. ext.) urît, închis, ploios: *era toamnă, o zi posomorîtă, pîcloasă.* VLAH.; **3.** care inspiră melancolie, tristeţe; monoton, dezolant, sumbru: *zugrăveşte ... pînzele posomorîte.* EM.; *existenţa sigură şi posomorîtă a celui ce a agonisit destul.* GHEŢIE. [V. ***posomorî***].

pospái, pospaie n. **1.** pulbere fină de făină produsă în timpul măcinatului, care se depune în toate părţile prin moară: *cei patru morari, cu hainele albite de pospai, umblau de colo pînă colo.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) pulbere albă, fină, strat subţire care se depune pe ceva: *pospaiul proaspăt de omăt.* SAD.; **3.** strat subţire care acoperă ceva: *un pospai de magiun pe pîine;* **4.** cantitate mică, insuficientă: *pospai de plăcinte;* **5.** (fig.) aparenţă, superficialitate, spoială: *un pospai de cultură;* **6.** (reg.) pleavă. [Din gr. mod. ***paspáli*** „praf de făină", bulg. ***pospal,*** sb. ***paspalj***].

pospăí, pospăiesc vb. **1.** (tr.) a acoperi ceva cu un strat subţire (de pospai); a aşterne un strat subţire; a presăra; **2.** (fig.; tr.) a face un lucru de mîntuială, superficial: *numai o pospăit treaba.* POP.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a mînca puţin (doar să alunge foamea); a mînca în silă; **4.** (fig.; reg.; refl.) a se îmbrăca sumar sau cu puţină cheltuială; **5.** (reg.; tr.) a face mai pufos; a afîna. [De la ***pospai***].

pospăiálă, pospăieli f. **1.** faptul de a pospăi; (concr.) strat subţire, fin care acoperă ceva; **2.** (fig.) aparenţă înşelătoare, spoială, superficialitate; (p. ext.) lucru făcut sau învăţat superficial: *pospăială literară.* HASD.; *pospăială în principii.* EM. [***Pospăi*** + ***-eală***].

pospăít, ~ţi, pospăită, ~e a. **1.** acoperit, învelit cu un strat fin, subţire; **2.** (fig.) cu o aparenţă înşelătoare de cultură, de civilizaţie etc.; superficial: *lume, lume pospăită şi deşartă.* AL.; **3.** (reg.) afînat, pufos: *coamele dealurilor ... păreau acoperite cu scamă pospăită.* REBR. [V. ***pospăi***].

pospolítă, pospolite f. corp de armată alcătuit din nobili polonezi: *craiul cu toată pospolita să încalece.* COSTIN; (adj.) *trăsuri, bagaje, pedestraşi, şleahtă pospolită.* NEGR. [Din pol. ***pospolity***].

post[1], posturi n. **1.** interdicţie de a consuma diferite alimente, prescrisă credincioşilor de biserică, în anumite zile sau perioade de timp; ajunare: *prin post şi rugăciuni să capăt iertarea acestui păcat.* NEGR.; *mulţi nu vor să mai ţie posturile cum trebuie; se spurcă după două, trei zile, că s-a înrăit lumea.* SOR.; **de post, a)** (despre mîncăruri) pregătit numai din alimente îngăduite de biserică (fără carne sau grăsimi animale); **b)** în care se posteşte: *înfulicăm cu lăcomie, ne răzbunăm pe cele şase săptămîni de post.* VLAH.; **cît o zi de post,** care pare că nu se mai termină; foarte mare: *căciula ... mare cît o zi de post.* COŞB.; **a ţine post,** a posti: *am ţinut postul atîtea săptămîni.* REBR.; **post negru,** v. **negru; 2.** mîncare preparată din alimente îngăduite de biserică pentru o asemenea perioadă: *am mîncat post;* **3.** (fam.) abstinenţă: *nevastă-sa să-l ţie la post din partea băuturii.* SAD.; **4.** perioadă de timp care precedă o sărbătoare, în care se posteşte: *se apropie postul Paştelui.* GAL.; *sîntem în postul Crăciunului.* CĂL.; **postul (cel) mare,** postul care precedă Paştele; păresimi: *se apropia de postul cel mare.* SL.; *în vremea postului mare numai popa şi învăţătorul mîncau de dulce.* REBR.; **martie din post nu (mai) lipseşte** sau **ca în martie postul,** se spune despre cineva nelipsit de la ceva profitabil: *mart din post nu mai lipseşte.*

NEGR.; **ca nunta în post**, nepotrivit, inadecvat; **5.** perioadă de timp în care se rabdă de foame; nemîncare, flămînzire, foame: *e rău cînd anu-ntreg ţi-e post.* COŞB. [Din sl. ***postŭ***].

post², **posturi** n. **1.** loc unde stă santinela în timpul serviciului de gardă; (p. ext.) serviciul de gardă al santinelei: *a dezertat de la postul său;* **2.** loc unde se găseşte o formaţie militară (restrînsă) care execută o misiune: (p. ext.) formaţia militară respectivă: *un mic post ca de 130 soldaţi turci.* OD.; **3.** unitate de poliţie sau de jandarmi însărcinată cu menţinerea ordinii într-o comună; (p. ext.) localul unde funcţionează această unitate: *le-o adusese la poartă şeful de post.* PR.; *treceau prin faţa postului de jandarmi.* GHEŢIE; **4.** loc unde stă un agent de circulaţie; **5.** funcţie, slujbă: *cunoaştem ... acele suflete de sclav ..., cari cerşesc posturi pentru ei, în loc de a pretinde ... drepturi pentru naţiunea lor.* EM.; *căutam prin ziare oferte de posturi la universitate.* CF.; **post-cheie,** funcţie foarte importantă: *deţine un post-cheie în guvern*; **la post,** prezent la datorie, la locul de muncă; **6.** instalaţie înzestrată cu aparatele necesare efectuării unei operaţii tehnice; **post de transformare,** instalaţie electrică care efectuează coborîrea tensiunii electrice alternative pînă la valoarea necesară alimentării reţelei electrice de distribuţie a energiei la consumatori; **post telefonic,** instalaţie care cuprinde un microfon, un receptor telefonic şi organe de apel; **7.** (spec.) ansamblul aparatelor sau al dispozitivelor necesare transmiterii unor emisiuni de radio sau de televiziune; (p. ext.) loc de unde se transmit astfel de emisiuni: *asculta mai ales posturi străine.* GHEŢIE; *bine ar fi dacă măcar profesioniştii de la posturile de radio şi televiziune ... ar oferi modele autentice.* D.; **8.** loc special amenajat în care se desfăşoară o activitate practică sau pe care îl ocupă cineva în timpul efectuării unei asemenea activităţi: *post de observaţie;* **post de mişcare,** loc pentru deservirea circulaţiei trenurilor; **post (sanitar) de (prim) ajutor,** ansamblul încăperilor, al mijloacelor tehnico-sanitare şi al personalului sanitar, organizat pentru a da îngrijiri persoanelor accidentate sau bolnavilor; punct sanitar; **post hidrometric,** punct în care se efectuează observaţii şi măsutători hidrologice pe un rîu, lac sau pe mare; **9.** categorie în care sînt înscrise, într-o evidenţă contabilă, sume de bani, materiale etc.; element (de activ sau de pasiv) înscris într-un bilanţ, reprezentînd soldul unuia sau al mai multor conturi; rubrica respectivă într-un registru de contabilitate: *post de bilanţ.* [Din fr. ***poste,*** it. ***posto,*** germ. ***Posten***].

post-³ element de compunere cu sensul „după", „ulterior". [Din lat. ***post,*** fr. ***post-***].

postá¹, postez vb. (tr. şi refl.) a (se) aşeza, a (se) plasa, a (se) instala într-un anumit loc pentru a supraveghea, a urmări, a pîndi ceva sau pe cineva: *un individ se postase la intrare şi striga la noi.* PR.; *în încăpere au fost postaţi trei miliţieni înarmaţi.* PATAP. [Din fr. ***poster***].

postá², postez vb. (tr.) a expedia un mesaj, a expune o ilustraţie etc. pe o reţea Internet: *fotografii de proastă calitate, postate pe Internet.* D. [Din fr. ***poster***].

postabdomén, postabdomene n. partea posterioară a abdomenului unor artropode. [Din fr. ***postabdomen***].

postacút, ~ţi, postacută, ~e a. care a depăşit o stare maladivă critică. [***Post-³*** + ***acut***].

postamént, postamente n. placă sau suport de piatră, de metal, de lemn etc. aşezat pe sol sau pe o fundaţie, ca bază de susţinere şi de fixare a unui agregat, a unei statui etc.; piedestal, soclu: *grilajul grădinii, cu postament cu tot, a fost sfărîmat.* GAL. [Din germ. ***Postament***].

postaprîndere, postaprinderi f. (rar) autoaprindere. [***Post-³*** + ***aprindere***].

postáş m. v. **poştaş.**

postátă, postate f. **1.** porţiune de pămînt cultivată pe care o lucrează unul sau mai mulţi lucrători într-un anumit timp: *ş-om lua postata lată, din lacrămi om face baltă.* POP.; **2.** (rar) parchet: *îi arată o postaţă de pădure.* ST.; **3.** (rar) strat de legume sau de flori: *trecu printre postate de răsaduri.* V.R.; **4.** (pop.) bucată de drum; distanţă: *mai mergînd ei o postată.* CR.; (şi: (reg.) **postaţă**). [Din sl. ***postatĭ,*** bulg. ***postat,*** sb. ***postat*** „şir de cosaş"].

postáţă f. v. **postată.**

postáv, postavuri n. **1.** ţesătură compactă de lînă, cu suprafaţa păroasă, din care se confecţionează obiecte de îmbrăcăminte, pături etc.: *cinci coţi postav vişiniu.* NEGR.; **2.** (la pl.) diferite sortimente de asemenea ţesătură sau de confecţii din aceste sortimente de ţesătură: *le-au dăruit ... postavuri şi atlazuri.* NEC. [Din sl. ***postavŭ*** „pînză"].

postávă, postávi f. (pop.) **1.** albie, covată; vas mare de lemn: *se duce în faţa trăsurii şi ţine postava cu grăunţe să mănînce caii.* SOR.; **2.** ladă în care curge făina la moară; troacă, tron: *la o moară, ... un gospodar încărca o lopăţică de făină din postavă.* SAD. [Din sb. ***postava*** „albie"].

póstă f. v. **poştă¹.**

postávar, postávari m. fabricant sau negustor de postavuri. [***Postav*** + ***-ar***].

postávăreásă, postávărese f. femeie care face sau vinde postavuri. [***Postav*** + ***-ăreasă***].

postávărie, postávării f. fabrică, atelier sau prăvălie de postavuri. [***Postav*** + ***-ărie***].

postávlór, postávloare n. (rar) diminutiv al lui postav. [***Postav*** + ***-ior***].

postbélic, ~ci, postbelică, ~ce a. referitor la perioada de după un război, care aparţine, care este caracteristic acestei perioade; (spec.) care s-a produs, există după cel de-al doilea război mondial: *mi-am luat revanşa în anii postbelici.* R.L.; *literatura postbelică.* [***Post-³*** + ***belic*** (<lat. ***bellicus*** „de război")].

postcálcul, postcalcule n. **1.** postcalculaţie; **2.** serviciu contabil care efectuează postcalculaţii. [***Post-³*** + ***calcul***].

postcalculáţie, postcalculaţii f. calculare a preţului de cost pe baza cheltuielilor făcute; postcalcul. [***Post-³*** + ***calculaţie***].

postcomunísm n. perioada care a urmat imediat după căderea comunismului. [***Post-³*** + ***comunism***].

postcomuníst, ~şti, postcomunístă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic postcomunismului, referitor la postcomunism; care trăieşte în postcomunism: *pentru intelectualul român postcomunist „crezul" este să iasă din criză.* CF.; *economia postcomunistă.* [***Post-³*** + ***comunist***].

postcubíst, ~şti, postcubístă, ~e a. care se manifestă după cubismul estetic: *artă postcubistă.* [***Post³-*** + ***cubist***].

postcurátiv, ~i, postcurátivă, ~e a. de după o cură (balneară). [***Post-³*** + ***curativ***].

postcúră, postcure f. tratament (de) urmat după o cură (balneară). [Din fr. ***post-cure***].

postdatá, postdatez vb. (tr.) a pune pe un act, pe o scrisoare etc. o dată posterioară întocmirii, redactării. [Din fr. ***postdater***, germ. ***postdatieren***].

postdatáre, postdatări f. acţiunea de a postdata. [V. ***postdata***].

postdatát, ~ţi, postdatată, ~e a. a cărui dată este posterioară întocmirii, redactării: *cerere postdatată.* [V. ***postdata***].

postdátă, postdate f. dată falsă, posterioară celei adevărate. [***Post-³*** + ***dată***].

postdiluvián, ~eni, postdiluviană, ~ene a. care a avut loc după potop, care aparţine, care este caracteristic acestei epoci. [Din fr. ***postdiluvien***].

postelectorál, ~i, postelectorală, ~e a. care urmează, care se realizează după alegeri: *alianţă politică postelectorală.* [Din fr. ***postélectoral***].

postélnic¹, postelnici m. **1.** (şi **mare** (sau **vel**) **postelnic** ori **postelnicul cel mare**) titlu dat, în ţările române, boierului de curte, membru al divanului, însărcinat, iniţial, cu paza camerei de dormit a domnitorului, apoi şi cu pregătirea audienţelor la domn, cu organizarea ceremoniilor de la curte etc.; boier care avea acest titlu; stratornic: *vornicul Moţoc, postelnicul Veveriţă, spătarul Spancioc.* NEGR.; **postelnic al doilea** (sau **al treilea**), subordonat al marelui postelnic: *l-au boierit, l-au pus postelnic al doile.* NEC.; **2.** (şi **marele postelnic**) ministru de externe (în timpul Regulamentului organic); **3.** titlu (onorific) dat unui boier de ţară, subordonat marelui postelnic (din perioada Regulamentului organic): *într-un palat de acestea ... locuia dumnealui postelnicul Andronache.* NEGR.; **4.** (p. ext.; înv.) dregător la diverse curţi domneşti sau împărăteşti; sfetnic: *unul ... păzîia aşternutul lui Alexandru împărat ..., îi au fost mai ales dintr-alţi postelnici.* DOS. [Din sl. ***postelĭnikŭ***].

postélnic², ~ci, postelnică, ~ce a. şi m., f. (rar) postitor: *nu cumva să ne îndulcim în post, căci era mare postelnic.* AG. [***Posti*** + ***-elnic***].

postelniceásă, postelnicese f. soţia postelnicului: *din ietacul postelnicesei se deschise o galerie.* NEGR. [***Postelnic*** + ***-easă***].

postelnicéi, postelnicei m. titlu dat unui slujbaş al curţii domneşti sau unui oştaş sub comanda postelnicului (mare); persoană care avea acest titlu: *aceste catane din sate aveau cap pe cîte un boier ...; cei de sub dvornic se numeau dvornicei ..., cei de sub postelnic, postelnicei.* BĂLC. [***Postelnic*** + ***-el***].

postelnicíe, postelnicii f. **1.** demnitatea, funcţia de (mare) postelnic; perioadă în care cineva deţinea această funcţie; **2.** instituţie condusă de un postelnic; ministerul afacerilor externe (în timpul Regulamentului organic); clădire în care se afla această instituţie: *a fost numit impiegat la postelnicie, la masa jălbilor.* GHICA. [***Postelnic*** + ***-ie***].

posteminescián, ~eni, posteminesciană, ~ene a. referitor la perioada care a urmat imediat epocii eminesciene, care aparţine, care este caracteristic acestei perioade: *literatură postemineşciană.* [***Post-³*** + ***eminescian***].

póster, postere n. **1.** mod de prezentare a unei comunicări ştiinţifice sub formă de afişe (reproduceri de imagini, fotografii etc.); **2.** afiş cu diverse imagini: *în campania electorală apar mii de postere.* [Din engl. ***poster***].

posteriór, ~i, posterioáră, ~e a. **1.** care urmează sau se petrece după ceva sau cineva; ulterior: *prin poezii s-au transmis generaţiilor posterioare toate experienţele.* BOLLIAC; **2.** care se află în partea de dinapoi; de dindărăt: *partea posterioară a corpului;* **3.** (şi f.) (sunet) articulat în partea de dinapoi a cavităţii bucale (ex. sunetele o, u). // adv. ulterior, mai tîrziu: *posterior, s-a asociat în mintea noastră caracterul tipului cu numele său.* IBR. // n. (pl. **posteriorurí**) (fam.) popou, şezut: *stătea cu posteriorul spre noi.* [Din fr. ***postérieur,*** lat. ***posterior***].

posterioritáte f. calitatea de a fi posterior; starea a ceea ce este posterior: *raport temporal de posterioritate.* [Din fr. ***postériorité***].

posteritáte f. **1.** (şir de) urmaşi, descendenţi (din aceeaşi familie): *posteritatea lui Iafet;* **2.** generaţiile viitoare; viitorime: *maestrul ştie ... că numai posteritatea îndepărtată îi va da dreptate.* CĂL.; *posteritătii îi revine misiunea aceasta.* CF. [Din lat. ***posteritas, -atis,*** fr. ***postérité***].

posteroinferiór, ~i, posteroinferioáră, ~e a. (anat.) care se află în partea de dinapoi şi de jos a unui organ. [Din fr. *postéro-inférieur*].

posterolinguál, ~i, posterolinguală, ~e a. şi f. (sunet) cu baza de articulaţie la rădăcina limbii: *ocluzive posterolinguale.* [Din fr. *postéro-lingual*].

posteromaníe, posteromanii f. (rar) dorinţă patologică de a avea urmaşi. [Din fr. *postéromanie*].

postéucă, posteuci f. (reg.) lemn scurt şi gros cu care se ridică şi se sprijină osia carului ori a căruţei în timp ce se unge sau cînd se scoate ori se pune roata; vîrtej: *de inima căruţei atîrnau păcorniţa ... şi posteuca.* CR. [Din bulg., rus., ucr. *podstavka*].

post-factum adv. după săvîrşirea unui fapt; după ce a avut loc acesta. [Cuv. lat.].

postfaţă, postfaţez vb. (tr.) a scrie postfaţa unei cărţi. [De la *postfaţă*].

postfaţát, ~ţi, postfaţată, ~e a. care are postfaţă: *volum postfaţat.* [V. *postfaţa*].

postfaţatór, ~i, postfaţatoáre m., f. autor al unei postfeţe: *postfaţatorul este un critic cunoscut.* [*Postfaţa* + *-tor*].

postfáţă, postfeţe f. text explicativ, comentariu plasat la sfîrşitul unei cărţi. [*Post-*[3] + *faţă*; cf. fr. *postface*].

post festum adv. prea tîrziu (după ce faptul, evenimentul a avut loc, s-a consumat). [Cuv. lat.].

postglaciár, ~i, postglaciară, ~e a. care a urmat epocii glaciare cuaternare, care aparţine, care este caracteristic acestei epoci, referitor la această epocă. [Din fr. *postglaciaire*].

postí, postesc vb. (intr.) **1.** a ţine post[1], a respecta postul: *cînd posteşti fă şi bine.* PANN; **2.** a răbda de foame; a flămînzi: *ne lasă o zi întreagă să postim.* SAD.; **3.** (fig.) a se abţine de la ceva, a duce lipsă de ceva: *să mă-nfrupt c-o sărutare că-i demult de cînd postesc.* AL. [Din sl. *postiti*].

postilión m. v. poştalion.

postimpresionísm n. ansamblul curentelor artistice care, în sec. al XX-lea, s-au separat de impresionism sau s-au opus acestuia (ex.: neoimpresionism, sintetism, simbolism etc.). [Din fr. *postimpressionnisme*].

postindustriál, ~i, postindustriálă, ~e a. care succedă erei industriale: *perioadă, eră postindustrială;* **societate** (sau, p. ext., **ţară**) **postindustrială**, societatea actuală, caracterizată prin preponderenţa sectoarelor terţiare: *declinul progresiv al prestigiului culturii generale în ţările postindustriale.* PATAP. [Din fr. *postindustriel*].

postíre, postiri f. **1.** acţiunea de a posti şi rezultatul ei; **2.** respectare a postului[1]; post: *prin rugăciuni şi postire Dumnezeu l-au ascultat.* PANN; **3.** (rar) înfometare: *cu toate bătăile ... şi postirile, băiatul rămînea îndărătnic.* SAD. [V *posti*].

postíş, ~i, postişă, ~e a. fals, artificial; adăugat: *o pereche de sprîncene postişe.* C.PETR.; *păr postiş;* (fig.) *gustul pentru inteligenţă ... nu este mai puţin pur şi imperios în mine azi, pentru că a fost postiş iniţial.* PATAP. // f. meşă (adăugată la părul natural). [Din fr. *postiche*].

postitór, ~i, postitoáre a. (înv.) **1.** (şi m., f.) (persoană) care posteşte; postnic, postelnic[2]: *era întîlept şi postitoriu cuconul.* DOS.; **2.** în care se respectă posturile: *viaţa cea postitoare.* ANTIM. [*Posti* + *-tor*].

postkantián, ~eni, postkantiană, ~ene a. care a apărut după Kant; influenţat de opera lui Kant: *aspectul subiectivităţii a fost contestat de o seamă de gînditori postkantinieni.* BL. [Din fr. *post-kantien*].

postliceál, ~i, postliceală, ~e a. care urmează după absolvirea liceului; pe care îl urmează absolvenţii unui liceu: *şcoală postliceală.* [*Post-*[3] + *liceal*].

postlúdiu, postludii n. episod final al unei compoziţii muzicale, care reia teme din cuprinsul ei. [Din germ. *Postludium,* fr. *poslude*].

postmarxísm n. **1.** încercarea de a reformula doctrina marxistă clasică din perspectiva realităţilor teoretice şi sociale recente; **2.** respingerea doctrinei marxiste în favoarea unor doctrine socialiste recente. [*Post-*[3] + *marxism*].

postmenstruál, ~i, postmenstruală, ~e a. care urmează menstruaţia. [Din fr. *postmenstruel*].

postmeridián, ~eni, postmeridiană, ~ene a. în cursul după-amiezii; de după-amiază: *făcură o adevărată reuniune postmeridiană.* CĂL.; (subst.) *ziua se împărţea în trei: „antemeridiane, amiaza şi postmeridiane".* SAD. [Din fr. *postméridien*].

postmodérn, ~i, postmodernă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic perioadei de după modernism; postmodernist: *epoca postmodernă.* // m., f. adept al postmodernismului. [Din fr. *postmodern*].

postmodernísm n. curent artistic, tendinţă culturală care urmează după modernism, caracterizată prin contestarea valorilor acestuia; postmodernitate. [Din engl. *postmodernism,* fr. *postmodernisme*].

postmoderníst, ~şti, postmodernistă, ~e a. şi m., f. postmodern. [Din engl. *post-modernist*].

postmodernitáte f. perioadă care urmează celei moderne; postmodernism: *ce carieră mai poate face stoicismul astăzi, în plină postmodernitate?* D. [Din fr. *postmodernité*].

post-mortem adv. (adesea adj.) după moarte; postum: *membru post-mortem al Academiei.* [Cuv. lat.].

postnatál, ~i, postnatală, ~e a. care urmează imediat după naştere: *concediu postnatal.* [Din fr. *postnatal*].

póstnic, ~ci, postnică, ~ce a. (înv.) **1.** (adesea subst.) care posteşte; postitor: *preoţii ... era postnici.* ANTIM; **2.** de post: *postnica fasole cea prea umflătoare.* PANN. [Din sl. *postĭnikŭ*].

postnominál, postnominale n. şi a. (cuvînt) derivat dintr-o formă nominală (ex. *înfrumuseţa* este postnominalul lui *frumuseţe*). [*Post-*[3] + *nominal*].

postoperatóriu, ~ii, postoperatorie, ~ii a. care se produce, apare, se face în urma unei operaţii chirurgicale: *complicaţii postoperatorii.* [Din fr. *postopératoire*].

postoroáncă f. v. postoroncă.

postoróncă, postoronci f. (reg.) **1.** curea, funie, lanţ legat de crucea căruţei sau de hamuri, cu ajutorul căruia calul trage vehiculul; **2.** rîncă; **3.** epitet pentru un om de nimic; lichea, pungaş: *postoroanca de dascălul Simeon.* CR.; (şi: **postoroancă**). [Din ucr. *postoronok*].

postpalatál, ~i, postpalatală, ~e a. şi f. (sunet) articulat în partea posterioară a vălului palatului[2]: *ocluzivă postpalatală.* [Din fr. *postpalatal*].

post-pártum n. lăuzie. // a. (despre boli) care apare în urma unei naşteri. [Cuv. lat.].

postpaşoptíst, ~şti, postpaşoptistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic perioadei de după revoluţia de la 1848 din ţările române, referitor la această perioadă: *generaţia postpaşoptistă;* // m., f. persoană din generaţia de după revoluţia de la 1848 din ţările române; persoană care a activat, a creat în perioada imediat următoare acestei revoluţii: *postpaşoptiştii au continuat idealurile înaintaşilor.* [*Post-*[3] + *paşoptist*].

postpozitív, ~i, postpozitivă, ~e a. (gram.; înv.) postpus: *articolul românesc e postpozitiv.* [Din fr. *postpositif*].

postpoziţie, postpoziţii f. (gram.; înv.) postpunere. [Din fr. *postposition*].

postprandiál, ~i, postprandială, ~e a. (rar) de după masa de prînz. [*Post-*[3] + *prandial*].

postprocesáre, postprocesări f. procesare ulterioară a unei înregistrări pe bandă magnetică. [*Post-*[3] + *procesare*].

postpúne, postpún vb. (gram.; tr.) a pune, a aşeza după; a utiliza postpunerea: *a postpune articolul.* [*Post-*[3] + *pune;* cf. fr. *postposer*].

postpúnere, postpuneri f. procedeu gramatical prin care anumite părţi de vorbire cu rol de determinant se plasează după părţile de vorbire pe care le determină (făcînd corp comun cu acestea); encliză, postpoziţie (ex.: homo ille, omu-l, fata frumoasă). [V. *postpune*].

postpús, ~şi, postpusă, ~e a. (gram.) plasat după partea de vorbire pe care o determină; enclitic, postpozitiv: *articol postpus.* [V. *postpune*].

post-restánt n. serviciu special care păstrează corespondenţa la poştă, pentru a fi ridicată de destinatar; indicaţie menţionată pe plic pentru o astfel de corespondenţă: *scrie-mi tot la Neapol, poste-restante.* BĂLC.; (scris şi: *poste-restante*). [Din fr. *poste-restante*].

postrevoluţionár, ~i, postrevoluţionară, ~e a. care urmează după o revoluţie: *în perioadele postrevoluţionare ticăloşii prosperă.* [*Post-*[3] + *revoluţionar*].

postríg n. (înv.) **1.** ceremonia intrării cuiva în rîndul călugărilor: *s-au călugărit şi la postrig i-au fost nănaş împăratul.* DOS.; **2.** (p. ext.) mănăstire; **3.** tagmă călugărească; (p. gener.) rang: *şi-i săracă, de rămasără cum le-u fostu postrigul, moşîci.* NEC. [Din sl. *postrigŭ*].

postromántic, ~ci, postromantică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic perioadei posterioare romantismului, referitor la această perioadă: *scriitor postromantic.* [Din lat. *postromantique*].

postrúngă, postrungi f. (reg.) **1.** crestătură făcută la urechea vitelor; **2.** strungăreaţă (la dinţi). [Cf. *strungă*].

postscénium, postsceniumuri n. parte a unui teatru antic aflată în spatele scenei. [Din fr. *postscenium*].

post-scríptum n. (prescurtat: P.S.) text care se adaugă la o scrisoare, după semnătură: *în scrisoare era un post-scriptum.* NEGR. [Cuv. lat.].

postsincrón n. înregistrare în studio a dialogurilor, a muzicii etc., după turnarea unui film, în concordanţă cu imaginile; postsincronizare. [De la *postsincroniza*].

postsincronizá, postsincronizez vb. (tr.) a face o postsincronizare. [Din fr. *postsyncroniser*].

postsincronizáre, postsincronizări f. operaţie tehnică prin care se adaugă la un film dialogurilor, muzica etc., după turnarea acestuia, în concordanţă cu imaginile; postsincron. [Cf. fr. *postsynchronisation*].

postsincronizát, ~ţi, postsincronizată, ~e a. (despre filme) căruia i s-au adăugat în studio dialogurile, muzica etc., în concordanţă cu imaginile. [V. *postsincroniza*].

poststructuralísm n. mişcare în teoria literară, filozofie şi ştiinţele sociale apărută în ultimele decenii ale sec. al XX-lea, cuprinzînd reacţii la structuralism: *R. Barthes, J. Derrida, M. Foucault sînt reprezentanţi ai poststructuralismului.* [Din fr. *poststructuralisme*].

postşcolár, ~i, postşcolară, ~e a. care urmează după absolvirea unei şcoli; pe care îl urmează absolvenţii unei şcoli: *cursuri postşcolare.* [*Post-*[3] + *şcolar*; cf. fr. *post-scolaire*].

posttónic, ~ci, posttonică, ~ce a. care urmează după o silabă tonică sau după o vocală accentuată: *sunet posttonic.* [Din fr. *posttonique*].

posttraumátic, ~ci, posttraumatică, ~ce a. care este urmarea unui traumatism; care survine după un traumatism: *dureri posttraumatice.* [Din engl. *posttraumatic*].

postulă, postulez vb. (tr.) **1.** a da unei afirmaţii, unei demonstraţii caracter de postulat; (p. ext.) a admite ceva ca punct de plecare al unui raţionament; a presupune în prealabil: *Leonardo postulează ideea necesităţii, a determinismului mecanic, în natură.* BL.; **2.** a cere (cu insistenţă); a solicita. [Din fr. *postuler*].

postulánt, ~ţi, postulantă, ~e m., f. persoană care solicită un post, o slujbă; persoană care aspiră la funcţii importante, la demnităţi: *să-nveţe ... dreptul ..., ca s-adauge numărul nesfîrşit al advocaţilor şi postulanţilor din ţară.* EM. [Din fr. *postulant,* germ. *Postulant*].

postulantísm n. (rar) aspiraţie la funcţii importante, la demnităţi: *satele s-au împlut de boala postulantismului orăşenesc, de vînători de funcţii.* EM. [*Postulant* + *-ism*].

postuláre, postulări f. faptul de a postula: *la originea operei stă postularea idealistă a scopului urmărit.* VIANU. [V. *postula*].

postulát, postulate n. **1.** enunţ presupus evident (fără vreo explicaţie ori demonstraţie), acceptat ca o cerinţă în vederea întemeierii altor enunţuri; (p. ext.) axiomă, premisă: *în virtutea postulatului nostru iniţial ..., vom face afirmaţia că ...* BL.; *dogma despre Dumnezeu-unul ... exprimă un postulat imperios.* STĂNIL.; **2.** (mat.) principiu recunoscut ca adevărat, de la care se pleacă într-o demonstraţie: *postulatul lui Euclid;* **3.** cerinţă; fundament; normă: *feluritele naţiuni apăsate săpau postulatul privilegiilor pe care se bizuiau imperiile poliglote.* CĂL.; *pădurile se plantează ţinînd seama de postulatele silvotehnice.* C. [Din lat. *postulatum,* fr. *postulat*].

postúm, ~i, postumă, ~e a. **1.** (jur.; adesea subst.) născut după moartea tatălui: *copil postum;* **2.** publicat prima oară după moartea autorului: *materialul poetic postum ... abia acuma se dezvăluie.* SAD.; **3.** (p. gener.) care se acordă, se atribuie, se recunoaşte cuiva după moarte; post-mortem: *n-a aşteptat reabilitarea postumă.* CĂL. // f. operă (literară, muzicală, ştiinţifică etc.) publicată prima oară după moartea autorului: *este oare această postumă dusă de Eminescu pînă la forma definitivă voită de el?* IBR. [Din lat. *posthumus,* fr. *posthume*].

postumitáte f. (livr.) caracterul a ceea ce este postum, calitatea de a fi postum; perioadă care urmează după moartea cuiva: *postumitatea lui Eminescu.* [*Postum* + *-itate*].

postuniversitár, ~i, postuniversitară, ~e a. care urmează după absolvirea cursurilor universitare; pe care îl urmează absolvenţii unei universităţi: *învăţămînt postuniversitar.* [*Post-*[3] + *universitar*].

postúră, posturi f. **1.** ţinută, poziţie a corpului; atitudine: *ia în faţa mea o postură înţepată.* GHICA; **2.** situaţie în care se află cineva la un moment dat: atitudine adoptată la un moment dat: *se complace în postura amară a victimei.* CĂL.; *ce era ridicol în postura mea?* PR. [Din fr. *posture*].

postverbál, postverbale n. (lingv.) substantiv format de la un verb, prin suprimarea sufixului verbal. [Din fr. *postverbal*].

poş[1]**, poşe** şi **poşuri** n. (înv. şi reg.) un fel de turban de mătase neagră (brodată cu fir); (p. ext.) basma brodată, şal: *peste poşul cel din cap tu ţi-ai pune un calpac.* POP. [Din bulg. *poš*].

poş[2]**, poşuri** n. (reg.) poştă[2]. [Et. nec.; cf. *poştă*[2]].

poşádă, poşade f. (livr.) **1.** pictură executată la repezeală; **2.** operă literară scrisă de mîntuială, lipsită de valoare. [Din fr. *pochade*].

poşétă, poşete f. geantă mică din piele, material plastic etc., în care femeile îşi ţin banii, diferite accesorii de toaletă etc.: *deschise poşeta, scoase un pachet de ţigări.* PR. [Din fr. *pochette*].

poşeţícă, poşeţele f. diminutiv al lui poşetă; poşetă mică. [*Poşetă* + *-ică*].

poşídic, poşidici m. (înv. şi reg.) copil mic (slab dezvoltat): *să dăm poşîndicul ăsta pe mîna unei femei.* CAR. // n. (pl. **poşidicuri**) **1.** mulţime, droaie de copii mici: *Mihai urmează a îmbrăţişa pojidicul, oprindu-se la fiecare.* ZAMF.; **2.** (p. ext.) mulţime de animale mărunte: *nu băgă în seamă poşidicul de vînat ce-i tot ieşea înainte.* ISP.; (şi: **pojidic, poşîndic, poşodic**). [Din magh. *posodék*].

poşírcă, poşirci f. (pop. şi fam.) **1.** prune fermentate pentru prepararea ţuicii; drojdie rămasă de la distilarea ţuicii; **2.** băutură alcoolică slabă şi de proastă calitate; holercă, liur, spălăcitură: *politica voastră nu face nici cît un pahar de poşircă.* PETR. [De la *poaşcă* „vin prost" (<lat. *posca*)].

poşîndíc m., n. v. **poşidic.**

poşoár, poşoare n. foaie de carton sau placă de metal, de lemn etc. pe care a fost decupat un ornament, o literă sau o cifră, folosită ca şablon. [Din fr. *pochoir*].

poşodíc m., n. v. **poşidic.**

poşovălícă f. (reg.) **1.** glumă; (p. ext.) minciună; **2.** (artic.) dans popular românesc, din zona Caransebeşului şi a Făgăraşului, de tipul brîului ori căluşarilor, cu ritm binar şi cu mişcare vioaie; melodia acestui dans. [Et. nec.].

poştál, ~i, poştală, ~e a. care aparţine poştei[1], referitor la poştă, folosit de poştă, de poştă: *trenul de noapte are vagon poştal.* ARG.; *serviciul poştal;* **factor poştal,** funcţionar al poştei, care duce corespondenţa la destinaţie; poştaş; poştar: *mi-a înmînat un aviz lăsat de factorul poştal.* GHEŢIE; **carte poştală,** bucată dreptunghiulară de carton, cu unele indicaţii de adresă şi francare imprimate pe ea, folosită la corespondenţa scurtă, expediată prin poştă: *primea cînd de la unul, cînd de la altul cîte-o carte poştală.* SOR.; **cod poştal,** combinaţie de cifre servind la identificarea localităţilor, străzilor etc. [Din fr. *postal* (după *poştă*)].

poştalión, poştalioni m. **1.** surugiu (la o căruţă, la o trăsură de poştă): *pocnetele biciuştei postilionului.* NEGR.; *e de prisos a promite poştalionului un frumos Trinkgeld.* FIL.; **2.** cal folosit la o trăsură (de poştă): *să înhame poştalionii.* AL. // n. (pl. **poştalioane**) diligenţă; (p. ext.) trăsură trasă de mai mulţi cai: *aveau poştalioane de cîte şase şi opt cai.* GHICA; (şi: **postilion**). [Din rus. *počtal'on,* germ. *Postillion,* fr. *postillion* (după *poştă*)].

poştár, poştari m. poştaş: *azi m-am făcut poştar.* CĂL. [*Poştă*[1] + *-ar*].

poştáş, poştaşi m. **1.** (înv.) surugiu (la o trăsură, la un poştalion): *poştaşul pocnea din bici.* AL.; **2.** factor poştal; poştar: *pe la zece poştaşul aduse o scrisoare.* GHEŢIE; (şi: **postaş**). [*Poştă*[1] + *-aş*].

póştă[1]**, poşte** f. **1.** serviciu de transport pentru călători şi corespondenţă cu poştalionul, folosit înaintea introducerii căilor ferate; vehicul cu care se făcea acest serviciu; diligenţă, poştalion; loc amenajat pe parcursul drumului, unde se găseau vehicule de transport şi cai de schimb: *te duceau într-o goană de la o poştă la alta.* GHICA; **cal de poştă,** cal destinat transportului cu poştalionul sau călare şi schimbat la fiecare popas: *mergînd în goana cailor de poştă.* CĂL.; **a fi** (sau **a ajunge**) **cal de poştă,** a fi trimis în toate părţile; **2.** veche unitate de măsură pentru lungime, egală cu aproximativ 20 km (distanţa între două staţii de schimb al cailor de poştă); (p. gener.) distanţă nedeterminată: *mergem două poşte în trei ceasuri.* PETR.; **cale de-o poştă,** distanţă (relativ) mare: *oamenii cale de-o poştă se feresc din calea popii.* SL.; **3.** instituţie care se ocupă cu transportarea şi distribuirea corespondenţei, a telegramelor, a coletelor etc.: *poşta a mărit tarifele;* **4.** (p. ext.) localul în care se află această instituţie; (p. restr.) biroul de primire a corespondenţei, a coletelor etc.: *ne-am întîlnit la poştă;* **5.** corespondenţa primită sau expediată în aceeaşi zi; (p. ext.) veste: *luă din mîna ofiţerului de serviciu care împărţea poşta o scrisoare.* PR.; **poşta redacţiei,** rubrică specială într-un periodic în care se publică răspunsurile la întrebările cititorilor; (arg.) **a face poştă, a)** a avea relaţii sexuale în grup, trecînd de la un bărbat la altul aceeaşi femeie; **b)** a fuma în grup, trecînd de la unul la altul aceeaşi ţigară; **6.** factor poştal: *a trecut poşta?;* **7.** (înv.) crainic; ştafetă, curier: *pe căi a statornicit poşte cu cai gata înşăuaţi.* SAD.; **8.** (fig.) persoană care colportează minciuni; (p. ext.) intrigă, minciună; **a umbla cu poşta** sau **a duce** (ori **a purta**) **poşta,** a colporta ştiri, zvonuri de la o persoană la alta; a face intrigi: *o cam bănuiam ... că umblă cu poşta de la o casă la alta.* SAD.; **9.** numele unui joc (de copii) în care participanţii se aşază alături şi se lovesc succesiv unul pe altul, spunînd „poşta merge": *obişnuitele jocuri de iarnă, ... preferansul de idei, poşta erau cu totul lăsate în părăsire.* SAD.; **10.** echipă de muncitori (zilieri) folosită la încărcarea vapoarelor acostate la chei; **11.** (pop.; la pl.) bucăţi de hîrtie unse cu grăsime, care se lipesc pe tălpile (sau se pun între degetele de la picioarele) unui om adormit şi se aprind pentru a-l speria şi a stîrni hazul celorlalţi: *de cîte ori mi-ai pus şi poşte la picioare.* CR.; (şi: **postă**). [Din germ. *Post,* fr. *poste,* it. *posta,* rus. *počta*].

póştă[2]**, poşte** f. alică folosită la vînătoare; poş[2]: *îşi cercetă plumbul ... şi puse în ţevi poştii.* ZAMF.; (şi: (reg.) **poştie**). [Din magh. *posta*].

poştăríţă, poştăriţe f. funcţionară a poştei care duce corespondenţa la domiciliu. [*Poştar* + *-iţă*].

póştie f. v. poştă[2].

pot, poturi n. sumă rezultată din mizele strînse într-un tur la un joc de cărţi. [Din fr. *pot*].

potábil, ~i, potabilă, ~e a. care se poate bea; bun de băut: *apă potabilă.* [Din fr. *potable,* lat. *potabilis*].

potabilitáte f. calitate a apei de a fi potabilă. [Din fr. *potabilité*].

potagér, ~i, potageră, ~e a. întrebuinţat ca legumă: *plante potagere;* **grădină potageră,** grădină de zarzavat. [Din fr. *potager*].

potále, potăi f. **1.** cîine slab, jigărit; javră, cotarlă; (p. gener.) cîine: *are potaia vreun dar?* ALEX.; **2.** epitet pentru un om de nimic, netrebnic: *cine s-a bătut la Plevna, potaie?, tu, ori ăştia?* SAD.; **3.** (reg.) haită: *a intrat prin bariera Sărăriei o potaie de lupi.* CAR. [Et. nec.; cf. *cotaie* „javră"].

potamofobíe f. (med.) frică morbidă de cursuri de apă. [Din fr. *potamophobie*].

potamológ, ~gi, potamologă, ~ge m., f. specialist în potamologie. [Din fr. *potamologue*].

potamologíe f. ramură a limnologiei care se ocupă cu studiul apelor curgătoare. [Din fr. *potamologie,* germ. *Potamologie*].

potásă f. carbonat de potasiu; **potasă caustică,** hidroxid de potasiu. [Din fr. *potasse,* lat. *potassa,* germ. *Pottasche*].

potásic, ~ci, potasică, ~ce a. care conţine potasiu; de potasiu: *sare potasică.* [Din fr. *potassique*].

potásiu n. metal alcalin, de culoare albă-argintie, bun conducător de căldură şi de electricitate, moale, foarte reactiv, prezent în natură sub formă de săruri, folosit la obţinerea unor aliaje, la fabricarea celulelor fotoelectrice, ca îngrăşământ agricol etc.; kaliu; **azotat de potasiu,** sare de potasiu a acidului azotic; silitră. [Din fr. *potassium*].

potatóric, ~ci, potatorică, ~ce a. (livr.) care ţine de beţie, referitor la beţie, la chef: *o veselie ... amintind kermesele groteşti şi chicotele potatorice.* CĂL. [Din engl. *potatory*].

potbăl m. v. podbal.

potcáp, potcapuri n. **1.** acoperământ pentru cap, înalt, de formă cilindrică, fără boruri, purtat de preoţii şi de călugării ortodocşi; potcapoc: *preotul, în anteriu negru, cu potcap şi patrafir ..., se trase cîţiva paşi în lături.* GHEŢIE; **2.** (bot.; compus) **potcapul-călugărului,** plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze păroase dispuse în rozetă, cu flori galbene (*Leontodon hispidus*). [Din sl. *podŭkapŭ*].

potcăpic n. v. potcapoc.

potcapíer, potcapieri m. fabricant sau negustor de potcapuri. [*Potcap* + *-ier*].

potcápoc, potcapoce n. **1.** (înv. şi reg.) potcap; **2.** (fig.; în forma **potcapic**) post[2], slujbă de preot: *Ioane, eu ţi-am şi ochit un potcapic.* CR.; (şi: (reg.) **potcapic**). [Din sl. *podŭkapokŭ*].

potcăş, ~i, potcaşă, ~e a. şi m. (om) arţăgos; (om) poznaş, bucucaş: *un potcaş de logofăt.* ISP. [*Potcă* + *-aş*].

pótcă, potce f. (pop.) **1.** ceartă, vrajbă; supărare, încurcătură, bucluc: *necuratul face potcă şi rău între oameni.* POP.; **a da de o potcă,** a o păţi: *toţi de o potcă o să dăm.* PANN; **2.** deochi; boală provocată de deochi (dureri de cap, umflături, paralizie etc.): *o! bată-te potca!* ZAMF.; **3.** persoană urîtă nedezvoltată fizic, de statură mică, schiloadă; pocitanie: *huidu-ho! potca pămîntului!* DELAVR.; **4.** persoană fără caracter. [Din sl. *potŭka*].

potcoávă, potcoave f. **1.** piesă de oţel, în formă de semicerc, care se fixează cu cuie pe copitele cailor sau ale altor animale de tracţiune, pentru a le proteja: *potcoviţi cai cu potcoave de argint.* COŞB.; *pietrele scoteau scîntei sub potcoave.* SOR.; **în potcoavă,** în formă de semicerc; **cauţă** (sau **umblă după**) **potcoave de cai morţi,** umblă după lucruri imposibil de obţinut, de găsit, de realizat; **2.** piesă de oţel în formă de semicerc, care se fixează pe tocurile cizmelor sau ale bocancilor, pentru a le proteja: *mă, Ionică, tu ai potcoave la ciubote?* VLAH.; **3.** obiect, (parte de) construcţie, de forma piesei descrise mai sus: *potcoava stadionului;* **4.** (înv.) literă chirilică: *trecuse vremea slovelor pe care acum le numeau potcoave.* SL. [Din bulg. *podkova,* sb. *potkova*].

potcovár, potcovari m. meseriaş care face potcoave sau care potcoveşte animalele de tracţiune: *eu îs fierar şi potcovar.* SAD. [*Potcoavă* + *-ar*].

potcovărie, potcovării f. **1.** atelier unde se fac potcoave sau se potcovesc animalele de tracţiune: *ţiganii au nevoie de el să-l puie să sufle cu foalele la potcovărie.* ARG.; **2.** meseria potcovarului. [*Potcovar* + *-ie*].

potcoveálă, potcoveli f. (rar) **1.** potcovire: *potcoveala cailor;* **2.** (fig.) păcălire, înşelare. [*Potcovi* + *-eală*].

potcoví, potcovesc vb. (tr.) **1.** a pune potcoave unui animal de tracţiune: *omul ... îşi potcovise caii.* PR.; **2.** (fig.; fam.) a înşela, a păcăli, a trage pe sfoară: *luaţi seama: vrea să ne potcovească!* CAR.; **3.** (fig.; fam.) a învăţa minte, a veni de hac cuiva; (p. ext.) a bate zdravăn: *l-au potcovit, nu glumă!* [De la *potcoavă*].

potcovíre, potcoviri f. acţiunea de a potcovi şi rezultatul ei; potcoveală, potcovit[1]. [V. *potcovi*].

potcovít[1] n. potcovire: *învăţi uşor meşteşugul potcovitului.* SAD. [V. *potcovi*].

potcovít[2], ~ţi, potcovită, ~e a. care are potcoave, cu potcoave: *boi cu coarne ascuţite şi copite potcovite.* AL. [V. *potcovi*].

potecáş, potecaşi m. locuitor din satele grănicereşti din Ţara Românească, însărcinat cu paza drumurilor de munte şi a graniţelor dintre Ardeal şi Moldova; grănicer; plăieş: *potecaşii s-au întocmit la 1834, spre a strejui ... picheturile şi potecile.* BĂLC. [*Potecă* + *-aş*].

potécă, poteci f. drum îngust (prin munţi, prin păduri etc.) pe care se poate merge numai pe jos sau călare; cărare; (p. ext.) cale, drum: *pe potica dinspre codri cine oare se coboară?* EM.; *găsiră o potecă năpădită de buruieni.* GHEŢIE; **pe toate potecile,** peste tot, pretutindeni: *fete ca Tănţica nu se găsesc pe toate potecile.* REBR.; **a-i şti cuiva potecile,** a cunoaşte secretele cuiva; **a veni pe drum, nu pe potecă,** a vorbi deschis, sincer; **a merge** (sau **a umbla**) **pe două** (ori **pe zece**) **poteci,** a fi beat; (şi: (reg.) **potică**). [Din bulg. *păteka*].

poteceá, potecele f. (pop.) potecuţă: *ce mi-e drag pe lume, poteceaua din pădure.* POP. [*Potecă* + *-ea*].

potecúţă, potecuţe f. diminutiv al lui potecă; potecea: *apucă pe potecuţă să-şi caute altă drăguţă.* POP.; (pop.) **a-şi lua potecuţa (înapoi),** a se întoarce, a face cale întoarsă. [*Potecă* + *-uţă*].

potént, ~ţi, potentă, ~e a. (livr.) **1.** puternic, tare; capabil să acţioneze: *naţia devine potentă, progresivă.* HEL.; **2.** viril: *bărbat potent.* [Din lat. *potens, -ntis,* germ. *potent,* it. *potente*].

potentát, potentaţi m. suveran despotic, autocrat; (p. ext.) om puternic, influent (prin poziţia socială, politică): *potentaţii pămîntului strivesc ... pe fraţii lor.* FIL.; *ingratitudinea n-a dărîmat niciodată pe un potentat.* CĂL. [Din lat. *potentatus,* fr. *potentat,* germ. *Potentat*].

potenţá, potenţez vb. (tr. şi refl.) a (se) amplifica, a (se) intensifica; a (se) accentua: *uneori vinovăţia părinţilor potenţează puternice personalităţi, care altfel ar fi rămas şterse.* PR.; *singurătatea ... potenţează cunoaşterea.* R.L. [De la *potenţă*].

potenţáre, potenţări f. acţiunea de a (se) potenţa şi rezultatul ei: *mistica e o potenţare a omenescului, dar nu o transcendere.* BL. [V. *potenţa*].

potenţát, ~ţi, potenţată, ~e a. amplificat, intensificat; sporit: *trăire potenţată.* [V. *potenţa*].

poténţă, potenţe f. **1.** forţă, tărie, putere; posibilitate (de dezvoltare): *ridicarea la potenţă a aceluiaşi estrem de către următori.* EM.; *tradiţia noastră ... se confundă cu potenţele stilistice creatoare.* BL.; **2.** virilitate: *bărbatul, după o vîrstă, îşi mai pierdu potenţa.* [Din lat. *potentia,* germ. *Potenz,* it. *potenza*].

potenţiál, ~i, potenţială, ~e a. **1.** care există ca posibilitate; care reprezintă sau exprimă o posibilitate de manifestare, de realizare; virtual: *se ghiceşte în el o forţă potenţială, adică un priceput viitor om de afaceri.* PR.; *filologia, care cere cunoştinţe numeroase, antrenament îndelungat ..., e una dintre potenţialele victime ale superficialităţii generalizate.* R.L.; **energie potenţială,** energia pe care o poate dezvolta un corp prin mişcarea sa liberă din poziţia în care se află pînă la un nivel de referinţă; **2.** (gram.) care prezintă o acţiune ca posibilă, fără să precizeze dacă se realizează sau nu; care exprimă o posibilitate: *moduri potenţiale.* // adv. în mod virtual, ca posibilitate: *copiii pot aduce, potenţial, mari satisfacţii părinţilor.* // n. **1.** mărime fizică a cărei variaţie în spaţiu şi timp caracterizează un cîmp fizic şi permite determinarea acestuia; **potenţial electric,** mărime a cărei variaţie caracterizează cîmpul electric; **potenţial de electrod,** diferenţa de potenţial dintre un metal şi o soluţie electrolitică în contact cu metalul; **potenţial de ionizare,** diferenţa de potenţial necesară acceleării unui electron, astfel încît prin ciocnirea cu un atom sau cu o moleculă să provoace ionizarea acestuia; **2.** (gram.) prezumtiv; **3. potenţial de înmulţire,** capacitate a unor organisme de a fi (foarte) prolifice; **4.** (astr.) **potenţial terestru,** geopotenţial; **5.** capacitate de muncă, de producţie, de acţiune; (p. ext.) forţă, putere: *potenţial intelectual;* **potenţial economic,** totalitatea resurselor materiale, umane, ştiinţifice, tehnologice etc. de care dispune o ţară la un moment dat. [Din lat. *potentialis,* fr. *potentiel,* germ. *potentiell, Potential*].

potenţialitáte, (rar) **potenţialităţi** f. însuşirea a ceea ce este potenţial. [Din fr. *potentialité*].

potenţiométrie f. metodă de analiză chimică cantitativă volumetrică, care foloseşte ca indicator pentru observarea sfîrşitului reacţiei variaţia potenţialului electric al unui electrod cufundat în soluţia de analizat; electrometrie. [Din fr. *potentiométrie*].

potenţiométru, potenţiometre f. **1.** montaj utilizat pentru divizarea tensiunii electrice; **2.** reostat care permite obţinerea unei tensiuni variabile, pornind de la o sursă de curent cu tensiune constantă; **3.** aparat pentru măsurarea diferenţelor de potenţial şi a tensiunii electromotoare a pilelor galvanice prin metoda compensaţiei; compensator. [Din fr. *potentiomètre,* germ. *Potentiometer*].

poteráş, poteraşi m. persoană înarmată (în special arnăut) care făcea parte dintr-o poteră; nefer: *Basarabii ... duseseră pe aceleaşi locuri pîlcurile de poteraşi, de suliţari, de roşiori ... întru apărarea pămîntului strămoşesc.* ZAMF.; (fig.) *era sorocit ca el să ajungă scriitor, iar eu să devin critic – un fel de poteraş literar.* LOV. [*Poteră* + *-aş*].

póteră, potere şi **poteri** f. (înv. şi pop.) detaşament de oameni înarmaţi (în special arnăuţi), însărcinaţi de domnia Moldovei şi a Ţării Româneşti, cu urmărirea şi prinderea răufăcătorilor: *să ne alunge cu potera ca pe nişte hoţi.* AL. [Din bulg. *potera*].

poteríe f. (rar; col.) olărie[2]: *în cuiere ţărăneşti se îngrămădeau ulcele ardeleneşti şi poterie occidentală.* CĂL. [Din fr. *poterie*].

potestáte, (rar) **potestăţi** f. (latinism) putere; autoritate: *nobilimea, temătoare de potestatea regilor.* EM. [Din lat. *potestas, -atis*].

potestatív, ~i, potestativă, ~e a. (jur.) care depinde de voinţa uneia dintre părţile contractante; care nu se perfectează dacă se opune una dintre părţile contractante; **condiţie potestativă,** condiţie de care depinde încheierea şi respectarea unei convenţii. [Din fr. *potestatif*].

poticálă, poticale f. **1.** (înv. şi pop.) întîmplare (neaşteptată şi) neplăcută; supărare, necaz, bucluc: *l-au tîlnit poticală de la vrăjmaşul.* DOS.; **2.** (înv.) înfrîngere (în luptă): *cronicarul ... scrie poticala ce au petrecut Ştefan Vodă.* UR. [Din sl. *potykati;* cf. *poticni*].

poticăr, poticari m. (reg.) farmacist. [*Potică*[1] + *-ar*].

poticăráş, poticarăşi m. (reg.) farmacist: *poticărăşu mi-o spus că leacuri de urît nu-s.* POP. [Din magh. *patikarus*].

potícă[1], potici f. (reg.) farmacie: *şi mă mînă la potică să-i aduc leacuri de frică.* POP.; (şi: **apotecă**). [Din magh. *patika;* cf. germ. *Apotheke*].

potícă[2] f. v. potecă.

poticăli, poticălesc vb. (înv. şi reg.; tr.) **1.** a amăgi, a corupe; a înşela, a păcăli: *cînd văzură cum i-a poticălit ciobănaşul, se luară cu mîinile de păr.* ISP.; **2.** a copleşi; a împovăra; a pedepsi: *m-a poticălit Dumnezeu cu bătrîneţile.* ISP. [De la *poticală*].

poticneáłă, poticneli f. poticnire, împiedicare: *lecţia lui era o dîră lungă ... de poticneli.* GAL. [*Poticni* + *-eală*].

poticní, poticnesc vb. **1.** (refl. şi intr.) a se lovi în mers cu piciorul de ceva şi a-şi pierde echilibrul pentru o clipă; a înainta cu greu din cauza unui obstacol, a unui impediment: *ea se poticnea şi îşi smulgea cu greu picioarele din micile gropi.* PR.; **2.** (refl.) a călca rău, a se împiedica: *calul, de e cu patru picioare, şi tot se poticneşte.* PANN; **3.** (fig.; refl.) a şovăi în faţa unei situaţii; a întîmpina o dificultate într-o acţiune; a nu izbuti; a se bloca; a da greş: *m-am poticnit la pagina 26.* PETR.; **4.** (fig.; refl.) a pronunţa cu greutate cuvintele; a vorbi greu, cu întreruperi: *se poticneşte ... în alegerea cuvintelor româneşti.* OD.; *conversaţia se poticni din nou.* GHEŢIE; **5.** (rar; refl.) a cădea, a se răsturna: *lunecînd în mîzga de sînge, s-a poticnit şi batalionul nostru la pămînt.* SAD.; **6.** (refl. şi tr. fact.) a se opri sau a face să se oprească brusc: *cît ce sări din ocniţă şi un roib i se poticni înainte.* GAL.; **7.** (pop.; refl.) a şchiopăta. [Din sl. *potŭknonti*].

poticníre, poticníri f. acţiunea de a (se) poticni şi rezultatul ei; poticneală, poticnit[2]: *avu o poticnire ca o gloabă care se opinteşte ... să urnească din loc căruţa.* REBR.; (fig.) *lecţia decurse normal, fără poticniri, într-o atmosferă de atenţie concentrată.* GHEŢIE. [V. *poticni*].

poticnít[1], ~ţi, poticnită, ~e a. (adesea adv.) **1.** care se poticneşte; împiedicat (la mers); *clempăneau poticnit şi mîrţoagele.* C.PETR.; **2.** (fig.) spus, articulat cu greutate, cu întreruperi: *cu vorba poticnită.* [V. *poticni*].

poticnít[2] n. poticnire. [V. *poticni*].

potilát, potilate n. şi **potilaţi** m. (reg.) pînză subţire, voal (pentru mirese); ştergar: *am avut şi-un potilat şi ăla că i l-am dat pe pipă şi pe tăbac.* POP. [Din magh. *potyolat*].

potintéu s. piedică, obstacol. // adv. ca o piedică în calea cuiva, fără a se da la o parte; nemişcat, neclintit; (p. ext.) dîrz: *vă duceţi şi vă puneţi potinteu înaintea oamenilor.* SOR. [Et. nec.].

potír, potire n. **1.** cupă de metal (preţios), cu gura largă şi cu marginile răsfrînte; (p. ext.) conţinutul acestei cupe; conţinutul împreună cu vasul respectiv: *cuparul îi aduse potirul de aur din care bea domnii.* OD.; **2.** (spec.) vas liturgic în forma unui pahar sau a unei cupe de metal preţios, cu picior (simbolizînd paharul de la Cina cea de taină şi pe cel în care Sfîntul Ioan a strîns sîngele curs din rănile lui Isus răstignit), în care preotul sfinţeşte vinul amestecat cu apă în timpul liturghiei şi îl păstrează pentru împărtăşanie; caliciu: *icoane şi potire el le topeşte-n bani şi vrea pe toţi românii să-i facă luterani.* AL.; *parohul ... purta în mîini potirul cu sfînta cuminecătură.* GHEŢIE; **3.** (p. anal.) parte a unei flori, alcătuită din caliciu şi corolă; floare în formă de cupă: *ale crinilor potire sînt ca urne de argint.* EM.; *acel prăfuşor galben, pe care vîntul, albina ... îl scutură din potirul florilor.* GAL. [Din sl. *potirĭ*, gr. mod. *potírion*].

potirăş, potiraşe n. **1.** diminutiv al lui potir; **2.** mică plantă erbacee, cu flori albastre-violete, în formă de clopot, dispuse în vîrful tulpinii, răspîndită în regiunile muntoase; degetăruţ (*Soldanella major* sau *montana*). [*Potir* + *-aş*].

potínga, potínguri n. lanţ, curea etc. care leagă grindeiul plugului de rotile sau de cotigă: *potîngul e regulatorul plugului.* // a. (reg.) strîmb; cocoşat: *are o fată cam potîngă.* POP. [Din sl. *potengŭ*; cf. sb. *poteg*, magh. *pating*].

potîrnícheo, potîrnichi f. pasăre sălbatică, din ordinul galiformelor, de mărimea unui porumbel, cu penele brune-cenuşii, care trăieşte în stoluri mici, prin holde şi tufişuri, fiind vînată pentru carne (*Perdix perdix*): *un zbor de potîrnichi a izbucnit ca un tunet.* SAD.; **a se răspîndi** (sau **a se împrăştia, a se risipi**) **ca potîrnichile** (sau **ca puii de potîrniche**), a fugi şi a se împrăştia repede, în toate părţile: *bieţii schingiuiţi au fugit ca puii de potîrniche.* GAL.; **potîrniche albă**, pasăre din familia tetraonidelor, de mărime mijlocie, cu penajul alb iarna şi pestriţ vara (*Lagopus lagopus*). [Lat. **perturnicula* <*per*[dix] „potîrniche" + **coturnicula* (<*coturnix* „prepeliţă")].

potloágă f. v. **potlog.**

potlóg, potloage n. **1.** bucată de piele cu care se cîrpeşte, se peticeşte încălţămintea; (p. gener.) petic: *or ţi-oi pune vrun potlog.* PANN; **2.** (pop.; adesea în forma **potloagă**) epitet pentru o persoană decăzută, pentru un om ticălos, netrebnic: *rîd şi cîinii de tine, potloagă bătrînă!* POP.; (şi: (reg.) **potloagă**). [Din bulg. ***podloga,*** sb. ***podlog***].

potlogár, potlogari m. **1.** (reg.) persoană care pune potloage la încălţăminte; cizmar (nepriceput); cîrpaci; **2.** (fig.; fam.) pungaş, şarlatan: *potlogarii, de care gemea oraşul ..., pîndeau.* NEGR. [***Potlog*** + *-ar*].

potlogărésc, ~şti, potlogăreáscă, ~eşti a. (fam.) de potlogar: *fapte potlogăreşti.* [***Potlogar*** + *-esc*].

potlogăréste adv. (fam.) ca potlogarii, în felul potlogarilor: *s-a purtat potlogăreşte.* [***Potlogar*** + *-eşte*].

potlogări, potlogăresc vb. **1.** (reg.; intr.) a lucra prost; a cîrpăci; **2.** (fig.; fam.; intr. şi tr.) a face potlogării; a înşela. [De la ***potlogar***].

potlogărie, potlogării f. **1.** (reg.) lucru prost făcut; cîrpăceală; **2.** (fig.; fam.) pungăşie, hoţie; înşelătorie: *bănuiesc că nu e singura potlogărie pe care a săvîrşit-o.* GHEŢIE. [***Potlogar*** + *-ie*].

potlogărít n. (fam.) faptul de a potlogări: *era meşter de frunte ... în de-ale potlogăritului!* C.L. [V. ***potlogări***].

potlogí, potlogesc vb. (pop.; tr.) a pune potloage la încălţăminte; a repara, a cîrpi: *tălpile opincilor ... erau potlogite cu potloage mari.* ST. [De la ***potlog***].

potmól n. v. **podmol.**

potmolí, potmolesc vb. (pop.; refl. şi tr.) a (se) împotmoli: *pîrîul, cînd vine mare, o îneacă şi o potmoleşte.* GAL.; *calu mi s-a potmolit, oştirea m-a cutropit.* POP. [De la ***potmol***].

potmolíre, potmolíri f. (pop.) acţiunea de a (se) potmoli şi rezultatul ei: *a mai venit şi potmolirea portului.* GAL. [V. ***potmoli***].

potmolít, ~ţi, potmolită, ~e a. (pop.) împotmolit. [V. ***potmoli***].

potnóg m. v. **podnog.**

potnójină f. v. **podnojie.**

potól, potoale n. **1.** (reg.) astîmpăr: *nu mai ai potol?* POP.; **2.** (arg.) mîncare, hrană: *avem ceva potol?* [De la ***potoli***].

potoleálă, potoleli f. (rar) potolire. [***Potoli*** + *-eală*].

potolí, potolesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face pe cineva să devină calm, liniştit, temperat; a (se) calma, a (se) linişti, a (se) tempera: *cucoană, bine ar fi să te potoleşti.* SAD.; **2.** (refl. şi tr.) a diminua sau a face să se diminueze intensitatea unei senzaţii, a unui sentiment etc.; a (se) atenua, a (se) domoli, a (se) astîmpăra; a (se) ogoi[3]: *nu pot să-i potolească setea nici izvoarele pămîntului.* CR.; *s-au potolit ambiţii şi patimi, încleştări.* VIERU; **3.** (refl.) a-şi pierde din intensitate, din tărie: *afară se potolise viscolul.* VLAH.; **4.** (refl.) a începe să se stingă; a se stinge: *focuri de popas se potoleau.* SAD.; **5.** (tr.) a încetini viteza, ritmul: *îşi potoleşte puţin mersul la urcuş.* CAR.; *îşi potolea respiraţia accelerată cu cîteva spirite.* CĂL.; **6.** (tr. şi refl.) a înceta sau a face să înceteze, a pune capăt unei acţiuni în desfăşurare; a (se) termina, a (se) sfîrşi; a înăbuşi: *să potolească ... răscoala.* GHICA. [Din sl. **potoliti*].

potolíre, potolíri f. acţiunea de a (se) potoli şi rezultatul ei; calmare, liniştire, domolire; atenuare, potoleală: *făcea semne de potolire prietenului său.* SAD.; *după potolirea vîntului, vom pleca.* [V. ***potoli***].

potolít, ~ţi, potolită, ~e a. **1.** liniştit, blînd; aşezat, calm: *ea a fost totdeauna o femeie potolită.* CĂL.; **2.** domol; domolit, molcom; înfrînat: *vorba lui potolită ... avea ceva deosebit de atrăgător.* VLAH.; *se deşteaptă mînia potolită.* ARG.; **3.** cu intensitate scăzută; liniştit: *prin suflarea mai potolită a furtunii, şoaptele ajungeau lămurit la uşă.* SAD.; (adv.) *plouă potolit;* **4.** mocnit, fără vîlvătăi; stins: *focul nu era-ncă potolit.* EM.; (adv.) *focul ... ardea mai potolit.* REBR.; **5.** lipsit de strălucire; palid, difuz: *zăpada şi stelele cerneau o lumină potolită.* AG.; **6.** molcom, încet, slab: *mii de glasuri se-nalţă cu răsunet potolit.* OD.; **7.** fără grabă, încet: *cu pas potolit.* CAR.; **8.** pal, şters: *privirea ochilor ei, de un albastru potolit.* PR.; **9.** fără valuri, lin: *apa se aşază între maluri potolită.* VLAH. [V. ***potoli***].

potolitór, ~i, potolitoáre a. (rar) care potoleşte; calmant, liniştitor: *efectul discursului ... potolitor de spirite.* REBR. [***Potoli*** + *-tor*].

potomaníe f. tulburare a conduitei alimentare manifestată prin nevoia incoercibilă de a bea constant mult lichid: *potomania poate induce un diabet insipid.* [Din fr. ***potomanie***, engl. ***potomania***].

potóp, potopuri n. **1.** (în Biblie) revărsare mare de apă care a făcut să piară tot neamul omenesc şi toate vieţuitoarele pămîntului în afară de Noe cu familia lui şi de vietăţile salvate în arca sa; diluviu: *veni potopul şi pierdu pre toţi.* N.TEST.; **după noi (vie) potopul,** se spune pentru a arăta nepăsarea cuiva faţă de ceea ce se va întîmpla după plecarea sa; **2.** ploaie torenţială; revărsare de ape; inundaţie: *ca potop ce prăpădeşte.* EM.; *m-am înapoiat acasă mai înainte de a se porni potopul.* GHEŢIE; **3.** (fig.) calamitate, prăpăd, urgie; nimicire: *mare foc şi potop a căzut pe capul nostru.* CR.; **4.** (p. anal.) număr, cantitate foarte mare; mulţime; grămadă: *prin potopul de zăpadă.* AL.; (adv.) *potop veni-vor, dragă, şi grijile.* COŞB. [Din sl. *potopŭ*].

potopénie, potopenii f. (rar) **1.** potop; inundaţie; **2.** (fig.) calamitate, urgie; **3.** (p. anal.) mulţime, grămadă: *a fost ursită ... să apuce potopenie de necazuri.* SOR. [***Potop*** + *-enie*].

potopí, potopesc vb. (pop.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) îneca; a inunda: *iată că vine Ilie Pălie să vă potopească.* ISP.; **2.** (fig.; tr.) a copleşi, a invada; a cuprinde: *seceta şi lăcustele potopiseră sămănăturile.* NEGR.; **3.** (fig.; tr.) a nimici, a distruge, a prăpădi; a omorî: *veneau să ne potopească.* POP. [Din sl. *potopiti*].

potopíre, potopíri f. (pop.) **1.** acţiunea de a (se) potopi şi rezultatul ei; **2.** (fig.) prăpăd, pustiire, distrugere. [V. ***potopi***].

potopít, ~ţi, potopită, ~e a. (pop.) **1.** inundat; înecat: *cîţi oameni pierduţi şi vite înecate, şi cîte pămînturi potopite în primăvară.* V.R.; **2.** (fig.) distrus, nimicit; pustiit: *ne-au găsit potopiţi; mai erau în viaţă vreo zece.* SAD. [V. ***potopi***].

potopitór, ~i, potopitoáre a. **1.** care potopeşte, inundă, năpădeşte, distruge: *credeai că eşti după o ploaie potopitoare.* GHEŢIE; **2.** (fig.) greu de suportat; copleşitor: *era o arşiţă potopitoare.* [***Potopi*** + *-tor*].

potór, potori m. monedă de aramă a cărei valoare a variat în timp între o jumătate de ban şi zece bani sau între o jumătate de groş şi doi groşi, care a circulat mai ales în Transilvania: *160.000 de galbini de aur ... fără potori şi fără copeice.* N.COSTIN. [Din pol. ***poltora***].

potóu, potouri n. linia de plecare şi de sosire la alergările de cai sau (p. gener.) la alte curse sportive. [Din fr. ***poteau***].

potpurí n. v. **potpuriu.**

potpuríu, potpuríuri n. **1.** suită muzicală de fragmente asemănătoare din opere, operete etc. sau de melodii ori cîntece grupate fără o legătură strînsă între ele: *un potpuri compus din toate frumuseţile ce poate da arta melodiei şi a armoniei.* FIL.; *răsunară acordurile unei muzici ce ataca un potpuriu.* GHEŢIE; **2.** (fig.) amestec de lucruri diferite; amestecătură, învălmăşeală: *potpuri de vedenii.* NEGR.; **3.** (rar) ghiveci de legume; (şi: **potpuri**). [Din fr. ***pot-pourri***].

potracán m. v. procator.

potricálă, potricale f. (înv. şi reg.) **1.** unealtă de oţel cu vîrful ascuţit cu care se fac găuri la curele, în urechile vitelor etc.; preducea: *n-am potricala la mine, că le-aş da şi gaură.* SOR.; **2.** semn făcut la urechea oilor, de obicei prin găurirea cu această unealtă. [Din rus. ***protykalo***].

potricăli, potricălesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a găuri cu potricala; a străpunge; (p. ext.) a sfîşia: *şi-n spinare l-au potricălit cu acel her.* DOS.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) prăpădi; a (se) distruge: *mulţi voinici se potricăliseră semeţindu-se.* ISP. [De la ***potricală***].

potricălíre, potricărîri f. (înv. şi reg.) acţiunea de a (se) potricăli şi rezultatul ei. [V. ***potricăli***].

potricălít, ~ţi, potricălită, ~e a. (înv. şi reg.) găurit (cu potricala); străpuns: *şvîntul aşa potricălit ... îş deade sufletul.* DOS. [V. ***potricăli***].

potrívă f. egalitate, asemănare cu cineva sau cu ceva; fiinţă, obiect etc. care seamănă şi se potriveşte cu altă fiinţă, cu alt obiect etc.; pereche, seamăn: *unde să-i găsesc eu potrivă?* DELAVR.; **pe** (sau **de**) **potrivă**, asemenea, egal, pe măsura; adecvat: *cine-i ca tine, Doamne, de potrivă, cu firea ta ... cea milostivă?* DOS.; **de** (sau **pe**) **potriva**, la fel cu ..., corespunzător cu ..., pe măsura: *năltişoară, subţirea tocmai pe potriva mea.* POP.; **după potrivă**, conform cu ..., corespunzător cu ...: *e biata casa noastră după potriva unei fete de domn?* OD. // adv. (înv. şi reg.) împotrivă, în opoziţie; în sens opus: *tu ... să mi te duci ... potrivă d-apus.* POP.; **din potrivă**, din faţă, din partea opusă: *ale turnurilor umbre ... către ţărmul din potrivă se întind, se prelungesc.* ALEX.; (şi: (înv.) **protivă**). [Din sl. ***protivo***].

potriveálă, potriveli f. (pop.) **1.** potrivire, asemănare: *e nevoie de un timp ca femeia să ajungă la o potriveală cu bărbatul.* GHEŢIE; **cu potriveală**, potrivit, nimerit; **2.** aranjare, fixare a ceva într-un anume fel, aşa cum trebuie ori la locul potrivit; **3.** coincidenţă, nimereală: *oare potriveala asta a fost întîmplătoare?* [***Potrivi*** + ***-eală***].

potrivi, potrivesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a pune pe acelaşi plan; a asemăna, a compara: *potriveşte mirosul trandafirului cu putoarea porcului.* Z.; **2.** (tr.) a da forma dorită; a ajusta, a fasona; a face să corespundă, a pune de acord; a adapta; (spec.) a acorda (instrumente muzicale): *cimpoierul îşi potrivea piscoiul.* SL.; *a potrivi o cheie;* **3.** (tr.) a pune la locul firesc, a face să stea cum trebuie; a aranja: *îşi potrivea preocupat nodul cravatei.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a proporţiona o compoziţie, un amestec; a doza (sarea, condimentele într-o mîncare): *ai potrivit mîncarea de sare?*; **5.** (fam.; tr.) a spune, a ticlui aşa cum trebuie: *a potrivit o minciună;* **6.** (tr. şi intr.) a face, a proceda în aşa fel încît ...; a calcula, a chibzui, a cumpăni: *să potriveşti aşa ca să-i zbori capul dintr-o singură lovitură.* CR.; *calul o potrivea cum să vină tot cam la o parte.* ISP. // (refl.) **1.** a avea însuşiri comune cu cineva; a se asemăna: *şi guraliv şi de nimic, te-ai potrivi cu mine.* EM.; **2.** a corespunde, a fi conform cu ...; a se armoniza: *orologiile publice nu se potrivesc.* CĂL.; *socoteala de acasă nu se potriveşte cu cea din tîrg.* Z.; a **se potrivi ca nuca în perete**, a fi nepotrivit; a **se potrivi ca o mănuşă**, v. **mănuşă**; **ce se potriveşte!**, ce are a face?, n-ai dreptate!; d-apoi cum nu!: *ce se potriveşte ..., apucă d-ta înainte, vere, eşti mai cărunt.* AL.; **3.** (impers.) a se nimeri, a se brodi: *cu cîtă neîndurare s-au potrivit lucrurile pe dos decît dorisem!* GHEŢIE; *aci se potriveşte zicătoarea poporului;* **4.** a fi pe măsură; a veni bine: *condurul nu se potrivi la nici o fată de împărat.* ISP.; **5.** a da cuiva ascultare, a face pe voia cuiva; a se lua după cineva, a-şi pune mintea cu cineva: *cînd m-aş potrivi eu babei la toate cele.* CR.; **ce te potriveşti?**, de ce crezi ceea ce ţi se spune?; **6.** (înv. şi pop.) a se împotrivi: *de n-ei voi şi mie te-i potrivi, apoi foarte vei greşi.* POP. [De la ***potrivă***].

potrivíre, potriviri f. **1.** acţiunea de a (se) potrivi şi rezultatul ei; potriveală, potrivit[2]; **2.** asemănare, potriveală, concordanţă; armonizare: *ceea ce rămîne e potrivirea dintre firi şi caractere.* GHEŢIE; **3.** aşezare, aranjare la locul corespunzător, firesc, cuvenit; cumpănire: *amîndoi erau ... bine chibzuiţi în potrivirea vorbelor.* SL.; **4.** nimereală, coincidenţă: *e o potrivire minunată că ai venit singur.* SAD. [V. ***potrivi***].

potrivít[1], ~ţi, potrivită, ~e a. **1.** care se potriveşte, se armonizează, are însuşiri comune cu altcineva sau cu altceva: *găsesc şi eu că ar fi un soţ potrivit.* PETR.; **2.** corespunzător; adecvat; indicat: *răspunsul este ... potrivit.* NEGR.; (adv.) **potrivit cu ...**, în conformitate cu ..., în concordanţă cu ..., în raport cu ...: *încăpăţînarea lui creştea potrivit cu stăruinţele ei.* CAR.; **3.** mijlocîu, moderat; temperat: *pentru ce nu cerci a păstra o cumpănă mai potrivită în viaţă?* DELAVR.; **4.** convenabil, acceptabil; bine proporţionat: *baie potrivită de caldă.* ISP.; **5.** bine ales, nimerit; favorabil: *pentru a învinge, va trebui să prindem clipa potrivită.* GHEŢIE; **6.** aranjat, aşezat (aşa cum trebuie): *barba potrivită ... şi cănită.* GHICA. // adv. **1.** adecvat, corespunzător; cuviincios: *răspunde potrivit;* **2.** cu moderaţie, cu măsură; cumpătat: *să bei potrivit.* [V. ***potrivi***].

potrivít[2] n. potrivire: *era aşa de meşteră la potrivit vorbele, că te făcea de nu mişcai.* SOR. [V. ***potrivi***].

potrívnic[1], ~ci, potrivnică, ~ce a. **1.** care manifestă o atitudine ostilă, duşmănoasă faţă de cineva; care se împotriveşte, care se află într-o dispută, într-un război: *cele două tabere potrivnice îşi cheltuiau ultimele puteri.* GHEŢIE; **2.** neprielnic, nefavorabil: *vremuri potrivnice;* **3.** opus, contrar: *păreri potrivnice.* // m., f. duşman, vrăşmaş; adversar, rival: *am încă nişte potrivnici puternici.* CAR.; (şi: (înv.) **protivnic**). [Din sl. ***protivinikŭ***].

potrívnic[2], ~ci, potrivnică, ~ce a. şi m., f. (înv. şi reg.) (persoană) care se potriveşte, se aseamănă cu cineva: *mi-a venit vremea de căsătorit, potrivnică n-am găsit.* POP. [***Potrivă*** + ***-nic***].

potrivnicíe, potrivnicii f. împrejurare nefavorabilă; piedică, obstacol; dificultate: *va înfrunta toate potrivniciile;* (şi: (înv.) **protivnicie**). [***Potrivnic[1]*** + ***-ie***].

potroácă, potroace f. **1.** plantă erbacee cu frunze ovale, cu flori roşietice, dispuse în corimbe, folosită în medicină; fierea-pămîntului, ţintaură (*Centaurium minus*): *acolo dă peste rostopască, talpa-gîştei ..., potroacă.* SOR.; **2.** (bot.) veninariţă (*Gratiola officinalis*); **3.** (la pl.) mărunţaie de pasăre: *să-i fiarbă o ciorbă de potroace.* C.PETR.; **4.** (mai ales în forma **potroc**) ciorbă din mărunţaie de pasăre, acrită cu borş sau cu zeamă de varză: *potroc de clapon.* SAD.; *urmează un chef ... cu potroc, în zori de zi.* CĂL.; **5.** mîncare prea acră sau (p. ext.) prea sărată. // adv. prea, foarte acru (sau sărat): *varza s-a făcut potroacă;* (şi: **potroc**). [Din ucr. ***potroh***].

potróc n. v. potroacă.

potroménghiu m. v. bostromengher.

potronic, potronici m. monedă poloneză de argint, care a circulat în sec. al XVII-lea – al XVIII-lea şi în ţările române, mai ales în Moldova: *pentru un potronic ..., nu-l judeca.* UR. [Din pol. ***potrójnik***].

potropóp m. v. protopop.

potróz, potrozuri n. (reg.) asemănare, potrivire; aspect, chip, înfăţişare. [Et. nec.].

potúri m. pl. **1.** (înv. şi pop.) pantaloni largi în partea de sus şi strînşi pe pulpe, de obicei împodobiţi cu găitane şi cusături, purtaţi odinioară de boiernaşi, de arnăuţi şi de haiduci, iar astăzi de ţăranii din unele regiuni din sudul Dunării: *cu doisprezece panduri, cu ghebe şi cu poturi.* POP.; **2.** pantaloni ţărăneşti confecţionaţi din piele de oaie sau de miel. [Din turc. ***potur***].

poţiúne, poţiuni f. nume generic pentru medicamentele lichide care se iau pe cale bucală: *îi prescrie ceva pentru scăderea temperaturii şi o poţiune calmantă.* GHEŢIE. [Din fr. ***potion***, lat. ***potio, -onis***].

pound, pounzi [paund] m. livră. [Din engl. ***pound***].

povără, poveri f. **1.** ceea ce poate fi transportat cu un mijloc de tracţiune (căruţă, car, corabie etc.) ori pe spinarea unui animal sau pe a omului; greutate (mare), sarcină, încărcătură: *care cu poveri de muncă vin încet şi scîrţîind.* COŞB.; **de povară**, folosit pentru cărat greutăţi: *pe mine nu mă interesează caii de povară.* ST.; **2.** muncă grea, istovitoare; trudă; obligaţie, misiune împovărătoare: *ce grea ... povara de dascăl şi povara de şcolar.* VLAH.; **3.** lucru, stare, situaţie etc. apăsătoare pentru cineva, care îngreuează viaţa cuiva: *nu vreau să fiu o povară pentru nimeni.* GHEŢIE; **4.** (fig.) suferinţă morală, apăsare sufletească; chin: *să adorm, capul să-mi scutur de povara cugetării.* VLAH.; *povara anilor;* **5.** veche unitate de măsură pentru greutate, egală cu 100-125 de ocale, folosită la cîntărirea mărfurilor; cantitate corespunzătoare acesteia: *după ce îmi dai povara de santal ..., să vii ca să-ţi alegi ce-ţi place.* SAD.; **6.** (înv.) sumă de 1000 de galbeni: *suma ... de zece povoare de aur.* BĂLC.; (şi: (înv. şi reg.) **povoară**). [Cf. sl. ***podŭvora*** „targă"].

povarnagíu, povarnagii m. proprietar al unei poverne; persoană care lucrează la o povarnă; velnicer. [***Povarnă*** + ***-agiu***].

povárnă, poverne f. (reg.) instalaţie simplă de fabricat rachiu, spirt, ţuică; (p. restr.) cazan în care se fabrică spirt, rachiu; (p. ext.) clădire în care se află această instalaţie; velniţă: *de pe dealuri şi poverne, vin, rachiuri cumpărînd.* PANN. [Din sl. ***povarinja*** „bucătărie"].

povăţă, poveţe f. **1.** (înv.) îndrumător, călăuzitor, sfătuitor; povăţuitor: *tu, Doamne, mi-eşti povaţă.* DOS.; **2.** (înv.) călăuză, ghid: *Iliaş Vodă ..., avînd povaţă pre un turc ..., au mers la Braţlav.* UR.; **3.** (înv.) conducere; comandă: *lupte uriaşe ... sub povaţa celui mai vestit şi mai mare din voievozii lor.* BĂLC.; **4.** sfat, îndrumare dată cuiva sau primită de la cineva; povăţuire, povăţuială: *tu, fiule, să nu te superi că-ţi dau mereu poveţe; nu-i rea povaţa nici-odată, nici chiar la bătrîneţe.* VIERU. [Din pol. ***powodca*** „conducător"].

povărós, ~şi, povăroásă, ~e a. (înv.) împovărător; copleşitor: *vai! iată a mea soartă, şi cît de povăroasă!* HEL. [***Povară*** + ***-os***].

povăţuí, povăţuiesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a conduce, a călăuzi (pe un drum): *orb pe orb povăţuind cad amîndoi în groapă.* PANN; *eu voi să merg la împăratul cel mare ... şi-mi trebuie pe cineva care să mă povăţuiască.* ISP.; **2.** (înv.) a comanda: *oştirea turcească ce însuşi sultanul povăţuia.* BĂLC.; **3.** a îndruma, a sfătui, a da poveţe: *povăţui părinteşte pe slujnicar.* FIL. [***Povaţă*** + ***-ui***].

povăţuiálă, povăţuieli f. (înv.) sfat, povaţă: [î]*n treacăt şi dă povăţuielile.* AL. [***Povăţui*** + ***-eală***].

povăţuíre, povăţuiri f. **1.** faptul de a povăţui; îndrumare, povaţă: *sub povăţuirea unui părinte învăţat.* NEGR.; **2.** (înv.) comandă; conducere. [V. ***povăţui***].

povăţuitór, ~i, povăţuitoáre m., f. **1.** persoană care povăţuieşte; îndrumător, sfătuitor; sfetnic; povaţă: *cugeta ... la ce are să ajungă el fără tată şi fără povăţuitor.* ISP.; **2.** (înv.) ghid, călăuză: *neştiindu-şi calea fără povăţuitor, se opreşte.* ALEX.; **3.** (înv.) conducător; căpetenie; comandant: *domnii generali ... era într-aceea vreme povăţuitori ţinutului Bucovinei* (a. 1793). URIC. [*Povăţui* + *-tor*].

povestár, povestari m. (reg.) povestitor: *un păcat de povestar.* CR. [*Poveste* + *-ar*].

povestáş, povestaşi m. (reg.) povestitor: *povestaşul de la gura sobei.* GANE. [*Poveste* + *-aş*].

povéste, poveşti f. **1.** relatare, expunere a unui fapt, a unui eveniment, a unui şir de întîmplări, evenimente; povestire; istorisire: *aci-şi tăie povestea.* DELAVR.; **a sta la** (sau **de**) **poveşti,** a sta de vorbă (îndelung): *m-am oprit în drum şi-am stat de poveşti cu el.* COŞB.; **a ajunge** (sau **a se face, a rămîne**) **de poveste,** a deveni cunoscut, renumit printr-o păţanie, printr-un fapt (reprobabil): *am ajuns de poveste în ţară.* PANN; **nici poveste,** nici vorbă (să fie aşa); **2.** (înv.) cronică, letopiseţ: *mulţi scriitori s-au nevoit de au scris rîndul şi povestea ţărilor.* UR.; **3.** povestire a faptelor, a peripeţiilor din viaţa cuiva; firul (relatat al) vieţii cuiva; întîmplare, şir de întîmplări, de fapte din viaţa cuiva: *de trei zile îşi spune povestea vieţii.* EM.; **4.** ceea ce se relatează, se povesteşte; (p. ext.) fapt, eveniment, întîmplare; problemă: *de această poveste nimica nu scrie cronicarul leşesc.* UR.; *ce crezi dumneata de toată povestea asta?* ST.; **ce (mai) veste-poveste?,** ce (mai) e nou? ce se (mai) aude?: *ce mai veste-poveste pe la dv.?* CAR.; **aşa ţi-e povestea(?),** aşa stau lucrurile? asta e situaţia?: *dacă ţi-i aşa povestea ..., apoi stai c-avem de furcă.* GANE; **5.** specie în proză a epicii (populare) în care se relatează întîmplări fantastice ale unor personaje imaginare, fabuloase; basm: *moş Nichifor nu-i o închipuire din poveşti, ci e un om ca toţi oamenii.* CR.; *vă roagă să-i spuneţi o poveste ...; şi mie îmi plac poveştile.* EL.; **ca în poveste** (sau **poveşti**), frumos, minunat; miraculos: *a fost odată ca-n poveşti.* EM.; **6.** fapt, întîmplare, afirmaţie inventată, scornită; născocire, minciună: *şi mi-i spune atunci poveşti şi minciuni cu-a ta guriţă.* EM.; *mediul gazetăresc este unul plin de poveşti.* D.; **7.** (pop.; şi **povestea vorbei**) proverb, zicătoare, maximă: *este o poveste latinească de zice adică: „nu se pune numele în dar".* COSTIN; *povestea vorbei: „bani albi de zile negre".* FIL.; **povestea cîntecului** (sau **ăluia**), vorba aceea, cum se zice: *povestea cîntecului: fost-ai lele cînd ai fost.* PANN. [Din sl. ***pověsti***].

povestí, povestesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a spune o poveste; a expune, a relata un fapt, o întîmplare; a istorisi, a nara: *împărăteasa povesteşte soţului său cîte a pătimit ea.* CR.; *eu nu ştiu să povestesc; e un dar ăsta al poveştilor.* EL.; **2.** (pop. şi fam.; intr.) a sta de vorbă, a discuta, a conversa; a sta la taifas: *doamna Olimpia ... povestea c-un ofiţer superior.* AG.; *pe laviţă şedeai şi cu maica povesteai.* POP.; **3.** (înv. şi reg.; tr.) a ponegri, a defăima; a bîrfi: *vulpea ... să-l povestească nedestoinic la cîntat.* HEL. [De la ***poveste***].

povéstic, ~ci, povestică, ~ce a. (înv.; rar) fabulos, fantastic (ca în basme): *toate-acele fiare povestice de pradă.* AL. [***Poveste*** + *-ic*].

povestioáră, povestioare f. diminutiv al lui poveste; istorioară: *am pierdut trei ani ca să scoatem un almanah ... cu poezii şi povestioare de valoare discutabilă.* GHEŢIE; *despre biblioteca sa mentală fabuloasă circulau multe povestioare ilustrative.* R.L. [***Poveste*** + *-ioară*].

povestíre, povestiri f. **1.** acţiunea de a povesti şi rezultatul ei; narare, povestit; relatare, expunere a unui fapt, a unui eveniment, a unui şir de întîmplări, de evenimente; istorisire: *gîndeam să-l întoarcem din calea povestirii sale.* OD.; **2.** specie epică de dimensiuni relativ reduse, în care naraţiunea se concentrează pe întîmplări (nu pe psihologia eroilor, ca în nuvelă), relatate din perspectiva subiectivă a unui participant, martor sau mesager: *povestirile lui Ion Creangă.* [V. ***povesti***].

povestít n. (rar) faptul de a povesti; povestire: *s-a întrerupt din povestit.* [V. ***povesti***].

povestitór, ~i, povestitoáre m., f. **1.** persoană care povesteşte ceva sau care ştie să povestească frumos; narator, povestar, povestaş: *e un bun povestitor ..., cu talent portretistic.* CĂL.; **2.** scriitor, autor de poveşti: *lucrurile şi ... oamenii despre care vorbeşte marele povestitor de la Humuleşti.* SAD. [***Povesti*** + *-tor*].

povídlă, povidle f. (reg.) magiun: *dă-mi o bucată de pîne cu povidlă!* AL. [Din ucr. ***povidlo***].

póvilă, povile f. curea care trece pe sub coada calului, fixînd şaua sau hamul: *e învăţat ca calul cu pofilul.* POP.; (şi: (reg.) **pofil, pochi**). [Din ucr. ***povile,*** sb. ***povi***].

povîrneáiă, povîrneli f. (reg.) **1.** înclinare (într-o parte); **2.** pantă a acoperişului unei case; acoperiş înclinat al unei colibe. [***Povîrni*** + *-eală*].

povîrní, povîrnesc vb. **1.** (pop.; refl.) a se apleca, a se înclina într-o parte; a se ponori: *trăsura ... se povîrni şi se răsturnă.* BOL.; **2.** (reg.; refl.) a se gîrbovi (de bătrîneţe): *mi-a trăit ... pîn-a-mbătrînit şi s-a povîrnit.* POP.; **3.** (pop.; refl. şi tr.) a (se) prăbuşi, a (se) prăvăli, a (se) răsturna: *mi-l povîrni de pe cal.* POP.; **4.** (pop.; refl.) a coborî în pantă: *grădina de din vale ... se povîrnea pînă într-o baltă de trestii.* MACED.; **5.** (fig.; pop.; intr.) a merge pe ...: *cînd oi povîrni pe zece să-ţi fie inima rece!* POP. [Din bulg. ***povărna,*** sb. ***povrnuti***].

povîrníre, povîrniri f. acţiunea de a (se) povîrni şi rezultatul ei. [V. ***povîrni***].

povîrníş, povîrnişuri n. pantă (abruptă); versant al unui deal sau al unui munte; coastă: *ne tot coborîm cu mare greutate pe nişte povîrnişuri primejdioase.* CR.; *femei şi copii suiau tăcuţi povîrnişul străzii.* GHEŢIE. [***Povîrni*** + *-iş*].

povîrnít, ~ţi, povîrnită, ~e a. (pop.) **1.** lăsat într-o parte; aplecat, pornit: *se vedea gîrliciul povîrnit al pivniţei.* OD.; **2.** în pantă, înclinat; prăvăliş, prăvălac: *grunji negri, colţuroşi ... acopereau cîmpia uşor povîrnită.* GHEŢIE. [V. ***povîrni***].

povoáră f. v. **povară.**

povód, povoduri n. (înv. şi reg.) **1. a duce** (sau **a lua**) **un cal în povod,** a duce (sau a lua) un cal de căpăstru: *surugii ... duceau caii ... în pohod.* NEGR.; **2.** (rusism) marş; convoi: *pohodul la Sibir.* AL.; (şi: **pohod**). [Din rus., sb. ***povod***].

povódnic, povodnici m. (înv. şi reg.) cal dus de căpăstru, cal lăturaş: *veneau opt povodnici împodobiţi numai cu aur şi cu argint.* ISP.; (şi: **pohodnic**). [***Povod*** + *-nic*; cf. sb. ***povodnik***].

povói[1] n. v. **puhoi**[1].

povoí[2] vb. v. **puhoi**[2].

povoiálă f. v. **pohoială.**

poxvírus, poxvirusuri n. familie de virusuri care conţin ADN şi infectează omul, animalele, păsările şi insectele (ex.: virusul variolei, virusul vaccinei). [Din fr., engl. ***poxvirus***].

pózą, pozez vb. **1.** (intr.) a lua, a afişa o anumită atitudine (studiată, afectată) pentru a impresiona, pentru a epata: *am pozat în toată accepţiunea cea rea a cuvîntului.* VLAH.; (tr.) *eroul pozează dezordinea şi nepăsarea, scepticismul.* CĂL.; **a poza în ...,** a căuta să treacă drept ...: *l-aţi bătut ... şi astăzi pozaţi în apărătorul lui.* EM.; *pozezi în victimă;* **2.** (intr.) a sta într-o anumită poziţie pentru a fi pictat, sculptat ori fotografiat: *oricît de liber ar poza cineva, gîndul că-l priveşte eternitatea prin ochii artistului îl dispersonalizează.* VLAH.; *propunerea de a-i poza pentru un portret o găsi pe Zoe la pian.* GHEŢIE; **3.** (pop. şi fam.; tr. şi refl.) a (se) fotografia: *eram un grup care ... ne-am pozat făcînd năzbîtii.* PETR.; **4.** (tehn.; tr.) a aşeza, a dispune, a monta, a stivui; a instala. [Din fr. ***poser***].

póză, poze f. **1.** atitudine (studiată, afectată) pe care cineva o afişează pentru a impresiona, pentru a epata; (p. gener.) atitudine, ţinută: *atitudinea ei e simplă poză, afişată ... ca să creeze false aparenţe.* GHEŢIE; **2.** (pop. şi fam.) fotografie; ilustraţie, reproducere: *dacă au dărîmat ei biserica de pe timpul lui Pazvante, ce să mai aibă grijă de-o poză a unor bieţi eroi.* SOR.; *de unde ştii, mamă, cum arătai tînără, cînd nu ţi-ai întipărit pe nici o poză chipul?* VIERU. [Din fr. ***pose***].

pozdérie f. v. **puzderie.**

pozéur, ~i, pozeură, ~e m., f. (franţuzism) persoană care adoptă o atitudine afectată pentru a produce impresie. [Din fr. ***poseur***].

pozitív, ~i, pozitivă, ~e a. **1.** (despre numere, mărimi scalare etc.) care este mai mare decît zero; care se notează cu semnul plus (+): *număr pozitiv;* **semn pozitiv,** semnul plus (+) folosit pentru caracterizarea numerelor, mărimilor scalare etc. pozitive: *prin multiplicaţiunea de semne identice rezultă totdeauna semnul pozitiv.* EM.; **2.** (despre sarcini electrice) de acelaşi fel cu sarcina nucleelor atomice sau cu sarcina dobîndită de un baston de ebonită prin frecare cu postav; **3.** (despre polii unei surse electrice) prin care iese curentul electric; (despre electrozii sau bornele receptoarelor electrice) care se leagă la polul pozitiv al sursei electrice; **4.** care se întemeiază pe fapte, pe date concrete, pe experienţă; cert, adevărat, sigur, real: *concluziuni, ce se văd în contrazicere cu faptele pozitive.* MAIOR.; (adv.) *s-a ştiut pozitiv că orăşelul Karcziewa a fost atribuit Poloniei.* GHEŢIE; **ştiinţe pozitive,** ştiinţe experimentale; **drept pozitiv,** totalitatea normelor juridice scrise dintr-o ţară, dintr-o epocă etc., emanate de la organele statului: *între dreptul pozitiv şi cel natural sînt multe corespondenţe;* **religie pozitivă,** religia oficială într-o ţară; **5.** valabil; favorabil, valoros: *rezultate pozitive;* **6.** (care dovedeşte simţ) practic, realist; care se bazează pe practică, pe realitatea imediată; pozitivist: *femeile sînt mai serioase şi mai pozitive.* IBR.; *spirit pozitiv;* **7.** care afirmă ceva, care exprimă o afirmaţie sau o aprobare: *pozitive sînt noţiunile care afirmă ceva.* MAIOR.; **grad pozitiv** (şi n.), formă a adjectivului sau a adverbului, cu ajutorul căreia se exprimă însuşirea unui obiect sau a unui proces privite izolat, fără să intervină vreun raport de comparaţie: *pozitivul, comparativul şi superlativul;* **8.** (chim.; biol.; despre reacţii ale anticorpilor) care se produce în prezenţa antigenului sub influenţa şi în prezenţa căruia a luat naştere; (despre analize medicale) care confirmă prezenţa în organism a unui anumit agent (patogen); **9.** (şi n.) (imagine fotografică) la care distribuţia luminii şi a umbrei corespunde celei reale; (p. ext.) (placă, film, hîrtie fotografică) pe care s-a obţinut o asemenea imagine. [Din fr. ***positif,*** lat. ***positivus,*** germ. ***positiv***].

pozitivísm n. **1.** curent filozofic din sec. al XIX-lea – al XX-lea, care susţine că filozofia trebuie să se limiteze strict la faptele pozitive, confirmate de experienţă: *logice moderne, influenţate de pozitivismul lui A.Comte.* MAIOR.; **2.** (p. ext.) totalitatea doctrinelor potrivit cărora verificarea noilor descoperiri prin experiment constituie unicul criteriu al adevărului ştiinţific: *Darwin a trăit ... într-o epocă pe care o numim a pozitivismului, a realismului, a naturalismului.* BL.; **pozitivism logic,** neopozitivism; **3.** curent în ştiinţa dreptului contemporan care admite numai existenţa dreptului pozitiv; **4.** denumire dată tendinţelor critice care adoptă metodele scientiste în cercetarea literară; **5.** interes (exagerat) pentru problemele practice, materiale: *se celebrează dîrzenia, optimismul şi pozitivismul tipic bărbăteşti.* D. [Din fr. ***positivisme***].

pozitivíst, ~şti, pozitivistă, ~e a. **1.** care aparţine pozitivismului, referitor la pozitivism: *naturalismul este, spre deosebire de realism, şcoala*

de origine pozitivistă care introduce în literatură explicaţia şi toate metodele. CĂL.; **2.** bazat pe realitatea concretă, pe fapte; pozitiv: *spirit pozitivist în cercetare.* // m., f. adept al pozitivismului: *este un om al secolului trecut, un pozitivist care a citit din tinereţe pe Darwin şi Haeckel.* R.L. [Din fr. ***positiviste***].

pozitivitáte f. (livr.) caracter pozitiv. [Din fr. ***positivité***].

pozitrón, pozitroni m. particulă elementară, întîlnită rar în natură, cu masa egală cu a electronului, dar cu sarcină electrică pozitivă, constituind antiparticula electronului; antielectron, electron pozitiv. [Din fr. ***positron***].

pozitrónіu n. formaţie instabilă alcătuită dintr-un electron şi un pozitron, care gravitează în jurul centrului de masă comun. [Din fr., engl. ***positronium***].

poziţie, poziţii f. **1.** locul pe care îl ocupă ceva sau cineva (în raport cu altceva sau altcineva); felul, modul în care este asezată o fiinţă sau un lucru; aşezare: *poziţiunea topografică a acestui palat era astfel.* FIL.; **poziţie geografică,** aşezare geografică; **2.** loc al unei note muzicale sau chei pe portativ; loc în care sînt atinse cu degetele coardele unui instrument muzical, pentru a executa o piesă muzicală; **3.** fiecare dintre operaţiile înscrise într-un cont contabil; loc pe care îl ocupă acestea în contul respectiv; **4.** locul pe care îl ocupă un sunet sau un grup de sunete într-un cuvînt; **5.** loc din care ceva sau cineva este sau poate fi privit: *o privi a doua oară din altă poziţie.* SAD.; **6.** porţiune de teren ocupată de o unitate militară pe front: *atacau localităţile şi poziţiile slabe de dinafara capitalei.* EM.; *a ocupa o poziţie avantajoasă;* **poziţie de tragere,** loc special de unde o subunitate de infanterie sau de artilerie, de aruncătoare de mine, de mitraliere navale etc. execută tragerile; **7.** (fig.) atitudine faţă de cineva sau ceva; mod în care cineva reacţionează, se comportă într-o împrejurare dată: *în lupta dintre vechea manieră retorică şi noua îndrumare realistă, poziţia lui Filimon rămîne destul de nehotărîtă.* VIANU; **a lua poziţie,** a face cunoscută cu claritate, ferm atitudinea, opinia sa într-o controversă, într-o polemică sau într-un conflict; **a sta** (sau **a rămîne, a se menţine**) pe **poziţie,** a-şi menţine părerile, a nu ceda; **a se găsi pe poziţii opuse,** a avea păreri contrare; **8.** atitudine a corpului; fel de a sta al cuiva; ţinută: *poziţia ei cea lenoasă.* NEGR.; *poliţaiul se înfipse în faţa lui ... într-o poziţie solemnă.* GHEŢIE; **9.** condiţie, situaţie în care se află cineva: *poziţia devenea din ce în ce mai grea; englezii ameninţau.* OD.; **10.** (spec.) condiţie, situaţie socială; rang (înalt): *adevărata valoare a unui om nu stă în avere, nici în poziţia socială ce-o ocupă, ci în el însuşi.* AG.; *ţi-ai făcut o poziţie? stai în cuibul tău, cu banul tău, cu nevasta ta.* SAD.; (şi: (înv.) **poziţiune**). [Din fr. ***position,*** lat. ***positio, -onis,*** germ. ***Position***].

poziţioná, poziţionez vb. (tr.) **1.** a aşeza ceva într-o anumită poziţie; **2.** a determina exact poziţia unui obiectiv: *a poziţiona o navă.* [Din fr. ***positionner***].

poziţionál, ~i, poziţională, ~e a. (fon.) de poziţie, referitor la poziţie: *sunete poziţionale.* [***Poziţiune*** + ***-al***].

poziţionáre, poziţionări f. acţiunea de a poziţiona şi rezultatul ei; aşezare a unui obiect într-o anumită poziţie. [V. ***poziţiona***].

poziţiúne f. v. **poziţie.**

poznáş, ~i, poznaşă, ~e a. **1.** ieşit din comun; curios, ciudat, straniu: *aşa-i poznaşa asta de lume.* AL.; **2.** (rar) fermecat, vrăjit: *ce minune făcui eu cu oul ăla poznaş.* ISP.; **3.** (adesea subst.) care face pozne; care spune glume, care provoacă hazul; mucalit; hazos: *eşti de tot poznaşă şi d-ta.* CR.; **4.** (rar) care produce neplăceri; buclucaş: *eram goniţi de o soartă poznaşă.* AL. [***Poznă*** + ***-aş***].

póznă, pozne f. (pop. şi fam.) **1.** faptă, întîmplare, situaţie neplăcută; belea, bucluc: *mi se-întîmplă multe pozne cînd sînt cuprins de mînie.* HASD.; *poznă, cucoane, îmi şopti cu cutremur badea Pricop.* SAD.; **2.** ciudăţenie, curiozitate; bizarerie: *iacă pozna că se prăbuşeşte.* AL.; **3.** faptă nesocotită, necugetată (fără urmări grave); trăsnaie, boroboaţă: *mi se dusese buhul despre pozna ce făcusem.* CR.; **4.** farsă jucată cuiva: *te rog, Leoniţule, nu te-apuca de pozne.* AL.; **5.** faptă sau vorbă care provoacă haz; ghiduşie; năzdrăvănie: *era băiet de tot hazul, ştia să facă o mulţime de pozne.* SL.; **6.** (fam.) organ genital feminin: *lungeşte-ţi fusta că ţi se vede pozna!* [Et. nec.].

pozní, poznesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a face să păţească sau a păţi ceva rău; a (se) nenoroci; **2.** (refl.) a se face de rîs, a ajunge de pomină; a o lua razna: *şi scrie ... că tu eşti copil vestit, că părinţii s-o poznit.* POP. [De la ***poznă***].

pozologíe f. v. **posologie.**

pozunár n. v. **buzunar.**

pozvól n. (înv.) permisiune: *turcul i-au dat pozvol.* NEC. [V. ***pozvoli***].

pozvolí, pozvolesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a permite, a îngădui; a autoriza: *triimisără cărţi, cu rugăminte la crai şi la hatmani, să nu pozvolească să sloboadză poghiazuri în ţară.* NEC. [Din pol. ***pozwolić,*** ucr. ***pozvoliti,*** rus. ***pozvolit´***].

pozvolíre, pozvolíri f. (înv.) acţiunea de a pozvoli şi rezultatul ei. [V. ***pozvoli***].

prăctic, ~ci, practică, ~ce a. **1.** care conduce la acţiune, care poate fi aplicat; care se verifică prin practică, în viaţa de zi cu zi: *românii nu se înghesuiau spre carierele practice, spre industrie, comerţ şi afacerile bancare.* GHEŢIE; *ştiinţă practică;* **2.** care se poate executa sau care se efectuează în mod concret: *Brâncuşi şi-a sculptat operele cu mintea, realizarea lor practică necesitînd un minimum de meşteşug.* GHEŢIE; **curs practic** sau **lucrări practice,** exerciţii aplicative în învăţarea unei materii: *facultatea devenea mai grea: cursuri, lucrări practice, repetitorii şi mai ales proiecte.* GHEŢIE; *curs practic de franceză;* **3.** referitor la realitatea concretă, banală, la viaţa cotidiană; obişnuit, curent: *discutau chestiuni practice, cum ar fi de pildă starea timpului.* PR.; **4.** care ştie să se orienteze, să aplice cunoştinţele la viaţa de toate zilele; care are simţul realităţii; pragmatic: *eşti un om de cifre, un om practic.* ST.; *spirit practic;* **5.** bine adaptat scopului, uşor de mînuit, de purtat; eficient, comod: *doniţele, concurate ... de găleţile mai practice, biruiesc.* ARG.; *haine practice.* // adv. în realitate; de fapt: *nu ieşeau practic niciodată din perimetrul zonei din spatele blocului.* CĂRT.; *practic, nu mai are nici o şansă.* [Din fr. ***pratique,*** lat. ***practicus,*** germ. ***praktisch***].

practícă, práctic vb. **1.** (tr.) a pune în practică, în aplicare; a folosi, a utiliza; a cultiva: [banca] *nu avea să renunţe la operaţiile curente practicate de celelalte instituţii de credit.* GHEŢIE; **2.** (refl. pas.) a se obişnui: *voia să prindă şarpele cu mîna altuia – metod ... ce s-a practicat în toţi timpii.* FIL.; **3.** (tr.) a exercita o profesie, o meserie, un sport etc.; a profesa: *se înscrise în barou şi începu să practice avocatura.* PR.; *utilă a fost şi experienţa cu ziaristica practicată în Italia.* CF.; **4.** (tr.) a executa, a efectua, a face: *exploziile practicaseră spărturi.* SAD.; **5.** (tr.) a respecta, a îndeplini cu stricteţe ceremoniile de cult. [Din fr. ***pratiquer*** (după *practică*)].

practicábil, ~i, practicabilă, ~e a. **1.** care se poate aplica în practică; realizabil; care poate fi utilizat, de care te poţi folosi: *ideea ta e cea mai ... practicabilă în poziţia în care ne aflăm.* BĂLC.; *sîntem mulţumiţi de a fi dat ... un criteriu practicabil.* BL.; **2.** pe unde se poate trece sau umbla (cu uşurinţă); accesibil: *poteca era practicabilă numai dintr-o parte.* BL. // n. **1.** obiect de recuzită scenică, constînd dintr-un podium mobil folosit pentru realizarea unei diferenţe de nivel (de ex., un balcon): *şi-aduce o saltea ... şi o pune între culise, la picioarele practicabilului de la spatele muntelui.* CAR.; **2.** platformă mobilă utilizată în cinematografie, pe care sînt instalate camera de luat vederi şi proiectoarele. [Din fr. ***praticable,*** germ. ***praktikabel, Praktikabel***].

practicabilitáte f. (rar) calitatea de a fi practicabil: *aceste excepţii nu alterează practibilitatea criteriului selectiv.* BL. [Din fr. ***praticabilité*** (după *practica*)].

practicánt, ~ţi, practicantă, ~e m., f. **1.** (adesea adj.) persoană care practică o meserie, o disciplină etc.: *a avut norocul să-l cunoască pe Coriolan Nichita, pe atunci avocat practicant.* GHEŢIE; *medic practicant;* (subst.) *toţi practicanţii filozofiei analitice.* PATAP.; **2.** persoană care respectă cu stricteţe practicile religioase: (adj.) *credincioşii practicanţi vin la slujbe;* **3.** persoană care face un stagiu într-un domeniu oarecare, pentru a-şi completa cunoştinţele teoretice (dobîndite în şcoală) cu experienţa practicii: *a fost ea în stare să se ţină pînă şi cu practicantul notarului.* REBR. [Din germ. ***Praktikant***].

practicáre f. acţiunea de a practica şi rezultatul ei; aplicare, întrebuinţare: *practicarea unei metode;* **2.** exercitare, profesare; executare, efectuare: *practicarea sporturilor de iarnă.* [V. ***practica***].

práctică, practici f. **1.** activitate prin care oamenii creează ceva în mod concret, corespunzător nevoilor existenţei lor; (p. ext.) experienţă (de viaţă) acumulată în urma unei asemenea activităţi: *poate cineva studia ... ideile artistice, practicile industriale şi relaţiunile de comerţ.* OD.; **2.** aplicare şi verificare a cunoştinţelor teoretice dintr-un domeniu oarecare; experienţă; (spec.) stagiu pe care îl face (într-o fabrică, într-o instituţie, pe teren etc.) un student sau un elev, pentru a se pregăti într-un domeniu oarecare: *practică pedagogică;* **în practică,** în mod efectiv, concret; în viaţă, în realitate; **a pune în practică,** a aplica: *dar principiile constituţionale s-au pus oare în practică?* BOL.; **3.** exerciţiu într-un anumit domeniu; efectuare, cultivare a ceva: *practica binelui;* **4.** exercitare a unei profesii; practicare; (p. ext.) deprindere: *discuţia noastră mi-a reamintit de primii mei ani de practică medicală.* GHEŢIE; **5.** (jur.; rar) procedură: *eram ... sub practica nemijlocită a dreptului roman.* MAIOR.; **practică judiciară,** ansamblul soluţiilor date de instanţele judecătoreşti în rezolvarea unor cazuri concrete; **6.** (experienţă dobîndită prin) practicarea unei profesii, a unei meserii; profesare, praxis: *din practica profesiunii de jurnalist, îi rămăsese ... o anumită exuberanţă polemică.* VIANU; *are multă practică;* **7.** (înv.) pricepere, iscusinţă (dobîndită prin exerciţiu, prin uz): *practică bună avè la voroasă.* NEC.; **8.** metodă particulară, procedeu; deprindere, uzanţă, obicei: *practica pitagoricienilor de a tăcea îmi plăcea cel mai mult la ei.* PR.; *practici curente;* **9.** (mai ales la pl.) ceremonie specifică unui cult, unei credinţe: *tradiţiunile şi practicile ... religioase ... au rămas în popor.* OD. [Din lat. ***practica,*** fr. ***pratique,*** germ. ***Praktik***].

practicián, ~eni, practiciană, ~ene m., f. **1.** profesionist (de obicei medic sau jurist) experimentat, cu practică îndelungată: *excelenta practiciană are tot sîngele rece cerut.* CAR.; **2.** persoană care cunoaşte mai ales latura practică a meseriei sau a specialităţii sale: *mai mult practician decît teoretician.* [Din fr. ***praticien*** (după *practică*)].

practicísm n. **1.** preocupare exclusivă pentru problemele practice (şi desconsiderare a teoriei): *practicismul îngust şi steril face casă bună cu platitudinea apologetică.* V. R.; **2.** spirit practic, pragmatism: *şi de astă dată l-a salvat practicismul lui.* [Din germ. ***Praktizismus***].

practicíst, ~şti, practicistă, ~e a. care aparţine practicismului, referitor la practicism. [***Practic*** + ***-ist***; cf. germ. ***praktizisch***].

practicitáte f. (rar) caracter practic; înclinaţie spre o activitate practică: *deocamdată nu ne interesează practicitatea cărţii, ci onestitatea literară.* EM.; *toate acestea nu prea sînt o pledoarie în favoarea practicităţii chineze.* BL. [***Practic*** + *-itate*].

practicós, ~şi, practicoásă, ~e a. (înv.) experimentat; priceput, îndemînatic. [Din gr. mod. ***praktikós***].

prádă, prăzi f. **1.** deposedare de bunuri; prădare; jefuire, jaf, prădăciune: *prada şi moartea e-a lor dorinţă.* BOLLIAC; **2.** (col.) bunuri luate prin jaf (mai ales în timp de războiu); captură: *carele încărcate cu pradă.* BĂLC.; **a face pradă,** a prăda; **3.** (p. gener.) orice bun luat cu forţa, prin violenţă: *tîlharii s-au bătut de la împărţirea prăzii;* **pradă** (sau **prada, în prada**) **cuiva** ori **a ceva,** sub puterea, în stăpînirea cuiva sau a ceva; dominat, copleşit de cineva sau de ceva; la discreţia cuiva sau a ceva: *lăsînd pradă gurii mele ale tale buze dulci.* EM.; *mă întorsei ... acasă în prada unei mari veseli.* PR.; **4.** (înv.; col.) robi de războiu; **5.** persoană răpită, ajunsă în puterea cuiva: *am răpit pe Sînziana ..., şi cînd să mă bucur de prada mea, vine un hoţ şi mi-o fură.* AL.; **6.** victimă: *ingenuă, fu prada vînătorilor de zestre;* **7.** acţiune a animalelor sălbatice carnivore sau a păsărilor răpitoare de a prinde anumite vietăţi pentru hrană; vietate (prinsă) servind ca hrană acestora: *lupii suri ies după pradă.* AL.; *liliecii îşi prind prada numai în zbor.* BL.; **pasăre de pradă,** pasăre răpitoare; **8.** (reg.) cheltuială inutilă, risipă: *nu putea să creadă să fie în bucate atîta pradă.* B.-DEL. [Lat. ***praeda***].

praf, prafuri n. **1.** (la sg.) material format din particule foarte fine, foarte uşoare (astfel încît pot fi antrenate de vînt, menţinîndu-se în suspensie în aer), provenite din fărîmiţarea pămîntului uscat; ţărînă, colb; (p. gener.) orice amestec pulverulent de corpusculi provenit din erupţiile vulcanice, din prelucrarea (industrială) a unor corpuri solide etc. (care se pot menţine în suspensie în aer); pulbere: *praful se ridica, plutea în nouraşi fini.* AG.; *dacă ţi-e greu să mă păstrezi în gînd, scrie-mă-n praful unde vei călca.* IONEL; **a face pe cineva** (sau **ceva**) **praf, a)** a sfărîma în bucăţi; a distruge: *ai făcut praf platoul!;* **b)** a cheltui fără rost, a irosi: *şi-a făcut praf averea;* **c)** a învinge pe cineva într-o dispută, anulîndu-i complet argumentele; a impresiona profund, a epata: *nu cultiv genul criticii care face praf pe cine-i pică în mînă.* CĂL.; *ţi-ai făcut praf adversarul;* **d)** a distruge, a omorî pe cineva: *te credem făcut praf, acolo, la căruţe.* PETR.; (fam.) **a face praf,** a vorbi inutil, a trăncăni: *nu-ţi mai răci gura, Ghiţă, că faci praf.* PR.; **a (se) face praf şi pulbere** sau **a (se) preface în praf,** a (se) distruge complet, a nu mai rămîne nimic; **a (nu) se alege (nici) praful,** a fi complet distrus, ruinat, nimicit: *praful s-a ales ... din oastea cea grozavă.* VLAH.; (fig.) *Doru s-a îmbolnăvit de scarlatină şi praful s-a ales de joaca mea.* GHEŢIE; (în imprecaţii) *să se aleagă praful şi pulberea de cei care împuşcă oameni.* ST.; **praf** (şi **pulbere** sau **cenuşă, scrum etc.**) se spune despre ceva sau cineva complet distrus, nimicit: *nimic nu mai rămase din acel păr, decît praf şi cenuşe.* ISP.; **a arunca (cu) praf în ochii cuiva,** a încerca să înşele pe cineva, prezentînd lucrurile altfel decît sînt; a induce în eroare; **praful de pe tobă,** nimic: *după atîta muncă m-am ales cu praful de pe tobă;* **2.** acest material depus pe mobilă, pe diverse obiecte etc. (semn al stării de părăsire, de neîngrijire în care acestea se află): *praful şi delăsarea domneau în fiecare ungher al încăperii.* GHEŢIE; (fig.) *îşi scutură praful singurătăţii.* SAD.; **3.** (fig.) neant; nimicnicie: *toate-s praf ... lumea-i cum este ... şi ca dînsa sîntem noi.* EM.; **4.** (p. anal.) material solid, sub formă de pulbere, utilizat în diferite scopuri: *zahăr praf;* **praf de spumă** (sau **spumant**), preparat obţinut din pulberi de bicarbonat de sodiu, de saponină şi de sulfat de aluminiu (sau acid oxalic), care, în contact cu apa, produce o spumă folosită pentru stingerea incendiilor; **praf de strănutat,** substanţă pulverulentă iritantă, folosită pentru a provoca strănutul; **praf de puşcă,** pulbere neagră, formată dintr-un amestec de azotat de potasiu, sulf şi mangal, folosită ca exploziv; pulbere neagră; *luînd două pistoale ..., le încărcai cu praful de puşcă.* EM.; **praf de copt,** substanţă preparată pe bază de carbonat de sodiu, difosfat disodic şi amidon, întrebuinţată în patiserie pentru a face să crească aluatul; **praf de lipit,** material pulverulent folosit la lipituri şi la sudură pentru a împiedica formarea oxizilor; **praf hidrofob,** material pulverulent, neinflamabil şi imputrescibil, obţinut din cenuşa de la termocentrale cu mici adaosuri de păcură, folosit pentru hidroizolări; **praf de mătase,** substanţă cu aspect lucios, preparată din mică pisată, folosită la zugrăveli; **lapte praf,** produs sub formă de pulbere, obţinut prin eliminarea apei din compoziţia laptelui proaspăt (prin uscare pe valţuri încălzite sau prin pulverizare); **5.** medicament (sau drog) sub formă de pulbere: *am uitat să-mi iau prafurile ordonate de medic.* GHEŢIE; **praf alb,** cocaină; **6.** (pop.) polen; (şi: (înv. şi reg.) **prav**). [Din sl. ***prahŭ***].

praftorí, praftoresc vb. (pop.; tr.) **1.** a stropi sau a lovi cu praftura; **2.** (fig.; reg.) a batjocori, a ocărî, a certa: *a dracului i-am mai plefturit;* (şi: **plefturi**). [De la ***praftură***].

práftoriţă, praftoriţe f. praftură: *botezînd cu praftoriţa, îmbuibată de apă, cărbunii.* DELAVR.; (fam.) **a(-i) da cu praftoriţa, a)** a vorbi mult; a trăncăni; **b)** a supăra pe cineva prin aluzii jignitoare. [***Praftură*** + *-iţă*].

práftură, prafturi f. (reg.) pămătuf din păr, din zdrenţe, din paie etc. fixat într-o coadă lungă, folosit în gospodărie pentru a scoate spuza din cuptorul de pîine sau în fierărie pentru a stropi fierul şi cărbunii încinşi; praftoriţă: *dacă n-ar fi fost focul, foile, pleaftura şi omul ... aţi fi rămas mult şi bine în fundul pămîntului.* CR.; **a face** (sau **a trage**) **cuiva o praftură,** a batjocori pe cineva; a ocări; (şi: **pleaftură**). [Et. nec.].

prag, praguri n. **1.** partea de jos, orizontală, a unui toc de uşă sau a unei porţi, de obicei mai ridicată decît suprafaţa din jur, peste care se trece la intrare şi la ieşire: *uşor el trece ca pe prag pe marginea ferestei.* EM.; *uşă pătrată şi cu prag înalt.* CĂL.; **a călca** (sau **a păşi, a trece**) **pragul cuiva** (sau **a ceva**), a intra în casa cuiva, undeva; a vizita pe cineva: *pragul sfintelor biserici n-am călcat de nu ţin minte.* MACED.; *n-o să le mai calce pragul.* GHEŢIE; **a se pune prag,** a bloca trecerea cuiva; a se împotrivi cuiva sau la ceva: *s-a pus prag şi nu-l lasă să treacă.* SAD.; **a pune piciorul în prag,** a avea o atitudine intransigentă, a se opune categoric la ceva: *alt bărbat ... îi punea picioru-n prag.* CAR.; **2.** partea de sus a toculuí uşii; **a da** (sau **a se lovi, a se izbi**) **cu capul de pragul de sus,** a-şi da seama de ceva în urma unei păţanii, a unei experienţe neplăcute: *pînă nu dai cu capul de pragul de sus, nu vezi pe cel de jos.* ISP.; **3.** uşă, poartă; locul din faţa acestora; (p. ext.) casă, cămin: *cumătrul lup se şi arată în prag.* CR.; (fig.) *din prag un gînd se uită lung.* BL.; **din prag în prag,** din casă în casă; **a bate pragurile,** a umbla fără rost (pe la casele oamenilor); a hoinări; **4.** (fig.) margine, hotar; început al unei stări, al unei situaţii noi: *voia să ne maculeze ... chiar în pragul idilei.* PR.; *locatarii au fost evacuaţi în pragul iernii;* **5.** ridicătură pe fundul albiei unei ape, formată din roci mai dure; treaptă pe fundul unui bazin oceanic sau marin, care separă două depresiuni; **6.** perete stîncos peste care trece o apă, formînd o cascadă; (p. ext.) cădere de apă; cascadă: *ajunseră la pragurile Niprului.* SAD.; **7.** porţiune de teren mai înalt decît cele din jur; treaptă înaltă (de stîncă): *eram la un prag, deasupra prăpăstiilor.* SAD.; **8.** proeminenţă în formă de treaptă pe suprafaţa unei piese (de lemn); **9.** piesă de lemn (de abanos), de os etc. pe care se sprijină coardele la unele instrumente muzicale; prăguş; **10.** (anat.; pop.) bazin; abdomen: *mă doare în prag;* **11.** (pop.) fiecare dintre dungile colorate, de pe ţesăturile învîrstate: *covor cu praguri;* **12.** (fiz.) valoare limită, minimă sau maximă a unei mărimi, caracteristică unui fenomen, sub care sau deasupra căreia fenomenul nu se poate produce; **prag fotoelectric** (al unei substanţe), frecvenţa minimă a radiaţiei electromagnetice care poate provoca efectul fotoelectric; **13.** valoare minimă a unui factor, necesară pentru a determina apariţia şi desfăşurarea unui fenomen fiziologic: *prag de excitabilitate;* **prag senzorial absolut,** mărime minimă a unui excitant, necesară pentru a provoca o senzaţie abia perceptibilă; **14.** (fig.) valoare fixă a unei mărimi; limită: *ridicarea pragului electoral constituia o măsură de salubrizare politică;* **prag de sărăcie,** limită a veniturilor anuale pe membru de familie, sub care o familie este considerată săracă. [Din sl. ***pragŭ***].

praghéz, ~zi, pragheză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic oraşului Praga sau locuitorilor ei, referitor la Praga sau la locuitorii acesteia: *construcţii pragheze.* // m., f. persoană (originară) din Praga. [***Praga*** n. pr. + *-ez*].

pragmátic, ~ci, pragmatică, ~ce a. **1.** care aparţine pragmatismului, referitor la pragmatism, bazat pe pragmatism; care ia în consideraţie eficacitatea, utilitatea practică; pragmatist: *a făcut două decenii conservatorism nu numai pragmatic, ci şi teoretic.* LOV.; *I.C.Brăiteanu a devenit un pragmatic om de stat.* D.; **istorie pragmatică,** prezentare istorică a faptelor şi evenimentelor (politice şi militare), care urmăreşte să tragă concluzii practice pentru prezent şi viitor: *mai puţin norocos încă decît părintele istoriei pragmatice ni s-a arătat retorul din Halicarnas.* OD.; **sancţiune pragmatică,** edict, ordonanţă regală sau imperială asupra manierei de soluţionare a unei chestiuni fundamentale, în ţările din apusul Europei: *pe baza sancţiunii pragmatice Carol VI de Austria asigură (în 1713) fiicei sale, Maria Tereza, succesiunea la tron;* **2.** (peior.) care judecă în funcţie de considerente conjuncturale, de utilitate imediată. [Din gr. mod. ***pragmatikós,*** germ. ***pragmatisch,*** fr. ***pragmatique***].

pragmática f. parte a semioticii care studiază modul în care vorbitorul înţelege şi foloseşte semnele lingvistice. [Din engl. ***pragmatics***, fr. ***pragmatique***].

pragmatísm n. **1.** doctrină filozofică (iniţiată şi dezvoltată în SUA), care are drept criteriu al adevărului valoarea practică, identificînd adevărul cu utilul; **2.** atitudine, concepţie care are în vedere (numai) eficacitatea, utilitatea practică (imediată); spirit practic: *în Statele Unite ... casta celor bogaţi, ... datorită pragmatismului ei e lipsită de prejudecăţi stupide.* PR.; *de mine nu se prind nicicum regulile pragmatismului cotidian, singurele care contează în ochii societăţii.* CF. [Din engl. ***pragmatism,*** fr. ***pragmatisme***].

pragmatíst, ~şti, pragmatistă, ~e a. pragmatic: *filozofi pragmatişti.* // m., f. adept al pragmatismului: *pragmatiştii ... îl socotesc şi ei printre înaintaşi.* BL. [Din fr. ***pragmatiste,*** germ. ***Pragmatist***].

prahăghiţă f. v. **prahaiţă**.

praháiţă, prahaiţe f. ciupercă albă, comestibilă în prima fază de dezvoltare, mai apoi măslinie şi brună-roşcată, care la maturitate se deschide la vîrf, lăsînd să iasă sporii sub formă de praf brun-roşcat ori gălbui, folosit în medicina populară (*Bovista plumbea*); (şi: (reg.) **prahaghiţă**). [Din bulg. ***prahaviţă***].

prairial [preriál] n. (livr.) a noua lună în calendarul republican francez (20 mai–18 iunie). [Din fr. ***prairial***].

prais, praişi m. (reg.) prusac: *patru puşti d-a neamţului plătea opt d-a praisului.* POP. [Din germ. ***Preusse***].

prailnăt, ~ţi, pralinată, ~e a. umplut sau acoperit cu cremă de ciocolată cu nucă, alune sau migdale: *prăjitură pralinată.* [Din fr. ***praliné***].

pralínă, praline f. bomboană cu umplutură din (cremă de) nuci, alune sau migdale; umplutură a unei astfel de bomboane. [Din fr. ***praline***].

pramátie, pramatii f. 1. (pop. şi fam.) fel, soi de om; (p. ext.) om de nimic, necinstit, destrăbălat, puşlama, canalie; derbedeu: *ce pramatie ... a fost!* GHEŢIE; *astea sînt pramatiile ce a născut.* POP. [Din gr. mod. ***pra(gh)matía*** „marfă"].

prandiál, ~i, prandială, ~e a. (rar) referitor la masa de prînz. [Din fr. ***prandial***].

prápor m. v. **prapur.**

prapórcic, praporcici m. sublocotenent (în vechea armată rusească); (p. ext.) portdrapel (în armata rusă): *contrar legilor militare, praporcicul Racord nu e subordonat paruciului Cristophi.* PETR.; (şi: **praporgic**). [Din rus. ***praporščik*** „cel ce poartă prapurul"].

prapórgic m. v. **praporcic.**

prápur, prapuri m. **1.** (înv.) steag militar; flamură: *ostăşescul prapur a păzi erau datori.* NEGR.; **2.** steag bisericesc, cu imagini de sfinţi sau scene biblice, purtat la procesiuni sau la alte solemnităţi religioase: *scurtul cortegiu era încheiat de curatorii bisericii şi de purtătorii praporelor.* GHEŢIE; **3.** (pop.) peritoneu; (spec.) mezenter: *drobul se înveleşte în prapur de miel;* (şi: **prapor**). [Din sl. ***praporŭ***].

praseodím m. element chimic din grupa lantanidelor, utilizat ca adaos de aliere la oţeluri şi la aliajele neferoase. [Din fr. ***praséodyme***].

prášă, praşe f. (pop.) prăşit[1]: *ţăranii venea de la praşă.* [De la ***prăşi***].

praşcău, praşcăi m. (pop.) **1.** flăcău, băieţandru (ştrengar, haimana): *mîne-n podu grajdiului cu praşcăii satului.* POP.; **2.** om de nimic, ticălos, destrăbălat. [Et. nec.].

práşilă, praşile f. (pop.) faptul de a prăşi; prăşit[1], praşă: *zici că te-am încărcat cu zece zile de praşilă?* CAR. [Et. nec.; cf. ***prăşi***[1]].

práştie, praştii f. **1.** veche armă de luptă alcătuită dintr-o bucată de piele legată de două sfori, cu care se aruncau pietre asupra duşmanului; (astăzi) jucărie cu care copiii aruncă pietricele la distanţă; proaşcă: *aruncară cu praştia în sus cîte o piatră.* ISP.; *scoabele ... lansate cu ajutorul unor praştii din elastic subţire.* R.L.; **ca din praştie,** repede, cu mare viteză; cu putere; **a da** (sau **a merge**) **cu praştia (pe) undeva,** a merge undeva foarte rar, din cînd în cînd; **a da cu praştia în** (sau **prin**) **ceva,** a se repezi la ceva, a da iama prin ceva; a încerca să fure; a şterpeli; **2.** aruncătură cu arma descrisă mai sus; distanţă pe care o străbate o piatră aruncată cu aceasta; **ca de o praştie** sau **cît dai** (ori **cît ajungi**) **cu praştia,** aproape, la mică distanţă: *casa lui era ca de o praştie de a noastră.* Z.; **3.** frînghie legată de leucă sau la capătul osiei, de care se prinde un cal lăturaş; **cal de praştie,** lăturaş; **4.** frînghie sau căpăstru de care se ţine un cal pentru a-l dresa; **a da un cal la praştie,** a dresa un cal, ţinîndu-l de praştie şi făcîndu-l să alerge în cerc: *un geambaş da la praştie un cal neînvăţat.* DELAVR.; **5.** (reg.) sfoară groasă avînd diferite întrebuinţări; împletitură din sfoară (groasă); **6.** (reg.) chimir, şerpar (lat); **7.** (pop.) prăjină folosită la culesul fructelor din pom. [Din sl. ***prašta***].

práştină f. v. **prăştină**[1].

prat, praturi n. (reg.) fineaţă, livadă: *trupul ... la luptă-şi deprind pe praturi cu iarbă.* COŞB. [Din lat. ***pratum***].

prav n. v. **praf.**

právăţ, praveţe n. (înv. şi reg.) **1.** direcţie; **în pravăţul vîntului,** în direcţia vîntului; **2.** ţel, ţintă, obiectiv: *nu au putut ajunge la pravăţul lor* (a. 1820). URIC.; **3.** călăuză, ghid, îndrumător, îndreptar: *ucazele lui Petru ... drept pravăţ îi slujesc.* NEGR. [Din sl. ***pravŭtĭ*** „cale dreaptă", sb. ***pravaţ***].

právilă, pravile şi (pop.) **pravili** f. (înv.) **1.** lege (civilă sau bisericească); dispoziţie, hotărîre: *nimeni să nu cuteze a se abate de la sfintele pravili.* ISP.; *unde sînt multe pravile, acolo şi multă nedreptate.* Z.; după **pravilă,** conform legii; legal; just, drept: *se va certa deplin, după pravilă.* PRAV.; **a pune pravilă,** a stabili o regulă, a da o dispoziţie; a hotărî: *a pus părîntele pravilă şi a zis: ca în toată sîmbăta să se procitească băieţii şi fetele.* CR.; **2.** cod de legi (civile sau bisericeşti); carte care cuprinde astfel de legi: *Pravila cea mare, numită şi Îndreptarea legii, s-a tipărit la Tîrgovişte în 1652;* **pravilă împărătească,** corp de legi juridice întocmite de împăratul Iustinian, folosite (cu unele adaptări) şi la noi, în epoca medievală; **3.** lege naturală, lege a firii: *aşa-i pravila naturei.* AL.; **4.** normă, regulă după care se alcătuieşte un lucru; lucrare cuprinzînd asemenea norme: *o melodie ... dupa pravilele muzicăi alcătuită.* CANT.; *noua pravilă ortografică este vrednică de studiat.* GAL.; **5.** regulă, normă de conduită; obicei, tradiţie, datină: *morţi, copţi, trebuie să mergem înainte, aşa-i pravila noastră.* GANE; *să evadăm din cuviinţă şi din pravili.* BL.; **6.** cătare (la puşcă); **în pravilă,** în poziţie de tragere: *cu seneţele în pravilă.* COSTIN. [Din sl. ***pravilo***].

pravilicéşte adv. (înv.) conform pravilei; legal; legitim: *te-ai măritat?... pravilicească?* AL. [***Pravilă*** + ***-iceşte***].

pravilíst, pravilişti m. (înv.) persoană care cunoştea (sau întocmea) pravilele; legist. [***Pravilă*** + ***-ist***].

pravílnic, ~ci, pravílnică, ~ce a. (înv.) legal: *acum îndrăzneau să-l judece pe el, şeful lor pravilnic!* PETR. [Din sl. ***pravilĭnik***].

pravílnicésc, ~şti, pravílniceáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine pravilei sau legii; conform pravilei; legal, pravilnic: *Pravilniceasca condică a domnului Alex. Ipsilant Voievod.* OD. [***Pravílnic*** + ***-esc***].

pravoslavíe f. (înv.) **1.** religie creştină ortodoxă; ortodoxie: *tînărul stă nemutat din pravoslavie.* DOS.; **2.** lumea ortodoxă; comunitate, mulţime de ortodocşi. [Din sl. ***pravoslavije***].

pravoslávnic, ~ci, pravoslavnică, ~ce a. (înv. şi pop.) ortodox; (p. gener.) creştin: *neamul nostru ... ş-au păzit creştinătatea lui pravoslavnică.* MAT. // m., f. ortodox; (p. gener.) creştin; (p. ext.) bigot: *papistaşii s-au încuscrit cu păgînii, ca să piardă ... pe pravoslavnici.* SAD. [Din sl. ***pravoslavĭnŭ***].

práxă f. v. **praxis.**

praxeologíe f. v. **praxiologie.**

práxie, praxii f. capacitatea fiziologică de coordonare a actelor motorii ale omului în vederea unui scop, a unei intenţii. [Din fr. ***praxie***].

praxiológic, ~ci, praxiológică, ~ce a. care aparţine praxiologiei, referitor la praxiologie: *studii praxiologice.* [Din fr. ***praxiologique***].

praxiologíe f. ramură a ştiinţei care studiază structura şi eficienţa acţiunilor umane; (şi: **praxeologie**). [Din fr. ***praxiologie***].

práxis n. (înv.) **1.** pricepere dobîndită prin practică; experienţă, rutină; practică: *prin tradiţie şi prin praxă.* EM.; *oricît de priceput ar fi, e prea tînăr, nu are destulă praxă.* GHEŢIE; **2.** fel de a proceda (conform legii, tradiţii etc.); obicei, datină; **3.** act, document; (şi: **praxă**). [Din gr. mod. ***práxis,*** lat. ***praxis,*** germ. ***Praxis***].

práxiu, praxiuri n. carte bisericească cuprinzînd Faptele Apostolilor; apostol: *am scris cum am putut ... praxiul rumîneaşte.* COR. [Din gr. mod. ***práxeon***].

praz, prajı m. **1.** plantă erbacee legumicolă bienală din familia liliaceelor, cu tulpina înaltă, cilindrică, cu frunze lungi, lanceolate şi cu bulb cărnos; pur[1] (*Allium porrum*): *la Amăradia ... se pune mult praz.* SOR.; (fam.) **a mînca praz,** a spune minciuni; (fam.) **adio şi-un praz verde,** nu-mi pasă că pleci!, mi-e indiferent că pleci!; **2.** mîncare pregătită din tulpina plantei descrise mai sus. [Din bulg. ***praz***].

prázdnic n. v. **praznic.**

práznic, praznice n. **1.** sărbătoare mare bisericească; (p. ext.) zi de odihnă: *nişte sărbători alese, ce praznice s-au numit.* PANN; **praznice împărăteşti,** denumire pentru cele 12 mari sărbători din calendarul creştin ortodox: Naşterea Maicii Domnului (8 septembrie), Intrarea Maicii Domnului în Biserică (21 noiembrie), Naşterea Domnului sau Crăciunul (25 decembrie), Botezul Domnului (6 ianuarie), Întîmpinarea Domnului (2 februarie), Buna Vestire (25 martie), Duminica Floriilor, Învierea Domnului sau Paştele, Înălţarea Domnului, Pogorîrea Sfîntului Duh (23 iunie), Schimbarea la faţă (6 august), Adormirea Maicii Domnului (15 august); **2.** (înv.) aniversare a zilei de naştere a cuiva; patron: *atunce se tîmplasă de făce Şeremet prazdnicul împăratului, adecă dziua sfîntului Petru apostol.* NEC.; **3.** masă mare, îmbelşugată cu ocazia unui eveniment important; petrecere, ospăţ, zaiafet: *pe iarba răsărită fac praznic la un loc.* AL.; (fam.) **la dracu-n praznic,** undeva foarte departe: *am fost ... trimis pe front, la dracu-n praznic.* ST.; **4.** masă mare dată în amintirea unui mort, după înmormîntare sau după un parastas; pomană, comîndare: *a ajuns abia seara, după înmormîntare, la praznic.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **prazdnic**). [Din sl. ***prazdĭnikŭ***].

prăbuşeálă, prăbuşeli f. prăbuşire. [***Prăbuşi*** + ***-eală***].

prăbuşí, prăbuşesc vb. **1.** (refl.) a cădea la pămînt brusc (şi cu zgomot), sfărîmîndu-se, distrugîndu-se; a se povîrni, a se prăvăli, a se dărîma; a se nărui: *greu se prăbuşeşte c-un gemet de pe cal.* AL.; *a întocmit şi un fel de hartă cu imobilele care se vor prăbuşi la cutremurul apropiat.* PR.; (fig.) *parcă se prăbuşiseră deodată toate certitudinile.* EL.; **2.** (tr.) a face să cadă brusc, cu zgomot; a doborî, a trînti: *împingeau ... stîncile ... şi le prăbuşeau în Suceava.* POP.; **3.** (refl.) a curge cu repeziciune pe un loc abrupt ori a cădea de la înălţime: *Rinu ... din nălţime în fund se prăbuşeşte.* AL.; **4.** (fig.; refl.) a cădea în ruină; a decădea: *în vaiete se prăbuşeşte o lume clădită pe minciuni.* VLAH.; **5.** (fig.; refl.) a suferi o cădere, o depresiune psihică: *era neverosimil ca un om cu averea lui Victor să se prăbuşească din pricina unui milion.* GHEŢIE. [Din bulg. ***probuša (se),*** sb. ***probušiti***].

prăbuşíre, prăbuşiri f. **1.** acţiunea de a (se) prăbuşi şi rezultatul ei; năruire, surpare, prăbuşeală: *se aude deodată o mare prăbuşire de lemne.* AL.; **prăbuşire gravitaţională,** comprimare bruscă a unei stele datorită forţelor de atracţie gravitaţională, însoţită de eliberarea unei mari cantităţi de energie; colaps gravitaţional; **2.** (fig.) ruinare; decădere: *după falnica prăbuşire a idealismului a urmat ... un spirit cultural dominat de lozinca specialismului.* BL.; **3.** (fig.) deznădejde, deprimare: *prăbuşire sufletească.* [V. ***prăbuşi***].

prăbuşít, ~ţi, prăbuşită, ~e a. **1.** căzut, culcat la pămînt; năruit, surpat, dărîmat: *în poarta prăbuşită ce duce-n vîrf de munte ... el bate.* EM.; *Amneris, prăbuşită lîngă mormîntul de piatră al celor doi iubiţi.* GHEŢIE; **2.** (fig.) deprimat, deznădăjduit: *se simţea prăbuşit.* [V. ***prăbuşi***].

prăbuşitúră, prăbuşituri f. loc în care s-a produs o prăbuşire; grămadă, morman rezultat în urma unei prăbuşiri; ceea ce s-a prăbuşit: *trecem anevoie peste prăbuşituri de stînci.* VLAH. [***Prăbuşi*** + ***-tură***].

prădá, prad şi **prădez** vb. (tr.) **1.** a jefui, a devasta o ţară, un teritoriu: *astă negură de turci va prăda şi va pustii ţara.* NEGR.; **2.** a despuia de avere, a deposeda de bunuri pe cineva; a lua cu forţa, a fura: *alţii ţineau drumurile şi prădau pe negustători.* BĂLC.; **3.** a ruina, a sărăci (prin acte silnice, prin biruri etc.): *ne pradă guvernanţii;* **4.** (pop.) a cheltui în mod nechibzuit, fără rost; a risipi, a irosi: *nu-i de prădat banul, vedeţi cu cîtă trudă să cîştigă.* POP.; (fig.) *Naica Floare a prădat multe vorbe în dragul lui Bujor.* SL.; **5.** (înv.) a subjuga, a înrobi: (fig.) *fu cu totul prădată inema ei spre dragostea lui Dumnedzău.* DOS.; **6.** (reg.) a omorî: *Gruia, ... cîţi turci oare-ai omorît? – nu ştiu cîţi turci ţi-am prădat, că, zău, nu mi-am însămnat.* POP. [Lat. ***praedare***].

prădălică, prădalice f. nume dat în sec. al XV-lea – al XVI-lea, în Ţara Românească, unui bun funciar trecut în stăpînirea domniei, la stingerea descendenţei masculine a proprietarului; dreptul domniei de a lua pe seama sa averea celor morţi fără urmaşi de sex bărbătesc. [Din sl. ***prădalica***].

prădálnic, ~ci, prădalnică, ~ce a. **1.** care pradă, jefuieşte, deposedează; jefuitor: *străinii năvăleau în stoluri prădalnice.* SAD.; *neamul, odată voinic şi prădalnic, se stingea acum.* VOIC.; **2.** care trăieşte din pradă; răpitor: *corbul negru şi prădalnic.* AL.; **3.** ci scop de pradă, de răpire: *prădalnice zboruri de pasări sosesc.* MACED. [***Pradă*** + *-alnic*].

prădáre, prădări f. acţiunea de a prăda şi rezultatul ei; jaf, pradă; prădat[1]: *după arderea şi prădarea oraşului, Mihai împresură cetatea.* BĂLC. [V. ***prăda***].

prădát[1] n. prădare, jaf: *continuă prădatul.* [V. ***prăda***].

prădát[2], ~ţi, prădată, ~e a. **1.** jefuit, devastat; furat: *găsiră satul prădat, casa jefuită.* OD.; **2.** (şi m., f.) (înv.) (om) captiv: *a propovădui prădaţilor iertare.* COR. [V. ***prăda***].

prădăciúne, prădăciuni f. **1.** (pop.) jaf, pradă; furt, hoţie: *de teama prădăciunilor, comerciaţii îşi închideau prăvăliile.* GHEŢIE; **2.** înşelăciune, escrocare care duce la sărăcirea cuiva: *se gîndiseră flăcăii c-are să-i fure grecul, dar la aşa prădăciune mîrşavă nu se aşteptaseră.* C. [***Prădă*** + *-ăciune;* cf. lat. ***praedatio, -onis***].

prădătór, ~i, prădătoáre m., f. **1.** (înv.) persoană care pradă, care jefuieşte, hoţ: *toate turmele de tîlhari şi de alţi prădători ... le păzia.* CANT.; **2.** (reg.) om risipitor, cheltuitor: *şi ţi-i beutor bărbatu, beutor şi prădător.* POP. // a. şi n. (animal) de pradă. [***Prădă*** + *-ător*].

prăfărále f. prăfărie. [***Praf*** + *-ăraie*].

prăfăríe, prăfării f. **1.** cantitate mare de praf; prăfăraie, colbărie: *abia se zărea prin prăfăria stîrnită de vînt;* **2.** (înv.) pulberărie: *a preferit ... să puie foc prăfăriii ..., decît să cadă pe mîinile ienicerilor.* GHICA. [***Praf*** + *-ărie*].

prăfós, ~şi, prăfoásă, ~e a. **1.** prăfuit: *drumul era uscat şi prăfos.* GHEŢIE; **2.** ca praful; pulverulent: *zăpadă prăfoasă.* [***Praf*** + *-os*].

prăfuí, prăfuiesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi cu praf; a (se) umple de praf; a (se) colbăi: *pe drum ghetele i se prăfuiseră.* REBR.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a îmbătrîni; a se ramoli: *mă prăfuise timpul dormind peste hîrtii.* BAC.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) preface un material în praf; a (se) mărunţi; (p. ext.) a (se) spulbera: (fig.) *tu nu vei mai vedea nimic, nici cer, nici flori; s-au prăfuit din zarea ta, ca nişte nori.* ARG.; **4.** (tr.) a pulveriza; **maşină de prăfuit,** dispozitiv cu care se împrăştie pulberi insecticide, fungicide peste unele vegetale; **5.** (reg.; tr.) a scutura, a curăţa de praf: *ea grîul cernea, şi mi-l alegea, şi mi-l prăvuia.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **prăvui**). [***Praf*** + *-ui*].

prăfuíre, prăfuiri f. acţiunea de a (se) prăfui şi rezultatul ei. [V. ***prăfui***].

prăfuít, ~ţi, prăfuită, ~e a. **1.** acoperit cu praf, plin de praf; prăfos, prăfuros, pulberos: *a poposit un flăcău ... ostenit şi prăfuit.* CAR.; *o luară pe un drum prăfuit.* GHEŢIE; **2.** (fig.) vechi, perimat; (p. ext.) răsuflat, banal: *idei prăfuite;* **3.** care a fost transformat în praf; sub formă de pulbere: *zăpada stîrnită de copite intra prăfuită în sanie.* V.R. [V. ***prăfui***].

prăfuleţ, prăfuleţe n. prăfuşor: *nu mai găsiră din trupul lui nici prăfuleţ.* ISP. [***Praf*** + *-uleţ*].

prăfuríu, ~ii, prăfurie, ~ii a. (rar) de culoarea prafului; cenuşiu: *muma, slabă, ofilită, prăfurie şi totuşi plăcută.* BR.-VOIN. [***Praf*** + *-uriu*].

prăfurós, ~şi, prăfuroásă, ~e a. (rar) prăfuit: *un lung alai ... porni pe drumul prăfuros.* PETR. [***Praf*** + *-uros*].

prăfuşór, prăfuşoare n. diminutiv al lui praf; prăfuleţ: *ce este ... mai zadarnic decît acel prăfuşor galben, pe care vîntul, albina ... îl scutură din potirul florilor?* GAL. [***Praf*** + *-uşor*].

prăgár, prăgare n. (reg.) **1.** buiandrug; **2.** prag (de jos): *foaie verde trei lăstari, cine şede pe prăgari? neica Ion.* POP.; **3.** fiecare dintre grinzile care se aşază de-a curmezişul pe temelia unei case, pentru a despărţi încăperile. [***Prag*** + *-ar*].

prăgúş, prăguşe şi **prăguşuri** n. (reg.) **1.** prăguşor; **2.** moviliţă de pămînt; mică denivelare de teren: *carul ... se frînsese într-un prăguş.* VOIC.; **3.** prag la instrumentele muzicale cu coarde. [***Prag*** + *-uş*].

prăguşór, prăguşoare n. **1.** diminutiv al lui prag; prăguş; **2.** (rar) suport pe care se aşază tacîmurile la masă: *el se joacă cu prăguşorul albastru de sticlă pe care se aşază cuţitul şi furculiţa.* SAD. [***Prag*** + *-uşor*].

prăjeálă, prăjeli f. **1.** prăjit[1]; **2.** făină (cu ceapă) prăjită în grăsime, folosită la prepararea unor mîncăruri; prăjitură; rîntaş; **3.** aliment prăjit[2] în grăsime; mîncare preparată cu rîntaş. [***Prăji*** + *-eală*].

prăjí, prăjesc vb. **1.** (tr.) a prepara sau a prelucra un aliment, supunîndu-l la căldura focului (în grăsime încinsă); a frige, a coace: *prăjeau pe foc într-un ceaun mare nişte hoştine cu său.* CR.; *a prăji cafea;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) distruge, a (se) degrada sub acţiunea căldurii, a supratensiunii electrice; a (se) arde: *s-a prăjit întreaga instalaţie;* **3.** (fig.; tr. şi refl.) a(-şi) cauza o suferinţă, o pagubă; a (se) chinui, a (se) tortura; a (se) păcăli, a (se) pîrjoli: *i-a dat în cap cocoanei să-ntoarcă foaia, să-l prăjească.* CAR.; *şi de astă dată m-am prăjit;* **4.** (rar; refl.) a se usca, a se ofili (din cauza soarelui, a secetei): *holdele s-au prăjit;* **5.** (refl.) a se încălzi (la soare sau la foc); (spec.) a face plajă (în exces); a se bronza: *îmi da de ştire că ... se prăjeşte la soare.* AL.; *în sobă ardea cu pară uriaşă maldărul de stuf, şi Coman ... se prăjea în preajmă.* SAD.; (fam.) **a-şi prăji burta la soare,** a lenevi; **6.** (tr.) a încălzi minereuri sau produse metalurgice la o temperatură inferioară celei de topire, pentru uscare, purificare etc. [Din sl. ***pražiti***].

prăjínă, prăjini f. **1.** bucată de lemn, lungă şi relativ subţire, folosită pentru a fixa sau a sprijini ceva: *o hîrtie ... în vîrful unei prăjini.* CR.; **a lua pe cineva cu prăjina,** a goni, a alunga pe cineva: *cerce dumnealui, şi-i videa cum mi ţi l-a lua cu prăjina.* NEGR.; **a (o) apuca (înainte) ca curva (cu) prăjina,** se spune despre cineva care, deşi e vinovat, o face pe indignatul; **a nu-i (mai) ajunge (nici) cu prăjina la nas,** se spune despre un om încrezut, înfumurat; **2.** epitet (depreciativ) pentru o persoană foarte înaltă (şi slabă): *era coşcogemite prăjină.* VLAH.; **3.** (tehn.) tijă lungă de metal cu diverse întrebuinţări; **prăjină de foraj,** ţeavă de oţel care, îmbinată la capete cu altele, formează garnitura de foraj; **4.** bară lungă de bambus, de metal, de fibre sintetice etc., cu ajutorul căreia sportivii execută sărituri în înălţime; probă în atletism executată cu această bară: *a obţinut locul doi la prăjină;* **5.** veche unitate de măsură pentru lungime, echivalentă cu aproximativ şase-şapte metri; distanţă egală cu această unitate de măsură: *n-apuc a merge nici douăzeci de prăjini.* CR.; **6.** (pop.; şi, înv. şi reg., **prăjină fălcească** (sau **pogonească, pătrată**) unitate de măsură pentru suprafeţe de teren, egală cu circa 180-210 metri pătraţi (patru-şase stînjeni pătraţi); suprafaţă egală cu aceasta: *are cinci prăjini în vatra satului;* **7.** (înv.) instrument cu care se făcea măsurătoarea suprafeţelor de teren. [Din bulg. ***prăjina***].

prăjíre, prăjiri f. acţiunea de a (se) prăji şi rezultatul ei; prăjeală, prăjit[1]. [V. ***prăji***].

prăjít[1] n. faptul de a (se) prăji; prăjeală, prăjire. [V. ***prăji***].

prăjít[2], ~ţi, prăjită, ~e a. **1.** supus acţiunii focului (în grăsime încinsă) pentru a fi mîncat: *ceru o pungă de alune americane prăjite.* CĂL.; *fasolea sleită cu boia şi cu ceapă prăjită ... e o minune.* SOR.; **răbdări prăjite,** nici un fel de hrană; nimic: *te-aş hrăni cu răbdări prăjite.* AL.; **2.** ars (de soare); foarte bronzat; **3.** (rar; despre vegetaţie) uscat, pîrjolit (de arşiţă). [V. ***prăji***].

prăjitór, ~i, prăjitoáre m., f. muncitor care lucrează la cuptoarele unde se prăjesc minereurile. // f. **1.** aparat casnic folosit pentru a prăji boabe de cafea, pîine etc.; **2.** instalaţie pentru prăjirea minereurilor sau a produselor metalurgice; încăpere în care se află asemenea instalaţie. [***Prăji*** + *-tor*].

prăjitúră, prăjituri f. **1.** (înv. şi reg.) ceva prăjit; prăjeală: *prăjitură de ouă;* **2.** produs de patiserie preparat din făină, zahăr, grăsime, ouă, lapte etc., de obicei cu adaos de cremă, frişcă etc., consumat mai ales ca desert: *ia de la o cofetărie şi prăjituri.* CAR. [***Prăji*** + *-tură*].

prăjiturícă, prăjiturele f. diminutiv al lui prăjitură: *porunci ceaiuri fierbinţi şi prăjiturele uscate.* GHEŢIE. [***Prăjitură*** + *-ică*].

prăpástie, prăpástii f. **1.** povîrniş adînc, abrupt (şi lipsit de vegetaţie), situat de obicei, într-o regiune muntoasă; hău, abis, genune, prăpăstenie, precipiţiu, prăval: *dă de-o prăpastie grozavă şi întunecoasă.* CR.; *cabina aluneca încet peste prăpăstii.* PR.; (fig.) *aparţineţi la două lumi diferite, între voi se cască o prăpastie.* GHEŢIE; **a fi** (sau **a se afla**) **la marginea prăpastiei,** a fi într-o situaţie extrem de critică; **a duce** (sau a **împinge, a băga** etc.) **pe cineva în prăpastie,** a pricinui cuiva mari neajunsuri; a distruge pe cineva: *nu te-a lăsat inima să-mpingi în prăpastie pe-o biată femeie ce-i nevinovată.* AL.; **a spune** (sau a **vorbi**) **prăpăstii, a)** a spune lucruri care înspăimîntă: *îmi spune nişte prăpăstii, nişte groaze, să bolesc.* PANN; **b)** a spune lucruri fără temei, iraţionale; a vorbi prostii, bazaconii: *cum poţi să spui asemenea prăpăstii, cînd nu cunoşti lucrurile?* CĂL.; **2.** (fig.) nenorocire, dezastru; primejdie mare: *dogma existenţei lui Dumnezeu e un stîlp care fereşte de prăpastia ateismului.* STĂNIL.; **3.** (înv. şi pop.) adînc imens al unei ape; noian de ape: *prăpastia mării înghite şi coperă sub valuri atîta dragoste ş-atîtea visuri!* VLAH. [Din sl. ***propasti***].

prăpád, prăpăduri n. **1.** dezlănţuire de forţe ale naturii (sau umane) care provoacă mari distrugeri; dezastru, calamitate, pîrjol, prăpădenie, urgie: *cum să scape de prăpăd pe cei 12 copii.* ISP.; *aşa-i, e prăpădul lui Dumnezeu ...; dar şi voi, să porniţi pe-o vreme ca asta!* AG.; (fig.) *se mînia rar, dar atunci era prăpăd.* GHEŢIE; **2.** cantitate, număr mare; mulţime, puhoi: *să te sminteşti cînd ai vedea înainte-ţi prăpăd de comori şi de odoare.* GAL.; (adv.) **a veni prăpăd,** a veni în număr mare, impetuos; (adv.) **prăpădul pămîntului,** extraordinar, foarte; copleşitor: *unii doreau jeratic de bogăţie, alţii slavă prăpădul pămîntului.* DELAVR. [De la ***prăpădi***].

prăpădénie, prăpădenii f. (înv. şi pop.) **1.** prăpăd, distrugere; exterminare: *este prăpădenie*

de noi. ISP.; **de prăpădenie** sau **de prăpădenia pământului,** extrem de tare, foarte puternic: *bietul Zaharia urla de prăpădenia pământului.* SAD.; **2.** situație grea, primejdioasă: *jos era prăpădenie!* CR.; **3.** cauză care distruge, care face să dispară: *acesta-i prăpădenia apelor, vestitul Setilă.* CR. [*Prăpădi* + *-enie*].

prăpădí, prăpădesc vb. **1.** (tr. și refl.) a dispărea sau a face să dispară; a (se) distruge, a (se) nimici; a (se) nărui: *să nu-mi prăpădească toată împărăția.* EM.; **2.** (tr.) a face ca cineva să decadă; a duce la pierzanie; a nenoroci: *dumneata m-ai prăpădit, boierule, de azi nu mai pot căpăta o bucățică de pâine.* REBR.; **3.** (pop.; tr.) a omorî, a răpune, a potopi; a masacra: *vine ca să te prăpădească.* ISP.; **4.** (refl.) a-și pierde viața; a muri: *din pricina ta s-a prăpădit atîta amar de lume.* CR.; **5.** (refl. și intr.) a se simți copleșit (de o stare, de un sentiment); a fi gata-gata să moară: *de la o vreme, mă prăpădesc de frică.* ST.; *la culcare, cădea în așternut prăpădită de oboseală.* GHEȚIE; **a se prăpădi de rîs** (sau **de plîns** etc.), a rîde (sau a plînge etc.) foarte tare: *tata rîdea de se prăpădea.* SOR.; **a se prăpădi după cineva** (sau **ceva**), a iubi, a-i plăcea cineva (sau ceva) foarte mult: *fata iubește și se prăpădește dup-un fecîorel.* COȘB.; **a se prăpădi cu firea, a)** a-și da toată osteneala, a face eforturi deosebite: *nu te mai prăpădi cu firea pentru ceata asta de profitori.* PETR.; **b)** a-și face foarte multe griji; a se consuma: *s-a prăpădit cu firea că, de, Sultănica ajunsese fată mare.* DELAVR.; **6.** (pop.; tr.) a pierde un bun; a risipi, a irosi: *să ai grijă de orice lucru, fie el cît de mărunt, să nu-l prăpădești.* GHEȚIE; **7.** (pop.; tr.) a nu mai recunoaște; a rătăci: *am prăpădit drumul.* CR.; **8.** (tr.) a rămîne (parțial sau integral) fără o facultate fizică sau intelectuală; a nu se mai putea bucura de ...: *de frică prăpădise glasul.* MAT.; *liniștea mi-am prăpădit.* POP.; **9.** (pop.; tr.) a nu mai reuși să vadă, să observe pe cineva sau ceva: *cuconașul ... te prăpădește din ochi prin mestecănișul ist broticiu.* HOGAȘ; **10.** (pop.; refl.) a se face nevăzut; a dispărea: *un iepure ... trecea ca o nălucă ... și dintr-o dată se prăpădea sub vălul de ceață.* SAD. [Din sl. ***propasti***, bulg. ***propadam***].

prăpădíre, prăpădíri f. acțiunea de a (se) prăpădi și rezultatul ei; distrugere; masacrare, pieire: *în noianul prăpădirei fără milă-i cufunda.* NEGR. [V. ***prăpădi***].

prăpădít, ~ți, prăpădită, ~e a. **1.** dărăpănat, stricat; sărăcăcios: *peste tot străzi strîmbe, mărginite de case prăpădite.* GHEȚIE; **2.** uzat, deteriorat; de (foarte) proastă calitate: *haine prăpădite;* **3.** cu forțele (fizice) epuizate; sleit de puteri, istovit, sfîrșit[1], vlăguit: *mă vezi prăpădit.* HASD.; *avem doi cai prăpădiți.* PR.; (adv.) *prăpădit de slab;* **4.** irosit, risipit: (fig.) *o viață prăpădită.* SAD.; **5.** (adesea subst.) nenorocit, chinuit, sărman, sărac: *un prăpădit de amploiat, n-are chioară în pungă.* CAR.; **6.** (adesea subst.) ticălos, nemernic: *să-ți fie rușine, prăpăditule, a-ți bate joc de suferința oamenilor.* REBR. [V. ***prăpădi***].

prăpăditór, ~i, prăpăditoáre a. (rar) care prăpădește; nimicitor, distrugător: *simțind ... usturimi prăpăditoare.* ISP.; (subst.) *prăpăditor de suflete.* [***Prăpădi*** + *-tor*].

prăpădoámnă a. v. preapodobnă.

prăpăsténie, prăpăstenii f. **1.** (înv. și reg.) prăpastie; **2.** (reg.) nenorocire, dezastru; prăpăd: *toate popoarele lumii s-au sculat să oprească ... prăpăstenia dorită de domni.* V.R. [***Prăpastie*** + *-enie*].

prăpăstiós, ~și, prăpăstioásă, ~e a. **1.** plin de prăpăstii; abrupt, rîpos; (p. ext.) foarte accidentat; periculos: *coastele muntelui ... erau tot mai prăpăstioase.* AG.; *pîrtia mi se părea prăpăstioasă și n-aș fi vrut să schiez alături de ea.* PR.; **2.** (fig.) năprasnic, vijelios; precipitat: *în acea fugă prăpăstioasă, turcii semănară drumul cu armele lor.* BĂLC.; **3.** (fig.) de necrezut, greu de închipuit; ciudat, bizar: *peste ce-a făcut natura de prăpăstios, numai geniul și prostia stăpînesc.* DELAVR.; **4.** (fig.) care umple de spaimă; groaznic: *omul povestește un basm prăpăstios cu diavolul.* CĂL.; **5.** (fig.) care vede lucrurile numai în rău, care exagerează în rău; pesimist; care trădează pe un asemenea om: *sînt alții bicisnici și prăpăstioși, care pentr-un lucru de nimic gem și se vaită cît îi ia gura.* VLAH.; *mînia lui ... prăpăstioasă și idioată era ... ridicolă.* DELAVR. [***Prăpastie*** + *-os*].

prăpăstuí, prăpăstuiesc vb. (pop.) **1.** (tr. și refl.) a (se) rostogoli, a (se) arunca de la înălțime: (fig.) *în ce rîpă egoismul are a-i prăpăstui.* NEGR.; **2.** (refl.) a se năpusti, a năvăli: *sări pîrleazul, se prăpăstui asupra casei.* CR. [***Prăpastie*** + *-ui*].

prăpăstuíre, prăpăstuíri f. (pop.) acțiunea de a (se) prăpăstui; prăvălire: *brazii ... umpleau depărtările ... cu cel mai de pe urmă răsunet prelung al prăpăstuirii lor.* HOGAȘ. [V. ***prăpăstui***].

prăsád, ~zi, prăsadă, ~e a. (înv. și reg.) altoit: *frunză verde păr prăsad, taic' mio a fost om bogat.* POP.; *la cel merișor prăsad.* POP. // m. (reg.) păr[1]: *un măr rotat cu mere domnești, un prăsad cu pere mari, aurii se înalță în fața casei.* VIERU. [Din bulg. ***prisad***].

prăsádă, prăsade f. (reg.) pară[2] (altoită). [***Prăsad***[1] + *-ă*].

prăseá f. v. plăsea.

prăsí, prăsesc vb. **1.** (refl.) a face pui; a se reproduce, a se înmulți: *oile și vitele albe se prăseau în imașuri.* SAD.; **2.** (înv. și reg.; refl.) a se naște: [în Bisoca] *se prăsesc ... cei mai frumoși bărbați.* OD.; **3.** (tr.) a crește animale, a le înmulți: *hrănește și prăsește* [iepuri] *în curtea mănăstirii.* OD.; **4.** (tr.) a cultiva plante, a le îngriji: *învățînd ... să prăsească și să lucreze vița.* ISP.; **5.** (fig.; tr.) a face să-i sporească banii, averea; a strînge, a agonisi: *nu ți-ai prăsit un ban.* VLAH. [Din bulg. ***prasja se***, sl. ***prasiti sen***].

prăsílă, prăsile f. **1.** faptul de a (se) prăsi; prăsire; reproducție (dirijată) la animale (de rasă): *vaci alese pentru prăsilă;* **de prăsilă,** selecționat pentru reproducție, bun pentru reproducere: *un vestit măgar de prăsilă.* CAR.; **2.** animal (tînăr) destinat reproducției; progenitură; animal rezultat dintr-o rasă ameliorată: *moș Nichifor ținea să aibă prăsilă.* CR.; **3.** rasă, soi de animale (de rasă): *are o prăsilă de cîini, de s-a dus vestea.* ZAMF. [***Prăsi*** + *-ilă*].

prăsíre, prăsiri f. **1.** acțiunea de a (se) prăsi și rezultatul ei; prăsit[1], prăsilă: *prăsirea animalelor;* **2.** (înv.; rar) origine, stirpe; descendență: *pentru ce și noi a noastră prăsire înaltă să n-o luom de departe?* B.-DEL. [V. ***prăsi***].

prăsít[1] n. prăsire. [V. ***prăsi***].

prăsít[2], ~ți, prăsită, ~e a. (înv. și reg.; despre animale) care a fătat de curînd. [V. ***prăsi***].

prăsitór, ~i, prăsitoáre a. (despre animale) care se prăsește; destinat pentru prăsire; (p. ext.) prolific, puios: *iepuroaice prăsitoare.* // m. **1.** (reg.) animal mascul selecționat pentru reproducție; **2.** (pop.) persoană care se ocupă cu reproducția animalelor. [***Prăsi*** + *-tor*].

prăsíe m. v. prîslea.

prăstăvăí vb. v. prestăvăli.

prășcău, prășcăuri n. (reg.) ninsoare rară (cu fulgi mari), care se topește repede; fulguială; (și: **pîrșcău**). [Cf. bulg. ***prăska*** „picătură"].

prăși, prășesc vb. (tr.) a afîna pămîntul și a înlătura buruienile de pe terenurile cultivate cu plante agricole (porumb, cartofi, sfeclă etc.) cu ajutorul sapei sau cu prășitoarea: *păpușoi, care erau chiar atunci prășiți de-al doilea.* CR. [Din bulg. ***praša,*** sb. ***prašiti*** „a face praf"].

prășíre, prășíri f. acțiunea de a prăși și rezultatul ei; prășit[1], prașă, prasilă, prășitură. [V. ***prăși***].

prășít[1] n. faptul de a prăși; prașilă, prășire, prașă, prășitură: *trec muierile ... de la prășit ori de la secerat.* ST.; *ce preț avea ogorul? ce sens avea prășitul?* VIERU. [V. ***prăși***].

prășít[2], ~ți, prășită, ~e a. (despre terenuri cultivate sau despre plante de cultură) care a fost săpat sau curățat de buruieni. [V. ***prăși***].

prășitór, ~i, prășitoáre a. **1.** care se prășește; **plante prășitoare,** grup de plante agricole care se cultivă în rînduri distanțate pentru a fi prășite mecanic sau manual (ex.: porumbul, floarea-soarelui, sfecla etc.); **2.** cu care se prășește: *plug prășitor.* // f. (pl. **prășitori**) unealtă sau mașină agricolă cu care se prășește: *prășitoare mecanică.* // m., f. persoană care prășește; angajat la prășit[1]: *niște lingurari ce-i aveam tocmiți prășitori.* CR. [***Prăși*** + *-tor*].

prășitúră, prășituri f. **1.** (pop.) prășit[1]; **2.** (reg.) teren prășit[2]; **3.** (col.; reg.) buruienile adunate de pe terenul prășit[2]. [***Prăși*** + *-tură*].

prăștiáș, prăștiași m. **1.** (înv. și reg.) cel care aruncă cu praștia; luptător care luptă cu praștia; **2.** (reg.) cal lăturaș: *prăștiașii ... sforăiau și nichezau.* DELAVR. [***Praștie*** + *-aș*].

prăștílă, prăștile f. (pop.) șindrilă. [Et. nec.].

prăștínă[1], prăștini f. (reg.) **1.** tescovină, boștină; **2.** rachiu de tescovină sau de drojdie; (și: **praștină**). [Din bulg. ***praština***].

prăștínă[2], prăștini f. **1.** prăjină care se pune pe acoperișul de stuf sau de paie al caselor țărănești, pe clăile de fîn etc., pentru a nu le risipi vîntul; **2.** prăjină care se înfinge în vîrful clăii de fîn, pentru a o fixa. [Et. nec.; cf. ***prăjină***].

prăvál, prăvaluri n. **1.** depresiune naturală, puțin adîncă, care face legătura între bălți sau între acestea și rîuri; (spec.) gîrlă din regiunea inundabilă a Dunării: *o luncă mare, scrijălată de privaluri și spartă de bălți.* VLAH.; **2.** (reg.) povîrniș, pantă; coastă; prăpastie: *prăvalul muntelui;* **3.** (reg.) porțiune pe cursul unui rîu, unde apa curge foarte repede (formînd o cascadă mică): *s-au zmucit ... în prăvalul apei.* DRĂGHICI; *prevalul ... își lărgește numaidecît albia.* VOIC.; (și: (reg.) **preval, prival**). [De la ***prăvăli***; cf. bulg. ***preval, provala***].

prăvălác, prăvălace n. (înv.) povîrniș, coastă prăpăstioasă. [***Prăval*** + *-ac*].

prăvălá vb. v. prăvăli.

prăvălát a. v. prăvălit.

prăvălátic, ~ci, prăvălatícă, ~ce a. **1.** (pop.) povîrnit, abrupt; accidentat: *cînd coboară-n ropot dulce din tăpșanul prăvălatic.* EM.; **2.** (rar) care se rostogolește, care vine la vale. [***Prăvăli*** + *-atic*].

prăvălí, prăvălesc și (reg.) **prăvál** vb. **1.** (tr. și refl.) a cădea sau a face să cadă (brusc, cu violență) de la înălțime; a (se) prăbuși (peste ceva): *stînca stă să se prăvale în prăpastia măreață.* EM.; **2.** (refl. și tr.) a (se) prăbuși, a (se) trînti, a cădea sau a face să cadă la pămînt: *să mîi cu băgare de samă, ca să nu-mi prăvăli nora.* CR.; *simțeam că aș putea să mă prăvălesc din clipă în clipă.* EL.; **3.** (refl. și tr.) a se lăsa sau a face să se lase într-o parte; a (se) înclina, a (se) apleca: *brazdele se prăvăleau, drepte, grele, mirositoare.* REBR.; *păduraru își prăvăli căciula pe ceafă.* SAD.; **4.** (tr.) a urni din loc un obiect greu, răsturnîndu-l: *mica buturugă carul mare mi-l prăvale.* AL.; **5.** (refl.) a (se) da de-a rostogolul pe un povîrniș; a (se) rostogoli: *prăvălisă pe scări, în beci, pe boierul legat.* SAD.; **6.** (refl.) a se nărui, a se surpa, a se prăbuși: *la cutremur zidurile s-au prăvălit;* **7.** (refl.) a cădea de la înălțime; a se revărsa: *pîraie repezi ... se prăvălesc în cataracte.* OD.; **8.** (tr.) a doborî, a trînti la pămînt într-o luptă; (p. ext.) a învinge: *vînătorul ... prăvăli fiara sălbatică.* ISP.; **9.** (refl.) a se repezi cu iuțeală spre ceva; a da buzna, a năvăli, a se năpusti: *valurile zgomotoase ale fugarilor ... se prăvăleau cu furie și răpede spre pod.* BĂLC.; *se îmbrăcă și se prăvăli pe scări.* ST.; **10.** (refl.) a se dezlănțui cu putere,

a se porni violent: *s-a prăvălit peste sat o ploaie torenţială;* (şi: (rar) **prăvăla**). [Din sl. ***provaliti (sen),*** bulg. ***provalja (se)***, sb. ***provaliti***].

prăvăliáş, prăvăliaşi m. (rar) negustor care are o prăvălie; lucrător într-o prăvălie: *îl privea de sus ... tocmai fiindcă vedea în el un prăvăliaş.* GHEŢIE. [***Prăvălie*** + ***-aş***].

prăvălíe, prăvălii f. local în care se vînd diferite mărfuri; magazin (mic): *prăvăliile îşi închiseseră de mult obloanele de fier.* GHEŢIE; **băiat de prăvălie,** tînăr care învaţă negustoria servind într-un magazin. [Din sl. ***privilije,*** gr. mod. ***priviléghion*** „privilegiu"].

prăvălíoară, prăvălíoare f. diminutiv al lui prăvălie; prăvăliuţă: *comisarul vine să-i vîndă la mezat prăvălioara de mărunţişuri.* SAD. [***Prăvălie*** + ***-ioară***].

prăvălíre, prăvăliri f. acţiunea de a (se) prăvăli şi rezultatul ei; prăbuşire, povîrnire; năruire: *o prăvălire de cioburi înflăcărate.* ARG. [V. ***prăvăli***].

prăvăliş, prăvălişuri n. (pop.) coastă abruptă; pantă, povîrniş: *prăpastia-l aşteaptă cu-adîncu-i prăvăliş!* AL. [***Prăvăli*** + ***-iş***].

prăvălít, ~ţi, prăvălită, ~e a. **1.** înclinat, aplecat pe o parte; **2.** rostogolit pe un povîrniş; **3.** răsturnat, prăbuşit (peste ceva); **4.** dărîmat, năruit: *pe piatra prăvălită pun crucea drept pecete.* EM.; **5.** culcat (la pămînt); trîntit, tolănit: *prăvălit pe fotoliu;* **6.** (înv. şi reg.; în forma **prăvălat**) abrupt; accidentat: *drum prăvălat;* (şi: (înv. şi reg.) **prăvălat**). [V. ***prăvăli***].

prăvălíţă, prăvăliţe f. prăvălioară. [***Prăvălie*** + ***-uţă***].

prăvătáriu m. v. **privatar.**

prăví vb. v. **privi.**

prăvíre f. v. **privire.**

prăvírişte f. v. **privirişte.**

prăvuí vb. v. **prăfui.**

prăznicár, prăznicare n. **1.** icoană din iconostas, reprezentînd praznicele împărăteşti; (p. ext.) catapeteasmă, iconostas; **2.** carte conţinînd slujbele diferitelor sărbători sau praznice bisericeşti; (şi: (pop.) **prăznicer**). [***Praznic*** + ***-ar***].

prăznicér n. v. **prăznicar.**

prăznuí, prăznuiesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr.) a celebra o sărbătoare religioasă; (p. gener.) a serba, a sărbători: (refl. pas.) *Paştele ... anul acesta se prăznui de-odată de credincioşii de ambele rituri.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a petrece benchetuind, chefuind; a se ospăta: *am cheltuit, dar barim am prăznuit.* ISP. [Din sl. ***prazdînovati, praznovati***].

prăznuíre, prăznuíri f. (înv. şi pop.) **1.** acţiunea de a prăznui şi rezultatul ei; celebrare, sărbătorire; **2.** masă mare (cu joc şi lăutari); ospăţ, petrecere: *într-un sat, ... un gospodar făcea prăznuire; poftise destui oameni la petrecere.* SAD. [V. ***prăznui***].

prăzulíu, ~íi, prăzulíe, ~íi a. (pop.) de culoarea prazului; verde-deschis, verzui: *cămăşile mele roz sau prăzulii.* CĂRT.; *cu trei flori la pălărie, una verde şi lămîie şi-alta mi-este prăzulie.* POP. [***Praz*** + ***-uliu***].

pre[1] prep. v. **pe.**

pre-[2] element de compunere cu sensul „înainte", „anterior". [Din lat. ***prae,*** fr. ***pré-***].

prea adv. **1.** mai mult decît e necesar, decît se cuvine; peste măsură, foarte mult, excesiv: *prea făcuraţi neamul nostru de ruşine şi ocară.* EM.; *misterul originii lumii e prea adînc pentru a încerca să-l dezleg.* GHEŢIE; **2.** nu ... peste măsură, nu ... chiar; cîtuşi de puţin: *la noi lumea nu prea citeşte lucruri serioase.* VLAH.; **3.** peste măsură de ..., din cale-afară de ..., extrem de ... (mult sau puţin); foarte: *nu e nici prea mult, nici prea puţin;* **nu prea,** nu chiar, nu tocmai: *nu prea tînără, naltă şi uscăţivă, însă robace.* CR.; **a fi prea din cale-afară** (sau **prea de tot**), a depăşi limita admisă; **a nu şti prea multe,** a fi supărăcios, impulsiv; a nu şti de glumă; **nici prea-prea, nici foarte-foarte,** nici prea bine, nici prea rău; potrivit: *o fiinţă nici prea-prea, nici foarte-foarte.* CAR.; **4.** element de compunere cu sensul „foarte", „peste măsură", servind la formarea unor substantive (ex.: preamărire, preasfinţie etc.), a unor adjective (ex.: preabun, preaiubit etc.) şi a unor verbe (ex.: preacurvi, preamări etc.). [Din sl. ***prě***].

preabatáj, preabataje n. **1.** galerie, făgaş etc. executat într-o mină, în vederea începerii abatajului; **2.** operaţie care precede abatajul unui minereu, a unei roci dintr-un zăcămînt. [***Pre-***[2] + ***abataj***].

preabún, ~i, preabună, ~e a. foarte bun (la suflet): *preabunul şi unul puternic D*[u]*mn*[e]*zău.* BIBLIA. [***Prea*** + ***bun***].

preacinstít, ~ţi, preacinstită, ~e a. (înv. şi pop.) foarte cinstit; respectabil, onorabil: *preacinstiţilor vornici, statornici în cinstea de lege şi ţară.* GOGA. // f. artic. Maica Domnului. [***Prea*** + ***cinstit***].

preacucémic, ~ci, preacucemică, ~ce a. foarte cucernic, extrem de evlavios: *a slujit preacucernicul episcop.* [***Prea*** + ***cucernic***].

preacurát, ~ţi, preacurată, ~e a. care este fără păcat; neprihănit, imaculat; desăvîrşit; care reflectă, vădeşte o asemenea calitate, stare: *a-mpărtăşirii taină preacurată.* VLAH.; *din însuşi harul preacurat iei trup?* IONEL; // f. artic. Maica Domnului: *vă treceţi, bieţi bătrîni, cu rugi la Preacurata.* GOGA. [***Prea*** + ***curat***].

preacurvăr, ~i, preacurvară, ~e m., f. (înv.) bărbat adulter; bărbat foarte afemeiat, desfrînat: *cu moarte să să omoară preacurvariu şi preacurva.* BIBLIA. // a. caracteristic unui om foarte desfrînat: *fapte preacurvare.* [***Prea*** + ***curvar***].

preacúrvă, preacurve f. (înv.) femeie adulteră; femeie foarte desfrînată, imorală: (adj.) *tot soiul de păcătoşi, de la înşelători pînă la femeia preacurvă.* CĂL. [***Prea*** + ***curvă***].

preacurví, preacurvesc vb. (înv.; intr.) a comite un adulter; a trăi în mare desfrîu: *să nu ucizi, să nu preacurveşti, să nu furi.* BIBLIA. [***Prea*** + ***curvi***].

preacurvíe, preacurvii f. (înv.) adulter; mare depravare; viaţă imorală; faptă comisă de o persoană desfrînată, imorală: *îţi luceau ochii de preacurvie, cum spune Biblia.* PR.; *nu e bine să mori necununat, că popa zice că e preacurvie.* SOR. [***Prea*** + ***curvie***].

preacuvíos, ~şi, preacuvioásă, ~e a. (şi subst.) sfînt; foarte cuvios, extrem de cucernic, de evlavios. // m. (de obicei artic.) călugăr, cleric: *n-o să ne rătăcim, preacuvioase ...? călugărul m-a privit cu ochi ciudaţi.* GAL. [***Prea*** + ***cuvios***].

preacuvioşíe, preacuvioşii f. termen de reverenţă pentru călugări, clerici: *preacuvioşia sa era în strana lui.* SAD. [***Prea*** + ***cuvioşie***].

preaderáre f. perioadă de timp care precedă aderarea la alianţă, la o asociaţie, la o mişcare etc.; perioadă anterioară aderării. [***Pre-***[2] + ***aderare***].

preadolescént, ~ţi, preadolescentă, ~e m., f. şi a. (copil) care nu a ajuns încă la vîrsta adolescenţei. [***Pre-***[2] + ***adolescent***].

preadolescénţă f. perioadă din viaţa unui om, între pubertate şi adolescenţă. [***Pre-***[2] + ***adolescenţă***].

preafericít, ~ţi, preafericită, ~e a. (şi subst.; mai ales în titulatura dată patriarhilor) preamărit; sfînt: *un consiliu compus de preafericiţi patriarhi şi arhiepiscopi.* NEGR. // m., f. sfînt(ă): *fie-i odihna între preafericiţi.* SAD. [***Prea*** + ***fericit***].

preafrumós, ~şi, preafrumoásă, ~e a. foarte frumos, extrem de frumos: *a fost odată ... o prea frumoasă fată.* EM. [***Prea*** + ***frumos***].

preaiubít, ~ţi, preaiubită, ~e a. foarte iubit, deosebit de drag: *el este fiul meu cel prea iubit.* BOL.; (subst.) *preaiubitul meu!* NEGR. [***Prea*** + ***iubit***].

preaînălt, ~ţi, preaînaltă, ~e a. **1.** dumnezeiesc, divin; atotputernic: *ce voie prea înaltă, ce lege porunci căderea dopotrivă cu înălţarea a fi?* ALEX.; **2.** (şi subst.; pop.; în titulatura dată mitropoliţilor) preamărit: *duminica slujeşte preaînaltul la Mitropolie;* **3.** (înv.) care vine de la o autoritate supremă. // m. Dumnezeu: *tot ce se întîmplă e rînduială a Celui Preaînalt.* SAD. [***Prea*** + ***înalt***].

preaînălţá, preaînălţ vb. (înv.) **1.** (refl. şi tr.) a (se) înălţa cu mult peste ..., cu mult deasupra; **2.** (tr.) a preamări: *Fiiul lui Dumnezeu ..., pre carele îl preaînălţăm.* MINEIUL; **3.** (refl.) a se lăuda, a se mîndri, a se îngîmfa, a se făli: *că mai bine iaste să greşeşti să te întorci şi să te smereşti, decît să faci bunătăţi şi să te preaînalţi.* COR. [***Prea*** + ***înălţa***].

preaînălţát, ~ţi, preaînălţată, ~e a. (înv.; mai ales în titulatura dată domnitorilor şi prelaţilor) vrednic de întreaga laudă, cinste, slavă; preamărit: *prea înălţate împărate!* CR. [***Prea*** + ***înălţat***].

preaînţelépt, ~ţi, preaînţeleáptă, ~epte a. (înv.) **1.** deosebit de înţelept, de învăţat: *preaînţeleptul Solomon.* BIBLIA; **2.** care denotă înţelepciune, plin de înţelepciune: *unde sînt cuvintele tale prea înţelepte?* GAL. [***Prea*** + ***înţelept***].

preaînváţát, ~ţi, preaînváţată, ~e a. (înv.) foarte instruit, deosebit de cultivat, extrem de cult: *Neculai Milescu Spătariul ... prea învăţat şi cărturar şi ştie multe limbi.* NEC. [***Prea*** + ***învăţat***].

preájmă f. spaţiu dimprejurul sau din vecinătatea cuiva sau a ceva; împrejurime, vecinătate, jur[1]: *cît ţine preajma casei, nu se găsea nimeni mai presus de Marta.* SL.; *şi trec ciripiri de chitare ... şi cîntă şi preajmă şi zare.* MACED.; **din** (sau **de prin**) **preajmă,** care se află în apropierea, în jurul: *bîntuia şi Creta şi ţările de prin preajmă.* ISP.; *aş fi vrut ... să ascult milioanele de greieri şi lăcuste din prajma mea.* EL.; **în** (sau **prin**) **preajmă ori în** (sau **prin**) **preajma ..., a)** împrejur(ul), primprejur(ul), în apropiere(a) ...: *se îndreptă spre casa parohială, situată ... în preajma bisericii.* GHEŢIE; **b)** în ajun(ul), într-un timp apropiat; puţin înainte de ...: *în preajma armistiţiului toţi discută.* CĂL. [Cf. sl. ***prěždĭnja***].

prealábil, ~i, prealabilă, ~e a. care trebuie făcut, spus, examinat, pregătit etc. înaintea acţiunii propriu-zise, înainte de a trece mai departe; care precedă, care este anterior; anticipat, preliminar: *condiţia prealabilă a stărilor de extaz este ... desăvîrşirea morală.* BL.; *tîrguielile prealabile în privinţa zestrei îl dezgustau.* GHEŢIE; **chestiune prealabilă,** discutare a oportunităţii unui proiect de lege înainte de a începe dezbaterea propriu-zisă în parlament; (adv.) **(în) prealabil,** mai înainte de ..., mai întîi: *fără a fi fost eu consultat prealabil.* CAR.; *se studiază în prealabil condiţiile contractuale.* [Din fr. ***préalable***].

prealuminát, ~ţi, prealuminată, ~e a. (înv.) **1.** care răspîndeşte (multă) lumină; luminos, strălucitor: *vezi o masă mare-ntinsă cu făclii prealuminate.* EM.; **2.** (mai ales în titulatura dată divinităţii, ciericilor şi suveranilor) preamărit, slăvit: *prealuminatul domn io Constantin Basarab Voievod.* ANTIM; **3.** (fig.) plin de înţelepciune: *şi cu lucrul şi cu cuvîntul era prealuminată.* BIBLIA. [***Prea*** + ***luminat***].

preamări, preamăresc vb. **1.** (înv.; refl.) a se îngîmfa, a se lăuda, a se mîndri: *cînd se preamăreaşte, acela se protiveaşte celui fariseu.* COR.; **2.** (tr.) a aduce laudă, a ridica în slavă; a preaslăvi, a lăuda, a elogia, a glorifica: *toţi îl preamăreau cu strigăte voioase.* VLAH.; *îi preamări bunătatea inimii şi dărnicia.* ST. [***Prea*** + ***mări***].

preamărire, preamăriri f. acţiunea de a preamări şi rezultatul ei; preaslăvire, slăvire, glorificare. [V. ***preamări***].

preamărít, ~ţi, preamărită, ~e a. (mai ales în titulatura dată divinităţii, suveranilor şi prelaţilor) care este vrednic, demn de toată lauda, cinstea, slava; mărit, slăvit; preaînalt, preaînălţat, preafericit, prealuminat, preaslăvit: *preamărite împărate!* ISP. [***Prea*** + ***mărit***[1]].

preambalá, preambalez vb. (tr.) a ambala mărfurile înainte de vînzarea lor. [***Pre-***[2] + ***ambala***].

preambalăre, preambalări f. acţiunea de a preambala şi rezultatul ei. [V. ***preambala***].

preambalát, ~ţi, preambalată, ~e a. ambalat înainte de a fi pus în vînzare: *produse preambalate.* [V. ***preambala***].

preambúl, preambuluri n. **1.** parte introductivă a unui discurs, a unei scrieri, a unei convorbiri etc., în care sînt expuse rezumativ problemele ce vor fi dezvoltate ulterior; introducere; (p. ext.) prefaţă, precuvîntare, cuvînt înainte; **2.** (spec.) parte introductivă a unei legi, a unui tratat internaţional, în care sînt expuse motivele şi se precizează obiectul acestora; expunere de motive; preliminarii; **3.** (muz.) preludiu; **4.** (fig.) ceea ce precede o acţiune, un fapt etc.: *preambulul descoperirii mele e alcătuit dintr-un adevăr valabil pentru toate timpurile.* SAD.; *acest incident a fost preambulul conflictului.* [Din fr. ***préambule,*** lat. ***praeambulus***].

preambulár, ~i, preambulară, ~e a. care serveşte de preambul. [Din fr. ***préambulaire***].

preamilostív, ~i, preamilostivă, ~e a. (înv.) foarte milos, foarte îndurător şi iertător: *prea milostivului şi de bun neam al meu stăpîn.* FIL. [***Prea*** + ***milostiv***].

preamîndríe, preamîndrii f. (înv.) putere adîncă de înţelegere, mare înţelepciune; (p. ext.) faptă, vorbă plină de înţelepciune: *deade lui dulceaţă şi preamîndrie naintea lui Faraon.* COR. [***Prea*** + ***mîndrie***].

preamîndru, ~i, preamîndră, ~e a. (înv.) înzestrat cu mare putere de judecată, de înţelegere; foarte înţelept: *cinre e preamîndru şi meşteru întru voi.* COD.VOR. [***Prea*** + ***mîndru***].

preamplificatór, preamplificatoare n. amplificator folosit, într-un lanţ de transmisie, înaintea unui amplificator principal, pentru a ridica nivelul semnalului de intrare al amplificatorului principal şi pentru a realiza adaptarea de impedanţă necesară. [Din fr. ***préamplificateur***].

preamúlt, ~ţi, preamultă, ~e a. (înv.) foarte mult, extrem de mult; din belşug. [***Prea*** + ***mult***].

preanestezíe, preanestezii f. administrare de medicamente hipnotice şi analgezice, în vederea pregătirii bolnavului pentru anestezia propriu-zisă; prenarcoză. [Din fr. ***préanesthésie***].

preanevinovátă a. (bis.; despre Fecioara Maria) neprihănită, castă. // f. artic. Fecioara Maria. [***Prea*** + ***nevinovată***].

preaplecát, ~ţi, preaplecată, ~e a. (înv.) foarte supus, ascultător: *al Dumneavoastră preaplecat supus.* [***Prea*** + ***plecat***[2]].

preaplín, preaplinuri n. **1.** ceea ce este prea mult, ceea ce depăşeşte un anumit nivel, o anumită măsură, situaţie, stare: *sufletul tău îşi elibera brusc, la auzul glasului meu, un preaplin al inimii.* PR; **2.** dispozitiv de protecţie pentru evacuarea automată a lichidului, cînd acesta depăşeşte un anumit nivel într-un bazin, rezervor, instalaţie hidrotehnică etc. [***Prea*** + ***plin***].

preapodóbnă a. şi f. (bis.; înv.) sfîntă; cuvioasă, cucernică: *cuvioasa prăpădoamnă Paraschiva;* (şi: **prepodobnă, prăpădoamnă**). [Din sl. ***prěpodobĭnŭ***].

preapodóbnic, preapodobnici a. (bis.; înv.) desăvîrşit, sfînt: *dereptu şi preapodobnic Domnul.* COR. // m. sfînt; cleric; om foarte cuvios, foarte cucernic, evlavios: *postul au cinstit pre preapodobnici.* VARL. [Din sl. ***prěpodobĭnicŭ***].

preapríndere, preaprinderi f. aprindere prematură a combustibilului în cilindrii unui motor cu ardere internă, determinată de apariţia incidentală a unor puncte supraîncălzite în interiorul cilindrului şi însoţită de detonaţii. [***Pre-***[2] + ***aprindere***].

preaputérnic, ~ci, preaputernică, ~ce a. (înv.) cu puteri foarte mari sau nelimitate; atotputernic; foarte puternic: *ar fi luat ... preaputernicului padişah patru cetăţi.* BĂLC. // m. artic. Dumnezeu. [***Prea*** + ***puternic***].

preásenă f. v. presenă.

preasfinţía, preasfinţiile f. artic. (în titulatura dată clericilor, călugărilor, sfinţilor) preasfinţit, preasfînt: *sărut blagoslovitoarea dreaptă a preasfinţiei tale, părinte mitropolite.* FIL.; *preasfinţia sa suferă de o foarte gravă criză de uremie.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **preosfinţia**). [***Prea*** + ***sfinţie***].

preasfinţít, ~ţi, preasfinţită, ~e a. preasfînt: *prea sfinţitul vlădică de Roman a cîntat slujbă mare.* SAD. // m. preasfinţia: *toţi cu umilinţă ţi-or zice presfinţite.* NEGR.; (şi: (înv.) **preosfinţit**). [***Prea*** + ***sfinţit***[3]].

preasfínt, ~ţi, preasfîntă, ~e a. (şi subst.; în titulatura dată clericilor, călugărilor, sfinţilor) care a primit harul divin; sfînt; preasfinţit, preasfinţia: *soliile Măriei sale la preasfîntul părinte de la Roma.* SAD. // f. artic. Maica Domnului: *toată jalea mea pustie mi-oi preface-o-n rugăciune la picioarele Preasfintei.* VLAH. [***Prea*** + ***sfînt***].

preaslăví, preaslăvesc vb. (tr.) a ridica în slavă; a preamări, a glorifica, a elogia: *pieseta populară preaslăveşte viclenia.* SAD. [***Prea*** + ***slăvi***].

preaslăvíre, preaslăviri f. (înv.) preamărire: *prea sfîntul tău ... nume fie întru preaslăvire.* DRĂGHICI. [V. ***preaslăvi***].

preaslăvít, ~ţi, preaslăvită, ~e a. vrednic de toată lauda, slava, cinstirea; preamărit: *preaslăvite crai, nu-i poruncă, e rugăminte.* SAD. // f. (înv.) minune: *să vedem toate preaslăvitele cîte se-au făcut.* COR. [***Prea*** + ***slăvit***].

preastimát, ~ţi, preastimată, ~e a. (în formule de adresare) foarte stimat, foarte respectat: *preastimată doamnă.* [***Prea*** + ***stimat***].

preastîpnic, ~ci, preastîpnică, ~ce a. (înv.) care încalcă legea; care reneagă o religie, care se leapădă de o credinţă; renegat: *această sfîntă stariţă, fiind de faţă preastîpnicul Iulian, începu a cînta.* DOS. [Din sl. ***prěstĭpĭnicŭ***].

preastrălucít, ~ţi, preastrălucită, ~e a. (rar) extrem de strălucit, de înzestrat: *prea strălucitul prinţ al Transilvaniei.* BĂLC. [***Prea*** + ***strălucit***].

preátcă f. v. pretcă.

preavíz, preavize n. **1.** înştiinţare prealabilă: *caută-ţi o femeie mai în vîrstă ...; sper că acest preaviz îţi va vîrî minţile în cap.* CĂL.; **2.** încunoştinţare scrisă prin care i se anunţă unui angajat concedierea (la expirarea termenului anunţat); (p. ext.) interval de timp prevăzut în această înştiinţare: *concedierile curgeau de la 1 ianuarie, cu un preaviz de o lună.* GHEŢIE. [Din fr. ***préavis***].

preavizá, preavizez vb. (tr.) **1.** a aviza în prealabil: *apăsă pe butonul unei sonerii, spre a preaviza pe Ciocîrlan.* CĂL.; **2.** a da cuiva preaviz. [Din fr. ***préaviser***].

prebendár, prebendari m. (înv.) persoană care beneficia de o prebendă. [Din lat. ***praebendarius***].

prebéndă, prebende f. (înv.) venit (fix) acordat unui cleric catolic din Transilvania, mai ales unui canonic. [Din lat. ***praebenda***].

prebiótic, ~ci, prebiotică, ~ce a. anterior apariţiei vieţii. [Din engl. ***prebiotic***].

precalculá, precalculez vb. (tr.) a calcula, a aprecia în prealabil venituri, cheltuieli etc. [***Pre-***[2] + ***calcula***].

precalculáre, precalculări f. acţiunea de a precalcula; calculare anticipată. [V. ***precalcula***].

precalculát, ~ţi, precalculată, ~e a. calculat în prealabil: *cheltuieli precalculate.* [V. ***precalcula***].

precambrián, ~eni, precambriană, ~ene n. şi a. (care ţine de, referitor la) prima eră geologică din istoria Pămîntului, anterioară paleozoicului, caracterizată prin apariţia primelor vieţuitoare, care a durat aproximativ patru miliarde de ani. [Din fr. ***précambrien***].

precapitalíst, ~şti, precapitalistă, ~e a. care este anterior apariţiei capitalismului; care datează din epoca anterioară capitalismului: *relaţii de producţie precapitaliste.* [***Pre-***[2] + ***capitalist***].

precăr, ~i, precară, ~e a. **1.** care depinde de voinţa cuiva sau de împrejurări neprevăzute; lipsit de siguranţă, de trăinicie; incert, instabil: *l-am vedea urmînd un sistem de şovăire propriu situaţiei precarie.* EM.; *animalul trăieşte în condiţiuni mult mai precare decît omul.* BL.; **2.** lipsit de rezistenţă; şubred, fragil: *au improvizat adăposturi precare;* **3.** (fig.) lipsit de consistenţă, de profunzime, de valoare: *creatură infirmă şi precară.* C.PETR.; *inteligenţă precară;* **4.** (jur.) provizoriu, temporar: *deţinător precar;* (şi: (înv.) **precariu**). [Din fr. ***précaire,*** lat. ***precarius***].

precária f. drept de posesiune asupra unui lot de pămînt, primit în schimbul prestării unor obligaţii faţă de proprietarul funciar, în antichitate şi în evul mediu timpuriu, în apusul Europei. [Din lat. ***precaria***].

precaritáte f. **1.** caracterul sau stare a ceea ce este precar: *ochiul atent distinge totuşi sentimentul nesiguranţei, al precarităţii.* LOV.; (fig.) *uneori un cuvînt, un strigăt, o melodie ... îţi rămîne necontenit prezentă, fără să te mire precaritatea sau chiar nesemnificaţia ei.* EL.; *precaritatea inteligenţei poate anula ... bunele intenţii.* PLEŞU; **2.** (jur.) faptul sau calitatea de a deţine ceva în mod provizoriu, temporar. [Din fr. ***précarité***].

precáriu a. v. **precar.**

precarpátic, ~ci, precarpatică, ~ce a. (rar) subcarpatic. [***Pre-***[2] + ***carpatic***].

precaút, ~ţi, precaută, ~e a. **1.** care prevede şi preîntîmpină un pericol posibil, un necaz, o neplăcere etc.; care acţionează luîndu-şi toate măsurile de prevedere; prevăzător, prudent, circumspect: *îşi poruncise să fie precaută şi rezervată.* GHEŢIE; **2.** care denotă, exprimă prudenţă: *experienţa de fiecare clipă ar fi trebuit ... să-i silească la afirmaţii mai precaute.* BL. [Din lat. ***praecautus***].

precaúţie, precauţii f. însuşirea de a fi precaut; atitudine, comportare precaută; măsură de prevedere; grijă, prudenţă, circumspecţie: *cu cea mai mare precauţie iese.* CAR.; *ce naive ni s-au părut atunci precauţiile noastre de a nu se afla că ne iubim, că sîntem amanţi.* EL.; (şi: (înv.) **precauţiune**). [Din lat. ***praecautio, -onis,*** fr. ***précaution***].

precauţiúne f. v. **precauţie.**

precădére f. întîietate, prioritate, preferinţă acordată unei persoane, unei probleme etc.: *acordîndu-mi ... o aşa amicală şi linguşitoare precădere, n-ai nimerit tocmai bine.* OD.; **cu precădere,** înainte de toate, în primul rînd; îndeosebi: *două idei merită, însă, cu precădere, subliniate.* CF.; *îi ajută cu precădere pe sărmani.* [***Pre-***[2] + ***cădere***].

precedă, precéd vb. (tr.) **1.** a fi, a exista, a se afla înainte de altceva (în timp); a premerge: *veacul trecut şi generaţia care ne-a precedat ne-au transmis o icoană măreaţă a lui Alecsandri.* SAD.; **2.** a se afla, a se găsi înainte de altceva sau de altcineva (în spaţiu), într-o succesiune, într-o ierarhie: *sînt obligate a sta în coridorul ce precede sacristia.* AL.; **3.** a pune, a plasa înaintea cuiva sau a ceva; a face să premeargă: *adjectivul precedă uneori substantivul;* **4.** a se petrece, a se produce, a avea loc înainte (de ...); a premerge: *unele măsuri preced reforma învăţămîntului.* PR.; **5.** a merge, a veni înaintea cuiva sau a ceva: *a apărut cu potirul în mînă, precedat de mirantanţi.* GHEŢIE; **6.** a întrece în funcţie, în rang; **7.** (rar) a anticipa: *fiecare frază o precede cu privirea, aşa că pare că vorba nu repetă decît ce au spus întîi ochii.* PETR.; (şi: (astăzi rar) **precede**). [Din fr. ***précéder,*** lat. ***praecedere***].

precéde vb. v. **preceda**.

precedént, ~ţi, precedentă, ~e a. care precedă (în timp sau în spaţiu); anterior, premergător: *rezumă în cîteva minute conţinutul prelegerii precedente.* GHEŢIE. // n. situaţie, fapt, caz anterior, care serveşte ca exemplu sau ca justificare pentru situaţiile, faptele, cazurile următoare similare; precedenţă: *creează totodată un precedent.* EM.; **fără precedent** (sau (înv.) **precedente**), aşa cum nu a mai fost, nu s-a mai întîmplat; nemaiîntîlnit, nemaipomenit: *procesul avea să fie şi el fără precedent.* ST. [Din fr. ***précédent,*** lat. ***precedens, -ntis***].

precedénţă, precedenţe f. faptul de a preceda pe cineva sau ceva; lucru care precedă alt lucru de aceeaşi natură; fapt întîmplat înainte de altul; precedent. [Din lat. ***praecedentia,*** fr. ***précédence***].

precépt, precepte n. **1.** principiu, formulă care stă la baza unei doctrine; normă (morală), regulă de conduită: *la Aristoteles cercetările logice sînt împreunate cu precepte retorice.* MAIOR.; *după ce-i împărtăşi unele precepte generale, făcînd o catehizare sumară, îi puse în mînă o Biblie.* GHEŢIE; **2.** recomandare, sfat (practic): *eu am şi preceptele mele higienice.* SAD. [Din fr. ***précepte,*** lat. ***praeceptum***].

preceptístic, ~ci, preceptística, ~ce a. (rar) care este fondat pe precepte, care se bazează pe precepte: *argumentaţia în sine este ... o criză preceptistică.* V.R.; *clasicul aplică reguli; e preceptistic.* CĂL. // f. raţionament, argumentaţie bazată pe precepte: *preceptistica tinde a întocmi metoda realistă.* CĂL. [***Precept*** + ***-istic***].

preceptór, preceptori m. persoană însărcinată cu educarea şi instruirea în familie a unui copil, a unui tînăr: *carte a învăţat în casă, cu perceptor.* SAD. [Din fr. ***précepteur,*** lat. ***praeceptor***].

precés, ~şi, precesă, ~e a. (rar) precedent: (subst.) *viaţa frescă, văzută frumoasă şi mirositoare în frunze, flori şi fructe, este cultura generală care răsare din cele precese.* CĂL. [Din lat. ***praecessus***].

precásie f. v. **precesiune**.

precesiúne, precesiuni f. **1.** (fiz.) deplasare relativ lentă a axei proprii de rotaţie a unui corp care se roteşte rapid şi are un singur punct fix; **2.** deplasare a punctelor echinocţiale pe ecliptică, datorită atracţiei exercitate de Lună şi de Soare asupra proeminenţei ecuatoriale a Pămîntului; (şi: **precesie**). [Din fr. ***précession***].

precéstă a. v. **precistă**.

precipíciu n. v. **precipiţiu**.

precipitá, precípit vb. **1.** (tr.) a provoca (cu ajutorul unei reacţii chimice) depunerea sub formă de precipitat a unei substanţe dizolvate într-un lichid; **2.** (refl. şi intr.) a se depune sub formă de precipitat; a se sedimenta; **3.** (tr. şi refl.) a se desfăşura sau a face ca o activitate, o acţiune să se desfăşoare într-un timp mai scurt, într-un ritm mai rapid decît cel obişnuit sau cel aşteptat; a (se) grăbi, a (se) zori, a (se) pripi: *evenimentele se precipitară spre deznodămîntul inevitabil.* GHEŢIE; *viaţa politică în Basarabia ... s-a precipitat brusc.* CF.; **4.** (refl.) a acţiona (prea) în grabă; (p. ext.) a se agita; a se repezi (undeva): *la chelălăiturile de disperare ale lui Nelu, s-a precipitat toată casa.* SAD.; (fig.) *ai răbdare; ştiinţa cînd observă nu se precipită.* GAL.; **5.** (rar; refl.) a se năpusti (asupra cuiva): *armata se precipita asupra inamicilor;* **6.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) arunca de sus într-o adîncime; a (se) prăvăli: (fig.) *cauza nefericirii în care te vezi precipitat.* CAR. [Din fr. ***précipiter,*** lat. ***praecipitare***].

precipitábil, ~i, precipitabilă, ~e a. care se poate precipita, care poate fi precipitat: *soluţie precipitabilă.* [Din fr. ***précipitable***].

precipitabilitáte f. proprietate a unor substanţe (chimice) de a fi precipitabile. [***Precipitabil*** + ***-itate***].

precipitándo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) iuţind ritmul. [Cuv. it.].

precipitánt, precipitanţi m. substanţă chimică care, adăugată la o soluţie, provoacă o precipitare a substanţelor din soluţie. [Din fr. ***précipitant***].

precipitáre, precipitări f. **1.** acţiunea de a (se) precipita şi rezultatul ei; **2.** trecere în stare de precipitat a unei substanţe; precipitaţie; (p. ext.) sedimentare: (fig.) *rolul jucat de metaforă în precipitarea poetică.* BL.; **3.** (biol.) tip de reacţie antigen-anticorp; **4.** iuţeală (extremă), grabă mare, pripeală; agitaţie: *precipitarea întregei noastre activităţi intelectuale ... explică ... greşeala arătată.* MAIOR.; *precipitarea evenimentelor nu depindea de ea.* GHEŢIE. [V. ***precipita***].

precipitát[1], precipitate n. (chim.) substanţă solidă, greu solubilă, care se separă dintr-o soluţie şi se depune la fundul recipientului, în urma tratării soluţiei respective cu un reactiv, prin evaporarea ori prin răcirea soluţiei etc.: (fig.) *opera se defineşte ca un precipitat metaforic impregnat de categorii stilistice.* BL. [Din fr. ***précipité,*** lat. ***praecipitatum***].

precipitát[2], ~ţi, precipitată, ~e a. (adesea adv.) (care acţionează sau care se face, se produce) cu (prea) mare grabă, silit de împrejurări; care denotă, trădează o (prea) mare grabă; grăbit, zorit, pripit: *nu auzii nici paşi precipitaţi şi nici uşi ... trîntite.* PR.; *am ţîşnit precipitat din încăpere.* GHEŢIE. [V. ***precipita***].

precipitáţie, precipitaţii f. **1.** trecere în stare de precipitat[1] a unei substanţe; precipitare; **2.** (mai ales la pl.; şi **precipitaţii atmosferice**) formă sub care vaporii de apă condensaţi din atmosferă cad pe pămînt sub formă de ploaie, zăpadă, lapoviţă, brumă, burniţă etc.: *izolat vor fi precipitaţii slabe;* **3.** (rar) grabă mare, iuţeală; agitaţie: *porni pe poartă cu precipitaţie.* CĂL.; (şi: **precipitaţiune**). [Din fr. ***précipitation,*** lat. ***praecipitatio, -onis***].

precipitaţiúne f. v. **precipitaţie**.

precipitínă, precipitine f. tip de anticorp care provoacă coagularea antigenilor dintr-o soluţie. [Din fr. ***precipitine***].

precipitrón, precipitroane n. dispozitiv electrostatic folosit pentru purificarea aerului dintr-o încăpere prin dirijarea prafului spre unul din electrozi. [Din fr. ***précipitron***].

precipiţiu, precipiţii n. **1.** (înv.) prăpastie, abis: *o figură umană ... văzu pe marginea precipiciului.* FIL.; **2.** (rar) cădere de la înălţime; **3.** (fig.) dezastru, nenorocire, ruină; pericol mare: *precipiţiul ce stă ... să ne înghită ... ne făcea ca să dorim cu toţii din inimă reforme radicale.* GHICA; (şi: **precipiciu**). [Din lat. ***praecipitium***].

precipút, preciputuri n. (jur.) drept acordat unei persoane de a lua o anumită parte dintr-un bun înainte de partaj. [Din fr. ***préciput***].

preciróză, preciroze f. stare morbidă a ficatului, exprimînd clinic, funcţional şi morfologic trecerea de la hepatită cronică la ciroză hepatică. [Din fr. ***préclrrhose***].

precís, ~şi, precisă, ~e a. **1.** fix, exact; bine determinat: *moment precis;* **2.** care funcţionează cu precizie, cu exactitate: *ceasornic precis;* **3.** care este sigur, adevărat, riguros, categoric: *informaţii precise;* (adv.) *nimeni nu ştie precis ce e la ţară.* REBR.; **4.** clar, limpede; lămurit, desluşit; fără artificii: *nu mă gîndeam la nimic precis.* EL.; *stil precis.* [Din fr. ***précis,*** lat. ***praecisus***].

précistă a. (mai ales artic.) epitet pentru Fecioara Maria; preacurată, neprihănită, imaculată: *Giur pe Maica Precista, eu creştini n-am omorît.* POP. // f. artic. Maica Domnului: *noaptea cînd Precesta naşte pe Crist.* COŞB.; (şi: (pop.) **precestă**). [Din sl. ***prěčista***].

precizá, precízez vb. **1.** (tr.) a indica, a stabili, a determina ceva, în mod precis, clar, desluşit; (p. ext.) a elucida, a clarifica: *naratorul precizează timpul evenimentului.* HASD.; *mi-am precizat crezul meu artistic.* GAL.; (refl. pas.) *nu se precizează la ce se raportează acest regres.* D.; **2.** (rar; tr. şi refl.) a delimita; a contura: *tînărul se precizează ca un efeb cu linii echilibrate.* LOV. [Din fr. ***préciser***].

precizábil, ~i, precizabilă, ~e a. care poate fi precizat: *moment precizabil.* [***Preciza*** + ***-bil***].

precizaménte adv. (rar) în mod precis. [Din fr. ***précisément,*** it. ***precisamente***].

precizáre, precizări f. acţiunea de a preciza şi rezultatul ei; lămurire, informaţie, indicaţie precisă; (concr.) ceea ce precizează cineva: *adesea excesul de precizare duce la confuzii.* PETR.; *voi face unele precizări.* [V. ***preciza***].

precízie, precizii f. **1.** faptul de a fi precis; calitate a ceea ce este foarte precis, foarte exact; exactitate: *te voi vesti cu cea mai strictă precizie.* CAR.; **de precizie,** (despre aparate şi instrumente) de mare exactitate; **2.** (fiz.) eroare maximă, în plus sau în minus, admisibilă la efectuarea unei măsurări sau la realizarea unui produs; **3.** (mai ales la pl.) lămurire, informaţie precisă: *putea fi şi o tactică de fată şireată, de a ocoli preciziunile.* CĂL.; *politicienii evită preciziile, preferînd să abordeze realităţile principial;* (şi: **preciziune**). [Din fr. ***précision,*** lat. ***praecisio, -onis***].

preciziúne f. v. **precizie**.

precît adv. (pop.) după cum, după cît, cît: *s-o iubeşti precît te iubeşte.* NEGR. [***Pre[1]*** + ***cît***].

preclásic, ~ci, preclasică, ~ce a. anterior perioadei clasice, care datează din epoca premergătoare clasicismului: *muzică preclasică.* // m., f. scriitor, creator de artă din perioada anterioară clasicismului; (spec.) compozitor din această perioadă: *Monteverdi, Palestrina, Händel, J.S. Bach, Vivaldi, Rameau sînt preclasici.* [Din fr. ***préclassique***].

preclasicísm n. perioadă din istoria literaturii sau artei anterioară clasicismului; (spec.) perioadă din istoria muzicii vocale şi instrumentale din sec. al XVII-lea – al XVIII-lea care precedă clasicismul vienez. [***Preclasic*** + ***-ism***].

preclínic, ~ci, preclinică, ~ce a. (despre boli) aflat în stadiul în care nu este decelabilă nici o manifestare clinică. [Din fr. ***préclinique***].

precóce a. invar. **1.** dezvoltat fizic sau psihic înainte de vîrsta normală; care este mai matur decît alţii de aceeaşi vîrstă: *un copil precoce;* **2.** care apare sau se dezvoltă mai devreme; prematur: *are porniri erotice foarte precoce.* CĂL.; **3.** care ajunge la maturitate sau se coace foarte devreme; timpuriu, văratic: *fructe precoce;* **4.** a cărui creştere şi dezvoltare se petrece într-un timp mai scurt decît media speciei sau rasei: *animale precoce.* [Din fr. ***précoce,*** lat. ***praecox, -cis***].

precocitáte f. **1.** însuşirea de a fi precoce; dezvoltare timpurie, prematură: *Bogdan manifestă şi prococitate erotică.* CĂL.; *sînt destui care dovedesc precocitate, ca apoi să devină nişte mediocrităţi.* GHEŢIE; **2.** însuşire a animalelor de carne, a păsărilor de casă etc. de a realiza sporuri în greutate. [Din fr. *précocité*].

precogníţie f. capacitate paranormală prin care unele fenomene sau evenimente viitoare sînt prevăzute (prin vise, presimţiri etc.). [Din fr. *précognition*].

precolumbián, ~eni, precolumbiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Americii (de Sud şi Centrale) sau istoriei Americii (de Sud şi Centrale), înainte de descoperirea acesteia de Cristofor Columb; referitor la America (de Sud şi Centrală) din această perioadă: *civilizaţia precolumbiană include civilizaţiile maya, olmecă, toltecă, azteca şi inca.* [Din fr. *précolombien*].

precomándă, precomenzi f. comandă pentru o marfă înainte de a fi fabricată sau pusă în vînzare. [*Pre-*[2] + *comandă*].

precómă, precome f. sindrom care precedă coma[1]. [Din fr. *précoma*].

precombústie, precombustii f. fază a funcţionării unui motor cu ardere internă, care precedă aprinderea combustibilului. [Din fr. *précombustion*].

precomprimáre, precomprimări f. operaţie prin care elementele de beton armat sînt supuse unor eforturi de compresiune înainte de a fi introduse în construcţii, astfel încît să poată rezista la solicitări de întindere relativ mai mari decît elementele de beton armat obişnuit. [*Pre-*[2] + *comprimare*].

precomprimát, ~ţi, precomprimată, ~e a. (adesea subst.) care a fost supus precomprimării: *beton precomprimat.* [*Pre-*[2] + *comprimat*].

preconcentráre, preconcentrări f. operaţie de îmbogăţire a mineralelor sărace în substanţe utile, prin izolarea şi îndepărtarea unei cantităţi importante din sterilul pe care îl conţin. [*Pre-*[2] + *concentrare*].

preconcentrát, preconcentrate n. produs minier îmbogăţit în substanţe utile prin operaţii preliminare de îndepărtare a unei cantităţi importante de steril, urmate de prepararea propriu-zisă. [*Pre-*[2] + *concentrat*].

preconcépţie, preconcepţii f. (rar) prejudecată: *ai spăimîntat o clasă întreagă ... cu preconcepţia ta antipedagogică.* GAL. [Din fr. *préconception*].

preconcepút, ~ţi, preconceputá, ~e a. format, admis, adoptat dinainte, fără o cercetare judicioasă sau o experimentare prealabilă: *erau deştepţi ..., nu aveau idei preconcepute.* GHEŢIE. [*Pre-*[2] + *conceput*; cf. fr. *preconçu*, lat. *praeconceptus*].

preconizá, preconizez vb. (tr.) **1.** (înv.) a lăuda în public, a recomanda cu căldură: *demagogii găsesc un mijloc de a se face populari, preconizînd libertăţi stravagante.* GHICA; **2.** a propune, a recomanda, a indica drept cel mai potrivit, mai eficace etc. (la un moment dat); a proiecta ceva; a emite o idee, o ipoteză; a iniţia: *Bălcescu preconizează o istorie revoluţionară.* SAD.; *a preconizat o metodă, un medicament;* **3.** a confirma în cadrul consistoriului un episcop numit de şeful statului. [Din fr. *préconiser*].

preconizáre, preconizări f. acţiunea de a preconiza şi rezultatul ei. [V. *preconiza*].

preconizát, ~ţi, preconizată, ~e a. propus, recomandat, indicat; proiectat, prevăzut: *metoda de lucru preconizată.* [V. *preconiza*].

preconsolidáre, preconsolidări f. fază de consolidare naturală a unui strat de pămînt argilos supus, anterior, unei sarcini geologice mai mari decît cea actuală. [*Pre-*[2] + *consolidare*].

preconştiént n. termen generic pentru reprezentările mintale care nu sînt prezente în cîmpul conştiinţei, dar care pot accede în acest cîmp (de ex., prin evocarea unei amintiri). [Din fr. *préconscient*].

precontráct, precontracte n. contract provizoriu. [*Pre-*[2] + *contract*; cf. fr. *avantcontracte*].

precontractuál, ~i, precontractuală, ~e a. de dinaintea încheierii unui contract; prevăzut într-un precontract: *etapă precontractuală; obligaţii precontractuale.* [*Pre-*[2] + *contractual*].

precordiál, ~i, precordială, ~e a. din regiunea anterioară a toracelui, din dreptul inimii. [Din fr. *précordial*].

precoréctor, ~i, precorectoare m., f. persoană care efectuează operaţia de pre-corectură. [*Pre-*[2] + *corector*].

precorectúră, precorecturi f. operaţie de corectură a unui text dactilografiat sau computerizat efectuată înainte de tipar. [*Pre-*[2] + *corectură*].

precovîrşí, precovîrşesc vb. (înv. şi pop.) a covîrşi, a copleşi total, deplin: *numai răbdarea şi bunătatea lui Dumnezeu ... poate să precovîrşească fărădelegile şi îndărătnicia ta.* CR. [*Prea* + *covîrşi*].

precreştín, ~i, precreştină, ~e a. anterior apariţiei creştinismului: *epocă precreştină.* [*Pre-*[2] + *creştin*].

precúget, precugete n. (înv.) precugetare: *a-şi deseca puterea în infernal precuget.* HEL. [De la *precugeta*].

precugetá, precúget vb. (înv.; tr.) a premedita: *Iuda ... precugeta cea mai cumplită nelegiuire.* MARC. [*Pre-*[2] + *cugeta*].

precugetáre, precugetări f. (înv.) faptul de a precugeta; premeditare, precuget: *e plan, precugetare, în şirul orb al vremei şi-a lucrurilor lumii?* EM.; **cu precugetare,** premeditat, intenţionat: *aceste rele nu le-a făcut cu precugetare.* FIL. [V. *precugeta*].

precugetát, ~ţi, precugetată, ~e a. (înv.) plănuit de mai înainte; premeditat; intenţionat: *acei povăţuitori vicleni ... nu lucrează fără un plan precugetat.* OD.; *precugetata cutezanţă poate purta veşmîntul pudic al instinctului feciorelnic.* PAP.-B. [V. *precugeta*].

precúm adv. ca de exemplu, ca de pildă: *unii, precum Mavrocordaţii, luaseră o mare influenţă pe lîngă Poartă.* BĂLC. // conj. indică: **1. a)** conformarea, adaptarea la ceva; aşa cum, după cum: *de-ar fi-n a mea putinţă să fac precum doresc.* AL.; **b)** ca (şi), cît (şi); cum (şi): *vulturii cei falnici cu late pene negre, precum şi cei suri.* OD.; **2.** asemănarea sau identitatea a două situaţii, a două acţiuni etc., stabilite în urma unei comparaţii; ca şi, tot astfel cum: *precum o sentinelă, pe dealul depărtat domneşte mănăstirea.* ALEX.; *cînd unul trece, altul vine în astă lume a-l urma, precum cînd soarele apune, el şi răsare undeva.* EM.; **3.** confirmarea existenţei a ceva pe baza evidenţei senzoriale: *precum văd ... e o poliglotă.* NEGR.; **precum vezi,** aşa-i, asta-i (situaţia); **precum urmează,** formulă prin care este anunţată o enumerare, o lămurire; **4.** (înv. şi pop.) pentru, încît: *el dase sfară ... precum ca să se ştie că ...* ISP. [*Pre*[1] + *cum*].

precumpăní, precumpănesc vb. **1.** (intr.) a depăşi în cantitate, în greutate, în influenţă pe cineva sau ceva; a fi superior ca valoare, ca importanţă; a constitui elementul hotărîtor; a prepondera, a predomina; (p. ext.) a se impune, a triumfa, a birui: *părerea ... de a ne opune cu arma ... precumpăni asupra ideii de supunere.* GANE; **2.** (tr.) a ţine în cumpănă, a echilibra; a contrabalansa, a compensa, a cumpăni: *un vînt ... precumpănea arşiţa ucigătoare.* HOGAŞ. [*Pre*[1] + *cumpăni;* cf. lat. *praeponderare*].

precumpănire, precumpăniri f. faptul de a precumpăni; preponderenţă, predominare: *evocarea trecutului ... se face cu aceeaşi precumpănire a elementelor sensibile asupra elementului narativ.* VIANU. [V. *precumpăni*].

precumpănitór, ~i, precumpănitoáre a. preponderent, predominant: *preocupare precumpănitoare;* (adv.) *activităţi precumpănitor lucrative.* [*Precumpăni* + *-tor*].

precúp m. v. procopie.

precupét, ~i, precupeáţă, ~eţe m., f. persoană care cumpără de la producător zarzavaturi, legume, păsări, ouă etc., pe care le revinde apoi, cu preţ mai ridicat, în piaţă sau pe străzi (nu în magazine); precupitor; (p. ext.) producător de legume, fructe etc., pe care le vinde pe piaţă: *magherniţele cele umilite ale precupeţilor.* FIL. [Din bulg. *prekupeţ* „acaparator"].

precupeţí, precupeţesc vb. **1.** (rar; intr. şi tr.) a cumpăra şi a revinde zarzavaturi, fructe etc. (ca precupeţ) pentru a obţine un profit; a valorifica avantajos; a precupi: *precupeţea ... fînul, orzul ori făina.* GAL.; (fig.) *acum ţara-i ... amar precupeţită.* AL.; **2.** (tr.) a trafica, a specula; a negocia: (refl. pas.) *posturile se precupeţesc.* AL.; (fig.) *precupeţeşte dreptul văduvei.* BĂLC.; **3.** (fig.; tr.) a nu cruţa nimic, a face totul pentru ceva sau cineva; a încerca prin toate mijloacele să realizeze ceva: *nu precupeţeşte nici un efort.* [De la *precupeţ*].

precupeţíe, precupeţii f. meseria de precupeţ; comerţ ambulant făcut de precupeţ; precupie; (p. ext.) comerţ ambulant de mărunţişuri: *familiile sărmane ... trăind din mică precupeţie.* CAR. [*Precupeţ* + *-ie*].

precupeţíre, precupeţíri f. acţiunea de a precupeţi şi rezultatul ei; traficare. [V. *precupeţi*].

precupí, precupesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a precupeţi; a trafica, a specula: *neguţitorii turci ... precupea cu dughene prin tîrguri.* N.COSTIN; *ticălosul! ... să-şi precupească soţia pentru ca să aibă cu ce-şi îndestula patimile!* AL. [Din sl. *prĕkupiti, sb. prekupiti*].

precupíe, precupíi f. (înv.) precupeţie; (p. ext.) specula. [*Precupi* + *-ie*].

precupitór, precupitori m. (înv.) precupeţ: *era-n piaţ precupitor.* PANN. [*Precupi* + *-tor*].

precurmá, precúrm vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) întrerupe, a (se) opri, a (se) sfîrşi, a (se) curma: *nădejdea mea din lume de moarte se precurmă.* ALEX. [*Pre-*[2] + *curma*].

precurmáre, precurmări f. (înv.) acţiunea de a (se) precurma şi rezultatul ei; întrerupere (bruscă); lichidare. [V. *precurma*].

precurmát, ~ţi, precurmată, ~e a. (înv.) întrerupt, curmat, oprit: *dă vorbe ... cu precurmat glas.* PANN. [V. *precurma*].

precurmătór, ~i, precurmătoáre a. (înv.) care întrerupe (brusc), care curmă: *călăul ... precurmător de viaţă.* MACED. [*Precurma* + *-tor*].

precursór, ~i, precursoáre m., f. persoană care, prin activitatea sa creatoare (ştiinţifică, literară, politică etc.), pregăteşte terenul pentru dezvoltarea ulterioară mai amplă, mai complexă a domeniilor respective; deschizător de drumuri, înaintaş, predecesor, premergător: *în intenţiile legate de tehnica romanului, el* [D.Zamfirescu] *rămîne ... un strălucit precursor.* CĂL. // a. (rar) premergător: *accentul logic nu e decît o treaptă precursorie la accentul acela care are de-a sensibiliza.* EM.; (şi: (înv.; rar) **precursoriu**). [Din fr. *précurseur*, lat. *praecursor*].

precursóriu a. v. precursor.

precuvîntá, precuvîntez vb. (înv.; tr.) a scrie o precuvîntare; a prefaţa; a ţine un discurs. [*Pre-*[2] + *cuvînta*].

precuvîntáre, precuvîntări f. (înv.) **1.** prefaţă, cuvînt introductiv: *alt scriitor ... mi-a cerut o*

precuvîntare la un volum al său. CAR.; **2.** cuvîntare, discurs: *spre tron se duce şi ... într-o frumoasă precuvîntare îi dovedeşte c-ar fi avînd nişte hrisoave.* ALEX. [*Pre-*[2] *+ cuvîntare*].

predá, predáu vb. 1. (tr.) a înmîna, a încredinţa cuiva ceva, a da în grija şi răspunderea cuiva; a da în primire, a pune în posesie; a remite, a transmite: *m-a chemat să-i predau scrisoarea.* GAL.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) da pe mîna sau în puterea cuiva (care să sancţioneze sau să dispună de el): *predă justiţiei pe un vinovat;* (fig.) *eram ... atît de năuc, atît de desăvîrşit mă predam durerii, încît nu mă gîndeam la nimic.* EL.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) declara învins, a (se) da în mîna duşmanului; a (se) supune, a (se) închina; a capitula: *nu trageţi, că mă predau.* SAD.; *soldaţii au predat inamicului cetatea;* **4.** (rar; refl.) a se încrede în cineva: *s-a predat lui;* **5.** (tr.) a transmite, în mod sistematic, cunoştinţele unei discipline (prin cursuri, lecţii etc.); a ţine lecţii de ...; a expune: *predam logica la o şcoală normală.* PR.; *îşi preda unele cursuri în latineşte.* GHEŢIE. [*Pre-*[2] *+ da;* cf. sl. *prědati* „a preda, a trăda"].

predábil, ~i, predabilă, ~e a. (rar) care poate fi predat; gata de a fi predat: *marfă predabilă.* [*Preda + -bil*].

predáre, predări f. **1.** acţiunea de a (se) preda şi rezultatul ei; **2.** capitulare, supunere: *predarea de la Vilagoş ... a pus capăt războiului.* GHICA; **3.** transmitere sistematică a cunoştinţelor unei discipline: *predarea limbilor clasice.* [V. ***preda***].

predeál, predealuri n. ridicătură de teren mai mică decît dealul, aflată în preajma unei regiuni deluroase. [*Pre-*[2] *+ deal*].

predecedát, ~ţi, predecedată, ~e a. (jur.) decedat înainte de ... [*Pre-*[2] *+ decedat*].

predecesór, ~i, predecesoáre m., f. persoană care a precedat pe cineva într-un post, într-o funcţie etc., considerată în raport cu acesta; înaintaş, precursor, antecesor, premergător: *urmase ... tipărirea mineelor româneşti, pe care el cu predecesorul său ... le tradusese.* OD. // m. (mai ales la pl.) strămoş; înaintaş, precursor: *cînd vorbim de predecesorii noştri de acum cinci-şase sute de ani, ni-i imaginăm ca pe nişte barbari.* GHEŢIE. [Din fr. ***prédécesseur,*** lat. ***praedecessor***].

predélă, predele f. partea de jos a unui tablou, a unui poliptic, reprezentînd scene în legatură cu subiectul principal din tabloul respectiv. [Din fr. ***prédelle,*** it. ***predella***].

predestiná, predestinez vb. (tr.) **1.** (teol.) a hotărî, a destina dinainte la fericirea veşnică, la mîntuire pe cei aleşi; **2.** a hotărî dinainte soarta cuiva sau a ceva; a decide dinainte o acţiune; a predetermina; a ursi, a meni, a sorti: *un copil predestinat durerii.* CAR.; *o ştiinţă specială pe care arabii erau aproape predestinaţi s-o întemeieze ... este optica.* BL. [Din lat. ***praedestinare,*** fr. ***prédestiner***].

predestináre, predestinări f. **1.** acţiunea de a predestina; destin, soartă; predestinaţie, predeterminaţie: *printr-o predestinare ... mi-a fost încredinţată soarta întregii omeniri.* GHEŢIE; **2.** (teol.; filoz.) predestinaţie: *nu crede în predestinări.* SAD. [V. ***predestina***].

predestinát, ~ţi, predestinată, ~e a. a cărui soartă este dinainte hotărîtă; predeterminat; sortit, ursit, hărăzit: *la momente predestinate scăpăra cu putere scînteia românismului.* HASD.; *părintele era predestinat ...; cîntecul a făcut dintr-însul un arhiereu.* ARG. [V. ***predestina***].

predestinaţie, predestinaţii f. **1.** doctrină teologică (prezentă în creştinism şi în islam) sau filozofică potrivit căreia Dumnezeu, printr-un plan divin, hotărăşte dinainte mîntuirea unora şi damnarea altora, indiferent de faptele acestora; predestinare, predeterminare: *Caragiale ... credea şi într-o predestinaţie a caracterului.* CĂL.; **2.** (înv.) predestinare; (şi: (înv.) **predestinaţiune**). [Din fr. ***prédestination***].

predestinaţiúne f. v. predestinaţie.

predetermináre, predeterminări f. predestinaţie; **predeterminare divină,** actul prin care Dumnezeu a determinat de la început viaţa, destinul omului; predestinaţie, predeterminaţie. [V. ***predetermina***].

predeterminát, ~ţi, predeterminată, ~e a. (rar) predestinat. [V. ***predetermina***].

predeterminaţie, predeterminaţii f. (rar) faptul de a predetermina; predestinare, predeterminare. [Din fr. ***prédétermination***].

predeterminísm n. concepţie filozofică idealistă care consideră că desfăşurarea evenimentelor istorice şi viaţa omului sînt determinate dinainte de Dumnezeu: *predeterminismul se înrudeşte cu fatalismul.* [Din fr. ***prédéterminisme***].

predícă, prédic vb. **1.** (intr.) a prezenta explicînd (în biserică) un text biblic, un fapt religios, extrăgînd din ele o învăţătură morală; a rosti o predică; (p. ext.) a educa, a instrui poporul prin cuvîntări religioase şi morale: *preotul predica Evanghelia;* (iron.) *nu poate un popă să vorbească şi să nu predice.* AG.; **a predica în pustiu** (sau **în deşert**), a da sfaturi pe care nimeni nu le ascultă, nu le urmează; a vorbi degeaba: *n-am predicat în deşert.* MACED.; **2.** (tr.) a recomanda ceva cu insistenţă; a îndemna la ...; a răspîndi, a propaga idei, concepţii etc.; a propovădui: [veneţienii] *predicau în lume, cu lacrimi, război sfînt.* SAD.; *ai predicat cumpătarea.* [Din lat. ***praedicare,*** it. ***predicare***].

predicábil, ~i, predicabilă, ~e a. **1.** ceea ce poate fi spus despre ceva; **2.** (log.) care poate fi aplicat (unui subiect) (ex. termenul *animal* este predicabil la om şi la fiare sălbatice). [Din fr. ***prédicable***].

predicábile n. pl. (filoz.) **1.** cele patru categorii ale logicii aristotelice (definiţia, genul, propriul şi accidentul); **2.** (la Kant) ceea ce este dedus din categoriile intelectului: *oare predicabiliile cauzalităţei n-or fi toate predicabilii ale mişcării?* EM.; (şi: (înv.; rar) **predicabili**). [Din lat. ***praedicabilia,*** germ. ***Prädikabilien***].

predicábili n. pl. v. **predicabile.**

predicamánt, predicamente n. (log.) categorie (de predicate), în logica aristotelică. [Din lat. ***praedicamentum,*** fr. ***predicament***].

predicánt, ~ţi, predicantă, ~e a. moralizator; auster: *a cunoscut satirele lui Antioh Cantemir, mult mai predicante.* CĂL.; *prea predicant şi cam retrograd.* CĂL. // m. predicator protestant. [Din fr. ***predicant***].

predicáre, predicări f. **1.** acţiunea de a predica şi rezultatul ei; **2.** prezentare şi explicare (în biserică) a unei predici; (p. ext.) predică, predicaţie[1]: *prin sfinte predicări.* BOLLIAC; **3.** propagare, propovăduire; recomandare: *s-au primit şi încuviinţat ... aproape toate celelalte cereri secundare ale regimului, precum predicarea unei cruciade contra lui Asan.* EM. [V. ***predica***].

predicát, predicate n. **1.** parte principală a propoziţiei, care arată o acţiune, o stare sau o însuşire a subiectului: *subiectul şi predicatul unei propoziţii sînt mutabile, deci perisabile, raportul logic dintre ele e veşnic.* CĂL.; **predicat verbal,** predicat exprimat printr-un verb predicativ la un mod personal, printr-un adverb predicativ, printr-o locuţiune verbală sau printr-o interjecţie predicativă; **predicat nominal,** predicat exprimat printr-un verb copulativ la un mod personal şi un nume predicativ; **2.** termen al unei judecăţi de predicaţie, care afirmă sau neagă ceva despre subiect, în logica aristotelică; **3.** expresie care, ataşată unuia sau mai multor termeni singulari, dă naştere la propoziţii indicative, în logica simbolică; **4.** (mat.) enunţ care depinde de una sau mai multe variabile şi căruia, pentru orice valoare dată variabilelor, îi corespunde o propoziţie (adevărată sau falsă). [Din fr. ***prédicat,*** lat. ***praedicatum,*** germ. ***Prädikat***].

predicatív, ~i, predicativă, ~e a. care formează sau poate forma predicatul; care ţine de predicat, care conţine un predicat, cu valoare de predicat, referitor la predicat; **verb predicativ,** verb care poate forma singur predicatul unei propoziţii; **nume predicativ,** v. **nume; propoziţie predicativă,** propoziţie care îndeplineşte rolul de nume predicativ al unei propoziţii regente; **2.** (log.) care aparţine predicatului, referitor la predicat: *să stabilim concordanţa cu o noţiune predicativă care este afară de conţinutul subiectului.* MAIOR. [Din fr. ***prédicatif,*** germ. ***prädikativ***].

predicativitáte f. însuşire a unui cuvînt de a (putea) avea funcţie de predicat. [***Predicativ*** *+ -itate*].

predicatór, predicatori m. **1.** persoană care predică; propovăduitor: *i-a luat chiriarhia puterea de predicator.* CR.; **2.** conducător al unei comunităţi religioase baptiste; **3.** propagator: (adj.) *vulpoiul predicator.* ALEX. [Din lat. ***praedicator,*** fr. ***prédicateur***].

predicáţie[1], predicaţii f. (înv. şi reg.) faptul de a predica; predică: *început-au popa ... predicaţie a face* (a. 1700). GCR.; (şi: **predicaţiune**). [Din lat. ***praedicatio, -onis,*** magh. ***prédikáció***].

predicáţie[2], predicaţii f. **1.** faptul de a enunţa ceva despre un lucru; act de raportare la realitate a unor reprezentări din conştiinţa vorbitorului, realizat cu mijloace lingvistice; **2.** (log.) descrierea unui subiect ca avînd o anumită proprietate sau ca stînd într-o anumită relaţie cu predicatul; **propoziţie** (ori **judecată**) **de predicaţie** sau **propoziţie categorică,** orice propoziţie (sau judecată) care reflectă raportul dintre un obiect sau dintre elementele unei clase de obiecte cu o însuşire a acestora. [Din fr. ***prédication,*** rus. ***predikaţija***].

predicaţiúne f. v. **predicaţie**[1].

prédică, predici f. **1.** cuvîntare bisericească rostită de preot din amvon, axată pe un text biblic, cuprinzînd învăţături şi îndemnuri moralizatoare: *în predicele sale de pe amvoanele bisericelor, înţepa ca viespea.* CR.; **2.** (p. ext.) expunere, cuvîntare cu conţinut moralizator; (p. ext.) dojană, mustrare: *s-a pus să-mi ţie predici, şi-mi face-acum morală.* COŞB.; *consideraţii politice şi predici patriotice.* CĂL. [De la ***predica***].

predictíbil, ~i, predictibilă, ~e a. care poate fi prognozat pe baza unei generalizări ştiinţifice: *eveniment predictibil.* [Din engl. ***predictable***].

predícţie, predicţii f. **1.** anticipare (pe cale raţională sau prin procedee oculte) a producerii unui eveniment, fenomen etc.; enunţ prin care se face aceasta; **2.** prezicere, prevestire; pronostic: *începutul realizării predicţiunii lui Potcoavă.* HASD.; (şi: **predicţiune**). [Din fr. ***prédiction,*** lat. ***praedictio, -onis***].

predicţiúne f. v. **predicţie.**

predigéstie, predigestii f. totalitatea proceselor care pregătesc digestia. [Din fr. ***prédigestion***].

prediléct, ~ţi, predilectă, ~e a. (livr.) preferat, favorit: *o altă ocupaţie predilectă ... erau cursele de cai.* GHEŢIE. [Din it. ***prediletto,*** lat. ***praedilectus***].

predilécţie, predilecţii f. preferinţă, înclinaţie, atracţie deosebită pentru cineva sau ceva: [românii] *manifestă o predilecţie pentru ... nuanţele fine, stinse, stoarse din sîngele diafan al buruienilor.* BL.;

predilecţia pentru literatura sapienţială. PATAP.; **de predilecţie,** preferat, favorit; obişnuit, frecvent: *fiecine ... îşi are autor de predilecţiune.* CAR.; **cu predilecţie,** de preferinţă, mai ales, îndeosebi: *picta cu predilecţie peisaje.* GHEŢIE; (şi: **predilecţiune**). [Din lat. ***praedilectio, -onis,*** fr. ***prédilection***].

predilecţiúne f. v. predilecţie.

predispozánt, ~ţi, predispozantă, ~e a. (rar) receptiv, sensibil, predispus la o boală. [Din fr. ***prédisposant***].

predispoziţie, predispoziţii f. **1.** înzestrare naturală pentru ceva (care poate favoriza dezvoltarea unei aptitudini sau unui talent); înclinaţie, aplecare, predispunere, pornire: *plăcerea noastră pentru ameţeala artificială ... este întemeiată pe o predispoziţie.* MAIOR.; **2.** (med.) sensibilitate sau receptivitate (ereditară sau dobîndită) a organismului faţă de anumite boli: *nu există printre copii predispoziţii la alcoolism.* PR.; *predispoziţie la diabet;* (şi: **predispoziţiune**). [Din fr. ***prédisposition***].

predispoziţiúne f. v. predispoziţie.

predispúne, predispún vb. (tr. şi intr.) **1.** a crea sau a determina cuiva o anumită dispoziţie, o anumită stare de spirit; a face să încline către, a dispune la ...: *ploaia ... predispune la somn.* BAC.; **2.** (med.) a face să aibă o deosebită sensibilitate sau receptivitate faţă de anumite boli: *femeile ... sînt ... predispune la obezitate.* CĂL. [Din fr. ***predisposer*** (după *dispune*)].

predispúnere, predispuneri f. (rar) faptul de a predispune la ceva; predispoziţie, înclinaţie: *să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare.* EM. [V. ***predispune***].

predispús, ~şi, predispusă, ~e a. **1.** care are înclinaţie, predispoziţie spre ceva: *toţi erau predispuşi spre veselie.* AG.; **2.** (med.) receptiv, sensibil la anumite boli: *Dan e ... predispus la demenţă.* CĂL. [V. ***predispune***].

preditéci, prediteci m. (înv.; bis.; ca atribut dat unor sfinţi) precursor; antecesor: *biserica sfîntului Ioan prediteci şi botezător.* DOS. [Din sl. ***prĕditeča***].

predmét, predmeturi n. (înv.) afacere, cauză, problemă: *părerea d-tale în acest predmet.* AL.; **în predmetul,** în privinţa ..., referitor la ..., în problema ...: *în predmetul celor politiceşti.* EM. [Din rus. ***predmet***].

prednisón n. glucocorticoid sintetic, derivat al cortizonului, care se administrează per os ca antiinflamator şi imunosupresiv. [Din fr. ***prednisone***].

predomină, predómin vb. (intr.) a avea ascendent, influenţă, întîietate, preponderenţă faţă de cineva sau ceva; a se impune ca număr, forţă, valoare etc.; a domina, a precumpăni, a predomni: *o poezie nouă, în care tehnica picturală predomină.* CĂL. [Din fr. ***prédominer***].

predominánt, ~ţi, predominantă, ~e a. care are cea mai mare importanţă, cea mai mare valoare, cel mai mare număr etc.; care predomină; preponderent, precumpănitor, predomnitor, predominator: *ideea predominantă ... a fost aceasta.* MAIOR. [Din fr. ***prédominant***].

predominánţă, predominanţe f. predominare, predominaţie; caracter predominant: *continuă să-şi menţină predominanţa ... în Europa.* BL. [Din fr. ***prédominance***].

predomináre, predominări f. faptul de a predomina; superioritate pe care cineva sau ceva o are asupra altuia; predomnire, predominanţă, predominaţie. [V. ***predomina***].

predominatór, ~i, predominatoáre a. (rar) predominant: *această direcţie o vei găsi apoi predominatoare.* MAIOR. [***Predomina*** + ***-tor***].

predominăţie, predominăţii f. (astăzi rar) predominanţă. [Din fr. ***prédomination***].

predomni, predomnesc vb. (înv.; intr.) a predomina: *în aceşti oameni nechemaţi şi nealeşi predomneşte calculul.* MAIOR. [***Pre-***[2] + ***domni***; cf. fr. ***prédominer***].

predomníre, predomniri f. (înv.) predominare: *un farmec care ar fi o netăgăduită predomnire morală.* OD. [V. ***predomni***].

predomnitór, ~i, predomnitoáre a. (înv.) predominant: *ideea predomnitoare a legendei.* OD. [***Predomni*** + ***-tor***].

predoslovíe, predoslovii f. (înv.) prefaţă, cuvînt înainte; precuvîntare: *predoslovia hronicului lui Ureche.* CANT. [Din sl. ***prĕdŭslavije***].

produceá, producele f. (reg.) **1.** potricală; **2.** gaură sau crestătură făcută în urechea vitelor, ca semn de recunoaştere; (şi: **producică**). [Cf. bulg. ***prĕdupčja***].

produf n. v. **produf.**

preechípă, preechipe f. echipă din care se selecţionează jucătorii pentru un meci oficial. [***Pre-***[2] + ***echipă***].

preeclampsíe, preeclampsii f. formă gravă de disgravidie, premergătoare eclampsiei. [Din fr. ***prééclampsie***].

preelectorál, ~i, preelectorală, ~e a. care are loc, care se petrece, care se face înainte de alegeri: *campanie preelectorală.* [***Pre-***[2] + ***electoral***].

preeminént, ~ţi, preeminentă, ~e a. care este superior (ca rang, ca valoare etc.): *motivul rodiei se dovedeşte totuşi preeminent ... prin semantica lui plurivalentă.* CRON. [Din fr. ***prééminent***].

preeminénţă, preeminenţe f. (livr.) **1.** demnitate, privilegiu al unui rang; **2.** superioritate (absolută) a ceea ce este (considerat) de prim rang: *problema preeminenţei uneia dintre cele două profesii, militară ori literară.* CĂL. *preeminenţa formei asupra conţinutului.* PATAP. [Din fr. ***prééminence***].

preemţiúne, preemţiuni f. (jur.; şi **drept de preemţiune**), drept pe care îl deţine cineva, prin lege sau printr-un contract, de a fi preferat la cumpărarea unui bun (imobil), scos la vînzare. [Din fr. ***préemption***].

preerie f. v. prerie.

preexistă, pers. 3 **preexistă** vb. (intr.) a exista înainte de ..., a exista de mai înainte: *cugetarea preexistă vorbirii.* [Din fr. ***préexister***].

preexistént, ~ţi, preexistentă, ~e a. care există de mai înainte, care preexistă: *creaţia e numai prefacere a substanţei preexistente ..., care umple totul.* BL. [Din fr. ***préexistant***].

preexisténţă, preexistenţe f. **1.** faptul de a preexista; existenţă anterioară: *nu se poate nega ... preexistenţa unor bune intenţii.* GHEŢIE; **2.** doctrină filozofică sau religioasă care admite o existenţă anterioară sau o existenţă care precede, precum existenţa sufletului înainte de existenţa trupului, reîncarnarea sufletelor etc.: *în prezenţa lucrurilor şi fiinţelor din această lume, se trezeşte în suflete o vagă amintire a ideilor văzute în preexistenţă.* BL. [Din fr. ***préexistence***].

prefabrică, prefábric vb. (tr.) a executa elemente de construcţie prefabricate, confecţionîndu-le în serie, pentru a fi ulterior montate sau asamblate în altă parte. [De la ***prefabricat***].

prefabricáre, prefabricări f. acţiunea de a prefabrica şi rezultatul ei. [V. ***prefabrica;*** cf. fr. ***préfabrication***].

prefabricát, ~ţi, prefabricată, ~e a. care rezultă dintr-un proces industrial şi serveşte ca material pentru executarea unui produs finit; semifabricat: *produse prefabricate.* // n. pl. element de construcţie confecţionat în fabrici (de obicei în serie), pentru a fi montat şi asamblat pe şantier, la locul de montare: *bloc din prefabricate.* [Din fr. ***préfabriqué***].

prefáce, prefác vb. **1.** (tr. şi refl.) a da sau a lua o formă, un aspect, un conţinut nou; a (se) transforma, a (se) modifica, a (se) schimba, a (se) preschimba: *fata împăratului se preface într-o păsărică.* CR.; *am ţinut foaia în flacăra unui chibrit pînă s-a prefăcut într-o grămăjoară de cenuşă.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a reface, a repara un obiect (casnic, de îmbrăcăminte etc.); a modifica, a transforma: *s-a hotărît să prefacă şi să mărească vila lui.* GAL.; *şi-a prefăcut o rochie;* **3.** (reg.; tr.) a pregăti alimente, de obicei adăugînd resturi, rămăşiţe (şi amestecînd în timpul preparării): *prefac mămăliga;* **4.** (înv. şi reg.; tr.) a curăţa, a selecţiona cereale; **5.** (pop.; tr.) a falsifica, a contrafface: *a preface ţuica;* **6.** (refl.) a încerca (prin atitudine, prin manifestări) să dea o impresie falsă, pentru a induce în eroare; a simula: *cu zîmbiri de curtezană şi cu ochi bisericoşi, s-ar preface că pricepe.* EM.; *haide, nu te mai preface!* EL.; **7.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) travesti: *spînul iar îi iesă înainte prefăcut în alte straie.* CR. [***Pre-***[2] + ***face***].

prefácere, prefaceri f. **1.** acţiunea de a (se) preface şi rezultatul ei; transformare, evoluţie, refacere: *îi vedea ... ce prefacere are să ia împărăţia.* CR.; **2.** simulare, prefecătorie. [V. ***preface***].

prefái n. (reg.) reparaţie, meremet: *dară un prefai bun lucrului ce mai rămăsese.* ISP. [Cf. ***preface***].

prefaţă, prefaţez vb. (tr.) **1.** a scrie prefaţa unei cărţi: *Maiorescu a prefaţat volumul de poezii;* **2.** a fi dotat cu o prefaţă: *cartea este prefaţată de un savant;* (fig.) *orice cultură este prefaţată ... de o mitologie proprie a sufletului ei.* BL. [Din fr. ***préfacer***].

prefaţatór, ~i, prefaţatoáre m., f. persoană care prefaţează o carte (scrisă de altcineva): *prefaţatorul nu a urmărit gîndirea lui Maior.* BL. [***Prefaţa*** + ***-tor***].

prefáţă, prefeţe f. text introductiv tipărit la începutul unei cărţi, în care autorul sau altă persoană dă explicaţii ori face comentarii în legătură cu conţinutul cărţii; cuvînt înainte, precuvîntare, predoslovie, preambul: *ne exprimăm mai larg despre poezie în prefaţa la poeziile ossianice.* HEL.; *fabula cu care-ncepem ţine locul de prefaţă.* ARG.; (şi: (înv.) **prefaţie, prefaţiune**). [Din fr. ***préface,*** lat. ***praefatio, -onis***].

prefáţie f. v. prefaţă.

prefaţiúne f. v. prefaţă.

prefăcătór, ~i, prefăcătoáre a. **1.** (rar) care schimbă, transformă, înnoieşte; **2.** prefăcut. [***Preface*** + ***-ător***].

prefăcătorie, prefăcătorii f. comportare, atitudine nesinceră, specifică omului prefăcut; făţărnicie, ipocrizie, simulare, prefăcătură: *toate le-am făcut ... numai din prefăcătorie, ... totdeauna alta şi-am spus şi alta am gîndit.* CAR.; *m-am săturat pînă peste cap de prefăcătorii.* GHEŢIE. [***Prefăcător*** + ***-ie***].

prefăcătúră, prefăcături f. (înv.) **1.** prefacere, schimbare: *sărmanu, a agiuns de clacă de cînd cu prefăcăturile aieste nouă.* AL.; **2.** prefăcătorie: *cu prefăcături, cu marghiolii, ... îl făcu de spuse.* ISP. [***Preface*** + ***-ătură***].

prefăcút[1]**, ~ţi, prefăcută, ~e** a. **1.** schimbat, transformat, modificat; contrafăcut: *vin prefăcut;* **2.** refăcut, reparat; modificat, transformat: *se îmbrăcau cu rochii nouă sau prefăcute.* SAD.; **3.** care se preface, care încearcă să inducă în eroare printr-o comportare, manifestare nesinceră, ipocrită; făţarnic, ipocrit: *babele, cîtu-s ele de-a dracului, de prefăcute şi iscoditoare, tot nu l-au putut face să se însoare.* CR.; (subst.) *era o făţarnică şi o prefăcută, o mironosiţă, care una spune şi alta gîndeşte.* GHEŢIE; **4.** care trădează prefăcătorie, specific omului prefăcut; simulat, fals: *un zîmbet ... prefăcut şi amăgitor.* OD.; (adv.) *şi-a întors, prefăcut distrat, privirile spre intrare.* BUSUIOC; **5.** (pop.) falsificat, contrafăcut: *vinuri prefăcute.* [V. ***preface***].

prefăcút² n. (reg.) operaţie de sortare a ştiuleţilor de porumb. [V. ***preface***].

prefect, prefecţi m. **1.** titlu dat unor funcţionari din administraţia civilă la romani, mai tîrziu în unele state feudale europene; demnitar care conducea o prefectură; **2.** comandant al unei armate, al unei legiuni etc. în armata romană: *de cînd e Tibull prefect peste cohorţi, e linişte.* COŞB.; **prefectul pretoriului,** comandant al gărzii imperiale la romani; **3.** conducător al unui judeţ, reprezentant al puterii, avînd atribuţii administrative şi politice: *ca prefect, domnul ... a operat şi un schimb după legea agrară.* ARG.; *în sinea lui nădăjduise să ajungă prefect.* GHEŢIE; (înv.) **prefect de poliţie,** şeful poliţiei în oraşele mari ale ţării; **4.** supraveghetor şi îndrumător al copiilor într-o şcoală, într-un seminar etc., în organizarea învăţămîntului din Imperiul austro-ungar: *la Viena ... obţine postul de prefect de studii la colegiul Sf. Barbara.* BL. [Din lat. ***praefectus,*** germ. ***Präfekt,*** fr. ***préfet***].

preféctor, prefectori m. persoană care conducea o biserică sau o parohie catolică. [Din lat. ***praefector***].

prefectorál, ~i, prefectorală, ~e a. care ţine de prefect sau de prefectură; referitor la prefect sau la prefectură: *măsuri prefectorale.* [Din fr. ***préfectoral***].

prefectorát, prefectorate n. (rar) funcţia de prefect; perioadă în care un prefect îşi exercită funcţia; prefectură: *după trei luni de prefectorat e nevoit să demisioneze.* CĂL. [De la ***prefectură***].

prefectúră, prefecturi f. **1.** demnitatea de prefect roman; oraş sau municipiu roman lipsit de dreptul de a-şi alege magistraţi, fiind condus de un prefect: *Prefectura Iliriei;* **2.** instituţie care reprezintă puterea administrativă şi politică într-un judeţ, condusă de un prefect: *profesorii s-au adresat prefecturii;* **3.** funcţia de prefect al unui judeţ; perioadă în care un prefect îşi exercită funcţia: *prefectura e şi o funcţie politică, nu numai una strict administrativă.* GHEŢIE; **4.** instituţia şi unitatea administrativă condusă de un prefect; **5.** clădire în care îşi are sediul această instituţie; biroul prefectului: *ajunseră la prefectură seara.* BOL.; **6. prefectura poliţiei,** ansamblul serviciilor poliţiei judiciare, economice etc. în marile oraşe; clădire în care funcţionează aceste servicii; funcţia de prefect al poliţiei: *să înlăture din prefectura poliţiei pe Mărgărit.* CĂL. [Din lat. ***praefectura,*** fr. ***préfecture***].

preferă, prefér vb. (tr.) a da întîietate, precădere unui lucru, unei persoane, unei situaţii etc., în raport cu altceva sau cu altcineva; a alege pe cineva, considerînd că este mai bun, mai valoros, mai potrivit etc., a avea preferinţă pentru ceva sau cineva; a protimisi: *Szekely ... preferase liceul nostru în locul celui unguresc.* PR.; *omul ar prefera moartea cea mai mizerabilă existenţă, cu condiţia să se prelungească la infinit.* GHEŢIE; **de preferat,** preferabil; (şi: (înv.) **preferi**). [Din fr. ***préférer***].

preferábil, ~i, preferabilă, ~e a. care este demn, care merită să fie preferat, ales; de preferat: *hotărînd între neologisme şi arhaisme, le cred preferabile pe cele din urmă.* EM.; *orice perspectivă este preferabilă aceleia de-a dispărea pentru totdeauna.* CĂRT.; (adv.) *aşa sînt copiii, e preferabil să strice decît să fie molateci.* PR.; (şi: (înv.) **preferibil**). [Din fr. ***préférable***].

preferáns, preferansuri n. numele unui joc de cărţi: *juca cu dînşii preferansul.* NEGR.; *persoanele se aşază la masa ... de loto şi la cea de preferans.* CĂL.; (şi: **preferanţ**). [Din fr. ***préférence,*** rus. ***preferans***].

preferánţ n. v. preferans.

preferát, ~ţi, preferată, ~e a. pentru care cineva are o preferinţă; care este apreciat, dorit sau ales înaintea altuia, fiind considerat mai bun, mai valoros, mai important etc.; favorit, predilect: *mi-am adus aminte că sînt florile dv. preferate.* GAL. // m., f. fiinţă pe care cineva o preferă: *preferatul ei e Mozart.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **preferit**). [V. ***prefera***].

preferénţă f. v. preferinţă.

preferenţiál, ~i, preferenţială, ~e a. care stabileşte o preferinţă; care se acordă cu preferinţă, în avantajul cuiva; de favoare: *regim preferenţial;* **acţiuni preferenţiale,** tip de acţiuni care conferă titularului dreptul la un dividend prioritar prelevat asupra profitului distribuibil, înaintea oricărei alte prelevări. [Din fr. ***préférentiel***].

preferí vb. v. prefera.

preferíbil a. v. preferabil.

preferinţă, preferinţe f. **1.** întîietate acordată unui lucru, unei situaţii, unei fiinţe, cînd există posibilitatea de a alege; înclinaţie, atracţie faţă de cineva sau ceva; predilecţie; (p. ext.) simpatie: *neacordînd nimănui o preferinţă, nu indispunea pe nimeni.* CĂL.; **de preferinţă,** mai ales, îndeosebi, mai degrabă: *bătrîna se oprea de preferinţă asupra călătoriei pe care ar fi dorit s-o facă la vară.* GHEŢIE; **2.** ceea ce preferă cineva: *chelnerul ... îi cunoştea preferinţele.* PR.; **3.** avantaj, privilegiu acordat cuiva: *să-i aplice rindeaua comună, netezîndu-l de orice preferinţă şi favoare.* GAL.; **4.** (jur.; şi **drept de preferinţă**) drept recunoscut creditorilor titulari ai unor garanţii reale (ipotecă, gaj) sau ai unor privilegii de a fi plătiţi din preţul obţinut prin vînzarea silită a unor bunuri ale debitorilor lor mai înaintea altor creditori; prioritate (şi: (înv.) **preferenţă**). [Din lat. ***praeferentia,*** fr. ***préférence***].

preferít a. v. preferat.

prefeudál, ~i, prefeudală, ~e a. care precedă feudalismul, care există înainte de feudalism, anterior feudalismului: *instituţii prefeudale.* [***Pre-²*** + ***feudal***].

prefíce f. pl. (la romani) bocitoare tocmite pentru a plînge morţii şi a le proslăvi calităţile. [Din lat. ***praeficae***].

prefíge, prefíg vb. (înv.; tr.) a prestabili. [Din lat. ***praefigere***].

prefigurá, prefigurez vb. **1.** (tr. şi refl.) a avea sau a sugera trăsăturile unui lucru, ale unui fenomen etc. care va apărea (în viitor): *în debut se prefigurează ... figura personalităţii lor viitoare.* LOV.; *Bayle ... care în atîtea privinţe prefigurează pe Voltaire.* BL.; **2.** (tr.) a prezenta, a schiţa ceva în linii mari înainte de realizarea propriu-zisă, a înfăţişa cu anticipaţie: *volumul ... se deschide cu o profesie de credinţă care prefigurează spiritul întregului volum.* C. [Din fr. ***préfigurer***, lat. ***praefigurare***].

prefiguráre, prefigurări f. acţiunea de a (se) prefigura şi rezultatul ei; prefiguraţie: *o prefigurare a structuralismului.* [V. ***prefigura***].

prefiguratív, ~i, prefigurativă, ~e a. şi n. (element) care prefigurează. [***Pre-²*** + ***figurativ***].

prefiguráţie, prefiguraţii f. (rar) prefigurare. [Din fr. ***préfiguration***].

prefiltráre, prefiltrări f. trecere a apei prin prefiltru înaintea filtrării propriu-zise. [***Pre-²*** + ***filtrare***].

prefíltru, prefiltre n. filtru cu strat filtrant de nisip cu granule mai mari aşezat înaintea filtrului principal al instalaţiei de tratare a apei, pentru a reduce încărcarea acestuia. [Din fr. ***préfiltre***].

prefípt, ~ţi, prefiptă, ~e a. (înv.) prestabilit. [V. ***préfige***].

prefíră, prefír vb. **1.** (tr.) a lăsa să treacă printre degete; (p. ext.) a lua în mînă unul cîte unul cercetîndu-l; a examina rînd pe rînd: *prefira foaie cu foaie.* PANN; (fig.) *multe a văzut, multe a prefirat el prin ăl Bucureşti.* DELAVR.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) răsfira, a (se) răspîndi; a (se) împrăştia: *norii se prefirau pe cer;* **3.** (refl.) a se desfăşura, a se perinda prin faţa ochilor sau prin minte; a defila: *se prefirau feciorii de împăraţi ca frunza şi ca iarba.* POP.; **4.** (refl.) a-şi face loc încetul cu încetul; a se infiltra; a pătrunde: *o fîntînă a cărei apă, prefirîndu-se prin iarba deasă se scurge într-un iaz.* OD.; *în cameră se prefira o lumină spălăcită.* GHEŢIE; **5.** (refl.) a se strecura, a se furişa: *am ştiut a ne prefira prin anii de primejdii.* OD. [***Pre-²*** + ***fir***].

prefiráre, prefirări f. acţiunea de a (se) prefira şi rezultatul ei; perindare: *cît ţinu prefrirarea la iconostas, Comănăşteanu stătu înfipt locului.* ZAMF. [V. ***prefira***].

prefirát, ~ţi, prefirată, ~e a. răsfirat, împrăştiat, răspîndit; (p. ext.) întins: *s-ar pune pe cîmpul lat, dar e cîmpul prefirat.* POP. [V. ***prefira***].

prefíx, prefixe n. **1.** afix care se aşează înaintea rădăcinii sau temei unui cuvînt, pentru a forma un cuvînt nou (ex.: prezic, străluci); **2.** indicativul de apel, în telefonia automată, propriu unei localităţi sau unei ţări, care se formează înaintea numărului de telefon al abonatului. [Din fr. ***préfixe,*** lat. ***praefixus,*** germ. ***Präfix***].

prefixá, prefixez vb. (tr.) a adăuga un prefix unui cuvînt, pentru a forma un cuvînt nou. [Din fr. ***préfixer***].

prefixái, ~i, prefixală, ~e a. (rar; despre cuvinte) format cu ajutorul unui prefix; care conţine un prefix; (despre elemente derivative) cu caracter de prefix. [***Prefix*** + ***-al***].

prefixáre, prefixări f. acţiunea de a prefixa şi rezultatul ei; mod de formare a unui cuvînt cu un prefix; prefixaţie: *numeroase verbe noi s-au format prin prefixare.* [V. ***prefixa***].

prefixát, ~ţi, prefixată, ~e a. format cu un prefix: *cuvînt prefixat.* [V. ***prefixa***].

prefixáţie, prefixaţii f. prefixare. [Din fr. ***préfixation***].

prefixoíd, prefixoide n. element de compunere sau cuvînt cu care se formează mai ales termeni ştiinţifici şi tehnici; pseudoprefix (ex.: auto-cunoaştere, hidro-avion, medico-farmaceutic). [Din it. ***prefissoide*** (după *prefix*)].

prefixoidál, ~i, prefixoidală, ~e a. format cu un prefixoid; care conţine un prefixoid; (despre elemente derivative) cu caracter de prefixoid. [***Prefixoid*** + ***-al***].

prefloráţie, prefloraţii f. mod de aşezare a sepalelor şi a petalelor într-un mugur floral. [Cf. fr. ***préfloraison***].

prefoliáţie, prefoliaţii f. mod de aşezare a frunzelor într-un mugur. [Din fr. ***préfoliation***].

preforjáre, preforjări f. operaţie de forjare preliminară, aplicată unei piese înainte de a i se da forma definitivă. [***Pre-²*** + ***forjare***].

preformáre, preformări f. operaţie prin care pîslele conice, trase pe calapod, sînt transformate în pălării bărbăteşti cu calotă şi bor. [***Pre-²*** + ***formare***; cf. fr. ***préformation***].

preformáţie, preformaţii f. **1.** formaţie prealabilă, care precedă o altă formaţie; conformaţie moştenită; **2. teoria preformaţiunii,** preformism: *Kaspar Friedrich Wolff (1733-1794) a izbutit ... să înlăture teoria preformaţiunii.* BL.; (şi: **preformaţiune**). [Din fr. ***préformation***].

preformaţioníst, ~şti, preformaţionistă, ~e a. şi m., f. (adept) al teoriei preformaţiunii; preformist: *preformaţioniştii din sec. XVII şi XVIII aveau ... în parte dreptate.* BL. [Din fr. ***préformationniste***].

preformaţiúne f. v. preformaţie.

preformísm n. teorie speculativă (predominantă pînă în sec. al XVIII-lea) conform căreia organismul viu este complet constituit în germen, în miniatură, dezvoltarea ontogenetică constînd doar în creşteri de volum. [Din germ. ***Präformismus,*** fr. ***préformisme***].

preformíst, ~şti, preformístă, ~e a. şi m., f. preformaţionist. [Din germ. *präformist*].

prefúste f. v. prefuşte.

prefúşte, prefuşti f. (pop.) scîndură fixată în capul parilor care despart scocul morii de sterp; (şi: **prefuste**). [*Pre*[1] + *fuşte*].

pregăti, pregătesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a face preparative în vederea unei acţiuni; a aranja ceva din timp; a crea condiţii favorabile unei activităţi viitoare; a prepara: *pentru drumul cel de mîne, de cu azi te pregăteşte.* EM.; *o idee capitală e totdeauna pregătită de alţii înainte de a fi rostită clar şi deplin de unul.* BL.; **a pregăti terenul,** a crea condiţii prielnice pentru ceva; **2.** (refl.) a fi pe punctul de a ...; a fi gata să ...: *tocmai mă pregăteam să fac o plimbare prin parc.* GHEŢIE; **3.** (tr. şi refl.) a preveni pe cineva cu privire la un fapt (neplăcut); a (se) încuraja să accepte, să suporte un necaz, o nenorocire: *sătul trebuie să fie de viaţă cine e atît de pregătit de moarte.* REBR.; *pregăteşte-te sufleteşte;* **4.** (tr.) a instrui, a forma pe cineva în vederea practicării unei activităţi; a da lecţii; a prepara, a medita: *curs de literatură spre a pregăti pe şcolari.* HEL.; **5.** (tr. şi refl.) a studia temeinic; a învăţa: *pregăteam lecţiile ... împreună.* GHICA; *mă pregătesc pentru bacalaureat;* **6.** (tr.) a prelucra alimente (prin prăjire, fierbere etc.) în vederea consumării lor; a prepara mîncare; a găti: *mă duc să pregătesc ceva de-a mîncării.* CR.; *i se pregătiră mititei şi un muşchi de vacă.* PR.; [*Pre-*[2] + *găti*; cf. lat. *praeparare*, germ. *vorbereiten*].

pregătíre, pregătiri f. **1.** acţiunea de a (se) pregăti şi rezultatul ei; preparative: *intrară în săptămîna patimilor şi pregătirile de Paşti începură.* GHEŢIE; **pregătire de foc** (sau **de artilerie**), acţiune masată şi unitară de foc (realizată de trupe de rachete, artilerie şi aviaţie), care precedă declanşarea ofensivei, în scopul neutralizării şi distrugerii inamicului; **2.** competenţă profesională, instrucţie; cunoştinţe (dintr-un anumit domeniu): *nu prea ştie ... unde are să ajungă, neavînd nici o pregătire.* VLAH.; *pregătirea estetică a cronicarului e încă nedesăvîrşită.* CĂL. [V. *pregăti*].

pregătít, ~ţi, pregătită, ~e a. **1.** făcut din timp; aranjat: *hainele şi armele sînt bine curăţite şi pregătite.* ISP.; **2.** instruit, competent (într-un domeniu); învăţat: *iată un om bine pregătit.* VLAH. [V. *pregăti*].

pregătitór, ~i, pregătitoáre a. **1.** care pregăteşte din timp ceva; preparator: *naturaliştii preromantici şi romantici ... sînt ... precursorii pregătitori ai teoriei transformismului.* BL.; *măsură pregătitoare;* **2.** care serveşte pentru a (se) pregăti, pentru a (se) instrui: *a urmat un curs pregătitor de limbă română.* [*Pregăti* + *-tor*].

pregenéric, pregenerice n. suită de secvenţe care precedă genericul unui film. [Din fr. *prégénérique*].

préget n. **1.** (înv.) întîrziere, amînare; şovăială, ezitare: *nu-ţi face tu preget acolo.* COŞB.; **fără (de) preget,** neîntîrziat, imediat, numaidecît: *trebuia să se gîndească fără preget la scăpare.* SAD.; **2.** răgaz, linişte; repaus, odihnă; astîmpăr; **fără preget,** fără încetare, fără întrerupere, necontenit; repede, prompt: *cum să vă vestesc că truda mea fără preget şi jertfa voastră au fost zadarnice?* GHEŢIE. [De la *pregeta*].

pregetă, préget vb. **1.** (intr.) a sta pe gînduri înainte de a face ceva; a şovăi, a ezita; a întîrzia, a zăbovi: *nu pregeta să pună mîna pe sapă ..., deşi avea o droaie de servitori.* GHEŢIE; **2.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) cruţa, a (se) menaja: *turcii ... nu pregetară nici o jertfă spre a dobîndi.* BĂLC.; *nu v-aţi pregetat să osteniţi din depărtări.* AG. [Din lat. **prigitare*].

pregetáre, pregetări f. faptul de a pregeta; şovăire, ezitare; întîrziere, zăbovire. [V. *pregeta*].

pregiúr prep. v. prejur.

preglaciăr, ~i, preglaciară, ~e a. anterior epocii glaciare cuaternare. [Din fr. *préglaciaire*].

pregnánt, ~ţi, pregnantă, ~e a. care iese în evidenţă prin trăsături specifice, prin importanţă, expresivitate, claritate, semnificaţie etc.; evident, clar, expresiv; pătrunzător: *să întrupeze în modul cel mai simplu şi pregnant ideile poetului.* MAIOR. [Din fr. *prégnant*, germ. *prägnant*].

pregnánţă f. calitatea de a fi pregnant; evidenţă, claritate, expresivitate: *verva satirică de mare pregnanţă şi subtilitate din piesele lui Caragiale.* V.R. [Din fr. *prégnance*, germ. *Prägnanz*].

pregustă, pregúst vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a gusta; a mînca sau a bea puţin: *Evo! ... tu ce-aveai a mă-ndemna şi din pom a pregusta?* POP. [*Pre-*[2] + *gusta*].

pregustáre, pregustări f. (înv.) acţiunea de a (se) pregusta. [V. *pregusta*].

pregustăt, ~ţi, pregustată, ~e a. (despre mîncăruri, băuturi) gustat înainte de consumare. [V. *pregusta*].

prehensíl, ~i, prehensiilă, ~e a. care poate servi la apucat: *maimuţa are coada prehensilă.* [Din fr. *préhensile*].

prehensiúne f. acţiunea de a apuca, de a prinde cu ajutorul unui organ specializat; (spec.) acţiunea mîinii de a prinde cu ajutorul degetelor: *trompa este organul de prehensiune al elefantului.* [Din fr. *préhension*].

preimperialíst, ~şti, preimperialístă, ~e a. care precedă imperialismul, anterior imperialismului. [*Pre-*[2] + *imperialist*].

preindustrializáre, preindustrializări f. proces de prelucrare primară a materiilor prime (textile). [*Pre-*[2] + *industrializare*].

preinfárct, preinfarcte n. insuficienţă coronariană care prezintă aspecte intermediare între criza de anghină pectorală şi infarctul miocardic propriu-zis. [Din germ. *Präinfarkt*].

preistóric, ~ci, preistorică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este specific preistoriei, referitor la preistorie: *timpul preistoric şi cel istoric sînt dominate de principii calitativ deosebite.* BL.; *artă preistorică;* **2.** (fig.) foarte vechi; perimat, demodat: *are o maşină preistorică.* [Din fr. *préhistorique*].

preistórie f. **1.** denumire dată epocii din istoria omenirii de la originea omului pînă la apariţia primelor documente scrise; **2.** parte a istoriei care studiază această epocă: *e specializat în preistorie.* [Din fr. *préhistoire*, germ. *Prähistorie*].

preîmblá vb. v. plimba.

preîmblăre f. v. plimbare.

preîncălzí, preîncălzesc vb. (tr.) a încălzi în prealabil un material care, în procesul tehnologic, urmează să fie încălzit la o temperatură mai înaltă. [*Pre-*[2] + *încălzi*].

preîncălzíre, preîncălziri f. acţiunea de a preîncălzi. [V. *preîncălzi*].

preîncălzitór, preîncălzitoare n. aparat sau instalaţie care serveşte la preîncălzirea unui agent termic, a aerului etc. [*Preîncălzi* + *-tor*].

preîncolţíre, preîncolţiri f. procedeu special de declanşare artificială a germinaţiei la anumite seminţe. [*Pre-*[2] + *încolţire*].

preînnoí, preînnoiesc vb. (înv.; tr.) **1.** a înnoi; a repeta: *tînărul preînnoi pretenţiile sale.* FIL.; **2.** a renova; a restaura: *preînnoi cetatea.* [*Pre-*[2] + *înnoi*].

preînnoíre, preînnoiri f. (înv.) acţiunea de a preînnoi şi rezultatul ei: *din aşa multe bogăţii ... mai nici o părticică nu este întrebuinţată ... la preînnoirea acelor aşezăminte.* OD. [V. *preînnoi*].

preînregistráre, preînregistrări f. înregistrare prealabilă, în studio, a părţii sonore a unui film. [*Pre-*[2] + *înregistrare*; cf. engl. *pre-recording*].

preîntîmpiná, preîntîmpin vb. (tr.) a lua din timp măsuri de precauţie pentru a evita, a înlătura, a opri ceva (rău) ce ar putea să se întîmple; a preveni: *spre a preîntîmpina alte întrebări, închise ochii.* GHEŢIE. [*Pre-*[2] + *întîmpina*].

preîntîmpináre, preîntîmpinări f. acţiunea de a preîntîmpina; prevenire: *legea se prezintă ca o preîntîmpinare a răului şi ca o reacţie faţă de rău.* STĂNIL. [V. *preîntîmpina*].

préjmet, prejmete n. (înv.) împrejurime, preajmă: *răcni leul ... de se cutremurară toate prejmetele.* ISP. [*Preajmă* + *-et*].

prejós adv. **mai prejos,** în inferioritate faţă de cineva sau ceva; mai puţin, mai slab decît...: *orice iubire alta ... pe lîngă cea a ţării se află mai prejos.* BOL.; *emigranţii nu se lasă ... mai prejos.* CĂL. [*Pre-*[2] + *jos*].

prejudecá, prejúdec vb. (înv.; tr.) **1.** a face o apreciere asupra unui lucru, fapt etc. înainte de a-l fi aprofundat; a hotărî ceva prematur, a-şi face idei preconcepute: *fără a prejudeca cestiunea ..., întrebăm.* AL.; **2.** (rar) a prevedea; **3.** (prin confuzie) a prejudicia: *ceilalţi concurenţi au fost primiţi cu toţii la concurs pentru a nu prejudeca întru nimic deciziunea.* EM. [*Pre-*[2] + *judeca*].

prejudecáre, prejudecări f. (înv.) acţiunea de a prejudeca şi rezultatul ei; prejudecată: *se vor putea lămuri întrebările fără prejudecare.* MAIOR. [V. *prejudeca*].

prejudecátă, prejudecăţi f. opinie formată cu uşurinţă prin generalizarea unei experienţe personale sau adoptată automat, adesea impusă prin educaţie, mediu social etc.; idee preconceptă (şi eronată); prejudeţ, prejudiciu, partipris: *singur ... mă lupt cu prejudecăţile.* HEL.; *nu-l puteam zdruncina în prejudecăţile lui cu argumente raţionale.* PR. [*Pre-*[2] + *judecată*; cf. fr. *préjugé*].

prejudéţ, prejudeţe n. (înv.) prejudecată: *cum vom putea ... scapa de prejudeţe?* NEGR. [*Pre-*[2] + *judeţ*; cf. lat. *praejudicium*].

prejudiciá, prejudiciez vb. (tr.) a cauza un prejudiciu cuiva; a păgubi, a leza, a vătăma; a dăuna. [Din fr. *préjudicier*].

prejudiciábil, ~i, prejudiciabilă, ~e a. care poate aduce prejudicii; păgubitor, vătămător; prejudiţios: *a lor nesocotită frică este ... prejudiţiabilă ţării.* OD.; (şi: (înv.) **prejudiţiabil**). [Din fr. *préjudiciable*].

prejudiciál, ~i, prejudicială, ~e a. (rar) **1.** care precedă o judecată; preliminar; **2.** (jur.) care trebuie judecat în primul rînd: *acţiune prejudicială.* [Din fr. *préjudiciel*].

prejudiciát, ~ţi, prejudiciată, ~e a. vătămat, păgubit: *parte prejudiciată.* [V. *prejudicia*].

prejudíciu, prejudicii n. **1.** (înv.) prejudecată: *nu am prejudiţii.* EM.; **2.** pagubă, daună materială, morală etc. adusă cuiva; (spec.) ştirbire, atingere, vătămare adusă prestigiului, reputaţiei, onoarei cuiva: *în prejudiciul cuiva;* (şi: (înv.) **prejudiţiu**). [Din lat. *praejudicium*, fr. *préjudice*].

prejudiţiábil a. v. prejudiciabil.

prejudiţiós, ~şi, prejudiţioásă, ~e a. (înv.) prejudiciabil: *orice întîrziere e prejudiţioasă poziţiei noastre internaţionale.* EM. [*Prejudiţiu* + *-os*].

prejudíţiu n. v. prejudiciu.

prejúr prep. (înv.) împrejur: *Avram ... au lăcuit pregiur stejariul de la Mamvri.* BIBLIA. // adv. împrejur; cam, aproximativ: *era ... pregiur madză-noapte.* DOS.; *cătrănit să scoală ... prejur hărţuind cu sabia goală.* B.-DEL.; (şi: **pregiur**). [*Pre*[1] + *jur*].

prelárg n. (rar) spaţiu vast, întins; **în prelargul,** în largul, pe întinsul: *movilele ... stau semănate în prelargul cîmpiei.* OD. [*Pre*[1] + *larg*].

prelát, prelaţi m. înalt demnitar bisericesc, aparţinînd treptei episcopale: *se pensionase ..., primind cu acel prilej titlul de prelat papal.* GHEŢIE. [Din lat. ***praelatus,*** germ. ***Prelat,*** fr. ***prélat***].

prelátă, prelate f. foaie de pînză groasă, deasă, impermeabilizată, cu care se acoperă o platformă de camion, un (auto)vehicul care staţionează mai mult, un material depozitat etc.; polog[1]: *tunurile erau acoperite cu prelate verzui.* ST. [Din fr. ***prélart*** (după *lat*)].

prelatín, ~i, prelatină, ~e a. anterior epocii latine: *cuvinte de origine prelatină (oscă, umbrică, etruscă etc.).* [***Pre-***[2] + ***latin***].

prelatúră, prelaturi f. titlul, rangul, demnitatea de prelat. [Din fr. ***prélature***].

preléctor, prelectori m. profesor universitar (care expune materia în prelegeri): *prelectorul a espus mai pe larg cuprinsul moral al doctrinelor sale.* EM.; *decanul a hotărît ... să-l cheme din toamnă printre profesorii Facultăţii, şi anume ca prelector de teologie dogmatică.* PR. [Din lat. ***praelector***].

prelécţie, prelecţii f. (înv.) prelegere: *prelecţiunile publice populare.* MAIOR.; (şi: **prelecţiune**). [Din lat. ***praelectio, -onis***].

prelecţiúne f. v. prelecţie.

prelége, prelég vb. (înv.; intr.) a ţine o prelegere. [Din lat. ***praelegere***].

prelégere, prelegeri f. **1.** curs, lecţie în învăţămîntul universitar; conferinţă publică, făcînd parte, de obicei, dintr-un ciclu; prelecţie: *în prelegeri populare idealele le apăr.* EM.; *rezumă în cîteva minute conţinutul prelegerii precedente.* GHEŢIE. [Cf. lat. ***praelegere***].

prelestí vb. v. **prilosti.**

prelevá, prelév vb. (tr.) **1.** a lua, a extrage (în avans, cu anticipaţie) o parte dintr-o cantitate, dintr-o sumă totală: *şi-a prelevat un procent din beneficiu;* **2.** (spec.) a extrage un fragment dintr-un organ, un pic de sînge etc. pentru a-l supune unei analize sau unui tratament; a extrage un organ, un ţesut viu etc. de la un donator pentru a-l transplanta la un primitor. [Din fr. ***prélever***].

preleváre, prelevări f. acţiunea de a preleva şi rezultatul ei: *a fost acceptată prelevarea de organe;* **prelevarea aburului,** luare a unei cantităţi de abur, numai parţial destins, dintr-o maşină cu abur, pentru a-l utiliza într-o instalaţie industrială sau pentru încălzit. [V. ***preleva***].

prelevát, ~ţi, prelevată, ~e a. extras detaşat dintr-un tot, dintr-un ansamblu. [V. ***preleva***].

preliminá, preliminez vb. (tr.) a calcula, a aprecia, a fixa cu anticipaţie: *bugetul pentru cercetarea ştiinţifică nu fusese corect preliminat.* [De la ***preliminar***].

preliminár, ~i, preliminară, ~e a. care precedă ceva, care pregăteşte o acţiune, un fapt; care serveşte ca introducere; pregătitor; (p. ext.) prealabil: *rostul lui a fost acela de a-l seconda ... la discuţiile preliminare de la Viena.* GHEŢIE; *observaţii preliminare;* **date preliminare,** indicatori asupra unui fenomen economic ce se desfăşoară în timp, calculaţi înainte de încheierea lui, pe baza unor realizări efective şi a unor informaţii privind posibilităţile şi tendinţele existente. // n. (pl. **preliminarii;** astăzi la pl.) **1.** acţiuni pregătitoare, premergătoare pentru asigurarea unei reuşite; preparative: *îmi plăcea ... să recitesc preliminăriile dragostei mele, să-mi bat joc de naivitatea mea.* EL.; **2.** (spec.) parte introductivă a unei legi, a unui tratat internaţional, în care se face expunerea de motive; (p. gener.) parte introductivă a unui discurs, a unei scrieri, a unei convorbiri etc.; preambul: *toată redacţiunea ... ce servă de preliminar legilor este curat a sa.* OD.; *preliminarii de pace;* **3.** etapă dintr-o competiţie sportivă în care sînt selecţionate echipele sau sportivii participanţi la faza finală a competiţiei: *echipa română va participa la preliminariile campionatului european.* [Din fr. ***préliminaire***, lat. ***praeliminaris***].

preliminăre, preliminări f. acţiunea de a prelimina şi rezultatul ei; (spec.) includere treptată în cheltuielile curente a unor sume care reprezintă cheltuieli viitoare, spre a evita creşterea excesivă a cheltuielilor din perioadele următoare. [V. ***prelimina***].

preliminát, ~ţi, preliminată, ~e a. calculat, apreciat, fixat cu anticipaţie. [V. ***prelimina***].

prelínge[1], prelíng vb. **1.** (refl.) a se scurge încet, picătură cu picătură (peste marginea unui vas sau de-a lungul unui obiect); a curge încet alunecînd în jos: *picături răzleţe se prelingeau din streşini.* GHEŢIE; **2.** (refl.; despre lumină, mirosuri etc.) a pătrunde încet; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a trece (încet, alunecînd) de-a lungul ...: *mînele ... şi le prelinge delicat pe luminişul bărbiei.* DELAVR.; **4.** (fig.; refl.) a se strecura, a se furişa; a aluneca: *înfricoşat, se prelingea pe lîngă ziduri.* [***Pre***[1] + ***linge***].

prelínge[2], prelíng vb. (reg.; tr.) a linge îndelung, a netezi cu limba: *cu limbele te-a linge, te-a prelinge, din vîrvu capului pînă-n vîrvu degetelor.* POP. [***Pre-***[2] + ***linge***].

prelíngere, prelingeri f. acţiunea de a se prelinge[1] şi rezultatul ei; (concr.) dîră lăsată de un lichid care se prelinge: *ferestrele se deschid oarbe, cu prelingerile ca de lacrimi ale ploilor.* SAD. [V. ***prelinge***[1]].

prelíns[1], ~şi, prelinsă, ~e a. **1.** care s-a scurs încet, picătură cu picătură; care a curs încet alunecînd în jos: *urma picăturilor prelinse;* **2.** (fig.) furişat: *trecînd pe lîngă pereţi, cu mersul lui balansat şi prelins.* C.PETR. [V. ***prelinge***[1]].

prelíns[2], ~şi, prelinsă, ~e a. neted, lipsit de ondulaţii; lins; cu părul sau cu penele netede, lipite de corp: *calul se şi scutură de trei ori şi îndată rămîne cu părul lins-prelins.* CR. [V. ***prelinge***[2]].

prelípcă, prelipci f. (reg.) încăpere alipită unei case ţărăneşti, servind ca adăpost pentru animale, ca şopron, ca magazie etc.: *calul dumnitale e ... în prelipcă.* SAD. [***Pre***[1] + ***lipcă***].

prelógic, ~ci, prelogică, ~ce a. (psih.) anterior logicii: *mentalitate prelogică;* **stadiu prelogic,** stadiu în care gîndirea copilului nu a dobîndit încă regulile logice ale cauzalităţii. [Din fr. ***prélogique***].

preluá, preláu vb. (tr.) a lua, a primi de la altul; a lua în primire; a lua asupra sa ori pe seama sa: *dumneata vei prelua comanda postului de observaţie.* GHEŢIE; *modelele negative se difuzează rapid şi riscă să fie preluate de cei nepreveniţi.* D. [***Pre***[1] + ***lua***].

preluáre, preluări f. acţiunea de a prelua şi rezultatul ei; (spec.) luare, primire în posesie sau în păstrare, în custodie etc.: *ritmul de preluare a producţiei culese.* R.L. [V. ***prelua***].

prelúcă, preluci f. (reg.) poiană mică între munţi sau între dealuri (pe valea unei ape): *strigă George din preluci.* POP. [Din sb. ***preluka,*** ucr. ***priluka***].

prelucrá, prelucrez vb. (tr.) **1.** a modifica forma, structura, aspectul etc. unui material (prin diverse operaţii tehnologice), pentru a obţine un produs cu anumite calităţi: *eu caut petrol, dumneata îl prelucrezi.* C.PETR.; **2.** a reface, a transforma o operă literară, ştiinţifică etc.; a adapta unor scopuri determinate: *dacă este a se pune sub tipar, să apară astfel cum am prelucrat-o.* AL.; **3.** a expune, a explica, a analiza public conţinutul unui articol, al unui document, al unor rezoluţii etc.: *programul economic a fost prelucrat în Senat;* **4.** a căuta să convingă, să lămurească pe cineva să facă ceva, să acţioneze într-un anumit fel; a arăta cuiva greşelile făcute şi a-l mustra: *venise să mă prelucreze.* [***Pre***[1] + ***lucra***].

prelucrábil, ~i, prelucrabilă, ~e a. (despre materiale) care se poate prelucra. [***Prelucra*** + ***-bil***].

prelucráre, prelucrări f. **1.** acţiunea de a prelucra şi rezultatul ei; modificare a unui material (prin diverse operaţii tehnologice): *industria de prelucrare a lemnului;* **2.** transformare, adaptare (la un scop determinat): *prelucrarea folclorului;* **3.** reelaborare, refacere, cizelare a unui text, a unei lucrări artistice, ştiinţifice etc.: *o traducere este de-a pururi o prelucrare.* GAL.; *se mai impune prelucrarea textului;* **4.** expunere, explicare, analizare publică a unui articol, a unui document, a unei rezoluţii etc.: *prelucrarea legii agrare la sate;* **5.** faptul de a căuta să convingă, să lămurească pe cineva să facă ceva, să acţioneze într-un anumit fel; (p. ext.) mustrare: *m-a prins pe stradă şi mi-a ars o prelucrare.* [V. ***prelucra***].

prelucrát, ~ţi, prelucrată, ~e a. modificat (şi finisat) în urma operaţiei de prelucrare: *text prelucrat.* [V. ***prelucra***].

prelucrătór, ~i, prelucrătoáre a. care prelucrează; referitor la prelucrare: *industrie prelucrătoare.* // m. persoană care prelucrează, transformă, adaptează etc. un text literar, ştiinţific etc.: *Barac, traducător şi prelucrător de romane populare.* CĂL. [***Prelucra*** + ***-ător***].

preludá, preludez şi (înv.) **prelúd** vb. (livr.; intr.) **1.** a-şi încerca vocea sau instrumentul înainte de a interpreta o bucată muzicală; a improviza o melodie: *cîntăreaţa-ncet prelude.* AL.; **2.** a efectua o operaţie preliminară; a pregăti o acţiune importantă: *camerele constituante preludează la rezolvarea unei cestiuni.* OD.; (şi: (înv.) **prelude**). [Din fr. ***préluder,*** lat. ***praeludere***].

preludáre, preludări f. (livr.) acţiunea de a preluda şi rezultatul ei; (p. ext.) (operă de) început, debut: *a rechema din uitarea publicului ... preludările harmonioase ale acestui june poet.* OD. [V. ***preluda***].

prelúde vb. v. **preluda.**

prelúdiu, preludii n. **1.** exerciţiu muzical pregătitor (pentru acordarea şi încercarea instrumentului, pentru antrenarea mîinilor sau a vocii); (p. ext.) improvizaţie muzicală; **2.** partea introductivă a unei compoziţii muzicale; preambul; prima piesă muzicală dintr-o suită instrumentală; (spec.) bucată muzicală care precedă o fugă, o tocată sau un coral: *orchestra interpretează preludiul uverturii;* **3.** compoziţie muzicală instrumentală independentă, scrisă în formă liberă: *ia seama bine ... la ritmul susţinut al preludiului titanic.* CAR.; **4.** (fig.) ceea ce precedă, pregăteşte, anunţă o acţiune, un fapt, un eveniment etc.: *erorile fatale ... au un preludiu, dar cine e atent la el?* PR.; *fulgerele sînt preludiul furtunii.* [Din fr. ***prélude,*** it. ***preludio,*** germ. ***Präludium***].

prelúng, ~gi, prelungă, ~gi a. **1.** lung, alungit, prelungit, lunguieţ: *nevăstuicele cu trup prelung şi mlădios.* OD.; *răcorit vara ... de umbra prelungă a munţilor.* VIERU; **2.** care durează mult; îndelungat, prelungit: *avea uneori o fixitate neplăcută a privirii, un fel de căutătură prelungă în gol.* GHEŢIE. // adv. mult timp, îndelung: *telefonul de pe biroul meu sună prelung.* PR. [Lat. ***perlongus***].

prelungí, prelungesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) face mai lung; a (se) întinde, a (se) continua (în spaţiu); a (se) lungi: *ale turnurilor umbre ... către ţărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc.* ALEX.; *o altă odaie ... părea că se prelungeşte într-un coridor.* EL.; **2.** (tr. şi refl.) a dura sau a face să dureze (mai) mult; a (se) continua (în timp); a (se) lungi: *discuţia noastră s-ar putea prelungi.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a amîna un termen, o scadenţă; a face să aştepte. [De la ***prelung***].

prelungíre, prelungiri f. **1.** faptul de a (se) prelungi; lungire; **2.** parte adăugată unui obiect, care constituie o extindere, o continuare a lui: *locuia în camerele din prelungirea casei;* **3.** amînare,

păsuire, întîrziere; timp acordat peste termenul stabilit inițial: *colonelul nu întreprinse nimic pentru a obține banii trebuincioși prelungirii creanței.* GHEȚIE. [V. ***prelungi***].

prelungít, ~ţi, prelungită, ~e a. **1.** întins în spațiu; prelung; cu o formă alungită; lunguieț: *pe-o culme prelungită ard mii și mii de focuri.* AL.; **2.** la care s-a adăugat ceva care îl face mai lung: *fustă prelungită;* **3.** care ține, care durează mult; prelung; îndelungat: *erau sunete dulci, italienești și vocale prelungite.* EL. [V. ***prelungi***].

prelungitór, prelungitoare n. (fragment dintr-un) obiect care servește la prelungirea altor obiecte; (spec.) cablu electric prevăzut la un capăt cu ștecher, iar la celălalt cu priză: (adj.) *fir prelungitor.* [***Prelungi*** + ***-tor***].

prelungoásă, prelungoase f. (bot.; reg.) silnică (*Glechoma hederaceum*); (și: **pelungoasă**). [***Prelung*** + ***-oasă***].

preluxáţie, preluxaţii f. stare a unei articulații cu malformații ososase congenitale, care predispune la luxații. [Din fr. ***préluxation***].

premarxíst, ~şti, premarxistă, ~e a. care precedă marxismul, anterior marxismului: *concepție premarxistă.* [***Pre-²*** + ***marxist***].

prematúr, ~i, prematură, ~e a. **1.** care se întîmplă, se produce, apare înainte de vreme ori prea devreme; pretimpuriu: *o moarte prematură.* FIL.; (adv.) *casa e fumurie și prematur ruinată.* CĂL.; **2.** precoce: *erotism prematur;* **3.** (despre copii) născut viu înainte de 37 de săptămîni sau cu o greutate sub 2500 grame, indiferent de durata sarcinii; **4.** (și m.) (copil) născut înainte de termen: (adv.) *Dimitrie se născu prematur la șapte luni.* GHEȚIE. [Din lat. ***praematurus***].

premedicáţie, premedicaţii f. metodă de potențare a unei anestezii, constînd în administrarea de calmante înaintea actului chirurgical. [Din fr. ***prémédication***].

premeditá, premeditez vb. (înv.; tr.) **1.** a pregăti ceva cu grijă și calcul; a precugeta: *se punea la cale fuzionarea acestei societăți, premeditată încă de la întemeiere.* C.PETR.: *întreaga comportare a amicului tău e premeditată.* PR.; **2.** a plănui, a pune la cale acțiuni reprobabile: *făptașul a premeditat crima.* [Din fr. ***préméditer***].

premeditáre, premeditări f. acțiunea de a premedita și rezultatul ei; precugetare; (jur.) circumstanță agravantă constînd în săvîrșirea deliberată a unei infracțiuni; premeditație: *culpa presupune știință și premeditare.* EM.; **cu premeditare,** plănuit de mai înainte, în mod deliberat; premeditat: *cine s-ar lăsa el însuși omorît de teamă că un paragraf din codul penal l-ar acuza de omor cu premeditare?* PR. [V. ***premedita***].

premeditát, ~ţi, premeditată, ~e a. plănuit dinainte, pus la cale, săvîrșit în mod deliberat: *omor premeditat.* [V. ***premedita***].

premeditáţie, premeditaţii f. (înv.) premeditare: *premeditația este o circumstanță agravantă;* (și: **premeditațiune**). [Din fr. ***préméditation,*** lat. ***praemeditatio, -onis***].

premeditaţiúne f. v. premeditație.

premeneálă f. v. primeneală.

premení vb. v. primeni.

premenít a. v. primenit¹.

premenopáuză f. sindrom care precedă menopauza. [Din fr. ***préménopause***].

premergător, ~i, premergătoare a. care premerge, care precedă pe cineva sau ceva; anterior, precedent: *s-a vorbit mult în anii premergători războiului despre criza democrației.* GHEȚIE. // m., f. precursor, predecesor, înaintaș: *Demetrius a fost un premergător.* GAL. [***Pre-²*** + ***mergător***].

premérge, premérg vb. **1.** (intr.) a exista, a se întîmpla înainte de ...; a preceda: *un fior de neliniște, care premerge spaimei, i se strecură prin piept.* SAD.; (tr.) *nici o față omenească nu e formată în întregime ... de trecutul care o premerge.* STĂNIL.; **2.** (tr.) a veni, a ajunge înaintea cuiva sau a ceva: *anexele de pe lîngă prezenta mă premerg cu puține zile în municipiul dv.* CAR. [***Pre-²*** + ***merge***].

premetí vb. v. primiti.

premiá, premiez vb. (tr.) a acorda, a da cuiva un premiu: *l-a premiat Academia.* [Din lat. ***praemiare***].

premiál, ~i, premială, ~e a. de premii, referitor la premii, pentru premii; **sistem premial (de retribuție),** instrument economic cu ajutorul căruia se asigură sporirea cointeresării materiale a personalului; parte a sistemului de retribuție care se referă la condițiile de acordare a premiilor și a primelor. [***Premiu*** + ***-al***].

premiánt, ~ţi, premiantă, ~e m., f. **1.** elev care a obținut un premiu la sfîrșitul anului școlar: *a fost premiant în toate clasele.* SAD.; **2.** persoană care a obținut un premiu la un concurs, la o întrecere etc.: *se organizau excursii prin țară pentru premianți.* CF. [***Premia*** + ***-ant***].

premiát, ~ţi, premiată, ~e a. căruia i s-a acordat un premiu: *elev premiat; carte premiată.* [V. ***premia***].

premiér, ~i, premieră, ~e m. prim-ministru: *premierul nu voia să se umilească.* D. // f. **1.** prima reprezentație a unei piese de teatru, a unei opere, a unui film etc.; piesă, operă, film prezentat pentru prima oară: *la premieră publicul n-a fost entuziasmat;* **2.** (p. ext.) inaugurare a unei activități; activitate fără precedent: *premieră tehnică;* **3.** lucrătoare într-un atelier de croitorie sau de lenjerie, care supraveghează ori execută probe. [Din fr. ***premier, -ière***].

premiére, premieri f. acțiunea de a premia și rezultatul ei: *volumul a fost propus pentru premiere.* [V. ***premia***].

premilitár, ~i, premilitară, ~e a. (înv.) care ține de premilitărie, referitor la premilitărie: *instrucție premilitară.* // m. tînăr dintr-o organizație de premilitărie: *premilitarii erau ... în coloană de marș.* PR. [***Pre-²*** + ***militar;*** cf. fr. ***prémilitaire***].

premilitárie f. (înv.) pregătire militară pe care o făceau tinerii între 18 și 21 de ani, înainte de încorporare; organizația tinerilor care făceau această pregătire. [***Pre-²*** + ***militărie***].

premísă, premise f. **1.** punct de plecare, idee de bază: *este o idee a cării premise au putut să existe în capul mai multora.* MAIOR.; *nu porniți și de la premiza că ar putea fi nevinovat?* PR.; **2.** condiție esențială: *reforma Academiei asigură premisele dezvoltării științei românești.* C.; **3.** (log.) fiecare dintre propozițiile inițiale din care este dedusă concluzia unui raționament: *premisele pot fi identice sau asemănătoare ..., iar concluziile diametral opuse.* GHEȚIE; *premisă majoră și premisă minoră;* (și: **premiză,** (înv.) **premisie**). [Din fr. ***prémisse,*** lat. ***praemissa, praemissio,*** germ. ***Prämisse***].

premísie f. v. premisă.

premíte, premít vb. (latinism; înv.; tr.) a pune înainte; a arăta mai întîi: *vom trebui să premitem cîteva considerațiuni de o natură mai generală.* EM. [Din lat. ***praemittere***].

prémiu, premii n. **1.** distincție și recompensă acordate cuiva pentru merite sau succese deosebite într-un anumit domeniu; (spec.) primă: *care socoți că va lua premiul* [la curse]? NEGR.; *se dădea un premiu de trei milioane de lei pentru un proiect.* PETR.; **2.** distincție acordată la sfîrșitul anului școlar elevilor cu cele mai bune rezultate la învățătură: *așteaptă ... rezultatul examenului anual și împărțirea premiilor.* CAR. [Din lat. ***praemium,*** germ. ***Prämie***].

premíză f. v. premisă.

premodérn, ~i, premodernă, ~e a. care precedă epoca modernă: *curente premoderne.* [***Pre-²*** + ***modern***].

premolár, premolari m. fiecare dintre dinții mamiferelor situați între canini și molari: *premolarii ... au două vîrfuri, asemenea molarilor.* BL.; (adj.) *dinte premolar.* [Din fr. ***prémolaire***].

premonitór a. v. premonitoriu.

premonitóriu, ~ii, premonitorie, ~ii a. **1.** cu caracter de premoniție; prevestitor: *prezință în aceeași carte și cîteva vise premonitorii.* STĂNIL.; **2.** care precedă o anumită boală: *iată deci ce violențe ascundea mama în tăcerile ei premonitoare bolii.* PR.; *simptom premonitoriu;* (și: (rar) **premonitor**). [Din fr. ***prémonitoire***].

premoníţie, premoniţii f. avertisment pe care, în unele împrejurări, psihicul este capabil să ni-l dea; presimțire, presentiment. [Din fr. ***prémonition***].

premonopolíst, ~şti, premonopolistă, ~e a. care precedă monopolismul, care aparține, care este specific acestui stadiu, referitor la acest stadiu: *capitalismul premonopolist.* [***Pre-²*** +***monopolist***].

premuníţie, premuniţii f. stare de rezistență la suprainfecție a unui organism deja infectat. [Din fr. ***prémunition***].

prenadéz n. substanță vîscoasă adezivă folosită la lipit. [Cf. ***adeziv***].

prenarcóză, prenarcoze f. (med.) preanestezie. [Din fr. ***prénarcose***].

prenatál, ~i, prenatală, ~e a. care are loc înainte de naștere; care precedă nașterea: *concediu prenatal.* [Din fr. ***prénatal***].

prenoí, prenoiesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a înnoi; a preschimba; a relua, a repeta: *dragostele prenoite, ca bucatele-ncălzite.* PANN; **2.** (înv. și reg.) a renova, a restaura: *palatele lui Matei Basarab ... prenoite de Constantin Vodă Brîncoveanu.* OD. [***Pre¹*** + ***noi***].

prenotá, prenotez vb. (tr.) a înscrie dinainte pe cineva într-o listă, pentru a-l avea în evidență. [***Pre-²*** + ***nota;*** cf. lat. ***praenotare***].

prenotáre, prenotări f. acțiunea de a prenota și rezultatul ei. [V. ***prenota***].

prenumără, prenúmăr vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) număra printre ..., a (se) socoti între ...: *în 1858 se prenumeră printre cei propuși la domnie.* CĂL.; *mă prenumăr printre cei care se frămîntă, se zbat în căutarea cuvîntului potrivit.* VIERU; **2.** (înv.; refl.) a se abona la o publicație periodică; a plăti cu anticipație o carte care urmează să apară: *domnitorul se prenumără la mai multe exemplare.* HASD.; (și: **prenumera**). [Din lat. ***praenumerare,*** germ. ***pränumerieren***].

prenumăránt m. v. prenumerant.

prenumăráre f. v. prenumerare.

prenúme, prenume n. **1.** (la romani) nume care preceda numele de familie: *Cezar purta prenumele de Caius;* **2.** nume care se dă unui om la naștere; nume de botez: *prenume arhirăspîndit ..., Dimitrie risca să devină totuși incomod ... în urma asocierii cu patronimicul* [Cantemir]. GHEȚIE. [Din lat. ***praenomen,*** fr. ***prénom*** (după *nume*)].

prenumeră vb. v. prenumăra.

prenumeránt, prenumeranţi m. (înv.) abonat la o publicație periodică sau la o carte în curs de apariție: *numele cinstiților prenumeranți.* PANN; (și: **prenumărant**). [Din lat. ***praenumerans, -ntis***].

prenumeráre, prenumerări f. (înv.) **1.** acțiunea de a (se) prenumăra și rezultatul ei; **2.** (rar) enumerare; (și: **prenumărare**). [V. ***prenumera***].

prenumeráţie, prenumeraţii f. (înv.) **1.** subscripție; colectă: *listă de prenumerație;* **2.** abo-

nare; abonament: *preţul de prenumeraţie.* [Din lat. ***praenumeratio, -onis,*** germ. ***Pränumeration***].

prenupţiál, ~i, prenupţială, ~e a. prealabil căsătoriei; **certificat prenupţial,** certificat medical care atestă că viitorii soţi sînt apţi pentru căsătorie. [Din fr. ***prénuptial***].

preobrajénie, preobrajenii f. 1. (înv.) schimbare, prefacere (a înfăţişării cuiva): *berbecele preobrajenie ca aceasta luînd.* CANT.; **2.** (bis.; înv. şi pop.) Schimbarea la faţă: *în ziua de probajini se probăjănesc (=se îngălbenesc) frunzele copacilor.* POP.; *preobrejenia e hotarul verii;* (şi: **preobrejenie, probajine, probajeni, probrejenie, pobrajenie**). [Din sl. ***prěobraženije***].

preobrejénie f. v. preobrajenie.

preocupă, preocúp vb. 1. (tr.) a stărui în minte; a absorbi cu totul; a deveni obsedant; a obseda: *această idee mă preocupă;* **2.** (tr.) a nelinişti, a frămînta; a îngrijora: *soarta copilului nelegitim îl preocupă.* CĂL.; **3.** (tr.) a reţine atenţia, a deştepta interesul, curiozitatea; a atrage, a cîştiga pe cineva: *nu mă preocupă cazul izolat de la Dorohoi.* MAIOR.; **4.** (refl.) a se ocupa, a se interesa în mod deosebit de cineva sau de ceva: *niciodată nu s-a ocupat, nici preocupat de politică.* EM.; *nu te preocupa de mine.* [Din fr. ***préoccuper***].

preocupăre, preocupări f. **1.** faptul de a (se) preocupa; preocupaţie; **2.** interes deosebit pentru ceva sau pentru cineva; ocupaţie, îndeletnicire: *de ce ... preocuparea febrilă de a smulge miezul fiecărei clipe?* GHEŢIE; **3.** grijă, nelinişte, îngrijorare, frămîntare: *preocupările şi restriştea mă prinseră.* GAL. [V. ***preocupa***].

preocupát, ~ţi, preocupată, ~e a. **1.** concentrat asupra unui lucru; absorbit de gînduri, de griji; neliniştit, îngrijorat; îngîndurat: *eşti preocupat şi palid.* BOL.; *îşi înmuia preocupată pensula în culori.* PR.; **2.** care exprimă, denotă interes, concentrare, îngrijorare etc.: *îşi examina cu aer preocupat pulpa piciorului.* GHEŢIE. [V. ***preocupa***].

preocupăţie, preocupaţii f. (înv.) **1.** starea celui absorbit, obsedat de ceva; preocupare; **2.** interes deosebit, grijă pentru ceva (ce-i stăruie în minte): *lipseşte orice preocupaţiune artistică.* HASD.; **3.** neliniştе, îngrijorare, frămîntare; (şi: **preocupaţiune**). [Din fr. ***préoccupation***].

preocupaţiúne f. v. preocupaţie.

preolímpic, ~ci, preolímpică, ~ce a. care precedă jocurile olimpice, anterior acestor jocuri: *încep turneele preolimpice.* [***Pre-***[2] + ***olimpic***].

preoperatóriu, ~ii, preoperatórie, ~ii a. care precedă o operaţie chirurgicală. [Din fr. ***préopératoire***].

preopínă, preopínez vb. (livr.; intr.) a opina, a lua atitudine înaintea altuia. [Din fr. ***préopiner***].

preopinént, ~ţi, preopinentă, ~e m., f. persoană care emite o părere, o idee înaintea altora; persoană care ia cuvîntul într-o adunare înaintea altora; antevorbitor; (p. ext.) adversar în privinţa anumitor opinii: *vom face un rezumat al punctelor de vedere susţinute de cei trei preopinenţi.* STĂNIL. [Din fr. ***préopinant***].

preorăşenésc, ~şti, preorăşenéască, ~eşti a. care se află în jurul oraşului, la intrarea în oraş; periurban: *zonă preorăşenească.* [***Pre-***[2] + ***orăşenesc***].

preosfinţía f. v. preasfinţia.

preosfinţít a. v. preasfinţit.

préot, preoţi m. **1.** persoană care săvîrşeşte ritualurile unui cult religios, fiind mijlocitor între semeni şi divinitate; **mare-preot,** conducătorul suprem al cultului (la vechii evrei, egipteni etc.); **2.** (în biserica creştină) persoană din cler care oficiază serviciile religioase, avînd darul, prin hirotonisire, să săvîrşească toate tainele cultului; popă, părinte: *preotul sfîrşi de citit cuvintele rînduite pentru liturghia zilei.* GHEŢIE; **3.** (fig.) persoană care slujeşte un ideal, care propovăduieşte un crez, o învăţătură; apostol: *preot deşteptării noastre.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **preut**). [Lat. ***praesbiter***].

preoteásă, preotese f. **1.** femeie care slujea, în antichitate, într-un templu păgîn unei divinităţi păgîne: *eu, Hero, preoteasa şi favorita zeei.* BOL.; **2.** conducătoare (oficiantă) a unei secte religioase: *frumuseţea ei ... semăna cu a unei preotese de sectă.* PR.; **3.** soţie de preot; popoaie: *unuia îi place popa, altuia preoteasa.* PANN; (şi: (înv. şi reg.) **preuteasă**). [***Preot*** + ***-easă***].

preoţél, preoţei m. (pop.) diminutiv a lui preot: *cumătriţă preuteasă! nu ţi-i preuţelu-acasă?* POP.; (şi: preuţel). [***Preot*** + ***-el***].

preoţésc, ~şti, preoţeáscă, ~eşti a. care aparţine, care este specific preotului, referitor la preot; format din preoţi; popesc; păstoresc, pastoral, prezbiteral: *zeii înşişi au nevoie de puterea preoţească.* BL.; *îşi vede cu strictеţe de îndatoririle preoţeşti.* GHEŢIE. [***Preot*** + ***-esc***].

preoţeşícă, preoţeşele f. diminutiv al lui preoteasă; preoteasă tînără: *preoţeşică dragă, ... tot ţi-aş face o ţîră de curte.* ZAMF. [***Preoteasă*** + ***-ică***].

preoţéşte adv. ca preoţii; popeşte: *poetul ridică preoţeşte ochii la cer.* CĂL. [***Preot*** + ***-eşte***].

preoţí, preoţesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face preot; a (se) hirotonisi; a (se) popi: *voia să se preoţească.* GAL.; **2.** (înv.; intr.) a sluji ca preot; a păstori: *preoţii cei unşi ... ca să preoţească.* BIBLIA. [De la ***preot***].

preoţíe f. **1.** calitate, demnitate de preot; slujbă de preot; popie, sacerdoţiu: *aspirant la preoţie.* GHICA; **2.** darul cu care este învestit un preot: *preoţia se dă numai celor ce se consacră cultului;* **3.** (înv.) preoţime; (p. ext.) instituţie reprezentată de preoţi: *şaizeci şi mai bine de ani, de cînd slujesc preuţia.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **preuţie**). [***Preot*** + ***-ie***].

preoţíme f. mulţime de preoţi; tagma preoţilor: *e oare cu putinţă ... ca o pişcătură de călugăr ... să poată ţine în frîu atîta amar de preoţime?* HOGAŞ. [***Preot*** + ***-ime***].

prepalatál, ~i, prepalatálă, ~e a. şi f. (sunet) care se articulează în partea anterioară a cerului gurii; anterior, antero-palatal (ex.: e, o). [Din fr. ***prépalatal***].

prepará, prepăr vb. **1.** (tr.) a pregăti, a aranja din timp ceva, a face ca ceva să fie gata: *prepară epoca cea mare.* BOL.; **2.** (tr.) a pregăti ceva de mîncat sau de băut; a găti: *mă rugă ... să-i prepar o ceaşcă de cacao.* EL.; **3.** (tr.) a efectua operaţiile tehnologice necesare pentru obţinerea unui produs (nou); a fabrica diferite produse (noi); (p. gener.) a produce un anumit lucru; a face, a realiza: *autorul prepară eseuri estetice cu titluri platoniciene.* CĂL.; *prepară un medicament nou;* **4.** (tr.) a preveni pe cineva asupra unui eveniment (neplăcut); a încuraja pe cineva să accepte, să suporte un necaz, o nenorocire; a pregăti sufleteşte pe cineva: *am preparat-o şi o preparăm noi mereu, aşa că aflarea nenorocirii să nu-i poată face zguduire.* CAR.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) pregăti prin studii sistematice în vederea unui examen; a învăţa: *ce autor aţi preparat dumneavoastră la limba latină?* SAD.; **6.** (tr.) a medita, a da lecţii: *pînă atunci să-l prepare cineva, ca să fim mai siguri.* CĂL. [Din fr. ***préparer,*** lat. ***praeparare***].

preparánd, preparanzi m. (înv.) preparandist: *preparandul fu pus suplinitor la clasa a II-a.* CĂL. [Din lat. ***praeparandus,*** germ. ***Präparand***].

preparandiál, ~i, preparandială, ~e a. (înv.) **şcoală preparandală** (şi f.), şcoală normală. [***Preparand*** + ***-al***].

preparandiál, ~i, preparandială, ~e a. (înv.) care ţine de preparandie, referitor la preparandie. [***Preparandie*** + ***-al***].

preparándie, preparandii f. (înv.) şcoală normală (pentru pregătirea învăţătorilor); seminar teologic; (p. gener.) şcoală; (p. ext.) proces de învăţămînt desfăşurat într-o asemenea şcoală: *cei mai mulţi ... veniseră la preparandie ca să se facă dascăli.* SL. [Din lat. ***praeparandia,*** germ. ***Präparanden(schule)***].

preparandíst, ~şti, preparandistă, ~e m., f. (înv.) elev sau absolvent al unei preparandii; preparand: *un atestat că este preparandist.* SL. [***Preparandie*** + ***-ist***].

preparáre, preparări f. acţiunea de a (se) prepara şi rezultatul ei; pregătire: *Felix se arătă gata să înceapă prepararea.* CĂL. [V. ***prepara***].

preparát[1], preparate n. **1.** faptul de a (se) prepara; (concr.) produs rezultat dintr-o operaţie de preparare; **2.** (spec.) produs alimentar fabricat industrial: *preparate culinare.* [V. ***prepara***].

preparát[2], ~ţi, preparată, ~e a. **1.** care a fost pregătit pentru a fi mîncat sau băut, gătit: *bucate preparate;* **2.** (rar) pregătit, competent: *să lăsăm altora, mai preparaţi pentru aceasta, sarcina de a filosofa.* CAR. [V. ***prepara***].

preparatíve f. pl. pregătiri (speciale) în vederea unei acţiuni; acţiuni premergătoare; preliminarii: *toate acele preparative se făceau pentru celebrarea intrării ... maiestăţii sale elenice.* FIL. [Din fr. ***préparatifs***].

preparatór, ~i, preparatoáre a. **1.** care pregăteşte, care aranjează din timp ceva; pregătitor: *acţiuni militare preparatoare sau defensive.* CĂL.; **2.** care instruieşte, pregăteşte elevi, studenţi: *şcoală preparatoare;* **an preparator, a)** ciclu de cursuri postliceale (în perioada interbelică) care asigurau pregătirea candidaţilor la concursul de admitere în unele instituţii de învăţămînt superior: *la Politehnica din Paris nu se intră fără un an preparator.* GHEŢIE; **b)** primul an de studii pentru studenţii străini, cînd aceştia învaţă limba în care urmează să studieze. // m., f. **1.** persoană care prepară, prelucrează ceva: *preparator de vopsele;* **2.** membru al corpului didactic universitar care ocupă prima treaptă din ierarhia universitară: *salariile preparatorilor sînt foarte mici;* **3.** persoană care dă lecţii particulare; meditator: *ai nevoie de un preparator la matematică?* (şi: (înv.) **preparatoriu**). [***Prepara*** + ***-tor***].

preparatóriu a. v. preparator.

preparáţie, preparaţii f. **1.** (astăzi rar) preparare, pregătire: *prezentarea eroilor e directă şi fără nici o preparaţie de decor.* CĂL.; **2.** (prepararea unui) produs special pentru analize de laborator, pentru cercetări: *preparaţie anatomică;* **3.** pregătire, instruire a unui elev în particular; meditaţie: *fetiţa ... ar avea nevoie de o preparaţie serioasă la franceză.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **preparaţiune**). [Din fr. ***préparation,*** lat. ***praeparatio, -onis***].

preparaţiúne f. v. preparaţie.

prepeleác, prepelece n. **1.** par cu crăcane scurte înfipt în pămînt, pe care se ţin oalele (de lut) sau se atîrnă diverse obiecte la scurs, la uscat; par de oale: *pentru un loc de prepeleag.* POP.; **a fi gol prepeleac,** a fi sărac, neîmbrăcat; **2.** înjghebare de prăjini cu crăcane pe care se clădesc căpiţele de fîn, de trifoi etc.; **3.** scară rudimentară formată dintr-un stîlp prin care sînt trecute cuie lungi de lemn servind drept trepte: *căutau loitre şi prepelece ca să dea năvală la Cetăţuie, să saie peste zid.* NEC.; (şi: **prepeleag, prepelici**). [Et. nec.].

prepeleág n. v. prepeleac.

prepelicár, prepelicari m. rasă de căini de vînătoare, de talie mare, cu urechile lăsate în jos, folosită pentru vînatul mic (prepeliţe, potîrnichi etc.); brac[2]: *prepelicarii ... căutau vînatul şi-l aduceau înaintea vînătorului.* FIL. [***Prepeliţă*** + ***-ar***].

prepelíci n. v. prepeleac.

prépeliță, prepelițe f. 1. pasăre migratoare de cîmpie din ordinul galinaceelor, de culoare brună cu dungi albe și negre pe spate, cu glas plăcut dar monoton, vînată pentru carnea ei gustoasă; pitpalac (*Coturnix coturnix*): *vînător de iepuri și de prepelițe.* NEGR.; (fam.) **a prins prepelița de coadă**, s-a îmbătat; 2. carnea preparată a acestei păsări: *prepelițe împănate, în țiglă subțire de lemn.* CĂL. [Din bulg., sb. ***prepelica***].

prepeliți, prepeliți m. (pop.) bărbățușul prepeliței. [***Prepeliță*** + *-oi*].

prepodóbnă f. v. preapodobnă.

preponderá, pers. 3 **preponderează** vb. (intr.) a fi preponderent; a precumpăni, a predomina: *femeile preponderează în clasele avute.* C.L. [Din fr. ***prépondérer,*** lat. ***praeponderare***].

preponderánt a. v. preponderent.

preponderánță f. v. preponderență.

preponderént, ~ți, preponderentă, ~e a. 1. care întrece în număr, în greutate, în cantitate; care are mai multă importanță, valoare, autoritate etc.; predominant, precumpănitor: *agricultura era preponderentă;* (adv.) *opinia publică românească a fost, în interbelic, preponderent democratică.* D.; 2. (înv.) majoritar: *cererea votului preponderant.* EM.; (și: (înv.) **preponderant**). [Din fr. ***prépondérant,*** lat. ***praeponderans, -ntis***].

preponderénță, preponderențe f. calitatea a ceea ce este preponderent; superioritate (în număr, în cantitate, în importanță, în valoare etc.); precumpănire, predominare: *preponderența proprietarilor mari.* MAIOR.; **în preponderență,** în cea mai mare parte: *modele îmbrăcămintei umane au fost în preponderență dictate de orientări stilistice.* BL.; (și: **preponderanță**). [Din fr. ***prépondérance,*** germ. ***Präponderanz***].

prepotént, ~ți, prepotență, ~e a. (livr.) atotputernic; autoritar; foarte influent: *e prepotent ..., e bătrînul care uzează și abuzează de calitatea sa senilă.* CĂL. [Din lat. ***praepotens,*** germ. ***präpotent***].

prepoténță, prepotențe f. (livr.) atotputernicie; autoritate (absolută): *orgoliul de clasă și mîndria națională sînt proprii tuturor popoarelor, iar prepotența o atitudine tipică a seniorului canonic.* CĂL. [Din fr. ***prépotence,*** germ. ***Präpotenz***].

prepotrivíre, prepotriviri f. operație de ajustare a formei pentru tipar înalt înainte de a fi introdusă în mașina de tipar pentru potrivire. [***Pre-***[2] + ***potrivire***].

prepézit, prepoziți m. 1. (înv.) căpetenie, șef; 2. cleric catolic care îndeplinește o funcție administrativă importantă în organizarea bisericească: *era însoțită de ... canonicul Bodea, prepozit capitular al episcopiei Gherlei și Clujului.* GHEȚIE; 3. reprezentant al puterii în Imperiul Roman, numit temporar în fruntea unei colectivități sau a unui oficiu special; 4. mare maestru al palatului imperial în Imperiul Bizantin. [Din lat. ***praepositus,*** germ. ***Präpositus***].

prepozitív, ~i, prepozitivă, ~e a. (gram.; rar) 1. de natura prepoziției; care se întrebuințează ca prepoziție: *„a" din „amiros" e o particulă prepozitivă;* 2. care se pune înaintea altui cuvînt; proclitic: *articolul românesc e prepozitiv înaintea numelor proprii masculine.* [Din fr. ***prépositif***].

prepozitúră, prepoziturí f. demnitate, funcție de prepozit. [Din lat. ***praepositura,*** it. ***prepositura***].

prepozíție, prepoziții f. parte de vorbire neflexibilă care exprimă raporturi sintactice de dependență între părțile unei propoziții, legînd două părți de propoziție diferite (ex.: de, despre, la, pe, sub); (și: **prepozițiune**). [Din lat. ***praepositio, -onis,*** fr. ***préposition***].

prepoziționál, ~i, prepozițională, ~e a. construit cu ajutorul unei prepoziții: *construcții prepoziționale.* [Din fr. ***prépositionnel,*** germ. ***präpositional***].

prepozițiúne f. v. prepoziție.

preprínt, preprinturi n. lucrare multiplicată, difuzată separat (înainte de a apărea într-o publicație, de a fi tipărită). [Din engl. ***preprint***].

prepuiélnic, ~ci, prepuielnică, ~ce a. (înv. și reg.) bănuitor, neîncrezător: *călăul prepuielnic hrănește-un cuget rău.* AL. [***Prepune*** + *-elnic*].

prepuitór, ~i, prepuitoáre a. (înv.) bănuitor, suspicios: *prepuitoarea și neodihnita firea turcească.* N.COSTIN. // m. denunțător, delator. [***Prepune*** + *-ător*].

prepúne, prepún vb. 1. (înv.; tr.) a pune, a așeza înainte; a pune în loc, a înlocui: *predosloviia hronicului lui Ureche ... a o prepune au îndrăznit.* CANT.; 2. (tr.) a presupune ceva; a intra la bănuieli; a suspecta: *nici prepunea vreun rău.* NEGR.; 3. (înv. și reg.; tr.) a prevesti: *de multe ori ... am prepus și eu semne bune.* SAD.; 4. (reg.; tr.) a însărcina pe cineva cu o anumită funcție; a numi într-un post: *mi se pare că Ilie o să fie prepus socotitor.* PR.; 5. (înv. și reg.; tr.) a cunoaște (de mai înainte): *iată-mă-s ... lîngă o persoană pe care nici măcar nu o prepun.* AL.; 6. (rar; refl.) a se lăsa antrenat la ceva: *cînd te prepui la un pahar, două ..., îți pierzi capul.* CAR. [Lat. ***praeponere***].

prepunére, prepuneri f. (înv. și reg.) acțiunea de a prepune și rezultatul ei; presupunere; bănuială; suspiciune: *biruință fără îndoință și supunere fără prepunere urmează.* CANT. [V. ***prepune***].

prepús[1], prepusuri n. (înv. și pop.) bănuială, presupunere; suspiciune: *prepusurile se schimbase în siguranță.* OD. [V. ***prepune***].

prepús[2], ~și, prepusă, ~e a. 1. adăugat, pus înainte: *cuvinte prepuse sau postpuse;* 2. (pop.) presupus[2]; bănuit, suspectat; care ascunde intenții răuvoitoare: *alesul ei, îndată ce va afla despre nunta prepusă, va veni călare cu ostașii săi.* MAT. // m. (jur.) persoană care săvîrșește acte juridice sau îndeplinește o sarcină oarecare după indicațiile și sub controlul altei persoane și în interesul acesteia: *Barbu Căuș e numai un prepus al avocatului.* ST. [V. ***prepune***].

prepúț, prepuțuri n. (anat.) cută a pielii care acoperă extremitatea anterioară a penisului: *prepuțul se excizează la circumcizie;* (și: **prepuțiu**). [Din lat. ***praeputium,*** fr. ***prépuce***].

prepúțiu n. v. prepuț.

prerafaelísm n. (rar) prerafaelitism: *prerafaelismul fixează sensul propriu al artei italiene dinainte de Renaștere.* BL. [Din fr. ***préraphaélisme***].

prerafaelíst, ~ști, prerafaelistă, ~e m., f. (rar) prerafaelit: *ești, nu te supăra, prerafaelist curat, un idealist ultraeterat.* CĂL. [***Prerafael(ism)*** + *-ist*].

prerafaelít, ~ți, prerafaelită, ~e a. și m., f. (adept) al prerafaelitismului; prerafaelist: *Gala Galaction are sporadic gingășii de prerafaelit.* CĂL. [Din fr. ***preraphaélite***].

prerafaelitísm n. 1. curent artistic apărut în Anglia la mijlocul sec. al XIX-lea, care, fixînd apogeul picturii în operele predecesorilor lui Rafael, a militat pentru întoarcerea la puritatea artei acestora; prerafaelism: *prerafaelismul, continuă Ioanide, nu e totul.* CĂL.; 2. curent estetizant în literatura sec. al XIX-lea care, condamnînd poezia decadentă, cultivă puritatea literaturii înaintașilor. [Din fr. ***préraphaélitisme***].

prerepartizáre, prerepartizări f. repartizare prealabilă care se poate definitiva ulterior. [***Pre-***[2] + ***repartizare***].

prerevoluționár, ~i, prerevoluționară, ~e a. care a fost, s-a întîmplat înaintea unei revoluții, caracteristic perioadei dinaintea unei revoluții: *cîteva anecdote – întîmplări – prerevoluționare pot arăta ... care era spiritul poporului la începerea revoluției.* C.GANE. [***Pre-***[2] + ***revoluționar***].

preríe, prerii f. tip de vegetație ierboasă, caracteristică pentru unele regiuni ale Americii de Nord și Canadei, cu relief de cîmpii ușor vălurite și de podișuri netede, cu climă temperat-continentală; regiune de stepă (în America de Nord și Canada) cu asemenea tip de vegetație: *grandoarea istoriilor americane cu imense prerii și cete de bizoni.* CĂL.; (și: **preerie**). [Din fr., engl. ***prairie***].

prerogatívă, prerogative f. 1. împuternicire, privilegiu exclusiv acordat unor funcții sau demnități (și persoanelor care le dețin): *profitînd de prerogativele puterii, persecută partidele și se servesc cu tot ce este depravat.* BOL.; *prerogativele politice s-au prefăcut în drepturi private.* EM.; 2. (p. gener.) facultate, atribut specific unor ființe; avantaj, superioritate: *cuvîntul e prerogativa omului.* [Din fr. ***prérogative,*** lat. ***praerogativa***].

preromán, ~i, preromană, ~e a. care a existat înaintea venirii romanilor pe un anumit teritoriu, care datează din această perioadă: *civilizații preromane.* [***Pre-***[2] + ***roman***].

preromántic, ~ci, preromantică, ~ce a. care aparține, care este specific preromantismului, referitor la preromantism: *naturaliștii preromantici și romantici ... sînt ... precursorii pregătitori ai teoriei transformismului.* BL. // m., f. creator de opere aparținînd preromantismului; adept al preromantismului: *preromanticul Young scosese o lecție de reculegere și cucernicie.* V.R. [Din fr. ***préromantique***].

preromantísm n. curent literar și artistic apărut în sec. al XVIII-lea, care, respingînd canoanele clasicismului, anticipează tendințele romantismului și marchează principalele direcții ale acestuia: *la deflnirea preromantismului, cu toate bunele surse folosite ..., a avut de învins mari dificultăți.* R.L. [Din fr. ***préromantisme***].

prerúmpe, prerúmp vb. (înv.; tr.) a întrerupe (un discurs): *prerumpînd cuvîntul* [craiului], *zise cu mirare.* PANN. [Din lat. ***praerumpere***].

presá, presez vb. (tr.) 1. a exercita o presiune, o apăsare asupra unui obiect, a unui material, pentru a-l comprima, pentru a-i da o anumită formă, pentru a extrage lichidul din el; 2. a pune sub o greutate oarecare, a apăsa (părți de) plante așezate în prealabil între foi de hîrtie (sugativă), pentru a le usca și conserva; 3. (fig.) a constrînge pe cineva să acționeze într-un anumit fel: *îl presează familia să se însoare;* 4. (fig.) a nu (mai) da răgaz; a grăbi, a zori: *timpul ne presează.* [Din fr. ***presser***].

presáj n. (rar) presare. [Din fr. ***pressage***].

presánt, ~ți, presantă, ~e a. 1. care exercită o presiune, o constrîngere: *împrejurări presante;* 2. (fig.) care necesită o rezolvare urgentă, care nu suportă amînare; stringent; imperios: *am putut achita cîteva datorii presante.* GHEȚIE. [Din fr. ***pressant***].

presáre, presări f. acțiunea de a presa și rezultatul ei; presiune, apăsare; constrîngere, presaj, presat[2]. [V. ***presa***].

presát[1], ~ți, presată, ~e a. 1. care a fost supus unei presiuni; comprimat, îndesat: *drojdii presate;* 2. conservat prin apăsare sub o greutate oarecare și prin uscare între foi de hîrtie (sugativă): *îi arătai floarea presată și o rugai să mi-o înapoieze.* EL. [V. ***presa***].

presát[2] n. presare: *pune flori la presat.* [V. ***presa***].

presatór, ~i, presatoáre m., f. presor: *mama ei lucra ca presatoare într-un atelier mecanic.* CĂRT. [***Presa*** + *-tor*].

présă, prese f. 1. dispozitiv, maşină care serveşte la presarea unor obiecte, a unor materiale: *pe un cîmp deschis ... se afla moara ... şi presa de ulei.* PR.; *presă hidraulică;* **2.** maşină simplă de tipărit prin presarea hîrtiei pe un zaţ acoperit cu cerneală tipografică sau de imprimat în gravură: *presă tipografică; presă litografică.* // (la sg.) **1.** (şi **presă scrisă**) totalitatea publicaţiilor cotidiene şi periodice prin care se oferă informaţii de interes public: *cînd presa este-n jug se formă conspiraţii.* BOL.; *presa ... însemnează tot ce este mai concentrat laolaltă, mai sintetic şi mai universal.* ARG.; *presa e a patra putere într-un stat democratic;* **presă audiovizuală**, totalitatea informaţiilor transmise prin radio şi televizor; a **avea presă bună** (sau **proastă**), a avea reputaţie bună (sau rea); **2.** profesiunea de gazetar; activitate jurnalistică; ziaristică, publicistică, gazetărie: *cunoşti misiunea sîntă şi luminătoare a presei?* AL.; **3.** (concr.; col.) ziarişti, gazetari; publicişti: *avea legături cu lumea presei.* GHEŢIE; **conferinţă de presă**, întîlnire în cadrul căreia o personalitate politică, culturală etc. face o expunere sau declaraţii şi răspunde la întrebările reprezentanţilor presei scrise şi audiovizuale. [Din fr. *presse*].

presădí, presădesc vb. (pop.; tr.) a răsădi, a transplanta: *flori şi-a presădit, flori şi-a altoit.* POP. [Din sl. *přěsaditi*].

presădíre, presădiri f. (pop.) acţiunea de a presădi şi rezultatul ei. [V. *presădi*].

presădít, ~ţi, presădită, ~e a. (pop.) răsădit, transplantat: *sălcioară presădită.* POP. [V. *presădi*].

presără, presár şi (reg.) **presărez** vb. (tr.) **1.** a pune pe deasupra, puţin cîte puţin, sare, (p. ext.) făină, griş, nisip etc.; a împrăştia, a răspîndi peste ceva; a acoperi o suprafaţă cu un strat subţire dintr-o materie pulverulentă, granulată etc.: *să te tai şi să presari sare pe crestături.* DELAVR.; (fig.) *soarele ... presăra pulbere de argint în văzduh.* REBR.; **2.** a pune din loc în loc, a arunca ici şi colo cîte puţin; a împestriţa: (fig.) *[i]şi presăra studiile cu ace polemice.* CĂL.; *era o scrisoare presărată cu expresii juridice.* GHEŢIE; (şi: **presura**). [*Pre*[1] + *sără*].

presărare, presărări f. acţiunea de a presăra şi rezultatul ei. [V. *presăra*].

presărát n. (rar) faptul de a presăra: *faci dintr-un împărat nici praf cît într-un presărat.* ARG. [V. *presăra*].

presărătór, ~i, presărătoare a. şi m., f. (persoană) care presară pulberi, granule etc. // n. parte componentă a instalaţiei de fabricat plăci aglomerate din aşchii de lemn. [*Presăra* + *-ător*].

presărătúră, presărături f. ceea ce se presară. [*Presăra* + *-ătură*].

presbít a. şi m., f. v. **prezbit.**

presbiterián m., f. v. **prezbiterian.**

presbiterianísm n. v. **prezbiterianism.**

presbitériu m. v. **prezbiteriu.**

presbitíe f. v. **prezbiţie.**

preschimbă, preschímb vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) schimba radical; a (se) transforma: [**luna**] *s-apropie de dînsul preschimbată în fecioară.* EM.; *ci doar în limba ta durerea poţi s-o mîngîi, iar bucuria s-o preschimbi în cînt.* VIERU; **2.** (tr.) a da, a seta un lucru în schimbul altuia (cam de aceeaşi valoare); a face schimb: *cîte fete le întîlnesc, preschimb cu ele glume uşoare.* AL.; (fig.) *cerul şi pămîntul preschimbă sărutări.* AL.; (rar) **a preschimba cuvinte**, a sta de vorbă, a vorbi: *vezi doi oameni ... cum preschimbă trei cuvinte şi-apoi grabnic se despart.* I.NEGR. [*Pre*[1] + *schimba*].

preschimbáre, preschimbări f. **1.** faptul de a (se) preschimba; prefacere, transformare, modificare: *nu mă învoiesc cu preschimbarea pluralului în singular.* MACED.; **2.** schimbare a ceva cu altceva; cedare a unui lucru în schimbul altuia (cam de acelaşi fel, de aceeaşi valoare); schimb: *după cîteva preschimbări de argumente.* AL.; *poliţi ... vin necontenit la preschimbare.* SAD. [V. *preschimba*].

preschimbát, ~ţi, preschimbată, ~e a. transformat, modificat; prefăcut[1]. [V. *preschimba*].

prescríe, prescriu vb. **1.** (înv.; tr.) a transcrie, a copia un text; a reproduce în scris: *să prescriu manuscriptul meu.* AL.; **2.** (tr.) a stabili, a indica ceea ce trebuie să se facă; (spec.) a recomanda un medicament, un tratament, o dietă: *medicul ... îi prescrisese un medicament contraindicat.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a dispune, a hotărî; a prevedea: *articolele ... din constituţie prescriu că ...* MAIOR.; *principiul descentralizator prescrie a se lăsa localităţilor dreptul de acţiune.* EM.; **4.** (jur.; refl. pas.) a se stinge, a înceta prin prescripţie; a-şi pierde valabilitatea: *s-a prescris vina mea contra monarhiei.* CAR. [Din lat. *praescribere,* fr. *prescrire*].

prescríere, prescrieri f. (rar) acţiunea de a prescrie şi rezultatul ei. [V. *prescrie*].

prescrípt, prescripte n. (înv.) prescripţie: *a reînvia prescriptele celor XII table.* MAIOR. [Din lat. *praescriptum*].

prescriptíbil, ~i, prescriptibilă, ~e a. (jur.) care poate fi prescris; care este supus prescripţiei: *drepturi prescriptibile.* [Din fr. *prescriptible*].

prescriptibilitáte f. însuşirea de a fi prescriptibil. [Din fr. *prescriptibilité*].

prescriptivísm n. teorie despre judecăţile morale potrivit căreia funcţia primordială a acestora constă în a prescrie direcţii de acţiune. [Din fr. *prescriptivisme*].

prescrípţie, prescripţii f. **1.** indicaţie, dispoziţie, prevedere (impusă printr-o lege, printr-un regulament etc.); prescript: *cer să fiu judecată şi pedepsită conform prescripţiilor legii.* PETR.; **2.** recomandare, indicaţie de tratament, de dietă dată de medic unui bolnav; reţetă, aviz medical: *neputinţa de a se hrăni conform prescripţiilor.* GHEŢIE; **3.** (jur.) stingere a unui drept la acţiune sau la executarea unei hotărîri prin neexercitarea lui în termenul prevăzut de lege; dobîndire a dreptului de proprietate asupra unui lucru prin posedarea lui, cu bună credinţă, un anumit timp: *şcoala Bărnuţiu tinde ... a anula validitatea proprietăţilor bazate pe moştenire ... sau pe prescripţie.* MAIOR.; **4.** (şi **prescripţie tehnologică**) normă scrisă privind condiţiile tehnice care trebuie respectate la proiectarea, executarea şi întreţinerea unei instalaţii, a unei maşini, a unui aparat etc.; (şi: **prescripţiune**). [Din fr. *prescription,* lat. *prescriptio, -onis*].

prescripţiúne f. v. **prescripţie.**

prescrís, ~şi, prescrisă, ~e a. **1.** indicat, recomandat; prevăzut, stabilit: *frecvenţă* [cursurile] *cu conştiinciozitate ..., trecîndu-şi toate examenele prescrise.* GHEŢIE; *tratament prescris;* **2.** (jur.; despre pedepse penale, drepturi de proprietate) care şi-a pierdut valabilitatea prin prescripţie. [V. *prescrie*].

prescúră, prescuri f. pîinişoară sfinţită, de obicei în formă de cruce, din care se pregăteşte cuminecătura şi se taie anafura; (p. ext.) colac care se împarte la înmormîntări, parastase etc.: *a dat drumeţei un corn de prescură şi un păhăruţ de vin.* CR.; *unii păn' la cununie nu mînîncă nimic, afară de prescură.* POP. [Din sl. *proskura*].

prescuríţă, prescuriţe f. plantă erbacee cu tulpina scurtă, cu frunzele dispuse în rozetă şi cu florile albe-gălbui, care creşte pe stînci (*Sempervivum soboliferum*); (p. restr.) floarea acestei plante: *ştergare de borangic cu flori ..., cu crinul, trandafirul, prescuriţa.* C.L. [*Prescură* + *-iţă*].

prescurtá, prescurtez vb. (tr.) **1.** a reduce dimensiunile unui text (concentrînd ideile, suprimînd părţile neesenţiale); a face mai scurt: *trebuie să prescurtez povestea acestor începuturi pentru că este lungă şi destul de comună.* GAL.; **2.** (spec.) a abrevia (un cuvînt, un titlu etc.). [*Pre*[1] + *scurta*].

prescurtáre, prescurtări f. **1.** acţiunea de a prescurta şi rezultatul ei; **2.** abreviere; (concr.) cuvînt, titlu abreviat: *noi îi zicem prin prescurtare Agă.* GANE; *lista prescurtărilor se găseşte la începutul cărţii;* **3.** rezumat, compendiu: *o prescurtare de legi.* NEGR. [V. *prescurta*].

prescurtát, ~ţi, prescurtată, ~e a. **1.** scurtat, redus: *text prescurtat;* **2.** abreviat: *cuvinte prescurtate.* [V. *prescurta*].

preseísmic, ~ci, preseismică, ~ce a. care precedă mişcările seismice. [*Pre-*[2] + *seismic*].

preselectá, preselectez vb. (tr.) a selecţiona în prealabil. [*Pre-*[2] + *selecta*].

preselectáre, preselectări f. acţiunea de a preselecta; preselecţie. [V. *preselecta*].

preselectát, ~ţi, preselectată, ~e a. selectat în prealabil. [V. *preselecta*].

preselectór, preselectoare n. **1.** dispozitiv care pregăteşte schimbarea de viteză; **2.** mecanism de comutaţie din ansamblul unui schimbător telefonic automat, cu preselecţie directă, pentru abonat chemător; **3.** circuit oscilant montat la intrarea unui radioreceptor pentru mărirea selectivităţii acestuia. [Din fr. *présélecteur*].

preselécţie, preselecţii f. **1.** selecţie prealabilă unui concurs; preselectare; preselecţionare; **2.** reglaj preliminar la un aparat care permite selectarea automată a modului de funcţionare ales; **3.** operaţie de căutare a unui selector într-o instalaţie telefonică automată cu grupări de selectare. [Din fr. *présélection*].

preselecţionáre, preselecţionări f. (rar) preselecţie. [*Pre-*[2] + *selecţionare*].

présen n. v. **presenă.**

présenă, presene f. (reg.) curea a hamului sau a şeii, care trece pe sub pieptul calului; (şi: **preasenă, presen**). [Din sb. *prsina*].

presentiménţ, presentimente n. presimţire: *cuprinsă de acel presentiment profetic, ce însoţeşte ... un amor.* HASD.; *mă cuprinse o furie, stîrnită de un presentiment obscur.* PR. [Din fr. *pressentiment*].

presérie, preserii f. fabricare industrială în număr limitat a unui obiect înainte de a se trece la producţia în serie a acestuia. [Din fr. *présérie*].

presesiúne, presesiuni f. perioadă în care se dau examene, înaintea sesiunii propriu-zise. [*Pre-*[2] + *sesiune*].

presetúpă, presetupe f. (tehn.) presgarnitură. [Din fr. *presse-étoupe*].

presezón, presezoane n. perioadă dinaintea sezonului turistic: *vom merge la mare în presezon.* [*Pre-*[2] + *sezon*].

presgarnitúră, presgarnituri f. garnitură de etanşare a unui organ mobil al unei maşini, formată de obicei dintr-un manşon metalic căptuşit cu azbest, piele, cauciuc etc. şi dintr-un inel de presiune, montată astfel încît să permită mişcarea acestui organ; presetupă. [Din fr. *presse-garniture*].

presimţămînt, presimţăminte n. (înv.) presimţire: *presimţămîntul meu era adevărat: tu nu mă iubeşti.* BOL. [*Presimţi* + *-mînt;* cf. fr. *pressentiment*].

presímţ, presimţuri n. (înv. şi reg.) presimţire: *se zguduia adînc, ca la presimţul unei nenorociri apropiate.* AG. [De la *presimţi*].

presimţí, presímt vb. (tr.) a simţi dinainte, vag şi instinctiv, ce urmează să se întîmple: *presimt că mi-a sosit sfîrşitul.* SAD. [*Pre-*[2] + *simţi*; cf. fr. *pressentir*].

presimţíre, presimţíri f. faptul, capacitatea de a presimţi; sentiment vag, instinctiv că ceva urmează să se întîmple; presentiment, presimţ, presimţămînt; premoniţie: *presimţiri negre îl încercau.* GHEŢIE. [V. ***presimţi***].

présing, presinguri n. **1.** tactică prin care fiecare dintre jucătorii unei echipe sportive aflate în apărare îşi supraveghează în permanenţă adversarul direct, pentru a-i anihila acţiunile ofensive; **2.** predominare în iniţiativa de joc; atac puternic şi continuu asupra adversarului. [Din engl. ***pressing***].

presinterizáre, presinterizări f. sintetizare anterioară celei finale, făcută la o temperatură mai mică şi efectuată pentru a conferi obiectului calitatea de a putea fi prelucrat mecanic. [***Pre-²*** + ***sinterizare***].

presístolă, presistole f. (fiziol.) fază din diastolă care precedă sistală. [Din fr. ***présystole***].

presiúne, presiuni f. **1.** forţă care apasă pe suprafaţa unui corp; apăsare: *cercevelile ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi.* EM.; **presiune atmosferică,** presiune exercitată de atmosferă asupra suprafeţei pămîntului şi a corpurilor aflate pe ea, variind în funcţie de condiţiile atmosferice, de altitudine etc.; **presiune arterială,** tensiune arterială: *ar vrea să plece cîteva luni în Franţa, să-şi îngrijească presiunea arterială.* EL.; (bot.) **presiune radiculară,** presiune formată în celulele vii ale rădăcinii care împinge apa în rădăcină şi tulpină; **2.** (fiz.) mărime egală cu raportul dintre intensitatea unei forţe care se exercită perpendicular (şi uniform) pe o suprafaţă şi aria acelei suprafeţe; **3.** (fig.) constrîngere; influenţă exercitată asupra cuiva sau a ceva prin constrîngere: *revoluţionarii nu făceau presiune asupra Camerei.* BOL.; *creşterea deficitelor bugetare a sporit mereu presiunile inflaţioniste;* **grup de presiune,** grup de interese al căror scop este influenţarea factorilor decizionali politici. [Lat. ***pressio, -onis,*** fr. ***pression***].

presocialíst, ~şti, presocialistă, ~e a. anterior socialismului: *concepţii presocialiste.* [***Pre-²*** + ***socialist***].

presocrátic, ~ci, presocratică, ~ce a. anterior (filozofiei) lui Socrate. // m., f. pl. denumire generică pentru filozofii care au precedat pe Socrate (şcoala din Milet, eleaţii, Anaxagora, Empedocle, Leucip, Democrit ş.a.): *presocraticii cultivă reminiscenţele unei puternice imaginaţii mitice.* BL.; *poţi avea un acces bun la presocratici fără a-i fi luat la cunoştinţă prin Heidegger.* PATAP. [Din fr. ***présocratique,*** germ. ***presokratisch***].

presór, ~i, presoáre m., f. muncitor care lucrează la o presă; presator. // n. dispozitiv la maşina de cusut, format dintr-o tijă verticală cu picioruş, care ţine presat materialul pe placa maşinii. [Din fr. ***presseur***].

presoreceptór, presoreceptori m. terminaţie nervoasă din pereţii vaselor sangvine, sensibilă la modificările de presiune din aceste vase. [***Presiune*** + ***receptor***].

presortáre, presortări f. sortare prealabilă. [***Pre-²*** + ***sortare***].

presostát, presostate n. aparat pentru măsurarea, controlul şi reglarea presiunii unui fluid dintr-o incintă. [Din fr. ***pressostat***].

presşpán, presşpanuri n. carton dur, rezistent, satinat, de obicei de culoare brună-portocalie, întrebuinţat în industria electrotehnică (ca izolant), în poligrafie etc.; (şi: **preşpan**). [Din fr. ***presspahn,*** germ. ***Presspan***].

prespapiér, prespapieruri n. obiect greu (decorativ) de birou, care se aşază peste hîrtii pentru a le împiedica să se împrăştie. [Din fr. ***presse-papiers***].

prespăláre, prespălări f. spălare prealabilă în scopul ameliorării spălării propriu-zise. [***Pre-²*** + ***spălare***].

prespălát, ~ţi, prespălată, ~e a. spălat în prealabil în scopul ameliorării spălării propriu-zise; (p. ext.) decolorat: *blugi prespălaţi.* [De la ***prespălare***].

prestá, prestez vb. (tr.) a desfăşura o activitate, a efectua o muncă; a face, a furniza un serviciu; **a presta (un) jurămînt,** a depune un jurămînt în condiţiile prevăzute de lege sau de uz; **a presta omagiu** (sau **jurămînt de credinţă**), a depune jurămîntul de credinţă şi supunere faţă de suzeran: *va veni să presteze la Colomeea jurămînt de credinţă regelui său.* SAD. [Din lat. ***praestare***].

prestabílí, prestabilésc vb. (tr.) a stabili, a fixa dinainte, cu anticipaţie; a prefige: *proporţiile unui edificiu sînt prestabilite.* CĂL. [***Pre-²*** + ***stabili***].

prestabilít, ~ţi, prestabilită, ~e a. stabilit, fixat dinainte; prefipt: *călătorise ... după un itinerar prestabilit.* CĂL.; **armonie prestabilită,** sistem imaginat de Leibniz, pentru a explica acordul între fizicul şi moralul omului. [V. ***prestabili***].

prestánt, ~ţi, prestantă, ~e a. cu prestanţă, impunător: *persoană prestantă; ţinută prestantă.* [Din it. ***prestante***].

prestánţă f. aspect impozant al unei persoane; ţinută, atitudine impunătoare, gravă, demnă: *avea un soi de prestanţă fizică, care-i venea şi din pricină că hainele croite la Paris îl îmbrăcau de minune.* PETR.; *prestanţa profesorului.* [Din lat. ***praestantia,*** fr. ***prestance***].

prestáre, prestări f. acţiunea de a presta şi rezultatul ei; prestaţie; **prestarea jurămîntului,** depunere a jurămîntului în condiţiile prevăzute de lege sau de uz; **prestări de servicii,** activităţi constînd în operaţiuni de confecţionare, reparare, întreţinere a unor bunuri materiale, precum şi în efectuarea unor servicii în scopul satisfacerii nevoilor de consum. [V. ***presta***].

prestatál, ~i, prestatală, ~e a. anterior formării statului: *formaţiuni prestatale.* [***Pre-²*** + ***statal***].

prestatór, ~i, prestatoáre a. şi m., f. (persoană, întreprindere) care prestează o muncă, o activitate: *prestatori de servicii.* [***Presta*** + ***-tor***].

prestáţie, prestaţii f. **1.** prestare; **prestaţie de jurămînt,** prestare a jurămîntului; **2.** formă de impozit constînd în efectuarea unei munci sau în predarea unor produse, a unei sume de bani pentru realizarea unor lucrări de interes public; muncă depusă, sumă de bani, produse care constituie această formă de impozit: *cerere de bani în prestaţiuni calculate pe preţuri de batjocură.* EM.; *au venit cu încasările pentru prestaţii.* SAD.; **3.** (jur.) obiectul unei obligaţii constînd într-o acţiune sau inacţiune (predarea unui lucru, prestarea unui serviciu); **4.** (p. gener.) obligaţie materială; (şi: **prestaţiune**). [Din fr. ***prestation,*** lat. ***praestatio, -onis***].

prestaţiúne f. v. prestaţie.

prestăvălí, prestăvălesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) rostogoli; (şi: **prăstăvăli**). [***Preste*** + ***tăvăli***].

préste prep. v. **peste.**

prestelár, ~i, prestelară, ~e a. care a existat înainte de a fi luat naştere stelele; **materie prestelară,** materie din care se nasc stelele. [Din fr. ***préstellaire,*** engl. ***prestellar***].

prestélcă f. v. **pestelcă.**

prestéţă, presteţe f. (franţuzism; rar) promptitudine şi agilitate. [Din fr. ***prestesse***].

prestidigitatór, prestidigitatori m. **1.** specialist în prestidigitaţie; scamator: *urmară un ghitarist în costum spaniol ..., un prestidigitator.* GHEŢIE; **2.** (fig.) persoană cu o mare agilitate a mîinilor: *prestidigitator al clavecinului.* [Din fr. ***prestidigiteur***].

prestidigitáţie f. **1.** arta şi tehnica de a produce iluzii (optice) prin mişcări abile şi rapide ale mîinilor, prin trucuri etc.; iluzie (optică) astfel provocată: *primitivul nu vede tehnica, ci numai efectele prestidigitaţiei.* BL.; (fig.) *prestidigitaţie sublimă de idei.* CĂL.; **2.** (fig.) agilitate deosebită a mîinilor. [Din fr. ***prestidigitation***].

prestigiós, ~şi, prestigioásă, ~e a. care are prestigiu; care impresionează în mod deosebit, care se impune prin valoare, importanţă etc.: *asupra acestei fiinţe aşa de prestigioase apasă ascunsă cine ştie ce amărăciune.* CAR. [Din fr. ***prestigieux,*** lat. ***praestigiosus***].

prestígiu n. **1.** (înv.) iluzie atribuită magiei, vrăjii etc.: *se socoate sub prestigiul unui vis amăgitor.* AL.; **2.** (fig.) farmec, strălucire, atracţie: *intra oare în turburarea mea şi ceva din prestigiul acelui obraz atît de drag?* GAL.; *prestigiul elocvenţei;* **3.** autoritate morală; apreciere, consideraţie de care se bucură cineva sau ceva datorită calităţilor, valorii etc.: *ar fi devenit o scriere celebră ... dacă literatura română ar fi avut în ajutor prestigiul unei limbi universale.* CĂL.; *persoane interesate să compromită prestigiul instituţiei.* GHEŢIE; *prestigiul lucrului bine făcut.* R.L.; **de prestigiu,** care onorează; de mare importanţă, foarte valoros; prestigios: *lucrări de prestigiu.* [Din fr. ***prestige,*** lat. ***praestigium***].

prestimóniu n. venit afectat întreţinerii unui preot catolic. [Din lat. ***praestimonium***].

prestíssimo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) în tempo foarte rapid. // n. (parte dintr-o) compoziţie muzicală care se execută în acest tempo. [Cuv. it.].

présto adv. (muz., ca indicaţie de execuţie) în tempo rapid. // n. (parte dintr-o) compoziţie muzicală care se execută în acest tempo. [Cuv. it.].

prestól n. v. **pristol.**

presupoziţie, presupoziţii f. ceea ce este implicat ca premisă sau cadrul fundamental al gîndirii pentru a construi un argument valid ori un punct de vedere ce urmează a fi susţinut; (p. ext.) presupunere: *presupunea din partea domnişoarei presupoziţia că el nu înţelegea.* CĂL. [Din fr. ***présupposition***].

presupunctúră, presupuncturi f. gen de acupunctură, de origine asiatică, constînd în masarea şi presarea unor puncte ale tegumentului care sînt, din punct de vedere energetic, în legătură cu anumite organe ale corpului. [***Pres(iune)*** + ***(ac)upunctură***].

presupúne, presupún vb. (tr.) **1.** a avea drept condiţie şi premisă existenţa, prezenţa prealabilă a unui lucru; a fi condiţionat de ...; a implica: *ura presupune oarecare respect.* EM.; *libera alegere între bine şi rău ... presupune şi sancţiuni.* CĂL.; *orice efect presupune o cauză;* **2.** a admite în prealabil (şi provizoriu) că ceva este real, posibil, adevărat; a face supoziţia că ...; a fi de părere, a crede, a socoti; a prepune, a prezuma; a suspecta, a bănui: *presupuneam că e amestecată într-o istorie încîlcită.* GHEŢIE; *să presupunem că-i aşa cum spui;* **3.** (p. ext.) a prevedea, a-şi imagina: *ştirile pe care le auzim la radio le ştim sau le presupunem.* PR.; *nu puteam presupune că se va întîmpla aşa.* [***Pre-²*** + ***supune***; cf. lat. ***praesupponere,*** fr. ***présupposer***].

presupúnere, presupuneri f. faptul de a presupune; ceea ce este admis în prealabil ca posibil, real, adevărat; presupus[1], prepus[1], prepunere, supoziţie, ipoteză, prezumţie; bănuială: *oamenii fac fel de fel de presupuneri.* CĂL.; *presupunerea ta s-a adeverit.* [V. ***presupune***].

presupús[1], presupusuri n. presupunere; bănuială: *năşteau şi piereau ... presupusurile în mintea mea.* GANE; (fam.) **a-şi da cu presupusul,** a presupune: *Helena îşi dădu cu presupusul că Băliban a fost numit vicar.* GHEŢIE. [V. ***presupune***].

presupús[2], ~şi, presupusă, ~e a. despre care există presupunerea că este (într-un anumit fel); ipotetic, prezumtiv, prezumat, prepus[2], pre-

zumpt; bănuit, închipuit: *caută o funie ca să lege pe presupusul tîlhar.* FIL.; *zvonurile despre presupusa sa paternitate începură să circule prin saloane.* GHEŢIE. [V. ***presupune***].

presurá vb. v. **presăra.**

présură, presuri f. numele mai multor păsări (cîntătoare) din ordinul paseriformelor, familia fringilidelor, de mărimea vrăbiilor, cu ciocul scurt şi gros, cu coada lungă, bifurcată: **a)** (şi **presură galbenă** sau **aurie, de cîmp**) pasăre cîntătoare cu capul şi pîntecele galbene-aurii, cu coada şi vîrful aripilor negre (*Emberiza citrinella*); **b)** (şi **presură sură** sau **mare**) pasăre migratoare cu capul şi gîtul ruginii, cu pîntecele galben cu pete cafenii (*Emberiza calandra*); **c)** (şi **presură cu mustăţi** sau **mustăcioasă**) pasăre cu ciocul albastru-sur, cu corpul brun cu striaţii negre (*Emberiza cia*); **d)** (şi **presură cu barbă** sau **bărboasă**) pasăre cu capul şi gîtul măslinii, cu spatele roşcat (*Emberiza cirlus*); **e)** (şi **presură de trestie** sau **de stuf, dobrogeană**) vrabie-de-trestie (*Emberiza schoeniclus*); **f)** (şi **presură de grădină** sau **de vară**) ortolan (*Emberiza hortulana*): *cucul cîntă, mierle, presuri.* EM. [Et. nec.].

presurizá, presurizez vb. (tr.) **1.** a menţine o presiune normală într-o incintă etanşă (ex.: în cabina unui avion ce zboară la mare înălţime, a unei nave cosmice); **2.** a menţine o anumită presiune pentru a mări rezistenţa mecanică a elementelor ermetic închise ale unui sistem. [Din fr. ***pressuriser***].

presurizáre, presurizări f. faptul de a presuriza: *presurizarea cabinei spaţiale.* [V. ***presuriza***].

presurizát, ~ţi, presurizată, ~e a. (despre incinte etanşe) în care este menţinută o presiune normală constantă, în general superioară celei din mediul ambiant. [V. ***presurisa***].

presurizatór, presurizatoare n. instalaţie de presurizare. [***Presuriza*** + *-tor*].

presús adv. (de obicei precedat de *mai*) **1.** peste (ceva); deasupra: *românii se îmbărbătează mai presus de firea omenească.* BĂLC.; **2.** (fig.) mai mult (mai mare, mai important) decît; superior: *e mai presus de tine;* **mai presus de toate,** mai mult decît orice. [***Pre-***[2] + ***sus***].

presústvie, presustvii f. (înv.) sală de judecată (într-un tribunal); (p. gener.) tribunal, judecătorie: *în presustvia giudecătoriei.* AL. [Din rus. ***prisustvie***].

presvíter m. v. **prezbiter.**

presvíteră f. v. **prezbiteră.**

preş, preşuri n. **1.** (înv.) ţesătură groasă din păr de capră, din care se făceau saci, desagi etc.; **2.** covor lung şi îngust (făcut din materiale de calitate inferioară, din deşeuri etc.), care se aşterne pe jos în încăperi, pe culoare, pe scările interioare; petecar: *preşul coridorului lung stă înfăşurat ..., ca după dans.* ARG.; (fam.) **a duce pe cineva cu preşul,** a păcăli, a înşela, a duce pe cineva cu vorba: *pînă şi pe tine ... te-a dus cu preşul;* **3.** fişie de pînză (groasă) care se pune peste un covor pentru a-l proteja; traversă; **4.** covor mic pentru şters talpa încălţămintei la intrarea într-o locuinţă; ştergătoare: *am pus cheia camerei sub preş.* GHEŢIE; **5.** (înv. şi reg.) un fel de fotă (la costumul popular): *văzîndu-şi nevasta goală, fără preş şi fără poală.* PANN. [Et. nec.].

preşcolár, ~i, preşcolară, ~e a. **1.** (şi m., f.) (copil între trei şi şase ani) care nu a atins vîrsta şcolară[1]: *jocuri pentru preşcolari;* **2.** care aparţine copiilor de această vîrstă; referitor la învăţămîntul, educaţia copiilor de această vîrstă: *perioadă preşcolară.* [***Pre-***[2] + ***şcolar***].

preşedeá, preşéd vb. (înv.; tr.) a prezida: *regele ... preşeda unele judecăţi.* C. [***Pre-***[2] + ***şedea***; cf. fr. ***présider***, lat. ***praesidere***].

preşedenţíe f. v. **presedinţie.**

preşedínte, ~ţi, preşedintă, ~e m., f. **1.** conducător al unui organ de stat sau obştesc, al unei organizaţii, societăţi etc.; prezident: *primi numirea de preşedinte al Camerei de Comerţ şi Industrie.* GHEŢIE; **2.** persoană care prezidează o adunare, o comisie etc.: *a fost numit preşedinte la bacalaureat;* **3.** denumire oficială dată şefului statului în unele republici; persoană care conduce un stat, o provincie etc.: *generalul Cusnicov, preşedinte cu deplină putere asupra Moldovei.* GHICA; *spunea ... că e preşedinte de republică.* SAD. [Din fr. ***président***, lat. ***praesidens, -ntis*** (după *şedea*)].

preşedínţă, preşedinţe f. (înv.) preşedinţie: *sub preşedinţa Austriei.* EM. [***Preşedea*** + *-inţă*; cf. fr. ***présidence***].

preşedinţiál, ~i, preşedinţială, ~e a. prezidenţial. [***Preşedinţie*** + *-al*; cf. fr. ***présidentiel***].

preşedínţie, preşedinţii f. **1.** funcţia de preşedinte; prezidenţie, preşedinţă, prezidenţă, prezidiu: *îşi înainta demisia din preşedinţie;* **2.** perioada de activitate a unui preşedinte: *preşedinţia i-a fost scurtă;* **3.** (p. ext.) localul unde funcţionează un preşedinte şi aparatul administrativ din subordinea lui; prezidenţie: *au întrebat ... de dumneavoastră de la preşedenţia consiliului.* GAL.; *se pomeni subsecretar de stat la preşedinţie.* ST.; (şi: (pop. şi fam.) **preşedenţie**). [***Preşedinte*** + *-ie*].

preşpán n. v. **prespan.**

preştí, preştíu vb. (rar; tr.) a prevedea. [***Pre-***[2] + ***şti***].

preştiínţă f. **1.** cunoaştere proprie lui Dumnezeu; **2.** (p. ext) previziune; cunoştinţă despre ceea ce se va întîmpla în viitor, prin mijloace misterioase: *Tomşa, român cu preştiinţă, a spus ... că Despot nu-i ţării de priinţă.* AL. [***Pre-***[2] + ***ştiinţă***; cf. fr. ***prescience***].

pretá, pretez vb. (refl.) **1.** a consimţi să facă un lucru incorect, ilegal, reprobabil, nedemn: *să mă pretez la o infamie?* CAR.; *e de mirare ca un om în toată firea să se preteze la un astfel de joc.* PR.; **2.** a se potrivi la ..., a fi bun pentru ...: *femeia nu se pretează la comic ca bărbatul.* IBR.; *aspecte ... care se prestează la comentarii.* BL. [Din fr. ***prêter***].

pretábil, ~i, pretabilă, ~e a. care se pretează la ceva. [Din fr. ***prêtable***].

pretabilitáte f. calitate a unui teren care îl face să fie adecvat pentru un anumit tip de folosinţă (de ex., pentru culturi agricole, păşune, pădure etc.). [***Pretabil*** + *-itate*].

prêt-á porter [pretaporté] n. confecţie de serie, concepută de un stilist la modă şi purtată sezonier; fabricarea acestui gen de îmbrăcăminte. [Cuv. fr.].

pretăbăcíre, pretăbăciri f. tăbăcire prealabilă. [***Pre-***[2] + ***tăbăcire***].

pretcăr, pretcare n. (reg.) tip de sfredel cu diametrul mic, folosit în dulgherie. [***Pretcă*** + *-ar*].

prétcă, pretce f. (reg.) fiecare dintre beţişoarele care susţin fagurii în interiorul stupului; (şi: **preatcă**). [Din bulg., sb. ***pritka***].

pretendént, ~ţi, pretendentă, ~e m., f. **1.** persoană care aspiră la ceva sau pretinde ceva: *pretendent la un fotoliu academic;* **2.** (spec.) persoană (dintr-o familie domnitoare) care pretinde tronul unei ţări: *lupte de pretendenţi la tron.* BĂLC. // m. bărbat care doreşte să ia în căsătorie o femeie sau care cere ori are intenţia să ceară în căsătorie o femeie: *acum pot să-ţi fac curte ca orice pretendent.* CĂL.; *apărură primii pretendenţi: un avocat, un teolog.* GHEŢIE. [Din fr. ***prétendant***, germ. ***Prätendent***].

preténsie f. v. **pretenţie.**

pretensionáre, pretensionări f. operaţie prin care se realizează într-o piesă sau într-un element de construcţie o stare iniţială de tensiune înainte de aplicarea sarcinilor reale funcţionale. [Din engl. ***pretension***].

pretensionát, ~ţi, pretensionată, ~e a. care a fost supus pretensionării: *armături pretensionate.* [V. ***pretensionare***].

pretensiúne f. v. **pretenţie.**

pretensív, ~i, pretensivă, ~e a. (rar) pretenţios: *era pretensiv moşneagul ..., el nimic nu lasă din cele ce pretindea.* COŞB. [***Pretensie*** + *-iv*].

preténţie, preténţii f. **1.** revendicare a unui drept sau a unui privilegiu de către cel căruia i se cuvine sau pretinde că i se cuvine; drept revendicat; (spec.) cerere formulată înaintea unui organ de jurisdicţie: *contra pretensiunilor cumnatului său.* EM.; *va merge ... la cancelarie să declare că n-are nici o pretenţie.* REBR.; **2.** exigenţă, severitate; cerinţă: *profesorul are pretenţii mari;* **3.** faptul de a-şi revendica un merit, un avantaj etc.; aspiraţie, dorinţă, năzuinţă (ambiţioasă); veleitate: *n-avem nicidecum pretenţia de a fi priviţi ca nişte legiuitori.* NEGR.; *din toată această pretenţie de filozofie adîncă nu se poate alege mai nimic.* CĂL.; **cu pretenţii** sau **cu pretenţie,** cu aere de superioritate, cu infatuare: *spunea toate aceste lucruri ... cu siguranţă şi cu pretenţie.* GAL.; **fără pretenţii** sau **fără pretenţie,** modest, simplu, natural: *un om cu maniere nobile, fără pretenţii.* NEGR.; *se mărgineşte să evoce fără pretenţii ... copilăria.* CĂL.; **cu pretenţie de ...,** care vrea să pară: *o încropeală cu pretenţie de ştiinţă;* **4.** părere bună (nejustificată, exagerată) pe care o are cineva despre sine şi dorinţa ca această părere să fie împărtăşită şi de alţii: *a rîs şi a biciuit adesea pretenţia fără talent.* IBR.; **5.** (la pl.) aere de superioritate; ifose, fumuri: *patru contese ... umflate de pretenţii.* ALEX.; (şi: (înv.) **pretenţiune, pretensie, pretensiune**). [Din lat. ***praetensio, -onis,*** germ. ***Prätension,*** fr. ***prétention***].

pretenţiós, ~şi, pretenţioásă, ~e a. **1.** care are multe sau mari pretenţii, care pretinde mult de la alţii; exigent, pretensiv; (p. ext.) mofturos, capricios: *slugile-s mai pretenţioase şi viaţa-i mai scumpă.* SAD.; *profesorul pretenţios reuşeşte să creeze o şcoală autentică;* **2.** care denotă exigenţă, rafinament, bun-gust; care cere o atenţie, o grijă, o conduită deosebită: *locuia într-o pensiune pretenţioasă, ţinută de o femeie din lumea bună.* GHEŢIE; *culoare pretenţioasă;* **3.** (despre plante şi animale) care necesită îngrijiri sau condiţii speciale; **4.** greu de pătruns, de înţeles; a cărui înţelegere necesită pregătire, efort; dificil: *citea autorii cei mai pretenţioşi, Pascal, Spinoza, Kant.* CĂL.; *vrei să adopt şi eu limbajul tău pretenţios?* PR.; **5.** care vrea să impresioneze cu orice chip; care vrea să pară mai mult decît este; plin de sine, încrezut: *o lucrare falsă, pretenţioasă şi neizbutită este o erezie.* GAL.; [Din fr. ***prétentieux***].

pretenţiozitáte f. (rar) faptul de a avea pretenţii (exagerate); manifestare pretenţioasă: *scrierile sale contrastează foarte mult ... cu pretenţiozitatea contimporanilor.* EM. [***Pretenţios*** + *-itate*].

pretenţiúne f. v. **pretenţie.**

preterít, preterite n. timp al verbului care exprimă, în unele limbi, o acţiune trecută; (spec.) perfect simplu. [Din lat. ***praeteritum,*** fr. ***prétérit***].

preteríţie f. v. **preteriţiune.**

preteriţiúne, preteriţiuni f. procedeu retoric prin care oratorul anunţă că nu intenţionează să vorbească despre un lucru, pe care totuşi îl aduce în discuţie; pretermisie (ex. *n-am venit pentru a vă spune că ...*); (şi: **pretriţie**). [Din fr. ***prétérition***, lat ***praeteritio, -onis***].

pretermísie, pretermísii f. preteriţiune. [Din lat. ***praetermissio, -onis,*** fr. ***prétermission***].

pretéxt, pretexte n. **1.** motiv neîntemeiat invocat de cineva ca justificare a unei acţiuni, pentru a ascunde adevăratul motiv sau pentru a justifica o acţiune, un fapt, o atitudine; (p. ext.)

prilej: *sînt simple pretexte pentru a se debarasa de niște inși incomozi.* GHEȚIE; **sub pretext** sau **sub pretextul că ...**, pretinzînd că ...: *sub pretext că vrea să-și vadă părinții, se va repezi la Jidovița.* REBR.; *începură să-i ridice și pe mijlocași, sub pretext că și ei au pămînt.* SOR.; **2.** impuls, stimulent: *visurile noastre umanitare erau pretext de poezie.* GAL. [Din fr. ***prétexte***].

pretextá, pretextez vb. (tr.) a se folosi de un pretext; a invoca un motiv (neîntemeiat, nereal) pentru a justifica o acțiune, o atitudine: *pretextînd că merge la bufet ..., plecă frumușel din lojă.* CAR.; *Carla refuza ...; pretextînd lipsa de timp.* GHEȚIE. [Din fr. ***prétexter***].

pretextáre, pretextări f. faptul de a pretexta; (concr.) pretext: *aceste pretextări de principii pentru căpătuire curg ca izvoarăle spre mare.* EM. [V. ***pretexta***].

pretímpuríu, ~ii, pretímpurie, ~ii a. prematur: *o bătrînețe pretimpurie o va face demnă de milă lîngă un soț în plină putere.* PR. [***Pre-*** [2] + ***timpuriu***].

prétin m. v. **prieten.**

pretínde, pretínd vb. **1.** (tr.) a cere insistent ceva ca fiind un drept cuvenit; a reclama, a revendica: *pretinse pogonul pe numele Titei.* PR.; *nu știm să pretindem garanții.* CF.; (fig.) *bolovanul pretinde moștenire pămîntul de sub el.* VIERU; **2.** (tr.) a susține, a afirma ceva cu tărie: *pretind că acesta e un fals;* **3.** (refl.) a-și atribui calități, merite (pe care nu le are), cerînd să-i fie recunoscute; a se supraestima, a se supraevalua; a se crede, a se vrea; a-și da de aere de ...: *am putut îngădui unui asemenea panglicar oriental ... să se pretindă conducător.* EM.; **4.** (tr.) a necesita, a impune ca o necesitate (pentru a reuși): *era furios ... împotriva Facultății de Medicină care pretinde atîți ani de studii.* CĂL. [Din fr. ***prétendre,*** lat. ***praetendere***].

pretíndere f. (rar) acțiunea de a pretinde și rezultatul ei: *pretinderea și primirea de recompense bănești.* GHEȚIE. [V. ***pretinde***].

pretíns, ~și, pretínsă, ~e a. care trece sau vrea să treacă drept altceva decît este în realitate; aparent, fals: *pretinsele lui nuvele sînt adulterări limbute.* CĂL.; *astrologia, această pretinsă știință.* [V. ***pretinde***].

prétor, pretori m. **1.** înalt magistrat roman, cu rang inferior consulului, avînd atribuții judecătorești (și care adesea guverna o provincie); guvernator al unei provincii romane; **2.** reprezentant al puterii centrale într-o plasă, subordonat prefectului, avînd atribuții administrative și de poliție, în vechea organizare administrativă a României: *chemase la telefon pe pretorul plășii.* PR.; **3.** (înv.) persoană numită pe lîngă marile comandamente ale armatei, în timp de război și de mobilizare, avînd atribuții în poliția administrativă și judiciară. [Din lat. ***praetor, -oris,*** fr. ***préteur***].

pretorát, pretorate n. (înv.) autoritate militară condusă de un pretor; sediul acestei autorități. [***Pretor*** + ***-at***].

pretorián, ~eni, pretoriană, ~ene a. **1.** care aparține pretorului, referitor la pretor: *demnitatea pretoriană;* **provincie pretoriană,** provincie romană administrată de un pretor; **gardă pretoriană,** unitate militară care forma garda personală a pretorului, mai tîrziu a împăraților romani, (p. ext.) a monarhilor europeni; **2.** (p. ext.) care constituia (sau făcea parte din) garda personală a unui monarh: *la centru era pedestrimea, atît cea pretoriană cît și a săcuilor.* BĂLC. // m. soldat din garda pretoriană: *ienicerii cum sînt acum la turci, la Rîm pretorienii, adică pedestrime de divan.* COSTIN. [Din lat. ***praetorianus***; cf. fr. ***prétorien***].

pretorianísm n. situație din vechea Romă în care pretorienii și soldații aveau o influență predominantă. [Din fr. ***prétorianisme***].

pretóriu, pretorii n. **1.** instituția romană condusă de un pretor; reședința pretorului; sala în care acesta își exercită funcția; (p. ext.) sală de judecată în tribunalele romane; **prefectul pretoriului,** comandantul gărzii pretoriene din Roma imperială; **2.** loc într-o tabără (romană) unde era așezat cortul comandantului: *ostașii ... [î]l duseră la pretoriul prințului.* BĂLC.; **3.** (înv.) sală de judecată (în incinta unui tribunal); (p. ext.) tribunal: *în pretoriul judecătoriei pătrundeau țărani.* GHEȚIE; (fig.) *dinaintea pretoriului opiniunei publice.* AL.; **4.** sfat domnesc, în Țara Românească, format din sfetnicii domnului. [Din lat. ***praetorium***; cf. fr. ***prétoire***].

pretórt, pretorturi n. semifabricat din lînă obținut prin cardare, din care se obțin fibrele pentru țesut stofe. [***Pre-*** [2] + ***tort***].

pretúră, preturi f. (înv.) **1.** instituție condusă de un pretor; serviciul, funcția pretorului: *pretura nu avea automobil, ci numai o trăsură cu doi cai.* GHEȚIE; *a renunțat la pretură;* **2.** (p. ext.) localul acestei instituții: *oamenii s-au întîlnit în fața preturii.* [Din lat. ***praetura,*** fr. ***préture***].

pretutíndenea adv. v. **pretutindeni.**

pretutíndeni adv. peste tot, în tot locul: *corbii zboară pretutindeni.* AL.; **de pretutindeni,** din toate părțile; (și: **pretutindenea**). [Lat. ***per*** + ***totum*** + ***inde***].

preț, prețuri n. **1.** valoare, exprimată în bani, a unei mărfi; sumă de bani care se plătește pentru o marfă, pentru o lucrare, pentru un serviciu etc.; (spec.) tarif: *cu cît prețul alimentelor se apropie mai mult de prețul fabricatelor ... cu atît un popor e mai liber.* EM.; **preț cu ridicata,** preț la care unitățile producătoare își vînd mărfurile; **preț cu amănuntul,** preț la care se vînd către populație bunurile de consum, înglobînd prețul cu ridicata și adaosul ori rabatul comercial; **preț de livrare,** preț la nivelul căruia circulă produsele între unitățile producătoare; **preț de cost** (sau **de producție**), preț care reflectă totalitatea cheltuielilor făcute de întreprinderi în procesul producției și pentru desfacerea produselor; **preț al pieței,** preț format pe piață în urma fluctuației cererii și ofertei, în condiții de concurență loială; **preț mondial,** preț al unei mărfi pe piața mondială; **preț omologat,** nivel de preț al unui bun sau serviciu stabilit de o autoritate abilitată în acest sens; **preț plafon,** nivel maxim al prețului unui bun sau serviciu stabilit oficial; **fără (de) preț,** sub valoarea reală; ieftin: *fructele se vînd aici fără preț;* **a avea preț,** a se vinde bine: *toate au avut preț și s-au vîndut.* GAL.; **a ține la preț,** a nu reduce nimic din suma cerută la o vînzare: *în tîrg, ținu ... la preț.* ISP.; **a se învoi** (sau **a se înțelege**) **la** (ori **din**) **preț,** a cădea de acord asupra prețului, în vederea încheierii unei tranzacții: *ne-am înțeles din preț și am făcut tîrgul.* GHEȚIE; **2.** etichetă, indicînd costul unei mărfi; cifră indicînd valoarea în bani a unei mărfi (înscrisă pe aceasta): *șterge prețul de pe carte;* **3.** ceea ce se cheltuiește, ce se pierde pentru a dobîndi ceva; (fig.) jertfă, sacrificiu: *o, cere-mi, Doamne, orice preț, dar dă-mi o altă soarte.* EM.; *o fericire cu acest preț ar fi otrăvită.* PR.; *prețul succesului;* **cu prețul,** în schimbul ..., cu sacrificiul ..., cu riscul ...: *vă vom apăra cu prețul vieții noastre.* PETR.; **cu orice preț,** cu orice sacrificiu, cu orice risc; neapărat: *hotărît s-o apere cu orice preț.* REBR.; **cu nici un preț,** pentru nimic în lume; **4.** (înv. și pop.) plată; răsplată, recompensă: *vor lua prețul la giudecată.* PALIA; *de ce și chinul unei mame e-n prețul unei mîntuiri?* VIERU; **5.** (fig.) importanță, însemnătate, valoare; semnificație: *nici o primejdie a lumii la mine nici un preț nu are.* COSTIN; *pentru el ... timpul începuse să aibă preț.* GHEȚIE; **de (mare) preț,** (foarte) valoros, prețios: *lucruri de preț.* BĂLC.; **fără (de) preț,** de neprețuit în bani, extrem de valoros: *biserici și podoabe fără preț a dat Moldovei.* VLAH.; **a nu avea preț, a)** de neprețuit; **b)** a nu valora nimic; **preț de ...,** contravaloarea a ..., valorînd: *nu-i vrednic preț de trei surcele.* COȘB.; **preț (ca) de ...,** o distanță, o valoare (de aproximativ ...): *după preț de patru ore;* **a pune preț pe ceva** sau **cineva,** a acorda importanță, a considera că merită, că valorează: *formele de dinafară pe care în lumea cea mare se pune atîta preț.* C.L.; *eu mare preț pe promisiunile tale solemne nu pun.* GHEȚIE. [Lat. ***pretium***].

prețălúi, prețăluiesc vb. (înv. și pop.; tr.) a prețui, a evalua: *ceilalți stăteau ... prețăluind mereu valoarea porcilor.* REBR.; (fig.) *Domnul Dumnezeu are s-o prețăluiască.* SAD. [***Preț*** + ***-ălui***].

prețăluíre, prețăluiri f. (înv. și pop.) acțiunea de a prețălui și rezultatul ei; prețuire: *două ceasuri de prețăluiri.* VLAH. [V. ***prețălui***].

prețăluitór, ~i, prețăluitoáre m., f. (înv. și reg.) prețuitor: *fusese ... prețăluitor la vama din Burdujeni.* GANE. [***Prețălui*** + ***-tor***].

prețiós, ~și, prețioásă, ~e a. **1.** care are, reprezintă o mare valoare materială, care costă mult; scump: *banii și lucrurile prețioase ... nu fuseseră găsite.* SAD.; **2.** care are valoare prin calități, vechime, raritate, prin folosul pe care îl aduce: *adună prețioase documente în Arhiva română.* NEGR.; **metal prețios,** v. **metal; 3.** care are valoare morală, spirituală etc.; pe care cineva îl prețuiește, îl iubește; important, valoros: *crede el că viața lui e atît de prețioasă încît e dispus să facă toate compromisurile pentru a și-o salva.* PR.; **4.** (adesea subst.) lipsit de naturalețe, de simplitate; afectat, pedant: *astăzi rîzi d-o pedantă, mîine d-o prețioasă.* ALEX.; **5.** (fig.) rafinat, fin [2]: *focul vinului ... și buna dispoziție extraordinară au produs ... o beție prețioasă și subțire.* SAD. [Din lat. ***pretiosus,*** fr. ***précieux***].

prețiozísm n. (rar) prețiozitate: *versurile ... iau înfățișarea prețiozismului, artificialității.* MACED.; *culteranismul reprezintă un prețiozism, o manie de a vorbi în radicale și imagini.* CĂL. [***Prețios*** + ***-ism***].

prețiozitáte, prețiozități f. faptul de a fi prețios, afectat: lipsă de naturalețe, de simplitate; (p. ext.) comportare, exprimare căutată, pedantă; prețiozism: *excesul de neologisme trădează prețiozitatea vorbitorului.* [Din fr. ***préciosité***].

prețuí, prețuiesc vb. **1.** (tr.) a stabili prețul unui bun (destinat vînzării), a determina valoarea (în bani) a unui lucru; a estima, a evalua, a prețălui: *un vas de argint, prețuit 1500 ruble.* NEGR.; (fig.) *vinul de Umbria se dovedea mai perfid decît îl prețuisem la început.* GHEȚIE; **2.** (intr.) a avea, a reprezenta un anumit preț, o anumită valoare materială; a valora, a face: *o asemenea salbă singură prețuia o avere.* PETR.; **3.** (intr.) a avea valoare morală, spirituală, importanță etc. pentru cineva; a valora: *unele dobitoace ... cred despre sine că prețuiesc ceva.* ALEX.; **a ști cît prețuiește cineva,** a nu pune mare preț, a nu-și face iluzii în legătură cu cineva: [boierii] *știau cît prețuiește jurămîntul lui.* NEGR.; **3.** (tr.) a recunoaște meritul, valoarea, importanța etc. cuiva sau a ceva; a stima, a cinsti; a aprecia: *ca prieten m-ai prețuit din toată inima.* CAR.; *toată elita cărturărească ... citea și prețuia revista ieșeană.* GAL. [***Preț*** + ***-ui***].

prețuíre, prețuiri f. **1.** faptul de a prețui și rezultatul lui; **2.** (înv. și pop.) fixare a prețului unui bun (destinat vînzării), determinare a valorii (în bani) a unui lucru; evaluare, prețăluire: *urmează apoi prețuirea și măcelărirea.* SL.; **3.** recunoaștere a valorii, a importanței, a meritelor cuiva sau a ceva; apreciere: *pe mulți prețuirile admiratorilor îi uimesc și le insuflă dispreț.* CĂL.; *toate aceste semne de prețuire și dragoste ... îi făceau bine.* GHEȚIE. [V. ***prețui***].

prețuít, ~ți, prețuită, ~e a. apreciat, stimat: *este un doctor prețuit.* [V. ***prețui***].

prețuitór, ~i, prețuitoáre m., f. **1.** persoană care evaluează un bun, stabilind prețul; prețăluitor; **2.** persoană care poate aprecia valoarea, impor-

tanţa unui lucru: *era un preţuitor rafinat al poeziei.* [*Preţui* + *-tor*].

preumán, ~i, preumană, ~e a. care a existat înainte de apariţia omului pe pământ; care aparţine acelor timpuri. [Din fr. *préuhumain*].

preumblá vb. v. **plimba.**

preumbláre f. v. **plimbare.**

preuniversitár, ~i, preuniversitară, ~e a. care precedă studiile universitare: *profesorii din învăţământul preuniversitar sînt prost plătiţi.* [*Pre-*[2] + *universitar*].

preurmá, preúrm vb. (înv.; tr.) **1.** a preceda, a premerge; **2.** a urmări: *cei ce îl preurmă se opresc pe maluri.* BOL. [*Pre-*[2] + *urma*].

preursí, preursesc vb. (înv.; tr.) a predestina: *Mahomet va fi cel preursit pentru căderea împărăţiei.* BĂLC. [*Pre-*[2] + *ursi*; cf. fr. *prédestiner*].

preursíre, preursiri f. (înv.) faptul de a preursi; (p. ext.) ursită, soartă, destin: *preursirea ... [i]l răsfaţă.* MACED. [V. *preursi*].

preursít, ~ţi, preursită, ~e a. (rar) predestinat: *suferinţele ... prin care trebuie să treacă orice preursit al muzelor.* GAL. // f. (înv.) ursită, destin, soartă: *fatala întîmplare i-a lumii preursită.* BOL. [V. *preursi*].

preuscáre, preuscări f. uscare prealabilă. [*Pre-*[2] + *uscare*].

préut m. v. **preot.**

preuteásă f. v. **preoteasă.**

preuţíe f. v. **preoţie.**

preuţél m. v. **preoţel.**

prevál n. v. **prăval.**

prevalá, prevalez vb. **1.** (intr.) a avea preponderenţă, superioritate; a predomina: *în Anglia ..., sistemul vechi prevalează, fără a fi în raport cu dezvoltarea actuală a poporului englez.* EM.; **2.** (refl.) a se folosi, a face uz de o situaţie, de un drept etc. în vederea realizării unui scop: *mama poate să se prevaleze de dreptul de uzufruct.* CĂL. [Din lat. *praevalere,* fr. *prévaloir*].

prevaláre f. faptul de a (se) prevala; prevalenţă. [V. *prevala*].

prevalént, ~ţi, prevalentă, ~e a. (livr.) de importanţă majoră; predominant. [Din lat. *praevalens, -tis,* engl. *praevalent*].

prevalénţă f. (rar) prevalare. [Din germ. *Prävalenz,* engl. *prevalence*].

prevaricá, prevarichez vb. (livr.; intr.) a contraveni prin rea-credinţă, abuz, fraudă etc. de la obligaţiile de serviciu. [Din fr. *prévariquer,* lat. *praevaricari*].

prevaricatór, ~i, prevaricatoáre a. şi m., f. (persoană) care comite o prevaricaţiune: *funcţionarii prevaricatori să fie judecaţi.* MAIOR. [Din fr. *prévaricateur*].

prevaricáţie f. v. **prevaricaţiune.**

prevaricaţiúne, prevaricaţiuni f. **1.** abatere de la îndatoririle de serviciu; abuz comis de un angajat în exerciţiul funcţiunii: *niciodată administraţiunea n-a fost mai slabă şi mai coruptă ..., prevaricaţiunile mai dese.* EM.; *pamfletarul destăinuie prevaricaţiile slujbaşilor.* CĂL.; **2.** trădare a unei cauze, a intereselor cuiva; (şi: **prevaricaţie**). [Din fr. *prévarication,* lat. *praevaricatio, -onis*].

prevăzătór, ~i, prevăzătoáre a. **1.** care prevede ce are să se întîmple; care ia măsurile necesare, potrivite pentru a preîntîmpina ceea ce prevede că s-ar putea întîmpla; prudent, precaut, grijuliu, circumspect: *luînd toate măsurile ... ca un duce prevăzător.* BĂLC.; **2.** care denotă, dovedeşte prudenţă, precauţie: *legiuiri înţelepte şi prevăzătoare.* OD. [*Prevedea* + *-ător*].

prevăzút, ~ţi, prevăzută, ~e a. **1.** prescris, specificat de o lege, de un regulament etc.: *fiecare dintre noi moşteneşte mai puţin decît suprafaţa prevăzută pentru expropriere.* GHEŢIE; **2.** dotat, înzestrat cu cele necesare pentru atingerea unui scop: *venise să vadă ce însemnam eu pentru ea, prevăzută ... cu toate armele seducţiei.* PR. [V. *prevedea*].

prevedeá, prevăd vb. **1.** (tr.) a deduce (din fapte care precedă) mersul evenimentelor viitoare; a intui ceea ce s-ar putea întîmpla; a întrezări, a presimţi, a preşti; (p. ext.) a presupune: *prevede vrajba, neunirea.* NEGR.; *cît de incapabil sînt să prevăd evenimentele esenţiale.* EL.; (refl. impers.) *se prevedea o recoltă grozavă de caise şi piersici.* BUSUIOC; **2.** (tr. şi refl.) a lua măsurile necesare; a (se) dota, a (se) echipa cu ceva necesar, potrivit: *amatorii de veselii ... s-ar fi prevăzut cu un aparat fotografic.* ARG.; *ordonă ... să prevadă cu zăvoare trainice uşile.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a specifica, a prescrie; a menţiona, a indica: *legea nu prevede nimic.* OD.; **4.** (înv. şi reg.; refl.) a se vedea (prin sau printre); a se întrezări: *soarele ... se prevede pintre nori.* AL.; **5.** (refl.) a se oglindi, a se reflecta: *cînd cerul se prevede în valea înflorită.* BOL. [*Pre-*[2] + *vedea*; cf. fr. *prévoir* şi *pourvoir*, lat. *praevidere*].

prevedére, prevederi f. **1.** faptul de a (se) prevedea; **2.** posibilitatea de a deduce ce urmează să se întîmple; (mai ales la pl.) fapt, lucru prevăzut, presupus, anticipat; previziune: *roiuri negre de prevederi urîte îi troieneau închipuirea.* VLAH.; **3.** (la pl.) indicaţii, dispoziţii cuprinse într-o lege, într-un tratat etc.: *restul prevederilor cu caracter tehnic sau procedural erau lipsite de importanţă.* GHEŢIE; **4. prevederi sociale,** sistem de măsuri privitoare la acordarea de asistenţă socială persoanelor care şi-au pierdut temporar sau definitiv capacitatea de muncă ori celor rămaşi fără susţinător în familie; **5.** prudenţă, precauţie; măsură luată pentru a preveni o întîmplare neplăcută, un pericol posibil: *prevederea este mama diplomaţiei.* SAD. [V. *prevedea*].

prevegheá vb. v. **priveghea.**

prevení, previn şi (pop.) **previu** vb. (tr.) **1.** a atrage cuiva atenţia asupra consecinţelor (negative ale) unei acţiuni; a informa în prealabil; a înştiinţa, a avertiza; a prevesti: *e inutil ... să vă mai previn că noi ştim totul.* PR.; *te-am prevenit că e periculos;* **2.** a preîntîmpina, a lua măsuri pentru a evita, a înlătura un rău: *ai prevenit o nenorocire;* **3.** (rar) a îndeplini dinainte dorinţele cuiva; a anticipa: *îţi previu dorinţele.* NEGR. [Din fr. *prévenir,* lat. *praevenire*].

prevenínţă, preveninţe f. (înv.) prevenire; (concr.) dovadă de solicitudine, de bunăvoinţă: *l-a făcut să uite toate preveninţele.* GHICA. [Din fr. *prévenance* (după *preveni*)].

preveníre, preveniri f. **1.** acţiunea de a preveni şi rezultatul ei; **2.** avertizare făcută cuiva în legătură cu ceva (neplăcut) ce s-ar putea întîmpla: *prevenirea tatei ţi-a prins bine;* **3.** evitare, împiedicare a unei primejdii: *prevenirea incendiilor;* **4.** solicitudine, amabilitate; preveninţă: *din întreaga lui fiinţă se desprindea o prevenire, o prietenie.* V.R. [V. *preveni*].

prevenít, ~ţi, prevenită, ~e care a fost avertizat, încunoştiinţat. // m., f. (jur.; înv.) persoană considerată culpabilă, împotriva căreia s-a luat măsura arestului preventiv: *ce reclami de la prevenitul Iancu Zugravu?* CAR. [V. *preveni;* cf. fr. *prévenu*].

prevenitór, ~i, prevenitoáre a. **1.** plin de solicititudine; îndatoritor, serviabil; amabil, politicos: *sîntem întîmpinaţi de oameni prevenitori şi politicoşi.* SAD.; **2.** care denotă solicitudine, bunăvoinţă, amabilitate, politeţe: *s-au primit şi încuviinţat în mod prevenitor aproape toate celelalte cereri secundare ale regelui.* EM. // n. **prevenitor de erupţie,** dispozitiv instalat la gura sondei pentru a închide etanş şi rapid spaţiul dintre coloanele de tubaj şi garnitura de prăjini de foraj sau de ţevi de extracţie, în cazul unei erupţii necontrolate a sondei. [*Preveni* + *-tor*].

preventív, ~i, preventivă, ~e a. care are ca scop preîntîmpinarea, împiedicarea producerii unui rău: *s-au luat măsuri preventive;* (adv.) *luaţi o pastilă din acestea; luaţi chiar preventiv una.* PR.; **medicină preventivă,** ramură a medicinei care se ocupă cu prevenirea bolilor; profilaxie; (jur.) **arest preventiv** sau **detenţiune preventivă,** a) măsură privativă de libertate luată în anumite cazuri, în cursul unui proces penal înainte de pronunţarea hotărîrii judecătoreşti în scopul de a preveni dispariţia infractorului, influenţarea martorilor etc.; prevenţie: *arestul preventiv al tinerilor ţinuse unsprezece săptămîni.* EM.; **b)** loc special în care se execută această măsură: *am fost vîrîţi într-un soi de arest preventiv, o încăpere cu mai puţin de 15 m² suprafaţă, 63 de inşi.* PATAP. [Din fr. *préventif*].

preventóriu, preventorii n. instituţie medicală în care sînt internate şi tratate preventiv persoanele cu debilitate fizică, predispuse la anumite boli grave molipsitoare (ex. tuberculoză). [Din fr. *préventorium*].

prevénţie, prevenţii f. **1.** (livr.) prejudecată; suspiciune: *o demonstraţie făcută anume pentru a risipi prevenţiunile pe care roşii au ştiut să le inspire.* EM.; *judeca pe Ioana cu prevenţiune.* CĂL.; **2.** arest preventiv; starea unui acuzat privat de libertate înaintea judecăţii; timpul cît durează aceasta: *mă întorsei acasă după o absenţă de trei ani şi trei luni, căci cele trei luni de prevenţie nu mi se scăzuseră.* PR.; (şi: **prevenţiune**). [Din lat. *praeventio, -onis,* fr. *prévention*].

prevenţiúne f. v. **prevenţie.**

prevérb, preverbe n. prefix care se ataşează la verbe. [Din fr. *préverbe*].

preverbáţie, preverbaţii f. procedeu de derivare cu ajutorul preverbelor. [Din fr. *préverbation*].

prevestí, prevestesc vb. (tr.) **1.** a vesti, a anunţa întîmplări, evenimente viitoare; a anticipa; a prezice; (spec.) a proroci, a profeţi, a profetiza: *epidemia balurilor ..., şi a chefurilor prevesteşte totdeauna un rău sau îl subliniază.* REBR.; *ce fericire-n mine prevesteşte eliberarea cerului întreg.* IONEL; **2.** (înv.) a preveni: *să prevestească cineva pe Banoveţi.* OD.; **3.** (rar) a prevedea: (refl. pas.) *se putea prevesti ... primirea ce avea să i se facă.* CĂL. [*Pre-*[2] + *vesti*].

prevestíre, prevestiri f. **1.** acţiunea de a prevesti şi rezultatul ei; predicţie, prezicere, prevestit; (spec.) prorocire, profeţie: *prevestirile d-tale meteorologice s-au dezminţit.* CAR.; **2.** fapt, semn prevestitor (de rău): *nişte prevestiri sinistre păreau a-l depărta.* BĂLC. [V. *prevesti*].

prevestít n. **1.** (rar) prevestire; **2.** (înv. şi reg.) (fază de) creştere şi descreştere a lunii. [V. *prevesti*].

prevestitór, ~i, prevestitoáre a. care prevesteşte ceva, care anunţă dinainte; care constituie un indiciu al unor evenimente viitoare: *simţi un fior ... prevestitor de mari suferinţi.* AL.; (subst.) *rîndunica, prevestitoare de bunuri, revine.* OD. [*Prevesti* + *-tor*].

previghetór a. v. **priveghetor.**

prevínde, prevínd vb. (reg.; tr.) a revinde: *toţi îşi prevînd cele cumpărate.* B.-DEL. [*Pre-*[2] + *vinde*].

previzíbil, ~i, previzibilă, ~e a. care poate fi prevăzut, anticipat: *accidente previzibile.* [Din fr. *prévisible*].

previzibilitáte f. caracter previzibil. [*Previzibil* + *-itate*].

previzionál, ~i, previzională, ~e a. (rar; despre gîndire, despre maşini cibernetice) care

are capacitatea de a face o previziune. [Din fr. *prévisionnel*].

previzíune, previziuni f. 1. anticipare (pe baza unor legi obiective) a unor fenomene sau evenimente viitoare: *nu este posibilă previziunea cutremurelor;* 2. enunţare a unor aserţiuni sau teorii bazate pe asemenea prevederi; ceea ce prevede cineva: *viitorul nu confirmă previziunile lui Alexandru.* GHEŢIE. [Din fr. *prévision*].

prezáj, prezaje n. (franţuzism) semn prevestitor: *prezajele joacă un rol însemnat în basmele şi în poezia populară (ex.: un cuţit ruginit, un paloş înşingerat, o basma rupîndu-se la mijloc etc. prezic nenorocirea sau pieirea eroului).* [Din fr. *présage*].

prezbiacuzíe f. slăbire a auzului la oamenii în vîrstă. [Din fr. *presbyacousie*].

prezbiestezíe f. scădere a sensibilităţii cutanate la bătrîni. [Din fr. *presbyesthésie*].

prezbiofreníe f. formă de demenţă senilă caracterizată prin tulburări de memorie, halucinaţii euforice însoţite de mimică. [Din fr. *presbyophrénie*].

prezbiopíe f. (rar) prezbitism. [Din fr. *presbyopie*].

prezbít, ~ţi, prezbítă, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de prezbitism: *îşi fixa privirea în palma-i deschisă, cu aerul unui presbit care citeşte.* VLAH.; (şi: **presbit**). [Din fr. *presbyte*].

prezbíter, prezbiteri m. titlu (onorific) pentru o persoană din cinul bisericesc; persoană din acest cin; (spec.) preot: *după sfatul presviterilor (preoţilor) trimeţese acest cinstit dar.* MAT.; (şi: **prezviter, presviter**). [Din gr. mod. *présvytos,* fr. *presbytère*].

prezbiterál, ~i, prezbiteraiă, ~e a. care aparţine prezbiterului; referitor la prezbiter; de prezbiteri; (spec.) preoţesc; **consiliu prezbiteral,** prezbiteriu. [Din fr. *presbytéral*].

prezbitéră, prezbitere f. soţie a prezbiterului: *şi părintele Irimia Iliuţ şi presvitera Maria acuma-s bătrîni.* SAD.; (şi: **prezviteră, presviteră**). [Din gr. mod. *presbytéra*].

prezbiteriăn, ~eni, prezbiteriană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic prezbiterianismului sau prezbiterienilor, referitor la prezbiterianism sau la prezbiterieni. // m., f. adept al prezbiterianismului: *sîngeroasele evenimente ale rezbelului civil aţîţat între prezviterienii englezi, numiţi puritani, şi compatrioţii lor catolici.* FIL.; (şi: **presbiterian, prezviterian**). [Din fr. *présbytérien*].

prezbiterianísm n. doctrină ecleziastică proprie bisericii reformate, derivată din calvinism, conform căreia prezenţa lui Hristos în euharistie este numai spirituală, producîndu-se prin intermediul Duhului sfînt (şi nu prin transformarea elementelor pîine şi vin), iar conducerea bisericii este încredinţată, la toate nivelele, unui corp mixt de prezbiterieni, format din laici şi din pastori, înlăturînd astfel ierarhia episcopală; totalitatea bisericilor reformate care au adoptat această doctrină; (spec.) totalitatea bisericilor calvine de limbă engleză: *prezbiterianismul a fost înfiinţat în 1555 de reformatorul scoţian John Knox, discipolul lui Calvin;* (şi: **presbiterianism**). [Din fr. *presbytérianisme,* engl. *presbyterianism*].

prezbitériu, prezbiterii n. 1. casă parohială (catolică): *la presbiteriu, menajera o informă că părintele ... e la biserică.* GHEŢIE; 2. parte a bisericii creştine (între naos şi altar) unde stau clericii în timpul oficierii slujbei religioase; 3. sfatul preoţilor unei comunităţi catolice; corporaţie aflată în fruntea unei comunităţi protestante; consiliu prezbiteral; (şi: **presbiteriu**). [Din lat. *presbyterium,* fr. *presbytère*].

prezbiţíe f. v. prezbiţie.

prezbitísm n. tulburare de vedere caracterizată prin scăderea capacităţii de acomodare a cristalinului, ceea ce face ca obiectele apropiate să nu fie văzute clar; prezbiopie, prezbiţie. [Din fr. *presbytisme*].

prezbiţíe, prezbiţii f. (rar) prezbitism; (şi: **presbitie,** prezbitie). [Din fr. *presbytie*].

prezént[1], ~ţi, prezentă, ~e a. 1. care se află în acelaşi loc cu vorbitorul sau la care se referă acesta; de faţă: *am dori să vă ştim prezent printre noi.* GHEŢIE; **prezent!,** formulă de răspuns la un apel nominal; 2. despre care este vorba acum; de faţă: *ediţia prezentă este completă;* 3. care este în vigoare astăzi: *prezenta lege prevede sancţiuni;* 4. care există, care se petrece acum, referitor la momentul de faţă; actual; contemporan: *văd ... obrazuri placide mulţumite că trăiesc clipa prezentă.* SAD.; 5. de care cineva este conştient, la care se gîndeşte, pe care îl simte la un moment dat: *uneori ... o melodie ... îţi rămîne necontenit prezentă.* EL. // n. 1. perioadă de timp variabilă, concepută ca o unitate distinctă între trecut şi viitor; 2. timpul actual; contemporaneitate; (p. ext.) situaţia actuală: *uităm prezentul, astfel bucuria vieţii ne scapă.* PR.; **în prezent,** azi, în acest moment; acum: *în prezent cugetătorul nu-şi opreşte a sa minte.* EM.; 3. timp al verbului care arată că acţiunea se petrece în momentul vorbirii sau că este de durată; **prezent istoric,** prezent cu valoare de perfect, folosit mai ales în naraţiuni. [Din lat. *praesens, -ntis,* fr. *présent*].

prezént[2], prezente şi **prezenturi** n. (înv.) dar, cadou: *să-mi faci un prezent cît de mic.* AL.; *prezenturi strălucite.* EM. [Din fr. *présent*].

prezentă, prezínt vb. 1. (tr.) a înmîna cuiva o cerere, un raport, un document etc. (pentru a informa, pentru a justifica, pentru a rezolva etc.); (p. ext.) a oferi, a da cuiva ceva: *îmi prezentă o priză de tabac.* NEGR.; *administratorul special va prezenta documentele referitoare la evaluarea activelor şi pasivelor băncii.* A.; *prezentaţi biletele la control!;* **a-şi prezenta demisia,** a demisiona; 2. (tr. şi refl.) a(-şi) spune celor de faţă numele, ocupaţia etc.; a face cunoştinţă cu cineva; a (se) recomanda: *dă-mi voie să ţi-l prezint pe tata.* ST.; 3. (tr.) a înfăţişa publicului un spectacol, aspectele unei activităţi, rezultatele unor cercetări etc.; a expune: *spre deşteptarea publicului român din nepăsarea lui trebuie prezentate numai formele estetice cele mai curate.* MAIOR.; 4. (tr.) a reprezenta: *Ermil prezintă o forţă colectivă, o clasă viguroasă.* CĂL.; 5. (refl.) a apărea, a se înfăţişa în faţa cuiva sau undeva (cu un anumit scop): *cînd a sunat mobilizarea ... s-a prezentat la corp.* SAD.; 6. (spec.; refl. şi tr.) a participa la un examen, la un concurs, la alegeri etc.: *se gîndi la programul cu care urma să se prezinte în faţa alegătorilor.* GHEŢIE; 7. (tr.) a aranja obiecte, mărfuri etc. pentru a fi expuse publicului: *în vitrină produsele erau frumos prezentate;* 8. (tr.) a exprima, a adresa; a transmite (omagii, complimente etc.): *s-au înfăţişat ca să-şi prezinte omagiile.* SAD.; *au prezentat scuze;* **a prezenta arma,** a da onorul unui superior, unei personalităţi la o ceremonie, mînuind arma într-un anume fel, după reguli militare; **prezentaţi arm!,** comandă militară: *pentru onor, înainte, prezentaţi arm!* PR.; 9. (tr.) a avea, a oferi anumite însuşiri sau calităţi: *popoarele ortodoxe ... prezintă acest grandios fenomen al unei relative unităţi lingvistice.* BL.; 10. (refl.) a avea aparenţa de ..., a se înfăţişa ca ...: *problema se prezintă ca o enigmă;* (şi: (înv.) **prezinta**). [Din fr. *présenter,* lat. *presentare*].

prezentábil, ~i, prezentabilă, ~e a. 1. care are o înfăţişare plăcută, care se prezintă bine; frumos, îngrijit: *Victor era tînăr, prezentabil, atrăgător.* GHEŢIE; 2. care merită sau poate fi ori trebuie să fie prezentat, luat în consideraţie: *indiferent dacă dramele sînt sau nu prezentabile, dau satisfacţie instinctului nostru liric.* CĂL. [Din fr. *présentable*].

prezentáre, prezentări f. 1. acţiunea de a (se) prezenta; 2. înmînare, predare a unei cereri, a unui bun etc.; 3. faptul de a face cunoştinţă cu cineva; recomandare, prezentaţie: *e gazdă, ar fi trebuit să facă prezentările.* PR.; 4. înfăţişare în faţa cuiva sau undeva: *prezentarea la urne;* 5. scurtă expunere a unei activităţi, a rezultatelor unei cercetări etc.; descriere: *toată arta lui Caragiale tinde către prezentarea directă a omului.* VIANU. [V. *prezenta*].

prezentatór, ~i, prezentatoáre m., f. 1. persoană care prezintă publicului programul unui spectacol, al unei emisiuni radiofonice, de televiziune etc.; (p. ext.) moderator; 2. (înv.) persoană care prezintă pe cineva sau ceva. [Din fr. *présentateur*].

prezentáţie, prezentaţii f. 1. (franţuzism) prezentare: *fac lesne cunoştinţă între dînşii, fără mijlocirea prezentaţiilor cerute în societate.* BOL.; 2. parte a corpului cu care fătul se angajează în strîmtoarea superioară a bazinului la naştere: *prezentaţie pelviană; prezentaţie craniană;* (şi: **prezentaţiune**). [Din fr. *présentation*].

prezentaţiúne f. v. prezentaţie.

prezénţă, prezenţe f. 1. faptul de a fi prezent undeva, într-un loc şi într-un timp anumit: *prezenţa dumitale aici ... ne-ar stîrjeni.* GHEŢIE; **condică** (sau **listă**) **de prezenţă,** condică (sau listă) în care semnează cei prezenţi la serviciu, la un curs etc.; **în prezenţa cuiva,** fiind de faţă cineva; în faţa cuiva: *să-i aduceţi în prezenţa noastră.* AL.; **prezenţă de spirit,** însuşirea de a acţiona repede şi la timp în situaţii dificile, neprevăzute; promptitudine, perspicacitate; sînge rece: *curajul şi prezenţa de spirit a lui Magheru scapă situaţiunea.* GHICA; **jeton de prezenţă,** sumă de bani atribuită membrilor unei societăţi cînd asistă la şedinţă; 2. existenţă: *la unele moluşte s-a remarcat prezenţa unui ochi.* BL.; 3. faptul de a participa la ..., de a se implica într-o activitate: *sondajele au supraestimat prezenţa la vot.* D.; *se remarcă prezenţa femeilor în viaţa politică;* 4. (concr.) personalitate: *datorăm acestor prezenţe succesul nostru.* [Din fr. *présence,* lat. *praesentia*].

prezervá, prezérv vb. (livr.; tr. şi refl.) a (se) feri, a (se) apăra de un rău fizic sau moral: *ideea generoasă şi mîntuitoare care-a dat naştere Senatului a fost desigur aceea de a prezerva legislatura de ... patimele momentane.* EM.; *voia să-şi prezerve spiritul de preocupări supărătoare.* CĂL.; *se prezerva de contagiune.* [Din lat. *praeservare,* fr. *préserver*].

prezerváre, prezervări f. (livr.) acţiunea de a (se) prezerva şi rezultatul ei; prezervaţie: *mijloacele de prezervare în contra stricării economiei lor.* EM. [V. *prezerva*].

prezervatív, ~i, prezervativă, ~e a. care are puterea de a prezerva: *medicament prezervativ.* EM. // n. 1. remediu folosit pentru prevenirea unui inconvenient, unui rău: *toate prezervativele critice pe cari cineva trebuie să le aplice la documente pentru a afla dacă sînt autentice sau apocrife.* EM.; *lectura e un prezervativ contra urîtului;* 2. (spec.) mic tub elastic închis la un capăt, folosit de bărbaţi, în timpul contactului sexual, ca mijloc de protecţie împotriva bolilor venerice sau ca anticoncepţional: *să-mi cumpere şi mie un prezervativ.* CĂRT. [Din fr. *préservatif,* lat. *praeservativus,* germ. *Präservativ*].

prezervăţie, prezervaţii f. (înv.; rar) prezervare; (şi: prezervaţiune). [Din fr. *préservation*].

prezervaţiúne f. v. prezervaţie.

prezicătór, ~i, prezicătoáre m., f. persoană care are darul de a ghici viitorul (în cărţi, în cafea, în palmă etc.); ghicitor: *au fost şi la prezicătoarea Omida.* [*Prezice* + *-ător*].

prezíce, prezíc vb. (tr.) 1. a spune, a anunţa dinainte ce se va întîmpla pe baza unor legităţi,

a unor raţionamente, a intuiţiei etc.; a prevesti; (spec.) a profeţi, a proroci: *se mărităse cu un maior bătrîn, aşa cum îi prezisesem.* PR.; *eclipsele se pot prezice cu siguranţă;* **2.** a ghici viitorul cuiva prin procedee oculte (în bobi, în cărţi, în cafea, în palmă etc.): *mi-a prezis o vrăjitoare că de nu m-oi mărita ... am să mă găsesc într-o primejdie de moarte.* AL. [*Pre-*[2] *+ zice*; cf. fr. ***prédire***].

prezícere, preziceri f. **1.** acţiunea de a prezice şi rezultatul ei; predicţie, prevestire; **2.** ceea ce prezice cineva: *se vor împlini prezicerile lui.* [V. ***prezice***].

prezidá, prezídez vb. **1.** (tr.) a conduce, ca preşedinte, lucrările unei adunări, ale unei şedinţe etc.; a prezidui: *venise ca să prezideze Curtea cu juri.* VLAH.; *se ducea în calitate de profesor universitar să prezideze comisia examenului.* CĂL.; **2.** (tr.) a ocupa locul de onoare la o masă, la un dineu etc.: *Mihail prezidă ăst banchet voios.* BOL.; **3.** (tr. şi intr.) a fi prezent, a asista; a supraveghea, a dirija; a inspira: *bătrînul vizir prezida la facerea podului.* BĂLC.; *nu-şi poate da sama de nenorocirea edilitară pe care o prezidează.* SAD. [Din fr. ***présider,*** lat. ***praesidere***].

prezidáre, prezidări f. (rar) acţiunea de a prezida. [V. ***prezida***].

prezidént, prezidenţi m. (astăzi rar) preşedinte: *prezidentul corpului legislativ.* NEGR.; *după ce prezidentul mulţumi tuturor, adunarea se sfîrşi.* AG. [Din lat. ***praesidens, -ntis,*** fr. ***président***].

prezidenţiábil, prezidenţiabili m. candidat la preşedinţie. [Din it. ***presidenziabile***].

prezidenţiál, ~i, prezidenţială, ~e a. care aparţine unui preşedinte, referitor la un preşedinte, propriu unui preşedinte; care emană de la un preşedinte; preşedinţial: *nu poate candida la alegerile prezidenţiale.* D.; *beneficiarii clemenţei prezidenţiale.* A.; **ordonanţă prezidenţială,** v. **ordonanţă.** [Din fr. ***présidentiel***].

prezidenţíe, prezidenţii f. **1.** preşedinţie: *scaunul prezidenţiei Adunării.* EM.; *Gerotta ... deţinea prezidenţia onorifică a societăţii.* GHEŢIE; **2.** veche diviziune teritorial-administrativă din India: *Prezidenţia Bengalului.* [***Prezident*** *+ -ie*].

prezidiál, ~i, prezidială, ~e a. (rar) care aparţine prezidiului, referitor la prezidiu; care emană de la prezidiu: *fost judecător prezidial.* PETR. [Din fr. ***présidial***].

prezídiu, prezidii n. **1.** (înv.) fortăreaţă, garnizoană (întărită); (p. ext.) comandă (a unei fortăreţe, cetăţi); **2.** (înv.) preşedinţie: *sub prezidiul ministrului;* **3.** grup de persoane care prezidează o adunare, o şedinţă etc.; (p. ext.) masă specială (aşezată pe o estradă) de la care prezidează acest grup: *n-ai fost ales în prezidiu; nu ştii să faci nimic, toată viaţa ai stat la prezidiu;* **4.** (spec.) organ colegial exercitînd funcţia de şef al statului în unele ţări; (şi: **prezidium**). [Din lat. ***praesidium,*** germ. ***Präsidium***].

prezídium n. v. **prezidiu.**

prezíduí, prezíduiesc şi **prezídui** vb. (înv.; tr. şi intr.) a prezida: (fig.) *la noi n-a sosit vremea în care-nţelepciunea preziduie în toate.* NEGR. [***Prezidiu*** *+ -ui*].

prezintă vb. v. **prezenta.**

prezís, ~şi, prezisă, ~e a. (înv.) suscitat, sus-amintit. [*Pre-*[2] *+ zice*].

preziuă f. ziua precedentă; ajun: *din clara preziuă de toamnă tu adormiseşi pătrunsă de soare.* BL.; **în preziua,** în ajunul ..., cu o zi înainte de ...; (p. ext.) în ziua (sau perioada) din trecutul foarte apropiat: *în preziua bătăliei;* **din preziua,** din ajun, din ziua precedentă. [*Pre-*[2] *+ ziuă*].

prezumá, prezúm vb. (livr.; tr.) a presupune, a socoti ca probabil ceva; a estima: *toţi am prezumat un final glorios.* [Din fr. ***présumer***].

prezumăbil, ~i, prezumabilă, ~e a. (livr.) care poate fi prezumat, estimat: *la noi proiecţia publică care îl desemnează pe individ... este în mod esenţial una... subterană, fără raport prezumabil cu modelul.* PATAP.; *beneficii prezumabile.* [Din fr. ***présumable***].

prezumáre, prezumări f. (livr.) presupunere; estimare. [V. ***prezuma***].

prezumát, ~ţi, prezumată, ~e a. (livr.) presupus[2]: *asasinul prezumat.* [V. ***prezuma***].

prezúmpt, ~ţi, prezumptă, ~e a. (înv.) presupus[2]: *pipele, prezumpte antice, ... s-au găsit în Francia.* OD. [Din lat. ***praesumptus***].

prezumptív a. v. **prezumtiv.**

prezúmpţie f. v. **prezumţie.**

prezumptiós a. v. **prezumţios.**

prezumptiúne f. v. **prezumţie.**

prezumtív, ~i, prezumtivă, ~e a. **1.** care urmează să moştenească, în mod firesc sau conform legii, un drept, o demnitate, un bun etc.: *a fost primit în mijlocul nostru augustul moştenitor prezumptiv.* EM.; *în afara prezumtivilor moştenitori, se mai afiau ... cîteva rudenii.* GHEŢIE; **2.** socotit, considerat ca probabil; ipotetic, presupus[2]: *el arată ginerelui prezumtiv portretele strămoşilor.* CĂL.; **modul prezumtiv** (şi n.), mod verbal care prezintă acţiunea ca presupusă, ipotetică, probabilă (în trecut sau în viitor); (şi: **prezumptiv**). [Din lat. ***praesumptivus,*** fr. ***présomptif***].

prezúmţie, prezumţii f. **1.** părere întemeiată pe aparenţe, pe ipoteze şi nu pe probe; presupunere, supoziţie: *din toate scrisorile tale ... respiră ... prezumţiunea că aş putea veni la Iaşi ... şi că singura piedică e că nu voi.* EM.; **2.** (jur.) concluzie logică desprinsă de lege sau de organul de jurisdicţie cu privire la existenţa unui fapt necunoscut şi care nu poate fi dovedit direct din stări sau împrejurări cunoscute, ci cu ajutorul altor fapte cunoscute şi conexe; **prezumţia de nevinovăţie,** principiu de bază în procesul penal, potrivit căruia inculpatul este considerat nevinovat şi tratat ca atare atîta timp cît vinovăţia lui nu este stabilită printr-o hotărîre judecătorească (definitivă); **3.** părere exagerat de bună despre sine, încredere lipsită de temei în propriile forţe; înfumurare, aroganţă, supraestimare, suficienţă, pretenţie: *ajunşi în acel grad de prezumţie, unde orice critică cît de justă li se pare pornită din invidie.* AL.; *o familie cu prezumţie de boierie străveche.* CĂL.; (şi: **prezumpţie, prezumpţiune**). [Din lat. ***praesumptio, -onis,*** fr. ***présomption***].

prezumţiós, ~şi, prezumţioásă, ~e a. **1.** care are o părere exagerat de bună despre sine; încrezut; înfumurat, arogant: *nu sînt ... atît de prezumţios ... ca să-mi permit a-mi face iluziuni.* GHICA; **2.** care denotă, care trădează aroganţă, vanitate: *gnoseologia era o disciplină filozofică inventată de oameni pentru a teoretiza ignoranţa lor prezumţioasă.* GHEŢIE; (adv.) *pentru un contemporan, este prezumţios să afirmi că poţi avea un acces bun la presocratici fără a-i fi luat la cunoştinţă prin Heidegger.* PATAP.; **3.** întemeiat pe supoziţii, pe iluzii; plin de prezumţii: *proiecte prezumţioase;* (şi: **prezumptios**). [Din lat. ***praesumptuosus,*** fr. ***présomptueux***].

prezumţiozitáte f. (livr.) aroganţă. [***Prezumţios*** *+ -itate*].

prezvíter m. v. **prezbiter.**

prezviteră f. v. prezbiteră.

prezviterián m. v. **prezviterián.**

priabonián, ~i, priaboniană, ~e n. şi a. (care ţine de, referitor la) etajul superior al eocenului din regiunile alpină şi mediteraneană, caracterizat prin numuliţi, lamelibranhiate, gasteropode etc. [Din fr. ***priabonien***].

prián, ~i, priană, ~e a. (pop.) (care are părul) cu pete sau cu dungi de altă culoare (de obicei albă); bălţat, priu: *bou la păr prian.* [***Priu*** *+ -an*].

priapéu, ~i, priapee a. referitor la Priap, zeul fecundităţii, în mitologia greacă. // f. (rar) statuia lui Priap: *priapeele cernite plîng trunchiurile roase.* NAUM. // n. poezie (antică) cu conţinut obscen sau licenţios. [Din lat. ***priapeus,*** it. ***priapeo***].

priápic, ~ci, priapică, ~ce a. (med.) care aparţine priapismului, referitor la priapism: (fig.) *acest amestec de afecţiune şi cinism priapic faţă de femei ... îmi stîrnea o mare veselie.* PR. [Din fr. ***priapique***].

priapísm n. stare de erecţie a penisului, prelungită anormal, adesea dureroasă şi neurmată de ejaculare, apărută fără o stimulare erotică: (fig.) *nuvele lui ... aduc o atmosferă dezgustătoare, de vulgaritate, priapism şi halucinaţie.* CĂL. [Din fr. ***priapisme***].

pribeág, ~egi, pribeagă, ~ege a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care umblă rătăcind din loc în loc; rătăcitor, hoinar; (persoană) care a venit din altă parte; venetic: *cum n-oi mai fi pribeag.* EM.; **2.** (înv.; şi m., f.) fugar, refugiat, emigrant; exilat: *e de peste Milcov pribeag misterios.* AL.; **3.** singur, răzleţ; stingher: *ca vacile cînd pasc pribege.* OD. // m. (reg.) haiduc: *decît cătană-n şireag, mai bine-n codru pribeag.* POP. [Din sl. ***prěběgŭ***].

pribegí, pribegesc vb. (intr.) **1.** a fi pribeag; a rătăci din loc în loc (neavînd o locuinţă statornică); a hoinări, a vagabonda: *pribegeşte nu ştiu de cît timp.* ISP.; *mii de oameni pribegeau în căutarea unui cămin.* GHEŢIE; **2.** a-şi părăsi locul natal, ţara; a se refugia, a emigra; a se exila: *în ce ţară a pribegit?* AL.; (refl.) *boierii s-au pribegit.* OD. [De la ***pribeag***].

pribegíe, pribegii f. **1.** faptul de a rătăci, de a hoinări; rătăcire din loc în loc; vagabondare; (p. ext.) timpul cît cineva rătăceşte astfel; viaţă, situaţie de pribeag; pribegire: *istorisea ... ce păţise în pribegia lui.* ISP.; (fig.) *stele pe cer, necunoscînd pribegia, popasul, calea-şi urmează.* VIERU; **2.** părăsire a locului natal şi stabilire într-un loc străin, printre străini; emigrare; (p. ext.) viaţă dusă într-un loc străin, printre străini; timpul cît cineva duce o asemenea viaţă; exil, refugiu, pribegire: *amintiri din pribegie.* [***Pribeag*** *+ -ie*].

pribegíre, pribegiri f. **1.** acţiunea de a pribegi; **2.** rătăcire din loc în loc; hoinăreală, pribegie, vagabondare; **3.** (înv.) emigrare, refugiu; pribegie: *după pribegirea domnului Dimitrie Cantemir, Moldova rămăsese într-o stare tulburată.* NEGR. [V. ***pribegi***].

pribegít, ~ţi, pribegită, ~e a. (înv.) **1.** care pribegeşte, neavînd un loc stabil; rătăcitor; hoinar, pribegitor: *o ceată pribegită.* EM.; (fig.) *cînd păsări pribegite se-ntorc voios în ţară.* AL.; **2.** exilat; refugiat: *boierii pribegiţi în Ardeal.* OD. [V. ***pribegi***].

pribegitór, ~i, pribegitoáre a. (rar) rătăcitor; hoinar: (fig.) *un vînt pribegitor.* COŞB. [***Pribegi*** *+ -tor*].

pribói[1]**, priboáie** n. **1.** unealtă de oţel în formă de bară, cu un capăt conic pentru perforarea sau lărgirea găurilor în tablă, în plăci de metal etc.; dorn; **2.** unealtă în formă de băţ lung, terminat la un capăt cu o măciulie, cu care se bat icrele pentru a le curăţa de pieliţe; **3.** (înv. şi reg.) coastă abruptă, periculoasă la coborît. // m. (pl. **priboi**) plantă erbacee din familia geraniaceelor, cu frunze plăcut mirositoare, cu flori roşii, rar albe, care creşte prin locuri pietroase, fiind uneori cultivată ca plantă decorativă (*Geranium macrorrhizum*): *foaie verde de priboi.* POP. [Din bulg. ***proboi,*** sb. ***priboj***].

priboí[2]**, priboíesc** vb. (tr.) a găuri sau a lărgi o gaură cu priboiul[1]. [De la ***priboi***[1]].

priboíre, priboíri f. acţiunea de a priboi[2]. [De la ***priboi***[2]].

priboli, priboleşc vb. (reg.; refl.) a se însănătoşi; a se întrema, a se înzdrăveni: *vita boleşte cît boleşte, ş-apoi se priboleşte.* POP. [Din sl. ***prěbolěti***].

pribóinic, priboínici m. **1.** plantă erbacee din familia orhideelor, cu tulpina înaltă şi dreaptă, cu flori mari roşii, care creşte pe terenuri calcaroase (*Orchis simia*); **2.** (bot.; reg.) bobornic (*Veronica beccabunga*). [Cf. ***priboi***[1]].

pricáz, pricazuri vb. (înv. şi pop.) ceea ce provoacă o pagubă, un necaz, o nenorocire; (p. ext.) pagubă (mare), vătămare: *din fericire în pricaz ... va trece.* CANT.; **a face pricaz,** a meni a rău, a aduce vătămare, nenorocire. [Probabil de la ***pricăji***].

pricăji, pricăjesc vb. (refl.) **1.** (înv.) a se îmbolnăvi de lepră; (p. gener.) a se îmbolnăvi (de o boală venerică): *au făcut sfîntul de s-au pricăjit ... peste tot trupul cu bube.* DOS.; **2.** (pop. şi fam.) a se schimba în rău; a se sfriji, a se pipernici, a slăbi: (fig.) *i s-a pricăjit norocul.* AL.; **3.** (reg.) a se murdări; **4.** (fig.; şi tr.) a (se) pîngări; a (se) necinsti; a (se) păta. [Din sl. ***prokažati***].

pricăjíre, pricăjíri f. (înv. şi reg.) faptul de a (se) pricăji; (fig.) pîngărire: *au făcut pricăjire la proclețire.* BIBLIA. [V. ***pricăji***].

pricăjít, ~ţi, pricăjită, ~e a. **1.** (înv.) bolnav de lepră: *cărînd pîinea la pricăjiți cu samă multă.* DOS.; **2.** (pop. şi fam.) slab; nedezvoltat, sfrijit, pipernicit: *tipul ăla pricăjit ... nu-mi inspiră încredere.* PR.; **3.** cu aspect sărăcăcios; cu o viaţă grea, chinuită, necăjită: *pricăjite şi rustice curți domnești ... din paiantă.* V.R.; **4.** (reg.) afurisit, blestemat. [V. ***pricăji***].

príce, prici f. (înv. şi pop.) **1.** neînţelegere, ceartă; (p. ext.) ură, duşmănie: *noi n-am vrea să avem cu dînşii price.* B.-DEL.; **de price,** potrivnic, duşman: *să prinză ... pe mulți alți boiarnici de price.* OD.; **a se pune în** (sau **de, cu**) **price,** a se certa; a se împotrivi; a combate pe cineva: *bieții oameni nu se mai puneau de price.* SAD.; **2.** pricină; proces, judecată: *să întîmpla între vecini prici sau judecăți* (a. 1799). GCR.; **3.** supărare, necaz: *voinice, voinice, nu-mi mai face price.* POP. [Din sl. ***priča, pritŭča***].

priceásnă, pricesne f. cîntare religioasă ortodoxă, executată la slujba liturghie, în timp ce se împărtăşeşte preotul sau (p. gener.) un credincios de vază: *cînd se cînta priceasna abia mai erau în biserică vreo douăzeci de bărbați.* AG.; *mă usuc de dorul cădelniții şi al pricesnelor.* GHEŢIE. [Din sl. ***pričastĭna***].

pricepătór, ~i, pricepătoáre a. (înv.) priceput; competent: *era ... destul de pricepător al artei.* CAR., *pentru un pricepător ca dumneata n-a fost o afacere prea strălucită.* GHEŢIE. [***Pricepe*** + ***-ător***].

pricépe, pricép vb. **1.** (tr.) a pătrunde cu mintea, a izbuti să cunoască, să afle ceva; a-şi da seama; a înţelege: *deşi vorbeşti pe înțeles, eu nu te pot pricepe.* EM.; *cine n-ascultă, nu pricepe;* **2.** (reg.; tr.) a se dumiri, a se lămuri: *tu-mi umblai sfios, Sorine, şi plîngea durerea-n mine că tu nu te-ai priceput.* COŞB.; **3.** (refl.) a avea cunoştinţe temeinice într-o materie, într-un domeniu; a dovedi îndemînare, iscusinţă, abilitate, experienţă într-o acţiune, într-o situaţie; a fi capabil, în stare să facă ceva; a şti: *popa nu prea se pricepea la plugărie.* SL.; *Alec se pricepu să dezlege limba cumnatului său.* GHEŢIE; **4.** (tr. şi intr.) a cunoaşte ceva, a fi la curent: *zîmbește cu aerul omului șiret, care pricepe tot şi tace.* VLAH.; **5.** (tr.) a lua cunoştinţă; a afla: *abia la Paris am priceput ce este Occidentul;* **6.** (înv.; tr.) a constata; a trage concluzia: *Aron ... pricepu că este peste putință a urma asedierea în fața unei asemenea oştiri.* BĂLC. [Lat. ***percipere***].

pricépere, priceperi f. **1.** faptul de a pricepe; facultatea de a înţelege, de a pătrunde cu mintea ceva; înţelegere; (p. ext.) inteligenţă, judecată: *ție îți trebuie învățătură; ți s-ar deschide mai bine priceperea.* SAD.; **2.** pregătire temeinică într-un domeniu; competenţă; îndemînare, iscusinţă, dibăcie, abilitate: *vrei să te scapi de moşie, de care n-ai avea nici timpul, nici priceperea să te ocupi.* GHEŢIE. [V. ***pricepe***].

pricepút, ~ţi, pricepută, ~e a. **1.** care denotă pricepere, înţelepciune; pricepător: *svatul lui cel drept şi priceput.* BĂLC.; **2.** care are o pregătire temeinică într-un domeniu, care îşi cunoaşte bine meseria; capabil; iscusit, îndemînatic, dibaci; abil: *mama ..., pricepută la bucătărie.* CAR.; **3.** (rar) care poate fi înţeles; accesibil minţii omeneşti: *la-nceput ... n-a fost lume pricepută şi nici lume s-o priceapă.* EM. [V. ***pricepe***].

pricestánie, pricestanii f. (înv. şi pop.) sfînta împărtăşanie; (concr.) cuminecătură: *să primim priceștenie în Hristos Isus.* COR.; (şi: **priceştanie, priceştenie**). [Din sl. ***pračaštanije***].

priceştánie f. v. **pricestanie.**

priceştenie f. v. **pricestanie.**

prichíci, prichiciuri n. **1.** margine îngustă, ieşită în afară, la vatra ţărănească, la cuptor sau la horn: *sprijinit cu picioarele de prichici.* CR.; **2.** (reg.) prelungire sub formă de pat[1] a sobei ori a cuptorului sau laviţă pusă lîngă acestea, pe care se stă sau se doarme (iarna): *pe prichiciul cuptorului moş Costan şade pipernicit şi tăcut.* REBR.; **3.** marginea de jos a ferestrei, ieşită în afară ca o poliţă; partea de jos a tocului unei ferestre; pervaz: *cineva aşează pe prichiciul ferestrei, înlăuntrul geamului, o lumină.* SAD. [Din ucr. ***prypičok***].

prichidúţă m. (rar) prichindel. [Et. nec.].

prichindél, prichindei m. **1.** (şi a.) (om) mic de statură; (spec.) (personaj din basmele populare) de statură mică, isteţ şi poznaş: *se pomeneşte fata că-i iese înainte un prichindel de om.* CAR.; *rătăcirea fetiței ... precede şi pregăteşte visul şi basmul cu prichindeii.* IBR.; **2.** (fam.) (apelativ pentru un) copil mic vioi, zglobiu; puşti, pici. [Et. nec.].

prici[1], pricesc vb. (înv. şi reg.; refl. recipr.) a se certa, a fi în conflict; a se pricini; (spec.) a se afla în proces, a se judeca: *pricindu-să pentru domnie.* UR. [De la ***price***].

prici[2], priciuri n. pat rudimentar (improvizat); (spec.) pat de scînduri pentru mai multe persoane, folosit în unele dormitoare comune: *abia dacă încap o sobă, un prici, o masă.* GHEŢIE. [Din germ. ***Pritsche***].

pricináş, ~i, pricinaşă, ~e m. şi f. **1.** (adesea adj.) persoană care caută ceartă; certăreţ: *oamenii sînt răi şi pricinași.* CAR.; **2.** împricinat, inculpat (într-un proces); vinovat: *dacă nu se înjunghie între ei pricinașii, îi omoară gîdea.* SAD. [***Pricină*** + ***-aş***].

pricínă, pricini f. **1.** ceea ce determină apariţia unui fenomen, cauza a ceva, raţiunea pentru care se întîmplă sau se face ceva; cauză, motiv: *pricina, nu rezultatul, laude ți-a cîştigat.* ALEX.; *iubirii mele ce-o urăşti barbar ca unei boli îi pipăi lung pricina.* VIERU; **fără (nici o) pricină,** fără justificare, fără motiv; nemotivat; din senin: *de ce izbucneşti fără pricină?* SAD.; **din pricină că ...,** pentru că ..., fiindcă ...; pe motivul că ...: *i se spunea Jupuitul din pricină că, atunci cînd se bărbierea, fața lui părea jupuită.* PR.; **din pricina ...,** ca urmare a ..., din cauza ..., din vina ...: *se-nchid şcolile din pricina scarlatinei.* SAD.; *era neverosimil ... să se prăbuşească din pricina unui milion.* GHEŢIE; **2.** prilej, ocazie: *să-i dai din pricină de vorbă.* AL.; **3.** (pretext de) ceartă, neînţelegere; diferend, conflict; (spec.) proces; problemă litigioasă: *cu tărăgănări şi opinteli, izbutiră să dea de cap pricinii.* GHEŢIE; **a căuta cuiva pricină,** a căuta cuiva prilej de ceartă; a căuta nod în papură: *căuta pricină flăcăului întruna.* SAD.; **a găsi cuiva pricină,** a găsi motiv de ceartă cu cineva; a imputa, a reproşa cuiva ceva (pe nedrept): *am pregătit campania împotriva perşilor, găsindu-le pricină că ei subjugă pe elenii din cuprinsul împărăției lor.* CĂL.; (pop.) **a se pune de pricină,** a se împotrivi; a face gură; a se lua la bătaie: *fiindcă el se punea de pricină ..., l-a legat.* GANE; **4.** (înv.) act în care este consemnată o hotărîre judecătorească: *să-mi aduci pricinile ce-a judecat Bogdan.* DELAVR.; **5.** (înv.) învinuire, acuzaţie adusă cuiva; vină, vinovăţie: *să nu-i afle împărăției vro pricină.* NEC.; **de** (sau **cu**) **pricină,** vinovat: *acel cu pricină şeade în odihnă, şi cel fără vină plînge şi suspină.* Z.; **6.** întîmplare neplăcută; necaz; price: *să îndrepteze pricinile fieştecărui supus* (a. 1799). GCR.; **7.** (astăzi rar) problemă, chestiune; afacere: *sînta pricină a independenței naționale.* BĂLC.; *Camera discuta ... o pricină de mare interes obştesc.* GAL.; **cu pricina,** despre care este vorba, care este în cauză; respectiv: *cea cu pricina răspunde.* CR.; *priviră spre casa cu pricina.* CĂL. [Din sl. ***pričina*** „cauză"].

pricíni, pricinesc vb. (pop.; refl. recipr.) a se certa, a se pune de pricină, a se prici: *mamonul ..., pricinindu-se, l-a omorît.* POP. [De la ***pricină***].

pricinós, ~şi, pricinoásă, ~e a. **1.** (reg.) certăreţ, arţăgos; bătăuş; cicălitor; **2.** (rar) care este în cauză, despre care a fost vorba; cu pricina: *soțul cita ... articolele pricinoase din codul civil.* CĂL. [***Pricină*** + ***-os***].

pricinuí, pricinuiesc vb. (tr.) **1.** a fi pricina, cauza, mobilul a ceva; a da naştere, a provoca, a prilejui, a determina, a cauza, a prilejui: *marea ... ar fi pricinuit naufragiul triremei.* CĂL.; **2.** (înv. şi reg.; şi refl. recipr.) a se certa; a se încăiera; (spec.) a se judeca; a se pricini: *am aflat pe vărul Culiță şi pe cumătrul Pahon pricinuindu-se la birt.* POP.; **3.** (înv.) a pretexta; a invoca; a motiva: *mi-am dat demisia ... pricinuind neînțelegerea în care se află emigranții.* BĂLC. [***Pricină*** + ***-ui***].

pricinuíre, pricinuíri f. **1.** acţiunea de a (se) pricinui şi rezultatul ei; **2.** cauzare, provocare; **3.** (înv.) ceartă, neînţelegere, conflict; încăierare; (spec.) judecată, proces: *saşii au price între sine cu nemții ..., ce aceste pricinuiri le lăsam la dînşii.* COSTIN; **4.** (înv.) pretext, motiv: *nu mai voiau a merge la război sub pricinuire că nu li se plătesc lefile.* BĂLC. [V. ***pricinui***].

pricinuitór, ~i, pricinuitoáre a. şi m., f. (persoană) care produce, provoacă, prilejuieşte ceva: *pricinuitor al morții lor.* FIL. [***Pricinui*** + ***-tor***].

pricíre, priciri f. (înv. şi reg.) faptul de a se prici[1]; ceartă, neînţelegere; (p. ext.) duşmănie: *singur unul să stăpînească toată acest feli de pricire înceată.* B.-DEL. [V. ***prici***[1]].

pricitór, ~i, pricitoáre a. (adesea subst.) certăreţ, arţăgos; bătăuş: *este pricitoriu de se pricește şi se pune împotriva domnilor.* N.COSTIN. [***Prici***[1] + ***-tor***].

pricolíci, pricolici m. **1.** (în credinţele populare) fiinţă imaginară (nocturnă) în care se preface (după moarte) un om, un animal etc., luînd diferite înfăţişări, mai ales de lup sau de cîine, pricinuind mari necazuri celor pe care îi întîlneşte; vîrcolac; (p. gener.) strigoi: *aceste duhuri pribege se numeau strigoi, vîrcolaci sau priculici şi vai de aceia cărora, în puterea nopții le ieşea în cale.* GHEŢIE; *doar în cale ți-a ieşit pricoliciu-afurisit.* POP.; **2.** (reg.) epitet pentru un copil vioi, neastîmpărat; **3.** (zool.; reg.) pîrş (*Muscardinus avellanarius*); (compus; rar) **coada-pricolicilor,** plantă decorativă cu florile mici alb-gălbui (*Spiraea aruncus*); (şi: (reg.) **priculici, tricolici**). [Et. nec.].

pricomigdálă f. v. **picromigdală.**

pricópie s. v. **procopie.**

pricopseálă f. v. **procopseală.**

pricopsí vb. v. **procopsi.**

pricopsíre f. v. **procopsire.**

pricopsít a. v. **procopsit.**

priculíci m. v. **pricolici.**

pridădí vb. v. **prididi.**

pridădíre f. v. **prididire.**

prididí, pridídesc vb. **1.** (înv.; tr.) a preda, a încredința: *să ne pridădești pre noi în mînule seciti*[i]. DOS.; **2.** (înv.; tr.) a supune, a cuceri; a subjuga: *pridădi supt mîna lui țări multe.* MOXA; **3.** (pop.; tr.) a birui, a învinge într-o luptă; a răpune: [oștile] *nu mai pot prididi atîta sodom de barbari.* VLAH.; **4.** (pop.; tr.) a copleși; a năpădi: *în față-i năvălește poporul, în spate-l pridideau jandarmii călări.* CAR.; *dorul cînd mă prididește, nici un timp nu mă oprește.* POP.; **5.** (rar; tr. și intr.) a podidi: *nu putu să-și ție lacrămile care o prididiseră.* ISP.; **6.** (tr. și intr.) a reuși (cu greu) să ducă ceva la îndeplinire, să facă față; a o scoate la capăt; a dovedi, a răzbi: *trei fete abia pridideau să aducă mîncărurile și băuturile.* GHEȚIE; (și: (înv.) **pridădi**). [Din sl. ***prědati***].

prididíre, prididíri f. (înv.; în forma *pridădire*) datină, obicei, tradiție: *să vă tămăduiți de pridădirea, credința sfinților una.* COR.; (și: **pridădire**). [V. ***prididi***].

prididít, ~ți, prididită, ~e a. (pop.) năpădit, copleșit: *sar apele din matca prididită.* VLAH.; (fig.) *regretul și aleanul inimii mele prididite.* GAL. [V. ***prididi***].

pridvór, pridvoare n. **1.** spațiu exterior unei clădiri, de obicei deschis, cu acoperișul sprijinit pe stîlpi, situat la fațada cu intrarea principală, uneori continuat de jur împrejurul clădirii; verandă, balcon, cerdac; (p. restr.; reg.) balustrada acestuia: *stă copilul în pridvor și-ntinzînd spre ploaie mîna s-a atins de viitor.* VIERU; *lumea rîdea pe prispă, cu coatele pe pridvor, parcă-ar fi stat în balcon la un teatru mare, cît satul.* SOR.; **2.** (spec.) încăpere de la intrarea unei biserici, cu arcade sprijinite pe stîlpi, care precedă pronaosul; tindă: *aceeași funcție mijlocitoare între spațiul intern și lumea din afară îl are peristilul, pridvorul atîtor biserici.* BL.; *la biserică în pridvor.* POP.; **3.** (spec.) tinda morii de vînt; **4.** prima încăpere (de trecere) în unele case țărănești; tindă. [Din sl. ***pritvorŭ*** „tihnă"].

priélnic, ~ci, priélnică, ~ce a. favorabil, avantajos; potrivit, oportun: *buruiene mirositoare și prielnice albinelor.* CR. [***Prii*** + *-elnic*].

priér m. numele popular al lunii aprilie: *prier, al verdeții domn.* AL.; (accent. și **príer**). [Lat. ***Aprilis***].

priéten, ~i, prietenă, ~e m., f. **1.** persoană de care cineva este legat printr-o afecțiune deosebită, bazată pe încredere, stimă, devotament, pe idei și concepții comune; amic: *fără a fi mizantrop, nu avea prieteni.* GHEȚIE; (fig.) *tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul, mi-e prieten numai mie.* EM.; **2.** iubit, amant: *chiar dulce pretină-ta mi-a ținut mie calea.* POP.; **3.** (p. ext.) ființă care se bucură de (maximă) încredere: *cîinele este cel mai bun prieten al omului.* // a. **1.** între care există relații pașnice, de colaborare: *țări prietene;* **2.** (rar) prietenos: *zîmbind unui soare prietin.* SAD.; (și: (înv.) **priiaten,** (înv. și reg.) **pretin,** (reg.) **prietin**). [Din sl. ***prijateli*** „amic", ***prientinŭ*** „plăcut"].

prietenár m. (fam.; adesea iron.) prieten: *am doi prietenari în cartier.* [***Prieten*** + *-ar*].

prietenésc, ~ști, prieteneáscă, ~ești a. **1.** care ține de prieteni, referitor la prieteni, specific prietenilor; amical: *discuție prietenească;* **2.** plin de afecțiune, de bunăvoință, de amabilitate; afectuos, afabil, binevoitor, prietenos: *cerca să-și facă glasul liniștit și prietenesc.* SAD.; (și: (reg.) **prietinesc**). [***Prieten*** + *-esc*].

prietenéște adv. ca între prieteni, cu prietenie; cu bunăvoință; amical: *surîse prietenește băiatului.* GHEȚIE. [***Prieten*** + *-ește*].

prieteníe, prietenii f. **1.** sentiment de simpatie, de stimă, de respect, de atașament reciproc care leagă două persoane; legătură între prieteni; atitudine prietenoasă; amiciție; prietășug: *s-a stabilit ... o prietenie din cele mai călduroase.* CAR.; *prietenia e altceva decît parteneriatul, altceva decît colaborarea.* D.; **cu prietenie,** prietenește: *bună-ziua, părinte, și Dumnezeu te-a adus în pace, zise el cu prietenie.* AG.; (și: (reg.) **prietinie**). [***Prieten*** + *-ie*].

prietenós, ~și, prietenoásă, ~e a. **1.** plin de afecțiune, de prietenie, de amabilitate; binevoitor, afabil, amical: *era un om prietenos, afabil, renumit prin ospitalitate.* GHEȚIE; (adv.) *am salutat-o foarte prietenos.* PETR.; **2.** care exprimă, care denotă prietenie, amabilitate, bunăvoință; prietenesc: *vechiul și prietenosul obicei.* DELAVR.; **3.** plăcut, agreabil, atrăgător: *o lumină prietenoasă se împînzi peste sat.* SAD.; (și: (reg.) **prietinos**). [***Prieten*** + *-os*].

prieteșúg, prieteșuguri n. (înv. și pop.) prietenie: *cu dînșii fac prieteșug.* PANN. [***Prieten*** + *-șug*].

priétin m., f. v. **prieten.**

prietinésc a. v. **prietenesc.**

prietinie f. v. **prietenie.**

prietinós a. v. **prietenos.**

prigitoáre, prigitori f. (reg.) fotă, catrință dintr-o singură bucată de stofă, petrecută în jurul corpului. [Et. nec.].

prigoánă, prigoane f. urmărire perseverență, pornire împotriva cuiva; măsuri represive luate de o autoritate împotriva cuiva; asuprire, împilare, oprimare, persecuție, prigonire: *marile planuri de reformă ... sfîrșită în prigoană rasială și politică.* GHEȚIE. [De la ***prigoni***].

prigoáre, prigori f. **1.** (reg.) dogoare, arșiță; **2.** numele mai multor păsări migratoare, cu pene multicolore, care se hrănesc cu insecte: **a)** pasăre de mărimea unei turturele, cu penele viu colorate în roșu, galben, negru și albastru-verzui, cu cioc lung și curbat, cu coada lungă și ascuțită, care își face cuibul în malurile lutoase ale apelor și se hrănește mai ales cu albine și viespi; albinărel, viespar (*Merops apiaster*); b) (reg.) viespar (*Pernis apivorus*): *văzduhul vibrează de ciocîrlii, de prigorii și de rîndunele.* GAL.; (și: **prigorie,** (reg.) **prihor**). [De la ***prigori***].

prigoní, prigonesc vb. **1.** (tr.) a urmări cu perseverență pe cineva pentru a-i face rău; a provoca necazuri, nedreptăți cuiva, a trata cu ură, cu dușmănie pe cineva; a lua măsuri represive împotriva cuiva; a persecuta, a asupri, a împila, a oprima, a oropsi: *o prigonește soacră-sa și ... tot la munci grele și fără spor o mînă.* VLAH.; **2.** (înv.; refl. recipr.) a se certa; (spec.) a se judeca: *ce vă prigoniți că pîini nu aveți?* N. TEST.; **3.** (tr.) a alunga, a izgoni, a fugări pe cineva; a hăitui: *ea sărea gardul după el, prigonindu-l pînă în uliță.* SAD.; **4.** (fig.; tr.) a obseda, a urmări: *mă prigonește frumusețea codrului.* HASD.; *multă vreme l-a prigonit amintirea acelei împrejurări.* VLAH. [Din sl. ***prigoniti***].

prigoníre, prigoniri f. **1.** faptul de a (se) prigoni; **2.** persecuție, asuprire, împilare: *să se împotrivească la toate prigonirile ce i-ar fi venit din partea stăpînului.* FIL.; (fig.) *ei doar au stele cu noroc și prigoniri de soarte.* EM.; **3.** (înv.) neînțelegere, ceartă; conflict; (spec.) judecată, proces: *era între dînșii o veche prigonire.* ALEX.; *doi țărani veniră cu o prigonire la curte.* ISP. [V. ***prigoni***].

prigonít, ~ți, prigonită, ~e a. urmărit cu perseverență de cineva pentru a-i face rău; persecutat, asuprit, împilat, oprimat, oropsit: *fugind ... prin țările Apusului ..., alungați, prigoniți, silniciți.* OD. [V. ***prigoni***].

prigonitór, ~i, prigonitoáre m., f. **1.** om, țară etc. care prigonește; asupritor, persecutor: *prefăcînd în urs pe prigonitorul ei.* ISP.; *prigonitorul de armeni.* CĂL.; **2.** (înv.; adesea adj.) reclamant (într-un proces): *pontificele ... se puse între părțile prigonitoare.* BĂLC. [***Prigoni*** + *-tor*].

prigorí, prigoresc vb. (înv. și reg.) **1.** (tr. și refl.) a (se) expune la căldura focului sau a soarelui: *insula cea pustie îi prigorită de soarele african.* OD.; **2.** (fig.; refl.) a se chinui, a se frămînta, a se zbuciuma; a se perpeli: *de această pară de care mă prigoresc.* PANN. [Din bulg. ***pregorja***].

prigórie f. v. **prigoare.**

prigorít, ~ți, prigorită, ~e a. (înv. și reg.) expus la căldura focului sau a soarelui; pîrjolit; înfierbîntat: *pustiile prigorite ale Africii.* OD.; *apucase ceaunul între picioare ..., de-aia cred c-avea picioarele prigorite.* SOR. [V. ***prigori***].

prihánă, prihane f. **1.** (înv.) acuzare; blam; **2.** faptă care încalcă morala; vină morală; necinste, păcat, prihănie: *prihana, ca păcura, te mînjește și te-mpute.* Z.; **fără prihană,** curat, pur, nevinovat, imaculat; (spec.) neprihănit, virgin, cast: *care dintre noi e fără prihană?* GHEȚIE. [Din ucr. ***pryhana***, pol. ***przygană***].

prihăní, prihănesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a învinui, a acuza; a dojeni; **2.** (rar) a pîngări; a necinsti: *prihănind amintirea jupîniței Nasta.* SAD. [De la ***prihană***].

prihăníe, prihănii f. (înv.) prihană; **fără prihănie,** fără prihană: *trai fără mustrare și fără prihănie.* AL. [***Prihană*** + *-ie*].

prihăníre, prihăniri f. acțiunea de a prihăni; prihană: *nimic nu-i adevărat din toate prihănirile ce ați pus duhovnicului vostru păstor.* NEGR. [V. ***prihăni***].

prihănít, ~ți, prihănită, ~e a. (rar) pîngărit: *am adus o floare curată și am aruncat-o într-o volbură prihănită.* SAD. [V. ***prihăni***].

prihór m. v. **prigoare.**

prií, priesc vb. **1.** (înv.; intr.) a-i fi cuiva binevoitor, îngăduitor, protector: *tu priești, iară noi pizmim.* DOS.; **2.** (înv.; tr.) a face cuiva o urare; a-i vrea cuiva binele: *Dumnezeu ... să te hărăzească ... cu multă bucurie poftesc și priesc.* N.COSTIN; **3.** (intr.) a-i fi cuiva prielnic, favorabil, folositor, convenabil; a-i face bine; a-i conveni, a-i tihni: *știu mai bine ce-ți prieste.* EM.; *îmi prieste de minune aerul pădurilor de pini.* EL.; **4.** (intr. impers.) a-i merge bine; a se simți bine: *am stat cu domnia sa la vorbă și la petrecere și foarte mi-a priit.* SAD. [Din sl. ***prijati***].

priiáten m. v. **prieten.**

priincíos, ~și, priincioásă, ~e a. **1.** (înv.) binevoitor, îngăduitor cu cineva; protector: *Dumnezeu le va fi priincios.* BĂLC.; **2.** (pop.) prielnic, favorabil: *rezultatele priincioase țării.* EM.; *vreme priincioasă.* [***Priință*** + *-cios*].

priínță, priínțe f. **1.** (înv.) atitudine favorabilă, binevoitoare, protectoare; simpatie: (fig.) *s-a născut și a propășit sub scutul norocului și al priinței.* GAL.; **2.** (înv. și reg.) devotament; credință; respect; supunere: *a noastră osteneală ... o închin cu bună priință și voie plecată.* N.COSTIN; **a fi cuiva cu priință,** a fi devotat, credincios cuiva; a fi de partea cuiva: *ceilalți sfetnici nu mi-au fost cu priință.* SAD.; (fig.) *cerul le-a fost cu priință.* AL.; **3.** (înv.) folos, ajutor, sprijin; serviciu; profit: *un grai cu tot ce are mai mult decît priință-i.* VIERU; **cu** (sau **de**) **priință,** folositor, prielnic, favorabil: *Despot nu-i țării de priință.* AL. [***Prii*** + *-ință*].

priláz n. v. **pîrleaz.**

priléj, prilejuri n. **1.** ocazie, împrejurare care provoacă, permite sau ușurează săvîrșirea unei acțiuni; moment oportun; prilejire: *caut un nou prilej ca s-o întreb.* DELAVR.; *ocolea orice prilej de pierdere a vremii.* GHEȚIE; (înv. și reg.) **vreme cu prilej,** moment potrivit, favorabil: *cumătrul ... de mult pîndea vreme cu prilej ca să pape iezii.* CR.; **2.** pretext; motiv: *un trist, necontenit prilej*

pentru durere. EM.; **3.** (înv. şi reg.) avere, bogăţie; stare materială (bună): *au slăbit tare din prilej pe mănăstiri şi pe breslaşi.* NEC. [Din bulg. ***prilež***].

prileji, prilejesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (refl. impers.) a se întîmpla; a se petrece: *lucrurile ... ce s-au prilejit întru aceste vremi.* MUSTE; **2.** (tr.) a pricinui, a ocaziona; a prilejui: *întîrzierea ... prileji mîntuirea lui Sinan.* BĂLC.; **3.** (refl.) a se nimeri: *chemat-au ... boiarii cei mari şi alţi toţi cîţi s-au prilejit.* UR.; **4.** (refl.) a căuta sau a găsi un moment favorabil, oportun: *Bathori ... nu se prileji a răspunde cererei.* BĂLC. [De la ***prilej***].

prilejíre, prilejíri f. acţiunea de a (se) prileji; împrejurare, prilej: [î]*ntr-această grea prilejire.* OD. [V. ***prileji***].

prilejuí, prilejuiesc vb. **1.** (tr.) a permite, a determina, a constitui o ocazie (nimerită, favorabilă) pentru ceva; a favoriza, a ocaziona: *simpozionul a prilejuit ample dezbateri ştiinţifice;* **2.** (tr.) a cauza, a pricinui, a provoca; a prileji: *războiul prilejuieşte suferinţă şi moarte;* **3.** (rar; refl. impers.) a se ivi o ocazie (favorabilă): *are să se întoarcă cînd i se va prilejui;* **4.** (reg.; refl.) a se nimeri: *s-a prilejuit pe acolo.* [***Prilej*** + *-ui*].

prilestí vb. v. **prilosti.**

prilostí, prilostesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) amăgi, a (se) înşela; (spec.; tr.) a ademeni, a seduce: *cum nu simţi tu rău care te prilosteşte.* PANN; **2.** (tr. şi refl.) a (se) schimonosi, a (se) sluţi (prin farmece): *prilostit de dragoste.* ISP.; **3.** (înv.; rar; refl.) a se strădui, a se osteni: *în zadar ... te prelesteşti, o, omule!* DOS.; (şi: **prilesti, prelesti**). [Din sl. ***prělьstiti***].

prilostíre, prilostíri f. (înv. şi pop.) **1.** amăgire; ademenire: *banii sînt la toţi prilostire.* PANN; **2.** farmec, vrajă, vrăjitorie; năuceală: *lepădînd de la sine prilostirea în care căzuse.* ISP. [V. ***prilosti***].

prilostít, ~ţi, prilostită, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** amăgit, înşelat; (spec.) ademenit, sedus; **2.** aiurit, zăpăcit, năuc; smintit. [V. ***prilosti***].

prim[1], ~i, primă, ~e num. ord. (cu valoare adj. sau subst.) **1.** cel dintîi (în spaţiu sau în timp); care se află la început, în fruntea ...; întîi, dintîi: *vînătorile se fac ... după căderea primelor zăpezi.* SAD.; *odată strîns primul milion, celelalte vin de la sine.* GHEŢIE; **număr prim,** număr natural care nu admite alţi divizori decît pe 1 sau pe el însuşi; **prima tinereţe,** întîia perioadă a tinereţii, care urmează imediat după copilărie; adolescenţă; **primă audiţie,** executare pentru întîia oară, în faţa publicului, a unei bucăţi muzicale; (concr.) bucată muzicală astfel executată; **prim ajutor,** ajutor imediat dat unui bolnav, unui rănit sau unui accidentat, înainte de a-l trimite la o instituţie specializată; **materie primă,** material brut destinat prelucrării, în vederea fabricării unui produs finit; **în primul rînd** (sau **loc**), înainte de toate: *trebuie, în primul rînd, să înveţi să taci.* ST.; **2.** elementar, simplu: *cei de astăzi nu au nici primele noţiuni despre cele ce vorbesc şi scriu.* HEL.; **3.** originar, iniţial; **4.** care este înaintea tuturor în privinţa însemnătăţii, a valorii, a calităţilor: *marfă de prima calitate;* **prim-amorez** (sau **june-prim**), actor care interpretează rolul de tînăr îndrăgostit: [î]*şi duşmănea colegii din teatru cărora li se dădeau roluri de primi-amorezi.* PETR.; **de prim(ul) rang** (sau **ordin**), de calitate superioară; excelent: *pătrunderea prin saloanele de prim ordin se datora lui Gavrilcea.* PETR.; **5.** (artic.) excelent, bun, de cea mai bună calitate: *a mai prima ..., aleşi pe sprînceană.* CAR.; **6.** (ca element de compunere, precedînd un termen care indică un grad sau o funcţie ierarhică) întîiul în categoria respectivă, pe treapta cea mai înaltă: *prim-procuror, prim-solist;* **prim-ministru,** şeful guvernului; premier: *în iulie 1900, P. P. Carp ajunge prim-ministru.* D.; **7.** care cîntă melodia principală, dominantă: *un cvartet compus din violină primă, secundă, flaut şi violoncel.* CĂL.; **8.** (mat.; despre simboluri) marcat la umăr printr-un semn în formă de accent ascuţit (ex.: a′, b′). [Din lat. ***primus***].

prim[2], primuri n. (reg.) **1.** garnitură din blană (de miel) aplicată pe marginea pieptarelor, a căciulilor etc.; bandă, bordură etc. cu care se ornamentează unele veşminte: *pe margini avea prim negru.* POP.; **2.** (spec.; în forma **primă**) panglică cu care se leagă cosiţele fetelor, se împodobesc pălăriile flăcăilor etc.: *mă leagă cu 3 rîfi de primă neagră.* POP.; (şi: **primă**). [Din magh. ***prim***].

primă, pers. 3 **primează** vb. (intr.) a avea întîietate, prioritate; a fi pe primul plan: *salon literar în care să primeze meritul personal nu există.* CĂL.; *în arhitectura noastră primează vădit încărcarea grea a zidurilor.* CF. [Din fr. ***primer***].

primadónă, primadone f. prim-solistă a unui teatru de operă sau de operetă: *bravo! cîntaţi ca o primadonă!* AL.; *în rochia de seară decoltată ..., cu coafura montată ..., primadona era într-adevăr răpitoare.* GHEŢIE. [Din it., fr. ***prima donna***].

primáj, primaje n. **1.** bonificaţie la frahtul maritim, acordată căpitanului sau proprietarului unei nave comerciale; **2.** (tehn.) antrenare a apei dintr-un cazan de către aburul produs. [Din fr. ***primage***].

primár, ~i, primară, ~e a. **1.** care este la început, primul dintr-o serie; care se află la bază; iniţial; primordial, originar, prim[1]: *ale noastre fărădelegi primari.* PSALT.; *veacurile creştine primare.* GAL.; *rămăseseră ...oameni naturali, cu fondul primar nealterat.* PR.; **învăţămînt primar** sau **şcoală** (ori **instrucţie**) **primară,** primele patru clase ale şcolii generale; învăţămînt elementar: *legea prescrie ... ca instrucţiunea primară să devină obligatorie.* EM.; *am învăţat cu el în şcoala primară.* VLAH.; **clasă primară,** fiecare dintre anii de studii ai învăţămîntului elementar: *cu chiu, cu vai a făcut băiatul cele patru clase primare.* VLAH.; (reg.) **cale primară,** prima vizită pe care mireasa o face după nuntă rudelor bărbatului ei: *întîiaşi dată venise ea la Neamţ, de cale primară ..., cum se zice la noi.* CR.; (geol.) **eră primară** (şi f.), denumirea veche a paleozoicului ; **2.** (p. ext.) de primă importanţă; de prim rang; fundamental: *cînd omul se-ndoieşte de un princip primar, nimica nu mai crede.* BOL.; **medic** (sau **doctor**) **primar,** grad în ierarhia medicală, superior medicului specialist; medic cu acest grad: *doctorul primar mi-e prieten.* CĂL.; **3.** care este neamestecat, nealterat, pur; direct, drept; **văr primar** (sau **vară primară**), persoană considerată în raport cu copiii fraţilor şi surorilor părinţilor ei; (înv.) **fraţi primari,** fraţi din aceiaşi părinţi; fraţi buni; **culori primare,** cele şapte culori ale spectrului solar; **4.** simplu, elementar; (p. ext.) neevoluat, rudimentar, simplist: *concepţia ta despre instinct este primară, dar ... este concepţia curentă.* PETR.; **5.** (despre cuvinte) care provine direct din rădăcină şi poate servi ca element de bază pentru formarea derivatelor (cu sufixe sau prefixe); primitiv; **6.** (despre elemente şi compuşi chimici) care are o singură valenţă satisfăcută de un anumit element sau radical. // m. şeful administraţiei unui oraş, a unei comune: *toate notabilităţile oraşului, prefectul, primarul ... ţinură să ia parte.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi pop.) **primare**). [Lat. ***primarius***; cf. fr. ***primaire, maire***].

primáre a. şi m. v. **primar.**

primariát, primariate n. **1.** funcţie, titlu de primar; perioadă de timp în care cineva exercită această funcţie: *nu mi-ar fi deloc indiferent ca, sub primariatul meu, să apară ... aşezămîntul nădejdilor dumitale.* GAL.; **2.** examen susţinut de un medic pentru a obţine titlul de medic primar. [***Primar*** + *-iat*].

primáş, primaşi m. (reg.) primul violonist într-un taraf: *cei şapte ţigani ... cîntau bine şi fără primaş.* AG. [Din magh. ***primás***].

primát[1], primaţi m. cel mai înalt grad în ierarhia bisericii ortodoxe şi catolice într-o ţară; persoană care deţine acest titlu: *concesia ce o făceau românii prin recunoaşterea primatului papal ... nu altera prin nimic esenţa spiritualităţii ortodoxe.* BL.; (adj.) **mitropolit primat** (şi m.), titlu dat, în trecut, primului mitropolit cu reşedinţa la Bucureşti; persoană care deţinea acest titlu; patriarh: *mitropolitul primat al României;* (adj.) **cardinalul primat,** titlu dat primului dintre cardinali; persoană care deţine acest titlu. [Din lat. ***primas, -tis,*** fr. ***primat***].

primát[2], primate n. (la pl.) ordin de mamifere superioare, plantigrade, cu degetul mare opozabil, cu mamele pectorale, cu creierul dezvoltat, care cuprinde maimuţele (primitive şi evoluate) şi hominidele (o suprafamilie a acestui ordin); (şi la sg.) mamifer din acest ordin: *omul se distinge de celelalte primate.* BL. [Din fr. ***primate***].

primát[3] n. importanţă primordială; întîietate, primordialitate, superioritate: *nu concep un creştinism fără libertate şi fără primatul spiritualităţii.* EL.; *lumea se emancipase ..., proclamase primatul raţiunii.* GHEŢIE. [Din fr. ***primat,*** germ. ***Primat***].

primă[1], prime f. **1.** sumă de bani (şi obiecte) care se acordă cuiva peste salariul de bază ca recompensă pentru calitatea deosebită a muncii depuse; premiu (în sistemul premial); gratificaţie: *toată lumea încasează prime pentru depăşiri de plan ..., în loc să li se returneze toată marfa şi să fie puşi s-o plătească.* PR.; **2.** spor adăugat la retribuţie persoanelor care prestează munci periculoase, cu un anumit grad de periclitate etc.; **3.** sumă acordată de stat pentru încurajarea unei activităţi; subvenţie: *anul acesta s-au acordat prime pentru agricultură şi pentru amenajarea teritoriului;* **primă de export,** sumă de bani sau scutire de taxe, de impozite acordată pentru exportarea unor mărfuri, în scop stimulativ; **4.** (şi **primă de asigurare**), sumă de bani pe care asiguratul o plăteşte (iniţial sau periodic) unei companii de asigurare, pentru asumarea riscului de către aceasta; **5.** (rar) dar făcut clienţilor sau abonaţilor. [Din fr. ***prime***].

primă[2] f. v. **prim[2].**

primăreásă, primărese f. primăriţă: *toată ziulica ba la primăreasă, ba la preuteasă.* SAD. [***Primar*** + *-easă*].

primărie, primării f. instituţie condusă de primar; (p. ext.) clădire în care îşi are sediul această instituţie; funcţionarii instituţiei: *a mers la primărie, apoi la subprefectură.* CAR. [***Primar*** + *-ie*].

primăríţă, primăriţe f. **1.** soţie de primar; primăreasă: *primarele era un român oacheş ...; primăriţa era o gospodină zîmbitoare.* SAD.; **2.** femeie care îndeplineşte funcţia de primar: *satul era condus de o primăriţă energică şi cinstită.* [***Primar*** + *-iţă*].

primăríu, ~ii, primărie, ~ii a. (reg.) care se coace devreme; timpuriu: *pere primării.* [***Primar*** + *-iu*].

primăváră, primăveri f. **1.** anotimp care succedă iernii, corespunzînd convenţional (în emisfera nordică) intervalului dintre 21 martie (echinocţiul de primăvară) şi 22 iunie (solstiţiul de vară); stare a vremii caracteristică acestui anotimp: *n-au mai apucat aşa primăvară devreme.* CR.; (fig.) *viaţa-i fu o primăvară.* EM.; **de primăvară, a)** (despre plante, seminţe etc.) primăvăratic; **b)** care se efectuează în timpul primăverii: *arături de primăvară;* **c)** potrivit, indicat pentru primăvară, care se poartă în acest anotimp: *ar fi vrut haine de primăvară.* CĂL.; **în primăvară, a)** în timpul primăverii; în fiecare primăvară: *frumuseţile tinerii Zoe înfloresc repede ca un arbor în primăvară.* BOL.; **b)** în cursul primăverii trecute: *s-a măritat în primăvară;* **c)** în cursul primăverii viitoare: *va rămîne acasă pînă în primăvară;* **la primăvară,** în primăvara viitoare: *pînă la primăvară n-o să ne mai vedem.* ST.; **astă-primăvară,** în cursul

primăverii trecute: *cînd a fost astă-primăvară la mine, mi-a lăsat nişte cărţi.* NEGR.; **2.** (fig.) vîrsta sau perioada tinereţii cuiva: *primăvara vieţii mele s-a scuturat.* SAD.; **3.** (fig.; la pl.) ani de tinereţe; (p. ext.) vremuri frumoase, fericite: *mai trăi-voi primăveri să-mi văd turmele şi cînii.* COŞB.; *am 20 de primăveri; //* adv. (în forma **primăvara** sau **primăverile**) în cursul acestui anotimp; în fiecare primăvară: *primăvara-i noaptea mică, nu-i de mers la ibovnică.* POP. [Lat. ***primavera***].

primăvărá, pers. 3 **primăvărează** vb. (reg.; refl. impers.) a se desprimăvăra. [De la ***primăvară***].

primăvărát n. (reg.) scoatere a oilor şi a vitelor la păşune, primăvara. [V. ***primăvăra***].

primăvărátec a. v. **primăvăratic.**

primăvărátic, ~ci, primăvăratică, ~ce a. **1.** de primăvară, caracteristic sau adecvat primăverii; (spec.) care se dezvoltă sau se coace primăvara; primăvăros, primăvărel: *adierea ... zefirului primăvăratic.* OD.; *porumbiştile primăvăratice erau o podoabă.* DELAVR.; **2.** (fig.) tineresc; fraged; zglobiu: *are un aer primăvăratic;* (şi: **primăvăratec**). [***Primăvară*** + *-atic*].

primăvărél, ~ei, primăvăreá, ~ele a. (rar) primăvăratic: *pe un vînt primăvărel.* AL. [***Primăvară*** + *-el*].

primăvăríţă, primăvăriţe f. (bot.; pop.) ghiocel (*Galanthus nivalis*). [***Primăvară*** + *-iţă*].

primăvărós, ~şi, primăvăroásă, ~e a. (rar) primăvăratic: *ca stelele de aur în seri primăvăroase.* BOL. [***Primăvară*** + *-os*].

primbiá vb. v. **plimba.**

primbiáre f. v. **plimbare.**

priméjdie, primejdii f. **1.** situaţie, împrejurare, fiinţă etc. care ameninţă siguranţa sau existenţa cuiva sau a ceva; pericol; (p. ext.) necaz, supărare: *ceasul primejdiei se apropie.* AL.; *îl paşte o mare primejdie.* PR.; **de primejdie, a)** primejdios: *era acolo un vechi loc de primejdie.* SAD.; **b)** care vesteşte un pericol: *se auzi bătînd la biserică clopotul de primejdie.* SAD.; **a-şi pune viaţa** (ori **capul**) **în primejdie,** a se expune pericolului; a-şi risca viaţa: *nu-ţi pune capul în primejdie.* CR.; **2.** risc: *a cumpărat biruinţa cu primejdia vieţii sale.* BĂLC. [Din sl. ***prěmeždije***].

primejdiós, ~şi, primejdioásă, ~e a. **1.** care constituie o primejdie, o ameninţare; care poate pricinui mult rău; periculos, primejduitor: *grozav om şi primejdios!* AL.; **2.** riscant: *afaceri primejdioase.* [***Primejdie*** + *-os*].

primejdui, primejduiesc vb. **1.** (tr.) a pune în pericol, a periclita, a ameninţa siguranţa, integritatea, existenţa cuiva sau a ceva; a constitui o primejdie pentru cineva sau ceva: *el nu-şi primejduieşte zilele.* OD.; *oare nu e cumva primejduită moşia?* GHEŢIE; **2.** (refl.) a se expune primejdiei; a risca, a se hazarda: *potică unde se primejduise iarna vrun călător.* GANE. [***Primejdie*** + *-ui*].

primejduíre, primejduiri f. acţiunea de a (se) primejdui; periclitare. [V. ***primejdui***].

primejduít, ~ţi, primejduită, ~e a. expus primejdiei, aflat în primejdie: *a început ... viaţa grelei şi mult primejduitei libertăţi.* GAL.; (subst.) *cu egoismul celor primejduiţi domnul îl goneşte.* CĂL. [V. ***primejdui***].

primejduitór, ~i, primejduitoáre a. (înv.) primejdios: *un ceas de ne-ngrijire e primejduitor.* NEGR. [***Primejdui*** + *-tor*].

primeneálă, primeneli şi (înv.) **primenele** f. **1.** (astăzi rar) primenire; înlocuire, schimbare: *aceasta aşea de grea premeneală aceştii domniei.* COSTIN; *cînd zorul primenelii soseşte ... rugii şi troscotul se tîrăsc către colibă ş-o acoper.* DELAVR.; **2.** schimbare a ru-făriei purtate, murdare cu alta curată: *straie de primeneală.* CR.; **3.** (concr.; mai ales la pl.) rufe de schimb, lenjerie curată; straie de sărbătoare: *primenele de borangic.* OD.; *oamenii se lau, îşi pun primeneli.* CĂL.; **4.** (fig.) împrospătare, înviorare; (şi: (reg.) **premeneală, primineală**). [***Primeni*** + *-eală*].

primeni, primenesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a înlocui sau a fi înlocuit cu altceva (nou); a face să ia sau a lua o formă, un aspect, un conţinut etc. nou; a (se) modifica, a (se) schimba, a (se) preface: *cum i s-a primenit numele, cum acel turn şi-a schimbat numele, a şti nu pot.* COSTIN; **2.** (tr.) a reînnoi, a regenera; a împrospăta; a înviora: *curăţi şi primeni apa din fîntînă.* ISP.; (fig.) *veniţi să premeniţi izvorul nădejdii mele de mai bine.* GOGA; **3.** (tr.) a împrospăta aerul într-o incintă; a aerisi: *am premenit atmosfera camerei.* GAL.; **4.** (refl. şi tr.) a (-şi) schimba lenjeria purtată, murdară cu alta curată; a se îmbrăca cu haine curate; (p. ext.) a (se) îmbrăca frumos, a (se) găti: *îi rămase atîta timp cît să se spele şi să se primenească.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a înlocui îmbrăcămintea, rufărie de pat, de masă etc. cu alta (curată): *primeni rufăria mesei.* GAL.; **6.** (pop.; tr.) a pune potcoave noi: *negrul tău să-l primenească.* POP.; **7.** (reg.; refl.; despre lună şi despre lumina ei) a fi în fază de creştere sau de descreştere; **8.** (înv.; tr.) a traduce: *canoane ... carile cu nevoile iaste ... a le premeni de pre elineşte pre sîrbie.* DOS.; **9.** (înv.; tr. fact. şi refl.) a face să revină sau a-şi reveni dintr-o anumită stare sufletească; a face să renunţe sau a renunţa la un anumit sentiment: *şi de să va premeni inima ta şi nu vei asculta ..., cu peire veţi peri.* BIBLIA; (şi: (înv. şi pop.) **premeni**). [Din sl. ***prěměniti***].

primenire, primeniri f. acţiunea de a (se) primeni şi rezultatul ei; înlocuire, împrospătare, înnoire, primeneală, primenit[2]: *deşteptăciunea nu e decît o ... consumare şi o primenire mai repede a materiei nervoase.* DELAVR.; *primenirea limbii era în plină mişcare.* CĂL. [V. ***primeni***].

primenít[1], ~ţi, primenită, ~e a. **1.** (adesea fig.) modificat, transformat; înnoit; împrospătat: *lume primenită;* **2.** îmbrăcat cu rufe, cu haine curate, bune: *spălat şi premenit.* CAR.; (şi: (înv. şi pop.) **premenit**). [V. ***primeni***].

primenít[2], (rar) **primeniturí** n. **1.** înnoire, împrospătare; transformare, prefacere, primenire; **2.** (reg.) creştere sau descreştere a (luminii) lunii: *la primenitul luminii ... vremea poate să se schimbe.* HOGAŞ. [V. ***primeni***].

prime time [práimtaim] segment din grila unui program de televiziune sau de radio, reprezentînd emisiunea principală, difuzată la ora de maximă audienţă: *acestea nu sînt subiecte pentru „mase", nu fac audienţă în prime time, dar există în societate.* D. [Cuv. engl].

primí, primesc vb. (tr.) **1.** a intra în posesia sau în folosinţa a ceea ce ţi se dă, ţi se trimite sau ţi se oferă; a obţine, a căpăta: (p. ext.) a accepta să ia, să folosească ceva: *legea îl pedepseşte pe acela care primeşte lucruri de furat.* SL.; *o mie de ţechini primeşti?* COŞB.; **2.** a intra în posesia unui lucru datorat; a încasa: *încă n-a primit pensia.* GHEŢIE; **3.** a-i fi atribuit un titlu, un rang etc.: *aleargă la străini şi primeşte de la dînşii posturi în ţara sa.* FIL.; **4.** a afla o ştire, o informaţie etc.: *primi în tăcere această veste.* SAD.; **5.** a recepta sau a suporta efectul unei acţiuni, circumstanţe (nefavorabile) îndreptate asupra sa: *primi zece lovituri de sabie.* BOL.; *căscam ochii mari fără a primi vro impresie statornică.* DELAVR.; **6.** a întîmpina un oaspete; (p. ext.) a oferi cuiva ospitalitate; a găzdui: *îşi primi nepoţelul cu braţele deschise.* GHEŢIE; **7.** a accepta vizita cuiva; a acorda o audienţă: *ministrul primeşte marţea;* **8.** a admite, a include, a accepta pe cineva într-un cerc, într-o instituţie etc.; (spec.) a angaja pe cineva într-un serviciu: *un băiat destoinic ... e uşor primit în rîndul celor bogaţi.* PR.; **9.** a cuprinde, a îngloba, a include: *acest oraş primi în sînu-i o colonie din Atena.* BOL.; **10.** a fi de acord cu ..., a consimţi la ...; a admite, a accepta: *primeşte a te logodi cu dînsa.* AL.; *nu primesc să fac asta!;* **11.** a îmbrăţişa o doctrină, o concepţie (religioasă), o teorie; a adera la ...: *cuvîntul lui Hristos ... întru voi să-l priimiţi.* COR.; **12.** a manifesta o anumită atitudine faţă de cineva sau de ceva: *înălţarea lui fu primită cu cea mai vie bucurie.* BĂLC. [Din sl. ***priimon*** „a lua"].

primicér, primiceri m. **1.** (reg.) căpetenia căluşarilor; **2.** (înv.) superiorul cîntăreţilor bisericeşti; **3.** (p. gener.; înv.) conducător, şef. [Din lat. ***primicerius*** „cap, căpetenie"].

primigéstă, primigeste a. şi f. (femeie) care este gravidă pentru prima oară. [Din fr. ***primigeste***].

primineálă f. v. **primeneală.**

primipáră, primipare a. şi f. (femeie) care a născut pentru prima oară; (femelă) care a fătat pentru prima oară. [Din fr. ***primipare***].

primíre, primiri f. **1.** faptul de a primi; **2.** luare în posesie a unui bun oferit, dat, trimis, datorat; obţinere a unui drept (cuvenit): *a doua zi după primirea vacanţei, am fost trimis la Jibou.* GHEŢIE; **a lua ceva în primire,** a prelua un lucru, un post, o sarcină etc.; a recepţiona: *mă prezentai să-mi iau serviciul în primire.* PR.; **a lua pe cineva în primire, a)** a lua pe cineva în grija, sub supravegherea sa; a purta de grijă cuiva: *l-au luat medicii iarăşi în primire.* SAD.; **b)** (fam.) a certa pe cineva, a-i face reproşuri: *de cum am intrat, m-a luat tata în primire;* **a da cuiva ceva** (sau **pe cineva**) **în primire,** a preda, a încredinţa cuiva ceva sau pe cineva: *m-a dat în primire unui coleg.* GAL.; *mi se dădu un strung în primire.* PR.; **3.** acceptare, admitere a unui vizitator, a unui solicitator etc.; modul de a-l întîmpina, de a-l trata: *primirea amicală ... risipi obişnuita atmosferă de stînjeneală.* GHEŢIE; **de primire, a)** destinat oaspeţilor: *în faţă ..., e salonul de primire.* VLAH.; **b)** în care este acceptat, permis accesul vizitatorilor, al solicitatorilor: *astăzi e ziua mea de primire.* SAD.; **4.** manifestare a unei anumite atitudini faţă de ceva: *cartea s-a bucurat de o primire călduroasă;* **5.** admitere a cuiva într-un cerc, într-o instituţie, într-o organizaţie etc.: *primirea României în Uniunea Europeană;* **6.** (înv.) aprobare, consimţămînt. [V. ***primi***].

primít, ~ţi, primită, ~e a. **1.** care a fost luat în primire: *preţuirea mărfurilor ... primite.* BĂLC.; **2.** acceptat, admis: *participă la dezbateri şi ţările proaspăt primite.* [V. ***primi***].

primiteá, primitele f. (reg.) măturătură de nuiele, cu coada lungă, cu care se mătură pleava (la vînturatul cerealelor cu lopata); felezău. [De la ***primiteală***].

primiteálă, primitele f. (reg.) acţiunea de a primiti; înlăturare, măturare a plevei (la vînturatul cerealelor cu lopata). [***Primiti*** + *-eală*].

primití, primitesc vb. (reg.; tr.) **1.** a da la o parte, a curăţa: *cu nările vîntura, cu coada primitea.* POP.; **2.** (spec.) a mătura pleava (la vînturatul cerealelor cu lopata); a felezui; (şi: **premeti**). [Din bulg. ***premetna***].

primitív, ~i, primitivă, ~e a. **1.** care se află la originea existenţei cuiva sau a ceva; care aparţine începutului (civilizaţiei) omenirii, specific acestui început; străvechi, antic: *cerbul impetuos al erelor primitive.* VOIC.; *patria primitivă a albanezilor;* **comuna primitivă,** v. **comună; 2.** care este primul în timp dintr-o serie; iniţial, originar, primar; primordial: *s-au făcut ... cu nesocotinţa voinţelor primitive ale ctitorilor.* OD.; **culori primitive,** culori primare; **3.** (despre cuvinte) care provine direct din rădăcină şi poate servi ca element de bază pentru formarea de derivate; primar; **4.** rudimentar, simplu: [trişca] *acest primitiv instrument ciobănesc.* GANE.; **5.** (adesea subst.) care aparţine unei civilizaţii puţin evoluate; barbar, sălbatic; necultivat, necivilizat, grosolan: *un popor primitiv*

P Q

ce distinge ... prin modestia proverbială a exigenţelor sale materiale. EM.; *mi-a vorbit ceasuri întregi despre primitivii din Polinezia.* GHEŢIE. // m. pl. pictor sau sculptor care îi precedă pe maeştrii din Renaştere: *primitivii fiamanzi.* // f. (mat.) **primitivă (a unei funcţii)**, funcţie a cărei derivată este egală cu funcţia iniţială. [Din fr. ***primitif,*** lat. ***primitivus,*** germ. ***primitiv***].

primitivísm n. **1.** faptul de a fi primitiv; primitivitate: *jocul cunoscut al saţietăţii ... împinge pe rafinaţi spre primitivism.* LOV.; *primitivismul caselor ţărăneşti.* CĂL.; **2.** perioadă primitivă: *condiţia umană în primitivism;* **3.** fenoment manifestat cu precădere în pictură la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, care cultivă folclorul, arta primitivă, înlăturînd tot ce era adăugat de civilizaţie, sub pretextul de a descoperi autenticitatea naturii originare. [Din fr. ***primitivisme***].

primitivitáte f. stare de înapoiere, lipsă de civilizaţie; sălbăticie; primitivism: *în tot ce e rafinat intră o certă doză de primitivitate şi asprime.* CĂL. [Din fr. ***primitivité***].

primitivizá, primitivizez vb. (rar; tr.) a aduce în stare de primitivism, a face să fie primitiv: *sărăcia, mizeria îl primitivizează pe om.* [***Primitiv*** + ***-iza***].

primitivizáre, primitivizări f. (rar) acţiunea de a primitiviza şi rezultatul ei. [V. ***primitiviza***].

primitór, ~i, primitoáre a. **1.** care primeşte, care recepţionează ceva; căruia i se predă, i se trimite ceva; **2.** care primeşte cu plăcere oaspeţi; ospitalier: *o femeie bună şi primitoare;* **3.** în care cineva este bine primit, în care se simte bine; ospitalier: *nu găseşti o casă la fel de primitoare în tot Ardealul.* GHEŢIE; **4.** care cuprinde, înglobează (în sine); în care încape ...: *ne trebuiesc biblioteci mari ..., primitoare ale mulţimii însetate de cultură.* SAD.; (fig.) *Dumnezeu* [e] *plin de iniţiative ocrotitoare, lumea e vas primitor, receptacul.* BL.; **5.** care acceptă, admite, aprobă; care aderă la ...; receptiv: *primitori de cultură.* [***Primi*** + ***-tor***].

primíţii f. pl. (înv.) **1.** primele roade ale pămîntului (aduse cuiva ca prinos); **2.** (fig.) debut, început. [Din lat. ***primitiae***].

prímo adv. (livr. şi fam.) în primul rînd, mai întîi: *primo, ai întîrziat, secundo, ai mîntit.* [Din it., fr. ***primo***].

primogenít, ~ţi, primogenită, ~e a. şi m., f. (livr.) (copil) născut primul (într-o familie regală, princiară etc.). [Din lat. ***primogenitus***].

primogenitúră f. calitatea de a fi primul născut dintre mai mulţi fraţi; privilegiu ce se atribuie fiului întîi născut (în familiile domnitoare, princiare), de a se bucura de anumite drepturi, avantaje: *art. 82 prescrie că puterile constituţionale ale domnului sînt ereditare în linie directă şi legitimă a Măriei sale Carol I, din bărbat în bărbat, prin ordin de primogenitură, cu excluziunea femeilor.* EM. [Din fr. ***primogéniture***].

primoinfécţie, primoinfecţii f. ansamblul manifestărilor clinice, umorale şi anatomice ale unui organism care suportă prima infecţie cu un microb. [Din fr. ***primo-infection***].

primordiál, ~i, primordială, ~e a. de la început, de la origine, cel mai vechi; primar, iniţial; de primă importanţă, de prim ordin; fundamental, esenţial, principal: *libertatea, egalitatea şi autoritatea sînt elementele primordiale ale vieţii sociale.* GHICA; *spiritul, ca dat primordial al lumii, făcea din materie un înveliş al său?* PR. [Din fr. ***primordial,*** lat. ***primordialis***].

primordialitáte f. faptul de a fi primordial; întîietate, prioritate; superioritate: *primordialitatea spiritului.* [***Primordial*** + ***-itate***].

primórdie, primordii f. (şi **primordie foliară**) frunză în prima fază a formării din celulele de la periferia conului de creştere. [Din lat. ***primordia***].

primovaccináre, primovaccinări f. prima administrare a vaccinului. [Din fr. ***primovaccination***].

prim-plán, prim-planuri n. cadru cinematografic în care interpreţii sînt filmaţi de aproape. [***Prim***[1] + ***plan***].

primprejúr adv. prin apropiere, din (sau în) vecinătate; în jur, împrejur: *primprejur sînt cîţiva nobili.* ALEX.; **de primprejur,** înconjurător, învecinat, vecin: *toată suflarea şi făptura de primprejur îi ţineau hangul.* CR. // prep. (artic.) în jurul: *m-am uitat ... primprejurul locului.* SAD. [***Prin*** + ***prejur***].

prim-prétor, prim-pretori m. (în vechea organizare administrativă a României) funcţionar superior pretorului: *era apoi onoarea de a fi ajuns prim-pretor la nici douăzeci şi doi de ani.* GHEŢIE. [***Prim***[1] + ***pretor***].

primulacée, primulacee f. (la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate, cu frunzele dispuse de obicei în rozetă, cu flori gamopetale; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: ciclama, ciubotica cucului, primula). [Din fr. ***primulacées***].

primúlă, primule f. plantă ornamentală din familia primulaceelor, cu flori purpurii sau liliachii (*Primula obconica*); (accent. şi **prímulă**). [Din lat., fr. ***primula***].

primulínă f. substanţă colorantă galbenă pentru vopsit bumbacul. [Din fr. ***primuline***].

primulíţă, primuliţe f. (bot.; reg.) lăptişor (*Androsace chamaejasme*). [***Primulă*** + ***-iţă***].

prímus, primusuri n. lampă specială de gătit, care foloseşte drept combustibil benzina sau petrolul lampant: *se auzea un sfîrîit de primus.* C.PETR. [Din germ. ***Primus***(***kocher***)].

prin prep. indică: **1.** străbaterea **a)** unui traseu: *a călătorit mult prin Europa;* **b)** unei suprafeţe, a unui spaţiu, (vag) realizată sensorial: *prin perdeluţele de muselină se întrezărea conturul opac al unui corp.* GHEŢIE; **c)** unui interval de timp, a unei durate (imprecise): *prevăd prin secoli a ei înălţare.* BOL.; **2.** inciuderea, situarea **a)** într-un spaţiu (vag), pe întinsul unei suprafeţe: *la voi prin sat să fie voinicul.* EM.; **b)** într-o perioadă de timp (vag), într-o vreme: *s-a născut prin vară;* **3.** recurgerea la un mijloc, la un instrument; cu ajutorul ..., pe calea ...: *prin tine am ajuns acolo; prin unire ţara creşte;* **4.** (cu verbele *a începe, a sfîrşi*) faptul cu care se iniţiază, respectiv, se finalizează o acţiune: *autorul începe prin a-şi expune planul; ipohondrul sfîrşeşte prin a-şi îngropa el tot neamul;* **prin urmare,** deci, în consecinţă. [***Pre***[1] + ***în***].

prince de galles [prens dë gal] s. ţesătură de lînă cu carouri într-o tentă uniformă, pe un fond deschis. [Cuv. fr.].

prínceps a. invar. **ediţie princeps,** prima ediţie a operei unui autor (clasic): *am opera lui Chateaubriant în ediţia princeps.* SAD. [Cuv. lat.].

princiár, ~i, princiară, ~e a. **1.** care aparţine unui prinţ sau unei principese, referitor la un prinţ sau la o principesă; de prinţ: *familie princiară;* **2.** demn de un prinţ; (p. ext.) somptuos, măreţ; îmbelşugat; splendid: *nunta se celebră cu un fost princiar.* GHEŢIE. [Din fr. ***princier***].

principál, ~i, principală, ~e a. **1.** care este (cel mai) însemnat; care are (mare) importanţă: *la intrarea principală.* CAR.; **în principal,** în special, mai ales; în linii mari; **2. propoziţie principală** (şi f.), propoziţie independentă de care depind în frază propoziţiile subordonate. // n. (artic.) ceea ce constituie un lucru (foarte) important, fundamental: *principalul e că se simte bine şi e fericită.* SAD.; *uiţi principalul.* // m. (înv.) conducător, şef: *toate aceste calamităţi nu se pot atribui decît dezunirii principalilor emigraţiunii.* GHICA. [Din lat. ***principalis,*** fr. ***principal,*** it. ***principale,*** germ. ***Prinzipal***].

principát, principate n. **1.** ţară, provincie guvernată de un principe: *în micul ... principat al Moldovei, a intrat Ştefan.* SAD.; **2.** (la pl.) nume sub care erau cunoscute împreună Moldova şi Ţara Românească, înainte de Unirea din 1859: *mulţi greci ... căutară o scăpare în Principate.* BĂLC.; *Principatele Române;* **3.** demnitatea de principe; **4.** (în Roma antică) sistem de guvernare instaurat de August (în anul 27 î. Hr.), care concentra în mîna împăratului puterea militară, civilă şi religioasă: *principatul a durat pînă în anul 285 d. Hr.* [Din lat. ***principatus***].

príncipe, principi m. **1.** titlu purtat de conducătorul unui principat şi de membrii unei familii princiare, regale sau imperiale; persoană avînd acest titlu; prinţ: *solii ... convocau pe toţi principii Germaniei la o adunare.* BĂLC.; (fig.) *principele poeţilor;* **2.** titlu purtat de împăraţii romani şi de primii regi ai Franţei; persoană avînd acest titlu. [Din lat. ***princeps, -ipis,*** it. ***principe***].

principésă, principese f. titlu purtat de conducătoarea unui principat şi de descendentele unei familii imperiale sau regale; femeie avînd acest titlu; soţie de principe; prinţesă: *juna principesă se plimba pe vale.* BOL. [Din it. ***principessa***].

principiál, ~i, principială, ~e a. **1.** care decurge dintr-un principiu, conform cu un principiu, potrivit unui principiu: *o poziţie principială;* **2.** care are principii, care se conduce după anumite principii: *nu e un renegat principial şi feroce.* LOV. // adv. în principiu, în fond; în linii generale: *discută ... punînd lumea la cale teoretic şi principial.* SAD.; *principial, are dreptate.* [***Principiu*** + ***-al***; cf. germ. ***prinzipiell***].

principialitáte f. calitatea de a fi principial, de a respecta anumite principii: *una e critica sinceră ... şi alta e denigrarea ..., sub masca principialităţii.* PR. [***Principial*** + ***-itate***].

princípiu, principii n. **1.** origine, început, cauză primă, izvor primordial al lumii; bază, fundament: *Dumnezeu e principiul tuturor lucrurilor;* **2.** element esenţial al materiei; forţă, energie, însuşire cuprinsă în constituţia unui lucru: *atomii sînt principiile corpurilor; principiile necesare nutriţiei;* **principiu activ,** substanţă care imprimă caracterul specific unui produs vegetal sau animal; **3.** lege fundamentală a unei ştiinţe, a unei arte etc.; conţinut teoretic: *principiul lui Arhimede;* **de principiu** (sau **principii**), cu caracter teoretic, general (şi preliminar): *să lăsăm chestiile de principiu.* CAR.; **în principiu,** din punct de vedere teoretic, în fond; principial: *în principiu trebuie să aibi dreptate.* OD.; **4.** (la pl.) totalitatea legilor şi noţiunilor de bază ale unei ştiinţe; (concr.) lucrare, tratat care cuprinde astfel de legi şi de noţiuni: *principii de chimie;* **5.** (log.) propoziţie primară dată şi nu dedusă, folosită în demonstrarea unei clase de propoziţii; **6.** regulă sau normă de acţiune, de comportare etc., constituind un model sau un scop: *pregăti renaşterea României ... pe principiul naţionalităţilor şi al libertăţilor.* CĂL.; *el rămîne fidel principiilor onorarei;* **7.** convingere intimă, punct de vedere propriu: *pentru D-sa politica este o pură afacere ... de negustorie de idei şi de principii.* EM.; **cu** (ori **de** sau **fără**) **principii,** cu (sau fără) convingeri ferme: *era un om tacticos şi cu principii.* SAD.; **din principiu,** în conformitate cu un punct de vedere hotărît, definitiv stabilit, preconceput: *mă combaţi mereu, din principiu;* (şi: (înv.) **prinţip, prinţipiu**). [Din lat. ***principium,*** fr. ***principe,*** germ. ***Prinzip,*** it. ***principio***].

prínde, prind vb. **1.** (tr.) a apuca ceva sau pe cineva cu mîna sau cu un instrument: *m-a prins de braţ.* COŞB.; *pescuitul e o foarte plăcută îndeletnicire chiar cînd nu prinzi nimic.* SAD.; **parcă (l-)a prins pe Dumnezeu de (un) picior,** se spune cînd cineva are o bucurie mare, neaşteptată; **2.** (tr.) a apuca cu gura, cu ghearele; a înhăţa: *pisica prinde şoareci;* **3.** (tr.) a fixa, imobilizînd: (fig.) *fiul craiului, văzîn-*

du-se prins în cleşte ..., îi jură credinţă. CR.; **4.** (refl.) a se agăţa cu mîinile; a se apuca; a se atîrna: *ea se prinde de grumazu-i.* EM.; **a se prinde cu cineva de păr** (sau **de piept**), a se lua la bătaie, a se încăiera; **5.** (tr.) a cuprinde cu braţele; a îmbrăţişa: *cît ce-o văzu, o prinse în braţe şi o strînse cu putere.* AG.; **6.** (refl.) a se lua, a se ţine de mînă cu cineva pentru a dansa, a juca; a începe să danseze: *boieri şi jupîniţe se prinseră în horă.* OD.; **a se prinde în horă** (sau **în joc**), a se lăsa antrenat într-o acţiune; **7.** (fig.; tr.) a percepe, a lua cunoştinţă de ceva (cu ochii, cu urechile, cu mintea); a desluşi, a distinge; a surprinde: *el a prins cu urechea cereştile plîngeri.* MAT.; *ridicînd ochii spre oglinda retrovizoare, prinse în ea chipul Evei.* GHEŢIE; *n-am prins nuanţa, că eram cam grăbit.* SOR.; **a prinde de veste,** a afla ceva, a observa, a remarca (la timp); a-şi da seama: *duşmănit vei fi de toate, făr-a prinde chiar de veste.* EM.; *nu voi să prind de veste că mi s-a stins văpaia tinereţii.* VLAH.; **8.** (tr.) a ajunge pe cineva din urmă (şi a-l imobiliza); a găsi, a captura un fugar, un răufăcător etc.; a aresta: *paznicii ... n-au putut să prinză pe hoţi.* ISP.; **9.** (tr.) a ajunge la timp pentru a mai găsi pe cineva, pentru a lua un vehicul (aflat pe punctul de plecare): *am prins tramvaiul; bine că te-am prins la birou;* a **prinde momentul** (sau **ocazia, prilejul**), a găsi, a nimeri momentul, prilejul favorabil; **10.** (tr.) a surprinde pe cineva asupra unui fapt (reprobabil) săvîrşit pe ascuns: *o dată era să mă prindă mama.* EL.; **a prinde pe cineva cu minciuna,** a descoperi că cineva a mînţit; **11.** (tr.) a încurca pe cineva cu vorba, a-l face să se încurce în răspunsuri (încercînd să ocolească adevărul); **12.** (tr.) a da peste ...; a întîlni, a găsi: *să nu te mai prinz prin grădină.* FIL.; **13.** (tr.) a se abate asupra cuiva; a apuca, a surprinde: *ne prinde noaptea şi ne oprim într-un conac.* GAL.; *ploaia îi prinse pe drum.* SAD.; **14.** (tr.) a pune stăpînire pe cineva; a cuprinde, a copleşi; a absorbi: *prinsă de lirism se uită iar la mine.* PR.; **a prinde mirarea pe cineva,** a se mira; **15.** (tr. şi refl.) a (se) fixa (prin legare, atîrnare etc.) de ceva: *un coc mititel, prins în ace de os.* GHEŢIE; *cu perdele prinse-n cuie.* POP.; *se prinde ca viţa de par.* Z.; **a nu-l prinde locul** (sau **starea**) **pe cineva,** a nu avea astîmpăr, a nu-şi găsi locul; **16.** (tr.) a fixa prin coasere; a coase laolaltă; a îmbina părţile unui obiect de îmbrăcăminte: *cîţiva nasturi slab cusuţi ... trebuiau prinşi la loc.* SAD.; *prinde cămaşa unde s-a rupt;* **17.** (fig.; tr.) a înregistra, a fixa şi a reda prin mijloace specifice aspecte din lumea înconjurătoare: *un reporter ... prinde pulsul social.* CĂL.; **18.** (tr.) a înhăma, a înjuga: *hai să prindem şase boi.* POP.; **19.** (refl.) a se lipi; a se îmbina, a se suda: *toarnă apă moartă, ... să se prindă pielea.* CR.; **a nu se prinde somnul de cineva,** a nu putea dormi; **a nu se prinde lucrul de cineva,** a nu avea chef să lucreze; **a se prinde de cineva,** a-i prii cuiva, a se asimila: *nu se prind bucatele de el;* **a se prinde ca nuca în perete,** a fi total nepotrivit; **20.** (fig.; refl.) a se lega printr-un jurămînt: *s-au prins fraţi de cruce;* **21.** (refl.) a se angaja la ceva; a promite; a-şi măsura puterile cu cineva: *nu mă prind să fac lucrul aşa repede;* **22.** (refl.) a se asocia cu cineva: *nu te prinde lor tovarăş.* EM.; **23.** (refl. recipr.) a face o prinsoare; a paria[2]: *mă prind pe orice;* **24.** (intr.) a(-i) fi necesar, folositor; a(-i) fi de ajutor: *ia-mă ... că ţi-oi prinde şi eu bine.* EM.; **a(-şi) prinde o nevoie,** a-şi satisface o trebuinţă: *cu banii ... îşi prindea fata altă nevoie.* CR.; **25.** (tr.) a-şi potoli: *dă-mi ... nişte ouă, ca să-mi prind pofta măcar.* CR.; **26.** (tr.) a-i şedea cuiva bine; a i se potrivi: *albul nu te prinde.* **27.** (tr.) a obţine, a dobîndi; a încasa: *banii ce-i va prinde din vînzarea lui să-i dea împăratului.* ISP.; **28.** (tr.) a reuşi să dobîndească, să aibă; a dobîndi: *omul ce prinde o idee de mult timp aşteaptă.* FIL.; **a prinde (la) viaţă,** a căpăta putere; a se înviora: *te-oi lua în braţă, să mai prind la viaţă.* POP.; **a prinde puteri,** a se întrema, a se întări; **a prinde (la) inimă,** a se îmbărbăta; a-şi veni în fire: *toţi ai săi prindeau la inimă şi biruiau.* DELAVR.; **a prinde (la) minte,** a cîştiga experienţă; a se înţelepţi; (fam.) **a prinde carne** (sau **seu**), a se îngrăşa; **a prinde nas** (sau **curaj**) a se obrăznici: *acest ins începu să prindă curaj şi să debiteze tîmpenii.* PR.; **29.** (tr.) a învăţa (cu uşurinţă) ceva: *tînărul a prins repede meseria;* **30.** (tr.) a deprinde: *prinsese obiceiul de a face anual un turneu.* GHEŢIE; **31.** (fig.; intr.) a reuşi să se impună, să fie adoptat: *această ideologie a prins la public;* **32.** (tr.) a se acoperi cu ...: *bulgării prinseseră brumă.* EM.; (fig.) *n-am prins încă pe inimă şi pe creier cocleala şi rugina rutinei.* GHEŢIE; **33.** (înv. şi pop.; tr.; despre femele) a rămîne însărcinată; **34.** (refl.) a-şi dezvolta rădăcini în locul unde a fost transplantat; a creşte: *se prinde viţa de vie pe şanţ.* POP.; (tr.) **a prinde rădăcină** (sau **rădăcini**), **a)** a se fixa undeva: *putea-voi rădăcină să prind în loc vreodată?* AL.; **b)** a începe să se manifeste, să se extindă: *libertatea a prins rădăcină în Europa.* BOLLIAC; **35.** (refl.) a se coagula, a se închega: *laptele s-a prins;* (tr.) **a prinde cheag, a)** a începe să aibă o situaţie materială bună; **b)** a începe să se desfăşoare; a se închega: *conversaţia prindea cheag;* **36.** (refl.) a se lipi de fundul vasului în care fierbe sau se prăjeşte şi a căpăta un gust neplăcut (de afumat): *sarmalele s-au prins;* **37.** (tr. şi refl.) a începe să ...; a se pune pe ...; a se apuca de ...: *atunci glasurile au prins a se muia.* SAD.; *un cîntec de leagăn a prins să răsune.* VIERU; a **(se) prinde (la sau în) vorbă cu cineva,** a începe să discute: *cînd întîlnea vreun drumeţ, prindea vorbă cu el.* SL.; **38.** (fig.; refl. şi intr.) a găsi ascultare, crezare; a-şi ajunge scopul urmărit: *dacă-a fi să ni se prindă, om vedea ca-ntr-o oglindă.* AL.; *văzînd că i s-au prins minciunile de bune, chemă ... pe Harap Alb.* CR.; **39.** (tr.) a se îmbolnăvi de ...; a contracta (o boală): *l-au prins frigurile;* **40.** (tr.) a recepţiona, a capta: *n-am reuşit să prind postul „Europa liberă".* // (compus) **prinde-muşte** m., gură-cască. [Lat. ***pre(he)ndere***].

prindere, prinderi f. **1.** acţiunea de a (se) prinde; **2.** apucare, oprire, reţinere a cuiva sau a ceva; (spec.) luare în captivitate: *prinderea infractorului;* **3.** fixare, ataşare, legare; (concr.) ceea ce serveşte pentru a fixa, a ataşa, a lega: *prinderea rulotei cu un cablu;* **4.** (înv. şi reg.) avere, avuţie; **cu prindere,** bogat, avut, înstărit; **5.** (reg.) **prinderea postului (Paştelui, Crăciunului etc.),** începutul postului; lăsatul secului: *la prinderea postului de Crăciun, s-a trezit în dricul nopţii cu Simion.* GHEŢIE. [V. ***prinde***].

prinós, prinosuri şi (înv.) **prinoase** n. **1.** ceea ce se oferă ca dar unei divinităţi, în semn de veneraţie, de mulţumire etc.; ofrandă, jertfă: *un templu dumnezeiesc unde muncitorul vine prinoasele să-şi închine.* ALEX.; *n-ai găsit prinoase s-aduci nici unui zeu.* ARG.; **2.** (înv. şi reg.) pomană (în amintirea morţilor); (spec.) colac oferit preotului: *prinoasele aduse pentru uşurarea sufletului răposatului.* C.L.; **3.** plocon dat unui stăpînitor; (p. gener.) dar; recompensă: *autorităţile tîrgului ... să supravegheze ... prinoasele generos izvorîte.* GAL.; **4.** (fig.) omagiu adus cuiva în semn de recunoştinţă, admiraţie, devotament: *le-a dat prinosul cuvenit de admirare.* AL.; **5.** (fig.) contribuţie, sacrificiu în slujba unei cauze, a unei idei: *unde este prinosul de muncă, de generozitate şi de luptă, pe care trebuia să-l aducă societăţii noastre colegii mei?* GAL. [Din sl. ***prinosŭ***].

prins[1], ~şi, prinsă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (om) lipsit de libertate; arestat, captiv; prizonier: *prinşii de război să se întoarcă.* BĂLC.; *fugar prins;* **a se da prins,** a se recunoaşte învins; a se preda: *în numele legii, daţi-vă prinşi.* C.L.; *nu ne omorîţi! ne dăm prinşi.* SAD.; **2.** ataşat, agăţat, fixat de ceva: *atenţie la cadrele prinse!;* **3.** care are mult de lucru; ocupat, absorbit: *săptămîna asta sînt prins, n-am să pot.* CĂL.; **4.** cuprins, copleşit de o stare sufletească, de o boală; (spec.) îndrăgostit: *inima lui era prinsă.* NEGR.; **5.** închegat, coagulat: *din lapte prins se face brînză.* [V. ***prinde***].

prins[2] n. prindere; **de-a prinsul** sau **de-a prinselea,** numele unui joc de copii, în care un jucător aleargă să prindă pe alţii care fug: *cîrdurile de copii ... se jucau de-a prinsul.* SAD. [V. ***prinde***].

prinsoáre, prinsori f. **1.** (înv.) prindere; capturare; arestare: *Epafra, auzind de prinsoarea lui Pavel, merse să-l vază în Roma.* N.TEST.; *prinsoarea acelor turci.* NEC.; **2.** (înv. şi pop.) (stare de) captivitate; (p. ext.) închisoare, temniţă: *împăratul Balduin cade de viu în prinsoarea inamicului.* EM.; **3.** (reg.) avere: *umblă racul să se-nsoare şi n-are nici o prinsoare.* POP.; **cu prinsoare,** avut, bogat, înstărit; **4.** (reg.) nume dat unor (părţi de) obiecte care servesc pentru a prinde, a fixa, a sprijini etc. ceva: *prinsoare de păr; prinsoarea războiului e ţesut;* **5.** (pop.) pariu, rămăşag: *fac prinsoare pe o sticlă de Cotnar.* CAR.; *pun însă prinsoare că dumneata lucrezi în comerţ.* GHEŢIE. [***Prins[1]*** + ***-oare***].

print, printuri n. (inform.) rezultatul printării; listare. [Din engl. ***print***].

printă, printez vb. (tr.) a imprima pe hîrtie specială informaţii (texte, desene etc.) dintr-un calculator electronic, cu ajutorul imprimantei. [Din engl. ***print***].

printăre, printări f. acţiunea de a printa şi rezultatul ei; print. [V. ***printa***].

prínter, printere n. (inform.) imprimantă. [Din engl. ***printer***].

príntre prep. indică: **1.** situarea în spaţiul dintre mai multe fiinţe sau obiecte; în mijlocul ...; între; parcurgerea prin spaţiul dintre mai multe fiinţe sau obiecte: *umblă printre mesele încărcate.* REBR.; *văd printre muzicanţi oameni gravi.* SAD.; (fig.) *se strecura printre mii de pericole;* **2.** desfăşurarea în intervalul dintre ...; între: *vorbea printre suspine;* **3.** includerea într-un grup, într-o categorie (de acelaşi fel): *reuşise ... printre primii din cîteva sute de candidaţi.* PR. [***Pre[1]*** + ***întru***].

príntru prep. prin: *să treacă focul printr-înşii.* CR. [***Pre[1]*** + ***întru***].

prinţ, prinţi m. principe: *un prinţ frumos şi tinerel.* COŞB. [Din germ. ***Prinz,*** fr. ***prince,*** rus. ***prinţ***].

prinţésă, prinţese f. principesă: *o prinţesă şi tot nu se poate pune cu voia lui Dumnezeu.* CAR. [Din germ. ***Prinzess(in),*** fr. ***princesse,*** rus. ***prinţesa***].

prinţíp n. v. **principiu.**

prinţípiu n. v. **principiu.**

prinţişór, prinţişori m. diminutiv al lui prinţ: *era un prinţişor fraged şi subţirel.* SAD. [***Prinţ*** + ***-işor***].

prinzătór, ~i, prinzătoáre a. care prinde, apucă sau înhaţă: *a împinge pe Neera în laţu-mi prinzător.* AL. // m. persoană care prinde, capturează pe cineva sau ceva; persoană care se ocupă cu capturarea păsărilor sau a animalelor sălbatice: *a făcut rost de un ciştelet de la prinzătorii cu clei.* CĂL. // f. **1.** cursă de prins păsări, peşti sau alte animale: *peştii năvălitori ... intră în prinzătoare.* VOIC.; **2.** (reg.) nume dat unor (părţi de) obiecte care servesc la prindere, la fixare, la apucare etc. [***Prinde*** + ***-ător***].

prión, prioni m. cea mai mică particulă infectantă cunoscută, care nu este virus, ci o formă aberantă a unei proteine celulare normale fără acid nucleic, care provoacă encefalopatii cu evoluţie lentă. [Din fr., engl. ***prion***].

príor[1] n. v. **proor.**

príor[2], ~i, prioră, ~e m., f. conducător al unei mănăstiri catolice sau al unei congregaţii de călugări catolici: *fu numit iconom, prior şi, mai în urmă, abate.* FIL. [Din lat. ***prior,*** germ. ***Prior***].

priorát, priorate n. funcţia de prior[2]; perioadă cît îndeplineşte cineva această funcţie; unitate teritorial-administrativă bisericească (depinzînd de o mănăstire catolică) condusă de un prior. [Din lat. ***prioratus,*** germ. ***Priorat,*** it. ***priorato***].

prioritár, ~i, prioritáră, ~e a. care are sau trebuie să aibă prioritate: *chestiuni prioritare.* [Din fr. ***prioritaire***].

prioritáte, prioritắţi f. **1.** însuşirea sau faptul de a fi primul (în timp); dreptul de a ocupa primul loc, de a fi primul, de a avea întîietate; precădere, primordialitate, întîietate: *să se dea prioritate invaziilor de război.* PR.; **prioritate de trecere,** întîietate de trecere printr-o intersecţie nedirijată a unui vehicul în raport cu celelalte sosite în acelaşi timp din direcţii diferite; **2.** (jur.) preferinţă. [Din fr. ***priorité,*** germ. ***Priorität***].

pripás, pripasuri n. **1.** (înv. şi pop.) pui de animal (domestic); (p. ext.) copil: *şi-a luat văcuţa ei, pripasurile ei şi a mînat-o.* POP.; **2.** (înv.) vită părăsită, fără stăpîn; vită prinsă în locuri, în semănături străine; (p. ext.) animal, om pripăşit undeva (pe lîngă casa cuiva): *cînd ... nu se vor mai afla stăpînii pripasului, atunci rămîn pripasurile drepte ale dregătorilor* (a. 1818). URIC.; **de pripas, a)** luat drept zălog, drept garanţie (pînă la răscumpărarea pagubei produse în locuri, în semănături străine): *vitele de pe moşiile lui au călcat hotarele altei împărăţii şi sînt luate de pripas.* ISP.; **b)** care rătăceşte de colo pînă colo; fără stăpîn, al nimănui; vagabond: *un cîine de pripas ... trecea pe celălalt trotuar.* GHEŢIE; **c)** părăsit, abandonat; (p. ext.) nelegitim: *băiat din flori şi de pripas.* EM.; **d)** venit din altă parte; străin, venetic: *altă viaţă nu e pentru un om de pripas ca dînsul.* SL.; *o oficialitate de pripas s-a năpustit asupra nodurilor de sate româneşti.* CĂL. [Din sl. ***pripasŭ*** „făt, pui"].

prípă f. grabă; zor: *în pripa de a părăsi casa.* GHICA; *am luat ... depeşa şi, fără pripă nervoasă, am deschis-o.* CAR.; **în pripă,** grabnic, repede: *în timp ce înghiţea o cafea ..., îşi deşerta în pripă sacul cu noutăţi.* GHEŢIE. [De la ***pripi***].

pripăşí, pripăşesc vb. **1.** (refl.) a-şi găsi undeva adăpost, refugiu venind din altă parte; a se stabili undeva sau pe lîngă cineva; a se aciua, a se oploşi: *un cuc se pripăşise şi cînta de mama focului pe coastă, într-un prun.* SOR.; **2.** (tr.) a lua şi a ţine pe lîngă sine; a oferi cuiva adăpost (şi cele necesare traiului); a adăposti, a oploşi: *are ce mă ocărî că o pripăşesc la mine.* C. [De la ***pripas***].

pripăşíre, pripăşiri f. acţiunea de a (se) pripăşi şi rezultatul ei. [V. ***pripăşi***].

pripăşít, ~ţi, pripăşítă, ~e a. **1.** care s-a rătăcit, a rămas fără stăpîn; care s-a stabilit undeva sau pe lîngă cineva, venind din altă parte; aciuat, oploşit: *ştie să afle urechea grăsunului pripăşit, chiar şi din oala cu varză.* SL.; (subst.) *aceşti pripăşiţi ... se adună seara la cină.* CĂL.; **vite pripăşite,** vite de pripas; **2.** (fig.) izolat, rătăcit: *rămăşiţe pripăşite ale culturei omeneşti.* OD. [V. ***pripăşi***].

pripeálă[1], pripeli f. **1.** faptul de a se pripi; grabă mare; zor, precipitare; pripire; **fără pripeală,** pe îndelete: *spunea fără pripeală, rece, liniştit.* REBR.; **2.** (înv. şi reg.) canicula, arşiţă; dogoare a soarelui; pripec. [***Pripi*** + *-eală*].

pripeálă[2], pripele f. (bis.) vers sau refren care se cîntă după psalmi, înaintea laudelor închinate unui sfînt. [Din sl. ***pripĕlo***].

prípec n. (înv.) canicula, arşiţă; pripeală[1]. [Din bulg. ***pripek;*** cf. sb. ***pripeka***].

pripélnic, ~ci, pripelnică, ~ce a. (înv. şi reg.) pripit: *la gură mai zăbavnic şi la slujbă mai pripelnic.* POP. [***Pripă*** + *-elnic*].

pripí, pripesc vb. **1.** (refl.) a se grăbi, făcînd un lucru puţin chibzuit; a acţiona în pripă; a da greş din cauza grabei: *cine se pripeşte adesea se poticneşte.* Z.; **2.** (înv.; tr.) a iuţi, a grăbi ritmul unei acţiuni; a zori: *pentru ce pripiţi lucrarea aceasta?* MAIOR.; **3.** (înv.; tr.) a urmări de aproape pe cineva; a pune pe fugă (un duşman): *aşea îl pripisă Mihai Vodă de aprope pre Irimia Vodă.* N.COSTIN.; **4.** (înv. şi reg.; tr.) a surprinde pe cineva asupra unui fapt reprobabil: *acolo pripi pre un bălaur întrînd în peşteră.* DOS.; **5.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) încălzi, a (se) înfierbînta, a (se) încinge (la foc): *obraji pripiţi de flăcări;* **6.** (pop.; tr.; despre alimente) a coace (superficial) la un foc (prea) puternic; **7.** (pop.; tr.) a dogori, a arde: *soarele v-o fi pripit.* POP.; **8.** (reg.; tr., intr. şi refl.) a (se) coace prematur (prin căldură şi uscăciune excesivă): *holdele încep a pripi; se pripesc cireşele.* [Din sl. ***prispeti***].

pripíre, pripiri f. faptul de a (se) pripi; pripeală: *fiestecare lucru la timpul lui, bine chibzuit, cu socoteală, fără de pripire.* SL. [V. ***pripi***].

pripít, ~ţi, pripítă, ~e a. **1.** care acţionează prea repede (şi nechibzuit); pripelnic: *Ştefan ... ocoleşte ochii doamnei, e pripit.* COŞB.; **2.** făcut în pripă; superficial: *o civilizare pripită fără rădăcini în ţară.* AL.; **3.** copt sau fiert în grabă (şi superficial), la un foc (prea) puternic: *bucatele aiestea-s pripite.* CR.; **mămăligă pripită,** mămăligă moale, mestecată pe măsură ce se adaugă mălaiul în apă clocotită: *poate ne toarnă o mămăligă pripită cu niscaiva brînză de burduf.* GHEŢIE; **4.** (reg.; despre cereale) copt înainte de vreme (datorită căldurii şi uscăciunii excesive). [V. ***pripi***].

pripón, pripoane n. **1.** funie, frînghie cu care se leagă vitele la păscut, o ambarcaţiune la ţărm etc.; odgon; (p. ext.) ţăruş înfipt în pămînt de care se leagă această funie: *paşte murgul la pripon.* POP.; **2.** (mai ales la pl.) şir de cîrlige cu momeală pentru pescuit. [Din sl. ***prĕponŭ***].

priponí, priponesc vb. (tr.) **1.** a lega o vită, o ambarcaţie etc. de un pripon, pentru a o imobiliza, a o fixa: *îşi priponise caii sub frasini.* SAD.; **2.** (p. gener.) a fixa un obiect (legîndu-l) cu ceva sau de ceva: *după ce-şi priponi ochelarii pe nas.* ZAMF. [De la ***pripon***].

priponíre, priponíri f. acţiunea de a priponi şi rezultatul ei: *priponirea cailor.* [V. ***priponi***].

priponít, ~ţi, priponítă, ~e a. legat, fixat de un pripon: *caii lor păşteau priponiţi.* NEGR.; *la micul debarcader ... stăteau priponite cîteva luntri.* GAL. [V. ***priponi***].

pripór, pripoare n. **1.** coastă de deal sau de munte; pantă abruptă, prăpăstioasă; povîrniş: *torentele vijelioase ... se prăbuşeau pe pripoarele iuţi ale Măgurii.* GHEŢIE; (fig.) *găsindu-l pe Mavrocordat găsise totuşi un pripor în lunecarea spre moarte.* PETR.; **2.** (reg.) adăpost de iarnă pentru oi, făcut din nuiele, stuf etc. [Din bulg. ***pripor***].

priporós, ~şi, priporoásă, ~e a. abrupt, prăpăstios: *urcam pe coastele ... priporoase.* VLAH. [***Pripor*** + *-os*].

prisácă, prisăci f. **1.** stupină: *în acea dumbravă este peştera ... şi prisaca mea.* EM.; **2.** totalitate albinelor dintr-o stupină: *prisaca sună ca murmurul de coasă.* ARG.; **3.** (pop.) loc într-o pădure de unde s-au tăiat copacii; poiană rămasă după tăierea copacilor. [Din sl. ***prĕsĕka***].

prisăcár, prisăcari n. persoană care se ocupă cu creşterea albinelor, pentru a obţine de la ele miere, ceară şi alte produse apicole; stupar, apicultor, albinar: *rămîn ... prisăcile fără prisăcar.* CR. [***Prisacă*** + *-ar*].

prisăcărí, prisăcăresc vb. (pop.; intr.) a se îndeletnici cu apicultura; a stupări. [De la ***prisăcar***].

prisăcăríe f. îndeletnicirea prisăcarului; apicultură, albinărit, stupărit, stupărie[2], prisăcărit: *învăţătură într-ale prisăcăriei.* SAD. [***Prisăcar*** + *-ie*].

prisăcărít n. **1.** prisăcărie, apicultură; 2. (înv.) impozit care se plătea pe prisăci, în Moldova: *au rădicat ... prisăcăritul.* NEC. [***Prisăcar*** + *-it*].

prisăcăríţă, prisăcăríţe f. femeie care se îndeletniceşte cu apicultura: *prisăcăriţa sfîntului lăcaş ... îngrijea o stupină.* SAD. [***Prisăcar*** + *-iţă*].

prislóp, prisloape n. (reg.) trecătoare, pas în munţi, în formă de şa: *vîndui via şi-un prislop.* POP. [Din sl. ****prĕslopŭ***, bulg. ***preslop***].

prismátic, ~ci, prismatică, ~ce a. care are forma unei prisme; care cristalizează în formă de prismă: *suprafaţă prismatică;* **culoare prismatică,** fiecare dintre cele şapte culori fundamentale în care se descompune lumina soarelui trecînd printr-o prismă de sticlă; **spectru prismatic,** totalitatea culorilor în care se descompune lumina soarelui cînd trece printr-o prismă de sticlă (roşu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo, violet). [Din fr. ***prismatique,*** germ. ***prismatisch***].

prismatín m. minereu compus îndeosebi din silicat de aluminiu şi de magneziu. [Din fr. ***prismatine,*** germ. ***Prismatin***].

prismatoíd, ~zi, prismatoídă, ~e a. formă asemănătoare cu a prismei. // n. poliedru cu două feţe poligonale paralele (baze) şi celelalte feţe cu cîte o latură sau un vîrf pe una dintre baze. [Din fr. ***prismatoïde***].

prísmă, prisme f. **1.** poliedru cu două feţe paralele şi egale (bazele) şi cu celelalte feţe (laterale) paralelograme; corp cu o astfel de formă; **2.** (fiz.) piesă de sticlă, cuarţ etc., de obicei de formă prismatică, cu bazele triunghiuri, folosită la aparatele optice pentru descompunerea, polarizarea, reflexia etc. luminii: (fig.) *prisma imaginaţiei alterează razele adevărului;* **prin prisma,** din punctul de vedere ..., în lumina ...: *natura este văzută ... prin prisma artei.* VIANU. [Din lat. ***prisma,*** gr. mod. ***prísma,*** fr. ***prisme,*** germ. ***Prisma***].

prísne adv. **1.** (înv. şi reg.) în întregime, complet: *policandru şi hora tot prisne de argint.* NEC.; **2.** (reg.) curat, pur; veritabil: *dereg vinul cu apă că nu-l pot bea prisne, de mare tărie.* DOS. [Din sl. ***prisnja***].

prisnél n. v. **prîsnel.**

prisós, prisosuri şi (înv. şi reg.) **prisoase** n. **1.** ceea ce depăşeşte necesarul, ceea ce este mai mult decît trebuie; ceea ce întrece o anumită limită; surplus, excedent, prisosinţă, prisoseală, prisosire, prisosit; (p. ext.) abundenţă, belşug: *caută un motiv ca să-şi reverse prisosul de energie ce se adunase în el.* GHEŢIE; *daţi săracilor din prisosul vostru;* **de prisos,** (care este) din belşug, abundent; (care este) în plus; (p. ext.) superfluu, nefolositor: *evitaţi epitetele de prisos.* GAL.; **cu prisos,** din plin; peste aşteptări: *veţi plăti cu prisos toate crimele seculare.* CAR.; **2.** (înv.; la pl., în forma **prisoase**) teren agricol care prisosea moşierului şi pe care acesta îl arenda ţăranilor (prin mijlocirea arendaşilor). [Din gr. mod. ***perissós***].

prisoseálă, prisoseli f. (înv.) prisos: *năcazul lipsii la unul, scorneşte zavistiia prisoselii la altul.* CANT. [***Prisosi*** + *-eală*].

prisoselnic, ~ci, prisoselnică, ~ce a. care prisoseşte; (p. ext.) inutil, nefolositor, prisositor: *Eliad ... ne-a scăpat de atîte litere prisoselnice.* NEGR.; *cheltuire de energie prisoselnică.* BL. [***Prisos*** + *-elnic*].

prisosí, prisosesc vb. **1.** (intr.) a fi de prisos, peste nevoile cuiva; a întrece, a depăşi măsura, limita obişnuită: *unde prisoseşte darul, nu se mai bagă în samă amarul.* CR.; *oamenii vor pămînt ... că nu mai pot trăi din ceea ce prisoseşte boierilor.* REBR.; **2.** (înv.; intr. şi tr.) a creşte, a spori (ca număr, cantitate, calitate etc.): *umblăm ... averi să agonisim, să grămădim cît de multe şi tot să le prisosim.* PANN. [De la ***prisos***].

prisosínţă, prisosínţe f. prisos; abundenţă, belşug: *din prisosinţa inimii grăieşte gura.* C.; **cu prisosinţă,** din belşug, din plin; (p. ext.) îndeosebi, mai ales; (fig.) ireproşabil: *se bea cu prisosinţă.* MACED.; *şi-a făcut datoria cu prisosinţă.* [***Prisosi*** + *-inţă*].

prisosíre f. (rar) faptul de a prisosi; prisos; **cu prisosire,** cu prisosinţă: *ce de animale ... să ascund cu prisosire sub acea velinţă nemărginită.* DELAVR. [V. ***prisosi***].

prisosít n. (înv.) prisos: *prisositul cuvîntului lui Ierovoam.* BIBLIA. [V. ***prisosi***].

prisositór, ~i, prisositoáre a. (înv.) prisoselnic: *neologismii prisositori.* OD.; [Eliad] *elimineză din ortografia română toate semnele prisositoare.* EM. [*Prisosi* + *-tor*].

príspă, prispe f. **1.** terasă îngustă (cît să nu depăşească acoperişul clădirii) construită din lut sau din pămînt bătătorit, din lemn etc., de-a lungul peretelui de la faţada cu intrarea, uneori de jur împrejurul unor case ţărăneşti, adesea mărginită de o balustradă; podmol: *un lungan, coborînd prispa unei cîrciumi, căzu grămadă.* M.CAR.; *lumea rîdea pe prispă, cu coatele pe pridvor.* SOR.; **2.** fişie de teren, dreaptă sau puţin înclinată, de-a lungul unei coaste de deal sau de munte; tăpşan: *prispa cea de brazde.* EM.; **3.** dig rudimentar de pămînt sau de lemn, folosit pentru a menţine nivelul apei în bălţi, lacuri etc. [Din ucr. ***prispa***].

prispuliţă, prispuliţe f. (pop.) prispuşoară. [*Prispă* + *-uliţă*].

prispuşoáră, prispuşoare f. diminutiv al lui prispă; prispuliţă: *sub prispuşoara din jos, să-ţi petreacă os prin os.* POP. [***Prispă*** + *-uşoară*].

pristandá, pristandale f. dans popular asemănător cu brîul; melodia acestui dans. [Et. nec.].

pristánişte, pristanişti f. (înv.) port[2]; ţărm (unde se află un port); (p. ext.) loc de refugiu (pe ţărmul unei ape): *troianii ieşiră şi văzură pristaniştea pustie.* MOXA. [Din sl. ***pristanište***].

pristáv, pristavi m. (înv.) **1.** persoană care anunţa populaţiei ştirile oficiale; crainic: *împăratul puse să strige pristavul în toată împărăţia.* ISP.; **2.** slujbaş, funcţionar administrativ; pîrgar, logofăt: *pot s-ajung şi pristav.* AL.; **3.** administrator; supraveghetor, paznic: *pe tine cine te-a pus pristav peste păduri?* GANE; **pristavul casei,** majordom: *cercînd-o pristavul casii ei.* DOS.; **4.** slujbaş pe moşia unui boier; vătaf. // n. (pl. **pristavuri**) comunicare oficială; poruncă, ordonanţă. [Din sl. ***pristavŭ***].

pristăní, pristănesc vb. **1.** (înv. şi reg.; intr.) a face pe voia cuiva; a ţine partea cuiva; a urma exemplul cuiva: *noauă să pristăniţi.* COR.; **2.** (înv.; intr.) a se învoi, a accepta; a adera: *împăratul Paleolog ... pristănise la toate capetele legii pre voia papei.* UR.; **3.** (înv. şi reg.; intr. şi tr.) a îngădui, a tolera; (spec.) a găzdui, a adăposti (o vreme); a ceda (un drept): *să nu pristăneşti lor şi d[u]mn[e]zăilor lor făgăduinţă.* BIBLIA. [Din sl. ***pristati***].

pristănire, pristăniri f. (înv. şi reg.) acţiunea de a pristăni şi rezultatul ei. [V. ***pristăni***].

pristăví, pristăvesc vb. (înv. şi reg.; refl.) a muri: *s-au pristăvit fericitul domn.* OD. [Din sl. ***prěstaviti sen***].

pristăvíre, pristăviri f. (înv.) faptul de a se pristăvi; moarte: *să nu văduvească împăratul după pristăvirea ei.* ISP. [V. ***pristăvi***].

pristăvít, ~ţi, pristăvită, ~e a. (înv.) mort. [V. ***pristăvi***].

pristăvoále, pristăvoale f. (înv.) soţie de pristav: *care ... vre să fie pristăvoaie?* AL. [***Pristav*** + *-oaie*].

prísten n. v. prîsnel.

pristól, pristoluri n. sfînta masă din mijlocul altarului unei biserici, pe care se ţin obiectele de cult şi se sfinţeşte pîinea şi vinul; (p. gener.) altar: *Mihnea sărută pristolul şi icoana.* OD.; *din pristolul de la Roma să dau calului ovăz.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **prestol**). [Din sl. ***prěstolŭ***].

pristoleáncă f. numele unui dans popular; melodia acestui dans: *ciocoii ziseră lăutarilor să cînte pristoleanca.* FIL.; (şi: **pistoleancă**). [Et. nec.; cf. ***pristanda***].

pristólnic m. v. pristornic.

pristórnic, pristornice n. sigiliu de piatră sau de lemn cu care se imprimă pe prescuri semnul crucii şi iniţialele rituale. // m. (în forma **pristolnic,** pl. **pristolnici**) plantă erbacee din familia malvaceelor, cu tulpina înaltă, cu frunzele stelat-păroase, cu florile galbene, ale cărei fructe se întrebuinţează ca sigiliu pentru însemnat prescurile; crucea-pîinii, teişor (*Abutilon theophrasti*); (şi: **pristolnic, pistornic**). [Et. nec.; cf. ***pristol*** „altar"].

prísniţ, prişniţe n. (astăzi rar) compresă: *Matilda mi-a pus cu mîna ei prişniţe pe burtă.* GHEŢIE; (şi: **prişniţă**). [Din germ. ***Priessnitz***].

prísniţă f. v. prişniţ.

pritán, pritani m. magistrat principal în diferitele cetăţi din Grecia antică; fiecare dintre cei cincizeci de delegaţi aleşi anual, dintre senatorii a zece triburi, pentru a conduce la Atena Sfatul celor cinci sute. [Din fr. ***prytane***].

pritanéu, pritanee n. edificiu în care se adunau pritanii. [Din fr. ***prytanée***].

pritoácă, pritoace f. (pop.) cadă (mică), putină de lemn în care se transportă strugurii la teasc în timpul culesului. [De la ***pritoci***].

pritóc n. (pop.) **1.** pritocire; **a trage la pritoc,** a pritoci; **2. vin pritoc** (şi n.), vin tras de pe drojdie (prin cep). [De la ***pritoci***].

pritoceálă f. (pop.) pritocire. [***Pritoci*** + *-eală*].

pritocí, pritocesc vb. (tr.) **1.** a turna vinul dintr-un butoi într-altul, după fermentare, pentru a-l limpezi, prin separarea de drojdia depusă la fund: *mai avem de pritocit un antal de rubiniu.* VOIC.; *vin să-mi pritociţi.* POP.; **2.** a scoate şi a turna la loc, de mai multe ori la rînd, zeama de la varză acră, murături, pentru a dizolva sarea depusă pe fundul vasului; **3.** (p. gener.) a turna dintr-un vas în altul; a transvaza; **4.** (fig.) a schimba, a muta (dintr-un loc în altul); a prelucra (excesiv): *dă-i drumul la studiul tău, ... îl pritoceşti prea mult.* PR.; (şi: **pitroci**). [Din bulg. ***pretoča***].

pritocíre, pritociri f. acţiunea de a pritoci şi rezultatul ei; pritoceală, pritocit, pritoc. [V. ***pritoci***].

pritocít[1] n. pritocire: *pritocitul curechiului.* POP. [V. ***pritoci***].

pritocít[2]**, ~ţi, pritocită, ~e** a. care a fost supus pritocirii: *gustă vinul pritocit.* POP. [V. ***pritoci***].

priu, ~li, prie, ~li a. (reg.) prian; bălţat: (subst.) *priul de şarpe.* POP. [Et. nec.; cf. ***prian***].

privá, privez vb. (tr. şi refl.) a (se) lipsi de un avantaj, de un drept care i se cuvine, de ceva necesar; a renunţa la ceva sau a împiedica pe cineva să se folosească, să se bucure de ceva: *el nu se privează de anume plăceri.* CĂL. [Din fr. ***priver,*** lat. ***privare***].

privábil, ~i, privabilă, ~e a. care se poate priva sau poate fi privat de ceva. [Din fr. ***privable***].

privál n. v. prăval.

priválă f. v. priveală.

priváre, privări f. faptul de a (se) priva. [V. ***priva***].

priváscă f. (înv.) jaf, pradă: *ce privască am să fac în răzăşime.* [Et. nec.].

privát, ~ţi, privată, ~e a. **1.** particular; individual, personal; intim: *prerogativele politice s-au prefăcut în drepturi private.* EM.; *viaţă privată;* **2.** fără funcţii publice; care nu este oficial: *persoană privată; declaraţie cu titlu privat;* **3.** care nu aparţine statului, în care statul nu intervine; particular: *aici sîntem la adunarea unei societăţi private ..., şi nu la şedinţa oficială a unui organ de stat.* GHEŢIE; *sector privat.* // f. (pl. şi **privăţi**) (pop.) closet. [Din lat. ***privatus,*** fr. ***privé,*** germ. ***privat***].

privatív, ~i, privativă, ~e a. **1.** care lipseşte pe cineva de un drept cuvenit, meritat, de ceva necesar; care exclude ceva: *instanţa nu l-a condamnat şi la pedeapsă privativă de dreptul de a-şi exercita profesiunea.* PR.; *măsură restrictivă sau privativă de libertate;* **2.** (lingv.) care exprimă lipsa, excluderea, dînd cuvîntului derivat un sens opus celui de bază: *prefixele ne- şi in- sînt particule privative.* [Din fr. ***privatif,*** lat. ***privativus***].

privatizá, privatizez vb. **1.** (înv.; intr.) a trăi ca persoană privată, retras, izolat; **2.** (înv.; intr.) a trăi ca rentier; **3.** (tr.) a transforma o proprietate de stat în posesiune privată, particulară: (refl. pas.) *se privatizează marile uzine;* **4.** (refl.) a iniţia o activitate, o afacere pe cont propriu; a-şi înfiinţa o întreprindere, o firmă particulară; a deveni proprietar: *Popescu s-a privatizat.* [***Privat*** + *-iza;* cf. germ. ***privatisieren***].

privatizáre, privatizări f. acţiunea de a (se) privatiza şi rezultatul ei: *privatizarea marilor uzine a condus la creşterea şomajului.* [V. ***privatiza;*** cf. germ. ***Privatisierung***].

privatizát, ~ţi, privatizată, ~e a. transformat din proprietate de stat în proprietate particulară: *în sfîrşit, avem mari întreprinderi privatizate.* // m., f. (fam.) persoană care are o întreprindere, o afacere particulară: *din păcate, mulţi privatizaţi nu respectă nici legea şi nici personalul angajat.* [V. ***privatiza***].

privăţle f. v. privaţiune.

privaţiúne, privaţiuni f. **1.** faptul de a (se) priva de un drept, de un avantaj ce i se cuvine, de ceva necesar; (p. ext.) lipsă, sărăcie, mizerie: *începuse să se deprindă treptat cu viaţa aspră, plină de privaţiuni din cazarmă.* GHEŢIE; **2.** abţinere voită de la ceva: *şi-a impus noi privaţiuni;* (şi: (înv.) **privaţie**). [Din fr. ***privation,*** lat. ***privatio, -onis***].

priváz n. v. pervaz.

privătár, privătari m. (înv.) negustor; cămătar: *era logodită cu un privătariu.* DOS.; *ca prăvătariu să îmbracă ce din Vidin duce băcălie la tabără.* B.-DEL.; (şi: **prăvătariu**). [Din lat. ***privatarius***].

priveálă, priveli f. (pop.) **1.** privire; (p. ext.) cîmp vizual: *să-şi dea rodul la iveală şi tuturor la priveală.* POP.; **în priveala cuiva,** în văzul cuiva, în prezenţa cuiva: *să le taie capul în priveala tuturor.* BĂLC.; **a sta** (sau **a ieşi, a se afla**) **în priveală,** a privi; a asista: *la marginea tîrgului se afla lume multă în priveală.* SAD.; **2.** (înv.) privelişte, tablou: *încîntătoarea priveală ce se întinde.* NEGR.; (şi: **privală**). [***Privi*** + *-eală*].

privegheá, priveghez vb. **1.** (înv.; intr. şi refl.) a petrece (noaptea) în rugăciuni, în reculegere: *să ne preveghem şi sufletele să ne curăţim.* COR.; **2.** (intr.) a sta treaz, a nu dormi noaptea; a veghea: *mă pedepsesc; nu mai desfac aşternutul o săptămînă şi priveghez.* ARG.; **3.** (pop.; tr.) a sta de veghe noaptea la un mort; a sta la priveghi: *mortul rămase numai cu Ichim ... să-l privegheze.* REBR.; **4.** (intr.) a sta de strajă; a păzi, a străjui: *priveghease pînă la miezul nopţii.* ISP.; (fig.) *stîlpi de umbră priveghează.* MACED.; **5.** (intr. şi tr.) a supraveghea; a avea grijă de cineva sau de ceva: *privegheam la păstrarea posesiilor noastre.* BĂLC.; *priveghea la descărcatul unui car de fîn.* SAD.; (şi: (înv.) **preveghea**). [Lat. ***pervigilare***].

privegheálă f. (reg.) priveghere, veghe: *şedem în privegheală.* POP. [***Priveghea*** + *-eală*].

priveghér, priveghere n. carte bisericească cuprinzînd rînduiala slujbei privegherii mortului: *Privegher de Anton Pann (1848).* [***Priveghi*** + *-ar*].

priveghére, privegheri f. (pop.) **1.** faptul de a priveghea; **2.** petrecere (a nopţii) în rugăciuni, în reculegere: *se da cu posturile şi cu privegherile.* DOS.; **3.** faptul de a sta treaz noaptea; trezie, veghe, privegheală, priveghi: *se duse cu cărticica lui în mînă*

şi stătu în priveghere. ISP.; **4.** priveghi la un mort; **5.** serviciu religios care se face noaptea sau seara, în ajunul unei sărbători, într-o biserică ortodoxă sau într-o mănăstire; (p. gener.) serviciu religios de noapte oficiat în împrejurări speciale; priveghi: *călugării sînt datori a lua parte la privegherile de noapte;* **6.** supraveghere; grijă faţă de cineva sau ceva: *n-ar fi rău a o pune sub privegherea unui om credincios.* FIL. [V. ***priveghea***].

priveghetoáre f. v. **privighetoare.**

priveghetór, ~i, priveghetoáre a. (înv.) care priveghează, care stă treaz, care nu poate dormi. // m., f. (reg.) persoană care priveghează la un mort: *i-o vinit previghetori.* POP. // m. (înv.) **1.** paznic, străjă; supraveghetor: *orîndui pe Păturică priveghetor asupra faptelor amantei sale.* FIL.; **2.** subprefect (în Moldova): *nu vă temeţi, că doar nu-s priveghetor.* AL. // f. (reg.) lumînare care arde la capul unui mort; toiag; (şi: **previghetor**). [***Priveghea*** + *-tor*].

privéghi, priveghiuri n. (pop.) **1.** priveghere într-o biserică sau într-o mănăstire, în ajunul unei sărbători sau în împrejurări speciale: *priveghiul Născătoarei de Dumnezeu;* **2.** (pop.) faptul de a sta treaz noaptea, de a nu dormi; veghe, trezie: *de cumva veţi avea gustul să faceţi priveghi în ias' noapte.* HOGAŞ.; **3.** veghere a unui mort, noaptea, înainte de înmormîntare; priveghere: *s-au adunat ... la priveghi, şi unde nu s-au aşternut pe mîncate şi pe băute.* CR.; *rudele ... vorbesc în şoaptă afară ca la priveghi.* VIERU; **4.** adunare a sătenilor (în serile şi nopţile de iarnă) pentru a lucra şi a petrece; şezătoare: *seara se adună flăcăii şi fetele la priveghi.* [De la ***priveghea***].

privélişte, privelişti f. **1.** (înv. şi reg.) privire; (p. ext.) cîmp vizual, perspectivă: *satul Humuleşti ... nu-i ... lipsit de priveliştea lumii.* CR.; **în priveliştе,** în văzul tuturor; ca să vadă (oricine): *au stătut copiii în priveliştе.* SAD.; **2.** tablou, aspect din natură; peisaj, priveală: *rămase încremenit de frumuseţea priveliştei.* EM.; **3.** întîmplare, fapt (neobişnuit) care se înfăţişează vederii, situaţie la care asistă cineva; aspect, înfăţişare: *uricioasă şi îngrozitoare priveliştе de omor!* BĂLC.; **4.** (înv.) reprezentaţie teatrală, de circ etc.; (p. ext.) locul unde se desfăşura asemenea reprezentaţie; privirişte, privire: *nu este nici tragedie, nici comedie, ci jalnică priveliştе cu jocuri şi cîntece.* FIL. [***Privеală*** + *-işte*].

priveşti, priveştesc vb. **1.** (reg.; tr. şi intr.; despre lichide) a trece peste ...; a se revărsa peste margini; **2.** (pop.; tr.) a aşeza bucăţi de şindrilă, şiţă etc. una peste alta, într-un anumit fel. [Lat.* ***pervestire***].

privi, privesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a-şi îndrepta privirea, ochii asupra cuiva sau a ceva pentru a vedea; a se uita: *privi cu luare-aminte pe bătrîn.* SAD.; (refl. recipr.) *fetele se priviră între ele;* **a nu privi cu ochi buni,** a dezaproba; **2.** (tr. şi refl.) a (se) examina, a (se) cerceta cu privirea sau (p. ext.) cu mintea; a (se) scruta: *cînd privesc zilele de-aur a scripturilor române.* EM.; (fig.) *oricît de liber ar poza cineva, gîndul că-l priveşte eternitatea prin ochii artistului îl dispersonalizează.* VLAH.; **3.** (refl.) a-şi cerceta propria imagine într-o oglindă; a se oglindi: *se privi mirat în oglindă.* EL.; **4.** (tr.) a considera, a aprecia drept ... sau într-un anumit fel; a socoti, a crede: *de-acum poţi să-i priveşti ca ginerii mei.* AL.; **5.** (tr.; la pers. 3) a fi în legătură cu ..., a se raporta la ...; a prezenta interes pentru cineva, a fi de competenţa, în atribuţiile cuiva: *asta nu mă priveşte pe mine.* CR.; **în (ceea) ce** (sau **cît**) **priveşte** ori **privind ...,** referitor, relativ la ..., în privinţa...: *în ceea ce priveşte forma, am avea de făcut următoarele observaţii.* VLAH.; *cît priveşte fllozofia ta de viaţă ..., am unele rezerve.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi reg.) **prăvi**). [Din sl. *praviti*].

privighetoáre, privighetori f. pasăre călătoare mică, insectivoră, din ordinul paseriformelor, de culoare brună-roşcată, care cîntă foarte frumos; filomelă (*Luscinia luscinia*): *privighetoarea cîntă la ferestrele mele.* BOL.; (şi: (reg.) **priveghetoare**). [***Priveghea*** + *-toare*].

privighetór, privighetori m. bărbăţuşul privighetoarei. [De la ***privighetoare***].

privilegiá, privilegiez vb. (tr.) **1.** a acorda cuiva un privilegiu; a avantaja, a favoriza, a părtini: *ei sînt privilegiaţi şi de pravili apăraţi.* BOLLIAC; **2.** (jur.) a supune unui privilegiu sau unei preferinţe de altă natură: *ea va fi privilegiată în dispoziţiunile testamentului.* C.PETR. [Din fr. ***privilégier***, it. ***privilegiare***].

privilegiát, ~ţi, privilegiată, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care se bucură de privilegii: *clase privilegiate;* **2.** (p. gener.) care este favorizat, avantajat de cineva sau de ceva: *afaceri din sfera concesiunilor privilegiate.* CĂL.; **3.** (adesea subst.) care beneficiază de o şansă, de un avantaj oarecare: *se credea că face parte dintre cei privilegiaţi.* PR.; *se simţea privilegiat că soarta îi îngăduia să petreacă ... în tovărăşia ei.* GHEŢIE; **4.** (fig.) înzestrat cu talent, cu un dar particular: *era o fiinţă cu adevărat privilegiată;* **5.** (înv.) autorizat: *o ruletă, coţcă privilegiată care scurge pungile străinilor.* NEGR. [Din lat. ***privilegiatus***, fr. ***privilegié***].

privilégiu, privilegii n. **1.** (adesea la pl.) avantaj, scutire de obligaţii (către stat); distincţie socială, drept acordat cuiva (în situaţii speciale); pronomion: *în numele egalităţii, ... aceşti satisfăcuţi şi-au atribuit toate onorurile, toate sinecurile, toate privilegiile.* EM.; **2.** (spec.) avantaj, drept, distincţie socială acordată de suveran unei persoane, unei bresle, unei clase sociale etc.; (concr.) act, document prin care se acordă asemenea avantaj, drept, distincţie: *Revoluţia cea mare franceză a distrus vechile privilegii;* **3.** (p. gener.) înlesnire, avantaj, favoare de care se bucură sau pe care şi le ia cineva: *naţionaliştii zeloşi cu privilegiul exclusiv al focului patriotic.* MAIOR.; *erau ... izbiţi de acest privilegiu al lui Felix de a nu mai veni la şcoală.* PETR.; **4.** (fig.) facultate, însuşire naturală particulară excepţională: *raţiunea e privilegiul omului;* **5.** (jur.) drept conferit de lege unui creditor de a fi preferat celorlalţi creditori ai aceleiaşi persoane în satisfacerea creanţei sale. [Din lat. ***privilegium***, fr. ***privilège***].

privinţă, privinţe f. părere, opinie; punct de vedere; aspect, înfăţişare: *se potrivesc în multe privinţe unul cu altul.* GHEŢIE; *adolescenţa este ... o vîrstă impură în multe privinţe.* PATAP.; **în această privinţă** sau **într-o privinţă,** sub acest aspect, dintr-un anumit punct de vedere: *bărbatul e fireşte agresiv, va să zică natura se repetă în fiece exemplar în astă privinţă.* EM.; **în privinţa ...,** în ceea ce priveşte..., cu privire la ..., referitor la ...: *nu mă înşelam în privinţa acestei femei.* GAL. [***Privi*** + *-inţă*].

privíre, priviri f. **1.** acţiunea de a privi şi rezultatul ei; simţul văzului, vedere; fel de a privi; uitătură, căutătură, priveală, privit: *nu ştiu ... de ce privirea se osteneşte a se uita mult la această prea regulată arhitectură.* NEGR.; *mi-e dor de-a ta privire, mi-e dor de tine mamă.* VIERU; **a(-şi) arunca o privire,** a privi, a se uita în fugă: *urcă în pod ca să arunce o privire prin lucarnă.* GHEŢIE; **dintr-o privire,** foarte repede, imediat: *înţelese problema dintr-o privire;* **2.** (concr.; de obicei la pl.) ochi: *privirile albastre ale oamenilor zbîrliţi se îmblînziseră.* SAD.; **3.** (înv.) observaţie, remarcă; părere, punct de vedere; considerent: *se adaoge încă şi această privire importantă, că noi sîntem ... osteniţi.* BĂLC.; **în această privire** sau **într-o (oarecare) privire** ori **în multe** (sau **în unele**) **priviri** ori **în toate privirile,** din acest (sau dintr-un anumit) punct de vedere, sub acest aspect ori sub multe (sau sub unele) aspecte; în această privinţă: *a fost căsătorie în toate privirile strălucită.* GHEŢIE; **cu privire la ...** sau **în privirea ...,** referitor la ..., în privinţa ...: *neclaritatea de vederi în privirea proprietăţii altuia.* EM.; *detalii cu privire la ortografie;* **4.** examinare, cercetare (sumară) cu văzul sau (p. ext.) cu mintea: *la o privire superficială, s-ar părea că Eminescu este un junimist.* IBR.; *impresionează în aceste cărţi privirea ştiinţifică lucidă, judecata rece şi exactă.* R.L.; **a avea** (sau **a lua**) **în privire,** a avea în vedere, a lua în considerare; a ţine seamă: *luăm în privire acele întîmplări ale vieţii intelectuale.* MAIOR.; **5.** (înv.) privelişte; aspect: *crunt război! privire cruntă!* AL.; **6.** (înv.) reprezentaţie teatrală, de circ etc.; locul unde se desfăşura asemenea reprezentaţie; privelişte, privirişte: *duminecile şi pre la praznice să nu se strîngă la priviri.* PRAV.; (şi: (înv.) **prăvire**). [V. ***privi***].

privirişte, privirişti f. (înv.; rar) reprezentaţie teatrală, de circ etc.; locul unde se desfăşoară asemenea reprezentaţie; privelişte, privire: *de mică vîrstă în minuri şi la prăvirişti crescut.* DOS.; (şi: **prăvirişte**). [***Privire*** + *-işte*].

privít n. privire: *chipuri mîndre la privit.* AL. [V. ***privi***].

privítă, privite şi **priviţi** f. **1.** (înv. şi reg.) nuia (flexibilă cu care se leagă o sarcină de lemne, de fîn etc.): *colo-n luncă, la privită, găsii pupăza-nflorită.* POP.; **2.** (reg.) nume dat unor (părţi de) obiecte care au rolul de a fixa, de a lega. [Et. nec.].

privitór, ~i, privitoáre a. şi m., f. (persoană) care priveşte la cineva sau la ceva: *se înghesuiau privitorii curioşi.* CAR.; **privitor la ...,** relativ la ..., în ceea ce priveşte ...: *nu-i spusese nimic despre planurile sale privitoare la băile din Zăgani.* GHEŢIE. // m., f. persoană care asistă la un spectacol, la o ceremonie etc.; spectator: *privitor ca la teatru tu în lume să te-nchipui.* EM. [***Privi*** + *-tor*].

priză[1], prizez vb. (tr.) a aspira (tutun, narcotice etc.) pe nas: *bătrîna ... priza tabac.* NEGR. [Din fr. ***priser***].

priză[2], prizez vb. (livr.; tr.) **1.** a estima, a evalua; a înţelege: *poezia „de concepţie" e ironizată ..., Aron Cotruş respins cu totul, rău prizat Al.A.Philippide.* CĂL.; **2.** a aprecia, a preţui; a stima: [telenovelele] *sînt prizate, pe faţă sau într-ascuns.* D.; *şeful nu prizează pe nimeni.* [Din fr. ***priser***].

priză, prize f. **1.** cantitate mică de tutun, de narcotice etc. care se prizează: *o priză de tabac.* NEGR.; **2.** doză (mică) dintr-un medicament; **3.** (livr.) capacitate de intuiţie, de sesizare, de înţelegere (a realităţii): *lipsit de priză asupra lumii externe ..., a trebuit să-şi întoarcă întreaga, puternica sa inteligenţă asupra sufletului său.* IBR.; **4.** (fig.) trecere, influenţă, simpatie de care se bucură cineva; autoritate: *mişcarea scenică este adesea ingenioasă, cu priză asupra spectatorului.* CĂL.; *n-are priză la tineri;* **5.** dispozitiv care permite conectarea la reţeaua electrică de distribuţie a unui aparat, instrument etc., prin intermediul unei fişe de curent; (p. ext.) orificiu, cu un dispozitiv de obturare sau de reglare, aflat în peretele unei încăperi, al unui generator, al unei conducte etc., prin care se realizează legătura electrică: *un mic aparat de ebonită ... se alimenta dintr-o priză ascunsă printre rafturi şi cînta în surdină.* PR.; **priză aeriană (de curent),** dispozitiv în formă de bară, de liră etc., prin care se realizează legătura dintre o linie electrică aeriană şi un tramvai, un troleibuz, o locomotivă electrică etc.; **priză de pămînt,** ansamblu de conductoare metalice cu ajutorul căruia se realizează legătura la pămînt a unei reţele electrice, a utilajelor acţionate electric etc.; (fam.) **a fi** (sau **a băga pe cineva**) **în priză,** a fi, a deveni sau a face pe cineva activ, dinamic; a dinamiza; **6.** derivaţie dintr-o înfăşurare electrică prin care se poate realiza o legătură electrică suplimentară; **7.** angrenare a două roţi dinţate într-un mecanism; **priză directă** (sau **constantă**), cuplare directă între arborele principal al unui schimbător de viteză şi arborele de la care primeşte sau căruia îi transmite mişcarea; **8.** orificiu, dispozitiv etc. cu care se absoarbe sau se captează un fluid (apă, aer etc.): *hota*

P Q

este o priză de aer; **9.** (constr.) transformare a pastei de liant din stare plastică în stare rigidă: *cimentul n-a făcut încă priză;* **10. priză de aterizare** (sau **de teren**), ansamblul manevrelor executate de un pilot pentru a ateriza exact la punctul dorit; **11.** apucare, prindere cu mîinile a ceva sau de ceva: *n-a realizat o priză bună;* **12.** (sport) poziție a mîinilor unui handbalist, ale unui baschetbalist etc. cînd prinde sau aruncă mingea; poziție a mîinilor unui portar de fotbal cînd prinde sau aruncă mingea; mod în care atleții țin sulița sau prăjina, tenismenii racheta sau paleta etc.; **13.** (la judo, lupte etc.) dezechilibrare și proiectare a adversarului; **14. priză directă,** tehnică de înregistrare a dialogului sincron cu filmarea, asigurînd veridicitatea interpretării actoricești. [Din fr. ***prise,*** germ. ***Prise***].

prizări, prizăresc vb. **1.** (pop. și fam.; refl.) a se pipernici, a deveni firav; a rămîne mic, nedezvoltat: *florile s-au prizărit;* **2.** (reg.; intr.) a duce o viață grea, cu multe lipsuri. [Din sl. ***prĕzrĕti***].

prizărit, ~ți, prizărită, ~e a. **1.** care nu s-a dezvoltat bine, normal; care a degenerat sub aspect biologic; slab, pipernicit, mărunt; (p. ext.) firav: *eram ... un băiet prizărit, ruşinos şi fricos.* CR.; **2.** (pop.; adesea subst.) care duce o viață modestă, grea; prăpădit, sărac, sărman; **3.** (fig.) care ocupă un loc secundar; neînsemnat: *în vro notă prizărită sub o pagină neroadă.* EM.; *în corpul ziarului, prizărite în josul vreunei rubrici, apăreau scurte informații.* GHEȚIE. [V. ***prizări***].

prizométru, prizometre n. aparat pentru determinarea începutului și sfîrșitului prizei unui ciment. [Din fr. ***prisomètre***].

prizón, prizoane n. tijă metalică, filetată la ambele capete, servind ca element mobil de îmbinare a unor piese de mașini sau de construcție; șurub prizonier. [Din fr. ***prison,*** germ. ***Prison***].

prizoniér, ~i, prizonieră, ~e m., f. **1.** militar luat în captivitate de inamic în timpul unui război și reținut pentru a nu mai participa la ostilități; (p. gener.) persoană căzută în mîinile unui dușman, ale unui bandit, ale unui răpitor etc. și aflată în puterea acestuia; captiv, prins, ostatic: *trei sute ... prizonieri fură duşi în triumf.* BĂLC.; **2.** persoană arestată, întemnițată; deținut; (p. gener.) persoană privată de libertate: *dacă sînt aici prizonier, rămîi ..., dacă sînt liber – şi nu cer nimic mai mult – mă retrag îndată.* CAR.; **3.** (fig.) persoană lipsită de libertate de gîndire și de acțiune, de liniște sufletească; persoană obsedată de ceva sau de cineva: *am înțeles că sînt prizonierul unor puteri necunoscute, iraționale.* GAL.; *e prizoniera propriilor patimi;* **4.** (tehn.) **șurub prizonier,** prizon. [Din fr. ***prisonnier***].

prizonierát n. **1.** situație, starea de prizonier; (p. ext.) perioadă de timp în care cineva este prizonier; captivitate: *povestiri din prizonierat;* **2.** (p. gener.) privare de libertate: *fete*[le] *... savurau cu ciudă prizonieratul meu.* EL.; **3.** (fig.) îngrădire, lipsă a libertății de gîndire și de acțiune. [***Prizonier*** + ***-at***].

prînz, prînzuri n. **1.** (și, reg., **prînzul mare**) masă[1] principală, care se ia la amiază; dejun; (p. gener.) oricare dintre mesele (principale ale) zilei; ceea ce se pregătește sau se mănîncă la această masă; prînzare; (spec.) banchet, ospăț: *ce vor mai zice cînd vor gusta ... luxosul prînz?* AL.; *prînzul se servea după moda dinainte de război, la douăsprezece.* GHEȚIE; **2.** (și, reg., **prînzul (cel) mare**) mijlocul zilei cînd se prînzește (la amiază); (p. ext.) interval de timp cuprins între răsăritul soarelui și amiază: *cam pe la prînzul cel mare ne-aflam iar la Fălticeni.* CR.; **înainte de prînz,** în prima parte a zilei, înainte de amiază; **după prînz,** în a doua parte a zilei, după-amiază: *el dormea după prînz.* NEGR.; **3.** (și, reg., **prînzul (cel) mic**) prima masă, care se ia în cursul dimineții (la cîmp); prînzișor, mic dejun; timpul zilei cînd se ia această masă: *pe la prînzul cel mic, cheamă pe mătuşa Măriuca.* CR.; *între prînz şi-ntre nemiaz, mă repezeam pe la Ilie să ne mai jucăm.* SOR.; **4.** (astron.; pop.; și **prînzul cel mare** sau **prînzul cel mic, prînzul cel bun**) loc pe bolta cerească unde se află soarele la amiază: *soarele era la prînz, cînd ajunserăm în Panaci.* HOGAȘ.; *uite că-i soarele pe la prînzul cel bun şi eu numai acum mă ridic.* POP. [Lat. ***prandium***].

prînzáre, prînzări f. acțiunea de a prînzi; (concr.) masă, mîncare (de la prînz): *îşi isprăviseră şi ei prînzarea din pită neagră şi brînză.* SAD.; *convoiul se opri pentru odihnă şi prînzire.* CĂRT.; (și: **prînzire**). [V. ***prînzi***].

prînzí, prînzesc vb. (intr.) a mînca la amiază; a dejuna; (p. gener.) a mînca în oricare dintre momentele (principale ale) zilei; *aş fi vrut să prînzesc într-un restaurant.* EL. *prînziți voi ..., nu-mi arde acuma de mîncare.* GHEȚIE. [De la ***prînz***].

prînzíre f. v. **prînzare.**

prînzişór, prînzişoare n. (pop.) **1.** diminutiv al lui prînz; prînzuleț, prînzuț; **2.** masă de dimineață; prînzul cel mic, mic dejun: *am ajuns ... în poiană tocmai la vremea prînzişorului.* SAD.; **3.** moment al zilei cînd se ia masa de dimineață: *pe la prînzişor porneşte spre casă.* CR.; **4.** (astron.; pop.) loc de pe bolta cerească unde se află soarele dimineața (cînd se ia această masă): *pîn' se-ncalță la picior, soarele-i la prînzişor.* POP. [***Prînz*** + ***-işor***].

prînzít[1] n. faptul de a prînzi. [V. ***prînzi***].

prînzít[2]**, ~ți, prînzită, ~e** a. (rar) care a mîncat (la prînz); sătul: *cei mai mulți săteni veniră prînziți la biserică.* AG. [V. ***prînzi***].

prînzitór, prînzitoare n. (reg.) sufragerie; cantină: *alături era prînzitorul (adică sufrageria).* GHEȚIE. [***Prînzi*** + ***-tor***].

prînzuléț, prînzulețe n. (pop.) prînzișor: *aşa el de la femeie prînzuleţul cîştigînd.* PANN. [***Prînz*** + ***-uleț***].

prînzúț, prînzuțuri n. prînzișor: *pe la prînzuț ... se aşază la masă.* POP. [***Prînz*** + ***-uț***].

prîslea m. băiatul cel mai mic dintr-o familie; (p. gener.) copil mic; prichindel: *ăl mai mare să fi avut şapte anişori, ăl mijlociu vreo şase şi prîslea vreo patru.* CAR.; (și: (înv. și reg.) **prăsle**). [Cf. ***prîsnel***].

prîsnél, prîsnele n. **1.** capătul inferior (conic și îngroșat) al fusului de tors, care face ca acesta să se învîrtească mai ușor în timpul torsului; **2.** partea inferioară a fusului morii, fixată într-una din pietrele acesteia: *prîsnelul morii e alcătuit din şapte şiştori;* **3.** titirez, sfîrlează: *ca pe un prisnel învîrteşte trupul.* EM.; **iute** (sau **sprinten**) **ca prîsnelul** (sau **ca un prîsnel**), vioi, ager; harnic: *moşneagul, iute ca un prîsnel, aşterne totul.* CR.; **4.** epitet pentru un copil mic și vioi sau pentru un om iute, ager: *taci ..., prîsnelul naibii.* HOGAȘ; **5.** (bot.; înv. și reg.) peniță (*Myriophyllum spicatum* și *verticillatum*); **6.** (bot.) coada-șoricelului (*Achillea millefolium*); (și: **prisnel,** (reg.) **pristen**). [Din sl. ***prĭstenĭ***].

prîsní[1]**, prîsnesc** vb. (reg.) **1.** (tr. și refl.) a (se) stropi, a (se) împroșca cu apă, cu noroi etc.; **2.** (intr.) a țîșni; **3.** (tr.) a năpădi, a podidi: *o mai prîşnea şi sîngele pe nas.* SOR.; **4.** (intr.) a pufni în rîs; **5.** (intr.) a strănuta; **6.** (intr.) a sforăi; **7.** (intr.) a foșni, a fîșîi, a scîrțîi; a trosni; a vui; (și: **prîșni**). [Din sb. ***prsnuti,*** bulg. ***prăscan,*** ucr. ***pyrsnuti***].

prîsní[2]**, prîsnesc** vb. (înv. și reg.; tr.) a batjocori, a insulta; a nesocoti: *Domnul Hristos mărturisind şi idolii prîrsnind.* DOS; (și: **prîrsni**). [Din sl. ***prĭsnonti***].

prîșní vb. v. **prîsni.**

pro(-) prep. pentru, în favoarea ...: *pro şi contra; s-a declarat pro Croce.* // element de compunere cu sensurile: a) „pentru", „în favoarea ...", „în sprijinul ..." (ex.: *proamerican, profesionist*); **b)** „înainte", „dinainte" (ex. *propăși*). [Din lat. ***pro,*** fr. ***pro-***].

proamericán, ~i, proamericană, ~e a. favorabil americanilor. [***Pro*** + ***american***].

proáspăt, ~eți, proaspătă, ~ete a. **1.** pregătit, făcut de curînd; care își păstrează nealterate calitățile: *veni ... cu pita proaspătă şi cu un hîrzob de păstrăvi afumaţi.* SAD.; *ouă proaspete;* **2.** cules, recoltat, pescuit etc. de curînd; care nu este conservat: *înainte erau pieţele pline cu peşte proaspăt.* PR.; *mazăre, varză proaspătă;* **3.** adus de curînd de la sursă; (p. ext.) rece: *oi clătări plosca bine şi-oi umple-o cu apă proaspătă.* CR.; **4.** curat, pur, oxigenat, neviciat; (p. ext.) plăcut, înviorător: *aerul e viu şi proaspăt.* AL.; *plutea în odaie un parfum proaspăt de iasomie.* EL.; **5.** care a apărut, a fost făcut, preparat etc. de curînd: *ca o rană proaspătă ce sîngerează.* GAL.; (adv.) *purta un halat alb, proaspăt scrobit.* GHEȚIE; **6.** de dată recentă; nou; actual: *ştirea e proaspătă, adusă de şeful de cabinet.* REBR.; (pop.) **din proaspăt,** de curînd: *venise ... la noi din proaspăt.* CR.; **7.** care își păstrează noutatea, care este încă viu, actual (în memorie): *după această scenă, urmează îndată, în amintirea mea, a doua – tot vie şi proaspătă.* SAD.; **8.** care are de puțină vreme o anumită situație, calitate, funcție etc.: *proaspătul ministru;* **9.** care este în plină dezvoltare; crud: *primăvara toate sînt proaspete, dar nu depline, vara toate coapte şi vii.* DELAVR.; **10.** care își păstrează vitalitatea, tinerețea; fraged; (p. ext.) pur, neîntinat; care vădește exprimă sănătate, vigoare; (p. ext.) delicat: *obrazul tău e proaspăt ... ca mărul abia rupt.* CĂL.; *într-atît era de tînără, de proaspătă şi de timidă.* EL.; **11.** cu forțe noi; refăcut, odihnit: *i-au lovitu cu oaste proaspătă.* UR.; **12.** (fig.) curat, pur; limpede: *pămîntul, încă proaspăt, pătatu-s-a de sînge.* VLAH.; *cerul albastru, proaspăt.* REBR. [Din gr. biz. ***prósphatos***].

proăşcă, proaşte f. **1.** (înv.) țintă (în care se ochește cu o armă): *îl pusese în proaşcă să-l omoare.* COSTIN; **2.** (înv.) distanță parcursă de o săgeată aruncată cu arcul: *departe ca o proşcă de arc.* BIBLIA; **3.** (pop.) prostie: *înarmaţi cu proaşte.* AL.; **4. a face** (sau **a da**) **proașcă în** (sau **prin**) **ceva,** a da iama, a face prăpăd, a distruge: *acolo să dăm proaşcă.* AL.; *proaşcă prin duşmani făceam.* POP.; **5.** (reg.) puşcoci (pentru împroșcat apă); stropitoare; **6.** cantitate de apă, de noroi etc. care țîșnește și împroașcă; (și: (înv.) **proşcă**). [De la ***(îm)proşca***].

prob, ~i, probă, ~e a. (livr.) integru, onest: *om prob;* (adv.) *Eliade învăţase să lucreze prob.* LOV. [Din fr. ***probe,*** lat. ***probus***].

probá, probez vb. (tr.) **1.** a stabili (cu probe) adevărul, realitatea; a dovedi, a demonstra, a probălui: *ea îşi proba inocenţa.* FIL.; **2.** a pune în evidență, a vădi: *aceasta probează un caracter statornic;* **3.** a supune pe cineva sau ceva la o probă, la o încercare: *poţi proba o dată.* COȘB.; **4.** a încerca un obiect de îmbrăcăminte sau de încălțăminte: *am probat o rochie.* [Din lat. ***probare;*** cf. fr. ***prouver***].

probábil, ~i, probabilă, ~e a. **1.** care pare adevărat; plauzibil: *argumente probabile;* **2.** care se poate produce, petrece; care are șanse de realizare; posibil: *îngrijirile cari se răspîndesc despre izbucnirea probabilă a unui nou război.* EM.; *eveniment probabil;* **timpul probabil,** condițiile meteorologice care se prevăd pentru intervalul de timp următor. // adv. după cît se pare; poate, posibil; după toate probabilitățile: *are, probabil din cauza oboselii, un moment de ameţeală.* CAR. [Din lat. ***probabilis,*** it. ***probabile,*** fr. ***probable***].

probabiliorísm n. sistem doctrinar de teologie catolică (împărtășit mai cu seamă de iezuiți) potrivit căruia într-o problemă aproape insolubilă nu este obligatorie respectarea strictă a unei legi, cînd existența acesteia se dovedește mai puțin probabilă și acceptabilă decît nonexistența ei; probabilism. [Din it. ***probabiliorismo***].

probabilísm n. **1.** (filoz.) concepţie potrivit căreia nu se poate stabili cu certitudine dacă un enunţ este adevărat sau nu, ci se pot distinge numai anumite grade de probabilitate; **2.** (teol.) probabilioríism; **3.** practică, în cazuistica romano-catolică, de a urma sfatul unei autorităţi respectate, atunci cînd nu există o linie de acţiune evident corectă şi nici un consens între autorităţi. [Din fr. ***probabilisme,*** germ. ***Probabilismus***].

probabilíst, ~şti, probabilistă, ~e a. **1.** care aparţine probabilismului, referitor la probabilism; **2.** care foloseşte calculul probabilităţilor. // m., f. matematician specializat în calculul probabilităţilor. [Din fr. ***probabiliste***].

probabilístic, ~ci, probabilistică, ~ce a. **1.** cu caracter de probabilitate: (adv.) *nenumăraţi vectori vitali ... se cer studiaţi statistic şi probabilistic.* R.L.; **2.** referitor la teoria, la calculul probabilităţilor. [***Probabil*** + *-istic*; cf. it. ***probabilistico***].

probabilitáte, probabilităţi f. **1.** caracterul a ceea ce este probabil; fapt, întîmplare probabilă, posibilă; mijloc, modalitate ca ceva să se poată realiza: *este oare vreo umbră de probabilitate?* HASD.; *cu cît o operă literară e mai naţională, cu atît se apropie cu mai multă probabilitate de artă.* CĂL.; **după toate probabilităţile,** după cît se pare; probabil: *după toate probabilităţile voi fi în Iaşi peste vreo zece zile.* CAR.; **2.** (mat.) mulţime numerică prin care se exprimă caracterul aleatoriu (posibil sau nesigur) al unui eveniment, al unui fenomen; **calculul** (sau **teoria**) **probabilităţilor,** calcul matematic care permite să se aprecieze dacă un eveniment complex se va realiza sau nu, în funcţie de eventualitatea unor evenimente elementare, presupuse ori cunoscute; ramură a matematicii care se ocupă cu studiul şanselor de realizare a unui eveniment sau fenomen: *calculul probabilităţilor ne spune că într-un număr imens de modificări nonfinaliste se poate ivi accidental şi un caz finalist.* BL. [Din lat. ***probabilitas, -atis,*** fr. ***probabilité,*** germ. ***Probabilität***].

probájeni f. v. **preobrajenie.**

probăjine f. v. **preobrajenie.**

probánd, ~zi, probandă, ~e m., f. persoană care cere să fie primită într-un ordin religios (catolic). [Din it. ***probando,*** lat. ***probandus***].

probandát n. perioadă de probă pentru un aspirant la anumite ordine de călugări (catolici). [Din it. ***probandato***].

probánt, ~ţi, probantă, ~e a. care constituie o probă, care probează; edificator, concludent: *ce valoare probantă poate să aibă această scrisoare?* PETR. [Din fr. ***probant***].

probár, probare n. album cuprinzînd modelele de litere şi de cifre de care dispune o tipografie. // m. (pl. **probari**) (înv.) zeţar. [***Probă*** + *-ar*].

probáre, probări f. acţiunea de a proba. [V. ***probă***].

probát, ~ţi, probată, ~e a. **1.** care a fost încercat, verificat: *aparat probat;* **2.** (despre oameni) experimentat, încercat; **3.** dovedit, demonstrat; evidenţiat: *prieten probat.* [V. ***proba***].

probatór, ~i, probatoáre a. care are calitatea de a dovedi ceva, care poate servi drept dovadă; care probează; probatoriu: *material probator.* [Din fr. ***probatoire***].

probatóriu, ~ii, probatorie, ~ii a. probator: *act probatoriu.* // n. (jur.) procedură de culegere a probelor în justiţie; totalitatea probelor, dovezilor prezentate într-un litigiu: *tribunalul a admis probatoriul.* [Din lat. ***probatorius***].

probaţiúne, probaţiuni f. (jur.) dovedire; (concr.) dovadă: *mijloace de probaţiune a unui drept;* (fig.) *sîntem siliţi a urmări nervul probaţiunii pînă la trunchii răsăriţi şi înalţi ai democraţiei române.* EM. [Din lat. ***probatio, -onis,*** fr. ***probation***].

próbă, probe f. **1.** confirmare, dovedire a unui adevăr; dovadă, semn, mărturie, argument în sprijinul (sau împotriva) cuiva sau a ceva: *iată, fraţilor, o probă mai mult că astăzi opoziţiunea este considerată ca afară din naţiune.* CAR.; *nu există nici o probă documentară.* CĂL.; *cadavrul e pentru noi proba zdrobitoare.* PR.; **probă cu martori,** susţinere, dovedire cu martori a unei afirmaţii, a unei situaţii etc. în faţa instanţelor de judecată; a **da probă** (sau **probe**) **de** ..., a dovedi, a proba: *a da probe de capacitate, de onestitate.* AL.; **2.** acţiune, cercetare, analiză etc. întreprinsă pentru a constata dacă ceva sau cineva îndeplineşte condiţiile cerute, corespunde scopului etc.; încercare, verificare: *se urcă* [pe cal], *făcu probă.* ISP.; **de probă,** de încercare, de verificare: *căsătorie de probă;* **3.** (spec.) încercare a felului cum se comportă în timpul funcţionării un sistem tehnic, o maşină, un aparat etc.: *probe tehnologice;* **4.** (spec.) încercare a unui obiect de îmbrăcăminte (în lucru) pentru a vedea dacă se potriveşte: *vor să meargă împreună la probă la croitorie.* PETR.; **5.** fiecare dintre etapele unui examen; (p. gener.) examen: *examenul, început dimineaţa cu proba scrisă, continuase pînă la lăsarea serii.* GHEŢIE; **6.** (spec.) calcul prin care se constată dacă soluţia unei operaţii matematice este corectă: *proba diviziunii;* **7.** fiecare dintre întrecerile organizate în cadrul unei competiţii sportive; **8.** repetiţie în vederea unei reprezentaţii artistice, a unei ceremonii etc.: *nişte copii ... făceau probă de urătură.* SAD.; **9.** eşantion, mostră: *gustînd ... o probă din putinică.* CAR.; *probă de sol;* **10.** analiză medicală; observare, cercetare a funcţiei unui organ în vederea stabilirii unui diagnostic: *probe hepatice;* **11.** copie pozitivă pe hîrtie tipografică; **12.** pildă, exemplu, model: *cîteva probe* [de satiră] ... *recomandabile.* OD.; (şi: (înv. şi pop.) **prubă**). [Din lat. ***proba,*** germ. ***Probe,*** fr. ***preuve, épreuve,*** it. ***prova***].

probájeni, pers. 3 **probăjeneşte** vb. (reg.; refl.) a se îngălbeni, a se veşteji: *în ziua de probajini să probăjănesc frunzele copacilor.* POP. [Cf. ***probajeni***].

probăluí, probăluiesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a încerca, a căuta să facă, să realizeze ceva; a face tentative; a pune la încercare: *pipăie oarecum locurile, prubuluind ca să găsească colţuri fericite.* SAD.; *şează şi prubuluiască, numai să nu-şi bănuiască.* POP.; **2.** (înv. şi reg.) a proba; **3.** (reg.) a socoti, a chibzui; a bănui, a presupune: *am prubuluit că eşti bolnav;* (şi: **prubului**). [***Probă*** + *-ălui*; cf. magh. ***próbál***].

probăluíre, probăluiri f. (înv. şi pop.) acţiunea de a probălui; încercare; presupunere, bănuială: *ca probăluirea nimic alt mai supărător.* Z. [V. ***probălui***].

probélă, probele f. navă maritimă (cu elice); (spec.) navă maritimă care intră pe Dunăre: *izbuteşte ... să colecteze tot grîul de umplut o probelă de patru mii de chile.* CĂL. [Din engl. ***propeller,*** germ. ***Propeller*** „elice (de vapor)"].

probitáte f. (livr.) cinste, onestitate, integritate: *avem talent, virtute, merite sau probitate, calităţi din altă lume?* ALEX.; *a avut omul talent şi probitate ... şi azi e un personaj însemnat.* EM. [Din lat. ***probitas, -atis,*** fr. ***probité***].

problemátic, ~ci, problematică, ~ce a. **1.** care are caracter de problemă, care constituie o problemă; care necesită (unele) lămuriri, precizări, care se pretează la discuţii; care ridică, care pune probleme: *Thersit, eroul problematic al lui Homer.* VIANU; *Ibrăileanu făcea abstracţie de nota problematică ce se punea creaţiei literare.* V.R.; **2.** care provoacă îndoieli, care nu poate fi primit ca sigur; puţin probabil; îndoielnic; ipotetic; echivoc: *e problematică răscumpărarea din punct de vedere economic.* EM.; *însănătoşirea rămînea problematică.* GHEŢIE; (log.) **judecată problematică,** judecată în care raportul dintre termenii ei este doar posibil; **3.** (p. ext.) suspect; ciudat, bizar: *conduită problematică.* // f. ansamblu de probleme referitoare la un anumit subiect, la un domeniu al cunoaşterii; tematică: *vom trata problematica mitului şi a magiei.* BL. [Din fr. ***problématique,*** lat. ***problematicus,*** germ. ***problematisch, Problematik***].

problematizá, problematizez vb. (tr.) **1.** (livr.) a sistematiza pe probleme; **2.** a face din orice lucru o problemă; a complica inutil lucrurile. [***Problemat***(*ic*) + *-iza*].

problematizáre, problematizări f. acţiunea de a problematiza şi rezultatul ei: *critica şi problematizarea culturii europene a început, la drept vorbind, în Rusia.* BL. [V. ***problematiza***].

problém m. v. **problemă.**

problémă, probleme f. **1.** (înv.) întrebare; **2.** (înv.) propunere; (p. ext.; concr.) petiţie conţinînd o propunere: *nu te ameţi ... că problema vrăjmaşului mult spre bine îţi este.* PANN; **3.** chestiune care prezintă aspecte dificile, neclare, discutabile, care necesită o lămurire, care aşteaptă o rezolvare, o soluţie: *se trudea de mult să desluşească un problem foarte greu: chipul de a face datorii fără a le plăti.* AL.; **falsă problemă,** problemă pusă prost, care nu corespunde adevăratelor cerinţe: *mintea mi se rătăcea în false probleme.* GHEŢIE; **4.** chestiune importantă care constituie o sarcină, o preocupare (majoră) şi care impune o soluţionare imediată: *sînt în ţara asta probleme mari.* SAD.; **5.** chestiune care aparţine, care este specifică unui domeniu de activitate; obiect al cercetărilor, al preocupărilor unui domeniu sau ale unei persoane; temă, materie: *soluţia problemei moralităţii în artă rămîne definitiv aceea dată de Titu Maiorescu.* CĂL.; **(nu) este problema mea** (sau **ta, lui** etc.), (nu) mă (sau te, îl etc.) priveşte; (nu) este treaba mea (sau ta, lui etc.); **6.** (spec.) chestiune sau situaţie în care se cere să se determine anumite date pe baza unor ipoteze, cu ajutorul metodelor matematice: *problemă de algebră;* **7.** dificultate, greutate pe care o întîmpină cineva; impas: *dacă tu ştiai problema astei vieţi cu care lupt.* EM.; *era o grea problemă pe care o purtam ... cu lipsa de spor a lui Sisif.* GAL.; **a pune probleme,** a prezenta (mari) dificultăţi: *această privatizare pune probleme;* **8.** fiinţă sau lucru, fapt etc. dificil: *această afacere constituie pentru noi o problemă;* (adj.) *are un copil problemă;* **9.** chestiune greu de înţeles, de explicat, de rezolvat; enigmă: *o problemă e-ntregul său trecut.* MACED.; (şi: (înv.) **problem**). [Din lat., gr. ***problema,*** fr. ***problème***].

problemíst, ~şti, problemistă, ~e m., f. specialist în elaborarea problemelor de şah şi de matematică. [***Problemă*** + *-ist*].

problemúţă, problemuţe f. diminutiv al lui problemă; problemă lipsită de importanţă: *sînt sufocat de tot felul de problemuţe care tot apar.* [***Problemă*** + *-uţă*].

probodí, probodesc vb. (intr.) a îmbrobodi: (fig.) *ca p-o muiere să-l probodească.* PANN. [De la ***(îm)brobodi***].

proboscídă, proboscide f. (înv.) trompa elefantului; (p. ext.) trompă a unor insecte diptere: *semăna mai mult a proboscidă decît a nas.* NEGR. [Din lat. ***proboscis, -idis,*** fr. ***proboscide***].

proboscidián, proboscidieni m. (la pl.) ordin de mamifere mari, cu trompă lungă, mobilă, ca organ tactil, olfactiv şi de apucare, şi cu defense (provenite din canini); (şi la sg.) animal din acest ordin (ex.: elefantul, mamutul). [Din fr. ***proboscidien***].

probozeálă, probozeli f. (înv. şi reg.) probozire; mustrare aspră: *cu prilejul probozelii pe care am înghiţit-o, s-au dat în vileag şi alte isprăvi ale noastre.* GHEŢIE. [***Probozi*** + *-eală*].

probozí, probozesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a mustra, a dojeni, a ocărî, a înfrunta pe cineva: *bărbatu-meu ... mă probozea.* CR.; *seara*

eu îţi probozesc nepotul că ţi se urcă în cap. VIERU; **2.** (reg.; refl.) a se veşteji, a se ofili: *se probozeşte cîmpul.* [Din sl. ***proobraziti***].

probozíre, probozíri f. (înv. şi reg.) acţiunea de a probozi; probozeală, probozit: *probozirea lui Ion în biserică a dezlănţuit un potop de mînie.* REBR. [V. ***probozi***].

probozít n. (reg.) probozire: *ştiu că are parte, bietul băiat, de probozit.* MAT. [V. ***probozi***].

probrejénie f. v. **preobrajenie.**

procaínă f. (farm.) novocaină. [Din fr. ***procaine***].

procariót, procarIote f. (la pl.) grup de organisme primitive (viruşi, bacterii, alge albastre) unicelulare, cu structura simplă; (şi la sg.) specie din acest grup. [Din fr., engl. ***procaryote***].

procátor, procatori m. (reg.) **1.** avocat: *potracăni ştiţi să fiţi, dar sărac m-aţi lăsat, ai?* REBR.; **2.** împuternicit; (şi: **potracăn**). [Din magh. ***prókátor;*** cf. lat. ***procurator***].

procatoríe f. (înv.) avocatură. [***Procator*** + ***-ie***].

procedă, procedez şi (înv.) **procéd** vb. (intr.) **1.** (înv.) a proveni, a izvorî; a-şi avea originea: *consiliile mele proced din prietenie;* **2.** a începe să ...; a trece la ...; a purcede: *întîii să procedăm la deschiderea şi lectura testamentului.* GHEŢIE; **3.** a acţiona într-un anumit fel, folosind anumite mijloace; a lucra după o anumită metodă: *a procede în asemenea mod general este a urma tradiţiilor uzitate în viaţa statului ro-mân.* EM.; *a procedat cu mine ca un om de onoare;* (fig.) *muntele este urcat instantaneu numai de privire, ... dar pasul nu poate procede decît diferenţial.* PATAP. (şi: (înv.) **procede**). [Din lat., it. ***procedere,*** fr. ***procéder***].

procedáre, procedări f. **1.** acţiunea de a proceda şi rezultatul ei; **2.** mod de a proceda; procedeu: *liberi de-a accentua prin persoanele dumnealor fie deosebiri de procedere, fie chiar de program.* EM.; *procedează într-un mod mai puţin riguros, amintind procedările naturii.* VIANU; (şi: (înv.) **procedere**). [V. ***proceda***].

procéde vb. v. **proceda.**

procédere f. v. **procedare.**

procedéu, procedee n. **1.** cale, metodă folosită pentru a ajunge la un anumit rezultat; fel de a acţiona pentru realizarea unui scop; modalitate, manieră, procedură, procediment: *şcoala ... poate turna prin procedeu mecanic toată ştiinţa omenirii în capul oricărui copil.* CAR.; **2.** (spec.) soluţie tenhică, tehnologică etc. adoptată sistematic pentru efectuarea sau producerea unui lucru: *procedee de turnare a betonului;* **3.** tehnică (stereotipă) utilizată în special în artă: *umorul vine din procedee.* CĂL. [Din fr. ***procédé***].

procediMént, procedimente n. (înv.) mod de a proceda, de a acţiona; procedeu: *a-l supune procedimentelor cunoscute ale majorităţilor parlamentare.* EM. [Din it. ***procedimento***].

procedurál, ~l, procedurală, ~e a. care ţine de procedură, referitor la procedură; în conformitate cu procedura: *refuză să fie scăpat prin subtilităţi procedurale.* CĂL. [Din fr. ***procédural***].

procedúră, proceduri f. **1.** formă legală de a proceda în cazuri determinate de lege; serie de formalităţi după care se instrumentează un proces: *aşteptau neliniştiţi concluziile organelor de anchetă, care, în lipsa unor probe decisive, tărăgănau procedura.* GHEŢIE; **procedură necontencioasă** (sau **graţioasă**), v. **necontencios**; **2.** mod de a proceda în faţa instanţelor judiciare; ansamblu de norme, de formalităţi, de înscrisuri etc. folosite într-o instanţă judecătorească: *procedura este completă;* **3.** (ramură a dreptului care studiază) formalităţile judiciare: *Cod de procedură penală;* **4.** procedeu; metodă, modalitate, manieră: *acele lecţii se da şi se primea sara după procedura bărbatului.* AL.; **5.** tratament specializat pe anumite tipuri de boli, efectuat în unităţi sanitare: *pentru discopatie i s-au recomandat trei proceduri: băi de nămol, împachetări cu parafină şi diadinamice.* [Din lat. ***procedura,*** fr. ***procédure***].

proceduríst, procedurişti m. specialist în procedură, în drept procesual. [***Procedură*** + ***-ist***].

procént, procente n. **1.** dobîndă calculată la o sută de unităţi monetare (lei, euro, dolari etc.) pe intervalul de un an; (p. gener.) orice dobîndă: *luase iar bani cu procente orbeşti.* CAR.; **2.** număr raportat la o sută; a suta parte dintr-o cantitate; proporţie în raport cu o sută; sutime, procentaj: *din toată cartea asta cît la sută, ce procent este adevărat şi cît e minciună?* V. R.; **3.** semn (%) alăturat unui număr care indică acest raport. [Din lat. ***pro cento,*** germ. ***Prozent***].

procentáj, procentaje n. **1.** procent; **2.** calcul pentru stabilirea procentului; cifră obţinută prin acest calcul. [***Procent*** + ***-aj;*** cf. fr. ***pourcentage***].

procentuál, ~i, procentuală, ~e a. calculat, exprimat în procente; care reprezintă un anumit procent dintr-o cantitate: *onorariul se percepea procentual în raport cu masa succesorală.* GHEŢIE. [Din germ. ***prozentual,*** fr. ***procentuel***].

procés, procese n. **1.** acţiune în justiţie făcută pentru soluţionarea unui diferend între două părţi sau pentru constatarea şi sancţionarea încălcării legilor statului; judecată; (concr.) actele adunate în vederea acestei acţiuni: *în sala Redutei ... se judeca procesul memorandiştilor.* GHEŢIE; **a intenta cuiva proces,** a da pe cineva în judecată: *intentă un nou proces de partaj.* CĂL.; **a-i face cuiva proces de intenţii,** a învinui pe cineva de intenţii reprobabile; **a face procesul cuiva,** a critica pe cineva; **a-şi face proces(e) de conştiinţă,** a-şi reproşa anumite fapte, atitudini; a regreta, a se căi: *nu vreau să-ţi faci vreun proces de conştiinţă.* EL.; **2.** (rar) discuţie în contradictoriu; dispută, neînţelegere (de aplanat): *Kant lichida procesul dintre senzualism şi raţionalism.* BL.; **3.** (compus) **proces-verbal** act oficial în care se consemnează un fapt de natură juridică; act în care se redau, pe scurt, discuţiile, hotărîrile unei adunări constituite: *şi pentru asemenea lucruri goale mă sileşti pe mine să mîzgălesc coli întregi de procese-verbale, rapoarte, prostii.* REBR.; **4.** succesiune de stări, etape, stadii prin care trec, în desfăşurarea lor, în devenirea lor diverse fiinţe, fenomene, evenimente etc.; evoluţie a unui fenomen, a unui eveniment, a unui sistem natural sau social: *fluctuaţiunile la care limba noastră este încă expusă în procesul ei de limpezire.* OD.; *cu siguranţă că sîntem contemporanii celui mai interesant proces social.* GAL.; **5.** şir de operaţii, de fenomene etc. prin care se efectuează o lucrare, o transformare, se obţine un produs etc.: *procesul de fabricaţie este complicat;* **proces tehnologic,** totalitatea operaţiilor prin care materiile prime, semifabricatele etc. sînt transformate în produse finite; **6.** maladie considerată în evoluţia ei: *chiar cînd nu detectăm un proces inflamator, infecţia poate fi prezentă.* PR. [Din lat. ***processus,*** germ. ***Prozess,*** fr. ***procès***].

procesă, procesez vb. (tr.) **1.** a decodifica şi a prelucra informaţiile prin intermediul unui procesor; **2.** a supune o materie primă unui proces special de fabricare: *combinatul de la Tomeşti nu mai procesează carnea de porc.* [Din engl. ***process,*** germ. ***prozessieren***].

procesáre, procesări f. acţiunea de a procesa şi rezultatul ei. [V. ***procesa;*** cf. engl. ***processing***].

procesát, ~ţi, procesată, ~e a. **1.** (despre informaţii) prelucrat prin intermediul unui procesor; **2.** obţinut printr-un proces special de fabricaţie: *produse procesate.* [V. ***procesa***].

procesatór, procesatori m. persoană specializată în procesare; procesor: *procesatorii cărnii de porc cer subvenţii.* [***Procesa*** + ***-tor***].

procésle f. v. **procesiune.**

procesionál[1], ~i, procesională, ~e a. (rar) de procesiune, referitor la procesiune, care formează o procesiune. [Din fr. ***processionnel***].

procesionál[2], procesionale n. (rar) carte bisericească în care sînt cuprinse rugăciunile pentru procesiuni. [Din fr. ***processionnal***].

procesiúne, procesiuni f. **1.** ceremonie religioasă condusă de preoţi, în cursul căreia credincioşii merg în convoi, rostind rugăciuni şi cîntînd imnuri: *a început serbarea cu o procesie la o biserică.* AL.; **2.** (p. gener.) şir lung de oameni care merg în aceeaşi direcţie şi cu acelaşi scop; cortegiu, convoi, alai: *eteriştii şi zavergiii ... pornesc în procesiune.* GHICA; (şi: (înv.) **procesie**). [Din fr. ***procession,*** lat. ***processio, -onis,*** germ. ***Prozession***].

procesív, ~i, procesivă, ~e a. (rar) procesoman; (p. ext.) circotaş: *o lume făcută din funcţionari ..., văduve procesive, provinciale nefericite.* VIANU. [Din fr. ***processif***].

procesomán, ~i, procesomană, ~e m., f. persoană care are mania de a intenta procese juridice, fără motive serioase; procesiv. [***Proces*** + ***-oman***].

procesomaníe f. mania de a intenta procese, fără motive serioase. [***Procesoman*** + ***-ie***].

procesór, procesoare n. **1.** element de bază a unui calculator electronic care execută instrucţiuni, formează adresele acestora şi le citeşte dintr-o memorie care păstrează programul; **2.** procesator. [Din engl. ***processor***].

procesuál, ~i, procesuală, ~e a. care aparţine unui proces, referitor la un proces; care se desfăşoară în etape specifice dezvoltării unui fenomen; **drept procesual, a)** ansamblul normelor juridice care reglementează procedura de rezolvare a litigiilor civile sau penale, precum şi de executare a hotărîrilor pronunţate în aceste litigii; **b)** disciplină juridică care se ocupă cu studiul acestui ansamblu de norme. [Din lat. ***processuallis,*** germ. ***prozessual***].

procesualitáte f. caracterul, însuşirea de a fi procesual. [***Procesual*** + ***-itate***].

prochéstor, prochestori m. magistrat roman cu atribuţii financiare în provincii. [Din lat. ***proquaestor***].

prochímen, prochimene n. **1.** nume dat versetelor din psalmi care se cîntă înainte de a se citi un pasaj din Biblie sau o rugăciune: *sfinţia sa ... cînta pe prochimen glasul al optulea.* GANE; **2.** (înv. şi reg.) chestiune, obiect al unei convorbiri; **a veni la prochimen,** a reveni la subiect: *să venim iar la prochimen.* PANN; **a aduce (pe cineva) la prochimen,** a îndrepta, a aduce (pe cineva) pe calea cea bună: *dacă ai vrea tu să-l aduci la prochimen.* AL. [Din gr. mod. ***prokímenon***].

proci adv. (înv.) şi aşa mai departe: *pre urma lui Aristotel, Ţiţero, Xenofon proci, socotea lumea a fi vecinică.* N.COSTIN. [Din sl. ***proci***].

procidénţă, procidenţe f. coborîre sau deplasare din locul său a unui organ sau a unei părţi mobile dintr-un organ. [Din fr. ***procidence***].

procitánle, procitanii f. (înv.) **1.** recitire, repetare (a unei lecţii); **2.** examinare (recapitulativă) a elevilor: *sîmbăta* [era] *procitanie.* CR.; **3.** mustrare; cicăleală. [Din rus. ***pročitanje***].

procíteală, prociteli f. (înv. şi reg.) faptul de a prociti. [***Prociti*** + ***-eală***].

procití, procitesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a citi în întregime, mereu ceva; a citi cu voce tare în faţa cuiva: *această svîntă ... au procitit foarte ... toată dumnezeiasca scriptură.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.) a reciti: *preotul lua octoihul şi mai procitea glasurile.* ISP.; **3.** (înv. şi reg.) a repeta lucruri citite, cunoscute: *să procitesc în minte mii de spuneri de folos.* PANN; **4.** (pop.) a examina (recapitulativ) un elev:

Nic-a lui Costache să mă procitească. CR.; **5.** (pop.) a certa, a mustra; a cicăli: *am să te las acolo nemîncat, îl procitea maică-sa.* VOIC. [Din sl. ***procitati***].

procitíre, procitíri f. (înv.) acţiunea de a prociti. [V. ***prociti***].

procitít n. (înv.) faptul de a prociti: *procititul svintelor cărţi.* DOS. [V. ***prociti***].

proclamă, proclám vb. **1.** (tr.) a face o proclamaţie; a anunţa ceva în mod solemn şi oficial: *ăi de la Izlaz au proclamat revoluţia.* PETR.; (fig.; refl. pas.) *s-a proclamat pentru ziua sfîntă pace deplină în păduri şi ape.* SAD.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) învesti cu un titlu, a (se) declara drept ...: *proclamară pre Bogdan de domn.* NEGR.; **3.** (tr.) a institui; a introduce: *proclamă legea marţială.* FIL.; **4.** (tr.) a susţine ceva cu hotărîre, cu tărie: *lumea se emancipase ..., proclamase primatul raţiunii şi devenise propriul ei stăpîn.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a califica (public) într-un anume fel, a considera drept ...; a proclamarisi: *nu m-a proclamat de singura ... virtuoasă?* HEL.; *urîţenia mea ar fi fost proclamată picantă şi provocatoare.* GAL. [Din lat. ***proclamare,*** fr. ***proclamer***].

proclamáre, proclamări f. **1.** acţiunea de a (se) proclama şi rezultatul ei; **2.** anunţare solemnă şi oficială a unui eveniment, a unei hotărîri importante: *strălucitele consecinţe ce ni se făgăduiau să avem după proclamarea independenţei.* EM.; **3.** învestire cu un titlu oficial: *Victor luă parte ... la proclamarea solemnă a lui Mihai I ca rege al României.* GHEŢIE; **4.** (concr.) proclamaţie: *dete Tudor o proclamare.* BOLLIAC. [V. ***proclama***].

proclamarisí, proclamarisesc vb. (înv.; rar; tr.) a proclama: *te proclamarisesc pe la toate isprăvniciile cel mai iscusit.* AL. [***Proclama*** + ***-arisi***].

proclamatív, ~i, proclamativă, ~e a. (rar) care proclamă ceva (cu ostentaţie, demagogic): *lipsită de exuberanţă proclamativă, fericirea lor căpătase o sobrietate ... care-i dădea ceva religios.* TEODOR. [***Proclama*** + ***-ativ*** (după *declarativ*)].

proclamáţie, proclamaţii f. text oficial solemn prin care se aduce la cunoştinţa publică un eveniment important sau un program politic, de interes general; (p. ext.) document, afiş etc. care cuprinde ım asemenea tent; manifest, proclamare: *au afişat şi proclamaţii.* SAD.; *Proclamaţia de pe Cîmpul Libertăţii;* (şi: (înv.) **proclamaţiune**). [Din fr. ***proclamation,*** lat. ***proclamatio, -onis***].

proclamaţiúne f. v. **proclamaţie.**

proclét, ~ţi, procletă, ~e a. **1.** (bis.; înv.; adesea subst.) anatemizat, blestemat; (p. ext.) păgîn: *norodul nu fu proclet, că păzîră legea.* COR.; **proclet şi treclet,** de trei ori blestemat: *proclet şi treclet să fie cine va face altfel!* SAD.; **2.** (p. ext.; adesea subst.) ticălos, rău, păcătos, fătărnic; care denotă, trădează ticăloşie, răutate, fătărnicie: *să piară orice proclet!* AL.; *cînd auziră faptele cele proclete ale fraţilor.* ISP.; **3.** (reg.) grozav, cumplit: *însăşi doamna Herdelea, cît era de procletă la supărare, îl cruţă.* REBR. [Din sl. ***prokletŭ***].

procleţí, procleţesc vb. (bis.; înv.; tr.) a excomunica, a anatemiza; (p. ext.) a blestema; a dezaproba: *mulţi pravoslavnici ... procleţîră eresa lui Consta, împărat de Ţarigrad.* DOS. [De la ***proclet***].

procleţíre, procleţíri f. (bis.; înv.) acţiunea de a procleţi; anatemizare: *au făcut pricăjire la procleţire.* BIBLIA. [V. ***procleţi***].

proclític, ~ci, proclitică, ~ce a. (gram.) aşezat înaintea altui cuvînt (cu care formează o unitate sintactică ori face corp fonetic comun), neavînd accent propriu; antepus, prepozitiv: *articol proclitic; pronumele mi-, ţi-, te-, l- etc. sînt proclitice.* [Din fr. ***proclitique,*** germ. ***proklitisch***].

procizá, procize f. (gram.) aşezare, poziţie a unui cuvînt proclitic; antepunere. [Din fr. ***proclise,*** germ. ***Proklise***].

procónsul, proconsuli m. magistrat roman care guverna o provincie, fiind învestit cu autoritatea unui consul; guvernator al unei provincii romane: *Roma vechie întreagă şi-nşiră pe dinaintea mea: consuli, proconsuli, matroane.* MACED. [Din lat., fr. ***proconsul***].

proconsulár, ~i, proconsulară, ~e a. care aparţine proconsulului, referitor la proconsul; guvernat de un proconsul. [Din lat. ***proconsularis,*** fr. ***proconsulaire***].

proconsulát, proconsulate n. funcţia de proconsul; perioadă de timp în care un proconsul îşi exercită atribuţiile. [Din lat. ***proconsulatus,*** fr. ***proconsulat***].

procópie, procopii m. (mai ales la pl.) sărbătoare populară care se ţine la 8 iulie, în cinstea mucenicului Procopie; ziua lupilor: *precupul e rău de piatră;* (şi: (reg.) **pricopie, precup**). [De la ***Procopie*** n. pr.].

procopseálă, procopseli f. **1.** (înv. şi pop.) ştiinţă de carte, învăţătură: *să-l dea să înveţe toate meseriile şi toată procopseala cărturarilor.* ISP.; **a lua** (sau **a da, a avea**) **pe cineva pe** (sau **spre**) **procopseală,** a lua (sau a da, a avea) pe cineva la învăţătură sau la deprinderea unui meşteşug: *se găsea acuma luat pe procopseală de frate-său.* CAR.; **2.** (pop. şi fam.) cîştig, profit (fără muncă), chilipir; bunăstare, bogăţie: *toate sînt trecătoare ...: tinereţe, pricopseală, sănătate.* OD.; **3.** (adesea iron.) ispravă, treabă; folos, scofală: *mare procopseală! ce mai procopseală!;* (şi: **pricopseală**). [***Procopsi*** + ***-eală***].

procopsí, procopsesc vb. **1.** (înv.; intr.) a progresa, a înainta; a promova: *nu va procopsi fiul său în domnie.* NEC.; **2.** (înv. şi reg.; refl.) a învăţa carte, a se instrui: *să înveţi carte grecească multă, ca să te procopseşti, să te faci om.* FIL.; **3.** (pop. şi fam.; refl.) a se alege cu un cîştig, cu un profit; a-şi face o situaţie bună; a se îmbogăţi; a se întări: *era musai să se pricopsească, să-şi ia măcar cămaşă-n spinare.* SOR.; (tr. fact.) *vrea să-şi procopsească pe toţi veneticii lui.* ISP.; **4.** (iron.; refl. şi tr.) a ajunge sau a aduce într-o stare rea, deplorabilă; a fi sau a face nenorocit: *ei! ne-am procopsit!* CAR.; (şi: **pricopsi**). [Din gr. mod. ***prókopso*** (aor. lui ***prokópto***)].

procopsíre, procopsíri f. (înv. şi pop.) faptul de a (se) procopsi; progres, promovare; instruire, cultivare; căpătuire, îmbogăţire; (şi: **pricopsire**). [V. ***procopsi***].

procopsít, ~ţi, procopsită, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) instruit, învăţat; priceput: *procopsit în toate învăţăturile;* **2.** îmbogăţit (fără muncă), căpătuit; parvenit: *ea a ajuns procopsită, doamnă mare.* CAR.; **3.** (iron.; adesea subst.) vrednic de plîns, nenorocit: *numai asta mi-ar mai fi trebuit acum, cît eram de pricopsit.* CR. // m., f. ticălos, nemernic: *unde e procopsitul de Dinu?* FIL.; (şi: **pricopsit**). [V. ***procopsi***].

procóv n. v. pocrov.

procovắţ n. v. pocrovăţ.

procovíţă f. v. pocroviţă.

procreá, procreez vb. (intr. şi tr.) a da naştere unei fiinţe vii; a zămisli, a concepe; a naşte, a se reproduce: *cînd o femeie nu procreează, decade din drepturile ei.* CĂL. [Din fr. ***procréer***].

procreáre, procreări f. (rar) faptul de *a procrea;* procreaţie: *dorinţa de perpetuare prin procreare.* CĂL. [V. ***procrea***].

procreatív, ~i, procreativă, ~e a. (livr.) procreator: *pacientul a spus numele popular al organului procreativ.* PR. [***Procrea*** + ***-(a)tiv***].

procreatór, ~i, procreatoáre a. (adesea subst.) care procreează, care serveşte la procreaţie; procreativ: *femeia e o fiinţă procreatoare.* [***Procrea*** + ***-tor;*** cf. fr. ***procréateur***].

procreáţie, procreaţii f. faptul de a procrea; concepţie, zămislire, reproducere; (p. ext.) faptul de a naşte; procreare: *scopul căsătoriei este procreaţia.* CĂL.; *nu avea decît cele mai vagi idei în legătură cu actul procreaţiei.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **procreaţiune**). [Din fr. ***procréation***].

procreaţiúne f. v. **procreaţie.**

proctalgíe, proctalgii f. durere a anusului. [Din fr. ***proctalgie***].

proctectazíe, proctectazii f. dilataţie a anusului sau a rectului. [Din fr. ***proctectasie***].

proctectomíe, proctectomii f. rezecţie a unei părţi a rectului. [Din fr. ***proctectomie***].

proctítă, proctite f. (med.) rectită. [Din fr. ***proctite***].

proctoplastíe, proctoplastii f. creare sau refacere chirurgicală a orificiului anal. [Din fr. ***proctoplastie***].

proctoscopíe, proctoscopii f. (med.) rectoscopie. [Din fr. ***proctoscopie,*** engl. ***proctoscopy***].

procură, procúr vb. (tr.) **1.** a obţine, a face să capete: *în cele din urmă îi procură postul de intendent.* CĂL.; **2.** a face rost, cu oarecare greutate, de ceva (pentru a utiliza); a achiziţiona: *călătorea des la Cluj pentru a procura partituri sau vreun instrument special.* GHEŢIE; **3.** a produce, a provoca; a pricinui: *muza era fecioara ce-i procura un minut de plăcere.* OD. [Din fr. ***procurer,*** lat. ***procurare***].

procuráre, procurări f. acţiunea de a procura; obţinere, dobîndire; cauzare, provocare. [V. ***procura***].

procuratór, procuratori m. **1.** magistrat roman care administra o provincie imperială: *Pilat era procuratorul Iudeii;* **2.** înalt magistrat în unele republici italiene (Genova şi Veneţia) din evul mediu; **3.** (înv.) înalt funcţionar împuternicit (în numele altora) cu atribuţii administrative, politice şi îndeosebi juridice: *se căsători, ca procurator al stăpînului său Sigismund Bathori, cu Maria Cristina.* BĂLC.; (adj.) *s-a aşezat la Sibiu ca jurat procurator.* CĂL.; **4.** (astăzi rar) persoană care acţionează în numele cuiva pe baza unei procuri; mandatar, împuternicit: *domnul Traian Bălteanu este procuratorul meu.* SAD.; *părţile interesate vor putea fi reprezentate printr-un procurator.* [Din lat. ***procurator,*** fr. ***procurateur***].

procuratúră, procuraturi f. **1.** (înv.) avocatură; **2.** (înv.) **procuratură financiară,** organ care supraveghea respectarea legalităţii în activităţile financiare; **3.** (jur.) denumire dată parchetelor în perioada comunistă: *ar trebui ... ca procuratura să fie sesizată.* PR.; **procuratura generală,** parchet general; **4.** sediul acestor instituţii: *suspecţii au fost chemaţi la procuratură.* [Din germ. ***Prokuratur,*** rus. ***procuratura***].

procuráţie, procuraţii f. (jur.; înv.) procură: *procuraţiune specială şi autentică;* (şi: **procuraţiune**). [Din lat. ***procuratio, -onis,*** fr. ***procuration***].

procuraţiúne f. v. **procuraţie.**

procúră, procuri şi (înv.) **procure** f. (jur.) împuternicire legalizată prin care cineva poate reprezenta o persoană fizică sau juridică şi poate acţiona în numele acesteia; actul prin care se dă această împuternicire; mandat, procuraţie: *o ceremonie obicinuită în căsătoriile prin procură ale părinţilor.* BĂLC.; *am putea cita nume proprii de persoane oficiale cari au luat procure fictive de la inferiorii lor pentru cumpărare de acţii.* EM. [Din lat. ***procura,*** fr. ***procure,*** germ. ***Prokura***].

procurist, procurişti m. (astăzi rar) mandatar avînd împuterniciri pentru îndeplinirea unor acte cu caracter economic-comercial; (p. gener.) mandatar, împuternicit; (p. ext.) avocat (al unei întreprinderi economice): *la Turda ... locuia una din fete, măritată cu un procurist de la fabrica de sticlă.* GHEŢIE. [Din germ. ***Prokurist***].

procurór, procurori m. 1. dregător cu atribuţii judecătoreşti în divan, în perioada Regulamentului organic; 2. magistrat, membru al parchetului: *daca procurorul are destulă integritate de caracter spre a nu menaja pe culpabili ..., rezultatul cercetărilor sale rămîne îngropat în cartoanele ministerelor.* EM.; *lui îi trebuiau dosare ..., nu simple susţineri ale autorităţilor locale, preluate papagaliceşte de procuror.* PR.; **prim-procuror,** şeful parchetului de pe lîngă judecătorii, tribunale şi curţi de apel; **procuror-general,** şeful parchetului de pe lîngă Curtea Supremă de Justiţie. [Din fr. ***procureur***].

prodecán, prodecani m. 1. (titlu dat unui) membru al consiliului unei facultăţi, locţiitor al decanului: *prodecanul a soluţionat cererea studentelor;* 2. avocat cu funcţia de locţiitor al decanului baroului. [Din germ. ***Prodekan,*** it. ***prodecano***].

prodenţíe, prodenţii f. orientarea spre înainte a dinţilor. [Din germ. ***Prodentie***].

prodíg, ~gi, prodigă, ~ge a. (livr.) risipitor, cheltuitor; generos, foarte darnic: *filozoful Schelling, autorul prodig al celor mai multe iniţiative romantice.* BL. [Din fr. ***prodigue,*** lat. ***prodigus***].

prodigă, prodíg vb. (înv.; tr.) a acorda, a da cu generozitate; a folosi fără măsură, în totalitate; a risipi: *a fost o datorie pentru noi ... ca să-ţi prodigăm îngrijirile de care aveai o neapărată trebuinţă.* AL.; *ni se prodigă onorurile şi decoraţiunile.* EM. [Din fr. ***prodiguer***].

prodigalitáte, prodigalităţi f. (livr.) 1. risipă mare; dărnicie, generozitate: *pompoasele titluri ce-i da cu atîta prodigalitate.* FIL.; 2. (la pl.) cheltuieli nesăbuite, nebuneşti: *un vanitos care vrea să cîştige renume pentru prodigalităţile sale.* CĂL. [Din fr. ***prodigalité***].

prodigiós, ~şi, prodigioásă, ~e a. ieşit din comun (prin cantitate, calitate, bogăţie, reuşită etc.); extraordinar, uimitor: *Swedenborg este părintele prodigios al unor teorii din cele mai originale.* BL.; *memorie prodigioasă.* [Din fr. ***prodigeux,*** lat. ***prodigiosus***].

prodigiozitáte f. (rar) însuşirea de a fi prodigios. [Din fr. ***prodigiosité***].

prodígiu, prodigii n. (înv.) 1. fapt, lucru ieşit din comun, extraordinar; 2. epitet pentru o persoană cu calităţi sau vicii excepţionale. [Din lat. ***prodigium,*** fr. ***prodige***].

proditór, ~i, proditoáre a. (înv.; adesea subst.) trădător. [Din lat. ***proditor***].

prodíţie, prodiţii f. (înv.) trădare. [Din lat. ***proditio, -onis***].

pro domo (sua), (=pentru casa (sa)) formulă prin care se arată că este avută în vedere propria persoană, propria cauză: *a pleda pro domo.* [Cuv. lat.].

prodróm, prodromuri n. 1. (înv.) introducere în studiul unei ştiinţe: *Prodromul fiorei române;* 2. simptom precoce care precedă faza manifestă a unei boli; 3. poarta principală, de la faţadă, a unui edificiu monumental. // m., f. (înv.) precursor. [Din lat. ***prodromus,*** gr. ***pródromos,*** fr. ***prodrome***].

producătór, ~i, producătoáre a. 1. care este cauza, mobilul a ceva; care generează ceva: *opera nu-i producătoare de fericire.* CĂL.; 2. care produce, realizează ceva; care serveşte la producerea unor bunuri; productiv: *poporul muncitor şi producător era lăsat în părăsire totală.* SAD. // m., f. 1. persoană care, prin munca sa, produce bunuri agricole ori industriale, valori artistice sau ştiinţifice etc.: *cui între aceste două categorii de producători intelectuali să acordăm stima?* CAR.; *clienţii iubesc ... pe producătorul care produce ieftin.* PR.; 2. persoană sau societate care asigură finanţarea unui film cinematografic. [***Produce*** + ***-ător;*** cf. fr. ***producteur***].

produce, produc vb. 1. (tr.) a realiza prin muncă bunuri materiale, valori spirituale; a crea ceva printr-o activitate oarecare; (p. rest.) a fabrica: *temelia liberalismului adevărat este o clasă de mijloc care produce ceva.* EM.; *natura lucrărilor mele, ... împrejurările în care le-am produs.* CAR.; 2. (tr.) a da roade: *au fost ani grei, cînd moşiile n-au produs nimic.* REBR.; 3. (tr.) a realiza un venit, un profit etc.: *această întreprindere a produs beneficii mari;* 4. (tr.) a fi cauza, mobilul a ceva; a da naştere; a cauza, a ocaziona, a prilejui; a provoca: *scenele ... bufe ... produc un rîs sănătos.* CĂL.; *războiul produce pagube mari;* 5. (refl. unipers.) a avea loc, a se întîmpla, a se petrece; a se înfăptui: *un fenomen foarte curios se produce în întunecimea nopţii.* AL.; *cînd s-a produs actul naţionalizării, uzinele şi fabricile erau deja ... conduse de comunişti.* PR.; 6. (tr.) a prezenta (în instanţă) ca dovadă, ca probă; (p. gener.) a arăta: *produce titlurile sale de proprietate;* 7. (refl.) a se prezenta în faţa unui public: *acest pianist se produce acum întîia oară.* [Din lat. ***producere***].

producére, produceri f. 1. acţiunea de a (se) produce şi rezultatul ei; 2. realizare, creare de bunuri materiale, de valori spirituale: *n-am lucrat pînă astăzi ... în domeniul producerii de energie electrică.* GHEŢIE; 3. (înv.; concr.) producţie: *ţări sărace ..., reduse la producere agricolă şi lipsite de industrie.* EM.; 4. (concr.; mai ales la pl.) operă (artistică), producţie (literară): *un buchet de produceri intelectuale.* AL.; 5. formare; devenire: *ne referim la fenomenul producerii limbilor literare.* BL. [V. ***produce***].

producícă f. v. **preducea.**

product, producte şi **producturi** n. (înv.) 1. produs, marfă: *mulţime de grîne şi alte producte.* BĂLC.; 2. lucrare, operă (artistică, ştiinţifică): *multe producte şi traducţii literare.* BOLLIAC; 3. (mat.) produs. [Din lat. ***productus,*** germ. ***Produkt***].

productíbil, ~i, productibilă, ~e a. (rar) care poate fi produs. [Din fr. ***productible***].

productibilitáte f. (înv.; rar) productivitate. [Din fr. ***productibilité***].

productív, ~i, productivă, ~e a. 1. care creează, realizează ceva; care are însuşirea (potenţială) de a produce (mult); care serveşte la producerea unor bunuri; producător: *muncă productivă;* 2. care aduce cîştig; rentabil; eficient: *teatrul de aici, foarte ahotnic de reprezentaţii productive.* CAR.; *bani*[i] *... sînt expresia unei activităţi productive, şi nu a unei spolieri.* PR.; 3. favorabil pentru culturi; fertil: *regiuni productive;* 4. (despre afixe) cu care se formează numeroase derivate, compuse etc.: *prefix, sufix productiv;* 5. (despre cuvinte) care are numeroase derivate. [Din fr. ***productif,*** germ. ***produktiv***].

productivitáte f. 1. capacitatea sau însuşirea de a fi productiv; capacitatea de a produce (mult); rodnicie, productibilitate: *productivitatea solului;* 2. (ec.) raport între cantitatea de produse realizată şi investiţiile făcute pentru aceasta (energie, muncă, materii prime, capital etc.): *productivitatea muncii.* [Din fr. ***productivité,*** germ. ***Produktivität***].

productométru, productometre n. înregistrator automat de producţie. [Cf. germ. ***Produktionsmesser***].

producţie, producţii f. 1. activitate prin care oamenii produc bunuri; producere: *producţiunea s-aruncă în rangul al doilea şi în rangul întîi intră mijlocirea.* EM.; 2. rezultatul concret al acestei activităţi; totalitatea produselor, a bunurilor obţinute prin muncă, într-un anumit sector: *şampania, producţie locală, ... li se urcă la cap.* GHEŢIE; *producţie agricolă; producţie industrială;* **producţie marfă,** producţie în expresie bănească realizată de un agent economic într-o perioadă de timp determinată, livrată sau destinată desfacerii; **producţie netă,** valoarea producţiei marfă minus cheltuielile de producţie; 3. lucrare, operă (artistică, ştiinţifică); totalitatea operelor unui scriitor, ale unui om de ştiinţă, ale unui domeniu spiritual, ale unei epoci etc.: *să citească mai multă lume producţiile literare.* BOL.; 4. producere a unui film, a unei emisiuni radiofonice sau televizate; filmul, emisiunea realizată: *o producţie franco-română;* (şi: (înv.) **producţiune**). [Din fr. ***production,*** germ. ***Produktion***].

producţiúne f. v. **producţie.**

produf, produfuri n. 1. (înv. şi pop.) copcă[2]: *produful se închide cu năvodul de prins peşte;* 2. (reg.; în forma preduf) vrană (la butoi); (şi: **produh, preduf**). [Din sl. ***produhŭ***].

produh n. v. **produf.**

produs, produse n. 1. bun material realizat prin muncă; totalitatea bunurilor materiale obţinute în procesul de producţie; product: *produs industrial; produs agricol;* **produs brut,** material înainte de prelucrare: *produsele brute ale topitoarelor de fier.* BL.; **produs finit,** produs al cărui proces de fabricaţie este încheiat: *tata n-a riscat să-şi epuizeze stocurile livrînd papetăriilor produsul finit.* PR.; **produs de schimb,** marfă;**produs global,** totalitatea bunurilor materiale create într-o ramură din sfera productivă; **produs net,** parte a produsului global reprezentînd valoarea nou creată; beneficiu real; **produs social,** totalitatea bunurilor materiale produse de lucrătorii din sfera productivă dintr-o anumită ţară, într-o perioadă de timp determinată; **produs intern brut,** indicator sintetic al economiei naţionale reprezentînd valoarea monetară a tuturor bunurilor şi servciilor finale, furnizate de agenţii economice dintr-o ţară, într-o perioadă de timp determinată; **produs naţional brut,** produsul intern brut plus soldul comerţului exterior; 2. (înv.) venit, beneficii; 3. corp, substanţă obţinută pe cale naturală sau în laborator: *produse lactate; produs sintetic;* 4. urmare, rezultat, efect: *în planul valorilor o operă e produsul libertăţii.* CĂL.; *lucrarea este produsul unor cercetări laborioase;* 5. (mat.) rezultatul unei înmulţiri; product; **produs scalar,** număr real ataşat unei perechi de vectori egal cu produsul dintre modulele lor şi cosinusul unghiului cuprins între ei; **produs vectorial,** vector asociat la doi vectori, egal ca modul cu aria paralelogramului format de cei doi vectori, avînd direcţia perpendiculară pe planul format de cei doi vectori şi sensul dat de regula burghiului. [V. ***produce;*** cf. fr. ***produit***].

proeminént, ~ţi, proeminentă, ~e a. 1. care iese mult în relief; protuberant: *îi mîngîia fruntea proeminentă.* SAD.; *frunzele de castan şi de nuc ... aveau nervurile proeminente.* GHEŢIE; 2. (fig.) remarcabil, excepţional: *personalităţi proeminente.* [Din fr. ***proéminent,*** germ. ***proeminent***].

proeminénţă, proeminenţe f. 1. faptul, însuşire de a fi proeminent: (fig.) *cu toată proeminenţa sa socială, nu poate inspira vreo spaimă comisiei.* CĂL.; 2. (concr.) parte proeminentă a unui obiect; ridicătură, ieşitură, protuberanţă; (p. ext.) înălţime: *desluşeau ... proeminenţele Ceahlăului.* GAL.; *avea pe frunte o proeminenţă.* [Din fr. ***proéminence,*** germ. ***Proeminenz,*** lat. ***proeminens, -ntis***].

proéres s. v. **proeresis.**

proéresis s. (grecism; înv.) bunăvoinţă; intenţie bună; generozitate; voie: *mai adaog la această foaie, de bun proeresul meu, zece suflete.* AL.; (şi: **proeres**). [Din gr. mod. ***proéresis***].

proerisí, proerisesc vb. (grecism; înv.; refl.) a se milostivi; a-şi manifesta bunăvoinţa. [Din gr. mod. ***proéreso***].

proestós, proestoşi m. (înv.) 1. călugăr sau preot cu cel mai înalt rang în ierarhia unei mănăstiri sau a unei biserici; cleric mai mare peste

o plasă: *mama era fiica proistosului Constantin Ostreanu, parohul bisericii Sf. Teodor.* GAL.; **2.** şef al unei bresle, al unei corporaţii etc.; staroste; (şi: **proistos**). [Din gr. mod. *proestós*].

profág, profagi m. bacteriofag (inactiv) ataşat cromozomului bacterian. [Din fr. ***prophage***].

profán, ~i, profană, ~e a. **1.** care nu ţine de religie, lumesc; laic; (p. ext.) păgîn: *nici o speţie de versuri din poezia profană nu se poate compara cu versetele biblice.* HEL.; *istorie profană;* **2.** care contrazice , care se abate de la religia strămoşească, de la canoanele ei; care nesocoteşte lucrurile (considerate) sacre: *în dispreţul legii, credinţa lui profană din paraclis făcut-a capelă luterană.* AL.; *vorbe profane. //* m., f. **1.** (rar) persoană care nu face parte dintr-o comunitate religioasă; persoană neiniţiată în religie; necredincios; (p. ext.) păgîn: *eu voi intra în rai zburînd printre profani.* CĂL.; **2.** om neiniţiat într-un domeniu al cunoaşterii; neştiutor, ignorant, agiamiu: *nu sînt om de legi şi, deci, nu pot vorbi decît ca un simplu profan.* REBR. *//* n. ceea ce nu are legătură cu religia, ceea ce este străin de religie: *a confundat profanul cu sacrul.* [Din lat. ***profanus,*** fr. ***profane***].

profană, profanez şi (înv.) **profán** vb. (tr.) a trata fără respect, necuviincios lucruri (considerate) sfinte; a pîngări; (p. ext.) a desconsidera, a necinsti, a batjocori, a spurca: *nu te temi că acel Dumnezeu pe care îl profani te va fulmina?* FIL.; *auziţi ...! să profaneze morţii!* PR.; (fig.) *acest rîu frumos nu-i profanat de fabrici.* SAD. [Din fr. ***profaner,*** lat. ***profanare***].

profanáre, profanări f. acţiunea de a profana şi rezultatul ei; pîngărire; (p. ext.) desconsiderare, necinstire, batjocorire; profanaţiune: *de profanare nu e capabil decît un om fără inimă şi cu spiritul îngust.* CAR. [V. ***profana***].

profanát, ~ţi, profanată, ~e a. pîngărit; (p. ext.) dezonorat; batjocorit: *orice premiu de răsplată e căzut, e profanat, cînd s-a dat acelor oameni care nu l-au meritat.* BOLLIAC. [V. ***profana***].

profanatór, ~i, profanatoáre m., f. persoană care profanează; pîngăritor: *profanatori nemernici.* AL. [***Profana*** + ***-tor***].

profanaţie f. v. profanaţiune.

profanaţiúne, profanaţiuni f. (rar) profanare; (şi: **profanaţie**). [Din fr. ***profanation***].

profascíst, ~şti, profascistă, ~e a. care este favorabil fascismului, care susţine fascismul: *grupurile antisemite şi profasciste protestau.* PR. [***Pro*** + ***fascist***].

profáză, profaze f. (biol.) primul stadiu al mitozei, cînd se formează cromozomii. [Din fr. ***prophase***].

profeminíst, ~şti, profeministă, ~e a. care susţine drepturile femeilor, favorabil femeilor. [***Pro*** + ***feminist***].

proferă, proferez şi (rar) **profér** vb. (tr.) a rosti, a spune (cu voce tare) ameninţări, blesteme etc.: *a putut de abia profera numele acelui care-l lovise.* GHICA; *nu voi profera blesteme în contra soartei.* CAR. [Din fr. ***proférer***].

proferáre, proferări f. acţiunea de a profera şi rezultatul ei. [V. ***profera***].

proferménţ, profermenţi m. substanţă proteică inactivă care se activează în prezenţa coenzimei. [Din fr. ***proferment***].

profesá, profesez vb. (tr.) **1.** a declara deschis, a susţine în public o concepţie, o convingere, o părere etc.: *ei profesau, ca social-democraţi, internaţionalismul.* IBR.; *majoritatea oamenilor de ştiinţă ... profesează ... una din variantele materialismului energetic.* BL.; **2.** a practica o profesiune, o meserie: *el profesează medicina.* [Din fr. ***professer,*** lat. ***professare***].

profesáre, profesări f. acţiunea de a profesa şi rezultatul ei: *profesarea avocaturii nu-i aducea satisfacţii sufleteşti.* [V. ***profesa***].

profésie, profesii f. **1.** pregătire teoretică şi practică într-un anumit domeniu, în vederea exercitării unei anumite ocupaţii, meserii etc.; activitate cu caracter permanent, exercitată de cineva pe baza unei astfel de pregătiri; ocupaţie, meserie, îndeletnicire: *cei mai dotaţi se îndreaptă spre profesiile mai puţin lucrative, spre ştiinţă şi arte.* GHEŢIE; **profesii liberale,** v. **liberal; 2. profesiune de credinţă,** declaraţie publică cu privire la principiile sau convingerile proprii: *pe atunci, ca şi-n ziua de astăzi, erau la modă proclamaţiile şi profesiunile de credinţă.* FIL.; (şi: **profesiune**). [Din fr. ***profession,*** germ. ***Profession***].

profesiográmă, profesiograme f. reprezentare cronologică detaliată a caracteristicilor unei activităţi profesionale sub aspectul solicitărilor fizice, psihice şi al repausului într-o zi de muncă. [Din germ. ***Professiogramm***].

profesionál, ~i, profesională, ~e a. care aparţine unei profesii, referitor la o profesie: *prin distincţie şi seriozitate profesională domina ... Iaşul.* LOV.; **şcoală profesională** (şi f.), instituţie de învăţămînt care pregăteşte muncitori calificaţi dintre absolvenţii şcolii generale: *maică-mea e profesoară la o şcoală profesională.* PETR.; **învăţămînt profesional,** reţea de şcoli în care se pregătesc (sau se specializează) muncitori calificaţi; **boală profesională,** boală specifică unei profesii sau provocată de o anumită profesie; **accident profesional,** accident produs în timpul exercitării profesiei: *aici i se întîmplă alt accident profesional.* CĂL.; **secret profesional,** informaţie pe care o deţine cineva datorită profesiei sale şi pe care nu are dreptul să o divulge. *//* adv. cu obişnuinţa unui profesionist: *zîmbeşte profesional.* [Din fr. ***professionnel***].

profesionalísm n. **1.** practicare a unei îndeletniciri ca profesionist; calitatea de a practica o profesie cu competenţă; profesionism: *vorbirea e decolorată, ştearsă, ca într-un proces verbal aşternut în virtutea ... unui profesionalism rece.* R.L.; **2.** conştiinţă profesională. [Din fr. ***professionnalisme***].

profesionalitáte f. calitatea de a fi (bun) profesionist. [***Profesional*** + ***-itate***].

profesionalizá, profesionalizez vb. (tr. şi refl.) a căpăta sau a face să capete caracter profesional; a deveni sau a face să devină o profesie: *condiţia poeţilor din antichitate se profesionalizează şi se laicizează.* VIANU. [***Profesional*** + ***-iza***].

profesionalizáre f. acţiunea de a (se) profesionaliza şi rezultatul ei: *profesionalizarea modului de a vedea literatura.* R. L. [V. ***profesionaliza***].

profesionalizát, ~ţi, profesionalizată, ~e a. cu caracter profesional; făcut cu profesionalism: *schimbul de idei profesionalizat a fost întotdeauna apanajul cîtorva.* PATAP. [V. ***profesionaliza***].

profesionalménte adv. (rar) din punct de vedere profesional: *profesionalmente e indiferent.* ARG. [***Profesional*** + ***-mente;*** cf. fr. ***professionnellement***].

profesionísm n. **1.** profesionalism: *renumele şi l-a clădit ... pe profesionismul şi seriozitatea unei echipe consolidate în timp.* A.; **2.** ramură a artei, a sportului etc. practicată ca profesie. [***Profesion***(***ist***) + ***-ism***].

profesioníst, ~şti, profesionistă, ~e m., f. **1.** persoană care practică o profesie, o meserie etc. în temeiul unei pregătiri corespunzătoare (primind retribuţie pentru aceasta): *lăsăm ... profesioniştilor sarcina analizei.* GAL.; **2.** (depr.) persoană versată: *zîmbetul unei profesioniste a zîmbetului.* PETR.; *nu toţi trebuie să ajungem ... tranzitologi, profesionişti ai reformei.* PLEŞU; *//* a. practicat, făcut de către persoane de profesie: *campion mondial de box profesionist; critică profesionistă.* [Din lat. med., it. ***professionista,*** germ. ***Professionist***].

profesiúne f. v. profesie.

profésor, ~i, profesoáră, ~e m., f. **1.** persoană cu o pregătire specială într-un anumit domeniu, care predă (în şcoală, într-un institut, într-o facultate) o materie de învăţămînt: *îşi cheltuia leafa de profesor universitar ca să scoată gazete.* PETR.; *important e ca la examen profesorul să fie perfect obiectiv.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) persoană care îndrumă, educă, învaţă pe cineva: *tata mi-a fost profesor în viaţă;* (accent. şi: *profesór*). [Din lat. ***professor,*** fr. ***professeur,*** germ. ***Professor***].

profesorál, ~i, profesorală, ~e a. **1.** care aparţine, care este specific profesorilor, referitor la profesori sau la funcţia de profesor: *se înclină cu distincţie profesorală.* PETR.; *carieră profesorală;* **2.** alcătuit din profesori: *relaţiile sale în corpul profesoral al facultăţii se reduseră.* GHEŢIE; **3.** care exprimă, denotă pedanterie, gravitate, solemnitate: *ton profesoral.* [Din fr. ***professoral***].

profesoráş, profesoraşi m. (depr.) diminutiv al lui profesor: *e un biet profesoraş.* [***Profesor*** + ***-aş***].

profesorát n. profesia, funcţia, cariera de profesor; timpul cît exercită cineva această profesie; profesură: *avea putinţa să-şi închine toate ceasurile slujbei unui adevărat profesorat şi apostolat.* SAD.; *grea meserie şi profesoratul ăsta!* CĂL. [Din fr. ***professorat***].

profesoríme f. totalitatea profesorilor; mulţime de profesori: *profesorimea s-a răzvrătit.* [***Profesor*** + ***-ime***].

profesúră f. (înv.) profesorat: *a cere mai multă garanţie de la aspiranţii la profesură.* MAIOR. [Din germ. ***Professur***].

profét, profeţi m. **1.** predicator religios care prezice viitorul prin inspiraţie divină sau care revelează adevăruri ascunse oamenilor; proroc: *cînd a trăit Zarathustra, profetul persan, nu se ştie.* BL.; *dacă ar fi trăit profeţii în timpul lui Isus Hristos, ei şi-ar fi îndemnat ... neamul să-l primească.* STĂNIL.; **2.** nume dat de musulmani lui Mahomed: *el pricepe visul că-i trimis de la profet.* EM.; **3.** persoană care intuieşte un eveniment viitor; vizionar: *artistul este profetul şi mijlocitorul nostru la altarul sacrelor idealuri.* GAL. [Din lat. ***propheta,*** fr. ***prophète***].

profetăsă, profetese f. femeie înzestrată cu darul de a prezice viitorul prin inspiraţie divină: *femeile, între primii creştini, se văd diaconese, preotese oficiante, profetese, prezicătoare.* HEL. [Din it. ***profetessa,*** fr. ***prophétesse***].

profétic, ~ci, profetică, ~ce a. **1.** care aparţine profetului, ca de profet: *avea ... aerul misterios şi profetic.* GANE; (adv.) *obiceiul de a interpreta visele profetic este biblic.* CĂL.; **2.** care prevesteşte; care are caracter de profeţie; care conţine o profeţie; mesianic; proroc: *tablourile profetice ... vesteau surparea împărăţiei.* BĂLC. [Din fr. ***prophétique,*** lat. ***propheticus***].

profetísm n. **1.** curent religios care susţine învăţătura, funcţia profetului (religios): *profetismul şi misticismul ... sînt prea nebuloase, prea subiective.* GAL.; **2.** faptă, atitudine de profet: *profetismul lui Goga îmbracă enigmatica haină simbolistă.* CĂL. [Din fr. ***prophétisme***].

profetizá, profetizez vb. (tr.) **1.** a prezice viitorul prin inspiraţie divină (în calitate de profet); a prorocî, a profeţi; **2.** a prevedea, a intui ceea ce are să se întîmple; a prezice: *s-a împlinit în parte ceea ce am profetizat.* ST. [Din fr. ***prophétiser***].

profetizáre, profetizări f. (rar) acţiunea de a profetiza şi rezultatul ei; prorocire, profeţie: *interlocutorul meu înclina ... să rămîie în regiunea profetizărilor.* SAD. [V. ***profetiza***].

profetológic, ~ci, profetologică, ~ce a. (rar) care ține de profet sau de profeție, referitor la profet sau la profeție: *o abordare profetologică vede ... „figura" caracteristică a întîlnirii dintre intelectul profetic și Dumnezeu.* PLEȘU. [*Profet* + *-ologic*].

profeți, profețesc vb. (tr.) a profetiza: *ele știu să profețească prin descîntătoare guri.* COȘB.; *aparița Mesiei a fost profețită pentru viitor.* BL. [De la *profet*].

profeție, profeții f. **1.** ceea ce prezice un profet (prin inspirație divină); a prorocí: *profețiile lui Ezechiel;* **2.** ceea ce prevestește cineva sau ceva; prezicere, prevestire: *visul meu ... nu este el oare o profeție?* NEGR.; *astfel îți e cîntarea, bătrîne Heliade, cum curge profeția unei ieremiade.* EM.; *cîteodată o simplă constatare poate să țină loc de profeție.* BL. [Din fr. *prophétie,* lat. *prophetia*].

profil, profiluri n. **1.** contur, aspect al feței cuiva, privită dintr-o parte: *o fată trece c-un profil rotund și dulce de copil.* EM.; **din** (sau **în**) **profil,** dintr-o parte: *privind-o din profil în timp ce cînta, mi-am amintit c-o zărisem de cîteva ori.* GHEȚIE; **2.** (fig.) aspect general caracteristic pentru cineva sau ceva; caracter predominant al cuiva sau a ceva; caracteristică, specific: *grupul bolnavilor, alcătuit din nebuni cu profiluri care mai de care mai diferite.* D.; *profilul artei românești;* **3.** contur al unui lucru, al unei forme de relief etc.; siluetă: *vedeam ... falnicul profil al Carpaților.* GAL.; **profil geologic,** reprezentare grafică a structurii geologice a unei porțiuni din scoarța terestră; **profil morfologic,** reprezentare grafică în plan vertical, la o anumită scară, a reliefului unei regiuni; **4.** contur al unei secțiuni plane a unui obiect, a unei piese, a unui corp geometric etc.; **5.** conturul aparent al unui obiect, rezultat dintr-o proiecție octogonală pe un plan; **6.** desen reprezentînd o secțiune verticală făcută într-o construcție, într-un obiect, în sol etc. pentru a indica distribuția sau structura acestora; **plan de profil,** plan perpendicular pe două plane de proiecție și pe linia scoarței terestre; **7.** element decorativ în relief la o clădire, la o sală (cu rol în îmbunătățirea acusticii acesteia); **8.** obiectivul central al unei activități specifice din întreprinderi, instituții etc., căruia îi corespunde un anumit mod de organizare: *nimic nu s-a schimbat în structura și profilul facultăților.* GHEȚIE; **de profil,** care aparține unei anumite specialități; de specialitate: *instituții de profil.* [Din fr. *profil,* germ. *Profil*].

profilá, profilez vb. **1.** (refl.) a ieși în evidență, a se reliefa, a se contura; (p. ext.) a se vedea: *în dreptul ferestrei ... se profila umbra unei femei.* EL.; **2.** (tr.) a da unui lucru o anumită formă, un anumit profil; **3.** (tr. și refl.) a(-și) stabili obiectul unei activități, direcțiile de dezvoltare; a (se) organiza corespunzător acestui obiectiv; (p. gener.) a (se) specializa: *m-am profilat pe traduceri.* [Din fr. *profiler*].

profilácTic, ~ci, profilactică, ~ce a. care aparține profilaxiei, referitor de profilaxie, care apără organismul de o boală; preventiv: *regim, tratament profilactic;* (fig.) *protecția e profilatică și modelatoare.* PLEȘU. [Din fr. *prophylactique*].

profilăre, profilări f. acțiunea de a (se) profila și rezultatul ei. [V. *profila*].

profilaxíe, profilaxii f. **1.** totalitatea măsurilor medico-sanitare (vaccinare, dezinfecție etc.) care se iau pentru prevenirea apariției și răspîndirii bolilor contagioase: *profilaxia tuberculozei;* **2.** ramură a medicinei care se ocupă cu aceste măsuri; medicină preventivă. [Din fr. *prophylaxie*].

profilográf, profilografe n. 1. profilometru care înregistrează denivelările suprafeței unui drum, ale unui teren; **2.** aparat pentru depistarea și înregistrarea grafică a asperităților de pe suprafața (prelucrată a) unei piese. [Din fr. *profilographe*].

profilográmă, profilograme f. înregistrare grafică a asperităților de pe suprafața (prelucrată a) unei piese, cu ajutorul profilografului. [Din fr. *profilogramme*].

profilométru, profilometre n. aparat pentru măsurarea gradului de netezime a suprafeței (prelucrate a) unei piese, unui drum, a unui teren. [Din fr. *profilomètre*].

profír[1] n. v. porfiră[1].

profír[2]**, profíruri** n. (înv.) bordură (de blană) la o haină: *cabaniță ... cu profiruri de samur.* GHICA. [Din it. *profilo*].

profíriu a. v. porfiriu.

profít, profituri n. **1.** ceea ce reprezintă un folos (material sau spiritual) pentru cineva sau ceva; cîștig, folos, avantaj: *ce profit poate să tragă.* FIL.; **în profitul cuiva,** în interesul, spre binele cuiva: *a ordinat să se imprime operele lui cu cheltuiala statului și să se vîndă în profitul urmașilor săi.* NEGR.; **2.** venit adus de capitalul investit într-o afacere; diferența pozitivă dintre veniturile realizate de o societate comercială, într-o perioadă determinată, și cheltuielile aferente veniturilor; beneficiu: *uzina aduce profituri stabile și sigure.* GHEȚIE; **profit impozabil,** diferența dintre veniturile realizate din orice sursă și cheltuielile efectuate în scopul realizării de venituri, dintr-un an fiscal, din care se scad veniturile neimpozabile și la care se adaugă cheltuielile nedeductibile; **profit net,** profit brut minus impozitul pe profitul impozabil. [Din fr. *profit,* germ. *Profit,* it. *profitto*].

profitá, profít vb. (intr.) **1.** a atrage, a obține un profit, un folos; a folosi un prilej pentru a beneficia de ceva, pentru a face ceva: *am profitat de ocazie și m-am dus la birt.* CAR.; *profitînd de timpul frumos, ieși să se plimbe.* GHEȚIE; **2.** (rar) a aduce cuiva profit; a fi cuiva de folos: *drepturi care le profită numai lor;* **3.** (depr.) a urmări un beneficiu personal, nesocotind interesele altora: *premierului i se va reproșa că profită și a profitat de funcție.* D.; **4.** (eufemistic) a silui, a viola (o femeie). [Din fr. *profiter,* germ. *profitieren*].

profitábil, ~i, profitabilă, ~e a. care aduce profit; util, avantajos, folositor: *era onest, nu se amesteca în afaceri suspecte și profitabile.* CĂL.; *investiție profitabilă.* [Din fr. *profitable,* it. *profitabile*].

profiteról, profiteroluri n. prăjitură făcută din gogoși mici umplute cu cremă sau din pișcoturi, cu înghețată și cu frișcă, stropite cu sirop de ciocolată (cu rom): *purcese a mînca grăbit dintr-un somptuos profiterol cu șocolată și frișcă.* VINEA. [Din fr. *profiterole*].

profitór, ~i, profitoáre a. și m., f. (persoană) care urmărește să obțină un cîștig, un beneficiu în orice împrejurare; (p. restr.) afacerist, speculant: *situația asta de paraziț profitor îl înnebunește.* PETR.; *alaiurile profitorilor au și început să se adune.* CF. [Din fr. *profiteur*].

profónt, profonturi n. pîine de calitate inferioară care se făcea pentru militari (în Imperiul austro-ungar): *pită caldă n-am mîncat, ci numai profont uscat.* POP. [Din magh. *prófont*].

proforá f. (înv.) dicție: *dascălii ... ți-au stricat proforaua, nu poți rosti pe î, ă, ș.* NEGR. [Din gr. mod. *proforá*].

proforisí, proforisesc vb. (înv.; tr.) a pronunța, a rosti: *făr-aceste slove ... nu se poate proforisi nici o silabă.* NEGR. [*Profora* + *-isi*; cf. gr. mod. *proféresa* (aor. lui *proferó*)].

pro fórma, de formă, ca simplă formalitate; formal: *a face o cerere pro forma.* [Cuv. lat.].

profúm n. v. parfum.

profumá vb. v. parfuma.

profumát a. v. parfumat.

profúnd, ~zi, profundă, ~e a. **1.** care se manifestă cu intensitate; mare, intens, puternic: *surîsul era ... de o profundă melancolie.* EM.; *stătea ceasuri întregi într-o lîncezeală profundă vecină cu apatia.* GHEȚIE; (adv.) *nu sînteți slabă, sînteți doar profund morală.* PR.; **2.** respectuos; afectuos: *primește, mare rege, profunda-mi salutare.* ALEX.; **3.** înzestrat cu calități intelectuale deosebite; care judecă, analizează lucrurile cu pătrundere, temeinic; care exprimă, denotă inteligență, cultură, profunzime, seriozitate: *cunoștințele d-voastră profunde.* MAIOR.; *un om profund ar fi fost mîhnit de mediocritatea lui.* CĂL.; **4.** care exprimă, sugerează trăiri adînci: *ascuns ... de ochii mei profunzi.* ARG.; **5.** grav, cu timbru jos: *tremolo de bas profund.* HOGAȘ; *voce profundă;* **6.** radical, fundamental, esențial: *transformări profunde;* **7.** adînc: *rîuleț ... profund de o palmă.* NEGR.; **8.** (despre plăgi) aflat, localizat adînc în interior; **9.** care (pare că) vine din adîncul corpului: *oftat profund;* (adv.) *profesorul își ridică pieptul și respiră profund.* GAL. [Din lat. *profundus,* fr. *profond*].

profundáre, profundări f. (tehn.) ambutisare a unui obiect în formă de cupă, cu adîncime mare în raport cu diametrul. [De la *profund*].

profunditáte f. (livr.) **1.** adîncime: *o profunditate de 10-12 stînjeni.* FIL.; **2.** profunzime: *dotat cu profunditate.* EM.; *veți ceti ceva din „Scrisoarea I" fiindcă acolo e și profunditate.* IBR. [Din lat. *profunditas, -atis*].

profundór, profundoare n. partea posterioară, mobilă, a ampenajului orizontal al unei aeronave, care asigură ușurința mînuirii, echilibrul și stabilitatea aeronavei. [Din fr. *profondeur* (după *profund*)].

profunzíme, profunzimi f. **1.** însușirea de a fi profund; adîncime; profunditate: *Carpatul, care-n profunzimile sînului său ascunde comori de fier.* CAR.; **2.** putere de pătrundere în esența lucrurilor; capacitatea, calitatea de a judeca și de a înțelege; profunditate: *profunzimea savantului; profunzimea operei.* [*Profund* + *-ime*].

profuziúne, profuziuni f. (livr.) cantitate (foarte) mare; abundență, belșug: *vrea să fie dus la groapă sub o profuziune de flori.* CĂL.; **cu profuziune,** din abundență, din plin: *aruncam bacșișurile cu profuziune.* BOLLIAC. [Din fr. *profusion,* lat. *profusio, -onis*].

progádie, progadii f. (reg.) curte a unei biserici folosită ca cimitir; (p. ext.) cimitir (pe lîngă o biserică): *floricică-nflorită, în progadie răsărită.* POP.; (și: **pogradă**). [Din sl. *podŭgradije*].

progenie, progenii f. (med.) prognatism. [Din germ. *Progenie*].

progenitúră, progenituri f. **1.** totalitatea copiilor unui om; copil, odraslă; urmaș, descendent: *o, te-admir progenitură de origine romană!* EM.; *tatăl fetei nu mai poate suporta blamul și trimite progeniturii sale otravă.* CĂL.; **2.** totalitatea puilor unui animal; pui al unui animal; prăsilă. [Din fr. *progéniture,* germ. *Progenitur*].

progerie, progerii f. îmbătrînire prematură a țesutului cutanat. [Din fr. *progérie*].

progesterón n. **1.** hormon de tip steroid format în ovare, indispensabil în procesul de reproducere, cu rol în dezvoltarea oului și în formarea placentei; **2.** medicament preparat cu acest hormon; (și: **progesteronă**). [Din fr. *progestérone*].

progesteróná f. v. progesteron.

proglótă, proglote f. fiecare dintre segmentele corpului unui vierme inelat, cestod. [Din fr. *proglottis*].

prognát, ~ți, prognată, ~e a. caracterizat prin prognatism. [Din fr. *prognathe*].

prognatísm n. conformație particulară a feței omului constînd în proeminența anterioară, în formă de bot, a maxilarelor sau a arcadelor dentare. [Din fr. *prognathisme*].

prognostíc n. v. pronostic.

prognostícă vb. v. pronostica.

prognosticatór m. v. pronosticator.

prognozá, prognozez vb. (tr.) a elabora o prognoză; a prevedea. [De la *prognoză*].

prognozáre, prognozări f. acţiunea de a prognoza şi rezultatul ei. [V. *prognoza*].

prognozát, ~ţi, prognozată, ~e a. care a fost prevăzut: *scumpiri prognozate.* [V. *prognoza*].

prognóză, prognoze f. **1.** estimare a apariţiei şi desfăşurării în timp a unui fenomen, a unui proces etc., bazată pe studiul împrejurărilor care îi determină formarea şi evoluţia; estimare a valorilor probabile pe care le vor lua în viitor anumite mărimi nesigure, inconstante din prezent; (p. ext.) pronostic: *prognoza activităţii ştiinţifice nu face previziuni cu precizia astronomiei.* C.; **prognoză meteorologică,** previziune a timpului, bazată pe date ştiinţifice; **prognoză hidrologică,** prevedere a unor fenomene hidrologice, bazată pe studiul unor procese meteorologice; **prognoză economică,** anticipare, ştiinţific fundamentată, a desfăşurării în viitor a unor fenomene şi procese din sfera economiei, tehnologiei, ştiinţei, societăţii în ansamblu, plecînd de la experienţa anterioară şi folosind metode şi tehnici speciale de prevedere a evoluţiei acestora, în perspectivă. [Din fr. ***prognose,*** germ. ***Prognose***].

progradáre, progradări f. proces de evoluţie a solului, caracterizat prin mărirea concentraţiei în carbonaţi şi de alte săruri în orizonturile superioare, prin mişcarea ascendentă a apei. [Din engl., fr. ***progradation***].

prográm, programe n. **1.** ordine după care se desfăşoară o ceremonie, un spectacol, o emisiune de radio sau de televiziune etc.; ansamblul părţilor care alcătuiesc o emisiune de radio ori de televiziune, un spectacol etc.; foaie de hîrtie, publicaţie etc. care anunţă aceste părţi: *căutînd programe muzicale, nimerea în mod fatal peste buletine de ştiri.* GHEŢIE; **2.** expunere (scrisă) a principiilor, a scopurilor etc. unei grupări politice sau obşteşti, ale unui guvern etc.: *el dezvălui în amănunte programul Partidului Naţional.* AG.; *aveau nevoie de un program care să inspire încrederea Europei liberale.* CĂL.; **3.** (plan de) activitate organizată pe etape, pe operaţii etc.; timp afectat acestei activităţi; orar: *şi-a impus un program de lucru riguros;* **4.** (de obicei în forma **programă**) document care stabileşte şi detaliază materia fiecărei discipline predate într-o instituţie de învăţămînt sau tematica unui concurs, a unui examen etc.: *provocarea ministerului de a face o programă pentru învăţămîntul clasic.* MAIOR.; *vom începe printr-o analiză a materiei cursurilor înscrise în program.* PR.; **5.** succesiune de instrucţiuni codate cu ajutorul cărora un calculator rezolvă o problemă dată; **6.** (rar) **muzică cu program,** muzică programatică; (şi: **programă**). [Din fr. ***programme,*** germ. ***Programm,*** gr. mod. ***prógramma,*** lat., it. ***programma***].

programá, programez vb. (tr.) **1.** a stabili programul după care urmează să se desfăşoare o activitate; a organiza o activitate după un program: *lucrurile se împlinesc de obicei altfel decît le-ai programat.* D.; *au fost programate examenele;* **2.** a include într-un program: *sînt programată cu o comunicare;* **3.** a planifica la o anumită dată rezolvarea unei probleme: *sînt programat mîine la dentist;* **4.** a elabora un program pentru un calculator electronic în vederea rezolvării unei probleme; a introduce un program într-un calculator. [Din fr. ***programmer***].

programábil, ~i, programabilă, ~e a. care poate fi programat. [Din fr., engl. ***programmable***].

programáre, programări f. **1.** acţiunea de a programa şi rezultatul ei; **2.** ansamblul metodelor de rezolvare matematică a problemelor de tipul celor din planificare, urmărind optimizarea unor funcţii de mai multe variabile; **3.** ştiinţa şi tehnica elaborării programelor destinate calculatoarelor electronice; alcătuire a unei succesiuni de instrucţiuni într-un anumit limbaj care permit unui calculator electronic să rezolve o problemă dată plecînd de la datele iniţiale. [V. ***programa***].

programátic, ~ci, programatică, ~ce a. care cuprinde un program, referitor la un program; care se desfăşoară conform unui program; înscris într-un program: *integrarea noastră ... s-a făcut prin acceptarea ... programatică a unor înrîuriri apusene crezute salutare.* BL.; *document programatic;* **muzică programatică,** categorie a muzicii instrumentale sau simfonice care îşi propune să ilustreze o temă literară dată. [Din germ. ***programmatisch***].

programatísm n. caracterul unei muzici programatice; curent care promovează muzica programatică: *Enescu a frecventat extrem de rar programatismul descriptiv.* C. [***Programat****(ic)* + *-ism*].

programatór, ~i, programatoáre m., f. persoană care elaborează programe destinate calculatoarelor electronice. [Din fr. ***programmateur***].

programă f. v. **program.**

progrés, progrese n. **1.** mers înainte al faptelor, al evenimentelor etc.; mişcare evolutivă; dezvoltare, evoluţie, înaintare, progresie: *progresul adevărat fiind o legătură naturală între trecut şi viitor.* EM.; *părinţii urmăresc ... progresele sale intelectuale.* GHEŢIE; **2.** (spec.) emancipare, dezvoltare a civilizaţiei; propăşire: *cînd progresul lipseşte, vine ... decadenţa.* FIL. [Din fr. ***progrès,*** lat. ***progressus***].

progresá, progresez vb. (intr.) **1.** a face progrese, a urma o linie ascendentă; a înainta; a se dezvolta, a propăşi: *cum vrei să progreseze o ţară unde nu este egalitate?* GHICA; *lucrările instituţiei progresează.* CĂL.; **2.** a se agrava: *în loc să dea înapoi, boala progresa.* GHEŢIE. [Din fr. ***progresser***].

progrésie, progresii f. **1.** (înv.) progres: *sporirile fiecării ramuri de venit n-ar fi rezultatul progresiunii naturale.* EM.; **2.** (rar) înaintare, mers înainte pe jos: *cele mai multe animale sînt înzestrate cu o mişcare de progresiune;* **3.** şir de numere care se deduc unul din altul după un anumit procedeu progresiv, cu ajutorul unui număr fix numit raţie; (p. ext.) cantitate corespunzătoare acestui şir; **progresie aritmetică,** şir de numere în care fiecare termen se obţine din precedentul, prin adunarea acestuia cu o anumită raţie; **progresie geometrică,** şir de numere în care fiecare termen se obţine din precedentul, prin înmulţirea acestuia cu o anumită raţie; **4.** (muz.) secvenţă, marş armonic; (şi: (înv.) **progresiune**). [Din fr. ***progression,*** lat. ***progressio, -onis***].

progresísm n. doctrină, poziţie, politică progresivă: *azi ... progresismul a suprimat spiritualismul şi a devenit marxist.* CĂL. [Din fr. ***progressisme***].

progresíst, ~ştI, progresistă, ~e a. care aparţine progresului sau partizanilor acestuia, referitor la progres sau la partizanii acestuia; care este favorabil progresului, care promovează progresul; propăşitor, progresiv: *Nicolaie Bălcescu a fost unul dintre luptătorii progresişti.* SAD. // m., f. partizan al progresului, persoană cu concepţii înaintate, care crede în progresul politic, social, ştiinţific etc.: *fie reacţionar, progresist ..., în ochii mei ... ei sînt numai studenţi.* AL. [Din fr. ***progressiste***].

progresiúne f. v. **progresie.**

progresív, ~i, progresivă, ~e a. **1.** care se face înaintînd continuu: *mişcare progresivă;* **2.** care creşte treptat (şi continuu), care urmează o linie ascendentă, care face progrese; care duce la progres; progresînd: *declinul progresiv al prestigiului culturii generale.* PATAP.; *evoluţie progresivă a ideilor;* **impozit progresiv,** impozit care se măreşte procentual pe măsura creşterii venitului impozabil; **derivare progresivă,** procedeu de formare a unui cuvînt nou de la un cuvînt existent în limbă prin adăugarea unui afix (sau, mai rar, prin substituţie de terminaţie); **asimilaţie progresivă,** fenomen fonetic în care sunetul modificat se află după cel care exercită influenţa modificatoare; **3.** care se agravează (continuu): *boală progresivă;* **4.** (înv.) progresist: *unitatea falsă ... trebuie să se sfarme ca să facă loc unei organizări progresive.* BĂLC. [Din fr. ***progressif,*** germ. ***progressiv***].

progresivitáte f. (rar) calitatea de a fi progresiv, caracter progresiv. [Din fr. ***progressivité***].

progresînd, ~zi, progresîndă, ~e a. (rar) care progresează, care se dezvoltă; progresiv: *să-şi cîştige prin astă învăţătură progresîndă, pe nesimţite, un auz mai gingaş.* EM. [V. ***progresa***].

progróm n. v. **pogrom.**

prohăb, prohaburi n. deschizătura din faţă a pantalonilor (bărbăteşti); despicătura din dreptul taliei a fustei sau a rochiei; şliţ: *nu rîşîiau, nu-şi uitau prohabul dezbumbat.* CĂRT. [Din bulg. ***prohab***].

prohăr, prohari m. (reg.) ajutor de cioban; (şi: **pohar**). [Et. nec.].

prohibí, prohibesc vb. (tr.) a opri prin lege producerea, vînzarea, importul sau exportul unor mărfuri; (p. ext.) a interzice: *importul sării la noi este absolut prohibit.* CAR.; *uzul savant al litotei, al aluziei şi al perifrazei nu este prohibit.* D. [Din fr. ***prohiber,*** germ. ***prohibieren***].

prohibíre, prohibíri f. acţiunea de a prohibi şi rezultatul ei. [V. ***prohibi***].

prohibít, ~ţi, prohibită, ~e a. oprit prin lege; (p. ext.) interzis: *prin pieţe se ardeau grămezi de cărţi, declarate prohibite, iscălite de iluştri oameni de cultură.* GHEŢIE; *arme prohibite.* [V. ***prohibi***].

prohibitív, ~i, prohibitivă, ~e a. **1.** care interzice, care restrînge ceva: *legi prohibitive;* **2.** care introduce, care admite prohibiţia în materie de comerţ; prohibitoriu: *să se omoare prin un sistem prohibitiv orice concurenţă.* MAIOR.; **3.** (despre preţuri, taxe, tarife) care este atît de ridicat încît nu poate fi plătit, făcînd astfel imposibilă pătrunderea şi concurenţa produselor străine pe o piaţă internă. [Din fr. ***prohibitif,*** germ. ***prohibitiv***].

prohibitóriu, ~ii, prohibitorie, ~ii a. prohibitiv. [Din fr. ***prohibitoire***].

prohibíţie, prohibiţii f. **1.** interdicţie legală: *s-au putut să se introducă în tractate de supunere proibiţiunea pentru moametahi de-a se aşeza în ţară.* EM.; **2.** (spec.) măsură legislativă prin care se interzice producerea, vînzarea, exportul sau importul unor mărfuri: *dările vamale şi prohibiţiunile au creat industria în statele cele mari.* GHICA; (şi: (înv.) **prohibiţiune, proibiţiune**). [Din fr. ***prohibition,*** lat. ***prohibitio, -onis***].

prohibiţionísm n. curent social care susţine prohibiţia (alcoolului). [Din fr. ***prohibitionnisme***].

prohibiţioníst, ~şti, prohibiţionistă, ~e a. care aparţine prohibiţionismului, referitor la prohibiţionism; care susţine prohibiţionismul: *măsuri prohibiţioniste.* // m., f. adept, partizan al prohibiţionismului. [Din fr. ***prohibitionniste***].

prohibiţiúne f. v. **prohibiţie.**

prohód, prohoduri şi **prohoade** n. **1.** slujba înmormîntării la creştini, rugăciunea morţilor; (p. gener.) înmormîntare; prohodire, prohodit[1]: *fără popă nici prohod.* POP.; **2.** slujba religioasă şi cîntările din Vinerea Paştilor, în amintirea morţii lui Isus Hristos; carte care conţine această slujbă: *prohodul ... îi aminteşte toate deniile copilăriei sale triste.* EL.; *slujba de prohod, ţinută în aer liber ... dură o jumătate de ceas.* GHEŢIE. [Din sl. ***provodŭ*** „înmormîntare"].

prohodí, prohodesc vb. (tr.) a oficia slujba prohodului; (p. gener.) a duce un mort la groapă (oficiind prohodul); a înmormînta: *mortul fu prohodit de patru patriarhi.* CĂL. [Din sl. ***provoditi***].

prohodíre, prohodiri f. slujbă religioasă la înmormîntările creştine; (p. gener.) înmormîntare, prohod, prohodit[1]: *din toate cîntecele strămoşului meu îşi amintea numai prohodirea şi maslul.* ARG. [V. ***prohodi***].

prohodít[1] n. prohodire, prohod. [V. ***prohodi***].

prohodít[2], ~ţi, prohoditá, ~e a. căruia i s-a oficiat prohodul; (p. gener.) înmormîntat: (fig.) *n-am apucat aşa codrul niciodată ...; parcă-i pustiu şi prohodit.* SAD. [V. ***prohodi***].

prohorisí, prohorisesc vb. (înv.; intr.) a prospera, a progresa; a cîştiga teren: *cînd m-aş însura ... ce-aş mai prohorisi în astă lume!* AL. [Din gr. mod. ***prohórisa*** (viit. lui *prohoró*)].

prohorisíre, prohorisiri f. (înv.) acţiunea de a prohorisi şi rezultatul ei: *prohorisirile ucenicilor mei în istorie.* NEGR. [V. ***prohorisi***].

proibiţiúne f. v. prohibiţie.

proiéct, proiecte n. **1.** plan, intenţie de a face ceva în viitor: *proiectele literare sînt uriaşe.* CĂL.; **2.** prima redactare, provizorie, nedefinitivă a unui text; studiu premergător, pregătitor al unui plan (economic, social, financiar etc.): *în proiectul de buget ... se cere această sumă.* MAIOR.; **proiect de lege,** text de lege (elaborat de guvern) supus aprobării puterii legislative pentru a devenit lege: *convenţia a votat proiectul de lege.* PETR.; **3.** lucrare tehnică cuprinzînd datele necesare (calculele tehnico-economice, desenele, instrucţiunile etc.) pentru executarea unei construcţii, unei instalaţii etc.: *un projet ... pentru teatru zace îngropat în arhivele ministerului.* NEGR.; *toate apartamentele erau reţinute dinainte, chiar şi la blocurile în stare de proiect.* CĂL.; **4.** formă de activitate didactică specifică învăţămîntului tehnic, constînd în rezolvarea unei teme practice sub îndrumarea unui profesor: *facultatea devenea mai grea: cursuri, lucrări practice, repetitorii şi mai ales proiecte.* GHEŢIE; **proiect de diplomă,** lucrare pe baza căreia studenţii institutelor politehnice, de arhitectură etc. obţin diploma la sfîrşitul studiilor: *profesorul îi scriia că i-a revăzut peste vară proiectul de diplomă şi a găsit nişte soluţii practice.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **projet**). [Din lat. ***proiectus,*** germ. ***Projekt,*** fr. ***projet***].

proiectá, proiectez vb. **1.** (tr.) a face un proiect; a intenţiona, a-şi propune, a plănui: *proiectam să vorbesc la adunare.* NEGR.; *proiectaseră o excursie.* PR.; **2.** (tr.) a elabora un proiect: *un arhitect celebru a proiectat acest edificiu;* **3.** (tr.) a realiza o proiecţie; a reprezenta schematic un corp pe un plan, după anumite reguli geometrice; **4.** (tr.) a trimite un fascicul de radiaţii, de particule etc. pe suprafaţa unui obiect: *orice corp luminat de soare proiectează umbră;* (fig.) *au proiectat ... lumina criticii şi a analizei asupra construcţiilor mele literare.* GAL.; **5.** (tr.) a trimite pe ecran succesiuni de imagini ale unui film, concomitent cu reproducerea înregistrării de pe pista sonoră; **6.** (refl.) a se profila, a se reliefa, a se contura: *profilul i se proiecta desluşit pe perdeaua de raze.* V.R.; **7.** (tr.) a arunca (cu forţă) un corp într-o anumită direcţie; a împrăştia un lichid sau un material pulverulent sub presiune: *cînd te-oi lua ... şi te-oi proiecta de perete, lipit acolo rămîi.* SAD. [De la ***proiect***; cf. fr. ***projeter***].

proiectábil, ~i, proiectabilă, ~e a. (rar) care poate fi proiectat. [***Proiecta*** + ***-bil;*** cf. engl. ***projectable***].

proiectánt, ~ţi, proiectantă, ~e a. care serveşte la proiecţie, de proiecţie; **dreaptă proiectantă** (şi f.), dreaptă care uneşte un punct cu proiecţia sa pe un plan. // m., f. persoană care elaborează proiecte tehnice: (adj.) *inginer proiectant.* [Din fr. ***projetant,*** germ. ***Projektant***].

proiectáre, proiectări f. **1.** acţiunea de a (se) proiecta şi rezultatul ei; **2.** elaborare a unui proiect: *proiectarea monumentului a durat doi ani;* **3.** trimitere pe o suprafaţă a unui fascicul de raze, de particule etc.; **4.** lansare, aruncare (cu forţă) a unui corp într-o anumită direcţie. [V. ***proiecta***].

proiectát, ~ţi, proiectată, ~e a. plănuit; prevăzut: *asupra proiectatei modificări a articolului.* EM.; *putem ... amîna ... petrecerea proiectată.* CAR. [V. ***proiecta***].

proiectíl, proiectile n. corp metalic exploziv de formă cilindrică-ogivală, lansat dintr-o armă de foc, cu scopul de a distruge o ţintă; (p. gener.) orice corp greu care poate fi aruncat cu putere: *grindina de proiectile.* OD.; *se descoperă mereu proiectile neexplodate;* **proiectil-rachetă,** rachetă compusă dintr-un proiectil obişnuit prevăzut, în partea dinapoi, cu un motor-rachetă pentru a-i asigura propulsia; (şi: (înv.) **projectil**). [Din fr. ***projectile,*** germ. ***Projektil***].

proiectív, ~i, proiectivă, ~e a. **1.** referitor la activitatea de proiectare şi de proiecţie; **2. proprietăţi proiective,** proprietăţi pe care figurile geometrice le păstrează cînd sînt proiectate pe un plan; **3. test proiectiv,** test psihologic prin care subiectul este condus să-şi releve personalitatea. [Din fr. ***projectif***].

proiectivísm n. concepţie (prezentă în argumentele scepticilor greci şi devenită tradiţională în epoca modernă) potrivit căreia ceea ce este în fapt un aspect al organizării mintale este tratat ca o proprietate a lucrurilor. [Din fr. ***projectivisme***].

proiectivitáte f. ansamblu de proprietăţi funcţionale ale unui sistem de a se proiecta sau reflecta în altul. [Din engl. ***projectivity***].

proiectór, ~i, proiectoáre a. care proiectează, care serveşte pentru proiecţie. // n. **1.** dispozitiv alcătuit dintr-o sursă de lumină şi un sistem de oglinzi, lentile sau prisme, care serveşte la concentrarea luminii şi la obţinerea unui flux luminos intens, folosit pentru semnalizări, la farurile autovehiculelor, în săli de spectacole, pe aeroporturi etc.; **2.** (spec.) aparat pentru proiectarea imaginilor pe un ecran cinematografic, compus dintr-o sursă luminoasă şi dintr-un sistem optic. [Din fr. ***projecteur,*** germ. ***Projektor***].

proiécţie, proiecţii f. **1.** operaţie de reprezentare a unui corp geometric pe un plan sau a unei figuri plane pe o dreaptă; (concr.) corp, figură obţinută prin această operaţie: *mapamondul e proiecţia a două jumătăţi ale sferei terestre pe un plan;* **proiecţie ortogonală,** v. **ortogonal; proiecţie cartografică,** procedeu matematic de reprezentare pe o hartă a suprafeţei Pămîntului sau a unei porţiuni din suprafaţa Pămîntului, în care fiecărui punct de pe glob îi corespunde un punct de pe plan; **2.** aruncare, lansare (cu forţă) a unui corp: (fig.) *omul e copleşit, astfel, sub o proiecţie de ironii.* LOV.; **3.** emitere de raze luminoase; radiaţii; (concr.) fascicul de lumină, traiectorie luminoasă; rază: *mintea lui aluneca în urmă ca pe o proiecţie de lumină.* VLAH.; **4.** imagine obţinută pe ecran prin proiectarea unui film, cu ajutorul unui fascicul luminos: *mă mai întrebam ... de ce fac pauze în proiecţie cînd ţi-e lumea mai dragă.* R.L.; **aparat de proiecţie,** aparat care serveşte la proiectarea unei pelicule cinematografice pe un ecran; **5.** (fig.) (mod de) reflectare, reprezentare a unui obiect, fapt, fenomen etc. din realitate: *oraşul ... parcă sărbătorea şi el ceva; era o proiecţie a stării mele de spirit?* PR.; *personajul este proiecţia idealizată a autorului;* (şi: (înv.) **proiecţiune**). [Din fr. ***projection,*** lat. ***projectio, -onis,*** germ. ***Projektion***].

proiecţioníst, ~şti, proiecţionistă, ~e m., f. persoană care manevrează aparatul de proiecţie cinematografică; operator de film. [Din fr. ***projectionniste***].

proiecţiúne f. v. proiecţie.

proímion, proímioane n. (înv.) prefaţă. [Din gr. mod. ***proímion***].

próin, proini a. (înv.) care a avut o funcţie, un rang etc. pe care l-a pierdut; fost: *arhiepiscopul proin de Ohrida.* N.COSTIN. [Din gr. mod. ***próin***].

proistós m. v. proestos.

projectíl n. v. proiectil.

projét n. v. proiect.

prolabáre, prolabări f. (med.) prolaps. [Din fr. ***prolaber***].

prolabát, ~ţi, prolabată, ~e a. (despre organe) care a suferit un prolaps, care s-a deplasat în jos. [Din fr. ***prolabé***].

prolactínă f. hormon secretat de hipofiză, cu rol important în lactaţie. [Din fr. ***prolactine***].

prolán n. denumire desuetă pentru hormonul secretat de hipofiza femeii şi de ţesutul placentar, în timpul sarcinii, cu rol în diagnosticul biologic de sarcină. [Din fr. ***prolan***].

prolanemíe, prolanemii f. prezenţă a prolanului în sînge. [Din fr. ***prolanémie***].

prolanuríe, prolanurii f. prezenţă a prolanului în urină. [Din fr. ***prolanurie***].

prólaps, prolapsuri n. (med.) deplasare în jos a unui organ sau a unei părţi dintr-un organ; prolabare: *prolaps uterin.* [Din fr., lat. ***prolapsus***].

prolegómene f. pl. (livr.) **1.** lungă introducere (lămuritoare) care precedă o operă: *prolegomene la Homer;* **2.** ansamblu de noţiuni preliminare aparţinînd unui domeniu ştiinţific: *cunoşti prolegomenele lingvistului Hjelmslev?* [Din lat., gr. ***prolegomena,*** fr. ***prolégomènes***].

prolémă, proleme f. (log.) propoziţie sau serie de propoziţii care servesc ca bază unei leme. [Din fr. ***prolemme***].

prolépsă, prolepse f. procedeu stilistic prin care se preîntîmpină, într-un discurs retoric, obiecţiile posibile ale adversarului, prin formularea şi combaterea lor anticipată. [Din fr. ***prolepse***].

proléptic, ~ci, proleptică, ~ce a. care aparţine prolepsei, referitor la prolepsă, care formează o prolepsă. [Din fr. ***proleptique***].

proletár, ~i, proletară, ~e a. care aparţine, care este specific proletariatului, referitor la proletariat; format din proletariat; proletarian: *copii săraci şi sceptici ai plebei proletare.* EM.; (fig.) *albina proletară distilează mierea trîntorilor.* GAL. // m. **1.** cetăţean sărac din Roma antică, aparţinînd ultimei clase, scutit de impozite; **2.** (şi, rar, f.) muncitor salariat, lipsit de avere, care îşi vinde forţa de muncă; persoană care aparţine proletariatului: *socialiştii au fost reprezentanţii proletarilor.* IBR.; **3.** (p. ext.) persoană cu o profesie prost plătită, nerentabilă, nelucrativă: *proletari ai condeiului.* [Din lat. ***proletarius,*** fr. ***prolétaire***].

proletarián, ~eni, proletariană, ~ene a. proletar: *nu are nici o legătură cu poziţia rusească mai veche, ci cu lirica proletariană modernă ... din jurul lui Esenin.* CĂL. [Din fr. ***prolétarien***].

proletariát n. **1.** masele cel mai sărace ale cetăţenilor liberi din Roma antică; **2.** clasa proletarilor; totalitatea proletarilor (din lume, dintr-o ţară etc.); clasă socială salariată a cărei singură posesiune este forţa sa de muncă; clasa muncitoare: *teza lui Marx: acolo unde proletariatul e mai numeros şi mai evoluat, acolo va izbucni revoluţia, a fost infirmată de revoluţia rusă.* PR.; (fig.) *pentru a evita ca proletariatul de ciocoi şi cenuşari să intre în înţelegere cu duşmanul.* EM.; **3.** (p. ext.) categorie profesională prost plătită, nerentabilă, nelucrativă: *literatura a revenit însă, în epoca noastră, în sarcina exclusivă a proletariatului intelectual.* LOV. [Din fr. ***prolétariat,*** germ. ***Proletariat***].

proletarizá, proletarizez vb. (tr. şi refl.) a aduce sau a ajunge în starea de proletar; (p. ext.)

a (se) pauperiza. [Din fr. *prolétariser,* germ. *proletarisieren*].

proletarizáre, proletarizări f. faptul de a (se) proletariza; (p. ext.) pauperizare: *proletarizarea claselor rurale are drept efect nimicirea statului.* EM. [V. *proletariza*].

proletarizát, ~ţi, proletarizată, ~e a. transformat în proletar; (p. ext.) sărăcit. [V. *proletariza*].

proletcultísm n. curent cultural (apărut în URSS după Revoluţia din octombrie) care susţinea ideea formării unei culturi proletare, respingînd moştenirea culturală. [Din rus. *proletkul't* + *-ism*].

proletcultíst, ~şti, proletcultistă, ~e a. care aparţine, care este specific proletcultismului, referitor la proletcultism: *poeţii vor putea înlocui improvizaţiile proletcultiste.* R.L. // m., f. adept al proletcultismului. [Din rus. *proletkul'tovec*].

prolifér, ~i, proliferă, ~e a. **1.** (bot.) care generează (accidental) un nou organ (suplimentar): *floare proliferă;* **2.** (biol.) care se înmulţeşte prin diviziune celulară. [Din fr. *prolifère*].

proliferă, pers. 3 **proliferează** vb. (intr.) **1.** (despre celule sau ţesuturi celulare) a se înmulţi, a se reproduce prin diviziune anormală; **2.** (despre organisme) a se reproduce, a procrea; **3.** (fig.) a se dezvolta (nefiresc, nociv); a se răspîndi spectaculos: *pornografia proliferează.* [Din fr. *proliférer*].

proliferáre, proliferări f. **1.** acţiunea de a prolifera şi rezultatul ei; **2.** înmulţire (anormală şi suplimentară) a numărului celulelor unui ţesut; proliferaţie; **3.** înmulţire (prin procreare); reproducere; **4.** (fig.) dezvoltare (nefirească, nocivă); răspîndire spectaculoasă: *proliferarea armelor nucleare.* [V. *prolifera*].

proliferáţie, proliferaţii f. (biol.) proliferare. [Din fr. *prolifération*].

prolífic, ~ci, prolifică, ~ce a. **1.** care se înmulţeşte uşor, repede, mult; puios: *mărturisi ... că părinţii ei fuseseră prolifici.* CĂL.; *rasă prolifică;* **2.** (fig.) care creează mult (şi uşor); în care se creează mult (şi cu uşurinţă): *scriitor prolific; perioadă prolifică.* [Din fr. *prolifique*].

prolificáre, prolificări f. (bot.) apariţie a unui lujer cu frunze din floare. [Din fr. *prolification*].

prolificitáte f. **1.** însuşirea de a fi prolific: *dacă media vieţii e lungă şi prolificitatea mică, atunci puţini oameni trăiesc mult.* EM.; **2.** indice reprezentînd numărul total de pui născuţi la o fătare de femelele mamiferelor multipare. [Din fr. *prolificité*].

prolíx, ~cşi, prolixă, ~e a. **1.** care este prea lung, lipsit de concizie, încărcat cu detalii; neclar, confuz: *este un roman ... şi mai prolix şi mai agasant.* CĂL.; (adv.) *se exprimă prolix;* **2.** care se exprimă cu prea multe cuvinte (inutile), alambicat, confuz: *scriitor prolix.* [Din fr. *prolixe,* lat. *prolixus*].

prolixitáte f. însuşirea de a fi prolix, lipsă de concizie şi de claritate: *definiţiuni concise, fără prolixitate.* OD.; *prolixitate caracteristică cronicarilor.* CĂL. [Din fr. *prolixité,* lat. *prolixitas, -atis*].

prológ[1], prologuri n. **1.** (înv.) (parte introductivă a unui) discurs: *Camilopardalul un prolog ca acesta făcu.* CANT.; **2.** partea introductivă a unei opere literare, muzicale sau dramatice care prezintă evenimentele premergătoare acţiunii sau elemente care îi înlesnesc înţelegerea; (p. ext.) introducere, prefaţă: *prologul cu care începe cartea ... este un studiu psihologic.* GHICA; (fig.) *egiptenii ... înţelegeau viaţa ... ca un prolog al morţii.* BL.; **3.** parte a unei piese antice de teatru, prezentată înainte de intrarea corului în scenă, în care se expunea subiectul şi se făcea apel la bunăvoinţa spectatorilor; // m. (pl. **prologi**) actor care, la romani, recita prologul. [Din gr. mod. *prólogos,* lat. *prologus,* fr. *prologue,* it. *prologo*].

prológ[2], proloage n. (bis.; înv.) carte care cuprinde vieţile sfinţilor; (p. restr.) biografie a unui sfînt: *proloagele tuturor sfinţilor.* DOS. [Din sl. *prologŭ*].

prolongăţie, prolongaţii f. **1.** (rar) timp peste durata normală; **2.** poziţie a unei note muzicale care, făcînd parte dintr-un acord, se continuă şi în acordurile următoare. [Din fr. *prolongation,* lat. *prolongatio, -onis*].

prolúviu, proluvii n. depozit sedimentar detritic format sub acţiunea torenţilor şi acumulat la baza unor pante sub formă de conuri de dejecţie. [Din lat. *proluvium* „dejecţie"].

proluziúne, proluziuni f. **1.** cuvînt introductiv; **2.** lecţie inaugurală susţinută de un profesor universitar la obţinerea catedrei. [Din lat. *prolusio, -onis,* it. *prolusione*].

promenádă, promenade f. **1.** plimbare: *am ieşit la promenadă.* EM.; **2.** (concr.) loc amenajat pentru plimbare: *şi-a cumpărat o casă la Cluj ..., lîngă promenadă.* GHEŢIE. [Din fr. *promenade,* germ. *Promenade*].

promésă, promese f. (înv.) chitanţă, bilet care dă drept de participare la tragerea unei loterii. [Din germ. *Promesse,* fr. *promesse*].

prometazínă, prometazine f. substanţă medicamentoasă de sinteză, folosită în tratamentul unor alergii (astm, eczeme etc.), (ex.: fenergan, romergan etc.). [Din fr. *prométhasine*].

prometeián, ~eni, prometeiană, ~ene a. (rar) prometeic. [Din fr. *prométhéen*].

prometéic, ~ci, prometeică, ~ce a. **1.** care aparţine (mitului lui) Prometeu; referitor la (mitul lui) Prometeu; prometeian: [omenirea] *e nevrednică de sacrificiul prometeic.* V. R.; **2.** (fig.) uman, generos; măreţ, grandios. [*Prometeu* n. pr. + *-ic*; cf. germ. *prometeisch*].

prometeísm n. (rar) atitudine, concepţie legată de mitul lui Prometeu: *prometeismul nu mai e o atitudine, ci o permanenţă ... în substanţa poeziei lui Al. Philippide.* V.R. [*Prometeu* n. pr. + *-ism*].

prométiu n. element chimic radioactiv din grupa lantanidelor, obţinut artificial, folosit la luminofori şi la bateriile atomice miniaturale. [Din germ. *Promethium,* fr. *prométhium*].

promílă, promile f. (rar) miime. [Din germ. *Promille*].

promís, ~şi, promisă, ~e a. făgăduit: *sumă promisă.* [V. *promite*].

promiscuitáte f. **1.** amestec nepotrivit, nesănătos, dezordonat, imoral de persoane: *noblеţa nu e decît o formă de selecţionare a tipului omenesc, ce apără de promiscuitate.* CĂL.; **2.** convieţuire a unor persoane de sex diferit în condiţii de mizerie sau imoralitate; loc, mediu în care se trăieşte în asemenea condiţii: (p.ext.) mizerie, imoralitate dintr-un astfel de loc, mediu: *în promiscuitatea ceaiurilor şi seratelor bucureştene, printre atîtea perechi adultere ..., căsătoria, fericirea noastră alcătuiau un izbitor contrast.* EL.; *motive de ordin sanitar şi eugenic ne împiedică să ne însoţim cu prostituatele şi să admitem promiscuitatea.* CĂL. [Din fr. *promiscuité*].

promíscuu, ~i, promiscuă, ~e a. (livr.) cu caracter de promiscuitate: *oraşul lui Bucur ..., cu lume promiscuă trăind în stradă.* CĂL. [Din fr. *promiscue,* lat. *promiscuus*].

promisiúne, promisiuni f. **1.** angajament prin care cineva se obligă să facă ceva (pentru altul); făgăduială, promitere: *aţi falsificat simţul naţiunei prin promisiuni irealizabile.* EM.; *eu mare preţ pe promisiunile tale solemne nu pun.* GHEŢIE; **2.** perspectivă promiţătoare, favorabilă: *opera ... e compusă din mari promisiuni şi din înfrîngeri.* CĂL. [Din fr. *promission,* lat. *promissio, -onis*].

promisóriu, ~ii, promisorie, ~ii a. (jur.; despre jurăminte) care se face în vederea îndeplinirii unor fapte viitoare. [Din lat. *promissorius,* fr. *promissoire*].

promişlénie f. (înv.; rar) pronie, providenţă: *nice iaste D[u]mn[e]dzău, nice promişlenie ..., ce numai nărocul fiecăruia om.* DOS. [Din sl. *promišljenije*].

promíte, promít vb. (tr.) **1.** a prevesti; a anunţa: *pistoalele pe care i le înfipseră în coaste nu promiteau nimic bun.* PR.; **2.** (fig.) a sorti: *un general înfrînt şi fugărit, promis degradării şi exilului.* CĂL.; **3.** a-şi lua obligaţia de a face ceva (pentru altul); a face promisiuni, a da asigurări; a făgădui: *el îi promitea ... că ... o va lua de soţie.* EM.; *îi promisesem fetiţei că în vacanţă vom pleca undeva la munte.* GHEŢIE; **4.** a oferi perspective favorabile; a îndreptăţi speranţele cuiva: *altă carieră ... le promitea cel puţin un adăpost.* NEGR.; *acest copil promite mult.* [Din lat. *promittere,* fr. *promettre*].

promítere, promiteri f. (înv.) promisiune: *mi-ai promis o schiţă ..., această promitere e foarte preţioasă pentru mine.* AL. [V. *promite*].

promiţătór, ~i, promiţătoáre a. care îndreptăţeşte speranţe, care oferă perspective favorabile, care promite: *atunci era un om sănătos, cu o carieră promiţătoare.* GHEŢIE. [*Promite* + *-ător*].

promo n. publicitate. [Din fr. *promo*].

promoáră f. (reg.) promoroacă. [Cf. *promoroacă*].

promontór n. v. promontoriu.

promontóriu, promontorii n. **1.** (înv.) (vîrf de) munte: *frumosul promontor pe care este situat oraşul Buda.* FIL.; **2.** fîşie de pămînt înaltă şi stîncoasă care înaintează în mare sau în ocean: *acest promontoriu se coboară în valuri ca un zid de stîncă.* AL.; (şi: (înv.) **promontor**). [Din lat. *promontorium,* it. *promontorio,* fr. *promontoire*].

promorár m. (reg.) noiembrie: *românii dau lunilor numiri potrivite cu timpurile anului ... noiemvrie, brumar sau promorar.* AL. [*Promoară* + *-ar*].

promoroácă f. **1.** cristale de gheaţă poroasă care se formează iarna pe arbori, pe sol, pe case; chiciură: *te uită, zăpada-i cît gardul, şi-a prins promoroacă şi clampa.* BAC.; **2.** (reg.) brumă; **3.** (reg.) strat alburiu, asemănător brumei, care acoperă unele fructe: *ne aduce prune cu promoroacă;* **4.** (reg.) abureală formată pe vasele (de sticlă) umplute cu apă rece: *dulceţuri bune şi apă în pahare cu promoroacă.* SAD. [Cf. ucr. *prymorozok,* rus. *pomorok*].

promotór, ~i, promotoáre m., f. iniţiator, animator al unei acţiuni, al unui curent etc.; protagonist: *direcţiunea al cărei promotor se schiţa a fi Maiorescu era ... venită absolut la timp.* MACED. // n. substanţă chimică folosită pentru a pune în libertate radicali liberi, capabili să iniţieze o reacţie în lanţ; iniţiator. [Din fr. *promoteur,* lat. *promotor, -oris*].

promóţie, promoţii f. **1.** (înv.) ridicare la o demnitate (mai mare), înaintare în grad; (p. ext.) trecere a unui elev într-o clasă superioară, în urma rezultatelor bune obţinute: *act de promoţiune în clasa a VI-a.* EM.; (fig.) *Caty, doritoare de promoţiuni mondene.* CĂL.; **2.** serie de absolvenţi ai unei şcoli, ai unei facultăţi; (p. ext.) totalitatea persoanelor care absolvă în acelaşi an un ciclu de învăţămînt: *promoţia anului 1900;* **şef de promoţie,** absolventul cu media cea mai mare dintr-o asemenea mulţime: *şeful de promoţie începu cuvîntarea de despărţire.* GHEŢIE; **3.** ansamblul măsurilor prin care o firmă încearcă să-şi lanseze un produs sau să-şi dezvolte vînzările prin acţiuni specifice, de regulă prin publicitate: *dl Raynolds Romania lansează ... o promoţie originală a uneia dintre cele mai populare mărci ale sale.* A.; (şi: (înv.) **promoţiune**). [Din fr. *promotion,* lat. *promotio, -onis*].

promoţionál, ~i, promoţională, ~e a. destinat să mărească vînzările unor produse (prin

publicitate, expoziţii, reduceri de preţuri etc.). [Din fr. *promotionnel*].

promoţiúne f. v. promoţie.

promová, promovez vb. (tr.) **1.** a ridica la o demnitate, a numi pe cineva într-o funcţie mai înaltă; a avansa: *te promovez după ce o să faci o foarte bună impresie în uzină.* PR.; **2.** a termina cu succes o clasă, un an de învăţământ, un examen; a declara pe un elev, pe un student absolvent al unei clase, al unui an de învăţământ, dîndu-i astfel dreptul să treacă în ciasa sau în anul următor: *toţi elevii au promovat;* **3.** a lansa, a susţine, a propaga o idee, un curent etc., făcînd să progreseze, să se dezvolte: *noi ... promovăm acţiunea, fapta.* GHEŢIE; *a promovat liberalismul.* [Din lat. ***promovere***].

promováre, promovări f. acţiunea de a promova şi rezultatul ei: *promovarea egalităţii în faţa legii.* [V. ***promova***].

promovát, ~ţi, promovată, ~e a. (adesea subst.) care a terminat cu succes o clasă, un an de învăţământ; care a fost declarat absolvent: *student promovat.* [V. ***promova***].

promovatór, ~i, promovatoáre m., f. (rar) persoană care promovează un curent, o idee etc.; susţinător, propagator: *se credea junimist, promovator al artei pure.* CĂL. [***Promova*** + ***-tor***].

prompt[1]**, ~ţi, promptă, ~e** a. **1.** care se produce, se realizează repede, fără întîrziere (la momentul oportun); care nu se lasă aşteptat: *o sursă de informaţie sigură şi promptă.* REBR.; (adv.) *replica veni ... prompt.* GHEŢIE; **2.** care acţionează repede şi la timp; expeditiv: *un administrator prompt.* [Din fr. ***prompt***, lat. ***promptus***].

prompt[2]**, prompturi** n. simbol sau text care indică utilizatorului unui calculator electronic unde trebuie introduse comenzile sau că programul aşteaptă introducerea unor date. [Din engl. ***prompt***].

prómpter, promptere n. teleprompter. [Prescurtare de la **teleprompter**].

promptitúdine f. însuşirea de a fi prompt; rapiditate (şi punctualitate) în executarea unui lucru, într-o intervenţie etc.: *nu i se răspundea cu promptitudine la scrisori.* GHEŢIE; *promptitudinea replicilor.* [Din fr. ***promptitude***, lat. ***promptitudo, -inis***].

promptuár, promptuare n. manual prescurtat. [Din fr. ***promptuaire***].

promulgá, promúlg vb. (tr.) a publica oficial o lege, o convenţie etc. (regulamentar adoptată); (p. ext.) a face să intre în vigoare: *a fost elaborată şi promulgată legea.* EM. [Din fr. ***promulguer,*** lat. ***promulgare***].

promulgáre, promulgări f. acţiunea de a promulga şi rezultatul ei; act prin care şeful unui stat dispune publicarea şi intrarea în vigoare a unei legi votate de parlament; publicare oficială; promulgaţie: *obiecţiunile opoziţiei n-au putut împiedica nici votarea, nici promulgarea legii.* EM. [V. ***promulga***].

promulgáţie f. (înv.) promulgare: *legile nu pot fi executate decît după promulgaţia lor;* (şi: **promulgaţiune**). [Din lat. ***promulgatio, -onis,*** fr. ***promulgation,*** it. ***promulgazione***].

promulgaţiúne f. v. promulgaţie.

pronáos, pronaosuri n. **1.** încăperea de la intrare a unei biserici creştine, care precedă naosul, destinată unor ritualuri precise; tindă: *lumea se adunase în pronaos, în jurul cristelniţei.* GHEŢIE; **2.** încăpere a unui templu grec, aşezată în faţa sanctuarului, care servea ca vestibul. [Din gr. mod. ***prónaos***].

pronatór, pronatori a. şi m. (muşchi) care permite mişcarea de pronaţie. [Din fr. ***pronateur***].

pronáţie, pronaţii f. mişcare de rotaţie pe care mîna şi antebraţul le execută din afară către interior; actul rezultat din această mişcare. [Din fr. ***pronation***].

pronazíst, ~şti, pronazistă, ~e a. favorabil nazismului, care simpatizează, care susţine nazismul: *sînt interzise manifestaţiile pronaziste.* [***Pro***-[2] ***+nazist***].

prónie f. (mai ales artic.) providenţă; dumnezeire: *s-a îndurat pronia.* CAR. [Din gr. mod. ***prónia***].

pronómie f. v. **pronomion.**

pronominál, ~i, pronominală, ~e a. **1.** care aparţine pronumelui, referitor la pronume; cu valoare de pronume: *flexiune pronominală;* **2.** (despre propoziţii sau părţi de propoziţie) introdus ori însoţit de un pronume sau construit cu un pronume. [Din fr. ***pronominal,*** germ. ***pronominal,*** lat. ***pronominalis***].

pronómion, pronomionuri n. (înv.) privilegiu; (şi: **pronomie**). [Din gr. mod. ***pronómion***].

pronospórt n. sistem de loterie în care jucătorii trebuie să indice rezultatele unor meciuri (de fotbal) ce urmează să se dispute: *a cîştigat la pronosport.* [***Prono***(*stic*) + ***sport***].

pronostíc, pronosticuri n. **1.** previziune a evoluţiei unor fapte, evenimente, acţiuni viitoare, prin analiza tendinţelor şi conjuncturilor actuale; prognoză; semn prevestitor: *în berăria „Rahova" discuţiile şi pronosticurile nu se mai sfîrşeau.* REBR.; **2.** (spec.) previziune asupra evoluţiei, duratei unei boli; (p. ext.) diagnostic: *el nu poate da un prognostic sigur în privinţa evoluţiei bolii.* GHEŢIE; (şi: **prognostic**). [Din fr. ***pronostic,*** lat. ***prognosticus,*** germ. ***Prognostik,*** gr. mod. ***prognostikón***].

pronosticá, pronostichez vb. (tr.) a face un pronostic; a prevedea, a anunţa: *vai de sufletul şi de oscioarele tale! îi prognostica ea sinistru.* CĂL.; (şi: **prognostica**). [Din fr. ***pronostiquer,*** lat. ***prognosticare***].

pronosticáre, pronosticări f. acţiunea de a pronostica. [V. ***pronostica***].

pronosticát, ~ţi, pronosticată, ~e a. pentru care există pronostic. [V. ***pronostica***].

pronosticatór, ~i, pronosticatoáre m., f. (rar) care face pronosticuri, previziuni: *reputaţia lui este mai cu seamă de prognosticator.* CĂL.; (şi: **prognosticator**). [***Pronostica*** + ***-tor***].

prontozíl n. sulfamidă cu acţiune directă asupra streptococilor. [Din germ. ***Prontosil***].

pronúme, pronume n. **1.** parte de vorbire flexibilă care ţine locul unui substantiv: *pronume personal, posesiv, demonstrativ etc.;* **2.** (înv. şi reg.) nume de familie (provenit din poreclă): *Dimache Pingelescu ... se silea să nu desminţă pronumele său.* FIL.; **3.** (prin confuzie) prenume. [Din lat. ***pronomen,*** fr. ***pronom*** (după *nume*)].

pronunciaménţ, pronunciamente n. **1.** act ilegal prin care o grupare politică, o armată etc. acaparează puterea; puci; **2.** declaraţie, manifest, acţiune prin care o grupare politică, o armată etc. îşi exprimă protestul faţă de un sistem politic, social etc.: *toate revoluţiunile şi toate conjuraţiunile, pronunciamentele ... au jurat ... în numele sacru al libertăţii.* GHICA; *pronunciamentul de la Blaj.* [Din it. ***pronunziamento,*** fr., sp. ***pronunciamiento***].

pronunţă, pronúnţ vb. **1.** (tr.) a emite, a articula sunete, cuvinte etc. cu ajutorul organelor vorbirii; a rosti; (p. ext.) a spune, a zice: *om ce pronunţiază aşa.* EM.; *Stavru pronunţase cuvintele răspicate.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a prezenta o cuvîntare, un discurs etc. în faţa unui auditoriu; **3.** (refl.) a-şi spune părerea; a-şi da avizul: *ciocoiul ... nu se pronunţă definitiv pentru nici o doctrină politică.* FIL.; *nu te pronunţa pînă ce nu pătrunzi întîlesul cel tainic.* SAD.; **4.** (tr.) a decide în urma unor dezbateri şi a comunica (public) o hotărîre, o sentinţă judecătorească; a declara ceva în virtutea autorităţii cu care este învestit: *Senatul va fi întrebat să se pronunţe asupra votului Camerei, care e cu totul neconstituţional.* EM. (şi: (înv.) **pronunţia**). [Din fr. ***prononcer,*** lat. ***pronuntiare***].

pronunţábil, ~i, pronunţabilă, ~e a. (rar) care poate fi pronunţat. [***Pronunţa*** + ***-bil***; cf. fr. ***prononçable***].

pronunţáre, pronunţări f. **1.** acţiunea de a (se) pronunţa şi rezultatul ei; **2.** emitere, articulare a sunetelor, cuvintelor etc. cu ajutorul organelor vorbirii; mod, fel de a pronunţa; pronunţie: *pronunţare scenică;* **3.** comunicare, în şedinţă publică a sentinţei judecătoreşti la încheierea unui proces: *după pronunţarea verdictului ... se putea scrie şi semnala opiniei publice că s-a făcut o nedreptate.* PR.; *procesul se afla în faza de pronunţare.* GHEŢIE. [V. ***pronunţa***].

pronunţát, ~ţi, pronunţată, ~e a. **1.** reliefat, scos în evidenţă; pregnant; evident: *avea ... o bărbie pronunţată.* GHEŢIE; **2.** (fig.) puternic; intens: *se arată ... o lumină de o materialitate mai pronunţată decît a luminii omniprezente a zilei.* BL.; **3.** (fig.) ferm şi decis: *caracter pronunţat.* [V. ***pronunţa***].

pronunţiá vb. v. **pronunţa.**

pronúnţie, pronunţii f. emitere, articulare a sunetelor, cuvintelor etc. cu ajutorul organelor vorbirii; mod de a pronunţa; pronunţare, rostire: *pronunţie guturală şi groasă.* NEGR.; *mi-a atras atenţia perfecţiunea pronunţiei.* EL. [Din lat. ***pronuntio, -onis,*** it. ***pronunzia***].

próor n. **1.** ajunul sărbătorii Sfîntului Gheorghe (22 aprilie), cînd, după credinţa poporului, dis-de-dimineaţă, babele umblă după mana-vacilor, iar hoţii, după iarba-fiarelor; **2.** (reg.) perioadă a zilei care cuprinde, după regiuni, fie orele dinaintea prînzului, fie primele ore după miezul nopţii ori primele ore ale dimineţii, fie întreg intervalul de la răsăritul soarelui pînă la prînz: *vin mieii de amproor;* **a da oile în prior,** a duce oile la păşune înainte de mulsul de dimineaţă. // a. (reg.) născut în prima perioadă a anului: *miel prior;* (şi: **amproor, prour, prior**). [Din gr. mod. ***próoros***].

proorá, proorez vb. (reg.) a porni, a duce oile la păşune în timpul proorului. [De la ***proor***].

prooróc m. v. proroc.

proorocésc a. v. prorocesc.

proorocí vb. v. proroci.

proorocíe f. v. prorocie.

proorocíre f. v. prorocire.

propagá, propăg vb. **1.** (înv.; refl. şi tr. fact.) a (se) înmulţi prin reproducere: *a propaga o specie într-o ţară;* **2.** (refl. şi tr.) a (se) răspîndi, a (se) transmite: *boala se propagă repede;* **3.** (p. gener.; tr.) a răspîndi, a populariza o doctrină, o teorie etc.: *sub masca de învăţătură, propagă fanatismul politic şi, prin urmare, ignoranţa în ştiinţă.* MAIOR.; **4.** (refl.; despre unde electromagnetice, căldură etc.) a se transmite din aproape în aproape, în spaţiu şi în timp. [Din lat. ***propagare,*** fr. ***propager***].

propagándă, propagande f. activitate organizată de răspîndire a unor idei, teorii, doctrine etc., cu scopul de a convinge, de a cîştiga adepţi: *să exerciteze ... în favorul religiei catolice o propagandă.* EM.; *fusese plecat în propagandă electorală.* GHEŢIE: *nu-nţeleseră nimic din emisiunile de propagandă.* CĂRT. [Din fr. ***propagande,*** lat. ***propaganda***].

propagandíst, ~şti, propagandistă, ~e m., f. **1.** persoană care face propagandă: *ia măsuri crude în contra propagandiştilor.* GHICA; (adj.) *era un agent propagandist.* CAR.; **2.** (ieşit din uz) activist al Partidului Comunist Român care conducea un cerc de învăţămînt politic. // a. care aparţine propagandei, care contribuie la propagandă: *nu-l mai supără cu însărcinări propagandiste în Orient.* EM. [Din fr. ***propagandiste,*** germ. ***Propagandist***].

propagandístic, ~ci, propagandistică, ~ce a. referitor la propagandă, cu caracter de propagandă, de propagandă: *depune o largă activitate propagandistică.* CĂL. [Din germ. ***propagandistisch***].

propagáre, propagări f. **1.** acţiunea de a (se) propaga şi rezultatul ei; propagaţie; **2.** (înv.) înmulţire prin reproducere; propagaţie; **3.** transmitere sau răspîndire a unei boli; **4.** (p. gener.) răspîndire, popularizare a unei doctrine, a unei teorii etc.: *cînd sub masca politicii se ascunde propagarea unei concepţii despre lume, opusă celei care derivă din Isus Hristos, Biserica va interveni contra acelei politici, desigur cu mijloace spirituale.* STĂNIL.; **5.** transmitere din aproape în aproape a undelor electromagnetice, a căldurii etc.: *Leonardo a descoperit propagarea ondulatorie a sunetului.* BL.; *propagarea undelor seismice.* [V. ***propaga***].

propagatór, ~i, propagatoáre m., f. persoană care propagă în mase idei, concepţii, doctrine etc.; propagandist; predicator: *propagatorul cunoştinţelor folositoare.* AL.; *se dovedise unul din cei mai zeloşi propagatori ai pangermanismului.* GHEŢIE; // a. care se propagă. [Din fr. ***propagateur***].

propagáţie, propagaţii f. (înv.) **1.** înmulţire prin reproducere; propagare: *propagaţiunea neamului omenesc;* **2.** popularizare a unei doctrine, a unei concepţii etc.; propagare; **3.** propagare din aproape în aproape a undelor electromagnetice, a căldurii etc.: *propagaţia luminii;* (şi: **propagaţiune**). [Din lat. ***propagatio, -onis,*** fr. ***propagation***].

propagaţiúne f. v. **propagaţie.**

propán n. hidrocarbură aciclică saturată din seria metanului, sub formă de gaz incolor, inflamabil, prezent în ţiţei şi în gazele de sondă şi de rafinărie, folosit drept combustibil menajer, ca materie primă în industria chimică etc. [Din fr. ***propane***].

propanól n. alcool propilic. [Din fr. ***propanol***].

propanónă f. (chim.) acetonă. [Din fr. ***propanone***].

proparoxitón, ~i, proparoxitone n. şi a. (cuvînt) accentuat pe silaba antepenultimă. [Din fr. ***proparoxyton***].

propăşí, propăşesc vb. (intr.) **1.** (înv. şi reg.) a merge înainte; a înainta; **2.** a progresa, a se dezvolta: *el pretinde că a înaintat, a propăşit, s-a civilizat.* OD.; *putem propăşi.* EM. [***Pro-*** + ***păşi***; cf. lat. ***progredior,*** germ. ***fortschreiten***].

propăşíre, propăşiri f. **1.** acţiunea de a propăşi şi rezultatul ei; **2.** extindere, expansiune (în spaţiu); înaintare; **3.** progres, emancipare: *această putere este geniul propăşirii, adecă progresul.* AL. [V. ***propăşi;*** cf. lat. ***progressus,*** germ. ***Fortschritt,*** fr. ***progrès***].

propăşít, ~ţi, propăşită, ~e a. evoluat, emancipat: *provincie cu oameni mai propăşiţi sufleteşte.* CĂL. [V. ***propăşi***].

propăşitór, ~i, propăşitoáre a. care propăşeşte, care face să propăşească; înaintat, progresist: *curentul propăşitor al ştiinţelor moderne.* OD. [***Propăşi*** + ***-tor***].

propeá[1] f. v. **popreală.**

propeá[2] f. v. **proptea.**

propedeútică f. **1.** învăţămînt pregătitor cuprinzînd elementele de bază ale unei ştiinţe: *am putea-o privi ca ... propedeutica la sistemul raţiunii pure.* EM.; **2.** ramură a medicinei avînd ca obiect învăţămîntul pregătitor clinic. [Din fr. ***propédeutique,*** germ. ***Propädeutik***].

propénă f. (chim.) propilenă. [Din fr. ***propène***].

propénsie f. v. **propensiune.**

propensiúne, propensiuni f. (livr.) înclinare firească, tendinţă, atracţie naturală către ceva; pornire: *propensiunea ... tinerilor noştri este ... în favoarea jurisprudenţei.* MAIOR.; *filozoful ceh ... vorbeşte despre propensiunea omului de jos, care vrea să ajungă sus călcînd peste cadavre.* PR.; (şi: **propensie**). [Din lat. ***propensio, -onis,*** fr. ***propension***].

properdínă, properdine f. globulină cu acţiune antibacteriană şi antivirotică din plasma sanguină. [Din fr. ***properdine***].

propergól, propergoli m. amestec de substanţe capabil de reacţii chimice puternic exoterme, utilizat drept combustibil în motoarele rachetelor. [Din fr. ***propergol***].

propí vb. v. **propti.**

propíce a. invar. favorabil, prielnic; nimerit, potrivit, indicat: *teritoriul dac este cel mai propice unei civilizaţiuni materiale.* CĂL.; *cînd s-a ivit un prilej propice am ridicat şi noi capul.* GHEŢIE. [Din fr. ***propice***].

propíl, propili m. (chim.) derivat al propanului. [Din fr. ***propyle***].

propilée f. pl. **1.** intrare monumentală a unui templu, a unui palat antic, formată dintr-un ansamblu de vestibuluri şi de porţi, legate între ele prin porticuri şi prin scări: *propilee cu sute de coloane grandioase.* CĂL.; (fig.) *dascălii mei n-au ştiut să mă facă să intru prin propileele de onoare.* GAL.; **2.** (spec.) celebrul portic al Acropolei din vechea Atenă, construit sub Pericle. [Din fr. ***propylée***].

propiléină f. compus organic din clasa hidrocarburilor aciclice nesaturate, prezent în gazele de cracare izolate din petrol, folosit ca materie primă la fabricarea glicerinei, a acetonei, a alcoolului izopropilic etc.; propenă. [Din fr. ***propylène***].

propílic a. **alcool propilic,** alcool aciclic saturat primar obţinut ca produs secundar la fabricarea alcoolului etilic sau din etilenă; propanol. [Din fr. ***propylique***].

propilít, propilite n. (miner.) porfirit alterat, format din caolin, hornblendă, calciu etc. [Din fr. ***propylite***].

propilitizáre, propilitizări f. proces de transformare a porfiritelor în propilite. [Din fr. ***propylitisation***].

propólis n. **1.** substanţă răşinoasă aromată colectată de albine de pe mugurii arborilor, pentru a o folosi la lipitul fagurilor, la astupatul crăpăturilor din stup etc.; **2.** produs farmaceutic preparat cu această substanţă, cu acţiune bactericidă. [Din lat. ***propolis,*** germ. ***Propolis***].

proponimánt, proponimente n. (rar) acţiunea de a propune; (concr.) ceea ce propune cineva; (spec.) curs, prelegere (universitară): *candidatul ... are un proponiment foarte clar şi plăcut.* EM. [Din it. ***proponimento***].

propórţie, proporţii f. **1.** raport între dimensiunile părţilor unui întreg sau între părţi şi întreg; (p. ext.) raport echilibrat, armonios între părţile unui ansamblu: *o desăvîrşită armonie de linii şi de proporţii.* VLAH.; **2.** (p. gener.) raport, relaţie între lucruri, fenomene, noţiuni etc.: *sfera şi conţinutul noţiunilor stau în proporţie inversă.* MAIOR.; **în proporţie cu ...,** proporţional cu ..., potrivit cu ...: *îi asigură ... o răsplată în proporţie cu plăcerea pe care i-o făcea.* SAD.; **în proporţia (în care) ...,** tot atît cît ..., după cum ..., în măsura (în care) ...; **a păstra proporţiile,** a nu exagera (în declaraţii); **3.** (adesea la pl.) valoare a unei dimensiuni, a unei mărimi; dimensiune, mărime; extindere, amploare: *rămase cam decepţionat ... de proporţiile modeste ale bisericii mitropolitane.* GHEŢIE; (fig.) *îmi dădui seama că proporţiile aventurii noastre nu fuseseră mici.* PR.; **a lua proporţii, a)** a se dezvolta foarte mult, a se amplifica; *favoarea şi nepotismul au luat nişte proporţii necunoscute pînă şi în cele mai nefaste timpuri ale Regulamentului.* EM.; **b)** (fam.) a se îngrăşa prea tare: *ai luat proporţii, scumpo!;* **4.** cantitate, număr, măsură, raportate la o unitate dată sau la elementele constitutive ale întregului: *se nasc oameni de talent artistic în proporţie covîrşitoare.* CAR.; *creaţia şi analiza se găsesc împreună, în diverse proporţii, la orice prozator de talent.* IBR.; **5.** (mat.) egalitate între două raporturi, avînd patru elemente constitutive; (şi: (înv.) **proporţiune**). [Din lat. ***proportio, -onis,*** germ. ***Proportion,*** fr. ***proportion***].

proporţioná, proporţionez vb. (tr.) a stabili un raport echilibrat, o proporţie justă între elementele unui ansamblu; a face să fie proporţional; a potrivi: *valoarea lucrărilor e ... proporţionată şi după mijlocul în care sînt executate.* OD.; (refl. pas.) *acest motiv ar fi putut da naştere la un roman, cu condiţia de a se proporţiona evenimentele.* CĂL.; (refl.) *valoarea criticului se proporţionează cu sfera sensibilităţii estetice.* LOV. [Din fr. ***proportionner***].

proporţionál, ~i, proporţională, ~e a. care formează o proporţie, care corespunde unei proporţii: *volumele a două piramide cu înălţimile egale sînt proporţionale cu ariile bazelor lor;* **impozit proporţional,** impozit stabilit în raport cu venitul cuiva; (mat.) **medie proporţională,** rădăcina pătrată a produsului dintre două cantităţi; media geometrică a unor mărimi. // adv. în raport cu ..., comparativ cu ...: *lumina slăbeşte proporţional cu distanţa.* // f. (rar) membru al unei ecuaţii, al unei proporţii etc.: *creditul e o proporţională între un maxim şi un minim.* EM. [Din fr. ***proportionnel,*** lat. ***proportionalis,*** germ. ***proportional, Proportionale***].

proporţionalitáte f. **1.** însuşire a elementelor unui ansamblu de a fi proporţionale între ele sau de a forma o proporţie; faptul de a fi proporţional, echilibrat, armonios: *lupta pentru existenţă se naşte din proporţionalitatea absolutului?* EM.; *la mamifere partea craniană şi partea feţei stau în raport de inversă proporţionalitate.* BL.; **2.** (mat.) raport între (două) mărimi care variază proporţional; raport între două proporţii. [Din fr. ***proportionnalité,*** lat. ***proportionalitas, -atis***].

proporţionáre, proporţionări f. acţiunea de a proporţiona. [V. ***proporţiona***].

proporţionát, ~ţi, proporţionată, ~e a. **1.** aflat într-un raport de proporţionalitate; care respectă, reprezintă anumite proporţii: *vei avea grijă să fie vinul proporţional cu gustul, pofta şi volumul fiecăruia.* SAD.; **2.** care are proporţii echilibrate, armonioase; care se potriveşte cu celelalte elemente din ansamblu; bine făcut: *avea ... trăsături foarte nobile şi proporţionate.* BOL.; *un trup zvelt şi proporţionat.* [V. ***proporţiona***].

proporţiúne f. v. **proporţie.**

propósta f. (muz.) prima voce într-un canon care expune tema. [Cuv. it.].

propovăduí, propovăduiesc vb. (tr.) **1.** a propaga, a răspîndi învăţături, concepţii, dogme etc. religioase; a predica: *propovăduieşte cuvîntul Domnului.* AG.; *budhismul propovăduieşte ... îndeosebi desfacerea lăuntrică de orice interes pasional acordat vieţii proprii.* BL.; **2.** (p. gener.) a răspîndi, a populariza idei, concepţii, doctrine: *propovăduieşte împotrivirea electorală.* GAL.; *în locul evangheliei iubirii ... se propovăduiau noile evanghelii ale urii, de clasă şi de rasă.* GHEŢIE; **3.** (înv.) a face cunoscut; a revela: *Dumnezeu ... au trimis în lume proroci să propovăduiască la oameni venirea lui.* ANTIM; (şi: (înv. şi pop.) **propovedui**). [Din sl. ***propovědovati***].

propovăduíre, propovăduiri f. acţiunea de a propovădui şi rezultatul ei; propovedanie, mărturisire: *Roma ... au fost locul propoveduirii Sf[inţilor] ap[ostoli] Petru şi Pavel.* MAT.; *nişte oi rătăcite, ... fie prin propovăduire, fie prin harul divin, pot să se împărtăşească de cuvîntul unic.* CĂL.; (şi: (înv. şi pop.) **propoveduire**). [V. ***propovădui***].

propovăduitór, ~i, propovăduitoáre m., f. persoană care propovăduieşte; predicator, propagator: *la anul 1224 ... fraţii din ordinul minoriţilor*

fură destinați a merge ca misionari religioși și propovăduitori ai credinței în acele țări ale Răsăritului cari erau de altă lege. EM. [*Propovădui* + *-tor*].

propovedánie, propovedanii f. (înv.) **1.** propovăduire: *auzind propovedania lui Petr să mîhniră.* N.TEST.; **2.** orație funebră. [Din sl. ***propovědanije***].

propovedí, propovedesc vb. (înv. și reg.; tr.) a propovădui: *pe Hristos să dovedim lumii să-l propovedim.* POP. [Din sl. ***propovědati***].

propovedúí vb. v. **propovădui.**

propovedúíre f. v. **propovăduire.**

propozíție, propoziții f. **1.** (înv.) propunere: *sau primește sau refuză propoziția.* BOL.; **2.** enunț al unei judecăți; cea mai mică unitate sintactică, prin care se exprimă o judecată, o idee etc.: *o ștergere a referințelor gramaticale din propușăciune.* EM.; *scolastica a reușit ... să clarifice propozițiile privitoare la îngeri.* PLEȘU; **3.** (log.; mat.) enunț a cărui valoare de adevăr este întemeiată pe bază de reguli explicit exprimate; **4.** (mat.) teoremă ajutătoare demonstrației unei teoreme mai importante sau stabilirii unui rezultat fundamental; **5.** (muz.) parte componentă a unei perioade; (și: **propozițiune,** (înv.) **propușăciune**). [Din lat. ***propositio, -onis,*** fr. ***proposition,*** it. ***proposizione***].

propozițiónál, ~i, propozițiónálă, ~e a. care aparține propoziției, referitor la propoziție: *raporturi propoziționale.* [Din fr. ***propositionnel***].

propozițiúne f. v. **propoziție.**

proprietár, ~i, proprietară, ~e m., f. persoană care deține dreptul de proprietate asupra unui bun; stăpîn; (spec.) persoană care posedă un imobil, considerată în raport cu chiriașii săi: *proprietarul e liber pe proprietate.* EM.; *un grup de tineri ... îl molestau pe proprietarul ivit în pragul prăvăliei.* GHEȚIE; **mare proprietar,** moșier, latifundiar: *junele Scatiu, alegător la colegiul întîi, mare proprietar.* ZAMF. [Din lat. ***proprietarius,*** fr. ***propriétaire***].

proprietáte, proprietăți f. **1.** (drept de) posesiune deplină și exclusivă asupra unui bun: *divanurile ... au oprit cu totul pe greci să aibă proprietate.* OD.; *viitorul e al proprietății mijlocii.* GHEȚIE; *titlu de proprietate;* **proprietate imobiliară,** terenul și resursele sale naturale, amenajările și construcțiile atașate terenului respectiv prin activitate umană; **proprietate literară** (sau **artistică**), dreptul unui autor de a dispune după voie de opera sa, editînd-o, reproducînd-o etc.; opera însăși: *sînt hotărît a da în judecată orice direcțiune sau companie de teatru care și-ar permite ... să calce drepturile mele de proprietate literară.* CAR.; **2.** bun material (îndeosebi imobil sau pămînt) posedat exclusiv de cineva: *săptămînal își vizita proprietățile;* **3.** calitate esențială, trăsătură caracteristică, caracter distinctiv, propriu unei ființe, unui lucru, unui fenomen etc.; caracteristică, însușire: *șiretenia nu este o proprietate a civilizației.* BOL.; *proprietățile plantelor;* **4.** calitate a unui cuvînt, a stilului etc. de a fi propriu, de a reda exact ideea care trebuie exprimată; exprimare adecvată: *lipsit de epitetul rar și de cuvîntul strălucitor, acest stil este de o proprietate desăvîrșită.* LOV.; *proprietatea termenilor.* [Din lat. ***proprietas, -atis,*** fr. ***propriété,*** it. ***proprietà***].

proprietăreásă, proprietărese f. **1.** soția unui proprietar; **2.** deținătoare a unui bun; stăpînă; (spec.) femeie care posedă un imobil, considerată în raport cu chiriașii ei: *Mițu e proprietăreasă de o mulțime de lucruri.* ARG.; *datorez proprietăresei chiria pe un an.* [***Proprietar*** + *-easă*].

proprietărésc, ~ești, proprietăreáscă, ~eștí a. care aparține unui proprietar; care reprezintă o proprietate privată: *a drepturilor proprietărești.* EM.; *casa proprietărească din dreapta.* MACED. [***Proprietar*** + *-esc*].

proprietăríme f. (rar) totalitatea proprietarilor (de pămînt); mulțime de proprietari: *orice atingere a ...* [proprietății] *va ridica proprietărimea din întreaga țară ca un singur om.* PETR. [***Proprietar*** + *-ime*].

própriu, ~i, proprie, ~i a. **1.** care aparține exclusiv cuiva; personal: *dreptul ... de a dispune de bunurile și de munca sa după propria și libera sa chibzuință.* EM.; *voi încerca să-mi croiesc un drum prin propriile mijloace.* GHEȚIE; **nume** (sau **substantiv**) **propriu,** nume dat unui lucru sau unei ființe spre a le deosebi de alte lucruri sau ființe din aceeași categorie: *să vă spun și ce nume propriu le-au dat.* NEGR.; **a fierbe în suc propriu,** a (se) chinui, a(-și) face griji mari, necazuri: *îl lăsară să fiarbă în suc propriu;* **2.** care constituie, care reprezintă o particularitate a cuiva sau a ceva; specific, caracteristic: *șiretenia ... este proprie tuturor.* BOL.; *mai proprie îi e omului înclinarea spre rîs, starea de inocență.* PR.; **3.** care este bun, indicat, potrivit pentru ... (ori la ...), capabil să ...; convenabil, apt: *metrul propriu al dramei noastre este iambul de cinci picioare.* EM.; **4.** care redă exact ideea ce trebuie exprimată, care este adecvat; care aparține limbajului nefigurat: *termeni proprii, comparații și metafore.* VIANU; **propriu-zis,** (luat) în sensul exact al cuvîntului; de fapt, la drept vorbind, în realitate: *estetica propriu-zisă tratează principiile generale ale frumosului.* IBR.; **la propriu,** obiectiv, concret: *scrisul devine dificil, la propriu ca și la figurat.* TUD.; **5.** din care derivă alte sensuri; primar, de bază: *s-au format alte două sensuri de la sensul propriu.* [Din lat. ***proprius,*** fr. ***propre,*** it. ***proprio***].

proptár, proptare n. piesă la războiul de țesut țărănesc, făcută dintr-o scîndură cu crestături, care împiedică rotirea înapoi a sulului cu pînza țesută; piedică, răzuș. [***Proptă*** + *-ar*].

próptă, propte f. **1.** (reg.) proptea; **în propta ...,** în contra, împotriva ...: *cîrmaciul înșfacă vîsla și-o împlîntă pieptiș în propta torentului.* VLAH.; **a se pune propță** sau **a sta în propta cuiva,** a se opune, a se împotrivi; **2.** (fig.) ajutor (nemeritat); protecție, favoare; proptea: *maestrul stă bine-n lumea mare și poate avea nevoie de-o propță oarecare.* ARG. [De la ***propti***].

propteá, propteie și (pop.) **propteli** f. **1.** lemn, par, scîndură etc. cu care se sprijină ceva; proptitor, proptiș: *să lege căpăstrul calului de propteaua porții.* ISP.; *gardurile vechi pe care, fără propțele, le-ar trînti vîntul.* ST.; (pop.) **propteaua gardului,** persoană leneșă: *te cununi cu propteaua gardului, cu mișelul satului.* POP.; **2.** (reg.) piedică, opritoare (la car, căruță): *un car nou ... pe care-l trăgea cu mînele, la vale cu proptele și la deal cu opintele.* CR.; **3.** (fig.) sprijin, ajutor (nemeritat); protecție, favoare; persoană care acordă cuiva sprijin (nemeritat): *nu are încredere în sine ..., are nevoie de o proptea.* CAR.; **4.** (fig.; reg. și fam.) pumn tras cuiva în falcă: *îți toarnă niște propele la fălci.* AL.; (și: (reg.) **propea**). [De la ***propteală***; sg. refăcut după pl. ***proptele***].

propteálă, proptele f. (reg.) proptea. [***Propti*** + *-eală*].

proptí, proptesc vb. **1.** (tr.) a pune o proptea pentru a sprijini, a susține ceva; a sprijini ceva cu o proptea: *ziduri ... proptite cu largi căprioreli.* OD.; *finul ... adunat în cîteva clăițe proptite cu pari.* REBR.; **2.** (tr. și refl.) a (se) rezema, a (se) sprijini de ceva: *acum pe cîrje se proptea.* COȘB.; **3.** (tr. și refl.) a (se) împinge cu putere: *să ne proptim din toate răsputerile deasupra lui, ca nu cumva lighioana înfuriată ... să scape.* OD.; **a propti cuiva sulița în piept,** a pune cuiva sula în coastă: *nu e vorba să-i propteștî sulița în piept, ci numai să-i afli intențiile.* GHEȚIE; **4.** (refl.) a se sprijini de un punct de reazem în vederea unui efort: *în picioare se proptea și, dacă se opintea, trei stînjini în sus o da.* POP.; **5.** (refl.) a lua o poziție întepenită (și provocatoare); a se proțăpi: *s-a proptit bine pe picioarele rășchirate.* SOR.; (și: (pop.) **propi**). [Din sl. ***podŭpréti***].

proptíre, proptiri f. acțiunea de a (se) propti și rezultatul ei. [V. ***propti***].

proptíș, proptișuri n. (rar) ceea ce servește pentru a (se) propti; proptitor, proptea: *dincolo ... este un proptiș făcut din cîteva lemne, pentru ca să nu cază vițele în pîrîu.* SL. [***Proptă*** + *-iș*].

proptitór, ~i, proptitoáre a. care proptește, sprijină, susține; proptea: *niște valuri proptitoare!.* BĂLC. [***Propti*** + *-tor*].

propulsór a. și m., f. v. **propunător.**

propulsá, propulsez vb. (tr.) **1.** a imprima unui obiect, unui vehicul o mișcare de înaintare (cu ajutorul unui propulsor); **2.** (p. ext.) a proiecta, a arunca departe, cu putere. [Din fr. ***propulser,*** lat. ***propulsare***].

propulsánt, propulsanți m. (tehn.) **1.** propulsor; **2.** substanță în stare gazoasă sau de plasmă ejectată din motoarele cu reacție în sens opus direcției lor de mișcare, asigurîndu-le prin împingere, forța de tracțiune. [***Propulsa*** + *-ant*].

propulsáre, propulsări f. acțiunea de a propulsa și rezultatul ei. [V. ***propulsa***].

propúlsie, propulsii f. **1.** exercitare a unei forțe de împingere sau de tracțiune asupra unui vehicul, a unui sistem tehnic etc. pentru a provoca înaintarea acestuia; deplasare înainte a unui vehicul, a unui sistem tehnic etc. prin exercitarea acestei forțe asupra lui; propulsare: (fig.) *prin puterea lui de propulsiune, el a știut ... să imprime „Flăcării" o forță de expansiune.* LOV.; **2.** sistem tehnic prin care se realizează propulsarea unui vehicul; **grup de propulsie,** ansamblul instalațiilor, mașinilor etc. unei nave, care asigură propulsia acesteia; (și: **propulsiune**). [Din fr. ***propulsion,*** germ. ***Propulsion***].

propulsiúne f. v. **propulsie.**

propulsív, ~i, propulsivă, ~e a. care produce o propulsie: (fig.) *sînt un om foarte laborios și propulsiv, și abhor pe leneși.* CĂL [Din fr. ***propulsif***].

propulsór, ~i, propulsoáre a. care servește la propulsie, care efectuează o propulsie: *aparat propulsor.* // n. organ de mașină sau aparat (reactor) care, montat pe un vehicul, servește la propulsia acestuia; propulsant: *prin acel șarpe negru, propulsorii electrici împing glod.* SAD. [Din fr. ***propulseur***].

propunătór, ~i, propunătoáre a. și m., f. (persoană) care propune ceva: *agentul Alianței izraelite și propuitorul categoriilor.* EM.; *e ... propunător de afaceri extravagante.* CĂL.; (și: (înv.) **propuitor**). [***Propune*** + *-tor*; cf. it. ***proponitore***].

propúne, propún vb. (tr.) **1.** a supune atenției, cercetării, discuției o idee, o soluție, un proiect etc. (pentru a fi acceptat, aprobat): *să mergem la Secu, propuse el.* SAD.; (refl. pas.) *clasificări s-au propus și în antichitate.* BL.; **2.** a îndemna la o acțiune; a sfătui, a recomanda să ...: *mi-a propus să urmez literele;* **3.** (înv.) a prezenta; a preda o materie de studiu: *vă propun cîteva exemple;* **4.** a pune la dispoziție; a oferi: *nu cumva îmi propui un comision?* GHEȚIE; (refl.) *se propune ca ginere pe la toate fetele bogate.* FIL.; **5.** a recomanda pe cineva pentru un post, într-o demnitate, într-o misiune etc.: *propun un domn străin.* AL.; **6.** a-și pune în gînd, a intenționa; a se hotărî: *totdeauna își propuneau să se puie pe-nvățat.* AG.; *orice religie ... își propune o mîntuire a omului.* PR. [Din lat. ***proponere,*** fr. ***proposer*** (după *pune*)].

propúnere, propuneri f. **1.** acțiunea de a(-și) propune și rezultatul ei; **2.** sugestie, idee etc. supusă atenției, discuției, apro-bării cuiva: *propunerea lui fu primită.* BĂLC.; *am refuzat propunerea lui de a ne întîlni;* **3.** recomandare de numire într-un post,

într-o misiune etc.: *la propunerea guvernului a fost numit ambasador;* **4.** ofertă de a face, de a realiza ceva (împreună): *Ferdi îi face întruna propuneri ruşinoase.* GHEŢIE; **5.** (rar) predare a unei materii de studiu; (p. ext.) oră, curs: *Ion Florea sta acum într-o bancă pe la mijlocul salei de propuneri.* AG.; *propunerea unei filozofii nu trebuie să nască într-un student oroarea de a asculta.* CĂL.; **6.** (gram.; înv.) propoziţie. [V. ***propune***].

propusăciúne f. v. propoziţie.

próră, prore f. partea de dinainte a unei nave; (p. restr.) extremitatea din faţă a acestei părţi, unde se află postul de comandă; bot: *a sta ... la prova navei.* PETR.; *vasul are o proră, un babord, un tribord şi o pupă.* CĂL.; (şi: **prová**). [Din it. ***prora***].

proréctor, prorectori m. (titlu dat unui) membru al senatului unei universităţi, locţiitor al rectorului: *a ajuns prorector.* [Din lat. ***prorector,*** germ. ***Prorektor***].

proróc, ~ci, proroácă, ~ce m., (rar) f. **1.** profet: *Daniil prorocul;* **2.** epitet pentru Mahomed (dat de musulmani): *de-ar vrea înaltul prooroc, Mahomed.* AL.; **3.** (p. gener.) persoană care are previziunea evenimentelor viitoare; prevestitor; prezicător: *locul unde sălăşluia prorocul lor cel bătrîn nu trebuia să fie cunoscut.* SAD.; *s-ar putea să-mi fii o tristă proroacă.* GAL. // a. profetic: *cum la vorbă mii de valuri stau cu stelele proroace.* EM.; (şi: **prooroc**). [Din sl. ***prorokŭ***].

prorocésc, ~şti, proroceáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine proroculuí, referitor la proroc; format din proroci: *acel glas prooroceşc ... vestea moartea.* OD.; (şi: **prooroceşc**). [***Proroc*** + *-esc*].

prorocí, prorocesc vb. (tr.) a profetiza; a prevesti: *au prorocit prorocii de venirea lui.* VARL.; *vin vremuri grele, proroci el.* GHEŢIE; (şi: **prooroci**). [De la ***proroc***].

prorocíe, prorocii f. profeţie, prorocire: *o proorocie ... spunea că acest oraş va intra iarăşi în stăpînirea creştinilor.* BĂLC.; (şi: **prooroci**e). [***Proroc*** + *-ie*].

prorocíre, prorociri f. acţiunea de a prooroci şi rezultatul ei; ceea ce prorocește cineva; profeţie, prorocie; prezicere, prevestire: *din a valurilor sfadă prorociri se aridic.* EM.; *prorocirea mea că o s-o înşele pe mama ... era o ... impudoare.* PR.; (şi: **prooroci**re). [V. ***prooroci***].

prorocitór, ~i, prorocitoáre a. şi m., f. (înv.) (persoană) care prorocește: *prorocitorii ... să grăiască, alalţi să judece.* COR. [***Proroci*** + *-tor*].

prorocíţă, prorociţe f. femeie care prorocește; proroacă; (p. ext.) ghicitoare: *la noi toate babele fiind prorocițe ... i-a spus o bunică a sa ... că el n-are să piară de ştreang.* SAD. [Din sl. ***prorocita***].

prorogă, proróg vb. (tr.) a amîna (din oficiu) pentru o dată ulterioară activitatea unui corp constituit, a unei adunări legislative, un termen scadent etc.; (p. ext.) a suspenda (pentru un timp); (p. gener.) a amîna: (refl. pas.) *Dieta s-a prorogat pînă la 2 iulie.* BĂLC.; *arhitectul proroga mereu acţiunea şi căuta să cîştige timp cu vorbele.* CĂL. [Din lat. ***prorogare,*** fr. ***proroger***].

prorogáre, prorogări f. **1.** acţiunea de a proroga şi rezultatul ei; prorogaţie; **2.** act prin care se amînă sau se suspendă activitatea unui corp constituit, a unei adunări legislative etc.; prorogaţie; **3.** extindere a competenţei unui organ de jurisdicţie. [V. ***proroga***].

prorogatív, ~i, prorogativá, ~e a. (jur.) cu caracter de amînare, de prelungire. [Din fr. ***prorogatif***].

prorogáţie, prorogaţii f. prorogare; (şi: **prorogaţiune**). [Din fr. ***prorogation,*** lat. ***prorogatio, -onis***].

prorogaţiúne f. v. prorogaţie.

prorúmpe vb. v. prorupe.

prorúmpere vb. v. prorupere.

prorúpe, prorúp vb. (înv. şi reg.; intr.) a începe brusc să vorbească, să ţipe, să rîdă etc.; a izbucni: *într-o zi prorupse cu o voce puternică şi arzătoare.* EM.; (şi: **prorumpe**). [Din lat. ***prorumpere*** (după *rupe*)].

prorúpere f. (înv.) acţiunea de a prorupe şi rezultatul ei; (şi: **prorumpere**). [V. ***prorupe***].

proscéniu, proscenii n. parte a teatrului antic corespunzătoare scenei şi avanscenei de astăzi; avanscenă în teatrul modern: (fig.) *în prosceniul acestei campanii vom întîlni desigur pe Rusia.* EM.; (şi: **proscenium**). [Din lat., fr. ***proscenium,*** germ. ***Proscenium***].

proscénium n. v. prosceniu.

proschinitár, proschinitare n. (bis.; înv.) **1.** mic paraclis; capelă; **2.** iconostas; **3.** scăunel pe care se îngenunchează pentru rugăciune; **4.** carte de rugăciuni: *Proschinitar sau închinătorul sfintelor locuri de A. Pann, 1852.* [Din gr. mod. ***proskinetári***].

proscomidí, proscomidesc vb. (tr.) a pregăti, în vederea sfinţirii, pîinea şi vinul pentru împărtăşanie; a face o proscomidie. [De la ***proscomidie***].

proscomídie, proscomidii f. **1.** parte din slujba liturghiei în care preotul sfinţeşte pîinea şi vinul pentru împărtăşanie; carte cuprinzînd slujba şi rînduiala sfinţirii vinului şi pîinii: *se oficia prima parte a liturghiei, proscomidia, iar preotul se afla în altar.* GHEŢIE; **2.** firidă în peretele de nord al altarului unei biserici ortodoxe, unde se află sfintele daruri pentru împărtăşanie; jertfelnic: *pomelnicele ... aşezate în proscomidia oricării biserici orientale.* OD. [Din sl. ***proskomidija***].

proscríe, proscríu vb. (tr.) **1.** (rar) a dezaproba, a blama: *aceste simţiminte sînt proscrise.* BOL.; **2.** (la romani) a pune în afara legii şi a osîndi la moarte fără forme judiciare, afişînd numele celui condamnat, pe care oricine putea să-l omoare: *Cicero fu proscris de Antoniu;* **3.** (înv.) a persecuta, a prigoni pe cineva, mai ales din motive politice; a alunga din patrie; a exila, a expulza, a surghiuni: *persoanele ce erau să fie proscrise.* GHICA; **4.** (astăzi rar) a interzice, a opri: *uitarăţi că proscrise sînt orişice dueluri?* MACED. [Din fr. ***proscrire*** (după *scrie*)].

proscríere, proscrieri f. acţiunea de a proscrie şi rezultatul ei; persecutare, osîndire, exilare, expulzare; interdicţie: *priveam cauza română la care am sacrificat tot, făcînd din viaţa mea un şir de închisori, exiluri ... şi proscrieri.* BOLLIAC. [V. ***proscrie***].

proscríptor, proscriptori m. (rar) persoană care hotăra o proscripţie. [Din lat. ***proscriptor,*** fr. ***proscripteur***].

proscrípţie, proscripţii f. **1.** (la romani) punere în afara legii şi osîndire la moarte fără forme judiciare, de obicei pentru motive politice: *proscripţiunile lui Sylla;* **listă de proscripţie,** listă afişată cuprinzînd numele persoanelor puse în afara legii: *insurgenţii ...* [erau] *puşi pe liste de proscripţie, ceea ce înseamna trimiterea la mînăstiri.* CĂL.; **2.** pedeapsă la care autoritatea publică supunea pe cineva pentru o vină politică; exil, surghiun: *necazurile îndelungatei mele proscripţiuni.* CAR.; **3.** (rar) interzicere, desfiinţare: *proscripţia unui obicei;* (şi: **proscripţiune**). [Din lat. ***proscriptio, -onis,*** fr. ***proscription***].

proscripţiúne f. v. proscripţie.

proscrís, ~şi, proscrisă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (la romani) (persoană) pusă în afara legii şi osîndită la moarte fără forme judiciare pentru o vină politică, prin înscrierea numelui pe o listă de proscripţie; **2.** (şi m., f.) (persoană) care suferă măsuri represive (persecuţii, condamnări etc.), mai ales din motive politice; (persoană) care şi-a părăsit obligat patria; exilat, expulzat, surghiunit: *proscris, în a mea ţară eu nu mă voi rentoarce.* BOL.; **3.** interzis, neîngăduit: *despotismul proscris cată încă a veni.* BOL. [V. ***proscrie***].

prosectór, prosectori m. **1.** persoană specializată în efectuarea disecţiilor şi autopsiilor; **2.** persoană care prepară piesele anatomice necesare la cursurile unui profesor, la examenele de laborator etc. [Din lat. ***prosector,*** fr. ***prosecteur,*** germ. ***Prosektor***].

prosectúră, prosecturi f. **1.** morgă[1]; **2.** încăpere în care se pregătesc piesele anatomice pentru orele de disecţie. [Din germ. ***Prosektur***].

prosfetí, prosfetesc vb. (înv.; tr. fact.) a face să lumineze: *prosfeteşte faţa ta spre şerbul tău.* PSALT. [Din sl. ***prosvětiti***].

prosforá[1], prosforale f. (înv.) dar; ofrandă, jertfă: *altă nemică mîncînd, fără prosfora ce-i aducea.* DOS. [Din gr. mod. ***prosforá***].

prosforá[2], prosforez şi **prosfór** vb. (înv. şi reg.; tr.) a dărui; a oferi: *să urăm pe-un zeu născut ... prosforîndu-i tămîieri.* POP. [Din gr. mod. ***prosforó***].

prósie, prosii f. (pop.) ogor arat şi semănat prima dată după ce a fost lăsat necultivat doi sau trei ani; (p. gener.) ogor: *ovăzul se face foarte roditor şi într-o prosie.* [Din sl. ***prosje*** (<***proso*** „mei")].

prosiologísm, prosilogisme n. silogism dintr-un şir de silogisme, a cărui concluzie serveşte ca premisă unui alt silogism. [Din fr. ***prosyllogisme,*** lat. ***prosyllogismus***].

prosilogístic, ~ci, prosilogistică, ~ce a. care are caracterul unui prosilogism. [Din fr. ***prosyllogistique***].

prosimián, prosimieni m. (zool.; rar) lemurian. [Din fr. ***prosimiens***].

prósit interj. urare însemnînd „să vă fie cu noroc", făcută cînd se închină un pahar cu vin la un toast, la o petrecere etc. [Din germ. ***Prosit,*** lat. ***prosit*** (<***prodesse*** „a fi folositor")].

proslăví, proslăvesc vb. **1.** (înv.; tr.) a aduce laudă, slavă; a ridica în slăvi pe cineva sau ceva; a slăvi; a preamări, a glorifica, a diviniza: (refl. pas.) *cîntare în care se proslăveşte sfîntul patron al vitejilor.* BĂLC.; *astăzi se proslăveşte numai banul;* **2.** (înv.; tr.) a milui: *mulţămind lui Dumnedzău ce l-au aşea proslăvit.* DOS.; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se simţi bine, a fi mulţumit; a se lăfăi: *se proslăvea pe cuptior.* CR. [Din sl. ***proslaviti*** „a celebra"].

proslăvíre, proslăviri f. acţiunea de a proslăvi; preamărire, glorificare, laudă: *facă-se ... chiar ca un crai de puternic şi cuprins de proslăvire.* CONACHI. [V. ***proslăvi***].

proslăvít, ~ţi, proslăvită, ~e a. vrednic de laudă, de slavă; preamărit, preaslăvit: *sînt fericiţi cei din cer proslăviţi.* MAT. [V. ***preaslăvi***].

proslăvitór, ~i, proslăvitoáre m., f. persoană care proslăveşte. [***Proslăvi*** + *-tor*].

prosomíe, prosomii f. podobie; (spec.) cîntare bisericească din minei sau din octoih: *prosomia Sfîntului Gheorghe.* [Din gr. mod. ***prosomión***].

prosóp, prosoape n. **1.** obiect format dintr-o bucată de ţesătură (flauşată), folosit la şters după spălat; ştergar, ştergătoare, peşchir: *prosopul alb, curat, aninat ... la uşa bărbieriei.* CAR.; **2.** ţesătură de bumbac, de obicei flauşată, folosită pentru halate de baie, ştergare, articole de lenjerie pentru copii etc. [Din gr. mod. ***prósopon, prosopís***].

prosopalgíe, prosopalgii f. nevralgie facială. [Din fr. ***prosopalgie***].

prosopél, prosopele n. diminutiv al lui prosop. [***Prosop*** + *-el*].

prosoplegíe, prosoplegii f. paralizie facială. [Din fr. ***prosoplégie***].

prosopométru, prosopometre n. instrument pentru măsurarea diferitelor diametre ale feței și ale craniului. [Din fr. *prosopomètre*].

prosopopée f. v. prozopopee.

prosoposcopíe f. studiere a aspectului feței și a modificărilor pe care i le imprimă diferite boli. [Din fr. *prosoposcopie*].

prospătúră, prospături f. **1.** aliment proaspăt: *toată lista prospăturilor sosite de dimineață.* CAR.; **2.** (arg.) fată tînără, atrăgătoare: *ai agățat o prospătură*; **3.** amestec de făină, apă și drojdie, omogenizat și fermentat, folosit la prepararea plămădelii. [*Proaspăt* + *-ură*].

prospéct, prospecte n. **1.** (înv.) perspectivă: *avem ... prospectele cele mai bune că ... va fi și mai bine.* OD.; **2.** distanță în plan orizontal dintre fronturile a două construcții situate față în față; **3.** afiș, pliant, broșură etc. în care se prezintă sumar (în scop publicitar) planul unei lucrări în curs de apariție, date informative asupra unor produse puse în vînzare, intențiile unor instituții sau ale unor întreprinderi etc.: *prospectele deschiderii teatrului.* FIL.; *prospectul ... o să fie afișat și o să-l citiți.* PR.; **prospect de emisiune,** document oficial care stabilește termenii și condițiile de emisiune ale acțiunilor și obligațiilor companiilor, precum și ale titlurilor de stat (certificate de trezorerie). [Din lat., fr. *prospectus,* germ. *Prospekt*].

prospectá, prospectez vb. (tr.) **1.** a cerceta un teren cu scopul de a descoperi și a localiza zăcăminte minerale utile; prospecțiune; **2.** a cerceta cererea și oferta de mărfuri de pe o piață; prospecție; **3.** (p. ext.) a cerceta, a examina minuțios: *nu făcuse altceva decît să prospecteze posibilitățile de credit.* GHEȚIE. [Din fr. *prospecter,* engl. *prospect*].

prospectáre, prospectări f. acțiunea de a prospecta și rezultatul ei; prospecțiune. [V. *prospecta*].

prospectív, ~i, prospectivă, ~e a. referitor la viitor, atît cît poate fi el imaginat plecînd de la datele și de la tendințele actuale: *analiză prospectivă.* [Din fr. *prospectif,* germ. *prospektiv*].

prospectívă, prospective f. analiză asupra viitorului constînd în studierea factorilor tehnici, științifici, economici, sociali etc. care determină evoluția lumii moderne; viitorologie, futurologie. [Din fr. *prospective*].

prospectivíst, ~și, prospectivistă, ~e m., f. specialist în prospectivă. [*Prospectivă* + *-ist*].

prospectór, ~i, prospectoáre m., f. specialist în prospecțiuni. [Din fr. *prospecteur*].

prospécție f. v. prospecțiune.

prospecțiúne, prospecțiuni f. **1.** cercetare geologică sistematică (pe teren și în laborator) avînd ca scop descoperirea unor zăcăminte minerale utile; prospectare: *reîntorcîndu-se dintr-o călătorie de prospecțiuni geologice, sunase degeaba la ușa apartamentului.* GHEȚIE; **2.** (de obicei în forma **prospecție**) cercetare economică privind cererea și oferta de mărfuri de pe o piață; prospectare; (și: **prospecție**). [Din fr. *prospection*].

prospér, ~i, prosperă, ~e a. **1.** care se dezvoltă în condiții favorabile; care se află într-o perioadă prielnică (de reușită, de succes, de bogăție); căruia îi merge bine; înfloritor: *soarta ne era prosperă.* ALEX.; **2.** care dovedește o stare bună, înfloritoare: *avea un aer prosper.* [Din fr. *prospère,* lat. *prosperus*].

prosperá, prospér și (astăzi rar) **prosperez** vb. (intr.) a se dezvolta în condiții favorabile; a se afla într-o perioadă prielnică (de reușită, de succes, de bogăție); a progresa: *copilăria e ca un arbore june ce prosperă liber în aer.* AL.; *vedem că vreo instituție ... nu prosperează.* CAR. [Din fr. *prospérer,* lat. *prosperare*].

prosperáre, prosperări f. acțiunea de a prospera și rezultatul ei: *prosperări miraculoase.* [V. *prospera*].

prosperitáte f. stare prosperă, înfloritoare a unei persoane, a unei colectivități, a unei întreprinderi etc.; bunăstare; belșug; (spec.) avînt economic, progres: *prosperitatea aceasta mă pune pe gînduri, mi se pare artificială.* GHEȚIE. [Din fr. *prospérité,* lat. *prosperitas, -atis*].

prospețéi, ~i, prospețeá, ~ele a. (rar) diminutiv al lui proaspăt: *de băcălii prospețele îmi sînt putinele pline.* NEGR. [*Proaspăt* + *-el*].

prospețíme f. calitatea de a fi sau de a părea proaspăt, fraged, nou, tînăr: *fără această prospețime și inocență poezia nu are nici un haz.* CF.; *femeia și-a păstrat prospețimea.* [*Proaspăt* + *-ime*].

prost, ~ști, proástă, ~e a. **1.** (înv.) neprihănit, nevinovat; sincer, cinstit; natural, firesc: *inimă proastă și direaptă.* VARL.; **2.** (înv.) comun, obișnuit, simplu; ordinar, banal; de rînd: *nu simțiți că-n proaste lucruri voi ve-deți numai minuni?* EM.; **soldat prost,** soldat negradat; **3.** de amploare, de intensitate etc. redusă: *bucuria mea n-a fost proastă.* CR.; **4.** (înv. și pop.; adesea subst.) de condiție (socială) umilă, de origine modestă; din popor, de rînd, de jos: *era mare îmbulzeală nu numai de norod prost, ci și de neamuri.* SAD.; **(a fi) neam prost,** (a fi) lipsit de educație, bădăran, mojic; **5.** vorbit de popor; dialectal: *noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă ... numaidecît la limba literară românească.* MAT.; **6.** lipsit de valoare; de calitate inferioară; necorespunzător, nesatisfăcător: *a tutun prost duhnea.* ST.; *fost-ai, leleo, cînd ai fost, ș-ai rămas un lucru prost.* POP.; **7.** sub nivelul normal, așteptat; care lasă de dorit: *Helena știa prea bine că stările ei proaste ... se datorau vîrstei.* GHEȚIE; **8.** care este modest, simplu, sărăcăcios (ca aspect); făcut din material inferior; prostac: *îmbrăcat ... în haine proaste țărănești.* ISP.; **9.** (înv.) care nu mai are putere de circulație: *500 de lei proști pe an.* C.; **10.** neștiutor de carte, neinstruit; incult; ignorant: *sînt o fată proastă, nu știu să vorbesc.* BOL.; (subst.) *crezi c-ai dezlegat ... secretul atîtor averi grămădite în mîinile proștilor?* VLAH.; **11.** (și m., f.) lipsit de inteligență, fără judecată; nerod, nătîng; credul, naiv: *inteligența afișată e orgoliul prostului.* PR.; *prost de dă în gropi;* **un prost și jumătate,** foarte prost; imbecil; **a-și găsi prostul,** a găsi omul ușor de înșelat: *dar nu și-a găsit prostul!* GAL.; **a face pe prostul,** a simula prostia, a se preface că nu înțelege; **12.** nepriceput, nepregătit, neîndemînatic într-o meserie, într-o profesie: *doctor prost*; **13.** care produce mîhnire, supărare, durere: *veștile erau proaste.* GHEȚIE; **14.** cu efecte nefavorabile; rău: *toți mîncau puțin de teamă să nu facă proastă impresie.* PETR.; **a pica prost,** a sosi într-un moment nepotrivit: *istețul samsar picase prost.* V. R.; **15.** plin de lipsuri, de privațiuni: *cum putuși ajunge-n așa proastă stare?* PANN; **16.** (pop.) defăimător, jignitor; vulgar, grosolan, trivial; lipsit de sens, fără conținut: *nici vru s-asculte la vorbe așa proaste.* ALEX.; **de prost gust,** nepotrivit, deplasat: *a făcut o farsă de prost gust.* VLAH.; **glumă proastă** (sau **de prost gust**), glumă fără haz, care supără, jignește: *a-nceput întîi să rîsă ca de o glumă proastă.* CAR.; **17.** care merită să fie dezaprobat; care trebuie îndreptat (căci se abate de la norme, uzanțe): *mă lungisem, după prostul meu obicei, pe iarbă.* ST.; **18.** caracterizat prin condiții meteorologice defaborabile; urît, rău, neprielnic: *unde te duci pe o vreme așa proastă?* // adv. **1.** (înv.; rar) drept, vertical: *trupul fără de sufiet nice poate ședea prost, nice a grăi adevăr.* COR.; **2.** (înv.) din belșug, abundent: *Dumnezeu cela ce dă tuturor prostu.* COD.VOR.; **3.** necorespunzător, rău: *ce prost ne sfătuiește!* ALEX.; *am trăit întotdeauna prost;* **a se simți prost,** a fi jenat, stînjenit; **4.** stricat, incorect: *nu cred că astăzi se vorbește mai prost.* D. // m., f. (rar) cerșetor. [Din sl. *prostŭ*].

prostác, ~ci, prostacă, ~ce a. (înv.) simplu, ordinar; prost: *purta haine mijlocii și prostace.* DOS. // m. (înv.) **1.** neprihănit, curat; **2.** om prost: *de la vreun prostac ... au aflat-o.* CANT. [Din pol., ucr. *prostak*].

prostaglandíne f. pl. grup de substanțe derivate din acizi grași esențiali, prezente în mai multe țesuturi din organism, care intervin în numeroase procese fiziologice și patologice (contracții uterine, inflamații, coagularea sîngelui etc.). [Din fr. *prostaglandine*].

proștán, ~i, prostană, ~e a. (înv. și reg.; adesea subst.) prostănac: *frumoasă, dar cam prostană.* NEGR. [*Prost* + *-an*].

prostátă, prostate f. **1.** glandă voluminoasă, de forma unei castane, cu secreție externă și internă, anexă a aparatului genital masculin, situată în jurul porțiunii inițiale a uretrei, înaintea ampulei rectale și sub vezica urinară: *în iarnă suferise o operație la prostată, în clinica din Cluj.* GHEȚIE; **2.** (impr.) prostatită: *bolnav de prostată.* [Din fr. *prostate*].

prostátec a. v. prostatic[1].

prostatectomíe, prostatectomii f. ablațiune totală sau parțială a prostatei. [Din fr. *prostatectomie*].

prostátic[1], ~ci, prostatică, ~ce a. **1.** (înv.) simplu; sincer; natural, firesc; prost: *să sărutară cu prostatecă sărutare.* DOS.; **2.** (înv.; rar) numeros: *fiii lui Israil crescuseră și se înmulțiră și prostateci să făcură.* BIBLIA; **3.** (înv. și reg.) prost, nerod, imbecil: (subst.) *oaspeții ... se veselesc ... despre vreun prostatic ce s-a prilegit la masă.* POP.; **4.** (înv.) care denotă, trădează prostie; prostesc: *prostatecele nări și le umflă orișicine în savante adunări cînd de tine se vorbește.* EM.; (și: **prostatec**). [*Prost* + *-atic*].

prostátic[2], ~ci, prostatică, ~ce a. care aparține prostatei, referitor la prostată, din regiunea prostatei: *porțiune prostatică.* // m. bolnav de prostatită. [Din fr. *prostatique*].

prostatítă, prostatite f. inflamație a prostatei, manifestată prin durere locală și micțiuni dificile. [Din fr. *prostatite*].

prostáție f. v. prostrație.

prostălán a. v. prostolan.

prostălău, prostălăi a. (adesea subst.) augmentativ al lui prost; prostănac, prostolan, prostovan: *fiul popei, un prostălău ce nu știa paște bobocii.* C.L.; *un moșneag prostălău.* CRON. [*Prost* + *-ălău*].

prostănác, ~ci, prostănacă, ~ce a. (adesea subst.) lipsit de inteligență, de judecată; fără pricepere; prost, nătîng, nebleznic, prostan, prostolan, prostovan: *se arăta prostănac.* ISP. [*Prostan* + *-ac*].

prostéală[1] f. (înv. și reg.) cerșetorie: *baba mergea mereu în prosteală.* ISP. [*Prosti*[2] + *-eală*].

prosteálă[2], prosteli f. faptul de a (se) prosti; amăgire, păcăleală; fandoseală: *ce-s prostelile astea?* [*Prosti*[1] + *-eală*].

prosternú, prosternez și (astăzi rar) **prostém** vb. (refl.) a se înclina (pînă la pămînt) sau a îngenunchea în fața cuiva în semn de venerație, de supunere etc.: *mie-n genunche el s-a prosternat, convins că de mine poate fi salvat.* CAR.; *am să mă prostern la pragul ușei tale.* I.NEGR. [Din fr. *prosterner,* lat. *prosternere*].

prosternáre, prosternări f. acțiunea de a se prosterna și rezultatul ei; prosternație: *el se ridică din prosternarea orientală.* OD. [V. *prosterna*].

prosternát, ~ți, prosternată, ~e a. care se prosternează: *ar fi voit ... să îngenuncheze înaintea ei, serios și fără umilință, ca și un popă prosternat.* CĂL. [V. *prosterna*].

prostemáţie, prosternaţii f. (înv.) prosternare. [Din fr. *prosternation*].

prostésc, ~şti, prosteáscă, ~eşti a. **1.** (înv.) comun, obişnuit; simplu; fără valoare, ordinar: *un taler rudăresc, cu două feţe, prostesc.* PANN; **2.** care denotă prostie; lipsit de raţiune, de logică; nerozesc, neghiob, nerod: *a nu munci înseamnează să ai o senzaţie prosteaască.* BAC.; *cearta dintre ei o puse ... în seama purtării sale prosteşti.* GHEŢIE; (adv.) *deveneam .. languros şi prostesc sentimental.* CĂRT. [*Prost* + *-esc*].

prostéşte adv. **1.** (înv.) cu simplitate, în mod simplu; obişnuit, natural: *un om oarecare ... petrecînd prosteşte viaţa, au tras la sine cu lucrul a bunătăţilor parte.* DOS.; **2.** ca un prost, în mod prostesc; stupid, nerozeşte, neghiobeşte: *ar fi stat ..., dacă n-am fi alungat-o prosteşte.* CR.; *m-am roşit prosteşte salutîndu-l.* EL.; **a rîde prosteşte,** a rîde fără motiv, atunci cînd nu e cazul: *cazacul rîdea prosteşte.* SAD. [*Prost* + *-eşte*].

prostí[1], prostesc vb. **1.** (refl.) a-şi pierde inteligenţa, puterea de judecată; a deveni prost; a se tîmpi, a se năuci; a se imbeciliza: *te-ai prostit rău de cînd nu ne-am mai văzut.* EM.; *spre bătrîneţe, s-a prostit, săracu.* SOR.; **2.** (refl.) a-şi pierde cumpătul, dreapta judecată; a se fistîci, a se zăpăci: [între femei] *se zăpăcea, se prostea.* GANE; **3.** (refl.; despre lucruri) a-şi pierde din valoare, din calităţi; a se degrada; **4.** (fam.; tr.) a induce pe cineva în eroare, a duce cu vorba; a înşela, a păcăli, a trişa, a duce: *e un şmecher ..., nu-ţi rezolvă niciodată nimic ..., te şi prosteşte şi te face să-l lauzi.* PR.; **5.** (refl.) a se purta neserios, afectat; a se strîmba, a se fandosi, a se izmeni: *stai şi mănîncă, nu te prosti.* PR. [De la *prost*].

prostí[2], prostesc vb. **1.** (înv.; tr.) a ierta, a scuti de o pedeapsă: *tu, părinte, mă prosteşte!* DOS.; **2.** (înv.; refl.) a renunţa la o slujbă; a demisiona; (spec.) a abdica; **3.** (pop.) a cerşi. [Din sl. *prostiti*].

prosticéi, ~i, prosticeá, (~ícă), ~ele a. prostuţ: *nu umblase la şcoală, din care pricină rămăsese mai prosticică.* BĂLC. [*Prost* + *-icel, -icea*].

prostíe, prostíi f. **1.** (înv.) curăţenie sufletească, puritate; sinceritate; naturaleţe: *să arate prostiia şi bună mintea orbului.* COR.; **2.** (înv.) modestie, simplitate: *prostie şi dreptate creştinească nu veri afia, ci măriie deşartă.* VARL.; **3.** neştiinţă, ignoranţă, nepricepere: *tu o să mori în prostie.* PANN; **4.** starea celui prost; nerozie; imbecilitate: *prostia din născare leac nu mai are.* NEGR.; **5.** (mai ales la pl.) faptă, vorbă prosteaască sau lipsită de seriozitate, de importanţă; nerozie, neghiobie, nesocotinţă: *mama spune că ne ţinem de prostii.* EM.; *vorbeşti prostii!;* **în prostie,** fără măsură, în neştire: *mănîncă în prostie;* **6.** boroboaţă, poznă, trăsnaie; obrăznicie: *copile, ce prostie ai mai făcut?;* **7.** (fam.; de obicei la pl.) manifestări senzuale, lascive; relaţii sexuale: *dragostea nu înseamnă numai prostiile, ci înseamnă să ai o iubită şi să te gîndeşti numai şi numai la ea.* CĂRT.; **a face prostii,** a întreţine relaţii sexuale: *i-am văzut cînd făceau prostii în pielea goală.* [*Prost* + *-ie*].

prostigmínă f. substanţă medicamentoasă de sinteză, cu acţiune parasimpatico-mimetică, folosită în tratamentul atoniei intestinale şi vezicale. [Din fr. *prostigmine*].

prostíl, prostíluri n. şi a. (edificiu antic) cu coloane numai la faţada principală. [Din fr. *prostyle*].

prostíme f. **1.** (înv.) curăţenie sufletească, sinceritate; supunere, smerenie: *cu prostimea inimii mele m-am nevoit.* BIBLIA; **2.** (înv.) simplitate, modestie: *craiul este ... ocrotit de strălucirea scaunului său, iar săracul nimicit de prostimea îmbrăcămintei.* MARC.; **3.** (înv.) prostie: *prostimea voroavii îl arată.* CANT.; **4.** (mulţime de) oameni de rînd; gloată, norod; sărăcime: *prostimea aşa e învăţată.* ALEX. [*Prost* + *-ime*].

prostíre[1], prostíri f. (reg.) cearşaf: *prostirile în patu-i.* NEGR. [Din ucr. *prostyra*].

prostíre[2] f. faptul de a (se) prosti: *nu mai gîndeam, senzaţie bizară de pierdere a identităţii ..., popular, prostire.* PR. [V. *prosti[1]*].

prostíre[3], prostíri f. (înv.) acţiunea de a se prosti[2]; demisie, abdicare. [V. *prosti[2]*].

prostít, ~ţi, prostítă, ~e a. **1.** care şi-a pierdut facultăţile intelectuale; îndobitocit: *dacă sînt bătrîni au suflete prostite.* ISP.; **2.** ajun sau adus într-o stare de uluire, de buimăceală; zăpăcit, dezorientat; uluit: *repetam prostit: esenţa frumosului.* EL.; *privea prostită potopul;* **3.** care exprimă, tratează prostie sau uluire, buimăceală: *Ghinea holbă nişte ochi prostiţi.* REBR.; **4.** indus în eroare; înşelat, amăgit: *şi-s supte din sudoarea prostitului popor.* EM. [V. *prosti[1]*].

prostituá, prostituez vb. **1.** (refl. şi tr. fact.) a practica sau a face pe cineva să practice prostituţia: *el nu-şi prostituează fiica, ci o foloseşte doar ca un mijloc de a-şi asigura un an sau doi de existenţă.* C.; **2.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) pîngări, a (se) înjosi în schimbul unor avantaje: *ţi-am încredinţat biserica mea mai pură decît o vergină, iar tu ai prostituat-o pentru bani.* FIL.; **3.** (fig.; tr.) a degrada, a dezonora ceva printr-o întrebuinţare nedemnă: *celor care „prostituau cuvintele" ..., el le întoarce partea tăioasă a cuvîntului.* D.; *nu-ţi prostitua condeiul!* [Din fr. ***prostituer,*** lat. ***prostituere***].

prostituáre, prostituări f. acţiunea de a (se) prostitua şi rezultatul ei: *prostituarea inteligenţelor este mai condamnabilă.* [V. ***prostitua***].

prostituátă, prostituate f. femeie care practică prostituţia; tîrfă, curvă, femeie publică: *motive de ordin sanitar şi eugenic ne împiedică să ne însoţim cu prostituatele.* CĂL.; *cînd fu abordat de o prostituată ... se refugie pe celălalt trotuar.* GHEŢIE. // a. care se prostituează: *femeie prostituată.* [Din fr. ***prostituée***].

prostitúţie f. **1.** faptul de a întreţine relaţii sexuale cu diferiţi bărbaţi, în scopul cîştigării mijloacelor de existenţă; faptă (infracţională) comisă de o femeie care procedează în acest mod: *reclamanta poate fi învinuită de prostituţie.* PR.; **casă de prostituţie,** bordel: *case de nobilă prostituţie miliardară, tripouri.* ARG.; **2.** ocupaţia prostituatei; viaţă dusă de o prostituată: *o smulsesem din ghearele prostituţiei.* BOL.; *acolo erau trimişi şi cei evadaţi ... şi femeile practicînd prostituţia fără condiţuţă.* ST.; **3.** (fig.) faptul de a face compromisuri de orice fel pentru bani sau alte interese; corupţie; înjosire, degradare: *cîrciumele sînt locale de îndobitocire şi de prostituţie sufletească.* EM.; (şi: (înv.) **prostituţiune**). [Din fr. ***prostitution,*** lat. ***prostitutio, -onis***].

prostituţiúne f. v. **prostituţie.**

prostolán, ~i, prostolană, ~e a. (pop.; adesea subst.) prostălău, prostănac: *degeaba mai căutai în el pe prostălanul motolog din care putea oricine să facă ce vrea.* SL.; (şi: **prostălan**). [*Prost* + *-olan*].

prostován, ~i, prostovană, ~e a. (pop. şi fam.; adesea subst.) prostănac: *măi prostovane, ce-ai făcut?* [*Prost* + *-ovan*].

prostovánésc, ~şti, prostovăneáscă, ~eşti a. caracteristic omului prostovan; prostesc, nerozesc: *infamia prostovănească merge ... şi mai departe.* CRON. [*Prostovan* + *-esc*].

prostovél, prostovoale n. unealtă de pescuit formată dintr-o plasă conică, prevăzută cu un inel metalic şi o frînghie circulară de care sînt atîrnate greutăţi de plumb care fac ca plasa să coboare pe fundul apei şi să se strîngă ca un sac, cînd este scoasă din apă cu peşte; năpastă, plasçă: *prostovolul se întrebuinţează în gîrlele adînci.* [Et. nec.].

prostrát, ~ţi, prostratá, ~e a. **1.** care este într-o stare de prostraţie; (p. ext.) lipsit de forţă morală, deprimat; **2.** (despre tulpinile plantelor) care se întinde pe pămînt. [Din lat. ***prostratus,*** fr. ***prostré***].

prostrăţie f. stare patologică manifestată printr-o indiferenţă totală faţă de ceea ce se petrece în jur, prin lipsă de reacţie la solicitările exterioare, cauzată de slăbirea extremă a forţelor fizice şi psihice; apatie: *nu-l trezeşte din starea asta de prostaţie.* PETR.; *după o fază de prostaţie, simţurile sînt cuprinse de ... agitaţie.* CĂL.; (şi: **prostaţie,** (înv.) **prostraţiune**). [Din lat. ***prostratio, -onis,*** fr. ***prostration***].

prostraţiúne f. v. **prostraţie.**

prostuléţ, ~i a. (rar; şi subst.) prostuţ: *ştiu că mă priveşti ... ca pe un prostuleţ.* AL. [*Prost* + *-uleţ*].

prostúţ, ~i, prostuţă, ~e a. (adesea subst.) diminutiv al lui prost; prosticel, prostuleţ: *cam prostuţ din fire.* AL.; *prostuţo, nu cumva eşti speriată?* PR. [*Prost* + *-uţ*].

próşcă f. v. **proaşcă.**

prot[1], proţi m. (înv.) cel ce dirijează lucrările într-o tipografie; directorul unei tipografii. [Din fr. ***prote***].

prot[2] m. (înv.) conducătorul comunităţii monahale de la muntele Athos. [Din sl. ***protŭ***].

protactíniu n. element chimic metalic radioactiv din grupa actinidelor, alb-cenuşiu, strălucitor, produs de dezintegrare a uraniului. [Din fr. ***protactinium,*** germ. ***Protaktinium***].

protagoníst, ~şti, protagonístă, ~e m., f. **1.** interpret (al rolului principal) într-o piesă de teatru, într-o operă muzicală, într-un film; (p. gener.) erou (principal) într-o operă literară: *un fel de spicher îi prezintă ca pe protagoniştii piesei.* CĂL.; *am încercat să culeg date despre posibilii protagonişti ai romanului.* GHEŢIE; **2.** reprezentant de frunte al unei mişcări, al unei teorii etc.; promotor, corifeu, fruntaş: *va apărea ... un mare animator, un generos protagonist al vremii sale.* GAL.; **3.** persoană care joacă rolul principal într-o acţiune, într-o afacere: *protagoniştii crimei.* [Din fr. ***protagoniste,*** germ. ***Protagonist***].

protál, protale n. corp vegetal în formă de lamă, rezultat din germinarea sporilor criptogamelor vasculare. [Din fr. ***prothalle***].

protamínă, protamine f. proteină bazică cu aminoacizi, prezentă în celulele seminale ale peştilor. [Din fr. ***protamine***].

protandríe, protandrii f. **1.** situaţie în care staminele unei flori ajung la maturitate înaintea gineceului, împiedicînd astfel autopolenizarea; **2.** situaţie întîlnită la unele nevertebrate coloniale cînd indivizii masculi ajung la maturitate sexuală înaintea celor femeli. [Din fr. ***protandrie***].

protanopíe, protanopii f. incapacitate a ochiului de a vedea culoarea roşie. [Din fr. ***protanopie,*** engl. ***protanopia***].

protargól n. preparat medicamentos compus din azotat de argint şi o soluţie alcalină de proteine, sub formă de pulbere fină, galbenă-brună, solubilă în apă, cu acţiune antiseptică, utilizat mai ales în oftalmologie. [Din fr. ***protargol,*** germ. ***Protargol***].

protáză, protaze f. **1.** prima parte a unei perioade condiţionale, care cuprinde propoziţiile secundare şi care îndreaptă atenţia cititorului asupra celor ce se enunţă în apodoză; **2.** (înv.) premisă; **3.** partea de început a unei drame antice sau poem clasic ori cavaleresc, care cuprinde expunerea subiectului; expoziţie. [Din lat. ***protasis,*** fr. ***protase***].

prótă, proţi m. (reg.) protopop: *că şi prota-i protopop.* POP. [Din sb. ***prota***].

proteáză, proteaze f. enzimă care intervine în hidroliza proteinelor pînă la aminoacizii din care acestea sînt alcătuite (ex.: pepsina, tripsina). [Din fr. ***protéase***].

protectór, ~i, protectoáre a. **1.** (adesea subst.) care protejează sau favorizează pe cineva sau ceva; proteguitor, protectrice: *ar fi închinat ţara protectorului său.* OD.; *au existat cazuri ... cînd s-au numit comisii părtinitoare, alcătuite din protectori şi chiar rubedenii de-ale cutărui sau cutărui candidat.* GHEŢIE; **2.** cu rolul, cu intenţia de a proteja; binevoitor, condescendent: *mă apucă pe după umeri cu un gest hotărît şi protector.* PR.; (adv.) *o mîngîiai protector.* EL.; **3.** care îşi exercită puterea asupra unui protectorat; protectrice: *putere protectoare.* // m. (artic.) (rar) titlu purtat de Cromwell şi de fiul său (1653-1658). // n. dispozitiv de protecţie a instalaţiilor de telecomunicaţie împotriva supratensiunilor şi supracurenţilor, cu ajutorul fuzibililor şi al blocurilor de descărcare; **protector de filet,** mufă scurtă filetată sau cep filetat, care se înşurubează pe piese filetate pentru a le proteja. [Din lat. ***protector, -oris,*** fr. ***protecteur***].

protectorát, protectorate n. **1.** formă de dependenţă a unui stat faţă de altul, instituită printr-un tratat, în care statul protector conduce politica externă a statului protejat, acesta păstrîndu-şi, integral sau parţial, autonomia internă; conducere exercitată de statul protector; protecţie: *protectoratul Rusiei asupra Principatelor (1822-1848);* **2.** stat caracterizat printr-o astfel de formă de dependenţă; **3.** (rar) demnitate de protector şi timpul cît se exercită aceasta: *protectoratul lui Cromwell.* [Din fr. ***protectorat,*** germ. ***Protektorat***].

protectríce, protectrice a. (înv.) **1.** (şi f.) (persoană) protectoare; **2.** protector: *politica puterii suzerană şi protectrice.* EM. [Din fr. ***protectrice,*** it. ***protettrice***].

protécţie, protecţii f. **1.** faptul de a proteja; protejare, proteguire: *exercitarea protecţiei nu trebuie să creeze dependenţă, să diminueze ... libertatea celui protejat.* PLEŞU; **2.** sprijin, ajutor, ocrotire, susţinere acordată cuiva sau cerută de cineva: *mă luă ... sub protecţia sa.* AL.; *tare bine mi-ar prinde un pic de protecţie din partea lui.* GHEŢIE; **3.** ansamblu de măsuri care protejează pe cineva sau ceva; persoană, instituţie etc. care protejează; dispozitiv, sistem tehnic etc. care serveşte la protejare: *o misionară a societăţii de protecţie a animalelor împarte echipajului broşuri de propagandă.* CĂL.; **protecţia muncii,** ansamblu de măsuri pentru ocrotirea vieţii şi sănătăţii persoanelor angajate în anumite activităţi (periculoase), pentru asigurarea desfăşurării muncii în condiţii optime; **protecţie socială,** complex de măsuri aplicate pentru a sprijini grupele de populaţie aflate în dificultate; **protecţie civilă,** parte componentă a sistemului naţional de apărare, avînd ca obiectiv prevenirea şi atenuarea efectelor dezastrelor naturale sau provocate de om; **de protecţie,** care protejează, ocroteşte; care suprimă efectele dăunătoare asupra persoanelor, materialelor, instalaţiilor etc.; protector: *era bucuros să cunoască măsurile de protecţie pe care le prepară noul guvern.* REBR.; **4.** sprijin (nemeritat) acordat cuiva de o persoană influentă pentru obţinerea unui avantaj; favoare; (p. ext.) persoană care acordă asemenea sprijin: *unii înaintează prin protecţie.* MAIOR.; *nu ştia nimic şi nici măcar nu citea ..., bizuindu-se doar pe protecţia tăticului.* REBR.; **5.** sprijin (politic, militar) acordat sau cerut de un stat; (p. ext.) protectorat: *se adresară la republica Veneţiei cerînd protecţia şi suzeranitatea ei ca să se mîntuie de turci.* BĂLC.; **6.** (înv.) sistem protecţionist; (şi: (înv.) **protecţiune**). [Din lat. ***protectio, -onis,*** fr. ***protection***].

protecţionísm n. sistem şi politică economică de protejare a activităţii economice indigene, prin măsuri de îngrădire a concurenţei străine pe piaţa internă şi de mărire a puterii producătorilor autohtoni (printr-un regim vamal cu tarife ridicate la mărfurile de import, prin restricţii valutare etc.): *ţine pentru protecţionism un discurs.* CAR. [Din fr. ***protectionnisme,*** germ. ***Protektionismus***].

protecţioníst, ~şti, protecţionístă, ~e a. care aparţine protecţionismului, referitor la protecţionism, care susţine, care aplică protecţionismul: *ţările despotice, unde s-a practicat ... sistemul protecţionist ... au fost şi sînt cele mai sărace.* GHICA; *producţiunea naţională nu se poate nici menţine, nici naşte chiar, fără măsuri protecţioniste.* EM. // m., f. adept al protecţionismului. [Din fr. ***protectionniste***].

protecţiúne f. v. **protecţie.**

protége vb. v. **proteja.**

protégere f. v. **protejare.**

protegiát a. v. **protejat.**

protegiuí vb. v. **protegui.**

protegiuíre f. v. **proteguire.**

proteguí, proteguiesc vb. (înv.; tr.) a proteja: *să-mi proteguieşti artele.* GANE; (şi: **protegiui**). [***Protege*** + ***-ui***].

proteguíre, proteguiri f. (înv.) acţiunea de a protegui şi rezultatul ei; protejare, protecţie: *pe calea protegiuirei personale şi fără licitaţie a răpit pe la anul 1862 publicitatea oficială.* EM.; (şi: (rar) **protegiuire**). [V. ***protegui***].

proteguít, ~ţi, proteguită, ~e m., f. (înv.) persoană protejată, ocrotită de cineva: *proteguitul său ... a ieşit un rău.* I.NEGR. [V. ***protegui***].

proteguitór, ~i, proteguitoáre a. şi m., f. (înv.) protector; ocrotitor, apărător. [***Protegui*** + ***-tor***].

protéic[1], ~ci, proteică, ~ce a. care ţine de proteine sau de protide, referitor la proteine sau la protide, care conţine proteine sau protide; proteinic: *substanţe proteice.* [Din fr. ***protéique***].

protéic[2], ~ci, proteică, ~ce a. (livr.) **1.** care aparţine (mitului) lui Proteu, referitor la (mitul lui) Proteu: *este o personalitate complexă, neliniştită, proteică;* **2.** (p. ext.) care îşi schimbă mereu înfăţişarea, forma; care se prezintă sub diverse forme, aspecte; nestatornic: *se luptă fără odihnă împotriva balaurului secular şi proteic al succesului ... altora.* LOV. [De la ***Proteu*** n. pr.; cf. fr. ***protéen***].

proteídă, proteide f. substanţă chimică naturală rezultată din combinaţia unor proteine cu substanţe de altă natură (ex.: nucleoproteidă, fosfoproteidă etc.). [Din fr. ***protéide,*** germ. ***Proteid(e)***].

proteifórm, ~i, proteiformă, ~e a. (livr.) care poate lua diferite forme, care se prezintă sub diverse aspecte: *este un creator proteiform.* [Din fr. ***protéiforme***].

proteínă, proteine f. substanţă organică complexă alcătuită din carbon, hidrogen, oxigen, azot, sulf etc., prezentă în protoplasma celulelor animale şi vegetale, îndeplinind în organism funcţii fundamentale. [Din fr. ***protéine***].

proteinemíe f. prezenţă a proteinelor în sînge; cantitate de proteine prezentă în sînge. [Din fr. ***protéinémie***].

proteínic, ~ci, proteínică, ~ce a. proteic[1]: *substanţă proteinică.* [***Proteină*** + ***-ic***].

proteinográmă, proteinograme f. examen de laborator care determină prezenţa, concentraţia proteinelor din sînge, din lichidul cefalorahidian etc.; (concr.) buletin cu rezultatul unui astfel de examen. [Din fr. ***protéinogramme***].

proteinoterapíe f. tratament constînd în injectarea în organism a unor proteine, în scopul întăririi acestuia împotriva infecţiilor. [Din fr. ***protéinothérapie***].

proteinuríe, proteinurli f. (med.) albuminurie. [Din fr. ***protéinurie***].

proteísm n. (livr.) comportare de proteu; (p. ext.) tendinţă, capacitate de a lua înfăţişări, forme diferite. [Din fr. ***proteisme***].

protejá, protejez vb. **1.** (tr.) a lua sub protecţie pe cineva sau ceva; a sprijini pe cineva într-o acţiune, a da ajutor cuiva; a dovedi bunăvoinţă, condescendenţă faţă de cineva; a ocroti, a ajuta, a susţine, a proteguí: *el a căutat pe de o parte să protează populaţia creştină.* EM.; *statul de drept protejează demnitatea omului.* A.; *a protejat artele şi ştiinţele;* **2.** (tr.) a favoriza, a părtini: *se vede că te protejează Eugenia.* REBR.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) apăra de acţiuni dăunătoare, de un pericol; a (se) feri, a (se) păzi: *dacă nici dv., poliţia, nu ne protejaţi contra bandiţilor, atunci, ... ce mai rămîne?* CAR.; *urcă ... scările de piatră, protejate de o largă marchiză.* GHEŢIE; **4.** (spec.; tr.) a apăra dispozitive, materiale, instalaţii tehnice etc. de acţiuni, de fenomene dăunătoare; (şi: (înv.) **protege**). [Din fr. ***protéger,*** lat. ***protegere,*** germ. ***protegieren,*** it. ***proteggere***].

protejáre, protejări f. **1.** acţiunea de a proteja şi rezultatul ei; protecţie, proteguire; **2.** ajutare, sprijinire, susţinere; ocrotire, apărare: *am fost pentru încurajarea, pentru protegerea industriei naţionale.* EM.; **3.** favorizare, părtinire: *protejarea mediocrităţilor ne-a adus la dezastru;* (şi: (înv.) **protegere**). [V. ***proteja***].

proteját, ~ţi, protejată, ~e a. **1.** (adesea subst.) care se bucură de protecţia, de sprijinul cuiva; favorizat, părtinit, proteguit; simpatizat: *n-a rămas locuşor în buget care să nu fi fost întrebuinţat pentru căpătuiala protegiatului cutărui sau cutărui.* EM.; *protejaţi ca şi protectori, toţi vom fierbe într-o oală.* ALEX.; **2.** (despre sisteme tehnice, instalaţii etc.) prevăzut cu un sistem, cu un mijloc de protecţie; (şi: (înv.) **protegiat**). [V. ***proteja***].

proteolític, ~ci, proteolitică, ~ce a. (med.) care aparţine proteolizei, referitor la proteoliză. [Din fr. ***protéolytique***].

proteolíză, proteolize f. descompunere a proteinelor sub acţiunea enzimelor, în fracţiuni (peptide şi aminoacizi), de obicei în procesul de digestie. [Din fr. ***protéolyse***].

proterandríe f. dezvoltare a organelor reproducătoare masculine înaintea celor femele la organismele hermafrodite. [Din fr. ***protérandrie***].

proteroginíe f. (bot.; zool.; rar) protoginie. [Din fr. ***protérogynie***].

proterozóic, ~ci, proterozoică, ~ce a. şi n. (geol.) algonchian. [Din fr. ***protérozoïque***].

protést, proteste şi (înv.) **protesturi** n. **1.** faptul de a protesta; manifestare a opoziţiei hotărîte, energice împotriva unei acţiuni, a unei măsuri etc. considerată nedreaptă, abuzivă, dăunătoare; protestare, protestaţie: *se gîndise să-şi înainteze demisia, ca un gest de protest.* GHEŢIE; **2.** (şi **notă de protest**) act al unui guvern prin care îşi manifestă dezacordul faţă de acţiunile, măsurile luate de guvernul altui stat, pe care le consideră contrare prevederilor unui tratat sau normelor de drept internaţional: *pentru a întîmpina un protest eventual al Porţii, armata română va fi chemată sub arme.* EM.; **3.** (şi **protest de neplată**) act public prin care se constată neplata la scadenţă a sumelor înscrise în poliţe[2]: *uită-te, iar protesturi, hîrtii la tribunal.* NEGR. [Din lat. ***protestum,*** it. ***protesto***].

protestá, protestez vb. **1.** (intr.) a-şi manifesta opoziţia, dezaprobarea faţă de un fapt, de o măsură etc. considerată nejustă, abuzivă etc.; a face un protest: *în faţa lumei voi protesta.* AL.; **2.** (înv.; tr.) a contesta; a dezaproba, a condamna: *să protesteze pă artiştii cei răi.* FIL.; **3.** (jur.; tr.) a stabili pe cale judiciară că o poliţă, un cec etc. nu a fost achitat la scadenţă, pentru a se lua măsurile de rigoare: *ştia prea bine că, aflaţi cu două săptămîni înainte de a li se protesta în lanţ poliţele, cei doi Weiss vor ceda.* GHEŢIE; **4.** (rar; tr.) a declara, a asigura (în mod

public): *a protestat despre inocenţa sa.* [Din lat. ***protestari,*** it. ***protestare,*** fr. ***protester***].

protestánt, ~ţi, protestantă, ~e a. care aparţine protestantismului, referitor la protestantism, care susţine protestantismul: *auzeam la răstimpuri ceasul de la biserica protestantă.* EL.; *preot protestant.* // m., f. adept al protestantismului: *la protestanţi amvonul răspunde unei necesităţi pedagogice.* BL.; *protestanţii neagă autoritatea papei şi recunosc ca unică normă de credinţă Biblia şi conştiinţa lor.* [Din germ. ***Protestant, protestantisch,*** fr. ***protestant***].

protestantísm n. **1.** nume generic pentru confesiunile religioase creştine (anglicană, calvină, luterană, reformată, unitariană, pietistă, puritană etc.) care s-au desprins de catolicism în sec. al XVI-lea prin mişcarea Reformei (în Germania prin Luther (1520), în Franţa şi Elveţia prin Calvin (1530) şi în Anglia prin Henric VIII (1552)), fiind astăzi răspîndite în Anglia, Germania, Olanda, Danemarca, Elveţia, Suedia şi S.U.A.; doctrina acestora: *protestantismul evanghelic nu reprezintă altceva decît o viaţă creştină care, sub o irezistibilă presiune telurică, acceptă ... categoriile „libertăţii".* BL.; *protestantismul şi sectarismul cred că pot dizolva credinţa în înţelegere.* STĂNIL.; **2.** totalitatea naţiunilor protestante; totalitatea protestanţilor: *protestantismul s-a manifestat întotdeauna mai solidar.* [Din germ. ***Protestantismus,*** fr. ***protestantisme***].

protestáre, protestări f. 1. acţiunea de a protesta şi rezultatul ei; protest: *furtuna de strigăte şi protestări continuă.* PR.; **2.** (jur.) stabilire pe cale judiciară a neachitării unei polite la scadenţă: *greul abia de acum începea: protestarea poliţelor, somaţiile de plată, instituirea titlului executoriu.* GHEŢIE; **3.** (rar) declaraţie, asigurare (publică): *protestare de devotament.* [V. ***protesta***].

protestatár, ~i, protestatară, ~e a. **1.** care conţine sau indică un protest: *gest protestatar;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care protestează de obicei împotriva ordinii politice, sociale etc.; (persoană) care aderă la o acţiune de protest: *în exilatul de la Berlin el a văzut un protestatar şi un negator.* CĂL.; *greviştii se transformă în protestatari.* D.; *scriitor protestatar.* [Din fr. ***protestataire***].

protestáţie, protestaţii f. (înv.) **1.** protest; (concr.) act prin care se exprimă un protest: *să facă zilnic protestaţiuni.* EM.; *protestaţii intenţionat stîngace.* CAR.; **2.** declaraţie, asigurare: *protestaţii de credinţă.* BĂLC.; (şi: **protestaţiune**). [Din lat. ***protestatio, -onis,*** fr. ***protestation***].

protestaţiúne f. v. protestaţie.

protétic, ~ci, protetică, ~ce a. **1.** (med.) care aparţine protezei, referitor la proteză; care reprezintă o proteză; care serveşte ca proteză; **2.** (despre sunete) care se adaugă la începutul unui cuvînt, fără a-i schimba înţelesul; apărut prin proteză. [Din fr. ***prothétique***].

protéu, protei m. **1.** (livr.) persoană cu un caracter nestatornic, care îşi schimbă mereu (după împrejurări) ideile, părerile, atitudinile; **2.** (şi în forma **proteus**) batracian cu corpul lung, subţire, de culoare roz, cu ochii atrofiaţi, ascunşi sub piele, care trăieşte în unele peşteri (*Proteus anguinus*); **3.** (în forma **proteus**) gen de bacili gram-negativi cu mobilitate mare datorită prezenţei unor cili vibratili, larg răspîndiţi în natură, agenţi cauzali ai unor infecţii urinare rebele la tratament (*Proteus*); (şi: **proteus**). [Din fr. ***protée,*** lat. ***proteus***].

protéus m. v. proteu.

proteză, protezez vb. (tr.) a înlocui chirurgical un membru sau un organ al corpului cu o proteză. [De la ***proteză***].

protezáre, protezări f. acţiunea de a proteza. [V. ***proteza***].

protéză, proteze f. **1.** aparat sau piesă medicală care înlocuieşte morfologic sau funcţional un membru (amputat), un organ etc. sau pe care se fixează dantura falsă; (spec.) dantură falsă: *a fost o privelişte de groază atunci cînd, într-o seară, şi-a scos protezele din gură.* GHEŢIE; **2.** operaţie chirurgicală prin care se înlocuieşte un organ, un membru al corpului etc. printr-un asemenea aparat sau piesă medicală; **3.** fenomen fonetic constînd în adăugare accidentală a unei vocale la începutul unui cuvînt, care începe cu o consoană, fără ca înţelesul cuvîntului să se schimbe (ex.: alămîie, amiros). [Din fr. ***prothèse***].

protídă, protide f. denumire generică pentru orice substanţă organică azotată (în special pentru proteine, aminoacizi, polipeptide). [Din fr. ***protide***].

protídic, ~ci, protidică, ~ce a. care conţine protide, format din protide, de protide. [Din fr. ***protidique***].

protíe f. (înv.) întîietate, prioritate în raport cu alţii; (jur.) drept de prioritate al primului născut, al soţiei faţă de moştenitorii soţului, la răscumpărarea zestrei, al răzeşului faţă de alte categorii de ţărani la cumpărarea pămîntului etc. [Din gr. mod. ***proteid***].

protímie[1] f. (înv.) întîietate, prioritate; preferinţă. [Cf. ***protimis***].

protímie[2] f. (înv.) zel, silinţă, rivnă; bună-voinţă. [Din gr. mod. ***prothimía***].

protímis n. v. protimisis.

protimisí, protimisesc vb. (înv.; tr.) a acorda întîietate, prioritate; a prefera; a privilegia. [Din gr. mod. ***protímiso*** (aor. lui ***protimó***)].

protímisis, protimisisuri f. (înv.) preferinţă, predilecţie; drept de prioritate: *acei ce au protimisis ca să plătească datoria* (a. 1785). URIC.; (şi: **protimis**). [Din gr. mod. ***protímisis***].

protipendă f. v. protipendadă.

protipendăd a. v. protipendat.

protipendádă f. boierimea ţării (stratificată în cinci clase) din care se recrutau marii funcţionari ai statului; (spec.) marii boieri (din prima clasă), singurii care aveau dreptul de a purta barbă şi care puteau ocupa cele mai înalte demnităţi în Divanul domnesc; (p. ext.) elită socială: *să caute a lua o slujbă de boier din protipenda ..., să ia un minister.* AL.; *m-am prezentat cîtorva directori din protipendada administrativă.* GAL.; (şi: (înv.) **protipenda**). [Din gr. mod. ***próti pentádha*** „prima cincime"].

protipendát, ~ţi, protipendată, ~e m., f. (înv.) protipendist: (adj.) *credeam eu vreodată, protipendad boier, că o să vie timpul să fii şi tu vistier?* BOL.; (şi: **protipendad**). [***Protipenda*** + ***-at***].

protipendíst, ~şti, protipendistă, ~e m., f. (înv.) boier care făcea parte din protipendadă; protipendat: *noi, boierii cei mari, ... protipendiştii, sîntem lăsaţi la o parte.* AL. [***Protipenda*** + ***-ist***].

protirón, protironuri n. vestibul al unei case în Grecia antică. [Din gr. ***prothyron***].

protíst, protiste n. organism unicelular, animal sau vegetal. [Din fr. ***protiste***].

protistologíe f. (disciplină care se ocupă cu) studiul protistelor. [Din fr. ***protistologie***].

prótiu n. hidrogen uşor. [Din fr., engl. ***protium***].

protívă f. v. potrivă.

protívnic a. v. potrivnic[1].

protivnície f. v. potrivnicie.

proto- element de compunere cu sensurile: a) „primul", „cel dintîi"; b) „preistoric"; c) „foarte vechi, anterior"; d) „primitiv", „simplu", „iniţial". [Din gr. ***proto-,*** fr. ***proto-***].

protoamíbă, protoamíbe f. amibă primitivă, alcătuită dintr-o globulă simplă de albumină, fără nucleu. [***Proto-*** + ***amibă***].

protobiologíe f. ramură a biologiei care studiază formele de viaţă mai mici decît bacteriile. [Din fr. ***protobiologie***].

protobitúmen n. substanţă bitumoasă presupusă ca intermediară între materia organică şi bitumenele petrolifere. [Din germ. ***Protobitumen***].

protoblást, protoblaste n. celulă lipsită de membrană. [Din fr. ***protoblaste***].

protobromúră, protobromuri f. combinaţia cea mai săracă în brom pe care o substanţă chimică simplă o poate forma cu acesta. [Din fr. ***protobromure***].

protocarbonát, ~ţi, protocarbonată, ~e a. care este combinat cu cea mai mică proporţie de carbon: *hidrogen protocarbonat.* [Din fr. ***protocarbonat***].

protocarburát, ~ţi, protocarburată, ~e a. care formează o protocarbură, care este în stare de protocarbură. [Din fr. ***protocarburat***].

protocarbúră, protocarburi f. combinaţia cea mai săracă în carbon pe care o substanţă chimică simplă o poate forma cu carbonul. [Din fr. ***protocarbure***].

protoclorurát, ~ţi, protoclorurată, ~e a. care formează o protoclorură, care este în stare de protoclorură. [Din fr. ***protochloruré***].

protoclorúră, protocloruri f. combinaţie săracă în clor pe care o substanţă chimică simplă o poate forma cu acesta. [Din fr. ***protochlorure***].

protocól, protocoale n. **1.** (înv. şi reg.) formular oficial folosit pentru acte publice, corespondenţe etc.; (p. ext.) registru, catastif; **2.** act, document în care sînt consemnate problemele dezbătute la un congres, la o conferinţă, la o convorbire diplomatică etc.; proces-verbal: *protocolul şedinţei poartă concluziunile acestei dezbateri.* OD.; **3.** totalitatea normelor şi practicilor folosite la festivităţi oficiale, cu prilejul săvîrşirii unor acte cu caracter solemn, în special în raporturile diplomatice; ceremonial; acord internaţional; document în care se consemnează un asemenea acord; serviciu însărcinat cu organizarea oficială a unor asemenea festivităţi: *semnează un protocol.* MAIOR.; *o recepţie cu protocol înalt nu e o petrecere ca acasă.* PR.; **4.** (p. gener.) ansamblul regulilor care trebuie respectate în societate, în anumite situaţii: *mama ţine la protocol.* [Din lat. ***protocolum,*** germ. ***Protokoll,*** fr. ***protocol***].

protocolár, ~i, protocolară, ~e a. **1.** care aparţine protocolului; potrivit regulilor protocolului, impus de protocol: *ca să fie mai practic, schimbă formula protocolară.* PETR.; *vizită protocolară;* **2.** ceremonios: *îi primi foarte prietenoasă şi deloc protocolară.* GHEŢIE. [Din fr. ***protocolaire,*** germ. ***protokollarisch***].

protocolí, protocolesc vb. (înv.; tr.) **1.** a autentifica, a legaliza un act, un document: *acest hrisov ... este protocolit de Ianachi Razu* (a. 1784). URIC.; **2.** a înregistra în protocol; a încheia, a redacta un proces verbal; **3.** a colaţiona, a confrunta documente. [Din lat. ***protocollare,*** germ. ***protokollieren***].

protocordát, protocordate n. (la pl.) încrengătură de animale marine care prezintă protocord şi fante branhiale persistente pe tot timpul vieţii individului (*Protocordata*); (şi la sg.) animal din această încrengătură. [Din fr. *protochordés*].

protocroníe f. protocronism. [De la ***protocronism*** (după *sincronie*)].

protocronísm n. curent preocupat să pună în valoare prioritatea şi precursorii în afirmarea unei

P Q

idei, teme etc. din istoria culturii (universale); protocronie: *Edgar Papu a iniţiat protocronismul românesc.* [*Proto-* + *(sin)cronism*].

protocroníst, ~şti, protocronístă, ~e a. care aparţine protocronismului, referitor la protocronism: *direcţie protocronistă.* // m., f. adept al protocronismului. [*Protocron(ism)* + *-ist*].

protodiácon, protodiaconi m. (înv.) arhidiacon. [Din gr. mod. *protodhiákonos*].

protodóric, ~ci, protodorică, ~ce a. care aparţine doricului primar. // n. denumire dată fazei de elaborare a ordinului doric, din sec. al VII-lea – al VI-lea î.d.Hr. [Din fr. *protodorique*].

protofít, protofite n. organism vegetal unicelular primitiv din care a evoluat regnul vegetal. [Din fr. *protophyte*].

protogénă, protogene f. gena sau alela dominantă. [*Proto-* + *gena*].

protogín, ~i, protoginǎ, ~e a. (despre flori hermafrodite) al cărei pistil se dezvoltă înaintea staminelor. // f. rocă granitică caracterizată printr-o textură şistoasă. [Din fr. *protogyne*].

protoginíe f. **1.** (la flori hermafrodite) dezvoltare a pistilului înaintea staminelor; proteroginie; **2.** (zool.) organism hermafrodit care produce iniţial ovule, apoi spermatozoizi; proteroginie. [Din fr. *protogynie*].

protoiereu, protoiereí m. protopop. [Din gr. mod. *protoierefs*].

protoiérie, protoierii f. protopopie. [*Protoiereu* + *-ie*].

protoiodúră, protoioduri f. combinaţia cea mai săracă în iod pe care o substanţă chimică simplă o poate forma cu iodul. [Din fr. *protoiodure*].

protoistóric, ~ci, protoistorică, ~ce a. care aparţine protoistoriei, referitor la protoistorie: *populaţie protoistorică.* [Din fr. *protohistorique*].

protoistórie f. denumire dată epocii din istoria omenirii cuprinsă între preistorie şi istorie, corespunzînd epocii fierului; (spec.; în spaţiul carpato-dunărean) epoca geto-dacică: *această tendinţă, cu obîrşii pierdute în protoistorie, devine ... tot mai dominantă.* BL. [Din fr. *protohistoire* (după *istorie*)].

protómă, protome f. figurină în formă de bust de animal sau de om, formînd, în antichitate, un ornament la un obiect de metal sau de ceramică. [Din fr. *protomé,* engl. *protoma*].

protón, protoni m. particulă elementară, cu sarcină electrică pozitivă şi cu masa de 1836 de ori mai mare decît a electronului, care constituie nucleul atomului de hidrogen şi, alături de neutron, intră în alcătuirea nucleelor atomice ale tuturor elementelor chimice. [Din fr. *proton*].

protonefridíe, protonefridii f. aparat excretor caracteristic viermilor laţi, format din multe tuburi mici legate de un canal median, care se deschide printr-un por excretor la capătul posterior al corpului. [*Proto-* + *nefridie*].

protonémă, protoneme f. formaţie vegetală reprezentînd stadiul iniţial de dezvoltare a gametofitului la muşchi[2] şi la ferigi. [Din fr. *protonéma*].

protónic[1], ~ci, protonică, ~ce a. (fiz.) care aparţine protonilor, referitor la protoni, care conţine protoni. [Din fr. *protonique*].

protónic[2], ~ci, protonică, ~ce a. care se găseşte înaintea silabei accentuate: *sunet protonic; silabă protonică.* [Din fr. *protonique*].

protonotár, protonotari m. (înv.) prelat la curtea papală, însărcinat cu înregistrarea şi cu expedierea actelor pontificale. [Din lat. *protonotarius,* fr. *protonotaire*].

protonotariát, protonotariate n. funcţia sau demnitatea de protonotar. [Din it. *protonotariato*].

protopatriárh, protopatriarhi m. (rar) patriarh din timpuri străvechi: *protopatriarhul biblic Avraam ..., pus la încercare, a fost în stare să purceadă la jertfirea fiului său Isac.* BL. [*Proto-* + *patriarh*].

protoplasmátic, ~ci, protoplasmatică, ~ce a. care aparţine protoplasmei, referitor la protoplasmă, alcătuit din protoplasmă; protoplasmic; protoplastic: *membrană protoplasmatică;* (fig.) *această imensă sumă de aluat protoplasmatic are ... rolul de a încurca şi întuneca înţelesul legilor.* EM. [Din germ. *protoplasmatisch*].

protoplásmă, protoplasme f. substanţă albuminoidă complexă, cu aspectul unei mase vîscoase, incolore, semifluide, din care sînt alcătuite organismele vii şi care reprezintă substratul material caracteristic al vieţii: *celule în a căror protoplasmă se desfăşura acelaşi miliard de manevre chimice pe secundă.* CĂRT. [Din fr. *protoplasma*].

protoplásmic, ~ci, protoplasmică, ~ce a. (biol.; rar) protoplasmatic: *excitări protoplasmice ... într-un nerv animal.* BL. [Din fr. *protoplasmique*].

protoplást, protoplaste n. protoplasma vie a celulei, alcătuită din nucleu şi citoplasmă, fără plasmalemă, în cultura de celule şi ţesuturi pentru studierea metabolismului celular şi reproducerii. [Din fr. *protoplaste*].

protoplástic, ~ci, protoplastică, ~ce a. (biol.) protoplasmatic. [*Protoplast* + *-ic*].

protopóp, protopopi m. preot ortodox care conduce o protopopie, avînd funcţia de inspector al bisericilor şi al preoţilor din protopopia respectivă; protoiereu; proto-prezbiter: *protopopul ... ceru cu hotărîre ca dezbaterile să se desfăşoare în limba statului, româna.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi reg.) **potropop**). [Din sl. *protopopŭ*].

protopopeásă, protopopese f. soţie de protopop; protopopoaie, protoprezbiteră: *fetele şi protopopeasa îl rugau mereu să cînte.* SL. [*Protopop* + *-easă*].

protopopésc, ~şti, protopopeáscă, ~eşti a. care aparţine protopopului, referitor la protopop, de protopop. [*Protopop* + *-esc*].

protopopiát, protopopiate n. (rar) protopopie: *voi izbuti să scap de treburile protopopiatului.* GHEŢIE. [*Protopop* + *-iat*].

protopopíe, protopopii f. **1.** demnitatea sau funcţia de protopop; timpul cît un preot funcţionează ca protopop; protoierie, protopopiat: *avea casă şi avere frumoasă, pe care de dragul protopopiei n-ar fi părăsit-o.* SL.; **2.** unitate administrativă bisericească ortodoxă formată din mai multe parohii, aflată sub jurisdicţia unui protopop; protoierie, protopopiat; **3.** reşedinţa unui protopop sau a unei protopopii; protoierie, protopopiat. [*Protopop* + *-ie*].

protopopoáie, protopopoaie f. (fam.) protopopeasă: *Mărioara protopopoaia.* HOGAŞ. [*Protopop* + *-oaie*].

protoprezbíter, protoprezbiteri m. (înv.) protopop. [Din gr. mod. *protopresvíteros*].

protoprezbitéră, protoprezbitere f. (înv.) protopopeasă. [*Protoprezbiter* + *-ă*].

protopsált, protopsalţi m. prim cîntăreţ la o biserică: *se vedea, cuvios întru Domnul ..., protopsalt la schitul lui Darvari.* M.CAR. [Din gr. mod. *protopsáltis*].

protoráce n. primul segment al toracelui la insecte, care poartă prima pereche de picioare; (şi: protorax). [Din fr. *prothorax;* cf. *torace*].

protoráx n. v. protorace.

protoromână f. (lingv.) nume dat românei primitive (sau comune); străromână. [*Proto-* + *română*].

protós m. (fam.; la jocul de cărţi) cel care are dreptul să deschidă jocul. [Din gr. mod. *prótos*].

protosínghel, protosinghelii m. grad monahal ortodox superior singhelului şi inferior arhimandritului; monah care poartă acest grad: *şade singuratic ... cu fratele său, protosinghelul Neofit.* NEGR. [Din gr. mod. *protosínghellos*].

protosól, protosoluri n. sol[1] aflat într-un stadiu incipient de dezvoltare. [*Proto-* + *sol[1]*].

protospătár, protospătari m. comandant general al oştii, în special al călărimii, în rînduirea feudală. [Din gr. mod. *protospátharios*].

protosteá, protostele f. stea în faza de formare. [*Proto-* + *stea*].

protosulfúră, protosulfuri f. combinaţia cea mai săracă în sulf pe care o substanţă chimică simplă o poate forma cu sulful. [Din fr. *protosulfure*].

prototíp, prototipuri n. şi (rar) **prototipi** m. **1.** lucru, fiinţă, problemă reprezentativă pentru o clasă, pentru o categorie; model ilustrativ; tip: *moartea e inutilă, căci viaţa e veşnică şi prototipii se întrupează la infinit.* CĂL.; *prototipul omului de afaceri;* **2.** model desăvîrşit, etalon: *femeia-i prototipul îngerilor din senin.* EM.; **3.** exemplar originar, formă originară (care stă la baza altora): *francezii, în cari prototipul celtic e cel mai pronunţat.* HASD.; **4.** produs unicat sau primul exemplar (de probă) dintr-un lot de piese, de maşini, de sisteme tehnice care, dacă a fost omologat, se fabrică în serie. [Din fr. *prototype,* germ. *Prototyp*].

prototípic, ~ci, prototipică, ~ce a. caracteristic pentru ceva sau pentru cineva; care aparţine unui prototip, care constituie un prototip: *au avut cinismul prototipic.* CAR. [Din fr. *prototypique*].

protovistiér, protovistieri m. titlu superior vistierului, acordat boierului însărcinat cu administrarea vistieriei ţării; persoană avînd acest titlu; (p. gener.) vistier. [Din gr. mod. *protovestiários*].

protoxíd, protoxizi m. oxidul cel mai puţin oxigenat al unui element; **protoxid de azot,** gaz incolor, cu gust dulceag, care, inspirat o dată cu aerul, produce o stare euforică, folosit ca anestezic local şi general; gaz ilariant. [Din fr. *protoxyde*].

protozoár, protozoare n. (la pl.) grup de animale microscopice inferioare unicelulare, cu cea mai simplă structură anatomică; (şi la sg.) animal din această încrengătură (ex.: amiba, parameciul etc.). [Din fr. *protozoaire*].

protozoologíe f. ramură a zoologiei care studiază organismele unicelulare. [Din fr. *protozoologie,* engl. *protozoology*].

protractíl, ~i, prototractilă, ~e a. care poate fi întins în direcţia înainte. [Din fr. *protractile*].

protritón, protritoni m. (la pl.) gen de amfibieni din carboniferul superior permian, din grupa stegocefalilor, asemănător cu salamandra, care trăia în mlaştini; (şi la sg.) animal din acest gen; brahiozaur. [Din fr. *protriton*].

protrombínă, protrombine f. proteină sangvină inactivă în stare normală, care, în hemoragii, se transformă în trombină, cu rol esenţial în coagularea sîngelui; trombinogen. [Din fr. *prothrombine*].

protuberă, pers. 3 **protuberează** vb. (rar; tr.) a acoperi cu broboane de sudoare: *sudori reci începuse să protubereze vizibil faţa lui Sufleţel.* CĂL. [Din it. *protuberare*].

protuberánt, ~ţi, protuberantă, ~e a. care formează o protuberanţă, cu aspect de protuberanţă; proeminent: *remarcă pîntecele ei protuberant, disimulat sub draperia rochiei plisate.* CĂL. [Din fr. *protubérant*].

protuberánţă, protuberanţe f. **1.** (anat.) parte proeminentă a unui organ: *protuberanţele craniului;* **2.** (p. ext.) parte a unui obiect ieşită în afară; proeminenţă, ridicătură, umflătură: *protuberanţele stîncilor ofereau un soi de scară.* CĂL.; **3.** (astr.) nor de gaze incandescente, format din

materia cromosferică, care se observă la marginea discului solar, în forma unor limbi de foc. [Din fr. *protubérance,* germ. *Protuberanz*].

protúră, proture f. (la pl.) ordin de insecte inferioare lipsite de aripi, antene şi ochi, cu rudimente de picioare şi cu armătură bucală pentru supt şi mestecat, care trăiesc în frunzare, sub scoarţa copacilor etc. (*Protura*); (şi la sg.) insectă din acest ordin. [Din fr. *protoures*].

proţáp, proţapuri n. **1.** prăjină groasă de lemn, fixată la dricul carului, al saniei etc., de care se prinde jugul; tînjală; (p. ext.) oişte: *se pune pe proţap şi se aşterne pe gînduri.* CR.; **2.** prăjină lungă despicată la un capăt, avînd diverse utilizări; popîrţac: *un om ... abia ardică o grea icoană într-un proţap.* BOLLIAC; **a umbla (cu rogojina aprinsă în cap şi) cu jalba în proţap,** a umbla cu reclamaţii, a cere cu insistenţă ceva (după vechiul obicei ca împricinatul să pună jalba ce urma să fie înmînată domnitorului sau vreunui dregător în vîrful unei prăjini, pentru a se face remarcat): *atunci s-au sculat tîrgovieştenii, cu mic cu mare, şi-au venit ... cu rogojini aprinse în cap şi cu jalbă în proţap.* GHICA; **3.** înjghebare simplă din două beţe despicate la un capăt, în formă de furcă, şi înfipte în pămînt, lîngă jar, între care se pune la fript peşte, carne etc.: *frigeau crapi mari la proţap.* PETR.; **4.** pîrghie la moara de vînt sau la fîntînă; **5.** (reg.) căluş: *le pune cîte un proţap în gură ca să stea cu dinţii rînjiţi.* ISP. [Din sl. **pročepŭ,* bulg. *procep*].

proţăpeálă, proţăpeli f. (fam.) faptul de a (se) proţăpi; lovitură cu proţapul: *să se ferească pe sine de proţăpeala oiştei.* C.PETR. [*Proţăpi* + *-eală*].

proţăpí, proţăpesc vb. **1.** (tr., intr. şi refl.) a (se) înţepeni, a (se) fixa; a (se) opri: *în margine de sat ... se proţăpeşte frontul.* SAD.; **2.** (tr.) a pune o pană de lemn pentru a face să rămînă deschis, despicat; (pop.) **a(-şi) proţăpi gura,** a(-şi) încleşta gura pentru a nu vorbi, a nu striga: *mai bine mi-aş fi proţăpit gura decît să vorbesc.* C.L.; **3.** (refl.) a se propti (pe picioare), a se înţepeni într-un loc; a se aşeza (provocator) în faţa cuiva; (fig.) a se îngîmfa, a-şi da importanţă: *se proţăpeşte grav şi solemn în văzul tuturora.* VLAH.; *se proţăpi în dreptul uşii.* REBR.; **4.** (fig.; refl.) a se împotrivi: *renunţă, nu te mai proţăpi atîta!* [De la *proţap*].

proţăpíre, proţăpiri f. acţiunea de a (se) proţăpi şi rezultatul ei. [V. *proţăpi*].

proţăpít, ~ţi, proţăpită, ~e a. **1.** fixat, nemişcat, ţeapăn: *cumpăna pare că era proţăpită.* ISP.; **cu gura proţăpită,** cu gura încleştată, incapabil să vorbească, să strige; mut: *toţi au rămas ... cu gurile proţăpite.* POP.; **2.** (fig.) sigur de sine; îngîmfat: *ce proţăpit e!* DELAVR. [V. *proţăpi*].

proudhonism [prudonísm] n. **1.** curent reformist de esenţă socialistă (iniţiat de P.J. Proudhon), care preconiza o societate cooperatistă pe bază de contracte libere, susţinînd în acelaşi timp întărirea micii proprietăţi şi a libertăţii individuale, opunîndu-se astfel marxismului; **2.** (p. ext.) mentalitate generată de acest curent: *nu-i greu de surprins proudhonismul eroilor caragialieni.* CĂL. [Din fr. *proudhonisme*].

proudhonist, ~şti, proudhonistă, ~e [prudoníst] a. care aparţine proudhonismului, referitor la proudhonism: *concepţie proudonistă.* // m., f. adept al proudhonismului. [Din fr. *proudhoniste*].

próur n. v. proor.

próvă f. v. proră.

provedeá, provăd vb. (înv.; tr.) a înzestra, a dota; a prevedea: *au fost ... provăzute cu întăriturí.* OD.; *să se grăbească ... spre a mă spovedi şi a mă provedea cu sfintele sacramente.* GHEŢIE. [Din lat. *providere* (după *vedea*)].

proveditór, proveditori m. înalt funcţionar public în vechea republică veneţiană: *proveditorul Urseolo ... a omorît pe Marcela.* NEGR. [Din it. *provveditore*].

provení, provín vb. (intr.) a-şi avea originea, a se trage din ...; a rezulta din ceva sau de undeva: *cartoful provine din America.* [Din fr. *provenir*].

proveniénţă, provenienţe f. **1.** loc, sursă etc. de unde vine sau provine cineva sau ceva; provenire: *marfă de proveniénţă străină;* **2.** (p. ext.) origine, obîrşie, apartenenţă: *ajunge la proveniénţa cea mai de crezut a cuvîntului.* OD.; (şi: (înv.) **proveninţă**). [Din fr. *provenance,* it. *provenienza,* germ. *Provenienz*].

proveninţă f. v. proveniénţă.

provenire, proveniri f. (rar) proveniénţă: *explică ... provenirea* [provincialismelor]. MACED. [V. *proveni*].

provensál, ~i, provensală, ~e a. care aparţine, care este caracteristic provinciei Provence sau locuitorilor ei, referitor la Provence sau la locuitorii acesteia: *Dulcineea lui don Quijote e o castelană, după tipul feudal din poezia provenţală.* CĂL. // f. limbă romanică vorbită de locuitorii provinciei Provence; (p. ext.) limbă romanică vorbită în mai multe provincii din sudul Franţei: *învaţă provensala şi aşterne-te pe lucru.* ST. // m. pl. populaţie care locuieşte în Provence. // m., f. persoană (originară) din Provence; (şi: **provenţal**). [Din fr. *provençal*].

provenţál a. şi m., f. v. provensal.

provérb, proverbe n. **1.** expresie (devenită) populară care cuprinde, într-o formă concentrată sau eliptică, sugestivă, adesea metaforică, (ritmică sau rimată) o învăţătură, un sfat, o experienţă de viaţă; zicală, zicătoare, vorbă bătrînească, parimie, pildă: *m-am pătruns de adevărul acestui proverb.* AL.; *înţelepciunea milenară se condensează obiectiv în zicători şi proverbe.* CĂL.; **2.** (rar) operă dramatică, de proporţii reduse, cu conţinut moral, care dezvoltă, de obicei, o asemenea expresie: *proverb original într-un act.* MACED.; **3.** (la pl.; şi **cartea proverbelor**) una din cărţile Vechiului Testament, cuprinzînd o culegere de proverbe atribuite, în parte, regelui Solomon: *Proverbele lui Solomon.* [Din lat. *proverbium,* fr. *proverbe*].

proverbiál, ~i, proverbială, ~e a. **1.** care aparţine proverbului, referitor la proverb; cu caracter de proverb: *înţelepciune proverbială;* **2.** care este foarte cunoscut, despre care s-a dus vestea; de pomină: *ospitalitatea română ... era ... proverbială.* NEGR. [Din fr. *proverbial*].

proviánt, provianturi n. (înv. şi reg.) alimente, produse alimentare pentru aprovizionarea armatei: *strînse acolo mult proviant pentru trupele sale.* EM. [Din pol. *prowjant,* rus. *proviant,* germ. *Proviant*].

proviantá, proviantez vb. (rar; tr.) a aproviziona cu proviant: *au proviantat cetatea Niksici şi au scăpat în îndrăzneaţa sa trecere prin Muntenegru cu pagube relativ mici.* EM. [Din germ. *proviantieren*]

providénţă f. **1.** înţelepciune supremă prin care Dumnezeu conduce lumea, cursul evenimentelor; dumnezeire, promişlenie; (p. ext.) divinitatea însăşi; Dumnezeu, pronie: *iau martur Providenţa care-mi cunoaşte gîndul.* AL.; *prin înger, participăm la marşul cosmic al Providenţei.* PLEŞU; **2.** milă, îndurare, grijă ca atribute ale divinităţii: *din providenţa lui Dumnezeu;* **3.** (fig.) persoană care contribuie miraculos la salvarea sau la fericirea cuiva; sprijin, ajutor: *domnule doctor, sînteţi providenţa noastră.* CĂL.; *e providenţa săracilor.* [Din lat. *providentia,* fr. *providence*].

providenţiál, ~i, providenţială, ~e a. **1.** care este dat, trimis, hotărît de Providenţă; *omul cult are dreptate numai cînd se supune mersului providenţial.* CĂL.; *apartenenţa la o naţiune sau alta este un dat providenţial.* PLEŞU; **2.** (fig.) care contribuie miraculos la salvarea sau la fericirea cuiva; care apare la momentul potrivit; binevenit, salutar: *o împrejurare providenţială.* CAR. [Din fr. *providentiel*].

providenţialísm n. concepţie care explică natura şi mersul lumii prin intervenţia providenţei. [Din fr. *providentialisme*].

providenţialíst, ~şti, providenţialistă, ~e a. care ţine de providenţialism, referitor la providenţialism: *teorie de factură providenţialistă.* // m., f. adept al providenţialismului: *deşi providenţialist în istorie, Miron este machiavelist în politică.* CĂL. [Din fr. *providentialiste*].

provinciál, ~i, provincială, ~e a. **1.** care aparţine provinciei, referitor la provincie, caracteristic provinciei şi locuitorilor ei; provincialist: *trebuie a respecta limba cărţilor bisericeşti, ca să nu avem ... trei limbi provinciale.* IBR.; *marile cariere începuseră totdeauna în mediu provincial.* CĂL.; **2.** care denotă lipsă de emancipare, de eleganţă, timiditate, stîngăcie: *mă fascina aerul ei provincial.* // m., f. persoană (originară) din provincie; (p. ext.) persoană cu deprinderi stîngace, lipsită de rafinament, cu mimică, cu gestică trădînd timiditate, crispare: *n-am fi avut nimic contra repatrierii ... sub auspiciile voinţei liber exprimate a provincialilor dobrogeni.* EM.; *ca ăţia provinciali ... îşi făurise despre Bucureşti imaginea unui Babel modern.* GHEŢIE. [Din lat. *provincialis,* fr. *provincial*].

provincialísm, provincialisme n. **1.** cuvînt sau expresie specifică unei anumite provincii; regionalism: *povestirea-i colorată, presărată cu provincialismele munţilor lui de naştere.* SAD.; **2.** atitudine, comportare, mentalitate specifică unui provincial: *provincialismul şi fanatismul ucid ştiinţa.* HASD. [Din fr. *provincialisme*].

provincialíst, ~şti, provincialistă, ~e m., f. (înv.) **1.** (şi a.) provincial; **2.** persoană care nu făcea parte din cadrele armatei. [*Provincial* + *-ist*].

provincializá, provincializez vb. (refl. şi tr. fact.) a căpăta sau a face să capete trăsăturile celor din provincie: *eroul se provincializează.* BL. [*Provincial* + *-iza*].

provincializáre, provincializări f. faptul de a (se) provincializa. [V. *provincializa*].

provincializát, ~ţi, provincializată, ~e a. care a dobîndit trăsături specifice provincialilor: *reviste provincializate.* [V. *provincializa*].

províncie, provincii f. **1.** teritoriu cucerit de romani în afara Italiei, administrat de un magistrat (proconsul, procuror, legat) şi supus legilor şi organizării romane (ex.: provinciile Greciei şi Hispaniei): *cele mai frumoase provincii ale întinsei împărăţii romane.* BĂLC.; **2.** parte dintr-o ţară, constituind o unitate geografică sau o diviziune administrativă: *dacă sciitorii noştri se vor închide în provinciile lor ..., vom avea despărţiri ... şi în grai.* REBR.; **3.** (la sg.) teritoriu sau localitate dintr-o ţară în afara capitalei: *e în provincie, ... la o moşie.* CAR.; *mi-a picat pe cap ... o verişoară din provincie.* GHEŢIE; **de provincie,** situat în provincie; specific provinciei; provincial: *fericirea plată de provincie o mulţumeşte.* CĂL. [Din lat. *provincia,* germ. *Provinz,* fr. *province*].

provincioáră, provincioare f. (rar) diminutiv al lui provincie: *alegeri parţiale din cine ştie ce provincioară.* CAR. [*Provincie* + *-ioară*].

provitamínă, provitamine f. substanţă inactivă din alimente, din care organismul îşi sintetizează vitaminele (ex. caroten sau provitamina A). [Din fr. *provitamine*].

provízie, provizii f. ansamblul lucrurilor necesare pentru o anumită perioadă de timp; (spec.) rezervă de produse alimentare: *maica*

Aegidia făcînd proviziune de compoturi. SL.; *veneau de acasă încărcaţi cu provizii.* CĂL.; (şi: (înv.) **proviziune**). [Din fr. ***provision,*** lat. ***provisio, -onis,*** germ. ***Provision,*** rus. ***provizija***].

provizión, provizioane n. comision, remiză: *un provizion gras.* EM. [Din germ. ***Provision***].

proviziúne f. v. provizie.

provizór, provizori m. (înv.) administrator al unei instituţii, al unei moşii etc.: *provizorul internatului ... inspecta ... cuferele.* ARG. [Din lat. ***provisor,*** germ. ***Provisor***].

provizorát, provizorate n. caracterul, starea a ceea ce este provizoriu; lucru, fapt, situaţie provizorie; timpul cît ceva sau cineva este provizoriu: *precara situaţie ... nu putea fi decît un provizorat.* V.R. [Din fr. ***provisorat***].

provizóriu, ~ii, provizorie, ~ii a. **1.** destinat să existe o perioadă limitată de timp; temporar, tranzitoriu, trecător, vremelnic: *în viaţă totul e provizoriu.* GHEŢIE; *guvern provizoriu;* **2.** prealabil, pregătitor: *sentinţă provizorie;* **3.** improvizat; nedefinitiv: *instalaţie provizorie;* **4.** (rar; despre profesori) care nu a obţinut numirea definitivă. // n. (înv.) provizorat: *încetarea provizoriului şi alegerea unui corp definitiv.* GHICA. // adv. pe un timp oarecare, pentru moment, deocamdată: *se va guverna provizoriu.* MAIOR. [Din lat. ***provisorius,*** fr. ***provisoire***].

provocă, provóc vb. **1.** (tr.) a determina pe cineva (printr-un act de sfidare, printr-un gest şocant, deplasat etc.) să reacţioneze; a aţîţa, a întărîta, a incita; a instiga; (jur.) a aduce pe cineva (prin acte de violenţă, lezarea demnităţii sau alte fapte ilicite) într-o stare de surescitare favorabilă comiterii unei infracţiuni: *Maitreyi vine mereu în camera mea ... şi întotdeauna insinuează sau provoacă.* EL.; *nu voia decît să mă provoace prin cine ştie ce gest.* PR.; **2.** (tr.) a avea drept urmare, a suscita, a declanşa, a da naştere la ...; a cauza, a pricinui, a prilejui, a stîrni: *simte natura şi ştie să exprime senzaţiile pe care i le provoacă ea.* IBR.; *febra mare provoacă vărsături;* **3.** (tr.) a produce intenţionat ceva: *a provocat un incendiu, un dezastru;* **4.** (tr.) a chema, a invita sau a obliga pe cineva la o întrecere, la o luptă, la o discuţie etc.: [îl] *provoacă la un duel.* FIL.; *îl provocă la sine pe Henţia.* GHEŢIE; **5.** (înv.; refl.) a se referi: *se provoacă la cele spuse înainte.* [Din lat. ***provocare,*** fr. ***provoquer***].

provocánt, ~ţi, provocantă, ~e a. (rar) provocator: *asculţi cu o ureche distrată acest gen de declaraţii provocante.* R.L. [Din fr. ***provocant***].

provocáre, provocări f. **1.** acţiunea de a (se) provoca şi rezultatul ei; provocaţie; **2.** aţîţare, instigare, incitare; sfidare: *în urma unor asemenea provocări, invazia păgînului se va săvîrşi negreşit.* SAD.; **3.** chemare, invitare sau obligare la o întrecere, la o luptă, la o colaborare etc.; somare: *provocarea la danţ.* FIL.; *va plăti scump ... provocarea la duel.* C.PETR.; **4.** (concr.; rar) somaţie, citaţie: *îi sosiră din oraş provocări pentru plata ălor cîteva sute de zloţi.* AG.; **5.** cauzare, pricinuire; determinare, producere (intenţionată): *este silit să-şi avorteze zilnic prin provocare voită gîndurile şi concepţiile.* CAR.; **6.** (înv.) referire. [V. ***provoca***].

provocatór, ~i, provocatoáre a. **1.** care provoacă, întărîtă, aţîţă sau excită; care atrage atenţia, şochează (prin aspect, comportament etc.); provocant, ostentativ: *limbajul provocator şi aspru al jurnalelor guvernamentale.* EM.; *avea ... privire insolentă şi provocatoare de cuceritor.* PR.; (adv.) *ţi-e frică, rosti provocator una din fete.* EL.; **2.** care constituie cauza, mobilul a ceva; care pricinuieşte, determină, produce ceva: *lacul romanticilor, provocator de melancolii este înlocuit ... de cerul plin de nori.* CĂL. // m., f. instigator: *nu-l urmaţi, e un provocator!;* (şi: (înv.) **provocător**). [Din fr. ***provocateur***].

provocáţie, provocaţii f. (rar) provocare: *împăratul frigmanilor suportă cu mare răbdăre aceste provocaţiuni.* CĂL.; (şi: **provocaţiune**). [Din lat. ***provocatio, -onis,*** fr. ***provocation***].

provocaţiúne f. v. provocaţie.

provocătór a. v. provocator.

proxén, proxeni m. magistrat în antichitatea greacă însărcinat cu primirea oficială a ambasadorilor, a oaspeţilor cetăţii etc. [Din fr. ***proxène***].

proxenét, ~ţi, proxenetă, ~e m., f. persoană care mijloceşte prostituţia, care îndeamnă sau constrînge pe cineva să practice prostituţia, care înlesneşte practicarea prostituţiei pentru a-şi asigura o sursă de venit; codoş, peşte: *fata zburdalnică de la munte pică în Bucureşti pe mîinile unei proxenete.* CĂL. [Din fr. ***proxénète***].

proxenetísm n. ocupaţia proxenetului; (jur.) infracţiune constînd în îndemnul sau în constrîngerea la prostituţie ori înlesnirea practicării ei, în tragerea de foloase materiale din prostituarea altuia, precum şi în recrutarea cuiva pentru prostituţie ori pentru trafic de persoane în acest scop. [Din fr. ***proxénétisme***].

próxim, ~i, proximă, ~e a. (livr.) cel mai apropiat (în timp, rar în spaţiu): *proxima lecţie îi aduse o decepţie.* GHEŢIE; *cu proxima ocazie;* **gen proxim,** primul termen relevant al unei definiţii, cel mai apropiat ca sens de noţiunea de definit: *orice noţiune se defineşte prin genul proxim şi diferenţa specifică, căci nu poţi să te deosebeşti de ceva fără să ai ceva comun cu acel ceva.* CĂL. [Din lat. ***proximus***].

proximál, ~i, proximală, ~e a. (anat.) care este mai aproape de centru sau de origine; (spec.; despre membre) aflat în contact cu punctul de aşezare de corp. [Din fr. ***proximal***].

proximitáte f. (livr.) apropiere imediată (în spaţiu, în timp, în rang etc.); vecinătate: *ca factură, spectacolul s-a aflat în proximitatea filmului politist italian.* C.; *proximitatea rudeniei se stabileşte prin numărul generaţiilor.* [Din lat. ***proximitas, -atis,*** fr. ***proximité***].

prozáic, ~ci, prozaică, ~ce a. **1.** (înv.) scris în proză; specific prozei: *scriere prozaică;* **2.** lipsit de inspiraţie, de calităţi artistice, de rafinament, de sensibilitate, de talent: *poeţilor prozaici le plac mult versurile libere.* HEL.; *poemul e prozaic şi cu licenţe netolerate de ureche.* CĂL.; **3.** (p. ext.) comun, banal; vulgar: *Victor avea idei foarte prozaice în materie de căsătorie.* GHEŢIE. [Din fr. ***prosaïque***].

prozaicitáte f. (rar) prozaism. [***Prozaic*** + ***-itate***].

prozaísm n. **1.** însuşirea de a fi prozaic; ceea ce este prozaic; prozaicitate: *fără artă, cu mult prozaism în expresie ..., cîntecele lui simple conţineau, totuşi, o idee poetică.* LOV.; **2.** (p. ext.) banalitate, platitudine; vulgaritate: *e necesar să existe un contrast între poezia din sufletul amanţilor şi între prozaismul împrejurărilor.* IBR. [Din fr. ***prosaïsme***].

prozaíst, prozaişti m. (înv.) prozator; (p. gener.) autor de lucrări nepoetice: *prozaişti ai ştiinţei.* MAIOR. [Din germ. ***Prosaist***].

prozaizá, prozaizez vb. (rar; tr.) a face să devină prozaic; a lipsi de calităţi poetice, artistice: *a prozaiza mitul înseamnă a-l degrada la alegorie.* BL. [Din fr. ***prosaïser***].

prozaizáre, prozaizări f. acţiunea de a prozaiza. [V. ***prozaiza***].

prozapodóză f. figură retorică constînd în adăugarea la argumentaţie a unei probe scurte care să o întărească; epanodiploză. [Din fr. ***prosapodose***].

prozatór, ~i, prozatoáre m., f. autor de opere literare în proză; prozaist: *avem mulţi poeţi ..., sînt şi destui prozatori.* NEGR. [Din fr. ***prosateur***].

prozatóric, ~ci, prozatorică, ~ce a. (rar) care aparţine prozei sau prozatorilor, referitor la proză sau la prozatori; specific prozei sau prozatorilor: *scrise poezii verbioase şi uscate, fără ... artă prozatorică.* CĂL. [***Prozator*** + ***-ic***].

prozaurián, prozaurieni m. (la pl.) ordin de reptile primitive, de talie mică, terestre şi acvatice; (şi la sg.) reptilă din acest ordin. [Din fr. ***prosaurien***].

próză, (rar) **proze** f. **1.** (modalitate artistică de) exprimare liberă, firească, nesupusă regulilor de versificaţie, predilectă a genului epic; (concr.) compoziţie literară care foloseşte această modalitate de exprimare: *scriitori, fie în proză, fie în versuri.* CAR.; *în afară de acest volum de povestiri ... am scris şi alte proze.* CF.; **2.** totalitatea operelor astfel realizate, aparţinînd unui scriitor, unei culturi, unei epoci etc.: *despre marele maestru al prozei noastre ..., poetul mi-a vorbit într-o sară.* SAD.; *proza lui Rebreanu;* **3.** (fig.) platitudine, banalitate (în exprimare); fapte sau lucruri mărunte, comune, cotidiene: *dar mizeria aceasta, proza asta e amară.* EM. [Din fr. ***prose,*** lat. ***prosa***].

prozelít, ~ţi, prozelită, ~e m., f. **1.** păgîn convertit la iudaism; (p. ext.) persoană de curînd convertită la o religie, la o credinţă: *trimis să facă prozeliţi printre grecii din Rusia.* GHICA; **2.** adept recent şi entuziast al unei doctrine, idei etc.; partizan: *luxul ... îşi avea prozeliţii săi.* FIL.; *„Junimea" avu prozeliţi şi adversari.* CĂL. [Din lat. ***proselytus,*** fr. ***prosélyte***].

prozeiític, ~ci, prozeiitică, ~ce a. (rar) care aparţine prozeliţilor, referitor la prozeliţi, caracteristic prozeliţilor; care urmăreşte să facă prozeliţi: *pornirea de convertire prozelitică a grecilor.* EM. [Din fr. ***prosélytique***].

prozelitísm n. **1.** zel, rîvnă de a face prozeliţi: *puternicelor încercări de prozelitism catolic.* EM.; *ortodoxia nu face prozelitism, în orice caz nu metodic.* BL.; **2.** ataşament fanatic la o ideologie, la o doctrină etc. recent adoptată: *frumoasa epocă a prozelitismului socialist.* GAL. [Din fr. ***prosélytisme***].

prozenchím n. (biol.) ţesut fals rezultat din împletirea hifelor miceliene. [Din germ. ***Prosenchym,*** it. ***prosenchima***].

prozodém, prozodeme n. (livr.) element prozodic cu rol distinctiv. [Din fr. ***prosodème***].

prozódic, ~ci, prozodică, ~ce a. care aparţine prozodiei, referitor la prozodie, de prozodie: *în privinţa regulelor prozodice.* OD.; *clasicităţile îi sugerează o poezie de atmosferă pastorală pentru care nu posedă mijloace prozodice.* CĂL. [Din fr. ***prosodique***].

prozodíe f. **1.** parte a poeticii care studiază versificaţia sub raportul structurii versurilor (durata, înălţimea şi intensitatea sunetelor); (mod de) aplicare a regulilor tehnice de versificaţie: *poezia poporană ..., imperfectă în privinţa prozodiei ..., dar plină ... de putere.* OD.; *măiestria tălmăcirii implică ... o temeinică cunoaştere a legilor prozodiei eline.* R.L.; **2.** (înv.) pronunţare corectă a cuvintelor, conform accentului (şi cantităţii vocalice); ortoepie: *semnele prozodiei româneşti sînt accentul ascuţit, accentul grav, circonflesul.* HEL.; **3.** parte a fonologiei care studiază tonul, intonaţia, accentul şi durata fonemelor; **4.** reguli referitoare la raporturile de cantitate şi de intensitate între timpurile măsurii şi silabele cuvintelor, în muzica vocală. [Din gr. mod. ***prosodía,*** lat. ***prosodia,*** fr. ***prosodie***].

prozopopée, prozopopei f. figură retorică prin care autorul pune să vorbească în locul lui o persoană absentă, defunctă sau un personaj alegoric: *e curat descripţie, natura e puţin animată, sînt puţine prosopopei.* IBR.; (şi: **prosopopee**). [Din fr. ***prosopopée,*** lat. ***prosopopoeia***].

prr interj. cuvînt cu care sînt opriţi caii din mers. [Onomat.].

prúbă f. v. **probă**.

prubului vb. v. **probălui**.

prud, ~zi, prudă, ~e a. (livr.) care simulează o atitudine virtuoasă, austeră: *în diplomaţie, o femeie prudă nu face două parale.* CĂL. [Din fr. ***prude***].

prudént, ~ţi, prudentă, ~e a. **1.** care prevede şi preîntîmpină un pericol, un necaz posibil; care evită ceea ce este primejdios, neplăcut; prevăzător, precaut, circumspect, rezervat, grijuliu: *eu, prudent cum mă ştiţi, n-am mai aşteptat să izbucnească focul.* REBR.; **2.** care exprimă, denotă prudenţă, precauţie: *mod expeditiv şi prudent de a întîmpina critica.* MAIOR.; *atitudine rezervată şi prudentă.* PR. [Din lat. ***prudens, -tis,*** fr. ***prudent***].

prudénţă f. calitatea de a fi prudent; atitudinea celui prudent, mod de a acţiona al omului prudent; prevedere, precauţie, circumspecţie: *prudenţa i-ar fi cerut să simuleze măcar adaptarea.* PR.; **cu prudenţă,** prudent: *era o persoană cu multă prudenţă.* CĂL. [Lat. ***prudentia,*** fr. ***prudence,*** it. ***prudenza***].

pruderíe, pruderii f. (livr.) comportare, atitudine specifică persoanei prude; simulare a virtuţii, a austerităţii: *autorul ... dizertează despre pruderie.* CĂL. [Din fr. ***pruderie***].

prufní, prufnesc vb. (reg.; intr.) a scoate sunete asemănătoare buhaiului folosit de colindători: *noi, măi Zaharie, să prufnim din gură ca buhaiul.* CR. [Onomat.].

prufnă f. strat fin de materie ceroasă, incoloră sau violacee, care acoperă ca o brumă pieliţa unor fructe. [Din fr. ***pruin***].

prújă, pruji f. (reg.) glumă; anecdotă; prujitură: *nu-ţi pară treaba prujă.* POP. [De la ***pruji***].

pruji, prujesc vb. (reg.; intr.) a glumi, a spune anecdote; a flecări, a sporovăi: *dumitale îţi vine a pruji, ca totdeauna.* SAD.; *flăcăii ... glumesc, prujesc şi chiuie.* POP. [Din ucr. ***pružyty***].

prujitúră, prujituri f. (reg.) glumă; snoavă, anecdotă; prujă: *cu prujituri de-a tale, ia acuş se duce noaptea.* CR. [***Pruji*** + ***-tură***].

prun, pruni m. pom fructifer din familia rozaceelor, cu frunze eliptice, cu flori albe-verzui, cu fructe comestibile; perj, pom (*Prunus domestica*): *prunii noştri ... nu rodeau, înfloreau şi prune nu făceau.* SOR.; **prun de Bistriţa,** soi românesc de prun cu fructul avînd o adîncitură longitudinală, cu pulpa nelipită de sîmbure. [Lat. ***prunus***].

prunár[1], prunari m. cultivator de pruni; vînzător de prune; perjar: *vai, săracul prunarul! dacă-i fură cioara pruna, el o jeleşte cu luna.* POP. [***Prun*** + ***-ar***].

prunár[2], prunari m. insectă mică de culoare cafenie, acoperită cu peri moi, care atacă prunele şi cireşele (*Rhynchites cupreus*). [***Prună*** + ***-ar***].

prúnă, prune f. fructul prunului, de formă sferică, uneori alungită, de obicei de culoare vînătă sau gălbuie, cu sîmbure mare; perjă (ex.: prune avrame, bardace, băbeşti, goldane, văratice etc.): *ţinea în braţe o tavă cu ... plăcinte cu prune.* PR.; *ţuică de prune.* [Lat. ***pruna***].

prunăríe[1], prunării f. livadă de pruni; prunişte, pruniş, prunet, perjărie: *prunaria din dosul caselor.* MACED. [***Prun*** + ***-ărie***].

prunăríe[2] f. ocupaţia prunarului[1]. [***Prunar[1]*** + ***-ie***].

prunc, prunci m. (înv. şi pop.) copil sugaci; (p. ext.) copil: *nu se dă ... pruncul dezlipit de la sînul mamei.* CR.; *unde pui că-ţi putea muri pruncul şi să ţi se stingă seminţia.* GHEŢIE. [Probabil lat. ****puerunculus*** sau cuv. autoht.].

prúncă, prunce f. (înv. şi pop.) **1.** copil (mic) de sex feminin; copilă, copiliţă: *cerşetoream încă prunca fiind.* NEGR.; **2.** fată tînără: *trece-o prunca şi-un voinic.* POP.; (adj.) *meri, copile-n luncă ... la zîna cea prunca.* IONEL; **3.** fiică: *i-a fost ucis pe pruncii şi pe pruncele d-sale.* OD. [***Prunc*** + ***-ă***].

pruncésc, ~şti, prunceáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine pruncilor, referitor la prunci, specific pruncilor: *slăbiciunea celor cu mente pruncească.* VARL. [***Prunc*** + ***-esc***].

prunci, pruncesc vb. (rar; intr.) a copilări: *aici a pruncit el.* SL. [De la ***prunc***].

pruncíe f. (înv. şi pop.) copilărie: *ai fost din pruncie al muzelor favorit.* ALEX. [***Prunc*** + ***-ie***].

pruncíme f. (înv.) mulţime de prunci; totalitatea pruncilor. [***Prunc*** + ***-ime***].

pruncucídere, pruncucideri f. infracţiune constînd în ucidere de către mamă a propriului copil imediat după naştere; infanticid; (p. ext.) avort: *într-un proces de pruncucidere ... tînărul dovedi ... un talent surprinzător de vorbire.* SAD.; *o cădere actuală în păcat ... este pruncuciderea sau avortul.* STĂNIL. [***Prunc*** + ***ucidere***].

pruncucigáşă, pruncucigaşe a. şi f. (mamă) care îşi ucide pruncul imediat după naştere. [***Prunc*** + ***ucigaşă***].

prunculéţ, prunculeţi m. (pop.) pruncuşor: *prunculeţii-mi mor de foame.* BOLLIAC. [***Prunc*** + ***-uleţ***].

prunculiţă, prunculiţe f. (reg.) diminutiv al lui prunc; pruncuţă. [***Pruncă*** + ***-uliţă***].

pruncuşór, pruncuşori m. diminutiv al lui prunc; copilaş, prunculeţ, pruncuţ: *ea la brîu-i poartă furcă şi la sîn un pruncuşor.* AL.; *pruncuşorul meu, vază-l Dumnezeu.* POP. [***Prunc*** + ***-uşor***].

pruncúţ, pruncuţi m. (înv. şi reg.) pruncuşor: *ce-i mai drag şi mai plăcut ca pruncuţul nou născut?* AL. [***Prunc*** + ***-uţ***].

pruncúţă, pruncuţe f. (reg.) prunculiţă: *voinicelul hăulind ..., iar pruncuţa suspinînd.* AL. [***Pruncă*** + ***-uţă***].

prund, prunduri n. **1.** prundiş (de pe fundul şi de pe malul apelor sau din scoarţa pămîntului); prundar: *izvorul care tremură pe prund.* EM.; **2.** pietriş mărunt care se aşterne pe drumuri, pe şosele etc.; prundiş: *sub picioruşele lor, sună prundul de pe aleile dispuse în amfiteatru.* VLAH.; **3.** (pop.) albie, fund al unei ape (cu pietriş): [î]*n prundul mării scobora.* POP.; **4.** mal, ţărm acoperit cu prundiş; teren cu prundiş: *toată ziulica bate prundurile după scăldat.* CR.; **5.** insulă mică, fără vegetaţie, constituită din pietriş şi nisip aluvionar, pe cursul unei ape curgătoare. [Din sl. ***prondŭ*** „ridicătură de pămînt"].

prundár, prundari m. **1.** numele a două păsări mici care trăiesc pe lîngă ape: **a)** prundăraş (*Charadrius dubius curonicus*); **b)** codobatură (*Motacilla alba*); **2.** (rar) persoană care scoate şi transportă prund. // n. (pl. **prundare**) prund; teren nisipos. [***Prund*** + ***-ar***].

prundáş, prundaşi m. (ornit.) **1.** fluierar (*Calidris arenaria*); **2.** codobatură (*Motacilla alba*). [***Prund*** + ***-aş***].

prundăráş, prundăraşi m. pasăre călătoare din ordinul caradriiformelor care trăieşte pe malul apelor, cu penele de culoare brună pe spate şi albe pe pîntece, cu două dungi albicioase pe cap şi pe piept; prundar, prundărel (*Charadrius dubius curonicus*). [***Prundar*** + ***-aş***].

prundărél, prundărei m. **1.** diminutiv al lui prundar; **2.** numele mai multor păsări care trăiesc de obicei pe malul apelor: **a)** prundăraş (*Charadrius dubius curonicus*); **b)** codobatură (*Motacilla alba*); **c)** pescăruel (*Cinclus cinclus*); (şi: **prundurel**). [***Prundar*** + ***-el***].

prundăríe, prundării f. teren format din prund; loc de unde se scoate prund. [***Prund*** + ***-ărie***].

prundí, prundesc vb. (reg.; tr.) a prundui: *drumul tău ţi l-aş prundi.* POP. [De la ***prund***].

prundíş, prundişuri n. **1.** pietriş mărunt (amestecat cu nisip) de pe fundul şi de pe malul apelor sau din scoarţa pămîntului; prund; prundar: *pe un pestriţ prundiş se leagănă trîndava Moldovă.* NEGR.; **2.** pietriş folosit la pietruirea drumurilor şi în construcţii: *tropotul cailor pe prundiş produse larma.* AL.; **3.** mal, ţărm acoperit cu prund; teren constituit din prund, teren cu prund; prund, prundar: *creşte răchita-n prundişul apătos.* SL.; **4.** insulă mică, fără vegetaţie, constituită din pietriş şi nisip aluvionar, pe cursul unei ape; prund: *în mijlocul Dunării dădu de un prundiş gol, ca un ostrov mic.* POP. [***Prund*** + ***-iş***].

prundişór, prundişoare n. diminutiv al lui prund; prunduiaş, prunduleţ, prunduţ: (fig.) *în ochii ei verzii, punctaţi cu prundişor cafeniu, tresări o luminiţă.* SAD. [***Prund*** + ***-işor***].

prundít, ~ţi, prunditá, ~e a. prunduit: *în curtea mare, prundită, cete de copii ... se fugăreau.* REBR. [V. ***prundi***].

prundói, prundoaie n. (reg.) plaur. [***Prund*** + ***-oi***].

prundós, ~şi, prundoásă, ~e a. acoperit cu prund, constituit din prund; (p. ext.) pietros: *valea prundoasă a Buzăului.* CĂL. [***Prund*** + ***-os***].

prunduí, prunduiesc vb. (tr.) a acoperi, a pietrui cu prund; a prundi: *strade ... bine prunduite.* GANE. [***Prund*** + ***-ui***].

prunduiáş, prunduiaşe n. (reg.) prundişor. [***Prund*** + ***-uiaş***].

prunduít, ~ţi, prunduitá, ~e a. pe care s-a aşternut prund; prundit: *drumuri prunduite.* VLAH. [V. ***prundui***].

prunduléţ, prunduleţe n. prundişor: *colea jos în prunduleţ a crescut un nuculeţ.* POP. [***Prund*** + ***-uleţ***].

prundurél m. v. **prundărel**.

prundúţ, prunduţuri şi **prunduţe** n. (reg.) prundişor: *în prunduţ de mare, iată că-mi răsare puternicul soare.* POP. [***Prund*** + ***-uţ***].

prunélă, prunele f. (anat.; franţuzism; înv.) pupilă: *ochi cu prunelă neagră.* [Din fr. ***prunelle***].

prunét, pruneturi n. prunărie[1]: [drumul] *tăia în curmeziş dealul prunetului.* VLAH. [***Prun*** + ***-et***].

pruníş, prunişuri n. prunărie[1]. [***Prun*** + ***-iş***].

prunişoáră, prunişoare f. diminutiv al lui prună. [***Prună*** + ***-işoară***].

prunişór, prunişori m. diminutiv al lui prun; prunuţ: *ochii lelei care-mi plac, dulcişori ..., mă cheamă sub prunişori.* POP. [***Prun*** + ***-işor***].

prunişte, prunişti f. prunărie[1]. [***Prun*** + ***-işte***].

prunúţ, prunuţi m. prunişor: *frunză verde de prunuţ.* POP. [***Prun*** + ***-uţ***].

prurigén, ~i, prurigenă, ~e a. (med.) pruriginos. [Din fr. ***prurigène***].

pruriginós, ~şi, pruriginoásă, ~e a. (despre dermatoze) care cauzează prurit, care provoacă senzaţie de mîncărime. [Din fr. ***prurigineux***].

prurígo n. boală a pielii caracterizată printr-o erupţie de băşicuţe persistente, însoţită de mîncărime. [Din fr. ***prurigo***].

prúrit n. mîncărime intensă a pielii, care apare în diferite boli alergice, parazitare, dermatologice şi în unele nevroze. [Din lat. ***pruritus,*** fr. ***prurit***].

prus[1], pruşi m. (entom.; reg.) şvab[1] (*Phillodromia germanica*). [Din ucr. ***prus***].

prus[2], ~şi, prusă, ~e m., f. **1.** (înv.) prusac: *gătindu-să cu mare oaste ca să margă asupra prusilor.* UR.; **2.** (la pl.) triburi slave care populau în antichitate şi în evul mediu ţărmul de sud al Mării Baltice, fiind ulterior asimilaţi de către germani; (şi la sg.) persoană aparţinînd acestor triburi. [Din pol. ***prus***].

prusác, ~ci, prusacă, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Prusiei sau locuitorilor ei, referitor la Prusia sau la locuitorii acesteia; prusian, prusăcesc, prusienesc: *supremaţia prusacă devenea din ce în ce mai apăsătoare.* VIANU; *soldat prusac.* // m. pl. populaţia Prusiei: *prusacii erau războinici.* // m., f. persoană (originară) din Prusia; prus[2], prusian: *au trecut frontiera 40 mii de prusaci.* PETR. [Din rus., pol. ***prusak***].

prusăcésc, ~şti, prusăceáscă, ~eşti a. (rar) prusac: *nu mai puteam de dragul jiletcilor prusăceşti.* MACED. [***Prusac*** + *-esc*].

prusián, ~eni, prusiană, ~ene a. şi m., f. prusac: *se vor considera ca pământeni ... şi ca cetăţeni prusieni.* EM.; *după legile prusiene-i este permis aceasta.* CĂL. [Din fr. ***prussien***].

prusianizá, prusianizez vb. (tr. şi refl.) a (se) asimila cu populaţia prusacă. [***Prusac*** + *-esc*].

prusiát, prusiaţi m. (chim.; rar) cianură. [Din fr. ***prussiate***].

prúsic a. **acid prusic,** acid cianhidric. [Din fr. ***prussique***].

prusienésc, ~şti, prusieneáscă, ~eşti a. (înv.) prusac. [***Prusian*** + *-esc*].

psalm, psalmi m. **1.** imn biblic, cîntat la vechii evrei cu acompaniament de harfă sau rostit (şi cîntat) ulterior şi la creştini; (la pl.) colecţie formată din 151 de astfel de imnuri (atribuite regelui David), cuprinsă în Vechiul Testament şi care alcătuieşte Psaltirea: *simfonia psalmilor ... este un monument al respectului său pentru cărţile sfinte.* NEGR.; **2.** cîntare de proslăvire; cîntec, poezie lirică: (fig.) *psalmul triumfal al ciocîrlanului.* CAR. [Din sl. ***psalmŭ***].

psálmic, ~ci, psalmică, ~ce a. care aparţine psalmilor, referitor la psalmi; psaltic. [***Psalm*** + *-ic*].

psalmíst, psalmişti m. autor de psalmi; (de obicei artic.) nume dat regelui David (considerat autorul majorităţii psalmilor); (p. ext.) cîntăreţ de psalmi; psalt: *acolo, precum spune psalmistul, „au fost aşezate jeţurile ... casei lui David".* GAL. [Din fr. ***psalmiste,*** lat. ***psalmista***].

psalmodiá, psalmodiez vb. (tr.) **1.** a cînta sau a recita psalmi ori alte cîntări religioase în biserică: *un cantor-scriitor psalmodiază, corul intonează ..., la unison, versetele regelui David.* SAD.; **2.** a cînta, a rosti, a recîta monoton, neexpresiv: *am auzit un biet rapsod psalmodiind cîntecul bătrînesc al lui Toma Alimoş.* IBR.; *vorbea ca un şcolar care psalmodiază o lecţie din care nu înţelegea nimic.* PR. [Din fr. ***psalmodier***].

psalmódic, ~ci, psalmodică, ~ce a. care aparţine, care este specific psalmodiei, referitor la psalmodie: *expunerea psalmodică a trecerii împăraţilor.* CĂL.; (adv.) *sub el psalmodic versul silabele să-şi joace.* VLĂH. [Din fr. ***psalmodique***].

psalmodíe, psalmodii f. **1.** melodie bisericească tărăgănată pe care se cîntă psalmii şi alte cîntări religioase; (p. ext.) mod specific de a cînta această melodie; psalmodiere: *cortegiu ... condus de-o psalmodie cu tonul tărăgănat.* AL.; **2.** cîntare, rostire, recitare monotonă, neexpresivă; psalmodiere: *suspinuri adînci şi dureroase se uniră, sub bolţile anticului templu, cu psalmodiile alinătoare.* OD. [Din gr. mod. ***psalmodhía,*** lat. ***psalmodia,*** fr. ***psalmodie***].

psalmodiére, psalmodieri f. **1.** acţiunea de a psalmodia şi rezultatul ei; mod specific de a cînta psalmi sau alte cîntări religioase; psalmodie: *sînt rostite de actori cu ... psalmodieri în vederea păstrării caracterului arhaic.* LOV.; **2.** cîntare, rostire, recîtare monotonă, neexpresivă; psalmodie: *nu înţelegeam nimic din psalmodierea plîngăreaţă a individului.* GHEŢIE. [V. ***psalmodia***].

psalt, psalţi m. cîntăreţ de strană în biserică; dascăl, cantor, diac; psalmist: *psalţii Mitropoliei.* [Din gr. mod. ***psáltis***].

psalterión, psalterioane n. vechi instrument muzical cu coarde, de formă triunghiulară, folosit în evul mediu; psaltire; (şi: **psalteriu**). [Din fr. ***psaltérion,*** lat. ***psalterium***].

psaltériu n. v. **psalterion.**

psáltic, ~ci, psaltică, ~ce a. psalmic: *cîntările psaltice;* **muzică psaltică,** muzică bisericească bizantină care foloseşte sistemul de notaţie introdus în sec. al XIX-lea prin reforma lui Hryzant de Madit. [***Psalt*** + *-ic*].

psaltichíe f. (manual de) muzică vocală bisericească, specifică ritului ortodox; metodă de învăţare a muzicii psaltice: *au scos un viers lin din psaltichie, alcătuindu-l după canon.* B.-DEL.; *acu învăţ psaltichia, ca să mă fac psalt la biserică.* AL. [Din gr. mod. ***psaltikí***].

psaltíre, psaltiri f. **1.** carte de cult, aparţinînd Vechiului Testament, cuprinzînd o colecţie de 151 de psalmi, atribuiţi regelui David (care a servit, la noi, drept manual în învăţămîntul primar, în seminarii teologice etc.): *afară de Psaltire şi Ceaslov eu nu ştiu decît Viaţile sfinţilor.* NEGR.; **2.** (înv.) psalterion: *în cetera cea de zece strune şi-n psaltire viersul să răsune.* DOS. [Din sl. ***psaltiri,*** gr. mod. ***psaltýrion***].

psamít, psamite n. denumire pentru nisipuri şi gresii. [Din fr. ***psamit***].

psamofíl, ~i, psamofilă, ~e a. (despre plante, organisme) care se poate dezvolta pe terenuri nisipoase. [Din fr. ***psammophile***].

psamografíe, psamografii f. studiul fizico-chimic al nisipurilor. [Din fr. ***psammographie***].

psamóm, psamoame n. tumoare cu depozite asemănătoare nisipului, localizată la nivelul sistemului nervos. [Din fr. ***psammome***].

psamosól, psamosoluri n. tip de sol[1], format pe nisipuri, avînd în general fertilitate redusă. [Din fr. ***psammosol***].

psamoterapíe, psamoterapii f. tratament medical extern cu băi sau săculeţe de nisip încălzit. [Din fr. ***psammothérapie***].

psefít, psefite n. denumire pentru rocile sedimentare detritice grosiere (pietrişuri, bolovănişuri etc.). [Din fr. ***pséphite,*** engl. ***psephite***].

psefologíe f. ramură a sociologiei avînd ca obiect studiul atitudinii politice şi al comportamentului grupurilor de alegători pentru a detecta factorii care influenţează deciziile acestora; sociologie electorală. [Din engl. ***psephology***].

pselafobíe f. teamă patologică de contactul cu obiectele. [Din it. ***pselafobia***].

pseudartróză, pseudartroze f. **1.** articulaţie falsă sau accidentală determinată de consolidarea incompletă a unui os după o fractură; **2.** proces patologic (la bătrîni) constînd în dezosificarea oaselor lungi, urmată de îndoirea acestora sau de fracturi, la nivelul cărora se formează articulaţii false; (şi: **pseudoartroză**). [Din fr. ***pseudarthrose***].

pseudo- element de compunere cu sensul „fals", „pretins". [Din gr. ***pseudo-,*** fr. ***pseud(o)-***].

pseudoacíd, pseudoacizi m. acid anhidru care nu mai este electrochimic acid. [***Pseudo-*** + ***acid***].

pseudoafíx, pseudoafixe n. (lingv.) afixoid. [***Pseudo-*** + ***afix***].

pseudoaldehídă, pseudoaldehide f. (chim.; la pl.) grup de substanţe odorante de sinteză; (şi la sg.) substanţă din acest grup. [***Pseudo-*** + ***aldehidă***].

pseudoalélă, pseudoalele f. genă care se comportă asemenea alelelor, dar se manifestă ca o singură unitate funcţională. [Din engl. ***pseudoallele***].

pseudoanacreóntic, ~ci, pseudoanacreontică, ~ce a. care pare scris în genul anacreontic, cu aparenţă anacreontică. [***Pseudo-*** + ***anacreontic***].

pseudoántic, ~ci, pseudoantică, ~ce a. cu aparenţă antică: *în mijlocul celor două mese pseudoantice era cîte un crater de marmură, cu două anse.* CĂL. [***Pseudo-*** + ***antic***].

pseudoapendicítă, pseudoapendicite f. situaţie medicală în care simptomele simulează apendicita în absenţa infecţiei apendiculare, întîlnită frecvent în stări isterice şi în sifilis. [Din fr. ***pseudo-appendicite***].

pseudoaristocrátic, ~ci, pseudoaristocratică, ~ce a. pretins aristocratic, cu aparenţă aristocratică: *prinţesa ... renumită în cercurile ... pseudoaristocratice pentru seratele ei.* V.R. [***Pseudo-*** + ***aristocratic***].

pseudoarmónic, ~ci, pseudoarmonică, ~ce a. (mat.; despre funcţii) care are calitatea de a fi egală cu produsul unei funcţii armonice printr-o funcţie neperiodică de aceeaşi variabilă. [***Pseudo-*** + ***armonic***].

pseudoartíst, ~şti, pseudoartistă, ~e m., f. fals, pretins artist: *dacă pseudoartistul rămîne el însuşi în această lume de rînd ..., atunci se înţelege că lucrarea sa poate să fie trivială, indecentă.* MAIOR. [***Pseudo-*** + ***artist***].

pseudoartróză f. v. **pseudartroză.**

pseudoautonomíe f. autonomie falsă, aparentă. [***Pseudo-*** + ***autonomie***].

pseudobácă, pseudobace f. bacă falsă la cucurbitacee, la soc etc. [***Pseudo-*** + ***bacă***].

pseudoblepsíe, pseudoblepsii f. (rar) iluzie optică. [***Pseudo-*** + ***blepsie***].

pseudobunătáte f. (rar) bunătate falsă, aparentă: *gesturi şi acte de pseudobunătate.* PETR. [***Pseudo-*** + ***bunătate***].

pseudocelebritáte, pseudocelebrităţi f. falsă, pretinsă celebritate; (concr.) persoană care se bucură de o falsă celebritate: *inabordabile sînt mai ales pseudocelebrităţile.* C. [***Pseudo-*** + ***celebritate***].

pseudocilíndru, pseudocilindri m. formaţie cu aspect cilindric, alcătuită din aglutinări de celule, din conglomerate de cristale sau de săruri amorfe etc. prezentă uneori în urină, confundabilă cu cilindrii adevăraţi. [***Pseudo-*** + ***cilindru***].

pseudococaínă f. ester obţinut, alături de cocaină, din frunzele de coca, întrebuinţat ca anestezic local. [***Pseudo-*** + ***cocaină***].

pseudocócs, pseudococsuri n. produs obţinut din cărbuni neaglutinaţi, avînd toate proprietăţile cocsului obişnuit; cocs brichete. [***Pseudo-*** + ***cocs***].

pseudocoloíd, pseudocoloizi m. (chim.) sistem dispers eterogen conţinînd, pe lîngă particule mai mari, vizibile cu ochiul liber şi particule coloide. [***Pseudo-*** + ***coloid***].

pseudoconcépt, pseudoconcepte n. idee falsă căreia nu-i corespunde ceva existent în mod real. [***Pseudo-*** + ***concept;*** cf. it. ***pseudoconcetto***].

pseudoconglomerát, pseudoconglomerate n. formă rotunjită la unele roci datorită proceselor de alterare superficială, confundabilă cu conglomeratele autentice. [***Pseudo-*** + ***conglomerat***].

pseudocreáţie, pseudocreaţii f. creaţie falsă, fără valoare. [***Pseudo-*** + ***creaţie***].

pseudocredínţă, pseudocredinţe f. credinţă falsă. [***Pseudo-*** + ***credinţă***].

pseudocrítică, pseudocritice f. critică falsă, fără valoare: : *critica criticii ne obligă să distingem critica de pseudocritică.* R.L. [*Pseudo-* + *critică*].

pseudocrúp s. (med.) crup fals. [*Pseudo-* + *crup*].

pseudocuadrofonie f. obținere a efectului cuadrofonic prin prelucrarea unui semnal stereofonic. [Din fr. *pseudoquadrophonie*].

pseudocultúră f. cultură falsă, superficială, aparentă; (concr.) rezultat, efect al acesteia: *îi ascult toate superstițiile culese despre India fachirică și mistică ..., toată pseudocultura care circulă prin orașele anglo-saxone.* EL. [*Pseudo-* + *cultură*].

pseudodemocrát, ~ți, pseudodemocrată, ~e a. (rar) pseudodemocratic: *alegeri pseudodemocrate.* [*Pseudo-* + *democrat*].

pseudodemocrátic, ~ci, pseudodemocratică, ~ce a. care ține de pseudodemocrație, referitor la pseudodemocrație: *manifestări pseudodemocratice.* [*Pseudo-* + *democratic*].

pseudodemocrație, pseudodemocrații f. democrație falsă, aparentă: *ați instaurat o pseudodemocrație.* [*Pseudo-* + *democrație*].

pseudodiptér, pseudodiptere n. templu din antichitatea greco-romană, în care distanța dintre colonadă și pereții cellei este egală cu distanța a două intercolonamente plus o grosime de coloană. [Din lat. *pseudodipterium*].

pseudodrámă, pseudodrame f. dramă falsă, aparentă. [*Pseudo-* + *dramă*].

pseudoencefál, pseudoencefali m. monstru (uman) care prezintă pseudoencefalie. [Din fr. *pseudoencéphale*].

pseudoencefalíe f. malformație congenitală caracterizată prin absența encefalului, acesta fiind înlocuit de o tumoare vasculară. [Din fr. *pseudoencéphalie*].

pseudoepigráf, ~i, pseudoepigrafă, ~e a. și n. (text) atribuit greșit unui anumit autor. [*Pseudo-* + *epigraf*].

pseudoestét, ~ți, pseudoestetă, ~e m., f. fals, pretins estet. [*Pseudo-* + *estet*].

pseudoestétic, ~ci, pseudoestetică, ~ce a. cu aparență estetică, fals estetic: *plăcerea în contemplarea naturii nu e niciodată „estetică", ci de obicei „anestetică" și uneori „pseudoestetică".* BL. [*Pseudo-* + *estetic*].

pseudoestezíe, pseudoestezii f. senzație falsă căreia nu-i corespunde vreo impresie percepută de organele senzoriale și transmisă centrilor nervoși pentru prelucrarea ei în conștiință. [Din fr. *pseudoesthésie*].

pseudoetimológic, ~ci, pseudoetimologică, ~ce a. fals, aparent etimologic: *ortografie pseudoetimologică.* [*Pseudo-* + *etimologic*].

pseudoetimologísm n. sistem ortografic intermediar între cel etimologic și cel fonetic: *scrierea românească actuală reprezintă o mostră de pseudoetimologism.* [*Pseudo-* + *etimologism*].

pseudofolclór n. folclor fals, denaturat: *o mare măscărie populară, prevestind pseudofolclorul suprarealist.* CĂL. [*Pseudo-* + *folclor*].

pseudohalucinație, pseudohalucinații f. percepție vizuală fără obiect real, asemenea halucinației, dar recunoscută a fi nereală: *între pseudohalucinație și halucinație e totuși o prăpastie.* STĂNIL. [Din engl. *pseudo-hallucination*].

pseudohermafroditísm n. anomalie congenitală constînd în prezența caracterelor sexuale secundare feminine la o persoană de sex masculin; androginie. [Din fr. *pseudohermaphroditisme*].

pseudoinstrumént, pseudoinstrumente n. fals instrument (muzical). [*Pseudo-* + *instrument*].

pseudoliberalísm n. fals, pretins liberalism. [*Pseudo-* + *liberalism*].

pseudolingvíst, ~ști, pseudolingvistă, ~e m., f. fals, pretins lingvist. [*Pseudo-* + *lingvist*].

pseudoliterát, ~ți, pseudoliterată, ~e m., f. fals, pretins literat. [*Pseudo-* + *literat*(*ă*)].

pseudoliteratúră, pseudoliteraturi f. literatură lipsită de valoare. [*Pseudo-* + *literatură*].

pseudomembránă, pseudomembrane f. membrană patologică formată pe amigdale, pe cerul gurii, pe nas etc., în unele boli ca anghina difterică, laringita etc. [Din fr. *pseudomembrane*].

pseudometáforă, pseudometafore f. falsă metaforă: *prin dispariția factorilor care împiedică conștiința diferențelor, pseudometaforele antropomorfice se vor putea dezvolta în metafore adevărate.* VIANU. [*Pseudo-* + *metaforă*].

pseudomiilitár, pseudomilitari m. (rar) fals militar, bărbat lipsit de aptitudini militare: *i-a spus o mulțime de lucruri asupra carierei și asupra lumii militare – văzute prin temperamentul lui de pseudomilitar.* GAL. [*Pseudo-* + *militar*].

pseudomnezíe f. falsă memorie, constînd în incapacitatea de a recunoaște împrejurările în care s-au format anumite idei și impresii venite din subconștient în conștiință, acestea fiind considerate a fi noi. [Din fr. *pseudomnésie*].

pseudomónas s. gen de bacili mobili, gram-negativi, strict aerobi, care pot provoca infecții. [Din fr. *pseudomonas*].

pseudomorfóză f. proces de transformare fizică sau chimică a unui mineral, cu păstrarea formei cristalografice inițiale: (fig.) *cultura rusească ... se exprimă încă în forme străine de sufletul său (pseudomorfoză).* BL. [Din fr. *pseudomorphose*].

pseudonevroptér, pseudonevroptere n. (la pl.) familie de insecte din grupul nevropterelor, cu aripi membranoase egale, cu metamorfoză incompletă; (și la sg.) insectă din această familie. [*Pseudo-* + *nevropter*].

pseudoním, ~i, pseudonimă, ~e a. care are un nume fictiv; care este scris, publicat sub un nume fictiv; care este pe nedrept atribuit cuiva: *lucrare pseudonimă.* // n. nume fictiv pe care îl adoptă mai ales scriitorii, artiștii, pentru a-și ascunde adevărata identitate: *să se publice, chiar sub un pseudonim.* AL. [Din fr. *pseudonyme*].

pseudoparaiizíe f. diminuare aparentă a forței musculare, în absența unei paralizii reale, marcată printr-o coordonare defectuoasă a mișcărilor, fără ca aceasta să aibă legătură cu o leziune a centrilor nervoși sau a căilor motorii, fiind provocată de o durere sau de o inhibiție voluntară. [Din fr. *pseudoparalysie*].

pseudoparazít, pseudoparaziți m. plantă sau animal asemănător cu plantele și animalele parazite, fără să intre însă în categoria acestora. [Din fr. *pseudoparasite*].

pseudopatriót, ~ți, pseudopatriotă, ~e m., f. fals, pretins patriot; patriotard. [*Pseudo-* + *patriot*].

pseudopatriótic, ~ci, pseudopatriotică, ~ce a. cu pretins caracter patriotic: *atitudini și declarații pseudopatriotice.* [*Pseudo-* + *patriotic*].

pseudopatriótism n. fals patriotism. [*Pseudo-* + *patriotism*].

pseudoperiptér, pseudoperiptere n. templu antic roman cu portic numai la fațada principală, restul fațadelor avînd coloane ieșite numai parțial din nivelul zidului. [Din fr. *pseudopériptère*].

pseudopód, pseudopode n. prelungire protoplasmatică temporară și mobilă prin intermediul căreia unele protozoare, îndeosebi amibele, ingeră particule nutritive sau se deplasează, iar leucocitele fagocitează bacteriile care au invadat organismul. [Din fr. *pseudopode*].

pseudopoezíe, pseudopoezii f. poezie lipsită de valoare, pretinsă poezie. [Din it. *pseudopoesia*].

pseudoprefíx, pseudoprefixe f. prefixoid. [Din fr. *pseudopréfixe*].

pseudoprefixá, pseudoprefixez vb. (tr.) a forma un cuvînt nou cu un pseudoprefix. [De la *pseudoprefix*].

pseudoprefixáre, pseudoprefixări f. acțiunea de a pseudoprefixa și rezultatul ei; mod de formare a unui cuvînt cu un pseudoprefix. [V. *pseudoprefixa*].

pseudoprefixát, ~ți, pseudoprefixată, ~e a. (despre cuvinte) format cu un pseudoprefix. [V. *pseudoprefixa*].

pseudoproblémă, pseudoprobleme f. falsă, pretinsă problemă: *ne preocupă tot felul de pseudoprobleme.* [Din fr. *pseudoproblème*].

pseudosavánt, pseudosavanți m. fals, pretins savant: *deși epoca avea nevoie de titani, au proliferat pseudosavanții.* [*Pseudo-* + *savant*].

pseudoscórpie, pseudoscorpii f. (la pl.) subclasă a arahnidelor cuprinzînd insecte cu apendice în formă de clește legat de o glandă secretoare; (și la sg.) insectă din această subclasă. [*Pseudo-* + *scorpie*].

pseudoscorpión, pseudoscorpioni m. insectă asemănătoare cu scorpionul, care nu are coadă și nu este veninoasă. [Din fr. *pseudoscorpion*].

pseudosféră, pseudosfere f. (mat.) suprafață de rotație generată de o traiectorie care se rotește în jurul asimptotei ei. [Din fr. *pseudo-sphère*, germ. *Pseudosphäre*].

pseudosmíe f. (med.) halucinație olfactivă. [Din fr. *pseudosmie*].

pseudostereofonie f. procedeu de reproducere a sunetelor, care imită efectul stereofonic, constînd în transmiterea sunetelor din toate părțile, nefiind posibilă localizarea sursei sonore. [Din fr. *pseudo-stéréophonie*].

pseudoștiință, pseudoștiințe f. falsă știință, pretinsă cunoaștere; cunoștințe lipsite de rigoare științifică: *pseudoștiința contemporană.* [*Pseudo-* + *știință*].

pseudoștiințífic, ~ci, pseudoștiințifică, ~ce a. fals, pretins științific: *argumentație pseudoștiințifică.* [*Pseudo-* + *științific*].

pseudotalént, pseudotalente n. (rar) fals, pretins talent. [*Pseudo-* + *talent*].

pseudovaloáre, pseudovalori f. falsă, pretinsă valoare: *cultura este sufocată de pseudovalori.* [*Pseudo-* + *valoare*].

pseudovulcán, pseudovulcani m. depresiune de forma unui crater, lipsită de manifestări vulcanice recente. [Din fr. *pseudo-volcan*].

psi m. invar. **1.** a douăzeci și treia literă (ψ) a alfabetului limbii grecești; sunetul notat cu această literă; **2.** a patruzecea literă (Ψ) a alfabetului chirilic; sunetul notat cu această literă; **3.** cifră chirilică cu valoarea 700.

psicroalgíe f. (med.) senzație dureroasă la rece. [Din fr. *psichroalgie*].

psicrofíl, ~i, psicrofilă, ~e a. (despre microorganisme) care se dezvoltă la temperaturi scăzute. [Din fr. *psychrophile*].

psicrofít, ~ți, psicrofită, ~e a. și m., f. (plantă) care crește la umiditate și frig. [Din fr. *psychrophite*].

psicrometríe f. tehnică de măsurare a umidității. [Din fr. *psychrométrie*].

psicrométru, psicrometre n. instrument pentru măsurarea umidității aerului, bazat pe efectul de răcire al evaporării. [Din fr. *psychromètre*].

psicroterapíe f. tratament medical prin aplicații de comprese reci. [Din fr. *psychrothérapie*].

psif, psifuri n. (înv.) alegere sau numire în funcție a unui mitropolit: *să aștepte psiful de la Biserica cea mare a Țarigradului.* CANT. [Din gr. mod. *psýphos*].

psihagég, ~gi, psihagogă, ~ge m., f. specialist în psihagogie. [Din fr. *psychagogue*].

psihagógic, ~ci, psihagogică, ~ce a. care aparține psihagogiei, referitor la psihagogie. [Din fr. *psychagogique*].

psihagogíe f. ramură a psihopedagogiei și a psihoterapiei care se ocupă cu recuperarea personalității deformate sociomoral. [Din fr. *psychagogie*].

psihalgíe, psihalgii f. varietate de nevralgie în care predomină factorul psihopatic. [Din fr. *psychalgie*].

psihanalíst, ~și, psihanalistă, ~e m., f. specialist (medic sau psiholog) care aplică psihanaliza în tratamentul bolilor neuropsihice; adept al psihanalizei: *psihanaliștii se dedau, mai mult chiar decît în patologie, la foarte regretabile simplificări.* BL. [Din fr. *psychanalyste*].

psihanalític, ~ci, psihanalitică, ~ce a. care aparține psihanalizei, referitor la psihanaliză; bazat pe psihanaliză: *doctrina psihanalitică ... începe, în sfîrșit, să se bucure de o popularitate suspectă.* BL. [Din fr. *psychanalytique*].

psihanalizá, psihanalizez vb. (rar; tr.) a face o investigație a psihicului folosind psihanliza; a supune pe cineva unui tratament psihanalitic: *i-ai psihanalizat comportamentul?* [De la *psihanaliză*].

psihanalizábil, ~i, psihanalizabilă, ~e a. care poate fi psihanalizat, supus psihanalizei: *această uitare este psihanalizabilă.* PATAP. [Din fr. *psychanalysable*].

psihanalizatór, ~i, psihanalizatoáre a. care psihanalizează: *în nuvele se constată tendința psihanalizatoare a surprinderii elementului subconștient.* CĂL. [*Psihanaliza* + *-tor*].

psihanalíză f. 1. concepția lui S. Freud și a adepților săi (A.Adler, C.G.Yung ș. a.) privind viața psihică conștientă și inconștientă, după care tendințele sau dorințele profunde ale individului venind în conflict cu convingerile sale morale cenzurate de conștiința socială, sînt alungate în subconștient, de unde tind să reapară sub o formă travestită; freudism: *psihanaliza și parapsihologia, vorbind despre „inconștient" se referă categoric la factori, elemente, procese și complexe, cărora le atribuie ... o natură psihică ..., ca și conștiinței.* BL.; 2. metodă de investigație psihologică și de tratament al bolilor neuropsihice bazată pe această concepție, care își propune, prin diverse probe, să descopere cauzele nevrozelor și a psihozelor și să vindece aceste boli, prin aducerea în conștiință a dorințelor obscure, ascunse, refulate: [psihologul], *fiind adept al psihanalizei, spera să obțină astfel unele detalii revelatoare.* GHEȚIE. [Din fr. *psychanalyse*].

psihasténic, ~ci, psihastenică, ~ce m., f. persoană care suferă de psihastenie. [Din fr. *psychasténique*].

psihasteníe, psihastenii f. formă de nevroză caracterizată prin obsesii și fobii, prin nehotărîre, timiditate, neîncredere în sine, scrupule excesive, ipohondrie, agitație, perfecționism etc.; neurastenie [Din fr. *psychasthénie*].

psíhe, psihe f. 1. (rar) sufletul, ca principiu al vieții umane: *psihea poporului;* 2. oglindă mobilă de mari proporții, în care cineva se poate vedea în întregime. [Din fr. *psyché*].

psihedélic, ~ci, psihedelică, ~ce a. 1. care aparține psihedelismului, referitor la psihedelism; 2. care se caracterizează prin efecte sonore, de lumină, de culoare etc.; care evocă viziuni, halucinații, vise produse prin drogare: *spectacolul audiovizual psihedelic era concomitent un rit tehnologic și unul dionisiac, de la banda de magnetofon manipulată electronic, trecînd prin efectele vizuale stroboscopice.* D.; **muzică psihedelică**, stil de muzică pop, produs de hippy în S.U.A., la sfîrșitul anilor 1960, conceput ca o transpunere muzicală a stărilor proprii psihedelismului. [Din engl. *psychedelic*, fr. *psychédélique*].

psihedelísm n. 1. stare de visare trează dată sau provocată de unele halucinogene; 2. ansamblul manifestărilor (debordare delirantă de idei, distorsiune a realității, halucinații) evocînd o stare psihedelică. [Din fr. *psychédélisme*].

psihiátric, ~ci, psihiatrică, ~ce a. care aparține psihiatriei, referitor la psihiatrie; bazat pe psihiatrie: *clinică psihiatrică.* [Din fr. *psychiatrique*].

psihiatríe f. ramură a medicinei care studiază bolile psihice (psihoze, demențe, psihopatii, nevroze), tratamentul și profilaxia lor: *în cursul de psihiatrie ... regăsesc un caz ... de paranoia.* CĂL. [Din fr. *psychiatrie*].

psihiátru, ~i, (rar) **psihiatră, ~e** m., f. medic specialist în psihiatrie: *l-a consultat un psihiatru;* (adj.) *se duce ... la un medic psihiatru.* CĂL. [Din fr. *psychiatre*].

psíhic, ~ci, psihică, ~ce a. care ține de suflet și de gîndire, considerate împreună ca principiu care guvernează natura umană și activitatea acesteia, referitor la suflet și la gîndire, considerate împreună: *fiecare monadă e ca o oglindă psihică a lumii.* BL.; *tulburări psihice.* // n. 1. structură sufletească și intelectuală considerate împreună ca principiu care guvernează natura umană și activitatea acesteia; psihism: *psihologia a început de la o vreme să părăsească psihicul propriu-zis.* CĂL.; 2. structură sufletească și intelectuală, considerate împreună, proprie unui individ: *acum avea psihicul zdruncinat și se afla într-o casă de sănătate.* GHEȚIE. [Din germ. *psychisch*, fr. *psychique*, gr. *psykhikós*].

psihicitáte f. (rar) psihism: *voința, intenția, atenția, recunoștința, opoziția se incorporează în psihicitatea noastră într-un mediu de materie nervoasă.* STĂNIL. [*Psihic* + *-itate*].

psihísm, psihisme n. totalitatea fenomenelor psihice proprii unui individ, unei colectivități; viață psihică, manifestare psihică; psihic, psihicitate: *nu toți psihologii sînt ... convinși de existența unui psihism inconștient.* BL. [Din fr. *psychisme*].

psiho- element de compunere cu sensul „(referitor la) psihic", „suflet", „spiritual". [Din fr. *psycho-*].

psihoanaléptic, ~ci, psihoanaleptică, ~ce a. și n. (substanță psihotropă) cu acțiune excitantă, euforizantă, care ameliorează randamentul intelectual, stimulează atenția, reduce senzația de oboseală; psihostimulant, psihotonic. [Din fr. *psychoanaleptique*].

psihoanalgezíe, psihoanalgezii f. (med.) calmare a senzațiilor dureroase prin psihoterapie. [Din fr. *psychoanalgésie*].

psihoanalíză f. (rar) psihanaliză. [Din germ. *Psychoanalyse*].

psihobiográmă, psihobiograme f. examen al dezvoltării personalității în relație cu dezvoltarea biologică; (concr.) buletin cuprinzînd rezultatul unui asemenea examen. [*Psiho-* + *biogramă*].

psihochirurgíe f. termen generic pentru metodele chirurgicale în tratarea bolilor psihice. [Din fr. *psychochirurgie*].

psihodiagnóstic, ~ci, psihodiagnostică, ~ce a. care ține de psihodiagnoză, cu caracter de psihodiagnoză. // n. rezultat al psihodiagnozei. [Din fr. *psychodiagnostique*, engl. *psychodiagnostic*].

psihodiagnóză, psihodiagnoze f. investigare complexă a individului prin intermediul tehnicilor psihologice (teste, chestionare, observație etc.) pentru cunoașterea particularităților sale psihice specifice sau a tulburărilor de personalitate. [Din fr. *psychodiagnose*, engl. *psychodiagnosis*].

psihodramátic, ~ci, psihodramatică, ~ce a. cu caracter de psihodramă. [Din fr. *psychodramatique*].

psihodrámă, psihodrame f. 1. metodă psihoterapeutică modernă (creată de J.L. Moreno în 1921), care folosește improvizația jocului dramatic pe o temă dată bolnavilor psihici, ca mijloc de exteriorizare a gîndurilor, a atitudinilor, a trăirilor acestora, în scopul conștientizării și dominării propriilor lor tulburări; sociodramă; 2. test folosit în sociologie ca mijloc de selectare a candidaților pentru anumite posturi care necesită multă dezinvoltură în contactul cu publicul. [Din fr. *psychodrame*].

psihoendocrinologíe f. ramură a endocrinologiei care studiază influența sistemului endocrin asupra psihicului. [Din fr. *psycho-endocrinologie*].

psihoenergétică f. disciplină biofizică având ca obiect studiul elementelor energetice ale psihismului. [Din fr. *psycho-énergétique*].

psihofarmacologíe f. ramură a farmacologiei care se ocupă cu studiul întrebuințării și al efectelor substanțelor farmaceutice asupra psihicului. [Din fr. *psychopharmacologie*].

psihofízic, ~ci, psihofizică, ~ce a. 1. care aparține psihofizicii, referitor la psihofizică, de natură psihofizică: *cercetări psihofizice asupra numărului exact de idei, ce pot încăpea în fiecare moment dat al conștiinței, s-au făcut.* MAIOR.; 2. care aparține psihicului și fizicului, referitor la psihic și la fizic. // f. domeniu de cercetare în psihologie (constituit de G.Th. Fechner, în sec. al XIX-lea) care studiază, pe cale experimentală, raporturile (cantitative) dintre intensitatea stimulilor fizici și intensitatea stărilor psihice corespunzătoare, dînd o formulare matematică concluziilor obținute. [Din fr. *psychophysique*, germ. *Psychophysik*].

psihofiziológic, ~ci, psihofiziologică, ~ce a. care aparține psihofiziologiei, referitor la psihofiziologie: *încheia diagnosticul său psihofiziologic prin sentința: „om rău, dar inteligent".* GHICA. [Din fr. *psychophysiologique*].

psihofiziológie f. ramură a psihologiei care combină metodele psihologice cu cele fiziologice pentru a stabili mecanismele neurologice și fiziologice corespunzătoare diferitelor fenomene psihice, precum și influența activității psihice asupra funcțiilor neurovegetative; psihologie fiziologică. [Din fr. *psychophysiologie*].

psihogén, ~i, psihogenă, ~e a. care are cauze psihice: *boli psihogene.* [Din fr. *psychogène*].

psihogenéză, psihogeneze f. 1. apariție și dezvoltare a funcțiilor psihice la om; 2. (studiul cauzelor psihice care favorizează) procesul apariției unei boli psihice. [Din fr. *psychogenèse*].

psihografíe, psihografii f. descriere a trăsăturilor și a aptitudinilor biopsihologice și sociale pe care le solicită o profesiune anume. [Din fr. *psychographie*].

psihográmă, psihograme f. caracterizare psihologică detaliată a structurii și dezvoltării personalității unui individ; (concr.) buletin cuprinzînd o astfel de caracterizare. [Din fr. *psychogramme*].

psihoigiénă f. domeniu al psihiatriei care se ocupă de măsurile de igienă impuse de diferite categorii de activitate. [*Psiho-* + *igienă*].

psihokinezíe f. acţiune a psihicului asupra materiei care dă naştere unor fenomene parapsihologice, precum levitaţia sau deformarea obiectelor la distanţă. [Din fr. *psychokinésie*].

psiholéptic, ~ci, psiholeptică, ~ce a. şi n. (medicament psihotrop) cu acţiune hipnotică, sedativă. [Din fr. *psycholeptique*].

psiholingvíst, ~şti, psiholingvistă, ~e m., f. specialist în psiholingvistică. [Din fr. *psycholinguiste*, engl. *psycholinguist*].

psiholingvístic, ~ci, psiholingvistică, ~ce a. care aparţine psiholingvisticii, referitor la psiholingvistică: *studii psiholingvistice.* // f. disciplină de graniţă care studiază limbajul ca formă de manifestare a psihicului uman; psihologia limbajului. [Din fr. *psycholinguistique*].

psihológ, ~gi, psihologă, ~ge m., f. **1.** specialist în psihologie: *ca un preludiu al disidenţei, psihologul elveţian luase ... atitudine împotriva mai multor teze freudiene.* BL.; **2.** persoană care intuieşte sentimentele, starea de spirit a cuiva; observator fin, cunoscător, analist al vieţii psihice omeneşti: *sînt cel mai mare talent, cel mai puternic creator de viaţă, cel mai fin psiholog.* C.PETR. [Din fr. *psychologue*].

psihológic, ~ci, psihologică, ~ce a. care aparţine psihologiei, referitor la psihologie sau la fenomenele proprii domeniului ei de cercetare: *prologul ... este un studiu psihologic.* GHICA; (adv.) *nedumerirea e psihologic justificată.* BL.; **moment psihologic,** moment potrivit pentru a influenţa pe cineva, pentru a determina ceva; moment de tensiune în aşteptarea producerii unui fapt; **război psihologic,** v. **război.** [Din fr. *psychologique*].

psihologicéşte adv. (astăzi rar) din punct de vedere psihologic; sufleteşte: *este psihologiceşte un infirm.* [*Psihologic* + *-eşte*].

psihología f. **1.** ştiinţă care studiază psihicul (procesele mintale, percepţia, memoria, temperamentul etc.), legitatea proceselor şi însuşirilor psihice individuale: *explică o lecţie de psihologie.* VLAH.; *pentru psihologia curentă „inconştientul" trece, în genere, drept o realitate de natură psihică.* BL.; **psihologie fiziologică,** psihofiziologie; **psihologia limbajului,** psiholingvistică; **psihologie socială,** psihosociologie; **psihologie abisală,** ramură a psihologiei, înglobînd diverse curente psihanalitice, care studiază straturile cele mai profunde ale personalităţii individuale; **psihologie animală,** ramură a psihologiei care studiază geneza şi stadiile de dezvoltare ale psihicului la animale; zoopsihologie; **2.** totalitatea fenomenelor psihice (mod de a gîndi, de a simţi, de a activa) caracteristice unui individ, unei colectivităţi; mentalitate: *au crescut miraculos averi de milioane, personalităţi politice ... şi o psihologie obştească nouă.* GAL.; *psihologia românului;* **3.** ansamblu de procese psihice determinate, generate de un fenomen, de un proces etc. sau care condiţionează o activitate anume: *nu cunoaşteţi nimic din psihologia dragostei.* PETR. [Din fr. *psychologie,* germ. *Psychologie*].

psihologísm n. tendinţă, concepţie care extinde punctul de vedere psihologic în interpretarea unor fenomene din alte domenii ale realităţii sau care exagerează rolul factorului psihologic în diferite sfere ale activităţii omeneşti: *pe vremea lui nu exista psihologism şi sociologism, ca pe vremea lui Ibsen.* IBR.; *psihologismul lingvistic.* [Din fr. *psychologisme,* germ. *Psychologismus*].

psihologíst, ~şti, psihologistă, ~e a. care aparţine psihologismului, referitor la psihologism; bazat pe psihologism: *critica psihologistă.* [Din fr. *psychologiste*].

psihologizá, psihologizez vb. **1.** (intr.) a face o analiză psihologică (amănunţită): *tot ce poate să facă un autor ... este să psihologizeze numai cu privire la dînsul.* MACED.; **2.** (tr.) a studia cu metodele psihologiei; a face să capete un (pronunţat) caracter psihologic: (refl. pas.) *totul se psihologizează la un moment dat: logica, estetica, morala.* V.R. [Din fr. *psychologiser*].

psihologizánt, ~ţi, psihologizantă, ~e a. care acordă importanţă (exagerată) factorului psihic: *literatură psihologizantă.* [Din fr. *psychologisant*].

psihomanţíe f. ghicirea viitorul prin invocarea spiritelor celor morţi. [Din fr. *psychomancie*].

psihométric, ~ci, psihometrică, ~ce a. care ţine de psihometrie, referitor la psihometrie. [Din fr. *psychométrique*].

psihometríe f. măsurare, studiu cantitativ al fenomenelor psihologice, folosind în special testele. [Din fr. *psychométrie*].

psihomotór, ~i, psihomotoáre a. care se referă în acelaşi timp la funcţiile motrice şi la activitatea nervoasă superioară (psihică) care le generează; determinat de aceste funcţii: *tulburări psihomotorii;* **centru psihomotor,** regiune a scoarţei cerebrale care intră în acţiune sub influenţa unei excitaţii cerebrale fizice; (şi: **psihomotoriu**). [Din fr. *psychomoteur*].

psihomotóriu a. v. **psihomotor.**

psihonevróză, psihonevroze f. (med.) nevroză. [Din fr. *psychonévrose*].

psihopăt, ~ţi, psihopată, ~e m., f. şi a. (persoană) care manifestă forme de dezechilibru mintal, care suferă de psihopatie: *psihopatul este omul care se retrage din „istorie" şi cade pradă unor fantezii stăpînite de arhetipuri.* BL.; *nu sînt nebuni adevăraţi ...; sînt simpli psihopaţi.* PETR. [Din fr. *psychopathe*].

psihopátic, ~ci, psihopatică, ~ce a. care aparţine psihopatiei, referitor la psihopatie: *o încercare de studiu psihopatic, nicidecum ... o apostrofă politică.* EM. [Din fr. *psychopathique*].

psihopatíe, psihopatii f. boală psihică; (spec.) stare morbidă caracterizată prin impulsivitate, instabilitate psihică, incapacitate de adaptare la mediu, comportament antisocial: *o problemă ... de psihopatie strecurată în comicul aparent.* CĂL. [Din fr. *psychopathie*].

psihopatológ, ~gi, psihopatologă, ~ge m., f. specialist în psihopatologie: *sînt afirmaţiile unui mare psihopatolog ... de reputaţie europeană.* PETR. [De la *psihopatologie*].

psihopatológic, ~ci, psihopatologică, ~ce a. care aparţine psihopatologiei, referitor la psihopatologie. [Din fr. *psychopathologique*].

psihopatológie f. ramură a psihologiei care studiază aspectele patologice ale activităţii psihice; patologia psihicului. [Din fr. *psychopathologie*].

psihopedagóg, ~gi, psihopedagogă, ~ge m., f. specialist în psihopedagogie. [Din fr. *psichopédagogue*].

psihopedagógic, ~ci, psihopedagogică, ~ce a. care aparţine psihopedagogiei, referitor la psihopedagogie: *metode psihopedagogice.* [Din fr. *psichopédagogique*].

psihopedagogíe f. aplicare a metodelor psihologiei experimentale în pedagogie. [Din fr. *psychopédagogie*].

psihoprofesiográmă, psihoprofesiograme f. profesiogramă a reacţiilor psihice specifice unui individ. [Din fr. *psycho-profession-gramme*].

psihosexológie f. studiul psihologic al indivizilor din perspectiva sexelor. [Din fr. *psychosexologie*].

psihosociál, ~i, psihosocială, ~e a. referitor la psihologia individuală în viaţa socială, (cu caracter) de psihologie socială: *echilibru psihosocial.* [Din fr. *psychosocial*].

psihosociológ, ~gi, psihosociologă, ~ge m., f. specialist în psihosociologie. [Din fr. *psychosociologue*].

psihosociológic, ~ci, psihosociologică, ~ce a. care aparţine psihosociologiei, referitor la psihosociologie; bazat pe psihosociologie: *Ibrăileanu face mai ales critică psihosociologică.* V.R. [Din fr. *psychosociologique*].

psihosociológie f. studiul psihologic al fenomenelor sociale (atitudini, relaţii interpersonale, comunicare verbală şi nonverbală etc.); psihologie socială. [Din fr. *psychosociologie*].

psihosomátic, ~ci, psihosomatică, ~ce a. care se referă la tulburările organice sau funcţionale de origine psihică: *afecţiuni psihosomatice.* // f. orientare în medicină care, susţinînd concepţia unităţii tuturor funcţiilor organismului, studiază originea psihică a unor maladii din domeniul patologiei generale şi posibilitatea folosirii mijloacelor psihologice în terapie. [Din fr. *psychosomatique*].

psihostazíe f. ritual constînd în cîntărirea sufletelor celor morţi (prin punerea în balanţă a sufletului cu pana de struţ a zeiţei justiţiei), simbolizînd judecata divină de după moarte, în teologia şi arta egipteană. [Din fr. *psychostasie*].

psihostimulánt, ~ţi, psihostimulantă, ~e a. şi n. psihoanaleptic: *psihostimulantele sînt antidepresive şi psihotonice.* [Din fr. *psychostimulant*].

psihotéhnic, ~ci, psihotehnică, ~ce a. care permite identificarea aptitudinilor unui individ în vederea orientării profesionale a acestuia: *test psihotehnic.* // f. aplicarea psihologiei în studiul problemelor pur practice; (spec.) ansamblu de metode servind la evaluarea reacţiilor, aptitudinilor mintale, senzoriale şi psihomotorii ale unui individ pentru orientarea profesională a acestuia, pentru organizarea muncii, în general. [Din fr. *psychotechnique*].

psihotehnicián, ~eni, psihotehniciană, ~ene m., f. specialist în psihotehnică. [Din fr. *psychotechnicien*].

psihoterapeút, psihoterapeuţi m. medic specialist în psihoterapeutică: *un celebru psihoterapeut i-a telefonat unui fost pacient.* D. [Din fr. *psychothérapeute,* germ. *Psychotherapeut*].

psihoterapeútic, ~ci, psihoterapeutică, ~ce a. psihoterapic. // f. psihoterapie. [Din fr. *psychothérapeutique*].

psihoterápic, ~ci, psihoterapică, ~ce a. care aparţine psihoterapiei, referitor la psihoterapie; psihoterapeutic. [Din fr. *psychothérapique*].

psihoterapíe f. metodă de tratament a unor boli psihice sau organice prin folosirea mijloacelor de influenţare a psihicului (persuasiunea, hipnoza, sugestia etc.): *trei medici specializaţi în psihoterapie.* PETR. [Din fr. *psychothérapie,* germ. *Psychotherapie*].

psihótic, ~ci, psihotică, ~ce a. **1.** referitor la psihoză; cauzat de psihoză: *episod psihotic;* **2.** bolnav de psihoză: *are un copil psihotic.* [Din fr. *psychotique*].

psihotónic, ~ci, psihotonică, ~ce a. şi n. psihoanaleptic: *cafeaua este un psihotonic.* [Din fr. *psychotonique*].

psihotrónic, ~ci, psihotronică, ~ce a. care aparţine psihotronicii, referitor la psihotronică. // f. (disciplină biofizică avînd ca obiect) studiul interacţiunilor psihice la distanţă între diferiţi subiecţi senzitivi, între subiecţi şi obiecte materiale etc. [Din engl. *psychotronics*].

psihotróp, ~i, psihotropă, ~e a. şi n. (medicament) cu acţiune depresoare sau stimulantă asupra psihicului. [Din fr. *psychotrope*].

psihóză, psihoze f. **1.** termen generic pentru bolile psihice caracterizate prin tulburări psihopatologice profunde, prin pierderea contactului cu realitatea şi prin lipsa conştiinţei bolii; boală mintală: *mulţi sînt atinşi de psihoză paranoică;* **2.** stare de spirit bolnăvicioasă, adesea cu caracter colectiv, provocată de o surescitare continuă, obsedantă şi contagioasă, de o emoţie violentă; obsesie, idee fixă: *teama zilei de mîine, o adevărată psihoză.* [Din fr. ***psychose,*** germ. ***Psychose***].

psihrofíl, ~i, psihrofilă, ~e a. şi m., f. (animal sau plantă) care trăieşte în medii reci şi umede; criofil. [Din fr. ***psychrophile***].

psihrométru, psihrometre n. higrometru pentru determinarea umidităţii atmosferice. [Din fr. ***psychromètre***].

psilí s. (grecism; înv.) (în scrierea grecească) spirit lin. [Din gr. ***psilí***].

psilofitálă, psilofitale f. (la pl.) grup de plante criptogame devoniene din încrengătura pteridofitelor, cu tulpină subterană şi aeriană, lipsite de frunze sau cu frunze solzoase, care se înmulţesc prin spori; (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din lat. ***psilophytales***].

psilofítă, psilofite f. plantă din grupul psilofitalelor, cu rizomul prevăzut cu perişori, cu ramurile fără frunze, prevăzute cu sporangi, care se înmulţesc prin spori. [Din fr. ***psilophyton***].

psilomelán n. oxid natural hidratat de mangan, de culoare neagră, cu luciu semimetalic sau mat, prezent frecvent în zăcămintele de mangan. [Din fr. ***psilomélane***].

psitacísm n. **1.** (med.) repetare mecanică (adesea deformată) a celor auzite sau citite, fără a fi înţelese nici de bolnav, nici de cei din jur: *psitacismul este frecvent în schizofrenie;* **2.** imitaţie, maimuţăreală. [Din fr. ***psittacisme***].

psitacóză, psitacoze f. boală infecţioasă localizată de obicei la plămîni, provocată de un virus transmis mai ales de papagali şi porumbei; boala papagalilor. [Din fr. ***psittacose***].

psoás, psoaşi m. fiecare dintre cei doi muşchi pereche inseraţi pe faţa anterioară a vertebrelor lombare şi la capătul femurului, contribuind la flexiunea coapsei faţă de trunchi. [Din fr. ***psoas***].

psofometríe f. tehnica măsurării zgomotelor. [Din fr. ***psophométrie***].

psofométru, psofometre n. aparat cu care se măsoară perturbaţiile introduse într-un circuit telefonic de circuitele învecinate. [Din fr. ***psophomètre***].

psoítă, psoite f. inflamaţie a muşchiului psoas sau a tecii acestuia. [Din fr. ***psoïtis***].

psóră f. v. **psoriazis.**

psoriázic, ~ci, psoriazică, ~ce a. care aparţine psoriazisului, referitor la psoriazis; asemănător psoriazisului. [Din fr. ***psoriasique***].

psoriázis n. boală de piele localizată îndeosebi la coate, la genunchi, pe pielea capului, uneori pe tot corpul, cu etiologie necunoscută, rebelă la tratament, caracterizată prin descuamări abundente, lăsînd să apară o suprafaţă cutanată lucioasă şi sîngerîndă; (şi: (înv.) **psoră**). [Din fr. ***psoriasis***].

pst interj. (adesea repetat) cuvînt prin care se atrage atenţia cuiva să tacă, să asculte: *pst, pst, cetăţene Martine.* AL. [Onomat.].

pteranodón, pteranodoni m. reptilă zburătoare fosilă din ordinul pterozaurienilor, cu cioc alungit, cornos şi fără dinţi, cu o creastă lungă înapoia capului şi cu aripi foarte mari. [Din fr. ***ptéranodon***].

pteridofítă, pteridofite f. (la pl.) încrengătură de plante superioare străvechi, cu corpul diferenţiat în rădăcină, tulpină şi frunze, care se înmulţesc prin spori; (şi la sg.) plantă din această încrengătură; criptogamă vasculară (ex.: feriga, brădişorul). [Din fr. ***ptéridophytes***].

pteridología f. ramură a botanicii care studiază ferigile. [Din engl. ***pteridology***].

pteridospérmă, pteridosperme f. (la pl.) grup de gimnosperme primitive arborescente sau ierboase, cu frunze asemănătoare celor de ferigă, care se înmulţesc prin seminţe provenite din ovule neînvelite în ovare; (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***ptéridospermes***].

pterígion n. îngroşare a conjunctivei, cu aspect de aripioară, care acoperă total sau parţial corneea. [Din fr. ***ptérygion***].

pterigótă, pterigote f. (la pl.) subclasă care include majoritatea insectelor superioare, caracterizate, în general, prin prezenţa aripilor şi prin dezvoltarea prin metamorfoză *(Pterygota);* (şi la sg.) insectă din această subclasă. [Din fr. ***ptérigotes***].

pterodactíl, pterodactili m. (la pl.) gen de reptile fosile zburătoare, din jurasicul superior şi din cretacic, de mărimea unei vrăbii, cu o dentiţie redusă în partea anterioară a ciocului; (şi la sg.) reptilă din acest gen. [Din fr. ***ptérodactyle,*** lat. ***pterodactylus***].

pterodón, pterodoni m. (la pl.) gen de mamifere carnivore fosile din eocen, asemănătoare cu hienele (de care se deosebesc prin dentiţie); (şi la sg.) mamifer din acest gen. [Din fr. ***ptérodon***].

pteropód, ~zi, pteropodă, ~e a. care are picioarele adaptate pentru înot: *animale pteropode.* // n. (la pl.) ordin de gasteropode fosile cu piciorul transformat în doi lobi simetrici, cu cochilia subţire, tubulară, în formă de corn, care trăiau în planctonul marin; (şi la sg.) gasteropod din acest ordin. [Din fr. ***ptéropodes***].

pterozaurián, pterozaurieni m. (la pl.) ordin de reptile fosile din triasic şi cretacic, adaptate pentru zbor, avînd aripi asemănătoare cu ale liliacului; (şi la sg.) reptilă din acest ordin. [Din fr. ***ptérosaurien***].

ptialagóg, ~gi, ptialagogă, ~ge a. (despre substanţe, alimente etc.) care activează salivaţia, care provoacă o salivaţie abundentă; sialagog. [Din fr. ***ptyalagogue***].

ptialínă f. enzimă din grupul amilazelor secretată de glandele salivare, îndeosebi pe parotidă, cu rol în transformarea amidonului şi glicogenului din alimente în maltoză şi dextrină; amilază salivară. [Din fr. ***ptyaline***].

ptialísm n. hipersecreţie salivară care apare în unele afecţiuni, (nevroze, sarcină, stomatite etc.). [Din fr. ***ptyalisme***].

ptíi interj. v. **ptiu.**

ptiu interj. (pop. şi fam.) **1.** cuvînt care redă zgomotul pe care-l face cineva cînd scuipă: *ptiu! scuipă năprasnic în pămînt.* PR.; **2.** cuvînt care exprimă dispreţ, dezgust, nemulţumire, mirare etc., în faţa unui lucru neaşteptat, nedorit: *ptiu, că uitai să pun sare.* SOR.; *ptiu, drace!*; (şi: **ptii**). [Onomat.].

ptomaínă, ptomaine f. substanţă toxică rezultată din putrefacţia proteinelor animale, care provoacă aşa-numitele intoxicaţii cu carne alterată. [Din fr. ***ptomaïne***].

ptóză, ptoze f. fenomen patologic constînd în deplasarea în jos a unui organ sau a unor formaţiuni anatomice, datorită relaxării unor ligamente de susţinere, îndeosebi în cazul slăbirii exagerate (ex.: ptoză renală, ptoză gastrică). [Din fr. ***ptôse***].

ptru interj. (pop.) **1.** cuvînt cu care se opresc caii din mers: *ptru! ... da bună bucată am mers.* CR.; **2.** cuvînt cu care se strigă vacile şi boii prinşi în jug. [Onomat.].

pu interj. (repetat) cuvînt care imită strigătul pupezei: *numai ce-o auzeai vara: „pu-pu-pup!"* CR.; (şi: **pup**). [Onomat.].

pub, puburi [pab] n. cîrciumă, bar. [Din engl. ***pub***].

pubélă, pubele f. recipient portabil pentru gunoiul menajer. [Din fr. ***poubelle***].

púber, ~i, puberă, ~e a. şi m., f. (individ) ajuns la vîrsta pubertăţii. [Din lat. ***puber,*** fr. ***pubère***].

puberál, ~i, puberală, ~e a. care aparţine, care este specific pubertăţii, referitor la pubertate: *invazia anxietăţii legate de criza puberală.* CĂL. [***Puber*** + ***-al***].

pubertáte f. perioadă a vieţii omeneşti, cuprinsă între copilărie şi adolescenţă, caracterizată prin maturizarea sexuală, prin apariţia caracterelor sexuale secundare şi printr-o dezvoltare psihică intensă: *interveni ... pubertatea şi prima adolescenţă cu inevitabilele lor crize.* GHEŢIE; (jur.; înv.) **vîrsta pubertăţii,** vîrstă minimă admisă de lege pentru căsătorie. [Din fr. ***puberté,*** lat. ***pubertas, -atis***].

pubescént, ~ţi, pubescentă, ~e a. **1.** (despre adolescenţi) a cărui pilozitate începe să semene cu cea a adultului; **2.** (bot.; despre frunze, tulpini etc.) acoperit cu peri fini şi mici ca un puf. [Din fr. ***pubescent***].

pubescénţă, pubescenţe f. (bot.) stare a tulpinilor sau a frunzelor pubescente. [Din fr. ***pubescence***].

pubián, ~eni, pubiană, ~ene a. care aparţine pubisului, referitor la pubis; care formează pubisul: *dezveliri de sîni şi fese şi triunghiuri pubiene.* CĂRT. [Din fr. ***pubien***].

púbis, pubise n. os-pereche care formează partea anterioară a centurii pelviene: *privea, cu faţa contractată de dorinţă, pubisul fetei, rotunjit între pulpe.* CĂRT. [Din fr. ***pubis***].

públic, ~ci, publică, ~ce a. **1.** care aparţine tuturor membrilor unei colectivităţi umane, la care participă întreaga colectivitate, care priveşte pe toţi; care provine de la o colectivitate: *nimic nu arată mai mult că spiritul public nu e copt decît discuţii asupra teoriilor constituţionale.* EM.; *interes public;* **opinie publică,** părere, judecată colectivă (devenită obiect de investigaţie pentru specialiştii în psihologie socială şi sociologie politică); (p. ext.) public: *a adresat ... o scrisoare deschisă, care a zguduit opinia publică.* CAR.; **2.** care este în folosul tuturor, de care poate dispune oricine, la care au toţi acces: *într-un colţ era un telefon public.* PR.; **grădină publică,** parc: *într-o sară ... ne-am dus la grădina publică.* SAD.; (înv.) **casă publică,** casă rău famată; bordel: *casa lui ... devenise în urmă o casă publică, în care intrau cei mai desfrînaţi juni.* FIL.; (rar) **femeie publică,** prostituată; **3.** care are loc în prezenţa unei colectivităţi, a unei adunări; la care ia parte un mare număr de oameni: *vorbele sacramentale ... pe care le rosteşte prin adunări publice şi private.* FIL.; *vînzare publică;* **4.** care se face sau devine cunoscut de toţi; destinat tuturor (pentru a lua cunoştinţă): *de îndată ce ne facem publică o convingere, ne asumăm un risc.* GHEŢIE; *zvon public;* **5.** de stat, al statului, referitor la stat: *administraţiunile publice sînt împănate de neamurile puternicilor zilei pînă la a zecea spiţă.* EM.; *serviciile publice încep dimineaţa la 7.* CAR.; **Minister Public,** instituţie a puterii judecătoreşti (cuprinzînd totalitatea parchetelor), care reprezintă, în activitatea judiciară, interesele generale ale societăţii şi apără ordinea de drept, precum şi drepturile şi libertăţile cetăţenilor; **forţă publică,** poliţie: *nu se afla prin apropierea sa nici un reprezentant al forţei publice.* CĂL.; **învăţămînt public** sau **instrucţie** (ori **instrucţiune, şcoală**) **publică,** învăţămînt ori şcoală organizată şi controlată de stat: *la şcoala publică se învăţa numai greceşte.* NEGR.; *Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice ... ne-a permis.* OD.; **viaţă publică,** activitate politică-administrativă a unui stat; domeniu politic-administrativ; activitatea unei persoane, legată de funcţiile de stat pe care le

deține: *explozia aceasta de murdării morale atîta timp ascunse, și multe alte dezordini ... în arena vieții publice, înfățișează atîtea spectacole nenorocite.* VLAH.; **datorie publică,** datorie a statului, rezultată din împrumuturi interne și externe; **6.** care ocupă o funcție de stat: *acest impiegat public îi plătește foarte rău chiria.* NEGR.; **om public,** persoană cu rol important în viața politică și socială a țării; politician: *greșelile unui om public se traduc în nenorociri asupra a milioane de oameni nevinovați.* EM. // n. **1.** colectivitate mare, masă[2] de oameni; mulțime, lume: *publicul e schimbăcios ..., adeseori cauze mici produc în el efecte mari.* SL.; *publicul dă năvală în parcul ce se inaugurează.* GAL.; **în public,** în fața tuturor, în văzul lumii: *acestea zicea Sigismund în public și în particular.* BĂLC.; **marele public** sau **publicul larg,** majoritatea oamenilor, masele largi ale populației: *o operă rămasă aproape necunoscută marelui public.* VIANU; *studiile și preocupările sale interesau exclusiv specialiștii, și nu publicul larg.* GHEȚIE; **public țintă,** v. **țintă**; **3.** (p. restr.) totalitatea persoanelor care asistă la un spectacol, la o conferință etc.: *cer ... iertăciune onorabilului public.* AL.; *lăutarul se grăbi ... să reia bucata ... cu care avea de obicei succes la public.* CĂRT. [Din lat. ***publicus,*** fr. ***public***].

publicá, públic vb. (tr.) **1.** (înv.) a face să fie cunoscut de public, a aduce la cunoștința tuturor, a da publicității prin tipărire, afișare etc.; a anunța; a răspîndi în public o informație, o opinie; a publicui: *nimic din ce publicau gazetele nu era de actualitate.* SAD.; *lui Stănică îi era rușine să-și publice căsătoria.* CĂL.; (refl. pas.) *a armelor încetare peste tot s-au publicat.* HEL.; **2.** a face să apară cărți, reviste, articole etc. prin intermediul tiparului sau al altor mijloace tehnice de multiplicar; a tipări; a edita: *voiam să public mai tîrziu o carte despre ... zilele mele de marasm.* EL. [Din lat. ***publicare,*** fr. ***publier***].

publicábil, ~i, publicabilă, ~e a. care poate fi publicat: *lucrarea e proastă, nu este publicabilă.* [***Publica*** + ***-bil***; cf. fr. ***publiable***].

publicăn, publicani m. persoană care strîngea impozitele la romani: *om cumsecade sau poate publican, ai fost, totuși, un „cetățean roman".* LOV. [Din lat. ***publicanus,*** fr. ***publicain***].

publicáre, (rar) **publicări** f. **1.** acțiunea de a publica și rezultatul ei; publicație; **2.** aducere la cunoștință publică prin tipărire, afișare etc. a unei informații, opinii etc.; anunțare: *în aceeași zi s-a făcut publicarea sentinței;* **3.** tipărire, apariție a unei cărți, reviste etc.; editare: *se întreprinse publicarea unei foi literare.* NEGR.; **4.** (concr.; înv.) publicație, apariție editorială; tipăritură: *dacă este să-i judecăm după publicările de pînă acum.* MAIOR. [V. ***publica***].

publicát, ~ți, publicată, ~e a. care a fost tipărit, adus la cunoștința publicului prin tipărire: *nu-mi vorbi de manuscrise, ci de cărțile publicate.* [V. ***publica***].

publicáție, publicații f. **1.** (înv.) aducere la cunoștință publică; publicare: *publicațiunea unui decret;* **2.** (spec.) anunț; afiș; ordonanță publică: *de-mi va abate vrodată să-mi vînd moșia, am gînd să pun în publicație.* NEGR.; **3.** (spec.; înv.) declarație: *am de gînd să fac o mică publicație înainte de plecarea mea din țară.* CAR.; **4.** tipăritură care apare cu o anumită periodicitate; (p. gener.) ceea ce se publică (carte, revistă, articol etc.); tipăritură, publicare: *Ioanide nu era om de știință, nu avea publicații suficiente.* CĂL.; *au apărut numeroase publicații politice;* **publicație periodică,** v. **periodic**; (și: (înv.) **publicațiune**). [Din fr. ***publication,*** germ. ***Publikation***].

publicațiune f. v. **publicație.**

publicíst, ~ști, publicistă, ~e m., f. persoană care publică lucrări (de specialitate) cu caracter politic, social, cultural etc.; (spec.) persoană care publică articole în ziare și reviste; ziarist, jurnalist, gazetar: *ai idee de rolul sublim al unui publicist?* AL. [Din fr. ***publiciste,*** germ. ***Publizist***].

publicístic, ~ci, publicistică, ~ce a. care aparține, care este caracteristic publiciștilor sau publicisticii, referitor la publiciști sau la publicistică; gazetăresc: *activitate publicistică;* **stil publicistic,** stil funcțional specific publicațiilor periodice, caracterizat prin forme retorice, abundență de neologisme, prin procedee etc. care incită curiozitatea. // f. **1.** totalitatea publicațiilor (periodice) dintr-o anumită epocă, dintr-un anumit domeniu etc.; presă; gen al scrisului care aparține acestor publicații: *publicistica română prezintă deocamdată în tonul și maniera criticelor sale spectacolul a două extreme greu de împăcat.* MAIOR.; **2.** ocupația, profesiunea, activitatea de publicist; gazetărie, ziaristică: *ignoranța mea în materie de publicistică literară.* CAR.; *a intrat foarte prematur în publicistică.* CĂL. [Din germ. ***publizistisch, Publizistik***].

publicitár, ~i, publicitară, ~e a. **1.** care aparține publicității, referitor la publicitate; care servește pentru publicitate: *mesaj publicitar; campanie publicitară;* **pauză publicitară,** scurtă întrerupere a unei emisiuni de televiziune pentru reclama unor produse, servicii etc.: *decorurile și realizatorii se schimbă în pauzele publicitare.* D.; **2.** care se ocupă de publicitate: *agenție publicitară;* (subst.) *subtilitatea publicitarilor noștri nu are margini.* D. [Din fr. ***publicitaire***].

publicitáte f. **1.** faptul de a face sau de a deveni cunoscut publicului, difuzare în public; situația a ceea ce este public; ansamblul mijloacelor folosite pentru a face cunoscut un fapt, o persoană, un produs etc.: *cel ce se teme de publicitate știe că are multe păcate.* BOLLIAC; *îi plăcea discreția, ura zgomotul și publicitatea.* GHEȚIE; **a da publicității,** a publica; **mica publicitate,** rubrică sau pagină într-un ziar, în care se publică diferite anunțuri; anunțurile publicate în această rubrică sau pagină: *am apelat la rubrica de mică publicitate a unuia din ziarele locale.* GHEȚIE; **agenție** (sau **birou**) **de publicitate,** birou în care se predau, pentru a fi publicate într-un periodic sau difuzate prin radio și televiziune, anunțuri publicitare; agenție care se ocupă cu diverse forme de reclamă pentru un produs, o activitate, o întreprindere etc.: *anunțurile se primesc la ... agenția de publicitate.* R.L.; **agent de publicitate,** persoană angajată de o firmă comercială pentru a prezenta produsele firmei respective și a le face reclamă; **principiul publicității,** principiu al dreptului procesual, în temeiul căruia soluționarea litigiilor se face, cu unele excepții, în ședință publică; **2.** (înv.) publicistică; presă: *nu voi răspunde la insultele voastre prin publicitate.* AL. [Din fr. ***publicité***].

publicuí, publicuiesc vb. (înv.; tr.) a publica: *și-n auzul tutulora le-au publicuit pe loc.* PANN. [***Public*** + ***-ui***].

puc, pucuri n. obiect de cauciuc în formă de disc, folosit la jocul de hochei pe gheață pentru a marca goluri. [Din engl. ***puck***].

puchi[1], puchi m. (reg.) **1.** urdoare; **2.** pată: *caiet plin cu puchi de cerneală.* [Et. nec.].

puchí[2], puchesc vb. (reg.; refl.) a privi insistent, deslușind cu greu din cauza vederii sau luminii slabe. [Cf. ***puchi[1]***].

puchínă, puchini f. (reg.) urdoare: *avea puchini la ochi.* [Et. nec.].

puchiní, puchinesc vb. (reg.; intr.) a migăli: *ce tot puchinești acolo?* [De la ***puchină***].

puchinós, ~și, puchinoásă, ~e a. (pop.) **1.** (adesea subst.) urduros; (p. ext.) nespălat, murdar; puchios: *lumea-mi zice puchinos, mîndra-mi zice că-s frumos.* POP.; **2.** mic, minuscul, neînsemnat; sărăcăcios: *cum poți tu ... să te muți ... la niște greci puchinoși?* SAD.; **3.** care este extrem de mic și se descifrează cu greutate: *niște litere puchinoase;* (adv.) *scrie puchinos.* [***Puchină*** + ***-os***].

puchiós, ~și, puchioásă, ~e a. (reg.) puchinos. [***Puchi[1]*** + ***-os***].

puchițél, ~ei, puchițeá (~ícă), ~ele m. și f. (pop.; mai ales la pl.) picățea: *rochii ... de materie de tîrg, albă cu puchiței.* POP. [***Puchi[1]*** + ***-itel, -itea (-ică)***].

puci, puciuri n. acțiune armată a unui grup politic, avînd ca scop răsturnarea unui regim politic, a unei ordini statale etc. [Din germ. ***Putsch***].

puciócnă f. v. **puciognă.**

puciógnă, puciogne f. **1.** plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu flori albe, care crește prin semănături; iarbă-puturoasă, puturoasă (*Bifora radians*); **2.** (reg.) coriandru (*Coriandrum sativum*); (și: (pop.) **puciocnă**). [Cf. ***pucios***].

puciós, ~și, pucioásă, ~e a. **1.** (înv. și pop.) sulfuros; (p. ext.) care miroase urît (a sulf); puturos: *fugi ..., bubă pucioasă ..., din fața obrazului.* POP.; **apă pucioasă,** apă (minerală) sulfuroasă; **2.** (fam.; adesea subst.) om leneș, puturos: *pune mîna pe carte, puciosule! //* f. (pop.; și **piatră pucioasă**) sulf: *mirosul de pucioasă al chibritului îi stăruia în nări.* GHEȚIE. [***Puți*** + ***-os***].

pucíst, pucișt m. participant la un puci. [Din germ. ***Putschist***].

pud, puduri n. unitate (rusească) de măsură pentru greutăți, egală cu 16,38 kg: *în Rosia se fumează mai mult decît 8 milioane de puduri de tiutiun pe an.* MAT. [Din rus. ***pud***].

púdel, pudeli m. rasă de cîini de mărime mijlocie, cu părul lung, lățos și creț, ușor de dresat, folosit în special la vînatul păsărilor acvatice; caniche; cîine din această rasă: *un căței caraghios, un pudel, ținut în lesă, le călca în urme.* GHEȚIE; (și: **pudl**). [Din germ. ***Pudel***].

pudibónd, ~zi, pudibondă, ~e a. **1.** care afișează o pudoare exagerată; care este foarte rușinos: *femeile oneste nu se arată prea pudibonde;* **2.** care denotă, care vădește pudoare exagerată: *maniere pudibonde;* (și: **pudibund**). [Din lat. ***pudibundus,*** fr. ***pudibond***].

pudibonderíe f. caracterul a ceea ce este pudibond; pudoare exagerată, afectată. [Din fr. ***pudibonderie***].

pudibúnd a. v. **pudibond.**

púdic, ~ci, pudică, ~ce a. **1.** plin de pudoare; rușinos, sfios; candid: *anecdota pudicului june.* VLAH.; **2.** care denotă, exprimă pudoare: *precugetata cutezanță poate purta veșmîntul pudic al instinctului feciorelnic.* PAP.-B.; *e o remarcabilă poetă a dragostei pudice.* CĂL. [Din lat. ***pudicus,*** fr. ***pudique***].

pudicitáte f. însușirea de a fi pudic; pudoare, rușine, sfială; candoare: *nu vom împinge pudicitatea pînă la tăgăduirea sexualității infantile.* BL. [Din fr. ***pudicité***].

púding[1], pudinguri n. budincă englezească, preparată din făină (griș sau amidon), ouă, grăsime de vacă, zahăr, măduvă, prune, rom etc. [Din fr., engl. ***pudding***].

púding[2], pudinguri n. varietate de conglomerat foarte compact, format din blocuri rotunjite, cu mult pietriș. [Din fr. ***poudinque,*** engl. ***pudding(-stone)***].

pudl m. v. **pudel.**

pudlá, pudlez vb. (tehn.; tr.) a supune fonta operației de pudlaj, pentru a obține un oțel cu însușiri speciale. [Din fr. ***pudller***].

pudlăj n. (tehn.) procedeu de afinare a fontei prin care se obține un oțel cu însușiri speciale, ce se sudează și se forjează ușor, rezistent la coroziune etc. [Din fr. ***puddlage***].

pudláre, pudlări f. (tehn.) acțiunea de a pudla și rezultatul ei; ansamblul operațiilor de elaborare a oțelului prin pudlaj: *cuptor de pudlare.* [V. ***pudla***].

pudlát, ~ţi, pudlată, ~e a. (tehn.; despre fontă) care a fost afinat prin pudlaj. [V. ***pudla***].

pudoáre, pudori f. **1.** sentiment de sfială, de jenă manifestat în comportarea cuiva; atitudine decentă, rezervată în a spune sau a face ceva (mai ales în probleme sexuale) împotriva bunei-cuviinţe; pudicitate; (p. ext.) puritate morală, candoare: *pudoarea varsă purpură pe faţă.* BOL.; *abandonă ... false pudori şi îndrăzni mai mult decît ar fi crezut vreodată.* GHEŢIE; **2.** (jur.) castitate, virginitate; **atentat la pudoare,** infracţiune constînd în încercarea de a viola o femeie. [Din lat. ***pudor, -oris,*** fr. ***pudeur***].

pudrá, pudrez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (-şi) da cu pudră (pe faţă), a (se) farda; a se pudrui: *Lenica intră în casă ... ca să se pudreze şi să-şi aranjeze ţinuta.* GHEŢIE; (fig.) *se recoltează ... prunele şi strugurii pudraţi cu bruma pîrguirii.* ARG.; **2.** (tr.) a acoperi o suprafaţă cu un strat de pulbere, în scop tehnologic sau de protecţie; **3.** (tr.) a acoperi cu un strat (subţire) de zahăr pudră. [Din fr. ***poudrer***].

pudráre, pudrări f. acţiunea de a (se) pudra şi rezultatul ei. [V. ***pudra***].

pudrát, ~ţi, pudrată, ~e a. dat cu pudră (pe faţă); pudruit: *o doamnă bătrînă, foarte pudrată ..., strigă piţigăiat.* CĂL. [V. ***pudra***].

púdră, pudre f. **1.** pulbere fină, uşor colorată în nuanţe de roz, parfumată, folosită ca fard: *mai du-te şi tu la coafor, dă-ţi cu pudră şi cu ruj.* PR.; **2.** (p. gener.) material solid prefăcut în pulbere: *zahăr pudră;* **3.** (spec.) substanţă medicamentoasă sub formă de pulbere, folosită contra iriţaţiilor pielii sau în terapeutica unor boli. [Din fr. ***poudre***].

pudriéră, pudriere f. cutioară în care se păstrează pudra pentru fardat: *avea o pudrieră de argint.* [Din fr. ***poudrier***].

pudruí, pudruiesc vb. (înv.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) pudra; **2.** (tr.) a acoperi cu o pulbere fină: (fig.) *în lunca pudruită cu mărunt mărgăritar.* AL. [***Pudră*** + *-ui*].

pudruít, ~ţi, pudruit, ~e a. (înv.) pudrat: *întrebă cucoana, aruncînd, pe sub genele-i ... pudruite ..., o privire galeşă.* CAR.; (fig.) *fluturi cu-aripioare pudruite.* AL. [V. ***pudrui***].

puericultór, ~i, puericultoáre m., f. specialist în puericultură: *unul singur era mai informat, fost puericultor, cu o experienţă interesantă în psihologia copiilor.* PR. [Din fr. ***puériculteur***].

puericultúră f. ramură a medicinei care studiază metodele şi mijloacele asigurării unei creşteri şi dezvoltări armonioase a copiilor (pînă la trei-patru ani): *m-am întrebat adeseori dacă mai este undeva pe pămînt ... vreo societate omenească unde puericultura să fie atît de dezonorată.* GAL. [Din fr. ***puériculture***].

pueríl, ~i, pueríle, ~e a. caracteristic copilului sau copilăriei, de copil; copilăresc, copilăros; (p. ext.) lipsit de maturitate; naiv; neserios: *apucă paharul cu o expresie puerilă de satisfacţie.* PR.; *acţiunea de pe scenă i se păru puerilă.* GHEŢIE. [Din fr. ***puéril***].

puerílism n. stare patologică în care bolnavul reproduce întregul comportament al copiilor (în demenţă, senilitate avansată etc.). [Din fr. ***puérilisme***].

puerilitáte, (rar) **puerilităţi** f. însuşirea de a fi pueril; caracter pueril; atitudine, faptă puerilă; naivitate, copilărie: *tînărul autor, părăsind puerilităţile ..., a preferat să trateze un subiect modern.* CAR. [Din fr. ***puérilité***].

puerperál, ~i, puerperală, ~e a. care aparţine lăuzei sau lăuziei, referitor la lăuză sau la lăuzie; (p. ext.) referitor la femei în perioada de la fecundaţie pînă la sfîrşitul lăuziei: *se credea în ipoteza că femeile în stare puerperală ar putea naşte.* EM.; **febră puerperală,** boală gravă a lăuzelor, cauzată de pătrunderea în uter a unui agent patogen: *îi moare soţia ... de febră puerperală.* CĂL. [Din fr. ***puerpérale***].

puerperalitáte f. perioadă următoare naşterii, care se încheie la reapariţia menstruaţiei sau (p. ext.) de la fecundaţie pînă la sfîrşitul lehuziei; starea femeii în această perioadă. [Din fr. ***puerpéralité***].

puf[1] interj. cuvînt care imită zgomotul surd produs de o suflare bruscă şi intermitentă (pe nas, pe gură), de căderea unui corp pe o suprafaţă moale etc.: *a sufla puf! nu e greu.* PANN. [Onomat.].

puf[2], (rar) **pufuri** n. **1.** (col.) pene mici, moi şi fine care acoperă corpul puilor şi, pe unele părţi, al păsărilor adulte: *cloştile, urmate de ghemuleţele mişcătoare de puf.* SAD.; **2.** (col.) pene scurte şi moi lipsite de rahis care servesc la umplerea pernelor, plăpumilor etc.; fulgi: *încep ... a carăbăni la saltele cu puf.* CR.; **a creşte** (sau **a trăi, a ţine** etc.) **în puf,** a creşte, a trăi în confort, în huzur; a crea cuiva condiţii foarte bune: *ştii doară că nu trăim în puf.* GHEŢIE; **3.** (p. anal.) fulg de zăpadă: *un puf de zăpadă căzu drept în flacăra lumînării.* CĂL.; **4.** (col.) perişori fini şi moi care cresc pe obrazul puberilor; început de barbă sau de mustaţă (la puberi): *puful din faţă-ţi ca floarea se va şterge.* NEGR.; **5.** (col.) peri mici, moi şi mătăsoşi din blana unor animale; **6.** (col.) peri mici şi fini cu care sînt acoperite unele fructe, seminţe etc.: *puf de păpădie;* **bumbac-puf,** bumbac brut obţinut la cules; **7.** mic obiect de toaletă care serveşte la pudrat: *doamna se aranja în oglindă cu puful de pudră.* REBR.; **8.** minge de badminton. // m. (pl. **pufi**) (bot.; reg.) pufai (*Globaria gigantea*). [Din sl. ****puhŭ,*** bulg. ***puh***].

puf[3], **pufuri** n. scaun scund, fără spătar, cilindric, capitonat cu stofă sau făcut din material plastic umplut cu aer: *pe duşumele se aliniau pufuri şi covoare adînci.* GHEŢIE. [Din fr. ***pouf***].

pufăi[1], **pufaie** şi **pufaiuri** n. ciupercă al cărei înveliş se preface, la maturitate, într-o pulbere şi în firişoare fine, asemenea pufului[2]; gogoaşă, puf[2], pufuleţ (*Globaria gigantea*). [Cf. ***puf***[2]].

pufăi[2] interj. (adesea repetat) cuvînt care imită pufăitul lulelei. [Onomat.].

pufăí, púfăl vb. (intr.) **1.** a sufla pe nări cu zgomot aerul inspirat; a răsufla greu; a pufni: *caii ... pufăiau cu nările în frunzele uscate.* VLAH.; **2.** a expira fumul de ţigară, producînd un zgomot înfundat, prelung (provocat de dezlipirea bruscă a buzelor); a pîcîi; (p. ext.) a fuma: *pufăind o ţigară de foi „Corona", cu miros de smochine.* GHEŢIE; **3.** a evacua dintr-o locomotivă aburul aflat sub presiune, cu un zgomot înfundat, scurt şi sacadat: *locomotiva pufăi, vagoanele se ciocnîră.* ST. [***Pufă***[2] + *-ăi*].

pufălălă, pufălели f. pufăit; (concr.) fum scos de o persoană care fumează: *nouri uşurei, ca pufăieli de lulele, se ridicau.* SAD. [***Pufăi*** + *-elă*].

pufăíre, pufăíri f. acţiunea de a pufăi. [V. ***pufăi***].

pufăít n. faptul de a pufăi; pufăială, pufăitură: *pufăitul locomotivei subt bolta gării înăbuşea vocile.* REBR. [V. ***pufăi***].

pufăltúră, pufăituri f. pufăit: *cîţiva drumeţi se odihneau fumînd huka, cu pufăituri lungi, potolite.* EL. [***Pufăi*** + *-tură*].

púfăr, pufere n. rondelă de cauciuc, material plastic etc. pe care se sprijină unele aparate pentru a preveni alunecarea lor. [Din germ. ***Puffer***].

pufăríe, pufării f. (rar) mulţime de puf[2]; aşternut de puf. [***Puf***[2] + *-ărie*].

púfnet, pufnete n. pufnitură: *se aud pufnete scurte.* [***Pufni*** + *-et*].

pufní, pufnesc vb. (intr.) **1.** a expira pe nări, cu zgomot scurt şi sacadat (din cauza oboselii, a mîniei, a nemulţumirii); a pufăi; (p.ext.) a bufni: *celălalt ... pufneşte, înjură şi ameninţă.* GAL.; *îşi tocmea nervoasă şorţul lung ... şi pufnea întruna pe nas.* GHEŢIE; **a pufni în** (sau **de**) **rîs** (ori tr.) **a-l pufni pe cineva rîsul,** a izbucni într-un rîs brusc şi zgomotos: *am pufnit amîndoi în rîs.* NEGR.; *mă pufni rîsul.* PR.; **2.** a evacua aburul aflat sub presiune, cu un zgomot înfundat, scurt şi sacadat; (p. ext.) a produce în timpul funcţionării un asemenea zgomot: *locomotivele pufnesc ca nişte balauri.* REBR. [***Puf***[2] + *-ni*].

pufníre, pufníri f. acţiunea de a pufni. [V. ***pufni***].

pufnitúră, pufnituri f. faptul de a pufni; zgomot produs prin expirarea bruscă a aerului pe nări; pufnet. [***Pufni*** + *-tură*].

pufoáică, pufoaice f. haină scurtă, vătuită şi matlasată: *un muncitor îmbrăcat cu o pufoaică ... zidea.* V.R. [Din rus. ***fufajka*** (după ***puf***[2])].

pufós, ~şi, pufoásă, ~e a. **1.** acoperit cu puf[2]: *obraz pufos;* **2.** cu (mult) puf: *mîţă pufoasă;* **3.** ca puful; moale, mătăsos; uşor: *stofă englezească pufoasă şi moale.* CĂL.; *pulover pufos;* **4.** cu consistenţă redusă; puţin compact; afinat; poros: *plăcinte cu prune ..., fragede şi pufoase.* PR.; *pămîntul s-a acoperit de zăpadă pufoasă.* GHEŢIE; **5.** (rar) puhav: *răspunse una pufoasă şi grăsună.* ST. [***Puf***[2] + *-os*].

pufuléţ, pufuleţi m. **1.** diminutiv al lui puf[2]; pufuşor: *ţine acest pufuleţ din aripioara mea.* ISP.; **2.** (la pl.) plantă erbacee ornamentală cu tulpina înaltă, cu frunzele ovale, cu florile albastre sau albe; pufuşor (*Ageratum houstonianum*); **3.** (bot.; reg.) pufai (*Globaria gigantea*); **4.** (la pl.) produs alimentar în formă de tubuleţe, preparat din mălai cu adaos de caşcaval. [***Puf***[2] + *-uleţ*].

pufulíţă, pufuliţe f. **1.** plantă erbacee cu tulpina ramificată, acoperită cu peri lungi, cu flori roşii-purpurii, care creşte prin locuri mlăştinoase; limbricaş (*Epilobium hirsutum*); **2.** (bot.; reg.) zburătoare (*Chamaenerion angustifolium*). [***Puf***[2] + *-uliţă*].

pufuşór, pufuşori m. **1.** pufuleţ: *pufuşor pe botişor;* **2.** (bot.; reg.) papanaş (*Trifolium arvense*); **3.** (bot.; reg.) pufuleţ (*Ageratum houstonianum*). [***Puf***[2] + *-uşor*].

pugilát, pugilate n. **1.** luptă cu pumnii goi practicată între doi jucători, la jocurile olimpice antice; **2.** (p. ext.) bătaie, încăierare (cu lovituri de pumni): *discuţia ar fi degenerat într-un pugilat.* CĂL.; **3.** (rar) box. [Din fr. ***pugilat,*** lat. ***pugilatus***].

pugilísm n. (sport) box[1]. [Din engl. ***pugilism***].

pugilíst, ~şti, pugilístă, ~e m. boxer: *prea puţini pugilişti deţin acea lovitură decisivă ... care contează mult în boxul mondial.* R.LIB. [Din fr. ***pugiliste***].

pugilístic, ~ci, pugilistică, ~ce a. care aparţine pugilismului, referitor la pugilism. // f. box[1]. [Din fr. ***pugilistique***].

puháce, puhace f. (ornit.; înv. şi reg.) bufniţă (*Bubo bubo*): *ochii ... decît a puhacii mai mari.* CANT. [Din ucr. ***puhac,*** pol. ***puhacs***].

púhav, ~i, puhavă, ~e a. **1.** cu carnea moale, flască (şi umflată); buhăit, pufos: *o babă grasă şi puhavă;* **2.** (despre aluat) moale; afinat; (p. ext.) proaspăt; **3.** sfărîmicios; puţin compact; spongios: *o stîncă puhavă ... şi scobită.* EM. [Din bulg. ***puhkav***].

púhă[1], **puhe** f. (reg.) bici lung; biciuşcă cu care se joacă copiii: *din puha lungă mereu pocnind.* AL. [Din pol. ***puha,*** ucr. ***puga***].

púhă[2], **puhe** f. (reg.) **1.** bucată de pînză răsucită, înnodată la un capăt, folosită într-un joc de copii; **2. de-a puha,** numele unui joc de copii în care jucătorii ascund această bucată de pînză, iar unul dintre ei trebuie s-o găsească. [Cf. ***buhă***].

puhăí vb. v. **puhăvi.**

puhăiálă f. v. **pohoială.**

puhăví, puhăvesc vb. (refl.) a deveni puhav; a se buhăi: *s-a puhăvit de atîta băutură;* (fig.; tr. fact.) *munca asta ... puhăieşte mintea.* VLAH.; (şi: (rar) **puhăi**). [V. ***puhav***].

puhói[1], puhoaie n. **1.** cantitate foarte mare de apă care curge cu repeziciune şi forţă; apă curgătoare umflată de ploi, care iese din matcă şi se revarsă; şuvoi, torent: *puhoiul rupsese şoseaua.* SOR.; **2.** ploaie mare, aversă; potop: *pohoi de ploi.* DOS.; *ploua în puhoaie.* GHEŢIE; **3.** (p. anal.) mulţime compactă în mişcare, val de oameni sau de alte fiinţe care se agită, năvăleşte undeva, se năpusteşte asupra cuiva: *şi codrul tot e-n clocot de-al armelor povoi.* COŞB.; *se ducea puhoiul plăvanilor, agale.* ARG.; (fig.) *puhoi de ură ce zăgazu-şi frînge!* VLAH. // adv. în mare cantitate, din plin, mult: *lacrămile merg povoi.* POP.; (şi: (pop.) **pohoi,** (înv. şi reg.) **povoi,** (reg.) **puvoi**). [Din sl. ***povonti***].

puhoí[2], pers. 3 **puhoieşte** vb. **1.** (intr.) a curge în cantitate mare, năvalnic; a se revărsa, a inunda: *apele au puhoit peste maluri;* **2.** (tr.; despre oameni) a năvăli; a invada; (şi: (înv.) **povoi**). [De la ***puhoi[1]***].

puhoiálă f. v. **pohoială**.

puholér, puhoieri m. (reg.) numele mai multor specii de păsări despre care se crede că ar prevesti furtună şi ploaie: **a)** ploier (*Charadrius apricarius*); **b)** gaie (*Milvus milvus*): *din vîntul înălţimii ... străbat tînguirile paserilor ce se cheamă puhoieri şi care vestesc volburi ale talazurilor.* SAD. [***Puhoi[1]*** + *-ar*].

puhoíre, puhoiri f. acţiunea de a puhoi[2]; revărsare; năvălire: *în puhoirea fără odihnă a străzii ... descoperiţi fraţii voştri necunoscuţi.* C.PETR. [V. ***puhoi[2]***].

pui[1], pui m. **1.** pasăre de la ieşirea din ou pînă la maturitate: *nişte pui de rîndunele.* COŞB.; *parc-ai fi pui de cuc în cuib străin.* SAD.; **a vorbi pui şi ouă,** a vorbi fără rost; a flecări; **pui de cuc,** bastard; (compus; bot.; reg.) **pui-de-gîscă,** păpădie (*Taraxacum officinale*); (pop.) **(de-a) puia-gaia,** v. **gaie; 2.** (spec.) găină sau cocoş tînăr; carnea (gătită) a acestora sau (p. ext.) a altor păsări de curte: *cîţiva pui pîrpîliţi în frigare.* CR.; *o cloşcă a ieşit cu puii foarte dimineaţă.* SAD.; **a muri ca un pui de găină,** a muri uşor, repede; **pui de bogdaproste, a)** pui de găină (mic şi slab) care se dă de pomană la înmormîntare; **b)** copil mic, prăpădit: *cînd m-a văzut bunica ... ca un pui de bodaproste, cît pe ce să se prăpădească plîngînd.* CR.; **c)** bastard; **3.** (p. gener.) animal de la naştere pînă la maturitate: *pui de căprioară;* **pui de viperă** (sau **de năpîrcă**), om rău, viclean, primejdios: *eşti ciocoi, pui de năpîrcă.* GHICA; **4.** ou sau larvă de insecte: *pui de albină;* **5.** plantă tînără; vlăstar, mlădiţă; (spec.) copileţ: *vei găsi doi pui de dafini.* ISP.; **6.** copil; fiu; odraslă: *domniţa Maria, cu puiul ei, ... a trecut ca o umbră.* SAD.; **pui de lele,** om uşuratic; zgrengar; **7.** (fam.; adesea la voc.) termen de dezmierdare pentru un copil sau pentru un tînăr (iubit): *de ce te-ai dus singur, puiul mamei?* REBR.; *bine-ai venit, puiule!* GHEŢIE; **8.** (pop.) iubit: *s-a dus puiul de la mine.* POP.; **9.** nume dat unor obiecte foarte mici, unor cantităţi minuscule: **pui de pernă,** pernă mică; puişor; **pui de mămăligă,** mămăligă mică; **(nici) pui de ...,** nimeni, ţipenie: *nu se pomenea pui de om prin aleea teilor.* DELAVR.; **10.** nume dat unor obiecte, manifestări etc. de proporţii mari, cu însuşiri superlative: *Mavrogheni era pui de om, mă!* GHICA; **pui de român,** român tînăr, viguros: *că eu sînt pui de român şi nu-mi pasă de-un păgîn.* POP.; **pui de ger,** ger mare, strașnic: *era un pui de ger ... de crăpau lemnele.* CR.; **pui de somn,** somn bun, adînc: *te pomeneşti ... că ai tras şi un pui de somn!* PR.; **pui de beţiv,** beţivan; **pui de bătaie,** bătaie zdravănă; (reg.) **puiul tîrgului,** obiect deosebit, valoros (cumpărat de la iarmaroc); **11.** (la pl.) cusături mărunte decorative pe iile, cămăşile, cojoacele etc. ţărăneşti: *flăcăii ... cu cămăşi cu pui.* SAD.; **12.** (reg.; la pl.) picăţele: *împes-triţat cu pete negre şi pui albi.* POP.; **13.** (reg.; la pl.) iritaţie a pielii de pe mîini (şi picioare), manifestată prin crăpături mărunte, adesea sîngerînde, provocată de frig, de murdărie etc.; **14.** ambarcaţie mică cu vîsle; **15.** (reg.) sertar: *puiul lăzii.* // interj. (de obicei repetat) cuvînt cu care se cheamă puii, găinile şi alte păsări de casă. [Lat. ****pulleus (=pullus)***].

puí[2], pers.3 **puieşte** vb. (reg.) **1.** (tr.; despre păsări) a scoate pui[1]; **2.** (reg.; refl. (recipr.)) a se împreuna; a se înmulţi: *pînă la Sf. Andrei lupii se puiesc şi-s pîrjol de răi.* C.; **3.** (intr.; despre plante) a înfrăţi; a face copileţi; **4.** (tr.) a copili: (refl. pas.) *dimineaţa se puieşte via.* [De la ***pui[1]***].

puiándru, ~i (~endri), puiandră, ~e (~endre) m., f. augmentativ al lui pui[1]; pui mai mare: *Niculina, o puiandră sălbatică.* DELAVR. [***Pui[1]*** + *-andru*].

púică, puici f. **1.** găină tînără: *puicile cele nadolence.* CR.; **2.** (fam.; adesea la voc.) termen de dezmierdare pentru o fată sau pentru o femeie (iubită): *să te faci mare, puica maichii.* DELAVR.; **3.** (pop.) iubită: *biata inimioară ... geme ... pentru-o puică bălăioară.* AL.; **4.** (reg.) păpuşă (la porumb); **5.** (pop.; mai ales la pl.) boabele de porumb rămase neînflorite după ce s-au făcut floricelele (cucurigii); **6.** (iht.; reg.) lostriţă (*Hucho hucho*); **7.** (compus; entom.; reg.) **puica-popii,** buburuză (*Coccinella septempunctata*). [***Pui[1]*** + *-că*].

puiculeánă, puiculene f. (pop.) puicuţă: *puică, puiculeana mea.* POP. [***Puică*** + *-uleană*].

puiculíţă, puiculiţe f. (pop.) puicuţă: *de-aş avea o puiculiţă cu flori galbene-n cosiţă.* POP. [***Puică*** + *-uliţă*].

puicúţă, puicuţe f. **1.** diminutiv al lui puică; puiculeană, puiculiţă; **2.** găină tînără: *îmi lipsesc vreo zece perechi de puicuţe.* SOR.; **3.** (pop.) fată sau femeie (iubită): *copile tinerele de seama puicuţei mele.* POP. [***Puică*** + *-uţă*].

puiérniţă, puierniţe f. **1.** construcţie sau instalaţie specială în care se cresc puii unor păsări de curte; **2.** vas mare de lemn prevăzut cu un dispozitiv pentru alimentarea cu apă, folosit în crescătoriile piscicole pentru dezvoltarea puietului de păstrăv. [***Pui[1]*** + *-arniţă*].

puiét, puieţi m. (la pl.) plante lemnoase tinere care se transplantează în altă parte; (p. gener.) plante tinere: *copacii ... se înmulţiseră prin puieţi şi seminţe.* C.PETR. // n. (col.) **1.** mulţime de pui[1]: *uliul atacă puietul din ogradă;* **2.** peşti mici, în prima perioadă de viaţă, folosiţi la repopularea apelor; **3.** larve de albine: *albinele îşi dezvoltau cuibul şi puietul.* SAD. [***Pui[1]*** + *-et*].

puiezí, pers. 3 **puiezeşte** vb. **1.** (reg.; refl.) a face pui (mulţi); a se pui[2]: *într-o magazie de lemnărie ... se puieziseră guzgani.* SAD.; **2.** (reg.; refl.) a se înmulţi; a se răspîndi, a se lăţi pe un teritoriu: *ruşii s-au puiezit ca şi holera.* CR.; **3.** (înv.; intr.) a veni în mare cantitate, în mare număr (şi năvalnic): *ai ieşit ca un rîu din Eden, puiezind cu valurile line.* MINEIUL. [***Pui[1]*** + *-ezi*].

púiniţă, puiniţe f. (reg.) cocotă, prostituată; puiţă. [***Pui[1]*** + *-niţă*].

pulós, ~şi, puioásă, ~e a. (pop. şi fam.) prolific: *iepuroaica e puioasă.* [***Pui[1]*** + *-os*].

puíre, puiri f. faptul de a se pui[2]. [V. ***pui[2]***].

puişór, puişori m. **1.** diminutiv al lui pui[1]; puiuc, puiuleţ, puiuţ; **2.** (spec.) pui mic de pasăre: *găsi ... zece puişori de găină piuind.* VLAH.; **3.** (adesea la voc.) termen de dezmierdare pentru un copil, pentru o persoană dragă: *ţine icea, puişorul mamei, aţa aceasta.* ISP.; **4.** (pop.) iubit: *puişoru cînd m-atinge, foc la inimă mă-ncinge.* POP.; **5.** (la pl.) cusătură decorativă pe iile, cămăşile, cojoacele etc. ţărăneşti; pui[1]: *puişori aleşi de diferite culori;* **6.** pernă mică de pus sub cap (peste o pernă mai mare); pui[1] de pernă; **7.** veche monedă austriacă de argint care a circulat şi în ţările române: *să ne dai vro trei parale ... sau vro cîţiva puişori.* POP. // n. (pl. **puişoare**) (reg.) doniţă mică: *clondirile cu vin scufundate în doniţi, puişoarele noi cu miros de brad.* DELAVR. [***Pui[1]*** + *-işor*].

puít n. **1.** faptul de a (se) pui; **2.** (rar) copilire. [V. ***pui[2]***].

puitór, ~i, puitoáre m., f. lucrător tipograf care alimentează cu coli de hîrtie presa de imprimat. //n. **puitor de mine,** navă militară amenajată pentru plantarea minelor în mări şi în fluvii. [***Pune*** + *-itor*].

púiţă, puiţe f. (reg.) **1.** (la sg.) haită de cîini sau de lupi care umblă după o căţea, respectiv, după o lupoaică în perioada împerecherii: *umblă ca căţeaua cu puiţa după ea.* Z.; **2.** căţea sau lupoaică în perioada împerecherii; **a (fi) în puiţă,** (a fi) în călduri; **3.** femeie depravată; prostituată; puiniţă. [***Pui[1]*** + *-iţă*].

puiúc, puiuci m. (reg.) puişor: *nani, na, puiuc, nani, pui de cuc.* IONEL. // n. (reg.) sertăraş: *foarfecele sînt în puiucul maşinii de cusut.* POP. [***Pui[1]*** + *-uc*].

puiuléţ, puiuleţi m. (pop.) puişor: *hei, măi, puiuleţ de cuc.* POP.; *puiuleţ de hoţoman.* POP. [***Pui[1]*** + *-uleţ*].

puiúţ, puiuţi m. **1.** (pop.) puişor: *dormi, puiuţ de om, dormi cu somn-n somn.* IONEL; *s-a dus cucul de p-aici şi-o lasat puiuţii mici.* POP.; **2.** (reg.) sertăraş. [***Pui[1]*** + *-uţ*].

pul, puluri n. fiecare dintre cele treizeci de piese rotunde ale jocului de table; pion: *aşază tu pulurile!* [Din turc. ***pul***].

pulán, pulane n. (arg.) baston de poliţist; lovitură dată cu acest baston: *i-a tras cîteva pulane.* *[Pulă* + *-an]*

púlă, puie şi **puli** f. **1.** (trivial) penis: *Bodnarachi scoate-o limbă cît o pulă de magari.* EM.; *povestea pulei.* CR.; **2.** (compuse; pop.) (iht.) **pula-ciobanului, a)** specie de biban (*Perca fluviatilis*); **b)** peşte care trăieşte pe fundul mlăştinos al bălţilor şi se hrăneşte cu puii de peşte (*Gobio kessleri*); (bot.) **pula-calului,** burete pucios (*Ithyphallus impudicus*); **pulă-bleagă,** persoană molatecă, inactivă. [Lat. ***pullus*** „pui"].

pulberărie, pulberării f. fabrică sau depozit de muniţii; prăfărie: *în stînga o fabrică mare – pulberăria statului.* VLAH. [***Pulbere*** + *-ărie*].

púlbere, pulberi f. **1.** praf, ţărînă: *am venit aici ca să scap de tina şi de pulberea Iaşilor.* NEGR.; *eu mă jucam în pulberea drumului.* ST.; **a se face (praf şi) pulbere** sau **a se alege** (ori **a rămîne**) **(praful şi) pulberea,** a se distruge, a se nimici, a pieri: *se face Spînul pînă jos praf şi pulbere.* CR.; **a arunca pulbere în ochi(i) cuiva,** a induce în eroare, a înşela pe cineva; **a face pulberea praf,** a nu face nici o ispravă; **2.** (fig.) trupul omenesc considerat ca ceva pieritor, supus distrugerii timpului: *dînd pulberea-mi ţărînei şi inima-mi la vînt.* EM.; **3.** (fig.) mulţime, puzderie: *văzurăm ... o pulbere de case albe.* **4.** BOL.; (p. anal.) nume dat unor materii solide care se prezintă sub formă de particule fine; praf, pudră: *pulberea de aur era uscată apoi în tipsii.* AG.; *îmi dădea tîrcoale stîrnind pulberea fină a zăpezii.* PR.; **pulbere abrazivă** abraziv în granule mici, folosit în aşchierea fină (şlefuire, lustruire etc.); **5.** substanţă explozivă sub formă de firişoare sau de granule, utilizată la armele de foc, în tehnica rachetelor, în tehnica minieră etc.; (spec.; înv.) praf de puşcă: *dacă vom continua ..., pămîntul va ajunge un uriaş depozit de pulbere, care va lua foc la cea mai neînsemnată scînteie.* GHEŢIE; (fig.) *am înţeles că acest copil e pulbere de puşcă.* SAD.; **pulbere neagră,** praf de puşcă; **pulbere fără fum,** exploziv pe bază de nitroceluloză, care conţine un absorbant de vapori. [Lat. ***pulvis, -eris***].

P Q

pulbéric, ~ci, pulberică, ~ce a. (înv.; rar) ca pulberea, prăfos: *prin nori pulberici.* BOL. [*Pulbere* + *-ic*].

pulberós, ~şi, pulberoásă, ~e a. (înv.) **1.** plin de praf, prăfuit: (fig.) *sufletele lor zboară din închisoarea pulberoasă şi se întîlnesc în paradisul amorului.* I.NEGR.; **2.** ca praful; prăfos: *soarele scăldat într-un nour pulberos.* NEGR. [*Pulbere* + *-os*].

pulíe, pulii f. roată specială cu şanţ pe circumferinţa exterioară, pe care se montează un cablu, o frînghie, o curea etc., folosită pentru a ridica greutăţi, pentru a transmite o mişcare circulară etc. [Din fr. *poulie*].

pulmón, pulmoni m. (livr.) plămîn. [Din lat. *pulmo, -onis*].

pulmonár, ~i, pulmonară, ~e a. care aparţine plămînilor, referitor la plămîni; care afectează plămînii; localizat la plămîni: *medicul, necunoscîndu-i afecţiunea pulmonară, îi prescrise un medicament contraindicat.* GHEŢIE. [Din fr. *pulmonaire*].

pulmonáriţă, pulmonariţe f. (bot.; rar) cruscior (*Pulmonaria officinalis*). [De la *Pulmonaria,* numele ştiinţific al plantei (după *măselariţă, săpunariţă* etc.)].

pulmonátă, pulmonate f. (la pl.) subclasă de moluşte gasteropode care respiră printr-un plămîn; (şi la sg.) moluscă din această subclasă (ex.: racul, limneea etc.). [Din fr. *pulmonés,* lat. *pulmonata*].

pulóvăr n. v. pulover.

pulóver, pulovere n. obiect de îmbrăcăminte tricotat, fără nasturi, care acoperă partea de sus a corpului: *peste cămaşa neagră purta un pulover roşu;* (şi: **pulóvăr**). [Din fr., engl. *pull-over*].

pulpánă, pulpane f. fiecare dintre cele două părţi de (la talie în) jos ale unei haine (lungi): *era îmbrăcat ... într-un surtuc negru, cu pulpanele mai lungi.* GHEŢIE. [*Pulpă* + *-ană*].

pulpár[1], pulpare n. **1.** apărătoare de metal sau de piele purtată în trecut de războinici pe pulpe; **2.** carîmb de piele care protejează piciorul călăreţului. [*Pulpă* + *-ar*].

pulpar[2], ~i, pulpară, ~e a. care aparţine pulpei dentare, referitor la pulpa dentară: *cavitate pulpară.* [Din fr. *pulpaire*]

púlpă, pulpe f. **1.** partea musculoasă posterioară a gambei (dintre genunchi şi gleznă); porţiune a piciorului din dreptul acestor muşchi: *fusta îngustă şi lungă îi acoperea pulpele.* GHEŢIE; **2.** carnea de la partea superioară a piciorului unui animal, care serveşte ca aliment; (p. gener.) carne macră: *friptură de pulpă de viţel;* **3.** ţesut conjunctiv bogat în vase şi nervi: *pulpă dentară; pulpă splenică;* **4.** (pop.) uger; **5.** partea moale, cărnoasă a unor fructe şi legume: *pulpă de caise;* **6.** reziduu obţinut în industria zahărului, folosit ca hrană pentru vite. [Lat. *pulpa,* fr. *pulpe*].

pulpectomíe, pulpectomii f. extirpare (totală) a ţesuturilor pulpare ale unui dinte. [Din fr. *pulpectomie*].

pulpişoáră, pulpişoare f. diminutiv al lui pulpă: *şi o cuprindea pîn' la gleznişoare, pîn' la pulpişoare.* POP. [*Pulpă* + *-işoară*].

pulpíţă, pulpite f. inflamaţie dureroasă a pulpei dentare. [Din fr. *pulpite*].

púlpitum n. parte a teatrului roman în care actorii îşi desfăşurau jocul. [Din lat. *pulpitum*].

pulpós, ~şi, pulpoásă, ~e a. **1.** cu pulpe groase: *picioare pulpoase;* **2.** (reg.; despre oameni) cu musculatură bine dezvoltată; vînjos, robust; **3.** (reg.) cu uger mare: *vaci, oi, capre pulpoase.* [*Pulpă* + *-os*].

puls, pulsuri n. **1.** dilataţie ritmică fiziologică percepută la palparea unei artere superficiale, produsă de creşterea volumului de sînge la fiecare contracţie cardiacă, adică la fiecare sistolă ventriculară; (p. restr.) pulsaţie: *pulsul era rapid, aproape o sută de bătăi pe minut, dar uniform.* GHEŢIE; **a(-şi) lua pulsul,** a număra pulsaţiile inimii, apăsînd cu degetul pe artera de la încheietura mîinii: *mi-am luat pulsul, inima îmi bătea cu o sută douăzeci pe minut.* PR.; **2.** loc pe antebraţ unde se simt pulsaţiile inimii: *doctorul ... îl apucă de puls.* NEGR.; **3.** (fig.) ritm, mers al lucrurilor, evenimentelor etc.; situaţie; stare de spirit: *era curioasă ... să vadă ... care e pulsul modei.* SOR.; **a simţi** (sau **a prinde**) **pulsul** (unei situaţii), a sonda o stare de spirit; a înţelege, a intui o situaţie: *e un reporter care prinde pulsul social al unei vremi.* CĂL. [Din lat. *pulsus,* fr. *pouls,* germ. *Puls*].

pulsá, pulsez vb. (intr.) **1.** a se dilata şi a se contracta ritmic, pompînd sîngele prin artere: *inima pulsează;* **2.** a zvîcni în ritmul pulsaţiilor: *pe gîtul subţire o vînă ... pulsa regulat.* GHEŢIE; **3.** (fig.) a decurge, a se desfăşura într-un ritm viu; a se manifesta cu putere, plenar; a palpita, a fremăta: *pulsa în el o bucurie a vieţii.* SAD.; *o activitate fără odihnă pulsa în măruntaiele oraşului.* GHEŢIE. [Din lat. *pulsare* „a împinge, a bate"].

pulsánt, ~ţi, pulsantă, ~e a. **1. vas pulsant,** organ al albinei care pompează sîngele în corpul insectei, îndeplinind rolul inimii; **2.** (rar) pulsator: *curent electric pulsant.* [*Pulsa* + *-ant*].

pulsár, pulsare n. (astron.) sursă galactică de unde radio care emite impulsuri foarte regulate şi foarte scurte. [Din engl. *pulsar*].

pulsáre, pulsări f. acţiunea de a pulsa şi rezultatul ei; pulsaţie: *pulsarea sîngelui în artere;* (fig) *pulsarea vieţei reale a poporului.* MAIOR. [V. *pulsa*].

pulsatíl, ~i, pulsatilă, ~e a. 1. care aparţine pulsului, referitor la puls, care afectează pulsul: *anevrism pulsatil;* **2.** caracterizat prin pulsaţii ritmice; pulsativ; **durere pulsatilă,** durere care se accentuează la intervale regulate, provocînd zvîcnituri. [Din fr. *pulsatile*].

pulsatív, ~i, pulsativă, ~e a. (med.; rar) pulsatil: *durere pulsativă.* [Din fr. *pulsatif*].

pulsatór, ~i, pulsatoáre a. **1.** (despre fenomene) alcătuit dintr-o succesiune de impulsuri identice; **2.** (despre curentul electric) format numai din alternanţe de un singur sens (pozitive sau negative); pulsant. [Din fr. *pulsateur*].

pulsáţie, pulsaţii f. **1.** bătaie ritmică a inimii sau a unei artere; (p. ext.) puls: *temperatura şi numărul pulsaţiilor sînt normale.* CAR.; *îmi rămase numai bătaia inimii, pulsaţia ei înaltă şi nebună.* PR.; **2.** (fiz.) mărime caracteristică proceselor periodice, proporţională cu frecvenţa; variaţie periodică a unei mărimi care nu-şi schimbă semnul; **3.** (fig.) desfăşurare a unui proces, a unui fenomen etc. într-un ritm intens, viu, trepidant: *pulsaţiunile mari şi patriotice ale sufletului său.* GHICA; (şi: (înv.) **pulsaţiune**). [Din fr. *pulsation,* lat. *pulsatio, -onis*].

pulsaţiúne f. v. pulsaţie.

pulsiúne f. **1.** tendinţă de deviere involuntară a corpului aflat în echilibru sau în mers, prezentă în unele maladii care afectează echilibrul (sindrom cerebelos, boala Parkinson etc.); **2.** element dinamic al activităţii psihice inconştiente, latura energetică a instinctului; instinct. [Din fr. *pulsion*].

pulsométru, pulsometre n. pompă pentru deplasarea apei prin presiunea exercitată de aburi asupra acesteia. [Din fr. *pulsomètre*].

pulsoreactór, pulsoreactoare n. reactor pentru avioane supersonice în care arderea combustibilului se face discontinuu. [Din fr. *pulsoréacteur,* germ. *Pulsoreaktor*].

pult, pulturi n. (reg.) tejghea; (p. restr.) sertar: *de dînsul n-avem date – şi chiar de-avem, stau puse-n pult, ca ştiri puţin adevărate!* COŞB. [Din germ. *Pult*].

pultacéu, ~cei, pultacee a. (rar; despre materii) păstos; **anghină pultacee,** anghină în care amigdalele sînt acoperite cu un exudat alb. [Din fr. *pultacé*].

pululáţie, pululaţii f. **1.** înmulţire rapidă şi abundentă; **2.** producere rapidă de ţesuturi morbide. [Din fr. *pullulation*].

pulverínă f. pulbere fină, neagră, folosită ca exploziv şi la fabricarea artificiilor. [Din fr. *pulvérin*].

pulverizá, pulverizez vb. **1.** (tr.) a transforma în pulbere, în pudră; a măcina mărunt un material solid: *ai pulverizat zahărul?;* **2.** (p. ext.; tr. şi refl.) a (se) sparge, a (se) diviza în bucăţi mici; a (se) fărîmiţa: (fig.) *nenumăratele cuiburi religioase în care s-a pulverizat protestantismul.* BL.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) distruge, a (se) nimici; a face să dispară sau a dispărea: *în accident au fost pulverizaţi toţi;* **4.** (tr.) a împrăştia un lichid sau o pulbere, în particule foarte fine, cu ajutorul unui pulverizator: *pulverizarăm toxicul peste tot.* PR. [Din fr. *pulvériser,* lat. *pulverizare*].

pulverizábil, ~i, pulverizabilă, ~e a. care poate fi pulverizat. [Din fr. *pulvérisable*].

pulverizáre, pulverizări f. acţiunea de a (se) pulveriza şi rezultatul ei; pulverizaţie: (fig.) *expresionismul contemporan pleacă de la principiul pulverizării genurilor literare.* LOV. [V. *pulveriza*].

pulverizát, ~ţi, pulverizată, ~e a. prefăcut în pulbere sau în particule lichide fine. [V. *pulveriza*].

pulverizatór, pulverizatoare n. instrument folosit pentru împrăştierea în particule fine a lichidelor sau a pulberilor; atomizor, vaporizator: *se parfumează cu pulverizatorul.* PETR. [Din fr. *pulvérisateur*].

pulverizáţie, pulverizaţii f. (rar) pulverizare. [Din fr. *pulverisation*].

pulverulént, ~ţi, pulverulentă, ~e a. care se prezintă sub formă de pulbere fină: *polen pulverulent.* [Din fr. *pulvérulent,* lat. *pulverulentus*].

pulverulénţă f. (rar) calitatea sau starea unui corp pulverulent sau pulverizat: *pulverulenţa unui joc de ape.* CĂL. [Din fr. *pulvérulence*].

púma, pume f. mamifer carnivor nocturn şi arboricol, din familia felidelor, asemănător panterei, cu blana de culoare galbenă-roşcată, care trăieşte în America; cuguar (*Felis concolor*); (şi: **pumă**). [Din fr. *puma*].

púmă f. v. puma.

púmice (astăzi rar) f. rocă de origine vulcanică, poroasă, folosită de obicei la lustruitul metalelor; ponce. [Din lat. *pumex, -icis*].

pumn, pumni m. **1.** palmă închisă, cu degetele strînse şi îndoite: *mă apropiai de uşă şi începui să bat în ea cu pumnul.* PR.; **cît pumnul** sau **cît un pumn,** mic sau mare (în funcţie de obiectul comparaţiei): *înghite la nasturi cît pumnul.* PANN; *căţeluşi cît pumnul.* OD.; **a se bate cu pumnul în piept** a se lăuda, a se făli cu ceva; a se împăuna: *şi te baţi cu pumnu-n piept c-ai luptat şi ai un drept.* VIERU; **a arăta pumnul cuiva,** a ameninţa pe cineva (cu bătaia): *trebuie să ai un straşnic partid ... ca s-arăţi pumnul stăpînirii.* VLAH.; **a-i vîrî** (sau **băga, pune**) **cuiva pumnul în gură,** a reduce pe cineva la tăcere; (p. ext.) a împiedica pe cineva să acţioneze: *sciitorii înşişi îşi vor băga pumnul în gură unii altora.* PR.; *mi-aţi pus tot timpul pumnul în gură;* **a-şi da cu pumnii în cap,** a-i fi tare ciudă; a regreta foarte mult; **(-şi) plînge în pumni,** a plînge pe înfundate, pe ascuns; a fi foarte necăjit, îndurerat; a se căi: *eu cu Dumitru ... plîngeam în pumni.* CR.; **a rîde** (sau

râs) **în pumni**, a râde pe ascuns: *discuții aprinse și râsete în pumni.* BUSUIOC; **a-i bate cuiva în** (sau **din**) **pumni** ori **a juca pumnii**, a face în ciudă cuiva, a necăji pe cineva (lovindu-și pumnii unul de altul): *ce se bucură satana cînd te aude! ... uite așa bate din pumni de bucurie.* PR.; **2.** lovitură dată cu palma astfel strînsă: *i-am tras un pumn.* AL.; **a lua pe cineva în** (sau **la**) **pumni**, a lua la bătaie (cu pumnii); (rar) **iute de pumn**, bătăuș: *un sergent ... iute de pumn.* GAL.; **3.** palma sau palmele împreunate făcute căuș pentru a putea reține ceva (de obicei un lichid); conținutul palmei sau palmelor făcute căuș: *Rada ... le dă apă, toți din pumnii ei să beie.* COȘB.; **un pumn de ...**, o cantitate din ceva, cît încape în palmele astfel strînse și adîncite: *îi dete un pumn de bani.* ISP.; (fig.) *un pumn de soldați;* **4.** (pop.) pumnaș; **5.** veche unitate de măsură pentru lungimi, egală cu aproximativ două treimi dintr-o palmă: *vei face ei* [mesei] *cunună de un pumn pen-prejur.* BIBLIA. [Lat. ***pugnus***].

pumnál, pumnale n. **1.** armă albă formată dintr-o lamă scurtă cu două tăișuri și vîrf ascuțit, prinsă de un mîner; jungher, pumnar, stilet: *a scos un pumnal și un revolver.* CAR.; **2.** lovitură dată cu o astfel de armă: *vei muri de pumnal!;* (fig.) *cuvintele ei fură pumnale pentru Costache.* CĂL. [Din it. ***pugnale***, fr. ***poignard*** (după *pumn*)].

pumnár, pumnare n. **1.** (înv.) pumnal: *a scos ... un pumnar și mi-a declarat că se ucide.* AL.; *pumnarul mi-era ... o armă de spintecat flarele.* BL.; **2.** (reg.) pumnaș. [***Pumn*** + *-ar*; cf. ***pumnal***].

pumnáș, pumnași m. manșetă (încrețită și) brodată la cămășile țărănești și la ii; (p. ext.) broderie cusută pe asemenea manșete; pumnar: *la mîneci cu pumnași cusuți cu arnici.* [***Pumn*** + *-aș*].

pumní, pumnesc vb. (pop.; tr. și refl. recipr.) a (se) lovi, a (se) bate cu pumnii; a (se) pumnui: *cel care mă pumnise.* GANE. [De la ***pumn***].

pumnicél, pumnicei m. pumnișor: *mălai nu luase nici un pumnicel.* PANN. [***Pumn*** + *-icel*].

pumnísm n. (lingv.) ciunism: *ortografie pumnistă.* [(*Aron*) ***Pumn(ul)*** n. pr. + *-ism*].

pumníst, ~ști, pumnistă, ~e a. (lingv.) care aparține lui Aron Pumnul sau adepților săi: *concepție pumnistă.* // m., f. adept al sistemului lingvistic și ortografic propus de Aron Pumnul. [***Pumn(ism)*** + *-ist*].

pumnișór, pumnișori m. diminutiv al lui pumn; pumnicel. [***Pumn*** + *-işor*].

pumnuí, pumnuiesc vb. (pop.; tr. și refl. recipr.) a (se) pumni. [***Pumn*** + *-ui*].

púna f. semideșert rece în Anzi aflat la mare altitudine, cu vegetație rară, formată din smocuri de graminee și boschete de arbuști spinoși, locuit de amerindienii crescători de lame. [Din sp., fr. ***puna***].

punalúa f. a doua treaptă în evoluția familiei primitive, în care era interzis incestul. [Din germ. ***Punalua*** „familie"].

puncér, punceri m. boxer cu stil agresiv și cu lovitură foarte puternică. [Din engl. ***puncher***, fr. ***puncheur***].

punching-ball [páncing-bol] n. punctbal. [Cuv. engl.]

punci[1], punciuri n. băutură preparată dintr-un amestec de portocale, zahăr, suc de lămîie, rom sau lichior (cu ceai): *vom bea cîte un punci ca să ne răcorim.* NEGR.; (și: (înv.) **ponci**). [Din engl., fr. ***punch***].

punci[2], punciuri n. aptitudine a unui boxer de a da lovituri puternice; lovitură puternică, decisivă aplicată adversarului de un boxer. [Din engl., fr. ***punch***].

punct, puncte n. 1. element, concept fundamental al geometriei, care are toate dimensiunile nule, definit ca intersecție a două linii: *un punct matematic se pierde în nemărginirea dispoziției lui.* EM.; **punct de intersecție**, punct comun pe care îl au două figuri plane; **punct de incidență**, locul în care raza incidentă se întîlnește cu raza reflectată; **2.** loc determinat pe o lungime, pe o suprafață, în spațiu; porțiune de teren cu anumite caracteristici; (p. ext.) localitate: *punctul de plecare al acestor călătorii este Samos.* CĂL.; **punct cardinal**, fiecare dintre cele patru direcții principale ale orizontului, servind la orientarea în spațiu (nord, sud, est, vest): *busola ... îți arată cu acul punctele cardinale.* PR.; **punct de sprijin, a)** loc fix pe care se sprijină o pîrghie: *dați-mi un punct de sprijin și răstorn Pămîntul;* **b)** proptea; **c)** (fig.) sprijin, ajutor; **punct sanitar**, cea mai mică unitate de asistență medicală; (spec.) serviciu medical în cadrul unei școli, întreprinderi etc.; **punct de ochire**, locul din țintă în care trăgătorul potrivește linia de ochire; **3.** temperatură fixă la care un corp își schimbă starea: *punct de topire; punct de îngheț;* **4.** corp, porțiune avînd dimensiuni neglijabile: *Pămîntul e un punct în univers;* **5.** ceea ce se vede foarte mic din cauza depărtării: *pe cer albastru ... un negru punct s-arată!* AL.; **6.** pată mică pe un fond de altă culoare: *rochie roșie cu puncte albe;* **7.** model de cusătură sau de broderie: *lucrat în punct de chelim;* **8.** semn grafic mic, rotund, folosit ca semn de punctuație pentru a marca sfîrșitul unei propoziții sau fraze, prescurtarea unui cuvînt; semn pus deasupra literelor i și j etc.; **a pune punctul pe i**, a preciza, a sublinia esențialul; **două puncte**, semn de punctuație constînd din două puncte așezate unul deasupra celuilalt, care arată că urmează o enumerare, o explicație, o concluzie sau o vorbire directă: (fig.) *trei cuvinte viața-ntreagă; două puncte: îmi ești dragă.* ARG.; **punct și virgulă**, semn de punctuație constînd dintr-un punct așezat deasupra unei virgule, folosit pentru a despărți părți componente ale unei perioade; **puncte de suspensie** sau **puncte-puncte**, semn de punctuație constînd din trei sau mai multe puncte așezate în linie orizontală, folosit pentru a marca o întrerupere în șirul gîndirii, acțiunii sau o omisiune dintr-un text reprodus: *era o scrisoare ... cu multe puncte de suspensie, care încheiau gînduri numai pe jumătate rostite.* GHEȚIE; **9.** semn mic rotund, pus la dreapta unei note muzicale pentru a-i prelungi durata cu încă o jumătate din valoarea ei; **10.** unitate de măsură, exprimată numeric, care indică situația participanților la o competiție sportivă, la unele jocuri de societate etc.: *Hagi a înscris punctul victoriei;* **11.** fiecare dintre diviziunile unei cartele pentru raționalizarea unor alimente, obiecte de îmbrăcăminte etc.; tichet detașat dintr-o astfel de cartelă; **pe puncte, a)** pe cartelă; raționalizat: *alimente pe puncte;* **b)** fără pregătire corespunzătoare postului, funcției pe care o ocupă sau titlului pe care îl deține: *e un inginer pe puncte, adică făcut prea repede și cu rabat asupra întelegenței și valorii profesionale, în raport cu un inginer cu studii anterioare regimului.* PR.; **12.** element esențial al unui ansamblu, parte determinantă a unei acțiuni, a unei probleme, a unei discuții etc.; aspect: *despre aceste puncte mă rog să dai deslușiri.* BĂLC.; *descoperă punctele vulnerabile ale unei atare filozofii.* BL.; **punct culminant**, v. **culminant**; **punct de vedere**, aspectul sub care cineva privește o problemă; mod de a gîndi, de a concepe ceva: *vom face un rezumat al punctelor de vedere susținute de cei trei preopinenți.* STĂNIL.; **punct critic**, stare critică; **punct mort**, v. **mort**; **punct cu punct**, în întregime, pe rînd (și amănunțit); **a pune ceva la punct, a)** a regla un aparat; **b)** a aranja, a potrivi lucrurile așa cum trebuie; a restabili cu fermitate adevărul; **a fi pus la punct**, a fi aranjat, bine îmbrăcat: *era pedant, totdeauna pus la punct;* **a pune pe cineva la punct**, a arăta cuiva ce se cuvine și ce nu, a da cuiva o ripostă fermă, o lecție de bună-cuviință: *poți tu avea curajul să pui la punct un grup de derbedei?* PR.; **13.** paragraf, pasaj dintr-un text (de lege); prevedere, condiție, obligație etc. prevăzută într-un asemenea text: pont[1]: *cestiunea ... se poate reduce la două punturi de căpetenie.* OD.; *el dezvălui în amănunte programul Partidului Național, arătînd imensa însemnătate a fiecărui punct din el.* AG.; **14.** moment, fază, etapă, stadiu într-o evoluție: *nici măcar un prietin l-acest punt nu se afla.* PANN; **pînă la un punct**, pînă la o anumită limită; într-o anumită măsură: *realitatea era însă, pînă la un punct, alta.* GHEȚIE; **a fi pe punctul de a ...**, a fi gata de a ...; a fi pregătit să ...; a fi cît pe-aci să ...: *a fost pe punctul de a plăti cu închisoarea aceste îndrăzneli.* SAD. // adv. **exact**, precis, fix; cu precizie: *trenul pleacă la 6 punct;* (și: (înv. și pop.) **punt**). [Din lat. ***punctum***, germ. ***Punkt***, fr. ***point***, it. ***punto***; cf. ***pont[1]***].

punctá, punctez vb. (tr.) **1.** a marca, a însemna cu puncte; a face pe o suprafață semne sub forma unor puncte (de altă culoare); a face să apară ca niște puncte: *fluturi de cele mai gingașe culori, în chipul cel mai delicat punctate.* SAD.; **2.** (rar) a punctua; **3.** (fig.) a scoate în evidență; a marca, a accentua, a sublinia: *ai punctat esențialul;* **4.** (înv.) a ținti; a îndrepta o armă către o țintă: *puntară tunurile spre dînsa.* BĂLC.; **5.** a marca puncte într-o întrecere sportivă, într-o competiție; a ține evidența punctelor acumulate de un sportiv, de o echipă într-o întrecere: *România trebuie să puncteze serios în fața Europei.* A.; **6.** (inform.) a deplasa indicatorul pe ecranul unui calculator pînă în dreptul elementului care se dorește a fi selectat; (și: (înv.) **punta**). [Din fr. ***pointer***, germ. ***punktieren*** (după *punct*)].

punctáj, punctaje n. **1.** notație în puncte a rezultatelor obținute la o întrecere (sportivă), în vederea stabilirii unui clasament; totalul punctelor acumulate de un participant sau de o echipă la o competiție (sportivă), la un examen etc.: *Nadia Comăneci a obținut punctajul maxim la toate aparatele;* **panou de punctaj**, tablou pe care se afișează rezultatele într-o competiție sportivă; **2.** însemnare a ideilor principale ale unei expuneri, ale unei lucrări; întocmire a unui plan sumar. [Din fr. ***pointage*** (după *punct*)].

punctáre, punctări f. **1.** acțiunea de a puncta și rezultatul ei; **2.** imprimare cu punctatorul, pe suprafața unei piese, a unor repere care urmează să fie perforate. [V. ***puncta***].

punctát, ~ți, punctată, ~e a. marcat, însemnat cu puncte; alcătuit din puncte: *linie punctată.* [V. ***puncta***].

punctatór, punctatoare n. unealtă de oțel cu vîrf ascuțit, conic, cu care se trasează pe suprafața unei piese metalice reperele ce urmează să fie perforate. [***Puncta*** + *-tor*].

punctaveráj, punctaveraje n. raportul dintre punctele înscrise și cele primite, care decide poziția într-un clasament general între sportivi sau echipe aflate la egalitate. [Din fr. ***pointavérage*** (după *punct*)].

púnctbal, punctbale n. minge în formă de pară, suspendată de o frînghie, servind pentru antrenament la box; punching-ball. [Cf. fr., engl. ***punching-ball***].

punctifórm, ~i, punctiformă, ~e a. **1.** de forma unui punct; cît un punct; **2.** (fiz.) cu dimensiuni neglijabile; **3.** care acționează intermitent. [Din fr. ***punctiforme***].

punctișór, punctișoare n. diminutiv al lui punct; punctuleț: *în ochișorii albaștri ... o lumină lină, cu punctișoare negre.* SAD. [***Punct*** + *-işor*].

punctuá, punctuez vb. (rar; tr.) a pune semne de punctuație într-un text; a puncta: *avea manuscrisul punctuat de d. Scurtu.* IBR. [Din fr. ***ponctuer*** (după *punct*)].

punctuál, ~i, punctuală, ~e a. **1.** care execută, care finalizează la timp, la momentul hotărît ceea ce are de făcut; care respectă întocmai

termenul fixat: *a venit foarte punctuală.* PR.; **2.** care vizează un obiectiv izolat sau limitat, referitor la un aspect anume: *se emiteau critici punctuale.* D.; **3.** (despre verbe) care arată că acțiunea se petrece într-un singur moment. // adv. cu punctualitate, la timp, în momentul stabilit: *Victor sosi punctual, însoțit de vărul său.* GHEȚIE. [Din fr. ***ponctuel***, germ. ***punktuell*** (după *puncț*)].

punctualitáte f. însușirea de a fi punctual; exactitate, rigurozitate, promptitudine în executarea la termen a unei lucrări, în îndeplinirea unei îndatoriri etc.: *prin punctualitate, prin iubirea de studiu și prin zelul îndeplinirii datoriei ridica nivelul culturei.* MAIOR.; *obișnuia să se achite de datorii cu o punctualitate exemplară.* GHEȚIE. [Din germ. ***Punktualität***, fr. ***ponctualité*** (după *puncț*)].

punctuáre, punctuări f. (rar) punctuație: *să-ți impute că nu știi gramatica, ortografia, punctuarea?* CAR. [V. ***punctua***].

punctuáție, punctuații f. **1.** sistem de semne grafice convenționale (punctul, virgula, semnul întrebării, semnul mirării, ghilimelele, linia de dialog, parantezele etc.) care au rolul de a despărți unitățile sintactice după raporturile stabilite între (părți de) propoziții și fraze, de a marca în scris pauzele și intonația din vorbire, întreruperea șirului comunicării etc.; manieră de a folosi aceste semne: *luați ... aminte la punctuația mea, păstrați-o cu toată scumpătatea.* CAR.; **2.** parte a gramaticii care cuprinde regulile de întrebuințare a acestor semne; **3.** (bot.) porțiune din membrana unei celule rămasă neîngroșată; (și: (înv.) **punctuațiune**). [Din fr. ***ponctuation*** (după *puncț*)].

punctuațiúne f. v. **punctuație.**

punctuléț, punctulețe n. punctișor. [*Punct* + *-uleț*].

púnctum adv. (germanism; rar) gata, am încheiat (discuția): *sîntem români și punctum.* EM. [Din germ. ***Punktum***].

púncție, puncții f. procedeu chirurgical constînd în străpungerea cu un ac special, cu un trocar sau cu vîrful unui bisturiu a unui vas, a unui țesut sau a peretelui unei cavități (naturale ori patologice) a organismului, pentru a extrage (parțial) lichidul conținut de acestea, pentru a extrage un fragment de țesut sau pentru a introduce un medicament (ex.: puncție lombară, puncție pleurală, puncție sternală etc.); puncționare; (și: (înv.) **puncțiune**). [Din lat. ***punctio, -onis,*** fr. ***ponction,*** germ. ***Punktion***].

puncționá, puncționez vb. (rar; tr.) a face o puncție. [Din fr. ***ponctionner*** (după *puncț*)].

puncționáre, puncționári f. (rar) puncție. [V. ***puncționa***].

puncțiúne f. v. **puncție.**

púne, pun vb. **1.** (tr.) a așeza, a plasa pe cineva sau ceva într-un loc; a instala: *pusei volumul pe măsuță.* PR.; **a pune foc, a)** a incendia; **b)** (fig.) a înrăutăți situația; **a pune paie pe foc,** a agrava o situație deja tensionată; **a pune ceva la foc,** a expune ceva acțiunii focului (pentru a fierbe, a prăji etc.); (fam.) **a pune mîna, a)** a apuca, a prinde ceva; (p. ext.) a face ceva, a lucra; a acționa: *unde punea el mîna, punea și Dumnezeu mila.* CR.; *pusei mîna pe polonic și îl pocnii.* PR.; **b)** a fura; a prăda, a jefui: *puseră mîna pe vistieria domnului.* BĂLC.; **c)** a lua cu forța; a prinde, a aresta: *cum nu vii tu, Țepeș doamne, ca, punînd mîna pe ei, să-i împarți în două cete.* EM.; **a pune piciorul,** a sosi (undeva); a pătrunde: *unde ea-și pune piciorul să aprinde chiar mohorul.* POP.; **a pune ochii pe cineva** (sau **pe ceva**), a se opri cu interes asupra cuiva sau a ceva, a remarca; a dori să obțină ceva: *ai pus ochii pe Gheorghe, învățătorul.* CAR.; **a pune față în față,** a confrunta; **2.** (tr.) a aranja, a rîndui; a monta; a pregăti: *luînd două din oscioare, le puse vîrf în vîrf.* ISP.; **a pune masa,** v. **masă[1]; a pune la cale,** a plănui: *junele pune la cale răpirea fetei.* CĂL.; **a pune în scenă,** v. **scenă; 3.** (tr. și refl.) a(-și) așeza pe cap, pe corp ceva pentru a (se) acoperi; a (se) îmbrăca, a (se) încălța: *ea își pune pălăria;* (înv. și pop.) **a-și pune marama,** a se mărita; **4.** (tr.) a așterne pe hîrtie; a preciza, a indica; (p. ext.) a reda, a transpune: *cine poate să puie pe pînză tot verdele?* DELAVR.; **a pune pe curat,** a transcrie; **a pune iscălitura,** a iscăli; **5.** (tr.) a fixa în dreptul, lîngă ceva; a rezema, a sprijini: *luă o scară, o puse pe zid.* OD.; **a pune pe cineva la zid, a)** a împușca; **b)** a condamna, a dezaproba; **a pune cuiva sula în coastă,** a sili, a obliga pe cineva să facă ceva; **6.** (tr.) a lipi de ceva, a aplica pe sau peste ceva: *pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină.* EM.; *mi-a pus cu mîna ei prișnițe pe burtă.* GHEȚIE; **a pune degetul pe rană,** a atinge o problemă dureroasă: *a venit momentul să punem degetul ... pe rană.* GHEȚIE; **7.** (tr.) a agăța de ceva; a prinde, a atîrna: *o pungă ... cu baierile lungi de pus în gît.* CR.; **a(-i) pune lingura de gît** (sau **de, în brîu**), a lăsa pe cineva flămînd fiindcă a întîrziat la masă; **8.** (tr.) a înhăma, a înjuga: *patru boi la car puneа.* POP.; **a pune șaua (pe cal),** a înșeua: *pune șaua să mă duc;* **a pune frîul (unui cal),** a înfrîna; **a pune șaua pe cineva,** a-l cumînți, a-l constrînge să facă ceva; **a pune frîu la ceva,** a potoli; a curma, a opri: *ce lesne-ai fi pus frîu durerii și răzvrătitului tău gînd!* VLAH.; **9.** (tr.) a așeza în sau sub ceva; a introduce, a băga: *puneam cărțile în ghiozdan ... ș-o tuleam la poarcă.* DELAVR.; **a pune în gură ceva** sau **a pune gura pe ceva,** a mînca sau a bea ceva: *n-a pus în gură o picătură de băutură în dimineața asta.* GHEȚIE; **a-l pune pe cineva în cofă,** a-l întrece prin pricepere și viclenie; a-l da gata; **10.** (tr.) a vîrî în deget: *își puse inelul.* ISP.; **11.** (pop.; tr.) a planta, a sădi, a semăna: *să puneți grîu, porumb;* **12.** (tr.) a adăuga: *uitai să pun sare.* SOR.; *omul cînd se însoară își mai pune o doagă.* POP.; **a pune coarne,** a-și înșela soțul; **13.** (tr.) a sili să stea închis; a duce la ..., a băga la ...; a închide: *iată-mă-s, Doamne, pusă la opreală.* CR.; **a pune pe cineva în lanțuri** (sau **în fiare, obezi** etc.) ori **a pune cuiva cătușe,** măsură punitivă prin care se imobilizează mîinile ori picioarele cuiva; **14.** (tr.) a depune bani, bunuri etc. spre păstrare sau fructificare; a investi; a asigura un bun: *își pune banii la bancă;* **a pune deoparte, a)** a rezerva, a opri: *scoate un paloș și un buzdugan ... și le pune deoparte.* CR.; **b)** a economisi, a agonisi: *acum se vede cît de bine e să puie omul un ban deoparte.* PETR.; **a pune bine** (sau **la păstrare**), a plasa ceva la loc ferit pentru o menținere în stare bună, pentru a nu putea fi găsit de alții etc.; a păstra: *puse bine armele zmeilor.* ISP.; **15.** (pop.; tr. și refl.) a (se) urca într-un mijloc de locomoție: *îndată ce-mi trimiteți 100 lei avans, ... mă pun în tren și viu.* CAR.; **16.** (tr. și refl.) a participa, a contribui la ceva; a ajuta; a (se) întrebuința, a (se) implica: *și-a pus toate puterile;* **a pune osul,** a munci din greu: *trebuie să pui osul de vrei să nu te mănînce sărăcia.* REBR.; **a pune umărul,** a ajuta pe cineva, a contribui la ceva: *Ercule puse umărul.* ISP.; **a-și pune ceva în gînd** (sau **în cap, în minte**), a avea intenția de a ...; a plănui ceva; **a pune o vorbă (bună) pentru cineva,** a interveni în favoarea cuiva; **a pune la socoteală,** a avea în vedere, a ține cont de ceva: *mai pune la socoteală că și Trăsnea era înaintat în vîrstă.* CR.; **unde mai pui că ...,** fără a mai socoti că ..., adăugînd și ...: *e odihnă bună ..., și unde mai pui, umbră deasă.* DELAVR.; **a-și pune capul** (sau **gîtul**) **pentru cineva,** a-și primejdui viața apărînd, ajutînd pe cineva; a garanta pentru cineva; **17.** (tr.) a așeza pe cineva sau ceva într-o situație nouă; a numi într-o demnitate, într-un rang; a face ca cineva să ajungă într-o anumită stare: *te-aș pune vornic.* EM.; *pus în încurcală, nu mai știa ce să facă.* CR.; **a pune pe cineva** (sau **ceva**) **la încercare,** a încerca, a proba: *Dan își punea la încercare tot talentul lui de premiant.* VLAH.; **a pune la adăpost pe cineva,** a feri pe cineva: *acceptă o funcție în minister, care-l punea la adăpost de veșnicele peregrinări prin țară ale ofițerilor.* GHEȚIE; **a pune în primejdie,** a primejdui; **a pune ceva în lumină,** v. **lumină; a pune în loc,** a înlocui; **a pune la curent pe cineva,** a informa: *îl puse la curent cu înfrîngerea rebeliunii legionare.* GHEȚIE; **a pune în pîine pe cineva,** a angaja pe cineva într-o slujbă; **a pune pe liber pe cineva,** a concedia pe cineva; **a pune cuiva în vedere,** a atrage cuiva atenția; **18.** (tr.) a plasa într-o ierarhie; într-o anumită situație; (p. ext.) a considera, a socoti: *creștinul ... pune interesul patriei mai presus de toate.* MARC.; **a pune preț,** a aprecia foarte mult; **a pune accentul pe ...,** v. **accent; a pune temei pe cineva,** a se bizui; **a pune pe seama cuiva,** a atribui cuiva un fapt, un lucru; **a pune în gura cuiva,** v. **gură; a pune la îndoială,** a se îndoi; **unde (mai) pui că ...,** fără a mai socoti că ...; **19.** (tr.) a institui, a hotărî; a stabili: *ne fac legi și ne pun biruri.* EM.; *a pune un diagnostic;* **20.** (tr.) a sili, a obliga, a îndemna pe cineva să facă un anumit lucru; a comanda; a îmboldi, a incita: *puse să-i facă un buzdugan.* EM.; *dracul mă punea să-mi bat capul cu gramatica?* CR.; **21.** (tr.) **e pus pe ...,** e gata să ... // (refl.) **1.** a se așterne, a se depune: *omătul se pusese ... pînă la brîu.* CR.; **2.** (pop.) a se așeza (pe ...); a se situa, a se plasa: *se pusese jos ca să se odihnească.* ISP.; *pune-te acolo;* **a se pune bine cu cineva,** a intra în voia cuiva; **a se pune pe capul cuiva,** a stărui pe lîngă cineva pentru a obține ceva: *mama s-a pus pe capul tatei ca să mă dea undeva la școală.* CR.; **a se pune cu gura pe cineva,** a insista energic pe lîngă cineva; **a se pune luntre și punte,** a stărui din răsputeri pentru a obține, a realiza ceva; **a se pune pe picioare, a)** a se însănătoși; **b)** a se reface (material); **3.** (pop.) a se posta înaintea cuiva; a înfrunta: *se puse dinaintea stăpînului său cu mînile la piept.* FIL.; **a i se pune cuiva în cale** (ori **în drum**) sau **a se pune în calea cuiva** sau **a ceva,** a zădărnici, a împiedica acțiunea cuiva; **a se pune împotrivă** (sau **înainte**), a se împotrivi: *tu te lauzi că Apusul înainte și-s-a pus?* EM.; **a (i) se pune în curmeziș** (sau **de-a curmezișul**), a împiedica pe cineva să facă ceva: *se vede că diavolul se punea de-a curmezișul.* CR.; **4.** (pop.) a face necazuri cuiva; a tăbărî asupra cuiva, a se repezi la cineva: *vă puneți o sută pe un om.* AL.; *trei sînt acum mai tari; s-au pus pe noi, pe Europa.* SOR.; **5.** (pop.; refl. recipr.) a se măsura, a se compara cu ...; a se lua la întrecere: *nu ne prea punem cu toți nebunii.* CR.; **6.** (pop.) a se certa: *s-a pus cu dînsul;* **a se pune în gură cu cineva,** a înfrunta pe cineva; a replica obraznic, a se certa; (înv. și reg.) **a se pune de pricină** (sau **în poară, în pizmă, de** ori **la price**), **a)** a se lua la ceartă: *nu te mai pune în poară cu toți berecheții!* C.; **b)** a se opune: *cela nu se pune de pricină, dă capra și ia carul.* CR.; **7.** a începe să ..., a se apuca de ...: *se puse pe învățătură.* FIL.; *ne-am pus la vorbă.* [Lat. ***ponere***].

púnere, (rar) **puneri** f. **1.** acțiunea de a (se) pune și rezultatul ei; **2.** așezare, instalare, plasare; (fiz.) **punere la pămînt,** legare a unui circuit electric cu pămîntul sau cu o masă metalică în contact cu pămîntul, pentru protejarea unei instalații electrice; împămîntare; **3.** trecere la realizare; începere a activității de ...: *punere în practică;* **punere în scenă,** regizare a unui spectacol; (fig.) înscenare: *această lungă introducere este ... o extraordinară punere în scenă.* PETR.; **punere în pagină, a)** schițare a locului în pagină al fiecărui articol dintr-un periodic, înainte de culegere; **b)** așezare sub formă de pagini a unui text cules; **punere sub acuzare,** rechizitoriu prin care cineva este trimis în judecată; **punere sub urmărire,** act prin care se dispune începerea unei anchete penale; **punere în libertate,** eliberare din detențe a unui deținut. [V. ***pune***].

pungáș, pungași m. **1.** hoț de buzunare; borfaș; escroc: *sînt trimis ... laolaltă cu spărgătorii, cu pungașii de buzunare.* ST.; **2.** (fam.) șarlatan; om șmecher: *cel mai iubit elev de la noi din clasă e un pungaș, fiindcă e vesel.* PR. [***Pungă*** + *-aș*].

púngă, pungi f. **1.** săculeț (cu băieri) de piele, de material plastic etc., în care se țin de obicei

banii: *o pungă cu o mie de ducaţi.* BOL.; **a-şi dezlega** (sau **a-şi desface**) **punga** (sau **pungile**), a da cuiva bani; (p. ext.) a deveni darnic, generos: *i-a rugat să-şi dezlege pungile ca să-l ajute.* CAR.; **a-şi strînge** (sau **a-şi face, a avea**) **gura** (ori **buzele**) **pungă,** a-şi contracta buzele din cauza unui aliment astringent sau în semn de nemulţumire: *tăcea, ... cu ochii umezi, strîngînd buzele pungă.* REBR.; **a-i sufla vîntul în pungă** sau **a da de fundul pungii,** a nu mai avea bani; a sărăci: *bietul Ibrahim a dat de fundul pungii!* GAL.; **a-l ustura la pungă,** a plăti foarte scump ceva; **a fi gros la pungă,** a fi bogat; **2.** conţinutul unui astfel de săculeţ; (p. ext.) bani, avere: *recurg la punga ta;* **3.** săculeţ cuprinzînd 500 de galbeni, taleri, lei vechi etc., reprezentînd o unitate de măsură monetară în Moldova şi în Ţara Românească, înainte de sec al XIX-lea; (p. ext.) suma de 500 de galbeni, taleri etc.: *un plocon de zece pungi.* POP.; **4.** săculeţ din hîrtie, din material plastic etc. servind mai ales ca ambalaj (pentru alimente); conţinutul unui astfel de săculeţ: *ceru o pungă cu alune americane prăjite.* CĂL.; **5.** (p. anal.) săculeţ triunghiular aflat pe piciorul albinei, în care aceasta adună şi transportă polenul; **6.** (p. anal.) cavitate mică formată într-un ţesut în care se acumulează un lichid patologic: *s-a format o pungă cu puroi;* **7.** (p. anal.) umflătură a pielii (mai ales la ochi): *era tras la faţă cu pungi sub ochi.* GHEŢIE; **8.** (p. anal.) cavitate naturală în scoarţa pămîntului: *pungi cu petrol;* **9.** (compuse; bot.) **punga-babei,** **a)** plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori galbene-aurii, care creşte prin locuri umede; tătăişă (*Pulicaria dysenterica*); **b)** (pop.) turtă (*Carlina acaulis*); **c)** (reg.) traista-ciobanului (*Capsella bursa-pastoris*); (reg.) **punga-ciobanului,** limba-mării (*Iberis umbellata*); (reg.) **punga-popii,** **a)** traista-ciobanului (*Capsella bursa-pastoris*); **b)** scuipatul-cucului (*Cardamine pratensis*); **10.** (reg.) sîngerete. [Din gr. mod. ***púnghi,*** lat. ***punga,*** sl. ***pongva***].

pungăleală, pungăleli f. (pop.) pungălitură. [***Pungăli*** + *-eală*].

pungăli, pungălesc vb. (pop.; tr.) a coase prost, de mîntuială, cu împunsături rare, neregulate; (p. gener.) a coase; a punge: *urmărind cum îi pungălea muierea cămaşa.* PR. [***Punge*** + *-ăli*].

pungălitură, pungălituri f. (pop.) faptul de a pungăli; pungăleală; împunsătură cu acul într-un material; (concr.) cusătură (neîngrijită, neglijentă): *cusăturile să fie ... în pungălituri roşii.* ARG. [***Pungăli*** + *-tură*].

pungăşeală, pungăşeli f. (fam.) pungăşie. [***Pungăşi*** + *-eală*].

pungăşésc, ~ştI, pungăşeáscă, ~eşti a. de pungaş; hoţesc: *izbitoare devine pentru străin zugrăvirea mediului pungăşesc, predilect... romanticilor.* CĂL. [***Pungaş*** + *-esc*].

pungăşéşte adv. ca pungaşii; hoţeşte. [***Pungaş*** + *-eşte*].

pungăşí, pungăşesc vb. (tr.) a fura mai ales bani (din buzunare); (p. ext.) a înşela, a escroca; a pungi, a pungui: *guvernanţii ... ne pungăşesc luînd biruri.* SL. [De la ***pungaş***].

pungăşíe, pungăşii f. ocupaţie de pungaş; faptă de pungaş; furt, hoţie; (p. ext.) înşelătorie, escrocherie, pungăşeală: *vor trebui ... să se apuce de pungăşie.* CAR. [***Pungaş*** + *-ie*].

pungăşoăicá, pungăşoaice f. hoaţă (de buzunare); escroacă: *să nu te mai văd aici, pungăşoaică afurisită.* V.R. [***Pungaş*** + *-oaică*].

púnge, pung vb. (înv. şi reg.; tr.) **1.** a împunge, a înţepa: [taurul] *în sec loveşte, punge.* HEL.; **2.** (reg.) a pungăli. [Lat. ***pungere***].

pungí, pungesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a pungăşi (la jocul de cărţi): *pungind pre cei mai mari boieri.* NEGR.; **2. a-şi pungi gura** (sau **buzele**), a-şi strînge şi încreţi buzele: *se poate ..., îşi pungi gura fetica.* SAD. [De la ***pungă***].

pungít, ~ţi, pungită, ~e a. strîns şi încreţit (ca o pungă); (p. ext.) ridat, zbîrcit: *pe gura ei pungită reveni ... un zîmbet.* ZAMF. [V. ***pungi***].

pungócl, pungoace n. pungoi; pungă mare: *scoţînd din buzunar un pungoci unsuros ... plin cu mărunţiş.* CAR. [***Pungă*** + *-oci*].

pungói, pungoaie n. augmentativ al lui pungă; pungă mare; pungoci: *un pungoi plin cu mahmudele.* FIL. [***Pungă*** + *-oi*].

punguí, punguiesc şi (reg.) **púngui** vb. **1.** (pop.; tr.) a pungăşi: *au sărit asupra noastră să ne punguie.* ST.; **2.** (reg.; refl.) a se zbîrci: *mărul s-a punguit;* **3.** (rar; tr.) a pungi: *îşi punguie gura.* [***Pungă*** + *-ui*].

pungulíţă, punguliţe f. **1.** diminutiv al lui pungă; punguţă: *cu doi bani în punguliţă;* **2.** numele a două specii de plante din familia cruciferelor: **a)** plantă urît mirositoare, cu frunze simple nedivizate, cu flori mici, albe, dispuse în raceme, cu fructe circulare, aripate; limbuşoară plaşca-ciobanului (*Thlaspi arvense*); **b)** păstăioară (*Thlaspi perfoliatum*); **3.** (bot.; reg.; şi **punguliţa păstorului**) traista-ciobanului (*Capsella bursa-pastoris*). [***Pungă*** + *-uliţă*].

pungúţă, punguţe f. punguliţă: *găseşte o punguţă cu doi bani.* CR. [***Pungă*** + *-uţă*].

puni m. pl. nume dat de romani cartaginezilor. [Din lat. ***Puni***].

puníbil, ~i, punibilă, ~e a. (jur.) pasibil de pedeapsă. [Din lat. ***punibilis***].

púnic, ~ci, punică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Cartaginei sau locuitorilor ei, referitor la Cartagina sau la locuitorii acesteia; **război punic,** nume dat fiecăruia dintre cele trei războaie purtate de Roma antică împotriva Cartaginei (264-241, 218-201, 194-146 î.d.Hr.) pentru hegemonia în bazinul occidental al Mediteranei: *războaiele punice ... ne-au fost cîntate în orele de clasă.* SAD. [Din lat. ***punicus,*** fr. ***punique***].

punitív, ~i, punitivă, ~e a. care pedepseşte; destinat să pedepsească: *măsuri punitive.* [Din fr. ***punitif***].

punk [panc] n. **1.** mişcare protestatară apărută în mediile periferice ale marilor oraşe din Marea Britanie după 1970, caracterizată mai ales, prin agresivitate şi zeflemea; **2.** mişcare muzicală generată de această mişcare protestatară, cultivînd spiritul iconoclast şi rebel, în acorduri simple şi ritm ambalat. // a. invar. care aparţine, care este specific acestei mişcări protestatare: *tunsoare punk.* // m., f. adept al acestei mişcări; punkist(ă). [Din engl., fr. ***punk***].

punkist, ~şti, punkistă, ~e [panchíst] m., f. persoană care a adoptat atitudinea, moda punk. [***Punk*** + *-ist*].

punói n. v. **puroi.**

punt[1] n. v. **punct.**

punt[2] m. v. **pfund.**

puntá vb. v. **puncta.**

puntát, ~ţI, puntată, ~e a. (despre nave sau ambarcaţii) cu punte. [De la ***punte***].

púnte, punţi f. **1.** pod îngust aşezat peste o apă, peste un şanţ etc., care poate fi trecut numai cu piciorul: *treceam puntea peste apa Neamţului.* CR.; **punte de scăpare,** mijloc, cale de a depăşi o dificultate, o primejdie; **a se face luntre şi punte,** v. **luntre; a trece puntea,** a scăpa de un necaz, de o primejdie; **a face punte,** a nu merge la lucru sau a nu funcţiona într-o zi de lucru dintre două sărbători; **2.** (spec.) punte mobilă care leagă vasele de chei: *trece peste punte în corabie* CAR.; **3.** (spec.) punte mobilă peste un şanţ adînc, plin cu apă, la o cetate sau la un castel medieval: *puntea scrîşni pe lanţuri.* SAD.; **4.** (fig.) legătură, relaţie; comuniune: *aceste forţe creează între două persoane o punte mistică.* STĂNIL.; **5.** scîndură groasă sau panou îngust aşezat pe o schelă, pe care circulă muncitorii cînd lucrează la înălţime; **6.** (şi **punte de comunicaţie**) placă de metal rabatabilă servind la legătura dintre două vagoane de cale ferată; **7.** planşeu care închide corpul unei nave la partea superioară sau care compartimentează nava pe nivele: *căpitanul se sui pe puntea de lîngă hornul maşinei.* AL.; **punte de comandă,** punte dispusă transversal de la un bord la altul, rezervată comandantului şi ofiţerului cu navigaţia, pe care sînt instalate aparatele de comandă **8.** (reg.) numele unor părţi de unelte agricole, de obiecte de uz casnic etc.: *puntea ferăstrăului; puntea ciuturii;* **9.** parte a morii de vînt care susţine tigaia prîsnelului; **10.** bucătică de plută[1] în care se introduce fitilul candelei: *iasca din punte pîlpîia uşor.* C.L.; **11.** (pop.) bucată de pînză care se aşterne în drumul cortegiului mortuar; (p. ext.) pomană care se împarte pe drumul pe care e dus mortul la cimitir; pod; **12.** bani pe care se crede că trebuie să-i plătească mortul pe lumea cealaltă; vamă; **13.** dispozitiv de măsură a unor mărimi electrice, format din patru elemente de circuit, o sursă de energie şi un instrument de măsură; **14.** (chim.) **punte de hidrogen,** legătură de hidrogen; **15.** aparat de proteză care înlocuieşte unul sau mai mulţi dinţi, cu punct de sprijin pe dinţii vecini. [Lat. ***pons, -ntis***].

punticícă, punticele f. (rar) puntişoară. [***Punte*** + *-icică*].

puntişoáră, puntişoare f. diminutiv al lui punte; punticică, puntiţă. [***Punte*** + *-işoară*].

puntíţă, puntiţe f. (pop.) puntişoară: *trecui valea şi-o puntiţă la fata de dăscăliţă.* POP. [***Punte*** + *-iţă*].

puntúră, punturi f. **1.** (înv.) împunsătură, înţepătură; urmă lăsată de o înţepătură: *pămîntul era ca o puntură.* HEL.; **2.** (reg.) punct de cusătură: *puntură cu flori.* POP. [Lat. ***punctura;*** cf. it. ***puntura***].

pup[1]**, pupi** m. (reg.) **1.** boboc de floare: *între pupi de trandafiri.* POP.; **2.** (mai ales la pl.) motiv ornamental, desen la ţesăturile ţărăneşti. [Din sb. ***pupa,*** ucr. ***pup***].

pup[2]**, pupi** m. şi **pupuri** n. (reg.) **1.** cocoaşă; (adv.) **a sta** (sau **a se pune**) **pup,** a sta chircit, a sta pe vine: *doar n-o să mă pun pup ..., ca să mă dau în spectacol.* GHEŢIE; **2.** stog, claie; grămadă de cereale; **3.** un fel de colac; pupăză; **4.** gogoaşă; **5.** franzelă, pîine mică; (spec.) pupăză; **6.** (bot.) zbîrciog (*Morchella esculenta*); **7.** (bot.; la pl.) maghiran (*Origanum majorana* sau *Majorana hortensis*). // n. (reg.) coc, conci. [Din magh. ***pup***].

pup[3]**, pupi** m. (fam.) sărut. [De la ***pupa***].

pup[4] interj. v. **pu.**

pupá, pup vb. (pop. şi fam.) **1.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) săruta: *nu-mi place să fiu pupat cu sila.* PR.; *la noi, muierea pupa mîna bărbatului pînă mai adineauri.* SOR.; **a pupa în bot pe cineva,** a linguşi pe cineva: *pupă-l în bot şi-i papă tot.* CAR.; **a se pupa în bot cu cineva,** a fi în relaţii foarte strînse cu cineva; a se înţelege bine: *se pupă-n bot cu tîlharul de director.* VLAH.; **2.** (tr.) a ajunge să obţină ceva rîvnit; a căpăta, a dobîndi: *tu de la vizirul tot nu pupai banii.* PANN; (iron.) *toţi au pupat duba.* ISP. [Lat. ****puppare***].

pupáre, pupărI f. (pop. şi fam.) acţiunea de a (se) pupa; sărutare; (concr.) sărut. [V. ***pupa***].

pupăt, pupaturi n. (pop. şi fam.) faptul de a (se) pupa; sărutare; (concr.) sărut, pupătură: *îmi trase un pupat straşnic.* C.L. [V. ***pupa***].

púpă[1]**, pupe** f. partea de dinapoi a corpului unei nave: *vasul are o provă, un babord, un tribord şi o pupă.* CĂL.; *bate vîntul în pupă.* [Din fr. ***poupe***].

púpă[2]**, pupe** f. (entom.) nimfă, crisalidă: *am coborît iar în şanţurile murdare, respirînd ... miros de pămînt şi rîme şi pupe lăptoase.* CĂRT. [Din lat. ***pupa*** „fetiţă"].

pupăcíos, ~şi, pupăcioásă, ~e a. (fam.) căruia îi place să (se) sărute: *măi bădiţă al meu frumos, tu eşti tare pupăcios.* POP. [*Pupa* + *-ăcios*].

pupăgioáră f. v. **pupejoară.**

pupăí, pupălesc şi **púpăi** vb. (intr.) **1.** (despre pupeze) a scoate sunete caracteristice speciei: *să se prefacă în pupăză ..., pupăind toată ziua.* POP.; **2.** (fig.; pop. şi fam.) a flecări; a cleveti. [*Pup* + *-ăi*].

pupătúră, pupături f. (pop. şi fam.) sărutare, pupat: *nu oricine are chef de pupături.* PR. [*Pupa* + *-ătură*].

pupăză, pupăzez vb. (reg.; refl.) **1.** a sta ridicat în sus: *s-a pupăzat gulerul;* **2.** a se cocoţa; **3.** a se înzorzona, a se împopoţona; **4.** a se împăienjeni, a se voala; a slăbi: *cît p-aci să i se pupăzeze văzul.* POP. [De la *pupăză*].

púpăză, pupeze f. **1.** pasăre insectivoră migratoare, cu penaj pestriţ, cu cioc lung şi curbat, cu un moţ de pene mari portocalii pe cap, dispuse în formă de creastă (*Upupa epops*): *el te-a trimes cu pupăza de vînzare?* CR.; **2.** (fig.; reg.) persoană flecară; (p. restr.) gură (ca organ al vorbirii): *tacă-ţi pupăza!* POP.; **3.** (fig.) femeie îmbrăcată sau fardată strident; (p. ext.) femeie neserioasă: *numai la zbînţîituri ţi-i gîndu ..., pupăză bălţată.* AL.; **4.** (reg.) colac (în formă de pasăre sau de cuib de pasăre) care, de obicei, se dă de pomană; pup[2]: *fă doi colaci din patru saci şi o pupăză dintr-o mierţă.* POP.; **colac peste pupăză,** se spune cînd peste un necaz se adaugă un altul (şi mai mare): *pe lîngă aceasta, colac peste pupăză, m-am trezit şi cu un nouă la purtare.* GHEŢIE; **5.** (reg.) ciocan mare, ascuţit la un capăt, folosit la spart şi cioplit pietre şi pentru făcut găuri în lemn; **6.** (reg.) numele a două plante erbacee: **a)** nopticoasă (*Hesperis matronalis*); **b)** orăstică (*Orobus vernus* sau *Lathyrus vernus*). [Cuv. autoht.; cf. alb. *pupëzë*].

pupăzól, pupăzol m. **1.** bărbăţuşul pupezei; **2.** (reg.) numele mai multor plante erbacee: **a)** orăstică (*Orbus vernus* sau *Lathyrus vernus*); **b)** ciuboţica-cucului (*Primula veris*) *frunză verde pipijoi.* POP.; (şi: **pupezoi,** (reg.) **pupegioi, pipijoi**). [*Pupăză* + *-oi*].

pupegióí m. v. **pupăzoi.**

pupejoáră, pupejoare f. diminutiv al lui pupăză; (şi: (reg.) **pupăgioară**). [*Pupăză* + *-ioară*].

pupezeá (~ícă), pupezele f. **1.** diminutiv al lui pupăză; **2.** (bot.; reg.; mai ales la pl.) orăstică (*Orobus vernus* sau *Lathyrus vernus*). [*Pupăză* + *-ea (-ică)*].

pupezói m. v. **pupăzoi.**

pupíc, pupíci m. (fam.) diminutiv al lui pup[3]: *dă-i mamei un pupic.* [*Pup*[3] + *-ic*].

pupíl, ~i, pupílă, ~e m., f. minor (orfan) aflat sub autoritatea unui tutore: *rolul unui tutor care administrează averea ce i s-a încredinţat pentru pupilii săi.* MAIOR. [Din lat. *pupilus,* fr. *pupille*].

pupilár[1], ~i, pupilară, ~e a. care aparţine unui pupil, referitor la pupil. [Din lat. *pupillaris,* fr. *pupillaire*].

pupilár[2], ~i, pupilară, ~e a. care aparţine pupilei, referitor la pupilă: *reflex pupilar.* [Din fr. *pupillaire*].

pupílă, pupile f. **1.** orificiu central al irisului, prin care se face acomodarea vederii în funcţie de luminozitate, de distanţă etc.; lumina ochiului; prunelă: *pupilele i se micşorară, schimbîndu-se în două puncte de lumină.* GHEŢIE; **2.** (fig.) **pupilă de intrare,** deschidere reală sau o imagine a sa care limitează cantitatea de lumină ce pătrunde într-un instrument optic; **pupilă de ieşire,** deschidere reală sau o imagine a sa care limitează conul de raze de lumină emergente dintr-un sistem optic. [Din fr. *pupille,* lat. *pupilla*].

pupilometríe f. măsurare a diametrului pupilei. [Din fr. *pupillometrie*].

pupilométru, pupilometre n. aparat pentru măsurarea diametrului pupilar[2]. [Din fr. *pupillomètre*].

pupiloscopíe, pupiloscopii f. măsurare a refracţiei ochiului prin interpretarea optică a unei umbre ce apare în cîmpul pupilei. [Din fr. *pupilloscopie*].

pupín, ~i, pupínă, ~e a. (franţuzism) (ca) de păpuşă: *fetiţă cu... năsuc în sus, guriţă pupină.* TEODOR. [Din fr. *poupin*].

pupincuríst, ~şti, pupincurístă, ~e a. (fam.) linguşitor, slugarnic. [*Pupă* + *în* + *cur* + *-ist*].

pupinizáre, pupinizări f. operaţie de mărire a inductivităţii unui circuit de telecomunicaţii, prin legarea în serie a unor bobine speciale. [Din fr. *pupinisation*].

pupítru, pupítre n. **1.** suport înclinat, cu picior înalt, pe care se aşază notele muzicale: *erau o mulţime de scaune şi pupitre destinate pentru muzicanţii ce compuneau orchestra.* FIL.; **la pupitru,** la conducerea unei orchestre, ca dirijor; **2.** mică piesă de mobilier, de configuraţii diverse, cu faţa orizontală înclinată, pe care se pot aşeza (la nivelul vederii) cărţi, caiete etc. şi pe care se poate scrie, desena etc.; (p. restr.) suport înclinat pe care se sprijină o carte, un caiet etc. (la nivelul vederii): *se opri lîngă pupitrul avocatului.* SAD.; *cu mîinile împreunate pe pupitrul băncii,* [femeile] *ascultau atente cuvintele din altar sau se rugau.* GHEŢIE; **3.** (spec.) piesă de mobilier şcolar, ataşat în faţa unei bănci (pentru două persoane), pe care se poate scrie, desena etc.; (p. restr.) partea de deasupra, uşor înclinată, (cu capac rabatabil) a acesteia; spaţiu amenajat sub acest suport, în care se pune ghiozdanul, servieta etc.; (p. gener.) bancă de şcoală: *îmi răscolea cărţile în pupitru.* PR.; *puneţi cărţile şi caietele pe pupitre!;* **4.** (şi **pupitru de comandă**) instalaţie în formă de masă[1], pe care se montează panoul de comandă şi de control al unui ansamblu electronic complex, în special al unui calculator. [Din fr. *pupitre*].

puponiéră, puponiere f. secţie specială într-o creşă. [Din fr. *pouponnière*].

pupúl, pupuie n. (reg.) **1.** cocoaşă: *iaca o babă ... cu pupui în spate.* C.L.; **2.** moţ: [pasăre] *cu pupui în vîrful capului.* POP.; **3.** coc, conci. [Cf. *pup*[2]].

pupúlcă, pupulci a. şi f. (reg.) (fată, femeie) drăguţă, agreabilă, gătită, nostimă: *parcă-i scoasă din cutie, ... aşa-i de pupulcă.* NEGR.; (adv.) *daţi braţul şi mergeţi pupulcă.* AL [*Pupui* + *-ică;* cf. *puică*].

pur[1], puri m. (reg.) numele mai multor plante erbacee: **a)** plantă erbacee din familia liliaceelor cu bulbul format din mai mulţi bulbi mici, cu frunze lungi şi înguste, cu flori purpurii dispuse în umbele (*Allium rotundum*); **b)** praz (*Allium porrum*); **c)** usturoi (*Allium sativum*); **d)** ai sălbatic (*Allium ochroleucum*): *purul este consumat de ţărani ca şi usturoiul verde;* (şi: **poriu**). [Lat. *porrum*].

pur[2], ~i, pură, ~e a. **1.** care nu conţine elemente străine; curat, neamestecat: *era un englez de rasă pură.* SAD.; *aur pur;* **2.** nealterat, neviciat; curat: *plimbare în aer pur;* **3.** care tinde să realizeze un tip, un model (considerat) perfect, absolut; care este în afara oricăror influenţe, tendinţe, scopuri: *din Dumnezeu emană logosul, din logos lumea ideilor pure.* BL.; *idealul meu a fost ... arta pură.* EL.; **4.** curat sub aspect moral; neprihănit; (spec.) cast, virgin: *tot ce a fost în cîntu-mi mai pur şi mai copil.* EM.; **5.** care aşa este (şi nu altfel); veritabil, adevărat: *tu ştii bine că e purul adevăr.* PETR.; **pur şi simplu,** nimic altceva decît ...; numai şi numai; nici mai mult, nici mai puţin decît ...: *eram pur şi simplu scos din pepeni că femeia mea îşi avea numele legat de un altul.* PR.; **6.** autentic: *socialiştii puri mai rămăseseră numai cîţiva.* GAL.; **7.** corect, exact, propriu: *stil pur;* **8.** senin, limpede: *cerul era albastru şi pur;* **9.** cristalin: *glasul Olguţei era ... pur.* TEODOR.; *voce pură.* [Din lat. *purus,* fr. *pur*].

puradél, puradei m. (fam.) copil de ţigan; (p. gener.) copil: *ţigăncile care au puradei, scot prin despicătura cămăşii ţîţe mari, negre, umflate.* ST.; (şi: **puradeu**). [Din ţig. *purdé,* magh. *purdé*].

puradéu m. v. **puradel.**

purceá (~ícă), purcele f. **1.** puiul de sex feminin al scroafei; (p. ext.) scroafă (tînără): *a mîncat carne de mia şi costiţă de purcea.* POP.; (fam.) **a lua purceaua de coadă,** a se îmbăta: *de la ...* [Bachus] *a rămas vorba ...: a luat purceaua de coadă.* ISP.; **2.** (de obicei artic.; şi **de-a purceaua**) numele unui joc de copii în care unul dintre jucători împinge cu un baston o minge, în timp ce ceilalţi caută să-i împiedice trecerea: *ne jucam de-a purceaua.* [Lat. *porcella*].

purcéde, purcéd vb. **1.** (înv. şi pop.; intr.) a porni la drum;, a pleca: *am purces cu bunicul spre Pipirig.* CR.; *şi purcedeam mereu, în căutare de zări mai adînci.* M.CAR.; **2.** (înv.; astăzi rar; tr. şi intr.) a începe o acţiune, a întreprinde ceva; a trece la ..., a proceda, a acţiona (într-un anume sens, fel): *îndată purcesă a creşte în toate nevoinţele cele sufleteşti.* DOS.; *Avraam ..., pus la încercare, a fost în stare să purceadă la jertfirea fiului său.* BL.; **3.** (înv. şi pop.; intr.) a se trage din ..., a-şi avea originea; a proveni, a izvorî: *aceste nemulţumiri purcedeau ... din răul trai.* BOL.; **4.** (înv. şi reg.; intr.) a deveni: *bietul om purcede desfrînat.* COSTIN; **a purcede grea** (sau **îngreunată**), a rămîne însărcinată: *din momentul acela ea purcesă îngreunată.* EM. [Lat. *procedere*].

purcédere, purcederi f. (înv.) acţiunea de a purcede şi rezultatul ei; pornire; devenire: *mă duc să gătesc tot pentru purcederea noastră.* NEGR. [V. *purcede*].

purcél, purcei m. **1.** puiul (de sex masculin al) scroafei, de obicei pînă la înţărcare; (p. ext.) porc (tînăr): *stă purcelul jos în paie.* VIERU; **cu căţel, cu** (sau **şi**) **purcel,** cu tot ce are, cu tot avutul; cu toţii: *au plecat cu căţel şi purcel.* PETR.; **2.** carnea (preparată a) acestui animal: *purcel la frigare.* CAR.; **3.** (zool.; compus) **purcel-de-mare,** marsuin (*Ghocaena phocaena*). [Lat. *porcellus*].

purcelấş, purcelaşi m. (reg.) **1.** purceluş: *purcelaşul să-l aibă de Crăciun.* POP.; **2.** (bot.) cornuţi (*Xanthium strumarium*). [*Purcel* + *-aş*].

purcelúş, ~i, purceluşă, ~e m., f. diminutiv al lui porc; purcel mic; purcelaş: *purceluşi cu coada sfredel.* EM. // f. **1.** (ornit.) pitulice (*Sylvia curruca*); **2.** pasăre măslinie pe spate, albă pe gît şi pe pîntece, care îşi face cuibarul prin tufişuri, adesea prin iarbă; scrofiţă (*Sylvis hortensis*). [*Purcel* + *-uş*].

purcés n. (înv.) **1.** faptul de a purcede; pornit, plecare: *la purces i-au datu-i o cruce de aur.* DOS.; **2.** începere, început: *la purcesul iernii, au început a se arăta pe acest pămînt semne ... de multe nenorociri.* SAD. [V. *purcede*].

purcicúţă, purcicuţe f. (reg.) diminutiv al lui purcea: *aveam o purcicuţă frumuşică şi grăsuţă.* SAD. [*Purcică* + *-uţă*].

purcói n. v. **porcoi.**

purcoiáş n. v. **porcoiaş.**

purecá vb. v. **purica.**

púrece m. v. **purice.**

purecí vb. v. **purici.**

purgă, purghez şi (rar) **purgez** vb. **1.** (refl. şi tr.) a(-şi) provoca purgaţie (cu ajutorul purgativelor); **2.** (livr.; tr. şi refl.) a (se) purifica, a (se) curăţa; a (se) elimina: *odată admis în sanctuarul acestor corpuri, se purgează de drept orice bănuiala de pecadile mari sau mici.* EM.; **3.** (jur.; tr.) a elibera

un bun sau un drept imobiliar de sarcinile care îl grevează (ipoteci, privilegii etc.); a scuti: *a purga o proprietate de ipotecă.* [Din fr. ***purger,*** lat. ***purgare***].

purgăre, purgări f. **1.** acţiunea de a (se) purga şi rezultatul ei; **2.** (livr.) curăţare, eliminare, înlăturare: *s-au făcut în opera lui publicată în volum îndreptări, purgări şi omisiuni ... arbitrare.* CAR.; **3.** (jur.) eliberare a unui bun sau drept imobiliar de ipoteci, de privilegii; scutire: *purgarea imobilului ipotecat.* [V. ***purga***].

purgatív, ~i, purgativă, ~e a. care provoacă purgaţie. // n. medicament care favorizează eliminarea materiilor fecale din organism: *luă purgativele cele mai respingătoare.* CĂL. [Din fr. ***purgatif,*** lat. ***purgativus***].

purgatóriu n. **1.** (în religia catolică) locul unde sufletele drept-credincioşilor ispăşesc păcatele de care nu s-au căit îndeajuns în viaţa pământească, înainte de a intra în paradis: *Dante e spălat cu rouă de Virgil înainte de a păşi în purgatoriu.* CĂL.; **2.** (p. anal.) loc, timp, stare (tranzitorie) de suferinţă, de încercări: *am fost nevoit să trec de la început prin pedeapsa purgatoriului, hrănindu-mi setea de cunoaştere cu tipărituri fără valoare.* SAD. [Din lat. ***purgatorium,*** fr. ***purgatoire,*** it. ***purgatorio***].

purgáţie, purgaţii f. **1.** faptul de a elimina (regulat) materiile fecale; efectul provocat de un purgativ; **2.** (înv.) purgativ; **3.** (rar) purificare: *purgaţie sufletească;* (şi: (înv.) **purgaţiune**). [Din lat. ***purgatio, -onis,*** fr. ***purgatio***].

purgaţiúne f. v. purgaţie.

purică, púric vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) curăţa de purici: *la ce să-l purece?* EM.; *văd ... o scenă cu multe femei puricîndu-se.* CĂL.; **2.** (fig. şi fam.; tr.) a examina, a cerceta ceva cu de-amănuntul, cu mare atenţie; a controla: *puricînd letopiseţii slovelor, din fir în păr.* ARG.; *de cumperi lucrul, îl purici şi apoi tocmeşti.* Z.; **3.** (fig.; tr.) a bate tare: *prins Gruia lui Novac, turcii mi ţi-l judecă şi mi ţi-l purecă.* POP.; (şi: **pureca**). [Lat. ***pulicare***].

puricăle f. pl. v. poricale.

puricár, puricare n. (anat.; pop. şi fam.) policar: *cercetînd tăişul paloşului cu puricarul mînii stîngi.* SAD. [***Purice*** + *-ar* (după *policar*)].

puricăre, puricări f. **1.** acţiunea de a (se) purica; curăţare de purici; puricat, puricătură; **2.** (fig. şi fam.) cercetare, examinare atentă, amănunţită. [V. ***purica***].

puricăriţă, puricariţe f. plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina cenuşie, păroasă, cu frunzele ondulate, cu flori galbene cu miros neplăcut, care creşte prin locuri umede; puriclcă (*Pulicaria vulgaris*). [***Purice*** + *-ariţă*].

puricáş, puricaşi m. **1.** (rar) puricel; **2.** (reg.) insectă mică, neagră-verzuie, care trăieşte iarna sub lemnele putrezite; purice-de-omăt (*Podura nivalis*). [***Purice*** + *-aş*].

puricát, puricaturi n. puricare: *te ia la puricat.* [V. ***purica***].

puricărie f. mulţime de purici: *noi, ca nişte călători înţelepţi, nu luarăm în seamă această puricărie.* BOL. [***Purice*** + *-ărie*].

puricătură, puricături f. puricare. [***Purica*** + *-ătură*].

púrice, purici m. **1.** insectă mică neagră-cafenie, fără aripi, cu picioarele posterioare adaptate pentru sărit, care trăieşte ca parazit pe om sau pe unele animale (*Pulex irritans*): *acolo unde şade o femeie, nu sînt purici.* BOL.; **a i se face inima cît un purice** sau **cu inima cît un purice,** a fi foarte speriat: *cu inima cît un purice, Helena privi pe fereastră.* GHEŢIE; (fam.) **a nu face mulţi purici undeva** sau **cu cineva,** a nu sta mult undeva, a nu rămîne mult cu cineva: *vara, nu făceam purici mulţi pe la şcoală.* CR.; **2.** nume dat mai multor specii de insecte mici, care trăiesc pe frunzele plantelor: **a)** insectă albastră sau verde, cu capul mic şi cu antene subţiri, care distruge legumele, în special răsadul de varză (*Haltica oleracea*); **b)** insectă neagră care atacă inul, trifoiul şi varza (*Haltica nemorum*); **3.** (compuse) **purice-de-apă** (sau **-de-baltă**), gen de crustaceu de apă dulce; dafnie (*Daphnia*); **puricele-cînepii,** insectă mică, verzuie sau arămie, cu luciu metalic, care distruge cînepa (*Psylliodes attenuata*); **puricele-ciupercilor,** insectă care sapă galerii în ţesuturile ciupercilor (*Hypogastrura manubrialis*); **puricul-dracului,** faur[1] (*Elater segetum*); **purice-de-omăt,** puricaş (*Podura nivalis*); **4.** (la pl.) impurităţi (ca nişte punctişoare) care apar pe ţesăturile nesupuse albirii; **5.** (la pl.) puncte mici care apar pe ecranul unui televizor, alterînd imaginea; **6.** (tehn.) mică piesă din material plastic, metal, beton etc. care se montează între cofraj şi armătura elementelor de beton armat, pentru a asigura grosimea stratului de acoperire cu beton; distanţier; **7.** (pop.) bucăţele de piatră, de cărămidă etc. care se înfig în lutul proaspăt de la exteriorul pereţilor unei construcţii (ţărăneşti), pentru a asigura aderenţa tencuielii de mortar; **8.** (reg.) cui de lemn; bucăţică de lemn bătută pe pereţii de lemn ai unei case, pentru a uşura fixarea tencuielii; **9.** (mai ales la pl.) cui mic, cu floarea mare, folosit în cizmărie, în tapiserie etc.; **10.** (reg.) pîrghie de lemn pentru ridicarea sau coborîrea pietrei morii; **11.** (de obicei artic.; şi **de-a puricele** sau **în purice**) numele unui joc de copii, în care fiecare jucător trebuie să prindă o minge, o bilă etc., aruncată cu ajutorul unei pîrghii; (şi: **purece**). [Lat. ***pulex, -icis***].

puricéi, puricei m. **1.** diminutiv al lui purice; puricaş; **2.** (reg.) numele mai multor feluri de cusături; **3.** (pop.; la pl.) fel de mîncare făcut din bucăţele de mămăligă sau de turtă prăjite în grăsime. [***Purice*** + *-el*].

puricí, puricesc vb. (reg.; tr.) **1.** a bate cuie sau pene de lemn în bîrnele unei case, pentru a fixa tencuiala; a fixa, a înţepeni cu purici; **2.** a bate bucăţi mici de cărămidă, de piatră etc. în lutul proaspăt de la exteriorul pereţilor unei case (ţărăneşti), pentru a asigura aderenţa tencuielii de mortar; (şi: **pureci**). [De la ***purice***].

puricícă f. (bot. reg.) puricariţă (*Pulicaria vulgaris*). [***Purice*** + *-ică*].

puricós, ~şi, puricoásă, ~e a. plin de purici: *o pisică puricoasă.* [***Purice*** + *-os*].

purifică, purific vb. **1.** (tr.) a face să fie pur[1], neamestecat, nealterat, limpede, îndepărtînd impurităţile; a curăţa, a primeni: *cîmpia şi lacul ... purificau aerul de zăpuşeală.* PR.; **2.** (tehn.; tr.) a epura; **3.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină pur sub aspect moral; a (se) curăţa de păcate: *atmosfera politică a ţării are trebuinţă să fie purificată de miasmele pestilenţiale ce o apasă.* EM.; *după ... confesiune ... se va linişti şi purifica.* CĂL.; **4.** (bis.; refl.) a se disculpa, conform regulilor prescrise de canoanele religioase. [Din fr. ***purifier,*** lat. ***purificare***].

purificábil, ~i, purificabilă, ~e a. care se poate purifica: *mierea presupune veninul şi poezia un conţinut purificabil.* CĂL. [***Purifica*** + *-bil*].

purificáre, purificări f. acţiunea de a (se) purifica; purificaţie, purgaţie: *revoluţia e şi o purificare morală.* PR.; **purificarea apei,** epurarea apei. [V. ***purifica***].

purificát[1], ~ţi, purificată, ~e a. care a fost supus purificării. [V. ***purifica***].

purificát[2] n. faptul de a (se) purifica. [V. ***purifica***].

purificatór, ~i, purificatoáre a. care purifică. // n. (tehn.) epurator. [Din fr. ***purificateur***].

purificáţie, purificaţii f. **1.** purificare; **2.** ceremonie religioasă consacrată curăţirii morale: *purificaţiunea muierii ce a născut se face după patruzeci de zile;* (şi: **purificaţiune**). [Din fr. ***purification***].

purificaţiúne f. v. purificaţie.

púrim n. sărbătoare mozaică, celebrată la începutul primăverii, în amintirea salvării evreilor din masacrul plănuit de persanul Aman, demnitarul regelui Ahaşver (Xerxe). [Cuv. ebr.].

purínă, purine f. compus organic heteroclclic, unitate de bază a acidului uric, care formează adenina şi guanina din structura acizilor nucleici. [Din fr. ***purine***].

purisă, purisez vb. (înv., rar; tr.) a transcrie pe curat, în formă definitivă. [Din lat. ***purisare***].

purísm n. **1.** tendinţă exagerată de a elimina dintr-o limbă elementele considerate străine de structura, de spiritul ei; **2.** (şi **purism estetic**) teorie postcubistă care susţine simplitatea şi puritatea formelor în pictură şi eliminarea ornamentului şi geometrismului absolut în arhitectură; **3.** preocupare excesivă pentru a fi conform unui tip sau tipar ideal. [Din fr. ***purisme,*** germ. ***Purismus***].

puríst, ~şti, purístă, ~e a. care practică, susţine purismul; care aparţine purismului, referitor la purism; caracterizat prin purism: *ceea ce repugnă intelectualului purist, place însă omului din masă.* CĂL. // m. adept al purismului: *puriştii care luptă de cîtva timp ..., în contra neologismelor.* SAD. [Din fr. ***puriste,*** germ. ***Purist***].

puritán, ~i, puritană, ~e a. care aparţine, care este specific puritanismului, referitor la puritanism; (p. ext.) care profesează sau afişează o morală excesivă; sever, rigid; dogmatic: *istoria e împărţită pe acest principiu puritan.* CĂL. // m., f. adept al puritanismului; (p. ext.) persoană de o moralitate excesivă: [război] *aţîţat între prezviterienii englezi, numiţi puritani, şi compatrioţii lor catolici.* FIL. [Din fr. ***puritain***].

puritanísm n. doctrină a unei secte prezbiteriene engleze, caracterizată prin epurarea cultului de orice rămăşiţe ale catolicismului, printr-o morală rigidă şi printr-o organizare prezbiteriană; (p. ext.) rigoare exagerată (şi adesea formală) privind respectarea preceptelor religioase şi morale; rigorism: *crezuse cu frenezie în virtute, în dragoste; ceea ce este neconvenabil la el, e puritanismul.* CĂL. [Din fr. ***puritanisme***].

puritáte, puritáţi f. **1.** faptul sau calitatea de a fi pur[1]; **2.** curăţenie, claritate, transparenţă: *cum se mai poate simţi răcoarea şi puritatea aerului?* PETR.; *puritatea apei;* **3.** stare sau calitate a ceea ce se conformează unui tip, unui model perfect, absolut, a ceea ce este în afara oricăror influenţe, tendinţe, scopuri: *„Literatorul" ... promova mai radical principiul purităţii artei.* CĂL.; **4.** integritate morală; neprihănire, castitate; candoare: *mă făcuse să cred orbeşte în dragostea şi puritatea ei.* EL.; *Laura îşi pierdea nimbul de puritate şi nevinovăţie.* GHEŢIE; **5.** exactitate, proprietate: *puritatea stilului;* **6.** limpezime, ciaritate: *puritatea glasului;* **7. puritatea gameţilor,** caracteristică a celulelor sexuale mascule şi femele de a fi în fază haploidă (cu o singură genă din perechea de alele). [Din lat. ***puritas, -atis,*** fr. ***pureté***].

purjá, purjez vb. (tr.) a evacua, în timpul funcţionării, dintr-o instalaţie, dintr-un cazan etc. o cantitate de apă sub presiune, cu un conţinut ridicat de impurităţi, în vederea curăţirii acestuia. [Din fr. ***purger***].

purjáre, purjări f. acţiunea de a purja şi rezultatul ei. [V. ***purja***].

púrjă, purje f. evacuarea (continuă) a unui fluid, de obicei apă sau gaz, dintr-un recipient presurizat, dintr-un spaţiu închis (ermetic) etc. [Din fr. ***purge***].

purjór, purjoare n. dispozitiv folosit la purjare. [Din fr. ***purgeur***].

purluí, púrlui vb. (reg.; tr.) a-şi bate joc; a batjocori: *m-a purluit groaznic.* [Et. nec.].

purói, puroaie n. **1.** materie lichidă vîscoasă, alb-gălbuie sau galbenă-verzuie, constituită dintr-un lichid sau serum, leucocite degenerate, microbi piogeni etc., care se formează în răni sau în abcese în urma unei infecţii; coptură: *puroiul a început să curgă, iar temperatura, zvîrcolirile şi ţipetele au încetat.* GAL.; *pielea i se-acoperea de puroaie şi fistule.* CĂRT.; **2.** (reg.; în forma **punoi**) suc lăptos din boabele porumbului necopt; (şi: (înv. şi reg.) **punoi**). [Lat. **puronium*].

purolé, pers. 3 **puroiază** vb. (intr.) a colecta sau a elimina puroi; a supura: *rana puroiază.* [De la *puroi*].

puroiés, ~şi, puroioásă, ~e a. (înv. şi reg.) purulent: *bube puroioase.* [*Puroi* + *-os*].

purpurăt, ~ţi, purpurată, ~e a. (înv. şi reg.) purpuriu: *soarele ... o mreajă purpurată.* ALEX. [*Purpură* + *-at*].

púrpură, purpure f. **1.** substanţă colorantă roşie-închisă spre violet, extrasă în antichitate dintr-o moluscă, azi preparată pe cale sintetică; (p. gener.) culoare roşie-închisă: *obrajii Saşei se înroşiră ca purpura.* ZAMF.; **2.** stofă pluşată vopsită cu această substanţă; porfiră[1]: *strai de purpură şi aur.* EM.; **3.** (p. ext.) veşmînt de ceremonie pentru regi, arhierei etc., făcut din asemenea stofă: *în purpură şi-n aur am să fiu încoronat.* AL.; **4.** (fig.; înv.) demnitatea împăraţilor, consulilor etc. romani; demnitate regală; demnitate de cardinal; (p. ext.) putere, mărire: *pe purpura romană credinţa aşăzară.* ALEX.; **5.** nume dat mai multor boli contagioase caracterizate prin apariţia pe piele şi pe mucoase a unor pete roşii; boală caracterizată prin erupţia pe piele şi pe mucoase a unor pete roşii hemoragice. [Din lat. ***purpura,*** fr. ***purpura***].

purpurínă, purpurine f. materie colorantă roşie-cafenie, extrasă din rădăcina unor plante din familia rubiaceelor sau obţinută sintetic, folosită în vopsitorie. [Din fr. ***purpurine***].

purpuríu, ~il, purpurie, ~li a. de culoarea purpurei; roşu-închis bătînd în violet; purpurat, purpuros: *tunică de mătase purpurie.* CĂL.; *buze purpurii.* [*Purpură* + *-iu*].

purpurós, ~şi, purpuroásă, ~e a. (rar) purpuriu: *mantila-i purpuroasă.* BOL. [*Purpură* + *-os*].

pursínge a. invar. de rasă[1] pură: *cai pursînge;* (fig.) *omul era prea rigid ..., ca să fie un aristocrat pur sînge.* CĂL. // m.(pl. **pursîngi**) cal de rasă pură, de obicei de origine engleză sau arabă: *cu perechea de pursîngi arabi, foarte buni cursieri, nu făcea mai mult de un ceas pînă la locuinţa Matildei.* GHEŢIE. [*Pur* + *sînge*; cf. fr. ***pur sang***].

purtă, port vb. **1.** (tr.) a lua, a ridica, a ţine pe cineva sau ceva în mînă, în braţe, în spinare, pentru a transporta undeva; a duce: *sora mea ... mă purta în cîrcă.* DELAVR.; *profesorii îşi aleg asistenţii dintre cei ce se întrec a le purta servieta.* GHEŢIE; **a purta pe cineva pe palme,** a avea o grijă deosebită de cineva; a răsfăţa; **2.** (tr.) a duce cu sine; a trage după sine: *opt telegari ... purtau trăsura.* OD.; **3.** (tr.) a transporta, a căra: *gondolă ... zbori în pace, purtîndu-ne pe mare.* AL.; (fig.) *vorbele mele au fost purtate de apă şi de vînt pînă la ea.* EL.; **4.** (tr.) a fi în stare de gestaţie; a-şi duce sarcina: *a purtat şi a născut domn viteaz.* AL.; **5.** (tr.) a prinde rod; a rodi: *multe flori sînt, dar puţine rod în lume o să poarte.* EM.; **6.** (fig.; tr.) a suporta, a suferi, a răbda (o boală, un necaz): *fiecare să poarte ponosul faptelor.* OD.; **7.** (tr.) a conduce dintr-o parte în alta, de la unul la altul sau într-un anumit loc; a însoţi (călăuzind); a duce cu sine: *i-a purtat din loc în loc.* OD.; *mă purta în lungi şi nesuferite plimbări.* GHEŢIE; **8.** (tr.) a îndemna, a îmboldi: *inima mă poartă să stau în veci cu tine.* AL.; **9.** (pop.; refl.) a umbla de colo pînă colo; a merge; a se perinda: *cîţiva ... mazili se purtau pintre oameni.* CR.; *era căzut de bătrîneţă şi reumatism şi nu se mai putea purta.* SAD.; **10.** (tr.) a mişca (ritmic) trupul, a se ţine într-un anumit fel, de obicei în timpul mersului: *trupul ei frumos îl poartă.* EM.; **11.** (înv. şi pop.; tr.) a răspîndi: *au început a purta veştile.* N.COSTIN; **a purta vorbe** (sau **minciuni**), a cleveti, a bîrfi; **12.** (fig., înv., pop. şi fam.; tr.) a păcăli, înşela; (p. ext.) a amîna: *mă porţi ca pe copiii mici.* COŞB.; **a purta pe cineva pe degete,** a dispune de cineva după bunul plac; a înşela: *lumea aceasta ai purtat-o uite-aşa pe degete.* CR.; **a purta pe cineva cu vorba,** a duce cu vorba, a promite ceva, amînînd mereu îndeplinirea promisiunii: *de opt luni mă poartă cu vorba nişte pîrliţi de negustoraşi.* M.CAR.; **13.** (tr.) a avea pe sine de la natură sau în mod accidental: *poartă o cocoaşă în spate.* OD.; *purta ochelari cu multe dioptrii.* GHEŢIE; (fig.) *era o grea problemă pe care o purtam ... cu lipsa de spor a lui Sisif* GAL.; **a purta coarne,** a fi înşelat în căsnicie; **14.** (tr.) a folosi un anumit obiect de îmbrăcăminte sau de încălţăminte; a fi îmbrăcat, încălţat, împodobit cu ...: *purta rochie cu flori liliachii.* CĂL.; **a purta doliu,** a umbla îmbrăcat în negru sau cu o bandă neagră pe haină, în semn de doliu: *purta doliu mare.* ST.; (refl. impers.); **a se purta,** a fi la modă, a se obişnui: *toate fetele gătite ... cu pestelci cum se purta atunci.* SOR.; *această haină nu se mai poartă;* **15.** (tr.) a avea asupra sa pentru a folosi la nevoie: *paloşul ... îl purta totdeauna ascuns la dînsul.* ISP.; **16.** (tr.) a fi înzestrat, prevăzut cu ...; a avea (în el): *cel mai frumos măr poartă în miezul lui viermele.* PETR.; (fig.) *pare că şi trunchii vecinici poartă suflete sub coajă.* EM.; **17.** (tr.) a avea imprimat, gravat un semn distinctiv: *cavaleri români purtînd acvila creştină.* OD.; (fig.) *el poartă marca superficialităţii şi dezordinilor strămoşeşti.* VLAH.; **18.** (refl.) a se comporta, a se manifesta într-un anumit fel (sub aspectul conduitei); (p. ext.) a acţiona într-un anumit fel: *să ne purtăm frumos cu el.* PR.; **19.** (tr.) a avea anumite sentimente, atitudini; a nutri: *simpatia ce-ţi port.* CAR.; *de ce-ţi poartă atîta interes?* EL.; **a purta (de) grijă** (sau **grija**) **cuiva** sau **de ceva,** a se îngriji de cineva sau de ceva: *poartă grijă de odihna lor.* VLAH.; **a purta duşmănie** (sau **pică**), a duşmăni; **20.** (tr.) a poseda, a deţine (un nume); a se numi: *tu porţi un nume dulce.* AL.; *Pitagora a rămas în istoria matematicii cu teorema ce-i poartă numele.* BL.; **21.** (tr.) a întreţine, a duce, a susţine o discuţie, o conversaţie etc.: *Costi purtase ... o întinsă corespondenţă cu tatăl său.* SAD.; (refl. pas.) *s-au purtat discuţii interesante;* **22.** (înv. şi reg.; tr.) a se ocupa de ..., a se îngriji (în numele cuiva); a conduce: [viziriii] *toate trebile împărăţiei poartă.* UR.; **23.** (tr.) a desfăşura, a întreprinde, a duce: *a purtat multe războaie;* **24.** (tr.) a îndeplini o funcţie, a deţine un titlu, o demnitate: *de douăzeci şi mai bine de ani ... port vornicie în Pipirig.* CR.; **a purta răspunderea,** a fi răspunzător; **25.** (tr.) a mînui (cu pricepere): *de cînd plugu n-am purtat pită bună n-am mîncat.* POP. [Lat. ***portare***].

purtăbil, ~i, purtabilă, ~e a. (fam.) comod de purtat, de întreţinut; (p. ext.) care mai poate fi purtat: *haină purtabilă.* [*Purta* + *-bil*; cf. fr. ***portable***].

purtăre, purtări f. **1.** acţiunea de a se purta şi rezultatul ei; **2.** fel, mod de a se comporta; conduită, comportare: *îşi va îndrepta purtările.* DRĂGHICI; *are o purtare urîtă în societate.* CAR.; **3.** (spec.) disciplină şcolară notată (de la unu la zece) în funcţie de comportarea elevului: *m-am trezit şi cu un nouă la purtare.* GHEŢIE; **4.** (înv. şi pop.) **purtare de grijă,** solicitudine, grijă: *are Înălţimea sa atîta purtare de grijă ca să nu fim chinuiţi cu frig, cu foame.* CR.; **5.** folosire, întrebuinţare: *pantalonii cenuşii, roşi de-atîta purtare.* PR.; **de purtare,** care se poartă în toate zilele; de lucru: *nu era îmbrăcăt în hainele obişnuite de purtare ..., ci într-un costum de stofă cenuşie.* GHEŢIE; **a lua un lucru la purtare,** a începe să întrebuinţeze un obiect (de îmbrăcăminte) în mod obişnuit, zilnic: (fam.) **a-şi lua nasul la purtare,** v. **nas.** [V. ***purta***].

purtát[1], ~ţi, purtată, ~e a. **1.** folosit vreme îndelungată; uzat, vechi: *haine purtate;* **2.** care a voiajat mult; umblat; (p. ext.) cu experienţă, versat: *eşti om purtat, ştii mai bine decît mine.* CR. // f. artic. numele unui dans popular transilvănean cu perechi, cu mişcare moderată, cu ritm solemn, executat la deschiderea ciclurilor de joc; melodia acestui dans; **purtata de fete,** dans popular românesc răspîndit pe Valea Tîrnavelor, cu acompaniament vocal, cu ritm binar asimetric, cu mişcare moderată; melodia acestui dans. [V. ***purta***].

purtát[2] n. **1.** folosire, utilizare a unui obiect de îmbrăcăminte: *haina s-a decolorat de atîta purtat;* **2.** (pop.) fel, mod de a se îmbrăca; port; (concr.) îmbrăcăminte: *nu e deosebire între dînsele nici la stat nici la purtat.* CR. [V. ***purta***].

purtăréţ, ~i, purtăreáţă, ~eţe a. **1.** (înv.) portativ; mobil: *am vîndut lucruri purtăreţe şi scule.* DOS.; **2.** (pop.) care se poartă în mod obişnuit, de fiecare zi; **3.** (pop.) care ţine, rezistă la purtare; durabil, purtabil: *o scurteică purtăreaţă.* [***Purta*** + *-ăreţ*].

purtătór, ~i, purtătoáre m., f. **1.** persoană care poartă, (a)duce, transportă ceva: *scurtul cortegiu era încheiat ... de purtătorii praporelor.* GHEŢIE; **2.** persoană care răspîndeşte, transmite, propagă mesaje, ştiri etc.: *vorba purtată de altul nu e gîndul vorbitorului, ci graiul purtătorului.* MAIOR.; (fig.) *artistul trebuie să facă din ritm purtătorul coprinsului poetic.* EM.; **purtător de cuvînt,** persoană împuternicită să difuzeze un mesaj, în special ştirile şi textele documentelor oficiale ale unor instituţii, partide, organizaţii etc.: *fusese inclus anume în grupul celor patru vizitatori, ca un purtător de cuvînt al lor.* GHEŢIE.; **3.** persoană căreia îi aparţine, care posedă, deţine ceva: *sîntem purtătorii bogaţi ai unor excepţionale posibilităţi.* BL.; *purtător de armă;* **obligaţiune** (sau **acţiune**) **la purtător,** tip de obligaţiuni (sau de acţiuni etc.) pe care nu este indicat numele deţinătorului, putînd fi transmise de la un deţinător la altul, fără vreun demers special; (rar) **purtător de condei,** scriitor: *acei cîţiva purtători de condei ... trec printre noi drept nişte simpatici rătăciţi.* GAL.; (înv.) **purtător de grijă,** persoană care se ocupă, se îngrijeşte de cineva sau de ceva: *12 episcopi sînt purtători de grijă bisericii.* NEC. // m. **1.** (înv.) conducător, călăuzitor: *benchetuind cu boiarii şi purtătorii oştii lor.* OD.; **2.** (med.; şi **purtător de germeni**) subiect aparent sănătos al cărui organism găzduieşte agenţi patogeni ce se elimină prin secreţii şi excreţii, răspîndind astfel boli infecţioase. // a. **1.** care poartă, (a)duce, transportă ceva: (fig.) *puterea nopţii blînd însemna-vei cu ochii mari şi purtători de pace.* EM.; (fiz.) **unde purtătoare,** undă electromagnetică de înaltă frecvenţă, care, fiind modulată de un semnal de mesaj, serveşte la transmiterea acestuia; **2.** care deţine, posedă (o încărcătură specială): *cuvînt purtător de semnificaţii filozofice;* **3.** (rar) care face, care produce ceva: *văzui silitra de fulger purtătoare.* ALEX.; *cecuri purtătoare de dobînzi.* [***Purta*** + *-ător*].

purulént, ~ţi, purulentă, ~e a. care conţine, care elimină puroi; care poroză; supurant, supurativ, puroios: *o tumoare ... care se vindecă prin eliminarea substanţei purulente.* CĂL.; *rană purulentă.* [Din fr. ***purulent***].

purulénţă, purulenţe f. faptul sau starea de a fi purulent; supuraţie. [Din fr. ***purulens***].

púrurea adv. v. **pururi.**

púruri adv. fără încetare, necontenit, mereu; veşnic, totdeauna: *glasul amintirii rămîie pururi mut.* EM.; **de-a pururi,** (pentru) totdeauna: *o traducere este de-a pururi o prelucrare.* GAL.; *spre treizeci de ani, a lepădat de-a pururi opincile şi a încălţat cizme.* GHEŢIE; (şi: **pururea**). [Et. nec.].

pus[1], ~și, pusă, ~e a. așezat; **masă pusă**, masă pregătită (cu farfurii, cu tacîmuri etc.): *ne aștepta cu masa pusă.* [V. ***pune***].

pus[2] n. **1.** faptul de a pune: *pusul mesei;* **2.** (reg.) semănare, plantare: *venise vremea pusului.* [V. ***pune***].

pusătură, pusături f. **1.** (înv.) poziție: *pusătura locului.* CANT.; **2.** (reg.) boală din farmece; (p. ext.) farmec, vrajă (de îmbolnăvire). [***Pus[2]*** + *-ătură*].

puséu, puseuri n. **1.** manifestare bruscă și puternică a unui rău fizic; acces al unei boli: *puseu reumatic;* **2.** (fig.) izbucnire, avînt spontan, elan: *maniera sa erotică era de stil vechi, ceremonioasă, cu puseuri sentimentale.* CĂL. [Din fr. ***poussée***].

pusilanim, ~i, pusilanimă, ~e a. (livr.) **1.** fricos, lipsit de fermitate, de responsabilitate; **2.** care denotă, care trădează lipsă de curaj, de fermitate, de responsabilitate: *observați ce pusilanimă e atitudinea.* GAL.; *rudele mele ... nu au demonstrat în ziua de 22* [decembrie]: *așteptau, cu pusilanimă prudență, să vadă ce se mai întîmplă.* PATAP. [Din fr. ***pusillanime***].

pusilanimitáte, pusilanimități f. (livr.) lipsă de curaj, de fermitate, de responsabilitate; caracter, atitudine a unei persoane pusilanime: *îl va feri de pusilanimitate în concepție.* EM.; *unor însușiri eminente le corespund slăbiciuni izbitoare (ignoranță, pusilanimități, vindictă).* CĂL. [Din fr. ***pusillanimité***].

púsnic m. v. **pustnic.**

pusnicí vb. v. **pustnici.**

pusnicíe f. v. **pustnicie.**

pusnícire f. v. **pustnicire.**

pusnicít a. v. **pustnicit.**

pusoáre, pusori f. **1.** (înv.) poziție: *cum este firea cerului și pusoarea vreunei părți de loc.* N.COSTIN; **2.** (înv.) statură: *marele Vasilie era în pusoarea trupului lung foarte.* DOS.; **3.** (înv.) atitudine: *văzînd a ei viteză pusoare.* DOS.; **4.** (înv.) vie plantată de curînd; (p. gener.) plantație recentă; **5.** (reg.) curmătură pe unde trec animalele sălbatice și unde stau la pîndă vînătorii. [***Pus[2]*** + *-oare*].

puspán, puspani m. (bot.; reg.) cimișir (*Buxus sempervirens*). [Din magh. ***puszpáng***].

pústă, puste f. **1.** stepă din Cîmpia Panonică; (p. gener.) stepă: *ne coborîm ... din pustele Ungariei și pînă în talazurile mării.* DELAVR.; **2.** (înv. și reg.) ținut pustiu: *mîndra mea de mult mă mustră ce-am făcut drumu prin pustă.* POP. [Din magh. ***puszta*** „pustiu"].

pustieciúne f. v. **pustiiciune.**

pustietáte, pustietăți f. **1.** regiune lipsită de vegetație (și nelocuită); deșert, pustiu: *numai peste pustietăți dai, parcă a pierit sămînța omenească.* CR.; **2.** loc izolat, puțin umblat; (p. ext.) singurătate, izolare, liniște; pustiu: *în pustietatea casei.* [***Pustiu*** + *-etate*].

pustií, pustiesc vb. **1.** (tr.) a preface locuri fertile sau populate în pustiu; a rămîne gol (fără vegetație, fără oameni etc.); a devasta, a distruge: *trei zile pustiiră cetatea.* EM.; **2.** (înv. și pop.; tr. și refl.) a (se) prăpădi, a (se) nimici: *pre noi, nedostoinicii, ... ne va pustii.* VARL.; *mîndra mea, ... după tine oi muri, de-al tău dor m-oi pustii.* IONEL; **3.** (înv. și reg.; tr.) a părăsi pe cineva sau ceva, a lăsa în părăsire; a abandona: *pustiau casele și fugeau în lume.* N.COSTIN.; **4.** (pop.; refl.) a se refugia, a se izola; a pribegi: *în acest loc încîntat ... îmi place mie să mă pustiesc.* SAD. [De la ***pustiu***].

pustiiciúne, pustiiciuni f. (înv.) **1.** pustiire: *Ierusalimul s-au pîngărit în pustiiciunea jărtvelor idoleşti.* DOS.; **2.** (concr.) pustiu: *stînd* [în] *pustieciunea Ierusalimului.* DOS.; (și: **pustieciune**). [***Pustiu*** + *-iciune*].

pustiíre, pustiiri f. **1.** acțiunea de a (se) pustii și rezultatul ei; devastare, nimicire; dezastru, prăpăd, pustiiciune: *el își împinse pustiirile pînă la Marea Neagră.* BĂLC.; **2.** (concr.) pustiu: *foc și pustiire ... au lăsat.* NEGR. [V. ***pustii***].

pustiít, ~ți, pustiită, ~e a. **1.** prefăcut în pustiu, rămas gol (fără vegetație, fără oameni etc.), distrus; devastat, prădat: *pădurile era pustiite, numai tufișuri sărace.* AG.; **2.** (fig.) dezolat, îndurerat, trist: *un vis ce se strecoară într-un suflet pustiit.* ALEX.; *și mă lasă pustiit, vestejit și amorțit.* EM. [V. ***pustii***].

pustiitór, ~i, pustiitoáre a. care pustiește, care lasă pustiu; distrugător, nimicitor: *răsunetul depărtat al pustiitoarelor invazii.* VLAH. [***Pustii*** + *-tor*].

pustíu, ~ii, pustie, ~ii a. **1.** aflat în stare sălbatică; necultivat; nepopulat: *mergea prin locuri pustii.* CR.; **2.** în care nu (mai) stă nimeni; nelocuit; (p. ext.) lipsit de viață, de agitație: *mîncară numai ele două în prînzitorul ... pustiu.* GHEȚIE; **3.** neumblat, necirculat: *ulițele erau încă pustii.* NEGR.; **4.** aflat în paragină, în ruină; (p. ext.) nepăzit: *zidirea cea pustie de jale pare plină.* EM.; **5.** (înv. și pop.) părăsit, singur, stingher: *ți-e milă să-i lași pustii, să pleci.* COȘB.; **6.** gol, deșert: *cucoșul înghite ... banii și lasă toate lăzile pustii.* CR.; *casieriile statului sînt pustii.* EM.; **7.** inexpresiv: *cu ochi pustii; privire pustie;* **8.** lipsit de ...., fără ...: *de visuri inima pustie nu mi-i.* VLAH.; **9.** fără sens, fără rost; zadarnic: *mintea cadențează fără șir cugetări pustii.* BAC.; *vorbe pustii;* **10.** (fig.) cuprins de o senzație apăsătoare de gol, de singurătate; dezolat, îndurerat, trist: *sufletul ei era pustiu.* AG.; **11.** (înv. și pop.) afurisit, blestemat: *pustia de dragoste; mă cuprinse un pustiu de somn.* // n. (pl. **pustiuri**) și (rar) f. **1.** regiune fără vegetație (acoperită cu nisip) și nepopulată sau puțin populată; deșert, pustietate, pustiiciune: *pustiurile Africii.* AL.; **în pustiu,** în zadar, degeaba: *al meu e cîntul ce-n pustie neputincioasa jale-și plînge.* GOGA; *glasul celui ce strigă în pustiu;* **a fluiera în pustiu,** a avea o pagubă, un eșec, o neîmplinire; **a pustiu,** prevestind o (mare) nenorocire; a jale, a moarte: *Grivei urlă-n poartă a jale ș-a pustiu.* VLAH.; **2.** loc devastat, distrus, pustiit; pustiire: *aprinde-vom templele tale; vom naște pustiul în cale.* COȘB.; **3.** loc izolat, nelocuit, puțin umblat; (p. ext.) solitudine, tristețe, plictis, lehamite; pustietate: *aduna lumea ... în pustiul codrilor.* CR.; **4.** (fig.) senzație, stare apăsătoare de singurătate; lehamite; tristețe, supărare: *pustiul unui suflet.* ALEX.; *un pustiu imens în mine.* EL. // f. (rar) m. artic. (pop.) dracul: *s-o lase la pustia de pușcă.* CAR.; (în imprecații) *mînca-i-ar casa pustia!* EM.; **ducă-se pe pustii** (sau **în pustiu, la pustia**), ducă-se dracului, lua-l-ar naiba. [Din sl. ***pustîni,*** bulg. ***pustinja***].

pústnic, ~ci, pustnică, ~ce m., f. **1.** persoană (mai ales călugăr) care trăiește retras, departe de lume, petrecînd în rugăciuni și post, ducînd o viață austeră; sihastru, schimnic, ascet, anahoret, eremit: *multe mai are de pătimit un pustnic adevărat.* CR.; **2.** (p. anal.) persoană care duce o viață retrasă, izolată de societate: *bătrînul Dan ..., vechi pustnic.* AL.; (și: **pusnic**). [Din sl. ***pustynikŭ***].

pustnicésc, ~ști, pustniceáscă, ~ești a. care aparține, care este caracteristic pustnicilor sau pustniciei, referitor la pustnici sau la pustnicie; sihăstresc: *Filip simți că nu mai poate rezista în această gospodărie pustnicească.* CĂL. [***Pustnic*** + *-esc*].

pustnicéște adv. (rar) ca pustnicii; ascetic; sihăstrește: *trăia pustnicește.* [***Pustnic*** + *-ește*].

pustnicí, pustnicesc vb. **1.** (refl.) a se face pustnic; a se sihăstri: (glumeț) *te-i face popă ... cînd s-or pustnici toți bivolii din Mănăstirea Neamțului.* CR.; **2.** (intr.) a duce viață de pustnic; a sihăstri: *schituleț ... unde pusniceau cîțiva călugări.* VLAH.; (și: **pusnici**). [De la ***pustnic***].

pustnicíe, pustnicii f. **1.** faptul de a trăi ca un pustnic; stare, viață de pustnic; sihăstrie: *sălaș de pustnicie.* OD.; [î]*mi sînt mai dragi banii decît pusnicia.* CR.; **2.** loc unde trăiește un pustnic; **3.** (p. anal.) singurătate, izolare în care trăiește cineva; loc singuratic, izolat: *atîta frumusețe ... în pusnicia și sălbăticia asta.* VLAH.; (și: **pusnicie**). [***Pustnic*** + *-ie*].

pustnicíre f. (rar) acțiunea de a (se) pustnici și rezultatul ei; sihăstrire; (și: **pusnicire**). [V. ***pustnici***].

pustnicít, ~ți, pustnicită, ~e a. (rar) retras de lume (ca pustnic); sihăstrit; (și: **pusnicit**). [V. ***pustnici***].

pustulație, pustulații f. (med.) acoperit cu pustule. [Din fr. ***pustulation***].

pústuiă, pustule f. (med.) **1.** leziune cutanată care se prezintă ca o veziculă plină cu puroi: *se apleacă asupra pulpei acoperite de mărunte pustule dure, de culoare sîngerie.* GHEȚIE; **pustulă malignă,** formă de localizare pe piele a antraxului, manifestată prin apariția unor vezicule cu puroi, care ulcerează; (p. gener.) antrax; **2.** (bot.) îngrămădire de spori sau de conidii formată pe tulpina sau pe frunzele plantelor atacate de ciuperci parazite. [Din lat. ***pustula,*** fr. ***pustule***].

pustulós, ~și, pustuloásă, ~e a. plin de pustule; cu pustule: *erupție pustuloasă.* [Din lat. ***pustulosus,*** fr. ***pustuleux***].

pustulóză, pustuloze f. afecțiune caracterizată prin leziuni pustuloase. [Din fr. ***pustulose***].

pușcá, pușc vb. (înv. și pop.) **1.** (tr. și intr.) a trage cu pușca; a împușca: *vînătorii, văzînd că cerbul nu fuge, ... nu pușcară în el.* POP.; **2.** (tr.) a ucide, a răni, a vîna cu o armă de foc: *dacă s-apropie lupul de casă, pușcă-l.* ST.; **3.** (intr.) a produce sfîrîmarea rocilor cu ajutorul unui exploziv. [De la ***pușcă***].

pușcăr, pușcari m. (înv.) **1.** ostaș înarmat cu pușcă; artilerist, tunar; pușcaș: *artilerie, adecă pușcărie: ... pușcari și ucenicii lor.* N.COSTIN; **2.** pușcaș din corpul de pază al pușcăriilor; **3.** fabricant de puști. [***Pușcă*** + *-ar*].

pușcáre, pușcări f. (înv. și pop.) acțiunea de a pușca și rezultatul ei. [V. ***pușca***].

pușcăș, pușcași m. **1.** (înv.) tunar; artilerist; pușcar: *pușcașii sau tunarii, supt căpitanul cel mare.* BĂLC.; **2.** (înv.) soldat dintr-un corp de armată care forma paza pușcăriilor; pușcar; **3.** vînător (cu pușcă); (p. ext.) bun ochitor (cu pușca): *pușcași, hăitari, bătăiași ... compuneau personalul vînătorilor din secolul trecut.* OD.; *se adună și se rînduiesc pușcașii și hăitașii.* SAD.; (înv.; rar) om ticălos, netrebnic. [***Pușcă*** + *-aș*; cf. magh. ***puskás***].

pușcát, ~ți, pușcată, ~e a. (reg.) împușcat: *am văzut fîrtat pușcat.* POP. [V. ***pușca***].

púșcă, pușți f. **1.** (înv.) tun: *tunuri ce moldovenii numeau pușți.* BĂLC.; **2.** armă de foc portativă cu patul de lemn și cu țeavă lungă, care trage lovitură cu lovitură, încărcarea și descărcarea fiind manevrate manual: *trăgea cu pușca după ciori și după porumbei.* GHEȚIE; **pușcă-mitralieră,** armă de foc asemănătoare cu arma descrisă mai sus, cu care se pot executa lovituri în serie, încărcarea și descărcarea făcîndu-se automat; **pușcă de soc,** pușcoci; **gol pușcă, a)** complet dezbrăcat, în pielea goală: *vine dumnealui gol pușcă și bea pînă se face tun.* CAR.; **b)** fără avere, sărac: *nici pat, nici masă, nimic ...; vine iarna și noi tot goi pușcă sîntem.* SAD.; **a se duce** (sau **a pleca, a scăpa** etc.) **ca din pușcă** ori **pușcă,** a pleca foarte repede: *am plecat ca din pușcă, nebun de furie.* VLAH.; **3.** (compuse; bot.; reg.) **pușca-lupului, a)** garofiță de grădină (*Dianthus barbatus*); **b)** garoafă de cîmp (*Dianthus carthusianorum*); **c)** lipicioasă (*Viscaria vulgaris*); **pușca-dracului, a)** mică plantă erbacee cu frunzele inferioare ovale, iar cele superioare lanceolate, cu flori de obicei albastre, care crește în regiunile alpine și subalpine (*Phyteuma tetramerum*); **b)** ciupercă în formă de sferă, inițial galbenă-alburie, apoi brună (*Mycenastrum corium*). [Din magh. ***puska***].

P Q

puşcări, puşcăresc vb. (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a trage cu tunul, a bombarda; a împuşca: *tunurile ... puşcăriră cetatea.* BĂLC. [*Puşcă* + *-ări*].

puşcăriáş, ~i, puşcăriaşă, ~e m., f. persoană care este (sau a fost) deţinută într-o puşcărie; deţinut: *vechii puşcăriaşi îşi căutau locuri mai comode.* ST. [*Puşcărie* + *-aş*].

puşcăríe, puşcării f. **1.** (înv.) artilerie; (p. ext.) cazarmă de tunari: *artilerie, adecă puşcărie: ... puşcari şi ucenicii lor.* N.COSTIN; **2.** închisoare, temniţă; (p. ext.) întemniţare; timp petrecut în acest loc: *vă aşteaptă puşcăria dacă sînteţi complice la crimă.* PR.; *să umplem puşcăriile cu cei ce nu ne sînt pe plac?* GHEŢIE. [*Puşcar* + *-ie*].

puşcăríre, puşcăriri f. (înv.) acţiunea de a puşcări; bombardament de artilerie; canonadă; zgomot produs de împuşcături: *desele puşcăriri ale artileriei.* BĂLC.; *îi vesteşte despre această luptă puşcărirea ce se aude în depărtare.* OD. [V. *puşcări*].

puşcătúră, puşcături f. (înv. şi pop.) **1.** împuşcătură; (p. ext.) detunătură, zgomot produs de o împuşcătură: *şi puşcături am auzit.* POP.; **2.** distanţă pînă la care ajunge proiectilul unei arme de foc: *cale de trei puşcături;* **3.** vînătoare: *despre puşcătură de „drochie" cu glonţ, la noi încă nu s-a fost auzit.* SAD. [*Puşca* + *-ătură*].

puşcheá, puşchele f. veziculă dureroasă formată pe mucoasa cavităţii bucale, îndeosebi pe limbă; aftă bucală, puşchineaţă; (fam.) **puşchea pe limbă(-ţi)**, se spune aceluia care prevesteşte ceva neplăcut (pentru ca cele prevestite să nu se împlinească): *mîni pot să mor ...; – puşchea pe limbă-ţi, cumătre Gavrile.* SAD.; (şi: (reg.) **puşche, puşchie**). [Lat. **pustella*].

puşché n. v. puşchea.

púşchi m. v. puşti.

puşchié f. v. puşchea.

puşchineáţă, puşchineţe f. (înv.) puşchea: *i-au crescut 70 de puşchineţe pe limbă.* AL. [*Puşchea* + *-ineaţă*].

puşcoáie, puşcoaie f. (înv. şi pop.) augmentativ al lui puşcă; (şi: **puşcoi**). [*Puşcă* + *-oaie*].

puşcóci, puşcoace n. **1.** jucărie care imită puşca, făcută dintr-un lujer de soc sau dintr-o tulpină de cucută, cu care copiii împuşcă cu dopuri de cîlţi sau împroaşcă cu apă; puşcă de soc; **2.** (rar) clistir: *ţişneşte apa ca dintr-un puşcoci;* **3.** (iron.) puşcă veche sau de proastă calitate. // m., f. (pop.) fiinţă mică (de vîrstă sau de statură). // m. (ornit.; reg.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*). [*Puşcă* + *-oci*].

puşcói n. v. puşcoaie.

puşculíţă, puşculiţe f. **1.** diminutiv al lui puşcă; puşcă mică, puşcuţă: *de-aş avea o puşculiţă şi trei glonţi în punguliţă.* AL.; **2.** cutie sau vas mic (de lut), prevăzut cu o deschizătură îngustă, în care se introduc, pentru păstrare, banii economisiţi: *propune ... să scoată amîndoi banii din puşculiţă.* ARG. [*Puşcă* + *-uliţă*].

puşcúţă, puşcuţe f. (pop.) puşculiţă: *în puşcuţă răzimat, cu gîndul la tine-n sat.* POP. [*Puşcă* + *-uţă*].

puşlamá, puşlamale f. om de nimic, secătură, lichea; om fără ocupaţie, trăind din expediente: *e o puşlama care-şi pierde vremea.* REBR. [Cf. *puşti*].

puşlamalíc n. (fam.) atitudine, comportare, viaţă de puşlama: *Dinică, tovarăş de puşlamalîc cu frate-meu.* ST. [*Puşlama* + *-îc*].

puşt m. v. puşti.

puştán, puştani m. (fam.) băieţandru: *se joacă puştanii cu mingile pe maidane.* ST. [*Puşti* + *-an*].

puştáncă, puştance f. (fam.) fetişcană; puştoaică: *pe atunci eram o puştancă.* GHEŢIE. [*Puştan* + *-că*].

puştésc, ~şti, puşteáscă, ~eşti a. caracteristic puştilor, de puşti: *ce bizar suna în gura mamei acest cuvînt din jargonul puştesc!* PR. [*Puşti* + *-esc*].

puşti, puşti m. **1.** (înv.) tînăr corupt, desfrînat; (spec.) tînăr care practică sodomia: *şi-mpăratul cel mazîl i-au fost puşt lui şi el făcea ce-i era voia.* NEC.; **2.** (înv.) tînăr uşuratic, neserios, ştrengar: *auzi puşchiul!* AL.; **3.** (pop.) amant: *mi-a venit puşchiul beat.* POP.; **4.** (fam.) băiat preadolescent; băieţaş, băieţandru, puştan: *să găsească un puşchi ca tine.* ISP.; *puştiule, scoal-în sus, că răceşti.* PR.; (şi: (înv. şi pop.) **puşchi,** (înv.) **puşt**). [Din turc. *puşt* „desfrînat"].

puştíme f. (fam.) mulţime de puşti. [*Puşti* + *-ime*].

puştísm, puştisme n. comportament de puşti. [*Puşti* + *-ism*].

puştiulícă, puştiulici m. (fam.) diminutiv al lui puşti: *amintirile mele vorbesc despre un puştiulică eroic, modest şi plin de umilitate.* PATAP. [*Puşti* + *-ulică*].

puştoáică, puştoaice f. (fam.) fetişcană, puştancă. [*Puşti* + *-oaică*].

putatívă, putative a. (jur.) **căsătorie putativă,** căsătorie încheiată de bunăvoie şi cu bună-credinţă, dar în necunoaşterea, din partea soţilor, a unor cauze care împiedică existenţa sau validitatea unei căsătorii (ex.: unul sau ambii soţi nu au ştiut că sînt rude, unul dintre ei nu a ştiut că celălalt este deja căsătorit etc.). [Din fr. *putatif*].

puteá, pot vb. **1.** (tr.) a avea puterea, capacitatea de a face ceva, a fi capabil, a se simţi în stare să realizeze, să înfăptuiască un lucru: *unde nu va Dumnezeu, nu poate omul.* UR.; *deasupra tuturora se ridică cine poate.* EM.; **cît (ori ce) îi poate cuiva capul** (sau **pielea, cojocul, osul**), cît este în stare să facă cineva: *Marte ... ştia ce poate osul lui Ercule.* ISP.; (fam.) **a nu mai putea de ..., a)** a fi copleşit: *nu mai pot de somn.* PETR.; **b)** (fam.) a nu-i păsa, a nu se sinchisi, a nu se teme: *nu mai pot eu de cariera ta;* **de nu mai pot** (ori **nu mai poţi etc.**) sau **nu mai pot** (ori **nu mai poţi etc.**) **de ...,** sînt (ori eşti etc.) foarte, extrem de ...: *nu mai pot de graşi.* ST.; **a nu mai putea după ...,** a-i plăcea foarte mult; a regreta foarte tare: *nu mai poţi după poveşti şi basme.* DELAVR.; **a nu (mai) putea fără (de) ...,** a-i fi sau a considera indispensabil, a avea absolută nevoie de ...: *am prietenii mei şi nu mai poci fără de ei.* POP.; **cît (ce) poate** (ori **pot, putem etc.**), extrem de tare; din răsputeri: *fuge cît ce poate.* CR.; **2.** (tr.) a avea posibilitatea, mijloacele, condiţiile, ocazia de a face, de a înfăptui ceva; a-i fi ceva cu putinţă: *am putea fi un mare popor dacă am scăpa de lichele şi de lichelism.* PR.; **cum (se) poate** (sau **putea, putu etc.**), pe măsura posibilităţilor, în limita posibilităţilor: *văduvita sa mamă îl crescu cum putu.* EM.; **3.** (tr.) a fi posibil sau probabil ca un lucru să se întîmple: *putea să fie şi mai rău.* SAD.; (refl. impers.) *cum se poate ... să stea omul trei zile la poarta mea?* ISP.; **cît se poate (de ...)** sau **(cum) nu se poate mai ...** ori (pop.) **de nu se mai poate,** foarte, extrem de ..., din cale-afară: *frumos şi bun la inimă, dar desfrînat cît se poate.* NEGR.; **se prea poate,** e posibil; **4.** (la pers.3; adv.) (e) posibil, probabil; (e) cu putinţă: *poate c-or fi trăind şi astăzi.* CR.; **peste poate,** peste putinţă, cu neputinţă: *ca să trecem prin pădure peste poate.* ISP.; **fără doar şi poate,** sigur, precis, indiscutabil; **5.** (tr.) a avea voie, permisiunea, dreptul de a face ceva, a avea libertatea de a ...; (spec.) a fi admis de lege: *putea să-l aducă cu sila înapoi, fiind minor.* CĂL.; *măritatu-i lucru mare, nime nu-l poate stricare.* POP.; **6.** (refl. impers.) a fi permis, îngăduit: *se poate intra?;* **7.** (tr.) a avea motive, a fi îndreptăţit să ...: *bărbatu-meu ... nu s-a putut plînge că l-am înşelat.* CR.; **8.** (tr.) a fi nimerit, potrivit să ...; a se cuveni, a se cădea: *nu mai putem sta cu braţele încrucişate.* CAR.; *nu putem abuza de injecţii.* GAL. [Lat. **potere*].

putére, puteri f. **1.** faptul de a putea; capacitate, forţă fizică, morală, intelectuală de a acţiona, de a face ceva; putinţă, potenţă, puterinţă, puternicie; vigoare: *se simţi sleit de puteri.* EL.; *n-am cum să-mi fac moarte, că şi pentru asta trebuie putere.* SOR.; *puterea de a înţelege şi judeca;* **în putere** sau **în puteri,** puternic, sănătos: *e bine cît eşti în putere să faci puţină economie pentru zile negre.* PETR.; *n-am îmbătrînit încă; sînt om în puteri.* ST.; **în (toată) puterea vîrstei,** în floarea vîrstei, în plină vigoare: *erau oameni în puterea vîrstei, plini de hotărîre şi de energie.* GAL.; **din toate puterile** sau **din** (ori **cu**) **toată puterea,** foarte tare, mult; din răsputeri: *Făt-Frumos ... o trînti cu toată puterea într-o piuă.* EM.; **peste puterea** (sau **puterile**) **cuiva,** depăşind posibilităţile cuiva; (aproape) imposibil: *a făcut lucruri peste puterea omenească.* CR.; **a fi** (sau **a sta**) **în puterea cuiva** ori **a-i sta** (sau **a-i fi**) **cuiva în putere,** a avea capacitatea sau posibilitatea de a face ceva: *am făcut tot ce mi-a stat în puteri.* ST.; **2.** calitate a cuiva sau a ceva de a reda, de a exprima pregnant idei, sentimente etc., de a emoţiona pe cineva; vigoare: *ca-n basme-i a cuvîntului putere.* VLAH.; **în (toată) puterea cuvîntului,** în înţelesul deplin; cu adevărat, cu desăvîrşire: *a devenit femeie în toată puterea cuvîntului;* **3.** (pop.) punct, moment culminant; toi: *sculaţi în puterea nopţii, erau morocănoşi, fără chef de vorbă.* GHEŢIE; **4.** energia primită sau cedată de un sistem tehnic în unitatea de timp; **putere nominală,** putere pentru care a fost conceput un sistem tehnic; **putere instalată,** suma puterilor nominale ale maşinilor de forţă instalate într-o întreprindere; **putere utilă,** putere cedată de o maşină de forţă; **5.** capacitate de a produce un anumit efect: *puterea aburilor;* **6.** eficacitate, eficienţă, tărie: *bizuindu-se ... în puterea băuturii sale.* CR.; **7.** (mat.) număr sau element egal cu rezultatul obţinut prin înmulţirea unui număr sau element cu el însuşi, de un anumit număr de ori, indicat printr-un exponent: *trei la puterea a doua fac nouă (=3^2);* **8.** valabilitate, valoare: *puterea de circulaţie a banilor;* **putere de cumpărare (a banilor),** cantitate de mărfuri şi de servicii care poate fi obţinută în schimbul unei sume de bani; **9.** autoritate; stăpînire, dominaţie: *acest regat ... rămîne sub puterea grecilor.* BĂLC.; *adevărata putere nu constă în faptul de a dispune de soarta altora.* PR.; **în puterea,** în virtutea ..., în temeiul ...: *în puterea prieteniei, iartă-mi aceste nazuri.* OD.; **a fi** (sau **a rămîne**) **în puterea cuiva,** a fi, a rămîne la bunul plac al cuiva: *acum e în puterea ta;* **10.** conducere a unei ţări; organ reprezentînd autoritatea într-un domeniu al statului: *toate puterile statului emană de la naţiune;* **putere legislativă,** autoritate însărcinată cu elaborarea legilor; **putere executivă,** autoritate însărcinată cu supravegherea aplicării legii şi cu administrarea statului; **putere judecătorească,** autoritate care urmăreşte înfăptuirea justiţiei pe baza legilor în vigoare; **a fi** (sau **a ajunge, a veni**) **la putere,** a deţine (sau a ajunge să deţină) guvernarea, conducerea unui stat: *a fugit din ţară cînd au venit legionarii la putere.* PR.; **11.** (bis.) divinitate: *putere divină;* **12.** forţă de influenţare, de convingere etc.; influenţă pe care cineva sau ceva o are asupra cuiva: *ea abuza ... de această putere ce-o avea asupra lui.* EM.; *individul merge orb înainte sub puterea gîndului său devenit obsesie.* PR.; **13.** stat suveran; ţară: *trimişii puterilor străine.* BOL.; **mare putere,** ţară care dispune de mari forţe economice, militare, politice etc.: *dacă n-ar exista marile puteri am avea parte de mai multă pace.* GHEŢIE; **puterile centrale,** nume dat în primul război mondial Germaniei şi Austro-Ungariei; **14.** potenţial de luptă al unei ţări; (concr.) armată: *boierii erau ... capii şi ofiţerii puterei armate.* BĂLC.; **15.** drept, împuternicire de a face ceva, în special de a exersa anumite funcţii (politice); voie, permisiune: *a da oricărui om aceleaşi puteri publice este a-i face pe toţi una.* DELAVR.; *nu ai putere să dai această poruncă.* ST.; **a avea puteri depline,** a avea dreptul nelimitat şi necondiţionat de a acţiona în

numele cuiva, de a dispune de ceva sau de cineva; **cu de la sine putere,** fără a fi autorizat de nimeni; în mod abuziv: *o ţigancă aduse, cu de la sine putere, un lighean încărcat cu var.* CĂL.; **16.** (înv. şi pop.) posibilitate: *n-am nici o putere de a te ajuta;* **17.** (pop.) posibilitate materială; stare materială: *ne-am gătit după puteri.* COŞB.; **18.** (reg.) **de-a putere(a)** fi, cum s-ar spune; cu drept cuvînt; se vede că; de fapt: *de-a putere-a hi, acum eşti de casa noastră.* CR. [V. ***putea***].

puterínţă, puterínţe f. (înv.) **1.** putere: *daca nu-i puterinţă, la ce mai gîlceavă degeaba.* EM.; **2.** posibilitate: *în limitele puterinţelor.* [***Putere*** + *-inţă*].

putérnic, ~ci, puternică, ~ce a. **1.** care are capacitatea, forţa fizică şi morală de a acţiona, care este în stare de a face ceva; capabil, putincios: *mă simţeam puternic prin munca mea şi prin distanţa unde lăsasem pe batjocoritorii mei.* GAL.; **2.** care are o mare putere fizică, o constituţie robustă; tare, viguros, voinic, robust: *Ghenarul, om nalt şi puternic.* EM.; **3.** (despre obiecte) rezistent, trainic; solid, tare; **4.** care posedă o forţă mecanică sau motrice mare, care acţionează cu forţă şi cu efect; care dezvoltă energie mare: *motor puternic;* **5.** capabil de a produce un mare efect (imediat): *înzestrat cu o elocvenţă puternică;* **6.** care se produce, se manifestă cu intensitate; tare, viu, intens: *lumina puternică a plafonierii.* PR.; *glasuri puternice; furtună puternică;* (adv.) *inima începe să-i bată din ce în ce mai puternic.* EL.; **7.** care are autoritate, influenţă, credit; potent: *am dus în spinare duşmănia neîmpăcată a unor oameni puternici şi trufaşi.* GAL.; **8.** (bis.) atotputernic: *unul puternic Dumnezău.* BIBLIA; **9.** profund, copleşitor: *nimic nu-i mai puternic în om ca slăbiciunea.* COŞB.; *atracţia urii e ... mai puternică şi mai răscolitoare decît iubirea.* PR.; **10.** important prin conţinutul său, demn de a fi luat în seamă; (p. ext.) temeinic: *versurile lui exercitau asupra mea o înrîurire extraordinar de puternică.* VLAH. // m. **1.** (bis.; artic.) Dumnezeu: *făcu cu mine mărire cel puternic cui e numele sfînt.* N.TEST.; **2.** (de obicei la pl.; artic.) persoană aflată în fruntea unei ierarhii, care deţine o poziţie influentă (în societate): *administraţiunile sînt împănate de neamurile puternicilor zilei pînă la a zecea spiţă.* EM. // f. (la pl.; artic.) Ielele. [***Putere*** + *-nic*].

puternície, puternícii f. (înv.) putere, forţă; tărie: *puternicia manifestată ... explodează în acte susţinute de vreri treze.* BL. [***Puternic*** + *-ie*].

puterós, ~şi, puteroásă, ~e a. (reg.) puternic. [***Putere*** + *-os*].

putinár, putinari m. (reg.) persoană care face sau vinde putini. [***Putină*** + *-ar*].

pútină, putini f. **1.** vas de forma unui trunchi de con, făcut din doage de lemn, în care se păstrează brînză, murături etc.: *ai în casă ... vreo putină de murături?* GAL.; **a spăla** (sau **a şterge**) **putina,** a dispărea de furiş din faţa unui pericol sau a unei situaţii neplăcute; a o şterge: *alta nu-i mai rămîne decît să spele degrabă putina.* CAR.; **2.** (reg.) cristelniţă; **3.** vas de scăldat. [Lat.* ***putina***].

putincíos, ~şi, putincioásă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) posibil, cu putinţă: *tirania timpilor trecuţi nu mai este putincioasă astăzi.* BOL.; *a se lua toate măsurile putincioase.* OD.; **2.** (înv.) puternic, viguros, capabil: *cel mai putincios să ia sabia.* PANN. [***Putinţă*** + *-ios*].

putinéi, putineie n. putină înaltă şi strîmtă în care se bate smîntîna pentru a se alege untul; conţinutul acesteia: *beai cîte un putinei de lapte bătut.* SOR. [***Putină*** + *-ei*].

putinícă, putinele şi **putinici** f. diminutiv al lui putină: *scoate capacul de la putinica a doua de icre.* CAR. [***Putină*** + *-ică*].

putinói, putinoaie n. (reg.) augmentativ al lui putină: *un putinoi cu lapte bătut, să le turnăm pe gît.* POP. [***Putină*** + *-oi*].

putínţă, putínţe f. **1.** faptul de a putea; capacitate, forţă fizică, morală, intelectuală de a face, de a realiza ceva; putere: *unde nu este putinţa, la ce-i bună voinţa?* OD.; **peste putinţă,** imposibil (de realizat), peste puteri: *mi-e peste putinţă să povestesc aici.* EL.; **a(-i) sta cuiva în putinţă** sau **a fi în putinţa cuiva, a-i fi cu putinţă,** a avea capacitatea sau posibilitatea de a face ceva: *nu-i stă în putinţă lui Rodean să le încunjure.* AG.; **a face tot ce-i stă în putinţă,** a face tot ce poate: *va face tot ce-i va sta în putinţă să-l scoată din casa lui.* REBR.; **fără putinţă de ...,** fără a putea să ...; **2.** faptul de a fi posibil; mijloc, mod de înfăptuire a ceva; posibilitate: *nu atît puterile, cît putinţele ne-au lipsit.* OD.; **cu putinţă,** posibil: *stăteau grămădite toate mărunţişurile cu putinţă.* SAD.; **pe cît cu putinţă,** cît este posibil, în măsura în care poate: *un titlu trebuie să fie, pe cît cu putinţă, o plapumă caldă şi bine potrivită pentru subiectul învelit.* GAL.; **a fi cu putinţă,** a se putea, a fi posibil: *n-a fost cu putinţă să-l facă să tacă.* ISP. [***Putea*** + *-inţă*].

putoáre, putori f. **1.** miros urît, greu răspîndit de ceva sau de cineva; duhoare, exalaţie, puturoşenie; atmosferă viciată de asemenea miros: *putoarea leşurilor ... te ameţea.* NEGR.; *putoarea de pucioasă mai arzătoare ca focul.* CĂRT.; **2.** epitet pentru un om leneş, murdar sau imoral; epitet pentru o femeie uşuratică, depravată: *de ce minţi, putoare?* GHEŢIE. [Lat. ***putor, -is***].

putorîşcă, putorişti f. (fam.) diminutiv al lui putoare; epitet pentru o femeie uşuratică, neserioasă. [***Putoare*** + *-işcă*].

pútred, ~zi, putredă, ~e a. **1.** care a putrezit; intrat în putrefacţie; stricat, alterat, descompus, putregăios, putrid, putregăit: *într-o stranâ am găsit lemn putred.* GAL.; *roade putrede.* BL.; **putred de bogat** sau **bogat putred,** foarte bogat: *un boier ... putred de bogat.* CR.; **ploaie putredă,** ploaie deasă şi măruntă, de lungă durată: *ploua mărunt, o ploaie putredă de toamnă.* GHEŢIE; **2.** (rar) urît mirositor; clocit, stătut: *ape putrede care priesc numai papurii.* GAL.; **3.** (despre răni) cangrenat, purulent; **4.** (fig.) decăzut, imoral, corupt; descompus: *voi sînteţi putrezi şi corupţi.* BOL.; *ardelenii ... au privit cetatea lui Bucur ca pe o Sodomă, putredă de bizantinism.* CĂL.; **e ceva putred la mijloc** (sau **în Danemarca**), se spune cînd este ceva suspect, în neregulă. [Lat. ***putridus***].

putrefácţie, putrefacţii f. **1.** proces de descompunere a substanţelor organice (vii sau moarte) prin fermentaţie microbiană; putrezire, putrezeală, putreziciune, putrejune: *miros ... de putrefacţie acră.* CĂL.; *putrefacţie intestinală;* **2.** (fig.) decădere morală, corupţie: *putrefacţia mediului de afaceri;* (şi: (înv.) **putrefacţiune**). [Din fr. ***putréfaction***, lat. ***putrefactio, -onis***].

putrefacţiúne f. v. putrefacţie.

putrefiá, pers. 3 **putrefiază** vb. (livr.; refl.) a putrezi: *Sufleţel, Hegienuş erau putrefiaţi de cultură.* CĂL. [Din fr. ***putréfier***].

putrefiábil, ~i, putrefiabilă, ~e a. (livr.) putrescibil. [Din fr. ***putréfiable***].

putrefiére, putrefieri f. (livr.) putrezire. [V. ***putrefia***].

putregái, putregaiuri n. **1.** lemn, plantă putredă; masă vegetală în descompunere; obiect de lemn putred; (p. ext.) obiect vechi, uzat; putreziturâ: *un putregai de căpătîi.* CR.; **2.** boală a plantelor provocată de unele specii de ciuperci, care duce la putrezirea acestora: *un alt mesteacăn se puse în locul acestuia pe care putregaiul începuse a-l roade.* ISP.; **3.** epitet pentru un om bătrîn şi neputincios: *umblă după-nsurat ..., putregaiu dracului!* AL.; **4.** ceea ce este decăzut moralicește; corupţie; putreziciune, putrefacţie: *acest oraş de putregai.* CAR.; **5.** (entom.; pop.) licurici (*Lampyris noctuluca*). [De la ***putred*** şi ***mucegai***].

putregăí, putregăiesc vb. (rar; intr.) a putrezi. [***Putregai*** + *-ăi*].

putregăiós, ~şi, putregăioásă, ~e a. **1.** (pop.) putred: *lemne putregăioase.* CR.; **2.** (înv.) supus pieirii; (p. ext.) trecător: *cît de putregăios lucru şi putregiunii supus să fie omul.* CANT. [***Putregai*** + *-os*].

putregăít, ~ţi, putregăită, ~e a. (pop.) putred: *o duhoare grea de mîl putregăit ... îl izbi.* GHEŢIE; *lemne putregăite.* [V. ***putregăi***].

putregiúne f. v. putrejune.

putrejúne, putrejuni f. (înv. şi reg.) **1.** putrefacţie: *tot e prada putrejunei.* HEL.; **2.** putreziciune: (fig.) *ce putrejune socială!* CAR.; (şi: **putregiune**). [***Putred*** + *-iune*].

putrescént, ~ţi, putrescentă, ~e a. (livr.) intrat în putrefacţie. [Din fr. ***putrescent***].

putrescíbil, ~i, putrescibilă, ~e a. care putrezeşte uşor; supus putrezirii; putrezitor, putrefiabil: *substanţe, materii putrescibile.* [Din fr. ***putrescible***].

putrezeálă, putrezeli f. (pop.) **1.** putrefacţie; **2.** putreziciune. [***Putrezi*** + *-eală*].

putrezí, putrezesc vb. **1.** (intr. şi refl.) a se descompune treptat sub influenţa bacteriilor; a intra în putrefacţie; a se altera, a se strica, a se putrefia, a putregăi, a se putrifica: *n-a apucat încă să putrezească bine.* CAR.; *hainele de pe dînsa ... se putriseră.* ISP.; **a-i putrezi cuiva ciolanele** (sau **oasele, picioarele**), a zăcea mort; a muri: *de-acum în turbincă au să-ţi putrezească ciolanele.* CR.; **2.** (rar; intr.; despre ape) a deveni stătut, clocit (şi urît mirositor); **3.** (fig.; intr.) a sta închis, izolat undeva multă vreme, degradîndu-se fizic (şi moral): *de bună seamă că putrezeşte în fundul vreunei temniţe.* GHEŢIE; **4.** (fig.; intr.) a sta mult timp într-un loc, ducînd o viaţă monotonă, fără perspectivă; a lîncezi, a mucezi: [boierii] *să putrezească în pace.* BĂLC. [De la ***putred***].

putreziciúne, putreziciuni f. **1.** (înv.) putrefacţie: *fie-mi permis ... de a nu vedea moarte şi putreziciune acolo unde e putere şi viaţă.* MACED.; **2.** materie organică putredă; organism mort intrat în putrefacţie; stare a unei materii, a unui organism putred; putrezime, putriditate, putrezeală: *şi tu singur în putreziciunea viermilor şăzi.* BIBLIA; *sub putreziciune, tot carne bolnavă.* ST.; **3.** (fig.) decădere, degradare morală; corupţie; putregai, putrejune: *rostind ... cuvinte împopoţonate care încercau să înfrumuseţeze o putreziciune îngrozitoare.* REBR. [***Putrezi*** + *-iciune*].

putrezíme, putrezimi f. (rar) putreziciune: *aerul era infectat ... de mirosul de putrezime ce se desprindea din ranele ... bolnavului.* AG. [***Putred*** + *-ime*].

putrezínd, ~zi, putrezindă, ~e a. (rar) în curs de putrezire; specific putrezirii: *putoarea leşurilor putrezinde te ameţea.* NEGR. [V. ***putrezi***].

putrezíre, putreziri f. faptul de a (se) putrezi; putrefiere; lîncezire: *4 zile de neactivitate şi de putrezire sufletească.* GAL. [V. ***putrezi***].

putrezít, ~ţi, putrezită, ~e a. **1.** putred; alterat, stricat: *un brad putrezit.* EM.; **2.** (rar) stătut, clocit: *beau apă putrezită cu gustul ei scîrbos.* COŞB. [V. ***putrezi***].

putrezitór, ~i, putrezitoáre a. (înv.) putrescibil; (p. ext.) trecător, efemer, muritor: *flori ... putrezitoare.* PANN. [***Putrezi*** + *-tor*].

putrezitúră, putreziturí f. (rar) putregai. [***Putrezi*** + *-tură*].

putríd, ~zi, putridă, ~e a. (livr.) produs prin putrefacţie; (p. ext.) care degajează un miros urît (de hoit). [Din fr. ***putride***].

putriditáte, putriditáţi f. (livr.) putreziciune. [Din fr. ***putridité***].

putrificá, pers. 3 **putrifică** vb. (rar; refl.) a putrezi; (tr. fact.) a face să putrezească: *virusul demagogic care putrifică România.* EM. [Cf. lat. *putrefacere*].

puturós, ~şi, puturoásă, ~e a. **1.** care miroase urît, care răspîndeşte un miros neplăcut, mefitic; (p. ext.) murdar: *unde-i cîrciuma mai puturoasă, acolo-l găseşti, cu parlagiii şi hingherii.* ARG.; *o pereche de pantofi scîlciaţi şi puturoşi.* BUSUIOC.; **2.** (adesea subst.) leneş, trîndav: *nu dormi ..., ieşi afară, puturosule!* VLAH.; *de ce-or fi oamenii puturoşi?* // f. **1.** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu tulpini ramificate, cu inflorescenţă deasă; cerenţel, ridichioară (*Diplotaxis tenuifolia*); **2.** (bot.; reg.) puciognă (*Bifora radians*). // m. (zool.; reg.) sconcs (*Mephitis mephitis*). [*Putoare* + *-os*].

puturoşénie, puturoşenii f. **1.** ceea ce miroase urît, ceea ce răspîndeşte miros greu, neplăcut; emanaţie rău mirositoare răspîndită de ceva sau de cineva; putoare; **2.** stare a omului puturos, înclinaţie spre lenevire; trîndăvie, lenevie, puturoşie; **3.** epitet pentru o persoană leneşă, murdară: *treci, puturoşenie, la învăţat!* [*Puturos* + *-enie*].

puturoşí, puturoşésc vb. (pop.; refl. şi intr.) a (se) lenevi: *te-ai puturoşit de tot!* [De la *puturos*].

puturoşíe, puturoşii f. puturoşenie; trîndăvie. [*Puturos* + *-ie*].

putút n. (rar) facultatea, capacitatea de a putea; putere: *i s-a luat şi vrutul şi pututul.* SOR. [V. *putea*].

puţ, puţuri n. **1.** fîntînă: *descoperirĕ ... un puţ de piatră cu găleata atîrnată în aer.* GHEŢIE; **a căđea** (sau **a sări**) **din lac în puţ,** a da de un rău mai mare, fugind de alt rău: *aciuîndu-mă aci, sărisem, cum se spune, din lac în puţ.* ST.; **puţ artezian,** fîntînă arteziană: *se repede-n slavă un puţ artezian.* CĂL.; **puţ colector,** cavitate în pămînt în care se strîng apele captate prin mai multe drenuri dintr-un strat de apă freatică; **puţ absorbant,** groapă făcută în pămînt pînă la un strat permeabil, prin care se introduc în sol apele uzate (din canale); **2.** gaură cilindrică forată în interiorul scoarţei pămîntului; (p. ext.) sondă: *puţuri de păcură;* **3.** săpătură într-o mină care leagă zăcămîntul cu suprafaţa sau cu galeria principală, servind drept cale de transport şi ca mijloc de aerisire; **4.** (p. anal.) nume dat unor (părţi de) construcţii, (părţi de) obiecte etc. asemănătoare, ca formă sau funcţie, cu o fîntînă. [Lat. *puteus*].

puţár, puţari m. **1.** (reg.) fîntînar; **2.** muncitor la puţurile sau la sondele de petrol. [*Puţ* + *-ar*].

púţă, puţe f. (pop.) **1.** penis (la copii, la unele animale): *o dată vede naşul puţa finului.* NEGR.; (compuse; bot.; reg.) **puţa-cocoşului,** buhai (*Listera ovata*); **puţa-ţiganului,** coada-vacii (*Verbascum phlomoides*); **2.** (depr.) (termen de adresare către un) copil sau tînăr neexperimentat; puţoi: *nu vă jucaţi cu focul, mă, puţă!* SOR.; **3.** organ genital feminin: *şi trăgîndu-ţi veriguţa, îţi mănîncă focul p*[uţ]*a.* EM.; (compuse; bot.; reg.) **puţa-ţigăncii,** (sau **preotesei**), plantă cu frunze rare, lunguieţe, cu flori albastre, care creşte prin fineţe. [Cf. lat. *preputium*].

puţí, put vb. (intr.) a răspîndi un miros greu, neplăcut; a mirosi urît: *sala tribunalului era impunătoare, coridorul însă ... puţea a sudoare.* CĂL.; *grozav îi mai put picioarele.* GHEŢIE; **a puţi locul (sub cineva) (de lene)** sau **a-i puţi cuiva şi urma (de lene),** se spune despre un om foarte leneş: *o ocără că doarme în picioare şi că pute locul de lene pe unde trece.* REBR.; (reg.) **a puţi a pustiu,** a fi gol: *m-am ales c-o pungă ş-apoi şi asta pute a pustiu.* CR. [Lat. *putere*].

puţícă, puţeie şi **puţici** f. (fam.) **1.** puţişoară; **2.** (depr.) termen de adresare către un copil mic: *da ce faci, nene? – păi, uite, puţică, ... zisei să mai trag şi eu o ţîră.* SOR. [*Puţă* + *-ică*].

puţín, ~i, puţínă, ~e a. **1.** care este în cantitate mică; un pic, oleacă; insuficient: *mai aveţi puţină răbdare.* CR.; **puţin la minte,** prost; **puţin a lipsit** (sau **a rămas**) **să nu ...,** era cît pe-aci să...; era pe punctul de a ...: *puţin lipsi să nu mă scoată din pepeni.* PR.; **pentru puţin,** formulă politicoasă de răspuns la o mulţumire; **2.** de proporţii, de dimensiuni mici; cu volum redus; cu capacitate mică; (fig.) neînsemnat: *românul ajuns la oraş vrea să aibă puţină grădină lîngă casă.* STĂNIL.; **puţin la trup,** mic şi firav; **4.** de intensitate redusă; slab: *vorbi iar, cu mai puţină asprime.* SAD.; **5.** care nu are durată lungă; scurt: *zise după puţină tăcere.* NEGR.; **în** (sau **peste**) **puţină vreme** ori **în** (sau **peste**) **puţin timp,** curînd. // adv. **1.** în măsură sau în cantitate mică, redusă: *puţin îţi voi scrie.* BĂLC.; **cel puţin, a)** minimum: *trebuie să cunoască cel puţin două limbi străine;* b) în orice caz, măcar, barem: *nu există un tratament eficace al meningitei sau cel puţin nu-l ştiu eu.* GHEŢIE; *să-l fi cunoscut, cel puţin;* **cîtuşi** (sau **cît**) **de puţin,** deloc, nicidecum: *cîtuşi de puţin nu i se cade acest nume.* CAR.; **(puţin) cîte puţin,** în mod progresiv, încetul cu încetul: *ameţeala îl părăsi puţin cîte puţin.* DELAVR.; **2.** în oarecare măsură, oarecum, cît de cît: *şi-a mai venit puţin în fire.* CR.; **3.** (precedat de *mai*, serveşte la formarea comparativului de inferioritate): *nu stătură mai puţin vitejeşte.* BĂLC.; **nu mai puţin,** în aceeaşi măsură, deopotrivă: *Otilia înfăţişa nu mai puţin femeia lui ideală.* CĂL.; **4.** (precedat de *cel mai*, serveşte la formarea superlativului relativ de inferioritate): *cel mai puţin dureros ... mod de sinucidere.* CAR.; **5.** pentru scurt timp: *să ne odihnim puţin.* ISP.; **peste puţin,** în curînd: *se va întoarce peste puţin.* // n. cantitate mică, număr mic din ceva: *vrea acum să părăduiască şi puţinul care i-a rămas.* GHEŢIE; **mult(ul)-puţin(ul),** v. **mult.** [Lat. **putinus (=pittinus)*].

puţinătáte f. faptul sau însuşirea de a fi puţin; cantitate mică, număr mic; volum mic sau dimensiune mică; micime, puţintime, puţinime: *romanul suferă de puţinătate şi mediocritate.* CĂL.; *puţinătatea documentelor istorice.* [*Puţin* + *-ătate*].

puţinéi, ~i, puţineă (~ícă), ~ele a. (înv. şi pop.) puţintel: *am luat această puţinică parte la lucrarea maiestrului.* OD. // adv. (înv. şi reg.) puţintel: *ia stăi puţinel, dragă.* NEGR. [*Puţin* + *-el, -ea (-ică)*].

puţiníme f. (înv. şi reg.) puţinătate. [*Puţin* + *-ime*].

puţintél, ~i, puţintícă (~eá), ~ele a. şi adv. diminutiv al lui puţin; puţinel, putinteluş: *ai puţintică răbdare.* CAR.; *să mai răsufle puţintel.* ISP.; **puţintel la trup,** mititel, firav. [*Puţin* + *-el, -ică (-ea)*].

puţintelúş a. şi adv. (rar) puţintel: *am să-i dau puţinteluş vin.* CĂL. [*Puţintel* + *-uş*].

puţintíme f. (rar) puţinătate. [De la *puţintel*].

puţişoáră, puţişoare f. (pop. şi fam.) diminutiv al lui puţă; puţică, puţulică. [*Puţă* + *-işoară*].

puţói, puţoi m. (fam.) **1.** puţă; **2.** băiat mic; tînăr (novice): *îi fusese impus un jurnalist, un puţoi care nu se jena să-l ia peste picior.* PR.; **3.** (bot.; reg.) sîngele-voinicului (*Nigritella nigra*). [*Puţă* + *-oi*].

puţuí, puţuiesc vb. (reg.; tr.) a curăţa; (spec.) a lustrui încălţămintea; a puţului. [Din germ. *putzen*].

puţuiálă, puţuieli f. (reg.) lustruire a încălţămintei; puţuluială. [*Puţui* + *-eală*].

puţuícă, puţulici f. (fam.) puţişoară: *fătul ... cu puţulica zbîrcită între pulpele cu falduri.* CĂRT. [*Puţă* + *-ulică*].

puţuluí, puţuluiesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a lustrui încălţămintea; a puţui; **2.** (refl.) a se găti, a se împodobi: *nu te mai puţului!* POP. [Din magh. *pucol*].

puţuluiálă, puţuluieli f. (reg.) lustruire a încălţămintei; puţuială. [*Puţului* + *-eală*].

puvói n. v. **puhoi**[1].

puzdérie, puzderii f. **1.** (la sg.; col.) resturi din tulpinile de cînepă sau de in care cad la meliţare, destrămare etc. (folosite pentru aţiţarea focului): *hlujul tău s-a prefăcut în pozderie.* CR.; (pop.) **a (se) face puzderie,** a (se) sfărîma; a (se) distruge: *fac puzderie orice-mi cade sub mînă.* NEGR.; **2.** (reg.) pleavă; **3.** cantitate mare (de praf, de fulgi etc.): *a dat Dumnezeu zăpadă nemiluită: şi cade, cade puzderie mărunţă şi deasă.* DELAVR.; **4.** mulţime, grămadă de oameni, de animale, de lucruri etc.: *puzderie de stele lucioase.* NEGR.; *lumea e una singură, iar oamenii o puzderie.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi reg.) **pozderie**). [Din sl. *pozderije*].

puzzle [pázăl] n. joc de perspicacitate şi răbdare constînd în asamblarea unor fragmente decupate pentru a reconstitui o imagine: *cărţile veneau la timp ..., de parcă ar fi fost piesele de puzzle ale unei imagini limpezi.* CĂRT. [Din engl. *puzzle*].

puzzolánă f. **1.** material de construcţie bogat în bioxid de siliciu, întrebuinţat ca adaos hidraulic la fabricarea cimentului; **2.** tuf format din sedimentarea cenuşii vulcanice. [Din it. *puzzolana*].

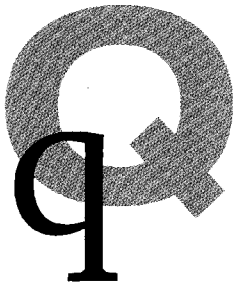

Q, q m. invar. **1.** a douăzecea literă a alfabetului limbii române, folosită în scrierea unor cuvinte străine (neadaptate), a unor neologisme cu caracter internaţional şi a unor nume proprii; sunetul (oclusivă palatală surdă sau oclusivă velară surdă) notat cu această literă; **2.** (mat.) simbol pentru mulţimea numerelor raţionale; **3.** (fiz.) simbol pentru căldură; **4.** (fiz.) simbol pentru puterea reactivă.

qatarián, ~eni, qatariană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Qatarului sau locuitorilor lui, referitor la Qatar sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Qatar. [Din fr. ***qatarien***].

qigong [cíkong] n. invar. gimnastică tradiţională chineză pentru cunoaşterea şi conservarea energiei vitale, constînd în mişcări lente, exerciţii respiratorii şi de concentrare. [Din engl. ***qigong***, fr. ***qi gong***].

q-métru n. (telec.) instrument pentru măsurarea factorului de calitate (egal cu raportul dintre impedanţă şi rezistenţă) al bobinelor sau al circuitelor de înaltă frecvenţă. [Din fr. ***q-mètre***].

quadragenár, ~i, quadragenară, ~e a. şi m., f. (persoană) a cărei vîrstă este cuprinsă între patruzeci şi patruzeci şi nouă de ani: *quadragenarul ar putea să se simtă, faţă de o femeie, mai în largul lui.* CĂL. [Din lat. ***quadragenarius***, fr. ***quadragénaire***].

quadrangulár a. (înv.; rar) cu patru unghiuri: *figură quadrangulară.* [Din lat. ***quadrangularis***].

quadrilatér n. v. **cvadrilater.**

quadrívium n. grup de obiecte de studiu cuprinzînd artele matematice (aritmetica, muzica, geometria şi astronomia), care, împreună cu trivium, formau cele şapte arte liberale, care se predau în şcolile latine medievale; treapta imediat următoare a învăţămîntului elementar în care se predau aceste materii şcolare. [Din lat., fr. ***quadrivium***].

quadrupéd a. v. **cvadruped.**

quaestor, quaestori [cvéstor] m. magistrat cu atribuţii fiscale în Roma antică; chestor. [Din lat. ***quaestor***].

quaker, ~i, quakeră, ~e [cuéikăr] m., f. membru al unei secte protestante pacifiste şi austere, întemeiată în sec. al XVII-lea în Anglia de puritanul G. Fox, răspîndită apoi şi în S.U.A.: *quakerii propovăduiau revenirea la formele creştinismului primitiv.* [Din engl. ***Quaker***, fr. ***quaker***].

quakerism [cueikărism] n. doctrina quake-rilor. [Din engl. ***Quakerism***, fr. ***quakérisme***].

quántum n. v. **cuantum.**

quarc, quarcuri [cuark] n. (fiz.) particulă elementară ipotetică care ar reprezenta constituenţii ultimi ai materiei, a cărei prezenţă a fost postulată de fizicianul M. Gell-Mann în 1964: *o singură particulă, de-un miliard de ori mai mică decît quarcurile.* CĂRT. [Din engl., fr. ***quark***].

quart n. v. **cart**[1].

quartét n. v. **cvartet.**

quarto [cvárto] adv. în al patrulea rînd. [Cuv. lat.].

quarţ n. v. **cuarţ.**

quasag, quasagi [cuaság] m. obiect cosmic extragalactic, cu dimensiuni unghiulare reduse, dar cu strălucire foarte intensă; galaxie stelară (sau cvasistelară). [Din engl. ***quasag***].

quasar, quasari [cuasár] m. obiect cosmic, probabil extragalactic, cu dimensiuni unghiulare reduse, care emite intens radiounde şi radiaţii aparţinînd domeniilor ultraviolet şi infraroşu. [Din engl. ***quasar***].

quatemár a. v. **cuaternar.**

quattrocentist, ~şti, quattrocentistă, ~e [cuatrocentíst] m., f. om de cultură, artist din quattrocento. // a. care aparţine, care este specific Renaşterii timpurii italiene; din quattrocento. [Din it. ***quattrocentista***, fr. ***quattrocentiste***].

quattrocento [cuatrocénto] n. denumire dată culturii italiene din sec. al XV-lea; Renaştere timpurie italiană. [Cuv. it.].

quebracho [chebrácio] m. **1.** arbore tropical din America de Sud, cu lemnul foarte dur şi bogat în tananţi (*Schinopsis lorentzii* sau *Quebracho colorado*); (p. ext.) lemnul acestui arbore; **2.** material tanant extras din scoarţa şi lemnul acestui arbore, folosit în pielărie. [Cuv. sp.].

quechua [chéciua] s. **1.** populaţie amerindiană care în timpul colonizării statelor Peru şi Bolivia locuia în regiunea Cuzco. // a. invar. care aparţine, care este specific acestei populaţii; **2.** limba vorbită de această populaţie: *quechua este cea mai răspîndită limbă amerindiană din America Latină.* [Cuv. sp.].

quetzal [keţál] m. **1.** pasăre de mărime mijlocie, cu penaj verde pe spate şi galben pe piept, cu coada lungă, specifică faunei Americii Centrale (*Pharomacrus mocinno*); **2.** unitate monetară în Guatemala. [Cuv. sp.].

quick [kuik] n. tip de băutură răcoritoare. [Din engl. ***quick***].

quidam [cvídam] s. un oarecare (persoană necunoscută sau pe care nu vrem să o cunoaştem). [Cuv. lat.].

quidditáte f. concept aristotelic care desemnează cauza primă a obiectului, substanţa, esenţa acestuia. [Din lat. ***quidditas, -atis***, fr. ***quiddité***].

quintét n. v. **cvintet.**

quinquagenár, ~i, quinguagenară, ~e a. şi m., f. (persoană) a cărei vîrstă este cuprinsă între cincizeci şi cincizeci şi nouă de ani: *comedie reprezentînd iluzionarea quinquagenarului ..., care deşteaptă sentimente paterne în tînăra Coca.* CĂL. [Din lat. ***quinquagenarius***, fr. ***quinquagénaire***].

quintar, quintari [chentár] m. monedă divizionară în Albania, valorînd a suta parte dintr-un lek. [Din fr. ***quintar***].

quiproquo, quiproquouri [cviprocvó şi kiprokó] n. **1.** (livr.) confuzie de persoane sau de lucruri; **2.** situaţie (comică) în care un personaj de teatru este confundat cu altul, generînd o serie de încurcături. [Din fr. ***quiproquo***, lat. ***quid pro quod***].

quipu [chípu] n. mănunchi de cordele din bumbac, diferit colorate, împletite şi înnodate, al cărui număr, culori şi noduri serveau ca sistem de socotit la incaşi. [Din fr. ***quipu***, sp. ***quipo***].

quisling, quislingi [cvísling şi kísling] m. (livr.) colaboraţionist (cu hitleriştii); trădător de patrie. [De la ***Quisling*** n. pr.].

quolibet [cvólibet] n. joc de cuvinte răutăcios sau glumeţ; glumă de prost gust. [Cuv. fr.].

quotient, quotiente [cvotiént] n. **1.** rezultat al unei diviziuni; cît; **2. quotient intelectual,** raport între vîrsta mentală şi cea biologică a unui copil. [Din fr. ***quotient***, lat. ***quotiens***].

quotitáte f. v. **cotitate.**

qúruch n. veche monedă divizionară în Arabia Saudită, egală cu a douăzecea parte dintr-un rial. [Din fr. ***quruch***].

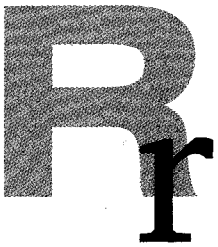

R, r m. invar. a douăzeci şi una literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană sonantă lichidă vibrantă dentală) notat cu această literă.

rabánă f. **1.** ţesătură impermeabilă din rafie, folosită la confecţionarea îmbrăcămintei în Africa; **2.** ţesătură cu urzeală de rafie şi cu bătătură de bumbac sau mătase, folosită la confecţionarea perdelelor, ca pînză de cort etc. [Din fr. ***rabane***].

rabárbură, rabarbure f. (bot.; reg.) revent (*Rheum officinale*). [Din germ. ***Rhabarber,*** magh. ***rebarbara***].

rabăt, rabaturi n. **1.** reducere a preţului unei mărfi acordată de vînzător clienţilor (fideli); bonificaţie, remiză: *calculau pe zi ... rabatul de la o consumaţie aşa de mare.* VLAH.; **rabat comercial,** reducere de preţ acordată de vînzător la cumpărarea unei cantităţi mari de mărfuri cu plata în numerar, la cumpărarea în extrasezon etc.; **2.** (fig.) reducere, diminuare a exigenţelor, a pretenţiilor: *e un inginer pe puncte, adică făcut prea repede şi cu rabat asupra inteligenţei şi valorii lui profesionale.* PR. [Din germ. ***Rabatt***].

rabată, rabatez vb. (tr.) **1.** (geom.) a roti o figură plană în jurul unei drepte din planul figurii; **2.** a lăsa în jos; a îndoi; (şi: **rabate**). [Din fr. ***rabattre***].

rabatábil, ~i, rabatabilă, ~e a. care poate fi rotit în jurul unei axe (orizontale): *scaune rabatabile.* [Din fr. ***rabattable***].

rabatáre, rabatări f. acţiunea de a rabata şi rezultatul ei; (şi: **rabatere**). [V. ***rabata;*** cf. fr. ***rabattement***].

rabatát, ~ţi, rabatată, ~e a. **1.** (geom.) care a fost rotit în jurul unei drepte (pe care o conţine); **2.** lăsat în jos: *dormeam în maşină pe scaunele rabatate.* [V. ***rabata***].

rabáte vb. v. **rabata.**

rabătere f. v. **rabatare.**

rabatór, rabatoare n. organ al secerătorilor, al combinelor agricole etc. care susţine partea superioară a plantelor în timpul tăierii, aplecîndu-le uniform pe platforma maşinii. [Din fr. ***rabatteur***].

rabdomanţíe f. arta de a decela surse de apă, de zăcăminte etc. cu ajutorul unei baghete; radiestezie practicată cu o baghetă. [Din fr. ***rhabdomancie, rabdomancie***].

rabdomióm n. tumoare benignă derivată din muşchiul striat (foarte rară în stare pură). [Din fr. ***rhabdomyome***].

rabiát, ~ţi, rabiată, ~e a. (rar) furios, furibund; turbat: *era un agent propagandist rabiat – groaza cîrciumarilor.* CAR. [Din germ. ***rabiat***].

rábic, ~ci, rabică, ~ce a. (med.) care aparţine rabiei, caracteristic rabiei, referitor la rabie: *substanţă rabică.* [Din fr. ***rabique***].

rábie f. (med.) turbare. [Din lat. ***rabia***].

rábin, rabini m. **1.** învăţătorul legii la evrei; titlu conferit acestuia: *ei ziseră lui: „ravi ..., unde lăcuieşti?".* COR.; **2.** conducător religios al unei comunităţi mozaice: *merge la leşi să spună rabinului că ... a aprins o făclie lui Christos.* CAR.; (şi: (înv.) **ravi**). [Din pol. ***rabin,*** germ. ***Rabbiner,*** sl. ***ravvi***].

rabinát n. (rar) **1.** demnitatea, funcţia de rabin; **2.** perioadă de timp în care cineva îndeplineşte această funcţie. [Din germ. ***Rabbinat***].

rabínic, ~ci, rabinică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic rabinului, referitor la rabin; (ca) de rabin: *ţinuta lui e rabinică, demnă.* CĂL.; **ebraică rabinică** (sau **talmudică**), ebraică postbiblică, influenţată de arameană şi arabă, scrisă de rabinii din evul mediu. [Din fr. ***rabbinique,*** germ. ***rabbinisch***].

rabinísm n. **1.** activitate religioasă şi literară a iudaismului, desfăşurată între sec. I şi sec. al XVIII-lea (de la distrugerea Templului pînă la dispersarea poporului evreu); **2.** învăţătură, doctrină a rabinilor cuprinsă în comentarii, exegeze, prescripţii etc. [Din fr. ***rabbinisme***].

răbiţ n. reţea de sîrmă subţire (galvanizată) folosită la construcţii, pentru fixarea tencuielii sau pentru executarea unor ornamente. [Din germ. ***Rabitz***(*wand*)].

rablagí, rablagesc vb. (fam.; refl.) **1.** a se uza, a se deteriora: *bicicleta s-a rablagit;* **2.** a-şi pierde puterile, vigoarea; a se ramoli: *directorul se rablagise;* (şi: **răblăgi**). [De la ***rablagiu***].

rablagít, ~ţi, rablagită, ~e a. **1.** uzat, deteriorat, răblărit: *are o maşină rablagită;* **2.** sleit de puteri, fără vlagă, neputincios (de boală sau de bătrîneţe); ramolit: *primea de pomană la poartă, tîrîndu-se cum putea cu picioarele rablagite.* PR. [V. ***rablagi***].

rablagíu, ~ii, rablagie, ~ii a. (adesea subst.) rablagit. [***Rablă*** + *-agiu*].

ráblă, rable f. (fam.) **1.** obiect vechi, uzat, deteriorat; lucru de proastă calitate; vechitură: *pînă vine doctorul cu rabla lui să te ia, mai stăm de vorbă.* PETR.; *vecinul descurcăreţ a adus o rablă de maşină.* D.; **2.** animal bătrîn şi slab; gloabă, mîrţoagă: *înhamă ... rabla lui de cal.* ISP.; **3.** om istovit, îmbătrînit, ramolit: *ce să ne ostenim noi caii pentru o rablă ca Panaitopulo!* ZAMF. [Din bulg. ***hrăbla*** „lucru spart, rupt, cu lipsuri"].

rablionétă, rablionete f. (fam.) automobil vechi, uzat. [De la ***rablă*** (după *camionetă*)].

rabotá, rabotez vb. (tr.) a prelucra prin aşchiere suprafaţa unei piese (de metal) cu ajutorul rabotezei. [Din fr. ***raboter***].

rabotáj, rabotaje n. rabotare. [Din fr. ***rabotage***].

rabotáre, rabotări f. acţiunea de a rabota şi rezultatul ei; rabotaj, rabotat. [V. ***rabota***].

rabotát n. rabotare; **maşină de rabotat,** raboteză. [V. ***rabota***].

rabotéză, raboteze f. maşină-unealtă cu care se prelucrează, prin aşchiere, suprafeţele pieselor (metalice) de dimensiuni mari; maşină de rabotat: *acum sînt maistru peste zece raboteze.* PR. [Din fr. ***raboteuse***].

rabotór, rabotori m. muncitor care lucrează la raboteză. [Din fr. ***raboteur***].

rac[1], raci m. **1.** crustaceu decapod, comestibil, cu o carapace brună-verzuie (care devine roşie la fiert), cu cinci perechi de picioare, cea din faţă în formă de cleşte, cu abdomenul inelat, care trăieşte în lacuri şi rîuri (*Astacus fluviatilis*): *văzuse peşte proaspăt şi raci vii aduşi de sub scorburile de pe malul Vedei.* PETR.; *muşchiul moale şi fraged din crusta racilor fierţi.* CĂRT.; **rac de mare, a)** homar (*Homarus*); **b)** crab (*Carcinus moenas*); **a da** (ori **a merge**) **înapoi** (sau **îndărăt**) **ca racul,** a regresa,

a-i merge rău: *vai de biet român săracul, îndărat tot dă ca racul!* EM.; **roşu ca racul** (sau **ca un rac fiert**), se spune despre o persoană roşie la faţă; (compus; bot.) **racul-pământului,** ciormoiag (*Melampyrum cristatum*); **2.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, reprezentînd a patra zodie din zodiac, situată între Gemenii şi Leul; al patrulea semn zodiacal; Cancerul: *soarele în zodia Racului se coboară.* CANT.; **tropicul racului** (sau **cancerului**), paralelă de 23°27′ latitudine nordică, limitînd zona tropicală de cea boreală; **3.** (astrol.) numele celei de-a patra zodii a anului, cuprinsă între 22 iunie şi 22 iulie; (p. ext.; fam.) persoană născută în această zodie: *Racule! gîndii, zodie bizară, chiar o să pleci?* PR.; **4.** (med.; pop.) cancer; **5.** (p. anal.; şi n., pl. **racuri**) nume dat unor unelte servind la prins, la agăţat, la ridicat: **a)** tirbuşon: *înşurupă racul, dopurile pocniră şi vinul înroşi paharele.* SAD.; **b)** unealtă cu care se scoate încărcătura puştii şi se curăţă puşca în interior; **c)** piedică la căruţă; **d)** cric; **e)** ancoră: *să ridice racurile şi să umfle pînzele.* POP.; **f)** cîrlig de fier cu mai mulţi colţi, atîrnat de o frînghie, folosit pentru scoaterea găleţilor căzute în fîntînă; **g)** dispozitiv de prindere şi apoi de extragere din gaura de sondă a unor piese scăpate sau rămase în sondă în urma unui accident; **h)** dispozitiv folosit la fixarea coloanei de ţevi de pompare în coloana de exploatare a unei sonde; **i)** belciug; **6.** (reg.; de obicei artic.) numele unui dans popular cu ritm de horă; melodia acestui dans. [Din sl. ***rakŭ***].

rac² interj. (de obicei repetat) **1.** cuvînt care imită strigătul broaştelor; oac; **2.** cuvînt care imită strigătul raţelor; mac. [Onomat.].

racaméte, racameţi m. (reg.) **1.** (zool.) broatec (*Hyla arborea*); **2.** numele a trei plante erbacee: **a)** captalan (*Petasites officinalis*); **b)** măcriş (*Rumex acetosa*); **c)** brăbin (*Bunias orientalis*). [De la ***rac¹***].

racatéţ, racateţi m. (zool.; reg.) broatec: [pasarea] *începe ... a mişca guşa ca un racateţ.* POP. [De la ***rac¹***].

racém, raceme n. tip de inflorescenţă în formă de ciorchine; **racem compus,** panicul. [Din fr. ***racème,*** lat. ***racemus***].

racemáză, racemaze f. enzimă care catalizează reacţiile de racemizare. [***Racem(ic)*** + ***-ază***].

racémic, ~ci, racemică, ~ce a. şi n. (agent chimic organic) care este optic inactiv, fiind format dintr-un amestec echimolecular de antipozi optici (dextrogir şi levogir). [Din fr. ***racémique***].

racemifórm, ~i, racemiformă, ~e a. (bot.; despre inflorescenţe) în formă de racem. [Din fr. ***racémiforme***].

racemizáre, racemizări f. proces prin care o substanţă optic activă devine racemică. [Din fr. ***racémisation***].

rachétă¹, rachete f. **1.** (şi **rachetă luminoasă**) cartuş special umplut cu material explozibil, care, lansat cu un pistol, se aprinde în aer, producînd o lumină puternică (de diferite culori), fiind folosit la semnalizări, la focuri de artificii etc.: *în văzduh rachete orbitoare ... se spărgeau deasupra satului.* REBR.; *afară începură să se audă împuşcăturile de rachete care îngropau anul care trecuse.* PR.; **2.** proiectil sau vehicul zburător fusiform propulsat printr-un sistem cu reacţie: *faima acestor călăreţi era susţinută ... de spaima rachetelor de pulbere de puşcă.* SAD.; **motor-rachetă,** motor la care propulsia se realizează prin evacuarea cu mare viteză a unui jet gazos; **3.** aparat de zbor propulsat prin reacţie directă, echipat cu un motor-rachetă: *rachetă cu două trepte;* **rachetă cosmică,** rachetă de mari dimensiuni care serveşte la plasarea unui obiect spaţial (satelit artificial, navă cosmică, staţie interplanetară) pe o orbită cosmică; **rachetă meteorologică,** rachetă recuperabilă dotată cu aparatură specială pentru investigaţii ale atmosferei pînă la altitudini de 150 km. [Din germ. ***Rakette,*** rus. ***raketa***].

rachétă², rachete f. **1.** obiect format dintr-o reţea de coarde fixate pe un cadru oval de lemn sau de metal, prevăzut cu mîner lung, cu care se loveşte mingea la tenisul de cîmp şi la badminton; **2.** paletă ovală aplicată pe talpa încălţămintei pentru a nu se afunda în zăpadă. [Din fr. ***raquette***].

rachetíst, rachetişti m. militar care face parte dintr-o unitate de rachete¹. [***Rachetă¹*** + ***-ist***].

rachetodróm, rachetodromuri n. teren şi instalaţii amenajate pentru aterizarea şi decolarea rachetelor¹, precum şi pentru dirijarea zborului acestora. [***Rachetă¹*** + (*aero*)***drom***].

rachetomodél, rachetomodele n. model de rachetă¹ de dimensiuni reduse. [***Rachetă¹*** + ***model***].

rachetomodelísm n. sport aviatic constînd în proiectarea, construirea şi lansarea de rachetomodele. [***Rachetomodel*** + ***-ism***].

rachetomodelíst, ~şti, rachetomodelistă, ~e m., f. specialist în rachetomodelism. [***Rachetomodel*** + ***-ist***].

rachiáş, rachiaşe n. diminutiv al lui rachiu: *rachiaş în clondiraş.* POP. [***Rachiu*** + ***-aş***].

rachiér, rachieri m. (înv.) persoană care fabrică sau vinde rachiu; ţuicar. [***Rachiu***+ ***-ar***].

rachierie¹, rachierii f. (înv.) **1.** fabrică, distilerie de rachiu: *rachieria pe care i-a dat-o unchiu-său.* DELAVR. [***Rachiu*** + ***-erie***].

rachierie² f. (înv.) îndeletnicire de a fabrica sau de a vinde rachiu: *să deprindă rachieria.* [***Rachier*** + ***-ie***].

rachíu, rachiuri n. **1.** nume generic pentru băuturile alcoolice tari, obţinute prin distilarea vinului, a fructelor, a cerealelor etc. sau prin amestecul alcoolului cu apă (cu adaos de esenţe); holercă, palincă, vinars, ţuică: *basamacul, boştina, prăştina, ţuică etc.: le căra ... rachiu cu vadra.* VOIC.; *refuză rachiul de cireşe.* GHEŢIE; **2.** cantitate determinată dintr-o asemenea băutură (cît încape într-un pahar, într-o sticlă etc.): *mai bea un rachiu.* CAR. [Din turc. ***rakı***].

rácilă¹, racile f. **1.** boală veche, cronică, incurabilă; beteşug: *mulţi ... au rămas cu beteşuguri ..., cu racile.* ST.; **2.** (fig.) cusur, meteahnă; viciu; **3.** (fig.) duşmănie, ură: *este o racilă veche între ei;* **4.** (reg.) fiinţă pipernicită; avorton: *i-a fost moartea tot din racila aia de copil.* POP. [Et. nec.; cf. ***rac¹***].

rácilă², racile f. (pop.) unealtă folosită la prinderea racilor. [De la ***rac¹***].

rack, rackuri n. (tehn.) cadru metalic pe care se fixează diferite aparate, componente ale unui sistem. [Din engl. ***rack***].

rácket, racheţi m. hoţ, bandit (care obţine bani prin violenţă). // n. (pl. **rackete**) **1.** stoarcere de bani prin intimidare şi violenţă; extorcare; **2.** bandă de hoţi care obţin banii prin astfel de mijloace. [Din engl., fr. ***racket***].

raclă, raclez vb. (tr.) **1.** a rade, a răzui; **2.** (med.) a chiureta. [Din fr. ***racler***].

racláj, raclaje n. **1.** intervenţie chirurgicală prin care se îndepărtează, cu chiureta, o formaţie patologică (polip, vegetaţie etc.); **2.** (spec.) curăţarea stratului superficial al mucoasei uterine cu chiureta, pentru a îndepărta ovulul fecundat; chiuretaj: *o amînare ar fi făcut imposibil raclajul.* CĂL. [Din fr. ***raclage***].

racláre, raclări f. acţiunea de a racla. [V. ***racla***].

rácla, racle f. (înv. şi pop.) **1.** sicriu, coşciug: *păru-i de aur curge din raclă la pămînt.* EM.; **2.** (bis.) sicriu (mic) în care se păstrează moaştele sfinţilor: *în dreapta stă racla sfintei.* NEGR.; *racla cu rămăşiţele muceniculuis-au păstrat ... în această biserică.* MAT.; **3.** ladă mare de lemn (ornamentată) în care se păstrează diferite obiecte: *n-avea ... nice raclă, nice masă.* DOS.; **4.** cutie de lemn, cu capac, în care se păstrează brînză, unt etc.; **5.** porţiune cuprinsă între două grinzi ale podului casei, între doi stîlpi ai unui gard; **6.** despărţitură într-un hambar; **7.** bucată de pămînt; parcelă: *străbatem cîteva racle de ogoare şi dăm din nou în pădurea deasă.* POP.; **8.** pînză urzită din două feluri de bumbac; (şi: **lacră**). [Din bulg. ***rakla*** „cutie, ladă"].

raclétă, raclete f. lamă flexibilă de metal folosită la curăţarea sau la răzuirea unor suprafeţe, la aşchiere etc. [Din fr. ***raclette***].

raclór, racloare n. **1.** dispozitiv mobil pentru curăţarea nămolului depus pe fundul decantoarelor, fără scoaterea din funcţiune a instalaţiei; **2.** instrument cu care se raclează; răzuitor. [Din fr. ***racloir***].

racolá, racolez vb. (tr.) a recruta, a atrage pe cineva prin promisiuni, prin presiuni etc. într-o activitate (reprobabilă): *pe sub mînă umblă cu agenţi de racolat clientela.* PETR. [Din fr. ***racoler***].

racoláj, racolaje n. faptul de a racola; racolare. [Din fr. ***racolage***].

racoláre, racolări f. acţiunea de a racola şi rezultatul ei; racolaj: *s-au făcut racolări de informatori.* [V. ***racola***].

racolér, racoleri m. persoană care racolează. [Din fr. ***racoleur***].

racontă, racontez vb. (franţuzism; tr.) a povesti, a istorisi; a relata: *coriştii îi racontă că Lucia iubeşte pe altul.* FIL. [Din fr. ***raconter***].

racórd, racorduri n. **1.** element de legătură între două părţi ale unui sistem tehnic; **2.** (şi **racord olandez**) piesă tubulară cu două piuliţe care face legătura între două ţevi, două conducte etc.; **3.** parte cu profil curb dintr-o piesă, care face legătura între două zone cu secţiuni diferite ale piesei; **4.** porţiune dintr-un circuit electric care leagă o conductă principală şi una secundară de distribuţie; **5.** cadru între două planuri, între două secvenţe de film, care asigură continuitatea ideii cinematografice; **6.** îmbinare a două benzi magnetice de sunet, fără a întrerupe unitatea coloanei sonore. [Din fr. ***raccord***].

racordá, racordez vb. **1.** (tr.) a realiza o legătură între două elemente ale unui întreg sau între două părţi separate; **2.** (tr.) a efectua operaţia de racordare a două porţiuni de drum sau de cale ferată; **3.** (mat.; tr.) a uni între ele două drepte sau două curbe printr-o curbă tangentă la fiecare dintre dreptele sau curbele între care se face legătura; **4.** (fig.; refl.) a se lega; a se corela: *ar trebui să ne racordăm la stilul de muncă european.* [Din fr. ***raccorder***].

racordábil, ~i, racordabilă, ~e a. **1.** care poate fi legat, alipit la ceva: *conducte racordabile;* **2.** (fig.) care se poate corela cu ceva: *spaţiul românesc e racordabil zonei europene civilizate.* [***Racorda*** + ***-bil***].

racordáre, racordări f. **1.** acţiunea de a (se) racorda şi rezultatul ei; **2.** porţiune din suprafaţa unei ţevi, a unui tub etc. prin care se face trecerea dintre două zone cu secţiuni diferite; **3.** locul de legătură între două elemente ale unui sistem tehnic; **4.** realizare a unei legături între două porţiuni de drum sau de cale ferată prin introducerea între ele a unui tronson de traseu cu axa curbă. [V. ***racorda***].

racursí, racursiuri n. **1.** procedeu de micşorare a dimensiunilor unei figuri văzute în perspectivă, folosit în artele plastice şi în cinematografie; linii sumare care evocă o perspectivă, o vedere de ansamblu într-un tablou; (concr.) desen, pictură, sculptură executată după acest procedeu: *racursiurile lui Michelangelo;* **2.** (livr.) prescurtare; reducţie: *„specialiştii" ... vor găsi multe de obiectat: surse uitate, raccourciuri abuzive, informaţii şi teme*

rămase pe dinafară. PLEŞU; (scris şi: *raccourci*). [Din fr. ***raccourci***].

rad, razi m. (fiz.) unitate de măsură egală cu doza radiaţiei care cedează o energie de 100 de ergi unui gram din substanţa în care este absorbită. [Din fr. ***rad,*** engl. *r(adiation) a(bsorbtion) d(osage)*].

radár, radare n. **1.** instalaţie de radiolocaţie cu care se detectează şi se determină poziţia, distanţa şi direcţia unui obiect îndepărtat, prin emiterea unor unde radio şi recepţionarea lor după ce au fost reflectate de obiectul respectiv; radiolocator; **2.** sistem de detectare şi de localizare aflat la baza acestei instalaţii; **radar auto,** aparat portabil cu care se măsoară viteza autovehiculelor care trec prin cîmpul electromagnetic emis. [Din engl., fr. ***radar,*** germ. ***Radar***].

radaríst, radarişti m. specialist în probleme de radar. [Din fr. ***radariste***].

radarterapíe f. tratament al unor boli cu ajutorul undelor electromagnetice folosite în radar. [Din fr. ***radarthérapie***].

rádă[1], rade f. bazin natural sau artificial de mari dimensiuni, cu ieşire liberă spre mare, aflat în vecinătatea unui port, apărat de valuri şi de curenţi, în care pot ancora şi staţiona nave: *echipajul aştepta în rada portului.* [Din fr. ***rade***].

rádă[2], rade f. **1.** (înv.) sfat, adunare, întrunire: *vei strînge tot omul la radă.* DOS.; **2.** denumire dată, la unele popoare slave, parlamentului. [Din pol., rus. ***rada***].

ráde, rad şi (înv. şi reg.) **raz** vb. **1.** (tr.) a răzui: *radem cu unghiile fiorile de gheaţă.* VLAH.; **2.** (tr.) a da pe răzătoare; (refl. pas.) *se rade morcovul;* **3.** (tr.) a şterge (cu guma, cu lama etc.) ceva scris; a tăia, a anula; (spec.) a şterge numele cuiva de pe o listă; a scoate din evidenţă; a radia: *i-am ras greşelile de ortografie;* **4.** (tr. şi refl.) a(-şi) tăia de la rădăcină părul, barba, mustăţile etc. cu briciul sau cu maşina de ras; a (se) bărbieri: *şi-a ras barba.* NEGR.; *se rase ... cu meticulozitate.* GHEŢIE; **a rade pe cineva fără săpun,** a critica aspru pe cineva: *gazetele liberale îl rad acuma fără săpun.* CAR.; **5.** (tr.) a îndepărta părul de pe pielea unui animal sau solzii de pe un peşte: *tăia tata porcul, şi-l pîrlea, şi-l opărea, şi-l învălea iute cu paie ... ca să se poată rade mai frumos.* CR.; **6.** (tr.) a atinge (din mers, din zbor); a trece razant: *pasărea ... rade apa cu aripile.* GANE; (fam. şi pop.) **a rade cuiva o palmă** (sau **palme**), a da cuiva o palmă; a pălmui: *Codrean palma zbici făcea şi trei palme îi rădea.* POP.; **7.** (fig.; tr.) a distruge, a nimici; a dărîma: *Bucureştiul va fi ras, pămîntul se va căsca şi un fluviu va ţîşni peste ruinele lui.* PR.; **8.** (fig.; tr.) a învinge un adversar; a lua cuiva toţi banii (la un joc de noroc): *am jucat ..., i-am ras.* CAR. [Lat. ***radere***].

rádere, raderi f. acţiunea de a (se) rade şi rezultatul ei; îndepărtare; distrugere. [V. ***rade***].

radiá[1], radiez vb. (tr.) **1.** a şterge; a elimina: *am obţinut să nu fii radiat de la iacobini.* PETR.; **2.** (jur.) a şterge dintr-un registru menţiunea referitoare la un act, la un drept etc.; a desfiinţa, a anula: *am putea să radiem definitiv ipotecile ce apasă asupra proprietăţilor noastre.* CĂL. [Din fr. ***radier***].

radiá[2], radiez vb. **1.** (tr. şi intr.) a emite, a împrăştia raze de lumină, căldură, unde sonore etc.; (spec.) a emite radiaţii; a răza; (fig.) *peruzeaua ... radiază o poemă.* MACED.; **2.** (fig.; tr.) a exprima, a reflecta pe figură bucurie, satisfacţie, fericire; a arăta foarte vesel, fericit, bine dispus: *obrazul Carlei radia plăcerea de a se plimba.* GHEŢIE. [Din fr. ***radier***].

radiál, ~i, radială, ~e a. **1.** (adesea adv.) care pleacă dintr-un centru ca razele unui cerc; aşezat, dispus în formă de raze; radiar, radiat: *am vedea de aici marile artere desfăşurîndu-se radial.* CĂL.; **2.** (anat.) care se găseşte în regiunea radiusului, referitor la radius: *arteră radială.* [Din fr., germ. ***radial***].

radián, radiani m. unitate de măsură pentru unghiuri plane, egală cu un unghi care, avînd vîrful în centrul unui cerc, intersectează pe circumferinţa acestuia un arc a cărui lungime este egală cu raza cercului. [Din fr. ***radian***].

radiánt, ~ţi, radiantă, ~e a. **1.** care se propagă, se răspîndeşte prin radiaţii: *căldură, energie radiantă;* **2.** care emite radiaţii; care radiază. [Din fr. ***radiant***].

radiánţă, radianţe f. mărime fotometrică egală cu raportul dintre fluxul luminos emis de suprafaţa unui corp şi aria acestei suprafeţe; emitanţă. [Din fr. ***radiance***].

radiár, ~i, radiară, ~e a. radial. [Din fr. ***radiaire***].

radiáre f. v. radiere.

radiát, ~ţi, radiată, ~e a. (şi adv.) radial: *lamele dispuse radiat.* // n. pl. **1.** grup de animale nevertebrate ale căror organe sînt dispuse în formă de raze în jurul unui centru; (şi la sg.) animal din acest grup (ex.: celenteratele, echinodermele); **2.** grup de plante din familia compozitelor ale căror petale sînt aşezate radial; (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***radié***].

radiatív, ~i, radiativă, ~e a. **1.** care ţine de radiaţie, referitor la radiaţie; **2.** însoţit de emisia unei radiaţii; **3.** (şi **bilanţ radiativ**), raportul dintre cantitatea de căldură primită şi cea cedată de Pămînt într-o perioadă de timp determinată. [Din fr. ***radiatif***].

radiatór, radiatoare n. **1.** corp, dispozitiv care emite radiaţii; **2.** corp alcătuit din unul sau mai multe elemente tubulare, cu suprafaţa mare în raport cu volumul, prin care circulă aburii sau apa caldă într-o instalaţie de încălzire centrală; (p. ext.) calorifer: *un şnur gros de perdea legat de radiatorul calorferului.* CĂL.; **3. radiator electric,** aparat electric de încălzire a încăperilor, alcătuit din unul sau mai multe rezistoare; **4.** dispozitiv care serveşte la răcirea apei în motoarele cu ardere internă prin transmiterea căldurii de la lichidul răcitor la mediul exterior: *am pus antigel în radiator;* **5.** antenă de emisie reprezentînd elementul activ al unui sistem de antene. [Din fr. ***radiateur***].

radiáţie, radiaţii f. **1.** emisie şi propagare de unde (sonore, electromagnetice etc.) sau de particule; radiere; (fig.) *imaginile ... au adesea o forţă de radiaţie asupra întregului pasagiu.* IBR.; **2.** energie emisă şi propagată sub formă de unde într-un mediu material; **radiaţie electromagnetică,** cîmp electromagnetic variabil în timp şi în spaţiu, care se propagă sub formă de unde transversale, cu viteza de aprox. 300.000 km/s în vid; **3.** ansamblul undelor, particulelor etc. emise; raze: *corpurile radioactive emit radiaţii.* [Din fr. ***radiation***].

radicál, ~i, radicală, ~e a. **1.** care ţine de natura, de esenţa unui lucru, a unei fiinţe; de bază, fundamental, esenţial, funciar: *descoperise viciul radical al acestui sistem social;* **2.** care atinge fundamentele a ceea ce vrea să schimbe: *totalitariştii sînt ... partizanii unor reforme radicale în viaţa economică, socială şi politică.* GHEŢIE; **3.** care este eficient, care vindecă definitiv, complet: *să urmeze o cură radicală şi favorabilă sănătăţii sale.* AL.; **4.** (bot.) care aparţine rădăcinii; **5.** (lingv.) care face parte din rădăcina unui cuvînt; (p. ext.) de la care se formează derivate: *vocală radicală; cuvînt radical;* **6.** care aparţine radicalismului, propriu, caracteristic radicalismului, referitor la radicalism: *stînga radicală înfierează ... vehement mondializarea.* D. // adv. cu desăvîrşire, total, din temelie; categoric, ferm: *„Literatorul" ... promova mai radical principiul purităţii artei.* CĂL.; *se schimbase radical.* // m. **1.** partizan al radicalismului: *radicalii reprezintă în mod unilateral interesele claselor de jos ..., exploatînd nemulţumirile acelor clase.* EM.; **2.** (mat.) rădăcină; numărul dat; simbol matematic($\sqrt{\ }$) care indică o extragere de rădăcină; **axă radicală,** locul geometric al punctelor din plan cu aceeaşi putere faţă de două cercuri date, reprezentat printr-o dreaptă perpendiculară pe linia care uneşte centrele cercurilor; **plan radical,** locul geometric al punctelor din spaţiu avînd aceeaşi putere faţă de două sfere date, reprezentat printr-un plan; **3.** grupare de atomi care rămîne neschimbată într-o reacţie chimică şi care se comportă ca un element unic; **4.** (lingv.) rădăcină: *derivate din acelaşi radical.* // n. pl. (depr.) cuvinte căutate, neologice: *vrei să chem pe Turică să-ţi mai spuie radicale?* ZAMF.; **a vorbi (pe) radical** sau **în radicale,** a vorbi căutat, în termeni elevaţi, cu exces de neologisme: *culteranismul reprezintă un preţiozism, o manie de a vorbi în radicale şi imagini.* CĂL. [Din fr. ***radical,*** germ. ***Radikal***].

radicalísm n. **1.** tendinţă, înclinaţie spre măsuri categorice în soluţionarea problemelor; **2.** (spec.) sistem politic care tinde la o reformă completă a instituţiilor unei ţări: *radicalismul de dreapta;* **3.** hotărîre, fermitate: *are un anume radicalism în gîndire.* [Din fr. ***radicalisme,*** germ. ***Radikalismus***].

radicalíst, ~şti, radicalistă, ~e a. care aparţine, care este specific radicalismului, referitor la radicalism: *măsuri radicaliste.* // m., f. adept al radicalismului. [***Radical*** + *-ist;* cf. germ. ***Radikalist***].

radicalizá, radicalizez vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină (mai) radical, (mai) ferm, (mai) dur; a (se) înăspri: *radicalizăm deosebirea dintre cultură şi civilizaţie, dîndu-i proporţii ontologice.* BL.; *măsurile împotriva corupţiei s-au radicalizat.* [Din fr. ***radicaliser***, germ ***radikalisieren***].

radicalizáre, radicalizări f. acţiunea de a (se) radicaliza: *radicalizarea mişcării sindicale.* [V. ***radicaliza***].

radicánt, ~ţi, radicantă, ~e a. **1.** (despre tulpini) care emite din loc în loc rădăcini; **2.** (despre plante) care se agaţă prin rădăcini suplimentare. [Din fr. ***radicant***].

radicáţie, radicaţii f. dispoziţie a rădăcinilor unei plante. [Din fr. ***radication***].

radicélă, radicele f. (bot.) fiecare dintre ramificaţiile secundare dezvoltate dintr-o rădăcină principală. [Din fr. ***radicelle***].

radiciformă, ~i, radiciformă, ~e a. de forma unei rădăcini. [Din fr. ***radiciforme***].

radicivór, ~i, radicivoră, ~e a. care mănîncă rădăcini: *coropişniţa este radicivoră.* [Din fr. ***radicivore***].

radiculár, ~i, radiculară, ~e a. care aparţine rădăcinii, referitor la rădăcină; **sistem radicular,** totalitatea rădăcinilor unei plante. [Din fr. ***radiculaire***].

radículă, radicule f. parte a embrionului unei seminţe din care se dezvoltă, după germinaţie, rădăcina plantulei. [Din fr. ***radicule,*** lat. ***radicula***].

radiér, radiere n. **1.** placă de beton armat (uneori cu grinzi), servind ca fundaţie pentru construcţii hidrotehnice sau pentru construcţii grele (silozuri, castele de apă etc.); **2.** element de rezistenţă drept sau în formă de boltă întoarsă, aşezat la baza unui tunel; **3.** căptuşeală de beton sau de piatră executată pe fundul albiei unei ape sau între picioarele unui pod, pentru a evita eroziunea şi adîncirea albiei: *acolo se întrerupea radierul şi canalul de scurgere.* CĂL. [Din fr. ***radier***].

radiére[1], radieri f. **1.** acţiunea de a radia[1] şi rezultatul ei; eliminare: *mînia generalului a decis doar radierea ... de pe tabloul de avansări.* CĂL.; **2.** (jur.) ştergere dintr-un registru a menţiunii referitoare la un act, la un drept etc.; desfiinţare, anulare: *radierea unei ipoteci;* (şi: (înv.) **radiare**). [V. ***radia[1]***].

radiére², radieri f. faptul de a radia²; radiaţie: *radiere solară.* [V. *radia²*].

radiestezíe, radiestezii f. **1.** receptivitate particulară a unor persoane la radiaţiile electromagnetice emise de anumite corpuri; **2.** metodă de a detecta obiecte, boli etc. prin intermediul unei baghete, a unei pendule etc., bazată pe această receptivitate particulară. [Din fr. *radiesthésie*].

radifér, ~i, radiferă, ~e a. care conţine radiu. [Din fr. *radifère*].

rádină, radine f. (reg.) **1.** împletitură, îngrămădire de rădăcini, crengi care atîrnă sau se rup de pe malul unei ape şi plutesc pe apă; răgălie; **2.** loc scobit sub malul unei ape unde se adună peştii; **3.** reţea cu ochiuri mari care se montează la setcile de prins peşte; sirec; (şi: **ratină**). [Din sb., rus. *redina*].

radio-¹ element de compunere care indică referirea unei mărimi, a unui aparat etc. la radiaţia electromagnetică sau la radioactivitate. [Din fr. *radio-*].

rádio², radiouri n. **1.** instalaţie de transmitere a sunetelor prin unde electromagnetice, cuprinzînd aparatele de emisie şi de recepţie; radiodifuziune: *progrese în domeniul radioului;* **post de radio,** post de emisiune radiofonică; **radio pirat,** radiopirat; **2.** (şi **aparat de radio**) aparat de recepţie radiofonică; radioreceptor: *răsucea înfrigurată butoanele aparatului de radio.* CĂL.; **3.** sistemul şi activitatea de transmitere a diferitelor programe prin intermediul acestui aparat; emisiune radiofonică: *se va transmite la radio comunicarea ta de mîine.* PETR.; **4.** instituţie care coordonează problemele referitoare la radio; radiodifuziune: *domnul este de la radio;* **5.** radiotelefonie: *militarii comunicau prin radio.* // a. **1.** referitor la radioreceptoare; **2.** referitor la emisiunile difuzate printr-un radioreceptor; **3.** care aparţine radiaţiei electromagnetice, referitor la radiaţia electromagnetică. [Din germ. *Radio*, fr. *radio*].

radioactív, ~i, radioactivă, ~e a. **1.** care prezintă radioactivitate: *avem în faţă o astfel de pietricică radioactivă.* PR.; *elemente radioactive;* **2.** care conţine elemente cu această proprietate: *zăcăminte radioactive;* **3.** care aparţine radioactivităţii, referitor la radioactivitate: *proprietăţi radioactive.* [Din germ. *radioaktiv*, fr. *radioactif*].

radioactivitáte f. (proprietate a unor elemente chimice, ca radiul, toriul etc., de a se dezintegra cu) emisie continuă de radiaţii alfa, beta sau gamma: *ce s-a aflat în legătură cu radioactivitatea* [radiumului]? PR.; **2.** parte a fizicii care studiază fenomenele radioactive şi elementele care produc aceste fenomene. [Din fr. *radioactivité*].

radioactualitáte, radioactualităţi f. emisiune radiofonică în care se transmit actualităţi. [*Radio²* + *actualitate*].

radioaltímétru, radioaltimetre n. aparat de radiolocaţie instalat la bordul unei aeronave, cu care se determină altitudinea aeronavei faţă de sol. [Din fr. *radioaltimètre*].

radioamatór, radioamatori m. persoană care practică radioamatorismul. [Din fr. *radioamateur*].

radioamatorísm n. practicare a radiocomunicaţiilor de către amatori, prin posturi de emisie-recepţie proprii. [Din fr. *radioamateurisme*].

radioamplificáre, radioamplificări f. recepţia, amplificarea şi distribuirea prin reţea a programelor de radiodifuziune, cu ajutorul unei instalaţii speciale. [*Radio-²* + *amplificare;* cf. fr. *(station de) radioamplification*].

radioamplificatór, radioamplificatoare n. amplificator radio². [Din fr. *radioamplificateur*].

radioascuitáre, radioascultări f. **1.** ascultare a emisiunilor de radio²; **2.** serviciu, post specializat în ascultarea emisiunilor radiofonice; **3.** timp rezervat ascultării în emisiunile de radioamatori. [*Radio²* + *ascultare*].

radioascultátor, ~i, radioascultătoare m., f. persoană care ascultă programele radio². [*Radio²* + *ascultător*].

radioastronóm, radioastronomi m. specialist în radioastronomie. [Din fr. *radioastronome*].

radioastronómic, ~ci, radioastronomică, ~ce a. care aparţine radioastronomiei, referitor la radioastronomie. [Din fr. *radioastronomique*].

radioastronomíe f. ramură a astronomiei care studiază corpurile şi fenomenele cereşti prin recepţionarea şi interpretarea undelor radio² venite din cosmos. [Din fr. *radioastronomie,* germ. *Radioastronomie*].

radioaterizáre, radioaterizări f. aterizare ghidată prin radio² de la sol¹, în cazul zborului fără vizibilitate. [*Radio-²* + *aterizare*].

radiobalizá, radiobalizez vb. (tr.) a marca o rută aeriană sau maritimă cu radiobalize. [Din fr. *radiobaliser*].

radiobalizáj, radiobalizaje n. semnalizare a unei rute aeriene sau maritime cu ajutorul radiobalizelor; radiobalizare. [Din fr. *radiobalisage*].

radiobalizáre, radiobalizări f. acţiunea de a radiobaliza şi rezultatul ei; radiobalizaj. [V. *radiobaliza*].

radiobalizát, ~ţi, radiobalizată, ~e a. (despre o rută aeriană sau maritimă) marcat, semnalizat cu radiobalize. [V. *radiobaliza*].

radiobalíză, radiobalize f. emiţător radio² instalat la sol sau pe o geamandură, ale cărei emisiuni ghidează navele pe mare sau indică avioanelor poziţia acestora; radiofar. [Din fr. *radiobalise*].

radiobiològ, ~gi, radiobiologă, ~ge m., f. specialist în radiobiologie. [Din fr. *radiobiologue*].

radiobiológic, ~ci, radiobiologică, ~ce a. care aparţine radiobiologiei, referitor la radiobiologie. [Din fr. *radiobiologique,* engl. *radiobiologic*].

radiobiologíe f. ramură a biologiei care studiază acţiunea radiaţiilor ionizate (ultraviolete, roengen, cosmice etc.) asupra organismelor vii. [Din fr. *radiobiologie*].

radiobiótic, ~ci, radiobiotică, ~ce a. referitor la efectele radiaţiilor asupra organismelor vii. [Din fr. *radiobiotique*].

radiocálciu n. izotopul radioactiv al calciului. [*Radio-¹* + *calciu*].

radiocarbón n. izotopul radioactiv al carbonului, utilizat în cercetările biologice şi arheologice pentru datarea fosilelor. [Din fr. *radiocarbon*].

radiocasetofón, radiocasetofoane n. aparat care încorporează un radioreceptor şi un casetofon: *toată ziua ascultă muzică la radiocasetofon.* [*Radio²* + *casetofon*; cf. *radiocassette*].

radiochimíe f. ramură a chimiei care studiază modificările chimice provocate de radiaţiile ionizante. [Din fr. *radiochimie*].

radiocinematografíe f. metodă modernă de investigaţie radiologică constînd în înregistrarea pe un film cinematografic a imaginilor unui organ (stomac, inimă etc.) în funcţiune. [Din fr. *radiocinématographie*].

radioclúb, radioclúburi n. club al radioamatorilor. [*Radio²* + *club*].

radiocóbalt n. izotopul radioactiv al cobaltului. [Din fr. *radiocobalt*].

radiocomándă, radiocomenzi f. telecomandă efectuată prin intermediul undelor radio². [Din fr. *radiocomande*].

radiocomentatór, radiocomentatori m. comentator al unui post de radioemisiune. [*Radio²* + *comentator*].

radiocompás, radiocompasuri n. radiogoniometru (automat) care permite unui avion sau unei nave maritime să-şi păstreze direcţia cu ajutorul unor fascicule radioelectrice emise de un radiofar. [Din fr. *radiocompas*].

radiocomunicáţie, radiocomunicaţii f. telecomunicaţie prin radiounde. [Din fr. *radiocommunication*].

radioconductór, radioconductoare n. conductor a cărui rezistenţă variază sub acţiunea undelor electromagnetice. [Din fr. *radioconducteur*].

radiocristalografíe f. studiul structurii cristalelor, bazat pe difracţia prin acestea a razelor X, a electronilor etc. [Din fr. *radiocristallographie*].

radiodermítă, radiodermite f. dermită provocată de iradieri cu raze X sau cu substanţe radioactive. [Din fr. *radiodermite*].

radiodetécţie, radiodetecţii f. (fiz.) radiolocaţie. [Din fr. *radiodétection*].

radiodiagnóstic, radiodiagnostice n. diagnostic medical stabilit pe baza unui examen radiologic. [Din fr. *radiodiagnostic*].

radiodifuzá, radiodifuzez vb. (tr.) a transmite, a emite prin radio²: *concertul va fi radiodifuzat.* [Din fr. *radiodiffuser*].

radiodifuziúne, radiodifuziuni f. **1.** radiocomunicaţie destinată transmiterii unor programe sonore sau sonore şi vizuale pentru recepţia publică; (p. ext.) radio²; **2.** instituţie care coordonează această activitate; radio²: *colaborează cu radiodifuziunea română.* [Din fr. *radiodiffusion*].

radiodistribúţie f. distribuire a programelor de radiodifuziune prin linii de telecomunicaţii unui număr de receptoare; radiofiaţie. [*Radio²* + *distribuţie*].

radioecologíe f. studiul efectelor radiaţiilor naturale asupra organismelor. [Din engl. *radioecology*].

radioecóu, radioecouri n. radioundă recepţionată după emisie, în urma reflexiei ei pe suprafaţa unui corp (ceresc). [*Radio²* + *ecou*].

radioeléctric, ~ci, radioelectrică, ~ce a. care aparţine radioelectricităţii, referitor la radioelectricitate; hertzian. [Din fr. *radioélectrique*].

radioelectrician, ~eni, radioelectriciană, ~ene m., f. specialist în radioelectricitate. [Din fr. *radioélectricien*].

radioelectricitáte f. **1.** tehnica transmisiei la distanţă a mesajelor şi a sunetelor cu ajutorul undelor electromagnetice; **2.** ramură a ştiinţei şi tehnicii care studiază undele electromagnetice şi aplicaţiile acestora în radiocomunicaţii, în radiolocaţie etc. [Din fr. *radioélectricité*].

radioelectrónică f. denumire dată unor domenii ale ştiinţei şi tehnicii (radiotehnica, electronica etc.), care folosesc oscilaţiile şi undele electromagnetice de radiofrecvenţă. [*Radio²* + *electronică*].

radioeleméntt, radioelemente n. element chimic radioactiv; radioizotop. [Din fr. *radioélément*].

radioemísie, radioemisii f. **1.** emisie de radiaţii electromagnetice de radiofrecvenţă; emisie radio²; **2.** (în **forma radioemisiune**) emisiune radiofonică prin intermediul căreia se transmit ştiri, programe culturale etc.; (şi: **radioemisiune**). [Din fr. *radioémision*].

radioemisiúne f. v. radioemisie.

radioemiţátór, radioemiţătoare n. instalaţie cu care se produc unde electromagnetice

folosite la radiocomunicaţii; emiţător radio². [*Radio² + emiţător*].

radiofăr, radiofaruri n. radiobaliză. [Din fr. *radiophare*].

radioficá vb. (tr.) a instala aparatură de radiofi-care; a efectua o radiofi-care: *satul fusese radiofi-cat.* [De la *radiofi-care*].

radiofi-cáre, radiofi-cări f. acţiunea de a radiofi-ca şi rezultatul ei; extindere a difuzării programelor de radio pe un anumit teritoriu; **staţie de radiofi-care,** post de radiodistribuţie. [V. *radiofi-ca;* cf. rus. *radiofikaţija*].

radiofi-cát, ~ţi, radiofi-cată, ~e a. înzestrat cu posturi de radiofi-caţie. [V. *radiofi-ca*].

radiofi-cáţie, radiofi-caţii f. radiodistribuţie. [Din rus. *radiofikaţija*].

radiofízică f. ramură a fizicii care studiază oscilaţiile electromagnetice de înaltă frecvenţă, precum şi producerea şi propagarea undelor radio², influenţa stării atmosferei asupra acestora etc. [Din fr. *radiophysique*].

radiofón, radiofoane n. aparat de comunicare prin radiofonie folosit în aeronautică. [Din fr., engl. *radiophone*].

radiofónic, ~ci, radiofonică, ~ce a. care aparţine, care este specific radiofoniei, referitor la radiofonie; care utilizează radiofonia: *ascultă prima emisiune radiofonică şi vorbi pentru întîia oară la telefon.* GHEŢIE; **scenariu radiofonic,** v. **scenariu.** [Din fr. *radiophonique*].

radiofoníe, radiofonii f. transmitere şi recepţionare de mesaje sonore prin unde electromagnetice; radio². [Din fr. *radiophonie*].

radiofoníst, ~şti, radiofonistă, ~e m., f. specialist în radiofonie. [*Radiofonie + -ist*].

radiofósfor n. izotopul radioactiv al fosforului. [Din engl. *radiophosphorus*].

radiofotografíe, radiofotografii f. clişeu al unei imagini obţinut pe un ecran cu ajutorul razelor X. [Din fr. *radiophotographie*].

radiofrecvénţă, radiofrecvenţe f. frecvenţă a undelor electromagnetice, limitată superior de frecvenţa undelor infraroşii, iar inferior de frecvenţa undelor sonore, folosită în radiocomunicaţie. [Din fr. *radiofréquence*].

radiogalaxíe, radiogalaxii f. galaxie caracterizată printr-o emisie intensă de radiounde. [Din fr. *radiogalaxie,* engl. *radiogalaxy*].

radiogazétă, radiogazete f. rubrică în cadrul emisiunilor radiofonice. [*Radio² + gazetă*].

radiogenétic, ~ci, radiogenetică, ~ce a. care aparţine radiogeneticii, referitor la radiogenetică. // f. capitol al geneticii care studiază utilizarea radiaţiilor ionizante şi neionizante în transformările ereditare ale organismelor vii, în vederea ameliorării lor. [Din fr. *radiogénetique,* engl. *radiogenetic*].

radiogeodezíe f. domeniu al geodeziei care se ocupă cu măsurarea distanţelor dintre punctele geodezice, cu aparatură radio² de mare precizie. [*Radio-¹ + geodezie*].

radiogeológic, ~ci, radiogeologică, ~ce a. care aparţine radiogeologiei, referitor la radiogeologie. [*Radio-¹ + geologic*].

radiogeologíe f. parte a geologiei care utilizează tehnica radioactivităţii. [*Radio-¹ + geologie*].

radioghidá, radioghidez vb. (tr.) a conduce sau a dirija de la distanţă un vehicul cu ajutorul undelor radio². [Din fr. *radioguider*].

radioghidáj, radioghidaje n. **1.** teleghidare a unui vehicul cu ajutorul undelor electromagnetice; **2.** difuzare de informaţii radiofonice referitoare la traficul rutier. [Din fr. *radioguidage*].

radioghidáre, radioghidări f. acţiunea de a radioghida şi rezultatul ei. [V. *radioghida*].

radioghidát, ~ţi, radioghidată, ~e a. dirijat prin radioghidaj. [V. *radioghida*].

radiogoniográf, radiogoniografe n. radiogoniometru înregistrator. [Din fr. *radiogoniographe*].

radiogoniometră, radiogoniometrez vb. (tr.) a determina direcţia unui radioemiţător prin radiogoniometrie. [De la *radiogoniometru*].

radiogoniometráre, radiogoniometrări f. acţiunea de a radiogoniometra şi rezultatul ei. [V. *radiogoniometra*].

radiogoniométric, ~ci, radiogoniometrică, ~ce a. care aparţine radiogoniometriei, referitor la radiogoniometrie. [Din fr. *radiogoniométrique*].

radiogoniometríe f. metodă de determinare a direcţiei unui radioemiţător, cu ajutorul radiogoniometrului. [Din fr. *radiogoniométrie*].

radiogoniométru, radiogoniometre n. aparat de radiorecepţie pentru determinarea direcţiei din care se emit unde radio², care, montat la bordul unui avion sau al unei nave maritime, serveşte la reperarea direcţiei şi poziţiei acesteia (în condiţii de vizibilitate redusă). [Din fr. *radiogoniomètre*].

radiografiá, radiografiez vb. (rar; tr.) **1.** (med.) a face o radiografie; **2.** (fig.) a evalua (cu precizie şi obiectivitate): *doream ... să radiografiem, să măsurăm gradul de cunoaştere în lume a culturii române.* CF. [Din fr. *radiographier*].

radiográfic, ~ci, radiografică, ~ce a. care aparţine radiografiei, referitor la radiografie. [Din fr. *radiographique*].

radiografíe, radiografii f. **1.** fotografiere cu ajutorul razelor γ sau X a imaginii unui corp opac, a unui organ sau a unei porţiuni din interiorul corpului omenesc; **2.** (concr.) fotografie obţinută în acest mod; radiogramă: *radiografia descoperă o congestie renală.* CĂL.; **3.** (fig.) analiză, evaluare precisă, obiectivă: *a făcut radiografia epocii.* [Din fr. *radiographie*].

radiográmă, radiograme f. **1.** radiotelegramă; **2.** radiografie. [Din fr. *radiogramme*].

radioimunoterapíe f. utilizare a anticorpilor legaţi de un element radioactiv, în tratamentul intravenos al unor forme de cancer, în special al limfoamelor. [Din fr. *radioimmunothérapie,* engl. *radioimmunotherapy*].

radiointerferométru, radiointerferometre n. radiotelescop a cărui funcţionare se bazează pe interferenţa radiounde-lor ce ajung la un sistem de antene cu care este echipat radiotelescopul. [Din fr. *radiointerféromètre*].

radioitinerár, radioitinerare n. itinerar al unei aeronave pilotate după semnalele primite de la un radiofar. [*Radio-¹ + itinerar;* cf. fr. *radioraid*].

radioizotóp, radioizotopi m. izotop radioactiv; radioelement. [Din fr. *radio-isotope*].

radioizotópic, ~ci, radioizotopică, ~ce a. care aparţine radioizotopilor, referitor la radioizotopi. [Din fr. *radio-isotopique*].

radiojurnál, radiojurnale n. emisiune radiofonică de ştiri şi comentarii de actualitate internă şi externă, transmisă la anumite ore. [Din fr. *radiojournal*].

radiolár, radiolari m. (la pl.) ordin de protozoare marine, învelite într-o cochilie silicoasă din care ies pseudopodele dispuse radial; (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. *radiolaires*].

radiolarít, radiolarite n. rocă sedimentară silicoasă, rezultată din acumularea scheletelor de radiolari, utilizată ca material abraziv şi absorbant. [Din fr. *radiolarit*].

radiolocatór, radiolocatoare n. instalaţie de radiolocaţie; radar. [Din rus. *radiolokator,* engl. *radiolocator*].

radiolocáţie, radiolocaţii f. detectare şi determinare a poziţiei unui obiect prin emiterea unor fascicule de unde electromagnetice şi transformarea acestora în semnale vizibile după reflectarea lor de către obiectul respectiv; radiodetecţie, radioreperaj. [Din engl., fr. *radiolocation,* rus. *radiolocaţija*].

radiológ, ~gi, radiologă, ~ge m., f. medic specialist în radiologie. [Din fr. *radiologue*].

radiológic, ~ci, radiologică, ~ce a. care aparţine radiologiei, referitor la radiologie: *examen radiologic.* [Din fr. *radiologique*].

radiologíe f. **1.** ramură a fizicii şi a tehnicii care se ocupă cu studiul şi cu aplicaţiile în medicină, în metalografie etc. ale radiaţiilor X şi γ; **2.** (ramură a medicinei care se ocupă cu) examinarea şi tratarea corpului uman cu ajutorul razelor X şi γ. [Din fr. *radiologie*].

radiomagazín, radiomagazine n. emisiune cu caracter variat (informativ, artistic, cultural etc.) transmisă prin radio². [*Radio² + magazin*].

radiomanometríe, radiomanometrii f. examinare pe clişee radiologice a traseului şi particularităţilor unor vase, canale etc. în care s-a injectat substanţă de contrast opacă la raze X (ex.: radiomanometrie biliară, radiomanometrie portală). [Din fr. *radiomanométrie*].

radiometalografíe f. ramură a metalografiei care studiază structura metalelor şi pieselor metalice, folosind razele X şi γ. [Din fr. *radiométallographie*].

radiométric, ~ci, radiometrică, ~ce a. care aparţine radiometriei sau radiometrului, referitor la radiometrie sau la radiometru; **efect radiometric,** creştere a presiunii aerului pe suprafaţa unui corp iluminat datorită încălzirii locale a corpului şi a aerului, produsă de energia luminii absorbite de corp. [Din fr. *radiométrique*].

radiometríe, radiometrii f. tehnică a măsurării intensităţii radioactivităţii rocilor, precum şi a apei şi a aerului conţinute în acestea. [Din fr. *radiométrie*].

radiométru, radiometre n. **1.** instrument pentru măsurarea presiunii exercitate de radiaţia sonoră; **2.** aparat demonstrativ pentru punerea în evidenţă a efectului radiometric; **3.** aparat care servea pe mare la măsurarea pe meridian a înălţimii soarelui. [Din fr. *radiomètre*].

radiomicrofón, radiomicrofoane n. mic radioemiţător portabil prevăzut cu un microfon, folosit pentru interviuri sau pe scenă. [*Radio-¹ + microfon*].

radiomicrométru, radiomicrometre n. aparat pentru măsurarea intensităţilor de radiaţie foarte mici. [Din fr. *radiomicromètre*].

radiomimétic, ~ci, radiomimetică, ~ce a. (fiz.; despre substanţe) cu acţiune asemănătoare radiaţiilor ionizate. [Din fr. *radiomimétique,* engl. *radiomimetic*].

radionavigáţie, radionavigaţii f. conducere a unei nave aeriene sau maritime prin mijloace radiotehnice. [Din fr. *radionavigation,* rus. *radionavigaţija*].

radionecróză, radionecroze f. necroză a unui ţesut, provocată de o doză excesivă de radiaţii ionizate. [Din fr. *radionécrose*].

radionevrítă, radionevrite f. nevrită cauzată de acţiunea razelor radioactive asupra unui nerv. [Din fr. *radionévrite*].

radionucléu, radionuclee n. (fiz.) nucleu (instabil) radioactiv. [*Radio-¹ + nucleu;* cf. fr., engl. *radionuclide*].

radioopác, ~ci, radioopacă, ~ce a. (fiz.; despre substanţe) care împiedică trecerea

radiaţiilor printr-un organ, determinînd obţinerea unei imagini radiologice sau radiografice clare. [Din fr. *radioopaque*].

radiooperatór, ~i, radiooperatoáre m., f. operator de radio[2]. [Din engl. *radiooperator*].

radiopatíe f. termen generic pentru modificările patologice (dermice, sangvine, oculare etc.) cauzate de acţiunea razelor X sau a altor tipuri de radiaţii. [Cf. fr. *radiolésion*].

radiopatologíe f. domeniu al medicinei care studiază bolile provocate de raze X sau de corpuri radioactive. [Din fr. *radiopathologie*].

radiopirát n. post de radio[2] clandestin; (scris şi: *radio pirat*). [Din fr. *radiopirate*].

radioprográm, radioprograme n. program de radio[2]. [*Radio*[2] + *program*].

radioproiectór, radioproiectoare n. instalaţie destinată să descopere şi să lumineze ţintele aeriene în timpul nopţii. [*Radio*[2] + *proiector*].

radioprotectór, ~i, radioprotectoare a. care protejează de radiaţii. // f. **radioprotectoare chimică**, substanţă chimică ce atenuează, după ingestia sa, efectele iradierii organismului. [Din fr. *radioprotecteur*].

radioprotécţie, radioprotecţii f. totalitatea procedeelor destinate protecţiei personalului medical din radiologie sau din alte domenii împotriva radiaţiilor. [Din fr. *radioprotection*].

radioreceptór, radioreceptoare n. aparat sau instalaţie de telecomunicaţii pentru captarea undelor radio[2] prin intermediul unei antene şi transformarea lor în semnale similare celor ce compun mesajul transmis; radio[2]. [Din fr. *radiorécepteur*].

radiorecépţie, radiorecepţii f. recepţie a undelor radio[2], însoţită de transformarea semnalelor electrice transmise în semnale acustice sau vizuale corespunzătoare, folosită în telecomunicaţii. [Din fr. *radioréception*].

radioreléu, radiorelee n. istalaţie prin care se realizează comunicaţia fără fir între două staţii terminale, prin mai multe staţii intermediare de recepţie-emisie. [*Radio-*[2] + *releu*].

radioreperáj, radioreperaje n. radiolocaţie. [Din fr. *radiorepérage*].

radioreportáj, radioreportaje n. reportaj transmis prin radio[2]. [Din fr. *radioreportage*].

radiorepórter, radioreporteri m. reporter pentru emisiunile de radio[2]. [Din fr. *radioreporter*].

radiorezisténţ, ~i, radiorezistentă, ~e a. (med.) care prezintă radiorezistenţă. [Din engl. *radioresistant*].

radiorezisténţă, radiorezistenţe f. **1.** rezistenţă a organismelor vii sau a celulelor, ţesuturilor, organelor la acţiunea nocivă a radiaţiilor; **2.** proprietate a unor celule sau ţesuturi de a-şi pierde în timp radiosensibilitatea, prin acţiunea repetată a unor doze de raze X. [Din fr. *radiorésistance*].

radiós, ~şi, radioásă, ~e a. **1.** luminos, strălucitor: *raiu-mi deschide poarta-i radioasă.* AL.; **2.** (fig.) care exprimă seninătate, mulţumire, bucurie, încîntare; senin, voios, încîntat: *se întoarse radios de parcă ar fi cîştigat cel mai greu proces.* ST. [Din fr. *radieux*, lat. *radiosus*, it. *radioso*].

radioscópic, ~ci, radioscopică, ~ce a. care aparţine radioscopiei, referitor la radioscopie, de radioscopie: *examen radioscopic.* [Din fr. *radioscopique*].

radioscopíe, radioscopii f. examinare a unui corp, a unui organ anatomic etc. prin proiectarea pe un ecran fluorescent a unui fascicul de radiaţii X care a străbătut acel corp, acel organ etc. [Din fr. *radioscopie*].

radiosemnái, radiosemnale n. semnal transmis prin radiaţii electromagnetice. [*Radio*[2] + *semnal*].

radiosensibilitáte f. (med.) capacitate a organismelor, a organelor, a ţesuturilor, a celulelor de a reacţiona la doze diferite de radiaţii ionizante. [Din fr. *radiosensibilité*].

radioservice [radiosérvis] n. serviciu pentru aparatura de radiocomunicaţii. [Din engl. *radio-service*].

radiosextánt, radiosextante n. aparat cu care se stabileşte pe hartă poziţia unei nave, folosind emisiunile radio[2] ale aştrilor. [*Radio*[2] + *sextant*].

radiosimpozión, radiosimpozioane n. simpozion prezentat la radio[2]. [*Radio*[2] + *simpozion*].

radiosondáj, radiosondaje n. explorare a păturilor superioare ale atmosferei cu radiosonda. [Din fr. *radiosondage*].

radiosóndă, radiosonde f. aparat de sondaj meteorologic, montat într-un balon-sondă, folosit pentru cercetarea păturilor superioare ale atmosferei (presiune, temperatură, umiditatea aerului etc.), datele fiind comunicate prin semnale radioelectrice unor staţii terestre. [Din fr. *radiosonde*].

radiospectroscopíe f. domeniu al fizicii care studiază tranziţiile între nivelele energetice ale unui sistem cuantic, induse de undele radio. [Din fr. *radiospectroscopie*].

radiostáţie, radiostaţii f. ansamblu format dintr-un radioemiţător, o antenă de emisiune, instalaţii şi clădirile aferente, destinat efectuării radioemisiunilor; (şi: **radiostaţiune**). [Din rus. *radiostanţija*].

radiostaţiúne f. v. radiostaţie.

radiosteá, radiostele f. radiosursă de dimensiuni foarte mici (cît un punct). [*Radio-*[1] + *stea*].

radiostereografíe, radiostereografii f. radiografie cu imaginea în relief. [Din fr. *radiostéréographie*].

radiostimulăre, radiostimulări f. metodă de stimulare a creşterii plantelor prin tratarea seminţelor cu radiaţii. [Din fr. *radiostimulation*].

radiosúrsă, radiosurse f. obiect ceresc emiţător de unde radioelectrice. [Din fr. *radiosource*].

radioşcoálă f. emisiune de radio[2] pentru elevi. [*Radio*[2] + *şcoală*].

radiotéhnic, ~ci, radiotehnică, ~ce a. care aparţine radiotehnicii, referitor la radiotehnică: *măsurători radiotehnice.* // f. **1.** ramură a tehnicii care se ocupă cu aplicaţiile oscilaţiilor şi ale undelor electromagnetice de înaltă frecvenţă, pentru transmiterea şi recepţionarea la distanţă a sunetelor şi imaginilor; **2.** tehnică a fabricării aparatajului pentru radiocomunicaţii. [Din fr. *radiotechnique*].

radiotelefón, radiotelefoane n. aparat portabil de emisie-recepţie utilizat pentru radiocomunicaţii bilaterale pe distanţe relativ scurte. [Din fr. *radiotéléphone*].

radiotelefónic, ~ci, radiotelefonică, ~ce a. care aparţine radiotelefoniei, referitor la radiotelefonie. [Din fr. *radiotéléphonique*].

radiotelefonía, radiotelefonii f. sistem de comunicaţie radiofonică în ambele sensuri între două posturi echipate cu radiotelefoane; radio[2]. [Din fr. *radiotéléphonie*].

radioteleghidát, ~ţi, radioteleghidată, ~e a. teleghidat prin unde radio[2]. [*Radio*[2] + *teleghidat*].

radiotelegrafiá, radiotelegrafiez vb. (tr.) a transmite o ştire, o comunicare etc. prin radiotelegrafie. [Din fr. *radiotélégraphier*].

radiotelegrafiát, ~ţi, radiotelegrafiată, ~e a. transmis prin radiotelegrafie: *mesaj radiotelegrafiat.* [V. *radiotelegrafia*].

radiotelegráfic, ~ci, radiotelegrafică, ~ce a. care aparţine radiotelegrafiei, referitor la radiotelegrafie. [Din fr. *radiotélégraphique*].

radiotelegrafíe f. comunicaţie telegrafică prin unde electromagnetice; telegrafie fără fir. [Din fr. *radiotélégraphie*].

radiotelegrafiére f. acţiunea de a radiotelegrafia. [V. *radiotelegrafia*].

radiotelegrafíst, ~şti, radiotelegrafistă, ~e m., f. persoană specializată în radiotelegrafie. [Din fr. *radiotélégraphiste*].

radiotelegrámă, radiotelegrame f. mesaj transmis prin radiocomunicaţie; radiogramă. [Din fr. *radiotélégramme*].

radiotelemecánică f. ramură a telemecanicii care utilizează undele radio[2] pentru emiterea şi recepţionarea comenzilor. [Din fr. *radiotélémécanique*].

radiotelemétric, ~ci, radiotelemetrică, ~ce a. care aparţine radiotelemetriei, referitor la radiotelemetrie. [De la *radiotelemetrie*].

radiotelemetríe f. determinare a distanţei dintre un obiect şi un reper dat, folosind undele radio[2]. [Din fr. *radiotélémétrie*].

radiotelemétru, radiotelemetre n. aparat pentru măsurarea distanţelor cu ajutorul undelor radio[2]. [Din fr. *radiotélémètre*, engl. *radiotelemeter*].

radiotelescóp, radiotelescoape n. instalaţie pentru recepţionarea şi studierea radioundelor emise de corpurile cereşti. [Din fr. *radiotéléscope*, germ. *Radioteleskop*].

radiotelevizăt, ~ţi, radiotelevizată, ~e a. transmis simultan la radio[2] şi la televiziune: *meci radiotelevizat.* [Din fr. *radiotélévisé*].

radioteleviziúne f. ansamblu de instalaţii, servicii şi programe de radio[2] şi de televiziune; instituţia respectivă: *ne-a vizitat un domn de la radioteleviziune.* [Din fr. *radiotélévision*].

radioteodolít, radioteodolite n. radiogoniometru pentru reperarea la înălţime. [Din germ. *Radiotheodolit*].

radioterapeút, ~ţi, radioterapeută, ~e m., f. specialist în radioterapie. [Din fr. *radiothérapeute*].

radioterápic, ~ci, radioterapică, ~ce a. care aparţine radioterapiei. [Din fr. *radiothérapique*].

radioterapíe f. metodă de tratare a unor boli cu ajutorul razelor X; roengenterapie. [Din fr. *radiothérapie*].

radiotransmísie, radiotransmisii f. transmitere la distanţă, prin unde electromagnetice, a unor sunete sau imagini; (şi: **radiotransmisiune**). [Din fr. *radiotransmission*].

radiotransmisioníst, ~şti, radiotransmisionistă, ~e m., f. specialist în radiotransmisiuni. [*Radiotransmisiune* + *-ist*].

radiotransmisiúne f. v. radiotransmisie.

radiotratamént, radiotratamente n. tratament cu radiaţii (în tumori, dermatoze etc.). [*Radio-*[1] + *tratament*].

radioúndă, radiounde f. (fiz.) undă electromagnetică cu lungimea cuprinsă între 10 km şi 1 mm. [*Radio*[2] + *undă*; cf. engl. *radio waves*, germ. *Radiowellen*].

radíst, radişti m. militar specializat în emisiuni şi recepţii radio[2]. [*Radio*[2] + *-ist*].

rădiu n. element radioactiv din grupa metalelor alcalino-pămîntoase, prezent în minereurile de

uraniu, descoperit în 1898 de P. şi M. Curie, întrebuinţat în fizica nucleară şi în medicină: *vă amintiţi vîlva pe care a produs-o descoperirea radiumului?* PR.; (şi: **radium**). [Din fr. ***radium,*** germ. ***Radium***].

rádium n. v. **radiu.**

radiumterapíe f. tratament al unor forme de cancer cu ajutorul radiului; curieterapie. [Din fr. ***radiumthérapie***].

rádius n. os lung care, împreună cu cubitusul, formează scheletul antebraţului. [Din fr., lat. ***radius***].

radóm, radomuri n. dispozitiv pentru protejarea antenelor de unde scurte contra agenţilor atmosferici. [Din fr. ***radôme***].

radón n. element radioactiv din grupa gazelor nobile, produs prin dezintegrarea radiului. [Din fr. ***radon***].

radóu, radouri n. (franţuzism; înv.) plută (pentru transportul pe apă): *şeapte săptămîni pe dramaticul radou.* GHICA. [Din fr. ***radeau***].

radúlă, radule f. placă chitinoasă cu numeroşi dinţişori, asemănătoare cu o pilă[1], aflată la baza limbii unor moluşte, servind la roaderea hranei. [Din fr. ***radule,*** lat. ***radula***].

raf, rafuri n. (reg.) şină de fier care se aplică pe obada roţilor de lemn la care şi căruţe: *sare un raf (cerc) de pe roată.* POP. [Din magh. ***raf;*** cf. germ. ***Reif***].

rafaélic, ~ci, rafaelică, ~ce a. care aparţine lui Rafael, referitor la Rafael; specific artei lui Rafael, în maniera lui Rafael, care evocă tipurile lui Rafael; rafaelit, rafaelitic: *madonă rafaelică.* [Din fr. ***raphaélique***].

rafaelísm n. **1.** ceea ce este specific artei lui Rafael; **2.** tendinţă de a cultiva maniera lui Rafael. [Din engl. ***Raphaelism***].

rafaelít, ~ţi, rafaelită, ~e a. rafaelic: *fata păstrase toată graţia rafaelică.* CĂL. // m., f. adept al rafaelismului. [Din engl. ***Raphaelite***].

rafaelític, ~ci, rafaelitică, ~ce a. rafaelic: *plete blonde rafaelitice.* CĂL. [***Rafael*** n. pr. + ***-itic***].

rafálă, rafale f. **1.** izbucnire, dezlănţuire bruscă şi de scurtă durată de vînt, de ploaie, de ninsoare: *plopii ... se aplecau ..., chinuiţi de rafalele vîntului.* PR.; **2.** serie neîntreruptă (şi scurtă) de lovituri trase cu o armă automată sau de o baterie de tunuri: *satul lui e sfărîmat de rafalele tunurilor.* C.PETR. [Din fr. ***rafale***].

raféu, rafee n. linie de reunire mediană, formată din încrucişarea fibrelor provenind din structuri anatomice simetrice (ex.: rafeu anococcigian, rafeu bulbar etc.). [Din fr. ***raphé***].

ráfie, rafii f. **1.** nume dat unor specii de palmier cu tulpina scurtă şi cu frunze de dimensiuni mari, cu nervuri foarte rezistente (*Raphia*); **2.** denumire dată fibrelor elastice şi rezistente, obţinute din nervurile şi teaca frunzelor acestor plante, folosite în viticultură, în horticultură sau la confecţionarea unor obiecte împletite; **3.** (p. ext.) fibră asemănătoare cu cea descrisă mai sus, obţinută din coajă de tei, avînd aceleaşi utilizări: *o ploscuţă ... îmbrăcată în împletitură de rafie.* SAD.; *coş de rafie;* **4.** (p. ext.) fibră sintetică asemănătoare cu cele descrise, avînd diverse utilizări. [Din fr. ***raphia,*** germ. ***Raphia***].

rafiná, rafinez vb. **1.** (tr.) a curăţa o substanţă, un produs etc. de impurităţi prin distilare, tratare cu agenţi chimici etc.; (refl. pas.) *o fabrică unde se rafinează zahărul;* **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) face mai fin, mai delicat, mai subtil; a (se) cizela, a (se) stila: *învăţăturile înalte rafinînd gustul ... unei generaţiuni.* CAR. [Din fr. ***raffiner,*** germ. ***raffinieren***].

rafináj, rafinaje n. rafinare. [Din fr. ***raffinage***].

rafinaménţ, rafinamente n. **1.** subtilitate, fineţe a gustului, a simţirii: *îmbrăcat cu un anumit rafinament desuet, purta cravate-jabou sidefii.* GHEŢIE; **2.** (depr.) viclenie, perfidie: *cu rafinamentul şi sadismul ei, se uită ... cu oarece satisfacţie răutăcioasă.* V.R. [Din fr. ***raffinement***].

rafinăre, rafinări f. **1.** acţiunea de a rafina şi rezultatul ei; rafinaj; **2.** proces tehnologic prin care se îndepărtează impurităţile dintr-o substanţă, dintr-un produs etc.: *deschise un atelier ... pentru rafinarea petrolului.* PETR.; *rafinarea zahărului;* **3.** (spec.) tratament mecanic al pastei de hîrtie, al semicelulozei etc., executat cu ajutorul rafinoarelor; **4.** (fig.) rafinament: *ei suferă ... de rafinarea vieţii citadine şi tînjesc după sănătoasa ţărănie.* CĂL. [V. ***rafina***].

rafinát, ~ţi, rafinată, ~e a. **1.** curăţat de impurităţi; purificat: *ţuică rafinată;* **2.** (fig.) care este subtil, fin, delicat; care vădeşte, care denotă rafinament: *Viena e ... un paradis pentru oamenii subţiri şi rafinaţi.* GHEŢIE; *o exprimare rafinată;* (subst.) *jocul cunoscut al saţietăţii ... împinge pe rafinaţi spre primitivism.* LOV.; *sisteme muzicale ... pe care numai rafinatul le percepe.* CĂL.; **3.** (depr.) perfid, şiret, viclean: *blesteme vărsau asupra tiranului rafinat.* NEGR. [V. ***rafina***].

rafinatór, rafinatori m. rafinor. [***Rafina*** + ***-tor***].

rafinăríe, rafinării f. **1.** instalaţie în care se face rafinarea unor produse; **2.** unitate industrială în care se prelucrează ţiţeiul: *pînă-atunci avioanele se duceau mai mult pe la Ploieşti, la rafinării.* CĂRT.; **3.** (fig.) rafinament: *mi-a arătat, cu rafinărie infernală, o strălucitoare perspectivă.* CAR.; **4.** (fig.) perfidie, viclenie, şiretenie: *oameni ocupaţi cu producţiunea brută ... cad în genere jertfă rafinerii speculanţilor.* EM.; (şi: (înv.) **rafinerie**). [Din fr. ***raffinerie,*** germ. ***Raffinerie***].

rafineríe f. v. **rafinărie.**

rafinór, rafinori m. muncitor calificat în operaţii de rafinare; rafinator. // n. (pl. **rafinoare**) maşină folosită la măcinarea sau la rafinarea semifabricatelor fibroase ori a pastei de hîrtie; rafinator. [Din fr. ***raffineur,*** germ. ***Raffineur***].

rafinóză f. zaharidă formată din galactoză, glucoză şi fructoză, prezentă în seminţele de bumbac şi în sfecla de zahăr, folosită în medicină şi bacteriologie. [Din fr. ***rafinose***].

rafistolă, rafistolez vb. (tr.) a repara, a îndrepta ceva (în linii mari, sumar, nesistematic). [Din fr. ***rafistoler***].

raft[1], rafturi n. (înv.; mai ales la pl.) harnaşament de lux: *ori şaua te-ndeasă, ori frîul cu fluturi. ori scumpele rafturi.* POP. [Din turc. ***raht***].

raft[2], rafturi n. poliţă într-un dulap, la o etajeră sau fixată de-a lungul pereţilor unei încăperi: *a găsit într-un raft o sumă de cărţi de teozofie, ocultism şi yoga.* EL. [Din turc. ***raf(t)***].

răftă, rafte f. (reg.) parte cu care cineva contribuie la o cheltuială, la o datorie comună sau care revine cuiva în urma unei împărţeli; **a (o) spune cuiva rafta** (sau **raftă**) **în ochi,** a spune cuiva deschis, fără menajamente: *mi-a spus rafta ca să ne lăsăm de astfel de gînduri.* POP.; **a fi rafta cu cineva,** a fi chit, a nu mai datora nimic. [Et. nec.].

ragăce f. v. **răgace.**

ragáci, ragace n. unealtă în formă de cleşte cu coadă lungă, folosită la pescuit. [Din rus. ***rogač***].

ragădă, ragade f. **1.** mică ulceraţie liniară formată pe piele, între degete, la colţurile gurii, la nări, pe mamelon în timpul alăptării etc.; zăbăluţă; **2.** sfîrcul mamelei. [Din gr. mod. ***ragáda,*** fr. ***rhagade***].

raganélă, raganele f. instrument muzical autofon care, prin învîrtire, produce un zbîrnîit ca morişca. [Din it. ***raganella***].

rágе, rag vb. (intr.) **1.** a scoate răgete; a mugi: *boii rag, caii nechează.* AL.; (tr.) *un leu ... rage turbarea lui.* EM.; **2.** (fig.) a ţipa, a zbiera: *badea rage prin pîrloage.* POP. [Lat. ***ragere***].

rageá f. v. **regea.**

rageál m., n. v. **regeal.**

răget n. v. **răget.**

rághilă f. v. **ragilă.**

ragilă vb. v. **răgila.**

rágilă, ragile f. **1.** instrument format dintr-o scîndură în care sînt înfipţi dinţi de fier, prin care se trage cînepa sau inul meliţat, ca să se curăţe de puzderii şi de cîlţi: *ragila şi pieptinii de pieptănat cîlţi.* CR.; (fig.) *scărmănînd norii în raghila de stînci.* VLAH.; **2.** zgardă cu ţepi de fier care se pune la gîtul cîinilor ciobăneşti ca să-i apere de muşcătura lupului: *un cîne mare flocos, cu ragila la gît, se opri la cîţiva paşi.* SAD.; **3.** scîndură sau curea cu cîteva cuie, care se fixează la botul viţeilor ca să nu poată suge: *mînzatului leagă-i ragila cea cu cuie pe bot, ca să împungă pe mă-sa cînd a năzui să sugă.* SAD.; **4.** (compus; bot.; reg.) **ragila-pămîntului,** sparanghel (*Asparagus officinalis*); (şi: **raghilă, ravilă**). [Din săs. ****ravel***].

raglán, raglane n. **1.** croială specială a mînecii pornind de la răscroiala gulerului; **2.** haină (de obicei palton sau pardesiu) cu o asemenea croială: *intruşi, cu înfăţişări de brute, cu raglane pe ei.* PR. [Din fr. ***raglan***].

ragtime [régtaim] n. gen de muzică sincopată şi alertă, specifică negrilor americani, una dintre sursele jazului; stil pianistic de interpretare a acestui gen. [Din engl., fr. ***ragtime***].

rahagíu, rahagii m. (înv.) fabricant sau vînzător (ambulant) de rahat: *Tănase rahagiul ... a vîndut rahat.* CAR.; (şi: **rahatgiu**). [***Rahat*** + ***-giu***].

rahát[1], rahaturi n. produs de cofetărie cu aspect gelatinos, făcut din sirop de zahăr, amidon şi diferite arome; rahatlocum: *rahat de Belavista şi de Syra.* // m. (pl. *rahaţi*) **1.** (fam.) materii fecale: *vezi că s-a murdărit copilul cu rahat; peste tot rahaţi de cîine;* **a se face de rahat,** a se face de rîs, a baţjocoră; **a mînca rahat,** a vorbi vrute şi nevrute; a bîrfi; **2.** (fig.; fam.) lucru lipsit de importanţă; fleac: *ce să zic ..., mai mare decît un rahat cu moţ!* PR. [Din turc. ***rahat(lokum)***].

rahát[2] n. (înv.) confort; huzur: *să trăieşti bine, bine şi în rahat.* [Din turc. ***rahat***].

rahatgíu m. v. **rahagiu.**

rahatlocúm, rahatlocumuri n. (înv.) rahat[1]: *bătrînul derviş ni se înfăţişează cu o cutie de rahatlocum.* AL. [Din turc. ***rahatlocum***].

rahi- element de compunere cu sensul „(referitor la) coloana vertebrală", „măduva spinării". [Din fr. ***rachi-***].

rahialgíe, rahialgii f. durere în regiunea coloanei vertebrale. [Din fr. ***rachialgie***].

rahianestézic, ~ci, rahianestezică, ~ce a. şi n. (medicament, substanţă) cu acţiune anestezică locală, care se injectează în canalul rahidian. [De la ***rahianestezie***].

rahianestezíe, rahianestezii f. anestezie a jumătăţii inferioare a corpului (a picioarelor şi a organelor bazinului) obţinută în urma injectării unei substanţe anestezice în canalul rahidian; anestezie rahidiană. [Din fr. ***rachianesthésie***].

rahicentéză, rahicenteze f. puncţie a spaţiului dintre două vertebre, în scop explorator, terapeutic sau anestezic. [Din fr. ***rachicentèse***].

rahidián, ~eni, rahidiană, ~ene a. care aparţine coloanei vertebrale sau măduvei spinării, referitor la coloana vertebrală sau la măduva spinării; **canal rahidian,** canal medular; **bulb rahidian,** segment inferior al creierului; **anestezie rahidiană,** rahianestezie. [Din fr. ***rachidien***].

ráhis n. **1.** (anat.) coloană vertebrală; **2.** (bot.) ax central pe care se prind o serie de organe (ex.: peduncul comun al spicelor gramineelor, peţiolul frunzelor compuse etc.); **3.** axul central al penelor la păsări. [Din fr. ***rachis***].

R

rahisintéză, rahisinteze f. intervenţie chirurgicală prin care se solidarizează mai multe vertebre. [*Rahi(dian)* + *sinteză*].

rahític, ~ci, rahitică, ~ce a. 1. care suferă de rahitism: *copil rahitic;* 2. anormal dezvoltat, cu malformaţii ale corpului: *picioare rahitice.* [Din gr. mod. *rahitikós,* fr. *rachitique*].

rahitísm n. boală caracteristică primei copilării, constînd în deformări ososase, întîrziere în apariţia dinţilor etc., determinată de lipsa calciului şi a vitaminei D din organism: *mama îşi expune copilul la soare ca să prevină rahitismul.* [Din fr. *rachitisme*].

răhnă, rahne f. (reg.) guturai, răceală; troahnă. [Din germ. *Rachen(katarrh)*].

rahtiván, rahtivani m. (înv.) slujbaş însărcinat cu ţinerea rafturilor[1] la caii domneşti: *după aceştia veneau comişii, rahtivanii şi postelnicii călări.* FIL. [Din turc. *rahtvan(ağası)*].

rai[1] n. 1. paradis, eden: *ascultă rugăciunile împărtăşirii ca pe un murmur al grădinilor raiului.* GAL.; 2. (fig.) loc din natură frumos, încîntător: *era un rai şi nu altăceva.* CR.; 3. (fig.) loc, ambianţă plăcută, încîntătoare în care cineva se simte fericit; paradis: *viaţa, tinereţea, mi-ai prefăcut-o-n rai.* EM.; 4. loc prielnic plantelor, animalelor etc.: *este undeva ... un rai al cucoşilor sălbatici.* SAD.; 5. (bis.; reg.) pomană care se împarte la o înmormîntare (colivă, colaci, mere, lămîi etc.); 6. (compus; bot.) **iarba-raiului,** vetrice (*Chryssanthemum vulgare*). [Din sl. *raj*].

rai[2], raiuri n. roată de lemn sau de metal cu caneluri la margine, prin care poate fi rulată o parîmă de cînepă sau de oţel. [Et. nec.].

raiá[1], raiale f. (înv.) 1. cetate, împreună cu ţinuturile din jur, de pe teritoriul Ţării Româneşti (ex.: Brăila, Giurgiu, Turnu-Severin) şi al Moldovei (ex.: Hotin, Bender, Chilia), ocupată şi administrată de turci: *aşa îrea-n raiaua Brăilei.* POP.; 2. nume dat de turci (locuitorilor) Moldovei şi Ţării Româneşti, care plăteau tribut Porţii, fără a fi administrate de aceasta: *bătrînul vizir ... jură ... că va supune această raia revoltată.* BĂLC.; 3. sărăcime, popor: *principi, preoţi, sclavi şi raia.* COŞB.; 4. creştin supus Imperiului Otoman; (adj.) *cererile creştinilor raiale.* OD. [Din turc. *raya*].

raiá[2], raiele f. (reg.) 1. şipcă, leaţ de brad întrebuinţat la făcutul gardurilor, la fixarea tencuielii pe pereţii de lemn etc.; 2. prăjină de care se prinde pînza luntrii; 3. lemn lung şi rotund. [Cf. germ. *Rahe*].

raid, raiduri n. 1. incursiune rapidă făcută de avioane sau de nave, în scopuri militare, pe teritoriul unei ţări străine: *altcineva vorbi ... despre raiduri de aeroplane.* SAD.; 2. **raid-anchetă,** anchetă rapidă pe o anumită temă, efectuată în diferite locuri. [Din fr., engl. *raid*].

ráigras n. (bot.) 1. (şi **raigras englezesc**) plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu frunzele alungit-liniare, cu inflorescenţa în spic, cultivată ca plantă furajeră şi ornamentală; zizanie (*Lolium perenne*); 2. (compus) **raigras-de-mare,** iarbă-de-mare (*Zostera marina*). [Din germ. *Raigras*].

ráină, răini f. (reg.) cratiţă; conţinutul acesteia. [Din germ. *Reine*].

raión, raioane n. 1. spaţiu (circular); cuprins, rază: *pe raionul oraşului;* 2. sector într-un magazin unde se găsesc mărfuri dintr-o anumită grupă: *raionul de confecţii;* 3. unitate administrativ-teritorială în România (între 1950 şi 1968) în cadrul unei regiuni şi în Bucureşti; unitate administrativ-teritorială în Republica Moldova: *oameni destoinici şi harnici, cum îi vedem astăzi în raionul Neamţ.* SAD.; *muncise o vreme ... la săparea şanţurilor pentru conducte şi la alte lucrări publice în Raionul 1 Mai.* CĂRT. [Din fr. *rayon,* rus. *raion*].

raioná, raionez vb. (tr.) a repartiza pe raioane; a împărţi în raioane. [De la *raion*].

raionál, ~i, raională, ~e a. care aparţine raionului, referitor la raion: *are nevoie de cineva care să cureţe periodic busturile din parcurile raionale.* CĂRT. [*Raion* + *-al*].

raionáre, raionări f. acţiunea de a raiona şi rezultatul ei: *raionarea magazinului.* [V. *raiona*].

răită, raite f. 1. trecere în grabă pe undeva; vizită scurtă; abatere din drum; ocol: *hotărî să dea însăşi o raită prin oraşele olteneşti.* OD.; *pînă la cină am dat o raită ... prin grădină.* GHEŢIE; 2. (reg.) **cu raita în sus,** dat peste cap: *te dai cu raita-n sus.* POP. // interj. (înv.) cuvînt de recunoaştere rostit de paznicii de noapte: *fanaragii ... strigau regulat: raita!* NEGR. [Din magh. *rajta*].

ráiter m. v. **răitar.**

rajáh, rajahi m. titlu purtat de suveran în India antică şi feudală, devenit ulterior titlu princiar; prinţ indian: *acolo, cu banii noştri vom trăi ca un rajah.* EL. [Din fr. *rajah*].

ral, raluri n. (mai ales la pl.) zgomot anormal al respiraţiei, perceput la auscultaţie, în afecţiunile bronhiilor sau ale alveolelor pulmonare. [Din fr. *râle*].

ralantí, ralantiuri n. 1. regim de mers încetinit al motoarelor cu ardere internă: *un motor ... fusese uitat la ralenti în mijlocul drumului.* PR.; 2. efect special obţinut cu aparatul de luat vederi, care dă impresia de mişcare mai lentă decît în realitate; (scris şi: *ralenti*). [Din fr. *ralenti*].

raliá, raliez vb. 1. (înv.; tr. şi refl.) a (se) regrupa (după o bătălie): *vedem pe ai noştri ... a se ralia şi a năvăli de isnoavă.* BĂLC.; 2. (tr. şi refl.) a (se) aduna, a (se) strînge în jurul cuiva sau a ceva, în scopul unei acţiuni comune; a se alia: *gîndul meu de a acţiona ... n-avea nici cea mai mică şansă de a ralia pe cineva.* PR.; 3. (refl.) a adera la o părere, la o propunere etc.: *aşadar şi dumneata, inspectore, te raliezi la bănuielile domnului.* ST. [Din fr. *rallier*].

raliáre f. v. raliere.

raliát, raliaţi m. (rar) persoană care se raliază la ceva sau cu cineva. [V. *ralia*].

ralíd, ralide n. (la pl.) familie de păsări alergătoare, terestre sau semiacvatice, cu cioc scurt, cu picioare lungi şi penaj întunecat, care trăiesc mai ales în regiuni mlăştinoase (*Rallidae*); (şi la sg.) pasăre din această familie (ex.: lişiţa, cristeiul de baltă). [Din fr. *rallidés*].

raliére, ralieri f. faptul de a (se) ralia; aderare, adeziune: *semnalul de raliere al conspiratorilor.* CAR.; *cîteva cuvinte de raliere ar aranja totul.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **raliare**). [V. *ralia*].

ráliţă f. v. **rariţă.**

ralíu, raliuri n. cursă automobilistică pe distanţe mari, uneori şi cu probe speciale (de îndemînare, de viteză etc.). [Din fr. *rallye*].

rallentándo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) rărind progresiv tempoul mişcării. [Cuv. it.].

ram, ramuri n. 1. ramură: *teiul vechi un ram întins-a.* EM.; *de cîntecul mierlei ramul se leagănă.* VIERU; 2. (fig.) diviziune, parte integrantă; sector, domeniu: *ramul administrativ.* AL. [Lat. *ramus*].

ramă, ramez vb. (rar; intr.) a vîsli. [Din fr. *ramer*].

ramadán n. 1. a noua lună a anului la musulmani, considerată sfîntă; postul cel mai mare pe care musulmanii îl ţin în această lună de la răsăritul pînă la apusul soarelui; (p. gener.) post: *postul se face în timpul ramazanului pentru sărbătoarea baieramului.* BOL.; *în timpul ramadanului bogaţii şi săracii musulmani îndură laolaltă setea şi foamea;* 2. (fam.) stomac; **a-l tăia pe cineva la ramazan,** a-i fi cuiva foame; (şi: **ramazan**). [Din turc. *ramazan,* fr. *ramadan*].

ramăre f. acţiunea de a rama. [V. *rama*].

ramazán n. v. **ramadan.**

rámă[1], rame f. 1. cadru de lemn, de metal etc. în care se fixează o fotografie, o oglindă, un tablou etc.; (p. ext.) tablou, fotografie înrămată: *portretul ... în ramă aurită.* AL.; *văzui, într-o ramă veche, un chip tînăr.* ST.; 2. schelet de forme şi de mărimi diferite în care se încadrează ceva: *profesorul apăruse fără obişnuiţii ochelari cu ramă de aur.* GHEŢIE; *rama ferestrei;* 3. fişie de piele, cusută pe marginea încălţămintei, de care se prinde talpa. [Din germ. dial. *Rahme(n)*].

rámă[2], rame f. vîslă: *şalupa plutea încă, o ramă avea drept catarg.* HEL. [Din fr. *rame*].

rámă[3], rame f. garnitură de vagoane de metrou. [Din fr. *rame*].

rambleiá, rambleiez vb. (tr.) 1. a umple golurile rămase în urma unor excavări subterane; 2. a executa un rambleu de drum sau de cale ferată. [Din fr. *rambleyer*].

rambleiáj, rambleiaje n. rambleiere. [Din fr. *rambleyage*].

rambleiatór, rambleiatori m. miner care execută lucrări de rambleiere. [*Rambleia* + *-tor*; cf. fr. *rembleyeur*].

rambleiére, rambleieri f. 1. acţiunea de a rambleia şi rezultatul ei; rambleiaj; 2. umplere cu nisip, prundiş etc. a golurilor rămase în urma unor excavări subterane; 3. executare a unui rambleu de drum sau de cale ferată. [V. *rambleia*].

rambléu, rambleuri şi **ramblee** n. 1. lucrare de terasament din piatră, pămînt etc., destinată să susţină suprastructura unei şosele sau a unei căi ferate deasupra nivelului terenului: *să se facă ... un pod, un podeţ ..., un rambleu.* GHICA; 2. material solid (bucăţi de rocă, pietriş etc.) care serveşte la umplerea golurilor rămase într-o mină în urma exploatării sau pentru a ridica un teren la nivelul necesar unei construcţii. [Din fr. *remblai*].

rambúrs, rambursuri n. 1. rambursare; 2. sistem de expediere a mărfurilor, în care destinatarul achită la primire (contravaloarea acestora şi) taxa de transport; (concr.) sumă plătită de destinatar: *a expedia (cu) ramburs.* [De la *rambursa*].

rambursá, rambursez vb. (tr.) 1. a restitui un împrumut, un credit; (p. ext.) a achita ceva: *a rambursa acel cost.* EM.; *banii luaţi de la Banca Naţională trebuiau rambursaţi într-o lună.* GHEŢIE; 2. (rar) a trimite (prin ramburs). [Din fr. *rembourser*].

rambursábil, ~i, rambursabilă, ~e a. care poate (sau trebuie) să fie rambursat: *obţinu cinci milioane cu rescont de 2%, rambursabile în trei ani.* GHEŢIE. [Din fr. *remboursable*].

rambursáre, rambursări f. acţiunea de a rambursa şi rezultatul ei; ramburs. [V. *rambursa*].

rámcă, ramce f. ramă de fier care încadrează forma tipografică a materialului cules pentru a fi introdus în maşina de tipar. [Din rus. *ramka*].

ramér, ~i, rameră, ~e m., f. sportiv care manevrează ramele unei ambarcaţii. [Din fr. *rameur*].

raméză, rameze f. dispozitiv mecanic pentru uscat ţesături în stare întinsă, prin prinderea lor de o ramă mobilă într-un spaţiu în care circulă un curent de aer cald. [Din fr. *rameuse*].

ramforíncus m. reptilă zburătoare fosilă de mărimea unui uliu, cu cioc lung şi dinţi puternici. [Din fr. *ramphorhynque*].

rámia f. v. ramie.

rámie f. 1. plantă textilă din familia urticaceelor, cu frunze mari, alungite, originară din Extremul Orient (*Boehmeria nivea*); 2. fibră textilă extrasă din tulpina acestei plante, din care se fac ţesături fine, dantele, perdele, plase de pescuit etc.; (şi: **ramia**). [Din fr. *ramie*].

61038 intrări • 55864 articole • 92801 sensuri

ramificá, pers. 3 **ramifică** vb. (refl.) **1.** a se desface în ramuri; a se răsmuri: *copacul se ramifică la cîţiva centimetri de la sol;* **2.** a se despărţi în ramificaţii: *aci, cărarea se ramifică.* AG. [Din fr. ***ramifier***].

ramificáre, ramificări f. faptul de a se ramifica; ramificaţie. [V. ***ramifica***].

ramificát, ~ţi, ramificată, ~e a. despărţit în ramuri; cu ramificaţii; răsmurat: *rădăcină ramificată.* [V. ***ramifica***].

ramificáţie, ramificaţii f. **1.** ramificare; ansamblul şi dispunerea ramurilor laterale la tulpinile (şi rădăcinile) plantelor: *tulpină cu ramificaţii bogate;* **2.** (p. anal.) diviziunile arterelor, vaselor, nervilor etc.; **3.** parte desfăcută dintr-un întreg; braţ; prelungire: *cele din urmă ramificaţii ale munţilor Dobrogei, la Dunăre, se urcau pe nesimţite.* ZAMF.; **4.** loc de separare a unei căi de circulaţie, a unei conducte etc. în două sau în mai multe ramuri; fiecare dintre despărţirile (secundare) formate prin această separare; **5.** grupare secundară dependentă de un centru; subdiviziune: *ramificaţiile francmasoneriei;* (şi: (înv.) **ramificaţiune**). [Din fr. ***ramification***].

ramificaţiúne f. v. ramificaţie.

ramoleálă f. faptul de a se ramoli, starea celui ramolit; ramolisment: *la bătrîneţe vine şi ramoleala.* [***Ramoli*** + *-eală*].

ramolí, ramolesc vb. (refl.) a-şi pierde (la bătrîneţe) integritatea facultăţilor intelectuale şi fizice; a se rablagi. [Din fr. ***ramollir***].

ramolíre, ramoliri f. faptul de a se ramoli; ramoleală, ramolisment, decrepitudine, ramolisire, ramoliţie: *intervenise şi o uşoară ramolire a bunicului.* [V. ***ramoli***].

ramolisíre f. (rar) ramolire: *această uşoară ramolisire ascundea un tertip.* ZAMF. [De la ***ramolisment***].

ramolismént n. termen generic pentru modificarea patologică a structurii unui ţesut, avînd ca rezultat diminuarea consistenţei, înmuierea, încetinirea funcţiilor etc. acestuia; ramolire, ramoleală (ex.: ramolisment medular, ramolisment osos etc.); **ramolisment cerebral,** necroză a unei porţiuni de ţesut cerebral, datorită întreruperii locale a circulaţiei sangvine, în urma unei tromboze sau a unei embolii. [Din fr. ***ramollissement***].

ramolít, ~ţi, ramolită, ~e a. (adesea subst.) care şi-a pierdut integritatea facultăţilor intelectuale şi fizice (din cauza îmbătrînirii); decrepit: *teribil e de ramolită.* CAR. [V. ***ramoli***].

ramoliţie f. (rar) ramolire. [***Ramolit*** + *-ie*].

ramonáj, ramonaje n. escaladare, în alpinism, prin interiorul unei formaţiuni stîncoase. [Din fr. ***ramonage***].

rampánt, ~ţi, rampantă, ~e a. înclinat: *suprafaţă rampantă.* // n. (arhit.) fiecare dintre cele două laturi oblice ale unui fronton. [Din fr. ***rampant***].

rămpă, rampe f. **1.** balustradă de-a lungul unei scări, (rar) al unui pod: *începi a vedea ... rampele podurilor.* VLAH.; **2.** partea dinspre sală a unei scene de teatru, unde sînt instalate luminile; rivaltă: *păşeşte spre rampă şi declamă.* CAR.; **a chema la rampă,** a cere, prin aplauze, revenirea artiştilor pe scenă la sfîrşitul unui act sau al unei piese: *de trei ori actriţa fu chemată la rampă.* CĂL.; **a vedea lumina** (sau **luminile**) **rampei,** (despre piese) a intra în repertoriul unui teatru, a fi jucat în faţa publicului; **3.** platformă orizontală situată la nivelul corespunzător pentru încărcarea şi descărcarea unor vehicule; (p. ext.) loc (lîngă linia ferată) destinat încărcării şi descărcării mărfurilor: *se vedeau magaziile şi rampele de descărcare.* PR.; **4.** loc de trecere peste linia ferată; barieră: *am aşteptat la rampă să treacă trenul;* **5.** porţiune în pantă urcătoare din traseul unei şosele sau al unei căi ferate; **6.** excavaţie minieră de legătură între un puţ de extracţie şi galeria de transport; **7. rampă de lansare, a)** platformă prevăzută cu dispozitive de ghidare, pentru lansarea avioanelor catapultate, a rachetelor etc.; **b)** (fig.) ocazie prin care cineva se poate afirma. [Din fr. ***rampe,*** germ. ***Rampe***].

ramplasá, ramplasez vb. (franţuzism; tr.) a înlocui. [Din fr. ***remplacer***].

rámtata interj. (rar) cuvînt care imită sunetul tobelor. [Onomat.].

rámură, ramuri f. **1.** fiecare dintre ramificaţiile unei tulpini de plantă, în special ale unui trunchi de arbore; creangă: *luminos învălmăşite curg pe ramuri albe flori.* VIERU; **2.** ramificaţie a unei artere, a unui nerv etc.; **3.** fiecare dintre ramificaţiile coarnelor cerbului; rază: *ce falnic îşi purta coarnele cu zece ramuri.* DELAVR.; **4.** derivaţie a unui curs de apă, a unei căi rutiere; braţ; parte a unui masiv muntos etc.; ramificaţie: *Carpaţii au mai multe ramuri;* **5.** (fig.) diviziune a unei ştiinţe, a unui domeniu de activitate: *diferitele ramuri ale matematicilor;* **6.** (fig.) ramificaţie a unei familii, a unui popor: *familia Cantacuzino este originară din Franţa, din ramura Valois.* BĂLC.; *la Baia-Mare ... se căsători, întemeind ramura băimăreană a Henţeştilor.* GHEŢIE. [De la ***ram*** (sg. refăcut după pl. *ramuri*)].

ránă, răni f. **1.** ruptură a unui ţesut din corpul unei fiinţe; plagă, leziune: *aş vrea să zbor şi rana din pulpă nu mă lasă.* AL.; *mulţi aveau răni deschise.* PATAP.; **bun de pus la rană,** se spune despre un om foarte bun: *Ştefan domnul era aşa de bun ..., încît să mi-l pui la rană şi să se vindece.* ISP.; **a pune** (sau **a turna**) **sare** (sau **oţet**) **pe rană,** a agrava situaţia, a pune paie pe foc; **a pune degetul pe rană,** a arăta clar, lămurit pricina unei situaţii necorespunzătoare, neplăcute, supărătoare: *îmi era cu neputinţă să pun degetul pe rana ascunsă.* GHEŢIE; **a prinde vulpea la rană,** se spune despre un bolnav prefăcut, despre un mofturos; **2.** (fig.) durere sufletească; suferinţă, chin: *nu e rană sufletească mai grozavă, decît mila rea şi dispreţuitoare.* VLAH.; **3.** (înv.) lovitură, bătaie; tortură: *tiranul ... muncindu-te fără de milă cu ranele, pînă ce ţi-ai dat sfîrşitul suflet.* MINEIUL. [Din sl. ***rana***].

ranch, ranchuri [rénci] n. fermă mare pentru creşterea vitelor (în vestul SUA şi în Mexic). [Din engl. ***ranch***].

ranchiúnă, ranchiune f. duşmănie însoţită de dorinţa (ascunsă) de răzbunare; pizmă, pică, rancoare: *nu ţine nici o ranchiună.* BOLLIAC; *ranchiuna nedomolită şi invidia infernală îşi fac apariţia.* PR.; (scris şi: (înv.) *rancună*). [Din fr. ***rancune***].

ranchiunós, ~şi, ranchiunoásă, ~e a. **1.** care poartă ranchiună, care ţine duşmănie; răzbunător: *fereşte-te de el, e foarte ranchiunos;* **2.** care trădează ranchiună: *o mînie acră, ranchiunoasă, izbucni din el împotriva Adinei.* TEODOR. [Din fr. ***rancuneux***].

rancoáre f. (latinism; înv.) ranchiună; duşmănie, ură: *rancoarea deplorabilă dintre ...* GHICA. [Din lat. ***rancor, -oris***].

randaliná, randalinez vb. (tehn.; tr.) a moleta. [Din germ. ***randalieren***].

randalináre, randalinări f. (tehn.) moletare. [V. ***randalina***].

randalínă, randaline f. (tehn.) moletă. [Cf. germ. ***Rändeleisen***].

randamánt, randamente n. **1.** raportul dintre timpul consumat, efortul depus într-o activitate şi rezultatul obţinut; rezultatul, produsul efectiv al unei activităţi: *randamentul morii a scăzut sensibil.* GHEŢIE; *lucrează mult, dar fără randament;* **2.** folos, beneficiu: *terenuri agricole fără randament;* **randamentul obligaţiunii,** raportul dintre dobînda adusă de o obligaţiune şi preţul de cumpărare al acesteia; **3.** (fiz.) raportul dintre lucrul mecanic produs şi energia consumată de un sistem tehnic (maşină, aparat etc.) pentru a produce acel lucru mecanic. [Din fr. ***rendement***].

rándă, rande f. pînză trapezoidală pe catargul de la pupă: *vasele cu pînză au sarturi ..., o randă, o salamastră, o rîndunică.* CĂL. [Din it. ***randa***].

randeá f. (reg.) **a-şi lua randeaua,** a pleca repede, a-şi lua tălpăşiţa: *n-o mai stat mult pi gînduri şi-o luat rîndeaua.* POP.; (şi: **rîndea**). [Cf. germ. ***Rand*** „margine"].

randevú n. (franţuzism) (fam.) întîlnire dinainte stabilită: *rendez-vous i-a dat în şură.* EM.; (scris şi: *rendez-vous*). [Din fr. ***rendez-vous***].

randomizá, randomizez vb. (tr.) a distribui întîmplător variantele din cîmpul de experienţă (pentru eliminarea erorilor experimentale). [Din engl. ***randomize***].

randomizáre, randomizări f. acţiunea de a randomiza şi rezultatul ei. [V. ***randomiza***].

ranfluá, ranfluez vb. (tr.) **1.** a ridica la suprafaţă şi a repune în stare de plutire o navă scufundată; **2.** (fig.) a procura fonduri pentru a restabili situaţia financiară a cuiva. [Din fr. ***renflouer***].

ranfluáre, ranfluări f. acţiunea de a ranflua şi rezultatul ei. [V. ***ranflua***].

ranforsá, ranforsez vb. (tr.) **1.** a întări o piesă, o construcţie metalică cu ajutorul unor bare, nervuri, grinzi etc., pentru mărirea rigidităţii, rezistenţei acestora; a consolida; **2.** (p. ext.) a da mai multă forţă, putere, eficienţă; a consolida: *primăria a ranforsat transportul în comun.* [Din fr. ***renforcer***].

ranforsáj, ranforsaje n. ranforsare; (spec.) întărire a suspensiei la automobile. [Din fr. ***renforçage***].

ranforsáre, ranforsări f. acţiunea de a ranforsa şi rezultatul ei; ranforsaj. [V. ***ranforsa***].

ranforsát, ~ţi, ranforsată, ~e a. întărit cu ranforturi; **suspensie ranforsată,** suspensie mai rezistentă la caroseriile de automobil. [V. ***ranforsa***].

ranfórt, ranforturi n. **1.** element de rigidizare a unui pod metalic, constituit dintr-una sau din mai multe bare de oţel profilat; **2.** fiecare dintre nervurile unei pile înalte de beton armat, care asigură rigiditatea acesteia. [Din fr. ***renfort***].

rang, ranguri n. **1.** loc într-o serie ordonată; (spec.) poziţie ocupată într-o ierarhie, într-o scară de valori; treaptă: *s-aşază toţi la masă cum li-s anii, cum li-i rangul.* EM.; **de prim rang** (sau **de rangul întîi, al doilea etc.**), de categoria sau de calitatea întîi (sau a doua etc.): *scriitor de prim rang;* **a ridica la rangul ...** (sau **la rang de ...**), a considera drept ...: *cei doi ... ridicau ideile lui şcolăreşti la rangul de sistem de gîndire.* PR.; **lojă de rangul întîi** (sau **al doilea**), lojă din rîndul situat imediat deasupra parterului (sau din rîndul al doilea): *se ducea la Teatrul Naţional ...; îşi lua loc într-o lojă de rangul întîi şi dădea bacşişuri mari plasatoarelor.* GHEŢIE; **2.** demnitate, dregătorie; titlu: *şi-a luat rangul de pitar.* FIL.; **3.** grad militar: *s-a retras cu rangul de locotenent-colonel.* AL.; **4.** condiţie, stare, teapă: *sînt de acelaşi rang;* **5.** (franţuzism; înv.) şir de persoane; rînd: *şi-n rangurile rupte zbor glonţii.* AL.; **6.** (mat.) număr care arată locul pe care un termen îl ocupă într-un şir; **7.** (lingv.) loc pe care îl ocupă un cuvînt, un fonem etc. în ordinea frecvenţei; **8.** clasificare a navelor conform mărimii sau armamentului lor. [Din fr. ***rang***].

rángă, rângi f. bară de oţel, teşită la un capăt, utilizată ca pîrghie pentru ridicarea sau deplasarea corpurilor grele, la desfacerea unor pavaje etc.; raz: *îi trebuia ... o rangă de săpat în pămînt găuri pentru stîlpi.* GAL. [Et. nec.].

ranger, rangeri [réngăr] m. soldat într-o unitate de şoc în armata americană. [Din engl., fr. ***ranger***].

ranicultúră f. cultura broaştelor de baltă comestibile. [Din it. ***ranicoltura***].

rániţă, raniţe f. sac special de pînză (impermeabilizată), de piele etc., purtat în spate (sau pe umăr) de militari, vînători, turişti etc., pentru transportarea comodă a hranei şi a obiectelor necesare la drum; rucsac: *îşi ia raniţa în spate ... şi ... se tot duce.* CR.; *după ordinul de popas ..., flăcăii zvîrl raniţele.* SAD. [Din rus. ***ranec***].

ránplanplan interj. cuvînt care imită sunetul tobelor: *înainte, marş! ranplanplan, ranplanplan.* AL.; (şi: **rantaplan**). [Onomat.].

răntaplan interj. v. **ranplanplan.**

ránţie, rantii f. **1.** haină lungă şi largă purtată peste îmbrăcăminte de preoţi, călugări etc.; mantie: *şi-i aruncă peste şale rantiile lor ducale.* AL.; *preasfinţitul Anastasie s-a înfăţişat ... în negreaţa rantiei şi a camilafcei.* SAD.; **2.** (înv. şi reg.) haină veche, uzată; cîrpă, zdreanţă. [Et. nec.].

ranţ, ranţuri n. (reg.) franj; (la pl.) fire destrămate atîrnînd la o haină netivită; (fig.) *giubeaua zimţuită la poale cu ranţuri de glod.* SAD. [Din magh. ***ránc***].

ranunculácée, ranunculacee f. (la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate, cu tuberculi sau rizomi, cu flori bisexuate, cu fructele folicule, nucule sau bace, cuprinzînd unele specii (otrăvitoare); (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: piciorul-cocoşului, bujorul etc.). [Cf. fr. ***renonculacées***].

ranversă, ranversez vb. (rar; tr.) a da peste cap; a răsturna. [Din fr. ***renverser***].

ranversáre, ranversări f. **1.** acţiunea de a ranversa şi rezultatul ei; **2.** evoluţie acrobatică a unui avion, constînd în urcarea pe verticală şi întoarcerea cu 180°, pe o aripă, pentru schimbarea rapidă a direcţiei de zbor. [V. ***ranversa***].

rap[1] interj. **1.** (repetat) cuvînt care imită zgomote scurte, dese şi ritmice, produse prin lovirea unei suprafeţe dure; **2.** cuvînt care imită zgomotul produs de mişcarea bruscă a unui corp: *din pămînt, odată, rap! ca fulger iese un balaur.* COŞB. [Onomat.].

rap[2] [rep] n. gen de muzică uşoară de origine afro-americană, influenţat de rock and roll, avînd ca specific rostirea sacadadă a textului (cu mesaj violent şi rebel), pe fondul ritmic, monoton al unei baterii. [Cuv. engl.].

rapáce, (rar) **rapaci** a. **1.** (înv.) de pradă; răpitor: *animal, pasăre rapace;* **2.** lacom, hrăpăreţ, hapsîn: *restul listelor consistă din tot ce societatea română are mai stupid şi rapace.* EM. [Din fr., it. ***rapace***, lat. ***rapax, -acis***].

rapacitáte f. **1.** (înv.) însuşirea animalului, păsării rapace, de pradă; **2.** însuşirea de a fi rapace; lăcomie de cîştig, de bunuri; cupiditate: *ne-a uluit rapacitatea fostului editor.* [Din fr. ***rapacité,*** lat. ***rapacitas, -atis***].

rapakívi s. varietate roşie de granit, cu structură porfirică, cristalizată, folosită în construcţii şi ca ornament. [Din fr. ***rapakiwi***].

rapandúlă, rapandule f. (reg.) epitet pentru o femeie imorală sau de condiţie proastă: *vreau să afli ... că soră-mea nu-i o rapandulă cu opinci.* GHEŢIE. [Et. nec.].

rapanghái, rapanghele n. (pop.) **a lua pe cineva la rapanghel** (sau **la rapanghele**) ori **a da pe cineva în rapanghel,** a lua la rost pe cineva, a-l certa, a-l lua la bătaie: *îl luară din nou la rapanghele.* ISP.; *te-a luat ăla la rapanghele.* SOR. [Din gr. mod. ***parangelía*** „poruncă, ordin"].

răpăn, rapăne n. **1.** boală de piele asemănătoare cu rîia, pe care o capătă caii, cîinii şi porcii, uneori şi oamenii; **2.** plantă folosită în medicina populară pentru vindecarea acestei boli (*Capsella bursapastoris*); **3.** strat gros de murdărie pe piele; jeg: *spală-ţi rapănul de pe gît;* **4.** boală a merilor şi a perilor provocată de o ciupercă (*Endostigme inaequalis*) şi manifestată prin apariţia unor cruste pe frunze, pe fructe şi pe ramurile tinere, care încetinesc sau opresc creşterea. [Din săs. ***râpen, raepen***].

rapél, rapeluri n. **1.** readucere în poziţia iniţială a unui sistem tehnic sau a unei piese, sub acţiunea greutăţii proprii sau a unor forţe elastice; **2.** manevră de coardă în alpinism care asigură coborîrea unui perete abrupt cu maximum de securitate: *coborîre în rapel;* **3.** revaccinare făcută cu scopul de a prelungi imunitatea dată de vaccinarea anterioară; **4.** (înv.) rechemare (a unui ambasador, a unui exilat). [Din fr. ***rappel***].

rapíd, ~zi, rapidă, ~e a. **1.** (adesea adv.) care se petrece, se efectuează sau se mişcă cu repeziciune; iute: *pulsul era rapid, aproape o sută de bătăi pe minut.* GHEŢIE; **tren rapid** (şi n.), tren de viteză mare, care opreşte numai în staţiile importante; **2.** care acţionează repede, cu promptitudine. // f. porţiune a unui rîu unde apa curge cu viteză, făcînd vîrtejuri: *se văd ceţile depărtării, ... un prival al Dunării, o rapidă a Bistriţei.* SAD. [Din fr. ***rapide,*** lat. ***rapidus***].

rapidítate f. însuşirea de a fi rapid; repeziciune, iuţeală; promptitudine: *rapiditate în mişcări, în gîndire.* [Din fr. ***rapidité,*** lat. ***rapiditas, -atis***].

rapiéră, rapiere f. spadă cu lama lungă şi fină, folosită, în trecut, la dueluri. [Din fr. ***rapière***].

rápiţă f. **1.** numele a două plante erbacee din familia cruciferelor, cu rădăcină lungă şi subţire, cu flori galbene, cultivate pentru seminţele lor bogate în uleiuri cu numeroase întrebuinţări în industrie (*Brassica rapa* şi *napus*); **2.** (p. restr.) sămînţa acestor plante; uleiul extras din această sămînţă: *am văzut băcani ... cari vînd rapiţă în loc de untdelemn.* FIL.; **3.** (compus) **rapiţă-sălbatică** (sau **de cîmp**), muştar de cîmp, ridichioară (*Sinapis arvensis*); **rapiţă-albă** (sau **-de-grădină**), muştar (*Sinapis alba*). [Din bulg. ***rapica***].

rapórt, rapoarte şi **raporturi** n. **1.** dare de seamă (scrisă sau verbală) despre o activitate (oficială), despre o lucrare etc., prezentată în faţa unei adunări, a unei autorităţi; textul unei asemenea dări de seamă: *trebuia să facem un raport ministrului.* DELAVR.; **a da** (sau **a(-şi) face) raport** (ori **raportul**), a raporta: *marele vizir a început să-şi facă raportul despre felurite treburi.* CAR.; **2.** scurtă prezentare orală asupra situaţiei unei unităţi militare, făcută de un militar în faţa superiorului său: *don sergent primeşte raportul.* GAL.; **a se prezenta** (sau **a ieşi, a fi scos**) **la raport,** a se prezenta în faţa unui superior pentru a-şi susţine o doleanţă sau pentru a răspunde de o greşeală săvîrşită: *se hotărî să se prezinte la raport, să-i explice situaţia.* REBR. // (pl.: astăzi, **raporturi**) **1.** (mai ales la pl.) legătură între două sau mai multe persoane, instituţii etc.; relaţie: *raporturile dintre aceste două fiinţe umile sînt pline de delicateţe.* IBR.; **raport sexual,** relaţie sexuală între un bărbat şi o femeie: *cei doi au întreţinut raporturi sexuale;* **2.** legătură, relaţie între două sau mai multe obiecte, fenomene, noţiuni etc.: *care ar fi raportul dintre spirit şi materie?* PR.; *raport de cauză la efect; raportul adjectivului cu substantivul său;* **în raport cu ...,** în comparaţie cu ...: *o picătură în raport cu nemărginirea.* EM.; **sub raportul** (sau **sub raport**), din acest punct de vedere: *Kant ... nu făcea afirmaţiuni fără de a-şi controla sub toate raporturile cele ce avea să spună.* BL.; **a avea raport, a)** a avea legătură; a se potrivi: *tot ce are raport cu excelenţa în mijlocul naturii este notabil.* CĂL.; **b)** a se referi: *din cîte vom spune ..., foarte puţine vor avea raport la locuitorii ei.* OD.; **3.** relaţie (numerică) între două valori, rezultată din compararea lor; proporţie: *noi n-avem decît 40 de indivizi pe kilometrul pătrat, pe cînd raportul firesc e de 70.* ZAMF.; **4.** (mat.) cîtul dintre două mărimi; **5.** (jur.) aducere înapoi, la masa succesiunii, a unei donaţii primite anterior, pentru ca succesiunea să se împartă egal între toţi moştenitorii; **6.** (la sg.) **cîştig; casă** (sau **imobil**) **de raport,** casă sau imobil care aduce venit proprietarului prin închiriere: *era o casă de raport construită ... în stilul imobilelor pariziene.* GHEŢIE. [Din fr. ***rapport***].

raportă, raportez vb. **1.** (tr.) a prezenta (în scris sau oral) un raport (oficial); a aduce un lucru la cunoştinţa cuiva: *anchetaţi urgent scandalul ... şi raportaţi imediat.* CAR.; *raportai comandantului care îmi rînji dispreţuitor.* PR.; **2.** (tr.) a relata, a povesti din auzite (deformat, răutăcios); a pîri: *călătorii raportează adesea lucruri false;* **3.** (tr.) a stabili un raport între două sau mai multe noţiuni, lucruri, fenomene, fapte etc.; a considera ceva în relaţie cu ...; a compara: *ostilitatea ..., ne face să nu mai judecăm meritul pe scara valorii lui reale, ci să-l raportăm pe scara pretenţiei lui ideale.* LOV.; (refl. pas.) *nu se precizează la ce se raportează acest regres.* D.; **4.** (înv.; refl.) a se referi la ceva sau la cineva; a face aluzie la ceva: *această tradiţie se raportează la cultul naturii;* **5.** (tr.) a reprezenta grafic pe un plan, la o anumită scară, elementele unei ridicări de teren sau anumite figuri geometrice; **6.** (jur.; tr.) a readuce la masa succesiunii o donaţie primită anterior, pentru ca succesiunea să poată fi împărţită în mod egal între toţi moştenitorii; **7.** (rar; tr.) a produce venituri, a aduce beneficii: *vă veţi convinge ce înseamnă această sumă pe lîngă ceea ce raportează în prezent casa.* SAD. [Din fr. ***rapporter***].

raportábil, ~i, raportabilă, ~e a. care se poate raporta la ..., care se raportează la ...: *criza economică raportabilă la cea interbelică.* [Din fr. ***rapportable***].

raportáre, raportări f. faptul de a (se) raporta; punere în relaţie; referire: *definirea s-a făcut prin raportare la genul proxim şi la diferenţa specifică.* GHEŢIE; *raportarea se face la idealizata perioadă interbelică.* D. [V. ***raporta***].

raportór, ~i, raportoáre m., f. persoană care face, care prezintă un raport: *au sosit raportorii europeni.* // n. instrument geometric, în formă de semicerc sau de cerc, care serveşte la măsurarea şi la trasarea unghiurilor. [Din fr. ***rapporteur***].

rapper, rapperi [répăr] m. persoană care cîntă sau apreciază muzica rap. [Cuv. engl.].

rapsód, rapsozi m. **1.** (la grecii antici) cîntăreţ rătăcitor care recita poeme epice, îndeosebi fragmente din Iliada şi Odiseea; **2.** autor de poeme epice: *de-aşa vremi se-nvredniciră cronicarii şi rapsozii.* EM. [Din fr. ***r(h)apsode***].

rapsodiá, rapsodiez vb. (rar; intr.) a compune şi a recita poeme epice: [ei] *încep a rapsodia pe lira Caliopei.* OD. [V. ***rapsodie***].

rapsódic, ~ci, rapsodică, ~ce a. fragmentat ca o rapsodie; lipsit de unitate, fărîmiţat; rapsodistic. [Din fr. ***r(h)apsodique,*** germ. ***rhapsodisch***].

rapsodíe, rapsodii f. **1.** (la grecii antici) fragment dintr-un poem, îndeosebi din poemele homerice, recitat de rapsozi; cîntec epic; **2.** poezie (epică) alcătuită de obicei din mai multe părţi; **3.** compoziţie muzicală de formă liberă, alcătuită din fragmente de melodii de inspiraţie folclorică: *îi plăceau mai ales în rapsodiile ungare ale lui Liszt ritmurile tari, jucătoare.* V.R. [Din fr. ***r(h)apsodie***].

rapsodiére, rapsodieri f. acţiunea de a rapsodia şi rezultatul ei. [V. ***rapsodia***].

rapsodístic, ~ci, rapsodistică, ~ce a. (înv.; rar) rapsodic: *am adunat ca material de construcţie rapsodistic cunoştinţele respective.* EM. [Din germ. ***rhapsodistisch***].

rapt, rapturi n. **1.** răpire a unei persoane: (fig.) *prin ce miracol se transformă o simplă întîmplare în extaz şi rapt, iar o întîlnire în dragoste?* EL.; **2.** furt, hoţie săvîrşită prin violenţă; jaf: *deşeptară ..., prin sabie şi prin rapt, toată albia Mediteranei.* GAL. [Din fr. ***rapt,*** lat. ***raptus***].

ráptus n. comportament paroxistic cu izbucniri bruşte şi necontrolate, care apare în unele boli mintale (epilepsie, schizofrenie, psihoză maniaco-depresivă), care determină bolnavul să comită acte violente şi grave (omucidere, sinucidere, mutilare etc.). [Din fr., lat. *raptus*].

rar, ~i, rară, ~e a. **1.** care are elementele componente mai depărtate între ele sau mai puţin numeroase decît de obicei; cu densitate mică: *preoţi cu pleata rară.* EM.; *pînză rară;* **2.** care, într-un şir de lucruri, de fiinţe etc. de acelaşi fel, se află la o distanţă mai mare decît cea obişnuită unul faţă de altul: *tărîmul ... acoperit cu cîţiva rari copaci.* OD.; **3.** (adesea adv.) puţin numeros; care se găseşte numai în puţine locuri: *ca dumneata, bobocule, mai rar cineva.* CAR.; **4.** neobişnuit; care nu este comun: *apăru un tînăr de o rară frumuseţe.* EL.; **5.** deosebit, excepţional; ales: *e un om rar;* **6.** scump, preţios; valoros: *smarandul rar.* EM.; **piatră rară,** nestemată; **7.** (adesea adv.) care se desfăşoară, se petrece, se efectuează lent: *dascălul ... începu rar şi cu dese pauze.* NEGR.; **8.** (adesea adv.) care se succedă la intervale mari: *se mînia rar, dar atunci era prăpăd.* GHEŢIE; *rare sînt momentele de fericire.* // f. (reg.) un fel de mreajă de pescuit, cu ochiuri mari. [Lat. *rarus*].

răra adv. (pop.; adesea repetat) încet, domol, pe îndelete: *pornea rara-rara pe dealuri.* VLAH.; *o ia rara, rara prin fineaţă.* DELAVR. [*Rar* + *-a*].

rarău, rarăi m. (înv.) numele unei păsări răpitoare: *iuţi aripile vulturilor, ... rarăilor, şoimilor.* CANT. [Din magh. *ráró*].

rarefăcţie, rarefacţii f. **1.** rarefiere; **2.** proces de reducere a densităţii unui ţesut de la nivelul unei structuri anatomice şi rezultatul acestui proces (ex.: rarefacţie osoasă); **3.** (fig.) diminuare: *de atîta erudiţie poetică şi exerciţiu în toate manierele s-a produs o rarefacţie a emoţiei.* CĂL.; (şi: **rarefacţiune**). [Din fr. *raréfaction*].

rarefacţiúne f. v. rarefacţie.

rarefiá, rarefiez vb. (tr. şi refl.) **1.** (despre gaze) a(-şi) micşora densitatea: *soarele atrage spre sine gazurile din atmosferă, le rarifică molecular.* EM.; **2.** (rar) a deveni sau a face să devină mai rar, mai greu de găsit: *pe piaţă produsele româneşti s-au rarefiat;* **3.** (fig.) a (se) diminua: *vroiam ..., cu armonia frazelor bine ticluite, să rarefiez tensiunea insuportabilă.* V.R.; (şi: (înv.) **rarifica**). [Din fr. *raréfier*, lat. *rarefacere,* germ. *rarefizieren*].

rarefiábil, ~i, rarefiabilă, ~e a. (rar) care poate fi rarefiat, care se poate rarefia: *gaze rarefiabile.* [Din fr. *raréfiable*].

rarefiánt, ~ţi, rarefiantă, ~e a. care rarefiază. [Din fr. *raréfiant*].

rarefiát, ~ţi, rarefiată, ~e a. cu densitate micşorată; rar: *aerul era foarte rarefiat.* PR.; *gaze rarefiate.* [V. *rarefia*].

rarefiére, rarefieri f. **1.** acţiunea de a (se) rarefia şi rezultatul ei; rarefacţie; **2.** micşorare a densităţii unui gaz; **3.** rarefacţie a unei structuri anatomice; (şi: (înv.) **rarificare**). [V. *rarefia*].

ráreori adv. cîteodată, uneori; nu prea des: *rareori o putea vedea.* NEGR.; *tinereţea e o trufie, rareori o valoare.* PR. [*Rare* (pl. lui *rar*) + *ori*].

rarescént, ~ţi, rarescentă, ~e a. care se rarefiază. [Din fr. *rarescent*].

ráreş, ~i, rareşă, ~e a. (înv.) cu barba rară; spînatic: *era scund ..., rareş.* DOS. [*Rar* + *-eş*].

rarifică vb. v. rarefia.

rarificáre f. v. rarefiere.

rarísim, ~i, rarisimă, ~e a. extrem de rar; cu totul neobişnuit: *această rarisimă ediţiune.* HASD. [Din fr. *rarissime,* lat. *rarissimus*].

răriştе, rarişti f. loc (într-o pădure) unde copacii sînt rari; răriş, răritură, rărime: *rariştea de brazi.* EM. [*Rar* + *-işte*].

raritáte, raritáţi f. **1.** însuşirea, caracterul a ceea ce este rar, puţin numeros; cantitate mică: *raritatea populaţiei;* **2.** faptul de a fi rar, de a se petrece sporadic: *raritatea acestor întîmplări;* **3.** (p. ext.) obiect, fenomen etc. rar întîlnit; lucru excepţional; curiozitate: *cum să nu fie raritate un călugăr care n-are nici caretă, nici armăsari.* NEGR. [Din lat. *raritas, -atis,* fr. *rareté*].

răriţă, rariţe f. **1.** plug cu două cormane, care răstoarnă brazda în ambele părţi, îngrămădind pămîntul la rădăcina plantelor prăşitoare; **2.** (mai ales la pl.; artic.) numele popular al şirului de trei stele din constelaţia Orion şi al stelei Sirius: *rariţele ... şi luceafărul de ziuă ... trebuie să răsară.* CR.; (şi: **raliţă**). [Din bulg., sb. *ralica*].

ras[1], ~şi, rasă, ~e a. **1.** curăţat, prin răzuire, de stratul exterior; răzuit: *varul se aplică pe pereţii raşi;* **2.** curăţat de coajă; mărunţit prin frecare pe răzoare: *morcovi raşi;* **3.** tăiat de la rădăcină: *cu mustăţile rase;* **4.** care nu poartă barbă (şi mustăţi); cu părul tăiat, tuns pînă la piele; bărbierit: *ascundea capu-i ras.* OD.; (fam.) **c-o fi tunsă, c-o fi rasă,** după multe discuţii; în sfîrşit; **5.** (fig.) cosit, secerat: *cîmpul ras rămîne verde, ca o apă luminoasă.* AL.; **6.** neted, drept, întins: *priveşte! s-a dus monotonia cîmpului ras.* VLAH.; **7.** plin pînă la marginea de sus; foarte plin; plin ochi: *cu găleata rasă, ploile se varsă.* POP. // adv. razant: *zboară ras cu pămîntul.* // f. pl. **rase, tunse,** certuri, cuvinte de ocară. [V. *rade*].

ras[2], rasuri n. acţiunea de a (se) rade; bărbierit, răsătură: *rasul barbei;* **lamă de ras,** v. **lamă.** [V. *rade*].

rasát, ~ţi, rasată, ~e a. (livr.) **1.** de rasă; **2.** (p. ext.) distins, select: *individ rasat.* [Din fr. *racé*].

rásă[1], rase f. **1.** fiecare dintre grupările mari, naturale de oameni, unitare prin origine şi printr-un ansamblu de caractere somatice ereditare (în special culoarea pielii): *rasă albă (europidă), rasă galbenă (mongolidă* sau *mongolă), rasă neagră (negridă sau negroidă);* **2.** origine etnică; neam, seminţie; viţă: *naţiune de rasă latină.* MAIOR.; **3.** apartenenţă prin naştere la o anumită familie; descendenţă; viţă: *era ... ţăran de o rasă aşa de bătrînă şi neprimenită, încît avea fineţi de aristocrat.* CĂL.; **4.** categorie (de oameni); fel, soi: *de rasa lui Leonardo da Vinci sau Michelangelo ..., Cellini e şi el un artist universal.* LOV.; *se recăsătorise ... cu o studentă pasionată ... de literatură, de altă rasă decît Ivona.* PR.; **de rasă,** ales, superior: *ambiţia ... metafizicienilor de rasă a fost totdeauna aceea de a zidi ... o viziune cosmologică.* BL.; **5.** (zool.) grup individualizat de animale din aceeaşi specie, cu proprietăţi biologice (şi productive) asemănătoare: *acel model al rasei cînesti avea o coadă subţire.* OD.; **de rasă,** de soi bun; select: *cai de rasă.* [Din fr. *race,* germ. *Rasse*].

rásă[2], rase f. haină (neagră) de postav, largă şi lungă pînă la călcîie, pe care o poartă călugării şi călugăriţele peste îmbrăcăminte: *călugării ... ziseră: „ce fată frumoasă ..., ah! să nu am pe mine astă rasă!"* B.-DEL.; *o rasă de şiac, un comănac negru.* EM. [Din sl. *rasa*].

rascólnic, ~ci, rascolnică, ~ce m., f. adept al unei secte din Rusia, desprinsă de biserica ortodoxă oficială la mijlocul secolului al XVII-lea, rămînînd fidelă aşa-numitului „rit-vechi". [Din rus. *raskol´nik* „schismatic"].

rascótă, rascote f. (reg.; de obicei la pl.) creangă uscată; vreasc: *ghizuina era înconjurată de buşteni şi de rascote.* ISP. [Et. nec.: cf. *rase* (<*vreasc*)].

raseologíe f. ramură a antropologiei care studiază rasele omeneşti. [De la *rasă*[1]].

rasiál, ~i, rasială, ~e a. rasist: *crezi că noi facem aici discriminări rasiale?* PR. [Din fr. *racial*].

rasísm n. teorie care afirmă superioritatea unui grup rasial faţă de altele; sistem care vizează separarea grupurilor rasiale în interiorul unei ţări (segregaţie rasială) sau chiar exterminarea unei minorităţi; ură faţă de oamenii de altă rasă: *rasismul antisemit al naziştilor.* [Din fr. *racisme*].

rasíst, ~şti, rasistă, ~e a. care aparţine rasismului, referitor la rasism; bazat pe rasism; rasial: *sînt inacceptabile manifestările rasiste.* // m., f. adept al rasismului. [Din fr. *raciste*].

rasofór, rasofori m. călugăr novice, îmbrăcat în rasă[2]: *a fost tuns rasofor şi hirotonisit diacon.* CĂL. [Din gr. mod. *rasofóros*].

rasól, rasoluri n. **1.** fel de mîncare constînd din carne sau din peşte, fiert în apă cu legume şi cu ingrediente; **2.** sortiment de carne de bovine sau de porcine, din regiunea gambei, din care se prepară acest fel de mîncare; **3.** (înv. şi reg.) tencuială: *a da rasol unui zid;* **4.** (fam.) rasoleală: *ce rasol ai făcut!;* **a da rasol,** a face un lucru în grabă, superficial, de mîntuială. [Din bulg. *rasol*].

rasoleálă, rasoleli f. **1.** (rar) acţiunea de a rasoli; **2.** (înv. şi reg.) tencuială, spoială; **3.** (fam.) lucru făcut în grabă, superficial, de mîntuială; rasol. [*Rasoli* + *-eală*].

rasolí, rasolesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a tencui (cu un strat gros) un perete; **2.** (fam.) a face un lucru în grabă, de mîntuială: *părintele Silvăşan rasoleşte prea din cale-afară spovedaniile.* GHEŢIE. [De la *rasol*].

rasolít, ~ţi, rasolită, ~e a. (fam.) făcut în grabă, superficial, de mîntuială: *un număr de lux ..., nu rasolit ca numerele cotidiane.* CAR. [V. *rasoli*].

rast[1], rasturi n. (pop.) inflamaţie a splinei (din cauza malariei); splină (mărită, inflamată): *pătimesc de rast.* AL. [Din sl. *rastŭ*].

rast[2], rasturi n. (reg.) fiecare dintre grinzile transversale care susţin tavanul unei construcţii. [Din săs. *Rast*].

rastél, rastele şi **rasteluri** n. **1.** suport compartimentat, format din bare de lemn, de metal etc., servind la susţinerea sau rezemarea unor obiecte: *o vitrină mare conţinea pe un rastel numeroase puşti de vînătoare.* CĂL.; **2.** subansamblu al unor maşini de filat şi al maşinilor de răsucit firele textile, avînd rolul de a susţine materialul cu care sînt alimentate aceste maşini. [Din it. *rastello,* germ. *Rastel*].

ráster, rastere n. **1.** placă de sticlă cu o reţea fină de linii sau de puncte, folosită în tipografie la fotoreproducerea anumitor figuri; sită fotografică; **2.** instrument pentru liniat portative (trasînd cinci linii deodată); **3.** rastru. [Din germ. *Raster*].

rástru, rastre n. ansamblul liniilor (orizontale) în care este descompusă o imagine de televiziune; raster. [Cf. germ. *Raster*].

răşcă, răşci f. prăjină cu care pescarii împing frînghiile năvodului pe sub gheaţă de la o copcă la alta sau cu care gonesc peştele spre năvod. [Et. nec.].

raşchetá, raşchetez vb. (tr.) **1.** a curăţa (de vopsea, de rugină etc.) cu raşcheta o piesă metalică; **2.** a rade parchetul cu raşcheta pentru a-l curăţa; **3.** a netezi cu raşcheta o tencuială; **4.** a imprima unei tencuieli proaspete şanţuri mici şi dese, cu raşcheta (cu cuie). [De la *raşchetă*].

raşchetáre, raşchetări f. acţiunea de a raşcheta şi rezultatul ei. [V. *raşcheta*].

raşchetát, ~ţi, raşchetată, ~e a. curăţat, ras cu raşcheta: *parchet proaspăt raşchetat.* [V. *raşcheta*].

raşchetatór, ~i, raşchetatoáre m., f. muncitor specializat în raşchetarea parchetului. [*Raşcheta* + *-tor*].

raşchétă, raşchete f. **1.** daltă încovoiată cu care se rade vopseaua, rugina de pe o suprafaţă metalică; **2.** răzuitor pentru parchet; **3.** unealtă în formă de perie, avînd cuie în loc de peri, cu

care se imprimă şanţuri mici şi dese pe o tencuială proaspătă; **4.** unealtă în formă de perie de bordaj, la care perii sînt înlocuiţi cu o bucată prismatică de cauciuc, folosită la curăţarea punţilor navei. [Din germ. *Raskette,* it. *raschietto*].

raşél, raşele n. maşină de tricotat, echipată cu două sisteme de ace cu limbă, cu ajutorul căreia se obţin tricouri din urzeală cu legături caracteristice. [Et. nec.; probabil denumire comercială].

răşpă f. v. **raşpel.**

răşpel, raşpele n. pilă lată, cu dinţi mari, pentru răzuirea lemnului, a tălpii, a metalelor moi; (şi: (reg.) **raşpă, raşpilă**). [Din germ. *Raspel, Raspiel,* magh. *ráspo*].

răşpilă f. v. **raşpel.**

ratá, ratez vb. **1.** (tr.) a da greş, a nu reuşi într-o împrejurare: *în seara aceea îmi jucasem ultima carte şi ratasem totul.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a pierde o ocazie: *am ratat întîlnirea;* **3.** (refl.) a nu reuşi să se afirme, să realizeze pe măsura posibilităţilor; a eşua: *te pomeneşti că ţi-ai ratat cariera!* PR.; (intr.) *majoritatea românilor ratează o dată cu maturitatea.* EL.; **4.** (intr.; despre arme) a nu lua foc la declanşare. [Din fr. *rater*].

ratăre, ratări f. acţiunea de a (se) rata şi rezultatul ei; nereuşită: *ratarea mi se pare o boală a voinţei.* CĂL.; *ratarea ne vine din interior.* PR. [V. *rata*].

rataşá, rataşez vb. (refl.) a se lega, a se ataşa. [Din fr. *rattacher*].

ratát, ~ţi, ratată, ~e a. **1.** care a dat greş; neizbutit, nereuşit: *iată, o a doua întîlnire ratată; o afacere ratată;* **2.** (adesea subst.) care nu a reuşit să se realizeze, să se afirme: *un poet neizbutit, ratat, după şir de infructuoase asalturi rimate ... s-apucă de critică.* VLAH.; *era un nume cunoscut ... în acea sferă de rataţi.* CĂL. [V. *rata*].

ratatinăre f. tulburare de nutriţie caracterizată prin reducerea în dimensiuni şi zbîrcirea celulelor, ca urmare a pierderii apei intercelulare. [Cf. fr. *ratatiner*].

rătă, rate f. **1.** parte, cotă dintr-o datorie sau dintr-o obligaţie care se plăteşte regulat, la date succesive, dinainte stabilite: *mai aveau de plătit ratele la mobila Mărioarei.* GHEŢIE; **în rate,** cu plata eşalonată în tranşe (egale): *ne-am cumpărat maşina în rate;* **2.** raport, procent; **rata plusvalorii** (sau **a profitului**), raportul dintre plusvaloare şi capitalul variabil; **rata dobînzii,** raportul procentual dintre dobîndă şi suma împrumutată; **rata finanţării interne,** raportul dintre sursele de autofinanţare şi valoarea investiţiei; **rata anuală a natalităţii,** raportul dintre numărul născuţilor vii într-un an şi numărul total al populaţiei; **3.** curs: *rata schimbului.* [Din germ. *Rate*].

ráţeş n. v. **ratoş.**

ratéu, rateuri n. **1.** încercare nereuşită de a trage un foc de armă sau de a aprinde un exploziv; proiectil de artilerie neexplodat la atingerea ţintei; **2.** defect de funcţionare a unui motor cu electroaprindere, constînd în arderea incompletă a amestecului de combustibil şi cu producerea unei explozii false, fără dezvoltare de lucru mecanic; (p. ext.) pocnet care însoţeşte falsa explozie: *maşina dă rateuri;* **3.** (fig.) încercare nereuşită; eşec: *o viaţă plină de rateuri.* [Din fr. *raté*].

raticíd, ~zi, raticidă, ~e a. şi n. (substanţă) care stîrpeşte şoarecii şi şobolanii. [Din fr. *rat* (după *insecticid, bactericid* etc.)].

ratiéră, ratiere f. dispozitiv la războiul mecanic de ţesut, cu care se ridică şi se coboară iţele pentru formarea rostului. [Din fr. *ratière*].

ratificá, ratífic vb. (tr.) **1.** a confirma în formă autentică un act, un tratat, o lege etc., pentru a-i da deplină valabilitate; a face o ratificare: *divanul, sub îndemnul ambasadorului, primeşte şi ratifică tratatul.* AL.; *părţile amîndouă erau datoare să ratifice tratatul.* EM.; **2.** a recunoaşte validitatea unui angajament luat de o persoană care nu avea mandat pentru aceasta. [Din fr. *ratifier,* lat. *ratificare*].

ratificăre, ratificări f. **1.** acţiunea de a ratifica şi rezultatul ei; confirmare, aprobare, ratificaţie; **2.** procedeu prin care parlamentul declară că îşi însuşeşte o ordonanţă de guvern; **3.** act juridic prin care o persoană recunoaşte un angajament luat în numele său de o altă persoană care nu era abilitată pentru aceasta; **4.** act prin care organul competent al statului declară că îşi însuşeşte un tratat semnat de reprezentantul său cu alt stat, conferind astfel tratatului forţă obligatorie: *ratificarea cerută şi preschimbarea documentelor s-au ... făcut înlăuntrul terminului hotărît.* EM.; **instrument de ratificare,** document prin care un stat face cunoscută îndeplinirea formalităţilor cerute de legea internă pentru exprimarea consimţămîntului său de a fi legat printr-un tratat. [V. *ratifica*].

ratificát, ~ţi, ratificată, ~e a. confirmat în formă autentică; aprobat oficial: *documente ratificate.* [V. *ratifica*].

ratificáţie, ratificaţii f. (înv.) ratificare; (şi: **ratificaţiune**). [Din fr. *ratification*].

ratificaţiúne f. v. **ratificaţie.**

ratiná, ratinez vb. (tr.) a da un aspect buclat feţei unei ţesături. [Din fr. *ratiner*].

ratinăre, ratinări f. acţiunea de a ratina; operaţie de finisare a ţesăturilor de lînă scămoşate, prin care firele de pe faţa ţesăturii se strîng şi se răsucesc în noduri sau se ordonează în valuri. [V. *ratina*].

ratinát, ~ţi, ratinată, ~e a. cu aspect buclat: *ţesături ratinate.* [V. *ratina*].

rátină f. v. **radină.**

rating [réting] n. **1.** indicele clasamentului băncilor în funcţie de creditul care li se poate acorda; **2.** (spec.) evaluare a situaţiei financiare a unui titlu de împrumut în vederea aprecierii riscului legat de rambursarea datoriei sau de plata dobînzilor; **3.** popularitatea relativă a unui program, a unei emisiuni transmise, determinată de mărimea estimată a audienţei; **a face rating,** a obţine audienţa mare la o emisiune de televiziune sau de radio: *a încercat... să facă rating tocmai cu o istorie literară.* D.; **4.** situaţie estimată a credibilităţii unei personalităţi. [Din engl. *rating* „evaluare"].

rátio n. raport procentual între două mărimi servind ca indicatori în controlul activităţii unei firme. [Din fr. *ratio*].

ratíte f. pl. acarinate. [Din fr. *ratites*].

ratón, ratoni m. mamifer omnivor originar din America, asemănător cu bursucul dar cu coada stufoasă brăzdată de inele albicioase, apreciat pentru blana fină, de culoare gri intens. [Din fr. *raton*].

rátoş, ratoşe n. (reg.) han la drumul mare, în afara localităţii: *a ţinut ... ratoşul de la Bodeşti.* CR.; *mă întrebaţi dacă-i bun rachiul de la rateşul boieresc?* SAD.; (şi: **rateş**). [Din ucr. *ratuš*].

răţă, raţe f. **1.** nume dat mai multor specii de păsări înotătoare din ordinul anseriformelor, cu penaj diferit colorat, cu picioarele scurte, cu ciocul lat şi turtit, dintre care unele sînt crescute pentru carnea, fulgii şi ouăle lor (*Anas platyrhynchos domestica*), iar altele, sălbatice, sînt vînate pentru carnea lor (*Anas platyrhynchos*): *raţa ... îşi vîra ciocul cînd în mîncare, cînd în apă.* PR.; *o raţă sălbatică, cu pene verzi-cenuşii, se înalţă pentru o clipă.* GHEŢIE; **a merge** (sau **a umbla**) **ca o raţă,** a merge legănat, greoi; **2.** carnea (gătită a) acestor păsări: *venea cu raţa friptă.* SOR.; **3.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; **4.** (artic.) numele unui dans modern, în care dansatorii, ţinînd braţele pe lîngă corp cu palmele întinse lateral, înaintează cu paşi legănaţi în şir indian; melodia acestui dans; **5.** (rar) **de-a raţa,** joc de copii. [Cuv. autoht.; cf. alb. *rosë,* sb. *raca,* friulan *raze*].

rátcă, raţce f. **1.** varietate de oi ţurcane cu lîna groasă, cu coarnele răsucite; **2.** lînă neomogenă, de calitate inferioară, produsă de aceste oi. [Din sb., magh. *racka*].

răţie, raţii f. **1.** porţie, mai ales de hrană, socotită ca fiind necesară pentru un timp determinat: *îi dădea din propria lui raţie.* PR.; **2.** (mat.) număr egal cu diferenţa (sau cu cîtul) a doi termeni consecutivi ai unei progresii aritmetice (respectiv geometrice). [Din lat. *ratio, -onis,* fr. *ration,* germ. *Ration*].

raţiocináţie, raţiocinez vb. (livr.; tr.) a face raţionamente interminabile, a despica firul în patru. [Din it. *raziocinare,* fr. *ratiociner*].

raţiocinăre, raţiocinări f. (livr.) faptul de a raţiocina; argumentaţie inutilă, raţionament extrem de subtil. [V. *raţiocina;* cf. fr. *ratiocination*].

raţiocinánt, ~ţi, raţiocinantă, ~e a. (livr.) persoană căreia îi place să facă raţionamente, să despice firul în patru; (subst.) *chiar cînd gesturile femeii sînt încurajatoare, raţiocinantul nostru e plin de scrupule.* CĂL. [Din it. *raziocinante*].

raţioná[1], raţionez vb. (intr.) a gîndi, a judeca raţional: *nu mai poţi raţiona liniştit cînd ţi se îndoaie gîrbaciul pe spinarea goală.* PR. [Din germ. *rationieren,* fr. *raisonner*].

raţioná[2], raţionez vb. a face raţii; a raţionaliza. [Din fr. *rationner*].

raţionábil, ~i, raţionabilă, ~e a. (înv.) **1.** înzestrat cu raţiune: *omul este raţionabil.* HEL.; **2.** rezonabil; just, logic: *negăsind termenii raţionabili ca să mă combată.* FIL.; **3.** convenabil: *preţ raţionabil.* [Din lat. *rationabilis*].

raţionál, ~i, raţională, ~e a. **1.** care aparţine raţiunii, relevat de raţiune: *admitea cunoştinţele raţionale şi nu pe cele revelate;* **2.** conform cu principiile, cu cerinţele raţiunii; logic; izvorît din raţiune, dedus prin raţionament şi nu pe cale experimentală; raţionat: *filozofia ca ştiinţă raţională are de-a face cu nesensibilul.* CĂL.; **3.** corect conceput sub aspect logic; raţionat: *răspuns raţional.* MAIOR.; **4.** fondat numai pe raţiune: *argumentele raţionale căzdeau unul după altul.* GHEŢIE; **5.** înzestrat cu raţiune; care gîndeşte logic; cumpănit, chibzuit: *fiinţă raţională;* **6.** (adesea adv.) făcut cu judecată, cu măsură, cu bun-simţ; sistematic, metodic; măsurat, cumpătat: *pămîntul produce mult dacă îl exploatezi raţional;* **7.** (mat.) **număr raţional,** nume dat fiecăruia dintre elementele unei clase de numere din care fac parte numerele întregi şi fracţionare, pozitive şi negative, precum şi numărul zero, care pot fi exprimate printr-un raport între două numere întregi: *matematicienii greci încep să se ocupe de numerele raţionale şi iraţionale.* BL.; **expresie raţională,** expresie algebrică ce nu conţine extrageri de radical asupra necunoscutei; **8.** (fiz.) **mecanică raţională,** mecanică teoretică. // n. ceea ce este conform cu raţiunea: *raţionalul şi realul.* [Din lat. *rationalis,* fr. *rationnel,* it. *razional*].

raţionalísm n. **1.** concepţie filozofică potrivit căreia raţiunea oferă singura posibilitate a cunoaşterii autentice: *raţionalismul susţine ... că adevăratul izvor al cunoaşterii este inteligenţa producătoare de concepte.* BL.; *raţionalismul cartezian;* **2.** doctrină filozofică potrivit căreia cunoaşterea provine din principii apriorice, universale şi necesare, iar nu din experienţă: *raţionalismul lui Kant se opune empirismului lui Hume;* **3.** doctrină care respinge orice altă autoritate decît aceea a raţiunii şi care, în particular, refuză orice credinţă religioasă; încredere în posibilităţile infinite ale cunoaşterii bazate pe raţiune: *utopiste sînt popoarele în care sectele şi raţionalismul au ajuns la dominanţă.* STĂNIL.; **4.** caracter raţional; ceea ce este bazat (numai) pe raţiune, pe argumentare abstractă: *faţă cu raţionalismul frazelor, gol, insipid, inexact*

al aşa-numiţilor liberali, noi reprezentăm realismul naturii înnăscute a statului. EM. [Din fr. ***rationallisme,*** germ. ***Rationalismus,*** it. ***razionalismo***].

raţionalíst, ~şti, raţionalístă, ~e a. care aparţine raţionalismului, propriu, caracteristic raţionalismului, referitor la raţionalism; raţionalistic: *voia să treacă ... la doctrina raţionalistă (Descartes, Leibniz, Wolff).* GHEŢIE; *şcoală raţionalistă.* // m., f. adept al raţionalismului: *raţionaliştii şi ateii, neştiind ... de Dumnezeu, sînt convinşi de atotputernicia raţiunii omeneşti.* STĂNIL. [Din lat. ***rationalistus,*** it. ***rationalista,*** fr. ***rationnaliste***].

raţionalístic, ~ci, raţionalístică, ~ce a. (înv.) raţionalist: *rezultatele unei teologii plate, raţionalistice, optimiste.* C.L. [Din lat. ***rationalisticus,*** germ. ***rationalistisch***].

raţionalitáte f. caracterul a ceea ce este raţional: *raţionalitatea nu este un criteriu sine qua non al existenţei.* BL. [Din lat. ***rationalitas, -atis,*** fr. ***rationalité,*** it. ***razionalita***].

raţionalizá, raţionalizez vb. (tr.) **1.** a organiza o activitate după norme şi principii raţionale, în vederea eficientizării acesteia; **2.** a supune unei restricţii, a dirija consumul unor produse (de primă necesitate), de obicei deficitare; a raţiona[2]: *guvernanţii au raţionalizat zahărul, benzina;* **3.** a transforma o expresie algebrică care cuprinde o extragere de rădăcină într-o expresie echivalentă, fără radical. [Din fr. ***rationaliser,*** germ. ***rationalisieren***].

raţionalizáre, raţionalizări f. **1.** acţiunea de a raţionaliza şi rezultatul ei; **2.** reducere a consumului unor produse (de primă necesitate), de obicei deficitare; raţionare[2]: *raţionalizarea cărnii.* [V. ***raţionaliza***].

raţionalizát, ~ţi, raţionalizátă, ~e a. supus unui consum dirijat după norme prestabilite; raţionat: *alimente raţionalizate.* [V. ***raţionaliza***].

raţionaménţ, raţionamente n. **1.** operaţie discursivă a gîndirii constînd în înlănţuirea ideilor şi judecăţilor conform unor principii determinate, care duce la formularea unei concluzii; rezonement: *mintea se rătăcea ... printre noţiuni şi raţionamente abstracte.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) şir de argumente folosite de cineva pentru a-şi susţine punctul de vedere; argumentaţie: *fie-ne permis a ne pune cîteva întrebări, la care luăm angajamentul a răspunde cu raţionamente necontestate.* MACED.; **3.** (înv.; rar) mod de a raţiona: *trebuie să se arate copia unui raţionament profan.* EM.; **4.** (rar) cauză, motiv: *nu am făcut-o pentru mai multe raţionamente.* FIL.; (şi: (înv.) **raţionamînt**). [Din lat. ***rationamentum,*** it. ***razionamento,*** fr. ***raisonnement***].

raţionamînt n. v. **raţionament.**

raţionáre[1], raţionări f. acţiunea de a raţiona[1] şi rezultatul ei; gîndire logică; deducţie; rezonare. [V. ***raţiona***].

raţionáre[2], raţionări f. acţiunea de a raţiona[2] şi rezultatul ei; raţionalizare. [V. ***raţiona[2]***].

raţionát, ~ţi, raţionátă, ~e a. (înv.) **1.** bazat pe raţionament; raţional; **2.** conform cu cerinţele raţiunii; logic, raţional; **3.** care urmează principiile, metodele raţionalismului: *gramatică raţională;* **4.** raţional, corect gîndit; elaborat, metodic: *o instrumentare ... bine raţionată.* FIL.; **5.** judicios, echilibrat: *alegere raţionată.* [V. ***raţiona[1]***].

raţionatór, ~i, raţionatoáre a. (înv.) care raţionează; care se bazează pe raţiune: *gîndire raţionatoare, judecătoare şi formătoare de noţiuni.* C.L.; (subst.) *există o sumă de sofişti de ingenuitate, care nu sînt decît răi raţionatori, amăgindu-se înainte de toate pe ei înşişi.* EM. [***Raţiona[1]*** + ***-tor***].

raţiúne, raţiuni f. **1.** facultate a omului de a cunoaşte, de a gîndi şi de a judeca; gîndire, judecată: *simbolul mişcă intelectul, dar nu raţiunea, de vreme ce nu stabileşte raporturi de cauzalitate în lumea fenomenală.* CĂL.; **2.** capacitate a omului de a gîndi corect; dreaptă judecată; minte; rezon: *în acţiunile lui ... văzu o aventură de neexplicat la un om cu raţiunea rece.* GHEŢIE; **3.** cauză, motiv; temei, justificare; îndreptăţire: *spre ce efect? din ce raţiune? ... sînt întrebări specifice omeneşti.* MAIOR.; **raţiunea de a fi** (sau **de a exista**), ceea ce justifică existenţa cuiva sau a ceva: *aceste legi stau ... în flagrantă contrazicere cu însăşi raţiunea de-a fi a liberalismului.* EM.; **raţiune de stat,** principiu în baza căruia o autoritate de stat ia anumite măsuri de interes general, trecînd peste interesul particular, individual: *acesta începe, în virtutea demonului interior şi fără nici o raţiune de stat, să ucidă pe boieri.* CĂL.; **4.** scop, ţel: *aveam o raţiune în viaţă şi îmi îndeplineam datoria cu sfinţenie faţă de ea.* CĂL. [Din lat. ***ratio, -onis***].

ravác n. **1.** miere de cea mai bună calitate, scursă din fagurii expuşi la soare; **2.** must scurs din boabele de struguri înainte de a fi date la teasc; vin obţinut din astfel de must; vin limpede, separat de drojdie, prin transvazare: *o vedriţă de răvac.* POP.; (adj.) *voia să dea ministrului un banchet ... cu vinuri răvac.* ZAMF.; **3.** vin obţinut din fructe de pădure; (şi: (pop.) **răvac**). [Din turc. ***ravak***].

ravágiu, ravagii n. (mai ales la pl.) pagubă mare, distrugere, pustiire cauzată de furturi, inundaţii, boli, războaie etc.: *cancerul ... face ravagii.* CĂL.; *cutremurul a făcut ravagii;* (fig.) *dublul limbaj, dihotomia dintre vorbă şi faptă fac ravagii în lumea românească.* D. [Din fr. ***ravage***].

răvăn a. v. **reavăn.**

ravenáre f. (geol.) proces de formare a ravenelor. [De la ***ravenă;*** cf. fr. ***ravinement***].

ravénă, ravene f. vale strîmtă cu versanţi abrupţi, instabili, rezultată în urma eroziunii în adîncime produsă de şuvoaiele de apă. [Din fr. ***ravin***].

răvi m. v. **rabin.**

rávilă f. v. **ragilă.**

ravióli n. invar. preparat culinar în formă de pirogi umplute cu carne, servite cu sos. [Din it., fr. ***ravioli***].

raz, razuri n. **1.** rangă: *se puseră apoi cu razurile şi cu cîngile ... să spargă sloiul.* SL.; **2.** răzătoare de dulgher; răzuitor. [Din sb. ***raz***].

razachíe, razachii f. soi românesc de viţă de vie care produce struguri cu boabe mari, ovale, albe sau roşii, foarte cărnoase: *frunzuliţă razachie, cine mi-a fost taică mie.* POP. [Din turc. ***razakî, raziki;*** cf. bulg., sb. ***razakija,*** gr. mod. ***razakí***].

razánt, ~ţi, razántă, ~e a. care trece, în viteză, la mică distanţă de o suprafaţă, aproape atingînd-o: *zborul razant al lăstunilor;* (adv.) *avionul a trecut razant peste munţi;* (fig.) *premierul a trecut razant peste spinoasa problemă a deficitului bugetar.* A. [Din fr. ***rasant***].

razánţă, razanţe f. **1.** proprietate a unei traiectorii descrise de un proiectil de a avea curbură mică; **2.** distanţă pînă la care o traiectorie se păstrează paralel şi la mică înălţime faţă de pămînt. [Din fr. ***rasance,*** germ. ***Rasanz***].

rázã, raze f. **1.** fascicul subţire de lumină; traiectorie luminoasă: *un soare coborît spre orizont îşi trimitea ultimele raze.* GHEŢIE; (fig.) *de raze umede ochii-s izvoare.* EM.; **2.** lumină; strălucire: *ce să vază în a zilei albă rază?* AL.; **3.** (fig.) splendoare, frumuseţe: *ea e în lume cea dintîi rază.* PANN; *paloarei tale raza inocenţei eu i-am dat.* EM.; **4.** (fig.) semn slab de ...; pîlpîire, licărire: *la cine pot să aflu o rază de-ndurare.* AL.; **5.** (fiz.; la pl.) radiaţie; **raze** (sau **radiaţie**) **X** (sau **Roentgen**), unde electromagnetice cu lungimi de undă mult mai mici decît ale luminii, folosite în radiografie şi în radioscopie; **6.** (mat.) distanţa dintre centrul unui cerc pînă la orice punct de pe circumferinţa lui sau din centrul unei sfere pînă la orice punct de pe suprafaţa ei; **7.** arie, loc pe care se exercită o acţiune, peste care se întinde puterea, influenţa cuiva sau a ceva; zonă: [santinelele] *păzeau prima rază a lagărului.* FIL.; *pe o rază de douăzeci de km;* **rază vizuală,** v. **vizual; rază de acţiune,** distanţă maximă pînă la care este eficientă o anumită acţiune, măsurată de la sursă sau de la un punct de referinţă; **8.** (reg.) ramură, creangă; *razele ţi s-o usca, rădăcina ţi-o seca.* POP.; **9.** (reg.) ramificaţie a coarnelor cerbului; ramură: *cerbul ... e un animal mare şi mîndru cu optsprezece raze.* SAD.; **10.** (reg.) fiecare dintre fofezele unei vîrtelniţe. [Lat. ***radia***].

rázem n. v. **reazem.**

rázie, razii f. **1.** invazie pe un teritoriu vrăjmaş, cu scopul de a prăda; **2.** control inopinat într-o anumită rază teritorială făcut de poliţie, pentru descoperirea unor răufăcători, infractori. [Din fr., it. ***razzia,*** germ. ***Razzia***].

rázim n. v. **reazem.**

razmót n. zbor orizontal al unei aeronave, foarte aproape de sol. [Din fr. ***rase-mottes***].

rázna adv. **1.** fără o ţintă precisă, încoace şi încolo, la întîmplare: *tot umbli razna pe drumuri degeabă.* PANN; **a o lua** (**a o apuca** etc.) **razna,** a pleca la întîmplare, fără ţintă; (fig.) a se abate, a devia (de la linia normală, de la subiect etc.): *simţii că o luasem razna.* PR.; **2.** la oarecare distanţă de ...; izolat, departe: *se plimba cam razna de curtencele sale.* ISP. [Din sl. ***razĭno***].

rázną, razne f. (rar) **1.** răzleţire; împrăştiere: *prostia pîndeşte mintea omului cum pîndesc lupii razna oilor.* DELAVR.; **2.** (fig.) deviere; digresiune: *convorbirea* [era] *... fără lăbărţări, razne şi prisosuri.* M.CAR. [De la ***răzni***].

raznocínţi m. pl. denumire dată intelectualităţii ruse care s-a format, începînd din secolul al XVIII-lea, din rîndurile funcţionărimii, ale micii burghezii şi ţărănimii. [Din rus. ***raznočinţî***].

răbdá, rabd vb. **1.** (tr. şi intr.) a suporta, fără împotrivire, cu resemnare o neplăcere, o suferinţă, o durere fizică sau morală; a îndura, a pătimi, a suferi: *Mieluşelul Domnului a răbdat ... răstignire.* DELAVR.; *roibule ..., rabdă ce-i răbda, că îndată ţi-oi da ovăz.* SAD.; **2.** (intr.) a fi rezistent, durabil: *vitele de acest soi ... rabdă la frig şi la ploaie.* GHICA; **3.** (înv. şi pop.; tr. şi intr.) a aştepta în linişte: *voi răbda pe Domnul să mă ducă-n slavă.* DOS.; **4.** (tr.) a tolera, a permite, a îngădui un lucru supărător, neîngăduit; a suporta prezenţa cuiva sau a ceva: *doar n-oi răbda să mă ruşineze dînsul pe mine în faţa satului.* REBR.; **a(nu-)l răbda pe cineva inima** (**să ...**), a (nu) se putea stăpîni (să ...), a (nu) se îndura să ...: *şi-apoi stă de-i priveşte, dacă te rabdă inima.* CR.; **a nu-i (mai) răbda pămîntul,** v. **pămînt; 5.** (înv.; tr.) a urma crezînd în cineva; a nădăjdui: *toţi ceia, Doamne, ce te rabdă.* DOS.; **6.** (intr. şi refl.) a-şi înfrîna pornirile, neră bdarea; a se stăpîni, a se abţine: *nu se poate răbda pînă ce nu ştie ea toate.* POP. [Et. nec.].

răbdáre, răbdări f. **1.** faptul de a răbda; virtutea, puterea de a suporta cu resemnare, fără împotrivire, neplăceri, suferinţe, dureri fizice sau morale; răbdurie, răbdat: *covîrşirea strîmbăturilor suferite sleiseră răbdarea împilaţilor.* BĂLC.; *răbdarea îndelungată se preschimbă-n lene.* VIERU; **a-şi pierde răbdarea** sau **a-şi ieşi din răbdări** ori **a ajunge la capătul răbdării,** a-şi pierde calmul, stăpînirea de sine: *măsura luată contra unui profesor care şi-a pierdut pe o clipă răbdarea este nedreaptă.* EM.; *ajunsese la capătul răbdării.* GHEŢIE; **a scoate pe cineva din răbdare** (sau **din răbdări**), a enerva pe cineva peste măsură; a scoate din sărite: *oricît de blajin să fie omul, îl scoateţi din toate răbdările.* CAR.; **2.** puterea de a aştepta cu calm, în linişte cuiva ce întîrizează să vină, să se producă: *lucrurile nu se pot îndrepta de azi pe mîine, e nevoie de răbdare.* GHEŢIE; **răbdare şi tutun,** se spune cuiva care are de aşteptat mult; (glumeţ) **a mînca** (sau **a se hrăni cu**) **răbdări prăjite,** a răbda de foame: *mai mîncaţi şi răbdări prăjite că nu v-a fi nimica.* CR.; **3.** (cu valoare de imperativ) aşteptă!: *răbdare, Arvinte,*

fătu-meu, răbdare! AL.; **4.** perseverenţă, stăruinţă; tenacitate: *osteneala şi răbdarea pot orce a dobîndi.* ALEX. [V. ***răbda***].

răbdát n. (rar) răbdare: *m-am ales cu răbdatul.* [V. ***răbda***].

răbdătór, ~i, răbdătoáre a. **1.** (adesea subst.) care suportă fără împotrivire, cu resemnare neplăceri, suferinţe etc.; răbduriu, răbduros: *era o fată robace şi răbdătoare.* CR.; *Mîntuitorul a învăţat-o să fie atît de răbdătoare.* PR.; **2.** care aşteaptă liniştit ceva ce întîrzie să apară, să se producă: *aşteaptă răspunsurile răbdător.* REBR.; **3.** (înv.) îngăduitor, indulgent: *de oameni iubitoriu iaste şi în lung răbdătoriu.* COR.; (fig.) *hîrtia e răbdătoare, căci pe dînsa poţi scrie ce vrei, bun şi rău.* B.-DEL.; **4.** (rar) rezistent: *ierburi sălbatice, răbdătoare la sete.* GAL.; **5.** perseverent, stăruitor, tenace: *ştia carte, era răbdător, făcea lecţii clare.* GAL.; **6.** care denotă perseverenţă, stăruinţă, tenacitate: *a fost ultima dovadă de iscusinţă a minţii, de calcul feroce şi răbdător.* C.PETR.; (şi: (înv. şi reg.) **răbdătoriu**). [***Răbda*** + *-tor*].

răbdătóriu a. v. răbdător.

răbduríu, ~ii, răbdurie, ~ii a. (înv. şi reg.) **1.** răbdător: *era om bun ..., răbduriu, nelacom.* MOXA; **2.** stăruitor, perseverent: *se va tăia, cu răbdurie migală, din lemn, o troiţă.* BL. // f. (înv. şi reg.) răbdare: *să fiţi întăriţi ... în toată răbduria, în lungă răbdare cu veselie.* COR. [De la ***răbda***].

răbdurós, ~şi, răbduroásă, ~e a. **1.** (înv.; rar) răbdător: (subst.) *multă posoacă cruntă dintr-acel sfînt şi răbduros ... cursă.* DOS.; **2.** (reg.) rezistent, viguros: *oameni răbduroşi.* POP. [***Răbdur(iu)*** + *-os*].

răblăgí vb. v. rablagi.

răblărí, răblăresc vb. (fam.; tr.) a uza, a strica, a deteriora. [***Rablă*** + *-ări*].

răblărít, ~ţi, răblărită, ~e a. (fam.) rablagit: *în paltonul lui răblărit ..., păşea hotărît şi mîndru.* VLAH. [V. ***răblări***].

răbój, răbojuri n. **1.** bucată de lemn pe care se însemnau, prin crestături, diferite socoteli, numărători etc.: *ca să nu pierdeţi şirul, luaţi în mînă cîte un răboj şi să tăiaţi ... pînă s-o împlini numărul.* ISP.; (fig.) *a lor nume trecătoare le însamnă pe răboj.* EM.; **a însemna la răboj,** a număra, a socoti; a înregistra: *am însemnat şi eu la răbuş vreo optzeci şi mai bine de ai.* SAD.; **a şterge de pe răboj,** a ierta, a da uitării: *Helena nu ştersese de pe răboj vechile socoteli pe care le avea cu vară-sa.* GHEŢIE; **ca pe (sau după) răboj,** întocmai, exact; ca din carte: *mama ... crezîndu-le toate lăptoase, după răbuş, cum i le spusesem eu.* CR.; **2.** ceea ce se înseamnă pe asemenea bucată de lemn; (p. ext.) calcul, socoteală: *ucise atîţia* [urşi] *... încît ... le pierduse ... răbojul.* GANE; **a(-şi) ieşi (sau a scoate pe cineva) din răboj (afară),** a(-şi) pierde (sau a face pe cineva să-şi piardă) răbdarea, a (se) supăra: *să* [nu] *mă faci ... să-mi ies din răbuş afară.* CR.; **3.** crestătură făcută, ca semn distinctiv, la urechea oilor sau vitelor; (şi: (reg.) **răbuş**). [Din bulg., sb. ***raboš***].

răbojí, răbojesc vb. (rar; tr.) a însemna pe răboj. [De la ***răboj***].

răbufneálă, răbufneli f. **1.** zgomot surd şi puternic; răbufnire, bufnitură: *se auzeau ... răbufneli de grinzi ce se năruie.* C.L.; **2.** suflu puternic (de vînt) însoţit de un zgomot surd: *răbufneli ca de vifor.* CĂL. **3.** (fig.) izbucnire: *răbufneala pasiunii.* [***Răbufni*** + *-eală*].

răbufní, răbufnesc vb. (intr.) **1.** a produce (prin izbire, cădere etc.) un zgomot surd şi puternic; a se izbi, a se trînti cu zgomot: *cînd răbufni pe pămînt ..., era scăldat în sînge.* DELAVR.; **2.** a răsuna puternic: *tunetele din nou răbufniră.* C.PETR.; **3.** a izbucni, a năvăli cu putere; a ţîşni: *fumul răbufneşte pe geamuri;* **4.** (fig.) a se manifesta brusc, violent; a izbucni: *turburarea lui ... răbufni pînă la cer.* GAL. [***Ră(z)-*** + ***bufni***].

răbufníre, răbufniri f. **1.** faptul de a răbufni; zgomot surd şi puternic; răbufnitură: *o răbufnire de vînt le biciui obrazele.* GHEŢIE; **2.** (fig.) izbucnire (a unui sentiment): *răbufnire de bucurie.* [V. ***răbufni***].

răbufnitúră, răbufnituri f. (rar) răbufnire: *răbufniturile vîntului ... zgîlţîiau ferestrele.* GHEŢIE. [***Răbufni*** + *-tură*].

răbuí, răbuiesc vb. (reg.; tr.) **1.** (înv.) a şterge de pe răboj; a lichida o socoteală; **2.** a unge cu răbuială, cu o unsoare: *răbuind ciubotele cu dohot.* CR. [Din germ. ***reiben*** „ a freca"].

răbuiálă, răbuieli f. (reg.) **1.** răbuire: [îmi] *trăgea un pui de răbuială ... pe la bot.* CR.; **2.** unsoare preparată din păcură cu care se ung unele obiecte din piele ca să se înmoaie şi să nu pătrundă în ele apa: *ciubote unse cu răbuială.* [***Răbui*** + *-eală*].

răbuíre, răbuiri f. (reg.) acţiunea de a răbui şi rezultatul ei; răbuială. [V. ***răbui***].

răbuít, ~ţi, răbuită, ~e a. (reg.) dat cu unsoare: *ghete răbuite.* [V. ***răbui***].

răbuní, răbunesc vb. (reg.; refl.) a se tolăni. [Et. nec.].

răbunít, ~ţi, răbunită, ~e a. (reg.) tolănit: *stînd ... răbunită pe verdeaţă.* POP. [V. ***răbuni***].

răbúş n. v. **răboj.**

răcán, răcani m. (depr.) recrut. [Probabil ***rec[r]ut*** + ***rîtan***].

răcăr, răcari m .(înv.) persoană care prinde sau vinde raci: *cele patruzeci Iude scutelnici: pescari, răcari, vînători.* FIL. [***Rac***[1] + *-ar*].

răcăduí, răcăduiesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a pune mîna pe ceva; a apuca; a agonisi: *nu-i lăsa să se dădălcească din ce răgăduia.* POP.; **2.** (refl.) a sări asupra cuiva; a se repezi; a se răsti la cineva; a ameninţa: *se răcăduieşte el cu puşca.* CR.; **3.** (reg.; intr.) a năvăli, a da buzna: (fig.) *după aia a răgăduit în lume nu ştiu ce molimă.* SOR.; (şi: **rägădui**). [Din magh. ***ragad***].

răcăduíre, răcăduiri f. (reg.) acţiunea de a (se) răcădui şi rezultatul ei. [V. ***răcădui***].

răcăí vb. v. **rîcîi.**

răcălíci, răcălici m. răcănel. [Cf. ***răcăni***].

răcănél, răcănei m. (zool.; reg.) brotăcel: *răcăneii, respirînd iute, cu guşile verzi pe marginea bălţii, clipeau.* SOR. [***Răcăni*** + *-el*].

răcăní, pers. 3 **răcăneşte** şi **răcăne** vb. (reg.; intr.) a orăcăi: *brotacul răcăneşte cînd e vremea de ploaie.* [***Rac***[2] + *-ăni*].

răcănít n. (reg.) orăcăit: *răcănit de broaşte.* [V. ***răcăni***].

răcărít n. (rar) îndeletnicirea de a prinde raci[1]: *trecusem ... la învăţătura răcăritului.* SAD. [De la ***răcar***].

răceálă, răceli f. **1.** însuşirea, starea unui corp de a fi rece: *m-a cam pătruns răceala băncii.* GHEŢIE; **2.** temperatură scăzută; frig: *păru înfiorată de răceala nopţii.* SAD.; **3.** senzaţie de frig: *mă iau fiori de răceală;* **4.** (fig.) lipsă de afecţiune, atitudine distantă; indiferenţă, nepăsare; înstrăinare: *o sfială, mai mult, răceală se putea cunoaşte din feţe, din vorbe, din purtări.* AG.; *l-a primit cu răceală;* **5.** (fig.) calm; obiectivitate; imparţialitate: *cu răceală demnă ... şi cu dragoste întreagă de adevăr.* CAR.; *romanul este ... lipsit de răceala observaţiei.* CĂL.; **6.** factor climatologic favorizant sau agravant al contaminării sau al transmiterii unor boli, precum virozele căilor respiratorii, reumatismul etc.: *boala s-a datorat răcelii la care s-a expus prosteşte, îmbrăcîndu-se neadecvat;* **7.** nume generic dat unor boli uşoare, provocate de frig, localizate pe căile respiratorii, care se manifestă prin guturai, traheită, bronşită, febră etc.: *boala ta nu e atît de gravă; o simplă răceală.* C.PETR.; *nu e răceală ..., totul e curat, amigdalele, faringele, laringele.* PR. [***Răci*** + *-eală*].

răchitán, răchitani m. numele a două plante erbacee cu inflorescenţe roşii-purpurii, crescute la vîrful tulpinilor şi al ramurilor, la una în spice mari şi dese, la cealaltă în spice lungi şi subţiri, care cresc prin locuri umede şi mlăştinoase; lemnuşcă (*Lithrum salicaria şi virgatum*). [***Răchită*** + *-an*].

răchitár, răchitari m. fluture mare de noapte, brumăriu, a cărui larvă atacă arborii, în special răchitele, găurindu-le lemnul (*Cossus ligniperda*). [***Răchită*** + *-ar*].

răchítă, răchite şi (pop.) **răchiţi** f. **1.** nume dat mai multor specii de salcie, cu frunze înguste, alungite, cu ramuri flexibile din care se împletesc diferite obiecte (*Salix purpurea şi fragilis, alba* etc.): *dulce-i umbra de răchiţi.* EM.; *oamenii ieşiţi de la slujbă purtau în mîini smicele de răchită.* GHEŢIE; **2.** nuiele (sau coajă) de la aceste plante, din care se fac obiecte împletite (coşuri, scaune etc.): *se aşeza într-un fotoliu de răchită.* PR.; **3.** (col.) răchitiş: *mlaştină cu stuf şi cu richită.* OD.; (şi: (reg.) **richită**). [Din bulg. ***rakita***].

răchitărie, răchitării f. teren cultivat cu răchită, de la care se recoltează ramurile tinere pentru diverse împletituri. [***Răchită*** + *-ărie*].

răchitíş, răchitişuri n. desiş sau plantaţie de răchite: *la marginea răchitişului el o ajunse, o luă de mînă.* SL. [***Răchită*** + *-iş*].

răchiţícă, răchiţele f. **1.** diminutiv al lui răchită; răchită tînără; (p. restr.) vlăstare de răchită (din care se extrage o vopsea galbenă): *după cules răchiţică de făcut gălbenele ... cine umblă?* CR.; **2.** arbust spinos, cu frunze lanceolate, acoperite cu solzi stelaţi, ce le dau un aspect argintiu, cu flori mici, galbene, plăcut mirositoare; sălcioară (*Elaeagnus angustifolia*); **3.** (la pl.) mic arbust tîrîtor, cu frunze persistente, cu flori roz-carmin, cu fructe roşii, acrişoare, comestibile (*Oxycoccus quadripetalus*). [***Răchită*** + *-ică*].

răcí, răcesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină (mai) rece; a(-şi) scădea temperatura: *s-a răcit cafeaua.* EL.; **a-şi răci gura (degeaba sau în zadar, de pomană etc.),** a vorbi fără folos, a insista zadarnic: *pentru cei sortiţi pieirii nu ne răcim gura degeaba.* DELAVR.; *să nu-şi mai răcească gura cu promisiuni.* PR.; **2.** (refl.) a pierde din căldura obişnuită a corpului (din cauza unei emoţii, de spaimă etc.); a avea senzaţia de frig; a îngheţa, a încremeni: *tot sîngele i se răcise în vine.* ISP.; *cînd a strigat la mine, m-am răcit;* **a i se** (sau **a-i**) **răci cuiva inima,** a (se) speria, a (se) înspăimînta: *privirea aspră, cruntă, a boierului îi răcise inima.* VLAH.; **3.** (refl.) a deveni (mai) friguros: *vremea se răceşte;* **4.** (fig.; refl.) a-şi pierde însufleţirea, interesul pentru cineva sau ceva; a fi distant, nepăsător, indiferent; a se înstrăina: *îmi pare rău că ne-am răcit.* CAR.; *interesul meu pentru geografie se răcise.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a tempera; a diminua: *publicul, fără a-şi răci dorinţa de a avea un teatru naţional, simţi stîmpărîndu-i-se entuziasmul.* NEGR.; **6.** (intr.) a se îmbolnăvi de răceală: *a răcit pe drum.* AL.; *puştiule, scoal-în sus, că răceşti, e pămîntul umed.* PR. [De la ***rece***].

răcílă, răcile f. unealtă cu care se prind raci. [Cf. sb. ***rečilo***].

răcíre, răciri f. **1.** acţiunea de a (se) răci şi rezultatul ei; **2.** scădere a temperaturii: *a oprit maşina pentru răcirea motorului; vreme în continuă răcire;* **3.** (fig.) răceală; înstrăinare: *între cumnaţi se petrecuse o răcire.* GHEŢIE. [V. ***răci***].

răcít[1]**, ~ţi, răcită, ~e** a. **1.** care a devenit (mai) rece; care este rece: *se aşează la vatra răcită.* C.PETR.; **2.** care şi-a pierdut căldura obişnuită a corpului (din cauza unei emoţii, de spaimă etc.); îngheţat, încremenit: *Safta asculta răcită pînă în adîncul inimii.* SL.; **cu inima răcită,** speriat, îngrozit: *din pridvor, cu inima răcită, Salvina*

observă tot ce se petrecea jos în curte. AG.; **3.** bolnav de răceală: *omul răcit ... scoate vocalele ... pe nas.* HEL. [V. ***răci***].

răcít² n. faptul de a (se) răci; răcire. [V. ***răci***].

răcitór, ~i, răcitoáre a. (înv.) care produce frig, care răceşte. // f. vas cu gheaţă pentru răcirea băuturilor: *răsucea gîtul sticlei în răcitoare.* C.PETR. // n. **1.** instalaţie care, cu ajutorul unui agent refrigerent (gheaţă, lichid volatil, aer sau apă rece etc.) menţine o temperatură scăzută faţă de cea a mediului înconjurător: *o drîmbă de aburi ţîşni pe gura ţevii de lîngă răcitor.* GHEŢIE; **2.** dulap cu pereţi dubli, în care se introduce gheaţă, folosit pentru răcirea sau pentru păstrarea alimentelor, băuturilor etc. [***Răci*** + *-tor*].

răcitúră, răcituri f. (reg.; mai ales la pl.) piftie: *răcituri cu usturoi.* AL. [***Răci*** + *-tură*].

răclíţă, răcliţe f. diminutiv al lui raclă; cutie: *încercară să-l scoată din lăcriţa lui.* CĂRT.; (şi: (reg.) **lăcriţă**). [***Răclă*** + *-iţă*].

răciuí, răciuiesc vb. (reg.; tr.) a împărţi un teren în racle; a parcela. [***Raclă*** + *-ui*].

răcnet, răcnete n. **1.** urlet, zbieret de animal: *răcnetul leului;* **2.** strigăt, ţipet puternic scos de om; răcnitură: *s-a pornit cocoana pe răcnete.* CAR. [***Răcni*** + *-et*].

răcní, răcnesc vb. (intr.) **1.** (despre animale) a scoate strigăte puternice şi prelungi (specifice speciei); a rage, a mugi, a zbiera, a urla: *leul ... răcnea de se cutremurau codrii.* ISP.; **2.** a striga, a ţipa; (p. ext.) a vorbi răstit şi tare; a se răsti: *taci, soro, ... nu mai răcni aşa.* AL.; *răcni cuprins de o groază bizară.* PR. [Din sl. ***ryknonti***].

răcníre, răcniri f. (rar) acţiunea de a răcni; răcnitură. [V. ***răcni***].

răcnitúră, răcnituri f. (înv. şi reg.) răcnet, urlet; strigăt, ţipăt; răcnire. [***Răcni*** + *-tură*].

răcoáre, răcori f. **1.** temperatură uşor scăzută a aerului; vreme plăcută; (p. ext.) loc umbrit, răcoros (plăcut); răcoreală: *răcoare la umbra bisericii.* SOR.; **pe răcoare,** pe vreme răcoroasă: *ne plimbam noaptea, pe răcoare;* **a se lăsa (cu) răcoare,** a se răci vremea, a se face frig: *se lăsase o răcoare care ne înfiora, căci toate eram îmbrăcate în rochiţe ... subţiri.* CĂRT.; (fam.) **la răcoare,** la închisoare: *l-a băgat la răcoare.* VLAH.; **2.** (rar) adiere, boare răcoroasă: *armăsarul suflă răcoare.* ISP.; **3.** însuşirea de a fi răcoros; senzaţie de răceală pe care o produc unele obiecte la atingere; răceală: *am simţit pe buze ... răcoarea izvorului.* SAD.; **4.** senzaţie de frig produsă de temperatura scăzută a aerului: *mi-era răcoare.* DELAVR.; **5.** (mai ales la pl.) senzaţie de frig, provocată de o emoţie puternică, de o stare patologică; fior: *nişte răcori o apucară.* ISP.; **a băga pe cineva în răcori** (sau **în toate răcorile**) ori **a-l trece toate răcorile,** a (se) speria tare, a (se) îngrozi: *de ce a băgat el în răcori ... pe toţi împăraţii?* CAR. // a. (înv.) răcoros, răcitor: *aerul întunecos şi răcoare al nopţii.* EM. [***Rece*** + *-oare*].

răcodélie, răcodelii f. (înv. şi reg.) muncă manuală; (concr.) lucru de mînă: *ie, fiule, aceste răcodelii şi le du în Damasc de le vinde.* DOS.; (şi: **rocodele**). [Din sl. ***ronkodĕlije***].

răcoreálă, răcorelI f. faptul de a (se) răcori; răcoare; boare, adiere răcoroasă; răcorire: *o răcoreală ce pătrunde prin ferestrele deschise.* EM. [***Răcori*** + *-eală*].

răcoréle f. pl. (reg.) numele unor plante erbacee agăţătoare, care înfloresc dimineaţa, pe răcoare: **a)** volbură (*Convolvulus arvensis*); **b)** zorele (*Impomaea purpurea* şi *Pharbitis hederacea*). [***Răcoare*** + *-ele*].

răcorí, răcoresc vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină mai rece; a (se) răci: *se răcoreşte cuptiorul.* CR.; **2.** (refl.) a se face răcoare, frig: *după căldura de peste zi, se răcorise simţitor.* GHEŢIE; **3.** (refl. şi tr.) a(-şi) potoli senzaţia de fierbinţeală; a(-şi) astîmpăra setea; a (se) înviora: *fă-mă, Doamne-o fîntînea, toate fetele să bea, să-şi răcorească faţa, să-şi stîmpere inima.* IONEL; **4.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) linişti, a (se) calma, a (se) potoli: *ne răcorirăm cel puţin sufletul.* ST. [De la ***răcoare***].

răcoríre, răcoriri f. **1.** faptul de a (se) răcori; răcoreală, răcoare: *zefire, ... nu sufla cu răcorire.* PANN; **2.** (fig.) liniştire, calmare, potolire: *„patrioţii" ar fi simulat un paroxim care ar fi făcut necesară răcorirea lor în casele de sănătate.* EM. [V. ***răcori***].

răcorít, ~ţi, răcorită, ~e a. **1.** care răcoreşte; răcoros: *arbori ... răspîndeau o umbră răcorită.* EM.; **2.** (fig.) liniştit, potolit. [V. ***răcori***].

răcoritór, ~i, răcoritoáre a. **1.** care răcoreşte; răcorit: *umbrar răcoritor.* OD.; **2.** (fig.) calmant, liniştitor: *proferînd înjurături răcoritoare.* CĂL. // f. pl. băutură care potoleşte setea, care răcoreşte: *bem răcoritoare.* CAR. [***Răcori*** + *-tor*].

răcorós, ~şi, răcoroásă, ~e a. **1.** cu o temperatură uşor scăzută; răcoritor, răcorit: *porniі prin noaptea răcoroasă de sfîrşit de septembrie.* PR.; **2.** proaspăt, înviorător: *un vînt răcoros;* **3.** (reg.) tînăr, fraged: *fată ... dulce, răcoroasă.* POP.; **4.** (fig.) care linişteşte, care potoleşte: *Marta îi zîmbeşte cu o răcoroasă bună-cuviinţă.* SL.; **5.** care ţine răcoare, care nu este călduros: *toalete răcoroase şi frumoase.* NEGR.; *şi-nfăşurîndu-şi pieptul în pînza răcoroasă, ... plecau direct la coasă.* VIERU. [***Răcoare*** + *-os*].

răcovínă, răcovine f. **1.** mică plantă erbacee cu tulpină tîrîtoare, cu flori albe, cu fructul o capsulă alungită, care creşte prin păduri, folosită în medicina populară; rocoţel, scînteiuţă, steluţă; iarba-găinii (*Stellaria media*): *la foc le punea ..., aripă de-albină, fir de rocoină.* COŞB.; **2.** (bot.) rocoţea (*Stellaria graminea*); **3.** (bot.) scînteiuţă (*Anagalis arvensus*); (şi: **răcuină, rocoină**). [Et. nec.; cf. sl. ***rakovina***].

răcuínă f. v. răcovină.

răculéţ, răculeţi m. **1.** răcuşor; **2.** plantă erbacee tîrîtoare din regiunea montană, cu flori albe-roşietice, cu rizom gros, avînd proprietăţi diuretice; rădăcina-şarpelui (*Polygonum bistorta*). [***Rac¹*** + *-uleţ*].

răcúşcă f. (reg.; col.) crustacee mici, de toate felurile. [***Rac¹*** + *-uşcă*].

răcuşór, răcuşori m. **1.** diminutiv al lui rac¹; răculeţ: *îţi aduc vro doi răcuşori.* AL.; **2.** (p. anal.) insectă mică acvatică, cu picioarele de dinainte asemănătoare cu cleştii racului; ploşniţă-de-apă (*Nepa cinerea*). [***Rac¹*** + *-uşor*].

răcúţ m. v. **recrut.**

rădăn n. v. **redan.**

rădăşcă, rădaşte f. insectă mare din ordinul coleopterelor, de culoare neagră-castanie, masculul prezentînd o pereche de mandibule lungi, asemănătoare coarnelor de cerb; răgace (*Lucanus cervus*): *icoana ... unei rudaşte.* EM.; (şi: **rudaşcă**). [Din bulg. ***rogačka***].

rădăcínă, rădăcini f. **1.** organ al plantelor superioare avînd rolul de a fixa planta în sol şi de a absorbi apa cu substanţele hrănitoare; (pop.) parte a plantei aflată în pămînt (indiferent de structura şi de funcţiile pe care le are): *aţi văzut pom să nu aibă rădăcini?* VIERU; **rădăcină de micşunea,** rizomul parfumat al unei varietăţi de stînjenei (*Iris florentina*), folosit în cosmetică; **a prinde rădăcini, a)** a căpăta rădăcini; **b)** (fig.) a se fixa (într-un loc); **2.** (pop.; la pl.) această parte comestibilă (fiartă) a unor plante leguminoase: *lăsatul secului se ţine cu sfinţenie ..., ca şi cînd toţi ar avea de gînd de-a doua zi s-o ţină numai în rădăcini şi-n rugăciuni.* SOR.; **3.** (compuse; bot.; reg.) **rădăcină-dulce,** lemn-dulce (*Glycyrhiza echinata*); **rădăcina-ciumei,** captalan (*Petasites officinalis*); **rădăcina-şerpilor,** răculeţ (*Polygonum bistorta*); **rădăcină-amară,** ghinţură (*Gentiana lutea*); **rădăcină-roşie,** mai-păsăresc (*Lithospermum officinale*); **rădăcina vieţii,** ginseng (*Panax*); **4.** (p. anal.) parte a unui organ anatomic prin care acesta este fixat într-un ţesut; partea de la baza unor asemenea organe: *dor şi rădăcinile dinţilor.* ST.; *vopseaua se aplică mai întîi la rădăcina părului;* **rădăcina nasului,** nasion; **5.** (pop.) parte profundă a unei tumori, a unui abces etc.: *bubele dulci ... de mînie-au crăpat, rădăcina le-a secat.* POP.; **6.** (fig.) origine, izvor; cauză: *rădăcina adevărată a vieţii.* EM.; *simţul pitorescului pare ... a avea rădăcini sufleteşti mai adînci.* BL.; **a curma** (sau **a tăia, a stîrpi**) **răul din rădăcină** (ori **din rădăcini**), a înlătura cu totul un rău: *neorînduiala din viaţa lor trebuie curmată din rădăcini.* GHEŢIE; **7.** (fig.) strămoş îndepărtat; familie, neam: *rădăcina lui era la Crîm.* CĂL.; **8.** partea de lîngă pămînt a tulpinii unui copac: *şezui la rădăcina unui tei.* BOL.; **9.** partea de jos a unei construcţii, a unui zid etc.; bază, temelie: *rădăcinile munţilor.* EM.; *se aşezară jos la rădăcina zidului.* ISP.; **10.** parte a unei unelte, a unei arme etc. aflată mai aproape de mîner: *se împlîntau baionetele pînă în rădăcină.* GANE; **11.** (lingv.) element ireductibil al unui cuvînt, comun tuturor cuvintelor din aceeaşi familie lexicală, purtător de sens lexical, obţinut prin eliminarea desinenţelor, sufixelor sau prefixelor; bază, radical (ex.: *muncă, munci, muncitor, muncitoresc, muncitorime* au rădăcina *munc-*); **12.** (mat.) valoarea necunoscutei într-o ecuaţie; radical; **rădăcină pătrată,** număr care, înmulţit cu sine însuşi, dă numărul respectiv; **rădăcină cubică,** număr care, înmulţit succesiv de două ori cu sine însuşi, dă numărul respectiv: *a estrage rădăcina cubică.* EM. [Lat. ***radicina;*** cf. fr. ***racine***].

rădăcíniş n. (col.) mulţime de rădăcini. [***Rădăcină*** + *-iş*].

rădăcíniu, ~ii, rădăcínie, ~ii a. de culoarea rădăcinii arborilor; gălbui: *cerneală rădăcinie.* [***Rădăcină*** + *-iu*].

rădăcinós, ~şi, rădăcinoásă, ~e a. cu rădăcini multe sau mari: *plante rădăcinoase.* // f. (la pl.) grup de plante cultivate pentru rădăcinile lor, folosite în alimentaţia omului, în industrie sau ca furaj; (şi la sg.) plantă din acest grup (ex.: napi, sfeclă, morcovi etc.). [***Rădăcină*** + *-os*].

rădăşcát, ~ţi, rădăşcată, ~e a. (despre coarnele animalelor) care seamănă cu coarnele rădaştei. [***Rădaşcă*** + *-at*].

rădícă vb. v. **ridica.**

rădícare f. v. **ridicare.**

rădícát¹ n. v. **ridicat¹.**

rădícát² a. v. **ridicat².**

rădicătúră f. v. **ridicătură.**

rădíche f. v. **ridiche.**

rădíu n. v. **rediu.**

rădúce, rădúc vb. (înv. şi reg.; refl. şi intr.) a fi la fel, a se asemăna: *firea chipului cu firea dihaniii ca să-şi răducă tare am nevoit.* CANT. [Lat. ***reducere***].

rădvăn, rădvane n. (înv.) trăsură de lux (închisă), montată pe arcuri şi trasă de mai mulţi cai: *o jupîneasă cu cinci copii s-au aruncat înaintea rădvanului meu.* NEGR. [Din pol., rus. ***rydvan***].

răfrecá vb. v. **refeca.**

răftuléţ, răftuleţe n. diminutiv al lui raft². [***Raft²*** + *-uleţ*].

răfuí, răfuiesc vb. **1.** (înv.; tr.) a clarifica o socoteală băneească; a plăti o datorie, a achita; răfuire: *răfui datoriile.* BĂLC.; **2.** (refl. recipr.) a lămuri cu cineva o neînţelegere, un diferend; a cere socoteală cuiva; a se certa, a se bate: *a făgăduit că se va răfui cu hangiul.* CĂL.; (fig.) *ne vom răfui cu o altă dihotomie care face ravagii.* PLEŞU; **3.** (tr.) a critica aspru, a judeca, a mustra; a bate: *ceteşte-mi-l,*

să vedem cum răfuieşti guvernul. AL.; *să ne lămurim şi să mi te răfuiesc!* C.PETR. [Et. nec.].

răfuiálă, răfuieli f. **1.** (înv. şi pop.) achitare a unei datorii; socoteală, plată: *speriaţi de ruina ... unei asemenea răfuieli pripite.* GHICA; **2.** clarificare a unei neînţelegeri, a unui diferend; ceartă, bătaie: *epoca răfuielii a sosit.* EM.; *o răfuială cu dumneata nu mi-ar oferi acum nici o satisfacţie.* GHEŢIE; **a-i trage** (sau **a-i da**) **cuiva o răfuială**, a certa, a bate pe cineva: *am văzut iar dosarul ..., am să le trag o răfuială număru unu.* SAD.; **a lua pe cineva la răfuială**, a cere cuiva socoteală; a lua la rost, a certa: *să-l ia la răfuială pentru purtările lui.* SL. [*Răfui* + *-eală*].

răfuíre, răfuíri f. (înv.) faptul de a răfui; răfuială: *răfuirea socotelilor dintre noi.* FIL. [V. ***răfui***].

răgăce, răgace f. (zool.) rădaşcă (*Lucanus cervus*): *ea şchiopăta, se poticnea stîngace, ca o răgace.* ARG.; (şi: (reg.) **ragace**). [Din bulg., sb. ***rogač***].

răgáz, răgazuri n. **1.** timp liber, disponibil pentru a face ceva; răspas: *cînd vă vor da răgaz variile sporturi nautice, vom primi, sper, cîte o vorbuşoară de la dv.* CAR.; **2.** perioadă de timp îngăduită cuiva pentru a face ceva; amînare, păsuire; îngăduinţă: *avea nevoie de un răgaz înainte de a se hotărî.* GHEŢIE; **3.** odihnă, repaus; inactivitate: *încetează răgazul contemplativ.* MAIOR.; **fără (de) răgaz,** necontenit, continuu: *am muncit o viaţă, fără răgaz şi fără hodină.* SAD.; **4.** linişte, tihnă, pace: *neaflînd minută de răgaz, am fugit la ţară.* NEGR. [Et. nec.; cf. lituanianul ***rákas*** „termen, timp"].

răgăduí vb. v. **răcădui.**

răgăí vb. v. **rîgîi.**

răgălíe, răgălii f. (reg.) **1.** rădăcină (de copac) ieşită sau scoasă din pămînt: *aduse o răgălie de stejar grea.* DOS.; *hangiul ... a mai aruncat o răgălie în sobă.* CAR.; **2.** îngrămădire de rădăcini la malul apelor curgătoare, servind ca ascunzătoare pentru peşti; (p. gener.) îngrămădire de lemne, crengi etc. aduse de apă pe malul unui rîu; radină: *scoşi cu japca de sub răgălii, bieţii peşti îşi sclipeau ... solzii.* SOR. [Et. nec.].

răgeá f. v. **regea.**

răgeái m., n. v. **regeal.**

răget, răgete n. **1.** strigăt, zbieret scos de unele animale (vite cornute, cerbi); muget: *răgete lungi pornesc din ocol.* BAC.; **2.** ţipăt, strigăt (de durere) scos de om: *femeile se pornesc pe ragete.* CAR.; (şi: **raget**). [*Rage* + *-et*].

răghilá vb. v. **răgila.**

răghilát[1] n. v. **răgilat**[1].

răghilát[2] a. v. **răgilat**[2].

răgilá, rágii vb. (pop.; tr.) a trage pe ragilă fuiorul de cînepă sau de in: *femeile ... te-au răgilat, te-au periat, te-au făcut frumos şi moale ca mătasa.* CR.; (şi: (reg.) **răghila, ragila**). [Din săs. ****raveln***].

răgilát[1] n. (pop.) acţiunea de a răgila; curăţarea de puzderii a fuiorului de in sau de cînepă cu ragila; (şi: (reg.) **răghilat**). [V. ***răgila***].

răgilát[2]**, ~ţi, răgilatá, ~e** a. (pop.) tras pe ragilă: *fuior de in răgilat;* (şi: (reg.) **răghilat**). [V. ***răgila***].

răguşeálă, răguşeli f. îngroşare şi slăbire a vocii, provocate mai ales de inflamarea laringelui şi a coardelor vocale; disfonie. [***Răguşi*** + *-eală*].

răguşí, răguşesc vb. (intr.) a i se îngroşa şi a-i slăbi vocea din cauza inflamării laringelui şi a coardelor vocale: *am răguşit cîntînd.* AL.; *răguşisem cu totul, abia mai puteam rosti cuvintele.* PR. [Et. nec.].

răguşít, ~ţi, răguşită, ~e a. **1.** îngroşat, slăbit, dogit, ca urmare a răguşelii: *îl trezi ... vocea răguşită a birtaşului.* AG.; *cu glasul răguşit de frig.* BUSUIOC; (adv.) *izbucni deodată răguşit.* REBR.; **2.** emis de o asemenea voce: *note răguşite şi ... note zbierătoare.* FIL.; *sunete răguşite;* **3.** cu voce îngroşată, slăbită, surdă: *nu-i plac femeile răguşite, fumătoarele;* **4.** cu glas gros, şters: *n-auzi tu de departe cucoşul răguşit?* EM. [V. ***răguşi***].

răhnáci a. v. **rîvnaci.**

răíme f. (înv. şi reg.) răutate. [*Rău* + *-ime*].

răitár, răitari m. (înv.) soldat călare; cavalerist: *200 răitari nemţi călări.* COSTIN; *cizme de raiter.* SAD.; (şi: **raiter**). [Din pol. ***rajtar,*** germ. ***Reiter***].

răjghiná vb. v. **răzghina.**

răjghinát a. v. **răzghinat.**

rămás[1]**, ~şi, rămasá, ~e** a. **1.** care se găseşte în locul unde a fost mai înainte; părăsit; aflat în starea de mai înainte: *numai eu, rămas acelaşi, bat mereu acelaşi drum.* EM.; **2.** (pop.) orfan, văduv: *e rămasă de bărbat.* COŞB.; *un pui de leu rămas de mama sa.* SAD.; **3.** (reg.) înbătrînit fără a se fi căsătorit vreodată; (subst.) *nu iau fata cea rămasă.* POP.; *dragu mi-i ... badea tînăr, nu rămas.* POP.; **4.** care dăinuie; care supravieţuieşte: *amintirile se întunecă şi întîmplările rămase iau întorsături de legendă.* SAD.; **5.** care prisoseşte (după ce restul a fost consumat): *cu puţinele parale rămase, se mai ducea la cinematograf sau bea o bere.* GHEŢIE; **6.** (înv. şi pop.) **a da rămas pe cineva,** a declara pe cineva învins: *dacă judecătorii noştri ar vra să mă asculte, ei ar da totdeauna rămas pe advocaţii ce vorbesc aşa de pocit.* I.NEGR.; **a se da rămas,** a se da bătut, învins: *nu voia să se dea rămas.* ISP. [V. ***rămîne***].

rămás[2]**,** (rar) **rămasuri** n. **1.** faptul de a rămîne; rămînere; **rămas bun** sau **bun rămas,** formulă de salut adresată de cel care se desparte de cineva: *feciorul craiului ... zice rămas bun fraţilor săi.* CR.; **a-şi lua rămas bun,** a se despărţi de cineva (cu cuvinte de salut, de afecţiune), a pleca: *ia-ţi rămas bun de la domnul arhitect.* CĂL.; **2.** (reg.) rămăşag, pariu: *pe asta pun rămas.* COŞB.; **3.** (înv.) ceea ce rămîne; rămăşiţă, rest: *luară den rămas fărîme.* COR.; **de ajuns şi de rămas,** din plin, din belşug, cu prisosinţă: *ţi-au spus aceia de ajuns şi de rămas ce însemnează scripturile acestea.* GAL.; **4.** (înv.) moştenire: *avea zece mii de galbeni zestre din rămasurile mele.* BOL. [V. ***rămîne***].

rămăşág, rămăşaguri n. (pop.) pariu, prinsoare: *a cîştigat rămăşagul;* **a pune** (sau **a face**) **rămăşag,** a paria: *pun rămăşag că-i pare bine.* REBR. [***Rămas***[2] + *-ag*].

rămăşí, rămăşesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (refl. recipr.) a pune rămăşag, a paria: *mă rămăşesc c-o să alergaţi astfel prin toate oraşele mari din Europa.* SL.; **2.** (refl.) a se obliga, a se angaja (demonstrativ) să facă ceva; a se prinde; a promite: *eu mă rămăşesc că într-un ceas toate ţi le isprăvesc.* PANN; *ne rămăşim a nimici punct cu punct toate neadevărurile.* EM. [De la ***rămăşag***].

rămăşíţă, rămăşiţe f. **1.** ceea ce a rămas dintr-un tot, dintr-o cantitate oarecare, după ce partea cea mai mare a dispărut, s-a consumat etc.; rest: *rămăşiţe ale artei romane.* OD.; *nu poţi iubi pe cineva cu rămăşiţele alteia în suflet.* PR.; **2.** (şi **rămăşiţe pămînteşti** sau **trupeşti**) corpul neînsufleţit al unui om; cadavru; moaşte: *dricul modest în care erau rămăşiţele pămînteşti ale poetului.* GHICA; *racla cu rămăşiţele mucenicului s-au păstrat multă vreme în această biserică.* MAT.; **3.** (înv. şi pop.) ceea ce a rămas neachitat dintr-o datorie, neîndeplinit dintr-o obligaţie; restanţă: *perceptorul execută pe o văduvă pentru o rămăşiţă de o sută de lei.* GAL.; **4.** (reg.) fată nemăritată, fată bătrînă: *nu ca tine-o rămăşiţă!;* POP.; **5.** (înv. şi pop.) moştenire; **6.** (rar) ceea ce lipseşte pînă la limita, la cantitatea, suma prevăzută: *mai am o rămăşiţă de plătit la bancă;* **7.** (adesea depr.) urmaş, descendent: *triste rămăşiţe ale acelor viteje oşti.* NEGR.; **8.** (mat.; înv.) rezultatul unei scăderi; rest. [***Rămas***[2] + *-iţă*].

rămîne, rămîn vb. (intr.) **1.** a sta pe loc, a nu părăsi locul unde se află; a nu fi mutat, dus din locul în care se găseşte: *o, rămîi, rămîi la mine.* EM.; *n-avea chef să rămînă în tîrgul acela prăpădit.* GHEŢIE; **să rămînă între noi,** se spune ca îndemn pentru a păstra discreţie, pentru a nu divulga un secret: *toate cîte ţi le spun între noi trebuie să rămînă.* CAR.; **a-i rămîne cuiva ochii** (sau **inima**) **la cineva** sau **la ceva** ori **a-i rămîne cuiva ceva** sau **cineva la inimă,** a-i plăcea cuiva foarte mult cineva sau ceva: *de-atunci şi ochii i-au rămas şi inima la el.* COŞB.; **rămîi cu bine** (sau **sănătos, în pace**), formulă de salut la despărţire: *binecuvîntează-mă tată, şi rămîi sănătos.* CR.; **2.** a se opri din mers; a încremeni: *ea rămase pironită locului.* GHEŢIE; **3.** a fi lăsat în urmă; a fi depăşit, întrecut: *tătarii rămăseseră în urmă cu prinşii.* SAD.; *satul a rămas departe;* (pop.) **a rămîne de ..., a)** a se răzleţi de ...: *omul a rămas de oaste şi-a trăit în ţara bulgărească o vreme.* SAD.; **b)** a nu face la timp ceva; a nu ajunge la timp: *ar fi păcat, rămîne de studii.* AG.; **a rămîne de căruţă,** a nu reuşi; (înv. şi pop.; tr.) **a rămîne pe cineva,** a întrece, a învinge pe cineva: *Ercule îi rămase pe toţi.* ISP.; **4.** (despre ceas) a marca timpul cu întîrziere; **5.** a muri (undeva): *a luptat în Tatra şi acolo a rămas;* (fam.) **a-i rămîne cuiva oasele** (sau **ciolanele**) **undeva,** a nu se mai putea întoarce din locuri îndepărtate; a muri; **6.** a se afla, a se menţine, a ajunge într-o anumită stare, situaţie; a persista într-o anumită atitudine; a-şi menţine aspectul iniţial: *mult bogat ai fost odată, mult rămas-ai tu sărac.* EM.; **a rămîne numai cu ...,** a nu mai avea decît ...; **a rămîne pe gînduri,** a reflecta, a medita: *după plecarea studenţilor, Dimitrie rămase pe gînduri.* GHEŢIE; **a rămîne de minciună,** a se dovedi mincinos; **a rămîne de ruşine,** v. **ruşine; a rămîne baltă,** a fi întrerupt, neterminat, nerezolvat: *m-am îmbolnăvit şi toate au rămas baltă;* **a rămîne însărcinată** (sau **grea**), a fi însărcinată: *eşti sigură că ai rămas însărcinată?* PR.; **a rămîne pe drumuri,** a sărăci; **a rămas înţeles** sau **rămînem înţeleşi,** se spune ca încheiere a unei discuţii, după ce s-a ajuns la un acord; (pop.) **a rămîne (tot) pe a cuiva,** a rămîne după voia cuiva: *tot pe a mamei a rămas.* CR.; **cum rămîne (cu ...)?,** ce hotărîre luăm?; ce se întîmplă (cu) ...: *cum a rămas cu balul?* NEGR.; **7.** a continua să existe; a dăinui: *rămîne stînca, deşi moare valul.* EM.; **8.** a supravieţui: *a rămas singur din toată familia;* **a rămîne cu zile** (sau **cu sufletul în oase**), a continua să trăiască, a scăpa cu viaţă: *să-i aducă pe fata lui Verdeş împărat, dacă vrea ... să rămîie cu sufletul în oase.* ISP.; **9.** a se păstra în conştiinţa, în amintirea cuiva: *faptele oamenilor buni rămîn;* **10.** a se afla, a ajunge, a trece în posesia cuiva: *dacă îl treci pe numele meu ..., apartamentul vă rămîne.* PR.; **11.** a lăsa o bucată, un rest dintr-un întreg; a fi în plus, a prisosi: *ce speranţă să-mi mai rămînă?* OD.; *cîinele ... se apropie de ceaunul gol să vază de-a mai rămas ceva şi pentru el.* REBR.; **mult a fost, puţin a (mai) rămas,** se spune, ca încurajare, celui care este pe punctul să abandoneze o treabă, fără a o fi dus la capăt; **a rămîne pentru** (sau **pe**) **altă dată** (ori **zi, săptămînă etc.**), a se amîna: *excursia noastră rămîne pe săptămîna viitoare.* CAR.; **nu (mai) rămîne (nici o) îndoială,** există siguranţa că ...; **mai rămîne vorbă?,** e sigur, neîndoielnic; **a nu-i (mai) rămîne cuiva (alta) decît să ...,** a nu găsi altă soluţie decît să ...: *nu-mi mai rămîne decît să ard tot ce-am scris.* VLAH.; **12.** a se alege cu ceva: *mi-au rămas însemnările.* M.CAR.; **13.** a mai trebui încă ceva; a lipsi: *moartea să-l apuce foarte puţin a rămas.* PANN; (şi: (pop.) **rămînea**). [Lat. ***remanere***].

rămîneá vb. v. **rămîne.**

rămînere, rămîneri f. faptul de a rămîne; rămas[2]: *nu se opuse rămînerii ... bolnavului în sanatoriu.* GHEŢIE; **rămînere în urmă,** întîrziere, restanţă. [V. ***rămîne***].

rămurát, ~ţi, rămurată, ~e a. ramificat; rămuros: *o sălcică rămurată.* POP. [***Ramuri*** (pl. lui *ramură*) + *-at*].

rămureá (~ícă), rămurele f. diminutiv al lui ramură: *o rămurică de liliac.* CAR. // f. pl. ciupercă comestibilă cu tulpina groasă și cu numeroase ramificații cărnoase; opintic (*Clavaria botrytis*). [*Ramură* + *-ea(~ică)*].

rămurí, pers.3 **rămurește** vb. (rar) **1.** (refl.) a se ramifica; **2.** (refl. și tr.) a (se) împărți; a (se) clasifica: *toate relațiunile ideale în care se rămurește vorbirea.* EM. [De la *ramură*].

rămuríș, rămurișuri n. totalitatea ramurilor unui copac; desiș de ramuri; rămuriște: *plop negru, încrustat în ger ... cu rămuriș de zgură și de fier.* TOP. [*Ramură* + *-iș*].

rămuríște, rămuriști f. (rar) rămuriș: *privirea mea distrată, prin negre rămuriști, mi-arată doi ochi adînci și triști.* TOP. [*Ramură* + *-iște*].

rămurós, ~și, rămuroásă, ~e a. **1.** cu multe ramuri; rămurat, stufos: *cel cu coarne rămuroase.* EM.; *alee mărginită de cîțiva tei rămuroși.* GHEȚIE; **2.** (rar) ramificat: *descendența sa în linie dreaptă e destul de rămuroasă.* CĂL. [*Ramură* + *-os*].

răní¹, rănesc vb. **1.** (tr. și refl.) a(-și) face o rană; a (se) vătăma: *am fost ușor rănit din cele dintîi lupte.* EL.; (fig.) *lumine roșii de torți rănesc întunecimea ca pete de jeratic.* EM.; **2.** (fig.; tr.) a îndurera, a întrista, a amărî; a jigni pe cineva: *cît de puțin aș fi în stare să rănesc pe cineva în credințele și pasiunile lui.* CAR.; *ești rănit să constați la scriitor atîta senină platitidine.* CĂL.; **3.** (fig.; tr. și refl.) a (se) impresiona, a (se) înflăcăra: *se răniră cu toții de dragostea ei.* POP.; **4.** (înv.; tr.) a pîngări: *Veronico, ți-ai rănit inima cu o vedere pămîntească.* GAL. [Din sl. *raniti*].

răní² vb. v. rîni.

răníre, răniri f. **1.** acțiunea de a (se) răni; rană; **2.** (fig.) jignire, ofensă; **3.** (fig.) durere sufletească: *vezi, ochii tăi ce rănire pot a-mi pricinui mie.* CONACHI. [V. *răni*].

rănít, ~ți, rănită, ~e a. **1.** (adesea subst.) care are o rană: *un tînăr rănit își pierde-al lui sînge.* AL.; **2.** (fig.) jignit, ofensat; îndurerat: *gînduri mîngîitoare pentru o inimă rănită.* NEGR. [V. *răni*].

răntuná, răntún și **răntunez** vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) răsturna; a (se) rostogoli: *să răntuna lacrămile pe chipul icoanei.* NEC. [Cf. *înturna*].

rănúnchi¹ m. v. rărunchi¹.

rănúnchi² m. v. rărunchi².

rănunchioáră f. v. rărunchioară.

răpausáre f. v. răposare.

răpăgá, răpăg vb. (reg.) **1.** (intr.) a aluneca (pe loc abrupt, pe gheață etc.); **2.** (refl. și intr.) a se da pe gheață. [Et. nec.].

răpăí, răpăi și **răpăiesc** vb. (intr.) **1.** a cădea ploaie, grindină etc. producînd zgomote scurte și dese: *nu se auzi decît ploaia răpăind dușmănoasă pe acoperișul de tinichea.* GHEȚIE; **2.** a bate, a lovi ritmic în ceva (cu picioarele, cu mîinile etc.): *lumea ... a pornit să răpăie din palme.* CAR.; **3.** (despre gloanțe, arme) a țăcăni; a pîrîi sacadat; **4.** a răsuna; a trosni: *răpăia ramurile pe unde trecea.* ISP. [Onomat.].

răpăiálă, răpăieli f. **1.** răpăit¹: *o răpăială de grindină cutremură valea.* VLAH.; **2.** ploaie abundentă, de scurtă durată; ropot: *a fost numai o răpăială;* **3.** zgomot produs de lovituri ritmice: *umplînd văzduhul cu răpăiala aripilor.* ZAMF.; *răpăiala palmelor.* [*Răpăi* + *-eală*].

răpăít¹ n. **1.** faptul de a răpăi; răpăială: *auzeam răpăitul ploii.* ST.; **2.** succesiune de lovituri dese, scurte și ritmice; zgomotul produs de astfel de lovituri: *răpăit de tobe.* [V. *răpăi*].

răpăít² adv. cu zgomote dese și scurte: *plouă răpăit.* [V. *răpăi*].

răpăitór, ~i, răpăitoáre a. care răpăie: *ploaia cade ... răpăitoare ca o grindină.* VLAH. [*Răpăi* + *-tor*].

răpăitúră, răpăituri f. zgomot produs de lovituri ritmice: *în vale sună ... răpăituri de mitralieră.* SAD. [*Răpăi* + *-tură*].

răpănós, ~și, răpănoásă, ~e a. plin de rapăn, bolnav de rapăn; (p. ext.) murdar: *cal răpănos.* CR. [*Rapăn* + *-os*].

răpăusá vb. v. răposa.

răpăusát a. v. răposat.

răpciúgă f. **1.** boală contagioasă, de obicei la cai, manifestată prin noduli și ulcerații, pe fosele nazale, prin respirație grea etc., care se poate transmite și la om, fiind, de regulă, mortală; morvă, muci, mucărie: [calul] *se scutură ... de toate bubele și răpciuga de pe dînsul.* ISP.; **2.** epitet pentru un animal slab, bătrîn și bolnav: *o răpciugă de cal grebănos.* CR. [Et. nec.].

răpciugós, ~și, răpciugoásă, ~e a. **1.** bolnav de răpciugă; morvos; (p. ext.) rău îngrijit, prăpădit: *purcelul cel ... răpciugos.* CR.; **2.** (p. ext.) deformat, urîțit de boală, de suferință; nesănătos: *un cactus atacat de ciuperci, palid și răpciugos.* CĂRT.; **3.** (fig.) sărac, zdrențăros. [*Răpciugă* + *-os*].

răpciúne m. (înv. și pop.) numele lunii septembrie: *București, 15/27 răpciune.* CAR. [Et. nec.; cf. lat. *raptio, -onis* „seceriș"].

răpéz n. v. repez.

răpezí vb. v. repezi.

răpí, răpesc vb. (tr.) **1.** a apuca cu forța, a lua cu sila și a-l duce cu sine; a fura: *un leu ... răpi o găină.* CR.; **2.** a lua înainte de vreme, a curma firul vieții cuiva: *dă-mi înapoi pe-aceea ce moartea mi-a răpit.* EM.; **3.** a nimici; a răpune, a ucide: *își pierduse consoarta, răpită de o pneumonie.* GHEȚIE; **4.** a-și însuși pe nedrept; a jefui: *năvăli deodată cu toată armata sa ..., arzînd orașele hrăpind bucatele.* BĂLC.; **5.** a lua în stăpînire; a cuceri: *împărăția ne-au fost răpit-o dușmanii.* ISP.; **6.** (fig.) a lipsi pe cineva (prin abuz) de ceea ce îi revine, i se cuvine, îi e necesar: *mizeria umană răpește liniștea celor buni și drepți;* **7.** (fig.) a fascina, a fermeca, a vrăji, a încînta; a captiva: *el se simți răpit deodată de-o caldă însuflețire.* AG.; *Silvia era răpită, nu știu ce-i plăcuse ei aici.* PR.; (refl. pas.) *al ei suflet se răpește de închide-a ei pleoape.* EM.; (și: (înv.) **hrăpi**). [Lat. *rapire (= rapere)*].

răpíre, răpiri f. **1.** acțiunea de a răpi și rezultatul ei; luare cu forța a cuiva; răpitură: *junele pune la cale răpirea fetei.* CĂL.; **2.** jefuire, prădare: *hrăpirile, nedreptățile și împilările ... căzuseră pe capul bieților locuitori.* ISP.; **3.** (fig.) extaz, fascinație; fermecare, încîntare: *toată adunarea vede cu răpire o fetiță dulce.* BOL.; **4.** (înv.) pornire nestăpînită, înflăcărată; înfocare: [poporul] *în răpirea entuziasmului ce avea pentru eroul său, nu-l numea altfel decît „Macedon al nostru".* BĂLC.; (și: (înv.) **hrăpire**). [V. *răpi*].

răpít¹, ~ți, răpită, ~e a. **1.** (rar) furat; capturat: *el va da giudețul muierii ceii răpite.* PRAV.; **2.** jefuit; **3.** (fig.) încîntat, fermecat, vrăjit, captivat: *o priveam răpit.* EM.; **4.** (înv.) nestăpînit; aprig: *era strașnic și răpit la mînie.* MUSTE. [V. *răpi*].

răpít² n. (înv.) răpire: *lupi la hrăpit, vulpi la vicleșug.* MARC.; (și: **hrăpit**). [V. *răpi*].

răpitór, ~i, răpitoáre a. **1.** (adesea subst.) care răpește pe cineva: *să ... scape de la răpitor pe iubita lui.* ISP.; **2.** care răpește animalele vii pentru a le mînca; rapace: *lup răpitor;* **3.** (adesea subst.) jefuitor, hoț; hrăpăreț: *mi-a spus că ești hoț, răpitor, mîrșav.* FIL.; **4.** (fig.) fermecător, încîntător, fascinant: *ea avea un surîs răpitor.* PR.; *în rochia de seară decoltată ... primadona era într-adevăr răpitoare.* GHEȚIE. // f. (la pl.) numele a două ordine de păsări de pradă (de zi sau de noapte), bune zburătoare, cu cioc gros și încovoiat, cu gheare ascuțite și încovoiate; (și la sg.) pasăre din fiecare dintre aceste ordine: *răpitoare nocturne;* (și: (înv.) **hrăpitor**). [*Răpi* + *-tor*].

răpitúră, răpituri f. (înv.; rar) **1.** răpire; **2.** (fig.; concr.) obiect luat prin pradă: *voi ... curăț[i] paharul și blidul, dară denlăuntru pline sînt de răpituri și de necurăție.* N.TEST. [*Răpi* + *-tură*].

răposá, răposez vb. **1.** (înv.; refl. și intr.) a se odihni (după efort); a poposi: *răposăm o zi la dînșii.* COR.; **2.** (intr.) a muri, a deceda: *a răposat în brațele mele.* AL.; (și: (înv. și reg.) **răpăusa**). [Lat. *repausare*].

răposáre f. faptul de a răposa; răposat¹; moarte, deces; (și: **răpausare**). [V. *răposa*].

răposát¹ n. (pop.) răposare. [V. *răposa*].

răposát², ~ți, răposată, ~e a. **1.** (înv.) netulburat, liniștit; **2.** (adesea subst.) mort, defunct: *avocatul elogia memoria răposatei.* GHEȚIE. // m., f. (artic.) soțul sau soția decedat(ă): *bocești pe răposatul?* CAR.; (și: (înv.) **răpăusat**). [V. *răposa*].

răpotín, răpotini m. (de obicei artic.; mai ales la pl.) **1.** (și **răpotinul țestelor**) numele unei sărbători populare care se ține, de obicei, în trei marți consecutive, începînd cu a treia marți de după Paști: *nouă marți și răpotinii i-am păzit cum am putut.* PANN; **2.** (p. ext.) turtă făcută cu prilejul acestei sărbători: *facerea răpotinilor după Paști;* (și: **ropotin**). [Et. nec.].

răpșí vb. v. răpști.

răpște f. (înv.) mustrare, dojană: *cerșind iertăciune pentru răpște ce l-au mustrat.* DOS. [De la *răpști*].

răpștí, răpștesc vb. **1.** (înv. și reg.; intr.) a cîrti, a protesta: *răpștiră spre domnul casei.* N.TEST.; **2.** (înv. și reg.; refl.) a se răsti; **3.** (înv.; tr.) a răpi, a jefui; a uzurpa; (și: (înv.) **răpși**). [Din sl. *rŭpŭtati, rŭpŭšton* „a mormăi"].

răpuitór a. v. răpunător.

răpunătór, ~i, răpunătoáre a. (înv.) (adesea subst.) ucigaș. // m., f. (fig.) persoană care încîntă, farmecă, cucerește: *răpuitor de femei.* GANE; (și: **răpuitor**). [*Răpune* + *-tor*].

răpúne, răpún vb. (înv. și pop.) **1.** (tr.) a ucide, a omorî: *o boală de piept îl răpune.* CĂL.; *fetele seduse nu-și răpun seducătorul.* ARG.; a **răpune cuiva capul** (sau **viața, zilele**), a lua viața cuiva; a omorî: *vrea să-mi răpuie capul cu orice preț.* CR.; **2.** (refl. și intr.) a-și pierde viața; a muri: *numai dor și jale-adun, mă duc, mîndră, mă răpun.* IONEL; **a-și răpune capul** (sau **viața, zilele**), a muri; a se sinucide: *am hotărît cu cugetul meu ... să-mi răpun viața.* SAD.; **3.** (tr. și refl.) a (se) pierde, a (se) prăpădi, a (se) distruge: *dacă moare juncul, se răpune jugul.* PANN; **4.** (reg.; tr. și refl.) a (se) rătăci; a (se) pierde: *mi s-au răpus banii;* **5.** (fig.; tr. și refl.) a (se) sfîrși, a (se) stinge; a dispărea sau a face să dispară: *valul vremilor ce curg atîtea cîntece-a răpus.* GOGA; **6.** (rar; refl.) a se epuiza, a se omorî: *muncea să se răpuie.* DELAVR.; **7.** (tr.) a învinge într-o luptă; a răzbi; a subjuga: *boii uniți la pășune, lupul nu-i poate răpune.* Z.; **8.** (tr.) a întrece: *vorba era vorbă ..., și nu-l putea răpune te mieri cine.* CR.; **9.** (fig.; tr.) a copleși; a chinui: *jalea te răpune.* COȘB. [Lat. *reponere*].

răpúnere, răpuneri f. (înv. și pop.) **1.** acțiunea de a (se) răpune și rezultatul ei; **2.** pierdere; pieire, moarte: *i se rupeau rărunchii împăratului pentru răpunerea fiicei sale.* ISP.; **3.** înfrîngere; subjugare: *răpunerea inamicului.* [V. *răpune*].

răpús, ~și, răpusă, ~e a. (pop.) **1.** distrus, nimicit; **2.** învins, înfrînt; zdrobit: *așa răpus, zăcea pe țol ..., cu ochii stinși și fără vlagă.* COȘB.; **3.** (fig.) sfîrșit, stins; dispărut: *cu farmecul durerilor răpuse, din preajmă-mi fugi, deșartă năzuință.* VLAH. [V. *răpune*].

rărí, răresc vb. **1.** (refl. și tr.) a fi sau a deveni (mai) rar, mai depărtat unul față de altul: *frunzișul mi-l rărește.* EM.; **2.** (refl.) a deveni mai puțin numeros: *în lume e război și se rărește satul.* VIERU; *din cauza mizeriei populația s-a rărit;* **3.** (tr.) a face să devină mai puțin compact; a depărta, a distanța;

a spația: *a rări rîndurile într-un text;* **4.** (refl.) a se subția prin folosire îndelungată; (p. ext.) a se uza: *pînza s-a rărit;* **5.** (tr.) a încetini ritmul unei acțiuni: *mă vezi rărindu-mi pasul.* EM.; **a (o) mai rări cu ceva,** a face ceva mai rar decît de obicei; a o lăsa mai domol: *cu paharul îndeseşte, dar cu birul mai răreşte.* NEGR.; **a (o) mai rări cu cineva,** a se duce mai rar la cineva, a se întîlni mai rar cu cineva; **a o (mai sau cam) rări de (pe) undeva, a)** a se duce undeva din ce în ce mai rar: *de prin clasa a şasea ... o rărise de pe la şcoală.* ZAMF.; **b)** a pleca de undeva; a o şterge: *cînd era de făcut ceva treabă, o cam răream de pe-acasă.* CR. [De la ***rar***].

răricél, ~l, răricícă (~eá), ~ele a. rărişor. // f. (reg.; în forma **răricică**) varietate de struguri. [***Rar*** + *-icel*].

răríme, (rar) **rărimi** f. **1.** (înv. şi reg.) faptul de a fi rar, starea a ceea ce este rar; **2.** (reg.) rarişte. [***Rar*** + *-ime*].

răríre, răriri f. acțiunea de a (se) rări şi rezultatul ei; rărit[2], răritură: *rărirea căpşunilor.* [V. ***rări***].

răríş, rărişuri n. rarişte: *tace cucul la răris.* POP. [***Rar*** + *-iş*].

rărişór, ~i, rărişoáră, ~e a. diminutiv al lui rar; răruț: *era ... barba rărişoară.* DOS.; *unde sînt casele mai rărişoare.* SOR.; (adv.) *rărişor să cercetezi.* PANN. [***Rar*** + *-işor*].

rărít[1], ~ţi, rărită, ~e a. **1.** devenit mai rar: *cu pasul cel rărit de întristare.* EM.; **2.** mai puțin compact; spațiat: *şi-a ales litera cu grijă, compunînd o pagină diafană, cu caractere rărite.* CĂL. [V. ***rări***].

rărít[2] n. rărire; răritură: *răritul porumbului.* [V. *rări*].

răritúră, rărituri f. **1.** rărire; **2.** loc gol între obiecte aşezate rar; **3.** loc într-o țesătură unde firele sînt mai rare decît în rest; **4.** rarişte; poiană: *ici-colo, în rărituri, se prevede muntele.* SAD. [***Rări*** + *-tură*].

rărițá, rărițez vb. (tr.) a. a lucra pămîntul cu rariță; (spec.) a prăşi: *mergeam să terminăm de rărițat locul ăla.* SOR. [De la ***rariță***].

rărițáre, rărițări f. acțiunea de a rărița şi rezultatul ei; rărițat. [V. ***rărița***].

rărițát n. rărițare: *mă zgîriase ... o foaie de porumb, la rărițat.* SOR. [V. ***rărița***].

rărúnchi[1], rărunchi m. (înv. şi pop.) **1.** rinichi: *un vultur rozîndu-i rărunchii.* ISP.; **2.** (mai ales la pl.) interiorul, adîncul trupului omenesc considerat ca centru al sensibilității, al forței etc.; (p. ext.) mijlocul, miezul unui lucru: *am simțit o durere monstruoasă în adîncul rărunchilor.* DELAVR.; **din rărunchi** sau **din fundul rărunchilor,** din toate puterile; foarte tare, intens: *m-am bucurat din rărunchi că te afli sănătos.* FIL.; **a i se rupe cuiva rărunchii de milă** (sau de **mîhnire**), a-i fi foarte milă, a i se rupe inima: *i se rupea rărunchii împăratului de mîhnire pentru răpunerea fiicei sale.* ISP.; **3.** (fig.; înv.) rudă, neam: *mă certară din dzî pănă-n noapte rărunchii miei.* DOS.; (şi: (reg.) **rănunchi**). [Lat. ***renunculus***].

rărúnchi[2] m. (bot.; reg.) numele mai multor plante din familia ranunculaceelor: **a)** piciorul-cocoşului (*Ranunculus acris*); **b)** gălbenele (*Ranunculus polyanthemos*); **c)** boglar (*Ranunculus sceleratus*); (şi: **rănunchi**). [Lat. ***ranunculus***].

rărunchioáră, rărunchioare f. (bot.; reg.) numele a două plante erbacee din familia ranunculaceelor: **a)** boglar (*Ranunculus sceleratus*); **b)** silnica (*Glechoma hederaceum* şi *Ghechoma hirsutum*); (şi: **rănunchioară**). [***Rărunchi[2]*** + *-ioară*].

rărúț, ~i, răruță, ~e a. (pop.; adesea adv.) rărişor: *pînză răruță.* [***Rar*** + *-uț*].

răs- element de compunere formînd derivate semnificînd: **1. a)** o prelungire, o repetare sau o intensificare a acțiunii exprimate de verbul simplu (ex. *răscoace, răsciti*); **b)** revenirea la o stare mai veche (ex. *răscumpăra*); **c)** modificarea (în sens negativ) a situației inițiale (ex. *răstălmăci*); **2.** o intensificare a însuşirii exprimate de adjectivul simplu (ex. *răscopt*); **3.** ideea de intensitate ori de înrudire îndepărtată în raport cu substantivul simplu (ex.: *răsputere, răzbunic*); **4.** un timp mai îndelungat decît cel exprimat de adverbul simplu (ex. *răspoimîine*); (şi: (înaintea vocalelor şi a consoanelor sonore) **răz-**). [Din sl. ***ras-, raz-***].

răsád, răsaduri n. **1.** plantă tînără, crescută din sămînță (în răsadniță, în seră), cu scopul de a fi răsădită într-un loc de cultură: *sădeam răsaduri de varză, de vinete.* ST.; **2.** (fig.) neam, popor, seminție: *viteaz răsad.* COŞB.; **3.** (reg.) sămînță din care se obține o astfel de plantă tînără; (fig.) *săgeți ce prind răsad de moarte-n piepturi omeneşti.* AL. [Din bulg. ***razsad,*** sb. ***rasad***].

răsádniță, răsadniţe f. **1.** construcție simplă din scînduri sau din elemente prefabricate, fără instalații sau dotări speciale, aşezată pe un pat de gunoi de grajd, acoperită, de obicei, cu sticlă sau cu folii de mase plastice, destinată obținerii răsadurilor timpurii de legume şi de flori; pătul; **2.** (fig.) adăpost, cuib cald: *îmi fac răsadniță în odaia asta.* AL. [Din bulg., sb. ***rasadnik***].

răsaláităieri adv. în ziua care precedă pe cea de alaltăieri: *răsalaltăieri a fost mai agitat.* GHEȚIE. [***Răs-*** + ***alaltăieri***].

răsádí, răsădesc vb. (tr.) a transplanta un răsad din seră sau din răsadniță la locul de cultură; a planta, a sădi, a răstăvi, a repica: *grădinarul meu să-mi răsădească ... flori.* NEGR.; (fig.) *doru-n mine-au răsădit.* AL. [Din bulg. ***razsadja,*** sb. ***rasaditi***].

răsădíre, răsădiri f. acțiunea de a răsădi şi rezultatul ei; plantare, sădire. [V. ***răsădi***].

răsădít, ~ţi, răsădită, ~e a. care a fost mutat din seră sau din răsadniță în locul de cultură; plantat, sădit[1]: *un mormînt ... acoperit cu flori răsădite.* SAD. [V. ***răsădi***].

răsăltá, răsălt vb. (rar; intr.) a se destinde; a se descovoia: *arcul răsaltă.* [***Răs-*** + ***sălta***].

răsămănáre, răsămăn vb. (înv.; rar; intr.) a semăna în toate părțile; a împrăştia, a risipi. [***Răs-*** + ***sămăna***].

răsăreálă, răsăreli f. (reg.) **1.** răsărire[1]; **2.** tresărire: *femeia născută să nu se uite-n oglindă că e rău de răsăreală.* POP. [***Răsări[1]*** + *-eală*].

răsărí[1], răsár vb. (intr.) **1.** a se arăta (soarele) la orizont; a apărea (un astru) pe cer: *nu răsărirá încă stelele.* EL.; *pînă a nu răsări soarele;* **soare-răsare,** răsărit; **2.** (pop.) a sări brusc în picioare; a (se) sălta; (p. ext.) a tresări: *dete un țipăt, răsărind din somn.* ISP.; (fig.) *izvorul prins de vrajă, răsărea, sunînd din valuri.* EM.; **3.** a se arăta pe neaşteptate, a se ivi: *de unde ai răsărit?;* **a(-i) răsări cuiva ceva (în minte),** a-şi aminti deodată ceva; a i se năzări: *ea îi răsări deodată clară şi frumoasă ca o zînă.* VLAH.; *răsărită în minte, mezaventura de la cofetăria „Parma" mă înnegură pe loc.* GHEȚIE; **4.** a intra în raza vizuală a cuiva (care se apropie); a apărea: *de-a lungul liniei răsăreau şi piereau table cu reclame.* REBR.; **5.** a se auzi; a răzbate: *ciripitul ... răsărea ... din tufarul verde.* DELAVR.; **6.** a ieşi din pămînt; a încolți; (p. ext.) a creşte: *din rădăcinile vechi a răsărit crîng tînăr.* ST.; (fig.) *din fiece cuvînt răsar o mie de lacrimi, o mie de plînsete ce-au devenit cleştar.* VIERU; **a răsări ca ciupercile după ploaie,** a se înmulți repede şi peste măsură; (glumeț) **seamănă, dar nu răsare,** se spune pentru a respinge afirmația cuiva despre asemănarea dintre două lucruri sau două persoane; **7.** a apărea, a se naşte: *oameni ca Eminescu răsar de la depărtări de veacuri în existența unui popor.* VLAH.; *unde nu se află o clasă ... de lux, nu poate răsări nici marea cultură.* CĂL.; **8.** a se crea, a se forma; a izvorî: *din el va răsări norocul acestui neam sfîrşit de jale.* GOGA; **9.** a se ridica, a se înălța; a se întemeia: *un oraş a răsărit ca în basme, pe coastele muntelui.* VLAH.; **10.** a ieşi în evidență; a fi mai vizibil; a se ridica deasupra celor din jur: *din zidurile arcate răsăreau ferestre strălucite.* EM.; **11.** a creşte, a se face mai mare: *cît a răsărit copilul!* [Lat. ****resalire***].

răsărí[2], răsár vb. **1.** (înv.; refl.) a se rătăci, a se răzleți; a se pierde: *izvoadele lui s-au răsărit.* COSTIN; **2.** (înv.; refl. şi intr.) a se îndepărta, a se înstrăina: *răsărindu-să Ion de la locul lui în țara turcească* (a. 1728). URIC.; **3.** (reg.; tr. şi intr.) a (se) desprinde dintr-un întreg; a (se) despica; **unde baţi** (sau **dai**) **şi unde răsare,** se spune cînd se întîmplă cu totul altfel decît se prevedea, se aştepta; **4.** (reg.; intr.) a sări de pe locul unde a căzut; a reveni la formă inițială. [***Răs-*** + ***sări***].

răsărire[1] f. **1.** acțiunea de a răsări[1] şi rezultatul ei; răsăreală; **2.** ivire, apariție: *răsărirea unei noi lumine din marea izvorînd a Învierii.* IONEL; **3.** (pop.) tresărire; **4.** (despre plante) încolțire; creştere. [V. ***răsări[1]***].

răsărire[2] f. (reg.) acțiunea de a răsări[2] şi rezultatul ei; desprindere, tăiere; despicare; **răsărirea capului lui Sfîntul Ion,** tăierea capului Sfîntului Ioan Botezătorul. [V. ***răsări[2]***].

răsărít[1], ~ţi, răsărită, ~e a. **1.** care se ridică peste ...; care iese în relief, în evidență: *ferecătura ... lucrată cu figuri răsărite.* OD.; **2.** mai mare, mai dezvoltat decît alții: *boi din cei mai răsăriți.* ISP.; **3.** (fig.) mai de seamă, mai important decît altul; valoros: *fecior de oameni răsăriți.* CĂL.; **4.** încolțit[2]: *erau răsărite semințele.* SL. // f. (bot.; reg.) floarea-soarelui (*Helianthus annuus*); (p. restr.) semințele acestei plante: *stau de vorbă şi mănînc răsărită;* (fig.) *se uită soarele în ai răsăritei ochi pînă cînd prind a clipi negri şi mari.* VIERU. [V. ***răsări[1]***].

răsărít[2], răsărituri n. **1.** faptul de a răsări[1]; **2.** apariție a unui astru pe cer; (spec.) momentul zilei cînd răsare soarele: *pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic.* EM.; *la oraş nu prea ai prilejul să vezi răsăritul soarelui.* ST.; *munceşte de la răsărit pînă la asfințit;* **3.** punct cardinal situat în partea orizontului de unde răsare soarele; est, orient: *văzu la stînga, în răsărit, geană de zori.* SAD.; **4.** spațiu geografic aflat în direcția acestui punct cardinal; lumea, popoarele din acest spațiu; (spec.) Europa estică şi Orientul: *scopul final ... ar fi mutarea culturii şi artei europene aici, în răsărit.* PR.; **răsăritul şi apusul,** lumea întreagă; **5.** (pop.) tresărit. [V. ***răsări[1]***].

răsăriteán, ~eni, răsăriteană, ~ene a. **1.** care se află la răsărit[2]; de la răsărit; propriu, caracteristic regiunilor din răsărit; estic; oriental: *să deschiză lacătul de la talpa răsăriteană a palatului.* DELAVR.; **2.** ortodox, de rit grecesc: *în rai voi să slobod răsăriteană ceată.* NEGR.; *liturghia începu ..., înceată şi tărăgănată, cum sînt slujbele în bisericile răsăritene.* GHEȚIE. // m., f. persoană (originară) dintr-o țară, regiune din răsărit; (la pl.) popoarele din răsărit: *noi, răsăritenii, ne putem mîndri în genere cu un sentiment mult mai lămurit al etnicului decît apusenii.* BL. [***Răsărit[2]*** + *-ean*].

răsăriteáncă, răsăritence f. persoană (originară) din regiunile, țările din răsărit[2]; orientală. [***Răsăritean*** + *-că*].

răsăritór, ~i, răsăritoáre a. **1.** (rar) care răsare pe cer: *varsă o viorie lumină răsăritoarea lună.* EM.; **2.** (înv.; rar; despre plante) care încolțeşte, care creşte. [***Răsări[1]*** + *-tor*].

răsărítură, răsărituri f. (înv.) **1.** apariție, ivire; (fig.) *imaginile trecute îi reveneau în minte, slăbite, cu cîte o răsăritură de observație copilărească.* ZAMF.; **2.** tresărire; zvîcnitură, palpitație: *o răsăritură a inimei.* OD. [***Răsări[1]*** + *-tură*].

răsătúră, răsături f. **1.** faptul de a (se) rade, de a (se) îndepărta (cu un instrument) un strat superficial de pe suprafața unui obiect; urmă rămasă pe un obiect de pe care s-a ras ceva; (spec.)

ştersătură cu guma, cu lama[1] pe o hîrtie; răsură[2]: *manuscrisele lui sînt pline de răsături;* **2.** ras[2]; (mod de a fi) bărbierit: *la aşa barbă, aşa răsătură.* PANN; **3.** (concr.) ceea ce rezultă din raderea suprafeţei unui obiect: *coji şi răsături de legume.* GHICA; **4.** (reg.) răsunoi; (şi: **răzătură**). [*Ras* (part. lui *rade*) + *-ătură*].

răscăcără vb. v. răscrăcăna.

răscăcărát a. v. răscrăcănat.

răscăpără, răscăpăr vb. (rar; tr.) a scăpăra mereu, des: *arme ... cu zăngăt vuind, răscapără flăcări.* COŞB. [*Răs-* + ***scăpăra***].

răschirá vb. v. răşchira.

răschirát a. v. răşchirat.

răschití, răschitesc vb. (rar; intr.) a se gîndi, a chibzui din nou, mai bine: *a doua oară socotind şi răschitind ... gîndul într-alt chip începu a i se pleca.* CANT. [*Răs-* + ***chiti***[2]].

răschitór n. v. răşchitor.

răscití, răscitesc vb. (tr.) a citi acelaşi lucru de mai multe ori: *se tortura în fiecare sîmbătă cu „Oglinda conştiinţei" pe care o citea şi o răscitea pînă se tulbura.* GHEŢIE. [*Răs-* + ***citi***].

răscîntá, răscînt vb. (tr.) a cînta acelaşi cîntec de mai multe ori; a cînta din nou. [*Răs-* + ***cînta***].

răscîntătór, ~i, răscîntătoáre a. care repetă acelaşi cîntec răsunător: *filomela ... povestea cu întristare la Eho răscîntătoare.* ALEX. [*Răscînta* + *-tor*].

răsclocí, răsclocesc vb. (tr.) **1.** (despre găini) a cădea cloşcă din nou; **2.** a face ca o cloşcă să înceteze de a cloci. [*Răs-* + ***cloci***].

răsclocít[1]**, ~ţi, răsclocită, ~e** a. **1.** (despre ouă) care nu a fost clocit destul; **2.** (despre cloşte) care a încetat de a cloci. [V. ***răscloci***].

răsclocít[2] n. faptul de a răscloci: *pun cloşca la răsclocit.* [V. ***răscloci***].

răscoáce, răscóc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) coace mai mult decît trebuie, a rămîne prea mult timp expus la foc: *s-au răscopt ouăle;* **2.** (refl.) a se coace prea tare (nefiind cules la timp): *se răscoc pepenii;* **3.** (intr.; despre bube) a fi gata să se spargă. [*Răs-* + ***coace***].

răscoácere, răscoaceri f. faptul de a (se) răscoace. [V. ***răscoace***].

răscoáge f. (reg.) numele a două plante erbacee: **a)** zburătoare (*Epilobium angustifolium*); **b)** pufuliţă (*Epilobium hirsutum*). [Et. nec.].

răscoálă, răscoale f. **1.** revoltă (ţărănească); răzmeriţă, răzvală; rebeliune, rebelie: *poate să izbucnească o răscoală.* AL.; **2.** (fig.) împotrivire, protest: *se ridică satira lui pînă la o puternică răscoală în contra mîrşăviei.* OD.; **3.** (fig.) zarvă, agitaţie; dezordine: *se făcu ... o răscoală între dînşii.* ISP.; **4.** (fig.) involburare, tumult: *vîntul vîjîia ca o apă mare în răscoală.* SAD.; **5.** (fig.) tulburare sufletească, dezlănţuire a unor patimi: *niciodată n-avusese răscoală aşa de crîncenă în toată fîrea ei.* DELAVR. [De la ***răscula***].

răscól, răscoale n. **1.** (pop.) desfacere a stînii toamna şi separarea oilor după proprietari; răvăşeală; (p. ext.) momentul cînd au loc aceste operaţiuni: *la răscol ... vîră baciul răbuşul în pămînt.* POP.; **2.** construcţie înjghebată pe lîngă o stînă servind la numărarea şi la separatul oilor după proprietari; **3.** bară de lemn prevăzută la capete cu cîte o gaură în care intră carîmbii de sus ai loitrelor carului: *mereu se rupea ceva* [la car]: *... cîrceii, răscolul, obada.* SOR.; **a lega pe cineva în răscol,** a pune pe cineva în obezi: *căpitanul ... i-a legat în răscol.* ST.; **4.** (reg.) margine, gură a unui vas; **a trece (sau a da) peste răscoale,** a se întrece cu gluma, cu îndrăzneala: *vedea că prea trece preste răscoale Pandora cu atîtea întrebări.* ISP.; **5.** (reg.) căuş cu care se scoate apa din luntre. [Din sl. ***raskolŭ***].

răscolí, răscolesc şi **răscól** vb. **1.** (pop.; tr.) a desface *toamna* stîna, separînd oile după proprietari; **2.** (tr. şi intr.) a căuta ceva de-a fir a păr, deranjînd, răsturnînd totul; a scotoci, a răvăşi: *vino de răscoleşte, vino de caută!* DELAVR.; *a răscolit toată casa;* **3.** (tr. şi intr.) a căuta prin cărţi, reviste; a răsfoi; a cerceta, a studia: *şi-n asemenea cărţi el răscolea cu ... patimă.* EM.; [Kogălniceanu] *răscoli letopiseţile ce se aflau ... în casele boiereşti.* CĂL.; **4.** (fig.; tr.) a cutreiera un loc cercetînd amănunţit, căutînd ceva sau pe cineva: *am răscolit din zori pînă în noapte Roma şi Florenţa, neuitînd nici un loc mai important.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a scormoni focul, jăraticul pentru a-l înviora: *răscolea jaratecul cu o ţandără de lemn.* ISP.; **6.** (tr.) a scurma; a răcîi; (p. ext.) a săpa: *răscoleam şi cenuşa din vatră, căutînd bogăţii ascunse.* VLAH.; *răscoleam c-un surcel pe mejdină, poate descopăr comoara.* SOR.; **7.** (fig.; tr.) a trezi amintiri, (re)sentimente; a reactiva: *de ce răscoleşti tu toată durerea?* EM.; *conflictul ... avu darul să răscolească drojdii mai vechi.* GHEŢIE; **8.** (tr.) a pune în mişcare; a agita; a stîrni: *răscoleau praful duşumelelor.* REBR.; *o apă răscolită de vifor.* SAD.; **9.** (tr.) a provoca o indigestie; a deranja: *infectul coniac ... îmi răscoli stomacul ..., sub o formă de greaţă persistentă.* PR.; **10.** (fig.; tr.) a provoca agitaţie; a întărîta, a aţîţa: *banii răscolesc împărăţiile.* COSTIN; **11.** (fig.; tr.) a tulbura; a enerva: *veninul ce-i răscolea inima pestriţă.* EM. [Din sl. ***raskoliti***].

răscolíre, răscoliri f. **1.** acţiunea de a răscoli şi rezultatul ei; scotocire, răvăşire: *răscolirea casei;* **2.** (fig.) agitaţie, tulburare; frămîntare: *răscolire sufletească.* [V. ***răscolí***].

răscolít, ~ţi, răscolită, ~e a. **1.** răvăşit; deranjat; dezordonat: *trasă la faţă, cu pieptănătura răscolită.* GHEŢIE; *casă răscolită;* **2.** scormonit, răcîit; (p. ext.) săpat: *pămînt răscolit;* **3.** pus în mişcare; stîrnit, spulberat: *un amestec orb ca-n colbul răscolitelor furnici.* COŞB.; *dinspre Cucuteni nu se zărea pulbere răscolită, nu venea nici o veste.* SAD.; **4.** (fig.) agitat, tulburat sufleteşte: *apele adînci ale simţirii mele răscolite năvăleau.* PR. [V. ***răscolí***].

răscolitór, ~i, răscolitoáre a. **1.** (înv.) care îndeamnă la răscoală; agitator, instigator; **2.** (fig.) care trezeşte amintiri, emoţii; tulburător, răvăşitor: *atracţia urii e ... mai puternică şi mai răscolitoare decît iubirea.* PR.; *niciodată ... nu încercasem o emoţie mai răscolitoare.* GHEŢIE. [***Răscolí*** + *-tor*].

răscópt, ~ţi, răscoáptă, ~e a. **1.** copt la foc mai mult decît trebuie, prea copt: *pita ... nici necoaptă, nici răscoaptă.* POP.; (fig.) *sufletul românesc a fost frămîntat şi răscopt în mustul ortodoxiei.* STĂNIL.; **ou răscopt,** ou fiert pînă la coagularea completă; **2.** foarte copt la soare, prea copt: *pepene răscopt;* **3.** încins de soare; uscat prea tare; ars: *bălării răscoaptă de soare.* CAR.; (susbt.) *bălării uriaşe mirosind a răscopt.* CĂL.; **4.** (fig.; iron.) trecut de vîrsta tinereţii; matur: *bărbat răscopt.* [V. ***răscoace***].

răscrăcănă, răscrácăn vb. (pop.) **1.** (tr. şi refl.) a-şi depărta (în mod dizgraţios) picioarele unul de altul; a se crăcăna, a se crăci: [calul] *se răscăcăra, ridica deodată ... toate picioarele-n vînt.* CAR.; **2.** (refl. impers.) **a se răscrăcăra de ziuă,** a se crăpa de ziuă; (şi: **răscăcăra, răscrăcăra**). [*Răs-* + ***crăcăna***].

răscrăcănáre f. **1.** acţiunea de a (se) răscrăcăna; **2.** (fig.) răsfirare, întindere: *versuri în zigzag, a căror supremă originalitate rezidă în răscrăcărarea tipografică a strofei pe o pagină întreagă.* ARG. [V. ***răscrăcăna***].

răscrăcănát, ~ţi, răscrăcănată, ~e a. **1.** cu picioarele larg desfăcute (în mod dizgraţios); crăcănat, crăcit: *o broască răscrăcărată.* OD.; *să se fi dus acolo ..., nu să ne aştepte proţăpit pe creastă, cu picioarele răscăcărate.* PR.; **2.** (fig.) răsfirat, întins: [via este] *răscrăcănată la soare.* PANN; (şi: **răscăcărat, răscrăcărat**). [V. ***răscrăcăna***].

răscrăcărá vb. v. răscrăcăna.

răscrăcărát a. v. răscrăcănat.

răscroí, răscroiesc vb. (tr.) a tăia un material pentru o haină, urmînd linia spatelui, a gîtului sau a braţelor; (p. gener.) a croi după măsură. [***Răs-*** + ***croi***[1]].

răscroiálă, răscroieli f. acţiunea de a răscroi şi rezultatul ei; tăietură adîncită în croiala unei haine, în special în dreptul mînecilor şi la gît; răscroitură: *se întrerupse cîteva clipe ..., cu mîinile în răscroiala vestei.* GHEŢIE. [***Răscroi*** + *-eală*].

răscroít, ~ţi, răscroită, ~e a. **1.** tăiat, croit după forma corpului, în special la mîneci şi la gît: *era îmbrăcată într-o rochie ... răscroită adînc la gît.* CĂL.; **2.** fasonat, modelat: *izmănuţe de fuior, răscroite pe picior.* POP. [V. ***răscroi***].

răscroitúră, răscroituri f. răscroială. [***Răscroi*** + *-tură*].

răscrúce, răscruci f. **1.** loc unde se încrucişează sau unde se separă două sau mai multe drumuri; răspîndite: *oprindu-ne în răscrucile drumului.* CR.; (pop.) **răscrucea** (sau **răscrucile**) **cerului,** zenit: *soarele săgeta în răscrucea cerului.* REBR.; **în răscruce,** în formă de cruce; cruciş: *m-oi duce ... unde-i drumul în răscruce.* POP.; **2.** (fig.) moment decisiv, crucial în viaţa cuiva; cotitură, răspîntie: *relaţiile ... ajunseră într-un moment de răscruce.* GHEŢIE; **3.** (rar) cruce: *cruce cu trei răscruci.* OD.; (în înjurături) *răcnete şi înjurături, cruci şi răscruci.* GHICA; **4.** (pop.) parte a carului, căruţei etc. de care se prind şleaurile; cruce; **5.** (pop.) fofelniţă. [***Răs-*** + ***cruce***].

răsculá, răscól vb. **1.** (refl.) a se răzvrăti împotriva unei oprimări, a unor abuzuri; a porni o răscoală; a se revolta, a se rebela: *armatele musulmane ... se răsculau asupră-le.* BĂLC.; (tr. fact.) *cînd foamea ne va răscula, Hristoşi să fiţi, nu veţi scăpa.* COŞB.; **2.** (tr.) a stîrni, a răscoli: *el răscoală în popoare a distrugerii scînteie.* EM.; **3.** (fig.; tr.) a indigna; a revolta; a tulbura: *această cruntă privelişte ... răscoală inima.* BĂLC.; **4.** (tr.) a pune pe zdruncin; a alarma: *răscula toată mahalaua cu răcnetele.* [***Răs-*** + ***scula***].

răsculáre f. acţiunea de a (se) răscula şi rezultatul ei; răscoală, răzvrătire, rebeliune: *se înţelese ... să ajute răsculărea.* FIL. [V. ***răscula***].

răsculát, ~ţi, răsculată, ~e a. (adesea subst.) care s-a ridicat împotriva unei oprimări; răzvrătit, revoltat; rebel, rebelat: *răsculaţii, beţi şi indecişi, petrec acel răstimp de aşteptare anxioasă.* CĂL. [V. ***răscula***].

răsculiátor, răsculatori m. (înv.) care s-a răsculat; răzvrătit: *face act de autoritate ...pedepsind pe răsculatori.* GHICA. [***Răscula*** + *-tor*].

răscumpără, răscúmpăr vb. (tr.) **1.** a obţine eliberarea (din captivitate, din robie) sau viaţa cuiva în schimbul unei sume de bani: *captivii au fost răscumpăraţi contra unei plăţi uriaşe;* **2.** a mîntui, a izbăvi: *Isus a răscumpărat pe creştini de moartea eternă;* **3.** (înv.) a pedepsi, a sancţiona; a răzbuna: *jurînd să nu cunoască ... pace, pînă ce n-or răscumpăra sîngele pîrcălabului.* SAD.; **4.** a plăti preţul unui lucru vîndut, pierdut sau amanetat, pentru a reintra în posesia lui: *şi-a răscumpărat bijuteriile; ţi-ai răscumpărat moşia pierdută la pocher?;* **5.** a achita echivalentul unei sume datorate; a lichida o obligaţie bănească: *vechile acţiuni puteau să se răscumpere la paritatea zece acţiuni vechi pentru o acţiune nouă.* GHEŢIE; **6.** (fig.) a redobîndi ceva pierdut; a recîştiga, a recuceri: *în loc de a răscumpăra vremea cea pierdută, ne sîrguim ... a pierde şi pe cea viitoare.* MARC.; *fundul ... să n-aibă ştinci, că laşi ancora zălog şi n-o mai răscumperi decît dacă vii cu scafandri.* TUD.; **7.** a compensa, a răsplăti; a constitui o compensaţie: *era ... convins că multa hîrtie pe care o stricăm va fi într-o zi răscumpărată.* GAL.; **8.** (fig.) a ispăşi: *se întîmplă adesea ... să ne răscumpărăm păcatele.* GHEŢIE. [***Răs-*** + ***cumpăra***].

răscumpărábil, ~i, răscumpărabilă, ~e a. care poate fi răscumpărat; răscumpărător. [*Răscumpăra + -bil*].

răscumpăráre, răscumpărări f. **1.** acţiunea de a răscumpăra şi rezultatul ei; **2.** obţinerea eliberării sau vieţii unui captiv, a unui rob în schimbul unei sume de bani: *dacă soarta vreodată m-ar lovi, a mea răscumpărare cam mult ar zăbovi.* MACED.; **3.** plătirea unei sume pentru a readuce în stăpînire un bun înstrăinat: *răscumpărarea moşiei;* **4.** mîntuire de păcate: *să-l pierdză pentru răscumpărarea a mulţi.* DOS.; **5.** (înv.) răzbunare; pedeapsă: *s-au arătat ... răscumpărarea lui Dumnezeu cea dreaptă.* N.COSTIN. [V. *răscumpăra*].

răscumpărát, ~ţi, răscumpărată, ~e a. **1.** (despre oameni) eliberat în schimbul unei sume de bani; **2.** (despre bunuri) redobîndit prin restituirea preţului de înstrăinare; **3.** (rar) răzbunat; (fig.) *luptătorii jertfiţi ai poporului, răscumpăraţi în primăvara nouă a lumii.* SAD. [V. *răscumpăra*].

răscumpărătór, ~i, răscumpărătoáre a. (înv.) **1.** răscumpărabil: *casele ... răscumpărătoare pururea vor fi.* BIBLIA; **2.** răzbunător: *diavolul este răscumpărătoriu şi mîndru.* VARL. // m. nume dat lui Isus Hristos: *fiul lui Dumnedzău, milostivul nostru, răscumpărătoriu.* VARL.; *răscumpărătorul păcatului omenesc.* SAD.; (şi: **răscumpărătoriu**). [*Răscumpăra + -ător*].

răscumpărătóriu a. şi m. v. **răscumpărător.**

răscunoáşte, răscunósc vb. (tr.) a cunoaşte foarte bine: *o cunosc şi o răscunosc.* PR. [*Răs- + cunoaşte*].

răscunoscút, ~ţi, recunoscută, ~e a. foarte cunoscut; arhicunoscut, notoriu. [*Răs- + cunoscut*].

răsfáce, răsfăc vb. **1.** (rar; tr.) a face ceva de mai multe ori; **2.** (înv.; refl.) a se desface, a se deschide: *în două părţi să se răsfacă* [pămîntul]. N.COSTIN. [*Răs- + face*].

răsfăţ, răsfăţuri n. **1.** faptul de a (se) răsfăţa; alintare; răzgîiere, răsfăţătură: *răsfăţurile* [mamei] *... sînt dulci.* BOL.; **2.** desfătare, plăcere: *pentru o fiinţă ca ea, viaţa e numai răsfăţ şi desfătare.* GHEŢIE; **3.** huzur; belşug: *trai în răsfăţ.* COŞB. [De la *răsfăţa*].

răsfăţá, răsfăţ vb. **1.** (tr.) a înconjura pe cineva cu multă dragoste, cu tandreţe; a mîngîia; a dezmierda; a alinta: *mîna sa mică ... răsfăţa părul amantului său.* BOL.; *Floreal (ăsta e numele cu care am răsfăţat-o).* GAL.; **2.** (tr.) a trata pe cineva cu prea multă blîndeţe; a satisface capriciile cuiva; a răzgîia: *o viaţă întreagă şi-a răsfăţat copiii în toate chipurile.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a se purta ca un răsfăţat; a se alinta; a se răzgîia: *ce mi te răsfeţi?;* **4.** (tr. şi refl.) a (se) desfăţa, a (se) delecta; a se înveseli: *inima se avîntă ..., gîndul se răsfaţă.* OD.; **5.** (refl.) a trăi un belşug, a huzuri; a se îmbuiba: [armata] *se răsfăţa în pradă.* HASD.; *Duţu se răsfaţa ..., abia acum vedea el ce mare lucru e să ai bani.* SL.; **6.** (fig.; tr.) a se întinde (în voie); a se lăfăi: *pe faţa-i roşă se răsfăţa un nas de o formă ciudată.* SAD. [*Răs- + faţă*].

răsfăţáre, răsfăţări f. **1.** acţiunea de a (se) răsfăţa şi rezultatul ei; răsfăţ, alintare; răzgîiere: *viaţa cea plină de răsfăţări părinteşti.* FIL.; **2.** desfătare: *legănat în răsfăţările poeziei.* OD. [V. *răsfăţa*].

răsfăţát[1], ~ţi, răsfăţată, ~e a. **1.** (adesea subst.) alintat, dezmierdat; răzgîiat; capricios: *un copil răsfăţat.* CAR.; *fusese cîndva răsfăţatul saloanelor ieşene.* GHEŢIE; **2.** îmbelşugat, îmbuibat: *capitala Moldovei oferi, într-o vreme, icoana unei vieţi sociale nu numai bogate şi răsfăţate, dar şi şlefuite şi distinse.* GAL.; **3.** larg, întins; răsfirat: *poiana mare, răsfăţată între munţi.* GANE. [V. *răsfăţa*].

răsfăţát[2] n. faptul de a răsfăţa; răsfăţ: *s-a obişnuit cu răsfăţatul babei.* REBR. [V. *răsfăţa*].

răsfăţătúră, răsfăţături f. (rar) alintătură, răsfăţ: *răsfăţăturile ei de copil drăgălaş.* VLAH. [*Răsfăţa + -ătură*].

răsfăţíe f. (reg.) **din răsfăţie,** din distracţie, din plăcere: *eu numai din răsfăţie am venit.* POP. [*Răsfăţ + -ie*].

răsfiérbe, răsfiérb vb. (rar; refl.) a fierbe mult timp, mai mult decît trebuie. [*Răs- + fierbe*].

răsfirá, răsfír vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) desface fir cu fir (părul, barba etc.); a (se) răşchira: *pe umeri pletele-i resfir.* BAC.; **2.** (tr.) a îndepărta unul de altul: *Trifon Guju îşi răsfiră picioarele.* REBR.; *a răsfira degetele;* **3.** (tr.) a întinde în lături; a desface: *păsările îşi răsfiră aripile;* **4.** (tr. şi refl.) a (se) întinde în diferite direcţii, pe o suprafaţă mare; a (se) împrăştia, a (se) răspîndi; a (se) răzleţi: *armata se zdrobeşte şi se răsfiră.* BĂLC.; *satele, ... răsfirate, aproape nu se zăresc.* CĂL.; (fig.) *două suflete de fiori le desparte-al nopţii mire ... le răsfiră pînă mor.* EM.; **5.** (tr.) a presăra, a împrăştia; a risipi: *răsfirînd pe a lor cale nişte nemernice flori.* NEGR.; (şi: **resfira,** (reg.) **răshira**). [*Răs- + fir*].

răsfiráre, răsfirări f. acţiunea de a (se) răsfira şi rezultatul ei; împrăştiere, răspîndire; risipire: *se zăreau ... desfăşurările grăbite ale sulurilor cenuşii de fum şi răsfirarea lor în goana vîntului.* SAD. [V. *răsfira*].

răsfirát, ~ţi, răsfirată, ~e a. **1.** cu firele (părului, bărbii etc.) depărtate unele de altele: *răsfiratul păr de aur peste perini se-mprăştie.* EM.; **2.** îndepărtat unul de altul; desfăcut; răschirat: *un mesteacăn bătrîn răsfirat în crenguţe fine.* SAD.; **3.** întins în diferite direcţii, pe o suprafaţă mare; împrăştiat, răspîndit; răzleţit: *pe coaste, răsfirat, se întinde satul.* SL.; *oşti răsfirate;* **4.** (fig.) nestatornic: *ş-ai o fire răsfirată, te-ai iubi cu lumea toată.* POP. [V. *răsfira*].

răsfoí[1], răsfoiesc vb. **1.** (tr.) a întoarce foaie cu foaie o carte, un ziar etc., citind în fugă, pe sărite; a frunzări, a foileta: *am răsfoit cartea ta.* OD.; *am răsfoit filă cu filă toate volumele.* EL.; **2.** (intr.) a cerceta, a consulta: *am început a răsfoi ziare străine.* EM.; **3.** (fig.; tr.) a răsuci, a frămînta: *îşi răsfoiesc mintea pentru a găsi o materie convenabilă.* MAIOR.; **4.** (fig.; tr.) a rememora: *ceasuri întregi ... răsfoiam viaţa noastră de şcoală.* HOGAŞ; **5.** (tr.) a răsfira, a desface: *curcanul îşi răsfoieşte coada.* [*Răs- + foi* (pl. lui *foaie*)].

răsfoí[2], răsfoiesc vb. (rar; refl.) a se lăfăi: [hangiul] *se răsfoia în duhoarea de ţuică.* DELAVR. [*Răs- + foi*].

răsfoiálă, răsfoieli f. răsfoire: [manuscrisul] *n-a stîrnit curiozitatea unei răsfoieli de cinci minute.* C.PETR. [*Răsfoi + -eală*].

răsfoíre, răsfoiri f. acţiunea de a răsfoi; răsfoit[1]; frunzăreală, răsfoială: *cîteva poezii luate din prima răsfoire.* MAIOR. [V. *răsfoi*].

răsfoít[1] n. răsfoire, frunzăreală: *îl deranja răsfoitul zgomotos al ziarului.* [V. *răsfoi*].

răsfoít[2], ~ţi, răsfoită, ~e a. desfăcut în foi; răsfirat: *cu coada răsfoită.* [V. *răsfoi*].

răsfrînge, răsfrîng vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) întoarce în afară; a (se) îndoi: [buza] *de deasupra se răsfrîngea în sus.* CR.; mînecele-*şi răsfrîngea.* POP.; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) proiecta lumina asupra unui obiect, făcînd-o să se reflecte; a(-şi) reflecta lumina primită; a (se) refracta: *murii ... lumina lunii blînde în sală o răsfrîng.* EM.; *lovită pieziş de ultimele raze ale soarelui, cîmpia răsfrîngea o strălucire fumurie, ca a argintului.* GHEŢIE; **3.** (refl.; despre sunete) a se întoarce sub formă de ecou; a se repeta; **4.** (fig.; refl.) a-şi exercita influenţa; a se face simţit, influenţînd, determinînd; a se repercuta asupra cuiva sau a ceva: *această scădere se răsfrîngea ... asupra guvernămîntului.* BOL.; *asupra capului meu se răsfrîngea via lor iubire.* M.CAR.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) reflecta, a (se) oglindi: *o oglindă ... răsfrîngea un colţ din camera de culcare.* GAL.; (şi: **resfrînge**). [*Răs- + frînge*].

răsfrîngere, răsfrîngeri f. **1.** acţiunea de a (se) răsfrînge şi rezultatul ei; **2.** lumină, lucire, strălucire: *la răsfrîngerile focului văzu pe starostele Nechifor Căliman.* SAD.; **3.** reflectare, oglindire: *răsfrîngerea soarelui pe suprafaţa bălţii mă orbise.* AL.; (şi: **resfrîngere**). [V. *răsfrînge*].

răsfrînt, ~ţi, răsfrîntă, ~e a. **1.** întors în afară, peste ceva; îndoit: *mi se părea urîtă ..., cu buzele cărnoase şi răsfrînte.* EL.; *guler răsfrînt;* **2.** (despre lumină) reflectat; difuzat, împrăştiat; **3.** (despre sunete) repetat (de ecou); **4.** reflectat pe o suprafaţă lucie; oglindit: *toată casa se vede resfrîntă în apa liniştită ca un cristal.* CĂL.; (şi: **resfrînt**). [V. *răsfrînge*].

răsfúg n. **1.** (şi **răsfug alb**) boală contagioasă a oilor şi a caprelor, care se manifestă prin inflamarea ugerului şi încetarea secreţiei lactate; agalactie contagioasă; **2.** (reg.) antrax; **3.** (pop.) capie; **a dat răsfugu-n el,** se agită fără motiv, a căpiat. // m. numele mai multor plante erbacee: **a)** plantă din familia compozitelor, cu ramurile aproape lipsite de frunze, cu flori galbene, întrebuinţată în medicina populară împotriva agalactiei contagioase; sălăţica-zidului (*Chondrilla juncea*); **b)** (reg.) dalac (*Paris quadrifolia*); (şi: **răsfulg**). [*Răs- + foc*].

răsfúlg n. v. **răsfug.**

răshiră vb. v. **răsfira.**

răsípă f. v. **risipă.**

răsipí vb. v. **risipi.**

răsipíre f. v. **risipire.**

răsípit a. v. **risipit.**

răsipitór a. v. **risipitor.**

răsipitúră f. v. **risipitură.**

răsînţelége, răsînţelég vb. (tr.) a înţelege foarte bine: *acum cred c-aţi înţeles şi răsînţeles.* CR. [*Răs- + înţelege*].

răspás, răspasuri n. (pop.) răgaz; răstimp: *nu-i dădu răspas să se mai gîndească.* ISP. [*Răs- + pas[1]*].

răspăr[1], răspări m. **1.** peşte marin de apă dulce, de culoare galbenă, cu aripile dorsale terminate cu ghimpi; meles (*Acerina schraetser*); **2.** (iht.; reg.) biban (*Perca fluviatilis*); **3.** (iht.; reg.) ghiborţ (*Acerina cernna*). [Cf. *răspăr[2]*].

răspăr[2] n. **1. în răspăr, a)** împotriva direcţiei firesti în care creşte părul: *mîngîia pisica în răspăr;* **b)** împotriva direcţiei de curgere a apei, de suflare a vîntului etc.: *vîntul ... sufla în răspăr apa albastră.* MACED.; **c)** contrar, potrivnic; ostil; echivoc: *tu ai rămas de-atuncea-n răspăr şi răzvrătit.* ARG.; **în răspărul, a)** împotriva ..., în contra ...: *a înota în răspărul apei;* **b)** în ciuda ..., în pofida ...: *trec eu Dunărea, în răspărul primejdiei.* GAL.; **a lua pe cineva în răspăr,** a-şi bate joc de cineva; a dojeni, a brusca: *văzîndu-se luat în răspăr de babele satului ..., se apăra.* OD.; **2.** (rar) răfuială. [*Răs- + păr[2]*].

răspátie, răspetii f. **1.** (înv.; rar) crucifix; **2.** (reg.) giulgiu; (şi: **respete**). [Din sl. *raspetije*].

răspicá, răspíc vb. (tr.) **1.** (înv.) a străbate, a despica; (fig.) *tu răspici cu mintea cumplitele furtune.* MACED.; **2.** (fig.) a analiza, a cerceta: *a răspica şi a pătrunde ... toate răsfăţurile de stil ale unui autor.* OD.; **3.** a rosti, a spune desluşit, limpede; a explica, a lămuri; a preciza: *n-am avut puterea ... cuvinte să răspic.* COŞB. [*Răs- + (des)pica*].

răspicáre, răspicări f. (înv.) faptul de a răspica; cercetare; rostire; explicare, lămurire: *prin răspicarea înclinărilor inimei omeneşti, un spirit puternic poate să ne explice taine.* OD. [V. *răspica*].

răspicát, ~ţi, răspicată, ~e a. **1.** (înv.) despicat: *Straton în doi chedri legat şi răspicat se săvîrşeşte.* DOS.; **2.** (adesea adv.) clar, desluşit, lămurit; (p. ext.) hotărît, energic: *nu îi spusesem*

încă răspicat că o iubesc. EL.; **3.** (adesea adv.) precis, categoric, ferm: *considerațiuni ... care depășesc răspicat stadiul actual al cercetărilor.* BL.; *se ferea să rostească o judecată răspicată despre ei.* GHEȚIE. [V. ***răspica***].

răspíntene f. v. răspîntie.

răspîndác, răspîndaci m. (fam.) zvonist. [***Răspîndi*** + *-ac*].

răspîndí, răspîndesc vb. (refl. și tr.) **1.** a (se) duce în direcții diferite, în toate părțile; a (se) împrăștia, a (se) dispersa, a (se) risipi, a (se) răzleți; a (se) răsfira: *ieniceri ... răspîndindu-se în roiuri.* EM.; **2.** a (se) împrăștia, a se propaga (sub formă de unde, emanații, vapori etc.); a (se) degaja: *un miros iute, pișcăcios se răspîndi în încăpere.* GHEȚIE; **3.** (fig.) a (se) revărsa: *un farmec blînd de fericire tu răspîndești oriunde-i sta.* EM.; **4.** a (se) întinde pe o suprafață întinsă, într-un spațiu mare; a (se) extinde; a se lăți: *șîngele ... se răspîndi în toate părțile.* CR.; *focul s-a răspîndit și la vecini;* **5.** a (se) face cunoscut, a (se) difuza: *Asachi a răspîndit povestea Dochiei.* CĂL.; *a răspîndi un zvon.* [Din sl. ***raspanditi***].

răspîndíre, răspîndiri f. acțiunea de a (se) răspîndi și rezultatul ei; împrăștiere; propagare, difuzare; extensiune, întindere: *iepurii aveau răspîndire bogată în tot cuprinsul țării.* SAD.; *Șincai se străduia s-o traducă în latinește, gîndind a-i da o mai mare răspîndire.* CĂL. [V. ***răspîndi***].

răspîndít, ~ți, răspîndită, ~e a. **1.** împrăștiat, risipit: *călăreți răspîndiți în cîmpie.* BĂLC.; **2.** cunoscut, frecvent, obișnuit: *floare ... foarte răspîndită în țară.* CR. [V. ***răspîndi***].

răspînditór, ~i, răspînditoáre a. care răspîndește; care radiază: *prietenos și răspînditor de prietenie.* GAL. // m., f. persoană care răspîndește doctrine, idei, știri, zvonuri etc.; propagator: *cei dintîi răspînditori ai creștinătății la noi au fost Sf*[întîi] *Inna, Pinna și Rimma, ucenicii Sf*[întîiului] *apostol Andrei.* MAT.; *răspînditor de zvonuri.* // n. mașină care servește la împrăștierea și așternerea (uniformă a) materialelor rutiere pe șosele. [***Răspîndi*** + *-tor*].

răspîntie, răspîntii f. **1.** răscruce de drumuri: *la o răspîntie de mahala.* CAR.; *am sărit în răspîntenele unui drum.* CR.; **2.** (fig.) moment decisiv, crucial în viața cuiva; răscruce: *ajuns la această răspîntie, două lucruri se pot întîmpla.* PETR.; (și: (reg.) **răspintene**). [Din sl. ***raspontije***].

răsplátă, (rar) **răsplắți** f. **1.** ceea ce se face sau se dă cuiva ca mulțumire pentru o faptă bună, ca recunoaștere și stimulare a unei activități meritorii; recompensă, răsplătire: *se vădește ș-acum, ca totdeauna, ... că binele n-are niciodată răsplată.* SAD.; *fă-mi plăcerea să primești de la mine trei mii de lei ca răsplată pentru rezultatele de la studii.* GHEȚIE; **2.** pedeapsă primită de cineva pentru faptele reprobabile săvîrșite: *ai să-ți primești răsplata pentru toate ticăloșiile făcute.* [De la ***răsplăti***].

răsplămădí, răsplămădesc vb. (rar; tr. și refl.) **1.** a (se) plămădi din nou; **2.** (fig.) a (se) plăsmui, a (se) zămisli: *demonic infinit! ... cu tine dorul am să fii răsplămădit.* ARG. [***Răs-*** + ***plămădi***].

răsplắti, răsplătesc vb. (tr.) **1.** a da cuiva o recompensă, o răsplată pentru ceea ce a făcut; a recompensa: *cu ce vrei să te răsplătesc pentru atîta osteneală?* CAR.; *virtutea este răplătită și nelegiuirea sancționată.* CĂL.; **2.** a compensa, a despăgubi: *e timpul ca să ni se răsplătească și nouă sacrificiile.* EM.; *de răbdat îi greu cînd cineva te prigonește, dar, frate, pentru acest rău acel de Sus te răsplătește.* MAT.; **3.** a pedepsi pe cineva pentru o faptă rea săvîrșită; a răzbuna: *Dumnezeu nu răsplătește ca dușmanul.* PANN; **4.** a ispăși: *i-a fost scris ... să răsplătească și păcatele iepei.* CR. [***Răs-*** + ***plăti***].

răsplắtire, răsplắtiri f. **1.** acțiunea de a răsplăti și rezultatul ei; **2.** recompensare, recompensă, răsplată: *apără dreptul, legea, credința, și răsplătirea-i nemurire.* ALEX.; *răsplătirea faptelor mari e pizma.* CĂL.; **3.** (înv.) răzbunare, revanșă; pedeapsă: *n-o să aibă răsplătire de la dreptul Dumnezeu?* NEGR. [V. ***răsplăti***].

răsplắtitór, ~i, răsplắtitoáre a. și m., f. (înv.) **1.** (persoană) care răsplătește, care oferă o recompensă: *un drept și nemitarnic răsplătitor.* MARC.; **2.** (persoană) care se răzbună, care pedepsește: *în loc de răsplătitoare, ai să te arăți miloasă.* CONACHI. [***Răsplăti*** + *-tor*].

răspóimîine adv. în ziua care urmează după poimîine; a treia zi începînd din ziua prezentă. [***Răs-*** + ***poimîine***].

răspópă, răspopi m. (înv.) persoană căreia i s-au luat calitatea de preot. [***Răs-*** + ***popă***].

răspopí, răspopesc vb. (tr.) a scoate pe cineva din rîndul preoților, a-i lua darul preoției; a caterisi; (refl. pas.) *n-a fi cel care a fost popă și s-a răspopit?* SAD. [***Răs-*** + ***popi***].

răspopíre f. faptul de a răspopi; caterisire: *preotul fusese amenințat cu răspopirea.* [V. ***răspopi***].

răspopít, răspopiți a. scos din preoție; caterisit: (subst.) *au primit ... pe toți răspopiții ... alungați pentru ticăloșii.* SAD. [V. ***răspopi***].

răspúnde, răspúnd și (înv. și reg.) **răspunz** vb. **1.** (intr. și tr.) a da răspuns la o întrebare sau la vorbele adresate de cineva: *își reproșa ... că i-a răspuns înțepat.* GHEȚIE; **2.** (intr. și tr.) a face dovada cunoștințelor sale în fața unui examinator: *candidatul a răspuns bine; elevul n-a răspuns nimic;* **3.** (intr.) a reacționa prin vorbe, gesturi, atitudini la o solicitare, la o provocare etc.; a replica, a riposta, a obiecta; a se angaja într-o polemică (publică): *cui te lovește, nu-i răspunde ..., tu ești poet – deci cîntă.* VLAH.; *buna creștere îl împiedică să-mi răspundă cu aceeași monedă.* PR.; **4.** (intr.) a scrie cuiva de la care a primit o scrisoare: *nu i-am răspuns încă;* **5.** (intr.) a saluta pe cel care i-a adresat un salut: *îi salutarăm; ne răspunseră înclinînd ușor capul.* ST.; **6.** (intr.) a da urmare unui apel, unei cereri etc.: *nu se prileji a răspunde cererei.* BĂLC.; **7.** (intr.) a lămuri o problemă la solicitarea cuiva: *redactorul va răspunde ascultătorilor într-o emisiune viitoare;* **8.** (intr.) a da socoteală, a fi responsabil, a-și lua răspunderea pentru faptele sale sau ale altuia; a garanta: *de-ai fi venit, Ioane, azi nu răspundeam de mintea ta și de viața ta.* EM.; *răspunzi de acest rob cu viața.* SAD.; **9.** (înv.; tr.) a achita, a plăti o sumă de bani: *visteria țării îți va răspunde cheltuielilor însutit.* GANE; *va să răspundem la Țarigrad mucarerul.* SAD.; **10.** (înv.; refl.) a se prezenta; a se recomanda: *un Filip oarecarele, de aicea răspunzîndu-să au venit la noi.* DOS.; **11.** (intr.) a corespunde, a se potrivi: *poeziile de iubire răspund la iubiri adevărate.* DELAVR.; **12.** (intr.) a străbate pînă la ..., a avea legătură, comunicație cu ...; a ieși în ...: *trei uși răspunzînd la trei terase.* CAR.; **13.** (intr.) a se face simțit, a se transmite; a răzbate: *durerea din șale îi răspundea în picior;* **14.** (pop.; refl. recipr.) a comunica cu cineva; a ține legătură: *să se rușineze să se răspundă cu socrii săi.* NEGR. [Lat. ***respondere***].

răspúndere, răspunderi f. **1.** faptul de a răspunde; **2.** obligația de a răspunde de rezolvarea unei probleme, de îndeplinirea unei acțiuni, sarcini etc.; sarcină asumată de cineva; responsabilitate: *pentru a-și putea administra liber averea și răspunderea personală.* CAR.; *ori își ia răspunderea vindecării, ori se declară neputincios în a-l face bine.* GHEȚIE; **pe răspunderea mea** (sau **ta, sa etc.**), pe garanția mea (sau ta, sa etc.): *nu-i rămînea decît să facă pe răspunderea ei ceea ce făcea.* SL.; **a trage** (sau **a chema**) **pe cineva la răspundere,** a-i cere cuiva socoteală pentru faptele săvîrșite: *va veni vremea cînd să fiți trași la răspundere.* ISP.; **simț de răspundere** sau **simțul răspunderii,** conștiință a necesității, importanței sarcinilor asumate sau primite; seriozitate în rezolvarea unor asemenea sarcini: *era nepăsător, lipsit de simțul răspunderii și risipitor;* **post** (sau **funcție**) **de răspundere,** post (sau funcție) care presupune luarea unor decizii importante: *ocupa o funcție de răspundere la o societate de explorări miniere.* GHEȚIE; **3.** starea celui răspunzător de ceva; responsabilitate: *mă copleșește un sentiment întunecat de răspundere.* EL.; **4.** (jur.) consecință rezultată din neîndeplinirea unei obligații legale: *răspundere civilă; răspundere penală;* **răspundere ministerială,** obligația echipei ministeriale, a guvernului de a demisiona cînd parlamentul îi retrage încrederea; **5.** (înv.) plată, achitare. [V. ***răspunde***].

răspúns, răspunsuri n. **1.** ceea ce se comunică celui care întreabă ceva, care se adresează cuiva; vorbe spuse, scrise sau transmise celui care a întrebat ceva sau s-a adresat cuiva: *răspunsul este favorabil.* ALEX.; *cuvintele Evangheliei citite de preot îi readuseră în minte ... zecile de întrebări rostite în căutarea unor răspunsuri mîntuitoare.* GHEȚIE; (pop.) **a da** (sau **a face**) **răspuns,** a răspunde; **2.** ceea ce se răspunde la o scrisoare: *mi-a scris înainte de a primi răspunsul meu.* CAR.; **3.** expunere prin care un elev, student etc. își dovedește cunoștințele în fața unui examinator: *răspunsul e limpede, sigur.* VLAH.; **4.** reacție prin vorbe, gesturi etc. la o solicitare, la o provocare etc.; ripostă, replică: *un zîmbet malițios, neîncrezător se ivi, în chip de răspuns.* GHEȚIE; **răspuns la mesaj,** cuvîntare, intervenție pe marginea unui mesaj al regelui: *într-o zi se discută răspunsul la mesaj.* VLAH.; **5.** soluție, dezlegare; rezoluție: *cînd a început anul universitar ..., a venit și răspunsul că mi se acordase bursa.* CF.; **6.** (mat.) rezolvare: *care e răspunsul la problemă?;* **7.** știre, veste, informație: *mă duc eu să-ți aduc răspuns.* CR.; **8.** (înv.) hotărîre, poruncă, sentință: *ieșind răspunsul să-i taie capul.* DOS. [Lat. ***responsum***].

răspunzátór, ~i, răspunzătoáre a. **1.** (adesea subst.) care răspunde pentru faptele ori vorbele sale sau ale altora; care poartă răspunderea; responsabil: *avea mintea rătăcită și nu putea fi făcut răspunzător de faptele sale.* GHEȚIE; *miniștrii sînt răspunzători de administrarea țării;* **2.** (înv.) corespunzător: *se face într-un mod răspunzător scopului.* GHICA. [***Răspunz*** (prez. ind. al lui *răspunde*) + *-tor*].

răsputére, răsputeri f. **din răsputeri** sau (rar) **din răsputere,** din toate puterile; foarte tare: *lumea nebunise gemînd din răsputere.* EM.; *s-a împotrivit din răsputeri farmecului.* EL. [***Răs-*** + ***putere***].

răssțí, răsștíu vb. (fam.; tr.) a ști, a cunoaște foarte bine: *îl știu și-l răsștiu.* [***Răs-*** + ***ști***].

răsștiút, ~ți, răsștiută, ~e a. cunoscut foarte bine: *timpul petrecut ... printre scriptele știute și răsștiute.* GHEȚIE. [***Răs-*** + ***știut***[2]].

răstáv, răstavuri n. (reg.) **1.** fișie de pămînt cultivată cu un singur fel de plante: *din răstavul de borceag copt, o ciocîrlie se înălța.* C.L.; **2.** fișie de pămînt între două rînduri de semănături; distanță între rîndurile unei culturi; **3.** șină de fier dințată servind la fixarea formelor de tipar în rame; **4.** șulul de dinainte la războiul de țesut. [Cf. ***răstăvi***].

răstălmăcí, răstălmăcesc vb. (tr.) **1.** a interpreta, a explica: *nu se poate iubi fără a răstălmăci iubirea?* ZAMF.; **2.** a interpreta eronat o idee, un cuvînt, un text; a denatura (intenționat) sensul: *observația justă a unui fenomen poate fi răstălmăcită în sensul unei teorii preconcepute.* BL.; *nu-mi place să mă răstălmăcești.* PR.; *îmi răstălmăcești cuvintele.* GHEȚIE; **3.** (rar) a transpune; a oglindi, a reflecta: *busturile ... erau aduse în școală spre a fi răstălmăcite în bronz.* GAL.; (fig.) *foile de ulm răstălmăcesc o toacă.* BL. [***Răs-*** + ***tălmăci***].

răstălmăcíre, răstălmăciri f. faptul de a răstălmăci; explicare, interpretare eronată, denaturată, falsă: *nu putea înțelege acele ... răstălmăciri ... care fac albul negru.* NEGR.; *iată o răstălmăcire cu care nu ne-am putea declara de acord.* BL. [V. ***răstălmăci***].

răstălmăcít, ~ţi, răstălmăcită, ~e a. **1.** explicat, interpretat: *scrisoare tradusă şi răstălmăcită în ţară.* MAIOR.; **2.** denaturat, falsificat: *adevăruri, idei răstălmăcite.* [V. ***răstălmăci***].

răstăví, răstăvesc vb. (reg.; tr.) a răsădi. [Din ucr. ***rastaviti***].

răsteálă, răsteli f. (pop.) vorbire aspră, cu ton ridicat şi ameninţător: *profesorul îi lua şi cu supărarea şi cu răstelile.* GAL. [***Răsti*** + *-eală*].

răstéi n. v. **resteu.**

răstí, răstesc vb. (refl.) a vorbi cu asprime, a se adresa cuiva pe un ton ridicat, amenințător; a ridica glasul, a răcni, a se stropşi, a se răpşti, a se răcădui; a se răţoi[2]; (p. ext.) a face un gest de amenințare: *bate cu pumnul în masă sau se răsteşte la operatorii din spatele camerei.* PATAP.; *el la mă-sa se răstea.* POP. [Et. nec.].

răstíc n. v. **ristic.**

răstigní, răstignesc vb. **1.** (tr.) a pironi pe cineva pe o cruce pentru a-l ucide; a crucifica; (p. ext.) a chinui, a tortura: (refl. pas.) *doar Dumnezeu ... nu s-a răstignit numai pentru un om pe lumea asta.* CR.; **2.** (tr.) a face pe cineva să stea cu mîinile (şi picioarele) întinse: *pînă să se ridice hangiul într-un cot, îl răstigniră jos.* CAR.; **3.** (refl.) a se întinde (prăbuşindu-se) la pămînt; a se tolăni cu mîinile şi picioarele depărtate: *omu mestecă ... vorbe nehotărîte şi se răstigni iar pe pămîntul cald.* SAD.; *trupul lui Alexandru veni spre el şi se răstigni pe spate, cu mîinile depărtate.* GHEŢIE; **4.** (fig.; înv.; tr.) a înăbuşi; a înfrînge: *toate pohtele trupului şi năravurile lumiei ... să le răstignim.* COR.; **5.** (fig.; înv.; refl.) a se stăpîni, a se abţine de la ...: *să ne răstignim ... de lucrurile lumiei trecătoare.* COR. [Din sl. ***rastengnonti***].

răstignire, răstigniri f. **1.** faptul de a răstigni; crucificare: *Mieluşelul Domnului a răbdat scuipat, bătaie şi răstignire.* DELAVR.; (fig.) *tristeţe şi răstigniri.* BL.; **2.** cruce mare (de lemn) pusă la margine de drum. [V. ***răstigni***].

răstignít, ~ţi, răstignită, ~e a. **1.** pironit pe cruce pentru a fi ucis; crucificat; (p. ext.) chinuit, torturat; **2.** cu braţele depărtate şi întinse; desfăcut, întins: *Mimi se pusese în dreptul uşii, cu braţele răstignite.* ZAMF.; *zăcea răstignit pe iarbă.* [V. ***răstigni***].

răstímp, răstimpuri n. durată limitată între două momente; interval între două momente, între două perioade diferite de timp; timp: *răsculaţii ... petrec acel răstimp de aşteptare anxioasă.* CĂL.; **în** (sau **la**) **răstimpuri** sau **din răstimp în răstimp**, din cînd în cînd; uneori: *în răstimpuri veneau vîrtejuri repezi.* VLAH.; *la cetate trăsneau din răstimp în răstimp bombardele.* SAD.; *se oprea la răstimpuri şi asculta, apoi pornea iar.* EL.; **în răstimp,** în acest timp; între timp: *în răstimp ... Rogojinaru scoase o foaie galbenă pe care o arată conductorului.* REBR. [Din sl. ***rastonpŭ*** (după *timp*)].

răstíre, răstiri f. acţiunea de a răsti şi rezultatul ei; **cu răstire,** răstit, aspru: *răspunse împăratul cu răstire.* POP. [V. ***răsti***].

răstít[1], ~ţi, răstită, ~e a. **1.** (adesea adv.) aspru, tare; amenințător: *eu nu sînt periculoasă! zise ea răstită.* EM.; *modul în care replicase, năvalnic şi aproape răstit, îi displăcu lui însuşi.* GHEŢIE; **2.** duşmănos, ostil: *aerul răstit, dominator cu care-l privea.* VLAH.; (fig.) *valurile-n-furiate ridic frunţile răstite.* EM. [V. ***răsti***].

răstít[2] n. (înv. şi reg.) **cu răstit(ul),** aspru, mînios; cu răstire: *cu răstitul nu reuşeşti.* [V. ***răsti***].

răstoácă, răstoace f. **1.** (vîrtej într-un) loc unde o apă curgătoare este puţin adîncă: *izvoare ... sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace.* EM.; **2.** gîrlă puţin adîncă formată prin abaterea apei, cu scopul de a prinde peşte în albia secată: *se primblă prin răstoace iarna.* POP. [Din bulg. ***raztoka***].

răstoárce, răstórc vb. (tr.) **1.** a se răzbuna: *am vrut să-mi răstorc cele trei lovituri.* CR.; **2.** (fig.) a reda, a transpune: *deşi este înzestrat cu facultatea iritării ...*: [guşatul] *nu are darul ... de a o răstoarce prin procedeu intelectual.* CAR. [***Răs-*** + (*în*)***toarce***].

răstocí, răstocesc vb. (tr.) a abate cursul unei ape pentru a prinde peşte în albia secată: *am răstocit la deal Nemţişorul, ca să prindem chitici şi raci.* SAD. [Din sl. ***rastociti***].

răstocíre, răstociri f. acţiunea de a răstoci; abaterea cursului unei ape. [V. ***răstoci***].

răstorníş n. v. **răsturniş.**

răstrăbún, răstrăbuni m. (înv. şi reg.) părinte al străbunicului sau al străbunicii, considerat în raport cu strănepoţii; răstrăbunic, răstrămoş: *Radu Negru, moşul lui Dan şi răstrăbunul lui Mihai.* HEL. [***Răs-*** + ***străbun***].

răstrăbuníc, ~ci, răstrăbunică, ~ci m., f. (rar) răstrăbun: *aici sînt îngropaţi bunicul, străbunicul şi răstrăbunicul meu.* GHEŢIE. [***Răs-*** + ***străbunic***].

răstrămóş, ~i, răstrămoásă, ~e m., f. (rar) răstrăbun. [***Răs-*** + ***strămoş***].

răstrănepót, ~ţi, răstrănepoátă, ~e m., f. (rar) copil al strănepotului sau al strănepoatei de fiu sau fiică, considerat în raport cu bunicii; copil al strănepotului sau al strănepoatei de frate sau soră, considerat în raport cu unchii şi mătuşile. [***Răs-*** + ***strănepot***].

răstríşte f. v. **restrişte.**

răstulburá, răstúlbur vb. (înv.; tr.) a tulbura foarte tare, peste măsură: [Î]*ngrozirile tale mă răsturburară.* DOS.; (şi: **răsturbura**). [***Răs-*** + ***tulbura***].

răsturbúrá vb. v. **răstulbura.**

răsturnă, răstórn vb. **1.** (tr.) a mişca un corp din poziţia lui normală, făcîndu-l să cadă într-o parte sau întorcîndu-l cu susul în jos; a culca la pămînt, a doborî, a răntuna: *am răsturnat masa omului.* CR.; *furnica nu răstoarnă muntele, dar îl poate muta din loc.* SL.; **a răsturna brazda,** a tăia şi a întoarce brazde cu plugul; a ara: *brazda mea nici patru boi nu pot s-o răstoarne.* COŞB.; **2.** (tr.) a întoarce un recipient cu gura în jos (pentru a-l goli); a vărsa: *scoatem apă cu ciutura, o răsturnăm în scobitură.* ST.; **a răsturna pe gît,** a bea repede, pe nerăsuflate: *turnă vin în pahar, îl răsturnă pe gît.* C.PETR.; **3.** (refl. şi tr.) a (se) rostogoli, a (se) prăvăli: *cînd nu-ţi mai avea praf de puşcă, răsturnaţi la bolovani pe capul duşmanilor.* AL.; **4.** (tr. şi refl.) a face să cadă sau a cădea dintr-un scaun, dintr-un fotoliu etc.: *se răsturnă pe spate cu scaun cu tot şi se prăbuşi ... pe podea.* PR.; **5.** (tr.) a deranja: *ai răsturnat toată casa;* **6.** (fig.; tr.) a schimba o situaţie veche cu una nouă; a modifica, a preface: *Christos întreprinse a răsturna lumea veche.* BĂLC.; **7.** (fig.; tr.) a înlătura de la putere: *autorităţile operaseră ... arestări printre foştii demnitari ai guvernului de curînd răsturnat.* GHEŢIE; **8.** (tr.) a desfiinţa o situaţie, un plan, o concepţie, o teorie etc.; a distruge: [Heliade] *răstoarnă cu totul domnia caracterelor chirilice.* MACED.; **9.** (refl.) a se aşeza, a sta comod, cu spatele sprijinit de ceva: *s-a răsturnat în trăsură.* [***Răs-*** + ***turna***].

răsturnáre, răsturnări f. **1.** acţiunea de a (se) răsturna şi rezultatul ei; **2.** prăvălire, doborîre; zgomotul produs de aceasta: *se aude răsturnare de mobile în dreapta.* CAR.; **3.** (fig.) schimbare, prefacere: *se impunea ... o răsturnare de perspectivă.* BL.; *avea ... asemeni răsturnări de umoare.* PR.; **4.** dezordine; **5.** (fig.) înlăturare, îndepărtare (de la conducere): *cugetai în sine-ţi răsturnarea mea.* BOL. [V. ***răsturna***].

răstumát, ~ţi, răstumată, ~e a. **1.** doborît, trîntit la pămînt: *răsturnaţi în ţărînă.* AL.; **2.** răvăşit, dezordonat: *casă răsturnată cu susul în jos;* **3.** aşezat comod, neglijent într-un scaun, într-un fotoliu etc.: *răsturnat pe un jilţ american.* CĂL. [V. ***răsturna***].

răsturnătór, ~i, răsturnătoáre a. (fig.; adesea adv.) care schimbă, răstoarnă o situaţie, o stare de lucruri: *de domni ce nu-ţi plac dibaci răsturnător.* AL. // n. **1.** dispozitiv folosit la laminoare pentru a răsturna pe o faţă sau pe alta blocurile, lingourile, tablele etc. între două faze succesive de laminare; **2.** dispozitiv folosit la răsturnarea vagonetelor de mină, în scopul golirii acestora. // f. (reg.) cormană. [***Răsturna*** + *-ător*].

răsturnícă, răsturnici f. (reg.) femeie desfrînată. [Cf. ***răsturna***].

răstumíş, răsturnişuri n. coastă de deal abruptă; loc pieziş (unde se răstoarnă carul); povîrniş: *casa rumânului era aşezată pe un răsturniş de deal.* C.L.; *numai pante mari, pieptişe, răştorniş.* SOR.; (şi: (reg.) **răstorniş**). [***Răsturna*** + *-iş*].

răsúc, răsucuri n. unealtă asemănătoare cu fusul, avînd un cîrlig de care se leagă firul pentru a fi răsucit. [De la ***răsuci***].

răsuceálă, răsuceli f. răsucire, răsucitură: *ierburi sălbatice ... trainice la răsucelile vîntului.* GAL. [***Răsuci*** + *-eală*].

răsucí, răsucesc vb. **1.** (tr.) a învîrti un fir (textil) în jurul lui însuşi sau mai multe fire unele în jurul altora, pentru a obţine un fir mai gros şi mai rezistent; a suci: *bătrîna răsucea un fir de borangic.* DELAVR.; *am răsucit nişte mlădiţe;* **2.** (tr.) a-şi învîrti capetele mustăţilor pentru a le da o anumită formă: *caporalul îşi răsucea mustăţile şi se uita mereu împrejur ... cu dispreţ.* REBR.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) încolăci, a (se) încovrigi, a (se) înfăşura, a (se) suci: *curcubeta ... se răsucește pînă în vîrful parilor.* SL.; *un şarpe alb răsucit pe trunchiul unui arbore uscat îşi îndrepta limba despicată spre el.* GHEŢIE; **4.** (tr. şi refl.) a(-şi) imprima o mişcare de rotaţie; a (se) roti, a (se) întoarce pe loc, brusc; a (se) învîrti, a (se) suci: *răsucea înfrigurată butoanele aparatului de radio.* CĂL.; *valurile ... pot răsuci nava în loc.* TUD.; **a o răsuci,** a-şi schimba părerea, atitudinea; a o întoarce: *a vrut el ... s-o răsucească, s-a contrazis şi l-au arestat.* CAR.; **5.** (tr.) a mînui o armă pentru a lovi cu ea: *să răsucească paloşul.* ISP.; **6.** (tr. şi refl.) a(-şi) schimba poziţia (unei părţi a) corpului sau a face pe cineva să şi-o schimbe; a(-şi) întoarce corpul, capul etc.: *mă răsucesc într-un picior.* CR.; *se răsuci din nou spre cei doi bărbaţi.* GHEŢIE; **a răsuci cuiva gîtul,** a omorî, a ucide: *apucă cocoşul de gît şi i-l răsuci.* ISP.; *mai bine-mi răsucea mama gîtu de mică.* SAD.; **a răsuci capul cuiva,** a zăpăci pe cineva, a-i suci capul; **7.** (refl.) a se foi pe o parte şi pe alta; a se suci: *se răsucea în aşternut, pradă unei emoţii mistuitoare.* GHEŢIE; **8.** (tr.) a(-şi) întoarce cu violenţă, a(-şi) scrînti o mînă, un picior etc.: *mi-am răsucit un picior.* GANE; *i-a răsucit braţul;* **9.** (tr.) a înfăşura un fir în jurul unui suport; **10.** (tr. şi refl.) a (se) încovoia, a(se) curba: *leaţul s-a răsucit;* **11.** (tr.) a învîrti ceva, dîndu-i forma unui sul; **12.** (tr.) a face o ţigară, înfăşurînd tutun într-o foiţă: *îşi scoase tabacherea şi începu să-şi răsucească o ţigară.* EL.; **13.** (tr.) a întoarce ceva pe toate feţele (pentru a examina); a suci: *răsuceam filele scrişorii furibund.* PR.; **14.** (tr.) a învîrti (cu un gest mecanic) un obiect ţinut în mînă: *tot învîrtea* [căciula] *ş-o răsucea.* CAR. [***Răs-*** + ***suci***].

răsucíre, răsuciri f. **1.** acţiunea de a (se) răsuci şi rezultatul ei; răsuceală, răsucitură; **2.** deformaţie elicoidală a feţelor cherestelei de grosime mică; defect de curbare a pieselor de lemn; **3.** (bot.) **răsucirea frunzelor,** boală virotică a cartofului, tutunului şi pătlăgelelor roşii manifestată prin îngălbenirea şi încovoierea frunzelor şi nanismului plantelor. [V. ***răsuci***].

răsucít, ~ţi, răsucită, ~e a. **1.** care a fost supus răsucirii; **2.** învîrtit, întors; înfăşurat; rotit; în formă de spirală: *fir răsucit; coarne răsucite; turnuri răsucite;* **3.** încovoiat, strîmb: *darîmături şi fiare răsucite.* SAD.; **4.** făcut cu mîna prin înfăşurarea tutunului într-o foiţă: *suge cu sete o ţigară răsucită din tutun verde.* ST.; **5.** cu corpul (sau cu o parte a

corpului) întors într-o parte; rotit: *medicul se opri ..., reflectînd cu privirea răsucită înt-o parte.* PR. [V. *răsuci*].

răsucitór, ~i, răsucitoáre m., f. muncitor care se ocupă cu răsucitul firelor, într-o fabrică de textile. // n., f. **1.** unealtă folosită la efectuarea unor operaţii de răsucire; **2.** piesă la ferăstrău, la masa de dulgherie etc., care, prin învîrtire, slăbeşte sau strînge o legătură. [*Răsuci* + *-tor*].

răsucitúră, răsuciturí f. 1. fiecare dintre întorsăturile pe care le capătă un fir prin răsucire; (p. ext.) mod de a răsuci un fir; **2.** cotitură, întorsătură (a unui drum): *cînd ajungeam la răsucitură, ne opream.* V.R. [*Răsuci* + *-tură*].

răsuflá, răsúflu vb. **1.** (pop.; intr.) a respira: *răsuflă greu, din adînc.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a inspira; a inhala: *vei răsufla miroase dulci de crin.* EM.; *fugea la Nisa, ca să răsufle aerul viu al mării.* CĂL.; **3.** (intr.) a se aerisi, a se răcori: *purta un cămeşoi de pînză ca să poată trupul răsulfa.* CĂL.; **4.** (intr.) a-şi reveni după o emoţie, după un efort; a simţi o uşurare, o relaxare după o stare de încordare: *primejdia războiului trecuse şi oamenii răsuflau uşuraţi.* GHEŢIE; **5.** (intr.) a se opri, a sta ca să se odihnească: *să stăm, să mai răsuflăm.* CAR.; *cică s-ar fi aşezat ... pe-o piatră de hotar să răsufle.* SOR.; (tr. fact.) *să mai răsuflăm iepele oleacă.* CR.; **6.** (înv. şi pop.; intr.) a avea linişte, tihnă; a nu se mai simţi în primejdie: *las' să se mănînce lupii ca să mai răsufle oile.* NEGR.; **7.** (intr. şi refl.) a avea găuri, crăpături care lăsa să se scurgă conţinutul unui recipient: *canistra răsuflă pe undeva;* **8.** (refl.) a-şi pierde tăria, gustul pentru că vasul în care s-a păstrat n-a fost bine închis: *vinul s-a răsuflat;* **9.** (fig.; refl.) a se banaliza, a se învechi: *parigoriile s-au răsuflat.* VLAH.; *poanta s-a răsuflat;* **10.** (reg.; intr.) a ieşi la suprafaţă; a se sparge: *buba a răsuflat;* **11.** (intr.) a deveni cunoscut, public; a ajunge la urechile celor ce n-ar trebui să ştie; a transpira: *aşa ceva poate răsufla, se poate auzi şi ar fi mai mare ruşinea.* AG.; **12.** (tr. şi refl.) a se destăinui; a-şi vărsa năduful, mînia; a se uşura; a spune, a zice: *s-a răsuflat ... către un prieten.* CR.; *eu unul nu mai pot aştepta, răsuflă din fundul inimii văru-meu.* ST.; **13.** (fig.; tr.) a răspîndi, a degaja: *mişcările-i ... răsuflă spaima, moartea.* HEL. [*Răs-* + *sufla*].

răsufláre, răsuflări f. **1.** acţiunea de a (se) răsufla şi rezultatul ei; respiraţie, răsuflet, răsuflu, răsuflătură, suflare: *uimit de spaimă şi fără răsuflare.* BOLLIAC; **dintr-o (singură) răsuflare,** dintr-o dată; repede: *dintr-o răsuflare spuneau ... cele şepte taine.* CR.; **a-şi trage răsuflarea,** a respira; a-şi trage sufletul: *vru să se oprească o clipă să-şi tragă răsuflarea.* EL.; **a-şi ţine** (sau **a-şi opri, a-şi stăpîni**) **răsuflarea,** a se sili să nu respire sau a respira uşor, fără zgomot; a-şi ţine răsuflul: *ascultă, stăpînindu-şi răsuflarea.* VLAH.; **a i se curma** (sau **a i se opri, a-i pieri** etc.) **răsuflarea,** a fi sugrumat de o emoţie puternică: *cînd ajung cu ea alături, răsuflarea-mi mi se curmă.* EM.; *Mărioarei i se tăie răsuflarea la auzul acestor cuvinte.* GHEŢIE; **2.** expiraţie; aerul expirat din plămîni; suflu: *îmi simţeam răsuflarea de foc.* SAD.; **a-şi da răsuflarea (de pe urmă),** a muri: *te strîng de gît pînă o să-ţi dai răsuflarea.* PR.; **3.** (fig.) adiere, boare; **4.** (înv.) eliberare dintr-o stare apăsătoare; uşurare, liniştire: *s-au făcut răsuflare.* BIBLIA; *era răsuflare în ţară.* NEC.; **5.** (rar) răsuflătoare: *peştera ... în loc necunoscut îşi are răsuflarea.* ALEX.; **6.** (fig.; înv.) destăinuire; exprimare a sentimentelor: *cugetele ... răsuflări le socotea.* PANN. [V. *răsufla*].

răsuflát, ~ţi, răsuflată, ~e a. **1.** (înv.) insuflat, inspirat: *Psaltira este răsuflată de duhul sfînt.* PSALT.; **2.** care şi-a pierdut tăria, gustul: *vin răsuflat;* **3.** ajuns la urechile celor ce n-ar trebui să ştie; transpirat: *taină răsuflată;* **4.** (fig.; fam.) învechit; banal; arhicunoscut: *vîntura mereu din revistă în revistă acelaşi borş de platitudini răsuflate.* VLAH.; *bancuri răsuflate;* **5.** (depr.) sătul de viaţă; epuizat; ramolit: *om răsuflat.* [V. *răsufla*].

răsuflătór, ~i, răsuflătoáre a. (rar) care serveşte la respirat: *structura organelor ei răsuflătoare.* OD. // f. **1.** deschizătură la o încăpere, la un recipient, prin care se face aerisirea, ventilaţia: *de prin răsuflători de pivniţi ... iese ... o duhoare rea.* VLAH.; **2.** canal de evacuare a aerului şi a gazelor la turnarea metalului lichid în forme, servind la verificarea umplerii formei. // n. tub de evacuare a gazelor de ardere din carterul unui motor cu ardere internă. [*Răsufla* + *-ător*].

răsuflătúră, răsuflături f. **1.** (rar) răsuflare: *scoase o răsuflătură.* PANN; **2.** (reg.) spuzeală pe corp; bubă. [*Răsufla* + *-ătură*].

răsuflecá, răsúflec vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) sufleca: *răsuflecîndu-şi mînicile.* DRĂGHICI. [*Răs-* + *sufleca*].

răsúflet, răsuflete n. **1.** respiraţie, răsuflare; aerul expirat din plămîni: *cînd sorb al tău răsuflet în suflarea vieţii mele.* EM.; (fig.) *trebuie să recunoaştem ... o îndemînare a compoziţiei, un răsuflet regulat în desfăşurarea epică.* CĂL.; **într-un răsuflet,** foarte repede: *venise într-un răsuflet din oraş.* AG.; **a-şi lua** (sau **a-şi trage**) **răsufletul,** a-şi reveni după un efort, după o emoţie: *o clipă tăcu să-şi tragă răsufletul.* V.R.; **2.** repaus; răgaz: *un răstimp de răsuflet.* VLAH.; **3.** (fig.) adiere, boare; emanaţie: *din răzoarele cu multicolore flori, se înalţa un răsuflet cald.* C.PETR.; *hai, puiu, nani-na, că mama te-a legăna ... pe răsuflet cald de doină.* VIERU. [*Răsufla* + *-et*].

răsúflu, răsufluri n. **1.** (pop.) răsuflare, respiraţie; răsuflet: *răsuflul ţi-este scurt.* ARG.; (fig.) *răsuflul pădurilor e umed.* AG.; **a-şi ţine răsuflul,** a-şi ţine răsuflarea: *ţinîndu-şi răsuflul, au trecut.* NEGR.; **2.** (fig.) adiere, boare: *lanul încă umed de răsuflul aurorei.* AL.; **3.** (înv.) timp de odihnă; răgaz: *le-au dat ... răsuflu.* N.COSTIN. [De la *răsufla*].

răsún n. (înv. şi reg.) răsunet: *răsunul coardelor de arc.* MOXA. [De la *răsuna*].

răsună, pers. 3 **răsúnă** vb. (intr.) **1.** a suna tare şi prelung, auzindu-se de departe sau pînă departe; a produce sunete puternice şi prelungi: *în văzduh voios răsună clinchete de zurgălăi.* AL.; **2.** a se umple de sunete puternice; a vui: *răsuna casa de cîntece şi rugăciuni.* SOR.; **3.** (fig.) a părea că se mai aude; a avea răsunet, ecou în conştiinţa, în sufletul cuiva; a vibra: *viaţa copilăriei nu mai răsuna în mine decît foarte slab.* SAD.; *vorbele Aurichii îi răsunau în urechi.* CĂL. [Lat. *resonare*].

răsunáre, răsunări f. (înv.) acţiunea de a răsuna şi rezultatul ei; sunet, zgomot: *munţii ... [î]n răsunare prăvălesc de stînci căciule.* EM. [V. *răsuna*].

răsunátor, ~i, răsunătoáre a. **1.** care răsună; zgomotos: *scripca sa răsunătoare.* CR.; *cu vocea răsunătoare ca o trîmbiţă.* GHEŢIE; **2.** (fig.) care impresionează puternic, care produce senzaţie, care stîrneşte interes; de mare efect: *răsunătoarele fapte ale lui Mihai.* CĂL. [*Răsuna* + *-ător*].

răsúnet, răsunete n. **1.** sunet puternic şi prelung; (p. gener.) sunet, zgomot; răsun: *răsunetul puştii mele.* NEGR.; **2.** rezonanţă; ecou: *un preot ... cînta rugăciunile, c-o voce fără răsunet.* SAD.; **3.** (fig.) impresie profundă asupra cuiva; interes stîrnit de ceva: *un studiu cu un mare răsunet.* GAL.; **a avea** (sau **a găsi**) **răsunet,** a trezi interes, a face impresie; a avea ecou: *a avut un răsunet mare ancheta în legătură cu pretinsul furt.* CĂL.; *această credinţă populară ... şi-a găsit răsunetul în versuri de colind.* BL. [*Răsuna* + *-et*].

răsunói, răsunoaie n. **1.** (reg.) aluat ras de pe vasul în care s-a frămîntat pîinea; răsătură, răsură[2], răzuitură; pîinişoară făcută din acest aluat; **2.** (fig.) om de nimic: *au început a ne da lecţii toate răsunoaiele.* // m. (pl. **răsunoi**) (fig.; reg.) epitet depreciativ pentru cel mai mic dintre fraţi. [*Răsură*[2] + *-oi*].

răsúr n. v. **răsură**[1].

răsură, răsurez vb. (rar; tr.) a îmbujora: *obrajii ei bălai, răsuraţi cu nişte pajure roşietice ca măceaşea.* DELAVR. [De la *răsură*[1]].

răsúră[1], **răsuri** f. **1.** numele a două specii de trandafir sălbatic: **a)** mic arbust cu mulţi spini, cu flori mari, purpurii; ruxandră (*Rosa gallica*); **b)** măceş (*Rosa canina*): *copiii se înghimpă în păducei şi răsuri.* SAD.; **2.** (p. restr.) floarea măceşului: *s-a trezit dimineaţa în miros de ... răsuri.* SOR.; *cînta-vă-voi un cîntec pe rumenea răsură.* POP.; **3.** (entom.) efemeră (*Ephemera vulgata*); (şi: (înv.) **răsur**). [Et. nec.].

răsúră[2], **răsuri** f. 1. (înv.) răsătură; ştersătură: *trebuie dar să fie fost acolo un cuvînt care au legat aceste doao cuvinte; ... se vede acolo o răsură.* B.-DEL.; **2.** (reg.) răsunoi. [*Ras* (part. lui *rade*) + *-ură*].

răsúră[3], **răsuri** f. impozit suplimentar care se percepea, în ţările române, pentru lefile funcţionarilor publici şi a suitei domnului: *şi le-au ales răsura să ie giumătate mai mult decît soţiile lor.* NEC.; (reg.) **răsura limbii,** amendă dată pentru infamii spuse pe seama cuiva. [Et. nec.; cf. *răsură*[2]].

răsuréi m. pl. (reg.) model de cusătură cu flori, în rînduri şerpuitoare. [*Răsură*[1] + *-ei*].

răsuríu, ~ii, răsuríe, ~ii a. (rar) de culoarea răsurii[1]; trandafiriu: *chip cu unde răsurii.* DELAVR. [*Răsură*[1] + *-iu*].

răszíce, răszíc vb. (rar; intr.) a repeta ceva de multe ori, insistent: *v-am zis şi v-am răszis.* [*Răs-* + *zice*].

răşchía, răşchiez şi (reg.) **răşchiu** vb. (pop.; tr.) **1.** a depăna firele toarse de pe fus sau de pe ghem pe răşchitor: *a doua rîşchie fusele pe un rîşchitor de aur.* POP.; **2.** (reg.) a scurma; a zgîria; (şi: (reg.) **rîşchia**). [Lat. **rasclare*].

raşchiát, ~ţi, raşchiată, ~e a. (pop.) depănat pe răşchitor. [V. *răşchia*].

răşchierát a. v. **răşchirat.**

răşchiére, răschieri f. (pop.) acţiunea de a răşchia şi rezultatul ei. [V. *răşchia*].

răşchirá, răschirez vb. **1.** (pop.; tr.) a răsfira părul, barba, penele: *răşchirîndu-şi mînios cu degetele barba şi mustăţile cărunte.* SAD.; *şi-şi răşchira penele ca mîndra sprîncenele.* POP.; **2.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) depărta unul de altul; a (se) desface; a (se) răsfira; a (se) răscrăcăna: *ei îşi răşchirează picioarele, scot cu ifos pepturile înainte.* SĂM.; **3.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) împrăştia, a (se) risipi: *frunza că mi-o răschira.* POP.; **4.** (înv. şi reg.; refl.) a se răspîndi, a se extinde: *să răschiră în tot trupul.* VARL.; **5.** (fig.; înv.; tr.) a pronunţa clar; a răspica: *reşchierînd flecare cuvînt ca să-mi intre bine în ureche.* GANE; **6.** (reg.; tr.; prin confuzie) a răşchia: *fata tort răşchira, fuse pline-nfira.* COŞB.; (şi: **răschira, reşchira, reşchiera**). [Cf. *răsfira*].

răşchiráre, răşchirări f. (înv. şi reg.) acţiunea de a (se) răşchira şi rezultatul ei; împrăştiere, risipire: *răşchirarea în toate împărăţiile.* BIBLIA. [V. *răşchira*].

răşchirát, ~ţi, răschirată, ~e a. **1.** (pop.) răsfirat: *o cioară ... cu penele răşchierate.* B.-DEL.; *barbă răşchirată;* **2.** (pop.) depărtat unul de altul; desfăcut; răsfirat; răscrăcănat: *făcea cu degetele răşchirate un gest insistent şi nedefinit.* PR.; *s-a proptit bine pe picioarele răşchirate.* SOR.; **3.** (înv. şi reg.) răspîndit, împrăştiat; risipit: *svinţi ... ce-i ... trimisese răşchiraţi prin temniţele oraşelor.* DOS.; **4.** (pop.) ramificat, rămuros: *coarne răşchirate.* OD.; *spinările răşchirate ale munţilor.* VLAH.; (şi: **răschirat, răşchierat**). [V. *răşchira*].

răşchitór, răşchitoare n. **1.** (pop.) unealtă pe care se întind firele de pe fus sau de pe ghem, pentru a le face sculuri sau jurubiţe: *tortul l-am depănat pe răşchitor.* CR.; *răşchitoare de depănat lîna.* SOR.;

2. (fig.) om slab şi înalt, deşirat; (şi: **răschitor,** (înv. şi reg.) **rîşchitor**). [*Răşchia* + *-tor*].

răşiná, răşinez vb. (înv. şi reg.; tr.) a unge cu răşină: *cu bumbac o-nfăşura, cu răşină-o răşina.* POP. [De la *răşină*].

răşinár, răşinari m. (reg.) persoană care se ocupă cu extracţia sau cu vînzarea răşinii. [*Răşină* + *-ar*].

răşínă, răşini f. nume generic dat unor substanţe solide sau vîscoase, lipicioase, insolubile în apă, secretate de diferite plante (mai ales conifere) sau produse pe cale sintetică, avînd numeroase întrebuinţări: *făclii roşii de răşină.* EM.; *la Ciucea ... a tras în piept aerul proaspăt cu miros de răşină, ce cobora din munţi.* GHEŢIE; **răşină alchidică,** alchidal; **răşină anionactivă,** anionit; **răşină fenolică,** fenoplast; **răşini de melanină,** produşi de condensare a melaninei cu formaldehida, utilizaţi ca adezivi, la fabricarea unor obiecte de uz casnic etc. [Lat. *resina*].

răşinós, ~şi, răşinoásă, ~e a. **1.** care produce, care conţine răşină: *coniferii colosali dau ... „scorburi" de tămîie, răşinoasa ambră se adună în prunduri.* CĂL.; *arbore răşinos;* **2.** cu aspectul sau cu însuşirile răşinii; lipicios, cleios: *materie răşinoasă.* // f. pl. (bot.) conifere: *pădure de răşinoase.* [*Răşină* + *-os*].

răşluí, răşluiesc vb. (pop.; tr.) **1.** a tăia de pe margini, a desprinde aşchii, părţi din ceva, cu o unealtă: *a răşlui o piatră;* **2.** a decoji, a decortica seminţe, grăunţe etc.; **3.** (fig.) a răpi, a lua prin abuz (o parte din) bunul cuiva: *mi-o răşluit bucăţica mea de răzăşie.* AL.; **4.** a rade de pe faţa pămîntului; a distruge, a pustii: *satul ... era răşluit pînă la faţa pămîntului.* SAD. [Din sl. *razločiti,* sb. *razlušiti*].

răşluíre, răşluiri f. (pop.) acţiunea de a răşlui şi rezultatul ei; (fig.) *se învinovăţeau de înşelăciune şi de răşluire.* GAL. [V. *răşlui*].

răşluít, ~ţi, răşluită, ~e a. (pop.) **1.** din care s-a luat o parte; ciuntit: *a rămas cu moşia răşluită;* **2.** (despre seminţe, grăunţe etc.) decojit, decorticat. [V. *răşlui*].

răşpăluí, răşpăluiesc vb. (tr.) a prelucra suprafeţe (metalice) cu raşpelul; a răzui; (p. ext.) a zgîria. [*Raşpel* + *-ui*].

răşpăluíre, răşpăluiri f. acţiunea de a răşpălui şi rezultatul ei. [V. *răşpălui*].

răşpăluít, ~ţi, răşpăluită, ~e a. răzuit, zgîriat cu raşpelul. [V. *răşpălui*].

răt n. v. **rît**[2].

rătăcánă, rătăcane şi **rătăcăni** f. (reg.) groapă, hîrtop: *mergînd ... din hop în hop, ... prin rătăcăniile de pe uliţele Iaşilor.* CR.; (şi: **rătăcanie**). [Et. nec.].

rătăcánie f. v. **rătăcană.**

rătăcí, rătăcesc vb. **1.** (refl. şi intr.) a greşi drumul; a pierde direcţia: *dacă vă rătăciţi să vă aducă vreun om de mînă.* SOR.; (tr.) *am rătăcit drumul.* HOGAŞ; (fig.) *şi-a adus aminte de ceva şi s-a pierdut, s-a rătăcit în trecut.* EL.; **2.** (intr.) a umbla încolo şi încoace (căutînd drumul bun, încercînd să ajungă la ţintă); a hoinări, a colinda, a peregrina; a pribegi: *vin cu mine, rătăceşte pe cărări cu coturi.* EM.; *rătăceam pe stradă în noaptea vastă şi senină.* BAC.; (fig.) *rătăcim de milenii prin codri de ficţiuni şi prin munţi de himere, avînd drept unică certitudine ... tocmai dubiul, îndoiala, acel skepsis al vechilor noştri maeştri, elenii.* GHEŢIE; **3.** (refl. şi intr.) a se pierde de cineva; a se răzleţi: *m-am rătăcit de voi.* CAR.; **4.** (tr.) a pierde ceva sau pe cineva, a nu mai şti unde se găseşte; a prăpădi: *am rătăcit cheile;* (refl. pas.) *foaia s-a rătăcit printre celelalte hîrtii de pe birou.* GHEŢIE; **5.** (refl. şi intr.) a ajunge, a se aşeza într-un loc unde nimeni nu se aştepta să fie; a se aciua, a se pripăşi: *pe la noi ce rătăceşti?* AL.; **6.** (fig.; înv. şi reg.; intr.) a păcătui: *au rătăcit den credinţă.* COR.; **7.** (fig.; refl.) a-şi pierde controlul, judecata; a se zăpăci, a se tulbura: *mă turbur şi mă rătăcesc privindu-mă.* MARC.; **8.** (tr. fact.) a zăpăci; a dezorienta: *înrîurirea slavă, cam masivă, rătăceşte ... pe străinul de grai neolatin nepregătit filologiceşte.* CĂL.; **9.** (fig.; refl.) a privi fără ţintă, aiurea; a se fixa în gol: *ochiul rătăceşte, plimbîndu-se prin stele.* AL. [Lat. **erraticire* (= *erraticare* <*erraticus* „rătăcitor")].

rătăcíre, rătăciri f. **1.** faptul de a (se) rătăci; pierderea drumului bun: *rătăcirea fetiţei ... precede şi pregăteşte visul şi basmul cu prichindeii.* IBR.; **2.** hoinăreală, peregrinare; pribegie: *îmi plac rătăcirile prin locuri neumblate;* (fig.) *cu sensibilitatea şi scrupulele tale e firesc să fi ieşit la lumină după o lungă rătăcire.* GHEŢIE; **3.** (fig.) greşeală, eroare; păcat: *păcătoasa-mi rătăcire.* OD.; **4.** (rar; la pl.) ieşiri necontrolate; apucături destrăbălate: *nu-ţi mai suport rătăcirile!;* **5.** (fig.) întunecare a minţii; nebunie: *dintr-o dragoste i se trage rătăcirea.* SAD.; **6.** (rar) deformare, denaturare: *bîntuiţi ... de o ciudată rătăcire a gustului.* CAR. [V. *rătăcit*].

rătăcít, ~ţi, rătăcită, ~e a. **1.** care a pierdut drumul, direcţia: *Ştefan ... rătăcit prin văi.* BOL.; **2.** (adesea subst.) care rătăceşte, care umblă din loc în loc; rătăcitor, hoinar; pribeag: *bătuse bulevardele Parisului şi cafenelele pline de rătăciţii lumii întregi.* SAD.; **3.** care s-a înstrăinat de ai săi; răzleţ, singuratic: *în lume, singurel şi rătăcit.* EM.; **4.** (fig.; adesea subst.) înstrăinat de credinţă; păcătos: *rătăciţii întorcea spre adeverita înţelegere.* COR.; **5.** (fig.) dezorientat: (subst.) *eroii săi sînt nişte rătăciţi, nişte fiinţe învinse.* CĂL.; **6.** (fig.) greşit, eronat: *părere ... rătăcită.* BĂLC.; **7.** (fig.; adesea subst.) care şi-a pierdut controlul, judecata; cu mintea întunecată; nebun: *eşti bolnav ..., eşti rătăcit.* HASD.; **8.** tulburat, întunecat: *avea mintea rătăcită.* GHEŢIE; **9.** (fig.) care exprimă dezorientare, nedumerire, tulburare; pierdut, fixat în gol: *cu părul vîlvoi şi cu ochii rătăciţi.* SAD.; (adv.) *privi rătăcit la Ioanide.* CĂL. [V. *rătăci*].

rătăcitór, ~i, rătăcitoáre a. **1.** care rătăceşte, care umblă din loc în loc; hoinar, pribeag, pribegitor, rătăcit: *cavaler rătăcitor;* **2.** (fig.) trecător, pieritor: *te-ndreaptă spre-acel pămînt rătăcitor.* EM.; **3.** (fig.) care exprimă dezorientare, nedumerire, tulburare; pierdut, fixat în gol: *cu ochii rătăcitori şi cu sufletul crîmpoţit de înfricoşare.* REBR. [*Rătăci* + *-tor*].

rătări, rătăresc vb. (reg.; intr.) a se retrage (din faţa duşmanului): *căpitane, căpitane, lasă-ne să răterim.* POP.; (şi: **răteri**). [Din germ. *retirieren*].

rătează f. v. **rătez.**

răteri vb. v. **rătări.**

rătéz, răteze n. (înv. şi pop.) **1.** închizătoare la uşi şi la ferestre, formată dintr-o limbă de lemn sau de metal; zăvor: *încuiaţi porţile ... cu răteze.* VARL.; **2.** (înv. şi reg.) lanţ; verigă: *plutoneru ... pus-a pe mine rătează.* POP.; **3.** (reg.) lănţişor de care flăcăii îşi leagă cuţitele; (şi: **retez, rătează**). [Din ucr. *retjazi,* magh. *retesz*].

rătişă, rătişe şi **rătişi** f. (reg.) plăcintă din foi subţiri (umplute cu brînză sau mere). [Din magh. *rétes*].

rătuí, rătuiesc vb. (înv.; tr.) a salva pe cineva; a apăra: *cu arme să rătuiască ortodoxia.* CANT. [Din pol. *ratować,* ucr. *rativati*].

rătúnd a. v. **rotund.**

rătungiór a. v. **rotunjor.**

rătunjí vb. v. **rotunji.**

rătuteálă, rătuteli f. (reg.) zăpăceală; fistîceală: *mai de întunerec, mai de rătuteală, sfîntul pusese capul calului la măgar.* POP. [*Rătuti* + *-eală*].

rătutí, rătutesc vb. (reg.; refl.) **1.** a-şi pierde capul; a se zăpăci; a înnebuni: *se gătise şi se dichisise ... pentru a-l ameţi şi a-l rătuti.* ST.; **2.** a se rătăci: *mi s-au rătutit boii prin pădure.* C.L. [Et. nec.; cf. *tut*].

rătutíş adv. (reg.) zăpăcit, năuc: *se uita cam rătutiş.* POP. [*Rătuti* + *-iş*].

rătutít, ~ţi, rătutită, ~e a. (reg.) ameţit (de băutură), zăpăcit; smintit, nebun. [V. *rătuti*].

răţăríe, răţării f. mulţime de raţe; loc cu multe raţe: *îmi vorbeşte de răţăriile din nişte bălţi.* SAD. [*Raţă* + *-ărie*].

răţeá f. v. **reţea.**

răţişoáră, răţişoare f. **1.** răţuşcă; **2.** (la pl.) gen de insecte din ordinul coleopterelor, brune-cenuşii, cu rostrul lăţit, asemănător cu ciocul de raţă, care atacă culturile de porumb, sfeclă, ovăz etc. (*Tanymecus*); (şi la sg.) insectă din acest gen; **3.** (bot.; la pl.) stînjenel, iris (*Iris pumila*). [*Raţă* + *-işoară*].

răţói[1]**, răţoi** m. bărbătuşul raţei: *un cîrlionţ ca o coadă de răţoi.* C.PETR. [*Raţă* + *-oi*].

răţoí[2]**, răţoiesc** vb. (refl.) **1.** a se răsti la cineva; a vorbi aspru, amenінţător: *nu te mai răţoi aşa!* AL.; *se răţoi deodată hamalul semeţ.* REBR.; **2.** a se îngîmfa, a se făli; a căuta să epateze: [gazetarul] *răţoindu-se pe trei coloane şi forfecînd ... noptile de osteneală ale vreunui nenorocit de scriitor.* VLAH. [De la *răţoi*[1]].

răţoiálă, răţoieli f. vorbă răstită, ameninţare; atitudine îngîmfată, cu ifose: *răţoieli ridicule şi nesocotite de criticastri ignoranţi.* VLAH. [*Răţoi*[2] + *-eală*].

răţoíre, răţoiri f. faptul de a se răţoi[2]. [V. *răţoi*[2]].

răţúşcă, răţuşte f. **1.** diminutiv al lui raţă; pui de raţă; boboc, răţişoară: *se ivi ... un cîrd de răţuşte.* ZAMF.; *mergea ca o răţuşcă, fără spor.* PR.; **2.** (la pl.) joc de copii constînd în aruncarea cît mai departe a unei pietricele în apa unui iaz, în aşa fel încît aceasta să facă mai multe sărituri la suprafaţa apei înainte de a se scufunda; (p. restr.) fiecare dintre aceste sărituri; părăluţe. [*Raţă* + *-uşcă*].

rău, ~i, rea, ~le a. **1.** (adesea subst.) care face, în mod obişnuit, neajunsuri, necazuri, neplăceri altora: *Despot este un om rău.* AL.; *voi sînteţi urmaşii Romei? nişte răi şi nişte fameni!* EM.; **poamă rea** sau **soi rău,** persoană cu deprinderi urîte; **rău ca mama focului,** foarte rău; **rău de gură,** v. **gură**; **2.** care exprimă răutate; răutăcios, duşmănos, răuvoitor: *n-am nici un gînd rău asupră-ţi.* ISP.; *spune întunecos, cu ochii răi.* GAL.; (compuse) **rea-voinţă,** purtare sau atitudine ostilă; **rea-credinţă** atitudine incorectă, necinstită: *să sperăm că scandalul ... nu va fi exploatat de indivizi de rea-credinţă.* GHEŢIE; **3.** care nu-şi îndeplineşte îndatoririle, care nu-şi respectă obligaţiile: *eu am fost mamă rea, femeie cu inimă cîinoasă.* SL.; *soţ rău;* **4.** neascultător, obraznic; răsfăţat: *copii răi;* **5.** care este în dezacord cu regulile moralei; nelegiuit; păcătos: *maiorul ... o gonise pentru rele purtări.* PR.; (subst.) *aci ... aşteaptă pe cei răi spăimîntare; cei buni sînt fericiţi.* EM.; **6.** care jigneşte; (p. ext.) urît, necuviincios: *vorba rea se duce ca glonţul.* PANN; **7.** greu de suportat; chinuitor, apăsător: *traiul rău şi proasta stare ... redusese pe domniţă la un singur fiu.* OD.; **a duce casă rea cu cineva,** a nu se înţelege cu cineva; **8.** întristat, mîhnit, amărît: *era inima-n mine neagră şi rea.* SAD.; **a(-şi) face sînge rău** (sau **inimă, voie rea**), a (se) necăji, a (se) întrista: *las' jupîneşică, nu-ţi face voie rea.* CR.; **9.** care anunţă un necaz, o supărare; neplăcut: *veştile rele nu conteneau.* GHEŢIE; **10.** care nu corespunde destinaţiei, scopului, care nu îndeplineşte calităţile cerute; care nu funcţionează normal; defect: *are un televizor rău;* **11.** (fiz.) **corp rău conducător de căldură** (sau de **electricitate**), corp prin care nu se transmite căldura (sau electricitatea); **12.** (pop.) care prezintă afecţiuni, deficienţe; bolnav, nesănătos: *are un rinichi rău;* **rău de frig** (sau **de căldură**), sensibil la frig (sau la căldură); **rea de muscă,** (femeie) desfrînată; **13.** pe care se circulă greu; desfundat; impracticabil: *poate vor fi drumurile rele.* AG.; **14.** de proastă calitate; inferior:

lucrul rău nu piere cu una cu două. CR.; **15.** neplăcut la gust; prost gătit: *apa e sălcie, rea.* CĂL.; *mîncare rea;* **16.** fals; care nu are curs, ieşit din circulaţie: *banul rău nu se pierde.* NEGR.; **17.** lipsit de talent, de aptitudini; neîndemînatic, nepriceput: *actor, scriitor rău;* **18.** lipsit de valoare; nesatisfăcător; dăunător: *rele-or zice că sînt toate cîte nu vor înţelege.* EM.; **19.** urît, nevaforabil: *e vreme rea.* CAR.; **20.** prevestitor de nenorociri; nefast, nenorocos: *avusese ea un vis rău.* SOR.; *semn rău;* **21.** potrivnic, vrăjmaş: *să fereşti de soarta rea pe-a ta dulce surioară.* AL. // adv. **1.** contrar dorinţelor sau intereselor cuiva; neplăcut, dezagreabil; supărător: *dai dintr-o nălucire într-alta şi sfîrşesti rău.* GHEŢIE; **a-i merge** (sau **a-i fi**) **cuiva rău,** a avea o viaţă grea, a trece prin momente grele: *rău mi-a mai mers astăzi!* CR.; **a ajunge rău,** v. **ajunge; a se simţi** (sau **a-i fi**) **rău,** a se simţi bolnav: *mi-e rău.* CAR.; **a i se face cuiva rău,** a simţi dintr-o dată ameţeală, dureri etc.; a leşina: *i se făcuse rău.* PR.; **a-i face cuiva rău,** a-i provoca neplăceri, suferinţe: *condimentele îmi fac rău;* **a-i părea cuiva rău (de ...** sau **după ...),** a regreta: *se prefăcu că-i pare rău.* ISP.; **2.** în situaţie grea, defavorabilă, incomod, neconfortabil: *cîţi au fost ca mine, ba încă şi mai rău decît mine.* FIL.; **3.** cu vrăjmăşie, duşmănos: *or să se uite rău la mine.* VLAH.; **4.** cum nu trebuie; greşit; nepotrivit: *ştii că nu m-ai învăţat rău?* CR.; *o casă rău mobilată.* BOL.; *se apropiau ... două femei rău îmbrăcate;* **a-i şedea** (sau **a-i sta, a-i veni**) **rău,** a nu i se potrivi o haină, o atitudine etc.; a fi caraghios, ridicol: *îi stă rău cu pălărie;* **5.** inexact, incorect, fals: *istoria noastră ... a fost rău scrisă pînă acum.* BĂLC.; **6.** foarte, tare: *lanţul rău mă strînge!* BOLLIAC; *acoperişul era spart rău.* SOR. // n. **1.** ceea ce provoacă nemulţumire; neplăcere, neajuns, necaz, nenorocire: *cine e deprins cu răul la mai bine nici nu gîndeşte.* SL.; *apărat de rele, omul e, totodată, eliberat de frică.* PLEŞU; **cu părere de rău,** cu regret; **a vrea** (sau **a dori**) **cuiva rău,** a dori să i se întîmple cuiva lucruri neplăcute: *nu trebuie să voieşti răul aproapelui tău.* Z.; **a vorbi de rău pe cineva,** a bîrfi: *a vorbit de rău pe cel mai bun prieten al lui.* SAD.; **a ţine (de) rău pe cineva,** a fi supărat pe cineva, a avea ceva a-i reproşa: *nu te mai ţin de rău, în gînd, pe tine.* ARG.; **atîta rău!,** nu-mi pasă!; atîta pagubă!; **din rău în mai rău,** dintr-o nenorocire în alta, din necaz în necaz: *femeia a dat din rău în mai rău.* REBR.; **2.** boală, suferinţă: *nu zac de nici un rău.* POP.; **rău de mare,** stare de indispoziţie generală de care suferă unii călători pe mare, manifestată prin ameţeală, dureri de cap, greaţă, vărsături; naupatie: *pasagerii suferă de rău de mare.* CĂL.; **rău de altitudine,** stare de indispoziţie generală de care suferă unele persoane în cursul ascensiunilor peste o anumită altitudine, manifestată prin dureri de cap, astenie, ameţeli, somnolenţă etc.; **3.** ceea ce este contrar moralei, virtuţii, onoarei; ceea ce nu e recomandabil; (p. ext.) faptă reprobabilă, condamnabilă: *oboseala, slăbiciunea, toate relele ... sînt într-un mod fatal legate.* EM.; *lumineză-mă să săvîrşesc binele şi să înconjur răul.* GHEŢIE; **4.** răutate: *mînie pre Domnul cu răul ce are în sine.* DOS.; **de răul cuiva,** din cauza răutăţii cuiva: *nu puteau trăi de răul ei.* ISP.; *plec de răul vostru.* [Lat. *reus* „acuzat, vinovat"].

răufăcător, ~i, răufăcătoare m., f. şi a. (persoană) care face sau aduce mult rău altora, care încalcă legile morale şi sociale; făcător de rele; infractor: *s-au înmulţit răufăcătorii.* [*Rău* + *făcător*].

răurúşcă f. v. lăuruscă.

răutáte, răutăţi f. **1.** înclinare de a face rău altora; însuşirea celui rău; răime: *să scuture trîndăvia şi răutatea.* BIBLIA; *ţi-ar plăcea să fii mare; nu eşti lipsit de ambiţie; dar răutatea îţi lipseşte, tovarăşa ambiţiei.* EM.; **2.** cruzime, neîndurare: *se preumblă peste cîmpuri milioane de ţînţari, care după răutate seamănă a oameni mari.* ALEX.; **3.** maliţiozitate: *un zîmbet plin de răutate.* FIL.; **4.** faptă rea, intenţie rea; nelegiuire; ticăloşie: *ce răutăţi a făptuit fiul dumitale de l-au închis?* ST.; *beţia este uşa tuturor răutăţilor.* Z.; **5.** (la pl.) slăbiciuni, păcate, vicii: *vor căta vieţii tale să-i găsească ... răutăţi şi mici scandale.* EM.; **6.** om rău: *chiteam că să fi venit ... nişte răutăţi ..., nişte jigănii de păgîni.* SAD.; **7.** (înv. şi pop.) nenorocire, necaz, pacoste: *mare răutate-a dat!* POP.; **8.** (pop.) suferinţă fizică; boală; infecţie, cangrenă: *domnu doftor ... mi-o tăiet mîna stîngă ... ş-o lepădat jos răutatea.* SAD.; **răutatea copiilor,** epilepsie. [*Rău* + *-ătate*].

răutăciós, ~şi, răutăcioásă, ~e a. **1.** (adesea subst.) plin de răutate, rău din fire: *era un om răutăcios la culme.* CR.; **2.** înclinat să facă mici răutăţi, să jignească; maliţios: *ce răutăcios eşti!;* **3.** care exprimă răutate, maliţiozitate: *Helena avu un zîmbet răutăcios.* GHEŢIE; **4.** care conţine răutăţi, care supără: *glumă răutăcioasă.* [*Răutate* + *-ios*].

răuvoitór, ~i, răuvoitoáre a. (adesea subst.) care vrea răul cuiva, care manifestă rea-voinţă; ostil: *omul cuminte nu dă apă la moară răuvoitorilor.* GHEŢIE; *zvonuri rău-voitoare.* [*Rău* + *voitor*].

răvác n. v. ravac.

răvăr, răvare n. (reg.) **1.** scurtătură de lemn crestat cu care se frămîntă caşul la stînă; **2.** strecurătoare (de lut) folosită la bucătărie: *scurge mazărea prin răvar;* **3.** vas de lemn în care se frămîntă caşul, urda sau în care se spală carnea; **4.** vas de lut sau de tuci; oală; **5.** ghiveci de flori: *ca garoafa din răvare.* POP.; (şi: **răvor**). [Et. nec.].

răvăş, răvaşe n. **1.** (reg.) crestătură pe răboj; (p. ext.) evidenţă, socoteală; răboj: *răvaşul de la birău spune că ce plătesc eu.* POP.; **2.** (înv.) chitanţă, dovadă; autorizaţie: *i-am dat răvaş că-i sînt dator.* FIL.; **3.** (înv.) legitimaţie de călătorie; paşaport: *răvaş de drum;* **a-i face cuiva răvaşul** sau **a-i da cuiva răvaş (de drum),** a îndepărta, a izgoni pe cineva: *Leicuţei i-a făcut răvaş de drum.* DELAVR.; **4.** (pop.) scrisoare, bilet: *amoroasele răvaşe.* NEGR.; **5.** bileţel cu conţinut glumeţ, pus de Anul Nou în plăcintă, pentru a produce haz. [Din magh. *rovás*].

răvăcí, răvăcesc vb. (reg.; tr.) a trage vinul (limpezit) de pe drojdie, trecîndu-l în alt vas; a pritoci. [De la *ravac*].

răvărí, răvăresc vb. (reg.; tr.) a trece alimente, în special legume fierte, prin răvar; a făcălui. [De la *răvar*].

răvărsá vb. v. revărsa.

răvărsáre f. v. revărsare.

răvărsát[1] n. v. revărsat[1].

răvărsát[2] a. v. revărsat[2].

răvăşeálă, răvăşeli f. **1.** (reg.) răscol: *răvăşeala oilor;* **2.** dezordine, neorînduială; răvăşire: *e mare răvăşeală în casă.* [*Răvăşi* + *-eală*].

răvăşél, răvăşele n. **1.** diminutiv al lui răvaş; **2.** (înv.) chitanţă, autorizaţie; ordin; jalbă; **3.** (pop.) bileţel, scrisorică: *îmi dă un răvăşel şi-mi zice că aşteaptă răspuns.* CAR. [*Răvaş* + *-el*].

răvăşí, răvăşesc vb. (tr.) **1.** (reg.) a răscoli oile toamna, la stînă; **2.** a răsturna, a împrăştia lucrurile (căutînd ceva); a scotoci, a răscoli, a vrăfui; a face dezordine: *trecu la scrin, unde răvăşi rufăria, cercetînd cu febrilitate.* GHEŢIE; *ai răvăşit casa;* **3.** (fig.) a tulbura; a dezorienta: *un lucru de nimic cum hotărăşte soarta omului, cum îi răvăşeşte tot mersul vieţii!* REBR. [Et. nec.].

răvăşíre, răvăşiri f. acţiunea de a răvăşi şi rezultatul ei; răvăşeală. [V. *răvăşi*].

răvăşít, ~ţi, răvăşită, ~e a. **1.** aflat în dezordine, în neorînduială; împrăştiat, răscolit: *nu înceta să se scuze că au găsit casa aşa de răvăşită.* REBR.; **2.** (fig.) tulburat, dezorientat; crispat, descompus: *rămîne lîngă cele două cufere, încă răvăşit de întîmplare.* V.R.; *feţele răvăşite de patimi.* SAD. [V. *răvăşi*].

rávór n. v. răvar.

răz- v. răs-.

rázá, pers. 3 **rázá** vb. (pop.; intr.) a revărsa raze; a radia; a străluci, a lumina: *două raze unde-mi rază?* POP. [De la *rază*].

rázáre f. (pop.) faptul de a răza; sclipire, revărsare a luminii razelor (de soare): *la răzarea soarelui.* POP. [V. *răza*].

rázálău, rázálaie n. (reg.) **1.** pilă groasă; raşpel; **2.** răzătoare. [Din magh. *reszelö*].

rázáli vb. v. răzălui.

rázăluí, rázăluiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a răzui: *răzăluieşte pereţii;* **2.** a da pe răzătoare: *ai răzăluit hreanul?*; (şi: **răzăli**). [Din magh. *reszel*].

rázăluiálă, rázăluieli f. (reg.) răzuire. [*Răzălui* + *-eală*].

rázăluíre, rázăluiri f .(reg.) acţiunea de a răzălui; răzăluială. [V. *răzălui*].

rázăluít, ~ţi, rázăluită, ~e a. răzuit[1]: *pereţi răzăluiţi.* [V. *răzălui*].

rázătoáre, rázători f. **1.** obiect de uz casnic, folosit pentru ras legume, fructe, caşcaval etc.; răzuitoare: *erau atîrnate ... răzători de hrean.* FIL.; **2.** obiect (de oţel, de lemn), în formă de lamă, fixat la intrarea unei case, de care se rade noroiul de pe talpa încălţămintei. [*Raz* (prez. ind. al lui *rade*) + *-ătoare*].

rázătúră f. v. răsătură.

rázbáte, rázbát vb. **1.** (înv.; tr.) a birui, a învinge; a bate: *pierzînd Decheval războiul ... însă nu aşe de tot ..., războtut fiind.* CANT.; **2.** (pop.; tr.) a bate din nou, des: *tu cuţit sincelat, ... eu te bat şi te războt.* POP.; **3.** (intr.) a trece dincolo de ...; a pătrunde, a străbate: *lumina războtu iarăşi.* CĂL.; *vîntul cînd a bate prin ele-a războte.* POP.; **4.** (intr.) a se face auzit: *un zvon stins de glasuri războte dinspre antreu.* GHEŢIE; *de pe culoar războteau pînă la noi ... zgomotele.* PATAP.; **5.** (intr.) a se face cunoscut, a deveni public; a se răspîndi, a se difuza: *gîndul lor de eliberare ... a războtut de-a lungul şi de-a latul ţării.* PETR.; *nimic ... nu războtea în afară din viaţa acestui cuplu.* PR.; **6.** (intr.) a înainta, a-şi croi drum prin ...; a străbate cu greu; a războ: *te bizuieşti că-i putea războte pînă acolo.* CR.; *în vagoane nu mai putea războte nimeni.* SAD.; **7.** (pop.; intr. şi tr.) a cutreiera; a colinda: *războtînd prin toţi munţii.* POP.; **8.** (tr.) a pune stăpînire pe cineva; a cuprinde, a copleşi: *glas de libertate ce pătrunde şi războte orice suflet.* AL.; **9.** (fig.; intr.) a izbuti, a reuşi: *am să muncesc ş-am să războt.* VLAH. [*Răz-* + *bate*].

rázbátere, rázbateri f. acţiunea de a războte şi rezultatul ei. [V. *războte*].

rázbătătór, ~i, rázbătătoáre a. care războte, care îşi face drum, învingînd obstacolele; care nu se dă bătut; tenace: *înfăţişarea trădează pe omul de muncă, războtător.* CĂL. [*Războte* + *-ător*].

rázbél, rázbele n. (înv. şi pop.) războ: *o alianţă sacră contra rezbelului.* EM.; (şi: **rezbel**). [De la *războ;* cf. lat. *bellum*].

rázbí, rázbesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a zdrobi, a sfărîma; a lovi: *au războt tîmpla lui, au războt capul lui* [cu ţăruşul]. BIBLIA; **2.** (tr.) a învinge, a birui, a răpune: *se bătu cu ei şi-i războ.* OD.; **a războ pe cineva cu bătaia** (sau **în bătaie**), a bate rău pe cineva; a bate măr; **3.** (tr.) a cuprinde, a copleşi pe cineva o senzaţie neplăcută; a pătrunde: *războt de mizerie, veni la Sibiu.* CĂL.; *l-a războt frigul, foamea;* **4.** (intr.) a pătrunde, a trece dincolo ...; a răzbate, a străbate: *a faclelor lucire războind prin pînza fină.* EM.; **5.** (intr.) a ajunge (cu greu) undeva, a se strecura pînă la ...; a răzbate: *cea de pe urmă năvală a tătarilor ... războse prin Moldova pînă aproape de Cluj.* GHEŢIE; *cum ai putut războ pînă aci?;* **6.** (intr.) a se face auzit, simţit; a străbate, a răzbate: *prin vîjîitul ... mării războ chemările ascuţite ale unui*

claxon de automobil. GAL.; **7.** (intr.) a se răspîndi: *spre seară răzbea ... mireasma de lămîiţă.* V.R.; **8.** (fig.; tr. şi intr.) a o scoate la capăt, a isprăvi; a reuşi, a izbuti: *împreună au răzbit în viaţă.* [Din sl. *razbiti* „frînge"].

răzbíci[1], răzbice şi **răzbiciurĭ** n. (reg.) **1.** ţăruş cu care se fac găuri în pămînt cînd se seamănă porumbul, fasolea etc.; chitonag; **2.** beţişor sau cui cu care se scoate un lemn sau un cui înţepenit dintr-o gaură; **3.** beţişor cu care se împinge dopul la puşca de soc; **4.** retevei, bîtă, ciomag. [*Răzbi* + *-ici*].

răzbicí[2], răzbicesc vb. (reg.; tr.) **1.** a perfora, a găuri; **2.** a scoate ceva bătînd cu răzbiciul[1]. [De la *răzbici[1]*].

răzbíre, răzbiri f. **1.** acţiunea de a răzbi şi rezultatul ei; **2.** răzbatere, străbatere, ajungere (cu greu); răspîndire: *răzbirea la lumină nu-ţi mai era de-ajuns.* ARG.; **3.** învingere, biruire. [V. *răzbi*].

răzbít, ~ţi, răzbită, ~e a. 1. (înv.) străpuns, străbătut; **2.** peste care s-a trecut, care a fost depăşit (cu mare efort): *greutăţile răzbite*; **3.** înfrînt, biruit: *hîrmăsarul, răzbit, intră la tocmeală.* POP. [V. *răzbi*].

răzbitór, ~i, răzbitoáre a. **1.** care răzbate, care străbate; pătrunzător: *fă-te fulger răzbitor.* AL.; **2.** (înv.; rar) biruitor. [*Răzbi* + *-tor*].

răzbói[1], războaie n. **1.** conflict armat (de durată) între două sau mai multe state, naţiuni, grupuri umane; război: *copilăria mea a fost pîrjolită ... de focul războiului.* VIERU; *războaiele de apărare sînt singurele drepte;* **război civil,** formă de luptă armată, dusă în scopul cuceririi puterii, supremaţiei politice într-un stat; **război psihologic,** stare de tensiune, de hărţuială nervoasă iniţiată şi întreţinută pentru a zdruncina moralul adversarilor şi a demoraliza populaţia: *am intrat la secţia de război psihologic ca traducător, avînd obligaţia să ascult radio în mai multe limbi, să transcriu şi să sintetizez informaţia.* CF.; **stare de război,** beligeranţă; **războiul rece,** starea de criză, de tensiune în relaţiile dintre unele state (în special între SUA şi URSS, după 1950): *în timpul războiului rece, forţele ONU erau desfăşurate.* D.; **2.** (înv. şi reg.) luptă, bătălie, încăierare: *Mihail şi îngerii lui făcură război cu balaurul.* N.TEST.; **3.** artă militară; tactică de luptă: *e un nonsens ca un om care nu ştie meseria războiului să fie ales a comanda un corp de armată.* EM.; *Napoleon avea geniul războiului;* **4.** (fig.) conflict, ceartă, neînţelegere: *e în război cu toţi vecinii.* [Din sl. *razboj* „ucidere, jaf"].

războí[2], războiesc vb. (refl. recipr.) a purta război; a se lupta, a se bate: *ca nişte uriaşi s-au războit românii din îmbele ţări.* BĂLC.; (fig.) *nu ne războim cu neologismele.* VIERU. [De la *război[1]*].

răzbói[3], războaie n. **1.** (şi **război de ţesut**) unealtă (manuală sau mecanizată) de ţesut pînză, stofă etc.; stativă: *abia mai erau folosite trei-patru războaie de ţesut în tot satul.* AG.; *ea ţesea mereu la război dimie.* SOR.; **2.** (reg.) carul joagărului; **3.** (reg.) jug; **4.** (reg.) parte a morii de vînt, care ţine coşul; cal, căluşel; **5.** (reg.) cadru la ferăstrău. [Din bulg., sb. *razboj*].

răzbóinic, ~ci, războinică, ~ce a. **1.** care aparţine războiului, referitor la război, de război; războinicesc: *se pleacă pe războinicul său arc.* AL.; **2.** căruia îi place lupta; bătăios: *popor războinic.* // m. oştean care ia parte la război; luptător, ostaş: *supune pe războinicii vestiţi.* ALEX.; *figura lui impunătoare de războinic.* SAD. [Din sl. *razbojnikŭ*].

războinicésc, ~şti, războiniceáscă, ~eşti a. (înv.) războinic; de război: *pămîntul îl clădeşte războinicescul tunet.* ALEX. [*Războinic* + *-esc*].

războíre, războiri f. acţiunea de a (se) război şi rezultatul ei; luptă, bătălie, război[1]: *aşteptînd războirea ce vine.* COŞB.; *el în valea cea de plîngeri venit-au nu cu războire.* MAT. [V. *războiu[2]*].

războitór, ~i, războitoáre a. (înv.; adesea subst.) care se războieşte, care poartă război: *oştile războitoare.* OD. [*Războiu[2]* + *-tor*].

războií, războlesc vb. (înv. şi pop.; refl.) a cădea bolnav, a se îmbolnăvi: *Radul Vodă ... s-au războlit de ochi.* COSTIN; *i s-ar mai fi cuvenit hodină, după ce s-a războit.* SAD. [Din sl. *razboléti*].

războlíre, războliri f. (înv.) faptul de a se războli; îmbolnăvire. [V. *războli*].

războlít, ~ţi, războlită, ~e a. (înv. şi pop.) bolnav: *războlit de grea boală.* DOS. [V. *războli*].

războtezá, războtéz vb. (înv.; rar; refl.) a se boteza din nou: *bărbatul ei ... mersă şi să războtezdă în botedzul arienesc.* DOS. [*Răz-* + *boteza*].

răzbubuí, pers. 3 **răzbúbuie** vb. (intr.) a bubui tare, puternic; a detuna: *furtuna ... răzbubuie.* OD.; *de vuiet răzbubuie dealul.* COŞB. [*Răz-* + *bubui*].

răzbubuíre, răzbubuiri f. acţiunea de a răzbubui şi rezultatul ei. [V. *răzbubui*].

răzbubuít, răzbubuituri n. (rar) bubuit: *scîrţîitul sfîşietor al roţilor, pufăitul obosit al locomotivei se contopeau într-un răzbubuit surd.* REBR. [V. *răzbubui*].

răzbucurós, ~şi, răzbucuroásă, ~e a. (rar) foarte bucuros: *era bucuroasă ... şi răzbucuroasă în sufletul ei.* CR. [*Răz-* + *bucuros*].

răzbún n. **1.** (înv. şi reg.) odihnă, linişte, pace; amînare, păsuire: *foamea ... nu-i da răzbun.* C.; **2.** (reg.) vreme frumoasă; senin; **3.** (rar) (dorinţă de) răzbunare: *să-ţi stîmperi sufletul ars de răzbun.* COŞB. [De la *răzbuna*].

răzbună, răzbún vb. **1.** (refl.) a-şi face singur dreptate, pedepsind pe cel de la care a suferit un rău, o nedreptate: *a vrut şi ea să se răzbune pe tine pentru că n-ai iubit-o.* PR.; **2.** (refl.) a-şi vărsa focul, mînia, necazul pe cineva; a se descărca pe cineva: *vii nervos şi te răzbuni pe copil;* **3.** (tr.) a da satisfacţie unei persoane care nu este în măsură să-şi facă singură dreptate, pedepsind în numele acesteia pe cel care i-a făcut un rău: *o să vă răzbun pe toţi.* AL.; *suferinţele unui rob răzbunat de soartă.* CĂL.; **4.** (tr.) a pedepsi, a răscumpăra: *Mihnea-Voievod ... răzbună cumplit purtarea cea neomenească a boierului către popor.* BĂLC.; **5.** (refl.; la pers. 3) a se face vreme bună; a se înseninа: *peste vrun ceas se răzbună.* VLAH.; *ploaia încetase şi cerul se răzbunase.* REBR.; **6.** (refl.) a se împrăştia, a se risipi; a se domoli: *cum se răzbun-un vifor zburînd din nor în nor.* EM.; **7.** (reg.; refl. şi tr.) a (se) însănătoşi; a (se) vindeca: *de boală mă răzbună.* POP.; **a răzbuna pe cineva la inimă** sau **a i se răzbuna cuiva inima,** a (se) îmbuna, a (se) înveseli: *calul bun şi mîndra bună la inimă mă răzbună.* POP.; [*Răz-* + *bun*].

răzbunáre, răzbunări f. acţiunea de a (se) răzbuna şi rezultatul ei; dorinţă de a se răzbuna; faptă prin care cineva se răzbună; răzbun: *era masca ... unui suflet plin de ură şi de răzbunare.* EM.; *cruzimea răzbunărilor politice.* CĂL. [V. *răzbuna*].

răzbunát, ~ţi, răzbunată, ~e a. **1.** căruia i s-a dat satisfacţie, i s-a făcut dreptate: *acum eşti răzbunat;* **2.** pedepsit: *faptă răzbunată.* [V. *răzbuna*].

răzbunătór, ~i, răzbunătoáre a. **1.** (adesea subst.) care (se) răzbună, care nu iartă răul făcut; revanşard, vindicativ, răscumpărător: *se credea ... răzbunătorul nedreptăţilor.* REBR.; **2.** care trădează dorinţă de răzbunare: *se exprimă ... cu o violenţă nestăpînită şi răzbunătoare.* PR. [*Răzbuna* + *-tor*].

răzbunícă, răzbunicĭ m. (pop.) străbunic: *trăia pe-atunci răzbunicu.* SAD. [*Răz-* + *bunic*].

răzbunícă, răzbunicĭ f. (pop.) străbunică: *răzbunica noastră ... ar fi păcătuit c-un ţigan.* SAD. [*Răz-* + *bunică*].

răzbuză, răzbuzez vb. (reg.) **1.** (refl.) a-şi lăsa buzele în jos (de supărare); a se bosumfla: *ce te-ai răzbuzat aşa, fata mamii?* POP.; **2.** (p. anal.; tr. şi refl.) a (se) răsfrînge: *haina s-a răzbuzat.* [De la *răzbuzat*].

răzbuzát, ~ţi, răzbuzată, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) răsfrînt; cu buzele groase şi răsfrînte: *le era buzele îmflate şi răzbuzate în sus.* DOS.; **2.** (reg.) bosumflat, supărat; **3.** (p. anal.) cu marginile răsfrînte: *umblă cu cămaşa răzbuzata.* POP. [*Răz-* + *buzat*].

răzdă, răzdáu vb. (tr.) a da mult; a da mereu: *să le dai şi să le răzdai.* CR. [*Răz-* + *da*].

răzéş, răzeşi m. **1.** ţăran liber, ştăpîn în devălmăşie al pămîntului moştenit de la un strămoş comun, în Moldova medievală; moşnean; (p. gener.) ţăran liber, proprietar de pămînt: *să ştii d-ta că răzăşii din ziua de astăzi au fost cele mai mari familii în vremea veche.* AL.; **2.** (înv.) vecin: *să se vîndă vreo moşie ... între cei ce nu sînt răzăşi sau rudenii* (a. 1785). URIC. [Din magh. *részes*].

răzeşésc, ~şti, răzeşeáscă, ~eşti a. (reg.) care aparţine, care este caracteristic răzeşilor, referitor la răzeşi; de răzeşi: *sat vechi răzăşesc.* CR.; *intrară în tagma răzăşească, ceea ce e un fel de noblеţe.* CĂL. // f. dans popular moldovenesc executat în perechi, în cerc, într-un ritm vioi; melodia acestui dans. [*Răzeş* + *-esc*].

răzeşéşte adv. (reg.) în felul răzeşilor, ca răzeşii: *să poată apoi să se judece răzăşeşte pînă-n pînzele albe, cînd or fi să aibă gîlceava cu boierii cei mari.* EM. [*Răzeş* + *-eşte*].

răzeşí, răzeşesc vb. (reg.; refl.) a se învecina: *cu care moşii se răzeşesc* (a. 1781). URIC. [De la *răzeş*].

răzeşíe, răzeşli f. (reg.) **1.** proprietate a unui răzeş: *o răzăşie destul de mare.* CR.; **2.** starea socială a răzeşului: *ard-o focul răzeşie!* AL. [*Răzeş* + *-ie*].

răzeşíme, răzeşimi f. mulţimea, clasa răzeşilor: *nu vrea răzeşimea să-i vadă.* AL.; *răzăşimile nu mai au astîmpăr.* SAD. [*Răzeş* + *-ime*].

răzeşíţă, răzeşiţe f. (reg.) ţărancă liberă, proprietară de pămînt (în devălmăşie); soţie de răzeş: *răzăşita lui Griga intră cu claponii în ţiglă.* SAD. [*Răzeş* + *-iţă*].

răzghiná, răzghín vb. (reg.; refl.) 1. a se crăcăna; a se răşchira; a-şi scrînti picioarele depărtîndu-le prea mult prin alunecare; (p. gener.) a se rupe, a se răşchira: *caii lunecau, li se răjghinau picioarele, cădeau.* ST.; [caii] *s-au răzghinat, jos că mi-au picat.* POP.; **2.** (despre crengi) a se îndoi, a se dezbina (sub greutatea fructelor); (şi: **răjghina**). [*Răz-* + *(îm)bina*].

răzghinát, ~ţi, răzghinată, ~e a. (reg.) crăcănat; răşchirat: *Stoicea se ridică în două picioare, răjghinate de trei coţi unul de altul.* GAL.; (şi: **răjghinat**). [V. *răzghina*].

răzgîiá, răzgîi vb. (tr.) a răsfăţa, a alinta peste măsură, a satisface capriciile cuiva (mai ales ale copiilor): *mama ... ne răzgîia.* MACED.; *e de vină şi moş Costache care o rîzgîia.* CĂL.; (şi: **rîzgîia**). [Din bulg. *razgalja*].

răzgîiálă, rîzgîieli f. alintare, răsfăţare: *se tocmea aşa la sumele mici, din rîzgîială.* CĂL.; (şi: **rîzgîială**). [*Răzgîia* + *-eală*].

răzgîiát, ~ţi, răzgîiată, ~e a. alintat, răsfăţat peste măsură; prost-crescut: *boala m-a schimbat în copil răzgîiat.* DELAVR.; (şi: **rîzgîiat**). [V. *răzgîia*].

răzgîiére, răzgîieri f. (rar) acţiunea de a (se) răzgîia şi rezultatul ei; răzgîială. [V. *răzgîia*].

răzgîndí, răzgîndesc vb. (refl.) **1.** a se gîndi (mai) bine; a chibzui temeinic; a reflecta: *m-am gîndit şi m-am răzgîndit.* AL.; **2.** a-şi schimba gîndul, părerea; a reveni asupra unei hotărîri: *va înţelege ea şi poate se va răzgîndi.* GHEŢIE. [*Răz-* + *gîndi*].

răzgîndíre, răzgîndiri f. faptul de a se răzgîndi: *ce părere v-a făcut răzgîndirea d-lui Costică?* CAR. [V. ***răzgîndi***].

răzimíş adv. (pop.) hotărît, cu convingere. [***Răzima*** + *-iş*].

răzişoáră, răzişoare f. diminutiv al lui rază. [***Rază*** + *-işoară*].

răzjudecá, răzjúdec vb. (tr.) **1.** a judeca din nou; a reflecta, a cumpăni: *cu mintea sa răzjudecase drept.* OD.; **2.** a răstălmăci, a comenta. [***Răz-*** + ***judeca***].

răzjudecát, ~ţi, răzjudecată, ~e a. judecat în repetate rînduri; bine chibzuit. [V. ***răzjudeca***].

răzlăţí vb. v. răzleţi.

răzléţ, ~i, răzleáţă, ~eţe a. **1.** care s-a desprins, s-a depărtat de ceilalţi; singuratic, izolat: (subst.) *amar e de răzleţul ce-n urma lor rămîne.* AL.; (fig.) *frumoasă ca un gînd răzleţ.* COŞB.; **2.** (adesea adv.) aflat la distanţă (unul de altul); izolat: *foile răzleţe.* CAR.; *o concepţie personală ... unea aceste puncte răzleţe într-un sistem.* GHEŢIE; **3.** răspîndit, împrăştiat: *herghelii răzleţe pe întinsul cîmpiilor.* AL.; **4.** pribeag; înstrăinat: *rămas-am răzleţ în lume.* GANE; **5.** rătăcit, tulburat: *cu ochii răzleţi, căta drept la dînsul.* OD.; (adv.) *privind aşa pe deal, răzleţ.* COŞB. [De la ***răzleţi***].

răzleţí, răzleţesc vb. (refl.) **1.** a se desprinde dintr-un grup, a se depărta, a se rătăci de alţii; a se despărţi; a se izola, a se răzni: *poate ... s-a răzleţit în codru.* SAD.; *Eliade se răzleţi de colegii săi.* CĂL.; (tr.) *pentru a nu răzleţi feciorii de pe lîngă sine, mai dură încă două case alăturea.* CR.; **2.** a se răspîndi în direcţii diferite; a se împrăştia; a se răsfira; a se risipi: *cetele ... răzlăţindu-se peste tot.* OD.; (fig.) *după servirea fripturii, conversaţia se răzleţi.* GHEŢIE; **3.** a se separa, apucînd diferite direcţii; a se ramifica: *apele ei se răzleţesc şi se împrăştie.* VLAH.; **4.** a se înstrăina, a pribegi: *de cînd te-ai răzleţit pe la noi n-ai mai venit.* AL.; (şi: **răzlăţi, rezleţi**). [Probabil ***răz-*** + ***lăţi;*** cf. ***răzneţi***].

răzleţíre, răzleţíri f. faptul de a (se) răzleţi; despărţire, îndepărtare; împrăştiere: *stepa se îmbracă cu solare răzleţiri.* MACED. [V. ***răzleţi***].

răzleţít, ~ţi, răzleţită, ~e a. **1.** desprins din grup, depărtat de ceilalţi; singur, izolat; răznit: *o vacă fugea, răzleţită, cu coarnele înălţate.* SAD.; **2.** risipit, împrăştiat: *cînd e turma răzleţită, fără cîini, fără păstor.* AL.; **3.** răsfirat; ramificat: *sat răzleţit pe văi.* [V. ***răzleţi***].

răzlóg, răzlogi m. (reg.) despicătură lungă din trunchiul unui copac, întrebuinţată la îngrădiri; scîndură groasă; dulap: *cocioabă ... îngrădită cu răzlogi de brad.* CR.; *am pătruns în poiana închisă cu răzlogi.* SAD. [Din sl. ***razlogŭ***].

răzmerí, răzmeresc vb. (rar; tr.) a alunga, a îndepărta. [Cf. ***răzmeriţă***].

răzmeríţă, răzmeriţe f. (pop.) răscoală, răzvrătire: *de cînd cu răzmeriţa volintirilor.* AL.; *dacă a venit răzmeriţa, oamenii vor s-apuce şi ei niţel pămînt.* REBR. [Din bulg., sb. ***razmirica*** „război"].

răznepót, răznepoţi m. (pop.) strănepot. [***Răz-*** + ***nepot***].

răznéţ, ~i, răzneáţă, ~eţe a. (pop.) care a luat-o razna; răzleţ; pribeag, înstrăinat: *aoleu, frate răzneţ! ce ne treci ca un drumeţ şi nu vii să ne mai vezi?* POP. [***Razna*** + *-eţ*].

răzneţí, răzneţesc vb. (rar; refl.) a se răzleţi; a se răzni. [De la ***răzneţ***].

răzní, răznesc vb. (pop.; refl.) **1.** a se pierde, a se depărta de cîrd sau de turmă; a se rătăci; a se răzleţi: *unul din taurii cirezii s-a răznit de turmă.* ISP.; **2.** a se izola; a se înstrăina (de ai săi): *el de frică s-a răznit şi s-a dus la haiducii.* POP. [De la ***razna***].

răznít, ~ţi, răznită, ~e a. **1.** răzleţit, izolat; rătăcit: *oaie răznită;* **2.** părăsit, singuratic. [V. ***răzni***].

răzór[1], răzoare n. **1.** fîşie îngustă de pămînt nearat sau brazdă adîncă (servind ca hotar) între două loturi agricole; hat: *se opri în marginea delniţei, pe răzorul ce-o despărţea de altă fineaţă.* REBR.; **2.** cărare, potecă: *la margine de drum, s-oprise pe răzor.* COŞB.; **3.** loc arat; ogor: *lacuri amare şi sărate ... stau pe răzoarele ... Bărăganului.* OD.; **4.** strat de flori sau de legume; brazdă: *din răzoarele cu multicolore flori, se înălţa un răsuflet cald.* C.PETR.; *dă o raită pe la răzoarele lui Lache, smulge vreo trei, patru cepe.* SOR.; **5.** (înv. şi reg.) şir (de viţă de vie); distanţă dintre şiruri: *trei răzoare de vie.* [Din bulg., sb. ***razor*** „brazdă"].

răzór[2], răzoare n. (înv.) **1.** arc mare de trăsură: *fişîitură de roate pe răzoare.* CAR.; **2.** drug de metal pentru străpungerea gheţii, în vederea pescuitului. [Din fr. ***ressort*** (după *răzor[1]*)].

răzoráş, răzoraşe n. diminutiv al lui răzor[1]: *răzoraşe cu trandafiri.* // m. (pl. **răzoraşi**) (înv.) vecin (cu proprietatea). [***Răzor[1]*** + *-aş*].

răzorí, răzoresc vb. **1.** (rar; tr.) a face răzor (ca hotar); a despărţi: *au răzorit ogoarele pe luncă;* **2.** (înv.; refl.) a se mărgini, a se învecina: *unde se răzoresc hotarele noastre cu ale Ardealului.* VLAH. [De la ***răzor[1]***].

răzorít, ~ţi, răzorită, ~e a. (rar) mărginit; tivit: [fetiţa] *adormind cu mîna aninată de cerculeţele Kirei, răzorite cu arnici.* DELAVR. [V. ***răzori***].

răzuí, răzuiesc şi (pop.) **răzui** vb. (tr.) **1.** a îndepărta un strat subţire de pe suprafaţa unui lucru, cu ajutorul unei răzuitoare sau a unei răşchete; a rade, a răspălui, a răzălui, a rîcîi; a netezi: *a răzuit pereţii;* **2.** a da, a rade pe răzătoare: *e o buruiană de are rădăcini în toate părţile; o răzui şi-o pui în spirt.* SOR. [***Raz*** (prez. ind. al lui *rade*) + *-uí*].

răzuélă, răzueli f. răzuire. [***Răzui*** + *-eală*].

răzuíre, răzuiri f. acţiunea de a răzui; răzuială. [V. ***răzui***].

răzuít, ~ţi, răzuită, ~e a. ras (cu o unealtă specială): *perete răzuit.* [V. ***răzui***].

răzuitoáre, răzuitori f. **1.** unealtă cu care se răzuiesc diferite obiecte; **2.** unealtă pentru desfăcut boabele de pe ştiuleţii de porumb; **3.** răzătoare: *hrean dat pe răzuitoare;* **4.** maşină cu care se curăţă bobul de orez încolţit. [***Răzui*** + *-toare*].

răzuitór, răzuitoare n. **1.** răzătoare; **2.** unealtă formată dintr-o lamă de oţel, cu o muchie ascuţită, cu care se curăţă suprafaţa pieselor de lemn sau de tablă; raclor, raz. [***Răzui*** + *-tor*].

răzuitúră, răzuituri f. ceea ce rămîne în urma răzuirii; (spec.) răsunoi. [***Răzui*** + *-tură*].

răzúş, răzuşuri n. **1.** unealtă cu care se rade ceea ce a rămas lipit de ceva; **2.** daltă folosită în dulgherie; **3.** (reg.) otic; **4.** unealtă pentru plivit, formată dintr-un băţ cu vîrf de oţel, lăţit şi ascuţit. [***Răzui*** + *-uş*].

răzválă f. (înv. şi pop.) răscoală: *nu vă-nspăimîntaţi că nu e răzvală-n ţară.* POP. [Din sl. ***razvala***].

răzvéchi, răzveche a. (rar) foarte vechi; străvechi. [***Răz-*** + ***vechi***].

răzvedí, răzvedesc vb. (rar; intr.) a lămuri, a desluşi, a explica. [Din sb. ***razvideti,*** ucr. ***razvidati*** „a cerceta"].

răzvedít adv. (reg.) clar, limpede, desluşit: *acum vedea răzvedit lucrurile.* [V. ***răzvedi***].

răzvód, răzvoduri n. (înv.) paradă militară. [Din rus. ***razvod***].

răzvót, răzvoturi n. (rar) votare din nou a unei legi, a unei propuneri respinse printr-un vot anterior. [***Răz-*** + ***vot***].

răzvrătí, răzvrătesc vb. **1.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) schimba, a (se) transforma: *ai răzvrătit mintea cea prea rea a părerii lui.* MINEIUL; **2.** (tr. şi refl.) a (se) răscula, a (se) revolta: *eu răzvrăteam imperii.* EM.; **3.** (rar; intr.) a unelti, a complota: *a răzvrătit contra Kentului.* NEGR.; **4.** (refl.) a se indigna: *îmi spune lucruri care mă ard şi tot ea se răzvrăteşte.* EL.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) risipi, a (se) împrăştia: *groaza s-a răzvrătit ... în tot cuprinsul Lehiei.* SAD.; **6.** (tr.) a răscoli, a scormoni: *răzvrătesc ... brazdele de fîn.* COŞB. [Din sl. ***razvratiti***].

răzvrătíre, răzvrătiri f. **1.** acţiunea de a (se) răzvrăti şi rezultatul ei; **2.** revoltă, răscoală, răzvrăţ: *temîndu-se ... de vreo răzvrătire.* ALEX.; **3.** indignare, nemulţumire, revoltă sufletească: *inima-i fierbea de necaz şi de o răzvrătire neînţeleasă.* REBR.; *mă nelinişteau răzvrătirile ei.* EL. [V. ***răzvrăti***].

răzvrătít, ~ţi, răzvrătită, ~e a. **1.** (adesea subst.) revoltat, răsculat, rebel: *taraful boierilor răzvrătiţi.* FIL.; **2.** (fig.) răvăşit; răscolit, împrăştiat: *văzduhul era răzvrătit.* SAD. [V. ***răzvrăti***].

răzvrătitór, ~i, răzvrătitoáre a. şi m., f. (persoană) care instigă, care aţîţă la răzvrătire; instigator: *ies răzvrătitorii ... să ne invite la dreptate şi frăţie.* BOLLIAC. [***Răzvrăti*** + *-tor*].

răzvrăţ n. (rar) răzvrătire: *răzvrăţul e în aer, ca fulgerul în nori.* AL. [De la ***răzvrăti***].

re-[1] element de compunere care exprimă o repetare (ex.: re-edita, re-aduce etc.). [Din fr., lat. ***re-***].

re[2] m. **1.** a doua treaptă din gama do major; sunetul corespunzător; nota corespunzătoare: *sonata în re major;* **2.** a treia coardă a unei viori. [Din it. ***re,*** fr. ***ré***].

reabilitá, reabilitez vb. **1.** (refl. şi tr.) a-şi recăpăta sau a face să-şi recapete buna reputaţie, prestigiul: *s-a reabilitat în ochii tuturor;* **2.** (jur.; tr.) a repune pe cineva în drepturile pierdute în urma unei condamnări: *cîţiva lideri comunişti fuseseră reabilitaţi.* CĂRT. [Din fr. ***réhabiliter***].

reabilitáre, reabilitări f. **1.** acţiunea de a (se) reabilita şi rezultatul ei; reabilitaţie; **2.** recăpătare a bunei reputaţii, a prestigiului: *n-a aşteptat reabilitarea postumă.* CĂL.; **3.** (jur.) (act care atestă) repunerea în drepturile personale pierdute în urma unei condamnări: *reabilitarea şterge condamnarea.* [V. ***reabilita***].

reabilitát, ~ţi, reabilitată, ~e a. **1.** care şi-a redobîndit buna reputaţie, prestigiul: *personalismul, reabilitat de creştinism, a fost tot mai mult dezaprobat.* STĂNIL.; **2.** (jur.) care a obţinut reabilitarea; repus în drepturi. [V. ***reabilita***].

reabilitáţie, reabilitaţii f. (rar) reabilitare; (şi: **reabilitaţiune**). [Din fr. ***réhabilitation***].

reabilitaţiúne f. v. reabilitaţie.

reaboná, reabonez vb. (refl.) a se abona din nou, a-şi reînnoi abonamentul: *m-am reabonat la „România literară".* [***Re-[1]*** + ***abona***].

reabonáre f. acţiunea de a se reabona şi rezultatul ei. [V. ***reabona***].

reabonát, ~ţi, reabonată, ~e a. care beneficiază de un nou abonament. [V. ***reabona***].

reabordá, reabordez vb. (tr.) a aborda din nou o problemă, un subiect. [***Re-[1]*** + ***aborda;*** cf. fr. ***réaborder***].

reabordáre, reabordări f. acţiunea de a reaborda. [V. ***reaborda***].

reabordát, ~ţi, reabordată, ~e a. care a fost abordat din nou: *problemele reabordate se înmulţesc.* [V. ***reaborda***].

reabsorbí, reabsórb vb. (tr.) a absorbi din nou, încă o dată: *luminile sînt reabsorbite în fondul de unde au purces.* BL. [***Re-[1]*** + ***absorbi***].

reaclimatizá, reaclimatizez vb. (tr. şi refl.) a (se) aclimatiza din nou la anumite condiţii. [***Re-[1]*** + ***aclimatiza;*** cf. engl. ***reacclimatize***].

reaclimatizáre f. acţiunea de a (se) reaclimatiza şi rezultatul ei: *reaclimatizarea unor plante.* [V. ***reaclimatiza***].

reaclimatizát, ~ţi, reaclimatizată, ~e a. aclimatizat din nou la anumite condiţii. [V. ***reaclimatiza***].

reacoperí, reacópár vb. (tr.) a acoperi ceva din nou, a acoperi la loc (după ce a fost descoperit). [*Re-*[1] + *acoperi*].

reacoperíre f. acţiunea de a reacoperi şi rezultatul ei. [V. *reacoperi*].

reacomodá, reacomodez vb. (tr. şi refl.) a (se) acomoda din nou: *mă reacomodez la noua situaţie.* [*Re-*[1] + *acomoda*].

reacomodáre, reacomodári f. acţiunea de a (se) reacomoda şi rezultatul ei: *urmă o perioadă de reacomodare în viaţa de toate zilele a celor doi soţi.* GHEŢIE. [V. *reacomoda*].

reacordá, reacórd vb. (tr.) a acorda din nou, încă o dată îngăduinţă, favoare, avantaje cuiva: *îţi reacord favoarea de a petrece cu noi.* // (prez. ind. **reacordez**) a acorda din nou un instrument muzical (dezacordat). [*Re-*[1] + *acorda*].

reacordáre, reacordări f. acţiunea de a reacorda şi rezultatul ei: *reacordarea pianului se impunea.* [V. *reacorda*].

reacordát, ~ţi, reacordată, ~e a. acordat din nou: *pian reacordat.* [V. *reacorda*].

reactánt, reactanţi m. substanţă care ia parte la o reacţie chimică. [Din engl. *reactant*].

reactánţă, reactanţe f. **1.** mărime caracteristică circuitelor electrice de curent alternativ cu bobine sau condensatoare, definită prin produsul dintre impedanţa circuitului şi sinusul unghiului de defazaj dintre tensiune şi curent; **2.** bobină electrică având această mărime sensibilă. [Din engl. *reactance*].

reactív, ~i, reactivá, ~e a. (chim.; fiz.) referitor la reactanţă; care realizează un transfer periodic de energie în circuit, introducînd un defazaj între intensitatea curentului şi tensiunea electrică: *rezistenţă reactivă; substanţă reactivă.* // m. substanţă care are proprietatea de a reacţiona specific într-o reacţie chimică (în prezenţa unui anumit ion sau a unei grupe de ioni). [Din fr. *réactif*].

reactivá, reactivez vb. **1.** (tr.) a repune în activitate; **2.** (refl.) a reintra în cadrele active ale armatei; **3.** (chim.; fiz.; tr.) a face ca o substanţă, un fenomen să devină din nou activ; **4.** (refl.) a se declanşa din nou; a recidiva: *boala s-a reactivat;* (fig.) *temerile din copilărie ... se reactivară.* GHEŢIE. [Din fr. *réactiver*].

reactivánt, ~ţi, reactivantă, ~e a. care reactivează, care repune în activitate: *acţiune reactivantă asupra creierului.* // m. reactiv chimic folosit în industria extractivă pentru a da particulelor de minereu proprietatea de a pluti într-un lichid. [*Reactiva* + *-ant*].

reactiváre, reactivări f. acţiunea de a (se) reactiva şi rezultatul ei. [V. *reactiva*].

reactivitáte f. **1.** însuşirea de a fi reactiv; reacţie la o excitaţie; **2.** (chim.) capacitate a unui atom, a unei molecule sau a unui radical de a participa la o reacţie chimică; **3.** (fiz.) mărime care caracterizează funcţionarea unui reactor nuclear; **4.** (med.) capacitate a unui organism de a răspunde la o excitaţie. [Din fr. *réactivité*].

reactopropulsór, reactopropulsoare n. reactor având ca organ propulsor o elice antrenată de o turbină cu gaze alimentată de gazele evacuate din camera de combustie a reactorului. [*Reacto(r)* + *propulsor*].

reactór, reactoare n. **1.** aparat în care se produce o reacţie chimică; **2. reactor nuclear,** instalaţie complexă în care reacţiile în lanţ de fisiune a nucleelor atomice ale elementelor grele radioactive produc energie utilizabilă; **3.** motor termic folosit pentru propulsia unui vehicul, prin transformarea energiei chimice a combustibilului în energie cinetică a jetului de fluid evacuat sub presiune; motor cu reacţie; **4.** bobină electrică sau condensator electric folosit ca sistem fizic care prezintă în principiu reactanţa într-un circuit electric; bobină cu reactanţă. [Din fr. *réacteur*].

reactualizá, reactualizez vb. (tr.) a face să devină din nou actual, a readuce în actualitate: *nu aveam răgaz ... să leg faptele unele de altele, să reactualizez anumite scene.* EL.; *a şi anunţat că o să reactualizeze toate dosarele* [de cadre]. PR. [*Re-*[1] + *actualiza*].

reactualizáre, reactualizări f. acţiunea de a reactualiza şi rezultatul ei. [V. *reactualiza*].

reácţie, reacţii f. **1.** faptul de a reacţiona; manifestare, atitudine ca răspuns la o acţiune venită din afară; ripostă: *orice acţiune are reacţiunea sa.* BOL.; *dominaţia ticăloşilor va determina o reacţie a partizanilor vechilor valori.* PR.; **2.** (biol.) fenomen constînd în faptul că materia vie răspunde acţiunii unui excitant: *reacţiunile plantelor aşa-zise „senzitive", cum este mimoza, erau ... cunoscute naturaliştilor.* BL.; *am simţit reacţia vaccinului.* TUD.; **reacţie antigen-anticorp,** reacţie rezultată ca urmare a punerii în contact a grupărilor determinante ale antigenului cu situsul de combinare al anticorpului; **reacţie de respingere,** rejet; **3.** transformare a substanţelor chimice, sub acţiunea unor agenţi fizici sau a altor substanţe chimice, prin care rezultă substanţe noi, cu proprietăţi diferite de ale celor iniţiale; **reacţie în lanţ,** reacţie chimică în care se produc mai multe reacţii succesive, întreţinute prin reutilizarea produşilor formaţi; **4.** (fiz.) forţă care se opune unei acţiuni, fiind egală cu aceasta, dar în sens contrar; **reacţie nucleară,** v. **nuclear; avion cu reacţie,** avion a cărui propulsie este asigurată de reactoare; **motor cu reacţie,** reactor; **5.** (mai ales în forma **reacţiune**) derivarea unei puteri din circuitul de ieşire al unui amplificator de radio cu tuburi electronice şi introducerea ei în circuitul lui de intrare; **reacţiunea indusului,** totalitatea fenomenelor datorate cîmpului magnetic produs de indus la funcţionarea în sarcină a unei maşini electrice; **6.** (astr.) **reacţie gravaţională,** modificare a direcţiei şi a modulului vectorului de viteză caracteristice unei nave spaţiale care trece prin apropierea unui corp ceresc, datorită cîmpului gravaţional al acestuia; **7.** (mai ales în forma **reacţiune**) împotrivire a unei grupări politice (în declin) faţă de progresul social, economic, cultural etc., în scopul restaurării stării anterioare a lucrurilor; (p. ext.) totalitatea forţelor sociale, politice etc. ostile progresului: *reacţiunea a prins iar la limbă.* CAR.; (şi: **reacţiune**). [Din fr. *réaction*].

reacţioná, reacţionez vb. (intr.) **1.** a răspunde (într-un anumit fel) la o acţiune sau la o excitare exterioară; a reaga: *prin transpiraţie organismul reacţionează la căldură;* **2.** a lua atitudine; a riposta, a replica: *cum ai reacţionat la o asemenea propunere?* [De la *reacţie*].

reacţionái, ~i, reacţionálă, ~e a. care aparţine reacţiei, referitor la reacţie: *fenomene reacţionale.* [Din fr. *réactionnel*].

reacţionár, ~i, reacţionará, ~e a. care aparţine reacţiunii, referitor la reacţiune, specific reacţiunii; ostil progresului; retrograd: *calomnia că dreapta e reacţionară şi-a trăit şi ea traiul.* EM.; *să mă las biruit, ca o teorie reacţionară, de ultimele moderne credinţe.* CAR. // m. adept, partizan al reacţiunii politice; contrarevoluţionar: *guvernul provizoriu va fi răsturnat de reacţionari.* PETR.; *a fost un reacţionar oportunist şi cinic.* PATAP. [Din fr. *réactionnaire*].

reacţionárism n. concepţie politică reacţionară; caracterul a ceea ce este reacţionar; atitudine ostilă progresului: *societatea burgheză din Berlin, duşmana naturală a reacţionarismului aristocratic.* MAIOR.; *reacţionarismul său a fost o transplantare din Apus.* IBR. [*Reacţionar* + *-ism;* cf. engl. *reactionarism*].

reacţiúne f. v. reacţie.

reacumulá, reacumulez vb. (tr.) a acumula din nou: *a reacumulat energia pierdută.* [*Re-*[1] + *acumula;* cf. fr. *réaccumuler*].

readaptá, readaptez vb. (tr. şi refl.) a (se) adapta din nou, a reveni treptat la un anumit mod de viaţă: *s-a readaptat greu.* [*Re-*[1] + *adapta;* cf. fr. *réadapter*].

readaptáre, readaptări f. faptul de a (se) readapta: *efect de readaptare.* [V. *readapta*].

reáde f. v. rediu.

readjudecá, readjúdec vb. (tr.) a adjudeca din nou. [*Re-*[1] + *adjudeca;* cf. fr. *réadjuger*].

readjudecáre, readjudecări f. acţiunea de a readjudeca. [V. *readjudeca*].

readmísie, readmisii f. (înv.; rar) readmitere. [Din fr. *réadmission*].

readmíte, readmít vb. (tr.) a admite din nou; a reprimi: *au fost readmişi în convenţie.* [*Re-*[1] + *admite*; cf. fr. *réadmettre*].

readmítere, readmiteri f. acţiunea de a readmite şi rezultatul ei; readmisie. [V. *readmite*].

readmonestá, readmonestez vb. (tr.) a admonesta pentru noi abateri. [*Re-*[1] + *admonesta*].

readmonestáre, readmonestări f. acţiunea de a readmonesta. [V. *readmonesta*].

readormí, readórm vb. (intr.) a adormi din nou: *se îndoia ca pisica ... şi ... readormea.* PR. [*Re-*[1] + *adormi*].

readucătór, readucătoare n. dispozitiv de restabilire totală sau parţială a condiţiilor iniţiale de funcţionare a unui sistem tehnic sau de readucere a unei mărimi la o valoare cuprinsă în intervalul de reglare, pentru a se obţine funcţionarea stabilă a sistemului. [*Readuce* + *-ător*].

readúce, readúc vb. (tr.) a aduce la locul sau la starea de mai înainte, a face să apară, să se manifeste din nou: *cuvintele Evangheliei citite de preot îi readuseră în minte ... zecile de întrebări rostite în căutarea unor răspunsuri mîntuitoare.* GHEŢIE. [*Re-*[1] + *aduce*].

readúcere, readuceri f. acţiunea de a readuce şi rezultatul ei: *readucere la normal a situaţiei economice.* [V. *readuce*].

readună, readún vb. (tr. şi refl.) a (se) aduna din nou, a (se) strînge iarăşi la un loc: *lumea s-a readunat ... în oraş.* GHICA. [*Re-*[1] + *aduna*].

ready-made [rédimeid] n. tehnică în arta modernă constînd în expunerea unor (montaje de) obiecte obişnuite, „gata făcute", scoase din contextul cotidian; obiectul expus. [Cuv. engl.].

reaerisí, reaerisesc vb. (tr.) a aerisi din nou o încăpere, un obiect de îmbrăcăminte etc. [*Re-*[1] + *aerisi;* cf. fr. *réaérer*].

reaerisíre f. acţiunea de reaerisi. [V. *reaerisi*].

reaerisít, ~ţi, reaerisită, ~e a. care a fost aerisit din nou: *încăperi reaerisite.* [V. *reaerisi*].

reafirmá, reafírm vb. (tr.) a afirma ceva din nou: *şi-a reafirmat crezul politic.* [Din fr. *réaffirmer*].

reafirmáre, reafirmări f. acţiunea de a reafirma şi rezultatul ei: *procesul de reafirmare a ortodoxiei.* BL. [V. *reafirma*].

reaflá, reáflu vb. (tr.) a afla din nou; a regăsi: *mi-am reaflat copila!* MACED. [*Re-*[1] + *afla*].

reagá, reagez vb. (înv.; rar; intr.) a răspunde la o acţiune exterioară; a reacţiona: *nu fiecare organism sau element reagează sub aceleaşi împrejurări.* EM. [Din germ. *reagieren*].

reagánt, reagenţi m. (înv.; rar) reactiv; (fig.) *iată reagentul chimic pe care foaia guvernamentală uită să-l toarne.* EM. [Din germ. *Reagens,* lat. *reagens*].

reagénţă, reagenţe f. (înv.; rar) reacţie; (fig.) *puterea reagenţei ... morale pe care Macbeth a adunat-o în sufletul său.* EM. [Din germ. ***Reagenz***].

reagravá, pers. 3 **reagravează** vb. (refl.) a se agrava din nou: *situaţia s-a reagravat.* [***Re-***[1] + ***agrava***].

reagravăre, reagravări f. faptul de a se reagrava. [V. ***reagrava***].

reajúnge, reajúng vb. (intr.) a ajunge din nou într-o anumită situaţie; a redeveni: *să nu reajungă omul o fiară.* [***Re-***[1] + ***ajunge***].

reajustá, reajustez vb. (tr.) a ajusta din nou; a potrivi, a adapta ceva unei noi situaţii. [Din fr. ***réajuster***].

reajustáre, reajustări f. acţiunea de a reajusta şi rezultatul ei. [V. ***reajusta***].

reál[1]**, ~i, reală, ~e** a. **1.** care există în realitate; obiectiv; adevărat, autentic: *o lume reală, plină de amăgiri.* FIL.; **fapt real,** fapt autentic; **2.** efectiv, de netăgăduit: *ştiu cîtă reală valoare au.* CAR.; **3.** veritabil; remarcabil; incontestabil: *o reală plăcere;* **4. drept real,** drept pe care titularul său îl poate exercita în mod direct şi imediat; **5. număr real,** numărul-limită al unui şir convergent de numere raţionale; **6. imagine reală,** imagine a unui obiect dată de un instrument optic, care poate fi prinsă pe un ecran sau pe o peliculă; **7.** care ţine de ştiinţele exacte; care se bazează pe ştiinţele exacte: *învăţămîntul real paralel cu cel clasic.* EM.; **ştiinţe reale,** ştiinţe exacte; **liceu real** (şi n.), liceu în care se pune accent pe ştiinţele exacte: *nu înţelegi latineşte? – nici boabă ...; am învăţat realul.* ST. // n. ceea ce există, ceea ce este; realitate: *ai avut ... o mai justă înţelegere a realului.* PETR.; *ieşi din realul imediat.* PLEŞU. [Din lat. ***realis,*** germ. ***real,*** fr. ***réel***].

reál[2]**, reali** m. veche monedă spaniolă de argint, valorînd 25 de centime. [Din fr. ***réal,*** sp. ***real***].

realége, realég vb. (tr.) a alege din nou. [***Re-***[1] + ***alege;*** cf. fr. ***réélire***].

realégere, realegeri f. acţiunea de a realege şi rezultatul ei: *speră în realegerea sa ca parlamentar.* [V. ***realege***].

realgár n. sulfură naturală de arsen, de culoare portocalie, cu luciu adamantin, utilizată în vopsitorie, pirotehnie, industria sticlei etc. [Din fr. ***réalgar***].

realimentá, realimentez vb. (tr.) a alimenta din nou; a reînnoi provizia de alimente, de combustibil, de muniţii etc. [***Re-***[1] + ***alimenta***].

realimentáre, realimentări f. acţiunea de a realimenta şi rezultatul ei: *realimentarea cu combustibil a motorului.* [V. ***realimenta***].

realiniá, realiniez vb. (tr. şi refl.) a (se) alinia din nou: *au fost realiniate străzile.* [***Re-***[1] + ***alinia;*** cf. fr. ***réaligner***].

realiniére, realinieri f. acţiunea de a (se) realinia şi rezultatul ei. [V. ***realinia***].

realipí, realipesc vb. (tr.) a alipi din nou. [***Re-***[1] + ***alipi***].

realipíre, realipiri f. acţiunea de a realipi şi rezultatul ei. [V. ***realipi***].

realísm n. **1.** doctrină filozofică potrivit căreia lumea exterioară are o realitate independentă de subiectul cunoscător; concepţie proprie filozofiei scolastice, opusă nominalismului, conform căreia noţiunile generale (universaliile) constituie realităţi de sine stătătoare, anterioare atît intelectului, cît şi lucrurilor individuale; **2.** curent în artă şi în literatură care (pretinde că) imită natura, realitatea în trăsăturile ei esenţiale, caracteristice (cu excluderea oricărui ideal), cultivînd obiectivitatea şi stilul impersonal al autorului: *recitirea „Arhanghelilor" lui Agîrbiceanu ne arată ce drum avea de străbătut realismul epic după 1914.* VIANU; *realismul lui Flaubert; realismul artei fiamande;* **3.** atitudine care ţine cont de realitate; simţ al realităţii; spirit practic: *era o persoană lipsită de orice realism.* [Din fr. ***réalisme,*** germ. ***Realismus***].

realíst, ~şti, realistă, ~e a. **1.** care aparţine realismului, referitor la realism, specific realismului: *în „Azilul de noapte" nu e nici o acţiune, ci o înşirare de scene pitoreşti de o mare vigoare realistă.* LOV.; **2.** care reprezintă realismul (în artele plastice, literatură, filozofie): *e o eroare să crezi că aşa-zişii artişti realişti sînt nişte fotografi ai realităţii.* GHEŢIE; **3.** care ţine seama de realitate, bazat pe realitate; obiectiv, realistic: *cum ai putut ... să proiectezi o astfel de viziune minuţioasă şi realistă asupra viitorului nostru?* PR.; **4.** înzestrat cu spirit practic, cu simţul realităţii; pragmatic: *poporul nostru nu e sceptic, ci realist; el are o judecată lucidă.* STĂNIL. // m. adept, reprezentant al realismului (filozofic sau artistic): *în rîndul primilor realişti stă Costache Negruzzi.* VIANU; *neokantian convins, a luat-o de departe, de la Platon, a trecut la nominaliştii şi la realiştii evului medii, apoi la senzualişti.* GHEŢIE. [Din fr. ***réaliste***].

realístic, ~ci, realistică, ~ce a. (rar) realist: *nuvela (fabuloasă ori realistică) este ... un spectacol.* CĂL. [Din it. ***realistico,*** germ. ***realistisch***].

realitáte, realităţi f. **1.** existenţă obiectivă; tot ce există în afara conştiinţei noastre: *fusese vis ... sau fusese realitate?* EM.; *realitatea obiectivă, pe care trebuie s-o redai în proză, te distrage de la influenţele străine pe care le-ai suferit.* IBR.; **2.** lucru, fapt care există efectiv; stare de fapt; (p. ext.) adevăr: *pentru cine citeşte puţin şi scrie puţin, savantul ... rămîne un personaj ... fără priză asupra realităţilor.* CĂL.; *nu voiam să accept cu nici un preţ realitatea.* GHEŢIE; *va suferi cînd va descoperi realitatea;* **în realitate,** de fapt, în adevăr: *dacă ... ţi-ar veni la urechi că iubita te înşală, ... n-ai suferi ca şi cum te-ar înşela în realitate?* DELAVR.; **a aduce** (sau **a chema, a readuce**) **pe cineva la realitate,** a face, a determina pe cineva să vadă, să ia lucrurile aşa cum sînt: *pare că a voit să mă cheme la realitate.* GAL.; **3.** (înv.; la pl.) bunuri imobile. [Din lat. ***realitas, -atis,*** fr. ***realité,*** germ. ***Realität***].

realizá, realizez vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină real[1]; a (se) înfăptui, a (se) împlini: *voinţele ţi se realizează după gîndirea ta.* EM.; *mă ajută să-mi realizez ideea.* GAL.; *visul său s-a realizat;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) concretiza, a (se) întruchipa, a (se) întrupa: *frumuseţea cucoanei Frosa şi a surorii ei Agata se realizase în acest fiu şi nepot.* SAD.; **3.** (tr.) a da fiinţă la ceva; a zămisli: *nu agonisirea de averi conta înainte de toate, ci dorinţa arzătoare de a realiza ceva, de a învinge, de a se depăşi prin propria muncă.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a crea (o operă de artă): *a realizat poemul puţin înaintea morţii;* **5.** (tr.) a obţine, a dobîndi, a cîştiga: *întreprinzătorii au realizat beneficii mari;* **6.** (refl.) a se împlini, a-şi pune în valoare capacitatea, posibilităţile creatoare: *la Paris, amicul meu ... s-a realizat, şi-a rotunjit personalitatea.* ST.; **7.** (tr.) a-şi da seama, a înţelege (clar, precis): *oamenii au realizat tîrziu ce se întîmplase.* [Din fr. ***réaliser,*** engl. ***realize***].

realizábil, ~i, realizabilă, ~e a. care poate fi realizat, înfăptuit, pus în practică: *îşi crea în imaginaţia sa aceste realizabile visuri.* FIL. [Din fr. ***réalisable***].

realizánt, realizanţi m. (mat.) discriminant. [Din fr. ***réalisant***].

realizáre, realizări f. **1.** acţiunea de a (se) realiza şi rezultatul ei; împlinire, înfăptuire; realizaţie: *îmi ceri ajutorul meu pentru realizarea proiectului dumitale.* GAL.; **2.** concretizare, întruchipare, întrupare: *poezia ... nu se valorifică decît pe măsura realizării sale în material verbal.* LOV.; *Brâncuşi şi-a sculptat operele cu mintea, realizarea lor practică necesitînd un minimum de meşteşug.* GHEŢIE; **3.** (concr.) lucru realizat; înfăptuire: *în realizările naturii orice om e un exemplu unic şi inedit.* PETR.; **4.** obţinere, dobîndire: *realizarea unor beneficii;* **5.** creaţie, operă: *realizări folclorice;* **6.** succes, reuşită: *ediţiile de texte vechi constituie realizări remarcabile ale filologiei.* [V. ***realiza***].

realizát, ~ţi, realizată, ~e a. **1.** înfăptuit, îndeplinit: *legi realizate în dreptul public.* MAIOR.; **2.** dobîndit, obţinut, cîştigat: *sumă realizată;* **3.** reuşit (din punct de vedere artistic); valoros: *mai realizate sînt antumele.* [V. ***realiza***].

realizatór, ~i, realizatoáre a. şi m., f. **1.** (persoană) care realizează, care înfăptuieşte, care creează ceva: *aceştia sînt realizatorii proiectului;* **2.** (persoană) care conduce operaţiunile de pregătire şi de realizare a unei emisiuni, a unui spectacol etc.: *decorurile şi realizatorii se schimbă în pauzele publicitare.* D.; *realizatorul filmului.* [Din fr. ***réalisateur***].

realizáţie, realizaţii f. (înv.) realizare; (şi: **realizaţiune**). [Din fr. ***réalisation***].

realizaţiúne f. v. realizaţie.

realménte adv. în mod real, în adevăr; de fapt: *autorii neacceptaţi într-o epocă, dacă sînt realmente valoroşi ..., capătă mai tîrziu favoarea publicului.* CĂL.; *Goethe credea realmente în puteri magice.* BL. [Din it. ***realmente,*** fr. ***réellement***].

realtoí, realtoiesc vb. (tr.) a altoi[2] încă o dată o plantă la care altoiul[1] anterior nu s-a prins. [***Re-***[1] + ***altoi***[2]].

realtoíre, realtoiri f. acţiunea de a realtoi şi rezultatul ei. [V. ***realtoi***].

realtoít, ~ţi, realtoită, ~e a. altoit din nou, cu un nou altoi[2]: *lămîi realtoit.* [V. ***realtoi***].

realţá, reálţ vb. (italienism; înv.; tr. şi refl.) a (se) înălţa, a (se) ridica din nou: *a realţa o naţie slăbită ... de tiranie.* BĂLC. [Din it. ***rialzare***].

reambalá, reambalez vb. (rar; tr.) a ambala din nou: *produsele au fost reambalate.* [***Re-***[1] + ***ambala***].

reambalăre, reambalări f. acţiunea de a reambala şi rezultatul ei. [V. ***reambala***].

reambarcá, reambárc vb. (tr. şi refl.) a (se) ambarca din nou. [***Re-***[1] + ***ambarca***].

reambarcáre, reambarcări f. acţiunea de a (se) reambarca şi rezultatul ei. [V. ***reambarca***].

reambuláre, reambulări f. operaţie de actualizare a unei hărţi, a unui plan topografic prin suprimarea detaliilor topografice dispărute şi introducerea celor apărute pe teren după întocmirea iniţială a hărţii, a planului. [Din fr. ***reambulation,*** germ. ***Reambulierung***].

reamenajá, reamenajez vb. (tr.) a amenaja într-o nouă formă, îmbunătăţită: *hotelul a fost reamenajat.* [Din fr. ***réaménager***].

reamenajáre, reamenajări f. acţiunea de a reamenaja şi rezultatul ei. [V. ***reamenaja***].

reamenaját, ~ţi, reamenajată, ~e a. refăcut cu îmbunătăţiri, cu modificări: *local reamenajat.* [V. ***reamenaja***].

reamintí, reamintesc vb. (tr. şi refl.) a(-şi) aminti din nou, a readuce în memorie, în minte: *stînd ... singur el cu sine, putea să-şi reamintească ... suferinţele trecute.* SL.; *discuţia noastră mi-a reamintit de primii mei ani de practică medicală.* GHEŢIE. [***Re-***[1] + ***aminti***].

reamintíre, reamintiri f. faptul de a(-şi) reaminti; amintire din nou, rememorare: *reamintirea îi schimbă ... faţa.* EM. [V. ***reaminti***].

reamplasá, reamplasez vb. (tr.) a amplasa din nou, în condiţii modificate. [***Re-***[1] + ***amplasa***].

reamplasáre, reamplasări f. acţiunea de a reamplasa şi rezultatul ei: *reamplasarea băncilor în parc.* [V. ***reamplasa***].

reamputá, reamputez vb. (tr.) a amputa un nou segment al aceluiaşi organ. [*Re-*[1] + *amputa*].

reamputăre, reamputări f. acţiunea de a reamputa şi rezultatul ei. [V. *reamputa*].

reamputát, ~ţi, reamputată, ~e a. amputat din nou. [V. *reamputa*].

reanalizá, reanalizez vb. (tr.) a analiza încă o dată: *am reanalizat situaţia şi mi-am modificat părerea.* [*Re-*[1] + *analiza*].

reanalizáre, reanalizări f. acţiunea de reanaliza şi rezultatul ei: *reanalizarea contextului.* [V. *reanaliza*].

reanclanşă, reanclanşez vb. (tehn.; tr.) a realiza o reanclanşare automată rapidă. [Din fr. *réenclencher*].

reanclanşáre, reanclanşări f. reanclanşare automată rapidă, restabilire automată a alimentării unui circuit întrerupt în urma unui scurtcircuit. [Din fr. *réenclenchement*].

reangajá, reangajez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) angaja din nou: *pensionarii lexicografi au fost reangajaţi;* **2.** (spec.; refl.) a se angaja în cadrele active ale armatei, după efectuarea stagiului militar: *în armată a înaintat sergent şi se făcea că i-ar fi propus însuşi căpitanul să se reangajeze.* REBR. [Din fr. *réengager*].

reangajáre, reangajări f. acţiunea de a (se) reangaja şi rezultatul ei. [V. *reangaja*].

reangajăt, ~ţi, reangajată, ~e a. angajat din nou. // m. denumire dată celui care, după efectuarea stagiului militar, s-a angajat ca subofiţer: *au început a trage, ochind în ofiţeri şi în reangajaţi.* ST. [V. *reangaja*].

reanimá, reaním şi **reanimez** vb. (tr.) **1.** a readuce la viaţă, a restabili funcţiile vitale ale organismului; a reînsufleţi; (med.) a face o reanimare; (fig.) *avem nevoie de un înger păzitor, care să reanimeze instinctul libertăţii.* PLEŞU; **2.** (fig.; şi refl.) a se înviora, a se reînsufleţi: *reanimează-te, deşteaptă în tine orgoliul.* FIL. [Din fr. *réanimer*].

reanimáre, reanimári f. **1.** acţiunea de a reanima şi rezultatul ei; **2.** (med.) ansamblul măsurilor (masajul cardiac, şocul electric, intubarea, respiraţia gură la gură etc.) folosite pentru restabilirea funcţiilor vitale ale organismului (respiraţia şi circulaţia), cînd acestea au fost compromise printr-o situaţie acută medicală, chirurgicală sau traumatică cu risc vital; **3.** secţie spitalicească specializată în tehnicile medicale de restabilire a funcţiilor vitale ale organismului: *accidentaţii au fost transportaţi de urgenţă la reanimare.* [V. *reanima*].

reanimatór, ~i, reanimatoáre m., f. medic specialist în reanimare. [Din fr. *réanimateur*].

reapáre vb. v. **reapărea.**

reapariţie, reapariţii f. **1.** faptul de a reapărea; apariţie din nou; **2.** renaştere, regenerare: *reapariţia tumorii;* **3.** republicare, retipărire: *reapariţia revistei „Dilema", cu titlul uşor schimbat;* (şi: (înv.) **reapariţiune**). [Din fr. *réapparition*].

reapariţiúne f. v. **reapariţie.**

reapăreá, reapár vb. (intr.) **1.** a apărea din nou: *dispăru şi reapăru după vreo două ore.* PR.; **2.** a lua naştere, a se forma din nou; a se regenera: *i-a reapărut eczema pe corp;* **3.** a reveni în gînd, în amintire: *la ce mai reapări să-ngreui al meu gînd?* EM.; **4.** a se republica, a se retipări: *a reapărut rubrica „diverse";* (şi: **reapare**). [*Re-*[1] + *apărea*].

reaprínde, reaprínd vb. (tr.) **1.** a aprinde din nou: *reaprindeţi candela-n căscioare lîngă busuiocul cel mereu.* VIERU; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) reînsufleţi, a (se) redeştepta: *i s-a reaprins iubirea pentru el.* [*Re-*[1] + *aprinde*].

reapríndere, reaprinderi f. **1.** acţiunea de a (se) reaprinde şi rezultatul ei; aprindere din nou: *reaprinderea unui lan de stele.* CĂL.; **2.** (fig.) reînsufleţire: *reaprinderea discuţiei.* [V. *reaprinde*].

reapropiá, reaprópii vb. (tr. şi refl.) a (se) apropia din nou: *s-a reapropiat de mine.* [*Re-*[1] + *apropia*].

reaprovizioná, reaprovizionez vb. (tr. şi refl.) a (se) aproviziona din nou: *măcelăriile s-au reaprovizionat cu carne de vită.* [*Re-*[1] + *aproviziona*].

reaprovizionáre, reaprovizionări f. acţiunea de a (se) reaproviziona şi rezultatul ei. [V. *reaproviziona*].

reapucá, reapúc vb. (refl.) a relua o activitate: *m-am reapucat de Jules Verne.* [*Re-*[1] + *apuca*].

rearanjá, rearanjez vb. (tr. şi refl.) a (se) aranja din nou (după alte criterii, în altă ordine, sub altă formă); a reorganiza, a reface: *a rearanjat vitrina, biblioteca.* [Din fr. *réarranger*].

rearanjáre, rearanjări f. acţiunea de a rearanja şi rezultatul ei; refacere: *rearanjarea vitrinelor.* [V. *rearanja*].

rearanjăt, ~ţi, rearanjată, ~e a. aranjat, organizat din nou, altfel; refăcut, reorganizat. [V. *rearanja*].

rearbitrá, rearbitrez vb. (jur.; tr.) a soluţiona din nou un litigiu arbitral, după anularea ca netemeinică sau nelegală a primei hotărîri pronunţate în cauză. [*Re-*[1] + *arbitra*].

rearbitráre, rearbitrări f. (jur.) acţiunea de a rearbitra. [V. *rearbitra*].

rearendá, rearendez vb. (tr.) a arenda din nou (alcuiva): *să rearendeze pe zece ani altcuiva moşia cu o sumă mai mare.* CĂL. [*Re-*[1] + *arenda*].

rearendáre, rearendări f. acţiunea de a rearenda şi rezultatul ei: *rearendarea pămîntului.* [V. *rearenda*].

reargintá, reargintez vb. (tr.) a arginta un obiect (metalic) de pe care s-a curăţat ori deteriorat stratul anterior de argint: *am reargintat tacîmurile.* [Din fr. *réargenter*].

reargintáre, reargintări f. acţiunea de rearginta şi rezultatul ei. [V. *rearginta*].

reargintát, ~ţi, reargintată, ~e a. acoperit cu un nou strat de argint, după ce stratul anterior s-a deteriorat: *oglindă reargintată.* [V. *rearginta*].

reascultá, reascúlt vb. (tr.) a reaudia. [*Re-*[1] + *asculta*].

reascultáre, reascultări f. faptul de a reasculta; reaudiere. [V. *reasculta*].

reascuţí, reascút vb. (tr.) **1.** a ascuţi din nou, mai bine, pentru a face să taie: *am reascuţit cuţitul;* **2.** a reface vîrful unui obiect: *mi-am reascuţit creioanele.* [*Re-*[1] + *ascuţi*].

reascuţíre, reascuţiri f. acţiunea de a reascuţi (un cuţit, un creion etc.) şi rezultatul ei. [V. *reascuţi*].

reasigurá, reasígur vb. (tr. şi refl.) a (se) asigura din nou; a reînnoi o asigurare. [*Re-*[1] + *asigura;* cf. fr. *réassurer*].

reasigurăre, reasigurări f. **1.** acţiunea de a (se) reasigura şi rezultatul ei; **2.** operaţie prin care un asigurător, parţial sau integral, se asigură el însuşi la un alt asigurător (pentru a obţine acoperire la o parte din riscuri); **3.** sumă depusă pentru această operaţie. [V. *reasigura*].

reasigurát, reasiguraţi a. şi m. (societate de asigurări) care cedează, parţial sau integral, unei alte societăţi de asigurări riscurile asumate. [V. *reasigura*].

reasigurătór, ~i, reasigurătoáre a. şi m. (societate de asigurări) care preia, parţial sau integral, riscurile ce depăşesc capacitatea de plată a reasiguratului. [*Reasigura* + *-tor*].

reasocіá, reasociez vb. (tr. şi refl.) a (se) asocia cu aceiaşi parteneri la o acţiune nouă sau repetată: *la alegeri s-au reasociat.* [*Re-*[1] + *asocia*].

reasociát, ~ţi, reasociată, ~e a. asociat cu aceiaşi parteneri la o acţiune nouă sau repetată: *partide reasociate.* [V. *reasocia*].

reasociére, reasocieri f. acţiunea de a (se) reasocia şi rezultatul ei. [V. *reasocia*].

reaşezá, reaşéz vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) aşeza din nou: *mă reaşezai pe pat.* PR.; **2.** (tr.) a stabili ceva după alte criterii; a pune într-o altă ordine, pe temeiuri noi: *a reaşeza societatea;* **3.** (fig.; refl.) a se potoli, a se linişti: *speram să te reaşezi după divorţ.* [*Re-*[1] + *aşeza*].

reaşezáre, reaşezări f. **1.** acţiunea de a reaşeza şi rezultatul ei: *reaşezare pe tron;* **2.** restabilire; (jur.) **reaşezare în drepturi,** repunere în drepturi; **3.** (fig.) potolire, liniştire: *reaşezarea vremurilor.* [V. *reaşeza*].

reaşezát, ~ţi, reaşezată, ~e a. **1.** aşezat într-o nouă poziţie; **2.** stabilit pe noi criterii; reactualizat: *preţuri reaşezate.* [V. *reaşeza*].

reatribuí, reatríbui vb. (tr.) a atribui din nou sau a atribui altceva ori altcuiva: *bieţilor oameni nu le-au fost încă reatribuite pămînturile.* [*Re-*[1] + *atribui*].

reatribuíre, reatribuiri f. acţiunea de a reatribui şi rezultatul ei: *reatribuirea averii confiscate samavolnic.* [V. *reatribui*].

reaudiá, reaudiez vb. (tr.) **1.** (jur.) a audia din nou, a supune unui nou interogatoriu: *au fost reaudiate părţile;* **2.** a asculta din nou, încă o dată o prelegere, un discurs etc.; a reasculta. [*Re-*[1] + *audia*].

reaudiére, reaudieri f. **1.** faptul de a reaudia; reascultare; **2.** (jur.) audiere din nou, supunere la un nou interogatoriu: *reaudierea martorilor;* **3.** ascultare din nou, încă o dată a unei prelegeri, a unui disc etc. [V. *reaudia*].

reávăn, reveni, reavánă, revene a. **1.** care conţine umiditatea necesară culturilor; umed, jilav: *pămînt reavăn;* **2.** răcoros, proaspăt: *a rămas fixat în noi ... răsuflul ravăn, ca de ape, al vegetaţiei îmbelşugate.* SAD.; (şi: (înv. şi reg.) **ravăn**). [Din bulg. *raven*].

reázem, reazeme n. **1.** ceea ce serveşte pentru a sprijini ceva; proptea, rezemătoare, sprijin; (spec.) balustradă: *bătu cu mîna pe razămul scării.* DELAVR.; **2.** parte a războiului de ţesut formată din cele două tălpi orizontale pe care se sprijină celelalte părţi ale acestuia; pat; **3.** parte a unui sistem tehnic prin care se face legătura între două corpuri şi care impune anumite restricţii deplasării relative a acestora; (spec.) legătură care restrînge posibilităţile de mişcare a unui corp, anulînd unul sau mai multe grade de libertate ale acestuia; sprijin; **punct de reazem,** punct fix în jurul căruia forţa şi rezistenţa tind să ajungă în echilibru; **4.** (fig.) sprijin, ajutor, protecţie; persoană care ajută; sprijinitor, ocrotitor: *bizuindu-se pe reazemul lor ostăşesc.* OD.; **5.** (fig.) temei, motiv: [î]*nvinuirea a fost ... fără razem, fără fond.* EM.; (şi: **reazim, razem, razim**). [De la *rezema*].

reăzim n. v. reazem.

rebăb, rebaburi n. instrument muzical cu două coarde, asemănător viorii, folosit în ţările magrebiene şi în Asia. [Din fr. *rebab*].

rebandajá, rebandajez vb. (tr.) a înlocui bandajele roţilor unui vehicul feroviar. [*Re-*[1] + *bandaja*].

rebandajáre, rebandajări f. acţiunea de a rebandaja şi rezultatul ei. [V. *rebandaja*].

rebarbatív, ~i, rebarbativă, ~e a. **1.** cu aspect respingător; neplăcut, urît: *subiectul are şi aspecte mai puţin rebarbative.* BL.; (adv.) *„farnientismo" ... sună puţin cam rebarbativ.* D.;

cuvînt rebarbativ, cuvînt neintegrabil într-o limbă; **2.** anost, plictisitor: *studii rebarbative;* **3.** (fig.) refractar. [Din fr. *rébarbatif*].

rebáte, rebát vb. (tr. şi refl.) a bate din nou la maşină un text (corectat, amplificat etc.); a redactilografia: *am rebătut lucrarea.* [*Re-*[1] + *bate*].

rebátere, rebateri f. acţiunea de a rebate şi rezultatul ei; redactilografiere: *am pierdut mult timp cu rebaterea textului.* [V. *rebate*].

rebătút, ~ţi, rebătută, ~e a. bătut la maşină din nou (cu corecturi, adăugiri etc.); redactilografiat: *textele rebătute sînt în mapă.* [V. *rebate*].

rebéc, rebecuri n. vechi instrument muzical, în formă de lăută cu trei coarde, introdus în Europa de arabi. [Din fr. *rebec*].

rebedénie f. v. **rubedenie.**

rebegeálă, rebegeli f. **1.** faptul de a (se) rebegi; starea celui rebegit: *mi-l culc cu capu-n poală să-i treacă de rebegeală.* POP.; **2.** (reg.) răceală la animale. [*Rebegi* + *-eală*].

rebegí, rebegesc vb. **1.** (intr. şi tr.) a amorţi, a înţepeni de frig; a se zgribuli: *ne rebegeşte gerul.* BOLLIAC; *eşti rebegit de frig, îţi arde fruntea.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a slăbi, a se vlăgui; a arăta rău: *s-a rebegit, săracul!* [Din magh. *rebegni*].

rebegít, ~ţi, rebegită, ~e a. **1.** pătruns de frig; îngheţat: *barza de frig rebegită.* ISP.; **2.** stors de puteri, slăbit, vlăguit; fără chef, abătut: *sînt şi cam rebegit de vremea asta.* CAR. [V. *rebegi*].

rebél, ~i, rebelă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care nu se supune autorităţii legitime; care instigă la răzvrătire; care ia parte la o rebeliune: *îl învinovăţi de trădător şi rebel.* BĂLC.; (fig.) *viaţa-i o baltă de vise rebele.* EM.; **2.** nesupus, refractar, necalcitrant, greu de stăpînit; neadaptabil, nonconformist, rebelist: *n-o scoate la capăt cu nepotul rebel.* GHEŢIE; **3.** care exprimă nesupunere, revoltă: *fire rebelă;* **4.** (fig.) răvăşit, zbîrlit: *aranjează cîrlionţii rebeli.* CAR.; **5.** care cedează greu la tratamentul medical; greu de vindecat: *friguri rebele.* [Din lat. *rebellis,* germ. *Rebelle,* fr. *rebelle*].

rebelá, rebelez vb. (înv.; refl.) a se răscula, a se răzvrăti: *voieşte ... a se rebela împotriva cesarului.* BĂLC. [Din fr. *rebeller*].

rebelát, ~ţi, rebelată, ~e a. (înv.; rar) răzvrătit, răsculat: *pedepsi pe cerbicoşii nobili ... rebelaţi.* BĂLC. [V. *rebela*].

rebelíe, rebelii f. (înv. şi pop.) rebeliune: *vinovăţie de papism şi de rebelie.* NEGR. [*Rebel* + *-ie*].

rebelíst, ~şti, rebelistă, ~e m. (înv.) rebel, răzvrătit: *se arată plictisit de cariera acestui rebelist.* CĂL. [*Rebelie* + *-ist*].

rebeliúne, rebeliuni f. revoltă, răzvrătire, răscoală faţă de autorităţile statului; nesupunere, indignare; rebelie: *o controversă ... le pare ... un act de rebeliune.* MAIOR.; *îl puse la curent cu înfrîngerea rebeliunii legionare.* GHEŢIE. [Din fr. *rébellion,* germ. *Rebellion*].

rébo, rebouri n. gen de rebus, asemănător monoverbelor ilustrate, în care trebuie să rezulte un singur cuvînt din citirea ligamentată a două sau mai multor cuvinte, sugerată prin imagini. [Din fr. *rebot*].

rebobiná, rebobinez vb. (tr.) **1.** a bobina din nou, a reface bobinajul unei maşini electrice; **2.** a întoarce filmul cinematografic pentru a fi adus din nou la început, după rulare. [Din fr. *rebobiner*].

rebobináre, rebobinări f. acţiunea de a rebobina şi rezultatul ei. [V. *rebobina*].

reboníficá, rebonífic vb. (tr.) a restitui suma avansată în contul unei mărfi, al unui serviciu etc. [*Re-*[1] + *bonifica*].

reboníficáre, reboníficări f. acţiunea de a rebonifica şi rezultatul ei. [V. *rebonifica*].

rebórd, reborduri n. (tehn.) margine proeminentă, ieşită în afară. [Din fr. *rebord*].

rebotezá, rebotéz vb. (tr. şi refl.) a (se) boteza încă o dată (într-o altă religie sau cu un alt nume): *Heimann Tiktin, rebotezîndu-se, şi-a luat numele Hariton.* [*Re-*[1] + *boteza;* cf. fr. *rebaptiser*].

rebotezáre, rebotezări f. faptul de a (se) reboteza. [V. *reboteza*].

rebotezát, ~ţi, rebotezată, ~e a. trecut la o altă religie; botezat cu alt nume. [V. *reboteza*].

rebrusmént, rebrusmente m. manevră de schimbare a sensului de mişcare a unui tren prin întoarcerea locomotivei şi legarea ei la capătul opus al şirului de vagoane. [Din fr. *rebroussement*].

rébus, rebusuri n. **1.** joc în care urmează să se reconstituie un cuvînt sau o frază pe baza unei definiţii sau printr-o combinaţie de figuri, litere sau semne; **2.** (fig.) enigmă, şaradă. [Din fr. *rébus,* germ. *Rebus*].

rebusíst, ~şti, rebusistă, ~e a. (rar) rebusistic. // m., f. persoană care alcătuieşte sau rezolvă probleme de rebus. [*Rebus* + *-ist*].

rebusístic, ~ci, rebusistică, ~ce a. care aparţine, care este specific rebusului, referitor la rebus; rebusist: *dezlegări rebusistice.* [*Rebusist* + *-ic*].

rebút, rebuturi n. produs care nu corespunde exigenţelor cerute şi destinaţiei pentru care a fost realizat, reprezentînd o pierdere economică: *au rebuturi mari ... şi, în loc să tragă consecinţele care se impun, dau drumul produsului pe piaţă.* PR.; **a da (sau a cădea) la rebut,** a rebuta: *asemenea operă a unui asemenea individ trebuie să cadă la rebut.* SAD.; *acele piese au fost date la rebut.* [Din fr. *rebut*].

rebutá, rebutez vb. (tr.) a respinge ceva ca necorespunzător; a declara rebut un produs; a da la rebut: *dacă rebutam o piesă eram penalizat.* PR. [Din fr. *rebuter*].

rebutáre, rebutări f. acţiunea de a rebuta şi rezultatul ei; operaţie de identificare a rebutului. [V. *rebuta*].

rebutát, ~ţi, rebutată, ~e a. dat la rebut; declarat ca necorespunzător: *mărfuri rebutate.* [V. *rebuta*].

rec, recuri n. bară fixă pe care se fac exereiţii de gimnastică. [Din germ. *Reck*].

recáde vb. v. **recădea.**

recalcitránt, ~ţi, recalcitrantă, ~e a. (adesea subst.) care se opune, care rezistă cu încăpăţînare, care nu se lasă convins; încăpăţînat, îndărătnic; refractar, nesupus: *încăpăţînat şi recalcitrant, trecea de cîte ori putea peste cuvintele guvernantei.* GHEŢIE. [Din fr. *récalcitrant*].

recalcitránţă, recalcitranţe f. faptul de a fi recalcitrant; încăpăţînare, nesupunere: *cocoana, turbată de recalcitranţa lui ..., trage o palmă bucătarului.* CĂL. [Din fr. *récalcitrance*].

recalculá, recalculez vb. (tr.) a calcula din nou, a stabili ceva pe baza unor calcule noi (pornind de la alte date): *au fost recalculate impozitele.* [Din fr. *recalculer*].

recalculáre, recalculări f. acţiunea de a recalcula şi rezultatul ei: *recalcularea pensiilor.* [V. *recalcula*].

recalescénţă f. creştere bruscă a temperaturii concomitent cu începerea solidificării unui metal topit subrăcit, care se manifestă vizibil printr-o licărire la suprafaţa metalului. [Din fr. *recalescence*].

recalibrá, recalibrez vb. (tr.) a calibra din nou (o piesă, o armă etc.). [*Re-*[1] + *calibra;* cf. fr. *recalibrer*].

recalibráre, recalibrări f. acţiunea de a recalibra şi rezultatul ei; operaţie prin care se realizează cu precizie piese identice şi interschimbabile, dar cu dimensiuni diferite de cele obţinute la calibrarea iniţială. [V. *recalibra*].

recalifică, recalífic vb. (tr. şi refl.) a (se) pregăti, a (se) instrui pentru o nouă calificare profesională; a da sau a obţine o nouă calificare: *muncitorii fabricii au fost recalificaţi.* [*Re-*[1] + *califica*].

recalificáre, recalificări f. **1.** acţiunea de a (se) recalifica; pregătire în vederea obţinerii unei noi calificări profesionale; **2.** probă suplimentară pe care o susţine un sportiv sau o echipă (care a ratat calificarea la prima tentativă), pentru a se putea califica mai departe într-o competiţie. [V. *recalifica*].

racamiér, racamiere n. studio: *aici dormea Helena pe o canapea largă, cu spătar capitonat şi ladă de rufe la căpătîi, un recamier, cum i se spunea de la războiul încoace.* GHEŢIE. [Din fr. *récamier*].

recapitulá, recapitulez vb. (tr.) **1.** a reveni asupra punctelor esenţiale ale unei lucrări, ale unei expuneri etc.; (p. ext.) a sintetiza, a rezuma: *recapitulînd acum toate concluziile ..., dobîndim următoarele idei principale.* MAIOR.; **2.** a revedea, a trece în revistă; a rememora: *Victor încercă să recapituleze întîmplările ultimelor luni.* GHEŢIE; **3.** a citi sau a reproduce încă o dată sau de mai multe ori o lecţie, o materie şcolară pentru a şi-o fixa în memorie sau pentru a-i înţelege conţinutul; a repeta: *să recapitulăm funcţiile atributului.* [Din fr. *récapituler,* lat. *recapitulare*].

recapituláre, recapitulări f. **1.** acţiunea de a recapitula şi rezultatul ei; (p. ext.) sintetizare, rezumare; recapitulaţie; **2.** rememorare, trecere în revistă: *să facem ... o recapitulare de lucrările cele mai importante.* AL.; **3.** revedere sistematică a materiei parcurse într-o anumită perioadă a anului şcolar; repetare: *recapitulare generală.* [V. *recapitula*].

recapitulatív, ~i, recapitulativă, ~e a. **1.** în care se revede sistematic materia şcolară parcursă: *lecţie recapitulativă; seminarii recapitulative;* **2.** care cuprinde o recapitulare; (p. ext.) rezumativ: *capitol recapitulativ.* [Din fr. *récapitulatif*].

recapitulátie, recapitulaţii f. (înv.) recapitulare; (şi: **recapitulaţiune**). [Din fr. *recapitulation*].

recapitulaţiúne f. v. **recapitulaţie.**

recarburá, recarburez vb. (tr.) a mări procentul de carbon al unui oţel în stare lichidă, care în timpul elaborării s-a decarburat sub limita prescrisă. [Din fr. *recarburer*].

recarburáre, recarburári f. acţiunea de a recarbura şi rezultatul ei. [V. *recarbura*].

recădeá, recăd vb. (intr.) **1.** a cădea, a se prăbuşi din nou: *prin întuneric bîjbîiesc prin casă, şi cad, recad, şi nu mai tac din gură.* BAC.; **2.** a se lăsa din nou în jos, a reveni la nivelul sau la starea normală; a cădea la loc: *lăsă perdeaua să recadă.* EM.; *o piatră azvîrlită recade la pămînt.* BL.; **3.** (fig.) a fi cuprins din nou de ...; a reveni: *totul recăzu în linişte.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **recade**). [*Re-*[1] + *cădea*].

recădére, recăderi f. **1.** acţiunea de a recădea şi rezultatul ei; reîntoarcere, revenire: *făptura se teme de recădere în neexistenţă.* STĂNIL.; **2.** (med.; înv.) recidivă; **3.** (fig.) decădere: *o aşa recădere a limbii la gradul de dialect n-a putut decît să fie dezastruoasă.* MACED. [V. *recădea*].

recál, recále n. (reg.) haină scurtă (bărbătească) de postav; vestă. [Din săs. *reckel,* magh. *rékli*].

recăpătá, recăpăt vb. (tr.) a căpăta din nou; a redobîndi, a recîştiga: *şi-a recăpătat repede stăpînirea de sine.* EL.; *îşi recăpătă somnul, pofta de mîncare.* GHEŢIE. [*Re-*[1] + *căpăta*].

recăpătáre, recăpătări f. acţiunea de a recăpăta; redobîndire, recîştigare: *recăpătarea averii.* [V. *recăpăta*].

recăsătorí, recăsătoresc vb. (refl.) a se căsători din nou: *se răcăsătorise ... cu o studentă pasionată ca şi el de literatură.* PR. [*Re-*[1] + *căsători*].

recăsătoríre, recăsătoríri f. faptul de a se recăsători. [V. *recăsători*].

recăsătorít, ~ţi, recăsătorită, ~e a. căsătorit din nou. [V. *recăsători*].

réce, ~i, rece, ~i a. **1.** proaspăt, de curînd adus de la sursă: *un pahar de apă rece.* COŞB.; *bem apă rece dintr-un cofăiel de brad.* SAD.; **a (se) îmbăta cu apă rece,** v. **îmbăta; 2.** care dă senzaţia de frig, care aduce frig: *am simţit în nări aer rece cu mireasmă de iarnă.* SAD.; **climă rece,** climă caracteristică regiunilor polare; **locuinţă rece,** locuinţă friguroasă; (fig.) neprimitor; **războiul rece,** v. **război; 3.** cu temperatura corpului scăzută sub nivelul normal; înţepenit (de frig, de emoţie); (p. ext.) inert, neînsufleţit, ţeapăn: *mîinile ei reci s-ascunseră în sînul lui.* EM.; **(cu) sînge rece,** (cu) calm, (cu) detaşare; (cu) prezenţă de spirit: *fiecare dintre aceşti oameni fusese torturat cu sînge rece de un semen al său.* PATAP.; **a(-i) fi cuiva inima rece,** a-i fi mereu teamă, a fi înspăimîntat: *nu-i era, zău, nimănui în piept inima rece.* AL.; **4.** care dă frisoane, care înfioară, care înfrigurează: *un fior rece ca gheaţa îi trece prin vine.* CR.; **5.** care şi-a pierdut căldura; care nu este (re)încălzit; răcit: *o bucată de mămăligă rece.* CR.; **hrană rece,** hrană care se consumă fără a fi încălzită: *se mulţumi ... cu resturile hranei reci ce-i fusese dată pentru drum.* GHEŢIE; **6.** care nu ţine cald; răcoros: *haine reci;* **7.** (fig.) lipsit de afectivitate; insensibil, distant, nepăsător, flegmatic; neprietenos, străin: *să rămîi rece la toate boldurile vanităţii, rece la toate plăcerile şi slăbiciunile vieţii.* DELAVR.; **a lăsa pe cineva rece,** v. **lăsa; 8.** (fig.) care exprimă indiferenţă, insensibilitate, ostilitate; inexpresiv: *nu înseamnă că povestirile sale sînt reci şi lipsite de orice entuziasm.* CAR.; *mi-a aruncat o privire rece;* **9.** (fig.) cu caracter obiectiv; raţional: *noţiuni reci, abstracte.* MAIOR. // n. **1.** răceală, frig, temperatură scăzută: *nu ţi-e prea rece?* ARG.; **la rece, a)** la o temperatură scăzută: *medicamentele se ţin la rece;* **b)** la temperatura normală, fără a încălzi: *prelucrare la rece;* **c)** (fig.) neinfluenţat de sentimente; nepărtinitor, obiectiv: *analiză la rece;* **a-i trece cuiva rece prin inimă** (sau **prin spate**), a se înfiora, a se înspăimînta; **2.** (înv.) ruşine, ocară: *să se îmbrace în reace şi în ruşene.* COR. // f. pl. (reg.) piftie. [Lat. *recens* „proaspăt"].

recedá, recedez şi **recéd** vb. (rar; intr.) a ceda din nou. [*Re-*[1] + *ceda*].

receiver [risívăr] n. receptor al unui telefon, al unei antene (satelit). [Cuv. engl.].

recelá, recelez vb. (livr.) **1.** (tr.) a păstra şi a ascunde un obiect furat de altcineva; **2.** (tr.) a sustrage de la cercetările justiţiei pe cineva: *au recelat un criminal;* **3.** (refl.) a se ascunde; a se refugia. [Din fr. *receler*].

receláre, recelări f. (livr.) acţiunea de a recela şi rezultatul ei. [V. *recela*].

recensămînt, recensăminte şi **recensăminturi** n. formă de observare statistică (periodică), constînd în înregistrarea exhaustivă a datelor supuse direct observaţiei; recenzie[1]: *să dau tot sprijinul unei comisiuni de recensămînt.* GAL.; **recensămînt fiscal** (sau (înv.) **al dărilor**), înregistrarea contribuabililor, a averii şi a veniturilor acestora susceptibile de a fi impuse la fisc: *noul recensămînt al dărilor.* EM.; **recensămîntul populaţiei,** stabilire a numărului şi a structurii populaţiei (după sex, vîrstă, stare civilă, naţionalitate, nivel de instruire, ocupaţie, religie etc.) de pe întreg teritoriul unei ţări, la un moment dat; (şi: (înv.) **recensemînt, recensimînt**). [Din fr. *recensement*].

recensemînt n. v. recensămînt.

recénsie f. v. recenzie[2].

recensimînt n. v. recensămînt.

recensiúne[1] f. v. recenzie[1].

recensiúne[2] f. v. recenzie[2].

recensór m. v. recenzor[1].

recént, ~ţi, recentă, ~e a. petrecut, apărut de curînd; care există de puţin timp; nou, proaspăt: *aproape toate descoperirile sale recente de scriitori sînt ... neîndreptăţite.* CĂL.; (adv.) *ce semnificaţie avea vizita recent încheiată?* GHEŢIE. [Din fr. *récent,* lat. *recens, -entis*].

recenzá[1]**, recenzez** vb. (tr.) a face un recensămînt. [Din fr. *recenser*].

recenzá[2]**, recenzez** vb. (tr.) a prezenta critic o lucrare literară sau ştiinţifică; a face o recenzie[2]: *cronicarul recenzează un volum de versuri.* CĂL. [De la *recenzie*[2]*;* cf. germ. *rezensieren*].

recenzáre[1]**, recenzări** f. acţiunea de a recenza[1] şi rezultatul ei: *recenzarea populaţiei României din 1992.* [V. *recenza*[1]].

recenzáre[2]**, recenzări** f. acţiunea de a recenza[2] şi rezultatul ei: *recenzarea unei cărţi.* [V. *recenza*[2]].

recenzát[1]**, ~ţi, recenzată, ~e** a. cuprins într-un recensămînt: *bunuri, animale recenzate.* [V. *recenza*[1]].

recenzát[2]**, ~ţi, recenzată, ~e** a. care are (multe) recenzii: *carte foarte recenzată.* [V. *recenza*[2]].

recenzént, ~ţi, recenzentă, ~e m., f. autor al unei recenzii: *recenzentul se arată încîntat de lucrare;* (scris şi: *recensent*). [Din germ. *Rezensent*].

recénzie[1]**, recenzii** f. (înv.) recensămînt: *populaţiunea acestui oraş, după ultima recensiune se ridică la ... 187 de mii.* FIL.; (şi: **recensiune**). [Din fr. *recension*].

recénzie[2]**, recenzii** f. **1.** comparare a ediţiei unui autor vechi cu manuscrisele; text revăzut şi editat critic: *metoda admisă în recensiunea autorilor clasici.* HASD.; **2.** prezentare succintă, cu comentarii şi aprecieri critice, a unei lucrări literare sau ştiinţifice (recent apărute): *înainte de a ceti recuzia criticului francez, am avut aceeaşi impresie.* IBR.; (şi: **recensie, recensiune**). [Din germ. *Rezension*].

recenzór, ~i, recenzoáre m., f. persoană care participă la un recensămînt; (şi: **recensor**). [Din fr. *recenseur*].

recepáj, recepaje n. recepare. [Din fr. *recepage*].

recepáre, recepări f. tăiere de jos a puieţilor de arbori pentru formarea unor noi tulpini prin lăstărire; recepaj. [Cf. fr. *recepage*].

recepísă f. v. recipisă.

receptá, receptez vb. (tr.) **1.** a capta, a înregistra, a recepţiona unde, radiaţii etc.; a recepţiona; **2.** (fig.) a surprinde: *Dănuţ nu recepteză obiectiv specificul bucureştean.* CĂL. [Cf. *receptor, receptiv, recepţie*].

receptacói n. v. receptacul.

receptácul, receptacule n. **1.** partea dilatată a pedunculului (în formă de pahar, disc sau con) care susţine floarea şi care adesea se prelungeşte, formînd pedunculul floral; **2.** loc unde se găsesc adunate lucruri, persoane etc. venite din mai multe părţi; (spec.) bazin unde se adună apele: *lacul este receptaculul a numeroase rîuri;* (fig.) *găsea felurite însemnări ..., le citea mirat ..., le adăpostea din nou în receptacolul profund al redingotei.* CĂL.; *lumea e vas primitor, receptacul.* BL.; (şi: **receptacol**). [Din fr. *réceptacle,* lat. *receptaculum*].

receptáre, receptări f. acţiunea de a recepta şi rezultatul ei; înregistrare, captare, recepţionare; recepţie; (spec.) proces neuropsihic de detectare, captare şi codificare a informaţiilor, finalizat prin constituirea de imagini vizuale, auditive etc.: *dacă ne mulţumim cu ideea că sîntem o cultură minoră şi rămînem numai în faza receptării şi de receptivitate, nu-i vom ajunge niciodată din urmă pe ceilalţi, deoarece, între timp, ei vor face alte progrese.* CF. [V. *recepta*].

receptív, ~i, receptivă, ~e a. **1.** capabil de a recepţiona impresii din afară; care acceptă cu uşurinţă observaţiile ce i se fac: *dacă vei fi receptiv la critica noastră dreaptă, vei avea de cîştigat;* **2.** care învaţă, care asimilează uşor: *aveam cîţiva elevi foarte receptivi;* **3.** care contractează uşor o boală (contagioasă). [Din fr. *réceptif*].

receptivitáte f. **1.** însuşirea de a fi receptiv; predispoziţie de a primi uşor impresii, influenţe, semnale etc. din afară: *lipsa de receptivitate estetică sau reaua-credinţă pot susţine absurdul.* LOV.; *categoriile de care s-a interesat filozofia ţin de receptivitatea umană.* BL.; **2.** predispoziţie de a contracta cu uşurinţă o boală (contagioasă). [Din germ. *Rezeptivität,* fr. *réceptivité*].

receptór, ~i, receptoáre a. (tehn.) care recepteză, care primeşte o acţiune mecanică, un curent, un semnal etc.: *post receptor.* // n. aparat, maşină sau instalaţie care primeşte energie de o anumită formă pe care o transformă în energie utilă; **receptor radio,** radioreceptor; **receptor (telefonic),** aparat care transformă oscilaţiile curentului electric produse de un microfon telefonic în vibraţii sonore; (p. ext.) piesă a unui aparat telefonic conţinînd acest dispozitiv: *glasul tău în receptor era ca un strigăt.* PR. // m. **1.** (segment specializat al unui) organ de simţ care transformă energia excitantului extern în excitaţie nervoasă (ex.: retina); **2.** (lingv.) persoană care primeşte mesajul (lingvistic), persoană care ascultă; interlocutor. [Din fr. *récepteur,* germ. *Rezeptor*].

receptúră, recepturi f. **1.** preparare în farmacie a unui medicament după o reţetă; **2.** loc într-o farmacie unde se prepară medicamentele prescrise într-o reţetă. [Din germ. *Rezeptur*].

recépţie, recepţii f. **1.** primire, întîmpinare (ceremonioasă) a unui oaspete; (spec.) ceremonie care marchează admiterea oficială a cuiva într-o societate ştiinţifică: *să prepare recepţiunea directorului.* AL.; **discurs de recepţie,** discurs rostit de către un membru nou-ales al unei academii: *mai bine să nu facem deloc academii ... cu şedinţele solemne, cu discursurile de recepţiune.* MAIOR.; **2.** reuniune cu caracter festiv (în cercurile oficiale): *mă punea să mă îmbrac urît la recepţiile oficiale.* PR.; *prea multe baluri şi recepţii;* **3.** luare în primire a unui material, a unei lucrări etc., în urma verificării calitative şi cantitative; recepţionare: *s-a făcut recepţia imobilului;* **4.** (tehn.) primire a unei anumite forme de energie pentru a o transforma în energie utilă; **5.** captare a semnalelor de telecomunicaţii urmată de amplificarea şi transformarea lor într-un mesaj (sonor, optic sau grafic); **6.** serviciu de primire şi cazare a clienţilor într-un hotel: *am lăsat adresa la recepţie;* **7.** (rar) receptare: *toată recepţia e falsă, straniu de refractară.* CĂL.; (şi: (înv.) **recepţiune**). [Din fr. *réception,* germ. *Rezeption*].

recepţioná, recepţionez vb. (tr.) **1.** a lua în primire o marfă, un material, o lucrare etc., în urma unor verificări: *venisem atunci la Bucureşti ca să recepţionez o serie de materiale.* EL.; **2.** (tehn.) a recepta: *au fost recepţionate mesajele vasului.* [Din fr. *réceptionner*].

recepţionáre, recepţionări f. acţiunea de a recepţiona şi rezultatul ei; recepţie: *am crezut că e vorba de o recepţionare a materialelor.* EL. [V. *recepţiona*].

recepţionér, ~i, recepţioneră, ~e m., f. **1.** persoană care recepţionează o lucrare, o marfă etc.; **2.** persoană care primeşte obiectele expediate (prin poştă); **3.** angajat al unui hotel care se ocupă cu cazarea şi evidenţa clienţilor: *recepţionerul se scuză că n-a înţeles bine cui fuseseră rezervate camerele.* PR. [Din fr. *réceptionnaire*].

recepţiúne f. v. recepţie.

recercá, recérc vb. (înv.; tr.) **1.** a cerceta din nou; **2.** a solicita, a ruga din nou pe cineva. [*Re-*[1] + *cerca;* cf. fr. *rechercher*].

recercáre, recercări f. acţiunea de a recerca şi rezultatul ei. [V. *recerca*].

recercetá, recercetez vb. (tr.) a cerceta din nou pentru a aprofunda, a corecta etc. [*Re-*[1] + *cerceta*].

recercetáre, recercetări f. acţiunea de a recerceta şi rezultatul ei. [V. *recerceta*].

recésie f. v. recesiune.

recesioníst, ~şti, recesionistă, ~e a. cu caracter de recesiune, referitor la recesiune: *perioadă recesionistă.* [De la *recesiune*].

recesiúne, recesiuni f. **1.** fază a ciclului economic constînd în scăderea producţiei, diminuarea produsului intern brut, reducerea investiţiilor, restrîngerea afacerilor comerciale, financiare sau de bursă, creşterea şomajului etc.; criză: *situaţia era destul de grea, pentru că întreaga Italie era în recesiune.* CF.; **2.** îndepărtare progresivă a galaxiilor unele faţă de altele, cu o viteză proporţională cu distanţa dintre ele, provocată de expansiunea universului; (şi: **recesie**). [Din fr. *récession*].

recesív, ~i, recesivă, ~e a. **1.** care dă îndărăt; retras; **2.** care există în stare latentă; **caracter recesiv,** caracter ereditar sau genă care nu se manifestă decît la unele generaţii (în absenţa unui caracter numit dominat); **alelă recesivă,** alelă care nu se manifestă la heterozigoţi în prima generaţie de urmaşi. [Din fr. *récesif*].

recesivitáte f. caracter recesiv: *atavismul se datorează recesivităţii;* (fig.) *parveniţii îşi reprimă originile pentru a-şi nega recesivitatea.* PATAP. [Din fr. *récessivité*].

rechemá, rechém vb. (tr.) **1.** a chema înapoi, a chema din nou: *el noaptea o recheamă.* EM.; **2.** a revoca din funcţie un ambasador, un ministru plenipotenţiar etc., chemîndu-l înapoi în ţară; **3.** (fig.) a evoca, a-şi reaminti o imagine, un fapt din trecut: *tu ne rechemi cu fală trecutul glorios.* BOL.; *numele lui recheamă atîtea amintiri dureroase.* VLAH. [*Re-*[1] + *chema*; cf. fr. *rappeler*].

rechemáre, rechemări f. **1.** acţiunea de a rechema şi rezultatul ei; chemare înapoi; **2.** revocare din funcţie a unui ambasador, a unui ministru plenipotenţiar etc.: *rechemarea diplomatică ... a fost însoţită de lanţuri şi închisoare.* SAD.; *scrisori de rechemare;* **3.** (fig.) evocare, rememorare: *am scris cîndva o pagină de rechemare.* GAL. [V. *rechema*].

réchie, rechii f. plantă erbacee meliferă, cu tulpina ramificată, cu flori mici, galbene-verzui; rezedă sălbatică (*Reseda lutea*). [Et. nec.].

rechín, rechini m. **1.** (la pl.) gen de peşti marini răpitori, cu corpul acoperit cu solzi mărunţi, aspri, cu coada formată din doi lobi lungi, inegali şi cu schelet cartilaginos, care ajung uneori la 15 m lungime; (şi la sg.) peşte din acest gen; **rechin albastru,** specie de rechini lung de 3-5 metri, care trăiesc în Marea Mediterană şi în Oceanul Atlantic (*Charcharias glaucus*); **2.** (fig.) om lacom, hrăpăreţ, fără scrupule: *fauna marilor rechini îmbogăţiţi fără muncă.* PR. [Din fr. *requin*].

rechizíte f. pl. totalitatea materialelor, obiectelor pentru scris, desenat etc. (ex.: cerneală, creioane, hîrtie etc.): *le va da cărţi şi rechizite şcolare fără plată.* SAD.; (scris şi: (rar) *recvizite*). [Din germ. *Requisit*].

rechizitór n. v. rechizitoriu.

rechizitoriál, ~i, rechizitorială, ~e a. care aparţine rechizitoriului, cu caracter de rechizitoriu; acuzator: *discurs rechizitorial.* [Din fr. *réquisitorial*].

rechizitóriu, rechizitorii n. **1.** act prin care procurorul deschide acţiunea penală şi dispune trimiterea în judecată a inculpatului; expunerea acuzatoare a procurorului în faţa instanţei de judecată: *apoi va veni procesul, cu rechizitoriul procurorului.* ST.; **2.** (fig.) acuzaţie, imputare gravă (şi violentă): *a făcut un rechizitoriu asupra guvernului care hotărîse războiul.* CĂL.; (şi: **rechizitor**). [Din fr. *réquisitoire,* lat. *requisitorium*].

rechiziţie, rechiziţii f. **1.** măsură excepţională (în timp de război) prin care statul obligă populaţia să cedeze anumite lucruri (construcţii, vehicule, animale etc.), cu obligaţia de a le restitui sau contra cost; aplicare a acestei măsuri; rechiziţionare; recrutaţie: *s-au făcut rechiziţii şi încartiruiri.* GHEŢIE; **de rechiziţie,** rechiziţionat: *într-o căruţă de rechiziţie ... Milescu se întorcea.* ZAMF.; **2.** (rar) obiect supus acestei măsuri: *prin oraş treceau căruţe, camioane, landouri demodate ..., toate rechiziţiile pe care le ascundeau hambarele.* PAP.-B.; (şi: (înv.) **rechiziţiune**). [Din germ. *Requisition,* fr. *réquisition*].

rechiziţioná, rechiziţionez vb. (tr.) a face o rechiziţie, a lua prin rechiziţie: *am rechiziţionat ce-am putut! răspunse soldatul.* SAD. [Din fr. *réquisitionner*].

rechiziţionáre, rechiziţionări f. acţiunea de a rechiziţiona şi rezultatul ei: *rechiziţionarea cailor.* [V. *rechiziţiona*].

rechiziţionát, ~ţi, rechiziţionată, ~e a. luat prin rechiziţie: *juncanii rechiziţionaţi.* C.PETR. [V. *rechiziţiona*].

rechiziţiúne f. v. rechiziţie.

reciclá, reciclez vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) perfecţiona pregătirea profesională într-un sistem organizat, pentru a corespunde cerinţelor ştiinţei şi tehnicii actuale; **2.** (tr.) a prelucra anumite deşeuri, reziduuri etc. în vederea refolosirii lor sau în scopuri ecologice. [Din fr. *recycler*].

recicláre f. acţiunea de a (se) recicla şi rezultatul ei: *Uniunea Europeană ne cere proceduri speciale pentru depozitarea şi reciclarea acestor deşeuri.* D.; (fig.) *reciclarea rezervei de cadre.* [V. *recicla*].

reciclát, ~ţi, reciclată, ~e a. care a suferit un proces de reciclare: *deşeuri reciclate.* [V. *recicla*].

recidivá, recidivez vb. (intr.) **1.** (jur.) a comite o infracţiune după ce mai fusese condamnat pentru săvîrşirea altei infracţiuni; a săvîrşi o recidivă; **2.** (med.) a se manifesta din nou, a reveni după o vindecare clinică: *boala recidivează.* [Din fr. *récidiver*].

recidivánt, ~ţi, recidivantă, ~e a. care recidivează: *boli recidivante.* [Din fr. *récidivant*].

recidiváre, recidivări f. acţiunea de a recidiva şi rezultatul ei. [V. *recidiva*].

recidívă, recidive f. **1.** (jur.) săvîrşire de către aceeaşi persoană, anterior condamnată, a unei noi infracţiuni, pentru care legea penală prevede pedepse mai grele; noua infracţiune însăşi; **2.** (p. ext.) repetare de către cineva a aceleiaşi greşeli: *să-i împiedic recidiva.* CAR.; **3.** reapariţie, revenire a unei boli după vindecarea clinică: *te-ai însănătoşit ... şi nu vei mai avea nici o recidivă.* GHEŢIE. [Din fr. *récidive,* germ. *Rezidiv(e)*].

recidivíst, ~şti, recidivistă, ~e a. şi m., f. **1.** (jur.) (persoană) care comite o recidivă: *hoţi recidivişti;* **2.** (persoană) care repetă aceeaşi greşeală. // a. (rar) fără leac, intratabil; (fig.) *răbdarea noastră şi simplicitatea recidivistă sînt asaltate de şarlatani.* SAD. [Din fr. *récidiviste*].

recidivitáte f. (rar) tendinţă a unei boli spre recidivă. [Din fr. *récidivité*].

recíf, recife n. acumulare calcaroasă formată din schelete de corali (uneori de echinoderme, foraminifere, moluşte etc.), specifică mărilor calde. [Din fr. *récif*].

recípe n. termen folosit în prescripţiile medicale pentru a indica obligativitatea respectării stricte a compoziţiei farmaceutice şi a dozelor specificate. [Din lat. *recipe* „primeşte"].

recipiendár, ~i, recipiendară, ~e m., f. (înv.) persoană care urmează să fie primită (solemn) într-o societate constituită; (p. ext.) persoană desemnată pentru un titlu, o funcţie etc.: *cînd se înfăţişează recipiendarul, îl întreabă.* GHICA. [Din fr. *récipiendaire*].

recipiént, recipiente n. vas folosit pentru păstrarea sau transportul unui material fluid, pulverulent sau granular. [Din fr. *récipient,* lat. *recipiens, -ntis*].

recipísă, recipise f. înscris oficial prin care se confirmă primirea unor acte, telegrame, colete, bani etc. (destinate a fi expediate): *aveam datoria să înaintez rapoarte lunare conducerii instituţiei, anexînd chitanţele şi recipisele care certificau cheltuielile făcute.* GHEŢIE; (şi: **recepisă**). [Din germ. *Rezepisse,* fr. *récépissé*].

recipospolítă f. (înv.) suita regelui polon; consiliul suprem al vechiului stat polon: *scoborîtu-s-au craiul Sobeţchie ... cu toţi hatmanii şi cu toată recipospolita.* NEC. [Din pol. *rzeczpospolita*].

recipróc, ~ci, reciprocă, ~ce a. care acţionează unul asupra celuilalt, unul pentru altul, care se influenţează unul pe altul, care vine din amîndouă părţile; (p. ext.) care angajează în egală măsură (părţile contractante): *vizitele reciproce se înmulţiră şi deveniră regulate.* GHEŢIE; (adv.) *se urăsc reciproc.* PR.; (log.) **propoziţii** (sau **judecăţi**) **reciproce,** propoziţii (sau judecăţi) în care subiectul uneia poate deveni predicatul alteia, şi invers; (gram.) **reflexiv reciproc,** formă verbală care arată că acţiunea este făcută simultan de două sau mai multe subiecte, fiecare dintre ele suferind efectele acţiunii celuilalt; (fiz.) **figură reciprocă,** figură cu ajutorul căreia se determină forţele care acţionează în barele unei grinzi cu zăbrele; (mat.) **ecuaţie reciprocă,** ecuaţie care, pe lîngă orice altă soluţie dată, admite ca soluţie şi valoarea inversă a acesteia; (mat.) **teoremă reciprocă** (şi f.), teoremă ale cărei premise constituie concluziile altei teoreme, şi invers; **numere reciproce,** numere care, înmulţite unul cu celălalt, dau un produs egal cu unitatea. [Din fr. *réciproque,* lat. *reciprocus,* germ. *reziprok*].

reciprocitáte, reciprocităţi f. **1.** însuşirea de a fi reciproc; starea celor reciproce: *o iubea nebuneşte pe soţia fratelui său, existînd în această privinţă o deplină reciprocitate.* GHEŢIE; **2.** (jur.) aplicare de către un stat altui stat cu care întreţine relaţii diplomatice, culturale, comerciale etc. a unui tratament egal sau echivalent cu tratamentul pe care acel stat i-l aplică la rîndul lui; **3.** proprietatea razelor luminoase, manifestată în fenomenele de reflexie şi de refracţie, de a nu-şi schimba forma şi poziţia cînd se inversează sensul de propagare a luminii. [Din fr. *réciprocité*].

recirculá, recírcul vb. (tr.) a face (o materie, o substanţă etc.) să intre într-un proces de recirculaţie. [*Re-*[1] + *circula;* cf. fr. *récirculer*].

recirculáre, recirculări f. acţiunea de a recircula şi rezultatul ei; recirculaţie. [V. *recircula*].

recirculáţie f. reintroducerea, de obicei parţială, a unui material sau a unei substanţe în ciclul de producţie (ex.: retopirea deşeurilor metalice, reintroducerea apei care a servit la răcirea unei instalaţii după ce a fost trecută prin turnul de răcire etc.); recirculare. [Din fr. *recirculation*].

recitá, recít vb. (tr.) a spune cu voce tare (din memorie) un text (în versuri), cu intonaţia adecvată; a declama: *Caragiale moşteni ... voluptatea de a vorbi şi de a recita.* CĂL.; *scrie poeme pentru mine şi-mi recită ziua întreagă versuri.* EL. [Din fr. *réciter*].

recitál, recitaluri n. **1.** concert al cărui program este susţinut de un singur interpret sau formaţie camerală; **2.** (p. ext.) spectacol susţinut de un

singur interpret ori de cîţiva sau în cadrul căruia se prezintă acelaşi gen artistic: *se anunţase un recital de dans.* ST. [Din fr. ***récital***].

recitándo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) declamînd. [Cuv. it.].

recitánt, ~ţi, recitantă, ~e a. (despre voci sau instrumente) care execută singur partea principală a unei bucăţi muzicale. // m. interpret al unui recitativ, într-un oratoriu sau într-o cantată. [Din fr. ***récitant***].

recitáre, recitări f. **1.** acţiunea de a recita şi rezultatul ei; declamare, recitaţie: *colegul ştia prost scena aceasta şi recitarea mergea greu.* GAL.; **2.** poezie recitată; text recitat: *coruri şi recitări.* [V. ***recita***].

recitatív, recitative n. gen de muzică vocală (interpretată de solist), cu sau fără acompaniament instrumental, care, prin intonaţie şi ritmica asemănătoare vorbirii, se apropie de declamaţie (în operă comentînd acţiunea şi făcînd legătura între arii): *recitativul ... nu este scris după legile stabilite pentru recitativul operei comice.* FIL.; *ai o voce plăcută, de recitativ.* PR. [Din fr. ***récitatif,*** germ. ***Rezitativ***].

recitatór, ~i, recitatoáre m., f. **1.** persoană care recită: *toţi recitatorii buni ai lui Eminescu ... începeau această „Scrisoare" pornind încet.* IBR.; **2.** persoană care interpetează recitative. [Din fr. ***récitateur***].

recitáţie, recitaţii f. (înv.) recitare. [Din fr. ***récitation***].

recití, recitesc vb. (tr.) a citi din nou acelaşi text: *scrisorile ... le citesc şi le recitesc.* CAR.; *recitea corectînd cele peste trei sute de pagini bătute la maşină.* GHEŢIE. [***Re-***[1] ***+ citi***].

recitíre, recitiri f. acţiunea de a reciti şi rezultatul ei: *numai după o recitire atentă se poate ghici linia epică.* CĂL. [V. ***reciti***].

recîntărí, recîntăresc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) cîntări din nou (cu atenţie): *a recîntărit marfa;* **2.** (fig.; tr.) a judeca din nou (şi mai bine); a regîndi: *am recîntărit faptele.* [***Re-***[1] ***+ cîntări***].

recîntărire f. acţiunea de a recîntări şi rezultatul ei. [V. ***recîntări***].

recîştigá, recîştíg vb. (tr.) a cîştiga din nou; a redobîndi, a recăpăta, a recuceri, a recupera: *nu cu lacrimi se recîştigă paradisul pierdut, ci cu fapta.* GHEŢIE; *mi-am recîştigat echilibrul sufletesc.* [***Re-***[1] ***+ cîştiga***].

recîştigáre, recîştigări f. acţiunea de a recîştiga şi rezultatul ei; redobîndire, recăpătare; recucerire, recuperare: *tratatul de Adrianopoli aduse ţărilor recîştigarea a parte din drepturile pierdute de atîta vreme.* NEGR. [V. ***recîştiga***].

reclamá, reclám vb. **1.** (tr.) a cere cu stăruinţă ceva cuvenit; a revendica: *oamenii reclamau preţul muncii depuse;* **2.** (tr.) a chema, a solicita pe cineva (cu insistenţă): *veniţi, că vă reclamă un pasager bolnav.* GAL.; **3.** (tr.) a face necesar; a necesita, a cere, a impune: *arta abstractă reclamă întîi de toate ingeniozitate şi numai apoi meşteşug.* GHEŢIE; **4.** (intr.) a face o reclamaţie, o plîngere împotriva cuiva; a pîrî: *venise să reclame în contra arendaşului.* FIL.; **5.** (tr.) a formula pretenţii în faţa unui organ de jurisdicţie; **6.** (refl.) a se declara înrudit cu ... sau descendent din ...; a se prezenta ca ...; a se pretinde: *se reclamă din latinişti;* **7.** (rar; tr.) a declara pe cineva ca fiind ...: *avem dreptul a-l reclama de patriot.* NEGR.; (şi: (pop.) **lăcrăma**). [Din fr. ***réclamer,*** lat. ***reclamare***].

reclamagíu[1]**, reclamagii** m. (fam.) persoană care obişnuieşte să facă reclamaţii (neîntemeiate). [***Reclama*** + ***-agiu***].

reclamagíu[2]**, reclamagii** m. (fam.) persoană care îşi face reclamă, publicitate; lăudăros. [***Reclamă*** + ***-agiu***].

reclamánt, ~ţi, reclamantă, ~e m., f. persoană care face o reclamaţie; (jur.) persoană care prezintă o reclamaţie în justiţie pentru a i se recunoaşte un drept, pentru a obţine repararea unei nedreptăţi etc.: *judecătorul ... ascultă ce spun reclamanţii şi avocaţii reclamanţilor.* ST. [Din fr. ***réclamant***].

reclamáre f. (rar) acţiunea de a reclama; reclamaţie. [V. ***reclama***].

reclamát, ~ţi, reclamată, ~e a. **1.** cerut, pretins, revendicat: *dreptul reclamat;* **2.** (şi m., f.) pîrît[2], învinuit, inculpat: *reclamatul e în sală.* [V. ***reclama***].

reclamáţie, reclamaţii f. faptul de a reclama; reclamare; plîngere, petiţie prin care se cere ceva sau se aduc învinuiri cuiva; (jur.) sesizare adresată unui organ al administraţiei de stat în legătură cu încălcarea unui drept al petiţionarului sau unui organ de urmărire penală în legătură cu săvîrşirea unei infracţiuni: *reclamaţiile anonime se duc direct în coşul de hîrtii.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **reclamaţiune**; (pop.) **lăcrămaţie**). [Din fr. ***réclamation***].

reclamaţiúne f. v. reclamaţie.

reclámă, reclame f. **1.** publicitate (prin afişe, prospecte, radio, televiziune etc.) pentru cumpărarea anumitor mărfuri, pentru folosirea anumitor servicii, pentru vizionarea unor spectacole etc.: *reclama este sufletul comerţului;* **2.** răspîndire de informaţii elogioase despre ceva sau cineva, cu scopul de a-i face popularitate: *cu toată reclama, conferinţele au trebuit să înceteze.* VLAH.; **3.** (concr.) afiş, prospect, anunţ în presă etc. folosit în acest scop: *se vedeau bine reclamele luminate.* EL.; *paginile de reclame ale ziarelor.* CĂRT. [Din fr. ***réclame,*** germ. ***Reklame***].

reclasá, reclasez vb. (tr.) **1.** a clasa din nou sau în alt mod, a face o nouă clasare; **2.** a distribui pe cineva în alt post, în alt sector; **3.** a reeduca un delincvent pentru a-l reabilita. [Din fr. ***reclasser***].

reclasáre, reclasări f. acţiunea de a reclasa şi rezultatul ei. [V. ***reclasa***].

reclasificá, reclasífic vb. (tr.) a face o nouă clasificare (după alte criterii). [***Re-***[1] ***+ clasifica***].

reclasificáre, reclasificări f. acţiunea de a reclasifica şi rezultatul ei. [V. ***reclasifica***].

reclădí, reclădesc vb. (tr.) **1.** a clădi din nou, a reface o clădire din temelii; a reconstrui: *cîţiva meşteri pricepuţi au reclădit biserica într-o singură vară;* (fig.) *toată viaţa noastră trebuie reclădită pe temelii mai largi, mai sănătoase.* GAL.; **2.** (fig.) a reconstitui; a evoca: *închipuirea noastră reclădeşte acea sală.* OD. [***Re-***[1] ***+ clădi***].

reclădíre, reclădiri f. acţiunea de a reclădi şi rezultatul ei; reconstrucţie, reconstruire. [V. ***reclădi***].

reclinát, ~ţi, reclinată, ~e a. (rar) îndoit înapoi. [Din fr. ***récliné,*** lat. ***reclinatus***].

recluzionár, ~i, recluzionară, ~e a. (rar) care ţine de recluziune, referitor la recluziune. // m. deţinut, arestat. [Din fr. ***reclusionnaire***].

recluziúne, recluziuni f. **1.** (jur.) pedeapsă privativă de libertate (aplicată pentru crime): *fu condamnat la recluziune în palatul împărătesc.* EM.; *recluziune pe viaţă;* **2.** (livr.) faptul de a fi închis; starea celui izolat; izolare, solitudine: *recluziunea şi traiul de noapte a fost condiţia favorabilă pentru acea introspecţie unică.* IBR.; (fig.) *poet al recluziunii melancolice.* CĂL. [Din fr. ***reclusion***].

recoáce, recóc vb. (tr.) a trata termic prin încălzire şi apoi prin răcire lentă piese sau materiale metalice pentru a le îmbunătăţi proprietăţile structurale şi fizico-chimice, tehnologice etc. [***Re-***[1] ***+ coace***].

recoácere, recoaceri f. acţiunea de a recoace şi rezultatul ei. [V. ***recoace***].

recoborî, recobór vb. (intr. şi refl.) a (se) coborî din nou, încă o dată: *închisă dacă vă e lumea, recoborîţi-vă-ntre roze.* MACED. [***Re-***[1] ***+ coborî***].

recoborîre, recoborîri f. acţiunea de a (se) coborî. [V. ***recoborî***].

recognitív, ~i, recognitivă, ~e a. (despre acte) prin care se recunoaşte o obligaţie. [Din fr. ***récognitif***].

recogníţie f. v. recogniţiune.

recogniţiúne, recogniţiuni f. (livr.) recunoaştere: *sinteza recogniţiunei în noţiune.* EM.; (şi: recogniţie). [Din fr. ***récognition***].

recognoscíbil, ~i, recognoscibilă, ~e a. (livr.) care poate fi recunoscut: *agentul, uşor recognoscibil, patrula în faţa clădirii.* GHEŢIE. [***Re-***[1] ***+ cognoscibil;*** cf. it. ***riconoscibile***].

recolmént, recolmente n. verificare a legalităţii tăierii unei păduri. [Din fr. ***récolement***].

recolonizá, recolonizez vb. (tr.) **1.** a transforma din nou o ţară, un teritoriu în colonie; **2.** a intensifica procesul de colonizare a unei ţări, a unei regiuni. [Din engl. ***recolonize***].

recolonizáre, recolonizări f. acţiunea de a recoloniza şi rezultatul ei; repopulare a unui teritoriu (slab populat). [V. ***recoloniza***].

recolonizát, ~ţi, recolonizată, ~e a. **1.** care a redevenit colonie[1]: *ţară recolonizată;* **2.** colonizat din nou sau mai intens: *teritoriu recolonizat.* [V. ***recoloniza***].

recoloră, recolorez vb. (tr.) a colora din nou ceva pentru a spori intensitatea culorii iniţiale sau pentru a o schimba. [***Re-***[1] ***+ colora***].

recoloráre f. acţiunea de a recolora şi rezultatul ei: *recolorarea părului.* [V. ***recolora***].

recolorát, ~ţi, recolorată, ~e a. colorat din nou pentru a-i întări sau schimba culoarea: *planşă recolorată.* [V. ***recolora***].

recoltá, recoltez vb. (tr.) **1.** a culege, a strînge, a aduna recolta: *fermierii au reuşit să recolteze tot grîul;* **2.** (med.) a lua sînge, spută, suc gastric etc. de la un om sau de la un animal, pentru examene de laborator; **3.** (p. ext.) a aduna fapte, probe de pe teren pentru analiză; (fig.) *jurnalistul a recoltat fapte inedite.* [Din fr. ***récolter***].

recoltábil, ~i, recoltabilă, ~e a. care poate fi recoltat, fiind ajuns la maturitate: *strugurii sînt deja recoltabili.* [***Recolta*** + ***-bil***].

recoltáre, recoltări f. acţiunea de a recolta şi rezultatul ei; recoltat[1], recoltă: *„jocul" meu ... era culesul spicelor pe mirişte în urma recoltării.* VIERU. [V. ***recolta***].

recoltát[1] n. recoltare: *s-a terminat recoltatul grîului;* **maşină de recoltat,** maşină pentru recoltarea produselor agricole cultivate. [V. ***recolta***].

recoltát[2]**, ~ţi, recoltată, ~e** a. strîns, cules, adunat (de pe cîmp, din livezi etc.): *poame recoltate.* [V. ***recolta***].

recóltă, recolte f. **1.** cantitate de cereale, roade adunate într-o anumită perioadă; rod, strînsură: *recoltă de grîu;* **2.** (fig.) rezultat (bun) al unei activităţi: *o însemnată recoltă de traduceri;* **3.** acţiunea de a recolta; recoltare, cules: *recolta se face mecanic;* **4.** perioadă, timpul recoltării: *plata se face la recoltă.* [Din fr. ***récolte***].

recomandá, recománd vb. **1.** (tr.) a semnala în mod special pe cineva sau ceva atenţiei, bunăvoinţei cuiva; a prezenta elogios, favorabil pe cineva sau ceva; a propune, a indica pe cineva pentru un post, pentru o misiune etc.; a recomandui: *nu am nevoie să recomand ce iese din pana lui.* AL.; **2.** (tr.) a sfătui, a îndemna pe cineva să facă ceva (în interesul său); a prescrie, a indica, a propune: *recomandăm formula şi expresia lapidară.* ARG.; *nu vă recomand păstrăvi ..., sînt prea mici.* PR.; **3.** (refl. şi tr.) a face cunoştinţă cu cineva; a se prezenta

spunîndu-şi numele: *eu sînt Puşa, s-a recomandat ea.* GHEŢIE; **4.** (refl.) a se da drept ..., a se prezenta ca ...: *ofiţerul se recomandă ca un francez în slujba regelui.* NEGR.; **5.** (înv.; tr.) a expedia recomandat o scrisoare: *recomandă-o cu retour.* CAR. [Din fr. ***reccommander,*** lat. ***recommendare***].

recomandábil, ~i, recomandabilă, ~e a. care poate fi recomandat, care merită să fie recomandat; potrivit, indicat: *consumarea acestui produs nu este recomandabilă;* (adv.) *nu e recomandabil să cedăm unor opinii preconcepute.* BL. [Din fr. ***recommandable,*** lat. ***recommendabilis***].

recomandáre, recomandări f. **1.** acţiunea de a (se) recomanda şi rezultatul ei; recomandaţie; **2.** sfat, îndemn; prescripţie, indicaţie, recomandaţie: *este o recomandare pe care o fac şi tuturor elevilor mei.* CF. [V. ***recomanda***].

recomandát, ~ţi, recomandată, ~e a. **1.** indicat ca bun, ca potrivit: *am studiat cartea recomandată;* **2.** (med.) prescris, eficace pentru ...; **3.** (şi f.) (scrisoare) pentru care poşta garantează expedierea şi predarea la destinaţie, în schimbul unui tarif special: *nu cunoşteam scrisul persoanei care-mi expediase recomandata.* GHEŢIE. [V. ***recomanda***].

recomandáţie, recomandaţii f. **1.** prezentare elogioasă, favorabilă; recomandare: *nici o recomandaţie nu poate fi mai bună ... decît simţimintele lui.* BOL.; **2.** (şi **scrisoare** sau **bilet, bileţel de recomandaţie**) scrisoare, bilet etc. prin care este recomandat cineva (favorabil, călduros): *dă-mi o scrisoare călduroasă de recomandaţie.* CAR.; **3.** sfat, îndemn (stăruitor), indicaţie, recomandare: *cu amintirea recomandaţiilor duioase ale mamei ..., Eminescu îşi începu activitatea de licean.* CĂL.; **4.** prescripţie medicală; (şi: (înv.) **recomandaţiune**). [Din fr. ***recommandation***].

recomandaţiúne f. v. recomandaţie.

recomanduí, recomanduiesc vb. (înv.; tr.) a recomanda. [Cf. fr. ***recommander***].

recombină, recombín vb. **1.** (tr.) a combina din nou elementele unui tot; **2.** (fiz.; biol.; refl. recipr.) a realiza o recombinare. [Din fr. ***recombiner***].

recombináre, recombinări f. **1.** acţiunea de a recombina şi rezultatul ei; **2.** (fiz.) neutralizare reciprocă a purtătorilor de sarcină electrică de semn contrar, produsă direct, la întîlnirea acestora, sau indirect, prin mijlocirea unei particule neutre; **3.** (biol.) proces genetic prin care, la o generaţie dată, genele se combină între ele diferit faţă de generaţia precedentă. [V. ***recombina;*** cf. fr. ***recombinaison***].

recompartimentá, recompartimentez vb. (tr.) a reface o nouă compartimentare (după alte criterii): *am recompartimentat apartamentul.* [***Re-¹*** + ***compartimenta***].

recompartimentáre, recompartimentări f. acţiunea de a recompartimenta şi rezultatul ei: *recompartimentarea casei a costat enorm.* [V. ***recompartimenta***].

recompartimentát, ~ţi, recompartimentată, ~e a. a cărui compartimentare a fost refăcută (după alte criterii): *apartamentul recompartimentat arată splendid.* [V. ***recompartimenta***].

recompensá, recompensez vb. (tr.) a da o recompensă; a răsplăti: *ştiţi nu numai a recunoaşte merite, dar şi a le recompensa.* AL.; *recompense se vor plăti regulat.* EM. [Din fr. ***récompenser***].

recompensáre, recompensări f. acţiunea de a recompensa şi rezultatul ei; răsplătire: *vă gîndiţi numai la recompensări materiale.* [V. ***recompensa***].

recompensatór, ~i, recompensatoáre a. (rar) care recompensează: *act recompensator;* (şi: **recompensatoriu**). [***Recompensa*** + ***-tor***].

recompensatóriu a. v. recompensator.

recompensáţie, recompensaţii f. (înv.) recompensă. [Din lat. ***recompensatio,*** germ. ***Rekompensation***].

recompénsă, recompense f. **1.** răsplată (materială sau morală) drept recunoştinţă pentru un serviciu făcut sau pentru un merit deosebit; gratificaţie: *o viaţă zdruncinată ..., fără recompense.* GHICA; **2.** (jur.) sumă de bani ce se cuvine inventatorului sau inovatorului care cedează statului invenţia sau inovaţia sa. [Din fr. ***récompense***].

recomprimá, recomprím vb. (tehn.; tr.) a efectua o recomprimare. [Din fr. ***recomprimer***].

recomprimáre, recomprimări f. (tehn.) ridicare a presiunii gazelor dintr-o conductă, efectuată din loc în loc prin introducerea unor staţii intermediare de comprimare, pentru a compensa pierderile de energie şi a asigura curgerea gazului pînă la locul de folosire. [V. ***recomprima***].

recompúne, recompún vb. (tr. şi refl.) a (se) compune din nou; a (se) reface; a (se) reconstrui din elementele iniţiale, în care a fost descompus; a reconstitui: *recompunîndu-ne esenţele ... prin raportarea la constructele simbolice.* R.L.; *grupurile disparate se recompuneau imediat.* [***Re-¹*** + ***compune;*** cf. fr. ***recomposer***].

recompúnere, recompuneri f. acţiunea de a recompune şi rezultatul ei; reconstituire: *ţignalele sergenţilor se dovedeau neputincioase să disperseze grămezile în continuă recompunere ale sutelor de oameni.* GHEŢIE. [V. ***recompune***].

reconciliá, reconciliez vb. (tr. şi refl.) a (se) împăca, a (se) pune din nou de acord; a (se) reîmpăca: *vă reconciliez şi vă dau în păstrare unul altuia.* GAL. [Din fr. ***réconcilier***].

reconciliábil, ~i, reconciliabilă, ~e a. care poate fi reconciliat, pus din nou de acord; împăcat. [Din fr. ***réconciliable***].

reconciliáre f. v. reconciliere.

reconciliére, reconcilieri f. acţiunea de a (se) reconcilia şi rezultatul ei; punere de acord; împăcare: *în pofida încercării de reconciliere ..., dialogul fusese rupt pentru totdeauna.* GHEŢIE; *reconciliere naţională;* (şi: (înv.) **reconciliare**). [V. ***reconcilia***].

recondiţioná, recondiţionez vb. (tr.) a readuce un utilaj, un vehicul, un obiect de uz curent etc. uzat sau deteriorat în stare de funcţionare; a repara, a reface pentru a putea fi utilizat. [Din fr. ***reconditionner***].

recondiţionáre, recondiţionări f. acţiunea de a recondiţiona şi rezultatul ei. [V. ***recondiţiona***].

recondiţionát, ~ţi, recondiţionată, ~e a. readus în stare de funcţionare; reparat, renovat: *motor recondiţionat.* [V. ***recondiţiona***].

recondúce, recondúc vb. (înv.; rar; tr.) a însoţi pe cineva la plecare; a conduce. [***Re-¹*** + ***conduce***].

recondúcţie, reconducţii f. (jur.) reînnoire a unui contract de închiriere sau de arendă. [Din fr. ***reconduction***].

reconfigurá, pers. 3 **reconfigurează** vb. (rar; refl.) a lua o nouă formă, o nouă configuraţie. [***Re-¹*** + ***configura***].

reconfiguráre, reconfigurări f. acţiunea de a se reconfigura şi rezultatul ei: *reconfigurarea literaturii sub regulile pieţei va minimaliza... cărţile prozatorilor.* D. [V. ***reconfigura***].

reconfirmá, reconfírm vb. (tr.) a confirma, a întări din nou: *specialistul a reconfirmat corectitudinea rezultatelor cercetării.* [Din fr. ***reconfirmer***].

reconfirmáre f. acţiunea de a reconfirma şi rezultatul ei. [V. ***reconfirma***].

reconfórt n. (rar) reconfortare: *cercetătorul găseşte un mare reconfort la atîta erudiţie şi imaginaţie.* CĂL. [Din fr. ***réconfort***].

reconfortá, reconfortez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) întări, a (se) reface fizic sau psihic; a (se) întrema, a (se) fortifica: *se reconfortau cu fripturi savuroase.* SAD.; **2.** (tr.) a reda cuiva încrederea, curajul, buna dispoziţie; a recrea: *muzica îl reconfortează.* [Din fr. ***réconforter***].

reconfortánt, ~ţi, reconfortantă, ~e a. **1.** care reconfortează, care reface forţele fizice sau psihice; întăritor, fortifiant: *injecţii reconfortante;* **2.** recreativ, odihnitor, liniştitor: *privelişti reconfortante.* // n. medicament care reconfortează; tonic: *doctorul a prescris reconfortante ... şi odihnă.* CAR. [Din fr. ***réconfortant***].

reconfortáre, reconfortări f. **1.** acţiunea de a (se) reconforta şi rezultatul ei; întremare; reconfort; **2.** odihnă, recreaţie; destindere: *supeul! ... un moment de odihnă şi de reconfortare.* CAR. [V. ***reconforta***].

reconfortát, ~ţi, reconfortată, ~e a. care şi-a recăpătat forţele, energia, buna dispoziţie; întremat, fortificat: *mă întorsei acasă reconfortat.* PR. [V. ***reconforta***].

reconsideră, reconsíder vb. (tr.) a interpreta dintr-un punct de vedere nou o operă, un autor, un eveniment etc.; a revalorifica: *mi-am reconsiderat părerea despre el.* [Din fr. ***reconsidérer***].

reconsiderăre, reconsiderări f. acţiunea de a reconsidera şi rezultatul ei; revalorificare: *reconsiderările marilor valori ale trecutului n-o atingeau.* PR. [V. ***reconsidera***].

reconsolidá, reconsolidez vb. (tr.) a consolida, a întări din nou: *a fost reconsolidat podul.* [***Re-¹*** + ***consolida***].

reconsolidáre, reconsolidări f. acţiunea de a reconsolida şi rezultatul ei. [V. ***reconsolida***].

reconstatáre, reconstatări f. (rar) constatare din nou; reanalizare: *suma unor experienţe se formează într-o judecată rezumătoare, care dispensează generaţia actuală a mai cheltui vremea cu reconstatatea lor întreagă.* MAIOR. [***Re-¹*** + ***constatare***].

reconstituí, reconstítui vb. (tr.) **1.** a reface un întreg; a recompune: *reconstituim următoarea ... serie de evenimente.* HASD.; **2.** a reface, în forma originală, un edificiu, o operă de artă etc., pe bază de fragmente sau de documente: *se reconstituie Academia Mihăileană;* (fig.) *încercarea de a reconstitui sensul originar al unei opere literare este legitimă şi binevenită.* VIANU; **3.** (fig.) a reface din memorie; a evoca: *reconstituia în fraze scurte ... o întîmplare dramatică.* SAD.; **4.** (lingv.) a reface forma unui cuvînt neatestat în texte, cu ajutorul metodei comparativ-istorice; (p. ext.) a reface o limbă: *au fost reconstituite etimoanele unor cuvinte româneşti;* **5.** (jur.) a face o reconstituire. [Din fr. ***reconstituer***].

reconstituíre, reconstituiri f. **1.** acţiunea de a reconstitui şi rezultatul ei; recompunere; **2.** refacere (în forma originală), reconstrucţie: *reconstituirea unor edificii;* **3.** refacere a unui text, a unei opere de artă, în formă originară, pe bază de fragmente sau de documente; **4.** (fig.) evocare: *reconstituirea acelor scumpe timpuri.* CAR.; *autorul optează în favoarea ... reconstituirii istorice.* CF.; **5.** (jur.) restabilirea împrejurărilor în care s-a comis o infracţiune; **6.** (lingv.) reconstrucţie: *reconstituirea unor limbi vechi, dispărute, prin metoda comparativ-istorică.* [V. ***reconstitui***].

reconstructív, ~i, reconstructivă, ~e a. care aparţine reconstrucţiei, care implică reconstrucţia: *împreună cu darul reconstructiv, Ion Ghica are un talent de narator incomparabil.* CĂL. [Din engl. ***reconstructive***].

reconstrúcţie, reconstrucţii f. **1.** reconstruire, refacere, reclădire: *reconstrucţia spitalului;* **2.** (fig.) evocare, reconstituire: *interesante sînt ... reconstrucţiile de viaţă socială.* CĂL.;

3. (lingv.) refacere a formei unui cuvînt neatestat în texte, cu ajutorul metodei comparativ-istorice; (p. ext.) reconstituirea unei limbi; reconstituire. [V. ***reconstrui***].

reconstruí, reconstruiesc vb. (tr.) **1.** a construi din nou, a reface, a reclădi: *la uzina de tractoare reconstruită în locul celei de montat avioane ... lucra acum tatăl meu.* PR.; **2.** (rar) a reconstitui un monument istoric; **3.** (fig.) a evoca, a reconstitui: *reconstruiesc lanțul impresiilor.* CAR.; **4.** (lingv.) a reconstitui, a reface: *a reconstrui forma originară a unui cuvînt.* [Din fr. ***reconstruire***].

reconstruíre, reconstruiri f. acțiunea de a reconstrui și rezultatul ei; reclădire, reconstrucție; reconstruire. [V. ***reconstrui***].

reconvenționáiă, reconvenționale a. (jur.) **cerere** (sau **acțiune**) **reconvențională**, cerere prin care, într-un litigiu, pîrîtul formulează pretenții împotriva reclamantului în legătură cu litigiul respectiv; reconvenționare. [Din fr. ***reconventionnel***].

reconvenționáre, reconvenționări f. (înv.) cerere reconvențională. [Din fr. ***reconvention***].

reconvérsie, reconversii f. adaptare a activității unor întreprinderi, a unor ramuri industriale etc., la noile condiții economice, la o nouă producție (în special ca urmare a trecerii de la industria de război la cea de pace); reconvertire; (și: **reconversiune**). [Din fr. ***reconversion***].

reconversiúne f. v. reconversie.

reconvertí, reconvertesc vb. (tr.) a proceda la reconversiune: *a reconverti industria de război.* [Din fr. ***reconvertir***].

reconvertíre, reconvertiri f. acțiunea de a reconverti și rezultatul ei; reconversiune. [V. ***reconverti***].

reconvertít, ~ți, reconvertită, ~e a. care a suferit o reconversiune: *nu s-au eficientizat întreprinderile reconvertite.* [V. ***reconverti***].

reconvocá, reconvóc vb. (tr.) a convoca pentru altă dată: *sesiunea a fost reconvocată.* [Din fr. ***reconvoquer***].

reconvocáre, reconvocări f. acțiunea de a reconvoca și rezultatul ei. [V. ***reconvoca***].

reconvocát, ~ți, reconvocată, ~e a. convocat din nou, pentru altă dată: *s-au înmulțit ședințele reconvocate.* [V. ***reconvoca***].

recopiá, recoplez vb. (tr.) a copia din nou un text; a face o nouă copie: *a recopiat toate ciornele.* [Din fr. ***recopier***].

recoplére, recopieri f. acțiunea de a recopia și rezultatul ei. [V. ***recopia***].

recopiát, ~ți, recopiată, ~e a. copiat din nou: *actele recopiate sînt în dosar.* [V. ***recopia***].

recórd, recorduri n. rezultat obținut într-o competiție sportivă, reprezentînd cea mai bună performanță omologată; (p. ext.) performanță maximă într-o activitate, într-un domeniu; **a deține** (sau **a ține**) **recordul** (sau **un record**), a deține locul de frunte, a fi neîntrecut în ...: *țineam recordul gazetelor bine informate.* CAR.; **a bate recordul,** a atinge treapta cea mai înaltă într-un domeniu, într-o activitate etc.: *eu am aicea înscrișì patru sute cincizeci de elevi ..., batem recordul pe toată România.* PR. [Din fr. ***record***].

recórder, recordere n. videorecorder. [Din engl. ***recorder***].

recórding n. înregistrare fonografică. [Din engl. ***recording***].

recordman, ~i, recordmană, ~e [recórdmen] m., f. deținător al unui record sportiv: *recordman mondial la săritura în lungime.* [Din fr., engl. ***recordman***].

recorectá, recorectez vb. (tr.) a corecta din nou; a corecta cu mai multă atenție: *am recorectat toate lucrările.* [***Re-*** + ***corecta***].

recorectáre f. acțiunea de a recorecta: *intervenții pentru recorectarea unor teze au existat mereu.* R.L. [V. ***recorecta***].

recorelá, recorelez vb. (tr.) a corela mai nou; a corela mai bine. [***Re-*** + ***corela***].

recoreiáre, recoreiări f. acțiunea de a recorela. [V. ***recorela***].

recreá[1], recreez vb. (refl. și tr.) a (se) odihni, a (se) relaxa, a (se) reface (după un efort susținut); a (se) înviora, a (se) destinde; a se distra: *ai face bine să te recreezi undeva în munți.* EL. [Din fr. ***récréer,*** lat. ***recreare***].

recreá[2], recreez vb. (tr.) a crea din nou; a reînființa; a reface: *asociația trebuie recreată; am recreat armonia inițială.* [Din fr. ***recréer***].

recreánță, recreanțe f. (jur.) uzufruct al unui bun în litigiu. [Din fr. ***récréance***].

recreáre[1] f. faptul de a (se) recrea[1]; refacere (după un efort susținut); relaxare, destindere; (și: **recreere**). [V. ***recrea[1]***].

recreáre[2] f. acțiunea de a recrea[2] și rezultatul ei. [V. ***recrea[2]***].

recreát, ~ți, recreată, ~e a. odihnit, refăcut; destins: *se simte recreat ca de un curent răcoritor.* VLAH. [V. ***recrea[1]***].

recreatív, ~i, recreativă, ~e a. care recreează[1], destinde, relaxează; odihnitor, recreator: *plimbare recreativă.* [Din fr. ***récréatif***].

recreatór, ~i, recreatoáre a. recreativ: *lecturi recreatoare.* [***Recrea[1]*** + ***-tor***].

recreáție, recreații f. **1.** faptul de a (se) recrea[1]; odihnă (după un efort susținut); destindere: *singura lui recreațiune era poezia.* NEGR.; **2.** pauză între orele de curs, destinată recreării[1] și jocului elevilor: *într-o recreație se apropie de mine ... și îmi șopti.* PR.; (și: (înv.) **recreațiune**). [Din lat. ***recreatio, -onis,*** fr. ***recréation***].

recreațiúne f. v. recreație.

recreére f. v. recreare[1].

recrimină, recriminez vb. (tr.) a răspunde unor acuzații sau înjurii în același mod; a reproșa, a acuza. [Din fr. ***récriminer***].

recriminăre, recriminări f. acțiunea de a recrimina și rezultatul ei; reproș, acuzație, insultă, injurie, recriminație: *nesfîrșite îi erau recriminările care mă înjoseau în propriii mei ochi.* PR. [V. ***recrimina***].

recriminatóriu, ~ii, recriminatorie, ~ii a. care conține o acuzație, un reproș, o mustrare, ca răspuns la o altă acuzație, la un alt reproș, la o altă mustrare. [Din fr. ***récriminatoire***].

recriminăție, recriminații f. (înv.) recriminare: *înecă într-un general sentiment de iubire toate recriminațiunile politice.* EM.; (și: **recriminațiune**). [Din fr. ***récrimination***].

recriminațiúne f. v. recriminație.

recristalizáre, recristalizări f. **1.** cristalizare repetată a unei substanțe chimice, după ce în prealabil a fost dizolvată la cald, în vederea purificării ei; **2.** fenomen de refacere a cristalelor unui metal sau ale unui aliaj, deformate printr-un tratament mecanic la rece. [***Re-[1]*** + ***cristalizare***].

recromá, recromez vb. (tr.) a supune o piele tăbăcită operației de recromare. [***Re-[1]*** + ***croma***].

recromáre, recromări f. operație de tăbăcire cu crom a pielilor deja tăbăcite. [V. ***recroma***].

recromát, ~ți, recromată, ~e a. supus operației de recromare: *piele recromată.* [V. ***recroma***].

recrudescént, ~ți, recrudescentă, ~e a. care prezintă o recrudescență; care revine cu intensitate, cu forță: *boală recrudescentă.* [Din fr. ***recrudescent***].

recrudescénță, recrudescențe f. **1.** revenire, într-o formă acută, a unei boli, a unei epidemii; agravare; **2.** (fig.) reluare sau revenire mai accentuată, mai intensă a unei activități, a unei stări etc.: *asistăm la o recrudescență a violenței.* [Din fr. ***recrudescence***].

recrút, recruți m. **1.** soldat încorporat de curînd, aparținînd ultimului contingent chemat sub arme: *au ieșit recruții la instrucție.* SAD.; **2.** (fig.) începător, novice: *tovarășul meu, recrut în asemenea treburi..., dete rachiul de dușcă pînă la fund.* HOGAȘ; (și: (reg.) **răcut**). [Din germ. ***Rekrut,*** rus. ***rekrut,*** magh. ***regruta***].

recrutá, recrutez vb. (tr.) **1.** a înscrie un tînăr în evidența armatei, în vederea încorporării; a se prezenta pentru înscrierea în această evidență; **2.** (p. ext.) a angaja soldați în armată; a înrola: *își recrutează oștirea.* OD.; **3.** a angaja pe cineva într-o activitate; (spec.) a angaja personal: *avem o trupă recrutată dintre tineri înamorați de arta dramatică.* NEGR.; **4.** (fig.) a atrage, a cîștiga pe cineva într-un grup, într-o asociație etc.: *cafeneaua ... își recruta clientela mai ales dintre comercianți.* GHEȚIE. [Din fr. ***recruter,*** germ. ***rekrutieren***].

recrutáre, recrutári f. **1.** acțiunea de a recruta și rezultatul ei; **2.** operația de înregistrare a tinerilor în vederea încorporării în armată; recrutație: *numai bunul Dumnezeu știe dacă ar fi izbutit să-l scape de la recrutare.* GHEȚIE; **3.** angajarea într-o activitate: *recrutarea tinerilor valoroși în cercetare;* **4.** (fig.) atragere într-un grup, într-o asociație etc.: *originalizarea merge paralel cu recrutarea scriitorilor din clase tot mai aproape de popor.* IBR. [V. ***recruta***].

recrutáție, recrutații f. (înv.) **1.** recrutare: *regele dase ordin pentru o recrutație și un bir nou.* BOLLIAC; **2.** rechiziție. [***Recruta*** + ***-ație***].

recrutór, recrutori m. **1.** persoană care recrutează soldați, mercenari etc.; **2.** persoană care recrutează personal, aderenți la o grupare, clienți etc. [Din fr. ***recruteur***].

rect, recturi n. porțiunea terminală a intestinului gros, care se deschide la exterior prin anus; (și: (înv.) **rectum**). [Din fr. ***rectum,*** lat. ***(intestinum)rectum***].

rectál, ~i, rectaiă, ~e a. care aparține rectului, referitor la rect. [Din fr. ***rectal***].

rectángul, rectangule n. (înv.) dreptunghi. [Din fr. ***rectangle;*** cf. lat. ***rectiangulum***].

rectangulár, ~i, rectangulară, ~e a. dreptunghiular; **coordonate rectangulare,** coordonate perpendiculare una pe alta, formînd unghiuri drepte. [Din fr. ***rectangulaire***].

récte adv. de fapt, anume; adică. [Cuv. lat.].

rectificá, rectífic vb. (tr.) **1.** a îndrepta, a corecta: *au fost rectificate unele erori;* **2.** (chim.) a separa, prin distilare, componenții volatili cu puncte de fierbere diferite dintr-un amestec lichid; **3.** (tehn.) a efectua o rectificare. [Din fr. ***rectifier,*** lat. ***rectificare***].

rectificábil, ~i, rectificabilă, ~e a. **1.** care poate fi rectificat; **2.** (mat.) **curbă rectificabilă,** curbă din plan sau din spațiu pentru care orice arc mărginit al ei are o lungime. [***Rectifica*** + ***-bil;*** cf. fr. ***rectifiable***].

rectificáre, rectificări f. **1.** acțiunea de a rectifica și rezultatul ei; îndreptare, corectare: *încerca ... o rectificare a numărului.* CĂL.; **2.** (concr.) notă într-un ziar, într-o revistă prin care se rectifică o informație, o afirmație etc.; **3.** (chim.) separare a componenților volatili cu puncte de fierbere diferite dintr-un amestec lichid, printr-o succesiune de evaporări și de condensări, în care o parte din lichidul rezultat prin condensarea vaporilor este recirculat în coloană sub formă de reflux; **4.** (tehn.) operație de prelucrare prin așchiere, executată la mașinile de rectificat, cu ajutorul sculelor abrazive, pentru obținerea unor suprafețe foarte netede, a unor dimensiuni de mare precizie; **5.** (jur.) înlăturare a erorilor materiale strecurate în dispozitivul hotărîrii

asupra numelui, calităţii sau susţinerilor părţilor ori asupra unui calcul efectuat de către un organ de jurisdicţie, printr-un înscris. [V. ***rectifica***].

rectificát[1] n. faptul de a rectifica; **maşină de rectificat,** maşină-unealtă de prelucrare a suprafeţelor metalice prin rectificare. [V. ***rectifica***].

rectificát[2]**, ~ţi, rectificată, ~e** a. corectat, îndreptat; modificat: *nuvelele, mai degrabă nişte amintiri foarte uşor rectificate.* CĂL. [V. ***rectifica***].

rectificatór, ~i, rectificatoáre a. care rectifică, care aduce o rectificare: *în şirul patetic ... apare amintirea teribilă, dar rectificatoare, a morţii.* VIANU. // m. muncitor care lucrează la o maşină de rectificat. // n. dispozitiv care separă vaporii de apă antrenaţi de vaporii de amoniac, folosit în instalaţiile frigorifice cu absorbţie. [Din fr. ***rectificateur***].

rectiliniár, ~i, rectiliniară, ~e a. ortoscopic. [Din fr. ***rectilinéaire***].

rectiliniarităte f. (fiz.) calitate a unui sistem optic de a forma imagini corecte, fără distorsiuni. [***Rectiliniar*** + ***-itate***].

rectilíniu, ~ii, rectilinie, ~ii a. **1.** care se desfăşoară în linie dreaptă; care este în linie dreaptă; drept: *mai încolo, o căsuţă, după o împrejmuire de ziduri rectilinii.* SAD.; *mişcare rectilinie;* **2.** (mat.) mărginit de linii drepte: *figură geometrică rectilinie.* [Din fr. ***rectiligne***].

rectítă, rectite f. (med.) inflamaţie a rectului; proctită. [Din fr. ***rectite***].

rectitúdine, rectitudini f. **1.** calitatea, starea a ceea ce este drept: *rectitudinea unei linii;* **2.** (fig.) spirit de dreptate, de corectitudine: *model de rectitudine civică.* [Din lat. ***rectitudo, -inis,*** fr. ***rectitude***].

récto n. prima pagină a unei foi scrise; faţă; pagina din dreapta a unei foi de carte. [Din fr. ***recto-;*** cf. lat. ***rectum***].

rectocolítă, rectocolite f. inflamaţie simultană a rectului şi a colonului. [Din fr. ***recto-colite***].

réctor, rectori m. **1.** conducător al unei universităţi, al unui colegiu; grad deţinut de acesta: *rectorul îl exmatriculă pe bătăuş.* GHEŢIE; **2.** (înv.) conducător, cîrmuitor. // a. **spirit rector,** conducător spiritual: *spiritul rector al acestui grup era, desigur, profesorul Ibrăileanu.* TEODOR. [Din lat. ***rector,*** germ. ***Rektor,*** fr. ***recteur***].

rectoragíe, rectoragii f. evacuare prin anus de sînge roşu, necoagulat, indiciu al unei leziuni în partea inferioară a tubului digestiv (colon, rect, anus), foarte rar consecinţa unui ulcer gastroduodenal. [Din fr. ***rectorragie***].

rectorát, rectorate n. **1.** funcţia de rector; durata acestei funcţii: *a fost destituit din rectorat;* **2.** birourile şi serviciile administrative care depind de rector: *numirea asistenţilor o rezolvă rectoratul.* GHEŢIE. [Din fr. ***rectorat,*** germ. ***Rektorat***].

rectoscóp, rectoscoape n. endoscop special pentru examenul optic al rectului. [Din fr. ***rectoscope***].

rectoscopíe, rectoscopii f. examinare a rectului cu rectoscopul. [Din fr. ***rectoscopie***].

rectríce, rectrice f. fiecare dintre penele mari şi late din coada păsărilor, care servesc la dirijarea zborului. [Din fr. ***rectrice,*** lat. ***rectrix, -icis***].

réctum n. v. rect.

recţiúne, recţiuni f. (gram.) proprietate a unui cuvînt de a primi un determinant care trebuie să aibă o anumită formă flexionară sau o anumită construcţie prepoziţională; legătura dintre determinate şi determinanţele lor; regim. [Din fr. ***rection,*** germ. ***Rektion***].

recucerí, recuceresc vb. (tr.) a cuceri din nou; a lua înapoi; a recîştiga, a redobîndi: *se prăbuşi planul meu de a o recuceri.* PR.; *mi-am recucerit libertatea.* [***Re-***[1] + ***cuceri***].

recuceríre, recuceriri f. acţiunea de a recuceri şi rezultatul ei; recîştigare, redobîndire: *nimic nu mi se pare mai important ca recucerirea libertăţii.* [V. ***recuceri***].

recúl, reculuri n. **1.** mişcare îndărăt a unui corp solid, produsă prin forţa de reacţie, de mişcare a unui alt corp considerat ca avînd sensul de deplasare înainte, care, de obicei, are masa mult mai mică decît primul corp; **2.** (spec.) impuls pe care îl capătă o armă de foc în momentul ieşirii proiectilului pe ţeavă, avînd sensul contrar proiectilului; **3.** distanţa parcursă de un corp solid în timpul mişcării sale înapoi, provocată prin reacţie; **4.** (p. ext.) mişcare îndărăt; retragere: *mulţimea avu un recul.* V.R.; **5.** (fig.) regres. [Din fr. ***recul***].

reculá, pers. 3 **reculează** vb. (intr.) a se retrage, a face un recul. [Din fr. ***reculer***].

reculánt, ~ţi, reculantă, ~e a. (despre mecanisme) care reculează. [Din fr. ***reculant***].

reculáre, reculări f. acţiunea de a recula şi rezultatul ei; retragere; regres; (fig.) *toate cotiturile, toate reculările, toate iniţiativele ... în care abundă istoria ştiinţelor.* BL. [V. ***recula***].

reculége, reculég vb. (refl.) **1.** a-şi recăpăta liniştea, calmul (după o emoţie, o încercare grea etc.); a-şi veni în fire; a se regăsi: *România batjocorită ... a trebuit să se reculeagă şi să cerce a micşora răul.* EM.; *maiorul se opreşte ..., ca şi cum ar vrea să se reculeagă.* CAR.; **2.** a se concentra, a se cufunda în meditaţie; a reflecta: *s-au ridicat în picioare toţi, se reculeg cîteva clipe, apoi se aşază.* PETR. [***Re-***[1] + ***culege;*** cf. fr. ***recueillir***].

reculégere, reculegeri f. acţiunea de a (se) reculege şi rezultatul ei; meditaţie, concentrare a gîndului asupra unui anumit lucru, fapt etc.: *Young scosese o lecţie de reculegere şi cucernicie.* V.R.; **moment** (sau **minut**) **de reculegere,** moment de tăcere şi de meditaţie, în semn de omagiu pentru o persoană decedată: *vizitatorii păstrau cîteva momente de reculegere în faţa sicriului acoperit de flori.* GHEŢIE. [V. ***reculege***].

recunoáşte, recunósc vb. **1.** (tr.) a identifica o persoană, un lucru sau trăsături ale acestora, cunoscute mai înainte; a cunoaşte: *doi cîini ciobăneşti ... îl recunoscuseră şi se gudurară la picioarele lui.* REBR.; *i-am recunoscut mersul săltat, inconfundabil.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a deosebi, a distinge ceva după anumite semne (caracteristice); (refl. pas.) *scriitorul mare se recunoaşte după stilul său;* **3.** (refl.) a-şi regăsi imaginea într-o oglindă, într-o fotografie: *se privi mirat în oglindă, parcă i-ar fi fost greu să se recunoască.* EL.; **4.** (refl.) a-şi descoperi în altul trăsăturile caracteristice; a se regăsi în altcineva: *se recunoaşte în fiul său;* (fig.) *valoarea naţională a unei opere nu stă în faptul că autorul aparţine respectivei naţiuni, ci fiindcă naţiunea se recunoaşte în ea.* CĂL.; **5.** (tr.) a admite ceva ca adevărat, ca valabil, ca bun etc.: *recunosc că ai lucrat ca un înţelept.* GAL.; **6.** (tr.) a admite pe cineva ca şef, ca maestru etc.: *şi vrei să te recunosc ca mentor?;* **7.** (tr.) a mărturisi un act criticabil, reprobabil: *recunosc că am greşit;* **8.** (refl.) a se considera, a se socoti: *eu mă recunosc dator.* AL.; **9.** (tr.) a considera pe cineva sau ceva merituos, valoros: *fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l.* EM.; (refl. pas.) *să lucreze serios şi la un moment dat se va recunoaşte această seriozitate.* CF.; **10.** (tr.) a declara sau a accepta o situaţie juridică nou creată pe plan internaţional: *Poarta ... recunoscu pe noul crai al Poloniei.* BĂLC.; (refl. pas.) *un congres european ... să facă a se recunoaşte Regatul României de către celelalte puteri.* EM.; **11.** (jur.; tr.) a declara un copil natural ca legitim: *tatăl a recunoscut copilul;* **12.** (mil.; tr.) a face o recunoaştere: *ne-am dus să recunoaştem ce-i dincolo de deal.* SAD.; **13.** (franţuzism; tr.) a arăta recunoştinţă, a se arăta recunoscător faţă de cineva: *recunosc acest serviciu pe care mi l-ai făcut.* [***Re-***[1] + ***cunoaşte;*** cf fr. ***reconnaître***].

recunoáştere, recunoaşteri f. **1.** acţiunea de a (se) recunoaşte şi rezultatul ei; recognitiune; **2.** proces al memoriei prin care constatăm, în prezenţa unui lucru, a unei fiinţe etc. percepute anterior, că lucrul, fiinţa etc. respectivă a mai fost cunoscută de noi în trecut; identificare, după anumite trăsături caracteristice, a unui lucru, a unei persoane etc. care nu au fost cunoscute mai înainte: *nu credeam că nu-mi va arunca măcar o privire de recunoaştere.* PR.; **semn de recunoaştere,** trăsătură distinctivă după care se recunoaşte, se identifică o fiinţă sau un lucru; **3.** admitere a unui lucru ca bun, valabil, adevărat etc.: *concesia ce o făceau românii prin recunoaşterea primatului papal ... nu altera prin nimic esenţa spiritualităţii ortodoxe.* BL.; **4.** mărturisire a unui act criticabil, reprobabil: *lumea ar interpreta-o ca o recunoaştere a vinovăţiei.* GHEŢIE; **5.** apreciere a unor persoane sau calităţi ale acestora (iniţial ignorate sau negate); consideraţie: *o recunoaştere cît de platonică a unei mici calităţi, ce poate cu bunăvoinţă mi s-ar găsi şi mie, m-ar mîngîia de umilirea ce am îndurat-o o viaţă-ntreagă.* CAR.; **6.** act prin care un stat declară sau acceptă existenţa unor situaţii juridice nou-create pe plan internaţional: *recunoaşterea Republicii Franceze.* GHICA; **7.** (concr.) act prin care se recunoaşte primirea unei sume, a unui depozit; **8.** (jur.) act prin care un copil născut în afara căsătoriei dobîndeşte o condiţie juridică asemănătoare celei a copilului născut din căsătorie; legitimare; **9.** acordare de către un stat a calităţii de cetăţean unei persoane de altă cetăţenie, dar care aparţine, după origine, populaţiei majoritare a statului respectiv; **10.** (mil.) cercetare efectuată pe teren pentru a afla posibilităţile de a da, de a cîştiga o luptă: *trămise ... o sută de călăreţi ca să facă o recunoaştere.* BĂLC.; **11.** unitate, formaţie militară care efectuează o asemenea cercetare: *o recunoaştere inamică ... a aşteptat ascunsă într-o pădure.* PETR.; **12.** examinare, studiere, cercetare: *Radu Comşa păşeşte prin cameră ...; face recunoaşterea locului.* C.PETR. [V. ***recunoaşte***].

recunoscătór, ~i, recunoscătoáre a. **1.** care poartă cuiva recunoştinţă; mulţumitor: *am rămas ... recunoscător bunului părinte.* NEGR.; **2.** care exprimă recunoştinţă: *îi aruncă ... o privire recunoscătoare.* GHEŢIE. [***Recunoaşte*** + ***-ător***].

recunoscút, ~ţi, recunoscută, ~e a. **1.** cunoscut, identificat: *l-a denunţat pe infractorul recunoscut;* **2.** acceptat ca bun, ca valabil, ca îndreptăţit: *drepturi recunoscute; guvern recunoscut;* **3.** consacrat ca autoritate în materie; considerat ca atare; notoriu: *autori recunoscuţi.* MAIOR.; **4.** mărturisit, declarat: *greşeala recunoscută e pe jumătate iertată;* **5.** declarat ca legitim: *fără să fiu copil recunoscut, totuşi tata a lăsat cu limbă de moarte ca ... neamurile să mă crească şi să mă ţină în şcoli.* GAL. [V. ***recunoaşte***].

recunoştínţă, recunoştinţe f. conştiinţa obligaţiei morale faţă de un binefăcător; recunoaştere a unei binefaceri primite; gratitudine: *Artimon îi purta ... o recunoştinţă vecină cu iubirea.* PR. [***Recunoaşte*** + ***-inţă***].

recuperá, recuperez vb. **1.** (tr.) a redobîndi, a recăpăta, a recîştiga ceva (considerat pierdut): *nici măcar mobila n-am putut să ne-o recuperăm.* PR.; **2.** (tr.) a utiliza, total sau parţial, deşeuri, energie etc., care altfel s-ar pierde; **3.** (tr.) a efectua un timp de muncă în locul celui pierdut (din diferite cauze): *am recuperat cele trei zile libere;* **4.** (refl.) a-şi recăpăta forţa, energia, sănătatea; a se reface: *ai nevoie de cîteva zile pentru a te recupera.* [Din fr. ***récupérer,*** lat. ***recuperare***].

recuperábil, ~i, recuperabilă, ~e a. care poate fi recuperat: *pierderi recuperabile.* [Din fr. ***récupérable***].

recuperabilitáte f. calitatea de a fi recuperabil. [Din fr. ***récuperabilité,*** engl. ***recuperability***].

recuperáre, recuperări f. **1.** acţiunea de a (se) recupera şi rezultatul ei; redobîndire, recăpătare, recîştigare: *să pomenească de ... recuperarea*

autonomiei. GHICA; **2.** refolosire, întrebuinţare din nou: *recuperarea deşeurilor;* **3.** recăpătare a integrităţii fizice sau morale, refacere a sănătăţii: *credea şi el în recuperarea pacientului.* GHEŢIE; *spital de recuperare.* [V. ***recupera***].

recuperát, ~ţi, recuperată, ~e a. obţinut prin recuperare: *material recuperat.* [V. ***recupera***].

recuperatór[1], recuperatori m. (la romani) judecător angajat în problemele de despăgubire, de restituire. [Din lat. ***recuperator***].

recuperatór[2], ~i, recuperatoáre a. care recuperează. // n. **1.** parte dintr-o instalaţie industrială în care se face recuperarea energiei, a deşeurilor etc.; **2.** preîncălzitor de aer pentru cuptoare industriale. // m., f. persoană angajată de cineva să recupereze (prin ameninţări, violenţă) bani, bunuri etc. de la un datornic al acestuia. [Din fr. ***récupérateur***].

recuprínde, recuprínd vb. (tr.) a cuprinde din nou; a recuceri: *am recuprins Transilvania.* GHICA. [***Re-[1]*** + ***cuprinde***].

recurá, recurez vb. (jur.; tr.) a declara recurs împotriva unei hotărîrî judecătoreşti: *vom recura hotărîrea la Curtea Supremă.* [Din lat. ***recurrere*** „a reveni", fr. ***recourir*** „a recurge"].

recuráre, recurări f. (jur.) acţiunea de a recura şi rezultatul ei; recurs. [V. ***recura***].

recurát, ~ţi, recurată, ~e a. (despre o hotărîre judecătorească) împotriva căreia *s-a* declarat recurs: *care este numărul hotărîrilor recurate?* [V. ***recura***].

recurbá, recurbez vb. (tr. şi refl.) a (se) îndoi, a (se) încovoia, a (se) curba din nou. [Din fr. ***recourber***].

recurbáre, recurbări f. acţiunea de a (se) recurba şi rezultatul ei. [V. ***recurba***].

recurbát, ~ţi, recurbată, ~e a. care a fost supus recurbării. [V. ***recurba***].

recurént[1], ~ţi, recurentă, ~e m., f. (jur.) persoană care face un recurs în justiţie. [Din lat. ***recurrens, -ntis***].

recurént[2], ~ţi, recurentă, ~e a. **1.** (anat.) care revine la punctul de origine, la punctul de plecare: *arteră recurentă;* **2.** (med.) care recidivează; **febră recurentă** sau **friguri recurente** (şi f.), boală infecţioasă acută, datorată unei spirochete (*Treponema recurentis*) şi transmisă omului prin păduchi, purici, căpuşe etc., caracterizată prin alternanţa de accese febrile cu perioade apiretice; **3.** care revine, care se repetă: *în culturile europene ... tema îngerilor este o temă recurentă.* PLEŞU; (lingv.) **formă recurentă,** formă cu mai multe ocurenţe. [Din fr. ***récurrent***].

recurénţă, recurenţe f. **1.** caracterul a ceea ce este recurent[2]; revenire, întoarcere; repetiţie; **2.** revenire, după o perioadă relativ îndelungată, a simptomelor unei boli aparent vindecate, fără un nou contact patogen; **3.** (mat.) **raţionament prin recurenţă,** inducţie completă; **formulă de recurenţă,** formulă care exprimă orice termen dintr-un şir, de la un rang oarecare, prin unul din termenii anteriori. [Din fr. ***récurrence***].

recúrge, recúrg vb. (intr.) a apela la cineva sau la ceva; a se adresa cuiva pentru ajutor; a se servi, a face uz de ...: *sperăm că nimeni nu va mai recurge la plebiscit în materie literară.* LOV.; *omul simplu putea recurge la violenţă.* PR.; *recurg din nou la dumneavoastră.* [***Re-[1]*** + ***curge***].

recúrgere f. acţiunea de a recurge şi rezultatul ei; recurs. [V. ***recurge***].

recúrs, recursuri n. **1.** (jur.) cale de atac prin care se cere unei instanţe superioare anularea sau modificarea unei hotărîri judecătoreşti anterioare, considerată ca neîntemeiată sau nelegală: *a făcut recurs la Casaţie;* **recurs extraordinar,** cale de atac introdusă la Tribunalul Suprem în contra hotărîrilor judecătoreşti împotriva cărora nu mai există nici o altă cale de atac; **2.** recurgere; referire: *cetăţeanul să nu trebuiască să facă neîncetat recurs la demnitate pentru a supravieţui.* D.; **3.** sprijin, ajutor: *sărmanul nu a găsit recurs la autorităţi.* [Din lat. ***recursus,*** germ. ***Rekurs,*** fr. ***recours***].

recúrsie, recursii f. (fon.) momentul în care organele articulatorii, părăsind poziţia de articulare, revin la normal; destindere; (şi: **recursiune**). [Din lat. ***recursio, -onis***].

recursiúne f. v. recursie.

recursív, ~i, recursivă, ~e a. (livr.) care poate fi repetat în mod nelimitat. [Din fr. ***récursif,*** engl. ***recursive***].

recursivitáte f. (livr.) însuşirea de a fi recursiv. [Din fr. ***récursivité***].

recursóriu, ~ii, recursorie, ~ii a. (jur.) prin care se exercită dreptul de recurs; **acţiune recursorie,** acţiune intentată de o persoană care a posedat un bun dobîndit în mod oneros, împotriva celui care i-a înstrăinat acest bun; acţiune a unui garant, care a plătit o datorie, intentată împotriva debitorului: *acţiune recursorie pentru daune-interese.* [Din fr. ***récursoire***].

recuză, recúz vb. **1.** (tr.) a cere retragerea din completul de judecată a unui judecător, a cărui obiectivitate poate fi pusă la îndoială; a respinge depoziţia unui martor, raportul unui expert etc.; a declina; **2.** (tr.; p. ext.) a respinge, a nu recunoaşte, a nu admite: *soarta pare c-ar fi voit să ne recuze orice altă origine decît pogorîrea noastră din neamul roman.* OD.; **3.** (refl.) a refuza judecarea unei cauze; (p. ext.) a se declara indisponibil; a refuza un post, o misiune etc.: *dacă credeţi că trebuie să vă recuzaţi în acest proces al meu, recuzaţi-vă singuri.* GAL. [Din fr. ***récuser***].

recuzábil, ~i, recuzabilă, ~e a. care poate fi recuzat: *mărturie recuzabilă.* [Din fr. ***récusable***].

recuzáre, recuzări f. acţiunea de a (se) recuza şi rezultatul ei; recuzaţie; (jur.) cerere formulată de părţi pentru retragerea din completul de judecată a unui judecător, a cărui obiectivitate poate fi pusă la îndoială din motive certe. [V. ***recuza***].

recuzát, ~ţi, recuzată, ~e a. şi m., f. (persoană) căreia *i s-a* respins sau nu *i s-a* recunoscut competenţa ori autoritatea: *arbitru a fost recuzat.* [V. ***recuza***].

recuzáţie, recuzaţii f. (înv.) recuzare; (şi: **recuzaţiune**). [Din fr. ***récusation,*** lat. ***recusatio, -onis***].

recuzaţiúne f. v. recuzaţie.

recuzítă, recuzite f. totalitatea obiectelor necesare la montarea unei piese de teatru, a unui film etc.: *recuzita ... era simplă şi uşor de procurat: o masă, cîteva scaune.* V.R.; (fig.) *scriitorul se adresează ... recuzitei de metafore şi comparaţii obişnuite în romantism.* VIANU; (şi: (înv.) **recvizită**). [Din germ. ***Requisit***].

recuzitér, ~i, recuziteră, ~e m., f. persoană care procură şi păstrează recuzita unui teatru sau a unui studio cinematografic; (şi: **recuzitor**). [Din germ. ***Requisiteur***].

recuzitór m., f. v. recuziter.

recviém, recviemuri n. **1.** (slujbă romano-catolică de) rugăciune pentru pomenirea unui mort; compoziţie muzicală solemnă inspirată de această slujbă: *iată pentru ce pomenirea lui Caragiale nu poate fi făcută cu liniştea deplină şi religioasă, cuvenită unui recviem.* GAL.; **2.** compoziţie corală cu orchestră scrisă pe textul liturgic al misei funebre; (şi: **requiem**). [Din lat., fr. ***requiem***].

recvizítă f. v. recuzită.

redă, redáu vb. (tr.) **1.** a da din nou ceva cuiva; a restitui: *redă-mi comoara unei clipe!* EM.; **2.** (fig.) a reproduce: *această copie redă perfect originalul;* **3.** (fig.) a prezenta, a înfăţişa; a reprezenta: *ornamentica germană redă scene de viaţă.* BL.; **4.** (fig.) a exprima ceva (prin viu grai, prin scris, prin mijloace artistice); a descrie: *e ... greu să redau în cuvinte ce am simţit.* GHEŢIE. [***Re-[1]*** + ***da;*** cf. fr. ***redonner***].

redactá, redactez vb. (tr.) **1.** a compune, a formula în scris un text (după un anumit tipic); a întocmi un act, o cerere etc.; a redija: *hotărîrile adunării vor fi redactate ... în ambele limbi.* GHEŢIE; **2.** a asigura (la un ziar, la o editură etc.) finisarea, în conţinut şi formă, a unor manuscrise primite de la autori, în vederea publicării lor. [Din fr. ***rédiger,*** lat. ***redigere*** (după *redacţie, redactor*)].

redactáre, redactări f. acţiunea de a redacta şi rezultatul ei; redijare; formulare în scris, compunere; (p. ext.) text redactat: *cu redactarea întregului raport a fost însărcinat d. G.Misail.* MAIOR.; *uşurinţei de redactare ... nu-i corespunde, din păcate, darul construcţiei.* CĂL.; *s-au computerizat două mape cu redactări.* [V. ***redacta***].

redactát, ~ţi, redactată, ~e a. (despre acte, articole etc.) formulat în scris. [V. ***redacta***].

redactilografiá, redactilografiez vb. (tr.) a dactilografia din nou un text (corectat, amplificat); a rebate (la maşina de scris). [***Re-[1]*** + ***dactilografia***].

redactilografiát, ~ţi, redactilografiată, ~e a. dactilografiat din nou: *textele redactilografiate sînt în mapă.* [V. ***redactilografia***].

redactilografiére, redactilografieri f. acţiunea de a redactilografia şi rezultatul ei; rebatere (la maşina de scris). [V. ***redactilografia***].

redáctor, ~i, (rar) **redactoáre** m., f. **1.** persoană care lucrează în redacţia unui ziar, a unei reviste, a unei edituri etc., îngrijind lucrările care se tipăresc: *redactorii „Convorbirilor" din Iaşi.* OD.; *acum e redactoare la o revistă de literatură.* PR.; **2.** persoană care redactează, care elaborează un studiu, un articol etc.: *redactorii Dicţionarului Academiei au slujit cu devotament limba română.* [Din fr. ***rédacteur,*** germ. ***Redaktor***].

redácţie, redacţii f. **1.** (înv.) redactare; felul, forma în care este redactat un text: *m-am declarat pentru cea din urmă redacţie.* BĂLC.; **2.** (lingv.) denumire dată diferitelor redactări locale tîrzii ale slavei vechi (ex.: redacţia sîrbă, redacţia bulgară); **3.** colectiv de redactori la un ziar, la o editură etc.: *dacă toată redacţia lipseşte de patru zile, cum să mai scoatem atunci gazeta?* PETR.; **4.** localul în care se găsesc birourile redactorilor unui ziar, ai unei reviste etc.: *veniţi mîine seară la redacţia ziarului.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **redacţiune**). [Din fr. ***redaction***].

redacţionál, ~i, redacţională, ~e a. care aparţine redacţiei; referitor la redacţie sau la redactor: *comitet redacţional.* [Din fr. ***redactionnel***].

redacţiúne f. v. redacţie.

redán, redane n. **1.** lucrare simplă de fortificaţie, alcătuită dintr-un zid în formă de unghi ieşit în afară, folosită, în trecut, pentru apărarea unei treceri: *şoimu-n redan cade răcnind.* AL.; **2.** aliniere oblică a clădirilor de-a lungul unei străzi, astfel ca un colţ al lor să iasă mai mult spre stradă; (rar) **în redane,** în zigzag; **3.** motiv decorativ sculptat în formă de dinţi alăturaţi, folosit în arhitectura medievală; **4.** fiecare dintre treptele amenajate în partea superioară a unui zid construit pe un teren înclinat; **5.** element de construcţie din beton armat, în formă de prismă, piramidă sau con, aşezat pe radierul unui disipator de energie a apei, pentru a mări efectul de disipare; **6.** suprafaţă proeminentă pe fundul cocei[3] unei ambarcaţii sau a unui hidroavion, avînd rolul de a le reduce rezistenţa la înaintare; (şi: **rădan**). [Din fr. ***redan***].

redáre, redări f. acţiunea de a reda şi rezultatul ei; exprimare, prezentare, descriere: *Bălcescu nu aspiră către redarea lucrurilor şi fiinţelor.* VIANU;

memoria se naşte ... din tulburările care fac redarea imperfectă. PATAP. [V. ***reda***].

redată, redatez vb. (tr.) a data din nou după corectarea unei erori de datare: *a redatat multe cronici.* [***Re-***[1] + ***data***].

redatáre, redatări f. acţiunea de redata şi rezultatul ei. [V. ***redata***].

redatát, ~ţi, redatată, ~e a. a cărui datare eronată a fost corectată: *manuscris redatat.* [V. ***redata***].

redefiní, redefinesc vb. (tr.) **1.** a defini din nou, mai corect, mai exact; a reveni asupra unei definiţii anterioare pentru a o corecta, a o îmbunătăţi: *unele definiţii vor fi redefinite în ediţiile viitoare;* **2.** a preciza din nou: *şi-a redefinit poziţia în echipă.* [Din fr. ***redéfinir***].

redefiníre, redefiniri f. acţiunea de a redefini şi rezultatul ei. [V. ***redefini***].

redefinít, ~ţi, redefinită, ~e a. definit din nou, mai corect, mai exact: *concepte lingvistice redefinite.* [V. ***redefini***].

redempţiúne, redempţiuni f. izbăvire, mîntuire: *mă ocupam de redempţiunea sufletului.* FIL. [Din fr. ***rédemption,*** lat. ***redemptio, -onis***].

redeschíde, redeschíd vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) deschide din nou: *am redeschis jurnalul şi am adăugat: „poate mă înşel".* EL.; *a redeschis uşa;* **2.** (refl.) a-şi relua activitatea întreruptă pentru un timp: *adunările se redeschid în sesiune extraordinară.* EM.; *se redeschid şcolile;* **3.** (tr. şi refl.) a se reface sau a face să se refacă o ulceraţie (stomacală, duodenală): *necazurile din ultimele luni redeschiseră vechiul catar stomacal.* GHEŢIE; **4.** (jur.; tr.) a repune pe rol (un proces): *reuşise să redeschidă procesul lui de viol.* PR. [***Re-***[1] + ***deschide***].

redeschídere, redeschideri f. **1.** acţiunea de a (se) redeschide: *chiliile s-au redeschis.* VLAH.; **2.** reluare a unei activităţi întrerupte pentru un timp; dată la care are loc reluarea activităţii: *în drum spre Bucureşti, la redeschiderea Camerelor, mă opresc la Blaj.* GHEŢIE; *redeschiderea şcolii;* **3.** (jur.) repunere pe rol (a unui proces): *redeschidere a faimosului proces.* CAR. [V. ***redeschide***].

redescoperí, redescópăr vb. (tr.) a descoperi din nou; a regăsi: *omul uită un adevăr, îl caută din nou; îl redescoperă.* C.PETR.; *o redescoperisem, bine clădită, imaginea însăşi a fertilităţii.* PR. [***Re-***[1] + ***descoperi***].

redescoperíre, redescoperiri f. acţiunea de a redescoperi şi rezultatul ei: *redescoperirea demnităţii.* [V. ***redescoperi***].

redeşteptă, redeştépt vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) trezi din nou; a face să-şi revină sau a-şi veni în fire; a (se) trezi din nou la viaţă: *mă redeştept curînd acelaşi, şi-n mine nu se face calm.* MACED.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) stîrni din nou, a (se) reaprinde, a reizbucni: *a redeştepta violenţa vechilor dezbateri.* MAIOR.; *eterna laşitate a bărbatului se redeşteptase în mine.* EL.; **3.** (tr.) a reaminti, a evoca: *redeşteptînd în faţă-mi trecutele nimicuri.* EM. [***Re-***[1] + ***deştepta***].

redeşteptáre, redeşteptări f. acţiunea de a (se) redeştepta şi rezultatul ei; trezire din amorţire, din lîncezeală; reînviere: *redeşteptarea simţului de demnitate personală.* AL.; *redeşteptare naţională.* CĂL. [V. ***redeştepta***].

redevábil, ~i, redevabilă, ~e a. (livr.) îndatorat, dator; tributar: *un poet de atîtea ori redevabil viziunilor baudelaireiene.* VIANU. [Din fr. ***redevable***].

redevení, redevín vb. (intr.) a deveni, a fi din nou aşa cum a fost mai înainte: *Dostoevski se sperie la gîndul că omul, redevenit liber, n-o să ştie ce să facă cu libertatea.* PR.; *după un timp ..., redeveni el însuşi.* GHEŢIE. [***Re-***[1] + ***deveni;*** cf. fr. ***redevenir***].

redeveníre, redeveniri f. faptul de a redeveni. [V. ***redeveni***].

redevénţă, redevenţe f. **1.** datorie, obligaţie, taxă care se plăteşte periodic (în bani sau în natură): *a rămas ... simplu arendaş, plătind proprietarului o redevenţă de 4% asupra valorii proprietăţii.* SAD.; **2.** sumă datorată unui autor, deţinătorului unui brevet etc. [Din fr. ***redevance***].

redhibitóriu, ~ii, redhibitorie, ~ii a. (jur.) care poate motiva anularea vînzării: *vicii redhibitorii.* [Din fr. ***rédhibitoire***].

redhibíţie f. anulare a unei vînzări cînd actul vînzării are un viciu; (şi: **redhibiţiune**). [Din fr. ***rédhibition***].

redhibiţiúne f. v. redhibiţie.

rédie, redii f. stadiu larvar în dezvoltarea gălbezei; larvă aflată în acest stadiu, care trăieşte ca parazit în melcul Limnea. [Et. nec.].

redíf, redifi m. (turcism) soldat rezervist în armata turcă. [Din turc. ***redif***].

redíge vb. v. redija.

redíjă, redíjez vb. (înv.; tr.) a redacta: *ziarul „Unirea" din Iaşi ... redijat se vede de tineri.* EM.; (şi: **redige**). [Din fr. ***rédiger***].

redíjăre, redíjări f. (înv.) acţiunea de a redija şi rezultatul ei; redactare. [V. ***redija***].

redimensioná, redimensionez vb. (tr.) **1.** a recalcula dimensiunile unei construcţii, unei maşini etc.; **2.** (fig.) a aborda prin prisma unei noi concepţii; a regîndi dintr-o nouă perspectivă; a restructura: *şi-a redimensionat teoria.* [***Re-***[1] + ***dimensiona***].

redimensionáre, redimensionări f. acţiunea de a redimensiona şi rezultatul ei: *redimensionarea utilajului;* (fig.) *orice concepţie originală asupra istoriei aduce o redimensionare a cronologiei.* PATAP. [V. ***redimensiona***].

redimensionát, ~ţi, redimensionată, ~e a. **1.** cu dimensiuni recalculate: *motor redimensionat;* **2.** (fig.) restructurat, regîndit: *proiect redimensionat.* [V. ***redimensiona***].

redingótă, redingote f. haină bărbătească festivă (de culoare neagră), cu poalele lungi pînă la genunchi, încheiată cu două rînduri de nasturi: *poartă o redingotă neagră, foarte lungă-n poale.* CAR.; *la festivaluri apare cu redingota de catifea neagră.* CĂL. [Din fr. ***redingote***].

rediscutá, rediscút vb. (tr.) a discuta din nou (o chestiune); a repune ceva în discuţie: *am rediscutat contractul.* [***Re-***[1] + ***discuta***].

rediscutáre, rediscutări f. acţiunea de a rediscuta şi rezultatul ei: *se impune rediscutarea proiectului.* [V. ***rediscuta***].

redispăreá, redispár vb. (tr.) a dispărea din nou: *ea se reîvi, surîse ..., redispăru.* EM. [***Re-***[1] + ***dispărea***].

redistiliá, redistilez vb. (tr.) a distila din nou pentru a obţine un produs mai pur. [Din fr. ***redistiler***].

redistiláre, redistilări f. acţiunea de a redistila şi rezultatul ei. [V. ***redistila***].

redistribuí, redistríbui vb. (tr.) a distribui, a repartiza din nou; a reîmpărţi: *a fost redistribuite în colectiv materialul neredactat.* [Din fr. ***redistribuer***].

redistribuíre, redistribuiri f. acţiunea de a redistribui şi rezultatul ei; reîmpărţire. [V. ***redistribui***].

rédiu, rediuri şi **redii** n. **1.** pădure mică, tînără; pădurice; dumbravă; deşis: *unde sînt rediurile umbroase?* NEGR.; **2.** (reg.) vale adîncă (împădurită): *are în dreapta un rediu prăpăstios ...; în acel rediu era o curmătură de ape de ploi.* SAD.; (şi: **rădiu,** (înv.) **reade**). [Et. nec.].

redoáre, redori f. **1.** (rar) lipsă de supleţe; înţepeneală, rigiditate; **2.** (med.) limitare a mişcărilor unei articulaţii. [Din fr. ***raideur***].

redobîndí, redobîndesc vb. (tr.) a dobîndi din nou un lucru, o situaţie etc.; a recăpăta, a recîştiga, a recupera: *să-şi redobîndească drepturile.* OD.; *îşi redobîndi judecata limpede.* GHEŢIE. [***Re-***[1] + ***dobîndi***].

redobîndíre, redobîndiri f. acţiunea de a redobîndi şi rezultatul ei: *redobîndirea înstrăinatului teritoriu.* HASD. [V. ***redobîndi***].

redondánt a. v. redundant.

redondánţă f. v. redundanţă.

redresă, redresez vb. **1.** (tr. şi refl.) a reveni sau a readuce la poziţia, la situaţia etc. normală, după o perturbaţie accidentală; a (se) îndrepta: *nava a fost redresată;* **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) reface; a (se) înviora: *acum s-a redresat şi fizic şi moral;* **3.** (tr.) a transforma energia electromagnetică de curent alternativ în energie electromagnetică de curent continuu, realizată în staţiile de redresare. [Din fr. ***redresser***].

redresáre, redresări f. **1.** acţiunea de a (se) redresa şi rezultatul ei; revenire la poziţia, la situaţia etc. normală; îndreptare; **2.** (spec.) revenire a unui avion dintr-o evoluţie de zbor oarecare în poziţia de zbor orizontal; **3.** (fig.) refacere; înviorare: *speră la o redresare materială;* **4.** transformare a energiei electromagnetice de curent alternativ în energie electromagnetică de curent continuu. [V. ***redresa***].

redresát, ~ţi, redresată, ~e a. **1.** care a revenit la poziţia, la situaţia etc. normală; **2.** (despre curent electric) care a suferit o redresare. [V. ***redresa***].

redresór, redresoare n. **1.** aparat sau dispozitiv care transformă energia electromagnetică de curent alternativ în energie electromagnetică de curent continuu; supapă electrică; **2.** sistem de lentile sau de prisme dispuse într-un instrument optic, pentru redresarea imaginii răsturnate date de obiectivul instrumentului; **3.** dispozitiv care readuce în direcţia iniţială un curent de fluid, abătut de un obstacol oarecare. [Din fr. ***redresseur***].

reducătór, reducători m. substanţă chimică care, într-o reacţie de oxidoreducere, pierde electroni, oxidîndu-se; reductor. [***Reduce*** + ***-ător***].

redúce, redúc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face mai mic, mai puţin; a (se) micşora, a scădea, a (se) diminua: *o nouă reformă agrară redusese moşiile la jumătate.* GHEŢIE; *s-au redus cheltuielile;* **2.** (tr.) a micşora, la scară, dimensiunile unei hărţi, ale unei piese etc.; a reproduce la dimensiuni mai mici: *a reduce un desen, o statuie;* **3.** (tr.) a simplifica o fracţie sau o expresie algebrică; **a reduce la un singur** (sau **la acelaşi**) **numitor**, a suprima factorii comuni de la numitorul şi de la numărătorul unei fracţii; a aduce la acelaşi numitor; **4.** (tr. şi refl.) a (se) restrînge, a (se) limita, a (se) mărgini: *Hegel ... reduce totul la idee.* BL.; *războiul se reducea ... la hărţuieli între patrule.* GHEŢIE; **a reduce pe cineva la tăcere**, a face pe cineva să nu mai poată spune nimic; **5.** (tr.) a aduce pe cineva sau ceva într-o situaţie mai rea decît aceea pe care a avut-o: *familiile istorice sînt ... reduse la condiţia de clăcaşi.* BOL.; **6.** (înv.; tr.) a supune, a cuceri: *vru ţara să-ţi reducă.* AL.; **7.** (franţuzism; rar; tr.) a transforma: *a reduce grîul în făină;* **8.** (chim; tr.) a elimina oxigenul dintr-o combinaţie; a micşora valenţa unui atom sau a unui ion în urma adiţionării de electroni. [Din lat. ***reducere,*** fr. ***réduire***].

redúcere, reduceri f. **1.** acţiunea de a (se) reduce şi rezultatul ei; reducţie; **2.** micşorare, diminuare, scădere: *dacă făceai două norme pe zi, asta însemna o reducere la jumătate a pedepsei.* PR.; **3.** (spec.) micşorare a preţului unei mărfi; rabat: *s-a făcut reducere de 4 %;* **4.** simplificare: *reducerea formelor nominale;* **5.** restrîngere, limitare: *Heidegger ... s-a însărcinat să încerce o ... reducere a existenţei umane la substanţa ei lirică.* BL.; **6.** înrăutăţire a stării, a situaţiei cuiva: *reducerea*

românului la rolul de salahor agricol cine-o plăteşte? EM.; **7.** (mat.) transformare, pe baza regulilor de calcul, a unei egalităţi sau inegalităţi pentru obţinerea celei mai simple forme a egalităţii sau a inegalităţii respective; reducţie; **reducere la unitate,** transformare a unui raport numeric în alt raport echivalent, unul dintre termeni avînd acum valoarea 1; **reducerea termenilor asemenea,** operaţie de înlocuire a monoamelor asemenea prin suma lor; **8.** proces invers oxidării caracterizat prin îndepărtarea oxigenului dintr-un compus oxigenat; (p. gener.) orice reacţie prin care un atom sau un ion cîştigă electroni; **9.** operaţie logică de probare a corectitudinii modurilor silogistice; **reducere la absurd,** demonstrare a adevărului unei teze prin arătarea faptului că teza contrară este falsă; **10.** (med.) reducţie. [V. ***reduce***].

reductíbil, ~i, reductibilă, ~e a. care poate fi redus, restrîns, care se poate limita, simplifica: *după Yung ..., miturile sînt expresii simbolice, reductibile la amintiri embriologice şi infantile.* BL. [Din fr. ***réductible***].

reductibilitáte, reductibilităţi f. însuşirea de a fi reductibil. [Din fr. ***réductibilité***].

reductór, ~i, reductoáre a. care reduce, care micşorează ceva. // n. aparat, dispozitiv, mecanism care reduce o viteză, o presiune etc.; **reductor de tensiune,** circuit electric constituit din elemente pasive (rezistoare, condensatoare etc.) la ale căror borne se obţine o tensiune electrică mai mică decît tensiunea aplicată la intrarea circuitului; divizor de tensiune; (p. ext.) aparat electric care conţine un asemenea circuit. // m. (chim.) reducător. [Din fr. ***réducteur***].

reducţie, reducţii f. **1.** faptul de a reduce ceva; **2.** copie în mic a unui obiect; (fig.) *pompa de la curtea domnului era reducţiunea celei de la Ţarigrad.* MACED.; **3.** (jur.; înv.) împărţire, divizare: *fiind nevoie d-a face împărţeala, ... avură trebuinţă de cineva care să facă reducţie.* BĂLC.; **4.** (mat.) reducere; **5.** limitare, mărginire; restrîngere: *reducţia orizontului ei nu înseamnă abolirea vieţii sentimentale.* CĂL.; **6.** metodă ortopedică prin care oasele luxate sau fracturate sînt puse la loc; reducere; **7.** (jur.; în forma **reducţiune**) restrîngere, prin horărîre judecătorească, după moartea unei persoane, a liberalităţilor făcute de ea prin încălcarea drepturilor unor moştenitori; **8.** adaptare pentru pian a unei lucrări simfonice sau de operă; **9.** (concr.) piesă de legătură între tuburi sau ţevi cu diametre diferite; (şi: **reducţiune**). [Din fr. ***réduction***].

reducţionál, ~i, reducţională, ~e a. care aparţine reducţiei; (biol.) **diviziune reducţională,** meioză. [Din fr. ***réductionnel***].

reducţionísm n. **1.** modalitate de explicare sau de interpretare a unor fenomene, structuri sau valori complexe ale realităţii sau cunoaşterii, prin reducerea lor la concepte, structuri, legi sau configuraţii mai simple; **2.** simplificare excesivă. [Din engl. ***réductionism***].

reducţiúne f. v. reducţie.

redundánt, ~ţi, redundantă, ~e a. referitor la redundanţă; care prezintă redundanţă; care este în plus: *epitete redundante;* (fig.) *dispus a o interpreta în stil baroc: puţin redondant, solemn ceremonios.* CĂL.; (şi: **redondant**). [Din fr. ***redondant***].

redundánţă, redundanţe f. **1.** abundenţă inutilă, surplus de cuvinte, de expersii sau de imagini pentru redarea unei idei; **2.** (telec.) exces de informaţie transmisă faţă de strictul necesar, util în prezenţa perturbaţiilor; (şi: **redondanţă**). [Din fr. ***redondance,*** engl. ***redundancy***].

reduplicá, redúplic vb. (tr.) **1.** a dubla; **2.** (lingv.) a repeta unul sau mai multe elemente dintr-un cuvînt pentru a da cuvîntului o nouă valoare morfologică sau stilistică ori pentru a crea un cuvînt nou. [Din lat. ***reduplicare***].

reduplicáre, reduplicări f. (lingv.) acţiunea de a reduplica şi rezultatul ei; reduplicaţie. [V. ***reduplica***].

reduplicatív, ~i, reduplicativă, ~e a. **1.** referitor la reduplicare, rezultat prin reduplicare; care serveşte la reduplicare: *silaba reduplicativă.* EM.; **2.** care exprimă o repetare: *„re" e o particulă reduplicativă.* [Din fr. ***réduplicatif***].

reduplicáţie, reduplicaţii f. (lingv.) repetare consecutivă a unui cuvînt într-un enunţ (ex.: *este foarte, foarte frumoasă*); (p. ext.) reduplicare; (şi: (înv.) **reduplicaţiune**). [Din fr. ***réduplication,*** lat. ***reduplicatio, -onis***].

reduplicaţiúne f. v. reduplicaţie.

redús, ~şi, redusă, ~e a. **1.** scăzut, micşorat, diminuat; mic: *preţ redus;* **termen redus,** stagiu militar cu o durată mai scurtă, de care beneficiază absolvenţii unei facultăţi: *venise ca soldat cu termen redus.* CĂL.; **2.** restrîns, limitat, mărginit: *viaţa pe care o dusese ... nu-şi meritase numele, redusă la oscilarea regulată, asemănătoare limbii unui ceasornic.* GHEŢIE; *vocabular redus;* **3.** lipsit de inteligenţă; mărginit, prost: *om redus la minte;* **4.** (chim.) din care a fost scos oxigenul şi care a cîştigat electroni; care a suferit o reducere; **5.** (mat.; despre egalităţi sau inegalităţi) asupra căreia s-a efectuat operaţia de reducere. [V. ***reduce***].

redutábil, ~i, redutabilă, ~e a. de temut; puternic: *acea îndîrjire şi îndrăzneală în afaceri ... fac din americani astăzi concurenţi redutabili şi aproape biruitori ai metropoliei.* SAD.; *adversar redutabil.* [Din fr. ***redoutable***].

redútă, redute f. **1.** mic fort de apărare, de formă poligonală, înconjurat de şanţuri: *intraseră în retranşamentul din faţa redutei, gonind pe turci.* ZAMF.; **2.** (înv.) local public de petrecere cu muzică şi dans: *mîne ... va fi iluminaţie strălucită, serenadă ... la redută.* NEGR.; **3.** (rar) bal mascat: *Eminescu ... începu să frecventeze pe ascuns redutele, adică balurile mascate.* CĂL. [Din fr. ***redoute,*** germ. ***Redoute,*** rus. ***redut***].

reechilibrá, reechilíbrez vb. (tr. şi refl.) a readuce sau a reveni la starea de echilibru. [***Re-***[1] + ***echilibra***].

reechilibráre, reechilibrări f. acţiunea de a (se) reechilibra şi rezultatul ei; revenire la starea de echilibru. [V. ***reechilibra***].

reedificá, reedífic vb. (tr.) a reclădi, a reconstrui: *biserica ... reedificată după cutremurul de la 1838.* CĂL. [***Re-***[1] + ***edifica;*** cf. fr. ***réédifier***].

reedificáre, reedificări f. acţiunea de a reedifica; reclădire, reconstruire. [V. ***reedifica***].

reeditá, reedítez vb. (tr.) **1.** a edita din nou o lucrare, o operă etc.; a publica o lucrare, o operă etc. într-o nouă ediţie; a republica: (refl. pas.) *acest dicţionar se va reedita peste cîţiva ani;* **2.** (fig.) a relua, a repune în discuţie, în circulaţie o idee, o teorie etc.; a retrăi un anumit moment, o anumită situaţie; a repeta; a reface: *vînătorii dau de o peşteră care reeditează Edenul lui Euthanasius.* CĂL.; *nu va mai reedita scena penibilă.* [Din fr. ***rééditer***].

reeditáre, reeditări f. **1.** acţiunea de a reedita şi rezultatul ei; republicare: *reeditarea unei opere literare;* **2.** lucrare reeditată: *descopăr într-o librărie o reeditare foarte recentă.* R.L. [V. ***reedita***].

reeditát, ~ţi, reeditată, ~e a. **1.** publicat într-o nouă ediţie; republicat; **2.** (fig.) reluat; repetat; refăcut. [V. ***reedita***].

reeducá, reedúc vb. (tr.) **1.** a corija educaţia greşită a cuiva; a da cuiva o nouă educaţie: *de-ar fi fost mai tînără, Caty putea fi reeducată.* CĂL.; **2.** a deprinde un infirm să-şi folosească partea corpului, facultatea psihică lezată, afectată; a deprinde un organ, o parte a corpului să funcţioneze din nou: *şi-a reeducat membrele;* **3.** a deprinde un infirm cu o meserie pe care s-o poată practica. [Din fr. ***rééduquer***].

reeducáre, reeducări f. acţiunea de reeduca şi rezultatul ei: *reeducarea copilului; reeducarea memoriei.* [V. ***reeduca***].

reeducát, ~ţi, reeducată, ~e a. **1.** căruia i s-a corijat educaţia; care a primit o nouă educaţie: *copil reeducat;* **2.** (despre infirmi) deprins să uzeze din nou de partea corpului sau de facultatea psihică lezată, afectată; deprins să activeze din nou. [V. ***reeduca***].

reeligíbil, ~i, reeligibilă, ~e a. care poate fi reales în aceeaşi funcţie. [Din fr. ***rééligible***].

reeligibilitáte f. calitatea de a fi reeligibil. [Din fr. ***reéligibilité***].

reemigraţiúne f. (rar) emigrare din nou; o nouă emigraţie. [***Re-***[1] + ***emigraţiune***].

reescónt, reesconturi n. operaţie prin care o bancă vinde, înainte de scadenţă, altei bănci o cambie, o trată etc. la ordinul său, în scopul accelerării rotaţiei şi lărgirii plasamentelor; sumă de bani egală cu dobînda cuvenită unei bănci pentru achitarea anticipată a unei polite deja scontate, inclusiv comisionul: *ar acorda bucuros un împrumut de cinci milioane cu rescont de 2 %.* GHEŢIE. [Din fr. ***réescompte***].

reescontá, reescontez vb. (fin.; tr.) a efectua un reescont. [Din fr. ***réescompter***].

reescontáre, reescontări f. (fin.) acţiunea de a reesconta şi rezultatul ei. [V. ***reesconta***].

reeşaloná, reeşalonez vb. (tr.) a eşalona din nou o datorie (scadentă), fixînd un nou termen de plată: *au fost reeşalonate datoriile marilor întreprinderi de stat.* [***Re-***[1] + ***eşalona***].

reeşalonáre, reeşalonări f. acţiunea de a reeşalona şi rezultatul ei. [V. ***reeşalona***].

reeşalonát, ~ţi, reeşalonată, ~e a. (despre datorii, credite etc.) eşalonat din nou, cu un nou termen de plată. [V. ***reeşalona***].

reevaluá, reevaluez vb. (tr.) a evalua din nou, pe baze noi: *premierul a reevaluat situaţia politică.* [Din fr. ***réevaluer***].

reevaluáre, reevaluări f. **1.** acţiunea de a reevalua şi rezultatul ei; **2.** creştere a paităţii unei monede în raport cu alta: *reevaluare valutară.* [V. ***reevalua***].

reevaluát, ~ţi, reevaluată, ~e a. supus unei reevaluări: *preţuri reevaluate.* [V. ***reevalua***].

reevocá, reevóc vb. (tr.) a evoca din nou, încă o dată: *aceste scene au scopul de a ne reevoca atmosfera socială a României.* CĂL. [***Re-***[1] + ***evoca***].

reevocáre, reevocări f. faptul de a reevoca; reamintire. [V. ***reevoca***].

reexaminá, reexaminez vb. (tr.) **1.** a examina din nou un elev, un student (după un examen cu rezultate slabe, nesatisfăcătoare); **2.** a analiza, a examina, a cerceta din nou o problemă, o lucrare etc.; a restudia: *eseistul va avea de reexaminat unele opinii prea cordiale ori prea reticente.* CĂL. [***Re-***[1] + ***examina***].

reexamináre, reexaminări f. **1.** acţiunea de a reexamina şi rezultatul ei; **2.** faptul de a examina din nou un student, un elev (după un examen cu rezultate slabe, nesatisfăcătoare); (p. ext.) examenul însuşi: *restanţierii au fost admişi la reexaminare; au promovat abia la reexaminare;* **3.** analizare, examinare, cercetare nouă, mai profundă a unei probleme, a unei lucrări etc.; restudiere. [V. ***reexamina***].

reexaminát, ~ţi, reexaminată, ~e a. supus din nou unui examen, unei reexaminări: *lista studenţilor reexaminaţi.* [V. ***reexamina***].

reexpediá, reexpediez vb. (tr.) a expedia din nou; a retrimite: *am reexpediat coletul la noua adresă.* [Din fr. ***réexpedier***].

reexpediére, reexpedieri f. acţiunea de a reexpedia şi rezultatul ei; retrimitere: *reexpedierea coletelor.* [V. ***reexpedia***].

reexpórt, reexporturi n. export al unor mărfuri importate anterior (nesupuse vreunei prelucrări), cu scopul realizării unor cîştiguri din diferenţa dintre preţul de import şi cel realizat prin noul export. [De la ***reexporta***].

reexportá, reexpórt vb. (tr.) a exporta mărfuri importate, nesupuse vreunei prelucrări; a face un reexport. [Din fr. ***réexporter***].

reexpoziţie, reexpoziţii f. secţiune a unei sonate, a unei fugi etc. în care se repetă temele principale; repriză; (şi: **reexpoziţiune**). [Din fr. ***réexposition***].

reexpoziţiúne f. v. reexpoziţie.

refáce, refác vb. **1.** (tr.) a face din nou ceva (prost făcut sau parţial distrus); a drege, a repara; (p. ext.) a transforma, a modifica: *am refăcut prefaţa;* (refl.) *sînt bătrîn ... şi ştiu că ... nu se mai reface o viaţă trăită.* CAR.; **2.** (tr. şi refl.) a readuce sau a reveni la starea bună de dinainte, la starea iniţială; a (se) restabili: *ne-ar trebui o mie de lei să ne refacem.* ST.; (fig.) *redă-mi puterea biruinţei, refă-mă omul care-am fost.* MACED.; **3.** (refl.; despre ţesuturi) a se regenera; **4.** (fig.; refl.) a se restabili după o boală, a se însănătoşi, a se întrema: *s-a refăcut complet într-o săptămînă;* **5.** (tr.) a reconstrui: *a refăcut complet casa;* **6.** (tr.) a reconstitui: *paleontologii refac balaurul dintr-o unghie.* BL.; *a refăcut în gînd întreg traseul.* [***Re-***[1] + ***face***; cf. fr. ***refaire***].

refácere, refaceri f. **1.** acţiunea de a (se) reface şi rezultatul ei; **2.** readucere la starea bună de dinainte; restabilire: *refacerea sumei pierdute;* (fig.) *refacerea naturii omeneşti căzute se face printr-un ajutor de sus.* STĂNIL.; **3.** reconstruire, restaurare: *refacerea bisericii vechi;* **4.** (fig.) întremare, însănătoşire: *ia vitamine pentru refacere;* **5.** operaţie prin care o unitate militară este retrasă din luptă pentru odihnă şi pentru reîntregirea efectivului, a armamentului. [V. ***reface***].

refăcţie, refacţii f. **1.** (înv.) bonificaţie; **2.** reducere a preţului unei mărfi la livrare, dacă nu corespunde exigenţelor convenite; (spec.) reducere a taxelor vamale pentru mărfuri care s-au degradat de pe urma transportului pe mare; **3. refacţia căii,** înlocuire a elementelor componente ale unei căi ferate ca urmare a uzurii sau scăderii siguranţei în funcţionare. [Din fr. ***réfaction***].

refăcút, ~ţi, refăcută, ~e a. **1.** transformat, modificat: *primi din partea redacţiei ... un plic ce conţinea o versiune refăcută a interviului.* GHEŢIE; **2.** readus în starea bună de dinainte; reconstruit, restaurat: *viaduct refăcut;* **2.** (fig.) însănătoşit, întremat: *arată complet refăcut.* [V. ***refface***].

reféc, refecuri n. cusătură prin care se îmbină două bucăţi de pînză, de stofă etc., îndoind marginile ca să nu se destrame; (p. ext.) tiv; refecătură: *fără refec se destramă ştergarele;* **a lua pe cineva la refec,** a mustra aspru pe cineva, a-i cere socoteală; a critica: *furios se-nchide-n casă, şi-i ia cartea la refec.* VLAH. [Cf. ***refeca***].

refecă, reféc vb. (tr.) **1.** a coase un refec; (p. ext.) a tivi; **2.** a îndepărta cu ferăstrăul marginile teşite ale scîndurilor brute, pentru a le face paralelipipedice; (şi: (înv. şi reg.) **răfreca**). [Cf. lat. ***refricare***].

refecăre, refecări f. acţiunea de a refeca şi rezultatul ei. [V. ***refeca***].

refecăt, ~ţi, refecată, ~e a. cusut cu refec; (p. ext.) tivit: *cămaşa de borangic ... refecată cu bibiluri.* FIL. [V. ***refeca***].

refecătúră, refecături f. (pop.) refec. [***Refec*** + *-ătură*].

refectór n. v. refectoriu.

refectóriu, refectorii n. sală unde se mănîncă în comun, într-un internat, într-o mănăstire etc.; sală de mese, cantină: *din vechea aşezare mănăstirească rămăseseră ... chiliile fraţilor, scriptoriul, biblioteca şi refectoriul.* GHEŢIE; (şi: (rar) **refector**). [Din lat. ***refectorium,*** fr. ***réfectoire***].

refeneá, refenele f. **1.** (înv.) sumă de bani reprezentînd contribuţia fiecăruia la o cheltuială comună; cotă-parte; **2.** (pop.) petrecere în comun; chef: *haiducii că ni-i strîngea şi la refenea pleca.* POP.; **a face refenea,** a petrece, a se distra: *intru în cîrciumă, unde fac refenea oameni mulţi.* CAR.; **3.** (reg.) petrecere cu mîncare, băutură şi dans care se face în seară de Lăsatul secului: *drag mi-a fost la refenea cu voinicii de seama mea.* POP.; **4.** (reg.) batjocură; bătaie; **a trage cuiva o refenea,** a lua în rîs. [Din turc. ***refene*** „cotizaţie"].

referá vb. v. **referi.**

referáre f. v. **referire.**

referát, referate n. **1.** dare de seamă (scrisă) asupra unei activităţi: *directorul e un incapabil, care se ascunde după regulamente şi referate.* GHEŢIE; **2.** apreciere critică asupra unei lucrări ştiinţifice, asupra unei cărţi etc.; **3.** (spec.) lucrare ştiinţifică (scurtă) susţinută de un doctorant în faţa specialiştilor din domeniul respectiv; **4.** rezoluţie scrisă pe marginea unei cereri, a unui act etc. [Din germ. ***Referat***].

referendár, referendari m. **1.** (înv.) referent: *Haret ... îndemnase pe Coşbuc şi Vlăhuţă, referendari literari ai „Casei şcoalelor", să întreprindă o acţiune de înviorare a literaturii.* SAD.; **2.** demnitar la Curtea franceză însărcinat cu prezentarea şi urmărirea cererilor referitoare la titlurile de nobleţe, la dispensele de vîrstă etc.; **mare referendar,** membru al senatului în Imperiul francez, care deţinea sigiliul adunării şi arhivele. [Din lat. ***referendarius,*** germ. ***Referendar,*** fr. ***référendaire***].

referéndum, referendumuri n. consultare a cetăţenilor chemaţi să se pronunţe prin „da" sau „nu" asupra unei probleme importante, asupra unei legi etc.: *preşedintele ţării a cerut organizarea unui referendum.* [Din lat. ***referendum,*** fr. ***référendum***].

referént, ~ţi, referentă, ~e m., f. **1.** specialist în cadrul unei instituţii, care dă îndrumări şi informaţii de specialitate; consilier, referendar: *era referent şcolar şi ne bucuram cu toţii cînd el ne raporta despre starea învăţămîntului.* SL.; **2.** persoană care redactează un referat în legătură cu lucrarea unui aspirant la un titlu ştiinţific: *fusese hotărît de venerabilul colegiu să fie referentul meu.* GAL. [Din germ. ***Referent,*** lat. ***referens, -ntis***].

referénţă f. v. **referinţă.**

referenţiál, ~i, referenţială, ~e a. referitor la ceva, care constituie un sistem de referinţă: *funcţie referenţială.* // n. **1.** sistem de referinţă; ansamblu de elemente legate de acest sistem; **2.** sistem de reperaj în psihologie care permite încadrarea unui eveniment în timp şi spaţiu. [Din fr. ***référentiel***].

referí, refér vb. **1.** (intr.) a face un referat; a relata (unei autorităţi); a raporta: *Departamentul dinlăuntru au referat Sfatului* (a. 1851). URIC.; *o seară întreagă a trebuit să refere familiei Gavrilaş.* REBR.; **2.** (refl.) a se raporta la ..., a avea legătură cu ..., a viza ceva sau pe cineva, a face aluzie la ...: *cînd oamenii vorbesc ..., ei se referă totdeauna şi exclusiv la lucrul în sine.* EM.; *mă voi referi la ceea ce eu numesc libertate convenţională.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **refera**). [Din fr. ***référer,*** germ. ***referieren***].

referínţă, referinţe f. **1.** (înv.) legătură, raport, relaţie; **2.** faptul de a raporta un lucru la altul, o problemă la alta, un fapt la altul etc.; referire: *simţim mereu nevoia unor referinţe extra-europene.* PLEŞU; *face referinţă la opera sa;* **3.** informaţie; explicaţie, lămurire: *ai nevoie de serioase referinţe livreşti pentru ... a pricepe cu adevărat.* D.; *referinţe bibliografice;* **lucrare de referinţă,** lucrare care se consultă mereu; (p. ext.) lucrare valoroasă: *Ion Gheţie e autorul unor lucrări de referinţă despre primele scrieri româneşti.* R.L.; **4.** (la pl.) informaţii asupra calităţilor celui care solicită un post; recomandare: *are referinţe bune;* **5. sistem de referinţă,** a) (geom.) sistem de coordonate la care se raportează poziţiile figurilor geometrice; referenţial; **b)** (fiz.) sistem de coordonate imobile unul faţă de altul, la care se raportează poziţiile corpurilor sau poziţiile în cîmpurile de forţă; (şi: (înv.) **referenţă**). [Din fr. ***référence,*** germ. ***Referenz***].

referíre, referiri f. faptul de a (se) referi; raportare, referinţă: *diferenţa între transcendental şi empiric se ţine aşadar de critica cunoştinţei şi nu atinge referarea ei la obiecte.* EM.; **cu referire la ...,** în legătură cu ..., referitor la ...: *cu referire la puţinătatea şi monotonia elementelor de sensibilizare s-a putut vorbi.* VIANU; (şi: (înv.) **referare**). [V. ***referi***].

referitór, ~i, referitoáre a. care este în legătură cu ..., care priveşte pe cineva sau ceva: *începu prin a-i face confidenţe referitoare la situaţia învăţămîntului.* PR.; **referitor la ...,** cu privire la ..., despre ..., în legătură cu ...: *am adus noi argumente referitoare la originea prezumtivului românesc.* [***Referi*** + *-tor*].

refiérbe, refiérb vb. (tr.) a fierbe ceva din nou: *am refiert dulceaţa fiindcă se zaharisise.* [***Re-***[1] + ***fierbe***].

refierbătór, refierbătoare n. schimbător de căldură tubular pentru fierberea unui lichid cu ajutorul aburului. [***Reflerbe*** + *-ător*].

refléct, reflecte n. (înv.) reflex: *candela ... cu reflectul ei roz-alb.* EM. [Din fr. ***reflet*** (după *reflecta*)].

reflectá, pers. 3 **reflectă** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) produce o răsfrîngere a luminii, a sunetelor, a undelor radioelectrice la întîlnirea unui obstacol; a determina sau a suferi o reflexie: *undele-i uimite ... reflectă-n ele ţărmii.* EM.; *flacăra căminului se reflecta în ochii ei ca într-o noapte depărtată.* ZAMF.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) oglindi; a reda, a exprima (un sentiment, o stare etc.): *sufletul se reflectă în ochi.* // (ind. prez. **reflectez**) (intr.) a gîndi; a medita: *reflectai asupra nenorocirilor.* FIL.; *reflectează matur şi hotărăşte-te!* GHEŢIE. [Din lat. ***reflectere,*** fr. ***refléter,*** germ. ***reflektieren***].

reflectánt, ~ţi, reflectantă, ~e a. a cărui suprafaţă reflectă lumina, sunetele etc.; reflectorizant: *corp reflectant.* [***Reflecta*** + *-ant*].

reflectáre, reflectări f. **1.** acţiunea de a (se) reflecta şi rezultatul ei; răsfrîngere: *reflectarea ceriului înstelat într-un strop de rouă.* EM.; (fig.) *toate cele întîmplate atunci, probabil nişte halucinaţii, au fost o reflectare simbolică inconştientă a unor realităţi.* GHEŢIE; **2.** (fig.) oglindire; redare, exprimare (a unui sentiment, a unei stări etc.): *a recunoscut creaţia artistică ca o reflectare a vieţii.* V.R.; **3.** categorie a gnoseologiei care defineşte raportul dintre subiect şi obiect, dintre conştiinţă şi lumea exterioară; procesul de cunoaştere a lumii de către om. [V. ***reflecta***].

reflectát, ~ţi, reflectată, ~e a. răsfrînt: *lumina plantelor este numai lumină reflectată.* BL. [V. ***reflecta***].

reflectátor, ~i, reflectătoare a. (rar) care reflectă: *suprafaţă reflectătoare.* [***Reflecta*** + *-ător*].

reflectív, ~i, reflectivă, ~e a. (rar) meditativ, reflexiv: *precugetările sale reflective.* OD. [***Reflecta*** + *-iv*].

reflectivitáte f. (biol.) însuşire a ţesuturilor vii de a provoca răspunsuri reflexe. [Din fr. ***réflectivité,*** engl. ***reflectivity***].

reflectométru, reflectometre n. instrument pentru determinarea puterii de reflexie sau a calită-

ţii luciului suprafeţei corpurilor, prin comparare cu suprafaţa unui corp de referinţă, utilizat mai ales în industria hîrtiei. [Din fr. *réflectomètre,* germ. *Reflektometer*].

reflectór, ~i, reflectoáre a. (rar) care reflectă lumina. // n. **1.** dispozitiv al unui corp de iluminat care, folosind fenomenul reflexiei, dirijează fluxul luminos într-o anumită direcţie sau pe o anumită suprafaţă; (p. ext.) aparat înzestrat cu un asemenea dispozitiv; **2.** oglindă concavă care reflectă lumina în direcţia voită; (p. ext.) proiector; **3.** telescop al cărui obiectiv este o oglindă concavă; **4.** element component al unor antene servind la mărirea directivităţii acestora; **5.** strat de material care înconjoară zona activă a unui reactor nuclear, reflectînd neutronii incidenţi şi nelăsîndu-i să părăsească această zonă. [Din fr. *réflecteur*].

reflectorizá, pers. 3 **reflectorizează** vb. (tr.) a răsfrînge orice fascicul de lumină. [Din engl. *reflectorize*].

reflectorizánt, ~ţi, reflectorizantă, ~e a. a cărui suprafaţă reflectă lumina (mai ales lumina farurilor automobilului); reflectant, reflectător: *indicator reflectorizant;* **placă reflectorizantă,** strat alcătuit din numeroase bile mici de sticlă înglobate într-un material plastic transparent şi colorat, care reflectă bine lumina incidentă, folosit în semnalizarea rutieră. [*Reflector* + *-izant*].

reflectorizáre, reflectorizări f. faptul de a reflectoriza. [V. *reflectoriza*].

reflécţie, reflecţii f. **1.** reîntoarcere a gîndirii spre sine pentru a examina mai profund (şi critic) idei, situaţii, probleme etc.; concluzia rezultată; meditaţie, cugetare; observaţie, constatare; reflexie: *nu sentimentalitatea, ci reflecţia ... trebuie să dicteze.* MAIOR.; *reflecţia nu mi-a relevat niciodată nimic.* EL.; **2.** (fiz.) reflexie; (şi: **reflecţiune**). [Din lat. *reflectio, -onis,* fr. *reflexion,* germ. *Reflexion* (după *reflecta*)].

reflecţiúne f. v. reflecţie.

refléx, ~cşi, reflexă, ~e a. **1.** (înv.) care suferă o reflexie: *lumină reflexă;* **2.** care este produs în mod spontan, independent de voinţă: *cu un gest reflex aruncă ziarul într-un coş.* GHEŢIE. // n. **1.** rază reflectată; lucire, sclipire, strălucire; reflect: *neobicinuite şi metalice reflexe.* OD.; **2.** (fig.) oglindire, reflectare a unei stări de lucruri, a unei stări sufleteşti etc.: *puritatea ... exista ... în privirea ei, reflex misterios al sufletului.* PR.; **3.** (psih.) reacţie (motorie, secretorie etc.) automată, inconştientă şi involuntară a organismului uman sau animal la un stimulent senzitiv sau senzorial: *salivaţia este un reflex produs prin excitarea papilelor gustative;* **reflex condiţionat,** act reflex dobîndit în timpul vieţii; **4.** (p. ext.) reacţie imediată şi promptă la o situaţie neprevăzută: *reflex de apărare.* [Din lat. *reflexus,* fr. *réflex,* germ. *Reflex*].

reflexíbil, ~i, reflexibilă, ~e a. (rar) care are proprietatea de a reflecta lumină, sunete etc. [Din fr. *réflexible*].

reflexibilitáte f. (rar) proprietatea luminii, a sunetelor etc. de a se reflecta. [Din fr. *réflexibilité*].

refléxie, reflexii f. **1.** fenomen de reîntoarcere în mediul din care au venit a undelor luminoase, acustice, radioelectrice etc., cauzată de un obstacol; reflecţie; **2.** reflecţie; meditaţie: *pe cînd fac tristele mele reflexiuni, intră ... tînărul.* CAR.; (şi: **reflexiune**). [Din lat. *reflectio, -onis,* fr. *réflexion,* germ. *Reflexion*].

reflexiúne f. v. reflexie.

reflexív, ~i, reflexivă, ~e a. **1.** predispus la reflecţie; meditativ, reflectiv: *Camil Petrescu este un autor reflexiv.* VIANU; *spirit reflexiv;* **2.** (rar) care denotă, care presupune reflecţie, reflexivitate; **3. pronume reflexiv,** pronume care ţine locul numelui unui obiect asupra căruia se exercită direct sau indirect acţiunea verbului şi care este identic cu subiectul verbului; **verb reflexiv,** verb însoţit de pronume reflexiv; **diateză reflexivă** (şi n.), diateză care arată că autorul acţiunii exprimate de verb este şi obiectul acestei acţiuni; **4.** (mat.) **relaţie reflexivă,** relaţie care are proprietatea de reflexivitate. [Din fr. *réflexif,* germ. *reflexiv*].

reflexivitáte f. **1.** faptul de a fi reflexiv; predispoziţie spre meditaţie; **2.** (mat.) proprietate a unei relaţii de a avea loc întotdeauna între un element şi el însuşi. [*Reflexiv* + *-itate;* cf. fr. *réflexivité*].

reflexogén, ~i, reflexogenă, ~e a. (psih.) care poate produce un reflex. [Din fr. *réflexogène*].

reflexológ, ~gi, reflexologă, ~ge m., f. medic specialist în reflexologie. [De la *reflexologie*].

reflexologíe f. disciplină a psihologiei care studiază reflexele. [Din fr. *réflexologie*].

reflexoterapíe, reflexoterapii f. metodă terapeutică ce se bazează pe solicitarea anumitor reflexe. [Din fr. *réflexothérapie*].

refluá, pers. 3 **refluează** vb. (intr.; despre lichide) a reveni la locul de unde a curs; a se întoarce. [Din fr. *refluer*].

reflúx, refluxuri n. **1.** fază de coborîre a nivelului apelor mărilor şi oceanelor, în cadrul mareei; **2.** întoarcere în sens contrar (a unei mulţimi): *refluxul masei de oameni îi permise să ajungă din nou în faţa „Cărţii Româneşti".* GHEŢIE; **3.** trecere a unui lichid printr-un conduct natural în sens opus sensului fiziologic (ex.: reflux gastroesofagian); **4.** (fig.) descreştere, regres: *se constată un reflux al culturii.* [Din fr. *reflux*].

refolosí, refolosesc vb. (tr.) **1.** a da o nouă întrebuinţare unor materiale, obiecte etc., după o prealabilă prelucrare; **2.** a folosi din nou un procedeu, o metodă. [*Re-*[1] + *folosi*].

refolosibíl, ~i, refolosibilă, ~e a. care poate fi folosit din nou după o prealabilă prelucrare. [*Re-*[1] + *folosibil*].

refolosíre, refolosiri f. acţiunea de a refolosi şi rezultatul ei: *refolosirea ambalajelor.* [V. *refolosi*].

refolosít, ~ţi, refolosită, ~e a. întrebuinţat din nou (după o prelucrare): *cauciucuri refolosite.* [V. *refolosi*].

reformá[1]**, reformez** vb. (tr.) **1.** a schimba (în bine), a înnoi o stare de lucruri, a face o reformă; a îndrepta, a ameliora: *scriitorul ... vrea să reformeze societatea, s-o moralizeze.* CĂL.; *era însufleţit de dorinţa de a reforma, schimbînd ceea ce se învechise.* GHEŢIE; **2.** (jur.; înv.) a modifica o sentinţă dată de o instanţă inferioară; **3.** a declara o persoană inaptă pentru serviciul militar şi a o elimina din armată: *a fost reformat din pricina miopiei;* **4.** a scoate din uz, din exploatare o unealtă, o maşină, datorită degradării sau inutilităţii; a da la reformă; **5.** (refl.) a se forma din nou; a se reface. [Din lat. *reformare,* fr. *réformer*].

reformá[2]**, refórm** vb. (înv.; tr.) a converti la protestantism. [De la *reformat*[2]].

reformáre, reformări f. **1.** acţiunea de a reforma şi rezultatul ei; **2.** schimbare, înnoire; reformă: *prin reformarea legilor economice ale ţării, o ţară întreagă ajunse roaba unor particulari.* BĂLC.; **3.** scoatere din uz, din exploatare a unei unelte, a unei maşini, datorită degradării sau inutilităţii. [V. *reforma*].

reformát[1]**, ~ţi, reformată, ~e** a. **1.** care a suferit o reformă, o modificare, o ameliorare: *Take Ionescu ... ne-a arătat meritele legii electorale reformate.* MAIOR.; **2.** (adesea subst.) declarat inapt pentru serviciul militar şi eliminat din armată: *să rămîie reformaţii să cosească grînele.* POP.; **3.** scos din uz, dat la reformă: *lîngă horn stătea rezemată o puşcă reformată.* SAD. [V. *reforma*[1]].

reformát[2]**, ~ţi, reformată, ~e** a. care aparţine cultului religios protestant, referitor la protestantism: *biserica reformată.* // m., f. protestant; (p. restr.) calvin: *tata ... a fost reformat, şi încă nepot de episcop.* GHEŢIE. [Din lat. *reformatus,* fr. *réformé*].

reformatór, ~i, reformatoáre a. şi m., f. (persoană) care face reforme[1], care înnoieşte; (fig.) *o, an prezis atîta, măreţ, reformator.* ALEX.; *semnul dumnezeiesc prin care se deosebesc adevăraţii reformatori de panglicarii ce vor să ia ochii mulţimii ... este iubirea trecutului.* EM. [Din fr. *réformateur,* lat. *reformator, -oris*].

reformáţie, reformaţii f. (înv.) reformă. [Din lat. *reformatio, -onis,* germ. *Reformation,* fr. *réformation*].

refórmă, reforme f. **1.** schimbare, modificare (prin lege) a unei stări de lucruri, pentru a obţine o ameliorare, un progres; reformaţie: *să dorim cu toţii din inimă reforme radicale.* GHICA; *liberalii erau mai toţi boieri şi făcuseră reforme fie din generozitate ..., fie spre a lua comanda noilor vremi.* CĂL.; *reforma administrativă;* **reformă monetară** (sau **băneasca**), schimbare (totală sau parţială) a sistemului monetar al unei ţări; **2.** declarare a unei persoane ca inaptă pentru serviciul militar şi eliminarea ei din armată: *punerea sa la reformă pentru infirmităţi incurabile.* GHICA; **3.** scoaterea din uz a materialelor, uneltelor, efectelor etc. degradate sau inutilizabile; totalitatea acestora; (p. ext.) depozit în care se păstrează asemenea obiecte; (fam.) **a da la reformă,** a reforma[1]; a arunca; **4.** (artic.; şi ca n. pr.) mişcare social-politică şi religioasă, apărută în epoca Renaşterii (sec. al XVI-lea), care a susţinut principiul mîntuirii prin credinţă, secularizarea averilor clerului, simplificarea ierarhiei şi cultului catolic, introducerea limbilor naţionale în serviciile de cult şi care a dus la crearea bisericii reformate (protestante); (p. restr.) protestantism: *trecuseră în răstimpul principatului la reformă, devenind calvini.* BL. [Din fr. *réforme,* germ. *Reform*].

reformísm n. **1.** atitudine politică a celor care preconizează, care susţin reforme: *în cadrul reformismului ... lui Iosif al II-lea, s-a dat o deosebită atenţie dezvoltării ... învăţămîntului popular.* BL.; **2.** curent politic care susţine că transformarea societăţii, în sensul justiţiei sociale, se poate face în cadrul instituţiilor existente, prin intermediul unor reforme legislative succesive. [Din fr. *réformisme*].

reformíst, ~şti, reformistă, ~e a. **1.** care preconizează, care susţine reforme: *împăratul reformist visa ... o împărăţie centralizată.* BL.; **2.** care susţine reformismul (legislativ), care se face în spiritul reformismului: *concepţii reformiste.* // m., f. adept al reformismului (legislativ). [Din fr. *réformiste*].

reformulá, reformulez vb. (tr.) a formula din nou (în alţi termeni): *ar trebui să reformulezi cererea.* [*Re-*[1] + *formula;* cf. fr. *reformuler*].

reformuláre, reformulári f. acţiunea de a reformula şi rezultatul ei. [V. *reformula*].

reformulát, ~ţi, reformulată, ~e a. cu o nouă formulare, exprimat cu alţi termeni: *text complet reformulat.* [V. *reformula*].

refractá, pers. 3 **refractă** şi (rar) **refractează** vb. **1.** (refl.) a se răsfrînge, a devia la trecerea dintr-un mediu în altul; a suferi fenomenul refracţiei: *raza de lumină se refractă;* **2.** (tr.) a produce fenomenul refracţiei: *aerul refractă lumina.* [Din fr. *réfracter*].

refractár, ~i, refractară, ~e a. **1.** care rezistă la temperaturi înalte, fără să-şi schimbe structura, compoziţia şi caracteristicile: *zidărie refractară;* **cărămidă refractară,** cărămidă produsă dintr-un material special, rezistentă la temperaturi înalte, folosită la căptuşirea focarelor de la cuptoarele industriale, de la cazanele de încălzire centrală etc.; **2.** (fig.) care se împotriveşte, care opune rezistenţă, care nu este receptiv la ceva; recalcitrant, îndărătnic, încăpăţînat: *artistul este din fire refractar.* MAIOR.; *românul e ... refractar aventurii.* STĂNIL. [Din fr. *réfractaire*].

refractarísm n. (rar) atitudine refractară; împotrivire, nesupunere: *unii sînt impacientaţi de refractarismul nostru.* HOGAŞ. [*Refractar* + *-ism*].

refractaritáte f. **1.** proprietatea unui material de a fi refractar; **2.** temparatură la care se înmoaie un material refractar. [Din fr. *réfractarité*].

refractát, ~ţi, refractată, ~e a. răsfrînt, deviat (după anumite legi), la trecerea dintr-un mediu în altul: *rază de lumină refractată.* [V. *refracta*].

refractometríe f. (parte a opticii care se ocupă cu) ansamblul procedeelor utilizate pentru determinarea indicilor de refracţie ai substanţelor şi pentru studierea unor proprietăţi legate de valorile acestor indici. [Din fr. *réfractométrie*].

refractométru, refractometre n. instrument optic pentru măsurarea indicelui de refracţie al substanţelor. [Din fr. *réfractomètre*].

refractór, refractoare n. **1.** dispozitiv optic care schimbă direcţia unui fascicul de lumină prin refracţie; **2.** (rar) lunetă astronomică. [Din fr. *réfracteur,* germ. *Refraktor*].

refrăcţie, refracţii f. **1.** fenomen de modificare a direcţiei de propagare a unei unde, a unei radiaţii etc. cînd traversează suprafaţa de separare a două medii diferite; **indice de refracţie,** mărime caracteristică fenomenului de refracţie a unei radiaţii luminoase sau a unei unde, egală cu raportul dintre viteza de propagare a acelei radiaţii sau a acelei unde în mediul din care provin şi viteza lor de propagare în mediul în care pătrund; **refracţie astronomică,** deviere a razei de lumină a unui astru de la direcţia rectilinie, datorită refracţiei sale în atmosfera terestră; **2.** (fig.) lipsă de receptivitate; neaderenţă: *refracţiunea cititorului comun la clasicitate este un lucru dovedit.* CĂL.; (şi: (înv.) **refracţiune**). [Din fr. *réfraction,* lat. *refractio, -onis*].

refracţiúne f. v. refracţie.

refrangíbil, ~i, refrangibilă, ~e a. care se poate refracta. [Din fr. *réfrangible*].

refrangibilitáte, refrangibilităţi f. însuşirea de a se refracta: *culorile au refrangibilitate diferită.* [Din fr. *réfrangibilité*].

refrén, refrene n. **1.** vers sau grup de versuri care se repetă la sfîrşitul unor strofe ale unei poezii (cu formă fixă), cu rolul de a sublinia o idee poetică; **2.** frază muzicală care se repetă după fiecare cuplet al unui cîntec: *e o voce ce şopteşte ... un refren din cîte-un cîntec.* MACED.; **3.** (fig.) cuvînt, frază, expresie care se repetă stereotip: *refrenul acesta ... mi-a ajuns mai tîrziu un adevărat leitmotiv al vieţii.* EL.; *„nu-s bani! nu-s bani!" – veşnicul vostru refren.* [Din fr. *refrain*].

refrigerá, refigerez vb. (tr. şi refl.) a (se) răci pînă aproape de temperatura de îngheţare; (p. ext.) a îngheţa: *produsele erau bine refrigerate.* [Din fr. *réfrigérer*].

refrigeránt a. v. refrigerent.

refrigeráre, refrigerări f. acţiunea de a (se) refrigera şi rezultatul ei; răcire a unui produs pînă aproape de temperatura de îngheţare, în scopul conservării lui îndelungate; refrigeraţie. [V. *refrigera*].

refrigerát, ~ţi, refrigerată, ~e a. trecut prin procesul refrigerării: *se va dubla producţia de lapte condensat şi refrigerat.* [V. *refrigera*].

refrigeratór, refrigeratoare n. aparat sau parte dintr-o instalaţie în care se produce temperatură scăzută, servind la refrigerare. [Din fr. *réfrigérateur*].

refrigeráţie, refrigeraţii f. **1.** refrigerare; **2.** metodă chirurgicală constînd în producerea unei temperaturi joase (cu pungi de gheaţă sau cu aparate refrigerente) într-o regiune a corpului, în scop anestezic sau terapeutic. [Din fr. *réfrigération*].

refrigerént, ~ţi, refrigerentă, ~e a. care produce scăderea temperaturii; care răceşte: *amestec refrigerent; porţiune refrigerentă;* (fig.) *relaţii disparate şi oarecum refrigerente.* MAIOR. // n. schimbător de căldură, confecţionat din sticlă sau din metal, folosit în laborator la condensarea vaporilor rezultaţi la distilare; (şi: (înv.) **refrigerant**). [Din fr. *réfrigérant*].

refringént, ~ţi, refringentă, ~e a. (despe un mediu) care refractă lumina. [Din fr. *réfringent*].

refringénţă, refringenţe f. (fiz.) **1.** proprietate a mediilor transparente de a refracta lumina; **2.** mărime caracteristică mediilor transparente, egală cu diferenţa dintre indicele de refracţie a mediului şi unitate. [Din fr. *réfringence*].

refrişá, refrişez vb. (tr. şi refl.) a (se) împrospăta; a (se) face ca nou. [Din fr. *refraichir*].

refugiá, refugiez vb. (refl.) **1.** a se retrage dintr-un teritoriu ocupat, a fugi de un pericol, de o prigonire (politică, religioasă etc.), căutînd sprijin sau ocrotire la cineva sau undeva; a se pune la adăpost: *el se refugiase în Moldova.* FIL.; **2.** (fig.) a se izola, a se retrage într-un loc liniştit: *se refugiază în liniştitul imperiu al trecutului.* VLAH. [Din fr. *réfugier*].

refugiát, ~ţi, refugiată, ~e a. şi m., f. (persoană) care s-a retras dintr-un teritoriu ocupat sau care a fugit de un pericol, de o prigonire (politică, religioasă etc.), punîndu-se la adăpost undeva sau la cineva: *să ne întîlnim cu rude, prieteni ... refugiaţi ca şi noi.* NEGR.; *multe ziare publicau ştiri despre refugiaţi.* CF.; **refugiat politic,** persoană care cere azil politic în altă ţară, fiind prigonită în ţara sa. [V. *refugia*].

refuglére, refugieri f. acţiunea de a se refugia; refugiu: *unii istorici ... înclină să imagineze refugierea ca o retragere totală în munţi.* BL. [V. *refugia*].

refúgiu, refugii n. **1.** retragere dintr-un teritoriu ocupat, fugă de un pericol, de o prigonire (religioasă, politică etc.); refugiere; timp petrecut ca refugiat într-un anumit loc: *în timpul refugiului plecă în Moldova.* CĂL.; **2.** loc de scăpare, de adăpostire în caz de pericol; adăpost, azil: *oamenii se întorc la căminurile lor ...; aici e refugiul.* SAD.; **3.** (fig.) consolare, alinare, mîngîiere: *tu cauţi refugiu în trecut;* **4.** loc ferit, izolat, confortabil în care se retrage cineva pentru a se relaxa, pentru a se odihni: *o masă şi fotolii de răchită constituiau un refugiu plăcut.* GHEŢIE; **5.** porţiune ridicată şi amenajată ca un trotuar, pe partea carosabilă a unei străzi cu trafic intens sau în mijocul unei pieţe, pentru a uşura traversarea de către pietoni, urcarea ori coborîrea din vehiculele de transport în comun etc. [Din fr. *refuge,* lat. *refugium*].

refulá, refulez vb. (tr.) **1.** a înăbuşi în sine dorinţe, idei, instincte etc. contrare conştiinţei morale a individului, a le respinge din domeniul conştientului în subconştient: *îşi refula dorinţele incestuoase;* **2.** a deplasa sau a împinge un fluid într-o conductă sau într-un recipient, cu ajutorul unei pompe; **3.** a prelucra piese de metal prin batere cu ciocanul sau prin presare, în scopul măririi unor dimensiuni transversale ale acestora. [Din fr. *refouler*].

refulăre, refulări f. acţiunea de a refula şi rezultatul ei: *recunoaştem psihanalizei meritul de a fi pus în lumină mecanismul refulării.* BL. [V. *refula*].

refulát, ~ţi, refulată, ~e a. înăbuşit în sine, respins în subconştient: *convingeri morale şi religioase refulate ... ar putea produce dezordini şi anomalii sufleteşti.* BL. // m., f. persoană care îşi refulează ideile, dorinţele, instinctele etc.: *educaţia severă l-a transformat într-un refulat.* [V. *refula*].

refutá, refutez vb. (tr.) a combate o afirmaţie, o teorie etc. cu argumente puternice: *nu mi-ai trimis articolul lui Arsache prin care refutează scrierea mea.* GHICA; (refl. pas.) *Platon, Kant, Schopenhauer vor fi amintiţi numai spre a li se refuta ideile.* GHEŢIE. [Din lat. *refutare,* fr. *réfuter*].

refutábil, ~i, refutabilă, ~e a. care poate fi combătut. [Din fr. *réfutable*].

refutáre, refutări f. acţiunea de a refuta şi rezultatul ei; combatere, refutaţie. [V. *refuta*].

refutáţie, refutaţii f. refutare: *a mai ieşit un articol în care Eliad te înjură anume; cred că nu merită o refutaţie.* GHICA. [Din fr. *réfutation*].

refúz, refuzuri n. **1.** faptul de a refuza; respingere, neacceptare: *e replica la refuzul meu de a colabora.* GHEŢIE; **pînă la refuz,** pînă la limita maximă, atît încît nu se mai poate adăuga nimic: *sală plină pînă la refuz;* (fam.) **a trata cu refuz,** a refuza; **2.** (tehn.) materialul rămas după o operaţie de cernere, de sortare, de clasare; **3.** deficienţă în funcţionarea unui sistem tehnic; **4.** defect de turnare constînd în producerea unor goluri rezultate din umplerea incompletă a formei cu metal topit. [Din fr. *refus*].

refuză, refúz vb. **1.** (tr.) a respinge, a nu accepta, a nu primi ceva ce ţi se oferă: *ai refuzat să intri la noi în casă.* PR.; *refuză rachiul de cireşe.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a respinge (ca nesatisfăcător): *editorul i-a refuzat manuscrisul;* **3.** (tr.) a nu da, a nu acorda, a nu face ceva ce ţi se cere; a nu consimţi la ceva: *nu-mi închipuiesc să fie atît de hain să te refuze, tocmai acum cînd eşti la aman.* REBR.; *refuza să dea orice informaţie.* SAD.; **4.** (tr.) a se priva de ceva, a renunţa la ceva: *nu-şi refuză nimic;* **5.** (refl.) a se sustrage (atenţiei, observaţiei, înţelegerii): *unele fenomene ... s-ar refuza astfel cunoaşterii noastre.* VIANU; **6.** (rar; refl.) a rezista (la avansurile cuiva): *ar fi vrut-o pe Otilia călugăriţă, refuzîndu-se tuturor.* CĂL. [Din fr. *refuser*].

refuzáre, refuzări f. acţiunea de a refuza şi rezultatul ei. [V. *refuza*].

reg, reguri n. suprafaţă netedă acoperită cu pietrişuri şi nisipuri din deşertul Sahara. [Din fr. *reg*].

regál[1], ~i, regală, ~e a. **1.** care aparţine unui rege, referitor la rege; regesc: *încîntată de regalele promisiuni.* FIL.; **2.** demn de un rege; specific regilor, ca regii; maiestuos, măreţ: *palida înţelepciune cu zîmbirea ei regală.* EM.; **3. apă regală,** amestec de acid clorhidric şi acid azotic, întrebuinţat la dizolvarea unor metale. [Din fr. *régale,* lat. *regalis,* it. *regale*].

regál[2], regale n. (tipogr.) dulăpior în care se păstrează casetele cu litere, suporturile, fundamentele de pagini etc. [Din germ. *Regal*].

regál[3], regaluri şi **regale** n. **1.** ospăţ bogat; banchet: *sper să-mi serveşti un adevărat regal.* CAR.; **2.** ceea ce produce încîntare, plăcere; desfătare, plăcere deosebită: *venirea dv. va fi un regal pentru mine.* [Din fr. *régal*].

regalá, regalez vb. **1.** (rar; tr. şi refl.) a (se) ospăta bine; **2.** (fig.; tr.) a desfăta, a încînta: *ne dă detalii de tot interesante despre estrema bunăvoinţă cu care ne regalează fraţii maghiari.* EM.; *ne-a regalat cu un concert.* [Din fr. *régaler*].

regalăre f. **1.** acţiunea de a (se) regala; **2.** (fig.) desfătare, încîntare. [V. *regala*].

regálă[1], regale f. (înv.) **1.** pahar de bere mai mic decît ţapul; conţinutul unui asemenea pahar; **2.** nume dat unor ţigări şi ţigarete de calitate superioară. [De la *regal[1]*].

regálă[2], regale f. **1.** instrument de suflat asemănător cu orga, dar mai mic; **2.** unul dintre registrele orgii. [Din fr. *régale*].

regalísm n. monarhism. [*Regal[1]* + *-ism*; cf. fr. *royalisme*].

regalíst, ~şti, regalistă, ~e m., f. monarhist: *se oferă să facă pe victima regaliştilor.* CĂL. [*Regal[1]* + *-ist*; cf. fr. *royaliste*].

regalíst[2], regalişti m. (înv.) senator numit de către monarh, în Dieta Transilvaniei. [Din lat. med. *regalista, -ae;* cf. fr. *régaliste*].

regalitáte, regalitắți f. **1.** regim monarhic; monarhie: *avea să izgonească ... din Franța regalitatea.* SAD.; **2.** faptul de a fi rege; demnitatea de rege: *regalitatea de azi nu e decît un titlu fără esență și fără spirit monarhic; în fapt trăim în republică.* EM.; (fig.) *vorbești de lucrările mele, de faima mea și de regalitatea mea științifică.* GAL. [*Rege* + *-itate;* cf. lat. *regalitas, -atis,* fr. *royauté*].

regát, regate n. **1.** stat guvernat de un rege; monarhie: *un regat pentr-o țigară.* EM.; **2.** (și **Vechiul Regat**) nume dat Moldovei, Munteniei și Olteniei, după primul război mondial: *Ardealul trebuia să aducă Bucureștilor o elită intelectuală, cu neputință de găsit în Vechiul Regat.* ARG. [*Rege* + *-at*].

regátă, regate f. **1.** denumire dată unor competiții sportive nautice (caiac, canoe, canotaj, iahting); **2.** probă în competițiile de iahting, cu mai multe etape în cadrul aceluiași program; **3.** (rar) un fel de cravată care se înnoadă ca o fundă și ale cărei capete cad pe plastronul cămășii. [Din fr. *régate,* it. *regatta*].

regazoná, regazonez vb. (tr.) a reînsămînța un gazon, a replanta un gazon. [Din fr. *regazonner*].

regazonáre, regazonări f. acțiunea de a regazona și rezultatul ei: *regazonarea stadionului.* [V. *regazona*].

regăsí, regăsesc vb. **1.** (tr.) a găsi din nou pe cineva sau ceva; a redescoperi: *tustrei regăsiră plăcerea de a vorbi împreună.* GHEȚIE; *și-a regăsit cîinele pierdut a doua oară;* **2.** (tr. și refl.) a (se) reîntîlni; a (se) recunoaște, a (se) descoperi: *de cînd am venit aici la tine, caut mereu să te regăsesc.* PR.; *cum ne vom regăsi?;* **3.** (refl.) a se afla, a se găsi (din nou) în același loc, în aceeași stare, situație: *după cîteva clipe se regăsi singur în întuneric, zîmbind.* SAD.; *tot naltul îndurărilor divine se regăsește-n noi pe veci iubire.* IONEL; **4.** (fig.; refl.) a se reculege, a-și recăpăta echilibrul sufletesc (după o frămîntare, un zbucium): *tu așează-te deoparte, regăsindu-te pe tine.* EM.; *nu mă mai pot regăsi.* PETR. [*Re-*[1] + *găsi;* cf. fr. *retrouver*].

regăsíre, regăsiri f. faptul de a (se) regăsi. [V. *regăsi*].

regățeán, ~eni, regățeană, ~ene m., f. (la pl.) denumire dată, după primul război mondial, locuitorilor Vechiului Regat; (și la sg.) locuitor al Vechiului Regat: *regățenii spun despre noi, ardelenii, că n-avem humor.* PR.; *regățenii au murit ca să facă România Mare.* GHEȚIE. [*Regat* + *-ean*].

regățeáncă, regățence f. regățeană. [*Regățean* + *-că*].

regățenésc, ~ști, regățeneáscă, ~ești a. care aparține, care este caracteristic Vechiului Regat sau regățenilor, originar din Vechiul Regat: *învățătorul vorbea ..., amestecînd cuvinte regățenești: „belea, catadicsi, angarale".* GHEȚIE. [*Regățean* + *-esc*].

régе[1]**, regi** m. **1.** suveranul unui regat; monarh: *luă parte ... la proclamarea solemnă a lui Mihai I ca rege al României.* GHEȚIE; **2.** (fig.) cel dintîi, cel mai bun într-un domeniu, cel mai puternic dintr-o colectivitate, dintr-un grup: *acel rege-al poeziei.* EM.; *leul e regele animalelor;* **3.** numele piesei principale la jocul de șah (care nu poate fi pierdută): *răstoarnă pe covor doi nebuni peste un rege.* AL.; **4.** numele uneia dintre cărțile de joc cu figura unui monarh; crai, popă, rigă; **5. cei trei regi,** numele unui grup de stele în mijlocul constelației Orion; **6.** (la pl.) numele a două cărți canonice din Vechiul Testament, care conțin istoria evreilor de la sfîrșitul domniei lui David și urcarea pe tron a lui Solomon pînă la captivitatea babilonică. [Din lat. *rex, -gis*].

régе[2]**, reg** vb. (latinism; înv.; tr.) a conduce, a cîrmui. [Din lat. *regere*].

regeá, regele f. (înv.) rugăminte; intervenție; sprijin, protecție: *hina d-tale ... vrea să-ți facă o răgea.* AL.; (și: **ragea, răgea**). [Din turc. *reca, rica*].

regeál, regeall m., și **rege(a)le** n. (turcism; înv.) ministru al Porții otomane; mare demnitar: *aleargă pe capete ... pe la toate regealele.* GHICA; (și: **rageal, răgeal**). [Din turc. *rical*].

regealîc, regealîcuri n. (înv.) rugăminte, intervenție: *prin regealîcul domniței.* CAR. [*Regea* + *-lîc*].

regenerá, regenerez vb. **1.** (tr. și refl.) a reveni sau a face să revină la o viață nouă; a (se) înnoi, a (se) primeni; a (se) înviora: *nația ... se poate regenera dimpreună cu limba ei.* HEL.; **2.** (refl.) a se reface, a-și recăpăta integritatea anatomică: *țesutul se regenerează;* **3.** (tr.) a readuce în stare de folosire unele produse sau materiale uzate, prin redarea proprietăților inițiale; **4.** (tehn.) a face un tratament termic cu scopul de a transforma o structură brută în structură fină. [Din fr. *régénérer,* lat. *regenerare*].

regenerábil, ~i, regenerabilă, ~e a. care se poate regenera; regenerativ. [Din engl. *regenerable*].

regeneráre, regenerări f. **1.** acțiunea de a (se) regenera și rezultatul ei; regenerație; **2.** înnoire, primenire, înviorare: *societatea noastră este bolnavă și în curînd va ajunge muribundă, dacă nu se va descoperi o cale de regenerare.* GHEȚIE; **3.** capacitate a organismelor vii de a-și reface organe, structuri etc. lezate; regenerescență: *regenerarea epidermei;* **4.** readucere în stare de folosire a unui material uzat: *regenerarea cauciucurilor.* [V. *regenera*].

regenerát, ~ți, regenerată, ~e a. **1.** înnoit, primenit; înviorat: *spirit regenerat;* **2.** refăcut: *țesut regenerat;* **3.** readus în stare de folosire; recondiționat: *cauciuc regenerat.* [V. *regenera*].

regenerátiv, ~i, regenerativă, ~e a. regenerabil. [Din fr. *régénératif*].

regeneratór, ~i, regeneratoáre a. care regenerează, care reface; înnoitor; înviorător: *nu vede în juru-i ... decît munca regeneratoare.* SAD. // n. sistem tehnic care servește la regenerarea unui material uzat. [Din fr. *régénérateur*].

regenerățle, regenerații f. (înv.) regenerare; (și: **regenerațiune**). [Din fr. *régéneration,* germ. *Regeneration*].

regenerațiúne f. v. **regenerație.**

regenerescénță f. regenerare: *regenerescența celulelor.* [Din fr. *régénérescence*].

regént, ~ți, regentă, ~e m., f. **1.** persoană care guvernează o monarhie în timpul unei regențe: *și pe acest regent Ioan Asan îl cruță cu mărinimie.* EM.; **2.** (înv.) director de colegiu: *era cel dintîi școlar la învățătură ... și iubitul regentului.* C. // a. **1. planetă regentă** (și m.), planetă care are principala influență într-un horoscop; planetă dominantă: *regentul anului;* **2.** (adesea subst.; despre propoziții) căreia îi este subordonată altă propoziție: *subordonarea față de o regentă;* **3.** (adesea subst.) de care depinde, gramatical, o subordonanță: *element regent.* [Din fr. *régent,* lat. *regens, -entis,* germ. *Regent*].

regentá, regentez vb. (franțuzism; tr.) a conduce; a domina: *secretul care regentează fenomenul.* ARG. [Din fr. *régenter*].

regénță, regențe f. **1.** guvernare provizorie a unui stat monarhic de către una sau mai multe persoane, în timpul minoratului sau în absența monarhului; perioadă cît durează o asemenea guvernare; cel sau cei care exercită această guvernare; căimăcămie, locotenență: *susține regența și duce campanie împotriva prințului Carol.* ST.; **2.** (artic.; și n. pr.) nume dat în istoria Franței perioadei minorității lui Ludovic al XV-lea (1715-1723); **3.** nume dat unor state musulmane din nordul Africii (Tripolitania, Algeria, Tunisia) guvernate printr-o delegație a sultanului din Constantinopol; **4.** stil în arhitectura și în artele decorative franceze de la începutul sec. al XVIII-lea (sub regele Filip d'Orleans), caracterizat prin suplețea, grația și delicatețea elementelor: *regența anticipă stilul rococo.* [Din fr. *régence*].

regésc, ~ști, regeáscă, ~ești a. **1.** regal[1]: *dregătorii regești urmau a striga norod în leafă pentru război împotriva păgînilor.* SAD.; *putere regească;* **2.** (rar) care are calitatea de rege: *să răzbune pe regescul său părinte.* GHICA; **3.** demn de un rege; specific regilor, ca regii; maiestuos, regal[1]: *drapate-n purpură regească.* MACED.; *trupul vînjos al omului ... își luă deodată o ținută regească.* AG. [*Rege*[1] + *-esc*].

regéste f. pl. nume dat repertoriilor cronologice de acte emanate de la aceeași cancelarie sau de la aceeași personalitate din evul mediu, însoțite de note explicative și de extrase din cronici. [Din lat. *regesta,* fr. *regeste,* germ. *Regesten*].

regéște adv. **1.** ca un rege, în felul regilor: *își mobilase locuința regește.* SAD.; **2.** (fig.) din abundență, cu generozitate: *daruri împărătite regește.* [*Rege*[1] + *-ește*].

reggae [réghe] f. muzică ritmică jamaicană, cu ritm sincopat; dans executat pe această muzică. [Cuv. fr., it.].

réghle, reghil f. (înv.) act în baza cărui proprietarii de animale puteau trece granița dintre Transilvania și Țara Românească fără să plătească vamă; autorizație de vînzare a vitelor. [Din magh. *régyija,* lat. *regia*].

regicíd, ~zi, regicidă, ~e a. și m., f. (persoană) care a asasinat un rege[1]. // n. faptul de a asasina un rege; crima celui care a asasinat un rege. [Din fr. *régicide*].

regíe, regii f. **1.** sistem de executare a unei lucrări sau de exploatare a unui bun prin intermediul unui administrator; **lucrări în regie,** lucrări publice, executate de către stat sub supravegherea agenților săi; **cheltuieli de regie,** cheltuieli de întreținere la o întreprindere, la o instituție; cheltuieli făcute la executarea unei lucrări pentru diverse operații, care se adaugă la costul total: *a doua cale de a obține bani constă în reducerea cheltuielilor de regie.* GHEȚIE; **în regie (proprie),** (despre construcții, reparații etc.) executat de beneficiar cu mijloacele proprii; **2.** (spec.) formă de organizare a unor întreprinderi cu personalitate juridică și cu gestiune separată, avînd ca obiect exploatarea de bunuri ale statului sau valorificarea unor drepturi ale acestuia; sediul, personalul, administrația unor asemenea întreprinderi: *aici este regia monopolurilor! aici nu se primesc petiții pentru pensii!* CAR., **3.** (p. restr.) debit, tutungerie: *intră într-o regie să cumpere țigări;* **4.** concepția interpretării scenice a unui text dramatic, a unui scenariu sau libret destinat să devină spectacol; îndrumarea jocului actorilor și a montării unui spectacol de teatru, de operă, de cinema etc.; artă regizorală; persoană căreia îi aparține concepția și realizarea unui spectacol: *reușita spectacolului se datorează regiei;* **regie tehnică,** încăpere cu dotare tehnică specială atașată unui studio de radiodifuziune sau de televiziune pentru efectuarea reglajului și controlului programelor înregistrate, radiodifuzate sau televizate; persoană care asigură efectuarea acestor operații. [Din fr. *régie,* germ. *Regie*].

regífugiu, regifugii n. sărbătoare romană care se celebra în amintirea alungării regilor din vechea Romă. [Din lat. *regifugium*].

regím, regimuri n. **1.** sistem de organizare și de conducere a vieții economice, politice, sociale a unui stat; formă de guvernămînt a unui stat: *soarta regimului absolutist ... a coborît în sicriul istoriei.* GAL.; *se discută enorm ... despre regimurile democratice și despre cele totalitare.* GHEȚIE; **regim parlamentar,** formă de guvernămînt în care

puterea supremă este deținută de parlament: *voim realitatea regimului parlamentar, care e un regim de control și de bună-credință.* EM.; **2.** ansamblu de reguli, dispoziții etc. specifice organizării, funcționării anumitor instituții; organizarea, funcționarea acestor instituții: *regim de spital; regim de penitenciar;* **3.** sistem de norme, reguli privind anumite relații economice sau sociale; convenție prin care se stabilesc anumite drepturi și obligații: *urmase un regim al învoielilor agricole.* SAD.; *regim dotal;* **regim prefențial,** acordare de avantaje în relațiile de comerț exterior de către un stat, pe bază de reciprocitate; **regim de economii,** ansamblul măsurilor de raționalizare a resurselor materiale, financiare și de muncă, în vederea eficientizării rezultatelor; **4.** mod de a trăi, (spec.) de a se alimenta; dietă: *căpitanul se supuse unui regim de izolare aproape totală.* GHEȚIE; **5.** totalitatea condițiilor (turație, viteză, stare de ungere etc.) care determină funcționarea normală sau modul de utilizare a unui sistem tehnic; **6.** mod de evoluție a unor fenomene hidrologice și meteorologice ciclice, într-o perioadă determinată: *regimul rîurilor; regimul ploilor;* **7.** raport gramatical dintre două cuvinte dependente unul de altul; recțiune: *regim direct; regim indirect;* **caz regim,** caz cerut prin recțiune de anumite verbe: *cazul regim al verbelor tranzitive este acuzativul.* [Din fr. ***régime***].

regiмént, regimente n. **1.** unitate militară compusă din mai multe batalioane (sau divizioane, escadroane etc.); militari dintr-o astfel de unitate; polc: *pe loc tot regimentul se-nșiră.* AL.; *compania ... constituie avangarda regimentului.* PETR.; **2.** (fig.) număr mare, mulțime: *are un regiment de fete.* [Din fr. ***régiment,*** germ. ***Regiment***].

regimentár, ~i, regimentară, ~e a. care aparține regimentului, referitor la regiment: *două camioane regimentare și turismele comandanților așteptau loc de încolonare.* SAD.; **tren regimentar,** convoi de căruțe sau de camioane care transportă pe front munițiile ori proviziile unui regiment. [Din fr. ***reginéntaire***].

regínă, regine f. **1.** soția regelui; suverana unui regat: *se proclamă rege și regină Poloniei.* NEGR.; **2.** (fig.) cea dintîi, cea mai bună într-un domeniu, cea mai frumoasă, cea mai aleasă dintr-o colectivitate, dintr-un grup; ceea ce deține o poziție dominantă, hotărîtoare: *voi o să fiți reginele balului.* REBR.; *roza e regina fiorilor; opinia e regina lumii;* (adj.) *voi urmați cu răpejune cugetările regine.* EM.; **3.** matca albinelor: *regina ... avea să zboare în azur cu trîntorii după ea.* PR.; **4.** numele unei piese la jocul de șah (imediat după rege[1], ca importanță), care poate fi mutată în orice direcție; damă; **5.** (compuse) **regina-nopții,** nume dat unor plante de grădină din familia solanaceelor, cu flori albe, roșietice sau violete, care se deschid la căderea nopții, răspîndind un miros plăcut; floarea-nopții (*Nicotiana*): *asta-i regina-nopții, spuse birjarul aspîrînd adînc.* EL.; (reg.) **regina-stelelor,** steaua Vega, din constelația Lirei. [Din lat. ***regina***].

regionál, ~i, regională, ~e a. care aparține, care este caracteristic unei regiuni, referitor la o regiune; făcut, organizat în cadrul unei regiuni: *particularități regionale ale limbii; concursuri regionale.* // f. subunitate organizatorică, corespunzătoare unei regiuni administrative: *regionala CFR Iași.* [Din fr. ***régional***].

regionalísm, regionalisme n. **1.** doctrină care favorizează constituirea grupărilor regionale (autonome); sistem politic sau administrativ care tinde să asigure o oarecare autonomie regiunilor: *regionalismul și separatismul sînt concepte diferite;* **2.** atenție deosebită pentru descrierea obiceiurilor, peisajelor etc. dintr-o anumită regiune într-o operă literară; supraapreciere a unei provincii; patriotism local: *regionalismul, adică naționalismul pe un spațiu particular și îngust, este pernicios.* CĂL.; **3.** fapt de limbă folosit numai într-o anumită regiune a țării; provincialism: *scrierea abundă în regionalisme.* [Din fr. ***régionalisme***].

regionalíst, ~ști, regionalistă, ~e a. și m., f. **1.** (persoană) care susține, care cultivă regionalismul; **2.** (om) stăpînit de patriotism local. [Din fr. ***régionaliste***].

regionáre, regionări f. împărțire a unui teritoriu în zone sau în regiuni, pe baza unor indici geografici, climaterici etc.: *regionarea hidrologică a țării.* [De la ***regiune***].

registrá, registrez vb. (înv.; tr.) a înregistra: *am o afacere de registrat.* CAR. [Din fr. ***register,*** germ. ***registrieren***].

registratór, ~i, registratoáre m., f. funcționar care înregistrează actele, documentele etc. într-o instituție; înregistrator: *registratorii de la Ministerul dinlăuntru.* FIL. [Din lat. ***registrator,*** germ. ***Registrator,*** fr. ***régistrateur***].

registratúră, registraturi f. serviciu într-o instituție sau într-o întreprindere unde se înregistrează corespondența, actele; biroul unde funcționează acest serviciu: *în biroul registraturii generale a unei mari administrațiuni, impiegatul își pregătește registrul.* CAR. [Din lat. ***registratura,*** germ. ***Registratur***].

registrăție f. arta de a folosi (în compozițiile moderne) posibilitățile timbrate ale orgii sau ale clavecinului. [Din fr. ***registration***].

regístru, registre n. **1.** caiet, condică, sistem de fișe, foi volante etc. în care se înscriu diferite date, acte administrative, comerciale etc.; catastif, opis: *registrele de contabilitate ... n-aveau în ele nimic nociv.* PR.; *însemna într-un registru fiecare creițar cheltuit.* GHEȚIE; **registru de stare civilă,** condică în care sînt înscrise actele de stare civilă, referitoare la naștere, căsătorie, deces, înfiere, schimbarea numelui etc.; **2.** întindere a scării muzicale a unei voci sau a unui instrument de la nota cea mai de jos la nota cea mai de sus, produse fără schimbarea timbrului: *o voce ... egală în toată estensiunea registrului tonal.* FIL.; **3.** (concr.) grupul tuburilor sau butoanelor de același timbru ale unui instrument muzical: *se așază în fața unei mici orgi, căreia îi trase registrele.* CĂL.; **4.** (fig.) modalitate specifică de exprimare: *vulgarizarea manifestată prin apelul la registrul argotic este supărătoare prin abuz.* D.; *Mioara Avram cunoștea la fel de bine limba veche ..., variantele regionale și mai ales registrele stilistice, normele și abaterile limbii actuale.* R.L.; **5.** suprafața de decorație arhitectonică cuprinsă între două profiluri orizontale de-a lungul unei fațade: *registrul de jos, corespunzător parterului, are ferestre mai mici.* PETR.; **6.** fiecare dintre zonele în care este împărțită o suprafață decorativă (perete pictat, vase etc.); **7.** (tehn.) placă cu ajutorul căreia se reglează deschiderea unei conducte; **8.** sertar sau clapă de oțel, de fontă, de ceramică etc. servind la reglarea tirajului sau la închiderea canalelor de fum de la căldările de abur sau de la cuptoarele industriale; **9.** dispozitiv utilizat în centralele telefonice automate la înregistrarea numărului telefonului chemat; **10.** (inform.) dispozitiv folosit în calculatoarele electronice, destinat stocării temporare a informației. [Din lat. ***register,*** germ. ***Register,*** fr. ***registre***].

régiu, ~ii, regie, ~ii a. (latinism; înv.) regal[1]; (fig.) *umbra gîndurilor regii.* EM. [Din lat. ***regius***].

regiúne, regiuni f. **1.** întindere mare de pămînt, căreia îi sînt specifice anumite caracteristici; ținut, zonă: *intru în regiunea munților.* NEGR.; *m-am născut într-o ... regiune a globului unde ordinea și legea domnesc de mult.* PR.; **2.** unitate administrativ-teritorială în România (între 1950 și 1968), alcătuită din raioane; **3.** parte dintr-un tot; porțiune, zonă; domeniu, sector: *un mantou de leopard veritabil ... depilat pe regiuni întregi.* CĂL.; (fig.) *interlocutorul meu înclina ... să rămîie în regiunea profetizărilor.* SAD.; **4.** parte determinată a corpului sau a unui organ: *regiunea inimii.* [Din lat. ***regio, -onis,*** fr. ***région***].

regizá, regizez vb. (tr.) **1.** a îndruma în calitate de regizor jocul actorilor și montarea unui spectacol, a unui film etc.; a pune în scenă: *a regizat teatrul lui Caragiale;* **2.** (fig.) a organiza, a conduce (din umbră) o acțiune, o operație etc.: *a regizat abil lucrările comisiei.* [De la ***regizor***].

regizáre, regizări f. faptul de a regiza: *regizarea filmului a fost dificilă.* [V. ***regiza***].

regizór, ~i, regizoáre m., f. **1.** specialist care regizează o piesă de teatru, un film etc.: *sufler și-am fost, regizor și-am fost.* CAR.; *autorul își presăra piesele cu note pentru actori și pentru regizori.* CĂL.; **2.** (franțuzism; rar) vechil; (accent. și *regízor*). [Din fr. ***régisseur,*** germ. ***Regisseur***].

regizorál, ~i, regizorală, ~e a. care aparține regizorului, referitor la regizor: *creație regizorală.* [***Regizor*** + *-al*].

regizorát n. **1.** faptul de a regiza; arta regizorului; regie; **2.** birou unde lucrează regizorul unui teatru, al unui studio cinematografic etc.: *așteptă la ușa regizoratului.* [***Regizor*** + *-at*].

regîndí, regîndesc vb. (tr.) a gîndi, a judeca, a aprecia din nou (și în alt fel, mai bine, mai corect); a redimensiona: *Samoil Clain ... încercă să regîndească lucrurile filozofic.* BL. [*Re-*[1] + ***gîndi***].

regîndíre f. faptul de a regîndi: *fiecare din afirmațiile sale e bazată pe verificări, pe regîndirea faptelor, pe măsurarea justeței și a relevanței lor.* R.L. [V. ***regîndi***].

regîndít, ~ți, regîndită, ~e a. care a fost gîndit, judecat încă o dată (și în alt fel, mai bine, mai corect): *proiect regîndit.* [V. ***regîndi***].

reglá, reglez vb. (tr.) **1.** a menține la o anumită valoare o caracteristică de funcționare a unui sistem tehnic sau a o face să varieze după o anumită normă; a pune la punct: *reglează turația motorului;* **2.** a potrivi, a îndrepta tirul unei arme de foc; **3.** a reglementa funcționarea unui organ, a unui sistem etc. dintr-un organism viu: *să-mi reglez respirația.* PR.; **4.** a aranja, a organiza; a reglementa: *societatea încearcă să regleze relațiile ... în spațiul public.* D. [Din fr. ***régler***].

reglábil, ~i, reglabilă, ~e a. care se poate regla: *tir reglabil.* [***Regla*** + *-bil*].

reglabilitáte f. (tehn.) însușirea de a fi reglabil. [***Reglabil*** + *-itate*].

regláj, reglaje n. (mod de) realizare a reglării unui sistem tehnic, a unui mecanism; reglare: *primeam cîte cinci cartușe, două de reglaj și trei de ciuruit ținta.* GHEȚIE. [Din fr. ***réglage***].

regláre, reglări f. acțiunea de a regla și rezultatul ei; reglaj, regulare. [V. ***regla***].

reglatór, ~i, reglatoáre a. care reglează; regulator: *Pavlov a descoperit rolul reglator al scoarței cerebrale pentru întregul organism.* [***Regla*** + *-tor*].

reglemént, reglemente n. (înv.) regulament: *nu mai există nici o divergență esențială ... în privirea reglementului de navigație și supraveghere.* EM. [Din fr. ***réglement,*** germ. ***Reglement***].

reglementá, reglementez vb. (tr.) **1.** a supune ceva unui regulament, unor norme; a legaliza; (p. ext.) a pune în ordine; a aranja: *legile reglementează conduita oamenilor;* **2.** (rar) a face un regulament. [Din fr. ***réglementer***].

reglementár, ~i, reglementară, ~e a. **1.** care este sau se face conform unui regulament sau unor norme; regulamentar, regular: *ținută reglementară;* **2.** (înv.) care ține de Regulamentul organic, referitor la Regulamentul organic: *legi reglementare;* **domniile reglementare,** domniile dirijate de Regulamentul organic (1831-1859). [Din fr. ***réglementaire***].

reglementáre, reglementări f. **1.** acțiunea de a reglementa și rezultatul ei; regulare, regularisire: *tata ... a așteptat o reglementare a*

situației. PR.; **2.** operație de stabilire a unor norme (noi); ansamblu de reguli, de norme: *de astăzi, elevii și funcționarii publici din 14 landuri germane ... sînt obligați să scrie conform unor reglementări ortografice hotărîte în 1996 de lingviști, în esență mari anonimi.* R.LIB.; **3.** ansamblu de norme juridice aplicabile într-un anumit domeniu: *va respecta reglementările în vigoare.* [V. ***reglementa***].

reglét, reglete n. piesă de metal folosită în tipografie la umplerea spațiilor dintre rînduri sau la umplerea spațiilor dintre formă și ramă; albitură. [Din fr. ***réglet***].

reglétă, reglete f. element auxiliar izolant de montaj al unei instalații electrice prin care se face legătura între cablul fix al instalației și diferitele aparate. [Din fr. ***réglette***].

reglór, reglori m. **1.** tehnician care reglează mașini-unelte, dispozitive etc. într-o secție de producție; **2.** specialist care reglează un aparat în curs de fabricație, astfel încît piesele rezultate prin prelucrare să aibă dimensiunile prestabilite. [Din fr. ***régleur***].

regn, regnuri n. **1.** fiecare dintre cele trei mari diviziuni în care se împart corpurile din natură (regnul animal, vegetal și mineral): *Pan este ... o întruchipare a voluptății de a participa la toate regnurile.* CĂL.; **2.** (înv.) ținut, guvernămînt; regat, imperiu. [Din lat. ***regnum, -i,*** fr. ***règne***].

regnicolăr, ~i, regnicolară, ~e a. (latinism; înv.) care ține de o anumită țară, referitor la o anumită țară; băștinaș, autohton: *drepturi civile și regnicolare.* [Din lat. med. ***regnicolaris***].

regosól, regosoluri n. tip de sol tînăr format pe depozite afinate sau slab consolidate (nisipuri, loess, argile, marne etc.). [Din fr. ***régosol***].

regrés, regrese n. **1.** mers înapoi; întoarcere la o stare inferioară; declin, decădere, regresiune: *am văzut pe semenii mei făcînd pași în regres spre caverne.* SAD.; *nu se precizează la ce se raportează acest regres.* D.; **2.** (jur.) **acțiune de regres,** acțiune prin care o persoană care a plătit o sumă de bani din culpa alteia se întoarce împotriva acesteia din urmă pentru recuperarea sumei plătite. [Din lat. ***regressus,*** it. ***regresso,*** fr. ***règres,*** germ. ***Regress***].

regresá, regresez vb. **1.** (intr.) a merge îndărăt, a da înapoi; a se întoarce la o stare inferioară, a înregistra un regres; a decădea: *tumoarea a regresat; producția regresează;* **2.** (jur.; refl. pas.) a fi despăgubit, în urma acțiunii de regres, de o pierdere materială suferită. [Din fr. ***régresser***].

regresiúne, regresiuni f. **1.** regres: *bătrînul fuge de durere prin regresiune spre instincte și-și pregătește stingerea în cascada unui pîrîu.* CĂL.; **2.** proces de retragere a apelor mării de pe unele suprafețe continentale, provocată de ridicarea uscatului sau de scăderea nivelului general oceanic; **3.** trecere de la stadii de dezvoltare economică la stadii de declin sau de stagnare; **4.** reducere a extensiunii geografice a unui fenomen lingvistic. [Din fr. ***régression***].

regresív, ~i, regresivă, ~e a. **1.** care tinde spre o stare înapoiată; care este în regres, care dă înapoi; **2.** care se face în direcția inversă celei normale: *mișcare regresivă;* (adv.) *se întorceau pe spate ... călcînd numai apa, regresiv, cu tălpile picioarelor.* CĂL.; **derivare regresivă,** procedeu de formare a unui cuvînt nou de la un cuvînt existent în limbă prin suprimarea unui afix; **derivat regresiv** sau **formație regresivă,** cuvînt obținut prin acest procedeu; **asimilație regresivă,** fenomen fonetic în care sunetul modificat se află înaintea sunetului care exercită influența modificatoare (ex. sosetă). [Din fr. ***régressif***].

regrăt, regrete n. părere de rău cauzată de pierderea cuiva sau a ceva, de săvîrșirea unei greșeli, de neîmplinirea unei dorințe, de nerealizarea unui proiect etc.; remușcare, căință: *valuri de regrete surde o năpădeau.* VLAH.; *se strecoară în mine regretul că pierd vremea ascultîndu-i vorbăria.* PR.; **cu regret** sau **cu tot regretul,** formulă prin care cineva își exprimă părerea de rău: *cu regret, amice, nu ești bun de noi!* CAR.; **regrete eterne,** formulă de inscripție funerară. [Din fr. ***regret***].

regretá, regrét vb. (tr.) a fi cuprins de regret pentru o pierdere, pentru o greșeală săvîrșită, pentru o neîmplinire sau nerealizare; a avea remușcări, a se căi: *nu poate cineva decît a regreta activitatea în darn cheltuită.* NEGR.; *pentru întîia dată regretai că nu le înțeleg deloc limba.* EL. [Din fr. ***regretter***].

regretábil, ~i, regretabilă, ~e a. care provoacă părere de rău; vrednic de regret: *e regretabilă lacuna, dar nu i se poate imputa d-sale.* MAIOR.; *atare neseriozitate din ușurință e regretabilă.* CĂL. [Din fr. ***regrettable***].

regretát, ~ți, regretată, ~e a. **1.** (adesea subst., artic.) a cărui dispariție provoacă regrete: *mult regretata artistă juca pe regină.* CAR.; *este soția regretatului nostru profesor;* **2.** de care îți pare rău că s-a întîmplat: *situație mult regretată.* [V. ***regreta***].

regrupá, regrupez vb. (tr. și refl.) a (se) grupa din nou; a (se) reorganiza: *trupele franceze se regrupară de-a lungul unei noi linii de apărare.* GHEȚIE. [Din fr. ***regrouper***].

regrupáre, regrupări f. acțiunea de a (se) regrupa; reorganizare, reunire: *acțiune de regrupare a forțelor.* ST.; *regruparea societății civile.* D. [V. ***regrupa***].

regulă, regulez vb. **1.** (tr.) a supune unor reguli, unui regim strict: *România ... s-a hotărît de a regula poziția evreilor cu legi și regulamente.* EM.; **2.** (tr.) a pune în ordine; a aranja, a rîndui, a regularisi: *afacerile băneștí le-am regulat.* CAR.; *duce-vă-ți, mă, de regulați la vite.* SOR.; **3.** (tr.) a stabili; a organiza: *a regula ordinea unei ceremonii;* **4.** (tr.) a pune capăt; a rezolva: *au fost regulate abuzurile; a regula un diferend;* **5.** (tr.) a face (un aparat, un mecanism etc.) să funcționeze regulat; a regla, a repara: *cinci ceasornici de părete ..., toată ziua el nu face decît tot le regulează înapoi sau înainte.* NEGR.; **6.** (tr.) a regla tirul unei arme de foc: *acel pitic regula mișcările automatului.* SAD.; **7.** (fig.; fam.; tr.) a pune pe cineva la punct, a da cuiva pedeapsa meritată, a-l învăța minte; a regularisi; (p. ext.) a bate pe cineva: *îl voi regula eu!* **8.** (arg.; tr. și refl.) a avea relații sexuale, a face amor: *umblu ca un nebun după fata aia s-o regulez.* PR. [Din lat. ***regulare,*** it. ***regolare;*** cf. fr. ***régulariser,*** germ. ***regulieren***].

regulaménț, regulamente n. **1.** totalitatea instrucțiunilor, normelor și regulilor care stabilesc și asigură ordinea și bunul mers al unei instituții, întreprinderi, organizații etc.; lucrare care cuprinde aceste instrucțiuni; reglement: *o gravă încălcare a regulamentelor profesionale.* PETR.; *regulament școlar;* **regulament cadru,** regulament cu caracter general; **2.** normele după care se desfășoară un joc, un sport etc.; lucrare care cuprinde aceste norme; **3. Regulamentele organice,** legile de reorganizare a principatelor române în timpul ocupației rusești, cu rol de cartă constituțională între 1831-1857: *„Regulamentul organic", ca legiuire unitară pentru amîndouă țările, ... era un liniament al unirii țărilor.* EM.; **4.** act administrativ cu caracter normativ emis de puterea executivă în aplicarea unei legi: *guvernul a elaborat regulamentul de aplicare a legilor proprietății.* [Din lat. ***regulamentum***].

regulamentár, ~i, regulamentară, ~e a. **1.** prevăzut într-un regulament, conform unui regulament; reglementar: *joc regulamentar;* **2.** care aparține Regulamentului organic, referitor la Regulamentul organic: *reforma lui Mavrocordat ... a coprins dispoziții regulamentare.* BĂLC.; *sălile destinate epocii regulamentare.* CĂL.; **domn regulamentar,** domnitor al Principatelor române din perioada Regulamentului organic: *servi pe cei trei domni regulamentari și înaintă.* BOL. [***Regulament*** + ***-ar;*** cf. fr. ***réglementaire,*** germ. ***reglementarisch***].

regulár, ~i, regulară, ~e a. (înv.) **1.** regulat, după regulă, după regulament; reglementar: *vor intra și profesorii pe calea regulară.* MAIOR.; *luată în mod regular.* EM.; **2.** (despre preoți) care este supus regulilor unui ordin călugăresc, care aparține unei mănăstiri. [Din lat. ***regularis*** și ***regularius***].

reguláre, regulări f. **1.** acțiunea de a regula și rezultatul ei; aranjare; reglementare: *celelalte regulări le voi face eu.* MAIOR.; **2.** (înv.) hotărîre, decizie; **3.** (rar) reglare a tirului unei arme de foc: *maiorul ... începu a vorbi ... despre regularea tragerii.* SAD. [V. ***regula***].

regularisí, regularisesc vb. (înv.; tr.) **1.** a aranja, a organiza; a regula: *se mulțumește a regularisi vitele.* OD.; **2.** (fig.) a pune la punct, a învăța minte pe cineva; a regula: *regularisiți-l și pe acest trîntor!* AL. [***Regula*** + ***-arisi***].

regularisíre, regularisiri f. (înv.) acțiunea de a regularisi și rezultatul ei; aranjare; reglementare: *regularisirea de cheltuieli, venituri ... o lăsase pe seama vătăjească.* NEGR. [V. ***regularisi***].

regularitáte, regularități f. **1.** caracterul a ceea ce se face, se produce în același fel și la intervale de timp regulate: *reuniunile se țineau cu regularitate, întotdeauna cu aceiași participanți.* GHEȚIE; **2.** simetrie; proporționalitate: *regularitatea trăsăturilor feței;* **3.** uniformitate: *regularitatea fibrelor unei țesături;* **4.** conformitatea cu o regulă, cu o ordine fixată: *trebuie respectată regularitatea alegerilor.* [Din fr. ***régularité***].

regularizá, regularizez vb. (tr.) **1.** a supune unor reguli, unor norme; a face ca ceva să fie regulat: *o mîndrie virilă liniștită îi regulariza bătăile inimii.* CĂL.; *situația politică ... a fost regularizată.* D.; **2.** a da formă regulată unui obiect; **3.** a amenaja cursul unei ape, astfel încît să fie uniform, constant; **4.** a pune în ordine, în concordanță evidențe contabile, balanțe etc.; a pune de acord datele evidenței contabile cu realitatea constantă pe teren prin inventariere. [Din fr. ***régulariser***].

regularizáre, regularizări f. acțiunea de a regulariza și rezultatul ei: *regularizarea rețelei hidrografice a țării; regularizarea conturilor.* [V. ***regulariza***].

regularizát, ~ți, regularizată, ~e a. **1.** care a fost supus unor norme, unor reguli; care se face regulat: *trafic regularizat;* **2.** amenajat; cu un curs uniform, constant: *rîuri regularizate.* [V. ***regulariza***].

regulát[1], ~ți, regulată, ~e a. **1.** (adesea adv.) care este conform unei reguli, care se face, se produce cu regularitate, fără abatere; obișnuit, firesc, normal; regular: *vizitele reciproce se înmulțiră și deveniră regulate.* GHEȚIE; (adv.) *trec regulat cu tramvaiul ăsta de trei ori pe săptămînă.* EL.; **verbe regulate,** verbe care se conjugă după regulile generale ale conjugărilor; **2.** care se desfășoară normal, firesc, uniform: *respirație regulată;* **3.** ordonat: *eu ..., deși fire de artist, duc o viață regulată.* EL.; **4.** organizat pe baza unor legi sau regulamente, având un caracter permanent: *armată regulată;* **5.** aranjat, sistematizat: *străzi regulate;* **6.** care are toate laturile și toate unghiurile egale: *poligon, poliedru regulat;* **7.** proporționat, simetric, armonios; frumos: *regulată arhitectură.* NEGR.; *liniile feței sînt regulate.* VLAH. // adv. la timp, punctual: *trenul sosește la Sinaia regulat.* CAR.; *platou regulat și bine colaboratorii.* V.R. [Din lat. ***regulatus,*** it. ***regolato***].

regulát[2] n. (arg.) act sexual: *avea poftă de regulat.* [V. ***regula***].

regulatór, ~i, regulatoáre a. (și subst.) care regulează, sistematizează, care stabilește regularitatea, ordinea; reglator; care îndrumă, conduce: *d-ta ești regulatorul ... ceasornicelor din București.* CAR.; *fusese un timp secretar la*

comisiunea regulatoare a documentelor mînăstirești. CĂL. // n. **1.** aparat sau dispozitiv folosit pentru reglarea funcționării unui sistem tehnic; **2.** (jur.) **regulator de competență,** act prin care organul de jurisdicție superior celor între care s-a ivit un conflict de competență stabilește care dintre ele este competent să judece procesul. [Din fr. ***régulateur,*** germ. ***Regulator***].

régulă, reguli și (înv.) **regule** f. **1.** normă, lege după care se desfășoară o activitate, se produce un fenomen: *perfecționatu-s-a limba? statornicitu-s-au regulele ei?* NEGR.; *excepția aceasta, după o absurdă axiomă, confirmă regula.* SAD.; **2.** mod, metodă, principiu de rezolvare a unor probleme cu caracteristici comune; **regulă de trei,** metodă pentru determinarea celei de a patra proporționale a trei numere date: *ne dete la regula de trei tema următoare.* CR.; **regula de trei simplă,** regulă pentru calcularea valorii unei mărimi direct sau invers proporționale cu altă mărime, atunci cînd se cunosc două valori ale uneia dintre mărimi și o valoare a celeilalte; **regula de trei compusă,** regulă pentru calcularea valorii unei mărimi care depinde direct sau invers proporțional de două sau mai multe mărimi; **3.** (rar) fiecare dintre cele patru operații aritmetice elementare (adunare, scădere, înmulțire, împărțire); **4.** principiu, linie de conduită, precept; obicei: *regulă de purtare; regulile politeței;* **5.** rînduială, ordine; regularitate: *înlocuirea sistemului de taxare „ad valorem" prin sistemul ponderal a introdus ... regula și a asigurat controlul în operațiunile vamale.* EM.; **de regulă,** în mod obișnuit: *de regulă, băiatul îndeplinea tot ce i se cerea.* GHEȚIE; **în (bună) regulă,** în ordine, așa cum se cuvine: *ceva nu era în regulă în toată chestia asta.* PR.; **în toată regula** sau **în regulă,** după toate regulile, în lege; veritabil, adevărat: *începu o anchetă în regulă asupra activității lui Costică.* CAR.; *este la mijloc un complot în toată regula.* REBR.; **6.** (rar) rost; treabă: *eu îs și cioban și strungăraș: eu duc toată regula.* SAD.; **7.** (rar) punctualitate, regularitate: *cu aceeași regulă ca la venit ne întoarserăm devreme acasă.* HOGAȘ; **8.** (pop.) menstruație. [Din lat. ***regula,*** fr. ***règle***].

regurgitá, regurgitez vb. (intr.) a-i reveni cuiva alimentele în gură prin regurgitație. [Din fr. ***régurgiter,*** lat. ***regurgitare***].

regurgitáție, regurgitații f. revenirea în gură a alimentelor din stomac sau esofag, fără spasmul de vomă, dar însoțit, de obicei, de eructație. [Din fr. ***régurgitation***].

rehidratáre, rehidratări f. reintroducere (terapeutică) de apă într-un organism deshidratat. [Cf. fr. ***réhydratation***].

reiát, ~ți, reiată, ~e a. cu dungi (în relief) formate din țesătură; dungat, vărgat: *stofă reiată.* [Din fr. ***rayé***].

Reichsrath [ráihsrat] n. denumire a consiliului Imperiului Austro-Ungar între 1848-1861, a parlamentului austriac între 1861-1918, a uneia dintre camerele parlamentului german între 1919-1934. [Cuv. germ.].

Reichstag [ráihstag] n. denumire a parlamentului german între 1867 și 1945. [Cuv. germ.].

reieși[1], pers. 3 **reiése** vb. (intr.) a apărea ca o consecință logică; a decurge; a se reliefa: *atît reieșise din mărturisirile lui.* ST. [***Re-[1]*** + ***ieși***; cf. fr. ***ressortir***].

reieși[2], reiés vb. (înv.; intr.) a izbuti, a reuși: *ei nu reieșiră a rădica stindardul libertății.* FIL. [***Re-[1]*** + ***ieși***; cf. it. ***riuscire,*** fr. ***réussir***].

reificáre, reificări f. (filoz.) proces prin care omul se transformă din subiect (agent conștient) al proceselor sociale, în obiect al acestora, asemenea unui lucru, iar relațiile sociale iau forma unor relații obiectuale. [Cf. fr. ***réification***].

reimentár, reimentari m. (înv.) comandant de regiment, colonel (la polonezi): *ducîndu-l acel reimentar la stăpînu-său.* NEC. [Din pol. ***regimentarz***].

reimportă, reimpórt vb. (tr.) a importa din nou: *reimportăm produse chinezești.* [Din fr. ***réimporter***].

reimprimá, reimprím vb. (tr.) a imprima din nou; a retipări: *admira pe Eliade ... și obliga pe succesori să reimprime cartea cu ortografia heliadescă.* CĂL. [Din fr. ***réimprimer***].

reimprimáre, reimprimări f. acțiunea de a reimprima și rezultatul ei; tipărire: *dicționar actualizat la fiecare reimprimare.* [V. ***reimprima***].

reincamă, reincamez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) incarna din nou; **2.** (refl.) a retrăi, după moarte, în alt corp (de om sau de animal): *sufletul omenesc se reîncarnează de nenumărate ori pe pămînt.* BL.; *poate că într-o viață anterioară oi fi fost un mare risipitor și a trebuit să mă reîncarnez într-un contabil.* PR.; (și: **reîncarna**). [Din fr. ***réincarner***].

reincarnáre, reincarnări f. **1.** faptul de a (se) reincarna; **2.** trecere a sufletului, după moarte, în alt corp (de om sau de animal); reincarnație: *reîncarnarea sufletului se face ... în aceeași familie.* BL.; *Dionis are revelația uneia dintre reîncarnările sale trecute.* CĂL.; (și: **reîncarnare**). [V. ***reîncarna***].

reincarnát, ~ți, reincarnată, ~e a. care retrăiește, după moarte, în alt corp (de om sau de animal): *copilul ... este identificat cu strămoșul reîncarnat.* BL.; (și: **reîncarnat**). [V. ***reîncarna***].

reincarnáție, reincarnații f. reincarnare: *problema curmării reincarnațiunilor se situează și în centrul preocupărilor budhiste.* BL. [Din fr. ***réincarnation***].

reinfectă, reinfectez vb. (tr. și refl.) a (se) infecta din nou: *rana s-a reinfectat.* [Din fr. ***réinfecter***].

reinfectáre, reinfectări f. faptul de a (se) reinfecta. [V. ***reinfecta***].

reinfectát, ~ți, reinfectată, ~e a. infectat din nou: *plagă reinfectată.* [V. ***reinfecta***].

reinsérție, reinserții f. **1.** fixare în același loc a unei porțiuni detașate dintr-un țesut; **2.** reintroducere a unui deținut, a unui prizonier, a unui deficient etc. în societate, într-o activitate productivă: *reinserția șomerilor.* [Din fr. ***réinsertion***].

reinstalá, reinstalez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) instala din nou: *a fost reinstalat prefect;* **2.** (tr.) a amenaja din nou: *casa este complet reinstalată.* CAR. [Din fr. ***réinstaller***].

reinstaláre, reinstalări f. acțiunea de a (se) reinstala și rezultatul ei. [V. ***reinstala***].

reinstaurá, reinstaurez vb. (tr. și refl.) a (se) instaura din nou; a (se) reîntrona, a (se) restaura: *a reinstaurat ordinea; normalitatea se reinstaurează.* [Din fr. ***réinstaurer***].

reinstauráre, reinstaurări f. acțiunea de a reinstaura și rezultatul ei. [V. ***reinstaura***].

reintegrá, reintegrez vb. **1.** (tr.) a repune pe cineva în drepturile sale; a restabili pe cineva într-un post, într-o funcție: *funcționarii prinși cu abuzuri ... erau grațiați și reintegrați de ministrul ce venea în urmă.* BOL.; *nu fusese reintegrat în învățămîntul superior.* GHEȚIE; **2.** (refl.) a se include; a se îngloba, a se contopi: *s-a reintegrat în colectivitate.* [Din fr. ***réintégrer***].

reintegrábil, ~i, reintegrabilă, ~e a. care poate fi reintegrat: *individ reintegrabil în societate.* [Din fr. ***réintégrable***].

reintegráre, reintegrări f. acțiunea de a (se) reintegra și rezultatul ei; repunere în drepturi; restabilire, reintegrație. [V. ***reintegra***].

reintegrát, ~ți, reintegrată, ~e a. **1.** repus în drepturi; **2.** înglobat, contopit. [V. ***reintegra***].

reintegrație, reintegrații f. reintegrare. [Din fr. ***réintégration***].

reinterogă, reinteroghez vb. (tr.) a interoga din nou, pentru obținerea de noi date: *martorii au fost reinterogați.* [Din fr. ***réinterroger***].

reinterogáre, reinterogări f. acțiunea de a reinteroga și rezultatul ei. [V. ***reinteroga***].

reinterpretă, reinterpretez vb. (tr.) a interpreta din nou, a da o nouă interpretare: *au fost reinterpretate textele.* [Din fr. ***réinterpréter***].

reinterpretáre, reinterpretări f. acțiunea de a reinterpreta și rezultatul ei. [V. ***reinterpreta***].

reintrá, reíntru vb. (intr.) **1.** a intra din nou: *umbrele lor mute ... reintră în mormînt.* BOL.; **2.** a reveni la starea, la situația de dinainte: *lucrurile vor reintra în normal.* GHEȚIE. [***Re-[1]*** + ***intra;*** cf. fr. ***rentrer***].

reintráre, reintrări f. acțiunea de a reintra și rezultatul ei. [V. ***reintra***].

reintrodúce, reintrodúc vb. (tr.) a introduce ceva din nou; a face să intre din nou: *au fost reintroduse taxele școlare.* [***Re-[1]*** + ***introduce***].

reintrodúcere, reintroduceri f. acțiunea de a reintroduce și rezultatul ei: *reintroducerea religiei în școală.* [V. ***reintroduce***].

reinventá, reinventez vb. (tr.) a inventa din nou; a inventa altceva. [***Re-[1]*** + ***inventa***].

reinventáre, reinventări f. acțiunea de a reinventa și rezultatul ei: *reinventarea tradițiilor.* D. [V. ***reinventa***].

reinventariá, reinventariez vb. (tr.) a inventaria din nou. [***Re-[1]*** + ***inventaria***].

reinventariére, reinventarieri f. acțiunea de a reinventaria și rezultatul ei: *reinventarierea cărților din bibliotecă.* [V. ***reinventaria***].

reinvestí, reinvestesc vb. (tr.) a face o nouă investiție pentru un (alt) obiectiv: *am reinvestit banii în construcții.* [Din fr. ***réinvestir***].

reinvestíre, reinvestiri f. acțiunea de a reinvesti și rezultatul ei: *este preocupat de reinvestirea capitalului.* [V. ***reinvesti***].

reinvitá, reinvít vb. (tr.) a invita din nou: *așteptau să fie reinvitați.* [***Re[1]-*** + ***invita;*** cf. fr. ***réinviter***].

reionánt, ~ți, reionantă, ~e a. (arhit.) radiant; **stil gotic reionant** sau **goticul reionant,** variantă a arhitecturii gotice (între goticul lanceolat și cel flamboaiant), creată în sec. al XIII-lea, caracterizată prin numeroase motive ornamentale cu imense rozete polilobate și radiante; **capelă reionantă,** capelă cu deschiderea spre ambulatoriu. [Din fr. ***rayonnant***].

reionísm n. mișcare abstracționistă în artele plastice din Rusia, inițiată la începutul sec. al XX-lea de M. Larionov, care își propunea să sugereze în pictură a patra dimensiune, să dea impresia că opera ar fi atemporală și aspațială, prin compoziții din raze colorate; (scris și: *rayonism*). [Din fr. ***rayonnism***].

reís m. v. **reiz.**

reitcórd n. nume dat unei țesături de bumbac mercerizat, folosită pentru confecționarea balonzaidelor, raglanelor și canadienelor. [Denumire comercială].

reiterá, reiterez vb. (tr.) a repeta: *sînt reiterate aceleași sloganuri.* [Din fr. ***réitérer***].

reiteráre, reiterări f. acțiunea de a reitera; repetare, reiterație: *pare a fi reiterarea unei promisiuni de revanșă.* EM. [V. ***reitera***].

reiterát, ~ți, reiterată, ~e a. f. repetat, reiterativ: *greșeală reiterată.* [V. ***reitera***].

reiterátiv, ~i, reiterativă, ~e a. care reiterează; reiterat. [Din fr. ***réitératif***].

reiteráție, reiterații f. reiterare. [Din fr. ***réitération***].

reiví, reivesc vb. (refl.) a se ivi din nou; a reapărea: *ea se reivi, surîse.* EM. [***Re-[1]*** + ***ivi***].

reivíre, reiviri f. (rar) faptul de a se reivi; reapariţie. [V. *reivi*].

reíz, reizi m. (înv.) **1.** titlu purtat de ofiţeri superiori sau demnitari în Imperiul Otoman; **2.** căpitan (de corabie) la turci; (şi: **reis**). [Din turc. *reis*].

reíz-eféndi m. (înv.) mare cancelar al Imperiului Otoman; ministru de externe: *după mai multe conferinţe cu vizirul şi cu reis-efendi.* GHICA; (scris şi: *reis-efendi*). [Din turc. ***reis-efendi***].

reîmbărbătá, reîmbărbătez vb. (tr.) a îmbărbăta, a încuraja, a însufleţi din nou (pe cel deprimat): *reîmbărbătînd pe ai săi, se aruncă puternic înainte.* BĂLC. [*Re-*[1] + ***îmbărbăta***].

reîmbărbătáre, reîmbărbătări f. acţiunea de a reîmbărbăta şi rezultatul ei: *reîmbărbătarea oştilor.* BĂLC. [V. ***reîmbărbăta***].

reîmpăcá, reîmpác vb. (tr. şi refl.) a (se) împăca din nou: *or să se reîmpace negreşit.* [*Re-*[1] + ***împăca***].

reîmpăcáre, reîmpăcări f. acţiunea de a (se) reîmpăca şi rezultatul ei. [V. ***reîmpăca***].

reîmpădurí, reîmpăduresc vb. (tr.) a planta arbori forestieri pe un teren despădurit; a împăduri din nou: *să reîmpădurim dealurile.* [*Re-*[1] + ***împăduri***].

reîmpăduríre, reîmpăduriri f. acţiunea de a reîmpăduri şi rezultatul ei: *se impune reîmpădurirea dealurilor şi a munţilor.* [V. ***reîmpăduri***].

reîmpădurít, ~ţi, reîmpădurită, ~e a. împădurit din nou: *priveam cu încîntare dealurile reîmpădurite.* [V. ***reîmpăduri***].

reîmpărţí, reîmpárt vb. (tr.) a împărţi din nou, a face o nouă împărţire; a redistribui: *primarul a reîmpărţit pămînturile după bunul plac.* [*Re-*[1] + ***împărţi***].

reîmpărţíre, reîmpărţiri f. acţiunea de a reîmpărţi şi rezultatul ei; redistribuire: *reîmpărţirea bunurilor.* [V. ***reîmpărţi***].

reîmpínge, reîmpíng vb. (înv.; tr.) a împinge din nou; a respinge: *eroul ... reîmpinse barbarii ce şiroiră.* HEL. [*Re-*[1] + ***împinge;*** cf. fr. ***répousser***].

reîmprietení, reîmpritenesc vb. (tr. şi refl. recipr.) a (se) împrieteni din nou: *ne-am reîmprietenit astă dată de-a binele.* GANE. [*Re-*[1] + ***împrieteni***].

reîmprospătá, reîmprospătez vb. (tr.) **1.** a împrospăta din nou; a reînnoi: *n-ai reîmprospătat apa la florile din vază!;* (fig.) *ele contribuie la reîmprospătarea unei poezii a cotidianului.* CF.; **2.** (fig.) a readuce în memorie; a-şi reaminti, a rememora: *el îşi reîmprospăta amintirile vieţii de rob pe care o dusese în tinereţe.* V.R. [*Re-*[1] + ***împrospăta***].

reîmprospătáre, reîmprospătări f. **1.** acţiunea de a reîmprospăta şi rezultatul ei; reînnoire: *rămîne după el un copil, simbol al reîmprospătării clasei boiereşti decăzute.* CĂL.; **2.** (fig.) reamintire, rememorare: *reîmprospătarea cunoştinţelor din liceu.* [V. ***reîmprospăta***].

reînarmá, reînarmez vb. (tr. şi refl.) a (se) înarma din nou; a(-şi) înzestra armata cu mijloace noi de luptă, cu armament nou. [*Re-*[1] + ***înarma***].

reînarmáre, reînarmări f. acţiunea de a (se) reînarma; înzestrare cu armament nou. [V. ***reînarma***].

reînarmát, ~ţi, reînarmată, ~e a. înarmat din nou; înzestrat cu armament nou: *trupele reînarmate vor învinge.* [V. ***reînarma***].

reînălţá, reînálţ vb. (tr.) **1.** a înălţa din nou; a reclădi: *vechi monastiri ruinate, de tine reînălţate.* ALEX.; **2.** (fig.) a ridica la adevărata valoare; a reabilita. [*Re-*[1] + ***înălţa***].

reînălţáre, reînălţări f. acţiunea de a reînălţa şi rezultatul ei: *reînălţarea turnurilor distruse va dura cîţiva ani.* [V. ***reînălţa***].

reîncadrá, reîncadrez vb. (tr.) a încadra pe cineva din nou într-un post pe care l-a ocupat anterior: *pentru finalizarea dicţionarului au fost reîncadraţi lexicografii pensionaţi.* [*Re-*[1] + ***încadra***].

reîncadráre, reîncadrări f. acţiunea de a reîncadra şi rezultatul ei. [V. ***reîncadra***].

reîncarná vb. v. **reincarna.**

reîncarnáre f. v. **reincarnare.**

reîncamát a. v. **reincarnat.**

reîncălzí, reîncălzesc vb. (tr.) **1.** a încălzi din nou: *te-am aşteptat cu masa, am reîncălzit mîncarea de cîteva ori;* **2.** (spec.) a înclăzi din nou un material a cărui temperatură a coborît în timpul prelucrării sub limita admisă. [*Re-*[1] + ***încălzi***].

reîncălzíre, reîncălziri f. acţiunea de a reîncălzi şi rezultatul ei. [V. ***reîncălzi***].

reîncălzít, ~ţi, reîncălzită, ~e a. încălzit din nou: *nu-i plăcea mîncarea reîncălzită.* [V. ***reîncălzi***].

reîncărcá, reîncárc vb. (tr.) **1.** a încărca din nou un vehicul, un recipient: *au reîncărcat vaporul după reparaţia acestuia;* **2.** a introduce un nou cartuş într-o armă de foc: *îşi reîncărcă arma şi porni iar.* SAD. [*Re-*[1] + ***încărca***].

reîncărcáre, reîncărcări f. acţiunea de a reîncărca: *au terminat reîncărcarea cisternei.* [V. ***reîncărca***].

reîncépe, reîncép vb. (tr. şi intr.) a începe din nou; a relua o activitate, o acţiune etc.: *orchestra reîncepuse să cînte.* GHEŢIE; *a reînceput să strige şi mai tare.* CĂRT. [*Re-*[1] + ***începe***].

reîncépere f. acţiunea de a reîncepe: *reînceperea anului şcolar.* [V. ***reîncepe***].

reînchegá, reînchég vb. (tr.) **1.** a închega din nou; **2.** (fig.) a reface: *se-ntoarce Ştefan să-şi reînchege oastea-i sfărîmată.* VLAH. [*Re-*[1] + ***închega***].

reînchegáre, reînchegări f. acţiunea de a reînchega şi rezultatul ei. [V. ***reînchega***].

reînchíde, reînchíd vb. (tr.) a închide din nou: *reînchisei ochii de frică să nu mă trezesc.* BOL.; (fig.) *noaptea-şi reînchise întunericul.* DELAVR. [*Re-*[1] + ***închide***].

reînchídere, reînchideri f. acţiunea de a reînchide şi rezultatul ei. [V. ***reînchide***].

reînchiriá, reînchiriez vb. (tr.) a închiria din nou. [*Re-*[1] + ***închiria***].

reînchiriére, reînchirieri f. acţiunea de a reînchiria şi rezultatul ei. [V. ***reînchiria***].

reîncolţí, pers. 3 **reîncolţeşte** vb. (intr.) a germina din nou, a da din nou colţ; (fig.) *în adîncul inimilor, de teamă să nu mai fi rămas acolo un germene cît de infim, din care să poată reîncolţi, aţi turnat ...otrava scepticismului.* CAR. [*Re-*[1] + ***încolţi***].

reîncolţíre, reîncolţiri f. acţiunea de a reîncolţi şi rezultatul ei. [V. ***reîncolţi***].

reîncorporá, reîncorporez vb. (tr.) a încorpora din nou; a reîntrupa: *provincia a fost reîncorporată la patria-mamă.* [*Re-*[1] + ***încorpora***].

reîncorporáre, reîncorporări f. acţiunea de a reîncorpora şi rezultatul ei; reîntrupare. [V. ***reîncorpora***].

reînfăşurá, reînfăşór şi **reînfăşur** vb. (tr.) a înfăşura din nou; a învălui din nou; (fig.) *a speranţei mîngîiere mă reînfăşură treptat.* MACED. [*Re-*[1] + ***înfăşura***].

reînfăşuráre, reînfăşurări f. acţiunea de a reînfăşura şi rezultatul ei. [V. ***reînfăşura***].

reînfăţişá, reînfăţişez vb. (tr. şi refl.) a (se) înfăţişa din nou: *mi se reînfăţişă ... întreg trecutul meu.* GANE. [*Re-*[1] + ***înfăţişa***].

reînfăţişáre, reînfăţişări f. acţiunea de a (se) reînfăţişa şi rezultatul ei. [V. ***reînfăţişa***].

reînfiinţá, reînfiinţez vb. (tr.) a înfiinţa din nou; a reîntemeia, a reface: *trebuie să reînfiinţăm acest minister!* GAL. [*Re-*[1] + ***înfiinţa***].

reînfiinţáre, reînfiinţări f. acţiunea de a reînfiinţa; refacere. [V. ***reînfiinţa***].

reînflorí, pers. 3 **reînfloreşte** vb. (intr.) a înflori din nou: *au reînfiorit cactuşii.* ST. [*Re-*[1] + ***înflori***].

reînfloríre, reînfloriri f. faptul de a reînflori; (fig.) *reînflorirea culturii.* [V. ***reînflori***].

reînfiorít, ~ţi, reînfiorită, ~e a. înflorit din nou: *rupi un fir de grîu reînfiorit.* ST. [V. ***reînflori***].

reînmatriculá, reînmatriculez vb. (tr. şi refl.) a (se) înmatricula din nou (după o exmatriculare): *studenţii repetenţi au fost reînmatriculaţi.* [*Re-*[1] + ***înmatricula***].

reînmatriculáre, reînmatriculări f. acţiunea de a (se) reînmatricula: *reînmatricularea automobilului.* [V. ***reînmatricula***].

reînmatriculát, ~ţi, reînmatriculată, ~e a. înmatriculat din nou (după o exmatriculare): *pînă şi elevii reînmatriculaţi protestează.* [V. ***reînmatricula***].

reînnodá, reînnód vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) înnoda din nou după ce s-a desfăcut nodul: *şi-a reînnodat şireturile;* **2.** (fig.; tr.) a restabili o legătură, o relaţie deteriorată; a reface o prietenie: *va reînnoda legăturile cele sfărîmate.* MARC. [*Re-*[1] + ***înnoda***].

reînnodáre, reînnodări f. acţiunea de a (se) reînnoda şi rezultatul ei. [V. ***reînnoda***].

reînnodát, ~ţi, reînnodată, ~e a. **1.** căruia i s-a făcut din nou un nod; care s-a înnodat din nou; **2.** (fig.) refăcut, reluat: *prietenia reînnodată nu durează.* [V. ***reînnoda***].

reînnoí, reînnoiesc vb. **1.** (tr.) a înnoi încă o dată; a schimba din nou: *ne-am reînnoit mobilierul;* **2.** (fig.; tr.) a reactualiza, a redeştepta: *reînnoi memoria ... matroanelor romane.* OD.; **3.** (tr.) a preschimba un document, a-i prelungi valabilitatea: *şi-a reînnoit buletinul; a reînnoi un contract;* **4.** (tr. şi refl.) a (se) produce din nou; a (se) repeta: *îşi reînnoi atacul.* ST.; **5.** (tr.) a restabili; a relua: *au reînnoit prietenia;* **6.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) reînsufleţi, a (se) revigora; a (se) reîmprospăta: *calculatorul a reînnoit viaţa lumii moderne.* [*Re-*[1] + ***înnoi***].

reînnoíre, reînnoiri f. **1.** acţiunea de a (se) reînnoi şi rezultatul ei; refacere; **2.** (fig.) schimbare, prefacere; regenerare, reîmprospătare: *minunatele reînnoiri ce se fac pe pămînt.* BĂLC. [V. ***reînnoi***].

reînnoít, ~ţi, reînnoită, ~e a. **1.** care a fost făcut din nou; refăcut: *cavaleria cea reînnoită.* HASD.; **2.** (fig.) schimbat; reîmprospătat, primenit: *lecturi reînnoite.* [V. ***reînnoi***].

reînsămînţá, reînsămînţez vb. (tr.) a însămînţa din nou: *au fost reînsămînţate 1000 de hectare.* [*Re-*[1] + ***însămînţa***].

reînsămînţáre, reînsămînţări f. acţiunea de a reînsămînţa şi rezultatul ei: *însămînţarea şi reînsămînţarea terenurilor agricole.* [V. ***reînsămînţa***].

reînsămînţát, ~ţi, reînsămînţată, ~e a. însămînţat din nou: *10 hectare reînsămînţate.* [V. ***reînsămînţa***].

reînsănătoşí, reînsănătoşesc vb. (refl.) a se face iar sănătos: *s-a reînsănătoşit miraculos.* [*Re-*[1] + ***însănătoşi***].

reînsănătoşíre f. faptul de a se reînsănătoşi; restabilire a sănătăţii; (fig.) *reînsănătoşirea societăţii.* [V. ***reînsănătoşi***].

reînscăuná, reînscăunez vb. (tr. şi refl.) a (se) înscăuna din nou, a reveni la putere; a (se)

reinstala, a (se) reîntrona: *regele a fost reînscăunat după război.* [*Re-*[1] + *înscăuna*].

reînscăunăre, reînscăunări f. acţiunea de a (se) reînscăuna: *reînscăunarea directorului.* [V. ***reînscăuna***].

reînsulfeţí, reînsulfeţesc vb. (tr. şi refl.) a (se) însufleţi din nou, a prinde sau a face să prindă din nou viaţă; a (se) reînviora: *domniţă, tu mă reînsufleţeşti!* AL.; *Suzi se reînsufleţi.* PR. [*Re-*[1] + *însufleţi*].

reînsufleţíre, reînsufleţíri f. acţiunea de a (se) reînsufleţi; animaţie, viaţă: *plîngi, n-o s-o învieze şiroaiele amare, să-i dea rensufleţire nimic nu mai e-n stare.* MACED. [V. ***reînsufleţi***].

reînşurubá, reînşurubez vb. (tr.) a strînge la loc un şurub, un ghivent slăbit, un capac etc. [*Re-*[1] + *înşuruba*].

reînşurubáre, reînşurubări f. acţiunea de a reînşuruba şi rezultatul ei. [V. ***reînşuruba***].

reîntărí, reîntăresc vb. (tr.) **1.** a întări, a fortifica din nou: *reîntărise cetăţuia cam zdrobită.* BĂLC.; **2.** (înv.) a confirma, a atesta din nou pe cineva într-o slujbă. [*Re-*[1] + *întări*].

reîntăríre, reîntăriri f. (la pl.) trupe militare trimise în ajutor; întăriri: *au sosit reîntăriri.* [V. ***reîntări***].

reîntemeiá, reîntemeiez vb. (tr.) a întemeia din nou; a reînfiinţa: *zădărnici toate întreprinderile de a reîntemeia regatul Daciei.* BĂLC. [*Re-*[1] + *întemeia*].

reîntemeiére, reîntemeieri f. (rar) acţiunea de a reîntemeia şi rezultatul ei; reînfiinţare. [V. ***reîntemeia***].

reîntinerí, reîntineresc vb. (intr. şi tr.) a deveni sau a face să devină din nou tînăr, a se simţi sau a face să se simtă din nou tînăr; a căpăta sau a face să capate o înfăţişare tinerească: *culoarea roz te întinereşte;* (fig.) *în luptă cu oceanul bătrîn, ea se simte reîntinerind.* EM. [*Re-*[1] + ***întineri***].

reîntineríre f. faptul de a reîntineri: *tratament pentru reîntinerire;* (fig.) *cartea lui îţi lasă o impresie de sănătate şi reîntinerire intelectuală.* VLAH. [V. ***reîntineri***].

reîntinerít, ~ţi, reîntinerită, ~e a. care a întinerit din nou; (fig.) *viaţă reîntinerită.* [V. ***reîntineri***].

reîntîlní, reîntîlnesc vb. (tr. şi refl. recipr.) a (se) întîlni din nou; a (se) revedea, a (se) regăsi: (fig.) *s-a reîntîlnit cu inocenţa copilăriei.* [*Re-*[1] + *întîlni*].

reîntîlníre, reîntîlniri f. acţiunea de a (se) reîntîlni; revedere, regăsire: *tata ... i-a mărturisit că reîntîlnirea i-a făcut mare plăcere.* GHEŢIE; *pregătea cu frenezie reîntîlnirea promoţiei.* [V. ***reîntîlni***].

reîntoárce, reîntórc vb. **1.** (refl.) a se întoarce din nou la locul de plecare; a reveni, a se înapoia: *el se reîntoarse şi găsi pe fată iar singură.* EM.; (fig.) *am trecut de jumătatea vieţii, şi cu ce sete mă reîntorc la începutul ei.* VLAH.; *se reîntoarseră necazurile.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a restitui, a da înapoi: *ai reîntors datoria?* [*Re-*[1] + ***întoarce***; cf. fr. ***retourner***].

reîntoárcere, reîntoarceri f. acţiunea de a se reîntoarce; revenire: *reîntoarcerea flului produse mare bucurie familiei;* (fig.) *ideea despre veşnica reîntoarcere e unul din motivele cele mai poetice.* BL. [V. ***reîntoarce***].

reîntregí, reîntregesc vb. (tr.) a întregi din nou, a completa un întreg; a reuni, a reunifica; a reconstitui. [*Re-*[1] + ***întregi***].

reîntregíre, reîntregiri f. acţiunea de a reîntregi şi rezultatul ei; reunire, reunificare; reconstituire: *ridică un monument ... pe care fură trecuţi toţi eroii războiului de reîntregire.* PR.; *sînt foarte mulţi pe care perspectiva reîntregirii îi lasă cu totul indiferenţi.* CF. [V. ***reîntregi***].

reîntregít, ~ţi, reîntregită, ~e a. care a redevenit întreg; reunit, reunificat; reconstituit: *visez la ţara reîntregită.* [V. ***reîntregi***].

reîntremá, reîntremez vb. (refl.) a se întrema, a se înzdrăveni din nou, a-şi recăpăta sănătatea, puterile: *s-a mai reîntremat, după lunga suferinţă.* [*Re-*[1] + ***întrema***].

reîntremáre f. faptul de a se reîntrema. [V. ***reîntrema***].

reîntremát, ~ţi, reîntremată, ~e a. care şi-a recăpătat sănătatea, puterile, care s-a înzdrăvenit din nou: *în cîteva clipe, moaşa Lucsiţa s-a simţit reîntremată.* CAR. [V. ***reîntrema***].

reîntronă, reîntronez vb. (tr.) a întrona din nou; a restabili, a restaura: *a fost reîntronat regele;* (fig.; refl. pas.) *s-a reîntronat pacea.* [*Re-*[1] + ***întrona***].

reîntronáre, reîntronări f. acţiunea de a reîntrona şi rezultatul ei; (fig.) *reîntronarea legalităţii.* [V. ***reîntrona***].

reîntronát, ~ţi, reîntronată, ~e a. readus pe tron, revenit la putere: *rege reîntronat; prefect reîntronat.* [V. ***reîntrona***].

reîntrupá, reîntrupez vb. **1.** (tr. şi refl.) a da sau a lua din nou formă concretă; a (se) întruchipa din nou; (fig.) *vechea idee a fost reîntrupată în vremurile noastre;* **2.** (înv.; tr.) a reuni din nou într-un singur tot, a întrupa din nou; a reîncorpora: *să caute ... a reîntrupa ... vechea crăiie a Daciei.* BĂLC. [*Re-*[1] + ***întrupa***].

reîntrupáre, reîntrupări f. acţiunea de a (se) reîntrupa; reîncorporare. [V. ***reîntrupa***].

reîntumá, reîntóm vb. **1.** (refl.) a se reîntoarce, a se înapoia, a reveni: *să-l văd reîntumat în patria pe care o plînse.* MACED.; **2.** (tr.) a da înapoi, a înapoia, a restitui: *reînturna Moldaviei drepturile ... vechi.* NEGR. [*Re-*[1] + ***întuma***; cf. fr. ***retourner***].

reîntumáre, reîntumări f. acţiunea de a (se) reîntuma şi rezultatul ei; reîntoarcere. [V. ***reîntuma***].

reînverzí, reînverzesc vb. (intr.) a înverzi din nou: *buturuga nu mai reînverzeşte!* AL. [*Re-*[1] + ***înverzi***].

reînverzíre, reînverziri f. faptul de a reînverzi. [V. ***reînverzi***].

reînverzít, ~ţi, reînverzită, ~e a. înverzit din nou; acoperit din nou cu verdeaţă: *iederă reînverzită; cîmp reînverzit.* [V. ***reînverzi***].

reînvestí, reînvestesc vb. (tr.) a acorda din nou, încă o dată o învestitură: *a fost reînvestit ca preşedinte.* [*Re-*[1] + ***învesti***].

reînvestíre, reînvestiri f. acţiunea de a reînvesti şi rezultatul ei: *am fost prezent la ceremonia de reînvestire.* [V. ***reînvesti***].

reînvestít, ~ţi, reînvestită, ~e a. căruia i s-a acordat o nouă învestitură: *discursul ministrului reînvestit.* [V. ***reînvesti***].

reînviá, reînví şi **reînviez** vb. **1.** (intr.) a învia; a reveni la viaţă: *pot să mai reînviu luminos ... ca pasărea Phoenix?* EM.; **2.** (tr.) a repune în funcţie inima, respiraţia, funcţiile vitale; a resuscita; **3.** (fig.; intr.) a căpăta din nou viaţă, forţă; a renaşte, a se înviora: *vede-n a lui ţară libertatea renviind.* AL.; *vor mai reînvia retezatele mele elanuri?* PR.; **4.** (tr.) a reactualiza, a face să fie din nou utilizat: *ziceri culese din vechi scrisori, pre care voieşte ... a le reînvia.* NEGR.; (refl. pas.) *în forma articolului de jurnal se reînviază tehnica cronicii.* CĂL.; **5.** (fig.; tr. şi intr.) a reveni în amintirea cuiva: *viaţa amorţită de şase ani de zile-i reînviase toată în ceasul acela.* DELAVR.; *revederea pămîntului reînviase în el vechile gînduri.* GHEŢIE. [*Re-*[1] + ***învia***].

reînviát, ~ţi, reînviată, ~e a. **1.** care a revenit la viaţă; resuscitat; **2.** (fig.) reactualizat: *obiceiuri reînviate.* [V. ***reînvia***].

reînviére, reînvieri f. **1.** faptul de a reînvia; renaştere: *văzut-a de atuncea vreun mort reînvierea, să-ţi spună că dincolo vei fi recompensat?* EM.; **2.** (fig.) redeşteptare, emancipare: *să cînţi cu glas d-aramă măreaţa-ţi reînviere.* OD. [V. ***reînvia***].

reînvietór, ~i, reînvietoáre a. (rar) care reînvie, care reînsufleţeşte: *reînvietoarea mişcare de la '48.* VLAH. [***Reînvia*** + *-tor*].

reînviorá, reînviorez vb. (tr. şi refl.) a (se) înviora din nou; a (se) reînsufleţi. [*Re-*[1] + ***înviora***].

reînvioráre f. acţiunea de a (se) reînviora şi rezultatul ei: *reînviorarea naturii.* [V. ***reînviora***].

rejánsă, rejanse f. panglică neextensibilă, cu o ţesătură specială (de rips), foarte apretată, folosită ca furnitură în croitorie. [Din fr. ***régence***].

rejécţie, rejecţii f. **1.** (telec.) eliminare prin filtrare a unor componente ale semnalului care perturbă transmisiunea componentelor utile; **2.** (med.) rejet. [Din engl. ***rejection***].

rejét, rejeturi n. **1.** (livr.) respingere; **2.** (med.) ansamblul reacţiilor (în special imunitare ale) organismului primitor împotriva ţesuturilor grefate; reacţie de respingere, rejecţie; **3.** (geol.) denivelare produsă de o falie; **4.** procedeu poetic asemănător îngambamentului, constînd în trecerea unui cuvînt, care aparţine sintactic unui emistih, în emistihul următor. [Din fr. ***rejet***].

rejucá, pers. 3 **rejoácă** vb. (refl.) a se juca încă o dată: *meciul se va rejuca joi.* [*Re-*[1] + ***juca***].

rejudecá, rejúdec vb. (tr.) **1.** a judeca din nou un proces; **2.** a judeca încă o dată pentru a aprofunda, pentru a elimina greşelile; a reinterpreta: *ar trebui rejudecate concluziile.* [*Re-*[1] + ***judeca***].

rejudecáre, rejudecări f. acţiunea de a rejudeca şi rezultatul ei: *rejudecarea procesului se amînă.* [V. ***rejudeca***].

rejudecát, ~ţi, rejudecată, ~e a. (jur.) judecat din nou: *hotărîre definitivă în urma procesului rejudecat.* [V. ***rejudeca***].

relaiór, ~i, relaioáre m., f. fiecare dintre participanţii la o probă de ştafetă. [Din fr. ***relayeur***].

reláns, relansuri n. supralicitare a mizei la jocul de cărţi; plusare. [Din fr. ***relance***].

relansá, relansez vb. **1.** (intr.) a mări miza la jocul de cărţi; **2.** (tr.) a trimite mingea în terenul adversarului (la jocul de tenis); **3.** (fig.; refl.) a relua o activitate, a se reangaja, a se avînta din nou într-o acţiune: *se va relansa în politică.* [Din fr. ***relancer***].

relansáre, relansări f. acţiunea de a (se) relansa şi rezultatul ei: *relansarea economiei.* [V. ***relansa***].

relascóp, relascoape n. aparat pentru determinarea înălţimii arborilor, a suprafeţei totale ocupate de trunchiurile arborilor dintr-un arboret. [Et. nec.].

reláş, relaşuri n. **1.** suspendare temporară a reprezentaţiilor unui teatru, ale unei opere; **2.** zi sau interval de timp de repaos: *toţi slujbaşii erau în relaş.* [Din fr. ***relâche***].

reiatá, relatez vb. (tr.) a povesti ceva amănunţit şi cu exactitate; a expune, a istorisi: *mai bine să relatez ce s-a întîmplat.* PR. [Din fr. ***relater***].

relatáre, relatări f. acţiunea de a relata şi rezultatul ei; povestire, expunere, istorisire: *va păstra forma unei relatări de călătorie.* AL.; *procurorul ... ascultă cu un ochi încruntat relatările directorului.* GHEŢIE. [V. ***relata***].

relatív, ~i, relativă, ~e a. **1.** referitor la ceva sau la cineva, care are legătură cu ceva sau cu cineva: *fraude relative la băuturi;* **relativ la ...,** în ceea ce priveşte ..., în legătură cu ..., referitor la ...: *orice primiţi ... relativ la venirea lui, rog să-mi faceţi şi mie cunoscut.* CAR.; **2.** care există numai în relaţie cu alt termen: *cauză şi efect sînt termeni relativi;* **3.** care

are o valoare dependentă de anumite limite, de anumite condiţii; întîmplător, accidental, variabil; aproximativ: *nu e vorba deci de valoarea absolută a unor asemenea studii ..., ci de valoarea relativă, de ceea ce se cheltuieşte din viaţă şi se cîştigă în viaţă prin ele.* EM.; *idealurile politice au toate o valoare relativă.* CĂL.; **cronologie relativă,** cronologie care stabileşte că un fenomen sau un eveniment a avut loc înaintea altuia sau după altul, fără să se poată stabili cu exactitate data; **4.** incomplet; imperfect; precar: *casa avea un confort relativ; cultura lui e cu totul relativă;* **5.** (despre mărimi fizice) care are valoare dependentă de un sistem de referinţă; care se defineşte sau se calculează prin raportarea la o altă mărime sau la anumite condiţii concrete; **mişcare relativă,** deplasare a unui corp faţă de un sistem de referinţă mobil; **6. pronume** (sau **adverb**) **relativ,** pronume (sau adverb) care face legătura între o propoziţie subordonată şi cuvîntul din propoziţia regentă pe care îl determină; **propoziţie relativă** (şi f.), propoziţie subordonată introdusă printr-un pronume sau printr-un adverb relativ. // n. ceea ce nu există, ceea ce nu are valoare în sine şi prin sine, ci numai prin raportare la alte lucruri: *neputînd concilia absolutul cu relativul, se sinucide.* CĂL.; *relativul domneşte în lume.* // adv. aproximativ, în oarecare măsură: *o judecată relativ nouă.* MAIOR.; *preţul relativ ridicat al acţiunilor era fixat anume spre a descuraja pe micii cumpărători.* GHEŢIE. [Din lat. ***relativus,*** fr. ***relatif,*** it. ***relativo,*** germ. ***relativ***].

relativísm n. 1. doctrină filozofică fondată pe relativitatea cunoaşterii, în sensul că nimic nu este absolut adevărat decît prin raportare la individ: *relativismul este pînea religiei naturale, a voltarianismului.* CĂL.; **2.** relativitate: *singura putinţă de a ne salva din relativismul fatal al cunoştinţei este a înmulţi perspectivele în jurul aceluiaşi obiect.* VIANU. [Din fr. ***relativisme,*** germ. ***Relativismus***].

relativíst, ~şti, relativístă, ~e a. 1. care aparţine relativismului, referitor la relativism: *teorie relativistă;* **2.** referitor la teoria relativităţii: *mecanică relativistă.* // m., f. adept al relativismului. [Din fr. ***relativiste***].

relativitáte f. 1. faptul de a fi relativ, însuşirea a ceea ce este relativ; relativism: *se izbeşte de relativitatea vieţii morale a oamenilor din jurul său.* CĂL.; *relativitatea cunoştinţelor noastre;* **2.** (fiz.) proprietate a mărimilor fizice de a depinde de condiţiile concrete în care se efectuează măsurarea lor sau de sistemul de referinţă la care sînt raportate; **teoria relativităţii,** teorie fizică a interdependenţei dintre spaţiu, timp şi materia în mişcare (elaborată de A.Einstein în două etape, între anii 1905 şi 1916), aplicabilă atît în cazul vitezelor relativ mici de deplasare a corpurilor, cît şi în cazul vitezelor foarte mari, comparabile cu viteza luminii: *teoria relativităţii e pentru fizica clasică mai mult o încoronare.* BL. [Din fr. ***relativité,*** germ. ***Relativität***].

relativizá, relativizez vb. 1. (refl.) a-şi pierde caracterul absolut; a deveni relativ; **2.** (tr.) a face ca ceva să devină relativ, a da, a imprima un caracter relativ: *ei relativizează viaţa morală.* [De la ***relativ;*** cf. germ. ***relativieren***].

relativizáre f. acţiunea de a (se) relativiza şi rezultatul ei. [V. ***relativiza***].

relaţíe, relaţii f. 1. legătură, raport, conexiune între lucruri, fapte, idei etc.; nex: *o relaţie necesară între virtute şi recompensă;* **2.** (mai ales la pl.) legătură de interes, de afaceri, de prietenie, de colaborare între persoane, popoare etc.: *nu există la noi deloc relaţia maestru – discipol.* CR.; *relaţiile noastre cu străinătatea;* **relaţii publice,** ansamblu de mijloace vizînd informarea publicului despre activitatea organismelor publice sau private, stabilirea unui climat social civilizat, favorabil tuturor; **relaţii diplomatice,** relaţii politice cu caracter de continuitate între state, stabilite prin misiuni diplomatice ale acestora; **3.** legătură de dragoste; legătură sexuală: *o relaţiune amoroasă nebună se constată între ei.* CAR.; *nu mai putea vorbi mătuşe-sei despre relaţiile Aglaiei cu Scatiu.* ZAMF.; **4.** (la pl.) legături pe care le are cineva cu oameni suspuşi, influenţi, în măsură să ajute, să protejeze etc.; pilă[2]: *nu strică să-ţi cultivi relaţiile.* GHEŢIE; *are multe relaţii la Bucureşti;* **5.** relatare, expunere, povestire (amănunţită) a unui fapt, a unui eveniment; referinţă; (mai ales la pl.) informaţie: *relaţia manuscriptă a domnului Paul de Marenne ... cuprinde lungi consideraţii morale şi filozofice.* SAD.; *scriitorul ne dă o relaţie vizuală asupra economiei săteşti.* CĂL.; **a da relaţii,** a informa, a relata despre cineva sau ceva; **6.** (gram.) conexiune, interdependenţă a două sau mai multe elemente morfo-sintactice; raport: *relaţii sintactice; cuvinte de relaţie;* **complement circumstanţial de relaţie,** complement circumstanţial care arată obiectul la care se referă o acţiune sau o calitate; **propoziţie circumstanţială de relaţie,** propoziţie circumstanţială corespunzătoare complementului circumstanţial de relaţie; **7.** (mat.) familie de perechi în mulţimea perechilor ordonate de elemente ale unei mulţimi date (considerată în vederea remarcării anumitor legături între elementele mulţimii); **8. funcţie de relaţie,** funcţie prin care organismul se pune în legătură cu mediul înconjurător, în vederea existenţei şi perpetuării speciei; (şi: (înv.) **relaţiune**). [Din lat. ***relatio, -onis,*** fr. ***relation,*** germ. ***Relation***].

relaţioná, relaţionez vb. (tr.) a pune în relaţie două sau mai multe aspecte, fenomene, evenimente etc. [De la ***relaţie***].

relaţionál, ~i, relaţionálă, ~e a. care aparţine relaţiei, referitor la relaţie, care stabileşte o relaţie: *critica nefiind cu putinţă fără prelungirea prin cercetări relaţionale a experienţei estetice prime.* CĂL.; *calcul relaţional.* [Din fr. ***relationnel,*** engl. ***relational***].

relaţionáre, relaţionári f. (rar) acţiunea de a relaţiona şi rezultatul ei. [V. ***relaţiona***].

relaţionát, ~ţi, relaţionată, ~e a. pus în relaţie unul cu altul, pus în legătură cu ceva: *termeni relaţionaţi.* [V. ***relaţiona***].

relaţionísm n. concepţie potrivit căreia realitatea ar fi un sistem de relaţii logice: *relaţionismul e mărginit sociologic şi etnologic.* CĂL. [Din engl. ***relationism,*** germ. ***Relationismus***].

relaţiúne f. v. relaţie.

relaxá, relaxez vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) destinde (fizic şi psihic): *fetiţa se relaxă, corpul ei micuţ se făcu moale.* PR.; *şi-a relaxat chipul crispat;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) linişti, a (se) calma; a (se) odihni, a (se) recrea[1]: *trebuie să te relaxezi; baia l-a relaxat;* **3.** (tr.) a pune un sistem fizic scos din starea de echilibru în stare de libertate, din care îşi revine lent la vechea stare sau la o nouă stare de echilibru; **4.** (refl.; despre tensiunile interne dintr-un corp) a scădea, fără ca să varieze deformaţia corpului. [Din fr. ***relaxer***].

relaxánt, ~ţi, relaxantă, ~e a. şi n. (fapt, factor, substanţă etc.) care relaxează, destinde: *lecturi relaxante.* [***Relaxa*** + ***-ant***].

relaxáre, relaxări f. 1. faptul de a (se) relaxa (fizic sau psihic); destindere: *spiritul său nu cunoaşte relaxarea, această stare care ne apropie de contemplare.* PR.; (fig.) *trebuie să dispară relaxarea organelor administrative.* MAIOR.; **2.** liniştе, calmare; odihnă, recreare[1]: *relaxare prin lectură;* **3.** proces prin care un sistem fizic scos din starea de echilibru revine liber şi lent la vechea stare sau la o nouă stare de echilibru; **4.** scădere a tensiunilor dintr-un material, sub deformaţie constantă. [V. ***relaxa***].

relaxát, ~ţi, relaxată, ~e a. 1. destins: *cu faţa relaxată;* **2.** (fig.) comod; degajat, lejer: *aveam cursuri la ore mai relaxate.* PR.; *ţinută relaxată;* **3.** (despre corpuri plastice) care are tensiunile mecanice scăzute, fără varierea deformaţiei. [V. ***relaxa***].

relaxă, relaxe f. tip de saltea confecţionată din burete de material plastic. [Denumire comercială].

relectúră, relecturi f. (rar) recitire. [***Re-***[1] + ***lectură***].

relegá, relég vb. (livr.; tr.) a izgoni; a surghiuni, a exila, a expulza. [Din fr. ***reléguer,*** lat. ***relegare***].

relegáre, relegári f. (livr.) acţiunea de a relega şi rezultatul ei; izgonire, surghiunire; expulzare; relegaţie. [V. ***relega***].

relegát, ~ţi, relegată, ~e a. (livr.) izgonit, surghiunit; expulzat. [V. ***relega***].

relegáţie, relegaţii f. (livr.) relegare; (fig.) *scriitorii ... sînt bucuroşi să găsească în critică un loc de relegaţie pentru unii concurenţi.* CĂL.; (şi: **relegaţiune**). [Din fr. ***relégation,*** lat. ***relegatio, -onis***].

relegaţiúne f. v. relegaţie.

relége, relegi f. (înv.) religie: *sili ... pre catolici a-şi lepăda relegea.* NEGR. [Contaminare între ***religie*** şi ***lege***].

reléu, relee şi (înv.) **releuri** n. 1. înlocuire a cailor (în cursul unui drum), a cîinilor (în timpul vînătorii) sau a ştafetelor (în timpul unei curse); loc unde se făcea schimbul; animal sau ştafetă de schimb: *de ce ... nu ţineţi releuri postale?* MAIOR.; **2.** aparat sau dispozitiv care comandă anumite modificări într-un alt sistem tehnic, atunci cînd variază o mărime caracteristică a sistemului la care este conectat; **3.** instalaţie intermediară de recepţie şi retransmisie a semnalelor în radiodifuziune şi televiziune, prin care parametrii mesajelor, atenuaţi sau deformaţi pe parcurs, se readuc la valoarea iniţială. [Din fr. ***relais***].

relevá, relév vb. 1. (tr.) a scoate în relief, a face să se observe; a evidenţia; a remarca, a sublinia: *reflecţia nu mi-a relevat niciodată nimic.* EL.; (refl. pas.) *vrednică de-a se releva în treacăt măcar e următoarea împrejurare.* EM.; **2.** (refl.) a se dovedi, a se manifesta (ca ...); a se dezvălui: *acest specific* [naţional] *se relevă mai pregnant atunci cînd ne înfruntăm cu probleme universale.* CF. [Din fr. ***relever***].

relevábil, ~i, relevabilă, ~e a. care merită să fie relevat, remarcat: *fapt relevabil.* [***Releva*** + ***-bil***].

relevánt, ~ţi, relevantă, ~e a. care relevă, reliefează; care scoate sau iese în evidenţă; remarcabil: *exemplu relevant.* [Din fr. ***relevant***].

relevánţă, relevanţe f. calitatea de a fi relevant; însemnătate, semnificaţie: *vechiul paternalism al statelor bogate ... îşi va pierde treptat relevanţa.* D.; *fiecare din afirmaţiile sale e bazată pe verificări, pe regîndirea faptelor, pe măsurarea justeţei şi a relevanţei lor.* R.L.; *amănunte fără relevanţă.* [Din fr. ***relevanee***].

releváre, relevări f. acţiunea de a (se) releva şi rezultatul ei; reliefare, evidenţiere, relevaţie: *mizeria curmă relevarea posibilei genialităţi.* C. [V. ***releva***].

relevăţie relevaţii f. (rar) relevare. [Din germ. ***Relevation***].

relevéu, relevee n. operaţie de măsurare şi de desenare la o anumită scară a elementelor unei construcţii, ale unui ansamblu de construcţii etc.; desenul astfel realizat. [Din fr. ***relevé***].

relevmént, relevmente n. 1. unghi în plan orizontal format de o direcţie de referinţă şi direcţia unui reper, reprezentat printr-un astru ori printr-un obiect terestru sau de pe mare; **2.** (telec.) unghi format de o direcţie de referinţă cu direcţia unei raze vizuale sau cu direcţia aparentă a unui emiţător de unde electromagnetice. [Din fr. ***relèvement***].

reiíct, ~ţi, relictá, ~e a. care s-a păstrat, care s-a menţinut din trecut; **specie relictă**, specie de plantă sau de animal care a supravieţuit dispariţiei faunei sau florei din care făcea parte (ex. dreţele). // m., f. rămăşiţă. [Din lat. ***relictus,*** germ. ***relikt***].

relicváriu, relicvarii n. cutie, casetă în care se păstrează rămăşiţe din trupul sau din obiectele unui sfînt. [Din fr. ***reliquaire,*** it. ***reliquario***].

relicvát, relicvate n. (fin.) rest de datorie după reglarea unui cont. [Din fr. ***reliquat***].

relícvă, relicve f. **1.** (mai ales la pl.) moaşte: *Iosif* [al II-lea] *interzice veneraţia relicvelor.* BL.; **2.** obiect vechi păstrat ca amintire; vestigiu: *biserícuţa ... stă ... ca o sfîntă relicvie.* NEGR.; *Moldova cea veche, cu monumente şi relicve legendare, renaşte.* V.R.; (şi: (înv.) **relicvie**). [Din lat. ***reliquiae,*** fr. ***relique***].

relícvie f. v. relicvă.

reliéf, relieфuri n. **1.** ridicătură, proeminenţă pe o suprafaţă: *mă uitam în zarea capricios tăiată de relieful munţilor.* GAL.; **în relief,** ieşit în afară dintr-un plan; proeminent: *în mijlocul tavanului ... un cerc de flori arăbeşti ... lucrate în relief.* FIL.; **a scoate** (sau **a pune**) **în relief,** a reliefa, a pune în lumină; a evidenţia, a remarca; a sublinia, a accentua: *o botină din piele neagră ... scotea în relief subţirimea şi fineţea gleznei.* GHEŢIE; **2.** configuraţie a suprafeţei terestre constituită din totalitatea neregularităţilor de forme pozitive sau negative considerate faţă de un plan de referinţă: *relieful României este variat*; **3.** sculptură al cărei volum aderă, mai mult sau mai puţin, la un plan-suport (ex.: basorelief, altorelief, meplat); **4.** modelaj al volumelor obţinut prin valoraţie în pictură şi grafică; **5.** (fig.) pregnanţă; plasticitate; strălucire, forţă: *versul lui Eminescu se detaşează într-un relief izbitor.* VLAH.; *peisajul comun, populat de personaje lipsite în aparenţă de relief.* CF. [Din fr. ***relief,*** germ. ***Relief***].

reliefá, reliefez vb. (tr.) **1.** a lucra în relief (ornamente, gravuri etc.): *pe monedă era reliefat chipul împăratului;* **2.** (fig.) a scoate în relief, a pune în lumină; a evidenţia, a sublinia, a accentua: *cronicarul a reliefat contribuţia regizorului.* [De la ***relief***].

reliefánt, ~ţi, reliefantá, ~e a. (rar) pregnant. [De la ***reliefa***].

reliefáre, reliefári f. acţiunea de a reliefa şi rezultatul ei; evidenţiere, subliniere, accentuare: *reliefarea personalităţii poetului.* [V. ***reliefa***].

reliefát, ~ţi, reliefatá, ~e a. **1.** ieşit în relief; proeminent: *cu pomeţi reliefaţi;* **2.** (fig.) scos în evidenţă; subliniat, accentuat, conturat: *stratificarea socială era mult mai reliefată şi mai diferenţiată.* BL. [V. ***reliefa***].

relígie, religii f. **1.** totalitatea dogmelor şi practicilor care au ca obiect relaţia omului cu divinitatea; doctrină religioasă, confesiune, cult (ex.: budismul, catolicismul, brahmanismul, fetişismul, ortodoxismul, mahomedanismul, mozaismul): *naţia şi religia sînt noţiuni corelative.* CĂL.; *orice religie ... îşi propune o mîntuire a omului.* PR.; *filozofia are la temelie îndoiala şi raţionamentul, religia, certitudinea şi credinţa.* GHEŢIE; **religie naturală,** principii de morală independente de orice doctrină sau cult religios; **2.** disciplină de învăţămînt care instruieşte şi educă elevii în spiritul credinţei în Dumnezeu: *figura părintelui Catihetu, profesorul nostru de religie.* VLAH.; **3.** evlavie, credinţă: *om fără religie;* **4.** (fig.) sentiment de respect (asemenea celui religios); crez, cult; lucru sfînt, sacru: *scrisul era la Caragiale o religiune.* ARG.; (şi: (înv.) **religiune**). [Din lat. ***religio, -onis,*** germ. ***Religion,*** fr. ***religion***].

religionár, ~i, religionară, ~e a. (înv.) religios, bisericesc. [Din lat. ***religionarius,*** fr. ***religionnaire***].

religiós, ~şi, religioásă, ~e a. **1.** care aparţine religiei, referitor la religie; bisericesc, ecleziastic; religionar: *apocrifele religioase abundă.* CĂL.; *pater Laurenţiu observă că educaţia religioasă a băiatului fusese foarte neglijată.* GHEŢIE; **2.** evlavios, bisericos, cucernic, pios: *era un om religios, cu frica lui Dumnezeu;* (fig.) *ascultau într-o religioasă tăcere.* NEGR.; *o linişte religioasă domnea.* VLAH.; **3.** (fig.) exact, riguros, scrupulos: *observator religios al legilor.* // m. **1.** om credincios: *antiteza între religioşi şi socialişti.* EM.; **2.** (rar) călugăr: *ai uitat că religioşii ... sînt şi ei oameni?* FIL. [Din lat. ***religiosus,*** fr. ***religieux,*** germ. ***religiös***].

religióso adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu evlavie, cu religiozitate. [Cuv. it.].

religiozitáte f. **1.** sentiment religios profund; evlavie, pietate: *gîndirea şi religiozitatea greacă se amestecă ... cu cultele şi învăţăturile de tip orfic.* BL.; *nu s-a văzut în religiozitatea noastră tradiţională nici o urmă de mîndrie.* STĂNIL.; **2.** (fig.) rigurozitate, stricteţe, sfinţenie: *Maiorescu ţine cu religiozitate seama de opinia publică.* CĂL.; **3.** concentrare; reculegere: *Victoria îi ascultă cu religiozitate.* SAD. [Din fr. ***religiosité,*** germ. ***Religiosität***].

religiúne f. v. **religie.**

relocaţiúne, relocaţiuni f. (jur.; înv.) (act de) reînchiriere: *locatarul nu poate opune relocaţiunea tăcută.* [Din fr. ***relocation***].

relón n. fibră obţinută prin polimerizarea caprolactamei, folosită la fabricarea ţesăturilor, a tricotajelor etc. [Cf. ***nailon,*** cu iniţiala de la ***România***].

relúa, reiáu vb. (tr.) **1.** a lua din nou (în mînă): *reiau cartea din bibliotecă;* **2.** a lua înapoi: *reia-mi al nemuririi nimb.* EM.; **3.** a continua după o întrerupere; a începe din nou: *credea că relaţiile dintre ei mai puteau fi reluate.* GHEŢIE; *lăutarul se grăbi ... să reia bucata.* CĂRT.; **4.** a prelua, a adopta: *am reluat literele străbune.* NEGR. [***Re-***[1] ***+ lua;*** cf. fr. ***reprendre***].

reluáre, reluări f. **1.** acţiunea de a relua şi rezultatul ei; **2.** reprezentare a unei piese de teatru care nu s-a mai jucat de multă vreme. [V. ***relua***].

reluctánţă, reluctanţe f. (fiz.) mărime egală cu raportul dintre tensiunea magnetică de-a lungul unui circuit şi fluxul magnetic care îl străbate; **reluctanţă specifică,** reluctivitate. [Din fr. ***réluctance,*** engl. ***reluctance***].

reluctivitáte, reluctivităţi f. mărime caracteristică materialelor magnetice, egală cu reluctanţa unui cub confecţionat din materialul respectiv, avînd muchia egală cu unitatea; reluctanţă specifică. [Din fr. ***reluctivité,*** engl. ***reluctivity***].

rem, remi m. unitate de măsură a dozelor de radiaţie raportate la efectul lor biologic, egală cu doza unei radiaţii care produce într-un ţesut acelaşi efect ca un rad al unei radiaţii X de referinţă. [Din fr., engl. ***rem***].

remaiá, remaiez vb. (tr.) a reface (la un ciorap, la un tricot) firele deşirate, prinzînd ochiurile scăpate, rupte, cu ajutorul unui instrument special. [Din fr. ***remmailler***].

remaiáj, remaiaje n. remaiere. [Din fr. ***remaillage***].

remaiát n. faptul de a remaia; remaiere: *am dus ciorapii la remaiat.* [V. ***remaia***].

remaiére, remaieri f. acţiunea de a remaia şi rezultatul ei; remaiaj, remaiat. [V. ***remaia***].

remaiéză, remaieze f. persoană care se ocupă cu remaierea ciorapilor. [Din fr. ***remmailleuse***].

remake [riméik] n. ecranizare nouă a unui film (de succes) turnat mai demult. [Cuv. engl.].

remanént, ~ţi, remanentă, ~e a. care se datorează fenomenului de remanenţă; care persistă; durabil: *deformare remanentă.* [Din fr. ***rémanent***].

remanénţă, remanenţe f. persistenţă a stării unui corp după suprimarea cauzei care a produs-o; **remanenţă electrică,** stare de polarizare a unui corp electric păstrată de acesta după anularea cîmpului electric polarizator extern; **remanenţă magnetică,** stare de polarizare magnetică păstrată de un corp după anularea cîmpului de magnetizare exterior care a creat-o. [Din fr. ***rémanence***].

remaniá, remaniez vb. (tr.) **1.** a face schimbări, a aduce îmbunătăţiri în cuprinsul unei lucrări, în organizarea unei instituţii, în componenţa unui guvern etc.; a modifica: *unii ... ar voi să vază remaniat întregul budget.* MAIOR.; *regele îşi remanie guvernul.* ST.; **2.** a transforma parţial o maşină, o construcţie etc., îmbunătăţindu-i caracteristicile funcţionale; **3.** a înlătura defectele unor materiale sau ale unor produse necorespunzătoare. [Din fr. ***remanier***].

remaniábil, ~i, remaniabilă, ~e a. care se poate schimba, care se poate reface: *rebuturi remaniabile.* [Din fr. ***remaniable***].

remaniáre f. v. **remaniere.**

remaniére, remanieri f. acţiunea de a remania şi rezultatul ei; schimbare, modificare, îmbunătăţire: *se cere ... o remaniare a sumei fixate.* MAIOR.; **remaniere ministerială** (sau **guvernamentală**), schimbare în componenţa unui guvern, intervenită în urma demisiei sau demiterii unui ministru ori a trecerii acestuia la conducerea unui alt minister: *Brătianu procedase ... la o remaniere guvernamentală.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **remaniare**). [V. ***remania***].

remarcá, remárc vb. **1.** (tr.) a observa; a releva: *acum remarcă ... în urechile ei mici ... cercei de aur.* GHEŢIE; (refl. pas.) *la unele moluşte s-a remarcat prezenţa unui ochi.* BL.; **2.** (refl.) a se distinge; a se evidenţia: *se remarca prin purtarea lui cordial populară.* CĂL. [Din fr. ***remarquer***].

remarcábil, ~i, remarcabilă, ~e a. demn de a fi remarcat; însemnat, important, deosebit: *studiul e de o remarcabilă pătrundere.* MAIOR.; *e o remarcabilă poetă a dragostei pudice.* CĂL. [Din fr. ***remarquable***].

remarcáre, remarcări f. (rar) acţiunea de a (se) remarca şi rezultatul ei. [V. ***remarca***].

remárcă, remarci şi (astăzi rar) **remarce** f. observaţie; constatare: *dacă cineva cuteza a-i face remarcă ..., se mînia foc.* HEL.; *i-am întrerupt acele remarci prea lucide, ca să nu fie dureroase pentru mine.* GHEŢIE. [Din fr. ***remarque***].

remărită, remárít vb. (refl.) a se mărita din nou; a se recăsători: *Matilda avea să se remărite.* PR. [***Re-***[1] ***+ mărita***].

remăritátă, ~e a. recăsătorită: *preotesele remăritate sînt foarte chinuite.* CĂL. [V. ***remărita***].

remăsură, remăsór vb. (tr.) a măsura din nou (mai corect). [***Re-***[1] ***+ măsura***].

rembrandtián, ~eni, rembrandtiană, ~ene a. care aparţine lui Rembrandt, referitor la Rembrandt, în genul picturii acestuia: *manieră rembrandtiană.* [***Rembrandt*** n. pr. ***+ -ian***].

remediá, remediez vb. **1.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) vindeca, a (se) tămădui, a (se) lecui: *boala se remediază fără un tratament special;* **2.** (tr.) a îndrepta, a corecta; a îmbunătăţi, a ameliora: *defecţiunea va fi remediată.* PR. [Din fr. ***remédier***].

remediábil, ~i, remediabilă, ~e a. **1.** (rar) care se poate vindeca; **2.** care poate fi remediat; căruia i se poate aduce o îmbunătăţire: *eroare remediabilă.* [Din fr. ***remédiable***].

remediére, remedieri f. acţiunea de a remedia şi rezultatul ei; remediu: *municipalitatea ... a aşteptat răbdătoare să găsească fonduri pentru remedierea situaţiei.* CĂRT. [V. ***remedia***].

remédiu, remedii n. **1.** leac; medicament; **2.** modalitate sau mijloc de îndreptare, de îmbună-

tăţire a unei stări, a unei situaţii; soluţie: *somnul era ... singurul remediu ce putea să aline o stare ca aceea.* EM.; *există remediu la toate.* CĂL. [Din lat. ***remedium,*** germ. ***Remedium,*** fr. ***remède***].

remember [rimémbăr] n. îndemn de a ţine minte, de a-şi aminti mereu ceva (important); ţine minte! aminteşte-ţi! [Cuv. engl.].

rememorá, rememorez vb. (tr.) a-şi aduce din nou aminte; a-şi reaminti: *Titu căută să-şi rememoreze harta, să vază unde vine judeţul Argeş.* REBR.; *[î]ţi rememorezi păcatele.* PLEŞU. [Din fr. ***remémorer***].

rememoráre, rememorări f. acţiunea de a rememora şi rezultatul ei; reamintire: *nu vreau nişte simple rememorări indiferente, ci retrăiri încărcate de emoţie.* GHEŢIE. [V. ***rememora***].

rememorativ, ~i, rememorativă, ~e a. (rar) comemorativ. [Din fr. ***remémoratif***].

remf n. (şi **buruiană de remf**) plantă cu flori galbene, dispuse în fascicule la subsoara frunzelor, cu fructul o capsulă în formă de pară; curcubeţea, curcubeţică, mărul-lupului, poama-vulpii (*Aristolochia clematitis*): *buruiana de remf fiartă cu apă neîncepută serveşte la oblojit brînca.* [Din săs. ***rämp, remp***].

remíge, remige f. fiecare dintre penele mari ale aripilor unei păsări, care servesc la baterea aerului în timpul zborului. [Din fr. ***rémige***].

remilitarizá, remilitarizez vb. (tr.) a reorganiza (în scopuri războinice) armata unei ţări, a reface industria de război a acesteia. [Din fr. ***remilitariser***].

remilitarizáre, remilitarizări f. acţiunea de a remilitariza şi rezultatul ei. [V. ***remilitariza***].

remineraiizá, remineralizez vb. (tr. şi refl.) a redobîndi sau a face să redobîndească minerale, pînă la compoziţia normală. [Din fr. ***reminéraliser***].

remineralizáre, remineralizări f. acţiunea de a (se) mineraliza. [V. ***mineraliza***].

reminiscénţă, reminiscenţe f. **1.** amintire vagă a unor fapte, a unor fiinţe etc. aproape dispărute din memorie: *ne-ncarcă memoria cu reminiscenţele ruşinoase.* EM.; **2.** rămăşiţă, rest; urmă: *cadavrele în putrefacţie, sînii surpaţi ai iubitei sînt o reminiscenţă din Baudelaire.* CĂL.; *ultimele reminiscenţe ale adolescentului de odinioară dispăruseră.* GHEŢIE. [Din fr. ***réminiscence,*** lat. ***reminiscentia, -ae,*** it. ***reminiscenza***].

remisiúne, remisiuni f. **1.** (bis.; la catolici) iertare a păcatelor; **2.** (jur.; înv.) anulare a unei datorii, a unei obligaţii; dispensă; remitere; **3.** (med.) diminuare sau dispariţie temporară a manifestărilor unei boli; remitenţă: *după o scurtă remisiune, se simţea din nou rău.* GHEŢIE. [Din lat. ***remissio, -onis,*** fr. ***rémission***].

remíte, remít vb. **1.** (tr.) a preda, a înmîna; a încredinţa: *i-a remis o scrisoare;* **2.** (tr.) a renunţa, total sau parţial, la o sumă de bani datorată de un debitor, a face să se stingă o datorie; **3.** (rar; tr.) a amîna: *a remite o afacere;* **4.** (rar; refl.) a-şi veni în fire, a se reculege, a se regăsi: *ştergîndu-se repede la ochi şi remiţîndu-se d-odată.* CAR. [Din lat. ***remittere;*** cf. fr. ***remettre***].

remitént[1], remitenţi m. **1.** posesorul unei poliţe; **2.** girant. [Din germ. ***Remittent***].

remitént[2], ~ţi, remitentă, ~e a. (med.) care scade din intensitate, care dispare temporar: *febră remitentă.* [Din fr. ***rémittent***].

remiténţă, remitenţe f. (med.) remisiune. [Din fr. ***rémittence***].

remítere, remiteri f. acţiunea de a remite şi rezultatul ei; remisiune; **remitere de datorie,** iertare de datorie. [V. ***remite***].

remizá, remizez vb. (intr.) a încheia o partidă de şah prin remiză. [De la ***remiză***].

remizáre, remizări f. acţiunea de a remiza. [V. ***remiza***].

remíză, remize f. **1.** retribuire făcută unui lucrător comercial sub forma unei cote procentuale calculate în funcţie de volumul vînzărilor, al contractărilor etc.; sumă de bani astfel acordată; **2.** comision; **3.** rabat (acordat clienţilor fideli); reducere a unei datorii; **4.** situaţie în care doi şahişti consimt ca partida să se termine la egalitate; partidă de şah terminată la egalitate; (adj.) *din cînd în cînd o partidă ieşea remiză.* SAD.; **5.** construcţie destinată adăpostirii vehiculelor, maşinilor agricole etc.: *în fundul curţii se întindeau grajdurile şi remizele de birji, carete, sănii şi căruţe.* ARG.; **6.** pădure sau tufărie servind ca adăpost pentru vînat. [Din fr. ***remise***].

remizér m. v. remizier.

remiziér, remizieri m. (înv.) lucrător comercial plătit prin remiză: *remizer la Bursă;* (şi: **remizer**). [Din fr. ***remisier***].

remobilá, remobilez vb. (tr.) a mobila din nou, a schimba, a înlocui mobila unei încăperi, locuinţe etc.: *palatul a fost complet remobilat.* [***Re-[1]*** + ***mobila***].

remobiláre, remobilări f. acţiunea de a remobila şi rezultatul ei: *remobilarea locuinţei a costat enorm.* [V. ***remobila***].

remonstrá, remonstrez vb. (înv.; intr.) a ridica o obiecţie; a protesta. [Din germ. ***remonstrieren***].

remonstráre, remonstrări f. (înv.) acţiunea de a remonstra; obiecţie, reproş; remonstraţiune: *se va fi făcut o remonstrare verbală.* [V. ***remonstra***].

remonstraţiúne, remonstraţiuni f. (înv.; rar) critică, atenţionare, admonestare (pentru o faptă săvîrşită); remonstrare: *era chinuit de remuşcări vii şi de aspre remonstraţiuni din partea autorităţilor canonice.* EM. [Din germ. ***Remonstration,*** lat. ***remonstration, -onis***].

remónt, ~ţi, remontă, ~e m., f. cal achiziţionat pentru nevoile armatei; (p. ext.) cal tînăr de rasă, încă neobişnuit la ham sau la călărie: *se pricepea ... să stăpînească remonţii.* SAD. [De la ***remontă***].

remontá, remontez vb. **1.** (tr.) a procura cai necesari armatei; **2.** (tr.) a monta din nou o fabrică, o instalaţie etc.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) reface, a (se) redresa, a (se) fortifica: *tonicele m-au remontat.* [Din fr. ***remonter***].

remontánt, ~ţi, remontantă, ~e a. **1.** care întăreşte, care înviorează; **2.** (bot.) care înfloreşte de mai multe ori în perioada de vegetaţie: *trandafiri remontanţi.* [Din fr. ***remontant***].

remontáre, remontări f. acţiunea de a (se) remonta şi rezultatul ei. [V. ***remonta***].

remóntă, remonte f. **1.** acţiunea de a procura cai pentru nevoile armatei sau armăsari pentru creşcătoriile de cai; serviciul militar însărcinat cu această acţiune: *să nu daţi un ban pentru remontă.* MAIOR.; **2.** totalitatea cailor astfel procuraţi: *un transport de remontă.* [Din fr. ***remonte,*** germ. ***Remonte***].

remontoár, remontoare n. mecanism cu care se întoarce arcul unui ceasornic: *vrui să-mi întorc ceasul: avea arcul rupt, remontoarul mergea în gol.* PR. [Din fr. ***remontoir***].

remóră, remore f. numele a două specii de peşti din Marea Mediterană şi din mările tropicale, caracterizate prin prezenţa unui disc adeziv pe partea superioară a capului, cu care se fixează de vasele plutitoare sau de corpul unor peşti mari (rechini), pentru a se deplasa (*Echeneis remora* şi *naucrates*). [Din fr. ***rémora,*** lat. ***remora***].

remorcá, remorchez vb. (tr.) **1.** a trage după sine (legat cu un cablu) un vapor, un camion etc.; a tîrî: *am întîlnit bricul turcesc ... şi l-am remorcat.* GHICA; **2.** (fig.; fam.) a lua cu sine, a duce cu sine pe cineva; a ataşa pe cineva unui grup: *vor veni ... nişte oameni aşa de ispravă, că mi-ar fi stat pe suflet să nu-i remorchez.* CAR. [Din fr. ***remorquer***].

remorcábil, ~i, remorcabilă, ~e a. care poate fi remorcat. [***Remorca*** + ***-bil***].

remorcáj, remorcaje n. remorcare. [Din fr. ***remorquage***].

remorcáre, remorcări f. acţiunea de a remorca şi rezultatul ei; tragere a unui vehicul de către alt vehicul autopropulsat, astfel încît vehiculul tractat să se deplaseze fără consum propriu de energie; remorcaj. [V. ***remorca***].

remórcă, remorci f. **1.** vehicul fără autopropulsie tractat de un autovehicul şi destinat transportului de persoane sau de mărfuri: *tramvaiul sosi tîrîndu-şi remorca.* GHEŢIE; **a fi** (sau a **sta etc.**) **la remorca cuiva,** a fi condus, dominat de cineva; a depinde total de cineva sau de ceva: *să fie ... la remorca politicei turceşti.* OD.; *fatalitatea de a fi mereu la remorca altora.* PATAP.; **2.** cablu cu care se remorchează o navă, un şlep etc. [Din fr. ***remorque***].

remorchér, remorchere n. navă autopropulsată, de mare putere, destinată să remorcheze ambarcaţiuni sau nave fără propulsie proprie: *alunecau greoaie mahoane negre, bărci, şalupe şi remorchere.* TUD. [Din fr. ***remorqueur***].

remú n. v. remuu.

remulădă, remulade f. sos picant preparat din untdelemn, zeamă de lămîie, muştar şi verdeţuri. [Din fr. ***rémoulade***].

remunerá, remunerez vb. (tr.) a retribui, a plăti; a răsplăti: *intelectualii sînt prost remuneraţi.* [Din fr. ***rémunérer,*** lat. ***remunerare***].

remuneráre, remunerări f. acţiunea de a remunera şi rezultatul ei; retribuire, plată, remuneraţie. [V. ***remunera***].

remunerativ, ~i, remunerativă, ~e a. **1.** care serveşte pentru remunerare; **2.** profitabil. [Din engl. ***remunerative***].

remuneratór a. v. remuneratoriu.

remuneratóriu, ~i, remuneratorie, ~ii a. cu caracter de remuneraţie, de recompensă; care aduce cîştig; rentabil: *contract remuneratoriu;* (şi: (înv.) **remunerator**). [Din fr. ***rémunerateur,*** lat. ***remunerator***].

remuneráţie, remuneraţii f. retribuţie, salariu; răsplată; remunerare: *îl numise administratorul băilor, fără remuneraţie lunară, ci cu un procent din încasări.* GHEŢIE; (şi: **remuneraţiune**). [Din fr. ***rémunération,*** lat. ***remuneratio, -onis***].

remuneraţiúne f. v. remuneraţie.

remuşcáre, remuşcări f. mustrare de cuget, părere de rău; căinţă, regret: *am omorît un om, niciodată n-am simţit remuşcări adevărate.* PR.; *remuşcările se dovediră lipsite de temei.* GHEŢIE. [***Re-[1]*** + ***muşcare;*** cf. fr. ***remords,*** it. ***rimordere***].

remuşcătór, ~i, remuşcătoáre a. (rar) care provoacă remuşcări: *suavii trandafiri ... m-au torturat ..., ca o amintire remuşcătoare.* GAL. [***Remuşc***[***are***] + ***-ător***].

remúu, remuuri n. **1.** turbion, vîrtej de apă care se formează în urma unei nave în mers; **2.** vîrtej datorat unui obstacol în curgerea unui fluid; **3.** (nav.) contracurent în lungul malurilor unui curs de apă; **4. remuu de aer,** zonă instabilă a sistemului baric, cu curenţi ascendenţi şi descendenţi; (şi: **remu**). [Din fr. ***remous***].

ren, reni m. mamifer rumegător, asemănător cu cerbul, cu coarne în formă de arc, ramificate, care trăieşte în regiunile nordice, sălbatic sau domesticit (folosit pentru tracţiune) (*Rangifer tarandus*). [Din fr. ***renne***].

renál, ~i, renală, ~e a. care aparţine rinichilor, referitor la rinichi; nefritic: *radiografia descoperă o*

... *tuberculoză renală.* CĂL.; *am avut o criză renală.* D.; **hil renal,** porţiune de la suprafaţa rinichiului prin care pătrund vasele sangvine şi nervii. [Din fr. *rénal*].

renán, ~i, renană, ~e a. care aparţine Rinului sau regiunilor străbătute de acest fluviu: *Prusia renană.* [Din fr. *rhénan*].

renascentíst, ~şti, renascentístă, ~e a. care aparţine Renaşterii, referitor la Renaştere; în spiritul Renaşterii: *modelul renascentist al lui Antonello da Messina.* CRON. [De la *Renaştere;* cf. it. *rinascita,* germ. *renaissancistisch*].

renáşte, renásc vb. **1.** (intr.) a se naşte din nou, a lua fiinţă: *ei ... renasc în strănepoţi.* EM.; **2.** (fig.; intr. şi refl.) a (se) redresa, a (se) reface moral: *simt din nou tumultul vieţii şi renasc dintre ruine.* MACED.; **3.** (intr.) a creşte din nou; a se regenera: *frunzele renasc;* **4.** (fig.; intr.) a se trezi din nou la viaţă; a-şi reveni: *iubire, ... tu eşti puterea creatoare, sub care inimile noastre renasc.* VLAH.; **5.** (fig.; intr. şi refl.) a reapărea: *veselia renăscu în sînul oaspeţilor.* FIL.; **6.** (fig.; intr. şi refl.) a (se) forma din nou; a se reface: *o nouă Romă renaşte-o nouă lume.* AL. [*Re-*[1] *+ naşte;* cf. fr. *renaître*].

renáştere, renaşteri f. **1.** faptul de a renaşte; naştere din nou a unei fiinţe: *renaşteri din nobilul sînge troianic.* COŞB.; **2.** (fig.) redresare, refacere morală: *saman în lume ... renaşterea sufletească.* GAL.; **3.** (fig.) refacere a puterii economice, politice etc.; reviriment: *în urma unei catastrofe, să ne aşteptăm la o bruscă renaştere.* LOV.; **4.** mişcare social-politică şi culturală din secolele al XIV-lea – al XVI-lea în Europa occidentală, caracterizată prin mari invenţii şi descoperiri geografice, prin înflorirea ştiinţelor şi artelor inspirată de redescoperirea antichităţii, prin creştere demografică şi urbanizare; epocă din istoria Europei în care s-a manifestat această mişcare; **Renaştere timpurie italiană,** quattrocento. [V. *renaşte;* cf. fr. *Renaissance*].

renăscătór, ~i, renăscătoáre a. **1.** care renaşte; care face să renască: (fig.) *cu ochii tăi întunecaţi, renăscători din moarte.* EM.; **2.** (fig.) care reapare mereu: *tu n-ai iubit – nu ştii ce va să zică puterea asta-n veci renăscătoare.* VLAH. [*Renaşte* + *-ător*].

renăscínd, ~zi, renăscîndă, ~e a. (rar) care ia naştere, care apare din nou; renăscut: *îmbrăţişează cu ardoare cariera renăscîndă a armelor.* OD. [V. *renaşte*].

renăscút, ~ţi, renăscută, ~e a. **1.** care s-a născut din nou: *omul se simte ca renăscut.* PETR.; **2.** (fig.) înviorat, trezit la viaţă: *este fioru-mpreunării dintre natura renăscută şi-atotputerea veciniciei de om abia întrevăzută.* MACED.; **3.** care a reapărut, care s-a produs din nou; **4.** care s-a format din nou; refăcut: *ţară renăscută.* [V. *renaşte*].

rencl n. stofă în fişii de diferite culori şi desene, produsă în cantitate redusă, pentru selectarea mostrelor şi lansarea lor în producţie. [Et. nec.].

renclódă f. v. renglotă.

renclótă f. v. renglotă.

réndită, rendíte f. venit adus de un imobil, de un capital etc.; rentă: *rendită pe viaţă.* [Din it. *rendita*].

rendzínă, rendzíne f. grup de soluri formate pe un substrat calcaros, într-un climat umed sau semiuscat. [Din fr. *rendzine*].

renegá, renég vb. (tr.) **1.** a nu recunoaşte pe cineva ca fiind al său, a se lepăda de cineva; a abjura: *Sîn Petru renegă pe Mîntuitor;* **2.** a nega, a contesta ceva; a repudia, a se dezice, a retracta: *ca filozof ... nu poate să-şi renege ideile.* PR.; *adolescentul ... renează treptat universul copilăriei.* PATAP. [Din lat. *renegare;* cf. fr. *renier*].

renegáre, renegări f. faptul de a renega; abjurare; repudiere. [V. *renega*].

renegát, ~ţi, renegată, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care s-a lepădat de credinţa sa pentru a îmbrăţişa alta: *era un creştin renegat, un olandez care se turcise.* PETR.; **2.** (persoană) care s-a înstrăinat de patria sa, care a renunţat din interes la convingerile sale (politice), care şi-a trădat ţara, partidul etc.: *e un ticălos, un renegat şi-un trădător.* SAD. [V. *renega*].

renegociá, renegociez vb. (tr.) a negocia din nou, în vederea unui acord: *poliţa fu renegociată, pe termen de şase luni.* GHEŢIE. [Din fr. *renégocier*].

renegociére, renegocieri f. acţiunea de a renegocia şi rezultatul ei: *nu a acceptat renegocierea contractului.* [V. *renegocia*].

renét, renete n. (şi **renet-ananas**) soi de măr de origine olandeză, cu fructe conice, de mărime mijlocie, galbene cu nuanţe portocalii pe partea expusă la soare, cu gust plăcut; (adj.) *mere renete.* [Din fr. *reinette*].

renghi, renghiuri n. festă, păcăleală; farsă; **a juca cuiva renghiul** (sau **un renghi**), a păcăli pe cineva, a face cuiva o farsă: *se temură să nu le fi jucat iarăşi vreun renghi.* ISP. [Din turc. *reng, renk* „suferinţă, durere"].

renglót, rengloţi m. soi de prun care produce renglote. [De la *renglotă*].

renglótă, renglote f. varietate de prune mari, sferice, galbene-verzui sau roşcate, cu miezul suculent: *îi trimetea cireşe, ... renclode toropite şi prea dulci.* TEODOR.; (şi: **renclodă, renclotă**). [Din germ. *Ringlotte,* fr. *reine-Claude*].

reni s. v. renie.

rénie, renii f. porţiune din meandrul unui rîu acoperită cu nisip şi prundiş, reprezentînd zona de acumulare a aluviunilor; plajă, margine puţin adîncă a mării: *apa a cărat pietriş în dosul morii, unde s-a făcut un fel de reni, care ţine apa vîltoare în ţărmuri.* SL.; (şi: (reg.) **reni**). [Din ucr. *rjien*].

renifórm, ~i, reniformă, ~e a. în formă de rinichi. [Din fr. *réniforme*].

renínă, renine f. enzimă cu efect hipertensiv, eliberată de celulele renale în condiţii de circulaţie vasculară insuficientă. [Din fr. *rennine*].

reníş, renişuri n. (reg.) loc acoperit cu aluviuni pe malul unui rîu; banc de nisip sau de pietriş pe fundul unei ape: *îi arăta ... potmol cu crap şi renişul cu cosac.* POP. [*Renie* + *-iş*].

renitént, ~ţi, renitentă, ~e a. **1.** (înv.) care se opune; îndărătnic, recalcitrant; **2.** (med.) care opune rezistenţă la presiunea degetelor în timpul palpării: *tumoare renitentă.* [Din lat. *renitens,* germ. *renitent,* fr. *rénitent*].

renitánţă, renitenţe f. **1.** (înv.) opoziţie, îndărătnicie; **2.** (med.) rezistenţă la presiunea degetelor în timpul palpării. [Din lat. *renitentia,* germ. *Renitenz,* fr. *rénitence*].

réniu n. metal rar, asemănător cu platina, prezent în natură în cantităţi foarte mici. [Din fr. *rhénium,* germ. *Rhenium*].

renová, renovez vb. (tr.) a repara, a reînnoi o clădire, o instalaţie, o mobilă etc.: *ne-am renovat locuinţa;* (fig.) *îşi scoase oglinda, roşul şi pudra, renovîndu-şi faţada.* C.PETR. [Din fr. *rénover*].

renováre, renovări f. **1.** acţiunea de a renova şi rezultatul ei; schimbare, transformare în bine, modernizare a ceva, fără a-i schimba destinaţia; renovaţie: *nu trebuia uitată renovarea casei strămoşeşti.* GHEŢIE; **2.** (fig.) înnoire, schimbare: *renovarea societăţii.* [V. *renova*].

renovát, ~ţi, renovată, ~e a. refăcut (radical); reparat: *muzeu renovat.* [V. *renova*].

renovatór, ~i, renovatoáre a. **1.** care reînnoieşte; înnoitor; **2.** (şi m., f.) (persoană) care aduce înnoiri, prefaceri: *Millo rămîne în Bucureşti, preţuit ca ... renovator în arta dicţiunii.* SAD. [Din fr. *rénovateur*].

renovăţie, renovaţii f. renovare; (şi: **renovaţiune**). [Din fr. *rénovation*].

renovaţiúne f. v. renovaţie.

rentá, pers. 3 **rentează** vb. (intr.) **1.** a produce venit, a aduce cîştig, profit, beneficiu: *pămîntul nu mai rentează ca odinioară.* REBR.; *negoţul rentează;* **2.** (fam.) a merita osteneală; a fi util: *crezi că nu rentează să înveţi atîta?* [Din fr. *renter*].

rentábil, ~i, rentábilă, ~e a. care rentează; avantajos, productiv: *e cu neputinţă să faci o agricultură sistematică şi rentabilă cu ... patru-cinci iugăre.* GHEŢIE; *afacere rentabilă.* [Din fr. *rentable*].

rentabilitáte, rentabilităţi f. însuşirea de a fi rentabil; posibilitate de cîştig, de beneficiu; (spec.) rezultat financiar al unei activităţi economice concretizat în obţinerea unor venituri care depăşesc cheltuielile: *concurenţa acerbă şi primatul rentabilităţii ar fi încurajat mimetismul mediatic.* D.; **rata rentabilităţii,** raport între profitul net şi capitalul permanent. [Din fr. *rentabilité*].

rentabilizá, rentabilizez vb. (tr.) a face să devină rentabil. [Din fr. *rentabiliser*].

rentabilizáre, rentabilizări f. acţiunea de a rentabiliza şi rezultatul ei: *rentabilizarea fabricilor.* [V. *rentabiliza*].

rentabilizát, ~ţi, rentabilizată, ~e a. care a devenit rentabil. [V. *rentabiliza*].

réntă, rente f. **1.** venit regulat pe care îl aduce proprietarului un bun imobiliar sau mobiliar; rendită: *s-a salvat din dezastru cu casa şi cu o rentă din care asigură familiei o viaţă decentă.* GHEŢIE; **rentă viageră,** sumă de bani pe care o persoană se obligă să o plătească periodic alteia pe toată durata vieţii acesteia; **2.** venit obţinut în fiecare an din fonduri plasate şi bunuri exploatate: *rentă funciară;* **3.** împrumut de la stat pe termen lung sau mediu, negociabil la bursă: *dintre multe pachete fără valoare, se aleseseră în sfîrşit cîteva acţiuni şi titluri de rentă.* SAD.; **4.** plată (în muncă, produse sau bani) la care era obligat iobagul faţă de stăpînul său. [Din fr. *rente*].

rentiér, ~i, rentiéră, ~e m., f. beneficiar al unei rente, persoană care trăieşte din rentă: *a trăi ca un rentier era de neconceput.* SAD. [Din fr. *rentier*].

rénting n. formă de leasing constînd în închirierea de mijloace de transport, de apartamente etc. [Din engl. *renting*].

renúme n. **1.** opinie publică în legătură cu cineva sau cu ceva; reputaţie: *îşi făcuse renume de mizantrop.* CĂL.; **2.** nume bun; faimă, reputaţie, celebritate; notorietate: *n-aş vrea să am mărimi deşerte, n-am nici o sete de renume.* MACED. [Din fr. *renom* (după *nume*)].

renumí, renumesc vb. (înv.; refl.) a deveni renumit, celebru: *secolul prin care se renumiră şi ... se luptară pentru libertate.* BĂLC. [Din fr. *renommer* (după *nume*)].

renumít, ~ţi, renumită, ~e a. **1.** cu renume; cunoscut (în lume): *era un om prietenos, afabil, renumit prin ospitalitate.* GHEŢIE; **2.** celebru, faimos, vestit, ilustru: *mă pomenisem într-o casă măruntă, în care locuia un renumit poet.* ST. [Din fr. *renommé* (după *nume*)].

renunţă, renúnţ vb. (intr.) **1.** a înceta de a mai face ceva; a întrerupe o activitate: *după cîtva timp renunţă să se mai împotrivească.* EL.; *făcuse o miocardită, care-i lăsa cîţiva ani, cu condiţia să renunţe la efort.* GHEŢIE; **2.** a se lăsa de ceva; a abandona de bunăvoie: *neputînd să renunţe la nici una din plăcerile vieţii.* CĂL.; *nu trebuie să renunţăm la ceea ce ne identifică.* D.; **3.** a abandona o idee: *renunţasem la proiect;* **4.** a înceta (de bunăvoie) de a mai cere, de a mai pretinde ceva, de a mai acţiona pentru a obţine ceva: *am renunţat la succesiune.* [Din fr. *renoncer,* lat. *renuntiare*].

renunţáre, renunţări f. acţiunea de a renunţa şi rezultatul ei; abandonare; cedare: *e-ntunecoasa renunţare, e umbra dulcilor dorinţi.* EM.; *împotriva răului nu se poate lupta ... decît prin renunţarea la sine.* STĂNIL. [V. ***renunţa***].

renúră, renuri f. (tehn.) canelură. [Din fr. ***rainure***].

reo- element de compunere cu sensul „curgător", „scurgere", „curent de apă", „curent electric". [Din fr. ***rhéo-***].

reobáză, reobaze f. **1.** (fiziol.) măsură a stării de excitabilitate a unui nerv, muşchi etc. reprezentată de valoarea minimă a intensităţii stimulului natural sau artificial necesară pentru a produce excitaţia; **2.** (fiz.) intensitate minimă a unui curent galvanic capabil să producă excitaţia unui ţesut viu. [Din fr. ***rhéobase***].

reocupá, reocúp vb. (tr.) a ocupa din nou; a recuceri: *trupele au reocupat oraşul.* [Din fr. ***réoccuper***].

reocupáre, reocupări f. acţiunea de a reocupa şi rezultatul ei: *reocuparea locurilor.* [V. ***reocupa***].

reofíl, ~i, reofilă, ~e a. care trăieşte în apele curgătoare: *vieţuitoare reofile.* [Din fr. ***rhéophile,*** engl. ***rheophile***].

reofór, reofori m. fir al unei pile electrice. [Din fr. ***rhéophore***].

reográf, reografe n. aparat pentru înregistrarea unei curbe de curent sau de tensiune. [Din fr. ***rhéographe***].

reografíe, reografii f. explorare a modului în care se face circulaţia sîngelui în anumite organe sau regiuni ale corpului pe baza variaţiilor electrice ale acestora. [Din fr. ***rhéographie***].

reográmă, reograme f. curbă reprezentînd variaţiile electrice ale anumitor organe. [Din fr. ***rhéogramme***].

reológic, ~ci, reologică, ~ce a. care aparţine reologiei, referitor la reologie. [De la ***reologie***].

reologíe f. ramură a mecanicii care se ocupă cu studiul curgerii lichidelor şi al deformaţiilor corpurilor plastice sub acţiunea forţelor exercitate asupra lor. [Din fr. ***rhéologie***].

reometríe, reometrii f. tehnică de măsurare a unui material cu proprietăţi reologice. [Din fr. ***rhéometrie,*** engl. ***rheometry***].

reométru, reometre n. instrument pentru studierea şi măsurarea caracteristicilor reologice ale materialelor. [Din fr. ***rhéomètre***].

reomorfísm n. proces prin care o rocă, un sediment se transformă într-o masă fluidă. [Din fr. ***rhéomorphisme***].

reomorfóză, reomorfoze f. transformare a diferitelor forme de animale (de ex., oxiuri) datorită apei curgătoare. [Din germ. ***Rheomorphose***].

reoní, reonesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a face cuiva rău; a vătăma: *cinre se reoniiască voi.* COD. VOR. [De la ***reoniu***].

reóniu, ~oni, reoăne a. şi m., f. (înv.) (persoană) care face rău: *coaper-me de zborul reonilor.* PSALT. [***Rău*** + *-oniu*].

reorchestrá, reorchestrez vb. (tr.) a orchestra din nou o bucată muzicală, a face o altă orchestraţie. [Din fr. ***réorchestrer***].

reorchestrăre, reorchestrări f. acţiunea de a reorchestra şi rezultatul ei. [V. ***reorchestra***].

reorchestrát, ~ţi, reorchestrată, ~e a. care a fost orchestrat din nou. [V. ***reorchestra***].

reordoná, reordonez vb. (tr.) a reface o ordine stricată; a ordona altfel, după alte criterii: *am reordonat tot fişierul.* [***Re-***[1] + ***ordona***].

reordonanţá, reordonanţez vb. (tr.) a ordonanţa din nou. [Din fr. ***réordonnancer***].

reordonanţáre, reordonanţări f. acţiunea de a reordonanţa şi rezultatul ei. [V. ***reordonanţa***].

reordonáre, reordonări f. acţiunea de a reordona şi rezultatul ei: *reordonarea fişierului.* [V. ***reordona***].

reordonát, ~ţi, reordonată, ~e a. cu ordinea refăcută, reparată; cu altă ordine: *reordonarea manuscriselor.* [V. ***reordona***].

reorganizá, reorganizez vb. (tr.) a organiza din nou, pe principii, pe criterii noi; a restructura: *nimic nu este mai periculos pentru un stat ce voieşte a se reorganiza decît a da frînele guvernului în mîinile parveniţilor.* FIL.; *a început să-mi reorganizez viaţa.* EL. [Din fr. ***réorganiser***].

reorganizáre, reorganizări f. acţiunea de a reorganiza şi rezultatul ei; restructurare, reorganizaţie: *n-am putut încă forma tabloul de reorganizare a şcoalelor pentru amîndouă judeţele.* EM.; *de cînd cu reorganizarea băncii devenise alt om.* GHEŢIE. [V. ***reorganiza***].

reorganizát, ~ţi, reorganizată, ~e a. organizat din nou pe principii sau după criterii noi; restructurat: *informaţii despre ministerele reorganizate.* A. [V. ***reorganiza***].

reorganizatór, ~i, reorganizatoáre m., f. persoană care reorganizează: *reorganizatorul cercetării româneşti.* [***Reorganiza*** + *-tor*].

reorganizáţie, reorganizaţii f. (înv.) reorganizare. [Din fr. ***réorganisation***].

reorientá, reorientez vb. (tr. şi refl.) a (se) orienta într-o nouă direcţie, către alt obiectiv. [***Re-***[1] + ***orienta;*** cf. fr. ***réorienter***].

reorientáre, reorientări f. acţiunea de a (se) reorienta şi rezultatul ei. [V. ***reorienta***].

reorientát, ~ţi, reorientată, ~e a. orientat într-o nouă direcţie, către alt obiectiv. [V. ***reorienta***].

reortodoxizáre f. (rar) revenire la ortodoxie: *antagonismul acesta religios nu a dus ... la reortodoxizarea tuturor uniţilor.* BL. [De la ***ortodox***].

reoscóp, reoscoape n. instrument cu care se constată prezenţa unui curent electric. [Din fr. ***rhéoscope,*** germ. ***Rheoskop***].

reoscópic, ~ci, reoscopică, ~ce a. obţinut cu reoscopul, de reoscop. [Din fr. ***rhéoscopique***].

reospălátor, reospălătoare n. jgheab înclinat, confecţionat din tablă şi căptuşit cu faianţă, utilizat la spălarea cărbunilor. [***Reo-*** + ***spălător***].

reostát, reostate n. aparat alcătuit dintr-un rezistor cu rezistenţă variabilă, utilizat la reglarea intensităţii curentului electric într-un circuit. [Din fr. ***rhéostat***].

reostátic, ~ci, reostatică, ~ce a. care aparţine reostatului, referitor la reostat. [Din fr. ***rhéostatique***].

reostricţiúne, reostricţiuni f. contracţie transversală a unui fascicul de purtători de sarcină electrică, datorată forţelor exercitate de cîmpul magnetic propriu. [Din fr. ***reostriction***].

reotropísm, reotropisme n. orientare în direcţia curentului apei a organismelor acvatice fixate. [Din fr. ***rhéotropisme***].

repaginá, repaginez vb. (tr.) a reface o paginaţie (greşită): *a fost repaginată revista din pricina celor două note introduse în text.* [***Re-***[1] + ***pagina***].

repaginăre, repaginări f. acţiunea de a repagina: *în urma repaginării s-au încurcat desenele.* [V. ***repagina***].

repaginát, ~ţi, repaginată, ~e a. paginat din nou: *aşteaptă corectura repaginată.* [V. ***repagina***].

repantír m. v. **repentir.**

repáos n. v. **repaus.**

repară, repár vb. (tr.) **1.** a readuce în stare bună, de folosire, de funcţionare; a drege, a reface; a cîrpi: *mi-am reparat patefonul.* EL.; *e păpucarul ... care ne repara ghetele.* GHEŢIE; **2.** (fig.) a îndrepta, a corecta: *se grăbi să repare impresia rea ce o făcuse.* VLAH.; **3.** (jur.) a acoperi o pagubă; a despăgubi: *a repara daunele produse.* [Din fr. ***réparer***].

reparábil, ~i, reparabilă, ~e a. **1.** care poate fi reparat, dres: *defecţiunea aparatului este reparabilă;* **2.** (fig.) care poate fi corectat, îndreptat: *gafă reparabilă.* [Din fr. ***réparable***].

reparáre, reparări f. **1.** acţiunea de a repara şi rezultatul ei; refacere, reparat[1]: *repararea zidăriei;* **2.** (fig.) îndreptare, corectare: *repararea unei bucăţi în versuri.* CAR. [V. ***repara***].

reparát[1] n. reparare: *trimise la reparat un scaun.* CĂL. [V. ***repara***].

reparát[2]**, ~ţi, reparată, ~e** a. **1.** readus în stare bună, de folosire, de funcţionare; dres; recondiţionat, renovat; cîrpit: *îi întinsese pantoful reparat şi lustruit.* REBR.; **2.** (fig.) îndreptat, corectat: *poznă reparată;* **3.** (jur.; despre stricăciuni, ofense etc.) pentru care s-au plătit daune. [V. ***repara***].

reparatór, ~i, reparatoáre a. (adesea subst.) **1.** care repară: *citea mult ... cînd îi dădea răgaz meseria lui de curelar şi de reparator de hamuri.* GAL.; **2.** (p. ext.) care întremează, care înviorează: *binefacerile somnului reparator.* CAR.; **3.** (jur.) care acoperă un prejudiciu; reparatoriu. [Din fr. ***réparateur,*** lat. ***reparator, -oris***].

reparatóriu, ~ii, reparatorie, ~ii a. (jur.) reparator: *daune reparatorii.* [Din fr. ***réparatoire***].

reparatúră f. (rar) reparaţie: [odaia] *are nevoie de foarte puţină reparatură.* EM. [Din germ. ***Reparatur,*** lat. ***reparatura***].

reparáţie, reparaţii f. **1.** ansamblu de operaţii efectuate asupra unui obiect uzat, defectat, pentru a-l readuce în stare bună, de folosire, de funcţionare; reparatură: *reparaţiuni moderne.* OD.; *întreaga instalaţie ar avea nevoie ... de reparaţii temeinice.* GHEŢIE; **reparaţii capitale,** înlocuire sau refacere completă a unor elemente principale ale maşinilor, utilajelor, construcţiilor etc.; **2.** (fig.) satisfacţie dată cuiva pentru o ofensă: *gestul său ... are semnificaţia gravă a unei reparaţii morale.* CF.; **3.** (jur.) despăgubire; (şi: **reparaţiune**). [Din fr. ***réparation,*** lat. ***reparatio, -onis,*** germ. ***Reparation***].

reparaţiúne f. v. **reparaţie.**

repartitór, repartitoare n. **1.** dispozitiv pentru repartizarea circuitelor în centralele telefonice; **2.** dispozitiv electronic de evidenţiere indirectă a cantităţii de energie termică emisă de corpurile unei instalaţii de încălzire centrală: *ne-am montat repartitoare la calorifere.* [Din fr. ***répartiteur***].

repartíţie, repartiţii f. **1.** distribuire, împărţire; repartizare: *cum s-ar face repartiţiunea fiecărui muncitor?* GHICA; **2.** (concr.) înscris prin care se atestă repartizarea a ceva: *trebuia să se mute în locuinţa indicată în repartiţie.* PR.; (şi: **repartiţiune**). [Din fr. ***répartition***].

repartiţiúne f. v. **repartiţie.**

repartizá, repartizez vb. (tr.) **1.** a împărţi, a distribui ceva (după anumite norme): *să repartizezi în mod egal materia primă.* PR.; **2.** a da, a atribui: *comunitatea i-a repartizat un loc de casă;* **3.** a destina, a afecta: *toate fondurile au fost repartizate sănătăţii;* **4.** a pune pe cineva într-un anumit loc sau domeniu de activitate; a numi: *am fost repartizată în biroul domnului Vasilescu-Plopu.* GAL.; *se va hotărî dacă va fi repartizat la vreun spital militar sau trimis ... pe front.* GHEŢIE. [Din fr. ***répartir***].

repartizáre, repartizări f. **1.** acţiunea de a repartiza şi rezultatul ei; **2.** distribuire, împărţire; atribuire: *a început ... repartizarea loturilor.* GAL.; **3.** numire într-un post; repartiţie: *repartizările în învăţămînt ţin de alte organe.* PR. [V. ***repartiza***].

repartizát, ~ţi, repartizată, ~e a. împărţit, distribuit; atribuit: *se certau de la loturile repartizate.* [V. *repartiza*].

repartizatór, repartizatoare n. (tehn.) distribuitor. [*Repartiza* + *-tor*].

repartizór, repartizoare n. (tehn.) distribuitor. [*Repartiza* + *-or*].

repasă, repasez vb. (tr.) a revizui ţesăturile şi tricotajele în scopul descoperirii şi corectării defectelor, cu ajutorul unui ac sau al unei maşini speciale, la o masă translucidă luminată de dedesupt. [Din fr. *repasser*].

repasáre, repasări f. acţiunea de a repasa şi rezultatul ei. [V. *repasa*].

repasát, ~ţi, repasată, ~e a. (despre defecte la ţesături, tricotaje) corectat. [V. *repasa*].

repasatoáre, repasatoare f. muncitoare care execută lucrări de repasare. [*Repasa* + *-toare*].

repatría, repatriez vb. (refl. şi tr.) a reveni sau a readuce pe cineva în patrie după o absenţă îndelungată (voită sau silită): *va fi repatriat tezaurul nostru.* [Din lat. *repatriare*, fr. *repatrier*].

repatriát, ~ţi, repatriată, ~e a. şi s. (persoană, obiect) care revine în patrie după o lungă absenţă: *se întoarse în ţară, ca repatriat.* CĂL. [V. *repatria*].

repatriére, repatrieri f. acţiunea de a se repatria şi rezultatul ei; revenire, întoarcere în ţară: *n-am fi avut nimic contra repatrierii ... sub auspiciile voinţei liber exprimate a provincialilor dobrogeni.* EM. [V. *repatria*].

repáus, repausuri n. **1.** stare în care o activitate este temporar întreruptă (pentru refacerea organismului); inactivitate, odihnă: *un oraş mare în zilele de repaus duminical.* CAR.; *să dăm organismului o noapte de repaus.* GHEŢIE; **2.** (fiz.) stare a unui corp în care acesta nu-şi modifică poziţia în raport cu un sistem de referinţă; **3.** (fig.) calm, pace, linişte (sufletească); tihnă, răgaz: *n-are repaos amarul nădejdilor noastre.* GOGA; **4.** (bis.) moarte (ca odihnă veşnică): *cerşi-vor pentru mine repaosul de veci.* EM.; (şi: **repaos**). [Lat. **repausum*].

repauzá, repauzez, pers. 3 şi (rar) **repauză** vb. **1.** (refl.) a se odihni: *să te repauzezi pe această piatră.* FIL.; **2.** (p. ext.; intr.) a se sprijini, a se baza: *principiu ... pe care repauză astăzi tot progresul uman.* CAR.; **3.** (rar; intr.) a muri: *mulţi au repauzat.* [Din lat. *repausare*].

repauzáre, repauzări f. **1.** acţiunea de a (se) repauza şi rezultatul ei; odihnă; **2.** moarte. [V. *repauza*].

repauzát, ~ţi, repauzată, ~e a. **1.** odihnit, refăcut; **2.** (adesea subst.) răposat, decedat: *ultimele rugăciuni ale celor repauzaţi.* FIL. [V. *repauza*].

répede, ~zi, repede, ~zi a. **1.** care se face, se desfăşoară iute, rapid: *printr-o repede ochire, inspectă mîncărurile.* GHEŢIE; **2.** care se deplasează cu iuţeală: *dorul ... e mai răpede ca vîntul.* POP.; **3.** care curge cu repeziciune: *pîraie repezi s-azvîrl cu vuiet în Bistriţa.* VLAH.; **4.** care trece cu repeziciune: *nu e păcat ca să se lepede clipa cea repede ce ni s-a dat?* EM.; **5.** succint, sumar: *analizăm ... într-o repede schiţare această evoluţiune.* MAIOR.; **6.** iute (în mişcări), ager, sprinten; grăbit, pripit; repezit: *degetele repezi poartă acul fin.* EM.; *mă gîndeam la ... băiatul plin de avînt, cu gesturile foarte repezi şi nervoase.* SAD.; **cu paşi repezi,** grabnic: *ieşiră cu paşi repezi.* AG.; **7.** intens, dar de scurtă durată: *deodată o ploaie răpede căzînd.* BĂLC.; **8.** abrupt, foarte înclinat, alunecos: *zidind, schele-nalte şi repezi ridici.* ARG.; **9.** care duce direct la ţintă; fără ocol: *vine cu zbor ... pe repede cale fecioară.* COŞB. // adv. **1.** iute, cu grabă: *îmbucă repede ce îmbucă.* CR.; **2.** îndată, imediat; deodată, brusc: *Mihnea ... repede iară încalecă.* BOL.; *ca toţi oamenii energici, nestăpîniţi la fire, se aprindea repede.* GHEŢIE; **a lua pe cineva repede,** a lua pe cineva pe nepregătite, prin surprindere: *stai, nu mă lua aşa repede!;* **repede-repejor,** îndată, fără întîrziere; **3.** devreme, de timpuriu; curînd: *i-a trecut repede necazul.* CAR. // f. coleopter de culoare arămie, cu ochii mari, cu elitrele verzi stopite cu alb, care fuge foarte iute (*Cincindela campestris*). [Lat. *rapidus, rapide*].

repegiór adv. v. **repejor.**

repegiúne f. v. **repejune.**

repejór adv. diminutiv al lui repede: *cum vă duc? la pas sau mai repejor?* EL.; (şi: (reg.) **repegior**). [*Repede* + *-ior*].

repejúne, repejuni f. (înv.) repeziciune: *am văzut în repegiune ale Africii mistere.* AL.; (şi: (reg.) **repegiune**). [*Repede* + *-iune*].

repént, ~ţi, repentă, ~e a. (bot.) care se întinde pe pămînt (formînd din loc în loc rădăcini); tîrîtor: *tulpini repente; plantă repentă.* [Din lat. *repens, -ntis*].

repentín, ~i, repentină, ~e a. (latinism) subit, brusc; neprevăzut: *aceste repentine schimbări.* FIL. [Din lat. *repentinus*].

repentír, repentire n. (franţuzism; înv.) căinţă, regret: *de dor, de repentire îşi rătăceşte paşii.* HEL. // m. (pl. **repentiri**) bucle lungi de păr, la modă în epoca romantismului: *albeaţa feţei şi a grumazilor ei pe care fluturau lungi repantiri.* NEGR.; (şi: **repantir**). [Din fr. *repentir*].

repér, repere n. **1.** semn (obiect, detaliu de teren etc.) care serveşte ca mijloc de orientare: *e necesar să ai alte puncte de reper.* SAD.; (fig.) *egalitatea aceasta democratică riscă să devină una lipsită de repere vii ... dacă refuză singularitatea, admiraţia pentru excepţie.* D.; **2.** (tehn.) semn trasat pe un obicet pentru a recunoaşte poziţia acestuia într-un ansamblu; semn trasat pe diferite piese care urmează să fie asamblate, pentru a marca poziţia lor corectă în ansamblu; **3.** fiecare dintre piesele componente ale unui obiect tehnic complex: *motor cu toate reperele româneşti;* **4.** indicator topografic de nivel servind la calcularea sau la verificarea altitudinii unui punct de pe teren; **5.** detaliu de teren distinct, care ajută la orientare, la indicarea obiectivelor militare, la executarea tragerii etc.; **6.** (mat.) sistem de referinţă pentru o dreaptă (plan sau spaţiu) în raport cu care, cu ajutorul unui sistem de numere numite coordonate, poate fi determinat orice punct al dreptei (planului sau spaţiului). [Din fr. *repère*].

reperá, reperez vb. (tr.) **1.** a determina cu ajutorul unui reper poziţia exactă a unui loc, a unui obiectiv; a identifica: *toată ziua petrecu ... comparînd în gînd punctele reperate pe hartă.* REBR.; **2.** a marca prin repere: *a reperat terenul.* [Din fr. *repérer*].

reperáj, reperaje n. reperare. [Din fr. *repérage*].

reperáre, reperări f. acţiunea de a repera şi rezultatul ei; reperaj: *reperarea punctelor strategice.* [V. *repera*].

reperát, ~ţi, reperată, ~e a. care a suferit acţiunea de reperare: *obiectiv reperat.* [V. *repera*].

repercusiúne, repercusiuni f. **1.** urmare, consecinţă: *opiniunile defavorabile exprimate în ziare, trebuiau să aibă neapărata lor repercusiune.* GAL.; *problema ... comportă soluţii cu repercusiuni de natură vădit filozofică.* BL.; **2.** (rar) reflexie, răsfrîngere (a sunetului). [Din fr. *répercussion*].

repercutá, pers. 3 **repercutează** vb. (refl.) **1.** a se răsfrînge, a se întoarce, a se retransmite; a se reflecta: *lumina, sunetul se repercutează;* **2.** (fig.) a avea urmări, consecinţe; a-şi manifesta indirect efectele: *războiul ... se repercutează asupra afacerilor noastre.* MAIOR. [Din fr. *répercuter*].

repercutáre, repercutări f. acţiunea de a se repercuta şi rezultatul ei; răsfrîngere, retransmitere. [V. *repercuta*].

repercutát, ~ţi, repercutată, ~e a. răsfrînt, întors, revenit: *glonţ repercutat.* [V. *repercuta*].

repertoár n. v. repertoriu.

repertoriá, repertoriez vb. (tr.) a înscrie, a înregistra într-un repertoriu; a repertoriza: *ne-am repertoriat biblioteca.* [Din fr. *répertorier*].

repertoriál, ~i, repertorială, ~e a. care aparţine repertoriului unui teatru. [Din engl. *repertorial*].

repertóriu, repertorii n. **1.** caiet, registru (cu literele alfabetului pe margine) în care se înscriu date, nume etc.: *le prescriu droguri trecute în repertoarele uzuale.* GHEŢIE; **2.** totalitatea pieselor teatrale, muzicale jucate la un teatru, la o operă (într-o stagiune): *socot că „Baba Hîrca" ... are întreit motiv ca să rămîie definitiv în repertoriul teatrului nostru.* SAD.; **3.** totalitatea pieselor teatrale sau muzicale scrise de un autor ori interpretate de un actor sau cîntăreţ: *cîntînd bucăţi alese din repertoriul părintelui ei.* CAR.; **4.** culegere de texte, de cîntece etc.: *repertoriu de proverbe;* **5.** (fig.; fam.) persoană care ştie multe şi e totdeauna gata să instruiască pe ceilalţi; (şi: **repertoar**). [Din lat. *repertorium*, fr. *répertoire*].

repertorizá, repertorizez vb. (tr.) a repertoria. [*Repertoriu* + *-iza*].

repetă, repét vb. **1.** (tr.) a spune, a face, a produce ceva încă o dată (sau de mai multe ori): *tot repetînd aceeaşi minciună, începe a crede că e un adevăr.* VLAH.; *vrei să repeţi trista experienţă?;* (refl. pas.) *se întrevedea chiar necesitatea să se repete spectacolul.* REBR.; **2.** (tr.) a spune după alţii; a reproduce, a relua: *n-or să cuteze să repete zvonurile proaste cu privire la mine.* ST.; **3.** (tr.) a recapitula materia şcolară, o lecţie etc.: *el ocolea curtea repetînd pe de rost cu cartea-nchisă-n mînă.* CAR.; **4.** (tr.) a face repetiţia unui rol, a unei piese de teatru etc.; a pregăti un spectacol; **5.** (tr.) a urma încă o dată cursurile anului şcolar în care a rămas repetent: *repetă clasa a VI-a;* **6.** (refl.) a spune mereu aceleaşi lucruri: *se repetă întruna, parcă s-a ramolit;* **7.** (refl.) a se produce, a avea loc din nou; a reveni: *în fiece noapte se repeta acest vis.* EM.; (şi: (înv.) **repeţi**). [Din fr. *répéter*, germ. *repetieren*].

repetábil, ~i, repetabilă, ~e a. care se poate repeta: *fenomene repetabile.* [Din fr. *répétable*].

repetabilitáte f. însuşirea de a fi repetabil. [*Repetabil* + *-itate*].

repetáre, repetări f. acţiunea de a (se) repeta şi rezultatul ei; repetiţie: *Tolstoi e ilustru pentru stilul lui ... plin de repeţiri.* IBR.; *se vorbea de pe acum de repetarea spectacolului.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **repeţire**). [V. *repeta*].

repetát, ~ţi, repetată, ~e a. care este spus sau făcut încă o dată (sau de mai multe ori); care se repetă: *repetatele cereri de a se însura cu dînsa.* BOL.; **în repetate rînduri,** de mai multe ori; adesea: *se întrebă în repetate rînduri dacă nu e victima unei iluzii.* GHEŢIE. [V. *repeta*].

repetént, ~ţi, repetentă, ~e a. şi m., f. (elev sau student) care repetă o clasă sau un an de studii deoarece nu a obţinut note de promovare: *ai rămas repetent de două ori la Chişinău.* PR. [Din germ. *Repetent*].

repeténţă f. (rar) repetenţie: *plecase mortificat, cu o impresie de repetenţă extraşcolară.* TEODOR. [De la *repetent*].

repetenţíe, repetenţii f. faptul de a rămîne repetent; situaţia de repetent; repetenţă: *profesorul îl ameninţase cu repetenţia.* [*Repetent* + *-ie*].

repetitív, ~i, repetitivă, ~e a. care se repetă fără încetare; monoton: *o Românie antedecembristă diformă, schizoidă, dar repetitivă în esenţa ei.* D.; **muzică repetitivă** (sau **minimalistă**), mişcare muzicală americană lansată la sfîrşitul anilor '50,

avînd la bază ideea de repetiție și pulsație ritmică constantă. [Din fr. ***répétitif***].

repetitivitáte f. caracter repetitiv. [***Repetitiv*** + *-itate*].

repetitór, ~i, repetitoáre m., f. (înv.) **1.** meditator; pedagog: *să ia un repetitor de matematică.* GHICA; **2.** (muz.) corepetitor. // n. sală de meditație într-un internat: *elevii se duseră în repetitor.* VLAH. [Din fr. ***répétiteur,*** germ. ***Repetitor***].

repetitóriu, repetitorii n. (rar) curs universitar recapitulativ, pe parcursul căruia profesorul verifică cunoștințele studenților din materia predată anterior: *facultatea devenea tot mai grea: cursuri, lucrări practice, repetitorii și mai ales proiecte.* GHEȚIE. [Din germ. ***Repetitorium;*** cf. fr. ***répétiteur***].

repetíție, repetiții f. **1.** repetare, reluare a aceloraşi vorbe, idei, acțiuni: *mă agasează repetițiile lui stăruitoare;* **armă cu repetiție,** armă automată; **2.** recapitulare de către elevi, în cadrul unor lecții speciale sau acasă, a materiei parcurse anterior: *repetiția este mama învățăturii;* **3.** exercițiu făcut de interpreți pentru pregătirea unui spectacol, a unei audiții publice: *trebuie ... să priveghezi repetițiile „Fîntînei Blanduziei".* AL.; *repetițiile se țineau cu punctualitate, iar concertul inaugural fixat pentru jumătatea lui noiembrie.* GHEȚIE; **repetiție generală,** ultima repetiție (cu decoruri și costume) făcută înainte de premieră; **4.** figură de stil constînd în reluarea aceluiași cuvînt sau grup de cuvinte, pentru a obține anumite efecte stilistice: *acele veșnice repetiții ... sînt refrenuri liturgice.* CĂL.; **5.** (jur.) acțiunea de a cere prin justiție restituirea unei sume de bani care a fost plătită fără a fi datorată: *ceea ce s-a plătit fără să fie debit este supus repetițiunii;* (și: **repetițiune**). [Din fr. ***répétition***].

repetițiúne f. v. repetiție.

repetór, repetoare n. aparat care amplifică curentul în liniile telefonice aeriene. [Din fr. *répéteur*].

repeți vb. v. repeta.

repețíre f. v. repetare.

repéz, repezuri n. **1.** a da **repez,** a face să o ia la goană, să fugă: *calul își înfierbîntă ș-un răpez voinic îi da.* POP.; **a-și da repez,** a-și lua avînt; **2.** porțiune din cursul unui rîu unde apa are viteza cea mai mare; repeziș, repezină; (și: **răpez**). [De la ***repezi***].

repezeálă, repezeli f. **1.** iuteală, grabă mare; repeziciune; **la repezeală,** repede, în grabă; (fig.) superficial: *se îmbrăcă la repezeală și părăsi îndată casa.* GHEȚIE; *învățasem cîteva lecții la repezeală;* **2.** (rar) goană, fugă; distanță parcursă în fugă; călătorie făcută în grabă: *vremea este ... minunată pentru o repezeală spre Marea Nordului.* CAR. [***Repezi*** + *-eală*].

repezí, repéd vb. **1.** (refl.) a porni în grabă, a se duce repede; a da fuga: *se repeziră toți ... spre pod.* BĂLC.; **2.** (refl.) a se duce pînă undeva sau la cineva în grabă și pentru scurt timp; a trece, a se abate pe la ...; a da o fugă: *eu mă reped pînă în tîrg.* SAD.; *între prînz și-ntre nemiaz, mă repezeam pe la Ilie să ne mai jucăm.* SOR.; **3.** (tr.) a trimite pe cineva în grabă într-un loc (cu o misiune, cu o treabă): *servitoarea a fost repezită după doctor și după moașă.* GHEȚIE; **a repezi veste,** a da de veste; a vesti: *răscoli domnia ... repezind veste împărătească.* DELAVR.; **4.** (refl.) a se năpusti, a se arunca, a năvăli: *se repezeau ... cu lingurile, cu mîna, care cu ce apuca, fiindcă le era foame.* SOR.; *leul se repezi asupra-i;* **5.** (refl.) a face ceva în grabă, fără chibzuială; a se pripi: *gîndește-te! nu te repezi;* **6.** (rar; tr.) a pregăti ceva în pripă, la repezeală: *ea repezi o mămăliguță;* **7.** (tr.) a arunca cu putere; a zvîrli: *o văd ... repezindu-și papucii, cu o aruncătură de gleznă, tocmai în celălalt capăt al zidului.* EL.; **8.** (tr.) a trînti, a izbi: *peste mii de sloiuri de valuri repezite, o pasăre plutește.* EM.; **9.** (tr.) a lovi violent; a împinge: *îi repede un bot de cizmă în coastă.* ST.; **10.** (fig.; tr.) a se răsti la cineva, a trata cu asprime; a brusca: *repezea cu sudalme grele pe oricine.* GHEȚIE; *mereu își repezea copiii;* (și: (reg.) **răpezi**). [De la ***repede***].

repeziciós, ~și, repezicioásă, ~e a. (rar) foarte povîrnit; prăpăstios: *pantă repezicioasă.* [***Repezi*** + *-cios*].

repeziciúne, repeziciuni f. **1.** însușirea de a fi repede; iuteală, grabă mare, viteză, rapiditate, repezire: *Caterina venea pe calul său cu o repeziciune fabuloasă.* BOL.; *creșterea literaturii române se face cu ... repeziciune.* CĂL.; **2.** (rar) înclinare mare a unei pante: *avîntul* [batalioanelor] *... se mărea ajutat de repeziciunea văii.* ZAMF. [***Repede*** + *-iciune*].

repezínă, repezine f. (pop.) porțiune din cursul unui rîu unde apa are viteza cea mai mare; repez, repeziș: *io mă zbat ca peștele ..., ca mreana la repezină.* POP. [***Repede*** + *-ină*].

repezíre, repeziri f. acțiunea de a (se) repezi și rezultatul ei; repeziciune: *a cerceta, în repezirea penei, din ce străbuni iluștri s-au pogorît.* OD. [V. ***repezi***].

repezíș, repezișuri n. **1.** mișcare violentă; goană, năvală; **2.** (fig.) precipitare, izbucnire; **3.** pantă abruptă, povîrniș; prăpastie; **4.** repezină: *în gîrla plină ... de repezișuri de apă ... se sporeau peștii.* V.R. // adv. repede, în grabă: *să se păzască cu sulița repeziș.* PANN. [***Repede*** + *-iș*].

repezít, ~ți, repezită, ~e a. **1.** grăbit; făcut în grabă, la repezeală; zorit: *mîncase pe apucate, unde-i îngăduiau călătoriile astea repezite.* PETR.; (adv.) *se opri și se întoarse repezit.* SAD.; **2.** brusc; pripit: *în fraze repezite, febril retorice, el se ridică împotriva războiului.* CĂL.; **3.** nestăpînit, nervos; răstit[1]: *sînt cam repezită de felul meu.* GHEȚIE; (adv.) *începu a vorbi ... repezit, cum îi era obiceiul.* SAD. [V. ***repezi***].

repezitúră, repeziturí f. goană, fugă; repeziș: *dete o repezitură.* ISP. [***Repezi*** + *-tură*].

repezúș, repezușuri n. (reg.) incursiune, năvală: *s-a mai întîmplat și repezușul de anul trecut din secuime, cînd a prins Măria sa pe Petru Aron Vodă.* SAD. [***Repede*** + *-uș*].

repicá, repichez vb. (tr.) a transplanta în alt loc, la distanțe mai mari, plantele tinere crescute în răsadnițe sau în sere; a răsădi. [Din fr. ***repiquer***].

repicáj, repicaje n. repicare. [Din fr. ***repiquage***].

repicáre, repicări f. acțiunea de a repica și rezultatul ei; transplantare, repicaj, repicat. [V. ***repica***].

repicát, repicaturi n. repicare. [V. ***repica***].

replantá, replantez vb. (tr.) a planta din nou; a transplanta: *au hotărît să replanteze ... vița altoită.* SAD. [***Re-***[1] ***+ planta;*** cf. fr. ***replanter***].

replantáre, replantări f. acțiunea de a replanta și rezultatul ei; transplantare. [V. ***replanta***].

replay [ripléi] n. reluare imediată a fazelor interesante într-o transmisie sportivă (directă) la televiziune. [Cuv. engl.].

repliá, repliez vb. **1.** (tr.) a strînge (după ce a fost desfășurat) prin suprapunerea unei părți peste alta: *turiștii au repliat harta cu grijă;* **2.** (mil.; refl.) a se retrage pe un aliniament mai favorabil: *se replia zăd sute de divizii.* V.R.; **3.** (fig.; refl.) a-și reorienta acțiunile într-o direcție mai favorabilă: *fracții... se replia pe pozițiile intransigenței anticomuniste.* D.; **4.** a se regăsi, a se reculege. [Din fr. ***replier***].

replicá, réplic vb. (tr.) a da o replică; a răspunde; a riposta: *n-a găsit de cuviință să replice măcar cu un cuvînt.* GHEȚIE. [Din fr. ***répliquer***].

replicáre, replicări f. **1.** acțiunea de a replica; **2.** duplicare a unei molecule sau a unui agregat de molecule prin copierea structurii unei molecule preexistente de același fel; duplicare a organelor celulare; replicație. [V. ***replica***].

replicáție, replicații f. replicare. [Din germ. ***Replikation***].

réplică, replici și (astăzi rar) **replice** f. **1.** răspuns prompt și energic la afirmațiile cuiva; ripostă: *mestecă-n sine o replică zdrobitoare.* CAR.; **fără replică,** fără a mai putea răspunde; definitiv: *răspunsul meu ar fi fără replică.* NEGR.; **a da (o) replică** (sau **replica**), a replica, a răspunde: *Inocențiu voi să-i dea replica.* SAD.; **a fi tare în replici,** a găsi răspunsul potrivit: *solgăbirăul nu era tare în replici.* REBR.; **a avea replică,** a răspunde prompt și răspicat; **2.** (jur.) răspuns dat părții adverse în cursul dezbaterii; concluzii opuse de reclamant celor formulate de pîrît; **3.** parte din rolul unui actor, constituind un răspuns la cele spuse de partenerul său; partea finală a unui dialog: *vine actul al patrulea, replica se apropie.* CAR.; **4.** răspuns dat de o voce sau de un instrument într-un duet, terțet etc.; **5.** acțiune provocată de ceva; reacție: *e replica la refuzul meu de a colabora.* GHEȚIE; **6.** copie a unei opere de artă, executată de autor sau sub supravegherea lui; **7.** (fiz.) mulaj al suprafeței unui corp, realizat sub forma unei pelicule care pe o parte este plană, iar pe cealaltă reproduce structura superficială a corpului, utilizat în microscopia electronică, pentru studiul corpurilor groase, netransparente pentru electroni; **8.** șir de cutremure de mai mică intensitate care se succed după un cutremur puternic. [Din lat. ***replica,*** fr. ***réplique***].

repliére, replieri f. **1.** acțiunea de a (se) replia și rezultatul ei; (fig.) *n-o să-ți meargă cu hotărîri de unul singur, aici nu mai merge cu astfel de replieri în noi înșine.* PR.; **2.** mutare a apărării militare de pe un aliniament pe altul, situat mai în spate. [V. ***replia***].

repopulá, repopulez vb. (tr.) **1.** a popula din nou un teritoriu; **2.** a reface un teren forestier despădurit. [***Re-***[1] ***+ popula***].

repopuláre, repopulări f. acțiunea de a repopula și rezultatul ei. [V. ***repopula***].

repopulát, ~ți, repopulată, ~e a. care a fost populat din nou. [V. ***repopula***].

repórt, reporturi n. **1.** (fin.) trecere a unei sume (reprezentînd un total parțial) din josul unei coloane în fruntea coloanei următoare, pentru a fi adunată la aceasta; (p. ext.) sumă reportată sau orice sumă rămasă dintr-un calcul anterior: *a face un report;* **2.** prelungire a unei operații de bursă, ajunse la termen, pînă la lichidarea următoare; **3.** (jur.) acțiune prin care se adaugă la o moștenire ceea ce s-a primit înainte: *reportul nu se poate face decît numai la succesiunea donatorului;* **4. report de voturi,** transfer de voturi electorale de la un candidat la altul (în al doilea tur de scrutin); **5.** amînare pentru o altă dată decît cea stabilită inițial. [Din fr. ***report***].

reportá, reportez vb. (fin.; tr.) a face un report; (și: (rar) **repurta**). [Din fr. ***reporter***].

reportáj, reportaje n. **1.** specie publicistică (literară), care informează asupra unor situații, evenimente, probleme, pe baza datelor culese la fața locului: *acest gazetar ... scria un reportaj economic.* EL.; **2.** anchetă radiodifuzată, filmată sau televizată: *am văzut un reportaj despre corupție;* **car de reportaj,** autovehicul special dotat cu echipamentul necesar realizării unei înregistrări sau a unei transmisiuni de radiodifuziune ori de televiziune, în afara studiourilor; **3.** (rar) ocupația reporterului: *a debutat în reportaj.* [Din fr. ***reportage***].

reportáre, reportări f. (fin.) acțiunea de a reporta și rezultatul ei. [V. ***reporta***].

repórter, reporteri m. ziarist care culege de pe teren și transmite știri, informații pentru un ziar, pentru radio sau televiziune; autor de reportaje: *e un reporter care prinde pulsul social al unei vremi.* CĂL.; **reporter cinematografic,** operator care filmează în vederea realizării unor jurnale cinema-

tografice sau a unor filme documentare. [Din fr., engl. *reporter,* germ. *Reporter*].

reporteráş, reporteraşi m. (depr.) diminutiv al lui reporter; reporter neînsemnat, obscur: *reporteraşul unei mari gazete bucureştene.* CAR. [*Reporter* + *-aş*].

reportericésc, ~şti, reportericeáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic reporterului, referitor la reporter: *stil reportericesc.* [*Reporter* + *-icesc*].

reportofón, reportofoane n. casetofon (mic) special pentru reportaje, interviuri etc.: *interviul a fost realizat în două reprize ...; am înregistrat la reportofon răspunsurile Domniei Sale.* CF. [*Report*(*er*) + *(caset)ofon*].

repovestí, repovestesc vb. (tr.) a povesti din nou, a mai spune încă o dată ceea ce a fost povestit: *viaţa-mi ... cură încet repovestită de o străină gură.* EM.; *am fost pusă să povestesc şi să repovestesc.* PR. [*Re-*[1] + *povesti*].

repovestíre, repovestíri f. acţiunea de a repovesti şi rezultatul ei. [V. *repovesti*].

repovestít, ~ţi, repovestită, ~e a. povestit din nou, povestit încă o dată. [V. *repovesti*].

reprehensíbil, ~i, reprehensibilă, ~e a. (livr.) care merită blamat; blamabil; reprobabil, condamnabil: *purtare reprehensibilă.* [Din fr. *répréhensible,* lat. *reprehensibilis*].

reprehensiúne, reprehensiuni f. (livr.) mustrare, reproş; blam. [Din fr. *répréhension,* lat. *reprehensio, -onis*].

represálii f. pl. **1.** măsuri de reprimare luate de organele de stat împotriva unor grupări răzvrătite sau împotriva celor care comit acte ilicite: *ucisese trei sute de femei şi copii, cînd cu asediul cetăţii, ca represalii.* PETR.; *de teama represaliilor fiecare îşi ascundea bucuria.* GHEŢIE; **2.** măsuri de constrîngere luate de un stat împotriva (cetăţenilor) altui stat, cu scopul ca acesta din urmă să pună capăt acţiunilor care au declanşat adoptarea acestor măsuri; (şi: (înv.) **reprezalii**). [Din fr. *représailles,* lat. *repressalia*].

represíbil, ~i, represibilă, ~e a. (rar) care poate sau trebuie să fie reprimat: *fapte represibile.* [Din fr. *répressible*].

represie f. v. represiune.

represiúne, represiuni f. **1.** reprimare, înnăbuşire prin violenţă a unei acţiuni de opoziţie, de revoltă colectivă; acţiune drastică întreprinsă în acest scop: *protestau vehement ca nu cumva să se recurgă la represiuni violente.* REBR.; *represiunea fusese mai puternică decît demonstranţii.* PATAP.; (fig.) *presa noastră ... era lăsată la represiunea guvernului.* MAIOR.; **2.** măsură de constrîngere şi de pedepsire a celui care comite o infracţiune: *represiunea unui delict;* **3.** (biol.; în forma **represie**) inhibiţie, blocare a unei gene, devenită incapabilă să îşi exercite acţiunea; (şi: **represie**). [Din fr. *répression*].

represív, ~i, represivă, ~e a. care reprimă; care serveşte la represiune; de represiune, referitor la represiune: *legile represive ale Nordului au fost fioroase.* SAD.; *pentru întărirea ... noii legalităţi se face necesar un amplu aparat represiv.* R.L. [Din fr. *répressif*].

represór, represori m. moleculă proteică reglatoare care se fixează pe secvenţele regulatoare ale ADN (sau ARN) blocînd astfel transcripţia sau, respectiv, traducerea. [Din fr. *répresseur,* engl. *repressor*].

reprezálii f. pl. v. represalii.

reprezentá, reprezínt vb. (tr.) **1.** a înfăţişa, a reda ceva prin mijloace artistice, prin limbaj sau prin alt procedeu; a oglindi; a reflecta: *o imensă tapiserie ..., reprezentînd un subiect de vînătoare cu personaje mitologice.* GHEŢIE; **2.** a avea forma sau înfăţişarea unui anumit obiect; a realiza (în miniatură) un obiect: *bibeloul reprezenta un dragon;* **3.** a reda în forme concrete; a întruchipa; a simboliza, a personifica: *cu cît o femeie e mai enigmatică, cu atîta reprezintă mai bine feminitatea.* IBR.; *el reprezenta inocenţa;* **4.** a da o reprezentare teatrală, a juca în faţa publicului: *cunoaşteau ... valoarea muzicală şi dramatică a operelor ce reprezentau.* FIL.; (refl. pas.) *la 26 dechemvrie 1848 ..., s-a reprezentat pentru întîia oară „Baba Hîrca".* SAD.; **5.** a acţiona ca împuternicit, ca mandatar, ca delegat al unei persoane, al unei colectivităţi etc.: *n-am eu dreptate, spune? – ai de vreme ce reprezinţi stăpînirea.* REBR.; *fiecare judeţ e reprezentat în Cameră prin mai mulţi deputaţi;* **6.** a fi exponentul unui curent, al unei şcoli, al unei idei etc.: *domnii ... reprezentau principiul monarhic.* BĂLC.; *Leonardo reprezintă ... pe „omul universal" al Renaşterii.* BL.; **7.** a ilustra; a marca; a semnifica: *unica valoare a unui om de ştiinţă stă în faptul de a fi reprezentat cu putere un moment din istoria disciplinei.* CĂL.; **8.** a constitui, a însemna: *dumneata reprezinţi pentru mine o amintire.* SAD.; *o casă ca asta, un adevărat palat ..., asta reprezintă milioane.* EL.; **9.** (psih.) a avea capacitatea de a-şi forma imaginea mentală a unor obiecte, situaţii etc. prin raportare la realităţi asemănătoare sau corespunzătoare celor din lumea în care trăieşte: *îmi reprezentam raiul ca pe grădina de la ţară;* **10.** a-şi readuce în conştiinţă, în memorie imaginea unor fiinţe, obiecte, fenomene percepute senzorial anterior; a-şi imagina, a-şi închipui: *adesea mi-o reprezint pe mama aşa cum era în anii copilăriei mele;* **11.** a exprima o legătură între mai multe mărimi printr-o relaţie matematică. [Din fr. *représenter,* lat. *repraesentare*].

reprezentábil, ~i, reprezentabilă, ~e a. care poate fi reprezentat pe scenă; care poate fi reprodus sau evocat: *o anume ţinută expresionistă ... împiedică teatrul lui Lucian Blaga de a fi reprezentabil.* CĂL. [Din fr. *représentable*].

reprezentabilitáte f. (rar) însuşirea de a fi reprezentabil: *dovedeşte reprezentabilitatea lucrurilor pe care fiecine le visa numai ca idealuri abstracte.* EM. [*Reprezentabil* + *-itate*].

reprezentánt, ~ţi, reprezentantă, ~e m., f. **1.** persoană împuternicită să reprezinte pe cineva, să ţină locul cuiva, să acţioneze în numele cuiva; (spec.) persoană care reprezintă interesele unui stat în alt stat: *episcopul Bobb nu venea la înmormîntare, delegîndu-l ca reprezentant pe ... prepozitul capitular.* GHEŢIE; *reprezentant diplomatic;* **2.** persoană împuternicită să facă afaceri, tranzacţii pentru o casă de comerţ; **3.** membru al unei adunări legislative, în unele ţări, precum Belgia, Statele Unite etc.: *Camera Reprezentanţilor;* **4.** persoană care reprezintă o şcoală, un curent etc.; exponent: *a născut pe reprezintantele libertăţii, pe martirul omenirii înlănţuite, pe Crist.* EM.; *G.Ivănescu este un eminent reprezentant al şcolii lingvistice ieşene;* (şi: (înv.) **reprezintante**). [Din fr. *représentant*].

reprezentánţă, reprezentanţe f. **1.** organ reprezentînd o colectivitate; **reprezentanţă naţională,** putere legislativă exercitată prin reprezentanţi aleşi; totalitatea deputaţilor şi senatorilor dintr-un parlament; reprezentaţie naţională: *reprezentanţa naţională ... cînd face o lege tip nu este bine să zică că nu are încredere ... în ea.* MAIOR.; **reprezentanţă diplomatică,** organ al unui stat care, aflat pe teritoriul altui stat, reprezintă interesele propriei ţării; **2.** filială, agenţie a unei instituţii, a unei întreprinderi, a unei firme comerciale. [Din germ. *Repräsentanz*].

reprezentáre, reprezentări f. **1.** acţiunea de a reprezenta şi rezultatul ei; **2.** înfăţişare, redare, reproducere (prin mijloace artistice): *reprezentări plastice ale scenelor de vînătoare.* OD.; *romanul este reprezentarea obiectivă a realităţii.* CĂL.; *mahomedanii ocolesc reprezentarea divinităţii.* BL.; **reprezentare topografică,** înscriere pe un plan, pe o hartă etc. a detaliilor de pe teren cu ajutorul semnelor topografice; **3.** prezentare pe scenă a unei lucrări dramatice; reprezentaţie: *interzic oricărui teatru reprezentarea pieselor fără autorizaţia mea în scris.* CAR.; **4.** faptul de a acţiona ca împuternicit, ca mandatar, ca delegat al unei persoane, al unei colectivităţi etc.; reprezentaţie; **cheltuieli de reprezentare,** sume prevăzute în bugetul unui stat, al unei instituţii etc. pentru îndeplinirea funcţiilor oficiale (în ţară, în lume); **5.** capacitate a omului de a-şi forma imagini mentale prin raportare la obiecte, situaţii etc. asemănătoare sau corespunzătoare celor din lumea în care trăieşte; imaginea mentală astfel formată: *valoarea metafizicii stă în acea că întruneşte două reprezentări aparent străine una de alta într-o singură semnificaţie.* CĂL.; *despre ..., „lumea spiritului" nu avem reprezentări.* PLEŞU; *omul de ştiinţă nu operează cu reprezentări, ci cu noţiuni;* **6.** transcriere simbolică a unei proprietăţi matematice, figurare geometrică a unei funcţii etc.; **reprezentare parametrică,** exprimarea coordonatelor carteziene ale unui punct curent al unei curbe (suprafeţe) ca funcţie de un parametru. [V. *reprezenta*].

reprezentatív, ~i, reprezentativă, ~e a. **1.** care are menirea, misiunea de a reprezenta; care reprezintă o colectivitate şi acţionează în numele ei: *se vede o dată mai mult folosul alternării guvernelor într-o monarhie reprezentativă.* MAIOR.; **guvern reprezentativ,** guvern ai cărui membri reprezintă colectivitatea care i-a ales; **2.** care, prin însuşirile sale, reprezintă, ilustrează epoca, mediul, curentul etc. din care face parte; ilustrativ, tipic: *figură reprezentativă a vieţii culturale româneşti.* // f. echipă sportivă reprezentată a unei ţări: *reprezentativa României s-a calificat.* [Din fr. *représentatif*].

reprezentativitáte f. **1.** caracter reprezentativ: *reprezentativitatea unui eşantion corespunzător;* **2.** caracterul unui organ politic care reprezintă poporul, naţiunea: *reprezentativitatea parlamentului;* **3.** caracterul unei persoane care are calitatea de a vorbi sau de a acţiona în numele alteia sau al altora: *a fost contestată reprezentativitatea liderului sindical.* [Din fr. *représentativité*].

reprezentatór, ~i, reprezentatoáre m., f. (rar) **1.** reprezentant; **2.** actor: *reprezentatorul trebuie să sensibilizeze ... încît ... să simţim împreună cu el toate afectele sufletului său.* EM. [*Reprezenta* + *-tor*].

reprezentáţie, reprezentaţii f. **1.** (înv.) reproducere (prin mijloace artistice); înfăţişare, reprezentare, redare: *reprezentaţiunea unei bătălii;* **2.** prezentare pe scenă a unei lucrări dramatice, a unui program artistic etc.; spectacol; reprezentare: *la reprezentaţia de deschidere, grădina era plină de lume.* CAR.; *avu impresia că asistă la o iluzorie reprezentaţie de păpuşi.* GHEŢIE; **3.** (înv.) reprezentare a unei persoane, a unei colectivităţi etc. ca împuternicit, ca mandatar, ca delegat: *a fost dus la mormînt ... fără delegaţiune oficială, fără reprezentaţiune academică.* MACED.; **cheltuieli de reprezentaţiune,** cheltuieli de reprezentare; (înv.) **reprezentaţie naţională,** reprezentanţă naţională: *reprezentaţiunea naţională se împarte în două adunări: Senatul şi Camera;* **4.** (înv.) act prin care se exprimă o cerere, o dorinţă, o mulţumire etc.; întîmpinare; rugăminte: *aceste reprezentaţii rămaseră fără răspuns.* BĂLC.; **5.** (jur.; înv.) ficţiune a legii care pune pe reprezentanţi în locul, în gradul şi în drepturile reprezentatului; **6.** (rar) observaţie, mustrare: *a face cuiva reprezentaţiuni;* (şi: (înv.) **reprezentaţiune**). [Din fr. *représentation,* lat. *representatio, -onis*].

reprezentaţiúne f. v. reprezentaţie.

reprezintánte m. v. reprezentant.

reprimá, reprím vb. (tr.) **1.** a opri manifestarea unei acţiuni, a unui sentiment; a stăpîni, a domina, a inhiba: *mi-am reprimat rîsul auzind această inepţie.* PR.; *îşi reprima pasiunile;* **2.** a împiedica, a înăbuşi prin violenţă desfăşurarea unei acţiuni, a

unui act de opoziţie, de revoltă colectivă, considerat periculos; (p. ext.) a extermina pe autorii unei asemenea acţiuni: *avu a reprima o răscoală de boieri.* OD.; *vor să-i reprime pe cei răi.* PR. [Din fr. ***réprimer***].

reprimándă, reprimande f. (franţuzism; înv.) mustrare, dojană (făcută în special unui magistrat care a compromis demnitatea funcţiei sale): *asemenea acte de sinceritate prea izbesc în buna-cuviinţă internaţională pentru ca să le laşi să treacă fără reprimandă.* EM. [Din fr. ***réprimande***].

reprimáre, reprimări f. acţiunea de a reprima şi rezultatul ei: *fuseseră concediaţi după reprimarea grevei.* PR. [V. ***reprima***].

reprimát, ~ţi, reprimată, ~e a. înăbuşit, înfrînat, stăpînit: *dorinţe reprimate.* [V. ***reprima***].

reprimatór, ~i, reprimatoáre a. şi m., f. (persoană) care reprimă. [***Reprima*** + ***-tor***].

reprimí, reprimesc vb. (tr.) **1.** a primi înapoi (un lucru luat sau împrumutat de cineva): *ţi-ai reprimi proprietatea?*; **2.** a reangaja o persoană concediată anterior: *o să fii reprimit la Universitate.* PR. [***Re-***[1] + ***primi***].

reprimíre, reprimiri f. **1.** acţiunea de a reprimi şi rezultatul ei; **2.** redobîndire; **3.** reangajare. [V. ***reprimi***].

reprint, reprinturi [riprínt] n. retipărire. [Cuv. engl.].

reprivatizá, reprivatizez vb. (tr.) a trece o întreprindere, o ramură economică etc. naţionalizată de către stat din nou în proprietate privată. [***Re-***[1] + ***privatiza***].

reprivatizáre, reprivatizări f. acţiunea de reprivatiza şi rezultatul ei. [V. ***reprivatiza***].

reprivatizát, ~ţi, reprivatizată, ~e a. care a redevenit proprietate privată: *fabrici reprivatizate.* [V. ***reprivatiza***].

repriví, reprivesc vb. (rar; intr.) a privi retrospectiv. [***Re-***[1] + ***privi***].

reprivíre, repriviri f. (rar) privire retrospectivă: *prezentul nu este treaptă în slujba viitorului, nici pervaz de reprivire elegiacă asupra trecutului.* BL. [V. ***reprivi***].

reprízã, reprize f. **1.** fiecare dintre etapele succesive ale unei competiţii sportive, între care se interpun pauze: *provocat de un coleg la două reprize de spadă se descurcă de minune.* GHEŢIE; *prima repriză a meciului s-a încheiat la egalitate;* **2.** (muz.) reexpoziţie: *repriză de fluier.* AL.; **3.** etapă de lucru: *interviul ... a fost realizat în două reprize.* CF.; **4.** reluare a unei operaţii tehnice întrerupte; modificare a regimului de funcţionare a unui motor de autovehicul de la un regim cu turaţie joasă la unul cu turaţie înaltă, printr-o accelerare bruscă; **5.** defect de suprafaţă a pieselor metalice turnate, sub formă de şănţuleţe, cu margini rotunjite şi oxidate etc., cauzat de umplerea incompletă a formelor de turnare. [Din fr. ***reprise***].

reprobá, reprobez vb. (tr.) a respinge, a dezaproba, a condamna un act, o acţiune: *o politică reprobată de naţiune.* GHICA; *Zamfirescu reprobase metoda de îndulcire a folclorului.* CĂL. [Din lat. ***reprobare;*** cf. fr. ***réprouver***].

reprobábil, ~i, reprobabilă, ~e a. care merită să fie reprobat, dezaprobat; condamnabil: *a mutila lucrarea de artă ... este a te face vinovat de o faptă reprobabilă.* CAR.; *a sta impasibil ... e o atitudine reprobabilă.* GHEŢIE. [Din lat. ***reprobabilis***].

reprobáre, reprobări f. acţiunea de a reproba şi rezultatul ei; dezaprobare, reprobaţiune: *simţimîntul de reprobare şi de ură al nobilei copile.* FIL.; [romanul] *a fost ... privit cu reprobare de oficialii literaturii.* D. [V. ***reproba***].

reprobatív, ~i, reprobativă, ~e a. (rar) reprobator: *s-a produs rumoare aprobativă dar şi reprobativă la adresa celui care vrusese să arunce un dubiu asupra sincerităţii ei.* PR. [De la ***reproba***].

reprobatór, ~i, reprobatoáre a. care exprimă o dezaprobare, care reprobează; dezaprobator, reprobativ: *dădea ... peste mîzgîleala sîngeroasă a pereţilor şi ofta rebrobator.* GHEŢIE. [Din fr. ***réprobateur,*** lat. ***reprobator***].

reprobáţie f. v. reprobaţiune.

reprobaţiúne, reprobaţiuni f. (rar) reprobare; blam foarte energic: *acea critică, ... urzicînd pe cei demni de rîs şi de reprobaţiune.* OD.; (şi: **reprobaţie**). [Din fr. ***réprobation,*** lat. ***reprobatio, -onis***].

reproducătór, ~i, reproducătoáre a. **1.** care imită, care reproduce; imitator: *a intrat în rîndul imitatorilor reproducători, dar se supune, ca să nu scape crîmpeiul de glorie.* ARG.; **2.** care este capabil să se reproducă, care se înmulţeşte (uşor); de reproducere: *animale reproducătoare.* // m. animal domestic selecţionat pe criterii biologice şi productive pentru reproducere. [Din fr. ***reproducteur*** (după *reproduce*)].

reproducé, reprodúc vb. **1.** (tr.) a reda întocmai ceea ce a fost spus sau scris de cineva: *reprodusei cît mă pricepui mai exact intervenţia ei.* ST.; **2.** (tr.) a tipări, a publica un capitol, un articol etc. extras din altă lucrare: *au fost reproduse ilustraţiile din Larousse;* **3.** (tr.) a înfăţişa cu fidelitate ceva; a reprezenta (în forme concrete): *nimeni n-ar putea reproduce patosul acestui artist.* SAD.; *arta nouă nu mai avea să reproducă natura.* BL.; **4.** (tr.) a imita, a copia: *gesturile, atitudinile, expresiile* [lui], *pe care ea le reproduce inconştient.* VLAH.; **5.** (refl.) a reactualiza în memorie imagini, idei, cunoştinţe anterioare; a reflecta în conştiinţă: *veţi putea reproduce în d-voastră cîte ceva din formele ... vieţii din afară.* VLAH.; **6.** (rar; refl.) a se produce, a se arăta din nou; a se repeta; **7.** (biol.; refl.) a se perpetua prin reproducere; a se înmulţi; a se prăsi: *plantele, animalele se reproduc.* [***Re-***[1] + ***produce;*** cf. fr. ***reproduire***].

reprodúcere, reproduceri f. **1.** acţiunea de a (se) reproduce şi rezultatul ei; **2.** redare, înfăţişare fidelă a unui lucru: *strictă exactitate la reproducerea naturei omeneşti în loc de forme estetice ideale.* OD.; **3.** (concr.) copie după o lucrare de artă, după o fotografie etc.: *volumul se închide cu... desene şi reproduceri.* D.; *reproducerile umpluseră lumea.* PETR.; **4.** proces al memoriei prin care se reactualizează mintal imagini, idei, cunoştinţe însuşite anterior, în lipsa obiectelor, textelor etc. respective: *reproducere mecanică;* **5.** funcţie prin care fiinţele vii îşi perpetuează specia; înmulţire, reproducţie: *plăcerea dobitocească, reproducerea în muşinoiul pămîntului.* EM.; *uneori are loc un proces de reproducere fără fecundare masculină.* BL.; **de reproducere,** reproducător. [V. ***reproduce***].

reproductíbil, ~i, reproductíbilă, ~e a. care poate fi reprodus. [Din fr. ***reproductible***].

reproductív, ~i, reproductivă, ~e a. **1.** care reprezintă o reproducere; care reproduce: *imaginaţia nu are numai un caracter reproductiv ..., ci este prin excelenţă o funcţie de sinteză ..., creatoare de imagini noi.* STĂNIL.; **2.** (biol.) care face posibilă o reproducere: *organe reproductive.* [Din fr. ***reproductif***].

reproductivitáte, reproductivităţi f. (rar) capacitatea de a (se) reproduce. [Din fr. ***reproductivité***].

reprodúcţie, reproducţii f. **1.** (înv.) redare, înfăţişare, reprezentare: *scrisul ... trebuie să fie reproducţiunea exactă a vorbei.* GHICA; **2.** (concr.) reproducere după o operă de artă: *reproducere după un tablou de Grigorescu;* **3.** reluare, reînnoire a producţiei economice: *reproducţie simplă; reproducţie lărgită;* **4.** (biol.) reproducere a animalelor (domestice); înmulţire, prăsilă: *o să cumpărăm ... un taur pentru reproducţie.* V.R.; (şi: **reproducţiune**). [Din fr. ***reproduction,*** lat. ***reproductio, -onis***].

reproducţiúne f. v. reproducţie.

reprodús, ~şi, reprodusă, ~e a. care este rezultatul unei reproducţii. [V. ***reproduce***].

reprofilá, reprofilez vb. **1.** (tr.) a schimba profilul unei instituţii, al unei întreprinderi etc.; a reorganiza: *trebuie să reprofilăm din mers aceste magazine.* R.L.; **2.** (refl.) a-şi schimba ocupaţia, meseria: *mulţi muncitori se reprofilează.* [***Re-***[1] + ***profila***].

reprofilíre, reprofilări f. acţiunea de a (se) reprofila şi rezultatul ei; reorganizare: *reprofilarea fabricilor.* [V. ***reprofila***].

reprografíe f. nume generic pentru procedeele tehnice de multiplicare a textelor. [Din fr. ***reprographie***].

reprogramá, reprogramez vb. (tr.) a programa din nou: *spectacolul a fost reprogramat.* [***Re-***[1] + ***programa***].

reprogramábil, ~i, reprogramabilă, ~e a. care poate fi reprogramat. [***Reprograma*** + ***-bil***].

reprogramáre, reprogramări f. acţiunea de a reprograma şi rezultatul ei: *reprogramare la dentist; reprogramarea cursurilor a produs atîtea perturbări.* [V. ***reprograma***].

reprogramát, ~ţi, reprogramată, ~e a. care a fost programat din nou, amînat: *examene reprogramate.* [V. ***reprograma***].

repróş, reproşuri n. critică adresată cuiva; învinuire, imputare; mustrare, dojană: *am să-ţi fac reproşuri ..., ai început a mă neglija.* AL.; *reproşul nostru nu scade ... meritele ce şi le-a cîştigat.* BL. [Din fr. ***reproche***].

reproşá, reproşez vb. (tr.) a-şi face sau a-i face cuiva mustrări, reproşuri; a(-şi) imputa: *nu i se putea reproşa semeţia ... de a fi atribuit poporului nostru o misiune mesianică în lume.* BL.; *Dimitrie îşi reproşa întruna, că i-a răspuns întîpat.* GHEŢIE. [Din fr. ***reprocher***].

reproşábil, ~i, reproşabilă, ~e a. (rar) care merită reproşuri. [Din fr. ***reprochable***].

reptíl n. v. reptilă.

reptílă, reptile f. **1.** (la pl.) clasă de vertebrate tîrîtoare, ovipare, cu temperatura corpului variabilă, cu pielea groasă, solzoasă, fără picioare sau cu picioare scurte, dispuse lateral; (şi la sg.) animal din această clasă (ex.: şarpele, broasca-ţestoasă, crocodilul); **2.** (fig.) persoană nedemnă, gata să se înjosească pentru a parveni; **3. reptilă monetară,** limită a fluctuaţiei cursului bancar pentru un anumit ansamblu de monede; (şi: (înv.) **reptil**). [Din fr. ***reptiles,*** germ. ***Reptile***].

reptilián, ~eni, reptiliană, ~ene a. **1.** care aparţine reptilei, specific reptilei, referitor la reptile: *rinocerul mamifer se aseamănă ... cu o specie reptiliană paleobiologică.* BL.; **2.** (fig.) josnic. [Din fr. ***reptilien***].

republicá, repúblic vb. (tr.) a publica din nou; a retipări; a reedita: *contrazicerea a treia ... republicată în broşura roşie.* MAIOR. [***Re-***[1] + ***publica;*** cf. fr. ***republier***].

republicábil, ~i, republicabilă, ~e a. care poate fi republicat. [***Republica*** + ***-bil***].

republicán, ~i, republicană, ~e a. care aparţine republicii, referitor la republică: *guvern republican.* // m., f. adept al republicii ca formă de guvernămînt: *republicanii conservatori apără Constituţia actuală a Franţei.* EM.; *a uitat că sînt republicană.* CAR. [Din lat. ***republicanus,*** fr. ***républicaine,*** germ. ***Republikaner***].

republicanísm n. concepţie care susţine republica ca formă de guvernămînt; atitudine, activitate în favoarea republicii: [Bolliac] *în 1859 lămurea cum că nu admite republicanismul.* CĂL. [Din fr. ***républicanisme***].

republicáre, republicări f. acţiunea de a republica şi rezultatul ei; retipărire, reapariţie, reeditare: *republicarea operei lui Creangă.* [V. ***republica***].

republicát, ~ţi, republicată, ~e a. care a fost publicat din nou; reeditat: *fragmentul republicat i-a iritat pe critici.* [V. ***republica***].

repúblică, republici f. **1.** formă de guvernământ în care autoritatea statului este exercitată, în numele tuturor, prin reprezentanţi aleşi pe timp determinat; ţară cu o astfel de formă de guvernământ: *în republicile clasice, oratorii romani şi greci discutau, înaintea cetăţenilor, probleme ... arzătoare.* GAL.; **2.** (fig.) **republica literelor** (sau **a literaturii**), totalitatea scriitorilor: *o mare revoluţie în republica literaturii româneşti.* NEGR. [Din lat. ***respublica,*** fr. ***république,*** germ. ***Republik,*** it. ***republica***].

repudiá, repudiez vb. (tr.) **1.** a respinge, a nu mai recunoaşte pe cineva sau ceva; a desconsidera; a renega: *părinţii nu se decid să o repudieze, ... ştiind că nimeni n-ar mai lua-o de nevastă.* CĂL.; *Wundt ... repudiază toate explicaţiile intelectualiste.* BL.; **2.** (în Roma antică) a se despărţi de soţia sa, după formele legale; a divorţa; **3.** (fig.) a părăsi, a abandona: *acest popor repudiase anticele sale virtuţi;* **4.** (jur.) a renunţa la o moştenire, la un legat: *a repudia o succesiune.* [Din fr. ***répudier***].

repudiábil, ~i, repudiabilă, ~e a. (rar) care merită să fie repudiat; reprobabil: *va trebui să recurg la orice mijloace, chiar repudiabile.* PR. [***Repudia*** + ***-bil***].

repudiáre f. v. **repudiere.**

repudiát, ~ţi, repudiată, ~e a. (adesea subst.) care a fost repudiat: *se ridica, în anii maturităţii, avocat şi tribun greşiţilor şi ... pe nedrept repudiaţilor societăţii noastre.* GAL. [V. ***repudia***].

repudiére, repudieri f. **1.** acţiunea de a repudia şi rezultatul ei; respingere, renegare: *din repudiere ... şi-a făcut o aureolă.* CĂL.; **2.** (jur.) renunţare la o moştenire, la un legat; (şi: (înv.) **repudiare**). [V. ***repudia***].

repugnă, pers. 3 **repúgnă** vb. (intr.) **1.** a-i produce cuiva silă, dezgust, oroare; a-i displăcea profund; a-l scîrbi: *poliţismul îi repugna.* REBR.; *orice duplicitate îmi repugnă.* GHEŢIE; **2.** (înv.) a nu se potrivi, a fi contrar cu ...: *aceasta repugnă caracterului meu.* [Din fr. ***répugner,*** lat. ***repugnare***].

repugnánt, ~ţi, repugnantă, ~e a. **1.** care produce silă; dezgustător, respingător; scîrbos: *medicament repugnant;* **2.** (rar) care nu se potriveşte cu ..., care contravine; opus, contrar: *lucruri repugnante raţiunii.* [Din fr. ***répugnant***].

repugnánţă f. (rar) dezgust, oroare, aversiune; repulsie: *vreo predilecţie ori vreo repugnanţă în privinţa cutărui sau cutărui nume.* CAR. [Din fr. ***répugnance,*** lat. ***repugnantia***].

repúlsie, repulsii f. **1.** aversiune instinctivă; dezgust, oroare; resentiment; respingere, repugnanţă: *faţă de* [Rodeanu] *... simţea o repulsiune instinctivă.* AG.; *opera geniului, mereu asimilată, e obiectul unor atracţii şi repulsii continui.* CĂL.; **2.** (fiz.) respingere; (şi: **repulsiune**). [Din fr. ***répulsion,*** lat. ***repulsio, -onis***].

repulsiúne f. v. **repulsie.**

repulsív, ~i, repulsivă, ~e a. **1.** care inspiră repulsie; respingător, dezgustător: *figura repulsivă ... îi luneca prin minte.* VLAH.; *lui Camil Petrescu persoanele îi sînt străine, repulsive.* CĂL.; **2.** care respinge, care nu admite; care exprimă, denotă repulsie: *profesorul avu o mişcare repulsivă.* GAL. [Din fr. ***répulsif***].

repúne, repún vb. (tr.) a pune din nou, a pune la loc; a reaşeza: *doreau cu toţii să repună în funcţie banca.* GHEŢIE; **a repune pe cineva în drepturi,** a-i reda cuiva drepturile; **a repune în scaun,** a reînscăuna: *îl repuse în scaun Ştefan.* CĂL. [***Re-***[1] + ***pune***].

repúnere, repuneri f. acţiunea de a repune şi rezultatul ei: *repunere în drepturi.* [V. ***repune***].

repurtá[1]**, repórt** vb. (înv.; refl.) a-şi îndrepta gîndul spre oameni, fapte etc. din trecut, a se întoarce cu gîndul în trecut: *să mă report ferice la patria-mi cu soare.* AL. [Din fr. ***reporter*** (după *purta*)].

repurtá[2]**, repurtez** vb. (tr.) a cîştiga, a obţine o victorie, un succes etc.: *eminenţa diplomatică a repurtat un deplin triumf.* CAR. [Din lat. ***reportare,*** it. ***riportare***].

repurtá[3] vb. v. **reporta.**

reputát, ~ţi, reputată, ~e a. **1.** care se bucură de o reputaţie bună; renumit, celebru, ilustru: *dacă un pesimist apare într-o epocă deprimată, el e selectat numaidecît şi devine reputat.* CĂL.; *un reputat savant;* **2.** (jur.; înv.) considerat: *reparaţii reputate locative.* [Din fr. ***réputé***].

reputáţie, reputaţii f. **1.** părere, opinie publică despre cineva sau ceva; felul în care cineva este cunoscut sau apreciat; renume: *tot am eu reputaţia că-s cam într-o ureche.* SAD.; **2.** nume bun, renume, faimă; celebritate: *trecea drept un savant în materie şi avea reputaţia unui iscusit vorbitor.* GHEŢIE; (şi: **reputaţiune**). [Din fr. ***réputation,*** lat. ***reputatio, -onis***].

reputaţiúne f. v. **reputaţie.**

requiém n. v. **recviem.**

reromanizá, pers. 3 **reromanizează** vb. (tr. şi refl.) a (se) romaniza din nou: *limba se reromanizează.* [***Re***[1]***-*** + ***romaniza***].

reromanizáre, reromanizări f. acţiunea de a (se) reromaniza şi rezultatul ei. [V. ***reromaniza***].

resabotá, resabotez vb. (tr.) a rectifica înclinarea şinelor de cale ferată (după un timp de exploatare). [***Re-***[1] + ***sabota***].

resabotáre, resabotări f. acţiunea de a resabota şi rezultatul ei. [V. ***resabota***].

resabotát, ~ţi, resabotată, ~e a. care a fost supus resabotării: *linie ferată resabotată.* [V. ***resabota***].

resác, resacuri n. întoarcere violentă a valurilor mării, la izbirea de un obstacol, de ţărm etc.; val astfel produs. [Din fr. ***ressac***].

resăltá, resált vb. (intr.) **1.** a sălta din nou; **2.** (fig.) a tresări, a palpita: *cîte inimi în plăcere îi resaltă uşurel.* EM.; **3.** (înv.) a sări înapoi. [***Re-***[1] + ***sălta;*** cf. it. ***risaltare***].

resciziúne, resciziuni f. (jur.) anulare a unui act juridic din cauza unui viciu radical. [Din fr. ***rescision,*** lat. ***rescissio, -onis***].

rescizór a. v. **rescizoriu.**

rescizóriu, ~ii, rescizorie, ~ii a. (jur.) care provoacă o resciziune; (şi: **rescizor**). [Din lat. ***rescissorius,*** fr. ***rescisoire***].

rescríe, rescríu vb. (tr.) **1.** a scrie din nou; a copia; (p. restr.) a răspunde în scris: *am rescris articolul;* **2.** a transpune în alt limbaj artistic, în altă formă artistică. [***Re-***[1] + ***scrie;*** cf. fr. ***récrir***].

rescríere, rescrieri f. acţiunea de a rescrie şi rezultatul ei: *cartea... reprezintă rescrierea integrală a articolului din 1996.* PATAP. [V. ***rescrie***].

rescrípt, rescripte n. **1.** răspuns dat de împăraţii romani la chestiunile de drept şi administrative puse de magistraţii sau de guvernatorii din provincii; (p. ext.) ordin emanat de la un suveran: *a găsit un remediu ..., făcînd pe împăratul rege să iscălească un rescript prin care aduce aminte că actele guvernului prusian şi ale celui imperial sînt libera emanaţiune a voinţei monarhului.* EM.; **2.** decizie a papei ca răspuns la o chestiune teologică. [Din lat. ***rescriptum,*** germ. ***Reskript***].

rescrís, ~şi, rescrisă, ~e a. scris din nou în altă formă; copiat: *am predat redactările rescrise.* [V. ***rescris***].

resemná, resemnez vb. **1.** (refl.) a se împăca cu o situaţie grea, defavorabilă; a accepta, a suporta un rău, o povară, o pedeapsă fără împotrivire: *ar fi trebuit să mă resemnez, să accept adevărul.* GHEŢIE; **2.** (înv.; intr.) a renunţa la o situaţie, la o funcţie etc.; (şi: (înv.) **rezigna, resigna**). [Din fr. ***résigner*** (după *semna*)].

resemnáre, resemnări f. faptul de a (se) resemna; împăcare cu o situaţie grea, defavorabilă; acceptare a unui rău, a unei pedepse fără împotrivire; supunere la voia lui Dumnezeu, a destinului; resemnaţie: *să urmeze ritmic dealurile încrederii şi văile resignării.* BL.; *omului nu-i rămîne decît resemnarea şi atunci ajunge asemenea robilor aflaţi în cea mai jalnică nemernicie.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **resignare, rezignare**). [V. ***resemna***].

resemnát, ~ţi, resemnată, ~e a. **1.** care se împacă cu o situaţie grea, defavorabilă; care suportă un rău, o povară, o pedeapsă fără împotrivire; răbdător: *cum va fi voia Domnului, murmură ea resemnată.* GHEŢIE; **2.** care exprimă, denotă resemnare: *avea o expresie atît de resemnată!* EL.; (şi: (înv.) **resignat**). [V. ***resemna***].

resemnáţie, resemnaţii f. (înv.) resemnare: *ea se supunea cu cea mai mare resignaţiune.* FIL.; (şi: **resignaţiune**). [Din fr. ***résignation,*** lat. ***resignatio, -onis*** (după *resemna*)].

resentimént, resentimente n. sentiment ostil faţă de cineva; pornire împotriva cuiva (izvorînd dintr-o nemulţumire mai veche); dorinţă de răzbunare; ură, duşmănie, pică, antipatie: *numind lucrurile pe numele lor şi alegînd cei mai exacţi echivalenţi lexicali, atît pentru ideile cît şi pentru resentimentele noastre, vom contribui a însănătoşa spiritul public.* EM.; *timpul ... ne face să uităm orice jignire sau resentiment.* PR. [Din fr. ***ressentiment***].

resentimentár, ~i, resentimentară, ~e a. care nu poate ierta unele nemulţumiri, neplăceri, nedreptăţi din trecut; dominat de resentimente: *îşi trăia ... vocaţia sub forma unei înhibiţii laşe şi din ce în ce mai resentimentare.* PATAP.; *e o generaţie resentimentară.* [***Resentiment*** + ***-ar;*** cf. fr. ***ressentimental***].

resetá, resetez vb. (inform.; tr.) a reinstala unul sau mai multe programe într-un calculator. [***Re-***[1] + ***seta***].

resetáre, resetări f. acţiunea de a reseta şi rezultatul ei. [v. ***reseta***].

resfiră vb. v. **răsfira.**

resfrînge vb. v. **răsfrînge.**

resfrîngere f. v. **răsfrîngere.**

resfrînt a. v. **răsfrînt.**

resignă vb. v. **resemna.**

resignáre f. v. **resemnare.**

resignát a. v. **resemnat.**

resignaţiúne f. v. **resemnaţie.**

resimţământ, resimţăminte n. (înv.) resentiment: *îşi înfrînară resimţămintele.* OD.; (şi: **resimţimînt**). [Din fr. ***ressentiment*** (după *simţământ*)].

resimţí, resímt vb. **1.** (tr.) a simţi (intens); a simţi din nou: *resimţeam amîndoi lipsa celei plecate.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a simţi urmările, consecinţele unui fapt, ale unei împrejurări anterioare: *cultura babiloniană se resimte de ecourile acestei viziuni temporale.* BL.; **3.** (refl.) a se face simţit, a avea repercusiuni: *reforma s-a resimţit în cultură.* [Din fr. ***ressentir*** (după *simţi*)].

resimţimînt n. v. **resimţământ.**

resimţíre f. (rar) faptul de a (se) resimţi. [V. ***resimţi***].

resintetizá, resintetizez vb. (tr.) a sintetiza din nou. [Din fr. ***resynthétiser***].

resintetizáre, resintetizări f. acţiunea de a resintetiza. [V. ***resintetiza***].

resipiscénţă, resipiscenţe f. (franţuzism; înv.) recunoaştere şi regretare a unei greşeli proprii: *a veni la resipiscenţă.* EM. [Din fr. ***résipiscence***].

resistematizá, resistematizez vb. (tr.) a sistematiza din nou, după alte criterii: *bulevardele şi casele lui au fost resistematizate în urma unei opţiuni a baronului Haussmann.* PR. [***Re-***[1] + ***sistematiza***].

resistematizáre, resistematizări f. acţiunea de a resistematiza şi rezultatul ei: *resistematizarea capitalei va costa enorm.* [V. ***resistematiza***].

resistematizát, ~ţi, resistematizată, ~e a. care a fost sistematizat din nou, după alte criterii: *sînt splendide cartierele resistematizate.* [V. ***resistematiza***].

resm, resmuri n. (înv.) **1.** ceremonial domnesc; **2.** solemnitate; **3.** datină. [Din turc. ***resm***].

resór n. v. resort.

resorbí, resórb vb. **1.** (med.; refl.) a dispărea prin resorbţie: *abcesul s-a resorbit;* **2.** (tr.) a încorpora în sine; a absorbi: *este astăzi o condiţie de existenţă de a resorbi ... tot ce poate fi folositor.* MAIOR. [Din lat. ***resorbere,*** fr. ***résorber*** (după *sorbi*)].

resórbţie, resorbţii f. **1.** proces prin care un lichid, un gaz, un corp străin organismului dispare dintr-o cavitate naturală sau patologică ori din spaţiile interstiţiale ale ţesuturilor; **2.** proces de atrofiere progresivă, fiziologică sau patologică, a unui organ sau ţesut; **3.** trecere a unei substanţe dintr-o cavitate a organismului, dintr-un ţesut etc. în sistemul circulator, printr-o membrană: *medicamentele înghiţite pătrund în circulaţia generală prin resorbţie;* **4.** (fiz.) absorbţie sau adsorbţie a gazelor sau a vaporilor proveniţi din corpul absorbantului sau adsorbantului. [Din fr. ***résorption***].

resorcínă f. substanţă chimică extrasă din anumite răşini, folosită în medicină şi în industria coloranţilor. [Din fr. ***résorcine***].

resórt, resorturi şi (rar) **resoarte** n. **1.** organ elastic al unui mecanism care, sub acţiunea unei forţe exterioare, se deformează, revenind la forma iniţială cînd acţiunea exterioară încetează; arc: *caleaşca ... mai are nevoie numai de un resor.* AL.; *resort de ceasornic;* (fig.) *resorturile adînci ale fiinţei noastre pot fi ele întoarse la infinit?* PR.; **2.** (fig.) sursă, izvor de energie (fizică sau morală); imbold, suport moral: *resortul lui psihologic este plăcerea amintirii.* VIANU; *speranţa e marele resort al sufletului;* **3.** (fig.) resursă, capacitate, mijloc (de succes): *la nevoie, îşi pune în mişcare toate resorturile;* **4.** sector, domeniu de activitate: *miniştrii ... trec de la un resort la altul fără cea mai mică sfială.* MAIOR.; **de resort,** de specialitate: *a format cabinetul ... numai din oameni de resort.* EM.; **a fi de resortul cuiva,** a fi, a ţine de competenţa cuiva, a intra în atribuţiile cuiva: *asta e o problemă ... care nu e de resortul meu.* CĂL.; (şi: (înv.) **resor, rezor**). [Din germ. ***Ressort,*** fr. ***ressort***].

resortisánt, resortisanţi m. persoană fizică sau juridică aparţinînd unui stat, dar aflată sub protecţia altui stat: *consulul i-a protejat pe resortisanţii turci.* [Din fr. ***ressortissant***].

respéct, respecte n. **1.** sentiment de stimă, de consideraţie deosebită faţă de cineva sau de ceva, care se manifestă printr-o atitudine deferentă, reţinută; deferenţă; veneraţie: *ura presupune oarecare respect.* EM.; *ştiuse să impună un respect nemăsurat.* CĂL.; **a ţine pe cineva la** (sau în) **respect,** a nu-i permite cuiva să devină prea familiar, a-l ţine la distanţă: *ştia a ţine în respect pe ... vecini.* NEGR.; **a pune pe cineva la respect,** a impune cuiva o atitudine respectuoasă; a pune pe cineva la punct; **respectele mele,** formulă de salut; salutări: *respectele mele nepoatei matale!* IBR.; **2.** grijă specială de a nu încălca un principiu, o lege, un angajament etc.; respectare: *ea în sine poartă a legilor respect.* NEGR.; *respectul adevărului.* MAIOR.; **3.** atenţie deosebită, consideraţie faţă de cineva sau de ceva; menajare; respectare: *pentru respectul sentimentelor lui, nu vrea să-şi amintească decît lucrurile de care n-are nevoie să roşească.* REBR.; **4.** (înv.) considerent; **în tot respectul,** din toate punctele de vedere; **în respectul cuiva** (sau **a ceva**) ori **cu respect la ...,** în ceea ce priveşte ..., în privinţa ..., faţă de ...: *am fost un infam în respectul său.* CAR.; **5.** (tipogr.) **foaie de respect,** fila rămasă albă la diferite imprimate. [Din fr. ***respect,*** lat. ***respectus***].

respectá, respéct vb. **1.** (tr.) a simţi şi a manifesta respect faţă de cineva sau ceva; a stima, a cinsti, a preţui: *dacă nu respecţi un om, atunci ce mai respecţi?* PR.; *respectaţi pe părinţii voştri!;* **2.** (tr.) a ţine seama de ..., a acorda atenţia cuvenită; a nu neglija: *învaţă-te să respecţi şi părerea celorlalţi.* PETR.; *au respectat durerea femeii;* **3.** (tr.) a cruţa pe cineva sau ceva, a nu vătăma; a nu tulbura, a nu deranja: *moartea nu respectă pe nimeni;* **4.** (refl.) a-şi păstra demnitatea: *e o femeie care se respectă;* **5.** (tr.) a nu încălca un principiu, o lege, un angajament etc.; a nu se abate: *acest drept nu le-a fost mereu respectat.* OD.; *vor fi obişnuiţi să respecte disciplina.* V.R. [Din fr. ***respecter***].

respectábil, ~i, respectabilă, ~e a. **1.** demn de respect; care impune respect: *matroană respectabilă.* NEGR.; **2.** (fam.) considerabil, mare; impozant, impresionant: *statul cheltuieşte cu instituţiuni savante sume destul de respectabile.* CAR. [Din fr. ***respectable***].

respectabilitáte f. (rar) calitatea sau faptul de a fi respectabil; onorabilitate: *ţinea grozav de mult la respectabilitatea casei.* GHEŢIE. [Din fr. ***respectabilité***].

respectáre, respectări f. faptul de a respecta: *locuitorii cer ... respectarea drepturilor lor.* PETR.; *respectarea programului.* [V. ***respecta***].

respectát, ~ţi, respectată, ~e a. care se bucură de respect; stimat, onorat: *boierul cel bătrîn era pentru ei adevăratul stăpîn respectat.* REBR. [V. ***respecta***].

respectív, ~i, respectivă, ~e a. care priveşte persoana, obiectul, faptul, împrejurarea despre care este vorba; referitor la fiecare în particular, care priveşte fiecare dintre părţile interesate: *îi asigură că vor fi despăgubiţi şi-i invită să depună cererile respective.* REBR.; *asta se datoreşte ... şi lipsei de simpatie pentru respectivii domni profesori.* CĂL. // m., f. (fam.; artic.) soţul sau iubitul cuiva în raport cu această persoană; soţia în raport cu soţul; (p. ext.) persoană despre care este vorba: *biletul meu l-a găsit în odaie la Didina d-tale respectivul ei.* CAR. // adv. pentru cealaltă situaţie (poziţie, parte); pentru al doilea caz. [Din fr. ***respectif,*** lat. ***respectivus***].

respectós a. v. respectuos.

respectuós, ~şi, respectuoásă, ~e a. **1.** plin de respect; care denotă respect; cuviincios: *avea despre el ... cele mai respectuoase convingeri.* GAL.; (adv.) *la intrare, un portar galant, ... îl salută respectuos.* GHEŢIE; **2.** (rar) care respectă întocmai, care nu se abate de la ...: *visa pentru copiii săi o treaptă socială mai înaltă, un copac genealogic ... în umbra căruia el respectuos de genealogii să-şi sfîrşească bătrîneţea.* CĂL.; (jur.; înv.) **act respectuos,** act prin care tinerii care urmau să se căsătorească cereau consimţămîntul părinţilor; (şi: **respectos**). [Din fr. ***respecteux,*** lat. ***respectuosus***].

respéte f. v. răspetie.

respingătór, ~i, respingătoáre a. care respinge, care inspiră dezgust, aversiune, silă; dezgustător, odios, repulsiv, repugnant, scîrbos: *se poate ca tu să nu fi văzut în mine decît ceea ce am respingător.* PR.; *om respingător;* **pompă aspiratoare-respingătoare,** pompă cu piston în care lichidul aspirat în cilindru este pompat la o anumită înălţime prin presiunea exercitată de piston. [***Respinge*** + ***-ător***].

respínge, respíng vb. (tr.) **1.** a face pe cineva să dea înapoi, a îndepărta de la sine, a da la o parte; a alunga: *cu o mînă îl respinge.* EM.; *nu mă respingea, dar era vădit că nu-i plăcea asaltul meu.* PR.; **2.** (fig.) a insufla dezgust, repulsie: *figura sa te respinge;* **3.** a sili duşmanul să se retragă, a ţine piept unui atac armat: *pedestrimea ... fu respinsă în pădure.* BĂLC.; **4.** a arunca înapoi: *o săgeată ... loveşte scutul care zingheneşte şi-o respinge.* AL.; *portarul respinge mingea;* **5.** a dezaproba, a condamna, a dezavua; a combate: *opinia publică a respins gestul lui năsăbuit; toţi au respins această calomnie;* **6.** a nu admite, a nu accepta ceva; a refuza, a nu primi: *nu respingeţi mîna de ajutor pe care v-o întind din toată inima.* GHEŢIE; *am respins pînă la urmă aceste oferte.* CF.; **7.** a declara pe cineva nereuşit la examen, a nu-l promova; a declara pe cineva necorespunzător, inapt pentru a face ceva: *[î]l respinge! profesor de buchi, iar nu de facultate.* DELAVR.; *am fost respins la vizita medicală.* CF.; **8.** (fig.) a înăbuşi un sentiment, o pornire; a reprima: *respingînd în el orice semn al supărării.* SAD. [Din it. ***respingere***].

respíngere, respingeri f. **1.** faptul de a respinge; refuz, rejet: *ajunsese la respingerea oricărui ajutor;* **2.** (fig.) dezgust, repulsie: *Cantacuzin încerca faţă de această arahnidă o respingere fizică.* SAD.; **3.** (med.) **reacţie de respingere,** rejet: *bănuiesc că trebuie să fie o reacţie imunologică de respingere.* PR.; **4.** (fiz.) exercitare a unei forţe dirijate dinspre corpul care o exercită spre corpul asupra căruia se exercită; repulsie. [V. ***respinge***].

respír n. (rar) respiraţie: *pe buză respirul lor îngheaţă.* COŞB. [De la ***respira***].

respiră, respír vb. **1.** (intr.) a inspira aer din atmosferă şi a-l expira din plămîni; a răsufla, a sufla: *cobor geamul, aplecîndu-mă să respir.* CAR.; **2.** (tr.) a inspira, a inhala aer în plămîni: *se opriră amîndoi să respire parfumul florilor.* EL.; *respira ... aerul greu şi acru al odăii.* ST., **3.** (fig.; intr.) a se simţi uşurat, relaxat după o stare de încordare; a-şi reveni după o emoţie, după un efort; a se odihni puţin; a răsufla: *treburile nu m-au lăsat să respir tot anul;* **4.** (fig.; tr.) a răspîndi, a împrăştia, a degaja: *faptura lui respira fineţa aulică.* CĂL.; *aici totul respiră muncă, străduinţă, neliniştе.* GHEŢIE. [Din fr. ***respirer,*** lat. ***respirare***].

respirábil, ~i, respirabilă, ~e a. care poate fi respirat: *aer respirabil.* [Din fr. ***respirable***].

respirăre, respirări f. **1.** (rar) respiraţie: *un abur tare, îmbătător îmi înecă respirarea.* VLAH.; **2.** boare, adiere: *respirarea cea de ape îl îmbată ca şi sara.* EM. [V. ***respira***].

respiratór, ~i, respiratoáre a. care aparţine respiraţiei, referitor la respiraţie; care foloseşte la respiraţie: *unele tulburări respiratorii persistă.* GHEŢIE; *virozа respiratorie;* **aparat respirator,** sistem de organe care asigură respiraţia. // n. aparat care permite asigurarea ventilaţiei pulmonare a unui bolnav, cu aer sau cu oxigen, de obicei prin insuflaţie în trahee; **căile respiratorii,** v. **cale;** (şi: **respiratoriu**). [Din fr. ***respiratoire***].

respiratóriu a. v. respirator.

respiráţie, respiraţii f. **1.** proces fiziologic prin care se realizează schimbul de gaze între organismele vii şi mediu, constînd în absorbirea oxigenului şi eliminarea bioxidului de carbon; respirare, răsuflare, suflare: *respiraţia muribundului, pînă atunci horcăitoare, scăzu simţitor, pînă la stingere.* GHEŢIE; **a-şi pierde respiraţia,** a respira greu; a se sufoca: *cel ce lovea îşi pierdea respiraţia.* PATAP.; **respiraţie artificială,** mijloc de reanimare prin care se provoacă reluarea mişcărilor respiratorii normale întrerupte (în caz de asfixiere, sincopă etc.); **2.** aerul expirat; suflare: *îi simt respiraţia în ceafă;* **3.** (fig.) răspîndire, degajare a unor idei,

sentimente etc.: *este evidentă respirația filozofică a romanului;* **de largă** (sau **scurtă**) **respirație,** de amploare mare (sau redusă): *descoperire științifică de largă respirație.* [Din fr. ***respiration,*** lat. ***respiratio, -onis***].

respíro n. (livr.) moment de relaxare între două perioade de tensiune. [Din it. ***respiro***].

respirométru, respirometre n. aparat care permite modificarea arficlală a presiunii atmosferice pentru adaptarea organismului la altitudini mari. [Din engl. ***respirometer***].

resplendá, pers. 3. **respléndă** vb. (înv.; tr.) a reflecta; a străluci: *și-n ochii-i ... viitorul resplendă radios.* AL.; *o fizionomie arhitectonică regulată, ce resplendă tot ce-i cu adevărat uman.* EM. [Din lat. ***resplendere***].

respondánt, ~ți, respondentă, ~e m., f. persoană care răspunde la un sondaj de opinie. [Din engl. ***respondent***].

responsábil, ~i, responsabilă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care poartă răspunderea unui fapt, a unui lucru; răspunzător: *nimeni nu poate fi făcut responsabil de ceea ce nasc ideile lui în capetele altora.* GHEȚIE; **2.** care implică sau care denotă responsabilitate, seriozitate; serios: *niciodată n-aș fi crezut că fata aceasta poate gîndi probleme atît de responsabile.* EL.; *atitudine responsabilă.* // m., f. persoană căreia i s-a încredințat o responsabilitate, care are puterea de a decide într-un grup organizat; șef: *Bucureștiul și Sofia rămîn în atenția responsabililor europeni.* A.; *responsabil de temă sau de proiect;* (fig.) *sîntem toți însoțiți de un responsabil ceresc.* PLEȘU. [Din fr. ***responsable***].

responsabilitáte, responsabilitắți f. **1.** faptul de a fi responsabil; starea celui responsabil de ceva: *dacă există necesitatea universală a legilor naturei, responsabilitatea presupune posibilitatea de a acționa în cunoștință de cauză;* **2.** obligația de a efectua un lucru, de a da seama de ceva, de a suporta consecințele; răspundere: *responsabilitatea individului dispare.* MAIOR.; *responsabilitatea pentru moartea celor șapte soldați îi revine.* GHEȚIE; **responsabilitate ministerială,** obligație a miniștrilor de a renunța la putere cînd parlamentul le retrage încrederea: *libertatea alegerilor, responsabilitatea ministerială ... sînt cuvinte care se-nvață pe de rost într-un sfert de ceas.* EM.; **3.** sarcină pe care și-o asumă cineva; misiune, funcție: *o prudență înnăscută ... îl îndeamnă să fugă de mari responsabilități.* CĂL.; *ar trebui să se dedice responsabilităților pe care le-au asumat.* D.; *lingvistul are responsabilitatea ortografiei.* [Din fr. ***responsabilité***].

responsabilizá, responsabilizez vb. (tr.) a face ca cineva să devină responsabil; a obișnui pe cineva să-și asume anumite responsabilități. [Din fr. ***responsabiliser***].

responsabilizáre f. acțiunea de a responsabiliza și rezultatul ei. [v. ***responsabiliza***].

rest, resturi n. **1.** ceea ce rămîne dintr-un tot după ce s-a luat, s-a consumat, s-a îndepărtat cea mai mare parte; rămășiță: *Eva ... zvîrli restul țigării peste parapet.* GHEȚIE; **2.** sumă de bani care este în plus și se înapoiază celui care face o plată: *păstrează restul!;* **3.** ceea ce rămîne de executat dintr-o lucrare, dintr-o acțiune după ce o (mare) parte a fost terminată, consumată: *restul drumului l-am făcut pe jos;* **4.** perioadă de timp care nu s-a scurs încă: *ce mi-ar folosi un rest de viață dacă ai muri tu?* AL.; *restul anului stau la țară.* REBR.; **5.** (mai ales la pl.) rămășiță; deșeu: *se vînd resturile cetății;* **6.** parte dintr-un tot care nu este menționată, care rămîne în afara celei care interesează: *restul listelor consistă din tot ce societatea română are mai stupid și rapace.* EM.; *el și restul lumii;* **în rest,** în afară de obiectul discuției: *în rest, toate bune și frumoase!;* **7.** plată neachitată la termen; restanță: *vițelul i-l luase pîrcălabul pentru bir, rest din iarnă.* PETR.; **8.** (mat.) partea indivizibilă care rămîne după efectuarea unei împărțiri. [Din germ. ***Rest,*** fr. ***reste***].

restabilí, restabilesc vb. **1.** (tr.) a readuce la starea de la început sau într-o altă stare mai bună; a restatornici, a reface: *nu voi să stric legea veche, zise Isus Nazarineanul, voi s-o restabilesc.* EM.; *de ieri relațiile mele cu Maitreyi ... s-au restabilit pe vechiul temei de intensă afecție.* EL.; **2.** (tr. și refl.) a (se) reîntrona, a (se) reașeza, a (se) restatornici: *se restabili în orașul nostru o convietuire normală și pașnică între noi și minoritatea maghiară.* PR.; *a restabilit disciplina în armată;* **3.** (tr.) a întrema, a vindeca: *acest medicament l-a restabilit;* **4.** (refl.) a-și reface sănătatea șubrezită; a se însănătoși, a se întrema, a se reface: *prin odihnă îndelungată și bună îngrijire se va restabili.* CĂL.; **5.** (tr.) a reconstitui cuvinte, texte etc. în forma (presupusă) originară: *cercetătorii ... le-au descifrat, pagină cu pagină, pentru a restabili textul.* ST. [***Re-***[1] + ***stabili***; cf. fr. ***rétablir,*** lat. ***restabilire***].

restabilíre, restabilíri f. **1.** acțiunea de a (se) restabili și rezultatul ei; refacere; **2.** readucere la starea de la început sau într-o stare mai bună; reîntronare, reașezare, restatornicire: *ai conspirat pentru restabilirea regalității.* PETR.; *restabilirea păcii;* **3.** însănătoșire; întremare, refacere; **4.** reconstituire: *restabilirea textului originar.* [V. ***restabili***].

restabilít, ~ți, restabilită, ~e a. însănătoșit, refăcut: *o parte din bolnavi părăsesc spitalul restabiliți.* GHEȚIE. [V. ***restabili***].

restánt, ~ți, restantă, ~e a. **1.** care a rămas (de pe urma cuiva sau a ceva): *calcele metalice restante sînt mai grele decît metalele.* MAIOR.; **2.** rămas în urmă; neachitat la termen; întîrziat: *plată restantă;* **3.** nepromovat: *mi s-a aprobat să mă înscriu ... în anul patru, cu condiția să-mi trec examenele restante.* GHEȚIE. [Din fr., germ. ***restant***].

restánță, restanțe f. **1.** plată neachitată la termenul stabilit; **2.** lucrare în întîrziere: [funcționarii] *nu primiră vreo mustruluială, dar li se atrase atenția să grăbească încheierea restanțelor.* GHEȚIE; **3.** examen nepromovat la termenul fixat. [Din lat. ***restantia,*** it. ***restanza***].

restanțiér, ~i, restanțieră, ~e a. (adesea subst.) **1.** care a rămas în urmă cu efectuarea unei plăți, a unei lucrări: *sînt mulți restanțieri la plata întreținerii;* **2.** care nu și-a trecut examenul la termenul stabilit: *student restanțier;* (subst.) *restanțierii au făcut cereri de reexaminare.* [***Restanță*** + ***-ier***].

restatornicí, restatornicesc vb. (tr. și refl.) a (se) statornici din nou; a (se) restabili: *restatornicește vechea legiuire a țării.* NEGR. [***Re-***[1] + ***statornici***].

restatornicíre, restatornicíri f. acțiunea de a (se) restatornici și rezultatul ei; restabilire. [V. ***restatornici***].

restaurá, restaurez vb. **1.** (tr.) a readuce în forma inițială o clădire, un monument etc.; a reface; a repara: *portice, bibliotecă, templu ... la capul căii Apiane pe care el o restaurase.* OD.; *palatul fusese restaurat în 1832 de soția banului.* PETR.; **2.** (tr.) a reinstaura o formă de guvernămînt (abolită); a reinstala o dinastie: *a fost restaurată monarhia;* **3.** (rar; tr.) a reintroduce: *a fost restaurată religia în școli;* **4.** (fig.; refl.) a-și recăpăta puterile; a se întrema: *avem puțină brînză și fructe ...; încercînd a te restaura, te rog să binevoiești a asculta unele din plîngerile și suferințele noastre.* SAD.; **5.** (fig.; refl.) a se reface: *memoria vie se restaurează.* GHICA. [Din fr. ***restaurer,*** lat., it. ***restaurare***].

restauránt, restaurante n. local public unde se mănîncă și se bea contra plată: *porniră să ia cina împreună la restaurant.* AG. [Din fr. ***restaurant***].

restauráre, restaurắri f. **1.** acțiunea de a (se) restaura și rezultatul ei; **2.** readucere în forma inițială a unei clădiri, a unui monument etc.; refacere, reparație: *restaurarea, sub Kiseleff, pusese o pecete neoclasică asupra construcției.* GHEȚIE; **3.** restabilire: *restaurarea disciplinei;* **4.** reinstaurare a unei forme de guvernămînt (abolite); reinstalare a unei dinastii: *epoca restaurării Burbonilor face din el un pamfletar.* SAD. [V. ***restaura***].

restaurátor, ~i, restauratoáre m., f. **1.** persoană specializată în restaurarea unor lucrări de artă sau de arhitectură: *noul oaspete era un restaurator de monumente istorice.* V.R.; (adj.) *cîndva am lucrat ca pictor, ca restaurator.* CF.; **2.** (rar) proprietar sau administrator de restaurant: *toate se măritau cu oameni bogați ... preferînd ... marii industriași, marii restauratori sau hotelieri.* CĂL.; **3.** (fig.) persoană care reface ceva: *ce caut eu în mijlocul acestor restauratori de trupuri omenești?* GHEȚIE. // a. (înv.) care reface; hrănitor, fortifiant: *hrană restauratoare.* [Din fr. ***restaurateur,*** lat. ***restaurator, -oris***].

restaurắție, restaurắții f. **1.** restaurare a unei clădiri, a unui monument etc.: *restaurațiunea monumentelor.* MAIOR.; **2.** perioadă din istoria unor state, caracterizată prin readucerea pe tron a unor dinastii detronate: *restaurația Bourbonilor în Franța (1814-1830);* **3.** (p. ext.) reinstaurare a unor regimuri politice abolite: *se temea de o restaurație comunistă;* **4.** stil decorativ, în arta franceză din perioada restaurației (epoca Bourbonilor), caracterizat prin linii grațioase, forme curbate, rotunjite etc.; **5.** perioadă din istoria literaturii engleze din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, de orientare neoclasicistă, apărută ca reacție la literatura din epoca elisabetană; (și: (înv.) **restaurațiune**). [Din fr. ***restauration,*** lat. ***restauratio, -onis***].

restaurațiúne f. v. restaurație.

restéu, resteie n. **1.** fiecare dintre cele două vergele de lemn sau de metal, cu care se închid părțile laterale ale jugului, după înjugarea vitelor: *boul băga singur grumazul în jug, punea omul resteul, se suia pe suștele și pleca.* SOR.; **a lua pe cineva cu resteul,** a se purta aspru cu cineva; **2.** (reg.) cui lung de fier sau de lemn, avînd diverse întrebuințări; (și: (reg.) **răstei**). [Et. nec.; cf. magh. ***resztó***].

restituí, restítui vb. (tr.) **1.** a da ceva înapoi; a înapoia: *împăratul îi restitui sabia.* MAIOR.; **2.** a restabili, a reface forma originară; a reconstitui: *să restituim cuvintelor sensurile adevărate.* D. [Din fr. ***restituer***].

restituíbil, ~i, restituíbilă, ~e a. care trebuie restituit: *împrumuturi restituibile.* [***Restitui*** + ***-bil***; cf. fr. ***restituable***].

restituíre, restituíri f. **1.** acțiunea de a restitui; înapoiere, restituție: *cereau restituirea integrală a sumelor încredințate băncii.* GHEȚIE; **2.** (rar) restaurare a unui monument deteriorat; **3.** restabilire, refacere a formei originare; reconstituire: *restituirea textului.* [V. ***restitui***].

restitutio ad integrum, revenire la o stare identică celei existente înainte. [Cuv. lat.].

restitutór, ~i, restitutoáre m., f. (rar) persoană care restituie ceva. [Din it. ***restitutore***].

restitutóriu, ~i, restitutorie, ~ii a. (jur.) prin care se cere o restituire. [Din lat. ***restitutorius,*** fr. ***restitutoire***].

restitúție, restituții f. **1.** restituire: *oamenii cereau restituția averilor;* (fig.) *i se prezintă gîndul dreptății și al restituțiilor necesare în lume.* VIANU; **2.** (jur.) restituire de către un stat beligerant către alt stat beligerant a unor lucruri aparținînd acestuia din urmă, pe care și le-a însușit fără drept, transportîndu-le pe teritoriul său: *restituția tezaurului;* **3.** restabilire, refacere a formei originare; reconstituire: *biografia este arheologie și, numai după ce timpul a mistuit arhivele, e posibilă restituția omului moral prin escavațiuni.* CĂL.; (și: (înv.) **restituțiune**). [Din fr. ***restitution***].

restituțiúne f. v. restituție.

restrictív, ~i, restrictivă, ~e a. care îngrădește, limitează; care creează restricții; limitativ:

o clauză restrictivă preciza că fostul proprietar va continua să beneficieze de cîştigurile întreprinderii înstrăinate. GHEŢIE. [Din fr. ***restrictif***].

restrícţie, restricţii f. **1.** măsură, condiţie care limitează, care îngrădeşte un drept, o libertate etc.; restrîngere, limitare, opreliştе: *artistul rămînea liber de orice restricţiune muzicală.* FIL.; *orice restricţie pecuniară fiind înlăturată, Dimitrie se putea consacra fără oprelişti pasiunii sale.* GHEŢIE; **fără (nici o) restricţie,** în întregime, fără rezerve, deplin: *noi n-am cerut ca ţara să se închine cu umilinţă şi fără restricţiune Porţei.* OD.; **2.** limitare a valorilor minime de funcţionare ale unui sistem tehnic; (spec.) limitare a vitezei de circulaţie a autovehiculelor: *respectă în totalitate restricţiile de viteză.* D.; **3.** (rar) **restricţie mentală,** omisiune a unui detaliu, a unei circumstanţe, făcută pentru a-l înşela, a-l induce în eroare pe interlocutor; (şi: **restricţiune**). [Din fr. ***restriction,*** lat. ***restrictio, -onis***].

restricţioná, restricţionez vb. (tr.) a supune unor restricţii: *accesul persoanelor este restricţionat;* (refl. pas.) *s-a restricţionat circulaţia.* [***Restricţie*** + ***-ona***].

restricţionáre, restricţionări f. acţiunea de a restricţiona şi rezultatul ei. [V. ***restricţiona***].

restricţionát, ~ţi, restricţionată, ~e a. supus unor restricţii: *soluţiile privind reintroducerea, restricţionată a circulaţiei în zonă.* D. [V. ***restricţiona***].

restricţiúne f. v. restricţie.

restringént, ~ţi, restringentă, ~e a. şi n. (substanţă) care restrînge, care micşorează ţesuturile animale; astringent. [Din fr. ***restringent***].

restríşte, restrişti f. şir de nenorociri care se abat asupra cuiva; soartă nenorocită; vreme de cumpănă, situaţie grea: *restriştea mi-a fost leagăn.* ALEX.; (şi: **răstríşte**). [***Răs-*** + ***tríste*** „soartă"].

restrînge, restrínq vb. **1.** (tr.) a reduce, a micşora; a limita, a mărgini: *să restrîngem ... cercul cercetării noastre.* MAIOR.; *restrîngîndu-şi raza vizuală, criticul poate comite unele erori de optică.* CĂL.; **2.** (fam.; refl.) a(-şi) limita, a-şi reduce cheltuielile pentru trai; a trăi mai modest: *oamenii se restrîng de la lună la lună;* **3.** (înv.; tr. şi refl.) a întări o alianţă, o prietenie; a se aduna: *cu ai săi el se restrînge.* HEL. [***Re-***[1] + ***strînge;*** cf. fr. ***restreindre***].

restrîngere, restrîngeri f. **1.** acţiunea de a (se) restrînge şi rezultatul ei; **2.** reducere, limitare: *critici profesionişti ... ţinuţi prin chiar restrîngerea sferei de activitate să-şi lege destinul de recepţia literaturii.* CĂL.; **3.** restricţiune, privaţiune: *este un timp de restrîngere, este deficit în buget.* MAIOR. [V. ***restrînge***].

restrîns, ~şi, restrînsă, ~e a. redus, limitat, mărginit: *a trăit ... într-un cerc foarte restrîns de prieteni.* CAR. [V. ***restrînge***].

restructurá, restructurez vb. (tr.) a schimba structura unui lucru organizat; a reorganiza, a reprofila; a redimensiona: *a fost restructurat învăţămîntul.* [***Re-***[1] + ***structura***].

restructuráre, restructurări f. acţiunea de a restructura şi rezultatul ei: reorganizare, reprofilare; redimensionare: *restructurarea institutelor de cercetare.* [V. ***restructura***].

restudiá, restudiez vb. (tr.) a studia din nou, mai atent, mai temeinic; a reexamina: *să restudiem cazul.* [***Re-***[1] + ***studia***].

restudiére, restudieri f. acţiunea de a restudia; reexaminare. [V. ***restudia***].

resumţiúne, resumţiuni f. (latinism; înv.) restabilire, refacere: *un organ al raţiunei pure ar fi resumţiunea tuturor principielor.* EM. [Din lat. ***resumptio, -onis***].

resurécţie, resurecţii f. **1.** reînviere, redeşteptare: *se impune o resurecţie morală;* **2.** reapariţie a unui fenomen social, cultural etc.: *resurecţia rasismului.* [Din fr. ***résurrection,*** lat. ***resurectio, -onis***].

resurgénţă, resurgenţe f. (geol.) izvor carstic intermitent; izbuc. [Din fr. ***résurgence***].

resúrsă, resurse f. **1.** (de obicei la pl.) bogăţie naturală, bunuri, mijloace materiale de care (poate) dispune o ţară, o colectivitate: *nu înţelegem ca sub nume de înarmare să se stoarcă ... o mare parte din resursele ţării.* MAIOR.; *resurse hidroenergetice;* **resurse naturale,** totalitatea zăcămintelor de minerale şi de minereuri, a terenurilor cultivabile, a apelor, a pădurilor etc. de care dispune o ţară; **resurse umane,** personalul unei întreprinderi; **2.** (la pl.) mijloace pecuniare; bani: *daţi-mi nişte bani, că mi-am cheltuit ultimele resurse.* CĂL.; **3.** (fig.; la pl.) disponibilităţi sufleteşti, posibilităţi intelectuale, mijloace de acţiune, abilităţi proprii unei persoane, susceptibile de a fi valorificate într-o împrejurare dată: *te comporţi cu demnitate printr-o mobilizare spontană a resurselor tale de libertate.* D.; *şi-a valorificat toate resursele, dar n-a izbutit să creeze;* **4.** manevră de redresare a unui avion în timpul unui picaj: *avion în resursă.* [Din fr. ***ressource***].

resuscitá, resuscitez vb. (tr.) **1.** a reda organismului funcţiile vitale (cardio-circulatorie şi respiratorie) printr-un ansamblu de măsuri urgente; **2.** (fig.) a face să renască; a reînvia, a trezi la viaţă, a revigora; *gîndul la caietele mele ... nu resuscitase în conştiinţa mea stinsele elanuri de altădată.* PR. [Din fr. ***ressusciter***].

resuscitáre, resuscitări f. **1.** acţiunea de a resuscita şi rezultatul ei: *resuscitare cardiacă, resuscitare respiratorie;* **2.** (fig.) reînviere, revenire la viaţă, revigorare. [V. ***resuscita***].

resuveníre, resuveníri f. (rar) aducere-aminte, reamintire: *resuveniri în cari el se juca cu imagina-i.* EM. [Din fr. ***resouvenir***].

reşapá, reşapez vb. (tr.) a reconstitui banda de rulare a unei anvelope uzate prin adăugarea unui nou strat de cauciuc pe pînză. [Din fr. ***rechaper***].

reşapábil, ~i, reşapabilă, ~e a. care poate fi reşapat: *cauciucuri reşapabile.* [***Reşapa*** + ***-bil***].

reşapáre, reşapări f. acţiunea de a reşapa şi rezultatul ei. [V. ***reşapa***].

reşapát, ~ţi, reşapată, ~e a. (despre cauciucuri) cu banda de rulare refăcută. [V. ***reşapa***].

reşarjá, reşarjez vb. (tr.) a încărca cuptorul cu o nouă şarjă. [Din fr. ***recharger***].

reşarjáre, reşarjări f. acţiunea de a reşarja. [V. ***reşarja***].

réşcă, reşce f. unealtă de pescuit la mare adîncime, în formă de sac din plasă, purtată de pescarii din două bărci. [Et. nec.].

reşchierá vb. v. reşchira.

reşchirá vb. v. răşchira.

reşedínţă, reşedinţe f. **1.** sediul unei autorităţi, al unei persoane oficiale, mai rar, particulare; localitate sau clădire în care se află acest sediu; rezidenţă: *vicepreşedinte cu reşedinţa în Bucureşti.* GHICA; *viza de reşedinţă... prin care eşti legat de un loc anume.* BUSUIOC; **2.** (p. ext.) capitală a unei unităţi administrative teritoriale: *în zadar a ajuns reşedinţă de plasă, că Ocna tot sat a rămas.* GHEŢIE; **3.** local în care cineva locuieşte vremelnic: *reşedinţă de vară.* [Din fr. ***résidence,*** lat. ***residentia***].

reşlefuí, reşlefuiesc vb. (tr.) a şlefui din nou. [***Re-***[1] + ***şlefui***].

reşlefuíre, reşlefuiri f. acţiunea de a reşlefui. [V. ***reşlefui***].

reşlefuít, ~ţi, reşlefuită, ~e a. care a fost şlefuit încă o dată: *piesă reşlefuită.* [V. ***reşlefui***].

reşóu, reşouri n. aparat portativ cu plită, încălzit electric sau cu gaz, folost în bucătărie sau în laborator. [Din fr. ***réchaud***].

reşútă, reşute f. revenire a simptomelor unei boli care era aparent pe cale de vindecare: *reşuta este altceva decît recidiva.* [Din fr. ***rechute***].

retáblu, retabluri n. panou vertical pictat sau sculptat, aşezat în spatele altarului bisericilor catolice; tablou, sculptură, decoraţie care ornează acest panou. [Din fr. ***retable***].

retárd a. invar. (despre medicamente) care are efect prelungit (ex. penicilină retard). // n. deficit, întîrziere în evoluţia unui proces fiziologic (ex.: retard psihic, retard de creştere etc.). [Din fr. ***retard***].

retardá, retardez vb. (rar; intr.) a rămîne în urmă; a întîrzia: *a existat poate pe teritoriul românesc o circulaţie umană mai vie, care a retardat diferenţierea* [limbii]? BL. [Din fr. ***retarder***].

retardáre, retardări f. (rar) rămînere în urmă; întîrziere; **retardare mentală,** oprire a dezvoltării intelectuale sau dezvoltare intelectuală incompletă, datorită diminuării capacităţilor cognitive, de vorbire, motorii şi sociale. [V. ***retarda***].

retardát, ~ţi, retardată, ~e a. **1.** care a rămas în urmă; **2.** (şi m., f.) (persoană) care nu s-a dezvoltat normal din punct de vedere intelectual; înapoiat mintal: *am ajuns să primim lecţii de la nişte retardaţi.* [V. ***retarda***].

retardatár, ~i, retardatară, ~e a. (rar) **1.** (şi m., f.) **1.** (elev, student) slab la învăţătură: *Iorga ... intra adus de un val de studenţi retardatari în mijlocul sălii cucernice.* CĂL.; **2.** retrograd; înapoiat: *e un semn de gîndire îngustă retardatară.* D. [Din fr. ***retardataire***].

retasúră, retasuri f. defect sub formă de goluri în partea superioară a pieselor de metal turnate, datorat contracţiei neuniforme a metalului în timpul solidificării. [Din fr. ***retassure***].

retăbăcíre, retăbăciri f. operaţie efectuată după tăbăcirea propriu-zisă, mai ales la pieile de talpă, constînd în tensionarea pieilor în soluţii concentrate de tananţi pentru umplerea spaţiilor dintre fibre. [***Re-***[1] + ***tăbăcire***].

retăceá, retác vb. (înv.; tr.) a trece sub tăcere; a ascunde: *farmecul acestui fel de poezii nu este atît în ceea ce spun, cît în ceea ce retac.* MAIOR. [***Re-***[1] + ***tăcea;*** cf. germ. ***verschweigen***].

retălmăcí, retălmăcesc vb. (tr.) **1.** a tălmăci din nou; **2.** (rar) a răstălmăci. [***Re-***[1] + ***tălmăci***].

retălmăcíre, retălmăciri f. acţiunea de a retălmăci şi rezultatul ei. [V. ***retălmăci***].

retălmăcít, ~ţi, retălmăcită, ~e a. **1.** care a fost tălmăcit din nou; **2.** răstălmăcit. [V. ***retălmăci***].

retentív, ~i, retentivă, ~e a. (rar) care aparţine reţenţiei; cu caracter de reţenţie. [Din fr. ***rétentif***].

reténţie, retenţii f. **1.** oprire, reţinere; (jur.) **drept de reţenţie,** drept pe care îl are creditorul de a păstra un gaj pînă la achitarea completă a datoriei de către debitor; **2.** (fig.) stăpînire de sine, reţinere, înfrînare: *mistificator agitat şi fără retenţii de ordin moral.* CĂL.; *retenţia pasiunilor;* **3.** reţinere şi acumulare în organism a lichidelor sau a gazelor care în mod obişnuit sînt eliminate; reţinere: *retenţie urinară;* **4.** reţinere temporară în bazine de acumulare a viiturilor de apă: *baraje de retenţie;* **5.** proprietate a unor substanţe chimice de a încetini evaporarea solventului cu care au fost amestecate omogen; (şi: **retenţiune**). [Din fr. ***rétention,*** lat. ***retentio, -onis***].

retenţiúne f. v. retenţie.

retevéi, reteveie n. bucată de lemn scurtă şi groasă; scurtătură: *mătuşă-mea, la ţară ..., punea mîna pe-un retevei şi îl arunca furioasă în cîinele care dormea.* PR.; a **lua pe cineva cu reteveiul,** a bate; a trata cu asprime: *dacă nu-i iei cu reteveiul, ţi se urcă în cap.* ST. [Et. nec.].

reteveiát, ~ţi, reteveiată, ~e a. (rar) în formă de retevei; tare ca reteveiul. [*Retevei* + *-at*].

reteveíst, reteveişti m. (rar) bătăuş (cu reteveiul), ciomăgar: *un reteveist cu patru clase primare, agent electoral ..., e şef al diviziei instrucţiei în România.* EM. [*Retevei* + *-ist*].

retéz[1] n. v. rătez.

retéz[2]**, reteze** n. **1.** (pop.) **la retezul părului,** în locul unde se retează părul; la ceafă: *unde să mi-l lovesc? la retezul părului.* POP.; **2.** (reg.) lemn gros, retezat la capete; **3.** (reg.) crestătură care se face la urechea oilor, pentru a fi recunoscute; **4.** (înv.) diametru; secţiune transversală. [De la *reteza*].

retezá, retéz vb. (tr.) **1.** a tăia complet, transversal, dintr-o singură tăietură; (p. gener.) a tăia: *ah, duşmanul! pîndeşte să-mi reteze degetele.* VIERU; *prima măsură fu să-i reteze pletele.* GHEŢIE; **a o reteza,** a o lua de-a dreptul pentru a scurta drumul: *de la Brebu o retezăm călări peste culmea Negraşului.* VLAH.; **2.** a tăia fagurii dintr-un stup pentru a recolta mierea; **3.** (fig.) a pune capăt la ceva, a face să înceteze brusc; a curma, a întrerupe: *toţi rîd ... dar ce retează deodată rîsul lor?* AL.; *îmi reteza din faşă dorinţa de a-i pune aceste întrebări.* PR.; **a i-o reteza cuiva,** a pune pe cineva la punct; a-i tăia vorba cuiva: *mi-a retezat-o scurt.* [Et. nec.].

retezáre, retezări f. **1.** acţiunea de a reteza şi rezultatul ei; tăiere, retezat[1]; **2.** (fig.) curmare, întrerupere bruscă. [V. *reteza*].

retezát[1], retezaturi n. **1.** retezare: *retezatul părului;* **2.** tăiere a fagurilor pentru a recolta mierea. [V. *reteza*].

retezát[2], ~ţi, retezată, ~e a. **1.** tăiat, scurtat: *puşti cuţevile retezate.* SAD.; **2.** (reg.) cu părul tuns: *şede Gheorghe tinerel, pieptănat şi retezat.* POP.; **3.** (fig.) curmat, întrerupt brusc: *vor mai reînvia retezatele mele elanuri?* PR.; *geamurile dîrdîiau, scaunele scoteau ţipete retezate.* GHEŢIE. [V. *reteza*].

retezătúră, retezături f. **1.** retezare, tăiere; loc unde a fost retezat ceva; (p. ext.) platou, podiş: *sat pe retezătură.* ST.; **2.** partea retezată dintr-un lucru; bucată retezată din ceva; **3.** (reg.) crestătură făcută la urechea oilor, ca semn de recunoaştere. [*Reteza* + *-tură*].

retiár, retiari m. gladiator roman înarmat cu un trident, un pumnal şi o plasă, cu care încerca prinderea adversarului. [Din lat. *retiarius,* fr. *rétiaire*].

reticént, ~ţi, reticentă, ~e a. **1.** care manifestă reticenţă, reţinere: *era silit să se arate reticent.* GHEŢIE; **2.** care denotă, care vădeşte reticenţă, reţinere: *eseistul va avea de reexaminat unele opinii prea cordiale ori prea reticente.* CĂL.; **3.** care ezită; rezervat: *tocmeala se face numaidecît cu clientul reticent.* ARG. [Din fr. *réticent*].

reticénţă, reticenţe f. **1.** omisiune voită a unui lucru ce trebuie spus: *fără nici o probă pozitivă, prin reticenţe şi sofisme, se tăgăduieşte continuitatea românilor în Dacia.* EM.; **2.** atitudine reţinută, rezervată într-o problemă; ezitare în a spune ce gîndeşte sau în luarea unei decizii: *în dragoste nu au ce căuta reticenţele şi jumătăţile de măsură.* GHEŢIE; **3.** figură retorică prin care vorbitorul, întrerupîndu-şi brusc expunerea, trece la altă idee, lăsînd totuşi să se înţeleagă lucrurile trecute sub tăcere. [Din fr. *réticence,* lat. *reticentia*].

retícul, reticule n. **1.** ansamblu de linii încrucişate, de scări gradate etc. care intră în construcţia unor instrumente optice, servind la vizarea precisă a obiectelor, la efectuarea unor măsurători etc.; **2.** denumire generică pentru o formaţie anatomice cu aspect de reţea; **reticul endoplasmic,** sistem de canalicule din interiorul citoplasmei celulelor, cu rol în sinteza şi transportul proteinelor şi lipidelor. [Din fr. *réticule,* lat. *reticulum*].

reticulár, ~i, reticulară, ~e a. **1.** în formă de reţea (de linii sau de puncte); reticulat: *celulă reticulară;* **2.** care aparţine unui reticul: *fir reticular.* [Din fr. *réticulaire*].

reticulát, ~ţi, reticulată, ~e a. reticular; **formaţiune reticulară,** structură anatomică aparţinînd trunchiului cerebral, cu rol important în reglarea tonusului muscular, în determinarea reactivităţii scoarţei cerebrale etc. [Din fr. *reticulé,* lat. *reticulatus*].

reticuláţie, reticulaţii f. defect iremediabil în fotografie constînd în apariţia unor crăpături fine pe suprafaţa negativului din cauza diferenţei de temperatură dintre două băi succesive. [Din fr. *réticulation*].

reticulínă f. substanţă organică albuminoidă bogată în fosfor, prezentă în organele cu ţesut reticular (măduvă osoasă, ganglionii limfatici, splină). [Din fr. *reticulaire*].

reticulítă, reticulite f. inflamaţie a ţesutului reticular. [Din fr. *réticulite*].

reticulocít, reticulocite n. globulă roşie tînără, fără nucleu. [Din fr. *réticulocyte*].

reticulopatíe, reticulopatii f. (med.) reticuloză. [Din fr. *réticulopathie*].

reticulóză, reticuloze f. boală datorată creşterii numărului reticulocitelor din sînge; reticulopatie. [Din fr. *réticulose*].

retínă, retine f. membrană internă a ochiului, sensibilă la lumină, alcătuită din mai multe straturi de celule, pe care se formează imaginea vizuală: *sînt ... priviri crîncene, care smulg retina sau o pătrund sălbatic, sîngerînd-o.* EL.; *desprindere de retină;* (fig.) *pe retina îngustă a ferestrei stîlpii de telegraf alergau.* CĂL. [Din fr. *rétine*].

retiníán, ~eni, retiniană, ~ene a. care aparţine retinei, referitor la retină. [Din fr. *rétinien*].

retinítă, retinite f. inflamaţie a retinei, care determină scăderea progresivă a vederii, mergînd pînă la orbire. [Din fr. *rétinite*].

retinopatíe, retinopatii f. denumire generică pentru bolile retinei. [Din fr. *rétinopathie*].

retipărí, retipăresc vb. (tr.) a tipări din nou; a reimprima, a reedita: *articolele ... retipărite în volumul de faţă.* MAIOR. [*Re-*[1] *+ tipări*].

retipăríre, retipărîri f. acţiunea de a retipări şi rezultatul ei; reimprimare, reeditare, reprint. [V. *retipări*].

retipărít, ~ţi, retipărită, ~e a. tipărit din nou; reeditat. [V. *retipări*].

retíră, retirez vb. (înv.; refl.) a se retrage; a fugi: *armata austriacă se retira.* FIL. [Din fr. *retirer*].

retirádă, retirade f. **1.** (înv.) retragere din faţa duşmanului: *armia austriacă, nemaiputînd să reziste ..., făcu o retiradă.* FIL.; **2.** (reg.) closet, latrină: *la noi acasă, la retirată, în cui, stau nu petice de ziar, ci hîrtii de o mie!* GHEŢIE; (şi: **retirată**). [Din fr. *retirade,* germ. *Retirade,* it. *ritirata*].

retirát, ~ţi, retirată, ~e a. (înv.) retras, izolat: *un şoarece ... petrecea retirat într-un vechi parmazan.* ALEX. [V. *retira*].

retirátă f. v. retiradă.

retopí, retopesc vb. (tr.) a topi din nou: *metale retopite.* [*Re-*[1] *+ topi*].

retopíre, retopiri f. acţiunea de a retopi şi rezultatul ei. [V. *retopi*].

retopít, ~ţi, retopită, ~e a. topit din nou. [V. *retopi*].

rétor, retori m. **1.** profesor de retorică (la greco-romani): *s-a trimes la curtea preaputernicului împărat Carol retori către una din domniţele lui, spre a-i ascuţi limba pentru graiul nobil şi subţire al romeilor.* SAD.; **2.** orator: *într-un an ţi-l fac ritor.* PANN; *C.A.Rosetti mai este ... şi un retor sincer, emotiv.* CĂL.; **3.** orator afectat; demagog: *a învăţat la Bizanţ toată înţelepciunea mincinoasă a retorilor.* SAD.; (şi: (înv.) **ritor**). [Din gr. mod. *rítor,* lat. *rhetor, -oris,* fr. *rhéteur*].

retóric, ~ci, retorică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este specific retoricii, referitor la retorică; retoricesc: *în stilul retoric ... nu trebuie să uite autorul ...* [calitatea] *de a arăta adevărul.* HEL.; *vremea floricelelor retorice trecuse, acum senatorii se sfîşiau între ei şi nu o dată se împroşcau cu noroi.* GHEŢIE; (fig.) *n-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliţi în aplauzele grele a canaliei de uliţi?* EM.; **figură retorică,** formă expresivă a vorbirii, care adaugă stilului mai multă vigoare şi caracter sugestiv; **2.** emfatic, afectat: *discursuri retorice gîlgîitoare.* [Din fr. *rhétorique,* gr. mod. *ritorikós,* lat. *rhetoricus*].

retórică f. **1.** arta de a vorbi frumos; arta de a convinge un auditoriu, printr-o argumentaţie bogată, riguroasă, pusă în valoare de un stil ales, atrăgător; ansamblul regulilor acestei arte; elocinţă, elocvenţă: *sînt învăţată în toate ştiinţele cărţilor, retorica, filozofia, geometria.* DOS.; *se ţin discursuri după toate legile retoricii, chiar dacă oratorul nu e ascultat decît de un cîine.* SOR.; **2.** modalitate de exprimare limpede, riguros structurată, convingătoare, specifică acestei arte: *opţiunea pentru retorica prelegerii universitare a rezolvat de la sine dilema: adresare directă, cordială, provocator-descriptivă.* PLEŞU; **3.** stil emfatic, declamator, pompos; elocvenţă afectată; retorism: *Tacit susţine că adevărata elocinţă trebuie să dispreţuiască retorica.* LOV. [Din lat. *rhetorica,* gr. *rhetoriké,* fr. *rhétorique*].

retoricésc, ~şti, retoriceáscă, ~eşti a. (înv.) retoric: *gesturile retoriceşti.* FIL.; *Dimitrie îşi desfăşură toate iscusinţele retoriceşti.* CĂL.; (şi: **ritoricesc**). [Din lat. *rhetoric*(*us*), gr. mod. *ritorik*(*ós*), germ. *rhetorisch* + *-esc*].

retorísm n. elocvenţă încărcată de figuri retorice; vorbire afectată, preţioasă, lipsită de conţinut: *Catilinarele lui Cicero sînt insuportabile din pricina retorismului emfatic.* LOV.; *izgonea din juru-i ca pe ceva brutal retorismul patriotic.* SAD. [De la *retor*].

retoromán, ~i, retoromană, ~e m., f. (la pl.) populaţie care trăieşte în sud-estul Elveţiei, în nord-estul Italiei şi în unele regiuni ale Alpilor Dolomitici; (şi la sg.) persoană care aparţine acestei populaţii. // f. limbă romanică occidentală, cu două ramuri (dialecte) importante, friulana şi romanşa. // a. care aparţine, care este specific acestei populaţii, referitor la această populaţie: *graiul retoroman.* [Din fr. *rhétoroman,* germ. *rhetoromanisch*].

retorsiúne, retorsiuni f. **1.** întoarcere împotriva cuiva a propriilor argumente; **2.** aplicarea de măsuri coercitive de către un stat împotriva altui stat, ca replică la măsurile coercitive ale acestuia din urmă faţă de statul respectiv: *tîrziu...* [Occidentul] *descoperă vigilenţa şi măsurile de retorsiune.* D. [Din fr. *rétorsion*].

retórtă, retorte f. **1.** vas de sticlă, de pămînt sau de platină, în formă de balon cu gîtul lung şi curbat, întrebuinţat în laboratoare; **2.** recipient din metal sau din materiale refractare, folosit în industrie pentru distilări la temperaturi ridicate; **cărbune de retortă,** cărbune care se depune pe pereţii retortelor din instalaţiile de distilare a cărbunilor, folosit la fabricarea unor electrozi. [Din fr. *retorte,* germ. *Retorte*].

retractá, retractez vb. **1.** (tr.) a retrage o afirmaţie, a reveni (sub presiune) asupra celor spuse sau scrise; a se dezice; a nu mai recunoaşte o faptă, o atitudine; a renega: *d-sa retractează înţelesul pasajului de mai înainte.* MAIOR.; *era chemat criticul şi beştelit, pus să-şi retracteze opinia.* PR.; **2.** (refl.; despre organe, ţesuturi) a se contracta, a se strînge; **3.** (refl.; despre materiale) a-şi restrînge volumul. [Din fr. *rétracter*].

retractábil, ~i, retractabilă, ~e a. (rar) care poate fi retractat: *concesie retractabilă.* [Din fr. *rétractable*].

retractáre, retractări f. 1. acţiunea de a (se) retracta şi rezultatul ei; 2. revenire asupra celor afirmate sau făcute anterior: *au cerut să le dăm timp ... ca să obţină o retractare şi garanţii de credinţă.* PETR.; 3. (med.) contractare: *retractarea muşchilor;* 4. restrîngere: *retractarea volumului corpurilor.* [V. ***retracta***].

retractíl, ~i, retractílă, ~e a. 1. (despre organe, părţi ale corpului) care are proprietatea de a se strînge, de a se trage înapoi sau în interior (ex.: ghearele felinelor, acul himenopterelor); 2. care este susceptibil de retracţie (ex.: cicatrice retractilă, organe retractile); 3. (fig.) retras; sensibil: *gingaş la suflet şi retractil ca mimoza, ... a ocupat locul cel mai curat.* ARG. [Din fr. ***rétractile***].

retractilitáte f. însuşirea de a fi retractil, de a se strînge. [Din fr. ***retractilité***].

retrácţie, retracţii f. 1. însuşire a unui ţesut sau a unui organ de a se contracta, de a-şi micşora volumul din cauza unei excitaţii, a unei boli etc.; 2. mişcare a mandibulei înapoi faţă de poziţia centrală a dentiţiei. [Din fr. ***rétraction***].

retradúce, retradúc vb. (tr.) a traduce din nou sau a traduce după o traducere (nu după original): *vrînd a retraduce cuvînt din cuvînt traducţia d-tale în franceză.* NEGR. [***Re-***[1] ***+ traduce***].

retradúcere, retraduceri f. acţiunea de a retraduce şi rezultatul ei. [V. ***retraduce***].

retradús, ~şi, retradusă, ~e a. tradus din nou, încă o dată. [V. ***retraduce***].

retrăge, retrág vb. 1. (tr.) a trage înapoi: *îşi retrage mîna de pe ea;* 2. (tr.) a lua înapoi din locul unde a fost pus sau dat; a scoate: *şi-a retras banii de la bancă; a retras copilul de la şcoală;* 3. (fig.; tr.) a retracta; a revoca: *împărăţia i-a retras încrederea, mazilindu-l.* SAD.; *retrag ce-am recunoscut mai înainte.* ST.; 4. (refl.) a ieşi voluntar dintr-o funcţie, dintr-un serviciu etc.; a renunţa la ...: *s-a retras cu o pensioară de treicezi de lei.* CAR.; *a hotărît să se retragă din guvern;* 5. (refl.) a se da deoparte, a se feri: *el se retrase după perdea, ca s-o observe.* EM.; 6. (refl.) a se izola de lume, a părăsi viaţa socială: *poporul românesc ... se retrage, mocnind interior, într-o viaţă de tip organic.* BL.; 7. (fig.; refl.) a se închide în sine: *se retrăsese sanctuarului inimii sale.* AL.; *se retrăseseră în adînc din clipa cînd fusesem arestat.* PR.; 8. (refl.) a părăsi un loc, o încăpere etc.; a pleca: *mai toată lumea se retrăsese din odaie.* ZAMF.; 9. (refl.) a se da înapoi din faţa duşmanului; a efectua o retragere: *se retrăsese în cetate.* OD.; *coloanele soldăţeşti se retrăgeau în dezordine.* GHEŢIE; 10. (refl.) a se trage înapoi; a se îndepărta: *Gavrilescu se retrase repede şi se rezemă de pian.* EL.; 11. (refl.) a reintra în albie (după revărsare): *apele s-au retras;* 12. (refl.) a ieşi din circulaţie, întrerupîndu-şi activitatea: *tramvaiele s-au retras;* 13. (tr.) a scoate din circulaţie, din uz, pierzîndu-şi valabilitatea: *Banca Naţională a retras bancnotele vechi.* [***Re-***[1] ***+ trage;*** cf. fr. ***retirer***].

retrágere, retrageri f. 1. acţiunea de a (se) retrage şi rezultatul ei; 2. luare înapoi; scoatere din locul unde a fost pus sau dat: *nu dăm importanţă unor simple retrageri de fonduri.* GHEŢIE; 3. (mil.) acţiune de luptă constînd în cedarea unei fîşii de teren pentru a scoate trupele proprii dintr-o situaţie nefavorabilă şi în plasarea lor mai înapoi, pe o poziţie mai avantajoasă: *Mohamed-paşa ..., schimbînd retragerea în fugă.* BĂLC.; *războiul ăsta a cunoscut ceea ce se numeşte retragerea strategică.* PETR.; 4. intrarea obligatorie a soldaţilor în dormitoare seara, la ora stabilită; semnalul acestei intrări: *a sunat retragerea;* 5. ieşire voluntară dintr-o funcţie, dintr-un serviciu; renunţare: *a murit general în retragere.* CĂL.; *retragerea de la guvernare;* 6. izolare de lume: *această mănăstire istorică a fost nu numai un loc de retragere şi de rugăciune ..., ci şi o cetate de pază.* VLAH.; 7. locul unde se izolează cineva; refugiu: *în încîntătoarea sa retragere de la Mirceşti, poetul petrece.* SAD.; 8. tragere înapoi; îndepărtare: *bătrînul ... avu o mişcare de retragere.* SAD.; **retragere cu torţe**, paradă sau manifestaţie făcută seara, cu făclii aprinse; a **bate în retragere**, a se retrage; a renunţa să mai susţină ceva cu aceeaşi tărie; a retracta cele susţinute anterior; 9. scoatere din circulaţie, din uz: *retragerea bancnotelor vechi.* [V. ***retrage***].

retranscríe, retranscríu vb. (tr.) a transcrie din nou: *am retranscris tot textul.* [***Re-***[1] ***+ transcrie***].

retranscríere, retranscrieri f. acţiunea de a retranscrie şi rezultatul ei. [V. ***retranscrie***].

retranscrís, ~şi, retranscrisă, ~e a. care a fost transcris din nou, încă o dată. [V. ***retranscrie***].

retransmísie, retransmisii f. 1. recepţie şi reemisie concomitentă a unor semnale de telecomunicaţii, a unor emisiuni de radio sau de televiziune primite de la alt post; 2. transmitere din nou prin radio sau televiziune: *multe spectacole ... au fost imprimate în vederea retransmisiilor ulterioare.* R.L. (şi: **retransmisiune**). [***Re-***[1] ***+ transmisie***].

retransmisiúne f. v. **retransmisie**.

retransmíte, retransmít vb. (tr.) 1. a realiza o retransmisie; 2. a transmite prin intermediul cuiva: *a fost retransmis ordinul de atac.* [***Re-***[1] ***+ transmite***].

retransmítere, retransmiteri f. acţiunea de a retransmite şi rezultatul ei. [V. ***retransmite***].

retranşá, retranşez vb. (mil.; refl.) a se întări pe o poziţie; a se fortifica: *asaltul ce se dă poziţiunilor în cari duşmanul s-a retranşat este hotărîtor.* MACED. [Din fr. ***retrancher***].

retranşaméntt, retranşamente n. obstacol folosit ca mijloc de apărare împotriva inamicului; fortificaţie: *intraseră în retranşamentul din faţa redutei.* ZAMF. [Din fr. ***retranchement***].

retrás, ~şi, retrasă, ~e a. 1. izolat, singuratic, solitar: *şedea tăcută şi retrasă ceasuri întregi.* SL.; *ducem o viaţă retrasă.* GHEŢIE; 2. situat la o parte; dosnic, izolat; (p. ext.) liniştit: *mă plimbam ... pe aleele retrase.* GAL.; *avea o casă retrasă.* [V. ***retrage***].

retratá, retratez vb. (tr.) 1. a trata din nou; 2. a trata un material textil cu anumite soluţii, pentru a-i mări rezistenţa la decolorare. [***Re-***[1] ***+ trata***].

retratáre, retratări f. acţiunea de a retrata. [V. ***retrata***].

retrăí, retrăiesc vb. 1. (tr.) a simţi intens ceea ce a mai simţit o dată; a avea impresia că trece prin aceleaşi întîmplări prin care a mai trecut o dată: *nu pot retrăi aievea ... nesiguranţa şi turburarea celor dîntîi întîlniri.* EL.; *retrăia emoţia primului sărut;* 2. (tr.) a simţi ceea ce a simţit altul: *Rebreanu retrăieşte zbuciumul lui Bologa.* V.R.; 3. (intr.) a dăinui, a se perpetua: *rostul omului e ... să aibă copii în care să retrăieşti, care să-ţi ducă mai departe numele.* CĂL. [***Re-***[1] ***+ trăi***].

retrăíre, retrăiri f. faptul de a retrăi: *nu erau nişte simple rememorări indiferente, ci retrăiri încărcate de emoţie.* GHEŢIE. [V. ***retrăi***].

retráce, retréc vb. (intr.) a trece de mai multe ori (încoace şi încolo) printr-un loc, pe lîngă ceva sau cineva: *Dacia ... îl văzu trecînd şi retrecînd pe pămîntul său.* BĂLC. [***Re-***[1]***+ trece;*** cf. fr. ***repasser***].

retribuí, retribuí vb. (tr.) a plăti cuiva o sumă de bani pentru munca prestată; a remunera: *bugetarii sînt foarte prost retribuiţi.* [Din fr. ***rétribuer,*** lat. ***retribuere***].

retribuíre, retribuiri f. acţiunea de a retribui şi rezultatul ei; remunerare: *se încearcă schimbarea sistemului de retribuire.* [V. ***retribui***].

retribuít, ~ţi, retribuită, ~e a. care primeşte o retribuţie în schimbul muncii prestate; pentru care se primeşte retribuţie: *devenind conferenţiar retribuit de estetică.* CĂL. [V. ***retribui***].

retribúţie, retribuţii f. plată pentru o muncă prestată, pentru un serviciu; leafă, salariu, remuneraţie: *retribuţia ... a fost atît de puţină.* BOL.; (şi: (înv.) **retribuţiune**). [Din fr. ***rétribution***].

retribuţiúne f. v. retribuţie.

retrimíte, retrimít vb. (tr.) 1. a trimite din nou; a reexpedia; a trimite înapoi; a restitui; 2. a recomanda consultarea unui (nou) text. [***Re-***[1] ***+ trimite;*** cf. fr. ***renvoyer***].

retrimítere, retrimiteri f. acţiunea de a retrimite şi rezultatul ei. [V. ***retrimite***].

retro-[1] element de compunere cu sensul „înapoi", „în sens contrar". [Din fr. ***retro-***].

rétro[2] a. invar. care reflectă o întoarcere în timp, revenind sau imitînd un stil mai vechi: *modă retro; muzică retro.* [Din fr. ***retro(grade)***].

retroactív, ~i, retroactívă, ~e a. care se aplică pentru fapte din trecut; care produce aceleaşi efecte şi pentru faptele petrecute anterior: *nu putem să dăm timpul înapoi acordînd premii retroactive.* D.; *legea nu are putere retroactivă.* [Din fr. ***rétroactif***].

retroactivitáte, retroactivităţi f. caracterul a ceea ce este retroactiv; acţiune retroactivă: *retroactivitatea unor legi.* [Din fr. ***rétroactivité***].

retroacţiúne, retroacţiuni f. 1. acţiunea de răspuns la o altă acţiune; 2. efect retroactiv; 3. feedback. [Din fr. ***rétroaction***].

retrocedá, retrocedez vb. (tr.) a restitui un bun, un teritoriu, un drept etc. celui care îl cedase anterior; a face o retrocesiune: *se vor retroceda locuinţele.* [Din fr. ***rétrocéder***].

retrocedánt, ~ţi, retrocedantă, ~e a. şi m., f. (persoană) care retrocedează. [Din fr. ***rétrocédant***].

retrocedáre, retrocedări f. acţiunea de a retroceda şi rezultatul ei: *retrocedarea unor teritorii.* [V. ***retroceda***].

retrocedát, ~ţi, retrocedată, ~e a care a fost restituit celui care îl cedase anterior: *teritoriile retrocedate.* [V. ***retroceda***].

retrocesiúne, retrocesiuni f. 1. act prin care se retrocedează un drept sau un bun persoanei care l-a cedat anterior: *oricum s-ar interpreta ... actul politic al retrocesiunii, nimeni nu e atît de simplu de-a crede că s-a făcut pentru folosul privat al monarhului.* EM.; 2. (spec.) retrocedare a unui teritoriu. [Din fr. ***rétrocession***].

retrocesív, ~i, retrocesívă, ~e a. (jur.) care comportă o retrocesiune. [Din fr. ***rétrocessif***].

retrocompatibilitáte f. proprietate a unui sistem de televiziune în culori de a reproduce în alb-negru imaginile transmise de un sistem de televiziune în alb-negru. [Din fr. ***rétrocompatibilité***].

retrofuzée, retrofuzee f. motor-rachetă al unui vehicul spaţial, destinat frînării mişcării acestuia; retrorachetă. [Din fr. ***rétrofusée***].

retrognatísm n. conformaţie a feţei caracterizată prin poziţia posterioară a bărbiei faţă de planul frontal al craniului; retrognaţie. [Din fr. ***rétrognatisme***].

retrognáţie (med.) retrognatism. [Din fr. ***rétrognathie***].

retrográd, ~zi, retrogradă, ~e a. 1. care se opune progresului, care ţine să readucă stări de lucruri învechite; reacţionar: *spirit retrograd;* (subst.) *după ce dete mîna cu toate partidele pe care le trădă ..., se dete cu cei mai înfocaţi retrogrzi.* BOL.; 2. contrar progresului; învechit: *concepţie socială retrogradă.* CĂL.; *idei retrograde;* 3. care merge înapoi; care se întoarce spre punctul de plecare: *mişcare retrogradă;* 4. (despre aştri) care

se deplasează, real sau aparent, de la est la vest. [Din fr. *rétrograde*, lat. *retrogradus*].

retrogradă, retrogradez vb. 1. (înv.; intr.) a merge înapoi; a se retrage: *vede infanteria retrogradînd.* HASD.; 2. (fig.; intr.) a pierde ceva dobîndit; a regresa: *ne place dar a spera că ... se vor introduce reforme ..., nefiindu-ne iertat ... a retrograda.* FIL.; 3. (tr.) a trece pe cineva într-o funcţie, într-un grad inferior celui avut înainte: *mănînci banii statului pe degeaba, domnule inspector; o să te retrogradăm.* ST.; 4. (sport; intr.) a trece într-o categorie inferioară celei precedente: *echipa a retrogradat în divizia B.* [Din fr. *rétrograder*].

retrogradáre, retrogradări f. 1. acţiunea de a retrograda şi rezultatul ei; 2. regres: *vine retrogradarea şi decadenţa.* FIL.; 3. trecerea cuiva într-o funcţie, într-un grad inferior celui avut înainte; 4. (sport) trecere într-o categorie inferioară celei precedente: *echipă ameninţată cu retrogradarea.* [V. *retrograda*].

retrogradáţie, retrogradaţii f. mişcare reală sau aparentă a planetelor printre stele, de la est la vest. [Din fr. *rétrogradation*].

retrogresiúne f. 1. mişcare înapoi, în sens invers celui normal; 2. act de revenire la comportamente şi atitudini dintr-o perioadă depăşită a dezvoltării individuale. [Din fr. *rétrogression*].

retrogresív, ~i, retrogresivă, ~e a. de retrogresiune. [Din fr. *rétrogressif*].

retroproiectór, retroproiectoare n. aparat de proiecţie folosit la reproducerea imaginii pe un ecran plasat în spatele operatorului: *conferenţiarul prezintă documentele cu retroproiectorul.* [Din fr. *rétroprojecteur*].

retroproiécţie, retroproiecţii f. 1. proiecţie cinematografică la care aparatul de proiecţie se află în spatele unui ecran translucid; 2. (fig.) proiectare înapoi în timp. [Din fr. *rétroprojection*].

retrorachétă, retrorachete f. retrofuzee. [Din fr. *rétro-rackét*].

retrospectív, ~i, retrospectivă, ~e a. care priveşte în urmă, referitor la fapte, la situaţii din trecut: *pot arunca vreo lumină retrospectivă asupra epocei anterioare.* HASD.; *nevătămătoare, sinceritatea retrospectivă devine nu numai posibilă, ci şi obligatorie.* LOV.; **expoziţie retrospectivă** (şi f.), expoziţie de artă plastică în care sînt expuse opere din trecutul unui artist, al unei şcoli artistice etc. [Din fr. *rétrospectif*].

retrospécţie f. v. retrospecţiune.

retrospecţiúne, retrospecţiuni f. 1. privire, examinare retrospectivă: *aniversarea „Ciocoilor" ne oferă prilejul unei retrospecţiuni.* LOV.; 2. metodă psihologică, formă a introspecţiei constînd în evocarea trecutului cu scopul reexaminării unor fapte, a unor trăiri; (şi: **retrospecţie**). [Din fr. *rétrospection*].

retrosternál, ~i, retrosternală, ~e a. aflat în spatele sternului. [Din fr. *rétrosternal*].

retrovérsie, retroversii f. poziţie anormală a unui organ, consecutivă basculării înapoi în jurul axului sau transversal; **retroversie uterină**, înclinarea uterului posterior către sacrum; (şi: **retroversiune**). [Din fr. *rétroversion*].

retroversiúne[1], retrovesiuni f. 1. retraducere a unui text în limba din care a fost tradus: *făcea primele retroversiuni din Salustius.* GHEŢIE; 2. traducere a unui text din limba maternă într-o limbă străină. [Din germ. *Retroversion*].

retroversiúne[2] f. v. retroversie.

retrovizór, retrovizoare n. (şi adj. **oglindă retrovizoare**) oglindă fixată la autovehicule cu un sistem mobil de prindere, care poate fi orientată în aşa fel încît să permită conducătorului auto să vadă ce se petrece în spate: *ridicînd ochii spre oglinda retrovizoare, prinse în ea chipul Evei.* GHEŢIE. [Din fr. *rétroviseur*].

retúr, retururi n. 1. întoarcere pe acelaşi drum, revenire la locul de plecare: *bilet pentru Paris şi retur;* 2. indicaţie pe un plic poştal sau pe un colet, arătînd că obiectul trebuie înapoiat expeditorului; 3. a doua parte a unei competiţii sportive, în care echipele se reîntîlnesc în revanşă; 4. retrimitere a mingii servite de adversar în terenul acestuia, mai ales la tenis; 5. (tehn.) conductă de întoarcere a agentului calorifer sau frigorifer dintr-o instalaţie de încălzire sau de răcire, după ce acesta a trecut prin instalaţie şi a cedat sau a preluat căldura. [Din fr. *retour*].

returná[1], retórn vb. (tr.) a turna din nou o formă, o piesă etc. [*Re-[1]* + *turna[1]*].

returná[2], returnez vb. (tr.) a turna din nou un film. [*Re-[1]* + *turna[2]*].

returná[3], returnez vb. (tr.) a trimite înapoi; a înapoia: *toată lumea încasează prime pentru depăşiri de plan ..., în loc să li se returneze toată marfa şi să fie puşi s-o plătească.* PR.; *pachetul a fost returnat.* [Din fr. *retourner*].

returnáre[1], returnări f. acţiunea de a returna[1] şi rezultatul ei: *returnarea pieselor defecte.* [V. *returna[1]*].

returnáre[2], returnări f. acţiunea de a returna[2] şi rezultatul ei. [V. *returna[2]*].

returnáre[3], returnări f. acţiunea de a returna[3] şi rezultatul ei: *returnarea scrisorii la adresa expeditorului.* [V. *returna[3]*].

returnát[1], ~ţi, returnată, ~e a. care a fost turnat[2] din nou: *piese de fontă returnate.* [V. *returna[1]*].

returnát[2], ~ţi, returnată, ~e a. (despre filme) care a fost turnat[1] din nou. [V. *returna[2]*].

returnát[3], ~ţi, returnată, ~e a. retrimis expeditorului: *scrisori returnate.* [V. *returna[3]*].

retúş, retuşuri n. îndreptare, corectare a unei picturi, a unei fotografii, a unei piese tehnice etc.; retuşare. [Din fr. *retouche*].

retuşá, retuşez vb. (tr.) 1. a face un retuş (unei picturi, unei fotografii etc.): *fotografia a fost prea retuşată;* 2. a corecta, a îmbunătăţi: *am retuşat textul.* [Din fr. *retoucher*].

retuşáre, retuşări f. 1. acţiunea de a retuşa şi rezultatul ei; retuş, retuşat[2]; 2. corectare, îmbunătăţire: [lingvistul] *a adus unele retuşări definiţiei sale mai vechi.* VIANU; 3. împodobire a unei melodii cu diferite ornamente. [V. *retuşa*].

retuşát[1], ~ţi, retuşată, ~e a. care a suferit un retuş; corectat, îndreptat: *fotografia retuşată ... încearcă să facă dintr-o fetiţă o femeie.* PR. [V. *retuşa*].

retuşát[2] n. retuşare: *am dus costumul la retuşat.* [V. *retuşa*].

retuşór, ~i, retuşoáre m., f. 1. persoană care retuşează fotografii într-un atelier specializat; 2. persoană care face retuşuri la confecţii. [Din fr. *retoucheur*].

reţéa, reţele f. 1. împletitură din fire (de aţă, de sîrmă etc.) lucrată cu ochiuri mari; plasă, fileu; (p. ext.) ţesătură rară imitînd acest fel de împletitură: *perdeluţele de răţea.* CAR.; 2. (înv.) dantelă: *răţele şi horbote de Lipsca.* FIL.; 3. obiect făcut dintr-o asemenea împletitură; plasă (de vînătoare, de pescuit); 4. (fig.) intrigă; capcană: *aveam simţirea stranie a unui om prins într-o reţea.* GANE; 5. obstacol în faţa tranşeelor, în formă de gard făcut din sîrmă ghimpată; 6. ansamblu de conducte, galerii, străzi etc. cu multe ramificaţii şi întretăieri: *răţeaua de căi ferate.* MAIOR.; **reţea de distribuţie**, ansamblu de ramificaţii prin care se distribuie consumatorilor dintr-un oraş apa, gazele, electricitatea; **reţea de telecomunicaţii**, ansamblul liniilor, staţiilor de amplificare, centralelor etc. care realizează comunicaţiile pe un anumit teritoriu; **reţea de radiodifuziune**, ansamblu de instalaţii destinat să asigure radiodifuzarea programelor de radio; **reţea hidrografică**, totalitatea apelor curgătoare pe un anumit teritoriu; 7. (fig.) ansamblu format din mai multe sisteme de linii care se întretaie între ele; corp situat la întretăierea acestor sisteme; **reţea de difracţie**, placă de sticlă transparentă pe care sînt trasate linii foarte fine la distanţe egale, folosită în locul prismei pentru dispersarea luminii şi producerea unui spectru; 8. sistem de vase sangvine, de nervi etc.; 9. unul dintre cele patru compartimente ale stomacului rumegătoarelor, asemănător cu un fagure, cu rol de depozitare şi fărîmiţare a furajelor; ciur; 10. ansamblu de instituţii răspîndite într-un teritoriu: *s-a degradat reţeaua şcolară din judeţ;* 11. organizaţie clandestină formată din persoane dominate de acelaşi ţel: *atentatorul a fost lăsat liber să se poată depista întreaga reţea de complotişti.* PR.; 12. ansamblul calculatoarelor şi al terminalelor interconectate pentru schimbul de informaţii; (şi: (înv. şi reg.) **răţea**). [Lat. **retella*].

reţetár, reţetare n. 1. bloc cu formulare pe care se scriu reţete; 2. listă cu reţete pentru mîncăruri sau băuturi; 3. normativ conţinînd alimentele şi raţiile alocate echipajului unei nave comerciale. // m. (pl. **reţetari**) persoană care execută reţetele într-o farmacie. [*Reţetă* + *-ar*].

reţétă, reţete f. 1. formula preparării unui medicament; formulare în scris, prescripţie de către medic a medicamentelor necesare unui bolnav; formular pe care medicul scrie prescripţia medicală: *reţetele greţoase ale medicinei.* OD.; [doctorul] *lăsă reţeta, luă onorariul şi plecă.* GHEŢIE; 2. indicaţie pentru prepararea unei mîncări sau băuturi: *De Marenne este cucerit de finetele culinare ale Moldovei şi vrea reţeta mîncărilor.* CĂL.; 3. ansamblu de indicaţii pentru obţinerea unui produs industrial; 4. (fig.) soluţie practică: *vrei să găseşti reţeta fericirii?*; 5. (fig.) formulă stereotipă; şablon: *transfigurarea idilică a trecutului după cea mai autentică reţetă a refugierii în trecut.* V.R.; 6. sumă de bani realizată din vînzarea biletelor pentru un spectacol. [Din gr. mod. *retsétta*, germ. *Rezept*, it. *ricetta*, fr. *recette*].

reţinátor, ~i, reţinătoáre a. (rar) care reţine. // n. 1. ansamblu de conducte şi de dispozitive care permite circulaţia fluidului dintr-o instalaţie într-un singur sens; 2. casetă cu organe de reţinere care comandă aspiraţia sau refularea fluidului la o pompă cu piston sau la un compresor cu piston. [*Reţine* + *-ător*].

reţíne, reţín vb. (tr.) 1. a ţine pe loc, a împiedica de la ceva; a opri: *armata ... reţine centrul, înaintează aripile.* HASD.; 2. a priva pe cineva de libertate temporar, a închide; a întemniţa: *a fost reţinut la poliţie;* 3. a-şi înfrîna o pornire, un sentiment; (refl.) a se stăpîni, a se abţine: *nu ne-am putea reţine rîsul.* CĂL.; *m-am reţinut cu multă greutate.* EL.; 4. a opri la sine ceva ce nu-i aparţine: *a reţinut averea soţiei;* 5. a opri din drepturile (băneşti) cuvenite cuiva; a popri: *îmi reţine atîta la sută;* 6. a nu înapoia, a nu restitui; a păstra: *mi-a reţinut reţeta la farmacie;* 7. a face pe cineva să mai rămînă într-un loc, să-şi piardă timpul: *te-am reţinut mai mult decît s-ar fi căzut.* GHEŢIE; *nu mă reţineţi, sînt grăbit;* 8. a invita: *m-au reţinut la prînz;* 9. a rezerva un loc la un spectacol, în tren etc.: *mi-a reţinut un loc la matineu;* 10. a ţine minte, a nu uita: *n-am putut reţine decît aceste patru versuri.* VLAH.; *i-am reţinut figura şi numele;* 11. a-şi opri atenţia asupra ...; a remarca: *mi-au reţinut atenţia mai ales memoriile şi mărturiile contemporanilor.* GHEŢIE; *a reţinut articolul critic;* 12. (jur.) a se stabili, a se admite de către instanţă existenţa unei stări de fapt pe baza probelor prezentate: *completul reţine în sarcina inculpatului;* 13. a absorbi în sine; a păstra: *acest material reţine apa.* [*Re-[1]* + *ţine*; cf. fr. *retenir*].

reţínere, reţineri f. 1. acţiunea de a (se) reţine şi rezultatul ei; păstrare, oprire; 2. detenţiune

temporară a unei persoane înainte de punerea sa sub urmărire; **3.** stăpînire de sine; abţinere, rezervă; discreţie: *în joc românul îşi manifestă exuberanţa cu anumite reţineri; nu se tăvăleşte pe jos ca rusul.* STĂNIL.; **4.** oprire a unei părţi din drepturile băneşti cuvenite cuiva: *întîrzierea era pedepsită cu reţinerea din salariu.* ST.; **5.** rezervare: *s-au făcut reţineri de locuri;* **6.** (med.) retenţie. [V. ***reţine***].

reţinút, ~ţi, reţinută, ~e a. **1.** privat de libertate temporar; închis: *cei reţinuţi legal în puşcării se socoteau privilegiaţi, la adăpost ... de samavolnicii.* GHEŢIE; **2.** stăpînit, rezervat; sobru: *a devenit ... serios şi reţinut.* SAD. [V. ***reţine***].

reumátic, ~ci, reumatică, ~ce a. **1.** cauzat de reumatism: *dureri reumatice;* **2.** (adesea subst.) care suferă de reumatism: *profesorii reumatici se plimbă prin clase în paltoane.* SAD.; *reumaticii presimt ploaia.* [Din lat. ***rheumaticus,*** it. ***reumatico,*** germ. ***rheumatisch***].

reumatísm, reumatisme n. **1.** denumire generică pentru o serie de afecţiuni ale aparatului locomotor, în special ale articulaţiilor şi ale ţesuturilor înconjurătoare, manifestate prin dureri, inflamaţii şi alte tulburări, cauzate de o infecţie (streptococică), o reacţie inflamatorie articulară şi periarticulară sau o patogenie inflamatorie alergică; reumă: *căpitanul suferea de o criză acută de reumatism.* GHEŢIE; **reumatism poliarticular acut,** boală acută, de natură infecţioasă, frecventă la copii şi la tineri, consecutivă amigdalitei, caracterizată prin transpiraţii şi tumefacţii dureroase ale articulaţiilor, care poate provoca îmbolnăvirea inimii, pleurezie, nefrită etc.; **2.** durere reumatică: *pensionară de azil ..., plină de reumatisme.* GAL.; *mă supără reumatismul.* [Din lat. ***rheumatismus,*** germ. ***Rheumatismus,*** it. ***reumatismo***].

reumatismál, ~i, reumatismală, ~e a. de natură reumatică: *dureri reumatismale.* [Din fr. ***rhumatismal*** (după *reumatism*)].

reumatológ, ~gi, reumatologă, ~ge m., f. medic specialist în reumatologie. [De la ***reumatologie***].

reumatológic, ~ci, reumatologică, ~ce a. care ţine de reumatologie, referitor la reumatologie: *examen reumatologic.* [Din fr. ***rhumatologique*** (după *reumatologie*)].

reumatologíe f. ramură a medicinei interne care se ocupă cu studiul afecţiunilor reumatice. [Din fr. ***rhumatologie*** (după *reumatism*)].

reúmă, reume f. (reg.) reumatism; (accent. şi ***réumă***). [Din magh. ***reuma,*** germ. ***Rheuma,*** lat. ***rheuma***].

reúmple, reúmplu vb. (tr. şi refl.) a (se) umple din nou: (fig.) *inima i se reumplea ... de nădejde.* MACED. [***Re-*** [1] ***+ umple;*** cf. fr. ***remplir***].

reuní, reunesc vb. (tr. şi refl.) a (se) aduna, a (se) strînge laolaltă, a (se) întruni: *a le reuni* [popoarele] *prin credinţe religioase.* BOL.; *Camera şi Senatul s-au reunit în şedinţă solemnă.* ST. [Din fr. ***réunir***].

reunificá, reunífic vb. (tr.) a unifica din nou, a restabili unitatea; a reîntregi: *gîndesc să reunifice ţara.* [***Re-*** [1] ***+ unifica;*** cf. fr. ***réunifier***].

reunificáre, reunificări f. acţiunea de a reunifica şi rezultatul ei; reîntregire: *reunificarea partidelor social-democrate.* [V. ***reunifica***].

reunificát, ~ţi, reunificată, ~e a. care s-a unit din nou, care şi-a restabilit unitatea; reîntregit: *teritorii reunificate.* [V. ***reunifica***].

reunire, reuniri f. acţiunea de a (se) reuni; adunare la un loc; întrunire; reuniune. [V. ***reuni***].

reuniúne, reuniuni f. **1.** întîlnire a unui grup de persoane; întrunire; adunare: *reuniunile ... se ţineau cu regularitate, întotdeauna cu aceiaşi participanţi.* GHEŢIE; **2.** întrecere, competiţie sportivă: *reuniune de box;* **3.** (înv.) asociaţie, societate; **4.** (mat.) **reuniune a două mulţimi,** mulţime ale cărei elemente aparţin cel puţin uneia dintre cele două mulţimi date. [Din fr. ***réunion***].

reurcá, reúrc vb. (intr. şi refl.) a se urca din nou: *monarhul a reurcat pe tron.* [***Re-*** [1] ***+ urca***].

reurcáre, reurcări f. acţiunea de a (se) reurca şi rezultatul ei: *reurcarea pe tron a lui Bathori.* BĂLC. [V. ***reurca***].

reuşí, reuşesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a ajunge la rezultatul dorit; a izbuti, a izbîndi: *vornicul ... reuşise a scăpa în Transilvania.* HASD.; **2.** (intr.) a avea succes; a termina cu bine: *înţelege bine că această misiune diplomatică ... poate să nu reuşească.* SAD.; *a reuşit la concurs;* **3.** (tr.) a face ceva cu pricepere, cu îndemînare; a ieşi bine: *cozonacii mi-au reuşit.* [Din fr. ***réussir,*** it. ***riuscire***].

reuşíre, reuşiri f. acţiunea de a reuşi şi rezultatul ei; reuşită: *reuşirea victorioasă a „Convorbirilor".* AL. [V. ***reuşi***].

reuşít, ~ţi, reuşită, ~e a. **1.** izbutit, bine realizat: *gluma e reuşită, chiar dacă macabră.* GHEŢIE; *volum reuşit;* **2.** (adesea subst.) admis în urma unui examen etc.: *procentul de reuşiţi* [la bacalaureat] *a fost aproape de sută la sută.* R.L.; *candidaţi reuşiţi;* **3.** frumos, bine făcut: *nevasta lui era reuşită.* PR. [V. ***reuşi***].

reuşítă, reuşite f. izbîndă, succes; realizare; reuşire: *noţiunea de reuşită are alt sens la noi în Europa ... decît la americani.* PR.; *privea cu ... admiraţie reuşita fiului ei.* GHEŢIE. [Din fr. ***réusite,*** it. ***riuscita***].

reutilá, reutilez vb. (tr.) a utila din nou, a înzestra cu utilaje noi. [***Re-*** [1] ***+ utila***].

reutiláre, reutilări f. acţiunea de a reutila şi rezultatul ei: *reutilarea industriei.* [V. ***reutila***].

revacciná, revaccinez vb. (tr.) a vaccina din nou pentru a întări sau a prelungi efectul vaccinării anterioare. [Din fr. ***revacciner***].

revaccináre, revaccinări f. acţiunea de a revaccina şi rezultatul ei. [V. ***revaccina***].

revalidá, revalidez vb. (tr.) a valida din nou. [Din fr. ***revalider***].

revalidáre, revalidări f. acţiunea de a revalida şi rezultatul ei: *revalidarea alegerilor.* [V. ***revalida***].

revalorifică, revalorífic vb. (tr.) **1.** a valorifica din nou, a repune în valoare; a reconsidera: *revalorificăm judicios tradiţia;* **2.** (tehn.) a readuce în stare de folosire deşeuri, rebuturi, piese uzate etc. [***Re-*** [1] ***+ valorifica***].

revalorificáre, revalorificări f. **1.** acţiunea de a revalorifica şi rezultatul ei; **2.** (p. ext.) reconsiderare a unui autor, a unei opere etc. [V. ***revalorifica***].

revalorizá, revalorizez vb. (tr.) **1.** a aduce la valoarea iniţială; a da o valoare nouă: *a revaloriza o concepţie;* **2.** a mări valoarea unei monede în raportul de schimb cu o altă monedă; a modifica rata de schimb valutar a unei monede: *revalorizarea leului.* [Din fr. ***révaloriser***].

revalorizáre, revalorizări f. acţiunea de a revaloriza şi rezultatul ei. [V. ***revaloriza***].

revânc n. v. **robanc.**

revanşá, revanşez vb. (refl.) **1.** a întoarce cuiva binele sau răul făcut; a-şi lua revanşa; **2.** a reuşi să-şi învingă adversarul după ce, în meciul anterior, fusese învins de acesta. [Din fr. ***revancher***].

revanşárd, ~zi, revanşardă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care urmăreşte să se răzbune, să-şi ia revanşa; răzbunător: *sînt nişte revanşarzi;* **2.** care duce sau sprijină o politică de recucerire a unor teritorii pierdute în urma unui război, printr-un tratat etc.: *politică revanşardă.* [Din fr. ***revanchard***].

revanşáre, revanşări f. acţiunea de a se revanşa. [V. ***revanşa***].

revánşă, revanşe f. **1.** acţiune prin care cineva se ravanşează; răzbunare pentru un rău suferit sau (mai rar) răsplată pentru un serviciu, pentru un bine: *era o mică revanşă pe care mi-o datorai, aceea să binevoieşti să mă asculţi.* PETR.; **spirit de revanşă,** dorinţă de răzbunare; revanşism; **a-şi lua revanşa,** a se revanşa: *lasă, îmi voi lua eu revanşa!* GHEŢIE; **2.** a doua partidă prin care un sportiv sau o echipă învinsă anterior încearcă să obţină victoria în faţa aceluiaşi adversar. [Din fr. ***revanche***].

revanşísm n. **1.** spirit de revanşă, dorinţă de răzbunare; **2.** politică orientată spre recucerirea unor teritorii pierdute în urma unui război, printr-un tratat etc.; politică revanşardă. [***Revanşă*** + ***-ism***].

revărsá, revărs vb. **1.** (refl.) a trece peste maluri, a ieşi din albie; a deborda; a inunda: *cînd se revarsă apele primăverii, stăm în bîrlogurile noastre.* SAD.; (fig.) *dintr-o grădină se revărsau, înalte, deasupra trotuarului, ramuri stufoase, compacte, de tei.* EL.; **2.** (refl.) a curge abundent, năvalnic: *sîngele saltă şi să răvarsă.* B.-DEL.; *se revarsă ploile;* (fig.) *continuă să reverse neistovit şuvoiul de cuvinte.* GHEŢIE; **3.** (fig.; fam.; refl. şi intr.) a se lăsa peste ...; a atîrna: *burta i se revarsă peste curea;* **4.** (refl. şi tr.) a (se) împrăştia în toate părţile; a (se) răspîndi, a (se) difuza: *clopotul continua să-şi reverse chemarea nesfîrşită.* GHEŢIE; *un soare orbitor, de dimineaţă, se revărsa în cameră.* CĂRT.; **se revarsă zorile** sau **se revarsă de ziuă,** se ivesc zorile, se face ziuă: *pînă s-au revărsat zorile, m-am frămîntat.* CR.; **5.** (fig.; refl.) a se exterioriza, a se manifesta: *potop de jale se revarsă.* DELAVR.; *un zîmbet bun s-a revărsat din ochii şi de pe buzele bunicului.* ST.; **6.** (fig.; refl. şi tr.) a ieşi în număr mare; a năvăli; a împînzi: *mulţimea se revărsa pe străzi;* **7.** (pop.; tr.) a arunca, a vărsa în cantitate mare, din belşug; a împrăştia, a risipi: *peste masă grîu revarsă.* POP.; (fig.) *multă fericire ai revărsat în mine.* AL.; **8.** (pop.; refl. şi tr.) a (se) întoarce, a (se) răsturna: *brazdă neagră răvărsa.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **răvărsa**). [***Ră(s)-*** + ***vărsa***].

revărsáre, revărsări f. **1.** acţiunea de a (se) revărsa şi rezultatul ei; **2.** ieşire din albie, peste maluri a unei ape; inundaţie; apă provenită din inundaţii: *revărsările deltei ... oglindeau singurătăţi încremenite.* SAD.; **3.** curgere abundentă, năvalnică: *ascultînd ritmul ... apei pe acoperiş, revărsări fără pomină.* EL.; (fig.) *nu auzisem pînă atunci o asemenea revărsare neistovită de vorbe.* GHEŢIE; **4.** împrăştiere, difuzare: *într-o revărsare de lumină nesfîrşită, soarele sui în cerul albastru.* SAD.; **la revărsarea zorilor,** la ivirea zorilor, în zori de ziuă: *şoseaua începea să fie mai frecventată acum, la revărsarea zorilor.* EL.; **5.** (fig.) exteriorizare exagerată a unor sentimente: *revărsarea aceea sentimentală i se păru excesivă copilului neobişnuit cu asemenea manifestări.* GHEŢIE; *o revărsare de bucurie;* **6.** (fig.) venire în număr mare; năvălire; invazie: *răvărsarea popoarălor nouă au prefăcut pămîntul.* RUSSO; **7.** împrăştiere, risipă: *viaţa e o bogăţie, o revărsare de daruri.* PR.; *era o revărsare de catifele şi mătăsuri cum nu mai văzuse pînă atunci.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **răvărsare**). [V. ***revărsa***].

revărsát[1] n. **1. revărsatul zorilor** (sau zilei) ori **revărsat de zori** (sau **de ziuă**), zori de zi: *la revărsatul zorilor, un om plîngea.* BOL.; *se scula-n răvărsat de zori.* VLAH.; **2.** (fig.) început: *legat-ai revărsatul cu-apusul vieţii tale?* AL.; (şi: (înv. şi pop.) **răvărsat**). [V. ***revărsa***].

revărsát[2]**, ~ţi, revărsată, ~e** a. **1.** care a ieşit din albie, peste maluri; care a inundat: *Prutul revărsat şi tulbure;* **2.** (fig.; fam.) care atîrnă peste ...; lăbărţat: *cu foalele revărsate.* SAD.; **3.** ivit, apărut; împrăştiat, difuzat: *dimineţi trandafiriu revărsate.* GAL.; **4.** răspîndit pe o suprafaţă mare; întins; împrăştiat; lăţit: *sat mare ..., revărsat pe valea rîului Motru.* VLAH.; **5.** (şi adv.; reg.) abundent, din belşug: *acolo-i pămînt lăudat, creşte grîul revărsat.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **răvărsat**). [V. ***revărsa***].

revăzút, ~ţi, revăzută, ~e a. examinat din nou; revizuit: *ediţie revăzută şi adăugită.* [V. ***revedea***].

revedeá, revẫd vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) vedea din nou; a (se) întîlni iar (după mai multă vreme): *îşi revăzură patria.* OD.; *ne îmbrăţişăm ... cînd ne revedem.* PR.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) vedea în amintire (aşa cum era odinioară); a(-şi) evoca lucruri, fapte din trecut: *mă revăd băiatul tînăr cu superbe-nsufleţiri.* MACED; **3.** (tr.) a citi, a examina din nou un text; a revizui: *profesorul ... i-a revăzut peste vară proiectul de diplomă.* GHEŢIE; [***Re-***[1] + ***vedea;*** cf. fr. ***revoir***].

revedére, revederi f. faptul de a (se) revedea: *revederea va fi cu atît mai plăcută.* REBR.; *revederea Bucureştiului îl înviora.* GHEŢIE; **la revedere!,** formulă de salut la despărţire: *la revedere! şi nu mă uita.* SAD.; **a-şi lua la revedere,** a se despărţi de cineva, salutîndu-l (cu formula de mai sus): *îl urmai, uitînd să-mi iau la revedere, să-i dau bună ziua Matildei.* PR. [V. ***revedea***].

reveión n. v. revelion.

revelá, revelez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face cunoscut, a ieşi la lumină (ceva ascuns); a (se) dezvălui, a (se) descoperi; a (se) destăinui: *amenințarea dragostei noastre îmi revelase adevărata iubire.* EL.; **2.** (refl.) a (se) face cunoscut, a se manifesta prin revelaţie: *Dumnezeu atunci cînd vrea să se reveleze ... se arată mai firesc ca om.* STĂNIL.; **3.** (tr.) a developa un film fotografic. [Din fr. ***révéler,*** lat. ***revelare***].

reveláre, revelări f. faptul de a (se) revela; dezvăluire, descoperire; destăinuire, revelaţie: *lumea e revelarea substanţei divine.* BL. [V. ***revela***].

revelát, ~ţi, revelată, ~e a. **1.** dezvăluit, descoperit; destăinuit: *nu ştiu cum să exprim toate sentimentele acestea revelate.* EL.; **2.** dezvăluit prin revelaţie divină: *raţionalismul lui Wolff va admite ... religia revelată.* BL. [V. ***revela***].

revelatór, ~i, revelatoáre a. care revelează, care dezvăluie, descoperă sau duce la descoperirea unui adevăr ascuns, a unei taine; (p. ext.) semnificativ: *căutam să fiu în notaţiile mele amănunţit, revelatoriu.* GAL.; *metafora revelatorie începe în momentul cînd omul ... se aşază în orizontul şi în dimensiunile misterului.* BL.; *cuvîntul are o funcţie revelatoare.* STĂNIL. // n. soluţie chimică folosită la developarea filmelor; (şi: **revelatoriu**). [Din fr. ***révélateur,*** lat. ***revelatorius, -a, -um***].

revelatóriu a. v. revelator.

revelắţie, revelaţii f. **1.** revelare; dezvăluire, descoperire (neaşteptată) a unui adevăr ascuns, a unei taine, a unei însuşiri latente etc.; (p. ext.) lucru revelat: *revelaţia a fost Chabu, un suflet panteist.* EL.; *mă stingherise atunci ... revelaţia subită că voi muri fără a fi săvîrşit ceva durabil în viaţă.* GHEŢIE; **a fi o revelaţie,** a depăşi aşteptările, a surprinde, a uimi (prin calităţi): *tînăra dansatoare a fost o revelaţie;* **2.** actul prin care Dumnezeu îşi face cunoscută, îşi manifestă voinţa prin intermediul unor aleşi; dezvăluirea unui mister ori a unui adevăr de către Dumnezeu sau de către un om inspirat de Dumnezeu; (şi: **revelaţiune**). [Din fr. ***révélation,*** lat. ***revelatio, -onis***].

revelaţiúne f. v. revelaţie.

revelión, revelioane n. noaptea dintre 31 decembrie şi 1 ianuarie, în care se sărbătoreşte Anul Nou; petrecerea din această noapte: *oi juca şi eu la revelion?* AL.; *îşi reînnoi intenţia de a o vizita din nou de revelion.* GHEŢIE; (şi: **reveion**). [Din fr. ***réveillon***].

revendicá, revéndic vb. (tr.) **1.** a reclama un drept sau un bun ce i se cuvine ori îi aparţine (aflat în posesiunea altuia); (jur.) a prezenta o revendicare: *toate naţiunile ... revendicau dreptul la o viaţă naţională.* GHICA; *bunicul revendica posesiunea unui cîmp;* **2.** (p. ext.) a cere, a pretinde (ca fiind al său): *se încinse o controversă asupra notei, fiecare revendicînd pentru sine obligaţia de plată.* REBR.; **3.** a-şi atribui; a-şi asuma: *atentatul a fost revendicat de aceeaşi grupare teroristă.* [Din fr. ***revendiquer***].

revendicánt, ~ţi, revendicantă, ~e m., f. (jur.) persoană care revendică ceva. [De la ***revendica***].

revendicáre, revendicări f. acţiunea de a revendica şi rezultatul ei; reclamare a unui drept de posesiune, a exercitării unui drept politic sau social; (concr.) ceea ce se revendică; revendicaţie: *o legitimă revendicare naţională.* MAIOR.; *sînt o serie de revendicări pe care nu le înţelege.* GHEŢIE; **acţiune în revendicare,** acţiune prin care se urmăreşte recunoaşterea de către un organ de jurisdicţie a dreptului de proprietate asupra unui lucru aflat fără drept în posesia altei persoane. [V. ***revendica***].

revendicatív, ~i, revendicativă, ~e a. care revendică un bun, un drept cuvenit; care cuprinde o revendicare: *discurs revendicativ; mişcări revendicative.* [Din fr. ***revendicatif***].

revendicắţie, revendicaţii f. (înv.) revendicare; (şi: **revendicaţiune**). [Din fr. ***revendication,*** germ. ***Revindikation***].

revendicaţiúne f. v. revendicaţie.

reveneálă, revenelí f. **1.** umezeală, jilăveală (din pămînt, din ziduri, din atmosferă): *apa ..., strecurîndu-se prin porii olanelor, ţine reveneală.* GHICA; **2.** (reg.) răcoare; răcorire; (fig.) *banii, cînd e zăduf, ţi-aduc reveneală ..., cînd ţi-e frig, îţi ţin cald.* DELAVR.; **3.** (reg.) boare, adiere; **4.** (rar) aromă, mireasmă: *ţuica te ameţea cu reveneala ei de prune.* PETR. [***Reveni***[2] + ***-eală***].

revení[1], revín vb. (intr.) **1.** a veni înapoi, a se întoarce: *revenii în casa părintească.* PR.; *peste patru ani voi reveni în ţară cu licenţa.* GHEŢIE; (fig.) *Ştefan Vodă ..., revenit între noi în imagine plastică, în carne şi-n oase de bronz.* EM.; **2.** a se ivi, a apărea, a se manifesta iar; a se face din nou văzut, simţit: *acelaşi gînd îi revenea necontenit.* AG.; *îi revine culoarea în obraji;* **3.** a se întoarce la starea (sufletească) anterioară, normală; a se regăsi; a se trezi (din leşin): *Alexandru reveni din leşinul său.* BOL.; **a reveni la viaţă,** a scăpa cu viaţă dintr-o boală grea; a se însănătoşi; **a-şi reveni în fire,** a-şi recăpăta cunoştinţa; **4.** a se ocupa din nou de ceva; a relua un subiect, o idee etc.: *să revin la chestiune.* CĂL.; **5.** a i se atribui un bun; a i se cuveni ceva: *moşia îi revenea de drept;* (fig.) *bizantinilor şi arabilor le revine meritul de a fi salvat patrimoniul spiritual al antichităţii.* BL.; **6.** a cădea în atribuţia, în responsabilitatea cuiva; a fi de datoria, de resortul cuiva; a incumba: *responsabilitatea pentru moartea celor şapte soldaţii îi revine.* GHEŢIE; *îi revine misiunea;* **7.** a renunţa la cele spuse sau promise; a revoca: *revenise asupra hotărîrii de a demisiona;* **8.** a costa. [***Re-***[1] + ***veni;*** cf. fr. ***revenir***].

revení[2], pers. 3 **revenéşte** vb. (reg.) **1.** (intr. şi refl.) a deveni reavăn; a se jilăvi, a se umezi: *pămîntul se revenește;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) răcori: *stau la umbră să mă revenesc puţin.* POP.; (fig.) *numai în noianul primejdiilor i se revenea sufletul.* REBR.; **3.** (refl.) a se împrospăta, a se primeni: *deschide fereastra, să se mai revenească aerul!* POP. [De la ***reavăn***].

revenire, reveniri f. **1.** acţiunea de a reveni[1]; reîntoarcere: *revenirea în ţară a celui mai mare campion mondial de box profesionist.* A.; **2.** întoarcere la o stare (sufletească) anterioară, normală: *freamăt de revenire la viaţă.* GANE; **3.** reluare a unui subiect, a unei idei etc.: *discurs cu prea multe reveniri;* **4.** renunţare la o idee, la o promisiune; revocare: *tînărul stătu locului ... aşteptînd o revenire asupra tăgadei.* CĂL.; **5.** tratament termic care se aplică unor piese metalice călite, constînd în încălzirea lor la temperaturi înalte şi la răcirea lentă, în scopul îmbunătăţirii ductibilităţii şi tenacităţii acestora; **6.** variaţie în timp a deformaţiei unui corp după suprimarea sarcinilor aplicate iniţial. [V. ***reveni***[1]].

revént m. **1.** plantă legumicolă cu flori mici, verzui, cu frunze mari, al căror peţiol este folosit în alimentaţie, iar rădăcina şi rizomul în medicină, ca purgativ; rabarbură, rubarbă (*Rheum officinale*); **2.** ceai, sirop purgativ preparat din această plantă: *îi dăm o linguriţă de revent.* VLAH. [Din turc. ***râvent***].

revér, revere n. **1.** partea răsfrîntă a unei haine, în prelungirea gulerului, de o parte şi de alta a pieptului: *îmbrăcat într-o haină de casă cu revere de mătase neagră.* GHEŢIE; **2.** lovitură executată cu partea exterioară a rachetei[2] sau a paletei, la tenis sau la tenis de masă. [Din fr. ***revers***].

reverbér, reverbere n. **1.** oglindă montată la o lampă pentru a reflecta lumina în direcţia dorită; **2.** felinar prevăzut cu oglindă metalică, destinat să lumineze străzile; **3. cuptor** (sau **furnal**) **cu reverber,** cuptor cu reverberaţie. [Din fr. ***réverbère***].

reverberă, reverberez vb. (tr.) **1.** a produce reverberaţii; **2.** a reflecta lumina sau căldura; **3.** (rar) a lumina: *lămpi electrice ... reverberau vasta pivniţă.* CĂL. [Din fr. ***réverbérer***].

reverberánt, ~ţi, reverberantă, ~e a. care reverberează. [Din fr. ***réverbérant,*** engl. ***reverberant***].

reverberáre, reverberări f. acţiunea de a reverbera. [V. ***reverbera***].

reverberát, ~ţi, reverberată, ~e a. rezultat prin reverberare: *sunete reverberate.* [V. ***reverbera***].

reverberatór, reverberatoare n. aparat care produce o reverberaţie artificială. [Din engl. ***reverberator***].

reverberắţie, reverberaţii f. **1.** persistenţă a unui sunet într-o încăpere, după ce sursa sonoră a încetat să mai emită unde, datorită reflexiei sunetului pe pereţi sau pe alte corpuri; sunetul astfel reflectat: *mă întîmpină ... reverberaţiile violente ale trecerii unui tren.* PR.; **reverberaţie artificială,** prelucrare electroacustică a semnalelor sonore în scopul obţinerii unor condiţii optime de audiţie în sălile de spectacole, în studiourile de televiziune etc.; **2.** reflexie a luminii sau a căldurii; strălucire, reflex, scînteiere; (fig.) *sufletul ei ... are întunecări repezi de conştiinţă, ... reverberaţii de groază.* VLAH.; **3.** (tehn.) reflexia repetată a căldurii pe pereţii unui focar sau ai unui cuptor special; **cuptor cu reverberaţie,** cuptor cu acoperişul boltit, căptuşit cu cărămidă refractară, în care încălzirea materialului se face prin contactul cu gazele de ardere şi prin radierea căldurii din acoperişul boltit. [Din fr. ***réverbération***].

reverberométru, reverberometre n. aparat pentru măsurarea timpului de reverberaţie. [Din engl. ***reverberometer***].

reverénd, reverenzi m. titlu dat preoţilor şi călugărilor creştini de anumite confesiuni, în special anglicani; persoană căreia i se dă acest titlu: *îl chemă reverendul pe ginere-său.* CAR. [Din fr. ***révérend,*** lat. ***reverendus***].

reveréndă, reverende f. haină preoţească lungă, de obicei de culoare neagră; anteriu: *cu reverenda tăiată după moda romano-catolică.* PR. [Din lat. ***reverenda***].

reverendísim, reverendisimi m. titlu onorific rezervat prelaţilor (catolici); persoană care deţine acest titlu: *numai pălăria largă cît roata carului ... nu o lepădase reverendisimul.* GHEŢIE. [Din lat. med. ***reverendissimus***].

reverénţă, reverenţe f. **1.** salut ceremonios făcut prin înclinarea bustului şi îndoirea genunchilor; plecăciune, temenea: *o mică domnişoară ... a fost trimisă să facă o reverenţă ceremonioasă celor mari.* PR.; **2.** (p. ext.) respect, stimă, consideraţie: *să vă*

înfățoșeze adînca sa reverință. NEGR.; *în societatea de azi, unde modelele sînt rare, admirația, reverența sînt parcă și mai rare.* D.; **pronume de reverență,** pronume de politețe; (și: (înv.) **reverință**). [Din lat. *reverentia,* fr. *révérence*].

reverențiál a. v. reverențiar.

reverențiăr, ~i, reverențiară, ~e a. (rar) **1.** reverențios; **2.** (jur.) **temere reverențiară,** sentiment de teamă și de respect totodată; (și: **reverențial**). [Din fr. *révérenciel*].

reverențiós, ~și, reverențioásă, ~e a. (adesea adv.) foarte respectuos; ceremonios: *Eminescu cel adevărat e accesibil numai unei analize ... reverențioase.* BL.; *salut reverențios.* [Din fr. *révérencieux*].

reverie, reverii f. **1.** starea sufletească a celui furat de imaginație, de visuri, de amintiri, de gînduri; visare, contemplare: *gînd cu gînd se-mbină în lungă reverie.* EM.; *rămînea minute în șir cu ochii pierduți ..., ca într-o reverie.* GHEȚIE; **2.** piesă vocală sau instrumentală de mici proporții, care predispune la visare. [Din fr. *rêverie*].

reverificá, reverífic vb. (tr.) a verifica din nou, încă o dată: *am reverificat instalația de gaz la plecare.* [*Re-*[1] + *verifica*].

reverificáre, reverificări f. acțiunea de a reverifica și rezultatul ei. [V. *reverifica*].

reverínță f. v. reverență.

revérs, reversuri n. **1.** dosul unei monede, al unei medalii, (p. ext.) al unei foi scrise: *o cruce pe revers.* HASD.; **reversul medaliei,** v. **medalie**; **2.** (fig.) parte a unui lucru, aspect al unei situații, aflat în contrast, opus față de cel care se prezintă: *defectul acesta este mai curînd reversul unei virtuți.* BL.; **3.** (fig.) insucces, eșec: *compuse teatru care avu succese și reversuri, deopotrivă motivate.* CĂL. [Din lat. *reversus,* fr. *revers,* germ. *Revers*].

reversăle s. pl. (înv.) **1.** înscris prin care se face o concesie în schimbul alteia; act prin care cineva se obligă să respecte un angajament; **2.** act prin care un catolic căsătorit cu o persoană de altă confesiune se obligă a-și crește copiii în religia catolică. [Din lat. med. *reversales,* fr. *réversales*].

reversíbil, ~i, reversibilă, ~e a. **1.** (jur.; despre bunuri) care urmează să revină în posesia celui care a făcut înstrăinarea (a fostului proprietar sau a moștenitorilor); **2.** (jur.; despre rente, pensii) care, la moartea titularului, poate trece asupra altei persoane (îndreptățite): *votîndu-i pensie reversibilă, după moartea lui, văduvei.* AL.; (fig.) *partidul conservator ... n-are obiceiul ... de-a vota pensii reversibile.* EM.; **3.** care poate reveni, care poate fi întors, adus înapoi: *timpul nu e reversibil;* **4.** (fiz., chim.; despre transformări) care se poate produce atît într-un sens, cît și în sens invers, trecînd prin aceleași stări intermediare; **5.** (tehn.) care poate acționa, care se poate mișca în două sensuri opuse; **plug reversibil,** plug care poate răsturna brazda la dus și la întors în aceeași parte, servind în special la arături pe coaste de deal; **6.** (gram.) care nu-și modifică înțelesul cînd se schimbă diateza verbului: *propoziții reversibile.* [Din fr. *réversible*].

reversibilitáte, reversibilități f. **1.** faptul sau însușirea de a fi reversibil: *opera lui ... reprezintă un caz de curioasă reversibilitate, continuînd un fir întrerupt sau numai pierdut din vedere în literatura cultă.* LOV.; **2.** fapt reversibil: (fig.) [agricultura] *alimentează totul, ... pînă și reversibilitățile patriotice.* EM.; **3.** (fiz.; chim.) proprietate a unei transformări de a fi reversibilă. [Din fr. *réversibilité*].

revérsie f. v. reversiune.

reversiúne, reversiuni f. **1.** (jur.) dreptul în virtutea căruia bunurile donate unei persoane care moare fără a avea copii sau care moare înaintea donatorului revin donatorului; **2.** (rar) reîntoarcere, revenire la o stare anterioară: *cazul de reversie el îl cunoaște în carne și în oase.* CAR.; **3.** schimbarea ordinii de parcurgere a succesiunii de stări intermediare prin care trece un sistem fizic în cursul unei transformări; **4.** (med.) atavism; (și: (rar) **reversie**). [Din fr. *réversion,* lat. *reversio, -onis*].

reversív, ~i, reversivă, ~e a. (despre mecanisme, procese etc.) care revine spontan la poziția sau la starea inițială după încetarea acțiunii fenomenului modificator. [Din fr. *réversif*].

reversór, reversoare n. dispozitiv la mașinile care efectuează încercări de tracțiune și de compresiune. [Din engl. *reverser*].

revigorá, revigorez vb. (tr. și refl.) a da sau a căpăta forță, vigoare; a (se) fortifica, a (se) revitaliza, a (se) întări, a (se) înviora: *dușul m-a revigorat.* [Din fr. *revigorer*].

revigoráre, revigorări f. acțiunea de a (se) revigora: (fig.) *oxigenul respectiv nu a fost de ajuns pentru revigorarea investițiilor aflate la pămînt.* D. [V. *revigora*].

revigorát, ~ți, revigorată, ~e a. care s-a fortificat, care s-a înviorat; revitalizat: *m-am întors revigorat de la munte.* [V. *revigora*].

revigoratór, ~i, revigoratoáre a. înviorător. [*Revigora* + *-tor*].

revínde, revînd vb. (tr.) a vinde din nou; a vinde un obiect cumpărat de la altcineva: *a revîndut mașina cu suprapreț.* [*Re-*[1] + *vinde*].

revíndere, revinderi f. acțiunea de a revinde și rezultatul ei; revînzare. [V. *revinde*].

reviriménț, revirimente n. **1.** schimbare bruscă și completă în bine; înviorare, renaștere: *un reviriment literar însemnat se schițează de cîtva timp în spiritul neolatinilor.* MACED.; **2.** (înv.) **reviriment de fonduri,** virament. [Din fr. *revirement*].

revístă, reviste f. **1.** publicație periodică cuprinzînd bucăți literare, articole, studii, recenzii etc. din domenii variate sau dintr-o anumită specialitate: *am citit într-o mare revistă literară.* CAR.; **2.** (și **trecere în revistă**) solemnitate constînd în trecerea unui comandant, a unei persoane oficiale pe dinaintea unei formații militare care dă onorul; inspecție sumară făcută de un comandant unei unități militare adunate în acest scop; (fig.) examinare succesivă a elemenetelor unui ansamblu: *domnul o dată într-un an să facă revistă ... armatei și miliției.* BĂLC.; *nu lipsește din această revistă a aspectelor generale ale naturii ... răsăritul lunii.* VIANU; **a trece în revistă,** a trece prin fața unei unități militare care dă onorul; a inspecta trupele adunate în acest scop; (fig.) a examina, a cerceta succesiv elementele unui ansamblu: *așezați militărește, în ordine alfabetică, fură trecuți în revistă întîi de rege.* CĂL.; *am trecut în revistă ... cele două rînduri de loji, fără a o descoperi.* GHEȚIE; **revista presei,** prezentare succintă a ideilor importante din presa cotidiană; **3.** (gen de) spectacol de estradă alcătuit dintr-o succesiune de momente muzicale, coregrafice, cuplete, scenete vesele cu subiecte din actualitate (avînd o temă comună); (spectacol de) varietăți: *e o aventură din repertoriul revistelor bucureștene.* SAD.; *teatru de revistă.* [Din it. *rivista;* cf. fr. *revue*].

revitalizá, revitalizez vb. (tr.) a reda noi puteri; a revigora. [Din fr. *revitaliser*].

revitalizáre, revitalizări f. acțiunea de a revitaliza și rezultatul ei: *revitalizarea organismului;* (fig.) *revitalizarea exporturilor nu poate fi considerată ... un succes.* D. [V. *revitaliza*].

revitalizát, ~ți, revitalizată, ~e a. care a prins puteri, care s-a fortificat; revigorat. [V. *revitaliza*].

reviviscént, ~ți, reviviscentă, ~e a. (rar) care poate reînvia sau reveni la viață. [Din fr. *reviviscent*].

reviviscénță f. **1.** revenire la viață; înviorare, însuflețire; **2.** (biol.) proprietate a unor plante și animale acvatice (inferioare) de a reveni la viață, prin umiditate, după ce s-au uscat; **3.** reapariție a unor stări de conștiință uitate. [Din fr. *reviviscence*].

revízie, revizii f. **1.** cercetare nouă; verificare, revizuire; (p. ext.) modificare, îmbunătățire: *textul nu-l mulțumi, ... reveni asupra lui, supunîndu-l unor revizii succesive.* GHEȚIE; *revizia listelor electorale;* **2.** inspecție: *revizii de fețe bisericești și politicești.* CR.; **3.** reexaminare a celor amînați la recrutarea în armată pentru debilitate fizică sau boală, precum și a celor reformați: *pe mine m-au trimis jandarmii la revizie, la Turnu.* ST.; *consiliu de revizie;* **4.** control contabil constînd în reverificarea documentelor de evidență referitoare la operații financiare anterioare; **5.** ultima corectură în pagini a unui text ce urmează să fie tipărit: *împreună cu revizia, îmi trimeteți și corectura a doua a mea.* CAR.; **6.** ansamblul operațiilor (periodice) de reglare a pieselor, aparatelor etc. unei instalații sau mașini: *o revizie sistematică a morii devenise absolut necesară.* GHEȚIE; (și: (înv.) **reviziune**). [Din fr. *revision,* lat. *revisio, -onis*].

revizionísm n. atitudine sau acțiune care urmărește modificarea unei legi, a unui tratat etc., revizuirea tezelor fundamentale ale unei doctrine. [Din fr. *révisionnisme*].

revizioníst, ~ști, revizionistă, ~e a. care aparține, care este specific revizionismului, referitor la revizionism; care urmărește revizuirea unei legi, a unui tratat, a unei doctrine: *nu se justifica legiferarea revizionistă.* MAIOR. // m., f. adept al revizionismului. [Din fr. *révizionniste*].

reviziúne f. v. revizie.

revízor, ~i, revizoáre m., f. **1.** persoană care face revizie, care cercetează din nou, care controlează, verifică; (p. ext.) persoană care îmbunătățește ceva (în urma verificării): *revizorii dicționarului definitivează textul în vederea tipăririi;* **2.** persoană specializată în revizii contabile; **3.** (înv.; și **revizor școlar**) inspector al școlilor primare dintr-un județ: *interpelări ... asupra numirii unui revizor școlar.* MAIOR.; (accent. și: *revizór*) [Din germ. *Revisor,* fr. *révisseur*].

revizorát, revizorate n. **1.** funcția de revizor; (p. ext.) timpul cît cineva îndeplinește această funcție: *predecesorul meu ... lăsîndu-mi arhiva acestui revizorat nu tocmai în bună regulă.* EM.; **2.** serviciu în cadrul căruia își exercită revizorul funcția; localul unde funcționează acest serviciu: *lucrează la revizorat.* [*Revizor* + *-at*].

revizuént, ~ți, revizuentă, ~e m., f. (jur.) persoană care introduce o cerere de revizuire a unui proces. [*Revizui* + *-ent*].

revizuí, revizuiesc vb. (tr.) **1.** a revedea o lucrare; a cerceta din nou pentru a verifica exactitatea și pentru corectarea eventualelor greșeli; a controla; (p. ext.) a modifica, a îmbunătăți: *școlarii i se suiseră în cap și atunci a trebuit să-și revizuiască atitudinea.* GAL.; *am revizuit conturile;* **2.** (rar) a trece în revistă: *înainte de a mă culca, îmi revizuiesc, în amintire, și alte evenimente ale zilei.* SAD.; **3.** a face revizia unei instalații, a unei mașini. [Din fr. *réviser*].

revizuíre, revizuiri f. **1.** acțiunea de a revizui și rezultatul ei; revizie: *era nevoie de revizuirea Constituției.* D.; **2.** verificare, cercetare de către o autoritate: *revizuirea conturilor publice;* **3.** (jur.) cale de atac introdusă pentru desființarea unei hotărîri judecătorești definitive, ca fiind nelegală și netemeinică, în baza unor probe descoperite ulterior. [V. *revizui*].

revizuít n. (rar) revizuire, revizie: *am întrerupt redactarea și mă ocup cu revizuitul textului.* [V. *revizui*].

revizuít, ~ți, revizuită, ~e a. reexaminat; corectat; (p. ext.) modificat, îmbunătățit: *manuscris revizuit.* [V. *revizui*].

revînzáre, revînzări f. revindere. [*Re-*[1] + *vînzare*].

revocá[1], revóc vb. (tr.) a evoca: *el revocă-n dulci icoane a istoriei minune.* EM. [*Re-[1]* + *evoca*].

revocă[2], revóc vb. (tr.) **1.** a retrage mandatul unui diplomat; a demite, a îndepărta pe cineva dintr-o funcţie publică; a destitui, a mazili: *trebuie revocat imediat.* PETR.; **2.** a anula, a abroga, a declara nul un decret, un ordin etc.; a desfiinţa, a contramanda: *ordinele date oştirilor ... erau revocate a doua zi.* GHICA; **3.** (jur.) a face un act de revocare. [Din fr. *révoquer,* lat. *revocare*].

revocábil, ~i, revocabilă, ~e a. care poate fi revocat: *act revocabil.* [Din fr. *révocable,* lat. *revocabilis*].

revocabilitáte f. **1.** starea, situaţia a ceea ce poate fi revocat; **2.** posibilitate de retragere a mandatului încredinţat unei persoane de către cei ce au ales-o; **3.** calitate a unor acte de a putea fi anulate, abrogate de către cei ce le-au emis. [Din fr. *révocabilité*].

revocáre, revocări f. **1.** acţiunea de a revoca[2] şi rezultatul ei; revocaţie; **2.** anulare, abrogare, contramandare, desfiinţare; **3.** act prin care organul de stat competent hotărăşte încetarea calităţii de membru într-un organ ales; **4.** retragere de către alegători a mandatului încredinţat unei persoane; **5.** (jur.) desfacere unilaterală a unui act prin manifestarea de voinţă a persoanei care l-a făcut (ex. revocarea unui legat[2]); **6.** (jur.) desfacerea unui act juridic în condiţiile prevăzute de lege (ex. revocarea unei donaţii pentru ingratitudinea donatarului). [V. *revoca[2]*].

revocát, ~ţi, revocată, ~e a. **1.** eliberat din funcţie; destituit; concediat: *diplomat revocat;* **2.** anulat, abrogat, desfiinţat, contramandat: *decret revocat.* [V. *revoca[2]*].

revocáţie, revocaţii f. (înv.) revocare. [Din lat. *revocatio, -onis,* fr. *révocation*].

revoltă, revólt vb. (refl. şi tr.) **1.** a (se) răscula, a (se) răzvrăti: *armata se revoltă şi ţara cade în cea mai groaznică anarhie militară.* BĂLC.; *plan de a revolta Italia întreagă.* FIL.; **2.** a fi sau a face să fie cuprins de revoltă; a (se) indigna: *duhurile se revoltară.* NEGR.; *perfidia ne revoltă.* [Din fr. *révolter*].

revoltánt, ~ţi, revoltantă, ~e a. (rar) revoltător: *semnele trivialităţii celei mai revoltante.* AL. // m. (înv.) răzvrătit, răsculat: *cetele revoltanţilor ... pustiesc.* OD. [Din fr. *révoltant*].

revoltáre f. faptul de a (se) revolta; răzvrătire; indignare. [V. *revolta*].

revoltát, ~ţi, revoltată, ~e a. (adesea subst.) **1.** răzvrătit, răsculat, rebel: *moldovenii se-mpreună cu dobrogenii revoltaţi.* BĂLC.; **2.** cuprins de revoltă; indignat: *ne vei face să vedem în tine un geniu revoltat.* VLAH.; **3.** care exprimă revoltă: *din vreo sută de gîturi izbucni ... acelaşi „huo" revoltat.* REBR. [V. *revolta*].

revóltă, revolte f. **1.** răzvrătire violentă, spontană a unei colectivităţi împotriva autorităţii, a conducerii, ca urmare a nemulţumirilor provocate de abuzuri, oprimare, sărăcie etc.; răscoală, rebeliune: *după revolta decembriştilor ..., Siberia fusese pentru mulţi cărturari ruşi pămîntul morţii şi al uitării.* SAD.; (fig.) *parc-auzi a Mării Negre şi a Dunării revoltă.* EM.; **2.** mînie provocată de o nedreptate, de un fapt nedemn, reprobabil; indignare: *avea clipe de revoltă.* [Din fr. *révolte*].

revoltátor, ~i, revoltătoare a. care provoacă revoltă, indignare; scandalos, revoltant: *purtarea lui ... i se părea revoltătoare.* REBR.; *abuz revoltător.* [*Revolta* + *-ător*].

revolút, ~ţi, revolută, ~e a. **1.** care şi-a încheiat cursul; sfîrşit, terminat, împlinit: *epocă revolută;* **2.** (despre părţi ale plantelor) răsfrînt, întors în afară. [Din lat. *revolutus,* fr. *révolu*].

revolutív, ~i, revolutivă, ~e a. referitor la mişcarea unui astru. [Din fr. *révolutif*].

revolúţie, revoluţii f. **1.** schimbare radicală în viaţa socială, politică, economică, morală etc. a omenirii, în istorie: *o revoluţie nu e utilă, justificată şi durabilă, decît atunci cînd sancţionează o evoluţie împlinită.* C.PETR.; *singura revoluţie în care cred fără rezerve e evoluţia.* GHEŢIE; **2.** ansamblu de evenimente istorice care au loc cînd se impune o transformare radicală în societate; mişcare colectivă (organizată) avînd ca scop cucerirea puterii politice într-un stat; insurecţie: *fără revoluţia franceză Mirabeau ar fi rămas poate un necunoscut.* IBR.; *nu există revoluţie paşnică, chiar dacă ea ... nu e sîngeroasă.* PR.; **3.** (pop.) răscoală, revoltă: *în cîteva minute, întreg seminarul păru în plină revoluţie.* AG.; **4.** schimbare radicală într-un anumit domeniu: *prin revenirea lui Şerban se făcu o revoluţie în teatru;* **revoluţie industrială,** procesul înlocuirii radicale a producţiei manufacturiere (manuale) cu producţia bazată pe maşini (iniţiat în Anglia la sfîrşitul sec. al XVIII-lea); **5.** schimbare geologică a scoarţei terestre: *prin revoluţii geologice, care înspăimîntă imaginaţia, fundul vechiului ocean s-a ridicat spre soare.* GAL.; **6.** (astr.) mişcare orbitală a unui corp ceresc (planetă sau satelit) în jurul altui corp ceresc superior din punct de vedere al masei; perioadă de timp în care se execută această mişcare: *Sadoveanu înfăţişează toate acele ritmuri ale vieţii primitive, determinate numai de revoluţiunea Pămîntului şi nicidecum de vreo iniţiativă individuală.* CĂL.; *Pămîntul îşi face revoluţia în jurul Soarelui în 365 de zile şi 6 ore;* **7.** (geom.) mişcare de rotaţie a unei figuri în jurul unei axe; **8.** (fiz.) mişcare periodică continuă a unui corp în jurul unui ax sau a unui punct central; **9.** (tehn.) rotaţie completă a unei roţi în jurul osiei sale; turaţie; (şi: (înv.) **revoluţiune**). [Din lat. *revolutio, -onis,* fr. *révolution,* germ. *Revolution*].

revoluţioná, revoluţionez vb. (tr.) **1.** a schimba radical, profund, a transforma brusc un domeniu; a preface: *Radul cel Mare ... revoluţionînd organizaţia democratică a clerului.* BĂLC.; *au avut darul de a revoluţiona gîndirea ştiinţifică.* BL.; **2.** a îndemna, a aţîţa la revoluţie; a revoluţionariza: *pe unde merg înrolează şi revoluţionează.* GHICA. [Din fr. *révolutionner*].

revoluţionár, ~i, revoluţionară, ~e a. **1.** care aparţine revoluţiei, legat de revoluţie, referitor la o revoluţie; care revoluţionează: *era agitator de idei revoluţionare.* MAIOR.; **2.** (fig.) înnoitor, capabil să schimbe o situaţie veche: *lucrare ştiinţifică revoluţionară.* // m., f. adept al revoluţiei; participant la o revoluţie: *un om atît de avut nu poate fi un revoluţionar.* BOL.; *revoluţionarii ... umblau să strice o ordine.* CĂL. [Din fr. *révolutionnaire*].

revoluţionáre, revoluţionări f. acţiunea de a revoluţiona; transformare bruscă şi profundă în lume, într-o ţară, într-un domeniu: *revoluţionarea sau perfecţionarea ... societăţii întregi.* BĂLC. [V. *revoluţiona*].

revoluţionarísm n. **1.** ideologie revoluţionară; **2.** atitudine revoluţionară, spirit revoluţionar. [*Revoluţionar* + *-ism*; cf. germ. *Revolutionarismus*].

revoluţionarizá, revoluţionarizez vb. (rar; tr.) a îndemna la revoluţie; a provoca o revoluţie; a revoluţiona. [Cf. rus. *revoluţionizirovati*].

revoluţiúne f. v. revoluţie.

revolvér, revolvere n. **1.** armă de foc cu repetiţie, de dimensiuni mici, care se mînuieşte cu o singură mînă; (p. ext.) pistol: *nu călătorea niciodată fără să ia revolverul cu sine.* GHEŢIE; **2.** (tehn.) ciocan pneumatic; **strung-revolver,** strung echipat cu mai multe unelte care lucrează succesiv, servind la prelucrarea în serie a pieselor complicate. [Din fr. *revolver,* germ. *Revolver*].

revopsí, revopsesc vb. (tr.) a vopsi din nou (cu altă culoare). [*Re-[1]* + *vopsi*].

revopsíre, revopsiri f. acţiunea de a revopsi şi rezultatul ei. [V. *revopsi*].

revopsít, ~ţi, revopsită, ~e a. vopsit din nou (cu altă culoare): *automobil revopsit.* [V. *revopsi*].

revuíst, revuişti m. autor de spectacole de revistă. [Din fr. *revuiste*].

revuístic, ~ci, revuistică, ~ce a. specific spectacolului de revistă, referitor la spectacolul de revistă. [*Revuist* + *-ic*].

revúlsie, revulsii f. (procedeu de) descongestionare a unui organ sau a unei regiuni afectate de un proces patologic inflamator, prin aplicarea căldurii sau a unei substanţe iritante (cataplasme cu muştar) care dirijează sîngele în altă zonă decît cea afectată: *sinapismul a provocat revulsia.* [Din fr. *révulsion*].

revulsív, ~i, revulsivă, ~e a. şi n. (medicament sau metodă) care provoacă revulsie: *recomandă linişte în camera bolnavului şi unele revulsive.* CĂL.; *remediu revulsiv.* [Din fr. *révulsif*].

rezalét, rezaleturi n. (înv.) ruşine, înjosire. [Din turc. *rezalet*].

rezalít, rezalite n. porţiune ieşită din planul unui zid (rezultînd adesea din alcătuirea clădirii), cu rol de rezistenţă sau decorativ: *contrafortul este un rezalit.* [Din germ. *Risalit*].

rézǎ, reze f. (reg.) zăvor la uşă; ivăr. [Din sb. *reza*].

rezbél n. v. războl.

rezecă, rezéc vb. (tr.) a face o rezecţie. [Din fr. *réséquer*].

rezécţie, rezecţii f. îndepărtare (totală sau parţială) pe cale chirurgicală a unui organ sau a unui ţesut (ex. rezecţie apicală); (fig.) *după alte rezecţii operate nu de mult în trupul ţării, noua amputare părea să prevestească o inevitabilă şi iminentă prăbuşire.* GHEŢIE. [Din fr. *résection*].

rezédă, rezede f. numele a două plante erbacee: **a)** plantă erbacee decorativă, cu tulpina ramificată, cu flori mici, în racem, galbene-aurii, plăcut mirositoare; rozetă (*Reseda odorata*); (p. restr.) florile acestei plante: [*i*]*i întinse o mînă uşoară ..., mirosind a parfum de rezeda.* GHEŢIE; **b)** (şi **rezedă sălbatică**) rechie (*Reseda lutea*). [Din fr. *réséda,* germ. *Resede,* magh. *rezeda*].

rezemá, reázem şi (pop.) **rézem** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) aşeza astfel încît să fie susţinut de ceva; a (se) sprijini, a (se) propti: *se rezemau pe toiag.* AL.; *rezemai schiurile într-un colţ.* PR.; (fam.) **a rezema pereţii,** a nu lua parte la dans; a sta degeaba, a pierde vremea: *răzima şi el ... pereţii cafenelelor.* AG.; **2.** (fig.; refl.) a se întemeia, a se baza; a se bizui: *fericirea noastră se reazimă pe judecata altuia.* CAR.; (intr.) *să razăme Izrail la Domnul.* DOS.; (şi: **rezima**). [Et. nec.].

rezemáre, rezemări f. **1.** faptul de a (se) rezema; **2.** (tehn.) mod de realizare a contactului dintre două corpuri solide, în plan sau în spaţiu, folosind reazeme. [V. *rezema*].

rezemát, ~ţi, rezemată, ~e a. **1.** sprijinit, proptit: *mă coboram pe o scară rezemată de zid.* GHICA; *stătea liniştită rezemată în perne.* GHEŢIE; **2.** (fig.) care se bizuie pe ceva; întemeiat: *domnii ... rezemaţi pe elementul popular.* BĂLC. [V. *rezema*].

rezemătoáre, rezemători f. **1.** spetează a unui scaun, a unei bănci etc.; spătar: *stă cu capul pe rezemătoarea banchetei.* CAR.; **2.** fiecare dintre părţile laterale ale unui scaun sau fotoliu, pe care se sprijină braţele: *aşează palmele pe rezemătorile fotoliului.* GHEŢIE; **3.** balustradă, parapet: *se aşezară ... sprijiniţi de rezemătoarea podeţului.* ZAMF.; **4.** suport de care se reazemă ceva: *rezemătoare de puşti.* [*Rezema* + *-ătoare*].

rezemúş, rezemuşuri n. (reg.) stîlp de susţinere sau de legătură între părţile unei case. [*Rezema* + *-uş*].

rezerpínă f. alcaloid cu acţiune sedativă şi hipotensivă; serpasil. [Din fr. ***réserpine***].

rezervá, rezérv vb. **1.** (tr.) a reţine o parte dintr-un tot pentru cineva sau pentru ceva: *mă duse într-o încăpere, un separeu, acolo li se rezervase masa.* PR.; **2.** (tr.) a păstra, a pune la o parte ceva (pentru altă vreme sau pentru altă întrebuinţare): *îmi rezerv bani pentru o călătorie;* **a-şi rezerva dreptul ...**, a-şi păstra pentru sine dreptul de a ...: *ne-am rezervat dreptul de a face ultima corectură textului;* **3.** (tr.) a destina; a pregăti cuiva ceva: *lectura cărţii e rezervată unui cerc restrîns.* CĂL.; (refl. pas.) [băncii] *i se rezervase tot o lichidare ..., ascunsă sub termenul de fuziune.* GHEŢIE; **4.** (refl.) a se reţine, a se abţine: *abil, prepuelnic, rezervîndu-se necontenit, aţîţînd şi apoi fugind, el socoti că e mai bine să aibă mîinile libere.* PETR.; **5.** (fig.; tr.) a hărăzi, a meni: *viaţa îi rezervase încă neprevăzuturi.* SAD. [Din fr. ***réserver***].

rezerváre, rezervări f. **1.** acţiunea de a (se) rezerva şi rezultatul ei; reţinere: *rezervarea unei camere la hotel;* **2.** discreţie, rezervă; circumspecţie: *în rezervarea şi izolarea lui ibseniană, Vlahuţă a fost un magistru al demnităţii personale.* GAL. [V. ***rezerva***].

rezervát, ~ţi, rezervată, ~e a. **1.** pus la o parte (pentru cineva sau pentru ceva); reţinut, păstrat: *în uşa camerei rezervate se auzi un ciocănit.* AG.; *loc rezervat;* **2.** cumpănit, reţinut, sobru; discret; circumspect; distant: *eşti întotdeauna aşa de rezervat cu femeile?* GHEŢIE. [V. ***rezerva***].

rezervatár, ~i, rezervatară, ~e a. (jur.) **1.** (şi m., f.) (moştenitor) care are dreptul de rezervă succesorală; **2.** (şi n.) (stat) care formulează o rezervă la încheierea unui tratat. [Din fr. ***réservataire***].

rezervăţie, rezervaţii f. **1.** (şi **rezervaţie naturală**) teritoriu pe care plantele, animalele şi formaţiunile geologice sînt ocrotite prin lege pentru importanţa lor ştiinţifică; **2.** teritoriu limitat într-un stat pentru anumite grupuri indigene. [Din fr. ***réservation***].

rezérvă, rezerve f. **1.** cantitate de alimente, de materiale, de bani etc. pusă la o parte şi păstrată, pentru a fi folosită la nevoie; depozit: *credeau că Iosif Rodeanu avea rezerve mari.* AG.; (fig.) *beneficiarii unei trainice rezerve de teamă şi de idolatrie.* GAL.; **de rezervă,** destinat să înlocuiască la nevoie o piesă, un obiect etc. similar: *roată de rezervă;* **rezervă de stat,** cantitate de bunuri materiale de strictă necesitate acumulate şi centralizate cu scopul de a asigura necesităţile de consum ale populaţiei, în cazul unor calamităţi sau ale unor greutăţi neprevăzute; **rezervă-aur,** cantitate de aur pe care o păstrează băncile de emisiune ca garanţie pentru biletele de bancă puse în circulaţie şi pentru lichidarea datoriilor către alte ţări, în cazul cînd acestea nu pot fi achitate prin livrări de mărfuri obişnuite; **rezervă lichidă,** a) totalitatea mijloacelor băneşti, existente sub orice formă, negrevate de nici o sarcină, disponibile la o bancă, la o întreprindere etc.; **b)** aurul disponibil în monede sau în lingouri, precum şi valutele şi devizele liber convertibile în aur, destinate operaţiilor internaţionale; **rezervă bugetară,** parte din veniturile unui buget, constituită ca depozite, în scopul acoperirii unor cheltuieli neprevăzute sau în cazul nerealizării integrale a veniturilor; **2.** cantitate de substanţe minerale utile (minereuri, cărbuni, ţiţei etc.); **3. rezervă alcalină,** cantitate de bicarbonat de sodiu din plasmă, exprimată în cm^3 de bioxid de carbon care se degajă din 100 ml de plasmă la presiunea parţială a bioxidului de carbon de 40 mm mercur şi la temperatura corpului; **4.** parte a armatei formată din persoane care au satisfăcut serviciul militar şi care este chemată sub arme în caz de război sau de concentrare; trupe neangajate în luptă, păstrate pentru a interveni la nevoie: *în capul rezervei sale, el îmbla să treacă podul.* BĂLC.; *compania lui Laţi fusese trecută în rezervă pentru două săptămîni, într-un sătuc aflat la opt kilometri de front.* GHEŢIE; **ofiţer de** (sau **în**) **rezervă,** ofiţer care nu face parte din cadrele armatei: *spătosul era ... maior în rezervă.* SAD.; **5.** cameră de spital, de obicei pentru un singur bolnav: *la spitalul judeţean sînt într-o rezervă cu un camarad de regiment.* PETR.; **6.** (sport) jucător care înlocuieşte la nevoie pe unul dintre jucătorii titulari: *rezervele stau pe tuşă;* **7. rezervă succesorală,** parte dintr-o succesiune de care testatorul nu poate dispune liber, fiind rezervată de drept moştenitorilor rezervatari; **8.** obiecţie, îndoială, lipsă de încredere: *începură ... să-şi arate rezervele.* CĂL.; *cît priveşte filozofia ta de viaţă ..., am unele rezerve.* GHEŢIE; **fără rezervă** (sau **rezerve**), în întregime, fără reţinere: *primim rectificarea făcută fără rezervă.* MAIOR.; **cu rezervă,** cu îndoială: *informaţia trebuie primită cu rezervă;* **sub rezerva ...,** cu condiţia ...: *se primeşte cererea sub rezerva achitării taxei în douăzeci şi patru de ore;* **9.** (jur.) manifestare prin care un stat, devenit parte la un tratat, declară că vrea să excludă sau să limiteze anumite clauze ale respectivului tratat sau să le atribuie alt înţeles; **10.** (fig.) stăpînire de sine; reţinere, cumpătare; discreţie, prudenţă; (p. ext.) răceală, indiferenţă; jenă: *faţă de lumea străină ... a avut o rezervă deosebită.* SAD. [Din fr. ***réserve***].

rezervíst, rezervişti m. soldat sau ofiţer din rezerva armatei: *li se vor da rezerviştilor hainele militare care se încheagă scoarţă pe trup.* ST. [Din fr. ***réserviste***].

rezervór, rezervoare n. **1.** bazin, recipient pentru depozitarea fluidelor sau a materialelor pulverulente ori granulare: *turnă o viţă scînteietoare de apă în rezervoriu, potolind setea maşinii.* SAD.; *rezervor de apă, de benzină;* (fig.) *cugetau ... că şi-o fi scoţînd din rezervorul memoriei sale vrun dulce nume de iubită.* EM.; **toc rezervor,** stilou; **2.** depresiune de teren amenajată pentru a colecta apele de pe un anumit teritoriu sau în scopuri tehnice; **3.** loc unde sînt îngrămădite anumite rezerve: *rezervor de materii prime;* (şi: **rezervoriu**). [Din fr. ***réservoir***].

rezervóriu n. v. rezervor.

rezíce, rezíc vb. (tr.) a zice din nou; a repeta: *iartă-mă ..., îţi rezic.* NEGR. [***Re-***[1] + ***zice***].

rezidá, pers. 3 **rezidă** vb. (intr.) **1.** (rar) a sta într-o localitate; a locui; a-şi avea reşedinţa: *e ca şi cînd s-ar numi Bucureştii cetatea lui Radu Negru, deşi acesta la Cîmpulung rezida.* EM.; **2.** a exista, a se afla; a consta în ...: *secretul rezidă în acele rotiţi şi resorturi pe care le-au văzut.* SAD. [Din fr. ***résider,*** lat. ***residere***].

rezidént, rezidenţi m. **1.** (şi (înv.) **ministru rezident**) reprezentant diplomatic inferior în grad ministrului plenipotenţiar sau ambasadorului: *s-a grăbit a numi la noi un ministru rezident.* MAIOR. // a. şi m., f. (persoană) care este stabilită în alt stat decît ţara sa de origine. // m., f. absolvent al unei facultăţi de medicină care îşi perfecţionează practica în spital. [Din lat. ***residens, -ntis,*** germ. ***Resident,*** fr. ***résident***].

rezidénţă, rezidenţe f. **1.** (înv.) reşedinţă: *acest tîrg a fost odată rezidenţa domnească.* NEGR.; **2.** situaţie, drept al unei persoane stabilite ca rezident într-o ţară străină. [Din lat. ***residentia,*** germ. ***Residenz,*** fr. ***résidence***].

rezidenţiál, ~i, rezidenţială, ~e a. al rezidentului, referitor la rezident: *cartier rezidenţial.* [Din fr. ***résidentiel,*** it. ***residenziale***].

rezidenţiát, rezidenţiate n. etapă în pregătirea unui medic, constînd într-un stagiu de practică şi specializare în spital, imediat după absolvirea facultăţii; concurs naţional pentru ocuparea locurilor disponibile în vederea efectuării acestui stagiu; perioadă în care se efectuează acest stagiu: *ai terminat rezidenţiatul?* [De la ***rezident***].

rezidí, rezidesc vb. (tr.) a zidi din nou; a reclădi: *rezidiseră cetatea.* BĂLC. [***Re-***[1] + ***zidi***].

rezidíre, rezidíri f. acţiunea de a rezidi şi rezultatul ei; reclădire: *se termină şi rezidirea cuptorului.* PR. [V. ***rezidi***].

rezidít, ~ţi, rezidită, ~e a. care a fost zidit din nou; reclădit: *pereţii rezidiţi au igrasie.* [V. ***rezidi***].

reziduál, ~i, reziduală, ~e a. **1.** care rămîne ca reziduu; **apă reziduală,** apă întrebuinţată în procesele tehnologice, care conţine anumite impurităţi sau substanţe toxice; **2.** care rămîne după vindecarea unei boli: *ai constatat idei delirante sau manii reziduale?* GHEŢIE. [Din fr. ***résiduel,*** it. ***residuale***].

reziduár, ~i, reziduară, ~e a. (rar) care formează reziduuri. [Din fr. ***résiduaire***].

reziduu, reziduuri n. **1.** ceea ce rămîne de la prelucrarea unui material brut, ca deşeu, ca rebut; rest: *atinse probleme ciudate, cum ar fi întrebuinţarea dată reziduurilor rezultate din arderea motorinei.* GHEŢIE; (fig.) *orice cuvînt e încărcat de reziduurile unei sensibilităţi cumulate de veacuri.* LOV.; *inconştientul nu reprezintă un simplu reziduu de imagini şi de porniri refulate.* BL.; **2.** materie depusă pe pereţii sau pe fundul recipientelor cu lichide. [Din fr. ***résidu,*** lat. ***residuum***].

rezignă vb. v. resemna.

rezignáre f. v. resemnare.

rezíl, reziluri n. (franţuzism; înv.) fileu: *reziluri de dame.* [Din fr. ***résille***].

reziliá, reziliez vb. (tr.) a anula un contract, o convenţie; a face o reziliere. [Din fr. ***résilier***].

reziliábil, ~i, reziliabilă, ~e a. care poate fi reziliat: *căsătoria este un contract şi ca toate contractele e reziliabil.* ZAMF. [Din fr. ***résiliable***].

reziliáre f. v. reziliere.

reziliát, ~ţi, reziliată, ~e a. anulat, desfiinţat: *se putea trezi cu contractul de arendare reziliat.* GHEŢIE. [V. ***rezilia***].

reziliénţă, rezilienţe f. mărime caracteristică pentru comportarea materialelor la solicitările prin şoc, egală cu raportul dintre lucrul mecanic consumat pentru ruperea la încovoiere, prin şoc, a unei epruvete şi valoarea iniţială a ariei secţiunii transversale în care s-a produs ruperea respectivă. [Din fr. ***résilience***].

reziliére, rezilieri f. acţiunea de a rezilia şi rezultatul ei; anulare a unor contracte în cazul în care una dintre obligaţiile reciproce nu a fost executată, menţinîndu-se acele efecte ale contractului care s-au produs pînă la data desfacerii lui; desfiinţare: *rezilierea se va face numai în funcţie de clauzele din acest contract.* A.; (şi: (înv.) **reziliare**). [V. ***rezilia***].

rezimá vb. v. rezema.

rezináj, rezinaje n. operaţia de extragere şi de colectare a răşinii din arborii răşinoşi; rezinare. [Din fr. ***résinage***].

rezinár, rezinări f. acţiunea de a rezina şi rezultatul ei; rezinaj. [V. ***rezina***].

rezinát, rezinaţi m. substanţă solidă, insolubilă în apă, obţinută prin combinarea unei răşini cu un metal, întrebuinţată în industria lacurilor, a vopselelor etc. [Din fr. ***résinate***].

rezinifér, ~i, reziniferă, ~e a. care produce sau conţine răşină. [Din fr. ***résinifére***].

rezinificá, rezinífic vb. (tr.) a transforma o substanţă chimică într-un produs asemănător răşinii. [Din fr. ***résinifier***].

rezinificáre, rezinificări f. acţiunea de a rezinifica şi rezultatul ei. [V. ***rezinifica***].

rezistá, rezíst vb. (intr.) **1.** a nu ceda unor forţe din afară; a se opune; a dura, a se păstra (intact):

noile motoare rezistaseră cu bine solicitărilor extraordinare din ultimele luni. GHEȚIE; *această piatră rezistă daltei;* **2.** a se împotrivi, a nu se lăsa învins, cucerit: *turcii rezistă atacului.* GHICA; *cum să reziști cînd te ia așa mieros?* PR.; **3.** a suporta lipsuri, suferințe, necazuri etc.; a face față; a înfrunta: *nu va putea rezista mult, se va sufoca.* EL.; *ba un război, ba n-a plouat, ba lunecă la vale-un sat, ba ne amenință atomul, nu mai rezistă, Doamne, omul.* VIERU; **4.** a se menține, a se susține prin temeinicie, prin corectitudine: *o concepție monolitică despre cultură ... nu oferă nici o șansă de a rezista criticii.* BL. [Din fr. ***résister,*** lat. ***resistere***].

rezistént, ~ți, rezistentă, ~e a. **1.** care nu cedează la acțiunea unor forțe din afară; care rezistă; durabil, trainic: *material rezistent;* **2.** care nu se lasă biruit, care înfruntă, suportă ușor lipsuri, suferințe, necazuri etc.; dîrz; puternic, tare: *e de neînchipuit ce rezistente sînt femeile.* CĂL. [Din fr. ***résistant***].

rezisténță, rezistențe f. **1.** faptul de a rezista; **2.** împotrivire; opoziție: *rezistența, fie și violentă, era o datorie.* MAIOR.; *un critic experimentat nu se cade să se lase intimidat de rezistența contemporanilor imediați.* CĂL.; **3.** respingere a atacurilor inamicului și menținerea pozițiilor proprii: *regimentele noastre ... au găsit rezistența unor regimente nouă.* SAD.; **4.** mișcare populară antifascistă de eliberare în timpul celui de-al doilea război mondial; **5.** calitatea unui agent patogen de a nu fi afectat de medicamente: *viruși cu rezistență la antibiotice;* **6.** calitatea unui organism de a nu contracta o boală contagioasă; **7.** putere de a înfrunta, de a suporta lipsuri, suferințe, necazuri etc.: *se simți la capătul rezistențelor ei trupești.* GAL.; **8.** proprietate a unui corp de a suporta, fără modificări în masa proprie, acțiunea altui corp sau a unei forțe străine; **rezistența materialelor,** ramură a mecanicii care studiază metodele și procedeele de calcul ale eforturilor unitare și ale deformațiilor specifice din interiorul corpurilor solide deformabile sub acțiunea unor forțe exterioare: *profesorul de rezistența materialelor ... bătea cu creionul în postavul verde.* GHEȚIE; **9.** forță opusă de un conductor la trecerea curentului electric prin el; **rezistență electrică,** mărime caracteristică unui circuit electric egală cu raportul dintre tensiunea aplicată la capetele lui și intensitatea curentului care îl străbate; **10.** (impr.) rezistor. [Din fr. ***résistence***].

rezistíbil, ~i, rezistibilă, ~e a. (rar) căruia i se poate rezista. [Din fr. ***résistible***].

rezistibilitáte f. (rar) însușirea de a fi rezistibil. [*Rezistibil* + *-itate*].

rezistivimétru, rezistivimetre n. instrument pentru măsurarea rezistivității. [Din fr. ***résistivimètre***].

rezistivitáte f. mărime caracteristică oricărui material, egală cu rezistența electrică a unui cub din materialul respectiv, avînd lungimea și secțiunea transversală egală cu unitatea; rezistență electrică specifică. [Din fr. ***résistivité***].

rezistór, rezistoare n. și **rezistorí** m. element al unui circuit electric cu inductivitate și capacitate neglijabile, dar care prezintă o anumită rezistență electrică, folosit în construcția reostatelor, a aparatelor de încălzire electrică etc.; rezistență. [Din fr. ***résistor,*** engl. ***resistor***].

rezítă, rezite f. rășină sintetică, asemănătoare cu bachelita, obținută ca produs final în reacția de policondensare la cald a formaldehidei cu fenoli, în prezența unui catalizator bazic, întrebuințată în electrotehnică, la fabricarea izolatoarelor electrice, a plăcilor de gramofon etc. [Din fr. ***résite,*** germ. ***Resit***].

rezleți vb. v. **răzleți.**

rezól, rezoli m. rășină sintetică obținută ca prim stadiu în reacția de policondensare a unor fenoli cu formaldehidă, în prezența unui catalizator bazic, cu aspect de masă sticloasă, galbenă sau brună, casantă și ușor de pulverizat, solubilă în solvenți organici, folosită ca lac izolant în electrotehnică. [Din fr. ***résol,*** germ. ***Resol***].

rezolút, ~ți, rezolută, ~e a. (livr.) hotărît, decis, tranșant, ferm; îndrăzneț: *o voință rezolută;* (adv.) *craiul zise aste vorbe rezolut, aprins și tare.* COȘB. [Din lat. ***resolutus,*** germ. ***resolut,*** fr. ***résolu***].

rezolutív, ~i, rezolutivă, ~e a. și n. (medicament) care micșorează o inflamație, care readuce în stare normală o regiune inflamată a corpului. [Din fr. ***résolutif***].

rezolutóriu, ~ii, rezolutorie, ~ii a. (jur.) care provoacă anularea (unui act), care desființează; **condiție rezolutorie,** condiție a cărei îndeplinire determină stingerea cu efect retroactiv a efectelor unui act juridic. [Din lat. ***resolutorius,*** fr. ***résolutoire***].

rezolúție, rezoluții f. **1.** hotărîre, decizie luată în urma unor dezbateri colective; document care consemnează o asemenea hotărîre (adoptat prin vot): *s-a schimbat rezoluția consiliului;* **2.** rezolvare a unei cereri, a unei plîngeri etc., printr-o mențiune scrisă pe actul respectiv: *să mi-o aduci* [plîngerea] *ca să scriu pe dînsa rezoluția.* SAD.; **3.** (jur.) desființare, cu efect retroactiv, a unui contract, în cazul în care una dintre obligațiile reciproce cărora acesta le dă naștere nu a fost executată: *a cere rezoluțiunea vînzării;* **4.** dispariție a unui proces patologic (inflamație, formațiune tumorală etc.); **5. putere de rezoluție,** capacitate a ochiului, a instrumentelor optice etc. de a distinge amănunte ale obiectelor studiate; putere de separare; **6.** (înv.; rar) descompunere a numerelor în factori primi; (și: **rezoluțiune**). [Din lat. ***resolutio, -onis,*** fr. ***résolution,*** germ. ***Resolution***].

rezoluțiúne f. v. **rezoluție.**

rezolvă, rezólv vb. **1.** (tr.) a găsi dezlegarea unei probleme; a pune capăt unei controverse, unui litigiu, unui conflict; a soluționa: *crezi tu că tocmai cele cîteva biete sute de pogoane ale mele au să rezolve problema?* REBR.; *rezolv eu totul la timpul potrivit.* GHEȚIE; **2.** (mat.; tr.) a dezlega o problemă; a afla rezultatul corect: *ai rezolvat ecuația?;* **3.** (tr.) a îndeplini; a duce la bun sfîrșit: *politicienii n-au rezolvat nimic din ce-au promis;* **4.** (înv.; tr. și refl.) a (se) hotărî, a (se) decide; **5.** (tr.) a pune rezoluția pe un act: *poate că au ceva hîrtii de rezolvat.* ST.; **6.** (rar; tr. și refl.) a (se) descompune, a (se) diviza: *a rezolva un corp în pulbere;* (fig.) *fascicolul stărilor sufletești complexe se rezolvă în sentimente disparate.* LOV.; **7.** (rar; tr.) a dizolva, a topi; **8.** (jur.; tr.) a anula: *a rezolva un contract;* **9.** (rar; tr. și refl.) a (se) schimba, a (se) transforma: *vîntul rezolvă norii în ploaie; ceața se rezolvă în ploaie;* **10.** (med.; rar; tr. și refl.) a scădea sau a face să scadă treptat și să dispară un proces inflamator; a se resorbi: *s-a rezolvat tumoarea;* **11.** (tr.; despre instrumente optice) a distinge amănunte foarte fine ale obiectelor studiate; (și: **rezolvi**). [Din lat. ***resolvere,*** germ. ***resolvieren***].

rezolvábil, ~i, rezolvabilă, ~e a. care poate fi rezolvat: *chestiune rezolvabilă.* [***Rezolva*** + *-bil*].

rezolvántă, rezolvante a. (mat.) **ecuație rezolvantă** (și f.), ecuație formată cu coeficienții unei ecuații, care ajută la găsirea rădăcinilor acesteia. [Din fr. ***résolvante***].

rezolváre, rezolvări f. **1.** acțiunea de a rezolva și rezultatul ei; **2.** soluționare, dezlegare: *urgenta rezolvare a chestiei.* MAIOR.; *totdeauna să te intereseze în primul rînd lucrul, problema obiectivă și să nu te gîndești niciodată la ce vei putea obține, la ce vei putea ajunge prin rezolvarea problemei.* CF.; **2.** (rar) descompunere a unei substanțe în elementele componente: *rezolvarea gheții în apă.* [V. ***rezolva***].

rezolvát, ~ți, rezolvată, ~e a. **1.** pentru care s-a găsit o soluție (convenabilă); soluționat: *nu vă mai pierdeți timpul cu situații rezolvate;* **2.** căruia i s-a pus capăt; soluționat: *litigiu rezolvat.* [V. ***rezolva***].

rezolví vb. v. **rezolva.**

rezón, rezoane n. (înv.) **1.** îndreptățire, justificare; cauză, motiv, temei; rațiune: *asta n-ar fi un rezon.* AL.; **2.** dreptate, justețe; **a avea rezon,** a avea dreptate: (eliptic) *rezon! așa-i cu drept cuvînt.* CAR.; **3.** rațiune, judecată (dreaptă): *începu să-l cerceteze ... cu rezon bun.* PANN; **a pune pe cineva la rezon,** a învăța minte pe cineva, a pune la punct; a constrînge să judece, să se poarte cum trebuie: *negustorii aceștia ar trebui puși odată la rezon!* SAD. [Din fr. ***raison***].

rezoná[1], rezonez vb. (înv.; intr.) **1.** a judeca, a raționa, a gîndi; **2.** a cîrti. [Din fr. ***raisonner,*** germ. ***raisonnieren***].

rezoná[2], pers. 3 **rezonează** vb. (rar; intr.) a se afla în rezonanță: *clădirea rezonează.* [Din fr. ***résonner***].

rezonábil, ~i, rezonabilă, ~e a. **1.** rațional, logic, cu judecată; cumpănit, cuminte: *să lăsăm ... această cohortă de fanatici ... și să venim la cei mai rezonabili.* FIL.; **2.** fără exagerări; moderat, normal; acceptabil: *e o măsură rezonabilă și înțeleaptă.* GHEȚIE; **3.** potrivit; accesibil: *preț rezonabil.* [Din fr. ***raisonnable***].

rezonabilitáte f. faptul sau calitatea de a fi rezonabil: *fără generoasa lui pisălogeală și ... rezonabilitatea lui fllozofică n-aș fi avut destule motivații să scriu.* PLEȘU. [***Rezonabil*** + *-itate*].

rezonaménț n. v. **rezonement.**

rezonánt, ~ți, rezonantă, ~e a. **1.** care rezonează[2]: *voce rezonantă;* (adv.; fig.) *să căutăm orizontul ce vibrează rezonant într-un cîntec.* BL.; **2.** (despre corpuri sau sisteme fizice) capabil să intre în rezonanță. [Din fr. ***résonnant***].

rezonánță, rezonanțe f. **1.** proprietate a unor corpuri, încăperi etc. de a amplifica și prelungi sunetele; sunet puternic și prelung; răsunet: *tainica rezonanță a codrilor de brazi.* OD.; (fig.) *versuri de rezonanță eminesciană.* CĂL.; **cutie de rezonanță,** cavitate al cărei volum de aer este capabil să oscileze și să amplifice sunetele; **2.** (fig.) efect produs în sufletul cuiva de ceva deosebit; răsunet, ecou: *scrierile moșneagului ... a căror rezonanță era atît de mare.* EM.; *fiece amănunt ... avea o rezonanță vie pentru întreaga lui fire.* REBR.; **3.** stare de vibrație a unui sistem fizic, datorată energiei primite din exterior de la alt sistem care vibrează cu o frecvență (aproximativ) egală cu primul: *aceste corpuri ... intră în rezonanță;* **rezonanță electrică,** fenomen de rezonanță care se produce într-un circuit electric oscilant cînd este alimentat de o tensiune alternativă cu frecvență apropiată de propria sa frecvență; **rezonanță nucleară,** fenomen de rezonanță în interiorul unui nucleu, datorat transferurilor între nivelurile de energie; **4.** teorie conform căreia starea electronică reală a moleculei rezultă prin suprapunerea diferitelor stări electronice probabile ale moleculei respective (structuri limită); **rezonanță magnetică nucleară,** metodă prin care, sub acțiunea unui cîmp magnetic cu o anumită frecvență, nucleii de hidrogen (protonii) din țesuturile biologice se pun în rezonanță, utilizată în medicină pentru localizarea tumorilor și a modificărilor din țesuturi; **5.** tulburare de gîndire la schizofrenici, caracterizată prin înlocuirea legăturilor de fond ale acțiunilor prin relații verbale. [Din fr. ***résonance***].

rezonáre, rezonări f. (înv.) faptul de a rezona[1]; raționare[1]: *rezonările minții.* EM. [V. ***rezona***].

rezonatór, rezonatori m. **1.** corp, sistem fizic etc. capabil să amplifice oscilații prin rezonanță; **2.** parte a cavității bucale sau nazale care participă la emiterea sunetelor. [Din fr. ***résonateur***].

rezonemént, rezonemente n. (înv.) **1.** facultatea de a raționa; raționament: *lipsa de*

farse şi rezonamente ... la oameni. EM.; **2.** discuţie, polemică; (şi: **rezonament**). [Din fr. ***raisonnement,*** germ. ***Raisonnement, Räsonnement***].

rezór n. v. resort.

rezonér, rezoneri m. **1.** personaj dintr-o operă literară, în special dintr-o piesă de teatru, sau dintr-un film, care reflectează asupra acţiunii, asupra celorlalte personaje; **2.** (p. ext.) persoană care face obiecţii în orice împrejurare. [Din fr. ***raisonner***].

rezorcínă f. substanţă organică (derivat al benzenului), solidă, cristalizată, incoloră, solubilă în apă şi alcool, întrebuinţată în industria coloranţilor, a medicamentelor, a explozibililor etc.; (scris şi: *resorcină*). [Din fr. ***résorcine***].

rezultá, pers. 3 **rezúltă** vb. (intr.) **1.** a apărea drept consecinţă, a decurge din ...; a urma, a reieşi: *trei chestiuni rezultă din cele spuse de Ţugurlan.* PR.; **2.** a proveni; a se obţine: *cultura rezultă ca o emisiune complementară din specificitatea existenţei umane.* BL.; *beneficiul rezultă din ...;* **3.** (mat.) a avea drept rezultat; a da: *prin multiplicaţiunea de semne identice rezultă totdeauna semnul pozitiv.* EM. [Din fr. ***résulter***].

rezultánt, ~ţi, rezultantă, ~e a. **1.** care rezultă din ceva; **2.** referitor la o rezultantă. [Din fr. ***résultant***].

rezultántă, rezultante f. **1.** (fiz.) forţă obţinută prin compunerea tuturor forţelor care acţionează simultan asupra unui corp; **2.** (fig.) rezultatul acţiunii conjugate a mai multor factori; efectul combinat a mai multor cauze: *pentru omul comun o stare de suflet este o rezultantă de ale cărei componente este neştiut.* IBR.; *rezultanta socială se prelinge peste formele individuale.* BL. [Din fr. ***résultante,*** germ. ***Resultante***].

rezultát, rezultate n. **1.** ceea ce rezultă dintr-o acţiune, dintr-un fapt etc.; consecinţă, urmare, efect; (mai ales la pl.) realizare concretă: *care oare va fi rezultatul final al acestei căi?* BĂLC.; *veni ... medicul cu rezultatul analizelor.* PR.; *răsplată pentru rezultatele de la studii.* GHEŢIE; **fără rezultat,** fără efect, inutil; **a da rezultat** (sau **rezultate**), a da roade, a produce efectul dorit; **2.** (de obicei la pl.) reuşită sau eşec la un examen, la un concurs, la o competiţie; lista persoanelor care au reuşit: *s-au afişat rezultatele de la admitere;* **3.** ceea ce se obţine dintr-un şir de operaţii matematice; soluţie. [Din fr. ***résultat,*** germ. ***Resultat***].

rezultatív, ~i, rezultativă, ~e a. care rezultă. [Din fr. ***résultatif***].

rezultătór, ~i, rezultătoáre a. (înv.) care rezultă, care decurge din ceva: *convingerea conştiută că orice viaţă nu e decît unitate rezultătoare din antiteze care se dezvoltă întruna.* EM. [***Rezulta*** + ***-ător***].

rezumá, rezúm vb. **1.** (tr.) a reda succint conţinutul unei lucrări, al unei expuneri etc.: *rezumă în cîteva minute conţinutul prelegerii precedente.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a se mărgini, a se limita la ...; a se mulţumi cu ...: *mă voi rezuma la două chestiuni;* **3.** (tr.) a cuprinde în sine; a sintetiza, a însuma: *clasicii ... rezumă în ei ... civilizaţia şi calităţile veacului lor.* RUSSO; (refl. pas.) *ansamblul caracteristic al unei plante se rezumă mai bine în floare decît în fruct.* BL. [Din fr. ***résumer***].

rezumáre, rezumări f. acţiunea de a (se) rezuma şi rezultatul ei; sintetizare, rezumat: *compuneri epico-lirice ... pe care rezumarea le face mai vii decît sînt.* CĂL. [V. ***rezuma***].

rezumát, rezumate n. redare, prezentare succintă (scrisă sau orală) a conţinutului unei lucrări, al unei expuneri; recapitulare succintă; sinteză, rezumare: *vom face un rezumat al punctelor de vedere susţinute de cei trei preopinenţi.* STĂNIL.; **în rezumat,** pe scurt; cu alte cuvinte: *iată, în rezumat, economia acestui proiect.* CAR. [Din fr. ***résumé***].

rezumatív, ~i, rezumativă, ~e a. care rezumă; în formă de rezumat; recapitulativ, succint, concis, rezumator: *numele din opera lui Caragiale ... sînt formule rezumative.* IBR. [De la ***rezuma***].

rezumatór, ~i, rezumatoáre a. (rar) rezumativ: *suma unor experienţe trecute se formulează într-o judecată rezumătoare.* MAIOR. // m., f. persoană care alcătuieşte un rezumat; (şi: **rezumător**). [***Rezuma*** + ***-tor***].

rezumătór a. v. rezumator.

riál, riali m. unitate bănească în Iran, Oman şi Yemen. [Din fr. ***rial***].

riboflavínă f. nume dat vitaminei B_2, prezentă în lapte, ficat, rinichi, ouă, frunze verzi etc. [Din fr. ***riboflavine***].

ribonucleázá f. enzimă prezentă în sucurile digestive intestinale, cu acţiune specifică asupra acidului ribonucleic. [Din fr. ***ribonucléase***].

ribonucléic, ribonucleici a. **acid ribonucleic,** acid prezent în citoplasma tuturor celulelor vegetale şi animale, cu rol esenţial în transmiterea informaţiei genetice şi la sinteza proteinelor. [Din fr. ***ribonucléique***].

ribonucleoproteínă, ribonucleoproteine f. complex macromolecular format din proteine şi acid ribonucleic. [Din fr. ***ribonucléoprotéine,*** engl. ***ribonucleoprotein***].

ribovírus, ribovirusuri n. virus la care material ereditar este reprezentat de acidul ribonucleic. [***Ribo***(*nucleu*) + ***virus***].

ribóză, riboze f. monozaharidă cu cinci atomi de carbon caracteristică acizilor ribonucleici, component esenţial al tuturor celulelor vii. [Din fr. ***ribose***].

ribozóm, ribozomi m. particulă citoplasmatică, aproximativ sferică, de dimensiuni foarte mici, formată din proteine şi acizi ribonucleici, cu rol activ în sinteza proteinelor şi la decodificarea mesajului genetic: *sisteme şi aparate compuse din ţesuturi ..., din celule ..., din organe: ribozomi, lizozomi, mitocondrii.* CĂRT. [Din fr., engl. ***ribosome***].

ricaná, ricanez vb. (livr.; intr.) a rîde batjocoritor; a rînji: *s-au căsătorit cu universitatea – ricanează bobletele.* CRON.; *la asemenea argumente hilare, am ricanat.* [Din fr. ***ricaner***].

ricanáre, ricanări f. (livr.) faptul de a ricana; rînjet: *sfidări, suspiciuni, ricanări şi maliţii.* D. [V. ***ricana***].

rícă f. v. rîcă.

ricercár n. compoziţie muzicală polifonică anterioară fugii, alcătuită din mai multe secţiuni (fiecare avînd tema sa proprie), care se cîntă fără întrerupere; capriciu, fantezie. [Din it. ***ricercare***].

richiáb, richiabi m. (turcism; înv.) **1.** fiecare dintre cei patru ofiţeri superiori din suita împăratului; **2.** nume dat puterii imperiale turceşti. [Din turc. ***rikyab***].

richítă f. v. răchită.

ricín, ricini m. plantă erbacee sau arborescentă oleaginoasă din familia euforbiaceelor, originară din Africa, cu rădăcina pivotantă, cu tulpina înaltă de peste un metru, cu frunze mari, palmate, cu flori unisexuate, roşietice, gălbui sau violete, cu seminţe mari uleioase; căpuşă (*Ricinus communis*); **ulei** (sau **unt**) **de ricin,** ulei extras din seminţele acestei plante, folosit ca purgativ şi ca lubrifiant la motoarele de avion, în industria pielăriei, în cosmetică etc. [Din lat. ***ricinus,*** germ. ***Rizinus***].

ricínă, ricine f. **1.** toxină vegetală prezentă în seminţele de ricin, avînd proprietatea de a aglutina globulele sîngelui; **2.** (pop.) ulei de ricin. [***Ricin*** + ***-ă***].

rickéttsia, rickettsii f. gen de microorganisme care fac trecerea de la bacterii la viruşi, agenţi specifici ai unor boli de obicei febrile şi cu erupţii cutanate. [Din fr. ***rickettsie***].

reckettsióză f. nume generic pentru o serie de boli infecţioase febrile, endemice sau epidemice (ex.: tifosul exantematic, febra tifoidă etc.), provocate de rickettsii şi transmise prin artropodele hematofage. [Din fr. ***rickettsiose***].

ricoşá, pers. 3 **ricoşează** vb. (intr.) (despre un proiectil, (p. ext.), despre orice lucru aruncat cu putere) a-şi schimba direcţia în urma ciocnirii de un obstacol. [Din fr. ***ricocher***].

ricoşét n. v. ricoşeu.

ricoşéu, ricoşeuri n. **1.** faptul de a ricoşa; schimbare a direcţiei unui proiectil, (p. ext.) a oricărui obiect, în urma ciocnirii de un obstacol; **tragere prin ricoşeu,** tragere în care se folosesc efectele exploziei proiectilelor care au ricoşat; **2.** (fig.) efect indirect, invers: *aruncături de observaţii din o parte în alta şi din aceasta, prin ricoşeuri, în a treia.* MAIOR.; *o să-l distrug pe Amăiculiţului prin ricoşeu, lovind tare în acest secretar general, care îl susţine.* PR.; (şi: (astăzi rar) **ricoşet**). [Din fr. ***ricochet,*** germ. ***Rikoschett***].

rícşă, ricşe f. trăsurică cu două roţi, trasă de un om, de bicicletă etc., folosită în unele ţări din Orient. [Din engl. ***ricksha,*** germ. ***Rikscha***].

ríctus, rictusuri n. contracţie spasmodică a muşchilor feţei care dă figurii expresia unui rîs crispat; strîmbătură a gurii provocată de această contracţie (care poate fi simptomul unor boli, precum tetanosul): *o călugăriţă suavă ... are un anume rictus hidos.* CĂL.; *reuşi să bîiguie şi avu un rictus care îi strîmbă buzele palide.* PR. [Din lat., fr. ***rictus***].

rid, riduri n. încreţitură a pielii obrazului; zbîrcitură, cută, creţ: *mă uitai la acest chip ..., cu puzderie de riduri în jurul ochilor.* PR. [Din fr. ***ride***].

ridá, ridez vb. (refl.) a face, a căpăta riduri: *s-a ridat grozav din cauza fumatului.* [Din fr. ***rider***].

ridáre, ridări f. faptul de a se rida: *foloseşte creme împotriva ridării.* [V. ***rida***].

ridát, ~ţi, ridată, ~e a. cu riduri; zbîrcit: *faţă ridată.* [V. ***rida***].

ridger [ríger] n. utilaj folosit pentru executarea digurilor mici, la lucrări de irigaţii, pentru reţinerea zăpezii pe terenuri agricole etc. [Cuv. engl.].

ridícă, ridíc vb. **1.** (tr.) a lua de jos şi a înălţa (cu braţele, cu spinarea etc.); a sălta: *leagă o sarcină mare, mare cît pe ce să n-o poată ridica în spinare.* CR.; *ca să-l sărut trebuia să mă ridice în braţe.* GHEŢIE; **a ridica mănuşa,** a primi o provocare (la duel): *sînt mulţi cei care ridică mănuşa.* D.; **2.** (tr.) a înălţa; a trage în sus: *ridică satîrul, voieşte a izbi.* BĂLC.; *se repede de-mi ridică poalele cămăşii în sus.* SOR.; **a ridica paharul** (sau **cupa, un toast etc.**), a închina în cinstea cuiva: *nu uiţi a ridica şi pentru amicul d-tale cîte un toast.* CAR.; *Ana ... ne ură să fim fericiţi, ridicarăm cupele şi băură.* PR.; **a ridica armele (împotriva cuiva),** a porni la luptă împotriva cuiva, a începe un război; **a ridica ancora,** (despre vapoare) a părăsi portul, a porni în larg; **3.** (tr.) a duce, a îndrepta în sus o parte a corpului: *rădicînd mîinile în sus şi îngenunchind, o blestemă.* ISP.; **a(-şi) ridica ochii** (sau **privirea**), a privi în sus: *ridica frumoşii săi ochi spre cer.* NEGR.; **a(-şi) ridica capul** (sau **fruntea**), **a)** a se arăta dîrz, plin de curaj: *s-o-ntîmpla, cu vreme, România s-ardice fruntea sa.* ALEX.; **b)** a se răzvrăti: *vornice, nu ridica capul în sus.* DELAVR.; **a ridica mîna** (sau **mîinile**) **asupra cuiva,** a ataca, a lovi pe cineva: *cum ai putut, nenorocitule, să ridici mîna asupra părintelui tău?;* **a ridica mîinile,** a se preda; **a ridica (mirat, surprins) din sprîncene,** a privi mirat, a face ochii mari de mirare: *ridicai din sprîncene: omul are chef să se plimbe singur.* PR.; **a ridica** (sau **a da**) **din umeri,** a-şi arăta nedumerirea, indiferenţa sau neputinţa: *doctorii ridicau neputincioşi din umeri.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a lua de pe cineva sau de pe ceva; a îndepărta; a înlătura (trăgînd în sus): *ridică chersinul binişor.* CR.; (refl. pas.) *cortina se ridică.*

SAD.; **a (i se) ridica (cuiva) o piatră de pe inimă**, a scăpa de o grijă apăsătoare; **a-şi ridica pălăria**, a-şi descoperi capul în semn de salut sau de respect: *aşa ... vicar episcopesc cum fusese, îşi ridica pălăria în faţa celui mai umil locuitor.* GHEŢIE; **5.** (înv.; tr.) a face să răsară, să iasă la iveală: *planta ridică din pământ colţ;* **6.** (fig.; tr.) a face să înceteze; a suspenda; a desfiinţa, a anula: *domnia ta poţi să rădici această piedică.* FIL.; *controlorii i-au ridicat autorizaţia de funcţionare;* **a ridica şedinţa**, a declara şedinţa închisă; **7.** (fig.; tr.) a lua cuiva ceva, a lipsi pe cineva de ceva; a răpi; a sustrage: *a ridica un drept oarecare;* **a ridica (cuiva) viaţa** (sau **zilele**), a omorî: *veneau să-i ridice viaţa.* ISP.; *cine ţi-a dat dreptul să ridici nişte vieţi asupra cărora nu tu eşti stăpînul?* GHEŢIE; **a-şi ridica viaţa**, a se sinucide: *sînt capabil să-mi ridic viaţa.* SAD.; **8.** (tr.) a lua şi a duce, a muta din loc; a transporta: *Pîrvu îşi rădicase casa ca să prîbegească.* OD.; **a ridica masa**, a strînge masa (vesela, tăcîmurile etc.) după ce s-a terminat de mîncat: *după ce au isprăvit de mîncare, mama lui ... a ridicat masa.* CAR.; **9.** (tr.) a lua pe cineva cu forţa; a aresta: *am ordin să ridic fata.* ST.; *am fost ridicat printre primii, cînd incredibila rezistenţă a poporului Bucureştiului împotriva dictatului comuniste abia începea.* PATAP.; **10.** (tr.) a lua în primire: *plecă să ridice marfa;* **11.** (tr.) a strînge o dare, un impozit; a încasa o sumă de bani; **12.** (tr.) a aşeza un obiect în poziţie dreaptă, verticală: *a ridica un gard;* **13.** (înv.; refl.) a se muta; a pleca în altă parte: *Bathori, ridicîndu-se de la Braşov, merse în ... Alba-Iulia.* BĂLC.; **14.** (refl.) a se scula în picioare (de jos, de pe scaun etc.): *împărăteasa se rîdică în toată măreţia ei statuară.* EM.; *doamna ..., ridicîndu-se ostensiv, trecu la celălalt capăt al tramvaiului.* EL.; *musafirii se ridicaseră să plece;* **a se ridica în capul oaselor**, a se scula din pat şi a sta aşezat sau în picioare: *se ridică singur în capul oaselor.* VLAH.; **a ridica din scaun**, a detrona; **15.** (fig.; tr.) a scoate din mizerie; a salva: *copilul ce s-aştepta ... să ridice pe omul cel căzut.* ALEX.; **16.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) scula din morţi; a învia; **17.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) pune pe picioare; a (se) însănătoşi, a (se) întrema: *după şase luni mă ridicai de pe boală.* AL.; **18.** (refl.) a se arăta în toată înălţimea; a se înălţa: *la marginea unei pădurici se ridică o colină.* SAD.; **19.** (refl.) a se îndrepta în sus, a se înălţa în văzduh; a-şi lua zborul: *fumuri albe se ridică.* AL.; *hulubii jucători se ridică pînă în slava cerului.* ST.; **20.** (refl.) a se sui pe bolta cerească; a răsări: *luna se ridică.* BOL.; *imensa pîrtie ... devenise orbitoare sub soarele care se ridica.* PR.; **21.** (refl.) a se împrăştia, a se risipi: *nană, de dragostea ta, s-a ridicat negura şi prinse-a cînta mierla.* IONEL; **22.** (refl.) a ieşi din apă la suprafaţă; **23.** (refl.) a se urca, a se sui, a se căţăra: *ne ridicăm pe malul rîpei şi privim dealul de dincolo.* PETR.; **a se ridica în şa**, a încăleca; a se ridica în scări, a se înălţa în scările şeii; **24.** (fig.; refl.) a-şi face o situaţie mai bună; a ajunge la putere; a progresa: *deasupra tuturora se ridică cine poate.* EM.; **a se ridica prin cineva** (sau **pe umerii cuiva**), a prospera, a promova prin protecţia cuiva (nu prin forţe proprii); **25.** (fig.; tr.) a ajuta să progreseze; a promova pe cineva: *boierii ... în loc d-a se uni dînşii spre a se apropia de popor, spre a-l ridica pînă la ei, ei se izolară de dînsul.* BĂLC.; **a ridica cuiva moralul**, a îmbărbăta pe cineva: *au fost atît de puţini cei care au încercat să-mi ridice moralu!;* **26.** (fig.; tr.) a arăta consideraţie, respect; a înălţa în grad, în rang etc.: *rădicat la această demnitate prin intrigele unei principese.* FIL.; **a ridica pe cineva în slavă** (sau **în slava cerului**), a-l lăuda foarte tare; (înv.) **a ridica în scaun** sau **a ridica domn**, a înscăuna (un domn, un rege): *ridicat-au domn ţărîi pe Ştefan Vodă.* N.COSTIN; *o să te ridicăm pe tine în scaun.* ISP.; **27.** (refl.) a se face mare; a creşte: *începusem şi eu ... a mă rădica băietaş.* CR.; **28.** (fig.; refl.) a se ivi; a lua naştere, a se forma, a se dezvolta: *idei generoase însufleţeau tinerimea care se ridica.* VLAH.; *în el se ridică instincte de vînător.* CĂL.; **29.** (refl. şi tr.) a se face mai înalt: *apele îşi rîdicau valurile mai sus.* EM.; **30.** (tr.) a mări, a spori; **a ridica preţul**, a scumpi (o marfă); **a ridica un număr la (o) putere**, a înmulţi un număr cu el însuşi de atîtea ori de cîte ori arată exponentul; **a ridica la pătrat**, a înmulţi un număr cu el însuşi; **a ridica la cub**, a înmulţi pătratul unui număr cu numărul simplu; **31.** (refl.) a atinge o anumită valoare, o anumită sumă etc.; a se cifra la ...: *ispaşa se rădică la o sută de pungi.* FIL.; *nivelul ei spiritual nu se ridica deasupra zidarilor.* PR.; **32.** (tr.) a zidi, a construi; a făuri; a dura: *ca Meşterul Manole am cutezat să ridic o construcţie care să dăinuie veşnic.* VIERU; **33.** (tr.) **a ridica o perpendiculară**, a trasa o dreaptă perpendiculară pe altă dreaptă sau pe un plan; **34.** (tr.) **a ridica un plan**, a determina prin măsurători poziţia punctelor dintr-o regiune şi a le reprezenta pe hartă: *să ridic planul locului pe unde are să treacă drumul de fier.* AL.; **35.** (tr. şi refl.) a (se) stîrni, a (se) isca, a (se) produce; a provoca: *graţie viscolului ce s-a ridicat.* AL.; *ar putea să ridice bănuieli.* AG.; **a ridica pretenţii**, a pretinde ceva; a ridica o obiecţie, a obiecta, a avea rezerve; **a ridica o problemă**, a pune în discuţie o problemă; **36.** (refl. şi tr.) a se auzi sau a face să se audă puternic; a răsuna: *se ridicau ici-colo izbucniri de rîsete.* REBR.; *oştenii ridicară glasuri de mulţămire.* SAD.; (tr.) **a ridica tonul** (sau **glasul, vocea**), a vorbi tare, autoritar, răstit: *cum îndrăzniţi voi să ridicaţi glasul?* AL., **37.** (refl.) a protesta, a se opune; a se răscula, a porni la luptă: *s-au ridicat satele împotriva curţilor boiereşti.* ST.; **a ridica obiecţii**, a obiecta: *nimeni nu ridică vreo obiecţie.* GHEŢIE; (tr.) **a-i** (sau **a-şi**) **ridica pe cineva în cap**, a crea nemulţumiri celor din jur, a-şi face duşmani; **38.** (tr.) a pune în mişcare; a mobiliza (mulţi oameni): *[ispravnicii] să ridice satele.* OD.; (înv. şi pop.) **a ridica oaste** (sau **oşti, oştire**), a înrola ostaşii pentru a porni la luptă: *grele oşti şi-a rădicat.* POP.; **39.** (refl.) a-şi exprima punctul de vedere; a lua atitudine: *o să mă ridic în şedinţă contra ta.* PR.; **40.** (înv.; refl.) a (se) cutremura; (şi: (înv. şi pop.) **rădica, ar(i)dica**). [Lat. ***eradicare***].

ridicáre, ridicări f. **1.** acţiunea de a (se) ridica şi rezultatul ei; ridicat[1]; **2.** săltare; înălţare: *ridicarea cortinei.* CAR.; *primul şuier ... anunţă iminenţa ridicării ancorei.* CĂL.; **3.** (fig.; înv.) anulare, desfiinţare; ştergere: *rădicarea cenzurii* (a.1848). URIC.; **4.** sculare în picioare (de jos, de pe scaun etc.): *ridicarea copiilor la intrarea profesorului era obligatorie;* **5.** (fig.) înălţare în rang; promovare; (p. ext.) rang, funcţie; situare pe o treaptă (socială) superioară: *ridicarea tinerilor e singura speranţă;* **6.** (fig.) dezvoltare, propăşire: *ridicare economică;* **7.** construire; edificare: *începuse ridicarea casei;* **ridicare planimetrică**, ansamblul operaţiilor necesare pentru reprezentarea pe hartă a detaliilor planimetrice; **ridicare topografică**, ansamblul operaţiilor necesare întocmirii unei hărţi; **8.** tulburare, răzvrătire, revoltă; răscoală: *ridicarea românilor.* BĂLC.; **9.** mobilizare (de oameni): *aceste ridicări de oşti ... domnul Ştefan le săvîrşea cu stăruinţă.* SAD.; (şi: (înv. şi pop.) **rădicare**). [V. ***ridica***].

ridicát[1] n. ridicare: *sîntem într-o vreme unde rîdicatul nasului e de bon-ton.* AL.; (şi: (înv. şi pop.) **rădicat**). [V. ***ridica***].

ridicát[2], ~ţi, ridicată, ~e a. **1.** dus, tras, împins în (sau mai) sus; înălţat: *cu paharul ridicat;* **2.** îndreptat în sus: *sprîncenile rădicate.* NEGR.; **3.** dat la o parte; tras: *ferestre cu perdele ridicate;* **4.** înălţat: *o birjă cu coşul ridicat.* CAR.; **5.** sumes, suflecat: *cu mînecile ridicate;* **6.** sculat în picioare; aşezat în poziţie verticală: *ridicat în picioare, cu mîinile încleştate de mînerul scaunului.* GHEŢIE; **7.** înalt: *era ... locul cam ridicat.* BĂLC.; **8.** (fig.) cu valoare crescută; mărit, sporit, urcat: *temperaturile maxime vor fi ... mai ridicate în subcarpaţi.* A.; *preţ ridicat;* **9.** construit, zidit: *oraş ridicat pe coline;* **10.** tare, răstit: *vocea mea era puţin ridicată.* PR.; (şi: (înv. şi pop.) **rădicat**). [V. ***ridica***].

ridicáta f. artic. **cu ridicata, a)** în cantităţi mari, cu toptanul; angro: *precupeţi cu ridicata.* CAR.; *a cumpăra cu ridicata;* **b)** (fig.) în număr mare, cu grămada: *ne-ai luat banii la toţi cu ridicata.* AL.; **comerţ cu ridicata**, comerţ care constă în cumpărarea-vînzarea unor mărfuri în cantităţi mari direct de la producător; **comerciant cu ridicata**, angrosist; **preţ cu ridicata**, v. **preţ**. [De la ***ridicat[1]***].

ridicătór, ~i, ridicătoáre a. (înv.) care ridică, poartă, înalţă. // n. **1.** (înv.) pîrghie; **2.** mecanism al combinelor de cereale folosit la ridicarea şi adunarea plantelor căzute sau a celor tăiate în timpul recoltării. [***Ridica*** + ***-ător***].

ridicătúră, ridicături f. **1.** faptul de a ridica ceva (greu); ridicare: *el se ferea de ridicături, pentru că se temea de surpătură.* CR.; **2.** înălţime, loc ridicat; dîmb, movilă; proeminenţă: *Tudor zări îndată ridicătura verde-cenuşie de pămînt sterp.* GHEŢIE; **3.** (fig.; înv.) scutire de bir; înlesnire: *nemărui rădicătură nu făce.* NEC.; **4.** (fig.; înv.) înălţare la rang; (şi: (înv. şi pop.) **rădicătură**). [***Ridica*** + ***-ătură***].

ridíche, ridichi f. plantă legumicolă din familia cruciferelor, cu frunze adînc crestate, cu rădăcina sferică sau conică, alungită, comestibilă, cu coaja albă, roşie, violacee sau neagră (*Raphanus sativus*); (p. restr.) rădăcina comestibilă a acestei plante (ex.: ridiche de lună sau roşie, ridiche neagră sau de iarnă, ridiche albă sau de vară etc.); (fam.) **a freca cuiva ridichea**, a bate zdravăn pe cineva, a-i face greutăţi; a certa aspru: *vedea că freacă ridichea becisnicului de zăcaş, după cum i se cuvenea.* ISP.; (compus) **ridiche-sălbatică**, plantă erbacee din familia cruciferelor, cu rădăcina pivotantă lungă şi subţire, cu tulpina acoperită cu peri rigizi, cu florile albe, roşii, violete, rar, gălbui (*Raphamus raphanistrum*); (şi: (reg.) **rădiche, ridichie**). [Lat. ***radicula***].

ridíchie f. v. **ridiche.**

ridichioáră, ridichioare f. **1.** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu frunze ovale, inegal crestate şi cu flori galbene; rapiţă-sălbatică (*Sinapsis arvensis*); **2.** (bot.) puturoasă (*Diplotaxis tenuifolia*). [***Ridiche*** + ***-ioară***].

ridícol, ~i, ridicolă, ~e a. **1.** care stîrneşte rîsul, batjocura; vrednic de rîs, de batjocură; caraghios; ridibil: *cînd iubeşti şi te stăpîneşte un sentiment de triumf, are grijă femeia să te facă să te simţi ridicol.* PR.; **2.** foarte mic, neînsemnat; derizoriu: *a primit o sumă ridicolă.* // n. ceea ce este vrednic de rîs, de batjocură; aspect caraghios: *ar fi părut că-s gelos şi eu am oroare de ridicul.* REBR.; *brusc revenit la realitate, percepu ridicolul situaţiei.* GHEŢIE; (şi: **ridicul**). [Din fr. ***ridicule***, it. ***ridicolo***].

ridícul a. v. **ridicol.**

ridiculizá, ridiculizez vb. (tr.) a scoate în evidenţă ridicolul, a face pe cineva sau ceva să apară ridicol, caraghios; a persifla, a ironiza, a-şi bate joc: *ridiculiza defectul ce aveau.* NEGR.; *Caragiale n-a ridiculizat decît pe bărbaţi.* IBR. [Din fr. ***ridiculiser***].

ridiculizáre, ridiculizări f. acţiunea de a ridiculiza: *ridiculizarea politicienilor.* [V. ***ridiculiza***].

riél m. unitate monetară în Cambodgia. [Din fr. ***riel***].

rif, rifi m. (înv. şi reg.) unitate de măsură pentru lungimi, valorînd aproximativ 77 cm: *zece rifi de pînză fină.* [Din turc. ***rif, irif,*** magh. ***réf***].

riff, riffuri n. **1.** frază melodică sau motiv care se repetă ca temă principală în muzica de jaz; **2.** mod de construcţie melodică specific folclorului negru. [Din engl., fr. ***riff***].

riflát, ~ţi, riflată, ~e a. care are rifluri: *valţuri riflate.* [De la ***riflu***].

rífiu, rifluri n. şanţ de riflură. [Din germ. ***Riffel***].

rifluí, rifluiesc vb. (tr.) a face rifluri pe suprafaţa activă a cilindrilor valţurilor de moară. [*Riflu* + *-ui*].

rifluíre, rifluiri f. acţiunea de a riflui. [V. *riflui*].

rifluitór, rifluitori m. muncitor care execută rifluri. [*Riflui* + *-tor*].

riflúră, rifluri f. fiecare dintre şanţurile elicoidale de la suprafaţa activă a cilindrilor valţurilor de moară. [Din fr. *riflure*].

rift, rifturi n. **1.** şir de rupturi ale scoarţei terestre suboceanice; **2.** fisură în sol făcută de un rîu. [Din fr., engl. *rift*].

rígă, rigi m. **1.** (înv.) rege: *cu trufie riga ungur către ţară-naintează.* ALEX.; **2.** numele uneia dintre cărţile de joc cu figura unui rege; rege[1]; popă: *cine joacă? poftim riga de cupă.* SAD. [Din gr. mod. *rígas*].

rígid, ~zi, rigidă, ~e a. **1.** care nu se deformează sub acţiunea forţelor exterioare; lipsit de flexibilitate; ţeapăn, inflexibil: *guler drept şi rigid de modă veche.* TEODOR.; *bară rigidă;* **2.** care opune rezistenţă la întindere, la răsucire etc.: *prindere rigidă;* **3.** (fig.) care nu admite abateri de la o normă, de la regulă: *clasificare rigidă; morală rigidă;* **4.** care nu acceptă compromisul, care nu face concesii; intransigent, sever; neînduplecat: *nu ştiu dacă trebuie să fiu rigid.* EL.; **5.** (fig.) care exprimă asprime, severitate: *avea ... expresia rigidă şi palidă.* PR. [Din fr. *rigide*].

rigiditáte, rigidităţi f. **1.** însuşirea de a fi rigid; proprietate a corpurilor de a nu suferi deformări sub acţiunea forţelor exercitate asupra lor; **rigiditate dielectrică,** proprietate a unui mediu rău conductor de electricitate de a nu fi străpuns sub acţiunea unei tensiuni electrice; **2.** lipsă de flexibilitate, de maleabilitate; redoare, înţepeneală, înţepenire: *rămase cu o anumită rigiditate a ţinutei, precum şi cu o claudicaţie ... a piciorului stîng.* GHEŢIE; **rigiditate cadaverică,** înţepenire a corpului în primele ore după moarte; **rigiditate musculară,** contracţie musculară susţinută care apare în unele boli nervoase (meningită, tetanos); **3.** (fig.) severitate, intransigenţă; duritate: *ordinea şi rigiditatea aceasta au în ele răceală.* SAD.; **4.** (fig.) formalism: *se vor găsi aceia care să zică că ...* [rima] *este o rigiditate excesivă.* MACED. [Din fr. *rigidité*].

rigidizá, rigidizez vb. (tr.) a întări o piesă sau un element de construcţie prin fixarea unor nervuri, traverse etc., care împiedică deformarea acestora; a face să devină (mai) rigid. [*Rigid* + *-iza*].

rigidizáre, rigidizări f. acţiunea de a rigidiza; operaţie de întărire a unei piese, a unui element de construcţie prin nervuri, traverse etc., care împiedică deformarea. [V. *rigidiza*].

riglá, riglez vb. (tr.) a trage linii cu rigla. [De la *riglă;* cf. fr. *régler*].

riglát, ~ţi, riglată, ~e a. **1.** (rar) liniat: *foaie riglată;* **2.** (despre suprafeţe) care se obţine prin mişcarea unei linii drepte. [V. *rigla;* cf. fr. *réglé*].

ríglă[1], rigle f. **1.** instrument în formă de bară plată din lemn, metal, celuloid etc., de obicei gradat, cu care se trag linii drepte, se măsoară lungimile, se verifică suprafeţele plane etc.; linie: *ţăranul se va feri ... să tragă o linie dreaptă cu rigla.* BL.; **riglă de calcul,** instrument pentru efectuarea rapidă a anumitor calcule, alcătuit dintr-o riglă fixă, una mobilă (ambele avînd diviziuni logaritmice) şi un cursor; **2.** unealtă metalică sau de lemn folosită în metalurgie pentru netezirea şi îndepărtarea surplusului de amestec din cutia de formare; **3.** (înv.) rubrică. [Din gr. mod. *rígla* „regulă"].

ríglă[2], rigle f. (reg.) **1.** zăvor, rătez; **2.** bucată de lemn aplicată pe un element de construcţie pentru a-l rigidiza; **3.** leaţ; bucată de lemn groasă şi lată obţinută prin tăierea dulapilor, a scîndurilor groase; **4.** fiecare dintre grinzile pe care se sprijină podeaua de scînduri la casele ţărăneşti; **5.** barieră; **6.** piesă la războiul de ţesut mecanic, servind la conducerea şi întinderea firelor de urzeală. [Din germ. *Riegel*].

riglétă, riglete f. **1.** riglă mică folosită mai ales pentru măsurarea unghiurilor în topografie; **2.** riglă mobilă a unei rigle de calcul. [Din fr. *réglette* (după *riglă*)].

rigoáre, rigori f. **1.** severitate, asprime, stricteţe; rigurozitate: *unele neamuri au învins cu rigoarea, cu disciplina şi cu regulamentul.* ARG.; **de rigoare,** cerut de anumite uzanţe, impus de circumstanţe; obligatoriu: *se impun măsurile de rigoare;* **la rigoare,** în caz de extremă necesitate, la mare nevoie: *m-aş mulţumi, la rigoare, şi cu o catedră în învăţămîntul secundar.* GHEŢIE; **2.** (la pl.) acte de duritate extremă: *compozitorul a suferit rigorile cenzurii.* D.; **a suferi rigorile legii,** a fi pedepsit conform legii; **3.** asprime a climei: *căciula şi paltonul ... trebuiau să mă apere de rigorile iernii.* PR.; **4.** exactitate, precizie; acurateţe; rigurozitate: *cauza nu este uşor de explicat, deşi o credem valabilă şi compatibilă cu toată rigoarea unei judecăţi estetice.* MAIOR.; *gramatica sa e un monument de rigoare ştiinţifică.* R.L. [Din fr. *rigueur,* it. *rigore,* lat. *rigor, -oris*].

rigólă, rigole f. **1.** şanţ mic de-a lungul trotuarelor, pentru scurgerea apei: *rigolele trotuarelor trebuie curăţate;* **2.** canal mic într-o reţea de irigaţie; **3.** formă de eroziune în adîncime a solului, de pînă la o jumătate de metru. [Din fr. *rigole*].

rigorísm n. respect exagerat (şi afectat), ataşament riguros faţă de normele religioase sau faţă de principiile morale; austeritate: *dragostea de pitoresc apare în sufletul apuseanului ... după o saturaţie de rigorism spiritual.* BL. [Din fr. *rigorisme*].

rigorist, ~şti, rigoristă, ~e a. care aparţine rigorismului sau susţinătorilor lui, referitor la rigorism sau la susţinătorii acestuia: *principii rigoriste.* // m., f. persoană care manifestă rigorism; adept al rigorismului. [Din fr. *rigoriste*].

rigoróz, rigoroaze n. (înv.) examen (de doctorat): *şi-a trecut la timp rigoroazele, cu aprecieri din cele mai bune.* GHEŢIE. [Din lat. *rigorosum,* germ. *Rigorosum*].

rigorozánt, rigorozanţi m. (înv.) candidat la examenul de doctorat. [De la *rigoroz*].

rigurós, ~şi, riguroásă, ~e a. **1.** care nu admite abateri de la norme, de la principii; sever, rigid, inflexibil: *s-a impus o disciplină riguroasă;* **2.** (rar) aspru, greu de suportat: *frig riguros;* (jur.) **detenţiune riguroasă,** închisoare grea; **3.** exact, precis: *definirea riguroasă a termenilor;* (adv.) *pînă şi data era riguros exactă.* GHEŢIE; **4.** în care fiecare afirmaţie este consecinţa logică a afirmaţiilor demonstrate anterior: *demonstraţie riguroasă.* [Din fr. *rigoreux,* lat. *rigorosus,* it. *rigoroso*].

rigurozitáte f. **1.** severitate, stricteţe; rigiditate, asprime; rigoare: *rigurozitatea legii;* **cu rigurozitate,** în mod sever, riguros; **2.** exactitate, precizie; rigoare: *rigurozitatea demonstraţiei.* [*Riguros* + *-itate;* cf. it. *rigurosita*].

rihtuí, rihtuiesc vb. (tr.) a îmbina prin cusături bucăţile de piele ale unor obiecte de încălţăminte; a căptuşi feţele croite. [Din germ. *richten*].

rihtuíre, rihtuiri f. acţiunea de a rihtui şi rezultatul ei. [V. *rihtui*].

rihtuitór, ~i, rihtuitoáre m., f. muncitor care rihtuieşte. [*Rihtui* + *-tor*].

riksdág n. denumirea parlamentului suedez. [Din fr. *riksdag*].

riksmal [ricsmól] n. una dintre cele două limbi literare norvegiene moderne (alături de landsmal), creată în sec. al XIX-lea pe baza limbii daneze. [Din fr. *riksmal*].

ril, rile n. **1.** şanţ făcut cu o maşină specială pe linia de îndoire a unui carton, astfel încît straturile exterioare din spatele îndoiturii să nu se rupă; **2.** şanţ pe un disc de pickup; (şi: **rilă**). [Din germ. *Rille*].

rílă f. v. **ril.**

rimá, rimez vb. **1.** (intr.) a avea aceleaşi sunete în silabele finale: *versurile rimează;* **2.** (fig.; intr.) a se potrivi, a se asemăna; a fi în acord: *ceea ce aud acum din gura ta nu rimează în totul cu amintirile mele.* GAL.; **3.** (rar; tr.) a face versuri cu rimă: *am un amic farmacist, care ... găseşte timp să şi rimeze.* CAR. [Din fr. *rimer*].

rimát, ~ţi, rimată, ~e a. care rimează cu altul: *poeziile cu versuri lungi au ... toate versurile rimate.* IBR. [V. *rima*].

rimă, rime f. **1.** repetare a sunetelor finale în două sau mai multe versuri (începînd cu ultima silabă accentuată); (p. ext.) potrivire a sunetelor finale a două cuvinte: *ei cer să cînt ... durerea mea adîncă s-o lustruiesc în rime şi-n cadenţe.* EM.; *ritmul, metrul, rima nu sînt valori absolute ale graiului poetic.* BL.; **2.** cuvînt care rimează cu altul; (p. ext.) vers: *în cîntecul ce cînta ... era vreo rimă supărătoare.* NEGR.; *cioplind mereu la rime, făcut-am ca să plîngă pe cine mă citea?* MACED. [Din fr. *rime*].

riméi, rimeluri n. produs cosmetic sub formă de pastă (neagră), folosit pentru machierea genelor. [Din fr. *rimmel*].

rimelá, rimelez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) da cu rimel pe gene. [De la *rimel*].

rimeláre, rimelări f. acţiunea de a (se) rimela şi rezultatul ei. [V. *rimela*].

rimelát[1], ~ţi, rimelată, ~e a. **1.** (despre gene, ochi) dat cu rimel; **2.** care are ochii fardaţi cu rimel: *o fată rimelată.* [V. *rimela*].

rimelát[2] n. faptul de a (se) rimela: *şi-a stricat ochii de la rimelat.* [V. *rimela*].

rimésă, rimese f. (înv.) poliţă dată drept plată. [Din it. *rimessa*].

rinalgíe, rinalgii f. durere de nas. [Din fr. *rhinalgie*].

rinasciménto n. nume dat Renaşterii în Italia. [Din it. *rinascimento*].

rínă, rine f. jgheab prin care metalele şi aliajele topite se scurg în oalele de turnare şi de transport. [Din germ. *Rinne*].

rincocefál, rincocefali m. (la pl.) ordin primitiv de reptile (din triasic) caracterizate prin prezenţa coardei dorsale; (şi la sg.) reptilă din acest ordin. [Din fr. *rhynchocéphale*].

ríndea, rindele f. **1.** unealtă compusă din unul sau mai multe cuţite fixate într-un corp de lemn, care serveşte la netezirea şi la fasonarea pieselor de lemn, prin aşchiere; făţuitor: *el nu are strung, nici rindea, nici ferăstrău.* ARG.; **a da** (sau **a trage**) **la rindea,** a rindelui: *sicriul ... era de brad, abia dat în fugă la rindea.* CĂL.; **2.** unealtă folosită la netezirea unor piese metalice moi: *să nu te mai prind la fierărie, Maromete, spuse locan aruncînd departe cu rindeaua.* PR.; (şi: **rîndea**). [Din turc. *rende*].

rindelá, rindelez vb. (tr.) a rindelui. [De la *rindea*].

rindeláre, rindelări f. rindeluire. [V. *rindela*].

rindelúi, rindelulesc vb. (tr.) a netezi, a fasona, a făţui piese de lemn cu rindeaua; a da la rindea; a rindela; **maşină de rindelult,** maşină care efectuează mecanic operaţii cu rindeaua, printr-o mişcare de rotaţie a cuţitelor, ca la frezare. [*Rindea* + *-ălui*].

rindeluíre, rindeluiri f. acţiunea de a rindelui şi rezultatul ei; prelucrare prin aşchiere a lemnului, pentru a obţine piese cu feţe netede, plane sau profilate; rindelare, rindeluit. [V. *rindelui*].

rindeluít n. rindeluire. [V. *rindelui*].

rinencefál, rinencefale n. parte a creierului (cea mai veche în evoluţia acestuia la speciile

animale) cuprinzînd acele zone ale emisferei cerebrale legate direct cu simţul olfactiv. [Din fr. *rhinencéphale*].

rinforzando [rinforţándo] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu sonoritate crescută. [Cuv. it.].

ring, ringuri n. **1.** estradă împrejmuită cu corzi, pe care se desfăşoară meciurile de box, de catch etc.: *managerii tot mîngîind cocoşii, se aşezară de o parte şi de alta a ringului.* TUD.; **2.** estradă, spaţiu amenajat pentru dans în localuri: *lumea umplu ringul de dans.* GHEŢIE; **3.** maşină folosită în industria textilă la întinderea sau dublarea tortului, pentru răsucirea firului şi înfăşurarea lui pe ţevi; **4.** cerc de metal pentru acostarea navelor, fixat de bulonul de pe peretele cheiului. [Din fr., engl. *ring*].

riníchi, rinichi m. **1.** fiecare dintre cele două organe perechi ale aparatului urinar, la om şi la animalele superioare, situate în regiunea lombară, de o parte şi de alta a coloanei vertebrale, în afara cavităţii peritoneale, care secretează şi excretează urina; rărunchi: *inflamarea acută a rinichilor, adică nefrita, e o boală care se vindecă.* GHEŢIE; **rinichi artificial,** aparat care serveşte la înlocuirea temporară a funcţiilor rinichiului, eliminînd produşii toxici (ex. ureea) din sînge; dializor; **2.** fel de mîncare gătită din aceste organe provenite de la unele animale: *ostropel de rinichi de vacă.* [Lat. *reniculus*].

rinítă, rinite f. inflamaţie a mucoasei nazale; guturai, coriză. [Din fr. *rhinite*].

rinocér, rinoceri m. numele a două genuri de mamifere pahiderme imparicopitate erbivore mari din Asia şi din Africa, caracterizate prin unul sau două coarne pe bot (*Rhinoceros unicornis* şi *Diceros bicornis*); (şi la sg.) animal din aceste genuri: *colecţiune de vase ... şi corn de rinocer.* FIL. [Din fr. *rhinocéros,* lat. *rhinoceros,* gr. mod. *rinókeros*].

rinocerid, rinoceride n. (la pl.) familie de mamifere pahiderme imparicopitate, avînd ca tip rinocerul; (şi la sg.) animal din această familie. [Din fr. *rhinoceride*].

rinocerítă f. (livr.) efectul, rezultatul rinocerizării. [*Rinocer*(*iza*) + *-ită*].

rinocerizá, rinocerizez vb. (livr.; refl. şi tr.) (despre indivizi) a (se) înstrăina, a (se) depersonaliza sub acţiunea unor factori social-politici ostili, agresivi, abrutizînd(u-se). [De la *Rinocerii,* numele piesei lui Eugen Ionescu].

rinocerizáre, rinocerizări f. (livr.) faptul de a (se) rinoceriza. [V. *rinoceriza*].

rinocerizát, ~ţi, rinocerizată, ~e a. (livr.) înstrăinat, depersonalizat; abrutizat. [V. *rinocerisa*].

rinofaríngе, rinofaringe n. partea superioară a faringelui, care comunică cu fosele nazale. [Din fr. *rhino-pharynx* (după *faringe*)].

rinofaringítă, rinofaringite f. inflamaţie a rinofaringelui. [Din fr. *rhino-pharyngite*].

rinofonie f. perturbare a timbrului vocii prin alterarea rezonanţei nazale; rinolalie. [Din fr. *rhinophonie*].

rinolalíe f. (med.) rinofonie. [Din fr. *rhinolalie*].

rinológ, ~gi, rinologă, ~ge m., f. medic specialist în rinologie. [Din germ. *Rhinolog*].

rinológic, ~ci, rinologică, ~ce a. care aparţine rinologiei, referitor la rinologie. [Din fr. *rhinologique*].

rinológie f. ramură a medicinei care studiază anatomia, fiziologia şi bolile nasului şi ale foselor nazale. [Din fr. *rhinologie*].

rinoplástic, ~ci, rinoplastică, ~ce a. (med.) referitor la rinoplastie. [Din fr. *rhinoplastique*].

rinoplastíe, rinoplastii f. intervenţie chirurgicală pentru refacerea sau remodelarea unui nas urît conformat, diform sau mutilat. [Din fr. *rhinoplastie*].

rinoragíe, rinoragii f. hemoragie nazală; epistaxis. [Din fr. *rhinorragie*].

rinoscleróm n. boală infecţioasă caracterizată clinic prin tumefacţie de o duritate cartilaginoasă a narinelor, a septului şi a buzei superioare. [Din fr. *rhinosclérome*].

rinoscleróză f. atrofiere a mucoasei nazale. [Din fr. *rhinosclérose*].

rinoscóp, rinoscoape n. instrument cu care se examinează fosele nazale. [Din fr. *rhinoscope*].

rinoscopíe, rinoscopii f. examinare a foselor nazale, fie cu rinoscopul prin narine, fie cu o oglindă mică introdusă în gură, în spatele vălului palatului. [Din fr. *rhinoscopie*].

rinsóu, rinsouri n. motiv decorativ, pictat sau sculptat, de o formă curbată, reprezentînd ramuri sau fructe. [Din fr. *rinceau*].

riolít, riolite n. (geol.) liparit. [Din fr. *rhyolite,* germ. *Rhyolith*].

ripá, ripez vb. (tr.) a deplasa transversal pe distanţe foarte scurte o piesă grea (ex.: o porţiune dintr-o linie ferată, tablierul unui pod etc.). [Din fr. *riper*].

ripăre, ripări f. acţiunea de a ripa şi rezultatul ei. [V. *ripa*].

rípă, ripe f. (reg.) sfeclă pentru vite (*Beta vulgaris*). [Din magh. *répa,* germ. *Rübe*].

ripeág, ripeaguri n. (reg.) carmac format dintr-un singur şir de cîrlige folosit la prinderea sturionilor din mare. [Din ucr. *ripjak* „scaiete"].

ripícol, ~i, ripicolă, ~e a. care trăieşte pe malul apelor curgătoare. [Din fr. *ripicole*].

ripídă, ripide şi **ripidii** f. obiect liturgic de metal sau de lemn, în forma unei palete, împodobit cu chipul unui înger, cu scene biblice etc., folosit pentru stingerea candelelor din biserică, în altar pentru apărarea de muşte a sfintelor daruri sau la procesiuni: *şapte băieţi ... poartă ripidele şi sfeşnicele în faţa altarului.* EM. [Din sl. *ripida*].

ripídium n. tip de inflorescenţă cimoasă în formă de evantai. [Din lat., fr. *rhipidium*].

ripiéno n. grupa viorilor într-o orchestră simfonică // adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) **1.** cîntat de toţi; **2.** cu o voce suplimentară într-un ansamblu. [Cuv. it.].

ripolín n. (rar) email special de diferite culori. [Din fr. *ripolin*].

ripolinát, ~ţi, ripolinată, ~e a. vopsit cu ripolin; lăcuit. [*Ripolin* + *-at*].

ripostá, ripostez vb. (intr.) **1.** a răspunde prompt şi energic (în contradictoriu); a replica: *e cazul să ripostăm.* BL.; *e greu să ripostezi la asemenea insolenţă;* (tr.) *nu îndrăzni a riposta ceva.* CĂL.; **2.** a răspunde imediat unui atac al adversarului (într-o luptă, într-o întrecere sportivă etc.). [Din fr. *riposter*].

ripóstă, riposte f. **1.** răspuns prompt şi energic; replică: *acel mizerabil merita riposta voastră;* **2.** acţiune hotărîtă prin care se respinge un atac. [Din fr. *riposte*].

rips, ripsuri n. ţesătură de bumbac sau de mătase, cu dungi dese, fine, în relief, din care se fac obiecte de îmbrăcăminte, panglici, stofe de tapiserie etc.: *pe fotoliile acoperite cu huse aspre, de rips, aşteptau trei persoane.* GHEŢIE. [Din germ. *Rips*].

ripsát, ~ţi, ripsată, ~e a. cu aspect de rips; ca ripsul: *mătase ripsată.* [*Rips* + *-at*].

risbérmă, risberme f. element de construcţie care protejează fundaţiile unor lucrări hidraulice împotriva coroziunii. [Din fr. *risberme*].

risc, riscuri n. pericol posibil; posibilitate de a suferi o pagubă, un eşec, un necaz etc.; rizic: *cu riscul şi cu plăcerea legată de risc, ofiţeri şi soldaţi explorează împrejurimile.* CĂL.; *pîndeşte riscul ca în locul lui să fie ales un alt incapabil.* GHEŢIE; **cu orice risc,** cu orice preţ: *voi protesta, cu orice risc!* [Din fr. *risque*].

riscá, risc vb. **1.** (tr. şi intr.) a-şi pune în primejdie viaţa, onoarea etc.; a (se) expune unui pericol posibil, unui risc: *oamenii cari riscă tot pentru că n-au ce pierde.* EM.; *la cea mai mică violenţă de limbaj riscau să fie concediaţi.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a se angaja într-o acţiune nesigură sau periculoasă; a acţiona la noroc: *etimologistul riscă să facă scufundări în gol.* CĂL.; *tata n-a riscat să-şi epuizeze stocurile.* PR.; **3.** (înv.; refl.) a cuteza, a îndrăzni, a se încumeta: *nime nu s-ar fi riscat a merge pe jos.* NEGR. [Din fr. *risquer*].

riscánt, ~ţi, riscantă, ~e a. expus la riscuri, la primejdii; nesigur, primejdios, riscat: *situaţia era de-a dreptul riscantă.* EL.; *gîndul meu de a acţiona în apărarea marelui poet ... era ... riscant.* PR.; (adv.) *pare riscant, dar trebuie să încerc.* [Din germ. *riskant*].

riscát, ~ţi, riscată, ~e a. expus unei primejdii; cu riscuri, nesigur; riscant: *e foarte delicat lucru ..., e chiar foarte riscat.* PETR.; (adv.) *ar fi riscat să pledezi pentru mine.* [Din fr. *risqué*].

risípă, risipe şi (înv.) **rísipuri** f. **1.** cheltuială nechibzuită, irosire a unor bunuri materiale sau băneşti: *se făcuse mare risipă în curtea stăpînului său.* FIL.; (fig.) *făcu acest lucru cu o mare risipă de energie.* GHEŢIE; **2.** (fig.) belşug, abundenţă, prisos: *atîta risipă de copilărie.* VLAH.; *prada fusese peste toate aşteptările şi era acum risipă de toate.* PETR.; **3.** împrăştiere, răspîndire în toate părţile; risipire: *au mai trăit pre aceste locuri vreun neam după răsipa descălecării lui Traian.* N.COSTIN; **4.** fugă în dezordine, împrăştiere; (p. ext.) înfrîngere: *deasa tătărime ce-i gata de risipă.* AL.; **în risipă,** în dezordine: *flota-n risipă a sfărîmat-o.* COŞB.; **5.** (înv.) dărîmare, surpare, ruinare: *Omir ... au scris după răsipa Troadei.* COŞB.; **6.** (înv.) ruină, dărîmătură: *urme din risipurile cetăţii.* NEGR.; **7.** (înv.) distrugere, nimicire; pieire: *obiceiele cele noao fac răsipa ţărilor.* NEC.; (şi: (înv. şi reg.) **răsipă**). [De la *risipi*].

risipélnic, ~ci, risipelnică, ~ce a. (rar) risipitor. [*Risipi* + *-elnic*].

risipí, risipesc vb. **1.** a cheltui fără socoteală; a irosi avere, bani: *risipise averea părintească.* BOL.; (fig.) *mi-aş risipi o viaţă.* EM.; **2.** (tr. şi refl.) a arunca sau a cădea în toate părţile; a (se) împrăştia, a (se) răspîndi, a (se) răsfira, a (se) răzleţi: *banii mărunţi ... se risipiră zornăind pe duşumele.* GHEŢIE; (fig.) *o nemaipomenită beatitudine i se risipi ca un fior cald în tot trupul.* EL.; **3.** (tr.) a pune pe fugă (o armată): *coborî din munţi şi risipi pe păgîni.* CĂL.; **4.** (tr. şi refl.) a (se) răspîndi (o ştire, un zvon etc.); a (se) difuza, a (se) propaga: *se răsipi cuvîntul pretutindeni.* PANN; *încet răsunetul de clopot se risipeşte tremurînd.* VLAH.; **5.** (refl. şi tr.) a (se) destrăma, a (se) împrăştia: *ceaţa se risipi peste noapte.* GHEŢIE; **6.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) dărîma, a (se) prăbuşi, a (se) surpa: *oleacă numai de nu s-a răsipit bolta ceriului.* CR.; **7.** (tr. şi refl.) a (se) sfărîma, a (se) fărîmiţa: *cînd prînzul nu-i place ..., risipeşte în ţăndări farfuriile.* CĂL.; **8.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) nimici, a (se) prăpădi, a (se) distruge: *să răsipească toate pregătirile făcute.* BĂLC.; **9.** (tr.) a face să dispară, a îndepărta o grijă, o durere, un gînd: *socoteam că ameţindu-mă are să mi se risipească tristeţea.* EL.; (şi: (înv. şi reg.) **răsipi**). [Din bulg. *razsipja,* sb. *rasipati*].

risipíre, risipiri f. **1.** acţiunea de a (se) risipi şi rezultatul ei; risipă; **2.** cheltuială nesăbuită, irosire a unor bunuri materiale sau băneşti; risipă: *este răspunzător de risipirea averii;* (fig.) *poate c-aţi fi mai scumpi în răsipirea iluziunilor juneţei voastre.* FIL.; **3.** (fig.) abundenţă, belşug; risipă: *într-o risipire de pomi înfloriţi, se înălţau acoperişuri roşii de*

olane. SAD.; **cu risipire,** din belşug, din abundenţă: *dragostea ce-mi dai cu risipire.* I.NEGR.; **4.** împrăştiere, răspîndire, dispersare: *risipirea zavergiilor de către turci.* CĂL.; **5.** (înv.) dărîmare, surpare: *Agapia ..., bătrînă biserică pornită spre risipire.* SAD.; **6.** (concr.) dărîmătură, ruină: *au început risipirile a să astupa.* BIBLIA; **7.** nimicire, distrugere, pieire: *un trandafir crescut în umbră moare şi soare nu-i să-i plîngă risipirea.* GOGA; *risipirea rodului era păcat în simţirea şi judecata ei indiană.* EL.; (şi: (înv. şi reg.) **răsipire**). [V. *risipi*].

risipit, ~ţi, risipită, ~e a. **1.** cheltuit fără măsură, fără socoteală; irosit: *avere risipită;* **2.** răspîndit în toate părţile; răzleţit: *locuitorii* [Moldovei] *... răsipiţi.* BĂLC.; **3.** împrăştiat, răsfirat: *mai erau cîţiva nori risipiţi;* **4.** pus pe fugă; alungat, înfrînt: *risipite se-mprăştie a duşmanilor şiraguri.* EM.; **5.** spulberat, nimicit: *a mele visuri risipite.* VLAH.; **7.** dărîmat, prăbuşit, ruinat: *casă risipită;* (şi: (înv. şi reg.) **răsipit**). [V. *risipi*].

risipitór, ~i, risipitoáre a. (adesea subst.) **1.** care îşi risipeşte averea, bunurile; cheltuitor: *să te ferească Dumnezeu de femeia leneşă, mîrşavă şi răsipitoare.* CR.; **2.** (înv.) care produce ruină; distrugător; nimicitor: [domni] *tirani şi risipitori de ţară.* BĂLC.; (şi: (înv. şi reg.) **răsipitor**). [*Risipi* + *-tor*].

risipitúră, risipituri f. **1.** (înv.) alungare, împrăştiere a unei oşti; (p. ext.) înfrîngere; (concr.; la pl.) rămăşiţă a unei oşti înfrînte: *risipiturile de călărime pămînteană ... se mistuiau repede.* SAD.; **2.** (reg.) risipă; belşug, abundenţă; **3.** (înv.) dărîmare, năruire, surpare; (concr.; mai ales la pl.) dărîmătură, ruină, spărtură: *fugiră mereu pănă-n risipiturile unei stînci.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **răsipitură**). [*Risipi* + *-tură*].

rísling n. soi de viţă de vie avînd strugurii cu boabele mici, rotunde, verzi sau gălbui, cu pieliţa groasă; (p. ext.) vin obţinut din struguri de acest soi: *e cel mai bun riesling din via unchiului.* GHEŢIE; (scris şi: *riesling*). [Din germ. ***Riesling,*** fr. ***riesling***].

risolúto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) decis, hotărît; cu fermitate. [Cuv. it.].

risorgiménto n. mişcare ideologică, politică, literară care a contribuit la crearea statului italian unitar (1820-1870). [Din it. ***risorgimento***].

ristíc n. **1. gogoaşă de ristic,** excrescenţă bogată în tanin, formată pe frunzele şi ramurile, tinere ale unor stejari, în urmă înţepăturii unor insecte (o specie de viespe), întrebuinţată în industria chimică, farmaceutică, în tăbăcărie etc.; **2.** fard făcut dintr-un amestec de antimoniu şi de asemenea gogoşi, întrebuinţat pentru înnegrirea sprîncenelor, a genelor, a părului: *babo ... [i]ţi trebuie ristic pentru sprîncene.* POP. (şi: **răstic**). [Din gr. mod. ***rastíki***].

ristúrnă, ristume f. **1.** avantaj bănesc acordat unui client de către un comerciant; **2.** comision dat unui intermediar ocazional; **3.** parte din beneficiile unei societăţi cooperative dată membrilor săi. [Din fr. ***ristourne***].

rişcár, rişcari m. jucător de rişcă. [*Rişcă* + *-ar*].

rîşcă f. numele unui joc de noroc, în care cîştigă cel ce ghiceşte pe ce parte va cădea o monedă aruncată în sus; pajură sau număr, orleancă. [Cf. rus. ***reška***].

rit, rituri n. **1.** ansamblu de reguli şi ceremonii practicate într-o comunitate religioasă; ritual: *într-o societate de tip arhaic, rezolvarea zbuciumului în rit e foarte normală.* CĂL.; *rituri sacre;* **2.** (p. ext.) rînduială, regulă, tipic: *rit masonic;* **3.** religie, confesiune religioasă: *erau de ritul ortodox.* GHICA; *Paştele ... anul acela se prăznui deodată de credincioşii de ambele rituri.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***ritón,*** lat. ***ritus,*** fr. ***rite***].

ritardándo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu ritm încetinit treptat. [Cuv. it.].

ritenúto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) în tempo reţinut, (mai) moderat. [Cuv. it.].

ritidóm, ritidomuri n. strat extern al scoarţei arborilor bătrîni, alcătuit din ţesuturi moarte care se exfoliază. [Din fr. ***rhytidome***].

ritm, ritmuri n. **1.** succesiune simetrică şi periodică a silabelor accentuate şi neaccentuate într-un vers sau într-o frază; (p. ext.) vers: *de ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi?* EM.; *poeziile de efuziune, de fericire ... sînt scrise în ritmul trohaic; cele elegiace, ... în ritm iambic.* IBR.; **2.** sistem de organizare a duratelor sunetelor şi pauzelor în cadrul unei lucrări muzicale: *o visa rotindu-se în ritmul valsului;* **3.** mişcare periodică, regulată, cadenţată; tempo, cadenţă: *ritmul inimii;* **4.** curs regulat, desfăşurare gradată a unei activităţi, a unui proces: *războiul s-a încheiat, lumea începe să regăsească vechiul ritm de viaţă sau poate unul nou.* GHEŢIE; (fig.) *ritmul etnic cu oarecare durată constituie tradiţia.* STĂNIL.; **5.** repetare periodică a unor elemente arhitectonice sau decorative la o construcţie; **6.** proporţie, armonie între părţile unui întreg, în artele plastice. [Din gr. mod. ***rythmós,*** lat. ***rhythmus,*** fr. ***rythme***].

ritmá, ritmez vb. (tr.) **1.** a pune accentele pe silabele unui vers sau ale unei fraze; **2.** a imprima un ritm unei melodii; **3.** a imprima ritm unei mişcări, unei acţiuni; a cadenţa: *îşi ritmează paşii.* [Din fr. ***rythmer***].

ritmáre, ritmări f. acţiunea de a ritma. [V. *ritma*].

ritmát, ~ţi, ritmată, ~e a. **1.** cu ritm; ritmic: *frază ritmată;* **2.** cadenţat: *ciocăniturile ritmate ale trapătului de potcoave.* CAR. [V. *ritma*].

rítmic, ~ci, ritmică, ~ce a. **1.** care ţine de ritm, referitor la ritm: *în cele mai vechi documente de poezie germanică ... nu găsim metrul ritmic şi nici rimele.* BL.; *vorbesc în timpul dansului ca să compensez ... ineficienţele ritmice.* EL.; **2.** cu ritm, ritmat: *gîndurile lui adesea se transformau în şiruri ritmice, în vorbe ritmate.* EM.; **gimnastică ritmică,** ramură a gimnasticii în care exerciţiile se execută cadenţat şi cu acompaniament muzical; **3.** (adesea adv.) supus unui ritm, făcut după un ritm; care se desfăşoară la intervale regulate; cadenţat: *ritmic valurile cad.* COŞB.; *firma luminoasă ... se stingea şi se aprindea ritmic.* GHEŢIE. // **f. 1.** ansamblu de reguli referitoare la folosirea ritmului în poezie (şi în proză); întrebuinţarea ritmului; totalitatea ritmurilor: *o cadenţă de maşinărie ... vine din fonetismul psihic, nu din ritmica exterioară a stilurilor.* CĂL.; *copia întocmai ritmica naraţiunii clasice.* CĂL.; **2.** capitol al teoriei muzicale care se ocupă cu studiul ritmului. [Din fr. ***rythmique***].

ritmicitáte, ritmicităţi f. **1.** însuşirea de a avea ritm: *ritmicitatea frazelor;* **2.** desfăşurare ritmică, uniformă, fără întreruperi a unei mişcări, a unei activităţi etc.: *s-a discutat despre ritmicitatea aprovizionării.* [Din fr. ***rythmicité***].

ritmoterapíe f. terapie psihică şi fiziologică, constînd în exerciţii de restructurare a ritmului funcţional perturbat. [*Ritm* + ***terapie***].

ritología f. (ramură a mitologiei şi religiei care se ocupă cu) studiul ritului, ritualului şi al ritualismului. [Din fr. ***ritologie***].

ritón n. vas conic de metal sau de lut, asemănător unui corn de vită cu vîrful modelat în forma unui cap de animal, folosit de grecii antici pentru libaţii şi la petreceri. [Din gr. ***rhyton***].

rítor m. v. **retor.**

ritoricésc a. v. **retoricesc.**

ritoríe f. (înv.) oratorie, elocvenţă. [Din gr. mod. *ritoría*].

ritornélă, ritornele f. **1.** (muz.; înv.) refren; **2.** scurt fragment de muzică instrumentală servind ca preludiu sau ca încheiere a unei melodii: *coardele şi naiul începură riturnela simplă a vechii balade.* SAD.; **3.** scurt motiv muzical repetat la începutul fiecărei melodii de dans; **4.** vers sau grup de versuri repetate într-o poezie, la intervale regulate: *versul liber renunţă ... riturnela ... captivantă, purtătoare de ecouri.* V.R.; **5.** (rar) improvizaţie poetică formată din trei versuri, dintre care primul rimează cu al treilea; (şi: **riturnelă**). [Din it. ***ritornello,*** fr. ***ritournelle***].

rítos adv. categoric, hotărît; precis, clar: *Alec îi declară ritos că a sosit momentul să ia o hotărîre.* GHEŢIE; (adj.) *ritos lucru; afirmaţii ritoase.* [Din gr. mod. ***ritós***].

rituál, ~i, rituală, ~e a. care ţine de un ceremonial, care se face după un anumit rit, referitor la un ceremonial; de rit; ritualic: *bărbaţii şi femeile şopteau închinarea rituală.* SAD.; *masă rituală.* // n. (pl. **ritualuri**) **1.** ceremonial religios; rit: *ritualul tainelor: botez, mir, nuntă.* CĂL.; *ritual funebru;* **2.** carte conţinînd rugăciunile şi ceremoniile unui cult religios; **3.** ceremonial folcloric, desfăşurat după reguli tradiţionale, în momentele decisive din viaţa omului sau a comunităţii (naştere, căsătorie, moarte, semănat, cules etc.); **4.** (p. gener.) ceremonial, obicei, tipic: *voia să facă din meserie o castă, cu un fel de ritual al ei.* PETR.; *ritualul încoronării.* [Din fr. ***rituel,*** lat. ***ritualis, -e,*** germ. ***Ritual***].

ritualíc, ~ci, ritualică, ~ce a. ritual: *după spălăturile ritualice şi rugăciune,* [turcii] *se aşezară cu picioarele încrucişate subt ei.* SAD.; (adv.) *se închină ritualic, îngenunchind în faţa icoanei.* [*Ritual* + *-ic*].

ritualísm n. supunere excesivă la ceremoniile bisericeşti; formalism religios: *automatismele pietăţii, ritualismul limbajului religios ... nu îi atrăgeau.* D. [Din fr. ***ritualisme***].

ritualíst, ~şti, ritualistă, ~e a. care ţine de ritual, de practici ritualizate sau de ritualism, referitor la ritual, la practicile ritualizate sau la ritualism: *excese ritualiste.* // m., f. adept al ritualismului. [Din fr. ***ritualiste***].

ritualizá, ritualizez vb. (tr.) a conferi caracter solemn, ceremonios, de ritual. [Din fr. ***ritualiser***].

ritualizáre, ritualizări f. acţiunea de a ritualiza şi rezultatul ei; (fig.) *putem vorbi chiar despre o anume ritualizare a eşecurilor.* CF. [V. ***ritualiza;*** cf. fr. ***ritualisation***].

ritualizát, ~ţi, ritualizată, ~e a. care a dobîndit caracter solemn, ceremonios, de ritual: *practici ritualizate.* [V. ***ritualiza***].

rituméla f. v. **ritornelă.**

riţ, riţuri n. adîncitură liniară făcută pe o foaie de carton sau de mucava, în locul unde urmează să fie îndoită. [Din germ. ***Ritz***].

riţuí, riţuiesc vb. (tr.) a face un riţ pe o foaie de carton sau de mucava. [Din germ. ***ritzen***].

riţuíre, riţuiri f. acţiunea de a riţui şi rezultatul ei. [V. *riţui*].

riţuít n. riţuire. [V. *riţui*].

rivál, ~i, rivală, ~e m., f. **1.** persoană care aspiră, în concurenţă cu alta, la aceeaşi situaţie, la aceleaşi avantaje etc.; concurent, adversar, potrivnic: *nerăbdătoare să-l vadă scos din domnie pe Bibescu şi mai ales pe rivala ei personală, Maricica Doamna.* PETR.; *subsecretarul de stat de la Interne găsi că e momentul cel mai potrivit să înceapă să-l sape pe rivalul său.* ST.; (adj.) *popoare rivale;* **2.** persoană care dispută, deodată cu alta, dragostea aceleiaşi persoane: *bărbatul se duce la rivalul său şi-i spune să-i dea nevasta înapoi.* PR.; **3.** persoană care are merite şi calităţi egale cu ale alteia; egal, emul: *nu are rival în poezie;* **fără rival,** fără pereche, fără seamăn; inegalabil: *vinul ... e fără rival.* SAD. [Din fr. ***rival,*** lat. ***rivalis,*** germ. ***Rival***].

rivalitáte, rivalităţi f. concurenţă între persoane, popoare etc. care aspiră la acelaşi lucru; emulaţie;

competiţie: *această rivalitate aduse robirea comună.* BĂLC.; *certurile şi rivalităţile politice.* EM. [Din fr. ***rivalité***, lat. ***rivalitas, -atis***].

rivalizá, rivalizez vb. (intr.) **1.** a fi rival cu cineva, a aspira, a năzui să ajungă sau să întreacă pe cineva în merite, în realizări etc.; a concura: *de cînd se ştiu au rivalizat pentru dobîndirea prestigiului ştiinţific;* **2.** a sta alături de ...; a egala: *nicăieri în cetatea lui San Marc nu se puteau vedea palate mai bogate, rivalizînd cu ale Bizanţului.* SAD. [Din fr. ***rivaliser***].

rivalizáre, rivalizări f. faptul de a rivaliza. [V. ***rivaliza***].

rivăltă, rivalte f. şir de lumini fixate în dosul cortinei, la nivelul podelei, care luminează scena; (p. ext.) rampă. [Din it. ***ribalta***].

rivanól n. produs farmaceutic folosit ca antiseptic. [Din germ. ***Rivanol***].

riverán, ~i, riverană, ~e a. **1.** situat pe malul unei ape sau străbătut de o apă curgătoare: *ţară riverană;* **2.** situat lîngă o stradă, lîngă liziera unei păduri, aproape de un aeroport etc.: *proprietate riverană.* // m., f. **1.** persoană care locuieşte pe malul unei ape; (adj.) **proprietar riveran,** proprietar al unui loc de pe malul unui rîu; **2.** persoană care locuieşte într-un imobil aflat de-a lungul unei străzi sau al unei căi de comunicaţie: *aici este permis numai accesul riveranilor.* [Din fr. ***riverain***].

riviéră, riviere f. **1.** obstacol format dintr-un şanţ cu apă pe care trebuie să-l sară un atlet sau un cal de curse; **2.** teren pe malul unei ape; **3.** (rar) colier de diamante. [Din fr. ***rivière***, it. ***riviera***].

rîxă, rixe f. ceartă însoţită de injurii (şi de bătaie); dispută, controversă. [Din fr. ***rixe***].

riz, rizuri n. **1.** fisură fină, de mică adîncime, care apare la suprafaţa unei piese de metal, din cauza uzurii, a prelucrării defectuoase etc.; **2.** zgîrietură făcută pe o piesă metalică pentru a o marca într-un anumit fel; **3.** şanţ pe marginea tălpii de încălţăminte prin care trece cusătura. [Din germ. ***Risz***].

rizá, rizez vb. (tr. şi refl.) a căpăta sau a face să capete rizuri: *cilindrul metalic s-a rizat.* [Din fr. ***riser***].

rizăcă, rizace f. (reg.) **1.** unealtă asemănătoare cu o coasă cu coada lungă, folosită la tăiatul stufului, a bălăriilor din bălţi; sabiţă; **2.** (bot.) foarfeca-bălţilor (*Stratiotes aloides*). [Din ucr. ***rizak***].

rizăfcă f. v. rizeafcă.

riza-pazár n. (turcism; înv.) preţ stabilit prin înţelegere între vînzător şi cumpărător; preţ liber. [Din turc. ***rizapazar***].

rizáre, rizări f. acţiunea de a (se) riza şi rezultatul ei; formare a rizurilor. [V. ***riza***].

rizát, ~ţi, rizată, ~e a. (despre piese metalice) a cărei suprafaţă prezintă rizuri. [V. ***riza***].

rizeáfcă, rizeafce f. specie de scrumbie care trăieşte în Marea Neagră, de unde migrează în Dunăre pentru reproducere; scrumbiţă (*Alosa caspia nordmanni*); (şi: **rizafcă**). [Et. nec.].

rizíbil, ~i, riziblă, ~e a. de rîs, caraghios; ridicol: *rizibilă poliloghie politico-ideologică.* CĂL. [Din fr. ***risible***].

rizíc, rizicuri n. (înv.) risc, pericol: *mă hotărăsc să-ţi răspund, cu rizicul de a-mi face din tine un vrăjmaş.* VLAH.; **a pune în rizic,** a risca, a pune în pericol: *pune în rizic pe o masă de cărţi pînea copiilor.* AL.; *producţiunea agricolă pe ani înainte* [e] *pusă în rizic.* EM. [Din it. ***risico***, germ. ***Risiko***].

rizicultór, ~i, rizicultoáre m., f. cultivator de orez. [Din fr. ***riziculteur***].

rizicultúră, rizicúlturi f. **1.** cultură a orezului; **2.** loc cultivat cu orez; orezărie. [Din fr. ***riziculture***].

rizifórm, ~i, riziformă, ~e a. cu aspectul, de forma boabelor de orez. [Din fr. ***riziforme***].

rizilíc n. (reg.) **1.** rîs, batjocură; dispreţ, înjosire: *fata ... să sufere rizilicul celorlalte surori.* POP.; **a-şi face rizilic de cineva,** a-şi bate joc; **2.** dezordine, murdărie. [Din turc. ***rezillik***].

rizocarpée, rizocarpee f. (la pl.) ordin de plante ierboase, avînd numai rădăcinile perene; (şi la sg.) plantă din acest ordin. [Din fr. ***rhizocarpée***].

rizoctonióză, rizoctonioze f. boală a plantelor provocată de o ciupercă (*Rhizoctonia solani*), care se manifestă prin înmuierea părţilor aeriene ale acestora. [Din fr. ***rhizoctoniose***].

rizodérmă, rizodrme f. epidermă a rădăcinii formată dintr-un singur strat de celule, dintre care cele mai multe se transformă în perişori absorbanţi. [Din fr. ***rhizoderme***].

rizofág, ~gi, rizofagă, ~ge a. (biol.) care se hrăneşte cu rădăcini. [Din fr. ***rhizophage***].

rizoíd, rizoizi m. organ de fixare şi de absorbţie al unor plante inferioare (ex.: muşchi, licheni etc.), constituit din filamente simple sau ramificate, cu peretele foarte subţire. [Din fr. ***rhizoïde***].

rizóm, rizomi n. tulpină subterană lipsită de clorofilă (asemănătoare rădăcinii, dar cu frunze rudimentare şi structură specifică), servind la înmagazinarea substanţelor de rezervă şi ca organ de înmulţire vegetativă; bulb, tubercul. [Din fr. ***rhizome***].

rizómic, ~ci, rizomică, ~ce a. (rar) prevăzut, dotat cu rizomi; (fig.) *basarabenii au creat o literatură rizomică.* [***Rizom*** + ***-ic***].

rizopód, rizopode n. (la pl.) clasă de protozoare libere şi parazite care se mişcă cu ajutorul pseudopodelor în mări şi ape dulci (*Rhizopoda*); (şi la sg.) animal din această clasă: *numitele celule amiboide ale mesodermului mistuie întocmai ca rizopodele ori infuzoriile.* C. [Din fr. ***rhizopode***].

rizosféră f. strat de pămînt de circa doi metri grosime, în care se găsesc rădăcinile plantelor. [Din fr. ***rizosphère***].

rizóto n. mîncare din orez, unt, sos de roşii şi parmezan. [Din fr., it. ***risotto***, germ. ***Risotto***].

rîbăr, rîbari m. pasăre din ordinul pescăruşilor, asemănătoare cu rîndunica, care trăieşte pe malul mării şi se hrăneşte cu peşti mici; rîndunică-de-mare (*Sterna hirundo*). [Din bulg. ***rîbar***, rus. ***rîbarĭ***, ucr. ***rybarĭ***].

rîbiţă, rîbiţe şi **rîbiţi** f. (iht.; reg.) porcuşor (*Gobio gobio*); (şi: **rînchiţă**). [Din bulg. ***rîbiţa***, sb. ***ribica***].

rîcă, (rar) **rîci** f. (pop. şi fam.) ceartă, gîlceavă; neînţelegere, vrajbă: *că-i mai bună, dimpreună, viiaţa cea frăţească, decît rîcă, care strică oaste vitejască.* COSTIN; *aţi fost profesor la facultate, de ce nu mai sînteţi ..., o fi vreo nedreptate, vreo rîcă?* PR.; **a căuta cuiva rîcă,** a căuta prilej de ceartă cu cineva: *oamenii fuseseră aruncaţi peste el în beci ca să-i caute rîcă.* ST.; **a purta cuiva rîcă,** a purta cuiva duşmănie: *credea ... că-i port rîcă.* PETR.; **a se pune în** (sau **la**) **rîcă,** a se împotrivi cuiva, luîndu-se la ceartă: *să răpui pe toţi cîţi ... s-or pune în rîcă cu tine.* POP.; (şi: **rică**). [De la ***rîcîi***].

rîcăi[1], rîcălesc vb. (înv.; intr.) a răcni; a urla, a zbiera: *rîcăi leul şi sări pardos mai mînios.* MOXA. [Din sl. ***rykati***].

rîcăi[2] vb. v. **rîcîi.**

rîcîi, rîcîi vb. **1.** (tr. şi intr.) a scormoni, a scurma pămîntul cu ghearele, cu labele; (p. ext.) a zgîria: *nişte găini ... săreau pe geam în sus, rîciiau cu ghearele să iasă.* SOR.; **2.** (fig.; tr.) a preocupa; a frămînta, a chinui; a roade: *te rîciie orice împlinire a semenilor;* **a-l rîcîi ceva la** (sau pe) **inimă,** a-l chinui un gînd, o dorinţă, o curiozitate nesatisfăcută; a-l roade: *îl tot rîciia pe inimă să o întrebe ceva.* PETR.; **3.** (tr.) a răzui: *ea rîciie de pe zidurile monumentelor scoarţa.* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **rîcăi, răcăi**). [Onomat.].

rîcîiálă, rîcîieli f. rîciire, rîciit, rîciitură. [***Rîcîi*** + ***-eală***].

rîcîire, rîcîiri f. acţiunea de a rîcîi şi rezultatul ei; rîcîială, rîciit, rîciitură. [V. ***rîcîi***].

rîcîit n. faptul de a rîcîi; rîcîire; zgomotul produs prin rîcîire. [V. ***rîcîi***].

rîcîitúră, rîcîituri f. rîcîire, rîcîială, rîcîit: *o rîcîitură de chibrit se auzi.* DELAVR. [***Rîcîi*** + ***-tură***].

rîde, rîd şi (înv. şi reg.) **rîz** vb. (intr.) **1.** a-şi manifesta bucuria, satisfacţia printr-o mişcare caracteristică a feţei şi a gurii, însoţită de un şir de sunete nearticulate, specifice, succesive: *rîsul e sănătate, cine rîde trăieşte o sută de ani.* GHEŢIE; **a rîde în barbă** (sau **pe sub mustaţă**), a rîde reţinut, pe ascuns; **a rîde cuiva în nas** (sau **în faţă, în obraz**), a-şi bate joc de cineva care este de faţă; a sfida: *îmi şi rîzi în nas cînd eu mă jeluiesc dumitale.* CAR.; **2.** a se înveseli, a se distra, a se amuza pe socoteala cuiva; a face haz de ceva: *toată societatea vorbea, rîdea, cînta.* BOL.; *rîdeam că te-ai încurcat şi-ai băut din cană în loc să bei din pahar.* EL.; **3.** a fi mulţumit, vesel, fericit; a se bucura: *cine rîde la urmă rîde mai bine, băiete!* REBR.; (fig.) *rîd codrii în apusul soarelui.* ZAMF.; **4.** a arăta cuiva simpatie, surîzîndu-i; a zîmbi: *erai de paisprezece ani cînd mi-ai rîs întîi.* DELAVR.; *eu i-am rîs, el nu mi-a rîs.* POP.; **5.** a-i fi cuiva favorabil, prielnic; a surîde: *norocul îţi rîde din toate părţile.* CR.; **6.** a-şi bate joc de cineva sau de ceva; a lua în rîs: *el rîde cu păgînii de legea creştinească.* AL.; *te-am amăgit, am rîs de dumneata.* CAR.; (tr.) *ar vrea ca să mă rîdă!* AL.; **rîd şi cîinii, curcile** (sau **ciorile**) **de el,** se spune despre cineva care s-a făcut de rîs, s-a compromis: *fugi d-aici, Ioane, că rîd şi curcile de tine!* REBR.; **7.** (pop.) a silui o femeie: *au vrut să-şi rîdă de dînsa.* NEC.; **8.** a nesocoti, a desconsidera; a dispreţui: *eu rîz de-a mea durere.* ALEX. [Lat. ***ridere***].

rîgîi, rîgîi vb. (intr.) a scoate pe gît un zgomot caracteristic, provocat de eliminarea gazelor din stomac; a eructa: *el mînca sandviciuri ..., rîgîia, se scobea în măsele.* PR.; *nu rîgîiau, nu-şi uitau prohabul dezbumbat.* CĂRT.; (fig.) *îşi rîgîie, vesel ..., inepţiile.* CRON.; (şi: (reg.) **răgăi, gîrîi**). [Onomat.; cf. sb. ***rigati***].

rîgîiálă, rîgîieli f. rîgîit; rîgîitură. [***Rîgîi*** + ***-eală***].

rîgîit, rîgîituri n. faptul de a rîgîi; zgomotul produs de ieşirea pe gît a gazelor din stomac; rîgîială: *acele infame gesturi ..., uitatul pe fereastră, căscatul, rîgîitul.* PR. [V. ***rîgîi***].

rîgîitúră, rîgîituri f. rîgîială. [***Rîgîi*** + ***-tură***].

rîie f. **1.** boală contagioasă de piele la oameni şi la animale, provocată de un parazit (artropod), caracterizată prin apariţia unor mici vezicule (localizate mai ales între degete) care produc mîncărime; scabie: *după toată sărăcia îi mai mănînca şi rîia.* PANN; **a se ţine ca rîia de om,** se spune despre cineva de care nu poţi să scapi; **2.** epitet depreciativ pentru cineva sau ceva, care provoacă multe necazuri; pacoste, năpastă: *am scăpat ţara de o aşa rîie.* NEGR.; *moşia asta ... a fost a bătrînilor noştri, pînă ce s-a încuibat între noi o rîie boierească.* SAD.; **3. rîia neagră a cartofului,** boală a cartofului provocată de o ciupercă, manifestată prin apariţia unor excrescenţe moi, negre-brune pe părţile subterane ale plantei; **rîia (comună) a cartofului,** actinomicoza cartofului. [Lat. ***aranea*** „păianjen"].

rîiós, ~şi, rîioásă, ~e a. **1.** (adesea subst.) bolnav de rîie; plin de rîie; scabios: *două capre slabe şi rîioase.* CR.; **2.** (p. ext.; reg.) murdar, jegos; respingător: *du-te şi te spală, rîiosule!;* **3.** (depr.) parşiv, rău, al dracului; (fam.) **a face pe rîiosul,** a fi mîndru, înfumurat; a-şi da aere: *mă, nu face pe rîiosul!* SAD.; **4.** (fig.) cu aspect neplăcut; urît; scorojit: *uşa gotică din lemn, mai umflată şi mai rîioasă ca oricînd.* CĂL. [***Rîie*** + ***-os***].

rîjnică, rîjnici f. numele mai multor plante erbacee din familia cruciferelor: **a)** plantă cu flori

mici, albe, care creşte prin păduri (*Cardamine impatiens*); **b)** scuipatul-cucului (*Cardamine pratensis*). [Et. nec.].

rîlă f. v. rînă.

rîmă, pers. 3 **rîmă** vb. (intr. şi tr.) a scormoni pămîntul cu rîtul: *odată au dat porcii pe-acolo, au început să rîme.* SOR.; (pop.) **a-l rîma pe cineva la** (sau **în, prin**) **inimă,** a îmboldi, a da ghes; a roade: *pe mine mă rîmă la inimă să ştiu ceva.* ISP. [Lat. ***rimare***].

rîmă, rîme f. vierme anelid cu corpul lung, cilindric, de culoare roşcată, care trăieşte în pămînt, afînîndu-l şi contribuind la formarea humusului (*Lumbricus terrestris*): *începură a pune rîme în cîrlige.* SAD.; *rîmele umblă a ploaie.* [De la ***rîma***].

rîmătór, rîmători m. (pop.) porc: *înainte nu le zicea porci, le zicea rîmători.* SOR. [***Rîma*** + *-ător*].

rîmătúră, rîmături f. loc rîmat, scormonit de porci; (p. ext.) loc cu pămînt răsturnat, răscolit, scormonit: *trecem ... prin rîmături de obuze.* SAD. [***Rîma*** + *-ătură*].

rîmleán, ~eni, rîmleană, ~ene a. (înv.) care aparţine, care este caracteristic Romei, Imperiului Roman sau locuitorilor acestora, referitor la Roma, la Imperiul Roman sau la locuitorii acestora; roman; rîmlenesc: *iată un căpitan, căpitan rîmlean.* POP. // m., f. roman: *Iovan Iorgovan, fecior de rîmlean.* POP. [Din sl. ***rimljaninŭ***].

rîmlenésc, ~şti, rîmleneáscă, ~eşti a. (înv.) rîmlean: *graiul de casă al ardelenilor mai mult are în sine însemnarea graiului rîmlenesc.* COSTIN. [***Rîmlean*** + *-esc*].

rîmlenéşte adv. (înv.) ca romanii, în felul romanilor; în limba latină: *ştii româneşte, adecă rîmleneşte?* COSTIN. [***Rîmlean*** + *-eşte*].

rîmnă f. v. rîvnă.

rîmní vb. v. rîvni.

rîmnic, rîmnice n. (reg.) iaz cu peşte; heleşteu: *rîde vidra din fundul rîmnicului.* SAD. [Din ucr. ***ribnik***, bulg. ***rîbnik***].

rînă, rîne şi (reg.) **rîni** f. fiecare dintre părţile laterale ale corpului omenesc; coastă, latură; **într-o** (sau **pe o**) **rînă, a)** (culcat) pe o parte: *se pune într-o rîlă jos lîngă foc.* CR.; *va zîmbi, lăsîndu-se într-o rînă şi închizînd ochii.* SAD.; **b)** înclinat, pieziş, strîmb: *căsuţa ... lăsată într-o rîlă.* C.; (şi: (reg.) **rîlă**). [Lat. ***ren, renis***].

rîncáci, rîncaci a. (adesea subst.) **1.** castrat rău; cu un singur testicul; rîncălău, rîncău: *cal rancaci;* **2.** (despre oameni) lubric, libidinos; desfrînat. [***Rîncă*** + *-aci*].

rîncălău, rîncălăi m. (reg.) cal (sau bou) rîncăci. [De la ***rîncă***].

rîncă, rînci f. **1.** organul genital al armăsarului, al taurului; **2.** vînă de bou; (p. ext.) cravaşă, curea: *l-a bătut cu rînca;* **3.** inel făcut dintr-o curea, din vînă de bou, din fier etc., cu care se leagă capătul de sus al leucii de carîmbul loitrei carului; postoroncă. [Et. nec.].

rîncăluí, pers. 3 **rîncăluieşte** vb. (reg.; intr.) a boncălui; a mugi: *văcuţa ei ... se ofilea şi rîncăluia.* POP. [***Rîncălău*** + *-ui*].

rîncău, rîncăi m. (reg.) animal rîncaci. [De la ***rîncă***].

rînced, ~zi, rîncedă, ~e a. **1.** cu gust şi miros neplăcut din cauza alterării; rîncezit: *mănîncă slănină rîncedă.* CR.; *unt rînced;* **2.** caracteristic grăsimilor alterate; neplăcut: *o duhoare rîncedă de hoit împuţit îi izbi.* VLAH. [Lat. ***rancidus***].

rîncezeálă, rîncezeli f. **1.** faptul de a fi rînced; gust, miros de grăsime rîncedă; **2.** (concr.) slănină sau untură rîncedă: *ceru ... o ţîr de rîncezeală.* POP. [***Rîncezi*** + *-eală*].

rîncezí, pers. 3 **rîncezeşte** vb. (intr. şi refl.) a căpăta un miros şi un gust neplăcut, specific, în urma descompunerii grăsimilor (sau a alimentelor cu grăsimi) în contact cu aerul; a se altera: *îi stăteau prăjiturile nevîndute pînă se rîncezeau.* PR.; *untul s-a rîncezit.* [De la ***rînced***].

rîncezíre, rîncezíri f. faptul de a (se) rîncezi; alterare a grăsimilor. [V. ***rîncezi***].

rîncezít, ~ţi, rîncezită, ~e a. rînced: *jumări rîncezite.* [V. ***rîncezi***].

rînchéz, rînchezuri n. (rar) rînchezat. [De la ***rînchează***].

rînchezá, pers. 3 **rînchează** vb. (intr.) a necheza: *calul trist a rînchezat.* AL. [Lat. ****rhonchizare*** (după *nechezat*)].

rînchezáre, rînchezări f. rînchezat: *chiote de biruinţă şi-a cailor rînchezări.* NEGR. [V. ***rînchează***].

rînchezăt n. faptul de a rîncheza; rînchez, rînchezare, rînchezătură: *rînchezatul unei iepe cînd îşi cheamă mînzul.* VOIC. [V. ***rîncheza***].

rînchezătúră, rînchezături f. (rar) rînchezat: *mînzul ... dete o rînchezătură.* PANN. [***Rîncheza*** + *-ătură*].

rînchezău, rînchezăi f. (reg.) numele unei specii de cufundar al cărui ţipăt seamănă cu nechezatul cailor (*Podiceps griseigena griseigena*). [***Rîncheza*** + *-ău*].

rînchiţă f. v. rîbiţă.

rînd, rînduri n. **1.** şir (drept, aliniat) de lucruri sau de fiinţe: *drumul s-aşterne drept, între două rînduri de arbori.* VLAH.; **de-a rîndul, a)** unul după altul, în şir; continuu, fără întrerupere, neîntrerupt, consecutiv: *să se bată zece ani de-a rîndul.* FIL.; **b)** de la un capăt la altul; pretutindeni; **pe rînd, a)** unul după altul; succesiv: *stelele piereau pe rînd.* NEGR.; **b)** alternativ: *pe rînd şi-astupă gura.* EM.; **pe rînd** sau **rînd pe rînd** ori **rînduri-rînduri,** unul după altul; treptat: *anii pustii trec rînduri-rînduri.* VLAH.; *opinia noastră publică restrînsă a fost, rînd pe rînd, neutră, loială şi definitivă.* ARG.; **în primul rînd,** înainte de toate, mai ales: *Alexandru Macedonski a fost, în primul rînd, un descriptiv.* VIANU; **în rînd,** deopotrivă: *lucra toată vara în rînd cu zidarii.* SL.; **a fi în primele rînduri, a)** a ocupa locul din faţă într-un şir; **b)** a fi în frunte într-un domeniu de activitate: *i-ar fi plăcut să fie în primele rînduri;* **2.** fiecare dintre şirurile orizontale de cuvinte dintr-un text: *Otilia luă scrisoarea ... sorbi repede întîiele rînduri.* CĂL.; **a citi printre rînduri,** a descifra într-un text şi ceea ce nu este exprimat direct, ci subînţeles; **3.** şir de obiecte suprapus altui şir: *două rînduri de cărămizi;* **4.** (înv.) etaj: *case cu două rînduri.* FIL.; **5.** şir de ochi[2] dintr-o împletitură: *mişcarea neîntreruptă a andrelelor, număratul rîndurilor o linişteau.* GHEŢIE; **6.** loc cuvenit cuiva sau ocupat de cineva într-un şir sau în cadrul unei activităţi; ordinea în care se succedă faptele; moment potrivit, indicat pentru o activitate: *în ţara asta unde curge miere şi lapte, ... noi, sărmanii, n-avem rînd la ospăţ.* SAD.; *omu urît nici la moară n-are rînd.* POP.; **la rînd,** unul după altul, în ordinea cuvenită; **cu rîndul,** cu schimbul; alternativ: *stau la masă toţi împreună, făcînd mîncare cu rîndul.* CR.; **de rînd,** de serviciu: *pe cînd era de rînd viteazul nostru să pîndească, ieşi balaurul.* ISP.; **a ţine** (sau **a păstra**) **rîndul,** a respecta locul sau ordinea stabilită: *dacă ţii rîndul de la trei dimineaţa şi chiar de cu seara, prinzi.* CĂL.; **a ţine cuiva rîndu(ul),** a păstra un loc pentru cineva lîngă sine, într-un şir; **a nu-şi da rînd,** a lucra de zor, a face ceva întruna; a nu prididi: *sărea piticu-ntr-un picior, de nu-şi da rînd!* COŞB.; **a nu da cuiva rînd,** a nu da răgaz, a nu îngădui: *nu-i dădea rînd la vorbă;* **a veni** (sau **a fi**) **rîndul cuiva** sau **a veni rîndul pentru ceva,** a sosi momentul pentru a face un lucru: *era rîndul meu să vorbesc.* GAL.; **la rîndul meu** (sau **tău** etc.), **a)** cînd apare momentul potrivit pentru mine (tine etc.); **b)** din partea mea (a ta etc.): *Pandele-i asculta şi la rîndu-i cuvînta.* POP.; **a da rînd la ...,** a ţine seama de ...; **fără (de) rînd,** fără chibzuinţă, fără seamăn; **7.** dată, oară: *a fost în multe rînduri ciumă.* GHICA; *congresul se sparse într-ast rînd fără succes.* OD.; **într-un rînd,** la un moment dat; odată: *într-un rînd îi picase lui moş Nichifor două iepuroaice.* CR.; **8.** grup de fiinţe, obiecte etc. care urmează după alte grupuri de acelaşi fel; număr de obiecte formînd un tot, o serie: *un rînd de haine.* ISP.; *Pantazi urmări încă un rînd de turci.* M.CAR.; **a plînge cu zece rînduri de lacrimi,** a plînge foarte tare: *nu mă duc la Socola ..., ziceam eu plîngînd cu zece rînduri de lacrimi.* CR.; **9.** ansamblu de lucruri analoge; categorie, serie: *aceasta face parte din rîndul vorbelor urîte pe care nu aveam voie să le rostim.* GHEŢIE; **10.** grup de persoane formînd un tot: *veselia creştea în rîndurile dansatorilor.* REBR.; **11.** (înv.) clasă de indivizi; categorie socială; tagmă: *învoirea ... boierilor, straturilor şi rîndurilor ţării.* BĂLC.; *un băiat destoinic ... e uşor primit în rîndul celor bogaţi fiindcă se ghiceşte în el o forţă potenţială, adică un preţ viitor om de afaceri.* PR.; **de rînd, a)** din popor: *nu e om de rînd, el este domnul Ţării Româneşti.* EM.; **b)** comun, ordinar: *vezi un chip dumnezeiesc într-o femeie, la care eu nu găsesc decît însuşiri de rînd.* PETR.; **în rînd cu cineva** sau **în rîndul cuiva,** în categoria cuiva, alături de cineva; pe aceeaşi treaptă (socială, profesională etc.): *ce frumos să fii pus în rîndul literaţilor!* GANE; **12.** (înv. şi pop.) obicei, rînduială, fel (de a fi, de a trăi); rost: *haita cea bătrînă ... ştia rîndul la stînă.* POP.; **fără (de) rînd,** nechibzuit, fără seamă: *eu zic dorului plîngînd c-am iubit fără de rînd.* POP.; **cum e rîndul?,** cum stau lucrurile?; cum se face că ...?: *cum e rîndu la oraş?* POP.; **a umbla** (sau **a căuta, a vedea**) **de rîndul cuiva,** a se interesa de cineva, a purta de grijă cuiva: *caută-ţi de rînd cu oamenii, precum vezi, voiesc să plece.* SL.; *du-te, maică, la birău şi umblă de rîndul mieu.* POP. [Din sl. ***rendŭ*** „ordine, grad, linie; soartă, fire"].

rîndáş, rîndaşi m. (înv.) servitor, slugă la o gospodărie (boierească), care se ocupă mai ales de îngrijirea animalelor din grajd; argat: *vede în partea grajdurilor o spărtură în uluci ..., pe unde aruncau rîndaşii gunoiul.* CAR. [***Rîndui*** + *-aş*].

rîndeá[1] f. v. rindea.

rîndeá[2] f. v. randea.

rînduí, rînduiesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) aşeza în rînd, într-o succesiune regulată; a (se) înşirui: *boierii rînduiţi în îndoit şireag.* OD.; **2.** (refl.) a se succeda, a se perinda: *cîţi domnitori ... s-au rînduit la scaunul Moldovei.* CR.; **3.** (tr.) a pune (în) ordine; a aranja; a organiza: *moldoveanul îşi rînduieşte, fără nici o ură, înmormîntarea.* CĂL.; *Helena le rîndui pe toate într-o casetă ... de palisandru.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a hotărî, a dispune; a meni, a hărăzi: *se cununară cu fetele, după cum rînduise Prîslea.* ISP.; **5.** (tr.) a da o însărcinare, o dispoziţie; a numi, a desemna, a învesti: *să mă rînduiască secretar la vreun minister.* AL.; *la orice-l rînduieşte, nici o slujbă nu-mplineşte.* ALEX.; **6.** (tr.) a fixa, a stabili, a statornici; a destina: *ţie din visterie pensie îţi rînduieşte.* NEGR.; (refl. pas.) *se rîndui ziua, locul, şi toţi adunaţi şedea.* PANN. [***Rînd*** + *-ui*].

rînduiálă, rînduieli f. **1.** faptul de a rîndui; orînduială; mod de aşezare, de aranjare a lucrurilor într-o anumită ordine; (p. ext.) ordine: *se miră ea de buna rînduială ce găsi.* ISP.; **a pune în (bună) rînduială,** a aranja, a ordona: *să-şi pună în rînduială apartamentul.* CĂL.; **2.** (înv.) loc ocupat într-o succesiune; poziţie socială; categorie, tagmă, rînd: *dînd învăţătură fieştecăruia după vîrsta şi rînduiala lui.* ANTIM; **3.** mod de organizare a unei realităţi sau de desfăşurare a unei activităţi, statornicit sau impus; regulă, normă; obicei, datină: *ce-i împotriva rînduielii fireşti nu rezistă.* PETR.; *a venit momentul să se facă rînduială în ţara românească.* GHEŢIE; **4.** ceremonial, tipic: *să-l îngroape ... cu toată rînduiala.* ISP.; **5.** (înv. şi pop.) alcătuire, organizare: *rînduială economică.*

BĂLC.; *rînduiala nedreaptă trebuie răsturnată.* SAD.; **6.** (înv. şi pop.) măsură; hotărîre; poruncă, ordin: *rînduială ţ-am lăsat să nu faci mult sărutat.* POP.; **7.** (înv.) dare, impozit: *poruncă dau să se plece toţi vistieriei, plătind rînduielile pînă la o para.* SAD. [*Rîndui* + *-eală*].

rînduíre, rînduiri f. acţiunea de a (se) rîndui şi rezultatul ei; dispunere într-o anumită ordine; aranjare. [V. *rîndui*].

rînduít, ~ţi, rînduită, ~e a. **1.** aşezat în rînd; înşirat, aliniat: *stau pe jeţuri demonii rînduiţi.* BOL.; **2.** aranjat, ordonat; organizat: *o piramidă din capete rînduite după rang.* CĂL.; *gospodărie rînduită;* **3.** hotărît, fixat; stabilit, statornicit: *la rînduitele vremi ale anului* (a.1803). URIC.; *preotul sfîrşi de citit cuvintele rînduite pentru liturghia zilei.* GHEŢIE; **4.** (înv.) numit într-o slujbă; învestit; **5.** (pop.) ursit, predestinat; (subst.) *e rînduitul meu de cînd era mititel.* POP. [V. *rîndui*].

rîndunél, rîndunei m. bărbătuşul rîndunicii; rîndunoi: *se iubesc sub streaşina casei rîndunel cu rîndunea.* VIERU. // adv. repede (ca rîndunica): *calul rîndunel zbura.* POP. [*Rîndunea* + *-el*].

rîndunícă (~eá), rîndunele (~icl) f. **1.** pasăre migratoare insectivoră, din ordinul paseriformelor, cu coada adînc bifurcată, cu pene negre pe spate şi albe-gălbui pe pîntece, ce-şi face cuibul sub streşinile caselor (*Hirundo rustica*): *peste vîrf de rămurele trec în stoluri rîndunele.* EM.; **2.** (compuse) **rîndunica-Domnului,** codobatură (*Motacilla alba*); **rîndunică-de-mare, a)** peşte marin, răspîndit în Marea Neagră, care înoată pe fundul apei cu ajutorul înotătoarelor pectorale (*Trigla lucerna*); **b)** rîbar (*Sterna hirundo*); **coada-rîndunicii,** v. **coadă; rochiţa-rîndunicii,** v. **rochiţă; 3.** ultima dintre cele cinci pînze ale unui catarg, aşezată în vîrful acestuia: *vasele cu pînză au sarturi ..., o randă, o salamastră, o rîndunică.* CĂL.; **4.** (bot.; reg.; în forma **rîndunică**) iarba-fiarelor (*Cynachum vince-toxicum*); (şi: (înv. şi reg.) **rîndurică**). [Lat. *hirundinella*>*rîndunea* + *-ică*>*rîndunică*].

rîndunói, rîndunoi m. (ornit.; reg.) rîndunel: *nu-i găină rîndunica, rîndunoiul nu-i cucoş.* EM. [*Rîndunea* + *-oi*].

rîndurícă f. v. **rîndunică.**

rîní, rînesc vb. (tr.) **1.** a curăţa un loc de stratul (de murdărie) depus: *fata rîneşte fîntîna şi o grijeşte foarte bine.* CR.; *care se duce să rînească la vite?* SOR.; **2.** (fig.) a îndepărta; a alunga: *mai rîneşte cu lopata cele scîrbe.* C.; (şi: (înv. şi reg.) **răni**). [Din bulg. *rina*].

rînjeálă, rînjeli f. rînjire, rînjet: *rînjeala acelei fiare.* CAR. [*Rînji* + *-eală*].

rînjet, rînjete n. **1.** grimasă de batjocură, de răutate, de prostie, care strîmbă figura şi descoperă dinţii; rîs, zîmbet sarcastic, răutăcios, prostesc; rînjeală, rînjet, rînjitură, ricanare: *c-un rînjet diabolic, îi şoptesc.* CAR.; *o mustaţă groasă ... masca o gură hilară, gata să se întindă în rînjet.* PR.; **2.** manifestare de furie sau de ameninţare la unele animale, constînd în arătarea colţilor, însoţită de sunete caracteristice: *rînjetul unui leu mă înfioră.* [*Rînji* + *-et*].

rînjí, rînjesc vb. (pop.; intr. şi refl.) **1.** a-şi arăta colţii, mîrîind ameninţător: *lupul ... îşi arăta dinţii rînjind.* ISP.; **2.** a-şi arăta dinţii într-o grimasă de răutate, de batjocură, de prostie; a ricana; (p. ext.) a rîde (arătîndu-şi dinţii): *de ce rîd ăştia? ... ce-au găsit de rînjesc?* SOR.; *am rînjit cu răutate; – şi de ce te pişcă de fîţe?* GHEŢIE; (tr.) *famenul îşi rînji nişte dinţi laţi şi galbeni.* PR.; **3.** a rîde forţat, în silă, fără veselie: *unii ... se sileau a rînji.* OD.; **4.** (înv.) a-şi bate joc, a rîde de cineva; (fig.) *rînjind de biata domnie.* HASD. [Din bulg. *rănža* „a mîrîi"].

rînjíre, rînjiri f. faptul de a (se) rînji; rînjet, rînjeală, rînjitură: *cerşeau a ta rînjire.* ALEX. [V. *rînji*].

rînjít[1], rînjituri n. rînjire: *rînji ea şi de astă dată, dară îi dete rînjitul prin piele.* ISP. [V. *rînji*].

rînjít[2], ~ţi, rînjită, ~e a. **1.** dezvelit prin rînjet: *lupul ... aşază cele două capete cu dinţii rînjiţi.* CR.; **2.** care îşi arată dinţii într-un rînjet: *leii ... cu gurile rînjite.* DOS.; **3.** care rînjeşte (întruna): *comicii şi rînjiţii satiri.* OD. [V. *rînji*].

rînjitór, ~i, rînjitoáre a. **1.** care rînjeşte; batjocoritor: *oglindea pe faţa-i rînjitoare şi botoasă josnicia cea mai murdară.* M.CAR.; **2.** care seamănă a rînjet: *un zîmbet rînjitor i se revarsă pe faţă.* AG. [*Rînji* + *-tor*].

rînjitúră, rînjituri f. rînjire; rînjet: *toată Camera colectivistă se frămîntă ...: întreruperi, rînjituri, zgomot.* CAR. [*Rînji* + *-tură*].

rînsă, rînse f. (pop.) inflorescenţa masculină a unor arbori; ament, mîţişor; (şi: (reg.) **rînză**). [Din sl. *rensa*].

rîntăş, rîntaşuri n. sos făcut din făină (cu ceapă) prăjită în grăsime, care se adaugă la unele mîncăruri; prăjeală, prăjitură: *sînt bune speranţele, numai că nu poţi face rîntaşul cu ele.* GHEŢIE. [Din magh. *rántás*].

rînticós, ~şi, rînticoásă, ~e a. (reg.) zdrenţăros: *să nu-i batjocorească, zicîndu-le sau boanghină sau jidov rînticos.* GHEŢIE. [Probabil de la *rantie*].

rînză[1], rînze f. **1.** (pop.) stomac: *săracă voi ajunge de vei îndesa zilnic atîta în rînză.* GHEŢIE; **a i se întoarce cuiva rînza pe dos,** a i se face greaţă; a se enerva; **a crăpa** (sau **a plesni**) **rînza în cineva** (ori **cuiva**), a fi foarte supărat; a-i fi necaz; a fi furios: *mai toarnă-mi un pahar ..., că crapă rînza în mine.* SAD.; **2.** (p. ext.) abdomen, burtă: *printre maşini, muscali graşi, cu rînzele răsfrînte.* ST.; **3.** (pop.) pipotă: *rînză de dropie.* AL.; **4.** (reg.) numele unor boli de stomac. [Cuv. autoht.; cf. alb. *rrendës* „cheag"].

rînză[2] f. v. **rînsă.**

rînzişoáră, rînzişoare f. (bot.; reg.) **1.** boglar (*Ranunculus sceleratus*); **2.** gălbenele (*Ranunculus polyanthemos* şi *pedatus*). [*Rînză* + *-işoară*].

rînzós, ~şi, rînzoásă, ~e a. (pop.) rău, răutăcios; iute la mînie, arţăgos: *era odată o babă foarte rînzoasă.* POP. [*Rînză*[1] + *-os*].

rîpă, rîpe şi **rîpi** f. **1.** coastă abruptă a unui deal; surpătură de pămînt făcută de torente sau de şuvoaie: *prin rîpi adînci zăpada de soare se ascunde.* AL.; **a (se) da** (sau **a merge, a se duce**) **de rîpă,** a (se) distruge, a (se) nimici; a eşua: *o să-ţi dea împărăţia de rîpă.* CAR.; *vedea cum căsnicia lui Victor se duce de rîpă.* GHEŢIE; **2.** mal, ţărm: *rîpele înverzite ale lacului.* OD. [Lat. *ripa*].

rîpcă, rîpci şi **rîpce** f. (înv. şi reg.) ramură (uscată) de viţă de vie. [Et. nec.].

rîpós, ~şi, rîpoásă, ~e a. plin de rîpe, cu coaste repezi; cu maluri abrupte; prăpăstios: *vedeţi ... aceaste stînci rîpoase?* ALEX. [*Rîpă* + *-os*].

rîs[1], rîsuri n. **1.** acţiunea de a rîde şi rezultatul ei; manifestare a veseliei printr-o mişcare caracteristică a gurii şi a feţei, însoţită de un şir de sunete specifice; rîset: *nu şi-a mai putut stăpîni rîsul.* CAR.; *rîsul e sănătate; cine rîde trăieşte o sută de ani.* GHEŢIE; (fig.) *fusele zbîrnîie alene într-un rîs spornic.* DELAVR.; **de rîs,** hazliu, vesel: *se zic lucruri de rîs.* BĂLC.; **2.** batjocură, ocară, insultă: *striga ... cu rîsuri şi cu ocări.* VARL.; **de rîs,** fără valoare; de ocară: *totuşi pe aceste preţuri de rîs rumînii îşi vînd bucatele.* ST.; **de rîs** sau **de rîsul lumii (satului, curcilor** etc.), de batjocură; ridicol: *mă tem că m-oi face de rîs.* CR.; *îi era teamă ... să nu fi ajuns cumva de rîsul lumii.* SOR.; **a lua pe cineva în rîs,** v. **lua; a-şi face rîs de cineva** (sau **de ceva**), a-şi bate joc de cineva (sau de ceva): *să-şi facă el rîs de lucrul meu!* AL.; **3.** (p. anal.) sunet în cascade caracteristic unor păsări: *se opri şi ascultă rîsul unui hulub sălbatic.* SAD. [Lat. *risus*].

rîs[2], rîşi m. **1.** mamifer sălbatic, carnivor, din familia felidelor, mai mare decît pisica sălbatică, cu blana galbenă-roşcată, cu pete negre, şi cu cîte un smoc de păr în vîrful urechilor; linx (*Lynx lynx*): *de lupi, rîşi, mistreţi şi căprioare erau plini codrii.* SAD.; **2.** blană (prelucrată) a acestui animal: *dulamă de lastră roşie cu rîşi.* OD. [Din sl. *rysĭ*].

rîset, rîsete n. rîs[1]: *nu prea băga de samă rîsetul poznaş al lui moş Petrea.* SAD.; *de afară ... răzbăteau cînd şi cînd vorbele şi rîsetele tinerilor.* GHEŢIE. [*Rîs*[1] + *-et*].

rîsoáică, rîsoalce f. (rar) femela rîsului[2]: *puii acelei rîsoaice scheaună de foame.* SAD. [*Rîs*[2] + *-oaică*].

rîşchiá vb. v. **răşchia.**

rîşchitór n. v. **răşchitor.**

rîşcov, rîşcovi m. ciupercă comestibilă cu pălăria roşie-cărămizie şi cu piciorul galben-roşcat, care creşte în pădurile de fag şi de brad; lăptucă, pîinea-pădurii, pîinişoară (*Lactarius deliciosus*): *rîşcovii şi hribii apărură pe vetriţă în jurul focului.* SAD.; (şi: (reg.) **roşcov**). [Cf. ucr. *ryžok, ryžka*].

rîşní, rîşnesc vb. **1.** (tr.) a măcina (cereale, cafea, piper etc.) cu rîşniţa: *puneai mieiul în rîşniţă şi rîşneai ..., învîrteai, învîrteai, pentru o mămăliguţă.* ST.; **2.** (fig.; intr.) a vorbi (mult); a trăncăni, a măcina: *prinse a rîşni din gură despre alte cele.* SAD. [De la *rîşniţă*].

rîşnicioáră, rîşnicioare f. diminutiv al lui rîşniţă. [*Rîşniţă* + *-ioară*].

rîşníre f. (rar) acţiunea de a rîşni; rîşnit[1]. [V. *rîşni*].

rîşnít[1] n. rîşnire. [V. *rîşni*].

rîşnít[2], ~ţi, rîşnită, ~e a. care este măcinat cu rîşniţa: *cafea rîşnită.* [V. *rîşni*].

rîşnitoáre, rîşnitori f. (reg.) piatră de moară. [*Rîşni* + *-toare*].

rîşniţár, rîşniţari m. persoană care rîşneşte cereale, sare etc.: *se îmbulzeau ... boccegii, salahori, rîşniţari.* C.PETR. [*Rîşniţă* + *-ar*].

rîşniţă, rîşniţe f. **1.** moară rudimentară de măcinat cereale, sare etc., compusă din două pietre suprapuse, cea de deasupra fiind învîrtită cu ajutorul unui mîner: *rîşniţa ... se găseşte în toate cetăţile romane.* BOLLIAC; *peştele de undiţă şi mămăliga de rîşniţă nu ţin saţ.* SAD.; **a ajunge de la moară la rîşniţă,** a sărăci, a scăpăta; **2.** maşină mică de uz casnic, cu care se macină boabele de cafea, de piper etc.; morişcă; **3.** (p. anal.; reg.) stomac. [Din bulg. *răšnica*].

rît[1], rîturi n. **1.** botul porcului: *belciug de aur la rîtul porcului.* PANN; **2.** (depr.) gură: *dau năvală cu rîtul, ca porcul.* ST. [Din sl. *rŭtŭ*].

rît[2], rîturi n. (reg.) **1.** şes de-a lungul unei ape curgătoare, pe unde creşte iarbă pentru cosit sau pentru păşunat; livadă: *să nu mai văd pe luncă, lătrînd, cîinii cum s-aruncă peste rît.* COŞB.; *nu-i ca mine floare-n rît.* POP.; **2.** loc umed, mlăştinos; păpuriş, stufăriş; baltă: *zburdă ca dracu în mijlocul rîtului.* Z.; (şi: **răt**). [Din magh. *rét, rit,* sb. *rit*].

rîtán, rîtani m. **1.** (pop.) porc (*Sus scrofa domestica*); **2.** epitet pentru un om grosolan, mojic, mitocan: *te caliceşti pînă la lescaie, rîtane!* CAR. [*Rît*[1] + *-an*].

rîţă m. invar. numele celei de a optsprezecea litere a alfabetului chirilic (**Р,р**). [Din sl. *rĭţi*].

rîu, rîuri n. **1.** apă curgătoare mare, formată prin unirea mai multor pîraie, care se varsă într-un fluviu, în alt rîu sau în mare: *rîurile leneşe împodobite cu lunci.* SAD.; **2.** (p. ext.) cantitate mare dintr-un lichid; şuvoi, torent, val: *scrie despre ei tomuri întregi, prefeţe, face să curgă rîuri de cerneală.* PR.; *rîu de lacrimi am vărsat.* POP.; (fig.) *un rîu falnic de lumină se revarsă peste munte.* AL.; **3.** (fig.) coloană, val de oameni în mers: *rîul celor veniţi intră în mulţime ca un şuvoi într-o mare.* PETR.; **rîuri-rîuri,** în număr mare; val după val; fără sfîrşit: *neamurile ... se mişcară rîuri-rîuri.* EM.;

4. (la pl.) cusături decorative în rînduri verticale, şerpuitoare, la mînecile, pe piepţii iilor, ai cămăşilor naţionale româneşti, pe cojoace etc.: *poartă cămaşă cusută frumos cu rîuri de arnici albastru.* SOR. [Lat. ***rivus***].

rîuléţ, rîuleţe n. diminutiv al lui rîu; pîrîu: *un rîuleţ ... trece pe la poalele oraşului.* BOL. [***Rîu*** + ***-uleţ***].

rîură, pers. 3 **rîurează** şi (înv.) **rîură** vb. **1.** (intr.) a curge (ca un rîu): *pe faţa-i întristată, dulci lacrimi rîuresc.* BOL.; (fig.) *rîură pe sînu-i mărgele de opal.* MACED.; **2.** (fig.; intr.) a cădea în ondulaţii pe spate; a undui: *venea cu părul rîurind.* COŞB.; **3.** (rar; tr.; despre rîuri) a străbate un loc (alimentîndu-l cu apă); **4.** (tr.) a împodobi o ie, o cămaşă etc. cu rîuri; (şi: (înv.) **rîuri**). [De la ***rîuri*** (pl. lui *rîu*)].

rîurát, ~ţi, rîurată, ~e a. împodobit, cusut cu rîuri: *cu iile rîurate.* [V. ***rîura***].

rîurí vb. v. **rîura.**

rîuşór, rîuşoare n. rîuleţ: *de-aş fi, mîndră, rîuşorul care dorul şi-l confie cîmpului.* EM. [***Rîu*** + ***-uşor***].

rîvnáci, rîvnace a. (înv.) **1.** care e plin de rîvnă; rîvnitor: *de pravoslavnica credinţă rîvnaci.* DOS.; **2.** invidios; rival; (şi: **răhnaci**). [***Rîvni*** + ***-aci***].

rîvnă, rîvne f. **1.** imbold lăuntric, pornire intensă de a realiza, de a obţine ceva; aspiraţie, năzuinţă: *înfiăcărarea tinerească şi rîvna de a şti cît mai multe scăzură.* GHEŢIE; **2.** (înv.) evlavie, cucernicie: *cu rîvnă mare ... s-a călugărit.* NEGR.; **3.** poftă, patimă: *păcate necitite şi rîvne ticăloase.* ARG.; **4.** însufleţire în muncă; silinţă, zel, sîrguinţă: *rîvna-ţi fu neobosită.* ALEX.; *munca şi rîvna permanentă au stat la baza acestei performanţe.* CF.; **5.** (pop.) deochi; farmec: *mi se frîngă ... şi pocitura şi toată rîvna.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **rîmnă**). [De la ***rîvni***].

rîvní, rîvnesc vb. (intr. şi tr.) **1.** a dori ceva cu ardoare, a simţi un imbold lăuntric puternic să realizeze, să obţină ceva; a aspira, a năzui: *erau speranţe ... să fie declarat „doctor sub auspiciis regis", cea mai înaltă onoare la care putea rîvni un tînăr studios.* GHEŢIE; **2.** a jindui un lucru străin, a dori să-şi însuşească un lucru aparţinînd altuia: *Despot rîvneşte a mea putere.* AL.; *nu se cade să rîvneşti la moşia omului care o munceşte.* REBR.; **3.** (reg.) a avea poftă; a pofti: *a rîvnit la varză acră şi n-a găsit şi i-a lepădat* [copiii]. SOR.; **4.** (înv. şi reg.) a privi cu invidie pe cineva; a dori să fie asemenea cuiva; a invidia: *se uita cu jind la ceilalţi ... cum ... se zbenguiau cu fetele şi rîmnea la dînşii.* ISP.; **5.** (înv.) a se supăra; a se mîhni: *văzu Dumnezeu şi rîvni şi întărîtă-se.* COR.; **6.** (pop.) a fermeca, a vrăji; a deochia; (şi: (înv. şi reg.) **rîmni**). [Din sl. ***rîvînovati***].

rîvnire, rîvniri f. **1.** faptul de a rîvni; aspiraţie, năzuinţă: *o prostatică rîvnire la mărire.* OD.; **2.** (înv.) invidie, pizmă: *pizma şi rîvnirea mai rea iaste decît toate realele.* COR. [V. ***rîvni***].

rîvnít, ~ţi, rîvnită, ~e a. **1.** dorit, poftit: *puternică e rîvnita pace asupra spiritelor mulţimii.* CĂL.; **2.** (înv.) pizmuit. [V. ***rîvni***].

rîvnitór, ~i, rîvnitoáre a. **1.** care rîvneşte, care aspiră, năzuieşte spre ceva: *rîvnitor chiar la domnie.* OD.; **2.** (adesea subst.) plin de **rîvnă**; zelos, sîrguitor; rîvnaci: *o adunare de ... rîvnitori găseşte frumosul literaturii.* BOLLIAC; **3.** (înv.) invidios, pizmaş: *rîvnitori necuraţi.* COR. // m., f. (pop.) persoană care face farmece, care deoache: *despică ochii rîvnitorului, despică ochii deochietorului.* POP. [***Rîvni*** + ***-tor***].

rîzăréţ, ~i, rîzăreáţă, ~eţe a. care rîde mereu şi de orice; rîzător. [***Rîz*** (prez. ind. al lui *rîde*) + ***-ăreţ***].

rîzătór, ~i, rîzătoáre a. **1.** care rîde, care exprimă, care răspîndeşte veselie, voie bună; vesel, rîzăreţ, rîzînd: *nişte ciobani se uitau, desigur, rîzînd; românul e de felul lui rîzător.* EM.; (fig.) *pe firea rîzătoare vîntul morţii suflă greu.* C.L.; **2.** care ironizează, persiflează; care ia în rîs, zeflemitor; batjocoritor: *mă tem că mi-ai răspunde c-un aer rîzător.* AL.; *personalitatea autorului stă tocmai în acea sentimentalitate rîzătoare care nu jigneşte lumea observată.* CĂL. [***Rîz*** (prez. ind. al lui *rîde*) + ***-ător***].

rîzgîlă vb. v. **răzgîia.**

rîzgîlálă f. v. **răzgîială.**

rîzgîlát a. v. **răzgîiat.**

rîzînd,~zi, rîzîndă, ~e a. (rar) rîzător: *le văd pe toate ... vesele, triste, rîzînde.* NEGR.; *era masca rîzîndă şi comică a unui suflet plin de ură.* EM. [V. ***rîde***].

rîznár, rîznari m. (reg.) muncitor care lucrează la rîznă. [***Rîznă*** + ***-ar***].

rîznă, rîzne f. (reg.) vagonet cu care se transportă piatra sau minereul de la locul de extracţie pînă la gura minei. [Et. nec.].

ro m. invar. numele celei de a şaptesprezecea litere a alfabetului grecesc (P, ρ). [Din fr. ***ró***, fr. ***rho***].

roábă, roabe f. **1.** vehicul pentru transportul materialelor, pe distanţe mici, format dintr-o ladă sau o platformă rezemată la un capăt pe o roată şi prevăzută la celălalt capăt cu două mînere; tărăboanţă: *norma noastră era de doi metri cubi săpaţi, încărcaţi în roabă şi duşi mai încolo.* PR.; **2.** cantitate de material care se poate transporta o dată cu acest vehicul: *mai trebuie două roabe de pietriş.* [Din săs. ***rabber***].

roádă f. v. **rod.**

roáde, rod şi (înv. şi reg.) **roz** vb. **1.** (tr. şi intr.) a rupe cu dinţii puţin cîte puţin dintr-un obiect tare (pentru a mînca): *un cîne roade-un os.* ALEX.; *Raul îşi rodea unghiile.* GHEŢIE; (fam.) **a roade cuiva urechile, a)** a mînca foarte mult, păgubind pe cineva; **b)** a plictisi pe cineva, reperîndu-i mereu acelaşi lucru: *[i]mi rod urechile să le dau fata.* CR.; **2.** (tr.) a morfoli ceva în gură, fără a fărîmiţa sau mînca: *amu la bătrîne-ţe, îmi rod mîndrele mustăţe.* POP.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) distruge printr-o măcinare, printr-o frecare lentă sau printr-o utilizare îndelungată: *rugina roade fierul; i s-a ros haina în cot;* (fig.) *sărăcia roade orice ideal, puţini rezistă.* PR.; **a roade cuiva pragul**, a vizita pe cineva prea des; **4.** (fig.; tr.) a frămînta, a chinui; a tortura: *începu să mă roadă o îndoială vagă.* EL.; **5.** (tr.) a freca pielea provocînd răni: *bocanci care rod degetele şi gleznele.* ST.; *cămaşa era lungă şi mă rodea la gleznе cînd fugeam.* SOR.; **6.** (pop.; refl.; despre băuturi alcoolice) a suferi un proces de ameliorare a calităţilor iniţiale, prin trecerea timpului; **7.** (fig.; refl.) a se şlefui, a se ciopli; a se civiliza: *doar ne-om mai roade puţintel şi noi.* AL. [Lat. ***rodere***].

roádere, roaderi f. acţiunea de a (se) roade şi rezultatul ei. [V. ***roade***].

roátă[1], roţi şi **roate** f. **1.** cerc de lemn sau de metal, cu spiţe sau plin, care, învîrtindu-se în jurul axei proprii, pune în mişcare un vehicul: *să mă arunc sub roatele primului tren.* CAR.; *se auzea doar scîrţîitul roţilor.* SOR.; **caii** (sau **boii**) **de la roată**, rotaşii: *caii de la roate era ... de trei stînjini depărtaţi de naintaşii pe care-i mîna.* NEGR.; (reg.) **de la roate,** foarte tare: *tu m-ai fermecat de la roate.* AL.; **a pune pe roate,** a organiza ceva, a face să meargă, să funcţioneze; **a merge ca pe roate,** a se desfăşura, a funcţiona foarte bine: *totul mersese ca pe roate pînă atunci.* GHEŢIE; **a fi cu trei roate la car,** a fi zăpăcit, ţicnit; **2.** organ de maşină sau ansamblu unitar de piese în formă de cerc, care se poate roti în jurul axei proprii, servind la transmiterea unei mişcări de rotaţie: *cîrmaciul o aşază la roata cîrmei.* AL.; *Maria se aşează, puse piciorul pe pedală şi învîrti uşor roata cu bielă.* CĂRT.; **3.** nume dat unor obiecte, instrumente etc. asemănătoare cu obiectul descris mai sus, avînd diverse întrebuinţări; **roata morii,** roată acţionată de o apă curgătoare, care pune în mişcare o moară; **roata olarului,** mecanism simplu, alcătuit dintr-un disc orizontal fixat pe un arbore rotitor, pe care olarul dă formă oalelor: *un ulcior pe roata olarului creşte zvelt.* BL.; **roata noroculuí,** cerc mare numerotat, învîrtit cu mîna de jucătorul care îşi încearcă norocul; **roata lumii** (sau **a vremii, a istoriei**), succesiune a evenimentelor: *nimeni nu mai poate da înapoi roata istoriei.* PR.; **s-a întors roata,** s-a schimbat situaţia (în defavoarea cuiva); s-a întors norocul: *nu ştii cum se-n-toarce roata, azi la mine, mîine la tine.* PANN; **4.** instrument de tortură şi de execuţie folosit în evul mediu: *la roată de munci îl chinuiră.* DOS.; **5.** scrînciob: *la hanuri... roatele zburau în ţîrîiturile scripcilor.* SAD.; **6.** obiect fabricat, aranjat sau legat în formă de cerc; disc: *puse pe masă ... o mare roată de caşcaval galben.* ST.; *roată de frînghie;* **7.** figură formată din mai multe lucruri sau fiinţe aşezate în cerc; (p. ext.) lucrurile şi fiinţele astfel aşezate: *oameni buni, faceţi roata mai mare şi lăsaţi-ne în mijloc mai mult loc de joc.* ISP.; (adv.) *flăcăi voinici şed roată pe lîngă un foc mare.* AL.; **a (se) face roată (în jurul, împrejurul cuiva** sau **a ceva),** a înconjura, a încercui: *cîteva muieri ... făcuseră roată în jurul ei.* DELAVR.; **8.** mişcare circulară; învîrtitură, rotire, răsucire, rotocol: *şi filfiie deasupra-i, gonindu-se în roate, cu-aripile-ostenite un alb şi-un negru corb.* EM.; (adv.) *de sus, de pe culme, ele văd roată împrejur pînă cine ştie unde.* ZAMF.; **de-a roata,** de-a rostogolul: *furtuna ... ducea păsările de-a roata în aer.* GANE; **a da (o) roată,** a merge de jur împrejur; a da ocol: *dă o roată prin vecini;* **9.** (şi **roata ţiganului**) figură de acrobaţie constînd în rotirea laterală a corpului prin sprijinirea succesivă pe mîini şi pe picioare: *cei mai sprinteni se dau tumba sau făceau roata.* MACED.; **roata morţii,** acrobaţie constînd în alergarea în cerc, cu motocicleta, pe pereţii aproape verticali ai unei construcţii special amenajate; **10.** (pop.) **roata stelelor,** coroana boreală: *fă-mă roata stelelor în drumul muntenilor.* POP.; **11.** (rar) **roata de foc,** alimori. [Lat. *rota*].

roátă[2], roate f. (înv. şi pop.) companie de ostaşi: *trei roate de călăreţi;* (fig.) *un voinic ... merge-ncet, smerit, în roata ucenicilor pescari.* MAT. [Din pol., rus. ***rota***].

rob, ~i, roábă, ~e m., f. **1.** om dependent total faţă de un stăpîn şi obligat să muncească pentru acesta; sclav; slugă: *cei ce s-au învăţat fără robi vor putea trăi şi fără stăpîni.* BOLLIAC; **2.** prizonier, captiv: *Maria cade roabă, dusă la divan.* BOL.; **3.** (pop.) întemniţat, ocnaş: *regina ostrogotă ... în turn aici e roabă.* COŞB.; **4.** persoană aflată în stare de aservire, de subjugare; exploatat: *bunul plac al ciocoilor dictează milioanelor de robi în zdrenţe.* REBR.; **5.** persoană foarte supusă, foarte devotată cuiva; persoană aservită cuiva: *era robul copiilor săi;* **6.** (bis.) credincios; (spec.) creştin: *se cunună robul lui Dumnezeu;* **7.** (fig.) persoană dominată de o pasiune, de o preocupare, de o obligaţie etc.: *azi, cînd patimilor proprii muritorii toţi sînt robi.* EM.; *eram robul propriei mele închipuiri.* EL.; **8.** (compus) **Calea** (sau **Drumul**) **-Robilor,** Calea lactee: *calea-robilor alburea pe cerul liniştit.* DELAVR.; *mereu cad stele; cad şi din Calea robilor.* ST. [Din sl. ***robů***].

robăci, robace a. (reg.) neobosit la muncă; harnic, muncitor: *fată robace şi răbdătoare.* CR.; *încă rupe, ca de aur, struguri mîna cea robace.* VIERU; **cal robaci,** cal care trage bine la ham: *caii noştri sînt cai robaci; te scot de la orice nevoie.* SAD. [***Rob*** + ***-aci***].

robánc, robancuri n. (reg.) gealău; (şi: **revanc**). [Din germ. ***Rauhbank***].

róbă, robe f. **1.** haină lungă, amplă, de culoare neagră, purtată de magistraţi (şi avocaţi) în şedinţele de judecată şi de profesorii universitari la anumite solemnităţi: *venise un ordin din Bucureşti ca judecătorii, procurorii şi avocaţii să puie robe ca*

în Franța. I.NEGR.; **2.** denumire generică pentru culoarea și particularitățile părului la cai, vacl etc.: *robă roib înspicat.* [Din fr. ***robe***].

róber, robere n. cele două jocuri din care se compune fiecare partidă de bridge sau de vist: *după opt robere ... zise.* NEGR. [Din engl. ***rubber***].

robí, robesc vb. **1.** (tr.) a priva pe cineva de libertate; a ține în captivitate; a-l face rob; a înrobi: *atîția voinici ... fusese robiți și uciși.* OD.; **2.** (intr.) a trăi în robie, a fi rob: *mai bine să murim decît să robim.* AL.; **3.** (intr.) a munci din greu, ca un rob; a trudi: *o sută de ani am robit acolo.* SAD.; **4.** (înv. și pop.; intr.) a sluji pe cineva, a servi cuiva: *aș cătăni la streini de n-aș robi.* POP.; **5.** (înv.; tr.) a înrobi, a cuceri, a subjuga o țară, un popor: *tătărîi ... i-or robi țara.* NEC.; **6.** (rar; tr.) a asupri, a exploata: *această clasă apostată ... robise pe frații și pe părinții săi.* BĂLC.; **7.** (înv. și pop.; tr.) a întemnița: *era ... robiți și puși în fiare.* OD.; **8.** (fig.; tr.) a subjuga, a cuceri pe cineva prin farmec, frumusețe: *zîna ... robi toate inimile.* ISP.; **9.** (fig.; tr.) a copleși, a supune pe cineva: *robiți de-aceeași jale.* EM.; *în firea unui om s-alege o patimă care covîrșește și întunecă pe celelalte, o patimă care robește și umple toată viața acestui om.* VLAH.; **10.** (fig.; refl.) a se lăsa subjugat, dominat; a fi robul unei pasiuni, al unei preocupări etc.; a fi dominat, captivat de cineva sau de ceva: *inima mea n-are plecare a se robi.* NEGR.; *în timpul din urmă ne-am robit acestor preocupări cu toată pasiunea.* BL. [De la ***rob***].

robíe, robii f. **1.** starea, condiția de rob; sclavie: *romanii aduși de Traian nu cunoșteau robia.* NEGR.; **2.** (înv. și pop.) captivitate; prizonierat: *duseră pe locuitori în robie.* BĂLC.; **3.** muncă grea; viață ca de rob: *robie grea e viața spălătorilor de aur.* V.R.; **4.** stare de aservire politică, socială, economică; asuprire, exploatare: *mizeria, nepregătirea, veacurile de robie au împins ... pe țăranul român la dezordine gospodărească.* BL.; **5.** (pop.) starea unei persoane întemnițate; (p.ext.) temniță, închisoare: *slobozi robii din robie.* POP.; **6.** (fig.) dominație, subjugare: *inima-mi astăzi e izbăvită de-acea robie cumplită.* ALEX.; *să dezrobească omenirea din robia prejudecăților seculare.* GAL. [***Rob*** + *-ie*].

robíme f. (înv.) **1.** mulțime de robi; **2.** mulțime de prizonieri: *aduseră robimea ... și prada lor la tabără.* BIBLIA; **3.** sclavie; prizonierat: *fii și fete ... vor merge întru robime.* BIBLIA. [***Rob*** + *-ime*].

robinét, robinete n. și **robinéți** m. **1.** dispozitiv montat la o conductă, care poate întrerupe ori restabili circulația unui fluid sau îi poate varia debitul: *dădui drumul robinetului.* PR.; **2.** (p. ext.) instalație de alimentare cu apă prevăzută cu un asemenea dispozitiv: *bău un pahar de apă sălcie de la robinet.* GHEȚIE. [Din fr. ***robinet***].

róbinson m. persoană care duce o viață izolată, singuratică. [De la ***Robinson*** (*Crusoe*) n. pr.].

robinsoná, robinsonez vb. (livr.; intr.) a se izola (refugiindu-se în natură). [De la ***robinson***].

robinsonádă, robinsonade f. **1.** povestire despre naufraugiații pierduți; (p. ext.) fantezie în care individul izolat apare trăind (fericit) departe de lume (în natură); singurătate, izolare: *e un fel de robinsonadă infantilă în care vedem cum, în vremea războiului, un băiat, Luca, se instalează într-o scorbură de codru, înfrățindu-se cu o lupoaică.* CĂL.; **2.** săritură acrobatică executată de un jucător dintr-o echipă (de fotbal). [Din germ. ***Robinsonade***].

robíre, robiri f. **1.** acțiunea de a (se) robi și rezultatul ei; înrobire; **2.** stare de rob; subjugare, aservire (politică, socială, economică): *această rivalitate națională aduse robirea comună.* BĂLC.; **3.** (înv.) luare de prizonieri; prizonierat, captivitate: *am auzit că ... sînt ... năvăliri, și tăieri, și robiri.* SAD.; **4.** (fig.) dominare totală a cuiva de un sentiment, de o preocupare etc.: *nu cumva tot ce facem e determinat de asemenea robiri sentimentale?* EL. [V. ***robi***].

robít, ~ți, robită, ~e a. (adesea subst.) **1.** (înv.) care este prizonier, care se află în prizonierat: *ostașii biruitori loveau și vindeau pe cei robiți.* OD.; **2.** aservit (politic, social, economic); exploatat: *legea pe fiii tăi împarte în liberi și robiți.* BOL.; **3.** (fig.) copleșit, supus, subjugat (de ...): *li se pare nevrednic de consolat acel suflet robit durerii.* EL.; **4.** (fig.) captivat, dominat; fermecat: *teoreticienii prea robiți de unele idei știu să evite ... faptele care ar putea să-i contrazică.* BL. [V. ***robi***].

robitór, ~i, robitoáre a. (adesea subst.) **1.** care subjugă, care asuprește; exploatator, înrobitor; **2.** (fig.) care captivează; fermecător: *îmi vorbea ... cu nu știu ce lumină interioară robitoare.* GAL. [***Robi*** + *-tor*].

robót[1], roboți m. **1.** sistem automatizat care poate îndeplini, pe baza unui program, o serie de acțiuni dirijate, asemănătoare unor activități umane: *este un robot umanoid... care are grijă de bătrîni.* D.; **robot industrial,** manipulator; **2.** (fig.) persoană care lucrează, care acționează mecanic, precum un automat: *umanizează-te, ai devenit un robot!* [Din fr. ***robot***].

robót[2] n. v. **robotă.**

robotáș, robotași m. (reg.) clăcaș, iobag. [***Robotă*** + *-aș*].

robótă f. **1.** clacă (la boier): *patru zile de robot (adică de clacă).* OD.; **2.** muncă grea; trudă: *toată ziua cu robota;* (și: **robot**). [Din sl. ***robota***].

roboteáiă, roboteli f. faptul de a roboti; (spec.) treburi mărunte în gospodărie; robotit: *după o robotealâ de o vară întreagă pe la alții ... s-a ales cu vreo sută de zloți.* REBR. [***Roboti*** + *-eală*].

robotéhnică f. domeniu al tehnicii consacrat construirii sistemelor mecanice, informatice sau mixte și a roboților. [***Robot*** + ***tehnică***].

robotí, robotesc vb. (intr.) **1.** a munci din greu; a trudi; a lucra claca sau robota: *țăranii noștri, robotind mai rău ca robii, nu ajung să își cîștige nici măcar mîncarea.* REBR.; **2.** a face treburi mărunte în gospodărie; a trebălui: *începuse să robotească prin casă.* GHEȚIE. [De la ***robotă***].

robótică f. domeniu pluridisciplinar al științei și tehnicii care studiază proiectarea și tehnica construirii sistemelor mecanice, informatice sau mixte și a roboților; robotologie: *industria roboticii crește rapid în Japonia.* D. [Din fr. ***robotique,*** engl. ***robotics***].

robotít n. acțiunea de a roboti și rezultatul ei; roboteală: *femeia se opri din robotitul ei vioi și vesel prin casă.* SAD. [V. ***roboti***].

robotitór, ~i, robotitoáre a. (rar) care muncește din greu, care robotește; care vădește, care denotă, care presupune mult efort, trudă: *specialiști ai discreției robotitoare.* R.L. [***Roboti*** + *-tor*].

robotizá, robotizez vb. (tr.) **1.** a dota cu sisteme mecanice, informatice sau mixte, cu roboți procesul de producție, pentru a înlocui omul în operații repetabile sau vătămătoare; **2.** (fig.; refl.) a acționa, a se comporta ca un robot; a se depersonaliza: *nu mai gîndea liber, se robotizase.* [Din fr. ***robotiser***].

robotizáre, robotizări f. acțiunea de a (se) robotiza și rezultatul ei. [V. ***robotiza***].

robotizát, ~ți, robotizată, ~e a. **1.** dotat cu roboți; **2.** (fig.) care acționează, se comportă ca un robot: *individ robotizat.* [V. ***robotiza***].

robotologíe f. robotică. [***Robot*** + *(tehno)**logie***].

roburít n. exploziv folosit în lucrări miniere. [Din fr. ***roburie***].

robúst, ~ști, robustă, ~e a. **1.** înzestrat cu o constituție fizică puternică; viguros, voinic, vînjos, rezistent: *fusese un copil sănătos și robust.* VLAH.; *era înaltă, robustă, cu ceva impunător în atitudine.* GHEȚIE; **2.** (p. anal.) solid; masiv: *cupola amplă și joasă, nartexul ... și contraforții îi dau o stabilitate robustă.* D.; **3.** (fig.) ferm, de neclintit: *o credință robustă.* [Din fr. ***robuste***].

robustéțe f. faptul sau însușirea de a fi robust; vigoare, putere, rezistență: *la Blaj o duse greu, ... suportînd totul cu robusteție.* CĂL. [Din fr. ***robustesse***].

roc[1], rocuri n. (înv. și reg.) haină bărbătească (rar femeiască) pînă la genunchi; veston: *gulerul uns ... al rocului.* EM. [Din germ. ***Rock***].

roc[2] m. pasăre fabuloasă, gigantică (în basmele orientale). [Din fr. ***rock***].

rocádă, rocade f. **1.** mutare combinată la jocul de șah, constînd în aducerea unei ture lîngă rege și trecerea regelui peste tură; **2.** inversare reciprocă de poziții; **a face o rocadă** (sau **rocade**), a schimba pe cineva (sau ceva) cu altcineva (sau altceva); **3.** (și **linie de rocadă**), linie pe care se mișcă rezervele unei armate, în spatele frontului. [Din fr. ***rocade,*** germ. ***Rochade***].

rocaille [rocái] a. **stil rocaille,** stil în arhitectura de interior și în artele decorative franceze (din timpul lui Ludovic al XV-lea), reprezentînd faza de înflorire a stilului rococo, caracterizat prin imitarea unor elemente naturale (grote, stînci, scoici). [Cuv. fr.].

rocambolésc, ~ști, rocambolescă, ~ști a. (livr.) plin de peripeții extraordinare, incredibile; extravagant: *această poveste este rocambolescă; aventuri rocambolești.* [Din fr. ***rocambolesque***].

rocárniță, rocarnițe f. cerc de oțel sau de parîmă servind la ridicarea pînzelor unei nave de-a lungul catargului. [Cf. germ. ***Rackring***].

rócă, roci f. agregat mineral, de compoziție aproape uniformă, constituent al scoarței terestre; (p. ext.) bolovan, stîncă: *scormoneam bolta* [minei] *cu lopețile pînă dădeam de rocă dură.* PR.; (fig.) *păzea, să nu te-aștern pe-o filă și-n roca unui vers masiv să te-ncrustez definitiv ca pe-o fosilă.* TOP.; **rocă utilă,** rocă folosită în industrie ca material de construcție abraziv, absorbant, piatră de ornament etc. [Din fr. ***roc, roque,*** *it.* ***rocca***].

rocărie, rocării f. teren cu pietre, cu roci, cu stînci. [***Rocă*** + *-ărie;* cf. engl. ***rockery***].

róchie, rochii f. **1.** îmbrăcăminte femeiască la care fusta și bluza (din același material) formează o singură piesă: *purta ... rochie de stambă.* EL.; **2.** (bot.; compuse) **rochia-rîndunicii, a)** ghizdei (*Lotus corniculatus*); **b)** volbură (*Convolvulus arvensis*); **rochia-rîndunelei,** zorele (*Ipomaea purpurea*): *avea un mic chioșc, o filegorie, acoperită cu volbură și rochia-rîndunelei.* GHEȚIE. [Din bulg., sb. ***roklja***].

rochíță, rochițe f. **1.** diminutiv al lui rochie; (pop.) rochie: *păpușile ... cu rochițele lor ... străvezii.* DELAVR.; *la mama purtam rochiță, la bărbat n-am nici catrință.* POP.; **2.** (bot.; compuse) **rochița-rîndunicii** (sau **-rîndunelei**) sau **rochița-păsării, a)** volbură (*Convolvulus arvensis*); **b)** zorele (*Ipomaea purpurea*): *iată ... și rochița-rîndunelei.* NEGR. [***Rochie*** + *-iță*].

roci, rociuri n. (reg.) plasă întrebuințată la pescuit sau la vînat; (spec.) plasă de pescuit în formă de sac, cu gura montată pe un semicerc de lemn și pe o coardă întinsă între capetele semicercului. [Et. nec.].

rock (and roll) n. **1.** dans modern cu mișcări vioaie, bine marcate, cu răsuciri, cu piruiete; melodia acestui dans; **2.** stil în muzica ușoară: *Elvis Presley este regele rockului;* (adj.) *muzică rock.* [Din engl. ***rock***].

rocker, rockeri [rókăr] m. **1.** cîntăreț de rock; **2.** tînăr pasionat de muzica rock; tînăr care se îmbracă și se comportă asemenea cîntăreților de rock: *la Cluj, rockerii au fost mai prigoniți de soartă.* D. [Din engl., fr. ***rocker***].

rocmáni m. pl. v. **rohmani.**

rococó a. **1. stil rococo** (şi subst.), stil în arhitectură şi în arta decorativă din secolul al XVIII-lea, caracterizat printr-o ornamentaţie excesivă, cu multe linii curbe, cu ghirlande împletite asimetric, incrustate cu cochilii, prin preferinţa pentru culorile deschise şi strălucitoare, prin pitoresc: *salonul era mobilat în stil rococo.* GHEŢIE; *barocul şi rococoul au consacrat dimensiunea infantilă şi feminină a îngerului.* PLEŞU; **2.** extravagant; fistichiu: *ornamentica germană redă ... idile cu soldaţi rococo.* BL.; (adv.) *articolele de gazetă sînt ... ditirambice ori pamfletare (... ornamentate rococo).* CĂL. [Din fr. ***rococo***].

rocodéle f. pl. v. **răcodelie.**

rocoínă f. v. **răcovină.**

rócoş, rocoşuri n. (înv.) răzvrătire, răscoală: *potolindu-să rocoşul.* DOS. [Din pol. ***rokosz***].

rocoşán, rocoşani şi **rocoşeni** m. (înv.) răzvrătit, răsculat: *ostenind craiul după aşezarea şi potolitul acelor rocoşeni, să bolnăveşte.* N.COSTIN. [Din pol. ***rokoszanin***].

rocoşeálă, rocoşeli f. (înv.; rar) răzvrătire, răscoală: *după potolitul ... rocoşelii în Ardeal.* COSTIN. [***Rocoşi*** + *-eală*].

rocoşí, rocoşesc vb. (înv.; refl.) a se răzvrăti, a se răscula: *Constantin serdarul Cantemir învăluise pe mazilii şi răzăşii care se rocoşiseră împotriva domniei.* SAD. [Din pol. ***rokoszysie***].

rocoşíre, rocoşíri f. (înv.) acţiunea de a se rocoşi şi rezultatul ei; răzvrătire, răscoală. [V. ***rocoşi***].

rocoţél, ~i, rocoţea, ~ele m., f. mică plantă tîrîtoare, toxică, din familia cariofilaceelor, cu frunze opuse, liniare, cu flori albe, ca nişte steluţe, aşezate cîte două; steluţă (*Stellaria graminea*). // m. (bot.) **1.** răcovină (*Stellaria media*); **2.** cuişoriţă (*Holosteum umbellatum*). [Cf. ***rocoină***].

rod, roade şi (înv. şi pop.) **roduri** n. **1.** nume generic dat produselor vegetale ale plantelor cultivate, în special fructelor; (p. ext.) recoltă: *multe flori sînt, dar puţine rod în lume o să poarte.* EM.; **cu** (sau **pe**) **rod,** care rodeşte; roditor: *are de vînzare o vie pe rod.* PETR.; **a da** (sau **a face, a lega**) **rod** (ori **roadă**), a rodi; a produce: *pomul care nu face roadă se taie.* CR.; *cînd sfîrşeau un loc de arat ... nu plecau de-acolo, ca să lege pămîntul rod.* SOR.; **2.** (compus) **rodul-pămîntului,** plantă erbacee veninoasă, cu frunze mari, late şi lucioase, după a cărei dezvoltare florală poporul apreciază recolta anului; cocoşoaică (*Arum maculatum*); (p. restr.) floarea acestei plante: *rodul-pămîntului, ca un fel de butoiaş.* SOR.; *bureţi informi ..., înconjuraţi de brînduşe şi de rodul-pămîntului.* CĂRT.; **3.** (compus; înv.) **rod-de-zahăr,** rodozahăr; **4.** (fig.) urmare, rezultat, efect al unei activităţi, al unei acţiuni; folos, avantaj: *rădăcina învăţăturii este amară, dulci sînt însă rodurile sale.* NEGR.; *cumplit e cînd rodul străduinţii e amar.* SAD.; **5.** (înv. şi pop.) copil, prunc; pui: *risipirea rodului era păcat, în simţirea şi judecata ei indiană.* EL.; **6.** (înv.) urmaş, descendent; (p. ext.) familie, neam; viţă: *umana roadă în calea ei îngheaţă.* EM.; (şi: **roadă**). [Din sl. ***rodŭ***].

rodá, rodez vb. **1.** (tr.) a face operaţia de rodaj; **2.** (fig.; refl.) a se experimenta; a se acomoda, a se obişnui cu o situaţie, cu o activitate: *după un an de convieţuire s-au rodat;* **3.** (fig.; intr.) a acumula experienţă; a practica; a experimenta, a proba: *democraţia de tip anglo-american, rodată vreme de două secole.* D.; *s-a mers pe tipicul vechi, festivist, bine rodat în anii din urmă.* CF.; **4.** (tr.) a netezi fin suprafaţa unui obiect cu ajutori unor pulberi sau paste abrazive. [Din fr. ***roder***].

rodáj, rodaje n. **1.** operaţie prin care un sistem tehnic este supus la diferite regimuri de funcţionare, în scopul ajustării, netezirii suprafeţelor de contact; perioadă în care un motor funcţionează în asemenea regim; rodare: *maşina este în rodaj;* **2.** operaţia de netezire fină a suprafeţelor de contact a două piese. [Din fr. ***rodage***].

rodán, rodane n. sucală: *rodanele şi maldărele de lînă.* DELAVR. [Din gr. mod. ***rodáni***].

rodánţă, rodanţe f. inel metalic cu un jgheab pe suprafaţa laterală, care apără ochiurile parîmelor la ambarcaţii. [Din it. ***rodancia***].

rodanúră, rodanuri f. (chim.) sulfocianură. [Din it. ***rhodanure***].

rodáre, rodări f. acţiunea de a (se) roda; rodaj. [V. ***roda***].

rodát, ~ţi, rodată, ~e a. **1.** care a fost supus operaţiei de rodaj: *motor rodat;* **2.** (fig.) care a acumulat experienţă; experimentat; acomodat într-o activitate: *colectiv rodat.* [V. ***roda***].

rodenticíd, rodenticíde n. substanţă toxică sau cultură bacteriană pentru distrugerea rozătoarelor. [Din germ. ***Rodentizid***].

rodéo n. **1.** serbare organizată cu prilejul marcajului animalelor în unele regiuni din America; **2.** întrecere sportivă în care un călăreţ trebuie să încalece şi să călărească cît mai mult un cal sau un taur nedomesticit, fără şa. [Din sp. ***rodeo,*** fr. ***rodéo***].

rodí, rodesc vb. **1.** (intr.) a prinde, a produce rod: *prunii noştri ... nu rodeau, înfloreau şi prune nu făceau.* SOR.; (fig.) *numai în suferinţă creşte şi rodeşte iubirea cea mare.* REBR.; **2.** (tr.) a produce: *rodeşte acea ţară grîu.* UR.; *ogorul lui rodea şi livada înflorea.* SAD.; **3.** (tr. fact.) a fertiliza: *sîngele vărsat ... rodeşte pămîntul.* GANE; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a naşte, a zămisli: *an bun, an rău, nevestele din sat rodesc.* PETR. [Din sl. ***roditi***].

ródie, rodii f. **1.** fructul comestibil al rodiului[1], de mărimea unui măr, cu coaja groasă, roşiatică şi cu multe seminţe înconjurate de un înveliş cărnos: *o portocală roşie ... cu gust de rodie.* TEODOR.; *buzele ca rodia.* SAD.; **2.** (înv. şi reg.) rodiu[1]: *rodii înflorite.* BIBLIA. [Din gr. mod. ***ródhi***].

rodiér, rodieri m. (bot.; rar) rodiu[1] (*Punica granatum*): *rodieri crescuţi pe malurile lui.* AL. [***Rodie*** + *-ar*].

ródin s. v. **rodină.**

ródină, rodine f. **1.** (înv.; mai ales la pl.) zi de naştere; sărbătoare (cu ocazia zilei de naştere a cuiva): *să prăznuiască la rodinile cuconului.* DOS.; **2.** (pop.) dar (ouă, găini etc.) care se duce unei lehuze: *părintele Nicodim a trecut pe la lehuză, ducîndu-i rodin binecuvîntarea sa.* SAD.; (şi: **rodin**). [Din ucr. ***rodyny*** „zi de naştere"].

rodíre, rodiri f. **1.** acţiunea de a rodi şi rezultatul ei: *seminţe îngropate spre rodire.* GAL.; **2.** fertilitate, rodnicie: *rîndunică, ... simbol de rodire, simbol de unire.* BOLLIAC; **3.** (rar) procreare; zămislire: *setea ei de rodire mi-a revelat atunci o altă Ileană.* EL.; **4.** (înv. şi reg.) rod: *sfinţii îl vor dărui ... cu rodire multă.* POP.; **5.** (fig.) folos. [V. ***rodi***].

rodít, ~ţi, roditá, ~e a. (înv. şi pop.) care a făcut rod, care dă roade (multe); roditor: *un pom mîndru rodit.* POP. [V. ***rodi***].

roditór, ~i, roditóare a. **1.** care dă roade; rodit; cu fructul comestibil; fructifer: *livezi de pomi roditori.* BĂLC.; **2.** fertil, mănos, rodnic; rodos: *cîmpie frumoasă, roditoare.* AL.; *aici, în roditoarea mea humă, odihni-se-vor oasele mele.* VIERU; **3.** (fig.) cu rezultate bune; rodnic, folositor, rentabil: *o viaţă de pace şi de muncă roditoare.* VLAH.; *frumoase şi roditoare sînt cărţile de literatură bună.* GAL. [***Rodi*** + *-tor*].

ródiu[1], rodii m. arbust mediteranean, cu frunze lanceolate, cu flori mari roşii, cu fructe mari, comestibile; rodier (*Punica granatum*): *Saul şedea ... supt rodiul cel de la Maglon.* BIBLIA. [De la ***rodie***].

ródiu[2] n. metal rar, alb-argintiu din familia platinidelor, asemănător cu platina, întrebuinţat, în aliaj, la fabricarea unor instrumente de laborator. [Din fr. ***rhodium***].

ródnic, ~ci, rodnică, ~ce a. **1.** care produce rod (mult); care face să rodească mult; roditor, mănos, fertil: *două văi frumoase şi rodnice.* VLAH.; **2.** în care se obţin recolte bogate: *a avut şi noroc cu cîţiva ani rodnici, atît la bucate, cît şi la poame.* GHEŢIE; **3.** prolific: *fusese rodnică sîrboaica.* ISP.; **4.** (fig.) care dă rezultate bune; roditor, rentabil, folositor: *a venit vremea unei ere de pace, înfrăţire şi muncă rodnică.* SAD. [***Rod*** + *-nic*].

rodnicí, rodnicesc vb. (tr.) a face să fie rodnic; a fecunda, a fertiliza: *ţăranii rodniceau pămîntul.* BOLLIAC; *această sămînţă caută setoasă ouăle depuse de femele şi le rodniceşte.* VOIC. [De la ***rodnic***].

rodnicíe, rodnicíi f. însuşirea de a fi rodnic; fertilitate, fecunditate; productivitate: *rodnicia păşunilor şi holdelor.* VLAH. [***Rodnic*** + *-ie*].

rodocrozít n. carbonat natural de mangan, de culoare roz, sursă importantă pentru extragerea manganului. [Din fr. ***rhodocrosite***].

rododáfin, rododafíni m. (bot.; înv.) leandru (*Norium oleander*). [Din gr. mod. ***rododáfin***].

rododéndron, rododendróni m. (bot.) smirdar (*Rhododendron hotschyi*): *cresc afară ... cedri şi rododendri.* GHICA; (şi: **rododendru**). [Din fr. ***rhododendron,*** germ. ***Rhododendron***].

rododéndru m. v. **rododendron.**

rodomontádă, rodomontade f. tiradă emfatică, conţinînd o laudă de sine zgomotoasă; lăudăroşenie, fanfaronadă: *face ... o provocare teribilă, adevărată rodomontadă.* CĂL. [Din fr. ***rodomontade***].

rodonít n. silicat natural de mangan, de culoare roz-cenuşie, cu luciu sticlos, utilizat ca piatră ornamentală, la confecţionarea unor obiecte decorative etc. [Din fr. ***rhodonite,*** germ. ***Rhodonit***].

rodopsín n. v. **rodopsină.**

rodopsíná f. albumină prezentă în retina ochiului; (şi: **rodopsin**). [Din fr. ***rhodopsine***].

rodór, rodoare n. unealtă cu care se rodează suprafaţa unor obiecte. [Din fr. ***rodoir***].

rodós, ~şi, rodoásă, ~e a. (pop.) roditor; mănos: *ţinut rodos.* [***Rod*** + *-os*].

rodozahár n. (înv.) dulceaţă de trandafir; rod-de-zahăr: *rodozahar, şerbeturi de trandafir.* GHICA; (şi: **rodozahăr**). [Din gr. mod. ***rodozáhar***].

rodozáhăr n. v. **rodozahar.**

roentgen, roentgeni [rönghen] m. veche unitate de măsură pentru doza de radiaţie X sau γ; (adj.) **raze** (sau **radiaţii**) **roentgen,** raze X. // n. aparat cu care se produc raze X: *cercetaţi cu aparatul Roentgen, plămînii se arătau sănătoşi.* GHEŢIE; (scris şi: *röntgen*). [Din germ. ***Röntgen*** *(strahlen)*].

roentgenologíe f. ramură a radiologiei care studiază aplicarea radiaţiilor roentgen; (scris şi: *röntgenologie*). [Din germ. ***Röntgenologie***].

roentgenterapíe [rönghenterapíe] f. (med.) radioterapie; (scris şi: *röntgenterapie*). [Din fr. ***röntgenthérapie,*** germ. ***Röntgentherapie***].

rófie f. v. **rohie.**

rogatóriu, ~ii, rogatorie, ~ii a. (înv.) care este însărcinat cu reluarea unei cercetări juridice; **comisie rogatorie,** intervenţie făcută de un organ de jurisdicţie către un organ de jurisdicţie din altă localitate sau ţară, pentru a o solicita să efectueze un act de procedură sau de instrucţie judiciară. [Din fr. ***rogatoire***].

rogaţiúne, rogaţiuni f. proiect de lege în dreptul roman, prezentat poporului pentru a-l aproba. [Din lat. ***rogatio, -onis,*** fr. ***rogation***].

rogodéie f. pl. (pop.) fructe (mărunte), poame de tot felul: *rădăcină de buruieni şi alte rogodele.* POP. [Cf. ***rocodele***].

rogojinár, rogojinari m. persoană care face sau vinde rogojini. [***Rogojină*** + *-ar*].

rogojínă, rogojini f. **1.** obiect confecţionat dintr-o împletitură de tulpini ori de frunze de rogoz sau de papură, care se aşterne pe pat ori pe jos (în casele ţărăneşti) sau cu care se acoperă (pentru a le proteja) elemente de construcţie, instalaţii etc.: *laviţă învelită cu rogojini.* OD.; *se aşează pe rogojină.* EL.; (înv.) **cu rogojina aprinsă în cap şi cu jalba în proţap,** v. **proţap**; **2.** unealtă de pescuit făcută din mai multe asemenea obiecte cusute între ele, având marginile îndoite în sus şi prinse cu sfoară: *cu rogojinile, pescuitul se face noaptea.* SAD. [Din bulg. ***rogožina*** „covor"].

rogóz n. gen de plante erbacee din familia ciperaceelor, cu tulpina în trei muchii, cu frunzele lungi, liniare, cu florile monoice, grupate în spice, care cresc prin locuri umede, prin mlaştini etc., unele dintre ele fiind folosite la împletitul rogojinilor şi la acoperitul caselor ţărăneşti; plantă din acest gen (*Carex riparia, vulpina, silvatica* etc.): *stufişuri dese de rogoz.* CAR.; *frunză verde de rogoz, s-a dus badea şi s-a-ntors.* POP. [Din sl. ***rogozŭ***].

rogozíş, rogozişuri n. (rar) loc unde creşte mult rogoz. [***Rogoz*** + *-iş*].

rogozós, ~şi, rogozoásă, ~e a. (pop.) cu (mult) rogoz: *nu ştiu finu-i rogozos ori mirele nu-i voios.* POP. [***Rogoz*** + *-os*].

rohátcă, rohatce şi **rohătci** f. (reg.) **1.** loc pe unde se intra în oraş şi unde se încasau taxele pentru mărfurile aduse spre vînzare: *intram în Iaşi, pe rohatca Păcurari.* CR.; **2.** barieră: *călcînd rohatcele în picioare, au intrat în tîrg.* GANE; *binevoiţi a vă opri aici la rohatca tîrgului.* SAD. [Din ucr. ***rohatka,*** rus. ***rogatka***].

róhie, rohii f. (pop.; de obicei la pl.) bubuliţă care apare uneori la copii pe cap şi pe faţă (îndată după naştere); (şi: **rofie**). [Cf. sb. ***rohav*** „ciupit de vărsat"].

rohmáni m. pl. (în credinţele populare) blajini: *Paştele rohmanilor;* (şi: **rocmani**). [Din ucr. ***rahman*** „milos, bun"].

róhmistru m. v. **rotmistru.**

roí[1], roiesc vb. (intr.) **1.** (despre albine) a zbura în roiuri din stupul vechi pentru căutarea unui nou adăpost şi constituirea unei familii noi; (p. ext.; despre stupi) a da naştere unei noi familii de albine; **2.** (p. ext.) a zbura în grupuri dintr-o parte într-alta: *roiau fluturi.* EM.; *într-o lumină grea, verzuie ... roiau muscuţe.* CĂRT.; **3.** (p. anal.) a se răspîndi în grup pornind din acelaşi loc; a se mişca în număr mare (în jurul cuiva sau a ceva); a umbla de colo-colo; a forfoti, a mişuna: *călăreţii împlu cîmpul şi roiesc după un semn.* EM.; *nemţii începură să roiască spre Paris.* GHEŢIE. [Din bulg. ***roja,*** sb. ***rojiti***].

roí[2], roiuri n. **1.** grup compact de albine, ieşite din stup împreună cu matca, în căutarea unui nou adăpost; familie de albine: *un roi de albine se învîrtea în zbor.* CR.; **2.** grup numeros de insecte sau de păsări mici în zbor: *roiuri de rîndunele.* GANE; **3.** mulţime de oameni în mişcare: *mii roiuri vorbitoare curgînd spre vechea Romă.* EM.; **4.** mulţime de obiecte, de particule, de fenomene (luminoase) de acelaşi fel (în mişcare): *în ochi-mi scînteiază un roi de năluci.* AL.; **5.** grup de corpuri cereşti, relativ concentrate în spaţiu: *roi de stele; roi de galaxii;* **6.** (fig.) mulţime, număr mare: *luarăm cîteşitrei ceaiuri într-un roi de minciuni, de care zîmbeam.* BAC.; *la sfîrşit ..., se afla un roi de mici fotografii.* CĂL. [Din sl. ***roj***].

roíb, ~i, roálbă, ~e a. cu părul roşcat sau brun: *înhămară la altă brişcă un cal roib.* GHEŢIE. // m. cal cu părul roşcat sau brun: *să-mi vadă roibul, cînd îl port.* COŞB. [Lat. ***robeus***].

róibă, roibe f. plantă erbacee perenă, din familia rubiaceelor, cu frunze lanceolate, cu flori albe-gălbui, dispuse în cime, a cărei rădăcină conţine o materie colorantă, roşie, cu care se vopsesc fibrele textile; orcanetă (*Rubia tinctorum*). [Lat. ***robia***].

roibuléţ, roibuleţi a. şi m. diminutiv al lui roib: *încălecat pe un roibuleţ scund.* SAD.; *un căluşel roibuleţ.* POP. [***Roib*** + *-uleţ*].

róinic, ~ci, roinică, ~ce a. care este în veşnică mişcare; care se răspîndeşte, care umblă dintr-o parte în alta: *domnind semeţ şi tînăr pe roinicele stoluri.* EM. [***Roi[2]*** + *-nic*].

róiniţă[1], roiniţe f. (pop.) stup mic portativ, cu care se prinde un roi[2] nou de albine: *aştepta ... să iasă un roi întîrziat şi-şi gătise ... roiniţa ca să-l împreuneze cu alt întîrziat.* SAD. [Din sb. ***rojnica***].

róiniţă[2], roiniţe f. plantă erbacee meliferă, din familia labiatelor, cu flori albe sau liliachii, plăcut mirositoare, din ale cărei frunze ovale se extrage un ulei volatil, întrebuinţat în industria farmaceutică; iarba (sau buruiana) -stupului, mătăciune, melisă, roişte (*Melissa officinalis*). [***Roi[2]*** + *-niţă*].

roíre, roiri f. **1.** acţiunea de a roi[1]; plecare în roi a albinelor din stup; roişte, roit[1]; **2.** zbor agitat al unui grup numeros de insecte sau de păsări mici: *din roirea fluturilor.* EM.; **3.** mişcare grăbită de oameni; forfotă: *roirea de viteji.* COŞB.; **4.** (fig.) mulţime de obiecte, particule etc. (în mişcare); roi[2]: *roirile de fulgi ... se înfundau vîrtej pe străzi.* SAD. [V. ***roi[1]***].

róişte f. **1.** roire; **2.** (bot.) roiniţă[2] (*Melissa officinalis*). [***Roi[2]*** + *-işte*].

roít[1] n. roire: *localul vuia ca un stup în preajma roitului.* GHEŢIE. [V. ***roi[1]***].

roít[2], roituri n. (reg.; mai ales la pl.) ciucure, canaf; franj. [Din magh. ***rojt***].

roitór, ~i, roitoáre a. care roieşte: *albine roitoare luminoasă miere sug.* EM. [***Roi[1]*** + *-tor*].

rojdánic, rojdanice n. carte de literatură populară care cuprinde preziceri asupra destinului oamenilor, potrivit zodiei în care s-au născut; zodiac, horoscop: *răspîndite au fost rojdanicele (horoscoape de nativitate).* CĂL. [Din sl. ***roždenikŭ*** „nou-născut"].

rol, roluri n. **1.** partitură scenică ce revine unui actor, unui cîntăreţ într-un spectacol, într-un film: *rolul lor să se citească de un lector ad-hoc.* NEGR.; *începu să declame ... tirade întregi din rolele învăţate la şcoală.* PETR.; **2.** personaj interpretat de un actor, de un cîntăreţ: *actorii sînt ... rău distribuiţi în roluri.* PR.; **3.** atribuţie, sarcină care îi revine cuiva; misiune, datorie; menire; (p. ext.) scop, ţintă: *femeia joacă rolul ... principal.* FIL.; (fig.) *rolul cuvîntului scris este în acelaşi timp infim şi extraordinar.* GAL.; **4.** registru în care sînt înscrişi contribuabilii pentru plata impozitelor: *multe pensii neplătite, sau impozite plătite de două ori, sau impozabili omişi de pe roluri ar fi ieşit la iveală!* PR.; **rol fiscal,** registru în care se află înscris fiecare contribuabil în parte, cu impozitul la care este supus; **5.** (jur.) lista proceselor care urmează să se judece la un tribunal într-o anumită zi: *proces pe rol;* **repunere pe rol,** fixare a unui termen de judecată a unui proces al cărui curs a fost suspendat; **scoatere de pe rol,** măsură prin care un organ de jurisdicţie dispune întreruperea îndeplinirii actelor de procedură referitoare la un proces; **6.** listă nominală a echipajului unei nave (document fără de care nu se poate naviga legal); (şi: (înv.) **rolă**). [Din fr. ***rôle,*** germ. ***Rolle***].

rolán n. denumire comercială românească dată unor fibre sintetice cu proprietăţi asemănătoare lînii. [Cf. ***relon***].

roláre, rolări f. **1.** operaţie de netezire a unei suprafeţe metalice realizată prin presare cu ajutorul unei role[2]; **2.** operaţie de finisare a unor tencuieli sau pardoseli de beton, constînd în imprimarea unor modele cu ajutorul unei role[2] de oţel cu suprafaţa profilată. [De la ***rolă[2]***].

rólă[1], role f. (reg.) cuptorul maşinii de gătit; (şi: **rulă**). [Din pol. ***rura, rula***].

rólă[2], role f. **1.** piesă de forma unei roţi mici care se învîrteşte în jurul axei sale, servind la rularea unui vehicul pe o cale, la transmiterea unei mişcări, la stabilirea unui contact electric etc.; **2.** unealtă formată dintr-un cilindru de cauciuc cu un ax orizontal prevăzut cu mîner, folosită la netezirea unei suprafeţe, la zugrăvit, la imprimarea unui desen pe hîrtie etc.; rulou; **3.** piesă mecanică cilindrică, cu ax interior, care se roteşte uşor şi pe care se înfăşoară filmul fotografic; **4.** piesă de contact a unor trolee, constituită dintr-o roată cu şanţ care se rostogoleşte pe firul de contact; **5.** (la pl.) patine pe rotile: *mi-am cumpărat role noi.* [Din germ. ***Rolle***].

rólă[3] f. v. **rol.**

rolfílm, rolfilme n. peliculă fotografică în formă de bandă îngustă înfăşurată pe un mosor ambalat în hîrtie opacă sau introdus într-o casetă specială, folosită la aparatele fotografice de format mic; (accent. şi **rólfilm**). [Din germ. ***Rollfilm,*** fr. ***rollfilm***].

rólgang, rolganguri n. transportor cu rulouri folosit în industria constructoare de maşini şi în cea metalurgică. [Din germ. ***Rollgang***].

rolínă f. (înv.; rar) jocul de ruletă. [Cf. ***ruletă***].

rolişór, rolişoare n. (adesea depr.) diminutiv al lui rol: *în sfîrşit, a căpătat un rolişor într-un film.* [***Rol*** + *-işor*].

rom[1], romuri n. **1.** băutură alcoolică tare obţinută prin fermentarea şi distilarea melasei din trestia de zahăr sau din alcool rafinat cu adaos de esenţe sintetice şi colorat cu caramel: [cocoşilor] *le dădea boabe şi grăunţe zăcute-n rom.* CAR.; *adormeam îmbrăcat ... după ce înghiţeam o ceaşcă de ceai cu rom mult.* EL.; **2.** cantitate din această băutură servită într-un pahar sau într-un ţoi: *dă-mi un rom.* [Din fr. ***rhum,*** germ. ***Rum***].

rom[2], romi m. ţigan: *cei şase romi ... cîntau înfocat.* V.R.; *numele copiilor de romi se adaptează timpurilor şi modelor.* D.; (scris şi: *rrom*). [Din ţig. ***rom*** „om"].

romáic, ~ci, romaică, ~ce a. (rar) care aparţine, care este caracteristic Greciei sau grecilor, referitor la Grecia sau la greci; originar din Grecia; **limba romaică** (şi f.), limba neogreacă. [Din fr. ***romaïque***].

román[1], ~i, romană, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Romei antice, Imperiului Roman sau locuitorilor acestora, referitor la Roma antică, la Imperiul Roman sau la locuitorii acestora; rîmlean, romanesc, latin[1]: *ard albastrele armure ale zeilor romani.* EM.; *îndărătul epistolelor nu mai sînt modele greceşti, ci însuşi geniul roman lucid, practic şi, mai ales, sarcastic.* LOV.; **cifre romane,** cifre reprezentate prin combinaţii de) litere din alfabetul latin; **litere romane,** litere latine; **stil roman,** stil romantic; **balanţă romană,** balanţă formată dintr-o pîrghie cu braţe neegale, mobilă în jurul unui ax orizontal, pe braţul mai lung şi gradat alunecînd o greutate care echilibrează obiectul de cîntărit; **2.** romano-catolic: *călugărindu-te la Pesta, vei îmbrăţişa, vrînd-nevrînd, ritul roman.* GHEŢIE; **biserică romană,** biserică catolică; catolicism. // m., f. **1.** locuitor al vechii Rome; persoană (cu drepturi cetăţeneşti depline) din Imperiul Roman; latin[1]: *romanii Daciei nu uitară că au o misie în omenire.* BĂLC.; **2.** persoană din Sfîntul Imperiu Roman de naţiune germană; (la pl.) populaţia acestui imperiu; **3.** (artic.) numele unui fel de cadril, devenit dans popular. // m. pl. populaţia Romei antice; populaţia Imperiului Roman; latin[1]: *romanii erau războinici.* // m. (reg.) numele dansului căluşarilor (în Transilvania). // f. pl. sandale cu talpa subţire, care se prind de picior cu nojiţe: *fata era încălţată cu romane.* [Din lat. ***romanus,*** fr. ***roman, romain,*** it. ***romano***].

R

román², romane n. **1.** specie a genului epic, de întindere mare, cu conţinut complex, angajînd, de obicei, mai multe personaje, care reflectă, prin jocul pasiunilor sau prin bizareria aventurilor, evenimente, moravuri, fenomene ale vieţii unei societăţi etc.; naraţiune epică în proză aparţinînd acestei specii: *romanele româneşti sînt ... creaţiuni subiective, în care scriitorul îşi fixează momentele vieţii.* LOV.; *personajul de roman are o structură complexă.* CĂL.; **2.** operă narativă în proză sau în versuri scrisă, în evul mediu, într-o limbă romanică; **3.** (fig.) povestire a unor întîmplări cu multe peripeţii (ce par neverosimile): *am ascultat la o cafea şi o ţigară romanul său de dragoste.* BAC.; (şi: (înv.) **romanţ**). [Din fr. ***roman,*** it. ***romanzo***].

róman³ m. (bot.; reg.) **1.** muşeţel (*Matricaria chamomilla*); **2.** margaretă (*Chrysanthemum leucanthemum*); **3.** romaniţă-mare (*Anthemis nobilis*). [Din ucr. ***roman***].

romancero, romancerouri [romanséro] n. culegere de poeme spaniole medievale, cu subiecte cavalereşti, eroice. [Din fr., sp. ***romancero***].

romancíér, ~i, romancieră, ~e m., f. autor de romane²: *va fi romancierul pe care-l aşteaptă zadarnic ... literele române.* GAL.; *romancierul e un observator, un clasificator.* CĂL. [Din fr. ***romancier***].

românésc¹, ~şti, românească, ~şti a. (livr.) **1.** care ţine de roman², caracteristic romanului; cu caracter de roman: *toată opera românească din Franţa zilelor noastre e literatură de idei.* IBR.; *ficţiune românească;* **2.** ca de roman²; fantezist, de aventură; romantic: *imaginaţia lui românească şi pitorească era, totuşi, înfrînată de ... sentimentul măsurii.* LOV.; *spirit românesc.* [Din fr. ***romanesque***].

românésc², ~şti, românească, ~şti a. (înv.) roman¹: *sceptru românesc, adică al romanilor.* HEL. [Din fr. ***romanesco***].

româní¹, românesc vb. (rar; refl. şi tr.) a (se) romaniza: *iar care* [daci] *au mai rămas, se românîră.* NEGR. [De la ***roman¹***].

românî² f. limba ţiganilor. [Din fr. ***romani***].

românic, ~ci, românică, ~ce a. **1.** care se trage din romani, referitor la Imperiul Roman sau la romani; **stil românic** (sau **roman**), denumire dată stilului arhitectonic dezvoltat în Occident între sec. al X-lea - al XIII-lea, care preia unele trăsături ale artei carolingiene (masivitate, robusteţea edificiilor, arcade, portaluri, ferestre cu arcul în centru, bolţi semicilindrice etc.); **limbă românică,** grup de limbi care au la bază limba latină, care derivă din limba latină; limbă neolatină: *româna, italiana, franceza, spaniola, portugheza, sarda, provensala, catalana, retoromana sînt limbi romanice;* **2.** care aparţine, care este caracteristică acestor limbi: *încă din secolul al IV-lea româna avea unele trăsături romanice;* **3.** care se ocupă de limbile derivate din latină; care studiază aceste limbi: *nu am revenit în ţară decît în 1968, ... la un congres de lingvistică romanică.* CF.; *studii romanice.* [Din germ. ***romanisch,*** it. ***romanico***].

romaníst, ~şti, romanistă, ~e m., f. **1.** specialist în studiul limbilor romanice; **2.** specialist în studiul dreptului roman. [Din germ. ***Romanist,*** fr. ***romaniste***].

romanística f. disciplină lingvistică şi filologică care studiază (comparativ) limbile romanice. [Din germ. ***Romanistik***].

romanítate f. **1.** caracter roman¹ sau romanic al unui popor, al unei culturi etc.; latinitate; origine, descendenţă romană: *limba trebuie să fie o icoană a romanităţii noastre.* CĂL.; **2.** lumea romană¹, totalitatea popoarelor romanice: *durerea ce ne sfîşie la privirea dărăpănării romanităţii.* NEGR. [Din fr. ***romanité,*** it. ***romanità,*** lat. ***romanitas, -atis***].

romaníţă, romaníţe f. (bot.) **1.** muşeţel (*Matricaria chamomilla*): *eu pe-un fir de romaniţă voi cerca de mă iubeşti.* EM.; **2.** (compuse) **romaniţă-puturoasă,** plantă erbacee, cu miros neplăcut, cu flori asemănătoare cu ale muşeţelului; mărarul-cînelui (*Anthemis cotula*); **romaniţă-mare,** plantă erbacee nedefinită mai îndeaproape; roman³ (*Anthemis nobilis*); (şi: (reg.) **romăniţă, romoniţă**). [Din ucr. ***romaneć,*** pol. ***rumianiec***].

romanizá, romanizez vb. **1.** (tr.) a imprima sau a impune unei ţări, unei regiuni, unei populaţii instituţiile, organizarea, obiceiurile, limba, cultura, civilizaţia romană; a face să devină roman¹; a romani; a latiniza; **2.** (refl.) a-şi însuşi, a asimila modul de organizare, limba, cultura, viaţa romanilor; a deveni roman¹ sau romanic; a se romani, a se latiniza: *dacii se romanizară relativ repede.* [Din fr. ***romaniser***].

romanizáre f. acţiunea de a (se) romaniza şi rezultatul ei; latinizare: *romanizarea Daciei.* [V. ***romaniza***].

romanizát, ~ţi, romanizată, ~e a. care a adoptat limba, obiceiurile, cultura, instituţiile etc. romanilor¹; latinizator: *provincii romanizate.* [V. ***romanisa***].

romanizatór, ~i, romanizatoáre a. care romanizează; care favorizează romanizarea; latinizator: *superioritatea culturii şi civilizaţiei romane a fost un factor romanizator.* [***Romaniza*** + ***-tor***].

romano-católic, ~ci, romano-catolícă, ~ce a. care aparţine bisericii catolice sau catolicismului, referitor la biserica catolică sau la catolicism: *cîţiva dintre notabilii comunităţii romano-catolice.* EM.; **biserica romano-catolică,** biserica catolică. // m., f. catolic. [***Roman¹*** + ***catolic***].

románşă f. nume dat ramurii vestice a limbii retoromane. [Din fr. ***romanche***].

romántic, ~ci, romantică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este caracteristic romantismului, referitor la romantism: *după liniştea şi echilibrul olimpic al clasicismului vremelnic ... a bătut ceasul reacţiunii romantice.* BL.; **2.** care aminteşte de locurile frumoase şi singuratice descrise în literatură; care predispune la visare, la melancolie etc.; romanţios; pitoresc, romanesc¹: *înfăţoşează un peisaj romantic.* NEGR.; *ne plimbam prin locuri romantice;* **3.** care evocă teme, atitudini, trăiri etc. specifice romantismului; care denotă sensibilitate, exaltare, visare, melancolie; romanţios; (p. ext.) excepţional, fabulos, romanesc¹: *o noapte tocmai bună pentru amoruri romantice.* FIL.; *e osîndit ... să fie strivit de cei ce nu cunosc ... astfel de sentimentalisme romantice.* REBR.; **4.** (adesea subst.) visător, melancolic; romanţios: *e cam romantică şi-i plac serenadele.* AL. // m. creator de opere aparţinînd romantismului: *romanticii ... vor portretiza natura ca pe o iubită.* V.R.; *în poezia întregului continent se simţeau rezonanţe ale marilor romantici francezi.* SAD. // n. ceea ce ţine de romantism: *clasicul e placid, romanticul poate fi hieratic.* CĂL. [Din fr. ***romantique,*** germ. ***romantisch***].

romantísm n. **1.** mişcare artistică şi literară apărută la începutul sec. al XIX-lea ca o reacţie împotriva clasicismului şi regulilor lui formale, caracterizată prin introducerea notelor de lirism, de sensibilitate şi imaginaţie, prin atracţia către miraculos, extravagant, fantastic (proprii naturii mistice a evului mediu creştin şi contrare formelor antichităţii păgîne şi pozitivismului epocii moderne), prin tendinţa evadării în vis, în exotism, în trecut; atitudine estetică ce susţine primatul factorului emoţional asupra celui raţional; manifestare a sensibilităţii, a sentimentului: *metafore şi comparaţii obicinuite în romantism.* VIANU; **2.** înclinare spre lirism, visare, melancolie; trăire, atitudine romantică; romanţiozitate: *eu am experienţă ..., sînt, cum s-ar zice, vindecat de anume romantisme.* CĂL. [Din fr. ***romantisme***].

románţ n. v. **roman²**.

romanţă, romanţez vb. (tr.) a prezenta într-o formă literară, idealizată, viaţa unei persoane, un fapt istoric etc., deformînd mai mult sau mai puţin realitatea cu adaosuri imaginate de autor; a da caracter de roman²: *Ibrăileanu, care citea pe Diogene Laertiu, romanţa sofistica melancolică a scepticilor.* CĂL. [Din fr. ***romancer,*** it. ***romanzare***].

romanţáre, romanţări f. faptul de a romanţa: *romanţarea biografiei duce la modele perimate.* CĂL. [V. ***romanţa***].

romanţát, ~ţi, romanţată, ~e a. prezentat sub formă de roman², cu adaosuri imaginate de autor: *n-avem de-a face cu o nuvelă, ci cu o cronică uşor romanţată.* CĂL.; *biografii romanţate.* [V. ***romanţa***].

románţă, romanţe f. **1.** poezie lirică sentimentală, de obicei de inspiraţie erotică: *Ibrăileanu stabileşte uimitor structura romanţelor lui Eminescu.* CĂL.; **2.** compoziţie muzicală vocală (cu acompaniament instrumental), cu conţinut liric, sentimental; (p. ext.) piesă instrumentală cu un asemenea caracter: *am să-ţi cînt o romanţă.* DELAVR. [Din fr. ***romance,*** it. ***romanza,*** germ. ***Romanze***].

romanţiós, ~şi, romanţioásă, ~e a. **1.** predispus la visare, la melancolie; visător, sentimental, melancolic, romantic: [fata] *foarte romanţioasă.* CAR.; (subst.) *trecea cîte-un romanţios fluierînd.* EM.; **2.** care predispune la melancolie, la visare; romantic: *privelişti romanţioase;* **3.** care evocă atmosfera, trăirile, atitudinile etc. specifice romantismului; care denotă romantism; romantic: *legătura dintre ei ... era cît se poate de romanţioasă.* GHEŢIE; **4.** care tratează teme sentimentale, care conţine note de melancolie, de visare: *se hrănise cu lecturi romanţioase.* CĂL. [***Romanţ*** + ***-ios***].

romanţiozitáte f. înclinare spre visare, spre melancolie; romantism. [***Romanţios*** + ***-itate***].

românîţă f. v. romanţă.

román, ~i, română, ~e a. care aparţine, care este caracteristic României sau locuitorilor ei, referitor la România sau la locuitorii acesteia; românesc: *hai să dăm mînă cu mînă cei cu inima română.* AL. // f. **1.** limbă romanică vorbită de români: *româna se vorbeşte în România şi în Republica Moldova;* **româna comună** (sau **primitivă**), stadiu în evoluţia limbii române anterior defirenţierii dialectale; străromână, protoromână. // m., f. persoană (originară) din România; persoană care vorbeşte româna ca limbă maternă: *cei doi veri stătură de vorbă ... despre lupta naţională a românilor din Ardeal.* GHEŢIE. // m. pl. **1.** populaţie romanică răspîndită pe un spaţiu întins la nordul şi la sudul Dunării, după cucerirea acestor regiuni de către romani; valahi: *românii în evul mediu sînt cunoscuţi sub numele de v(a)lahi;* **2.** popor constituit ca naţiune în România: *românii fac mari eforturi în vederea integrării în Uniunea Europeană.* // m. **1.** (pop.) ţăran: *pe cîmpul neted ies românii cu-a lor pluguri.* AL.; *pe aceste preţuri de rîs rumânii îşi vînd bucatele.* ST.; **2.** (pop.) bărbat, soţ: *hai acasă, măi române!;* **3.** om (în general): *se tocmea bietul român.* ISP.; **4.** (reg.) ortodox; **l-am făcut rumân,** l-am creştinat; l-am botezat; **5.** (în Ţara Românească; în forma **rumân**) iobag, vecin: *fiece rumân să rămîie veşnic în această stare – decretează „legătura lui Mihai";* (şi: (înv. şi pop.) **rumân**). [Lat. ***romanus***].

românáş, românaşi m. diminutiv al lui român; românică: *un brad de românaş.* ISP. [***Român*** + ***-aş***].

románcă, romance f. **1.** femeie (originară) din România; soţie de român: *la Paris am cunoscut o românca foarte instruită;* **2.** (pop.) ţărancă: *şi să ţese pînzele, precum ţes româncile.* POP. [***Român*** + ***-că***].

románcúţă, româncuţe f. diminutiv al lui românca: *frunză verde de sălcuţă, eu iubesc o românculă.* POP. [***Românca*** + ***-uţă***].

românésc, ~şti, românească, ~eşti a. **1.** român: *voim a păstra şi ţara, şi libertăţile, şi avutul, şi aptitudinile poporului românesc.* EM.;

trei culori și-o singură vorbire românească. VIERU; **Țara Românească,** numele oficial al Munteniei (și Olteniei) pînă la unirea Principatelor; **2.** (pop.) creștin, ortodox: *lasă-ți legea românească și dă-te-n legea turcească.* POP. // f. artic. limba română: *Aniculța vorbea repede, într-o românească savuroasă, sută la sută muntenească, sărind, fără pauze, de la o frază la alta.* GHEȚIE; (și: (înv. și pop.) **rumânesc**). [*Român* + *-esc*].

românește adv. ca românii, în felul românilor; în limba română: *Szekely era un ungur distins, ... simpatizat în tot liceul pentru că vorbea românește perfect.* PR.; (și: (înv.) **rumânește**). [*Român* + *-ește*].

români, românesc vb. (intr.) **1.** (pop.; tr. și refl.) a (se) româniza: *noi pe el nu l-am turcit, el pe noi ne-a românit.* POP.; **2.** (tr.) a traduce în limba română: *ne este oare permis ... a cere de la scriitorii români ... o perfecțiune de stil clasică, totdeauna în raport cu aceea a autorului pe care ei au a-l români?* OD.; **3.** (tr.; în forma **rumâni**) a aduce pe cineva în stare de iobag; (și: **rumâni**). [De la *român*].

românică m. (rar) diminutiv al lui român: *ce minuni să zică de-l va-ntîlni-n cale vreun românică.* PANN. [*Român* + *-ică*].

românie f. (înv.) **1.** limba română: *tălmăcirile uricilor ... sînt încă dovezi a României.* RUSSO; **pe românie,** în limba română; românește: *de pe grecie pe românie tîlcuită.* EM.; **2.** (în forma **rumânie**) condiție de rumân; iobăgie, șerbie: *rumânia a fost consacrată prin „legătura" lui Mihai-Viteazul din 1596 și desființată prin reforma lui Mavrocordat din 1748;* (și: **rumânie**). [*Român* + *-ie*].

românime f. totalitatea românilor, națiunea română; număr mare, mulțime de români; românism: *voiește a întrupa toată românimea într-un singur stat.* BĂLC.; *soarele renașterii a început să arunce și asupra românimei băsărăbene razele sale strălucitoare.* MAT. [*Român* + *-ime*].

românism, românisme n. **1.** natura particulară, specifică a poporului român; spiritul românesc; sentimentul național al românilor: *deșteptarea românismului din letargia în care îl afundase grecismul fanariot.* GHICA; *țărănimea română ... păstrătoarea și reprezentanta românismului.* IBR.; **2.** (rar) românime: *sîntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului.* MAT.; **3.** particularitate (cuvînt, construcție sintactică, expresie etc.) specifică limbii române: *postpunerea articolului hotărît este un românism;* **4.** cuvînt, expresie etc. românească împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia): *românismele din maghiară.* [*Român* + *-ism*].

român, ~ști, românistă, ~e m., f. specialist în românistică. [De la *românistică*].

românistică f. disciplină care studiază limba, literatura, cultura și istoria poporului român; (spec.) studiul limbii române: *sînt adeptul încercării de a integra românistica în varii contexte.* CF. [*Român* + *-istică* (după *romanistică*)].

român, ~ți, românită, ~e a. (înv.) românizat: *familie ... cu totul românită.* OD. [V. *români*].

românitate f. (rar) caracter român, specific românesc; origine, descendență română: *nu există nici un scriitor care să se poată compara cu ei în privința românității din punct de vedere al subiectelor.* IBR.; *voia să demonstreze românitatea ceangăilor.* [*Român* + *-itate*].

românizâ, românizez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) asimila cu populația de limbă română; a deveni sau a face să devină român; a (se) români; **2.** (tr.) a modifica un fapt lingvistic străin după sistemul limbii române: *dialogurile de tipic platonician, în care numele convorbitorilor au fost cu tact românizate.* CĂL. [*Român* + *-iza*].

românizáre, românizări f. acțiunea de a (se) româniza și rezultatul ei: *românizarea unor neologisme poate crea confuzii, precum: învesti–investi.* [V. *românizа*].

românizát, ~ți, românizată, ~e a. **1.** asimilat poporului român (prin limbă, obiceiuri etc.); românit: *papistași de origine săsească românizați.* CĂL.; **2.** adaptat la sistemul limbii române: *toponime maghiare românizate;* **3.** (rar) tradus în românește: *dialogul românizat din cartea ... lui Lamenais.* BĂLC. [V. *românizа*].

românizatór, ~i, românizatoáre a. care românizează; care favorizează românizarea: *factor românizator.* [*Românizа* + *-tor*].

românofil, ~i, românofilă, ~e a. și m., f. (persoană) care manifestă simpatie pentru români, pentru cultura, politica etc. acestora: *atitudini românofile.* [*Român* + *-fil* (după *francofil, rusofil*)].

românofilíe f. atitudinea românofilului. [De la *românofil,* după *francofilie*].

românofób, ~i, românofobă, ~e a. și m., f. (persoană) care manifestă antipatie față de români, față de cultura, politica etc. acestora: *cum explicați atitudinea românofobă a unor occidentali?* [*Român* + *-fob* (după *rusofob*)].

romb, romburi n. **1.** patrulater cu toate laturile egale și cu unghiurile opuse egale; **2.** figură de forma acestuia: *halat matlasat cu romburi.* [Din gr. mod. *rómbos,* fr. *rhombe,* lat. *rhombus,* germ. *Rhombus*].

rómbic, ~ci, rombică, ~ce a. în formă de romb, ca un romb; romboidal: *era o încăpere scundă cu pereții rombici.* C.PETR.; **sistem rombic,** sistem de cristalizare a cărui formă fundamentală este o prismă dreaptă cu bazele romburi. [Din fr. *rhombique*].

romboédric, ~ci, romboedrică, ~ce a. în formă de romboedru; **sistem romboedric,** sistem de cristalizare a cărui formă fundamentală este o prismă dreaptă cu bazele triunghiuri. [Din fr. *rhomboédrique*].

romboédru, romboedre n. **1.** poliedru cu toate fețele în formă de romb; **2.** formă cristalografică simplă, limitată la șase fețe cu contur rombic. [Din fr. *rhomboèdre*].

romboíd, ~zi, romboidă, ~e a. în formă de romb. // n. (înv.) figură în formă de romb: *arabescuri în octogone, rotocoale și romboide.* OD. [Din fr. *rhomboïde,* lat. *rhomboides,* germ. *Rhomboid*].

romboidál, ~i, romboidală, ~e a. rombic: *acoperișul ... de tinichea cenușie, împărțit în sute de solzi romboidali.* GHEȚIE. [Din fr. *rhomboïdal*].

romergân n. produs farmaceutic cu acțiune antialergică. [Denumire comercială].

roméu, romei m. numele grecilor din Imperiul Roman de răsărit: *le trimise împreună c-un număr de romei prizonieri, ca parte de pradă cuvenită aliatului său.* EM.; *graiul nobil și subțire al romeilor.* SAD. [Din gr. mod. *romaíos*].

rómnia f. (artic.) (reg.) numele unui dans popular (împrumutat de la țigani). [Din țig. *romni* „țigancă"].

romoniță f. v. **romaniță.**

romostín m. varietate de struguri. [Et. nec.].

rond, rondă, ~e a. (rar) rotund: *Tonel ... avea o rondă față, de măr domnesc.* TEODOR.; **scriere** (sau **literă**) **rondă,** tip de scriere cu litere rotunde, groase și drepte; literă astfel scrisă: *fel de fel de scrieturi: engleze, italice, gotice, batarde, ronde.* CAR.; **peniță rondă,** peniță cu vîrful lat, folosită pentru acest tip de scriere: *erau ... două peniță ronde.* CĂL. // n. (pl. **ronduri**) **1.** contur în formă de cerc: *un rond de tricolici.* AL.; **2.** piațetă circulară de unde pornesc mai multe artere de circulație (cu un strat de flori sau cu un monument la mijloc): *birjarul ... mîna înainte pînă la rondul al doilea.* SL.; **3.** strat de flori (circular), mai ridicat decît terenul din jur: *se vedeau rondurile cu flori.* EL.; **4.** inspecție de noapte la posturile de pază pentru a controla santinelele; (p. ext.) persoană care face această inspecție: *ieșirăm din tranșee pentru rond.* PETR.; **ofițer de rond,** ofițer însărcinat cu controlul santinelelor pe garnizoană: *se zări chipul ofițerului de rond.* SAD.; **a fi de rond** sau a **face rondul,** a fi însărcinat cu inspecția santinelelor: *deseară știi că ești de rond?* CAR.; **5.** (p. ext.) inspecție, control; raită: *era Tătaru, încasatorul, înapoiat din rondul de dimineață.* GHEȚIE; **6.** (coregr.; pl. **ronde**) mișcare circulară a piciorului, executată liber pe sol sau în aer. // f. (înv.) **1.** notă muzicală întreagă, valorînd două doimi; **2.** manta femeiască lungă și fără mîneci; **3.** (rar) dans în cerc. [Din fr. *rond, ronde,* germ. *Ronde*].

rondă, rondez vb. (nav.; intr.) a executa un rondou: *căpitanul rondează nava.* [De la *rondou*].

rondáre, rondări f. acțiunea de a ronda și rezultatul ei. [V. *ronda*].

rondeá f. v. **rondelă.**

ronde-bosse [rónd-bos] n. (tip de) sculptură ale cărei volume evoluează în spațiu, neaderînd la nici o suprafață plană. [Cuv. fr.].

rondél, rondeluri n. specie a poeziei lirice cu formă fixă, în care primul sau primele versuri se repetă la mijlocul și la sfîrșitul poeziei, și în care există numai două rime: *rondelurile pribege.* MACED. [Din fr. *rondel,* it. *rondello*].

rondélă, rondele f. **1.** mic disc de metal, de lemn etc. avînd diverse utilizări în tehnică, mai ales ca șaibă la piuliță; **2.** (p. anal.) felie subțire și rotundă: *poftește pe cîrciumar ... să-i mai taie o rondelă de salam.* SAD.; **3.** căpăcel de carton în formă de disc care acoperă alicele într-un cartuș de vînătoare; **4.** disc de metal folosit ca semifabricat pentru monede, medalii etc.; **5.** mostră de formă cilindrică din trunchiul unui arbore, folosită de silvicultori pentru analiza structurii lemnului, pentru determinarea vîrstei arborilor doborîți etc.; **6.** (înv.; rar) pelerină încrețită la gît: *celălalt era acoperit de o rondelă neagră de postav.* SAD.; (și: **rondea**). [Din fr. *rondelle*].

rondíno n. (muz.) rondo de dimensiuni mai reduse. [Din it. *rondino*].

rondó, rondouri n. **1.** formă muzicală instrumentală cu caracter vioi, a cărei temă principală revine periodic, alternînd cu diferite alte teme; **2.** varietate de rondel formată din 15 versuri dispuse în trei strofe (prima de cinci versuri, a doua un catren și ultima de șase versuri). [Din fr., it. *rondo*].

rondóu, rondouri n. **1.** loc de formă circulară (amenajat în grădini, în piețe etc.); **2.** manevră de schimbare cu 180° a direcției de înaintare a unei nave; **3.** poezie cu formă fixă, cultivată în lirica franceză în sec. al XV-lea – al XVI-lea. [Din fr. *rondeau*].

ronflánt, ~ți, ronflantă, ~e a. sforăitor; emfatic. [Din fr. *ronflant*].

rongalít n. substanță chimică folosită ca reducător în vopsitorie și la sinteza unor medicamente; (și: **rongalită**). [Din fr. *rongalite*].

rongalítă f. v. **rongalit.**

ronín, ronini m. (rar) samurai rătăcitor, care nu mai depinde de un daimio (senior japonez local), după moartea acestuia. [Din fr. *ronin*].

ronjâ, ronjez vb. (rar; tr.) a coroda (țesături). [Din fr. *ronger*].

ronjánt, ronjanți m. reactiv folosit la imprimarea țesăturilor prin ronjare. [Din fr. *rongeant*].

ronjáre, ronjări f. procedeu de imprimare a țesăturilor în prealabil vopsite, prin corodarea colorantului, pe anumite porțiuni. [V. *ronja;* cf. fr. *rongeage*].

ronját, ~ţi, ronjată, ~e a. (despre ţesături) care a fost supus ronjării; corodat. [V. ***ronja***].

ronrón n. zgomot surd şi continuu produs de un motor; (fig.) *universul se umple de un ronron cosmic.* CĂL. [Din fr. ***ronron***].

ronţ interj. cuvînt care imită zgomotul produs de cel care roade cu dinţii ceva uscat şi tare. // n. (reg.) cartilaj, zgîrci: *din măduva osului şi din ronţu nasului.* POP. [Onomat.].

ronţăí, rónţăi vb. (tr.) **1.** a mînca sfărîmînd între dinţi, puţin cîte puţin, un aliment tare, crocant, producînd un zgomot caracteristic: *veveriţele ... ronţăind alune, ghindă şi scoruşe.* OD.; *se apucă să citească, ronţăind cîte o bomboană.* GHEŢIE; **2.** a roade cu dinţii ceva, fără a mînca: *nu mai ronţăi creionul!* [***Ronţ*** + *-ăi*].

ronţăiáiă, ronţăieli f. faptul de a ronţăi; zgomot produs de roaderea cu dinţii a unui aliment tare, crocant; ronţăire, ronţăit, ronţăitură: *s-auzea ... ronţăiala calului.* CAR. [***Ronţăi*** + *-eală*].

ronţăíre, ronţăiri f. **1.** acţiunea de a ronţăi şi rezultatul ei; ronţăială, ronţăit; **2.** (tehn.) grinotare. [V. ***ronţăi***].

ronţăít n. ronţăială: *se auzi o vreme numai ronţăitul cailor.* SAD. [V. ***ronţăi***].

ronţăitúră, ronţăituri f. (rar) ronţăială. [***Ronţăi*** + *-tură*].

roós a. v. rouos.

rópai interj. (repetat) tropai: *şi tropai, tropai! ropai, ropai! i se aprind lui Ipate al nostru călcâiele.* CR. [Onomat.].

rópot, ropote n. **1.** mersul unui cal în trap sau în galop; trap; (p. ext.) fugă, goană, alergare: *dă bici iepelor şi iar mai trage un ropot.* CR.; **2.** zgomot produs de copitele unui cal care aleargă; (p. ext.) zgomot produs de paşi (repezi); tropăit: *un ropot de cai ... li se trezi în urechi.* DELAVR.; **în ropot** sau **într-un ropot,** în fugă: *Tănase venind într-un ropot pe urma lor.* REBR.; **3.** gălăgie; zarvă; (p. ext.) protest zgomotos: *aşa schimbare a vechei scrieri bisericeşti n-au putut să nu stîrnească mare ropot din partea multor preoţi.* MAT.; **4.** cădere abundentă, precipitată şi zgomotoasă de ploaie sau grindină; zgomot produs de aceasta: *ca ropotul de grindeni ... vin săgeţi de pretutindeni.* EM.; **5.** curgere repede şi zgomotoasă a unui torent, a valurilor agitate: *ropotele valurilor care se zvîrcoleau năvalnic ... o învăluiau cu zgomote asurzitoare.* REBR.; **6.** izbucnire, dezlănţuire de aplauze; zgomot produs de aplauze: *un ropot de aplauze vesti încheierea numărului.* GHEŢIE; **7.** manifestare zgomotoasă (şi trecătoare) a unei stări sufleteşti: *au mai tras un ropot de plîns.* SOR.; *se auzeau ropotele de rîs ale copiilor;* **8.** succesiune de lovituri (ritmice); zgomot produs de asemenea lovituri: *dacă nu cînţi, îţi mai dau un ropot de ciomege.* SAD.; **9.** mişcare săltăreaţă şi zgomotoasă la unele dansuri populare; **10.** (reg.) agonie; **a pune ropot,** a trage să moară. [Din bulg. ***ropot***].

ropotí, ropotesc vb. (intr.) **1.** a produce zgomote repezi şi cadenţate, lovind ritmic în ceva: *izvoare care ropotesc ... toată ziua.* EM.; **2.** a răsuna (de ropot): *pămîntul ropoteşte sub tropot de copite.* AL. [De la ***ropot***].

ropotín m. v. răpotin.

ropotíre, ropotiri f. faptul de a ropoti; ropot. [V. ***ropoti***].

ropotitór, ~i, ropotitoáre a. care ropoteşte: *fugea ... în aplauzele ropotitoare ale auditorului.* CĂL. [***Ropoti*** + *-tor*].

ros, ~şi, roásă, ~e a. **1.** distrus la suprafaţă, măcinat prin acţiunea (lentă) a unui agent extern; subţiat; uzat, deteriorat: *îşi potriveşte surtucul cam ros la coate.* SAD.; **2.** (fig.) care a avut mult de-a face cu ...; hîrşit; care e plictisit de ...: *era ros de tribunale şi se pricepea în daraveri.* VLAH.; **3.** (fig.) mîncat, măcinat, chinuit de ...: *omul ros de ură.* AL.; *se vedea că e roasă de curiozitate.* GHEŢIE; **4.** (reg.) vechi: *vin ros, ţuică roasă.* [V. ***roade***].

rosătúră, rosături f. **1.** efectul roaderii; (spec.) rană superficială provenită dintr-o roadere; rosură: *ce să stric eu rachiul pentru o rosătură de ciubotă?* SAD.; **2.** loc ros, tocit, găurit: *într-un colţ al corabiei vede o rosătură mare.* POP.; (şi: **rozătură**). [***Ros*** + *-ătură*].

rósbif, rosbifuri n. friptură din muşchi de vacă, rumenită în grăsime de porc, aproape crudă la mijloc. [Din fr. ***rosbif,*** engl. ***roast beef***].

rósbrat, rosbraturi n. carne de vacă friptă înăbuşit, cu multă ceapă. [Din germ. ***Rostbraten***].

róshar n. păr provenit din coama sau din coada cailor, folosit ca material de umplutură în tapiserie, ca urzeală la anumite ţesături etc.; (p. ext.) ţesătură avînd ca urzeală fire de bumbac, iar ca bătătură păr de cal, întrebuinţată ca furnitură la hainele bărbăteşti. [Din germ. ***Rosshaar***].

rosmarín m. v. rozmarin.

rospíscă f. (rusism; înv.) chitanţă, dovadă. [Din rus. ***rospiska***].

rost, rosturi n. **1.** (înv. şi reg.) gură: *din rostul dreptului izvoreşte înţălepciune.* COSTIN; **pe de rost,** pe dinafară, din memorie: *cine-i acel ce spune povestea pe de rost?* EM.; **a învăţa pe de rost,** a învăţa un text pentru a-l putea reproduce din memorie: *învăţasem pe de rost aproape toate cuvintele.* SAD.; **a lua pe cineva la rost,** a mustra pe cineva, a-i cere socoteală; **2.** (pop.) cioc, plisc: *o păsăruică ... îl apucă repede cu rostul ei cel lung.* POP.; **3.** (înv. şi pop.) (mod de) vorbire; limbă, grai; vorbă, spusă: *rostul ei cel blajin.* ISP.; *şăgalnicul rost al povestitorului.* GAL.; **4.** spaţiu în formă de unghi dintre firele de urzeală prin care se trece firul cu suveica pentru a ţese: *rostul pînzei;* **5.** spaţiu îngust dintre cărămizile unui zid, dintre scîndurile unei duşumele, dintre două piese alăturate, care să le permită o mişcare relativă sub acţiunea forţelor interioare sau a variaţiilor de temperatură; crăpătură: *rost de lucru;* **6.** jgheab îngust săpat în lemn, pe care lunecă o ferestruică, o uşă, un capac etc.; **7.** mod sau plan de desfăşurare a unei acţiuni; organizare, rînduială: *făcură tot ce trebuia pentru rostul căsătoriei lor.* ISP.; *ţi-am stricat rosturile.* CĂL.; **cu rost,** ordonat, metodic: *om cu rost la treabă;* **fără rost,** dezordonat, nemetodic: *om fără rost;* **a şti** (sau **a cunoaşte, a învăţa**) **rostul** (sau **rosturile**), a şti (sau a cunoaşte, a învăţa) mersul lucrurilor; a fi familiarizat cu ceva: *nimeni nu ştie mai bine ca mine rostul comunei.* ARG.; **a-şi pierde rostul** (sau **rosturile**), a-şi pierde cumpătul, a se zăpăci: *Zîna, cînd a văzut pe Prepeleac, şi-a pierdut rosturile şi se-nvoi să fugă amîndoi.* POP.; **a nu-şi afla rost** sau **a nu mai avea nici un rost,** a nu-şi găsi locul, a nu-şi găsi astîmpăr: *măi fîrtaţi, nu-mi aflu rost.* COŞB.; **8.** loc unde se cuvine sau se potriveşte să fie cineva sau ceva: *negustorimea şi meseriaşii ... muncesc la rostul lor.* PETR.; **9.** ocupaţie; sursă de cîştig: *îi fac eu într-altă parte, un rost mai bun.* GAL.; **10.** mod de a-şi rîndui viaţa; stare, situaţie socială, materială, familială; (p. ext.) gospodărie: *un băiat care munceşte încet-încet îşi face un rost.* PR.; *nu voia să plece de-acasă, de la rostul ei.* SOR.; **a face rost de ceva,** a obţine, a procura ceva: *poţi să faci rost de bani?* ST.; **a fi** (sau **a simţi**) **rost de ceva,** a întrevedea posibilitatea de a găsi ceva: *azi o întoarce pentru că simte rost de chilipir.* REBR.; **11.** sens, înţeles, tîlc; raţiune, motiv; scop, menire, justificare: *ar pricepe aceşti oameni politici rostul unei biblioteci în fiecare sat?* ARG.; *rostul nostru, al tuturor oamenilor, e acela de a înmulţi darul cu care am fost înzestraţi din naştere.* GHEŢIE; **a da de rost,** a înţelege, a desluşi, a găsi rezolvarea: *bre, ce zodie-ncîlcită! cît n-am stat să-i dau de rost?* VLAH.; **fără rost,** zadarnic, inutil, de prisos: *umbli ..., de colo pînă colo, fără rost.* CAR.; **12.** atribuţie, sarcină: *avea şi alte rosturi acolo.* [Din lat. ***rostrum*** „cioc"].

rostí, rostesc vb. **1.** (tr.) a pronunţa cuvinte, sunete: *nu poţi rosti pe î, ă, ş, c.* NEGR.; *rostesc cuvinte ca să iau aer.* VIERU; **2.** (tr.) a formula un enunţ; a spune, a vorbi, a zice, a povesti: *pentru ce am rostit acele cuvinte de insultă?* GAL.; *moşneagul rostea o poveste ... tristă.* SAD.; **3.** (tr.) a expune, a prezenta: *atitudinea ei m-a făcut ... să transform filipica într-o predică abstractă, rostită cu stîngăcie.* GHEŢIE; *o anumită severitate a judecăţii, rostite rece şi clar, speria.* R.L.; **4.** (tr.) a face cunoscut, a comunica (în public); a mărturisi, a declara: *liber eşti numai atunci cînd ai curajul să rosteşti adevărul.* PATAP.; *joi completul va rosti sentinţa;* **5.** (înv.; refl.) a se pronunţa, a-şi spune părerea autorizată: *cum s-au rostit corpurile legiuitoare.* MAIOR.; **6.** (pop.; intr.) a face rostul pînzei la ţesut; a năvădi; **7.** (pop.; intr.) a mări rostul micşorat în timpul ţesutului, înfăşurînd pe sulul din faţă al războiului porţiunea de pînză ţesută şi desfăşurînd în acelaşi timp o porţiune corespunzătoare de urzeală de pe sulul de dinapoi; **8.** (reg.; tr.) a face o gaură sau a lărgi o gaură cu sfredelul; **9.** (pop.; tr. şi intr.) a pregăti, a aranja ceva; a pune în ordine; a rostui, a rîndui: *acum vezi de rosteşte pentru masă.* ISP.; **10.** (pop.; tr.) a face rost; a procura: *să-i rostim o casă.* [De la ***rost***].

rostíre, rostiri f. **1.** faptul de a rosti; **2.** pronunţare: *avea ... o mare repeziciune în rostire.* SOR.; *rostirea palatalizată a labialelor;* **3.** exprimare; (concr.) vorbă, spusă: *noi sîntem pentru libertatea absolută a rostirii ideilor.* MAIOR.; *numai radioul ne aducea în auz rostirea curat românească.* CF.; **4.** mod de a se exprima; elocvenţă, stil: *rostirea-i o misiune, purtarea-i un model.* NEGR. [V. ***rosti***].

rostít, ~ţi, rostită, ~e a. **1.** exprimat; comunicat (în public); spus: *adevărurile rostite supără;* **2.** (rar) scos în evidenţă; reliefat, pregnant. [V. ***rosti***].

rostitór, ~i, rostitoáre a. (rar) 1. (adesea subst.) care rosteşte, care vorbeşte: *rostitor de discursuri funebre.* BR.-VOIN.; **2.** rostit, spus: *părinte, vorbei tale prielnic rostitoare am dat ... ascultare.* I.NEGR. [***Rostit*** + *-tor*].

rostogól, rostogoluri n. **1.** mişcare de rostogolire: *troncătul de zdraveni bolovani în rostogol.* AL.; **2.** pantă cu înclinare mare într-o mină, care permite transportarea prin alunecare sau rostogolire a materialelor extrase. // adv. de-a dura, peste cap, de-a berbeleacul: *rostogol la vale cădea ... stîncă peste stîncă.* HEL.; (fig.) *luna mere rostogol.* POP.; **de-a rostogolul,** dîndu-se peste cap, rostogolindu-se: *a căzut de-a rostogolu.* AL. // m. plantă erbacee meliferă din familia compozitelor, cu tulpina dreaptă şi înaltă, cu frunzele lanceolate, păroase, cu flori alburii în capitule numeroase; scai (rotund) (*Echinops sphaeracephalus*). [Et. nec.; cf. ***rotocol***].

rostogolí, rostogolesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a înainta sau a face să înainteze rotindu-se în jurul lui însuşi; a (se) da de-a dura, de-a rostogolul; a (se) prăvăli, a (se) prestăvăli: *pandurii se îmbrînceau şi se rostogoleau pe scară.* OD.; *se plasa ... în apropierea fîntînilor prin care rostogoleam jos minereul.* PR.; (fig.) *se uita lung la tînăr, rostogolind în minte cine ştie ce imagini din trecut.* ZAMF.; **a rostogoli ochii,** a mişca ochii vioi în toate părţile: *îşi rostogoleau ochii ... privind ... ca nişte fiare.* SAD.; **2.** (fig.; refl.) a înainta dînd impresia unei rostogoliri: *văd cum se rostogoleşte soarele după deal.* CR.; **3.** (refl.) a curge repede, tumultuos, în valuri: *apa se rostogoli năvalnic.* REBR.; (tr.) *Dunărea ... rostogoleşte a ei valuri.* EM. [De la ***rostogol***].

rostogolíre, rostogoliri f. **1.** acţiunea de a (se) rostogoli şi rezultatul ei; **2.** înaintare (însoţită de zgomot) a unui obiect printr-o mişcare de rotire în jurul lui însuşi; rostogolit[2]: *nu se auzea decît rostogolirea nesfîrşită a roţilor.* GHEŢIE; **2.** mişcare tumultuoasă a valurilor unei ape: *mergînd pe văile cu ape în rostogolire.* CĂL. [V. ***rostogoli***].

rostogolít[1], **~ţi, rostogolită, ~e** a. 1. răsturnat, prăbuşit; 2. care curge năvalnic, tumultuos: *rîuri milostive sînt, ca-n rostogolite valuri să dea omului mormînt.* COŞB.; (fig.) *lipseşte verva dialectică inimitabilă a lui Ibrăileanu, acel stil rostogolit care excită gîndirea.* CĂL. [V. ***rostogoli***].

rostogolít[2] n. (rar) rostogolire; zgomotul care o însoţeşte: *am auzit un rostogolit de tacîmuri.* PETR. [V. ***rostogoli***].

rostogolitór, ~i, rostogolitoáre a. care se rostogoleşte: (fig.) *marea rostogolitoare de safire.* GAL. [***Rostogoli*** + *-tor*].

rostopáscă f. plantă erbacee din familia papaveraceelor, cu flori galbene-aurii, care conţine un suc galben otrăvitor, întrebuinţat în medicină; negelariţă, sălăţea (*Chelidonium majus*): *acolo dă peste rostopască, talpa-gîştii ..., potroacă.* SOR.; *foaie verde rostopască, de la deal de casa noastră, creşte-o floricic-albastră.* POP. [Din ucr. ***rostopast'***].

rostopcín s. (reg.) palincă dulce: *cinci litre mari de rostopcin.* COŞB. [Et. nec.].

rostrál, ~i, rostrală, ~e a. (despre elemente de arhitectură sau obiecte de artă) în forma unei nave antice; decorat cu forme asemănătoare navelor antice; **coloană rostrală,** coloană de piatră ornată cu prore sculptate în relief, simbolizînd victoriile navale. [Din fr. ***rostral***].

róstru, rostruri n. 1. prelungire cartilaginoasă a botului rechinului, a peştilor etc.; 2. organ bucal la unele insecte (muşte, ploşniţe etc.) în forma unei trompe ascuţite; 3. pinten la prora navelor de război romane. [Din lat. ***rostrum,*** fr. ***rostre***].

rostuí, rostuiesc vb. (tr.) 1. a forma rostul urzelii la războiul de ţesut; 2. a umple rosturile dintre cărămizile unei zidării, dintre pavelele unei şosele etc.: *cazmaua smulge bolovani, ... frumos mistria-i rostuieşte.* CAR.; 3. a bate, pe o parte şi pe alta, vîrful dinţilor unei pînze de ferăstrău; 4. a pune în ordine, a aranja; a face ordine: *mama rostuieşte la bucătărie.* GAL.; 5. a procura, a face rost de ceva: *ar trebui să-şi rostuiască un porc.* REBR. [***Rost*** + *-ui*].

rostuíre, rostuiri f. acţiunea de a rostui şi rezultatul ei. [V. ***rostui***].

rostuít, ~ţi, rostuită, ~e a. 1. cu rosturile umplute: *zid de cărămizi rostuite;* 2. care are o situaţie materială bună, o slujbă convenabilă etc.; cu gospodărie proprie: *băiatul nu era încă rostuit;* 3. organizat, ordonat; cu rost: *pentru că la treaba rostuită nu era bun, Ivan Maximovici îl făcuse cîrmaci.* V.R. [V. ***rostui***].

rostuitór, rostuitoare n. unealtă a lemnarului făcută dintr-o lamă de oţel, cu care se abat dinţii pînzelor de ferăstrău. [***Rostui*** + *-tor*].

rosúră, rosuri f. 1. (înv. şi reg.) acţiunea de a roade şi rezultatul ei; 2. rosătură; 3. (înv. şi reg.) durere: *ieşiţi, voi, rosuri ... din piept, din spate, din mîini.* POP.; 4. (reg.; la pl.) resturile de aluat rămase pe covată; răsătură. [***Ros*** + *-ură*].

roş a. v. **roşu.**

roşăţeá, roşăţele f. (bot.) crin-de-baltă (*Butomus umbellatus*). [De la ***roşu***].

roşcăt, ~ţi, roşcată, ~e a. 1. cu reflexe roşietice: *ardeau, roşcate, numai două felinare.* SAD.; *acoperişuri roşcate;* 2. (adesea subst.) (cu părul) blond sau castaniu bătînd în roşu; roşcovan: *o femeie cu părul roşcat ... îl conduse într-o odaie.* GHEŢIE; 3. rumen, roşcovan: *voinică ..., cu o faţă osoasă roşcată.* REBR. // n. culoare care bate în roşu: *păr aspru ... de coloare castanie bătînd în roşcat-ruginiu.* CAR. // m., f. nume dat unui animal cu blana roşcată; (spec.) vulpe; roşcă. [***Roşcă*** + *-at*].

róşcă, roşte m., f. 1. persoană cu părul roşcat sau cu faţa roşcată; 2. nume dat unor animale cu părul roşcat; 3. (fam.) evreică. [***Roşu*** + *-că*].

róşcov[1], **roşcovi** m. mic arbore din familia leguminoaselor, originar din Arabia, răspîndit în zona mediteraneană, cu frunze persistente, cu fructe păstăi lungi, dulci, comestibile (*Ceratonia siliqua*): *de cîte ori ... n-am coborît noi doi bulevardele vechi cu roşcovi şi castani.* EL.; **roşcov-sălbatic,** plătică[2] (*Gleditschia triacanthos*). [Din bulg. ***rožkov***].

róşcov[2] m. v. **rîşcov.**

roşcován, ~i, roşcovană, ~e a. 1. (adesea subst.) roşu la faţă, cu obrajii roşii; roşcat; rumen: *apare ... un roşcovan pîrlit de soare.* CAR.; *rămăsese pe peron bărbatul roşcovan.* ST.; 2. cu părul (bătînd în) roşu; roşcat: *cîine roşcovan.* [***Roşcă*** + *-ovan*].

róşcovă, roşcove f. 1. fructul dulce, comestibil al roşcovului, în formă de păstaie lungă, de culoare cafenie-închis; coarnă-de-mare: *nuci poleite, roşcove şi smochine.* CR.; 2. (reg.) numele unei boli de cai, care provoacă apariţia unor osişoare la nări; 3. (reg.) alesătură de pînză, făcută la războiul de ţesut. [***Roşcov*** + *-ă*].

roşeálă, roşele şi **roşeii** f. (pop.) 1. culoare roşie; roşeaţă; 2. îmbujorare (a feţei), împurpurare: *un nor de roşeală i se lăsa pe faţă.* OD.; 3. substanţă roşie cu care se vopsesc ţesăturile şi alte obiecte; (spec.) soluţie cu care se vopsesc ouăle; 4. cerneală roşie: *scrie cu roşeală.* POP.; 5. (mai ales la pl.) fard roşu; suliman: *roşele ştiu c-ai pus ... cu lingura, ca să te poţ mărita.* POP. [***Roşu*** + *-eală*].

roşeáţă f. 1. culoare roşie; roşeală: *în fundul nopţii o umbră de roşeaţă.* EM.; 2. coloraţie a feţei sub efectul unei emoţii, a frigului etc.; împurpurare, îmbujorare: *o uşoară roşeaţă îi îmbujora obrajii rotunzi.* GHEŢIE; 3. (înv. şi reg.) fard, suliman; 4. (pop.) pată roşie ce apare pe piele (ca simptom al unei boli): *orbalţ cu roşaţă.* POP.; 5. (pop.) nume dat unor boli care se manifestă, între altele, printr-o culoare roşie a pielii (ex.: erizipel, pelagră, inflamaţie a gingiilor, a mucoasei nazale etc.): *dăi în ochi albeaţă, în păr mătreaţă, în nas roşeaţă.* POP. [***Roşu*** + *-eaţă*].

roşí, roşesc vb. 1. (tr.; intr. şi refl.) a căpăta sau a face să capete o culoare roşie; a (se) înroşi: *apele Neajlovului se roşiseră de sîngele vărsat.* BĂLC.; 2. (intr. şi refl.) a se îmbujora (de emoţie, de frig etc.): *simţii că roşesc, fiindcă îmi dădeam seama că îmi plăcuse.* PR.; *şi suferinţa te poate face să roşeşti.* PATAP. [De la ***roşu***].

roşiátec a. v. **roşiatic.**

roşiátic, ~etici, roşiatică, ~etice a. care bate în roşu, în care predomină nuanţe de roşu: *două roze roşiatice.* NEGR.; (şi: **roşiatec, roşietic**). [***Roşu*** + *-atic*].

roşiétic a. v. **roşiatic.**

roşiór, ~i, roşioáră, ~e a. diminutiv al lui roşu: *să-mi fac fustă roşioară.* POP.; **pere roşioare,** soi de pere care se conservă toată iarna; **prune roşioare,** soi de prune timpurii. // f. 1. soi autohton de viţă de vie cu struguri mici, de culoare roşiatică; 2. (bot.) bujor (*Paeonia officinalis*): *rumenind la faţă ca o roşioară.* BOL.; 3. (bot.) filimică (*Calendula officinalis*); 4. peşte mic de baltă din familia crapului, cu corpul turtit lateral, cu ochii şi cu înotătoarele roşietice; ocheană[2] (*Scardinius erythrophtalmus*). // m. (la pl.) corp de elită al cavaleriei, în organizarea mai veche a armatei române; (şi la sg.) ostaş din acest corp de cavalerie, îmbrăcat în tunică roşie: *roşiori de ţară, vînători semeţi.* BOL.; *l-am găsit îmbrăcat ca maior de roşiori.* CAR. [***Roş(u)*** + *-ior*].

roşíre, roşiri f. (înv.) acţiunea de a (se) roşi şi rezultatul ei; înroşire; roşit[1]. [V. ***roşi***].

roşít[1] n. (pop.) roşire: *roşitul ouălor de Paşti.* [V. ***roşi***].

roşít[2], **~ţi, roşită, ~e** a. 1. colorat în roşu; înroşit: *intră ... soţia inginerului ... cu picioarele goale, cu tălpile şi unghiile roşite.* EL.; 2. fardat cu roşu: *femeie cu buzele roşite şi obrazul pudrat.* ST.; 3. îmbujorat: *Ana tresări şi se ridică roşită ca bujorul.* SL. [V. ***roşi***].

roştéi, roşteie n. (reg.) dispozitiv format dintr-un cadru cu gratii, care se montează în tocul uşilor şi al ferestrelor ca măsură de siguranţă; (p. restr.) gratie, zăbrea: *să stiu vorbi cu domnii prin roşteiu temniţii.* POP.; 2. grătarul de la sobă, prin care cade cenuşa. [Din magh. ***rostély***].

róşu, ~ii, roşie, ~ii a. 1. de culoarea sîngelui: *intrai în oficiu şi mă întorsei cu o sticlă de vin roşu.* PR.; **ouă roşii,** ouă vopsite cu roşu, (p. ext., cu altă culoare), tradiţionale la creştini de Paşti: *scoteau ouăle roşii, ciocneau şi mîncau cu mămăligă.* SOR.; **pămînt roşu,** pămînt de culoare roşiatică, specific zonei mediteraneene; (înv.) **ban roşu** (şi m.), ban de aramă; (p. ext.) monedă de valoare mică: *tribut anual de 3000 de bani roşii.* BĂLC.; 2. roşcovan, roşcat, arămiu: *părul bogat, roşu aprins era adunat şi împletit savant în creştetul capului.* EL.; 3. de culoare rumenă; îmbujorat: *faţă roşă de sfială.* EM.; *se opri, roşie-foc, parcă i-ar fi spus o taină grozavă.* REBR.; 4. injectat, congestionat: *avea ochii veşnic roşii de plîns ascuns.* REBR.; 5. înroşit în foc; incandescent: *se face casa roşă cum e jăraticul.* CR.; **fier roşu,** fier înroşit în foc cu care se însemnează animalele (odinioară şi sclavii, ocnaşii etc.): *parcă mi-a trecut un fier roş prin vine.* SAD.; 6. care are ca emblemă ım drapel de culoarea sîngelui; comunist; **gărzile roşii,** detaşamente de muncitori înarmaţi, organizate în Rusia în timpul revoluţiei din 1917; **armata roşie,** armata URSS. // n. 1. culoarea sîngelui; prima dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată la marginea dinspre lungimile de undă mari: *îi stă bine în roşu;* **pînă la roşu,** (despre metale) încălzit pînă la incandescenţă; **a vedea** (sau **a i se face**) **cuiva roşu înaintea ochilor,** a se enerva foarte tare, a se înfuria: *mi s-a făcut roşu înaintea ochilor ...; pe cine să iai de gît?* PR.; **de roşu,** carte de joc pe care este desenată o inimă de culoarea sîngelui; de cupă: *de roşu, de ghindă, de tobă ori de verde?* CAR.; 2. (concr.) vopsea de culoarea sîngelui: *tabloul în negru şi roşu.* CĂL.; **roşu de Congo,** colorant organic de sinteză, sub formă de pulbere roşie, uşor solubilă în apă, folosit în vopsitorie şi ca indicator în chimia analitică; 3. fard de culoare rumenă pentru obraz şi buze; ruj: *eu nu mă supăr că mata dai puţină pudră şi roş.* SAD.; 4. garnitură, panglică, broderie de culoarea sîngelui: *şapcă cu roşu.* NEGR. //m. 1. (la pl.; şi **roşii de ţară**) corp de oşteni (călăreţi sau pedestraşi) în vechea armată a Ţării Româneşti; (şi la sg.) oştean din acest corp de trupă: *în urdia turcă roşii năvălesc.* BOL.; 2. curtean în Ţara Românească; 3. descendent din boierii mici; 4. (la pl.) corp de slujitori domneşti înfiinţat în sec. al XVIII-lea în Moldova; 5. (înv.) adept al ideilor progresiste, revoluţionare; (spec.) poreclă dată de adversari membrilor (radicali) ai partidului liberal din România, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea: *mă asigurau roşii francezi şi ai noştri ... că va fi negreşit o revoluţie.* GHICA; *mult te-ai schimbat în opiniile politice ...; ar zice cineva că eşti roşu.* BOL.; 6. denumire dată bolşevicilor: *patria e apărată ... de roşii, de bolşevici.* C. // f. 1. pătlăgea cu fructul de culoarea sîngelui (*Lycopersicum esculentum*); (p. restr.) fructul acesteia: *eu cerusem brînză albă şi roşii natur.* PR.; *rupeam cîte-o roşie şi muşcam din ea.* CĂRT.; 2. **roşie daneză,** rasă de taurine bună producătoare de lapte, obţinută în Danemarca; **roşie de stepă,** rasă de taurine bună producătoare de lapte, obţinută în Rusia; (şi: (înv. şi pop.) **roş**). [Lat. ***roseus***].

rotă vb. v. **roti.**

rotacísm n. 1. fenomen fonetic constînd în transformarea unei consoane intervocalice în *r*; rotacizare; 2. fenomen fonetic dialectal specific limbii române constînd în transformarea în *r* a lui *n* intervocalic în cuvintele moştenite din latină (ex. *bire* < *bine*). [Din fr. ***rhotacisme***].

rotacizá, rotacizez vb. 1. (refl.; despre consoane) a suferi fenomenul rotacismului; 2. (intr.) a vorbi cu rotacism: *moţii rotacizează.* [Din fr. ***rhotaciser***].

rotacizánt, ~ţi, rotacizantă, ~e a. care prezintă fenomenul rotacismului; cu rotacism: *texte rotacizante.* [Din fr. ***rhotacisant***].

rotacizăre, rotacizări f. faptul de a (se) rotaciza; rotacism. [V. ***rotaciza***].

rotacizăt, ~ţi, rotacizată, ~e a. cu rotacism: *forme rotacizate.* [V. ***rotaciza***].

rotalít, rotalite n. piesă de sticlă turnată, de formă cilindrică, rezistentă şi translucidă, cavă, colorată în verde-albăstrui sau galben, care se înglobează în anumiţi pereţi sau în anumite planşee, pentru a permite trecerea luminii. [Din rus. ***rotalit***].

rotamétru, rotametre n. instrument pentru măsurarea debitelor de fluid într-o conductă. [Din fr. ***rotamètre***].

rotaprínt, rotaprinturi n. 1. procedeu de tipărire monocrom, în care cerneala se transmite de pe forma de imprimare pe o suprafaţă intermediară de cauciuc şi apoi pe hîrtie; 2. maşină tipografică de imprimare prin acest procedeu: *cursuri universitare multiplicate la rotaprint; toate rotaprinturile s-au defectat.* [Din engl. ***rotaprint***, germ. ***Rotaprint***(*druck*)].

rotár, rotari m. 1. meseriaş care face roţi, căruţe etc.: *îţi face carul mai trainic şi mai frumos decît cel mai vestit rotar.* SL.; 2. lucrător care manevrează formele pentru presa de imprimat şi care întreţine presa. // n. (pl. **rotare**) (reg.) scaun pe care se aşază roata cînd i se fixează spiţele şi obada. [***Roată*** + *-ar*].

rotáre, rotări f. mişcare circulară de 360° a corpului, în gimnastică, la patinaj, la sărituri în apă etc. [V. ***rota***].

rotary n. 1. sistem de foraj mecanic cu circulaţie continuă de fluid şi cu rotirea garniturii de foraj; 2. sistem de telefonie automată, în care unele organe sînt acţionate de o mişcare de rotaţie continuă. [Cuv. engl.].

rotáş, rotaşi m. 1. (adesea adj.) cal înhămat (sau bou înjugat) lîngă roata şi oiştea căruţei (sau a carului), (în spatele înaintaşilor): *sosea ... cutare, călare pe rotaşul din stînga.* DELAVR.; 2. (rar) vizitiu care conduce caii astfel înhămaţi: *se auzea gîrbaciul rotaşului pocnind.* ZAMF.; 3. porumbel care face tumbe în timpul zborului; porumbel cu coada rotată; (adj.) *am primit doi porumbei rotaşi.* [***Roată*** + *-aş*].

rotát, ~ţi, rotată, ~e a. 1. în formă de roată; rotund; (spec.) cu coroana rotundă: *după scaldă, te duci şi verşi apa asta la un pom rotat ..., să crească pruncul frumos.* SOR.; *un măr rotat cu mere domneşti ... se înalţă în faţa casei.* VIERU; 2. cu penele, cu coada înfoiată: *porumbei rotaţi;* 3. alb sau sur, cu pete mai închise: *un superb cal vînăt rotat.* CAR. [***Roată*** + *-at*].

rotatív, ~i, rotativă, ~e a. 1. circular: *mişcare rotativă;* 2. care poate efectua o mişcare de rotaţie (parţială); care are părţi rotitoare: *se vedea un scaun rotativ de pian.* CĂL. // f. maşină pentru tipărirea publicaţiilor de mare tiraj, care funcţionează prin rotirea a doi cilindri printre care trece hîrtia, pe unul dintre ei găsindu-se forma de imprimat: *prinşi în formidabila rotativă a hîrtiei tipărite, puteam visa ... epoca idilică a unei omeniri ce nu cunoaşte abuzul literei asasine.* LOV. [Din fr. ***rotatif***].

rotatór, ~i, rotatoáre a. care face să se rotească: *direcţia mişcării rîului în mişcare rotatoare.* EM.; *forţă rotatoare.* [***Rota*** + *-tor*; cf. lat. ***rotator***].

rotatóriu, ~ii, rotatorie, ~ii a. 1. care efectuează o rotaţie, referitor la rotaţie; de rotaţie: *mişcarea rotatorie a Pămîntului se-n-tîmplă astfel încît cel mai mic diametru al ei formează linia sau axa împrejurul căreia Pămîntul se-nvîrteşte.* EM.; **muşchi rotatoriu,** muşchi care permite rotaţia în jurul axei unui membru sau a trunchiului; 2. (anat.) care deplasează o structură circulară: *mişcarea rotatorie a globilor oculari.* [Din fr. ***rotatoire,*** lat. ***rotator, -oris***].

rotáţie, rotaţii f. 1. mişcare a unui corp în jurul unui punct sau al unui ax: *ştiind sensul de rotaţie al primei roţi dintr-un angrenaj complicat, încerci să afli cum se va roti ultima.* CĂRT.; 2. mişcare a unui corp ceresc în jurul axei sale: *rotaţia Pămîntului;* **perioadă de rotaţie,** interval de timp în care un corp ceresc execută o rotaţie completă; 3. serie de permutări în care fiecare membru al unui grup ocupă succesiv (toate) posturile, funcţiile etc., ocupate anterior de ceilalţi membri: *rotaţia muncitorilor conduce la o calificare complexă; rotaţia cadrelor;* **prin rotaţie,** cu schimbul, pe rînd: *şedinţele comitetului ... se ţinură ... acasă la cei şapte membri, prin rotaţie.* GHEŢIE; 4. succesiune, alternanţă ciclică (de elemente, de operaţii, de activităţi, de servicii): *unii psalmi au totuşi, prin rotaţia lor litanică, o remarcabilă suavitate verbală.* CĂL.; **rotaţia culturilor,** alternare sau succesiune metodică a culturilor agricole în timp, pe acelaşi teren, într-un asolament, în funcţie de caracteristicile plantelor, pentru a obţine recolte mari şi menţine fertilitatea solului; **rotaţia capitalului,** circuitul capitalului industrial; **rotaţia stocurilor,** reînnoire periodică a unui stoc; (şi: (înv.) **rotaţiune**). [Din fr. ***rotation,*** lat. ***rotatio, -onis,*** germ. ***Rotation***].

rotaţiúne f. v. rotaţie.

rotăreásă, rotărese f. soţie de rotar; rotăriţă. [***Rotar*** + *-easă*].

rotărie, rotării f. 1. meseria rotarului; rotărit: *vrei să înveţi rotăria?* SAD.; 2. atelierul rotarului: *mai încolo, era o răscruce cu o rotărie.* PETR. [***Rotar*** + *-ie*].

rotărít n. rotărie: *se ocupă cu rotăritul.* [***Rotar*** + *-it*].

rotăríţă, rotăriţe f. rotăreasă. [***Rotar*** + *-iţă*].

rotenónă f. produs toxic, insecticid, extras din anumite plante (leguminoase). [Din fr. ***roténone***].

roti, rotesc vb. 1. (refl.) a se învîrti în cerc; a se răsuci; a se rotocoli, a se rotila: *bîtlanii ... se roteau în cercuri mari.* GANE; 2. (pop.; refl.) a dansa mişcîndu-se în cerc; a se învîrti: *o urmărea cum se roteşte pe parchetul strălucitor.* GHEŢIE; *flăcăii să se rotească.* POP.; 3. (intr. şi refl.) a forma ochiuri, vîrtejuri: *apa, unde-au fost căzut, în cercuri se roteşte.* EM.; 4. (refl. şi intr.) a (se) învîrti în jurul cuiva sau a ceva: *Pămîntul se roteşte în jurul Soarelui;* 5. (fig.; refl.) a sta mereu în preajma cuiva, pentru a-i cîştiga simpatia sau bunăvoinţa: *fiul împăratului ... se rotea pe lîngă dînsa.* ISP.; 6. (tr.) a-şi plimba privirea, ochii de jur-împrejur, în toate părţile: *îşi roti privirea peste tot cuprinsul.* REBR.; 7. (tr.) a învîrti în aer (deasupra capului) o armă, un baston etc.; (fig.) *îşi roteşte fulgerînd armele prin toată Bulgaria.* BĂLC.; 8. (refl. şi tr.) a-şi desface penele cozii şi aripile; a (se) înfoia; a se fuduli: *ca cocoşul se roteşte.* PANN; *îşi rotea coada, desfăşurînd-o în evantaliu.* SAD.; 9. (refl. şi tr.; despre cocoşii-de-munte) a scoate sunete caracteristice şi a se mişca în cercuri, în perioada împerecherii; (şi: **rota**). [De la ***roată***].

roticícă (~eă), roticele f. rotiţă: *o maşinărie complicată, cu atîtea roate şi roticele.* ZAMF. [***Roată*** + *-icică (-icea)*].

rotifér, rotifere n. (la pl.) clasă de viermi acvatici inferiori, microscopici, cu corpul înconjurat la partea anterioară de cili puternici cu care se învîrtesc ca o roată (*Rotatoria*); (şi la sg.) vierme din această clasă. [Din fr. ***rotifère***].

rotilá, rotilez vb. (pop.; refl.) a se roti, a se învîrti, a se răsuci. [De la ***roată***].

rotilát, ~ţi, rotilată, ~e a. (pop.) 1. în formă de roată; rotund: *este-o masă rotilată.* POP.; 2. încovoiat; îndoit: *paloş rotilat.* [***Rotilă*** + *-at*].

rotílă, rotile f. 1. rotiţă: *se plimba ... călare p-o scîndură, pusă pe patru rotile.* GHICA; *măsuţa joasă, pe rotile era încărcată cu tot felul de bunătăţi.* GHEŢIE; 2. fiecare dintre cele două roţi ale cotigiei plugului; (la pl.) cotiga plugului. [***Roată*** + *-ilă*].

rotilícă, rotiliţe f. (pop.) 1. horă: *asta-i roata, rotiliţa, fără osii, fără spiţe.* POP.; 2. (bot.) floarea-paştilor (*Anemone nemorosa*). [***Rotilă*** + *-iţă*].

rotíre, rotiri f. 1. acţiunea de a (se) roti; mişcare în cerc sau în spirală; (p. ext.) cerc, roată; rotit[1], rotitură: *face în giuru-i o rotire.* AL.; *rotirea-n bolţi a şoimilor.* ARG.; 2. mişcare de rotaţie: *a stelelor rotire.* NEGR. [V. ***roti***].

rotiseríe, rotiserii f. local în care se prepară şi se vînd diverse specialităţi de friptură la rotisor. [Din fr. ***rôtisserie***].

rotisór, rotisoare n. gratar special electric sau cu raze infraroşii pentru fripturi: *pui la rotisor.* [Din fr. ***rôtissoire***].

rotíş adv. în formă de roată, în cerc: *cocoare ... se întrec cu norii ..., sub cerul ce se-ntoarce rotiş deasupra lor.* AL. [***Roată*** + *-iş*].

rotít[1] n. 1. rotire; 2. strigătul şi jocul cocoşului-de-munte în perioada împerecherii. [V. ***roti***].

rotít[2], ~ţi, rotită, ~e a. (rar) 1. întors, răsucit; 2. care se roteşte: *şi-n aşteptare, număr ca nebunii luceferii rotiţi din coada lunii.* ARG. [V. ***roti***].

rotitór, ~i, rotitoáre a. care se roteşte: *dînd atîta întunerec rotitorului talaz.* EM.; *lăsînd acul patefonului să scrîşnească mai departe pe placa rotitoare.* CĂRT. [***Roti*** + *-tor*].

rotitúră, rotituri f. (pop.) rotire; roată, ocol. [***Roti*** + *-tură*].

rotíţă, rotiţe şi (pop.) **rotiţi** f. 1. diminitiv al lui roată; roticică; rotilă; obiect de forma unei roţi: *secretul rezidă în acele rotiţi şi resorturi.* SAD.; *răsucesc uşor rotiţa lămpii.* ST.; 2. (reg.; la pl.) cotigă, rotile. [***Roată*** + *-iţă*].

rótmistru, rotmiştri m. (înv.) căpitan de cavalerie în armata poloană; (p. ext.) ofiţer: *în vremea tinereţelor lui a fost şi el rohmistru la Ieşi.* SAD.; (şi: **rohmistru**). [Din pol. ***rotmistrz***].

rotocól, ~i, rotocoálă, ~e a. (pop.) rotund, în formă de cerc: *satul mic şi rotocol.* PANN; *tot pămîntul rotogol era al lor.* GOGA. // n. 1. figură, corp etc. de formă rotundă (cerc, disc, inel etc.): *se găsesc ... rotocoale sau ovale de piatră.* OD.; în **rotocol** (sau **rotocoale**), în spirală; (fig.) *ai fi rîvnit să cînţi şi-n rotocoale să crească larg şi cîntecele tale.* ARG.; 2. suprafaţă rotundă: *se mai aflau destule fete pe rotocolul pămîntului.* GHEŢIE; 3. mişcare circulară; rotire, învîrtire: *vulturii făceau rotocoale pe cer;* **a da rotocol** (sau **rotocoale**) **cuiva** (sau **la ceva**), a înconjura pe cineva (sau ceva) de mai multe ori; a da tîrcoale; 4. vîrtej: *apele ... se rostogolesc prea repede acolo unde valea se lărgeşte, destăinuind prin rotocoale neregularitatea fundurilor.* CĂL. // f. pl. numele a două plante: **a)** brumărele (*Phox paniculata*); **b)** (reg.; în forma **rotoghete**) ochiul-boului (*Callistephus chinensis*); (şi: **rotogol**). [***Roată*** + ***ocol***].

rotocolí, rotocolesc vb. 1. (refl.; intr. şi tr.) a (se) roti; a (se) învîrti: (fig.) *liniştea ... îi învîltora minţile şi le rotocolea în jurul unui singur gînd.* REBR.; 2. (intr.) a coti, a ocoli: *rotocolirăm cu ai vornicului Groza.* DELAVR. [De la ***rotocol***].

rotocolíre, rotocoliri f. (rar) acţiunea de a (se) rotocoli. [V. ***rotocoli***].

rotocolít, ~ţi, rotocolită, ~e a. în formă de cerc; circular, rotund: *tigrului i se urîse cu această goană rotocolită, întocmai ca alergătura cailor cînd treieră la arie.* OD. [V. ***rotocoli***].

rotoféi, rotofeie a. 1. dolofan, durduliu; bondoc: *un bătrînel mărunţel şi rotofei.* REBR.; *un cal roib, scund şi rotofei.* GHEŢIE; 2. (fig.) rotund, umflat: *pîine rotofeie.* [Et. nec.].

rotofílm, rotofílme n. peliculă fotografică specială pentru formele de tipar cilindrice. [Din germ. *Rotofilm*].

rotofóto n. (tipogr.) instalaţie pentru culegerea fotografică bazată pe sistemul monotip. [Din fr. *rotophoto(graphie)*].

rotoghílă, rotoghile f. (rar) sferă, glob: *soarele se învîrtea şi se suia, rotoghilă arsă în foc.* GAL. [*Rotog(ol)* + *-ilă*].

rotogól a. v. **rotocol.**

rotogravúră, rotogravuri f. rotoheliografie. [Din fr. *rotogravure*].

rotoheliografíe, rotoheliografii f. tipar adînc în care se folosesc forme de tipar cilindrice din cupru, cu suprafaţa activă gravată prin procedee fotochimice, utilizat la reproducerea şi multiplicarea originalelor în semitonuri (la reviste, timbre, reproduceri pentru albume de artă etc.); rotogravură, rotoheliogravură. [Din fr. *rotohéliographie*].

rotoheliogravúră, rotoheliogravuri f. rotoheliografie. [Din fr. *rotohéliogravure*].

rotóndă, rotonde f. **1.** construcţie circulară cu acoperişul în formă de cupolă; **2.** sală mare, circulară, cu tavanul în formă de cupolă, înglobată unei construcţii; **3.** (rar) platformă circulară; ring de dans: *pe mizera rotondă din mijlocul localului se încinsese ... dansul.* ST. [Din fr. *rotonde*].

rotoplán, rotoplane n. aparat de zbor dotat cu un rotor care asigură numai sustentaţia aparatului (nu şi propulsarea acestuia); autogir. [Din engl. *rotor plane*].

rotór, rotoare n. organ al unei maşini (motor sau generator de energie) care se roteşte, în timpul funcţionării, în jurul axului arborelui pe care e montat: *revedea motoarele ..., rotorul dinamului, manetele de pe tabloul de comandă.* GHEŢIE. [Din fr. *rotor*].

rototécă, rototeci f. catalog mecanic cu fişe aplicate pe plăci montate într-un dispozitiv rotativ, care pot fi consultate fără a fi scoase de la locul lor. [Din fr. *rotothèque*].

rototransláţie, rototranslaţii f. mişcare complexă a unui corp, obţinută prin suprapunerea unei rotaţii şi a unei translaţii. [Din fr. *rototranslation*].

rotoţéle f. pl. **1.** (şi **rotoţele-albe**) plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze lanceolate, dinţate şi cu flori albe-gălbui dispuse în capitule, care creşte prin fînaţuri şi tufişuri umede (*Achillea ptarmica*); **2.** (bot.) strănutătoare (*Achilea cartilaginea*). [De la *roată*].

rótring, rotringuri n. stilou cu vîrf tubular, de diferite diametre, utilizat la desenul (tehnic) în tuş. [Din fr. *rotring*].

rottweiler [rótvailăr] m. rasă de cîini de origine germană, de talie mare, cu părul scurt, folosit ca animal de pază şi de companie. [Cuv. germ.].

rotúlă, rotule f. os mic în formă de disc, în partea anterioară a genunchiului, care închide în aşa fel încheietura, încît flexiunea se face numai într-un singur sens; oul genunchiului. [Din fr. *rotule,* lat. *rotula*].

rotulián, ~eni, rotuliană, ~ene a. care aparţine rotulei, referitor la rotulă: *articulaţie rotuliană.* [Din fr. *rotulien*].

rotúnd, ~zi, rotundă, ~e a. **1.** de forma unui cerc, a unei sfere, a unui disc; rotilat: *mămăliga prindea forma rotundă a tuciului.* SOR.; **2.** cu caractere rotunjite: *scris rotund;* **3.** cu creasta rotunjită, fără muchii sau colţuri: *un deal rotund, îmbrăcat în brazi.* VLAH.; **4.** (mat.; despre o curbă plană sau despre o suprafaţă) care are toate punctele la aceeaşi distanţă de un punct dat; în formă de cerc; **corp rotund,** corp cu forma sferică sau cilindrică; **5.** împlinit, grăsuş, durduliu, rotofei, rotunjit: *feţele rotunde şi grase ale milionarilor improvizaţi devin galbene ca ceara.* EM.; **6.** fără fracţiuni sau subdiviziuni; întreg, complet: *sumă rotundă;* **7.** (fig.) domol, lin: *desfăcînd acordeonul ... cu gesturi calme şi rotunde.* DELAVR.; **8.** (fig.) plăcut, armonios: *auzim un sol natural, rotund şi forte.* FIL.; **9.** (fig.) bine închegat; desăvîrşit: *discurs rotund;* **a se da rotund,** a se crede grozav, a se grozăvi. // n. (pl. **rotunduri**) figură sau suprafaţă în formă de disc sau de cerc: *cîmpia albă, un imens rotund.* BAC.; *a desenat un rotund.* // f. (bot.; reg.) muşcată (*Pelargonium odoratissimum*); (compus) **rotunda-puturoasă,** arbust ornamental cu ramuri cărnoase, cu frunze uşor încreţite pe margini, cu flori roşii (*Pelargonium zonale*); (şi: (înv. şi reg.) **rătund**). [Lat. *retundus* (=*rotundus*)].

rotunditáte, rotundităţi f. (rar) rotunjime: *rotunditatea feţei şi fruntea bombată.* CĂL.; (fig.) *compoziţional vorbind, rotunditatea cărţii poate fi încă derutantă.* V.R. [*Rotund* + *-itate;* cf. fr. *rotondité*].

rotungiór a. v. **rotunjor.**

rotunjeálă, rotunjeli f. (înv.) rotunjime. [*Rotunji* + *-eală*].

rotunjéi, ~i, rotunjeă (~ícă), ~ele a. rotunjor: *două mere ... rotunjele.* POP.; (şi: **rotunzel**). [*Rotund* + *-el, (-ică) -ea*].

rotunjí, rotunjesc vb. **1.** (tr.) a face rotund; a da unui obiect formă rotundă: *sperioasă ca o căprioară, rotunjea ochii la mine.* PAP.-B.; *a rotunjit un bulgăre şi l-a aruncat în geam;* **2.** (tr.) a prelucra muchiile şi colţurile unui corp (prin tăiere, aşchiere etc.) pentru a obţine suprafeţe fără muchii ascuţite: *stolerul a rotunjit muchiile mesei;* **3.** (tr.) a întregi, a mări, a spori o avere, o sumă de bani etc.: *tînărul magistrat ... luă, spre a-şi rotunzi salariul, doi şcolari în gazdă.* CĂL.; *îşi rotunjiră averea.* GHEŢIE; **4.** (refl.) a căpăta forme rotunde; a se îngrăşa, a se împlini: *Otilia se rotunjise puţin la faţă.* CĂL.; *doamna s-a cam rotunjit;* **5.** (tr.) a elimina subdiviziunile, fracţiunile unui număr, ale unei sume; a face întreg; **6.** (refl.) a se forma, a se închega: *s-a rotunzit sfat sub şopru.* SAD.; **7.** (fig.; tr.) a da armonie: *şi-a rotunjit frazele;* **8.** (fig.; tr.) a desăvîrşi: *la Paris, amicul meu ... s-a realizat, şi-a rotunjit personalitatea.* ST.; (şi: **rotunzi,** (reg.) **rătunji**). [De la *rotund*].

rotunjíme, rotunjimi f. **1.** însuşirea a ceea ce este rotund; rotunditate; rotunjeală; (p. ext.) linie, formă rotundă: *s-au oploşit în dumbrăvi ..., pe rotunzimile mormintelor scitice, ... insecte mediteranee.* SAD.; **2.** formă rotundă, plină a corpului: *rotunzimea obrazului.* DELAVR.; *şorţul ... îi strîngea talia, accentuîndu-i rotunzimile.* IBR.; **3.** calitatea de a fi întreg, fără fracţiuni sau subdiviziuni; total: *mărunţişul ... nu sporea şi-i ameninţa rotunjimea celor trei sutare.* REBR.; **4.** (fig.) îmbinare armonioasă: *rotunjimea frazei;* **5.** (fig.) desăvîrşire, perfecţiune: *o cultură de o mare rotunzime.* CĂL.; (şi: **rotunzime**). [*Rotund* + *-ime*].

rotunjíre, rotunjiri f. acţiunea de a (se) rotunji; completare, împlinire, întregire. [V. *rotunji*].

rotunjít, ~ţi, rotunjită, ~e a. **1.** cu o formă rotundă, cu un contur rotund: *trăsăturile fine şi rotunjite.* FIL.; **consoană rotunjită,** consoană la rostirea căreia se adaugă o articulaţie suplimentară de rotunjire a buzelor; **vocală rotunjită,** vocală pronunţată cu participarea buzelor, care se apropie formînd o deschizătură circulară; **2.** cu formă circulară; cu muchiile rotunde: *avea o masă dreptunghiulară cu colţurile larg rotunjite.* PR.; **3.** plin, gras, împlinit: *şolduri rotunjite;* **4.** mărit, sporit; întregit: *salariu rotunjit;* **5.** rotund: *număr rotunjit;* **6.** retezat, scurtat la rotund: *barbă ... deasă şi rotunjită.* DELAVR.; (şi: **rotunzit**). [V. *rotunji*].

rotunjitór, rotunjitoare n. unealtă care serveşte la fasonarea, îndreptarea sau netezirea pieselor cu secţiune circulară. [*Rotunji* + *-tor*].

rotunjór, ~i, rotunjoáră, ~e a. **1.** diminutiv al lui rotund; rotunjel; **2.** rotunjit, plinuţ: *umeri rotunjori.* // f. numele mai multor plante erbacee: **a)** mică plantă din familia compozitelor, cu tulpina păroasă, cu frunze lungi, cu flori roşii-purpurii dispuse într-un capitul terminal, care creşte în regiunile alpine (*Homogyne alpina*); **b)** (reg.) silnică (*Glechoma hederaceum* şi *hirsutum*); **c)** creţişoară (*Alchemilla vulgaris*); (şi: (pop.) **rătungior, rotungior**). [*Rotund* + *-ior*].

rotunzél a. v. **rotunjel.**

rotunzí vb. v. **rotunji.**

rotunzíme f. v. **rotunjime.**

rotunzít a. v. **rotunjit.**

rouá, pers. 3 **rouează** vb. (reg.; intr.) a roura: *cu ploaia m-a plouat, şi cu roua m-a rouat.* POP. [De la *rouă*].

róuă f. **1.** picături de apă care se formează, în dimineţile senine de primăvară, vară sau toamnă, prin condensarea vaporilor de apă din atmosferă, cînd temperatura scade pînă la punctul de saturaţie a acestora şi care se depun pe plante, pe pămînt, pe lucrurile aflate în aer liber: *cade roua înrouînd iarba.* IONEL; (fig.) *cu-acest picur de rouă din genele mele ţara mea se aseamănă.* VIERU; **ca roua,** delicat, fragil; curat, pur: *rufe ca roua;* **pe rouă,** de dimineaţă, înainte de a se ridica soarele: *au plecat pe rouă;* **2.** (fiz.) **temperatură de rouă,** temperatura la care trebuie răcit, sub presiune constantă, un amestec de vapori şi gaze cu conţinut constant de vapori, pentru ca, din cauza saturaţiei de vapori, să apară primele picături de lichid; **3. rouă dulce,** nectarul florilor; **4.** (compus) **roua-cerului,** mică plantă erbacee insectivoră, din familia gramineelor, cu flori albe şi cu frunze alungite, dispuse într-o rozetă bazală, acoperite cu peri care secretă o substanţă vîscoasă de care se prind insectele şi cu ajutorul căreia sînt digerate (*Drosera rotundifolia*). [Lat. *ros, roris*].

rouós, ~şi, rouoásă, ~a a. (rar) rourat: *s-ascunde-n coama verde a cîmpului rouos.* BOL.; (şi: **roos**). [*Rouă* + *-os*].

roură, pers. 3 **rourează** vb. **1.** (intr.) a cădea rouă; a roua; **2.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi sau a (se) stropi cu picături (ca) de rouă; a (se) uda, a (se) umezi: *pămîntul ce era încă de al său sînge rourat.* NEGR.; *cu sufletul te-oi sufla, cu lacrimi te-oi roura, cu irma ţ-oi lumina.* IONEL; **3.** (înv. şi pop.; intr.) a picura, a curge: *din ochii ei rourează lacrimi;* **4.** (înv. şi pop.; intr.) a cădea ploaie măruntă; a burniţa: *afară rourează.* [Lat. *rorare* (după *rouă*)].

rouráre, rourări f. faptul de a (se) roura. [V. *roura*].

rourát, ~ţi, rourată, ~e a. **1.** acoperit, stropit de rouă, plin de rouă; rouos, rouros, rouratic: *cîmpia rourată.* AL.; **2.** (fig.) umed, umezit: *ochi rouraţi de extaze.* MACED. [V. *roura*].

rourátec a. v. **rouratic.**

rourátic, ~ci, rouratică, ~ce a. (reg.) rourat: *de prin desemile grădinii, din rourateca verdeaţă de rîs voios de-acuma crinii.* MAT.; (şi: **rouratec**). [*Roura* + *-atic*].

rourícă, rourele f. plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina culcată, cu inflorescenţa în spiculeţe, cu fructe dulci, comestibile, care creşte prin mlaştini şi pe marginea apelor lin curgătoare; iarba-dulce, plutitoare (*Glyceria fluitans*). [*Rouă* + *-ică* (după *roura*)].

rourós, ~şi, rouroásă, ~e a. rourat. [*Rouă* + *-os* (după *roura*)].

rouşoáră f. (rar) diminutiv al lui rouă: *rouşoara de pe flori.* SL. [*Rouă* + *-uşoară*].

rovínă, rovine f. (pop.) **1.** groapă, surpătură de teren; rîpă: *cerbul ... se avînta ca în zbor dasupra rovinilor.* OD.; **2.** loc mlăştinos; mocirlă: *sub pluta bătrînă de lîngă rovină.* DELAVR. [Din bulg. *rovina*].

roviniétă, roviniete f. etichetă care atestă plata taxei pe automobil, în România. [*Ro*(mânia) + *vinietă*].

roxolán, roxolani m. (la pl.) triburi sarmatice, stabilite la începutul erei noastre la granițele de răsărit ale Daciei, care au atacat provincia romană Moesia, au fost aliați cu Decebal în războiul cu romanii (101-102), fiind supuși de goți la mijlocul sec. al III-lea. [Din lat. *Rhoxolani, -orum,* fr. *roxolans*].

roylón n. fibră de polimer sintetic poliamidic cu proprietăți identice cu ale nailonului. [Denumire comercială].

roz, ~i, roză, ~e a. (astăzi, de obicei, invar.) roșu foarte deschis; trandafiriu, roziu: *nuferi delicați de la Nil, de o culoare roză, lucesc.* SAD.; *cămășile mele roz sau prăzulii.* CĂRT.; **a nu fi roz,** a nu fi îmbucurător, agreabil, favorabil: *situația nu e deocamdată prea roză.* GHEȚIE; *viața nu-i întotdeauna roz.* // n. culoarea trandafirie: *paloarea sa obicinuită se colora cu-n gingaș roza.* EM.; *un roz și violet ... peste palate se lăsa.* BAC.; **a vedea ceva în roz,** a fi optimist; (și: (rar) **roza**). [Din fr. *rose*].

róza n. v. roz.

rozáce, rozace f. **1.** motiv decorativ sau ornament în formă de roză; rozetă: *suspenda de o rozace un candelabru de nichel.* ARG.; **2.** fereastră circulară de mari dimensiuni, decorată cu vitralii, deasupra portalurilor la catedralele gotice; roză, rozetă: *nouă veacuri de artă gotică privesc prin ochiul deschis al rozacei catedralei.* LOV.; (și: **rozasă**). [Din fr. *rosace*].

rozacée, rozacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, erbacee și lemnoase, din care fac parte peste 3500 de specii; (și la sg.) plantă din această familie (ex.: trandafirul, mărul, părul, cireșul, măceșul, scorușul, fragii etc.). [Din fr. *rosacée*].

rozacéu, ~ei, rozacée a. (rar) cu nuanțe de roz, care bate în roz. [Din fr. *rosacé,* lat. *rosaceus*].

rozálb, ~i, rozalbă, ~e a. roz-deschis, apropiat de alb: *candela cea tristă, cu reflexul ei rozalb.* EM.; *umerii rotunzi și rozalbi.* PETR. [*Roz* + *-alb*].

rozálii f. pl. sărbători romane celebrate la sfîrșitul primăverii în cinstea morților, cînd se presărau flori (trandafiri) pe morminte. [Din lat. *rosalia*].

rozăr n. v. rozariu[1].

rozáriu[1], rozarii n. **1.** culegere de rugăciuni catolice pentru Fecioara Maria; **2.** șirag de mărgele, puse într-o anumită ordine și având la unul dintre capete o cruciuliță, pe care credincioșii catolici le trec printre degete pentru a-și număra rugăciunile rostite; mătănii: *se ruga des la icoana Maicii Sfinte, cu rozarul petrecut printre degete.* GHEȚIE; (și: **rozar**). [Din lat. *rosarium,* it. *rosario,* fr. *rosaire*].

rozáriu[2], rozarii n. loc plantat numai cu trandafiri: *ai văzut rozariul de la Grădina Botanică?* [Din fr. *rosarium,* it. *rosario*].

rozásă f. v. rosace.

rozátic, ~ci, rozatică, ~ce a. (rar) trandafiriu: *lumina rozatică din zori.* AL.; (adv.) *aurora ... rozatic se coboară.* AL. [*Roz* + *-atic*].

róză, roze f. **1.** (bot.) trandafir (*Rosa*): *obloanele erau deschise, ca să intre parfumul de roze.* SAD.; **războiul celor două roze,** denumire a războiului civil din Anglia (1455-1485), dintre casa de York, care avea ca emblemă o roză albă, și casa de Lancaster, care avea ca emblemă o roză roșie; **2.** (fig.) plăcere, desfătare; confort: *drum de roze semănat.* EM.; **a (nu) sta pe roze,** a (nu) se găsi într-o situație favorabilă: *țăranii nu stau pe roze.* REBR.; **3.** obiect (de podoabă) de forma unui trandafir: *o roză în diamante;* **4.** motiv decorativ sau ornament în formă de trandafir: *rozele de cristal pecetluiau cele opt zone; apoi desene fine, roșii poleiau tot paharul.* CĂL.; **5. roza-vînturilor,** reprezentare grafică în formă de stea (cu 32 de raze) a direcțiilor punctelor cardinale și a unor direcții intermediare, folosită pentru determinarea direcției și vitezei vîntului; **roza fisurilor,** reprezentare grafică pentru determinarea direcțiilor principale pe care le urmează fisurile de separație într-un masiv de roci; **6.** șlefuire specială pentru diamante; **7.** (arhit.) rozace (la catedralele gotice); rozetă. [Din fr. *rose,* lat. *rosa, -ae,* it. *rosa,* germ. *Rose*].

rozátór, ~i, rozătoáre a. care roade (cu dinții): *șoricime ... de literi rozătoare.* ALEX. // n. (la pl.) ordin de mamifere dăunătoare, cu dinții incisivi foarte dezvoltați, adaptați pentru roaderea vegetalelor; (și la sg.) animal din acest ordin (ex.: iepurele, șoarecele, veverița etc.): *avea ... o figură de rozătoare, de veveriță isteață.* CĂRT. [*Roz* (prez. ind. al lui *roade*) + *-ător*].

rozătúră f. v. rosătură.

rozé a. invar. de culoare roz; trandafiriu: *vin roze; șampanie roze;* (și: (rar) **rozeu**). [Din fr. *rosé*].

rozeólă, rozeole f. erupție pe piele care apare în unele boli infecțioase (rubeolă, rujeolă, tifos exantematic etc.), în intoxicații etc., sub forma unor pete mici roz, care evoluează spre dispariție în cîteva zile; **rozeolă sifilitică,** erupție cutanată, de culoare roz, caracteristică sifilisului secundar. [Din fr. *roséole*].

rozétă, rozete f. **1.** motiv decorativ sau ornament în formă de trandafir, în pictură, sculptură, arhitectură etc.; rozace: *un frontispiciu în mijlocul căruia se deschide o mare rozetă.* FIL.; *în centrul tăvii este o rozetă de fine arabescuri.* OD.; **2.** element decorativ pentru rochii, făcut din panglică sub forma unei roze; **3.** nasture de alamă pe care îl purtau la tunică și la cizme ostașii din trupele de cavalerie, de roșiori: *cizmele oglindă, cu pinteni și rozetă, scîrțîiau.* ST.; **4.** insignă în formă de roză, purtată la butonieră; **5.** fereastră circulară de mari dimensiuni, decorată cu vitralii, deasupra portalurilor la catedralele gotice; roză, rozace; **6.** (tehn.) armătură sau guler marginal al unei tije care servește ca element de legătură, de suspensie sau de protecție; **7.** disc (de formă rotundă) care se aplică pe fața diferitelor elemente de construcție, pentru a masca ceva; **8.** cusătură (decorativă) în formă de triunghi, făcută cu fire de mătase, la deschizătura buzunarelor, servind ca întăritură sau ca ornament; **9.** (bot.) rezedă (*Reseda odorata*): *garoafele, rozetele și micșunelele ne îmbălsămau cu dulcele lor parfum.* NEGR. [Din fr. *rosette*].

rozéu a. v. roze.

rozíu, ~ii, rozie, ~ii a. trandafiriu, roz: *aurora se ivește ... dulce, veselă, rozie.* AL. [*Roz* + *-iu*].

rozmarín, rozmarini m. arbust mic, aromatic, din familia labiatelor, cu frunze aciculare, totdeauna verzi, cu flori albastre, albe sau roșii, întrebuințate în medicină și în industria parfumurilor (*Rosmarinus officinalis*): *frunză verde rosmarin.* AL.; *du-te și le-adună la cearcăn de lună; ... pe cer, pe senin, la abur de-alin, flori de rozmarin.* IONEL; (și: **rosmarin**). [Din germ. *Rosmarin*].

rozól, (rar) **rozoale** n. (înv. și reg.) rachiu roșu îndulcit cu zahăr sau miere. [Din germ. *Rosolia,* magh. *rozsolls,* it. *rosoglio*].

ruáj, ruaje n. **1.** totalitatea roților unei mașini; **2.** (piesă dintr-un) angrenaj: (fig.) *în vorbirea lui ... cu Veta, unde Chiriac nu mai este un ruaj al statului ..., el vorbește curat românește.* IBR. [Din fr. *rouage*].

ruandéz, ~i, ruadeză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Rwandei sau locuitorilor ei, referitor la Rwanda sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Rwanda. [*Rwanda* n. pr. + *-ez*].

rubái, rubalate n. catren persan în care se exprimă o idee mistică sau filozofică, cultivat îndeosebi de Omar Khayyam. [Din fr. *rubaiyyat*].

rubanátă, rubanate f. textură a unor roci eruptive cu aspectul unor dungi; (adj.) *structură rubanată.* [Din fr. *rubané*].

rubár, rubare n. (înv.) comparație; confruntare. [Din turc. *rubar*].

rubárbă, rubarbe f. (bot.) revent (*Rheum officinale*). [Din fr. *rhubarbe*].

rubáșcă, rubăști f. cămașă bărbătească încheiată pe umăr, purtată de obicei peste pantaloni, specifică portului popular rusesc: *îmbrăcat în rubașcă de mătase albastră.* TEODOR. [Din rus. *rubaška*].

rubáto n. (muz.) interpretare liberă din punct de vedere ritmic, adaptată textului, pentru a da o mai mare expresivitate. // adv. (ca indicație de execuție) liber sub aspect ritmic, adaptat la text; **parlando rubato,** v. **parlando.** [Cuv. it.].

rubedénie, rubedenii f. (pop.) rudă[1]; rudenie: *rubedenie la rubedenie trage ca acul la magnet.* ISP.; *s-au numit comisii părtinitoare, alcătuite din ... rubedenii de-ale cutărui sau cutărui candidat.* GHEȚIE; (și: **rebedenie**). [Cf. *rudenie*].

rubefácție, rubefacții f. înroșire a pielii produsă de o substanță rubefiantă. [Din fr. *rubéfaction*].

rubeflánt, ~ți, rubefiantă, ~e a. și n. (substanță) care, în contact cu pielea, provoacă o iritație ușoară, cu acțiune revulsivă (ex.: tinctura de iod, făina de muștar, terebentina etc.). [Din fr. *rubéfiant*].

rubelít, rubelite n. piatră semiprețioasă de culoare roșie sau roz, care conține litiu. [Din fr. *rubellite*].

rubeólă, (rar) **rubeole** f. boală infecțioasă contagioasă, cu incubație de circa 15 zile, care apare de obicei la copii, caracterizată prin erupție cutanată, febră, tuse, inflamarea ganglionilor cervicali etc. [Din fr. *rubéole*].

rubeólic, ~ci, rubeolică, ~ce a. care aparține rubeolei, specific rubeolei, referitor la rubeolă: *simptome rubeolice.* [*Rubeolă* + *-ic*].

rúber n. cauciuc natural, obținut din latexul unor plante tropicale. [Din germ. *Rubber*].

ruberoíd n. carton elastic și neinflamabil, impregnant cu asfalt, folosit ca material izolant la acoperișuri, subsoluri etc.; carton asfaltat. [Din fr. *ruberoïde,* engl. *ruberoid,* germ. *Ruberoid*].

rubiá, rublele f. (înv.) monedă turcească de aur, egală cu a patra parte dintr-un irmilic, care a circulat și în țările române în prima jumătate a sec. al XIX-lea: *am găsit cîteva rubiele puse de turci.* CR. [Din turc. *rubiyye*].

rublacée, rubiacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, lemnoase și erbacee, cu frunze înguste, crescute mai multe la un nod, cu flori hermafrodite în inflorescențe bogate (raceme sau cime); (și la sg.) plantă din această familie (ex.: sînzienele, roiba, arborele de chinină). [Din fr. *rubiacée*].

rubicél, rubicele n. varietate de cuarț de culoare roșie-violetă. [Din fr. *rubicelle*].

rubicónd, ~zi, rubicondă, ~e a. roșu, rumen; îmbujorat: *un omuleț chel, rubicond ... îi atrase malițios atenția.* GHEȚIE. [Din fr. *rubicond,* lat. *rubicondus*].

rubídlu n. metal alcalin, strălucitor ca argintul, ușor oxidabil, prezent în natură în cantități mici, însoțind sodiul și potasiul. [Din fr. *rubidium,* germ. *Rubidium*].

rubíl, ~i, rubilă, ~e a. de culoare galben-roșiatică. [Din lat. *rubellus*].

rubín, rubine și (înv.) **rubinuri** n. varietate roșie de corindon, foarte dur, utilizată ca piatră prețioasă și în mecanica de precizie: *diamantele și rubinele ... ea le avea toate.* FIL.; *rubinuri, olmazuri și smaragde ... se află în păstrarea vărului meu.* SAD.;

(fig.) *soarele ... păru un cuib de rubin între ramuri.* EM. [Din lat. ***rubinus,*** germ. ***Rubin,*** it. ***rubino***].

rubiná, pers. 3 **rubinează** vb. (rar; intr.) a deveni roşu: *ruşaşte răsăritul, muntele rubinează.* HEL. [De la ***rubin***].

rubiníu, ~ii, rubinie, ~ii a. de culoare rubinului; roşu-închis; rubinos: *munţii ... îşi ondulează coama pe poalele rubenii ale cerului.* VLAH. // n. vin roşu (de culoarea rubinului): *un rubiniu ... pentru fripturi grase şi alivenci.* VOIC. [***Rubin*** + *-iu*].

rubinós, ~şi, rubinoásă, ~e a. (înv.) rubiniu: [luna] *glob rubinos.* ALEX. [***Rubin*** + *-os;* cf. it. ***rubinoso***].

rubinspinél, rubinspineli n. varietate de spinel roşu-închis. [***Rubin*** + ***spinel***].

rúblă, ruble f. **1.** unitate monetară principală în Federaţia Rusă şi în Belarus; monedă reprezentînd această unitate: *îs om prost, da în buzunar am cinci sute de ruble.* MAT.; **2.** nume dat în trecut monedelor străine din argint. [Din rus. ***rubl'***].

rubricá, rubrichez vb. (rar; tr.) a împărţi în rubrici; a clasifica; a ordona. [Din fr. ***rubriquer***].

rubricáre, rubricări f. (rar) acţiunea de a rubrica; clasificare, ordonare: *lipsa de preciziune şi de rubricare completă a acestor deosebiri.* MAIOR. [V. ***rubrica***].

rubricatúră, rubricaturi f. împărţire a unui registru, formular etc. în rubrici; liniatură. [Din germ. ***Rubrikatur***].

rúbrică, rubrici f. **1.** (înv.) cerneală roşie; (p. ext.) un fel de cretă roşie întrebuinţată de dulgheri; **2.** titlu de carte sau de capitol scris cu roşu, în cărţile şi manuscrisele vechi; (p. ext.) titlu: *rubrica gravurii lui Dürer.* OD.; **3.** despărţitură, spaţiu delimitat într-un registru, într-un formular, într-un grafic etc.: *se scrie numele în prima rubrică;* **4.** spaţiu rezervat (permanent) într-un ziar, într-o revistă etc. unui anumit gen sau unui anumit domeniu: *am apelat la rubrica de mică publicitate a unuia din ziarele locale.* GHEŢIE; *rubrica de sport.* [Din lat. ***rubrica,*** germ. ***Rubrik,*** fr. ***rubrique***].

rubylíth n. material special destinat fotografierii prin transparenţă a planurilor circuitelor integrate. [Din fr., engl. ***rubylith***].

rucáviţă, rucaviţe f. (înv.; mai ales la pl.) fiecare dintre cele două manşete detaşabile din stofă, cusute cu fir, care strîng mînecile stiharului cu un şnur trecut printr-un şir de inele, purtate de preot sau de diacon cît oficiază slujba bisericească; mînecar, mînecuţă, naracliţă. [Din sl. ***rukaviţa***].

rúcsac, rucsacuri n. sac din pînză impermeabilă, piele etc. cu bretele, purtat în spate, mai ales de excursionişti; raniţă: *scotea din rucsac pui fripţi ..., ouă fierte.* PR. [Din germ. ***Rucksack***].

rudár, rudari m. **1.** lucrător (ţigan) care se ocupa cu extragerea aurului din nisipul rîurilor; ţigan aurar; **2.** meşter ţigan care lucrează albii, linguri de lemn etc.; lingurar: *ţiganii de laie ... se deosebeau, după meseriile ce esersau, în rudari, ursari, cărămidari, fierari.* OD.; *vouă v-ar părea bine dacă v-am da la rudari?* SOR. [Din bulg. ***rudar***].

rudáşcă f. v. **rădaşcă.**

rúdă[1], rude f. **1.** (înv.) popor, neam, seminţie; rudenie: *Moisi scoase pe ruda ovreiască din robia lui Faraon.* MOXA; **2.** (înv.) origine, obîrşie; naţionalitate: *acesta svînt avea ruda sa de la Antiohiia.* DOS.; **de rudă** sau **rudă de ...,** de origine; de naţionalitate: *acesta au fost eghiptean de rudă.* MINEIUL; **3.** (înv.) generaţie; rudenie: *văzu Iov pre fiii lui şi pre fiii fiilor lui, a patra rudă.* BIBLIA; **din rudă în rudă,** din generaţie în generaţie, din neam în neam; **4.** (înv.) familie, neam; viţă: *a fost odată ca-n poveşti ... din rude mari împărăteşti o prea frumoasă fată.* EM.; **5.** persoană din aceeaşi familie cu alte persoane, unite între ele prin legături de sînge sau prin alianţă; neam, rudenie, rubedenie: *mama mi-a vorbit ... de dumneavoastră ca de o rudă apropiată.* GHEŢIE; *cu rudele daraveri să n-aibi.* Z.; **a fi rudă cu cineva** sau **a-i fi cuiva rudă,** a se înrudi cu cineva: *toţi sînt rudă, rudenie, rubedenie, cuscri, fini, naşi.* DELAVR.; **a avea rude la Ierusalim,** a fi protejat, a avea pile[2], proptele; **pe rudă (şi) pe sămînţă, a)** pe toţi, fără excepţie: *ţi le păpa pe rudă pe sămînţă.* CR.; **b)** peste tot; **6.** (pop.) sămînţă, soi (de animale); rasă: *li s-a pierdut ruda la toţi.* POP.; **de rudă,** de prăsilă: *berbeci de rudă.* [Din bulg. ***roda***].

rúdă[2], rude f. (reg.) **1.** prăjină, par, drug, avînd diferite întrebuinţări: *armele lor cele mai cumplite era*[u] *furce şi rude.* B.-DEL.; **2.** prăjină lungă de care se atîrnă haine, obiecte casnice etc. (în casele ţărăneşti); culme: *du-te, mamă, şi peteşte unde-i vedea ruda grea şi cocoana frumuşea.* POP.; **3.** oişte; proţap: *boii se fereau cîrnind ruda.* AG.; *se ţin către olaltă ca doi cai înfrînaţi la rudă.* POP. [Din magh. ***rud,*** sb. ***ruda***].

rudăreásă, rudărese f. soţie de rudar: *se vedeau grămădiţi o duzină de rudari şi rudărese.* SAD. [***Rudar*** + *-easă*].

rudărésc, ~şti, rudăreáscă, ~eşti a. **1.** de rudar; făcut de un rudar: *un taler rudăresc.* PANN; **2.** (fig.) grosolan: *lucru rudăresc.* PANN. [***Rudar*** + *-esc*].

rudăríe f. **1.** meseria rudarului; **2.** totalitatea uneltelor, sculelor rudarului. [***Rudar*** + *-ie*].

ruderál, ~i, ruderală, ~e a. (despre plante) care creşte pe terenuri virane, pe marginea drumurilor, printre dărîmături etc. (ex.: bozul, troscotul, urzica, ştirul, ciulinii, scaieţii etc.). [Din fr. ***rudéral***].

rudénie, rudenii f. **1.** (înv.) popor, neam; rudă[1]: *vor vedea rudenie, şi oamenii, şi limbile.* N.TEST.; **2.** (înv.) generaţie; rudă[1]: *pînă în a patra rudenie.* MOXA; **3.** legătură directă sau colaterală între persoane care fac parte din aceeaşi familie; înrudire: *sub adăpostul rudeniei îl pupa pe tata şi îl strîngea în braţe.* PR.; *legaţi prin rudenie;* **4.** persoană din aceeaşi familie cu alte persoane, unite prin legături de sînge sau prin alianţă; rudă[1], rubedenie: *cariera lui Alexandru împlini speranţele rudeniilor.* GHEŢIE. [***Rudi*** + *-enie*].

rudí, rudesc vb. (înv. şi reg.; refl.) **1.** a fi rudă[1] cu cineva; a se înrudi: *se rudea cu maică-mea răposata.* AL.; **2.** (fig.) a se apropia de ...; a se înrudi: *prostia şi nerozia se rudesc cu nebunia.* PANN. [De la ***rudă[1]***].

rudiмént, rudimente n. **1.** (mai ales la pl.) primele noţiuni, elementare, ale unei ştiinţe, ale unei arte: *nici rudimentele limbii latine ... nu le cunoştea.* NEGR.; **2.** început, germene: *moment în care s-au ivit primele rudimente ale inteligenţei abstractoare.* VIANU; **3.** (biol.) organ rudimentar: *un rudiment de coadă.* [Din fr. ***rudiment,*** lat. ***rudimentum***].

rudimentár, ~i, rudimentară, ~e a. care abia începe să se formeze, care se află în stadiul iniţial al dezvoltării; primitiv, neevoluat, elementar: *deschisese un atelier cam rudimentar pentru rafinarea petrolului.* PETR.; (fig.) *aceste fiinţe sînt închircite, rudimentare, fără complicaţie sufletească.* CĂL.; *despre dragoste avea o părere prea rudimentare ca să-i dea de gîndit.* EL.; **organ rudimentar,** organ atrofiat, fără funcţionalitate la unele specii actuale, care a fost deplin dezvoltat la speciile de origine; rudiment. [Din fr. ***rudimentaire***].

rudimentarísm n. (rar) faptul de a fi rudimentar; primitivism, rudimentaritate. [***Rudimentar*** + *-ism*].

rudimentarităte f. **1.** însuşirea a ceea ce este rudimentar; **2.** lipsă de fineţe, de suplete. [***Rudimentar*** + *-itate*].

rudíre, rudiri f. (rar) înrudire. [V. ***rudi***].

rudişoáră, rudişoare f. diminutiv al lui rudă[1]. [***Rudă[1]*** + *-işoară*].

rudíşti m. pl. grup fosil de lamelibranhiate, cu valvele foarte modificate din cauza fixării lor. [Din fr. ***rudistes***].

rudíţă, rudiţe f. (reg.) diminutiv al lui rudă[2]; hulubă. [***Rudă[2]*** + *-iţă*].

ruf, rufuri n. partea centrală a suprastructurii unei nave (deasupra punţii superioare), cuprinzînd diferite cabine pentru echipaj. [Din fr. ***rouf***].

rúfă, rufe f. **1.** obiect de îmbrăcăminte care se poartă direct pe corp; (p. ext.; la pl.) albituri (cearşafuri, feţe de masă etc.); schimburi: *din cămeşă sau rufă ... ai să te faci tearfă.* CR.; *Leana punea rufele în albie, la înmuiat.* SOR.; **rufele (murdare) se spală în familie,** certurile şi neînţelegerile trebuie rezolvate într-un cadru restrîns; **2.** (reg.) zdrenţă, cîrpă. [Din sl. ***ruho***].

rufărie f. totalitatea rufelor; lenjerie, albituri: *trecu la scrin, unde răvăşi rufăria.* GHEŢIE. [***Rufă*** + *-ărie*].

rufét, rufeturi n. (înv.) **1.** breaslă sau corporaţie de meseriaşi: *rufetul podarilor;* **2.** corp de ostaşi sau de slujitori înarmaţi, recrutat dintre rufetaşi. [Din turc. ***rufet***].

rufetáş, rufetaşi m. (înv.) breslaş: *interesele ... rufetaşilor.* NEGR. [***Rufet*** + *-aş*].

rufián, ~i, rufiană, ~e m., f. mediator de legături amoroase; codoş. [Din it. ***ruffiano***].

rufós, ~şi, rufoásă, ~e a. **1.** zdrenţăros: *eşti cam rufos.* AL.; **2.** zdrenţuit, rupt: *haine rufoase.* [***Rufă*** + *-os*].

rufşoáră f. v. **rufuşoară.**

rufuşoáră, rufuşoare f. diminutiv al lui rufă; (şi: **rufşoară**). [***Rufă*** + *-uşoară*].

rug[1], ruguri n. grămadă de lemne pe care se ardeau, în antichitate, jertfele sau morţii şi, în evul mediu, condamnaţii la moarte: *o legară de rugul unde avea să fie arsă.* OD.; (fig.) *pe-al meu propriu rug mă topesc în flăcări.* EM. [Lat. ***rogus*** (după *rug[2]*)].

rug[2], rugi m. **1.** (înv.) mărăcine: *nu vei aduna amu den spini smochine, nece den rugi lua-veri struguri.* COR.; **2.** numele unor arbuşti spinoşi din familia rozaceelor; tulpina (tîrîtoare) a acestor plante: **a)** (şi **rug de mure**) mur[1] (*Rubus caesius* şi *plicatus*): *frunză verde rug de mure.* POP.; **b)** (şi **rug de măceş**) măceş (*Rosa canina*); **c)** (şi **rug de casă** sau **domnesc**) trandafir (*Rosa*); **d) rug de zmeură** (sau de **munte**) ori **rugul jidovului,** zmeur (*Rubus idaeus*). [Lat. ***rubus***].

rugá, rog vb. **1.** (tr.) a cere cuiva respectuos şi stăruitor îndeplinirea unei dorinţe, un serviciu, o favoare etc.: *te-aş ruga, mări, ruga, să-mi trimiţi prin cineva ce-i mai mîndru-n valea ta.* EM.; *mă rugă ... să-i prepar o ceaşcă de cacao.* EL.; **a ruga pe cineva de toţi Dumnezeii** (sau **cu Dumnezeu, cu cerul şi pămîntul**), a cere foarte insistent ceva: *o rugă de toţi Dumnezeii ca să-i dea ajutor.* CR.; **te rog!,** formulă (de politeţe) cu care te adresezi cînd ceri ceva; fii bun, fii amabil: *te rog să fii politicos!* EL.; **a-şi ruga moartea,** a-şi dori moartea: *scrisese două epistole desperate ... în care îşi ruga moartea.* AG.; **a-i ruga cuiva moartea,** a dori moartea cuiva: *ziua şi noaptea îmi roagă moartea.* Z.; **2.** (tr.) a pofti, a invita: *Doamna B este rugată ... a veni la 5 ceasuri.* NEGR.; **3.** (refl.) a cere cuiva voie sau îngăduinţa, permisiunea să facă ceva: *sosind pe-acolo s-a rugat să bea din cana lor.* COŞB.; **mă rog,** formulă incidentală, însemnînd uneori „dacă vrei, cum vrei": *mă rog, vorbeşte din carte, n-ai ce face!* CAR.; **4.** (refl.) a spune o rugăciune, a invoca divinitatea; a se închina: *se ruga des la icoana Maicii Sfinte.* GHEŢIE; *Domnului să ne rugăm!* [Lat. ***rogare***].

rugáre, rugări f. **1.** acţiunea de a (se) ruga şi rezultatul ei; **2.** (pop.) rugăminte, rugă: *o rugare eu ţi-aş face.* COŞB.; **3.** (reg.) petiţie, cerere: *dumneata i-ai făcut rugare să-l lase să şadă în Armandia.*

REBR.; **4.** (înv.) rugăciune: *Doamne, ... ia aminte rugările meale.* COR. [V. ***ruga***].

rugát, ~ţi, rugată, ~e a. **1.** (pop.) care imploră; rugător: *s-apropie-acum de bătrîn cu vorbire rugată.* COŞB.; **2.** (înv.) închinător: *va bea cel rugat vin.* BIBLIA. [V. ***ruga***].

rúgă, rugi f. **1.** rugăciune: *să-nalţe la cer o sfîntă rugă.* AL.; *să înalţe rugi fierbinţi sau să slujească liturghii pentru însănătoşirea lui.* GHEŢIE.; **2.** (înv. şi reg.) loc de rugăciune; biserică, mănăstire: *dar în rugă cini se roagă?* POP.; **3.** (reg.) troiţă, cruce: *lîngă Rîpiţa este o rugă, lîngă rugă este o fîntînă.* SL.; **4.** (reg.) sărbătoarea patronului unei biserici; (p. ext.) patronul unei biserici; hram; **5.** rugăminte, implorare: *ea-l opreşte-n loc cu ochii şi c-o mult smerită rugă.* EM.; **6.** (rar) **a se duce rugă**, a se duce vestea: *stăpîne, zieu să duce rugă de vitejia noastră!* B.-DEL. [V. ***ruga***].

rugăclúne, rugăciuni f. **1.** faptul de a se ruga la divinitate; rugare, rugă: *paloarea feţei trădau o noapte de rugăciune şi de meditaţie.* EL.; **2.** cerere umilă, implorare, mulţumire sau laudă adresată de credincioşi divinităţii; rugă: *îşi şoptea ... rugăciunile, în licărul tremurat al candelei.* GHEŢIE; *primeşte-mă în rugăciunea ta, murmură-mă cu buze reci.* IONEL; *carte de rugăciuni;* **3.** (înv.) rugăminte: *vreau ... să vă fac o rugăciune mare.* CAR. [Lat. ***rogatio, -onis***].

rugămínte, rugăminţi f. **1.** cerere respectuoasă, insistentă adresată cuiva pentru a obţine ceva; rugă, rugăciune: *nu e în stare să-ţi refuze o rugăminte.* CAR.; *văd că aceştia au surzit la rugămintile noastre.* GHEŢIE; **2.** (înv.) implorare adresată divinităţii; rugăciune; rugă: *să mi-asculţi graiul de rugăminte.* DOS. [***Rugă*** + ***-ămînt***].

rugătór, ~i, rugătoáre a. care se roagă; care exprimă o rugăminte; rugat: *tonul rugător al colegului său îi făcea milă.* GHEŢIE; (adv.) *vorbeşte-mi, zise el rugător.* EM. // m. **1.** persoană care se roagă, care se închină; (spec.) călugăr; preot: *dar starețul rămîne neclintit şi rugătorilor astfel răspunde: „ce este-n lavră-odată poruncit, aceea să-mplineşte!* MAT.; **2.** (înv.) sol, trimis: *împăratul ... au mînat rugători de l-au chemat.* DOS. [***Ruga*** + ***-ător***].

rugbi [rúibi] n. joc sportiv asemănător cu fotbalul, care se dispută în două reprize, între două echipe alcătuite fiecare din cîte 15 jucători şi în care mingea, de formă ovală, poate fi jucată atît cu mîinile, cît şi cu picioarele. [Din engl., fr. ***rugby***].

rugbíst, rugbişti [ruibíst] m. jucător de rugbi. [***Rugbi*** + ***-ist***].

rugbístic, ~ci, rugbistică, ~ce [ruibístic] a. care aparţine rugbiului, referitor la rugbi. [***Rugbi*** + ***-istic***].

rugeá vb. v. **rugi.**

rugét n. boală infecţioasă a porcilor, transmisibilă şi la om prin carnea de porc infectată, manifestată prin febră şi prin apariţia unor pete roşii pe piele; brîncă[2]; (şi: **rujet**). [Din fr. ***rouget***].

rugí, rugesc vb. (înv. şi reg.; intr.) a rage, a urla: *doi lei ... cădzură la picioarele lui rugind.* DOS.; *nu rîma ca porcul, nu rugea ca cînele.* POP.; (şi: **rugea**). [Lat. ***rugire***].

rugináre, ruginări f. mic arbust otrăvitor, cu frunze înguste, lucioase, persistente, cu flori albe sau roşietice dispuse în raceme la vîrful ramurilor, care creşte prin mlaştini şi turbării (*Andromeda polyfolia*). [De la ***rugină***].

rugínă, rugini şi (înv. şi reg.) **rugine** f. **1.** substanţă brună-roşcată, poroasă, sfărîmicioasă, formată pe obiectele de fier prin oxidarea acestora în mediu umed: *roade ... ca rugina fierul.* PANN; *erau paturi de fier strîmbate şi oale de noapte mîncate de rugină.* CĂRT.; **2.** pojghiţă brun-roşcată care acoperă uneori pietrele, produsă prin oxidarea minereurilor de fier din ele: *maluri surpate ... cu urme de rugină roşii ca sîngele.* VLAH.; **3.** obiect (de fier) vechi, prost întreţinut, uzat; ruginitură, rablă: *să-i dea ... o rugină de paloş.* ISP.; **4.** (fig.) idee, mentalitate, ideologie înapoiată, învechită: *mă, Todiriţă, ce nu mai aruncaţi şi voi rugina? ... numai avere şi avere.* CĂL.; *n-am prins încă pe inimă şi pe creier cocleala şi rugina rutinei şi conformismului.* GHEŢIE; **5.** (fig.) persoană cu mentalitate învechită; tombateră: *risc de a fi numărat între ruginele literaţilor.* NEGR.; **6.** boală infecţioasă a plantelor, cauzată de ciuperci microscopice, care se manifestă prin apariţia unor pete brune-ruginii pe frunze, pe tulpini sau pe inflorescenţe; mucegai: *habar n-ai de ce se întîmplă pe cîmp; ... dacă în grîu nu dă rugina.* SAD.; **7.** plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina striată, fără frunze, cu flori galben-aurii (*Senecio jacobaea*); **8.** plantă erbacee perenă cu tulpina netedă, cu frunze lungi, ţepoase, avînd la vîrf o inflorescenţă cu flori mici, brune; pipirig, ţipirig (*Juncus effusus* şi *conglomeratus, inflexus*). [Din lat. ****aerugina<aerugo, -inis***].

ruginătúră f. v. **ruginitură.**

ruginí, ruginesc vb. **1.** (intr.) a prinde rugină, a se acoperi cu rugină; a se oxida: *haina gata venită din Apus face să ruginească foarfecele croitorului nostru.* EM.; *n-a ruginit sabia care a slujit lui Ştefan!* DELAVR.; (refl.) *plugul se rugineşte dacă nu lucrezi cu el.* Z.; **2.** (tr. fact.) a face să prindă rugină: *umezeala rugineşte fierul;* **3.** (fig.; intr.) a căpăta culoarea galben-roşiatică, arămie, asemănătoare cu a ruginii: *a ruginit frunza din vii;* **4.** (intr.; despre plante, frunze etc.) a fi atacat de rugină; **5.** (fig.; intr. şi refl.) a-şi pierde din calităţi; a se altera, a se degrada; a nu mai fi actual; a se perima: *vechile-i instituţii se şterg, s-au ruginit.* ALEX.; *ruginindu-ţi demnitatea, nu ţi se lustruieşte faima.* D. [De la ***rugină***].

ruginíre, ruginiri f. faptul de a (se) rugini: *ruginirea fierului.* [V. ***rugini***].

ruginít, ~ţi, ruginită, ~e a. **1.** acoperit, atacat de rugină; ruginos, oxidat: *o sabie cam ruginită.* ISP.; **2.** (fig.) vechi, uzat; **3.** (fig.) dogit, răguşit: *voce ruginită.* EM.; **4.** (fig.) de culoarea galben-roşiatică, arămie, asemănătoare cu a ruginii: *lunca bătută de brumă ... pare ruginită.* AL.; **5.** (despre plante) atacat de rugină; **6.** (fig.) care şi-a pierdut din calităţi; alterat, degradat: *înviaţi-vă dar graiul ruginit de multă vreme, şterge slimul, mucegaiul al uitării-n care geme.* MAT.; **7.** care nu mai este actual; perimat, învechit, demodat, retrograd: *te ştiu că eşti vechi şi ruginit reacţionar.* SAD.; (subst.) *bonjuriştii ne numesc pe noi ruginiţii.* AL. [V. ***ruginí***].

ruginitúră, ruginituri f. obiect ruginit; (p. ext.) lucru vechi, uzat, lipsit de valoare; rugină: *hîrburi şi ruginături desfundate din gropi.* C.PETR.; (şi: (rar) **ruginătură**). [***Rugini*** + ***-tură***].

ruginiţă, ruginiţe f. **1.** numele a două plante: **a)** plantă erbacee cu frunze mici, înguste la bază şi dinţate la vîrf (*Asplenium ruta muraria*); **b)** străşnic (*Asplenium trichomanes*); **2.** ciupercă parazită care atacă frunzele plantelor (*Uromyces scuteleatus*). [***Rugină*** + ***-iţă***].

ruglníu, ~ii, ruginie, ~ii a. de culoarea ruginii; galben-roşiatic, arămiu: *jderii ... cu blana ruginie.* OD.; *iar e toamnă ...; frunza ruginie cade.* VIERU. // n. (pl. **ruginiuri**) culoare galben-roşiatică, arămie; (la pl.) diferite nuanţe ale acestei culori: *ruginiul frunzelor.* [***Rugină*** + ***-iu***].

ruginós, ~şi, ruginoásă, ~e a. (înv. şi pop.) ruginit: *cum ar scoate din teacă sabia cea ruginoasă.* B.-DEL. [***Rugină*** + ***-os***].

rugós, ~şi, rugoásă, ~e a. care prezintă rugozităţi; aspru, zgrunţuros: *zidurile rugoase, de culoarea incendiului abia domolit.* D. [Din fr. ***rugueux***].

rugozimétru, rugozimetre n. aparat cu care se măsoară rugozitatea. [Din fr. ***rugosimètre***].

rugozitáte, rugozităţi f. **1.** însuşire a suprafeţei unui obiect de a avea mici asperităţi, de a fi aspră; **2.** mică asperitate apărută pe suprafaţa unui obiect. [Din fr. ***rugosité***].

ruguléţ, ruguleţi m. diminutiv al lui rug[2]; ruguţ: *frunzuliţă ruguleţ, căpitane de judeţ, nu mă mai ţine-n coteţ pentr-un pui de murguleţ.* POP. [***Rug***[2] + ***-uleţ***].

rugumá vb. v. **rumega.**

rugúţ, ruguţi m. ruguleţ: *ruguţ verde şi cu mure, ardă-te focul, pădure.* POP. [***Rug***[2] + ***-uţ***].

ruín, ruini n. plantă erbacee cu tulpina acoperită cu peri, cu flori liliachii, roşietice sau albe, dispuse în capitule sferice în vîrful lujerilor; muşcatul-dracului (*Succisa pratensis*). [Cf. sb. ***rujan***].

ruină, ruinez vb. (refl. şi tr.) **1.** a (se) preface în ruină; a (se) dărîma, a (se) dărăpăna, a (se) nărui: *clopotniţa ... începe să se ruineze.* SAD.; **2.** (fig.) a-şi pierde sau a face pe cineva să-şi piardă averea, a sărăci sau a face să sărăcească; a (se) distruge: *este fiica unui aristocrat ruinat de patima cărţilor de joc.* CĂL.; **3.** (fig.) a(-şi) distruge sănătatea; a (se) degrada (trupeşte, sufleteşte): *băgai de seamă că el se ruina din zi în zi.* EM.; *mi-e teamă că viaţa de aici ... te va ruina.* EL. [Din lat. ***ruinare***, fr. ***ruiner***].

ruináre, ruinări f. **1.** acţiunea de a (se) ruina şi rezultatul ei; ruină; **2.** sărăcie; distrugere: *lenea duce la ruinarea averii;* **3.** (fig.) degradare (trupească, sufletească): *povestirea ruinării sufleteşti a lui Iosif Rodean.* VIANU. [V. ***ruina***].

ruinát, ~ţi, ruinată, ~e a. **1.** prefăcut în ruină; dărîmat, dărăpănat, năruit: *turcii conăciră într-un sat ruinat.* BĂLC.; *o clădire veche, ruinată, ... cu planşeurile dintre etaje înclinate.* CĂRT.; **2.** (fig.) care şi-a pierdut averea, puterile; sărăcit, scăpătat: *sînt ruinat şi n-o mai poci duce în străinătate.* GHICA. [V. ***ruina***].

ruínă, ruine f. **1.** faptul de a (se) ruina; ruinare; (p. ext.) distrugere: *a dus la ruină Imperiului Roman;* **2.** resturile, rămăşiţele unui edificiu, ale unui oraş, sat etc. dărîmat, distrus; dărîmătură: *Bucureştiul va fi ras, pămîntul se va căsca şi un fluviu va ţîşni peste ruinele lui.* PR.; *ruinele Ninivei;* (fig.) *ai ştiut tu ... că pămîntu-i o ruină?* EM.; **în ruină** (sau **ruine**), ruinat, dărăpănat, stricat: *să fumege ... oraşe-n ruine.* EM.; **3.** (fig.) rămăşiţă a trecutului; vestigiu: *aceste vechi ruine ce strică chiar căzînd, fărîmă ce e tînăr.* BOL.; **4.** (fig.) pierdere a averii; dezastru; degradare: *fusese faurul ruinei cîtorva feciori de bani gata.* M.CAR.; **5.** (fig.) persoană distrusă fizic sau moral (ca urmare a sănătăţii precare, a unor suferinţe, necazuri): *ai ajuns o ruină.* [Din lat. ***ruina***, fr. ***ruine***].

ruinátór, ~i, ruinătoáre a. care ruinează; distrugător; ruinos: *nu poate ... să-şi obţină partea cuvenită decît printr-un proces lung şi ruinător.* GAL. [***Ruina*** + ***-ător***].

ruinós, ~şi, ruinoásă, ~e a. (rar) ruinător: *nu e de cuviinţă unui om căsătorit a lăuda astă dezbrăcătoare şi ruinoasă patimă.* NEGR. [Din fr. ***ruineaux***].

ruj, rujuri n. **1.** (şi **ruj de buze**) preparat cosmetic, de diferite nuanţe de roşu, pentru colorarea buzelor; fard roşu: *mai du-te şi tu la coafor, dă-ţi cu pudră şi cu ruj.* PR.; **2.** pastă compusă din oxid de fier şi oxid de crom încorporate într-un liant, folosită în tehnica dentară. [Din fr. ***rouge***].

rujá, rujez vb. (refl.) a-şi da cu ruj pe buze: *se rujează strident.* [De la ***ruj***].

rujaiínă, rujaiine f. (bot.) nalbă de grădină (*Althae rosea*); (şi: **rujulină**). [De la ***rujă***].

rujăn, ~i, rujană, ~e a. (reg.; despre vite) cu părul roşcat. [De la ***rujă***].

rujár, rujari m. lucrător în port, specializat în rujare. [De la ***rujare***].

rujáre, rujări f. operaţie de nivelare a grînelor încărcate în vrac, pentru umplerea golurilor şi

folosirea la maximum a capacităţii destinate acestora, astfel încît încărcătura să nu se poată deplasa în cursul navigaţiei. [Et. nec.].

rújă[1], **ruje** şi **ruji** f. 1. (bot.; reg.) măceş (*Rosa canina*); 2. (bot.; reg.; şi **rujă roşie**) trandafir (*Rosa centifolia*); (p. ext.) floarea roşie a acestuia: *rosa la noi se numea rujă.* NEGR.; 3. (bot.; reg.; şi **rugă de Rusalii**) bujor (*Paeonia officinalis*): *obrajii ca rujele;* 4. (fig.) nume dat unei persoane frumoase: *pentru tine, rujă-nvoaltă, mă rup cîinii.* POP.; 5. roşeaţa, rumeneala din obraz: *plîng ... şi pierd rujea din obraz.* EM.; *acum rujele femeii îi veniseră iar în obraji.* SAD.; 6. plantă erbacee cu frunze cărnoase, cu flori galbene-purpurii, grupate într-un buchet, cu miros de trandafir, care creşte în regiunile muntoase, pe stînci (*Sedum rosea*); 7. (compuse) **rujă-galbenă**, plantă cu tulpina fără peri, cu frunze ovale şi cu flori mari galbene; mărită-mă-mamă (*Rudbeckia laciniata*); **rujă-de-toamnă**, crizantemă (*Crysanthemum indicum*). [Din bulg., sb. ***ruža***].

rújă[2], **ruje** f. bandă de pînză, dantelă etc., plisată sau încreţită, folosită ca ornament la obiecte de îmbrăcăminte. [Din fr. ***ruche***].

rujeólă, rujeole f. boală infecţioasă virotică, contagioasă, frecventă îndeosebi la copii, caracterizată printr-o erupţie de pete roşii pe piele şi pe mucoase; pojar, cori. [Din fr. ***rougeole***].

rujét n. v. **ruget.**

rujíţă, rujiţe f. (bot.; pop.) măceş (*Rosa canina*); (p. ext.) floare de măceş: *rujiţa rugului din mijlocul stratului.* POP. [***Rujă*** + *-iţă*].

rujulínă f. v. **rujalină.**

rujulíţă, rujuliţe f. (bot.) filimică (*Calendula officinalis*). [***Rujă*** + *-uliţă*].

rulă, rulez vb. 1. (tr.) a deplasa un corp prin rostogolire; 2. (intr.) a se deplasa prin rotirea roţilor sau a unor role[2]: *maşina rulează repede;* 3. (sport; intr.) a alerga relaxat şi uniform; 4. (tr.) a înfăşura ceva în formă de sul, de rulou: *studentul a rulat planşele şi le-a introdus în tub;* 5. (tr.) a se proiecta pe ecran: *la „Aro" rula un film, italian.* GHEŢIE; 6. (tr.) a pune şi a menţine în circulaţie bani, capital, cu scopul de a obţine profit; 7. (tr.) a netezi sau a întinde un material textil prin apăsare cu un obiect în rostogolire; 8. (inform.; tr.) a prelua un program într-un sistem de calcul. [Din fr. ***rouler***].

ruládă, rulade f. 1. preparat (dulce) în formă de sul, făcut dintr-o foaie de aluat umplută cu dulceaţă, cremă, brînză etc.; 2. preparat culinar făcut din muşchi de vită sau de porc umplut cu tocătură, ouă fierte etc. şi rulat sau din carne tocată, ouă fierte, verdeaţă etc., căruia i se dă forma de rulou; 3. ornament muzical de coloratură, format dintr-o succesiune de acorduri cîntate pe o singură silabă: *imitînd ruladele unei demoazele ..., cînta prin adunări.* AL. [Din fr. ***roulade***].

ruláj, rulaje n. 1. faptul de a rula; 2. circulaţie a unui vehicul; timpul cît acesta este în circulaţie; 3. timpul scurs dintre două încărcături succesive ale unui vagon de marfă de cale ferată, totalizînd timpul necesar aducerii, încărcării, transportului, descărcării şi manevrelor; 4. circulaţie a fondurilor băneşti, a capitalului, a mărfurilor etc. [Din fr. ***roulage***].

rulánt, ~ţi, rulantă, ~e a. care se deplasează cu ajutorul unor roţi, rulmenţi etc.: *mîncărurile şi băuturile fură aduse pe o măsuţă rulantă.* GHEŢIE; **pod rulant**, macara formată dintr-un pod metalic ce se deplasează la înălţime pe o cale de rulare şi un cărucior pe care este montată instalaţia de ridicat şi transportat sarcina, folosită în ateliere, hale de montaj etc.; **bandă rulantă**, fişie continuă de piele, caucîuc sau metal, acţionată mecanic, servind la transportul obiectelor, materialelor etc. în procesul de producţie industrială; **scară rulantă**, v. **scară; material rulant**, totalitatea locomotivelor, vagoanelor etc. care circulă pe liniile de cale ferată. [Din fr. ***roulant***].

ruláre, rulări f. 1. acţiunea de a rula şi rezultatul ei; 2. deplasare a unui vehicul cu ajutorul roţilor sau a unor role[2]; 3. proiectare a unui film pe un ecran cinematografic. [V. ***rula***].

rulát, ~ţi, rulată, ~e a. 1. care a parcurs mulţi kilometri (într-un timp îndelungat); (p. ext.) uzat: *maşina e foarte rulată;* 2. înfăşurat în formă de sul: *planşele, unele împăturite, altele rulate, stăteau pe birou.* [V. ***rula***].

rúlă f. v. **rolă**[1].

rulétă, rulete f. 1. instrument pentru măsurarea lungimilor, format dintr-o panglică de oţel sau de material textil, gradată în sistemul metric, care se strînge prin rularea pe un ax într-o casetă metalică, prin acţionarea unei manivele; panglică; 2. instalaţie la unele jocuri de noroc, constînd dintr-un disc metalic împărţit în compartimente colorate şi numerotate şi dintr-o bilă care se roteşte o dată cu discul, indicînd, la oprire, numărul cîştigător; (p. ext.) denumire dată jocului practicat (în cazinouri) la această instalaţie: *o masă ... în jurul căriia sta o ruletă.* NEGR.; *au prefăcut Parlamentul în local de ruletă şi de joc de bursă.* EM.; **ruletă rusească**, duel sau joc sinucigaş în care se trage o dată (eventual de mai multe ori) asupra adversarului sau asupra propriei persoane cu un revolver al cărui încărcător cilindric, avînd un singur cartuş, se roteşte astfel încît cartuşul poate să ajungă (sau nu) în dreptul ţevii; 3. instrument format dintr-o rotiţă cu marginea dinţată, folosită la desenarea tiparelor pe materiale textile, la tăierea aluatului etc. [Din fr. ***roulette***].

rulíu, ruliuri n. oscilaţie de înclinare a unei nave în jurul axei sale longitudinale, provocată de acţiunea valurilor înalte, cînd direcţia de înaintare a navei este paralelă cu valurile. [Din fr. ***roulis***].

rulmént, rulmenţi m. 1. organ de maşină constînd din două inele concentrice, separate prin bile sau cilindri cu acelaşi diametru, care transformă mişcarea de alunecare în mişcare de rostogolire, micşorînd prin aceasta rezistenţa la frecare; **2. fond de rulment**, ansamblul capitalului şi al valorilor de care dispune o întreprindere pentru cheltuieli curente; mijloace circulante. [Din fr. ***roulement***].

rulmentíst, ~şti, rulmentistă, ~e m., f. muncitor dintr-o fabrică de rulmenţi. [***Rulment*** + *-ist*].

rulótă, rulote f. vehicul cu două roţi remorcat de un autoturism şi dotat cu cele necesare unei mici camere de locuit. [Din fr. ***roulotte***].

rulóu, rulouri n. 1. obiect constituit din material flexibil înfăşurat sub formă de sul: *rulou de hîrtie;* 2. cilindru de lemn sau de metal servind la susţinerea şi la rularea unui sistem tehnic, la deplasarea unor obiecte grele, la înfăşurarea unor fire etc.; 3. sul subţire de lemn (prevăzut cu un arc) pe care se înfăşoară storul de la ferestre; (p. ext.) stor, transperant; jaluzea; 4. rolă[2]; 5. cilindru cu greutate mare al compresoarelor rutiere; tăvălug de compresor; 6. pieptănătură femeiască cu părul înfăşurat în formă de sul; 7. prăjitură în formă de sul umplut cu marmeladă, cremă, frişcă etc. [Din fr. ***rouleau***].

rulúră, ruluri f. defect de creştere a arborilor constînd în dezlipirea straturilor lemnoase de-a lungul inelelor anuale; crăpătură inelară. [Din fr. ***roulure***].

rumân a. v. român.

rumânésc a. v. românesc.

rumânéşte adv. v. **româneşte.**

rumâní vb. v. **români.**

rumâníe f. v. **românie.**

rumb, rumburi n. 1. unitate de măsură pentru unghiuri folosită la roza-vînturilor, egală cu a 32-a parte dintr-un cerc; 2. gură de aerisire a magaziilor unui şlep, situată pe punte. [Din fr. ***rhumb***].

rumbatrón, rumbatroane n. aparat pentru obţinerea curenţilor de foarte înaltă frecvenţă, care produc unde electromagnetice şi lungimi de undă de ordinul decimetrului şi centimetrului. [Din fr. ***rhumbatron***].

rúmbă f. dans de origine cubaneză, sincopat şi cu mişcări rapide; melodia acestui dans. [Din fr., sp. ***rumba***].

rumegă, rúmeg vb. 1. (intr.) a mesteca a doua oară mîncarea regurgitată din rumen; a rumina: *cerbul ... rumegă ... şi pe urmă se aşterne pe somn.* CR.; *boul rumega nepăsător.* SOR.; 2. (tr.) a mesteca ceva în gură: *rumega tutun;* 3. (fig.; tr.) a cugeta îndelung asupra unui fapt, analizîndu-l cu luare-aminte; a medita, a gîndi, a chibzui: *hangiul ... se puse să rumege în minte tot ce auzise.* CAR.; (şi: (reg.) **ruguma**). [Lat. ***rumigare***].

rumegâre, rumegări f. acţiunea de a rumega şi rezultatul ei; rumegat[1], ruminaţie: (fig.) *rumegare a impresiei.* CĂL. [V. ***rumega***].

rumegát[1] n. 1. rumegare: *zgomotul monoton ... al rumegatului.* V.R.; 2. (fig.) meditare: *pînă şi politologii ar găsi cîte ceva de rumegat parcurgînd unele texte vechi despre comunitatea îngerilor.* PLEŞU. [V. ***rumega***].

rumegát[2], **~ţi, rumegată, ~e** a. 1. (despre hrana rumegătoarelor) mestecat a doua oară; ruminat; 2. (fig.) gîndit îndelung; chibzuit: *planuri bine rumegate.* [V. ***rumega***].

rumegátor, ~i, rumegătoáre a. care rumegă: *animale rumegătoare.* // f. pl. subordin de mamifere erbivore avînd conformaţia dinţilor şi stomacul (compus din mai multe camere) adaptate pentru rumegare (*Ruminantia*); (şi la sg.) animal din acest subordin (ex.: boul, oaia, cămila, cerbul etc.). [***Rumega*** + *-ător*].

rumegătúră, rumegături f. 1. ceea ce a fost rumegat; hrană rumegată: *dobitocul ... scoate rumegătură.* BIBLIA; 2. rumeguş: *secunda ... pe sîrma tăioasă-a veciei, în scame şi rumegătură să vi se destrame.* ARG. [***Rumega*** + *-ătură*].

rumegúş n. (col.) deşeuri de lemn, asemănătoare cu tărîţele, rezultate din tăierea lemnului cu ferăstrău; rumegătură: *aducea ... iarbă pentru capră, talaş şi rumeguş.* CĂL.; *cumpărase o pereche de hamsteri pe care îi ţinea într-un borcan pe rumeguş.* CĂRT. [***Rumega*** + *-uş*].

rumeiór, ~i, rumeioáră, ~e a. diminutiv al lui rumen[1]: *un măr rumeior.* ISP. // f. (bot.) cîrmîz (*Phytolaca americana*); (şi: **rumeor**). [***Rumen*** + *-ior*].

rúmen[1], **~i, rumenă, ~e** a. 1. care bate în roşu; cu faţa îmbujorată; roşcovan, rubicond: *un zîmbet vesel ... îi lumina obrazul cărnos, rumen, de om deprins cu traiul bun.* GHEŢIE; 2. bine copt; care a căpătat o culoare arămiu-aurie (sub acţiunea focului sau a soarelui): *o doamnă ... le aducea un cozonac rumen, auriu.* PR.; *mere rumene;* 3. de culoare roşu-aprins; trandafiriu: *rumenă floare.* AL.; *în aer rumene văpăi.* EM. [Din sl. ***rumĕnŭ***].

rúmen[2], **rumene** n. primul şi cel mai mare compartiment al stomacului rumegătoarelor, de forma unui sac dublu, în care se stochează vegetalele şi se macerează sub influenţa florei bacteriene, a fermenţilor şi a mişcării pereţilor acestuia înainte de rumegare; ierbar. [Din fr. ***rumen***].

rumeneálă, rumenele f. 1. culoare rumenă; roşeaţă, îmbujorare, rumenire: *o vie rumeneală cuprinse faţa sa.* BOL.; 2. (pop.) fard roşu; dresuri: *sulimanul şi rumeneala cu care se văpsea.* GHICA; 3. culoare arămiu-aurie datorată acţiunii focului sau a soarelui: *rumeneala frumoasă a cozonacului, a pîinii;* 4. culoare roşu-aprins; trandafiriu: *rumeneala trandafirilor;* 5. plantă erbacee din familia rozaceelor, cu tulpina tîrîtoare şi cu flori galbene (*Potentilla procumbens*). [***Rumeni*** + *-eală*].

rumení, rumenesc vb. **1.** (refl. şi intr.) a deveni sau a face să devină rumen[1]; a (se) înroşi (de emoţie, de enervare); a se îmbujora: *plecă ochii ... şi se rumeni de mînie.* DELAVR.; **2.** (pop.; refl.) a se farda: *frumoasă eşti colea cînd te rumeneşti.* POP.; **3.** (refl.) a se frige, a se coace (un aliment) pînă capătă o crustă de) culoare rumen-arămie: *curcanii ... să mi-i rumenească frumos.* AL.; **4.** (tr. şi refl.) a (se) colora în roşu-aprins, a deveni rumen[1]: *răsare luna, ca o vatră de jăratic, rumenind străvechii codri şi castelul singuratic.* EM.; (şi: (reg.) **rumini**). [De la *rumen[1]*].

rumenire f. **1.** acţiunea de a (se) rumeni şi rezultatul ei; **2.** rumeneală, îmbujorare: *te-ai însenina văzîndu-i rumenirea din obraji.* EM. [V. *rumeni*].

rumenít, ~ţi, rumenită, ~e a. **1.** rumen[1], îmbujorat: *la faţă rumenit.* POP.; **2.** fardat: *toate aveau ... buzele rumenite.* SAD.; **3.** bine copt; care a căpătat o (crustă de) culoare rumenă (sub acţiunea focului sau a soarelui): *plăcinte crescute şi rumenite.* CR.; *costiţă rumenită pe mazăre.* PETR. [V. *rumeni*].

rumeníu, ~ii, rumenie, ~ii a. roşiatic, trandafiriu: *lumina lunii se schimbă în polei rumeniu.* DELAVR. [*Rumen[1]* + *-iu*].

rumeór a. v. **rumeior.**

rumlnă, ruminez vb. **1.** (intr.; despre animale) a rumega; **2.** (fig.; tr.) a medita, a cugeta îndelung asupra unui fapt; a se frămînta: *mintea sa ... rumina ridicarea şi conservarea familiei.* CĂL. [Din fr. *ruminer*].

ruminát, ~ţi, ruminată, ~e a. (rar) rumegat: *hrană ruminată.* [V. *rumina*].

ruminăţie, ruminaţii f. **1.** rumegare; **2.** (fig.) frămîntare necontenită, căutare continuă. [Din fr. *rumination*].

rumlní vb. v. **rumeni.**

ruminítă f. inflamaţie (patologică) a rumenului[2]. [Din fr. *ruminite*].

rummy [römi] n. joc de societate cu 106 cărţi sau cu plăcuţe prismatice din piatră, lemn, os, material plastic etc., marcate cu cifre de diferite culori; pietre: *în afară de pian, ... acum e în scenă şi o masă de rummy.* PETR. [Cuv. fr., engl.].

rumoáre, rumori f. **1.** zgomot surd, confuz de voci care se aud în acelaşi timp; murmur de protest, de nemulţumire al unei mulţimi de oameni: *rumoarea în braserie crescuse.* PR.; *rumoarea surdă ... răzbătea din sala de tranzacţii.* GHEŢIE; **2.** (rar) vîlvă produsă de o noutate răspîndită în public, a cărei origine şi autenticitate sînt îndoielnice: *teologii nu s-au tulburat prea tare de rumoarea acestei concepţii.* BL.; **3.** (rar) informaţie, zvon: *Erodot, după o confuză rumoare, deduce de acolo însăşi Dunărea.* HASD. [Din fr. *rumeur*, lat. *rumor, -oris*].

rúmpe vb. v. **rupe.**

rúnă, rune f. **1.** (mai ales la pl.) caracter grafic aparţinînd celor mai vechi alfabete germanice: *rune cu semnificaţii pierdute, cine le va tălmăci?* BL.; **2.** scriere consonantică utilizată de triburile turcice din Asia, în sec. al V-lea – al XI-lea. [Din germ. *Runen*, fr. *runes*].

runc, runcuri n. **1.** loc despădurit folosit ca păşune sau pentru a fi cultivat; curătură: *de pre runc nou iese brînză multă.* POP.; **2.** (reg.) loc cu zmeură. [Lat. *runcus*].

rúndă, runde f. **1.** fiecare dintre seriile de partide dintr-un turneu de şah, în care un participant joacă o singură dată; **2.** fiecare dintre reprizele unei competiţii sportive de box, de lupte, de şah etc.; **3.** parte dintr-un şir de acţiuni, manifestări etc.: *s-a încheiat prima rundă a convorbirilor oficiale.* [Din germ. *Runde*, fr. *round*].

rúnic, ~ci, runică, ~ce a. cu caracter de rune, referitor la rune; care utilizează runele, scris cu rune: *alfabet runic;* (adv.; fig.) *linia vieţii runic săpată într-o imensă zăbavnică palmă.* BL. [Din germ. *runisch*, fr. *runique*].

runológ, ~gi, runologă, ~ge m., f. specialist în runologie. [Din germ. *Runolog*, fr. *runologue*].

runologíe f. studiul, cercetarea runelor, a scrierilor cu rune. [Din germ. *Runologie*].

rup, rupuri m. (înv.) măsură de lungime, echivalentă cu a opta parte dintr-un cot (aproximativ opt centimetri): *ştie cum se-mparte un rup în patru grefuri.* NEGR. [Din turc. *rup*].

rúpe, rup vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) distruge integritatea, continuitatea unui material; a (se) desface (intenţionat) un întreg în bucăţi; a (se) fragmenta: *împăratul Traian ... îşi rupea hainele de pe el pentru a lega ranele soldaţilor căzuţi în bătălie.* EM.; *mi-l închipui rupînd lanţuri într-o panoramă de bîlci.* GHEŢIE; (fig.) *Neaga îşi rupse firul gîndului.* ST.; **a (i se) rupe cuiva inima** (sau **sufletul**), a produce cuiva sau a simţi o mare durere sufletească: *treci, dorule, Murăşul, nu-mi mai rupe sufletul, treci, dorule, Tîrnava, nu-mi mai rupe inima.* POP.; (fam.) **a rupe mîţa în două,** v. **mîţă;** (arg.) **a i se rupe cuiva în paişpe,** v. **paisprezece;** **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) fractura o mînă, un picior etc.: *mi-ţi rupe vro mînă.* AL.; **a-şi rupe picioarele,** v. **picior;** **a-şi rupe gîtul,** a-şi pierde viaţa sau cinstea, averea; a o păţi: *ăla care ne ţine banii acolo o să-şi rupă gîtul.* PR.; **a-şi rupe pieptul,** a-şi obosi plămînii vorbind, strigînd, cîntînd; **3.** (fam.; refl.) a-şi cheltui energia făcînd ceva; a se epuiza, a se consuma: *nu se rupea învăţînd la cursurile ţinute de inginer.* V.R.; **4.** (tr.) a separa o mulţime compactă în două părţi; a-şi face loc de trecere printr-o asemenea mulţime, rupîndu-i compactitatea: *printre cetele păgîne trec rupîndu-şi large uliţi.* EM.; **a rupe frontul** (sau **tabăra**), a străpunge, a sparge linia de apărare a inamicului; **5.** (tr.) a dezlipi; a desface: *rupe plicul cu intenţia vădită de a-l citi în auzul tuturor.* PR.; *rupse pecetea de ceară de pe un plic de hîrtie groasă şi dădu citire testamentului.* GHEŢIE; **6.** (tr. şi refl.) a (se) distruge prin sfărîmare, lovire etc.; a (se) face bucăţi; a (se) sfărîma; a (se) strica: *puhoiul rupsese şoseaua pe-o lăţime de-o jumătate de kilometru.* SOR.; *podul s-a rupt;* **7.** (refl.) a se transforma în ploaie torenţială: *norii s-au rupt în potop.* SAD.; **8.** (tr. şi intr.) a întrerupe, a curma, a face să înceteze relaţiile cu cineva; a se înstrăina: *să rupă relaţiile cu cei mai buni amici.* BOL.; *nu poţi rupe cu o femeie care e soţia băiatului tău, fără primejdia de a-l pierde.* GHEŢIE; **a o rupe cu cineva** (sau **cu ceva**), a pune capăt unei legături, unei situaţii, unui obicei etc.: *noi am rupt-o cu trecutul, fie ca limbă, fie ca idee.* EM.; **9.** (tr.) a anula, a abroga, a călca: *din două, una: ori rupem zapisu de vînzare, ori îmi dai pe Măndica.* AL.; (refl. pas.) *tainele se sparg, jurămintele se rup.* SAD.; (înv. şi reg.) **a rupe preţul** (sau **tîrgul, tocmeala** etc.), a cădea de acord, a ajunge la învoială: *să rupem tîrgul!* AL.; **10.** (tr. şi refl.) a (se) distruge prin întrebuinţare; a (se) uza, a (se) roade: *nu rupea pantofii.* DELAVR.; **11.** (tr.) a desprinde, a separa o bucată dintr-un întreg; a sfîşia un lucru smulgînd bucăţi dintr-însul; (spec.) a muşca: *începu a rupe cu dinţii bucăţele mici dintr-un covrig.* SAD.; *găseam prin clase foi rupte din abecedar.* CĂRT.; **12.** (tr.) a muşca, a sfîşia un om sau un animal: *se răped cînii să rupă omul, nu altăceva.* CR.; *vino, mîndro, că nu-s lup, nici vrun cîine, să te rup.* POP.; **13.** (tr.) a lua, a desprinde o parte din ceva (pentru a şi-o însuşi): *dreptul de la unul ş-altul tot să rupă îi plăcea.* PANN; **14.** (tr.) a smulge, a desprinde din locul unde era fixat: *să rupă o şindrilă din straşina casei.* ISP.; *a rupt o stinghie de la pod, i-a dat ... în cap.* SOR.; **a-i rupe cuiva urechile,** a pedepsi pe cineva, trăgîndu-l de urechi: *să nu te mai văd cu paie de astea, că-ţi rup urechile.* VLAH.; **a(-şi) rupe de la gură,** a (se) lipsi de strictul necesar în folosul altuia: *i-ar pofti afară din casa ridicată cu bănişorii rupţi de la gura copiilor.* REBR.; **(a fi) rupt din soare** (sau **din rai**), (a fi) foarte frumos: *chipul tău e rupt din soare.* BOL.; **15.** (tr.) a obţine (cu greu) o sumă de bani: *şi-a desfăcut coşurile la precupeţi cu ridicata pe ce a putut rupe şi s-a dus.* CAR.; **16.** (tr.) a desprinde de pe tulpina unei plante; a culege: *vreau de-aici să rump o floare.* COŞB.; *rupeam cîte-o roşie şi muşcam din ea.* CĂRT.; **17.** (tr.) a smulge buruieni, rădăcini etc.; **18.** (refl. şi tr.) a (se) depărta, a (se) despărţi de cineva sau de ceva; a se desprinde, a se detaşa dintr-un grup; a (se) împrăştia: *s-a rupt din locul lui de sus.* EM.; *hăitaşii se rupseră din grămadă.* SAD.; **a (se) rupe rîndurile,** a fugi, stricînd ordinea unei alinieri; a (se) împrăştia; **19.** (înv. şi pop.; tr.) a începe: *mi-şi rupe a vorbi.* POP.; **a o rupe la** (ori **de**) **fugă** sau (reg.) **a o rupe de-a fuga,** a porni în fugă, a o lua la fugă: *atît a speriat-o ..., încît a rupt-o la fugă prin ploaie.* EL.; **20.** (fam.; tr.) a se exprima greu într-o limbă străină, a cunoaşte puţin o limbă străină: *rupea cîteva vorbe nemţeşti.* CĂL.; *o rupe franţuzeşte;* (şi: (înv. şi reg.) **rumpe**). [Lat. *rumpere*].

rúpere, ruperi f. **1.** acţiunea de a (se) rupe şi rezultatul ei; **2.** distrugere a integrităţii, a continuităţii unui material; **rupere de nori,** ploaie torenţială însoţită de descărcări electrice: *la ruperile de nori,* [torenţii] *măturau totul în cale.* GHEŢIE; **cu rupere de inimă,** cu jale, cu mare durere: *la plecare, mama Ilinca l-a sărutat mai cu rupere de inimă.* VLAH.; **3.** desfacere, separare; descompunere; **ruperea emulsiei,** desfacerea unei emulsii în elementele componente; (fiz.) **teorii de rupere,** teorii elaborate pentru a explica ruperea corpurilor solide deformabile supuse unor solicitări mecanice pe mai multe direcţii; (tehn.) **rupere de pantă,** construcţie (de beton, de piatră, de lemn sau de nuiele) între două porţiuni vecine ale unui canal, situate la niveluri diferite, pentru evitarea eroziunilor; **4.** dezorganizare; **ruperea rîndurilor,** stricare a ordinii unui şir aliniat: *la ruperea rîndurilor, pornea în pas de tact după flăcări.* SAD.; **5.** detaşare a unei părţi dintr-un întreg; desprindere de la locul fixat: *învăţătoarea le interzise ruperea foilor din caiet;* **6.** anulare; încălcare a unui legămînt: *se vorbea de ruperea logodnei celor doi;* (pop.) **ruperea preţului,** fixarea preţului unei vînzări (prin negocieri). [V. *rupe*].

rupéstru, ~ştri, rupestră, ~e a. **1.** care creşte pe stînci: *plante rupestre;* **2.** săpat, construit în stîncă: *locuinţă rupestră;* **artă rupestră,** desen, pictură sau sculptură făcută pe stînci sau pe pereţii peşterilor. [Din fr. *rupestre*].

rupiáh m. unitate monetară în Indonezia; monedă reprezentînd această unitate. [Din engl. *rupiah*].

rupícol, ~i, rupicolă, ~e a. (despre plante) care creşte pe stînci sau bolovănişuri. [Din fr. *rupicole*].

rúple, rupli f. **1.** unitate monetară în India, Pakistan şi în alte ţări din Asia; monedă reprezentînd această unitate: *postul era ... mai bine plătit, de la 250 la 400 de rupii lunar.* EL.; **2.** veche monedă turcească de aur. [Din fr. *roupie*].

rupt[1], ~ţi, ruptă, ~e a. **1.** lipsit de continuitate; făcut bucăţi; desfăcut, fragmentat (în două); sfărîmat; stricat: *ostreţele ... erau rupte şi culcate la pămînt.* DELAVR.; *un copac rupt în două, prăbuşit pe gardul unei vile.* PETR.; **inimă ruptă,** durere, supărare, necaz, deznădejde: *codru de ce-ngălbineşte, voinic de ce-mbătrîneşte? codrul, de zăpadă multă, voinic, de inimă ruptă.* POP.; **2.** fracturat: *m-am ales cu ... mîna ruptă.* COŞB.; **3.** ros, uzat, găurit; (p. ext.) zdrenţăros: *totdeauna rupt şi fără bani.* EM.; *avea pantalonii rupţi în genunchi.* SOR.; **4.** întrerupt, întretăiat; sacadat: *din vorba ruptă, zgîrcită a vînătorului, nu putusem să pricep multe lucruri.* SAD.; *din gît scoate sunete sparte, rupte.* ST.; **5.** cu carnea sfîrtecată; rănit; sfîşiat: *o capră ruptă în bucăţi.* CR.; **6.** (fig.) zdrobit, copleşit; epuizat: *rupţi de foame şi obosiţi de trude.* AL.; **7.** smuls, desprins (cu forţa) dintr-un loc: *rămurică ruptă.* ISP.; **8.** despărţit, separat: *rupt de ea, uitasem că niciodată nu-i spusesem că o iubesc.* PR.; **9.** (fig.) înstrăinat de ...: *rupt de realitate.* [V. *rupe*].

rupt², **rupte** n. **1.** faptul de a (se) rupe; rupere, ruptură; **(nici) în ruptul capului,** cu nici un preţ; nicidecum: *eu mă închin principiului sacru al libertăţii opiniunilor dar în ruptul capului nu pot admite şi obligativitatea lor.* CAR.; *n-ar suferi în ruptul capului să nu mă îngroape cu pompă şi alai.* GHEŢIE; **a veni** (sau **a se duce**) **în** (sau **de-a**) **ruptul capului,** a veni ori a se duce foarte repede: *mişcă băiete! ... să mi te duci de-a ruptu capului.* AL.; **2. pe rupte** sau **pe ruptele(a),** din toate puterile, din răsputeri; cu mare intensitate: *munceam pe ruptelea.* ST.; *la prînz am mîncat pe rupte, cu o poftă de neînchipuit.* GHEŢIE; **3.** (înv.) **cu ruptul** sau **cu rupta, a)** plătit în raport cu volumul de muncă, nu cu durata muncii; **b)** impus, obligatoriu: *şi-mi dă lucru cu ruptul şi mîncare cu pumnul.* POP.; **4.** (înv.; în forma **ruptă**) înţelegere între contribuabili şi vistierie, în ţările române, prin care, în locul tuturor dărilor existente, se stabilea un impozit global fix (plătitul în rate); (p. ext.) dare plătită pe baza acestei înţelegeri: *Antioh Vodă scos-au o socoteală peste toată ţara, şi pe boieri, şi pe mazili, şi pe toate breslele, şi pe ţărani, ruptă, ca să ştie tot omul ce va da într-un an.* N. COSTIN; **cu ruptul** sau **cu rupta,** cu ridicata; global; (şi: **ruptă**). [V. ***rupe***].

ruptáş, ruptaşi m. (înv.) **1.** contribuabil care încheia şi plătea o ruptă; (p. ext.) persoană privilegiată: *mazilii, ruptaşii şi răzeşii ..., cu un cuvînt, o feudalitate cam tîrzielnică în viaţa ei, dar liniştită şi liberă.* EM.; **2.** persoană care se angaja să facă o muncă cu ruptul. [***Rupt²*** + *-aş*].

rúptă f. v. **rupt²**.

ruptoáre f. **1.** (înv. şi reg.; şi **ruptoarea preţului**) stabilirea, prin negocire, a preţului unei mărfi; învoială: *ruptoarea era făcută.* OD.; **2.** (înv. şi reg.) preţ fixat prin învoială: *ruptoarea vinului;* **3.** (înv.) impozit fix; rupt²: *le-au făcut ruptoare* [preoţilor]. N.COSTIN; **4.** (rar) început, primul pas: *ruptoarea era făcută, sîngele cursese.* OD. [***Rupt²*** + *-oare*].

ruptór, ruptoare n. întrerupător la motoarele electrice, folosit la comutarea circuitelor electrice, în automatizări etc., care funcţionează sub acţiunea şi pe durata unei comenzi din exterior. [Din fr. *rupteur*].

ruptúră, rupturi f. **1.** faptul de a (se) rupe; rupere, ript²; **2.** întrerupere, distrugere a continuităţii, a integrităţii unui material: *a murit din cauza unei rupturi de vînă.* DELAVR.; (fig.) *am înţeles că între cele două ipostaze nu era de fapt o ruptură atît de profundă.* R.L.; **3.** încetare a unei acţiuni, a unui proces etc.: *această ruptură a fost o nenorocire pentru istoria contemporană.* IBR.; **4.** curmare a unei legături; despărţire, separare: *scandalul iscat ... însemna ruptura definitivă dintre el şi Matilda.* GHEŢIE; **5.** locul unde un obiect este rupt; spărtură, gaură: *ascunse ruptura din covor;* **6.** surpătură de teren (provocată de torenţi): *se desfăcea o pădurice către o ruptură de văi cu ponoare înfricoşate.* SAD.; **ruptură de pantă,** loc de unde porneşte brusc panta unui deal sau a unui munte; **7.** bucată ruptă din ceva; frîntură: *desfundîndu-i calea printre rupturi de lespezi.* VLAH.; **8.** haină uzată; zdreanţă: [î]*l primeni cu nişte rupturi de haine ale sale.* ISP. [***Rupt¹*** + *-ură*; cf. fr. ***rupture***].

rurál, ~i, rurală, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic satului, referitor la sat sau la ţărani; de la sat; sătesc, ţărănesc: *proletarizarea claselor rurale are drept efect nimicirea statului.* EM.; **comună rurală,** cea mai mică unitate administrativă condusă de un primar; (înv.) **lege rurală,** reformă agrară: *legea rurală ..., secularizarea averilor mănăstireşti vorbeau în favoarea lui Cuza.* MAIOR.; **2.** care descrie aspecte de la ţară, care tratează subiecte din viaţa de la ţară: *aceleaşi cărţi au un mare răsunet în poezia rurală.* CĂL. // m. om de la ţară; ţăran: *ne aşteptam la apariţia unui rural, prost şi înţepenit în gesturi sfioase.* LOV. [Din fr. ***rural***].

ruralísm n. caracter rural; viaţă rurală: *manifestaţie de ruralism.* CĂL. [Din fr. ***ruralisme***].

rus¹, ~şi, rusă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Rusiei sau locuitorilor ei, referitor la Rusia sau la locuitorii acesteia; rusesc: *gînditorii ruşi ... şi-au îndreptat interesul spre mujicul rus ca spre Mesia.* BL.; *teza lui Marx: acolo unde proletariatul e mai numeros şi mai evoluat, acolo va izbucni revoluţia, a fost infirmată de revoluţia rusă.* PR. // f. limbă din grupul limbilor slave de răsărit vorbită de ruşi. // m., f. persoană (originară) din Rusia; persoană care vorbeşte rusa ca limbă maternă: *era odată un rus, pe care îl chema Ivan.* CR. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Rusia: *ruşii s-au încreştinat tîrziu.* STĂNIL. [Din rus. ***russkii, rus´***].

rus², ~şi, rusă, ~e a. (înv. şi reg.) de culoare roşie; roşcat. [Din bulg., sb. ***rus***].

rusálcă, rusalce f. duh (rău) al rîurilor, lacurilor, pădurilor şi cîmpiilor, închipuit în mitologia slavă ca o fată tînără îmbrăcată în alb, care atrage pe tineri în fundul apelor, înecîndu-i. [Din sl. ***rusalka***].

rusálie, rusalii f. **1.** (la pl.) sărbătoare religioasă creştină, cu străvechi origini păgîne, provenind din ritualuri de pomenire a morţilor, prăznuită în a cincizecea zi după Paşti; Duminica-Mare: *în sîmbăta Rusaliilor se împart, pentru morţi, vase pline cu vin şi mîncări încununate cu flori;* **2.** (mit. pop.; la pl.) zîne rele, asemănătoare cu ielele, care dezlănţuie furtuni, răpesc copii, îi schilodesc pe oameni seu le iau minţile; iele, drăgaice: *cucuveici, iele zburlite şi rusaliile pocite!* AL.; *l-au umflat rusaliile;* **3.** (fig.; fam.) femeie rea: *du-te, rusalie, pe cea lume.* AL.; **4.** (entom.) larvă acvatică a insectei *Ephemeride Polingezia;* (p. ext.) efemeră: *cega se hrăneşte mai ales cu rusalii.* [Din sl. ***rusalija***].

rúscă¹, ruşte f. (pop.) rusoaică; (p. ext.) ucraineană: *tata neamţ, bunica ruscă, mama românca.* SAD. [Din ucr. ***ruska***].

rúscă², rusce f. (reg.) nume dat animalelor domestice cu părul roşu sau cu pete roşii; (şi: **ruşcă**). [***Rus²*** + *-că*].

ruscúţă, ruscuţe f. (bot.) **1.** numele unor specii de plante erbacee din familia ranunculaceelor, cu frunze compuse, cu flori diferit colorate, cu fructe nucule, dintre care unele se folosesc în industria farmaceutică (ex.: cocoşel, cocoşel de cîmp etc.) (*Adonis aestivalis, flammea* etc.); (compuse) **ruscuţă-de-primăvară** (sau **-primăvăratică**), plantă perenă, otrăvitoare, cu flori galben-aurii, specifică vegetaţiei de stepă (*Adonis vernalis*); **ruscuţă-de-toamnă** (sau **-tomnatică**), plantă anuală, cu flori purpurii pătate cu negru la bază (*Adonis autumnalis*); **2.** (bot.; reg.; la pl.) cocoşei (*Erythoronium dens canis*); (şi: **ruşcuţă**). [Et. nec.].

rusésc, ~şti, ruseăscă, ~eşti a. rus: *vizitiul în vechi costum rusesc.* NEGR.; *noi înţelegem foarte bine resentimentele de natură politică ce noi, românii, le putem avea asupra guvernului rusesc în urma pierderii Basarabiei.* EM. // f. artic. **1.** limba vorbită de ruşi: *amîndoi vorbim o rusească stîlcită.* V.R.; **2.** numele unui dans popular care se joacă cu paşi mici şi repezi; melodia acestui dans; căzăceasca: *ţiganii încep o rusească aprigă, ... cizmele tropăiesc în tact.* SAD. [***Rus*** + *-esc*].

rusépte adv. în felul ruşilor, ca ruşii; în limba rusă: *Florian tradus ruseşte.* NEGR.; *te pomeneşti că ştie şi ruseşte!* PR. [***Rus*** + *-eşte*].

rusífică, rusífic vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) asimila cu populaţia de limbă rusă; a deveni sau a face să devină rus; **2.** (tr.) a modifica un fapt lingvistic străin după sistemul limbii ruse. [Din fr. ***russifier***].

rusificáre, rusificări f. acţiunea de a (se) rusifica şi rezultatul ei. [V. ***rustifica***].

rusificát, ~ţi, rusificată, ~e a. **1.** asimilat poporului rus (prin limbă, obiceiuri etc.): *moldoveni rusificaţi;* **2.** adaptat la sistemul limbii ruse: *pronunţia rusificată a moldovenilor.* [V. ***rustifica***].

rusísm, rusisme n. cuvînt, expresie etc. ruseacă împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia): *rusismele au intrat mai ales în nomenclatura militară şi administrativă, însă puţine din aceste rusisme au rămas definitiv în limba română, cele mai multe dispărînd odată cu ocupaţiile ruseşti.* [***Rus¹*** + *-ism*].

rusístică f. disciplină care studiază limba, literatura, cultura şi istoria poporului rus; (spec.) studiul limbii ruse. [***Rus*** + *-istică* (după *romanistică, slavistică*)].

rusitóri m. pl. (reg.) sărbătoare populară care cade în a şasea zi după Duminica-Mare şi în a cincea zi după Rusalii. [Et. nec.; cf. ***ursitori***].

rusnăc, ~ci, rusnacă, ~ce m., f. ucrainean, rutean; (p. ext.) rus: *eşti rusnac sau român? dacă eşti rusnac, să fii sănătos, vorbeşte atunci ruseşte.* PR.; *rusnacii ... se purtaseră ca fiarele sălbatice; violurile şi jafurile se ţinuseră lanţ sub ruşi.* CĂRT.; (şi: **rusneac**). [Din ucr. ***rusnak***].

rusneác m. v. **rusnac.**

rusoáică, rusoaice f. femeie (originară) din Rusia; ruscă¹: *m-am împrietenit cu Svetlana, o rusoaică frumoasă şi deşteaptă.* [***Rus¹*** + *-oaică*].

rusofíl, ~i, rusofilă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă simpatie pentru ruşi, pentru cultura, politica etc. acestora: *din rusofilă devenise naţionalistă.* CĂRT. [Din fr. ***russophile***].

rusofób, ~i, rusofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă antipatie faţă de ruşi, faţă de cultura, politica etc. acestora: *socotea rusofob pe ginerele marelui funcţionar.* CĂL. [Din engl. ***rusophobe***].

rusofón, ~i, rusofonă, ~e a. şi m., f. (vorbitor) de limbă rusă: *populaţia rusofonă din Republica Moldova.* [Din fr. ***russophone***].

rustémul n. artic. numele unui dans popular (oltenesc) în care jucătorii, dispuşi în şir, ţinîndu-se cu braţele încrucişate la spate, fac paşi înainte şi înapoi cu încrucişarea picioarelor, în ritm vioi, uşor săltat; melodia acestui dans. [Cf. ***Rüstem*** n. pr.].

rústic, ~ci, rustică, ~ce a. **1.** care ţine de lumea satului, de viaţa de (la) ţară; ca la ţară, referitor la viaţa de la ţară; cîmpenesc; ţărănesc: *la periferiile cu gospodării aproape rustice lipsa era mare.* BL.; **limba latină rustică,** limba latină populară; **2.** cu aspect simplu, nefinisat, nemeşteşugit: *o casă ... încăpătoare şi gospodărească, nu lipsită de anume eleganţă rustică.* CĂL.; (fig.) *rusticele răspunsuri ale învăţătorilor săteşti.* OD.; **3.** (fig.) grosolan, necioplit. // n. ceea ce este caracteristic vieţii de la ţară: *rusticul îl fascinează.* [Din lat. *rusticus*, fr. ***rustique***].

rusticán, ~i, rusticană, ~e a. (italienism) rustic: *cavaleria rusticană.* [Din it. ***rusticano***].

rusticitáte f. **1.** caracterul a ceea ce este rustic: *rusticitatea degenerează cîteodată în vulgaritate.* CĂL.; **2.** (fig.) bădăranie. [Din fr. ***rusticité***].

rusticizá, rusticizez vb. (tr. şi refl.) a da sau a căpăta caracter rustic. [Din engl. ***rusticize***].

rusticizáre, rusticizări f. acţiunea de a (se) rusticiza şi rezultatul ei. [V. ***rusticiza***].

rusticizát, ~ţi, rusticizată, ~e a. care a devenit rustic. [V. ***rusticiza***].

rusumát, rusumaturi n. contribuţie indirectă, impozit care constituia venitul domniei, în ţările române. [Din turc. ***rüsumat***].

ruşálă f. bir plătit în Ţara Românească de curteni. [De la ***roşu***].

rúşcă f. v. **ruscă.**

ruşcúţă f. v. **ruscuţă.**

ruşfért n. v. **ruşfet.**

ruşfát, ruşfeturi n. (înv.) **1.** mită: *isprăvniciile se dau cu ruşfet.* FIL.; *cît ruşfetul se iveşte, cinstea-ndată*

se topeşte! AL.; **2.** obligaţie suplimentară în muncă sau în produse, pe care ţăranii trebuiau să o presteze moşierului: *să ne mîngîiem c-am scăpat măcar de boieresc, de ruşfert şi de alte blăstămăţii.* SAD.; **3.** învoială agricolă între ţăran şi moşier, în Ţara Românească, prin care ţăranul lucra două pogoane pentru el şi unul pentru moşier; (şi: **ruşfert**). [Din turc. *rüşvet*].

ruşfetár, ruşfetari m. (înv.) **1.** persoană care ia ruşfet; mitarnic; **2.** ţăran care a încheiat cu moşierul un ruşfet, în Ţara Românească. [*Ruşfet* + *-ar*].

ruşfetărîe, ruşfetării f. (înv.) mituire: *ruşfetării şi potlogării.* AL. [*Ruşfetar* + *-ie*].

ruşiná, ruşinez vb. **1.** (refl.) a-i fi ruşine, a se jena: *prea curînd să ruşinează, fără ale sale vreri.* PANN; *ş-atîta mă laudă, că foarte mă ruşinez şi mă doare-n suflet că nu sînt aşa cum spune mămuca.* VLAH.; **2.** (tr.) a face ca cineva să se simtă jenat: *nu vream să spui cucoanelor ... ca să nu le ruşinez.* CAR.; **3.** (refl.) a se simţi stingherit, încurcat, jenat de ceva; a se sfii în faţa cuiva: *mă aplec să le sărut mîna; ele şi-o zmulg îndărăt ..., ruşinîndu-se de pămîntul de sub unghii.* VIERU; **4.** (înv.; tr.) a face de ruşine; a umili, a înjosi, a batjocori: *să nu rămîie vizirul ruşinat de cătră împărat.* NEC.; **5.** (înv. şi pop.; tr.) a necinsti, a dezonora: *a cunoscut ... pe boierul care-i ruşinase logodnica în tinereţe.* SAD. [De la *ruşine*].

ruşináre, ruşinări f. **1.** faptul de a (se) ruşina; **2.** ruşine: *şi de mare ruşinare, trist la pămînt să uita.* PANN; **3.** sfială, decenţă, pudoare: *începu cu sfială căsnicia, c-un fel de ruşinare.* AG.; **4.** (înv.) batjocorire, umilire; **5.** (înv.) viaţă, faptă imorală; desfrîu, dezmăţ: *să dederă ruşinării.* N.TEST.; *ruşinările lui de promiscuitate le-a povestit.* CĂL. [V. *ruşina*].

ruşinát, ~ţi, ruşinată, ~e a. **1.** cuprins de sfială, copleşit de ruşine; jenat: *ea se sculă ... ruşinată de cele ce zisese.* EM.; **2.** (înv. şi reg.) făcut de ocară, batjocorit; umilit, înjosit: *să nu mă lase a muri ruşinat.* ISP. [V. *ruşina*].

ruşíne f. **1.** sentiment penibil de jenă, provocat de un eşec, de o greşeală etc.; ruşinare: *îşi muşca fata acum degetele ... de ciudă şi de ruşine.* CR.; **a-i fi** (sau **a i se face, a avea**) **ruşine,** a se ruşina, a se jena: *i-e ruşine omenirii să vă zică voua oameni!* EM.; **a muri de ruşine** sau **a-i plesni** (sau **a-i crăpa**) **cuiva obrazul de ruşine,** v. **obraz; n-ai** (sau **n-are**) **ruşine** ori **nu-ţi** (sau **nu-i** etc.) **e ruşine** (**obrazului**), se spune cuiva lipsit de bun-simţ, obraznic, neruşinat: *nu ţi-e ruşine, slugă necredincioasă!* GHICA; **2.** sfială, timiditate, pudoare; modestie; reţinere, rezervă: *faţa ei era roşie de ruşine.* EM.; *un sentiment de jenă, vecin cu ruşinea, îl opri să i se adreseze.* GHEŢIE; **fără** (**de** sau **de nici o**) **ruşine,** fără jenă, cu obrăznicie; **3.** ocară, batjocură; ofensă: *înghiţi ruşinea ce-i făcură fraţii.* ISP.; **a fi** (sau **a rămîne, a** (**se**) **da, a** (**se**) **face**) **de ruşine,** a ajunge sau a face să ajungă într-o situaţie umilitoare, jenantă; a (se) face de rîs, de batjocură: *prea făcuraţi neamul nostru de ruşine şi ocară.* EM.; *vezi ce faci, ... să nu mă dai de ruşine.* GHEŢIE; **a da cinstea pe ruşine,** v. **cinste; 4.** motiv de a se simţi ruşinat; lucru, fapt, gest dezonorant; necinste, dezonoare: *cei ce rabdă jugul ... merită să-l poarte, spre ruşinea lor!* BOL.; *a munci cu lopata nu e o ruşine şi ... tot ce există s-a făcut cu lopata şi tîrnăcopul.* PR.; (e) **ruşine** sau (e) **mai mare ruşinea,** (e) nepotrivit, necorespunzător, ruşinos: *e ruşine să nu ştii limba ta!* NEGR.; **a fi ruşinea cuiva,** a fi om de nimic, cauza dezonoarei cuiva: *el este ruşinea familiei noastre;* **5.** (pop.) organ genital la oameni şi la animale: *cămaşa, cît de proastă, acopere ruşinea!* POP.; **6.** (compus) **ruşinea-fetei** (sau **fetelor**), numele a două plante erbacee din familia umbeliferelor, cu tulpina acoperită cu peri rigizi, cu flori albe sau trandafirii, dispuse în mici umbele (*Daucus carota şi silvestris*): *odată o floare numită ruşinea-fetelor.* CR. [Cf. lat. *roseus*].

ruşinós, ~şi, ruşinoásă, ~e a. **1.** care se ruşinează uşor; sfios, timid: *am fost atît de neghiob şi de ruşinos cu dînsa.* DELAVR.; **2.** care cauzează ruşine, dezonoare; reprobabil, blamabil: *de ce-am mai spera la izbîndă, moţăind filozofic în ruşinosul proverb: „capul plecat sabia nu-l taie!"* VIERU; *Ferdi îi face întruna propuneri ruşinoase.* GHEŢIE. [*Ruşine* + *-os*].

ruşulíţă, ruşulíţe f. plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina şi cu frunzele acoperite cu peri lungi, cu flori roşii-portocalii, care creşte în regiunile de munte; sîngerîndă (*Hieracium aurantiacum*). [*Roşu* + *-uliţă*].

rut n. stare fiziologică în perioada de împerechere la animale, în timpul căreia au loc anumite transformări ale aparatului genital; **în rut,** în călduri. [Din fr. *rut*].

rutacée, rutacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, aromatice, de obicei arborescente, cuprinzînd în special plantele citrice; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: lămîiul, portocalul, grepfrutul). [Din fr. *rutacée*].

rútă[1], rute f. (bot.) virnanţ (*Ruta graveolens*). [Lat. *ruta*].

rútă[2], rute f. drum urmat de un vehicul; traseu; (p. ext.) direcţie. [Din fr. *route,* germ. *Rutte*].

ruteá, rutele f. (înv.) moment favorabil la jocul de cărţi: *tot meşteşugul îi să pontariseşti la vreme şi să găseşti ruteaua norocului.* AL. [Din turc. *rüte* „punct"].

ruteán, ~eni, ruteană, ~ene a. (înv.) care aparţine, care este caracteristic ucrainenilor din Austro-Ungaria, referitor la ucrainenii din Austro-Ungaria; rutenesc: *obiceiuri rutene.* // m. pl. (înv.) nume dat ucrainenilor din Austro-Ungaria: *sfîntul se ducea înainte din sat în sat, printre ruteni şi printre români.* SAD. // m., f. (înv.) uncrainean (originar) din Austro-Ungaria: *bunicul nostru era rutean.* [Din germ. *Ruthene*].

rutenésc, ~şti, ruteneáscă, ~eşti a. (înv.) rutean: *cuvinte ruteneşti.* [*Rutean* + *-esc*].

rutenísm, rutenisme n. cuvînt, expresie etc. ucraineană împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia). [*Rutean* + *-ism*].

ruténlu n. metal cenuşiu, din grupa metalelor platinice, foarte refractar, casabil şi greu fuzibil, folosit la fabricarea filamentului pentru lămpile cu incandescenţă. [Din fr. *ruthénium*].

rutherford, rutherforzi [răzărford] m. unitate de măsură pentru radioactivitate egală cu un milion de dezintegrări pe secundă emise de un element radioactiv. [Din fr., engl. *rutherford*].

rutiér, ~i, rutieră, ~e a. **1.** care aparţine transportului sau circulaţiei pe drumuri şi şosele, referitor la drumuri şi la şosele, la transportul pe şosele: *martor... al unui accident rutier.* D.; *transport rutier; vehicul rutier;* **tractor rutier,** tractor cu remorcă, prevăzut cu roţi cu pneuri, servind la transportul pe şosele; **2.** care serveşte la construirea sau la repararea drumurilor, şoselelor etc.: *materiale rutiere;* **maşină rutieră** (şi f.), maşină folosită la construirea sau repararea şoselelor. // m. ciclist specializat în cursele pe şosele. [Din fr. *routier*].

rutieríst, rutierişti m. tractorist cu drept de conducere pe şosele; conducător al unui tractor rutier. [*Rutier* + *-ist*].

rutíl n. oxid de titan de culoare galben-deschis pînă la brun-roşcat, cu luciu adamantin, din care se extrage titan, folosit în radiotehnică, vopselărie etc. [Din fr. *rutile*].

rutiná, rutinez vb. (rar; tr. şi refl.) a căpăta rutină: *tînărul s-a rutinat.* [Din fr. *routiner*].

rutinár, ~i, rutinară, ~e a. făcut din rutină; şablonizat. // m., f. persoană care lucrează numai prin rutină; rutinier: *Roiban este un militar onest, incult, rutinar.* CĂL. [*Rutină* + *-ar*].

rutinát, ~ţi, rutinată, ~e a. cu experienţă, cu rutină; priceput, versat: *proza lui ... trădează pe omul rutinat într-ale literaturii.* CĂL. [V. *rutina*].

rutínă f. **1.** capacitate dobîndită printr-o practică îndelungată; experienţă, abilitate: *cu rutina şi abilitatea lui, Keller era persoana cea mai potrivită pentru a urni din loc treburile băncii.* GHEŢIE; **2.** deprindere de a face mereu acelaşi lucru, de a gîndi mereu în aceeaşi manieră; respectare servilă a unui şablon de lucru; ansamblu de prejudecăţi care inhibă creativitatea, care blochează progresul: *rutina superiorului e pusă în faţa unui obstacol neprevăzut: independenţa de gîndire a inferiorului.* CĂL.; *n-am prins încă pe inimă şi pe creier cocleala şi rugina rutinei şi conformismului.* GHEŢIE; **3.** (inform.) set de instrucţiuni dintr-un program de prelucrare a datelor de folosinţă curentă. [Din fr. *routine*].

rutiniér, ~i, rutinieră, ~e a. (rar) şablonizat; standardizat: *diplomaţia a devenit infinit mai rutinieră, standardizată.* D.; *muncă rutinieră.* // m., f. rutinar: *rutinierul mulţumit de sine ... ia drept genialitate mecanismul abilităţii scenice.* EM.; *lipsa de supleţe a rutinierului anchilozat într-o disciplină excesivă.* C. [Din fr. *routinier*].

rutişór m. numele mai multor plante erbacee din familia ranunculaceelor: **a)** plantă cu tulpina înaltă, cu flori galbene, dispuse în panicule pe vîrfurile ramurilor, care creşte prin păşuni şi locuri umede (*Thalictrum angustifolim*); b) plantă cu miros urît, cu florile verzui-gălbui, plecate în jos (*Thalictrum foetidum*); (compus) **rutişor-galben,** plantă cu rizom tîrîtor şi cu numeroase flori galbene mici, dispuse în umbele (*Thalictrum flavum*). [*Rută*[1] + *-işor*].

ruxándră, ruxandre f. (bot.) răsură[1] (*Rosa gallica*). [Cf. *micsandră*].

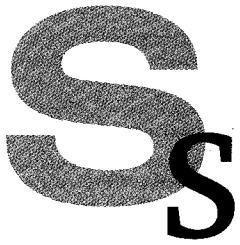

S, s m. invar. **1.** a douăzeci şi doua literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană constrictivă dentală surdă) notat cu această literă. **2. S**, abreviere pentru sud; **3.** (fiz.) simbol pentru secundă.

sa interj. v. **şo**.

sábaş, sabaşe n. (reg.) (ban dat ca) bacşiş: *să bagi mîna în buzunar, să cauţi un sabaş de cei mari, să dai la cei lăutari.* POP. [Et. nec.].

sabát, sabaturi n. **1.** sîmbătă, ultima zi a săptămînii la mozaici şi la unii sectanţi creştini, consacrată odihnei şi ceremoniilor cultului: *îi făcea pe aceşti sectanţi să respingă biserica şi să ţină sabatul, ca la evrei.* PR.; **2.** numele primului tratat din *Talmud* referitor la sărbători; **3.** adunare de vrăjitori şi vrăjitoare care, potrivit unor legende medievale, se ţinea sîmbăta, după miezul nopţii, într-un loc singuratic: *teme-te să nu vezi cîmpul unde sabatul s-adună.* NEGR.; *într-un templu peceneg ... ni se înfăţişează un sabat carpatin.* CĂL.; **4.** (fig.) gălăgie mare; hărmălaie, zarvă; agitaţie frenetică: *rîsetele femeilor, chiotele de veselie, vorba zgomotoasă a bărbaţilor ... formau un sabat infernal.* FIL. [Din lat. ***sabbatum***, fr. ***sabbat***].

sabatián, ~eni, sabatiană, ~ene m., f. membru al unei secte creştine fondate în sec. al XIV-lea de către Sabbathius, care celebra Paştele în aceeaşi zi cu evreii. [Din fr. ***sabbathien***].

sabátic, ~ci sabatică, ~ce a. care ţine de sabat, referitor la sabat: *ceremoniile sabatice ale evreilor*; **an sabatic, a)** fiecare al şaptelea an în care evreii, conform legii mozaice, îşi eliberau sclavii şi lăsau pămînturile nelucrate; b) an destinat studiului, cercetării, acordat universitarilor scutiţi în această perioadă de obligaţii didactice, în unele ţări. [Din fr. ***sabbatique***].

sabatísm n. sărbătorire a sabatului; sabatizare. [Din lat. ***sabbatismus***].

sabatíşti m. pl. secte creştine apărute în sec. al XVI-lea, care ţin cu severitate sabatul. [***Sabat*** + *-işti*].

sabatizá, sabatizez vb. (tr.) a celebra sabatul. [Din lat. ***sabbatisare***, it. ***sabatizzare***, fr. ***sabbatiser***].

sabatizáre, sabatizări f. sabatism. [V. ***sabatiza***].

sabeeán, sabeeni m. (la pl.) numele unei secte iudeo-creştine menţionate în Coran, care practica sabeismul; (şi la sg.) membru al acestei secte. [Din fr. ***sabéen***].

sabeísm n. cult al focului şi al aştrilor (menţionat în Coran), practicat în vechime de unele popoare creştine din Arabia meridională (perşi, caldeeni etc.). [Din fr. ***sabéisme***].

sábie, săbii f. **1.** armă formată dintr-o lamă lungă de oţel, ascuţită la vîrf şi pe una dintre laturi, fixată într-un mîner, care se poartă atîrnată de cingătoare, în stînga corpului: *acele săbii ... retează şi despică un trup dintr-o pălitură.* SAD.; (fig.) *sabia necruţătoare a neprevăzutului ... îţi poate reteza cele mai aurite proiecte.* GHEŢIE; **sabia lui Damocle(s)**, pericol ce ameninţă permanent pe cineva; **a trece** (sau **a lua, a trage**) **în** (ori **sub, prin**) **sabie** pe **cineva** (sau **prin ascuţişul sabiei**), a ucide, a nimici: *creştinii ... mai pe toţi turcii ... îi trecură prin ascuţişul sabiei.* BĂLC.; **a pune mîna pe sabie**, a porni la luptă; **a scoate** (sau **a trage**) **sabia** (**împotriva cuiva**), a provoca la luptă; a porni război: *cel ce scoate sabia, de sabie va pieri.* CR.; **sabie cu două tăişuri**, situaţie ambiguă, care prezintă, în acelaşi timp, avantaje şi dezavantaje, perspective optimiste şi pericole; **a-şi băga** (sau **a-şi pune**) **capul** (**teafăr**) **sub sabie**, a-şi provoca un necaz; **2.** lovitură dată cu arma descrisă mai sus; atac, luptă (cu această armă), conflict armat; (p. ext.) consecinţe distrugătoare provocate de acestea; prăpăd: *Mihai ... le dă o sabie, îi împrăştie.* BĂLC.; *nouă nu ne trebuie ... nici război, nici dobînda săbiei; noi cu dulceaţă trăim.* SAD.; **3.** (fig.) luptător (cu această armă): *eu sînt un braţ şi-o sabie la porunca Măriilor voastre.* DELAVR.; **4.** (fig.; înv. şi pop.) duşman; putere ostilă: *au intrat iară sabie în ţară, paloş de tatar.* AL.; **5. sabie-baionetă**, sabie scurtă care poate fi ataşată la puşcă, în luptele corp la corp; **6.** armă sportivă formată dintr-o lamă elastică de oţel, cu gardă şi mîner, folosită la scrimă; probă de scrimă cu această armă; **7.** (p. anal.) numele unor (părţi de) piese tehnice, maşini-unelte etc. asemănătoare cu arma descrisă mai sus (pîrghie, schimbător la roţile plugului etc.); **8.** (iht.) sabiţă (*Pelecus cultratus*); **9.** (bot.; reg.) stînjenel (*Iris germanica*). [Din sl. ***sabja***, bulg. ***sab(i)ja***].

sabín, ~i, sabină, ~e m., f. persoană aparţinînd populaţiei italice antice care locuia în centrul Italiei, la nord de Latium, supusă de romani la începutul sec. al III-lea î.d.Hr.: *răpirea sabinelor.* // m. pl. populaţie formată din aceste persoane. // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii, referitor la această populaţie: *relicve sabine.* [Din lat. ***Sabinis***, fr. ***Sabins***].

sabínă, sabine f. varietate de ienupăr din Europa meridională, cu miros dezagreabil de terebentină, ale cărei frunze au proprietăţi medicinale (*Juniperus sabina*). [Din fr. ***sabine***, lat. ***sabina***].

sabinísm n. intoxicaţie cu ulei de sabină. [Din fr. ***sabinisme***].

sabír n. jargon conţinînd cuvinte arabe, berbere, franceze, spaniole, italiene, provensale, greceşti etc. care era vorbit în Africa de Nord şi în Levant de grupuri cu limbi materne diferite; **2.** sistem lingvistic mixt, rudimentar ca vocabular şi gramatică, provenit din contactele între comunităţi de limbi foarte diferite, vorbit în porturile Mării Mediterane; **3.** (depr.) limbaj eterogen (cu amestec de elemente străine), greu de înţeles; jargon. [Din fr. ***sabir***].

săbiţă, sabiţe f. **1.** numele a două specii de peşti de apă dulce: **a)** peşte din familia ciprinidelor, cu corpul turtit lateral şi cu abdomenul arcuit; sabie, săbioară, săbiuţă (*Pelecus cultratus*); **b)** (reg.) obleţ (*Alburnus alburnus*); **2.** (reg.) rizacă. [Din bulg. ***sabica***].

sabiá, sablez vb. (tr.) a curăţa, a netezi sau a mătui o suprafaţă, de obicei metalică, prin împroşcare cu un jet de nisip, de zgură etc. sau cu lichide. [Din fr. ***sabler***].

sabláj, sablaje n. sablare. [Din fr. ***sablage***].

sablánt, sablanţi m. jet de particule folosit la sablare. [***Sabla*** + *-ant*].

sabláre, sablări f. acţiunea de a sabla şi rezultatul ei; sablaj. [V. ***sabla***].

sablát, ~ţi, sablată, ~e a. (despre suprafeţe metalice) curăţat, netezit prin sablare. [V. ***sabla***].

sablatór, ~i, sablatoáre m., f. muncitor calificat în sablare. [***Sabla*** + *-tor*].

sablázā, sableze f. maşină de sablat. [Din fr. *sableuse*].

sabórd, saborduri n. deschizătură în bordajul sau în parapetul unei nave, care serveşte la aerisire, la scurgerea rapidă a apei acumulate pe puntea superioară, la descărcarea şi încărcarea mărfurilor etc. [Din fr. *sabord*].

sabordá, sabordez vb. (tr.) **1.** a scufunda propria navă pentru a nu fi capturată de duşman; **2.** a găuri corpul unei nave scufundate pentru a-i scoate încărcătura. [Din fr. *saborder*].

sabordáj, sabordaje n. sabordare. [Din fr. *sabordage*].

sabordáre, sabordări f. acţiunea de a sabordа şi rezultatul ei; sabordaj. [V. *sabordа*].

sabót, saboţi m. **1.** (mai ales la pl.) încălţăminte făcută dintr-o singură bucată de lemn scobit; (p. ext.) încălţăminte făcută dintr-o talpă groasă (de lemn), fără călcîi, cu faţă din piele, cauciuc sau material textil: *băteau pavajul de cărămidă cu saboţii de lemn.* SAD.; **2.** (tehn.) papuc; **3.** dispozitiv montat pe o şină de cale ferată în scopul frînării sau opririi vagoanelor: *sabot de cale*; **4.** organ principal al unei frîne cu fricţiune, avînd rolul de a încetini sau de a opri mişcarea unui autovehicul, a unei maşini-unelte etc.: *sabot de frînă*; **5.** dispozitiv montat la roţile unui autovehicul parcat neregulamentar pentru a-l bloca pînă la plata amenzii: *poliţistul a pus sabotul la roată.* [Din fr. *sabot*].

sabotă, sabotez vb. (tr.) a împiedica intenţionat (şi pe ascuns) buna funcţionare a unei maşini, a unei instalaţii, a unui proces de producţie etc.; a submina un proiect, o acţiune. [Din fr. *saboter*].

sabotáj, sabotaje n. deteriorare, distrugere intenţionată a unei maşini, a unei instalaţii, a unui proces de producţie etc.; subminare a unui proiect, a unei acţiuni; act prin care se efectuează acest lucru; sabotare: *în presă se vorbea mereu de sabotaj.* PR. [Din fr. *sabotage*].

sabotáre, sabotări f. acţiunea de a sabota şi rezultatul ei; sabotaj: *sabotarea unor negocieri.* [V. *sabota*].

sabotór[1], ~i, sabotoáre m., f. persoană care sabotează: *nu era în complicitate cu alţi sabotori ai regimului.* CĂL. [Din fr. *saboteur*].

sabotór[2], ~i, sabotoáre m., f. lucrător feroviar care, în staţii, blochează vagoanele cu ajutorul saboţilor. [*Sabot* + *-tor*].

sabóu m. v. săbău.

sabrér, sabreri m. scrimer specializat în probele de sabie. [Din fr. *sabreur*].

sabretáş, sabretaşe n. geantă plată de piele purtată odinioară la centiron, lîngă sabie, la unele uniforme de cavalerie. [Din fr. *sabretache*].

săbur n. **1.** răşină brună-roşiatică, cu miros plăcut şi gust foarte amar, extrasă din sucul frunzelor a două specii de aloe (*Aloe ferox* şi *succotrina*), utilizată în industria farmaceutică: *saburul serveşte ca purgativ*; **2.** (fig.) alinare, mîngîiere: *împărăţia începu să-şi mai facă sabur inimei.* POP. [Din turc. *sabur* „aloe"].

sac, saci m. **1.** obiect confecţionat din pînză, hîrtie rezistentă, material plastic etc., în care se păstrează sau se transportă materiale, produse etc.: *în ţara cînepei, sacii şi sfoara le cumpărăm de la nemţi!* GHICA; **2.** conţinutul unui astfel de obiect; obiectul respectiv împreună cu conţinutul său: *să văd cîţi saci de grîu mai ai în cămară.* SAD.; **sac fără fund**, om lacom, nesătul; loc cu resurse inepuizabile: *aista-i Flămînzilă, foametea, sac fără fund.* CR.; *gîndeai că România e sac fără fund?* a **da de fundul sacului**, a sărăci; a **prinde pe cineva cu mîţa** (sau **cu mîna**) **în sac**, a surprinde pe cineva săvîrşind o faptă rea: *prins cu mîna în sac, cu moarte trebuie să mori.* ISP.; **a-şi goli** (sau **a-şi deşerta**) **sacul**, a spune tot ce are pe inimă sau tot ce ştie; a se destăinui: *în timp ce înghiţea o cafea ... îşi deşerta în pripă sacul cu noutăţi.* GHEŢIE; **3.** (fig.) cantitate mare, grămadă: *are un sac de bani;* **cu sacul**, din belşug, din abundenţă: *geaba binele cu sacul după ce moare săracul.* PANN; **4.** pînză de fuior, de cîlţi sau de buci din care se face obiectul descris mai sus, avînd însă şi alte întrebuinţări: *ar trebui să aveţi ... cearşafuri de sac.* ARG.; **5.** îmbrăcăminte dintr-o astfel de pînză; **6. sac de dormit**, obiect în formă de sac, confecţionat dintr-un material (sintetic) izolant, prevăzut cu un fermoar (şi cu o glugă), folosit (de excursionişti) pentru dormit în corturi, în campinguri etc.; **7.** geantă mare în care se pun lucrurile necesare pentru o călătorie: *repede-mi iau sacul de drum şi mă duc la cel mai apropiat vagon.* CAR.; **8.** unealtă de pescuit făcută dintr-o reţea de sfoară în forma obiectului descris mai sus, cu fundul adînc şi cu gura ţinută deschisă printr-un arc de lemn: *să nu prinzi peşte înaintea sacului.* Z.; **9.** (bot.) **sac polinic**, fiecare dintre compartimentele din antera staminei, în care se formează polenul; **10. sac aerian**, organ de forma unui sac, în prelungirea extrapulmonară a bronhiilor păsărilor, care menţine ritmul de respiraţie al acestora în timpul zborului; **11. sac embrionar**, cavitate în interiorul nucelei ovarului de angiosperme, în care se află şi oosfera; **12. sac vitelin**, anexă sferică sau piriformă de pe faţa ventrală a embrionului peştilor, reptilelor, păsărilor şi mamiferelor, în care se află vitelusul nutritiv; vezică ombilicală; **13.** (reg.) nimfă sau larvă de furnică. [Lat. *saccus*].

sacá, sacale f. butoi aşezat pe un suport cu două sau patru roţi, tras de un cal, cu care se transporta apă (de băut) de la un rîu sau de la o cişmea: *să aduci apă cu sacaua de la Filaret.* FIL.; **dop de saca**, om scund şi îndesat; bondoc: *era ... gras şi gros ca un butoi, adecă, cum i-am zice noi astăzi: dop de saca.* ISP. [Din turc. *saka* „sacagiu"].

sacabáş, sacabaşi m. (înv.) şeful sacagiilor (la alaiurile domneşti). [Din turc. *saka başi*].

sacadá, sacadez vb. (intr.) a acţiona sau a se manifesta (în special a vorbi) sacadat, cu intermitenţe. [Din fr. *saccader*].

sacadáre, sacadări f. acţiunea de a sacada; întrerupere bruscă, repetată (regulat) la intervale mici: *monoloagele sînt interesante ... în rostogolirea lor furtunoasă sau în sacadare.* CĂL. [V. *sacadа*].

sacadát, ~ţi, sacadată, ~e a. **1.** (adesea adv.) cu întreruperi scurte şi dese (care se succedă regulat); intermitent: *vocea i se gîtuia cîteodată din pricina respiraţiei sacadate.* GHEŢIE; *vorbeşte sacadat*; **2.** compus din propoziţii, din fraze scurte (supărătoare la auz): *stilul jurnalistului e sacadat ..., e stilul demonstrativ şi jovial al omului convins.* CĂL. [Din fr. *sacadé*].

sacădă, sacade f. (livr.) mişcare, vorbire sacadată: *Trahanache a urmărit cu mîna tactul sacadelor oratorice ale lui Farfuridi.* CAR. [Din fr. *saccade*].

sacagíu, sacagii m. **1.** persoană care transporta (şi vindea) apă (de băut) cu sacaua; apar: *sacagiii intrau cu sacalele în vad să ia apă pentru gospodării.* TUD.; a **vinde apă la sacagiu**, a da cuiva un lucru pe care îl are din belşug; a încerca să înveţi (sau să înşeli) pe cineva mai priceput (sau mai şiret) decît tine; a vinde castraveţi la grădinar; **2.** (înv. şi reg.) pompier. [*Saca* + *-giu*].

sacalúş n. v. săcăluş.

sacără f. v. secară.

sacát, ~ţi, sacată, ~e a. (înv.) bolnav, vătămat; rănit; infirm: *boul fiind sacat, la un picior rănit.* ALEX. [Din turc. *sakat* „spetit"].

sacatlîc, sacatlîcuri n. (turcism; înv.) infirmitate, invaliditate; (p. ext.) necaz. [Din turc. *sakatlık*].

sacciformˌ, ~i, sacciformă, ~e a. (anat.) în formă de sac: *anevrism sacciform.* [Din fr. *sacciforme*].

sacerdót, sacerdoţi m. (livr.) preot: (fig.) *este sau nu este poetul un preot, un sacerdote, ca să zic aşa, al Binelui, Frumosului şi Adevărului?* CAR.; (şi: (înv.) **sacerdote**). [Din lat. *sacerdos, -otis*, it. *sacerdote*].

sacerdotál, ~i, sacerdotală, ~e a. (livr.) care ţine de sacerdoţiu; preoţesc; (p. ext.) sacru; solemn: *eram mistic şi visam hlamida sacerdotală.* GAL.; *un ton sacerdotal creştin.* CĂL.; (adv.) *rosti sacerdotal.* [Din fr. *sacerdotal*, lat. *sacerdotalis*].

sacerdóte m. v. sacerdot.

sacerdotísm n. caracter sacerdotal. [*Sacerdot* + *-ism;* cf. engl. *sacerdotalism*].

sacerdóţiu n. (livr.) **1.** darul preoţiei; rang, demnitate de preot: *părăseşte sacerdoţiul*; **2.** (p. gener.) demnitate, funcţie (de mare răspundere): *prefect ... în exerciţiul unui sacerdoţiu care-l depăşea.* V.R.; **3.** (fig.) misiune, chemare: *a fi poet este un sacerdoţiu, de care sîntem nevrednici toţi.* PATAP.; **4.** (col.) preoţime, cler: *războaiele medievale între sacerdoţiu şi imperiu sînt celebre.* [Din lat. *sacerdotium*].

sacfíu m. v. secfiu.

sachelár, sachelari m. (înv.) **1.** grad onorific în ierarhia preoţească; preot care purta acest grad; **2.** cleric cu diverse funcţii administrative la o mănăstire. [Din gr. mod. *sakellários*].

sacifórm, ~i, saciformă, ~e a. în formă de sac. [Din fr. *sacciforme*].

sacîz n. **1.** mastic: *gusta rachiurile de sacîz şi de anason.* OD.; **2.** colofoniu: *îşi frecă arcuşul cu sacîz.* DELAVR.; **3.** (reg.) bumbac alb, inferior, folosit ca bătează la ţesut. [Din turc. *sakız*].

sacnasíu, sacnasle şi **sacnasiuri** n. (înv.) **1.** balcon închis cu geamuri sau jaluzele, la ultimul nivel al caselor domneşti sau boiereşti, ieşit din planul faţadei, de unde se putea privi în stradă, fără a fi văzut; bovindou: *sacnasiul cu geamlîc ... era obicinuita şedere a doamnei şi a femeilor sale.* OD.; **2.** cameră mică în care aşteptau cei veniţi cu treburi la boier: *gîrbaciul ... atîrnat deasupra uşii sacnasiului.* FIL. [Din turc. *şahnişin* „şedere domnească"].

sácos, sacose n. veşmînt arhieresc de mătase, pînă la genunchi, ornamentat cu broderii şi pietre scumpe, cu mîneci largi, purtat peste stihar; polistavrion: *trimise ... mitropolitului Iosif sacos şi mitră.* NEGR. [Din gr. mod. *sákkos*].

sacóşă, sacoşe f. geantă sau sac mic din pînză, piele etc. pentru cumpărături şi bagaje mici; plasă: *revenise din oraş ..., cu o sacoşă plină cu de-ale gurii.* GHEŢIE. [Din fr. *sacoche*].

sacóu, sacouri n. haină bărbătească (lejeră), care poate fi purtată la diferiţi pantaloni; veston, surtuc: *purta ... vestă înflorată, sacou gri cu şiret negru la revere.* TUD. [Din germ. *Sakko*].

sacóvişte, sacovişti f. unealtă de pescuit făcută dintr-o plasă întinsă pe două nuiele încrucişate şi agăţate de o prăjină, cu care se pescuieşte de pe mal în apele repezi curgătoare. [*Sac* + *-oviştе*].

sacóviţă, sacoviţe f. (reg.) sicaiţă. [Cf. *sacoviştе*].

sacrá, sacrez vb. (înv.; tr.) a sfinţi; (spec.) a hirotonisi; (p. ext.) a consacra, a consfinţi: *[Adam şi Eva] au fost sacraţi de preoţi.* HEL. [Din fr. *sacrer*].

sacrál[1], ~i, sacrală, ~e a. (livr.) sacru[1]: *arta plastică indică, în preponderenţă de natură sacrală, e reprezentată printr-un ... belşug de monumente.* BL. [Din fr. *sacral*].

sacrál[2], ~i, sacrală, ~e a. (anat.) care ţine de sacrum, referitor la sacrum; sacrat[2]: *vertebră sacrală; regiune sacrală.* [Din germ. *sakral*].

sacralgíe, sacralgii f. durere localizată la nivelul sacrumului sau a regiunii sacrate. [Din fr. *sacralgie*].

sacralitáte f. caracterul a ceea ce este sacru[1]: *nu sînt un om religios, sînt mai mult decît atît: sînt un om care crede în sacralitatea vieţii.* R.L. [*Sacral*[1] + *-itate*].

sacralizá, sacralizez vb. (livr.; tr.) a conferi caracter sacru[1] unui lucru profan: *ceea ce sacralizează poetul e fiinţa noastră naţională.* R.L. [Din fr. ***sacraliser***].

sacralizáre[1], sacralizări f. (livr.) faptul de a sacraliza; (p. ext.) fetişizare. [V. ***sacraliza***].

sacralizáre[2], sacralizări f. malformaţie lombosacrată constînd în fuziunea parţială sau totală a celei de a cincea vertebre lombare cu sacrumul. [Din fr. ***sacralisation***].

sacralizát, ~ţi, sacralizată, ~e a. care a primit caracter sacru. [V. ***sacraliza***].

sacramént, sacramente n. **1.** jurămînt de fidelitate al unui militar roman faţă de împărat; **2.** nume dat de catolici şi ortodocşi fiecăreia dintre cele şapte taine bisericeşti (botezul, mirungerea, împărtăşania sau euharistia, pocăinţa sau spovedania, maslul, preoţia şi căsătoria); (spec.; la pl.) taina împărtăşaniei: *astăzi nu voi împărtăşi pe nimeni cu sfintele sacramente.* GHEŢIE. [Din lat. *sacramentum*, germ. ***Sakrament***, fr. ***sacrement***].

sacramentál, ~i, sacramentală, ~e a. **1.** care ţine de sacrament, referitor la sacrament; sacru[1]: *misterul sacramental e prefăcut într-un fel de mit naturalist.* BL.; **2.** (p. ext.) solemn: *amorul de patrie, libertatea, egalitatea şi devotamentul sînt vorbele sacramentale ale ciocoiului.* FIL. [Din lat. ***sacramentalis***, it. ***sacramentale***, fr. ***sacramental***, germ. ***sakramental***].

sacráre, sacrări f. (înv.) faptul de a sacra; (p. ext.) consacrare, consfinţire. [V. ***sacra***].

sacrăriu, sacrarii n. **1.** loc de rugăciune în casele romanilor; **2.** parte a unui templu unde se păstrau lucrurile sacre. [Din lat. ***sacrarium***].

sacrát[1], ~ţi, sacrată, ~e a. (livr.) sfinţit; sfînt, sacru. [Din fr. ***sacré***].

sacrát[2], ~ţi, sacrată, ~e a. (anat.) sacral[2]: *măduvă sacrată.* [Din fr. ***sacré***].

sacrificá, sacrífic vb. **1.** (tr.) a jertfi, după un anumit ritual, fiinţe ca ofrandă adusă divinităţii, în antichitate; **2.** (tr.) a ucide animale, pentru hrană, din cauza unor boli, în scopuri ştiinţifice etc.: *au fost sacrificate toate vacile nebune*; **3.** (tr.) a renunţa la cineva sau la ceva în favoarea, în interesul altuia sau în numele unui scop, al unei realizări etc.: *sistemul dumitale de guvernare ... este a sacrifica interesele generale în favoarea intereselor individuale.* BOL.; *va trebui să-şi sacrifice tabieturile.* GHEŢIE; **4.** (refl.) a se jertfi pe sine pentru o fiinţă, pentru o cauză etc., din devotament, din abnegaţie; a se consacra, a se devota: *Prometeu, nelecuit umanitarist, se va sacrifica din nou pentru omenire.* CĂL.; *părinţii se sacrifică pentru copii.* [Din lat. ***sacrificare***, fr. ***sacrifier***].

sacrificábil, ~i, sacrificabilă, ~e a. (rar) care poate fi sau care urmează să fie sacrificat. [***Sacrifica*** + *-bil*; cf. fr. ***sacrifiable***].

sacrificáre, sacrificări f. acţiunea de a (se) sacrifica şi rezultatul ei: *întîmplarea făcu să fie ... martorul sacrificării unei găini.* GHEŢIE. [V. ***sacrifica***].

sacrificát, ~ţi, sacrificată, ~e a. **1.** jertfit, după un anumit ritual, ca ofrandă adusă divinităţii: *mielul sacrificat*; **2.** ucis pentru hrana oamenilor, din cauza unor boli, în scopuri ştiinţifice etc.: *mii de animale sacrificate*; **3.** a cărui existenţă (idealuri, virtuţi etc.) a fost jertfită sau irosită în interesul sau din cauza cuiva sau a ceva: *dar de unde oare şi atîtea mame şi poeţi atîţia: vieţi sacrificate?!* VIERU; *încă o generaţie sacrificată.* [V. ***sacrifica***].

sacrificatór, sacrificatori m. preot care oficia un sacrificiu, în antichitate. [Din fr. ***sacrificateur***, lat. ***sacrificator, -oris***].

sacrificiál, ~i, sacrificială, ~e a. (livr.) propriu, specific unui sacrificiu: *ritual sacrificial.* [Din fr. ***sacrificiel***].

sacrifíciu, sacrifícii n. **1.** ofrandă rituală adusă divinităţii, în antichitate, constînd în jertfirea unei fiinţe; jertfă, sacrificare: *un altar de sacrificiu.* MAIOR.; **2.** renunţare voluntară la ceva (considerat) preţios, pentru binele, în favoarea, în interesul altuia sau în numele unui scop, al unei realizări etc.: *problema ţărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpînesc pămîntul.* REBR.; *depindea de ... puterea ei de sacrificiu pentru a izbuti.* GHEŢIE; **curbă de sacrificiu**, v. **curbă**; **3.** (de obicei la pl.) eforturi deosebite, cheltuieli, privaţiuni care se impun: *concetăţenii noştri ... au făcut sacrificii.* CAR.; *fiul ei merita toate sacrificiile.* ST.; **4.** jertfire de sine din devotament, din abnegaţie: *îi adresează veşnicul apel la sacrificiul de sine însuşi.* MAIOR.; **de sacrificiu**, sacrificat: *generaţia noastră nu e o generaţie de sacrificiu, ci o generaţie de biruitori.* LOV.; **echipă de sacrificiu**, grup de oameni care înfruntă o primejdie, riscîndu-şi viaţa, pentru a îndeplini o misiune, o datorie. [Din lat. ***sacrificium***, fr. ***sacrifice***].

sacrilég, ~gi, sacrilegă, ~ge a. (livr.) **1.** care ţine de un sacrilegiu: *faptă sacrilegă.* **2.** (şi m., f.) (persoană) care comite un sacrilegiu, (cel) vinovat, răspunzător de un sacrilegiu; profanator; (p. ext.) ticălos, nelegiuit: *Coliseul ... a înfruntat 18 veacuri de viaţă şi mîna sacrilege a omului.* ZAMF.; *Eschil va vesteji trufia sacrilege a perşilor.* VIANU. [Din lat. ***sacrilegus***; cf. fr. ***sacrilège***].

sacrilégiu, sacrilegii n. profanare a unui loc, a unui lucru (considerat) sfînt sau care trebuie respectat; faptă profanatoare; pîngărire, necinstire, impietate: *un sacrilegiu în contra spiritului poetic şi naţional.* MAIOR.; *cine n-ar fi în stare să strige: sacrilej! ... cînd ar cuteza cineva să se atingă de bisericuţa Stavropoleos.* CAR.; (şi: (înv.) **sacrilej**). [Din lat. ***sacrilegium***, fr. ***sacrilège***].

sacriléj n. v. **sacrilegiu**.

sacristán, sacristani m. persoană care are în grijă sacristia unei biserici catolice; crîsnic, tîrcovnic: *în uşa bisericii ... erau patru sacristani.* FIL. [Din fr. ***sacristain***, lat. ***sacristanus***, germ. ***Sakristaner***].

sacristíe, sacristii f. încăpere în bisericile catolice sau clădire anexă a acestor biserici, în care se păstrează obiectele de cult şi veşmintele preoţeşti: *mica sacristie ce este lipită de biserica cea mare şi schimbată în paraclis, rămîne mai mult goală.* AL. [Din lat. ***sacristia***, fr. ***Sacristie***, germ. ***Sakristei***].

sacrocoxalgíe, sacrocoxalgii f. durere localizată la nivelul sacrumului sau al regiunii sacrate. [Din fr. ***sacrocoxalgie***].

sacrofesiér, ~i, sacrofesieră, ~e a. care ţine de sacrum şi de regiunea posterioară a bazinului, referitor la sacrum şi la regiunea posterioară a bazinului. [Din fr. ***sacro-coccygien***].

sacroiliác, ~ci, sacroiliacă, ~ce a. care ţine de sacrum şi de osul iliac, referitor la sacrum şi la osul iliac; iliosacral. [Din fr. ***sacro-iliaque***].

sacrolistézis n. anomalie lombosacrată constînd în glisarea sacrumului înainte, în raport cu a cincea vertebră lombară, manifestată prin lordoză lombară exagerată, însoţită de dureri asemănătoare celor din lumbago sau din nevralgia sciatică. [Din fr. ***sacrolisthésis***].

sacrosánct, ~ţi, sacrosanctă, ~e a. (livr.) demn de veneraţie; sfînt, sacru[1]; care face obiectul unui respect exagerat; (p. ext.) intangibil, inviolabil: *o defectuoasă lege a instrucţiei îi făcuse în aparenţă sacrosancţi.* EM.; *pe Matilda o lăsăm deoparte; ea e sacrosanctă.* GHEŢIE; (şi: **sacrosant**). [Din lat. ***sacrosanctus***, fr. ***sacro-saint***].

sacrosanctitáte f. caracter sacrosanct: *nu-mi plăcea să vînez cu cîini; tulbură frumuseţea,... sacrosanctitatea vînătorii.* VOIC. [***Sacrosanct*** + *-itate*].

sacrosánt a. v. **sacrosanct**.

sácru[1], ~i, sacră, ~e a. **1.** care a primit consacrarea religioasă, care are caracter religios; care aparţine, care este carateristic religiei, referitor la religie; sfînt, sacral[1], sacrat[1], sacrosanct: *ieşind din templul sacru.* EM.; *le plăcea meşterilor cei vechi să întruchipeze unele legende sacre.* M.CAR.; **foc sacru**, vocaţie, talent, geniu; însufleţire, entuziasm: *se poate crede că vreodată ce e foc sacru se va stinge şi muzele că vor rămîne amăgitoare năluciri?* MACED.; *cu jertfe multe se susţine focul sacru pe altarul naţiunii.* AG.; **2.** consacrat cultului religios: *vase sacre*; **3.** care insuflă un respect aproape religios, care impune veneraţie; divinizat, venerat; deosebit de preţios, de o valoare absolută; de care nu te poţi atinge; inviolabil: *Bibescu a devenit un principe constituţional şi ca atare persoana lui e sacră şi inviolabilă.* PETR.; **monstru sacru**, mare personalitate într-un domeniu artistic; (spec.) mare actor. // n. ceea ce transcende umanul, ceea ce e dincolo de lumea fizică sau de cunoaşterea raţională: *sacrul este socialmente posibil.* LIIC.; *sacrul şi profanul.* [Din lat. ***sacer, -cra, -um***].

sácru[2] n. v. **sacrum**.

sácrum n. (şi **os sacrum** sau **os sacru**) os triunghiular situat la baza coloanei vertebrale, rezultat din sudura celor cinci vertebre sacrale, formînd împreună cu oasele iliace bazinul; (şi: **sacru**). [Din fr., lat. ***sacrum***].

sacsíe, sacsii f. (reg.) ghiveci (de flori); (şi: **saxie**). [Din turc. ***saksi***].

sacúl n. v. **saculă**.

sacúlă, sacule f. **1.** unul dintre cele două compartimente ale urechii interne, în formă de veziculă sferică, parte a labirintului membranos, situat în zona inferioară a vestibulului osos; **2.** formaţiune saciformă de dimensiuni mici; (şi: **sacul**). [Din fr. ***sacculе***].

saculifórm, ~i, saculiformă, ~e a. în formă de sac mic, de veziculă. [Din fr. ***sacculiforme***].

saculínă, saculine f. specie de crustaceu parazit al crabilor, a cărui larvă, după fixare, suferă o regresie completă, rămînînd ca un fel de săculeţ pe abdomenul animalului-gazdă (*Ciripede*); crustaceu din această specie. [Din fr. ***sacculine***].

sad, saduri n. **1.** (înv.) plantă; răsad, butaş: *vitele ... şi sadurile toate.* PANN; (fig.) *libertatea ... sad puternic şi cu rădăcină ţapănă.* BĂLC.; **2.** (înv. şi reg.) grădină; livadă: *grădini, saduri, livezi.* NEGR.; **3.** (înv. şi reg.) vie tînără; **4.** (reg.) sămînţă; (şi: (reg.) **sadă**). [Din sl. ***sadŭ*** „plantă, fruct"].

sádă f. v. **sad**.

sadeá a. invar. **1.** (înv.) simplu, fără ornamente, fără podoabe: *catifea ... sadea de Veneţia.* FIL.; **2.** neamestecat cu altceva, de un singur fel; curat, pur; **cafea sadea**, cafea fără zahăr; **3.** de o singură culoare; fără desen; uni: *rochie de percal sadea*; **4.** (pop. şi fam.) autentic, veritabil, adevărat: *hărnicie fără omenie e sadea neomenie.* DELAVR.; *Nastratin al nostru e filozof sadea.* SAD. // adv. **1.** (înv.) de-a dreptul, direct; pur şi simplu: *cîine sadea îmi zice, iar nu Domnia-voastră.* ALEX. **2.** (pop.) cu totul, complet, pe de-a-ntregul: *oi albe sadea*; **3.** (pop. şi fam.) în mod precis; exact: *în aşa-zisul centru intelectual al României (sau mai sadea în Bucureşti).* AL. [Din turc. ***sade***].

sădic, ~ci, sadică, ~ce a. **1.** care vădeşte sadism, care porneşte din sadism, plin de sadism; crud: *îl observa cu o plăcere sadică.* V.R.; *pornire sadică; scenă sadică*; **2.** (adesea subst.) care chinuieşte, torturează pe cineva din plăcerea bolnăvicioasă de a-l vedea suferind; crud, rău: *văzusem ucigaşi sadici.* ST. [Din fr. ***sadique***].

sădină, sadine f. plantă erbacee din familia gramineelor, cu frunze păroase, cu spiculeţe violete sau gălbui, avînd la baza lor un smoc de peri aurii sau ruginii, care creşte prin regiunile aride de cîm-

pie (*Chrysopogon gryllus*): *ce ţi-e guşa galbină? – tot mîncînd la sadină.* POP. [Din bulg. ***sadina***].

sadísm, (rar) **sadisme** n. **1.** plăcere bolnăvicioasă de a pricinui cuiva suferinţe fizice sau de a vedea pe cineva suferind; cruzime extremă: *vizitarea lagărului m-a năucit; oameni chinuind cu sadism alţi oameni.* ST.; **2.** perversiune sexuală în care satisfacţia depinde de suferinţa fizică sau psihică provocată partenerului. [Din fr. ***sadisme***].

sadomasochísm n. afecţiune psihiatrică, constînd în sadism combinat cu masochism la acelaşi individ. [Din fr. ***sadomasochisme***].

sadomasochíst, ~şti, sadomasochistă, ~e a. care ţine de sadomasochism, referitor la sadomasochism, specific sadomasochismului: *relaţii sadomasochiale.* // m., f. persoană care suferă de sadomasochism. [Din fr. ***sadomasochiste***].

sadoveniăn, ~eni, sadoveniană, ~ene a. propriu, specific lui M. Sadoveanu sau creaţiei lui; în genul creaţiei lui Sadoveanu: *descriere sadoveniană.* [***Sadoveanu*** n. pr. + *-ian*].

sadrazán, sadrazani m. (turcism; înv.) mare vizir. [Din turc. ***sadrazam, sadrı âzam***].

saducheísm n. doctrina saducheilor. [Din fr. *saducéisme* (după *saducheu*)].

saduchéu, saduchei m. membru al unei secte religioase iudaice constituită din aristocraţia sacerdotală, reprezentînd interesele marilor proprietari, ostilă fariseismului şi favorabilă elenismului, care nega viaţa viitoare şi nemurirea sufletului, dispreţuind totodată practicile religioase; adept al saducheismului. [Din lat. ***Sadducaei,*** sl. ***sadukei***].

saegíu m. v. **saigiu.**

safalád, safalade n. (de obicei la pl.) cîrnat (de calitate inferioară) bine condimentat şi afumat; (spec.) debreţin; (şi: (reg.) **săfălăgi**). [Din magh. *szafaládé*].

safári, safariuri n. **1.** expediţie de vînătoare în Africa Neagră; **2.** raliu automobilistic, fără probe speciale, desfăşurat pe drumurile din Africa. [Din fr. ***safari***].

safé n. v. **seif.**

safénă, safene f. fiecare dintre cele două vene care colectează sîngele venelor superficiale ale membrelor inferioare: (adj.) *vene safene.* [Din fr. ***saphène***].

safenectomíe, safenectomii f. rezecţie a uneia dintre safene, în scopul suprimării varicelor. [Din fr. ***saphénectomie***].

saféu n. v. **seif.**

safí a. şi adv. (înv. şi reg.) curat, pur; adevărat; net: *un cazan plin numai safi cu galbeni de aur.* POP. [Din turc. ***safi***].

safián n. v. saftian.

sáfic, ~ci, safică, ~ce a. propriu poetei antice Safo sau scris în maniera acesteia; **vers safic,** vers specific liricii greceşti şi latine, alcătuit din 11 silabe cu cinci picioare metrice (un troheu, un spondeu, un dactil şi doi trohei), atribuit poetei Safo; **strofă safică,** strofă din patru versuri, primele trei safice, iar ultimul adonic (un dactil şi un spondeu sau un troheu). [Din fr. ***saphique***].

safír, safire n. **1.** varietate albastră de corindon, transparentă, folosită ca piatră preţioasă: *era un inel simplu, însă cu un foarte frumos safir.* CĂL.; (fig.) *întindere-albăstrie, nemărginit safir.* AL.; **2.** varietate de blană de nurcă de culoare albăstrie; (şi: (înv. şi pop.) **zanfir, zamfir**). [Din gr. mod. ***sapphe͡iros***, lat. ***sapphirus,*** sl. ***sa(m)firŭ***, fr. ***saphir***].

safiríu, ~ii, safirie, ~ii a. (rar) de culoarea safirului; albăstrui: *cer safiriu.* [***Safir*** + *-iu*].

safísm n. lesbianism. [Din fr. ***saphisme***].

safrán[1] m. v. **şofran**[1].

safrán[2]**, safrane** şi **safranuri** n. piesă plată, verticală, constituind partea esenţială a cîrmei unei nave, asupra căreia se exercită presiunea apei cînd se realizează întoarcerea navei; pană[1]. [Din fr. ***safran***].

safranínă, safranine f. colorant roşu sau roz-violet folosit pentru vopsirea bumbacului. [Din fr. ***safranine***].

safteá f. **1.** prima vînzare (de bun augur) făcută de un negustor dintr-o marfă (nouă) sau la începutul unei zile, al unei săptămîni etc.; (p. ext.) început norocos într-o afacere: *safteaua mi-a făcut-o un zaraf din gura pieţei.* VLAH.; **2.** (fig.) prima întrebuinţare a unui lucru: *îmi dai voie să fac saftea cumpenii?* AL.; *să nu-i fac saftea pe spinarea ta!* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **seftea**). [Din turc. ***sefte, siftah***].

saftereá f. v. sefterea.

saftián, saftianuri şi **saftiane** n. **1.** marochin: *erau încălţate cu ... pantofi de saftian negru.* FIL.; (fam.) **a avea urechi de săftian,** a fi surd: *ho! ... că doar n-am urechi de săftian.* AL.; **2.** pielea feţei; (p. ext.) faţă, obraz: *a îmbătrînit ... i s-a zbîrcit saftianul;* (şi: **safian, săftian, săfian**). [Din turc. ***sahtiyan***].

sága f. **1.** nume dat legendelor mitologice din literatura veche scandinavă (sec. al X-lea – al XIV-lea), în care sînt prezentate evenimente din istoria Islandei, fapte ale regilor norvegieni etc., împletite cu elemente din mitologia nordică; epopee: *o saga scandinavă.* HASD.; **2.** (p. gener.) lucrare epică de mare întindere (povestind istoria unei familii): *Forsyte Saga.* [Din fr. ***saga,*** germ. ***Saga***].

sagáce, ~ci, sagace a. (livr.) **1.** ager la minte; isteţ, perspicace, pătrunzător: *amfitrionul sagace cunoscător de oameni, ... privea curios pe cel ce mă adusese.* GAL.; *spirit sagace;* **2.** care denotă perspicacitate, profunzime: *lectura lui Dante ... formează deprinderea lecturii atente şi sagace.* VIANU. [Din fr. ***sagace***, lat. ***sagax, -cis***].

sagacitáte f. (livr.) agerime a minţii; isteţime, perspicacitate: *Petru Maior a dezbătut cu multă sagacitate... trecerea romanilor... înapoi peste Dunăre.* OD. [Din fr. ***sagacité***, lat. ***sagacitas, -atis***].

saghíon s. (înv.) îmbrăcăminte somptuoasă purtată de nobilii bizantini: *Kesarion văzu pe tînărul Vasilevs îmbrăcat cu saghion de purpură brodată cu aur şi cu hlamidă.* SAD. [Din gr. mod. ***sakkíon***].

sagitál, ~i, sagitală, ~e a. (anat.) care urmează axul de simetrie a corpului, fiind orientat antero-posterior; **sutură sagitală,** sutură care uneşte cele două oase parietale. [Din fr. ***sagittal***].

sagitár, sagitari m. (rar) arcaş în armata romană: *sagitarii şi veliţii ... înarmaţi cu proaşte, scuturi.* AL. [Din lat. ***sagittarius***].

sagitát, ~ţi, sagitată, ~e a. (despre frunze) în formă de săgeată. [Din fr. ***sagitté***].

ságnă, sagne f. **1.** rană, rosătură pe spinarea calului, făcută de şa, de ham sau de tarniţă; **2.** cicatrice, semn pe corpul unui animal, rămas după marcarea cu fierul roşu. [Din sb., ucr. ***sadno***].

sagó n. produs alimentar sub formă de praf sau de granule de culoare albă sau roşiatică, extras din măduva sagotierului sau din amidon de cartofi, care se consumă fiert în supă sau în lapte; (şi: **sagu**). [Din fr. ***sagou***, germ. ***Sago***].

sagotiér, sagotieri m. numele mai multor specii de palmieri (din Africa, Asia, America tropicală), din măduva cărora se extrage sago (*Metroxylon*). [Din fr. ***sagoutier***].

sagú n. v. **sago.**

ságum, sagumuri n. manta scurtă, prinsă pe umăr, pe care o purtau romanii şi galii. [Din lat., fr. ***sagum***].

sahaidác n. v. **săhăidac.**

sahăn, sahane n. (înv. şi reg.) vas metalic de diverse forme şi dimensiuni, în care se găteşte, se încălzeşte mîncarea: *medelnicerii ... aduseră pe masă, în sahane de argint ..., pilaf.* OD. [Din turc. ***sahan***].

saharián, ~eni, saharianǎ, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Saharei, referitor la Sahara. // m., f. locuitor (originar) din Sahara. // f. bluză sport cu epoleţi, cu mîneci scurte şi cu multe buzunare. [Din fr. ***saharien***].

sahél n. zonă de tranziţie între Sahara şi savanele Africii subecuatoriale, cu precipitaţii puţine, cu vegetaţie de savană uscată şi de stepă. [Din fr. ***sahel***].

sahelián, ~eni, saheliană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) primul etaj al pliocenului inferior din nordul Africii, reprezentat prin depozite cu faună marină. [Din fr. ***sahélien***].

sahíb, sahibi m. nume dat de băştinaşii hinduşi din coloniile britanice stăpînului sau (p. ext.) omului alb: *se vedea ... că sînt un sahib şi încă un sahib alb.* EL. [Din engl., fr. ***sahib***].

sai n. v. **saia**[2].

saiá[1]**, saiele** f. (reg.) adăpost (improvizat) pentru vite, în special pentru oi; saivan; staul: *d-a lungul zidului ... se adăposteau saielile cu vite.* OD. [Din turc. ***saye*** „umbră; umbrar"].

saiá[2]**, saiele** f. (pop.) **1.** ţesătură (subţire) de lînă; saită: *Mărie, poale de sai, toată vara te-ntrebai.* POP.; **2.** îmbrăcăminte confecţionată din această ţesătură: *cu saiaua-nfiptă-n brîu.* POP.; (şi: (reg.) **sai**). [Din turc. ***saya***].

saiá[3]**, saiele** f. aţă pentru însăilat; (p. ext.) cusătură provizorie, cu împunsături rare; însăilătură. [Et. nec.; cf. ***însăila***].

saidecăr, saidecari m. meşter argintar care broda cu fir odoarele bisericeşti: *[arta] cusăturilor religioase ... exercitată de breslele seidicarilor şi ceaprazarilor.* OD.; (şi: **seidicar**). [Din turc. *sadekâr* „lucrător în aur curat"].

saielúţă, saieluţe f. (reg.) diminutiv al lui saia[2]: *peste saieluţa ta pune, maică, rochia mea.* POP. [***Saiele*** (pl. lui *saia*[2]) + *-uţă*].

saigá f. antilopă cu botul mare, care trăieşte în stepele dintre Marea Caspică şi Munţii Ural. [Din fr. ***saïga***].

saigí, saigesc vb. (înv. şi reg.; intr. şi tr.) a îndeplini funcţia de saigiu; a strînge beilicul sau oieritul: *sultanul ... firman îi da ... ca să saigească, haraci să-şi întoarcă.* POP. [De la ***saigiu***].

saigíe, saigii f. (înv.) faptul de a saigi; slujba saigiului; saigit: *mi-a venit şi mie ca să plec în saigie.* POP. [***Saigiu*** + *-ie*].

saigít, saigituri n. (înv.) saigie: *am venit pentru saigit.* POP. [V. ***saigi***].

saigíu, saigii m. **1.** slujbaş al Porţii otomane, însărcinat cu strîngerea beilicului şi a oieritului din ţările române; slujbaş al stăpînirii care număra oile în acest scop; **2.** (în forma **saegiu**) furnizor de vite pentru măcelăria împărătească din Constantinopol; **3.** (înv.) grăjdar (la grajdurile domneşti); **4.** (reg.; la pl.) flăcăii (unul deghizat în cadînă) care, în noaptea din ajunul zilei Sfîntului Dumitru, merg din casă în casă, jucînd şi cîntînd din fluiere şi cavale: obiceiul practicat de aceşti flăcăi; (şi: **saegiu**). [Din turc. ***sayıcı***, „cel ce numără"].

saimíri, saimiri m. maimuţă de talie mică, originară din America tropicală, cu coada lungă, prehensilă (*Saimiri sciureus*). [Din fr. ***saïmiri***].

saín, sainuri n. (înv.) carne de porc. [Cf. lat. ***suinus***].

saint-bernard, saint-bernarzi [senbernár] m. rasă de cîini mari, originară din Elveţia, cu părul lung de culoare albă cu pete roşcate, dresaţi pentru găsirea persoanelor rătăcite în munţi; cîine din această rasă; bernardin. [Din fr. ***saint-bernard***].

saint-simonian, ~eni, saint-simoniană, ~ene [sen-simonián] a. care aparţine, care este caracteristic saint-simonismului sau adepţilor lui, referitor la Saint-Simon, la doctrina sa, la saint-simonism sau la adepţii acestuia: *principiul saint-simonian era: „fiecăruia după capacitatea sa, fiecărei capacităţi după operele sale". //* m., f. saint-simonist: *slujnicăria este o societate secretă ca a francmasonilor, carbonarilor şi sansimonienilor.* FIL.; (scris şi: *sansimonian*). [Din fr. ***saint-simonien***].

saint-simonism [sen-simonísm] n. doctrină socialistă elaborată de Saint-Simon, care considera că societatea viitoare se va întemeia pe marea industrie planificată, pe participarea la muncă a tuturor şi pe repartiţia după muncă, cu păstrarea proprietăţii private şi a claselor sociale, progresul societăţii fiind determinat de ştiinţă şi de raţiunea umană. [Din fr. ***saint-simonisme***].

saint-simonist, ~şti, saint-simonistă, ~e [sen-simoníst] a. care ţine de saint-simonism, referitor la saint-simonism: *doctrină saint-simonistă. //* m. adept al saint-simonismului; saint-simonian. (***Saint-simon**(ism) + -ist*].

saíp, saipi m. (turcism; înv.) prieten intim, favorit al sultanului. [Din turc. ***sahip***].

saítă, saite f. (înv.) saia[2]. [Din it. ***saietta***].

saitóc, ~ci, saitoáce s. (reg.) **1.** care merge săltînd; **2.** neastîmpărat: *copii saitoci. //* n. (pl. şi **saitocuri**) (reg.) săritură. *//* interj. (reg.; adesea repetat) cuvînt care imită mersul săltat şi grăbit: *zmeul saitoc-saitoc cu crăcanele lui.* POP. // [Onomat.].

saiván, saivane şi **saivanuri** n. **1.** (înv.) cort deschis, ca un baldachin, destinat împăratului, domnitorului, înalţilor demnitari (turci sau români): *marsără ... pînă la un săivan a paşii.* NEC.; **2.** adăpost de iarnă pentru oi sau, mai rar, pentru vite; perdea: *păstorul şi-a adăpostit în saivanuri şi perdele oile şi vitele.* SAD.; **3.** (reg.) încăpere unde se păstrează plugul, căruţa, uneltele etc.; **4.** (reg.) magazie pentru adăpostit şirele de tutun pe vreme umedă; (şi: (înv. şi pop.) **săivan**). [Din turc. ***sayvan*** „umbrar"].

saké n. băutură alcoolică japoneză, făcută din orez fermentat, care se bea, de obicei, fierbinte. [Din fr. ***saké***].

sáki m. maimuţă cu coadă stufoasă, răspîndită în America de Sud. [Din fr. ***saki***].

sal, saluri n. plută mare formată prin alăturarea mai multor plute mici. [Din turc. ***sal***].

salacitáte f. (franţuzism) pornire (irezistibilă) spre plăceri sexuale: *masca turmentată şi hilară, ... aerul de salacitate ce-i dă urmărirea fictivă a unei nimfe invizibile.* LOV. [Din fr. ***salacité***].

salăfiu n. v. sileaf.

salahór, salahori m. **1.** demnitar al Imperiului Otoman care avea grijă de grajdurile împărăteşti, însărcinat uneori cu instalarea noului domn în ţările române; **2.** boier pămîntean, care avea în grijă grajdurile domneşti şi însoţea alaiurile; comis[1]: *venea restul alaiului ... sacagiii domneşti şi salahorii cu beţele în mîini.* FIL.; **3.** sătean scutit de dări, pus la dispoziţia Porţii otomane pentru repararea cetăţilor turceşti, întreţinerea drumurilor şi pentru alte munci grele: *s-au rădicat cu toată boierimea şi cu salahori şi s-au dus la Tighine.* NEC.; **4.** muncitor necalificat, plătit cu ziua, care lucrează mai ales la construcţii de case, şosele etc.: *salahori cu roaba.* OD.; *poate găsesc salahori, să fac şi casă cum ştiu eu.* CĂL. **5.** (p. ext.) persoană care efectuează munci foarte grele, care face partea brută, neplăcută, adesea anonimă a unei activităţi: *la Enciclopedia Hoepli ... am făcut muncă de salahor intelectual, scriind articole din domenii necunoscute de mine, aşa încît a trebuit să mă documentez.* CF. [Din turc. ***salahor***].

salahorésc, ~şti, salahoreáscă, ~eşti a. (rar) care aparţine, care este specific salahorului, referitor la salahor: *muncă salahorească.* [***Salahor*** + *-esc*].

salahorésţe adv. (rar) ca salahorii: *munceşte salahoreşte.* [***Salahor*** + *-eşte*].

salahorí, salahoresc vb. (intr.) a munci ca salahor; (p. gener.) a munci din greu: *salahoriţi prin tîrguri.* GANE. [De la ***salahor***].

salahoríe, salahorii f. situaţie sau muncă de salahor; (p. gener.) muncă grea; salahorit: *profita de salahoria lor ca să-şi facă pe ieftin o căscioară.* GHICA; *el făcuse salahorie benevolă şi nimic mai mult.* GHEŢIE. [***Salahor*** + *-ie*].

salahorít n. (rar) salahorie: *treizăci şi doi liudi pentru salahorit* (a. 1823). URIC. [V. ***salahori***].

salám, salamuri n. şi (înv.) **salami** m. cîrnat (mai gros), făcut din carne tocată şi condimentată, de obicei afumat şi uscat pentru a se putea conserva: *brînză de Parma, salami de Verona.* FIL.; *salam de Sibiu.* [Din turc. ***salam***, it. ***salame***; cf. fr. ***salami***].

salamaléc, salamalecuri n. **1.** formulă de salut la mahomedani, cu mîna dreaptă dusă, pe rînd, la inimă, la gură şi la frunte; (p. ext.) plecăciune, temenea (care însoţeşte această formulă): *a schimbat cu el un salamalec larg; gestul său a fost teatral; al turcului reţinut.* SAD.; **2.** (p. ext.) cuvinte, gesturi de politeţe (exagerată); schimb de amabilităţi: *aşteptai liniştit lîngă uşă să se termine pupăturile şi salamalecurile de despărţire.* PR.; *îşi curmă ... obişnuitele salamalecuri.* GHEŢIE; (şi (reg.) **selamalîc**). [Din turc. ***selâmaleyküm*** „pacea să fie cu voi"; cf. fr. ***salamalec***].

salamándră, salamandre f. **1.** specie de batracian, asemănător cu şopîrla, cu pielea lucioasă, neagră, cu pete galbene, care secretă o substanţă iritantă cu rol protector. (*Salamandra salamandra*): *doar salamandrele pestriţe vin.* BL.; *cînd ies ... solomîzdre în ogradă, va ploua.* POP.; (fig.) *privind la salamandrele din sobă.* GHICA; (compuse) **sălămîzdră-crestată**, specie de batracian de culoare castanie, cu pete, avînd o creastă dinţată de-a lungul spinării (*Molge cristata*); **sălămîzdră-cu-dungi**, specie de batracian de culoare măslinie cu dungi (*Monge vulgaris*); **sălămîzdră-de-munte**, specie de batracian cu spatele albastru-cenuşiu cu pete (*Molge alpestris*); **2.** (reg.) şopîrlă (*Lacerta*); **3.** (rar) sobă de fier, asemănătoare cu godinul; (şi: (pop.) **sălămăzdră, sălămîzdră, sălămîndră, solomîzdră, solomîndră**). [Din gr. mod. ***salamándra***, lat. ***salamandra***, fr. ***salamandre***, germ. ***Salamander***].

salamástră, salamastre f. **1.** împletitură de parîme la bordul unei nave: *vasele cu pînză au sarturi ..., o randă, o salamastră, o rîndunică.* CĂL.; **2.** (reg.) vînă de bou. [Din turc. ***salmastra***].

salamúră f. v. saramură.

salangănă, salangane f. pasăre răspîndită pe coastele Extremului Orient, asemănătoare cu rîndunica, al cărei cuib, făcut din alge şi salivă, este comestibil, sub numele de „cuib de rîndunică" (*Collocalia esculenta*). [Din fr. ***salangane***].

salár n. v. salariu.

salariá, salariez vb. (rar; tr.) a salariza. [Din fr. ***salarier***].

salariál, ~i, salarială, ~e a. care ţine de salarii, referitor la salarii; organizat pe bază de salariu: *activităţile salariale de astăzi se produc prin tele-workind.* D.; *drepturi salariale; masă salarială.* [Din fr. ***salarial***].

salariát, ~ţi, salariată, ~e a. şi m., f. (persoană) care, în schimbul unei munci, primeşte un salariu, pe baza unui contract individual de muncă încheiat cu angajatorul: *ceilalţi trei salariaţi (portarul, paznicul de noapte, servitoarea) alcătuiau personalul de serviciu.* GHEŢIE. // a. care este plătit cu un salariu: *ocupă cîteva funcţii bine salariate.* EM.; *muncă salariată.* [Din fr. ***salarié***].

salariére, salarieri f. (rar) salarizare. [V. ***salaria***].

salăriu, salarii n. plată primită regulat pentru munca prestată ca angajat permanent, în baza contractului individual de muncă; leafă, retribuţie, remuneraţie, simbrie, nafaca: *au speculat geniul oamenilor simpli de a putea trăi din salarii mici.* PR.; *salariile sînt mici, iar viaţa se scumpeşte întruna.* GHEŢIE; **salariu brut**, suma totală a salariului cuvenit pentru orele de muncă prestate, cuprinzînd salariu net, impozitul pe salariu individual şi alte contribuţii prevăzute de lege; **salariu net**, suma efectivă de bani încasată de salariat după scăderea din salariu brut a impozitului pe salariu individual şi a altor contribuţii prevăzute de lege; **salariu real**, cantitatea de mărfuri şi servicii de consum care poate fi achiziţionată, la un moment dat, cu salariu net; (şi: (pop. şi fam.) **salar**). [Din lat. ***salarium***, fr. ***salaire***].

salarizá, salarizez vb. (tr.) a plăti cuiva un salariu; a salaria: *cercetătorii sînt prost salarizaţi.* [***Salariu*** + *-iza*].

salarizáre, salarizări f. acţiunea de a salariza şi rezultatul ei; principiile şi obligaţiile stabilirii salariilor, a plăţii acestora şi a garantării plăţii creanţelor salariale, conform „Codului muncii": *proasta salarizare a oamenilor sărmani nu-i preocupă pe îmbogăţiţii de astăzi.* [V. ***salariza***].

salátă, salate f. **1.** (şi **salată verde**) plantă legumicolă anuală din familia compozitelor, cu frunze mari, rotunde, comestibile în stare verde; lăptucă, marulă (*Lactuca sativa*); (p. gener.) plantă erbacee cu frunzele comestibile: *toate soiurile de varză, de salată, ... bine rînduite şi bine lucrate.* SAD.; **2.** preparat culinar făcut din frunzele acestor plante sau din anumite legume crude, fierte sau coapte, (p. gener.) din ouă, peşte etc., cu adaos de sare, untdelemn, oţet etc., servit ca aperitiv sau ca garnitură: *am mîncat ... o farfurie de salată de vinete.* PETR.; *avem grătar şi salată de roşii ... cu oţet şi untdelemn.* PR.; **salată (de) boeuf**, preparat culinar făcut din legume (morcov, pătrunjel, ţelină, cartofi, mazăre) fierte, carne de vită fiartă, castraveţi şi gogoşari muraţi, toate tăiate mărunt şi amestecate cu maioneză; **salată de fructe**, desert făcut din fructe tăiate mărunt, presărate cu zahăr, stropite cu rom, coniac sau vin (şi garnisite cu frişcă); **3.** (bot.; compuse) **salata-mielului**, fetică (*Valerianella locusta*); **salata-iepurelui**, crestăţea (*Prenanthes purpurea*); (reg.) **salata-cîinelui** sau **salată-cîinească**, zgrăbunţică (*Lapsana communis*); (reg.) **salată-de-cîmp**, untişor (*Ranunculus ficaria*); (reg.) **salată-de-iarnă**, **a)** salsifi (*Scorzonera hispanica*); **b)** barba-caprei (*Tragopogon dubius major*). [Din gr. mod. ***saláta***, it. ***salata***, fr. ***salade***, germ. ***Salat***].

salatiéră, salatiere f. **1.** castron de porţelan, de sticlă etc. în care se serveşte salata: *îi puseră îndată o masă deosebită,... lingură de argint, salatieră.* HOGAŞ; **salatiera de argint**, cupă acordată cîştigătorului competiţiei mondiale de tenis „Cupa Davis"; **2.** serviciu de masă format dintr-un suport cu sticluţe pentru untdelemn şi oţet şi cu solniţe pentru sare şi piper. [Din gr. mod. ***salatiéra***, germ. ***Salatiere***, fr. ***saladier***].

salavát, salavaturi n. formulă religioasă a islamului, cuprinzînd mărturisirea credinţei în Alah şi Mahomed; obiect pe care este gravată o asemenea formulă, folosit ca talisman: *că inelul de-mi privea, salavatul cunoştea.* POP. [Din turc. ***salâvat*** „rugăciune canonică"].

sălă, săli f. **1.** încăpere spaţioasă destinată spectacolelor, expoziţiilor, întrunirilor, întrecerilor sportive etc.: *locuinţele monahilor sînt clădite ... avînd în centru o sală mare, rotundă.* FIL.; *sala tribunalului era încăpătoare.* CĂL.; *sală de spectacol;*

sală de lectură; **sală de arme** sau **sala armelor**, a) încăpere (într-un muzeu) în care sînt expuse armele, trofeele etc.; b) încăpere în care se dau lecții de scrimă; **sală de mîncare** (sau **de mese**), sufragerie: *îi întîlnesc în sala de mîncare*, GHICA; **sală de clasă**, clasă; **sală de curs**, amfiteatru: *Dimitrie se rezumă la o prezență anonimă în sălile de curs.* GHEȚIE; **2.** totalitatea persoanelor reunite într-o asemenea încăpere: *sala izbucni în urale.* V.R.; **3.** încăpere mică (la intrare); antreu, vestibul, anticameră, tindă: *găsește ușa sălii ... și coboară în curte.* CAR.; *sală de așteptare;* **4.** coridor, culoar, hol: *căsuță cu trei camere de o parte și de alta a unei săli întunecate.* [Din gr. mod. ***sál(l)a***, fr. ***salle***, germ. ***Saal***, it. ***salla***].

salău, salăi m. (reg.) oaspete, persoană aflată în trecere la cineva sau undeva: *greu un salău mi-a picat.* POP. [Din magh. ***szálló***].

salbándă, salbande f. (geol.) zonă de contact între un filon și rocile înconjurătoare pe care le străbate. [Din fr. ***salbande***, germ. ***Sahlband***].

sálbă, salbe f. **1.** podoabă purtată la gît (de femei) făcută din unul ori mai multe șiraguri de monede (de aur), pietre prețioase, mărgele etc.: *îi ieși în față o fată tînără ..., cu salbă și cercei mari de aur.* EL.; *nu-mi lua cercei și salbe, că de-amu am plete albe.* VIERU; (pop.) **salba dracului**, persoană sîcîitoare; om rău, afurisit, ticălos: *nepotul e salba dracului.* NEGR.; **2.** (fig.) grup de elemente înșirate, constituind un întreg: *frumoasă salbă de versuri armonioase.* OD.; *ciobanul rumpse salba povestei.* GAL.; **3.** (p. anal.) gușă la bovine și la unele ovine, constituind adesea un caracter de rasă; fanon; **4.** (compuse) **salbă-moale**, arbust înalt, cu frunze opuse, lanceolate sau eliptice, cu flori verzi-gălbui, cu fructe roz, care crește prin păduri, crînguri și tufișuri, din lemnul căruia se obține cărbune fin, folosit la desen (*Evonymus europaeus*): *în valea Motrului salba-moale și teii cresc amestecați cu falnici jugastri.* OD.; **salbă-rîioasă**, arbust înalt cu frunze ovale sau alungite, cu flori mici brune, cu fructe capsule, care conține gutapercă în scoarța rădăcinilor (*Evonymus verrucosus*). [Lat. ***subalba***].

sálbed a. v. **searbăd**[1].

sálbie f. v. **salvie**.

sálcă f. v. **salcie**.

sálce[1] f. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia liliaceelor, originare din America de Sud (*Smilax medica, officinalis* și *sarsaparilla*); **2.** (p. restr.; pop.) rădăcina acestor plante, cu gust amărui-acrișor, întrebuințată în medicina populară; sarsaparilă: *bolnavilor de cel perit ... li se dă salce.* POP.; **salce mare** (sau **păzită**), leac preparat din rădăcina fiartă a acestor plante; **salce mică** (sau **umblătoare**), leac preparat din rădăcina nefiartă a acestor plante; (și: (reg.) **sarce**). [Din germ. ***Salsa***, fr. ***salse*** (după *salcie*)].

sálce[2] f.v. **salcie**.

sálcie, sălcii și **salcii** f. **1.** numele mai multor arbori și arbuști din familia salicaceelor, cu ramuri lungi, subțiri și flexibile, cu frunze lanceolate, cu flori galbene-verzui dispuse în amenți, care cresc, de obicei, pe lîngă ape; **a) salcie pletoasă** (sau **plîngătoare, jalnică, plecată**), varietate de salcie cu ramuri lungi și flexibile, atîrnînd pînă la pămînt, cultivată prin parcuri și cimitire (*Salix babylonica*); **b) salcie albă** (sau **alburie**), arbore mic, cu ramurile erecte și flexibile, a cărui scoarță conține salicilina (*Salix alba*); **c) salcie de munte**, arbore înalt, cu frunzele fin și dens dințate, mirositoare și lucioase (*Salix pentandra*); **d) salcie căprească** (sau **moale**), iov (*Salix capraea*): *o țarcă le răspunde dintr-o salcie căprească.* SAD.; **e) salcie vînjoasă** (sau **de mlaje**), mlajă (*Salix viminalis*); **f) salcie pitică**, arbust alpin care crește în boschete, cu frunze mici, lucioase, cu nervuri proeminente pe partea inferioară (*Salix retusa*): *nimic nu se deslușea dincolo de pîlcul de sălcii pitice.* GHEȚIE; **2.** (p. restr.) ramură de la acești arbori și arbuști folosită la împletitul gardurilor, al coșurilor etc.: *în ogrăzi, după gardurile de salcie, se aud caii ronțăind.* C.PETR.; **3.** (p. restr.; reg.) stîlpare, mîțișor: *se leagă vița de vie cu salcie de la Florii.* POP.; (și: (înv. și pop.) **salce**, (pop.) **salcă**). [Lat. ***salix, -icis***].

salcîm, salcîmi m. **1.** arbore melifer din familia leguminoaselor, înalt, cu frunze compuse imparipenate, cu flori albe sau violete, plăcut mirositoare, grupate în raceme lungi, cu fructele păstăi, cu lemnul tare și rezistent la umezeală; acaț, mălinaș (*Robinia pseudacacia*): *se scuturâ salcîmii de toamnă și de vînt.* EM.; *nu pot uita mireasma de floare de salcîm.* VIERU; **a vorbi (mai) salcîm**, a vorbi mieros; **2.** (p. restr.) floarea acestui arbore: *era pe vremea salcîmului.* M.CAR.; *culoarea mierii de salcîm.* PR.; **3.** (compuse) **salcîm-galben**, arbust din familia leguminoaselor, cu frunze trifoliate, cu flori galbene în raceme mari, din lemnul căruia se fac obiecte de artă (*Laburnum anagyroides*); **salcîm-japonez** (sau **-boieresc**), arbore din familia leguminoaselor, cu coroană rotundă, cu frunze mici, înguste și lucioase, cultivat ca plantă ornamentală (*Sophora japonica*); **salcîm-mic**, arbust din familia leguminoaselor, originar din America de Nord, cu flori purpurii-violacee, cultivat ca plantă ornamentală (*Amorpha fruticosa*). [Din turc. ***salkim***].

salcîmărie, salcîmării f. (reg.) loc cu salcîmi; pădure de salcîmi. [***Salcîm*** + ***-ărie***].

salcîmiș n. (reg.) salcîmiște. [***Salcîm*** + ***-iș***].

salcîmiște f. (rar) mulțime de salcîmi; loc cu salcîmi; salcîmiș. [***Salcîm*** + ***-iște***].

săldo n. (italienism) sold. [Din it. ***saldo***].

salép, salepi m. (bot.; reg.) numele unei specii de orhidee; poroinic (*Orchis mascula*) // n. (pl. **salepuri**) **1.** nume dat tuberculilor uscați ai acestei specii de orhidee, gălbui sau bruni, de formă ovală-sferică, cu aspect mucilaginos; **2.** feculă alimentară extrasă din acești tuberculi, care, fiartă în lapte sau în supă, se întrebuința ca aliment întăritor: *salepul constituie o mîncare bună pentru convalescenți;* **3.** băutură orientală, sănătoasă și ușoară, preparată din această feculă, miere și apă: *poate c-ai vîndut salip la noi.* DELAVR.; (înv.) **salepul morții**, otravă; (și: **salip**). [Din turc. ***salep***].

salepgíu, salepgii m. persoană care (prepara și) vindea salep: *bragagii și salipgii arnăuți.* FIL.; *erau și vînzători de alune, și limonagii, și salepgii.* TUD.; (și: **salipgiu**). [Din turc. ***salepçi***].

saléu, saleuri n. preparat de patiserie crocant, făcut din aluat sărat, picant (cu adaos de brînză, cașcaval etc.), de forma unui bastonaș, care se servește ca aperitiv. [Din fr. ***salé*** „sărat"].

salhaná f. v. **zalhana**.

sálic, ~ci, salică, ~ce a. care aparține unui trib al vechilor franci (stabilit în sec. al III-lea în regiunea Rinului inferior), referitor la acest trib; **lege salică**, corp de legi elaborat de francii din Galia, care, printre altele, prevedea excluderea femeilor de la succesiunea pămîntului și de la tron. [Din fr. ***salique***, it. ***salico***, germ. ***salisch***].

salicacée, salicacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, cu frunze simple, alterne, cu flori reunite în amenți care apar înainte sau o dată cu frunzele, cu fructe capsule, cu semințe păroase (*Salicaceae*); (și la sg.) plantă din această familie (ex.: plopul, salcia). [Din fr. ***salicacées***].

salicilamídă f. compus din grupa salicilaților, folosit ca medicament, datorită proprietăților lui analgezice, antipiretice și antireumatice. [***Salicil***(***at***) + ***amidă***].

salicilát, salicilați m. sare sau ester al acidului salicilic, folosit în medicină, în industria alimentară etc.: *intrară în odaia caldă cu miros ... de salcîm al unsorilor plămădite din salicilat.* VOIC.; **salicilat de sodiu**, substanță solidă cristalină, solubilă în apă, întrebuințată în tratamentul reumatismului, la conservarea legumelor și fructelor. [Din fr. ***salicylate***].

salicílic a. **acid salicilic**, acid organic derivat din fenol, inodor, acrișor, parțial solubil în apă, alcool și eter, întrebuințat în medicină, în industria coloranților și la conservarea alimentelor. [Din fr. ***salicylique***].

salicilínă f. substanță medicamentoasă extrasă din scoarța unor specii de salcie sau obținută pe cale sintetică, care se prezintă sub formă de cristale albe, solubile în apă și alcool, cu însușiri antifebrile și antireumatice. [Cf. fr. ***salicyne***, germ. ***Salizin***].

saliéni m. pl. nume dat la romani preoților zeului Marte, grupați într-un colegiu pe Palatin, păstrători ai scuturilor sacre și conducători ai dansurilor războinice la sărbătoarea zeului; salii. [Din fr. ***saliens***].

salifér, ~i, saliferă, ~e a. care conține sare, bogat în sare; salin: *soluri salifere.* [Din fr. ***salifère***].

salifiábil, ~i, salifiabilă, ~e a. (chim.) care are proprietatea de a forma săruri. [Din fr. ***salifiable***].

salifică, salífic vb. (chim.; tr.) a combina o bază cu un acid pentru a obține o sare. [Din fr. ***salifier***].

salificáre f. acțiunea de a salifica și rezultatul ei; salificație. [V. ***salifica***].

salificáție f. (chim.) salificare. [Din fr. ***salification***].

salifiére, salifieri f. separare a coloizilor liofili dintr-o soluție prin adăugare de electroliți, alcool etc. [Cf. fr. ***salifier***].

sálii m. pl. salieni. [Din lat. ***Salii***].

salín, ~i, salină, ~e a. **1.** care conține sare; sărat: *adierea amară și salină a aerului.* CĂL.; *ape saline*; **2.** (chim.) care are caracter de sare: *oxid salin de fier.* [Din lat. ***salinus***, fr. ***salin***].

salínă, saline f. mină de sare; ocnă; (p. gener.; înv.) mină: *sîntem în una din cele mai bogate saline din lume.* VLAH. [Din fr. ***saline***, lat. ***salina***, germ. ***Saline***].

salinifér, ~i, saliniferă, ~e a. care conține sare, bogat în sare, format din sare: *depozitele salinifere din România.* [Din fr. ***salinifère***].

salinitáte, salinități f. însușirea unei ape, a unei soluții, a unui sol de a conține o anumită cantitate de sare; conținutul în sare al unei ape, al unei soluții, al unui sol: *salinitatea Mării Negre.* [Din fr. ***salinité***].

salinizá, pers. 3 **salinizează** vb. (tr. și refl.) a face să devină sau a deveni salin; a (se) îmbiba cu săruri minerale solubile: *apa s-a salinizat.* [Din fr. ***saliniser***].

salinizáre, salinizări f. acțiunea de a (se) saliniza și rezultatul ei; proces de acumulare a sărurilor solubile în stratul arabil al solului, care conduce la scăderea fertilității acestuia. [V. ***saliniza***].

salinizát, ~ți, salinizată, ~e a. îmbibat cu săruri minerale solubile; care a devenit salin: *cernoziom salinizat.* [V. ***saliniza***].

salinométru, salinometre n. instrument pentru determinarea concentrației soluțiilor de sare. [Din fr. ***salinomètre***].

salíp n. v. **salep**.

salipgíu m. v. **salepgiu**.

salipirínă f. substanță medicamentoasă sintetică, obținută din acid salicilic și antipirină, întrebuințată ca analgezic, antireumatic etc. [Din germ. ***Salipyrin***, fr. ***salipyrine***].

salivă, salivez vb. (intr.) a secreta (multă) salivă. [Din fr. ***saliver***, lat. ***salivare***].

salivár, ~i, salivară, ~e a. care aparține salivei, referitor la salivă; **glande salivare**, fiecare

dintre glandele exocrine, care secretează saliva (ex.: glandele parotide, glandele sublinguale etc.). [Din fr. ***salivaire***, lat. ***salivarius***].

saliváre, salivări f. acţiunea de a saliva şi rezultatul ei; salivaţie. [V. ***saliva***].

salivát n. salivaţie. [V. ***saliva***].

saliváţie, salivaţii f. faptul de a secreta salivă, salivare, salivat; funcţia glandelor salivare; secreţie (abundentă) de salivă. [Din fr. ***salivation***, lat. ***salivatio, -onis***].

salívă, salive f. lichid apos şi puţin vîscos, secretat continuu de glandele salivare şi eliminat prin canalele excretoare în gură, cu rol în masticaţie, în formarea şi înghiţirea bolului alimentar, în digestie, în umezirea şi spălarea membranei mucoase a gurii etc.: *gura mi s-a umplut de salivă*. GHEŢIE. [Din fr. ***salive***, lat. ***saliva***].

salmastrícol, ~i, salmastricolă, ~e a. (despre animale şi plante) care trăieşte în ape salmastre. [Din it. ***salmastricolo***].

salmástru, ~ştri, salmastră, ~e a. apă **salmastră**, apă cu salinitate redusă, caracteristică locurilor în care se varsă fluviile în mare: *în apele salmastre de la gurile Dunării pescarii prind ... nisetru şi cegă*. SAD.; **lac salmastru**, lac cu astfel de apă. [Din lat. ***salmaster***, it. ***salmastro***].

salmiác n. (rar) clorură de amoniu naturală, folosită în industrie şi în medicină; ţipirig. [Din germ. ***Salmiak***].

sălmie, salmii f. tocană preparată din bucăţi de vînat, prăjite în prealabil: *elaborarea salmiei de raţă sălbatică*. SAD. [Din fr. ***salmis***].

salmonélă f. gen de bacterii patogene, larg răspîndite în natură, care provoacă febra tifoidă, diverse tulburări gastrointestinale, pneumonii etc. [Din fr. ***salmonella***].

salmonelóză, salmoneloze f. nume generic dat bolilor infecţioase ale mamiferelor şi păsărilor, transmisibile şi la om prin carnea şi ouăle de la animalele infectate cu salmonelă, care evoluează ca o toxiinfecţie alimentară, cu manifestări digestive ce se pot complica uneori cu septicemie; paratifoză. [Din fr. ***salmonellose***].

salmonícol, ~i, salmonicolă, ~e a. care ţine de salmonicultură, referitor la salmonicultură; de salmonide: *staţiuni salmonicole*. [Din fr. ***salmonicole***].

salmonicultúră f. cultură de salmonide, în vederea producerii de puiet: *specialişti în salmonicultură*. [Din fr. ***salmoniculture***].

salmoníd, salmonide n. (la pl.) familie de peşti răpitori din apele dulci (de munte) şi marine, caracterizaţi printr-o a două înotătoare dorsală, adipoasă (*Salmonidae*);(şi la sg.) peşte din această familie (ex.: păstrăvul, lipanul, somonul). [Din fr. ***salmonidés***].

salól n. salicilat de fenil, care se prezintă sub formă de cristale albe, cu gust şi miros slab aromat, folosit ca antiseptic şi antipiretic. [Din germ. ***Salol***, fr. ***salol***].

salomíe, salomii f. (bot.; reg.) **1.** filimică (*Calendula officinalis*); **2.** (compus) **salomie-galbenă**, margaretă (*Chrysanthemum leucanthemum*). [Et. nec.; cf. ucr. ***solomina*** „fir de paie, păiuş"].

salón, saloane n. **1.** încăpere (spaţioasă, luxoasă) într-o locuinţă, în care se primesc oaspeţi: *să poftească dumnealor în salon*. REBR.; **2.** sală publică pentru baluri, serbări, reuniuni etc.; (p. ext.; la pl.) societatea care frecventează aceste festivităţi: *în salonul unde se adunase atîta mulţime ..., toţi oamenii erau cuprinşi de discuţiile lor politice*. MAIOR.; *amanţii constată ... că saloanele bîrfesc*. CĂL.; **de salon**, specific lumii mondene; din lumea bună: *purta un nume mai mult de şatră decît de salon*. AL.; (fam.) **fii salon!**, **a)** ţine-te de cuvînt; **b)** nu fi mojic; (fam.) **a fi salon**, a fi de calitate bună; a fi distins; **3.** sală pentru expoziţii de pictură, de sculptură, de fotografii, de cărţi etc.; (p. ext.) expoziţia însăşi: *au ajuns pictorii saloanelor mondene*. VLAH.; **4.** cenaclu; reuniune a membrilor unui cenaclu; loc de întîlnire a acestora: *salon literar în care să primeze meritul personal nu există*. CĂL.; **5.** cameră special amenajată, cu mai multe paturi, în care sînt ţinuţi şi îngrijiţi bolnavii într-un spital: *mă familiarizasem cu salonul de muribunzi în care fusesem internat*. PR.; **6.** (p. gener.) sală amenajată pentru diferite activităţi destinate publicului: *eram ... în dreptul unui cunoscut salon fotografic*. GHEŢIE; *salon de coafură*. [Din fr. ***salon***].

salonárd, ~zi, salonardă, ~e a. **1.** de salon; **2.** obişnuit (şi apreciat) în saloanele mondene; snob: *limbaj salonard*. // m., f. (depr.) persoană care frecventează saloanele mondene: *nu-i plăceau salonarzii*. [Din fr. ***salonnard***].

salonáş, salonaşe n. diminutiv al lui salon: *în salonaşul rotund ... luau de obicei micul dejun*. GHEŢIE. [***Salon*** + ***-aş***].

saloon [sălún] n. cîrciumă, han (în filmele western). [Cuv. engl.].

salóp, salopuri n. (înv.) haină (scurtă) de damă, îmblănită sau vătuită, cu sau fără mîneci: *şade ... avînd picioarele acoperite cu un salup blănit*. NEGR.; (şi **salup**). [Din fr. ***salope***, rus. ***salop***].

salopétă, salopete f. costum de protecţie confecţionat de regulă din doc (compus dintr-un pantalon prelungit printr-un plastron cu bretele), purtat, de obicei, peste hainele obişnuite: *ajungem în garaj, ne punem salopetele şi începem să lucrăm*. PR. [Din fr. ***salopette***].

salpétru n. azotat natural de sodiu (salpetru de Chile) sau de potasiu (salpetru de India), de calciu sau de amoniu, folosit ca îngrăşămînt mineral, la prepararea acidului azotic, a unor explozivi etc.: *era o duhoare închisă de ... salpetru*. CĂL. [Din germ. ***Salpeter***, fr. ***salpêtre***].

salpínge n. formaţiune anatomică de formă tubulară (ex.: trompa uterină, trompa lui Eustache); (şi: **salpinx**). ([Din lat. ***salpinx, -ingis***, fr. ***salpinge***].

salpingectomíe, salpingectomii f. îndepărtare chirurgicală (parţială sau totală) a trompelor uterine. [Din fr. ***salpingectomie***].

salpingítă, salpingite f. inflamaţie a trompelor uterine. [Din fr. ***salpingite***].

salpingocél n. hernie a trompei uterine. [Din fr. ***salpingocèle***].

salpingografíe, salpingografii f. procedeu radiologic constînd în vizualizarea trompelor uterine, după injectarea unui mediu de contrast opac la razele X. [Din fr. ***salpingographie***].

salpingoovarítă, salpingoovarite f. (med.) anexită. [Din fr. ***salpingo-ovarite***].

salpingoplastíe f. intervenţie chirurgicală reparatorie, în scopul restabilirii permeabilităţii trompei uterine, practicată în unele cazuri de sterilitate. [Din fr. ***salpingoplastie***].

salpingoscóp, salpingoscoape n. instrument folosit în salpingoscopii. [Din fr. ***salpingoscope***].

salpingoscopíe, salpingoscopii f. explorare vizuală, cu salpingoscopul, a orificiului faringian al trompei lui Eustache. [Din fr. ***salpingoscopie***].

salpingostomíe, salpingostomii f. tratament chirurgical al sterilităţii feminine de origine tubulară, constînd în dezopturarea trompei uterine pentru restabilirea permeabilităţii acesteia. [Din fr. ***salpingostomie***].

sălpinx n. v. **salpinge**.

sălsa f. muzică de dans afro-cubaneză, cu ritm marcat, vioi; dans cu mişcări ritmate, rapide, executat pe această muzică. [Din fr., engl., sp. ***salsa***].

salsifí m. plantă erbacee din familia compozitelor, cu rădăcina pivotantă, groasă, comestibilă, cu gust plăcut, cu tulpina dreaptă, ramificată, cu flori galbene, frumos mirositoare, cultivată ca legumă şi ca materie primă pentru fabricarea surogatelor de cafea; salată-de-iarnă, scorţoneră (*Scorzonera hispanica*); rădăcina comestibilă a acestei plante: *salsifi cu maioneză*. [Din fr. ***salsifis***].

salt[1], salturi n. **1.** avîntare bruscă a corpului în sus, prin care se desprinde de sol sau de un punct de sprijin oarecare, revenind în acelaşi loc sau deplasîndu-se; deplasare în acest mod: *se repede c-un sălbatic salt un tigru*. EM.; *c-un salt să pere peste punte*. CĂL.; **triplu-salt**, probă atletică, constînd din trei sărituri consecutive în lungime; **2.** trecere bruscă de la o stare, de la o situaţie la alta: *toate popoarele tinere care vor să se pună în curent cu civilizaţia modernă, trebuie să treacă printr-o epocă de salturi*. ZAMF.; *în ciuda saltului formidabil al ştiinţei şi tehnicii, se petrec sub ochii noştri toate atrocităţile*. R.L.; **salt calitativ**, stadiu de schimbare în bine a calităţii unui obiect sau a unui proces. [Din lat. ***saltus***, it. ***salto***].

salt[2] adv. (înv. şi reg.) singur, neînsoţit (de trupe, de escortă etc.): *au venit în mezil la Ieşi saltu, numai cu dzece, douădzeci de oameni*. NEC. [Din turc. ***salt***].

saltanát, saltanaturi şi **saltanate** n. (înv. şi pop.) **1.** suită domnească; alai, cortegiu: *plecă şi nunta cu tot saltanatul său*. POP.; **2.** pompă[2]; lux, fast, strălucire: *asta este casă de boier de protipendadă, e saltanat domnesc*. FIL. [Din turc. ***saltanat*** „mîndreţe"].

saltándo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) ca la staccato, prin desprinderea uşoară a arcuşului de coarde şi revenirea lui în cădere liberă; saltato. [Cuv. it.].

saltár n. v. **sertar**.

saltaréla f. vechi dans italian şi spaniol, cu mişcare rapidă, însoţit de sărituri; melodia acestui dans. [Cuv. it.].

saltáto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) saltando. [Cuv. it.].

saltáţie[1] f. artă romană cuprinzînd dansul, pantomima şi oratoriul. [Din lat. ***saltatio, -onis*** „dans"].

saltáţie[2], saltaţii f. deplasare în salturi a particulelor antrenate de un curent de apă sau de aer. [Din fr. ***saltation***].

salteá, saltele f. **1.** obiect plat, în formă de sac din pînză, din material plastic etc. în care se introduce un strat gros de lînă, de paie, de vată, de iarbă de mare, de cauciuc spongios etc. (fixat din loc în loc prin cusături), folosit ca aşternut moale (pe paturi), pentru protecţie corporală în unele probe sportive etc.: *încep ... a cărăbăni la saltele cu puf*. CR.; *s-au zdrobit paiele din saltele*. GHEŢIE; **saltea pneumatică**, saltea specială, formată dintr-o învelitoare impermeabilă, etanşă, gonflabilă, folosită ca aşternut (în excursii) sau pentru a pluti pe apă; **saltea de apă**, mic bazin cu apă construit la piciorul unui baraj deversor, pentru a amortiza lovitura apei care cade la piciorul barajului; **saltea de beton**, construcţie de protecţie a albiei rîurilor, alcătuită din plăci de beton sau din beton armat; **saltea de piatră**, strat de piatră avînd rolul de a colecta infiltraţiile de apă din galeriile de tunel; **saltea de protecţie**, înveliş al unui cablu electric, cu rolul de a-l proteja de deteriorările care pot surveni la montare; **2.** produs obţinut prin coaserea la maşini speciale cu sîrmă, sfoară etc. a unor materiale fibroase (vată de sticlă, azbest etc.) pe diferite suporturi (carton bitumat, plasă de rabiţ, împletitură din fibre de sticlă etc.), folosit în termoizolaţii şi fonoizolaţii. [Din gr. mod. ***seltés***].

saltelúţă, salteluţe f. diminutiv al lui saltea. [***Saltele*** (pl. lui ***saltea***) + ***-uţă***].

saltigrád, ~zi, saltigradă, ~e a. (despre animale) care înaintează prin salturi. [Din fr. *saltigrade*].

saltimbánc, saltimbanci m. **1.** actor de circ, cu mimică bufă, care execută figuri acrobatice uşoare; bufon, clovn, măscărici: *în cap nu stau decît saltimbancii.* TUD.; **2.** (fig.) om neserios, fără caracter; oportunist; şarlatan: *veacul nostru ni-l umplură saltimbancii şi irozii.* EM. [Din fr. *saltimbanque*].

sálţă[1], **salţe** f. (înv.) sos (picant); zeamă făcută din usturoi pisat, cu lămîie, oţet, piper, cimbru etc., cu care se ungeau anumite fripturi: *scosese un miel ... şi îl udau cu un fel de salţă.* FIL. [Din gr. mod. *sáltsa*, it. *salsa*].

sálţă[2], **salţe** f. vulcan noroios. [Din it. *salsa*].

salubritáte, (rar) **salubrităţi** f. **1.** faptul sau însuşirea de a fi salubru; stare generală favorabilă sănătăţii, condiţiilor igienice şi sanitare dintr-un loc; curăţenie: *îmbunătăţirea traiului material, a stării igienice şi a salubrităţii.* GHICA; **2.** serviciu public care asigură curăţenia într-o localitate: *ce a făcut ... salubritatea publică?* MAIOR. [Din fr. *salubrité*, lat. *salubritas, -atis*].

salubrizá, salubrizez vb. (tr.) a face salubru pentru populaţie mediul de viaţă, de muncă etc.: *primarii au dispus să fie salubrizate cartierele mărginaşe.* [*Salubru* + *-iza*].

salubrizáre, salubrizări f. acţiunea de salubriza şi rezultatul ei: *salubrizarea oraşului;* (fig.) *măsuri de salubrizare politică.* [V. *salubriza*].

salubrizát, ~ţi, salubrizată, ~e a. care a devenit salubru (în urma unei activităţi organizate în acest sens): *numărul şcolilor salubrizate s-a redus.* [V. *salubriza*].

salúbru, ~i, salubră, ~e a. referitor la starea de salubritate; favorabil sănătăţii; care contribuie la menţinerea sau refacerea sănătăţii; sănătos, curat: *mirosul salubru de vîsc marin.* M.CAR.; *a trebuit ... să se strămute într-o regiune salubră.* VOIC.; (fig.) *mînia lui Dante este justă şi salubră.* VIANU. [Din fr. *salubre*, lat. *saluber*].

salúp n. v. **salop.**

salút[1], **saluturi** n. **1.** cuvînt, formulă, gest cu care oamenii se salută: *vă trimit un salut din Budapesta.* CAR.; *am încercat şi eu să schiţez acel salut indian.* EL.; (fam.) **salut!**, formulă de salut la întîlnire sau la despărţire; **2.** cuvîntare cu care se salută o adunare, se întîmpină un oaspete oficial etc. [Din fr. *salut*].

salút[2], **saluturi** n. (înv.) salvare: *armata salutului.* [Din lat. *salus, -tis*].

salutá, salút vb. **1.** (tr. şi refl. recipr.) a face un gest sau a rosti o formulă uzuală de politeţe ori de respect la întîlnirea cu cineva sau la despărţire: *la intrare, un portar galonat ... îl salută respectuos.* GHEŢIE; *nici nu se mai salută de la o vreme*; **2.** (tr.) a complimenta pe cineva (în scris) prin intermediul cuiva: *salută din parte-mi pe ...*; **3.** (tr.) a-şi manifesta bucuria prin aclamaţii, gesturi: *mulţimea de pe stadion îi salută pe campioni*; **4.** (tr.) a întîmpina cu bucurie, cu entuziasm pe cineva sau ceva: *salutînd pre doamna Ruxandra de regentă ... proclamară pre Bogdan de domn.* NEGR.; *lovitura de stat a lui Cuza ... fu salutată.* CĂL. [Din lat., it. *salutare*].

salutár, ~i, salutară, ~e a. folositor sănătăţii, vieţii, onoarei; binefăcător, salvator; providenţial; (p. ext.) potrivit, favorabil, adecvat într-o împrejurare dată: *o reacţie salutară a spiritului nostru literar.* MAIOR.; *descriind crud urîtul moral fac operă salutară.* CĂL. [Din fr. *salutaire*].

salutáre, salutări f. **1.** faptul de a (se) saluta; formulă, gest de salut: *după cîteva salutări adînci, se puse dinaintea stăpînului.* FIL.; **salutare!**, formulă de salut la întîlnire sau la despărţire: *salutare, colega!* AG.; **2.** (la pl.) expresie de politeţe transmisă (în scris) prin intermediul cuiva: *calde salutări părinţilor.* [V. *saluta*].

salutiér, salutiere n. navă mică de pescuit, folosită mai ales în mările nordice. [Din fr. *salutier*].

salvá, salvez vb. (tr. şi refl.) **1.** a scăpa pe cineva sau a reuşi să iasă, să scape dintr-o încurcătură, dintr-o primejdie: *crede el că viaţa lui e atît de preţioasă încît e dispus să facă toate compromisurile pentru a şi-o salva.* PR.; *trebuie salvată întreaga societate.* GHEŢIE; *s-a salvat de la moarte*; **a salva aparenţele**, a face să nu fie observat un rău lăuntric; **2.** a (se) elibera, a (se) dezrobi: *salvaţi-vă, salvaţi-vă, salvaţi-vă prin limbă şi prin carte.* VIERU; **3.** (bis.) a (se) mîntui, a (se) izbăvi: *Isus ne-a salvat.* [Din lat., it. *salvare*].

salvamár n. serviciu maritim destinat să salveze pe cei aflaţi în pericol de a se îneca. // m. (pl. **salvamari**) salvamarist. [*Salva*(*re*) + *mar*(*ină*)].

salvamarist, salvamarişti m. persoană din serviciul salvamarului specializată în salvarea celor aflaţi în pericol de a se îneca în mare; salvamar. [*Salvamar* + *-ist*].

salvamónt n. serviciu destinat să salveze pe cei accidentaţi, rătăciţi, surprinşi de viscole, avalanşe etc. în munţi: *grupul nostru o să observe că nu ne întoarcem şi o să trimită după noi salvamontul.* PR. [*Salva*(*re*) + *mont*(*ană*)].

salvamontíst, salvamontişti m. persoană din serviciul salvamontului specializată în salvarea celor accidentaţi, rătăciţi, surprinşi de viscole, avalanşe etc. în munţi. [*Salvamont* + *-ist*].

salváre, salvări f. **1.** acţiunea de a (se) salva; scăpare; (concr.) obiect, fiinţă, circumstanţă salvatoare: *plecarea îmi apărea singura salvare.* EL.; *salvarea posibililor supravieţuitori.* A.; **de salvare**, care serveşte pentru a salva: *am cerut ... bărci de salvare.* ST.; *echipele de salvare vor scoate de sub dărîmături un trup mutilat.* GHEŢIE; **2.** eliberare, dezrobire: *salvarea din robie*; **3.** (bis.) mîntuire, izbăvire: *danii pioase ... pentru salvarea sufletului.* GHICA; **4.** serviciu medical destinat să acorde primul ajutor accidentaţilor sau bolnavilor în stare gravă: *s-a angajat la Salvare, fiind mai bine plătit*; **5.** vehicul special dotat cu care se transportă accidentaţii sau bolnavii la o unitate spitalicească; ambulanţă: *l-au transportat cu salvarea.* PR. [V. *salva*].

salvarsán n. derivat organic al arsenului, sub formă de pulbere galbenă, folosit în tratamentul sifilisului. [Din germ. *Salvarsan*].

salvát, ~ţi, salvată, ~e a. care a fost scos dintr-o primejdie, dintr-o încurcătură; scăpat: (subst.) *ajutoarele s-au distribuit celor salvaţi.* [V. *salva*].

salvatór, ~i, salvatoáre a. şi m., f. (persoană) care salvează sau poate salva; mîntuitor; eliberator: *virtutea prin care se naşte un salvator.* GHICA; *nu dormi noaptea întreagă în căutarea unei decizii salvatoare.* GHEŢIE. [*Salva* + *-tor*].

sálvă, salve f. **1.** descărcare simultană a mai multor arme de foc (puşti sau tunuri): *salva de gloanţe umplu cerul cu o răpăială pripită.* REBR.; **2.** (şi **salvă de salut**) lovitură de tun sau de puşcă trasă simultan cu încărcături speciale, fără proiectile, în semn de onoare sau de bucurie la ocazii solemne, festive: *flota ... răsună de salve tunătoare.* AL.; (fig.) *o salvă de aplauze.* VLAH. [Din fr. *salve*, germ. *Salve*].

salvcondúct, salvconducte n. (înv.) **1.** paşaport special acordat cuiva pentru a se putea duce într-un anumit loc şi a se întoarce liber; **2.** document eliberat de autorităţi (militare), care permitea unei persoane să intre, să staţioneze în zona de război sau să iasă dintr-o asemenea zonă. [Din it. *salvacondotto*, fr. *saufconduit*].

sálve interj. (rar) formulă de salut la întîlnire sau la despărţire; salutare: *salve, amice!* [Din lat. *salve*].

salvgardá, salvgardez vb. (livr.; tr.) a apăra, a proteja, a lua sub ocrotire un bun moral, social etc.; a salva: *aceasta era cel mai eficace mijloc ... de a salvgarda interesele naţionale.* GHEŢIE. [Din fr. *sauvegarder*, it. *salvaguardare* (după *salva*)].

salvgardáre f. (livr.) acţiunea de a salvgarda: *salvgardarea monumentelor arhitecturale.* R.L. [V. *salvgarda*].

sălvie, salvíi f. (bot.) jale[2] (*Salvia officinalis*): *o luaseră de-a lungul foişorului, pe lîngă ghivecele cu salvie.* GHEŢIE. (şi: **salbie**). [Din lat. *salvia*; cf. germ. *Salbei*].

samă, samale f. produs bogat în enzime (pancreatină, tripsină etc.), întrebuinţat în pielărie, la sămăluire[2]. [Et. nec.].

samaníu, ~ii, samanie, ~ii a. (înv.) galben-deschis (ca paiul): *cu părul ca un abur samaniu.* DELAVR. [Din turc. *samanı* „de culoarea paielor"].

samár, samare n. **1.** şa mare fără scări, care se pune, pentru transportat poveri, pe măgari, pe cămile etc.: *puse samarul pe un catîr.* ST.; **2.** (p. ext.) sarcină, încărcătură transportată pe spatele unui animal de povară; (înv.) **animale de samar**, animale de povară; **3.** panou de lemn avînd la partea inferioară o mică platformă şi chingi rezistente pentru a fi purtat în spate, folosit la transportul cărămizilor pe şantierele de construcţii; **4.** (pop.; mai ales în formă **samară**) grindă la culmea acoperişului unei case, pe care se sprijină căpriorii; (şi: (înv. şi reg.) **samară**). [Din bulg. *samar*, gr. mod. *sagmária*].

samáră[1] f. v. **samar.**

samáră[2], **samare** f. tip de fruct uscat, dehiscent, cu o singură sămînţă şi cu pericarpul prelungit în formă de aripioare (ex.: fructele de ulm, arţar, paltin etc.). [Din fr. *samare*].

samarineán, ~eni, samarineană, ~ene a. şi m., f. samaritean: *un samarinean ... veni.* VARL. [Din sl. *samarěninŭ*].

samariteán, ~eni, samariteană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic provinciei palestiniene Samaria sau locuitorilor ei, referitor la Samaria sau la locuitorii acesteia; samarinean: *milostenie samariteană.* // m. pl. comunitate etnico-religioasă din provincia palestiniană Samaria, provenită din amestecul evreilor antici cu coloniştii aduşi de cuceritorii asirieni. // m., f. **1.** persoană (originară) din Samaria; **bunul samaritean**, personaj al unei parabole din Evanghelia după Luca (X, 29–37), propus ca pildă de generozitate; **2.** om bun, milostiv. [Din fr. *samaritaine*].

samáriu n. element chimic din familia lantanidelor, prezent în natură numai sub formă de compuşi. [Din fr. *samarium*].

samavólnic, ~ci, samavolnică, ~ce a. **1.** care procedează după bunul lui plac, nesocotind voinţa şi drepturile altora: *domni samavolnici*; **2.** făcut după bunul plac, prin nesocotirea voinţei şi drepturilor altora; abuziv, arbitrar: *act samavolnic*; (şi: (rar) **samovolnic**). [Din sl. *samovolĭnikŭ*, rus. *samovol'nîi*].

samavolnicéşte adv. în mod samavolnic: *se poartă samavolniceşte.* [*Samavolnic* + *-eşte*].

samavolnicíe, samavolnicii f. faptul de a acţiona samavolnic; act samavolnic: *guvern ... în care domneşte interesul şi samovolnicia.* AL.; *relată cîteva din abuzurile şi samavolniciile sergentului.* GHEŢIE; (şi: (rar) **samovolnicie**). [*Samavolnic* + *-ie*].

sámă f. v. **seamă.**

sámbă, sambe f. (mai ales artic.) dans de origine braziliană, înrudit cu rumba, cu mişcări vioaie, exuberante şi ritm sincopat; melodia acestui dans. [Din fr., port. *samba*].

sámbo[1] m. descendent provenit din căsătoria unui amerindian cu un negroid sau cu un mulatru; cafuzo. [Cuv. sp.].

sámbo² n. luptă sportivă răspîndită în Rusia şi în ţările învecinate, asemănătoare cu jiu-jitsu, cuprinzînd metode eficiente de autoapărare. [Din fr. *sambo*].

sambúc, sambucuri n. **1.** parte a unei maşini de război medievale, de forma unei punţi volante, care se lasă dintr-un turn de asediu pe zidurile cetăţii asediate; **2.** (în forma *sambucă*) harfă cu patru coarde, la greci; [şi: **sambucă**]. [Din fr. *sambuque,* lat. *sambuca*].

sambúcă f. v. sambuc.

sámcă, samce f. **1.** (mit. pop.; mai ales artic.) fiinţă imaginară rea, care omoară îndeosebi lăuzele şi pe copiii lor: *o avut samca nouă feciori.* POP.; **2.** (pop.) numele unor boli grave (de copii), considerate a fi provocate de o asemenea fiinţă; spasmă: *descîntec de samcă*; **3.** (pop.) amuletă purtată ca remediu împotriva acestor boli; **4.** (bot.; reg.) scai vînăt (sau albastru) (*Eryngium planum*). [Din ucr. *samka*].

sămeş, sameşi m. **1.** dregător însărcinat cu strîngerea birului (samei), în Ţara Românească; **2.** funcţionar administrativ care încasa diverse plăţi, care supraveghea bunul mers al unor instituţii etc.; administrator (de moşie); vechil, vătaf: *vai cînd ajunge lupul sameş la oi!* PANN. // a. (înv. şi reg.) chibzuit, calculat: *el nu era pre samiş, nice lacom.* NEC.; (şi: (înv. şi reg.) **samiş**). [*Samă* + *-eş*].

sámiş m. şi a. v. sameş.

samizdát, samizdate n. ansamblu de mijloace folosite în spaţiul sovietic şi în ţările comuniste pentru a difuza clandestin lucrările literare, ştiinţifice etc. interzise de cenzură; operă astfel difuzată: *se informau din samizdate.* [Din fr. *samizdat*, rus. *sam izdat'*].

samnít, ~ţi, samniţă, ~e m. pl. populaţie antică din centrul Peninsulei Italice, supusă de romani la începutul sec. al III-lea î.d.Hr.: (adj.) *triburi samnite.* [Din lat., fr. *Samnites*].

samoán, ~i, samoană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic insulelor Samoa sau locuitorilor ei, referitor la Samoa sau la locuitorii acesteia. // f. limbă polineziană din familia de limbi malaiezo-polineziene, vorbită în Samoa de Vest. //m., f. persoană (originară) din Samoa. [Din fr. *samoan*].

samodérjeţ, samoderjeţi m. şi a. (înv.) (suveran) absolut, autocrat: *săninatul domn al Ţării Moldovii samoderjeţ (singur stăpînitor).* NEC. [Din sl. *samodrŭjeţĭ*, rus. *samoderžeţ*].

samodívă, samodive f. (artic.) **1.** (mit. pop.) fiinţă imaginară rea, care răpeşte copiii şi-i omoară sau ademeneşte fetele şi băieţii şi le stoarce puterea; (p. gener.) fiinţă aducătoare de nenorociri: *leliţa Floarea ... parcă e samodiva.* SOR.; (în blesteme) *mîncate-ar samodiva!*; **2.** (pop.) moarte; **3.** (reg.) epitet pentru o femeie rea, urîtă, prefăcută. [Din bulg. *samodiva* „zînă rea"].

samoéd, ~zi, samoedă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Siberiei de Nord sau locuitorilor ei, referitor la Siberia de Nord sau la locuitorii acesteia. // m. pl. populaţie mongolică din Siberia de Nord (districtul Nemeţk); nemeţi. // m., f. persoană (originară) din Siberia de Nord. // f. limbă vorbită de samoezi. [Din fr. *samoyède*].

samovár, samovare n. vas de metal prevăzut cu un încălzitor (cu cărbuni aprinşi sau electric), în care se fierbe apă pentru ceai: *un samovar fierbea la o parte.* VLAH. [Din rus. *samovar*].

samovólnic a. v. samavolnic.

samovolnície f. v. samavolnicie.

sampăn n. v. şampană.

samsár, samsari m. **1.** mijlocitor în afaceri negustoreşti (între vînzător şi cumpărător); misit, intermediar: *soseşte ... vreun posesoraş sau vreun simzar.* AL.; *se ocupa, pe lîngă altele, de vînzări-cumpărări şi făcea pe samsarul de locuinţe.* GHEŢIE; **2.** (fig.) persoană care face din orice lucru obiect de negoţ: *oameni fanatici ... devin samsarii şi propagatorii tuturor corupţiunilor.* GHICA; (şi: (înv.) **simzar**). [Din turc. *simsar*, bulg. *samsar*].

samsará f. doctrină brahmanică, budistă şi hinduistă referitoare la transmigraţia sufletului, la ciclul reîncarnărilor. [Din fr. *samsara*].

samsarîc, samsarîcuri n. **1.** îndeletnicirea samsarului; tranzacţie încheiată de samsar; misitie: *un simplu samsarîc între micii producători.* GHICA; **2.** plată pentru serviciile samsarului; beneficiul samsarului. [Din turc. *simsarlık*].

samsón, samsoni m. (înv.) dulău, zăvod. [Din turc. *samsun*].

samúr, samuri m. mamifer carnivor din familia mustelidelor, originar din pădurea siberiană şi din Asia Centrală, vînat pentru blana lui preţioasă, sură, cu o pată albă pe piept; zibelină (*Martes zibellina*): *se duse să-şi petreacă viaţa cu samurii.* NEGR. // n. (pl. **samururi**) blana prelucrată a acestui animal; obiect de îmbrăcăminte confecţionat din această blană: *trămise atunci domnului stofe ..., samururi frumoase.* BĂLC.; *blană lungă, moale, cu samur în poale.* POP. [Din turc. *samur*].

samuráche m. cîine cu părul fin, lucios, lins, asemănător cu acela al samurului: *un domn şi fidelul său, un cogeamite samurache, veniră musafiri.* GAL. [*Samur* + *-ache*].

samurái, samurai m. membru al castei feudalo-militare din Japonia, desfiinţată după revoluţia din 1867-1868. [Din fr. *samouraï, samurai*].

samuráslă, samurasle f. **1.** (pop.; col.) plante răsărite din seminţele scuturate la strîngerea recoltei anterioare sau din bulbii, tuberculii etc. nescoşi din pămînt: *flori de sămulastră ieşite pe coastă din iubirea noastră.* IONEL; *foaie verde sămuraslă, uite mintea mea cea proastă.* POP.; **2.** (bot.; reg.) usturoi-sălbatic (*Alllium vineale*); (şi: **sămulastră, sămuraslă**). [Din sl. *samorastŭ,* bulg. *samorasăl* „ce răsare de la sine"].

sanatoriál, ~i, sanatorială, ~e a. care aparţine, care este specific sanatoriului, referitor la sanatoriu; cu regim de sanatoriu: *se prezentase la vila sanatorială.* PR. [*Sanatoriu* + *-al*].

sanatóriu, sanatorii n. instituţie medicală pentru tratarea unor boli cronice (tuberculoză, nevroză etc.) sau pentru convalescenţă, recuperare, situată în zone climaterice sau balneare; (p. ext.) casă de sănătate; spital particular: *să intri într-un sanatoriu de reculegere.* SAD.; *a aflat că sînt bolnav la sanatoriu.* EL. [Din fr. *sanatorium*, germ. *Sanatorium*].

sanbeníto n. **1.** tunică galbenă, din pînză de sac, cu care erau îmbrăcaţi cei condamnaţi de inchiziţie; **2.** (p. ext.) condamnare. [Din fr., it., sp. *san-benito*].

sánche adv. v. sanchi.

sánchi adv. (fam.) cum s-ar zice, chipurile; vorbă să fie; adică: [nişte patrioţi] *se încercară a face, sanche, ... o revoluţie.* AL.; *m-am dus pe coclauri să-ţi aduc, sanchi, copii de suflet.* CR.; (şi: **sanche**). [Din turc. *sanki*].

sanchilót m. v. sanculot.

sanchíu, ~ii, sanchie, ~ii a. (pop.) posac, tăcut, ursuz; încăpăţînat; rău: *era un om sanchiu şi sucit, care-i căuta nod în papură.* SĂM.; (subst.) *un sanchiu mare şi uricios.* CĂL.; (adv.) *maiorul îl privi sanchiu.* PETR. [Din turc. *sanki* „tăcut"].

sanctifică, sanctífic vb. (tr.) **1.** (bis.) a trece pe cineva în rîndul sfinţilor; a canoniza, a sfinţi: *Ştefan cel Mare a fost sanctificat*; **2.** (livr.) a consfinţi: *cîştigurile lor au fost sanctificate de sacrificiul eroilor.* VIANU. [Din lat. *sanctificare*, fr. *sanctifier*].

sanctificáre, sanctificări f. acţiunea de a sanctifica şi rezultatul ei; canonizare: *sanctificarea martirilor.* [V. *sanctifica*].

sanctificát, ~ţi, sanctificată, ~e a. sfinţit, canonizat; (p. ext.) venerat. [V. *sanctifica*].

sanctificatór, ~i, sanctificatoáre a. care sanctifică: *acţiuni sanctificatoare.* [Din fr. *sanctificateur*].

sanctitáte, sanctităţi f. **1.** sfinţenie: *sanctitatea ce-mi inspira internul monasterului.* FIL.; **2.** (artic.; urmat de un a. pos.) titlu dat papilor şi patriarhilor ortodocşi: *răsfăţat al sanctităţii sale papa.* SAD.; *Sanctitatea Voastră!* [Din lat. *sanctitas, -atis*].

sanctuár, sanctuare n. **1.** loc sfînt într-un templu sau într-o biserică, consacrat unor ritualuri religioase, interzis profanilor; altar; sfîntariu: *sanctuarul strîmt al bisericii Stavropoleos.* ARG.; **2.** (p. gener.) locaş de cult: *mergînd la sanctuarul Madonei di San Luca, numără pilaştrii interminabilului portic.* CĂL.; **3.** (fig.) loc venerat; loc inviolabil; azil: *ne aflăm în sanctuarul tainic, în care noi lucrăm.* AL.; *a deschis un sanctuar, din care scotea manuscrisele lui Eminescu.* BL. [Din lat. *sanctuarium*, fr. *sanctuaire*].

sancţioná, sancţionez vb. (tr.) **1.** a confirma, a ratifica o lege, o dispoziţie, a da valabilitate unui act; (p. gener.) a recunoaşte ca valabil, just; a consacra, a consfinţi: *aţi ameninţat pe funcţionarii publici cu destituire dacă vor continua să aplice legea votată de Corpurile legiuitoare şi sancţionată de capul statului.* EM.; *o revoluţie nu e utilă, justificată şi durabilă, decît atunci cînd sancţionează o evoluţie împlinită.* C.PETR.; **2.** a aplica o sancţiune; a pedepsi, a penaliza; (p. ext.) a dezaproba, a condamna: *virtutea este răsplătită şi nelegiuirea sancţionată.* CĂL.; [a fost] *sancţionat pentru neregulile constatate la popota regimentului.* GHEŢIE. [Din fr. *sanctionner*].

sancţionábil, ~i, sancţionabilă, ~e a. pasibil de o sancţiune. [*Sancţiona* + *-bil*].

sancţionáre, sancţionări f. **1.** acţiunea de a sancţiona şi rezultatul ei; **2.** confirmare, ratificare a unei legi, a unei decizii; (p. gener.) recunoaştere ca valabil, just; consacrare, consfinţire: *sancţionarea Constituţiei*; **3.** aplicare a unei sancţiuni, a unei pedepse; pedepsire; (p. ext.) dezaprobare: *sancţionarea greşelii.* [V. *sancţiona*].

sancţionát, ~ţi, sancţionată, ~e a. **1.** confirmat, ratificat, aprobat; consfinţit: *lege sancţionată*; **2.** pedepsit (conform legii): *funcţionar sancţionat.* [V. *sancţiona*].

sancţionatór, ~i, sancţionatoáre a. (rar) care sancţionează: *măsuri sancţionatoare.* [*Sancţiona* + *-tor*].

sancţiúne, sancţiuni f. **1.** aprobare a unei legi de către şeful statului, pentru a o face executorie; confirmare a unui act, a unei decizii etc. de către o autoritate superioară celei care a emis-o, pentru a-i da valabilitate: *este sancţiunea, acuma, o condiţiune de exigenţă a unei legi, ori nu?* EM.; **2.** (p. gener.) recunoaştere a valabilităţii, justeţei a ceva; aprobare, confirmare; consfinţire: *această vorbă n-a primit sancţiunea uzului*; **3.** pedeapsă prevăzută de lege pentru cei care încalcă dispoziţiile ei; (p. gener.) pedeapsă: *pe urmă va începe şi opera justiţiei, care va aplica sancţiuni necruţătoare spre a evita în viitor repetarea unor astfel de nenorociri naţionale.* REBR.; *libera alegere între bine şi rău ... presupune şi sancţiuni.* CĂL.; **4.** (la pl.) ansamblu de măsuri (economice, financiare, militare) cu caracter de pedeapsă, aplicat unui stat; represalii: *ţările au dreptul să conteste sancţiunile.* D.; *sancţiunile din partea Fondului Monetar s-au dovedit ineficiente.* [Din fr. *sanction*, lat. *sanctio, -onis*].

sanculót, sanculoţi [sancülot] m. nume dat de aristocraţi partizanilor revoluţiei franceze de

la 1789, care purtau în locul pantalonilor pînă la genunchi (aristocratici) pantaloni lungi (populari): *armatele republicii franceze, brigăzile acelea de sanculoţi ..., au învins toată Europa.* PETR.; *ştiu, jertfeşte pentru ţeară al lui sînge sanchilotul, laudă-i aduc, dar ... nu-l mai pot urma nicicum.* CĂRT.; (şi: **sanchilot**). [Din fr. *sans-culotte*].

sandă f. v. sandală.

sandác n. v. sandîc.

sandál[1], sandale şi **sandaluri** n. (înv. şi pop.) luntre lungă pentru transportat mărfuri (la turci): *şepte bolozale şi şepte sandale.* POP. [Din turc. *sandal*].

sandál[2], sandaluri n. numele unei ţesături de mătase (pentru obiecte de îmbrăcăminte): *zăbun de sandal de Veneţia.* [Din turc. *sandal*].

sandăl[3] m. v. santal.

sandálă, sandale f. încălţăminte uşoară de vară, cu feţele foarte decupate sau făcute din cureluşe ori din piele perforată; sandaletă: *eu venisem în sandale, şi-mi jucam picioarele în aer.* EL.; *o sanda avea cureaua desfăcută.* PR.; *sandale romane*; (şi: **sanda**). [Din fr. *sandale*, lat. *sandalium*].

sandalétă, sandalete f. sandală. [De la *sandală*].

sandarác, (rar) **sandaracuri** n. răşină naturală extrasă dintr-o specie de tuia (*Callitris quadrivalvis*), folosită în industria lacurilor, vopselelor etc. [Din gr. mod. *sandaráke*, lat. *sandaraca*, fr. *sandaraque*].

sandîc, sandîcuri n. (înv. şi reg.) cufăr; ladă: *lovi cu mînie sunducul.* SAD.; *ascunde-mă, măiculiţă, în sandac ori în chivniţă.* POP.; (şi: **sandac, sunduc**). [Din turc. *sandık, sanduk*].

sandomírcă f. varietate de grîu cu spicul roşu-deschis, cultivată mai ales în Moldova (*Triticum vulgare albo-rubrum*). [Din pol. *sandomirka*].

sandóu, sandouri n. cablu elastic din fire de cauciuc, îmbrăcate într-o ţesătură de in sau de bumbac. [Din fr. *sandow*].

sándră, sandre f. tip de cîmpie fluvio-glaciară, uşor ondulată, formată din depuneri de nisipuri şi pietrişuri de la periferia gheţarilor continentali în faţa morenelor frontale. [Din fr. *sandre*].

sanducél, sanducele n. (înv. şi reg.) diminutiv al lui sandîc: *cîteva mărunţişuri ... se află într-un sunducel de argint.* SAD.; (şi: **sunducel**). [*Sandîc* + *-el*].

sándvici, sandviciuri n. **1.** felie subţire de pîine (unsă cu unt) pe care se pune o felie de şuncă, salam, brînză etc. (şi peste care se aşază o altă felie de pîine); tartină: *sandwichuri savant combinate de barmani.* CĂL.; *îmi ajungea un sandvici cu unt şi brînză sau jambon.* PR.; (fam.) a face **sandvici pe cineva**, a strivi pe cineva; a bate pe cineva (strivindu-l); **2.** (tehn.) structură în care un strat dintr-un anumit material este intercalat între două straturi dintr-un material diferit: (adj.) *sticlă sandvici;* (scris şi: *sandwich*); (şi: **sandviş, sanviş, sendviş**). [Din fr., engl. *sandwich*].

sándviş n. v. sandvici.

sanepíd, sanepiduri n. instituţie sanitară care se ocupă de diferite domenii de igienă publică, precum şi cu combaterea bolilor contagioase. [Din rus. *san(itarnaia)* + *epid(emiologhiceskaia slujba)*].

sanfedíst, sanfedişti m. membru al asociaţiei politico-religioase Santa-Fede, din Italia meridională, care lupta împotriva stăpînirii impuse de francezi după revoluţia din 1789: *carbonarii trecură Peimontul şi, sub nume de sanfedişti, urziră colosalul plan de a revolta Italia întreagă.* FIL. [Din it. *sanfedista*].

sanforizáre, sanforizări f. tratament aplicat ţesăturilor de bumbac pentru a le stabiliza dimensiunile, evitînd astfel modificarea acestora la spălare, la umezire. [Din fr. *sanforisage*].

sangeác, sangeacuri n. **1.** steag de mătase verde, folosit în războaiele turcilor, cînd la luptă participa sultanul sau marele vizir; (p. gener.) steag turcesc: *sprijină cu viaţa ... sîngeacul lui Mohamed.* AL.; **2.** steag cu semilună în vîrful lăncii, trimis de Poarta otomană noului domn din ţările române, ca semn de învestire: *copiii din casă ... purtau sîngeacul ... şi două tuiuri turceşti date de la împărăţie.* OD.; **3.** sangeacat: *prin sangeacuri că umbla, zaherele că strîngea.* POP. // m. (pl. **sangeaci**) guvernator al unui sangeacat: *sangeacul cînd auzea, cinci sute de turci pornea.* POP.; (şi: **săngeac**). [Din turc. *sancakı*].

sangeacát, sangeacaturi n. subdiviziune administrativ-teritorială în Imperiul Otoman; sangeac: *Şinan-paşa născut ... în sangeacatul Prevezei.* BĂLC. [*Sangeac* + *-at*].

sanghín a. v. sangvin.

sanghinolént a. v. sangvinolent.

sanguín a. v. sangvin.

sanguinár a. v. sangvinar.

sanguinárlu a. v. sangvinar.

sanguínă, sanguine f. **1.** mineral de culoare roşie-brună, care conţine oxid feric natural; **2.** creion (pentru desen) cu mină din acest mineral: *portret în sanguină*; **3.** desen executat cu astfel de creion; **4.** litografie care imită un asemenea desen. [Din fr. *sanguine*].

sanguínic a. v. sangvinic.

sanguinolént a. v. sangvinolent.

sangulíe, sangulii f. (înv. şi pop.) ţesătură foarte subţire (de mătase); maramă făcută din această ţesătură: *fes ... legat cu o sangulie albă cusută cu fir.* FIL. [Et. nec.].

sangvín, ~i, sangvină, ~e a. **1.** care aparţine sîngelui, referitor la sînge, la compoziţia sau la circulaţia acestuia în organism; prin care circulă sîngele: *muşchiul cardiac absoarbe şi respinge lichidul sanguin.* VIANU; *vase sangvine*; **2.** în care predomină sîngele; de culoarea sîngelui: *părul devenise ceva mai cenuşiu, tenul ceva mai sanghin.* TEODOR.; *jasp sangvin*; **3. temperament sangvin**, temperament caracterizat prin vioiciune, mobilitate, impulsivitate în reacţii; temperament sangvinic; **4.** care are un asemenea temperament; sangvinic: *bărbatul trebuie să fie sanguin în faţa micilor suferinţe.* ZAMF.; (şi: **sanguin, sanghin**). [Din fr. *sanguin*, lat. *sanguineus*].

sangvinár, ~i, sangvinară, ~e a. cu instincte de omucidere; crud; sîngeros, feroce: *caracterul ei sanguinariu.* FIL.; *s-a prăpădit o generaţie din nebunia unor megalomani sanguinari.* SAD.; (şi: **sanguinar, sanguinariu**). [Din fr. *sanguinaire*].

sangvinárie, sangvinarii f. plantă din familia papaveraceelor, din America de Nord, care conţine un latex roşu, toxic, cu care indigenii îşi vopseau corpul (*Herba sangvinaria*). [Din lat. *sangvinaria*, fr. *sanguinaire*].

sangvínic, ~ci, sangvinică, ~ce a. **1. temperament sangvinic**, temperament sangvin: *cu gestul larg şi cu rîsul zgomotos al temperamentului sanguinic, era ... un om bun la inimă.* MAIOR.; **2.** cu temperament sangvin: *bărbat sangvinic*; (şi: **sanguinic**). [Din germ. *sanguinisch*].

sangvinolént, ~ţi, sangvinolentă, ~e a. **1.** amestecat cu sînge, care conţine sînge: *îi repugnă friptura sangvinolentă.* CĂL.; *lichid sangvinolent*; **2.** de culoarea sîngelui; sîngeriu: *un fruct cu miezul roşu sangvinolent*; (şi: **sanguinolent, sanghinolent**). [Din fr. *sanguinolent*, lat. *sanguinolentus*].

sanhedrín, sanhedrinuri n. **1.** tribunal suprem la vechii evrei, cu sediul la Ierusalim, prezidat de marele preot; sinedriu; **2.** (fig.) cerc (închis) de oameni care pretind a da verdicte infailibile: *Titu Herdelea ... intimidat de sanhedrinul redacţional, deveni centrul interesului.* REBR. [Din fr. *sanhédrin*].

sanidín n. feldspat potasic incolor, alb, roz ori cenuşiu, cu luciu sticlos; (şi: **sanidină**). [Din fr. *sanidine*].

sanidínă f. v. sanidin.

sanidinít m. rocă magmatică formată din sanidin, cu minerale rare. [Din fr. *sanidinite*].

sánie, sănii f. **1.** vehicul (cu tracţiune animală) avînd în loc de roţi două tălpi de lemn sau de fier cu care alunecă pe zăpadă sau pe gheaţă: *să ne suim într-o sanie.* AL.; **2.** organ de maşini-unelte care poate aluneca în lungul unor ghidaje spre a deplasa o sculă prelucrătoare sau piesa de prelucrat. [Din bulg. *sani*].

sanifică, sanífic vb. (rar; tr.) a vindeca, a însănătoşi: (fig.) *literatura şi artele sînt chemate ... să sanifice inteligenţele.* EM. [Cf. lat. *sanus, sanifer*, germ. *sanieren*].

sanificáre f. (rar) vindecare, însănătoşire: (fig.) *pentru sanificarea noastră e necesar să dispară din viaţa publică elementele parazite.* EM. [V. *sanifica*].

sanitár, ~i, sanitară, ~e a. **1.** care ţine de sănătate, referitor la sănătate; destinat ocrotirii şi îngrijirii sănătăţii publice: *regulamentele sanitare.* GHICA; **punct sanitar**, v. **punct**; **instalaţie sanitară**, denumire generică pentru instalaţiile de closet, baie, apă curentă etc.; **spirt sanitar**, spirt medicinal; **2.** care aparţine instalaţiilor sanitare, referitor la instalaţiile sanitare: *obiecte sanitare.* // m. (şi (adj.) **agent sanitar**) cadru medical mediu (îndeosebi la ţară şi în armată): *injecţii ... poate face orice agent sanitar.* VOIC.; *pe frontul rusesc ... sanitarii nu dovedesc cu lucrul.* GHEŢIE. [Din fr. *sanitaire*].

sanitáţie f. ansamblu de măsuri pentru asanarea mediului. [Din engl., fr. *sanitation*].

sanogenétic, ~ci, sanogenetică, ~ce a. care aparţine sanogenezei, referitor la sanogeneză. [Din fr. *sanogénétique*].

sanogenéză f. ramură a medicinei care se ocupă cu asigurarea stării de sănătate a populaţiei, cercetînd mediul social ca factor patologic, condiţiile de muncă şi de viaţă, fenomenele de urbanizare, de poluare etc. [Din fr. *sangenèse*].

sanscrít, ~ţi, sanscrită, ~e a. **1.** limba **sanscrită** (şi f.), veche limbă indo-europeană din India, care a devenit limbă clasică şi sacră în această ţară: *în sanscrită se pot găsi texte în care se spune că nici după moarte nu se stinge o prietenie.* PR.; *brahmanii vorbeau sanscrita*; **2.** care aparţine limbii sanscrite, referitor la această limbă; scris în limba sanscrită: *i-a arătat ... manuscrisele sanscrite din biblioteca unchiului său.* EL.; *gramatica sanscrită a lui Pannini.* [Din germ. *Sanskrit*, fr. *sanscrit*].

sanscritíst, sanscritişti m. (rar) sanscritolog. [Din germ. *Sanskritist*, fr. *sanscritiste*].

sanscritológ, sanscritologi m. specialist în limba sanscrită şi în literatura scrisă în această limbă; sanscritist. [Din rus. *sanskritolog*].

sanseviéră f. plantă tropicală decorativă din familia liliaceelor, cu frunze lungi, cărnoase, din ale căror fibre rezistente se fac sfori, pînză etc. (*Sansevieria*). [Din lat. *Sansevieria*].

santál, santali m. numele unor specii de arbori exotici tropicali, scunzi, cu frunze mari, cu flori în raceme, cu lemnul, după varietăţi, alb, mirositor sau brun-roşiatic, fără miros (*Santalum*); arbore din una dintre aceste specii: *în cetatea Basora ... are preţ mare lemnul de santal.* SAD. // n. (pl. **santaluri**) **1.** lemnul arborilor descrişi mai sus, în special al varietăţii albe, dens şi parfumat, folosit mai ales pentru mobile de lux, obiecte decorative etc.: *vîsle de santal.* AL.; *mătăniile de santal încrustat cu rubine.* PETR.; **2.** (şi **ulei de santal**) esenţă extrasă

prin distilare din lemnul (şi din rădăcina varietăţii albe a) acestor specii de arbori, cu întrebuinţări în medicină şi în parfumerie: *fiertură de tutun cu miere, santal, smochine şi opiu.* TEODOR.; **3.** (p. restr.) miros plăcut al acestei esenţe: *să lase-n urmă val de smirnă şi santal.* CĂL.; (şi: (înv.) **sandal**). [Din fr. ***santal***, gr. mod. ***sántalon***, turc. ***sandal***].

santínă, santine f. spaţiu pe fundul unei nave în care se colectează apa de pe punţile inferioare sau cea provenită din infiltraţii şi din condensare, care este eliminată apoi cu ajutorul pompelor: *termina cu scosul apei din santină.* TUD. [Din fr. ***sentine***].

santinélă, santinele f. **1.** militar înarmat care face serviciul de pază a unui post, a unei instituţii; (p. gener.) persoană care stă de pază; strajă: *întrevorbirea ... fu întreruptă de vocea santinelelor ce păzeau prima rază a lagărului.* FIL.; **2.** faptul de a veghea, de a supraveghea; pază: *de-aseară-n sentinelă Jder şede tot la pîndă.* AL.; *facem toată lumea de sentinelă, toată noaptea.* PETR.; (şi: **sentinelă**). [Din fr. ***sentinelle***].

santiniér, santinieri m. mecanic la santina navei. [*Santină* + *-ier*].

santonínă f. substanţă extrasă din seminţele sau din mugurii unor plante (*Semen contra, Florens cinae, Artemisia cina* etc.), întrebuinţată în medicină, ca vermifug. [Din fr. ***santonine***].

santún, santuni m. (înv., rar) nebun venerat de arabi (pentru că ar fi comunicat direct cu Mahomed): *doi santuni alergă sărind şi ameninţînd pe toţi trecătorii cu vîrful lăncilor.* AL. [Din fr. ***santon***].

sănviş n. v. sandviş.

sapăn, sapane n. parîmă cu care se leagă mărfurile, în vederea încărcării sau descărcării lor de pe o navă; (şi: **ţapan**). [Din turc. ***sapan***].

saparínă f. v. ţaparină.

sápă[1], sape şi (reg.) **săpi** f. **1.** unealtă alcătuită dintr-o lamă de oţel, plană sau uşor concavă, fixată pe o coadă de lemn, folosită în agricultură, la prăşit şi la săpat, în minerit etc.: *noi ştim a învîrti sapa, coasa şi secera.* CR.; *n-a lăsat sapa din mînă pînă n-a căzut ruptă de osteneală.* DELAVR.; **a ajunge** (sau **a aduce, a lăsa pe cineva**) **la** (sau **în**) **sapă de lemn**, a (se) ruina, a sărăci: *mi-a mîncat starea şi m-a lăsat în sapă de lemn.* FIL.; *ar ajunge la sapă de lemn dacă nu s-ar ajuta cu plutele.* SL.; **sapa şi lopata**, moartea: *sapa şi lopata are să-l scape.* ISP.; **2.** săpare, săpat[1]; (spec.) prăşilă, prăşit: *pe urmă a ieşit la sapă.* SAD.; *ştii tu, mîndră, ce ţi-am spus la sapă de cucuruz?* POP.; **3. sapă rotativă**, maşină agricolă alcătuită dintr-un sistem de discuri dinţate, cu care se sfărîmă crusta formată la suprafaţa pămîntului, înainte de a răsări plantele; **4.** (şi **sapă de foraj**) dispozitiv de la extremitatea inferioară a garniturii de foraj, cu care se sapă gaura de sondă; **5.** piesă metalică de la partea posterioară a afetului unui tun, care se înfige în pămînt la tragere, fixînd astfel tunul; **6.** fiecare dintre cei patru căpriori de la colţurile acoperişului unei case ţărăneşti. [Lat. ***sappa***].

sápă[2], sape f. (înv. şi pop.) crupa calului (mai rar a altor animale): *călări pe cal ... seizi negri ... [î]i netezesc pe sapă.* POP. [Cf. turc. ***sap*** „şold", sb., bulg. ***sapa*** „crupă"].

sapíd, ~zi, sapidă, ~e a. (livr.) care are savoare: *lucruri sapide şi lucruri insipide.* [Din fr. ***sapide***].

sapiént, ~ţi, sapientă, ~e a. şi m., f. (livr.) (om) înţelept; (om) doct, învăţat; savant: *sapient, te ştiu, destul ţi-e atîta!* CAR. [Din lat. ***sapiens, -ntis***].

sapiénţă f. (livr.) înţelepciune; ştiinţă, învăţătură: *fără litere, ... cu moartea unui sapient, s-ar fi pierdut şi sapienţa lui.* HEL. [Din lat. ***sapientia***].

sapienţiál, ~i, sapienţială, ~e a. (livr.) care ţine de sapienţă, referitor la sapienţă; care denotă sapienţă; specific sapienţei: *predilecţia pentru literatura sapienţială.* PATAP.; *rafinament sapienţial.* [Din lat. ***sapientialis***, fr. ***sapiential***].

sapínă f. v. ţapină.

sapíndacée, sapíndacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, dialipetale, tropicale, lemnoase şi liane, grimpante sau volubile; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***sapindacee***].

saplálc, saplaicuri şi **saplaice** n. (reg.) cupă mare de lemn folosită la cazanele de ţuică şi la teascurile de vin. [Din sb. ***saplak***].

saponacéu, saponacee a. de natura sau cu utilizările săpunului: *substanţe saponacee.* [Din fr. ***saponacé***].

saponária f. plantă (decorativă) din zona temperată, cu flori roz, mirositoare, din ale cărei ramuri şi rădăcini se obţine saponina (*Saponaria*). [Din lat. ***Saponaria***, fr. ***saponaire***].

saponificá, saponífic vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) descompune un ester prin hidroliză în acizi organici şi alcool sau fenol; **2.** a (se) descompune grăsimile sub acţiunea apei, transformîndu-se în săpun: *într-o tinichea strînge toate resturile ce rămîn din gospodărie, apoi le tratează cu sodă caustică şi le saponifică.* CĂL. [Din fr. ***saponifier***, it. ***saponificare***].

saponificáre, saponificări f. acţiunea de a (se) saponifica şi rezultatul ei; saponificaţie. [V. ***saponifica***].

saponificáţie, saponificaţii f. saponificare. [Din fr. ***saponification***].

saponínă, saponine f. substanţă de origine vegetală de natură glicozidică, care produce spumificare, emulsionare şi hemoliză, avînd acţiune distructivă asupra globulelor roşii. [Din fr. ***saponine***].

saporífic, ~ci, saporifică, ~ce a. (livr.) care dă gust, savoare. [Din fr. ***saporifique***].

sapotacée, sapotacee f. (la pl.) familie de plante tropicale, dicotiledonate, gamopetale, bogate în latex, din care se obţin balata şi gutaperca; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***sapotacée***].

sapótă, sapote f. fructul sapotierului. [Din fr. ***sapote***].

sapotiér, sapotieri m. arbore originar din America tropicală, foarte înalt, bogat în latex, cu frunzele alterne ce au la bază flori albe, cu fructul o bacă cenuşie, de mărimea unei lămîi, foarte dulce (*Achras sapata*). [Din fr. ***sapotier***].

saprobiónt, ~ţi, saprobiontă, ~e a. şi n. (organism vegetal sau microorganism) care se hrăneşte cu substanţe organice în descompunere. [Din germ. ***Saprobiont***].

saprofág, ~gi, saprofagă, ~ge a. (despre animale) care se hrăneşte cu materii organice în descompunere. [Din fr. ***saprophage***].

saprofít, ~ţi, saprofită, ~e a. şi n., f. (organism vegetal sau microorganism) care se hrăneşte cu substanţe organice în descompunere (ex. unele ciuperci şi bacterii). [Din fr. ***saprophyte***].

saprofitísm n. **1.** mod de viaţă al organismelor saprofite; **2.** incapacitate a unor microorganisme de a provoca boli organismului pe care se dezvoltă. [Din fr. ***saprophytisme***].

saprogén, ~i, saprogenă, ~e a. şi m. (microorganism) care produce putrefacţia: *bacil saprogen.* [Din fr. ***saprogène***].

sapropél, sapropeluri n. nămol cu efecte terapeutice, bogat în substanţe organice în descompunere, format în mări sau în lacuri sărace în oxigen, din care iau naştere rocile-mame de petrol, bitumenele etc. [Din fr. ***sapropel***, germ. ***Sapropel***].

sapropélic, ~ci, sapropelică, ~ce a. format din sapropel; bogat în sapropel: *nămol sapropelic.* [Din fr. ***sapropélique***].

sapropelít s. **1.** cărbune bituminos format prin descompunerea unor materii vegetale bogate în substanţe proteice şi grase; **2.** rocă sedimentară cu un conţinut variabil de sapropel. [Din fr. ***sapropélite***, germ. ***Sapropelit***].

sarabalíe, sarabalii f. (reg.) ceată, gloată, liotă: *se umplea odaia de praf ... cînd trecea o sarabalie întreagă.* SOR. [Et. nec.].

sarabándă, sarabande f. **1.** vechi dans spaniol (asemănător cu menuetul), solemn, cu mişcare lentă şi ritm în trei timpi; melodia acestui dans: *sonata în re major, a lui Jean Maria Leclair, conţine o sarabandă în largo.* CĂL. **2.** (fig.) mişcare ameţitoare, tumultuoasă; agitaţie, vînzoleală; (p. ext.) mulţime dezlănţuită, agitată, gălăgioasă: *în jurul lor dănţuieşte nebuna sarabandă a unui carnaval.* SAD.; *o sarabandă a propriilor gînduri şi spaime.* R.L. [Din fr. ***sarabande***].

saracén m. v. sarazin.

saracín m. v. sărăcin.

sarafán, sarafane n. **1.** un fel de fustă lungă şi foarte largă, cu platcă şi cu bretele scurte, purtată peste bluză, în costumul popular rusesc; **2.** rochie decoltată, fără mîneci, purtată peste o bluză: *purta ... un sarafan bleu, îmbrăcat peste o bluză de mătase albă.* GHEŢIE. [Din rus. ***sarafan***].

sarageá, saragele f. **1.** călăreţ din vechea cavalerie turcească; **2.** călăreţ din cavaleria neregulată în ţările române; (la pl.) corp de cavalerie: *sărăcei, scutelnici, ageri călăreţi.* BOL.; (adj.) *cu catane sarangele cari poartă slujbe grele.* POP.; (şi: **sarangea, sărăcel**). [Din turc. ***sarıca***].

sarái n. v. serai.

sarailíe, sarailii f. prăjitură făcută din foi de plăcintă rulate, cu umplutură de nuci, alune sau migdale, îmbibate cu sirop de zahăr sau de miere: *iaurt, seralii, baclavele.* NEGR.; *mînca ... feluri moldoveneşti, îmbielşugate şi grase, isprăvind cu sarailii şi baclavale turceşti.* SAD.; (şi: (înv.) **seralie**). [Din turc. ***saraylı*** „(prăjitură) de palat"].

saramurá, saramurez vb. (tr.) **1.** a introduce în saramură carne, legume etc. pentru a le conserva; **2.** a ţine în saramură piei crude, înainte de tăbăcire; **3.** a trata cu fungicide seminţele de cereale înainte de semănat, pentru combaterea bolilor criptogamice: *să-şi saramureze grîul de sămînţă.* V.R. [De la ***saramură***].

saramurăre f. acţiunea de a saramura şi rezultatul ei. [V. ***saramura***].

saramurát, ~ţi, saramurată, ~e a. care a suferit operaţia de saramurare: *grîu saramurat.* [V. ***saramura***].

saramúră, saramuri f. **1.** soluţie din apă cu (multă) sare de bucătărie, folosită la conservarea unor alimente, în agricultură, în industria tăbăcăriei etc.: *muşchiuleţ de purcel scos de la saramură şi fript pe grătar.* VOIC.; **a-şi pune pielea la saramură**, v. **piele**; **2.** zeamă sărată, uneori condimentată cu oţet, usturoi etc., cu care se servesc unele mîncăruri; (p. ext.) mîncare preparată cu astfel de zeamă: *am şi nişte plătici ... fripte pe cărbuni şi cu salamură de usturoi.* SAD.; **3.** (pop.) telemea; **4.** (pop.) izvor cu apă sărată; apă cu conţinut natural de sare; slatină: *Băltăţeştii cei plini de salamură.* CR.; (şi: (pop.) **salamură**). [Din gr. mod. ***Salamúra*** (după *sare*); cf. bulg. ***salamúra***].

sarangeá f. v. saragea.

sarasír n. v. serasir.

sarazín, ~i, sarazină, ~e a. care aparţine, care este caracteristic arabilor (musulmani) din apusul Europei medievale, referitor la arabii (musulmani) din apusul Europei medievale: *olane sarazine.* // nume dat arabilor din apusul Europei

medievale; (p. ext.) musulman din apusul Europei medievale: *sarazinii cuceresc castelul în care perechea de îndrăgostiți se adăpostise.* VIANU; (și: (înv.) **saracen**). [Din fr. ***sarrazin***, lat. ***saracenus***].

sarazínă, sarazine f. hersă prevăzută în partea inferioară cu colți de oțel: *sarazinele medievale.* [Din fr. ***sarrasine***].

sără f. v. **seară**.

sarbacánă, sarbacane f. **1.** tub lung și drept cu care se pot arunca, prin suflare, proiectile mici; **2.** armă cu care musulmanii aruncau materii incendiare asupra inamicului. [Din fr. ***sarbacane***].

sárbăd[1] a. v. **searbăd**[1].

sárbăd[2] a. v. **searbăd**[2].

sarcásm, sarcasme n. **1.** ironie mușcătoare, insultătoare; atitudine disprețuitoare; batjocură: *un poet de frunte, cu turbă și sarcasm.* AL.; *spirit critic ... fără sarcasm steril.* CĂL.; **2.** (mai ales la pl.) vorbă, expresie sarcastică, incisivă: *i-a plătit-o cu sarcasme groase.* CAR.; *nu mai isprăvește cu sarcasmele la adresa politicei din Muntenia.* IBR. [Din lat. ***sarcasmus***, gr. mod. ***sarkasmós***, fr. ***sarcasme***].

sarcástic, ~ci, sarcastică, ~ce a. **1.** (adesea adv.) care denotă, exprimă sarcasm; batjocoritor; caustic: *Alecsandri ..., boier moldovan, antiburghez și spirit sarcastic.* IBR.; *rîzînd mereu sarcastic.* CĂL.; **2.** care utilizează în mod voluntar sarcasmul; caracterizat prin sarcasm, plin de sarcasm: *tata nu era sarcastic.* PR. // n. ceea ce este caustic, insultător (într-o operă literară): *de la Baudelaire încoace, poezia modernă cultivă ... urîtul, grotescul, sarcasticul.* R.L. [Din fr. ***sarcastique***].

sárcă f. v. **țarcă**.

sárce[1] f. v. **salce**[1].

sárce[2]**, sărci** f. (ornit.; reg.) lișiță (*Fulica atra*). [Din magh. *szárcsa*].

sărcenă f. v. **sarcină**.

sárcină, sarcini f. **1.** încărcătură, greutate purtată de cineva; povară; apăsare: *sarcini de aur și de smirnă ei încarcă pe cămile.* EM.; (fig.) *cuvîntul „toiag" poartă altă sarcină mitică decît cuvîntul „baston", care e deșertat de orice asemenea sarcină.* BL. **2.** (spec.) legătură, grămadă care (sau cîtă) poate fi dusă în spate sau cu brațele: *femei nevoiașe ... de-abia pășesc sub sarcina de iarbă.* VLAH.; *o sarcină de lemne*; **3.** starea femeii însărcinate; durata gravidității: *Laura era însărcinată și se lăuda că are sarcină grea.* REBR. **4.** obligație, răspundere (materială sau morală): *luasem sarcina întreținerii și educației acestui tînăr.* CAR.; **în sarcina ...**, **a)** în seama ..., în grija ...; în obligația: *cine era prea sărac ... rămînea în sarcina vătafului.* GAL.; **b)** pe seama ...; asupra, împotriva: *faptă reținută în sarcina pîrîtului*; **5.** îndatorire materială față de o autoritate; contribuție către stat: *de partea lui nu voia să se atingă, păstrînd-o liberă de sarcini, pentru orice eventualitate.* GHEȚIE; **6.** activitate pe care o prestează cineva, regulat, organizat; funcție; slujbă: *s-a angajat ... într-un restaurant de stat, unde îndeplinește nu știu ce sarcină.* CĂL.; **7.** misiune: *avem o sarcină delicată*; **8.** mărime fizică ce produce o stare de solicitare mecanică într-un corp solid deformabil ori într-un sistem fizic sau tehnic; putere debitată de un sistem generator, transmițător sau transformator de energie; **9.** (și **sarcină electrică**) mărime fizică ce caracterizează starea de încărcare electrică a unui corp; mărime scalară care caracterizează proprietatea unui corp de a crea în jurul său un cîmp electric sau de a fi acționat atunci cînd se găsește în cîmpul electric al unui corp: *diferitele obiecte poartă ... o sarcină electrică.* BL. (și: (înv.) **sarcenă**). [Lat. ***sarcina*** „bagaje militare"].

sarcocél, sarcocele n. tumoare dură a testiculelor, cauzată de o inflamație, de un traumatism etc. [Din fr. ***sarcocéle***].

sarcofág, sarcofage n. **1.** mormînt în care anticii puneau cadavrele ce nu se ardeau; **2.** sicriu monumental antic făcut din piatră, ceramică, bronz etc. (bogat ornamentat): *mulțime de sarcofagii deschise.* BOL.; *obiectele vrăjite depozitate în sarcofagele faraonilor se crede că ... și-au mai păstrat oculta eficiență.* BL.; **3.** monument funerar modern în formă de sicriu; **4.** (rar) sicriu: *patru sacristani purtau pe umăr un sarcofagiu (coșciug).* FIL.; (și: (înv.) **sarcofagiu**). [Din fr. ***sarcophage***, lat. ***sarcophagus***].

sarcofágiu n. v. **sarcofag**.

sarcoíd, sarcoide n. nume dat leziunii cutanate din sarcoidoză, asemănătoare sarcomului, dar de natură benignă. [Din fr. ***sarcoïde***].

sarcoidóză f. stare patologică caracterizată printr-o leziune histologică particulară, care se poate localiza în numeroase organe (plămîni, oase, ochi etc.). [Din fr. ***sarcoïdose***].

sarcolém, sarcoleme n. membrană conjunctivă care învelește la exterior fibrele musculare (netede sau striate); (și: **sarcolemă**). [Din fr. ***sarcolemme***].

sarcolémă f. v. **sarcolem**.

sarcolíză, sarcolize f. proces de distrugere histologică a fibrelor musculare striate. [Din fr. ***sarcolyse***].

sarcologíe f. (anat.; rar) miologie. [Din fr. ***sarcologie***].

sarcóm, sarcoame și **sarcomuri** n. tumoare malignă a țesutului conjunctiv, caracterizată microscopic prin prezența a numeroase celule atipice. [Din fr. ***sarcome***, lat. ***sarcoma***].

sarcomatós, ~și, sarcomatoásă, ~e a. referitor la sarcom, cu sarcom; de natura sarcomului; afectat de sarcom: *țesuturi, celule sarcomatoase.* [Din fr. ***sarcomateux***].

sarcomatóză, sarcomatoze f. boală caracterizată prin apariția unor sarcomuri multiple. [Din fr. ***sarcomatose***].

sarcoplásmă f. citoplasmă care ocupă spațiile cuprinse între miofibrile și fibrele musculare. [Din fr. ***sarcoplasme***].

sarcoplást, sarcoplaste n. celulă din care se formează fibrele musculare striate. [Din fr. ***sarcoplast***].

sarcoplástic, ~ci, sarcoplastică, ~ce a. caracteristic sarcoplastului, referitor la sarcoplast. [Din fr. ***sarcoplastique***].

sarcópt, sarcopți m. parazit microscopic din ciasa arahnidelor care pătrunde în pielea omului sau a animalelor, provocînd scabia (*Sarcoptes scabiei*): (fig.) *nu sînt decît un sarcopt.* CĂRT. [Din fr. ***sarcopte***].

sarcóptic, ~ci, sarcoptică, ~ce a. produs de sarcopt: *râie sarcoptică.* [***Sarcopt*** + *-ic*].

sarcosporidlóză, sarcosporidioze f. boală parazitară a erbivorelor și a păsărilor, provocată de un sporozoar care se localizează în țesutul muscular, formînd chisturi. [Din fr. ***sarcosporidiose***].

sarcoterapíe f. metodă de tratament cu ajutorul extractelor din carnea animalelor. [Din fr. ***sarcothérapie***].

sarcozínă f. aminoacid obținut sintetic sau prin hidroliza creatinei musculare, sub formă de cristale incolore, cu gust dulceag. [Din fr. ***sarcosine***].

sarcozóm, sarcozomi m. nume dat unor particule fine cu aspect granular din sarcoplasmă. [Din fr. ***sarcosome***].

sard, ~zi, sardă, ~e a. care aparține, care este caracteristic Sardiniei sau locuitorilor ei, referitor la Sardinia sau la locuitorii acesteia: *am auzit deslușit chiar vocabule sarde și spaniole.* SAD. // f. limbă romanică vorbită de sarzi. // m. pl. populația Sardiniei. // m., f. persoană (originară) din Sardinia; persoană care vorbește sarda ca limbă maternă. [Din fr. ***sarde***].

sardanapálic, ~ci, sardanapalică, ~ce a. exagerat de îmbelșugat, de luxos; (p. ext.) desfrînat, dezmățat: *urmăriți ... să mă asasinați cu belșugul unui ospăț sardanapalic?* ST.; *viață sardanapalică.* [***Sardanapal*** n. pr. + *-ic*; cf. fr. ***sardanapalesque***].

sardanapalísm n. (livr.) viață desfrînată, destrăbălată. [***Sardanapal(ic)*** + *-ism*].

sardeá, sardele f. numele mai multor specii de pești marini mici, din familia clupeidelor, care trăiesc pe lîngă coastele de vest și de sud ale Europei, dintre care cea mai cunoscută este *Sardina pilchardus*; (mai ales la pl.) conservă preparată din carnea acestor pești: *nu prea merg sardelele cu vin roșu.* PR.; **ca sardelele**, foarte înghesuiți; unul lîngă altul: *musafirii sînt grămădiți ca sardelele-n putină.* AL.; (și: **sardelă**). [De la ***sardele*** (pl. lui *sardelă* <gr. mod. ***sardélla***, it. ***sardella***)].

sardéiă f. v. **sardea**.

sardeiúță, sardeluțe f. diminutiv al lui **sardea**. [***Sardelă*** + *-uță*].

sardínă, sardine f. **1.** pește marin din familia clupeidelor, asemănător cu scrumbia, albăstrui-verzui pe spate și argintiu pe pîntece, foarte vorace (*Sardina pilchardus*); **2.** pește marin rezultat din adaptarea peștelui descris mai sus la condițiile din Marea Neagră (*Sardina dobrogica*). [Din fr. ***sardine***].

sardinélă, sardinele f. **1.** pește marin din familia clupeidelor, asemănător cu sardeaua, care trăiește în Marea Egee, pătrunzînd și în Marea Neagră prin Bosfor (*Sardinella aurita*); **2.** pește marin rezultat din adaptarea peștelui descris mai sus la condițiile din Marea Neagră (*Sardinella euxina*). [Din lat. ***sardinella***, fr. ***sardinelle***].

sărdion s. v. **sardiu**.

sărdiu n. piatră semiprețioasă, transparentă, roșie sau brună: *sardion, topazion și zmaragol.* BIBLIA; (și: (înv.) **sardion**). [Din lat. ***sardius***, gr. mod ***sárdion***].

sardónic, ~ci, sardonică, ~ce a. (adesea adv.) care exprimă răutate, satisfacție diabolică, sarcasm; batjocoritor, maliții os, sarcastic: *temîndu-mă de-a lumii sardonică zîmbire.* AL.; *rîde sardonic.* CAR.; *i-au răspuns cu o voce sardonică.* PR.; [Din lat. ***sardonicus***, fr. ***sardonique***].

sardónlu n. v. **sardonix**.

sardónix n. varietate de calcedonie cu dungi concentrice, regulate, roșii sau brune, folosită ca piatră semiprețioasă de podoabă și ornament: *un inel cu o enormă piatră portocalie ..., probabil sardoniu.* CĂL.; (și: **sardoniu**). [Din lat. ***sardonyx***, gr. mod. ***sardónix***, germ. ***Sardonix***].

sáre, săruri f. **1.** (și **sare de bucătărie**) substanță cristalină, sfărîmicioasă, solubilă în apă și cu gust specific, extrasă din saline sau din apele marine, constituind un condiment de bază în alimentația oamenilor; clorură de sodiu: *erau săraci ..., cînd mălai aveau n-aveau sare.* ISP.; *zece ani am cioplit la sare.* VLAH.; **sare gemă**, clorură naturală de sodiu cristalizată; **sarea pămîntului** (sau a **lumii**, **a poporului etc.**), ceea ce este mai de preț, mai valoros; esență a ceva: *clerul era sarea poporului.* GHICA; **a da** (sau a **pune**) **sare**, a săra: *pun sare; gust în vîrful lingurii.* SAD.; **a pune la sare**, a saramura; **marea cu sarea** sau **sarea și** (ori **cu**) **marea**, ceva exagerat de mult; ceva imposibil de obținut, de realizat; **a-i fi cuiva drag ca sarea în ochi**, a-i fi cuiva nesuferit, antipatic: *li era drag ca sarea-n ochi.* CR; **a-i fi cuiva de ceva** (sau **a-i veni cuiva să facă ceva**) **cum îi este cîinelui a linge sare**, a nu dori deloc (să facă) un anumit lucru: *nu ne era a învăța, cum nu i-i cînelui a linge sare.* CR.; **a primi pe cineva cu pîine și sare**, a primi pe

S

65289 intrări • 59723 articole • 100027 sensuri

cineva cu deosebită cinste; **a pune** (sau **a turna**) **sare pe rană**, a provoca cuiva o durere sufletească, o iritare, reactualizînd o problemă delicată, insistînd asupra ei; **2.** (fig.) finețe spirituală; farmec, haz: *glumă fără sare;* **sare atică**, ironie fină (în felul atenienilor); **3.** compus chimic rezultat de obicei din reacția dintre un acid și o bază; **sare amară**, sulfat de magneziu, folosit, sub formă de praf alb, ca purgativ; **sare de lămîie**, acid citric; săricică; (reg.) **sarea pisicii** (sau **mîței**), (sulfură de) antimoniu; (înv.) **sare de cenușă**, carbonat de potasiu; **4.** (la pl.) nume dat unor preparate din substanțe (volatile) cu miros puternic, pe bază de fenol, camfor etc., care se întrebuințau pentru trezirea din leșin ori pentru prevenirea acestuia: *trebui slujnica să-i dea sărurile și s-o frece cu oțet la tîmple.* GHEȚIE. [Lat. ***sal, salis***].

sargásă, sargase f. algă flotantă de culoare brună care crește pe coastele Americii, ale cărei acumulări formează adevărate pajiști plutitoare în nordul Oceanului Atlantic, între insulele Bermude, Canare și Azore, unde este dusă de curenții marini. [Din fr. ***sargasse***].

sarí, sariuri n. obiect de îmbrăcăminte femeiască din portul tradițional indian, constînd dintr-o fișie lungă de țesătură înfășurată în jurul corpului, de la piept pînă la glezne, cu un capăt aruncat peste umăr: *Maitreyi mi s-a părut ... frumoasă, în sari de culoarea ceaiului palid.* EL. [Din fr., engl. ***sari***].

saríc, sarice și **saricuri** n. (înv.) văl dintr-o țesătură fină (împodobit cu pietre prețioase), care se înfășura în jurul fesulului, formînd împreună turbanul turcesc; (p. ext.) turban: *pe capu-i ..., saricu-i de velură rouat de pietre scumpe.* BOL.; (adj.) *un conci saric cu măiestrie împletit din felurite stofe de aur și cu mărgăritar.* DRĂGHICI. [Din turc. ***sarık***, „muselină sau șal servind de turban"].

sárică, sarici f. manta țărănească lungă, mițoasă, țesută din fire groase de lînă, pe care o poartă oamenii de la munte, în special ciobanii; (p. ext.) țesătură din care se confecționează această haină: *eram ... învălit într-o sarică ghițoasă.* CR.; *[i]l înveșmîntară ..., punîndu-i pe umeri, pe deasupra, și o sarică mițoasă de oaie.* CĂRT.; (accent. și: ***sarícă***). [Lat. ***sarica***].

sarígă, sarigi f. (zool.; rar) oposum (*Didelphys virginiana*). [Din fr. ***sarigue***].

sarín n. substanță toxică de luptă, cu acțiune neuroparalitică: *o sectă japoneză a ucis zeci de oameni cu sarin.* [Din germ. ***Sarin***].

sarmá, sarmale f. (mai ales la pl.) preparat culinar constînd din cocoloașe de carne tocată amestecată cu orez și cu alte ingrediente, înfășurate în foi de varză (acră), de viță, de știevie etc.; gălușcă: *bucătarul ... nimerea foarte bine sarmalele.* GHICA; *Măria sa ... înghiți o sarmală prea fierbinte.* SAD.; **a toca cuiva carnea sarmale**, a tăia pe cineva în bucățele, a-l sfîșia; (și: **sarmálă**). [Din turc., sb. ***sarma***].

sarmálă f. v. sarma.

sarmát, ~ți, sarmată, ~e a. sarmatic: *neamuri sarmate.* // f. limbă vorbită de sarmați. // m. pl. veche populație indo-europeană nomadă, înrudită cu sciții, stabilită în nord-estul Mării Negre, între Don și Marea Caspică, asimilată de vechii slavi, geto-daci, huni etc. // m., f. persoană aparținînd acestei populații. [Din fr. ***Sarmates***, cf. lat. ***sarmata***].

sarmátic, ~ci, sarmatică, ~ce a. 1. care aparține, care este caracteristic sarmaților, referitor la sarmați; sarmat: *triburi sarmatice;* **2.** (și n.) sarmațian: *roci sarmatice.* [Din fr. ***sarmatique***].

sarmațián, ~enI, sarmațiană, ~ene a. și n. (care ține de, referitor la) ultimul etaj al miocenului din sud-estul Europei, caracterizat prin faună de gasteropode, lamelibranhiate, foraminifere etc.; sarmatic: *depozitele din sarmațian conțin zăcăminte de gaze naturale, petrol și cărbuni.* [Din fr. ***sarmatien***].

sarmént, sarmenți m. ramură lemnoasă lungă și subțire, care necesită un suport pentru a se înălța. [Din fr. ***sarment***, lat. ***sarmentum***].

sarmentós, ~și, sarmentoásă, ~e a. (despre plante) **1.** cu tulpina sau ramurile lungi, subțiri și agățătoare; **2.** cu mulți sarmenți. [Din fr. ***sarmenteux***, lat. ***sarmentosus***].

sărniță, sarnițe și **sarniți** f. (reg.) solniță: *chiar sarnița de dinaintea lui era plină cu zahăr pisat.* ISP. [***Sare*** + ***-niță***].

saróng, saronguri n. obiect vestimentar tradițional malaiez, de forma unei fuste lungi și strîmte, purtat de bărbați și de femei: *mă supărau din cînd în cînd acele saronguri de rogojină, un fel de jupoane de paie împletite.* VOIC. [Din fr. ***sarong***].

sáros, sarosuri n. perioadă de optsprezece ani, unsprezece zile și opt ore, după care se repetă, la aceleași intervale și în aceeași ordine, eclipsele de Soare și de Lună (aproximativ optzeci și patru de asemenea eclipse). [Din fr. ***saros***].

sarsaílă m. **1.** unul dintre numele populare ale diavolului; (spec.) scaraoțchi: *stăi, sarsailă!* CR.; **2.** (fam.) epitet pentru un om rău, viclean, ciudat. [Et. nec.].

sarsám n. v. țartam.

sarsaná f. v. saxana.

sarsaparílă f. (livr.) salce[1]. [Din [*Smilax*] **sarsaparilla**, numele științific al salcei[1]; cf. fr. ***salsepareille***].

sarsélă, sarsele f. mică pasăre sălbatică de baltă, din familia raței sălbatice (*Anas crecca*): *crihance ori sarsele, cu zboruri fulgerătoare.* SAD. [Din fr. ***sarcelle***].

sart, sarturi n. parîmă, odgon etc. servind la fixarea catargelor de bordurile navei și la prinderea scărilor cu care se urcă pe catarge: *sarturile zbîrnîiau, întrecînd șuieratul vîntului.* TUD. [Din it. ***sarta***, turc. ***sart***, gr. mod. ***sártia***].

sas[1], sași m. (la pl.) populație germană (originară din Flandra, Saxonia și din regiunile Rinului și ale Mosellei), colonizată de regii unguri în Transilvania (zonele Tîrnave, Sibiu, Brașov, Bistrița), în sec. al XII-lea – al XIII-lea; (și la sg.) persoană aparținînd acestei populații: *sasul ceru iertare că nu mă poate însoți.* VOIC.; *sașii sînt ingineri născuți, ei impun naturii ordinea din sufletul lor.* BL. [Cf. magh. ***szász***, germ. ***Sachse***].

sas[2], sasuri n. **1.** încăpere sau compartiment dintr-un sistem tehnic, dintr-o instalație, dintr-o hală, care separă sectoare cu regim climatic sau tehnologic diferit și care poate comunica alternativ cu fiecare dintre aceste sectoare ori cu exteriorul; **2.** (p. ext.) încăpere mică situată între două sau mai multe camere ale unui apartament; degajament; **3.** tub de oțel al unui cheson pneumatic pentru executarea fundațiilor, care leagă camera de lucru cu celula de aer. [Din fr. ***sas***].

sasafrás m. arbore din familia lauraceelor, originar din America de Nord, cu lemnul gălbui, ușor, folosit în construcții, cu rădăcini din care se extrage o esență parfumată, cu frunze întrebuințate, după uscare, drept condiment (*Sassafras officinalis*). [Din fr. ***sassafras***].

sasaníd, ~zi, sasanidă, ~e a. care aparține, care este caracteristic dinastiei persane a Sasanizilor sau epocii ei, referitor la această dinastie sau la epoca ei: *petrecere sasanidă.* OD.; *Imperiul Sassanid;* (scris și: *sassanid*). [Din fr. ***sassanide***].

săscă[1], săște f. (reg.) săsoaică: *frunză verde cea nemțească, fost-au un sas și o sască.* POP. [***Sas[1]*** + ***-că***].

săscă[2] f. (reg.) varietate de struguri acrișori, cu pielița bobului tare. [Et. nec.; cf. ***sască[1]***].

saschíu, saschii m. numele a două plante erbacee, cu tulpina tîrîtoare, cu frunze persistente, lucioase, cu flori albastre (*Vinca herbacea*) sau albastre-violete, roz, rar, albe; pervincă, sacfiu, sămăchișă (*Vinca minor*). [Din magh. ***szászfű***].

sasistí vb. v. sastisi.

sasistíre f. v. sastisire.

sasistít a. v. sastisit.

sastiseálă, sastiseli f. (înv.) plictiseală: *el va începe narațiunea sa cu un fel de sastiseală care, firește, se poate lesne esplica.* EM. [***Sastisi*** + ***-eală***].

sastisí, sastisesc vb. (tr. și refl.) **1.** (înv.) a (se) tulbura, a (se) zăpăci; a (se) fîstîci: *nu mă sastisesc nicidecum.* AL.; **2.** (fam.) a (se) plictisi; a (se) sătura: *să trăim ... fără de a ne mai sastisi cu statistice.* OD.; (și: **sasisti**). [Din gr. mod. ***sástisa*** (aor. lui ***sastízo***)].

sastisíre, sastisiri f. (fam.) faptul de a (se) sastisi; plictiseală: *eroii au aceeași amestecătură de sastistire și evlavie protocolară.* CĂL.; (și: **sasistire**). [V. ***sastisi***].

sastisít, ~ți, sastisită, ~e a. **1.** (înv.) tulburat, zăpăcit: *nu acum, că-s prea sastisită.* AL.; **2.** (fam.) plictisit: *doi dobrogeni sastisiți ... se uitau pe păreți.* SAD.; *sub aerele sale sastistite ... ascundea un spirit fin.* CĂL.; (și: **sasistit**). [V. ***sastisi***].

saşéu, saşeuri n. (franțuzism) pungă mică din pînză în care se păstrează batiste, ciorapi etc. sau în care se pun, în dulap, flori mirositoare pentru a parfuma rufele: *doamna Deleanu* [pusese] *saşeuri de livănțică în șifonieră.* TEODOR. [Din fr. ***sachet***].

saşíu, ~ii, saşie, ~ii a. **1.** (adesea subst.) care se uită cruciș; încrucișat, strabic, zbanghiu: *saşiul se uită lung la tînăr.* CAR.; *o domnișoară cam saşie ... răsfoia o revistă ilustrată.* GHEȚIE; **2.** (despre ochi, privire) cruciș, încrucișat, ponciș: (adv.) *se uită saşiu;* (și: **saşiu**). [Din turc. ***şaşı***].

sat, sate n. **1.** (înv.) cort; locuință (rudimentară); (p. ext.) așezare umană formată din corturi: *fie curtea lor pustinie și în fsatele lor nu fie cine se vie.* PSALT.; **2.** (înv.) cîmp; ogor, țarină; moșie: *cumpărat-am sat.* VARL.; **3.** așezare rurală (cu case și gospodării țărănești), a cărei populație are ca ocupație principală agricultura: *o boceau de vuia satul.* CR.; *în zadar a ajuns reședință de plasă, că Ocna tot sat a rămas, fără drum pietruit, fără trotuare.* GHEȚIE.; **sat fără cîini** ori **satul lui Cremene**, loc fără pază; loc fără stăpîn în care fiecare face ce vrea; (pop.) **a face sat** (**undeva** sau **cu cineva**), a se statornici, a rămîne undeva sau cu cineva: *n-am să fac sat cu el;* **4.** locuitorii unei asemenea așezări: *satul ..., solidar cu durerea femeii, nu se urnea din loc.* VOIC.; **a se supăra** (sau **a se mînia**) **ca văcarul pe sat**, a se supăra nejustificat pe toată lumea; **5.** (înv.) așternut, culcuș; pat: *în fsatul lui întors-ai în lăngoarea lui.* PSALT.; **6.** (înv.) lăcaș, sanctuar: *satul lui Dumnezeu.* COR. (și: (înv.) **fsat**). [Lat. ***fossatum*** „șanț"; cf. alb. ***fshat***].

satán m. v. satană.

satánă, satane f. **1.** (artic.) numele biblic al diavolului; căpetenie a diavolilor; scaraoțchi, tartorul: *ispitindu-se de satana.* BIBLIA; *tu, al cerului dușman! duhul răului, satan!* AL.; **2.** întruchipare sau unealtă a răului: *trufia este o satană.* ISP.; **3.** termen injurios pentru oameni și animale: *să piei din ochii mei, satană afurisită.* REBR.; (și: **satan**). [Din sl. ***satana***, gr. mod. ***Satanár***, fr. ***satan***].

satanésc, ~ști, sataneáscă, ~eşti a. (înv. și pop.) satanic: *strînge din sprîncene c-un zîmbet satanesc.* NEGR.; *un zbieret satanesc.* ALEX.; (și: **sătănesc**). [***Satană*** + ***-esc***].

satánic, ~ci, satanică, ~ce a. drăcesc, demonic, diabolic; (p. ext.) crud, perfid; satanesc, satanicesc: *o idee satanică veni unuia.* NEGR.; *statul e în ființa sa o împreunare de contradicții extreme, divine și satanice.* STĂNIL. [Din fr. ***satanique***].

S

satanicésc, ~şti, satániceáscă, ~eşti a. (înv.) satanic: *făceau toate chipurile sataniceşti.* CR. [Cf. gr. mod. ***satanikós***].

satanísm n. 1. însuşire a ceea ce este satanic; caracter satanic; atitudine diabolică: *ar fi mai bine să ne recunoaştem satanismul, poate l-am practica mai puţin.* PR.; **2.** cult consacrat lui Satan şi răului (în literatura romantică); demonism: *există la Bacovia un satanism ..., care e un stil al pateticului.* CĂL. [Din fr. ***satanisme***].

sataníst, ~şti, satanistă, ~e a. care ţine de satanism, referitor la satanism: *manifestări sataniste.* //m., f. adept al satanismului. [Din engl. ***satanist***].

sataníza, satanizez vb. (tr.) a da caracter satanic; a afurisi. [***Satan*** n. pr. + *-iza*].

satară, satarale f. 1. (mai ales la pl.) dare excepţională (în afara celor obişnuite), percepută în ţările române; (p. gener.) impozit, bir: *scoasă ... şi satarale, şi hîrtii, şi fumăret.* NEC.; **2.** (şi **satara belea**) povară, sarcină; (p. ext.) pacoste, năpastă: *s-o scape de sataraua procletului de băiat.* ISP.; *satara-belea-n spinare-ţi căzu ca din senin.* [Cf. turc. *(mu)sadere* „confiscare"].

satelít, sateliţi m. 1. corp ceresc care gravitează, pe o orbită circulară sau eliptică în jurul altui corp ceresc: *Luna e satelitul Pămîntului;* **2.** (şi **satelit artificial**) vehicul cosmic, prevăzut cu aparataj, lansat în spaţiul circumterestru, cu ajutorul rachetelor cosmice şi care, după lansarea pe orbită, continuă să graviteze în jurul Pămîntului, fără a avea nevoie de propulsie; **satelit de telecomunicaţii,** satelit artificial dotat cu echipament special, folosit pentru realizarea unor canale de telecomunicaţii, necesare în cercetarea ştiinţifică, navigaţie, comunicaţii, difuziunea programelor de televiziune etc.; **satelit meteorologic**, satelit artificial dotat cu echipament special, folosit pentru cercetarea învelişului oceanului aerian şi pentru obţinerea unor informaţii specifice din zonele terestre greu accesibile; **3.** roată dinţată a unui mecanism planetar, servind la transformarea unei mişcări de rotaţie în raporturi de transformare variabile, în funcţie de condiţiile de lucru ale mecanismului; **4.** segment cromozomial scurt şi contractat; **5.** corpuscul mic, adiacent nucleonului, care conţine ADN, frecvent în celula nervoasă; **6.** (fig.) persoană, colectivitate etc. care depinde de cineva sau ceva în jurul căruia gravitează; persoană, colectivitate etc. care urmează şi execută orbeşte ordinele cuiva; acolit: *sateliţii tiranului ... îl îmbrînciră în mulţime.* NEGR. // a. care gravitează în jurul cuiva sau a ceva; care depinde de ceva, subordonat cuiva; secundar: *particule satelite;* **oraş-satelit,** localitate de importanţă secundară aflată în vecinătatea unui oraş mare, cu care are relaţii de cooperare. [Din fr. ***satellite***].

satelizá, satelizez vb. (rar; tr.) a plasa pe o orbită circumterestră (ca satelit): (fig.) *o droaie de baloane satelizate pe ată.* ARG. [Din fr. ***satelliser***].

sateloíd, sateloízi m. şi **sateloíde** n. aparat de zbor orbital, cu motor-rachetă de mică tracţiune, constituind un intermediar între un avion şi un satelit artificial. [De la ***satelit***].

sătem a. invar. **limbi satem**, grup de limbi indo-europene în care s-a păstrat nealterat sunetul [s] înaintea vocalelor [e] şi [i] (ex/: indo-iraniana, armeana, slava, baltica, traca, frigiana). [Din germ. *Satem(sprache)*].

satí f. (la brahmani) 1. nume dat văduvei arse pe rugul funerar alături de corpul soţului ei defunct; **2.** ritualul respectiv. [Din fr. ***sati***].

satín, satinuri n. ţesătură deasă de mătase, de bumbac, de fibre sintetice etc., cu una dintre feţe lucioasă şi netedă, folosită mai ales pentru căptuşeli de îmbrăcăminte: *te-nzestrezi cu mîneci roşii la tunică de satin.* MACED. [Din fr. ***satin***].

satiná, satinez vb. (tr.) a da luciu, aspect de satin hîrtiei, cartonului sau ţesăturilor, cu ajutorul calandrului. [Din fr. ***satiner***].

satinái, satinaje n. luciu caracteristic dat ţesăturilor, hîrtiei, cartonului prin satinare. [Din fr. ***satinage***].

satináre, satinări f. acţiunea de a satina şi rezultatul ei. [V. ***satina***].

satinát, ~ţi, satinată, ~e a. cu aspect lucios, mătăsos, ca satinul: *tălpile lui erau satinate.* ARG. [V. ***satina***; cf. fr. ***satiné***].

satinét, satineturi n. ţesătură (de bumbac) care seamănă cu un satin subţire. [Din fr. ***satinette***].

satinós, ~şi, satinoásă, ~e a. (rar) ca de satin, specific satinului: *pe dedesuptul veşmintelor sale trecu un foşnet satinos.* CĂL. [***Satin*** + *-os*].

satintúr, satinturi n. (înv.) varietate de satin: *rochii de satintur.* AL. [Din fr. ***satin*** *(de) Tours*].

satír, satiri m. 1. divinitate rustică din mitologia greacă, reprezentată prin fiinţe cu corp omenesc acoperit cu păr, cu coarne, coadă şi picioare de ţap (sau de cal), personificînd instinctele brutale: *satirul ... cornat şi bărbos.* BOLLIAC; *satirul, personificarea bestialităţii primitive, se resoarbe în natură; el devine Pan.* VIANU; **2.** epitet pentru un om cinic, desfrînat, senzual, libidinos: *dacă ... eram un bizar, un maniac cu obsesii morbide, un satir, un masochist care pentru început mimează normalul?* PR. [Din lat. ***Satyrus***, gr. *sátyros*, fr. ***satyre***, germ. ***Satyr***].

satirá, satirez vb. (înv.; tr.) a satiriza; a ironiza: *pe noi tu ne-ai satirat!* ALEX. [De la ***satiră***].

sátiră, satire f. 1. compoziţie literară (versificată) în care sînt criticate, ridiculizate vicii, defecte, apucături ciudate, aspecte negative ale societăţii etc.; (p. gener.) scriere, operă dramatică sau cinematografică, discurs etc. cu caracter satiric; (p. ext.) satirizare: *toţi acei împunşi de satirele ce nu încetasem a publica se uniră împotriva noastră.* I.NEGR.; *intenţia de satiră e copleşită de neprihănirea reală a călugărilor, de umorul inocenţei.* CĂL.; **2.** categorie estetică din sfera comicului reprezentată de acest gen de scrieri: *s-a cultivat stilul caustic de satiră şi pamflet;* **3.** piesă de teatru, la grecii antici şi la romani, în care personajele principale erau satiri; (accent. şi: ***satíră***). [Din gr. ***satíra***, lat. ***satira***, fr. ***satire***].

satiriázis n. stare de exacerbare a apetitului sexual la bărbaţi (cu riscul de a comite atentate la pudoare). [Din fr. ***satyriasis***].

satíric, ~ci, satirică, ~ce a. 1. care aparţine, care este caracteristic satirei, referitor la satiră; care constituie o satiră: *li se cuvine ... persiflarea satirică.* MAIOR.; **2.** înclinat spre satiră: *scriitorii dăruiţi de pronie ... cu duh satiric sînt mult mai puţini.* GAL.; *muza mea satirică v-a-nchinat ... cîte-o strofă lirică.* TOP. // m. autor de satire: *acei vestiţi satirici: Pers, Iuvenal, Oraţiu.* NEGR. // n. (de obicei artic.) element, conţinut propriu satirei: *femeia ... e mai puţin compatibilă cu comicul şi mai ales cu satiricul.* IBR. [Din lat. ***satiricus***, gr. ***satyrikós***, fr. ***satirique***].

satirísm n. comportament de satir. [Din fr. ***satyrisme***].

satirizá, satirizez vb. (tr.) a critica, a ridiculiza printr-o satiră; a prezenta în mod satiric; a satira: *este satirizată justiţia în persoana procurorului Guţă.* CĂL. [Din fr. ***satiriser***].

satirizáre, satirizări f. acţiunea de a satiriza şi rezultatul ei; ridiculizare: *satirizarea vieţii saloanelor bucureştene ... este de un oarecare interes documentar.* CĂL. [V. ***satiriza***].

satisfáce, satisfác vb. (tr.) 1. a mulţumi pe cineva, îndeplinindu-i o dorinţă, o necesitate, o cerere etc.; a da satisfacţie; a-i conveni, a-i plăcea ceva: *rezultatul nu ne satisfăcea.* HASD.; **2.** a face sau a fi făcut să corespundă gustului, exigenţelor, aşteptărilor, năzuinţelor etc. cuiva; a fi conform cu ..., pe măsura ...: *o pasiune, cu cît n-o satisfaci, cu atîta te chinuieşte mai mult.* IBR.; *îl răsfăţa, născîndu-i capricii, anume ca să i le satisfacă.* GHEŢIE; **3.** (spec.) a realiza, a onora etc. potrivit unui angajament; **a(-şi) satisface serviciul** militar (sau **armata**), a face armata: *la Bîrlad... îşi satisfăcea serviciul militar.* PREDA; **4.** a repara o ofensă. [Din lat. ***satisfacere***, fr. ***satisfaire*** (după *face*)].

satisfăcére, satisfaceri f. 1. acţiunea de a satisface; **2.** împlinire, rezolvare: *satisfacerea trebuinţelor este originea proprietăţii.* GHICA; **3.** (înv.) satisfacţie: *spre deplina d-tale satisfacere.* CAR.; **a da satisfacere**, a da satisfacţie: *ne dispensează ... de datoria îndealtmintrelea plăcută, de-a da satisfacere unui bărbat care s-ar crede nedreptăţit prin şirurile noastre.* EM. [V. ***satisface***].

satisfácţie, satisfacţii f. 1. sentiment de mulţumire, de plăcere al aceluia care (şi-)a îndeplinit, (şi-)a satisfăcut o necesitate, o dorinţă, o aspiraţie etc.: *simţea în inima ei o satisfacţie că a văzut femeia ce-i făcuse atîta rău, umilită.* BOL.; *amicul meu zîmbeşte cu acea satisfacţie pe care o simte orice om cînd i se face dreptate.* CAR.; **2.** ceea ce produce mulţumire; motiv, prilej de a fi satisfăcut: *are nevoie numai de satisfacţii materiale;* **3.** act prin care se repară o ofensă sau o nedreptate, un neajuns etc.; act prin care cineva obţine sau dă cuiva ceea ce pretinde, doreşte sau merită: *Jim fusese jignit şi avea nevoie de o satisfacţie.* CĂL.; **a cere** (sau **a da**) **satisfacţie**, a provoca (sau a accepta o provocare) la duel: *trebuie să-mi dai satisfacţie ..., mă duc să aduc arme.* AL.; **4.** acţiunea de a satisface, de a oferi ceea ce (se) cere, (se) doreşte; satisfacere: **a da satisfacţie**, a satisface; a împlini dorinţa, cererea etc. cuiva, producîndu-i mulţumire, plăcere; a da dreptate, cîştig de cauză: *să dea satisfacţiune aspiraţiunilor naţionale.* GHICA; *ţi-au solicitat autografe şi fotografii, iar tu nu le dai satisfacţie.* CĂL.; (şi: (înv.) **satisfacţiune**). [Din lat. ***satisfactio, -onis***, fr. ***satisfaction***].

satisfacţiúne f. v. satisfacţie.

satisfăcătór, ~i, satisfăcătoáre a. 1. corespunzător anumitor cerinţe, norme etc.; potrivit cu anumite criterii: *toţi indivizii cu o musculatură satisfăcătoare mînuiau un arc şi o suliţă.* CĂL.; **2.** care satisface pe cineva; care corespunde aşteptărilor; mulţumitor, acceptabil: *acei cari au încercat nu au dobîndit rezultate satisfăcătoare.* GHICA; **3.** îndestulător, suficient: *o cantitate satisfăcătoare.* // adv. în mod mulţumitor, (destul de) bine: *lucrurile mergeau ... satisfăcător în casa de pe Copou.* GHEŢIE. [***Satisface*** + *-ător*].

satisfăcút, ~ţi, satisfăcută, ~e a. 1. care are ce vrea; ale cărui dorinţe, exigenţe, pretenţii au fost îndeplinite; căruia i s-a dat satisfacţie; mulţumit; împăcat: *se declarau foarte satisfăcuţi cînd izbuteau, bunăoară, să citească ... vreun mare autor străin.* BL.; (subst.) *în numele egalităţii ... aceşti satisfăcuţi şi-au atribuit toate onorurile, toate sinecurele, toate privilegiele.* EM.; **2.** care are plăcere sexuală: *o femeie satisfăcută;* **3.** care exprimă mulţumire, satisfacţie: *cuprinse cu o privire satisfăcută şi protectoare copiii strînşi în juru-i.* C.PETR.; **4.** împlinit, înfăptuit: *iată un vis satisfăcut.* [V. ***satisface***].

satîr[1], **satîre** n. 1. secure folosită în trecut ca armă de luptă sau ca unealtă a călăului: *gîdea cu satîrul în mînă.* BĂLC.; **2.** cuţit de bucătărie cu lamă scurtă, lată şi grea, pentru tocat carne, spart oase etc.: *taie cu satîrul carnea, o cîntăreşte.* ST.; *satîre de Gabrova;* **3.** (glumeţ) sabie: *vă poruncesc ... să puneţi satîrele-n teacă.* AL. [Din turc. ***satır***].

satîr[2] m. v. şatîr.

satîráş, satîraşi m. (înv.; mai ales la pl.) soldat mercenar din garda domnească, în ţările române, înarmat cu satîr[1]; satîrgiu: *arnăuţii şi satîraşii îşi curăţau armele.* FIL. [***Satîr***[1] + *-aş*].

satîrbáş m. v. şatîrbaş.

satîrgi-başá m. (înv.) căpetenia satîraşilor; şatîrbaş: *sub comanda marelui satîrgi-başa al cămărăşiei*. FIL. [Din turc. ***satırcı başı***].

satîrgíu, satîrgii m. (înv.) satîraş. [Din turc. ***satırcı***].

satráp, satrapi m. **1.** guvernator al unei satrapii, cu puteri absolute; **2.** (p. ext.) conducător despotic; dictator, tiran: *aţi înfiinţat o sumă de satrapi în miniatură, care au căzut ca lăcustele pe spinarea judeţelor*. EM.; **3.** epitet pentru o persoană cu apucături dictatoriale, tiranice: *ai devenit un satrap!* [Din gr. mod. ***satrápes***, lat. ***satrapes***, fr. ***satrape***].

satrápic, ~ci, satrapică, ~ce a. de satrap, al satrapului, referitor la satrap; tiranic, despotic: *comportament satrapic*. [Din fr. ***satrapique***].

satrapíe, satrapii f. **1.** provincie în vechiul imperiu persan guvernată de un satrap: *la curtea sa cea nouă veneau darurile satrapiilor încărcate pe cămile şi catîri*. SAD.; (fig.) *România nu e chemată să rămînă în vecii vecilor proprietatea sau satrapia politicianilor analfabeţi*. MACED.; **2.** (p. ext.) guvernare, stăpînire despotică, tiranică; comportare, faptă de tiran, de dictator. [Din gr. mod. ***satrapeía***, lat. ***satrapia***, fr. ***satrapie***].

satură, saturez vb. (tr.) **1.** a aduce un sistem fizico-chimic sau tehnic în stare de saturaţie: *sarea nu se poate dizolva în apa de mare, care e saturată de sare*; **2.** (fig.) a satisface pe deplin (şi excesiv) pe cineva sau ceva: *saturat de lectură, ar fi avut nevoie de ... destindere*. GHEŢIE. [Din fr. ***saturer***, lat. ***saturare***].

saturábil, ~i, saturabilă, ~e a. (chim.; fiz.; tehn.) care poate fi adus în stare de saturaţie. [Din fr. ***saturable***].

saturabilitáte f. (chim.; fiz.) capacitatea de a fi saturabil. [Din fr. ***saturabilité***].

saturánt, ~ţi, saturantă, ~e a. **1.** care se află în contact cu lichidul care l-a produs: *vapori saturanţi;* **2.** care este capabil de a produce o stare de saturaţie. [Din fr. ***saturant***].

saturáre, saturări f. faptul de a satura; aducere a unui sistem fizico-chimic sau tehnic în stare de saturaţie. [V. ***satura***].

saturát, ~ţi, saturată, ~e a. **1.** (chim., fiz.) care a fost adus sau se află în stare de saturaţie: *soluţie saturată*; **2.** (fig.) care a atins punctul de suportabilitate, de intensitate, de valoare etc. maximă, care nu mai poate fi depăşit: *numeroase determinări ... completează portretul, dîndu-i înfăţişarea unui întreg saturat*. VIANU. [V. ***satura***].

saturatór, saturatoare n. aparat pentru concentrarea unei soluţii pînă la saturaţie, prin dizolvarea unei substanţe solide sau a unui gaz. [Din fr. ***saturateur***].

saturáţie f. **1.** stare a unui compus chimic care nu mai conţine valenţe libere şi nu mai poate adiţiona alte elemente în molecula lui; stare a unei soluţii în care nu se mai poate dizolva o nouă cantitate de substanţă; stare a unui mediu gazos în care nu se mai poate vaporiza o nouă cantitate dintr-un lichid; stare a unui sistem chimic, fizic sau tehnic în care o anumită mărime caracteristică a atins o valoare maximă; **2.** (fig.) stare de plinătate, de satisfacere deplină, excesivă; (p.ext.) plictiseală, oboseală, dezgust, silă decurgînd dintr-o astfel de stare; saţietate: *dragostea de pitoresc apare în sufletul apuseanului ... după o saturaţie de rigorism spiritual*. BL.; *tonul apologetic pînă la saturaţie nu li se pare criticilor noştri „moderni" suficient*. R.L. (şi: (înv.) **saturaţiune**). [Din fr. ***saturation***, lat. ***saturatio, -onis***].

saturaţiúne f. v. saturaţie.

satúrn n. numele plumbului în alchimie. [Din fr. ***saturne***].

saturnále f. pl. **1.** serbări anuale la romani, organizate în onoarea zeului Saturn, pe la mijlocul lunii decembrie, la terminarea muncilor agricole: *poet de saturnale*. AL.; **2.** (fig.) petrecere desfrînată; orgie; timp, loc de desfăşurare a unor asemenea petreceri: *saturnalele carnavalului;* (şi: **saturnalii**). [Din lat. ***saturnalia***, fr. ***saturnales***].

saturnálii f. pl. v. saturnale.

saturnián, ~eni, saturniană, ~ene a. **1. perioadă saturniană**, perioadă anterioară revoluţiei geologice care a dat continentelor forma lor actuală; **2.** care aparţine, care este caracteristic acestei perioade, referitor la această perioadă: [ţărîna] *n-are negriciunea saturniană a celei din regiunea Buzăului*. CĂL.; **3.** referitor la zeul Saturn: *mituri saturniene*; **4.** care aparţine planetei Saturn, referitor la planeta Saturn; **5. vers saturnian**, vers saturnin. [Din fr. ***saturnien***].

satúrnic, ~ci, saturnică, ~ce a. (livr.) trist; melancolic: *saturnica doamnă*. COŞB. [Din fr. ***saturnique***].

saturnín[1], ~i, saturnină, ~e a. **1.** referitor la plumb; **2.** provocat de (intoxicaţia cu) plumb: *boli, colici saturnine*. [Din fr. ***saturnin***].

saturnín[2], ~i, saturnină, ~e a. **vers saturnin**, structură metrică insuficient cunoscută, constînd, probabil, dintr-un vers iambic de şapte silabe, caracteristic poeziei latine arhaice; vers saturnian. [Cf. fr. ***saturnien***].

saturnísm n. boală profesională provocată de o intoxicaţie cronică cu plumb. [Din fr. ***saturnisme***].

saţ n. **1.** senzaţie a celui sătul; săturare, îndestulare, saţietate: *poame a căror suc aţîţă foame, iar saţ n-aduce*. AL.; **fără (de) saţ**, lacom, nesăţios; (p. ext.) nepotolit, neistovit: *ca două patimi fără saţ şi pline de-ntuneric*. EM.; **a ţine cuiva (de) saţ**, a sătura repede, a potoli foamea pentru mai multă vreme: *peştele de undiţă şi mămăliga de rîşniţă nu ţin saţ*. SAD.; **a nu avea saţ**, a fi lacom, nesăţios; **2.** (p. ext.) senzaţie de suprasaturaţie; plictiseală, dezgust, silă, lehamite: *îl cuprinse saţ de politică*; **3.** (înv. şi pop.) stare, senzaţie, pornire a omului lacom, nesătul sau îmbuibat: *nu cumva să se îngreuiaze inimile voastre cu saţiul mîncării şi beţiei*. N.TEST.; *o dată se însoară omul şi are şi el dreptul la o zi de saţ*. POP.; **4.** (înv. şi pop.) abundenţă, belşug, îndestulare: *sosi toamna, şi ... veni şi saţiul în casa lui*. NEGR.; (şi: (înv. şi pop.) **saţiu**). [Lat. ***satium***].

saţiát, ~ţi, saţiată, ~e a. (înv. şi reg.) sătul: *eşti saţiată mai nainte d-a avea vrun gust*. ISP. [De la ***saţiu***].

saţietáte f. **1.** stare a celui sătul; saţ; (spec.) stare de suprasaturaţie produsă de îmbuibarea cu alimente; **2.** (p. ext.) plictiseală, oboseală; silă, dezgust: *e un intelectual de o rară fineţe, ajuns la anume saţietate*. R.L. [Din fr. ***satiété***, lat. ***satietas, -atis***].

sáţiu n. v. saţ.

sau conj. indică: **1.** o alternativă dintre elemente opuse, contrare, incompatibile; ori: *tot una-i dacă astăzi sau mîne o să mor*. EM.; *viu sau mort;* **2.** o echivalenţă între două realităţi, între două valori etc.; adică, cu alte cuvinte: *doi napoleoni sau 40 de franci*; **3.** o enumerare de elemente de aceeaşi natură, complementare; precum şi: *nisipul se găseşte pe prundul rîurilor, lacurilor sau mărilor*; **4.** o concluzie atenuată de îndoială; poate?; oare?: *de ce nu scrii? sau n-ai timp?* [***Să + au***].

saudít, ~ţi, saudită, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Arabiei Saudite sau locuitorilor ei, referitor la Arabia Saudită sau la locuitorii acesteia. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Arabia Saudită. // m., f. persoană (originară) din Arabia Saudită. [Din fr. ***saoudite***].

sáulă, saule f. parîmă (subţire) la bordul unei nave pentru ridicarea pavilionului, fixarea suplimentară a unei vele etc. [Et. nec.; cf. germ. ***Säule***].

săună, saune f. tip de baie de aburi (practicată iniţial în ţările nordice) într-o încăpere cu aer supraîncălzit la 70-80°C, urmată de răcire bruscă (duşuri, plonjare în apă rece etc.), cu efect stimulator pentru aparatul circulator şi respirator. [Din fr. ***sauna***].

saurián, saurieni m. (la pl.) ordin de reptile cu pielea acoperită cu solzi cornoşi şi cu coada de obicei lungă (*Sauria*); (şi la sg.) reptilă din acest ordin (ex.: şopîrla, năpîrca). [Din fr. ***saurien***].

sauvignon [sovinión] n. **1.** soi de viţă de vie cu struguri mici, îndesaţi şi cu boabele verzui, uşor transparente, din care se produc vinuri superioare; **2.** vin demisec produs din strugurii acestui soi de viţă de vie. [Din fr. ***sauvignon***].

savái adv. v. săvai.

savánă, savane f. formaţiune vegetală caracteristică zonei tropicale, cu ierburi înalte şi arbori pitici sau arbuşti spinoşi, rezistenţi la secetă şi cu o faună foarte bogată: *pe cea savană-ntinsă şi cu sălbatic nume*. AL. [Din fr. ***savane***, germ. ***Savanne***].

savánt, ~ţi, savantă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) cu cunoştinţe vaste, creator în domeniul ştiinţei; erudit, învăţat; doct: *marile puteri au pus mîna pe acele descoperiri ale savanţilor, cu ajutorul cărora îşi pot nimici adversarul în cîteva minute*. PR.; *la noi, admirat este scriitorul, nu savantul*. PAŢAP.; **2.** care denotă multă ştiinţă, erudiţie sau (p. ext.) rafinament, pricepere, artă etc.: *fantazia şi intuiţiile ... pot să se ruşineze în faţa metodelor exacte ale cercetării savante*. VIANU; (adv.) *amestecul de idei culte şi de naivităţi dă impresia ... unei nerozii savant ticluite*. CĂL.; **3.** făcut după legile ştiinţei sau artei, care conţine multă ştiinţă: *dorm volumele savante-n îngheţatele vitrine*. BAC.; **4.** format din persoane cultivate, instruite, alese: (iron.) *prostatecele nări şi le umflă orişicine în savante adunări*. EM.; **5.** care, datorită dificultăţii, nu este accesibil tuturor: *nu înţeleg, e prea savant pentru mine*; **6.** (lingv.) împrumutat (recent) din greacă sau din latină; format din elemente greceşti sau latineşti; folosit de oameni instruiţi; livresc: *neologisme savante*; **7.** care are la bază limbile şi cultura clasică greco-latină, care provine din acestea; (p. ext.) cult: *cînd doreşte să înfăţişeze idei de provenienţă savantă ... nu poate oferi echivalenţele juste*. VIANU; **limbă savantă**, limbă folosită (de eruditi) ca limbă de cultură (ex.: limba latină). [Din fr. ***savant***].

savantísm n. (rar) **1.** calitatea de a fi savant; **2.** calitate a unei lucrări ştiinţifice, artistice etc. de a fi savantă: *carte de un adînc savantism*; **3.** paradă de erudiţie şi de competenţă; pedantism: *este muncă, şi încordare, şi tenacitate...; ce deosebire faţă cu savantismul românesc!* V.R. [***Savant*** + ***-ism***].

savantizá, savantizez vb. (rar; tr.) a da un aspect savant, pedant: *şi-a savantizat limbajul*. [***Savant*** + ***-iza***].

savantlîc, savantlîcuri n. **1.** (fam.) erudiţie; pedanterie, preţiozitate: *cartea e de un savantlîc cu totul nepotrivit menirii ei şi e înţesată de neologisme*. CĂL.; **2.** (rar) preocupare ştiinţifică: *sătul ... de savantlîcuri, simţeam nevoia să petrec, să rîd*. M.CAR. [***Savant*** + ***-lîc***].

savár m. v. savart.

savarínă, savarine f. prăjitură făcută dintr-un aluat pufos, copt în forme speciale, bine îmbibată cu sirop (cu rom) şi umplută cu frişcă. [Din fr. ***savarin***].

savárt, savarţi m. unitate de măsură pentru intervale muzicale, de 301 ori mai mică decît o octavă; (şi: **savar**). [Din fr. ***savart***; cf. germ. ***Savart***].

savoáre, (rar) **savori** f. **1.** senzaţie produsă de unele substanţe asupra organului gustului; (spec.) gust plăcut, aromă a unor alimente: *simţul fizic al gustului ... percepe savorile*. VIANU; *vinul avea o savoare deosebită*; **2.** (fig.) farmec; haz: *[î]ţi scriu puţin şi fără savoare*. BĂLC.; *savoarea vine din ineditul mediului*. CĂL. [Din fr. ***saveur***].

savoiárd, ~zi, savoiardă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Savoiei sau locuitorilor ei, referitor la Savoia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Savoia. [Din fr. *savoyard*].

savoir-vivre [savoár-vivr] n. cunoaşterea şi practicarea uzanţelor în societate. [Cuv. fr.].

savón n. v. sovon.

savoniéră, savoniere f. săpunieră. [Din fr. *savonnier, -ère*].

savură, savurez vb. (tr.) **1.** a gusta, a mînca sau a bea pe îndelete şi cu plăcere; a aprecia în mod deosebit gustul: *savuram cafeaua*; **2.** (fig.) a se bucura în tihnă de ceva; a aprecia în mod deosebit ceva; a se delecta, a se desfăta: *am savurat această ... scrisoare*. CAR.; *savura execuţia asta publică?* PR. [Din fr. *savourer*].

savuráre f. acţiunea de a savura şi rezultatul ei: *savurarea unei băuturi*; (fig.) *savurarea unei lecturi*. [V. *savura*].

savúră, savuri f. **1.** (mar.) lest; **2.** material granular obţinut prin concasarea rocilor, folosit la prepararea asfaltului, a macadamurilor etc. [Din gr. mod. *savúra*].

savurós, ~şi, savuroásă, ~e a. **1.** cu gust plăcut; delicios, gustos: *a fost un dineu ... pretenţios, compus din specialităţi locale, savuroase, dar indigeste*. GHEŢIE; **2.** (fig.) plin de farmec; agreabil, încîntător: *cele mai savuroase anecdote născocite de poet sînt în legătură cu călugării*. BL. [Din fr. *savoureux*].

saxaná, saxanale f. (înv. şi pop.) **1.** sarcină, povară (purtată de animale sau de oameni, în spinare); (p. ext.) animal de povară: *se duce acasă cu saxanaua în spinare*. ISP.; **2.** (fig.) necaz, greutate: *învăţat cu saxanaua*. POP. // a. (pop.) complet dezbrăcat; gol puşcă: *se lăsară toţi saxana, cum i-a născut mă-sa*. POP.; (şi: **sarsana**). [Din turc. *seksane* „cal de samar şi sarcina ce poartă"; cf. sb. *seksana*].

saxatíl, ~i, saxatilă, ~e a. (despre plante şi animale) care creşte sau trăieşte prin locuri pietroase, stîncoase. [Din fr. *saxatile*, lat. *saxatilis*].

saxaúl, saxauli m. (la pl.) gen de arbori sau de arbuşti din familia chenopodiaceelor, răspîndiţi în Asia Centrală, cu rămurele verzi, cu frunzele puţin dezvoltate, buni fixatori ai solurilor nisipoase (*Haloxylon*); (şi la sg.) plantă din acest gen. [Din fr. *saxaoul*].

saxhórn, saxhorni n. instrument muzical de suflat din alamă, folosit în fanfare şi orchestre. [Din germ. *Saxhorn*, fr. *saxhorn*].

saxícol, ~i, saxicolă, ~e (bot.) care creşte pe stînci sau pe roci (ex.: muşchii, lichenii şi algele). // f. gen de păsări cîntătoare cu penajul cenuşiu deschis pe spate, cu pîntecele galben, guşa ruginie şi aripile negre. [Din lat. *saxicola*, fr. *saxicole*].

saxíe f. v. sacsie.

saxifragacée, saxifragacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, polipetale, cuprinzînd arbori, arbuşti, plante perene şi unele specii de ierburi; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *saxifragacées*].

saxifrágă, saxifrage şi **saxifragi** f. numele unor specii de plante erbacee perene din familia saxifragacee. [Din lat. *saxifraga*, fr. *saxifrage*].

saxofón, saxofoane n. instrument muzical de suflat din alamă, de forma unui tub conic îndoit, cu muştiuc şi clape, folosit mai ales în muzica uşoară: *negrii cei buzaţi ... suflau în trompete şi saxofoane*. CĂRT. [Din fr. *saxophone*, germ. *Saxophon*].

saxofoníst, saxofonişti m. instrumentist care cîntă la saxofon: *cei patru saxofonişti s-au acoperit de diplome, premii*. R.L. [Din fr. *saxophoniste*].

saxón, saxoni m. **1.** (la pl.) uniune de triburi germanice care au populat încă din antichitate ţinuturile dintre Elba şi Rin, o parte dintre acestea participînd (între sec. al V-lea – al VII-lea), alături de angli şi iuţi, la cucerirea şi colonizarea Britaniei, fiind supuse de Carol cel Mare, în urma unor lupte îndelungate (772-804); (şi la sg.) persoană aparţinînd acestei uniuni de triburi sau originară din teritoriile respective: *este chemat un saxon din Britania, ... care organizează învăţămîntul*. VIANU; **2.** (rar) sas[1]: *cărţi nemţeşti, ce şi le procura de la profesorii saxoni de la gimnaziul din Sebeş*. BL. // a. (şi **saxonă, ~e**) care aparţine, care este caracteristic Saxoniei sau locuitorilor ei, referitor la Saxonia sau la locuitorii acesteia: *ilustrul vostru împărat ... drege ceasornice ... ca un umil meşter saxon*. R.L. [Din fr. *saxon*].

saxonián, ~eni, saxoniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) etajul permianului mediu de facies continental din vestul Europei. [Din fr. *saxonien*].

saxotrómbă, saxotrombe f. instrument muzical de suflat, mai mare decît cornul, confecţionat din piele, folosit în muzica militară şi în fanfare. [Din fr. *saxotromba*].

saxtúbă, saxtube f. instrument muzical de suflat din alamă, cu sonoritate puternică de bas, utilizat în orchestre mari. [Din germ. *Saxtuba*].

saz, sazuri n. numele unui instrument muzical oriental cu coarde: *dezmierdat de melodioase sazuri*. C. [Din turc. *saz*].

sazán, sazani m. (iht.; reg.) crap (*Cyprinus carpio*). [Din turc. *sazan*].

să conj. serveşte la formarea conjunctivului (care înlocuieşte adesea infinitivul): *nu ştiu ce să fac; nu poate să scrie*. // indică: **1.** o condiţie pentru realizarea unei acţiuni: *să am, ţi-aş da*; **numai să ...**, dacă, de: *îţi poate fi de folos, numai să vrea*. DELAVR.; **2.** o presupunere a posibilităţii de realizare a unei acţiuni, a unei stări etc.: *să fi dat mii de mii de lei, nu găseai fir de mac printre nisip*. CR.; **măcar să ...**, chiar de-ar fi..., chiar dacă...: *nu mă duc la Socola, măcar să mă omori*. CR.; **3.** un ordin, un sfat, o poruncă: *să iubeşti pre ... de aproapele tău ca însuţi pre tine*. VARL.; *spune-i să plece*; **4.** un scop, finalitatea acţiunii: *fă-mă prooroc, să te fac bogat*. NEGR.; *ochi aveţi să vedeţi*; **în loc să ...**, v. **loc**. [Lat. *si* „dacă"].

săbărél n. (de obicei artic.) numele unui dans popular, răspîndit mai ales în Muntenia; melodia acestui dans: *cît e Argeşu de mare haz ca săbărelu n-are!* POP. [*Sabar* n. pr. + *-el*].

săbăşág, săbăşaguri n. (reg.) vacanţă; concediu; permisie: *fă-te, măi mîndruţ beteag şi vină pe sabaşag*. POP. [Din magh. *szabadság*].

săbău, săbăi m. (reg.) croitor; cojocar, blănar: *am haine la sabou, să n-ajung să le port eu!* POP.; (şi: **săbou**). [Din magh. *szabó*].

săbiá, săbiez vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a tăia cu sabia: [I]*i spînzurară şi-i săbiară*. DOS.; **2.** (reg.; refl.; în forma **săbii**) a se ascuţi, a se îngusta ca o sabie; (şi: **săbii**). [De la *sabie*].

săbiát, ~ţi, săbiată, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) (ascuţit) ca o sabie: *cuţit săbiat*; **2.** (reg.) strîmb; pieziş. [V. *sabia*].

săbiér, săbieri m. (înv.) **1.** fabricant (şi vînzător) de săbii: *fost-au tat'tău săbier ca să le cunoşti pe fier?* POP.; **2.** luptător (cu sabia). [*Sabie* + *-ar*].

săbiére, săbieri f. (înv. şi reg.) acţiunea de a săbia. [V. *săbia*].

săbií vb. v. săbia.

săbioáră, săbioare f. **1.** diminutiv al lui sabie; săbiuţă: *stau înfipte în glob săbioarele şi-aproape că nu mai e loc pentru pana poetului*. VIERU; **2.** numele a doi peşti; **a)** sabiţă (*Pelecus cultratus*); **b)** obleţ (*Alburnus alburnus*); **3.** (reg.) numele mai multor plante erbacee: **a)** săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*); **b)** gladiolă (*Gladiolus gandavensis*): *frunzuliţă săbioară, dragă Mărioară, ce ţi-am povestit aseară*. POP.; **4.** (ornit.; reg.) uliu-păsăresc (*Accipiter nisus*). [*Sabie* + *-ioară*].

săbióI, săbioale n. augmentativ al lui sabie: *alese un săbioi*. ISP. [*Sabie* + *-oi*].

săbiúţă, săbiuţe f. **1.** săbioară; sabie scurtă; **2.** (iht.) sabiţă (*Pelecus cultratus*); **3.** plantă erbacee din familia iridaceelor, cu tulpina dreaptă, cu frunze lungi în formă de sabie, cu flori purpurii dispuse în racem; secerea, săbioară, săgeată, săgeţică, spetează, crin-vînăt (*Gladiolus imbricatus*): *barbarii, spre a-şi scădea volumul splinei ..., aspiră pe gură fum de săbiuţă*. OD.; **4.** (bot.; reg.) gladiolă (*Gladiolus gandavensis*); **5.** (reg.) pasăre călătoare cu penajul alb pătat cu negru, cu ciocul lung, subţire, arcuit în sus, cu picioarele înalte; cioc-întors (*Recurvirostra avosetta*). [*Sabie* + *-uţă*].

săbláznă, săblazne f. (înv.) **1.** pericol, primejdie de moarte; supărare, necaz: *ceastă cale a lor, săblazne lor*. PSALT.; **2.** prilej de a păcătui; ispită, tentaţie: *fereaşte-mă de cursele ceastea ce ascunseră mie şi de săblazne ce fac fărăleage*. COR.; **3.** faptul de a greşi, de a cădea în păcat: *cine iubeaşte fratele său întru lumină lăcuiaşte şi săblaznă întru el nu iaste*. COR.; **4.** poluţie: *de va fi întru tine om carele nu iaste curat den săblazna lui noaptea*. BIBLIA; **5.** onanie[2]: *să nu preacurvească, sau să curvească, sau să facă săblaznă*. ANTIM. [Din sl. *sŭblaznĭ*].

săblázni, săblăznesc vb. (înv.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) abate de la calea dreaptă, a cădea în păcat: *şi să te săblăzneaşte mîna ta dereaptă, taie-o şi o lapădă de la tine*. N.TEST.; **2.** (refl.) a se lepăda de ...: *fericit iaste cela ce nu se va săblăzni de mine*. COR.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) supăra, a (se) necăji; **4.** (refl.) a avea poluţie. [Din sl. *sŭblazniti*].

săblăzníre, săblăzniri f. (înv.; rar) rătăcire, pribegire. [V. *săblăzni*].

săblăznitór, săblăznitori m. (înv.) om păcătos: *va aduna toţi săblăznitorii ... şi arunca-i-va în cuptoriul de foc*. COR. [*Săblăzni* + *-tor*].

săbór n. v. sobor.

săbórnic a. v. sobornic.

săbuí, săbuiesc vb. (reg.; tr.) a săbia; (p. ext.) a tăia: *noi mireasă i-am găsit pe jupîneasa Carpina ..., din bardă nebărduită, din secure săbuită*. POP. [Din magh. *szabni* „a tăia, a spinteca"].

săc a. v. sec.

săcără f. v. secară.

săcăciúne f. v. secăciune.

săcăláş n. v. săcăluş.

săcălúş, săcăluşuri şi **săcăluşe** n. tun mic, primitiv sau puşcă mică folosite în evul mediu: *se născocise pe lume un meşteşug ..., al pulberei de puşcă şi al unor sacalaşuri mari de bronz care detună şi bat cu ghiulele de piatră şi de fier*. SAD.; (şi: **sacaluş, săcălaş, ţăcălaş**). [Din magh. *szakallás*].

săcătéu, săcătele n. (reg.) săculeţ. [Din magh. *szakató* „coş, paner"].

săcătuí vb. v. secătui.

săcătuít a. v. secătuit.

săceálă f. v. ţesală.

săcelá vb. v. ţesăla.

săcelát a. v. ţesălat[2].

săceríş n. v. seceriş.

săciuí vb. v. seciui.

săcói, săcoale n. augmentativ al lui sac: *un săcoi de galbeni*. [*Sac* + *-oi*].

săcós, ~şi, sacoásă, ~e a. (rar) ca de sac: *haină săcoasă*. [*Sac* + *-os*].

săcotéi, săcotele n. (reg.) săculeţ. [*Sac* + *-otei*].

săcrét a. v. **secret**[2].

săcríu n. v. **sicriu**.

săcşór m. v. **săcuşor**.

săcúi[1], **săcuie** n. (reg.) săculeţ; traistă; trăistuţă. [*Sac* + *-ui;* cf. lat. **sacculeus* (=*sacculus*)].

săcúi[2] m. v. **secui**.

săcuiésc a. v. **secuiesc**.

săcuíme f. v. **secuime**.

săculéte, săculeţi m. (reg.) săculeţ. [*Sac* + *-ulete*].

săculéţ, săculeţe n. **1.** diminutiv al lui sac; săculete, săculeţ, săcuşor; săcăteu, săcotei, săcui[1]; **2.** sac de voiaj: *mam'mare scoate din săculeţul ei un beret.* CAR.; **3.** (pop.) sedilă[2]; **4.** (anat.; reg.) scrot; (rar) **săculeţ seminal**, testicul. [*Sac* + *-uleţ*].

săculteáţă f. v. **săculteţ**.

săcultéţ, săculteţe n. **1.** (înv. şi reg.) săculeţ; **2.** (reg.) pungă cu bani: *c-o săculteaţă gura mi-ai astupat.* AL.; **3.** (reg.) sac în care cad grăunţele la moară; **4.** (reg.) sedilă[2]; **5.** (rar) fileu pentru strîns părul: *zulufii după reguli în rîndialâ-i pui, ... ş-o parte după ceafă în săculeţ s-ascunde.* NEGR.; (şi: (reg.) **săculteaţă**). [*Sac* + *-ulteţ*].

săcúre f. v. **secure**.

săcuşór, săcuşori m. şi (înv.) **săcuşoare** n. **1.** săculeţ: *era săcşorul de făină cîte 15 lei.* NEC.; **2.** (rar) sac de voiaj; poşetică: *bomboane ... nu lipsesc ... niciodată din săcuşorul ei.* IBR.; **3.** (reg.) larvă sau nimfă de furnică; (şi: (înv. şi pop.) **săcşor**). [*Sac* + *-uşor*].

sădélcă f. v. **sidelcă**.

sădí, sădesc vb. (tr.) **1.** a planta; a răsădi: *o vie mare, boierească ... sădită cu viţă altoită.* AG.; *sădeam răsaduri de varză, de vinete.* ST.; (fig.) *sădi în inimile copiilor sentimente nobile;* **2.** (rar) a semăna: *mama sădeşte seminţe de flori;* **3.** (înv.) a aşeza, a statornici într-un loc: *nărodul iudeesc ... den Eghipet amu adus fu şi în ţara făgăduită sădit de Dumnezeu.* COR.; **4.** (înv. şi reg.) a întemeia, a înfiinţa: *sălăşluiri ... peste tot pămîntul ş-au sămănat, sădit şi întemeiat.* CANT. [Din sl. *saditi*].

sădílă f. v. **sedilă**[2].

sădíre, sădiri f. **1.** acţiunea de a sădi şi rezultatul ei; sădit[2]; plantare: *sădirea pomilor;* **2.** (concr.; înv.; mai ales la pl.) plantă sădită; plantaţie: *cine ar sădi duzi, pruni, peri, meri, dacă nu i s-ar garanta dreptul de a să folosi de roadele acelor sădiri?* GHICA. [V. *sădi*].

sădít[1], **~ţi, sădită, ~e** a. plantat; răsădit: *puieţi sădiţi.* [V. *sădi*].

sădít[2] n. sădire: *săditul florilor.* [V. *sădi*].

săditór, ~i, săditoáre a. **1.** care sădeşte; **2.** (despre plante) bun de sădit; **material săditor**, plante tinere care pot fi sădite; puieţi. // n. plantator: *rădăcini înfipte cu săditorul.* [*Sădi* + *-tor*].

săditúră, sădituri f. (înv.) plantaţie; puieţi: *roada săditurii carea am sădit.* CANT. [*Sădi* + *-tură*].

săfălăgi s. pl. v. **safalad**.

săflán n. v. **saftian**.

săftlán n. v. **saftian**.

săgeátă, săgeţi f. **1.** vergea de lemn cu vîrf (metalic) ascuţit, aruncată cu arcul, folosită în trecut ca proiectil de vînătoare sau de luptă, iar astăzi în unele probe de tir; săhăidac: *ei ades cu-a lor săgeată ... au oprit vulturu-n zbor.* AL.; *iute ca săgeata;* **2.** (fig.) rază (fierbinte) a unui astru: *călătorul soare ... izbea săgeţi răzbunătoare.* COŞB.; **3.** (fig.; înv. şi pop.) (lumină de) fulger; trăsnet: *deodată fulgeră-n cer o săgeată.* AL.; **4.** (pop.) nume dat unor resturi de arme vechi, găsite în pămînt (închipuite ca vîrfuri de trăsnet): *cu nouă săgeţi ea ţi-a descînta, săgetăturile te-or lăsa.* POP.; **5.** (fig.) junghi, înţepătură; săgetătură: *înfige o săgeată nouă în amărîta mea inimă.* MARC.; *să se alineze ... toate săgeţile.* POP.; **6.** (fig.; la pl.) privire pătrunzătoare, sfredelitoare: *privirile mă săgetează ..., am rezistat pînă aici, înfruntînd ploaia de săgeţi.* CAR.; **7.** (fig.; de obicei la pl.) vorbă, aluzie răutăcioasă; ironie, înţepătură: *asemenea săgeţi* [invectivele] *se întorc totdeauna în contra celui ce le-a slobozit.* MAIOR.; **8.** indicator de direcţie în forma obiectului descris mai sus; *săgeata arată la dreapta;* **9.** vîrful ascuţit al coroanei unor arbori; **10.** (tehn.) deplasare maximă pe verticală a punctelor unei grinzi, ale unei bare sau ale unei plăci subţiri, sub acţiunea unor sarcini; **săgeată admisibilă**, săgeată maximă pe care o poate avea un element de construcţie fără a fi în pericol de deteriorare; **11.** fiecare dintre stîlpii caselor ţărăneşti, ai pătulelor etc. fixaţi cu un capăt în temelie, iar cu celălalt în grinzile acoperişului; **12.** fiecare dintre barele în care sînt fixate aripile morii de vînt; (p. ext.) aripă a morii de vînt; **13.** fiecare dintre stîlpii unui şteamp, care pisează minereul într-o piuă; **14.** fiecare dintre barele scrînciobului de care atîrnă scaunele; **15.** (reg.) fiecare dintre cele două ţepuşe de pe coama caselor ţărăneşti; sulinar: *să-mi lipească el o săgeată în vîrful învelitorii.* BR.-VOIN.; **16.** (pop.) prăjină; cumpăna fîntînii; **17.** nume dat mai multor piese ale unei nave, formate din bare ori traverse servind la susţinerea, fixarea etc. altor piese ale acesteia; **18.** (geom.) distanţa maximă dintre coarda unui arc de curbă şi tangenta la acel arc, paralelă cu coarda; **19.** (geogr.) **săgeată litorală**, perisip; **20. săgeata apei** (sau **apelor**), plantă erbacee cu frunze în forma obiectului descris mai sus, cu flori albe, cu mijlocul purpuriu, cu tuberculi comestibili, care creşte pe marginea rîurilor sau în ape stătătoare (*Sagittaria sagittifolia*); **21.** (bot.; reg.) săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*); **22.** (compuse; bot.; reg.) **săgeata-lui-Dumnezeu**, verigel (*Orobanche caryophyllacea*); **săgeata-Domnului**, sporiş (*Verbena officinalis*). // adv. în mare viteză, foarte repede (ca o săgeată): *numai el e în stare să fugă săgeată şi să urmărească pînă în zare un iepure.* SAD. [Lat. *sagitta*].

săgetă, săgetez vb. **1.** (intr.) a trage cu arcul, a arunca săgeţi cu arcul: *începu a săgeta la căprioare şi la ciute.* ISP.; **2.** (tr.) a ţinti, a lovi cu săgeata; a răni, a ucide cu săgeata; (spec.) a vîna (cu arcul): *îl vedeau săgetînd rîndunica din zbor.* CAR.; **3.** (rar; tr.) a înţepa, a împunge, a pişca, producînd o durere ascuţită, puternică: *m-a săgetat pustiul de ghimpe.* ISP.; (fig.) *cînd copilul ieşi afară ..., îl săgetă crivăţul.* DELAVR.; **4.** (p. ext.; intr. şi tr.) a trimite, a răspîndi raze: *raze oblice de aur săgetau printre brazi împrejurimile.* PR.; **5.** (reg.; intr.) a fulgera; a trăsni: *Sfîntu Ilie cînd săgetează poate să te omoare.* POP.; **6.** (fig.; tr.) a provoca sau a simţi o durere bruscă acută, înţepătoare: *o durere ascuţită îl săgetă pînă în creieri.* GHEŢIE; *cucu-n spate mi-a cîntat şi moartea m-a săgetat.* POP.; **7.** (fig.; tr.) a provoca sau a simţi o emoţie bruscă (şi intensă); a tulbura: *dorul badei mă săgetează.* POP.; **8.** (fig.; tr. şi intr.) a pătrunde, a străpunge cu privirea; a se uita la cineva cu insistenţă, cu priviri pătrunzătoare, sfredelitoare: *privirile mă săgetează.* CAR.; **9.** (fig.; tr.) a face aluzii sau observaţii ironice, răutăcioase la adresa cuiva; a ironiza, a înţepa: *mumă-sa nu l-a mai săgetat cu nici o vorbă.* SAD.; **10.** (fig.; intr.) a se mişca, a se deplasa repede (şi drept) ca o săgeată; a ţîşni: *lăstunii săgetau văzduhul;* **11.** (fig.; tr.) a străbate iute, fulgerător: *un şuier a săgetat cuprinsul.* VLAH. [Lat. *sagittare*].

săgetár, săgetari m. **1.** (înv.) persoană care făcea săgeţi (şi arcuri); **2.** (înv. şi reg.) arcaş, săgetător: *adunară şi alţi ostaşi ..., lănceri şi săgetari.* BĂLC.; *de arc bun săgetar.* POP. [*Săgeată* + *-ar*].

săgetáre, săgetări f. **1.** acţiunea de a săgeta şi rezultatul ei; tragere cu arcul, cu săgeţi; ţintire; lovire cu săgeata; rănire, omorîre cu loviturile de săgeată; săgetat[2], săgetătură: *copilul ... învăţa meşteşugul săgetării.* ISP.; **2.** (fig.) privire pătrunzătoare, sfredelitoare: *din ochii lîncezi sclipi o scurtă săgetare.* C.PETR.; **3.** (p. ext.) sclipire; rază: *chimirurile late sticlind în săgetările soarelui.* SAD.; **4.** (fig.) junghi, înţepătură; săgeată, săgetătură: *am simţit o săgetare în inimă.* CĂRT; **5.** (fig.) mişcare, deplasare rapidă (şi dreaptă): *săgetări de vînt.* SAD. [V. *săgeta*].

săgetáş, săgetaşi m. (înv. şi pop.) arcaş, săgetător: *vînătorii cei mai vestiţi de săgetaşi dibaci.* ISP. [*Săgeată* + *-aş*].

săgetát[1], **~ţi, săgetată, ~e** a. **1.** lovit, străpuns, rănit, omorît cu loviturі de săgeată: *mai toţi răniţi şi săgetaţi.* UR.; **2.** (fig.; pop.) atins, bolnav de săgetătură: *şi vă duceţi colo-n sat la cel bolnav săgetat.* AL.; **3.** (fig.) cu mişcări, cu deplasări rapide (în linie dreaptă); săgetător: *zborul săgetat al rîndunelelor.* [V. *săgeta*].

săgetát[2] n. (înv.) săgetare. [V. *săgeta*].

săgetătór, ~i, săgetătoáre a. **1.** care săgetează, care trimite săgeţi: *Apollon ... îi dete un arc mai săgetător decît razele soarelui.* ISP.; **2.** (fig.; despre dureri) viu, acut; **3.** (fig.) plin de răutate, de ironie; înţepător, caustic: *Schiller reia această temă ... dîndu-i o semnificaţie socială mai săgetătoare.* VIANU; **4.** (fig.) pătrunzător; scînteietor: *zîmbetul d-tale e fermecător şi ochiul săgetător.* EM.; **5.** (fig.) cu mişcări, cu deplasări rapide (şi în linie dreaptă): *zbor săgetător.* // m., f. **1.** persoană care trage cu arcul; arcaş, săgetar, săgetaş: *săgeata slujaşte după săgetător.* Z.; **2.** (pop.) duh rău, necurat care provoacă boala numită săgetătură. // m. (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera australă, reprezentînd a noua zodie din zodiac, situată între Scorpionul şi Capricornul; al noulea semn zodiacal; Arcaşul: *doar tîrziu Săgetătorul încerca-ntr-o doar' s-apună.* BL.; **3.** (astrol.) numele celei de a noua zodii a anului, cuprinsă între 22 noiembrie şi 20 decembrie; (p. ext.; fam.) persoană născută în această zodie: *săgetătorii sînt curajoşi.* [*Săgeta* + *-ător*].

săgetătúră, săgetături f. **1.** (înv.) săgetare: *la războiu mi-ai datu-mi bună-nvăţătură, braţe de aramă la săgetătură.* DOS.; **2.** (înv.) lovitură, rană provocată de săgeată: *să vindeca ... de săgetăturile ce l-au săgetat.* BIBLIA; **3.** (fig.) junghi, înţepătură; săgeată, săgetare: *am nişte săgetături prin creier;* **4.** (fig.; pop.) numele mai multor boli, care se manifestă brusc şi violent, prin dureri de cap, de ochi, prin congestii cerebrale, paralizii etc.; săgeată: *ba c-o fi deochi, ba c-o fi săgetătură şi ... nu-i putură da de leac.* ISP.; *descîntec de săgetătură.* [*Săgeta* + *-ătură*].

săgeţícă (~eá), săgeţele f. **1.** diminutiv al lui săgeată: *fata ...[î]i pierdu o săgeţică de care punea el în arculeţul lui.* ISP.; **2.** (bot.; reg.; în forma **săgeţea**) săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*); **3.** (bot.; reg.) greghetin (*Geranium pratense*); **4.** (bot.; reg.) buchet (*Geranium pusillum*). [*Săgeată* + *-ică* (*-ea*)].

săghiéş, săghieşi m. (ornit.; reg.) cinteză (*Fringilla coelebs* şi *montifringilla*). [Cf. *sabie*].

săgní, săgnesc vb. (reg.) **1.** (refl. şi tr.; despre animale de tracţiune) a căpăta sau a produce răni, rosături de la şa, de la ham etc.; **2.** (tr.) a marca, a însemna un animal cu fierul roşu. [De la *sagnă*].

săgníre, săgniri f. (reg.) **1.** acţiunea de a (se) săgni şi rezultatul ei; **2.** marcare, însemnare prin înfierare a unui animal. [V. *săgni*].

săgnít, ~ţi, săgnită, ~e a. (reg.) **1.** care a căpătat o sagnă; rănit: *cal săgnit;* **2.** care este puţin murdar: *guler săgnit.* [V. *săgni*].

săhástru a. v. **sihastru**.

săhăídac, săhăídace n. **1.** (înv.) tolbă pentru săgeţi: *sahaidacele lor au spînzurat de zăbrelele tale.* BIBLIA; **2.** (p. ext.; înv.) săgeată: *Moav şi Agar la săhăidace, Geval şi Amon găteză lance.* DOS.; **3.** (reg.) un fel de sac de pînză cu care ţărancele îşi poartă în spate copiii cînd merg

la cîmp, la drum lung etc.: *din scutece copilul cînd plînge-n săhăidac, te duci şi-l joci în braţe.* COŞB.; (şi: **sahaidac, săidac**). [Din pol. ***sahajdac, sajdak***, turc. ***sajdak***].

săhăidăcár, săhăidăcari m. (înv. şi reg.) persoană care făcea şi vindea săhăidace, (p. ext.) arcuri, săgeţi, obiecte de harnaşament etc.: *uliţele tuturor breslelor care lucrează pentru război, de la armurieri pînă la săidăcari, s-au sculat, mergînd către hipodrom.* SAD.; (şi: **săidăcar**). [***Săhăidac*** + *-ar*].

săhăstrésc a. v. sihăstresc.

săhăstréşte adv. v. sihăstreşte.

săhăstrí vb. v. sihăstri.

săhăstríe f. v. sihăstrie.

săidác n. v. săhăidac.

săidăcár m. v. săhăidăcar.

săidăcăríe[1], săidăcării f. (înv. şi reg.) **1.** meseria săhăidăcarului; **2.** atelierul săhăidăcarului; loc unde se păstrează şi se vînd obiecte de şelărie. [***Săidăcar*** + *-ie*].

săidăcăríe[2], săidăcării f. (col.; înv. şi reg.) obiecte de şelărie, de harnaşament. [***Săidac*** + *-ărie*].

săím n. v. seim.

săín a. v. sein.

sălvăn n. v. saivan.

săláş, sălaşe şi **sălaşuri** n. **1.** loc de adăpost; locuinţă (modestă); casă, cămin; domiciliu: *ne-am pornit cu chef la sălaşurile noastre.* SAD.; **2.** (bis.) locaş al sfinţilor, al sufletelor credincioşilor: *neputînd-o îndupleca cu muncile o mutară de pre pămînt în sălaşele cerului.* DOS.; **3.** (reg.) locaş de cult: *m-oi face ... dăscălaş, la ăst sfînt sălaş.* POP.; **4.** (înv. şi reg.) aşezare omenească; sat, cătun; (p. ext.) locuitorii acestuia: *stau pitulate ... sălaşe neaoş româneşti.* OD.; **5.** (înv. şi reg.) culcuş, aşternut: *dar tu, bade Ionaş, tot în pene ai sălaş.* POP.; **6.** adăpost al animalelor sălbatice; bîrlog, cuib, vizuină: *lanţul carpatin ... era sălaş al ursului, al mistreţului şi cerbului.* SAD.; **7.** (reg.) sicriu, coşciug: *că nu-s scînduri spre sălaş, nici nu-i pînză pe obraz.* POP.; **8.** loc de odihnă, de adăpost; găzduire vremelnică: *te rog să-mi dai sălaş.* PANN; (fig.) *de aicea pîn' la Blaj, dorul meu n-are sălaş.* POP.; **9.** (înv.) cort; tabără: *uneltele lui le-au pus la sălaşul lui.* BIBLIA; **10.** (spec.) cort sau aşezare de ţigani (nomazi); (p. ext.) familie sau grup de familii de ţigani (nomazi): *s-adaugi încă două sălaşe de ţigani în foaia de zestre.* AL.; **11.** construcţie rudimentară (pe cîmp, în ţarină, la munte) servind ca adăpost sezonier pentru oameni sau animale; **12.** (reg.) grajd, staul: *trage murgul la sălaş şi voinicu unde-o mas.* POP. [Din magh. ***szállás*** „cartier, locuinţă, cătun"].

sălăgeá, sălăgele f. (bot.; reg.) unţişor (*Ranunculus ficaria*). [Cf. ***sălăţea***].

sălămázdră f. v. salamandră.

sălămíndră f. v. salamandră.

sălămízdră f. v. salamandră.

sălăşél, sălăşele n. 1. diminutiv al lui sălaş; **2.** (reg.) sicriaş: *Fira supărată ... păşea-ncetinel după sălăşel.* COŞB. [***Sălaş*** + *-el*].

sălăşí, sălăşesc vb. (reg.; intr.) a sălăşlui: *la răscruce unde-mi sălăşeşte şi mi te prindeşte.* POP. [De la ***sălaş***].

sălăşlui, sălăşluiesc vb. **1.** (intr.) a-şi avea sălaşul, a locui undeva; a-şi duce existenţa, a trăi; a sălăşi, a sălăşui: *aici sălăşluieşte Mama-Pădurii!* GANE; (fig.) *în tine sălăşluieşte izvorul tuturor temerilor şi îndoielilor tale.* GHEŢIE; **2.** (înv. şi pop.; refl. şi tr.) a (se) aşeza, a (se) statornici într-un loc; a (se) instala: *veni de să sălăşlui în cetatea ... Nazaret.* N.TEST.; (fig.) *n-am gîndit ... că sfînta poezie va veni să se sălăşluiască în casa mea.* NEGR.; **3.** (bis.; tr. şi refl.) a da sau a-şi dobîndi, a-şi afla tihna sufletească, odihna veşnică; a sălăşui: *acesta ... să sălăşluiaşte în sălaşele ceriului.* DOS.; *să-i sălăşluiască Domnul în împărăţia ceriului, în vecinica odihnă.* MAT.; **4.** (înv. şi pop.; intr. şi refl.) a petrece noaptea sau un timp undeva; a trage în gazdă;, a mînea: *tot timpul cît am sălăşluit aici, pacea aceasta ... n-a fost tulburată.* SAD.; **5.** (înv. şi reg.; tr.) a da cuiva adăpost; a găzdui: *i-a adus apoi la chilia lui, sălăşluindu-i, acum vara, afară pe prispă.* VOIC. [Din magh. ***szállásol***].

sălăşluínţă, sălăşluinţe f. (înv.) **1.** sălăşluire: *sălaş pentru sălăşluinţa acestor svinte moştii.* DOS.; **2.** locuinţă, sălaş: *era sălăşluinţa unui zmeu.* ISP. [***Sălăşlui*** + *-inţă*].

sălăşluíre, sălăşluiri f. **1.** acţiunea de a (se) sălăşlui şi rezultatul ei; locuire, vieţuire într-un loc; sălăşluinţă: *i se avizâ ca loc de sălăşluire oraşul maritim.* EM.; **2.** adăpost, găzduire; ospitalitate: *m-am rătăcit ... şi te rog să-mi dai sălăşluire.* CR.; **3.** (concr.; înv.) locuinţă: aşezare omenească; sat, cătun: *puind el la cale sălăşluirea, bucătăria, hruba.* DRĂGHICI. [V. ***sălăşlui***].

sălăşuí, sălăşuiesc vb. **1.** (înv.; intr.) a locui, a trăi undeva; a sălăşlui; **2.** (înv. şi reg.; refl. şi tr.) a (se) aşeza undeva; a (se) statornici; **3.** (bis.; refl. şi tr.) a da sau a-şi dobîndi odihna veşnică; a sălăşlui: *cela ce va şade în scaun să va sălăşui cu ei.* N.TEST.; **4.** (înv.; intr. şi refl.) a mînea, a (se) sălăşlui: *iaste loc în casa tătîni-tău unde am putea sălăşui?* PALIA. [***Sălaş*** + *-ui*].

sălăţícă (~eá), sălăţele f. **1.** diminutiv al lui salată: *frunză verde sălăţele.* POP.; **2.** plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori galbene, care creşte în zone de deal şi de munte (*Aposeris foetida*); **3.** (bot.; reg.) unţişor (*Ranunculus ficaria*); **4.** (bot.; reg.; în forma **sălăţea**) rostopască (*Chelidonium majus*); **5.** (compus; bot.; reg.) **sălăţica-zidului,** răsfug (*Chondrilla juncea*). [***Salată*** + *-ică* (*-ea*)].

sălbătec a. v. sălbatic.

sălbătic, ~ci, sălbatică, ~ce a. **1.** care trăieşte liber în natură, departe de oameni; care nu este domesticit sau îmblînzit; sălbăticos: *mă lupt şi cu fiare sălbatice.* ISP.; *stoluri de raţe sălbatice.* VLAH.; **2.** sperios, temător; sălbăticit: *avea un pisoi sălbatic*; **3.** care creşte de la sine, fără intervenţia omului; nealtoit: *s-au instalat pe scara cerdacului, la umbra viţei sălbatice.* TEODOR.; **4.** nelucrat, necultivat; părăginit: *pămînt sălbatic de pădure; cîmp sălbatic*; **5.** nelocuit, pustiu; neaccesibil, neospitalier: *a mers ea ... pînă ce a ajuns într-un loc sălbatic.* CR.; *ţinuturi sălbatice*; **6.** (şi m., f.) (persoană) care trăieşte în afara lumii civilizate; primitiv, barbar; sălbăticesc: *privirâ cu spaimă la urias, care părea sălbatic.* AG.; *căpetenii de seminţii sălbatice cărora le fusese oaspe.* M.CAR.; **7.** (şi m., f.) (persoană) care evită societatea; om retras, singuratic, nesociabil: *cu cît înainta în vîrstă, se făcea mai posac, mai sălbatic.* VOIC.; **8.** sperios; timid: *scriam versuri dulci, de pildă, către vreo trandafirie şi sălbatică Clotildă.* EM.; *fetele erau sălbatice pe acolo.* CĂL.; **9.** creat de natură, fără intervenţia omului; lipsit de artificiu, de rafinament; natural, simplu, frust: *o frumuseţe sălbatică*; **10.** (adesea subst.) rudimentar, necultivat; grosolan, necioplit; primitiv: *nişte ţopîrlani sălbatici.* CR.; *apucături sălbatice*; **11.** (adesea subst.) lipsit de omenie; care se comportă violent, brutal, crud, barbar: *tu, vlădică, om sălbatec, făr' de frică.* POP.; **12.** care trădează brutalitate, violenţă, cruzime, barbarie: *se uită la soru-mea cu ochi sălbatici, ar mînca-o de vie dacă s-ar putea.* ST.; (adv.) *Comuna din Paris a putut fi reprimată sălbatic.* PR.; **13.** nestăpînit; aprig, impulsiv: *a izbutit a domoli o inimă sălbatică.* NEGR.; **14.** (adesea fig.) foarte violent; înfiorător, înfricoşător: *gerul aspru şi sălbatic.* AL.; *un chef sălbatic se încinse.* SAD.; (adv.) *Arald se primblă singur, rîzînd, vorbind sălbatic.* EM.; **15.** rapid; impetuos: *se repede c-un sălbatec salt de tigru.* EM.; (adv.) *jocul se-ncinge sălbatic şi-aprins.* COŞB.; (şi: **sălbatec**). [Lat. ***silvaticus***].

sălbătăcésc a. v. sălbăticesc.

sălbătăcéşte adv. v. sălbăticeşte.

sălbătăcí vb. v. sălbătici.

sălbătăcíe f. v. sălbăticie.

sălbătăcíme f. v. sălbăticime.

sălbătăcít a. v. sălbăticit.

sălbătăclúne f. v. sălbăticiune.

sălbătícésc, ~şti, sălbăticeáscă, ~eşti a. (înv.) sălbatic: *obiceiul sălbătăcesc.* DRĂGHICI; (şi: **sălbătăcesc**). [***Sălbatic*** + *-esc*].

sălbătícéşte adv. (înv.) ca un animal sau ca un om sălbatic: *apucîndu-l sălbătăceşte.* DOS.; (şi: sălbătăceşte). [***Sălbatic*** + *-eşte*].

sălbătící, sălbăticesc vb. **1.** (refl.) a deveni sălbatic: *iepele se sălbătăciseră şi se făcuseră rele.* ISP.; **2.** (refl.) a se părăgini: *livada se sălbăticea*; **3.** (tr. fact.) a aduce în stare de paragină: *un iaz, ale cărui maluri erau sălbăticite de fel de fel de buruiene.* EM.; **4.** (refl.) a deveni pustiu, nelocuit, inaccesibil: *locurile se sălbăticesc, văile-s tot mai înguste şi mai rîpoase.* VLAH.; **5.** (înv.; tr. fact. şi refl.) a face să devină sau a deveni violent, brutal: *cînd se îmbată se sălbăticeşte*; **6.** (intr., refl. şi tr. fact.) a deveni sau a face să devină nesociabil, retras: *şi eu am fugit de-am sălbăticit de ruşinea ta şi de-a maică-ta.* POP.; (şi: (pop.) **sălbătăci**). [De la ***sălbatic***].

sălbătície, sălbătícii f. **1.** stare în care se află animalele sălbatice; (p. ext.) însuşirea unui asemenea animal; cruzime, ferocitate: *cum oare ai putut cunoaşte sălbătăcia calului?* SAD.; *sălbăticia tigrului;* **2.** stare a naturii virgine, neatinse, netransformate de mîna omului; loc cu plante spontane, necultivate: *gustînd ... libertatea şi sălbăticia stepelor în care turmele ... zburdă suverane.* TEODOR.; **3.** (stare a unui) loc, ţinut nelocuit, pustiu: *pustietatea, sălbăticia acestor locuri neumblate ... te fac să te crezi departe de pămînt.* VLAH.; **4.** stare de înapoiere, lipsă de civilizaţie; barbarie; primitivism: *crescuseră în sălbătăcie*; **5.** loc în care nu a pătruns civilizaţia, aflat în afara lumii civilizate; pustietate, sălbăticime: *prostia pe care o făcusem să mă-nfund în sălbăticia şi anosteala asta.* VLAH.; **6.** atitudine sau trăsătură a omului crud, brutal, violent; cruzime, brutalitate, violenţă: *în anecdotele despre sectarii iluminaţi, se povestesc cîteodată executări de aşa absurdă sălbăticie.* CAR.; **cu sălbătăcie,** crunt; crud: *lovindu-şi cu sălbăticie calul căzut.* ST.; **7.** act de cruzime, de brutalitate, de violenţă: *pretutindeni ... sînt justificate ... sălbăticiile ţăranilor răzvrătiţi.* REBR.; **8.** retragere din societate; izolare, singurătate; fel de a fi al persoanei izolate, retrase: *nu înţelege sălbăticia ei de a se încuia în odaie şi de a fugi de toată lumea.* VLAH.; **9.** forţă haotică, de nestăpînit; impetuozitate: *sălbăticia naturii dezlănţuite*; (şi: (pop.) **sălbătăcie**). [***Sălbatic*** + *-ie*].

sălbătícime, sălbătícimi f. **1.** mulţime de animale sălbatice; **2.** loc sălbatic, nelocuit, departe de lumea civilizată; sălbăticie: *se minună cînd văzu aşa casă într-o astfel de sălbăticime.* ISP.; *impresia vine din evocarea speriată a unei sălbăticimi totale.* CĂL.; (şi: (înv. şi pop.) **sălbătăcime**). [***Sălbatic*** + *-ime*].

sălbătícire, sălbătíciri f. **1.** faptul de a (se) sălbătici: *sălbăticirea unui măr; sălbăticirea unui cal*; **2.** părăginire: *sălbăticirea livezii*; **3.** pierdere a însuşirilor morale umane; abrutizare; **4.** căderea în primitivism; (p. ext.) sălbăticie: *rămăşiţi din timpuri de sălbăticire.* PHIL. [V. ***sălbătici***].

sălbătícit, ~ţi, sălbătícită, ~e a. **1.** care a devenit sălbatic, ajuns în stare de sălbăticie: *trandafir sălbăticit; pisică sălbăticită*; **2.** rămas în stare naturală; necultivat; neîngrijit, părăginit: *privea ... la prăvălatica grădină frumoasă şi sălbăticită.* EM.; **3.** care a ajuns să trăiască, să se comporte ca un sălbatic; care a devenit crud, brutal, violent; abrutizat, îndobitocit: *găseşte ... un om sălbăticit trăind împreună cu fiarele.* CĂL.; *după ce-a făcut puşcărie, a venit cam sălbăticit.* SOR.;

4. care exprimă, denotă sălbăticie, abrutizare, cruzime: *feţele lor erau sălbăticite, îndobitocite.* EM.; *nu mai ştiu dacă ură sau iubire ţişnea din privirea ei parcă sălbăticită.* PR.; **5.** (rar) decăzut moral; necivilizat: *popor sălbăticit*; (şi: (pop.) **sălbătăcit**). [*V. sălbătici*].

sălbăticiúne, sălbăticiuni f. **1.** animal sălbatic: *acolo-i împărăţia sălbătăciunilor, cît ţin munţii şi sihlele.* SAD.; *trebuia ... să-şi ducă viaţa ca o sălbăticiune.* ST.; **2.** epitet pentru o persoană retrasă, singuratică; **3.** (starea unui) loc, ţinut pustiu, sălbatic; sălbăticie: *cum era să viu eu singur prin sălbătăciunea asta!* GAL.; (şi: (pop.) **sălbătăciune**). [*Sălbatic* + *-iune*].

sălbăticós, ~şi, sălbăticoásă, ~e a. (înv.) sălbatic: *mîndri păunaşi, sălbăticoşi cocori ..., găinuşe moţate ... picau ca fermecate cînd ieşea el la vînătoare.* OD. [*Sălbatic* + *-os*].

sălbăţícă a. (reg.) diminutiv al lui sălbătică; cam sălbatică; cam sperioasă, cam timidă: *să n-ai nici o frică, fată sălbăţică, că te-oi lua în braţă să mai prind la viaţă.* ISP. [*Sălbatic* + *-ică*].

sălbăţíe, sălbăţii f. plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpină rigidă, cu frunze aspre, cu flori în spice lungi, cu fructe otrăvitoare. (*Lolium temulentum*). [Et. nec.; cf. *salbă*].

sălbioáră, sălbioare f. (reg.) sălbiuţă: *să vînd grîul şi secară, să-ţi cumpăr o sălbioară.* POP. [*Salbă* + *-ioară*].

sălbíţă, sălbiţe f. (reg.) sălbiuţă: *fetele* [au] *cîte o sălbiţă mică cu icusari şi-o salbă cu galbeni mari.* SOR. [*Salbă* + *-iţă*].

sălbiúţă, sălbiuţe f. diminutiv al lui salbă; sălbioară, sălbiţă, sălbuliţă: *am o neagră sălbiuţă de cercat la gîtul tău.* POP. [*Salbie* + *-uţă*].

sălbulíţă, sălbuliţe f. (reg.) sălbiuţă: *mai am d-o sălbuliţă, şi s-o dau la copiliţă.* POP. [*Salbă* + *-uliţă*].

sălcét, sălceturi şi **sălcete** n. sălciş; crîng. [*Salce* + *-et*].

sălcícă f. (bot.; reg.) sălcioară: *zărea o sălcică rămurată pe-n izvor rece culcată.* POP. [*Salcie* + *-ică*].

sălciníş, sălcinişuri n. (reg.) sălciş. [*Salcie* + *-iniş*].

sălcioáră, sălcioare f. **1.** diminutiv al lui salcie; sălcică: *frunză verde sălcioară, dragostea de astă vară prăpădită-i prin ponoară.* IONEL; **2.** (bot.; reg.) răchiţică (*Elaeagnus angustifolia*); **3.** (pop.; artic.) numele unei hore jucate după masa de nuntă; melodia acestui dans. [*Salcie* + *-ioară*].

sălcíş, sălcişuri n. loc cu sălcii; desiş, crîng; sălcet, sălciniş: *pe lîngă bălţi cresc răchite şi se îmbuibă sălcişul.* SL. [*Salcie* + *-iş*].

sălcíu, ~ii, sălcie, ~ii a. **1.** cu gust leşietic, neplăcut, uşor dulceag, sărat, amărui: *apa e sălcie, rea, seceta sinistră.* CĂL.; **2.** care nu este gustos, fără nici un gust; fad, leşios, searbăd: *îmi sorbii bulionul, care mi se păru sălciu.* PR.; **3.** cu gust neplăcut, leşietic, asemănător aceluia al alimentelor fade, serbede: *mi se băşicase limba, gura-mi devenise sălcie.* GHEŢIE; **4.** (fig.) searbăd, plictisitor, anost: *reportaj sălciu.* [*Salcie* + *-iu*].

sălcúţă, sălcuţe f. **1.** diminutiv al lui salce[1]: *frunză verde de sălcuţă, eu iubesc o romăncuţă.* POP.; **2.** (reg.) mîţişor, stîlpare, salcie; **3.** plantă erbacee cu frunze lanceolate, cu inflorescenţe în spice groase, roşii, care pluteşte pe apele stătătoare (*Polygonum amphibium*). [*Salcă* + *-uţă*].

sălhúi a. v. **silhui.**

sălíe, sălii f. (reg.) **1.** giulgiu cu care se acoperă mortul în sicriu; **2.** văl, voal; (spec.) vălul miresei. [Cf. magh. *szál* „fir"].

sălíşte f. v. **silişte.**

sălíşoáră, sălíşoare f. (rar) săliţă: *sălişoarele mizere.* CĂRT. [*Sală* + *-işoară*].

sălíţă, sălíţe f. diminutiv al lui sală; sălişoară: *o săliţă între două odăi.* VLAH. [*Sală* + *-iţă*].

săltă, salt vb. **1.** (intr.) a sări în sus cu putere (şi de mai multe ori), a face salturi (repetate): *caii saltă şi nechează.* AL.; *Elenuţa ... mai săltă de cîteva ori prin casă, apoi se opri.* AG.; **a sălta de bucurie** sau **a-i sălta cuiva inima** (ori **sufletul**) **(de bucurie)**, a se bucura mult; a fi cuprins de emoţie: *cînd mă gîndesc la locul naşterii mele, ... parcă-mi saltă şi acum inima de bucurie!* CR.; **2.** (intr. şi refl.) a (se) ridica de la pămînt pentru a (se) urca undeva: *am învăţat în sus a mă sălta, ţinîndu-mă de crucea tatălui şi-a bunicului.* VIERU; *voinicul se săltă în şa*; **3.** (intr.) a se ridica în picioare din poziţia orizontală sau şezîndă; a se scula: *se săltă şi începu să facă cîteva mişcări prin odaie.* SAD.; **4.** (intr. şi refl.) a se mişca repetat, ritmic de jos în sus şi de sus în jos (sub impulsul unei forţe din afară): *de-un suspin îşi saltă pieptul.* VLAH.; (tr. fact.) *canapelele acele elastice care te saltă.* AL.; **5.** (tr.) a arunca ceva în sus, prinzînd în palmă: *taxatorul săltă de mai multe ori monezile în palmă.* EL.; **6.** (intr.) a se agita, a se învolbura: *vîntul suflă, cerul tună, apa saltă clocotind.* AL.; **7.** (intr.) a merge, a se deplasa în salturi: *iepuraşu-n trei picioare saltă, fuge uşurel.* AL.; **8.** (intr.) a dansa, a juca: *fetele săltau gingaş ... şi abia de atingeau pămîntul.* REBR.; **9.** (intr. şi tr.) a trece peste ceva printr-un salt; a sări peste ceva: *din viroagă am săltat în albia unui torent.* VOIC.; **10.** (intr. şi refl.) a ieşi brusc, a ţîşni de undeva: *izvoară vii murmură şi saltă de sub piatră.* EM.; **11.** (intr. şi refl.) a se înălţa; a se ivi, a răsări: *încet se saltă soarele.* VLAH.; **12.** (tr.) a mişca din loc un obiect, ridicîndu-l în sus: *hangiul a dat atunci să-l salte de jos.* CAR.; **13.** (tr. şi intr.) a-şi îndrepta în sus, a-şi înălţa o parte a corpului: *săltă din umeri; îşi saltă capul*; **14.** (refl.) a se ridica pe vîrfurile picioarelor pentru a se înălţa: *s-a săltat puţin ca să-şi admire căpşorul în oglinda de lîngă bibliotecă.* GHEŢIE; **15.** (refl.) a se face mai înalt; a creşte: *s-au săltat copiii bine*; **16.** (fig.; tr., intr. şi refl.) a ieşi sau a scoate pe cineva din greutăţi, din nevoi; a(-şi) îmbunătăţi situaţia; a avansa: *de vor pieri ei, şi mai sus să salte pe urmaşii lor.* DELAVR. [Lat. *saltare*].

săltăr n. v. **sertar.**

săltáre, săltări f. **1.** acţiunea de a (se) sălta şi rezultatul ei; **2.** (înv.) săritură, ţopăială; dans, joc; (p. ext.) petrecere cu dansuri: *vă repauzaţi de ostenelele danţului şi săltărilor din astă-noapte.* ISP.; **2.** (fig.) vioiciune, elan, avînt: *versurile capătă o săltare înveselitoare.* CĂL.; **3.** (fig.; înv.) cerinţă, dorinţă sufletească sau trupească: *altă nemică nu poate săltarea trupului ca viaţa pustiei.* VARL. [V. *sălta*].

săltát[1], săltaturi n. faptul de a (se) sălta. [V. *sălta*].

săltát[2], ~ţi, săltată, ~e a. **1.** (adesea adv.) cu salturi; sprinten, vioi, săltăreţ: *i-am recunoscut mersul săltat, inconfundabil.* GHEŢIE; *păşea săltat*; **2.** cu ritm vioi; ritmat, sincopat: *muzică săltată*; **3.** (fig.; adesea subst.) smintit, nebun: *era cam săltat.* SAD.; **4.** (rar) ridicat, înălţat: *prispă săltată deasupra temeliei*; **5.** înalt, crescut; măricel: *fetiţe săltate ... furişează cîte o ochire pe cine mai ştie ce flăcău.* DELAVR. [V. *sălta*].

săltăráş n. v. **sertăraş.**

săltăréţ, ~i, săltăreáţă, ~eţe a. **1.** care saltă întruna, care umblă, fuge sărind; săltător: *capra săltăreaţă nu scăpa cu viaţă.* OD.; *o broască săltăreaţă*; **2.** care se face în salturi; sprinten, vioi, săltat[2]: *venea ... în fuga măruntă şi săltăreaţă a picioarelor.* VLAH.; *porni la vale ... c-un pas săltăreţ şi sprinten.* SAD.; **3.** cu ritm vioi; ritmat, sincopat: *iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile.* EM.; *fanfara regimentului ... atacă un marş săltăreţ.* GHEŢIE. [*Săltă* + *-ăreţ*].

săltătór, ~i, săltătoáre a. (rar) săltăreţ: *cerbul săltător să rumege.* COŞB.; *s-a îndîrjit asupra ghiulelei săltătoare, care i-a scăpat din mînă.* CAR. [*Săltă* + *-ător*].

săltătúră, săltături f. (înv. şi reg.) salt, săritură: *intră în curţile domneşti în săltăturile ... unui armăsăruş arăbesc.* OD. [*Sălta* + *-ătură*].

săluí, săluiesc şi **sălui** vb. (reg.) **1.** (intr.) a poposi undeva (peste noapte); a mînea: *iată-mă la ce-am venit, în ce loc am săluit.* POP.; **2.** (tr.) a găzdui (peste noapte): *că io v-aş vut şti, v-aş vut sălui.* POP. [Din magh. *száll*].

sămăchíşă, sămăchişe f. (reg.) **1.** lapte acru de vacă; chişleag; **2.** brînză proaspătă de vaci (cu smîntînă); **3.** numele mai multor plante erbacee; **a)** coronişte (*Coronilla varia*); **b)** brumărele (*Phlox paniculata*); **c)** ghizdei (*Lotus corniculatus*); **d)** saschiu (*Vinca minor*). [Din ucr. *samokiša*].

sămădăş, sămădaşuri n. (reg.) socoteală, calcul: *pe răvaş făcea trăsuri şi sămădaş din slove şi din număruşuri.* COŞB. [Din magh. *számadás*].

sămădău, sămădăi m. (reg.) **1.** contabil; casier: *nu te băga sămădău, că-i pare satului rău.* POP.; **2.** porcar cu stare, care despăgubeşte porcii pierduţi sau furaţi: *acest cineva e sămădăul, porcar şi el, dar om cu stare, care poate să plătească grăsunii pierduţi ori pe cei furaţi.* SL. [Din magh. *számadó*].

sămăluí, sămăluiesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr.) a calcula, a socoti; a aprecia, a estima: *n-am sămăluit bine.* POP.; **2.** (tr., intr. şi refl.) a gîndi, a chibzui; a judeca: *omul acela fiind înţălept au sămăluit şi-au giudecat că acesta lucru iaste o socoteală dumnăzăiască.* DOS. [Din magh. *számol*].

sămăluínţă, sămăluinţe f. (înv.) capacitate de a discerne, de a anticipa ceva: *i s-au adaos lui încă şi a sămăluinţei dar şi cele fiitoare gîcea.* DOS. [*Sămălui* + *-inţă*].

sămăluíre[1], sămăluiri f. (înv.) 1. faptul de a sămălui; socoteală; apreciere, estimare: *cartea sămăluirii vremilor.* CANT.; **2.** judecată; discernămînt: *au nu toate ... sămăluirile Corbului mi se cuvin?* CANT. [V. *sămălui*].

sămăluíre[2], sămăluiri f. operaţie de tratare a pieilor, înainte de tăbăcire, cu sama, pentru a le da supleţe, elasticitate etc. [De la *sama*].

sămăluitór, ~i, sămăluitoáre a. şi m. (înv.; rar) 1. (persoană) care calculează, apreciază, estimează: *a vremilor iscusiţi sămăluitori.* CANT.; **2.** (fiinţă) care chibzuieşte, judecă: *giudecătoriu asuprelelor mele şi drept sămăluitoriu să te poftesc.* CANT. // a. (înv.) capabil, destoinic: *ochi sămăluitori ... să vadă.* CANT. [*Sămălui* + *-tor*].

sămănă[1] vb. v. **semăna[1].**

sămănă[2] vb. v. **semăna[2].**

sămănáre[1] f. v. **semănare[1].**

sămănáre[2] f. v. **semănare[2].**

sămănát n. v. **semănat.**

sămănăciúne f. (înv.; rar) asemănare: *mărturisindu-i har mult pentru închipuiciune şi sămănăciune.* DOS. [*Sămăna[1]* + *-ăciune*].

sămănătór m., f. v. **semănător.**

sămănătorísm n. curent literar (şi ideologic) inaugurat la Bucureşti în 1901 de revista „Sămănătorul", care promova o literatură naţională inspirată din viaţa ţăranului, a boierului autohton şi din trecutul istoric, iniţiind totodată o acţiune de culturalizare (la sate); ideologia acestui curent: *Maiorescu va milita, ca şi sămănătorismul mai tîrziu, fără şovinism, pentru „păstrarea şi chiar accentuarea elementului naţional".* R.L. [*Sămănătorul* n. pr. + *-ism*].

sămănătoríst, ~şti, sămănătorístă, ~e a. care aparţine, care este specific sămănătorismului, referitor la sămănătorism: *întreaga literatură sămănătoristă reflectă ... acest proces de inadaptare.* LOV. // m., f. adept al sămănătorismului; (spec.) scriitor sămănătorist: *Slavici n-are nimic din spiritul*

de înfrumusețare a vieții rurale, atribuit mai tîrziu sămănătoriștilor. CĂL. [*Sămănător*(*ism*) + *-ist*].

sămănătúră f. v. semănătură.

sămășluí, sămășluiesc vb. (înv., tr.) **1.** a chibzui, a judeca; a decide, a hotărî; **2.** a oficia, a celebra. [Din sl. *sŭmysliti*].

sămceá f. v. sîmcea.

sămcúță, sămcuțe f. (reg.) numele mai multor plante: a) cucută de pădure (*Galium schultesii*); b) bobornic (*Veronica chamaedrys*); c) brîncuță (*Sisymbrium officinale*). [*Samcă* + *-uță*].

sămeníș n. v. semeniș.

sămeșie, sămeșii f. (înv.) **1.** funcția de sameș: *fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte decît ... o sămeșie.* GHICA; **2.** instituție care strîngea dările; casierie; localul acestei instituții: *am găsit lada sămeșiei deschisă.* AL. [*Sameș* + *-ie*].

sămeșoále, sămeșoaie f. (înv.) soția sameșului: *făceam dulceți sămeșoaiei.* AL. [*Sameș* + *-oaie*].

Sămétru m. v. Sîmedru.

sămînță, seminte f. **1.** organ al plantelor superioare gimnosperme și angiosperme (închis în fruct) conținînd embrionul din care, în condiții prielnice, se dezvoltă o nouă plantă; (p. gener.) orice parte a plantei care se seamănă: *sămînța e în floare, învățămintele sînt în lucruri.* SAD.; *ploi multe ... pămîntul de-a răcorit și sămînța a încolțit.* POP.; **de sămînță,** (bun) pentru semănat: *e amenințat să rămîie fără porumb de sămînță.* REBR.; **nici de sămînță,** deloc: *n-a mai lăsat para nici de sămînță în punga românului.* GHICA; **2.** (mai ales la pl.) grăunțe întrebuințate în alimentație, în industrie etc.; (spec.) sîmburi de floarea-soarelui, de dovleac etc.: *sămînța de cînepă se făcea oloi.* CR.; *nu se mănîncă seminte ca peste Nistru, dar se vorbește clocotitor.* CĂL.; **3.** (fig.) cantitate mică din ceva; fărîmă, strop, pic[1]: *îmi reaprinse licărul de speranță din suflet; era atît de ... plăpîndă acea sămînță de lumină.* GHEȚIE; **4.** (pop.) produs al glandelor de reproducere (ou, icră, ovul, spermă etc.): *viermii de mătasă ... ieșiseră de vreo cîteva zile din sămînță.* BL.; **bun de sămînță,** prolific; **de sămînță,** (bun) pentru reproducere; de prăsilă: *nu-i găscă, ci-i gînsac: l-am cumpărat de sămînță.* CR.; **5.** (înv. și pop.) germen patogen: *soldații ... căpătară sămînță de ciumă.* BOL.; **6.** (fig.) element din care se dezvoltă ceva; germen: *sămînța progresului este învățătura.* GHICA; *geniul e o perfecțiune a unei însușiri pe care o avem toți în sămînță.* CĂL.; **7.** (fig.) cauză, pretext, motiv: *acea iubire ... e leagăn unor viețe ce seminte sînt de ură.* EM.; *sămînța discordiei;* **sămînță de vorbă,** prilej de discuție; poftă de vorbă, de flecăreală: *călăuzul meu ... avea sămînță multă de vorbă.* OD.; **8.** (înv. și reg.) progenitură; urmaș, descendent; neam, rudă[1]; familie: *să nu mai rămîie picior de ciocoi, să le piară viță și sămînța.* REBR.; *nu-mi sameni tu mie, te-ai aruncat în sămînța cea ră a mîne-ta.* MAT.; **9.** (reg.) neam bun, ales: *alta mi-am căpătat, mai din viță și sămînță.* POP.; *care-i din viță și din sămînță știe ce-i cînsia și omenia.* Z.; **10.** (pop.) soi, rasă de animale; **11.** (pop.) fel, tip, categorie, gen: *un om ... zicea că nu este sămînță mai rea pe lumea asta decît neamul muieresc.* SAD.; **sămînță de ...,** nici un ...: *să nu vadă sămînță de călugăr pe la biserica lui.* CR.; (și: (înv. și reg.) **semînță**). [Lat. *sementia*].

sămînțér m. v. semincer.

sămînțós, ~și, sămînțoásă, ~e a. **1.** cu multe seminte: *roșii, vinete sămînțoase;* **2.** prolific: *sămînțoasă muiere! //* f. (la pl.) grup de pomi fructiferi cu fructe cărnoase, avînd mai multe seminte situate în cinci loji; (și la sg.) arbore din acest grup (ex.: mărul, părul, gutuiul). [*Sămînță* + *-os*].

sămn n. v. semn.

sămná vb. v. semna.

sămnuí vb. v. semnui.

sămsárí, sămsăresc vb. (pop.; tr. și intr.) a face treburi de samsar, a mijloci afaceri; a trafica: *sămsăresc interesele țării.* [De la *samsar*].

sămulástră f. v. samuraslă.

sămurăslă f. v. samuraslă.

sănătáte, (rar) **sănătăți** f. **1.** stare a unui organism neatins de boală, în care toate organele funcționează normal; (p. gener.) stare generală a unui organism: *nimic nu e ca sănătatea.* PANN; *arta ... care îmi pervertește inima copilului și sapă sănătatea lui sufletească și trupească trebuie denunțată.* GAL.; *cu sănătatea cum mai stai, nașule?* SOR.; **casă de sănătate,** sanatoriu; ospiciu: *trebuiau luate grabnic măsuri pentru a-l așeza pe bolnav ... într-o casă de sănătate.* GHEȚIE; **cu sănătate,** în condiții bune; cu bine: *marți, de-om ajunge cu sănătate, am să ieu nepotul cu mine.* CR.; **a bea** (sau **a închina**) **în sănătatea cuiva,** a bea (sau a închina) un pahar de vin, de rachiu etc. în cinstea cuiva, urîndu-i să fie sănătos, să aibă noroc etc.: *poți bea ... în sănătatea aceleia care-ți va face fericirea vieții.* CAR.; **2.** (înv.; la pl.) urări, toasturi; (glumeț) băutură consumată cu ocazia acestora: *pe la mijlocul mesei începură sănătățile.* GANE; *or să cadă bolnavi de mult ce-nghit la sănătăți.* AL.; **3.** formulă de salut sau de urare; salutare: *la toți, sănătate!;* **sănătate (bună)!, a)** (pop. și fam.) s-a sfîrșit!, nu mai e nimic de făcut!: *voi încerca norocul, de voi izbuti ..., iară de nu, sănătate bună!* ISP.; **b)** puțin îmi pasă, atîta pagubă!: *dacă nu vrei, sănătate!;* (rar) **a lăsa sănătate,** a-și lua adio, a muri: *mămuca ... are de gînd să ne lese sănătate, sărmana.* CR.; **4.** starea sanitară a unei colectivități umane; starea de salubritate a populației de pe un anumit teritoriu: *Ministerul Sănătății; sănătate publică;* **5.** (fig.) tărie sufletească; robustețe, forță morală: *polemica ... e unul dintre principalele semne de sănătate ale unei culturi.* R.L.; *demnitatea e un semn de sănătate morală.* [Lat. *sanitas, -atis*].

sănătós, ~și, sănătoásă, ~e a. **1.** care se bucură de sănătate deplină, care nu suferă de nici o boală ori infirmitate; care se ține bine; cu o constituție robustă; teafăr, zdravăn: *și să știi că-s sănătos.* EM.; **a (se) face sănătos,** a (se) însănătoși, a (se) vindeca: *trebuie să iei medicamentele dacă vrei să te faci sănătos;* (în urări) *mergi sănătos!; rămîi sănătos!;* **a se lega ca boala de om(ul) sănătos,** a aduce cuiva învinuiri (nedrepte); a căuta prilej de ceartă cu cineva; **să-l** (sau **să o etc.**) **porți sănătos** (ori **sănătoasă**), urare adresată unei persoane care poartă o haină, o încălțăminte nouă; **să fii sănătos!, a)** formulă de urare sau de mulțumire; **b)** treaba ta, nu ai decît!: *dacă ești rusnac să fii sănătos, vorbește atunci rusește.* PR.; **2.** care exprimă, vădește sănătate: *figură sănătoasă și rumenă.* GHICA; **3.** (spec.) cu mintea întreagă, în deplinătatea facultăților mintale; (p. ext.) conform rațiunii; înțelept, cumpătat: *are o minte sănătoasă.* LOV.; *sănătoasă la cap nu ești dacă ai ajuns să-mi dorești moartea.* PR.; **4.** prielnic sănătății; salubru: *aerul curat și sănătos.* VLAH.; *hrană sănătoasă;* **5.** în bună stare; intact; rezistent, trainic: *o clădire veche de piatră, sănătoasă.* CAR.; **6.** (fig.) nealterat moralmente; cinstit, corect: *a fost odat-o fată sănătoasă, cu gînd senin, curat.* GOGA; **7.** (fig.) care nu corupe, nu viciază (intelectual, moral): *lecturi sănătoase;* **8.** (fig.) așa cum trebuie să fie; înțelept, cu (sau de) bun-simț; adecvat, corect, nimerit, potrivit: *avea idei sănătoase în materie de educație.* GHEȚIE; (adv.) *a vorbi sănătos limba mamei este o datorie.* VIERU; **9.** (fig.) util, folositor: *fuga e rușinoasă, dar e sănătoasă.* Z.; **a o lua** (sau **a o rupe, a o șterge etc.**) **la sănătoasa,** a fugi, a pleca repede (pe furiș): *atunci eu ... o ieu la sănătoasa spre casă.* CR.; **10.** (fig.) de o mare amploare, bogăție, intensitate etc.; serios, temeinic: *la țară ... s-ar fi pus pe plugărie sănătoasă.* M.CAR.; **rîs sănătos, rîs** din toată inima; **a rîde sănătos,** a rîde cu poftă, din toată inima: *rîde gros, plin, sănătos.* PETR. [Lat. **sanitosus*].

sănătoșél, ~i, sănătoșícă, ~ele a. diminutiv al lui sănătos: *te-ai întors sănătoșel?* DELAVR. [*Sănătos* + *-el, -ică*].

sănătoșí, sănătoșesc vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) însănătoși, a (se) vindeca: *și să sănătoși fiica ei.* BIBLIA. [De la *sănătos*].

săneáță f. v. sîneață.

sănecă vb. v. sineca.

sângeác n. v. sangeac.

săniá, săniez și **săniu** vb. **1.** (refl.) a se da cu săniuța; a merge cu sania (la plimbare): *îmi scrii că ... te săniezi pe drumurile albe.* AG.; **2.** (tr.) a transporta tîrînd pe jos sau lăsînd să alunece pe un plan înclinat; **3.** (p. gener.; refl.) a aluneca. [De la *sanie*].

săniát n. (reg.) săniuș: *Ioniță se dusese cu săniat cu alți copii.* AG. [V. *sănia*].

sănicioáră f. v. sănișoară.

săniére, sănieri f. acțiunea de a (se) sănia. [V. *sănia*].

sánín a. v. senin.

sănínát a. v. seninat.

sănínătáte f. v. senînătate.

sănineáță f. v. senineață.

sănioáră, sănioare f. săniuță. [*Sanie* + *-ioară*].

săniói, sănioaie n. augmentativ al lui sanie. [*Sanie* + *-oi*].

sănișoáră, sănișoare f. plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu frunze mari, dințate, cu flori mici, albe-roșietice, grupate în capitule globuloase, care crește prin păduri umede, folosită în medicina populară (*Sanicula europaea*); (și: **sănicioară**). [Cf. lat. *sanicula*].

săniúș, săniușuri n. **1.** derdeluș: *iarna mă desfătam pe gheață și la săniuș.* CR.; **2.** faptul de a se da cu săniuța; săniat: *eram meșteri la săniuș.* SAD.; **de-a săniușul,** alunecînd (pe gheață): [roata lumii] *nu se învîrtește; a împiedicat-o nu știu cine și merge de-a săniușul.* HOGAȘ; **3.** (reg.) drum de sanie. [*Sanie* + *-uș*].

săniúță, săniuțe f. diminutiv al lui sanie; sănioară: *săniuța, cuib de iarnă, e cam strîmtă pentru doi.* AL.; *iarna ne dăm cu săniuța.* [*Sanie* + *-uță*].

săntírímb n. v. țintirim.

săpá, sap și (pop.) **săp** vb. **1.** (tr.) a lucra, a fărîmița pămîntul cu sapa, cu cazmaua etc., pentru a însămînța: *lucrase în grădină, făcînd cuiburi în pămîntul săpat mai înainte.* AG.; **2.** (spec.; reg.; tr. și intr.) a prăși: *sapă un pogon de porumb.* GHICA; *am săpat mult la flori.* DRĂGHICI; **3.** (înv. și pop.; tr.) a scoate cu sapa, cu cazmaua etc. o plantă din pămînt (pentru a o răsădi): *hai, Ileană, la poiană ... să săpăm o buruiană.* POP.; **4.** (tr.) a scoate cu sapa un obiect din pămînt; a dezgropa: *omul, văzînd comoara, s-apucă s-o sape.* POP.; **5.** (tr.) a face cu sapa (sau cu alte instrumente, mașini etc.) o groapă, un șanț etc. în pămînt: *săpați-mi un mormînt la marginea mării.* EM.; *cînd cauți comori nu sapi în nori, ci în pămînt.* BL.; **6.** (tr.) a eroda, a măcina; a surpa: *apa curge ... săpînd malul năsipos.* AL.; **7.** (fig.; tr.) a nimici, a distruge încetul cu încetul, pe nesimțite: *cu încetul boala săpă trupul și mintea lui.* CĂL.; **8.** (fig.; tr. și refl. recipr.) a (se) submina: *boierii sapă tronul lui Mircea.* AL.; *se pîrăsc și se sapă mereu unul pe altul.* VLAH.; **9.** (tr.) a tăia, a sculpta, a grava în piatră, în lemn: *pagubă că Toderică n-a avut la el o daltă ..., ca să poată săpa mîntuitorul semn.* NEGR.; **10.** (fig.; tr. și refl.) a (se) întipări, a (se) imprima o urmă (adîncă): *nenorocirile au săpat urme adînci și-ntr-al tău* [chip]. DELAVR. [Lat. *sappare*; cf. fr. *saper*].

săpáre, săpări f. acțiunea de a (se) săpa; săpat[1], săpătură: *muncise o vreme ... la săparea șanțurilor pentru conducte.* CĂRT. [V. *săpa*].

săpát[1], săpaturi n. 1. faptul de a săpa; săpare; 2. (spec.; reg.) praşilă, prăşit[1]: *e vremea săpatului*; 3. dezgropare: *săpatul unei comori*; 4. (dizlocare a unui volum de pământ pentru) realizarea unei gropi, a unui şanţ etc.: *la săpatul unei fîntîni s-ar fi aflat piatră care măcinată a dat aur.* AG.; 5. sculptare, gravare, incrustare în piatră, în lemn: *săpatul pietrei cu dalta.* [V. *săpa*].

săpát[2], ~ţi, săpată, ~e a. 1. (despre sol) lucrat cu sapa, cu hîrleţul etc.; 2. (spec.) prăşit[2]: *porumb săpat*; 3. erodat: *maluri săpate*; 4. tăiat, sculptat în piatră, în lemn: *părenii erau împodobiţi cu chipuri şi flori săpate.* ISP.; 5. (pop.) cu adînciturі, cu gropi; desfundat, accidentat: *la dealul Barbat, pe drumul săpat.* POP. [V. *săpa*].

săpălău, săpălaie n. (reg.) 1. sapă mare; săpoi; 2. tîrnăcop. [*Sapă[1]* + *-ălău*].

săpăligă, săpăligi f. sapă mică, lunguiaţă (cu doi sau trei colţi la partea opusă tăişului) folosită mai ales în horticultură; săpălugă, săpuşoară: *cîţiva săteni apucară săpăligi şi ţăruşi ... şi începură să spargă gheaţa.* CĂRT.; (şi: **ţepeligă**). [*Săpa* + *-ăligă*].

săpălúgă, săpălugi f. (reg.) săpăligă: *alături cu dînşii vei vedea o săpălugă de aur.* ISP. [*Sapă[1]* + *-ălugă*].

săpătór, ~i, săpătoáre m., f. 1. persoană care sapă pămîntul pentru a însămînţa, a prăşi sau pentru a face gropi, şanţuri etc.: *săpători adînc săpa, lopătari pămînt scotea.* POP.; *aveam săpători la vie*; 2. sculptor, gravor: *săpător în piatră.* // m. (spec.) ostaş din trupele de geniu care sapă la fortificaţii, la diferite construcţii militare. // f. (pl. **săpători**) maşină de săpat. [*Sapă* + *-ător*; cf. fr. *sapeur*].

săpătúră, săpături f. 1. săpat[1], săpare; (spec.) praşilă, prăşit[1]: *stăpînul viei are ... să-i dea o săpătură ţapănă, căci prea s-a înţelenit pămîntul.* ISP.; 2. (concr.; înv. şi reg.) teren lucrat cu sapa; (p. gener.) teren cultivabil: *care moşie ... am dat dumilor sale, cu iazuri, cu loc de fîn, cu pădure, cu săpături în deal* (a. 1780). URIC.; 3. lucrări de excavare a pămîntului; (spec.; la pl.) lucrări arheologice: *săpăturile ce se fac prin împrejurimi descopăr ziduri antice.* VLAH.; *întreprindea săpături arheologice la Cucuteni.* CĂL.; 4. (concr.) groapă, şanţ (făcut cu sapa, cu instrumente, cu maşini de săpat): *zăpada acoperise săpăturile*; 5. săpare, sculptare, gravare în piatră, în lemn: *era foarte meşter ... de săpături la pietre.* NEC.; 6. (concr.; înv.) sculptură, gravură: *săpăturile de pe templu s-au deteriorat.* [*Săpa* + *-ătură*].

săpíe, săpii f. ciubăr cu gura mai largă decît fundul, folosit la argăsitul pieilor. [Din sb. *sepija*].

săpói, săpoale n. 1. augmentativ al lui sapă; săpălău; 2. (reg.) tîrnăcop. [*Sapă* + *-oi*].

săptămînál, ~i, săptămînală, ~e a. şi adv. (care apare, se petrece, se produce) o dată pe săptămînă, în fiecare săptămînă: *au apărut ... multe reviste literare săptămînale.* SAD.; *programa analitică consacră săptămînal treizeci de ore activităţilor intelectuale şi abia două celor fizice.* GHEŢIE. // n. publicaţie care apare o dată pe săptămînă; hebdomadar: *citeam săptămînalul preferat.* [*Săptămînă* + *-al*].

săptămînă, săptămîni f. 1. perioadă de şapte zile consecutive (de luni dimineaţa pînă duminică seara), care se repetă de cincizeci şi două de ori într-un an, constituind o diviziune calendaristică; (p. gener.) perioadă de şapte zile consecutive: *am petrecut două săptămîni vesele.* NEGR.; (bis.) **Săptămîna (cea) mare** (sau **a Paştilor, a patimilor**), ultima săptămînă înainte de Paşti: *de ce nu vă astîmpăraţi în mănăstiri şi să vă căutaţi de suflet, măcar în Săptămîna patimilor?* CR.; **săptămîna Paştilor** (sau (pop.) **a sărbătorilor, luminată**), săptămîna dintre Paşti şi duminica Tomii: *în săptămîna luminată e iarmaroc mare.* CAR.; **săptămîna albă** (sau **a brînzei**), prima săptămînă din postul Paştilor, în care biserica ortodoxă permite să se mănînce produse lactate: *în săptămîna brînzei să nu te speli la cap.* POP.; **pe săptămînă**, săptămînal, în interval de o săptămînă: *trec regulat cu tramvaiul ăsta de trei ori pe săptămînă.* EL.; **cu săptămînile**, timp de mai multe săptămîni; (p. ext.) timp îndelungat: *umbla vara prin munţi cu săptămînile.* VLAH.; 2. (spec.) interval de şapte zile destinat unei anumite activităţi: *săptămîna teatrului; săptămîna cărţii*; 3. (la pl.) timp nedeterminat, cuprinzînd un număr mare de zile; vreme îndelungată: *te urmăreşte săptămîni un pas făcut alene, o dulce strîngere de mîni, un tremurat de gene.* EM.; *era o cădere nervoasă, survenită după lungi săptămîni de încordare.* GHEŢIE. [Lat. *septimana*].

săpún, săpunuri n. 1. produs care serveşte la spălat, obţinut prin tratarea acizilor graşi sau a grăsimilor cu hidroxid de sodiu sau de potasiu, cu adaos de alte ingrediente (parfumuri, coloranţi etc.); bucată din acest produs: *cel mai bun parfum este apa cu săpun.* CĂRT.; **a rade pe cineva fără săpun**, a trata pe cineva fără menajamente; 2. clăbuc obţinut cu acest produs: *rămîneam cîteodată cu săpunul pe faţă.* PR.; 3. (la pl.) sortimente din acest produs: *săpunurile parfumate strică... pielea.* VOIC.; *săpun de rufe;* **săpun medicinal,** preparat din uleiuri vegetale şi hidroxid de sodiu sau de potasiu, utilizat în prepararea pilulelor laxative, a supozitoarelor, în dermatologie etc.; 4. săruri ale acizilor graşi, ale acizilor naftenici sau ale colofoniului cu sodiul, potasiul, zincul, magneziul, plumbul etc., întrebuinţate la fabricarea unsorilor consistente, ca adaosuri la prelucrarea unor materiale plastice etc. // m. (pl. **săpuni**) (bot.; reg.) săpunariţă (*Saponaria officinalis*); (şi: (înv. şi reg.) **sopon**). [Lat. *sapo, -onis*].

săpunár, săpunari m. fabricant sau vînzător de săpun: *breasla săpunarilor.* // a. **cartof săpunar** (şi m.), soi de cartofi lunguieţi, cu miezul alb-roz. [*Săpun* + *-ar*].

săpunáriţă, săpunariţe f. (bot.) odagaci (*Saponaria officinalis*). [*Săpun* + *-ariţă*].

săpunăş, săpunaşe n. diminutiv al lui săpun. // m. (pl. **săpunaşi**) (bot.; reg.; de obicei la pl.) săpunariţă (*Saponaria officinalis*). [*Săpun* + *-aş*].

săpunărícă, săpunărici f. (bot.; înv.) săpunariţă (*Saponaria officinalis*). [*Săpunare* + *-ică*].

săpunăríe, săpunării f. 1. fabrică, atelier în care se face săpun; 2. prăvălie în care se vindea săpun; 3. sortiment de săpun. [*Săpun* + *-ărie*].

săpunărít n. dare percepută anual în ţările române de la cei care fabricau săpun. [*Săpun* + *-ărit*].

săpunăríţă, săpunăriţe f. (bot.; reg.) săpunariţă (*Saponaria officinalis*). [*Săpun* + *-ăriţă*].

săpuneálă, săpuneli şi (reg.) **săpunele** f. 1. (mai ales la pl.) spumă de săpun; clăbuc: *calul era tot alb de spume, gîndeai că-i săpunit cu săpunele, aşa era de asudat.* POP.; 2. (fig.; fam.) dojană, mustrare; frecuş: *mă aşteptam la o săpuneală zdravănă*; **a trage cuiva o săpuneală**, a dojeni, a critica aspru pe cineva; a-l săpuni: *felul cum preotul se poartă cu el ... l-ar îndreptăţi să-i tragă o săpuneală bună.* REBR. [*Săpuni* + *-eală*].

săpúnel, ~i, săpunea (~icá), ~ele m., f. (bot.) săpunariţă (*Saponaria officinalis*). // m. (în forma **soponel**) mică plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare şi cu flori mari, roşii-purpurii; cimbrişor (*Thymus comosus*). // f. (la pl.) plantă erbacee ornamentală, cu frunze lanceolate, cu flori albastre (*Aster novae-angliae*). // n. 1. diminutiv al lui săpun; 2. supozitor pentru copii; (şi: (reg.) **soponel**. [*Săpun* + *-el, -ea (-ică)*].

săpuní, săpunesc vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) freca cu (apă şi) săpun; a (se) acoperi cu clăbuci de săpun, pentru a (se) spăla; (p. ext.) a (se) spăla cu săpun: *trebuie să te tunzi, îmi spuse în timp ce mă săpunea.* PR.; 2. (spec.; tr. şi refl.) a(-şi) muia barba cu clăbuci de săpun, înainte de ras: *i-a tuns scurt barba, i-a săpunit-o bine şi la urmă i-a ras-o cu perdaf.* CAR.; 3. (fig.; fam.; tr.) a dojeni, a mustra; a trage o săpuneală cuiva: *l-a săpunit şeful.* [De la *săpun*].

săpunieră, săpuniere f. cutie, vas mic în care se ţine săpunul de toaletă; savonieră. [*Săpun* + *-ieră*; cf. *savonieră*].

săpuníre, săpuniri f. 1. acţiunea de a (se) săpuni şi rezultatul ei; săpunit[2]: *frecîndu-şi mîinile ca pentru săpunire.* TEODOR.; 2. (spec.) operaţie de finisare la vopsirea şi imprimarea textilelor, constînd într-o baie de săpun la temperatura de fierbere; 3. (fig.; fam.) dojenire, mustrare. [V. *săpuni*].

săpunít[1], ~ţi, săpunită, ~e a. 1. frecat cu (apă şi) săpun; (p. ext.) spălat cu săpun: *rufe săpunite*; 2. muiat cu clăbuci de săpun înainte de ras: *barbă bine săpunită.* [V. *săpuni*].

săpunít[2] n. faptul de a (se) săpuni; săpunire. [V. *săpuni*].

săpunós, ~şi, săpunoásă, ~e a. cu aspect de săpun, ca săpunul; care conţine săpun; pe bază de săpun: *părea o cretă săpunoasă alb-albăstrie.* CĂRT. [*Săpun* + *-os*].

săpuşoáră, săpuşoare f. diminutiv al lui sapă; (spec.; reg.) săpăligă. [*Sapă[1]* + *-uşoară*].

sără, sărez şi (reg.) **sar, săr** vb. (tr.) a pune sare în alimente pentru a le potrivi gustul sau pentru a le conserva: *începutul bătrîneţii se cunoaşte după aceea că, de la o vreme, nu mai sărezi mămăliga.* SOR.; (refl. pas.) *blocurile de slănină se sărează.* CĂL.; **a-şi săra inima** (sau **sufletul**), a fi satisfăcut (în urma unei răzbunări sau a înfrîngerii adversarului): *încai mi-am sărat sufletul, i-am dat eu dumneaei ce i se cuvenea.* CAR.; *Joe ... acum era încredinţat că-şi va săra inima cu fericirea omenirei.* ISP. [Lat. *salare*].

sărăc, ~ci, săracă, ~ce a. 1. (şi m., f.) (om) lipsit de avere, care n-are cele trebuincioase traiului; sărman, nevoiaş: *eşti sărac, nu te bagă nimeni în seamă.* FIL.; [doctorul] *dădea consultaţii gratuite celor săraci sau le cerea onorarii simbolice.* GHEŢIE; **sărac lipit (pămîntului)**, v. **lipit**; **sărac şi curat**, precept al celui care nu vrea să se îmbogăţească pe căi necinstite: *mai bine să flu sărac şi curat, decît bogat şi hulit de lume.* AL.; 2. care reflectă, denotă sărăcie; de om sărac; sărăcăcios, meschin: *îmbrăcămintea lor săracă.* VLAH.; (adv.) *apartamentul meu ... era confortabil, deşi încă sărac mobilat.* PR.; 3. (şi m., f.; înv. şi reg.) (copil) orfan: *tatăl copiilor acestora, care au rămas săraci.* NEGR.; 4. (şi m., f.; înv.) (om) văduv: *femeile cele rămase sărace să se mărite.* DOS.; 5. care produce puţin; lipsit de bogăţii (naturale); populat cu oameni puţin avuţi; mizer, prăpădit; sărăcăcios: *ţară săracă.* EM.; 6. care posedă prea puţin; nesatisfăcător: *istorie săracă în documente*; 7. (despre limbă) cu un vocabular redus; cu insuficiente mijloace de expresie; 8. care există în cantitate, în măsură (prea) mică: *experienţa e săracă, dar concludentă.* IBR.; 9. (p. gener.) care este fără ..., lipsit (de ...): *sărac de bunuri, frumuseţe şi spirit.* EM.; **sărac cu duhul**, v. **duh**; 10. neproductiv, neroditor, nefertil: *pămîntul nostru este foarte sărac.* GHICA; 11. cu intensitate scăzută; slab: *o luminare ... împrăştie o lumină săracă.* VLAH.; 12. firav, pipernicit: *tufişuri sărace se înălţau dintre ... stînci.* AG.; 13. de calitate inferioară, de valoare modestă; prost; modest, simplu; sărăcăcios: *o oală spartă dintr-un lut sărac şi prost.* COŞB.; *hrană săracă*; 14. (fig.) lipsit de conţinut, de farmec, de frumuseţe; inexpresiv; banal: *stil sărac; imagini sărace*; 15. vrednic de compătimire, de îngăduinţă, de înţelegere, de simpatie; biet, sărman, nenorocit: *săraca inima mea, iar începe-a mă durea!* POP.; (subst.) *vai de biet român, săracul, înapoi tot dă ca racul!* EM. // m., f. (pop.) cerşetor: *de-acum vor fi şi ei bogaţi ... şi vor avea şi ei ce da săracilor de-acum.* COŞB.; (şi: (pop.) **sireac**). [Din sl. *siraků*].

săracăn a. v. **sărăcan**.

sărăd, săraduri n. **1.** (reg.) şiret din lînă împletită (în trei), cu care se cos ornamente pe sumane, catrinţe etc.; ornamentele înseşi; **2.** (înv.) ghirlandă (de frunze, flori etc.): *sfîntul îi dete frunze de finic şi-i zise: apucă de împleteşte sărad.* DOS. [Din gr. mod. ***sirádhion***].

sărár, sărari m. (înv.) vînzător de sare. // n. (pl. **sărare**) (reg.) **1.** vas în care se păstrează sarea; solniţă; **2.** crăcană în care se pune un bulgăre de sare pentru vite. [***Sare*** + *-ar*].

sărare, sărări f. **1.** acţiunea de a săra şi rezultatul ei; **2.** (procedeu de) conservare a alimentelor cu (multă) sare; sărat[2]; **3.** (procedeu de) conservare a pieilor brute prin tratare cu sare. [V. ***săra***].

sărát[1], ~ţi, sărată, ~e a. **1.** care conţine sare în mod natural; salin: *izvoare sărate ce-aştern ... cărări de zăpadă.* VLAH.; **2.** în care s-a pus (prea multă) sare; presărat cu sare: *bune bucate, tot cam sărate şi chipărate.* NEGR.; **3.** (spec.) conservat prin sărare: *se întoarse cu gustări, sardele sărate ..., măsline, brînză.* PR.; **4.** (fig.) spiritual, rafinat: *ţine ... un discurs foarte sărat şi foarte gustat.* CAR.; **5.** (fig.) (excesiv de) ridicat: *luase dobînzi cam sărate.* CAR.; **6.** (fig.; reg.) (excesiv de) intens, puternic; straşnic: *dacă-i de feste ..., apoi să ţi-o gioc eu mai sărată şi mai chipărată.* AL.; *loviturile sînt ... sărate.* POP. [V. ***săra***].

sărát[2] n. faptul de a săra: *săratul peştilor.* [V. ***săra***].

sărăcán, ~i, sărăcană, ~e m., f. (pop.) **1.** om sărac: *nişte sărăcani care vor să facă pe grozavii.* ST.; **2.** (artic.; adesea iron.) bietul, sărmanul, nenorocitul: *samănă tătîne-său, sireicanul.* CR.; **sărăcan de mine,** vai de mine: *săracan de mine! ce-au păţit.* AL.; *iracan de mini! zic şi eu ca prostul.* TEODOR.; (şi: **săracan,** (reg.) **sireican, aracan**). [***Sărac*** + *-an*; cf. ***săraca-mi de mine***].

sărăcăcióş, ~şi, sărăcăcioásă, ~e a. **1.** care dă impresia de om sărac; cam sărac: *din cîrciumar sărăcăcios s-a pomenit după război mare proprietar.* GAL.; **2.** cu înfăţişare săracă; care denotă, reflectă sărăcie; de om sărac; meschin: *sărăcăciosul bordei al moşneagului.* CR.; (adv.) *era un salon ... sărăcăcios mobilat.* EL.; **3.** lipsit de bogăţii (naturale); populat cu oameni săraci; mizer, prăpădit: *trăiau tupilaţi prin sărăcăcioasele înfundături ale Fanarului.* OD.; **4.** plin de lipsuri, de greutăţi (materiale); greu, anevoios: *care suflet de-al meu suflet ... s-ar lipi să ia povara unui trai sărăcăcios?* MACED.; **5.** în cantitate mică, insuficientă; frugal: *masa era totuşi cam sărăcăcioasă.* PR.; **6.** nefertil, neproductiv: *pămîntul ... se vede sărăcăcios, cu iarba colbuită.* TUD.; **7.** de calitate inferioară, de valoare modestă; prost; modest, simplu: *mobilă sărăcăcioasă;* **8.** (fig.) lipsit de conţinut, de valoare, de farmec; inexpresiv; banal: *conversaţia era sărăcăcioasă.* GHEŢIE; *stil sărăcăcios.* [***Sărac*** + *-ăcios*].

sărăcăcioşie f. (rar) însuşirea de a fi sărăcăcios; caracter nesatisfăcător; sărăcie, lipsă: (fig.) *aceeaşi lipsă de cultură, de adîncime ... a artei reprezentative au degradat şi critica teatrală la asemenea sărăcăcioşie.* EM. [***Sărăcăcios*** + *-ie;* cf. germ. ***Armseligkeit***].

sărăcéi m. pl. v. **saragea**.

sărăcí, sărăcesc vb. **1.** (intr.) a ajunge sărac, a-şi pierde (tot) avutul: *toţi sărăceau, numai el se îmbogăţea.* VLAH.; **2.** (reg.; tr. şi refl.) a face să ajungă sau a ajunge orfan: *casele se pustiesc, copiii se sărăcesc, femeile vădănesc.* POP.; **3.** (tr.) a aduce la sărăcie pe cineva, a face să-şi piardă averea, bogăţiile; a face pe cineva să devină sărac; a pauperiza: *ei îşi fac mendrele şi vă sărăcesc, creîndu-şi locuri şi locuşoare, deputăţii, primării.* EM.; **4.** (intr. şi tr.) a (se) reduce cantitatea, numărul; a (se) împuţina: *interdicţia de a vorbi despre ei a sărăcit referinţele necesare.* R.L.; *mînicele sufleca ..., rău pe turci îi sărăcea.* POP.; **5.** (înv. şi pop.; intr. şi tr.) a lua cuiva ceva, a lipsi de ceva: *mărul lîngă drum n-are pace nicidecum, cîţi trec îi zburutăiesc şi de crăci îl sărăcesc.* POP.; **6.** (tr. şi intr.) a face să devină nefertil, neroditor: *pămîntul sărăceşte fără îngrăşăminte;* **7.** (tr.) a face să-şi piardă din valoare, din semnificaţie etc.: *n-ai făcut decît să sărăceşti viaţa, s-o areţi şi mai pustie.* AG.; *teama sărăceşte imaginaţia;* **8.** (înv. şi reg.; refl.) a se văita, a se căina; **9.** (reg.; tr.) a compătimi: *pe drum cine trecea tot pe badiu-l sărăcea, tot pe badiu mi-l căia.* POP. [De la ***sărac***].

sărăcíe, sărăcii f. **1.** starea, traiul celui sărac; lipsă de avere sau de mijloace materiale necesare vieţii; nevoie; mizerie, penurie: *şi-n această sărăcie, te inspiră, cîntă, barde!* EM.; *sărăcia roade orice ideal, puţini rezistă.* PR.; *există o sărăcie decentă, suportabilă; dar mizeria, cu cortegiul de boli, promiscuitatea şi înjosirea omenească e mai mult decît o plagă.* GHEŢIE; **sărăcie lucie,** v. **luciu; a-şi vedea** (sau **căuta**) **de sărăcie,** a-şi vedea de treburile proprii; **2.** (pop. şi fam.) epitet pentru un om sărac, pentru un golan, o haimana: *nici nu se făcea ginere dacă n-avea cojoc; numai sărăciile n-aveau.* SOR.; **3.** aspect, mediu etc. sărăcăcios: *privind acareturile pline de sărăcie şi de pustiu.* DELAVR.; **4.** (înv. şi reg.) starea de orfan: *să poarte în minte părinţii vitregi ... că şi cuconii lor pot rămînea la sărăcie* (a. 1685). GCR.; **5.** lipsă de fertilitate a solului: *cu toată sărăcia pămîntului muntos, sătenii sămănau grîu.* AG.; **6.** (p. gener.) cantitate (prea) mică, nesatisfăcătoare din ceva; lipsă (de ...): *aşa sărăcie de lemne nu s-a văzut nici la bordeiul cel mai sărăcăcios.* CR.; *sărăcie lexicală;* **7.** (fig.) lipsă de conţinut, de amploare, de valoare, de farmec: *m-a scos din sărite atîta sărăcie de spirit.* PETR.; **sărăcie de duh,** prostie; **8.** (pop. şi fam.) epitet depreciativ sau injurios pentru un lucru sau o fiinţă fără valoare: *văzuşi, nene, ce bine a lovit-o sărăcia de hagiu!* CAR; *sărăcia de epistolă.* M.CAR. [***Sărac*** + *-ie*].

sărăcílă m. **1.** (pop.; depr.) om sărac: *ce pofteşti, nea sărăcilă?* DELAVR.; **2.** vînt uscat şi cald care suflă (vara) în Dobrogea; vîntul negru. [***Sărac*** + *-ilă*].

sărăcíme f. totalitatea săracilor; (mulţime de) oameni săraci: *veselie mare între toţi era, chiar şi sărăcimea ospăta şi bea.* CR.; *îi părea bine că-şi alesese o fată din sărăcime şi nu o slujnică.* GHEŢIE. [***Sărac*** + *-ime*].

sărăcín, ~i, sărăcină, ~e m., f. (înv.) sarazin: *o dede unui spurcat curvariu sărăcin ... să o strice.* DOS.; *saracinul Hisiam, califul Damascului, porunci să i se taie mîna dreaptă.* NEGR.; (şi: **saracin**). [Din sl. ***sračinŭ, sarakinŭ***].

sărăcíre, (rar) **sărăciri** f. **1.** acţiunea de a (se) săraci şi rezultatul ei; **2.** pierdere a averii, a bunăstării; pauperizare: *păstoria ... a căzut din cauza grelelor impozite şi sărăcirea populaţiunei agricole.* GHICA; **3.** (fig.) diminuare, împuţinare a calităţii, valorii, semnificaţiei etc.: *moartea lui ... e o dureroasă şi dramatică sărăcire a prezentului.* R.L. [V. ***sărăci***].

sărăcít, ~ţi, sărăcită, ~e a. **1.** care a devenit sărac; fără avere; scăpătat; ruinat: *mi-am găsit neamurile sărăcite şi casa părinţilor mei pustie.* SAD.; **2.** devenit neroditor, nefertil: *pămînt sărăcit;* **3.** (fig.) diminuat, redus, împuţinat în valoare, intensitate, semnificaţie etc. *fără ea se simţea ... sărăcit sufleteşte.* GHEŢIE. [V. ***sărăci***].

sărăcústă, sărăcuste f. **1.** (înv.) interval de patruzeci de zile; **2.** (înv. şi reg.) sărindar; slujbă de pomenire a morţilor (în sîmbetele postului Paştilor): *liturghii şi sărăcuste pentru partea sufletească.* C.; *cînd zece sărindare şi zece sărăcuste plini-vei pentru Lina: scăpat vei fi atunci.* COŞB.; **3.** (înv. şi reg.) praznic la înmormîntare; **4.** (reg.; la pl.) popas, odihnă: *fac îngropăciune mare, cu sărăcuste.* AG. [Din sl. ***sarakusti*** (<gr. ***saracosté*** „a patruzecea zi după răposare")].

sărăcúţ, ~i, sărăcuţă, ~e a. **1.** (adesea subst.) diminutiv al lui sărac; cam sărac; sărman: *era sărăcuţ, ... trăia tot cu noduri fripte învăluite cu răbdări prăjite.* POP.; **2.** care denotă, reflectă sărăcie; de om sărac; sărăcăcios: *costum cam sărăcuţ, dar curăţel.* CAR.; *la casele mai sărăcuţe ..., un pomuleţ cu cireşe amare, un agud la gard.* VIERU; (adv.) *cam sărăcuţ îmbrăcat;* **3.** (adesea subst.) biet, sărman, nenorocit: *s-au suit, sărăcuţele, pe stînci şi s-au azvîrlit în prăpastie.* VLAH.; **sărăcuţ(ul) de mine** (sau **de tine etc.**), bietul de mine (sau de tine etc.): *sărăcuţul de mine, zice cel mic, să nu cumva să faceţi pozna să deschideţi.* CR. [***Sărac*** + *-uţ*].

sărădí, sărădesc vb. (reg.) a sărădui: *ţundra-i neagră, sărădită cu găitane vinete.* OD. [De la ***sărad***].

sărăduí, sărăduiesc vb. (reg.; tr.) a împodobi cu sărad sumane, catrinţe etc.; a sărădi: *la cusut şi sărăduit sumane.* CR. [***Sărad*** + *-ui*].

sărăduít, ~ţi, sărăduită, ~e a. (reg.) împodobit cu săraduri: *sumane sărăduite.* [V. ***sărădui***].

sărăntóc, ~ci, sărăntoácă, ~ce m., f. (pop.; adesea depr.) om sărac: *n-au venit în satul nostru pe doi cai albi ..., ci pe jos, ca sărăntocii.* SOR.; *eu dau banii unor sărîntoci.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **sărîntoc**). [Din sl. ***sirotŭkŭ***].

sărărie, sărării f. **1.** (înv. şi reg.) salină; **2.** depozit de sare; prăvălie în care se vindea sare: *cămara este cantora sărăriilor.* NEGR.; **3.** (înv.) impozit pe vînzarea sării; **4.** loc (într-o pădure) unde se pun bulgări de sare pentru animale (capre, căprioare, cerbi); **5.** (reg.) solniţă. [***Sare*** + *-ărie*].

sărărít n. (înv.) impozit pe extragerea sării. [***Sare*** + *-ărit*].

sărăriţă, sărăriţe f. **1.** (pop.) solniţă: *ce ieşea din mîna lui! ... linguri cioplite, sărăriţe frumoase.* SOR.; *n-are ... nici sare în sărăriţă.* POP.; **2.** (fam.) utilaj care împrăştie sare pe drumuri pentru topirea zăpezii. [***Sare*** + *-ăriţă*].

sărătór, ~i, sărătoáre m., f. lucrător într-o fabrică de conserve, care sărează alimentele. [***Săra*** + *-ător*].

sărăturát, ~ţi, sărăturată, ~e a. (despre soluri) sărături. [***Sărătură*** + *-at*].

sărătúră, sărături f. **1.** mîncare cu prea multă sare; aliment (în special peşte) conservat cu sare: *se întoarse cu gustări, sardele sărate ..., măsline, brînză, castraveţi muraţi ...; numai sărături.* PR.; **2.** (fig.) element esenţial, valoros din ceva: *umoru-i sărătura vieţii mai senine.* C.L.; **3.** (izvor de) apă sărată; slatină; saramură: *îşi trăiesc în sărătura mării vîrsta prefacerii.* SAD.; **4.** (înv. şi reg.) sărare; **5.** faptul de a fi sărat; însuşirea unui aliment de a conţine sare; cantitate, proporţie de sare conţinută de ceva; sare conţinută (într-o proporţie oarecare) de ceva: *hribii au fost cam sărăţi şi sărătura face sete.* HOGAŞ; *tratează despre sărătura pămîntului.* CĂL.; **6.** teren bogat în săruri solubile, cu fertilitate scăzută; (p. ext.) păşune pe un astfel de loc: *cătunul a fost clădit pe sărătură, pe luncă.* ST.; *avem sărătură şi păşunat mult şi bun.* POP. [***Săra*** + *-ătură*].

sărăturós, ~şi, sărăturoásă, ~e a. (despre soluri) îmbibat cu săruri vătămătoare pentru plante; sărăturat. [***Sărătură*** + *-os*].

sărăţél, ~i, sărăţeá (~ícă), ~ele a. diminutiv al lui sărat: *bericică blondină ... cu un hering sărăţel.* CAR. // f. **1.** (mai ales la pl.) saleu: *sărăţele cu chimen sau mac;* **2.** (reg.; artic.; în forma de **sărăţica**) numele unui dans popular dobrogean, asemănător cu învîrtita; melodia acestui dans. [***Sărat***[1] + *-el, -ea* (*-ică*)].

sărbătoáre, sărbători f. **1.** zi consacrată ceremoniilor civile sau religioase; (p. ext.) zi oficială de odihnă: *romînul nu va cîmpuri fără flori, zile lungi şi triste, fără sărbători.* BOL.; *era tot aşa, cam pe la sărbătorile Paştilor.* VLAH.; (fig.) *deşteaptă-te în sufletul meu, soare ..., străbate-mă cu sărbătoare.* ARG.; **sărbători împărăteşti,**

sărbători în onoarea Mîntuitorului Isus Hristos şi a Sfintei Fecioare Maria: *sărbătorile împărăteşti sînt: Naşterea Născătoarei de Dumnezeu, Înălţarea Sfintei Cruci, Intrarea în Biserică, Naşterea Mîntuitorului, Botezul Domnului, Întîmpinarea Domnului, Buna-Vestire, Schimbarea la faţă, Adormirea Maicii Domnului, Intrarea Domnului în Ierusalim, Înălţarea Domnului, Pogorîrea Duhului Sfînt şi Sfînta Treime*; **sărbători mobile**, sărbători religioase care nu revin anual la aceeaşi dată, precum Paştele, Rusaliile etc.; **sărbătoare naţională**, sărbătorire a unui eveniment însemnat din istoria unei ţări; ziua în care se aniversează evenimentul respectiv (ex.: Marea Unire (1 decembrie), Unirea Principatelor (24 ianuarie), Proclamarea Independenţei (10 mai) etc.); **sărbători superstiţioase** (sau **populare, băbeşti**), sărbători rămase din timpurile de idolatrie, ţinute mai ales la ţară, (ex.: Foca, Pălie, Pantelii, Răpotin, Drăgaica, Circovii, Ciurica etc.); **sărbătoarea muncii**, 1 Mai, ziua solidarităţii celor ce muncesc din lumea întreagă; **sărbătoare legală**, v. **legal**; **de sărbătoare** (sau **sărbători**), **a)** în care se sărbătoreşte ceva; de odihnă: *oamenii umblau ca în zi de sărbătoare.* ISP.; **b)** (ca) pentru sărbătoare; festiv, ceremonios: *să ne-mbrăcăm de sărbătoare.* DELAVR.; *păşeau cei doi preoţi ... în odăjdii de sărbătoare.* GHEŢIE; **în** (sau **de**) **sărbători**, cu ocazia sărbătorilor; (spec.) în timpul Paştelui sau al Crăciunului: *cînd îl văd în sărbători, mereu mă iau la fiori.* POP.; **2.** eveniment plăcut, emoţionant; prilej de mare bucurie, de plăcere: *mergeam din cînd în cînd să-l văd şi era de atîtea ori pentru mine o sărbătoare.* M.CAR.; **3.** sărbătorire; petrecere: *Bucureştii într-o sărbătoare o duceau.* GHICA; *a fost o mare ... sărbătoare de familie.* PETR. // adv. (artic.) în zi ca aceea definită mai sus: *sărbătorile mergem la biserică.* [*Serba* + *-ătoare* sau lat. **servatoria*].

sărbătorésc, ~şti, sărbătoreáscă, ~eşti a. **1.** specific unei sărbători, pentru sărbători; (ca) de sărbătoare: *prepararăm haine sărbătoreşti pentru plecarea fratelui său.* HASD.; **2.** (p. ext.) solemn, festiv; pompos: *mitropolitul ... începu a zice cu glas sărbătoresc.* NEGR.; *mă întorsei cu o sticlă de vin roşu, pe care o destupai cu un sentiment sărbătoresc.* PR. [*Sărbătoare* + *-esc*].

sărbătorésţe adv. (ca) de sărbătoare; solemn festiv, cu pompă: *îmbrăcaţi sărbătoreşte.* [*Sărbătoare* + *-eşte*].

sărbători, sărbătoresc vb. (tr.) **1.** a ţine, a celebra o sărbătoare; a organiza o petrecere, o festivitate etc. în cinstea cuiva sau a ceva; a serba: *de ce mă ferisem eu să sărbătoresc însurătoarea mea?* PR.; *am sărbătorit Paştele în familie*; **2.** a primi pe cineva cu simpatie, cu bucurie, în cinste: *pretutindeni e bine pimit, sărbătorit, plimbat şi ospătat.* NEGR. [De la *sărbătoare*].

sărbătoríe, sărbătorii f. (înv.) sărbătorire. [*Sărbătoare* + *-ie*].

sărbătoríre, sărbătoriri f. faptul de a sărbători; (p. ext.) serbare; sărbătoare, sărbătorie: *scrisoarea adresată d-lui ..., cu ocazia sărbătoririi sale, cînd a împlinit şaizeci de ani.* IBR.; *ne-am văzut la sărbătorirea Unirii.* [V. *sărbători*].

sărbătorít, ~ţi, sărbătorită, ~e a. (adesea subst.) căruia i s-a organizat o petrecere, o serbare, cu prilejul aniversării, onomasticei, în semn de preţuire etc.: *să ciocnim cu sărbătoritul!* [V. *sărbători*].

sărbezeálă f. faptul de a fi sarbăd sau de a se sărbezi. [*Sărbezi* + *-eală*].

sărbezí, pers. 3 **sărbezeşte** vb. (pop.) **1.** (refl.) a se înăcri (în urma alterării): *laptele se sărbezeşte*; **2.** (refl.) a-şi pierde coloritul: *lîna vopsită se sărbezeşte*; **3.** (fig.; refl.) a deveni slab, palid, fără putere: *aşa de tare mă serbezisem.* OD.; **4.** (fig.; tr.) a slăbi, a tulbura: *minţile-i smintea, capu-i serbezea.* POP.; (şi: (reg.) **serbezi, selbezi**). [De la *sarbăd*].

sărbúşcă, sărbuşte f. (reg.) mîncare preparată din zer sau chişleag, lapte prins ori dulce, îngroşat cu făină de grîu, cu mălai, cu dovleac etc.: *m-am îndulcit cu sărbuşcă.* AL.; *îţi pare mai bună serbuşca din satul altuia, decît meşniţa din satul tău.* Z.; (şi: **serbuşcă**) [Cf. *sarbăd*].

sărcinór, sărcinere n. prepeleac de care se atîrnă, la ţară, diverse obiecte gospodăreşti, săculeţele de brînză la scurs etc. [*Sarcină* + *-ar*].

sărdăc, sărdace n. (reg.) suman scurt pînă la brîu: *sumane mari, genunchere şi sărdace.* CR. [Din ucr. *sardak, serdak* „pieptar"].

sărdăr m. v. **serdar**.

sări, sar şi (pop.) **sai, săr** vb. **1.** (intr.) a sălta: *Carla sărea într-un picior şi-şi plesnea încîntată palmele.* GHEŢIE; **2.** (pop.; intr.) a dansa; a juca; a ţopăi: *vioara ... să facă pe mosafiri să sară în cadenţă.* GHICA; (tr.) **a sări tontoroiul** (sau **drăgaica**), v. **tontoroiul**; **3.** (intr.) a se deplasa prin salturi: *broaştele sar, nu umblă*; **pe sărite**, omiţînd anumite părţi (la o lectură, la o scriere etc.): *îi citi pe sărite cîteva titluri:* ST.; **4.** (intr.) a coborî printr-o săritură, a se arunca de sus în jos: *Irinel sări uşor din trăsură.* DELAVR.; **a sări din lac în puţ**, v. **lac**; **5.** (fig.; intr.) a trece brusc în altă situaţie, la altă idee etc.: *vorbea mai mult şi mai tare decît toţi, sărea de la una la alta.* VLAH.; **6.** (intr. şi tr.) a se repezi şi a trece dincolo de un obstacol printr-o săritură; a escalada: *am sărit peste uluci prin fundul curţii.* CAR.; **a sări peste cal**, a exagera; **a sări pîrleazul**, a avea purtări uşuratice; **a sări garduri** (ori **gardul, peste garduri**), a umbla după sau a avea aventuri amoroase: *apoi doar eu nu-s de-acelea de cari crede el, n-am sărit peste garduri niciodată de cînd sînt.* CR.; **7.** (fig.; tr.) a omite, a trece cu vederea, a scăpa din vedere: *zeţarul sărise rîndul din manuscript.* MAIOR.; *a sărit un alineat*; **8.** (intr.) a se scula, a se ridica brusc de undeva şi a porni: *sar din aşternut.* NEGR.; **9.** (intr.) a se trezi brusc din somn, din visare, din indiferenţă etc.; a tresări: *băiatul sare din somn.* CAR.; **10.** (fig.; fam.; intr.) a dispărea, a pieri: *ce să fac să-ţi sară lenea?*; **11.** (intr.) a se grăbi, a se repezi să facă ceva: *tînăra domniţă la fereastră sare.* BOL.; **a sări cuiva înainte**, a ieşi în întîmpinarea cuiva: *ea-i sări înainte, întinzîndu-i mîna de departe.* VLAH.; **a-i sări cuiva de** (sau **în**) **gît**, a îmbrăţişa pe cineva (cuprinzîndu-l după gît); (p. ext.) a arăta cuiva o dragoste impudică, senzuală: *i-ar fi sărit în gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori.* EM.; **12.** (intr.) a interveni grabnic, prompt într-o situaţie, a veni repede în ajutorul cuiva; (spec.) a interveni neaşteptat (sau nedorit) într-o discuţie: *făcu legătura ... ca la orice primejdie să sară unul pentru altul.* ISP.; *mama ... s-a pomenit sărind în apărarea bisericii ortodoxe.* SOR.; **săriţi!**, strigăt desperat de ajutor: *săriţi! că se omoară!*; **a sări cu gura** (**mare**) **pe** (sau **la**) **cineva**, a face reproşuri vehemente cuiva: *bogatul, văzîndu-şi vita moartă, sări cu gura mare asupra săracului.* ISP.; **13.** (intr.) a se repezi la cineva, a se năpusti asupra cuiva; a ataca: *după ce te primeşte omul în casă ..., mai sai cu bătaia la dînsul.* REBR.; **a sări în capul cuiva** sau **a-i sări cuiva în cap**, a ocărî aspru, a injura pe cineva: *e mică şi a dracului, sare-n capul bărbatului.* POP.; **14.** (intr.) a apărea, a se ivi pe neaşteptate; a răsări: *da'aista de unde-o sărit cu poeziile lui?* AL.; **a(-i) sări în ochi**, a fi evident; a frapa: *îmi săreau în ochi doar cerşetorii estropiaţi.* CĂRT.; *defectele lui sar în ochi*; **15.** (intr.) a se desprinde brusc, neaşteptat din locul în care a fost fixat; a-şi schimba brusc poziţia datorită unei forţe din afară: *cu zgomot sare poarta din vechii ei uşori.* EM.; *elevii noştri învaţă la fizică despre electricitate, dar n-au idee să repare o siguranţă care a sărit.* GHEŢIE; (în imprecaţii, în jurăminte etc.) *ochii mai bine vreau să-mi sară, dar nu te iert!* COŞB.; **a-(i) sări inima** (**din loc**), a simţi o emoţie puternică: *cînd spunea cîte una ... te făcea să-ţi sară inima din loc, de frică.* CR.; **a-şi sări din minţi** (sau **din fire**), a înnebuni, a se ţicni: *din pricina năcazurilor uneori parcă îşi sare din fire.* SAD.; (fam.) **a-i sări cuiva ţandăra** (sau **aşchia, ţîfna, muştarul**), a se enerva; a se înfuria: *lui Ieremie nu-i sărea uşor ţandăra, şi apoi era şi obişnuit cu cicăliturile.* AG.; (fam.) **a-şi sări din ţîţîni** (sau **din balamale, din nituri**), a nu mai putea suporta, a-şi pierde cumpătul; a se enerva: *nu vă vine a crede că mi-am sărit din balamale.* PR.; **16.** (intr.) a se ridica brusc, de obicei sub impulsul unei forţe din exterior: *aşa fugeam de tare pe prund, de săreau pietrele ... cît mine de sus.* CR.; **a sări în aer**, a exploda; a se distruge (în urma unei explozii): *pulberăria a sărit în aer*; **a sări în ţăndări**, a se sparge în bucăţi; **plînge** (sau **râde**) **de sare cămaşa de pe el**, plînge (sau rîde) în hohote: *Smărăndiţa ... plîngea ca o mireasă, de sărea cămeşa de pe dînsa.* CR.; **17.** (intr.) a se împrăştia brusc în toate părţile; a ţîşni, a împroşca: *vechiul cîntec mai străbate, cum în nopţi izvorul sare.* EM. // (compus) **sare-garduri** m., afemeiat, muieratic: *nu-ţi e ruşine ca să te porţi ca un sare-garduri.* AL. [Lat. ***salire***].

sărícică, sărícele f. (pop.) **1.** diminutiv al lui sare: [murgului] *să-i dai apă din găleată, săricică de pe piatră.* POP.; **2.** arsenic, şoricioaică: *lua săricică d-o para şi otravă de alta.* POP.; **3.** sare de lămîie; **4.** plantă erbacee cărnoasă, cu tulpina păroasă, foarte ramificată, cu frunze spinoase, cu flori verzui, alburii sau roşietice, care creşte în locuri nisipoase sărate; ciurlan (*Salsola kali*). [*Sare* + *-icică*].

sărín a. v. **senin**.

sărínd, ~zi, sărindă, ~e a. (înv.; rar) care sare: *numai a cărui inimă a săltat de bucurie asupra sărindelor valuri poate să descrie aceste strămutări de veselie.* HEL. [V. *sări*].

sărindár, sărindare n. **1.** ciclu de rugăciuni făcute de preoţii ortodocşi patruzeci de zile în şir, în timpul liturghiei, pentru odihna celor răposaţi, pentru iertarea păcatelor, pentru vindecarea bolnavilor etc.; sărăcustă: *multe sărindare mai dăduse el pînă atunci pe la popi ... ca să-i poată izgoni dracii de la casă.* CR.; **2.** plată (în bani sau în natură) care revine preotului pentru aceste rugăciuni: *sărindarele, acatistele ... îmbogăţesc epitropia bisericii.* GHICA; **3.** păcat pentru a cărui iertare preotul face o slujbă specială. [Din gr. mod. ***sarantári*** (<***saránda*** „patruzeci"), sl. ***sarandarŭ***].

săríre f. acţiunea de a sări. [V. *sări*].

sărít[1], ~ţi, sărită, ~e a. **1.** desprins brusc din locul în care a fost fixat; **cu inima sărită**, plin de emoţie, de spaimă: *aşteptînd cu inima sărită pe musafirii de noapte.* CAR.; **2.** (fig.; fam.) ieşit din minţi; nebun, ţicnit: *e cam sărit*; **3.** omis: *cîteva rînduri sărite.* // f. **1.** (pop.) săritură, salt; (p. ext.) distanţă mică: *calul fuge în sărite*; **de-a sărita**, *săltăreţ*; **2.** (pop.) (artic.; şi **de-a sărita** sau **d-an sărita**) numele unui dans popular cu paşi bătuţi pe loc, în care dansatorii se ţin de mînă ca la horă sau stau unul în spatele celuilalt; **3.** (reg.) cascadă; (spec.) cădere de apă la moară; săritoare; **4. a-şi ieşi din sărite** sau (pop.) **a(-şi) pierde sărita**, a-şi pierde cumpătul, a se enerva: *ei şi-or pierde toată sărita.* DOS.; *nu-mi umbla mie cu marafeturi, că-mi pierd sărita.* C.PETR.; **a scoate pe cineva din sărite**, a enerva, a înfuria pe cineva: *cuvintele d-tale pot să mă scoată din sărite.* AL.; *zîmbetul ei impertinent ... îl scotea din sărite.* GHEŢIE; (reg.) **a-i sări săritele**, a se speria. [V. *sări*].

sărít[2] f. 1. faptul de a sări; săritură: *săritul gardurilor*; **2.** (reg.) montă. [V. *sări*].

săritór, ~i, săritoáre a. **1.** care sare: *capra mea nu-i de cele săritoare, şi-i bună de lapte.* CR.; **săritor în ochi**, foarte evident, frapant: *aceasta e calitatea cea mai săritoare în ochi a lui Eminescu.* IBR.; *Bucureştiul nu e un Babilon înfricoşător, ci ... un oraş de provincie, cu contraste săritoare în ochi.* GHEŢIE; **2.** (înv.; despre ape) care ţîşneşte în sus; **fîntînă săritoare**, fîntînă arteziană; **3.** care se repede să facă ceva; care intervine grabnic într-o situaţie specială, care este gata să ajute pe cineva;

îndatoritor, serviabil: *pînă atunci nu întîlnise oameni deschişi la fire, prietenoşi şi săritori ca bucureştenii.* GHEŢIE; // m., f. sportiv care participă la probe de sărituri. // f. **1.** (pop.) cascadă: *Jiul ... se prăbuşeşte în săritoarea de la Zăval.* VLAH.; **2.** (reg.) loc peste care se sare; pîrleaz; **3.** (rar) coardă (cu care se joacă copiii): *nenea ăla ... îi făcuse odată o săritoare din piele.* PR.; **4.** (reg.) nume dat unor insecte care sar (ex.: lăcuste, cosaşi etc.). [***Sări*** + *-tor*].

săritură, sărituri f. **1.** rezultatul acţiunii de a sări; salt[1]: *săritura locustelor prin iarbă.* ISP.; **2.** nume dat mai multor probe sportive (în atletism, nataţie, schi) în care concurentul face un salt[1]; **3.** (pop.) spaţiu parcurs într-un salt[1]; (p.ext.) distanţă mică: *cînele era la o săritură de mine;* **4.** (fig.) trecere bruscă de la o idee la alta, de la o situaţie, de la o fază etc. la alta: *nu cred că printr-o săritură se poate ajunge şi întrece naţiunile cele mai înaintate.* GHICA; **5.** (fig.) schimbare, oscilaţie bruscă: *nu ştiu dacă sînt colţuri de lume unde săriturile climei să fie mai aprige.* SAD.; **săritură de vînt**, schimbare bruscă a direcţiei vîntului (în timpul cicloanelor); **6.** trecere prin salt[1] sau prin escaladare a unui obstacol: *acel ponor lamile numai cu săritura îl trecea.* DRĂGHICI; **7.** omisiune (de litere, rînduri, pagini); trecere cu vederea: *orice săritură, oricît de neraţională ar fi, este permisă adevăratei poezii.* MACED.; **8.** ridicare, sculare bruscă în picioare: *hangiul, smintit şi el de frica morţii, a făcut o săritură deznădăjduită.* CAR. [***Sări*** + *-tură*].

sărîntóc m. v. **sărăntoc**.

sărman, ~i, sărmană, ~e a. şi m., f. **1.** (om) sărac, fără avere; nevoiaş: *în ţara asta unde curge miere şi lapte..., noi, sărmanii, n-avem rînd la ospăţ.* SAD.; *trebuie să fie destul de amarnic să fii sărman.* R.L.; **2.** (înv. şi reg.) (copil) orfan: *a fost odată un flăcăiandru sărman de părinţi.* ISP.; **3.** vrednic de compătimire, de plîns: *nu te iubesc, sărmană copilă!* NEGR.; *o sărmane, ţii tu minte cîte-n lume-ai auzit?* EM. // m., f. **1.** (reg.) cerşetor; om fără căpătîi; **2.** (înv.; în forma **suruman**) om smerit, evlavios, cucernic: *fericiţi surumanii sufleteşti.* N.TEST. // a. **1.** (înv.) lipsit de ..., fără: *şaua îi rămase goală şi calul de el sirman.* PANN; **sărman cu duhul**, sărac cu duhul; **2.** (înv.; despre copii) natural; (şi: (înv. şi reg.) **sirman, siriman, suruman**). [Din sl. ***siromahŭ***, sb. ***siromah*** „orfan".

sărmăluţă, sărmăluţe f. diminutiv al lui sarma: *de-atîtica timp în şir să nu vezi o sărmăluţă, ci numai borş cu ştir!* HASD. [***Sarmale*** (pl. lui *sarma*) + *-uţă*].

sărmănél, ~l, sărmánică, ~ele a. şi m., f. (pop.) diminutiv al lui sărman; cam sărman; sărmănuţ: *ce-i vinovată sărmănica de dînsa, ca să rabde de foame.* C. [***Sărman*** + *-el, -ică*].

sărmănúţ, ~i, sărmănuţă, ~e a. şi m., f. (pop.) sărmănel: *dar vai d-acela care-ndrăzneşte să ia patentă de autor cînd, sîrmănuţul, n-o iscăleşte bietul Apollon.* ALEX.; (şi: **sîrmănuţ**). [***Sărman*** + *-uţ*].

sărpún, sărpuni m. (bot.; reg.) cimbrişor (*Thymus pulegioides* şi *serpyllum*). [Cf. lat. ***serpullum***].

sărpunél, sărpunei m. (bot.; reg.) sărpun (*Thymus pulegioides* şi *serpyllum*). [***Sărpun*** + *-el*].

sársăm n. v. **ţarţam**.

sărúne, săruni f. (reg.) **1.** sare (pisată cu tărîţe) care se dă oilor şi vitelor; **2.** (p. restr.) jgheab în care se pune aceasta; **3.** loc în care se aşază (bulgări de) sare pentru oi, vite, animale sălbatice. [De la ***sare***].

sărút, săruturi n. faptul de a săruta; atingere cu buzele a buzelor, a obrazului, a mîinii etc. cuiva, în semn de afecţiune, de respect, de umilinţă; sărutare, sărutat: *se trezi din somn deodată de sărutu-i fermecat.* EM.; *îşi uniră buzele într-un sărut în acelaşi timp precaut şi pasionat.* GHEŢIE; (fig.) *cobori pe trepte de săruturi spre un aerian castel.* PHIL.; (bis.) **sărutul iubirii** (sau **păcii**), sărutarea iubirii. [De la ***săruta***].

sărută, sărút vb. **1.** (înv.; tr.) a saluta: *sărută pre ei cu cuvîntul ... „pace voao".* COR.; **2.** (înv.; rar; tr.) a îmbrăţişa, a se consacra: *făcîndu-ş un bordeuţ mic săruta viaţa călugărească.* DOS.; **3.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) atinge cu buzele în semn de afecţiune, de respect, de umilinţă etc.; a (se) pupa: *mă ruşinam cînd maica mea, în faţa ta, mă săruta.* VIERU; *de cînd badiu te-a lăsat, tu cu cîţi te-ai sărutat?* POP.; **sărut mîna** (sau **mînile, mînuşiţa** etc.) formulă de salut (sau de mulţumire) adresată femeilor, persoanelor (mai) în vîrstă, stăpînilor: *săru-mîna, duduie Monică.* TEODOR.; (înv.) **sărutăm dreapta**, formulă de salut adresată preoţilor, domnitorilor, stăpînilor: *sărutăm dreapta Măriei tale!;* **4.** (tr.) a atinge cu buzele în semn de adoraţie un obiect de cult (sau considerat ca atare): *săruta icoana la mir.* GHICA; *îi dă paloşul să-l sărute.* CR.; (reg.) **a-i săruta cuiva cununiile**, a asista la cununia cuiva, a ajunge să vadă pe cineva căsătorit. [Lat. ***salutare***].

sărutáre, sărutări f. **1.** acţiunea de a (se) săruta şi rezultatul ei; **2.** (înv.) salut[1], salutare: *sărutare! locuri triste ce plîngînd am părăsit.* ALEX.; **3.** sărut, sărutat: *tu-mi cei chiar nemurirea mea în schimb pe-o sărutare.* EM.; *sărutările ei ... erau fierbinţi şi neînfrînate.* PR.; (fig.) *pămîntul şi cerul ... îşi dau sărutare prin stele şi fiori.* AL.; (bis.) **sărutarea iubirii** (sau **dragostei, de dragoste, păcii**), moment al slujbei religioase în care preoţii se îmbrăţişează, sărutîndu-se unul cu altul pe umeri, în altar, în dreptul uşilor împărăteşti, (în trecut şi credincioşii, în biserică), ca semn al comuniunii creştine; ţelovanie: *închinaţi-vă unul către alalt cu sărutare de dragoste; pace voao tuturor, celor în Hrisos Isus!* BIBLIA; **2.** gest care imită sau sugerează sărutul: *i-a aruncat din prag o sărutare.* TOP. [V. ***săruta***].

sărutát, sărutaturi n. faptul de a (se) săruta; sărutare, sărut: *se mulţămise c-un sărutat din partea frumoasei crîşmăriţe.* CR.; *dar sclavă plăcerii, ea geme şi cere un lung sărutat.* BAC. [V. ***săruta***].

sărutătúră, sărutături f. (înv.) **1.** salut: *fu glas sărutătura ta în urechile meale.* COR.; **2.** sărutare: *sărutătura-ţi mă învia.* HEL. [***Săruta*** + *-ătură*].

săscúţă, săscuţe f. (reg.) **1.** diminutiv al lui sască[2]: *sasu plîngea cu săscuţa.* POP.; **2.** (bot.; mai ales la pl.) crăiţă (*Tagetes patula*). [***Sască***[2] + *-uţă*].

săsésc, ~şti, săseáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic saşilor[1], referitor la saşi: *în Moldova erau papistaşi de origine săsească românizaţi.* CĂL. [***Sas***[1] + *-esc*].

săséşte adv. ca saşii[1]; în limba saşilor: *vorbeşte săseşte.* [***Sas***[1] + *-eşte*].

săsíme f. populaţie săsească; mulţime de saşi[1]: *să meargă la Ardeal în săsime.* POP. [***Sas***[1] + *-ime*].

săsísm, săsísme n. cuvînt, expresie etc. săsească împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia). [***Sas***[1] + *-ism*].

săsoáică, săsoaice f. femeie aparţinînd populaţiei săseşti; săsoaie: *o săsoaică, un blond şi melancolic căpşor german din Transilvania.* HASD. [***Sas***[1] + *-oaică*].

săsoáie f. (înv. şi reg.) săsoaică. [***Sas***[1] + *-oaie*].

sătănésc a. v. **satanesc**.

săteán, ~eni, săteană, ~ene m., f. (înv. şi reg.) locuitor al unui sat; ţăran: *avea ... drăguţă pe o copilaşă tînără săteană.* B.-DEL.; *du-te şi spune sătenilor dumitale, moş Ioane, că pe unde te-a scuipat boierul, te-a sărutat domnitorul ţării.* CR. [***Sat*** + *-ean*].

săteáncă, sătence f. locuitoare a unui sat; ţărancă: *sătencele păstrează datinile.* [***Sătean*** + *-că*].

sătésc, ~şti, săteáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic satului sau sătenilor, referitor la sat sau la săteni, de sat; rural, ţărănesc: *înainte de a avea învăţători săteşti, am făcut şcoli prin sate.* MAIOR.; *era un om cu stare, proprietar de moară sătească.* PR. [***Sat*** + *-esc*].

sătícél, sătícele n. sătuleţ. [***Sat*** + *-icel*].

sătişór, sătişoare n. sătuleţ: *la poalele muntelui ... era un sătişor care se alcătuia din vro douăzeci de case.* C.L. [***Sat*** + *-işor*].

sătúc, sătuce şi **sătucuri** n. sătuleţ: *se vede sătucul risipit pe poalele Palmeşului.* VLAH. [***Sat*** + *-uc*].

sătuceán, sătucene n. sătuleţ: *în dreapta mănăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sătucene cu căsuţe albe.* EM. [***Sătuc*** + *-ean*].

sătúl, ~i, sătulă, ~e a. **1.** care a mîncat sau a băut pînă şi-a potolit foamea sau setea, care s-a săturat; îndestulat, saţiat, prînzit[2]: *de mori sătul ori mori flămînd, tot una e!* COŞB.; (subst.) *sătulul nu crede celui flămînd.* NEGR.; **2.** (fig.) satisfăcut, mulţumit (de sau cu ceva): *era obosită de emoţiune, dar nu sătulă de a privi.* EM.; **3.** (fig.) ajuns la saturaţie; dezgustat, plictisit; scîrbit: *publicul e sătul de lucruri ordinare.* VLAH.; *fiind sătul de teoria goalei forţe morale.* CĂL. [Lat. ***satullus***].

sătuléţ, sătuleţe n. diminutiv al lui sat; săticel, sătişor, sătuc, sătucel, sătucean: *ajunse seara într-un sătuleţ unde se adăposti.* BĂLC. [***Sat*** + *-uleţ*].

săturá, sătur vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) îndestula cu mîncare sau cu băutură, a(-şi) potoli pe deplin foamea sau setea: *după ce mîncă şi se sătură, se puse la vorbă.* ISP.; **pe săturate**, pînă la potolirea deplină a foamei (sau a setei); (p. ext.) foarte mult, din belşug: *acasă o să mîncăm pe săturate;* **2.** (fig.; refl. şi tr.) a fi sau a face să fie mulţumit, satisfăcut (de sau cu ceva): *nu mă săturam privind-o.* EL.; *de vorbă şi de bani nu se satură omul niciodată.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a satisface: *cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgîni?* NEGR.; **4.** (fig.; tr. fact.) a lecui, a vindeca: *de ce să nu le dăm o bombă în cap să-i săturăm?* PR.; *să-i pun mîna în chică, să-l satur de ibovnică.* POP.; **5.** (fig.; refl.) a ajunge la saturaţie; a-i fi lehamite, a fi dezgustat, plictisit, scîrbit de ceva; a se sastisi, a se lehămeţi: *m-am săturat de bătrîneţe.* NEGR.; **a se sătura ca de mere acre** (sau **pădureţe**) ori **a se sătura pînă în gît** (sau **pînă peste cap**), a fi plictisit, dezgustat: *m-am săturat de ei ca de mere pădureţe.* CR.; *m-am săturat pînă-n gît de viaţa pe care o duc aici.* VLAH.; *m-am săturat pînă peste cap de prefecătorii.* GHEŢIE. [Lat. ***saturare***].

săturáre f. **1.** acţiunea de a (se) sătura şi rezultatul ei; îndestulare; (p. ext.) belşug (de mîncare); îmbuibare: *voi face s-ai mîncare, multe luni de săturare.* POP.; **2.** (înv.; concr.; mai ales la pl.) hrană (din belşug): *vei da săturări la ţarine şi dobitoacelor tale.* BIBLIA. [V. ***sătura***].

săturát, ~ţi, săturată, ~e a. **1.** sătul, îndestulat; **2.** (fig.) dezgustat; plictisit, scîrbit: *om săturat de mizeria vieţii.* [V. ***sătura***].

săţiós, ~şi, săţioásă, ~e a. care satură, care ţine saţ; hrănitor, consistent, nutritiv: *alunele sînt foarte săţioase.* GHEŢIE. [***Saţiu*** + *-os*].

său[1], săi, sa, sale pron. pos. (precedat de art. *al, ai, a, ale*) **1.** înlocuieşte numele obiectului posedat de cel despre care se vorbeşte, precum şi numele posesorului: *Francesco apucă mîna într-a sa.* EM.; **2.** (la m. pl.) înlocuieşte numele familiei, rudelor, prietenilor persoanei despre care se vorbeşte: *ai săi îşi pierduseră nădejdea într-un urmaş.* GHEŢIE; **3.** (la f. pl.) înlocuieşte numele bunurilor, treburilor, preocupărilor persoanei despre care se vorbeşte: *după aceasta împăratul ... se duce la ale sale.* CR. // a. pos. **1.** care aparţine, care este în posesia persoanei despre care se vorbeşte: *pe marginea patului său şede cineva.* EM.; *îi dete înscris cu sîngele său.* ISP.; **2.** indică dependenţa, legătura reciprocă: *ce se va întîmpla ... cu ceilalţi fii ai săi.* ST.; *avea încredere desăvîrşită în semenii săi.* TUD.; **3.** care este spus, săvîrşit, folosit de persoana

despre care se vorbeşte: *mama ... era vestită pentru năzdrăvăniile sale.* CR. [Lat. ***seus, *sa (=suus, sua***) (după *meus*)].

său² n. v. **seu.**

săvăi adv. **1.** (înv.) măcar, barem: *să rugară să o vadză săvai.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.) chiar (şi ...); întocmai: *savai bolnav cum era.* COSTIN; *cine urcă la Istriţa? savai, căpitan Gheorghiţă.* POP.; **săvai că** (sau **şi**), deşi, cu toate că: *săvai că ne iaste cărarea-nchisă, cătră tine, Doamne, mi-i inema tinsă.* DOS. // conj. (înv.) **1.** deşi; chiar dacă: *săvai eşti şi păcătos ..., tot să te rogi.* VARL.; **2.** fie, ori, sau: *săvai la moarte şi săvai la viaţă, că acolo va fi robul tău.* BIBLIA; (şi: (înv. şi pop.) **savai**). [***Să + va*** „vrea"].

săvîrşénie, săvîrşenii f. (înv.) **1.** sfîrşit; **2.** moarte: *după a lor săvîrşenie.* DOS. [***Săvîrşi*** + *-enie*; cf. sl. ***sŭvrŭšenije***].

săvîrşí, săvîrşesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a duce la bun sfîrşit, a termina cu bine; a sfîrşi, a încheia: *îşi săvîrşi cursul academic.* NEGR.; **2.** (înv. şi reg.; refl.) a muri: *tata şi maica de pe cînd eram copil s-au săvîrşit.* SAD.; **3.** (înv.; tr.) a omorî: *doresc să-l săvîrşesc.* PANN; **4.** (tr.) a face, a îndeplini; a realiza, a înfăptui; a crea: *mulţumită ... că a putut săvîrşi o faptă bună.* CR.; *mă stingherise atunci ... revelaţia subită că voi muri fără a fi săvîrşit ceva durabil în viaţă.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a comite: *a săvîrşit o crimă*; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a oficia, a celebra: *se simţeau ... mîndri de importanţa ritualului străvechi săvîrşit.* AG.; (refl. pas.) *s-a cîntat şi săvîrşit sfînta liturghie.* GAL. [Din sl. ***sŭvrŭšiti*** „a consuma"].

săvîrşíre, săvîrşiri f. **1.** acţiunea de a (se) săvîrşi şi rezultatul ei; **2.** (înv.) terminare, isprăvire; (p. ext.) sfîrşit²: *apropiind săvîrşirea gardului, au socotit să facă şi o scară.* DRĂGHICI; **a lua săvîrşire,** a se sfîrşi: *astfel cu începutul luă săvîrşire, iat-o şi ieşită de supt tipărire.* PANN; **3.** desăvîrşire, perfecţiune: *posedă săvîrşirea făptuirilor divine.* AL.; **4.** (înv. şi reg.) moarte: *înaintea săvîrşirii sale, chemat-au ... toţi sfetnicii.* UR.; **5.** realizare, înfăptuire; îndeplinire; elaborare, creare: *înţelegerea binelui ... implică săvîrşirea lui cu onestitate.* CF.; **6.** comitere: *săvîrşirea crimei*; **7.** (înv. şi pop.) oficiere, celebrare: *săvîrşirea tainei botezului.* [V. ***săvîrşi***].

săvîrşít¹, ~ţi, săvîrşită, ~e a. **1.** (înv.) terminat; (gram.) **timp săvîrşit** (şi n.), perfect simplu: *ei nicăiri n-au voit a întrebuinţa timpul săvîrşit al verbului, ci tot cel nehotărît, niciodată: „avui", „făcui", „fui", totdeauna: „am avut", „am fost".* NEGR.; **2.** (înv.) perfect, desăvîrşit: (subst.) *apostolii ... poftiia să moară ca nişte săvîrşiţi.* BIBLIA; **3.** (înv. şi reg.; adesea subst.) mort, decedat: *avînd danie de la săvîrşitul ban* (a. 1820). URIC. [V. ***săvîrşi***].

săvîrşít², săvîrşituri n. (înv.) **1.** sfîrşit²; capăt: *arată cum va fi săvîrşitul lumiei.* N.TEST.; **fără săvîrşit,** etern, veşnic; **2.** moarte; pieire: *îngăduinţa omului a pierdut, împingînd pre dînsul la săvîrşit.* BIBLIA; **3.** înfăptuire, împlinire; creare: *cu ajutoriul Fiului şi cu săvîrşitul Duhului sfînt.* PALIA; **4.** destinaţie, scop; intenţie: *care săvîrşit nu este alt fără cît însuşi Dumnezău.* BIBLIA. [V. ***săvîrşi***].

săvîrşitór, ~i, săvîrşitoáre a. (înv.) care săvîrşeşte, îndeplineşte ceva: *răspunde la întrebările mele oarbe şi neghioabe cu îndurările tale ...săvîrşitoare de minuni.* GAL. [***Săvîrşi*** + *-tor*].

săvîrşitúră, săvîrşituri f. (înv.) terminare, sfîrşit²; (p. ext.) lucru terminat: *lucru spurcat la începătură şi încă mai spurcat la săvîrşitură!* CANT. [***Săvîrşi*** + *-tură*].

săzdánie, săzdanii f. (bis.) creaţie; (p. ext.) creatură, făptură: *făptuitoriul ... a toată săzdania.* DOS. [Din sl. ***sŭzdanije***].

scábie f. rîie: *bolnav de scabie;* **scabia cerealelor,** boală de piele provocată de un parazit care trăieşte pe cereale, transmisibil la om; **scabia zidarilor,** eczemă profesională provocată de sensibilizarea la biocromaţi. [Din lat. ***scabies***].

scabiós, ~şi, scabioásă, ~e a. **1.** (adesea subst.) rîios; **2.** care ţine de scabie, specific scabiei, provocat de scabie: *răni scabioase.* // f. numele mai multor plante erbacee, cu frunze alungite, cu flori albastre, liliachii, albe sau roşii, dispuse în capitule (*Scabiosa*): *oalele aceste cu ... scabioase ... ne spun că aici locuieşte o văduviţă.* NEGR. [Din lat. ***scabiosus***, fr. ***scabieux***].

scabrós, ~şi, scabroásă, ~e a. **1.** (înv.) dificil, delicat, neplăcut de spus, de tratat (într-un mod cuviincios); periculos: *să trecem acum la punctul cel mai scabros în istoria Ţării Româneşti.* HASD.; **2.** lipsit de cuviinţă, de ruşine, de morală; indecent, imoral, neruşinat: *individ scabros*; **3.** care denotă, care trădează necuviinţă, neruşinare; obscen, scîrbos, trivial: *cunoaştem toţi asemenea întîmplări scabroase.* PR.; *au învăţat să rîdă gros la spectacolele scabroase.* D. // adv. în mod indecent, neruşinat: *se comportă scabros.* // n. fapt, situaţie, atmosferă indecentă, obscenă: *scena frizează scabrosul.* [Din lat. ***scabrosus***, fr. ***scabreux***].

scabrozitáte, scabrozităţi f. însuşirea a ceea ce este scabros; vorbă, atitudine, faptă scabroasă; indecenţă, neruşinare, obscenitate, trivialitate: *nu-i mai suport scabrozităţile.* [Din fr. ***scabrosité***].

scábru, ~i, scabră, ~e a. (despre plante sau părţi ale lor) aspru la pipăit; acoperit cu peri. [Din fr. ***scabre***].

scadént, ~ţi, scadentă, ~e a. **1.** (înv.; rar) cu scăderi, cu imperfecţiuni: *partea lui lord Ashton pare oarecum mai scadentă ..., dintr-o necesitate dramatică.* FIL.; **2.** (despre datorii, obligaţii etc.) ajuns la scadenţă; (despre termene) la care trebuie onorată o datorie, o obligaţie; care expiră. [Din it. ***scadente***].

scadenţár, scadenţare n. registru pentru evidenţa scadenţelor. [Din it. ***scadenzario***].

scadénţă, scadenţe f. **1.** termen de plată pentru o datorie, o poliţă etc.; expirare a termenului de plată: *scadenţa poliţei e la 31 decembrie.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) dată, termen la care trebuie să se facă, să se împlinească etc. ceva: *era noaptea Paştelui, scadenţa făgăduielii lui Gheorghe.* CAR. [Din it. ***scadenza***].

scafandriér, scafandrieri m. scafandru: *într-o vară am făcut ... pe scafandrierul fără aparat.* VOIC. // n. (pl. **scafandriere**) echipament special pentru scafandri; scafandru. [Din fr. ***scaphandrier***].

scafándru, scafandri m. **1.** persoană specializată care, cu un echipament special, efectuează anumite lucrări sub apă; scafandrier: *iese din mare un scafandru.* ARG.; **2.** persoană specializată care, cu un echipament special, efectuează zboruri şi cercetări în cosmos. // n. (pl. **scafandre**) echipament special impermeabil, închis ermetic, prevăzut cu o cască metalică cu vizor şi cu aparat respirator, pentru persoane specializate care coboară sub apă, pentru aviatori şi cosmonauţi; scafandrier. [Din fr. ***scaphandre***].

scáfă, scafe f. **1.** (înv.) cupă; pahar; **2.** (înv.; bis.) vas mare (în formă de cupă) servind la păstrarea vinului sfinţit, a mirodeniilor etc.: *scafe de aur pline de mirodenii.* N.TEST.; **3.** (înv. şi reg.) strachină de lemn scobit; găvan: *în scafe se face mujdei*; **4.** căuş de lemn sau de metal (servind la măsurarea grăunţelor, a făinii etc.); conţinutul acestuia: *să te miluiesc ... c-o scafă de tărîţă.* POP.; **5.** (înv. şi reg.) taler de balanţă; **6.** (înv.) luntre primitivă făcută dintr-un trunchi scobit; **7.** suprafaţă curbă (cu stucaturi sau picturi) care face racordarea tavanului (sau pardoselii) cu pereţii unei încăperi: *utilizarea tuburilor fluorescente ascunse într-o scafă dublă.* C.; **8.** piesă prefabricată (din beton, ceramică etc.) din care se fac asemenea suprafeţe; **9.** (înv. şi reg.) craniu, ţeastă; **10.** (reg.) un fel de cuţit lat, netăios, servind la înlăturarea părţilor grase, cărnoase de pe piei. [Din gr. mod. ***skáfi***].

scafoálcă f. v. scatoalcă.

scafoíd, scafoide n. unul dintre cele şapte oase ale labei piciorului (carpiene şi, respectiv, tarsiene): (adj.) *os scafoid.* [Din fr. ***scaphoïde***].

scafoídită, scafoidite f. inflamaţie a osului scafoid. [Din fr. ***scaphoïdite***].

scai¹, scai m. **1.** numele mai multor plante erbacee, cu frunze şi fructe ghimpoase; scaiete; (p. restr.) fructul acestor plante care se agaţă de haine, de lîna oilor etc.: **a)** plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze lanceolate spinoase, cu flori roşii, rar albe, terminate cu un spin lung (*Cirsium vulgare*); **b)** crăpuşnic (*Cirsium decussatum*); **c)** ciulin (*Carduus nutans*); **d)** (şi **scai voinicesc**) spin (*Carduus acanthoides*); **e)** (şi **scai rotund**) rostogol (*Echinops sphaerocephalus*); **f)** (şi **scaiul dracului**) plantă erbacee din familia opiaceelor, cu flori solitare albăstrui-verzui, folosită în medicina populară, contra durerilor de dinţi (*Eryngium campestre*); **g)** (şi **scai de ochi, scaiul popii, scai voinicesc** sau **scaiul voinicului**) varga-ciobanului (*Dipsacus silvestris*); **h)** (şi **scai muscălesc** sau **tătăresc**) holeră (*Xanthium spinosum*); **i)** (şi **scai măgăresc**) plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze alungite, cu flori purpurii, dispuse în capitule terminate într-un spin; sita-zînelor (*Onopordon acanthium*); **j)** (reg.) **scai tătăresc** sau **scaiul popii,** cornuţ(i) (*Xanthium strumarium*); **k)** **scai vînăt** (sau **albastru**), plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu tulpina violetă, cu frunze late, spinoase, cu flori violacee dispuse în capitule ovale, cultivată prin grădini; samcă, spin vînăt, spinul vîntului (*Eryngium planum*): *împrejurau pe-alocurea ... ciulini, scai sau vrejuri de mure.* DELAVR.; **a se ţine** (sau **a se lega, a se agăţa etc.**) **de cineva ca scaiul** (ori (adv.) **scai de ...**), a urmări pe cineva pretutindeni, a nu-i da pace: *începe a se ţinea de fată ca scaiul de oaie.* CR.; (reg.) **a pune cuiva scaiul în uşă,** a sărăci pe cineva; **2.** (compuse) **scai-ghimpos** (sau **-mărunt, -voinicesc**) ori **scaiul-dracului,** plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina foarte ramificată, cu flori purpurii, spinoase, dispuse în capitule (*Centaurea calcitrapa*); **scai-galben,** plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze subţiri, flori galbene, dispuse în capitule cu ghimpi (*Centaurea solstitialis*); (reg.) **scai-mărunt,** a) turiţă (*Agrimonia cupatoria*); **b)** lipicioasă (*Galium aparine*); **3.** epitet pentru un om care te urmăreşte cu insistenţă, de care nu poţi scăpa, nu te poţi descotorosi. [Din sb. ***čkalj***; cf. lat. ****squaleus***].

scai² n. **1.** imitaţie de piele făcută din material plastic, moale, lucioasă, din care se confecţionează obiecte de îmbrăcăminte, de încălţăminte, de marochinărie: *poşetă de scai*; **2.** sistem de încheiere a unor obiecte de îmbrăcăminte, de încălţăminte, de marochinărie etc., cu ajutorul unor clapete prevăzute cu un material aderent, care se suprapun peste o porţiune, de asemenea, aderentă: *s-a stricat scaiul de la adidaşi.* [Din engl. ***skay***, fr. ***skaï***].

scaléte, scaleţi m. nume generic dat mai multor plante cu frunze sau capitule spinoase: **a)** plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze păroase, cu flori purpurii reunite în capitule solitare pe vîrful ramurilor (*Carduus kerneri*); **b)** ciulin (*Carduus nutans*); **c)** spin (*Carduus acanthoides*); **d)** plantă erbacee cu tulpina păroasă, cu ţepi; scăiuş (*Dipsacus laciniatus*); **e)** pălămidă (*Cirsium arvense*); **f)** varga-ciobanului (*Dipsacus silvestris*); **g)** (şi **scaietele popii**) cornuţ(i) (*Xanthium strumarium*): *lîngă crin nu creşte scaietele, lîngă micşunea, viorea, nu creşte şi urzica?* BOLLIAC. [*Scai²* + *-ete*].

scalár¹, scalari m. peşte teleostean de acvariu, originar din America de Sud, cu corpul discoidal, argintiu cu reflexe aurii şi brune, brăzdat cu dungi transversale negre sau gri (*Pterophyllum scalare*). [Din fr. ***scalaire***].

scalár², **~i**, **scalară**, **~e** a. şi m. (fiz., mat.) (mărime) care are o valoare determinată numai prin unitatea de măsură şi printr-un număr real, pozitiv sau negativ, care nu depinde de vreun sistem de referinţă (ex.: masa, sarcina electrică, aria etc.). [Din germ. ***Skalar***, fr. ***scalaire***].

scalariform, **~i**, **scalariformă**, **~e** a. în formă de scară: *sistem nervos ganglionar scalariform.* [Din fr. ***scalariphorme***].

scálă¹, **scale** f. **1.** (înv.) punct vamal; (p. ext.) port²; (p. restr.) debarcader: *să nu treacă neguţătorii cu negoţ pe la vreo scală.* PRAV.; *unghiul Mării Negre cu scalele lui, unde-i acum Bugiacul.* N.COSTIN; **2.** scară gradată; **3.** (spec.) placă gradată la aparatele de radio, pe care se urmăresc posturile şi lungimile de undă; **4.** (muz.; înv.) gamă; **scală cromatică**, v. **scară**; **5.** (înv.; rar) scară. [Din gr. mod. ***skála***, it. ***scala***, germ. ***Skala***].

scálă², **scale** f. boală a cornutelor, a oilor şi cailor, caracterizată printr-o rană la ţesutul cornos de la picior (provenită din lipsa curăţeniei). [Et. nec.].

scálce, **scălci** f. (bot.; reg.) **1.** calce (*Caltha palustris*). **2.** (la pl.) bulbuci (*Trolius europaeus*); **3.** (compuse) **scălci-mici**, **a)** scînteiuţă (*Anagallis arvensis*); **b)** untişor (*Ranunculus ficaria*); **c)** scînteiuţă (*Gagea arvensis*); **d)** (şi **scalce-mare**) rostopască (*Chelidonium majus*). [*S-* + ***calce***].

scald, **scalzi** m. nume dat vechilor poeţi nordici (islandezi şi scandinavi), a căror poezie are, în general, un caracter eroic: *racle ce încap în ele epopeea unui scald.* EM. [Din fr. ***scalde***].

scáldă, **scalde** f. (pop.) **1.** scăldare, îmbăiere; baie: *după scaldă, te duci şi verşi apa asta la un pom rotat ... să crească pruncul frumos.* SOR.; **2.** apă în care se scaldă cineva; scăldare, scăldătoare: *şi limpede să-i fie de-a pururi scalda ei.* COŞB.; **3.** loc de scăldat într-o apă (curgătoare); scăldare, scăldătoare; **4.** vas, albie pentru îmbăiat; cadă: *plînse, într-o scaldă de aur aşezată lîngă ea, lacrimi curate ca diamantul.* EM. [De la ***scălda***].

scăldic, **~ci**, **scaldică**, **~ce** a. care aparţine, care este caracteristic scalzilor, referitor la scalzi: *poezie scaldică.* [Din fr. ***scaldique***].

scalén, **~e**, **~i** a. **1. triunghi scalen** (şi n.), triunghi cu laturile neegale: *de ce a ales ... Plato tocmai isoscelul şi scalenul drept configuraţii de bază ale corpurilor?* BL.; **2. muşchi scalen** (şi m.), fiecare dintre cei trei muşchi, dispuşi în formă de triunghi scalen, din regiunea cervicală laterală. [Din it. ***scaleno***, fr. ***scalène***].

scalenotomíe, **scalenotomii** f. secţionare a muşchiului scalen, în scopul imobilizării primelor două coaste superioare. [Din fr. ***scalénotomie***].

scalióla, **scaliole** f. placă uşoară din ipsos şi zgură sau rumeguş întrebuinţată la confecţionarea pereţilor interiori în construcţiile cu elemente prefabricate. [Din it., fr. ***scagliola***].

scalogrămă, **scalograme** f. reprezentare grafică cu care se măsoară şi se ilustrează intensitatea opiniilor unor grupuri sociale, în statistică şi marketing. [Din fr. ***scalogramme***].

scalolán, **scaloleni** m. **1.** (mit.; pop.) caloian: *iene, iene, scaloiene, du-mi-te la Dumnezeu şi te roagă tot mereu să dea drumul cerului ca să curgă ploile.* POP.; **2.** (reg.) omuleţ sprinten, neastîmpărat (şi slab): *tartorul trimise un scaloian de drăcuşor.* ISP. [*S-* + ***caloian***].

scalp, **scalpuri** n. **1.** pielea împreună cu părul, desprins, smuls de pe capul unui om: *ne mai trebuie, bătrîne, scalpul caraghios şi vechi.* R.L.; **a lua scalpul cuiva**, a scalpa; **2.** scalpare: *triburi în care domneşte legea scalpului.* LOV. [Din fr., engl. ***scalp***].

scalpá, **scalpez** vb. (tr.) **1.** a desprinde, a detaşa pielea împreună cu părul de pe capul unui om (cu un instrument special); **2.** a smulge, prin violenţă, pielea împeună cu părul de pe capul cuiva; a lua scalpul cuiva. [Din fr. ***scalper***].

scalpáre, **scalpări** f. acţiunea de a scalpa şi rezultatul ei. [V. ***scalpa***].

scalpél, **scalpele** n. cuţitaş cu lamă ascuţită, de obicei curbă, cu unul sau cu două tăişuri, folosit la disecţii anatomice şi în chirurgie (la scalpări): *făcînd o operaţie s-a tăiat la un deget cu scalpelul.* SAD.; (fig.) *s-au aruncat cu toată furia împotriva iluziei şi au început s-o disece cu scalpelele lor.* IBR. [Din fr. ***scalpel***, lat. ***scalpellum***].

scamatór, **scamatori** m. **1.** actor de circ care face scamatorii; iluzionist, prestidigitator: *cu o mişcare de scamator, trece lui Dan un buchet.* VLAH.; **2.** (fig.) şarlatan, escroc, pungaş. [Din fr. ***escamoteur***].

scamatoríe, **scamatorii** f. **1.** arta şi tehnica de a produce iluzii (optice) prin mişcări abile şi rapide ale mîinilor; (p. ext.) iluzie (optică) astfel creată; iluzionism, prestidigitaţie: *mergeau la bîlci să vadă scamatorii*; **2.** (fig.) şarlatanie; potlogărie, înşelăciune: *inima ta de cetăţean te lasă să comiţi o asemenea scamatorie în banii statului?* AL. [***Scamator*** + *-ie*].

scámă, **scame** f. **1.** fir subţire şi scurt destrămat dintr-o ţesătură: *cînd pleacă, se mai uită pe el, să n-aibă vreo scamă.* SOR.; *cine n-are dor de mamă vîntu-l poartă ca pe-o scamă.* VIERU; **2.** (col.) fibre textile foarte scurte rezultate în cursul proceselor tehnologice din filaturi şi folosite ca izolant, ca material de umplutură etc.; **3.** (col.) fire destrămate dintr-o bucată de pînză albă (uzată) cu care se pansau rănile (în loc de vată): *mi-a dat, pentru bieţii răniţi, cinci ocă de scamă, făcută cu mîinile d-sale.* AL.; **4.** (bot.; col.) puf²: *făgăduieli, trecătoare ca scamele de păpădie.* SAD.; **5.** (reg.; col.) rumeguş; talaş. [Lat. ***squama*** „solz de peşte sau de crustaceu"].

scamn n. v. scaun.

scamonée, **scamonee** f. **1.** plantă din Asia Mică, cu frunze triunghiulare, cu flori galbene (*Convulvulus scammonea*); **2.** suc răşinos extras din rădăcina acestei plante, folosit în medicină ca purgativ puternic. [Din fr. ***scammonée***, lat. ***scammonea***].

scamotá vb. v. escamota.

scámpolo, **scampolouri** n. bluză de damă făcută din tricot, avînd la gît o deschizătură prevăzută cu nasturi sau cu fermoar. [Din it. ***scampolo*** „cupon"].

scaná, **scanez** vb. (tr.) **1.** (tehn., med.) a explora prin intermediul unui scaner; **2.** (inform.) a reproduce texte (cu ilustraţii) cu un scaner: *n-am reuşit să scanez toată cartea*; **3.** (fig.) a cerceta cu privirea; a scruta: *ochii mi se îngustează scanînd împrejurimile.* D. [Din engl. ***scan***].

scanáre, **scanări** f. acţiunea de a scana şi rezultatul ei. [V. ***scana***].

scandá, **scandez** vb. (tr.) **1.** a marca măsura versurilor (greceşti sau latineşti), descompunîndu-le în unităţi metrice sau silabice, într-o recitare; a recita, scoţînd în evidenţă alternanţele silabice: *îi plăcea să recite şi scanda patetic sute de versuri latine.* CĂL.; *scanda hexametrii latineşti*; **2.** (p. gener.) a pronunţa ritmic, apăsînd fiecare cuvînt, fiecare silabă etc.: *masa compactă ... începu iar să scandeze nu mai mi-aduc aminte ce fel de lozincă.* PR.; **3.** a citi o frază muzicală punînd accentul pe timpii tari. [Din fr. ***scander***, lat. ***scandare***].

scandál, **scandaluri** şi (înv.) **scandale** n. **1.** (înv.) prilej de a păcătui, ocazie de a greşi: *Dumnezăii lor vor fi voauo întru scandală.* BIBLIA; **2.** (înv.) păcat, greşeală: *pedeapsa ... prin certarea cu bătaie şi cu post, de cumva s-au făcut o mare sminteală şi scandală.* PRAV.; **3.** (înv. şi reg.) ruşine, sfială provocată de o anume faptă: *nu-ţi fie scandală, fia mea, şi lasă să te tămăduiesc.* DOS.; **4.** faptă reprobabilă, situaţie, întîmplare urîtă, ruşinoasă, care provoacă indignare, revoltă, nemulţumire etc.; (p. ext.) prilej de indignare, de revoltă, de nemulţumire; persoana care oferă asemenea prilej: *eu ... să fiu un scandal în familia mea!* GHICA; *scandalul chiverniselei neruşinate pe socoteala statului continuă, fie sub formă de grase pensiuni viagere, fie sub titlu de recompense patriotice ..., fie prin mijlocul diurnelor, misiilor în străinătate.* EM.; *revoluţia, ea însăşi, e un scandal.* PR.; **5.** indignare, protest, revoltă produsă de o asemenea faptă, situaţie: *a fost un scandal nemaipomenit cînd trupa franceză ... a cutezat să facă pe scenă un joc de cuvinte inocent.* CAR.; **6.** ceartă violentă (însoţită de bătaie, de ţipete) între două sau mai multe persoane; zgomot, zarvă produsă de o asemenea ceartă; tărăboi: *în faţa restaurantului era mare scandal*; **a face cuiva scandal**, a certa pe cineva aspru, cu glas ridicat: *şeful ne-a făcut un scandal îngrozitor*; **7.** (înv.) neînţelegere; vrajbă, duşmănie; supărare (pe ...): *papa ... îl ameninţa ... pentru această crimă şi acest scandal împotriva creştinătăţii.* BĂLC.; **8.** (înv. şi reg.) greutate, neajuns, neplăcere survenită într-o acţiune: *fietecarile hotarîle sale să-şi cunoască şi supuşii fără nici o scandală să-şi deosăbească.* CANT.; (înv.) **piatra** (sau **pietruţa**, **stînca**) **scandalei** (sau **scandalului**, **de scandală**), obstacol, piedică, dificultate neprevăzută; **9.** (fam.) portjartier; (accent. şi: (înv.) ***scándal***); (şi: (înv.) **scandală**). [Din sl. ***skandalŭ***, gr. mod. ***skándalon***, fr. ***scandale***, lat. ***scandalum***].

scandalagioáică, **scandalagioaice** f. femeie care caută, care provoacă mereu scandal, căreia îi place scandalul. [***Scandalagiu*** + *-oaică*].

scandalagíu, **scandalagii** m. bărbat care caută, care provoacă mereu scandal, căruia îi place scandalul: *se adunară scandalagii mahalalei.* [***Scandal*** + *-agiu*].

scăndală f. v. scandal.

scandalisí, **scandalisesc** vb. **1.** (înv.; rar; în forma **scădălizi**; refl.) a se jena, a se ruşina: *nime să nu să scădălizască de mine.* DOS.; **2.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) scandaliza; (şi: **scădălizi**). [Din gr. mod. ***skandálisa***].

scandalisíre, **scandalisiri** f. (înv.) acţiunea de a se scandalisi şi rezultatul ei. [V. ***scandalisi***].

scandalizá, **scandalizez** vb. (refl. şi tr.) a fi sau a face să fie indignat, revoltat în faţa unor fapte reprobabile, a unor abuzuri etc.; a fi sau a face să fie neplăcut impresionat, şocat de un fapt neaşteptat, insolit, exagerat, etc.: *atîta îndrăzneală îl scandalizâ.* ZAMF.; *a crezut că un copil e un instrument al voinţei ei şi e scandalizată că Silvia are de pe acum o voinţă a ei proprie.* PR. [Din fr. ***scandaliser***, lat. ***scandalizare***].

scandalizáre, (rar) **scandalizări** f. acţiunea de a (se) scandaliza şi rezultatul ei; indignare, revoltă; şocare: *cu ingenuă scandalizare e nararea stîrpirii seimenilor.* CĂL. [V. ***scandaliza***].

scandalizát, **~ţi**, **scandalizată**, **~e** a. **1.** indignat, revoltat: *femeile erau scandalizate*; **2.** care exprimă, denotă indignare, revoltă: *Petrişor făcu o mutră scandalizată.* CĂL. [V. ***scandaliza***].

scandalós, **~şi**, **scandaloásă**, **~e** a. **1.** care provoacă sau poate să provoace scandal, indignare, revoltă; care şocheză prin caracterul neaşteptat, insolit, excesiv etc.; revoltător; ruşinos: *fusese amestecat ... într-o serie de afaceri scandaloase.* EL.; **2.** excesiv, exagerat (de mare, de mult): *preţuri scandaloase*; **3.** referitor la scandal; care se ocupă de scandaluri, zvonuri, bîrfeli etc.: *fiece Olimp trebuie să-şi aibă mica lui cronică scandaloasă.* CAR. [Din fr. ***scandaleux***, lat. ***scandalosus***].

scandáre, **scandări** f. **1.** acţiunea de a scanda: *era maestru la scandare*; **2.** tulburare funcţională a vorbirii, constînd în disocierea cuvintelor în silabe. [V. ***scanda***].

scandăt, **~ţi**, **scandată**, **~e** a. recitat, rostit, spus prin scandare: *versuri bine scandate.* [V. ***scanda***].

scandinám, ~i, scandinavă, ~e a. care aparţine Peninsulei Scandinave (Scandinaviei), referitor la Peninsula Scandinavă; care aparţine, care este caracteristic ţărilor din Scandinavia sau locuitorilor lor, referitor la ţările din Scandinavia sau la locuitorii acestora; scandinavic: *toţi zeii mării scandinave veghează.* GOGA. // m., f. persoană (originară) dintr-o ţară din Scandinavia. [Din fr. ***scandinave***].

scandinávic, ~ci, scandinavică, ~ce a. scandinav: *civilizaţie scandinavică.* [Din germ. ***skandinavisch***].

scándiu n. element chimic metalic din grupa pământurilor rare, alb-cenuşiu cu luciu metalic, prezent în natură sub formă de oxid. [Din germ. ***Skandium***, fr. ***scandium***].

scáner, scanere [skénăr] n. **1.** aparat folosit în diferite sisteme de investigaţie (în medicină, industrie etc.) pentru explorarea amănunţită, punct cu punct; scanograf; **2.** aparat care serveşte la reproducerea prin baleiaj electronic a unui (fragment de) text original (cu ilustraţii, color), putînd fi conectat la un calculator în vederea afişării pe un ecran a imaginilor analizate şi ulterior la imprimarea acestora cu ajutorul unui dispozitiv specializat; (scris şi: *scanner*). [Din engl., fr. ***scanner***].

scanográf, scanografe n. (med.) scaner. [Din fr. ***scan(n)ographe***].

scap, scapi m. şi **scapuri** n. tulpină, peţiol sau peduncul la o plantă; (spec.) peduncul floral lipsit de frunze, care se dezvoltă direct din sol. [Din fr. ***scape***].

scăpăr n. **1.** scăpărare; **2.** fulgerare; fulger. [De la ***scăpăra***].

scăpăt n. **1.** (pop.) apus, asfinţit; (p. ext.) vremea asfinţitului: *soarele era pe scăpăt.* OD.; *în scăpătul soarelui, la uşa oborului.* POP.; **2.** capăt, sfîrşit[2]: *scăpătul vieţii;* **3.** (înv. şi reg.) pantă[2], povîrniş. [De la ***scăpăta***].

scapét, scapeţi m. **1.** membru al sectei scopiţilor[1]; (p. ext.) birjar (rus, aparţinînd acestei secte); lipovean, muscal[1]: *birjarul, un scapet bătrîn, întoarse faţa.* TEODOR.; **2.** bărbat castrat; scopit[1]: *începu să îngîne cu glas de scapet.* ST.; (şi: (înv.) **scopeţ**). [Din sl. ***skopecĭ***, rus. ***skopeţ***].

scapoíit, scapolite n. mineral amorf, incolor sau opac, compus al silicatului de aluminiu cu silicat de calciu, existent în unele roci vulcanice. [Din fr. ***scapolite***].

scapúi, scapule n. tip de tulpină aeriană lungă, terminată cu o inflorescenţă, cu frunze prinse la noduri, în formă de rozetă. [Din fr. ***scapule***].

scapulalgíe, scapulalgii f. durere în umăr; omalgie. [Din fr. ***scapulalgie***].

scapulár, ~i, scapulară, ~e a. care aparţine omoplatului sau umărului, referitor la omoplat sau la umăr, din zona omoplatului sau a umărului: *braţele corespund picioarelor, centura pelviană celei scapulare.* CART. [Din fr. ***scapulaire***].

scăpulă, scapule f. omoplat. [Din lat. ***scapula***].

scápulo-umeral a. care ţine de omoplat şi de umăr, referitor la omoplat şi la umăr. [Din fr. ***scapulo-huméral***].

scarabríde n. pl. familie de insecte coleoptere cu antenele în lamele (ex.: cărăbuşul, scarabeul etc.). [Din fr. ***scarabéidés***].

scarabéu, scarabei m. **1.** (la pl.) gen de insecte din ordinul coleopterelor, cu corpul negru, lat şi turtit, cu capul şi cu picioarele dinţate, care se hrănesc cu excremente (*Scarabeus*); (şi la sg.) insectă din acest gen: *pe lespezi dacă te-apleci auzi scarabei sărutînd pămînteştile luturi.* BL.; **2.** pecete, bijuterie etc. înfăţişînd o asemenea insectă (considerată sacră de unele popoare antice): *un scarabeu de smarald pe lanţ.* ARG.; *primeşte în dar un scarabeu de aur.* D. [Din lat. ***scarabaeus***, fr. ***scarabée***].

scaramúcă, scaramuce f. (înv.) luptă (preliminară) de mică amploare, scurtă, între două armate; hărţuială. [Din it. ***scaramuccia***].

scaramúş, scaramuşi m. bufon din vechea comedie italiană, îmbrăcat în negru. [Din fr. ***scaramouche***].

scarandív, ~i, scarandivă, ~e a. (reg.) capricios, mofturos, năzuros la mîncare; (p. ext.) plăpînd, delicat, gingaş: *copil scarandiv.* [De la ***scarandivi***].

scarandiví, scarandivesc vb. (înv.; refl.) a se îngreţoşa; (şi: **scărăndivi**). [Din sl. ***skarondovati sen***].

scaraóschi m. v. **scaraoţchi**.

scaraóţchi m. (pop. şi fam.) tartorul, căpetenia dracilor: *în acea zi, Scaraoschi, căpetenia dracilor, ... a dat poroncă.* CR.; (reg.) **l-a înţărcat Scaraoţchi**, se spune despre cineva foarte şiret, viclean: *mare hîtru mai eşti! ... să juri că te-o înţărcat Scaraoţchi.* AL.; (şi: **scaraoschi**). [Din sl. (I)***skariotski*** „(I)scarioteanul", porecla lui Iuda vînzătorul, devenit numele necuratului].

scará, scări f. **1.** obiect (portativ) din lemn, din fier, din frînghie etc. format din două părţi paralele verticale ori uşor înclinate, unite între ele, la distanţe egale, prin piese transversale, servind la urcat sau coborît: *coboram pe o scară rezemată de zid.* GHICA; **scara mîţei** (sau **pisicii**) ori **scară de pisică**, scară flexibilă formată din două parîme, între care se fixează trepte de lemn, folosită în navigaţie: *m-am cam săturat de scara mîţei şi de alergări călare.* AL.; **2.** element de construcţie alcătuit dintr-un şir de trepte din piatră, marmură etc. (cu balustradă), care leagă două nivele succesive ale unei clădiri, parterul cu exteriorul clădirii etc.: *o trăsură ... trase la scară.* GANE; *sui scările ..., cu balustrade lucioase de marmură.* GHEŢIE; **a întinde** (sau **a pune, a aşeza etc.**) **pe cineva la scară**, a întinde pe cineva pe jos, pentru a-l bate (cu biciul): *m-a şi ameninţat că altădată ... are să poruncească să mă întindă la scară şi să mă bată cu biciul.* CR.; (fam.) **a avea maşină la scară**, a avea o situaţie materială sau socială bună; **scară rulantă**, scară cu trepte mobile, montate pe o bandă rulantă, utilizată în locuri cu circulaţie intensă sau cu diferenţe mari de nivel; escalator; **3.** (de obicei la pl.) fiecare dintre treptele acestui element de construcţie: *scările de piatră tocite.* EM.; (fig.) *lungi oftaturi cu scări.* VLAH.; **a tunde în scări**, a tunde cuiva părul, astfel încît firele să nu fie egal retezate, ci mai scurte spre ceafă şi mai lungi spre creştet; **4.** treaptă sau şir de trepte la un vehicul, servind la urcare şi la coborîre: *se apropie de scara trăsurii.* CAR.; **5.** fiecare dintre cele două inele atîrnînd de o parte şi de alta a şeii, în care călăreţul îşi sprijină picioarele: *încălecînd să te ţii bine şi în scări.* ISP.; **6.** şir, serie, succesiune continuă şi progresivă de elemente, aşezate în ordine crescîndă, descrescîndă sau cronologică, servind la stabilirea valorii a ceva: **scara durităţii** (sau **de duritate**), succesiune progresivă a durităţii celor zece minerale adoptate ca etalon al gradului de duritate; **scară de gri**, scară care reprezintă variaţia luminaţiei între nivelul de alb şi nivelul de negru, servind pentru controlul şi reglajul sistemelor de televiziune; **7.** (şi **scară muzicală**) ansamblul sunetelor succesive dintr-un sistem muzical; succesiune a sunetelor muzicale cuprinzînd aproximativ opt octave; **scară** (sau **scală**) **cromatică**, serie de douăsprezece semitonuri care alcătuiesc o octavă; **8.** totalitatea fiinţelor imaginate ca o serie (de la cele mai simple la cele mai evoluate): *lăudat pe veci să fii pe-a lumii scară-ntreagă.* EM.; **9.** (înv.) tablă de materii: *scara cărţii*; **10.** rang, treaptă socială; ierarhie: *începînd la talpa însăşi a mulţimii omeneşti şi suind în susul scării pîn' la fruntile crăieşti.* EM.; *urcase pînă la vîrf scara onorurilor.* GHEŢIE; **11.** ierarhie a manifestărilor şi a valorilor morale şi spirituale: *aici ... scara valorilor morale e cu totul răsturnată, ... nu se ia în serios nimic.* M.CAR.; **12.** serie de diviziuni la unele aparate şi instrumente (termometru, barometru etc.), formînd o linie gradată, care serveşte la determinarea unei mărimi prin deplasarea unei părţi mobile; **scară gradată**, scară ale cărei elemente sînt diviziuni marcate cu valorile numerice ale mărimii raportate corespunzător; scală[1]; **scară Beaufort**, scară convenţională de măsurare relativă a intensităţii vîntului; **13.** raport dintre lungimea unei linii pe un plan, pe o hartă şi lungimea reală a acelei linii în natură (exprimat printr-o fracţie sau printr-un segment de dreaptă gradată); **la scară**, într-un anumit raport constant faţă de realitate; **a reduce la scară**, a reprezenta un obiect reducîndu-i dimensiunile, dar păstrînd un raport constant faţă de realitate; **14.** (fig.) măsură, proporţie: *transpusă la altă scară, viaţa într-o staţie de mare e absolut la fel cu viaţa corespunzătoare de la oraş.* PETR.; *longevitatea operelor ... nu se măsoară la scara unei singure vieţi omeneşti.* CF.; **pe (o) scară întinsă** (sau **largă, mare** etc.), în măsură mare, în proporţii mari: *ne-am înţeles misiunea pe o scară colosală.* HASD.; *imaginaţia casnică nu a luat avînturi nebănuite pe scară largă.* D.; **15.** (compus; bot.) **scara-domnului** (sau **-doamnei**), plantă erbacee din zona montană, cu multe frunze, cu flori albastre sau albe grupate în buchete, cu fructul o capsulă sămînţoasă; scăricea (*Polemonium coeruleum*). [Lat. ***scala***; cf. fr. ***échelle***, it. ***scala***].

scarificá, scarífic vb. (tr.) **1.** a cresta superficial pielea unui bolnav cu un scarificator, bisturiu, brici etc., în scop terapeutic; **2.** a afina pămîntul cu scarificatorul; **3.** a scormoni şi a disloca cu scarificatorul materialul de suprafaţă (pietre, bucăţi de asfalt etc.) al unor drumuri, al unei şosele, în operaţiile de refacere a acestora. [Din lat. ***scarificare***, fr. ***scarifier***].

scarificáre, scarificări f. **1.** acţiunea de a scarifica şi rezultatul ei; scarificaţie; **2.** crestare superficială a pielii cu scarificatorul; **3.** afinare a solului cu scarificatorul; **4.** scormonire şi dislocare a materialului de la suprafaţa unui drum, a unei şosele cu scarificatorul, în vederea refacerii. [V. ***scarifica***].

scarificăt, ~ţi, scarificată, ~e a. **1.** (despre sol) care a suferit o scarificare; **2.** (despre materialul de suprafaţă al unor drumuri, şosele etc.) supus scarificării. [V. ***scarifica***].

scarificatór, scarificatoare n. **1.** instrument medical format din mai multe lame tăioase acţionate de un resort, folosit la crestarea pielii în scop terapeutic; **2.** maşină agricolă prevăzută cu cuţite în formă de gheară, folosită la afînarea pămîntului, fără scoaterea lui la suprafaţă, pentru întinerirea păşunilor, fineţelor etc.; **3.** utilaj rutier prevăzut cu colţi de oţel, folosit la scormonirea şi la dislocarea pămîntului sau a unei suprafeţe pietruite, prost asfaltate, în scopul uşurării operaţiilor ulterioare de refacere. [Din fr. ***scarificateur***].

scarificáţie, scarificaţii f. scarificare. [Din fr. ***scarification***, lat. ***scarificatio, -onis***].

scarós, ~şi, scaroásă, ~e a. (bot.; despre organe) membranos, translucid, tare şi lipsit de clorofilă. [Din fr. ***scarieux***, lat. ***scariosus***].

scarlát n. **1.** (înv.) numele unei stofe de culoare stacojie: *tîmbar de schirlet*; **2.** (rar) culoare stacojie; (şi: **schirlet**). [Din it. ***scarlatto***, lat. ***scarlatus***, turc. ***iskerlet***].

scarlatínă, scarlatine f. boală infecţioasă, contagioasă şi epidemică (mai ales la copii), provocată de streptococi, caracterizată prin febră mare, dureri de gît şi de cap, vomă şi prin apariţia unor pete roşii pe pielea întregului corp, urmată de descuamare: *se-nchid şcolile din pricina scarlatinei.* SAD.; *pe vremuri scarlatina era foarte primejdioasă.* GHEŢIE. [Din gr. mod. ***skarlatína***, fr. ***scarlatine***].

scarlatinós, ~şi, scarlatinoásă, ~e a. **1.** care ţine de scarlatină, referitor la scarlatină, specific scarlatinei: *eritem scarlatinos*; **2.** (adesea subst.) bolnav de scarlatină: *copii scarlatinoşi.* [Din fr. ***scarlatineux***].

scarp m. v. **scarpă**.

scárpă, scarpe f. **1.** (reg.; mai ales la pl.) pantof de damă uşor (împodobit cu broderii); condur; papuc: *mergeţi ... tot pe vîrful scarpilor.* AL.; **2.** (reg.) pantof vechi, scîlciat (călcat pe ştaif); **3.** (înv. şi reg.) suprafaţă înclinată, taluz de pămînt, de pietriş etc., care mărgineşte terasamente, şanţuri, cursuri de apă etc.; (şi: (reg.) **scarp**). [Din it. ***scarpa***].

scart, scarturi n. **1.** problemă enigmistică în care prin extragerea unor litere, silabe dintr-un cuvînt se obţine un cuvînt nou; **2.** (reg.) punere deoparte a unor cărţi de joc, pentru a fi schimbate cu altele; **a pune în scart**, a da deoparte. [Din it. ***scarto***].

scat n. stil vocal specific jazului, în care interpretul înlocuieşte textul cu silabe sau sunete onomatopeice, imitînd instrumentaţia orchestrală. [Cuv. engl.].

scatíu, scatii m. **1.** numele mai multor păsări cîntătoare: **a)** pasăre mică, foarte vioaie, cu pene verzi-gălbui, cenuşii pe spate, iar pe aripi cu două dungi negre, al cărei cîntec seamănă cu al canarului; oiţă (*Carduelis spinus*); **b)** (rar) cănăraş (*Serinus canaria*); **c)** presură: (*Emberiza citrinella*): *botgroşii şi scatiii ... îl întîmpinau peste tot locul.* OD.; **2.** (arg.) agent de poliţie; sergent de stradă: *vezi că te fluieră scatiul!* [Din gr. mod. ***skathí***].

scatoálcă, scatoalce f. **1.** (pop. şi fam.) lovitură cu palma[1], cu pumnul dată cuiva; ghiont; (p. gener.) bătaie; calcavurâ: *trebuia să-i tragi măcar vreo două scatoalce, să te pomenească.* REBR.; **2.** (reg.; în forma **scafoalcă**) epitet injurios pentru o femeie uşuratică, flecară; **3.** (în formele **scatolcă** şi **scatulcă**) baborniţă; (şi: (reg.) **scatolcă, scatulcă, scafoalcă**). [Et. nec.].

scatofág, ~gi, scatofagă, ~ge a. şi m., f. (biol.) coprofag. [Din fr. ***scatophage***].

scatofagíe f. (biol., med.) tulburare gravă a instinctului alimentar, constînd în ingerarea de materii fecale, care apare în demenţă, oligofrenie gravă, schizofrenie; coprofagie. [Din fr. ***scatophagie***].

scatofíl, ~i, scatofilă, ~e a. **1.** (despre ciuperci, paraziţi etc.) care se dezvoltă pe excremente; **2.** coprofil: (subst.) *grupul bolnavilor, alcătuit din nebuni..., turnători, scatofili, incestuoşi.* D. [Din fr. ***scatophile***].

scatofilíe f. atracţie morbidă către materiile fecale, la unii bolnavi psihic; coprofilie. [Din fr. ***scatophilie***].

scatofobíe f. (med.) coprofobie. [Din fr. ***scatophobie***].

scatól n. substanţă chimică azotată rezultată din descompunerea proteinelor în intestinul gros al mamiferelor. [Din fr. ***scatol***].

scatólcă[1] f. v. scatoalcă.

scatólcă[2] f. v. scatulcă.

scatológic, ~ci, scatologică, ~ce a. care ţine de scatologie, referitor la scatologie; care cultivă scatologia; scabros: *imaginaţie scatologică.* // n. element, aspect din sfera scatologiei: *cultivă scatologicul în literatură.* [Din fr. ***scatologique***].

scatologíe, scatologii f. **1.** referire trivială la fiziologia excreţiei, făcută într-o glumă, într-o scriere; gen de glume, de scrieri care conţin asemenea referiri; **2.** tendinţă morbidă (în unele boli psihice) de a utiliza cuvinte scabroase, pornografice şi obscene; coprolalie. [Din fr. ***scatologie***].

scatóm n. tumoare formată prin acumulare de materii fecale în intestin; fecalom, stercorom. [Din fr. ***scatome***].

scatúlcă[1], **scatulce** şi **scatulci** f. (înv. şi reg.) lădiţă, cufăraş pentru obiecte de preţ, pentru lucruri mărunte (în scopul păstrării sau transportării): *o scatulcă ce avea cu odoarele sale.* N.COSTIN; *umplu şi cîteva clondire cu vin şi rachiu şi le puse în scatolcă.* FIL.; (şi: **scatolcă**). [Din rus. ***škatulka***, ucr. ***škatylka***].

scatúlcă[2] f. v. scatoalcă.

scaturígine, scaturigini f. (latinism; înv.) izvor (al unei ape). [Din lat. ***scaturigo, -inis***].

scáun, scaune n. **1.** mobilă cu sau fără spătar pe care poate şedea o singură persoană: *celelalte dame se aşează ... pe scaune şi pe canapele.* GHICA; *se ridică de pe scaun.* GHEŢIE; **scaun de tortură** (sau **de supliciu**), dispozitiv de o formă asemănătoare obiectului descris mai sus, pe care era aşezat cel supus torturii; **scaun electric**, dispozitiv de forma obiectului descris mai sus, pentru executarea prin electrocutare a condamnaţilor la moarte; (p. ext.) moarte astfel provocată: *sentinţa este definitivă: scaunul electric*; (reg.) **a fi în scaun**, a fi la asfinţit: *soarele e în scaun;* **2.** (înv. şi reg.) bancă; laviţă: *părintele vine la şcoală şi ne aduce un scaun nou şi lung.* CR.; **3.** (reg.) năsălie: *de vii şedea neic-un an, mi-i afla moartă pe scamn.* POP.; **4.** (arg.) nota patru: *cîte scaune ai la mate?*; **5.** (înv.) tron (pentru monarhi, înalţii prelaţi, pentru divinitate): *celor direpţi Domnul le vede toată calea din scaun ce şade.* DOS.; **6.** (p. ext.) simbol al puterii, al autorităţii reprezentat de tron; funcţie, autoritate a monarhului, a unui înalt demnitar (ecleziastic) etc.; domnie: *fiul său Bogdan, pre care îl lasă moşnean scaunului.* NEGR.; *scaunul metropolitan al Heracleei.* GAL.; **a (se) aşeza** (sau **a (se) pune, a (se) urca, a (se) ridica etc.) în scaun**, a (se) înscăuna: *să aşeze pentru vecie neamul lor pe scaunul domnesc.* OD.; **a scoate** (sau **a izgoni, a arunca etc.) din scaun**, a detrona: *l-au scos din scaun boierii.* ST.; **7.** demnitate, funcţie (înaltă); post[2]: *au durat scaune care trebuiau umplute.* EM.; *nu mai văd eu scaun în Sf. Sinod, cît hăul.* C.; **a-şi păzi** (sau **a-şi teme**) **scaunul**, a avea mare grijă, a face orice compromis ca să nu fie destituit, demis; **8.** (bis.) prima categorie în ierarhia îngerilor: *în prima grupă a îngerilor, formată din trei trepte, sînt: serafimii, heruvimii şi scaunele*; **9.** (înv.) reşedinţă (a monarhului, a papei); capitală: *Iaşii ... a fost scaun domnesc.* GHICA; *aici a fost sîmburele dintru întăi al ţării Moldovii, cînd scaun era Baia.* SAD.; **de scaun**, care constituie reşedinţa; de reşedinţă: *cetate de scaun;* **Sfîntul scaun** sau **Scaunul apostolic** (ori **pontifical**), reşedinţa papei; (p. ext.) papalitate: *onoarea Scaunului apostolic cere neapărat ca locuitorii de lege grecească ... să fie convertiţi la legea catolică de rit roman.* EM.; **10.** (fig.; înv.) centru, sediu; focar: *gîndul omului are scaunul său în cap, că acolo şade mentea şi înţelegerea din carea purcede înţelepciunea.* VARL.; **11.** (înv. şi reg.) consiliu, sfat, divan; local, sediu al acestora: *în scaunul bătrînilor lăuda-l-vor.* PSALT.; **scaun de judecată**, instanţă judecătorească: *a ţinut la Iaşi, Vaslui şi Bîrlad scaune de judecată.* SAD.; **12.** (fig.) raţiune, judecată sănătoasă, inteligenţă: *toate dezlegările erau nemerite, după cum îl povăţuia mintea lui cu scaun sănătos.* CAR.; **cu scaun la cap** (sau **la minte, la judecată**), deştept; judicios, chibzuit: *oamenii cu scaun la cap nu se potrivesc la zvonuri şi minciuni*; **13.** (înv.) (nume dat autorităţilor dintr-o) unitate teritorial-administrativă; sediul acestor autorităţi; ocol; jurisdicţie: *oraşe şi sate ... carele sînt împărţite pe scaune, ca să se ştie de cine ascultă* (cca 1670). GCR.; **14.** diviziune şi organizare teritorial-administrativă a saşilor şi secuilor din Transilvania, în evul mediu: *secuii ... erau împărţiţi în scaune şi aveau o organizare cu totul democratică.* BĂLC.; **15.** telescaun: *scaunele nu erau chiar impasibile şi sîrma care le trăgea se curba.* PR.; **16.** suport special pe care se stă la closet; (p. ext.) (faptul de a elimina) materii fecale: *are scaune dese, cu sînge*; **17.** (înv. şi pop.) butuc, masă specială pe care măcelarul taie carnea; tejghea într-o măcelărie; (p. ext.) abator, măcelărie; pescărie: *şetrele precupeţilor, scaunele măcelarilor ... erau închise.* OD.; **18.** (reg.) parte a meliţei constînd dintr-o scîndură scobită (în care intră limba), pe care se aşază mănunchiul de in sau de cînepă pentru meliţat; **19.** (reg.) piedică la războiul de ţesut; cordenci; **20.** (reg.) **scaun de cioplit**, bedreagul rotarului; **21.** (reg.) scăunoaie: *scaun de doage*; **22.** (reg.) **scaun de spiţe**, cobilă; **23.** (pop.) suport, postament la diferite unelte, instrumente, maşini etc.; **24.** (pop.) schelet de lemn care susţine învelitoarea unui acoperiş; **25.** (pop.) fiecare dintre părţile spiculuì cerealelor care susţine cîte un bob; locul bobului în spic; **a băga** (sau **a da**) **scaun**, a lega: *grîul începuse să dea scaun*; **26.** (reg.) numele unui motiv ornamental pe ţesături, cojoace etc.: *nişte lăicere ţesute în scaune.* C.; **27.** căluş, scăunaş; **28.** (astr.; pop.; artic.) **scaunul lui Dumnezeu**, constelaţia Casiopeea; **29.** (compuse; bot.) **scaunul-cucului**, **a)** plantă erbacee robustă, cu flori purpurii reunite într-un capitul (*Dianthus giganteus*); **b)** (reg.) ciuboţica-cucului (*Primula veris*); **c)** (reg.) garoafă (*Dianthus barbatus*); **scaunul-popii**, **a)** cuişoare (*Dianthus chinensis*); **b)** (reg.) garoafă (*Dianthus barbatus*); **scaunul-lui-Dumnezeu**, cuişoare (*Dianthus chinensis*); (reg.) **scaunul-Domnului**, brumărea (*Phlox paniculata*); (şi: (înv. şi reg.) **scamn**). [Lat. ***scamnum***].

scădălízi vb. v. **scandalisi.**

scădeá, scad şi (pop.) **scaz** vb. **1.** (intr.) a deveni mai mic (ca întindere, volum, adîncime, grosime, greutate etc.); a se micşora; a se împuţina: *Ceahlăul sub furtună nu scade muşunoi.* AL.; **2.** (intr.) a-şi împuţina apa, a-şi coborî nivelul; a reveni în matcă: *apa scade răsfirîndu-se-n larg pe matca-i bolovănoasă.* VLAH.; **3.** (intr.) a-şi pierde zeama, sosul prin fierbere; a se îngroşa: *mîncarea a scăzut în cuptor*; **4.** (intr.) a slăbi, a se închirci: *trupul mamei, secat şi scăzut de o îndelungată boală ..., rămînea nemişcat.* ST.; **5.** (intr. şi tr. fact.) a deveni sau a face să devină mai puţin (numeros, abundent, consistent etc.); a (se) reduce, a (se) rări: *numărul bravilor scădea pe toată ziua.* NEGR.; *preţul pămîntului a scăzut*; **6.** (tr.) a lua o parte, a reduce proporţiile prin extragerea unei părţi: *le-am primit drept bani scăzîndu-mi din sumele scrise în ele dobîndа pe trei luni.* GHICA; **7.** (mat.; tr.) a face o operaţie de scădere: *nu ştia să scadă*; **8.** (intr.) a se scurta: *ziua scade, noaptea creşte.* EM.; **9.** (intr.) a slăbi în intensitate, în tărie; a descreşte, a se domoli, a se diminua: *bătrînul, simţind că-i scade energia, se grăbi să plece.* CAR.; *respiraţia muribundului, pînă atunci horcăitoare, scăzu simţitor.* GHEŢIE; **10.** (intr.) a coborî spre apus; a asfinţi, a apune, a scăpăta: *soarele-a scăzut spre seară şi-n urmă soarele-a apus.* COŞB.; **11.** (intr. şi tr. fact.) a(-şi) diminua valoarea, importanţa, prestigiul etc.: *vei rîde, tată, cum ai rîs şi de surioarele mele, fără ... să le scază cinstea.* ISP.; **12.** (înv.; intr. şi tr. fact.) a (se) lipsi de o favoare, calitate, funcţie etc.: *umili pe Mihai, scăzîndu-l din treapta de domn suveran.* BĂLC. [Lat. ***excadere***].

scădére, scăderi f. **1.** acţiunea de a scădea şi rezultatul ei; **2.** micşorare a întinderii, a volumului, a adîncimii, a grosimii, a greutăţii: *din uscarea ierbei rezultă scăderea stogului*; **3.** coborîre, descreştere a nivelului unei ape; **4.** reducere a numărului, a abundenţei etc.: *scăderea în număr ... era pusă la loc prin deasa imigrare din ţara vecină.* EM.; *scăderea preţurilor*; **5.** îndepărtare, suprimare a unei părţi dintr-un întreg; **6.** una dintre cele patru operaţii aritmetice fundamentale prin care se calculează diferenţa între două numere, primul fiind numit descăzut, iar al doilea scăzător; **7.** reducere, scurtare a duratei: *nopţile sînt în scădere*; **8.** slăbire, diminuare a intensităţii, a tăriei; domolire: *îi*

prescrie ceva pentru scăderea temperaturii. GHEȚIE; **9.** diminuare a valorii, a importanței, a prestigiului etc.: *Ieșii au împiedicat acest lucru, spre scăderea creștinătății.* COSTIN; *o scădere morală.* CĂL.; **10.** (înv. și reg.) umilire, degradare; rușine: *nu ar fi nici o scădere pentru Miron Costin de a fi comparat lui Comines.* MAIOR.; **11.** defect, cusur, lipsă; greșeală, păcat: *arta ... are și ea scăderile și suferințele ei.* VLAH.; **12.** (înv.) pierdere; pagubă: *au luat cetatea ... fără nice o scădere de oști.* NEC.; **13.** (înv.) pieire; dispariție: *nu te voi părăsi, de ar vini toate împărățiile și crăiile mele la scădere.* N.COSTIN. [V. *scădea*].

scăfăr, scăfari m. (reg.) meșter de scafe. [*Scafă* + *-ar*].

scăfíță, scăfíțe și **scăfíți** f. (pop.) **1.** diminutiv al lui scafă; **2.** scafă mică; conținutul acesteia: *în scăfițe de lemn* [erau] *cîțiva hribi fierți.* SAD.; **3.** căuș mic cu care se scoate apa dintr-o luntre; **4.** numele a două specii de ciuperci necomestibile: **a)** ciupercă mică galbenă-brună, cu pălăria galbenă sau portocalie, care crește pe lemnele putrede din păduri (*Cyathus striatus* sau *crucibulum*); **b)** ciupercă mică albă-cenușie sau gălbuie, care crește pe lemne putrede (*Nidularia granulifera*). [*Scafă* + *-iță*].

scăfîrlíe, scăfîrlíi f. **1.** (înv. și reg.) cupă; (p. gener.) (obiect cu) scobitură în formă de cupă: *voi face sfeșnic de aur curat ..., și fofezele, și scăfîrliile, și ... florile dentr-însul vor fi.* BIBLIA; **2.** (pop.) orbita ochiului: *sară-ți ochii tăi din frunte, să-ți rămînă scăfîrlia ca să ouă ciocîrlia.* POP.; **3.** (pop. și fam.) cutie craniană; craniu: *rînjind ca o scăfîrlie de mort.* C.; **4.** (fam.) cap (al unei ființe): *dacă mă nimeream în bucătărie, mă trezeam cu cîte un făcăleț peste scăfîrlie.* GHEȚIE; **5.** (reg.) creștetul capului: *cînd sufla cu dînsele ...* [buza] *de deasupra se răsfrîngea în sus peste scăfîrlia capului.* CR.; **6.** (reg.) calotă a pălăriei; **7.** (înv. și reg.) rotulă: *și-i tăiară scăfîrlia genunchiului.* DOS. [De la *scafă*].

scălecíor, scălecíori m. (ornit.; pop.) sticlete (*Carduelis carduelis*). [*Scaieți* (pl. lui *scaiete*) + *-ior*].

scălér, scăleri m. (ornit.; reg.) sticiete (*Carduelis carduelis*). [*Scai*[1] + *-ar*].

scălós, ~și, scăloásă, ~e a. (pop.) plin de scai[1]: *holde scăioase.* [*Scai*[1] + *-os*].

scălșór, scălșori m. **1.** numele mai multor plante: **a)** turiță (*Agrimonia cupatoria*); **b)** cornicel (*Ranunculus arvensis*); **c)** (la pl.) pejmă (*Amberboa moschata*); **2.** (ornit.; reg.) sticlete (*Carduelis carduelis*). [*Scai*[1] + *-șor*].

scălúș, scăluși m. **1.** plantă cu tulpina robustă acoperită cu peri și țepi, cu flori alburii sau gălbui dispuse în capitule globuloase, spinoase; varga-ciobanului (*Dipsacus pilosus*); **2.** (bot.; reg.) scaiete (*Dipsacus laciniatus*). [*Scai*[1] + *-uș*].

scălăn, scălane n. (reg.) ciorchine; ghirlandă (de fructe): *scălan de strugure; scălan de cireșe.* [Et. nec.].

scălămbálă vb. v. scălîmbăia.

scălămbăiálă f. v. scălîmbăială.

scălămbălát a. v. scălîmbăiat.

scălămbălére f. v. scălîmbăiere.

scălclá vb. v. scîlcia.

scălclát a. v. scîlciat.

scăldá, scald vb. **1.** (tr.) a face baie cuiva; a îmbăia: *fiindcă știa bine treaba moșitului, lă purcelul, îl scăldă.* CR.; (fig.) *soarele zîmbitor scălda în razele lui căldicele adunările pestrițe ale nuntașilor.* MAT.; **a scălda în sînge**, a provoca un măcel, un omor sîngeros; **2.** (refl.) a se cufunda într-o apă (mare) pentru a se răcori, a înota, a se spăla: *să scaldă în mare în toate zilele.* GHICA; *mă scald în pîrău.* SAD.; (fig.) *Roma arde și furtuna chiuind în ea se scaldă.* EM.; **a ști** (sau **a vedea**) **în ce ape se scaldă**, v. apă; **în ce ape se scaldă?**, ce fel de om este?, ce păreri, ce intenții are?, în ce dipoziție sufletească se află?: *să meargă ... să-l întrebe în ce ape se scaldă.* REBR.; **3.** (p. anal.; refl.) a se tăvăli în nisip, în noroi etc.: *se scaldă vrăbiile în colb.* POP.; **4.** (tr.) a uda, a muia: *o sudoare de moarte scăldă tot trupul lui Zibal.* CAR.; **a-și scălda ochii în lacrimi**, a plînge, a lăcrima: *fața i se lumina, ochii-n lacrimi își scălda.* AL.; **5.** (tr.) a curge în jurul ...; a străbate (udînd) un teritoriu: *Ialomița ... scaldă în deșert profilul vastului bărăgan.* HASD.; *marea scaldă țărmul;* **6.** (fig.; refl.) a se reflecta; a se oglindi: *un luciu întins ... în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint.* EM.; **7.** (pop. și fam.; tr.) **a o scălda**, a avea o atitudine nehotărîtă, șovăitoare; a evita un răspuns ferm; a șovăi: *nu vă spuneam eu ... că lordul ... n-o să răspundă la interpelarea baronului Worms și c-o s-o scalde?* GHICA; *de cînd ești prin locurile astea o cam scalzi.* PETR. [Lat. *excaldare*].

scăldáre, scăldări f. **1.** acțiunea de a (se) scălda și rezultatul ei; **2.** îmbăiere a cuiva: *scăldarea copilului; scăldarea unui mort;* **3.** cufundare într-o apă (mare) pentru a se răcori, a înota, a se spăla etc.: *avea ... o cămașă de borangic subțire, făcută înadins pentru scăldarea în Iordan.* BOL.; **4.** (reg.; concr.) loc de scăldat într-o apă (curgătoare); scaldă, scăldătoare; **5.** (reg.; concr.) vană, cadă în care se scaldă, se îmbăiază cineva; scăldătoare: *am lăsat pruncu-n scăldare.* POP. [V. *scălda*].

scăldát n. **1.** faptul de a (se) scălda: *cei mai mulți se scăldară scăldatul din urmă.* ISP.; **2.** (reg.; concr.) loc de scăldat într-o apă (curgătoare); scăldătoare, scaldă: *și pe la scăldat am tras o raită.* CR. [V. *scălda*].

scăldătór, ~i, scăldătoáre m., f. **1.** (pop.) persoană care scaldă un nou-născut: *cele dintîi ființe omenești care mi-au trecut pragul au fost moașele și scăldătoarele.* GAL.; **2.** (înv.) persoană care se scaldă; (spec.) persoană care face băi curative: *balta era plină de scăldători.* AL. // f. **1.** (pop.) scăldare, îmbăiere; baie: *face degrabă leșie, pregătește de scăldătoare.* CR.; **2.** (înv. și pop.) apă în care se scaldă cineva; (spec.) apa din cristelniță în care se botează copiii: *o luă și o afundă în scăldătoare.* DOS.; (reg.) **s-a căcat în scăldătoare**, se spune despre un om norocos sau ghinionist; **3.** (înv. și pop.) loc de scăldat într-o apă (curgătoare); scăldare, scaldă, scăldat: *se formase un lac de apă, ce servea de scăldătoare cîtorva rațe.* FIL.; **4.** (înv. și reg.) cadă, albie etc. în care se scaldă cineva; (spec.) vas al jertfelnicului la vechii evrei; (spec.) cristelniță: *ea-i puse-o scăldătoare cu apa neîncepută, de ploaie neatinsă, de soare nevăzută.* AL.; **5.** (fig.) apus (al soareiui); vest: *unii porneau din revărsatul zorilor, alții tocmai din scăldătoarea soarelui.* DELAVR. [*Scălda* + *-ător*].

scăldátură, scăldături f. **1.** (înv.) scăldat (în scop curativ): *bolnavul s-a simțit bine după zece scăldături;* **2.** (înv. și reg.) apă în care se scaldă cineva; scăldătoare, scaldă: *știa tot felul de scăldături de dragoste.* GHICA; **3.** (înv. și reg.) cadă, albie în care se scaldă cineva; scăldătoare; (spec.) cristelniță. [*Scălda* + *-ătură*].

scăldúșă, scăldușe f. (reg.) scăldușă. [*Scaldă* + *-ușcă*].

scălîmb, ~i, scălîmbă, ~e a. (pop. și fam.) **1.** (adesea subst.) strîmb, sucit, schimonosit, diform; scălîmbăiat: *scălîmb era-n față-i, în trupu-i, în mișcări.* HEL.; *nebunul, scălîmbul, cocoșatul.* BOLLIAC; **2.** deformat, scîlciat: *îi privise și hainele sărăcuțe și ghetele scălîmbe.* ST. [Et. nec.; cf. it. *scalembru* „sucit"].

scălîmbá vb. v. scălîmbăia.

scălîmbáre f. v. scălîmbăiere.

scălîmbát a. v. scălîmbăiat.

scălîmbăí vb. v. scălîmbăia.

scălîmbălá, scălîmbăi și **scălîmbăiez** vb. (pop. și fam.; refl. și tr.) a (se) strîmba, a (se) schimonosi, a (se) poci; a (se) deforma: *boierul își scălîmbăie gura.* VOIC.; (fig.) *nici vă mai amăgiți cu deșarta speranță că veți scălîmba vreodată firea românului ardelean.* OD.; (și: **scălîmba, scălîmbăi, scălămbăia**). [De la *scălîmb*].

scălîmbălálă, scălîmbăleli f. (pop. și fam.) scălîmbăiere; (și: **scălămbăiálă**). [*Scălîmbăia* + *-ală*].

scălîmbălát, ~ți, scălîmbălată, ~e a. (pop. și fam.) **1.** strîmb, sucit; schimonosit, pocit; scălîmb: *pielea obrazului subțiată, încrețită și scălămbăiată.* GHICA; **2.** deformat; degradat: *miniaturile scălîmbate și ticluite de prin cărțile didactice.* OD.; *cîntece scălămbăiate.* DELAVR.; (și: **scălîmbat, scălămbăiat**). [V. *scălîmbăia*].

scălîmbălére, scălîmbăleri f. (pop. și fam.) acțiunea de a (se) scălîmbăia și rezultatul ei; scălîmbăială, scălîmbăitură: *ceata ... se depărta cu zbierăte și scălămbăieri de sălbatici.* VLAH.; (și: **scălîmbare, scălămbăiere**). [V. *scălîmbăia*].

scălîmbăltúră, scălîmbălturi f. (pop. și fam.) **1.** scălîmbăiere; grimasă: *nu vei putea suferi scălîmbăturile și declamările lui.* FIL.; **2.** (p. ext.) ființă pocită, scălîmbăiată: *apăru o scălămbăitură de om;* (și: **scălîmbătură**). [*Scălîmbăi* + *-tură*].

scălîmbătúră f. v. scălîmbăitură.

scălúș, scălușe n. (reg.) **1.** bulfeu (la jug); **2.** căluș (de pus în gură). // m. (pl. **scăluși**) **1.** (entom.); (reg.) cosaș (*Locusta viridissima* și *cantans*); (compus) **scăluș-de-apă**, calul-dracului (*Libellula*); **2.** (reg.) jocul călușarii. [*S-* + *căluș*].

scămós, ~și, scămoásă, ~e a. **1.** cu scame; plin de scame; scămoșat[1]: *palton scămos; pînză scămoasă;* **2.** (rar) cu puf[2]; pufos: *floare scămoasă;* **3.** (rar) acoperit de scuoame, care se descuamează: *piele scămoasă.* [*Scamă* + *-os*].

scămoșá, scămoșez vb. **1.** (refl.; la pers. 3) a se face cu scame, pierzîndu-și aspectul neted, lucios; a se destrăma; a se face ca scama: *stofa s-a scămoșat;* **2.** (spec.; tr.) a face ca o țesătură să capete aspect pufos; a efectua operația de scămoșare; **3.** (reg.; refl.; despre boabele de grîu) a se desprinde de palee[2]. [De la *scămos*].

scămoșáre, scămoșări f. **1.** acțiunea de a (se) scămoșa și rezultatul ei; scămoșat[2]; **2.** (spec.) operație, în finisarea textilă, constînd în extragerea mecanizată a capetelor de fibre din țesături și tricoturi, pentru a se obține un strat moale, pufos, plușat; **3.** (p. anal.) operație de mărire a rugozității suprafeței pieselor supuse îmbinării prin lipire: *scămoșarea tălpii de piele;* **4.** (rar) descuamare: *scămoșarea pielii bolnavului.* [V. *scămoșa*].

scămoșát[1], ~ți, scămoșată, ~e a. **1.** cu scame, plin de scame; care se destramă ușor; scămos: *fișii de pînză scămoșată.* ST.; **2.** cu aspect plușat, pufos: *cu talia strîns înfășurată într-un fel de șal scămoșat.* VLAH.; **3.** (rar; despre plante, flori etc.) pufos. [V. *scămoșa*].

scămoșát[2] n. scămoșare. [V. *scămoșa*].

scăndălí, scăndălesc vb. **1.** (înv.; tr.) a insulta, a jigni; a leza; **2.** (înv.; refl. și tr.) a (se) scandaliza: *pentru ocara fiului meu m-am scăndălit.* DOS.; **3.** (înv.; rar; refl. recipr.) a se învrăjbi, a se certa; **4.** (înv.; rar; refl.) a se rușina, a se șfii: *cînd miruia femeia să scăndălea.* DOS.; **5.** (reg.; intr.) a greși. [De la *scandal*].

scăpá, scap și (pop.) **scăp** vb. **1.** (intr. și tr.) a (se) desprinde, a (se) elibera din ...; a (se) salva: *cucoșul, cum scăpă din mînile moșneagului, fugi de-acasă.* CR.; *Victor scăpă din îmbrățișarea năvalnică a fetei.* GHEȚIE; **2.** (intr.) a izbuti să iasă dintr-o situație critică, neplăcută, împovărătoare,

primejdioasă etc.; a se mîntui: *oamenii erau veseli că au scăpat şi de iarna asta.* SOR.; *să crezi, mîndră, dragostea cînd te-i îneca în ea şi n-ăi mai putea scăpa.* IONEL; **a scăpa ieftin**, v. **ieftin**; **a scăpa teafăr** (sau **cu viaţă, cu zile**), a supravieţui: *încă mă mier cum am scăpat cu viaţă.* CR.; **a scăpa ca prin urechile acului**, a ieşi cu greu dintr-o primejdie, dintr-o încurcătură: *îşi da seama de primejdia din care a scăpat ca prin urechile acului.* VLAH.; **a nu scăpa nici în gaură de şarpe** (sau **nici în borta şoarecelui**), a nu putea înlătura ori evita un pericol: *nici în borta şoarecelui nu eşti scăpat de mine.* CR.; **a scăpa cu obraz(ul) curat**, v. **obraz**; **3.** (spec.; intr.) a se vindeca, a se îndrepta: *nevastă-mea ... a scăpat de o boală foarte grea.* CAR.; *după două săptămîni de boală, nu ştiam dacă mor sau scap.* SOR.; **4.** (fam.; intr. şi refl.) a (se) dezbăra, a (se) lăsa: *am scăpat de toate viciile*; **5.** (intr. şi tr.) a (se) menţine intact, în stare bună: *această bisericuţă a scăpat neatinsă.* GHICA; **6.** (rar; intr.) a se strecura prin ...; a străbate: *o luminiţă scăpa prin jaluzele*; **7.** (intr.) a reuşi să iasă, să se arate etc. (învingînd un obstacol): [Jiul] *scapă din trecătoarea Petroşanilor.* VIANU; *au apucat calea prin cea pădure să scape undeva la largul.* POP.; **8.** (intr.) a evada, a fugi: *hoţii au scăpat*; **9.** (tr.) a salva pe cineva (de la moarte); a scoate pe cineva dintr-o situaţie grea, dintr-o încurcătură: *dacă lumea ar trebui să piară şi eu aş putea s-o scap printr-o minciună, eu n-aş spune-o.* EM.; *trebuia să vii la mine cu procesul; eu te scăpam.* REBR.; **10.** (intr. şi refl.) a (se) debarasa, a (se) descotorosi de cineva; a nu mai avea a face cu cineva: *ţi-am făcut rău, dar ... ai scăpat de mine.* CAR.; *scapă-te de dînşii!* COŞB.; **11.** (intr.) a evita ceva neplăcut, nefavorabil, dăunător; a se sustrage, a se eschiva: *unii scapă fără a plăti impozitul personal.* GHICA; *orice voi face, nu voi scăpa de ceea ce îmi este scris.* GHEŢIE; **12.** (intr.) a se achita: *a scăpat de o obligaţie*; **13.** (intr.) (a se îndrepta, a fugi spre ..., pentru) a-şi afla salvarea, refugiul, mîntuirea: *numai un singur nobil ... scăpă în Moldova.* BĂLC.; **14.** (rar; intr.) a trece dincolo de ...: *soarele scăpase din crucea amiezii.* SAD.; **15.** (înv. şi reg.; intr.) a avea chef de ..., a-i veni să ...: *cîntă, cîntă, gură mîndră, după ce te-i mărita, nu ţi-a scăpa a cînta.* POP.; **16.** (înv.; refl.) a se clinti; a aluneca; a cădea: *puţîn de m-am smintit din cărare, să mă scap în gios către pierdzare.* DOS.; **17.** (refl.) a spune sau a face ceva (rău, nepotrivit etc.) fără voie, din greşeală: *m-am jurat că n-oi mere seara-n sat la nevastă cu bărbat, dar ş-aseară m-am scăpat, m-am scăpat c-am fost cam beat.* POP.; **18.** (intr. şi tr.) a (se) exprima, a (se) exterioriza, neputîndu-se stăpîni: *biata fata ... tăcu, lăsînd să scape din sînul ei o oftare.* NEGR.; **a scăpa o vorbă**, a face o indiscreţie; **19.** (refl.) a avea senzaţia acută de defecare sau urinare; a urina, a defeca involuntar: *s-a scăpat în pat*; **20.** (tr.) a da drumul (involuntar) unui obiect ţinut în mînă: *să sărim în luntrea mică ... şi să scap din mînă cîrma.* EM.; **a scăpa din mînă pe cineva** (sau **ceva**), **a)** a pierde un bun prilej de a face ceva: *mi-ar părea rău ... să-mi scape din mînă o afacere aşa de grasă.* GHICA; **b)** a pierde de sub control, a nu mai domina pe cineva sau ceva: *îşi scăpase din mînă copiii*; **a scăpa printre degete**, v. **deget**; **21.** (tr. şi refl.) a lăsa să alunece sau a aluneca fără voie (de oboseală, din neatenţie etc.): *oamenii cărora de osteneală le scapă piciorul alături de scîndură ... se rostogolesc.* ST.; **22.** (tr.) a nu mai putea ţine, menţine sub control; a da drumul (fără voie) unui animal (legat, închis) să plece, să fugă: *ş-apoi dacă scăpam iepele, ştiu că era frumos.* CR.; *de ce-ai lăsat oile de-au scăpat în lucernă? dacă plesneau?* SOR.; **a nu scăpa pe cineva din ochi** (sau **din priviri, din vedere**), a ţine sub continuă observaţie, sub supraveghere: *n-o scăpa din vedere nici cît ai da în cremene.* ISP.; **23.** (tr.) a lăsa să iasă din el; a nu fi etanş: *butelia scapă gaz*; **24.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) lipsi de ...: *atîta i-au datu-i războiu pizmaşul cel sufletesc, cît s-au scăpat şi de avere, şi de cuconi, şi de femeie.* DOS.; **25.** (tr. şi refl.) a renunţa la ceva; a se dispensa: *vrei să te scapi de moşie, de care n-ai avea nici timpul nici priceperea să te ocupi.* GHEŢIE; **26.** (intr.) a nu (putea) sesiza, înţelege, pricepe, reţine; a rămîne cuiva ceva neclar, neînţeles: *scapă neobservate aspectele stilistice mai adînci ale aşa-zisei revelaţii divine.* BL.; *acum oamenilor le scapă importanţa ortografiei*; **27.** (tr.) a se strecura din neatenţia cuiva: *în text au scăpat cîteva greşeli de tipar*; **28.** (tr.) a nu-şi (putea) aminti; a trece sau a rămîne neobservat, a pierde din vedere; a omite; (p. ext.) a uita: *oricîte hoţii îmi vor fi scăpat din vedere, însemnaţi-le pe un catastih.* FIL.; *îmi scapă numele ei de fată*; **29.** (tr. şi intr.) a nu reuşi să obţină, să deţină, să cucerească, să cîştige ceva: *cu desăvîrşire lipsit de manierele comune, succesul îi scăpa foarte adesea.* CAR.; *a intrat în rîndul imitatorilor reproducători, dar se supune ca să nu scape crîmpeiul de glorie.* ARG.; **30.** (tr.) a pierde un spectacol, o întîlnire, o ocazie, un mijloc de transport etc. (întîrziind); a nu apuca: *să nu scap reprezentaţia de la teatru.* NEGR. [Lat. ***excappare*** „a lepăda mantaua", de unde sensul de „a (se) elibera"].

scăpáre, scăpări f. **1.** acţiunea de a (se) scăpa şi rezultatul ei; **2.** ieşire sau scoatere dintr-o situaţie critică, neplăcută, împovărătoare, primejdioasă etc.; eliberare, salvare; mîntuire: *lui îi datorim scăparea noastră din ghearele fanarioţilor.* GHICA; *gîndul morţii i se coborî în suflet ca o scăpare fericită.* REBR.; **3.** mijloc, modalitate, posibilitate de a (se) salva; ajutor: *era bolnavă rău, nu mai era nădejde de scăpare.* CAR.; *ştiu însă că există pentru mine o scăpare.* PR.; **4.** eliberare de o obligaţie: *scăparea din armată*; **5.** debarasare, îndepărtare de cineva sau de ceva care provoacă necazuri, neplăceri etc.; descotorosire; (pop.) **a-i fi (de-)a scăpare(a)** ori **a face ceva de-a scăpării**, a dori să scape de cineva sau de ceva: *îmi era acum a scăpare de dînsul.* CR.; **6.** neputinţă de a sesiza, înţelege, pricepe ceva; **7.** trecere cu vederea a ceva; omisiune: *nu e scăpare din vedere, nu e greşeală de tipar.* CAR.; **8.** pierdere a unei situaţii favorabile: *se adaugă şi scăparea deplasării în străinătate.* [V. ***scăpa***].

scăpát[1], ~ţi, scăpată, ~e a. salvat, scos dintr-o situaţie grea, critică, primejdioasă etc.: *cînd s-a văzut scăpat, a uitat de legămîntul făcut*; **a face scăpat pe cineva**, a-l lăsa să plece, să fugă: *ieri mi te-am făcut scăpată, azi nu-mi scapi nesărutată.* COŞB. [V. ***scăpa***].

scăpát[2] n. (reg.) asfinţit, apus: *scăpatul soarelui.* [V. ***scăpa***].

scăpăciúne, scăpăciuni f. (înv. şi reg.) scăpătare: *i-au prădat casele ..., la multă scăpăciune a rămas* (a. 1728). URIC. [***Scăpa*** + ***-ăciune***].

scăpără, scápăr vb. **1.** (intr.) a scoate, a produce scîntei lovind cremenea cu amnarul sau ciocnind pietre, corpuri dure: *sub copitele pintenogului pietrele scăpărau.* OD.; *Harap Alb ... scapără şi-i dă foc cu o bucăţică de iască aprinsă.* CR.; **cît ai scăpăra (cu amnarul)**, (într-)o clipă: *nu se despărţise de dînsul nici cît ai scăpăra.* ISP.; **(fuge ori aleargă) de (îi) scapără picioarele** (sau **călcîiele, potcoavele etc.**), (fuge) foarte repede, din răsputeri: *am retezat-o la fugă-ndărăt, de-mi scăpărau călcîiele.* VLAH.; **a scăpăra din picioare**, a azvîrli, a bate din picioare de neastîmpăr, de nerăbdare etc.: *tot scăpăram din picioare, aşteptînd ... să vie un lainic de şcolar de afară.* CR.; (reg.) **a-i scăpăra cuiva buza** (sau **buzele, măseaua**) **de** ..., a avea mare nevoie de ...; **2.** (tr.) a aprinde un chibrit: *scăpărasem chibritul să-mi aprind ţigara*; **3.** (rar; tr. şi intr.; despre foc, flăcări) a arunca, a împrăştia scîntei; **4.** (intr. şi tr.) a produce, a împrăştia lumină; a străluci, a luci, a licări; a scînteia, a sclipi: *sara pe deal, buciumul sună cu jale, turmele-l urc', stele le scapără-n cale.* EM.; *ochii ni se întîlniră în întunericul în care scăpărau scîntei albastre şi roşii.* PR.; **5.** (pop.; impers.; intr.) a fulgera: *cînd scapără pentru prima oară să te pleci jos.* POP.; (fig.) *n-ai ştiut ... ce fulger mi-e-n condei şi-aprins ce scapăr.* COŞB.; **6.** (intr.) a arunca priviri vii, pătrunzătoare, scînteietoare (de mînie, de durere etc.): *i-a ars o palmă de i-a scăpărat ochii lui Negoiţă.* CAR.; **7.** (fig.; intr.) a apărea, a se ivi deodată, fulgerător: *îi scăpără iarăşi tabloul de la început.* DELAVR.; **8.** (fig.; intr.) a se manifesta intens, violent; a izbucni: *scăpărau înjurăturile de mînios ce era.* ZAMF.; **9.** (fig.; intr.) a dori cu ardoare; a fi plin de pasiune; a arde, a fremăta: *domnişoarelor ce scapăr, le arăt că lumea vis e.* EM.; *tînărul cel smead scăpăra de neastîmpăr.* SAD. [Et. nec.; cf. alb. ***shkrep*** „foc, scînteie"].

scăpăráre, scăpărări f. **1.** acţiunea de a scăpăra şi rezultatul ei; scăpărat; **2.** producere de scîntei prin lovirea cremenei cu amnarul sau prin ciocnirea unor corpuri dure; (p. ext.) scînteie astfel produsă: *Ieronim plesni cu vîrful săbiei într-un zid de granit şi la scăpărare se recunoscură ambii rivali.* EM.; **3.** strălucire, lucire, licărire; scînteiere, sclipire: *scăpărarea stelelor*; **4.** (pop.) fulgerare; fulger; **5.** strălucire vie, pătrunzătoare; scînteiere a ochilor, a privirii: *Dimitrie abia observă cît de frumoşi îi erau ochii, verzi, cu scăpărări fosforescente.* GHEŢIE; *o scăpărare mînioasă îi ţîşni din ochi*; **6.** (fig.) apariţie bruscă, manifestare fulgerătoare a unei idei, a unui sentiment, a unei senzaţii etc.; (p. ext.) idee, sentiment, senzaţie etc. bruscă, fulgerătoare: *o scăpărare de bucurie îmi dădu puteri.* SAD.; *scăpărări geniale.* [V. ***scăpăra***].

scăpărát n. scăpărare: *amnarul folosea la scăpărat.* [V. ***scăpăra***].

scăpărămînt, scăpărăminte şi **scăpărămînte** n. (pop.) scăpărătoare; chibrit: *să le furăm scăpărămîntele, să nu mai poată face foc.* POP. [***Scăpăra*** + ***-mînt***].

scăpărătór, ~i, scăpărătoáre a. **1.** care scapără, care dă foc: *din scîntei scăpărătoare, pară arzătoare se face.* POP.; **2.** scînteietor, pătrunzător: *avea ... doi ochi scăpărători.* GHEŢIE; **3.** (fig.) dotat cu inteligenţă vie; care vădeşte o asemenea inteligenţă; sclipitor, strălucitor: *aceeaşi inteligenţă scăpărătoare, aceeaşi vervă seducătoare.* VLAH. // f. (pl. **scăpărători**) **1.** obiect cu care se scapără pentru a aprinde ceva; scăpărămînt: *îmi răsucesc o ţigară; scot scăpărătorile şi iasca şi aprind.* SAD.; **2.** (fam. şi reg.) chibrit; brichetă: *dă-mi scăpărătoarea ta să-mi aprind ţigara*; **3.** (reg.) cocoş sau percutor al unei arme de foc: *George pune plumbii sub scăpărătoare.* COŞB. [***Scăpăra*** + ***-ător***].

scăpărătúră, scăpărături f. **1.** (înv. şi reg.) scăpărătoare (de aprins focul); **2.** (înv.) scăpărare; fulgerare, fulger: *în urma lor scăpărături uşoare se aprinseră în negură ...; tunete pocneau.* SAD. [***Scăpăra*** + ***-ătură***].

scăpătá, scápăt vb. **1.** (intr.) a aluneca (involuntar), a cădea (accidental): *de frică să nu scapeţi de pe frînghie jos.* NEGR.; **2.** (tr.) a lăsa să lunece, să cadă: *un om care, de somnoros, leneş şi beat ce era, ... îşi scăpăta capul în toate părţile.* POP.; **3.** (intr.) a coborî: *de pe Culmea Frumoasei ... scăpătăm în valea largă şi luminoasă a Tismanei.* VLAH.; **4.** (pop.; intr.; la pers. 3) a asfinţi, a apune: *soarele scăpăta, întinzînd pe cer brîul roşu-sînge al apusului.* DELAVR.; *soarele scăpăta spre asfinţit.* MAT.; **5.** (înv. şi reg.; intr. şi refl.) a se abate de la o normă morală; a greşi; a se scăpa: *m-am scăpătat şi am furat*; **6.** (intr.) a ajunge sărac; a sărăci, a se ruina: *ai scăpătat şi mergi să slugăreşti unde nu te cunoaşte nimeni?* CAR.; *mîine-poimîine-am să scapăt, frumuseţea n-are capăt.* VIERU; **7.** (înv.; intr.) a decădea. [Lat. ****excapitare*** „a ajunge la capăt, a cădea"].

scăpătáre, scăpătări f. **1.** acţiunea de a scăpăta şi rezultatul ei; **2.** (pop.) asfinţire, apus: *mă culc după scăpătare, mă scol soare cînd răsare.* POP.; **3.** sărăcie; sărăcire; scăpăciune: *miroase a scăpătare şi părăginire.* CAR.; **4.** (înv.) decădere, declin; înjosire: *înşăşi fiarele, scîrbite de a vedea scăpătarea gustului artistic la bipezi, şi-au luat lumea în cap.* OD. [V. ***scăpăta***].

scăpătát[1], **~ţi, scăpătată, ~e** a. **1.** (pop.) care a asfinţit, a apus; căzător: *umeda noapte cade din cer şi ne cheamă la somn scăpătatele stele.* COŞB.; **2.** (fig.; reg.) sfîrşit, împlinit, încheiat: *de cînd eu cu el mă bat ... sînt opt ani şi jumătate, trei săptămîni scăpătate.* POP.; **3.** (adesea subst.) căzut în mizerie; sărăcit: *sărac eşti de fel ori scăpătat?* PANN; *bogatul scump, mai sărac decît cel mai scăpătat.* Z.; **4.** (înv.; rar) decăzut. [V. ***scăpăta***].

scăpătát[2], (înv. şi reg.) **scăpătate** n. (pop.) **1.** faptul de a scăpăta; **2.** asfinţit, apus; (p. ext.) vremea asfinţitului: *într-o zi, pe la scăpătatul soarelui, ..., s-au dus la plimbare într-o pădure.* CAR.; **3.** apus, vest: *marele Constantin, trecînd de la părţile scăpătatelor spre răsărite ..., învăţă de slobozirâ pre toţi creştinii.* DOS.; *arătă cu mîna, dincolo de zare, undeva spre scăpătat.* ST. [V. ***scăpăta***].

scăpătăciúne f. (înv.) starea celui scăpătat; scăpătare: *nu voiţi a da ajutor sărmanului întru scăpătăciune.* MARC. [***Scăpăta*** + *-ăciune*].

scăpătór, ~i, scăpătoáre a. şi m., f. (înv.) salvator, eliberator: *la acest duel, pricina sînt eu, să te pierz astfel, scăpătorul meu.* PANN. [***Scăpa*** + *-ător*].

scăpău, scăpăuri n. **1.** (reg.) ieşire, gaură prin care scapă cineva; **2.** (reg.) greşeală; **3.** (pop.) excremente, fecale: *să pui la buba care te doare niţeluş scăpău de fată mare.* POP. [***Scăpa*** + *-ău*].

scărár, scărari m. meşter care face scări. [***Scară*** + *-ar*].

scărăndăvicióş, ~şi, scărăndăvicioásă, ~e a. (înv.; rar) greţos, scîrbos: *de lucru spurcat şi scărăndăvicios ca acesta se apuca.* CANT. [***Scarandiv*** + *-icios*].

scărăndăvitúră, scărăndăvituri f. (înv.; rar) lucru greţos, scîrbos: *a nebunului bolbătură şie ură, iară altora scărăndăvitură este.* CANT. [***Scarandivi*** + *-tură*].

scărăndăvós, ~şi, scărăndăvoásă, ~e a. (înv.; rar) greţos, scîrbos: *a numelui pomenire ... auzului scărăndăvoasă este.* CANT. [***Scarandiv*** + *-os*].

scărándivi vb. v. **scarandivi.**

scări, scăresc vb. (reg.) **1.** (tr. şi intr.) a scădea (treptat): *mai mult, mai mult răsuflu-i scăreşte din putere.* COŞB.; **2.** (tr.) a ridica, a spori preţul; a licita. [De la ***scară***].

scăriceá (~ică), scăricele f. **1.** scăriţă: *coborî iute pe scăricică.* CAR.; **2.** (bot.; în formă **scăricea**) scara-domnului (sau -doamnei) (*Polemonium coeruleum*). [***Scară*** + *-icea* (*-icică*)].

scărílă, scările f. **1.** (pop.) codîrla carului sau a căruţei: *el şade în scărilă şi mînă boii.* SĂM.; **2.** (reg.) pîrleaz. [***Scară*** + *-ilă*].

scăríre, scăriri f. (înv.) acţiunea de a scări şi rezultatul ei. [V. ***scări***].

scăríş adv. (înv.) ca treptele unei scări, din treaptă în treaptă; (p. ext.) treptat, gradat; succesiv. [***Scară*** + *-iş*].

scărişoáră, scărişoare f. scăriţă. [***Scară*** + *-işoară*].

scărít, ~ţi, scărită, ~e a. (înv. şi reg.) cu trepte, în formă de trepte: *s-au abătut la pogorîşul cel scărit.* DOS. [V. ***scări***].

scăríţă, scăriţe f. **1.** diminutiv al lui scară: scăricea, scăricică, scărişoară: *te sui pe o scăriţă ... şi intri într-o săliţă.* NEGR.; *punînd un picior pe scăriţa trăsurii.* CAR.; **2.** unul dintre cele trei oscioare ale urechii mijlocii; **3.** (compus) **scăriţa-muntelui**, varietate de ferigă care creşte prin locuri umede (*Blechnum spicant*). [***Scară*** + *-iţă*].

scărmănă, scármăn vb. **1.** (tr.) a descurca, a răsfira smulgînd (cu mîna sau cu maşini speciale) lîna brută, bumbacul etc. pentru a desface fibrele, a le înfoia şi a le curăţa de impurităţi: *pe jos să şadă fete pe ţolul aşternut, să scarmene cu mîna lîna.* EM.; **2.** (tr.) a smulge fulgii de pe cotorul penelor, pentru a face puf: *să trăiască fetele, c-au scărmănat penele.* POP.; **3.** (pop. şi fam.; tr.) a părui[1]: *să nu te dezlipeşti de aici, ai înţeles? dacă nu vrei să te scarmăn.* CAR.; (reg.; refl.) **a se scărmăna de cap**, a-şi smulge părul[2] de pe cap (de necaz, de deznădejde): *începe a se scărmăna de cap şi a plînge cu amar.* CR.; **4.** (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a scormoni; **a-i scărmăna punga cuiva**, a-i lua banii, a-l jefui; **5.** (fig.; înv.; tr.) a cerceta, a analiza. [Lat. ****excarminare***].

scărmănáre, scărmănări f. **1.** acţiunea de a scărmăna şi rezultatul ei; scărmănat[2]: *scărmănarea se face la darac;* **2.** (pop. şi fam.) părueală, bătaie: *mă dusei să cumpăr sare ... mă luară la-ntrebare, la dubit şi scărmănare.* POP. [V. ***scărmăna***].

scărmănát[1], **~ţi, scărmănată, ~e** a. **1.** (despre lînă, bumbac etc.) descurcat, răsfirat, înfoiat şi curăţat de impurităţi (cu mîna sau cu maşini speciale); **2.** (pop. şi fam.) care a fost păruit[1], bătut; (p. ext.) cu hainele sfîşiate, rupte (în urma bătăii): *o femeie scărmănată.* [V. ***scărmăna***].

scărmănát[2] n. scărmănare: *terminase scărmănatul lînii.* [V. ***scărmăna***].

scărmănătór, ~i, scărmănătoáre m., f. persoană care scarmănă lînă, pene etc.; lucrător specializat în scărmănarea lînii, a penelor etc.: *abia apucase să se vază şi ea la masă cu scărmănătorii de pene.* SL.; (glumeţ) *bucură-te, soacră mare, ţi-am adus scărmănătoare.* POP. // f. unealtă de scărmănat lîna; darac. [***Scărmăna*** + *-ător*].

scărmănătúră, scărmănături f. **1.** scărmănare; (concr.) lînă scărmănată; **2.** (pop. şi fam.) părueală, scărmăneală, trînteală: *să-i dau o scărmănătură bună.* CR. [***Scărmăna*** + *-ătură*].

scărmăneálă, scărmăneli f. (pop. şi fam.) părueală, scărmănătură; ceartă: *am să-ţi trag o scărmăneală!* [***Scărmăna*** + *-eală*].

scărpínă, scárpin vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) freca cu unghiile, cu ghearele etc. (sau de un obiect dur) în locul în care simte mîncărime: *să vedeţi ce şi-a făcut pe trup, tot scărpinîndu-se.* VLAH.; *o mîncărime nesăţioasă, că s-ar fi scărpinat tot timpul.* SOR.; **2.** (refl.) a-şi freca cu mîna uşor, de obicei, capul ori ceafa, imitînd scărpinatul, pentru a-şi manifesta astfel îndoiala, nedumerirea, iritarea, plictiseala etc.: *ţiganul plecă scărpinîndu-se-n cap şi bombănind.* CAR.; *dascalul se ruşinează şi-şi scarpină ceafa.* MAT.; **3.** (fam.; tr.) a ciupi strunele unui instrument muzical: *ţiganul înainta pe valuri elastice, scărpinînd strunele scripcei.* TEODOR.; **4.** (fig.; pop.; tr.) a bate (zdravăn): *te mănînca spinarea, cum văd eu, şi acuş te scarpin, dacă vrei.* CR. [Lat. ***scarpinare***].

scărpináre, scărpinări f. acţiunea de a (se) scărpina; scărpinat, scărpinătură: *de sărac nici unghii n-are la vreme de scărpinare.* PANN. [V. ***scărpina***].

scărpinát n. faptul de a (se) scărpina; scărpiniş: *cînd am fost de-am sărutat, n-am putut de scărpinat.* POP. [V. ***scărpina***].

scărpinătoáre, scărpinători f. **1.** dispozitiv cu care sînt scărpinate (sau de care se freacă pentru a se scărpina) unele animale domestice; **2.** betişor prevăzut la un capăt cu o lopăţică, folosit odinioară la scărpinat; **3.** (fig.; reg.) bătaie (dată cuiva). [***Scărpina*** + *-ătoare*].

scărpinătúră, scărpinături f. **1.** scărpinare; (p. ext.) senzaţie de mîncărime; (concr.) rană provocată prin scărpinare: *trupul îi era numai jupuieli şi bube din pricina scărpinăturilor.* CAR.; **2.** (fig.; reg.) bătaie (dată cuiva): *o scărpinătură bună nu i-ar strica derbedeului.* POP. [***Scărpina*** + *-ătură*].

scărpiníş, scărpinişuri n. (reg.) **1.** scărpinat: *cînele se absoarbe totalmente în propriul scărpiniş.* ARG.; **2.** (fig.) bătaie (dată cuiva): *ţi s-a făcut de scărpiniş?* POP. [***Scărpina*** + *-iş*].

scăuiéş n. v. scăunaş.

scăunáş, scăunaşe n. **1.** scăunel: *ia poftim, cumătre, zise ea luînd scăuieşul şi punîndu-l deasupra groapei ..., şezi colea.* CR.; *se aşezaseră pe scăunaşele cu trei picioare, în jurul mesei rotunde.* CĂRT.; **2.** căluş, scaun (la vioară). // m. (pl. **scăunaşi**) (înv.) **1.** (mijlocitor al unui) negustor de vite sau de grîne; persoană care strîngea zahereaua: *badea Niculae ... fusese scăunaş, adică comisionarul unui turc din Vidin ..., pe seama căruia strîngea zaherea de prin satele vecine.* GHICA; **2.** scăunean; (şi: (pop.) **scăuieş**). [***Scaun*** + *-aş*].

scăuneán, scăuneni m. (înv.) **1.** consilier (municipal); magistrat al unui scaun; **2.** locuitor al unui scaun; scăunaş. [***Scaun*** + *-ean*].

scăunéci, scăunece n. (pop.) scăunel: *ciobanii ... îi puseră scăuneci să şadă.* POP. [***Scaun*** + *-eci*].

scăunél, scăunele n. diminutiv al lui scaun; scăunaş, scăuneci: *mănîncă stăpînii la măsuţa joasă pe scăunele cu trei picioare.* SOR. [***Scaun*** + *-el*].

scăunoáie, scăunoaie f. bancă la care lucrează dulgherul, dogarul, tîmplarul, prevăzută cu un dispozitiv pentru fixarea piesei de prelucrat; scaun (de doage, de cuţitoaie, de lemnar etc.). [***Scaun*** + *-oaie*].

scăzămînt, scăzăminte n. pierdere, scădere în greutate, în volum etc.; reducere; (concr.) parte (dintr-o marfă) care se pierde, se reduce (în greutate, volum etc.): *lemnul are scăzămînt cînd se usucă.* [***Scaz*** (prez. ind. al lui *scădea*) + *-ămînt*].

scăzătór, scăzători m. (mat.) număr care se scade din alt număr. [***Scaz*** (prez. ind. al lui *scădea*) + *-ător*].

scăzút, ~ţi, scăzută, ~e a. **1.** micşorat (ca întindere, volum, înălţime, greutate etc.): *să ne închipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte şi toate celea din ea scăzute în analogie.* EM.; **2.** slăbit (tare): *vatamanul ... scăzut şi adus de şale, e în prisacă.* SAD.; **3.** cu nivelul coborît: *debit de apă scăzut;* **4.** cu sos puţin; bine legat[1] (prin fierbere); îngroşat: *mîncare scăzută;* **5.** mai puţin (numeros, abundent etc.); împuţinat, redus: *dobînda cea mai scăzută în ţară.* GHICA; *tirajul revistei noastre era într-adevăr scăzut.* PR.; **6.** slăbit (în intensitate, tărie, concentraţie); diminuat, slab: *sub dogoreala din ce în ce mai scăzută a cerului.* VLAH.; **7.** domol, molcom, şoptit: *doi bărbaţi discutau pe un ton scăzut.* GHEŢIE; **8.** cu valori coborîte; jos, coborît: *temperaturi scăzute;* **9.** decăzut (ca importanţă, valoare, prestigiu): *voi sînteţi tot atît de putrezi şi scăzuţi.* BOL.; **10.** mediocru; modest: *se arată de o valoare etică ... scăzută.* LOV.; *roman cu o valoare artistică scăzută;* **11.** devalorizat, depreciat: *cursul scăzut al leului.* [V. ***scădea***].

scelerát, ~ţi, scelerată, ~e m., f. persoană culpabilă sau capabilă de mari nelegiuiri, de crime; om mîrşav, ticălos, criminal: *nu numai marii sceleraţi au coşmarul sfîrşitului, ci şi egoiştii de toate nuanţele.* PR.; *sceleraţii care-l molestaseră ... erau produsele societăţii moderne.* GHEŢIE; // a. care aparţine, care este caracteristic unui asemenea om, făcut de un asemenea om; ticălos, mîrşav, criminal: *aceleaşi caractere pasionale ..., uneori sclerate.* VIANU; *legi sclerate; conduită sclerată.* [Din fr. ***scélerat***].

sceleratéţă f. v. scelerateţe.

sceleratéţe, scelerateţi f. (rar) faptă de scelerat: ticăloşie, sceleratism: *să le deie spornic ajutor pentru ca aceştia, în calitate de inchizitori, să combată sceleratea eretică.* EM.; (şi: (înv.) **sceleratéţă**). [Din fr. ***scélératesse***].

sceleratísm n. (rar) scelerateţe: *stîrpirea sceleratismului eretic o puse în perspectiva lui ca o condiţie neapărată pentru iertarea păcatelor.* EM. [***Scelerat*** + *-ism*].

scénal n. v. scenariu.

scenarist, ~şti, scenaristă, ~e m., f. autor de scenarii (pentru cinema şi televiziune): *scenaristul italian ... are şi înclinaţia de a urmări martirajul uman.* R.L. [Din fr. *scénariste*].

scenarístic, ~ci, scenaristică, ~ce a. care aparţine, care este specific scenariului, referitor la scenariu: *ingeniozitate scenaristică.* // f. (rar) arta de a scrie scenarii; profesiunea de scenarist: *„Dimineţile" sînt debutul în scenaristică al unui student în filozofie.* C. [*Scenariu* + *-istic*].

scenáriu, scenarii n. 1. (înv.) (modalitate de) punere în scenă a unui spectacol dramatic: *scenalul întreg de la această operă este pus în flagrantă opoziţiune cu istoria.* FIL.; 2. text succint al unei piese de teatru, al unui film etc. (împreună cu indicaţiile tehnice şi de regie); **scenariu radiofonic**, adaptare a unui text literar, în special a unei piese de teatru, pentru a fi transmisă la radio; 3. (livr.) canavaua unei piese de teatru, a unui roman: *scenariul „Moromeţilor"*; 4. (fig.) plan al unei acţiuni; desfăşurare prestabilită, concentrată a unei acţiuni: *în acest scenariu politic, o piesă nu se potriveşte deloc.* A.; *scenariul revoluţiei*; (şi: (înv.; rar) **scenal**). [Din fr. *scénario*, it. *scenario*].

scenarizá, scenarizez vb. (tr.) a transpune o lucrare literară, un eveniment, un fapt etc. în scenariu de teatru sau de film. [Din engl. *scenarize*].

scenarizáre, scenarizări f. acţiunea de a scenariza şi rezultatul ei. [V. *scenariza*].

scénă, scene f. 1. spaţiu special amenajat într-o sală sau în aer liber, destinat reprezentării unui spectacol; (p. gener.) teatru: *cunoscuse o mare faimă pe scenele teatrelor lirice.* GHEŢIE; *acest actor a trecut de pe scenă pe ecran*; **la scenă deschisă**, (care are loc) în timpul spectacolului; la vedere: *cu astfel de sală, iei aplauze la scenă deschisă.* PETR.; **a pune în scenă**, a monta o piesă de teatru; a regiza; **a urca în scenă**, a-şi începe cariera teatrală; **a părăsi scena**, a părăsi profesiunea de actor; (p. ext.) a se retrage dintr-o activitate: *un om ca tine, oaspe lui Cezar şi Mecena, cînd lumea îl aclamă nu părăseşte scena.* AL.; 2. decor reprezentînd locul unde se petrece acţiunea: *scena reprezintă un castel*; 3. acţiunea reprezentată într-un asemenea cadru: *scena se petrece la Roma;* 4. (fig.) lumea, viaţa considerată ca teatru: *lumea-ntinde lucii mreje, ca să schimbe-actori-n scenă, te momeşte în vîrteje.* EM.; *moartea „seniorului" va schimba scena politică*; 5. (operă ţinînd de) arta dramatică; (p. ext.) spectacol de teatru: *limba scenei reprezintă un model de vorbire corectă; a ilustrat scena românească*; 6. subdiviziune a unui act (marcată prin intrarea sau ieşirea unui personaj); acţiunea care se petrece în această subdiviziune a unui act: *văd scena balconului a nemuritorului Shakespeare.* SAD.; *actul III, scena IV*; 7. (p. gener.) episod, fragment cu oarecare unitate în cadrul unei opere literare, al unui film: *scena meticuloasă a peţirii ... constituie un document.* CĂL.; 8. compoziţie plastică ce înfăţişează unul sau mai multe personaje (sugerînd o acţiune): *privi păreţii sculptaţi cu scene de amor.* EM.; 9. tablou (viu) din natură; privelişte, peisaj: *aş fi privit cu plăcere această scenă măreaţă a naturii.* NEGR.; 10. acţiune, fapt, eveniment interesant, extraordinar la care asistă cineva: *toţi alergară pe acasă ... gîndind la scena ce văzuse.* NEGR.; 11. loc unde se petrece o asemenea acţiune: *scena crimei*; 12. (fam.) ieşire violentă, explozie de furie; dispută zgomotoasă; ceartă; scandal: *vă cer scuze pentru această scenă.* EL.; **a face cuiva o scenă**, a imputa cuiva ceva în public: *i-a făcut o scenă de gelozie.* [Din fr. *scène*, lat. *scaena*, it. *scena*, germ. *Szene*].

sceneríe, scenerii f. (rar) montare teatrală; scenografie: *după natura ei se împarte în două: tehnica sceneriei şi reprezentarea dramatică prop*[r]*ie.* EM.; (fig.) *stăm azi în preziua păcii ...; adorabilă scenerie de marionete!* GAL. [Din germ. *Szenerie*].

scenétă, scenete f. scurtă piesă de teatru, într-un singur act, cu personaje puţine. [Din it. *scenetta*; cf. fr. *saynète*].

scénic, ~ci, scenică, ~ce a. care aparţine, care este specific scenei sau teatrului, referitor la scenă sau la teatru; adecvat scenei, adaptat pentru scenă; (p. ext.) regizoral: *Davila analizează scenic şi cu o maturitate tehnică desăvîrşită arta de guvernare a unui domn.* CĂL.; *el a determinat o nouă structură a textului dramatic, modalităţi interpretative şi scenice necunoscute înainte.* R.L.; **artă scenică**, scenografie; **spaţiu scenic**, parte a scenei expusă vederii publicului, unde se desfăşoară jocul actorilor; **perspectivă scenică**, vedere de ansamblu a unui decor. [Din fr. *scénique*, it. *scenico*].

scenicitáte f. ansamblul trăsăturilor unei lucrări dramatice; calitatea unui text de a putea fi reprezentat pe scenă: *tehnica narativă ... se caracterizează prin simplitatea epică şi prin scenicitatea descrierii şi a dialogului.* R.L. [*Scenic* + *-itate*].

scenográf, ~i, scenografă, ~e m., f. specialist în scenografie: (adj.) *pictor scenograf.* [Din fr. *scénographe*, it. *scenografo*].

scenográfic, ~ci, scenografică, ~ce a. care aparţine, care este specific scenografiei, referitor la scenografie: *creaţiile ... actoriceşti, scenografice şi regizorale se cer cunoscute.* C. [Din fr. *scénographique*].

scenografíe, scenografii f. arta organizării scenei, cadrului, atmosferei unui spectacol, prin decoruri, costume, lumini etc.; arta organizării cadrului, ambianţei unui spectacol de televiziune sau de film; artă scenică: *scenografia concepe ... o lume unde totul şi-a pierdut densitatea.* R.L. [Din fr. *scénographie*, it. *scenografia*].

scenologíe f. ştiinţa punerii în scenă a spectacolelor. [Din fr. *scénologie*].

scenopegíe f. sărbătoare a vechilor evrei, consacrată comemorării vieţii nomade din pustiu. [Din fr. *scénopégie*].

scenotéhnic, ~ci, scenotehnică, ~ce a. care aparţine, care este specific tehnicii aparaturii de scenă şi trucajelor mecanice în teatru, referitor la aceste tehnici şi trucaje: *un spectacol strălucitor ..., pavoazat cu fel de fel de podoabe scenotehnice.* R.LIB. // f. (disciplină care studiază) tehnica aparaturii de scenă şi a trucajelor mecanice în teatru. [Din it. *scenotecnico, scenotecnica*].

scéptic, ~ci, sceptică, ~ce a. 1. (şi m., f.) (persoană) care nu are încredere în nimic, care se îndoieşte de toate; neîncrezător, scepticist: *femeile din clasa aristocratică sînt ... sceptice.* FIL.; *poporul nostru nu e sceptic, ci realist; el are o judecată lucidă.* STĂNIL.; 2. care exprimă, denotă scepticism; caracteristic omului neîncrezător: *vocea lui Costache suna sceptică.* GHEŢIE; 3. care ţine de scepticism, referitor la scepticism: *se naşte neîncrederea sceptică în propriile sale creaţiuni.* EM.; 4. (şi m., f.) (care este) adept al scepticismului: *filozofi sceptici.* [Din fr. *sceptique*].

scepticísm n. 1. doctrină (a vechilor filozofi greci) care neagă posibilitatea cunoaşterii de către om a lumii existente, a adevărului obiectiv, a oricărei cunoştinţe certe, insistînd asupra caracterului relativ, incomplet şi inexact al acesteia; 2. îndoială, neîncredere faţă de cineva sau ceva; neîncredere în reuşită: *această boală psihologică a scepticismului.* EM.; *scepticismul ... e cea mai nenorocită stare în care poate ajunge un om.* GHEŢIE. [Din fr. *scepticisme*, lat. *scepticismus*].

scepticíst, ~şti, scepticistă, ~e a. şi m., f. (rar) sceptic: *sever, contrastat din mari speranţe în viitor – mari suveniri din trecut – şi cu toate acestea scepticist prin meschinătatea curtezanilor ce-l încongioară.* EM. [*Sceptic*(*ism*) + *-ist*].

scepticizá, scepticizez vb. (rar; tr.) a face să devină sceptic, neîncrezător: *trebuie cineva să fie mai mult decît clasic pentru de-a pretinde de la acel persecutat, ... părăsit şi scepticizat de dureri, să fie în toate drept.* EM. [*Sceptic* + *-iza*].

scéptru, sceptre n. 1. baston încrustat cu metale şi cu pietre preţioase purtat de suverani şi de înalţi prelaţi, ca simbol al puterii supreme; (p. ext.) autoritate, putere (de suveran); schiptru: *mîna care-au dorit sceptrul universului şi gînduri ce-au cuprins tot universul încap bine-n patru scînduri.* EM.; (fig.) *eu regăsii în mine un sufiet de-mpărat, purtînd puternic sceptru de vis şi poezie.* VOIC.; 2. (fig.) superioritate, autoritate într-un domeniu; supremaţie: *ţine sceptrul frumuseţii orientale de douăzeci de ani.* BOL.; *englezii posedau sceptrul mărilor.* [Din lat. *sceptrum*, fr. *sceptre*, it. *scettro*].

scheau interj. (reg.; adesea repetat) cuvînt care redă sunetul pe care îl scot cîinii. [Onomat.].

scheăun, scheaune n. (rar) scheunătură: *jivinele rătăceau ... amestecîndu-şi scîncetele şi schiaunele cu glasurile vîntului.* SAD.; (scris şi: *schiaun*). [De la *scheuna*].

scheci, scheciuri n. scenetă cu caracter satiric, umoristic (cu teme de actualitate). [Din fr., engl. *sketch*].

scheelit [şélit] n. wolframat natural de calciu, incolor sau cenuşiu, galben-brun, verzui sau roşiatic, din care se obţine wolframul. [Din fr. *scheelite*, germ. *Scheelit*].

schélă, schele f. 1. (înv. şi reg.) port[2] mic pe lîngă fluvii sau rîuri navigabile; (p. restr.) debarcader; (p. ext.) punct vamal într-un asemenea port: *judeţul Teleorman ... are zece plăşi ... şi schelă la Dunăre.* FIL.; *schela Calafatului*; 2. loc pe malul unui rîu unde se înjgheabă sau se ancorează plute: *pe maluri sînt schele de plute.* VLAH.; 3. punte fixă sau mobilă care face legătura între o navă şi chei sau ţărm: *sosise vaporul de pasageri de la Galaţi şi tocmai se punea schela.* TUD.; 4. punte de la ţărm spre largul apei pe care stau pescarii cînd pescuiesc; 5. schelet provizoriu de rezistenţă, servind ca suport muncitorilor care lucrează la înălţime; eşafodaj: *a căzut de pe schelă bietul Ion teslariul.* AL.; (fig.) *te văd ... suind, palid suflet, a norilor schele.* EM.; *lucrul va fi ... posibil numai după ce vom fi ridicat schelele unei concepţii proprii.* BL.; 6. (înv.) platformă; eşafod (pentru execuţii): *pune trupul cel fără cap în mijlocul pieţii, pe o schelă cu trei trepte.* ISP.; 7. (şi **schelă petrolieră**) unitate industrială care se ocupă cu exploatarea unui zăcămînt (sau a unor zăcăminte) de ţiţei; fiecare dintre sondele care alcătuiesc această unitate: *sosim la Moineşti, cea mai bogată schelă de petrol din Moldova.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **schilă**). [Din sb. *skela*, bulg. *skelja*, „port, grindiş"].

schelălăí, pers. 3 **schelălăíe** şi **schelălăieşte** vb. 1. (intr.) a chelălăi, a scheuna: *cîinii ... schelălăiesc sălbatic, rod oasele deoparte.* AL.; *cîinele ... a început să schelălăie.* SOR.; 2. (intr. şi refl.) a zbiera, a plînge continuu: *boierii ... urlau şi schelălăiau ca într-o menajerie.* ZAMF. [*S-* + *chelălăi*].

schelălăiálă, schelălăieli f. chelălăială: *schelălăielile* [cîinilor] *... umplură ograda.* VOIC. [*Schelălăi* + *-eală*].

schelălăít, schelălăituri n. chelălăit: *se auzea prin curţi schelălăitul de groază al cîinilor.* AG. [V. *schelălăi*].

schelălăitór, ~i, schelălăitoáre a. (rar) care emite, care produce sunete stridente: *Caţavencu e zgomotos, schelălăitor, escroc.* CĂL.; *trăsese de schelălăitorul clopoţel.* CĂL. [*Schelălăi* + *-tor*].

schelălăitúră, schelălăituri f. chelălăitură: *dulăii ... toate văile ... de schelălăituri împlură.* CANT; *a schimbat lătratul într-o schelălăitură ca o implorare.* VOIC. [*Schelălăi* + *-tură*].

schelărie, schelării f. 1. scheletul unei construcţii, a unui sistem tehnic: *clopotul cel mare atîrnat de schelărie ... sună rar.* PETR.; (fig.) *singur îmi dărîmam toată schelăria argumentaţiei.* PR.; 2. totalitatea schelelor folosite la executarea sau la repararea unei construcţii. [*Schelă* + *-ărie*].

schelét, schelete n. 1. totalitatea oaselor care susţin corpul unui vertebrat; sistem osos, osatură; (spec.) sistem osos descărnat: *moartea se înfăţişează la moderni sub forma unui schelet hidos.* MAIOR.; *peste un timp, umblîndu-se la mormînt, i se găsise scheletul răsucit în sicriu.* GHEŢIE; **de schelet**, foarte slab, scheletic: *ridică deodată o mînă de schelet.* BOL.; 2. (fig.) om foarte slab, numai piele şi oase: *ai ajuns un schelet!;* 3. totalitatea elementelor structurii de rezistenţă a unei construcţii, a unui sistem tehnic; schelărie: *pe undele încete îşi mişcă legănate corăbii învechite scheletele de lemn.* EM.; (fig.) *structura tipologică există ... ca un schelet susţinător.* CĂL. 4. (fig.) plan sumar al unei opere literare, ştiinţifice etc.; schemă: *finalizase scheletul romanului;* 5. totalitatea sunetelor unui cuvînt; partea materială a unui cuvînt. [Din gr. mod. *skeletós*, lat. *sceletus*, fr. *squelette*, germ. *Skelett*].

schelétic, ~ci, scheletică, ~ce a. 1. cu înfăţişare de schelet, ca un schelet; (p. ext.) slab, descarnat; jigărit: *copii scheletici.* SAD.; *bătrînul şi nevastă-sa umblă năuci ..., împiedicîndu-se de un cîine scheletic.* CĂRT.; 2. alcătuit numai dintr-un schelet (metalic, de lemn etc.); din care a rămas doar scheletul, în urma degradării: *descoperi în depărtare siluetele ciudate, scheletice ale sondelor.* GHEŢIE. [Din fr. *squelettique*].

scheletén, scheletoane n. 1. sanie de metal foarte joasă, condusă prin mişcări ale corpului şi din vîrful bocancilor de un concurent în poziţie culcat pe burtă; 2. sport de iarnă practicat cu această sanie; (scris şi: *skeleton*). [Din engl. *skeleton*].

schemátic, ~ci, schematică, ~ce a. 1. care constituie o schemă, o reprezentare simplificată: [în] *noul proiect ..., palatul făcea o impresie grandioasă, chiar în faza schematică.* CĂL.; *figură schematică;* 2. (p. ext.) redus la caracteristicile esenţiale; sumar: *le-au explicat în linii schematice.* SAD.; 3. (depr.) fără profunzime, superficial; lipsit de nuanţe, rigid, dogmatic: *observaţia este prea schematică.* CĂL.; *gîndire schematică.* [Din fr. *schématique*].

schematísm, schematisme n. 1. (astăzi rar) schemă; caracter, aspect sintetic, cuprins în formule, reguli, legi: *în privinţa schematismului conjugării, el există în orice limbă.* MAIOR.; 2. mod de a concepe sau de a prezenta lucrurile schematic, simplist, superficial: *schematismul e un defect al conţinutului, un mod viţios de a concepe.* CĂL.; 3. (depr.) utilizare a unor formule fixe; formulă şablonardă, dogmatică: *utilizează schematisme gazetăreşti.* [Din lat. *schematismus*, germ. *Schematismus*, fr. *schématisme*].

schematizá, schematizez vb. (tr.) a prezenta ceva într-o manieră schematică; a simplifica excesiv: *a schematizat teoria pînă la denaturarea ei.* [Din fr. *schématiser*].

schematizánt, ~ţi, schematizantă, ~e a. care schematizează: *ce socotiţi dumneavoastră că-i lipseşte autorului schematizant?* CĂL.; *critică schematizantă.* [*Schematiza* + *-ant*].

schematizáre, schematizări f. acţiunea de a schematiza şi rezultatul ei; concepere a lucrurilor sau prezentare (prea) schematică: *schematizările şi generalizările pripite dăunează.* [V. *schematiza*].

schematizát, ~ţi, schematizată, ~e a. cu caracter (prea) schematic: *analize schematizate.* [V. *schematiza*].

schémă, scheme f. 1. reprezentare grafică simplificată a unui obiect destinată să-i explice structura şi funcţionarea; diagramă: *schema unui motor;* **schemă bloc**, schemă a unei instalaţii în care elementele funcţionale sînt reprezentate prin dreptunghiuri, triunghiuri sau cercuri, iar legăturile funcţionale prin săgeţi; 2. plan sumar (redus la cîteva idei generale şi note esenţiale) al unei teorii, al unui proces, al unui fenomen etc.; schiţă, schematism: *tablele erau pline de schemele unei sisteme lumeşti imaginare.* EM.; *nu ne ridicăm împotriva schemelor, dar le recunoaştem numai o utilitate şcolară.* LOV.; 3. tabel cuprinzînd denumirea posturilor şi a salariilor într-o instituţie sau întreprindere; organigramă: *s-a redus schema.* [Din lat. *schema*, fr. *schème*, it. *schema*, germ. *Schema*].

schembeá f. v. **schimbea**.

schemni-agă m. înalt demnitar turc avînd funcţia de a oferi sultanului scăunelul la urcarea sau la coborîrea de pe cal, fiind totodată însărcinat, ca reprezentant al Porţii otomane, cu instalarea, în ţările române, a noului domn: *ş-au răpezit Gligorie Vodă oamenii săi înainte cu schimi-aga.* NEC.; (şi: **schimi-aga**). [Din turc. *iskemni ağası*].

schemni-ceaúş, schemni-ceauşi m. ceauş care, ca reprezentant al Porţii otomane, însoţea pe noul domn numit în ţările române; (şi: **schimni-ceauş**). [Din turc. *iskemni çavuşu*].

schépsis n. 1. (înv.) reflecţie, meditaţie; consideraţie; 2. (înv.) deviz; calcul, socoteală: *vom face atuncea schepsis cîţi bani trebuiesc la cumpărarea ... podelelor* (a. 1815). URIC.; 3. (fam.) minte, judecată; pricepre; **cu schepsis**, a) bine chibzuit, gîndit: *rînduise cu schepsis zgîrcenia asta bugetară.* VOIC.; b) cu o anumită intenţie (nemărturisită); cu şiretenie; c) (rar) cu haz; (scris şi: *skepsis*). [Din gr. mod. *sképsis*].

scherzando [scherţándo] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) în tempo vioi, însufleţit, vesel. [Cuv. it.].

scherzo [schérţo] n. (parte dintr-o) piesă muzicală scrisă (sau executată) într-un tempo vioi, însufleţit, vesel: *un schezo de Mozart.* [Cuv. it.].

schéting, schetinguri n. 1. patină pe rotile; 2. sport practicat cu aceste patine; (scris şi: *skating*). [Din engl., fr. *skating*].

scheună, scheáun vb. 1. (pop.; intr.; mai ales despre cîini) a scoate sunete plîngătoare, ascuţite şi repetate (de obicei de durere); a chelălăi, a schelălăi: *s-aud cîni sub garduri că scheaună şi latră.* EM.; *puii acelei rîsoaice scheaună de foame.* SAD.; 2. (fam.; intr. şi refl.) a plînge, a se văita; a schelălăi: *poate cînd te-oi privi ... scheunîndu-te ..., m-oi vindeca de tine.* PETR. [Onomat.; cf. *scheau*].

scheunáre, scheunări f. acţiunea de a scheuna şi rezultatul ei; scheunătură, chelălăială, scheunat: *îi sună casa-n gură mare de trîmbiţe şi scheunare.* COŞB. [V. *scheuna*].

scheunát n. scheunare, chelălăit: *nu mai pot dormi de scheunatul buhelor.* AG.; *căţelandrul ... scoase un scheunat.* PR. [V. *scheuna*].

scheunătúră, scheunături f. scheunare, chelălăială, scheaun: *pe deal se aud nişte scheunături jalnice şi lungi.* C. [*Scheuna* + *-ătură*].

schevofílax m. (înv.) preot sau călugăr însărcinat cu păstrarea odoarelor bisericeşti (în altar). [Din gr. mod. *skevofílax*].

schi, schiuri n. 1. obiect constînd dintr-o bandă îngustă şi alungită de lemn, de material plastic etc., care, prinsă la talpa ghetelor, serveşte ca mijloc de alunecare rapidă pe zăpadă: *cumpără-ţi schiuri şi te învăţ eu.* PR.; 2. (la sg.) sport de iarnă practicat cu astfel de mijloace: *la Predeal, Ileana m-a ajutat să descopăr voluptatea ... schiului.* EL.; **schi nautic**, sport nautic în care executantul, tras de o barcă cu motor, de un elicopter etc., alunecă pe apă, menţinîndu-şi echilibrul pe una sau pe două benzi asemănătoare cu cele descrise mai sus; water-ski. [Din fr. *ski*, germ. *Ski*].

schiá, schiez vb. (intr.) a aluneca pe zăpadă cu schiurile; a practica schiul: *nu ne ducem şi noi doi la Sinaia să schiem puţin?* PR. [Din fr. *skier*].

schiagrafíe, schiagrafii f. (livr.) radiografie. [Din fr. *skiagraphie*].

schiagrámă, schiagrame f. (livr.) radiografie, radiogramă. [Din fr. *skiagramme*].

schiau m. v. **şcheau**.

schibób, schiboburi n. sanie pe schiuri, prevăzută cu o şa şi dirijată cu ajutorul unui ghidon. [Din fr. *ski-bob*].

schidól a. v. **schilod**.

schif, schifuri n. 1. ambarcaţie sportivă uşoară, lungă şi îngustă, cu scaune mobile şi rame lungi şi uşoare; 2. (la sg.) probă sportivă a canotajului academic practicată cu aceste ambarcaţii. [Din fr., engl. *skiff*].

schifíst, ~şti, schifistă, ~e m., f. sportiv specializat în probele de schif. [*Schif* + *-ist*].

schíjă, schije f. 1. (pop.) fontă, tuci: *chiar clopotul m-a plînge cu limba lui de spijă.* EM.; **de schijă**, puternic, călit, oţelit: *în braţele-i de schijă, rîzînd, grozav îl strînge.* AL.; 2. bucăţică de metal rezultată din sfărîmarea prin explozie a unui proiectil, a unei bombe etc.: *rănit la mîna dreaptă de o schijă de obuz.* PETR.; *ne băgăm în tranşee, unde nu ne ajung schijele.* GHEŢIE; (şi (reg.) **spijă**). [Din pol. *spiz'a*].

schílav, ~i, schilavă, ~e a. (înv. şi pop.; adesea subst.) schilod: *eşti schilav tot! un cerşetor te-ntorci acum acasă.* COŞB. [Probabil contaminare între *chilav* şi *schilod* sau din *s-* + *chilav*].

schílă[1], **schile** f. (reg.) javră, potaie: *de-aceea slujii cu credinţă ţie, ca să mă previnzi altor ca pe-o schilă?* B.-DEL. [Din gr. mod. *skýla*].

schílă[2] f. v. **schelă**.

schilăví, schilăvesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) schilodi: *l-au schilăvit în bătaie.* [De la *schilav*].

schilăvíre, schilăviri f. (înv. şi reg.) schilodire. [V. *schilăvi*].

schilăvít, ~ţi, schilăvită, ~e a. (înv. şi reg.) schilodit: *trupuri multe schilăvite pretutindenea.* PANN. [V. *schilăvi*].

schilăvós, ~şi, schilăvoásă, ~e a. (înv.) schilod: (fig.) *nişte stihuri schilăvoase pe care nu le înţelege nime.* NEGR. [*Schilav* + *-os*].

schilér, schileri m. dregător domnesc, şef al unui punct vamal (din preajma unei schele la un port, la o trecătoare etc.). [*Schilă*[2] + *-ar*].

schilíft, schilifturi n. instalaţie pentru transportul schiorilor în vîrful ori în susul unei pante sau al unei pîrtii. [Din germ. *Skilift*, engl. *skilift*].

schillerián, ~eni, schilleriană, ~ene [şilerián] a. care aparţine lui Schiller, referitor la Schiller sau la opera lui, specific lui Schiller sau operei sale: *dramă schilleriană.* [*Schiller* n. pr. + *-ian*].

schilód, ~zi, schiloádă, ~e a. 1. (adesea subst.) cu unul sau cu mai multe membre mutilate, anchilozate, deformate de o infirmitate; schilav, schilăvos: *luaţi de lîngă mine pe aceste femei schiloade, căci mînele lor uscate ... mă îngheaţă de frică.* FIL.; 2. mutilat, deformat, anchilozat: *mişei cu braţe ori picioare schiloade.* SAD.; 3. (fig.) scris sau pronunţat greşit; care constituie o abatere de la regulă: *un poet ... a pus o rimă schiloadă.* MACED.; (şi: (înv. şi reg.) **schidol**). [Et. nec.; cf. *schilav*].

schilodeálă, schilodeli f. (rar) schilodire. [*Schilodi* + *-eală*].

schilodénie, schilodenii f. 1. starea omului schilod: *are picioare încîrcite din naştere, iar braţele lungi şi osoase ca nişte cîngi, anume spre a-şi tîrî schilozenia.* REBR.; 2. om schilod; pocitură: *o*

schilodenie de om; (şi: (reg.) **schilozenie**). [*Schilod* + *-enie*].

schilodí, schilodesc vb. (tr. şi refl.) a face pe cineva să devină schilod sau a deveni schilod, infirm; a (se) mutila, a (se) schilăvi: [dracii] *să-i schilodească vreun bou.* CR. [De la ***schilod***].

schilodíre, schilodiri f. acţiunea de a (se) schilodi şi rezultatul ei; mutilare, schilodeală, schilăvire. [V. ***schilodi***].

schilodít, ~ţi, schilodită, ~e a. devenit schilod; infirm, mutilat, schilăvit: *a scăpat abia cu zile deşelat şi schilodit.* C. [V. ***schilodi***].

schilozénie f. v. **schilodenie.**

schímă, schime f. **1.** (înv. şi reg.) rasă[2]; haină preoţească: *fu ... dezbrăcat de schima călugărească.* DOS.; **a lua** (sau **a îmbrăca**) **schima călugărească** (sau **monahală**) ori **a se îmbrăca în schima îngerească**, a se călugări: *lăsînd împărăţia şi luînd schima călugărească.* CANT.; **2.** (înv.) tagmă călugărească sau preoţească; cin; (p. ext.) viaţă monahală: *s-au suit în schimă de cliric.* DOS.; **3.** (înv.) fizionomie; înfăţişare; formă, aspect: *privirea i se întunecă şi schima cuvintelor i se perdu în minte.* C.; **4.** mişcare a feţei; grimasă; strîmbătură; (p. gener.) mişcare, gest, atitudine (care exprimă ceva): *aplaudă frenetic schime, cîntece şi jocuri.* EM.; *ea plasa atunci „efecte", adică mirări ..., schime ale feţei.* CĂL.; (şi: (înv.) **shimă**). [Din sl. ***skíma***, gr. ***schima***].

schimb, schimburi n. **1.** înlocuire a cuiva sau a ceva cu altcineva sau altceva (de aceeaşi natură); schimbare: *nu vrei să facem schimb, să-ţi dau capra asta şi să-mi dai gîsca?* CR.; *schimbul cailor de poştă;* **piesă de schimb**, piesă fabricată separat, pentru a putea înlocui o piesă uzată dintr-un mecanism; **schimb de materii**, totalitatea proceselor fiziologice care se produc în organism o dată cu asimilarea hranei; **schimburi respiratorii**, totalitatea proceselor fiziologice care au loc în organism în timpul introducerii oxigenului în sînge şi al eliminării bioxidului de carbon; **liber schimb**, comerţ exterior neîngrădit de restricţii, de taxe vamale: *România ... numai prin liberul schimb poate ajunge a avea, într-o zi, o industrie naţională.* GHICA; **schimb de scrisori**, corespondenţă: *îmi permit a vă aminti schimbul nostru de scrisori.* CAR.; **cu schimbul**, cînd unul, cînd altul; pe rînd: *medicii au vegheat cu schimbul la căpătîiul bolnavului;* **trupă cu schimbul**, trupă în care soldaţii erau chemaţi periodic să facă serviciul militar (în rest fiind demobilizaţi); **soldat** (sau **ostaş, călăraş, dorobanţ etc.) cu schimbul**, soldat (sau călăraş, dorobanţ etc.) care făcea parte din trupa cu schimbul; schimbaş: *un băiat au avut şi ei, era călăraş cu schimbul.* VLAH.; **în schimb**, ca echivalent, drept compensaţie: *reia-mi al nemuririi nimb şi focul din privire, şi pentru toate dă-mi în schimb o oră de iubire.* EM.; **în schimbul ...**, în locul, pentru ...: *o persoană ... subscrie o sută de mii de lei, în schimbul a o sută de acţiuni.* GHEŢIE; *a dat un cadou în schimbul notei de trecere;* **2.** transformare a unei sume de bani în alta de aceeaşi valoare, dar în alte monede; comerţ cu bani; (p. ext.) valoarea cu care se cotează zilnic diferite hîrtii de valoare la bursă: *cumpărase dolari la schimbul zilei;* **bancă** (sau **casă**) **de schimb**, instituţie financiară care se ocupă cu schimbarea banilor, a valorilor etc.; **scrisoare de schimb**, act prin care semnatarul cere unei persoane să plătească o sumă de bani celui indicat în act; **agent de schimb**, intermediar care negociază, în mod oficial, obligaţiuni de stat şi alte efecte; **3.** discuţie (sumară); ceartă: *în curînd auzii ... schimbul de cuvinte din antreu.* PR.; *nu mai era nevoie de nici un schimb de vorbe;* **4.** (fiz.) trecere a unei energii, a unei sarcini electrice etc. dintr-o parte în alta, de la un sistem fizic la altul; transfer: *schimb de căldură;* **5.** totalitatea salariaţilor, echipa care se găseşte în acelaşi timp la lucru (unde se lucrează în ture); interval de timp cît lucrează astfel o echipă sau o persoană; tură; echipă, persoană care înlocuieşte la lucru altă echipă, persoană: *la fabrică ... lucrau toate într-un schimb.* V.R.; *lucrează în schimbul de noapte; schimbul întîrzie;* **6.** (mai ales la pl.) lenjerie de corp sau de pat curată, care o înlocuieşte pe cea purtată; primeneală: *îşi ie ... schimburi în desagi şi o ploscă plină cu apă.* CR. [De la ***schimba***].

schimbă, schimb vb. **1.** (tr.) a înlocui pe cineva sau ceva cu altcineva sau cu altceva (de aceeaşi natură): *schimb a ta coroană într-o rumură de spini.* EM.; **2.** (tr.) a da un lucru în locul altuia; a face schimb; (spec.) a da o sumă de bani pentru a primi alta de aceeaşi valoare, dar în alte monede: *operaţiunile bancare erau foarte simple ... schimbau monedele unele într-altele.* GHICA; **3.** (tr.) a-şi lepăda, a-i cădea părul, penajul etc. şi a căpăta altul în loc: *lupul păru-şi schimbă, dar năravul ba.* Z.; **4.** (tr.) a îndepărta dintr-un post, dintr-o funcţie etc. şi a înlocui cu altcineva: *de două săptămîni am schimbat armaşul.* DELAVR.; *a fost schimbat directorul;* **5.** (refl. şi tr.) a(-şi) pune alte haine (curate); a (se) primeni; a (se) travesti: *abia avui vreme a-mi schimba hainele.* NEGR.; *ne schimbarăm toţi în mocani.* BOL.; **6.** (tr.) a trimite, a adresa, a transmite unul către altul: *între mai multe note schimbate între cele şapte cabinete ale Europei, ... au trebuit să recunoască unirea.* GHICA; **a schimba priviri** (sau **ochiri**), a se privi unul pe altul (fugitiv, cu subînţeles); **a schimba scrisori**, a coresponda; **7.** (tr.) a vorbi, a discuta (puţin), în treacăt cu cineva sau unul cu altul: *intrară în camerile lor fără să schimbe nici o vorbă.* FIL.; *avusese prilejul ... să schimbe cîteva cuvinte cu ele.* PR.; **8.** (tr.) a-şi împărtăşi reciproc: *schimbau impresii, discutau artă.* VLAH.; **9.** (tr.) a-şi fixa locul în altă parte; a muta: *un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă, ce, cu-a turmelor păşune, a ei patrie ş-o schimbă.* EM.; **10.** (tr.) a abate, a îndepărta gînduri, intenţii, hotărîri etc. de la poziţia, direcţia iniţială; a renunţa la o părere, hotărîre etc.: *de ce nu-ţi schimbi tu gîndurile, mă băiete?* CAR.; **a schimba vorba**, a aduce alt subiect în discuţie, deturnînd conversaţia: *Ilinca schimbă vorba, ... întrebă de ce mai e pe acasă.* VLAH.; *nu schimba iar vorba!* EL.; **11.** (tr. şi refl.) a (se) modifica, a (se) transforma (în parte sau total, în bine sau în rău): *zicînd că-n lume toate se schimbă, unii cu hapca cereau schimbări.* AL.; *războaiele nu schimbă nimic într-un om, ... odată trecute, le uităm.* PR.; *vremea se schimbase.* GHEŢIE; **a schimba feţe** (**-feţe**) sau **a se schimba la faţă**, a se înroşi la faţă sau a deveni palid (de emoţie, de boală etc.): *crăiasa schimbă feţe, că n-a văzut în viaţa ei inel, şi ce mîndreţe!* COŞB.; **se schimbă vorba** (sau **socoteala, chestiunea etc.**), se pune altfel problema: *dar acum se schimbă vorba: o cale scurtă de 2 poşte ... nu se potriveşte c-o întindere de şese poşte.* CR.; **a schimba foaia** (sau **cîntecul, nota etc.**), a-şi modifica atitudinea; **a schimba macazul**, v. **macaz**; **12.** (tr.; spec.) a da alt nume decît cel avut pînă atunci: *şi-a schimbat numele.* [Lat. **excambiare*].

schimbábil, ~i, schimbabilă, ~e a. care se poate schimba (uşor). [***Schimba*** + ***-bil***].

schimbăre, schimbări f. **1.** acţiunea de a (se) schimba şi rezultatul ei; schimbat[2]; **2.** înlocuire cu altcineva sau cu altceva; schimb, schimbătură: *oamenii tăi, Doamne, dedeşi pre vînzare, şi-n schimbarea noastră n-ai pus preţul mare.* DOS.; **3.** lepădare, căderea a părului, a penajului etc. şi căpătarea altuia: *încă dinainte de schimbarea dinţilor.* ARG.; **4.** îndepărtare dintr-un post, dintr-o funcţie, dintr-o demnitate şi înlocuire cu altcineva: *bătrînii însă spun: schimbare de domnie, fălire de nebun.* AL.; *în revoluţiunile ce s-au succedat ... n-au văzut decît schimbări de domn.* GHICA; **5.** îmbrăcare a altor haine (curate); primenire: *schimbarea veşmintelor; schimbarea lenjeriei;* **6.** fixare în altă parte; mutare: *şi-a făcut studiile liceale în peregrinaţiile impuse tatălui de schimbările de garnizoană.* CĂL.; *schimbarea domiciliului;* **7.** abatere, îndepărtare a gîndurilor, intenţiilor, hotărîrilor etc. de la poziţia, direcţia iniţială; renunţare la o părere, la un proiect etc.; întorsătură: *am rămas cu pasiunea şi neliniştea schimbărilor.* PETR.; **8.** modificare, transformare, prefacere (în parte sau total, în bine sau în rău): *mi-a prevestit schimbarea vremii.* SAD.; *mari schimbări politice se profilau la orizont.* GHEŢIE; **Schimbarea la faţă**, arătare a lui Isus Hristos la trei dintre apostolii săi pe Muntele Tabor cu faţa transformată, spre revelarea dumnezeirii sale; sărbătoarea creştină celebrată la 6 august în amintirea acestui eveniment; **9.** (spec.) atribuire a altui nume decît cel avut pînă atunci. [V. ***schimba***].

schimbáş, schimbaşi m. (înv.) soldat (călăraş, dorobanţ etc.) cu schimbul: *pleacă schimbaşii ... după ce dau în primire.* SAD. [***Schimba*** + ***-aş***].

schimbát[1], ~ţi, schimbată, ~e a. **1.** primenit; îmbrăcat cu alte haine (curate): *eu nu pot ieşi în curte, că de-oi fi, bade, schimbată, mi-or zice că-s blestemată.* POP.; **2.** transformat, modificat (de emoţie, de boală etc.): *nu l-am mai cunoscut, atît era de schimbat.* GHICA; *avea faţa schimbată.* GHEŢIE; **3.** care este altul decît cel avut anterior: *trăia cu nume schimbat.* M.CAR. [V. ***schimba***].

schimbát[2] n. faptul de a (se) schimba; schimbare: *riscase cu schimbatul banilor.* [V. ***schimba***].

schimbăcíos, ~şi, schimbăcioásă, ~e a. care se schimbă uşor; care este supus schimbărilor; schimbător, nestatornic: *stăpînirea ... schimbăcioasă ca zodiacul.* BL.; *schimbăcios ca vremea;* (subst.) *timpul nu se scurge, ci în* [el] *se scurge esistenţa celor schimbăcioase.* EM. [***Schimba*** + ***-ăcios***].

schimbătór, ~i, schimbătoáre a. **1.** care se schimbă (uşor, repede); nestatornic, variabil, schimbăcios: *numai omu-i schimbător, pe pămînt rătăcitor.* EM.; *apele se duc, păcile se strică şi toate ale oamenilor sînt schimbătoare.* SAD.; *vremea devenise schimbătoare.* GHEŢIE; **2.** trecător; muritor. // n. **1.** dispozitiv cu care se pot modifica anumiţi parametri ai unui sistem tehnic, direcţia mersului unui vehicul etc.; **schimbător de viteză**, mecanism cu care se modifică turaţia arborelui de acţionare al unei maşini; **schimbător de cale**, macaz; **2.** sistem tehnic sau agent care permite transferul de energie între două medii sau schimbul de particule cu alte substanţe cu care se află în contact: *schimbător de căldură.* // f. piesă în formă de arc, prevăzută cu găuri, care se ataşează la osia cotigii plugului şi care reglează cu ajutorul unui cîrlig introdus în una dintre găurile piesei, brăzdarul plugului; schimboaie, lăsătoare. [***Schimba*** + ***-ător***].

schimbătúră, schimbături f. (înv.) schimbare: *o înţăleaptă schimbătură.* DOS. [***Schimba*** + ***-ătură***].

schimbeá, schimbele f. **1.** (înv.) stomac ori abdomen de animal domestic (de obicei de vacă); **2.** (înv.) burduf făcut din pielea (argăsită a) unui asemenea stomac, în care se păstrau alimente; conţinutul unui astfel de burduf; **3.** (înv.) ciorbă de burtă; drob de miel: *schembeaua dreasă bine, cu puţin ardei roşu.* CAR.; (reg.) **a mîncat schimbeaua**, s-a păcălit (într-o afacere); (şi: **schembea**). [Din turc. ***işkembe***].

schimbíş adv. (reg.) alternativ: *încep a cînta schimbiş, unul după altul.* POP. [***Schimb*** + ***-iş***].

schimboáie, schimboaie f. (pop.) schimbătoare (la plug). [***Schimba*** + ***-oaie***].

schimi-agá m. v. **schemni-aga.**

schímnic, ~ci, schimnică, ~ce m., f. pustnic, sihastru; schimonah: *în sălbăticia şi pustietatea aceea, trăiesc patru schimnici.* VLAH. // a. (rar) schimnicesc: *viaţă schimnică;* (şi: **schivnic**). [Din sl. ***skiměnikŭ***].

schimni-ceaúş m. v. **schemni-ceauş.**

schimnicésc, ~şti, schimniceáscă, ~eşti a. care aparţine, care este specific schimnicului sau schimniciei, referitor la schimnic sau la schimnicie; pustnicesc, sihăstresc, schimnic: *viaţa era rînduită după toate canoanele schimnicești.* VOIC.; (şi: **schivnicesc**). [*Schimnic* + *-esc*].

schimnicéşte adv. (rar) ca schimnicii; sihăstreşte. [*Schimnic* + *-eşte*].

schimnicí, schimnicesc vb. **1.** (rar; tr.) a sihăstri: *să trăiască şi să schimnicească prin văi şi prin munţi.* POP.; **2.** (refl.) a se face schimnic; a se sihăstri: *păşi în mînăstirea Cernica, unde se schimnici.* CĂL.; (şi: **schuvnici**). [De la *schimnic*].

schimnicíe, schimnicíi vb. **1.** faptul de a trăi ca un schimnic; stare, viaţă de schimnic; pustnicie, sihăstrie, schimnicit[2]: *ea mi se ducea ... la călugărie, neagră schimnicie.* POP.; **2.** loc unde trăieşte un schimnic; locuinţă a schimnicului: *adîncul murmur melodios al clopotului de la schit ... din schivnicia ... unde rămăsese singur.* SAD.; **3.** singurătate, izolare: *trăind într-o schimnicie relativă, o vizita frecvent pe maică-sa.* R.L.; (şi: **schivnicie**). [*Schimnic* + *-ie*].

schimnicít[1], ~ţi, schimnicítă, ~e a. (rar) care duce viaţă de schimnic; sihăstrit: *adăpostul unei voievodese schimnicite.* C.PETR. [V. *schimnici*].

schimnicít[2] n. (reg.) schimnicie: *viaţă c-a trăit tot în schimnicit.* POP. [V. *schimnici*].

schimonáh, schimonahi m. (înv.) schimnic: *obişnuiau să povestească despre un schimonah care s-ar fi ridicat din singurătăţile Atonului.* SAD. [Din gr. mod. *skimónahos*].

schimonoseálă, schimonoseli f. **1.** faptul de a (se) schimonosi; **2.** strîmbătură, schimonositură: *schimonoselile feţei;* **3.** (fig.) deformare, scîlciere, stîlcire: *schimonoseala limbii.* [*Schimonosi* + *-eală*].

schimonosí, schimonosesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) deforma aspectul, a (se) desfigura; a (se) poci: *ce-ai păţit de te-ai schimonosit aşa?* AL.; *torsul cel mult ... m-a schimonosit.* POP.; **2.** (refl.) a se strîmba, a face grimase: *faţa Matildei se schimonosi într-o grimasă de dispreţ.* GHEŢIE; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se fandosi, a face nazuri; **4.** (fig.; tr.) a pronunţa, a scrie incorect; a denatura, a stîlci: *răspundea ... schimonosind cuvintele şi îndrugîndu-le fără nici o noimă.* CR.; **5.** (fig.; înv.; tr.; în forma **schimosi**) a ruşina: *ruşinea-n obraz să-i schimosască.* DOS.; (şi: (înv. şi reg.) **schimosi**). [Din gr. mod. *ashímosa* (aor. lui *askimonó*)].

schimonosíre, schimonosiri f. **1.** acţiunea de a (se) schimonosi şi rezultatul ei; **2.** pocire; urîţire: *schimonosirea feţei;* **3.** (rar) strîmbătură, grimasă, schimonoseală; **4.** (înv.) fandoseală, sclifoseală; **5.** (fig.) deformare, stîlcire a pronunţiei, a scrierii: *un glas din lăuntru ne mustră pentru această schimosire a limbii.* C.L.; (şi: (înv. şi reg.) **schimosire**). [V. *schimonosi*].

schimonosít, ~ţi, schimonosită, ~e a. **1.** urît, respingător; pocit: *cine erau cele trei femei schimonosite de la masa de nuntă?* POP.; **2.** stricat, stîlciat, deformat: *nimic mai grotesc decît sărmanul chivot, schimonosit într-astfel.* OD.; **3.** strîmbat, contractat într-o grimasă (trecătoare): *o pală de vînt dezveli chipul schimonosit şi însîngerat al sinucigaşului.* GHEŢIE; **4.** (înv.) fandosit, afectat; **5.** (fig.) pronunţat, scris incorect; denaturat, stîlcit: *o limbă schimosită şi neconformă cu geniul limbii româneşti.* IBR.; (şi: (înv. şi reg.) **schimosit**). [V. *schimonosi*].

schimonositúră, schimonosituri f. **1.** monstru, pocitanie, pocitură: *o schimonositură de om avea în frunte numai un ochi.* CR.; **2.** lucru deformat, pocit: *cum de au îndrăznit ei să alătureze acele grosolane schimosituri şi să le aşeze ... printre finele şi graţioasele alesături?* OD.; **3.** strîmbătură, grimasă: *faţa i se urîţi într-o scurtă schimonositură.* GHEŢIE; **4.** (înv.) fandoseală, sclifoseală, afectare: *nu-ţi mai uda basmaua degeaba; schimonositurile aceste mă strîng de gît!* AL.; **5.** (fig.) deformare, alterare a pronunţiei, a scrierii; denaturare a adevărului: *socoteaască şi aicea cititoriul şi cunoască schimonositura basnii.* CANT.; (şi: (înv. şi reg.) **schimositură**). [*Schimonosi* + *-tură*].

schimosí vb. v. **schimonosi.**

schimosíre f. v. **schimonosire.**

schimosít a. v. **schimonosit.**

schimositúră f. v. **schimonositură.**

schindúc, schinduci m. **1.** numele mai multor plante erbacee: **a)** plantă din familia leguminoaselor, cu miros pătrunzător, cu frunze trifoliate, cu flori albe-gălbui, folosită în medicină, în bucătărie sau ca nutreţ (*Trigonella foenum graecum*); **b)** cimbrişor (*Thymus serpyllum*); c) sulfină-albastră (*Trigonella caerulea*); **2.** plantă erbacee montană din familia umbeliferelor, cu flori albe-verzui, cu fructe ovale, lucioase, prevăzute cu aripioare, aromatice, folosită la prepararea unei băuturi alcoolice (*Conioselinum vaginatum*); **3.** băutură alcoolică preparată din fructele acestei plante: *bem schinduc, un rachiu de afine, cu lămîie şi o umbeliferă cu gust de leuştean.* CĂL.; *călugării din schitul Durău prepară un schinduc bun;* (şi: **schinduf**). [Et. nec.].

schindúf m. v. **schinduc.**

schinéi, schinei m. mică plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori galbene dispuse în capitule mari, cu fructe cilindrice, folosită în medicină (*Cnicus benedictus*). [*Schin* (=*spin*) + *-ei*].

schíngi, schingiuri n. (înv.; mai ales la pl.) schingiuire: *născoci feluri de schingiuri.* NEGR.; *îl omorî în schingiuri.* [Din turc. *işkence*].

schingiuí, schinguiesc vb. (tr.) **1.** a supune pe cineva la mari suferinţe fizice; a tortura, a chinui, a maltrata: *prefecţii şi subprefecţii regimului arestează, bat şi schingiuiesc pe cetăţeni, în dispreţul Constituţiunii.* EM.; *au tăbărît cu toţii pe dînsul şi l-au schingiuit.* CR.; (fig.) *iubirea ... ca doi tîlhari în miez de noapte ne-o schingiuirăm deopotrivă.* GOGA; **2.** (fig.) a pronunţa, a scrie incorect; a denatura, a stîlci: *a morfoli şi-a schingiui nişte biete vorbe nevinovate.* VLAH. [*Schingi* + *-ui*].

schingiuíre, schingiuiri f. acţiunea de a schingiui şi rezultatul ei; schingiuit[2], tortură, chin: *o cămară boltită ... servea spre schingiuirea prizonierilor.* NEGR. [V. *schingiui*].

schingiuít[1], ~ţi, schingiuită, ~e a. **1.** torturat, chinuit: *om schingiuit;* (fig.) *s-auzea o vioară schingiuită.* EM.; **2.** (fig.) pronunţat, scris incorect; denaturat, stîlcit: *frumoasa noastră limbă căznită şi schingiuită astfel.* NEGR. [V. *schingiui*].

schingiuít[2] n. (rar) schingiuire. [V. *schingiui*].

schingiuitór, ~i, schingiuitoáre a. (adesea subst.) care schingiuieşte: *armaşul schingiuitor şi ucigaş se prăpădise de timpuriu.* M.CAR. [*Schingiui* + *-tor*].

schintéie f. v. **scînteie.**

schinteioáră f. v. **scînteioară.**

schintéuă f. v. **scînteie.**

schinúţă, schinuţe f. (bot.) bănică (*Phyteuma orbiculare*). [*Schin* (=*spin*) + *-uţă*].

schiop a. v. **şchiop.**

schiopă vb. v. **şchiopa.**

schiopătá vb. v. **şchiopăta.**

schiór, ~i, schioáre m., f. persoană care schiază, care practică schiul: *pîrtia începuse să se populeze de noi schiori.* PR. [Din fr. *skieur*].

schip, schipuri n. recipient mare de metal prevăzut cu role de rulare pe o distanţă fixă care se descarcă automat prin basculare la capătul căii de ghidare, folosit la transportul materialelor în mine, în fabrici etc. [Din fr., engl. *skip*].

schíper, schiperi m. **1.** cîrmaci al unei ambarcaţii cu vele; **2.** comandant al unei nave comerciale. [Din fr., engl. *skipper*].

schipetár, schipetari m. denumire pe care şi-o dau albanezii. [Din alb. *shqipëtar*].

schíptru, schiptre n. (înv.) sceptru: *au luat Ştefan Vodă schiptrul Ţării Moldovii.* UR.; *să şază pre scaun ... cu cununa în cap şi cu schiptrul cel de aur în mînă.* ANTIM. [Din gr. mod. *sképtron*, sl. *skiptrŭ*].

schir, schiruri n. tumoare canceroasă a epiteliului glandular, nedureroasă, fibroasă şi tare la pipăit: *greaca ursuză ... roasă de schiros şi de pizmă.* M.CAR.; (şi: (înv.) **schiros**). [Din gr. mod. *skirrós*, fr. *squirre*].

schirlét n. v. **scarlat.**

schirós[1], ~şi, schiroásă, ~e a. (înv.) de natura schirului, cu aspect de schir, care formează schiruri. [Din fr. *squirreux* (după *schir*)].

schíros[2] n. v. **schir.**

schismátic, ~ci, schismatică, ~ce a. (adesea subst.) **1.** care s-a separat de comunitatea bisericească, religioasă căreia îi aparţine; care nu mai recunoaşte autoritatea unei biserici; aflat în schismă: *în Bosnia ... locuiesc mulţi schismatici şi eretici.* HASD.; *îndărătnicul Ioan Asan e rînduit în categoria schismaticilor, de vreme ce s-a lepădat de legea romană.* EM.; **2.** (p. gener.) despărţit, separat de o grupare (politică, literară etc.) unitară: *se întreabă îngrijorat dacă Eminescu şi-a bănuit suficient situaţia de schismatic pentru a-şi mîntui sufletul.* CĂL. [Din gr. mod. *shismatikós*, lat. *schismaticus*, fr. *schismatique*].

schísmă, schisme f. **1.** sciziune în rîndul bisericii; separare a unui grup de credincioşi de biserica, de comunitatea religioasă căreia îi aparţine, refuzul acestuia de a se supune conducerii oficiale a bisericii: *schisma între confesiuni este un nonsens.* CĂL.; **marea schismă bisericească**, v. **mare[1]**; **2.** divizare, dezbinare, ruptură într-o grupare, într-o mişcare, într-un partid, provocată de neînţelegeri pe chestiuni de principiu, de divergenţe, conflicte de interese; sciziune: *am căşunat şi eu discuţii, controverse şi schisme.* GAL.; (şi: **schizmă**). [Din gr. mod. *shísma*, lat. *schisma*, fr. *schisme*].

schist n. v. **şist.**

schistocít, schistocite n. fragment de hematie prezent adesea în sîngele periferic al bolnavilor de anemie hemolitică; schizocit. [Din fr. *schistocyte*].

schistós a. v. **şistos.**

schit, schituri n. mănăstire mică sau aşezare călugărească situată într-un loc retras; sihăstrie; (p. ext.) călugării dintr-o asemenea mănăstire sau aşezare: *mîini, în schit, la sfînta Ana, vei găsi la cel din stele mîngîierea vieţii tale.* EM. [Din sl. *skitŭ* „pustietate, locuinţă de pustnic"].

schiteán, schiteni m. călugăr dintr-un schit: *să strînsă toată ţara şi schitenii cei cu portul alb.* DOS. [*Schit* + *-ean*; cf. sl. *skitěninŭ*].

schituléţ, schituleţe n. diminutiv al lui schit: *un singur schituleţ era ascuns într-un luminiş.* VLAH. [*Schit* + *-uleţ*].

schiţă, schiţez vb. **1.** (tr.) a desena ceva în linii mari, schematic, ca primă formă a unui desen; a face o schiţă: *acest episod a fost schiţat de penelul energic al lui Rubens.* OD.; **2.** (tr.) a fixa, a stabili punctele principale ale unui plan de acţiune, ale unei lucrări etc.; a concepe: *cugeta de mult la un roman ..., şi mergînd îşi schiţa planul în linii mari.* VLAH.; *sarcina unui scriitor este foarte grea într-o literatură în care principiile abia sînt schiţate.* MACED.; **3.** (tr.) a descrie, a expune ceva în mod sumar, în cîteva trăsături caracteristice; a contura: *la începutul operei schiţarăm în cîteva cuvinte generale starea Europei de atunci.* HASD.; *voi încerca*

să schiţez câteva explicaţii posibile. CF.; **4.** (refl.) a se prefigura: *direcţiunea al cărei promotor se schiţa a fi Maiorescu era ... venită absolut la timp.* MACED.; **5.** (tr.) a face în mod vag, incomplet un gest, o mişcare etc.: *schiţă un zîmbet timid.* GHEŢIE; *n-a schiţat ... nici un gest.* CĂRT. [Din it. ***schizzare***, germ. ***skizzieren***].

schiţáre, schiţări f. acţiunea de a (se) schiţa şi rezultatul ei; (concr.) ceea ce se schiţează: *să analizăm, deşi numai într-o repede schiţare, această evoluţiune.* MAIOR.; *trecu treptat la schiţarea unei biografii ... spirituale a filozofului.* GHEŢIE. [V. ***schiţa***].

schiţă, schiţe f. **1.** prima formă (în creion) a unui tablou, a unei sculpturi etc.; desen rapid, schematic (după model); crochiu: *o chiliuţă ... pe care şi-o împodobise cu flori şi cu schiţe zugrăvite de el.* EM.; **2.** reprezentare simplificată, schematică a unui mecanism, aparat etc.; schemă: *dă-mi schiţa calculatorului*; **3.** reprezentare sumară a concepţiei unei lucrări, expuneri, a unui plan de acţiune etc.; lucrare, expunere etc., astfel concepută; proiect, canava: *e o schiţă asupra originii şi a limbii ţiganilor.* NEGR.; **4.** operă literară în proză, de dimensiuni reduse, prezentînd un episod caracteristic din viaţa unui personaj, din realitatea socială etc.: *schiţele au o desfăşurare de o economie perfectă, care face ca prin mijloace aşa de simple să se capete efecte emoţionale atît de durabile.* CĂL.; **5.** gest, atitudine etc. abia sugerată, vagă: *o schiţă de salut.* [Din fr. ***esquisse***, it. ***schizzo***].

schiverniseálă, schiverniseli f. (înv.) chiverniseală: *numai de nu s-ar pune în schiverniseală.* AL.; *avea obicei să-şi lege vaca dinapoia căruţei, pentru schivirniseală, ca să aibă lăptişor la drum.* CR.; (şi: **schivirniseálă**). [*S-* + ***chiverniseálă***].

schivemisí, schivemisesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a cîrmui; a stăpîni; a administra, a gospodări: *ţara era puţină şi boierii era tineri, nu ştie cum or schivernisi.* NEC.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) înstări (făcînd economii); a (se) căpătui: *fiind în slujbă şi eu m-am schivernisit.* AL. [*S-* + ***chivernisí***].

schivirniseálă f. v. schiverniseală.

schívnic a. v. schimnic.

schivnicésc a. v. schimnicesc.

schivnicí vb. v. schimnici.

schivnicíe f. v. schimnicie.

schízmă f. v. schismă.

schizmí, schizmesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) forma, a (se) constitui; a (se) schimba; a simula: *limba ..., împodobindu-să şi subţiindu-să, frumos s-au schizmit şi s-au ghizdăvit.* CANT. [Et. nec.; cf. ***schizmă***].

schizocít, schizocite n. (med.) schistocit. [Din fr. ***schizocyte***].

schizofazíe, schizofazii f. tulburare patologică manifestată prin vorbire incoerentă, confuză, întîlnită în formele avansate de schizofrenie; disfazie. [Din fr. ***schizophasie***].

schizofítă, schizofite f. (la pl.) grup de plante avînd ca mod de reproducere diviziunea simplă (*Schizophyta*); (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***schizophytes***].

schizofrén, ~i, schizofrenă, ~e a. şi m., f. schizofrenic. [Din fr. ***schizophrène***].

schizofrénic, ~ci, schizofrenică, ~ce a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de schizofrenie; schizofren: *am cunoscut nenumăraţi maniaci religioşi, profeţi şi reformatori paranoici, schizofrenici.* R.L.; **2.** care aparţine schizofreniei sau schizofrenilor, referitor la schizofrenie sau la schizofreni, specific schizofreniei sau schizofrenilor: *delir schizofrenic;* (fig.) *este schizofrenică disocierea esteticului de etic şi teoretic.* C. [Din fr. ***schizophrénique***].

schizofrenie, schizofrenii f. boală mintală cronică caracterizată prin destrămarea progresivă a funcţiilor psihice şi prin pierderea contactului cu realitatea, avînd ca simptome caracteristice ideaţia delirantă, halucinaţii, incoerenţă ideativă, izolare socială şi autism, disocierea personalităţii, reacţii afective neadecvate etc.: *un om poate să fie despicat în două vieţi; aceasta nu în sensul patologic, al schizofreniei, ci datorită naturii umane, ca atare.* BL. [Din fr. ***schizophrénie***].

schizogén, ~i, schizogenă, ~e a. (biol.) care ia naştere prin schizogeneză. [Din germ. ***schizogen***].

schizogenéză, schizogeneze f. (biol.) reproducere asexuată prin diviziune. [Din fr. ***schizogénèse***].

schizogonie, schizogonii f. (biol.) înmulţire asexuată, prin diviziune multiplă ori prin separare, la protozoare şi la unele plante inferioare. [Din fr. ***schizogonie***].

schizoíd, ~zi, schizoidă, ~e a. şi m., f. (constituţie mintală, personalitate, psihic) predispus la schizofrenie (fără ca o asemenea evoluţie să fie inevitabilă); (om) atins de schizoidie; schizotim: *ea prezintă acele curioase simptome de imobilitate schizoidă.* R.L.; (fig.) *o Românie antedecembristă diformă, schizoidă.* D. [Din fr. ***schizoïde***].

schizoidíe, schizoidii f. predispoziţie a unor constituţii mintale, personalităţi la schizofrenie; constituţie mintală, psihic, personalitate care manifestă această predispoziţie, caracterizată în special prin predominarea vieţii interioare, tendinţa de izolare, comportament bizar; schizotimie. [Din fr. ***schizoïdie***].

schizomanie, schizomanii f. nume dat unor psihoze caracterizate printr-o comportare bizară, prin izolare, determinate de factori toxiinfecţioşi şi favorizate de o anumită structură psihică. [Din fr. ***schizomanie***].

schizopód, schizopode n. (la pl.) ordin de crustacee mici, terestre şi acvatice, cu picioarele bifurcate şi cu o serie de caractere primitive (*Schizopoda*); (şi la sg.) crustaceu din acest ordin. [Din fr. ***schizopodes***].

schizotím, ~i, schizotimă, ~e a. şi m., f. (rar) schizoid. [Din fr. ***schizothyme***].

schizotimíe, schizotimii f. (rar) schizoidie. [Din fr. ***schizothymie***].

schooner, schoonere [scúnăr] n. navă cu vele, cu două catarge înclinate, asemănătoare cu goeleta, folosită pentru pescuit şi cabotaj: *poate are să închirieze un schooner.* TUD. [Din engl., fr. ***schooner***].

schwyz [şviţ] n. rasă superioară de taurine, de culoare predominant brună, originară din Elveţia, crescută pentru lapte şi carne; animal aparţinînd acestei rase. [De la ***Schwyz*** n. pr.].

sciaiític, scialítice n. dispozitiv de iluminare care nu produce umbră, folosit în chirurgie. [Din fr. ***scialytique***].

sciátic, ~ci, sciatică, ~ce a. **1. nerv sciatic** (şi m.), nerv rahidian, ramificat în toată partea de jos a corpului, care inervează membrele inferioare; **2.** care aparţine, care este specific nervului sciatic, referitor la nervul sciatic, provocat de nervul sciatic: *nevralgie sciatică.* // f. boală care se manifestă prin dureri de-a lungul nervului sciatic: *are o sciatică infecţioasă, care îl ţine la pat.* PR. [Din fr. ***sciatique***].

science-fiction [sáins fícşăn] n. literatură, film etc. cu caracter ştiinţifico-fantastic. [Din engl. ***science-fiction***].

sciéntică f. disciplină care studiază ştiinţa ca fenomen social; ştiinţa despre ştiinţe; scientologie. [Cf. lat. ***scientia***].

scientísm n. concepţie de esenţă pozitivistă (iniţiată la sfîrşitul sec. al XIX-lea), care consideră că ştiinţa poate rezolva toate problemele teoretice şi practice ale cunoaşterii; fetişizare a ştiinţei, absolutizare a posibilităţilor, a rolului ştiinţelor pozitive: *păreri judicioase, ostile scientismului exagerat în critică.* CĂL. [Din fr. ***scientisme***, it. ***scientismo***].

scientíst, ~şti, scientistă, ~e a. care aparţine scientismului, referitor la scientism, specific scientismului: *filozofia scientistă ... pontează permanent pe ideea mecanismului.* BL. // m., f. adept al scientismului. [Din fr. ***scientiste***].

scientizá, scientizez vb. (tr.) a introduce în anumite discipline sau domenii metodele proprii unor ştiinţe exacte, în special matematicii. [Cf. lat. ***scientia***, engl. ***scientize***].

scientizáre, scientizări f. acţiunea de a scientiza şi rezultatul ei. [V. ***scientiza***].

scientizát, ~ţi, scientizată, ~e a. (despre discipline, metode etc.) în care s-au introdus metodele altor ştiinţe, în special matematicii. [V. ***scientiza***].

scientológ, ~gi, scientologă, ~ge m., f. specialist în scientologie. [De la ***scientologie***].

scientológic, ~ci, scientologică, ~ce a. care aparţine scientologiei, referitor la scientologie. [Din fr. ***scientologique***].

scientológie f. scientică. [Din fr. ***scientologie***, engl. ***scientology***].

scifozoár, scifozoare n. (la pl.) clasă de celenterate marine cuprinzînd polipii solitari mici şi meduzele fără văl (*Scyphozoa*); (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***scyphozoaires***].

scindá, scindez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) divide în elementele constitutive, a (se) descompune în combinaţii mai simple; a (se) diviza, a (se) fracţiona: *conştiinţa nu e dublă şi nu se scindează, cum crede şi Dostoievski.* PR.; **2.** (refl.) a se separa în grupuri, în fracţiuni divergente, rivale: *partidul s-a scindat.* [Din fr. ***scinder***].

scindáre, scindări f. **1.** acţiunea de a (se) scinda şi rezultatul ei; divizare, fracţionare: *nu e o scindare a personalităţii, ci dualitatea sa funciară; sîntem ... concomitent, subiect şi obiect.* GHEŢIE; **2.** separare, fracţionare a unei colectivităţi, grupări etc.: *scindarea Europei.* [V. ***scinda***].

scintigráf, scintigrafe n. dispozitiv utilizat la efectuarea scintigrafiei. [Din fr. ***scintigraphe***].

scintigráfic, ~ci, scintigrafică, ~ce a. care ţine de scintigrafie, obţinut prin scintigrafie: *investigaţie scintigrafică.* [Din engl. ***scintigraphic***].

scintigrafíe, scintigrafii f. metodă de explorare a unui ţesut, a unui organ intern prin introducerea unei substanţe radioactive care se fixează prin mecanisme specifice la nivelul structurii anatomice investigate şi ale cărei radiaţii pot fi detectate cu un scintigraf; (concr.) imagine astfel obţinută. [Din fr. ***scintigraphie***, engl. ***scintigraphy***].

scintigrámă, scintigrame f. înregistrare grafică a radioactivităţii unui ţesut după introducerea la nivelul structurii anatomice explorate sau chiar în întregul organism a unei substanţe radioactive; scintilogramă (ex.: scintigramă tiroidiană, pulmonară, osoasă etc.). [Din fr. ***scintigramme***].

scintiliánt, ~ţi, scintilantă, ~e a. (despre substanţe, materiale) care emite radiaţii luminoase sub acţiunea unor radiaţii ionizante. [Din fr. ***scintillant***].

scintilatór, scintilatoare n. (fiz.) substanţă, material în masa căruia se produc scintilaţii sub acţiunea radiaţiilor ionizante, folosit în construcţia detectoarelor cu scintilaţie şi a fotomultiplicatoarelor. [Din fr. ***scintillateur***].

scintiláţie, scintilaţii f. **1.** (livr.) scînteiere, sclipire; **2.** impuls luminos de scurtă durată

produs la contactul unei particule cu un scintilator, utilizat îndeosebi la detectarea radiațiilor nucleare; **3.** modificare de intensitate și de coloratie a luminii stelare, datorită refracției sale neregulate în atmosferă. [Din fr. ***scintillation***, lat. ***scintillatio, -onis***].

scintilográmă, scintilograme f. (med.; rar) scintigramă. [Din fr. ***scintillogramme***].

scintilométru, scintilometre n. aparat pentru măsurarea sclipirii stelelor. [Din fr. ***scintillomètre***].

scit, ~ți, scită, ~e a. scitic: *așezări scite.* // m. pl. populație indo-europeană antică, de limbă iraniană, care a trăit în stepele din nordul Mării Negre, în Scitia, supusă de sarmați în sec. al III-lea î.d.Hr.: *sciții s-au retras departe, spre munți.* VLAH. // m., f. persoană aparținînd acestei populații: *multe obiecte antice ..., printre care și un vas magistral de orfăurărie elenă, pe ale cărui pîntece se văd reprezentați ... sciți.* OD. [Din fr. ***Scythes***, lat. ***Scythae***].

scític, ~ci, scitică, ~ce a. care aparține, care este caracteristic Sciției sau populației ei, referitor la Scitia sau la populația acesteia; scit: *pre daci, nație scitică, liberă și vitează, grecii îi numeau barbari.* NEGR.; *s-au oploșit ... pe rotunzimile mormintelor scitice ... insecte mediteranee.* SAD. [Din fr. ***scythique***, lat. ***scythicus***].

scizionă, scizionez vb. (tr. și refl.) a (se) desprinde dintr-un întreg, dintr-un grup organizat; a (se) despărți, a (se) separa. [***Sciziune*** + *-ona*].

scizionár, ~i, scizionară, ~e a. (rar) scizionist. [Din fr. ***scissionnaire***].

scizionáre, scizionări f. acțiunea de a (se) sciziona și rezultatul ei. [V. ***sciziona***].

scizionát, ~ți, scizionátă, ~e a. desprins, separat de întreg: *această dualitate ... presupune o natură scizionată.* PR. [V. ***sciziona***].

scizioníst, ~ști, schizionistă, ~e a. și m., f. (persoană) care aparține unei fracțiuni sau care încearcă să provoace o sciziune într-un grup organizat; scizionar: *manevre scizioniste.* [Din fr. ***scissionniste***].

scizipár, ~i, scizipară, ~e a. și n. (organism inferior) care se reproduce prin sciziparitate. [Din fr. ***scissipare***].

sciziparitáte f. formă de reproducere asexuată, la bacterii, la unele alge și la protozoare, constînd în divizarea organismului în două părți aproximativ egale; fisiune. [Din fr. ***scissiparité***].

scizíune, sciziuni f. **1.** divizare a unui întreg; despicare, secționare; **2.** dezbinare, despărțire a unui grup organizat, bazată de obicei pe deosebiri de principiu; fracționare: *sciziunea mișcării sindicale.* [Din fr. ***scission***].

scizúră, scizuri f. **1.** șanț adînc care străbate suprafața unor structuri anatomice (creier, ficat, plămîn etc.), împărțindu-le uneori în segmente bine individualizate, corespunzătoare, de regulă, șepturilor interlobare; **2.** fisură pe suprafața unui organ; crăpătură. [Din fr. ***scissure***].

scizurítă, scizurite f. inflamație a pleurei situate la nivelul scizurilor pulmonare. [Din fr. ***scissurite***].

scîlceá, scîlcele f. (reg.) scîlcează. [Cf. ***scalce***].

scîlceáză, scîlceze f. **1.** unealtă de pescuit formată din cîteva scîndurele manevrate cu piciorul, folosită pentru a stîrni peștele și pentru a-l dirija spre sacul de pescuit; tălpig (de pescuit); scîlcea; **2.** (reg.) lopățică cu care se îndeasă bătaia, la țesut; **3.** (reg.) lopățică pentru curățat noroiul din stînă. [Cf. ***scîlcea***].

scîlciá, scîlciez și (reg.) **scîlcii** vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) toci tocul (într-o parte); a (se) strîmba încălțămintea: *cînd i se scîlcie tocurile... le bate singur cîteva flecuri.* DELAVR.; **2.** (p. gener.; refl.) a se deforma, a se desface din încheieturi: *s-a scîlciat dulapul*; **3.** (fig.; tr.) a pronunța, a scrie incorect; a denatura, a schimonosi: *el scîlcia cuvintele; scîlciază limba*; **4.** (înv. și reg.; tr.; în forma **scălcia**) a împinge (cu piciorul); **5.** (reg.; tr. și refl.) a (se) clătina, a (se) legăna; **6.** (reg.; tr. și refl.) a (se) scutura, a (se) zdruncina; (și: (înv. și reg.) **scălcia**). [Lat. ***excalciare***].

scîlciát, ~ți, scîlciată, ~e a. **1.** tocit (într-o parte); strîmbat: *o crustă uscată de noroi îi acoperea pantofii scîlciați.* GHEȚIE; **2.** (p. gener.) deformat, desfăcut din încheieturi; (p. ext.) urît: *pălărie scîlciată*; **3.** (fig.) pronunțat, scris incorect; denaturat, schimonosit: *ar fi rămas scălciate ... sute și mii de nume proprii din literatura greacă și latină.* HASD.; *bolborosind niște vorbe scîlciate.* VOIC.; (și: (înv. și reg.) **scălciat**). [V. ***scîlcia***].

scîlciére, scîlcieri f. **1.** acțiunea de a (se) scîlcia și rezultatul ei; **2.** strîmbare, deformare: *își vădea neglijența și scîlcierea pantofilor.* CĂL.; **3.** (fig.) denaturare, schimonosire: *scîlcierea limbii.* [V. ***scîlcia***].

scîlcietúră, scîlcieturi f. **1.** faptul de a (se) scîlcia; **2.** tocire, strîmbare; (concr.) parte tocită, deformată a unui obiect (în special a încălțămintei); **3.** (fig.) deformare, denaturare, schimonosire: *scîlcieturi de scriere.* [***Scîlcia*** + *-ătură*].

scînceálă, scîncelí f. scîncet: [copilul] *se porni pe scînceală.* REBR.; [***Scînci*** + *-eală*].

scíncet, scîncete n. **1.** sunet surd (și repetat) scos de unele animale, de obicei pentru a exterioriza o durere; scheunat, scînceală: *cîinele dădu scîncet.* SAD.; **2.** plîns înăbușit și întretăiat (de copil); scîncit, scînceală: *auzi scîncetul copilului.* AG.; **3.** geamăt, tînguire: *se aud scîncete adînci de durere.* [***Scînci*** + *-et*].

scînci, scîncesc vb. **1.** (intr.) a scheuna (de durere, de foame, de bucurie); a lătra scurt și repetat: *își lăsă botul pe labe, scîncind cu tristețe.* TUD.; **2.** (intr. și refl.) a plînge înăbușit și întretăiat: *băiatul începu să scîncească de foame.* ISP.; **3.** (intr. și refl.) a se văita: *lăsînd pe alte dame de frig să se scîncească.* BOL.; **4.** (intr. și refl.) a icni, a geme: *starețul se așeză, scîncind, în jilțul căptușit.* VOIC.; **5.** (intr. și refl.) a vorbi cu glas scăzut, întretăiat (și plîngător); a trist, jalnic: *își amesteca și ea glasu-i argintiu cu tărăgănatul și scîncitul „Doamne miluiește" al călugărițelor.* VLAH. [V. ***scînci***].

scîncít[1], ~ți, scîncită, ~e a. **1.** care scîncește (mereu): (subst.) *ce vrei, scîncitule!*; **2.** tînguitor, plîngător; trist, jalnic: *își amesteca și ea glasu-i argintiu cu tărăgănatul și scîncitul „Doamne miluiește" al călugărițelor.* VLAH. [V. ***scînci***].

scîncít[2], scîncituri n. faptul de a (se) scînci; scînceală, scîncet, scîncitură: *mai termină cu scîncitul!* [V. ***scînci***].

scîncitór, ~i, scîncitoáre a. care scîncește: *glas scîncitor; om scîncitor.* [***Scînci*** + *-tor*].

scîncitúră, scîncituri f. **1.** scheunat (de durere, de foame): *neamul dulăilor de scîncitură s-apucă.* CANT.; **2.** scîncet (de copil); **3.** (rar) lamentare, văicăreală: *Ema se întoarse necăjită de scîncițurile lui Radu, agasată.* PETR. [***Scînci*** + *-tură*].

scíndură, scînduri f. **1.** piesă de lemn lată, cu secțiunea dreptunghiulară, groasă de cel mult 5 cm, obținută prin tăierea în lung a unui trunchi de copac, întrebuințată la lucrări de construcție, de tîmplărie: *un țol și o cergă, pe care le așternu pe scîndurile patului.* AL.; **scîndură de salvare** (sau **de scăpare**), mijloc, prilej oferit cuiva ori găsit, folosit de cineva pentru a se salva dintr-o situație disperată; colac de salvare: *Dimitrie se agăță de această ultimă mărturisire ca de o scîndură de salvare.* GHEȚIE; **a se usca** (sau **a slăbi, a se face, a fi etc.**) **ca o scîndură** sau **ca scîndura** ori (adv.) **scîndură** sau **uscat** (ori **slab etc.**) **ca o scîndură** sau **ca scîndura** ori (adv.) **scîndură**, foarte slab, numai pielea și oasele: *o babă, zbîrcită drob și uscată scîndură.* DELAVR.; **a lăsa pe cineva pe scîndură** (sau **ca scîndura, pe scîndura goală**), a lăsa pe cineva sărac, a-i lua totul: *mi-au tocat paralele, m-au băut și m-au mîncat, ca scîndura m-au lăsat.* POP.; **2.** numele unor (părți de) obiecte, făcute din asemenea piese de lemn sau asemănătoare cu acestea: **a)** tăblie de deasupra unei mese, a unei tejghele: *altu-mparte lumea de pe scîndura tărăbii.* EM.; **b)** planșetă pentru frămîntat aluatul: *cînd a fost coca gata, mama a scos-o din copaie și, întinzînd-o pe scîndura presărată cu făină, a îndesat-o.* ARG.; **c) scîndură de călcat**, placă lată de lemn pe care se calcă rufe cu fierul de călcat; **d)** (reg.) laviță, bancă: *doi bărbați cu sumanele pe umeri ședeau pe scîndura din față.* GHEȚIE; **3.** (mai ales la pl.) podea, dușumea: *un moale pas abia atins de scînduri.* EM.; *am frecat scîndurile*; **4.** (pop.) sicriu, coșciug: *că urîtul n-are vad decît scîndura de brad.* POP.; **a-i suna** (sau **a-i bate**) **cuiva scîndura**, a-i sosi momentul morții, a-i suna ceasul: *lume, lume, soro, lume, de tine m-oi sătura cînd mi-o suna scîndura.* POP. [Lat. ***scandula***].

scîndurăríe f. **1.** totalitatea scîndurilor din care este construit un obiect; (spec.) partea de lemnărie a unei construcții; mulțime de scînduri; (p. ext.) obiect din scînduri: *în scîndurăria bărăcii de la Sulina, ... turcul găsise un piron ascuțit.* TUD.; **2.** depozit de scînduri. [***Scîndură*** + *-ărie*].

scîndureáncă, scîndurene f. (reg.) **1.** scîndurică; **2.** (mai ales la pl.) tălpig (la războiul de țesut). [***Scîndură*** + *-eancă*].

scîndurícă (~eá), scîndurele f. **1.** diminutiv al lui scîndură; scîndurice, scîndureancă, scînduriță: *descoperi o scîndurică așezată peste un mușuroi.* V.R.; **2.** (reg.) numele unor (părți de) obiecte făcute dintr-o scîndură mică. [***Scîndură*** + *-ică* (*-ea*)].

scînduríce, scîndurici f. **1.** (pop.) scîndurică; **2.** (reg.) lopățică (la amnarul războiului de țesut); scînduriță. [***Scîndură*** + *-ice*].

scîndurițá, scîndurițe f. (pop.) **1.** scîndurică; **2.** lopățică (la amnarul războiului de țesut); scîndurice. [***Scîndură*** + *-iță*].

scînteiá, pers. 3 **scînteiază** și **scîntéie** vb. (intr.) **1.** a produce, a împrăștia scîntei: *ard nuielele trăsnind, crește para scînteind.* AL.; **2.** a produce luminițe vii, strălucitoare; a străluci ca o scînteie; a licări, a luci, a sclipi: *tresărind scînteie lacul și se leagănă sub soare.* EM.; *bradul scînteiază învăluit de o strălucire orbitoare.* GHEȚIE; (fig.) *înăuntrul frunții a scînteiat o mare inspirație.* CAR.; **3.** a privi viu, pătrunzător; a avea o strălucire specifică, vie în priviri, trădînd un sentiment puternic; a sclipi, a scăpăra: *dacă voi nu mă vreți, eu vă vreu, răspunse Lăpușneanu, a cărui ochi scînteiară ca un fulger.* NEGR.; *ochii ei frumoși scînteiau de fericire.* VLAH. [De la ***scînteie***].

scînteíe, scîntei f. **1.** particulă incandescentă care sare din foc, dintr-un corp aprins, din ciocnirea unor corpuri dure etc., stingîndu-se foarte repede: *dacă vom continua ..., pămîntul va ajunge un uriaș depozit de pulbere, care va lua foc la cea mai neînsemnată scînteie.* GHEȚIE; **scînteie electrică**, tip de descărcare electrică luminoasă, care apare la tensiuni ridicate între electrozi: *ideea este ... un fel de scînteie electrică care luminează spiritul.* GHICA; **a se învăța** (sau **a se deprinde**) **ca țiganul cu scînteia**, a se obișnui cu răul, cu nevoia; **2.** strălucire specifică, vie în ochi, în privire; privire vie, pătrunzătoare, trădînd un sentiment puternic; sclipire, scăpărare: *ochii lor ... sclipeau din cînd în cînd cu scîntei de amor și voluptate.* FIL.; **a i se face cuiva scîntei** (**pe dinaintea ochilor**), a vedea stele verzi: *sar odată ... drept cu fața-n jos, numai scîntei mi s-au făcut pe dinaintea ochilor de durere.* CR.; **3.** luminiță vie, strălucitoare; licăr, licărire, scînteiere, strălucire: *scînteiele strălucitoare ale licuricilor.* OD.; (fig.) *pizma cumplită pe care o nutresc aceste nulități pentru orice scînteie de merit*

adevărat. EM.; **4.** (fig.) fapt, în aparență neînsemnat, care declanșează o acțiune, un sentiment etc.: *ei răscoală în popoare a distrugerii scînteie.* EM.; **5.** (fig.) părticică neînsemnată din ceva; fărîmă, pic[1]: *Țugulea scăpase cu o scînteie de viață.* ISP.; *dacă ar fi în inima noastră o singură schinteuă din virtutea antică a oamenilor pre carii noi ne măgulim de a-i avea de străbuni ...* EM.; **6.** (bot.; reg.) garofiță (*Dianthus carthusianorum*); **7.** (bot.; reg.) liliac (*Syringa vulgaris*); **8.** (bot.; reg.) bănuți (*Bellis perennis*); **9.** (bot.; reg.) scînteiuță (*Anagalis arvensis*); (și: (înv. și reg.) **schinteie**, (înv.) **schinteuă**). [Lat. **scantillia* (=*scintilla*)].

scînteiére, scînteieri f. **1.** acțiunea de a scînteia și rezultatul ei; **2.** luminiță vie, strălucitoare ca o scînteie; licăr, licărire, strălucire: *ia-ne, du-ne-ncet subt a lunii scînteiere.* CAR.; **3.** variație a strălucirii și a culorilor stelelor, vizibilă cu ochiul liber, cauzată de neomogenitatea atmosferei terestre și de fluctuațiile locale ale indicelui de refracție; scintilație; **4.** strălucire specifică, vie a ochilor, a privirii, trădînd un sentiment puternic; sclipire, scăpărare: *Catrina închise pe jumătate ochii, lunecînd spre Ruset scînteierea lor de smoală topită.* SAD. [V. *scînteia*].

scînteietór, ~i, scînteietoáre a. **1.** care (pare că) împrăștie scîntei; scînteios: *producea artificii scînteietoare.* PR.; *peste tot ... pietre scînteietoare.* GHEȚIE; **2.** care produce o lumină vie, strălucitoare; strălucitor, sclipitor: *încet se saltă soarele rotund și scînteietor.* VLAH.; **3.** cu o strălucire specifică, vie, pătrunzătoare, trădînd un sentiment puternic; scăpărător: *fața lui e rumenă și ochii scînteietori.* VLAH.; **4.** (fig.) dotat cu o inteligență vie, spontană; care vădește, denotă o asemenea inteligență; sclipitor, strălucitor, scăpărător: *era un tip scînteietor; prietenul meu are o minte scînteietoare.* [*Scînteia* + *-ător*].

scînteioáră, scînteioare f. **1.** diminutiv al lui scînteie; scînteiuță: *două scînteioare se strecurară pe coș și picară în grădină.* ISP.; **2.** (bot.) scînteiuță (*Anagalis arvensis*): *scînteioarele se ridicau cu vîrful roșu.* DELAVR.; **3.** mică plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori galbene, care crește pe coaste stîncoase (*Gagea saxatilis*); **4.** plantă erbacee ornamentală, cu tulpina ramificată, noduroasă, cu flori bleu (*Commelina communis*); **5.** (bot.; reg.) bănuți (*Bellis perennis*); **6.** (bot.; reg.) arșinic (*Lychnis calcedonica*); **7.** (bot.; reg.) lipscănoaice (*Coreopsis tinctoria*); (și: (reg.) **schinteioară**). [*Scînteie* + *-oară*].

scînteiós, ~și, scînteioásă, ~e a. (înv.) scînteietor: *mi se părea că ... niște luciri scînteioase umblau împregiurul meu.* NEGR.; *cu ochii scînteioși.* AL. [*Scînteie* + *-os*].

scînteiúță, scînteiuțe f. **1.** scînteioară: *pe dinaintea noastră fulgerau licuricii aburători ca niște scînteiuțe.* SAD.; **2.** (entom.; reg.) licurici (*Lampyris noctiluca*); **3.** (și **scînteiuță roșie**) mică plantă erbacee decorativă din familia primulaceelor, cu flori roșii, albastre sau albe; scînteioară, sclipeț, ochișor, răcovină (*Anagallis arvensis*): *ș-o veni ș-a mea drăguță cu peană de scînteuță.* POP.; **4.** mică plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori galbene dispuse în cime; brumărea (*Gagea arvensis*); **5.** (bot.; reg.) ceapa-ciorii (*Gagea pratensis*); **6.** (la pl.) plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori alungite, albastre; sălcioară, săpunele (*Aster novi-belgii*); **7.** (bot.; reg.) garoafă (*Dianthus caryophyllus*); **8.** (bot.; reg.) fierea-pămîntului, potroacă (*Centaurium minus*); **9.** (bot.; reg.) răcovină (*Stellaria media*); **10.** (bot.; reg.) bănuți (*Bellis perennis*); **11.** (bot.; reg.) brumărea (*Phlex drummondii* și *paniculata*); **12.** (bot.; reg.; la pl.) lipscănoaice (*Coreopsis tinctoria*); **13.** (compuse; bot.) **scînte(i)uță-de-munte**, parpian (*Antennaria dioica*); **scînte(i)uțe-albe**, strănutătoare (*Achillea cartilaginea*); **scînte(i)uță-galbenă**, rostopască (*Chelidonium majus*); (și: (înv. și reg.) **scînteuță**). [*Scînteie* + *-uță*].

scînteúță f. v. scînteiuță.

scîrbav, ~i, scîrbavă, ~e a. (rar) scîrbos. [*Scîrbă* + *-av*].

scîrbávnic, ~ci, scîrbavnică, ~ce a. (înv.) scîrbos: *izvoditoriu scîrbavnicii scrisori purtătoare de ocarnice bîrfire se va pedepsi după măsura cutezării sale* (a. 1804). URIC. [*Scîrbă* + *-avnic*].

scîrbă, scîrbe f. **1.** (înv. și reg.) întristare, mîhnire, amărăciune; fapt, împrejurare etc. care produce asemenea stări: *îndată să schimbă bucuria în scîrbă.* NEC.; **a fi rău de scîrbă**, a trăi prea intens neplăcerile; **2.** (înv. și reg.) grijă, necaz, năpastă: *tuturor le pare bine c-au venit scîrba la mine.* POP.; **3.** (înv. și reg.) iritare, mînie, furie; dușmănie: *orice lucru ce să va face cu mînie și cu scîrbă, nu-i bun de nemică.* PRAV.; *Mamac-Han ... se zvîrcolea de mînie și scîrbă.* SAD.; (înv.) **a-i fi cineva cu scîrbă, a-i fi** cineva dușman, potrivnic: *să nu lași toată dziua om ce mi-e cu scîrbă să mă lupte.* DOS.; **4.** (înv. și reg.) ceartă: *să iau la sfadă, să iau la scîrbă tăț.* POP.; **5.** (înv. și pop.) teamă, frică; spaimă: *un Dumnezeu al scîrbei și mare temnicer le-a pus de mici o fașe și scutece de fier.* ARG.; *scîrba lui nu era proastă.* POP.; **6.** aversiune puternică, dezgust, repulsie; greață, silă; ceea ce provoacă asemenea stări: *cînd văzu ... pieile de bufniță tot acolo, îl apucă un cutremur de scîrbă.* ISP.; **a-i fi** (sau **a i se face**) **cuiva scîrbă** sau **a-l prinde** (ori **a-l cuprinde**) pe **cineva scîrba** (sau **o scîrbă**), a se scîrbi de cineva sau de ceva: *de marșuri mi-e cam scîrbă.* COȘB.; *mi-a fost scîrbă de tine de la început.* PR.; **7.** (fam.) epitet pentru o persoană josnică, imorală: *niște scîrbe*; **8.** (înv.) animal spurcat, necurat: *să nu mîncați toată scîrba ..., cămila și iepurele și ariciul.* BIBLIA; **9.** (înv.) faptă, atitudine urîtă, nedemnă, condamnabilă: *Doamne, ... ce voi face în scîrba mea și cum mă voi mîntui?* (a. 1808). GCR.; **10.** (înv.; la pl.) vorbe injurioase, triviale: *scrie cărți cu scîrbe.* NEC. [Din sl. *skrŭbi*].

scîrbélnic, ~ci, scîrbelnică, ~ce a. (înv.) **1.** dezgustător, scîrbos; scîrbavnic: *faptă scîrbelnică*; **2.** îngrozitor, înfiorător: *strigoiul cel scîrbelnic ... aruncă-n groapa deschisă pe cioclul cel tremurător.* NEGR. [*Scîrbă* + *-elnic*].

scîrbéț, ~i, scîrbeáță, ~e a. (înv.; rar) îngrozitor, înfiorător: *jalnică soarte și scîrbeață.* B.-DEL. [*Scîrbă* + *-eț*].

scîrbí, scîrbesc vb. **1.** (înv. și reg.; refl., intr. și tr.) a (se) întrista, a (se) mîhni, a (se) necăji: *are să se scîrbească cînd o auzi de moartea surori-si.* BOL.; *de ce se roagă și se scîrbește Hristos, ducîndu-se la chin.* MAT.; **2.** (înv.; refl.) a se irita, a se înciuda, a se mînia, a se supăra; a dușmăni: *împăratul neamțului foarte s-au scîrbit pre moscali.* NEC.; **3.** (reg.; refl.) a se răsti (la cineva): *asta nu mă interesează, s-a scîrbit ciocoiul.* SAD.; **4.** (înv. și reg.; refl.) a se teme; a se îngrozi, a se înfricoșa: *să scîrbește* [de șarpe] *și i să-ntorc perii pă cap.* POP.; **5.** (refl. și tr.) a simți sau a produce scîrbă; a (se) îngrețoșa, a (se) dezgusta: *tinerii aceștia care vînează numai zestre se cred îndreptățiți să se îmbulzească în tine, să te scîrbească cu curtea ce-ți fac.* AG.; *toate mă scîrbesc*; **6.** (rar; refl.) a renega, a se lepăda: *și-a lepădat șalvarii și fesul, s-a îmbrăcat ca rumânii ... și s-a scîrbit de legea lui.* ST. [Din sl. *skrŭbĕti*].

scîrbíre, scîrbiri f. acțiunea de a (se) scîrbi și rezultatul ei; scîrbă, dezgust: *ah! și-n ce culme de saț și de scîrbire trebuia să se găsească inima ta!* VLAH. [V. *scîrbi*].

scîrbít, ~ți, scîrbită, ~e a. **1.** (înv. și reg.) întristat, amărît, supărat, mîhnit: *stînd Roșu-împărat scîrbit și dus pe gînduri în cortul lui, iată-i sosește o ștafetă.* CAR.; **2.** (înv. și reg.) iritat, înciudat, enervat, mîniat: *sultanul scîrbit pe dînsul, îl trimise surghiun la Malgara.* ISP.; **3.** cuprins de scîrbă; îngrețoșat, dezgustat; plictisit: *sorbi ceaiul scîrbit, se întinse în pat.* PR. [V. *scîrbi*].

scîrbós, ~și, scîrboásă, ~e a. **1.** care provoacă dispreț, indignare, repulsie; scabros; infam, josnic, detestabil; respingător, dezgustător: *în vîrtejul acestor intrigi nemernice, scîrboase și nerușinate ..., se lasă curs liber venalității impiegaților.* GHICA; **2.** care provoacă scîrbă; grețos; scîrbav: scirbavnic, scîrnav: *am văzut scîrboasele alea de piei.* ISP.; (adv.) *o gură ... cu dinții strînși, scîrbos schimonosită.* PETR.; **3.** care se îngrețoșează ușor: *nu-s scîrbos de felul meu, dar melci și broaște nu mănînc*; **4.** dezagreabil, nesuferit: *privighetoarea urîtă, dar frumos ne cîntă, păunul frumos, dar la cîntare scîrbos.* POP. [*Scîrbă* + *-os*].

scîrboșénie, scîrboșenii f. însușirea de a fi scîrbos; lucru, fapt, comportament etc. dezgustător; (spec.; la pl.) vorbe injurioase, triviale: *Pirgu avea în sînge dorul vieții de dezmățare țigănească ..., cîntecele fără perdea, scîrboșeniile și măscările.* M.CAR.; *încetează cu scîrboșeniile astea!* [*Scîrbos* + *-enie*].

scîrcium n. v. scrînciob.

scîrlionț, scîrlionți m. (pop.) cîrlionț, buclă: *Paraschiva, cu scîrlionțul pe sprînceană, disociază cățel de usturoi.* ARG. [*S-* + *cîrlionț*].

scîrnav, ~i, scîrnavă, ~e a. (înv. și pop.) **1.** murdar (de scîrnă): *să nu te îmbraci cu scîrnavă lînă.* BIBLIA; **2.** dezgustător, respingător; scîrbos: *la față așa scîrnav s-a făcut.* PANN; *puzderie de vietăți scîrnave.* TUD.; **3.** infam, josnic; detestabil: *semeția le era sporită de scîrnava lăcomie a dobînzii.* SAD.; **4.** imoral, obscen: *învață meșteșugul dragostelor scîrnave.* CANT.; **5.** (rar) neprielnic; urît: *aici e o vreme ... scîrnavă.* CAR. [Din sl. *skvrŭnavŭ*].

scîrnă, scîrne f. (înv. și pop.) excrement; balegă: *a zvîrlit în butoiul deschis scîrnă de cîine.* ST.; *muștele la scîrnă s-adună.* Z. [Din sl. *skvrŭna*].

scîrnăvénie, scîrnăvenii f. (rar) scîrnăvie: *ce scîrnăvenie de femeie!* SL. [*Scîrnav* + *-enie*].

scîrnăví, scîrnăvesc vb. **1.** (înv. și pop.; refl.) a defeca: *toți cîți se scîrnăvesc și se pișe ... pus era să dea bir.* MOXA; *au bătut budă, unde se scîrnăvește Mehmet-Sultan.* SAD.; **2.** (înv.; tr. și refl.) a (se) murdări (cu scîrnă); **3.** (fig.; tr.) a profana, a pîngări: *două mueri scîrnăveau pămîntul lui Dumnezeu.* TEODOR. [De la *scîrnav*].

scîrnăvíe, scîrnăvii f. **1.** (înv. și pop.) excrement; (p. gener.) murdărie: [iapa] *face iar scîrnăvii.* VOIC.; *amestecat cu sînge și cu scîrnăvie umană.* D.; **2.** (fig.) om, animal, fapt etc. grețos, respingător, dezgustător: *o scîrnăvie de șobolan*; **3.** (fig.) însușirea de a fi scîrnav; faptă, purtare, vorbă etc. necuviincioasă, josnică, mîrșavă; infamie, josnicie, mîrșăvie: *au făcut ... sile și scîrnăvii.* COSTIN; *gura ei umedă ... [i]i șoptea scîrnăvii și îndemnuri necuviincioase.* GHEȚIE; **4.** (fam.) epitet pentru o persoană josnică, imorală; scîrnăvenie: *ai văzut, scîrnăvia! ne-a pîrît*; **5.** (fig.; înv.) pîngărire, profanare: *să punem iar la loc crucile căzute în scîrnăvia păgînilor.* SAD. [*Scîrnav* + *-ie*].

scîrșní vb. v. scrîșni.

scîrșnitór a. v. scrîșnitor.

scîrț interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul ascuțit, strident produs de obiecte, corpuri, substanțe etc. prin frecare, apăsare, deplasare etc.: *băgă cheia în broasca ușii și ... scîrț! ușa se deschide.* ISP.; *carul face scîrț*; **2.** (adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul produs uneori de încălțăminte în timpul mersului: *cizmele: scîț-scîrț.* ST.; **3.** (fam.) exclamație de dezaprobare, de indiferență sau de dispreț față de spusele cuiva; aș!, da de unde!, vorbă să fie!: *poate mă superi! scîrț! //* m. **1.** adaos special la încălțăminte ca s-o facă să scîrțîie; scîrțîitoare: *numai scîrți uitase Pavăl să puie* [la ciubote]. CR.; **2.** (compus; depr.) **scîrța-scîrța** (**pe hîrtie**), funcționar; conțopist: *niște scîrța-scîrța pe hîrtie!* CAR. [Onomat.].

scîrţár, scîrţari m. (fam.) om zgîrcit, avar. [*Scîrţ* + *-ar*].

scîrţăí vb. v. **scîrţîi.**

scîrţăít n. v. **scîrţîit**[1].

scîrţăitór a. v. **scîrţîitor.**

scîrţăitúră f. v. **scîrţîitură.**

scîrţîí vb. v. **scîrţîi.**

scîrţîíre f. v. **scîrţîire.**

scîrţîitór a. v. **scîrţîitor.**

scîrţîitúră f. v. **scîrţîitură.**

scîrţîí, scîrţîi vb. **1.** (intr.) a produce (prin frecare, apăsare, deplasare etc.) un zgomot ascuţit, strident: *o zguduitură scurtă făcu să scîrţîie osiile vagonului.* GHEŢIE; *uşa neunsă scîrţîie;* **a unge osia ca să nu scîrţîie (carul),** a mitui; **a scîrţîi uşa cuiva,** a stărui cu insistenţe plictisitoare pe lîngă cineva: *mie nu mi-o scîrţîit nime uşa pînă-n ziua de astăzi, cum o scîrţîi tu la altele, berbantule!* HOGAŞ; **2.** (intr.) a produce (în timpul mersului) un zgomot ascuţit, caracteristic: *cizmele oglindă, cu pinteni şi rozetă, scîrţîiau.* ST.; **3.** (intr.) a scoate sunete specifice, asemănătoare cu scîrţîitul produs la obiecte, corpuri etc. prin frecare, apăsare: *eu aud ... insecte ce se strecoară prin ierburi ţiuind, scîrţîind, fluierînd.* OD.; **4.** (fam.; intr. şi tr.) a cînta prost, cu sunete stridente la un instrument cu coarde: *îţi scîrţîie, frate, cîte două ceasuri la ureche nişte bazaconii.* AL.; **5.** (fam.; intr.) a scrie (greu, mişcînd anevoie tocul, zgîriind cu peniţa): *cîştigă pîinea scîrţîind cu condeiul pe hîrtie.* ST.; **6.** (fam.; intr.) a funcţiona prost; a evolua nesatisfăcător: *afacerea scîrţîie;* **7.** (fig.; intr.) a nu se simţi bine, a o duce rău cu sănătatea: *bătăia lui, de la o vreme încoace, nu ştiu ce avea, că începuse a scîrţîi.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **scîrţii,** (reg.) **scîrţăi**). [*Scîrţ* + *-îi*].

scîrţîiálă, scîrţîieli f. scîrţîit[1]: *cu gîfîieli, cu scîrţîieli, corabia e trasă la mal.* TUD. [*Scîrţîi* + *-eală*].

scîrţîíre, scîrţîiri f. (rar) acţiunea de a scîrţîi şi rezultatul ei: *scîrţîirea de condeie dădea farmec astei linişti.* EM.; (şi: (înv.) **scîrţiire**). [V. *scîrţîi*].

scîrţîít[1] n. **1.** faptul de a scîrţîi; scîrţîială, scîrţîitură; **2.** zgomot specific ascuţit, strident produs de obiecte, corpuri, substanţe etc. (prin frecare, apăsare, deplasare etc.); scrîşnire; *se auzea doar scîrţîitul roţilor.* SOR.; *asculta o vreme ... scîrţîitul pompei de apă.* CĂRT.; **3.** (rar) sunet ascuţit, caracteristic produs de unele insecte: *ultimul clinchet muri într-un scîrţîit de greier.* CĂL.; **4.** (fam.) sunet strident, nearmonios emis de un instrument muzical cu coarde; scîrţîitură: *o vioară dezacordată mai scîrţîi cîteva clipe în surdină.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **scîrţăit**). [V. *scîrţîi*].

scîrţîít[2]**, ~ţi, scîrţîită, ~e** a. (rar) **1.** (fam.) care cîntă prost: *vioară scîrţîită;* **2.** (fig.; fam.) care scîncește fiindcă nu se simte prea bine: *copiii erau cam scîrţîiţi.* [V. *scîrţîi*].

scîrţîitór, ~i, scîrţîitoáre a. care scîrţîie, care produce un scîrţîit[1]; (p. ext.) ascuţit, strident, scrîşnit[1]: *zăpadă scîrţîitoare.* CAR.; *pe treptele scîrţîitoare ale unei scări de lemn suiră spre o platformă.* GHEŢIE; // f. **1.** jucărie care produce un zgomot strident, prin rotirea unui dispozitiv, prin frecarea unei sfori etc.: *să nu plîngă puişorul bunicăi, că-i ... cumpără la tîrg o scîrţăitoare.* C.L.; **2.** sperietoare, morişcă, zbîrnîitoare; **3.** scîrţ: *ghete cu scîrţîitori;* **4.** plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare, cu flori hermafrodite verzui, care creşte prin locuri pietroase şi nisipoase (*Polycnemum arvense*). // m. (fam.) **1.** instrumentist, lăutar prost: *dacă aţi fi un bun instrumentist şi nu un scîrţîitor, v-aş recomanda ceva mult mai fin.* CĂL.; **2.** conţopist; (p. ext.) scriitor netalentat; (şi: **scîrţăitor,** (înv.) **scîrţiitor**). [*Scîrţîi* + *-tor*].

scîrţîitúră, scîrţîituri f. **1.** scîrţîială, scîrţîit[1]: *uşile palatului ... vorbesc între ele prin scîrţîituri.* SOR.; **2.** (fam.) sunet strident, nearmonios produs de un instrument muzical cu coarde: *scîrţîituri şi răcnete ţigăneşti, pentru plăcerea urechilor!* AL.; **3.** (rar) sunet ascuţit produs de alunecarea peniţei pe hîrtie: *îi era acru sufletul de atîta scîrţîitură şi iscălitură.* C.L.; (şi: (reg.) **scîrţăitură,** (înv.) **scîrţiitură**). [*Scîrţîi* + *-tură*].

scládă, sclade f. (înv.) stivă, grămadă de lemne; (spec.) rug[1]: *sosind sfîntul la acea scladă de foc.* DOS. [Din pol., ucr. *sklad*].

sclav, ~i, sclavă, ~e m., f. **1.** persoană aflată sub puterea absolută a unui stăpîn şi în totală dependenţă faţă de acesta, fiind lipsită de mijloace de trai şi de drepturi; rob: *eşti sclavul lui Horaţiu?* AL.; **2.** persoană aservită, dependentă de cineva sau de ceva: *de ce să fiţi voi sclavii milioanelor nefaste?* EM.; **3.** persoană foarte supusă, servilă, fără personalitate; slugă: *patriotismul ... care emană din înjosire, din linguşire şi din corupţiune ... nu poate face decît numai sclavi.* GHICA; **4.** (fig.) persoană subjugată de o pasiune, de o preocupare, de un viciu etc.; rob: *doar sclavă plăcerii, ea geme şi cere un lung sărutat.* BAC.; *scriitorul este sclavul frazei.* CĂL. // a. (rar) care aparţine, care este caracteristic robilor; de rob: *dacii ... vor mai bine-o moarte crudă, decît o viaţă sclavă.* EM. [Din lat. *sclavus*; cf. fr. *esclave*].

sclavagísm n. tip de orînduire socială (anterioară feudalismului) caracterizată prin proprietatea stăpînilor de sclavi asupra mijloacelor de producţie şi asupra sclavilor: *împăcarea omului cu realitatea ... n-a fost adînc compromisă prin însăşi dezvoltarea sclavagismului?* VIANU; (fig.) *un Spartacus al sclavagismului conjugal.* R.L. [Din fr. *esclavagisme* (după *sclav*)].

sclavagíst, ~şti, sclavagistă, ~e a. care aparţine, care este specific sclavagismului, referitor la sclavagism: *prăbuşirea orînduirii sclavagiste ... aduce cu sine căderea culturii antice.* VIANU. [Din fr. *esclavagiste* (după *sclav*)].

sclavăj m. (livr.) sclavie; (p. ext.) stare de aservire: *sclavajul* [din vremea] *... cezarilor bizantini.* BOL. [Din fr. *esclavage* (după *sclav*)].

sclavíe, (rar) **sclavii** f. **1.** stare, condiţie de sclav; robie, sclavaj, servaj: *hai, scumpe surioare, uitîndu-ne sclavia să ne-oglindim în apa fîntînii Blanduzia.* AL.; **2.** starea celui aflat sub o stăpînire tiranică; stare de asuprire, exploatare, aservire: *bulgarii ... zăceau în sclavia grecilor.* HASD.; *viaţa nu e liberă; viaţa e o sclavie şi un joc de cărţi.* DELAVR.; **3.** (fig.) starea celui dominat, subjugat de o pasiune, de un viciu etc.; dependenţă: *îmi satisface ... apetitul de sclavie, nevoia imperioasă de a-i pune la picioare întreaga mea libertate.* IBR. [*Sclav* + *-ie*].

sclavín, ~i, sclavină, ~e m., f. nume dat slavilor de sud în evul mediu timpuriu. // a. care aparţine acestor slavi sudici, referitor la aceşti slavi sudici: *năvăliri sclavine.* [Din lat. *Sclavini*].

sclepţ, sclepţi m. (entom.) **1.** (înv. şi reg.) streche (a vitelor, a oilor, a cailor) (*Hypoderma bovis, Oestrus ovis şi Gastrophilus equi*): *un loc ... plin de viespi şi gărgăuni, şi tăuni, şi sclepţi.* DOS.; **2.** (înv. şi reg.) tăun (*Tabanus bovinus*); **3.** (reg.) ţînţar (*Sulex*). [Et. nec.; cf. sb. *šklopac*].

scleradenie, scleradenii f. (med.) adenopatie cu caracter scleros. [Din fr. *scléradénie*].

sclerál, ~i, scleralâ, ~e a. care aparţine scleroticii, referitor la sclerotică; care afectează sclerotica. [Din fr. *scléral*].

scléră, sclere f. (anat.) sclerotică. [Din fr. *sclère,* germ. *Sklera*].

sclerectomíe, sclerectomii f. operaţie chirurgicală constînd în tăierea unui mic fragment de scleră. [Din fr. *sclérectomie*].

scleredém, scleredeme n. infiltraţie cutanată difuză, simetrică, afectînd iniţial faţa, capul şi gîtul, extinzîndu-se progresiv la umeri, braţe şi torace, cu etiologie necunoscută, precedată de procese infecţioase, îndeosebi stafilococice, care dispare, de obicei, spontan, după circa şase luni. [Din fr. *scléroedème*].

sclereídă, sclereide f. (bot.) celulă poliedrică moartă, cu membrană îngroşată, lignificată, formînd ţesutul dur al cojilor de nucă, de alună etc. sau al sîmburilor de piersică, de prună etc. [Din fr. *scléréide,* germ. *Sklereide*].

sclerém, sclereme n. (med.) sclerodermie cu caracter difuz. [Din fr. *sclérème*].

sclerenchím, sclerenchimuri n. ţesut vegetal alcătuit din celule moarte, lungi, cu pereţi îngroşaţi, de obicei lignifianţi, care conferă plantelor rezistenţă la îndoire, compresiune etc. [Din fr. *sclérenchyme*].

sclerítă, sclerite f. inflamaţie a scleroticii. [Din fr. *sclérite*].

sclerocheratítă, sclerocheratite f. inflamaţie concomitentă a sclerei şi a corneei. [Din fr. *sclérokératite*].

sclerodactilíe, sclerodactilii f. formă de sclerodermie localizată la extremităţile degetelor de la mîini şi de la picioare, ducînd la deformaţii, atrofieri etc. [Din fr. *sclérodactylie*].

sclerodermíe, sclerodermii f. boală din grupul colagenozelor, caracterizată printr-o întărire şi îngroşare a pielii (şi a ţesutului celular subcutanat), ducînd, de obicei, la atrofierea şi fibrozarea tegumentelor. [Din fr. *sclérodermie*].

sclerodesmíe, sclerodesmii f. creştere a consistenţei ligamentelor pînă la îngroşarea lor. [Din fr. *sclérodesmie*].

scleroftalmíe f. scleroză a ochiului. [Din fr. *sclérophtalmie*].

sclerogén, ~i, sclerogenă, ~e a. care provoacă scleroză. [Din fr. *sclérogène*].

scleroíd, ~zi, scleroidă, ~e a. care are aspect dur. [Din fr. *scléroïde*].

scleromalacíe, scleromalacii f. afecţiune oculară constînd în subţierea progresivă pînă la eliminarea unor porţiuni din sclerotică. [Din fr. *scléromalacie*].

sclerometríe f. determinare a durităţii mineralelor şi a corpurilor metalice, solide, prin măsurarea durităţii la zgîriere. [Din fr. *sclérométrie*].

sclerométru, sclerometre n. instrument pentru determinarea durităţii materialelor, în special a mineralelor şi a obiectelor metalice, prin măsurarea rezistenţei lor la zgîriere. [Din fr. *scléromètre*].

sclerón n. aliaj uşor şi dur pe bază de aluminiu. [Din germ. *Skleron*].

scleronóm, ~i, scleronomă, ~e a. (despre legăturile sistemelor de puncte materiale) care nu variază în timp. [Din fr. *scléronome*].

scleroproteínă, scleroproteine f. proteină animală cu structură fibroasă, constituind componenta organică principală a ţesutului de susţinere a organismului. [Din fr. *scléroprotéine*].

sclerós, ~şi, scleroásă, ~e a. (med.) **1.** care ţine de scleroză, produs de scleroză; **2.** îngroşat, fibros: *ţesut scleros.* [Din fr. *scléreux*].

scleroscóp, scleroscoape n. instrument pentru determinarea durităţii unui material prin măsurarea înălţimii ricoşeului unui percutor în căderea liberă pe suprafaţa materialului respectiv. [Din fr. *scléroscope*].

sclerót, scleroţi m. ansamblu de filamente al unor ciuperci, în care se acumulează substanţe de rezervă. [Din fr. *sclérote*].

sclerótică, sclerotice f. înveliş extern, alb, opac al globului ocular, constînd dintr-o membrană fibroasă, cu funcţie protectoare; scleră, albul ochiului. [Din fr. *sclérotique*].

scleroză, sclerozez vb. **1.** (refl.) a suferi de scleroză: *s-a sclerozat bătrînul;* **2.** (fig.; refl.) a încremeni, a nu mai evolua: *partidul lor politic s-a sclerozat;* **3.** (tr.) a provoca scleroza unui ţesut, organ etc. [Din fr. *scléroser*].

sclerozáre, sclerozări f. acţiunea de a (se) scleroza şi rezultatul ei: (fig.) *bătrînii, printr-un fel de sclerozare a vieţii lor morale, receptează prea puţin din prezent.* CĂL. [V. *scleroza*].

sclerozát, ~ţi, sclerozată, ~e a. afectat de scleroză: *creier sclerozat;* (fig.) *gîndire sclerozată.* [V. *scleroza;* cf. fr. *sclérosé*].

scleróză, scleroze f. modificare a structurii normale a unui organ ca urmare a unor procese inflamatorii sau degenerative: *scleroza apare adesea la bătrîni;* (fig.) [îngerul] *te fereşte de ... o timpurie scleroză!* PLEŞU; **scleroză în plăci,** boală a sistemului nervos central caracterizată prin apariţia unor plăci de demielinizare şi manifestată prin tulburări de mişcare, de vedere, sfincteriene, psihice etc. [Din fr. *sclérose*].

sclifoeálă, sclifoseli f. (fam.) **1.** smorcăială; **2.** (comportare, atitudine etc. plină de) nazuri, mofturi, fasoane; fandoseală: *ştiu eu sclifoselile astea muiereşti.* VLAH. [*Sclifosi* + *-eală*].

sclifosí, sclifosesc vb. (fam.; refl.) **1.** a se prefface că plînge; a se smiorcăi, a se miorlăi: *degeaba te mai sclifoseşti, Ioane, răspunde mama cu nepăsare.* CR.; **2.** a face mofturi, nazuri; a se fandosi: *femeile mai în vîrstă, bucuroase ... se sclifoseau făcînd fel de fel de mofturi.* PETR. [Din gr. mod. *stílvosa* (aor. lui *stilvóno* „a lustrui"].

sclifosíre, sclifosiri f. (fam.) faptul de a se sclifosi. [V. *sclifosi*].

sclifosít[1], ~ţi, sclifosită, ~e a. (fam.) care se sclifoseşte; fandosit, izmenit: *nişte domnişoare sclifosite;* (subst.) *m-am săturat de sclifositii ăştia!* [V. *sclifosi*].

sclifosít[2] n. (fam.) faptul de a se sclifosi: *te agasează sclifositul funcţionarelor.* [V. *sclifosi*].

sclimpúş, sclimpuşe şi **sclimpuşuri** n. (reg.) **1.** ciempuş; **2.** cîrlig de rufe. [*S-* + *climpuş*].

sclinteálă f. v. **scrînteală.**

sclintí vb. v. **scrînti.**

sclintít a. v. **scrîntit.**

sclintitoáre f. v. **scrîntitoare.**

sclintitúră f. v. **scrîntitură.**

sclíntiţă f. v. **scrîntiţă.**

sclip, sclipuri n. (înv.) boltă sau arcadă a unei construcţii; (p. ext.) construcţie subterană (boltită): *puind trupul Ducăi vodă ... în sclipul gropniţei lui Alexa Balaban.* N. COSTIN. [Din pol. *sklip* (=*sklep*)].

sclípăt n. v. **sclipet.**

sclipeálă, sclipeli f. sclipit[2]: *sclipeala turnurilor de tinichea din oraş.* CAR. [*Sclipi* + *-eală*].

sclípet n. (pop.) sclipit[2], sclipeală: *sclipetul stelelor;* (fig.) *mă odihnesc în tăcerea pietrei, în al icoanei tale sclipăt.* VIERU; (şi: **şchipăt**). [*Sclipi* + *-et*].

sclípeţ, sclipeţi m. (bot.) **1.** (mai ales la pl.) plantă erbacee din familia rozaceelor, cu frunzele compuse din trei foliole, cu flori mici, galbene, întrebuinţată în medicină; scrînteitoare, strînsurea (*Potentilla erecta*); **2.** (reg.; la pl.) plantă erbacee cu flori aurii, care creşte pe păşunile de munte (*Potentilla aurea*); **3.** (reg.) sînteiuţă (*Anagallis arvensis*); **4.** (înv. şi reg.) brînca-ursului (*Heracleum sphondylium*). [Cf. *sclipi*].

sclipí, sclipesc vb. (intr.) **1.** a produce o lumină vie, strălucitoare, tremurătoare sau intermitentă; a luci pentru o clipă; a licări, a scînteia; a străluci: *soarele ... sclipea pe fierul plugului.* SOR.; *o duzină de luminiţe vesele sclipiră printre ţurţurii de cristal ai candelabrului.* GHEŢIE; **2.** a sticli, a scînteia, trădînd un sentiment puternic; a privi pătrunzător; a scăpăra: *ochii lui ... sclipeau cu o bolnavă dorinţă.* EM.; **3.** a-şi exterioriza stări sufleteşti, însuşiri etc. în ochi, în privire: *erau doi ochi duri, sticloşi, în care sclipea spaima.* AG.; **4.** (fig.) a se remarca printr-o inteligenţă vie, deosebită: *tînărul sclipeşte, e eminent;* **5.** (pop.) a clipi (din ochi): *te voi tămădui ... eu, adause ea, sclipind din ochi.* GANE. [*S-* + *clipi*].

sclípici s. (fam.) **1.** paiete sau fire strălucitoare, folosite ca ornament: *rochie cu sclipici;* **2.** particule strălucitoare; luciu: *lac de unghii cu sclipici.* [*Sclipi* + *-ici*].

sclipicíos, ~şi, sclipicioásă, ~e a. (pop. şi fam.) sclipitor: *boierul ... puse pe masă 100 de galbeni frumoşi şi sclipicioşi.* POP. [*Sclipi* + *-cios*].

sclipínd, ~zi, sclipindă, ~e a. (rar) sclipitor: *roz-albă auroră, cu bucle de aur sclipinde-n rubin, revarsă din ochii-i de lacrimi tezaur.* EM. [V. *sclipi*].

sclipíre, sclipiri f. **1.** lucire (scurtă); licăr, licărire; scînteiere, strălucire: *într-o noapte adîncă, la sclipirea fulgerului, se vede o cale limpede.* CAR.; **2.** strălucire, sticlire a ochilor, a privirii, trădînd un sentiment puternic; scăpărare: *avea ... în ochi o sclipire enigmatică.* PR. [V. *sclipi*].

sclipít[1], ~ţi, sclipită, ~e a. (înv.; rar) sclipitor: *ochi sclipiţi.* [V. *sclipi*].

sclipít[2] n. faptul de a sclipi; lucire, luciu (de moment, trecător); sclipeală, sclipet, sclipitură: *înseşi stelele, în sclipitul lor, lăcrămează.* GANE. [V. *sclipi*].

sclipitór, ~i, sclipitoáre a. **1.** care sclipeşte; lucitor, sclipicios, sclipind: *ceriul era limpede şi luceferii sclipitori rîdeau la stele.* CR.; **2.** (fig.) luxos, fastuos: *i se deschide-n minte tot sensul din tablouri a vieţii sclipitoare.* EM.; **3.** cu o strălucire specifică, vie a ochilor, a privirii, trădînd un sentiment puternic; strălucitor, scînteietor, scăpărător: *toată asistenţa, cu ochii sclipitori, aprobă unanim propunerea.* CAR.; **4.** dotat cu o inteligenţă vie, deosebită; care denotă asemenea calităţi; strălucitor, scăpărător: [românii] *sînt geniali în copilărie, sclipitori şi plini de talent în tinereţe şi rataţi la maturitate.* EL.; *profunda estetică a lui Ibrăileanu, sclipitoare de intuiţie.* CĂL. [*Sclipi* + *-tor*].

sclipitúră, sclipituri f. (rar) sclipit[2]: *şapte şfetnice atîrnau din tavanul lucrat în sidef în feluri de sclipituri care-ţi lua ochii.* CAR. [*Sclipi* + *-tură*].

sclipuí, sclipuiesc şi **sclípui** vb. (pop.; tr.) **1.** a înjgheba, a agonisi puţin cîte puţin, a face rost, a strînge de ici de colo: *slujind cu credinţă ba la unul, ba la altul ... ş-a sclipuit puţine parale, cîteva oi.* CR.; **2.** a face în grabă din ce se află la îndemînă; a improviza, a înfiripa: *şi-a sclipuit un adăpost la marginea pădurii.* [Et. nec.; cf. *clipi*, care exprimă o acţiune momentană].

sclipuiálă, sclipuieli f. (reg.) sclipuire. [*Sclipui* + *-eală*].

sclipuíre, sclipuiri f. (reg.) acţiunea de a sclipui şi rezultatul ei; sclipuială, înjghebare, improvizaţie: *crama... era o sclipuire din piatră.* BUSUIOC. [V. *sclipui*].

scliviseálă, scliviseli f. **1.** (înv. şi reg.) sclivisire; **2.** (concr.) strat subţire de tencuială de ciment sau ipsos aplicat pe suprafaţa unui element de construcţie, pentru a realiza o suprafaţă perfect netedă şi impermeabilă; **3.** (fam.) găteală, dichiseală, ferchezuială. [*Sclivisi* + *-eală*].

sclivisí, sclivisesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a şlefui, a lustrui, a netezi (o suprafaţă): *artiştii lui Neagoe Basarab ... făţuiau şi scliviseau subţire cu dăltiţa.* OD.; **2.** (tr.) a aplica un strat de scliviseală pentru a netezi şi impermeabiliza elemente de construcţie: *scliviseau pereţii cu lapte de ciment;* **3.** (fam.; tr. şi refl.) a (se) găti, a (se) dichisi, a (se) ferchezui: *să te vadă tineri parfumaţi, de spirit, sclivisiţi ca de paradă.* VLAH. [Din gr. mod. *sklivóso* (viit. lui *sklivóno*)].

sclivisíre, sclivisiri f. acţiunea de a (se) sclivisi şi rezultatul ei; scliviseală: *sclivisirea pereţilor.* [V. *sclivisi*].

sclivisít, ~ţi, sclivisită, ~e a. **1.** (pop.) pe care s-a aplicat scliviseală: *toată casa este sclivisită;* **2.** (înv. şi pop.) şlefuit; netezit, lustruit; (p. ext.) lucitor, luciŏs: *e o hîrtie sclivisită.* CAR.; **3.** (fam.) (excesiv de) îngrijit; gătit, dichisit, ferchezuit: *un astfel de tip, tînăr ... mlădios, sclivisit, are felurite expediente de a trăi bine şi luxos.* VLAH. [V. *sclivisi*].

scoábă[1], scoabe f. **1.** piesă metalică formată dintr-o bară scurtă, cu capetele îndoite în unghi drept şi ascuţite la vîrf, utilizată la îmbinarea (provizorie a) pieselor de lemn (la schele, la barăci etc.): *avea în mînă ... două scoabe şi o prăjină.* GHEŢIE; (reg.) **a se face** sau **a fi (făcut) scoabă,** a slăbi foarte tare, a fi extrem de slab; **2.** element din sîrmă de oţel sau de alamă, folosit la îmbinări, în industria confecţiilor din piele; **3.** (pop. şi fam.) epitet depreciativ pentru o persoană slabă, gîrbovită (şi rea): *mi-a făcut-o scoaba bătrînă!;* **4.** mică piesă metalică formată din sîrmă subţire sau din bolduri îndoite în unghi drept, lansate de copii cu praştia: *ştiţi ce sînt scoabele? sînt nişte ace de gămălii, îndoite dibaci, care pot fi lansate cu ajutorul unor praştii din elastic subţire.* R.L.; **5.** (p. anal.; reg.) nume dat unor piese metalice sau de lemn, asemănătoare ca formă sau ca funcţie cu piesa metalică descrisă mai sus (ex. cercelul de la loitrea carului); **6.** (reg.) daltă (cu tăiş semicircular); ghin; **7.** (reg.) teslă: *un ţigan cu scoabele să sape coveţile.* POP.; **8.** (reg.) gripcă (pentru curăţarea doagelor vechi); **9.** (reg.) lămbuitor; **10.** (reg.) unealtă în formă de cuţit îndoit la un capăt, folosită pentru desfăcut şi răzuit fagurii; **11.** fiecare dintre discurile osoase de pe pielea unor peşti ca morunul, nisetrul, cega etc.; **12.** (bot.; reg.) măceaşă; **13.** (bot.; reg.; la pl.) măceş (*Rosa canina*). [Din sl. *skoba* „cîrlig" şi *skobli* „răzuitoare", ambele confundîndu-se în românește].

scoábă[2], scoabe f. **1.** (reg.) scobitură, adîncitură, de diferite forme şi mărimi, făcută cu dalta, cu tesla, cu lămbuitorul: *scoburile geamurilor;* **2.** (reg.) uluc pe care curge făina la moară; **3.** (înv.; rar) firidă (în zid): *într-o scoabă, în părete, ardea o candelă.* OD.; **4.** (p. anal.) loc (păduros) înfundat între dealuri sau munţi; depresiune, vale; (şi: (reg.) **scob**). [De la *scobi*].

scoácă f. (reg.) lapte acru (încălzit); brînză proaspătă făcută din lapte acru. [De la *scoace*].

scoáce, scoc vb. **1.** (pop.; tr.) a încălzi la foc lapte acru pentru a-l transforma în brînză; a înfierbînta smîntîna ca să se aleagă untul; **2.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) fierbe sau a (se) coace mai mult decît trebuie; a (se) închega prea tare, a scădea: *vîrî oala ... în cuptor potolit, ca să se scoacă boiştenii în dulceaţa lor.* SAD.; **3.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) usca şi a crăpa de căldură: *pielea s-a scopt;* **4.** (înv.; refl.; despre fin, făină etc.) a se încinge, a se aprinde. [Lat. *excoquere*].

scoácere, scoaceri f. (pop.) acţiunea de a (se) scoace şi rezultatul ei. [V. *scoace*].

scoále f. covată în care curge făina la moară. [Et. nec.].

scoálă f. v. **şcoală.**

scoárnă, scoarne f. **1.** (reg.) persoană inventivă, foarte activă; **2.** (rar) scornitură. [De la *scorni*].

scoárţă, scoarţe f. **1.** coajă a unui arbore, a unei plante lemnoase: *şi-ntr-o scoarţă de copac o să bată tica-tac tactul gheunoaia.* COŞB.; (înv. şi reg.) **scoarţă dulce** (sau **aromatică**), scorţişoară; (reg.) **de scoarţă,** vitreg: *această fată bună era horopsită şi de sora cea de scoarţă şi de mama cea vitregă.* CR.; **obraz de scoarţă,** om fără

rușine, neobrăzat; trăsături ale unui asemenea om: *picioare de cal, gură de lup, obraz de scoarță și pîntece de iapă se cer unui popă.* CR.; **a se face** (sau **a căpăta**) **scoarță**, a se întări, a se îngroșa: *pînza s-a făcut scoarță;* **2.** (reg.) găoace (a oului); **3.** (reg.) coajă (a fructelor): *scoarță de portocală;* **4.** prăjitură făcută din făină, ouă, zahăr, nuci sau migdale, coaptă ca o foaie și tăiată în bucățele; **5.** fiecare dintre pereții de scînduri sau de nuiele împletite cu care se înlocuiesc loitrele carului cînd se transportă grăunțe, obiecte mărunte; **6.** copertă rigidă (a unei cărți, a unui registru etc.): *găsisem o carte cu scoarțe de piele.* EM.; **din scoață** (pînă) **în scoarță**, de la prima pînă la ultima pagină; de la început pînă la sfîrșit, în întregime: *am sorbit cartea din scoarță în scoarță.* ST.; **7.** litosferă; (p. gener.) pămînt: *deprinzîndu-mă a cerceta scoarța pămîntului ..., am ajuns să-mi pun probleme.* SAD.; **8. scoarță cerebrală**, strat de substanță nervoasă cenușie care acoperă suprafața emisferelor cerebrale; cortex cerebral; **9.** covor (subțire) țărănesc de lînă, care se așterne pe pat, pe jos sau se atîrnă pe pereți: *cămeșoaie, lăicere și scorțuri înflorite ... le ducea lunea în tîrg de vînzare.* CR.; *stăteam sub scoarță, cu genunchii la gură.* SOR. // adv. ca scoarța; foarte tare; foarte întărit: *cu cămașa scoarță de sînge ... doarme somnul cel fără deșteptare.* VLAH.; (și: (reg.) **scorț**). [Lat. *scortea*].

scoáte, scot și (reg.) **scoț** vb. (tr.) **1.** a lua ceva, a face să iasă din locul în care se află: *le-am scos un cofăiel de vin.* CR.; *un copil voia să scoată peștele din apă, să nu se înece.* BL.; **a scoate apă** (sau **lapte**) **din piatră** (**seacă**), a face lucruri neobișnuite, dovedind vrednicie, istețime: *este român dezghețat care scoate lapte dulce din piatră seacă.* ISP.; **2.** a extrage o materie din spațiul în care s-a format (pentru a o valorifica); a obține un produs din ceva: (refl. pas.) *băi din cari se scotea odinioară fier pentru trebuințele țării.* VLAH.; **a scoate din pămînt** (**din iarbă verde**) ori **de unde-o ști** sau (pop.) **din fundul pămîntului**, a găsi, a face rost cu orice preț, neapărat: *scotea care pentru proviant din pămînt, din iarbă verde.* GHICA; **3.** a dezgropa: *ne-ați scos și morții din mormînt.* COȘB.; **4.** a elibera dintr-o strînsoare; a degaja: *veniră ... de-l scoaseră din glodul unde se nomolise.* ISP.; **5.** (înv.) a rezuma; a traduce, a transpune: *cinci cărți ale lui Moisi prorocul ..., scoase den limba jidovească.* PALIA; **6.** a produce; a fabrica: *ai scos din buturugă o vioară.* ARG.; *muierea bărbată scoate pînză foarte lată.* POP.; **7.** a obține, a face rost; a reuși să recupereze, să recîștige; (spec.) a încasa: *să îmble cu cărțile să-ți scoată dreptățile.* AL.; *scoate-or ei de la episcop carte ca să mă popească.* EM.; **a-și scoate pîinea** (sau **mămăliga**), a-și asigura traiul zilnic (modest, umil): *doi oameni cu doi boi, la vreme de iarnă, abia își puteau scoate mămăliga.* CR.; **8.** a îndepărta, a desprinde (cu violență) din locul unde era fixat, lăsînd un gol; a extrage, a extirpa: *Tarsița vrea să-ți scoată ochii.* AL.; *în fiecare an ... își scotea o măsea.* GHEȚIE; **a-i scoate cuiva ochii**, a) a-i aminti cuiva mereu, cu reproș, cu răutate despre anumite fapte, atitudini urîte: *mucegaiul de babă ... mă morocănește și-mi scoate ochii cu cele tinere.* CR.; b) a-i aminti cuiva întruna de binele făcut; **corb la corb nu scoate ochii**, v. **corb**; **a-i scoate cuiva sufletul**, a agasa, a necăji foarte tare pe cineva: *niște copii leneși ... care-i scoteau sufletul.* VLAH.; **a-și scoate sufletul**, a se obosi prea mult, a pune mult suflet; a se extenua: *îmi scot sufletul cu dicționarul ăsta, și tot nu reușesc să-l termin;* **9.** a smulge: *cui pe cul se scoate;* **10.** (fig.) a obține, a stoarce mărturisiri, informații etc.: *nu pot scoate o vorbă de la ea.* AG.; *se puse ea cu lingușire să scoată vorba de la el.* POP.; **11.** a lua afară, tăind: *scoate inimile din caii toți și le pune într-unul singur.* EM.; **12.** a îndepărta, pe cale chirurgicală, din locul în care a intrat, s-a înfipt; a extirpa: *mi-a scos plumbul de sub coastă.* GHICA; **13.** a elimina, a exclude dintr-un ansamblu, dintr-o serie, din uz etc.: *trebuia să scoatem toată cauza din sfera simțimîntului.* MAIOR.; **a scoate din circuit, a)** a întrerupe legăturile unui aparat, făcîndu-l să nu mai funcționeze; **b)** a retrage din circulație; a desființa, a elimina; (fam.) **a scoate din circulație**, a sili pe cineva să stea în inactivitate, în umbră; a-l face să nu mai fie bun de nimic; **a scoate corecturile**, a îndrepta greșelile indicate în corecturile unui text pregătit pentru tipar; **14.** a îndepărta, a face să dispară (prin spălare, frecare etc.): *a scos petele cu un detergent bun;* **15.** (mat.; înv. și pop.) a scădea: *scoțînd din șapte patru rămîn trei;* **16.** a lua, a da jos, a muta din locul în care era prins, fixat: *ce trînțești ușa s-o scoți din țîțîni?* VLAH.; **a scoate pe cineva din balamale** (sau **din țîțîni**), a enerva peste măsură: *vorbele ... nerușinate ale cîntecului o scoaseră din țîțîni.* GHEȚIE; **17.** a trage afară: *și inelul scump i-l scoate de pe degetul cel mic.* EM.; **18.** a da jos de pe sine; a se dezbrăca; a se descălța: *își scoate pălăria.* VLAH.; *își scoase pantofii.* EL.; **pe unde scot** (sau **scoți etc.**) **cămașa?**, cum aș (sau ai etc.) putea ieși din încurcătură?; **19.** a trage afară din locul în care era vîrît, ascuns, pus etc., aducînd la vedere: *scoate pistolul și trage.* GHICA; *își scoase batista și-și șterse îndelung fruntea.* EL.; **cu sabia scoasă**, gata de luptă cu sabia: *eu, călare, cu sabia scoasă.* DELAVR.; **a scoate arma** sau **sabia** (**din teacă**), a începe ostilitățile, războiul: *cine scoate sabia, de sabie va pieri.* Z.; **(ca) scos** sau **pare că, parcă e** (ori **ești, este etc.**) **scos din cutie** sau **(este, ești etc.) scos ca din cutie**, se spune despre persoanele foarte îngrijite, prea dichisite: *pare că ești scos din cutie și asta nu-mi prea place.* FIL.; **20.** a da deoparte de la foc, a lua afară din cuptor: *zise moșu să o scoată din spuză că s-o fi copt.* ISP.; **a scoate castane**(le) (**din foc, din spuză** etc.) **cu mîna altuia**, a se folosi de cineva pentru a-și rezolva o problemă (riscantă): *noi ne batem și murim, ... cei mari scot din spuză castane cu mîinile noastre.* C.; **21.** a trage în sus, a ridica din adîncuri: *o prinsese în apă, o scosese afară.* BOL.; *cînd turcul trăgea sfoara, scotea ... zeci de lufari.* VOIC.; **22.** a face să iasă dintr-o situație grea, periculoasă; a salva; (spec.) a elibera, a dezrobi: *caută a ne scoate din nevoie.* BĂLC.; *pe cei robiți scotea.* POP.; **a scoate pe cineva basma curată**, v. **basma**; **23.** (bis) a mîntui: *tu, Doamne, ne scoate și ne socotește!* DOS.; **24.** a face să iasă dintr-o anumită stare (sufletească, fiziologică); a schimba starea cuiva: *peste cîteva zile îl scoate din boală.* CR.; *clipa de liniște îl scoase pe conte din îngîndurare.* GHEȚIE; **a scoate pe cineva din fire** (sau **din minți, din minte**), a enerva pe cineva; a-l zăpăci; a-i suci capul: *ce dar are femeia asta de-a-l scoate din fire și de-a-l face rău!* VLAH.; *două fete culeg linte, Bujor le scoate din minte!* POP.; **a scoate pe cineva din sărite** (sau **din pepeni**), a supăra rău pe cineva; a enerva peste măsură, a înfuria: *m-a scos din sărite atîta sărăcie de spirit.* PETR.; *eram ... scos din pepeni că femeia mea își avea numele legat de un altul.* PR.; **a scoate pe cineva din răbdare** (sau **din răbdări**), v. **răbdare**; **25.** a face să iasă dintr-o incintă; a duce afară: *i-am prins de mînă ca să-i scoț pre ei din Eghipet.* N.TEST.; *nu-l mai scoteai din casă;* **26.** a provoca purgație sau diureză: *ceaiul de crușin l-a scos afară;* **27.** a duce pe cineva într-un anumit loc; a conduce undeva pe cineva; a îndrepta: *pre măria sa și pre împărăteasă ... să-i scot în Țara ungurească.* NEC.; *poteca ... îl scoase drept la un eleșteu mare.* ISP.; **a (putea) scoate (cu bine)** sau **a o (putea) scoate (cu bine) la (un) capăt**, a duce la (bun) sfîrșit (un lucru, o acțiune); a ajunge la un rezultat (bun), la o înțelegere (deplină); a scăpa de cineva: *nu-i chip de a o scoate la capăt cu omul acesta.* NEGR.; **a scoate pe cineva la covrigi** (sau **la boi breji, la drum de boi**), a-l ruina: *las' pe dînșii, că ne scot ei la covrigi.* CR.; **28.** a lua în mînă, în brațe etc. pentru a duce undeva: *murgule, coamă rotată, mai scoate-mă-n deal o dată.* POP.; **29.** a determina, a obliga pe cineva să facă ceva, să vină, să se prezinte undeva, la cineva; a chema, a convoca (pentru ...): *de frică să nu te scoată la tablă.* VLAH.; *n-o scoate la adunat pălămida..., n-o scoate la munci grele.* ST.; **a fi scos la raport**, v. **raport**; **30.** a sili să iasă, să plece de undeva; a alunga, a izgoni, a da afară: *ca să scoți sărăcia din casă, trebuie să ai ce pune în locul ei.* ISP.; **31.** a îndepărta dintr-o slujbă, dintr-o demnitate; a concedia; a demite, a destitui; (spec.) a detrona: *după ce s-au isprăvit alegerile și n-a mai avut trebuință de mine, m-a scos.* GHICA; *fusese scos de la minister.* PETR.; **a scoate pe cineva la pensie**, v. **pensie**; **32.** a pune la vedere, a înfățișa, a da la iveală; a expune: *urgisita și zbuciumata lui soție scosese acum pe tipsie și cloșca cu puii de aur.* CR.; **a scoate la lumină**, a face cunoscut, a dezvălui; (spec.) a publica; **a scoate în lume** (sau **la iveală**, (înv., **la arătare**), a face să fie văzut, cunoscut de lume: *aici mi-am scos fetele la ivală.* AL.; *au crescut [fetele] și trebuie să le scot în lume pentru a le mărita.* GHEȚIE; **a scoate în evidență** (sau **în relief**), a evidenția, a sublinia, a accentua: *epitetele scot în evidență particularitățile închipuirii și sensibilitățile poetului.* VIANU; *botinele îi scoteau în relief finețea gleznei;* **a scoate la** (sau **în**) **vînzare**, a pune în vînzare: *casele lui ... le-au scos turcii la vînzare.* MUSTE; **a scoate la licitație** (sau **la mezat**), a licita: *o casă scoasă la licitație.* TEODOR.; **33.** a împinge făcînd să iasă (mai) în afară; a lăsa să se vadă: *un tigru ... scoate limba.* EM.; *scoate capul pe ghișeu să vadă cine-i domnul.* VLAH.; **a-(i) scoate limba cuiva**, a se strîmba la cineva, arătîndu-și limba: *a scos limba la două cucoane.* ARG.; **34.** a produce; a emana, a răspîndi: *cîmpia scoate aburi.* AL.; *aprinse un mototol de cîrpe pe care îl agita să scoată fum.* PR.; **a scoate scîntei**, a scînteia: *pietrele scoteau scîntei sub potcoave.* SOR.; **35.** a face să se audă, a emite sunete; a pronunța, a rosti cuvinte; (p. ext.) a spune, a zice: *scotea cîte un oftat din adîncul plămînilor.* GANE; *înalta doamnă a scos un țipăt și s-a îndepărtat.* PR.; *n-a scos un cuvînt;* **a-i scoate cuiva vorbe** (**rele**) sau **nume** (**rău**), a bîrfi, a calomnia, a denigra: *se vor cerca ... a ne scoate nume că nu sîntem buni de nici o treabă.* OD.; **a scoate vorbă** (sau **vorbe, veste**) (că ...), a da de știre că ..., a face să se zvonească: *să vorbești frumos cu ele, să nu-ți scoată vorbă-n țară că tu ești crescută rău!* COȘB.; **36.** a crea, a născoci, a inventa; a scorni: *cei mai procopsiți dintre dînșii i-au scos și cîntec.* ISP.; **37.** a face, a considera (pe nedrept) răspunzător de ...: [î]*l scot dator cu două fălci de arat.* VLAH.; **38.** (înv.) a institui, a hotărî, a stabili: *au scos atunce nevoie în țară, de tot omul un leu.* NEC.; **39.** a face să apară o carte, o revistă etc.; a tipări, a publica; a edita: *scot o revistă juridică.* VLAH.; *își cheltuia leafa de profesor universitar ca să scoată gazete.* PETR.; (înv.) **a scoate afară o proclamație**, a da, a face publică o proclamație: *Mihai scoase afară o proclamație.* BĂLC.; **40.** a cloci ouă și a face să iasă pui: *găina scosese și cîțiva pui de rață;* **41.** a face să răsară, să crească; a rodi: *nici mărăcinele struguri scoate, nici scaietele smochine.* Z. [Lat. **excotere*].

scoátere, scoateri f. **1.** acțiunea de a scoate și rezultatul ei; scos[2]; **2.** extragere: *scoaterea cărbunilor;* **3.** extracție; extirpare: *scoaterea măselei cariate;* **4.** obținere, producere; dobîndire: *scoaterea untului din lapte;* **5.** eliminare; excludere: *scoaterea jucătorului din teren;* **6.** dezbrăcare, descălțare: *era obligatorie scoaterea pantofilor la intrare;* **7.** concediere, demitere, destituire: *cînd erai la putere, ai cîștigat un proces nedrept prin ordinul ce ai dat judecătorilor, amenințîndu-i cu scoaterea.* BOL.; **8.** creare, inventare; născocire, scornire: *se ocupa cu scoaterea zvonurilor și a vorbelor rele;* **9.** elaborare a unei lucrări în vederea publicării; editare, tipărire: *scoaterea unei noi ediții.* [V. *scoate*].

scob n. v. scoabă[2].

scobái, scobai m. (iht.; reg.) scobar[1] (*Chondrostoma nasus*): *în rîuri ... mreana, scobaiul, havatul și șalăul se apără cu viclenie.* SAD. [De la *scobar*[1]; cf. sb. *skobalj*].

scobár[1], scobari m. **1.** pește de rîu din familia ciprinidelor, cu botul conic, proeminent ca un nas,

verde-măsliniu pe spate şi argintiu pe laturi şi pe burtă, care trăieşte în grupuri mari; poduţ[1], scobai, maţe-negre, (*Chondrostoma nasus*); **2.** varietate de nisetru: (adj.) *nisetru scobar*; **3.** (ornit.; reg.) pescărel (*Cinclus cinclus*). [De la ***scoabă***[1], ***scobi***; cf. bulg. ***skobar***].

scobár[2], scobare n. **1.** (reg.) unealtă formată dintr-un cilindru tăios de oţel, fixat pe un mîner de lemn, folosită în dogărie pentru netezirea în interior a vaselor mici; **2.** capră alcătuită dintr-o bucată de lemn rezemată pe patru picioare, folosită în industria ţărănească (la executarea ulucelor din şindrile). [***Scoabă***[1] + *-ar*].

scobí, scobesc vb. **1.** (tr.) a găuri (cu scoaba), a face o adîncitură în ceva: *acul de scobit în lemn al artistului grafic.* ARG.; **2.** (rar; tr.) a scrijeli: *copiii ... scobesc băncile cu cuţitaşele.* CAR.; **3.** (înv.; tr.) a sculpta, a grava: *scoate scobind, din marmur-o vie făptură.* COŞB.; **4.** (tr.) a eroda: *o stîncă puhavă şi scobită de pîraie.* EM.; **5.** (tr.) a tăia, a aşchia, pătrunzînd adînc în interiorul suprafeţei de prelucrat, pentru a-i da o formă concavă; (p. ext.) a realiza prin tăiere, prin aşchiere obiecte în formă concavă: *scobeşte coveţile cele mai mari care s-au văzut pe lumea asta.* SAD.; *ţiganul scobea linguri*; **6.** (tr.) a face să fie gol pe dinăuntru: *găseşte un buştihan putregăios, îl scobeşte cu ce poate şi-i face urdiniş.* CR.; **7.** (tr.) a realiza gropi, şanţuri sau construcţii care implică săpături, excavînd: *puse de scobi într-un munte de cremene ... un sălaş.* ISP.; **8.** (intr.) a scormoni; a scociorî (pentru a da de ceva): *şacalul şi cu fiii ... au împărţit rămasul acestor oseminte scobind în negre seri.* BOL.; *scobeşte vatra, scobeşte mai ales ţestul.* ST.; **9.** (fam.; refl.) a se scotoci (în buzunar, în portofel etc.); **10.** (refl. şi tr.) a(-şi) vîrî degetele sau un beţişor ascuţit în nas, în gură, în urechi pentru a (se) curăţa: *nu învăţaseră ... să se scobească în dinţi.* EL. [De la ***scoabă***[1]].

scobíre, scobíri f. **1.** acţiunea de a (se) scobi şi rezultatul ei; **2.** găurire: *scobirea lemnului*; **3.** excavare: *scobirea dealului*; **4.** (spec.) havare: *scobirea zăcămîntului*; **5.** scormonire; **6.** curăţare a cariilor cu scobitoarea: *scobirea măselelor.* [V. ***scobi***].

scobít[1], ~ţi, scobită, ~e a. care are o scobitură, cu aspect de scobitură; de formă concavă: *era ... cu obrazul scobit.* GHEŢIE. [V. ***scobi***].

scobít[2] n. **1.** faptul de a (se) scobi; **2.** (înv.) sculptat[2]. [V. ***scobi***].

scobitór, ~i, scobitoáre a. (rar) care scobeşte. // m. **1.** (înv.) cioplitor; sculptor; gravor: *scobitor de piatră*; **2.** (reg.) lambar. // f. (pl. **scobitori**) **1.** beţişor foarte subţire de lemn, os etc., ascuţit la un capăt, cu care se scot resturi alimentare dintre dinţi, din carii: *mănîncă de-un sfanţ şi face gură de-un galben ..., strică pe toată ziua zece scobitori.* AL.; *ni s-a servit cîte o măslină înfiptă în scobitoare.* ST.; **2.** epitet pentru un om foarte slab; **3.** (înv.) daltă; **4.** (ornit.; reg.) ciocănitoare (*Picus*). // n. (reg.) **1.** ghin (la dogărie); **2.** bucată de piatră sau de fier pusă pe vatra ţărănească, sub lemne, pentru ca, ridicîndu-le uşor, să ardă mai bine. [***Scobi*** + *-tor*].

scobitúră, scobituri f. **1.** scobire; (concr.) ceea ce a fost scos, îndepărtat prin scobire; **2.** excavaţie, excavare; havare; **3.** făgaş orizontal sau paralel cu stratificaţia unui zăcămînt, obţinut prin havare; **4.** loc scobit pe o suprafaţă, într-un material etc.; gaură, cavitate, adîncitură, săpătură: *îmi pune în scobitura pupitrului un foarte frumos creion.* PR.; [era] *scheletic, livid, cu scobituri în obraji.* CĂL.; **5.** răscroială: *scobitura taiorului*; **6.** (înv.) sculptură; **7.** (rar) nişă; firidă: *într-o scobitură în perete ardea o candelă.* OD.; **8.** formă de relief cu aspect de gaură; văgăună: *ne oprim ... la Cernavoda, port aşezat în scobitura malului drept.* VLAH.; *Mănăstirea Secu stă singuratică într-o scobitură a muntelui.* SAD.; **9.** (bot.; reg.; la pl.) măceş (*Rosa canina*). [***Scobi*** + *-tură*].

scoborí, scobór vb. (astăzi rar) **1.** (intr. şi refl.) a se deplasa de sus în jos pe o pantă, a veni la vale; a coborî: *agale se scoborau pe tăpşan vitele.* VLAH.; **2.** (intr. şi refl.) a se da jos de undeva (pe o scară); a pune piciorul pe sol, dîndu-se jos dintr-un vehicul; a coborî: *Andrei se scobora pe scara palatului.* BĂLC.; **3.** (intr. şi refl.) a veni (mai) jos din zbor; a se aşeza undeva venind din zbor; a coborî: *îngeri de-mi aflau, jos se scoborau.* POP.; **4.** (tr.) a da jos un obiect aflat undeva, sus; a coborî: *se sui iute în pod şi scoboară de acolo un ştiubei cu pene.* CR.; **5.** (intr. şi refl.) a se apropia de linia orizontului; a coborî; a apune, a asfinţi: *m-am uitat la lună, de cînd răsare pînă se scoboară.* ARG.; **6.** (tr.) a scădea intensitatea, înălţimea tonului vocii; a coborî: *îşi scoborau glasul.* VLAH.; **7.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) înjosi, a (se) degrada; a (se) coborî: *bogăţia vocabularului de insulte îi scoborau în ochii lucrătorilor.* EL. [*S-* + ***coborî***].

scoborîre, scoborîri f. (astăzi rar) coborîre: *încercam, într-un noroc, o nouă scoborîre de pe Ceahlău.* VLAH. [V. ***scoborî***].

scoborîş, scoborîşuri n. (astăzi rar) **1.** faptul de a (se) scoborî; coborîş: *scoborîşul pînă în sat ne va cere ... o oră şi mai bine.* OD.; **2.** (concr.) coastă, povîrniş: *scoborîşul muntelui este abrupt.* [***Scoborî*** + *-îş*].

scoborît[1], ~ţi, scoborîtă, ~e a. (astăzi rar) **1.** lăsat în jos; coborît: *jaluzelele scoborîte păstrau răcoarea încăperii*; **2.** scăzut ca intensitate; încet, coborît: *spuse cu glas scoborît.* [V. ***scoborî***].

scoborît[2] n. (rar) scoborîş. [V. ***scoborî***].

scoborîtór, ~i, scoborîtoáre a. (înv.) care coboară; coborîtor: *drum scoborîtor.* // m., f. descendent, urmaş: *din zei de-am fi scoborîtori, c-o moarte tot sîntem datori.* COŞB. [***Scoborî*** + *-tor*].

scoc, scocuri n. **1.** canal pe care este condusă apa la roata morii, a joagărului etc. pentru a o pune în mişcare; lăptoc, uluc: *ploaia se aruncă rîuri ca pe gura unui scoc.* NEGR.; **2.** (p. gener.) canal, jgheab pentru scurgerea unui lichid; **3.** (înv. şi reg.) streaşină (la acoperiş): *sub streaşina acoperişului de ţiglă erau fixate scocuri de lemn.* AG.; **4.** (rar) loc unde cade apa la moară; bulboană, vîltoare; **5.** (înv. şi reg.) troacă, teică: *împlură scocurile, ... oile să le adape.* PALIA; **6.** (pop.) stavilă, zăgaz la moara de apă; **7.** (p. anal.) construcţie în formă de canal pe care alunecă buştenii de la locul de tăiere la căile de transport; **8.** (p. anal.) jgheab sau tub metalic folosit la transportul prin alunecare al produselor miniere, al rambleului etc. [Din sl. ****skokŭ*** „săritură, cădere de apă"; cf. bulg., sb. ***skok***].

scóchin n. v. **scochină**.

scóchină, scochini f. (reg.) **1.** vale strîmtă şi adîncă, săpată de şuvoaiele de apă care vin de la munte; rîpă; văgăună: *scochini de munţi.* POP.; **2.** gaură, scobitură; (spec.) copcă (în gheaţă); **3.** unealtă de pescuit alcătuită dintr-un coş de nuiele care se aşază pe fundul apelor curgătoare, constituind un adăpost temporar pentru peştii ce urmează a fi prinşi; (şi: **scochin**). [Et. nec.; cf. *scoc*].

scocl[1], scocluri n. fîşie adezivă, subţire, îngustă (şi transparentă), care serveşte la lipit (pachete): *colegii mei veneau mereu la şcoală cu discuri ... lipite cu scotch.* CĂRT.; *să prindă cu scoci afişe.* D.; (scris şi: *scotch*). [Din engl. ***scotch***(*tape*), fr. ***scotch***].

scoci[2], scociuri n. whisky scoţian; (scris şi: *scotch*). [Din engl. ***scotch***(*whisky*)].

scocioreálă, scocioreli f. **1.** (reg.) faptul de a (se) scociorî; căutare; **2.** (înv. şi reg.; în forma **scoroceală**) trezitul din somn (brusc): *scoroceala de noaptea e surioară cu moartea.* POP.; (şi: **scoroceală**). [***Scociorî*** + *-eală*].

scociorí vb. v. **scociorî**.

scociorí, scociorăsc vb. **1.** (pop. şi fam.; tr.) a scormoni, a scurma, a rîcîi: *scociora gunoiul cu un băţ*; **2.** (înv. şi pop.; tr., intr. şi refl.) a (se) scotoci, a (se) căuta amănunţit (pentru a găsi ceva): *să răscolim munţii, să scociorîm pădurile, să o găsim numaidecît.* GANE; *scociorăşte închisoarea cu torţe aprinse.* CĂL.; **3.** (fig.; pop. şi fam.; tr. şi intr.) a cerceta cu atenţie, a analiza în profunzime; a scruta: *nevoia de a scociori cu mintea ... în pulberea de vorbe un grăunte de înţeles.* VLAH.; **4.** (pop.; tr.) a face să se mişte din loc, să iasă de unde se află; a stîrni, a scormoni: *scocioram un furnicar*; **5.** (fig.; înv. şi reg.; tr.) a ridica; a aţîţa, a agita: *papa de Rîm şi Rodolfa, împăratul nemţăsc, poruncesc să nu scociorască arme asupra leşilor.* N. COSTIN; **6.** (înv.; rar; tr.) a trezi (din somn); a scormoni; **7.** (reg.; refl.) a se enerva, a se înfuria; a se răsti; **8.** (înv. şi reg.; refl.) a se ivi, a apărea; a se isca, a se stîrni: *că din sămînciora ta s-a scociorît dragostea.* POP.; (şi: **scociori**). [Et. nec.; cf. ***scotoci***].

scociorír̂e, scociorîri f. (pop. şi fam.) acţiunea de a (se) scociorî şi rezultatul ei: *scociorîrea jarului în sobă.* [V. ***scociorî***].

scociorít n. (pop. şi fam.) faptul de a (se) scociorî. [V. ***scociorî***].

scociorîtór, ~i, scociorîtoáre a. (reg.) care scociorăşte. // n. (reg.) vătrai. [***Scociorî*** + *-tor*].

scodolí, scodolesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a scotoci: *au scodolit tot oraşul*; **2.** (reg.; refl.) a se scobi (în dinţi); **3.** (înv.; tr.) a scormoni; a împrăştia; **4.** (înv.; rar; tr. fact.) a trezi (din somn). [Et. nec.; cf. ***scotoci***].

scofálă f. **1.** (fam.) ceea ce este demn de laudă, ceea ce este de folos, valoros; pricopseală, folos; isprăvă: *nici vro scofală mare nu era de dînşii.* CR.; *ăsta ... crede că a realizat scofală mare în tinereţe.* PR.; **2.** (reg.) mîncare bună, preparată din zeamă de carne îngroşată cu făină de grîu: *nu pot mînca nici scofală.* POP. [Et. nec.; cf. ***fală***].

scofălí, scofălesc vb. (reg.; intr.) a găti bine, a face mîncăruri bune. [De la ***scofală***].

scofelí, scofelesc vb. (reg.) **1.** (intr., refl. şi tr.) a (se) scotoci, a (se) cotrobăi: *răscolesc ăia tot ..., scofelesc în sus şi în jos.* POP.; **2.** (refl.) a se scobi (în nas); **3.** (tr.) a aduna, a strînge; a agonisi: *mult-puţîn ce scofelea, trei catîri că-mpovăra.* POP. [Et. nec.].

scoféturi n. pl. (reg.) mîncăruri bune, gustoase. [*S-* + ***cofeturi***].

scofílci, scofílcesc vb. **1.** (refl.) a slăbi mult, a se descărna, a avea obrajii supţi, cu zbîrcituri; a ajunge numai piele şi oase; (p. ext.) a îmbătrîni, a părea bătrîn: *i se scofîlciseră obrajii.* PETR.; *se scofîlcise bunica*; **2.** (fam.; refl.) a se turti, a se deforma, a se deteriora, a se scîlcia; a se coşcovi: *s-au scofîlcit pantofii*; **3.** (înv.; tr.) a ornamenta în relief obiecte de metal. [Et. nec.; cf. ***falcă***].

scofílcíre, scofílciri f. acţiunea de a (se) scofîlci şi rezultatul ei. [V. ***scofílci***].

scofílcít, ~ţi, scofílcită, ~e a. **1.** foarte slab, uscat; descărnat; cu obrajii uscaţi, cu zbîrcituri; numai piele (şi oase); (p.ext.) bătrîn, îmbătrînit: *un moşneag micuţ, intrat la apă şi scofîlcit.* CAR.; *obrajii ... scofîlciţi şi reci.* EL.; **2.** (fam.) turtit, deformat, scîlciat; coşcovit, scorojit: *pălăriile scofîlcite şi soioase.* GHICA. [V. ***scofílci***].

scofílcitúră, scofílcituri f. **1.** adîncitură, cută pe obrajii persoanelor bătrîne foarte slabe: *cîteva lacrămi, cotind după scofîlciturile feţei, îi alunecară.* DELAVR.; **2.** (fam.) parte adîncită a unei suprafeţe; văgăună, făgaş: *nici o tufă nu se zăreşte pe scofîlciturile văroase şi crăpate ale acestui ostrov.* VLAH. [***Scofílci*** + *-tură*].

scofleájă, scofleje şi **scofleji** f. (reg.) **1.** coaja dovleacului (folosită ca recipient); tigvă; **2.** bucată de dovleac copt: *mîncau scofleje*; **3.** (fig.) om bătrîn, slab, scofîlcit: *o scofleajă de uncheaş.* POP. [Et. nec.; cf. ***scofílcit***].

scoícar, scoícari m. pasăre acvatică din ordinul picioroangelor, cu pene negre pe spate şi albe pe

piept, cu ciocul puternic, roşu, care se hrăneşte cu scoici (*Haematopus ostralegus*). [*Scoică* + *-ar*].

scóică, scoici f. 1. nume dat mai multor specii de moluşte, cu corpul moale, turtit lateral, adăpostit într-o cochilie bivalvă; lamelibranhiat; (p. restr.) cochilia acestora: *să crezi oricе himeră, precum acea că marea poţi măsura c-o scoică.* NEGR.; **scoică de baltă** (sau **de iazuri, de lac**), gen de lamelibranhiate, cu carnea comestibilă, care trăieşte în mîlul apelor stătătoare sau cu curs liniştit; anodontă (*Anodonta*); **scoică de rîu**, gen de lamelibranhiate comestibile, care trăiesc îngropate pe jumătate pe fundul apelor curgătoare (*Unio*); **scoică de mărgăritar**, scoică din regiunile marine tropicale, care produce perle (*Meleagrina margaritifera*); (rar) **scoică de mare**, stridie (*Ostrea eculis*); (reg.) **a ajunge o scoică**, a deveni foarte slab, numai piele şi oase; 2. (p. restr.) corpul cărnos, comestibil al unor specii de moluşte: *ciorbă de scoici, zeamă goală, mîncăm.* ST.; 3. scheletul calcaros al acestor moluşte; cochilie: *am cules scoici de pe plajă;* 4. (p. anal.) cochiliile de melc; 5. acoperiş mic (de sticlă), în formă de evantai sau de cochilie de moluscă, construit la intrarea într-o clădire: *scara de marmoră roşie apărată sus de o uriaşă scoică de sticlă.* REBR.; 6. tumoare osoasă care se formează pe chişiţa sau pe coroana copitei cabalinelor (şi bovinelor), făcîndu-le să şchiopăteze; 7. adîncitura a închizătorului armelor de vînătoare, în care este înşurubat percutorul. [Din sl. *skolĭka*; cf. bulg. *skoĭka*].

scoicărie, scoicării f. mulţime de scoici: *pe mamelonul de scoicărie măcinată nu se mai poate trăi.* R.L. [*Scoică* + *-ărie*].

scoicít, ~ţi, scoicită, ~e a. (reg.) slab, pipernicit: *mai sărea cîte un cîine, da cînd o vedea aşa de schiloadă ..., făcută cujbă, scoicită, nici n-o mai apuca.* SOR. [De la *scoică*].

scoicúţă, scoicuţe f. diminutiv al lui scoică. [*Scoică* + *-uţă*].

scolár m. v. şcolar[2].

scolaritáte f. v. şcolaritate.

scolăst, scolaşti m. (rar) 1. şcolar într-o şcoală de tip scolastic; 2. adept al scolasticii; scolastic; 3. (p. ext.) persoană care judecă rigid, dogmatic. [Din germ. *Scholast*].

scolăstic, ~ci, scolastică, ~ce a. 1. (înv.) şcolar: *examene scolastice.* HASD.; *în Constituţiunea Germaniei sînt conţinute pînă şi legi organice (legea scolastică).* EM.; 2. care aparţine, care este caracteristic scolasticii medievale, referitor la scolastică: *predă unele noţiuni asupra ... filozofilor scolastici.* VIANU; 3. care aminteşte de scolastica decadentă, de excesul său de formalism, de pedantism; livresc: *masele armonice erau tratate cu o simplitate plină de dulceaţă, ... fără nici o tendinţă scolastică, ce devenise la modă.* FIL.; *prin acest schematism scolastic, criticul îşi închipuie că a determinat valoarea poeziei lui Eminescu.* LOV. // f. 1. filozofie şi teologie fondate pe îmbinarea dogmelor religioase cu tradiţia mistică şi intuitivă a filozofiei patristice, studiate în universităţile europene medievale; învăţămînt şi metode pedagogice caracterizate prin raţionamente abstracte şi artificii logice, proprii acestora: *acest italian ... combătuse scolastica, dar şi aristotelismul.* PR.; *scolastica a reuşit ... să clarifice propoziţiile privitoare la îngeri.* PLEŞU; 2. (p. ext.) mod de gîndire dogmatic, dominat de formalism. // m. 1. (înv.) discipol; şcolar; 2. filozof sau teolog care cultivă disciplinele descrise mai sus; scolast: *fu cunoscut şi ... Evtihie sholasticul arhiereul.* DOS.; *de la cei vechi sărisem la cei moderni, evitînd reluarea scolasticilor, care mă plictisiseră în facultate.* PR.; (şi: (înv.) **sholastic**). [Din lat. *scholasticus*, gr. mod. *sholastikós*, fr. *scolastique*].

scolasticésc, ~şti, scolasticeáscă, ~eşti a. (înv.) şcolar: *cărţi scolasticeşti.* [Cf. lat. *scholasticus*, gr. mod. *sholastikós*].

scolasticísm n. (înv.) concepţie, metodă specifică scolasticii: *ortografia franceză ... este născută în veacurile scolasticismului.* HEL. [Din fr. *scolasticisme*].

scolér m. v. şcolar[2].

scoleríţă f. v. şcolăriţă.

scólex, scoiexuri n. extremitatea anterioară a teniei, pe care se află organele de fixare. [Din lat., fr. *scolex*].

scoliást, scoliaşti m. autor de scolii: *în Opian, în acel noian de graţii ..., cum îl numeşte sholiastul Ioan Tzetzes, aş găsi, fără îndoială, frumuseţi îndestule de citat.* OD. [Din gr. mod. *sholiastés*, fr. *scoliaste*].

scólie, scolii f. 1. notă gramaticală, comentariu filologic care serveşte la înţelegerea textului unui autor clasic (antic): [traducătorul] *ajutorindu-se ... cu scholiele şi adnotaţiunile cele mai erudite.* OD.; 2. (mat.; înv.) remarcă sau comentariu final la o problemă rezolvată, la o teoremă demonstrată; formulare a unei teoreme; 3. cîntec recitat cu acompaniament instrumental, în Grecia antică; (scris şi: *scholie*). [Din gr. mod. *shólion*, germ. *Scholie*, fr. *scholie, scolie*].

scolióticc, ~ci, scoliotică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de scolioză. [Din fr. *scoliotique*].

scolióză, scolioze f. deviaţie patologică laterală a coloanei vertebrale (în regiunea dorsală), cauzată de leziuni osoase sau de dereglări în echilibrul anatomic al muşchilor vertebrali. [Din fr. *scoliose*].

scolopéndră[1], scolopendre f. specie de miriapod insectivor (cu 21 de perechi de picioare), cu muşcătura periculoasă pentru om, care trăieşte în locuri umede şi întunecoase; cîrcăiac, sfoiag (*Scolopendra cingulata*). [Din fr. *scolopendre*, lat. *scolopendra*].

scolopéndră[2], scolopendre f. (bot.; rar) năvalnic (*Scolopendrium vulgare* sau *Phyllitis scolopendrium*). [Din lat. *Scholopendrium* (*vulgare*), numele ştiinţific al plantei].

scomîrlă f. v. şcomîrlă.

sconcénie f. (înv.) 1. capăt, extremitate; 2. sfîrşit; pieire: *i-au venit sconcenie ... de au perit.* NEC. [Din sl. *sŭkoničanije*].

sconcs, sconcşi m. mic mamifer carnivor din America, înrudit cu dihorul, avînd blană preţioasă, neagră cu dungi albe, cu glande anale cu secreţie urît mirositoare; puturos (*Mephitis mephitis*). // n. (pl. **sconcsuri**) blana (prelucrată a) acestui animal: *guler de sconcs.* [Din fr. *sconse, skunks*, germ. *Skons*, engl. *skunks*].

scóndru, scondri m. prăjină cilindrică sau ţeavă metalică lungă, prevăzută cu armături la ambele capete, folosită pe nave pentru diverse operaţii. [Din it. *scontro*; cf. germ. *Schorbaum*].

scont, sconturi n. 1. reducere acordată debitorului care achită o poliţă, o datorie înainte de scadenţă; 2. operaţie financiară prin care se cumpără de către o bancă efecte de comerţ (cambii, trate etc.) achitîndu-se valoarea lor înainte de scadenţă, cu reţinerea unei dobînzi şi a unui comision; 3. dobîndă reţinută anticipat de o bancă, de un cămătar în momentul acordării împrumutului, care se scade din valoarea acestuia: *cît a cîştigat banca numai într-o lună ..., nu mai vorbesc de sconturi, resconturi, dobînzi.* ARG.; **rata** (sau **taxa**) **oficială a scontului**, rata dobînzii practicată de Banca Centrală (Naţională) pentru creditele de refinanţare acordate băncilor comerciale, necesare pentru acoperirea unor nevoi urgente; 4. reducere acordată cumpărătorului care achită preţul unor mărfuri în numerar. [Din it. *sconto*, fr. *escompte*].

scontá, scontez vb. (tr.) 1. a cumpăra sau a vinde efecte de comerţ (cambii, trate etc.) înainte de scadenţă; a efectua un scont: *vor fi angajaţi ... aceia ale căror creanţe sînt scontate de marile bănci.* CĂL.; (refl. pas.); *poliţele mărunte erau o adevărată pacoste, pentru că se scontau.* GHEŢIE; 2. a încasa o sumă de bani (de la o instituţie financiară), înainte de termenul convenit, cu plata unei dobînzi: *am scontat leafa pe 15 zile, numai ca să-ţi fac acei 200 de lei.* DELAVR.; 3. (rar) a cheltui o sumă de bani înainte de a o fi încasat: *şi-a scontat moştenirea;* 4. (fig.) a conta pe cineva; a se baza (întemeiat, justificat) pe ceva: *rezultatul scontat de ei cu bunăvoinţă nu se produce.* PR.; *scontasem pe izbînda opoziţiei.* [Din it. *scontare*].

scontăbil, ~i, scontabilă, ~e a. (despre efecte de comerţ) care se poate sconta. [Din it. *scontabile*].

scontáre, scontări f. acţiunea de a sconta şi rezultatul ei. [V. *sconta*].

scontăt, ~ţi, scontată, ~e a. 1. supus unei operaţii de scont: *veniturile din ţară fiindu-i de mult scontate, ... se văzu luat cu asalt de creditori.* CĂL.; 2. (fig.) pe care se poate conta; care a fost prevăzut: *efectele nu furâ însă cele scontate.* GHEŢIE. [V. *sconta*].

scontatór, ~i, scontatoáre a. şi m., f. (persoană, instituţie) care efectuează operaţii de scont. [*Sconta* + *-tor*].

scop, scopuri n. ceea ce are în vedere cineva să înfăptuiască; ţintă către care tinde cineva; obiectiv, ţel; raţiune; intenţie, proiect: *păsările cu alt scopos ţi se vor părea că zbor.* PANN; *adevăratul scop al strădaniilor noastre trebuie să fie acela de a ne aduce un strop de mulţumire şi bucurie.* GHEŢIE; **în** (sau **cu**) **scopul** ..., în vederea, în interesul ..., cu intenţia ...: *el vorbeşte ... în scopul de a produce în ascultător neliniştea metafizică.* CĂL.; *dogmele ortodoxe nu sînt stabilite cu scopul de a interzice activitatea intelectuală a omului.* STĂNIL.; (şi: (înv.) **scopos**). [Din gr. mod. *skópos*, lat. *scopus*].

scópcă, scopce f. (reg.) săritură făcută de cal în galop: [calul] *nu voieşte să dea scopce înainte.* C.L. [*S-* + *copcă*[2]].

scopcí, pers. 3 **scopceşte** vb. (reg.; intr.) a sări fugind în galop: *un cal negru scopcind, din copite scăpărînd.* POP. [De la *scopcă*].

scopéţ m. v. scapet.

scopí, scopesc vb. (înv. şi pop.; tr.) a castra, a jugăni: *bieţii copii ... pe care-i prindeau ..., îi scopeau şi pe cei cari supravieţuiau după această barbară şi periculoasă operaţiune, îi vindeau.* GHICA. [Din sl. *skopiti*].

scopire, scopiri f. (înv. şi pop.) acţiunea de a scopi şi rezultatul ei; castrare, jugănire: *poposeau la caii de patru ani, sub şoproane, unde erau pregătite meşteşugurile de scopire.* SAD. [V. *scopi*].

scopít[1], ~ţi, scopită, ~e a. (înv. şi pop.) castrat, jugănit: *berbec scopit.* // m. 1. bărbat castrat; scapet: *viele voastre va zeciui şi va da scopiţilor lui şi robilor lui.* BIBLIA; 2. (la pl.) sectă a rascolnicilor ruşi care, căutînd mîntuirea sufletească, se automutilau castrîndu-se pentru a scăpa de tentaţia plăcerilor fizice; (şi la sg.) membru al acestei secte; scapet: *persecutaţi în Rusia, scopiţii trecură în Moldova, Muntenia şi Dobrogea, fiind adesea birjari (aşa-numiţii muscali).* [V. *scopi*].

scopít[2] n. (înv. şi pop.) faptul de a scopi; castrat, jugănit: *beţişoare lustruite pentru scopitul armăsarilor.* VOIC. [V. *scopi*].

scopolamínă f. alcaloid din grupul atropinei, extras din frunzele şi seminţele unor plante din familia solanaceelor (*Scopolia japonica* şi *Atropa belladonna*), folosit în medicină ca sedativ, hipnotic şi spasmolitic. [Din fr. *scopolamine*].

scopólie, scopolii f. (bot.; rar) mutulică (*Scopolia carniolica*). [Din fr. *scopolia*, lat. *Scopolia* (*carniolica*)].

scópos[1] n. v. scop.

scópos[2], **scopose** n. (înv.) melodie, cîntec: *mai bine iaste ... a să veseli cu cîntece şi cu scoposă frumoasă.* VARL. [Din gr. mod. *skópos*].

scoposí, scoposesc vb. (reg.; tr.) a proiecta. [De la *scopos*[1]].

scoposít, ~ţi, scopositǎ, ~e a. (reg.) proiectat: *pentru noi, „viaţa conştiută şi scopositǎ" este o abstracţiune fără înţeles.* MAIOR.; *proiectul în cestiune, dacă s-ar fi votat, n-ar* [fi] *ajuns defel la rezultatul scoposit.* EM. [V. *scoposi*].

scópot, scopote n. (reg.) **1.** răstimp; **2.** distanţă, depărtare: *paloşul s-a dus tot în sus un scopot bun, apoi s-a îndreptat în jos.* POP. [Et. nec.].

scopt, ~ţi, scoáptă, ~e a. **1.** (reg.; despre lapte) alterat, brînzit; **2.** (pop.; despre lapte acru smîntînit) încălzit la foc mic pentru a se alege brînza; **3.** (pop.; despre brînză de vaci) închegat prea tare, cu prea puţin zer; **4.** (reg.) copt sau fiert mai mult decît trebuie: *mămăligă scoaptă*; **5.** (reg.) ţinut prea mult la argăseală şi uscat, întărit, scorojit: *mi-ai pus piele scoaptă, cîrpaciule.* CR.; **6.** (reg.; despre fîn, cereale etc.) ars de soare, foarte uscat. // n. (reg.) brînză de vaci (neseparată de zer). [V. *scoace*].

scor, scoruri n. rezultat exprimînd raportul de forţe într-o întrecere sportivă; **scor alb**, meci nul. [Din fr., engl. *score*].

scorb, scorburi n. (înv.; rar) gaură în pămînt sau în trunchiul unui copac. [Cf. *scorbură*, lat. *scrobis* „gaură în pămînt, groapă"].

scorbelí, scorbelesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr. şi intr.) a scormoni; **2.** (refl.) a se scobi în nas; **3.** (tr. şi intr.) a scotoci: *au scorbelit peste tot.* M.CAR. [Cf. *scobi*, *scormoni*].

scórboră f. v. scorbură.

scorborós a. v. scorburos.

scorboroşí, scorboroşesc vb. (reg.) **1.** (refl.) a deveni scorburos; a se scorburi: *copacul se scorboroşise de bătrîneţe*; **2.** (refl.) a se caria: *măselele s-au scorboroşit*; **3.** (tr. fact.) a face să devină scorburos: *munţii ... sînt sparţi şi scorboroşiţi de ape.* VLAH. [De la *scorboros*].

scorboroşít, ~ţi, scorboroşítă, ~e a. **1.** (reg.) scorburos: *un trunchi scorboroşit şi noduros.* VLAH.; **2.** (fig.) înfundat, surd, înăbuşit: *oticni într-o tuse scorboroşită.* DELAVR. [V. *scorboroşi*].

scorbós, ~şi, scorboásă, ~e a. (reg.) scorburos, găunos: *calul rîios se scarpină de copaciul scrobos.* PANN; (şi: **scrobos**). [Cf. *scorb*].

scórbură, scorburi f. **1.** scobitură (mare) în trunchiul unui copac putrezit pe dinăuntru; bortă, scochină: *veveriţele, găvozdite una peste alta în scorburi de copaci.* CR.; *vîjîie vîntul prin scorburi, să scoată afară bufniţele.* SOR.; **2.** (p. ext.) trunchi de copac găunos, putrezit: *şipotul dintre molizi ... bulbucea printr-un jgheab de scorbură.* SAD.; **3.** gaură, văgăună în munte, în pămînt etc.; (spec.; reg.) peşteră: *şi cu scorburi de tămîie şi cu prund de ambră de-aur, insulele se înalţă cu dumbrăvile de laur.* EM.; **4.** (p. gener.; înv. şi reg.) gaură, cavitate; (reg.) **a avea scorbură la inimă**, a fi foarte supărat; (şi: **scorboră**). [Cf. *scorb*, alb. *korbull*].

scorburí, scorburesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) scorboroşi. [De la *scorbură*].

scorburós, ~şi, scorburoásă, ~e a. **1.** plin de scorburi; găunos, scorboroşit: *o pupăză ... făcea cuib de mulţi ani într-un tei foarte bătrîn şi scorburos.* CR.; *a ajuns lîngă stejarul bătrîn şi scorburos.* GHEŢIE; **2.** plin de văgăuni: *munţi 'nalţi, colţoroşi şi scorboroşi.* ISP.; (şi: (reg.) **scorboros**). [*Scorbură* + *-os*].

scorbút n. boală cauzată de lipsa vitaminei C din alimentaţie, care se manifestă prin anemie, sîngerarea gingiilor, căderea dinţilor, apariţia unor plăgi deschise etc. [Din lat. *scorbutus*, germ. *Skorbut*, fr. *scorbut*].

scorbútic, ~ci, scorbutícă, ~ce a. de natura scorbutului, referitor la scorbut: *afecţiuni scorbutice.* // m., f. bolnav de scorbut. [Din lat. *scorbuticus*, germ. *skorbutisch*, fr. *scorbutique*].

scorbutigén, ~i, scorbutigenă, ~e a. care provoacă scorbut. [Din fr. *scorbutigène*].

scordáto adv. (muz.; ca mod de execuţie) dezacordat, disonant. [Cuv. it.].

scordísc, ~şti, scordíscă, ~şte m. (la pl.) populaţie de origine celtică, stabilită în vechime pe valea superioară a Dunării; (şi la sg.) persoană aparţinînd acestei populaţii. // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii, referitor la această populaţie: *ramura scordiscă a celţilor.* [Din fr. *Scordisques*].

scordoleá, scordolele f. sos preparat din nuci pisate, miez de pîine (sau pesmeţ), frecate cu usturoi, untdelemn, oţet (sau zeamă de lămîie), care se serveşte cu raci fierţi, peşte rasol, legume fierte etc.; (p. ext.) mîncare cu acest sos: *trimiseră la masă ... scordolele şi pilaf de gîturi de raci.* VOIC.; (adj.) *maicele ... mănîncă în chilia lor raci-scordolea.* CĂL. [Din gr. mod. *skordalía*].

scórer, scoreri m. **1.** golgheter; **2.** persoană care ţine evidenţa (şi afişează) scorul într-o întrecere sportivă. // n. (pl. **scorere**) panou pe care se afişează scorul într-o întrecere sportivă. [Din engl. *scorer*].

scoréţ, scoreţe n. (reg.) **1.** teică (la moară); **2.** piscoaie (la moară). [*S-* + *coreţ*].

scoriacée, scoriacee a. (despre lavă) cu scorii vulcanice, cu aspectul, cu caracteristicile scoriei vulcanice. [Din fr. *scoriacée*].

scórie, scorii f. **1.** (şi **scorie vulcanică**) material provenit din lava vulcanilor incomplet degazificată în contact cu apa: (fig.) *a fost un demiurg a cărui creaţie avea amestec de lavă, noroi şi scorii.* SAD.; **2.** zgură; **3.** ţunder; **4.** (fig.) imperfecţiune, defect; lipsă: *e o purificare, în sensul curăţirii de scorii terestre şi de orice impuritate.* R.L. [Din fr. *scorie*; cf. lat. *scoria*].

scórlă f. v. şcorlă.

scormolí vb. v. scormoni.

scormoní, scormonesc vb. **1.** (tr.) a săpa (adînc) pămîntul şi a-l împrăştia (pentru a da de ceva): *cît colo plesneşte un groaznic obuz ... şi ţăndările lui scormonesc aprig ţărîna.* OD.; *scormoneam bolta* [minei] *cu lopeţile pînă dădeam de rocă dură.* PR.; **2.** (tr. şi intr.) a scurma: *găinile scormonesc după mîncare*; **3.** (tr. şi intr.) a răscoli cenuşa, jarul, focul pentru a-l înviora: *scormonind focul în vatră pentru a-l aţiţa.* GANE; **4.** (fig.; intr. şi tr.) a aţiţa, a aprinde; a zgîndări, a întărîta: *dacă nu venea să-l întîmpine durerea din afară, el ştia să şi-o scormonească singur.* CAR.; **a-l scormoni la inimă**, a tulbura pe cineva, a nelinişti; a nemulţumi: *Moş Ion Roată ... spunea omului verde în ochi ... cînd îl scormolea ceva la inimă.* CR.; **5.** (intr.) a scobi într-o materie dură; a sfredeli: *în creierii lui ... începu să ţiuie cuvîntul ... parcă i-ar fi scormonit un pumnal.* REBR.; **6.** (înv.; rar; intr.) a sculpta, a grava, a scobi; a cizela: *artiştii lui Neagoe Basarab scormoneau, ferecau, făţuiau şi scliviseau subţire cu dălţile.* OD.; **7.** (tr. şi intr.) a căuta cu de-amănuntul, răscolind, răvăşind; a scotoci, a cotrobăi; (p. gener.) a căuta: *a început a scormoli în toate părţile ... şi numai iată ce dă de secure.* CR.; *a scormonit bibliotecile.* CĂL.; (refl.) *se scormoneşte prin buzunare*; (fig.) *se apucă să-şi scormonească mintea şi să treacă pe hîrtie toate spezele făcute.* GHEŢIE; **8.** (fig.; tr.) a pătrunde cu privirea; a scruta: *scormoni cu ochii mulţimea din jur.* ST.; **9.** (tr.) a scoate sau a face să iasă ceva la iveală (dintr-un loc ascuns); a face să iasă, să se mişte dintr-un loc; a stîrni, a scocîrî: *copiii scormoneau muşuroiul*; **10.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) trezi (din somn); a scocîrî: *dup-aceea se scormoni şi ... vînătorul: Doamne, dar greu am mai dormit!* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **scormoli**). [Et. nec.; cf. *scurma*, *răscoli*].

scormoníre, scormoniri f. acţiunea de a (se) scormoni şi rezultatul ei; răscolire, scocîrîre. [V. *scormoni*].

scormonít[1], **~ţi, scormonítă, ~e** a. scurmat, răscolit, scocîrît: *pămînt proaspăt scormonit.* [V. *scormoni*].

scormonít[2] n. (rar) scormonire, scurmat. [V. *scormoni*].

scormonitór, ~i, scormonitoáre a. **1.** (şi m., f.) (fiinţă) care scormoneşte: *scormonitori în gunoaie*; **2.** (şi m., f.) (persoană) care caută cu de-amănuntul (răvăşind, răscolind), care cercetează: *românul nu e ... un scormonitor în tainele vieţii.* STĂNIL.; *scormonitori de arhive*; **3.** (fig.) care caută să pătrundă cu privirea; scrutător; iscoditor: *priviri scormonitoare*; **4.** (fig.) ager, pătrunzător, subtil: *minte scormonitoare.* // n. piesă metalică în formă de gheară, montată la unele pluguri, pentru a scormoni pămîntul de sub brazdă; (p. ext.) unealtă agricolă prevăzută cu o asemenea piesă. [*Scormoni* + *-tor*].

scomáci, scornace a. (înv.) isteţ, dezgheţat; inventiv; vigilent. [*Scorni* + *-aci*].

scomeálă, scornelí f. **1.** (înv.; rar) provocare: *scorneala greţii plinului stomah.* CANT.; **2.** scornitură: *cineva ţi-a împuiat capul cu scorneli.* GHEŢIE; [*Scorni* + *-eală*].

scorní, scornesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a face să iasă, să se mişte din adăpost; a hăitui; a stîrni (animale); a pune în mişcare, a urni (oameni): *Foca Nichifor voievod scorni oşti.* MOXA; *a scorni vînatul*; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a provoca stări sufleteşti, evenimente, acţiuni etc.: *scorneşte pîră în mijloc de fraţi.* DOS.; *cele ce am auzit ... mi-au scornit neşte idei.* GHICA; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se dezlănţui, a se isca: *s-a scornit ... o furtună de vînt mare.* MUSTE; (tr.) *mari holbure ... vîntul austrului scorneşte.* CANT.; **4.** (tr.) a crea ceva nou; a inventa, a născoci, a plăsmui: *îşi umplea orele libere scornind ghicitori.* BL.; *cine-a scornit doina arsă i-a fost inima.* POP.; **5.** (înv.; tr.) a institui legi, dispoziţii, impozite etc.: *au scornit şi el acest obicei rău de vii: de pogon cîte un leu să dea.* NEC.; **6.** (tr.) a născoci; a plăsmui neadevăruri, a lansa zvonuri (pentru a induce în eroare); a ticlui, a scornoci: *spune minciuni ...; cînd n-o ştie de la altul, o scorneşte de la sine.* SL.; (şi: (reg.) **zgorni**). [Din bulg. *skorna*].

scornícl s. (reg.) turtă de mălai tăiată bucăţele şi prăjită în untură; puricei. [Et. nec.].

scorníre, scorniri f. acţiunea de a scorni şi rezultatul ei: *moda aceasta de a adormi lumea e o scornire drăcească.* C. [V. *scorni*].

scornít, ~ţi, scornítă, ~e a. plăsmuit, născocit de fantezia oamenilor; neîntemeiat, fals: *ar fi vrut chiar şi veşti scornite.* SOR. [V. *scorni*].

scornitór, ~i, scornitoáre a. şi m., f. **1.** (persoană) care creează, inventează ceva; născocitor, făuritor: *scornitor de poveşti şi glume*; **2.** (persoană) care plăsmuieşte neadevăruri, care lansează zvonuri; mincinos: *nu te mai potrivi la scornitoarea asta*; **3.** (înv.) provocator; instigator: *este scornitoriul a toate pricinile* (a. 1804). URIC. [*Scorni* + *-tor*].

scornitúră, scorníturi f. **1.** (înv.) născocire, făurire, creare: *învăţătura ... şi scornitura slovelor la scrisoare.* COSTIN; **2.** minciună, lucru scornit; născocire, plăsmuire, scorneală: *nu mai umbla şi Sfinţia-ta cu scorníturi de aceste chiar în ziua de Lăsatul secului.* CR.; *unde te întorci, unde te uiţi, numai scorníturi şi gîlceavă.* SAD. [*Scorni* + *-tură*].

scomocí, scomocesc vb. (reg.; tr.) a scorni: *Basta, carele căuta lui Mihai cearta cu lumînarea,*

scornoci că românii lui sînt de pricină, de vin atîtea plîngeri de jafuri. ISP. [*Scorni* + *-oci*].

scoroámbă, scoroambe f. (reg.) porumbă. [Cf. *coroabă*].

scorobáie, scorobăi f. (reg.) vale adîncă şi îngustă: *mergeţi în ale văi, în scorovăi.* POP.; (şi: **scorovaie**). [*S-* + *corobaie*].

scoroceálă f. v. scocioreală.

scorogói m. (bot.; reg.) bundita-vîntului (*Phlomis pungens*): *verde, verde scorogoi, o să ne pierdem, vai de noi!* POP. [Et. nec.].

scorojeálă, scorojeli f. faptul de a (se) scoroji; (concr.) tencuială, vopsea cojită, coşcovită. [*Scoroji* + *-eală*].

scorojí, scorojesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) deteriora la suprafaţă; a (se) deforma, a (se) coji (de căldură, de uscăciune etc.): *mobila s-a scorojit*; (fig.) *slăbănogi, fripţi de dări, scorojiţi de nevoi.* POP.; **2.** (refl.) a plesni la suprafaţă; a se coşcovi, a se coji: *pereţii se scorojiseră*; **3.** (refl.) a se crăpa, a deveni aspră: *pielea lor arsă şi scorojită ca de foc.* TUD. [*S-* + *coroji*].

scorojíre, scorojiri f. acţiunea de a (se) scoroji şi rezultatul ei. [V. *scoroji*].

scorojít, ~ţi, scorojită, ~e a. **1.** deteriorat (la suprafaţă); deformat, cojit (de căldură, de uscăciune): *intrai ... călcînd greu cu bocancii mei scorojiţi.* PR.; *ceasloave scorojite*; **2.** coşcovit, cojit: *tapetul de pe pereţi era scorojit.* GHEŢIE; *pereţi scorojiţi*; **3.** aspru, cu crăpături; zbîrcit: *pe mîinile-i scorojite stetea pielea zgîrcită şi uscată, ca o coajă de nucă.* VLAH.; **4.** (fig.) degradat fizic; scofîlcit: *o babă scorojită.* [V. *scoroji*].

scorojitúră, scorojituri f. (reg.) **1.** lucru deformat, scîlciat, scorojit: *o scorojitură de dulap.* POP.; **2.** vopsea, tencuială scorojită: *cădeau scorojituri de pe pereţi*; **3.** (fig.) om slab, uscat, scofîlcit: *vine scorojitura de uncheş.* [*Scoroji* + *-tură*].

scorombár, scorombari m. (bot.; reg.) porumbar[2] (*Prunus spinosa*). [*Scoroambă* + *-ar*].

scorováie f. v. scorobaie.

scórpie, scorpii f. **1.** (înv. şi pop.) scorpion: *te-au dus pren pustiul cel mare ..., unde şărpii muşcînd şi scorpii.* BIBLIA; *sub piatra cea mai frumoasă, scorpia ascunsă zace.* Z.; **2.** (mai ales artic.) numele popular al constelaţiei Scorpionul; **3.** (în basme) fiinţă fantastică, închipuită ca un monstru zburător feminin, ca un balaur cu multe capete, ce scoate flăcări pe nări, pe gură; scorpioană: *cînd Scorpia este necăjită rău, varsă foc şi smoală.* ISP.; **4.** epitet pentru o persoană (mai ales femeie) foarte rea (şi urîtă): *o scorpie! ... bate slugile pînă la sînge.* CAR.; *tipesa era gen bibelou ..., greu de dibăcit scorpia din ea, fiindcă oricum scorpie era.* PR.; **5.** (reg.) viperă (*Pelias berus*); **6.** (compus; iht.) **scorpie-de-mare**, porc-de-mare (*Scorpaena porcus*); **7.** (ornit.; reg.) pescărel (*Cinclus cinclus*); **8.** (înv.) harapnic: *tată-mieu v-au certat pre voi cu bice, iară eu voiu certa pre voi cu scorpii.* BIBLIA. [Din sl. *skorpija*; cf. gr. mod. *skorpíos*].

scorpioánă, scorpioane f. (reg.) scorpie, fiinţă fantastică: *scorpioana c-auzea şi din puţ se azvîrlea.* POP. [*Scorpie* + *-oaie* (dial. *oan'e*)].

scorpión, scorpioni m. **1.** numele mai multor specii de arahnide cu glande veninoase, care se deschid în vîrful unui ac aflat în partea posterioară a abdomenului şi cu o pereche de palpi maxilari ca nişte cleşti; scorpie: *muri ... înţepat de un scorpion.* CĂRT.; *am văzut scorpioni în Sahara*; **scorpionul de cărţi**, arahnidă minusculă fără glande veninoase, care trăieşte printre filele cărţilor vechi, hrănindu-se cu insecte dăunătoare acestora; chelifer (*Chelifer cancroides*); (compus) **scorpion-de-baltă**, insectă heteropteră acvatică, de culoarea mîlului, cu corpul turtit şi cu picioarele anterioare în formă de cleşte (*Nepa cinerea*); **2.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii zodiacale din emisfera australă, reprezentînd a opta zodie din zodiac, situată între Balanţa şi Săgetătorul; al optulea semn zodiacal; **3.** (astrol.) numele celei de a opta zodii a anului, cuprinsă între 23 octombrie – 21 noiembrie; (p. ext.) persoană născută în această zodie: *scorpionii sînt şireţi.* [Din fr. *scorpion*; cf. lat. *scorpio, -onis*].

scorţ n. v. scoarţă.

scorţár, scorţari m. **1.** (şi **scorţar mare**) pasăre migratoare insectivoră mică, cu gîtul alb, cu spinarea cenuşie şi pîntecele galben, cu ciocul tare şi ascuţit, cu coada scurtă, retezată; ciocîrleţ (*Sitta europaea*); **2.** (şi **scorţar mic**) scorţărel (*Certhia familiaris*); **3.** (reg.; la pl.) opinci din scoarţă de copac, purtate de mocani iarna, ca să nu alunece; **4.** (reg.) acoperiş din scoarţă de copac; **5.** (înv.) meşter de scoarţe, de covoare: *covoare lucrate de scorţari din ţară.* EM. // n. (pl. **scorţare**) (reg.) scoarţă, velinţă; covor ţărănesc: *dar pe pat, ce-i aşternut? ... scorţar mîndru, mohorît.* POP. [*Scoarţă* + *-ar*].

scorţariu, ~ii, scorţarie, ~ii a. (reg.) de culoarea penajului scorţarului: *aveam două rînduri de straie nouă, unul siniliu şi altul scorţariu.* HOGAŞ. [*Scorţar* + *-iu*].

scorţăráş, scorţăraşi m. (ornit.) scorţărel (*Certhia familiaris*). [*Scorţar* + *-aş*].

scorţărél, scorţărei m. pasăre migratoare insectivoră din familia paseriformelor, cu spinarea cafenie pătată cu alb, cu pîntecele alb şi cu ciocul în formă de sabie; scorţar (mic), scorţăraş (*Certhia familiaris*). [*Scorţar* + *-el*].

scorţícă f. (reg.) scorţişoară. [*Scoarţă* + *-ică*].

scorţişoáră, scorţişoare f. **1.** diminutiv al lui scoarţă; **2.** scoarţa aromatică de culoare roşcată-cenuşie a scorţişorului, întrebuinţată drept condiment şi în medicină; scorţică: *vin fiert cu scorţişoară şi cu boabe de piper.* VLAH.; *măcieşe cu miros de tămîie şi scorţişoară.* EL.; **3.** (reg.) băcan[2] (pentru vopsit). [*Scoarţă* + *-işoară*].

scorţişór, scorţişori m. numele mai multor specii de arbori exotici, a căror scoarţă este folosită drept condiment şi în medicină (*Cinnamomum*); arbore aparţinînd fiecăreia dintre aceste specii. [De la *scorţişoară*].

scorţişoríu, ~ii, scorţişorie, ~ii a. (pop.) de culoarea scorţişoarei; roşcat-cenuşiu. [*Scorţişoară* + *-iu*].

scorţonéră, scorţonere f. (bot.) salsifi (*Scorzonera hispanica*). [Din germ. *Scorzonera*, lat. *scorzonera* (*hispanica*)].

scorţós, ~şi, scorţoásă, ~e a. **1.** cu scoarţă tare, aspră, cu crăpături: *calul rîios găseşte copaciul scorţos.* POP.; **2.** cu coajă tare şi groasă; **pepene scorţos**, varietate de pepene galben cu miezul tare; **mere scorţoase**, varietate de mere mari, cu coaja groasă, galbenă-ruginie; **3.** cu pielea aspră, îngroşată, bătătorită, crăpată; scorţoşat: *birjarul învîrti un leu alb în mîna lui udă şi scorţoasă.* DELAVR.; **4.** care nu se îndoaie, lipsit de supleţe; ţeapăn, tare, rigid; cu asperităţi, aspru la pipăit: *mama ... cosea cămăşi de pînză din cînepă scorţoasă.* VIERU; *avea o haină de piele scorţoasă*; **5.** (fig.) lipsit de maleabilitate; intransigent, sever; rigid, distant; scrobit: *academici scorţoşi şi reci.* [*Scoarţă* + *-os*].

scorţoşă, scorţoşez vb. (pop.; refl.) a se înăspri, a se îngroşa, a se bătători, a se crăpa: *i s-au scorţoşat tălpile.* [V. *scorţos*].

scorţoşáre, scorţoşări f. (rar) acţiunea de a se scorţoşa şi rezultatul ei; (concr.) strat scorţos. [V. *scorţoşa*].

scorţoşát, ~ţi, scorţoşată, ~e a. (reg.) scorţos. [V. *scorţoşa*].

scorţoşénie, scorţoşenii f. atitudine distantă, rigidă: *scorţoşenia domnilor care privesc numai cu coada ochilor.* CĂL.; *dispreţuia scorţoşenia semidocţilor.* [*Scorţos* + *-enie*].

scorţotínă, scorţotine f. (fam.) prostituată. [De la *scoarţă*; cf. *buleandră*].

scorúmnic, ~ci, scorumnică, ~ce a. (despre fructe, legume, cereale) care se coace timpuriu. // m. varietate de porumb cu ştiuletele gros şi boabele mari, aurii, care se coace timpuriu. [Et. nec.].

scorúş[1], scoruşi m. arbore din familia rozaceelor, cu flori albe, în buchete, cu fructe comestibile, galbene sau brune, al cărui lemn dur şi dens este folosit în industria mobilelor (*Sorbus domestica*); **scoruş-păsăresc** (sau **sălbatic, de munte**), arbore melifer mic din familia rozaceelor, cu crengile rare şi mlădioase, cu fructe mici, roşii, astringente; merişor[1], sorb[2] (*Sorbus aucuparia*); (compus; reg.) **scoruş-nemţesc**, moşmon (*Mespilus germanica*). [De la *scoruşă*].

scorúş[2], scoruşe n. (reg.) parte a bisericii unde cîntă corul. [Din lat. *chorus*].

scorúşă, scoruşe f. fructul comestibil al scoruşului: *veveriţele ... ronţăind alune, ghindă şi scoruşe.* OD. [Din bulg. *oskoruša*].

scoruşíu, ~ii, scoruşie, ~ii a. (reg.) de culoarea galbenă-brună a scoruşelor: *brîu scoruşiu.* [*Scoruşă* + *-iu*].

scos[1], ~şi, scoásă, ~e a. (rar) **1.** proeminent, bombat: *cu umerii obrajilor scoşi ca la mongoli.* VLAH.; **2.** eliminat, destituit; retras: *savantul devenise un biet profesor scos.* [V. *scoate*].

scos[2], scosuri n. **1.** scoatere: *păcăleşte pe copii cu scosul sîngelui din grindă.* CĂL.; *ciutura foloseşte la scosul apei din fîntînă*; **2.** (înv.) parte ieşită în afară a unei construcţii: *case cu scosuri în toate părţile şi cu sacnasiu.* GHICA; **3.** (înv.) ornament în relief pe suprafaţa unei construcţii. [V. *scoate*].

scosătúră, scosături f. (înv.) ceva scos în afară; ieşitură; proeminenţă. [*Scos*[2] + *-ătură*].

scótă, scote f. **1.** parîmă folosită la ridicarea sau coborîrea colţului de jos al unei vele; **2.** manevră folosită la o asemenea fixare a velei. [Din it. *scotta*].

scótie, scotii f. mulură concavă între două muluri proeminente. [Din fr. *scotie*].

scotoceálă, scotoceli f. scotocire: *să nu intre vreun hoţoman în cabina lui şi să se apuce de scotoceală.* TUD. [*Scotoci* + *-eală*].

scotocí, scotocesc vb. **1.** (tr., refl. şi intr.) a (se) căuta cu de-amănuntul, peste tot (pentru a găsi ceva); a scormoni, a cotrobăi, a scurma, a scodoli: *scotocind în cele mai ascunse locuri ale cetăţii, după pradă.* BĂLC.; *l-am scotocit prin buzunare, peste tot.* CAR.; **2.** (fig.; tr. şi intr.) a cerceta, a analiza cu atenţie, în amănunt: *toată viaţa lui ... fu scotocită şi scoasă la iveală.* VLAH.; **3.** (rar; tr.) a scormoni, a scurma: *îţi oferă un scarabeu; acuma l-a găsit, scotocind nisipul.* TEODOR. [*Scot* (prez. ind. al lui *scoate*) + *-oci*].

scotocíre, scotociri f. acţiunea de a (se) scotoci; căutare amănunţită, cercetare minuţioasă; scotoceală: *scotocirea arhivei a fost anevoioasă.* [V. *scotoci*].

scotocít[1], ~ţi, scotocită, ~e a. cotrobăit, răscolit: *găsi sertarele scotocite.* [V. *scotoci*].

scotocít[2] n. scotocire: *scotocitul casei dură două zile.* [V. *scotoci*].

scotocitór, ~i, scotocitoáre a. **1.** care scotoceşte (răvăşind, răscolind); *mîna îndrăzneaţă şi scotocitoare a omului a spart în sfîrşit şi încuietorile acestor tainiţi.* VLAH.; **2.** (fig.) care cercetează, analizează cu atenţie: (subst.) *scriitorul acesta insolit ..., scotocitor al sordidului.* R.L. [*Scotoci* + *-tor*].

scotofobíe f. teamă patologică de întuneric. [Din fr. *scotophobie*].

scoţóm, scotoame n. pierdere a vederii pe o porţiune limitată a cîmpului vizual, cauzată de o leziune a nervului optic. [Din fr. *scotome*].

scoţătór, ~i, scoţătoáre a. (înv.) **1.** (despre medicamente) care are proprietatea de a provoca transpiraţie, diureză, purgaţie; **2.** (şi m.) mîntuitor, salvator: *el va fi slobozitoriu, din tot păcatul scoţătoriu* (a. 1600-1650). GCR. // m., f. muncitor care scoate materialele (dintr-un cuptor, dintr-o maşină), în cursul unui proces de fabricaţie. [*Scoate* + *-ător*].

scoţéz, ~i, scoţează, ~e a. (rar) scoţian: *costumele nu sînt ... chiar complecte sau cum le cere luxul scoţez.* FIL. [Din it. *scozzese*].

scoţi m. pl. triburi celtice care au populat, la începutul erei creştine vestul şi nordul Islandei, în sec. al V-lea – al VI-lea stabilindu-se în nordul insulei britanice, numită ulterior Scoţia. [Din lat. *Scoti*].

scoţián, ~eni, scoţiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Scoţiei sau locuitorilor ei, referitor la Scoţia sau la locuitorii acesteia: *înfiinţarea unui atelier pe baza băncilor scoţiene pentru agricultură.* GHICA; **duş scoţian**, duş în care apa foarte fierbinte alternează cu apa foarte rece; **şcoala scoţiană**, şcoală filozofică engleză din sec. al XVIII-lea, care cultiva o doctrină bazată pe „bunul-simţ". // m., f. persoană (originară) din Scoţia. [*Scoţia* n. pr. + *-ean*].

scovárdă, scoverzi f. **1.** (mai ales la pl.) plăcintă din aluat (dospit), prăjită în grăsime (şi umplută cu brînză, urdă etc.): *o masă rotundă ..., bună pentru întins foi de plăcintă şi scoverzi.* DELAVR.; **2.** epitet pentru o persoană foarte slabă, scofîlcită: *s-a făcut scovardă uncheşul.* POP.; **3.** (fig.; la pl.) minciuni, palavre: *ce tot înşiri scovergi?*; (şi: scovergă). [Din sl. *skovrada* „tigaie"].

scovérgă[1], scovergi f. (reg.) **1.** învelitoare, velinţă, ţol: *pe picioare îşi întinse două scovergi.* DELAVR.; **2.** sac de plasă pentru prins peşte: *leasa aduna în scoverga ei şi prefira toată apa gîrliţei.* VOIC. [*S-* + *covergă*].

scovérgă[2] f. v. scovardă.

scovîrdá, pers. 3 **scovîrdează** vb. (înv. şi reg.; refl.) **1.** a se îndoi (la mijloc), a deveni concav; a se curba, a se încovoia: *lemnul se scovîrdează*; **2.** a se scufunda; a aluneca: *pămîntul s-a scovîrdat.* [De la *scovardă*].

scovîrdáre, scovîrdări f. acţiunea de a se scovîrda; încovoiere, curbare. [V. *scovîrda*].

scovîrdát, ~ţi, scovîrdată, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** curbat, încovoiat; strîmb: *lemn scovîrdat*; **2.** lăsat, scufundat: *loc scovîrdat.* [V. *scovîrda*].

scrab m. v. scrabă.

scrábă f. (bot.; reg.) **1.** ciormoiag, grîul-prepeliţei (*Melampyrum cristatum*); **2.** (în forma **scrab**) sor-cu-frate (*Melampyrum nemorosum*); (şi: **scrab**). [Et. nec.].

scrabble [screbl] n. joc logic cu litere, asemănător cu cuvintele încrucişate. [Cuv. engl.].

scrádă f. numele a două plante care cresc în regiunile muntoase, prin păduri şi prin locuri umbroase, şi care, menţinîndu-se verzi şi în timpul iernii, servesc ca hrană animalelor (*Cares pilosa* şi *Testuca drymeia*). [Et. nec.; cf. arom. *scrada*].

scratch [screci] n. eliminare a unui concurent dintr-o competiţie sportivă (pentru neprezentare) prin ştergerea de pe listele de participanţi. [Cuv. engl.].

scrădíş, scrădişuri n. depunere de nisip sau de pietriş mărunt, amestecat cu scoici, melci etc., formînd fundul unui rîu, al unui fluviu, al unei bălţi; (p. ext.) loc acoperit cu astfel de depuneri. [Et. nec.].

scrăşcá vb. v. scrîşca.

screámăt n. v. scremet.

screening [scríning] n. examen medical realizat cu raze X: *noul centru medical ... vă oferă ... toate serviciile de screening şi diagnostic.* A. [Cuv. engl.].

scréme, screm vb. (refl.) **1.** a-şi încorda muşchii abdomenului (scoţînd sunete caracteristice) pentru a evacua excrementele; **2.** (p. ext.) a-şi încorda puternic muşchii abdomenului (scoţînd gemete, ţipete) pentru a expulza fătul: *cocoană mare, screme-te mai tare şi fă un cocon mare.* POP.; **3.** (fig.; fam.) a se strădui să facă, să obţină etc. ceva (zadarnic ori cu rezultate minore); a se opinti (în van): *poeţii noştri se screm a cînta.* BOL.; *s-a scremut un munte şi-a ieşit un şoarece.* Z.; **a se screme să ...**, a fi pe punctul de a ..., a fi gata să ... (fără a reuşi): *se screme să plouă.* POP.; **4.** (reg.) a se văita; **5.** (rar) a se răsti: *scoateţi-vă în faţa mea căciulele! s-a scremut din scaun nea Ghiţă.* SAD. [Lat. *exprimere*].

scrémere, scremeri f. acţiunea de a se screme şi rezultatul ei. [V. *screme*].

scrémet, scremete n. **1.** faptul de a se screme; **2.** încordare a muşchilor abdomenului (însoţită de sunete caracteristice) pentru evacuarea excrementelor; scremut; **3.** (înv.; concr.) excrement; **4.** (fig.; fam.) efort deosebit (zadarnic, în van) pentru a face, a obţine etc. ceva: *după atîta scremet, a scris doar un capitol;* (şi: **creamăt**). [*Screme* + *-et*].

scremút, scremuturi n. scremet. [V. *screme*].

scréper, screpere n. **1.** maşină trasă de un tractor pe şenile, folosită pentru săparea, transportarea etc. pămîntului la lucrările rutiere, la construcţiile de canale etc.; **2.** dispozitiv de transport minier alcătuit dintr-o cutie de oţel fără fund, cu o lamă cu gheare la partea inferioară, trasă printr-un cablu peste grămada de materiale de transportat. [Din engl. *scraper*, rus. *skreper*].

scri vb. v. scrie.

scrib, scribi m. **1.** cărturar (la vechii evrei) care tălmăcea poporului cărţile lui Moise; (p. ext.) cunoscător al legilor; **2.** copist, alcătuitor de acte oficiale la diferite popoare; diac, uricar, logofăt: *toţi scribii îi admiră iscălitura.* SAD.; **3.** funcţionar mărunt (care scrie, înregistrează acte, documente etc.): *un funcţionar cocoşat ... suia pe o scăriţă metalică şi modifica cifrele; fiecărei urcări a scribului îi urma o mişcare a mulţimii.* GHEŢIE; **4.** scriitor care scrie mult şi prost; gazetar fără valoare; scribăreţ: *scribii moderni, fără nici o necesitate, se pun a face la fabule.* HEL. [Din fr. *scribe*, lat. *scriba*].

scribălău, scribălăi m. augmentativ al lui scrib; (depr.): funcţionar mărunt, conţopist. [*Scrib* + *-ălău*].

scribăréţ, scribăreţi m. (rar; depr. sau iron.) scrib: *şi scribăreţul acesta cine mai este?* C.PETR. [*Scrib* + *-ăreţ*].

scríe, scriu vb. **1.** (intr. şi tr.) a reprezenta prin semne convenţionale sunete, cuvinte etc.: *unul scria în cridă pe postavul verde.* EM.; *era logofăt la Veleşti, ... învăţase să scrie pe nisip.* SOR.; **2.** (înv.; tr. şi intr.) a ortografia: *fiecare scrim cum voim, cîţi scriitori atîtea ortografii.* GHICA; *acum 200 de ani, Goethe ... nota: „nu contează defel cum anume scrii un cuvînt, ci doar ca cititorul să înţeleagă ceea ce ai vrut să exprimi cu ajutorul acestuia".* R.LIB.; **3.** (pop.; refl.) a se semna; **de cînd se scria musca pe perete**, de (foarte) multă vreme, de demult; **4.** (tr.) a completa un formular, un act tipărit în alb: *d-le Caţavencu, fii bun, scrie-i, mă rog, votul acestui onest cetăţean.* CAR.; **5.** (înv.; rar; tr.) a tipări: *aceaste doo cărţi ... le-au scris în cheltuială multă.* PALIA; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a desena; a picta: *Theofil împărat le-au scris obrazele pentru sfintele icoane.* DOS.; **7.** (pop.; tr.) a încondeia: *a scrie ouă de Paşti*; **8.** (fig.; tr.) a lăsa urme; a întipări, a imprima: (refl. pas.) *urmele celor doi străini se scriseseră adînc în zăpadă.* ST.; (fig.) *întristarea ţi-e scrisă pe obraz.* BOL.; **9.** (tr. şi refl.) a (se) contura: *mai departe se scria pe cer linia Şurianului; se lămureau şi alte piscuri.* SAD.; **10.** (tr.) a trasa; a descrie: *un frac fără mînece ..., pre care îl scria calfa pe la toate încheieturile cu credă.* NEGR.; (fig.) *avionul scria pe cer rotocoale albe*; **11.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) înscrie pe o listă, într-o evidenţă; a (se) înregistra într-un colectiv, într-o organizaţie etc.: *zicea c-o să mă scrie de-a dreptul în clasa a treia.* DELAVR.; *s-a scris la liberali*; **12.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a recruta: *pe pruncuţ ... mi l-au scris la oaste.* POP.; **13.** (înv.; tr.) a recenza[1]; a catagrafia; a inventaria: *puse de scrise oastea şi găsi că era de opt mii de oameni.* ISP.; **14.** (fig.; înv. şi reg.; tr.) a pune pe seama cuiva: *spune-mi drept, ţi-au spus vrodată popii că păcate-ţi scriu dacă-mbrăţişezi vro fată?* COŞB.; **15.** (tr.) a înregistra (avere, bunuri etc.) pe numele cuiva: *să-i scrie toate pămînturile pe numele lui.* REBR.; **16.** (tr. şi intr.) a-şi exprima în scris gîndurile, ideile, impresiile etc.; a compune, a redacta o lucrare, o operă (literară, ştiinţifică etc.): *de ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu?* EM.; *am venit să scriu o carte despre India.* EL.; **17.** (tr. şi intr.) a semnala prin scris; a relata în scris; a descrie, a povesti, a consemna: *îndemnatu-s-au ... a scrie întru pomenirea domnilor.* NEC.; **18.** (tr. şi intr.) a publica, a colabora la un ziar, la o revistă: *scrie periodic la „Dilema"*; **19.** (tr. impers.) a se afla scris, a fi scris: *aşa scrie şi la noi în cărţi despre unii, că tocmai la bătrîneţe au făcut copii.* CR.; **20.** (tr.) a fi stabilit, a fi hotărît (prin legi, regulamente etc.): **a(-i) fi scris cuiva**, a-i fi sortit: *orice voi face nu voi scăpa de ceea ce îmi este scris.* GHEŢIE; **21.** (spec.; tr.) a redacta o scrisoare: *am scris în două zile zece scrisori de afaceri.* CAR.; **22.** (tr. şi intr.) a trimite cuiva o scrisoare; a coresponda: [inima] *tot mă mai doare ... cînd plec prin străini şi nu scriu cu lunile acasă.* VIERU; (refl. recipr.) *ne scriem din cînd în cînd*; **23.** (tr.) a înştiinţa, a comunica ceva în scris: *iată ce-mi scrie frate-meu.* CR.; **24.** (înv.; tr. şi intr.) a prevedea: *după cum scrie pravila.* PRAV.; **25.** (pop.; tr.) a prescrie un medicament, un tratament: *orice i-ar scrie, boala n-are leac*; (şi: (pop.) **scri**). [Lat. *scribere*].

scríere, scrieri f. **1.** acţiunea de a scrie şi rezultatul ei; **2.** (sistem de) semne grafice convenţionale prin care sînt reprezentate sunetele, cuvintele etc. unei limbi; scris[2], scrisoare: *nu ştiu, zău, dacă din cele patru clase primare îi mai rămăsese altăceva decît ştiinţa scrierii şi a cetirii.* GANE; **3.** (înv.) ortografie: *am scris şi publicat studiul „Despre scrierea limbei române".* MAIOR.; **4.** mod particular de a caligrafia semnele grafice; fel de a scrie; scris[2], scrisoare, scriitură: *cu scriere citeaţă; scriere rondă*; **5.** text scris: *dau aci ca specimen cîteva scrieri şi epistole.* GHICA; **6.** exprimare în scris, redactare a unui text; scris[2]: *omul ştie arta scrierii.* BOL.; **7.** lucrare, operă literară, ştiinţifică etc.; (spec.) carte; (la pl.) totalitatea textelor unui autor, ale unui curent (literar), ale unui popor etc.; operă, scriptură, scris[2]: *iată ce înţelesuri şi ce cugete rele vrăşmaşii fără lege dau scrierilor mele.* ALEX.; [„Alexandru Lăpuşneanu"] *ar fi devenit o scriere celebră ... dacă literatura română ar fi avut în ajutor prestigiul unei limbi universale.* CĂL. [V. *scrie*].

scriitór, ~i, scriitoáre m., f. **1.** autor de opere literare; scriptor: *sarcina unui scriitor este foarte grea într-o literatură în care principiile abia sînt schiţate.* MACED.; *un scriitor român, prin sînge, trebuie să aibă neapărat o notă distinctivă naţională.* CĂL.; **2.** persoană care copia sau redacta acte oficiale în cancelariile domneşti; secretar într-o cancelarie; funcţionar, slujbaş mărunt; grămătic, diac, copist, scrib: *vechi scriitor la judecătorie.* GHICA; **3.** (reg.) persoană care redactează sau scrie după dictare scrisori, documente etc. pentru analfabeţi: *alţi scriitori din sat au obicei de pun vorbe de ale lor; dar aceea-i scrisoarea lor, şi ea vrea să trimeată o scrisoare a ei.* SAD. // n. (înv.) masă de scris; birou:

m-am dus la scriitoriul meu şi am scris lui Ipolit ca să vie. NEGR. [*Scrie* + *-tor*].

scriitoráş, scriitoraşi m. **1.** (depr.) diminutiv al lui scriitor; scriitor fără talent, fără valoare: *umplu gazetele tot felul de scriitoraşi*; **2.** funcţionar mărunt; conţopist: *ar fi putut rămînea toată viaţa un biet scriitoraş ... într-un orăşel de provincie.* VLAH. [*Scriitor* + *-aş*].

scriitoricésc, ~şti, scriitoriceáscă, ~eşti a. care aparţine scriitorilor sau operei lor, referitor la scriitori sau la opera acestora; caracteristic scriitorilor: *ceea ce ai făcut zi de zi n-a fost un act scriitoricesc, ci unul de viaţă.* R.L.; *lumea scriitoricească; arta scriitoricească.* [*Scriitor* + *-icesc*].

scriitoríe, scriitorii f. (înv.) **1.** profesiune de scriitor; **2.** cancelarie. [*Scriitor* + *-ie*].

scriitoríme f. totalitatea scriitorilor; mulţime de scriitori: *scriitorimea românească.* [*Scriitor* + *-ime*].

scriitúră, scriituri f. **1.** (înv.) scriere; **2.** (fam.) mod de a scrie; scriere, scris[2], caligrafie: *găsesc pe masă un bilet cu scriitura mărunţică.* VLAH.; **3.** fel de scriere; (sistem de) semne grafice convenţionale pentru redarea sunetelor, cuvintelor etc. unei limbi; scriere, scris[2], scrisoare: *fel de fel de scrituri: engleze, italice, gotice.* CAR.; **4.** (livr.) (manieră artistică de) exprimare în scris, fel particular de alcătuire a unui text (literar): *o scriitură chinuită, scremută, inadecvată conţinutului; se adunaseră la redacţie fel de fel de scrituri*; **5.** aspect tehnic al unei compoziţii muzicale în raport cu adaptarea ei la instrumentul muzical; **6.** (reg.) cusătură cu arnici: *pe la poale scriitură, la obraz cu zbîrcitură.* POP. [*Scrie* + *-tură*; cf. fr. *écriture*].

scrijeá, scrijele f. (reg.) **1.** bucată, felie subţire: *nişte scrijele de curechi*; **2.** (la pl.) jumări (de grăsime); (şi: **scrijeală**). [Din sl. *skrižali*; cf. sb. (*s*)*križka* „felie"].

scrijeálă f. v. scrijea.

scrijelá vb. v. scrijeli.

scrijeleálă, scrijeleli f. scrijelire; scrijelitură. [*Scrijeli* + *-eală*].

scrijelí, scrijelesc vb. (tr.) **1.** a zgîria uşor, a cresta o suprafaţă cu un obiect tăios: *nişte mese şi bănci de lemn ... scrijilate cu cuţitaşul.* GANE; *horcăiturile se reluară; era ca şi cum ar fi scrijelat cineva cu un cuţit varul de pe perete.* GHEŢIE; **2.** a tăia brazde cu plugul; **3.** (rar) a ciupi alegînd ce-i mai bun dintr-o mîncare; (şi: **scrijela**, (pop.) **scrijila**, **scrijili**). [De la *scrijeală*].

scrijelíre, scrijeliri f. acţiunea de a scrijeli şi rezultatul ei; zgîrietură, crestătură, scrijeleală; (şi: (pop.) **scrijilire**). [V. *scrijeli*].

scrijelít, ~ţi, scrijelită, ~e a. acoperit cu scrijelituri; zgîriat, crestat: *bănci scrijelite*; (şi: (pop.) **scrijilit**). [V. *scrijeli*].

scrijelitúră, scrijeliturí f. tăietură (superficială); zgîrietură, crestătură; scrijelire, scrijeleală: *privea dezgustat scrijeliturile de pe pereţi*; (şi: (pop.) **scrijilitură**). [*Scrijeli* + *-tură*].

scrijilá vb. v. scrijeli.

scrijilí vb. v. scrijeli.

scrijilíre f. v. scrijelire.

scrijilít a. v. scrijelit.

scrijilitúră f. v. scrijelitură.

scrimă, scrimez vb. (rar; intr.) a practica scrima. [Cf. fr. *escrimer* (după *scrimă*)].

scrímă f. arta de a mînui armele albe (sabia, spada şi floreta); ramură sportivă cuprinzînd probe de sabie, de spadă sau de floretă: *îl găsi pe avocat făcînd un exerciţiu de floretă ..., sub privirile lui Michel, maestrul de scrimă al clubului.* GHEŢIE. [Din it. *scrima*, fr. *escrime*].

scrimér, ~i, scrimeră, ~e m., f. sportiv care practică scrima: *reputaţia mea de boxer şi bun scrimeur îi înghesuise pe scaune.* PETR.; (scris şi: *scrimeur*). [Din fr. *escrimeur* (după *scrimă*)].

scrín, scrinuri n. **1.** dulap de înălţime medie, cu mai multe sertare suprapuse, în care se păstrează mai ales lenjerie; comodă: *scoase cîteva cearşafuri albe dintr-un scrin.* GHEŢIE; **2.** cutie, casetă în care se păstrează bijuterii, bani etc. [Din rus. *skrin*, lat. *scrinium*].

scriniáriu m. (înv.; rar) arhivar: *Evstratie ... era scriniariu a cinul duchicesc.* DOS. [Din lat. *scriniarius*].

scrínte f. (bot.; reg.) **1.** liliac (*Syringa vulgaris*); **2.** (reg.; în forma **scrintea**) scrîntitoare (*Potentilla argentea*); (şi; **scrintea**). [Et. nec.; cf. *scrintitoare*, *scînteie*].

scrinteá f. v. scrinte.

scrinteálă f. v. scrînteală.

scrintí vb. v. scrînti.

scrintíre f. v. scrîntire.

scrintít a. v. scrîntit.

scrintitoáre f. v. scrîntitoare.

scrintitúră f. v. scrîntitură.

scrínţiţă f. v. scrîntiţă.

scripcăr, scripcari m. **1.** (pop.) lăutar (care cîntă din scripcă); viorist: *scripcarul zicea bine şi din gură.* SAD.; **2.** scriitor, poet lipsit de talent, fără valoare; cîntăreţ: *o, vînturători de fraze, scripcari sarbezi şi smintiţi, nu vedeţi în ce mocirlă de prostii vă bălăciţi?* VLAH.; **3.** gîndac negru, cu antene lungi, care scoate un scîrţîit ca de scripcă; plopar, tăietor-de-lemne (*Saperda carcharias*). [*Scripcă* + *-ar*].

scrípcă, scripci f. (pop.) **1.** vioară: *şi cîte şi mai cîte nu cînta ... din scripca sa răsunătoare.* CR.; **2.** cîntec de vioară: *bade, dorul de la tine ... nu-l poate opri nime, nici ţiganul cu scripca, numai eu cu inima.* POP.; **3.** meseria de scripcar: *îşi cîştiga pîinea cu scripca.* [Din ucr., rus. *skripka*].

scripcăráş, scripcăraşi m. (ornit.; reg.) greier de cîmp (*Gryllus campestris*). [*Scripcar* + *-aş*].

scrípet n., m. v. scripete.

scrípete, scripeţi m. **1.** mecanism alcătuit dintr-o roată cu un şanţ periferic în care rulează un cablu, un lanţ etc., prin intermediul căruia este transmisă o forţă; dispozitiv cu un asemenea mecanism, folosit la ridicarea unor greutăţi; muflă: *pe gura ocnei se cobora cu o funie pe scripete o roată în care şedea un om.* BOL.; (fig.) *cu evlavie adîncă ne-nvîrteau al minţii scripet, legînînd cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipet.* EM.; **2.** dispozitiv la războiul de ţesut servind la ridicarea şi coborîrea alternativă a iţelor: *au început a ţese: adecă a trece bătătura prin urzeală cu ajutorul tălpigilor, al scripţilor şi al iţelor.* CR.; (şi: **scripet**, (înv. şi reg.) **scripţ**). [Din bulg. *skripec*, rus. *skripet'* „a scîrţîi"].

scripisí, scripisesc vb. (înv.; tr.) a parafa acte, documente etc. [Cf. rus. *skrépa* „parafă"].

scripisít, ~ţi, scripisită, ~e a. (înv.) parafat: *se poate dovidi din cuprinsul delilor scripisite şi şnuruite ce se află la arhivă.* AL. [V. *scripisi*].

scrípte f. pl. **1.** (înv.) hrisoave, documente (istorice): *scriptele şi actele posterioare menţionează mai multe diplome.* HASD.; **2.** condici, registre, acte de evidenţă (contabilă) etc.; însemnări cuprinse în ele: *cercetînd scriptele ..., găsiră treburile moşiei cît se poate de încurcate.* GHEŢIE; **3.** (jur.) înscrisuri sub semnătură privată. [Din lat. *scripta*].

scríptic, ~ci, scriptică, ~ce a. **1.** (rar) scris[1]: *stil oral şi scriptic*; **2.** care a fost înscris, înregistrat în scripte; realizat pe baza sau cu ajutorul scriptelor: *evidenţă scriptică*; **fond scriptic**, fond destinat pentru retribuirea personalului dintr-o întreprindere, instituţie etc.; **personal scriptic**, personal angajat în schema unei întreprinderi, instituţii etc.; personal bugetar. [*Scripte* + *-ic*].

scriptológ, scriptologi m. (depr.) birocrat; funcţionar mărunt; scribălău. [De la *scripte*].

scriptologíe f. (depr.) birocraţie; paperaserie. [*Scriptolog* + *-ie*].

scriptomán, ~i, scriptomană, ~e m., f. (depr.) persoană care are mania scrisului[2]. [*Scripte* + *-oman*].

scriptomaníe f. (depr.) mania scrisului. [*Scriptoman* + *-ie*].

scríptor, scriptori m. (latinism) scriitor: *aceasta ... am cetit la scriptorii bizantineşti.* B.-DEL. [Din lat. *scriptor*].

scriptóriu, scriptorii n. **1.** (înv.) masă de scris; birou; **2.** atelier al copiştilor de manuscrise, în mănăstirile medievale: *din vechea aşezare mănăstirească rămăseseră o parte a zidului de incintă ..., chiliile fraţilor, scriptoriul, biblioteca şi refectoriul comun.* GHEŢIE; *ca un novice sîrguincios dintr-un scriptorium medieval, acel adolescent şi-a dedicat mai multe luni lecturii cursive din Kant.* PATAP.; (şi: **scriptorium**). [Din lat. *scriptorium*].

scriptórium n. v. scriptoriu.

scriptúral, ~i, scripturală, ~e a. referitor la scriitură, la textele scrise; **monedă scripturală**, mijloc de plată, altul decît biletele de bancă sau piesele monede (ex.: conturi de bancă, efecte de comerţ etc.). [Din fr. *scriptural*].

scripturár, ~i, scripturară, ~e a. care ţine de Sfînta Scriptură, referitor la Sfînta Scriptură: *prestigiul scripturar al păsării ... este remarcabil; porumbelul are un statut privilegiat.* PLEŞU. [Din fr. *scripturaire*].

scripturátic, ~ci, scripturatică, ~ce a. (înv.; rar) conform cu scriptura: [cartea] *luminează pe tot omul cu direpte răspunsuri firişe şi scripturatice.* DOS. [*Scriptură* + *-atic*].

scriptúră, scripturi şi (înv.) **scripture** f. **1.** (înv.) scriere; literă scrisă, tipărită: *carte cu scripturi de aur.* DOS.; **2.** (înv.) fel de a scrie; scris[2]; caligrafie: *scriptura este excesiv de îngrijită.* CAR.; **3.** (înv.) inscripţie: *banii cei buni ... să aibă chip şi scriptură cinstită şi frumoasă.* PRAV.; **4.** (înv.) scrisoare: *scrise o hîrtie de o aruncă naintea lu Chesar; în scriptură zicea...* MOXA; **5.** (înv.) însemnare, consemnare, relatare scrisă; text; **6.** scriere, operă literară, ştiinţifică; conţinutul acesteia: *cînd privesc zilele de-aur a scripturelor române.* EM.; **7.** (şi **Sfînta Scriptură**) carte religioasă cuprinzînd Vechiul şi Noul Testament; Biblia; (p. ext.) preceptele, legile etc. propovăduite de aceasta: *adă-ţi aminte de zisa scripturei şi iartă greşiţilor tăi!* NEGR.; *nu mai ştie Atotziditorul unde să ne-aşeze mai bine, plutind ca somnambulii pe marginea Scripturii.* VIERU; **a treia zi după scripturi**, prea tîrziu; **8.** (rar) precept moral, principiu: *eu am demult scriptura mea şi-mi ţin scriptura.* COŞB. [Lat. *scriptura*].

scripturístic, ~ci, scripturistică, ~ce a. (înv.) scris[1]: *examenul scripturistic consta din probe de algebră, mecanică, chimie.* GHEŢIE. [*Scriptură* + *-istic*].

scripţ m. v. scripete.

scris[1], ~şi, scrisă, ~e a. **1.** notat, redat prin scriere: *drepturile popoarelor nu sînt niciodată scrise.* GHICA; **limbă scrisă**, aspect scris al unei limbi; limbă literară: *norma limbei scrise trebuie să fie cea care există obiectiv.* EM.; **2.** care se desfăşoară prin intermediul scrierii; scriptic, scripturistic: *examen scris*; **3.** acoperit cu un text: *pe o mescioară era o foaie scrisă.* EM.; **4.** (pop.) desenat; pictat; zugrăvit: *erau nişte pomi înalţi, stufoşi ... de părea că erau scrişi.* ISP.; *foaie verde de lemn scris.* POP.; **a rămîne (ca) scris pe perete**, a încremeni (de spaimă): *tîlharii rămaseră ca scrişi pe părete şi tăcură mîlcă.* ISP.; **(a fi) ca** (sau **parcă**) **scris** sau

scris de frumos, (a fi) foarte frumos. // f. 1. (artic.; pop.) soartă, ursită: *ce e scrisa omului trebuie să o pătimească.* PANN; 2. (şi m.; artic.; pop.) persoană predestinată să devină soţul sau soţia cuiva: *hotărî ... să se ducă să-şi caute scrisa.* ISP.; 3. (la pl.) (ceea ce se spune într-un) text scris; scriere: *cele mai multe din acele datine bătrîneşti ... strănepoţii noştri nu le vor mai cunoaşte poate decît din scrisele noastre.* OD.; *voim să ne întemeiem ... pe scrisele autorilor.* IBR. [V. ***scrie***].

scris², scrisuri n. 1. faptul de a scrie: *judecătorul ... abia prididea cu scrisul.* AG.; **maşină de scris**, maşină pentru dactilografierea textelor; 2. (sistem de) semne grafice convenţionale prin care sînt reprezentate sunetele, cuvintele etc. unei limbi; scriere, scrisoare, scriptură: *învăţase cititul şi scrisul;* **în scris**, notat, consemnat pe hîrtie: *dă-mi în scris pe Gagamiţă ăla, să nu-i uit numele.* CAR.; 3. mod particular de a caligrafia; fel de a scrie al cuiva; scriere; scriitură, scrisoare, scriptură: *nu cunoşteam scrisul persoanei.* GHEŢIE; *scrisul nu era al mamei.* BUSUIOC; 4. formulare scrisă a unui enunţ; compunere, redactare a unei lucrări, a unei opere (literare); scriere: *nu s-aşeza niciodată la scris pînă cînd nu-şi avea în cap un subiect lămurit.* VLAH.; *scrisul se învaţă; ceea ce pare talent nu este adesea decît efectul unei ucenicii.* LOV.; 5. mod individual de a compune un text (literar); stil: *scrisul său este clar;* 6. activitate de scriitor, de publicist: *scrisul nu-i aduce nici bani, nici satisfacţii;* 7. lucrare, operă literară, ştiinţifică etc.; (spec.) carte; (la pl.) totalitatea textelor unui autor, ale unui curent literar, ale unui popor etc.; scriere; operă: *voi credeaţi în scrisul vostru.* EM.; 8. (pop.) (comunicare, înştiinţare printr-o) scrisoare: *de nuntă se pregătea, scris la Miiul trimitea.* POP.; 9. (înv. şi reg.) act, dovadă: *ce să urmează după obiceiul pămîntului n-are nevoie de scris.* DELAVR.; 10. (înv.; la pl.) efecte emise de o societate de credit şi admise la Banca Naţională: *scrisuri funciare rurale şi urbane.* [V. ***scrie***].

scrisoáre, scrisori f. 1. (înv. şi reg.) (sistem de) semne grafice convenţionale pentru redarea sunetelor, cuvintelor etc. unei limbi; scriere, scris², scriptură: *am fost la Liov ... ş-am învăţat scrisoare latinească.* SAD.; 2. (înv. şi pop.) mod particular de a caligrafia; fel de a scrie; scriere, scris², scriitură: *m-am cercat să cetesc ..., dar scrisoarea era atît de încîlcită, încît le-am lăsat.* NEGR.; 3. (înv. şi reg.) dovadă scrisă; act, document care atestă anumite împuterniciri, relaţii etc.: *au dat poroncă la toată boierimea să-ş aducă scrisori ce or ave pre moşiile lor, să le scrie la condică.* NEC.; **scrisoare de credit**, document (la purtător) prin care un bancher sau o bancă cere altui bancher sau altei bănci să achite titularului suma menţionată; **scrisoare de trăsură**, fraht; **scrisoare de acreditare**, v. **acreditare**; 4. (înv.) operă, scriere literară, ştiinţifică etc.: *atîţia ... nechemaţi ale căror scrisori le gustă numai şoarecii.* GANE; 5. comunicare scrisă, trimisă cuiva prin poştă sau printr-un intermediar; epistolă, răvaş: *poştaşul aduse o scrisoare.* GHEŢIE; (fig.) *vîntu-o foaie veştejită mi-au adus muşcînd fereastra – este moartea ce-mi trimite fără plic scrisoarea-aceasta.* EM.; **scrisoare deschisă**, articol sub formă de epistolă (cu caracter polemic): *e plină presa de scrisori deschise;* 6. (la pl.) specie a prozei literare sub formă de corespondenţă: *Ghica, „Scrisori către V. Alecsandri";* 7. specie literară în versuri, varietate a poeziei didactice, tratînd subiecte filozofice, morale etc.; epistolă: *Scrisoarea III de M. Eminescu.* [***Scris*** *²* *+ -oare*].

scrisorícă, scrisorele f. diminutiv al lui scrisoare: *din plic a tras o scrisorică.* CAR. [***Scrisoare*** *+ -ică*].

scrîmbiţă f. v. **scrumbiţă**.

scrînciob, scrîncioburi şi (pop.) **scrîncioabe** n. 1. construcţie alcătuită din mai multe leagăne sau bănci (dispuse în cerc sau suprapuse) fixate pe acelaşi schelet, care se balansează sau se învîrtesc, servind ca mijloc de distracţie; dulap: *în scrînciobul din culme se dau flăcăi şi fete.* AL.; *niciodată cînd fusese mic nu se dăduse-n scrînciob.* CĂRT.; 2. (pop.) leagăn în care se leagănă copiii: *cînd era mică a căzut din scrînciob.* NEGR.; 3. scîndură lungă sprijinită la mijloc pe un suport gros, pe ale cărei capete se aşază două persoane, pentru a se balansa în sus şi în jos; (şi: (reg.) **scîrcium**). [Din sl. ***sŭkrontiti***].

scrînciobár, scînciobari m. (reg.) persoană care învîrteşte scrînciobul. [***Scrînciob*** *+ -ar*].

scrînteálă, scrînteli f. 1. deplasare a unui os din articulaţia lui; luxaţie, scrîntire, scrîntitură, torsiune; 2. (fig.) greşeală: *nimic nu este mai supus la scrînteli, la deviaţiuni ... ca regimul constituţional.* OD.; 3. (fig.) tulburare a minţii; sminteală, ţicneală, nebunie: *are oleacă de scrînteală la cap;* (şi: (pop.) **scrinteală**, (reg.) **sclinteală**). [***Scrînti*** *+ -eală*].

scrîntí, scrîntesc vb. 1. (tr.) a deplasa, a scoate un os din articulaţie, din poziţia normală; a suferi o entorsă; a luxa, a răsuci: *nu cumva să aluneci şi să-ţi scrînteşti piciorul.* GHEŢIE; *mîna dreaptă să-ţi sclintească.* POP.; 2. (refl.) a se deplasa din articulaţie; a se luxa, a se răsuci: *i s-a scrîntit mîna;* 3. (fig.; tr.) a deforma, a strica; a greşi ceva: *crezînd că drege gingaşul monument ... el n-a făcut altceva decît ... a-l scrînti în multe părţi ale sale.* OD.; **a o scrînti**, a greşi; a gafa: *dascălul văzu că a cam scrîntit-o şi o întoarse pe foaia aialaltă.* ISP.; 4. (fig.; refl.) a-şi pierde judecata; a se sminti, a se ţicni, a înnebuni: *D-zeu ştie cum s-or fi scrîntit toate celea în capul bietului om.* EM.; *cine citeşte prea mult se scrînteşte.* CĂL.; (şi: (pop.) **scrinti**, (reg.) **sclinti**). [Din sl. ***sŭkrononti***].

scrîntíre, scrîntiri f. 1. acţiunea de a (se) scrînti şi rezultatul ei; scrînteală, luxaţie; entorsă; 2. (fig.) sminteală, ţicneală, nebunie; (şi: (înv.) **scrintire**). [V. ***scrînti***].

scrîntít, ~ţi, scrîntită, ~e a. 1. deplasat din articulaţie; luxat: *se pomenea cu o mînă scrîntită sau un picior frînt.* FIL.; 2. (fig.) dezechilibrat mintal; dement, nebun, smintit: *era scrîntit la minte;* (şi: (pop.) **scrintit**, (reg.) **sclintit**). [V. ***scrînti***].

scrîntitoáre, scrîntitori f. 1. numele mai multor plante erbacee din familia rozaceelor, folosite în medicina populară: **a)** plantă cu tulpina tîrîtoare sau ascendentă, cu flori mici, galbene, în raceme; scrintea (*Potentilla argentea*); **b)** plantă cu tulpina tîrîtoare sau ascendentă, cu flori mici galbene solitare (*Potentilla supina*); **c)** coada-racului (*Potentilla anserina*); **d)** buruiană-de-cinci-degete (*Potentilla recta*); e) sclipeţ (*Potentilla erecta*); **f)** cinci-degete (*Potentilla alba*); 2. (bot.; reg.) dreţe (*Lysimachia nummularia*); 3. (reg.) ciumărea (*Galega officinalis*); 4. (reg.; în forma **scrintitoare**) cocoşei-de-cîmp (*Adonis aestivalis*); (şi: (pop.) **scrintitoare**, (reg.) **sclintitoare**). [***Scrînti*** *+ -toare*].

scrîntitúră, scrîntituri f. 1. scrînteală, luxaţie; entorsă: *doctorul a constatat că era o simplă scrîntitură.* VOIC.; 2. (concr.) articulaţie scrîntită: *îşi legă scrîntitura;* 3. (bot.; reg.) dreţe (*Lysimachia nummularia*); 4. (bot.; reg.) coada-racului (*Potentilla anserina*); (şi: (pop.) **scrintitură**, (reg.) **sclintitură**). [***Scrînti*** *+ -tură*].

scrîntiţă, scrîntiţe f. (bot.; reg.) 1. bob-de-ţarină (*Lathyrus sylvester*); 2. coada-racului (*Potentilla anserina*); 3. (în forma **sclintiţă**) arginţică (*Dryas octopetala*); (şi: **scrintiţă, sclintiţă**). [***Scrînti*** *+ -iţă*].

scrîşcă, scrîşc vb. (înv. şi reg.; intr.) a scrîşni: *scrăşcînd din dinţi.* DOS.; (şi: **scrăşca**). [*S-* *+* ***crîşca***].

scrîşcáre, scrîşcări f. acţiunea de a scrîşca; scrîşnire: *el se văieta cu scrîşcare.* DOS. [V. ***scrîşca***].

scrîşnet, scrîşnete n. 1. zgomot caracteristic provocat de strîngerea fălcilor şi frecarea dinţilor de sus cu cei de jos (la mînie, la durere etc.); scrîşnire: *se auzeau scrîşnetele suferinzilor;* 2. (p. anal.) zgomot scîrţîitor, strident (produs prin frecare); scîrţîit: *auzi scrîşnetul cheii în broască.* GHEŢIE. [***Scrîşni*** *+ -et*].

scrîşní, scrîşnesc vb. 1. (intr.) a-şi strînge fălcile şi a-şi freca dinţii de sus cu cei de jos, producînd un zgomot caracteristic (la furie, la durere etc.); a (s)crîşca: *baba scrîşni din dinţi ca apucată.* EM.; (tr.) *s-a pus o geruială ... de trosneau lemnele şi-ţi scrîşneau dinţii în gură.* DELAVR.; 2. (fig.; intr. şi tr.) a rosti, a spune ceva printre dinţi, cu ură, cu mînie, cu ciudă: *flăcăul scrîşni o înjurătură;* 3. (p. anal.; intr.) a produce (prin frecare) un zgomot scîrţîitor, strident; a scîrţîi: *roţile trăsurii scrîşniră pe pojghiţa de zăpada îngheţată.* GHEŢIE; *lăsînd acul patefonului să scrîşnească mai departe pe placa rotitoare.* CĂRT.; (şi: (pop.) **scîrşni**). [Din sl. ***skrŭžitati***, bulg. ***skărša***, sb. ***skršiti***].

scrîşnére, scrîşneri f. 1. acţiunea de a scrîşni şi rezultatul ei; 2. scrîşnet: *nu-i auzea vocea tremurată şi scrîşnirile.* SAD.; 3. cuvînt rostit printre dinţi; (p. ext.) necaz, ciudă, mînie, ură: *Mihăileanu, în culmea scrîşnirii: „cine e?"* CAR.; 4. (p. anal.) scîrţîit¹: *scrîşnirile roţilor pe pietriş.* [V. ***scrîşni***].

scrîşnít¹, ~ţi, scrîşnită, ~e a. 1. exprimat, exteriorizat prin scrîşnete, însoţit de scrîşnete: *rosteau cu glasul urii becisnicul său nume prin gemete scrîşnite strivindu-i-l în dinţi.* COŞB.; 2. rostit printre dinţi (la ură, la mînie etc.): *uncheşul ... a început a mormăi vorbe scrîşnite împotriva muierilor.* SAD.; (adv.) *vorbeşte scrîşnit;* 3. scîrţîitor: *o furtună de zgomote scrîşnite.* ARG. [V. ***scrîşni***].

scrîşnít², scrîşnituri n. scrîşnire: *scrîşnitul dinţilor e enervant.* [V. ***scrîşni***].

scrîşnitór, ~i, scrîşnitoáre a. 1. care scrîşneşte, care scoate scrîşnete: *cu fălci negre scrîşnitoare.* AL.; 2. (p. anal.) care produce scrîşnete, scîrţîituri: *balamale scrîşnitoare;* (şi: (pop.) **scîrşnitor**). [***Scrîşni*** *+ -tor*].

scroáfă, scroafe f. 1. femela porcului; purcea: *vede în bulhac o scroafă cu doisprezece purcei.* CR.; **s-a suit** (sau **s-a urcat**) **scroafa în copac**, se spune despre un parvenit înfumurat; 2. epitet injurios pentru o femeie neserioasă, neruşinată etc.; 3. (compuse; pop.) **scroafă-de-baltă**, pasăre din ordinul picioroangelor, cu pene roşcate (*Ardetta minuta*); **scroafa-cu-purcei**, numele unei constelaţii din emisfera boreală; 4. (reg.) contrabas; 5. lovitură de biliard executată rău, dar care, din întîmplare, nimereşte bine. [Lat. ***scrofa***].

scroámbe f. pl. (reg.) cizme grosolane, nepotrivite pe picior; încălţăminte veche, uzată: *şi scroambele ieste a voastre îs pocite.* CR. [Din ucr. ***škrab***].

scrob, scroburi n. (reg.) 1. ouă bătute şi prăjite în ulei sau untură; jumări (de ouă): *scrobul ... umple încăperea cu un miros plăcut.* VLAH.; 2. terci din făină de grîu; 3. aluat subţire pentru clătite şi scoverzi; 4. pojghiţă de gheaţă formată deasupra zăpezii; 5. tencuială. [Din bulg., sb. ***skrob***].

scrobeálă, scrobeli f. 1. (şi **scroboală albă**) amidon (granule sau pulbere) folosit la scrobirea unor fire textile, a rufelor etc.; suspensie cu acest amidon; apret; 2. (şi **scroboală albastră**) albăstreală: *lulachiul era un fel de vopsea ca scroboala albastră; se punea în usucul de oaie.* SOR.; 3. (pop.) mînjeală (cu care se unge urzeala de cînepă ca să nu se rupă la ţesut). [***Scrobi*** *+ -eală*].

scrobí, scrobesc vb. 1. (tr.) a da rigiditate, asprime, luciu fibrelor, materialelor textile, rufelor etc. prin scufundarea în suspensie de amidon cu apă; a apreta: *am scrobit cămăşile;* 2. (pop.; tr.) a albăstri rufe, ţesături; 3. (pop.; tr.) a unge cu scroboaleă urzeala de cînepă ca să nu se rupă firele la ţesut; a mînjeli; 4. (reg.; refl.; despre zăpadă) a prinde o pojghiţă de gheaţă. [Din bulg. ***skrobja***, sb. ***skrobiti***].

scrobíre, scrobiri f. acţiunea de a scrobi şi rezultatul ei; scrobit[2]. [V. *scrobi*].

scrobít[1], ~ţi, scrobită, ~e a. **1.** întărit cu scrobeală (albă); apretat: *purta un halat alb, proaspăt scrobit.* GHEŢIE; **2.** (fig.) lipsit de maleabilitate; îngîmfat; rigid, distant, preţios; scorţos: *veniră din capitală cîţiva funcţionari scrobiţi.* [V. *scrobi*].

scrobít[2] n. scrobire: *abia terminase cu scrobitul rufelor.* [V. *scrobi*].

scrobós a. v. scorbos.

scrof n. v. scrofulă.

scrofíţă, scrofiţe f. **1.** diminutiv al lui scroafă: *colo-n vatră la bordei e o mîţă ... ş-o scrofiţă cu purcei.* POP.; **2.** (reg.) pasăre cîntătoare cu pene brune sau negre; pitulice, privighetoare-de-grădină (*Sylvia borin*); **3.** (ornit.; reg.) purceluşă (*Sylvia hortensis*). [*Scroafă* + *-iţă*].

scrofulariacée, scrofulariacee f. (la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate, cu flori hermafrodite, solitare sau grupate în inflorescenţe, cu fructe capsule sau bace (*Scrophulariaceae*); (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: gura-leului, sor-cu-frate, lumînărică). [Din fr. *scrofulariacées*].

scrófulă, scrofule f. (mai ales la pl.) **1.** ganglion limfatic din regiunea cervicală, inghinală sau axială atins de scrofuloză; gîlcă: *strîngea iarba lui Tatin, tătăneasă, bună de scrofuri, buboaie pe la gît.* SOR.; **2.** (pop.) scrofuloză; (şi: (înv. şi reg.) **scrof**). [Din fr. *scrofules*].

scrofulós, ~şi, scrofuloásă, ~e a. **1.** care ţine de scrofule sau de scrofuloză, referitor la scrofule sau la scrofuloză, de natura scrofulelor sau a scrofulozei: *ulceraţii scrofuloase*; **2.** cu scrofule, plin de scrofule; bolnav de scrofuloză: *copii cu gîturi scrofuloase.* // m., f. persoană bolnavă de scrofuloză. [Din fr. *scrofuleux*].

scrofulóză, scrofuloze f. **1.** boală cronică de natură tuberculoasă, manifestată prin inflamarea ganglionilor limfatici din regiunea cervicală, inghinală sau axială, care pot supura la suprafaţa pielii, lăsînd cicatrice mutilante; scrofulă: *ciungi, şchiopi ..., leproşi, atinşi de antrax, de scrofuloză, de vitiligo.* CĂRT.; **2.** stare de debilitate (specifică tinerilor şi copiilor) manifestată prin limfatism, hipertrofie ganglionară, predispoziţie la tuberculoză etc. [Din germ. *Skrofulose*].

scroll, scroll-uri n. **1.** rotiţă la maus cu care se deplasează pagina în sus sau în jos, se modifică volumul la unele aplicaţii etc.; **2.** bandă cu informaţii scrise, care se derulează în josul ecranului de televiziune, pe parcursul unor emisiuni. [Cuv. engl.].

scrombăí, scrombăiesc vb. (reg.; tr.) a scîlcia, a strica încălţămintea: *ai purtat ciubotele atîta amar de vreme ... şi le-ai scrombăit pe la jocuri.* CR. [*Scroambe* + *-ăi*].

scrot, scroturi n. înveliş cutanat al testiculelor. [Din lat., fr. *scrotum*].

scrub n. fitocenoză caracteristică Australiei centrale, în care predomină tufişuri xerofite. [Din engl. *scrub*].

scrúber, scrubere n. epurator de gaz cu ajutorul unui jet de apă. [Din engl. *scrubber*].

scrum, (rar) **scrumuri** n. **1.** materie neagră sau cenuşie care rămîne după arderea completă a unui corp: *casa şi tot se făcuse scrum.* CR.; *scutură scrumul ţigării cu o mişcare nervoasă.* GHEŢIE; **a se alege (numai) scrumul (şi fumul** sau **şi cenuşa) de ceva** ori **de cineva**, a se distruge complet: *am fost ... şi impiegat la regia tutunului, din care s-a ales numai fum şi scrum.* AL.; *să se aleagă scrum şi cenuşă din tot neamul lor!* REBR.; **2.** (înv. şi reg.) coajă arsă dintr-o mîncare, prinsă pe fundul unui vas; arsură. [Cf. alb. *shkrump*].

scrumbíe, scrumbii f. **1.** numele a două specii de peşti teleosteeni migratori: **a)** (şi **scrumbie de mare** sau **scrumbie albastră**) peşte marin cu capul cilindric, acoperit cu solzi mărunţi albaştri-verzui pe spate, mult răspîndit în Oceanul Atlantic (*Scomber scombrus*); **b)** (şi **scrumbie de Dunăre**) peşte cu corpul alungit şi turtit lateral, acoperit cu solzi mari verzui pe spate şi albi-argintii pe părţile laterale, care trăieşte pe coastele Mării Negre, de unde migrează în Dunăre (*Caspiolosa pontica*); **2.** carnea (conservată) a acestor peşti: *Mimi servi peşte – scrumbie cu ceapă.* PR.; (şi: (înv.) **scumbrie**). [Din gr. mod. *skumbrí*].

scrumbioáră, scrumbioare f. **1.** diminutiv al lui scrumbie; **2.** specie de scrumbie de dimensiuni mici, care trăieşte în Dunăre şi în bălţile limitrofe; scrumbiţă (*Clupeonella delicatula Nordmanni*). [*Scrumbie* + *-oară*].

scrumbíţă, scrumbiţe f. **1.** scrumbioară (*Clupeonella delicatula Nordmanni*); **2.** rizeafcă (*Alosa capsia nordmanni*); (şi: (pop.) **scrîmbiţă**). [*Scrumbie* + *-iţă*].

scrumélniţă, scrumelniţe şi **scrumelniţi** f. (rar) scrumieră: *prăvălioare ... pline de ... scrumelniţi şi pipe în formă de saboţi.* SAD. [*Scrum* + *-elniţă*].

scrumí, scrumesc vb. (tr.) a scrumui. [De la *scrum*].

scrumíe, scrumii f. (rar) scrumieră. [*Scrum* + *-ie*].

scrumiéră, scrumiere f. mic recipient (de obicei de forma unei farfurioare) în care se scutură scrumul de ţigară şi se aruncă mucurile, chibriturile arse; scrumelniţă, scrumie: *stinse ţigara în scrumieră.* GHEŢIE. [*Scrum* + *-ieră*; cf. fr. *cendrier*].

scrumít, ~ţi, scrumită, ~e a. prefăcut în scrum, devenit scrum: *pădurea scrumită era chiar a lui.* CĂL. [V. *scrumi*].

scrumuí, scrúmui vb. (pop.; tr.) a preface în scrum; a scrumi: (fig.) *şi eu am fost aruncat în focul care te scrumuie pe tine.* SL. [*Scrum* + *-ui*].

scruntár, scruntare n. (reg.) loc nisipos, pietros (la malul unei ape): *a luat apa Ozanei în sus de-a dreptul, prin gîrle şi scruntare.* SAD. [Et. nec.; probabil cuv. autoht.]

scrupós, ~şi, scrupoásă, ~e a. (reg.) sfărîmicios: *acelaşi pămînt scrupos, uscat, plesnit în toate părţile.* VLAH. [Cf. ucr. *skrupity*].

scrúpul, scrupule n. **1.** stare de nelinişte, îngrijorare a cuiva cu privire la legitimitatea, la moralitatea, la corectitudinea unui lucru ce a făcut sau e pe cale să facă: *îşi face scrupule;* **fără** (sau **lipsit de**) **scrupul** (sau **scrupule**), lipsit de orice considerent moral; incorect, imoral: *prietenia ... o mimează, ştie că e o forţă şi o foloseşte cu perfidie, fără cel mai mic scrupul.* PR.; **2.** exigenţă morală, profesională etc. foarte dezvoltată; mare exactitate, rigoare în îndeplinirea datoriilor; tendinţă de a judeca riguros, critic propriile fapte: *cu sensibilitatea şi scrupulele tale e firesc să fi ieşit la lumină după o lungă rătăcire.* GHEŢIE. [Din fr. *scrupule*].

scrupulós, ~şi, scrupuloásă, ~e a. **1.** care are scrupule, stăpînit de scrupule; cinstit, corect, onest: *era un om foarte scrupulos, foarte strict, care lua parcă asupra lui şi greşelile colegilor.* AG.; **2.** care face ceva cu multă grijă, cu multă atenţie, cu conştiinciozitate; conştiincios, meticulos: *observator foarte scrupulos şi narator foarte veridic.* HASD.; **3.** făcut cu multă atenţie, cu multă grijă, conform normelor, exigenţelor; exact, minuţios: *toate părticelele acestei compuneri sînt lucrate ... cu o scrupuloasă acurateţă.* OD. [Din fr. *scrupuleux*].

scrupulozitáte f. **1.** însuşirea de a fi scrupulos; corectitudine, cinste, onestitate: *scrupulozitatea îl reţine să denatureze faptele*; **2.** conştiinciozitate, meticulozitate (la lucru); exactitate: *el făcea pretutindeni chipul animalelor ce întîlnea, însemnînd cu scrupulozitate provenienţa lor.* OD.; *documentaţia istorică ... e condusă cu scrupulozitate.* CĂL. [Din fr. *scrupulosité*].

scrută, scrutez vb. (tr.) **1.** a privi atent, iscoditor; a căuta să pătrundă cu privirea; a examina, a observa: *bătrînul ... scruta bolta cerească.* GHEŢIE; **2.** a cerceta cu de-amănuntul, a căuta să cunoască bine, să înţeleagă; a analiza, a studia: *poporul, ca şi copilul, nu scrutează niciodată cauzele prime sau mediate.* HASD.; **3.** a căuta să surprindă; a sonda: *simţea că-i scrutez intenţiile.* [Din fr. *scruter*].

scrutáre, scrutări f. **1.** acţiunea de a scruta şi rezultatul ei; **2.** (rar) privire atentă, iscoditoare; examinare: *tipul, ca şi cum ar pricepe că este obiectivul celei mai diabolice scrutări, îşi mută scaunul, întorcîndu-le spatele.* CAR.; **3.** analiză, cercetare minuţioasă; studiere: *scrutarea faptelor i-a dezlegat misterul.* [V. *scruta*].

scrutátór, ~i, scrutătoáre a. **1.** care priveşte atent, pătrunzător; iscoditor: *sub privirile scrutătoare ale profesorului se simţea stingherit.* GHEŢIE; (adv.) *Olimpia se uita foarte scrutător.* CĂL.; **2.** care analizează minuţios, care surprinde esenţa: *spirit scrutător.* // m. (înv.) **1.** cercetător: *puţinii „scrutători" literari ... trebuiau să aibă destulă cunoştinţă de cauză.* MAIOR.; **2.** persoană însărcinată cu supravegherea şi verificarea scrutinului. [Din fr. *scrutateur*, lat. *scrutator*].

scrutín, scrutine n. **1.** mod de alegere (a deputaţilor, a senatorilor etc.) pe bază de buletine sau bile care se introduc într-o urnă: *scrutin secret;* **scrutin de listă**, alegerea întregii liste de candidaţi de pe un buletin; **scrutin individual** (sau **nominal, uninominal**), votare în care pe fiecare buletin este trecut numele unui singur candidat: *ar urma să se adopte scrutinul uninominal.* A.; **scrutin public**, votare prin ridicare de mîini sau prin aprobări orale; **2.** totalitatea operaţiilor pe care le implică exercitarea dreptului de vot; (p. restr.) fiecare dintre aceste operaţii: *scrutinul începe la şase dimineaţa*; **3.** totalitatea voturilor depuse în urnă: *membru al unei subcomisii de supravegherea şi despuierea scrutinului.* PR.; **4.** mod de adoptare, prin vot, a hotărîrilor la conferinţele internaţionale sau la sesiunile organizaţiilor internaţionale. [Din fr. *scrutin*].

scuámă, scuame f. **1.** strat epidermic subţire care se desprinde în unele boli (de piele) (ex.: scarlatină, micoze); **2.** (şi în forma **scvamă**) frunzişoară modificată, tare, care protejează mugurii, receptaculul; (şi: **scvamă**). [Din fr. *squame*, lat. *squama*].

scuamós, ~şi, scuamoásă, ~e a. care are scuoame; acoperit, protejat de scoame. [Din fr. *squameux*, lat. *squamosus*].

scuár, scuaruri n. mică grădină publică situată la o intersecţie sau în mijlocul unei pieţe; (p. restr.) spaţiu plantat cu iarbă, flori etc.: *se aşează pe bordura unui mic havuz secat din mijlocul unui scuar.* PR. [Din fr., engl. *square*].

scud, scuzi m. veche monedă (italiană) de argint sau de aur, care a circulat în apusul Europei între sec. al XV-lea şi al XVIII-lea, avînd valoarea variabilă după ţări şi epoci: *o sută de mii de scuzi.* BĂLC. [Din it. *scudo*].

scúfă, scufe f. scufie: *Helena îşi tocmi scufa pe cap şi îşi căută locul în aşternut.* GHEŢIE. [Din gr. mod. *skúfos*].

scufíe, scufii f. **1.** bonetă de pînză, de stofă etc. purtată mai ales noaptea, în timpul somnului; scufă, tichie: *Leonida e în halat, în papuci şi cu scufia de noapte.* CAR.; **2.** boneţică pentru sugari: *mititel şi-nfăşeţel ... în cap are o scufie.* POP.; **3.** căciulă cilindrică, făcută de obicei din pîslă neagră, purtată de călugări şi călugăriţe: *egumena îi dăduse scufia de soră.* GAL. [Din gr. mod. *skúfia* (<it. *scuffia*)].

scufíţă, scufiţe f. diminutiv al lui scufă; boneţică: *fetiţa purta o scufiţă roşie.* [*Scufă* + *-iţă*].

S

scufundă, scufúnd vb. **1.** (refl. şi tr.) a intra sau a (se) băga cu totul într-un lichid; a (se) cufunda; (spec.) a (se) îneca: *fiecare se scufunda de trei ori în apă.* BOL.; *barca s-a scufundat cu toţi pasagerii*; **2.** (fig.; refl.) a apune; a dispărea: *soarele se scufundase la orizont*; **3.** (refl.) a intra (adînc) în ceva; a se afunda; a se adînci, a se înfunda: *picioarele ... i se scufundă pînă la glezne [în zăpadă].* DELAVR.; *Alexandru ... se scufundă în scaunul său.* SAD.; **4.** (refl.) a se surpa, a se prăbuşi: *se luptară de credeau că o să se scufunde pămîntul subt ei.* ISP.; **n-are să se scufunde pămîntul,** nu va fi nici o nenorocire, nici o pagubă: *n-are să se scufunde pămîntul dacă o muri unul din ei.* POP.; **5.** (refl.) a se înfunda în orbite: *ochii mamei s-au scufundat cu totul în orbite.* ST.; **6.** (fig.; refl. şi intr.) a fi absorbit de o activitate, de o preocupare, de un gînd etc.: *se scufunda în gînduri şi nu mai spunea nimic.* VLAH.; *mă scufundasem iar în toropeala febrei şi a visului.* SAD. [*S-* + ***cufunda***].

scufundár, scufundari m. (ornit.) cufundar (*Podiceps cristatus*). [***Scufunda*** + *-ar*].

scufundáre, scufundări f. **1.** acţiunea de a (se) scufunda şi rezultatul ei; **2.** intrare în apă sau în alt lichid, cădere la fundul unei ape; înecare: *scufundarea „Titanicului"*; (fig.) *o scufundare în apa vieţii.* PETR.; **3.** prăbuşire, surpare: *scufundarea pămîntului.* [V. ***scufunda***].

scufundát, ~ţi, scufundată, ~e a. **1.** afundat, cufundat în apă; înecat: *patru vapoare scufundate!*; **2.** surpat, prăbuşit; lăsat: *mal scufundat.* [V. ***scufunda***].

scufundátor, ~i, scufundătoáre a. care (se) scufundă. // m. specialist în scufundări sub apă (fără costum de scafandru). // n. greutate cilindrică de fontă folosită la ancorarea unor geamanduri de pescuit. [***Scufunda*** + *-ător*].

scufundătúră, scufundături f. faptul de a (se) scufunda; efectul acestuia; surpătură, scufundiş. [***Scufunda*** + *-ătură*].

scufundiş, scufundişuri şi **scufundişe** n. (reg.) **a se da de-a scufundişul,** a se scufunda: *broasca s-a dat d-a scufundişul în adîncurile mărilor.* POP.; **2.** (rar) scufundătură. [***Scufunda*** + *-iş*].

scufundós, ~şi, scufundoásă, ~e a. **1.** (rar) moale; **2.** (reg.) adînc: *două farfurii, dintre care una scufundoasă, pentru supă.* GHEŢIE. [***Scufunda*** + *-os*].

scuipă, sculp vb. **1.** (intr.) a elimina din gură salivă, cu o mişcare specifică a buzelor şi a limbii: *scuipă-n palme şi apucă lopata.* VLAH.; **2.** (tr.) a expectora: *scuipă flegmă*; (pop. şi fam.) **a-şi scuipa plămînii** (sau **bojogii**), **a)** se spune despre bolnavii de tuberculoză, care tuşesc şi expectorează des: *îşi scuipă bojogii în bordei.* PETR.; **b)** (şi **a-şi scuipa sufletul**), a se chinui, a face eforturi mari (în dauna sănătăţii) cu cineva nesupus, îndărătnic sau nepriceput; (pop.) **a scuipa sînge,** a avea o hemoptizie; **3.** (intr.; despre pisici) a-şi încorda corpul pentru atac sau apărare, scoţînd un sunet specific; **4.** (tr.) a arunca scuipat asupra (sau în urma) cuiva (sau a face numai gestul respectiv), în semn de dispreţ, de batjocură, de dezaprobare; (fig.) a-şi manifesta dispreţul (prin cuvinte, atitudini etc.): *cine se leagă de leafa altuia merită să-l scuipi.* PR.; *vine tot satul să te scuipe.* SOR.; (refl. recipr.) *îşi fac şicane şi se scuipă toată ziua*; **5.** (mit. pop.; tr.) a arunca scuipat (sau a face numai gestul respectiv) pentru a feri pe cineva de deochi, pentru a alunga un rău: *scuipă-l, să nu-l deochi!*; **6.** (fig.; tr.) a spune, a rosti cuvinte jignitoare, lucruri neplăcute (cu mînie, cu dispreţ): *cîte rele-n lume le scuipa nevasta din gură cu spume.* PANN; *aceste vorbe să fie scuipate acelui ghiaur.* SAD.; **7.** (tr.) a elimina (ajutat de salivă) un corp străin aflat sau introdus în gură: *cinema-urile ... pline de muncitori care scuipau seminţe pe jos.* CĂRT.; **8.** (p. anal.; tr. şi intr.) a arunca cu putere, cu forţă: *muntele scuipă foc; motorul scuipă benzină*; **9.** (arg.; tr.) a da, a oferi: *i-aş scuipa un bacşiş.* [Lat. ****scupire***].

scuipáre, scuipări f. **1.** acţiunea de a scuipa şi rezultatul ei; **2.** scuipătură; expectorare; (pop.) **scuipare de sînge,** hemoptizie; **3.** aruncare de scuipat asupra (sau în urma) cuiva, în semn de dispreţ, de batjocorire; (fig.) înjosire, dispreţ: *„fosilele" sînt deopotrivă nesimţitoare şi la scuipări şi la adoraţiuni.* CAR. [V. ***scuipa***].

scuipát[1], ~ţi, scuipată, ~e a. **1.** aruncat, scos din gură; expectorat: *bucăţi de plămîn scuipate*; **2.** stropit de scuipat[2], în semn de batjocorire, de dispreţ; (fig.) batjocorit, înjosit: *lăsîndu-te pălmuit şi scuipat.* CAR.; **3.** (fig.; înv. şi reg.) foarte asemănător cu ..., leit: *Cremene, lat în spate cît trei, şi Borbea, scuipat ostaş, negru, tăcut, ca o stîncă.* DELAVR. [V. ***scuipa***].

scuipát[2], scuipaturi n. **1.** faptul de a scuipa; scuipare: *scuipatul pe stradă ar trebui pedepsit*; **2.** salivă; expectoraţie: *îl făcu alb de scuipat; i se uscase scuipatul în gură*; **3.** (compus) **scuipatul-cucului, a)** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu frunze în formă de rozetă, cu flori liliachii, roz, rar, albe; stupitul-cucului, spumeală, punga-popii, rîşnică (*Cardamine pratensis*); **b)** depozit granulos sau vîscos format în jurul ramurilor arborilor din ouăle unor fluturi. [V. ***scuipa***].

scuipătoáre, scuipători f. vas special în care se scuipă: *scuipători stagnate, în care se îneacă mucurile de ţigări.* ARG. [***Scuipa*** + *-ătoare*].

scuipătúră, scuipături f. **1.** eliminare de salivă din gură cu o mişcare specifică a buzelor şi a limbii; scuipare: *îi trase o scuipătură ţigănească*; **2.** expectoraţie; salivă, flegmă (scuipată); scuipat[2]: *cobora ... cu silă ... pe trotuarul împînzit cu scuipături însîngerate.* GHEŢIE. [***Scuipa*** + *-ătură*].

scul, sculuri n. formă de depănare constînd dintr-un fir continuu de lînă, de mătase etc. înfăşurat în formă de colac, în scopul unor prelucrări ulterioare sau pentru a fi livrat: *stăteau atîrnate în nişte lemne strîmbe sculuri de lînă felurit boite.* SAD. [Din gr. mod. ***skulli***].

sculá, scol vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) trezi, a (se) deştepta din somn (şi a se da jos din pat): *trist se scula din patul împărătesc, de lîngă împărăteasa tînără.* EM.; *mă trezeşte mama într-o dimineaţă din somn ..., zicîndu-mi: scoală, duglişule!* CR.; **a se scula cu noaptea-n cap,** a se scula dis-de-dimineaţă, foarte devreme: *se scula cu noaptea în cap.* GHEŢIE; **a se scula cu dosul** (ori **cu curul**) **în sus** (sau **cu faţa la pernă** ori **la cearşaf**), se spune despre cineva prost dispus; **2.** (refl.) a părăsi patul după boală; a se însănătoşi: *căzu iarăşi la pat şi nu se mai sculă.* VLAH.; (tr. fact.) *ochii tăi mă bagă-n boală, sprîncenele iar mă scoală.* POP.; **3.** (refl.) a învia (din morţi), a reveni la viaţă: *îngerii vor trîmbiţa, morţii din gropi se vor scula.* POP.; **4.** (refl.) a se ridica în picioare din poziţia orizontală sau şezîndă: *el se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mînă.* EM.; *se sculau de la măsuţe şi se-nghesuiau pe ringul de dans.* CĂRT.; **5.** (refl.; despre organele genitale masculine ale oamenilor şi animalelor) a intra (şi a se menţine) în erecţie; **6.** (refl.) a se ridica să plece, întrerupînd, încheind o acţiune, o activitate: *cînd se scularâ de la masă, zîna se duse la împăratul socru.* ISP.; **7.** (fig.; tr. şi refl.) a scoate din starea de calm, de linişte, tulburînd, enervînd etc.: *a sculat mai tot satul în picioare din pricina pupăzii din tei.* CR.; *se porni pe ţipete să scoale casa.* VOIC.; **8.** (fig.; înv. şi pop.; refl.) a se reface dintr-o situaţie proastă; a se redresa: *cînd stăpînul va cădea, ai săi nu se vor mai scula.* POP.; **9.** (fig.; pop.; refl.) a se ivi; a se naşte: *după bătălie mulţi viteji se scoală.* Z.; **10.** (înv.; refl.) a se pregăti să plece, să meargă undeva; a pleca, a se porni: *fiindcă doreşti mult să mă vezi ... apoi scoală-te şi vino aici.* BĂLC.; **11.** (refl.) a se hotărî să facă ceva, a se apuca de ceva: *ne-am sculat şi am vîndut a noastră dreaptă ocină şi moşie* (a. 1662). URIC.; (fam.) **a i se scula cuiva** (**să ...** sau **de ...**), a se hotărî (brusc) să facă, să obţină ceva; a avea chef de ceva; a i se năzări; **12.** (tr.) a antrena într-o acţiune; a pune în mişcare; a mobiliza, a ridica: *tatăl său ţara-a sculat, tău-ntreg de l-au cătat şi copiii şi-au aflat.* POP.; **13.** (fig.; înv. şi pop.; refl.) a se ridica împotriva cuiva sau a ceva: *s-au sculat cu multă răutate asupra mea.* POP.; (tr. fact.) *mi-e ruşine şi mi-e greu că scoală satu-n capul meu.* COŞB.; **14.** (fig.; refl.) a se revolta, a se răscula: *o naţie să se scoale, să surpe tirania.* BOL.; **15.** (înv.; refl.) a porni la război, la luptă împotriva cuiva: *cînd se sculau românii, pe loc pierea duşmanul.* OD.; **16.** (înv.; tr.) a recruta, a mobiliza: *începe a scula pandurimea.* GHICA. [Lat. ****excubulare***].

sculaménţ, sculamente n$_{t}$ (med.; pop.) blenoragie: *s-a îmbolnăvit de sculament.* [Din gr. mod. ***skulaménto***].

sculáre, sculări f. **1.** acţiunea de a (se) scula şi rezultatul ei; **2.** trezire din somn: [sătenii] *nu aşteptau decît scularea lui Păturică.* FIL.; **3.** momentul trezirii din somn: *a înghiţit pastila la sculare*; **4.** (înv.) înviere din morţi; **5.** ridicare în picioare din poziţia orizontală sau şezîndă; **6.** (fig.) răsculare, răzvrătire; răscoală: *s-a zis ... că scularea românilor ardeleni n-avu nimic naţional.* BĂLC. [V. ***scula***].

sculát[1], ~ţi, sculată, ~e a. **1.** trezit[2] din somn: *îl găsi pe copil sculat*; **2.** ridicat în picioare din poziţia orizontală sau şezîndă: *de vreme ce l-au rănit ... n-au putut a mai sta sculat.* DOS.; **3.** (fig.) răsculat, revoltat: *spîrcuise satele sculate.* SAD.; **4.** (pop. şi fam.) aflat în erecţie: *sulă sculată.* [V. ***scula***].

sculát[2] n. faptul de a se scula; trezit[2] din somn: *sculatul de dimineaţă şi însuratul de tînăr nu strică niciodată.* Z. [V. ***scula***].

scúlă, scule f. **1.** (înv. şi pop.; de obicei la pl.) obiect de preţ; bijuterie, giuvaier: *i-am încărcat de daruri, de scule şi de bani.* AL.; **2.** (fig.) persoană care se distinge prin ceva, în bine sau în rău: *o sculă de om*; (iron.) *sînt sătulă de-aşa sculă.* PANN; **3.** (la pl.) veşminte, obiecte de cult: *în mijloc e biserica, plină de scule şi odoare vechi.* VLAH.; **4.** piesă folosită pentru prelucrarea unor materiale solide; unealtă, instrument, ustensilă; (la pl.) totalitatea instrumentelor necesare cuiva pentru practicarea unei îndeletniciri: [pescarii] *aveau toate sculele cu ei.* SAD.; *asta a fost averea lui ..., o paporniţă cu scule.* SOR.; **5.** (p. restr.) partea activă cu care acţionează o unealtă: *pînza de oţel constituie scula ferăstrăului*; **6.** (fig.) persoană, acţiune, fapt de care se serveşte cineva pentru atingerea unui scop; instrument: *femeia e scula dracului.* Z.; **7.** (arg.) penis: *ne-am perindat pe rînd prin faţa medicului, descheindu-ne la pantaloni şi arătîndu-ne scula.* GHEŢIE; **8.** (înv. şi pop.; la pl.) lucruri de preţ, obiecte (casnice), constituind averea unei case, a unei familii: *pe atunci nu erau safeuri şi bieţii oameni, la nevoie, încredinţau banii şi sculele lor preţioase pămîntului.* VOIC. [Et. nec.; cf. ***scul***].

sculăríe, scularii f. **1.** atelier, secţie (într-o uzină) unde se fabrică, se repară sau se păstrează scule: *lîngă secţia de sculărie ... se află şi o pompă cu apă.* PR.; **2.** totalitatea sculelor dintr-un anumit loc; mulţime de scule. [***Sculă*** + *-ărie*].

sculătoáre, sculători f. (reg.) numele mai multor plante (medicinale): **a)** bujorel, gemăniţă (*Orchis papilonacea*); **b)** poroinic (*Orchis militaris* şi *purpurea*); **c)** vătămătoare (*Anthyllis vulneraria*); **d)** linariţă (*Linaria vulgaris*). [***Scula*** + *-ătoare*].

sculăţél, ~i, sculăţeá (~ícă), ~ele a. (reg.) săltăreţ, vioi: *ne cîntă din fluier ... cîntece sculăţele ..., de jucam pînă ce asudau podelele.* CR. [***Sculat[1]*** + *-el*].

sculár, sculeri m. muncitor care face sau repară scule. [***Sculă*** + *-ar*].

sculişoáră, sculişoare f. diminutiv al lui sculă. [***Sculă*** + *-işoară*].

sculişór, sculişoáre n. diminutiv al lui scul: *un sculişor de mătase.* [*Scul* + *-işor*].

sculptá, sculptez vb. (tr.) **1.** a prelucra cioplind, modelînd cu dalta marmură, lemn, metal etc. pentru a obţine figuri, modele, ornamente etc.: *un baston ... sculptat cu flori.* ST.; **2.** a săpa, a scobi: *găsi* [peştera] *... sculptată în piatră.* EM.; **3.** a reproduce plastic, în trei dimensiuni, o figură, o imagine, o idee etc., cioplind un material dur sau modelînd o substanţă plastică: *ai un singur bloc de marmură; dacă îl întrebuinţezi pentru o figură caricată, de unde să mai poţi sculpta o Minervă?* MAIOR.; (fig.) *meşteşugul de a-şi sculpta versul într-o tărie de vorbe vii, sonore.* VLAH.; **4.** a crea o operă de artă prin mijloace specifice sculpturii: *Brâncuşi şi-a sculptat operele cu mintea, realizarea lor practică necesitînd un minimum de meşteşug (vezi „Oul primordial").* GHEŢIE; **5.** (absol.) a practica sculptura: *fratele ei sculptează.* [Din fr. ***sculpter***].

sculptáre, sculptări f. **1.** acţiunea de a sculpta şi rezultatul ei; **2.** săpare, erodare a unei suprafeţe de teren de către o apă. [V. ***sculpta***].

sculptát[1], ~ţi, sculptată, ~e a. **1.** prelucrat prin cioplire, modelare, gravare etc., pentru a fi împodobit cu ornamente, cu forme sculpturale: *contempla tavanele de lemn sculptat.* GHEŢIE; **2.** creat prin mijloace specifice sculpturii: *totul ... pare aci zugrăvit, aci sculptat, cînd sfînt ca poezia, cînd fermecător ca un vis.* ARG. [V. ***sculpta***].

sculptát[2] n. faptul de a sculpta. [V. ***sculpta***].

scúlptor, sculptori m. artist care creează opere de sculptură; persoană care sculptează: *scenele de vînătoare au fost foarte mult întrebuinţate ca subiecte decorative de către sculptorii antichităţii.* OD. [Din fr. ***sculpteur***].

scúlptoriţă, sculptoriţe f. artistă care creează opere de sculptură; femeie care sculptează: *sculptoriţa ştie ... să speculeze monumentalitatea.* C. [***Sculptor*** + *-iţă*].

sculpturál, ~i, sculpturală, ~e a. **1.** care ţine de sculptură, referitor la sculptură, care sugerează o sculptură; lucrat ca o sculptură: *un grup sculptural trebuie ... să poată fi văzut în întregime din orice loc.* BL.; **2.** demn de a fi sculptat; care are frumuseţea, desăvîrşirea sculpturilor (antice): *acea tipică figură de „rudăreasă", un cap de egiptean sculptural, de o frumuseţe puternică.* VLAH.; **3.** săpat, erodat de ape, provenit prin erodare; de erodare: *suprafeţe morfologice sculpturale; procese sculpturale.* [Din fr. ***sculptural***].

sculpturalitáte, sculpturalităţi f. (rar) însuşirea de a fi sculptural. [***Sculptural*** + *-itate*].

sculptúră f. **1.** modalitate de interpretare artistică a realităţii în imagini vizuale, redate tridimensional sau în relief prin cioplirea sau modelarea unui material; artă plastică bazată pe această modalitate; arta de a sculpta: *sculptura îşi taie ideea în lemn sau în piatră, pictura şi-o exprimă prin culori, muzica prin sonuri.* MAIOR.; *găsi dalta şi uneltele de sculptură.* EM.; **2.** operă, lucrare artistică realizată de un sculptor; ornament sculptat: *poarta ogrăzii ... lucrată toată în sculpturi măiestre.* VLAH.; *sculpturile lui Brâncuşi sînt expuse în toată lumea;* **3.** (la sg.; col.) totalitatea sculpturilor aparţinînd unui sculptor, unei şcoli, unei epoci etc. (reflectînd o manieră, un stil propriu, caracteristic): *sculptura lui Rodin; capodoperele sculpturii antice greceşti.* [Din fr. ***sculpture***, lat. ***sculptura***].

scumbríe f. v. **scrumbie**.

scump, ~i, scumpă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) zgîrcit, avar: *se plînse de nemţi că sînt grei şi scumpi.* BĂLC.; (subst.) *scumpul mai mult păgubeşte.* Z.; **(a fi) scump la tărîţe şi ieftin la făină**, se spune despre un om nechibzuit; **(a fi) scump la vorbă**, (a fi) tăcut; **(a fi) scump la vedere**, a se arăta rar în lume; **a fi scump la rîs**, a rîde rar; a fi posac: *feţişoara asta, o vezi dumneata cît e de scumpă la rîs?.* CR.; **2.** chibzuit la cheltuieli; econom: *Dumnezeu s-o ierte!... ce femeie scumpă şi iconomă!* AL.; **3.** (înv.) meticulos, scrupulos; exact: *cei înţelepţi critici ... vor întra în scumpă cercetare celor lucrate.* PANN; **4.** care se vinde, se cumpără sau se obţine la preţ mare; care costă mult; costisitor: *viaţa este foarte scumpă.* BOL.; *comandă mîncările cele mai scumpe.* GHEŢIE; **mai scumpă aţa decît faţa**, costă mai scump executarea sau repararea unui lucru decît valoarea lui; trudă multă şi folos puţin; **5.** care cere preţuri mari: *negustor scump;* **6.** care are, care reprezintă o mare valoare; preţios, valoros: *cinstea ... pentru mine a fost cel mai scump lucru.* CR.; **7.** (adesea subst.) foarte drag cuiva; iubit: *mă jur pe ce am mai scump pe lume, pe tată.* ISP.; *scumpii mei, le vorbi prinţesa.* CĂL. // adv. cu preţ mare; cu mizà mare: *joc numai vist şi nu mai scump de un leu fisa.* NEGR. [Din sl. ***skonpŭ*** „avar"; sensul cuvîntului a fost înnobilat în română (cf. ***drag***)].

scumpărá, scúmpăr vb. (înv.; tr.) **1.** a cumpăra; **2.** a răscumpăra: *va scumpăra pre ei şi le va dărui slobozie.* COR.; **3.** a salva; a elibera: *să ne dezleage den păcate ..., să ne scumpere şi să ne iarte.* COR.; **4.** a mîntui: *adu-ţi, Doamne, de turmă aminte, ... ce-ai scumpărat să-ţi fie-n vecie.* DOS. [*S-* + ***cumpăra***].

scumpăráre, scumpărări f. (înv.) acţiunea de a scumpăra şi rezultatul ei; răscumpărare; salvare, eliberare; mîntuire: *Domnul ... nice le uită rugă şi strigare să-l lase-n nevoie fără scumpărare.* DOS. [V. ***scumpăra***].

scumpătáte, scumpătăţi f. **1.** (înv.) zgîrcenie, avariţie; **2.** grijă, atenţie; scrupulozitate, meticulozitate; exactitate; stricteţe: *luaţi cu dinadinsul aminte la punctuaţia mea, păstraţi-o cu toată scumpătatea.* CAR.; *păstraţi cu scumpătate datinile străbune!;* **3.** (înv. şi pop.) scumpire: *scumpătatea hranei;* **4.** (pop. şi fam.; la pl.) lucruri de preţ; scumpeturi: *a trebuit să-şi vîndă scumpătăţile.* [***Scump*** + *-ătate*].

scumpénie, scumpenii f. (înv.) **1.** zgîrcenie; **2.** scumpete. [***Scump*** + *-enie*].

scumpéte, scumpeturi f. **1.** (înv.) zgîrcenie cumplită, avariţie: *scumpetea, şi pofta, şi iubirea de sine sînt trei lucruri carele scurtează viaţa.* ANTIM; **2.** (înv.; rar) grijă, atenţie mare: *sta-mprejurul lor mulţimea şi cu scumpete-i privea, şi cine e-nvingătorul să cunoască nu putea.* PANN; **3.** creştere mare a preţurilor mărfurilor; scumpire: situaţie generată de această creştere; perioadă în care preţurile sînt foarte ridicate; scumpătate, scumpenie: *scumpetea traiului ... care este acum n-a mai fost de cînd lumea.* GHICA; *era o scumpete de nedescris.* GHEŢIE; **4.** (înv. şi reg.) sărăcie, lipsă: *era o scumpete mare de pîne şi de fîn.* NEC.; **5.** (la pl.) lucruri scumpe, scule de preţ; scumpie[2]: *deşi era fecior de împărat, nu mai văzuse asemenea scumpeturi.* ISP.; **6.** valoare (băneacă) mare; frumuseţe, splendoare a unui lucru scump: *avea rochii multe de o eleganţă şi de o scumpete ce nu se potrivea deloc cu vîrsta ei.* VLAH.; *o podoabă de negrăită scumpete şi frumuseţe.* ARG.; **7.** (fam.) termen de adresare pentru o persoană iubită, dragă: *vino, dară, scumpetea vieţii mele.* C.L.; (reg.) **cu scumpete**, cu drag, cu plăcere. [***Scump*** + *-ete*].

scumpí, scumpesc vb. **1.** (refl.) a se tocmi mult; a se calici, a se zgîrci: *de ce te scumpeşti pentru nimica toată şi nu-ţi iei o slugă vrednică.* CR.; **2.** (tr.) a urca preţul unei mărfi, a vinde mai scump: *cine marfa îşi scumpeşte ca Nastratin păgubeşte.* PANN; **3.** (refl. pas.) a deveni mai scump: *salariile sînt mici, iar viaţa se scumpeşte întruna.* GHEŢIE; (fig.) *s-au scumpit mirii ca vămile.* AL.; **4.** (tr.) a mări, a ridica preţul, dobîndа etc.: *fiindcă ne-ai luat mosafirul, ... am să-ţi scumpesc arenda.* REBR.; **5.** (refl.) a cere preţuri mari, ridicate: *v-aţi scumpit de tot ..., vremuri grele!* DELAVR. [De la ***scump***].

scumpíe[1], scumpii f. **1.** arbust înalt, cu flori mici galbene-verzui în panicule mari, a cărui coajă şi ale cărui frunze sînt întrebuinţate în vopsitorie şi la tăbăcirea pieilor, precum şi în medicina populară (*Cotinus coggygria*): *lupi-ndată-i tăbăciră pielea fără de scumpie.* PANN; **2.** (înv. şi reg.) liliac (*Syringa vulgaris*): *floare de scumpie şi de fericie, Domnul să te ţie.* IONEL. [Din pol. ***skapia***].

scumpíe[2], scumpii f. **1.** (înv.) zgîrcenie; **2.** (înv. şi reg.; la pl.) lucruri de preţ, de valoare; scumpeturi. [***Scump*** + *-ie*].

scumpíre, scumpiri f. acţiunea de a (se) scumpi şi rezultatul ei; scumpete: *venirea soldaţilor a adus cu sine o scumpire a vieţii.* GHEŢIE; *se anunţă noi scumpiri de alimente.* [V. ***scumpi***].

scumpişór, ~i, scumpişoárа, ~e a. (fam.) scumpuşor. [***Scump*** + *-işor*].

scumpuşór, ~i, scumpuşoárа, ~e a. (fam.) diminutiv al lui scump; scumpişor: *eu îi spusesem să tragă la un otel mai scumpuşor, însă luminos şi călduros.* CAR. [***Scump*** + *-uşor*].

scund, ~zi, scundă, ~e a. **1.** mic de stat, de statură mică; scurt, mărunt: *părea scund pentru că era îndesat şi musculos.* GHEŢIE; **2.** puţin ridicat de la pămînt; jos: *cîteva chilii scunde.* VLAH.; *e o căsuţă puţintică şi scundă.* SAD. [Din sl. ***skondŭ***].

scundăc, ~ci, scundacă, ~ce a. cam (prea) scund: *un bătrînel scundac, dar verde şi vioi.* VOIC. [***Scund*** + *-ac*].

scundicél, ~i, scundiceă, ~ele a. (înv. şi reg.) diminutiv al lui scund; scurticel: *sfîntul era scundicel.* DOS. [***Scund*** + *-icel*].

scuólă f. v. **şcoală**.

scúpcină f. v. **scupştină**.

scupştínă, scupştine f. (înv.) adunarea naţională, parlamentul, în Serbia; (şi: (înv.) **scupcínă**). [Din sb. ***skupština***].

scúrge, scurg vb. **1.** (refl.) a curge (continuu), prelingîndu-se (pînă la ultima picătură): *o lacrimă se scurse tremurînd din genele strălucitoare.* EM.; **2.** (tr. fact.) a face să curgă un lichid dintr-un recipient, pînă la ultima picătură; a vărsa: *mama a scurs apa din balie;* **3.** (refl. şi tr.) a (se) goli: (refl. pas.) *aşa joacă babele ... cînd se scurg ulcelele.* POP.; **a-şi scurge ochii (de lacrimi)**, a plînge foarte tare, neîncetat: *nu-ţi mai scurge ochii tineri.* EM.; **a i se scurge ochii** (**după cineva** sau **după ceva**), a se uita cu plăcere, cu dragoste la cineva sau ceva; a dori cu pasiune: *fata de împărat tot uitîndu-se la el, i se scurgeau ochii după frumuseţea şi după boiul lui.* ISP.; **4.** (refl.) a se sparge, împrăştiindu-se din orbită: *vărsatul a stricat-o puţin şi i s-a scurs un ochi.* NEGR.; **5.** (tr.) a separa (de) partea lichidă dintr-un amestec, dintr-o suspensie, prin stoarcere, strecurare etc.: *a scurge zeama; a scurge brînza;* **6.** (refl.) a seca[1]: *heleşteul s-a scurs năpădit de şovar.* VOIC.; **7.** (tr.) a asana; a drena; **8.** (refl.) a curge la vale (lăsînd în urmă locul sec): *a ajuns primăvara în munte şi s-au scurs puhoaiele.* SAD.; **9.** (fig.; refl.) a se succeda, a trece în aceeaşi direcţie un grup, o mulţime (de oameni, vehicule etc.); a se perinda: *demonstranţii se scurgeau pe bulevard;* **10.** (fig.; refl.) a trece, a se desfăşura: *viaţa mea se scursese pînă atunci fără drame.* EL.; *opt ani se scurseră ... pînă la naşterea primului şi unicului lor fiu.* GHEŢIE; **11.** (fig.; înv. şi reg.; tr.) a stoarce de bani; a secătui: *m-a scurs bine de bani prin Viena şi prin Paris.* AL. [Lat. ***excurrere*** (după *curge*)].

scúrgere, scurgeri f. **1.** acţiunea de a (se) scurge şi rezultatul ei; **2.** curgere (continuă) a unui lichid puţin cîte puţin (pînă la ultima picătură); scursoare, scursură: *scurgerea apei dintr-o găleată spartă;* **3.** (spec.) pierdere a unui fluid (dintr-o conductă defectă): *scurgere de gaz;* **4.** (pop.) (numele unor boli caracterizate printr-o) secreţie patologică (ex.: otoree, leucoree, blenoragie); **5.** (loc de) colectare şi evacuare a apelor de precipitaţie, menajere, reziduale etc.: *astăzi rîul ... slujeşte de albie de scurgere tuturor canalizărilor.*

S

ARG.; **6.** (fig.) succedare, trecere în aceeași direcție a unui grup, a unei mulțimi; perindare: *scurgerea popoarelor barbare prin Dacia*; **7.** (fig.) trecere a timpului, a vieții; desfășurare: *de cîte ori în scurgerea anilor, nu s-a gîndit că va scăpa odată de bătrîn.* AG. [V. ***scurge***].

scurmă, scurm vb. **1.** (înv. și reg.; tr.) a săpa: *lac au scurmat.* NEC.; **2.** (tr. și intr.) a zgîria, a scormoni pămîntul (cu rîtul, cu ciocul, cu ghearele, cu mîna, cu o unealtă): *scurmînd de trei ori cu piciorul în pămînt se tolăgește jos pe pajiște.* CR.; *se lăsară pe vine și începură să scurme țărîna afînată cu degetele.* CĂRT.; *cocoșul scurma după rîme*; **3.** (tr. și intr.) a roade: *să-mi cumpere o coasă, cea veche ... o fi acum și roasă de cînd rugina scurmă-n ea.* COȘB.; **a-l scurma la inimă**, a-l tulbura; a-l nemulțumi: *îl scurmă la inimă.* CĂL.; (pop.) **a-l scurma pe cineva paralele în pungă**, a fi risipitor; **4.** (rar; tr.) a ara: *a scurma ogorul*; **5.** (înv. și pop.; intr.) a scormoni (în foc): *scurmă cu vătraiul tata, în focul de pe vatră.* ST.; **6.** (rar; tr. și intr.) a răscoli: *vîntul ... scurmă prin stogul de paie.* COȘB.; **7.** (tr., intr. și refl.) a (se) căuta cu de-amănuntul (pentru a găsi ceva); a (se) scotoci: *țăranul caută dreptatea scurmînd în chimir.* SAD.; **8.** (fig.; tr.) a analiza, a cerceta cu atenție, în amănunt; a scotoci: *rareori îi se provoacă curiozitatea și nevoia de a scurma și a căuta în pulberea de vorbe un grăunte de înțeles.* VLAH.; **9.** (fig.; tr.) a irita, a preocupa, a chinui: *îl scurmă gîndul că a fost înșelat.* [Cf. lat. ***excorrimare**, alb. **gërmoj, zgërmis***].

scurmáre, scurmări f. acțiunea de a (se) scurma și rezultatul ei; scurmat[2], scurmătură. [V. ***scurma***].

scurmát[1], ~ți, scurmată, ~e a. scormonit, răscolit la suprafață; răvășit: *pămînt scurmat*; (fig.) *aceeași față palidă ..., scurmată, devastată.* TEODOR. [V. ***scurma***].

scurmát[2] n. (rar) scurmare: *găinile ieșiseră la scurmat.* [V. ***scurma***].

scurmătór, ~i, şcurmătoáre a. și m., f. (ființă) care scurmă în căutarea hranei sau pentru a-și face culcuș: *dobitoace scurmătoare își sapă pe-n pămînt case.* CONACHI; *sînt astăzi mulți scurmători în gunoaie.* [***Scurma*** + ***-ător***].

scurmătúră, scurmături f. **1.** scurmare; **2.** (concr.) loc unde s-a scurmat; groapă, gaură făcută prin scurmare: *găsiră cîteva scurmături în nisip*; **3.** (rar) zgomot făcut la scurmarea pămîntului (cu ghearele): *nemaiauzind ... nici o scurmătură de găină, am țîșnit.* CR. [***Scurma*** + ***-ătură***].

scurmúș, scurmușe n. (reg.) gheară (de pasăre): **parc-a mîncat scurmuș de găină**, se spune despre cel care nu poate păstra un secret. [***Scurma*** + ***-uș***].

scurs[1], ~și, scursă, ~e a. **1.** care a curs (continuu), prelungîndu-se (pînă la ultima picătură): *sîngele scurs îl vlăgui*; **2.** spart și împrăștiat din orbită: *cu ochii scurși*; **3.** din care a fost eliminată partea lichidă (zeama, zerul etc.): *brînză prea scursă*; **4.** (fig.) trecut (unul după altul); desfășurat: *regreta anii scurși; o viață scursă, plină de neîmpliniri.* [V. ***scurge***].

scurs[2], scursuri n. **1.** faptul de a (se) scurge; **2.** (reg.) curs al unei ape: *în vadul Brăilii, 'n scursul Dunării ... carcă-mi-se-ncarcă ... nouă galioane.* POP. [V. ***scurge***].

scursoáre, scursori f. **1.** (rar) scurgere: *scursoarea apei*; **2.** lichid (murdar) care s-a scurs dintr-un sau într-un loc; scursură: *puțul aduna scursorile din mahala*; **3.** (pop.) (numele unor boli caracterizate printr-o) secreție patologică; scurgere; **4.** (loc de) colectare și evacuare a apelor de precipitație, menajere, reziduale etc.; scurgere: *îl găsiră mort într-o scursoare a orașului*; **5.** (fig.) om de nimic; scursură, lepădătură: *crescut în mijlocul scursorilor și gunoaielor orașelor.* GANE; **6.** apă scursă de pe înălțimi; apă curgătoare: *valea, mai strîmtîndu-se, aduna, ca într-o pîlnie, scursorile pripoarelor.* VLAH.; **7.** (rar) curs al unei ape; (p. restr.) albie, făgaș: *porcii i-a pornit în sus, pe scursoarea pîrîului.* GAL.; **8.** (reg.) cădere de apă, la moară: *duceți-vă-ți, agalelor, pe luciul Dunării, la scursorile morii.* POP. [***Scurs***[2] + ***-oare***].

scursúră, scursuri f. **1.** (înv.) scurgere: *scursură a apei*; **2.** lichid (murdar) care s-a scurs dintr-un sau într-un loc; scursoare: *venit-au, venit ... cu tină de la topilă, cu scursuri de pe tocilă.* POP.; **3.** (pop.) (numele unor boli caracterizate printr-o) secreție patologică; scurgere, scursoare; **4.** (fig.) om de nimic; scursoare, lepădătură: *te-ai înhăitat cu scursura mahalalei*; **5.** (înv. și pop.) curs al unei ape; (p. restr.) făgaș, albie: *mergînd el pe scursura pîrăului, tot în susul apei.* CR. [***Scurs***[2] + ***-ură***].

scurt, ~ți, scurtă, ~e a. **1.** care are o lungime mică, redusă, ale cărei capete sînt aproape unul de altul: *de-ai fi văzut cum au jucat copilele de împărat ... cu rochii scurte.* COȘB.; *fata ta-i scurtă-n picioare.* POP.; **a avea mînă scurtă**, a fi zgîrcit; **2.** care se întinde pe o distanță mică, care se parcurge în puțin timp: *ei mergeau fără a simți că merg, părîndu-li-se calea scurtă.* CR.; **vedere scurtă**, miopie: **scurt de vedere**, miop: *era și cam scurt de vedere, așa că trebuia să se uite lung păn' să-i cunoască.* C.; **3.** scund, mărunt, mic: *gazda mea era un moșneag ... scurt și gros.* NEGR.; (înv.) **a face pe cineva mai scurt de (cîte) o palmă** (sau **cu un cap**), a decapita: *Mihai ... pre vrăjmași îi făcu mai scurți de cîte o palmă.* ISP.; **4.** de proporții reduse; sumar: *în volumele din urmă, sînt adăugate biografii scurte ale autorilor.* MAIOR.; **infinitiv scurt**, formă de infinitiv în limba română care poartă caracteristica conjugării; **5.** concis, fără multe cuvinte, succint; laconic, lapidar: *pentru a fi scurt aș putea să spun ...* PR.; *mai bine auzire multă și vorbă mai scurtă.* Z.; (adv.) *alții au scris mai scurt.* MOXA; **pe** (sau **în**) **scurt**, fără multe cuvinte: *ne spune pe scurt faptele de laudă.* OD.; *el povesti în scurt toată istoria cu merele.* ISP.; (a fi) **scurt la** (sau **în**) **vorbă** (ori la **cuvînt**), (a fi) puțin comunicativ: *tată-meu era de felul lui scurt la vorbă.* GANE; **scurt și cuprinzător** sau (fam.) **scurt pe doi**, fără multă vorbă; fără nici o discuție: *scurt și cuprinzător, sărut mîna mătușei, luîndu-mi ziua bună.* CR.; **6.** (fig.) mărginit, redus: *poale lungi și minte scurtă.* EM.; **a avea memoria scurtă**, a nu putea (sau a nu vrea) să țină minte; a fi uituc: *au memoria scurtă, s-au obicinuit cu relele și uită lesne pe acei care i-au asuprit.* GHICA; **7.** care durează puțin; care trece repede: *trec anii cu grăbire pe calea scurtei vieți!* AL.; *vizitele fură scurte și protocolare.* GHEȚIE; **în** (ori **la**) **scurtă vreme** sau **în** (ori **la**, **peste**) **scurt timp**, curînd, peste puțină vreme: *în scurtă vreme, robul s-a întors la palat.* CAR.; **silabă** (sau **vocală**) **scurtă**, silabă (sau vocală) care are o durată mai mică decît media. // adv. **1.** (de) la mică distanță; limitînd libertatea de mișcare; (p. ext.) strîns: *calul ... stătuse multă vreme acolo, ... legat scurt, fără nutreț.* POP.; **a lua pe cineva din scurt**, a trage la răspundere, a cere socoteală: *directorul îl luă din scurt: ai fost sau nu?*; **a ține pe cineva din** (sau, înv. **de**) **scurt**, a supraveghea pe cineva îndeaproape; a trata cu asprime: *o să fiu cu dînșii și o să-i țin de scurt.* FIL.; **2.** fără a admite replică; hotărît, tranșant, categoric: *d-ta vorbești în bobote, și eu ..., scurt! Nu merg!* C.; **a** (**o** ori **a i-o**, **a-l**) **tăia** (sau **reteza**) **scurt**, a întrerupe pe cineva cu bruscheță, a nu-l mai lăsa să vorbească: *le-o tăia ... scurt ori de cîte ori își luau nasul la purtare.* GHEȚIE; **3.** repede; brusc: *am sunat nervos, scurt.* EL.; // f. **1.** haină groasă, lungă pînă deasupra genunchilor: *își puse o scurtă îmblănită*; **2.** (pop.) adenopatie (axilară sau inghinală); **3.** (pop.) **a trage scurta**, a duce greul, a suporta consecințele neplăcute; **4.** (la pl.) unde scurte: *poți prinde postul pe scurte.* // n. (înv.) scurtime: *n-avem în scurtul vieții nici timpul de sperat.* AL. [Lat. ***excurtus***].

scurtá, scurtez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) micșora lungimea sau înălțimea unui obiect; a (se) face (mai) scurt: *scurteica fusese încă p-atît de lungă, dar o scurtase mereu din poale ca să încăputeze mînecile.* DELAVR.; *pantalonii s-au scurtat la spălat*; **a scurta cuiva ghearele**, a limita puterea (de a face rău a) cuiva; **a scurta cuiva limba**, a interzice cuiva să bîrfească: *le mai scurtezi limbile acelor bîrfitori?* CAR.; **2.** (înv. și pop.; tr.) a decapita: *Măria ta poți găsi iertare dacă scurtezi pe un fiu de voievod.* SAD.; **a scurta de cap**, a decapita: *de capete-i scurtam și aleanu-mi uşuram.* POP.; **3.** (tr. și intr.) a reduce o distanță, alegînd drumul cel mai scurt; a evita ocolurile (mergînd direct): *ca să scurteze drumul, o luă prin pădure; să mai scurtăm din cale*; (reg.) **a-i scurta cuiva cărările** (sau **potecile**, **drumurile**), a împiedica pe cineva să facă ceva; a pune viața cuiva în primejdie: *scurtează-i drumul grabnic prin moarte, sau eşti mort.* AL.; **4.** (tr. și intr.) a exprima în cuvinte puține; a vorbi concis: *dar, ca să scurtăm, pe dumneavoastră vă rugăm.* POP.; **a scurta cuiva vorba** sau **a i-o scurta**, a împiedica pe cineva să (mai) vorbească; **5.** (tr.) a reduce din proporții; a concentra; a rezuma: *am scurtat introducerea lucrării*; **6.** (tr. și refl.) a face să dureze sau a dura mai puțin, a face ca timpul să pară mai scurt; a (se) micșora: *în zadar, urgie crudă, lungești noaptea-ntunecoasă ..., scurtezi ziua luminoasă.* AL.; (înv. și pop.) **a-i scurta viața cuiva**, a face să moară mai repede; a omorî: *stăpînii puteau să scurteze viața cui pofteau.* ARG.; **7.** (tr. și refl.) a face să devină sau a deveni mai mic, mai puțin; a (se) diminua, a (se) împuțina, a scădea: *scurta-i-s-ar zilele!* POP. [De la ***scurt***].

scurtáre, scurtări f. **1.** acțiunea de a (se) scurta și rezultatul ei; **2.** micșorare a lungimii sau a înălțimii unui obiect; retezare: *scurtarea părului*; **3.** (înv.) prescurtare: *scurtarea cuvintelor*; **4.** reducere a unei distanțe; evitarea ocolurilor: *scurtarea drumului*; **5.** diminuare, micșorare a unei durate, a unei perioade de timp: *scurtarea vieții; scurtarea tranziției.* [V. ***scurta***].

scurtát, ~ți, scurtată, ~e a. **1.** micșorat, redus în lungime sau în înălțime; retezat: *căluții ... aveau coamele tunse și cozile scurtate.* SAD.; *păr scurtat la ceafă*; **2.** (înv.) decapitat: *încît să rămînem scurtați de capete.* SAD.; **3.** redus ca proporții; prescurtat: *varianta scurtată a lucrării*; **4.** redus ca durată: *săptămînă de lucru scurtată.* [V. ***scurta***].

scurtătúră, scurtături f. **1.** bucată scurtă de lemn; retevei: *zvîrr! cu o scurtătură în urma noastră.* CR.; **2.** cărare ce duce de-a dreptul, urmînd calea cea mai scurtă (pînă la destinație), fără ocoluri, fără cotituri: *o luarăm pe scurtătură.* [***Scurta*** + ***-ătură***].

scurtcircuít, scurtcircuite n. **1.** legătură electrică de rezistență (respectiv impedanță) foarte mică, stabilită între două puncte ale unui circuit; **2.** întrerupere accidentală a curentului electric într-o rețea sau într-o instalație; **3.** (fam.) atingere accidentală a două fire sau puncte neizolate dintr-un circuit electric. [***Scurt*** + ***circuit***; cf. fr. ***court-circuit***].

scurtcircuitá, scurtcircuitez vb. (tr. și refl.) a (se) produce un scurtcircuit: (fig.) *acest „contact direct" între premier și popor scurtcircuitează în mod simbolic edificiul administrației.* D. [De la ***scurtcircuit***; cf. fr. ***court-circuiter***].

scurtcircuitáre, scurtcircuitări f. acțiunea de a (se) scurtcircuita și rezultatul ei. [V. ***scurtcircuita***].

scurtcircuitát, ~ți, scurtcircuitată, ~e a. (despre circuite, rețele electrice etc.) în care s-a produs un scurtcircuit; care, în urma unui scurtcircuit, nu mai funcționează. [V. ***scurtcircuita***].

scurtcircuitór, scurtcircuitoare n. aparat prin care sînt scurtcircuitate conductoarele unei instalații electrice. [***Scurtcircuita*** + ***-tor***].

scurteícă, scurteici f. haină femeiască din stofă, catifea sau mătase, de obicei îmblănită, lungă pînă la (sau pînă sub) genunchi, purtată mai ales

la ţară; caţaveică: *scurteicile-nflorite şi sumăieşele cu ciucuri ... toate sînt ţesute şi lucrate-n casă.* VLAH.; *le luau ... scurteicile, de li se mai zicea şi caţaveici.* SOR. [*Scurtă* + *-eică*].

scurteicúţă, scurteicuţe f. **1.** diminutiv al lui scurteică: *copilul îmbrăcat ... c-o scurteicuţă blănită.* DELAVR.; **2.** (reg.) haină (de interior) pînă la genunchi, din pînză sau din stofă subţire, căptuşită (cu americă), purtată de ţărance. [*Scurteică* + *-uţă*].

scurticéi, ~i, scurticeá (~ícă), ~ele a. **1.** diminutiv al lui scurt; scurtişor, scurtuţ; **2.** care este cam scurt: *rochia scurticică, maică.* DELAVR.; **3.** care este cam scund; scundicel: *drag mi-e omul scurticel.* POP.; **4.** de proporţii (cam) reduse, care nu e prea amplu; scurtişor: *cîntă-mi tu un cîntecel, fie cît de scurticel.* POP. [*Scurt* + *-icel, -icea, (-ică)*].

scurtíme, scurtimi f. **1.** însuşirea de a fi scurt; dimensiune, întindere mică a unui obiect de la un capăt la altul: *scurtimea hainei; scurtimea gîtului o dezavantaja;* **2.** de proporţii reduse; micime: *scurtimea operelor noastre literare s-ar explica ţinînd seama de evenimentele felurite.* DELAVR.; **3.** concizie: *scurtimea exprimării;* **4.** durată mică: *scurtimea vieţii.* [*Scurt* + *-ime*].

scurtişór, ~i, scurtişoáră, ~e a. scurticel. [*Scurt* + *-işor*].

scurtmetráj, scurtmetraje n. film care nu depăşeşte o mie de metri lungime sau treizeci de minute durată de proiecţie. [*Scurt* + *metraj;* cf. fr. *court-métrage*].

scurtúţ, ~i, scurtuţă, ~e a. scurticel. [*Scurt* + *-uţ*].

scut, scuturi n. **1.** armă defensivă de metal, de piele etc., cu care luptătorii din antichitate şi din evul mediu îşi apărau pieptul de lovituri; pavăză: *braţu-i stîng era-ncordat sub un scut de fier săpat.* AL.; **2.** (înv.) blazon: *scutul de Malipieri este aur cu gheara de vultur.* NEGR.; **3.** (fig.) sprijin, ocrotire; protecţie: *biserica este ... scutul neamului nostru credincios şi asuprit.* REBR.; *sub scutul legii;* **4.** paravan pentru protejarea unor dispozitive la acţiuni mecanice sau termice: *scutul motorului s-a sfărîmat;* **5.** mască protectoare pentru sudori; **6.** (înv. şi reg.) adăpost rudimentar (la cîmp); **7.** construcţie mobilă metalică sau de lemn, avînd rolul de a apăra spaţiul în curs de exploatare în lucrările miniere; **8.** (geol.) porţiune întinsă a unei platforme în care apare la suprafaţa pămîntului fundamentul cristalin cutat al acesteia, baza continentelor actuale; **9.** formaţie chitinoasă a corpului unor animale avînd rol de apărare a ţesuturilor moi; **10.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera australă, situată între constelaţiile Vulturul, Şarpele şi Săgetătorul. [Lat. *scutum*].

scutár[1], scutari m. cioban care administrează, conduce stîna; vătaf peste ciobani: *eu slujisem ca scutar tinerel la acei oieri.* SAD. [Din sl. *skotarĭ* „cioban"].

scutár[2], scutari m. (înv.) scutier: *diviziunea Guillomilor era cea mai numeroasă: o sută zece cavaleri, afară de simpli scutari.* HASD. [Din lat. *scutarius*].

scuteálă, scuteli f. (înv.) **1.** protejare; protecţie: *ai dat mie scuteală mîntuirei mele.* BIBLIA; **2.** (pop.) adăpost: *să fie la scuteală legat şi să aibă ... ceva ogrinji dinainte.* POP.; **a ţine** sau **a (se) pune, a (se) băga la scuteală**; a (se) adăposti; **3.** privilegiu de a nu (mai) presta anumite servicii, de a nu (mai) plăti anumite dări; **carte de scuteală**, înscris domnesc prin care se acorda cuiva scutire de unele impozite sau obligaţii; carte de scutire: *veniţi după mine, să vă fac cărţi de scuteală, să nu daţi nemică în dzilele mele.* NEC.; **om de scuteală**, scutelnic; **ostaş de scuteală**, scutelnicel: *puterea armată ... se osebea în ostaşi cu leafă (armată) şi ostaşi de scuteală (miliţie).* BĂLC. [*Scuti* + *-eală*].

scútec, scutece n. **1.** bucată (dreptunghiulară) de pînză, de flanelă, de pichet etc. cu care se înfăşa sugarii; pelincă: *e băiat! a strigat cu bucurie aşezîndu-mă pe scutec.* GHEŢIE; *mititel, înfăşeţel în scutec de bumbăcel.* POP.; **din scutece**, încă din vremea prunciei: *pe trei i-a tăiat moartea din scutece.* ST.; **2.** (fig.) fază iniţială; început: *sub zidurile acestea, zac scuticile poporului român de azi.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **scutic**). [Et. nec.; cf. bulg. *skutak*].

scutecél, scutecele n. diminutiv al lui scutec: *scoasă scutecele albe de in şi de lînă curate ... de-nfăşat pruncul.* DOS. [*Scutec* + *-el*].

scutélnic, scutelnici m. (înv.) **1.** om scutit de plata birului domnesc, în schimbul unor obligaţii (militare); om de scuteală: *scutelnicii munceau în folosul domnului, al boierilor sau al mănăstirilor în apropierea cărora locuiau;* **2.** ostaş care slujea fără leafă, fiind în schimb scutit de biruri: *veneau lefegii cu haine galbene, simenii şi scutelnicii pedeştri.* OD. // a. care era scutit de biruri: *să nu mai fie crîşmă scutelnică.* N.COSTIN. [*Scuti* + *-elnic*].

scutelnicél, scutelnicel m. (înv.) soldat recrutat din rîndul scutelnicilor; ostaş de scuteală: *sărăceii, 500 şi scutelniceii, iar 500 ..., erau călărimea Bucureştilor sub căpitanul spătăriei.* BĂLC. [*Scutelnic* + *-el*].

scúter, scutere n. tip de motocicletă uşoară, cu carcasă aerodinamică şi cu roţi mici, putînd transporta una sau două persoane. [Din engl., fr. *scooter*].

scutí, scutesc vb. **1.** (astăzi rar; tr.) a apăra, a ocroti, a proteja: *Doamne, scuteşte-mă de zile rele;* **2.** (reg.; refl.) a se adăposti; a se feri: *dragostea din satul tău e mai bună, fătul meu ..., de drum n-ai să te-ngrijeşti, nici de ploi să te scuteşti.* POP.; (fig.) *contribuie ... amîndoi la ridicarea adăpostului care să-i scutească de furtunile vieţii.* AG.; **3.** (tr.) a feri, a scăpa de ceva neplăcut; a cruţa, a menaja, a dispensa: *republica literelor nu e scutită de animozităţi şi lupte civile.* CAR.; *m-ai scutit de o scenă penibilă;* **4.** (fam.; tr.) a lăsa în pace, a nu plictisi, a nu agasa, a nu sîcîi pe cineva: *scuteşte-mă, te rog!;* **5.** (tr.) a dispensa pe cineva de anumite îndatoriri sau sarcini; a nu supune pe cineva la anumite obligaţii: *pe mulţi i-a scutit de armată.* ST.; *dacă facem reparaţiile, comuna ne scuteşte doi ani ... de orice taxă.* GHEŢIE; **6.** (p. ext.; tr.) a fi lipsit de ...: *credeai că o faptă atît de cumplită este scutită de consecinţe?* ARG. [De la *scut*].

scútic n. v. **scutec.**

scutiér, scutieri m. tînăr nobil care purta scutul şi celelalte arme ale cavalerului sau ale seniorului, în evul mediu, în apusul Europei; titlu purtat de tinerii nobili înainte de a deveni cavaleri; (p. ext.) soldat, luptător cu scut: *trage cu săgeata scutierul mare.* BOL.; *un paloş de izbîndă există-n orice fier, în tot păstorul astăzi există un scutier.* AL. [*Scut* + *-ier;* cf. fr. *écuyer*].

scutínţă, scutinţe f. (înv.) **1.** protejare; protecţie: *şi mi-ai dat scutinţă să mă sprejinească sfînta ta direaptă.* DOS.; **2.** scutire. [*Scuti* + *-inţă*].

scutíre, scutiri f. **1.** acţiunea de a (se) scuti şi rezultatul ei; **2.** (înv.) protejare; protecţie; **scutire de boală**, imunitate; **3.** (rar) adăpost: *un lac întreg era prin casă şi-n lac peşti mulţi; el îi prindea şi-apoi punîndu-i la scutire, de nou se da la pescuire.* COŞB.; **4.** privilegiu de a nu (mai) presta anumite servicii, de a nu (mai) plăti anumite dări; dispensă: *fabricile de zahăr ..., deosebit de scutirea de vamă ..., au şi alte scutiri municipale.* GHICA; *acestor oameni vrei d-ta să le duci acuma pe tavă făgăduieli de scutiri de taxe?* REBR.; **5.** act, document prin care se acordă cuiva un asemenea privilegiu, o dispensă, **carte de scutire**, carte de scuteală. [V. *scuti*].

scutişór, scutişoare n. **1.** diminutiv al lui scut; **2.** strat de celule care separă embrionul bobului de grîu de masa endospermului. [*Scut* + *-işor*].

scutít, ~ţi, scutită, ~e a. **1.** (rar) protejat; ferit: *nici o casă n-a găsit fără dureri, un loc scutit.* COŞB.; **2.** dispensat (legal) de îndeplinirea unor obligaţii, de plata unor taxe, impozite etc.: *scutit de armată*; (subst.) *să dea din zece vedre una, afară de privilegiaţi şi scutiţi cu hrisoave domneşti.* FIL. [V. *scuti*].

scutitór, ~i, scutitoáre m., f. (înv.) protector, apărător: *în acele vremi grele, Ardealul mai cu samă fu scutitorul naţiei române.* BĂLC. [*Scuti* + *-tor*].

scútur n. (rar) **1.** scuturat[2]; (spec.) suflare de vînt; adiere: *florile-şi pierd roua l-al zefirului scutur.* AL.; **2.** scuturătură (a corpului); tremurici; frison: *aşa scutur l-a găsit.* [De la *scutura*].

scutură, scútur vb. **1.** (tr.) a face să cadă, să se îndepărteze materii, corpuri străine etc. din sau de pe un obiect, clătinîndu-l, agitîndu-l, bătîndu-l: *a scuturat faţa de masă cu firimituri şi rămăşiţe.* GHEŢIE; *scutură scrumul în scrumieră*; **a scutura pe cineva de bani** (ori **de parale**) sau **a scutura punga** (ori **buzunarele**) **cuiva**, a stoarce pe cineva de bani; a jefui; **2.** (refl.) a se curăţa de praf, scame, noroi etc., agitînd, periind etc.: *îşi scoaseră glugile, se scuturară bine de zăpadă.* CAR.; **3.** (tr. şi intr.) a şterge praful; a deretica: *biata fata unchiaşului torcea ..., mătura şi scutura.* ISP.; *am scuturat toată casa;* **4.** (tr.) a înlătura, a îndepărta, a alunga, a lepăda de la sine: *scuturîndu-şi lanţurile, cere de la zei libertatea de a putea trăi departe de Roma.* LOV.; **5.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) elibera de ceva supărător, apăsător; a (se) debarasa, a (se) degaja: *ce plăcere de-a giuca şi de griji a se scutura.* AL.; *nu ne mai putem scutura de sărăcie.* REBR.; **6.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) trezi: *o să se scuture satul din somn.* ST.; **7.** (refl. şi tr.) a (se) despuia de frunze, de flori, de rod etc.; a cădea sau a face să cadă florile, fructele de pe plante; a (se) împrăştia: *se scutură salcîmii de toamnă şi de vînt.* EM.; *se scutura ovăsul cela pe jos.* CR.; **8.** (tr., intr. şi refl.) a (se) mişca cu putere încoace şi încolo, în sus şi în jos etc., de multe ori; a (se) agita, a (se) clătina, a (se) zgîlţîi: *turturica ... îşi scutură aripile.* OD.; *scuturîndu-se de cîteva ori, pletele îi căzură ... pe umeri.* EL.; **a scutura mîna cuiva**, a strînge mîna cuiva, mişcîndu-i-o repetat, în semn de salut (călduros): *i-a scuturat mîna cu o cordialitate exagerată.* C.PETR.; **9.** (tr.) a hurduca, a zdruncina: *căruţa l-a scuturat straşnic;* **10.** (refl. şi tr.) a tremura sau a face să tremure din tot corpul; a (se) cutremura; a (se) înfiora: *te scuturi la ideea că omul se joacă cu viaţa lui.* OD.; *un fior o scutură puternic.* CAR.; **a i se scutura cuiva carnea** (sau **oasele, inima**), a se înfiora (de frică, de scîrbă etc.); **a-l scutura pe cineva frigurile sau a fi scuturat de friguri**, a avea un acces de friguri, a avea frisoane: *galben ca lămîia şi scuturat de friguri, tata a urcat în expresul de Viena.* GHEŢIE; **11.** (fam.; tr.) a bate (tare); a critica aspru; a mustra: *am să-l scutur zdravăn, să ţină minte;* (pop.) **a scutura cojocul** (sau **nădragii, blana**) **cuiva**, a bate (zdravăn), a stîlci în bătaie. [Lat. **excutulare*].

scuturáre, scuturări f. **1.** acţiunea de a (se) scutura şi rezultatul ei; scutur, scuturat[2]; **2.** mişcare bruscă şi repetată încolo şi încoace, în sus şi în jos; clătinare, zgîlţîire: *scuturarea pomilor;* **3.** căderea, îndepărtare etc. a unor materii, corpuri străine etc. din sau de pe un obiect, prin clătinare, agitare, batere: *scuturarea aşternutului;* **4.** curăţare de praful, noroiul, scamele etc. de pe picioare, haine etc., prin ştergere, periere etc.; **5.** (fig.) înlăturare a unei poveri, a unei apăsări, a unei asupriri; eliberare, scăpare, descătuşare: *măreţul vis al eroului: scuturarea jugului musulman!* HASD. [V. *scutura*].

scuturát[1], ~ţi, scuturată, ~e a. **1.** curăţat de praf, de noroi, de zăpadă etc. prin scuturare: *covoare scuturate;* **2.** dereticat: *casă scuturată;* **3.** (fig.; fam.) prezentabil; educat, cizelat: *se întorc unul cîte unul din capitalele Europei spălaţi şi scuturaţi.* GHICA; **4.** despuiat de frunze, de flori, de rod: *un pom veşted, scuturat.* PANN; **5.** desprins

şi căzut din pom: *porcii mîncau prunele scuturate.* // adv. (reg.) sălta[2]: *cine joacă scuturat de trei zile n-o mîncat.* POP. [V. ***scutura***].

scuturát[2] n. **1.** faptul de a (se) scutura; scutur, scuturare, scuturătură; **2.** dereticat: *abia isprăvise scuturatul.* [V. ***scutura***].

scuturătór, ~i, scuturătoáre m., f. (reg.) **1.** persoană angajată la scuturarea pomilor fructiferi ca să cadă fructele pentru a fi culese; **2.** numele unui soi de struguri cu boabe rare şi mărunte: *struguri scuturători; poamă scuturătoare.* // f. **1.** (pl. **scuturători**) măturică de pene cu care se scutură praful; **2.** (pop.) teica morii; **3.** (rar) scrumieră: *umplea văzduhul de fum şi scuturătoarele de capete de ţigări.* ZAMF. // n. **1.** maşină servind la separarea şi la eliminarea impurităţilor dintr-un material fibros, folosită în filaturi; **2.** (şi **scuturător de paie**) batoză care separă materialul treierat şi elimină paiele lungi. [***Scutura*** + ***-ător***].

scuturătúră, scuturături f. **1.** faptul de a (se) scutura; **2.** ceea ce cade jos (în urma scuturării); **3.** (rar) ploaie de vară uşoară şi scurtă: *nourii de ploaie din răsărit ... n-aduc numai o scuturătură de şagă şi batjocură ca aceea care a trecut, ci ploaia se pune cu temei.* SAD.; **4.** curăţenie generală; dereticare: *am făcut o scuturătură bună;* **5.** scuturatul pomilor ca să cadă fructele pentru a fi culese; (p. ext.) fructe scuturate: *toamna culegea mere rămase din scuturătură.* CĂL.; **6.** (pop.) flori de fîn scuturate, rămăşiţe de fîn din iesle, de pe fundul carului etc.; **7.** mişcare bruscă, repetată şi efectul ei; clătinare, zgîlţîire: *cu o scuturătură zvîrli din spate cojocul pe o laiţă.* SAD.; *auzi o scuturătură de zurgălăi;* **8.** hurducare, zdruncinare: *scuturătura căruţei;* **9.** tremurare a corpului; cutremurare, înfiorare; scutur: *o scuturătură puternică îl apucă dintre spete.* CAR.; **10.** (fam.) bătaie (zdravănă): *îi trase o scuturătură.* [***Scutura*** + ***-ătură***].

scuţ, scuţi m. şi **scuţuri** n. (pop.) **1.** ţurţur: *scuţurile, semn de frig;* **2.** sloi mare de gheaţă: *scuţi năpraznici, ca steiuri de sare grunjoasă lunecau agale în jos.* C.L.; **a se face** (sau **a îngheţa**) **scuţ,** a îngheţa bocnă; **3.** crustă zgrunţuroasă formată pe burta animalelor prin îmbîcsirea părului cu murdărie. [Et. nec.].

scuză, scuz vb. **1.** (tr.) a servi ca scuză; a dezvinovăţi; a motiva; a justifica: *scopul scuză mijloacele.* CAR.; **2.** (refl.) a-şi căuta motive, explicaţii etc. pentru o faptă (reprobabilă); a se justifica, a se dezvinovăţi; a-şi cere scuze, iertare pentru o greşeală comisă, pentru un deranj etc.: *s-a scuzat dacă ne-a făcut cumva vreo necuviinţă.* CAR.; *voi căuta să mă scuz în vreun fel;* (tr. absol.) **scuzaţi!,** formulă de politeţe prin care cineva îşi cere iertare pentru o greşeală, o stîngăcie, o gafă etc.: *scuzaţi, vă rog, domnule profesor, nu v-am băgat de seamă.* AG.; **3.** (tr.) a accepta, a primi scuzele cuiva; a ierta: *vă rog să mă scuzaţi.* REBR. [Din fr. ***excuser***, it. ***scusare***].

scuzábil, ~i, scuzabilă, ~e a. care poate fi justificat, scuzat, iertat, trecut cu vederea: *asta însemnează că delapidarea, că necinstea lor ar fi scuzabile?* CAR. [Din it. ***scusabile***].

scuzáre, scuzări f. acţiunea de a (se) scuza şi rezultatul ei. [V. ***scuza***].

scúză, scuze f. **1.** motiv real sau pretext invocat de cineva pentru a se dezvinovăţi, pentru a justifica o anumită situaţie, o acţiune (reprobabilă); dezvinovăţire, disculpare, justificare: *scriitorii jurnalelor ... vor putea afla o scuză pentru neîngrijirea formei sub care îşi prezintă ideile.* MAIOR.; **2.** (de obicei la pl.) exprimare a regretului pentru o greşeală, un deranj, o jignire etc. adusă cuiva; cuvînt de disculpare: *vă cer scuze pentru această scenă.* EL.; *se aştepta ca ... bărbatul ei ... să murmure cîteva cuvinte de scuză.* GHEŢIE; (**mii de**) **scuze!** sau **scuzele mele!,** formulă prin care se cere iertare; **a primi** (sau **a accepta, a admite**) **scuzele cuiva,** a scuza: *te rog să accepţi scuzele mele.* [Din it. ***scusa***, fr. ***escuse***].

scvámă f. v. **scuamă.**

se pron. refl. **I.** indică: **1.** identitatea dintre persoana care face lucrarea şi aceea care o suferă: *să se îmbrace pe ascuns într-o piele de urs.* CR.; **2.** reciprocitatea: *Parnasul şi Olimpul cu fală se priviră.* ALEX.; *de cînd se iau de gît lupii cu mieii.* ISP.; **3.** diateza reflexivă: *se bolnăvi de ochi.* EM.; *se piaptănă;* **II.** sugerează subiectul (impersonal): *ce-o să aibă, din acestea pentru ei, bătrînul dascăl? nemurirea se va zice.* EM.; **III. 1.** intră în construcţii impersonale: *se pare că va reuşi;* **2.** intră în construcţii reflexive cu valoare de pasiv: *grandoarea se face după cîtăţimea mai mare sau mai mică de sensibilitate.* MAIOR. [Lat. ***se***].

seălbă f. v. **solbă.**

sea-line [si-láin] f. canalizare sub apă care permite încărcarea şi descărcarea unui produs petrolier în plină mare sau în rada unui port. [Cuv. engl., fr.].

seámă, (înv.; rar) **semi** şi **seme** f. **1.** număr, cantitate mare; grămadă, mulţime de fiinţe, lucruri etc.; (p. restr.) parte (însemnată) (din ...): *întorcîndu-se o seamă de viteji.* ISP.; **fără seamă** (**de ...**) sau (reg.) **fără chip** (ori **număr, rost**) **şi** (**fără**) **seamă** sau **din seamă afară, a)** în număr mare, nemăsurat; exagerat, neobişnuit (de mult, mare etc.); din cale afară de ...: *strîngînd bogăţiie fără samă de multă.* DOS.; **b)** fără asemănare, fără seamăn: *cuminte fără seamă precum era.* COŞB.; **peste seamă,** peste măsură, foarte (mult, mare etc.); extraordinar: *era curvar peste samă.* N.COSTIN; **2.** (înv. şi pop.) perioadă, interval, bucată de timp: *aşa trăia biata mă-sa de o seamă de vreme.* VLAH.; **3.** (pop.; artic.) vîrstă; generaţie: *copile tinerele, de seama puicuţei mele.* POP.; **de-o seamă** (**cu cineva**), de aceeaşi vîrstă (cu cineva): *copiii sînt de-o seamă;* **4.** (înv.) sumă (de bani); cont, socoteală, evidenţă, justificare (financiară): *socotelile sau semile mănăstirilor închinate.* OD.; **pe** (sau **în**) **seamă** (ori **seama cuiva**), **a)** în sarcina, în obligaţia cuiva, pe socoteala cuiva: *numai negustorul ... trăieşte din săul său şi pe sama lui.* CR.; **b)** în posesia, în stăpînirea cuiva; în grija, în paza cuiva: *lasă grija sfinţilor în sama părinţilor.* EM.; **c)** în favoarea, în interesul, în folosul cuiva: *a poruncit să-i dea o locuinţă în palat pe sama lui.* CAR.; **a da seamă** (ori **seama**), **a)** a răspunde de cele făcute; a suporta consecinţele; a da socoteală: *vei da seamă de-ai fost strîmb ori de-ai fost drept!* VLAH.; **b)** (înv.) a declara; a înştiinţa: *au dispecetluit banii Jora şi-au luat cîţiva galbini şi-au dat samă către Dabije Vodă că aşe despecetluiţi i-au găsit.* NEC.; **a(-i) ţine seama** (sau **seamă**) ori **a ţine în seamă** (**de ceva**), a avea în vedere; a ţine cont: *aşa-i că, dacă n-am ţinut samă de vorbele lui, am ajuns slugă la dîrloagă.* CR.; (înv. şi reg.) **a(-i) cere** (sau **a lua**) (**cuiva**) **seamă** (ori **seama**), a trage pe cineva la răspundere, a cere cuiva socoteală: *care vi-i dreptul de a-mi cere mie seamă?* AL.; (pop.) **a(-i) face seama** (**cuiva**), a omorî; (pop.) **a-şi face** (**singur**) **seama** (sau **seamă**), a se sinucide: *ajunsese să se gîndească ca să-şi facă seamă singur.* ISP.; **5.** (înv.) dare în bani înglobînd toate obligaţiile birnicului, percepută iniţial de domnie de patru ori pe an, în Ţara Românească; (p. ext.) bir: *vor fi aceşti oameni ... iertaţi de bir de ţară, de miere cu ceară, de găleată cu fin, de seama a doua şi a treia* (a. 1684). HASD.; **6.** situaţie (bună): *liniştit de seama averii, Vasile ar fi trebuit să se întoarcă la Pesta, pentru a-şi încheia studiile.* GHEŢIE; **7.** (înv.) rost; rînduială: *strigau unii din drumeţi nencercaţi la seama cailor.* OD.; (pop.) **a şti** (sau **a cunoaşte**) **seama a ceva** (sau **a cuiva**), a fi familiarizat, hîrşit cu ceva (sau cu cineva): *eu ştiu sama petrecerilor şi a prieteniilor.* SAD.; (pop.) **a nu şti de seama cuiva,** a nu avea cunoştinţă despre ce face, unde este etc. cineva: *l-a întrebat despre bărbatul ei şi fiu-său nu ştie de seama lui nimic.* ISP.; **8.** stare, condiţie socială; rang: *[î]l ştiu toate autorităţile publice ca pe un cetăţean de seama-ntîi.* CAR.; **9.** (înv. şi pop.) fel, gen; soi: *acestea cugetînd eu şi altele de această samă.* DOS.; **de-o seamă,** la fel, deopotrivă, asemenea: *amîndoi sîntem de-o mamă, de-o făptură şi de-o samă.* AL.; **de seama cuiva,** la fel cu ..., asemenea, pe măsura ..., de potriva ...: *împăraţi romani de seama lui Aurelian.* OD.; **10.** (înv. şi reg.) respect: *slujiţi Domnului cu teamă şi vă bucuraţi cu samă.* DOS.; **11.** importanţă, valoare, însemnătate; faimă; atenţie, consideraţie: *nu i-am luat în seamă multă vreme o serie de acte foarte abile şi discrete.* EL.; **de seamă,** cu însuşiri, cu merite deosebite; important; cu trecere: *hagiul ... era om de seamă.* CAR.; **băgat** (sau **luat**) **în seamă,** luat în consideraţie, tratat cu respect; de vază: *şi mai fost-au poftiţi încă: crai, crăiese şi-mpăraţi, oameni în seamă băgaţi.* CR.; **nebăgat în seamă,** v. **nebăgat[2]**; **nebăgare de** (sau **în**) **seamă,** v. **nebăgare**; **nebăgător de** (sau **în**) **seamă,** v. **nebăgător**; **12.** cercetare, observaţie, examinare, supraveghere; constatare, remarcă; înţelegere; **a băga de seamă,** a observa, a constata: *băgasem de seamă că fetele mă ocolesc.* PR.; **cu băgare de seamă,** cu grijă, cu atenţie: *privi cu băgare de seamă portretul;* (pop.) **a lua seama** (sau (**de**) **seamă**), a supraveghea: *cine nu ia sama slugii, vede fundul pungii.* Z.; **a-şi lua seama** (sau **de seamă**), a reflecta mai bine; a se supraveghea; a remarca, a înţelege: *imediat îşi luă seama şi, schimbînd tonul şi figura ..., se grăbi să repare impresia rea ce-o făcuse amîndurora.* VLAH.; **a-şi da seama** (sau **seamă**), a fi conştient; a constata, a realiza: *a venit vremea să-ţi dai seama de nelegiuirea ce-ai făcut.* GANE; *nu-mi dau seama de ce eram îngîndurat.* GHEŢIE; **de bună seamă,** cu adevărat; cu certitudine; desigur, fără îndoială: *de bună seamă cel mai drag a fost ales.* COŞB.; **mai cu seamă,** mai ales, îndeosebi: *pofti să o aibă el de nevastă, mai cu seamă că era burlac.* ISP.; (şi: (pop.) **samă**). [Din magh. ***szám***, „număr, socoteală, sumă"; în română cuvîntul şi-a lărgit foarte mult sfera semantică].

seămăn, semeni, seamănă, semene m., (rar) f. **1.** fiinţă, lucru etc. care seamănă perfect cu altă fiinţă, cu alt lucru etc.; pereche, potrivă: *cine-n aste locuri s-ar măsura cu mine ş-ar merge mie semen?* HEL.; **fără** (**de**) **seamăn,** incomparabil, inegalabil; extraordinar: *vecinic ar visa acea oară fără de seamăn.* EM.; *Gore Pirgu era o lichea fără seamăn.* M. CAR.; **a nu** (**mai**) **avea seamăn** (**pe lume**), a fi unic, a nu avea asemănare; a nu (mai) avea pereche: *de-aş avea un copilaş ... obrăjelu-i ca de spume n-ar avea seamăn pe lume!* AL.; **2.** fiinţa (umană) considerată din punctul de vedere al apartenenţei la aceeaşi specie, categorie, grup etc.; aproape: *am învăţat, în ţara mea, să respect căminul şi tihna semenului meu.* SAD.; *avea încredere desăvîrşită în semenii săi.* TUD.; (şi: **semen**). [De la ***semăna[1]***].

seánţă, seanţe f. (înv.) şedinţă: *seanţa e deschisă.* AL. [Din fr. ***séance***].

seáră, seri f. ultima parte a zilei; timpul de cînd apune soarele pînă se întunecă bine: *căci este sara-n asfinţit şi noaptea o să-nceapă.* EM.; **bună seara** (sau, reg., **seară**)!, formulă de salut în timpul serii sau al nopţii; (pop.) **seara** (sau **seară**) **bună!,** formulă de salut la despărţire, în timpul serii sau al nopţii: *eu vă las cu sara bună.* AL.; **a da cuiva bună seara** (sau (pop.) **seara bună**), a saluta pe cineva în cursul serii sau al nopţii; **de seară, a)** care se face, se petrece, funcţionează etc. în timpul serii: *a prins trenul de seară;* **b)** care se poartă în timpul serii sau al nopţii, la ocazii: *îmbrăcată într-o rochie de seară din moar.* GHEŢIE; **astă-** (sau (reg.) **ia-**) **seară,** în timpul serii de astăzi: *am rugat-o să fie cuminte măcar astă-seară.* ST.; **pe** (sau **către, spre, înspre,** (pop.) **sub**) **seară,** pe înserate, în amurg: *chiar în acea zi, către sară, baba începu să puie la cale viaţa nurori-sa.* CR.; **seară de seară,** în fiecare seară: *somn m-aş preface ..., ca să-ţi închiz ochii din seară în seară.* PANN; **de cu seară,** (încă) din timpul serii precedente, o dată cu venirea serii: *de cu seară mititelul începtase să mai ţipe.* VLAH. // adv. (în forma **seara** sau **serile**) în (tot) timpul serii; în

fiecare seară: *sara pe deal buciumul sună cu jale.* EM.; **(de) dimineaţa (şi) pînă seara**, în tot timpul zilei; în fiecare zi; (p. ext.) tot timpul, mereu: *aceeaşi muncă de dimineaţa pînă seara.* VLAH.; (şi: (pop.) **sară**). [Lat. *sera*].

seárbăd[1], serbezi, searbădă, serbede a. **1.** (înv. şi pop.) palid; fără vlagă; slab: *e sarbăd şi suflet nu mai are.* AL.; **2.** (reg.) puhav: *erau serbezi de beutură.* POP.; **3.** fără strălucire, lipsit de intensitate; stins: *lumina cea sarbădă a lămpei.* NEGR.; **4.** (pop.) spălăcit, inexpresiv: *avînd ochii mai serbezi ca de mort.* COŞB.; **5.** fără gust, fără savoare; fad, sălciu: *mîncare searbădă;* **6.** (fig.) anost, plicticos, monoton, banal: *decît un vis sarbăd, mai bine nimic.* EM.; *viaţa mi se pare uneori destul de searbădă.* GHEŢIE; **7.** (fig.) lipsit de spirit, fără haz, fără farmec; anost, insipid, nesărat: *era o mătuşă sarbădă şi tomnatică.* GANE; (şi: **sarbăd**, (înv.) **salbed**). [Lat. *exalbidus*].

seárbăd[2], serbezi, searbădă, serbede a. **1.** (înv. şi pop.) acru; (p. ext.) alterat: *lapte sarbăd.* N.COSTIN; *vin searbăd;* **2.** (reg.) necopt: *zarzăre sarbede;* (şi: **sarbăd**). [Cf. alb. *tharbët*].

sebacéu, ~ei, sebacee a. care ţine de sebum, referitor la sebum; **glandă sebacee**, glandă exocrină în formă de ciorchine, aflată la nivelul tegumentelor, la rădăcina firelor de păr, care secretă sebum: *sensibil la mirosul acidului butiric, ce-l emană glandele sebacee ale tuturor mamiferelor.* BL.; **chist sebaceu**, umflătură sub piele, produsă prin hipertrofia glandelor sebacee. [Din fr. *sébacé*, lat. *sebaceus*].

sebastocrátor, sebastocratori m. titlu bizantin care urma după cel de împărat (dat persoanelor din familia domnitoare). [Din gr. mod. *sevastokrátor*].

sebopoiéză f. secreţie de sebum. [Din fr. *sébopoïèse*].

seborée, seboree f. hipersecreţie patologică a glandelor sebacee, de origine frecvent hormonală, însoţită adesea de hipertrofia acestora şi de apariţia acneei. [Din fr. *séborrhée*].

seboréic, ~ci, seboreică, ~ce a. de natura seboreei, de seboree, referitor la seboree: *cheratoză seboreică; eczemă seboreică.* [Din fr. *séborrhéique*].

sébum n. produs de secreţie al glandelor sebacee, format din acizi graşi şi materii proteice, cu rol în protecţia pielii, fiind fungistatic şi bactericid. [Din fr. *sébum*, lat. *sebum*].

sec, secí, seácă, secí a. **1.** lipsit de apă; care a secat; uscat: *fîntîna cea mîlită şi seacă.* CR.; **regim sec**, regim de interdicţie a băuturilor alcoolice; **timbru** (sau **sigiliu**) **sec**, ştampilă în relief, fără tuş, care se imprimă pe anumite acte: *reţetă cu timbru sec;* **tuse seacă**, tuse fără expectoraţie: *era bolnav – tuse seacă, dureri la lingurea.* CAR.; **2.** care nu mai lăcrimează: *pîn'ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec.* EM.; **3.** fără precipitaţii atmosferice; secetos: *vîntul nordic sosește la noi sec.* HASD.; *ger sec;* **4.** (înv. şi reg.) fără sos, fără zeamă; fără adaos de altceva; **gol**: *mînca ... pîine sacă uscată.* DOS.; (pop.) **Vinerea seacă**, Vinerea mare (în care se ţine post negru): *în vinerea seacă ne-am trezit vindecaţi.* CR.; **5.** (şi adv.) fără adaos de sifon sau apă minerală; simplu, neamestecat: *doriţi vinul sec sau cu sifon?;* **6.** care conţine o cantitate mică de zahăr: *ni se oferă vin de Cotnar ... mai sec la gust.* CĂL.; **7.** lipsit de umezeală; arid; (p. ext.) neproductiv: *sub paşi răsună cîmpul sec.* AL.; **8.** (rar) cu pielea uscată, crăpată: *atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece.* EM.; **9.** (înv. şi reg.) slab, palid; neputincios, fără vlagă: *tîmplîndu-să săc de multe bătrîneţe şi de boală.* DOS.; **10.** (înv. şi reg.) schilod; paralizat, atrofiat: *zise omului celuia ce avea mînă seacă.* N.TEST.; **11.** (înv. şi pop.) gol, deşert: *sacul sec nu poate sta în picioare.* Z.; **ochi sec**, orbită a ochiului goală: *are un ochi sec;* **12.** (reg.) care nu este încărcat: *cu puşca seacă la vînătoare să nu pleci.* PANN; **13.** golit (de ...): *hăleşteele săci de peşti.* N.COSTIN; (fig.) *socotind că este sec de noroc.* ISP.; **14.** fără miez; cu miezul zbîrcit, stricat: *nucă seacă;* **15.** (adesea adv.) scurt, fără rezonanţă: *un ponct sec ... răsuna undeva în afară.* GHEŢIE; *tropotul lui se auzea, răsunînd sec pe prundiş.* GANE; **16.** (fig.) lipsit de sens, de conţinut, de valoare, de temei etc.; inutil: *un trai nesăbuit şi sec întins pe patimi ca un vrej.* VLAH.; *atîtea vorbe şi minciuni, atîtea seci promisiuni.* VIERU; **17.** (fig.; adesea subst.) (om) fără minte, prost: *m-am luat după capul tău cel sec.* CR.; *mă, secule! zise unchiul.* CAR.; **18.** (fig.) lipsit de expresivitate, de sensibilitate, de căldură; rece: *românii de la Brusa sînt seci de tot.* GHICA; (adv.) *autori modeşti se bucură de cronici copioase ..., alţii mai suculenţi sînt expediaţi sec.* CĂL.; **umor sec**, mod de relatare fără intenţia de umor, acesta reieşind din legătura neaşteptată între elemente incompatibile, a cărei înţelegere implică un răstimp şi întîrzie reacţia prin rîs; **19.** care nu face apel la sensibilitate, la afect, ci numai la intelect; teoretic: *o exactitate seacă a simţului de observaţie.* VIANU; **20.** (rar) dîrz: *voinţă seacă.* // n. **1.** (reg.) partea scobită a corpului, între ultima coastă şi şold; deşert: *m-a lovit în sec;* **2.** post[1]; **lăsatul** (sau **lăsata**) **secului**, v. **lăsat[2]**; **de sec**, **a)** de post: *mîncare de sec;* **b)** în care se posteşte: *zi de sec;* **3.** (înv. şi pop.) gol, vid; **în sec**, **a)** în gol; în prăpastie: *a da, a călca, a sări în sec;* **b)** degeaba, fără folos, fără rost: *rugăciunile mele le făceam în sec.* ISP.; **c)** fără flegmă (sunînd a gol): *tuşeşte în sec.* DELAVR.; **a înghiţi în sec**, a înghiţi fără a avea ceva în gură; (p. ext.) a se abţine de la ceva, a-şi înfrînge o dorinţă: *Pîrvu-nghiţi-n sec de cîteva ori.* VLAH.; *cîinele ... să se uite în gura lor, înghiţînd în sec.* SOR.; (pop.) **a-i ieşi cuiva cu sec**, a-i ieşi în cale cu un vas gol, prevestind un insucces; (reg.) **a-i merge cuiva în sec** sau **a da tot în sec**, a avea mereu insuccese; (şi: (înv. şi reg.) **săc**). [Lat. *siccus*].

secá[1], sec vb. **1.** (tr. fact.) a fi sau a face să devină sec; a usca: *soarele seacă lacurile şi mlaştinile.* GHICA; **2.** (fig.; tr.) a secătui, a stoarce, a epuiza; a slei, a vlăgui: *poeţii timpului secase nesfîrşitele comori ale închipuirei lor.* FIL.; *pîrdalnicele de bătrîneţe mi-au secat vîrtutea.* ISP.; **3.** (fig.; tr.) a sfîrşi, a termina: *fraţii mei n-au secat şirul întrebărilor.* GHEŢIE; **4.** (intr.) a-şi pierde (total) apa, a deveni sec; a dispărea (total): *rîurile vor seca.* AL.; *apele ... fug în pămînt şi seacă.* EM.; **5.** (p. anal.; tr.) a înceta să mai curgă, să mai secreteze: *de-amar îndelungat, nevestei mele i-a secat al laptelui izvor.* COŞB.; **6.** (intr.) a-şi pierde seva, germenele de viaţă; a se usca; a se veşteji: *viile şi pomii au secat de geruri.* UR.; **7.** (pop.; intr.) a se atrofia; a paraliza: *de ţi-ar fi secat mîna cînd mi-ai pus tu cununa.* POP.; **8.** (fig.; tr.) a pricinui cuiva o emoţie puternică, o durere insuportabilă; a chinui: *dorul de mîndră dragă rău la inimă te secă.* POP.; **a-l seca pe cineva la inimă** ori **a-i seca cuiva inima**, a regreta ceva sau pe cineva: *pierderea fiului i-a secat inima;* **9.** (înv.; tr.) a omorî: *scotea ochi, tăia mîni, ciuntea şi seca pe cine avea prepus.* NEGR. [Lat. *siccare* şi *seccare*].

séca[2] f. (reg.) termen de respect folosit (de cei mai tineri) pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie (mai) în vîrstă; mătuşă, lele: *seca Lena avea două fete.* SL. [Din sb. *seka*].

secánt, ~ţi, secantă, ~e a. (mat.; despre drepte sau curbe) care intersectează o linie, un plan; **plan secant**, plan care intersectează una sau mai multe suprafeţe, fără a fi plan tangent. // f. **1.** dreaptă care intersectează un (arc de) cerc sau curbă, o curbă în două puncte ori una sau mai multe drepte, unul sau mai multe plane; **2.** funcţie trigonometrică care, înmulţită cu funcţia cosinus, este egală cu funcţia unitate. [Din fr. *sécant*, germ. *Sekante*].

secáră f. **1.** plantă erbacee din familia graminee-lor, cu tulpina mai înaltă şi cu spicul mai aspru decît al grîului, cu fructul o cariopsă, cultivată ca plantă furajeră şi alimentară (*Secale cereale*): *pe-un spic verde de secară să mă duc, că el se-nsoară.* POP.; **2.** (p. restr.) seminţele acestei plante: *secara se întrebuinţează la fabricarea rachiului;* **3.** (p. restr.) făină de secară: *se puseră la cale ... cu peşte fript, cu pîine de secară.* SAD.; **4.** (compuse) **secară-cornută** sau (înv.) **secară-pintenată** (ori **-măluroasă**), sclerotul ciupercii *Claviceps purpurea*, care trăieşte parazit în ovarul unor graminee, în special în ovarul florilor de secară, atacîndu-le spicul; (reg.) **secară-albă**, alac (*Triticum spelta*); (reg.) **secară-sălbatică**, secărea (*Bromus secalinus*); (şi: (înv. şi pop.) **săcară**, (reg.) **sacară**). [Lat. *secale*].

secáre, secări f. **1.** acţiunea de a seca[1] şi rezultatul ei; **2.** golire, secătuire de apă a izvoarelor, a rîurilor, a bălţilor etc.; secat[2], secătuire; (spec.) desecare: *secarea Bahluiului;* **3.** pierdere (totală) a apei din izvoare, rîuri etc.; secătuire: *secarea apei din fîntîni.* [V. *seca*].

secát[1], ~ţi, secată, ~e a. **1.** din care s-a scos apa, golit de apă: *fîntînă secată;* **2.** (fig.) secătuit: *a găsit ţara secată, ... înecată în datorii.* GHICA; **3.** care şi-a pierdut (total) apa, care a devenit sec: *baltă secată;* **4.** paralizat; înfirm: *această mînă secată tot ar mai putea trimite duşmanului o săgeată.* HASD.; **5.** chinuit de o durere insuportabilă; epuizat sufleteşte, îndurerat: *domniţa nu se uită nici la el; şi drăguţul se duse cu inima secată.* DELAVR. [V. *seca[1]*].

secát[2] n. (rar) faptul de a seca; secare: *secatul mlaştinilor.* [V. *seca[1]*].

secatór, secatoare n. foarfece mare cu cuţite scurte şi braţe lungi, acţionat cu ambele mîini, folosit la grădinărit: *cu o nevăzută foarfecă rapidă ca un secator, capul muştei e retezat.* ARG. [Din fr. *sécateur*].

secaţiúne, secaţiuni f. (înv.; rar) lipsă de valoare; găunoşenie: *secaţiunea sa de pe-alocurea e oglinda Domniei-voastre proprie.* EM. [*Seca[1]* + *-ţiune*; cf. *secăciune*].

secăciúne, secăciuni f. **1.** (înv. şi pop.) perioadă lipsită de precipitaţii; secetă, uscăciune: *copacii au săcat de săcăciune.* UR.; **2.** (înv.) proces de deshidratare, de uscare excesivă: *prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune.* EM.; **3.** (înv.; rar) paralizie; infirmitate: *o mînă direaptă sacă, îndată o dezleagă din săcăciune.* DOS.; **4.** (fig.) lipsă de valoare; găunoşenie: *şi-n toate aceste volume de poezie şi proză nici o idee, o limbă ce numai românească nu e, în fine o secăciune cumplită.* EM.; (şi: **săcăciune**). [Lat. *siccatio, -onis*].

secăreá (~ícă), secărele f. **1.** numele mai multor plante erbacee aromatice din familia umbeliferelor: **a)** (pop.) chimen (*Carum carvi*); **b)** (pop.) molură (*Foeniculum vulgare*); **c)** (înv.) anason (*Pimpinella anisum*); **2.** (bot.) obsigă, secară-sălbatică (*Bromus secalinus*); **3.** (în forma **secărică**) rachiu preparat din secară: *băură un păhăruţ împreună, o secărică din cea care se făcea tot mai rară.* CĂRT. [*Secară* + *-ea* (*-ică*)].

secăríşte, secărişti f. (reg.) cîmp semănat cu secară. [*Secară* + *-işte*].

secăríţă, secăriţe f. (bot.; reg.) **1.** chimen (*Carum carvi*); **2.** perişor (*Elymus asper*). [*Secară* + *-iţă*].

secărós, ~şi, secăroásă, ~e a. (înv. şi reg.) prin care a crescut secară; plin de secară: *grîu secăros.* [*Secară* + *-os*].

secătuí, secătuiesc vb. (tr.) **1.** a seca[1] rîuri, bălţi, fîntîni; **2.** (rar) a deseca: (refl. pas.) *se secătuiesc bălţi, se deşartă noroaie.* SAD.; **3.** (fig.) a seca[1] pe cineva de puteri; a slei, a istovi: *pe faţa lui se văd urmele patimilor ce l-au secătuit fără vreme.* GANE; **4.** a epuiza rezervele (naturale ale) unei ţări, ale unui ţinut etc.; a fi (aproape) terminate rezervele dintr-un zăcămînt; a săráci: *tezaurul a fost secătuit;* **5.** a stoarce pe cineva de bani, de avere:

îl secătuise de parale. AG.; **6.** a face ca un teren să devină neproductiv: *atîta secetă a secătuit pămîntul;* (şi: (reg.) **săcătui**). [*Secat*[1] + *-ui*].

secătuíre, secătuiri f. **1.** acţiunea de a secătui şi rezultatul ei; **2.** (rar) secare; **3.** desecare: *trei mari pompe de secătuire au fost aşezate ... la marginea acestor diguri.* SAD.; **4.** (fig.) epuizare a rezervelor (naturale ale) unei ţări, unui ţinut etc.; terminare a rezervelor dintr-un zăcămînt; sărăcire: *secătuirea bogăţiilor ţării.* [V. ***secătui***].

secătuít, ~ţi, secătuită, ~e a. (rar) secat[1]: *izvor secătuit*; **2.** (fig.) stors, sleit de puteri; epuizat: *biata femeie se simţea secătuită*; **3.** (fig.) consumat (aproape) în întregime; sărăcit, epuizat: *bogăţii secătuite; ţară secătuită*; **4.** care a devenit neroditor: *pămînt secătuit*; (şi: (înv. şi reg.) **săcătuit**). [V. ***secătui***].

secătúră, secături f. **1.** (pop.) loc secat[1] de apă (unde se poate prinde peşte); **2.** (înv. şi reg.) seci: *Secătura Călimăneştilor*; **3.** (de obicei la pl.) lucru, faptă, vorbă fără valoare, fără sens; fleacuri, mofturi: *fabula nu sufere secătură şi umplutură: ea cere, pe lîngă talent, o bonomie, un stil simplu.* NEGR.; *v-aţi găsit şi voi să vorbiţi secături.* ISP.; **4.** (fig.) om de nimic; netrebnic, lichea, puşlama: *mai bine ... îmi frîng pana decît să laud vitejiile şi virtuţile unui om care n-a fost decît o secătură.* GHICA. [*Seca*[1] + *-ătură*].

secăturícă, secăturele f. diminutiv al lui secătură: *numai de secăturele totdauna se ţinea.* PANN. [*Secătură* + *-ică*].

secăţíu, ~ii, secăţie, ~ii a. (înv. şi reg.) **1.** uscat, sec: *teren secăţiu;* **2.** uscătiv: *om secăţiu.* [*Secat* + *-iu*].

secăţív, ~i, secăţívă, ~e a. **1.** (înv.) sec, uscat: *pămînturi secătive;* **2.** (înv. şi reg.) uscătiv, slab: *cine se hrăneşte bine ... nu e bolnăvicios, şubred şi secătiv.* POP. [*Sec* + *-uscătiv*].

secău, ~i, secăie a. (reg.) **1.** cu bobul sec; cu miezul uscat: *grîu secău;* **2.** neplăcut la gust, searbăd, astringent; înecăcios: *pară secăie.* [*Sec* + *-ău*].

secentísm n. mişcare literară şi artistică din sec. al XVII-lea, în Italia: *secentismul, adică arta barocului italian, a pastoralelor dramatice şi narative ... marchează un moment de criză adîncă a societăţii şi artei italiene.* VIANU. [Din it. ***seicentismo***].

secentíst, ~şti, secentístă, ~e a. (rar) care ţine de secentism, referitor la secentism, specific secentismului: *lirică secentistă.* // m. scriitor, artist care aparţine secentismului. [Din it. ***seicentista***].

secerá, sécer vb. (tr.) **1.** a reteza de la baza tulpinii cerealele păioase cu secera sau cu maşina de secerat; (p. ext.) a culege, a recolta: *unii secerau, alţii legau snopii, alţii făceau clăi.* CR.; *cum vei semăna, aşa vei secera.* Z.; *(fig.) [Î]n serate şi petreceri nici o inimă nu seceri.* VLAH.; **2.** (fig.) a ucide fulgerător (şi în masă); (p. ext.) a distruge, a nimici: *tot felul de boli ... secerau ...: scarlatină, anghină.* SOR. [Lat. ***sicilare***].

secerár m. (pop.) luna august. [*Seceră* + *-ar*].

seceráre, secerări f. acţiunea de a secera; secerat[2], seceriş: *secerarea grînelor.* [V. ***secera***].

seceráş, seceraşi m. (reg.) bărbat care seceră; secerător: *te-oi dărui ... cu opt seceraşi, negri ţigănaşi.* POP. [*Seceră* + *-aş*].

secerát[1], ~ţi, seceratá, ~e a. **1.** care este adunat, cules[2], recoltat cu secera sau cu secerătoarea: *grîne secerate*; **2.** (p. ext.) de pe care s-a cules, s-a recoltat (grîu) prin secerare: *pe lanuri secerate am văzut mîndre fecioare.* EM.; **3.** (fig.) ucis fulgerător; mort: *flăcăii ... seceraţi cădeau la vale.* VOIC. [V. ***secera***].

secerát[2], seceraturi n. secerare, seceriş, seceră: *grîul dădea în pîrg şi trebuiau tocmiţi oamenii pentru secerat.* GHEŢIE. [V. ***secera***].

séceră, seceri f. **1.** unealtă agricolă manuală alcătuită dintr-o lamă de oţel semicirculară, cu tăişul zimţat, fixată într-un mîner de lemn, folosită de obicei la recoltarea păioaselor: *noi ştim a învîrti sapa, coasa şi secerea, dar dumneavoastră învîrtiţi condeiul.* CR.; **2.** (pop.) secerat[2], secerare, seceriş: *secerea grîului era în toi.* SAD.; *n-o scoate la seceră, n-o scoate la munci grele.* ST.; **3.** (p. anal.) aspect al lunii în primul şi în ultimul pătrar; semilună: *az-noapte secera lunii a strălucit lîngă luceafăr.* ARG.; (şi: (înv. şi pop.) **secere**). [Lat. ***sicilis***].

seceráclúne f. (înv.) **1.** secerat[2], seceriş; **2.** (concr.) cereale care au fost sau urmează să fie secerate; secerătură: *seceráciune e multă şi lucrători puţini.* COR. [*Secera* + *-ăciune*].

secerátór, ~i, secerătoáre m., f. şi a. (persoană) care seceră: *doar nu samăn eu grîu de ieri, de-alaltăieri, să nu fi avut a face cu secerători.* CR.; *fetele secerătoare rîd şi cîntă.* COŞB. // f. (pl. **secerători**) maşină agricolă de secerat[2] cereale şi alte plante agricole: *cîmpul vesel şi bogat străbătut de tot felul de maşini! ... secerători, cositoare.* GHICA; **secerătoare-legătoare,** maşină care seceră şi totodată leagă snopii; **secerătoare-treierătoare,** combină agricolă de recoltat care seceră şi totodată treieră cerealele. [*Secera* + *-ător*].

secerătúră, secerături f. **1.** (înv. şi reg.) secerat[2], seceriş: *să nu isprăviţi secerătura voastră.* BIBLIA; **2.** (rar) vremea seceratului: *era pe la secerătura orzului*; **3.** (înv. şi reg.; concr.) secerăciune: *secerătură-i multă iară lucrători-s puţini.* N.TEST.; **4.** (reg.) mirişte. [*Secera* + *-ătură*].

sécere f. v. seceră.

secereá, (~ícă), secerele f. **1.** (pop.) diminutiv al lui seceră; seceruică: *făcu nouă secerele şi nouă toporele.* POP.; **2.** (bot.; reg.; la pl.) săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*). [*Seceră* + *-ea* (*-ică*)].

seceréşte adv. (reg.) ca la secerat[2]; ca din seceră: *mîna pe sabie punea şi mi-l tăia secereşte.* POP. [*Seceră* + *-eşte*].

seceríş, secerişuri n. **1.** acţiunea de a secera şi rezultatul ei; secerare, secerat[2], seceră, secerătură, secerăciune: *la o săptămînă după Sînpetru începu secerişul secării.* AG.; **2.** perioadă de timp în care se seceră (cerealele): *au zăcut tot secerişul*; **3.** recoltă (secerată): *săcerişul a fost bun.* NEGR.; (fig.) *a da publicului un bogat seceriş de documente vechi.* OD.; (şi: (înv. şi reg.) **săceriş**). [*Secera* + *-iş*].

secerúică, seceruici f. (pop.) secerea: *a luat opt oci de fer să gătească seceruici.* POP. [*Seceră* + *-uică*].

secesion [sesesión] n. **1.** stil în artele plastice şi în arhitectura europeană de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, caracterizat prin forme sinuoase şi prin decoraţiuni inspirate îndeosebi din motive vegetale; **2.** numele grupărilor artistice de avangardă din Germania şi din Austria de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, care au susţinut impresionismul şi expresionismul. [Din germ. ***Sezession***].

secesioníst[1], ~şti, secesionístă, ~e a. **1.** care ţine de secesiune, referitor la secesiune, specific secesiunii: *declaraţii secesioniste*; **2.** care luptă pentru secesiunea unui stat, a unei federaţii etc.: *mişcare secesionistă.* // m., f. partizan al secesiunii; (spec.) partizan al Confederaţiei Sudului în timpul războiului de secesiune din Statele Unite ale Americii: *secesioniştii şi-au alcătuit noi strategii de luptă.* [Din fr. ***sécessionniste***].

secesioníst[2], ~şti, secesionístă, ~e a. care ţine de secesion, referitor la secesion, specific secesionului: *artă secesionistă.* // m., f. adept, partizan al secesionului: *expoziţia secesioniştilor din Berlin.* CAR. [Din germ. ***Sezessionist***].

secesiúne, secesiuni f. separare (prin forţă) a unui grup organizat, a unui stat, a unei federaţii ori confederaţii de restul colectivităţii, statului, federaţiei ori confederaţiei din care făcea parte; **războiul de secesiune,** război civil dintre statele nordice (aboliţioniste) şi cele sudice (apărătoare ale sclaviei) ale Statelor Unite ale Americii (1861-1865), terminat cu înfrîngerea statelor din sud şi cu abolirea sclaviei; **2.** (p. gener.) separare; constituire în parte. [Din fr. ***sécession***, lat. ***secessio, -onis***].

sécetă, sécete f. **1.** absenţă îndelungată a precipitaţiilor (însoţită de temperatura ridicată a aerului), avînd ca urmare uscarea solului şi a vegetaţiei; vreme uscată, secetoasă: *toamna trecută a fost cam secetă.* PR.; *de secetă au secat şi fîntînile*; **2.** (rar) lipsă de apă; uscăciune: *Setilă sorbea apa de prin bălţi şi iazuri ... şi ţipa şerpeleşîn gura broaştei de secetă mare.* CR.; **3.** (fig.) uscăciune sufletească; lipsă de creativitate, de originalitate: *secetă de idei.* [Lat. ***siccitas***].

secetós, ~şi, secetoásă, ~e a. **1.** fără ploi (sau zăpadă); cu secetă: *vreme secetoasă; an secetos*; **2.** care produce secetă: *vînt secetos*; **3.** lipsit de surse de apă, expus la secetă; arid, uscat: *regiuni secetoase.* [*Secetă* + *-os*].

secfestrá vb. v. sechestra.

secfestráre f. v. sechestrare.

secféstru n. v. sechestru.

secfíu, secfíi m. **1.** numele unor plante erbacee cu flori variat colorate, cu miros plăcut: **a)** (reg.; şi **sacfiu turcesc** sau **nemţesc**) garoafă (*Dianthus caryophyllus*); **b)** (reg.; la pl.) cuişoare (*Dianthus chinensis*); **2.** (bot.; reg.; în forma **sacfiu**) saschiu (*Vinca herbacea* şi *minor*); (şi: **sacfiu**). [Din magh. ***szegfü***].

sechélă, sechele f. (mai ales la pl.) tulburare funcţională sau organică durabilă rămasă după o boală, după un traumatism, după o operaţie etc.: (fig.) *te gîndeşti cum poate înfăptui reforma cineva care nu s-a eliberat, mental, de sechelele trecutului.* D. [Din fr. ***séquelle***].

sechestrá, sechestrez vb. **1.** (jur.; tr.) a pune sechestru asupra unor bunuri aflate în litigiu sau aparţinînd unui debitor (ca măsură de asigurare sau de executare silită a unei datorii); **2.** (tr.) a confisca; a acapara, a monopoliza: *cît pentru biografia lui Alexandrescu, cred că s-ar putea ... publica în „Convorbiri" fără a fi sechestrat de „Anale".* AL.; **3.** (rar; tr.) a pune deoparte; a dosi: *ai sechestrat o parte din moştenire*; **4.** (tr.) a reţine, a închide ilegal o persoană: *domnul Deleanu fu sechestrat în birou.* TEODOR.; *nu poţi sechestra un minor*; **5.** (fig.; refl.) a se depărta de lume, a fugi de societate; a se claustra; (şi: (înv. şi reg.) **secfestra**). [Din fr. ***séquestrer***, lat. ***sequestrare***].

sechestráre, sechestrări f. **1.** acţiunea de a sechestra şi rezultatul ei; sechestraţie; **2.** punere sub sechestru: *sechestrarea unui imobil*; **3.** reţinere, închidere ilegală a unei persoane: *sechestrarea şi siluirea fetei*; (şi: (înv. şi reg.) **secfestrare**). [V. ***sechestra***].

sechestrát, ~ţi, sechestrată, ~e a. (jur.) pus sub sechestru: *bunuri sechestrate.* [V. ***sechestra***].

sechestratór, ~i, sechestratoáre m., f. persoană care face punerea sub sechestru a averii cuiva. [*Sechestra* + *-tor*].

sechestráţie, sechestraţii f. (înv.) sechestrare. [Din lat. ***sequestratio, -onis***, germ. ***Sequestration***, fr. ***séquestration***].

sechéstru, sechestre n. **1.** încredinţare, din ordinul justiţiei, a unui lucru litigios unei terţe persoane pînă la soluţionarea litigiului, cînd lucrul va fi predat celui în drept; măsură prin care se dispune aceasta; **2.** măsură de asigurare, ordonată de justiţie sau de fisc, constînd în indisponibilizarea (prin aplicare de sigiliu a) unui bun, pentru a se preveni înstrăinarea şi sustragerea acestuia de la executare silită ori confiscare: *nu se ajunse*

la instituirea sechestrului, deoarece datornicul ... plăti. GHEŢIE; **a(-i) pune** (sau **aplica**) **cuiva (un) sechestru** ori **a pune sub sechestru ceva**, a sechestra: *să zorească strîngerea birurilor şi să pună sechestre celor rămaşi prea mult în urmă.* REBR.; **3.** (med.) ţesut necrozat. // m. (şi **sechestru judiciar**) persoană căreia îi sînt încredinţate lucrurile sechestrate, pînă la rezolvarea litigiului; (şi: (înv. şi pop.) **secfestru, secvestru**). [Din lat. ***sequestrum, sequester***, fr. ***séquestre***].

sechín m. v. ţechin.

sechiráş, sechiraşi m. (înv. şi reg.) căruţaş; vizitiu: *se făcea sechiraş de îmbla cu carul cu 4 cai.* MOXA. [Din magh. ***szekeres***].

seci, seciuri n. **1.** (pop.) loc într-o pădure defrişat şi folosit ca păşune sau ca ogor; secătură: *în seci se găsesc mure*; **2.** (reg.) pădurice rămasă dintr-o pădure mai mare; **3.** parapet din copaci tăiaţi; **4.** (reg.) îngrăditură sau gard din crengi rămuroase; (p. restr.) vreasc; nuia: *laţurile nu l-au oprit, seciurile nu l-au încuiat.* CANT.; **5.** (pop.) loc (la stînă) îngrădit (şi acoperit) pentru adăpostirea oilor. [Din sl. ***sĕci***].

seciuí, seciuiesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a reteza copaci, păduri; (p. ext.) a prăvăli: *pre la Codrul Cosminului să treacă se temea ... să nu săciuiască pădurea asupra lor.* UR.; **2.** (reg.) a defrişa păduri, lunci etc.; (şi: (înv. şi reg.) **săeiui**). [***Seci*** + ***-ui***].

sécol, secole n. şi (înv.) **secoli** m. **1.** perioadă, răstimp de o sută de ani (socotit de la orice dată); interval de o sută de ani socotit de la o dată fixă, cel mai adesea de la naşterea lui Isus Hristos; veac: *s-a schimbat într-o jumătate de secul ca prin minune.* CAR.; *noi, oamenii secolului al XX-lea, avem o excelentă opinie despre epoca noastră.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) timp îndelungat, multă vreme; veşnicie: *bani n-am mai văzut de-un secol.* EM.; **3.** (la pl.) timp considerat în desfăşurarea lui; (p. ext.) generaţii care se succedă în timp: *şi-atunci gîndurile mele îndărăt prin secoli trec şi zburînd prin Capitoliu se opresc pe-Olimpul grec.* COŞB.; **4.** epocă istorică devenită celebră graţie unei personalităţi, unor descoperiri, unor evenimente excepţionale: *secolul lui Pericle; secolul lui Augustus; secolul lui Leon X; secolul lui Ludovic XIV*; **secolul de aur**, secolul al XVII-lea în Spania; **secolul luminilor**, secolul al XVIII-lea în Europa; (înv.) **secolul de mijloc**, evul mediu: *în secolul de mijloc, cînd nu mai trăiau romanii, s-a lăţit asupra tuturor cuvintelor neglijenţa pronunţării.* MAIOR.; *această idee predomnitoare în secolul de mijloc s-a propagat chiar şi în ordinul moral.* OD.; **5.** timpul în care trăim; contemporaneitate: *descoperirile secolului*; **6.** epocă (apreciată după gradul de civilizaţie, după calităţile sau erorile ei etc.): *ce-un secol ne zice, ceilalţi o dezic.* EM.; *era mai presus de secolul său*; **7.** durată de o sută de ani: *acest copac a fost plantat acum un secol*; **8.** (relig.) lumea pămîntească, viaţa lumească (temporală); (şi: (înv.) **secul**). [Din lat. ***saeculum***, it. ***secolo***].

second hand [sécând hend] a. invar. folosit sau purtat de un posesor anterior; cumpărat, achiziţionat după ce a fost folosit de altul; la mîna a doua: *şi-a cumpărat un palton second hand;* (fig.) *Eugen Ionescu ar spune că trăim într-o cultură second hand.* PATAP. // n. (pl. **second-hand-uri**) magazin în care se vînd mărfuri de acest fel; comerţ cu asemenea mărfuri: *second-hand-urile noastre.* A.; *mi-am cumpărat un pulover de la second hand.* [Cuv. engl.]

secondá vb. v. secunda.

secondár a. v. secundar[1].

secóvişte, secovişti f. (reg.) vad în care se găseşte un ochi adînc de apă. [***Sec*** + ***-ovişte***].

secrét[1], ~ţi, secretă, ~e a. **1.** cunoscut numai de unul sau de foarte puţini oameni; care este sau trebuie ascuns publicului; confidenţial, tainic: *procedeu secret; negocieri secrete*; **agent secret**, persoană aparţinînd unui serviciu de informaţii, de spionaj etc.; (spec.) detectiv, informator: *raporturile agentului său secret ... anunţară că Elena nu primeşte pe nimeni.* BOL.; (fig.) *agent secret mi-a fost iubirea, dar nu ştiu cînd s-a demascat.* BAC.; **poliţie secretă**, siguranţa statului; securitate: *veniturile acestea s-au confundat cu veniturile statului ..., fără a ţinea în seamă de să întrebuinţează pentru jandarmi ..., pentru poliţia secretă sau pentru şcoli.* GHICA; **fond secret**, sumă de care dispune un guvern, a cărei întrebuinţare se sustrage regulilor de contabilitate publică şi controlului de stat: *corespondent al ziarelor străine, stipendiate din fondurile secrete, calomnia Camera şi Constituţiunea.* GHICA; **testament secret**, testament mistic; **2.** păstrat în taină; tăinuit, nemărturisit, nedeclarat: *inima ei era zdrobită de vro durere secretă.* AL.; *dacă vreţi cumva să ispăşiţi o vină secretă, mergeţi la o mănăstire şi faceţi acolo penitenţă.* PR.; **3.** (rar) discret; prefăcut: *nu eşti deloc secret*; **4.** ascuns privirilor, greu de găsit; camuflat, mascat: *uşă secretă*; **5.** enigmatic, misterios, inexplicabil: *are un farmec secret.* // n. **1.** ceea ce trebuie ţinut ascuns; ceea ce nu trebuie spus nimănui; taină: *tinerii să păzească secretele pe cari le spun fetele.* AG.; *legea-i garantează secretul votului.* SAD.; **în secret**, fără a fi văzut, ştiut de cineva; în particular, neoficial: *a venit în secret; lucra în secret*; **secret de stat**, informaţie a cărei divulgare lezează interesele statului, fiind pedepsită de lege; **secretul lui Polichinelle**, fals secret, cunoscut de toţi; **2.** tăcere, discreţie în legătură cu ceea ce a aflat, cu ceea ce ştie cineva: *în politică tactul, consecvenţa şi secretul ţin întîiul loc.* GHICA; **secret profesional**, obligaţie (pentru medici, avocaţi etc.) de a nu divulga date confidenţiale obţinute în exercitarea profesiei; **3.** procedeu, sistem (ingenios) cunoscut numai de o persoană sau de cîteva, de o naţiune etc. care refuză să-l divulge: *secret de fabricaţie; chinezii au secretul fabricării lacului*; **4.** mijloc particular de a reuşi: *crezi c-ai dezlegat ... secretul atîtor averi grămădite în mîinile proştilor?* VLAH.; *deţine secretul fericirii*; **5.** ceea ce nu poate fi cunoscut, înţeles, pătruns de mintea omenească; enigmă, mister: *acest secret mintea omenească nu-l poate încă pătrunde.* BĂLC.; **6.** explicaţie, raţiune ascunsă: *caută-n cartea cea sfîntă un secret, se-ntoarce şi vorbeşte solemn ca un profet.* COŞB.; **7.** ceea ce constituie partea cea mai dificilă, esenţială a unei arte, a unei ştiinţe: *armonia – asta este marele secret al artei.* CAR.; **8.** mecanism, resort care funcţionează numai în anumite condiţii cunoscute de o persoană sau de mai multe: *a pus lacăt cu secret*; **9.** (înv.) celulă izolată într-o închisoare: *le slăbise pe chivuţe, lăsîndu-le însă tot la secret, nemîncate.* CAR. [Din fr. ***secret***, lat. ***secretus***].

secrét[2], ~ţi, secreátă, ~ete a. **1.** (înv. şi pop.) pustiu; nelocuit, părăsit: *tot încet, dorule, -ncet, că pe-aicea-i loc sicret.* POP.; **2.** (pop.) neumblat: *prin cei codri săcreţi.* POP.; **3.** (pop.; adesea subst.) afurisit; blestemat: *acum te mai prăpădeşti şi tu prin cea săcreată de lume.* POP. // n. (înv. şi pop.) loc pustiu, părăsit. // m., f. (înv. şi pop.; artic.) diavol: *du-te la săcretu!*; (şi: (înv. şi pop.) **săcret, sicret**). [Lat. ***secretus***].

secretá, pers. 3 **secretează** şi **secrétă** vb. (tr.) a produce şi a elimina secreţii: *cum secretează pancreasul meu şi glanda pituitară sucurile lor?* CĂRT.; *ficatul secretează bila.* [Din fr. ***sécréter***].

secretár, ~i, secretară, ~e m., f. **1.** (la m.) (titlu dat unui) dregător care conducea lucrările unei cancelarii; logofăt; (p. ext.) persoană de încredere pe lîngă un înalt demnitar, o personalitate marcantă etc., însărcinată cu redactarea unor lucrări (secrete), cu întocmirea corespondenţei etc.: *ca secretar al lui Belisariu, el luase parte la toate strălucitele expediţiuni ale marelui căpitan.* HASD.; *paşa ne trimite îndată secretarul şi doctorul său.* BOL.; **2.** demnitar sau funcţionar (superior) cu diferite însărcinări în organele puterii sau ale administraţiei de stat: **secretar de stat**, înalt funcţionar care conduce un departament ministerial; împuternicit guvernamental sau diplomatic; (în unele ţări, în trecut şi la noi) ministru de externe: *miniştrii mei, secretari de stat, sînt lupi! şi eu i-am rînduit păstori la oi.* AL.; **secretar general**, **a)** funcţionar superior într-un minister, într-un departament etc.; **b)** persoană aleasă să conducă secretariatul unui partid, al unei organizaţii (internaţionale): *secretarul general O.N.U.*; **secretar de ambasadă** (sau **de legaţie**), diplomat al unei misiuni diplomatice care rezolvă lucrările curente ale acesteia; **3.** persoană însărcinată cu organizarea şi funcţionarea unei adunări, a unei societăţi etc.; (spec.) persoană însărcinată cu întocmirea proceselor-verbale ale şedinţelor acestora: *noi stăm şi discutăm aci ore întregi, dar secretarul şedinţei ... nu notează decît două-trei pagini.* PETR.; *secretarul Academiei*; **4.** funcţionar al unei instituţii publice sau private, cu atribuţii administrative variate: *clasa biurocraţilor, de la secretar de primărie sau notar pînă la prezident de consiliu de miniştri.* GHICA; **secretar de redacţie**, persoană din redacţia unei publicaţii însărcinată cu coordonarea, cu punerea în pagini a materialului pentru tipar; **5.** conducător ales al unei organizaţii social-politice: *a devenit secretar cu agitaţia şi propaganda în comitetul judeţean de partid.* PR. // n. (şi în forma **secreter**) mobilă prevăzută cu sertare în care se ţin scrisori, acte etc. şi cu o placă rabatabilă pe care se scrie: *se apucă să pună la loc cărţile şi caietele înşirate pe secretar.* GHEŢIE. (şi: **secreter**). [Din fr. ***secrétaire***, lat. ***secretarius***].

secretariát, secretariate n. **1.** funcţie de secretar; perioadă în care cineva exercită această funcţie; **secretariat de stat**, (în unele ţări, în trecut şi la noi) minister (de externe); postelnicie: *înfiinţase pe lîngă secretariatul de stat un birou al rangurilor boiereşti.* BOL.; **2.** serviciu într-o instituţie, într-o întreprindere, într-o organizaţie etc., care rezolvă lucrările curente şi de coordonare; (p. ext.) personalul acestui serviciu; birou, sediu al unui astfel de serviciu: *s-a adresat la secretariatul şcolii*; **3.** grup de persoane care consemnează dezbaterile unei şedinţe; **4.** organ al unei organizaţii (internaţionale) cu atribuţii administrative şi executive; (p. ext.) personalul, sediul acestuia: *Secretariatul ONU.* [Din fr. ***secrétariat***].

secretăráş, secretăraşi m. (de obicei depr.) diminutiv al lui secretar: *un diplomat străin, un fel de secretăraş spînatec, de consulat.* CAR. [***Secretar*** + ***-aş***].

secretér n. v. secretar.

secretínă f. hormon secretat de mucoasa duodenală, avînd proprietatea de a excita secreţia pancreatică, a bilei şi a salivei. [Din fr. ***sécrétine***].

secretizá, secretizez vb. (tr.) a face să devină secret[1]: *comisia a secretizat documentele;* (refl. pas.) *s-a secretizat arhiva.* [***Secret[1]*** + ***-iza***].

secretizáre, secretizări f. acţiunea de a secretiza şi rezultatul ei. [V. ***secretiza***].

secretizát, ~ţi, secretizată, ~e a. care a devenit secret[1]: *informaţii secretizate.* [V. ***secretiza***].

secretomanie f. tendinţa de a face un secret din orice: *şefii noştri sufăr de secretomanie.* [***Secret[1]*** + ***manie***].

secretór, ~i, secretoáre a. care produce şi elimină secreţii; care serveşte la secreţii: *organ secretor*; **nerv secretor**, filet nervos care acţionează asupra secreţiei unei glande; (şi: **secretoriu**). [Din fr. ***sécréteur***].

secretóriu a. v. secretor.

secretós, ~şi, secretoásă, ~e a. şi m., f. (fam.) (persoană) care ştie să păstreze un secret, o taină; (persoană) care nu se destăinuieşte; discret: *a devenit foarte secretos.* [***Secret[1]*** + ***-os***].

secréţie, secreţii f. **1.** proces fiziologic de formare şi eliminare a unor substanţe organice

lichide rezultate din activitatea celulelor glandulare: *secreţia bilei*; **2.** substanţă organică produsă şi eliminată de celulele glandulare; (p. ext.) produs patologic rezultat din îmbolnăvirea unui organ, a epidermei etc.; scurgere, scursoare (secreţie biliară, gastrică, lacrimală, pancreatică, tiroidiană etc.): (fig.) *flecare cuvînt îi era parcă scăldat într-un fel de secreţie de dispreţ.* PR.; (şi: **secreţiune**). [Din lat. *secretio, -onis*, fr. *sécrétion*, germ. *Sekretion*].

secreţiúne f. v. secreţie.

secríu n. v. sicriu.

sectánt, ~ţi, sectantă, ~e a. propriu, specific adepţilor unei secte; (p. ext.) intolerant, exclusivist, fanatic: *spirit sectant.* // m., f. membru al unei secte religioase; sectar; (p. restr.) pocăit: *mîndria acestor sectanţi era ... că nu mînţeau şi îşi respectau credinţa.* PR. [Din lat. *sectans, -ntis*].

sectár, ~i, sectară, ~e a. care ţine de sectă, referitor la sectă; (p. ext.) care se detaşează de la o grupare constituită; (p.ext.) intolerant faţă de cei cu alte convingeri; fanatic, exclusivist: *spiritul sectar e efectul unui dezechilibru sufletesc, fără a presupune numaidecît şi lipsă de inteligenţă.* LOV.; (adv.) *putem redeveni mici dacă lucrăm sectar şi de capul nostru.* PR. // m., f. **1.** (rar) sectant; **2.** partizan fanatic, intolerant al unei doctrine religioase, politice etc.; exclusivist: *în anecdotele despre sectarii iluminaţi, se povestesc cîteodată executări de aşa absurdă sălbăticie.* CAR. [Din fr. *sectaire*].

sectarísm n. spirit, atitudine a unei persoane sau a unui grup sectar; (p. ext.) exclusivism, intoleranţă: *a impune noi poetului idealul nostru ... e o dovadă de enorm sectarism.* CĂL.; *protestantismul şi sectarismul cred că pot dizolva credinţa în înţelegere.* STĂNIL. [Din fr. *sectarisme*].

sectaríst, ~şti, sectaristă, ~e a. şi m., f. (rar) sectar: *sîntem în plin mediu sectarist, centrul acţiunii formîndu-l mişcarea mileniştilor.* CĂL. [*Sectar* + *-ist*].

sectatór, ~i, sectatoáre m., f. (înv.) persoană care profesează opiniile unui filozof, credinţele (conducătorului) unei secte religioase: *coloritul viu şi discordant, umbritul gros şi posomorît al sectatorilor lui Metodiu nu se întîlnesc în pictura de la Agapia.* HOGAŞ. [Din fr. *sectateur*].

séctă, secte f. **1.** comunitate religioasă desprinsă de biserica, de dogma oficială (creştinism, islam, budism etc.), în vederea practicării unui cult independent, bazat pe o doctrină considerată ca eretică sau eronată: *utopiste sînt popoarele în care sectele şi raţionalismul au ajuns la dominanţă.* STĂNIL. **2.** grupare ideologică şi mistică ai cărei membri trăiesc într-o comunitate, sub influenţa unui ghid spiritual; **3.** grup restrîns şi închis care profesează aceeaşi doctrină filozofică sau politică: *acest adevăr prozaic, recunoscut de toate sectele filozofilor antici şi moderni.* FIL.; **4.** (depr.) grupare ataşată fanatic unei doctrine, unui cerc de interese; clică: *nu mai poţi pătrunde în secta „baronilor" locali.* [Din lat. *secta*, fr. *secte*].

sectór, sectoare n. **1.** (geom.; şi **sector de cerc, sector circular**) porţiune dintr-un plan limitată de două drepte concurente şi de arcul unei curbe cuprins între cele două drepte; mulţimea punctelor din interiorul unei sfere, situată în interiorul conului avînd ca bază un cerc mic al sferei, iar ca vîrf centrul sferei; **2.** porţiune limitată dintr-o suprafaţă, dintr-un teritoriu; fiecare dintre zonele corespunzătoare unei asemenea delimitări: *terminase săpăturile arheologice în sectorul său;* **3.** (spec.) subdiviziune teritorial-administrativă a unui oraş mare: *în Bucureşti sînt şase sectoare;* **4.** porţiune a unui front, constituind zona de operaţii militare: *la oprirea trenului se înfăţişează un delegat de la divizia română a sectorului.* SAD.; **5.** domeniu, ramură de activitate; diviziune, domeniu economic: *„nababii" din sectorul energetic.* A.; *sectoarele cu foc continuu;* **sector formal,** sector cuprinzînd societăţile comerciale, instituţiile financiar-bancare şi de asigurări, sindicate, partide politice, organizaţii religioase şi alte organizaţii nelucrative, legal constituite; **sector informal,** sector cuprinzînd unităţile cu un nivel redus de organizare, cu un capital mic, bazate, în principal, pe relaţii de familie (ex.: asociaţiile familiale şi profesiile libere); **sector instituţional,** sector cuprinzînd ansamblul unităţilor instituţionale cu un comportament asemănător în ce priveşte funcţia economică principală şi sursa de provenienţă a resurselor; **6.** (tehn.) organ de maşină, piesă cu profilul în formă de sferă, de roată (dinţată). [Din fr. *secteur*, lat. *sector*, germ. *Sektor*].

sectoriál, ~i, sectorială, ~e a. **1.** (despre figuri geometrice) în formă de sector de cerc; **2.** care ţine de un sector (de activitate), referitor la un sector (de activitate): *vor fi făcute schimbările structurale sectoriale şi la nivel macroeconomic.* A. [Din fr. *sectoriel*, engl. *sectorial*].

sectoríst, sectorişti m. ofiţer sau subofiţer de poliţie avînd în sarcină menţinerea ordinii publice şi evidenţa populaţiei dintr-un sector, dintr-un cartier al unei localităţi: *portăreasa poate să declare ceea ce a văzut, geamurile sparte şi sosirea sectoristului.* PR. [*Sector* + *-ist*].

sectorizá, sectorizez vb. (tr.) a împărţi, a repartiza pe sectoare (o activitate economică etc.). [Din fr. *sectoriser*].

sectorizáre, sectorizări f. acţiunea de a sectoriza şi rezultatul ei. [V. *sectoriza*].

sectorizát, ~ţi, sectorizată, ~e a. (rar) împărţit pe sectoare. [De la *sector*].

sécţie, secţii f. **1.** subdiviziune, sector al unei instituţii sau întreprinderi, stabilit pe domenii de activitate, pe specialităţi; (p. ext.) personalul care o alcătuieşte; locul în care activează acesta: *această societate ..., imitînd Institutul din Franţa, a făcut trei secţiuni foarte savante.* MAIOR.; *şobolanii circulau nestingheriţi prin secţii ..., se urcau pe maşini.* PR.; **2.** fiecare dintre subunităţile de poliţie dintr-un oraş; (p. ext.) zonă supravegheată de o astfel de subunitate; local al acestei subunităţi: *am ieşit pe dincolo, pe fereastră, ca să dau de ştire la secţie.* CAR.; **3.** subdiviziune a unui pluton, a unei companii, a unei baterii etc.: *va lăsa în sat o secţie de soldaţi sub comanda unui ofiţer.* REBR.; **4. secţie de votare** (sau **de vot**), fiecare dintre subdiviziunile în care se împarte o circumscripţie electorală; locul unde votează alegătorii dintr-o asemenea subdiviziune; **5.** compartiment cu destinaţie specială într-un magazin, într-un muzeu etc.; raion: *secţia de confecţii; secţia flamandă.* // (în forma **secţiune**) **1.** faptul de a secţiona; tăietură (transversală) într-un corp; (p. ext.) locul unde s-a făcut o secţionare; porţiune, parte rezultată în urma secţionării: *secţiunea unui nerv;* **2.** porţiune din suprafaţa, din lungimea etc. unui tot: *Oltul despărţea teritoriul nostru în două mari secţiuni.* HASD.; **3.** formare a unei figuri geometrice prin intersectarea altor două; figură geometrică astfel formată; **4.** suprafaţă rezultată din intersecţia unui corp solid cu o suprafaţă plană sau curbă; aria unei asemenea suprafeţe; **5.** (tehn.) schiţă reprezentînd suprafaţa intersecţiei unei piese sau a unui sistem tehnic cu un anumit plan; **6.** (mat.) intersecţie a două mulţimi; **secţiune plană,** porţiunea comună pe care o are un corp cu un plan dat; **7.** diviziune a unei cărţi, a unei lucrări literare, ştiinţifice, muzicale etc.; parte; (p. ext.) capitol: *prima secţiune tratează fonetica istorică;* (şi: **secţiune**). [Din fr. *section*, lat. *sectio, -onis*, rus. *sekţiia*].

secţioná, secţionez vb. (tr.) **1.** a tăia ceva, împărţind în secţiuni; a fracţiona, a divide: (fig.) *a secţionat ... umanitatea în două: cei care stăpînesc pînea şi cei care ar vrea s-o mănînce.* R.L.; **2.** a tăia (imaginar) cu un plan transversal: *paravanul secţiona încăperea;* **3.** (med.) a tăia (transversal) organe, ţesuturi, nervi etc. [Din fr. *sectionner*].

secţionábil, ~i, secţionabilă, ~e a. (rar) care poate fi secţionat. [*Secţiona* + *-bil*].

secţionáre, secţionări f. acţiunea de a secţiona şi rezultatul ei; tăiere; fracţionare, divizare. [V. *secţiona*].

secţionát, ~ţi, secţionată, ~e a. **1.** tăiat, împărţit în secţiuni; fracţionat; **2.** (med.; despre organe, ţesuturi etc.) tăiat (transversal). [V. *secţiona*].

secţionór, secţionoare n. (rar) separator (electric). [Din fr. *séctionneur*].

secţiúne f. v. secţie.

secúi[1], secui m. (la pl.) populaţie rezultată din amestecul triburilor maghiare cu populaţii de origine turcică, aşezată de regii unguri, în sec. al XII-lea – al XIII-lea, în estul Transilvaniei (iniţial pe Valea Tîrnavelor şi apoi pe Valea Trotuşului); (şi la sg.) bărbat aparţinînd acestei populaţii: *pe Andrei Batori ... îl ucise un săcui la care ceruse adăpostire.* ISP.; (şi: (înv. şi pop.) **săcui**). [Din magh. *székely*].

secuí[2], secuiesc vb. (tr.) a tăia şi a înlătura un inel din scoarţa unui arbore, pentru a împiedica circulaţia sevei şi a provoca uscarea lentă a arborelui înainte de doborîre. [*Sec* + *-ui*].

secuiáncă, secuience f. femeie aparţinînd secuilor. [*Secui[1]* + *-eancă*].

secuiésc, ~şti, secuiáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic secuilor, referitor la secui: *de prin văgăunile ungureşti şi secuieşti s-a pornit negustorimea cea de aur iubitoare şi îndrăzneaţă.* GAL.; *scaune secuieşti;* (şi: (înv. şi pop.) **săcuiesc**). [*Secui[1]* + *-esc*].

secuíme f. mulţime de secui, totalitatea secuilor; ţinut locuit de secui: *află Ştefan Vodă că ucigaşul părintelui său şi-a găsit sălaş în secuime.* SAD.; (şi: (înv. şi pop.) **săcuime**). [*Secui[1]* + *-ime*].

secuíre, secuiri f. acţiunea de a secui[2] şi rezultatul ei: *secuirea arborilor.* [V. *secui[2]*].

sécui m. v. secol.

seculár, ~i, seculară, ~e a. **1.** care are loc o dată la un secol: *ceremonie seculară;* **an secular,** an care încheie un secol; **2.** care are o vechime, care durează de un secol sau de mai multe secole; (p. ext.) străvechi: *Eliad zidea din visuri şi din basme seculare.* EM.; *să dezrobească omenirea din robia prejudecăţilor seculare.* GAL.; **3.** care ţine de lumea laică (şi nu de cea ecleziastică); mirean; (p. ext.) civil; **jurisdicţie seculară,** justiţie civilă; **braţul secular,** puterea justiţiei civile; **4.** (şi m.) (cleric) care trăieşte în lume, în afara rigorilor mănăstireşti sau ale vreunui ordin religios; (preot) de mir[2]: *preot secular;* **institut secular,** societate ai cărei membri caută desăvîrşirea creştină prin voturile călugăreşti (sărăcie, curăţie, ascultare), dar nu poartă veşminte specifice şi nu trăiesc în mănăstire, avînd locuinţă şi un loc de muncă pe cont propriu. [Din lat. *saecularis*, fr. *séculaire*, *séculier*].

secularizá, secularizez vb. (tr.) **1.** (înv.) a face să devină secular, laic; a laiciza; **2.** a trece în patrimoniul statului bunuri aparţinînd bisericii sau mănăstirii (în schimbul unei despăgubiri): *domnitorul Cuza secularizase mînăstirile româneşti.* ARG. [Din fr. *séculariser*].

secularizáre, secularizări f. **1.** acţiunea de a seculariza şi rezultatul ei; secularizaţie; **2.** laicizare: *secularizarea învăţămîntului bisericesc;* **3.** trecere în patrimoniul statului a bunurilor bisericeşti sau mănăstireşti (în schimbul unei despăgubiri): *Unirea Principatelor ..., legea rurală ..., secularizarea averilor mănăstireşti vorbeau în favoarea lui Cuza.* MAIOR. [V. *secularizа*].

secularizát, ~ţi, secularizată, ~e a. **1.** devenit laic; laicizat: *învăţămînt secularizat;* **2.** trecut în patrimoniul statului: *proprietăţi secularizate ale Mitropoliei.* MAIOR. [V. *secularizа*].

seculiarizáţie, secularizaţii f. (înv.) secularizare. [Din fr. *sécularisation*].

secúnd, ~zi, secundă, ~e num. ord. (cu valoare adj.) care se află imediat după primul într-o succesiune, într-o ierarhie etc.; al doilea: *între prima şi secunda linie, stetea principele, înconjurat de garda personală.* HASD.; **ofiţer secund** (şi m.), ofiţer de marină, adjunct al comandantului unei nave: *comandantul, secundul, inspectorii, toţi vin să-mi dea lămuriri.* VLAH.; **arbitru secund** (şi m.), arbitru care ajută pe arbitrul principal la o competiţie sportivă (volei, baschet, handbal, hochei). // a. şi n. (instrumente, voci sau instrumentişti) care cîntă vocea a doua, care acompaniază. // a. secundar, minor; colateral, periferic: *constatarea unui stil e un fapt secund.* BL. // f. tiparul de pe a doua faţă a unei coli de tipar. // n. titlu interior al broşurilor şi al cărţilor. [Din lat. ***secundus***, fr. ***second***, it. ***secondo***].

secundá, secundez vb. (tr.) **1.** a ajuta, a sprijini, a însoţi pe cineva în acţiunile sale: *moldovenii, scîrbiţi de tirania lui, refuzară a-l secunda.* BĂLC.; **2.** a ocupa locul al doilea într-o ierarhie; a veni, a urma imediat după ...: *atletul român îl secondează pe fostul campion*; **3.** (muz.) a acompania: *nu puteau cînta singuri, ci se mulţumeau să secondeze, mai mult să bornăie după ceilalţi, căci nu puteau ghici cuvintele.* AG.; (şi: **seconda**). [Din lat. ***secundare***, fr. ***seconder***, germ. ***sekundieren***].

secundánt, ~ţi, secundantă, ~e m., f. **1.** (înv.) martor într-un duel: *locul duelului se hotărî de secundanţi.* AL.; **2.** persoană care secundează pe cineva; asistent: *Horia, însoţit numai de credinciosul său secundant, Cloşca.* OD.; **3.** arbitru secund (la box, şah etc.); **4.** (muz.) acompaniator: *vioristul Fătyol, împreună cu doi secundanţi.* GHEŢIE; **5.** (rar) persoană sau echipă care, într-o cursă de ciclism, alergări, canotaj etc., ţine aproape de concurentul aflat în faţă. [Din germ. ***Sekundant***, lat. ***secundans, -ntis***].

secundár[1], ~i, secundară, ~e a. **1.** care se plasează pe locul al doilea într-o succesiune, într-o ierarhie; **şcoală secundară** sau **învăţămînt** (ori **curs**) **secundar**, şcoală, ciclu şcolar care urma după cel primar: *şcoalele secondare sînt înfiinţate cu un scop de utilitate.* GHICA; *m-aş mulţumi ... şi cu o catedră în învăţămîntul secundar.* GHEŢIE; **profesor secundar**, profesor care predă în învăţămîntul secundar: *vărul inginerului ... era profesor secundar.* EL.; **eră secundară** (şi n.), mezozoic; **sifilis secundar**, sifilis aflat în a doua fază, caracterizat prin apariţia unor erupţii cutanate; **2.** (p. ext.) care se situează pe planul al doilea; minor, neimportant, colateral, periferic; accesoriu: *compila ... articole după izvoare secundare.* CĂL.; *personaje secundare*; **medic secundar**, medic admis, în urma unui concurs, să efectueze un stagiu (de trei-cinci ani) într-o clinică, în vederea specializării sale; grad în ierarhia medicală inferior medicului specialist; **fenomen secundar**, fenomen patologic, mai puţin grav, care apare în cursul unei boli; efect indezirabil al unui medicament; **3.** (despre propoziţii sau despre părţi de propoziţie) care depinde de o altă parte de propoziţie (principală); subordonat; (şi: (înv.) **secondar**). [Din lat. ***secundarius***, fr. ***secondaire***].

secundár[2], secundare n. acul ceasornicului care indică secundele: (fig.) *un secundar fantastic punctează veşnicia.* PETR. [***Secundă*** + ***-ar***; cf. fr. ***secondaire***, lat. ***secondarius***].

secundariát, secundariate n. **1.** perioadă de timp în care îşi face stagiul un medic secundar: *urmau patru ani de secundariat.* C.; **2.** examen sau concurs pentru obţinerea gradului de medic secundar: *mă voi prezenta la secundariat.* [De la ***secundar[1]***].

secúndă, secunde f. **1.** unitate de măsură a timpului egală cu a şaizecea parte dintr-un minut; (p. ext.) timp foarte scurt; clipă, moment: *orologiul din perete bătea nepăsător secundele.* GHEŢIE; **într-o secundă** sau **în două secunde** ori **din secundă în secundă** sau **dintr-o secundă într-alta** ori **de la o secundă la alta**, imediat, numaidecît, repede; din moment în moment, dintr-o clipă într-alta: *într-o secundă i se perindară prin faţa ochilor mulţimi de întîmplări.* PR.; o **secundă (vă rog)!**, se spune pentru a solicita cuiva un foarte scurt răgaz; **2.** unitate de măsură a unghiurilor, egală cu a şaizecea parte dintr-un minut hexagesimal sau cu a suta parte dintr-un minut centezimal; **3.** interval dintre două sunete ale unei game, la distanţă de două trepte; **4.** una din poziţiile (de apărare) la scrimă. [Din lat. ***secundus***, fr. ***seconde***, germ. ***Sekunde***].

secundipáră, secundipare a. şi f. (femeie) care naşte a doua oară. [Din fr. ***secondipare***].

secúndo adv. (livr. şi fam.) în al doilea rînd, apoi: *primo, ai minţit, secundo, ai persistat în minciună.* [Cuv. lat.].

secúre, securi f. **1.** unealtă formată dintr-un corp de oţel cu tăiş, fixat într-o coadă scurtă de lemn, folosită la doborîrea copacilor, la despicatul lemnelor etc., iar în trecut şi ca armă de luptă şi de execuţie prin decapitare: *s-a pus s-ascută ... securea de tăiat lemne.* CAR.; (reg.) **cît ai arunca cu securea**, foarte aproape; **2.** (p. ext.) lovitură dată cu asemenea unealtă: *codrul ... de săcure se tot pleacă şi izvoarele îi seacă.* EM.; (şi: (pop.) **săcure**). [Lat. ***securis***].

securíce, securici f. diminutiv al lui secure; secure mică. [***Secure*** + ***-ice***].

securíst, ~şti, securistă, ~e m., f. persoană în serviciul securităţii din fostele state comuniste: *în aceeaşi zi au apărut în facultate doi securişti care l-au arestat pe băiat.* PR.; *puii de securişti ... puseseră mîna pe încă un microfon.* CRON. [***Secur***(***itate***) + ***-ist***].

securitístic, ~ci, securitistică, ~ce a. care aparţine, care este specific securităţii din fostele state comuniste, referitor la securitatea din fostele state comuniste: *procedee securistice.* [***Securit***(ate) + ***-istic***].

securít n. (şi **geam securit**) sticlă specială de siguranţă foarte rezistentă, care la spargere se transformă în pulbere, folosită mai ales pentru parbrize şi ferestre la autovehicule. [Din germ. ***Sekurit***(***glass***)].

securitáte f. **1.** faptul de a fi la adăpost de orice pericol; (stare, sentiment de) încredere, linişte, datorate absenţei oricărui pericol; siguranţă: *în momentul acela se gîndea numai la propria lui securitate, pe care ... o credea grav ameninţată.* GHEŢIE; **2.** ansamblu de legi, de măsuri privind ocrotirea oamenilor, a bunurilor etc.; protecţie, apărare; pază: *reprimă tîlhăria ... şi rînduieşte un sistem sever de securitate a şoselelor.* VIANU; **securitate colectivă**, stare a relaţiilor dintre state creată prin luarea pe cale de tratat a unor măsuri de apărare comună împotriva unei agresiuni; **Consiliu de securitate**, organ permanent al ONU, care are sarcina menţinerii păcii şi asigurării securităţii internaţionale; **3.** totalitatea organelor de stat care, în ţările comuniste, aveau sarcina apărării sistemului politic, social, economic respectiv; (spec.) organ de stat represiv, instituţie cu asemenea atribuţii; poliţie politică; sediu, local al acestei instituţii: *ofiţerii de securitate erau bărbaţi zîmbitori şi energici.* CĂRT.; *a descoperit ... dovezi clare asupra colaborării cu securitatea, ca informatori, a trei ziarişti.* R.L. [Din lat. ***securitas, -atis***, fr. ***sécurité***].

securizá[1], securizez vb. (tr.) **1.** a asigura securitatea, protecţia, paza unui dispozitiv, a unei instituţii etc.: *transportul de uraniu fusese securizat*; **2.** (rar) a insufla cuiva un sentiment de securitate, de încredere în sine. [Din fr. ***sécuriser***].

securizá[2], securizez vb. (tehn.; tr.) a trata termic sticla în vederea obţinerii securitului. [***Secur***(***it***) + ***-iza***].

securizáre[1], securizări f. acţiunea de a securiza[1] şi rezultatul ei; asigurare, protecţie, pază: *sistemul de securizare a informaţiilor nu este pus la punct.* A.; *securizarea frontierelor.* [V. ***securiza[1]***].

securizáre[2], securizări f. (tehn.) acţiunea de a securiza[2] şi rezultatul ei. [V. ***securiza[2]***].

secúsă, secuse f. **1.** mişcare bruscă ce agită un corp; zguduitură; **2. secusă musculară**, contracţie musculară provocată de aplicarea unui stimul electric unic. [Din fr. ***secousse***].

secvénţă, secvenţe f. **1.** grupare unitară de imagini şi de scene într-un film: *în filmele actuale abundă secvenţele cu bătăi şi crime*; **2.** serie ordonată de fapte, de momente, de stări etc. (formînd un tot): *să-ţi fi povestit secvenţe din anii de studii la Paris!*; **3.** repetare, pe treptele diferite, a unei formule melodice sau a unei succesiuni de acorduri; **4.** imn religios caracterizat prin repetarea versetului, cîntat la anumite sărbători catolice; **5.** succesiune de cuvinte alcătuind un (fragment de) enunţ; **6.** succesiune de fenomene fizice sau ordinea de variaţie în timp a mărimilor unui sistem fizic. [Din fr. ***séquence***, lat. ***sequentia***, it. ***sequenza***].

secvenţiál, ~i, secvenţială, ~e a. care ţine de secvenţă, referitor la secvenţă: *cercetare secvenţială.* [Din fr. ***séquentiel***].

secvenţialitáte f. caracter secvenţial. [***Secvenţial*** + ***-itate***].

secvenţionál, ~i, secvenţională, ~e a. care aparţine unei secvenţe, referitor la o secvenţă. [***Secvenţă*** + ***-ional***].

secvéstru n. v. sechestru.

sedá, sedez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) administra sedative: *îl sedam ca să se mai liniştească.* [Din lat. ***sedare***].

sedán, sedane n. (tip de caroserie pentru automobile gen) berlină. [Din engl., fr. ***sedan***].

sedáre, sedări f. acţiunea de a (se) seda şi rezultatul ei; sedaţie. [V. ***seda***].

sedát, ~ţi, sedată, ~e a. care se află sub efectul unui sedativ: *acum doarme, e sedat.* [V. ***seda***].

sedatív, ~i, sedativă, ~e a. **1.** care alină durerea; **apă sedativă**, medicament preparat din alcool camforat, amoniac şi apă sărată, pentru calmarea durerilor nevralgice şi reumatice; **2.** (şi n.) (medicament, tratament etc.) care calmează; calmant, lenitiv: *v-am prescris nişte sedative uşoare, pentru cazul că veţi fi mai nervos.* GHEŢIE. [Din fr. ***sédatif***].

sedáţie, sedaţii f. (med.) sedare. [Din fr. ***sédation***].

sedélnă, sedelne f. imn religios cîntat în biserică, cînd cei prezenţi stau pe scaune. [Din sl. ***sědělĭna***].

sedentár, ~i, sedentară, ~e a. **1.** care preferă să nu facă mişcare, care stă mai mult în casă, care iese puţin: *era un tip sedentar*; (subst.) *a fost întotdeauna un sedentar.* CĂL.; **2.** care nu necesită mişcare, care se exercită într-un spaţiu închis, care se desfăşoară mai mult şezînd pe scaun: *viaţă sedentară; profesie sedentară*; **3.** fixat pe un anumit teritoriu; care nu migrează; stabil: *populaţii sedentare*; **parte sedentară**, parte a unităţilor militare rămase în garnizoană în timp de război, avînd atribuţii administrative; **pasăre sedentară**, pasăre care nu migrează în timpul iernii; **animal sedentar**, animal nevertebrat care stă temporar în galerii, pe care şi le face singur. [Din fr. ***sédentaire***, lat. ***sedentarius***].

sedentarísm n. **1.** faptul de a fi sedentar; viaţă sedentară; sedentaritate: *nu neglijă nici latura anecdotică a vieţii lui Kant, le vorbi ... despre sedentarismul lui proverbial.* GHEŢIE; **2.** starea păsărilor, animalelor sedentare: *sedentarismul şi migraţia păsărilor.* [***Sedentar*** + ***-ism***].

sedentaríst, sedentariști m. militar de la partea sedentară. [*Sedentar* + *-ist*].

sedentaritáte f. (rar) sedentarism: *profesau oroarea de intemperie și sedentaritatea.* CĂL. [Din fr. *sédentarité*].

sedentarizá, sedentarizez vb. (refl.) **1.** a trece de la o viață nomadă la una sedentară: *omul s-a sedentarizat în neolitic;* **2.** (p. ext.) a deveni sedentar: *amicul s-a sedentarizat.* [Din fr. *sédentariser*].

sedílă¹, sedile f. semn diacritic în formă de virgulă, care se pune sub unele consoane pentru a le da valoarea altui sunet (ex.: ș, ț). [Din fr. *cédille*].

sedílă², sedile f. săculeț de pînză rară, mai larg la gură și mai strîmt la fund, în care se pune cașul, urda, brînza etc. la scurs; săculeț: *jintița o scurgeam în sedile de scoteam urdă.* SAD.; (și: **sădilă**). [Din bulg., sb. *sedilo*].

sediment, sedimente n. **1.** depozit format prin depunerea corpusculelor solide dintr-o suspensie; **2.** acumulare (stratificată) de minerale și de resturi organice pe suprafața pămîntului, rezultate în urma unor procese fizice, chimice sau biologice; **3.** (la pl.) depozit format din roci sedimentare. [Din fr. *sédiment*, lat. *sedimentum*].

sedimentá, sedimentez vb. (refl.) **1.** a se lăsa la fund sub formă de sediment; a se depune: *precipitatul s-a sedimentat;* (fig.) *Sadoveanu se simte bine în istoria mai veche, unde limba hălăduia sedimentată în straturi cronicărești.* R.L.; **2.** a se depune în straturi; a forma sedimente. [Din fr. *sédimenter*; germ. *sedimentieren*].

sedimentár, ~i, sedimentară, ~e a. cu caracter de sediment; format prin sedimentare: *terenuri sedimentare;* **proces sedimentar**, proces de formare a sedimentelor; **rocă sedimentară**, rocă rezultată prin depunerea materialelor provenite în urma alterării sau dezagregării unor roci preexistente, prin precipitarea chimică în ape sau sub acțiunea organismelor. [Din fr. *sédimentaire*].

sedimentáre, sedimentări f. **1.** acțiunea de a (se) sedimenta și rezultatul ei; sedimentație; **2.** depunere (lentă) a particulelor solide dintr-o suspensie; dintr-o emulsie etc., prin cădere liberă sau prin centrifugare; (med.) **viteză de sedimentare**, probă de laborator prin care se determină viteza de depunere a hematiilor din sîngele recoltat, pentru a depista eventualele procese infecțioase latente din organism; **3.** totalitatea proceselor fizice, chimice sau biologice care se desfășoară la suprafața scoarței terestre, în urma cărora are loc depunerea unor particule ori fragmente de minerale, roci, organisme sau acumularea în straturi, prin precipitare chimică a sedimentelor, din care rezultă apoi rocile sedimentare; depozitare, depunere. [V. *sedimenta*].

sedimentát, ~ți, sedimentată, ~e a. (despre particule solide dintr-o suspensie) depus la fund ca sediment; depozitat. [V. *sedimenta*].

sedimentáție, sedimentații f. (rar) sedimentare. [Din fr. *sédimentation*].

sedimentogén, ~i, sedimentogenă, ~e a. care ține de sedimentogeneză, referitor la sedimentogeneză; format prin sedimentogeneză: *depozite sedimentogene.* [De la *sedimentogeneză*].

sedimentogeneză f. proces natural de sedimentare în urma căruia se formează depozitele și rocile sedimentare. [*Sediment* + *geneză*].

sedimentologíe f. parte a geologiei care studiază modul de formare a depozitelor și a rocilor sedimentare; litologie. [Din fr. *sédimentologie*].

sedimentometríe, sedimentometrii f. (fiz.) metodă de determinare a dimensiunilor particulelor dintr-un amestec, bazată pe măsurarea vitezei de sedimentare. [Din fr. *sédimentométrie*].

sedíție f. v. sediţiune.

sedițiós, ~și, sedițioásă, ~e a. (livr.) **1.** care ia parte la o sedițiune; răzvrătit; **2.** care instigă la sedițiune; instigator: *după strigătele sedițioase urmează … aclamații în cinstea persoanei, cu puțin înainte, hulite.* LOV. [Din fr. *séditieux*].

sedițiúne, sedițiuni f. (livr.) răscoală populară, revoltă împotriva puterii stabilite, statornicite: *intelectualul umanist…, deopotrivă conformist și revoluționar, manifestînd un viu interes față de politică și fascinat de sedițiunea obținută prin vociferarea tumultuoasă.* PATAP.; (și: (înv.) **sediție**). [Din fr. *sédition*, lat. *seditio, -onis*].

sédiu, sedii n. **1.** loc, clădire unde funcționează o instituție, o organizație etc.: *șapte amatori se prezentară … la sediul băncii.* GHEȚIE; **2.** (fig.) centru; focar: *interioritatea, … sediul imponderabilelor realități ale sentimentelor, nu e decît presupunere, deducție, incertitudine.* R.L. [Din lat. *sedium*, it. *sedio*].

sédrie, sedrii f. (înv.) adunare a nobililor dintr-un ținut (transilvănean); **sedrie orfanală**, instanță administrativă constituită pentru supravegherea averii minorilor orfani și pentru rezolvarea chestiunilor tutelare. [Din lat. *sedria*].

seducătór, ~i, seducătoáre a. care seduce, care farmecă; atrăgător, ispititor; cuceritor; seductor: *era un bărbat seducător, deștept și subtil.* EL.; (adv.) *vorbea seducător.* // m., f. persoană care atrage pe cineva într-o greșeală, prin vorbe, prin promisiuni mincinoase, prin daruri etc.; persoană care induce în eroare, abuzînd de buna-credință a cuiva: *urmăream … pe soția mea și pe seducătorul ei.* SL. // m. bărbat care comite infracțiunea de seducție; corupător: *seducător de minore.* [*Seduce* + *-ător*; cf. fr. *séducteur*].

sedúce, sedúc vb. (tr.) **1.** a atrage pe cineva într-o greșeală, a induce în eroare; a ademeni, a ispiti, a momi: *a sedus martorii;* **2.** a ademeni o femeie determinînd-o să accepte relații sexuale; a corupe: *un june Don Juan bucureștean se jura pe onoare că a sedus o fată după ce i-a promis să o ia de nevastă.* AL.; **3.** a captiva pe cineva exercitînd asupra sa o atracție irezistibilă; a atrage, a ispiti; a produce asupra cuiva o impresie favorabilă, de satisfacție, de încîntare; a fascina, a încînta, a subjuga, a vrăji: *i-a sedus pînă și pe adversari; îl seduce prin elocvența sa.* [Din lat. *seducere*, fr. *séduire*].

sedúcere, seduceri f. seducție. [V. *seduce*].

seductór, ~i, seductoáre a. (înv.; rar) seducător: *sultanul îi primi cu multă distincțiune, blîndeță și seductoare prietenie.* EM. [Din lat. *seductorius*, fr. *séducteur*].

sedúcție, seducții f. **1.** faptul de a seduce; seducere; **2.** faptul de a induce în eroare; ademenire, corupere: *au fost victime ale seducției unei secături;* **3.** (jur.) infracțiune constînd din fapta unui bărbat care, prin promisiuni de căsătorie, determină o minoră să aibă relații sexuale cu el; **4.** (faptul de a exercita asupra cuiva o) atracție irezistibilă; (capacitate de a produce asupra cuiva o) impresie excepțională, satisfacție, încîntare; captivare, tentație: *el rămîne indiferent la seducțiile vieții politice.* CĂL.; *venise să vadă ce însemnam eu pentru ea, prevăzută … cu toate armele seducției.* PR.; **5.** (la pl.) mijloc folosit pentru a seduce pe cineva; farmec: *destulă încredere în seducțiile vocei sale.* FIL.; (și: **seducțiune**). [Din fr. *séduction*, lat. *seductio, -onis*].

seducțiúne f. v. seducție.

sedús, ~și, sedusă, ~e a. **1.** care este atras într-o greșeală prin promisiuni mincinoase, prin daruri etc.; care este indus în eroare; ademenit, ispitit, momit; **2.** (jur.) asupra căreia s-a comis infracțiunea de seducție: *fetele seduse nu-și răpun seducătorul.* ARG.; *sedusă și abandonată;* **3.** care este cucerit, captivat de farmecul, de conduita etc. cuiva; încîntat, fascinat, subjugat. [V. *seduce*].

sefárd, ~zi, sefardă, ~e m., f. evreu de rit spaniol, care vorbește iudeo-spaniola; sefardit: *comunități de sefarzi trăiesc și în nordul Africii, în Orientul Apropiat.* [Din fr. *Sefardi*].

sefardít, ~ți, sefardită, ~e m., f. sefard. [*Sefard* + *-it*].

sefertáș n. v. sufertaș.

sefteá f. v. saftea.

sefttereá, sefterele f. (reg.) plantă erbacee cu frunzele verzi-cenușii, cu florile purpurii, cu fructul globulos; fumărică (*Fumaria officinalis*): *el îmi spunea numirile tuturor florilor … piperig, pojarniță și sefterea.* OD.; (și: **safterea**). [Din gr. mod. *safterés*].

segedeá, segedele f. (turcism) covor oriental (pentru rugăciune); (p. ext.) cuvertură. [Din turc. *seccade*].

segmént, segmente n. **1.** (geom.) porțiune dintr-o figură plană, limitată cel puțin într-o parte de marginile ei; **segment de dreaptă**, porțiune dintr-o dreaptă, mărginită de două puncte ale ei; **segment de cerc**, aria cuprinsă între un arc de cerc și coarda care trece prin extremitățile arcului; **2.** porțiune, parte dintr-un întreg, nedetașată de acesta: *a revărsat … o rază de lumină asupra unui segment al Carpaților.* HASD.; *cucerirea unui anumit segment al electoratului.* D.; **3.** metamer. // m. (pl. **segmenți**) garnitură (metalică), elastică și inelară, destinată să asigure etanșeitatea între un piston și cilindrul în interiorul căruia se deplasează sau la ungerea acestora cu ulei. [Din fr. *segment*, lat. *segmentum*, germ. *Segment*].

segmentá, segmentez vb. (tr.) **1.** a separa, a împărți în segmente; a diviza, a fragmenta: [redactorul] *se mărginise să segmenteze unele răspunsuri mai lungi …, pentru a asigura materialului un plus de atractivitate.* GHEȚIE; **2.** a schimba segmenții uzați; a prevedea cu segmenți noi: *am segmentat motorul „Daciei".* [Din fr. *segmenter*].

segmentál, ~i, segmentală, ~e a. care ține de segment, referitor la segment; (fon.) **trăsătură pertinentă segmentală**, trăsătură distinctivă a unui fonem. [Din fr., engl. *segmental*].

segmentár, ~i, segmentară, ~e a. format din segmente; provenit din segmentare; **anestezie segmentară**, anestezie corespunzătoare unui segment inervat de una sau de mai multe rădăcini nervoase rahidiene. [Din fr. *segmentaire*].

segmentáre, segmentări f. **1.** acțiunea de a segmenta și rezultatul ei; împărțire în fragmente; fragmentare; divizare; **2.** (biol.) segmentație; **3.** (fon.) operație de izolare a unui segment dintr-o secvență sonoră pentru studiul lui auditiv, eliminîndu-se astfel influența contextului. [V. *segmenta*].

segmentát, ~ți, segmentată, ~e a. **1.** fragmentat, descompus în segmente; **2.** (fon.) izolat prin segmentare. [V. *segmenta*].

segmentatór, segmentatoare n. (fon.) aparat electronic folosit pentru segmentare. [*Segmenta* + *-tor*].

segmentáție, segmentații f. **1.** (înv.) segmentare; **2.** proces de divizare a celulei-ou sau a zigotului în celule din ce în ce mai mici, care se asociază între ele și formează foițele embrionare; segmentare. [Din fr. *segmentation*].

segnétă f. v. zăgneată.

segregá, segrég vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) separa: *capodoperele folclorice, textuale se pot segrega de melodie.* CĂL.; **2.** (spec.; intr.; despre componenții unui aliaj) a se separa sau a se repartiza neuniform în timpul solidificării, datorită diferenței dintre punctele de topire; **3.** (refl.; despre materialele granuloase din beton sau mortar) a se separa în straturi de consistență diferită; **4.** (refl.) a se moșteni și a se transmite descendenților unor indivizi una din cele două alele prezente pe cromozomii

omologi; a se separa cromozomii omologi şi genele pe care aceştia le poartă, în procesul anafazei. [Din lat., it. *segregare*].

segregáre, segregări f. **1.** acţiunea de a (se) segrega şi rezultatul ei; separare, segregaţie; **2.** (rar) separare: *arta e „autonomă", ceea ce nu are nimic de-a face cu aşa-zisa puritate a artei şi segregare a ei cu viaţa.* CĂL.; **3.** operaţie metalurgică de afinare a unor aliaje prin răcire selectivă; separare a componenţilor unui aliaj, produsă în timpul solidificării datorită diferenţei dintre punctele de topire; izolare a minereurilor din masa rocilor înconjurătoare; **4.** proces de separare a materialului granular din beton sau mortar în straturi de consistenţă diferită, în timpul depozitării sau transportării; **5.** (şi **segregare mendeliană**) proces prin care indivizii moştenesc şi transmit descendenţilor lor una din cele două alele prezente pe cromozomii analogi; separare a cromozomilor omologi şi, implicit, a genelor pe care le poartă, în procesul anafazei; **6.** fenomen de hibridare sexuată a plantelor, constînd în separarea caracterelor materne de cele paterne în anumite celule diferenţiate; **7.** segregaţie rasială. [V. *segrega*].

segregáţie, segregaţii f. (rar) separare: *abolirea segregaţiei între ştiinţă şi artă.* R.L.; **2.** segregare; lipsă de omogenitate a compoziţiei chimice a unui aliaj solidificat, rezultată în urma fenomentului de segregare; **3. segregaţie rasială**, politică de discriminare constînd în separarea populaţiei de culoare de cea albă în ceea ce priveşte cartierele de locuit, şcolile, sălile de spectacole, mijloacele de transport, asistenţa medicală etc.; discriminare rasială, segregare rasială; **4.** (p. ext.) separare, izolare (de drept sau de fapt) a unor persoane, grupuri sociale sau colectivităţi, după condiţia socială, nivelul de instrucţie, vîrstă, sex. etc. [Din fr. *ségrégation*].

segregaţionísm n. politică de segregaţie rasială. [Din fr. *ségrégationnisme*].

segregaţioníst, ~şti, segregaţionístă, ~e a. care ţine de segregaţia rasială, referitor la segregaţia rasială: *politică segregaţionistă.* // m., f. adept al segregaţiei rasiale. [Din fr. *ségrégationniste*].

seguidílla [seghidília] f. dans popular spaniol (andaluz), cu mişcare vioaie, care se dansează cu acompaniament de chitară sau de castaniete; melodia acestui dans. [Cuv. sp.].

seidicăr m. v. **saidecar**.

seif, seifuri n. **1.** dulap de fier în care se ţin bani, hîrtii, obiecte de valoare (într-o bancă); casă de bani: *unul din bandiţi, trăgînd două focuri, a făcut să sară în aer broasca de la un seif.* R.L.; **2.** (p. ext.) încăpere (într-o bancă), special amenajată şi bine asigurată, în care se păstrează manuscrise, documente, obiecte de valoare etc.; (p. restr.) fiecare dintre casetele metalice din această încăpere, în care o persoană particulară îşi depune, spre păstrare, bani, obiecte de valoare etc.: *pe atunci nu erau safeuri şi bieţii oameni, la nevoie, încredinţau banii şi sculele lor preţioase pămîntului.* VOIC.; (şi: (rar) **safe, safeu**). [Din engl. *safe*].

seígă, seige f. aparat de recoltare a stufului, care se ataşează frontal unui tractor. [Cf. germ. *Seige* „jgheab la mină"].

seignettoelectricitáte f. feroelectricitate. [Din engl. *seignetto-electricity*, germ. *Seignettoelektrizität*].

seim, seimuri n. **1.** nume dat, în evul mediu, adunărilor reprezentative pe stări în unele state din răsăritul Europei; **2.** numele adunării naţionale (parlamentului) în Polonia: *şleahticii ... aveau mare plăcere totdeauna, în seim, să stea împotriva maiestăţii sale.* SAD.; **3.** numele parlamentului în Finlanda; (şi: (înv.) **săim**). [Din pol. *sejm*].

seímă, seime f. crăpătură la copitele bovinelor şi cabalinelor, provocată de boala cu acest nume. [Din fr. *seime*].

seimén, seimeni m. **1.** (mai ales la pl.) (soldat otoman din) a treia divizie a corpului ienicerilor; **2.** (persoană care făcea parte dintr-un) corp de armată în Ţara Românească (înfiinţat de Matei Basarab), compus din 2000 de mercenari pedeştri (sîrbi, bulgari, greci şi albanezi), sub comanda unui polcovnic; roşii: *după dînşii veneau lefegiii cu haine galbene, seimenii şi scutelnicii pedeştri.* OD.; **3.** (persoană care făcea parte dintr-un) corp analog de armată în ţările române, avînd ca principală atribuţie paza Curţii domneşti: *seimenii cei iuţi cu arce şi cu măciuce.* NEGR.; *în Moldova, seimenii erau împărţiţi în seimeni hătmăneşti şi seimeni ageşti;* (şi: **siimen, simen**). [Din turc. *seğmen, seyman* „păzitori de ogari" (şefii acestora fiind în acelaşi timp căpitani de vînătoare)].

seimenésc, ~şti, seimeneáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic seimenilor, referitor la seimeni: *cazarma seimenilor era lîngă zidul Curţii şi se numea odăile seimeneşti.* BĂLC. [*Seimen* + *-esc*].

sein, ~i, seină, ~e a. (pop.) **1.** cenuşiu, sur: *lînă seină; oi seine;* **2.** cărunt: *barbă seină.* // f. varietate de struguri albi-cenuşii sau negri-vineţii; (şi: **săin**). [Cf. sl. *sinŭ* „vînăt"].

séiner, seinere n. navă maritimă de pescuit, prevăzută la pupă cu o platformă pentru manevrarea năvoadelor, folosită la pescuitul cu plase. [Din engl. *seiner*].

seísm, seisme n. cutremur de pămînt: (fig.) *doar un puternic seism poate determina să se spulbere firea ... şi să elibereze ceea ce zace în noi încătuşat.* PR. [Din fr. *séisme*].

seismál, ~i, seismaiă, ~e a. (rar) seismic; **linie seismală**, direcţia undei seismice. [Din fr. *séismal*].

seísmic, ~ci, seismică, ~ce a. **1.** care ţine de cutremur, referitor la cutremur, provocat de cutremur: *catastrofă seismică;* **regiune** (sau **zonă**) **seismică**, regiune, zonă în care se produc frecvent cutremure: *s-a mutat aici, la aer curat şi în afara zonei seismice.* PR.; **unde seismice**, unde elastice propagate în scoarţa terestră, în urma unor cutremure sau explozii; **scară seismică**, clasificare a cutremurelor de pămînt în categorii sau grade de intensitate, după puterea cu care se manifestă şi după efectele pe care le au asupra scoarţei terestre şi asupra construcţiilor; **2.** care înregistrează sau studiază seismele: *aparate seismice;* **staţie seismică**, ansamblu de aparate şi instalaţii speciale pentru înregistrarea şi studierea cutremurelor de pămînt naturale sau provocate în acest scop. // f. (rar) seismometrie. [Din fr. *séismique*].

seismicitáte f. grad de frecvenţă şi de intensitate a undelor seismice dintr-o regiune. [Din fr. *séismicité*].

seismogénic, ~ci, seismogenică, ~ce a. care determină apariţia unui cutremur. [Din fr. *séismogénique*].

seismográf, seismografe n. **1.** seismometru înregistrator; (fig.) *seismograf social-economic.* A.; **2.** aparat folosit în prospecţiuni geofizice, cu care se înregistrează vibraţiile produse de anumite explozii subterane provocate în scopuri ştiinţifice. [Din fr. *séismographe*].

seismográfic, ~ci, seismografică, ~ce a. **1.** care ţine de seismografie sau de seismograf, referitor la seismografie sau la seismograf; care se face cu seismograful: *măsurători seismografice;* **2.** care serveşte la măsurarea undelor seismice: *aparate seismografice.* [Din fr. *séismographique*].

seismografíe f. parte a seismologiei care se ocupă cu înregistrarea undelor seismice şi cu interpretarea acestor înregistrări. [Din fr. *séismographie*].

seismográmă, seismograme f. diagramă reprezentînd înregistrarea grafică la seismograf a fenomenelor seismice. [Din fr. *séismogramme*].

seismológ, ~gi, seismologă, ~ge m., f. specialist în seismologie: *congresul seismologilor.* [Din fr. *séismologue*].

seismológic, ~ci, seismologică, ~ce a. care ţine de seismologie, referitor la seismologie: *cercetări seismologice.* [Din fr. *séismologique*].

seismologíe f. ramură a geofizicii care studiază mişcările seismice ale scoarţei pămîntului. [Din fr. *séismologie*].

seismométric, ~ci, seismometrică, ~ce a. care ţine de seismometrie sau de seismometru, referitor la seismometrie sau la seismometru: *metode seismometrice.* [Din fr. *séismométrique*].

seismometríe f. ramură a seismologiei care studiază modul şi viteza de propagare a undelor seismice din scoarţa terestră, provocate prin explozii artificiale, mai ales în scopul prospectării diferitelor substanţe minerale utile; seismică. [Din fr. *séismométrie*].

seismométru, seismometre n. aparat care indică momentul, durata şi intensitatea undelor seismice, fără a face şi înregistrarea grafică a acestora. [Din fr. *séismomètre*].

seismonástic, ~ci, seismonastică, ~ce a. specific organelor unor plante caracterizate prin seismonastie. [Cf. *seismonastie*].

seismonastíe, seismonastii f. mişcare a organelor unor plante superioare, provocată de scuturarea, lovirea etc. acestora. [Din fr. *séismonastie*].

seismoscóp, seismoscoape n. aparat pentru punerea în evidenţă a cutremurelor de pămînt. [Din fr. *séismoscope*].

seismoterapíe f. procedeu terapeutic constînd în imprimarea în organism a unor vibraţii rapide, regulate şi de mică amplitudine, folosit în unele atonii funcţionale; vibroterapie. [Din fr. *séismothérapie*].

seismotropísm n. tropism cauzat de vibraţiile scoarţei terestre. [Din fr. *seismotropisme*].

seíş n. v. **seişă**.

seíşă, seişe f. (de obicei la pl.) pendulare ritmică, de durată variabilă a apei unui lac sau a unei mări închise, datorită schimbărilor bruşte ale presiunii atmosferice, vîntului puternic, cutremurelor etc.; (şi: **seiş** (pl. **seişuri**)). [Din fr. *seiche*].

seíz, seizi m. rîndaş, grăjdar la curtea domnească (subordonat comisului): *opt seizi duceau de frîu opt cai acoperiţi cu şele preţioase.* BĂLC. [Din turc. *seyis*].

seiz-băş m. v. **seiz-başa**.

seiz-başă m. şef al seizilor; (şi: **seiz-baş**). [Din turc. *seyis başi, sayis başe*].

sejúr, sejururi n. vacanţă, concediu petrecut într-o staţiune, într-o ţară etc.; timpul petrecut într-o astfel de vacanţă: *păcat că sejurul a fost aşa de scurt.* [Din fr. *séjour*].

selacián, selacieni m. (la pl.) subclasă de peşti marini cu scheletul cartilaginos, cu corpul acoperit de plăci osoase şi cu ţepi, cu orificiile branhiilor deschise direct la exterior, pe partea ventrală a corpului; plagiostom (*Selachii*); (şi la sg.) peşte din această subclasă (ex.: rechinul, vulpea-de-mare etc.). [Din fr. *sélacien*].

selám s. (turcism; înv.) **1.** salut[1]: *seleam de la jupîn Ibriam.* ISP.; **a face** (sau **a da**) **selam(ul)**, a (se) saluta: *le-am dat seleamul de buna venire.* N.COSTIN; **2. selam-aga**, seleam-agasi; **selam-ceauş**, reprezentant al domnului care îl preceda, îi anunţa sosirea şi răspunderea în numele publicului la salutul adresat de domn; şef al gărzii domneşti: *seleam-ceaşul Curţii domneşti intră în teatru şi anunţă venirea domnitorului.* FIL.; **3.** (iron.)

selamlîc: *a bea cafe pe ceea lume în sala de selam.* AL.; (şi: **seleam**). [Din turc. ***selâm***].

selamalíc n. v. **salamalec**.

selamét n. **1.** (înv.) salvare; noroc: *au trecut cu selamet, fără de nici o poticneală*; **a ieşi** (sau **a o scoate**) **la selamet**, a ieşi la liman, a scăpa de o primejdie, de o belea; **2.** (înv. şi reg.) ruină; **a scoate** (sau **a duce pe cineva la**) **selamet**, a ruina: *văzîndu-se scos la selemet, l-a apucat pe kir Ianulea un fel de groază.* CAR.; **a ieşi** (sau **a ajunge**) **la selamet**, a se ruina; (şi: **selemet, selimet, silemet, silimet**). [Din turc. ***selâmet*** „sfîrşit bun"].

selamlîc, selamlîcuri n. **1.** parte a casei la turci, rezervată bărbaţilor şi musafirilor; (p. ext.) încăperi în palatele domnitorilor români, destinate domnului şi slujitorilor lui, precum şi recepţiilor; selam: *mă dusei în selamlîc sau apartamentul bărbatului.* BOL.; **2.** ceremonial sau alai cu care sultanul era însoţit la geamie pentru rugăciunea de vineri. [Din turc. ***selâmlık***].

selándră, selandre f. navă de transport din timpul cruciadelor. [Din fr. ***sélandre***].

selâşi m. pl. populaţie celto-ligurică din Galia cisalpină. [Din lat. ***Salassi, -orum***, fr. ***Salasses***].

sélbă, selbe f. (italienism) pădure, sihlă: *prin plantele umbroase unei antice selbe ... se poartă.* HEL.; *visînd cu doina tristă ... visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal.* EM. [Din it. ***selva***].

selbezí vb. v. **sărbezi**.

seleáf n. v. **sileaf**.

seleám n. v. **selam**.

seleam-agasí m. reprezentant al sultanului sau al vizirului însărcinat să răspundă la salutul trimis de către domnitorul unui stat; selam-aga. [Din turc. ***selâm agası***].

seléct, ~ţi, selectă, ~e a. **1.** care dovedeşte fineţe, distincţie, rafinament etc.; ales, distins; elegant: *îndrăznesc, în faţa unui auditoriu atît de select, ... a răspunde.* CAR.; *limbajul ei, de obicei raţional şi select, se schimbă deodată.* ARG.; **2.** format din persoane cu asemenea trăsături; ales, distins: *o recepţie selectă.* REBR. [Din fr. ***select***].

selectá, selectez vb. **1.** (tr.) a selecţiona; a alege dintr-o mulţime, după anumite criterii: *Călinescu a vorbit despre arta de a selecta citatele.* V.R.; **2.** (tr.) a distinge, a remarca pe cineva sau ceva dintr-o mulţime: *un adevărat artist poate să nu fie selectat de cercuri largi.* CĂL.; **3.** (intr.; despre sisteme radioreceptoare) a recepţiona clar diferite unde sonore, diferite posturi de emisiune; a fi selectiv; **4.** (tr.) a regla un aparat de radioreceptţie astfel încît undele apropiate ca frecvenţă sau ca amplitudine să nu afecteze calitatea audiţiei. [Din germ. ***selektieren***].

selectábil, ~i, selectabilă, ~e a. care poate fi selectat (uşor): *un scriitor mare e atît de complex încît orice epocă va găsi în el o latură selectabilă.* CĂL. [***Selecta*** + ***-bil***].

selectáre, selectări f. acţiunea de a selecta şi rezultatul ei; selecţie: *devenind un criteriu de selectare, „cultul bacovian" acordă astăzi un blazon estetic căutat.* LOV. [V. ***selecta***].

selectát, ~ţi, selectată, ~e a. ales dintr-un grup de obiecte, de fiinţe etc. după anumite criterii; (p. ext.) de calitate superioară; select; selecţionat: *e nevoie ... de mînă de lucru selectată.* CĂL. [V. ***selecta***].

selectív, ~i, selectivă, ~e a. **1.** care are capacitatea de a selecta; care selectează: *un criteriu selectiv ... ar fi nespus de bine venit.* BL.; *memorie selectivă;* **2.** efectuat prin selecţie; bazat pe selecţie: *bibliografie selectivă;* **3.** (despre sisteme fizico-chimice sau tehnice) care are proprietatea de a efectua o selecţie după anumite criterii, între mai multe mărimi sau elemente de acelaşi fel; **4.** (despre radioreceptţie şi radioreceptoare) care are proprietatea de a selecta undele sonore ale unei anumite staţii de radioemisie de undele apropiate ca frecvenţă sau ca amplitudine emise de alte staţii. [Din fr. ***sélectif***].

selectivitáte f. **1.** însuşirea de a fi selectiv; **2.** capacitate a unui sistem fizico-chimic sau tehnic de a efectua o selecţie; **3.** însuşire a plantelor şi animalelor de a face selecţie în procesul de fecundare şi în comportarea faţă de condiţiile de viaţă. [Din fr. ***sélectivité***].

selectór, selectoare n. **1.** dispozitiv mecanic sau electric care permite selectarea unui obiect sau a unei direcţii dintr-o mulţime de obiecte sau de direcţii; **selector telefonic**, dispozitiv de comutaţie în centralele telefonice automate care selectează conexiunea cerută de abonat; **2.** maşină agricolă care separă seminţele de impurităţi şi le sortează după calităţi. [Din fr. ***sélecteur***].

selectrón, selectroane n. tub electronic din prima generaţie de calculatoare. [Din engl. ***selectron***].

selécţie, seleţii f. **1.** alegere după anumite criterii pentru un scop anume; rezultatul acestei operaţii; selecţionare, selectare: *bogăţia cantitativă permite o mai îngrijită selecţie calitativă.* REBR.; **2.** proces de supravieţuire a indivizilor dotaţi cu cele mai adecvate însuşiri în lupta pentru existenţă: [în America] *seleţiunea, în lupta vieţii, s-a făcut după alte norme decît în îmbătrînita şi molatica Europă.* SAD.; **selecţie naturală**, fenomen natural constînd în persistenţa şi perpetuarea speciilor cu o mai mare capacitate de adaptare la mediu; teorie (formulată de Malthus şi Darwin) care explică acest fenomen: *selecţia naturală nu ajunge să explice fenomenele înalt spirituale; trebuie admisă o selecţie providenţială.* CĂL.; **selecţie artificială**, metodă de ameliorare a speciilor de plante şi de animale domestice prin selecţionarea de către om, pentru reproducere, a indivizilor cu cele mai multe calităţi biologice, economice etc.; **selecţie sexuală**, alegere naturală sau artificială care se face în urma eliminării de la actul reproducător a indivizilor slabi, rău înzestraţi; (şi: (înv.) **seleţiune**). [Din fr. ***sélection***, germ. ***Selektion***, lat. ***selectio, -onis***].

selecţioná, selecţionez vb. **1.** (tr.) a face o selecţie; a alege, a tria după anumite criterii; a selecta: *au fost selecţionaţi elevii cei mai buni*; **2.** (tr.) a ameliora speciile de plante şi de animale prin selecţie, în vederea reproducerii, a indivizilor cu anumite calităţi: *sămînţa a fost selecţionată*; **3.** (refl.) a se supune selecţiei naturale. [Din fr. ***sélectionner***].

selecţionábil, ~i, selecţionabilă, ~e a. **1.** care poate fi selecţionat; **2.** (şi m., f.) (sportiv) apt de a fi ales să participe la o competiţie, la o probă: *jocul selecţionabililor a fost remarcabil.* [***Selecţiona*** + ***-bil***].

selecţionáre, selecţionări f. **1.** acţiunea de a selecţiona şi rezultatul ei; selecţie, selectare; **2.** alegere după anumite criterii pentru un scop anume; triere, clasare: *nobleţa nu e decît o formă de selecţionare a tipului omenesc, ce apără de promiscuitate.* CĂL.; **3.** alegere a seminţelor, a plantelor, a animalelor etc. prin aplicarea unei selecţii; (p. ext.) ameliorare a speciilor prin selecţii (succesive). [V. ***selecţiona***].

selecţionát, ~ţi, selecţionată, ~e a. **1.** ales dintre mai mulţi (după criterii de valoare); (p. ext.) de calitate superioară; selectat: *vinuri selecţionate*; **2.** (despre seminţe, plante de cultură, animale domestice etc.) obţinut prin metoda selecţiei artificiale; cu însuşiri ameliorate prin selecţii (succesive). // m., f. sportiv ales să participe la o competiţie, la o probă. // f. echipă sportivă aleasă prin selecţionare pentru a reprezenta un oraş, o ţară etc. la o competiţie, la o întrecere: *selecţionata României va învinge!* [V. ***selecţiona***; cf. fr. ***sélectionné***].

selecţionatór, ~i, selecţionatoáre m., f. persoană care lucrează în domeniul selecţiei şi ameliorării plantelor de cultură şi a animalelor domestice. [***Selecţiona*** + ***-tor***].

selecţionér, ~i, selecţioneră, ~e m., f. **1.** persoană care face o selecţie; **2.** (spec.) persoană autorizată care selecţionează sportivi pentru echipe reprezentative: *clasamentul a fost alcătuit ... de selecţioneri. A.* [Din fr. ***sélectionneur***].

selecţionísm n. teorie care admite existenţa selecţiei naturale în biologie; darwinism. [Din fr. ***sélectionnisme***].

selecţioníst, ~şti, selecţionistă, ~e m., f. adept al selecţionismului. [Din fr. ***sélectionniste***].

selecţiúne f. v. **selecţie**.

selemét n. v. **selamet**.

selenár, ~i, selenară, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Lunii, referitor la Lună; selenic[2], lunar: *„Balada lunii" nu-i decît o desfăşurare de decoruri selenare.* CĂL.; *un efect al luminii selenare.* GHEŢIE; **2.** (rar) care are loc, care se produce pe Lună: *echipajul primei expediţii selenare.* R.L. [Din fr. ***sélenien*** (după ***lunar***)].

selenaút, selenauţi m. astronaut care explorează Luna; lunaut; selenit. [***Selene*** n. pr. + (***cosmo***)***naut***)].

seleniát, seleniaţi m. sare a acidului selenic. // a. **hidrogen seleniat**, gaz incolor, cu miros foarte neplăcut, care arde cu flacără albastră. [Din fr. ***séléniate***].

selénic[1], ~ci, selenică, ~ce a. care conţine seleniu; **acid selenic**, acid sub formă de cristale incolore, uşor solubile în apă. [Din fr. ***sélénique***].

selénic[2], ~ci, selenică, ~ce a. selenar: *selenică ţară eminesciană.* CĂL. [Din fr. ***sélénique***].

selenífer, ~i, seleniferă, ~e a. (despre minerale) care conţine seleniu. [Din fr. ***sélénifère***].

seleniós a. **acid selenios**, acid bibazic sub formă de cristale incolore. [Din fr. ***sélénieux***].

selenít[1], seleniţi m. **1.** varietate fibroasă de ghips, galben-auriu, cu luciu mătăsos, sidefat, utilizat la confecţionarea unor obiecte decorative; **2.** sare incoloră a acidului selenios. [Din fr. ***sélénite***].

selenít[2], ~ţi, selenită, ~e m. **1.** (livr.) locuitor (presupus, imaginar) al Lunii; **2.** (rar) selenaut. // a. (rar) selenar. [Din fr. ***sélénite***].

seléniu n. element chimic, metaloid, negru-cenuşiu, prezent în natură în combinaţie cu sulful, folosit în industria sticlei, a ceramicii şi la fabricarea celulelor fotoelectrice; (şi: **selenium**). [Din fr. ***sélénium***].

selénium n. v. **seleniu**.

seleniúră f. combinaţie a seleniului cu un metal. [Din fr. ***séléniure***].

selenodezíe f. disciplină care studiază forma şi dimensiunile Lunii, cîmpul său gravitaţional etc. [Din fr. ***sélénodésie***].

selenografíe f. ramură a astronomiei care studiază Luna sub aspectul elementelor naturale, al structurii, al proceselor fizice etc.; selenologie. [Din fr. ***sélénographie***].

selenológ, ~gi, selenologă, ~ge m., f. specialist în selenografie. [Din fr. ***sélénologue***].

selenológic, ~ci, selenologică, ~ce a. care aparţine selenologiei, referitor la selenologie. [Din fr. ***sélénologique***].

selenologíe f. (rar) selenografie. [Din fr. ***sélénologie,*** engl. ***selenology***].

selenostát, selenostate n. instrument care urmăreşte automat mişcarea Lunii, trimiţîndu-i imaginea în aceeaşi direcţie cu ajutorul unui sistem de oglinzi. [Din fr. ***sélénostat***].

selenotropísm n. mişcare a organelor unor plante, provocată de influenţa Lunii pline. [Din engl. *selenotropism*].

séler m. v. ţeler.

selfactór, selfactoare n. maşină de tors folosită în filaturile de lînă, de bumbac, de fibre sintetice etc. [Din germ. *Selfaktor*, engl. *selfactor*].

self-contról s. autocontrol. [Cuv. engl.]

self-governement [selfgávărnmănt] n. sistem de administrare în care conducătorii sînt controlaţi de membrii comunităţii: *ne pare rău că trebuie să caracterizăm atît de aspru self-governmentul nostru.* EM. [Din engl., fr. *self-government*, germ. *Self-government*].

selfindúcţie, selfinducţii f. (fiz.) autoinducţie. [Din fr., engl. *self induction*].

self-made-man [self-méid-men] m. om ajuns prin forţele proprii la o situaţie deosebită; autodidact. [Cuv. engl., fr.].

self-service, self-service-uri [selfsérvis] n. **1.** autoservire: *restaurant cu self-service*; **2.** magazin, restaurant cu autoservire. [Cuv. fr., engl.].

selídă, selide f. (grecism) pagină: *carte scrisă cu trei selide carea cuprindea toată legea.* DOS. [Din gr. mod. *selída*].

selimét n. v. selamet.

selimíe f. ţesătură de mătase din care odinioară se făceau în special anterie: *anteriile erau de ghermeşit, de citarie, calemacheriu, cutnie, selimie sau sevai.* GHICA. [Din turc. *selimiye*].

sélină f. v. ţelină[2].

sélişte f. v. silişte.

sélnic, selnice n. unealtă de pescărie asemănătoare cu leasa. [Et. nec.].

selsín, selsinuri n. aparat electric folosit ca traductor pentru transmiterea la distanţă a deplasărilor unghiulare ale unor organe de maşină. [Din fr., engl. *selsyn*].

sélva, selve f. pădure ecuatorială (virgină) veşnic verde, din bazinul Amazonului; (şi: **selvas**). [Din port., sp. *selva*].

sélvas s. pl. selva.

sem, seme n. (lingv.) unitate minimală de semnificaţie care nu se realizează niciodată independent, ci numai ca trăsătură semantică pertinentă a unui semem; componentă semantică, trăsătură semantică: *ansamblu de seme ale unei semnificaţii.* [Din fr. *sème*].

semafór, semafoare n. **1.** dispozitiv de semnalizare optică, alcătuit dintr-un stîlp (cu unul sau mai multe braţe mobile în plan vertical), prevăzut cu lumini diferite, a căror schimbare (de poziţie sau) de culoare indică semnele pentru circulaţia feroviară; semnalizator: *îl făcuse ... să cerceteze şinele, traversele, macazurile, semafoarele.* TUD.; **2.** semnalizator optic de coastă, folosit pentru a transmite vaselor din larg comunicări referitoare la navigaţie; **3.** semnalizator cu lumini colorate, pentru dirijarea circulaţiei în oraşe; stop: *pietonii aşteptau ca semaforul să devină verde.* [Din fr. *sémaphore*].

semafóric, ~ol, semaforică, ~ce a. (rar) care ţine de semafor, referitor la semafor: *semnale semaforice.* [Din fr. *sémaphorique*].

semaforíst, ~şti, semaforistă, ~e m., f. (rar) persoană care mînuieşte sau întreţine un semafor. [Din fr. *sémaphoriste*].

semaforizá, semaforizez vb. (rar; tr.) a prevedea, a înzestra cu semafoare o stradă, o intersecţie de drumuri etc. [*Semafor* + *-iza*].

semaforizáre, semaforizări f. acţiunea de a semaforiza şi rezultatul ei; înzestrare cu semafoare: *semaforizarea intersecţiilor importante este indispensabilă.* [V. *semaforiza*].

semaforizát, ~ţi, semaforizată, ~e a. prevăzut cu semafoare: *intersecţii semaforizate.* [V. *semaforiza*].

semagráf, semagrafe n. (tipogr.) instalaţie pentru culegere la distanţă, alcătuită dintr-un teletip şi o maşină automată de cules. [Cf. engl. *sematography*].

semantém, semanteme n. (lingv.) lexem. [Din fr. *sémantème*].

semántic, ~ci, semantică, ~ce a. **1.** care aparţine ştiinţei despre sensul lexical sau sensului lexical, referitor la ştiinţa despre sensul lexical sau la sensul lexical; semasiologic: *în evoluţia limbii se produc numeroase modificări semantice*; **componentă** (sau **trăsătură**) **semantică**, sem pertinent în ansamblul sememelor; **cîmp semantic**, totalitatea cuvintelor şi a noţiunilor care se raportează la acelaşi domeniu conceptual sau psihologic; **2.** care are un sens, o semnificaţie: *operează o reducţie în sens subiectivist a valorii semantice a artei.* R.L.; *enunţuri sau fraze semantice*; **nominalism semantic**, curent filozofic de nuanţă pozitivistă care contestă caracterul obiectiv al cunoaşterii la nivelul treptei raţionale; semanticism. // f. **1.** disciplină lingvistică care studiază sensurile cuvintelor şi evoluţia acestor sensuri; semasiologie, semantism: *unul se ocupă cu semantica, altul cu istoria lingvisticii.* CF.; *semantică diacronică; semantică sincronică*; **2.** (p. restr.) sens lexical; ansamblul semnificaţiilor unui cuvînt, ale unui enunţ etc.: *este interesantă semantica acestui cuvînt*; **3. semantică generală**, curent filozofic întemeiat în SUA, în deceniul trei al sec. al XX-lea, de A.H. Korzybski, care cercetează limba din punctul de vedere al folosirii ei în societate şi al comunicării între oameni, precum şi neajunsurile care survin ca urmare a folosirii inadecvate a cuvintelor, a impreciziei lor etc.; semiologie aplicată la viaţa socială; **4.** disciplină filozofică dezvoltată de G. Frege, A. Tarski, R. Carnap ş.a. în cadrul logicii simbolice, constituind teoria interpretării unui anumit sistem formalizat prin alt sistem formalizat; ramură a semioticii care studiază corespondenţa dintre semne şi ceea ce desemnează ele (referenţi); **5.** semnificaţie: *motivul rodiei se dovedeşte totuşi preeminent ... prin semantica lui plurivalentă.* CRON. // m. semantician; (spec.) reprezentant al curentului nominalist semantic; semanticist. [Din fr. *sémantique*].

semantician, ~eni, semanticiană, ~ene m., f. lingvist specialist în semantică; semasiolog. [Din fr. *sémanticien*].

semanticísm n. nominalism semantic. [Din rus. *semantiţizm*].

semanticíst, semanticişti m. (rar) adept al semanticismului; semantic. [Din engl. *semanticist*].

semantísm, semantisme n. sens lexical; structură semantică; (p. ext.) semantică: *cuvinte cu semantism bogat.* [Din fr. *sémantisme*].

semasiológ, ~gi, semasiologă, ~ge m., f. lingvist specialist în semasiologie; semantician. [Din fr. *sémasiologue*].

semasiológic, ~ci, semasiologică, ~ce a. care aparţine semasiologiei sau sensului lexical, referitor la semasiologie sau la sensul lexical; semantic: *structură semasiologică; studiu semasiologic.* [Din fr. *sémasiologique*].

semasiologíe f. **1.** disciplină lingvistică care studiază sensurile cuvintelor, mai ales din punct de vedere istoric; semantică, semantism, lexematică: *„Încercare asupra semasiologiei limbei române" de Lazăr Şăineanu*; **2.** metodă de cercetare în lexicologie care, plecînd de la semnificant, studiază semnificatul semnului lingvistic; ramură lingvistică care foloseşte această metodă; studiu bazat pe această metodă. [Din fr. *sémasiologie*].

semălúi, semălúiesc şi **semăluí** vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) asemăna; a (se) compara: *de mă vede pe mine, tot rîde şi-i pare bine, mă semăluie cu tine.* POP. [*Seamă* + *-ălui*; cf. magh. *számol*].

semănă[1], sémăn vb. (intr.) **1.** a avea înfăţişarea, trăsături, calităţi, defecte etc. comune cu cineva sau cu ceva; a fi asemănător cu cineva sau cu ceva; a se asemăna, a se asemui, a aduce cu ...: *în viaţă ... nimic nu seamănă cu ceea ce am învăţat în şcoli.* GHEŢIE; *nu-mi sameni tu mie, te-ai aruncat în sămînţa cea ră a mîne-ta.* MAT.; **2.** a da impresia de ..., a părea: *băiatul nu e aşa prost cît seamănă.* NEGR.; *nu semeni a magistrat.* ST.; (şi: (pop.) **sămăna**). [Lat. *similare*].

semănă[2], sémăn vb. (tr.) **1.** a pune sămînţa în pămînt (pregătit), pentru a o face să încolţească, să crească (şi să rodească); a însămînţa: *semănau ghindă de creşteau dumbrăvi.* NEGR.; *cînd e lună nouă nu se samănă legume.* POP.; **2.** (pop.) a arunca boabe de grîu, de orez, bomboane etc. asupra sau în casa cuiva, de Anul Nou, la nuntă etc., însoţind gestul de o urare: *i-am semănat pe alde naşu*; **3.** (p. anal.) a împrăştia, a răspîndi; a presăra; a risipi: *se furişă ... pe poteca semănată de bolovani.* SAD.; **4.** (fig.) a propaga idei, concepţii, învăţături etc.: *uită-te la mine şi vezi în chipul meu lumina şi seninătatea cuvintelor tale binefăcătoare, vezi că nu le-am uitat şi le semăn şi eu la rîndul meu.* VLAH.; **5.** (fig.) a colporta zvonuri, a face vrajbă etc., provocînd necazuri, neplăceri: *o dată cu încetarea libertăţii a venit pacea adusă de oamenii aceia care semănaseră ura.* GHICA; (şi: (pop.) **sămăna**). [Lat. *seminare*].

semănáre[1], semănări f. (înv.) faptul de a semăna[1]; asemănare: *fă piatra aceasta în chipul şi sămănarea mea.* DOS.; (şi: **sămănare**). [V. *semăna[1]*].

semănáre[2], semănări f. acţiunea de a semăna[2] şi rezultatul ei; însămînţare, semănat, semeniş: *terminase semănarea grîului*; (fig.) *aceasta este menirea educaţiunii: semănarea şi cultura ideilor sănătoase şi bunelor sentimente.* CAR.; (şi: (pop.) **sămănare**). [V. *semăna[2]*].

semănát, semănaturi n. **1.** semănare[2], însămînţare; semănătură: *la semănatul grîului s-au certat rău.* AG.; **2.** (pop.) obicei de Anul Nou, la nuntă etc., constînd în aruncarea unor boabe de grîu, de orez, a bomboanelor etc. asupra sau în casa cuiva, însoţind gestul de o urare: *am venit cu semănatul*; **3.** timpul cînd se seamănă[2]: *era pe la semănatul grîului*; (şi: (pop.) **sămănat**). [V. *semăna[2]*].

semănátor, ~i, semănătoáre m., f. **1.** persoană care seamănă[2]: *juna Rodică voioasă trece pe lîngă junii sămănători.* AL.; **2.** (pop.) persoană care umblă cu semănatul de Anul Nou: *colaci pentru colindători, plugari, semănători.* C.; **3.** (fig.) propovăduitor; propagator: *semănător de idei progresiste*; **4.** (fig.) persoană care seamănă vrajbă, ură, provocînd necazuri, neplăceri: *îl priveşte încruntat, căci ... vede în el un semănător de panică.* PETR.; // f. unealtă sau maşină agricolă cu care se introduc seminţele în sol, la o adîncime constantă, repartizîndu-le uniform; (şi: (pop.) **sămănător**). [*Semăna[2]* + *-tor*].

semănătúră, semănături f. **1.** semănare[2], însămînţare, semănat: *se sfîrşiseră semănăturile de toamnă*; **2.** (la sg.; col.) plante (ieşite din seminţele) semănate; (p. ext.) teren agricol pe care cresc aceste plante: *pe poale, se-ntind semănături, imaşuri şi livezi.* VLAH.; (şi: (pop.) **sămănătură**). [*Semăna[2]* + *-ătură*].

semém, sememe n. (lingv.) unitate de semnificaţie a unui cuvînt, alcătuită din mai multe seme. [Din fr. *sémème*].

sémen[1] m. v. seamăn.

sémen[2], semeni m. drug de fier, cu vîrf ascuţit şi cu mîner de lemn, folosit la pescuitul sub gheaţă, la tăierea copcilor şi la desprinderea blocurilor de gheaţă; ghin. [Et. nec.].

semen-cóntra s. pulbere din bobocii uscaţi ai unor specii de pelin (*Artemisia*), folosită în tratarea ascaridiozei. [Din fr. ***semen-contra***].

semenic m. v. siminoc.

semeníş, semenişuri n. (înv.) semănare[2], semănat; semănătură: *toate zilele pământului sămenişul şi secerişul, frigul şi zăduvul ... n-or mai părăsî.* DOS.; (şi: **sămeniş**). [***Semăna***[2] + *-iş*].

semestriál, ~i, semestrială, ~e a. **1.** care se referă, se raportează la un semestru; care se petrece, se produce o dată într-un semestru sau în fiecare semestru: *examene semestriale;* **2.** care durează un semestru: *profesorul ţine un curs universitar semestrial.* [Din lat. ***semestralis***, fr. ***semestriel***, germ. ***semestral***].

seméstru, semestre n. **1.** interval de şase luni consecutive; jumătate de an: *plata se face la începutul fiecărui semestru;* **2.** jumătate din anul şcolar (universitar): *semestrul de iarnă a început în universităţile nemţeşti de câteva săptămîni.* GHEŢIE; **3.** (înv.) rentă sau pensie care se plăteşte din şase în şase luni. [Din fr. ***semestre***, lat. ***semestris***].

semeţ, ~i, semeáţă, ~eţe a. fudul, infatuat, încrezut, înfumurat, îngîmfat; trufaş, arogant: *boierul cel semeţ şi neruşinat se luă după dînsul.* ISP.; **2.** care denotă, care exprimă mîndrie, îngîmfare; mîndru, orgolios: *umbletul lui semeţ, cu pieptul înainte şi cu fruntea sus.* VLAH.; **3.** care trezeşte admiraţie prin calităţi, prin grandoare etc.; impunător, măreţ, grandios, impresionant: *se îndreptară către înălţimile sumeţe ale Hălăucei.* HOGAŞ; **4.** care nu se teme; îndrăzneţ, curajos: *o romîncă ... vine sumeaţă-n faţa călăilor.* AL.; (adv.) *răspunse semeţ;* **5.** care exprimă, care denotă curaj: *ai putut lua o asemenea sumeaţă hotărîre?* NEGR.; **6.** plin de elan; avîntat: *voiosul şi semeţul cîntic al plăieşului elveţian.* OD.; (şi: (înv. şi pop.) **sumeţ**). [Et. nec.; cf. sl. ***sŭmĕti***].

semeţí, semeţesc vb. (refl.) **1.** a fi plin de sine, a-şi da importanţă; a se făli, a se fuduli, a se înfumura, a se îngîmfa; a se obrăznici: *un bărbat ... prea mult se semeţeşte.* PANN; **2.** a îndrăzni, a prinde curaj; a căpăta încredere: *turcii ... începură a se semeţi ..., a prăda şi a izbi.* BĂLC.; *sumeţindu-se vrăjmaşii năvălesc mai furioşi.* NEGR.; **3.** (înv.) a se bizui: *tătarii sumeţindu-se în numărul lor, nu băgară de seamă la această strigare.* BĂLC.; **4.** (înv. şi pop.) a se răzvrăti: *ca o balauroaică mi se sumeţea împotrivă.* OD.; (şi: (pop.) **sumeţi**). [De la ***semeţ***].

semeţíe, semeţii f. **1.** încredere exagerată în propriile calităţi, părere exagerat de bună despre sine; mîndrie, fală; îngîmfare, trufie, orgoliu, semeţire: *am greşit cu sumeţie într-un acces de netrebnicie împotriva legii fidelităţii.* EM.; *nu i se poate reproşa semeţia ... de a fi atribuit poporului nostru o misiune mesianică în lume.* BL.; **2.** grandoare, măreţie, splendoare: *semeţia munţilor;* **3.** curaj, îndrăzneală, dîrzenie; avînt: *ai noştri izbiră cu semeţie pe turci.* BĂLC.; (şi: (pop.) **sumeţie**). [***Semeţ*** + *-ie*].

semeţíre, semeţiri f. (înv.) acţiunea de a se semeţi şi rezultatul ei; semeţie: *rosti cu aceeaşi sumeţire tinerească.* C.PETR.; (şi: (pop.) **sumeţire**). [V. ***semeţi***].

semi- element de compunere însemnînd „(pe) jumătate", „(relativ) puţin", „parţial". [Din fr., lat. ***semi-***].

semiacetăt, semiacetaţi m. (chim.) derivat monoalcoolat al zaharurilor simple. [Din fr. ***semi-acétat***].

semiacvătic, ~ci, semiacvatică, ~ce a. (despre plante) care trăieşte parţial în apă. [***Semi-*** + ***acvatic***].

semiaderént, ~ţi, semiaderentă, ~e a. care aderă numai în parte, care nu se ţine, nu se lipeşte bine de ceva. [Din fr. ***semi-adhérent***].

semiagnóstic, ~ci, semiagnostică, ~ce a. care are, parţial, caracteristicile agnosticismului. [***Semi-*** + ***agnostic***].

semianalfabét, ~ţi, semianalfabetă, ~e m., f. persoană care abia ştie să scrie şi să citească: *unul dintre noi ne scăpă de furia turbată a acestui semianalfabet, pronunţînd nu o mie trei, ci zece, zero, trei.* PR. [***Semi-*** + ***analfabet***].

semiárbore, semiarbori m. arbore pe care este montată una din roţile motoare ale unui automobil, tractor etc. [***Semi-*** + ***arbore***].

semiarbúst, semiarbuşti m. tip de plantă cu tulpină aeriană, făcînd trecerea de la plantele lemnoase la cele erbacee. [***Semi-*** + ***arbust***].

semiarhálc, ~ci, semiarhaică, ~ce a. cu caractere, în parte, arhaice. [***Semi-*** + ***arhaic***].

semiaríd, ~zi, semiaridă, ~e a. cu climat tropical uscat, beneficiind totuşi de precipitaţii reduse; aproape ca un deşert: *ţinuturi semiaride.* [Din fr. ***semi-aride***].

semiarticulăţie, semiarticulaţii f. articulaţie între două piese care permite o deplasare relativă a acestora în lungul unui ax. [***Semi-*** + ***articulaţie***].

semiartizanăt, semiartizanate n. sistem de muncă industrială bazat în proporţie de circa cincizeci la sută pe meseriaşi. [***Semi-*** + ***artizanat***].

semiasiátic, ~ci, semiasiatică, ~ce a. cu caracteristici, în parte, asiatice. [***Semi-*** + ***asiatic***].

semiautomát, ~ţi, semiautomată, ~e a. **1.** (despre sisteme tehnice) care efectuează automat numai unele dintre mişcările pe care este capabil să le execute; semiautomatic; **2.** (despre comenzi) automatizat numai în parte. [***Semi-*** +***automat***].

semiautomátic, ~ci, semiautomatică, ~ce a. (tehn.) semiautomat. [Din fr. ***semi-automatique***].

semiauxiliár, ~i, semiauxiliară, ~e a. verb **semiauxiliar** (şi n.), verb cu rol sintactic asemănător cu al auxiliarelor propriu-zise, care dă acţiunii verbului determinat o nuanţă modală (posibilitate, necesitate, iminenţă etc.), reieşită din sensul său lexical (ex.: *a trebui, a putea, a avea* etc.). [Din fr. ***semi-auxiliaire***].

semiáxă, semiaxe f. **1.** porţiune dintr-o axă mărginită de un punct numit origine şi formată din toate punctele axei aflate în partea dreaptă sau stîngă în raport cu originea; **2.** jumătate din lungimea axei unei curbe plane închise sau a unui corp de revoluţie generat de o curbă plană închisă, cuprinsă în interiorul curbei sau al corpului respectiv. [***Semi-*** + ***axă***].

semibarbár, ~i, semibarbară, ~e a. aflat aproape în starea de barbarie. [***Semi-*** + ***barbar***].

semibariéră, semibariere f. barieră automată care închide numai jumătate din lăţimea căii de acces peste calea ferată. [***Semi-*** + ***barieră***; cf. fr. ***demi-barrière***].

semibúclă, semibucle f. jumătate de buclă. [***Semi-*** + ***buclă***].

semibursiér, ~i, semibursieră, ~e a. şi m., f. (elev, student) care primeşte numai o parte din cuantumul unei burse integrale. [***Semi-*** + ***bursier***].

sémic, ~ci, semică, ~ce a. (lingv.) care ţine de seme, referitor la seme; care ia în consideraţie semele; **analiză semică**, metodă de descriere a structurii semantice a cuvintelor prin descompunerea acestora în seme. [Din fr. ***sémique***].

semicálc, semicalcuri n. cuvînt sau expresie rezultată parţial din împrumut şi parţial din resursele interne ale limbii; calc lingvistic parţial; semiîmprumut (ex.: *a consfinţi,* după fr. *consacrer, a prevedea,* după fr. *prevoir, supranatural,* după fr. *surnaturel* etc.). [***Semi-*** + ***calc***].

semicalificát, ~ţi, semicalificată, ~e a. cu calificare insuficientă. [***Semi-*** + ***calificat***].

semicalótă, semicalote boltă formată dintr-o jumătate de cupolă: *edificii prevăzute cu semicalote.* [Din it. ***semicalotta***].

semicămgarn n. stofă asemănătoare camgarnului. [***Semi-*** + ***camgarn***].

semicarbonizáre, semicarbonizări f. proces de descompunere termică a cărbunilor la temperaturi de pînă la 500-600° C, în absenţa aerului, prin care se obţin semicocs, gudron şi gaze; semicocsificare, semidistilare. [***Semi-*** + ***carbonizare***].

semicazén, ~i, semicazonă, ~e a. aproape cazon, cam milităros: *îmbinînd preceptele genevezului cu propriile intuiţii, inventă un sistem de educaţie semicazonă.* GHEŢIE. [***Semi-*** + ***cazon***].

semicărturár, semicărturari m. semisavant. [***Semi-*** + ***cărturar***].

semicentenár, semicentenare n. jumătatea unui centenar; împlinirea a cincizeci de ani de la producerea unui eveniment; sărbătorirea, celebrarea unui asemenea eveniment: *s-au reîntîlnit la semicentenarul liceului.* [***Semi-*** + ***centenar***].

semicentrál, ~i, semicentrală, ~e a. situat aproape de centrul unei localităţi: *zonă semicentrală.* [***Semi-*** + ***central***].

semicérc, semicercuri n. **1.** (figură geometrică formată dintr-un) arc de cerc subîntins de un diametru; jumătate de cerc; **2.** (sport) linie care limitează o suprafaţă semicirculară (la baschet, handbal etc.), pentru care există reguli speciale de joc; **3.** (p. anal.) şir de fiinţe, de lucruri dispuse în forma descrisă mai sus; (parte a unui) obiect de această formă; linie, mişcare arcuită: *lumea ... stă în semicerc.* CAR. [***Semi-*** + ***cerc***; cf. fr. ***demi-cercle***, germ. ***Halb-kreis***].

semicíclic, ~ci, semiciclică, ~ce a. care durează (de) o jumătate de ciclu; referitor la o jumătate de ciclu. [***Semi-*** + ***ciclic***].

semicíciu, semicicluri n. jumătate a unui ciclu. [***Semi-*** + ***ciclu***].

semicilíndric, ~ci, semicilíndrică, ~ce a. în formă de semicilindru. [***Semi-*** + ***cilindric***; cf. fr. ***hémicylindrique***].

semicilíndru, semicilíndri m. cilindru secţionat pe jumătate. [***Semi-*** + ***cilindru***].

semicirculár, ~i, semicirculară, ~e a. în formă de semicerc; ca un semicerc: *cele cincisprezece mii de volume erau adăpostite într-o sală semicirculară, vastă şi înaltă.* GHEŢIE; **canale semicirculare**, cele trei canale care alcătuiesc partea superioară a urechii interne (legate de funcţia de echilibru a capului). [Din fr. ***semi-circulaire***; cf. lat. ***semicircularis***].

semicivilizăt, ~ţi, semicivilizată, ~e a. civilizat numai în parte, cu un nivel insuficient de civilizaţie: *peste tot, aerul indiscret al lumei semicivilizate.* ZAMF. [***Semi-*** + ***civilizat***].

semicivilizáţie, semicivilizaţii f. civilizaţie insuficientă, superficială; simulacru, spoială de civilizaţie: *ne satisface starea de semicivilizaţie, din păcate.* [***Semi-*** + ***civilizaţie***].

semiclandestín, ~i, semiclandestină, ~e a. care este, în parte, clandestin: *un local de noapte ..., unul semiclandestin, pitit hoţeşte în încăpătorul subsol al unei case.* ST. [***Semi-*** + ***clandestin***].

semiclandestinitáte f. calitate, situaţie a ceea ce este semiclandestin: *se întîlneau în semiclandestinitate.* [***Semi-*** + ***clandestinitate***].

semiclásic, ~ci, semiclasică, ~ce a. devenit, în parte, clasic: *teoria semiclasică a dezintegrării.* [***Semi-*** + ***clasic***].

semicoărdă, semicoarde f. (geom.) jumătate de coardă. [*Semi-* + *coardă*].

semicócs, semicocsuri n. combustibil solid obţinut prin semicarbonizarea huilei sau a cărbunilor inferiori, întrebuinţat drept combustibil sau la fabricarea cocsului metalurgic. [*Semi-* + *cocs*; cf. fr. *semi-coke*].

semicocsificăre, semicocsificări f. semicarbonizare. [*Semi-* + *cocsificare*].

semicoloánă, semicoloane f. coloană cu jumătate din diametru îngropată în zid. [*Semi-* + *coloană*; cf. fr. *demi-colonne*].

semicoloniál, ~i, semicolonială, ~e a. în stare de semicolonie. [*Semi-* + *colonial*].

semicolonîe, semicolonii f. stat formal independent, care politic şi economic depinde de un alt stat. [*Semi-* + *colonie*].

semicomandát, ~ţi, semicomandată, ~e a. (rar) decomandat: *apartament semicomandat*. [*Semi-* + *comandat*].

semicomplicitáte f. (rar) complicitate parţială: *tăcerea ar fi fost o semicomplicitate.* ARG. [*Semi-* + *complicitate*].

semiconductór, ~i, semiconductoáre a. **1.** (despre substanţe, materiale etc.) cu o conductibilitate electrică intermediară între cea a metalelor şi cea a izolatoarelor; **2.** (despre aparate, dispozitive etc.) bazat pe semiconductoare; cu semiconductoare. // m. material solid, cristalin a cărui conductibilitate electrică este mai slabă decît cea a conductoarelor, dar mai bună decît cea a izolatoarelor, cu diverse utilizări în electronică; (p. ext.) component electronic activ fabricat din acest material. [Din fr. *semi-conducteur*].

semiconsérvă, semiconserve f. produs alimentar preparat prin procedee obişnuite de conservare (fierbere, afumare etc.), dar cu o durată de păstrare mai mică decît a conservelor. [Din fr. *semi-conserve*].

semiconsoánă, semiconsoane f. sunet intermediar între vocală şi consoană, cu însuşiri comune amîndurora; semivocală, semiconsonantă. [Din fr. *semi-consonne*].

semiconsonántă, semiconsonante f. semiconsoană. [*Semi-* + *consonantă*].

semicretín, ~i, semicretină, ~e m., f. persoană care suferă de semicretinism. [*Semi-* + *cretin*; cf. it. *semicretino*].

semicretinísm n. formă uşoară de cretinism. [*Semi-* + *cretinism*].

semicristál, semicristale n. cristal inferior. [Din fr. *semicristal*].

semicúlt, ~ţi, semicultă, ~e a. (rar) cu puţină cultură; care denotă lipsă de cultură; semidoct. [*Semi-* + *cult*].

semicultúră f. cultură insuficientă, superficială; semidoctism: *semicultura este mai nocivă decît incultura.* [*Semi-* + *cultură*].

semicúmpănă, semicumpene f. braţul mobil al unei semibariere de cale ferată. [*Semi-* + *cumpănă*].

semidecomandábil, ~i, semidecomandabilă, ~e a. parţial decomandabil: *apartament semidecomandabil*. [*Semi-* + *decomandabil*].

semidecomandát, ~ţi, semidecomandată, ~e a. parţial decomandat, cu o cameră de trecere: *apartament semidecomandat*. [*Semi-* + *decomandat*].

semideponént, ~ţi, semideponentă, ~e a. **verb semideponent**, verb activ ca sens, avînd unele forme ce se conjugă după diateza activă, iar altele după diateza pasivă. [Din fr. *sémidéponent*].

semideschís, ~şi, semideschisă, ~e a. **1.** pe jumătate sau parţial deschis: *ferestre semideschise*; **2.** (fon.; despre vocale) cu un grad mediu de deschidere. [*Semi-* + *deschis*].

semideşért, semideşerturi n. regiune de tranziţie între stepă şi deşert, cu vegetaţie rară, adaptată la uscăciune, caracteristică pentru Asia Centrală, Peninsula Arabică, nordul şi sudul Africii, America de Nord şi Sud, Australia. [*Semi-* + *deşert*].

semideşértic, ~ci, semideşertică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic semideşertului, referitor la semideşert; situat în semideşert: *vegetaţie semideşertică*. [Din fr. *semi-dèsertique*].

semidiamétru, semidiametre n. jumătatea diametrului aparent al unui astru. [Din fr. *semi-diamètre*].

semidiferénţă, semidiferenţe f. (mat.) jumătate a unei diferenţe. [*Semi-* + *diferenţă*].

semidistánţă, semidistanţe f. distanţă mijlocie: *gol marcat de la semidistanţă*. [*Semi-* + *distanţă*].

semidistiláre, semidistilări f. semicarbonizare. [*Semi-* + *distilare*; cf. fr. *semidistillation*].

semidiúrn, ~i, semidiurnă, ~e a. (despre fenomene) care durează 12 ore (jumătate din perioada diurnă de 24 de ore). [*Semi-* + *diurn;* cf. engl. *semi-diurnal*].

semidóct, ~ţi, semidoctă, ~e a. **1.** (adesea subst.) cu o cultură superficială, insuficientă; puţin instruit (dar inconştient de acest neajuns); semicult; semiintelectual: *dacă Franţa le-ar procura semidocţilor noştri avantajele pe cari li le dă nefericita lor patrie, ei ar fi emigrat de mult.* EM.; **2.** care denotă cultură superficială, insuficientă (în ciuda pretenţiilor): *maculatura ... veleitarismului semidoct.* CRON.; *scrieri semidocte trec drept opere.* [*Semi-* + *doct*; cf. it. *semidòtto*].

semidoctísm n. (livr.) stare de semidoct; cultură, instrucţie superficială; semicultură, semidocţie. [*Semidoct* + *-ism*].

semidocţíe f. (livr.) semidoctism: *lichidarea analfabetismului nu înseamnă încă nimic ..., mai importantă e spargerea semidocţiei.* SAD.; *le-ar fi ignorat, cu o superbă semidocţie, crezînd că se poate ceva cunoaşte fără efortul de a şti.* PATAP. [*Semidoct* + *-ie*].

semidreáptă, semidrepte f. (geom.) mulţime a punctelor unei drepte situate de aceeaşi parte a unui punct al ei. [*Semi-* + *dreaptă*; cf. fr. *semi-droite*].

semierudít, ~ţi, semierudită, ~e a. (rar) care denotă insuficientă sau falsă erudiţie (în ciuda pretenţiilor): *predomnea în limba şi literatura română o tendinţă semierudită de latinizare.* MAIOR. [*Semi-* + *erudit*].

semieuropenésc, ~şti, semieuropeánească, ~eşti a. (înv.) european numai în parte, pe jumătate: *găseşte plăcere în aste adunări semieuropeneşti, se deprinde a bea cafea turcească.* NEGR. [*Semi-* + *europenesc*].

semifabricát, ~ţi, semifabricată, ~e a. şi n. (produs) prefabricat. [*Semi-* + *fabricat*; cf. fr. *demi-fabriqué*].

semifeudál, ~i, semifeudală, ~e a. cu unele caracteristici feudale, cu rămăşiţe feudale: *geanta ... îi dădea un iz ... semifeudal.* TEODOR. [*Semi-* + *feudal*].

semifín, ~i, semifină, ~e a. de fineţe mijlocie: *ciorapi semifini.* [*Semi-* + *fin*; cf. fr. *demi-fin*].

semifinálă, semifinale f. fază a unei întreceri sportive, artistice etc. care precedă finala, în care se selecţionează concurenţii pentru finală. [*Semi-* + *finală;* cf. fr. *demi-finale*].

semifinalíst, ~şti, semifinalistă, ~e m., f. participant la o semifinală, în urma calificării în etapele succesive ale unei competiţii; sportiv selecţionat pentru o semifinală. [*Semifinală* + *-ist*].

semifinisát, ~ţi, semifinisată, ~e a. aflat în stare de finisare, finisat numai în parte: *construcţie semifinisată*. [*Semi-* + *finisat*].

semifinít, ~ţi, semifinită, ~e a. prefabricat. [*Semi-* + *finit;* cf. fr. *semi-fini*].

semifluíd, ~zi, semifluidă, ~e a. care este numai în parte fluid: *materie semifluidă*. [Din fr. *semi-fluide*].

semifónd n. probă sportivă (de atletism, ciclism, înot etc.) care se dispută pe distanţe medii. [*Semi-* + *fond*; cf. fr. *demi-fond*].

semifondíst, ~şti, semifondistă, ~e m., f. sportiv specializat în probe de semifond. [*Semifond* + *-ist*].

semigrás, ~şi, semigrasă, ~e a. şi n. (tipogr.) aldin. [*Semi-* + *gras*].

semigréu, ~ei, semigreá, ~ele a. **categorie semigrea** (şi f.), **a)** categorie de boxeri a căror greutate este între 75 şi 81 de kilograme; **b)** categorie de halterofili a căror greutate este între 81 şi 100 de kilograme; **c)** categorie de luptători a căror greutate este între 90 şi 100 de kilograme. // m. boxer, halterofil sau luptător aparţinînd uneia dintre categoriile de mai sus. [*Semi-* + *greu;* cf. mi-*lourd*].

semlín, semiinuri n. fibră textilă obţinută din amestecul fibrelor de in cu bumbac; ţesătură din astfel de fibre. [*Semi-* + *in*].

semiinconştiénţă f. stare de relativă inconştienţă: *căzu într-o stare de semiinconştienţă.* GHEŢIE. [*Semi-* + *inconştienţă*].

semiindustrializá, semiindustrializez vb. (tr.) a transforma fructe, legume etc., prin prelucrare industrială parţială, în produs alimentar. [*Semi-* + *industrializa*].

semlindustrializáre, semiindustrializări f. acţiunea de a semiindustrializa şi rezultatul ei: *centru de semiindustrializare a fructelor.* [V. *semiindustrializa*].

semiindustrializát, ~ţi, semlindustrializată, ~e a. şi n. (produs alimentar) rezultat din semiindustrializare. [V. *semiindustrializa*].

semiinstinctív, ~i, semiinstinctivă, ~e a. instinctiv numai în parte: *mişcări semiinstinctive.* [*Semi-* + *instinctiv*].

semiintelectuál, ~i, semiintelectuală, ~e a. şi m., f. (rar) semidoct. [*Semi-* + *intelectual*].

semiinternát, semiinternate n. instituţie anexă a unei şcoli care asigură masa de prînz şi pentru elevii externi. [*Semi-* + *internat*].

semiîmprumút, semiîmprumuturi n. (lingv.; rar) semicalc. [*Semi-* + *împrumut*].

semiînălţíme f. înălţime mijlocie. [*Semi-* + *înălţime*].

semiînchís, ~şi, semiînchisă, ~e a. **1.** pe jumătate sau parţial închis: *uşă semiînchisă*; **2.** (fon.; despre vocale) cu un grad mediu de închidere. [*Semi-* + *închis*].

semiîntunéric n. semiobscuritate, penumbră: *perdelele erau trase şi în semiîntuneric paravanele se confundau cu pereţii.* EL. [*Semi-* + *întuneric*].

semilacústru, ~ştri, semilacustră, ~e a. situat atît în apă, cît şi pe uscat: *satul semilacustru, aşezat pe o sfoară de pămînt.* R.L. [*Semi-* + *lacustru*].

semilaminát, ~ţi, semilaminată, ~e a. care este laminat parţial: *ţigle semilaminate.* [*Semi-* + *laminat*].

semilegál, ~i, semilegală, ~e a. legal numai în parte; aparent legal: *activităţi economice semilegale.* [*Semi-* + *legal*].

semilegalitáte, semilegalităţi f. situaţie, fapt etc. legal numai în parte, numai aparent. [*Semilegal* + *-itate*].

semilíber, ~i, semiliberă, ~e a. (despre ţărani) care avea, în sclavagism, libertate parţială. [*Semi-* + *liber*].

semilichíd, ~zi, semilichidă, ~e a. care este numai parţial lichid; vîscos. [Din fr. *semi-liquide*].

semiliterár, ~i, semiliterară, ~e a. care este literar în oarecare măsură, în parte: *reportaje semiliterare*. [*Semi-* + *literar*].

semilînă f. amestec de (fibre de) lînă cu fibre de altă natură. [*Semi-* + *lînă*].

semilucíd, ~zi, semilucidă, ~e a. lucid numai în parte, în oarecare măsură: *un fel de somnambulism semilucid îl îndemna să cutreiere lumea.* TEODOR. [*Semi-* + *lucid*].

semiluciditáte f. stare de luciditate parţială: *de cîte ori ajungea în semiluciditatea ce precedează somnul, cîte un zgomot nou, straniu, o făcea să tresară.* REBR. [*Semi-* + *luciditate*].

semilunár[1], ~i, semilunară, ~e a. în formă de semilună: *bărci şi corăbii ... cu pînze semilunare.* TEODOR. [Din fr. *semi-lunaire*].

semilunár[2], ~i, semilunară, ~e a. (înv.) care durează (de) jumătate de lună; bilunar: *publicaţii semilunare*. [*Semi-* + *lunar*].

semilúnă, semiluni f. **1.** jumătatea luminată (de Soare) a discului Lunii, văzută în faza primului şi al ultimului pătrar: *pe cer, dintre nori, abia se zărea semiluna*; **2.** (p. anal.) (parte a unui) obiect în forma, cu aspectul acesteia; (şir de) obiecte dispuse în formă de semicerc: *coarne lungi în semilună.* CĂL.; **3.** semn simbolic al islamismului: [sultanul] *îţi trimite ... un steag cu semiluna lui Mahomed.* AL.; *sensul trimite la semilună – simbol religios islamic.* CRON.; **4.** (fig.) Imperiul Otoman; mahomedanismul: *împăraţi şi regi s-adună să dea piept cu uraganul ridicat de semilună.* EM.; **semiluna roşie**, denumire dată în unele ţări musulmane organizaţiilor corespunzătoare celor de Cruce roşie; **5.** instrument de percuţie folosit în muzica gărzii ienicerilor turci. [*Semi-* + *lună*; cf. fr. *demi-lune*].

semimanuál, ~i, semimanuală, ~e a. (despre operaţii tehnice, produse etc.) executat parţial cu mîna. [*Semi-* + *manual*].

semimăt, ~ţi, semimată, ~e a. mat numai parţial; între transparent şi mat. [*Semi-* + *mat[1]*].

semimetál, semimetale n. element chimic cu proprietăţi intermediare între metale şi metaloide (ex.: bor, siliciu, germaniu, arseniu, stibiu, seleniu şi telur). [*Semi-* + *metal*; cf. fr. *demi-métal*].

semimetálic, ~ci, semimetalică, ~ce a. care aparţine semimetalelor, referitor la semimetale; cu proprietăţi de semimetal; făcut din semimetal. [*Semi-* + *metalic;* cf. fr. *demimétallique*].

semimijlociu, ~i, semimijlocie, ~ii a. **categorie semimijlocie** (şi f.), **a)** categorie de boxeri a căror greutate este între 63,500 şi 67 de kilograme; **b)** categorie de halterofili a căror greutate este între 65 şi 70 de kilograme; **c)** categorie de luptători a căror greutate este între 74 şi 82 de kilograme. // m. boxer, halterofil sau luptător aparţinînd uneia dintre categoriile de mai sus. [*Semi-* + *mijlociu;* cf. fr. *mi-moyen*].

semimilenár, ~i, semimilenară, ~e a. care datează de cinci sute de ani: *castele semimilenare*. [*Semi-* + *milenar*].

semimúscă a. invar. **categorie semimuscă** (şi f.), categorie de boxeri a căror greutate este între 45 şi 48 de kilograme. // m. boxer aparţinînd acestei categorii. [*Semi-* + *muscă*].

seminál, ~i, seminală, ~e a. **1.** (fiziol.) care aparţine spermei, referitor la spermă; care produce spermă; spermatic: *icrele şi laptii sînt produse seminale*; **2.** care aparţine seminţei plantelor, referitor la sămînţa plantelor. [Din fr. *séminal*, lat. *seminalis*].

seminár, seminarii şi **seminare** n. **1.** (şi **seminar teologic**), şcoală medie pentru formarea tinerilor preoţi; (p. ext.) clădirea, sediul acesteia: *bătu cu Simionuţ la poarta seminarului de la Blaj.* GHEŢIE; **2.** formă de activitate didactică în învăţămîntul superior, prin care, sub conducerea unui cadru didactic, se clarifică şi se adîncesc cunoştinţele predate la curs: *didacticismul reprezintă ... o incontestabilă valoare de cercetare în seminariile de literatură.* LOV.; **3. seminar pedagogic, a)** stagiu practic pentru absolvenţii unei facultăţi care îşi alegeau cariera didactică; **b)** liceu în care se desfăşoară un asemenea stagiu; **4.** cerc de studii pe lîngă o instituţie sau o organizaţie, pentru cercetarea şi dezbaterea unor probleme speciale (profesionale); serie de şedinţe organizate în acest cadru: *Seminarul de lingvistică şi filologie „G. Ivănescu" din Iaşi.* [Din fr. *séminaire*, lat. *seminarium*].

seminariál, ~i, seminarială, ~e a. care aparţine seminarului, referitor la seminar, de seminar: *îl pofti pe arhitect în cabinetul lui seminarial.* CĂL.; *pregătire seminarială.* [De la *seminar*; cf. lat. *seminarialis*].

seminaríst, seminarişti m. elev al unui seminar (teologic): *trei buni seminarişti cîntaseră intrarea în liturghie.* ARG. [Din fr. *séminariste*].

seminarizá, seminarizez vb. (tr.) a supune discuţiei, a dezbate cu studenţii probleme, aspecte ale unei materii de studiu etc. în cadrul unui seminar. [*Seminar* + *-iza*].

seminarizáre, seminarizări f. acţiunea de a seminariza şi rezultatul ei. [V. *seminariza*].

semincér, semînceri m. **1.** arbore selecţionat pentru producerea de seminţe, în vederea regenerării naturale a pădurii; (la pl.) plante lăsate neculese o dată cu restul recoltei, pentru a servi ca plante de sămînţă: *din codrul boierilor n-au mai rămas decît cîţiva semînceri.* DELAVR.; **2.** (şi **lot semincer**) lot dintr-o cultură agricolă destinat producerii seminţelor, pentru asigurarea materialului necesar însămînţărilor; **3.** (reg.) ştiulete de porumb nedezghiocat, păstrat de sămînţă; **3.** (bot.; reg.; în forma **sămînţer**) dovleac (*Cucurbita maxima*); (şi: (reg.) **sămînţer**). [*Seminţe* (pl. lui *sămînţă*) + *-ar*].

semincioáră, semincioare f. diminutiv al lui sămînţă: *închipuind păpuşi cu ochi de semincioare de mac.* SAD. [*Sămînţă* + *-ioară*].

seminégru, ~i, semineágră, ~egre a. şi n. (tipogr.) aldin. [*Semi-* + *negru*].

seminifér, seminifere a. (anat.) **canal seminifer**, fiecare dintre micile canale glandulare situate în testicul, care transportă sperma. [Din fr. *séminifère*].

seminóbil, ~e a. nume dat aliajelor de paludiu cu argint sau cu aur (paliag şi palidor), utilizate în tehnica dentară. [*Semi-* + *nobil*].

seminóm, seminoame n. tumoare malignă radiosensibilă a testiculului. [Din fr. *séminome*].

seminomád, ~zi, seminomadă, ~e a. şi m., f. (persoană, populaţie etc.) în stare de seminomadism. [Din fr. *semi-nomade*].

seminomadísm n. fel de viaţă în care populaţia (de la marginile deşerturilor) îmbină agricultura sporadică cu creşterea vitelor. [Din fr. *semi-nomadisme*].

seminţénie, seminţenii f. **1.** (înv.) descendent: *s-ar trage seminţenie din fratele lui Gavril Burdujan* (a. 1747). URIC.; **2.** (înv. şi reg.) seminţie: *o seminţenie de oameni din acest sat.* POP. [*Sămînţă* + *-enie*].

seminţeríe, seminţerii f. (rar) prăvălie unde se vînd seminţe de flori şi de legume. [*Sămînţă* + *-ărie*].

seminţíe, seminţii f. **1.** (înv.) descendent; totalitatea urmaşilor unui străbun: *înmulţindu-i seminţia din neam în neam.* ANTIM; **2.** neam, familie, rudenie, seminţenie: *piară Lăpuşneanul cu-ntreaga-i seminţie!* AL.; *unde pui că-ţi putea muri pruncul şi să ţi se stingă seminţia.* GHEŢIE; **3.** trib: *se cutremurau seminţiile varvarilor.* SAD.; **seminţia omenească** (sau **pămîntenilor**), omenirea: *seminţia omenească nu ştie pînă acum ce este nici boala, nici durerea.* OD.; **4.** popor; naţiune; origine etnică; naţionalitate: *erau ... din seminţia germană.* HASD.; *era oştean moldovean de seminţia lui, în slujba leşilor.* SAD.; **5.** tagmă: *seminţia hoţilor*; **6.** specie (de plante, de animale); rasă: *numeroasa şoricime, seminţia rozătoare.* ALEX. [*Sămînţă* + *-ie*].

seminţíş, seminţişuri n. totalitatea puieţilor proveniţi spontan din seminţe într-o pădure; loc, suprafaţă acoperită de aceşti puieţi. [*Sămînţă* + *-iş*].

seminúd, ~zi, seminudă, ~e a. (despre oameni) dezbrăcat, gol pe jumătate; gol pînă la brîu. [*Semi-* + *nud*].

semiobscúr, ~i, semiobscură, ~e a. **1.** întunecat pe jumătate; insuficient, slab luminat: *cameră semiobscură*; **2.** (fig.) neclar, ascuns, tainic: *din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereţii lui.* EM. // n. ceea ce este greu de înţeles, tainic: *semiobscurul e o calitate a poeziei, e un factor al poeziei.* IBR. [*Semi-* + *obscur*].

semiobscuritáte f. **1.** (stare a unui) spaţiu insuficient luminat; lumină slabă; semiîntuneric, penumbră: *ieşit din semiobscuritatea sălii de maşini fu orbit de soarele viu.* GHEŢIE; *zăbovea în semiobscuritatea bisericilor*; **2.** (fig.) lipsă de faimă, de renume: *veleitar din fire, nu se complăcea în semiobscuritate.* [*Semi-* + *obscuritate*].

semioclusívă, semioclusive a. consoană semioclusivă (şi f.), consoană a cărei articulaţie începe printr-o ocluzie şi se termină printr-o constricţie; consoană africată; (şi: **semiocluzivă**). [*Semi-* + *oclusivă*; cf. fr. *demi-occlusive*].

semiocluzívă a. v. semioclusivă.

semioficiál, ~i, semioficială, ~e a. care provine din surse oficiale, dar nu are caracter oficial: *ştire semioficială.* [Din fr. *semi-officiel*].

semiológ, ~gi, semiologă, ~ge m., f. specialist în semiologie; semiotician. [Din fr. *sémiologue*].

semiológic, ~ci, semiologică, ~ce a. care aparţine semiologiei, referitor la semiologie; semiotic. [Din fr. *sémiologique*].

semiología f. **1.** ramură a medicinei care se ocupă cu studiul simptomelor şi semnelor diferitelor boli, precum şi al metodelor de a le pune în evidenţă pentru precizarea diagnosticului; semiotică, simptomatologie; **2.** semiotică: *F. de Saussure a folosit conceptul de „semiologie".* [Din fr. *sémiologie*].

semiopác, ~ci, semiopacă, ~ce a. parţial opac; semitransparent: *sticlă semiopacă.* [*Semi-* + *opac*].

semiopacitáte f. opacitate parţială. [*Semi-* + *opacitate*].

semióptic, ~ci, semioptică, ~ce a. care ajută parţial la vedere. [*Semi-* + *optic*].

semiótic, ~ci, semiotică, ~ce a. semiologic: *sisteme semiotice.* // f. **1.** ştiinţă care se ocupă cu studiul general al semnelor şi al comunicării prin intermediul acestora; semiologie; **2.** (med.) semiologie, simptomatologie. [Din fr. *sémiotique*].

semioticián, ~eni, semioticiană, ~ene m., f. specialist în semiotică; semiolog: *tata era semiotician.* CF. [Din fr. *sémioticièn*].

semioválă, ~i, semiovală, ~e a. de forma unei jumătăţi de oval. // n. jumătate dintr-un oval; contur, obiect etc. cu această formă. [*Semi- + oval*].

semiparazít, semiparaziţi m. organism vegetal care, deşi poate realiza fotosinteza, îşi extrage o parte din hrană (apa şi sărurile minerale) din altă plantă (ex. vîscul). [*Semi- + parazit*; cf. fr. *demi-parasite*].

semiparazitísm n. mod de viaţă al organismelor semiparazite. [*Semi- + parazitism*].

semiperimétru, semiperimetre n. jumătate din perimetru. [*Semi- + perimetru*].

semiperioádă, semiperioade f. jumătate de perioadă. [*Semi- + perioadă*; cf. fr. *demi-période*].

semipermeăbil, ~i, semipermeabilă, ~e a. care permite trecerea numai a unora dintre componentele unui amestec gazos sau lichid: *membrane semipermeabile*. [Din fr. *semi-perméable*].

semipermeabilitáte f. însuşirea de a fi semipermeabil. [*Semi- + permeabilitate*].

semipiruétă, semipiruete f. jumătate de piruetă. [*Semi- + piruetă;* cf. *demi-pirouette*].

semiplán, semiplane şi **semiplanuri** n. (mat.) mulţime a punctelor din plan situate de aceeaşi parte a unei drepte. [*Semi- + plan*; cf. fr. *demi-plan*].

semiporţelán n. produs ceramic intermediar între gresia fină şi porţelan, folosit pentru instalaţii sanitare. [*Semi- + porţelan*].

semipreparát, semipreparate n. fel de mîncare preparat în parte (care se vinde pentru a fi pregătit definitiv acasă). [*Semi- + preparat*].

semipreţiós, ~şi, semipreţioásă, ~e a. **piatră semipreţioasă**, mineral asemănător cu pietrele preţioase, dar cu calităţi inferioare acestora şi mai des întîlnit în natură. [*Semi- + preţios;* cf. fr. *semi-précieux*].

semiprezidenţiál, ~i, semiprezidenţială, ~e a. (despre un regim politic) care are un preşedinte, cu puteri importante, ales prin votul cetăţenilor şi un guvern care răspunde în faţa parlamentului. [Din fr. *semi-présidentiel*].

semiprodús, semiproduse n. (rar) prefabricat, semifabricat. [*Semi- + produs;* cf. fr. *semi-produit*].

semiprofíl n. (rar) **în semiprofil**, astfel încît să se vadă numai o parte din profil: *se fotografiase în semiprofil*. [*Semi- + profil*].

semirecitál, semirecitale n. fiecare dintre cele două părţi distincte ale unui recital, susţinute de interpreţi diferiţi. [*Semi- + recital*].

semirefractăr, ~i, semirefractară, ~e a. şi n. (material) al cărui punct de vitrificare e cuprins între 850° şi 1580° C. [*Semi- + refractar*].

semireliéf, semireliefuri n. figură, motiv sculptat, desprins numai pe jumătate de fond; basorelief. [*Semi- + relief*].

semiremórcă, semiremorci f. remorcă cu o singură osie, a cărei parte anterioară se sprijină pe partea din spate a cadrului vehiculului motor. [Din fr. *semi-remorque*].

semirigíd, ~zi, semirigidă, ~e a. **dirijabil semirigid**, dirijabil cu balonul elastic şi cu chila rigidă. [Din fr. *semi-rigide*].

semirotúnd, ~zi, semirotundă, ~e a. emisferic: *nituri cu cap semirotund*. [*Semi- + rotund*].

semisavánt, ~ţi, semisavantă, ~e m., f. şi a. persoană care se crede savant, dar care are numai cunoştinţe superficiale; semicărturar, semidoct, semierudit. [*Semi- + savant*].

semischíf, semischifuri n. gig. [Din fr., engl. *semi-schiff*].

semisérie, semiserii a. (italienism; înv.) **operă semiserie**, operă[2] parţial comică: *opera semiserie „Zoraïde di Granata" ... îi procură liberarea sa din serviciul militar*. FIL. [Din it. *semiserie*].

semisféră, semisfere f. (rar) emisferă. [*Semi- + sferă*].

semisféric, ~ci, semisferică, ~ce a. emisferic: *încrucişau floretele flexibile, lovindu-le des în garda semisferică*. CĂL. [*Semi- + sferic*].

semisoíid, ~zi, semisolidă, ~e a. parţial solid. [Din fr. *semi-solide*].

semisómn n. somnolenţă: *un hohot de rîs ... mă deşteaptă din acest semisomn voluptos*. NEGR.; *coşmarul e un fel de halucinaţie în stare de semisomn*. STĂNIL. [*Semi- + somn*].

semisón, ~i, semisonă, ~e a. (despre vocale) lipsit de valoare silabică (ex.: *i* şi *u*). [*Semi- + son*].

semisoníe f. (rar) fenomen lingvistic constînd în absenţa valorii silabice la vocale: *semisonia unor vocale finale*. [*Semison + -ie*].

semispáţiu, semispaţii n. (mat.) mulţimea punctelor din spaţiu situate de aceeaşi parte a unui plan. [*Semi- + spaţiu*].

semistabílă, semistabile f. instalaţie care produce lucru mecanic, formată dintr-o căldare şi dintr-o maşină cu abur cu piston. [*Semi- + stabil(ă)*].

semistabulăţie, semistabulaţii f. procedeu de creştere şi de întreţinere a vitelor prin menţinerea lor aproape tot timpul în grajd. [*Semi- + stabulaţie*].

semistíh, semistihuri n. (înv.) emistih: *vorbele-n versuri curmînd, să-nsemneze un răpaos semistihul arătînd*. HEL. [*Semi- + stih*; cf. fr. *hémistiche*].

semisúmă, semisume f. jumătate dintr-o sumă. [*Semi- + sumă*].

semít, ~ţi, semită, ~e m., f. (m.; la pl.) grup de popoare din sud-vestul Asiei şi din nordul şi estul Africii, cu aceeaşi origine, cu trăsături fizice comune şi cu limbi înrudite, căruia îi aparţin astăzi arabii, sirienii, evreii, etiopienii etc.; (şi la sg.) persoană aparţinînd fiecăruia dintre aceste popoare; (spec.) evreu: *o femeie ... cu nas încovoiat de semită*. AG.; *în fiecare din noi indogermanul se încrucişează ... cu semitul*. LOV. // a. semitic: *totul se învîrteşte ... în jurul dramei semite*. CĂL.; *profil semit*. [Din fr. *sémite*].

semitelecomandát, ~ţi, semitelecomandată, ~e a. (despre utilaje, instrumente etc.) mînuit parţial prin telecomandă. [*Semi- + telecomandat*].

semític, ~ci, semitică, ~ce a. care aparţine, care este specific semiţilor, referitor la semiţi; semit: *Rozsi Fried era un model aproape desăvîrşit de frumuseţe semitică*. GHEŢIE; **limbi semitice** (şi f.), ramură a familiei de limbi hamito-semitice, cuprinzînd araba, ebraica, arameana, feniciana, siriaca, etiopiana etc. [Din fr. *sémitique*].

semitísm, semitisme n. (rar) **1.** ansamblul caracteristicilor popoarelor sau limbilor semitice; **2.** expresie formată după modelul unei limbi semitice sau împrumutată dintr-o asemenea limbă; **3.** rasă[1] semită: *semitismul e caracterizat de critic prin libido*. CĂL. [Din fr. *sémitisme*].

semitîrîtór, ~i, semitîrîtoare a. (despre plante şi tulpinile lor) tîrîtor parţial. [*Semi- + tîrîtor*].

semitológ, ~gi, semitologă, ~ge m., f. specialist în semitologie. [Din fr. *sémitologue*].

semitológic, ~ci, semitologică, ~ce a. care aparţine semitologiei, referitor la semitologie. [Din fr. *sémitologique*].

semitologíe f. ştiinţă care studiază cultura şi limbile semitice. [Din fr. *sémitologie*].

semitón, semitonuri n. **1.** cel mai mic interval în sistemul muzical temperat; interval de o jumătate de ton; secundă mică; **semiton diatonic**, interval dintre două note cu denumiri diferite (ex. mi – fa); **semiton cromatic**, interval dintre două note cu aceeaşi denumire, dintre care una alterată (ex. do – do bemol); **2.** nuanţă de culoare intermediară, care face trecerea, în pictură şi în artele decorative, de la un ton închis la unul deschis al aceleiaşi culori. [Din fr. *semi-ton*].

semitórt, semitorturi n. produs intermediar de filatură, format din banda fibroasă căreia i s-a aplicat o torsiune parţială, înainte de a o supune laminării şi filării finale. [*Semi- + tort*].

semitransparént, ~ţi, semitransparentă, ~e a. (rar) translucid, semiopac. [Din fr. *semi-transparent*].

semiúmbră, semiumbre f. (rar) penumbră; semiobscuritate: *am admirat în semiumbra melancolică a plantelor tropice din palatul domnesc un chip tăiat în marmură*. EM. [*Semi- + umbră*].

semiunciálă, semiunciale a. literă semiuncială (şi f.), literă (de tipar) reprezentînd jumătate din mărimea unei unciale; **scriere semiuncială**, scriere cu aceste litere. [*Semi- + uncială*; cf. fr. *semi-onciale*].

semiurbán, ~i, semiurbană, ~e a. parţial urbanizat. [*Semi- + urban*].

semiuscăt, ~ţi, semiuscată, ~e a. parţial uscat. [*Semi- + uscat*].

semiuşór, ~i, semiuşoáră, ~e a. categorie **semiuşoară** (şi f.), **a)** categorie de boxeri a căror greutate este între 57 şi 60 de kilograme; **b)** categorie de halterofili a căror greutate este între 57 şi 60 de kilograme; **c)** categorie de luptători a căror greutate este între 57 şi 62 kilograme. // m. boxer, halterofil sau luptător aparţinînd uneia dintre categoriile de mai sus. [*Semi- + uşor*].

semivéghe f. (rar) stare între veghe şi somn: *stătu pînă dimineaţă într-o stare de semiveghe*. PR. [*Semi- + veghe*].

semivelín, ~i, semivelină, ~e a. şi f. (hîrtie, coală) conţinînd pînă la 60% pastă de lemn înălbită, folosită la scris sau tipar. [*Semi- + velin*].

semivocálă, semivocale f. semiconsoană (ex.: [2] şi ,). [*Semi- + vocală*; cf. fr. *semi-voyelle*].

semivocálic, ~ci, semivocalică, ~ce a. care aparţine semivocalei, referitor la semivocale; specific semivocalelor: *pronunţare semivocalică a vocalelor „i" şi „e"*. [*Semi- + vocalic*].

semivóltă, semivolte f. jumătate de voltă. [*Semi- + voltă*; cf. fr. *demi-volte*].

semizelésc, ~şti, semizelăscă, ~eşti a. (rar) care aparţine unui semizeu, referitor la un semizeu. [*Semizeu + -esc*].

semizéu, semizei m. **1.** erou mitologic născut dintr-un zeu şi o muritoare sau dintr-o zeiţă şi un muritor (ex.: Hercule, Teseu ş.a.): *se par ca semizei eroi ai lui Omer*. ALEX.; **2.** epitet pentru o persoană înzestrată cu calităţi excepţionale: *am fost foarte plăcut surprins că semizeul a devenit deosebit de prietenos de îndată ce i-am comunicat că sînt din Basarabia*. CF.; **3.** epitet ironic pentru o persoană cu pretenţii (nejustificate) de superioritate: *semizeii literelor vor să domine întreaga viaţă culturală*. [*Semi- + zeu*; cf. fr. *demi-dieu*].

semînţă f. v. sămînţă.

semn, semne n. **1.** însemnare, crestătură făcută pe un lucru, pe un animal etc., pentru a-l deosebi sau recunoaşte de altele asemănătoare; marcă[1]: *nu-i puseră nici un semn la cap*. ST.; **2.** urmă lăsată pe ceva prin atingere sau apăsare: *sînt semne ale paşilor prin zăpadă*; **3.** cicatrice (după o rană, o boală etc.); vînătaie: *m-a-mpuşcat în picior, ş-acu am semnul*. CAR.; *semne de vărsat*; **4.** (mai ales la pl.) semnalment: *noi l-om fi văzut, nu l-am*

S

cunoscut, semne de ne-i spune, lesne l-om cunoaşte. POP.; **5.** obiect aşezat într-un loc, într-un anume fel pentru a marca, a indica, a jalona etc. ceva; indicator: *şi este sămn un stîlp de piatră.* NEC.; **semn de hotar**, piatră, stîlp etc. care marchează un hotar, o linie de demarcaţie; (p. ext.) hotar: *bătrînul arăta oşteanului în ce locuri sînt semnele de hotar.* SAD.; **semn de carte**, fişie îngustă de carton, de piele, de mătase etc., cu care se marchează într-o carte pagina la care s-a întrerupt lectura; **6.** ţintă în care se trage cu arma: *nu mai reuşea să tragă la semn;* **7.** (rar) inscripţie: *numai semnul arab lucea roş.* EM.; **8.** simbol al unei meserii, al unui rang, al puterii etc.; obiect reprezentînd un asemenea simbol; însemn: *de gîtul ... unor trădători notorii s-au atîrnat semnele de onoare ale ţării.* EM.; *arătă sceptrul, semnul puterii;* **9.** fenomen, fapt etc. atribuit divinităţii sau unor forţe supranaturale, considerat adesea ca indiciu prevestitor; piază: *s-ar putea ca un şarpe, venit aşa din senin la casa lor, să fie un semn trimis de pricopseală.* VOIC.; **10.** fiecare dintre cele douăsprezece constelaţii ale zodiacului; zodie: *semnul racului;* **11.** crucea, ca simbol al credinţei creştine: *şi ochi-mi s-aţintară pe semnul mîntuinţei ... prin care a-nvins barbari, creştinul Constantin.* ALEX.; **semnul crucii** (sau **sfintei cruci**), reprezentare prin gest sau reproducere grafică a crucii: *părintele închipui semnul crucii.* AG.; **a-şi face semnul crucii,** a se închina: *[î]şi fac semnul crucii înainte de a se aşeza la masă.* TEODOR.; **12.** (înv.) icoană: *feace svinte vase şi sămnul Domnului nostru.* DOS.; **13.** tot ceea ce evocă o persoană, un fapt etc.; amintire: *să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita? te-aş cere doar pe tine, dar nu mai eşti a ta.* EM.; **14.** (şi **semn grafic**), simbol folosit în scrierea curentă a unei limbi naturale; literă, cifră etc.: *să nu uităm niciodată că semnele scrisului sînt roabele gîndirii noastre.* CAR.; **semn de punctuaţie**, fiecare dintre semnele convenţionale (punct, virgulă, două puncte etc.) folosite în scriere pentru a marca pauzele, intonaţia etc.; **semnul întrebării** sau **semn de întrebare**, semn de punctuaţie folosit pentru a marca intonaţia propoziţiilor sau a frazelor interogative; (p. ext.) dubiu, îndoială: *să limpezim ... ideile asupra cărora planează un semn de întrebare.* GHEŢIE; **a pune sub semnul îndoielii**, a se îndoi de ceva; a suspecta: *fapt care îi determina pe unii să le pună sub semnul întrebării.* PR.; **semnul exclamării** sau **semn de exclamare**, semn de punctuaţie folosit pentru a marca natura exclamativă a comunicării; **semnele citării**, ghilimele; **semn diacritic**, semn grafic (punct, virgulă, accent etc.) adăugat unei litere (deasupra, dedesupt, lateral) pentru a reda un sunet diferit de cel notat prin litera respectivă: **semn moale**, literă rusească indicînd caracterul palatal al consoanei precedente (=ь); **semn tare**, literă rusească indicînd caracterul dur al consoanei precedente (=ъ); **15.** simbol grafic folosit într-un anumit domeniu de activitate: *cinci caiete de cifre, formule şi semne matematice.* TEODOR.; **semn monetar**, ceea ce se imprimă sau se gravează pe o monedă; (p. ext.) monedă; **16.** cuvînt: *în zadar ne batem capul, triste fîri vizionare, să citim din cartea lumii semne ce noi nu le-am scris.* EM.; **semn lingvistic**, unitatea dintre sens (concept, semnificat) şi un complex sonor (imagine acustică, semnificant); **17.** tot ceea ce exprimă, reprezintă sau indică ceva diferit de sine însuşi; indiciu: *polemica ... e unul dintre principalele semne de sănătate ale unei culturi.* R.L.; **semn bun** (sau **rău**), fapt, fenomen etc. care prevesteşte ceva bun (sau ceva rău): *se-nmulţesc semnele rele, se-mpuţin faptele bune.* EM.; *aista nu-i semn bun, după cît ştiu eu.* CR.; **a da (un) semn** (sau **semne**) **de viaţă**, a-şi vădi existenţa, a se manifesta (comunicînd din depărtare): *aşteptam să-mi dai un semn de viaţă.* GHEŢIE; **18.** trăsătură caracteristică, notă distinctivă prin care se individualizează, se distinge cineva sau ceva: *la veneticul acesta ... se întrevedeau ... semnele unei înalte stirpe în cădere.* M.CAR.; **19.** simptom: *semne de hepatită;* **20.** fapt, lucru care arată, demonstrează ceva; dovadă; probă: *[î]l vedem venind în fuga calului, semn de grabă mare.* GHICA; *draga mea coace pîine: semn că mă iartă ..., semn că e bine.* VIERU; **în** (sau **ca**) **semn de ...** (ori **că**), ca dovadă, ca probă de *...: ridică mînuţa dreaptă în semn de binecuvîntare.* VLAH.; **21.** emblemă, simbol, însemn: *nu grîu vrea mortul aprig, ci semnul neuitării.* VOIC.; *negrul este semnul durerii;* **sub semnul**, sub auspiciile, sub egida; în virtutea, dominat de *...: totul stă sub semnul neputinţei noastre;* **22.** gest, mişcare care exprimă un gînd, o intenţie, o stare sufletească sau care sugerează cuiva ceva: *el face semn din mînă ... ostaşii lui s-adună.* BOL.; *întorcîndu-se spre bătrîn, îi făcu un semn cu ochiul.* EL.; **23.** semnal convenit sau recunoscut de cei implicaţi, prin care se poate declanşa, întrerupe, favoriza etc. o acţiune: *la un semn deschisă-i calea şi s-apropie de cort un bătrîn.* EM.; (şi: (înv. şi pop.) **sămn**). [Lat. ***signum***].

semná, semnez vb. **1.** (înv.; tr., intr. şi refl.) a face un semn; a însemna: *svîntul sămnîndu-l cu sămnul svintei cruci.* DOS.; **2.** (înv.; tr.) a înfiera (cu fierul roşu): *vom sămna slugile ... în frunţile lor.* N.TEST.; **a semna pe cineva la nas**, a tăia nasul cuiva: *l-au semnat la nas şi l-au dat la călugărie.* UR.; **3.** (înv.; tr. şi intr.) a menţiona (în scris); a consemna: *din ce părinţi s-au născut, istoria nu ne sămnează.* DOS.; **4.** (tr. şi intr.) a-şi pune semnătura; a iscăli: *nu ştia carte, nu ştia decît să semneze.* ST.; **5.** (tr.) a crea, a elabora o lucrare, o operă, scriindu-şi numele (la sfîrşit), ca autor; a publica: *într-un an a semnat patru volume;* **6.** (tr.) a certifica o înţelegere, un contract, un tratat etc. printr-o iscălitură; a încheia: *la 1 aprilie 1963 am semnat contractul cu Universitatea din Tübingen.* CF.; *au refuzat să semneze pacea şi să depună armele.* GHEŢIE; **a semna în alb**, v. **alb**; **7.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a arăta: *cînd săpă groapa, îngerul sămnă groapa* (a. 1600-1625). GCR.; **8.** (înv.; tr.) a prevesti: *văzu un vultur deasupra lui Marcian ..., pentru aceea cunoscură că sămneadză că va fi Marchian împărat.* MOXA; **9.** (înv.; tr.) a însemna; a simboliza: *capul cel de buăr ... semneadză puteare ţărîi nesmintită.* DOS.; (şi: (înv.) **sămna**). [De la ***semn;*** cf. fr. ***signer***].

semnál, semnale n. 1. semn convenţional, vizual sau sonor, prin care se transmite ceva; semnificaţie a unui astfel de semn: *erau signalele de înec ale unei corăbii.* EM.; *cîntecul cocoşului este întîi de toate un semnal al trecerii primejdiilor nocturne.* CĂL.; **2.** aparat, dispozitiv etc. care emite asemenea semne; **semnal luminos** (sau **electric**), nume dat tuturor dispozitivelor folosite pentru a dirija circulaţia în oraşe, pe căile ferate etc.; **semnal de cale ferată**, semnal acustic, optic etc. prin care se transmite o comandă pentru circulaţia feroviară; **semnal rutier**, indicator de circulaţie; **semnal de alarmă**, dispozitiv montat în vagoanele de călători, care, în caz de primejdie, poate fi acţionat de orice pasager pentru a frîna trenul; **3.** fluier mic de metal (cu care se comunică semne convenţionale): *îşi dorea un ţignal de poliţist;* **4.** fiecare dintre fenomenele fizice (acustice, optice sau electromagnetice) care pot fi utilizate pentru transmiterea la distanţă a mesajelor: *au fost trimise noi semnale în cosmos;* **semnal purtător**, oscilaţie electromagnetică de înaltă frecvenţă utilizată în telecomunicaţii, căreia i se poate modifica un parametru cu ajutorul unui alt semnal, care conţine informaţia; **5.** sunet convenţional de recunoaştere a unui post de radio, de televiziune sau a unei emisiuni; **6.** (fig.) ceea ce anunţă sau provoacă ceva: *e semnalul de încheiere a vizitelor.* GHEŢIE; *moartea lui Cesar fu semnalul unui război civil;* **a da semnalul**, a anunţa; a lua iniţiativa; a începe o acţiune: *la Saint-Germain demult s-a dat signal că s-a deschis de-acum mormîntul.* COŞB.; **7.** (rar) semnalare: *publicul a rămas indiferent la semnalele criticii;* **8.** excitant sau stimul senzorial care declanşează un reflex condiţionat; **9. exemplar semnal**, exemplar (nelegat) din tirajul tipărit al unei cărţi, al unei publicaţii, pe care autorul sau redacţia îl citesc înainte de a permite difuzarea tirajului (în vederea depistării eventualelor greşeli, erori tipografice etc. şi a semnalării acestora într-o erată); (şi: (înv.) **signal**, (pop.) **ţignal**, (reg.) **ţicnal**). [Din fr. ***signal***, germ. ***Signal*** (după *semn*)].

semnalá, semnalez vb. **1.** (tr.) a aduce la cunoştinţă; a comunica, a informa, a prezenta: *un singur punct ne permitem încă să semnalăm atenţiei cărturarilor noştri.* MAIOR.; (refl. pas.) *nu s-au semnalat ingerinţe ale ministerului în activitatea catedrelor.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a scoate în evidenţă; a menţiona: *aci stă rolul criticei, să semnaleze imperfecţiile şi să recomande eliminarea lor.* CAR.; **3.** (tr.) a atrage atenţia; a avertiza: *a semnala un rău, o primejdie;* **4.** (tr.) a indica, a releva; a vădi, a învedera: *serbări frumoase semnalară bucuria publică;* **5.** (tr.) a dezvălui, a revela: *repedea îmflare a nărilor şi vioaia sclipire a ochilor lui semnala o inimă din cele nebune, cu caracter pasionat.* EM.; **6.** (rar; refl.) a se remarca: *se semnalase în timpul studiilor;* **7.** (rar; tr.) a observa: *sînt destul de perspicace spre a semnala platitudinea altora, dar în imposibilitate de a surprinde inefabilul meu.* CĂL.; **8.** (înv.; tr.) a da semnalmentele unei persoane: *hoţul a fost semnalat la poliţie;* **9.** (rar; tr.) a înştiinţa prin semne; a semnaliza: *a semnala sosirea unei corăbii.* [Din fr. ***signaler*** (după *semn, semnal*)].

semnalăbil, ~i, semnalabilă, ~e a. (rar) remarcabil: *în provincie, la Craiova, semnalabilă era revista „Oltenia".* R.L. [***Semnala*** + ***-bil***].

semnaláre, semnalări f. acţiunea de a semnala şi rezultatul ei; comunicare, menţionare, relevare, indicare: *semnalarea porţiunilor accidentate de şosea.* [V. ***semnala***].

semnalizá, semnalizez vb. (tr.) a transmite semnale (la distanţă); a comunica prin semnale; a semnala: *arbitrul n-a semnalizat faultul.* [***Semnal*** + ***-iza***; cf. germ. ***signalisieren***].

semnalizáre, semnalizări f. **1.** acţiunea de a semnaliza şi rezultatul ei; **2.** transmitere de semnale (la distanţă); comunicare prin semnale: *lumini de semnalizare;* **3.** (tehn.) ansamblul operaţiilor de producere, transmitere şi recepţie a unui semnal, care indică la distanţă comenzi, ordine sau date despre anumite situaţii în funcţionarea unor instalaţii etc.: *panou de semnalizare;* **4.** (concr.) instalaţie pe un aerodrom, la o cale ferată, într-un port etc., cu ajutorul căreia se semnalizează; **5.** (fiziol.) activitate a emisferelor cerebrale prin care diferiţi stimuli, asociindu-se cu stimuli care declanşează anumite reflexe înnăscute, pot deveni semnale ale acestora, declanşînd aceleaşi reacţii; **primul sistem de semnalizare**, activitate de semnalizare legată de însuşirile optice, acustice, olfactive etc. ale obiectelor din realitate; **al doilea sistem de semnalizare**, activitate de semnalizare specifică oamenilor, legată de cuvinte; limbajul uman. [V. ***semnaliza***].

semnalizatór, ~i, semnalizatoáre a. care semnalizează: *lumini semnalizatoare.* // n. **1.** instalaţie pentru semnalizare; semafor; **2.** indicator luminos montat la autovehicule pentru a marca schimbarea direcţiei de mers. // m., f. persoană care semnalizează. [***Semnaliza*** + ***-tor***].

semnalmént, semnalmente n. (mai ales la pl.) descriere exterioară a unei persoane, care serveşte la particularizarea, la identificarea, la recunoaşterea ei; trăsătură sau ansamblu de trăsături fizice după care poate fi identificat cineva; semn: *poftiţi semnalmentele: statură înaltă, păr şaten, ochi căprui.* TEODOR. [Din fr. ***signalement*** (după *semn*)].

semnáre, semnări f. **1.** acţiunea de a semna şi rezultatul ei; **2.** iscălire: *semnare cu pseudonim;* **3.** certificare a unei înţelegeri, a unui contract, a unui tratat etc. prin semnătura celor împuterniciţi: *semnarea constituţiei.* CĂL.; *intrarea în posesiune a*

noului proprietar devenea efectivă la data semnării contractului. GHEŢIE. [V. ***semna***].

semnát[1], **~ţi, semnată, ~e** a. **1.** (înv. şi pop.) însemnat: *de omul semnat te fereşte.* Z.; **2.** (înv.; despre oameni) deosebit; distins; **3.** pe care autorul şi-a scris numele (la sfîrşit); certificat prin semnătură: *există cîteva copii semnate ale manuscrisului.* [V. ***semna***].

semnát[2] n. faptul de a semna; semnare: *a terminat semnatul actelor.* [V. ***semna***].

semnatár, ~i, semnatară, ~e m., f. **1.** persoană care (redactează şi) semnează un act, o cerere etc.; subscriitor: *semnatarul scrisorii mi-e necunoscut*; **2.** autor (al unei scrieri): *semnatarul articolului.* [Din fr. ***signataire*** (după *semn*)].

semnătúră, semnături f. **1.** numele unei persoane scris de propria mînă sub textul unei scrisori, al unui act oficial etc.; fel particular şi consecvent cu care cineva îşi scrie numele cu mîna; iscălitură, subscriere, subscripţie, signatură: *desfăcu cu o dulce silă scrisoarea ..., se uită pe ea, şi faţa lui se adînci din ce în ce; ajunse la semnătură.* EM.; *semnătura ... pe documente era aproape indescifrabilă.* PR.; **a purta semnătura cuiva**, a avea drept autor (pe ...); **sub semnătura cuiva**, avînd drept autor (pe ...); **2.** (spec.) iscălitură a unei autorităţi prin care se autorizează, se avizează ceva; (p. ext.) autorizaţie, aviz etc. în baza unei asemenea iscălituri: *a dat pînă acum cincizeci de semnături.* [***Semna*** + ***-ătură***].

semnifică, semnífic vb. (tr.) **1.** a avea valoare de semn, de simbol; a reprezenta: *nu ştiu ce semnifică adevărul pentru el*; **2.** a avea sensul de ..., a avea un înţeles; a însemna: *cuvîntul ăsta semnifică ceva vag, inconsistent*; **3.** (înv.) a notifica pe calea justiţiei; a aduce la cunoştinţă prin portărei: *a semnifica o sentinţă.* [Din fr. ***signifier***, lat. ***significare*** (după *semn*)].

semnificánt, ~ţi, semnificantă, ~e a. (înv.) semnificativ: *cît despre* [epitetul] *„tufă-n pungă", nu aveam ce zice decît că e semnificant şi bine aplicat.* FIL. // n. şi m. latura materială a semnului lingvistic; complex sonor care constituie suportul unui sens; substanţă. [Din fr. ***signifiant***, it. ***significante*** (după *semn, semnifica*)].

semnificáre f. **1.** acţiunea de a semnifica şi rezultatul ei; **2.** (înv.) semnificaţie, accepţie: *nu a putut ajunge încă a distinge semnificarea cuvintelor celor mai elementare.* GHICA; **3.** valoare simbolică, specifică etc. a unui enunţ, a unui fapt etc.; înţeles, sens, tîlc, semnificaţie: *o tehnică a semnificării ... ridică comportamentul Mariei la coerenţa unei reale viziuni asupra lumii.* R.L.; **4.** însemnătate, importanţă deosebită; semnificaţie: *de o adîncă semnificare e faptul că preşedinte al societăţii a fost ales tocmai acela dintre scriitorii noştri care ... stă în continuă atingere cu poporul.* VLAH. [V. ***semnifica***].

semnificăt, semnificate n. şi **semnificaţi** m. latura ideală a semnului lingvistic; sensul, conţinutul semantic al unui semn lingvistic; concept. [Din fr. ***signifié*** (după *semn, semnifica*)].

semnificatív, ~i, semnificativă, ~e a. **1.** care are o semnificaţie precisă, clară; care lămureşte, limpezeşte; semnificant: *descoperi ... o mulţime de detalii semnificative care ... explicau formarea concepţiilor sale delirante.* GHEŢIE; **2.** plin de tîlc; expresiv, grăitor, sugestiv: *gesturi semnificative; zîmbet semnificativ*; (adv.) *îi cuprinse, în treacăt, mîna şi i-o strînse semnificativ.* SAD. [Din fr. ***significatif*** (după *semn, semnifica*)].

semnificativitáte f. (rar) calitatea sau faptul de a fi semnificativ, de a avea o semnificaţie: *treapta a doua se arată în momentul semnificativităţii, a idealităţei şi a conexului intern a caracterului.* EM. [***Semnificativ*** + ***-itate***].

semnificáţie, semnificaţii f. **1.** conţinut semantic al unui cuvînt, al unei forme sau construcţii gramaticale; înţeles, sens, accepţie; (spec.) raport reciproc care uneşte semnificantul şi semnificatul: *conceptul de naţiune al lui Inochentie [Micu] este mai elastic ..., tinzînd spre o semnificaţie modernă.* BL.; **2.** funcţie a semnului (în semiotică) de a reprezenta ceva independent de el; denotaţie; **3.** valoare simbolică, reprezentativă a unui enunţ, a unui fapt etc.; înţeles, sens, tîlc, semnificare: *un gest e valabil prin semnificaţie.* CĂL.; *spre dimineaţa ..., avu un vis ciudat plin de semnificaţii.* GHEŢIE; **4.** însemnătate, importanţă, valoare deosebită (a unui fapt, a unui obiect etc); semnificare: *vorbea despre semnificaţia alegerilor libere*; (şi: (înv.) **semnificaţiune**). [Din fr. ***signification***, lat. ***significatio, -onis*** (după *semn*)].

semnificaţiúne f. v. **semnificaţie**.

semnuí, semnuiesc vb. (tr.) **1.** (înv.; rar) a însemna; a înfiera; a cresta; **2.** (înv. şi reg.) a face semn: *semn le semnuieşte, din gură grăieşte.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **sămnui**). [***Semn*** + ***-ui***].

sempervirescént, ~ţi, sempervirescentă, ~e a. (bot.) care este totdeauna verde: *frunze sempervirescente.* [Cf. lat. ***semper virescens***].

sempitém, ~i, sempitemă, ~e a. (livr.) nepieritor; permanent, perpetuu: *spînzurarea cîrciumarului şi a Anei sînt momente din calendarul sempitern al satului.* CĂL. [Din lat. ***sempiternus***].

semuí[1], **semuiesc** şi **sémui** vb. (înv.; intr.) a-şi da seama; a judeca, a reflecta. [***Seamă*** + ***-ui***].

semuí[2], **semuiesc** vb. **1.** (înv.; tr.) a stabili o asemănare, comparînd, confruntînd; a asemui; (p. ext.) a compara: *acest fel de poezie ... dacă ar voi cineva să-l semuiască negreşit cu ceva din literatura elenă.* OD.; **2.** (tr.) a lua drept altul; a confunda: *fata s-a amăgit, semuind pe unul cu altul.* [De la ***semăna***[1]].

semuíre, semuiri f. (înv.) asemănare: *nici unul dintr-aceştia la glas nu să potrivea şi măcar cît de puţină semuire nu avea.* PANN. [V. ***semui***[2]].

sen, seni m. monedă divizionară japoneză, valorînd a suta parte dintr-un yen. [Din fr. ***sen***].

senamechíe f. v. **siminichie**.

senár n. şi a. (vers latin) format din şase picioare metrice, cultivat de Catul, Horaţiu etc. [Din lat. ***senarius***, fr. ***sénaire***].

senarmontít n. minereu de stibiu. [Din fr. ***sénarmontite***].

senát, senate n. **1.** adunarea patricienilor din Roma antică; sfatul bătrînilor; organ suprem de conducere al republicii, căruia, ulterior, împăraţii i-au limitat considerabil puterea: [Traian] *la Roma cu mare triumf şi laudă întorcîndu-să, Senatul romanilor l-au numit Dăţanul.* CANT.; **2.** nume dat, în vechime, unor adunări, consilii etc. politice cu diverse atribuţii (de conducere): *Senatul Atenei, Senatul Spartei; Senatul Veneţiei*; **3.** corp legislativ în unele ţări cu sistem parlamentar bicameral, constituit din membri aleşi sau de drept; camera superioară a parlamentului unei ţări: *Senatul trebuie să fie un corp ... ponderator.* MAIOR.; *Senatul împreună cu Camera deputaţilor formează reprezentanţa naţională, Parlamentul României*; **4.** sediul acestuia, locul în care se adună senatorii: *studenţii au manifestat în faţa Senatului*; **5.** (şi **senat universitar**) organ de conducere al unei instituţii de învăţămînt superior: *Senatul Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi a hotărît pensionarea profesorilor septuagenari.* [Din lat. ***senatus***, fr. ***sénat***].

senatór, ~i, senatoáre m., f. membru al unui senat: *şi starea de miniştri sau cea de senatori dă drept să nu plătească la stat ce sînt datori.* BOL.; *vremea floricelelor retorice trecuse, acum senatorii se şfişiau între ei şi nu o dată se împroşcau cu noroi.* GHEŢIE; [Din lat. ***senator***, fr. ***sénateur***].

senatoriál, ~i, senatorială, ~e a. care ţine de senat sau de senatori, referitor la senat sau la senatori, caracteristic senatului sau senatorilor: *demnitate senatorială.* [Din fr. ***sénatorial***].

senatoríe, senatorii f. (astăzi rar) demnitatea, funcţia de senator; perioada cît un senator îşi exercită funcţia; senatorîlc: *n-avea pentru senatorie nici chemare şi nici pricepere.* GHEŢIE. [***Senator*** + ***-ie***].

senatoríc n. (depr.) senatorie: *unul de-ai noştri ... să intre în ecpaiaua senatorîlcului!* AL. [***Senator*** + ***-îlc***].

senatus-consult n. decret al senatului roman. [Cuv. lat.].

sénă f. frunze, flori şi păstăi uscate de siminichie, întrebuinţate ca purgativ şi ca diuretic. [Din turc. ***sena***].

séndviş n. v. sandviş.

senectúte f. (livr.) bătrîneţe: *magistrul ajunsese la senectute.* [Din lat. ***senectus, -utis***].

senegaléz, ~zi, senegaleză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Senegalului sau locuitorilor lui, referitor la Senegal sau la locuitorii acestuia. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Senegal. // m., f. persoană (originară) din Senegal. [***Senegal*** n. pr. + ***-ez***; cf. fr. ***sénégalais***].

senescénţă, senescenţe f. îmbătrînire a ţesuturilor sau a organismului: *îmbătrînirea, pe care o cunoaştem deopotrivă sub denumirea de senescenţă, constă în schimbări organice progresiv defavorabile.* R.L. [Din fr. ***sénescence***].

seneşál, seneşali m. ofiţer feudal sau regal, în uneţe ţări, care, în anumite situaţii, era şi şef al justiţiei. [Din fr. ***sénéchal***].

senil, ~i, senilă, ~e a. **1.** care ţine de bătrîneţe sau de senilitate, referitor la bătrîneţe sau la senilitate, caracteristic bătrîneţii sau senilităţii: *mîile de lectori activi, cei în care literatura devine viaţă, nu distracţie senilă, sînt tinerii.* TEODOR.; **2.** care suferă de senilitate, atins de senilitate: *bunicul era senil*; (subst.) *intră aci în joc ... psihologia senilului.* CĂL. [Din lat. ***senilis***, fr. ***sénile***].

senilitáte f. stare patologică provocată de îmbătrînire, caracterizată prin degradarea facultăţilor fizice şi intelectuale: *Polonius este ... un bătrîn căzut într-o senilitate ridiculă.* LOV. [Din fr. ***sénilité***].

seniliză, senilizez vb. (livr.; refl.) a deveni senil: *s-a senilizat bătrînul.* [***Senil*** + ***-iza***].

senilizáre, senilizări f. (livr.) faptul de a se seniliza: *senilizare precoce.* [V. ***seniliza***].

senilizát, ~ţi, senilizată, ~e a. care a devenit senil; îmbătrînit: *ne-au întîmpinat doi indivizi senilizaţi.* [V. ***seniliza***].

senín, ~i, senină, ~e a. **1.** lipsit de nori; clar, limpede, seninat, seninos: *pe-ntinsele ape să am un cer senin.* EM.; **2.** fără precipitaţii; liniştit, calm; înseorit: *e o dimineaţă senină şi răcoroasă.* VLAH.; *vreme senină*; **3.** luminos, strălucitor: *faţă mare,-n zorii zilei te-a vedea seninul soare strălucind.* GOGA; **4.** (fig.) liniştit, mulţumit, netulburat; care exprimă mulţumire, tihnă: *sub serinele-i surîsuri, ierni se schimbă-n primăveri.* COŞB.; *dorul autohton e o stare de nostalgie senină.* CĂL. // n. **1.** seninătate, claritate, limpezime a cerului; (p. ext.) bolta cerească, înaltul cerului (fără nori): *era un senin pe ceri şi aşa de frumos şi de cald afară, că-ţi venea să te scalzi pe uscat, ca găinile.* CR.; *cei cîţiva norişori ... se topeau repede în seninul încremenit al bolţii.* GHEŢIE; **(ca) din (bun** sau **chiar) senin**, dintr-o dată, pe neaşteptate; fără motiv: *fata cea frumoasă ... veni ca din senin.* ISP.; *oamenii se certau din senin.* SOR.; **2.** (rar) lumină; zi: *soarele ... stătu pe loc, încît trei zile n-a fost noapte, ci numai senin şi veselie.* EM.; **3.** (înv.) paradis; cer: *femeia-i prototipul îngerilor din senin.* EM.; **4.** (fig.) linişte, tihnă, mulţumire sufletească; seninătate: *această ... întîmplare ... [î]mi aduse seninul în suflet.* HOGAŞ; *în viaţă nu-i numai senin*; (şi: (înv. şi reg.) **serin, sănin, sărin**). [Lat. ***serenus***].

seninâ, pers. 3 **seninează** vb. (înv.; tr.) a însenina; a lumina. [De la ***senin***].

seninát, ~ţi, seninată, ~e a. (înv.) **1.** senin: *cer seninat*; **2.** preamărit, preaslăvit: *săninatul domn al Ţării Moldovii*. NEC.; (şi: **săninat**). [V. ***senina***].

seninătáte f. **1.** starea cerului senin, fără nori, sau a vremii frumoase; limpezime; seninează; (p. ext.) bolta cerească, înaltul cerului (senin): *soarele se ridica încet în seninătatea adînc-albastră a cerului*. EM.; (fig.) *artele, literele, istoria ... plutind în seninătatea slăvilor academice*. M.CAR.; **2.** (fig.) linişte, tihnă, mulţumire sufletească; expresie, privire etc. reflectînd o asemenea stare: *lăsaţi-mă ... a crede că este o altă viaţă, a cărei seninătate nici un dor nu o tulbură*. BOL.; *figura-i ... luă o bizară seninătate*. CAR.; **cu seninătate**, calm, netulburat; indiferent: *primi vestea eşecului cu seninătate;* (şi: (înv. şi reg.) **săninătate**). [***Senin*** + ***-ătate***].

seninează f. (înv.; rar) **1.** seninătate: *sănineaţa orizonului ... îmi arăta că intru în regiunea munţilor*. NEGR.; **2.** (fig.) linişte, tihnă, mulţumire sufletească; seninătate: *cîtă seninează pe faţa tinerii lui soţii*. NEGR. (şi: **sănineaţă**). [***Senin*** + ***-eaţă***].

seninós, ~şi, seninoásă, ~e a. (înv.) **1.** senin; limpede: *bolta cea seninoasă*. HEL.; **2.** luminos, strălucitor: *sufletu-mi e-n valuri, n-am soare seninos*. ALEX.; **3.** (fig.) liniştit, mulţumit. [***Senin*** + ***-os***].

senlór[1] m. tatăl considerat în raport cu fiul: *buchinistul Igel senior*. HASD. [Din lat. ***senior***].

seniór[2]**, ~i, senioră, ~e** m., f. (înv.) termen reverenţios folosit pentru a vorbi cu (sau despre) o persoană de neam, cu rang înalt etc.: *au mers la Prut de s-au adunat şi cu sinior Sava*. N.COSTIN. // m. stăpîn al unui domeniu feudal (în vestul Europei); (p. ext.) nobil: *văzu ... pe dona Elvira, nepoata şi fidanţata bătrînului senior*. FIL. // f. soţia acestuia: *un intrigant, ca să piarză pe un tînăr paj, îl denunţă ... că face curte seniorei*. CAR.; (şi: (înv.) **sinior**). [Din fr. ***seigneur***, it. ***signor***, ***signore***].

seniór[3]**, ~i, senioră, ~e** m., f. şi a. (sportiv) care a depăşit junioratul (18 ani): *acum joacă în lotul seniorilor*. [Din fr. ***senior***].

senióra, seniore f. (în Spania) doamnă. [Din sp. ***señora***].

seniorál, ~i, seniorală, ~e a. (rar) seniorial: *credea că are asupra lor un drept senioral*. CĂL. [***Senior***[2] + ***-al***; cf. lat. ***senioralis***].

seniorát n. vîrsta unui sportiv senior[3]; perioadă în care cineva practică un sport ca senior[3]. [***Senior***[3] + ***-at***].

senioriál, ~i, seniorială, ~e a. care aparţine, care este caracteristic seniorului[2], referitor la senior; ca un senior, demn de un senior; senioral: *articolul din „Adevărul" este o plată în adevăr seniorială*. CAR.; (adv.) *rosteşte seniorial sentinţe*. [Din fr. ***seigneurial*** (după ***senior***[2])].

senioríe, seniorii f. **1.** titlu de onoare dat unui mare senior[2] (în special vechilor pairi ai Franţei şi membrilor Camerei Lorzilor din Anglia): *Senioria voastră!*; **2.** demnitate, rang de senior[2]: *regina ţi-a dat ... contia şi sinioria, lucruri deşarte toate*. NEGR.; **3.** autoritatea, drepturile unui senior[2]; **4.** domeniu al unui senior[2]; **5.** organ de conducere al unor oraşe-republici medievale din Italia; reprezentanţii acestuia; reşedinţa acestuia: *senioria ţinea să onoreze solemn pe trimesul faimosului voievod*. SAD.; *senioria veneţiană*; (şi: (rar) **siniorie**). [Din fr. ***seigneurie***, it. ***signoria*** (după ***senior***[2])].

seniorítă, seniorite f. (în Spania) domnişoară: *Anghel evocă ... senioritele supravegheate de mature duene*. LOV. [Din sp. ***señorita***].

senonián, ~eni, senoniană, ~ene n. şi a. (care ţine de, referitor la) ultimul etaj al cretacicului superior, caracterizat prin faună de amoniţi, lamelibranhiate, corali etc. [Din fr. ***sénonien***].

sens, sensuri n. **1.** înţeles al unui cuvînt, al unei forme gramaticale etc.; semnificaţie, accepţie: *dacă luăm termenul în sens strict, atunci ar trebui ca statele aşa-zis democratice să fie conduse de popor*. GHEŢIE; *sens propriu;* **sens lexical**, ansamblul reprezentărilor susceptibile de a fi sugerate de un cuvînt folosit în diverse contexte; **sens figurat**, transpunere, cu efecte stilistice, a imaginii sugerate de un cuvînt dintr-un domeniu de reprezentare în altul; **2.** valoare simbolică, idee, conţinut etc. reprezentat de un text, de un lucru, de un fapt etc.; merchez: *mustea în el un sens nou al vieţii*. PETR.; *acest roman are un sens filozofic*; **în sensul că...**, şi anume; cu alte cuvinte; adică: *există un interes pe care cineva îl poartă familiei noastre, în sensul că doreşte ca relaţiile dintre tata şi fratele meu să se agraveze*. PR.; **într-un anumit sens**, dintr-un anumit punct de vedere; **în acest sens**, în această privinţă; referitor la problema, aspectul în discuţie; **3.** semnificaţie a unui semn (în semiotică); **4.** explicaţie, justificare; temei, raţiune, rost, noimă: *au e sens în lume? tu, chip sîmbitor, trăit-ai anume ca astfel să mori?* EM.; **fără (nici un) sens**, la întîmplare, fără rost; fără noimă: *totul mi se părea zadarnic, fără sens*. EL.; **5.** manieră proprie de a înţelege, de a judeca; opinie: *şi eu gîndesc în sensul Dv.*; **6.** direcţie, orientare a unei deplasări, a unei activităţi etc.: *circulaţia era blocată în ambele sensuri;* (fig.) *sensul istoriei;* **sens unic**, circulaţie a vehiculelor permisă într-o singură direcţie; **sens giratoriu**, v. **giratoriu**; **7.** (mat.; fiz.) fiecare dintre cele două posibilităţi de succesiune a elementelor unui ansamblu continuu, ordonat cu o singură dimensiune; **sens de referinţă**, unul dintre cele două sensuri, considerat direct sau pozitiv, căruia i se opune celălalt sens, considerat invers sau negativ; **8.** (mat.) fiecare dintre cele două orientări posibile ale unei drepte; **sens (trigonometric) direct**, sensul de parcurgere a cercului invers acelor de ceasornic; **9.** (înv.) simţ: *obiecte ... prezente sensurilor noastre*. MAIOR.; **10.** (înv.; rar) sentiment. [Din lat. ***sensus***, fr. ***sens***].

sensíbil, ~i, sensibilă, ~e a. **1.** înzestrat cu sensibilitate; care percepe cu ajutorul simţurilor: *omul şi animalele sînt fiinţe sensibile*; **2.** care reacţionează (uşor, exagerat) la orice influenţă exterioară: *ochiul este sensibil la lumină; ureche sensibilă la orice zgomot*; **3.** predispus la îmbolnăvire: *e un copil tare sensibil*; **4.** care devine repede, cu uşurinţă dureros; (fig.) vulnerabil: *convorbirea atingea puncte sensibile*. GHEŢIE; **5.** care resimte intens, care trăieşte profund impresii, sentimente, stări; impresionabil, simţitor, emotiv, sensibilos: *fusese sensibilă la mîhnirea mea*. PR.; *ai devenit sensibil la laude şi linguşiri?*; **6.** care poate fi perceput, cunoscut prin simţuri: *orice noţiune este abstractă şi ... nu se poate afla niciodată realizată în lumea sensibilă*. MAIOR.; **7.** uşor de constatat; apreciabil, notabil: *asistăm la o creştere sensibilă a preţurilor; ai făcut progrese sensibile!*; (adv.) *randamentul morii a scăzut sensibil*. GHEŢIE; **8.** care reacţionează la cele mai mici variaţii ale unor factori exteriori; care înregistrează cele mai mici valori, variaţii; fin: *termometru sensibil; balanţă sensibilă*; **9.** (despre materiale fotografice) care are calitatea de a înregistra acţiunea luminii sub forma unei imagini latente ce poate fi făcută vizibilă prin developare. // n. **1.** domeniul lucrurilor, fenomenelor perceptibile prin simţuri: *în comparaţia cu arta, sensibilul iese degradat*; **2.** ceea ce ţine de viaţa afectivă, de lumea sentimentelor: *nu cred într-o artă în afara sensibilului*. R.L. // f. (muz.) **1.** treaptă a modului situată la interval de semiton faţă de sunetul fundamental (ex. treapta a şaptea a modului major); **2.** acord construit pe treapta a şaptea a modurilor major sau minor armonic. [Din lat. ***sensibilis***, fr. ***sensible***, it. ***sensibile***].

sensíbile adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu simţire, duios. [Cuv. it.].

sensibilitáte, (rar) **sensibilităţi** f. **1.** facultatea organismelor vii şi a organelor de simţ de a simţi, de a reacţiona la o influenţă exterioară; acuitate a simţurilor: *urechea dreaptă ... îşi recăpătă sensibilitatea*. CAR.; **2.** predispoziţie a organismului la boli: *trebuie testată sensibilitatea bolnavului*; **3.** afectivitate (intensă); emotivitate (exagerată); simţibilitate, simţitate, simţualitate, simţualism: *se roşi şi se rezemă de zid; începea să mă supere sensibilitatea aceasta bolnăvicioasă*. EL.; **4.** capacitate a unui artist,•a unei opere de artă de a trezi, de a transmite emoţii estetice; receptivitate artistică: *valoarea criticului se proporţionează cu sfera sensibilităţii estetice*. LOV.; *sensibilitatea modernă e diferită de cea antică*; **5.** capacitate a unor aparate sau instrumente de a reacţiona la cele mai mici variaţii; capacitatea acestora de a înregistra cele mai mici valori, variaţii ale unor factori exteriori; (p. ext.) mărime care exprimă această capacitate; **6.** însuşire a unui material fotografic de a fi sensibil la acţiunea luminii; **7.** (chim.) mărimea concentraţiei unei soluţii în substanţa de analizat, care produce, în timpul reacţiei de recunoaştere, un efect situat la pragul percepţiei senzoriale. [Din lat. ***sensibilitas, -atis***, fr. ***sensibilité***].

sensibilizá, sensibilizez vb. **1.** (rar; tr. şi refl.) a (se) concretiza; a (se) materializa: *am rămas refractar la toată această lecţie de viaţă practică ... sensibilizată în lire sterline*. GAL.; **2.** (med.; tr. şi refl.) a avea sau a dobîndi sensibilizare; **3.** (tr.) a face pe cineva să trăiască (mai) intens sentimente, impresii etc.; a impresiona; a emoţiona; a înduioşa: *cuvintele cele mai apte să sensibilizeze sînt ... epitetele*. CĂL.; *arta îi sensibilizează pe oameni*; **4.** (tr.) a mări sensibilitatea unor aparate, instrumente etc. faţă de acţiunea unui factor exterior; **5.** (tr.; despre un material fotografic) a face sensibil la acţiunea luminii. [Din fr. ***sensibiliser***].

sensibilizánt, ~ţi, sensibilizantă, ~e a. **1.** substanţă care măreşte sensibilitatea unui exploziv la amorsare; **2.** (med.) care sensibilizează organismul: *căpşunele, fragii sînt alimente sensibilizante*. [Din fr. ***sensibilisant***].

sensibilizáre, sensibilizări f. **1.** acţiunea de a (se) sensibiliza şi rezultatul ei; **2.** (rar) concretizare; materializare: *sensibilizarea unei idei*; **3.** trăire intensă a sentimentelor, impresiilor; emoţionare, impresionare: *cu referire la puţinătatea şi monotonia elementelor de sensibilizare s-a putut vorbi despre acel „stil cenuşiu" al lui Rebreanu*. VIANU; **4.** atenţionare, avertizare: *sensibilizarea opiniei publice*; **5.** scădere a pragului de reactivitate a unei structuri vii (celulă, ţesut, organ, organism) sub acţiunea unor factori (fizici, chimici sau biologici); creştere patologică a sensibilităţii; **6.** mărire a sensibilităţii unui instrument de măsură, a unui aparat, a emulsiilor fotografice etc. [V. ***sensibiliza***].

sensibilizát, ~ţi, sensibilizată, ~e a. **1.** care a devenit sensibil, căruia i s-a mărit sensibilitatea: *organism sensibilizat la antibiotice*; **2.** impresionat, emoţionat: *ologul îşi scotea jelania teatrală ... în văzul publicului sensibilizat*. ARG.; **3.** atenţionat, avertizat: *public sensibilizat*; **4.** care şi-a mărit sensibilitatea faţă de acţiunea unui factor exterior: *aparat sensibilizat; peliculă sensibilizată*. [V. ***sensibiliza***].

sensibilizatór, ~i, sensibilizatoáre a. (rar) care sensibilizează: *Cicero insistă... asupra funcţiunii sensibilizatoare a metaforei*. VIANU. // m. substanţă care se adaugă în emulsiile fotografice pentru a le mări sensibilitatea la anumite culori. [Din fr. ***sensibilisateur***].

sensibilós, ~şi, sensibiloásă, ~e a. (fam.) sensibil: *fire sensibiloasă*. [***Sensibil*** + ***-os***].

sensibleríe, sensiblerii f. (franţuzism) sensibilitate exagerată, afectată: *literatura sa ... nu e langoarea vaporoasă, sensibleria rafinată şi discretă a unei palide literaturi lipsite de nerv*. LOV.; *autorul confruntă sensibleria aristocratică cu suferinţa adîncă şi reală a ţăranului*. VIANU. [Din fr. ***sensiblerie***].

sensísm n. denumire generică a doctrinelor gnoseologice empiriste, în care senzaţiile reprezintă condiţia necesară şi suficientă în procesul cunoaşterii. [Din it. ***sensismo***].

sensíst, ~şti, sensistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic sensismului, referitor la sensism: *doctrină, teză sensistă.* // m., f. adept al sensismului. [Din it. ***sensista***].

sensitográmă, sensitograme f. clişeu sensitometric. [Din fr. ***sensitogramme***].

sensitométric, ~ci, sensitometrică, ~ce a. care ţine de sensitometrie sau de sensitometru, referitor la sensitometrie sau la sensitometru. [Din fr. ***sensitométrique***].

sensitometríe, sensitometrii f. ansamblu de metode folosite pentru determinarea sensibilităţii materialelor fotografice în raport cu intensitatea şi compoziţia spectrală a radiaţiei luminoase, cu durata şi caracterul expunerii, precum şi cu modul de prelucrare a materialului. [Din fr. ***sensitométrie***].

sensitométru, sensitometre n. instrument pentru determinarea sensibilităţii materialelor fotografice în raport cu durata de expunere. [Din fr. ***sensitomètre***].

sensórium s. v. senzoriu.

senténţă f. v. sentinţă.

sentenţiós, ~şi, sentenţioásă, ~e a. **1.** care conţine (multe) sentinţe, maxime; aforistic, gnomic: *stil sentenţios*; **2.** care are forma sau caracterul unei sentinţe; specific sentinţelor: *iar mă ucizi cu principii generale şi cu fraze sentenţioase!* I.NEGR.; *se remarcă printr-o concizie sentenţioasă.* CĂL.; **3.** care se exprimă prin maxime, prin sentinţe; (p. ext.) care foloseşte un ton emfatic; afectat, grav, pretenţios: *totul se plăteşte pe lumea asta! exclamă ea, sentenţioasă.* GHEŢIE; (adv.) *vorbea sentenţios, lăsînd tonul după fiecare propoziţiune.* VLAH. [Din fr. ***sentencieux***, lat. ***sententiosus***].

sentenţiozitáte f. (rar) însuşirea de a fi sentenţios: *sentenţiozitatea care face versurile memorabile aduce şi acea aparenţă de prozaism.* CĂL. [***Sentenţios*** + *-itate*].

sentimént, sentimente n. **1.** stare afectivă complexă, stabilă şi durabilă; ceea ce simte cineva faţă de altcineva sau de ceva; simţire, simţămînt: *stam pe loc, cuprins de un vag sentiment de frică.* CAR.; *dragostea şi speranţa sînt sentimente fără de care omul nu poate fi fericit*; **2.** afecţiune; tandreţe: *tu poţi trăi numai cu sentimente*; **3.** dispoziţie altruistă; sentimentalism: *în afaceri totul se face cu capul, sentimentele nu au ce căuta.* GHEŢIE; *nu amesteca sentimentele în politică*; **4.** capacitatea de a simţi, a înţelege, a aprecia ceva (pe cale intuitivă); conştiinţă: *instrucţiunea publică ... trebuie să aibă de scop a împlînta în inima tinerilor sentimentul de justiţie.* GHICA; **5.** impresie; convingere, credinţă: *avea sentimentul că Ana a intrat în viaţa lui intimă, că-l observă.* VLAH.; *aveam sentimentul că săvîrşesc un sacrilegiu privind-o.* EL. [Din fr. ***sentiment***, lat. ***sentimentum***].

sentimentál, ~i, sentimentală, ~e a. **1.** care ţine de viaţa afectivă, de dragoste, referitor la dragoste: *are o viaţă sentimentală destul de agitată*; **2.** care exprimă sau trezeşte sentimente duioase, nostalgice; (depr.) plin de sentimentalism; dulceag: *poezie sentimentală.* HEL.; **3.** care are cauze de ordin afectiv, determinat de afect şi nu de raţiune: *cele mai disparate împărecheri între stările intelectuale şi între dispoziţiile sentimentale se pot produce în acelaşi individ.* MAIOR.; (adv.) *judeci sentimental*; **4.** (adesea subst.) care are o sensibilitate accentuată şi afectată; care este uşor de impresionat; sentimentalist: *te pomeneşti că o fi sentimentală?* PR. [Din fr. ***sentimental***, lat. ***sentimentalis***].

sentimentalísm, sentimentalisme n. **1.** sensibilitate excesivă (şi afectată); exagerare (afectată) a sentimentelor; sentimentalitate: *în locul lirismului rece, savant dozat, ... dăm de un sentimentalism dezordonat.* CĂL.; *sentimentalismul lui Teodoreanu*; **2.** gest, comportare, atitudine de om sentimental: *să ne-nţelegem fără fraze sentimentale: la o parte orice sentimentalism, care n-are ce căuta în politică!* CAR.; **3.** curent preromantic în literatura rusă, apărut la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, care împleteşte filozofia luminilor cu preocuparea pentru trăirile sufleteşti. [Din fr. ***sentimentalisme***].

sentimentalíst, ~şti, sentimentalistă, ~e a. (rar) sentimental: *scriitor sentimentalist.* [Din fr. ***sentimentaliste***].

sentimentalitáte f. (adesea peior.) starea, caracterul unei persoane, a unei atitudini, a unei opere etc. sentimentale; sentimentalism: *în politica internaţională nu sentimentalitatea, ci reflecţia ... trebuie să dicteze.* MAIOR.; *sentimentalitate patriotică.* CĂL. [Din fr. ***sentimentalité***].

sentimentalizá, sentimentalizez vb. (rar; tr. şi intr.) a prezenta ceva în mod sentimental, patetic; a da un caracter sentimental, a face să devină sentimental: *muzica sentimentalizează.* [***Sentimental*** + *-iza*].

sentimentalizáre f. (rar) acţiunea de a sentimentaliza. [V. ***sentimentaliza***].

sentimentalizát, ~ţi, sentimentalizată, ~e a. care este prezentat sentimental: *apare o Moldovă sentimentalizată.* [V. ***sentimentaliza***].

sentinélă f. v. santinelă.

sentínţă, sentinţe f. **1.** hotărîre a unui tribunal, a unei comisii de arbitraj: *completul de judecată ... pronunţă sentinţa.* PR.; **2.** formulare concisă a unui principiu, a unui sfat practic etc.; aforism, adagiu, dicton, maximă: *păstrează înţeleptele-ţi sentinţe pentru copiii tăi.* BOL.; *sentinţele filozofilor*; **3.** opinie, apreciere: *un impiegat ... cu un ton de comandant pronunţă o sentinţă în limba lui.* GHICA; (şi: (înv. şi reg.) **sentenţă**). [Din lat. ***sententia***, fr. ***sentence***].

senzáţie, senzaţii f. **1.** reflectare nemijlocită a unor însuşiri distincte, singulare ale obiectelor şi fenomenelor, ca urmare a acţiunii lor asupra organelor de simţ; stare provocată de un asemenea proces; cunoaştere senzorială: *simte natura şi ştie să exprime senzaţiile pe care i le provoacă ea.* IBR.; *o permanentă senzaţie de frig mă stăpînise.* GHEŢIE; **2.** (ceea ce provoacă o) impresie puternică, şocantă; (ceea ce constituie) prilej de emoţii puternice: *sosirea mea produce senzaţie.* CAR.; **de senzaţie**, senzaţional: *nu-şi deschide gura decît pentr-o minciună de senzaţie.* VLAH.; **a face senzaţie**, a trezi interes deosebit, a face vîlvă: *se îmbrăcase extravagant ca să facă senzaţie*; **3.** impresie, părere (vagă); presimţire; sentiment: *cei ce ucid în război n-au senzaţia crimei.* TEODOR.; **a avea senzaţia că ...**, a i se părea că ..., a avea impresia că ...; (şi: (înv.) **senzaţiune**). [Din lat. ***sensatio, -onis***, fr. ***sensation***].

senzaţionál, ~i, senzaţională, ~e a. **1.** care produce o impresie puternică, care provoacă o mare surpriză, un interes deosebit: *azi dimineaţă, întreagă strada Fidelităţii a fost viu emoţionată de o senzaţională dramă pasională.* CAR.; *romane senzaţionale*; **2.** (rar) senzorial: *materialul senzaţional se transformă în uzina creierului în material intelectual.* LOV. // n. fapt, eveniment etc. care impresionează, şochează, care interesează în cel mai înalt grad: *presa aleargă după senzaţional.* [Din fr. ***sensationnel***].

senzaţionalísm n. caracter senzaţional: *relatarea jurnalistului era de un senzaţionalism aiuritor.* [Din fr. ***sensationnalisme***].

senzaţionalíst, ~şti, senzaţionalistă, ~e a. care ţine de senzaţionalism, referitor la senzaţionalism: *atitudinea critică s-a întreptat îndeosebi către... abordarea senzaţionalistă de care dau dovadă unii jurnalişti.* D. [Din fr. ***sensationnaliste***].

senzaţiúne f. v. senzaţie.

senzitív, ~i, senzitivă, ~e a. **1.** care transmite senzaţii; senzorial: *nervi senzitivi şi nervi motori*; **2.** (adesea subst.) dotat cu multă sensibilitate; caracterizat prin sensibilitate deosebită; sensibil: *naturile aşa-zise senzitive au presimţiri şi vederi la distanţă.* VLAH.; **3. mimoză senzitivă** (şi f.), varietate de mimoză, cu frunzele foarte sensibile, care, la cea mai mică atingere, se strîng, cu flori mici, roz, dispuse în capitule (*Mimosa pudica*). [Din fr. ***sensitif***].

senzitivísm n. (livr.) sensibilitate emoţională exagerată. [***Senzitiv*** + *-ism*].

senzitivitáte f. însuşirea de a fi senzitiv. [Din engl. ***sensitivity***].

sénzor, senzori m. **1.** dispozitiv ultrasensibil care sesizează un anumit fenomen; **2.** (spec.) sistem electronic permiţînd determinarea orientării unui satelit, a unui astru în raport cu Pămîntul; **3.** (spec.) dispozitiv de detectare inclus într-o armă; **4.** dispozitiv sau instrument care absoarbe radiaţii electromagnetice şi le transformă în mărimi fizice măsurabile, obţinînd informaţii despre obiectul înregistrat; (scris şi: ***sensor***). [Din engl. ***sensor***, fr. ***senseur***].

senzoriál, ~i, senzorială, ~e a. **1.** referitor la organele de simţ; care se realizează prin simţuri; senzitiv: *se transmit la scoarţă impulsuri senzoriale; organe senzoriale; cunoaştere senzorială*; **2.** care ţine de producerea senzaţiilor sau de receptarea stimulilor externi ori interni: *are o mare ascuţime senzorială.* CĂL. [Din fr. ***sensoriel***].

senzorialísm n. (rar) senzualism. [***Senzorial*** + *-ism*].

senzorialitáte f. însuşire a ceea ce este senzorial; caracter senzorial: *ucenicii au o experienţă distinctă de senzorialitatea curentă, un amestec de luciditate şi extaz.* PLEŞU. [***Senzorial*** + *-itate*].

senzorializă, pers. 3 **senzorializează** vb. (rar; refl.) a căpăta caracter senzorial. [***Senzorial*** + *-iza*].

senzóriu s. punct cerebral considerat de unii filozofi şi psihologi ca centru comun al tuturor senzaţiilor; (şi: (rar) **sensorium**). [Din lat., fr. ***sensorium***].

senzuál, ~i, senzuală, ~e a. **1.** care ţine de simţuri, referitor la simţuri; realizat prin simţuri: *transfigurarea realităţii e senzorială, nu afectivă.* IBR.; **2.** înclinat spre plăcerile trupeşti, spre erotism: *ştiu că e neînchipuit de senzuală, deşi pură ca o sfîntă.* EL.; **3.** care desfată simţurile; simţual: *plăceri senzuale*; **4.** care exprimă, care trădează senzualitate; lasciv, voluptuos: *femeie frumoasă, cu privirea dură şi gura senzuală.* PR.; (adv.) *o priveşte senzual, provocator.* [Din lat. ***sensualis***, fr. ***sensuel***].

senzualísm n. **1.** senzualitate; erotism, simţualism: *îi repugna excesul de senzualism al vieţii cotidiene*; **2.** doctrină filozofică (susţinută de Holbach, Feuerbach, Condillac, Berkeley, Mach), care raportează la simţuri originea tuturor ideilor, susţinînd că întreaga cunoaştere provine din senzaţii; senzorialism: *Kant lichida procesul dintre senzualism şi raţionalism.* BL.; **3.** concepţie estetică după care frumosul se identifică cu plăcutul, cu agreabilul. [Din fr. ***sensualisme***].

senzualíst, ~şti, senzualistă, ~e a. **1.** (filoz.) care ţine de senzualism, referitor la senzualism: *critica cunoaşterii pe temeiuri senzualiste.* BL.; **2.** care ţine de senzualismul estetic, referitor la acesta: *nu-i fără graţie poezia senzualistă cîntînd roadele pămîntului, însă în cele din urmă se produce saţietate.* CĂL. // m., f. adept al senzualismului: *neokantian convins, a luat-o de departe, de la Platon,*

a trecut la nominaliştii şi la realiştii evului mediu, apoi la senzualişti. GHEŢIE. [Din fr. ***sensualiste***].

senzualitáte f. **1.** însuşirea de a fi senzual; înclinare spre plăcerile trupeşti; erotism, senzorialism, senzualism, simţualitate: *senzualitatea devine odioasă la o femeie.* CĂL.; **2.** sensibilitate senzorială: *va fi mai atras spre senzualitatea artelor.* MAIOR. [Din fr. ***sensualité***].

sepálă, sepale f. fiecare dintre frunzele (modificate) care alcătuiesc caliciul unei flori: *potiru ..., uneori gol, alteori îmbrăcat pre dinafară cu apendice alterne şi sudate cu sepalele.* NEGR. [Din fr. ***sépale***].

sepaloíd, ~zi, sepaloídă, ~e a. în formă de sepală. [Din fr. ***sépaloïde***].

separá, sepár vb. **1.** (tr.) a face să nu mai fie împreună; a despărţi, a izola: *am separat bebeluşul de mama lui bolnavă*; **2.** (tr. şi refl.) a (se) despărţi; a (se) desprinde, a (se) detaşa (ca element independent) dintr-un ansamblu: *fetele s-au separat de grup;* **3.** (fig.; tr.) a face ca două (sau mai multe) persoane să nu mai fie legate afectiv, sentimental; a îndepărta: *corespondenţa mai mult separă decît apropie.* GHEŢIE; **4.** (refl. recipr.) a se despărţi; (spec.) a divorţa: *soţii s-au separat prin proces*; **5.** (refl. şi intr.; despre particulele solide dintr-o suspensie) a (se) depune sub formă de precipitat. [Din fr. ***séparer***, lat. ***separare***].

separábil, ~i, separabilă, ~e a. care poate fi separat: *prefixe separabile.* [Din fr. ***séparable***, lat. ***separabilis***].

separáre, separări f. **1.** acţiunea de a (se) separa şi rezultatul ei; despărţire, izolare; desprindere, detaşare; distingere, diferenţiere: *deosebirea provenită din cunoscuta separare între minte şi inimă.* MAIOR.; **2.** operaţie prin care se separă substanţele minerale utile de sterilul dintr-o masă minerală; **3.** (fiz.) **putere de separare**, putere de rezoluţie. [V. ***separa***].

separát, ~ţi, separată, ~e a. **1.** care a încetat să mai fie împreună cu cineva sau ceva; desprins, detaşat dintr-un ansamblu; despărţit: *puterea noastră de apărare n-ar fi mult mai serioasă dacă s-ar compune din corpuri separate.* GHICA; **2.** care este aparte, distinct; independent; deosebit, diferenţiat: *locuiau în apartamente separate*; **pace separată**, pace pe care o încheie un stat în mod izolat, fără aliaţii săi de război; **a face opinie separată**, v. **opinie**; **3.** care nu comunică cu restul; izolat: *notarul ... pregătise pentru Titu o odăiţă bună, cu intrare separată.* REBR. // adv. în mod independent; izolat: *nu mai avea de ce să se culce separat.* PR. [V. ***separa***].

separatísm n. **1.** tendinţă a locuitorilor unui teritoriu de a se separa, de a se desprinde de un grup etnic, social, religios sau de statul din care fac parte; izolare; mişcare, curent care susţine separarea politică, autonomia faţă de un stat unitar; **2.** stare de separare, de autonomie (politică): *ambiţiunea de domnie ... poate foarte bine să aducă separatismul la cea dintîi ocaziune.* GHICA. [Din fr. ***séparatisme***].

separatíst, ~şti, separatistă, ~e a. care aparţine separatismului, referitor la separatism; care susţine separatismul: *i-am făcut să înţeleagă trebuinţa d-a nu fi ultraromâni separatişti.* BĂLC.; *poliţia îi bănuieşte pe militanţii separatişti musulmani. A. //* m., f. adept al separatismului: *era vorba a apăra unirea în contra separatiştilor.* MAIOR. [Din fr. ***separatiste***].

separatór, ~i, separatoáre a. care separă, desparte, delimitează; despărţitor, izolator: *linii separatoare. //* n. **1.** aparat, dispozitiv, maşină care serveşte la curăţarea unei substanţe de impurităţi sau la separarea unuia sau a mai multe componente dintr-un amestec: *separator de ţiţei; separator de fire*; **separator de lapte**, centrifugă pentru separarea smîntînii din lapte; **2.** aparat electric pentru conectarea şi deconectarea vizibilă a unui circuit electric, manevrabil numai dacă circuitul este întrerupt; secţionor. [Din fr. ***séparateur***].

separáţie, separaţii f. **1.** separare; despărţire de cineva sau de ceva; desprindere, detaşare; izolare (ca element independent) dintr-un ansamblu; diferenţiere, distingere; (p. ext.) ceea ce separă: *el e un dogmatic, obişnuit cu separaţiile clare.* CĂL.; **separaţia puterilor**, principiu de organizare a unui stat democratic, potrivit căruia cele trei puteri (legislativă, executivă şi judecătorească) trebuie să acţioneze independent una de alta, avînd numai o anumită interdependenţă şi dreptul de control reciproc; **separaţie de patrimoniu**, v. **patrimoniu**; **separaţie de bunuri**, regim matrimonial în care femeia îşi păstrează libera dispunere a bunurilor sale aduse în căsătorie; **separaţie de domiciliu**, dispensă premergătoare divorţului prin care se acordă soţilor dreptul de a avea domicilii legale diferite; **2.** (spec.) despărţire (între soţi); divorţ; (şi: **separaţiune**). [Din fr. ***séparation***, lat. ***separatio, -onis***].

separaţiúne f. v. separaţie.

separé n. v. **separeu**.

separéu, separeuri n. cameră, boxă, loc izolat într-un restaurant, într-o grădină de vară: *mă duse într-o încăpere, un separeu; acolo li se rezervase masa.* PR.; (şi: **separe**). [Din fr. ***séparé***].

sepedón, sepedoni m. insectă dipteră care trăieşte pe unele plante acvatice (*Sepedon sphegeus*). [Din fr. ***sépédon***].

sépia f. v. sepie.

sépie, sepii f. **1.** specie de moluscă marină răpitoare, cu corpul oval, cu o cochilie calcaroasă internă, avînd în jurul gurii zece braţe prevăzute cu ventuze care, cînd este atacată, emană o secreţie negricioasă, ce tulbură apa (*Sepia officinalis*): *o sepie stropind cu tuş.* CĂL.; **os de sepie**, sepion; **2.** (în forma **sepia**) cerneală roşie-brună provenită din viscerele acestei moluşti sau preparată sintetic, întrebuinţată în grafică; culoare roşie-brună; **3.** desen, laviu realizat cu această cerneală: *Lucian a lucrat cîteva luni la această sepia*; **4.** pulbere obţinută prin măcinarea sepionului, folosită în tehnica dentară; (şi: **sepia**). [Din fr. ***sépia***, lat. ***sepia***, it. ***seppia***].

sepión, sepioni m. cochilia internă rudimentară a sepiei, oval-alungită, turtită, cu aspect spongios; os de sepie. [Din fr. ***sépion***].

seppúku n. sinucidere rituală, în Japonia; harachiri: *seppuku era practicat de samurai.* [Din fr. ***seppuku***].

sépsis n. reacţie inflamatorie generalizată, de origine infecţioasă, putînd fi determinată şi de cauze neinfecţioase (arsuri, traumatisme etc.), manifestată prin febră, sau hipotermie, frisoane, tahicardie, polipnee etc. [Din fr. ***sepsis***].

sept, septuri n. (anat.) perete despărţitor între două cavităţi: *sept nazal.* [Din lat. ***saeptum***, fr. ***septum***].

septémbre m. v. septembrie.

septémbrie m. a noua lună a anului; răpciune: *o noapte de septemvrie limpede ca sticla curată.* CAR.; *pornii prin noaptea răcoroasă de sfîrşit de septembrie.* PR.; (şi: **septemvrie**, (pop.) **septembre**). [Din sl. ***septemvrii***, gr. mod. ***septémvrios***].

septemvír, septemviri m. fiecare dintre cei şapte preoţi însărcinaţi cu organizarea serbărilor date în cinstea zeilor, la romani. [Din lat. ***septemvir***].

septémvrie m. v. septembrie.

septenál, ~i, septenală, ~e a. care durează şapte ani; care se reia la fiecare şapte ani: *preşedinţie septenală.* [Din fr. ***septennal***, lat. ***septennalis***].

septenár, ~i, septenară, ~e a. **1.** care durează şapte zile sau şapte ani; referitor la o perioadă de şapte zile sau de şapte ani: *ciclu septenar*; **2.** (despre versuri latine) compus din şapte picioare metrice şi jumătate, corespunzător tetrametrului grec. [Din lat. ***septenarius***, fr. ***septénaire***].

septentrión n. (livr.) nord: *rumânii de Ardeal ... ne fac mare învăţătură portului de la septentrion.* N.COSTIN. [Din lat. ***septentrio, -onis***, fr. ***septentrion***].

septentrionál, ~i, septentrională, ~e a. nordic, boreal: *ne-a lăsat o menţiune despre regiunile noastre, după ideile ... călătorilor septentrionali din acea epocă.* HASD. // m., f. persoană (originară) din regiunile de nord ale globului. [Din fr. ***septentrional***, lat. ***septentrionalis***].

septét, septete n. **1.** grup de şapte voci sau şapte instrumente care execută împreună o piesă muzicală; **2.** compoziţie muzicală scrisă pentru a fi executată de un astfel de grup. [Din germ. ***Septett***].

séptic, ~ci, septică, ~ce a. **1.** infectat de microbi; de natură microbiană; care provoacă o infecţie microbiană: *plagă septică; scarlatină septică; focar septic;* **fosă septică**, v. **fosă**. [Din fr. ***septique***].

septicémic, ~ci, septicemică, ~ce a. care ţine de septicemie, referitor la septicemie. [Din fr. ***septicémique***].

septicemíe, septicemii f. **1.** infecţie generalizată a sîngelui; piemie: *Sia moare de o septicemie.* CĂL.; **2. septicemie hemoragică**, holeră; pasteureloză. [Din fr. ***septicémie***].

septicitáte f. toxicitate a microbilor. [Din fr. ***septicité***].

séptimă[1], septime f. interval dintre două sunete aflate la distanţă de şapte trepte; treapta a şaptea de la o treaptă dată. [Din germ. ***Septime***, it. ***settima***].

séptimă[2], septime f. una dintre poziţiile de apărare la scrimă. [Din fr. ***septime***].

septogén, ~i, septogenă, ~e a. care produce infecţii, putrefacţii: *bacterii septogene.* [De la ***septic*** (după *gazogen*)].

septolét, septolete n. grup de şapte note muzicale de durată egală cu aceea a patru note obişnuite. [Din fr. ***septolet***].

septoplastíe f. intervenţie chirurgicală în vederea restaurării permeabilităţii nazale, în cazul deviaţiei de sept. [Din fr. ***septoplastie***].

septuagenár, ~i, septuagenară, ~e a. şi m., f. (persoană) care a atins (sau a depăşit) vîrsta de şaptezeci de ani: *vedem contingente de copii şi rezerve de femei şi de septuagenari.* GHICA. [Din fr. ***septuagénaire***, lat. ***septuagenarius***].

septúplu, ~i, septuplă, ~e a. **1.** de şapte ori mai mare; înşeptit; **2.** format din şapte elemente asemănătoare. [Din fr. ***septuple***, lat. ***septuplus***].

sepulcrál, ~i, sepulcrală, ~e a. (livr.) **1.** care aparţine mormîntului, referitor la mormînt; funerar, mormîntal: *curcubeie se frîng pe-o albă cruce sepulcrală.* GOGA; **tăcere** (sau **linişte**) **sepulcrală**, tăcere (sau linişte) deplină, absolută: *cerea o linişte sepulcrală.* LOV.; **2.** asemănător unui mormînt, ca într-un mormînt; (p. ext.) foarte întunecat: *săli sepulcrale*; **3.** ca de mort: *figură sepulcrală*; **4.** cu timbru grav, înfundat (ca venind din mormînt); cavernos; (p. ext.) de înmormîntare, mormîntal: *s-aude cîntec sepulcral dindărătul scenii.* EM.; *voce sepulcrală.* [Din fr. ***sépulcral***, lat. ***sepulcralis***].

sepúlcru, sepulcre n. (livr.) mormînt. [Din fr. ***sépulcre***, lat. ***sepulcrum***].

sepultúră, sepulturi f. (livr.) **1.** (ceremonie de) înmormîntare; **2.** loc de înmormîntare; mormînt. [Din fr. ***sépulture***, lat. ***sepultura***].

sequenser [sekánser] n. dispozitiv de comandă al unui calculator electronic, care declanşează diferite faze de executare a instrucţiunilor. [Din engl. *sequencer*, fr. *séquenceur*].

sequoia, sequoia [secvóia] m. arbore gigant din California, din familia taxodiaceelor, care poate atinge înălţimea de 150 m şi vîrsta de 5000 de ani (*Sequoia gigantea*): *California, cu păduri maiestuoase de sequoia.* CĂL. [Din fr. *séquoia*, lat. *sequoia*].

ser, seruri n. **1.** (şi **ser sangvin**) partea lichidă a sîngelui; (spec.) plasmă sangvină din care s-a extras fibrogenul; zer; **2.** lichid extras din sînge sau preparat artificial, care conţine un anumit anticorp sau o secreţie glandulară, folosit în scopuri terapeutice: *ser antidifteric*; **ser imun**, ser sangvin provenit de la un animal vaccinat, care, introdus în organism, conferă o imunitate pasivă; **ser specific**, antiser; **ser fiziologic**, soluţie de clorură de sodiu foarte diluată, cu compoziţia chimică apropiată de cea a serului sangvin, folosită pentru a înlocui pierderile mari de lichide sau de sînge, în diferite boli, pentru dizolvarea unor antibiotice etc.; (şi: (rar) **serum**). [Din fr. *sérum*, lat. *serum*].

seradéla f. v. seradelă.

seradélă, seradele f. plantă din familia leguminoaselor, cu tulpina înaltă, cu frunzele compuse, cultivată ca plantă furajeră (*Ornithopus sativus*); (şi: **seradela**). [Din fr. *serradelle*, it. *serradella*].

seráf, serafi m. (rar) înger. [Din it. *serafo*, germ. *Seraph*].

serăfic, ~ci, serafică, ~ce a. (ca) de serafim; îngeresc, angelic, serafimic; (fig.) pur, candid, neprihănit, nevinovat: *viziune serafică*; (adv.) *le surîde serafic.* TEODOR. [Din fr. *séraphique*].

serafím, serafimi m. **1.** înger de primul rang în ierarhia cerească, situat între arhangheli şi heruvimi: *s-a ivit în ceruri pentru el un serafim visat de Rafael.* AL.; *eşti fiinţa-armonioasă ce-o gîndi un serafim.* EM.; **2.** reprezentare picturală a unui asemenea înger: *mai rămăsese de făcut un serafim în creştetul bolţii.* VLAH.; **3.** (reg.) prapur cu chipuri de îngeri, purtat la procesiunile funebre; **4.** (reg.) ripidă; (şi. (înv.) **serafin**). [Din sl. *serafimŭ*].

serafímic, ~ci, serafimică, ~ce a. (rar) serafic: *muzică mai serafimică n-aţi auzit!* HOGAŞ. [*Serafim* + *-ic*].

serafín m. v. serafim.

serafísm n. comportare, conduită serafică: [poeziile] *cultivă un serafism infantil într-un soi de paradis miniatural.* CĂL. [*Serafi*(*c*) + *-ism*].

serái, seraiuri n. **1.** palat[1] al sultanului sau al marilor demnitari turci; (p. restr.) apartament destinat cadînelor într-un palat turcesc; harem: *o sultană junâ se uită pe mare de la o fereastră din al ei serai.* BOL.; **2.** (p. ext.) palat[1] al domnitorului: *cînd se trezea Măria sa, el striga prin sarai.* AL.; **3.** (p. gener.) palat[1]: *o să-mi fac o pereche de case să le întreacă pe ale armaşului: saraiuri, bre, nu glumă!* FIL.; *să-l vază toţi la munca cîmpului ..., iară nu-n saraiuri mîndre.* CĂRT.; **4.** (înv.; rar) reşedinţă; locuinţă: *se duseră la saraiul guvernatorului militar ..., o casă veche, jumătate dărîmată.* BOL.; **5.** (reg.) grajd; staul: *saraiuri mari ... de cai, boi şi vaci.* SAD.; **6.** (reg.) şopron; şură[1]: *a dus calul sub un sarai şubred de stuf.* SAD.; (şi: (înv.) **sarai**). [Din turc. *seray, saray* „palat", fr. *sérail*, germ. *Serail*].

serál, ~i, seralâ, ~e a. de seară; (spec.; despre forme şi instituţii de învăţămînt) ale căror cursuri se ţin seara: *petreceri serale; liceu seral.* // n. şcoală, facultate etc. cu cursuri seara; cursuri la asemenea şcoli, facultăţi etc.: *a învăţat la seral.* // adv. (rar) în cursul serii; în fiecare seară. [Din it. *serale*].

seralíe f. v. sarailie.

seralíst, ~şti, seralistă, ~e a. şi m., f. (elev sau student) care urmează un curs seral. [*Seral* + *-ist*].

seraschér m. v. seraschier.

serascherîíc, serascherîîcuri n. comandament al unei armate turceşti, în Imperiul Otoman: *de vară s-au mutat Isuf-paşa de la Baba cu serascherîîcul la Tighine.* NEC. [Din turc. *saraskerlık*].

seraschiér, seraschieri m. **1.** comandant suprem al armatei în Imperiul Otoman: *fu numit seraschir, comandant suprem al armatei imperiale.* GANE; **2.** ministru de război în Turcia; (şi: **seraschir, serascher**). [Din turc. *serasker*].

seraschír m. v. seraschier.

serasír, serasiruri n. (înv.) brocart: *îi cad laţele mînjite pe-antiriu de serasir.* CĂRT.; (şi: **sarasir**). [Din turc. *seraser*].

serát, ~ţi, serată, ~e a. (despre părţi, organe ale plantelor) cu marginile dinţate, îndreptate spre vîrful organului respectiv: *frunze serate.* [Din fr. *serré*].

serătă, serate f. **1.** reuniune cu caracter muzical, literar etc.: *nu las să treacă această stagiune a seratelor Atheneului.* MACED.; **2.** petrecere de seară cu dans: *dacă lipseşte vioara care să facă pe mosafiri să sară în cadenţă, serata devine plicticoasă.* GHICA. [Din it. *serata*].

séră, sere f. construcţie specială cu acoperiş (şi cu pereţi) din sticlă sau din material plastic, dotată cu instalaţii de încălzire, aerisire şi udare, pentru adăpostirea şi cultivarea plantelor (flori, legume etc.) care nu suportă frigul: *trebuiesc sere, grădinari, seminţe ori bulbi, îngrăşăminte.* GHEŢIE. [Din fr. *serre*].

serbă, serbez vb. (tr.) **1.** a sărbători un eveniment, un fapt important etc.; a celebra: *au venit ca să serbeze nunta gingaşei mirese.* EM.; (refl. pas.) *împăratul ... chemase, ca să se serbeze mîntuirea sa, pre toţi boierii.* ISP.; **2.** (fig.) a omagia, a cinsti; a lăuda, a preamări: *cîntă şi serbează bunurile vieţii.* AL.; **3.** a ţine sărbătoare; a prăznui; a nu lucra: *tu nu serbezi duminicile?* [Lat. *servare*].

serbáre, serbări f. **1.** faptul de a serba; sărbătorire; (p. ext.) manifestare publică solemnă organizată pentru a marca un eveniment; celebrare, festivitate; petrecere; (spec.) program artistic prezentat de preşcolari sau de elevi (din clasele mici) cu anumite ocazii: *ordona să se pregătească serbarea nunţii.* NEGR.; *să lase localităţii onoarea organizării serbării.* EM.; **2.** (rar) sărbătoare: *clopotul de serbare al Colţii.* GHICA. [V. *serba*].

serbezí[1] vb. v. **sărbezi.**

serbezí[2]**, serbezesc** vb. **1.** (înv. şi reg.; refl., tr. şi intr.) a deveni slab, fără vlagă; a păli[2]: *mă serbezisem de acea toacă îndrăcită* [a gloanţelor]. OD.; (fig.) *minţile-i smintea, capu-i serbezea.* POP.; **2.** (reg.; refl.; despre culori sau obiecte vopsite) a se decolora; a-şi pierde culoarea; **3.** (refl.; despre alimente) a deveni searbăd, fad; a-şi pierde gustul. [De la *searbăd*].

serbúşcă f. v. **sărbuşcă.**

serclăj, serclaje n. **1.** încercuire; **2.** metodă chirurgicală de strîmtare a colului uterin în timpul unei sarcini, pentru a evita avortul. [Din fr. *cerclage*].

serdár, serdari m. **1.** (în sec. al XVII-lea – al XVIII-lea; şi **marele** (sau vel) **serdar**), (titlu dat unui) boier de divan însărcinat cu comanda oastei, în special a cavaleriei (subordonat marelui spătar): *a trimis Constantin Duca-Vodă sol în ţara leşească pre Ioan Costin, ce a fost serdar.* N.COSTIN; **serdar de mazili**, v. **mazil**; **2.** (în sec. al XVIII-lea – al XIX-lea) boier de rang mijlociu sau mic: *erau feciorii unui serdar ..., arendaş de pe la Turnu Măgurele.* PETR.; **3.** general (de cavalerie) în armata otomană; **serdar-ecrem**, comandant al cavaleriei turceşti: *să se înţeleagă domnul nostru cu serdar-ecremul turcesc.* OD.; (şi: (înv.) **sărdar**). [Din turc. *serdar* „general"].

serdăreásă, serdărese f. soţie de serdar: *serdăreasa are nişte ochi!* AL. [*Serdar* + *-easă*].

serdărésc, ~şti, serdăreáscă, ~eşti a. care aparţine serdarului, referitor la serdar, cu rang de serdar: *polcovnicul serdăresc.* [*Serdar* + *-esc*].

serdăríe, serdării f. demnitatea de serdar: *Dumitraşco-Vodă l-a suit la boierie mai mare, la serdărie şi clucerie.* MUSTE. [*Serdar* + *-ie*].

serdărít n. dare percepută în Ţara Românească pentru vitele ce intrau prin vii, constituind o parte din venitul serdarului. [*Serdar* + *-ărit*].

serenádă, serenade f. **1.** melodie cu caracter liric, cîntată mai ales noaptea, adesea sub fereastra cuiva, în semn de iubire, de admiraţie: *nu era seară ... să nu se cînte sub ferestrele ei cele mai plăcute serenade.* FIL.; **2.** compoziţie muzicală, vocală sau instrumentală, alcătuită din mai multe părţi, apropiată ca factură de divertisment, nocturnă etc.: *o domnişoară cînta la clavir o serenadă de Moskovski.* VLAH. (şi: **serenată**). [Din fr. *sérénade*, germ. *Serenade*, it. *serenata*].

serenátă f. v. serenadă.

serenísim, ~i, serenisimă, ~e a. epitet care însoţeşte anumite titluri nobiliare sau bisericeşti în Europa apuseană; prealuminat, înălţat, mărit[1]: *serenisimul principe.* [Din fr. *sérénissime*, it. *serenissimo*].

serenitáte f. seninătate; stare de calm, de linişte. [Din fr. *sérénité*, lat. *serenitas, -atis*].

seréno adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) calm, liniştit. [Cuv. it.].

sergént, sergenţi n. **1.** grad inferior în armată, care urmează celui de caporal; persoană cu acest grad: *fusese numit sergent pe cîmpul de onoare.* CAR.; **sergent major**, v. **major**; **2.** (şi **sergent de stradă**) agent de poliţie; gardist, gardian: *doi sergenţi de stradă grăbiră să facă ordine.* AG.; *simbolul ordinei noastre sociale, domnul sergent din post.* PETR. [Din fr. *sergent*, germ. *Sergeant*].

serhát, serhaturi n. cetate, fortăreaţă turcească la graniţa ţărilor române: *le-au murit vitele tot cărînd la zaherele pe la serhaturi.* GHICA. [Din turc. *serhat* „graniţă"].

seriá, seriez vb. (tr.) a aşeza în sau pe serii; a clasa, a tria, a orîndui lucruri, mărfuri etc., dîndu-le un număr de serie: *operaţiile vor fi seriate.* R.LIB. [Din fr. *sérier*].

seriál, ~i, serială, ~e a. care aparţine unei serii, care formează o serie; cu caracter de serie, în serie: *organizare serială*; **muzică serială**, serialism. // n. roman[2], film, scenariu radiofonic prezentat în fragmente, în episoade succesive: *n-am văzut ultimul episod al serialului „Forsyte Saga".* [Din engl. *serial*, fr. *sériel*].

serialísm n. tehnică de compoziţie muzicală, avînd ca element ordonator al lucrării seria de douăsprezece sunete ale gamei cromatice; muzică serială: *în serialism repetarea sunetelor nu este admisă decît după derularea integrală a seriei.* [Din fr. *sérialisme*].

seriát, ~ţi, seriată, ~ e a. (rar) ordonat pe serii: *exponate seriate.* [V. *seria*].

seriatór, ~i, seriatoáre m., f. persoană care seriază. [*Seria* + *-tor*].

séric, ~ci, serică, ~ce a. referitor la ser. [Din fr. *sérique*].

sericéu, ~ei, sericee a. (despre organe, părţi ale plantelor) acoperit cu peri mătăsoşi, moi la pipăit. [Din lat. *sericeus*].

sericícol, ~i, sericicolă, ~e a. care aparţine sericiculturii, referitor la sericicultură: *se lucrează în direcţia agricolă, pomicolă, sericicolă, apicolă.* SAD. [Din fr. *séricicole*].

sericicultór, ~i, sericicultoáre m., f. persoană specializată în sericicultură; sericultor. [Din fr. *séricicultеur*].

sericicultúră, sericicúlturi f. ramură a zootehniei care se ocupă cu creşterea viermilor de mătase; sericultură. [Din fr. *séricículture*].

sericigén, ~i, sericigenă, ~e a. care secretă mătase naturală: *glande sericigene.* [Din fr. *séricigène*].

sericínă, sericine f. compus chimic de tipul scleroproteinelor, extras din firele de mătase naturală (în cursul procesului de prelucrare al acestora). [Din fr. *séricine*].

sericít n. varietate solzoasă de mică albă (muscovit), întîlnită frecvent în şisturile cristaline slab metamorfozate şi în rocile eruptive bogate în feldspaţi. [Din fr. *séricite*].

sericitizáre, sericitizări f. fenomen geologic de retransformare a feldspaţilor în sericit. [Din fr. *séricitisation*].

sericitós, ~şi, sericitoásă, ~e a. alcătuit din sericit. [Din fr. *sériciteux*].

sericultór, ~i, sericultoáre m., f. (înv.) sericicultor. [Din fr. *sériculteur*].

sericultúră, sericulturi f. (înv.) sericicultură. [Din fr. *sériculture*].

série, serii f. **1.** suită, succesiune (naturală sau logică): *o serie de termeni neologici, filozofici*; **2.** şir neîntrerupt; mulţime: *prudent, îşi întrerupse seria anecdotelor.* GHEŢIE; *a pus o serie de întrebări*; **3.** ansamblu de lucruri analoage: *o serie de bibelouri frumos aranjate*; **4.** repetare a aceluiaşi tip, a aceleiaşi activităţi; **de serie**, fabricat după acelaşi tip; comun, obişnuit, banal: *se vorbeşte astăzi de ... o cultură de serie.* C.; **în serie**, în număr mare, în cantităţi industriale: *au apărut juriştii în serie*; **5.** expresie matematică formată dintr-o infinitate de termeni care se deduc unul din altul conform unei anumite reguli, legaţi între ei prin semnul plus sau minus; **6.** grup de compuşi organici cu aceleaşi particularităţi structurale, în care termenii succesivi diferă printr-un anumit grup de atomi: *seria hidrocarburilor saturate aciclice*; **7.** complex de straturi care s-au depus în timpul unei epoci geologice; **8.** grup, tranşă, categorie într-o succesiune, într-o clasificare: *vei fi examinat în seria a doua*; **9.** totalitatea mărcilor poştale cu o anumită temă sau emise cu ocazia unui eveniment; **10.** parte dintr-o colecţie, dintr-o publicaţie periodică (cu conţinut distinct sau apărută ulterior): *„Analele Universităţii „Al. I. Cuza", serie nouă; „Anuar de Lingvistică şi Istorie Literară", seria A*; **11.** promoţie: *se întîlneşte prima serie de studenţi a facultăţii*; **12.** grup de sunete sau de foneme caracterizate printr-o trăsătură comună; **13.** şir de douăsprezece sunete ale gamei cromatice în care fiecare sunet are o importanţă egală, folosit ca unitate în muzica dodecafonică; **14.** număr de ordine care se aplică pe mărfuri, pe documente etc. existente în număr mare; **15.** număr caracteristic unuia dintre tipurile de fabricaţie a unor produse finite. [Din fr. *série*, lat. *series*].

seriére, serieri f. (rar) acţiunea de a seria şi rezultatul ei. [V. *seria*].

serigrafiá, serigrafiez vb. (tipogr.; tr.) a imprima prin serigrafie. [De la *serigrafie*].

serigrafiát, ~ţi, serigrafiată, ~e a. (tipogr.) imprimat prin serigrafie. [V. *serigrafia*].

serigráfic, ~ci, serigrafică, ~ce a. (tipogr.) care ţine de serigrafie, privitor la serigrafie; folosit în serigrafie: *material serigrafic.* [*Serigraf*(*ie*) + *- ic*].

serigrafíe, serigrafii f. (tipogr.) **1.** procedeu de imprimare pe diferite materiale, cu ajutorul unei site de mătase; **2.** imagine obţinută prin acest procedeu. [Din fr. *sérigraphie*, germ. *Serigraphie*, engl. *serigraphy*].

serigrafiére, serigrafieri f. acţiunea de a serigrafia şi rezultatul ei. [V. *serigrafia*].

serín a. v. senin.

serínă, serine f. aminoacid esenţial, prezent într-o serie de proteine naturale, mai ales în compoziţia fosfo-protidelor. [Din fr. *sérine*].

seríngă, seringi f. instrument medical constînd dintr-un cilindru de sticlă sau de material plastic cu un piston etanş, prevăzut cu ac tubular, cu care se injectează diferite lichide în organism, se iau probe de sînge pentru analize etc.: *pregăti fiolele şi seringa.* ST.; *seringi de unică folosinţă;* (şi: **siringă**). [Din fr. *seringue*, lat. *syringa*, it. *siringa*].

seriográf, seriografe n. accesoriu al aparatului radiografic pentru executarea de radiografii în serie. [Din fr. *sériographe*, engl. *seriograph*].

seriográfic, ~ci, seriografică, ~ce a. care ţine de seriografie, referitor la seriografie. [Din engl. *seriographic*].

seriografíe, seriografii f. înregistrare a unor serii de clişee cu seriograful; imagine astfel obţinută. [Din fr. *sériographie*, engl. *seriography*].

serіós, ~şi, serioásă, ~e a. **1.** care are un caracter grav, sobru; căruia nu-i plac frivolităţile; care nu se amuză uşor; aşezat, ponderat: *femeile sînt mai serioase şi mai pozitive.* IBR.; **2.** corespunzător, potrivit, specific unui asemenea caracter: *să iau un aer mai serios.* VLAH.; **3.** care exprimă gravitate, sobrietate, absenţa oricărei veselii: *avea nişte ochi mari, serioşi, împrăştietori de lumină.* GANE; **4.** decent, moral, cuminte; corect: *este o fată serioasă*; **5.** bine pregătit, capabil, competent; pe care te poţi bizui: *nu avem profesori serioşi de chimie.* GHICA; **6.** care se face temeinic; care prezintă importanţă; (p. ext.) valoros: *nu eram deprinşi cu scrieri serioase.* NEGR.; **7.** care trebuie privit cu seriozitate, care merită atenţie, grijă; important: *să revenim la lucruri serioase*; **8.** care se impune prin calitate, valoare, cantitate etc.; fundamentat, justificat: *o argumentaţie serioasă*; **9.** care poate avea urmări grave; îngrijorător, primejdios: *boală serioasă.* // n. (înv.) seriozitate: *închin paharele cu seriosul cunoscut al românilor.* RUSSO; **cu (tot) seriosul**, cu toată seriozitatea, fără glumă: *asta, în Ţara Românească, se numeşte, cu tot seriosul, sistemă democratică.* CAR.; **a lua în serios**, a acorda cuiva sau la ceva toată atenţia, a-l crede adevărat, important: *nu cumva domnii de la consiliu au luat acest proverb în serios?* MAIOR.; *aici ... scara valorilor e cu totul răsturnată, ... nu se ia în serios numic.* M.CAR. // adv. **1.** fără glumă; adevărat, drept: *vorbeşti serios?*; **2.** temeinic, cu seriozitate: *să lucreze serios şi la un moment dat se va recunoaşte această seriozitate.* CF.; **3.** cu luare-aminte, stăruitor: *s-a privit serios ... în oglindă.* CAR.; **4.** hotărît, cu tot dinadinsul: *umblă serios să se însoare.* [Din lat. *seriosus*, fr. *sérieux*, it. *serioso*].

seriozitáte f. **1.** însuşirea de a fi grav, sobru, lipsit de frivolitate; manifestare, comportare gravă, sobră, lipsită de frivolitate, de amuzament; sobrietate, gravitate, serios: *seriozitatea contrastează ... plăcut cu faţa de copil.* EM.; **cu toată seriozitatea**, cu convingere, fără glumă, în mod serios: *la această părere, aruncată cu toată seriozitatea ..., toţi ceilalţi fac nişte ochi mari.* CAR.; **2.** expresie gravă a figurii; **3.** conduită morală exemplară: *doamna este de o seriozitate desăvîrşită*; **4.** însuşirea de a avea şi de a dovedi competenţă, profunzime, temeinicie, responsabilitate: *nu putea să-şi creadă ochilor văzînd cu ce seriozitate s-aşterne pe lucru după prima zi.* VLAH.; **cu seriozitate** sau **cu toată seriozitatea**, cu mare atenţie, temeinic, competent: *poate niciodată nu au gîndit cu seriozitate asupra inovaţiunilor ce le încearcă.* MAIOR.; **5.** importanţă, însemnătate: *seriozitatea momentului*; **6.** gravitate, primejdie: *nu sesiza seriozitatea situaţiei.* [Din lat. *seriositas, -atis*].

serj, serjuri n. ţesătură de mătase (în amestec cu bumbac), cu firul în diagonală, folosită pentru căptuşeli; (şi: (rar) **serjă**). [Din fr. *serge*].

sérjă f. v. serj.

sermalá, sermalale f. (înv.) capital; fond (de bani): *în mînă, pungă turcească şi în ea sermea (capital) nemţească.* PANN; *Ilie, cu o sermaia de zece galbeni.* GHICA; (şi: **sermea**). [Din turc. *sermaye*].

sermeá f. v. sermaia.

seroconvérsie, seroconversii f. modificare a caracteristicilor serului sangvin. [Din *séroconversion*, engl. *seroconversion*].

serodiagnóstic, serodiagnostice n. diagnosticare a unei boli infecţioase bazată pe utilizarea testelor serologice, îndeosebi prin punerea în evidenţă, în serul pacientului, a anticorpilor specifici produşi de microbii care au provocat boala; diagnostic serologic, reacţie serologică, seroreacţie. [Din fr. *sérodiagnostic*].

serológ, serologi m. specialist în serologie. [Din fr. *sérologue*].

serológic, ~ci, serologică, ~ce a. care aparţine serului sangvin sau serologiei, referitor la serul sangvin sau la serologie: *reacţii serologice.* [Din fr. *sérologique*].

serologíe f. **1.** ştiinţă care studiază serurile terapeutice; capitol al imunologiei care studiază metodele de punere în evidenţă a anticorpilor din serul sangvin, precum şi a antigenilor microbieni şi celulari şi a toxinelor; **2.** studiu de laborator constînd în analizarea modificărilor serice din cursul diferitelor boli. [Din fr. *sérologie*].

seronegatív, ~i, seronegativă, ~e a. (adesea subst.) care prezintă un serodiagnostic negativ, în special la virusul HIV. [Din fr. *séronégatif*].

seropozitív, ~i, seropozitivă, ~e a. (adesea subst.) care prezintă un serodiagnostic pozitiv, în special la virusul HIV: *au fost depistaţi încă doi seropozitivi.* [Din fr. *séropositif*].

seroprofilaxíe f. metodă terapeutică constînd în injectarea unui ser specific, provenit de la un convalescent sau de la un animal imunizat, pentru prevenirea apariţiei unor boli infectocontagioase. [Din fr. *séroprophylaxie*].

seroreácţie, seroreacţii f. reacţie serologică. [Din fr. *seroréaction*].

serós[1], ~şi, seroásă, ~e a. (rar) de seară: *colo se-naltă luna prin umbrele seroase.* BOL. [De la *seară*].

serós[2], ~şi, seroásă, ~e a. **1.** care secretează o serozitate; **membrană seroasă** (şi f.), membrană formată din două foi subţiri, una care aderă strîns la organ, cealaltă care căptuşeşte cavitatea în care se găseşte organul, spaţiul dintre ele fiind umplut cu o serozitate; membrană care protejează articulaţiile osoase; **2.** care conţine o serozitate: *cavitate seroasă*; **3.** de natura serului sau a serozităţii; cu proprietăţile serului sau ale serozităţii; zeros: *lichid seros*; **sînge seros**, sînge în compoziţia căruia predomină serul. [Din fr. *séreux*].

seroterapíe f. tratament preventiv sau curativ al unor boli infecţioase cu ser luat de la animale imunizate (prin vaccinare) împotriva acestor boli. [Din fr. *sérothérapie*].

serotín, ~i, serotină, ~e a. (livr.) de seară; vesperal; care aparţine perioadei de vară tîrzie (de la mijlocul lui iulie pînă la mijlocul lui septembrie); serotinal. [Din fr. *sérotine*, it. *serotino*].

serotinál, ~i, serotinală, ~e a. (livr.) serotin. [Din engl. *serotinal*].

serotonínă f. substanţă prezentă în celulele tractului gastro-intestinal, în creier, în plachetele sangvine ale unor mamifere, cu rol important în contracţia musculaturii netede, în dilatarea capilarelor, în creşterea permeabilităţii vaselor mici. [Din fr. *sérotonine*].

serovaccináre, serovaccinări f. vaccinare cu adaos de ser specific vaccinului. [Din fr. *sérovaccination*].

serozitáte, serozitắți f. 1. lichid alb-gălbui, asemănător serului sangvin, secretat de membranele seroase; 2. secreție patologică, excesivă (și purulentă) a membranelor seroase (ex.: edem, hidropizie, pleurezie); 3. partea apoasă a sîngelui, a laptelui etc. [Din fr. *sérosité*].

serpasíl n. (fam.) rezerpină. [Denumire comercială].

serpengeá f. (rar) antrax. [Din turc. *sirpençe*].

serpént, serpente n. instrument de suflat din sec. al XVI-lea, cu tonalitate gravă, înlocuit ulterior de tubă. [Din fr., engl. *serpent*].

serpentắriu, serpentarii n. loc special amenajat (într-o grădină zoologică) în care trăiesc șerpi ca în natură. [Din lat. *serpentarium*, fr. *serpentaire*].

serpentín, ~i, serpentínă, ~e a. (înv.) șerpuitor: *drum serpentin.* // n. și f. 1. țeavă, tub din metal, din sticlă etc., îndoit sub formă de spirală sau de elice, folosit ca schimbător de căldură; (spec.) țeava spiralată a alambicului; 2. silicat natural hidratat de magneziu, cristalizat în sistemul monoclinic, uneori amorf, de culoare verzuie, negricioasă, brună sau pestriță (ca pielea șarpelui), format prin transformarea hidrotermală a rocilor ultrabazice: *obiectele de piatră și de os au ajuns la cunoștința d-sale: printre acestea sînt topoare de serpentină și de diorit.* OD. // f. 1. traseu șerpuit al unui drum care străbate un teren în pantă; (p. ext.) drum șerpuit, drum cotit: *a luat-o spre coborîre, pe serpentinele alea.* PR.; **în serpentină**, cu cotituri: *urcînd o cărăruie în serpentină.* CĂL.; 2. panglică de hîrtie (colorată), înfășurată strîns, care, aruncată la distanță, se desfășoară în spirală: *pomul de Crăciun, purtînd încă pe crengi fire de beteală și serpentine colorate.* GHEȚIE. [Din fr. ***serpentin***, germ. *Serpentine*, lat. *serpentinus*].

serpentinít n. rocă metamorfică de culoare verde (cu pete), bogată în serpentin, întrebuințată ca material refractar sau decorativ, ca îngrășămînt agricol etc. [Din fr. *serpentinite*].

serpétă, serpete f. cuțit special, de forma unui cosor mic, folosit la altoit. [Din fr. *serpette*].

serta-férta adv. (grecism; înv.) de colo pînă colo, încoace și încolo; fără rost: *să nu stea în drumul corăbierilor, care umblau de colo pînă colo, serta-ferta.* CAR. // n. invar. dus și întors continuu: *acele serta-ferta pe dinaintea casei.* ISP. [Din gr. mod. *sirta-férta* „alergări în sus și în jos"].

sertao [sertắu] s. regiune secetoasă din nord-estul Braziliei, cu vegetație rară de arbuști, cactuși și arbori rezistenți la secetă. [Din port. *sertão*].

sertăr, sertare n. 1. cutie încorporată într-o mobilă (birou, scrin, dulap etc.), care se trage în afară, prin glisare, cu un buton sau cu o cheie, și în care se păstrează diferite obiecte; pui: *memoriile vieții mele le vei găsi în sălțarul acestei mese.* EM.; *banii trebuiau înmulțiți, nu lăsați să mucezească în fundul unui sertar.* GHEȚIE; 2. organ de mașină care, printr-o mișcare de alunecare, deschide sau închide orificiul de acces al unui fluid, asigurînd distribuția acestuia în cilindrul unei mașini cu piston; 3. element în formă de placă folosit în construcția unor robinete pe care le închide și le deschide, deplasîndu-se într-o mișcare de translație în lungul propriului ax; vană; (și: (pop.) **săltar**, (reg.) **saltar**). [Din gr. mod. *syrtári*].

sertărắș, sertărașe n. diminutiv al lui sertar; sertărel: *merge ... la acel sertăraș drept, scoate hîrtiile-ndată și ceteșe cîteva.* PANN; (și: (pop.) **săltărașe**). [*Sertar* + *-aș*].

sertărél, sertărele n. sertăraș. [*Sertar* + *-el*].

sertizá, sertizez vb. (tr.) 1. a fixa tuburi-cartușe încărcate la proiectilele de artilerie și la gloanțele de infanterie, de vînătoare etc., pentru simplificarea manipulării: *o sută de cartușe ... cu îngrijire drămăluite și sertizate.* SAD.; 2. a asambla, a fixa între ele două piese tubulare, cilindrice sau prismatice, prin reducerea secțiunii, prin deformarea plastică a pereților uneia dintre piese; a reduce, prin deformare plastică, secțiunea de la extremitatea unei piese tubulare, cilindrice etc., în vederea asamblării cu altă piesă tubulară; 3. a fixa pietre prețioase sau ornamentale într-o montură metalică prin îndoirea marginii monturii sau a unor gheare ale acesteia. [Cf. fr. *sertir*].

sertizáj, sertizaje n. sertizare: *sertizajul unei pietre la inel.* [Din fr. ***sertisage***].

sertizáre, sertizări f. acțiunea de a sertiza și rezultatul ei; sertizaj. [V. ***sertiza***].

sertizát, ~ți, sertizată, ~e a. supus sertizării: *partea sertizată a cartușului.* [V. ***sertiza***].

sérum n. v. ser.

serumalbumínă, serumalbumine f. grup de fracțiuni proteice hidrosolubile din plasma sangvină. [Din fr. *sérum-albumine*].

serumglobulínă, serumglobuline f. grup de globuline prezente în plasma sangvină, separabile prin electroforeză, cu rol în producerea de anticorpi ai organismului. [Din fr. ***sérum-globuline***].

serv, ~i, servă, ~e m., f. 1. (astăzi rar) servitor; slujitor: *jupîneasa Avramia intră cu zama de găină aburind în strachini, avînd și pe servele sale după sine.* SAD.; 2. (înv.) termen de politețe (mai ales în stilul epistolar): *servul dumitale, domnule.* NEGR.; 3. (livr.) sclav: *Timon ... risipește orgolios aurul extras din sudoarea servilor.* CĂL.; 4. șerb, iobag. [Din lat. ***servus***].

servágiu n. v. servaj.

servắj n. (livr.) șerbie, iobăgie: *la noi servagiul fu numit rumânie și vecinătate.* BĂLC.; (și: (înv.) **servagiu**). [Din fr. ***servage***, it. *servaggio*].

servánt, servanți m. 1. (rar) om de serviciu (într-o instituție): *la Morgă se pregătesc servanții a-l preda pe Anghelache.* CAR.; 2. militar care deservește o gură de foc sau un alt mijloc de luptă: *servanții erau lîngă tun*; 3. (glumeț) cavaler curtenitor, serviabil. [Din fr. ***servant***].

servántă, servante f. 1. (livr.) servitoare: *i-a deschis servanta*; 2. masă sau bufet (fără uși), pe care se pun tacîmurile, vesela etc. de schimb, necesare în timpul mesei. [Din fr. ***servante***].

sérvă, serve f. (sport) serviciu. [Din engl. ***serve***].

sérver, servere n. computer sau program care conectează utilizatorii din rețea la o sursă centralizată sau la o bancă de date. [Din engl. ***server***].

servét n. v. șervet.

serví, servesc și (înv.) **serv** vb. 1. (tr. și intr.) a fi în serviciul unui stăpîn ca servitor; a sluji, a slugări: *vine ciocoiul umilit și cere a servi pe boierul pentru o bucată de pîne.* FIL.; *cine a servit prea îndelung a căpătat ticurile aservirii.* PATAP.; **2.** (tr. și intr.) a îndeplini anumite funcții, îndatoriri; a funcționa într-un serviciu public: *de doisprezece ani servesc statului, toți nătărăii mi-au trecut înaintea.* GHICA; 3. (tr.) a oficia serviciul divin; a se închina divinității; a sluji: *tot ceea ce se întîmplă e rînduială a Celui Preaînalt pe care noi îl servim.* SAD.; *părintele ... e silit de canoane să servească liturghia pe inima goală.* GHEȚIE; 4. (tr. și intr.) a oferi solicitanților mărfurile solicitate: *un singur vînzător servește la tejghea*; 5. (tr.) a executa o comandă: *croitorul mă servește bine*; 6. (tr.) a deservi: *liftul servește 20 de etaje*; 7. (tr.) a plăti, a furniza: *avea obligația de a servi Profiriței o rentă viageră anuală.* GHEȚIE; 8. (intr.; la jocuri sportive cu mingea și la jocuri cu cărți) a pune mingea sau cărțile în joc; a fi de rînd la serviciu; 9. (tr.) a susține, a sprijini cu devotament pe cineva sau ceva; a sluji: *își luă adio suspinînd, se întoarnă la Iași și își dete demisiunea, jurînd a nu mai servi o patrie ingrată.* NEGR.; *autorul a lucrat 20 de ani sub îndemnul de a servi literatura română.* AL.; 10. (tr.) a fi de folos cuiva, a ajuta, a face servicii; (p. ext.) a îndatora: *i-am spus că în nici un caz eu nu pot să-l servesc în această afacere.* VLAH.; *te-am servit, îmi ești dator*; **11.** (tr.) a oferi mîncare, băutură, țigări etc.; a trata; a aduce, a da mîncarea, băutura la masă; a pune în farfurie, a turna în pahar: *mama ne servi ciorbă de purcel ardelenească și tocană cu mămăliguță.* PR.; (refl. pas.) *supa se servește la începutul prînzului*; **12.** (impr.; tr.) a lua din mîncarea sau băutura pusă la masă: *serveau masa la restaurant; mai serviți cafea?*; **13.** (fig.; tr.) a face cunoscut, a susține în fața cuiva; a prezenta, a înfățișa: *veți crede că voi să vă serv un capitol de geografie populară.* CAR.; **14.** (intr.) a constitui instrument, mijloc, argument etc. pentru realizarea, demonstrarea etc. a ceva; a folosi la ..., a fi utilizat ca ..., a avea rolul de ...: *nevinovata poveste servi ca pretext Tartufilor politici.* NEGR.; **15.** (rar; intr.) a ține loc de ...: *i-a servit de tată*; **16.** (refl.) a se folosi, a face uz de ...; a se ajuta cu ceva: *a fost ... o stațiune preistorică, ai cărei locuitori se serveau cu arma de piatră nelustruită.* OD.; *ai fi putut să te servești de un dicționar*; **17.** (refl.) a profita, a trage folos din ...: *întotdeauna s-a servit de relațiile altora.* [Din fr. ***servir***].

serviábil, ~i, serviabilă, ~e a. care este gata să facă servicii, să ajute pe cineva; amabil, îndatoritor, săritor: *făcea parte din rîndul oamenilor serviabili și complezenți, care-și cîștigă ușor prietenia celorlalți.* GHEȚIE. [Din fr. ***serviable***].

serviabilitáte f. (rar) însușirea de a fi serviabil; amabilitate: *se lasă pe seama băieților cumsecade, lipsiți de alt farmec decît serviabilitatea.* VINEA. [Din fr. ***serviabilité***].

service, service-uri [sérvis] n. 1. ansamblu de servicii oferite de producător cumpărătorului unui produs, prin care se asigură buna funcționare a produsului, în timp: *este inclus în preț și service-ul*; 2. stație, atelier de reparare și întreținere a autoturismelor, a diverselor aparate etc. [Cuv. engl.].

servíci n. v. serviciu.

servíciu, servicii n. 1. acțiunea, faptul de a servi; 2. activitate, muncă prestată în folosul sau în interesul cuiva, în schimbul unui salariu, al unei retribuții etc.; slujbă, funcție, post; loc, domeniu etc. în care se desfășoară acestea; mod de îndeplinire a acestora: *mi-am pierdut tinerețea în serviciul spătăriei.* GHICA; *nu e nimeni bătut în cuie pe locul unde își face serviciul.* PR.; **de serviciu**, a) în tură de lucru la locul de muncă; de gardă: *el n-a fost de serviciu în noaptea aceea.* REBR.; b) în folosință curentă, efectivă: *mașină de serviciu*; c) referitor la (munca de la) slujbă: *probleme de serviciu*; **om (sau femeie) de serviciu**, persoană angajată pentru a face și a întreține curățenia, pentru diverse alte munci într-o instituție, într-o întreprindere etc.; servitor, slujitor: *l-au găsit, a doua zi dimineața, oamenii de serviciu mai mult mort decît viu.* CAR.; **a intra în serviciu**, a deveni salariat; **serviciu comandat**, misiune specială încredințată cuiva spre executare; **scară de serviciu**, scară secundară într-un imobil (pentru acces la dependințe): *pierdu castelul ... și eșuă într-o odăiță cu intrare prin scara de serviciu.* CĂL.; **3.** (și **serviciu militar**) stagiu la care sînt obligați, prin lege, cetățenii unui stat, pentru a se instrui din punct de vedere militar; stagiu militar: *nici nu și-a făcut serviciul militar.* TEODOR.; **4.** (p. gener.) oficiu, prestație: *majoritatea membrilor Academiei era în stare să facă serviciul modest, însă foarte important, al unor culegători de cuvinte.* MAIOR.; **5.** (domeniu, ramură în care se desfășoară o) activitate de interes social; instituția în care se desfășoară: *a luat măsură de a organiza un fel de serviciu sanitar.* GHICA; *servicii civile, administrative*; (înv.) **Serviciul credincios**, medalie instituită în 1878 pentru a recompensa buna prestație a funcționarilor; **6.** subdiviziune fără personalitate juridică a unei întreprinderi sau instituții; personalul acesteia: *serviciul personal*; **7.** ajutor, sprijin acordat cuiva; folos adus cuiva; rol important într-o activitate, într-un domeniu

S

etc.: *recunoştinţa ... se datoreşte acestor foi pentru serviciile aduse cauzei politice a românilor.* MAIOR.; *nici nu vă închipuiţi ce mare serviciu mi-aţi face.* PETR.; **în serviciul cuiva** (sau **a ceva**), la dispoziţia cuiva (sau a ceva), pentru a susţine, a favoriza pe cineva (sau ceva); în avantajul, în folosul ...: *aceşti publicişti ... pun talentul lor în serviciul unor idei greşite.* GHICA; *Sadoveanu are îndărătul lui o întreagă activitate în serviciul poporului.* LOV.; **a face un prost** (sau **un rău**) **serviciu cuiva**, a face cuiva un rău; **8. servielu divin** (sau **religios**), cult celebrat în biserică; slujbă religioasă: *introducerea limbii naţionale în serviciul religios a constituit un eveniment*; **9.** punerea în joc a mingii la volei, tenis etc.; **10.** asortiment de veselă, tacîmuri, lenjerie etc.: *Lenica scosese din bufet serviciul de porţelan japonez.* GHEŢIE; **11.** mulţime ordonată în timp a regimurilor succesive ale unui sistem tehnic; (şi: (pop. şi fam.) **servici**). [Din fr. ***service***, lat. ***servitium***].

serviént, ~ţi, servientă, ~e a. (jur.; înv.; despre imobile, proprietăţi etc.) aservit. [Din it. ***serviente***].

serviétă, servlete f. **1.** geantă (mare) din piele, din material plastic etc., cu una sau mai multe despărţituri, în care se poartă cărţi, acte etc.: *se îmbrăca bine ş-avea o servietă foarte frumoasă.* VLAH.; *profesorii îşi aleg asistenţii dintre cei ce se întrec a le purta servieta.* GHEŢIE; **2.** (înv.) şervet: *împătură servieta cea curată şi o pune pe tavă.* SL. [Din fr. ***serviette***, germ. ***Serviette***].

servíl, ~i, servilă, ~e a. **1.** (astăzi rar) care ţine de condiţia de serv; care aparţine servilor; făcut de servi: *muncă servilă*; **2.** slugarnic, linguşitor, obsecvios: *mă îndeamnă şi mai mult a lua în antipatie pe acest poet servil şi demoralizat.* OD.; **3.** care denotă, vădeşte supunere exagerată; care cere, impune servilism: *se duse să caute ... o îndeletnicire mai puţin servilă.* ARG.; *educaţie servilă*; **4.** care se conformează mecanic, prea riguros unui model; lipsit de originalitate: *imitaţie servilă; interpretare servilă*; (adv.) *preia servil ideile*; **5.** (spec.; despre traducători şi traduceri) care respectă formal originalul, neglijînd conţinutul; (prea) fidel formei; literal. [Din fr. ***servile***, lat. ***servilis***].

servilísm n. **1.** spirit, atitudine, comportament de supunere josnică, de degradare a demnităţii pentru a fi pe placul cuiva; slugărnicie, servilitate, obsecviozitate: *să-l văd pe copilul meu cu ochii sticlind de servilism, îndoindu-şi spinarea!* PR.; **2.** atitudine de imitare, de reproducere mecanică, formală a unor modele, idei etc.; lipsă de originalitate: *accesul era condiţionat... de un anume servilism intelectual (academic spus: trebuiau să se încadreze în paradigma de cercetare a profesorului).* PATAP.; *servilismul traducătorilor.* [Din fr. ***servilisme***].

servilitáte f. (livr.) servilism, slugărnicie: *oare nu este de cel mai mare interes politic şi moral a studia amestecul ... de independenţă şi de servilitate ce există în societatea română?* GHICA. [Din fr. ***servilité***].

servíre, serviri f. acţiunea de a (se) servi şi rezultatul ei; servit[2]: *după servirea fripturii, conversaţia se răzleţi.* GHEŢIE. [V. ***servi***].

servít[1], ~ţi, servită, ~e a. (despre minge, la unele jocuri) pus în joc. [V. ***servi***].

servít[2] n. **1.** (rar) servire: *servitul supei cerea îndemînare*; **2.** (reg.) serviciu. [V. ***servi***].

servitór, ~i, servitoáre m., f. **1.** persoană angajată de un stăpîn pentru treburi casnice; slugă: *servitorul ... luă de pe sobă ... un vas mare cu apă clocotită.* BL.; *avea felul ei de a trata cu servitoarele, fără familiarităţi, dar nici prea de sus.* GHEŢIE; **2.** (compus; ornit.; reg.) **servitoarea-cucului**, pitulice (*Troglodytes troglodytes*). // m. (înv.) **1.** persoană aflată într-un serviclu umil, care serveşte pe cineva sau undeva; slujitor; om de serviciu: *am întîlnit ... un servitor de la masa şefului de birou a prefecturei.* AL.; **2.** termen de politeţe (în stilul epistolar): *al dumilorvoastre prea supus şi devotat servitor.* CAR. [Din lat. ***servitor***, fr. ***serviteur***].

servitoríme f. mulţime de servitori, totalitatea servitorilor (dintr-o casă); slujitorime; slugărime: *făptaşul trebuia căutat în rîndul servitorimii: slujnica sau poate grădinarul.* GHEŢIE. [***Servitor*** + ***-ime***].

servitúdine, servitudini f. **1.** (rar) servitute, aservire: *abolirea aşa-numitei servitudini, prin care abolire s-au emancipat cîteva milioane de sclavi.* EM.; **2.** (jur.; înv.) servitute. [Din lat. ***servitudo, -inis***].

servitúte, servituţi f. **1.** stare de dependenţă faţă de stăpînul feudal; (p. ext.) robie, sclavie, servitudine: *de cîte ori de la nord vor fi învins pe cei de la sud a fost ... victoria libertăţii asupra servituţii.* HASD.; (fig.) *viaţa e o servitute perpetuă*; **2.** obligaţie a şerbului faţă de stăpînul feudal; (p. gener.) îndatorire; constrîngere: *după trei ani de servitute militară trecu în Moldova.* CĂL.; *servituţi senioriale*; **3.** (fig.) dependenţă, aservire faţă de un model (impus): *scopul unei revoluţii nu este ca omul să se înavuţească cu orice preţ, ci ca el să se emancipeze de servituţile care-i ating demnitatea umană.* R.LIB.; **4.** (jur.) sarcină care grevează un bun imobiliar (casă, teren etc.), denumit fond aservit, în favoarea altuia, denumit fond dominant, izvorînd din situaţia naturală a bunului sau prin voinţa proprietarilor celor două fonduri, şi avînd ca scop să servească utilitatea publică sau privată; servitudine: *servitute de trecere.* [Din lat. ***servitus, -utis***].

servo- element de compunere cu sensul „aservit", „auxiliar". [Din fr. ***servo***].

servoambreláj, servoambreiaje n. ambreiaj al unei maşini al cărei motor este acţionat de un servomotor. [Din fr. ***servo-embrayage***].

servocomándă, servocomenzi f. comandă automată sau semiautomată la care forţa de iniţiere este amplificată prin utilizarea energiei produse de o sursă auxiliară. [Din fr. ***servocommande***].

servodirécţie, servodirecţii f. dispozitiv de manevră a direcţiei unui autovehicul, care micşorează efortul conducătorului. [Din fr. ***servodirection***].

servoeleménţ, servoelemente n. element al unui mecanism regulator dintr-un sistem tehnic cu care se efectuează variaţia unei anumite mărimi sau a unui anumit parametru al sistemului. [Din fr. ***servo-élément***].

servofrînă, servofrîne f. mecanism de frînare a unui sistem tehnic (automobil, utilaje etc.) care înlocuieşte energia musculară printr-o energie auxiliară, operatorul efectuînd numai operaţia de declanşare a frînării. [***Servo-*** + ***frînă***; cf. fr. ***servofrein***].

servomecanísm, servomecanisme n. mecanism al unui regulator, prin care acesta acţionează asupra mărimii sau a parametrului de reglat. [Din fr. ***servomécanisme***].

servomotór, servomotoare n. motor (electric, hidraulic sau pneumatic) care acţionează elementul de execuţie al unui sistem tehnic, transformînd un semnal aplicat la intrare într-o mişcare de cele mai multe ori de rotaţie şi folosind o sursă auxiliară de energie. [Din fr. ***servomoteur***, engl. ***servomotor***].

servoregláre, servoreglări f. reglare automată prin care forţa exercitată asupra elementului activ al regulatorului este adusă la valoarea necesară printr-un aport de energie auxiliară. [***Servo-*** + ***reglare***].

sérvus interj. (reg. şi fam.) formulă de salut (la întîlnire sau la despărţire): *servus şi plecăciune!* AL. [Din germ. ***Servus***, lat. ***servus***].

sesám m. (bot.; rar) susan (*Sesamum indicum*). [Din fr. ***sésame***].

sesamoíd, ~zi, sesamoidă, ~e a. (anat.) care seamănă cu o sămînţă de susan; **oase sesamoide**, oase mici, rotunjite, care se dezvoltă în mod normal în grosimea unor tendoane musculare, îndeosebi în dreptul articulaţiilor carpiene şi tarsiene. [Din fr. ***sésamoïde***].

sescviplán, sescviplane n. avion cu două plane inegale, suprafaţa planului inferior fiind aproximativ jumătate din suprafaţa planului superior. [Din fr. ***sesquiplan***].

sésie[1], sesii f. **1.** (în evul mediu) lot de pămînt asupra căruia ţăranul dependent (din Transilvania, Bucovina şi Banat) avea drept de posesiune (ereditară), în schimbul rentei către stăpîn; delniţă; **2.** lot de pămînt dat în folosinţă unui paroh, unei şcoli etc.; **3.** unitate de măsură agrară egală cu 32 de iugăre. [Din lat. ***sessio, -onis***].

sésie[2] f. v. sesiune.

sesíl, ~i, sesilă, ~e a. lipsit de peţiol; lipsit de peduncul: *frunze sesile; flori, fructe sesile.* [Din fr. ***sessile***, lat. ***sessilis***].

sesiúne, sesiuni f. **1.** perioadă în care membrii unui organ reprezentativ, ai unei instituţii ştiinţifice etc. se întrunesc pentru a-şi exercita funcţiile, a-şi îndeplini atribuţiile; şedinţele ţinute în această perioadă: *adunările se redeschid în sesiune extraordinară.* EM.; *sesiunea Academiei*; **2.** (p. ext.) serie de şedinţe publice în care membrii unei instituţii ştiinţifice, culturale etc. comunică rezultatele cercetării lor, dezbat probleme pe anumite teme: *sesiunea Institutului de Lingvistică a fost consacrată istoriei ortografiei române*; **3.** (şi **sesiune de examene**) perioadă în care se susţin examene, în învăţămîntul superior: *te-ai prezentat prost la sesiunea din vară*; **4.** (mai ales în forma **sesie**) denumire dată în Transilvania, în evul mediu, lotului de pămînt, parte dintr-un domeniu, asupra căruia ţăranul dependent avea drept de posesiune în schimbul rentei către stăpîn şi care putea fi transmis ereditar; delniţă; (p. ext.) lot de pămînt dat în folosinţă unui paroh, unei şcoli etc.: *sesie parohială; sesie şcolară*; **5.** (spec.; reg.) unitate de măsură agrară egală cu 32 de iugăre de pămînt; (şi: (înv. şi reg.) **sesie**). [Din lat. ***sessio, -onis***, fr. ***session***].

sesíză, sesizez vb. **1.** (tr.) a aduce la cunoştinţa unei autorităţi un caz (ilegal), în vederea cercetării şi soluţionării lui: (refl. pas.) *s-a sesizat parchetul şi s-a reclamat ministerului de război.* CAR.; **2.** (refl.) a lua în cercetare o ilegalitate: *parchetul nu s-a sesizat încă în legătură cu miniştrii corupţi*; **3.** (tr.) a observa, a remarca, a constata: *am sesizat o schimbare în atitudinea lui*; **4.** (tr.) a înţelege, a pricepe; a intui: *a sesizat gravitatea situaţiei.* [Cf. fr. ***saisir***].

sesizábil, ~i, sesizabilă, ~e a. care poate fi perceput, cunoscut, înţeles; sesizant: *însuşiri sesizabile.* [Din fr. ***saisissable***].

sesizánt, ~ţi, sesizantă, ~e a. care iese uşor în evidenţă; frapant, şocant; (p. ext.) sesizabil: *schimbări sesizante.* [Din fr. ***saisissant***].

sesizáre, sesizări f. **1.** acţiunea de a (se) sesiza şi rezultatul ei; **2.** aducere la cunoştinţa unei autorităţi a unui caz (ilegal), în vederea cercetării şi soluţionării lui; (concr.) document, act etc. prin care se face aceasta: *trimisese mai multe sesizări la minister*; **3.** observare, remarcare; înţelegere, pricepere: *sesizarea valorilor autentice.* [V. ***sesiza***].

sesizór, sesizoare n. organ al unui regulator sau al unui aparat de măsură, care sesizează o anumită mărime în forma ei iniţială şi o transformă în forma adecvată pentru reglare sau măsurare. [***Sesiza*** + ***-or***].

sestérţ, sesterţi m. şi (rar) **sesterţe** n. monedă romană de argint sau (mai tîrziu) de bronz, subdiviziune a dinarului, valorînd doi aşi şi jumătate: *era un sesterţ de argint din perioada alexandrină.* GHEŢIE; (şi: **sesterţiu**). [Din lat. ***sestertius***].

sestérţiu n. v. sesterţ.

set, seturi n. **1.** fiecare dintre părțile în care se împart unele jocuri sportive (tenis, volei etc.), determinate de atingerea unui număr de puncte: *a fost eliminată încă din primul tur, la capătul a trei seturi.* A.; **2.** serie de obiecte, de piese, de instrumente etc. formînd un ansamblu, care au aceeași destinație și se vînd împreună; garnitură: *un set de vase inox*; (fig.) *parantezele largi ar închide un set întreg de noțiuni.* D.; **3.** ansamblu de obiecte de îmbrăcăminte (în special pulover și jachetă) din același material, care se poartă împreună; **4.** (tipogr.) unitate de măsură pentru grosimea literei de la mașina de cules monotip. [Din fr., engl. ***set***].

setá, setez vb. (inform.; tr.) a instala unul sau mai multe programe într-un calculator. [Din engl. ***set***].

setáre, setări f. (inform.) acțiunea de a seta și rezultatul ei. [V. ***seta***].

setaveráj, setaveraje n. raportul dintre numărul seturilor cîștigate și cel al seturilor pierdute, la unele jocuri sportive (tenis, volei etc.). [Din fr. ***set-avérage***].

sétă, sete f. (bot.) ax vertical protejat de o membrană care susține capsula cu spori la mușchiul de pămînt. [Din lat. ***seta***].

sétbol n. minge la jocul de tenis, volei etc., servită la sfîrșitul setului, care, cîștigată, asigură victoria în setul respectiv. [Din engl. ***setball***].

setcár, setcari m. (reg.) pescar care pescuiește cu setca. [***Setcă*** + ***-ar***].

sétcă, setci f. (reg.) plasă (subțire) de pescuit, fixată în apă cu două odgoane, cel superior cu plute, iar cel inferior cu greutăți, întrebuințată mai ales pentru scrumbie și cegă: *se pricepea la meșteșugul setcilor ca nimeni altul.* VOIC. [Din rus. ***setka***].

séte f. **1.** stare fiziologică constînd din senzația de uscăciune a gurii și a gîtului și din impulsul de a bea lichide, ca urmare a deshidratării țesuturilor organismului: *îi era cald și ... îl chinuia o sete cumplită.* REBR.; *nu mai mi-e sete.* EL.; (fig.) *arde pămîntul de sete de ploaie.* VIERU; **2.** (fig.) poftă necumpătată; dorință arzătoare; aviditate; lăcomie: *ambițioasele lui visuri și marea sete de bani și mărire ... îl munceau.* FIL.; **cu sete, a)** cu pasiune, frenetic; cu nesaț: *cînd cu sete cauți forma ce să poată să le-ncapă.* EM.; *trăgea cu sete din țigară*; b) cu putere, violent: *dedei o dată cu sete, încît dintr-o lovitură îi tăiai cîte trele capetele.* ISP.; *începu s-o plesnească cu sete.* GHEȚIE; **3.** (înv.) secetă: *sătură el în pustie și în seatea zăduhului fără apă.* COR. [Lat. ***sitis***].

seteciúne, seteciuni f. (înv.) secetă: *l-au destulat pre el întru pustie, întru seteciunea arderii întru fără de apă.* BIBLIA. [***Sete*** + ***-ciune***].

séter, seteri m. rasă de cîini (de vînătoare), cu păr lung și ondulat, de obicei roșu-acaju, cu capul alungit și cu urechile mari, clăpăuge; cîine aparținînd acestei rase: *doi cîini de vînătoare, un prepelicar și un setter, năvăliră dinspre fundul curții.* GHEȚIE; (scris și: *setter*). [Din engl., fr. ***setter***].

setílă m. **1.** om veșnic însetat, care nu se satură, oricît bea: *Setilă striga și el ... că crapă de sete.* CR.; **2.** epitet pentru un beție. [***Sete*** + ***-ilă***].

sétim s. (bot.; înv.; rar) salcîm (*Robinia pseudacacia*): *oltariu încă fă de lemn de setim.* PALIA; (și: **șetim**). [Cf. magh. ***setimfabo***].

sétleva f. ridicarea de șapte ori a mizei existente, la unele jocuri de cărți: *eu am uitat și paroli și setleva.* NEGR. [Din fr. ***sept et lever***].

setón, setoane n. meșă de vată, de tifon etc. utilizată în diferite forme de ulcerații, pentru o drenare continuă; procedeu terapeutic constînd în folosirea unei asemenea meșe: *setoanele se folosesc mai ales la animale.* [Din fr. ***séton***].

setós, ~și, setoásă, ~e a. **1.** căruia îi este sete, chinuit de sete; însetat: *vor fi sosit acum ... și vor fi flămînzi și setoși.* AG.; (subst.) *flămînzii visez mîncînd și setoșii apă bînd.* Z.; **2.** (fig.) dornic de ceva; avid, lacom: *steteam extaziat ..., setos să mai ascult vocea ei.* EM.; (subst.) *acest rîu daurit adăpînd pe setoșii guvernamentali.* GHICA. [***Sete*** + ***-os***].

setoșá, setoșez vb. (înv. și reg.; intr.) a înseta: *rău tare răbda și flămînzind și setoșind.* COR.; (și: **setoși**). [De la ***setos***].

setoși vb. v. **setoșa**.

seu, seuri n. **1.** grăsime de animale rumegătoare folosită în alimentație și în industrie; (p. gener.) orice grăsime animală: *prăjeau pe foc ... niște hoștine cu său.* CR.; *arde îngerul lui Dumnezeu ca o lumînare cu seu.* BL.; **a pune** (sau **a prinde**) **seu**, a se îngrășa; **2.** (fig.) avere, bogăție; bunăstare: *poate crezi că avem ceva seu.* C.; **a face** (sau **a prinde**) **seu**, a se îmbogăți; **a avea seu la rărunchi**, a fi bogat: *cum te văd, sameni a avea său la rărunchi.* CR.; (și: (înv. și reg.) **său**). [Lat. ***sebum***].

sevăi, sevaiuri n. (înv.) țesătură de mătase cu fir auriu sau argintiu (fabricată în orașul Sevayi): *o hlamidă de sevai roșu cusută cu palme de fir pe poale.* OD.; *anteriul de sevai verde.* PETR.; (și: **suvai**). [Din turc. ***sevaı***, ***sevayı***].

sévas n. (grecism; înv.) respect; venerație; evlavie: *om pașnic și cu sevas către mai marii săi.* AL.; *cu sevas mare l-au petrecut toți pînă jos în capătul scării.* CAR. [Din gr. mod. ***sévas***].

sevást m. (grecism; înv.) împărat: *deaca muri Gaie Chesar, el stătu în urma lui sevast August.* MOXA. [Din gr. mod. ***sevastós*** „venerat, respectat"].

sévă, seve f. **1.** suc nutritiv care circulă în vasele plantelor, hrănindu-le; mîzgă, mustăreață, must: *seva se ridică în ramuri.* VLAH.; **2.** (fig.) vigoare, energie, forță; savoare: *sevele limbii vin mai ales din Moldova și din Ardeal.* CĂL.; *seva juneții.* [Din fr. ***sève***].

sevér[1], ~i, severă, ~e a. **1.** care judecă cu o extremă rigoare și pedepsește fără indulgență; aspru; (p. ext.) strașnic; exigent, pretențios: *severi cu ceilalți, sînt foarte indulgenți cu ei înșii.* GHICA; *legislator sever*; **2.** caracteristic omului cu însușirile de mai sus; care exprimă gravitate, sobrietate, solemnitate: *o urmărește privirea severă a părinților.* AG.; **3.** care nu admite abateri, excepții, circumstanțe atenuante; rigid: *tot ce intra în cercul de viață al acestei lumi era selectat după criterii severe.* VIANU; *lege severă*; **4.** foarte riguros, strict; temeinic: *îți va cere socoteală severă.* BOL.; *folosește metode severe de analiză*; **5.** periculos, grav: *forme severe de boală*; **6.** fără multe ornamente; sobru, auster: *munții de granit de o frumusețe severă și salbatică.* FIL.; *palatul era o construcție de o arhitectură severă.* GHEȚIE. // adv. **1.** fără indulgență, cu asprime, cu severitate: *privi sever auditoriul*; **2.** sobru, simplu: *birou sever mobilat.* [Din fr. ***sévère***, lat. ***severus***].

séver[2] n. (înv.) nord: *i-au adunatu-i la o turmă din răsărit și din scăpătate, din sever și din mări de departe.* DOS. [Din sl. ***severŭ***].

severitáte f. **1.** însușirea de a fi sever[1]; (p. ext.) strictețe, strășnicie: *critica îndreptată împotriva lor a fost de o severitate și ... de o violență nemaiîntîlnită.* R.L.; **2.** manifestare, comportare de om sever[1]; exigență, asprime; rigurozitate: *e o fericire că s-a găsit acest bărbat, căruia seninătatea unei conștiințe împăcate îi dă dreptul la toate severitățile.* LOV.; *o anumită severitate a judecății, rostite rece și clar, speria.* R.L.; **3.** absență a ornamentelor (inutile); simplitate, sobrietate: *severitatea formelor lui Brâncuși.* [Din fr. ***sévérité***, lat. ***severitas, -atis***].

sevráj n. **1.** dezobișnuire progresivă a unui toxicoman sau a unui alcoolic de drog, respectiv de alcool, în cursul unei cure de dezintoxicare; **sindrom de sevraj**, totalitatea tulburărilor psihice (spasme, dureri etc.) provocate de întreruperea voluntară sau accidentală a consumului de droguri; **2.** încetarea alăptării unui sugar. [Din fr. ***sevrage***].

sex, sexe n. **1.** diferențiere morfofiziologică a organismelor în două categorii, masculi și femele, în vederea reproducerii: *sexul unui copil e determinat de o lege misterioasă.* PR.; **2.** fiecare dintre cele două categorii de viețuitoare diferențiate după organele genitale; bărbați și femei, masculi și femele: *ce tristă experiență e să-ți condiționezi fericirea și cinstea ta de sexul capricios al femeii.* PETR.; **sexul tare** (sau **viril, urît**), bărbații: *restul sexului urît, purtau unii redingotă, alții jachetă scurtă.* CAR.; **sexul slab** (sau **frumos**), femeile: *caiet de poezii plin de „iluziuni pierdute asupra sexului frumos".* MAIOR.; **3.** organ genital: *a fost aspru pedepsit pentru că și-a arătat sexul la public*; **4.** erotism; senzualism: *un film cu mult sex*; **a face sex**, v. **face**. [Din fr. ***sexe***, lat. ***sexus***].

sexagenár, ~i, sexagenară, ~e a. și m., f. (persoană) care a atins (sau a depășit) vîrsta de șaizeci de ani. [Din fr. ***sexagénaire***, lat. ***sexagenarius***].

sexagesimál, ~i, sexagesimală, ~e a. (despre modul de diviziune sau despre subdiviziuni) care are la bază raportul dintre unu și șaizeci; referitor la împărțirea unui întreg în șaizeeci de părți egale; **grad sexagesimal**, unghi egal cu a nouăzecea parte dintr-un unghi drept; **minut sexagesimal**, unghi egal cu a șaizecea parte dintr-un grad sexagesimal; **secundă sexagesimală**, unghi egal cu a șaizecea parte dintr-un minut sexagesimal. [Din fr. ***sexagésimal***].

sexapíl n. atracție deosebită pe care o persoană o exercită asupra alteia de sex opus; aspect atrăgător, farmec, grație; nuri: *femeia are sexapil;* (scris și: *sex-appeal*). [Din engl. ***sex-appeal***].

sexísm n. atitudine de discriminare fondată pe sex: *falocrația, misandria, misoginismul sînt forme de sexism.* [Din fr. ***sexisme***].

sexíst, ~ști, sexistă, ~e a. care ține de sexism, caracteristic sexismului, referitor la sexism: *le-a adresat insulte sexiste.* // m., f. persoană al cărui mod de gîndire și comportament sînt influențate de sexism; adept al sexismului. [Din fr. ***sexiste***].

sex-magazín, sex-magazine n. magazin specializat în vînzarea de publicații și materiale pornografice; sex-shop. [***Sex*** + ***magazín[1]***].

sexológ, ~gi, sexoiogă, ~ge m., f. medic specialist în sexologie. [Din fr. ***sexologue***].

sexológic, ~ci, sexologică, ~ce a. care aparține sexologiei, referitor la sexologie. [Din fr. ***sexologique***].

sexología f. disciplină care studiază sexualitatea și problemele psihofiziologice legate de aceasta. [Din fr. ***sexologie***].

sexonomíe f. studiul fenomenelor și al legilor biologice de care depind reproducerea și repartiția sexelor. [Din fr. ***sexonomie***].

sexoterapíe f. tratament psihologic în vederea eliminării unor dificultăți sexuale. [Din fr. ***sexothérapie***].

sex-ratio [séxreișio] n. raportul între numărul indivizilor masculi și femele în cadrul unei populații. [Cuv. engl.].

sex-shop [sécs șop] n. sex-magazin; (și: **sexy-shop**). [Cuv. engl.].

sextánt, sextante n., (rar) **sextanți** m. instrument optic format dintr-un sector circular gradat de la 0^0 la 60^0 și o lunetă de vizare, folosit în marină, aviație, astronomie, pentru măsurarea distanței unghiulare dintre două repere terestre, a înălțimii unui astru deasupra orizontului etc.: *dintr-un sertar secret a scos o busolă marină, un sextant (care din nenorocire nu funcționa).* GHEȚIE. [Din fr. ***sextant***].

séxtă, sexte f. **1.** interval de la orice notă dată pînă la cea de a șasea, în ordinea gamei diatonice: *executau melodia sau terțiele și sextele armonice ale*

S

piesei puse în executare. FIL.; **2.** treapta a șasea a gamei diatonice. [Din fr. ***sexte***, germ. ***Sexte***, it. ***sesta***].

sextét, sextete n. **1.** ansamblu format din șase voci sau șase instrumente care execută o piesă muzicală; **2.** compoziție muzicală scrisă pentru un asemenea ansamblu; sextuor; **3.** echipă sportivă (de volei sau gimnastică) formată din șase jucători. [Din germ. ***Sextett***].

sextilión, sextilioane n. număr egal cu un milion la puterea a șasea. [Din fr. ***sextillion***].

sextínă, sextine f. **1.** poezie cu formă fixă, alcătuită din șase strofe și jumătate, în care aceleași cuvinte revin la rimă într-o anumită ordine; **2.** strofă de șase versuri: *în Țiganiada întîlnim sextine.* [Din fr. ***sextine***].

sextolét, sextolete n. grup de șase note muzicale provenite din reunirea a două triolete. [Din fr. ***sextolet***].

sextuór, sextuoruri n. **1.** compoziție muzicală pentru șase voci sau șase instrumente; sextet; **2.** orchestră de cameră formată din șase instrumente. [Din fr. ***sextuor***].

sextúplu, ~i, sextuplă, ~e a. **1.** de șase ori mai mare; înșesit; **2.** care s-a născut o dată cu alți cinci copii (sau pui) din aceeași mamă (sau femelă). // m. (de obicei la pl.) grup de șase copii (sau pui) născuți o dată din aceeași mamă (sau femelă): *a născut sextupli.* [Din fr. ***sextuple***, lat. ***sextuplus***].

sexuál, ~i, sexuală, ~e a. care aparține sexului, referitor la sex sau la viața sexuală; privit din punctul de vedere al raportului dintre sexe; intim, trupesc: *scene de desfrîu sexual și anormalități erotice pigmentează ... cartea.* CĂL.; *supravieţuirea noastră se cheamă dragoste sau, vorbind mai dur, instinctul sexual.* GHEȚIE. [Din fr. ***sexuel***, lat. ***sexualis***].

sexualicéște adv. din punct de vedere sexual: *șocul ... despărțirii și solitudinea n-au contribuit să mă neutralizeze sexualicește.* EL. [***Sexual*** + ***-icește***].

sexualísm n. (rar) **1.** stare a unei ființe cu sex; **2.** senzualitate: *cartea e scrisă într-un stil strident ... și de un sexualism nerăscumpărat prin intuirea eternului omenesc.* CĂL. [***Sexual*** + ***-ism***].

sexualitáte f. totalitatea însușirilor morfologice, fiziologice și psihologice care caracterizează sexul și fenomenul sexual; ansamblul comportamentelor legate de instinctul sexual; viață sexuală, relații sexuale: *patima crește, delicios și firesc amestec de idilă, sexualitate, prietenie, devoțiune.* EL. [Din fr. ***sexualité***].

sexuát, ~ți, sexuată, ~e a. care are unul dintre cele două sexe; prevăzut cu organe de reproducere; **reproducere sexuată**, reproducere a organismelor prin organe sexuale. [Din fr. ***sexué***].

séxy a. invar. **1.** cu sexapil: *o fată sexy*; **2.** (despre spectacole, publicații etc.) cu erotism. [Din engl., fr. ***sexy***].

sexy-shop n. v. sex-shop.

sezinár, ~i, sezinară, ~e a. (jur.) **moștenitor sezinar**, moștenitor care beneficiază de sezină. [***Sezină*** + ***-ar***].

sezínă, sezine f. drept de posesiune asupra unor bunuri succesorale pe care anumiți moștenitori îl obțin încă de la deschiderea succesiunii: *legatarul nu are niciodată sezină.* [Din fr. ***saisine***].

sezón, sezoane n. **1.** perioadă a anului dominată de anumite fenomene atmosferice, corespunzînd aproximativ unui anotimp: *sezonul rece*; **2.** perioadă a anului caracterizată prin apariția unor fructe sau potrivită, favorabilă pentru anumite activități: *adunătura cea mai pestriță ... furnică în tot timpul sezonului de băi.* GANE; *în sezon vîna cu plăcere iepuri, lișițe și rațe.* GHEȚIE; **sezon mort**, perioadă fără activitate într-un anumit domeniu; **de sezon, a)** propriu, potrivit unui anumit sezon: *flori de sezon; toalete de sezon*; **b)** de actualitate; oportun: *misticismul german, trebuie s-o recunoaștem, nu prea e de sezon.* MACED. [Din fr. ***saison***].

sezonál, ~i, sezonală, ~e a. (rar) sezonier: *activități sezonale.* [***Sezon*** + ***-al***].

sezonalitáte f. (med.) dependență a declanșărilor epidemice de factorul anotimp. [***Sezonal*** + ***-itate***].

sezoniér, ~i, sezonieră, ~e a. **1.** care ține de un anumit sezon, referitor la un anumit sezon; care durează un sezon; sezonal: *munci sezoniere*; **2.** (și m., f.) (lucrător) angajat pentru un sezon: *birtașul știa că e angajat sezonier.* PR. [Din fr. ***saisonnier***].

sezoníst, ~ști, sezonistă, ~e m., f. (rar) persoană care face cură la o stațiune balneară sau climatică; vilegiaturist: *sezoniștii estivali s-au cam rărit la noi.* [***Sezon*** + ***-ist***].

sfacél, sfacele n. porțiune de țesut mortificat care se detașează de țesuturile sănătoase învecinate și se elimină; mortificare a unor țesuturi sau organe, în urma unor boli (infecțioase). [Din fr. ***sphacèle***, lat. ***sphacelus***].

sfacelăre, sfacelări f. necrozare a unor țesuturi sau organe, în urma unor boli (infecțioase). [De la ***sfacel***].

sfádă, sfezi (pop.) **1.** ceartă: *jocul acesta de întrebări ... duce la sfadă între specialiști.* BL.; (fig.) *din a valurilor sfadă prorociri se aridic.* EM.; **a se lua la sfadă**, a se certa: *slujitorii s-au fost luat la sfadă.* NEGR.; **2.** conflict, neînțelegere; zîzanie; (p. ext.) bătaie: *sfezile și vrajbele celor mai mari de multe ori se descarcă în spetele celor mici.* MUSTE; (și: (înv.) **svadă**). [Din sl. ***sŭvada***, ***svada***].

sfădnic, ~ci, sfadnică, ~ce a. (înv. și regi) certăreț; (p.ext.) bătăuș: *mai bine a lăcui în pămîntul pustiu, decît cu muierea sfadnică și limbută și vrăjmașă.* BIBLIA; (subst.) *un sfadnic se-ncaieră la pumni.* NEGR. [Din sl. ***sŭvadĭnikŭ***, ***svadnikŭ***].

sfalerít, sfalerite n. sulfură de zinc; blendă. [Din fr. ***sphalérite***].

sfanț, sfanți m. **1.** veche monedă austriacă de argint (avînd valoarea de douăzeci de creițari sau de aproximativ doi lei vechi), care a circulat și în țările române; sorocovăț; (p. ext.) ban (de valoare mică); para: *umpluse de sfanți chimirașul.* PANN; *am avut și eu un sfanț și l-am dat la muzicanți.* VIERU; **a nu avea (nici un) sfanț**, a nu avea bani; a fi sărac: *dar ce e mai frumos e că n-am sfanț, monșer!* CAR.; (reg.) **a-i arăta cuiva cîte parale face sfanțul**, a demonstra cuiva valoarea unui lucru; **2.** (la sg.; col.) bani; avere în bani: *la Paris, după ce și-a tocat averea, rămăsese fără sfanț.* PETR.; (și: (înv. și pop.) **sfanțih**). [Din germ. ***Zwanzig***(***er***)].

sfánțih m. v. **sfanț**.

sfáră[1], sfare f. **1.** fum înecăcios, cu miros greu, rezultat din arderea grăsimii, a cărnii, a lumînărilor de seu: *dobitoace giunghia și aprindea pre jărtîvnic și să înălța sfara drept la ceri.* N.COSTIN; **2.** (fig.) veste; zvon: *să-mi vîndă inelele să-m plătească fierele ..., să le deie foc și pară, să margă și mîndrei sfară.* POP.; **a da sfară** (sau **sfoară**) **în țară**, a da de știre, a răspîndi o veste, un zvon: [împăratul] *dase sfară în țară că cine va putea să-l biruiască ... după acela își va da pe fie-sa.* ISP.; **3.** (înv.) jertfă (arsă pe altar): *puse sfară de ardea naintea idolilor.* DOS.; (și: (reg.) **șfară**). [Din sl. ***skvara*** „fum, miros de bucătărie"].

sfáră[2], sfare f. (înv. și reg.) sfadă; neînțelegere; conflict: *ai oprit sfara de pre lume.* DOS.; *nu trebuie mai mare sfară ca streinătatea-n țară.* POP. [Din sl. ***svara***].

sfarét, sfareți m. (reg.) numele a două specii de pești de apă dulce: **a)** zvîrlugă (*Cobitis taenia*); **b)** cîrâ (*Cobitis aurata balcanica*). [Et. nec.].

sfárnic, sfarnice n. (înv.) altar al păgînilor: *svîntul ... răsturnă sfarnicul cu jărtfe.* DOS. [***Sfară[1]*** + ***-nic***].

sfaróg, (rar) **sfaroguri** n. (pop.) lucru tare uscat, întărit, scorojit, din cauza căldurii, a vechimii: *friptura se face sfarog.* [***Sfară[1]*** + ***-og***; cf. rus. ***svarok***].

sfarogí, sfarogesc vb. (pop.; refl.) **1.** a se face sfarog; a se arde; a se scoroji: *săi, că se sfarojesc prunele de tot!* CAR.; **2.** (fig.) a se scofîlci: *s-a sfarogit mătușa*; (și: (reg.) **sfaroji**). [De la ***sfarog***].

sfarogít, ~ți, sfărogită, ~e a. (pop.) **1.** făcut sfarog; ars; scorojit: *un căpăstru, un frîu, un bici și o șea, toate colbăite, sfarogite și vechi ca pămîntul.* CR.; **2.** (fig.) scofîlcit: *brațul alb, gol și sfarogit.* VLAH.; (și: (reg.) **sfărogit**). [V. ***sfarogi***].

sfarojí vb. v. **sfarogi**.

sfáșcă, sfaște f. (reg.) vornicească (la nuntă). [Din ucr. ***svaška***].

sfat, sfaturi n. **1.** ceea ce spune cineva cuiva pentru a-l ajuta în luarea unei hotărîri, în rezolvarea unei situații etc.; povață, învățătură; (spec.) ceea ce este spus cuiva sau este apreciat de cineva ca ajutor, ca încurajare; îndemn, îmbold: *ține minte sfatul ce-ți dau.* CR.; *tu niciodată n-ai vrut să asculți de sfaturile altora.* GHEȚIE; **2.** (înv. și pop.) înțelepciune; chibzuință: *ne-a ales pe noi, voinici mai cu sfat.* POP.; **3.** (înv. și pop.) discuție, conversație, taifas; (p. ext.) consfătuire: *boierii ... s-au adunat și-au făcut între ei sfat.* NEGR.; *stau la sfaturi.* EM.; (rar) **a duce sfat**, a bîrfi: *ea duce sfat din casă-n casă că n-am broboade de mătase.* COȘB.; **4.** (înv.) consimțămînt: *domnul pe boieri să nu fie volnic a-i pierde, orice greșală ar face, fără sfatul tuturor și fără iscălitura mitropolitului.* NEC.; **5.** grup constituit în vederea deliberării, rezolvării etc. unor probleme de interes public, național etc.; singlit; (p. ext.) ședință a acestui consiliu: *pînă oi vedea un sfat care s-asculte, iar nu să poruncească.* DELAVR.; **sfatul domnesc**, consiliu format din reprezentanții marii boierimi care participau, alături de domn, la conducerea țărilor române; (și **sfat popular**) denumire dată primăriilor, între 1950-1968; sediul, clădirea în care funcționau: *ne-am întîlnit în fața sfatului*; **6.** (înv.) grup; tagmă: *ferice de omul ce n-a merge în sfatul celor fără de lege.* DOS.; (și: (înv.) **svat, sveat**). [Din sl. ***sŭvětŭ***, ***světŭ***].

sfădălíe, sfădălii f. (reg.) sfadă (mare), discuție aprinsă; gălăgie: *măi băiete, trebuie să știi că din sfădălia noastră ai ieșit, și-apoi tu ni cauți pricină?* CR. [***Sfadă*** + ***-ălie***].

sfădăréț, ~i, sfădăreață, ~e a. (reg.) certăreț. [***Sfădi*** + ***-ăreț***].

sfădăúș, ~i, sfădăușă, ~e a. (reg.) certăreț: *era un om ciudat și sfădăuș.* SAD. [***Sfadă*** + ***-uș***].

sfădí, sfădesc vb. (pop.) **1.** (refl. recipr.) a se certa: *au convorbit îndelung, ridicînd vocile și sfădindu-se.* GHEȚIE; **2.** (tr.) a mustra, a dojeni: *nu era nici mirare dacă muierea-l cam sfădea.* POP. [De la ***sfadă***; cf. sl. ***sŭvaditi***].

sfădíre, sfădiri f. (înv.) acțiunea de a (se) sfădi și rezultatul ei; ceartă; mustrare. [V. ***sfădi***].

sfădít, ~ți, sfădită, ~e a. (pop.) **1.** certat (cu cineva): *erau sfădiți*; **2.** mustrat (de cineva): *era ... cel mai sfădit și cel mai ocărît dintre tăț.* POP. [V. ***sfădi***].

sfăditór, ~i, sfăditoáre a. și m., f. (înv. și reg.) (om) certăreț. [***Sfădi*** + ***-tor***].

sfănțișór, sfănțișori n. (pop.) diminutiv al lui sfanț: *și paralele-am băut, cu fetele după gît, sfănțișori și icosari cu fetițe din Focșani.* POP. [***Sfanț*** + ***-işor***].

sfănțoáică, sfănțoaice f. (înv.) monedă valorînd jumătate de sfanț; sfănțuică: *a vărsat pe masă un pumn de mărunțiș: icusari, nisifiele, sfanți, sfănțoaice, firfirici și gologani.* CAR. [***Sfanț*** + ***-oaică***].

sfănțuí, sfănțuiesc vb. (pop. și fam.; tr.) **1.** a mitui: *dreptate avea cine sfănțuia.* Z.; **2.** a stoarce

bani, bunuri de la cineva; a escroca: *sămăna ... cînepă în faţa rateşului, înadins pentru cîrciob, ca să sfănţuiască lumea: cum scăpau caii drumeţilor de-un deget în cînepa lui, îi şi închidea la ocol.* VLAH. [*Sfanţ* + *-ui*].

sfănţuială, sfănţuieli f. (pop. şi fam.) sfănţuire; mituire: *don premar ... îi cere sfănţuială şi-n cap cîte-o miruială.* POP. [*Sfănţui* + *-eală*].

sfănţúlcă, sfănţuici f. (înv.) sfănţoaică: *dezlega la gură sacul cu sfănţuici.* MACED. [*Sfanţ* + *-uică*].

sfănţuíre f. (pop.) acţiunea de a sfănţui; sfănţuială. [V. *sfănţui*].

sfărăí vb. v. sfîrîi.

sfărălálă f. v. sfîrîială.

sfărăltór a. v. sfîrîitor.

sfărămá vb. v. sfărîma.

sfărámáre f. v. sfărîmare.

sfărămát a. v. sfărîmat[1].

sfărămătúră f. v. sfărîmătură.

sfărămiclós a. v. sfărîmicios.

sfărimá vb. v. sfărîma.

sfărimitúră f. v. sfărîmitură.

sfărîmă, sfărîm şi (înv. şi reg.) **sfarm** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) sparge, a (se) desface în bucăţi mici, în fărîme; a (se) fărîmiţa, a (se) mărunţi, a (se) zdrobi: *cade copacul peste car de-l sfarmă.* CR.; **a sfărîma lanţurile (robiei)**, a cuceri libertatea; **a sfărîma piatra** (sau **pietrele**), a fi foarte voinic: *tu, om să sfarmi pietrele-n palme ..., prăpădeşti ziua pe fleacuri.* VLAH.; **2.** (reg; tr.) a dezghioca: *cucuruzul se sfarmă de pe ciocan*; **3.** (fig.; refl.) a se căzni, a se chinui să facă ceva; a se frăsui; a se zbate, a se zdrobi: *nu te mai sfărîma atîta, ai să te îmbolnăveşti!*; **a-şi sfărîma capul** (sau **mintea**), a se frămînta pentru a găsi o soluţie; a-şi bate capul: *şi-au sfărmat capul sărmanii, au cercat în mii de părţi, au citit prin lexicoane, prin gramatici şi-alte cărţi.* COŞB.; *alţii să-şi sfărîme capul cu politica, nu eu.* GHEŢIE; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a înceta sau a face să înceteze (brusc) o stare, un sentiment, o relaţie etc.; a (se) desfiinţa, a (se) destrăma, a (se) risipi, a (se) distruge, a (se) împrăştia: *o, cerească Providenţă, sfarmă cruda tiranie!* AL.; *de ce voia ... să sfarme icoana pe care i-o purtam în suflet?* PR.; **5.** (fig.; tr.) a copleşi: *sfărămată de durere, căzu leşinată.* NEGR.; **6.** (tr.) a lovi puternic; a strivi, a turti, a zdrobi: *acolo zăcea pădurarul, cu capul sfărîmat de piatra pe care căzuse.* AG.; **7.** (rar; tr. şi refl.) a (se) prăbuşi: *cine-i acvila ce cade? cine-i stînca ce se sfarmă?* EM.; **8.** (tr.) a supune unui dezastru; a devasta, a distruge: *oastea turcească ... tăia şi sfărma lunca.* UR.; **9.** (pop.; tr.) a înfrînge, a nimici; (p. ext.) a extermina: *cînd ai sfărîmat oştile lui Soliman-Hadîmbul, te aştepta lumea la Suceava.* SAD.; **10.** (pop.; tr.) a omorî (prin violenţă): *poţi sfărma şi pe-un voinic ce cuteza să-nalţe dreapta lui de fier, să prindă fulgerul din cer?* COŞB.; (şi: (înv. şi pop.) **sfărăma, sfărma, sfărima**). [*S-* + *fărîmă*].

sfărîmáre, sfărîmări f. **1.** acţiunea de a (se) sfărîma şi rezultatul ei; **2.** mărunţire, spargere în bucăţi (mici); sfărîmat[2]: *ocnaşii erau folosiţi la sfărîmarea pietrei*; **3.** distrugere; dărîmare; împrăştiere: *peste toată scena plutea... praful ridicat din sfărîmarea zidurilor.* D.; *sfărîmarea corăbiei*; **4.** (fig.) desfiinţare, destrămare, risipire; distrugere: *o să fie un scandal această sfărîmare a celor mai sfinte tradiţii.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **sfărmare, sfărămare**). [V. *sfărîma*].

sfărîmát[1], ~ţi, sfărîmată, ~e a. **1.** făcut fărîme; zdrobit, fărîmiţat; împrăştiat, risipit: *să vă admir curajul în vinure vărsate, în sticle sfărîmate, hurii neruşinate ce chiuie-n orgii?* EM.; **2.** (fig.) copleşit (de durere); distrus: *Fira supărată, neagră şi sfărmată păşea-ncetinel.* COŞB.; **3.** lovit puternic; strivit, turtit, zdrobit: *ţeasta trosni sfărîmată.* VLAH.; **4.** (rar) înfrînt; exterminat: *mica mea oştire fuge sfărîmată.* BOL.; (şi: (înv. şi pop.) **sfărmat, sfărămat**). [V. *sfărîma*].

sfărîmát[2] n. (rar) sfărîmare: *isprăvise sfărîmatul bolovanilor.* [V. *sfărîma*].

sfărîmă, sfărîme şi (reg.) **sfărîmuri** f. (pop.) **1.** sfărîmătură; **2.** (p. restr.) firimitură: *aşază două sfărmuri de pîne la un loc.* COŞB.; (şi: (reg.) **sfărmă**). [*S-* + *fărîmă*].

sfărîmátor, ~i, sfărîmătoáre a. (rar) distrugător: *trecut-au pe aice cutremur sfărmător?* AL.; (fig.) *noutatea sfărîmătoare de idoli din poema „Zarathustra".* VIANU. // n. maşină sau unealtă pentru sfărîmarea diverselor materiale; berbec. // f., (rar) n. (reg.) unealtă pentru dezghiocarea boabelor de porumb de pe ştiuleţi; (şi: **sfărmător**). [*Sfărîma* + *-tor*].

sfărîmătúră, sfărîmături f. **1.** lucru spart, sfărîmat în bucăţi (mici); bucată, fragment dintr-un astfel de lucru: *ciocănind stîncile şi adunînd sfărîmături pentru colecţiile lui.* SAD.; **2.** (p. restr.; pop.) firimitură: *a scăpat la sfintele Paşti o sfărîmitură de pască jos.* POP.; **3.** (înv.; rar) infirmitate: *omu la care va fi la el sfărămătură de mînă, au ... de picior, au ghebos ... nu se va apropia ca să aducă jîrtvele Dumnezăului tău.* BIBLIA; **4.** (rar) dărîmătură: *oştenii moldoveni au căzut rînd pe rînd, luptîndu-se în sfărîmături şi-n turn.* SAD.; (şi: (înv. şi reg.) **sfărămătură, sfărîmitură, sfărmătură**, (reg.) **sfărimitură**). [*Sfărîma* + *-ătură*].

sfărîmiclós, ~şi, sfărîmicioásă, ~e a. care se sfărîmă sau se poate sfărîma uşor; friabil; scrupos: *straturile de zăpadă sfărmicioasă.* REBR.; (şi: (rar) **sfărămicios, sfărmicios**). [*Sfărîma* + *-icios*].

sfărîmitúră f. v. sfărîmătură.

sfărlăc n. v. sfîrlac[1].

sfărmá vb. v. sfărîma.

sfărmáre f. v. sfărîmare.

sfărmát a. v. sfărîmat[1].

sfármă f. v. sfărîmă.

sfărmátor a. v. sfărîmător.

sfărmătúră f. v. sfărîmătură.

sfărmiclós a. v. sfărîmicios.

sfărogít a. v. sfarogit.

sfătós, ~şi, sfătoásă, ~e a. **1.** căruia îi place să dea sfaturi, să povestească; care vorbeşte cu înţelepciune: *ţăran sfătos*; (adv.) *vorbea sfătos*; **2.** inteligent, spiritual; hîtru: *vorbea cu ... un copilandru dezgheţat şi sfătos.* ISP.; **3.** (reg.) mîndru. [*Sfat* + *-os*].

sfătoşénie, sfetoşenii f. însuşirea de a fi sfătos; sfătoşie, comunicativitate: *îi plăcea sfătoşenia moldovenilor*; **cu sfătoşenie**, cu înţelepciune: *ce-o fi om vedea, încheie cu sfătoşenie Tase.* PETR. [*Sfătos* + *-enie*].

sfătoşí, sfătoşesc vb. (reg.; refl.) a se îngîmfa: *nu te mai sfătoşi atîta, că n-ai de ce.* POP. [De la *sfătos*].

sfătoşíe, (rar) **sfătoşii** f. (fam.) sfătoşenie. [*Sfătos* + *-ie*].

sfătuí, sfătuiesc vb. **1.** (tr.) a da cuiva un sfat; a îndruma, a povăţui, a îndemna; a recomanda: *neobositul părinte ... sfătuia pe oameni să-şi deie copiii la învăţătură.* CR.; *doctorii îl sfătuiră să se aşeze în Italia.* CĂL.; **2.** (refl.) a cere cuiva părerea, sfatul; (refl. recipr.) a stabili o înţelegere; a se consulta, a se consfătui: *s-au adunat cu toţii ... spre a se sfătui ce-i de făcut.* CAR.; *mări, se vorbiră, ei se sfătuiră ... ca să mi-l omoare.* POP.; (înv. şi pop.) **a (se) sfătui (cu sine) însuşi** sau **a se sfătui cu gîndul**, a medita, a chibzui: *stă el oleacă şi se sfătuieşte cu gîndul.* CR.; **3.** (pop. şi fam.; intr.) a sta la vorbă; a discuta, a conversa: *noaptea şi-o petrecură sfătuind împrejurul focurilor.* VLAH.; **4.** (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a plănui; a hotărî: *polonii strînşi la dietă în Varşovia, sfătuind oaste împotriva Suediei.* BĂLC.; **5.** (reg.; tr.) a vorbi; (şi: (înv.) **svătui**). [*Sfat* + *-ui*].

sfătuiálă, sfătuieli f. (pop.) sfătuire. [*Sfătui* + *-eală*].

sfătuínţă, sfătuínţe f. (înv.; rar) gîndire: *să-ţi dea Domnul inemii ce-ţi place, toată sfătuinţa să-ţi împle cu pace.* DOS. [*Sfătui* + *-inţă*].

sfătuíre, sfătuiri f. **1.** acţiunea de a (se) sfătui şi rezultatul ei; **2.** povăţuire, îndemnare; recomandare; sfătuială: *pentru ce-mi dai aceste sfătuiri?* NEGR.; **3.** schimb de păreri; consultaţie, consfătuire: *toată svătuirea dietii ţinu numai un ceas.* BĂLC.; **4.** (pop. şi fam.) discuţie, conversaţie: *cîţiva se uitară după el ..., apoi îşi continuară sfătuirile.* REBR.; **5.** clevetire, bîrfire: *să nu mai asculte sfătuirile boaitelor şi a duşmanilor.* NEGR.; (şi: (înv.) **svătuire**). [V. *sfătui*].

sfătuítor, ~i, sfătuitoáre m., f. **1.** persoană care sfătuieşte; povăţuitor; îndrumător: *l-am ascultat pe tata, cel mai bun sfătuitor al meu*; **2.** (spec.) înalt dregător cu care se sfătuia conducătorul unei ţări; sfetnic; consilier: *în jurul său e ... un divan de sfătuitori ..., compus din bătrîni astrologi, cărturari în toate învăţăturile.* LOV. [*Sfătui* + *-tor*].

sfeăşnic n. v. sfeşnic.

sfeăştnic v. sfeşnic.

sféclă, sfecle f. numele mai multor specii şi varietăţi de plante erbacee din familia chenopodiaceelor, cu frunzele lucioase, cu rădăcina groasă şi cărnoasă: **a)** (şi **sfeclă de borş**) plantă cu rădăcina conică, roşie-violetă, folosită ca aliment (pentru oameni şi animale); nap, pangea, ripă (*Beta vulgaris-saccharifera*); **b)** (şi **sfeclă de zahăr**) plantă cu rădăcina albă-gălbuie, folosită în industria zahărului şi a alcoolului (*Beta altissima*); **c)** plantă cu rădăcina cilindrică sau sferică, albă, galbenă sau roşie, folosită ca furaj (*Beta lutea*); d) (şi **sfeclă roşie, sfeclă pangele**) plantă cu rădăcina roşie, cu frunze prelungi, folosită ca aliment sau ca furaj; pangea (*Beta rubra*): *s-a făcut roşie ca sfecla.* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **sveclă**). [Din bulg. *sveklo*].

sfeclí, sfeclesc vb. (fam.; tr.) **a o sfecli**, a se face roşu (ca sfecla) la faţă, de frică, de ruşine etc.; a intra într-o încurcătură; a o păţi, a i se înfunda: *băiatului îi veni inima la loc, căci o cam sfeclise.* ISP. [De la *sfeclă*].

sfeclíu, ~li, sfeclie, ~li a. (pop.) de culoarea sfeclei roşii: *nas sfecliu.* [*Sfeclă* + *-iu*].

sfédel n. v. sfredel.

sfedelúş, sfedeluşi m. (ornit.; reg.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*). [*Sfedel* + *-uş*].

sfen, sfenuri n. (miner.) titanit. [Din fr. *sphène*].

sfenoíd, sfenoide n. (şi **os sfenoid**) os nepereche, în formă de şa, situat la baza craniului, între etmoid şi occipital, care desparte cutia craniană de cavităţile vecine; os sfenoidal. [Din fr. *sphénoïde*].

sfenoidál, ~i, sfenoidală, ~e a. care aparţine sfenoidului, referitor la sfenoid; (înv.) **os sfenoidal**, os sfenoid. [Din fr. *sphénoïdal*].

sfenoidíţă, sfenoidíte f. inflamaţie a mucoasei sinusului sfenoidal. [Din fr. *sphénoïdite*].

sféră, sfere şi (înv.) **sferi** f. **1.** suprafaţă închisă de o mulţime de puncte aflate la o distanţă constantă (numită rază) de un punct fix (numit centru); corp geometric mărginit de o astfel de suprafaţă: *ideea de sferă are ... mari repercusiuni în ştiinţa greacă.* BL.; **2.** obiect de această formă; glob; **3.** (înv.) Pămînt; (p. ext.) planetă; (p. gener.) astru: *îmi acordam auzul şi pîndeam să surprind armonia sferelor cereşti.* PETR.; **4.** (înv.) glob pămîntesc; **5.** tărîm; univers: *într-un rai sau într-o sferă locuită de sirene.* NEGR.; *din sfera mea venii cu greu ca*

S

să-ţi urmez chemarea. EM.; **6.** (şi **sferă cerească**; adesea fig.) spaţiu cosmic imaginat ca o suprafaţă asemănătoare celei descrise mai sus, cu raza infinită şi cu centrul în ochiul observatorului, pe care aparent se află toţi aştrii; cer, boltă cerească, firmament: *prin sferile-nstelate pătrund şi văd uimit fiinţele-adorate.* AL.; *toţi îngerii în cor, ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cîntare!* EM.; (înv.) **sferă armilară**, instrument folosit în astronomie, format din cercuri dispuse astfel încît să sugereze spaţiul cosmic, cu aşezarea şi mişcarea planetelor din sistemul nostru solar în raport cu Pămîntul, plasat în centrul întregii construcţii; **7.** (rar) orbită: *priveşte stelele cereşti care, atrase şi reîmpinse una către alta, se întorn fiecare în sfera ei, cu o orînduială ce niciodată nu s-a tulburat.* BOL.; **8.** (fig.) domeniu în limitele căruia există, acţionează, se manifestă etc. cineva sau ceva: *valoarea criticului se proporţionează cu sfera sensibilităţii estetice.* LOV.; *prin cultură să parvin spre sferele gîndirii filozofice.* PR.; **sferă de influenţă**, întindere, spaţiu, domeniu asupra căruia se exercită o influenţă; **sferă de atribuţie**, domeniu de activitate aflat în competenţa unei autorităţi: *preşedintele şi-a depăşit sfera de atribuţie;* **9.** (fig.) mediu (social); cerc, anturaj: *era un nume cunoscut ... în acea sferă de rataţi ori de mici autori.* CĂL.; **10.** element logic care reprezintă capacitatea de referinţă a noţiunii la ansamblul de indivizi ce posedă însuşirile reflectate în conţinutul acesteia. [Din gr. ***sphâira***, lat. ***sphaera***, fr. ***sphère***, germ. ***Sphäre***].

sferdecél m. v. sferdeteu.

sferdetéu, sferdetel m. (reg.) **1.** bucată de lemn, fixată transversal pe osia carului, în dreptul roţilor, care susţine loitrele; **2.** vîrtej (la căruţă); (şi: **sferdecel**). [*S-* + ***fercheteu***].

sféric, ~ci, sferică, ~ce a. de forma unei sfere; globular; (p. ext.) de forma unui cerc, a unui disc etc.; rotund; sfericesc, sferular: *o bucată de săpun mosc în formă sferică.* FIL.; *la vechii greci orizontul, lumea era sferică.* BL.; **triunghi sferic**, porţiune din suprafaţa unei sfere mărginită de trei arce de cercuri mari, care se intersectează două cîte două în puncte diferite; **zonă sferică**, porţiune din suprafaţa sferei cuprinsă între două planuri paralele; **sector sferic**, mulţimea punctelor interioare unei sfere, situate în interiorul conului, avînd ca bază un cerc mic al sferei, iar ca vîrf centrul sferei. [Din gr. ***sphairikós***, lat. ***sphaericus***, fr. ***sphérique***, germ. ***sphärisch***].

sfericésc, ~şti, sfericeáscă, ~eşti a. (înv.) sferic: *această lume ... sfericească să cheamă.* PANN. [Din gr. ***sphairik(ós)***, lat. ***sphaeric(us)*** + ***-esc***].

sfericitáte f. însuşirea de a fi sferic: *sfericitatea Pămîntului.* [Din fr. ***sphericité***].

sferoíd, sferoíde n. corp cu o formă apropiată de aceea a unei sfere, rezultînd din rotirea unei elipse, a unui ovoid etc. în jurul uneia dintre axele sale: *Pămîntul este un sferoid*; (adj.) *formaţiuni sferoide.* [Din fr. ***sphéroïde***, lat. ***sphaeroides***, germ. ***sphäroidisch***].

sferoidál, ~i, sferoidală, ~e a. de forma unui sferoid; care seamănă cu un sferoid: *obiect sferoidal; formă sferoidală.* [Din fr. ***sphéroïdal***].

sferoidizáre, sferoidizări f. tratament termic aplicat unor obiecte de oţel, pentru a se obţine carburi cu structura globulară. [Din fr. ***sphéroïdisation***].

sferolít, sferolite n. (mai ales la pl.) agregat mineral de formă sferică, prezent în unele roci eruptive, constituit prin dispunerea radiară a unor cristale prismatice (cu structură concentrică). [Din fr. ***sphérolite***].

sferométru, sferometre n. instrument de forma unui trepied cu un şurub micrometric central, folosit pentru măsurarea curburii suprafeţelor sferice şi a grosimii pieselor mici. [Din fr. ***sphéromètre***].

sferosiderít, sferosiderite n. varietate de siderit constituit sub formă de concreţiuni sferoidale. [Din fr. ***sphérosidérite***].

sfert, sferturi n. **1.** a parta parte dintr-un întreg; fiecare dintre cele patru părţi egale în care se poate împărţi un întreg; pătrime, pătrar, firtai: *aproape trei sferturi din tablouri se-ntorc în atelier.* VLAH.; **sfert academic**, întîrziere tolerată în protocolul academic; (p. ext.) întîrziere tolerabilă: *aşteptăm pe cineva care a depăşit cu mult sfertul academic.* PR.; **trei sferturi**, cu o lungime intermediară între scurt şi lung: *haine, mîneci trei sferturi;* **pe (un) sfert**, (cam) cît a patra parte dintr-un întreg, dintr-o cantitate; (p. ext.) (foarte) puţin: *la comună leafa lui era pe sfert din cît îi oferea statul.* REBR.; **(din) trei sferturi**, dintr-o sau într-o poziţie (a capului) intermediară între poziţia din faţă şi cea din profil: *se privi în oglindă din trei sferturi;* (rar) **pe sfert de sfert**, extrem de puţin: *acelaşi trup perfect ale cărui linii, mlădioase, moi şi pătimaşe, se împletesc cu atîta noroc şi cumpănire, încît marmura nu le poate fura decît pe sfert de sfert din adevărata lor căldură!* DELAVR.; **2.** măsură de capacitate sau de greutate reprezentînd o pătrime dintr-un litru sau dintr-un kilogram; cantitate egală cu aceasta: *puse sticla la gură şi ... dete duşcă un sfert.* VOIC.; **3.** (înv.) dare trimestrială (instituită de Constantin Mavrocordat) reprezentînd a patra parte din bir; plata acestei dări: *mai bine m-ai agiuta să-mi plătesc sfertu.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **şfert, cifert**). [Din sl. ***četvrŭtŭ***].

sfertişór, sfertişoare n. diminutiv al lui sfert; sfertuleţ. [*Sfert* + *-işor*].

sfertuléţ, sfertuleţe n. sfertişor: *nu poate veni decît un sfertuleţ de ceas.* CĂL. [*Sfert* + *-uleţ*].

sferulár, ~i, sferulară, ~e a. (rar) sferic: *bacili sferulari.* [*Sferulă* + *-ar*].

sferúlă, sferule f. formaţiune sferică din corpul unor bacterii, vizibilă la microscop. [Din fr. ***sphérule***, lat. ***sphaerule***].

sfeşnic, sfeşnice n. **1.** suport pentru lumînări, făclii, cu unul sau cu mai multe braţe: *lumînarea ni se isprăvise în sfeşnic.* DELAVR.; *cînd oi muri, să vii să-mi duci sfeşnicul, că ţi-am făcut prosop frumos.* SOR.; **2.** (reg.) rădăcină de măsea; **3.** (fig.; înv.) călăuză (a vieţii): *tu luminezi, sfeaştnicul mieu, Doamne.* COR.; **3.** (bot.; reg.) darie (*Pedicularis exaltata*); (şi: (înv. şi pop.) **şfeşnic, feşnic**, (înv.) **sfeaşnic, sfeaştnic**). [Din sl. ***svěštiníkŭ***].

sfeşnicăr, sfeşnicare n. măsuţă, piedestal pentru sfeşnice. [*Sfeşnic* + *-ar*].

sfeşnicél, sfeşnicele n. diminutiv al lui sfeşnic. [*Sfeşnic* + *-el*].

sfeştánie, sfeştanii f. **1.** slujbă religioasă (la ortodocşi) oficiată la inaugurarea unui aşezămînt, a unui monument, a unei case, în camera unui bolnav etc., constînd din rugăciuni şi stropire cu agheasmă; sfinţire mică: *sărindarele, acatistele, sfeştaniile, maslurile şi paraclisele îmbogăţesc epitropia bisericii.* GHICA; *ceremonia începu printr-o sfeştanie slujită cu fast de trei preoţi.* GHEŢIE; **2.** înjurătură: *sergenţii, cu ghionturi şi cu sfeştanii, îi pregăteau pentru inspecţie.* VLAH.; (şi: **feşnanie**). [Din sl. ***(o)svenštenije***].

sfeştóc, sfeştoace n. mătăuz: *dă cuviosul un sfeştoc de busuioc proaspăt.* NEGR; *umblau cu patrafirul şi sfiştocul din casă-n casă.* EM.; (şi: (reg.) **sfişţoc**). [Cf. rus. ***svitok***, bulg. ***svităk*** „sul, rulou"].

sfetagoréţ, sfetagoreţi m. (înv.) călugăr de la Sfîntul Munte: *duhovnicul lui ... era sfetagoreţ de la mănăstirea Dionisim.* ANTIM. [***Sfeta Gora*** n. pr. + *-eţ*].

sfeteriseálă, sfeteriseli f. (fam.) furt. [*Sfeterisi* + *-eală*].

sfeterisí, sfeterisesc vb. (înv. şi fam.; tr.) a fura: *s-au inventat funcţiuni iluzorii ..., lăsînd pe casieri să sfeterisească banii publici.* GHICA; *toate scrierile sale sînt sfeterisite din autori străini.* EM. [Din gr. mod. ***sfeterízome***].

sfeterisíre, sfeterisiri f. (fam.) acţiunea de a sfeterisi şi rezultatul ei; furt: *sfeterisire de idei.* R.L. [V. ***sfeterisi***].

sfeti, sfetesc vb. **1.** (înv.; refl.) a se arăta; a se manifesta; a se revela: *i s-a părut că s-a sfetit viitorul.* GHICA; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a întoarce pe faţă cărţile de joc pentru a se vedea valoarea cărţii ce urmează a fi trasă de alt jucător; (p. ext.) a trişa (la joc); **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se întîmpla: *în loc de o zeamă de găină, te-ai ales cu o piele de urs, dar mie mi s-a sfetit mai rău.* POP.; **a i se sfeti cuiva ceva**, a reuşi, a izbuti. [Din sl. ***světiti*** „a ieşi la lumină"].

sfetílnă, sfetilne f. cîntec bisericesc care se cîntă în timpul liturghiei din perioada unor posturi. [Din sl. ***světilĭna***].

sfetíre, sfetiri f. (înv.) acţiunea de a (se) sfeti şi rezultatul ei. [V. ***sfeti***].

sfétnic, sfetnici m. **1.** înalt dregător din divanul ţării, avînd calitatea oficială de a da sfaturi domnului; demnitar cu care se sfătuia conducătorul unei ţări: *toţi sfetnicii erau de faţă cînd a zis împăratul vorbele acestea.* ISP.; **2.** (pop. şi fam.) sfătuitor, consilier: *postelnicul m-a ales sfetnic de taină al său.* FIL.; (fig.) *cărţile ... ne sînt sfetnici şi nu ne contrazic.* SAD. [Din sl. ***sŭvětĭnikŭ***].

sfiálă, sfieli f. lipsă de încredere în sine, de îndrăzneală; atitudine timidă; sentiment de jenă, de ruşine faţă de cineva sau ceva; sfiiciune, stinghereală, timiditate: *văzînd că nu pun nimica-n gură de sfială, le-a dat el la fiecare-n taler.* CAR.; *o sfială ... se putea cunoaşte din feţe, din vorbe, din purtări.* AG.; **cu sfială**, sfios; temător: *răspunse cu sfială un ţăran.* CR.; **fără (nici o) sfială**, îndrăzneţ, curajos; obraznic: *spune-mi fără nici o sfială.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **sială, sîială**). [*Sfii* + *-eală*].

sfichi n. v. şfichi.

sfichiitúră f. v. şfichiuitură.

sfichiuí vb. v. şfichiui.

sfichiultúră f. v. şfichiuitură.

sfidă, sfidez vb. (tr.) **1.** a înfrunta cu dispreţ, cu ostentaţie pe cineva; a brava, a sfruntа: *du-te acasă şi spune că te-am bătut, o sfidă el.* TEODOR.; **2.** a se opune (cu curaj) la ceva, nesocotind consecinţele (grave); a desfide: *un fiu părăsind casa părintească ... sfidează autoritatea părinţilor.* STĂNIL.; *sfidează legile morale.* [Din it. ***sfidare***].

sfidáre, sfidări f. acţiunea de a sfida şi rezultatul ei; bravadă; desfidere: *avu un zîmbet de sfidare.* VLAH.; *întreaga populaţie rămăsese uluită de sfidarea aruncată de regim.* GHEŢIE. [V. ***sfida***].

sfidátor, ~i, sfidătoáre a. care sfidează; de sfidare: *erau greu de imaginat poeme mai libere, mai sfidătoare.* D.; *atitudine sfidătoare*; (adv.) *ne-a privit sfidător.* REBR. [***Sfida*** + *-tor*].

sfiélnic, ~ci, sfielnică, ~ce a. sfios: *fetiţă sfielnică; privire sfielnică*; (adv.) *a surîs sfielnic.* [***Sfială*** + *-nic*].

sfiéţ, ~i, sfieáţă, ~eţe a. (înv.) sfios: *o sfieaţă şi o cuvioasă îngrijire.* OD. [*Sfii* + *-eţ*].

sfígmic, ~ci, sfigmică, ~ce a. care aparţine pulsului, referitor la puls. [Din fr. ***sphygmique***].

sfigmográf, sfigmografe n. aparat pentru înregistrarea grafică a pulsaţiilor arteriale. [Din fr. ***sphygmographe***].

sfigmográmă, sfigmograme f. traseu al pulsului înregistrat cu sfigmograful; (p. ext.) grafic reprezentînd acest traseu. [Din fr. ***sphygmogramme***].

sfigmomanométru, sfigmomanometre n. sfigmotensiometru. [Din fr. ***sphygmomanomètre***].

sfigmometríe, sfigmometrii f. măsurarea pulsului. [Din fr. ***sphygmométrie***].

sfigmomátru, sfigmometre n. (med.) tensiometru. [Din fr. *sfigmomètre*].

sfigmotensiométru, sfigmotensiometre n. aparat pentru măsurarea indirectă a tensiunii arteriale; sfigmomanometru, tensiometru. [Din fr. *sphygmotensiomètre*].

sfíi, sfiesc vb. (refl.) **1.** a se teme: *s-a sfiit să meargă în pădure*; **2.** a fi rezervat din cauza timidității, a unui sentiment de jenă, de rușine; a fi sfios; a se intimida, a se rușina: *ce te sfiești ca o fecioară?* DELAVR.; *ne-am sfiit amîndoi să ne mai privim*. EL.; **3.** a se îndoi; a șovăi: *parcă s-ar sfii să șadă lîngă dînsul ca o mamă*. VLAH.; **4.** (reg.; în forma **sîi**) a se speria: *murgul tău să se sîiască și pe loc să poticnească, la pămînt să te izbească*. POP.; (și: (înv. și reg.) **sîi, sii**). [Din sl. *svěniti sen* „a se strînge în sine"].

sfiicíos, ~și, sfiicioásă, ~e a. (rar) sfios: *smerită ... și sfiicioasă ca o fată mare*. ISP.; *mă apropiam cu gîndul sfiicios, tremurînd, d-acea vestită școală*. DELAVR. [*Sfii* + *-icios*].

sfiicíune, (rar) **sfiiciuni** f. sfială: *de sfiiciune m-iese sîngele-n obraz*. EM. [*Sfii* + *-ciune*].

sfiínță, sființe f. (înv.) sfială. [*Sfii* + *-ință*].

sfiíre, (rar) **sfiiri** f. (înv.) sfială. [V. *sfii*].

sfiít, ~ți, sfiită, ~e a. (rar) timid, stingherit; sfios: *toată viața ... a păstrat un aer sfiit*. CĂL. [V. *sfii*].

sfin, sfini m. (zool.; înv.) porc: *desătina de stupi și de sfini* (a. 1728). URIC. [Din sl. *svinija*].

sfíncter, sfinctere n. mușchi inelar care înconjoară un orificiu natural, determinîndu-i închiderea și deschiderea, în funcție de gradul de contracție sau de relaxare (ex.: sfincter anal, pancreatic, piloric). [Din fr. *sphincter*].

sfíneác, sfineci m. (bot.; reg.) cărpiniță (*Carpinus orientalis*). [Din sb. *svinjak*].

sfínghe f. (entom.; pop.) sfinx. [Din lat. *sphinga*].

sfințénie, sfințenii f. **1.** calitatea cuiva de a fi (ca un) sfînt; sfinție: *ne spunea de sfințenia călugărilor de la Stavros*. GHICA; **cu sfințenie**, **a)** cu evlavie: *a ascultat cu sfințenie slăvitul „Cristos a înviat"*. VOIC.; **b)** cu respect; cu venerație: *aici amintirile istorice sînt vii ... și păstrate cu sfințenie*. VLAH.; **c)** cu exactitate; cu rigurozitate: *îi trimitea cu sfințenie banii pentru ... examene*. GHEȚIE; **d)** cu atenție, cu grijă deosebită; scrupulos: *am cetit cu sfințenie toate gazetele*. CAR.; **2.** caracterul a ceea ce este sfînt; sacru: *simt ... sfințenia cîntării preacurate*. GOGA; *sfințenia unui lăcaș de cult*; **3.** caracterul a ceea ce este pur, intangibil; (p. ext.) curățenie, puritate sufletească: *sfințenia legăturei ce vă unește*. NEGR.; *se minte în școală, la biserică, în sfat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie*. EM.; **4.** (înv. și reg.; de obicei la pl.) obiecte, practici etc. (considerate) divine: *crezuri și sfințenii păstrate ca reazim în lumea bulversată*. CF.; *craiul sărută sfințeniile*; **5.** (înv.) sfințire: *la sfințenie să hi fost preoți cu diaconii*. UR. [*Sfinți*[1] + *-enie*].

sfínți, sfințesc vb. **1.** (bis.; tr.) a trece în rîndul sfinților; a sanctifica, a canoniza; (p. ext.) a binecuvînta, a blagoslovi: *sfințește-m tot dentîi născutul*. BIBLIA; (refl. pas.) *horesc îngerii cînd se sfințește un sfînt*. EM.; **2.** (rar; tr.) a hirotonisi: *a fost sfințit preot*; **3.** (bis.; tr.) a venera; a proslăvi: *sfințiți postul!* COR.; (refl. pas.) *sfințească-se numele tău!*; **4.** (tr.) a face să dobîndească har divin, caracter sacru prin anumite ritualuri religioase; a consacra, a închina lui Dumnezeu; a tîrnosi: *preotul sfințește bucatele la parastas; mitropolitul a sfințit o biserică*; **5.** (p. ext.; tr.) a face să sporească valoarea, calitatea; a înnobila; a purifica: *omul sfințește locul*. PANN; (fig.) *unealta e sfințită de gîndul care-o poartă și-i binecuvîntată atîta cît clădește*. VOIC.; **6.** (reg.; tr.) a îmbăta, a ameți de miros: *miroase de te sfințește*. POP.; **7.** (pop.; refl.) a face ce vrea; **a-și face cheful**: *lasă-l că nu se sfințește el cu mine, jupîne!* CAR.; **8.** (reg.; tr.) a pocni, a bate: *te sfințesc eu!* POP. [Din sl. *sventiti*].

sfințíe, sfinții f. **1.** (înv.) sfințenie: *se dea voo dobîndire întru toată sfințiia tuturor*. COD.VOR.; **2.** (concr.; înv.) biserică; templu: *feace ca un cornu sfinția sa în pămînt*. PSALT.; **3.** (artic.) termen de reverență pentru a vorbi despre (sau cu) un cleric, un sfînt, Dumnezeu: *informațiile ... arată pe Sfinția sa părintele ... ca pe un om cu cele mai frumoase calități*. CAR. [*Sfînt* + *-ie*].

sfințíre, sfințiri f. **1.** acțiunea de a sfinți[1] și rezultatul ei; **2.** sanctificare, canonizare; binecuvîntare, blagoslovire: *la 20 iunie 1992 a avut loc sfințirea lui Ștefan cel Mare*; **3.** (rar) hirotonisire: *sfințirea preotului*; **4.** (bis.) venerare; proslăvire: *scrieri de sfințire a lui Isus*; **5.** dobîndire a harului divin, prin anumite ritualuri religioase; consacrare, tîrnosire, sfințenie: *cîte tîrnosiri și sfințiri de biserici din nou*. CR.; **Sfințirea cea mare**, (ritualul religios de la) Bobotează; **sfințirea mică**, sfeștanie; **6.** (concr.; înv.; rar) biserică; templu: *aprinseră cu foc sfințirea ta*. PSALT. [V. *sfinți*[1]].

sfințișór, sfințișori m. **1.** diminutiv al lui sfînt; sfîntuleț, sîntuleț: *auzindu-vă cineva ar gîndi că sînteți niște sfințișori abia ieșiți din rai*. NEGR.; **2.** (reg.; de obicei la pl.) mucenic: *de Mucenici mîncăm sfințișori cu multă miere și nucă*; **3.** (arg.) nota 8. [*Sfînt* + *-işor*].

sfințít[1] n. (rar) sfințire: *au venit la sfințitul casei*. [V. *sfinți*[1]].

sfințít[2]**, ~ți, sfințită, ~e** a. **1.** sanctificat, canonizat; **2.** (bis.) venerat; proslăvit; **3.** care a primit har divin, prin anumite ritualuri religioase: *toată lumea dorea să ajungă ... la pîinea sfințită*. AG.; *preotul ortodox stropește curtea, vitele, lanurile cu apă sfințită*. STĂNIL. [V. *sfinți*[1]].

sfințitúră, sfințituri f. **1.** sfințire[1]: *mare iaste omul, mare iaste și sfințitura*. COR.; (reg.; la pl.) mîncăruri sfințite[3]: *sfințituri de la Paști*. [*Sfințit*[1] + *-ură*].

sfínx, sfincși m. **1.** monstru originar din Egiptul antic, cu cap de femeie, cu trup de leu și cu aripi de vultur, care cerea călătorilor (de la Teba) să dezlege o enigmă, devorîndu-i pe acei ce nu reușeau: *Oedip a ghicit enigma Sfinxului și l-a răpus pe Sfinx*; **2.** reprezentare artistică a acestui monstru sau a unei figuri monstruoase de leu culcat, cu cap de om, de berbec sau de vultur: *sfincșii dormitînd pe labe ce port vase de-alabastru!* MACED.; **3.** (fig.) persoană enigmatică, impenetrabilă; (p. ext.) enigmă: *adevăr scăldat în mite, sfinx pătrunsă de-nțeles.*; **de sfinx**, misterios: *zîmbet de sfinx*. TEODOR.; **4.** numele mai multor specii de fluturi de noapte; sfinghe. [Din fr., lat. *sphinx*].

sfiós, ~și, sfioásă, ~e a. **1.** lipsit de îndrăzneală, de încredere în sine; timid, rușinos, rezervat, sfiicios, sfieț: *el e frumos și tinerel, dar e sfios cînd e cu fete*. COȘB.; **2.** care denotă, care exprimă timiditate, lipsă de încredere, de curaj; sfielnic, sfiicios, sfiit: *ceea ce mă mîhnea puțin erau șoaptele sfioase ale colegilor mei*. DELAVR.; (adv.) *vorbele-i șoptite sfios mă fascinau*; **3.** (fig.) discret: *simți atunci în nări un parfum sfios și exotic*. EL. [*Sfii* + *-os*].

sfioșénie, sfioșenii f. (rar) sfială; **cu sfioșenie**, cu sfială: *răspunse cu sfioșenie*. [*Sfios* + *-enie*].

sfiștóc n. v. sfeștoc.

sfítă, sfite f. veșmînt preoțesc larg, fără mîneci, care se poartă peste celelalte haine, în timpul slujbei religioase: *mitropolitul cu sfită de aur s-apleacă și apropie de buzele ei fripte linguriță cu grijanie*. CAR.; (și: (înv.) **svită**). [Din sl. *svita*].

sfînt, sfinți, sfîntă, sfinte a. **1.** epitet propriu lui Dumnezeu, creațiilor cerești, de esență divină, întruchipînd perfecțiunea și puritatea absolută; sînt: *sfinții îngeri*. BIBLIA; *bun lucru a mai lăsat Dumnezeu sfîntul!* CR.; **Sfînta Fecioară**, Maica Domnului: *acest gest pios era adresat parcă Sfintei Fecioare*. PR.; **Sfînta Familie**, Isus Hristos, Iosif și Maria; **Sfînta Treime** (sau **Troiță**), v. **treime**; **Sfîntul Duh**, v. **duh**; **2.** care aparține divinității, referitor la divinitate; dumnezeiesc, divin, ceresc: *Dumnezeu călca cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii*. EM.; **Locurile sfinte** (sau **Țara sfîntă**), locurile în care a trăit și propovăduit Isus Hristos: *a murit călugărița într-o mănăstire din Țara sfîntă*. GAL.; **sfîntul mormînt**, mormîntul în care a fost îngropat Isus Hristos; **orașul sfînt**, orașul Ierusalim; **locul sfînt**, orașul Mecca (spre care se orientează cu fața mahomedanii cînd se roagă); **lemn sfînt**, lemn din care s-a făcut crucea pe care a fost răstignit Isus Hristos (purtat ca un talisman): *au la piept o cruciuliță cu lemn sfînt*. AL.; **3.** epitet pentru cei canonizați, sanctificați de biserică: *sfinții martiri; Ștefan cel Mare și Sfînt*; **(Prea) Sfîntul părinte**, v. **părinte**; **sfinții părinți**, v. **părinte**; **4.** care aparține bisericii sau religiei (creștine), referitor la biserică sau la cultul religios (creștin); înzestrat cu har divin; sacru[1]: *schitul vechi și sfînt*. EM.; *pragul sfintelor biserici n-am călcat de nu ți-în minte*. MACED.; *nu le-ajute sfînta cruce*. POP.; **sfintele daruri**, v. **dar**; **sfînta slujbă**, liturghia: *cînd sosi Alexandru, sfînta slujbă începuse*. NEGR.; **sfînta masă**, pristol; **sfintele taine**, v. **taină**; **sfînta scriptură**, v. **scriptură**; **sfînta oaste**, armata de cruciați; **război sfînt**, cruciadă; **sfînta** (sau, înv., **sfîntul**) **sfintelor** (și (înv.) m., f.), sanctuarul vechiului templu evreiesc din Ierusalim, în care se ține chivotul legii și în care marele preot intră o singură dată pe an: *vei acoperi cu acoperămîntul chivotul mărturiei în sfînta sfintelor*. BIBLIA; *Dumnedzău ș-au grăitu-și în sfîntul*. DOS.; **5.** care duce o viață neprihănită, respectînd preceptele divine (ca un sfînt); (p. ext.) cuminte, liniștit: *viind seara, să-l găsească sfînt*. PANN; *fetele lor sînt sfinte, nu tîrfe ca ale noastre*. EL.; **6.** conform preceptelor divine; (p. ext.) neprihănit, pur; nevinovat: *dorul meu e-atît de-adînc și atît de sfînt cum nu mai e nimica, în cer și pe pămînt*. EM.; *ducea o viață sfîntă*; **7.** epitet pentru aștri, fenomene naturale etc.: *și să vază sfîntul soare ... hora noastră cea frățească*. AL.; *iacă, jupîneșică, și sfînta ziuă*. CR.; **8.** (pop.) epitet pentru unele dintre zilele săptămînii (personificate): *vrăjit de mult e lacul de-un cuvînt al Sfintei Miercuri*. EM.; *s-o șterg mîine din revărsatul zorilor către Sfînta Vineri*. DELAVR.; **9.** demn de dragoste, de respect, de venerație; care impune respect, venerație; desăvîrșit: *sfîntă muncă de la țară, izvor sacru de rodire*. AL.; *c-o idioată nesimțire își rîd de tot ce-i demn și sfînt*. VLAH.; **10.** care nu poate fi nesocotit, contestat, tulburat, vătămat etc.; de neatins, infailibil, sacru[1]: *ce-i spunea ea sfînt era*. CR.; *pămîntul nostru-i scump și sfînt că el ni-i leagăn și mormînt!* COȘB.; **11.** (fam.) strașnic, teribil: *bine ar face să-i tragă o sfîntă bătaie*. REBR.; // **m. 1.** (pop.; artic.) Dumnezeu: *noi ce din mila Sfîntului umbră facem pămîntului*. EM.; (pop. și fam.) **ferit-a** (sau **fereasc**ă) **Sfîntul**, în nici un caz, nicidecum: *să omor eu un cap de om? ferit-a Sfîntul!* POP.; (pop. și fam.) **a-l vedea pe cineva Sfîntul**, **a)** a o păți, a da de belea; **b)** a da peste un noroc, peste un chilipir; (pop. și fam.) **a-l uita pe cineva Sfîntul undeva**, a zăbovi prea mult (și fără treabă) într-un loc; (fam.) **a duce** (sau **a pune**) **pe cineva Sfîntul**, a îndrăzni să ...: *apoi să fi dus sfîntul pe vreunul să nu știe lecția!* GHICA; **2.** (reg.; la pl.) mucenici: *de va fi omăt la Sfinți, 9 martie, anul va fi ... îmbelșugat*. POP.; **3.** (reg.; de obicei la pl.) mucenic (care se mănîncă la 9 martie); **4.** (iron. sau depr.; mai ales la pl.) persoană importantă, influentă, cu funcții (administrative): *avem și noi sfinții noștri;* **pînă la Dumnezeu te mănînc**ă (sau **te omoară, îți iau sufletul**) **sfinții**, pînă să ajungi la șeful cel mare înduri multe de la slujbașii mărunți: *pînă la Dumnezeu sfinții îți ieu sufletul*. CR.; **a se ruga de toți sfinții**, a stărui cu rugăminți la mai marii zilei. // m., f. **1.** bărbat sau femeie cu credința deplină în Dumnezeu, care s-a

jertfit pentru religia creştină, fiind canonizat(ă), sanctificat(ă) de biserică; sînt(ă): *stă înaintea lui cu evlavie ca în faţa unui sfînt.* VLAH.; *mănîncă sfinţi şi scuipă draci.* Z.; (pop. şi fam.) **a-i ieşi cuiva un sfînt din gură**, a vorbi înţelept, a da soluţii judicioase: *parcă v-a ieşit un sfînt din gură, luminate împărate.* CR.; (reg.) **a fura** (sau **a lua**) **sfîntul** (ori **sfinţii**) **pe cineva**, a) a adormi (repede); a dormi (liniştit); b) a păţi ceva neplăcut, a da de bucluc: *dacă nu-i fi şi cu draci oleacă, apoi cică te fură sfinţii şi iar nu-i bine.* CR.; c) a se îmbolnăvi; a muri; **a sta** (**ca un**) **sfînt** (sau **ca nişte sfinţi**), a sta nemişcat, cuminte: *bătrînii stăteau ca nişte sfinţi.* SAD.; **2.** data prăznuirii de către biserica creştină a celor canonizaţi, sanctificaţi; sărbătoarea creştină a acesteia: *nu ţin niciodată socoteala sfinţilor.* CAR.; *la Sfînta Marie, cîndu-s copţi strugurii-n vie.* POP.; **la sfîntu-aşteaptă**, niciodată; **3.** reprezentare grafică, pictură, statuie etc. a celor canonizaţi, sanctificaţi; icoană: *îşi plimba ochii la sfinţii zugrăviţi pe pereţi.* GHEŢIE; **4.** persoană care duce o viaţă cucernică, neprihănită: *mama e o sfîntă*; **5.** (pop. şi fam.) **sfîntu-Nicolae**, nume dat băţului, biciului cu care erau bătuţi copiii (la şcoală): *de fiecare greşeală să-i ardă şcolariului cîte un sfînt-Nicolai.* CR. // f. **1.** (la pl.) concepţii, ritualuri, obiecte religioase, de cult: *un pustnic vine pe la ele de le povăţuieşte cele sfinte.* ISP.; **2.** (mit. pop.; de obicei la pl.; artic.) iele: *sfintelor, ... să veniţi line ca apa, bune ca pîinea!* POP.; **3.** (reg.; artic.) moartea. [Din sl. ***sventŭ***].

sfîntărîu, sfîntărîi n. (înv.; rar) sanctuar; altar: *la vîrful muntelui ... e sfîntariul muzelor.* B.-DEL. [De la ***sfînt;*** cf. lat. ***sanctuarium***].

sfîntulét, sfîntuleţi m. (pop.) sfinţişor: *Dumnezău, sfîntuleţul, a şi priceput gîndul dracilor.* POP. [***Sfînt*** + ***-uleţ***].

sfîr interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de învîrtirea rapidă a unui obiect: *o vîrtelniţă care face sfîr şi alt nemic.* AL.; **2.** cuvînt care imită zgomotul produs cînd se prăjesc alimente, cînd se încinge pe foc grăsime, cînd se stinge focul cu apă: (fig.) *ei îi făcu inima sfîr!* ISP.; **3.** cuvînt care imită torsul pisicii: *pisica, sfîr-sfîr, închidea pleoapele leneş.* DELAVR. [Onomat.].

sfîrăí vb. v. **sfîrîi**.

sfîrc, sfîrcuri n. **1.** vîrful proeminent al mamelei; mamelon: *nu vedea decît sînii mari, puternici, cu peceţile lor cafenii şi sfîrcurile semeţe.* GHEŢIE; **2.** extremitate (proeminentă), cartilaginoasă sau moale a unor (părţi de) organe anatomice; zgîrci: *foc îmi ieşea din sfîrcul urechilor.* VLAH.; *sfîrcul nasului*; **3.** vîrf al mustăţilor, al aripilor etc.: *mustaţa ... răsucită acum la sfîrcuri.* AG.; *porumbii fremătau uşor din sfîrcuri.* GAL.; **4.** şfichi (al biciului); pleasnă: *gîrbaciul cu douăsprezece sfîrcuri de plumb.* FIL.; **5.** (pop.) vîrf al paloşului: *tare mi-l bătea cu sfîrcul paloşului.* POP.; **6.** porţiune dintr-o suprafaţă de teren, de apă etc. situată la o margine: *de după un sfîrc de pădure, se povîrni pe clină.* VOIC.; *de mîna dreaptă l-a luat, în sfîrcul mării l-a aruncat.* POP. [Et. nec.].

sfîrcăí vb. v. **sfîrcîi**.

sfîrcióc m. v. **sfrîncioc**.

sfîrcîí, sfîrcîlesc şi **sfîrcîi** vb. (reg.; tr.) **1.** a smiorcăi; **2.** a fuma (cu pipa): *sfîrcîieşte toată ziua la tabac.* CR.; (şi: **sfîrcăi**). [Onomat.].

sfîrcîít[1], ~ţi, sfîrcîítă, ~e a. (reg.) care sfîrcîie; smiorcăit[1]. [V. ***sfîrcîi***].

sfîrcîít[2], sfîrcîituri n. (reg.) faptul de a sfîrcîi; smiorcăit. [V. ***sfîrcîi***].

sfîrcuí, sfîrcui vb. (tr.) a şfichiui. [***Sfîrc*** + ***-ui***].

sfîrcuíre, sfîrcuíri f. (rar) acţiunea de a sfîrcui şi rezultatul ei. [V. ***sfîrcui***].

sfîrcurát, ~ţi, sfîrcurată, ~e a. (reg.) împestriţat cu pene de altă culoare: *porumbei vineţi sfîrcuraţi cu negru.* [De la ***sfîrc***].

sfîrîí, pers. 3 **sfîrîie** vb. (intr.) **1.** a produce sunete caracteristice, şuierătoare, repetate, cînd se prăjeşte grăsime sau un aliment; (p. ext.) a se prăji; a se frige: *carnea sfîrîie pe cărbuni*; (fig.) *ne sfîrîie gîtlejul de sete.* CR.; **2.** a produce pocnete mici, scurte, repetate, cînd arde focul; a arde repede, cu pîlpîiri şi cu pocnete scurte: *mucoasa lumînare sfîrîind său şi-l arde.* EM.; **3.** a produce un zgomot ritmic, caracteristic, printr-o mişcare de învîrtire continuă; (p. ext.) a se mişca, a funcţiona foarte repede: *fusu-i repede se-ntoarce, iute-n aer sfîrîind.* AL.; *sfîrîie roatele tipografiilor.* CAR.; (fig.) *în aer sfîrîia, se măcina vremea.* REBR.; **a-i sfîrîi cuiva inima**, a fi îndrăgostit, a-i fi foarte dor de cineva: *cum sfîrîia fusul roţii, aşa-mi sfîrîia inima-n mine, de dragostea Măriucăi.* CR.; **a-i sfîrîi călcîiele**, a fugi, a merge foarte repede: *am fugit de ne sfîrîiau călcîile.* SOR.; **4.** (despre păsări) a zbura cu bătăi repezi de aripi; a filfîi; **5.** (despre insecte) a bîzîi, a zumzăi, a ţîrîi: *miliardele de cosaşi ... sfîrîiau asurzitor.* SAD.; **6.** (despre pisici) a toarce; **7.** a produce un fîsîit caracteristic: *iese must nou care sfîrîie.* SAD.; (şi: (reg.) **sfărăi, sfîrăi**). [***Sfîr*** + ***-îi***].

sfîrîiác, sfîrîiace n. (reg.) **1.** zgomotul produs de un fier încins scufundat în apă: *sfîrîiacul e tot ce a putuţ face un ţigan dintr-o bucată de fier.* SAD.; **2.** (fam.) lucru lipsit de valoare; fleac: *s-a prezentat la sesiune cu-n sfîrîiac*; **3.** sfîrîitoare. [***Sfîrîi*** + ***-ac***].

sfîrîiáiă, sfîrîieli f. **1.** sfîrîit; **2.** (fig.) păcăleală: *adevărată sfîrîială*; **3.** (fig.) avantaj, cîştig: *nu-i nici o sfîrîială*; (şi: (reg.) **sfărăială**). [***Sfîrîi*** + ***-eală***].

sfîrîít, sfîrîituri n. **1.** faptul de a sfîrîi; sfîrîială, sfîrîitură; **2.** (producere de) zgomote scurte, repetate specifice focului sau materiilor care ard: *se auzi sfîrîitul lumînărilor ce ardeau.* GHEŢIE; *se auzea un sfîrît de primus.* C. PETR.; **3.** (producere de) zgomot ritmic, repetat, determinat de învîrtirea, mişcarea rapidă a unui obiect: *sfîrîitul fusului*; **4.** (producere de) zgomot caracteristic, determinat de filfîirea aripilor păsărilor; filfîit; **5.** bîzîit, zumzăit: *un sfîrît de stol de lăcuste.* VOIC.; **6.** fîsîit: *sfîrîitul sifonului.* [V. ***sfîrîi***].

sfîrîitór, ~i, sfîrîitoáre a. care sfîrîie: *aduse într-o cratiţă de lut friptura sfîrîitoare.* SAD.; *mîncau mititei sfîrîitori.* CĂRT. // f. (pl. **sfîrîitori**) jucărie făcută dintr-o nucă goală, străbătută longitudinal de un ax, pe care se înfăşoară o sfoară, care, cînd e trasă, produce un zbîrnîit caracteristic; bîzîitoare, sfîrîiac; (şi: (reg.) **sfărăitor**). [***Sfîrîi*** + ***-tor***].

sfîrîitúră, sfîrîituri f. sfîrîit. [***Sfîrîi*** + ***-tură***].

sfîrlác[1], sfîrlacuri n. **1.** (înv. şi pop.) smîrc pe coasta unui munte; **2.** (reg.; în forma **sforac**) confluenţa a două rîuri; locul unde se întîlnesc două văi; (şi: **sfîrlag, sfărlac, sforac**). [Cf. magh. ***forrás***].

sfîrlác[2], sfîrlaci m. (reg.) **1.** roi mic de albine; **2.** peşte mărunt. [***Sfîrlă*** + ***-ac***].

sfîrlág n. v. **sfîrlac[1]**.

sfîrlă, sfîrle f. (reg.) **1.** bobîrnac: *îmi pare rău pentru nasul amicului meu, ... însă sfîrla e bine aplicată.* AL.; **2.** rît[1]: *s-au sculat cu mînie scroafele asupra lupului ..., pălindu-l cu sfîrlele.* SAD.; **3.** (reg.) sfîrleză, titirez; **4.** (iht.) zvîrlugă (*Cobitis aurata balcanica*). [Cf. ***sfîr***, ***azvîrli***].

sfîrleáză, sfîrleze f. **1.** (înv. şi reg.) prîsnel; **2.** (reg.) fus cu care se răsucesc firele toarse; **3.** titirez (pentru copii); sfîrlă: *omul acela ... a intrat ca o sfîrlează în scenă.* CAR.; **4.** (înv. şi reg.) jucărie făcută dintr-o scîndurică flexibilă, în jurul căreia se răsuceşte o sfoară lungă cu un beţişor, căruia i se dă drumul în părul sau în barba cuiva, pentru a le încîlci; (p. restr.) beţişorul acesteia; smîc: *Teodoros îi aruncase sfîrleaza în barbă.* GHICA; **5.** (reg.) jucărie făcută dintr-un cărăbuş prins într-un ac, care zbîrnîie; zbîrnîitoare; **6.** (reg.) morişcă (pe acoperişul unor case). [***Sfîrlă*** + ***-ează***].

sfîrloágă, sfîrloage f. (pop.) **1.** piele veche, uscată, scorojită; **2.** încălţăminte proastă, uzată; (spec.; la pl.) cizme vechi, uzate: *puindu-ţi sfîrloagele pe calup.* CR. [***Sfîrlă*** + ***-oagă***].

sfîrlogí, sfîrlogesc vb. (reg.; refl.) **1.** a se scoroji, a se usca: *iarba s-a sfîrlogit*; **2.** (despre oameni sau despre pielea, faţa lor) a se zbîrci; **3.** (fig.; despre oameni) a se frămînta. [De la ***sfîrloagă***].

sfîrnár, sfîrnari m. (înv. şi reg.; intr.) negustor; (spec.) geambaş: *cămătari şi sfîrnari foarte avuţi.* BĂLC. [Et. nec.; cf. lat. ***fenus***].

sfîrnări, sfîrnăresc vb. (înv. şi reg.) a face negoţ (pentru profit); a negustori. [De la ***sfîrnar***].

sfîrnărie f. (înv. şi reg.) **1.** negustorie; **2.** (fig.) şarlatanie. [***Sfîrnar*** + ***-ie***].

sfîrşeálă, sfîrşeli f. **1.** senzaţie de slăbiciune, stare de leşin; sfîrşenie, sfîrşitură: *după ce treceam de criză, urma o perioadă de sfîrşeală adîncă.* GHEŢIE; **2.** (rar) dezgust. [***Sfîrşi*** + ***-eală***].

sfîrşénie, (rar) **sfîrşenii** f. **1.** (înv.) sfîrşit[2]; moarte: *făcînd minuni pînă la sfîrşenia sa.* DOS.; **2.** (înv.) scop: *că sfîrşeniia legiei dragostea e.* COR.; **3.** (înv.) capăt; hotar; **4.** (reg.) sfîrşeală: *de inimă rea simţi o lîncezeală, o sfîrşenie.* POP. [***Sfîrşi*** + ***-enie***; cf. sl. ***sŭvrŭšenije***].

sfîrşí, sfîrşesc vb. **1.** (tr., intr. şi refl.) a duce la capăt o activitate, o acţiune; a pune capăt la ceva; a (se) isprăvi, a (se) termina, a (se) încheia, a înceta: *Doamne, să se sfîrşească o dată cu viaţa asta!* VLAH.; *tinereţea sfîrşeşte o dată cu pierderea curiozităţii spirituale.* ARG.; **2.** (tr.) a finaliza, a isprăvi; a înfăptui; a desăvîrşi: *să o ajute să sfîrşească cu bine şi slujba aceasta.* ISP.; *a sfîrşit opera înaintaşilor săi*; **3.** (intr.) a termina de vorbit; a epuiza un subiect; a încheia, a conchide, a concluziona: *dar el sfîrşi zicîndu-mi să înţeleg cuvîntul.* BOL.; **4.** (intr. şi refl.) a înceta să mai existe, să mai acţioneze etc.; a (se) curma: *ia mai sfîrşeşte o dată cu lupul cela, altăceva n-ai de vorbit?* CR.; **a sfîrşi cu cineva**, a rupe relaţiile cu cineva: *trebuia să sfîrşească o dată cu ea.* AG.; **a sfîrşi cu ceva**, a nu se mai ocupa cu ceva: *am sfîrşit cu negustoria*; **5.** (tr.) a absolvi: *a sfîrşit liceul*; **6.** (refl.) a se isprăvi, a se duce, a trece: *vacanţa s-a sfîrşit*; **7.** (tr.) a consuma integral, pînă la capăt; a epuiza: *sfîrşiseră gustările.* VOIC.; (refl. pas.) *s-au sfîrşit proviziile*; **8.** (tr.) a lichida: *să sfîrşim socotelile*; **9.** (refl.) a expira: *s-a sfîrşit termenul de garanţie*; **10.** (refl.) a conteni, a se potoli: *ploaia s-a sfîrşit*; **11.** (intr.) a avea drept rezultat, consecinţă; a ajunge să ...: *atîtea mărири şi izbînzi sfîrşesc prin a muta firea omului.* GHEŢIE; **12.** (refl. şi intr.) a muri, a deceda: *m-am deprins ... cu ideea că azi mîine trebuie să mă sfîrşesc.* VLAH.; **13.** (înv. şi pop.; tr.) a omorî: *cu otravă şi cu spirt ... de zile l-am sfîrşit.* POP.; **14.** (refl.) a avea o senzaţie de slăbiciune, stare de leşin; a fi vlăguit, istovit, a fi epuizat, extenuat: *fiămînzi copiii-n drum ne mor şi ne sfîrşim de mila lor.* COŞB.; **a i se sfîrşi cuiva inima**, a fi îndurerat, cuprins de tristeţe: *mi se sfîrşeşte inima cînd o văd astfel.* AL.; **a se sfîrşi cineva de la inimă**, a-i veni rău, a leşina: *sfîrşindu-se de la inimă, se moaie ... şi cade pe un scaun.* CAR.; **15.** (rar; refl.) a se lăsa cuprins, dominat de ...: *parcă te sfîrşeşti deodată într-o lene caldă, dulce.* VLAH.; **16.** (refl. şi intr.) a ajunge la capăt; a se termina: *acest drum ... nu ştiu unde se va sfîrşi.* ST.; [Din sl. ***sŭvŭršiti, svršiti***].

sfîrşíre, sfîrşiri f. **1.** acţiunea de a (se) sfîrşi şi rezultatul ei; sfîrşit[2]; **2.** isprăvire, încheiere, terminare a unei activităţi, a unei acţiuni: *sfîrşirea lucrărilor Parlamentului*; **3.** absolvire: *după sfîrşirea studiilor*; **4.** încetare: *sfîrşirea războiului*; **fără sfîrşire**, fără încetare, mereu: *ne întrebau fără sfîrşire.* GANE; **5.** consumare, epuizare: *sfîrşirea proviziilor*; **6.** (înv. şi reg.) moarte: *am aflat de sfîrşirea bătrînului.* [V. ***sfîrşi***].

sfîrşít[1], ~ţi, sfîrşită, ~e a. **1.** dus pînă la capăt; terminat, gata: *lucru sfîrşit*; **2.** consumat; isprăvit, încheiat: *viaţa-mi pare o nebunie sfîrşită*

fără a fi început. EM.; *căsătoria sa e oricum sfîrşită.* GHEŢIE; **3.** cuprins de moleşeală; istovit peste măsură, sleit de puteri; extenuat, leşinat, stors[1]: *mă întinsei în fotoliu, sfîrşit, aproape sufocat de durere.* EL.; **4.** stins; scăzut: *cu un glas sfîrşit.* [V. ***sfîrşi***].

sfîrşit², (rar) **sfîrşituri** n. **1.** faptul de a (se) sfîrşi; sfîrşire; isprăvire, încheiere, terminare: *sfîrşitul treburilor;* **a lua sfîrşit**, a se sfîrşi: *poate vor lua sfîrşit necazurile noastre;* **2.** partea terminală a unui lucru sau cu care se sfîrşeşte ceva; capăt; **la sfîrşit**, în partea terminală a unui lucru: *calendare cu poveşti la sfîrşit.* NEGR.; **3.** punct, moment final; capăt, fine: *la sfîrşitul prînzului.* GHICA; *sfîrşitul zilei;* **fără (de) sfîrşit**, care (pare că) nu se termină niciodată: *el mi-a făgăduit un amor fără sfîrşit.* NEGR.; **în sfîrşit**, în cele din urmă; la urma urmei: *în sfîrşit, v-aţi convins.* AL.; **la sfîrşit**, la urmă: *la sfîrşit, îmi mulţumi;* **pe sfîrşite**, aproape gata, pe terminate: *toamna era pe sfîrşite.* VLAH.; **a face** (sau **a pune**) **sfîrşit**, a face să înceteze, a pune capăt: *fă un sfîrşit durerii ..., vin la sînu-mi.* EM.; **4.** moarte: *îşi simţea sfîrşitul aproape;* **a-şi da sfîrşitul**, a muri: *şi-a dat sfîrşitul, bietul, cînd era încă în floarea vieţii.* GHICA; **a-şi da obştescul sfîrşit**, v. **obştesc**; **5.** apocalips: *nu numai marii scelerați au coşmarul sfîrşitului, ci şi egoiştii de toate nuanţele.* PR.; *doar n-o fi sfîrşitul lumii!;* **6.** (înv.) scop, ţintă: *pentru acest sfîrşit prefăcînd în juvaeruri cea mai mare parte din banii săi.* NEGR. [V. ***sfîrşi***].

sfîrşitură, sfîrşituri f. (înv. şi reg.) sfîrşeală. [***Sfîrşi*** + *-tură*].

sfîrtái, sfîrtaie n. (înv. şi reg.) sfert: *dă-mi un sfîrtar de vinars.* POP.; (şi: **sfîrtar**). [*S-* + ***fîrtai***].

sfîrtár n. v. **sfîrtai**.

sfîrtecá vb. v. **sfîrtica**.

sfîrtecáre f. v. **sfîrticare**.

sfîrtecát a. v. **sfîrticat**.

sfîrtică, sfîrtic vb. (tr.) **1.** a rupe în bucăţi; a sfîşia; a spinteca: *sfîrtecat de bombe, te-nvîrţi mereu cu rănile în vînt ..., pămîntule.* VIERU; (fig.) *un bici de foc ... sfîrtică bolta.* GHEŢIE; **2.** (fig.) a critica aspru; a sfîşia: *criticii l-au sfîrtecat;* (şi: **sfîrteca**). [Et. nec.; cf. ***sfert***].

sfîrticáre, sfîrticări f. acţiunea de a sfîrtica şi rezultatul ei; sfîşiere, rupere; (şi: **sfîrtecare**). [V. ***sfîrtica***].

sfîrticát, ~ţi, sfîrticată, ~e a. **1.** sfîşiat, rupt în bucăţi; spintecat: *vedeai oameni sfîrticaţi;* **2.** (fig.) întrerupt: *o noapte sfîrtecată.* EM.; (şi: **sfîrtecat**). [V. ***sfîrtica***].

sfîşiá, sfîşli vb. (tr.) **1.** a (se) despica în fîşii, a (se) rupe în bucăţi (fără unelte tăietoare); a (se) distruge: *nu vă urcaţi în pomi, ca să nu vă sfîşiaţi hainele!* SAD.; *am simţit că mi se sfîşie măruntaiele, că îmi explodează inima.* CĂRT.; (fig.) *claxoane scurte, nervoase sfîşiau ... acea neistovită pînză sonoră.* GHEŢIE; **2.** a muşca, a rupe cu dinţii bucăţi dintr-o fiinţă; a sfîrtica, a devora; (p. ext.) a omorî: *dacă dobitoacele n-ar fi fost înfrînte, de mult ar fi sfîşiet pe om.* CR.; (fig.) *prea v-aţi arătat arama, sfîşiind această ţară.* EM.; (refl. recipr.) *acum senatorii se sfîşiau între ei.* GHEŢIE; **3.** (fig.) a slăbi, a distruge unitatea unui ansamblu, forţa unei colectivităţi; a dezbina, a învrăjbi: *patimi care învrăjbesc societatea, o dezbină, o sfîşie.* GHICA; **4.** (fig.) a întrista, a mîhni; a chinui: *durerea ... ne sfîşie la privirea dărăpănării romanităţii.* NEGR.; **a sfîşia** (sau, refl., **a i se sfîşia**) **cuiva inima** (sau **sufletul**), a produce (sau a simţi) o mare durere sufletească: *ţi-a adresat o ocheadă, care mi-a sfîşiat inima!* BOL.; *gîndurile, dezlănţuite dintr-o toropeală prelungă, l-au chinuit şi i-au sfîşiat sufletul.* REBR.; **5.** (fig.) a ataca, a jigni cu răutate; a defăima, a calomnia: *o vorbă de spirit care sfîşie şi batjocoreşte.* FIL.; *cum or să-şi smulgă toţi gazeta, cum or să mă sfîşie.* CAR. [Lat. ***exfasciare***].

sfîşiát, ~ţi, sfîşiată, ~e a. **1.** rupt în fîşii, în bucăţi; sfîrticat: *faţa ei era galbenă ..., straiele sfîşiate.* BOL.; *peste tot, afişe sfîşiate;* **2.** (fig.) iminent, întrerupt; sacadat: *ajunse la o peşteră în care curgea sfîşiat ... un izvor.* EM.; **3.** (fig.) foarte trist, deznădăjduit, disperat, mîhnit: *ea îl ascultă mai tristă şi mai sfîşiată ca oricînd.* PR. [V. ***sfîşia***].

sfîşiére, sfîşieri f. **1.** acţiunea de a (se) sfîşia şi rezultatul ei; **2.** rupere în bucăţi, în fîşii; sfîrticare, spintecare: *sfîşierea hainelor;* **3.** (fig.) slăbire, distrugere a unităţii unui ansamblu, a unei colectivităţi; dezbinare, învrăjbire: *sfîşierea ţării;* **4.** (fig.) întristare, mîhnire; chin, durere: *ai privit fără jale sfîşierile inimii mele.* OD. [V. ***sfîşia***].

sfîşietór, ~i, sfîşietoáre a. **1.** care sfîşie, care rupe în bucăţi: *se năpusti asupra ei un lup ... şi cînd să înfigă ghearele sale cele sfîşietoare, fata dete călcîie calului.* ISP.; **2.** (fig.) dureros, jalnic; copleşitor: *rămăsei mut, cu o sfîşietoare durere în suflet.* EL. // adv. extraordinar; grozav: *era o scrisoare lungă, sfîşietor de tristă.* VLAH. [***Sfîşia*** + *-tor*].

sfîşietúră, sfîşieturi f. locul unde s-a sfîşiat ceva; ruptură, gaură: *pulpele-i uscate ... se văd prin sfîşietura nădragilor.* CAR. [***Sfîşia*** + *-tură*].

sfoáră, sfori f. **1.** fir lung obţinut din răsucirea mai multor fibre textile (in, cînepă, bumbac etc.) şi folosit în special la legat obiecte: *la stîlpul hornului ... lega mama o sfoară, cu motocei la capăt.* CR.; *erau aşezate în rînd, legate cu sfoară, materiale din pănură albă.* AG.; **a trage pe cineva pe sfoară**, a înşela: *trag lumea pe sfoară cu pişichierlîcuri.* CAR.; **a trage** (sau **a învîrti**) **sforile**, a unelti în ascuns: *sforile politicii le trăgeau oamenii ascunşi în culise.* ST.; **a întinde sfoara** (**prea tare** sau **prea mult**), a forţa lucrurile; a exagera: *în zadar am rostit: „nu întindeţi sfoara prea tare" ..., m-au luat la trei parale.* AL.; **a ţine în mînă sforile**, a stăpîni, a domina: *ţine în mîna sa sforile acestor umbre de miniştri ..., îi întoarce cum îi place.* GHICA; **a da sfoară** (**în ţară, în tîrg** etc.), v. **sfară**[1]: *se grăbeşte, păginul, a da sfoară în ţară că te-a prins cu mîna în sac.* OD.; **2.** (rar) fir folosit de dulgheri, de constructori pentru a trasa linii drepte; **a trage cu sfoară**, a îndrepta, a alinia: *uliţele oraşelor europeneşti, trase cu sfoara, au multă monotonie şi obosesc vederea.* NEGR.; **3.** (pop.; şi **sfoară cu plumb**) fir cu plumb; **4.** (rar) şuviţă fibroasă, flexibilă extrasă din anumite plante, folosită la legat: *în cojocul rupt al ei şi încins cu sfori de tei.* COŞB.; **5.** lucruri înşirate pe un fir ca acela descris mai sus: *o sfoară de ceapă, de usturoi;* **6.** veche unitate de măsură (agrară) pentru teren; **7.** suprafaţă îngustă de teren arabil: *a mai rămas conacul vechi, cu o sfoară de pămînt în jur.* GHEŢIE; **8.** şpagat; **sfoara în faţă**, şpagat executat cu picioarele depărtate lateral şi cu pieptul înainte; (şi: (înv. şi reg.) **şfară**, (reg.) **şfoară**). [Cf. sl. ***sŭvorŭ*** „copcă, cataramă", ucr. ***švora***, gr. mod. ***sfóra***].

sfoiág n. (reg.) **1.** mucegai: *smîrcurile ... prind deasupra sfoiag verde, toamna.* ST.; **2.** miros de mucegai pe care îl prind vasele goale (de lemn). // m. (pl. **sfoiegi**) **1.** (pop.) larva morarului, de forma unui vierme gălbui sau cafeniu, care se dezvoltă şi creşte în făina de grîu stătută, degradînd-o; vierme-de-făină, surdomaş (*Tenebrio molitor*); **2.** (entom.; reg.) scolopendră[1] (*Scolopendra cingulata*). [Din bulg. ***svojak***].

sfoiegeáiă, sfoiegeli f. (reg.) mucegai: *mirosea ... a sfoiegeală.* V.R. [***Sfoiegi*** + *-eală*].

sfoiegí, sfoiegesc vb. (reg.) **1.** (intr. şi refl.) a (se) mucegăi; **2.** (intr.) a slăbi: *au sfoiegit tare;* **3.** (refl.; despre butoaie) a se scoroji. [V. ***sfoiag***].

sfoiegít, ~ţi, sfoiegită, ~e a. (reg.) **1.** mucegăit: *dulceţuri sfoiegite;* **2.** slab; neputincios: *Unturica, sfoiegită vede numai cu un sfert de ochi; se sprijină ... în toiag.* ST. [V. ***sfoiegi***].

sfor¹ interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de cel care sforăie în somn; **2.** cuvînt care imită zgomotul produs de un cal care sforăie. [Onomat.].

sfor² n. **1.** curent în mijlocul unei ape curgătoare; firul apei: *mînînd lemnele la vale în sforul apei.* SAD.; **2.** (reg.) loc unde ţîşneşte un izvor, formînd o mocirlă în jur. [Din sb. ***svor***].

sforăc n. v. **sfîrlac**[1].

sforár, sforari m. **1.** meseriaş care face sfori; **2.** (fig.) persoană care unelteşte pe ascuns, cu abilitate; intrigant: *eşti un mare sforar!* [***Sfoară*** + *-ar*].

sforăí, sfórăi vb. (intr.) **1.** a produce în somn un zgomot caracteristic, respirînd greu prin nas sau prin gîtlej; a ronhăi, a horcăi; (p. ext.) a dormi astfel: *îl auzeam pe Harold cum sforăie din odaia cealaltă.* EL.; (fig.) *aşa de iute a fost năvala cuvintelor cari alandala porniră sforăind.* COŞB.; **2.** (despre cai) a produce un zgomot caracteristic, respirînd puternic pe nări (după un efort, la o sperietură etc.); a forăi, a fornăi: *calul zmeului începe a sforăi şi a da înapoi.* CR. [***Sfor¹*** + *-ăi*].

sforăiálă, sforăieli f. **1.** acţiunea de a sforăi şi rezultatul ei; sforăire; **2.** zgomot produs de un om care sforăie; sforăit, sforăitură, horăit: *fiul împăratului adormise şi-i da nişte sforăieli de părea că mînă porcii.* ISP.; **3.** zgomot produs de cai cînd sforăie; fornăială, fornăit; **4.** (fig.) vorbărie goală şi plină de ifose: *clăbucii de sforăieli pătimaşe şi neghioabe au luat locul luptei conştiincioase de condeie.* VLAH. [***Sforăi*** + *-eală*].

sforăíre, sforăiri f. (rar) sforăială. [V. ***sforăi***].

sforăít n. **1.** faptul de a sforăi; **2.** zgomot produs de un om care sforăie; sforăială, sforăitură, horăit: *se auzea regulat, suind şi scoborînd, sforăitul babei care dormea dusă.* VLAH.; **3.** zgomot produs de cai cînd sforăie; fornăială, fornăit, sfornăială. [V. ***sforăi***].

sforăltór, ~i, sforăltoáre a. 1. care sforăie; cu sforăituri: *un somn d-ale duse, greu, sforăitor.* HEL.; **2.** (despre cai) care sforăie; **3.** (fig.) lipsit de conţinut, declamator, emfatic: *o duzină de profesori se ridicară, ... înjghebînd de circumstanţă profesiuni de credinţă sforăitoare.* GHEŢIE; *discursuri sforăitoare.* [***Sforăi*** + *-tor*].

sforăltúră, sforăituri f. 1. sforăială (în somn): *sforăiturile puternice ale bărbatului îi alungară somnul.* AG.; **2.** sforăială (a cailor): *m-am trezit în sforăiturile cailor.* GAL.; **3.** (fig.) vorbărie goală; sforăială. [***Sforăi*** + *-tură*].

sforăríe, sforărli f. (fig.; fam.) uneltire, intrigă; aranjament (necinstit): *sforării politice.* [***Sfoară*** + *-ărie*].

sforicícă, sforicele f. **1.** diminutiv al lui sfoară: *pacheţel legat cu o sforicică;* **2.** bucată mică şi îngustă de pămînt: *urice şi zapise ... pentru stăpînirea oricării sforicele de moşie.* OD. [***Sfoară*** + *-icică*].

sforţá, sforţez vb. (refl.) a face un efort fizic sau intelectual; a se sili, a se opinti, a se căzni, a se strădui: *se sforţă să ridice bolovanul; se sforţa să-şi amintească.* [*S-* + ***forţa***; cf. it. ***sforzare***].

sforţáre, sforţări f. **1.** acţiunea de a se sforţa şi rezultatul ei; **2.** efort fizic deosebit; forţare; opintire: *după cîteva sforţări se săltă pe brînci.* DELAVR.; **3.** efort intelectual, moral, material etc.; străduanie, străduinţă; căznă, chin: *făcui o sforţare ca să-mi evoc figura prietenului meu.* VLAH.; *ura împotriva a tot ce este nobilă sforţare de creaţie.* CĂL. [V. ***sforţa***].

sforzando [sforţándo] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) făcînd să iasă în evidenţă, prin accentuare, un anumit sunet; sforzato, forţat. [Cuv. it.].

sforzato [sforţáto] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) sforzando. [Cuv. it.].

sfórţă, sforţe f. (înv. şi reg.) forţă (fizică, intelectuală, morală). [*S-* + ***forţă***].

sfragístică f. disciplină auxiliară a istoriei, care studiază sigiliile; sigilografie. [Din fr. ***sphragistique***].

sfrancióc m. v. **sfrîncioc**.

sfranţ n. (înv. şi reg.) sifilis: *mînce-o sfranţu!* POP.; (şi: **sfrenţ**). [*S-* + *franţ*].

sfrédel, sfredele n. **1.** burghiu (pentru lemn): *un sfredel mare se aude rozînd ţesăturile uscate ale blănii bătrîne de stejar.* CAR.; **2.** (fig.) vioi, sprinten: *e ca un sfredel*; **3.** (compus; entom.; reg.) **sfredelul-lemnului**, sfredeluş; **4.** (p. anal.) nume dat unor obiecte asemănătoare cu burghiul (ex.: unealtă de găurit butucul roţii, lingură de rotărie etc.); **5.** (pop.) **sfredelul dracului**, vrăjitoare; intrigant, cel ce seamănă vrajbă: *un tălpoi de babă, meşteşugoasă la trebile sale cum îi sfredelul dracului.* CR.; **6.** (astr.; artic.) numele popular a mai multor grupuri de stele; spiţelnic: **a)** (şi **sfredelul mare**) numele a patru stele din constelaţia Orion; **b)** (şi **sfredelul mic, sfredelul pămîntului**) numele a trei stele din constelaţia Vizitiului; (şi: **sfedel**). [Din bulg. *svredel*].

sfredeláş, sfredelaşe n. (reg.) sfredeluş: *sfredeleşti c-un sfredelaş mititel.* POP. // m. (pl. **sfredelaşi**) (reg.) **1.** (ornit.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*); **2.** (entom.) buburuză (*Coccinela septempunctata*); **3.** (entom.) ochiul-păunului (*Saturnia pyri*). [*Sfredel* + *-aş*].

sfredeleác, sfredeleacuri şi **sfredelece** n. (reg.) sfredeluş: *dă de-o secure, de-o funie şi de un sfredeleac.* CR. // m. (pl. **sfredeleci**) (ornit.; reg.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*). [*Sfredel* + *-eac*].

sfredelí, sfredelesc vb. **1.** (tr.) a găuri cu sfredelul; a sfredelui: *a sfredelit uşa cu un burghiu.* CAR.; **2.** (tr.) a străpunge, a perfora, provocînd o rană: *gloanţele i-au sfredelit plămînii*; **3.** (fig.; tr.) a provoca senzaţii neplăcute (ca nişte înţepături); a înţepa; a răscoli: *scotea ... nişte ţiuituri ... de zgîria şi sfredelea auzul.* ISP.; *o foame dureroasă îmi sfredelea măruntaiele.* GHEŢIE; **4.** (fig.; tr.) a tulbura, a chinui, a frămînta: *simţi cum un fier roşu îi sfredeleşte şi-i arde inima.* ST.; **5.** (fig.; tr.) a privi iscoditor; a examina cu insistenţă; a măsura, a scruta; a scociorî: *şeful îl sfredeli cu privirile-i neliniştite.* AG.; **6.** (fig.; refl.) a se mişca în spirale, a forma spirale (prin mişcare); (p. ext.) a se învîrti în loc: *apele se-nvrăjbesc şi se sfredelesc în adînci vîrtejuri.* OD. [De la *sfredel*].

sfredelíre, sfredelíri f. acţiunea de a (se) sfredeli şi rezultatul ei. [V. *sfredeli*].

sfredelít[1], **~ţi, sfredelită, ~e** a. găurit (cu sfredelul); perforat, străpuns: *lemn sfredelit.* [V. *sfredeli*].

sfredelít[2] n. faptul de a sfredeli: *sfredelitul unui stîlp de lemn.* [V. *sfredeli*].

sfredelitór, ~i, sfredelitoáre a. **1.** care sfredeleşte: (fig.) *recunoştinţă ingenioşilor sfredelitori ai fintînilor spiritului anticei umanităţi.* BOLLIAC; **2.** (fig.) care provoacă senzaţii neplăcute; intens, strident: *voce sfredelitoare*; **3.** (fig.) care provoacă frămîntări, nelinişte; chinuitor, răscolitor: *chinul sfredelitor al geloziei;* **4.** (fig.) care priveşte atent, iscoditor, pătrunzător; scrutător: *nişte ochi mici, sfredelitori şi sarcastici cercetau necontenit lumea asta.* SAD.; **5.** (fig.) care cercetează, care analizează minuţios, care aprofundează; ager, iscoditor, pătrunzător: *spirit sfredelitor.* // m. numele a doi fluturi dăunători pentru scoarţa şi ramurile arborilor, unul cu aripi albe, cu pete negre-albăstrii (*Zeuzera pyrina*), celălalt, mai mic, cu aripi brune-cenuşii (*Cossus cossus*). [*Sfredeli* + *-tor*].

sfredelitúră, sfredelituri f. gaură făcută cu sfredelul. [*Sfredeli* + *-tură*].

sfredelúş, sfredeluşuri n. diminutiv al lui sfredel; burghiaş, sfredelaş, sfredeleac. // m. (pl. **sfredeluşi**) **1.** (fam.) copil neastîmpărat; om isteţ, descurcăreţ; **2.** (în basme) nume dat unui pitic isteţ şi vioi; **3.** (ornit.; pop.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*): *petroşeii şi sfredeluşii ... îl întîmpinau peste tot locul.* OD.; **4.** (entom.) larva răchitarului; sfredelul-lemnului; **5.** (entom.; reg.) buburuză (*Coccinella septempunctata*); **6.** (entom.; reg.) ochiul-păunului (*Saturnia pyri*). [*Sfredel* + *-uş*].

sfredeluşí, sfredeluşesc vb. **1.** (reg.; tr.) a sfredeli; **2.** (fig.; intr.) a rezolva ceva cu iscusinţă, obţinînd un profit; a face învîrteli: *ştie d-a sfredeluşi, lefile d-a împărţi.* POP. [De la *sfredeluş*].

sfrenţ n. v. **sfranţ**.

sfrenţí, sfrenţesc vb. (înv.; refl.) a se îmbolnăvi de sifilis. [De la *sfrenţ*].

sfrenţíe f. (înv. şi reg.) sifilis: *cu nasul şi buzele roase de sfrenţie.* ST.; (şi: **sfrinţie**). [*Sfrenţ* + *-ie*].

sfrijí, sfrijesc vb. (refl.) a deveni zbîrcit, uscat; a-şi pierde vlaga; a slăbi, a se pipernici, a se jigări, a se posmăgi: *Nicolae ... se cam sfrijise.* SOR. [Et. nec.].

sfrijít, ~ţi, sfrijită, ~e a. slab, uscat; pipernicit, prizărit, prăcăjit: *şi straiele acestea pocite fac să arăţi aşa de sfrijit şi închircit.* CR.; *doi salcîmi, bătrîni, sfrijiţi.* ST.; (subst.) *ba-i drege tu pe cine-ai mai dres, sfrijitule!* AL. [V. *sfrijí*].

sfrijitúră, sfrijituri f. fiinţă sfrijită; chircitură, slăbătură: *cocoşul vecinilor era o sfrijitură.* V.R. [*Sfrijí* + *-tură*].

sfrinţíe f. v. sfrenţie.

sfrîncióc, sfrîncíoci m. **1.** numele mai multor păsări din familia paseriformelor, mai mari decît vrăbiile, cu cioc încovoiat şi cu gheare puternice: **a)** (şi **sfrîncioc mare, sfrîncioc coţofenesc**) pasăre răpitoare, cenuşie pe spate, alburie pe pîntece, cu pete negre în dreptul ochilor; lupul-vrăbiilor (*Lanius excubitor*); **b)** (şi **sfrîncioc roşu** sau **roşietic**) pasăre insectivoră cu pene ruginii pe spate şi pe aripi, cu capul cenuşiu şi pieptul alb-roşiatic; berbecel, codălbiţă (*Lanius collurio*); **2.** (reg.) ciocănitoare pestriţă mare (*Dendrocopus major pinetorum*); (şi: **sfrancioc**, (reg.) **sfîrcioc**). [Din sb. *svračak*].

sfruntá, sfruntez vb. (rar; tr.) a sfida: *îşi sfrunta colaboratorii.* [Din it. *sfrontare*].

sfruntáre, sfruntări f. acţiunea de a sfrunta şi rezultatul ei; sfidare; (p. ext.) neobrăzare, neruşinare, insolenţă, impertinenţă: *vom vedea care guvern va avea sfruntarea ca să oprească adunarea unui congres de cetăţeni.* EM.; *cine îndrăzneşte să nesocotească cu atîta sfruntare voinţa unui popor, e capabil de orice mîrşăvie.* GHEŢIE. [V. *sfrunta*].

sfruntát, ~ţi, sfruntată, ~e a. **1.** lipsit de ruşine, de respect; obraznic, neruşinat, insolent, impertinent: *jefuit de cămătarul cel sfruntat şi fără milă.* MACED.; (adv.) *n-o avea la inimă ... pentru că minţea sfruntat, cu nerușinare.* GHEŢIE; **2.** care denotă obrăznicie, nerușinare: *minciună sfruntată.* [V. *sfrunta*].

sfumát, ~ţi, sfumată, ~e a. (rar) cu umbre, cu contururi estompate; care pare într-un văl de fum: *desene sfumate.* [Cf. it. *sfumate*].

sfumáto n. mod de a estompa conturul în umbră al unei picturi, astfel încît imaginea pare a fi într-un văl de fum. [Din it. *sfumato*].

sfumegós, ~şi, sfumegoásă, ~e a. (rar) fumegos. [*S-* + *fumegos*].

sgraffíto n. procedeu de decorare murală obţinută prin aplicarea pe un fond de culoare a unui strat alb, care apoi este zgîriat pentru a face să apară contrastant un anumit desen; decoraţie murală astfel obţinută: *sgraffito s-a practicat în ceramica de tip bizantin.* [Din it. *sgraffito*].

shaker, shakere [şéikăr] n. recipient în care se agită (cu gheaţă) cocteilul. [Cuv. engl.].

shakespeareolog, shakespeareologi [şekspirológ] m. specialist în studiul vieţii şi al operei lui W. Shakespeare. [*Shakespeare* n. pr. + *-olog*].

shakespeareologíe [şekspirologíe] f. parte a istoriei literare care studiază viaţa şi opera lui W.Shakespeare. [*Shakespeareolog* + *-ie*].

shakespearian, ~eni, shakespeariană, ~ene [şekspirián] a. care aparţine lui W. Shakespeare sau creaţiei lui, referitor la Shakespeare sau la creaţia acestuia; specific, în maniera lui Shakespeare: *unele figuri ale umorului shakespearian.* EM.; *personaj shakespearian.* [*Shakespeare* n.pr. + *-ian*].

shaping [şéiping] n. maşină de rabotat transversală. [Cuv. engl.].

share [şeăr] n. acţiune prin care fişierele, directoarele sau dosarele devin accesibile altor utilizatori din reţea. [Cuv. engl.].

shaworma [şaórma] f. produs culinar preparat din felii de carne prăjită, peste care se adaugă legume proaspete, murate şi un sos special, rulate într-o foaie de clătită sau de pita. [Cuv. engl.].

shekel, shekeli [şékel] m. unitate monetară principală în Israel. [Din fr. *shekel*].

shetland [şétland] n. lînă fină, moale şi pufoasă, cu fire lungi; (p. ext.) ţesătură sau obiect tricotat din această lînă: *purta un shetland roşu.* [Cuv. engl.].

shift [şift] n. tastă acţionată la scrierea cu majuscule, la modificarea semnificaţiei altei taste sau la crearea unor caractere ori operaţii nestandardizate, la calculator. [Cuv. engl.].

shímă f. v. **schimă**.

shipping [şíping] n. transport de mărfuri cu ajutorul navelor: *criza navlului pe piaţa mondială a shippingului.* A. [Cuv. engl.].

shocking [şóking] a. invar. care impresionează puternic; şocant; care ofensează bunul gust; scandalos: *ţinută shocking.* [Cuv. engl.].

shoddy [şódi] n. material fibros obţinut prin destrămarea resturilor de fire şi de ţesături de lînă, folosit ca amestec în filatura de lînă cardată. [Cuv. engl.].

shogun, shoguni [şogún] m. titlu purtat de conducătorii militari sau civili ai Japoniei feudale (sec. al XII-lea – al XIX-lea), cînd întreaga putere era concentrată în mîinile acestora, împăratul fiind doar reprezentativ; persoană care deţinea acest titlu. [Din fr. *shogun*].

shogunat [şogunát] n. autoritate, demnitate de shogun; perioadă în care un shogun îşi exercita funcţia. [Cuv. engl.].

sholástic a. v. **scolastic**.

shop, shopuri [şop] n. magazin în care se vînd mărfuri cu plata în valută. [Din engl. (*turist*) *shop*].

shopping [şóping] n. vizitare a magazinelor pentru a vedea vitrinele, galantarele etc., şi a face cumpărături: *îşi tratează nevroza cu shopping.* [Cuv. engl.].

shortening [şórtning] n. specie de grăsimi animale sau vegetale, de consistenţa unturii, folosite în industria alimentară. [Cuv. engl.].

short-track [şot-trác] n. patinaj de viteză pe o pistă scurtă de 111 m. [Cuv. engl.].

show, show-uri [şou] n. spectacol de varietăţi susţinut în principal de un cîntăreţ (sau de o formaţie) de muzică uşoară: (p. gener.) spectacol: (fig.) *show-ul parlamentar.* A. [Din engl. *show*].

show-business [şou-bíznis] n. industria spectacolului. [Cuv. engl.].

si m. a şaptea treaptă din gama do major; sunetul şi nota corespunzătoare. [Din it., fr. *si*].

siáj, siaje n. dîră de spumă lăsată de o navă care înaintează: *siajul se observă numai pe o mare calmă.* [Din fr. *sillage*].

siál n. înveliş extern al Pămîntului, cu o grosime ipotetică de 100 km, constituit din roci în care predomină compuşi ai siliciului şi aluminiului. [Din fr. *sial*].

sialadenítă f. inflamaţie a unei glande salivare. [Din fr. *sialadénite*].

sialagóg, ~gi, sialagogă, ~ge a. şi n. (medicament) care provoacă salivaţie. [Din fr. *sialagogue*].

siálă f. v. sfială.

sialogén, ~i, sialogenă, ~e a. care provoacă salivaţie. [Din fr. *sialogène*].

sialorée f. secreţie excesivă de salivă, întîlnită în cursul graviditătii, în unele boli nervoase sau provocată de unele medicamente. [Din fr. *sialorrhée*].

siaméz, ~i, siameză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Siamului (=Thailanda) sau locuitorilor lui, referitor la Siam sau la locuitorii acestuia; **fraţi siamezi** sau **surori siameze** (şi m. sau f.), gemeni născuţi cu corpurile lipite total sau parţial; (fig.) doi prieteni buni, nedespărţiţi: *avem ... acelaşi suflet ca doi fraţi siamezi.* PETR.; **pisică siameză**, specie de pisică originară din Extremul Orient, cu blana cafenie, moale, mătăsoasă, cu ochi albaştri, cu coada scurtă. // m., f. persoană (originară) din Siam. [*Siam* n. pr. + *-ez*; cf. fr. *siamois*].

sibarít, ~ţi, sibarită, ~e m., f. (livr.) **1.** persoană (originară) din oraşul antic Sybaris; **2.** (fig.) persoană molatică, lasciv, voluptuoasă, care trăieşte în lux şi desfrîu: *oameni de mare intelectualitate sau numai de rafinament ..., sibariţi, cu vinele arse de nevoia luxurii.* LOV.; (adj.) *oferind colegilor săi ... o somptuoasă şi sibaritâ ospitalitate în castelul său.* M.CAR. [Din fr. *sybarite*, lat. *Sybarita*].

sibarítism n. (livr.) lux exagerat şi desfrîu. [Din fr. *sybaritisme*].

siberián, ~eni, siberiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Siberiei sau locuitorilor ei, referitor la Siberia sau la locuitorii acesteia: *astă-iarnă, ... pe un ger siberian, mi-a făcut o vizită în toaletă pariziană.* SAD.; *privelişte siberiană.* CĂL.; **scutul siberian**, una dintre cele trei regiuni din emisfera nordică, formată din rocile cele mai vechi ale scoarţei pămîntului. // m., f. persoană (originară) din Siberia. [*Siberia* n. pr. + *-ean*; cf. fr. *sibérien*].

sibiáş, sibiaşe n. aţă groasă (de cizmărie): *spre mai multă siguranţă, bătrînul mai trase o cusătură cu sibiaş.* CĂL. [Et. nec.].

sibilánt, sibilantă, ~e a. **consoană sibilantă** (şi f.), **a)** consoană constrictivă (sau fricativă) prepalatală; consoană şuierătoare (ex.: ş, j); **b)** consoană constrictivă (sau fricativă) dentală sau alveolară; consoană siflantă (ex.: s, z); **c)** consoană constrictivă (sau fricativă); oricare dintre consoanele ş, j, s, z; consoană siflantă. // adv. (rar) şuierător: *să poată fluiera sibilant.* HEL. [Din fr. *sibilant*].

sibílă, sibile f. **1.** femeie căreia i se atribuia, în antichitatea greco-romană, darul profeţiei, fiind inspirată de zei: *cu glas adînc, cu graiul de sibile, rosteşte lin, în clipe cadenţate: nu-nvie morţii!* EM.; **2.** reprezentare plastică a unor asemenea femei: *aici se află o sibilă de celebrul pictor Domenichino.* FIL. [Din lat. *Sibylla*, fr. *sibylle*].

sibílic, ~ci, sibilică, ~ce a. (livr.) sibilin: *descriere sibilică*; (adv.) *răspunse sibilic.* [Din fr. *sibyllique*].

sibilín, ~i, sibilină, ~e a. (livr.) **1.** care ţine de sibila antică; profetic; sibilic, sibilinic: *oracole sibiline*; **cărţi sibiline**, culegere de oracole (aparţinînd sibilei din Cumae) păstrate în templul lui Jupiter de pe Capitoliu, referitoare la destinele Romei antice, consultate de Senat în momente de primejdie; **2.** (p. ext.) greu de înţeles, enigmatic, misterios; vag, confuz; sibilic, sibilinic: *prefaţa e sibilină.* CĂL.; *nu-i plăceau răspunsurile sibiline.* VINEA; (adv.) *rosti sibilin.* [Din lat. *sibyllinus*, fr. *sibyllin*].

sibilínic, ~ci, sibilinică, ~ce a. (livr.) sibilin: *comitetul ... a devenit un sibilinic consiliu de coroană cu rezoluţii rezervate şi diplomatice.* LOV.; (adv.) *lucrurile sînt mai complicate, rosti el sibilinic.* PR. [*Sibilin* + *-ic*].

sibír n. ţesătură groasă de bumbac, asemănătoare cu moltonul, făcută dintr-o urzeală şi două bătături de culori diferite, folosită pentru pijamale, halate etc. [Din rus. *Sibir'* „Siberia" n. pr.].

sic[1] adv. cuvînt însemnînd „aşa", scris între paranteze (adesea urmat de semnul exclamării) într-un text reprodus, ca indicaţie pentru a avertiza pe cititori că forma curioasă sau inexactitatea aparţine originalului, autorului şi nu comentatorului. [Cuv. lat.].

sic[2] interj. v. sîc[1].

sicáiţă, sicaiţe f. (reg.) instrument de fier, lung, subţire, ascuţit la vîrf, cu care se descarcă plasa în timpul scoaterii năvodului; sacoviţă. [Et. nec.].

sicár, sicari m. (înv.; azi livr.) ucigaş tocmit: *ai scos în pustie patru mie de sicari.* N.TEST.; (fig.) *presa ... va fi redusă a nu mai fi decît instrumentul paraponiştilor şi refugiul sicarilor condeiului.* GHICA. [Din sl. *sikari*, lat. *sicarius*, fr. *sicaire*, it. *sicario*].

sicatív, ~i, sicativă, ~e a. care se usucă repede: *uleiuri sicative.* // n. şi m. substanţă care se adaugă uleiurilor, vopselelor, cernelurilor, pentru a le accelera uscarea. [Din fr. *siccatif*, germ. *Sikkativ*, lat. *siccativus*].

sicativitáte f. calitatea de a fi sicativ. [Din fr. *siccativité*].

sícă, sici f. plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu frunze mari, dispuse în rozete, cu flori mici, în spiculeţe, albăstrui sau roşietice, cu fructe capsule, răspîndită prin stepe, deşerturi, pe litoral; limba-peştelui (*Statice gmelini*). [Et. nec.].

sícheră, sichere f. (înv. şi reg.) băutură alcoolică din fructe (mai ales din mere); cidru: *vin şi sicheră nu va bea.* N.TEST.; (şi: (pop.) **ţigher**). [Din sl. *sikera*, gr. mod. *síkera*].

sichimeá, sichimele f. (arg.) secătură: *sichimeaua de ginere-meu.* CAR. [Din turc. *sikimè*].

sici, siciuri n. **1.** partea compactă, ovală şi fără adîncituri a arşicului; **2.** poziţie a arşicului lovit sau căzut cu partea compactă pe pămînt, la jocul cu arşice: *partea dimpotrivă, care stă pe pămînt se numeşte sici.* ISP.; (adv.) *la cine cade arşicul sici, ia armăşia.* ISP. [Din turc. *sik* „compact"].

sici[2], **sici** n. sediu al organizaţiei cazacilor zaporojeni: *fiind primit în sici la învăţătura săbiei şi a călăriei.* SAD. [Din ucr. *sič*].

sicilián, ~eni, siciliană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Siciliei sau locuitorilor ei, referitor la Sicilia sau la locuitorii acesteia: *muzică siciliană.* // m., f. persoană (originară) din Sicilia. // f. **1.** dans vechi italian (originar din Sicilia) cu mişcări lente; melodia acestui dans; **2.** (parte dintr-o) compoziţie muzicală cu caracter lent, caracteristică sec. al XVII-lea – al XVIII-lea; formă a ariilor lirice; **3.** (şi **siciliana veche**) serie de mutări determinate, prin care un jucător de şah răspunde la atacul adversarului. // n. şi a. (care ţine de, referitor la) etajul cuaternarului inferior din bazinul Mării Mediterane. [Din it. *siciliano*, fr. *sicilien*].

siciliáncă, sicilience f. femeie (originară) din Sicilia; siciliană. [*Sicilian* + *-că*].

sicitáte f. (livr.) **1.** uscăciune; secetă: *vîntul nordic soseşte la noi sec şi conservă această salubră sicitate.* HASD.; **2.** (fig.) sterilitate: *francezii au început să recunoască că actualmente literatura lor suferă de o anume sicitate.* R.L. [Din lat. *siccitas, -atis*, fr. *siccité*].

siclét, siclete n. **1.** (înv. şi reg.) (motiv de) nelinişte; supărare, necaz: *să nu le spuie sicletu.* POP.; **2.** (înv.; rar) lipsă; sărăcie. [Din turc. *sıklet*].

síclu, sicli m. (la vechii evrei) **1.** unitate de măsură pentru greutăţi, egală aproximativ cu şase grame: *floare de zmirnă, aleasă, 500 de sicli.* BIBLIA; **2.** monedă egală în greutate cu această unitate de măsură: *120 de sicli ovrieşti de argint.* ANTIM. [Din lat. *siclus*, sl. *siklŭ*, gr. mod. *síklos*].

sicofánt[1], **sicofanţi** m. (livr.) **1.** (la vechii greci) nume dat la Atena şi în alte oraşe ale Greciei antice acelora care îi denunţau pe contrabandiştii de smochine; (p. ext.) denunţător public; **2.** delator; denigrator: *şi poţi să pui – cum cer şi sicofanţii, sub tălpi să mă strivească elefanţii.* COŞB. [Din gr. *sykophánе*, fr. *sycophante*].

sicofánt[2], **sicofanţi** m. insectă verde-aurie, cu miros de mosc, care trăieşte în pădurile de conifere şi stejari din Europa sudică şi centrală (*Calosoma sycophanta*). [Din lat. *sycophanta*].

sicofantíe, sicofantii f. (înv.) denunţ. [Din gr. *sykophantía*].

sicomór, sicomori m. arbore exotic originar din Egipt, gigant, cu lemnul tare şi cu fructe comestibile, asemănătoare cu smochinele (*Ficus sycomorus*): *colo sub sicomori tineri ... se zăreşte minareaua.* NEGR.; *luna răsărea sus, ... strecurîndu-se sfioasă ca o cadînă printre ramurile sicomorilor înfloriţi.* TUD. [Din fr. *sycomore*].

sicónă, sicone f. tip de fruct compus, de forma unei urne cărnoase, în care se află un mare număr de achene. [Din fr. *sycone*].

sicóză f. v. sicosis.

sicózis m. boală manifestată prin foliculite succesive la nivelul zonelor cu păr dens (barbă, scalp etc.), provocată de stafilococi sau de ciuperci parazite; sicoză. [Din fr. *sycosis*].

sicrét a. v. secret[2].

sicriáş, sicriaşe n. **1.** diminutiv al lui sicriu; coşciug mic; sicrinel: *copilaşul zăcea într-un sicriaş sărac*; **2.** lădiţă; cutie mică: *văzu că vine pe apă un sicriaş smolit şi încleiat bine.* ISP. [*Sicriu* + *-aş*].

sicriér, sicrieri m. (reg.) meşter care face sicrie. [*Sicriu* + *-ar*].

sicrín n. v. sicriu.

sicrinél, sicrinele n. (înv.) sicriaş: *văzu un sicrinel ... că vine pe apă.* ISP. [*Sicrin* + *-el*].

sicríu, sicrie n. **1.** (înv. şi pop.) ladă, cutie de lemn; (spec.) sertar: *sărmană bibliotecă! uitată în secriul ei la bejenia anului 1821.* NEGR.; **sicriul legii**, chivotul legii; **2.** obiect în formă de ladă de lemn sau de metal, în care este aşezat mortul pentru a fi înmormîntat; coşciug, raclă: *ne pună-n încăperea aceluiaşi sicriu.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **sicrin, săcriu, secriu**). [Din magh. *szekrény*].

sictír interj. (fam.; adesea precedat de **hai**) cuvînt folosit pentru a înjura pe cineva sau pentru a-l îndepărta înjurîndu-l: *hai sictir!* PR.; **a da cuiva cu sictir** sau **a lua pe cineva la** (sau **cu**) **sictir**, a sictiri pe cineva. // n. (fam.) **1.** înjurătură: *în loc de salut le-a dat un sictir*; **2.** dispreţ: *se uitau cu un fel de sictir.* C.L. [Din turc. *siktir*].

sictireálă, sictireli f. (fam.) acţiunea de a (se) sictiri; înjurătură; **a lua pe cineva la sictireală**, a sictiri. [*Sictiri* + *-eală*].

sictirí, sictiresc vb. (fam.) **1.** (tr. şi refl. recipr.) a(-şi) adresa cuvîntul „sictir"; a (se) înjura: *du-te! strigă ea şi-l sictireşte.* C.; **2.** (tr.) a alunga pe cineva înjurîndu-l: *domnia banii că lua şi pe Stanca-o sictirea.* POP. [De la *sictir*].

sictirít n. (fam.) faptul de a (se) sictiri; **a lua la sictirit pe cineva**, a se răsti la cineva, a-i vorbi aspru, a-l batjocori. [V. *sictiri*].

sída f. boală infecţioasă contagioasă, transmisibilă pe cale sexuală sau sangvină, reprezentînd faza finală a infectării cu virusul HIV, manifestată prin febră cronică, candidoză bronşică, traheală sau pulmonară, infecţie herpetică, diaree, toate persistente

S

(peste o lună) etc. [Din fr. *sidda*, abreviere pentru **syndrome d'immunodéficience acquise** „sindrom de imunodeficiență dobîndită"].

sidéf, sidefuri n. **1.** materie dură, albă, lucioasă și cu irizații, formînd stratul interior al unor scoici, din care se fac obiecte de podoabă, ornamente, evantaie, nasturi etc.; nacru: *un alt sipetaș ... de lemn de nuc cu flori de sidef.* FIL.; [î]*și încheie nasturii de sidef ai bluzei.* GHEȚIE; **2.** (p. ext.; mai ales la pl.) obiecte, ornamente, incrustații din această materie: *pistoale ghintuite, lucrate în Veneția, numai cu sîrmă de argint și cu sidefuri.* OD.; **3.** lac de unghii cu strălucirea materiei descrise mai sus: *unghii date cu sidef.* PR. [Din turc. ***sedef***].

sidefă, sidefez vb. (tr.) a face să capete aspectul sidefului. [De la ***sidef***].

sidefát, ~ți, sidefată, ~e a. care imită sideful; ca de sidef: *lumină sidefată.* MACED.; *invitațiile tipărite pe hîrtie sidefată.* REBR. [V. ***sidefa***].

sidefíu, ~ii, sidefie, ~ii a. cu aspectul sidefului, ca sideful: *fetița ... începu să bată cu pumnii mici, sidefii, în cristalul gros.* CĂRT.; *avea o față albă, sidefie.* [***Sidef*** + *-iu*].

sidélcă, sidelci f. **1.** (pop.) perniță care se pune sub cureaua hamului pe spinarea calului ca să nu se rănească; **2.** (reg.) scaun pe care stă țesătoarea la războiu[3]; (și: (reg.) **sădelcă**). [Din urc. ***sidelka***, rus. ***sedelka***].

siderá, siderez vb. (livr.; tr.) a stupefia: *abuzurile din guvern l-au siderat pe președinte.* [Din fr. ***sidérer***].

siderál, ~i, siderală, ~e a. **1.** care ține de aștri, referitor la aștri; care vine de la aștri; astral, stelar[1]; (p. ext.) ceresc: *sub binevoitoarea lumină siderală nu mai trăim în timp.* PETR.; **an sideral**, interval de timp (de 365 de zile, 6 ore, 9 minute și 9 secunde) în care Pămîntul efectuează o revoluție în jurul Soarelui; an solar; **zi siderală**, interval de timp (de 23 de ore, 56 de minute și 4 secunde) scurs între două treceri consecutive ale unei stele la același meridian; zi solară; **oră siderală**, a 24-a parte dintr-o zi siderală; **minut sideral**, a 60-a parte dintr-o oră siderală; **secundă siderală**, a 60-a parte dintr-un minut sideral; **timp sideral**, timp a cărui unitate de măsură este ziua siderală; **revoluție** (sau **perioadă**) **siderală**, interval de timp în care un astru revine la punctul din care a plecat; **2.** (livr.) cosmic; spațial: *spații siderale; zbor sideral.* [Din fr. ***sidéral***, lat. ***sideralis***].

siderát, ~ți, siderată, ~e a. (livr.) stupefiat: *rămăsei siderat.* PR.; *lumea privea siderată.* [V. ***sidera***].

sideráție, siderații f. **1.** influență atribuită aștrilor asupra vieții sau sănătății unei persoane; **2.** (med.) scădere bruscă a forțelor vitale (însoțită de moarte aparentă); **3.** suspendare brutală și completă a funcțiilor unuia sau a mai multor organe, de obicei din cauză accidentală (electrocutare, acțiunea trăsnetului, embolie, hemoragie cerebrală etc.). [Din fr. ***sidération***].

siderísm n. cult al aștrilor. [Din fr. ***sidérisme***].

siderít, siderite n. **1.** sideroză; **2.** siderolit. [Din fr. ***sidérite***, germ. ***Siderit***].

siderític, ~ci, siderítică, ~ce a. care conține siderit: *calcare siderítice.* [***Siderit*** + *-ic*].

siderofíl, ~i, siderofílă, ~e a. (despre unele elemente chimice) care, după unele ipoteze, ar avea un rol important în alcătuirea părții centrale a Pămîntului. [Din fr. ***sidérophile***].

siderografíe f. arta gravării în fier. [Din fr. ***sidérographie***].

siderolít, sideroliți m. meteorit constituit aproape în întregime din fier; siderit. [Din fr. ***sidérolithe***].

siderostát, siderostate n. aparat pentru observarea aștrilor, care anulează deplasarea lor aparentă. [Din fr. ***sidérostat***].

sideróză, sideroze f. **1.** carbonat natural de fier, de culoare cenușie, gălbuie sau brună, cu luciu sticlos; siderit; **2.** formă de pneumoconioză datorată inhalării de pulbere de fier sau de compuși ferici. [Din fr. ***sidérose***].

siderúrgic, ~ci, siderurgică, ~ce a. care ține de siderurgie, referitor la siderurgie: *combinat siderurgic.* [Din fr. ***sidérurgique***].

siderurgíe f. (ramură a industriei metalurgice privind) extragerea și prelucrarea fierului și a aliajelor sale; metalurgia fierului: *siderurgia utilizează cocsul;* **2.** ramură a metalurgiei care studiază proprietățile fizico-chimice, precum și tehnica extragerii și prelucrării fierului și a aliajelor sale: *manual de siderurgie.* [Din fr. ***sidérurgie***].

siderurgíst, siderurgiști m. muncitor din siderurgie. [Din fr. ***sidérurgiste***].

sidonál n. medicament înrudit cu piperazina, folosit la eliminarea din corp a acidului uric. [Denumire comercială].

sie pron. refl.; dat., pers. 3; invar. (înv.) sieși: *și-au ales Adrian împăratul șie fecior și moștenitor împărăției sale pre Comod.* N.COST.; (și: **șie**). [Lat. ***sibi***].

siemens, siemenși [zimâns] n. (fiz.) unitate de măsură egală cu conductanța unui conductor electric cu rezistența de un ohm. [Din fr. ***siemens***, germ. ***Siemens***].

sienít, sienite n. rocă eruptivă alcătuită din feldspați alcalini și alte minerale, de culoare roșie amestecată cu verde, folosită ca piatră de construcție și la drumuri. [Din fr. ***syénite***].

sienític, ~ci, sienítică, ~ce a. care conține sienit; de sienit: *porfir sienitic.* [Din fr. ***syénitique***].

siéptru, sieptre n. (reg.) șerpar, chimir: *un negustor s-a înecat și sieptru cu galbeni de gît rău îi atîrna.* POP. [Et. nec.].

siéră, siere f. culme de munte cu creste dantelate, caracteristică reliefului din Spania și din America Latină. [Din sp. ***sierra***].

siéstă, sieste f. odihnă (și somn) de după amiază: *D. Hasdeu, care și-a făcut siesta de cîteva minute, îmi iese înainte.* CAR.; *se retrase în dormitor să-și facă ceasul de siestă.* GHEȚIE. [Din fr. ***sieste***].

sieși pron. refl.; dat.; pers. 3; lui însuși, ei înșăși. [***Sie*** + ***și***].

sifilídă, sifilíde f. erupție care apare pe piele și pe mucoase, în faza secundară sau terțiară a sifilisului. [Din fr. ***syphilide***].

sifiligrafíe f. (ramură a medicinei care se ocupă cu) studiul sifilisului. [Din fr. ***syphiligraphie***].

sífilis, sifilisuri n. boală venerică transmisă prin contagiune sau ereditar, provocată de un spirochet (*Treponema pallidum*), caracterizată în prima fază prin apariția șancrului, în faza a doua prin apariția sifilidelor, iar în faza a treia prin leziuni la diferite organe (interne) ale corpului; lues: *ați avut vreun sifilis?* PR.; **sifilis congenital** (sau **ereditar**), formă de sifilis la copii (după o naștere prematură), manifestîndu-se la început prin leziuni cutanate pe viscere și pe mucoase, mai tîrziu prin tumori. [Din fr. ***syphilis***, germ. ***Syphilis***].

sifilític, ~ci, sifilítică, ~ce a. **1.** care ține de sifilis, de natura sifilisului, provocat de sifilis: *boli, afecțiuni sifilitice;* **2.** (și m., f.) (persoană) care suferă de sifilis, (bolnav) de sifilis; luetic: *băiatul era sifilitic;* **3.** (fam.; și m., f.) (om) descreierat, nebun: *liniștește-te, sifiliticule!* [Din fr. ***syphilitique***].

sifilóm, sifiloame n. tumoare care apare în faza a treia a sifilisului: *sifilom terțiar.* [Din fr. ***syphilome***].

siflánt, siflantă, ~e a. **1. consoană siflantă** (și f.), consoană sibilantă (ex.: s și z); **2.** (despre graiuri, dialecte etc.) caracterizat prin prezența acestor consoane; **3.** (rar; despre respirație) șuierător; zgomotos. [Din fr. ***sifflant***].

siflée, siflee f. fluier pentru transmiterea comenzilor pe o navă: *pe punte răsună sifliile.* CĂL.; (și: **siflie**). [Din fr. ***sifflet***].

siflíe f. v. siflee.

sifón, sifoane n. **1.** tub îndoit, cu două brațe inegale, folosit la transvazarea lichidelor de la un nivel superior la unul inferior, trecînd peste un obstacol mai înalt decît nivelul superior; **2.** dispozitiv în formă de S sau de U, montat la punctul de legare dintre un obiect de instalație sanitară și o conductă de canalizare, pentru a opri, prin formarea unui dop de apă, trecerea gazelor urît mirositoare din canal în instalație; **3.** butelie etanșă de sticlă, de material plastic etc., folosită pentru păstrarea și debitarea sub presiune a apei gazoase, acidulate cu bioxid de carbon; (p. ext.) apa gazoasă, acidulată din această butelie: *vizavi se afla ... un centru de umplut sifoane.* CĂRT.; *bea vin cu sifon*; (fam.) **a-i veni cuiva cu sifon**, a-i cădea rău, a se supăra; **4.** aparat pentru spălarea și dezinfectarea anumitor cavități ale organismului (stomac, nas etc.); **5.** organ de locomoție în formă de pîlnie, la unele animale acvatice (ex.: la sepie, la scoică etc.); **6.** (arg.) sifilis. [Din fr. ***siphon***, lat. ***sipho, -onis***, germ. ***Siphon***].

sifoná, sifonez vb. (tr.) **1.** a transvaza cu ajutorul unui sifon; **2.** a turna cu sifonul un material fluid într-un tipar; **3.** (rar) a adăuga sifon într-o băutură alcoolică: *își sifonă un pahar ... și îl bău cu poftă.* PR. [Din fr. ***siphonner***].

sifonár, sifonari m. persoană care fabrică apă gazoasă, acidulată și încarcă sifoane sau care vinde sifoane. [***Sifon*** + *-ar*].

sifonáre, sifonări f. acțiunea de a sifona și rezultatul ei. [V. ***sifona***].

sifonát, ~ți, sifonată, ~e a. **1.** (despre băuturi alcoolice) amestecat cu sifon; **2.** (p. gener.) acidulat. [V. ***sifona***].

sifonărie, sifonării f. magazin în care se încarcă și se vînd sifoane. [***Sifon*** + *-ărie*].

sifonofór, sifonofoare n. (la pl.) ordin de celenterate hidrozoare coloniale, care au un sifon ca mijloc de locomoție (*Siphonophora*); (și la sg.) animal din acest ordin (ex.: sepia, scoica). [Din fr. ***siphonophores***].

sígă f. **1.** mineral alb, galben sau roșu, prezent în natură sub formă de bolovani sau de nisip, care se folosește la zugrăveli, în tăbăcărie sau ca piatră de construcție: *urcăm din greu ... maluri de sigă sparte de puhoaie.* VLAH.; **2.** (reg.) lignit; **3.** (reg.) huilă vînătă. [Din sb. ***siga***].

sigíl n. v. sigiliu.

sigilá, sigilez vb. (tr.) **1.** a aplica un sigiliu pentru a autentifica, a confirma documente, acte etc.; a pecetlui: *testamentele se închid și se sigilează.* GHEȚIE; **2.** (p. ext.) a închide plicuri, pachete, încăperi etc. aplicînd un sigiliu: *poliția ... i-a sigilat sediul.* ST.; (fig.) *tomuri sigilate-n marochine.* PETR. [Din lat., it. ***sigillare***].

sigiláre, sigilări f. acțiunea de a sigila și rezultatul ei; pecetluire. [V. ***sigila***].

sigilát[1], ~ți, sigilată, ~e a. pe care s-a aplicat un sigiliu; (p. ext.) închis cu un sigiliu: *acest ordin scris, subscris și sigilat era limpede.* GHICA; *dete banului un plic sigilat.* FIL.; (fig.) *mă ispitea ... ceea ce era sigilat și fascinant în viața ei.* EL. [V. ***sigila***].

sigilát[2] n. sigilare, pecetluire: *sigilatul unui pachet.* [V. ***sigila***].

sigilión n. v. singhilie.

sigíliu, sigilii n. **1.** pecete; ștampilă; semn imprimat prin aplicarea acestora: *marele logofăt ... întipărea pe hîrtie sigiliul princiar.* HASD.; **2.** ceară roșie sau plumb, bronz etc. (aplicat sau legat de un document, de un pachet etc.) pe care se imprimă

o pecete, pentru a închide un lucru interzis celor neautorizaţi; semn astfel aplicat pe ceva; pecete: *primi o scrisoare cu sigil negru.* EM.; *acesta încuiase apartamentul şi pusese sigiliile.* GHEŢIE; **3.** (fig.) semn caracteristic, trăsătură distinctivă; marcă[1], amprentă: *purta în trăsăturile figurii sale sigiliul frumuseţii ebraice.* AL.; (şi: **sigil**). [Din lat. ***sigillum***; cf. it. ***sigillo***].

sigillária f. arbore fosil asemănător cu lepidodendronul, dar cu trunchiul neramificat. [Din fr. ***sigillaire***, lat. ***sigillaria***].

sigilográfic, ~ci, sigilografică, ~ce a. care ţine de sigilografie, referitor la sigilografie. [Din fr. ***sigillographique***].

sigilografíe f. sfragistică. [Din fr. ***sigillographie***].

síglă, sigle f. prescurtare (convenţională) formată din litera iniţială urmată de una sau mai multe litere dintr-un cuvînt, folosită în texte; prescurtare (ex.: a. = adjectiv; cf. = confer; fr. = franceză etc.); (şi: (înv.) **siglu**). [Din fr. ***sigle***, lat. ***sigla***].

síglu n. v. siglă.

sígma m. invar. **1.** numele celei de a optsprezecea litere a alfabetului grecesc (Σ, σ sau s); **2.** simbol folosit pentru diverse notaţii în matematică şi fizică. [Din gr. mod. *sígma*, fr. ***sigma***].

sigmátic, ~ci, sigmatică, ~ce a. caracterizat prin prezenţa unui sigma: *aorist sigmatic.* [Din fr. ***sigmatique***].

sigmatísm n. **1.** defect de pronunţare constînd în dificultatea sau imposibilitatea pronunţării sunetului *s*; **2.** defect de pronunţare, constînd în dublarea articulării uneia sau mai multor consoane, de regulă *j, g,* cu consoana *s.* [Din fr. ***sigmatisme***].

sigmoíd, ~zi, sigmoidă, ~e a. **1.** care este de forma literei sigma: *colon sigmoid*; **2. valvulă sigmoidă**, fiecare dintre cutele membranoase situate la originea arterei aorte şi a arterei pulmonare; **colon sigmoid** (sau **pelvin**) (şi n.), segment al colonului care începe la marginea internă a psoasului stîng şi se continuă cu rectul. // n. dispozitiv la armele de foc, care împiedică descărcarea accidentală a acestora. [Din fr. ***sigmoïde***].

signácul, signacule n. (latinism; înv.) semn al crucii pe care îl face preotul la botez, pe fruntea unui copil. [Din lat. ***signaculum***].

signál n. v. semnal.

signalétic, ~ci, signaletică, ~ce a. **1.** care dă semnalmentele cuiva sau descrierea a ceva: *fişă signaletică*; **2.** (despre publicaţii sau bibliografii) care semnalează succint lucrări, articole etc. // f. activitate semiotică referitoare la semne, la semnalizare. [Din fr. ***signalétique***].

signatúră, signaturi f. **1.** cifră, steluţă sau alt semn pus pe prima pagină a fiecărei coli de tipar dintr-o carte, pentru a uşura legătorului aşezarea colilor în ordine; **2.** tăietură în corpul unei litere, care înlesneşte zeţarului recunoaşterea poziţiei ei; **3.** (muz.; înv.) armură; **4.** totalitatea cifrelor cu care este prevăzut basul, în exerciţiile armonice, pentru a indica elevului acordurile pe care trebuie să le completeze; **5.** (înv.) semnătură; însemn, pecete: (fig.) [romanul] *poartă signatura timpului.* EM. [Din fr. ***signature***, lat. ***signatura***].

signătoáre, signători f. fiecare dintre cele două clape de metal ale unui dispozitiv, care fixează coala de hîrtie în maşina de tipar. [Cf. ***signatură***].

signét, signete n. panglică subţire fixată în partea de sus a cotorului unei cărţi pentru a servi ca semn de carte. [Din fr. ***signet***].

signitáte, signităţi f. (latinism; înv.) sens: *viaţa socială cîştigă ... signitatea sa mai nobilă.* EM. [Din lat. ***signitas, -atis***].

signorie, signorii [sinioríe] f. **1.** formă de guvernămînt instituită în unele oraşe italiene, în evul mediu tîrziu şi în Renaştere, caracterizată prin concentrarea puterii în mîinile unei singure persoane; (p. ext.) tiranie; **2.** organ de conducere în unele oraşe-republici italiene, în evul mediu, ales dintre membrii de vază ai breslelor; clădirea, reşedinţa în care acesta funcţiona. [Din it. ***signoria***].

sígur, ~i, sigură, ~e a. **1.** de care nu se poate îndoi nimeni; cert, evident, neîndoielnic: *victoria cea mai sigură în amor este fuga.* IBR.; *faptul e sigur*; (fam.) **la sigur**, cu siguranţă, negreşit: *mă traduce la sigur.* CAR.; **2.** stabilit, calculat cu exactitate; precis: *etimologia sigură a unui cuvînt*; **a merge** (sau **a se duce**) **la sigur**, a se îndrepta către ţintă fără risc; a nu da greş: *el se ducea totdeauna la sigur.* GANE; **3.** care acţionează hotărît, fără ezitare; ferm: *aranjează totul cu o simţire sigură, fără greş.* EM.; **4.** care produce efectul dorit; eficace, eficient: *remediu sigur*; **5.** care se va întîmpla negreşit; cert, inevitabil: *boala lungă, moarte sigură.* Z.; *victorie sigură*; **6.** convins, încredinţat: *eşti sigură că ai rămas însărcinată.* PR.; *sînt sigur că va veni*; **(a fi) sigur de cineva** (ori **de ceva**), a avea deplină încredere în cineva (sau ceva): *eu sînt sigur de caracterul lor.* CAR.; **(a fi) sigur de** (ori **pe**) **sine** (sau **el, dînsul**), (a se comporta) neşovăielnic; (a fi) conştient de propria valoare: *omul ce nu şi-a comunicat ideile nu e niciodată sigur de dînsul.* BOLLIAC; *era frumoasă, mîndră, rafinată, tipul femeii sigure pe sine.* GHEŢIE; **7.** pe care te poţi bizui, demn de încredere: *sacul d-tale se află în mîini sigure.* AL.; **8.** care nu prezintă pericol, fără primejdie; apărat, ferit, păzit: *calea bătută este cea mai sigură.* Z.; *adăpost sigur*; **a pune pe cineva** (sau **ceva**) **la loc sigur**, a pune bine; a ascunde: *ai pus banii la loc sigur?*; **9.** trainic, durabil: *temelii de piatră, sigure.* // adv. **1.** da, fireşte: *pot să plec? sigur!*; **2.** în mod cert, precis, cu siguranţă; negreşit, indiscutabil: *sigur s-o găsi vrun fante să te-admire?* VLAH.; **mai mult ca** (sau **decît**) **sigur**, fără îndoială. [Din gr. mod. *síghuros*].

siguralménte adv. (rar) în mod sigur; cu siguranţă: *te aşteaptă siguralmente, du-te.* CAR. [***Sigur*** + ***-almente***].

siguránţă, siguranţe f. **1.** caracterul unui fapt sigur; convingere neclintită; certitudine, încredere, nădejde, siguritate: *prin literatură ... putem produce, cu oarecare siguranţă, o deşteptare a simţului de viaţă.* MAIOR.; *nu mai am nici o siguranţă în ziua de mîine*; **cu siguranţă**, fără îndoială, sigur; ferm: *putem susţine cu siguranţă acest lucru*; **2.** fermitate, precizie; pricepere, îndemînare: *în cuvîntul şi privirea lui era întotdeauna siguranţă.* VLAH.; **3.** lipsă de primejdie; securitate; sentiment de încredere, de linişte pe care îl dă cuiva faptul că este la adăpost de orice pericol; asigurare, protecţie, siguraţie; siguritate: *interesul ordinei şi siguranţei în ţară ... obligă la asemenea mijloace de persuasiune.* REBR.; **4. ac de siguranţă**, ac prevăzut cu un locaş în care i se introduce vîrful pentru a nu se desprinde din locul unde este înfipt şi pentru a nu înţepa; **5.** organ de maşină sau dispozitiv care protejează un material sau un sistem tehnic: *supape de siguranţă;* **siguranţă de** (sau **în**) **funcţionare**, calitate a unui sistem tehnic (sau component al acestuia) de a funcţiona fără defecţiuni şi fără abateri esenţiale; fiabilitate; **6.** (şi **siguranţă electrică**) dispozitiv care întrerupe un circuit electric la trecerea unui curent electric prea intens: *elevii noştri învaţă la fizică despre electricitate, dar n-au idee să repare o siguranţă care a sărit.* GHEŢIE; **7.** dispozitiv la armele de foc, care împiedică descărcarea accidentală a armei; **8.** dispozitiv care se introduce în broasca unei uşi, pentru a împiedica deschiderea acesteia cu o cheie falsă; **9.** (şi **siguranţa statului, poliţie de siguranţă**) nume date în trecut poliţiei politice secrete: *administraţia angaja oameni suspecţi, agenţi ai siguranţei, travestiţi în muncitori.* PR. [***Sigur*** + ***-anţă***].

siguráţie, siguraţii f. (înv.) siguranţă. [***Sigur*** + ***-aţie***].

siguripsí, siguripsesc vb. (înv.) **1.** (fin.; tr. şi refl.) a (se) asigura; **2.** (tr.) a garanta: *prinosul ... să poată siguripsi îndestularea Soborului pe trei ani* (a. 1843). URIC.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) pune la adăpost: *aceştia sar şi scot ... lucrurile, siguripsindu-le de primejdie.* DRĂGHICI; **4.** (tr. şi refl.) a (se) încredinţa. [Din gr. mod. ***sigúrepsa*** (aor. lui ***sigurévo***)].

siguripsíre, siguripsiri f. (înv.) acţiunea de a (se) siguripsi; asigurare, garantare; încredinţare. [V. ***siguripsi***].

sigurísim, ~i, sigurisimă, ~e a. (rar) foarte sigur: *dacă am fi siguri, sigurisimi că-i aici!* CAR. [***Sigur*** + ***-isim***].

siguritáte f. (înv.) siguranţă: *a făgăduit ... siguritate în case şi pe drumuri.* GHICA. [***Sigur*** + ***-itate***].

sihástru, ~ştri, sihastră, ~e m., f. pustnic: *am fost sihastru, nu călugăr.* EM.; *chilia e nemărginirea sihastrului.* PLEŞU; (adj.) *au mărsu la Voroneţ, unde trăieşte un părinte sihastru, pre nume Daniil.* NEC. // a. care trăieşte retras, departe de lume; singuratic, pribeag: *el şede sihastru la herghelie.* SAD.; (fig.) *nu v-a prins dragostea sihastră de ce-aţi lăsat?* COŞB.; (şi: (înv. şi reg.) **săhastru**). [Din gr. mod. *isihastís* „cel ce trăieşte liniştit"].

sihástresc, ~şti, sihástreáscă, ~eşti a. care aparţine sihastrului sau sihăstriei, referitor la sihastru sau la sihăstrie; ascetic, schimnicesc: *tinerel fiind încă petrecea viaţă sihăstrească.* DOS.; (şi: (înv.) **săhăstresc**). [***Sihastru*** + ***-esc***].

sihástreşte adv. (înv.) ca sihaştrii; ascetic, schimniceşte: *petrecu săhăstreşte.* DOS.; (şi: **săhăstreşte**). [***Sihastru*** + ***-eşte***].

sihástri, sihástresc vb. **1.** (intr.) a duce viaţă de sihastru; a pustnici, a schimnici: *săhăstrind ... aceia în muntele Sinaiului.* DOS.; **2.** (refl.) a se face sihastru; a se pustnici; a se schimnici: *tocmai pentru asta vreau să mă sihăstresc.* VOIC.; **3.** (p. ext.; refl.) a trăi retras, departe de lume; a se izola: *nană, nu te sihăstri.* IONEL; *se sihăstrise la moşie*; (şi: (înv.) **săhăstri**). [De la ***sihastru***].

sihástrie, sihástrii f. **1.** faptul de a trăi ca un sihastru; stare, viaţă de sihastru; ascetism, pustnicie, schimnicie: *trăia exilat de mai mulţi ani la moşia Lespezi ..., unde îşi petrecea zilele într-o sihăstrie totală.* GHEŢIE; **2.** loc unde trăieşte un sihastru; schit: *o sihăstrie din Ceahlău.* NEGR.; *m-aş retrage într-o sihăstrie ... şi n-aş mai vrea să ştiu de nimic.* VLAH.; **3.** (p. ext.) loc singuratic, izolat; singurătate, izolare în care trăieşte cineva; pustietate, pustnicie: *aş vrea ca cineva să-mi ia locul în această săhăstrie.* EM.; *ca într-o sihăstrie a liniştii, mă bucuram de izolarea în care ne scufundasem.* SAD.; (şi: (înv. şi reg.) **săhăstrie**). [Din sl. ***sihastirija***, gr. mod. ***isyhastírion***].

sihăstríre, sihăstriri f. acţiunea de a (se) sihăstri şi rezultatul ei; pustnicire. [V. ***sihăstri***].

sihăstrít, ~ţi, sihăstrită, ~e a. (ca) de sihastru; schimnicit[1]; retras departe de lume: *viaţă sihăstrită.* [V. ***sihăstri***].

síhlă, sihle f. **1.** pădure deasă (de copaci tineri); hăţiş, selbă: *să las sîlha cea bătrînă, să las codrul cel de fagi.* COŞB.; *acolo-i împărăţia sălbătăciunilor, cît ţin munţii şi sihlele.* SAD.; **2.** numele mai multor specii de conifere (brad, molid, pin[1]): *cetină mîndră de silhă ..., cetină mîndră de brazi.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **silhă, sîlhă**, (reg.) **ţihlă**). [Cf. lat. ***silva***].

sihlíş, sihlişuri n. (reg.) loc acoperit de o sihlă: *din vreme în vreme, găteje pîrîau prin ţîhlişuri şi cîte o nălucă neagră vîşca prin frunzare.* SAD.; (şi: **ţihliş**). [***Sihlă*** + ***-iş***].

sií vb. v. sfii.

siimén m. v. seimen.

sikh [sic] a. care ţine de sikhism, referitor la sikhism. // m. adept al sikhismului. [Din fr. ***sikh***].

sikhism [sichísm] n. doctrină hinduistă influenţată de islam, cu caracter antifeudal, fondată în India de Nanak (reformator religios şi guru). [Din fr. ***sikhisme***].

sil n. zăcămînt de roci magmatice intruzive, sub formă de spaţii lamelare umplute cu topituri magmatice; (scris şi: *sill*). [Din fr. ***sill***].

silabá, silabez vb. a silabisi. [De la ***silabă***].

silabár, silabare n. **1.** (înv.) abecedar; **2.** totalitatea semnelor care reprezintă silabele unei limbi (monosilabice), corespunzătoare unui alfabet; (p. ext.) carte în care sînt prezentate sistematic asemenea semne: *despre silabarul iaponilor ... nu aveau vreo idee*. MAIOR. [Din fr. ***syllabaire***].

silabáţie, silabaţii f. descompunere a cuvintelor în silabe. [Din fr. ***syllabation***].

silábă, silabe f. segment fonetic al unui cuvînt, alcătuit dintr-unul sau mai multe sunete (avînd ca centru sonor o vocală), care se rosteşte printr-o singură emisiune vocală: *prozodia ne învaţă a accentua silabele*. CR.; **silabă deschisă**, silabă care se termină într-o vocală; **silabă închisă**, silabă care se termină într-o consoană. [Din lat. ***syllaba***, fr. ***syllabe***].

silabí, silabesc vb. (înv.; tr.) a silabisi. [De la ***silabă***].

silábic, ~ci, silabică, ~ce a. **1.** care ţine de silabă, referitor la silabă; alcătuit din silabe; **semn silabic**, semn grafic care notează o silabă; **scriere silabică** (sau **cu caracter silabic**), scriere în care semnele nu reprezintă sunete, ci silabe; silabism: *japonezii au scriere silabică;* **principiu silabic**, principiu care stă la baza scrierii silabice; **vers silabic**, vers în care măsura este determinată de numărul silabelor; **versificaţie silabică**, versificaţie bazată pe numărul silabelor, independent de locul accentelor; **2.** (despre vocale) care poate forma (împreună cu una sau mai multe consoane) o silabă; plenison. [Din fr. ***syllabique***].

silabíre, silabíri f. (înv.) silabisire. [V. ***silabisi***].

silabisí, silabisesc vb. (tr.) **1.** a pronunţa sau a citi despărţind cuvintele în silabe; a silaba; (p. ext.) a pronunţa sau a citi rar, cu greutate; a bucheri: *îmi răscolea cărţile în pupitru, le silabisea titlul cu scîrbă*. PR.; (fig.) [un greier] *silabiseşte în violina mea*. CĂL.; **2.** (fig.) a descifra cu greu: *pietre ştirbite de pe care se căznesc cărturarii să silabisească fala trecută*. [Din gr. mod. ***sillávisa*** (aor. lui ***sillavízo***) (după *silabă*)].

silabisíre, silabisíri f. acţiunea de a silabisi şi rezultatul ei; silabisire: *cititul începe cu silabisirea cuvintelor*. [V. ***silabisi***].

silabisít[1], ~ţi, silabisită, ~e a. despărţit în silabe: *cuvinte silabisite*. [V. ***silabisi***].

silabisít[2] n. faptul de a silabisi; pe **silabisite**, silabisind: *de la nea Nicuţă apucasem să citesc pe silabisite*. DELAVR. [V. ***silabisi***].

silabísm n. sistem de scriere în care fiecare silabă este reprezentată printr-un semn. [Din fr. ***syllabisme***].

silán, silani m. compus al siliciului cu hidrogenul. [Din fr., engl. ***silane***, germ. ***Silan***].

sílă, síle f. **1.** (înv.) putere, tărie: *le-au mustrat şi basne le-au arătat cu sila cuvîntului şi cu puterea scripturilor*. BIBLIA; (înv. şi reg.) **cu (mare** sau **atîta) sílă** ori **în sílă**, cu toată puterea; făcînd un efort; cu greutate: *calul se poticneşte, îl opresc în sílă, vrea să pornească iar, dar cade zdrobit în genunchi*. CAR.; **2.** (înv.; la pl.) minuni: *vedea síle şi seamne şi se mira*. COR.; **3.** (înv.) putere armată: *pornind la război cu o sílă aşa de mare şi de grozavă, sparse împărăţia vecinului*. ISP.; *două tovărăşii de steaguri au pălit mai la vale sila ismailitenilor, din două laturî*. SAD.; **4.** (reg.) mulţime de ...; cantitate de ...: *eu îţi pot da atîta sílă de rod şi tu să nu-mi laşi nici un fir?* POP.; **5.** constrîngere, presiune; violenţă, abuz săvîrşit împotriva cuiva; *unde nu încape voia, încape sila*; **cu (de-a) sila** sau **de** (ori **în, cu) sílă**, fără voia sau acordul cuiva; prin abuz; forţat: *mai cu binele mai cu de-a sila, l-a luat acasă*. CAR.; *nu-mi place să fiu pupat cu sila*. PR.; (reg.) **în sílă**, în ciudă: *de ce vrei să-mi faci în sílă?* AL.; **a face sílă cuiva**, a) (înv. şi pop.) a săvîrşi abuzuri, a face greutăţi; a persecuta: *nu lăsa pizmaşii să le facă sîlă*. DOS.; **b)** (înv.) a silui: *cela ce va face silă vreunii fecioare ... să-ş piardză giumătate den toată avuţia lui*. PRAV.; **6.** dezgust, greaţă; aversiune, repulsie faţă de cineva sau de ceva: *făcu un gest de sílă*. VLAH.; *le era sílă de seu*. SOR.; **în (su) sílă**, fără tragere de inimă, fără interes, fără plăcere; de nevoie; din obligaţie: *unii se plimbă, vorbesc şi rîd în sílă*. DELAVR.; **a-i fi** (sau **a face** ori **a i se face** sau **a produce cuiva) sílă**, a (se) scîrbi: *le era sílă şi de viaţă*. GAL. [Din sl. ***sila*** „putere, tărie"].

sílcá, silce f. sfoară cu care se leagă bucăţelele de plută de frînghia carmacelor. [Et. nec.].

sileáf, sileafuri n. **1.** brîu lat în care se purtau înfipte diferite arme: *încins cu un sileaf în care erau înfipte două sau trei pistoale şi un iatagan*. ISP.; *mîna-n seleaf că punea, paloş mare că scotea*. POP.; **2.** (reg.; în forma **salafiu**) talisman: *na acest cornişor de aur, el este salaful meu, adică talismanul care mă ocroteşte*. POP.; (şi: (înv. şi pop.) **seleaf**, (înv.) **sileah**, (reg.) **salafiu**). [Din turc. ***silâh*** „armă"].

sileáh n. v. **sileaf**.

silemát n. v. **selamet**.

silén[1], sileni m. nume dat satirilor bătrîni, în mitologia greacă; (p. ext.) persoană în vîrstă care, sub o înfăţişare grotescă, ascunde o înţelepciune ironică: *mărturisea cu rîs de silen Hagienuş*. CĂL. [Din lat. ***Silenus***, fr. ***Silène***].

silán[2], ~i, silenă, ~e m., f. numele mai multor specii de plante erbacee din familia cariofilaceelor, cu frunze lanceolate, cu flori de obicei dispuse în inflorescenţe, cultivate uneori ca plante ornamentale (*Silene*). [Din fr. ***silène***].

silénic, ~ci, silenică, ~ce a. (rar) ca un silen[1]: *Socrate era divinitatea silenică a profesorului*. BL. [***Silen[1]*** + ***-ic***].

silenţiár, silenţiari m. sclav antic care avea obligaţia de a păstra liniştea şi ordinea într-o casă romană. [Din lat. ***silentiarius***].

silenţiatór, silenţiatoare n. (la motoarele cu explozie) amortizor de zgomot. [Din it. ***silenziatore***].

silenţiós, ~şi, silenţioásă, ~e a. **1.** în care nu se aude nici un zgomot; liniştit: *stradă silenţioasă*; **2.** care nu produce zgomot; care funcţionează fără zgomote: *motor silenţios*; **bloc silenţios**, amortizor de oscilaţii, constituit dintr-o masă de cauciuc solidarizată cu două armături metalice, care se montează între două organe de maşină; **3.** care vorbeşte puţin; tăcut: *o tînără silenţioasă*. [Din fr. ***silencieux***, lat. ***silentiosus***].

silenţiozitáte f. proprietate a unui motor, a unui aparat etc. de a funcţiona fără zgomot. [***Silenţios*** + ***-itate***].

silénţiu n. (latinism; azi iron.) tăcere; linişte: *zgomotul apoi cu încetul se stinge, totul rămîne într-un silenţiu lugubru*. CAR. [Din lat. ***silentium***].

silépsă, silepse f. construcţie sintactică în care cuvintele se acordă după asociaţii logice şi nu după reguli gramaticale; (p. ext.) figură de stil în care se foloseşte o astfel de construcţie sau în care un cuvînt este luat atît în sensul propriu, cît şi în cel figurat (ex.: am vorbit cu Sfinţia Sa şi el mi-a zis ...; primul s-a neliniştit santinela). [Din gr. mod. ***syllepsis***, lat. ***syllepsis***, fr. ***syllepse***].

siléptic, ~ci, sileptică, ~ce a. care ţine de silepsă, referitor la silepsă: *forma sileptică poate autoriza împreunarea mai multor obiecte felurite într-o singură expresie*. MAIOR. // adv. cu ajutorul silepsei, prin silepsă: *vorbea sileptic*. [Din fr. ***sylleptique***].

síleşte f. v. **silişte**.

sílex, silexuri n. **1.** formaţie silicioasă amorfă sau fin cristalizată, foarte dură, cenuşie, gălbuie sau brună, care se formează în rocile calcaroase; cremene: *că silexul eşti rece, deşi ca iarba fremeţi*. CĂL.; **2.** (mai ales la pl.) obiect, instrument etc. dintr-o astfel de rocă, datînd din epoca de piatră: *două custuri, silexuri şi alte fragmente ... de care se găseau prin toate cetăţile dace*. BOLLIAC; *silexurile paleolitice*. PATAP. [Din fr. ***silex***, lat. ***silex, -icis***].

silezián, ~eni, silezlană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Sileziei sau locuitorilor ei, referitor la Silezia sau la locuitorii acesteia: *peisaje sileziene*. // m., f. persoană (originară) din Silezia: *mumă-sa era sileziană*. CĂL. [Din fr. ***silésien***].

silf, ~i, silfă, ~e m., (rar) f. **1.** (în mitologia celtică şi germanică) duh, spirit aerian uşor şi agil, întruchipînd elementul aerului: *atunci ca şi silful, ce n-adoarme-n pace, inima-mi bate*. EM.; *noaptea vine-ncetişor ... cu-a ei silfe şopotinde*. EM.; **2.** reprezentare plastică a acestei divinităţi: *sala gotică plină de silfi*. R.L. [Din fr. ***sylphe***, lat. ***sylphus***].

sílfic, ~ci, silfică, ~ce a. (rar) care aparţine silfilor, referitor la silfi; ca de silfi: *care să fi fost natura flinţelor silfice?* HOGAŞ. [Din fr. ***sylphique***].

silfídă, silfide f. **1.** (în mitologia celtică şi germanică) duh, spirit aerian feminin uşor şi agil, care, împreună cu silful, întruchipa elementul aerian; silfă: *ce talie de silfidă! ... parcă-i o floare îndoită de suflul aurorei*. AL.; **2.** reprezentare plastică a acestei divinităţi: *în sala gotică străjuiau silfide*; **3.** (fig.) femeie tînără, graţioasă şi zveltă; **4.** (la pl.) familie de insecte coleoptere cu mirosul foarte dezvoltat ale cărei larve se hrănesc cu cadavre sau cu leguminoase, provocînd pagube în culturi (*Sylphidae*); (şi la sg.) insectă din această familie. [Din fr. ***sylphide***].

sílhá f. v. **sihlă**.

silhúi, silhuie a. **1.** acoperit cu sihle: *munţi silhui*. COŞB.; **2.** des; de nepătruns: *sat mare şi bogat, tăinuit în mijlocul codrilor silhui*. VLAH.; **3.** (fig.) zăpăcit, bezmetic: *proclet mai eşti, Ionică, şi sălhui!* REBR.; (şi: (reg.) **sălhui, sîlhui**). [***Silhă*** + ***-ui***].

silí, silesc vb. **1.** (tr.) a forţa pe cineva să facă ceva; a obliga, a constrînge: *românul ... nu-şi prea organizează destinul din proprie iniţiativă, ci silit doar de grave întîmplări*. BL.; *un ticălos trebuie silit să-şi învingă pornirile, pus cu botul pe labe*. PR.; **2.** (tr.) a determina să existe, să acţioneze într-un anume fel; a face să ...; a îndemna la un efort; a convinge: *aveau să-şi spună atîtea lucruri, dar reticenţele de tot felul îi sileau să discute banalităţi*. GHEŢIE; **3.** (înv.; tr.) a silui: *va afla neştine fata cea fecioară ... şi silindu-o va dormi împreună cu ea*. BIBLIA; **4.** (refl. şi intr.) a-şi da toată osteneala, a se strădui să facă, să realizeze ceva: *articole critice, pe care ne vom sili a le face cît se va putea mai obiective*. CAR.; *n-am timp de pierdut, mă silesc să le-nvăţ [cuvintele] măcar pe cele sfinte*. VIERU; **5.** (pop.; intr., tr. şi refl.) a (se) grăbi, a (se) zori: *cînd este să dai peste păcat, dacă e înainte, te sileşte să-l ajungi*. CR. [Din sl. ***siliti***].

silicagél, silicageluri n. material granular cu porozitate mare, obţinut prin deshidratarea în condiţii speciale a gelului de bioxid de siliciu, întrebuinţat ca absorbant şi ca purtător de catalizatori; gel de silice. [Din fr. ***silicagel***].

silicát, silicaţi m. şi (înv.) **silicate** n. sare a acidului silicic, prezentă în numeroase minerale (feldspaţi, mice etc.), folosită ca materie primă în industria ceramică, în metalurgie, la fabricarea sticlei etc. [Din fr. ***silicate***].

silicatáre, silicatări f. procedeu de consolidare şi impermeabilizare a terenurilor de fundaţii, a pereţilor săpăturilor şi galeriilor etc., prin injectarea în pământ a unei soluţii de silicat de sodiu şi a unei soluţii de electrolit (de obicei de clorură de calciu). [De la *silicat*; cf. fr. *silicatation*].

silícă, silice f. material refractar compus mai ales din bioxid de siliciu; cărămidă refractară silicioasă. [De la *silice*].

silíce, silice f. corp solid, compus al siliciului cu oxigenul, dur, alb sau incolor, insolubil în apă, cu temperatura de topire foarte înaltă, prezent în natură în compoziţia celor mai multe roci, folosit la fabricare sticiei, a betonului etc.; bioxid de siliciu; **gel de silice**, silicagel. [Din fr. *silice*].

silícic, ~ci, silicică, ~ce a. (despre acizi, eteruri etc.) care se obţine din siliciu. [Din fr. (*acid*) *silicique*].

silicícol, ~i, silicicolă, ~e a. (despre plante) adaptat la un sol bogat în bioxid de siliciu sau în roci silicioase (de ex.: salcîmul, secara, viţa de vie etc.) [Din fr. *silicicole*].

siliciére, silicieri f. operaţie termochimică de îmbogăţire superficială cu siliciu a unor piese metalice pentru a le face mai rezistente la coroziune; silicizare. [De la *siliciu*].

silicifiát, ~ţi, silicifiată, ~e a. care a suferit procesul de silicifiere. [Din fr. *silicifié*].

silicificáre, silicificări f. (rar) silicifiere. [De la *siliciu*].

silicifiére, silicifieri f. proces natural de îmbogăţire cu siliciu sau transformare în siliciu a unei roci, a unui lemn, a unei plante; silicificare; (p. ext.; concr.) porţiune silicificată a unei roci, a unui lemn etc. [De la *silicifiat*].

silicíos, ~şi, silicioásă, ~e a. format din siliciu; care conţine siliciu: *Anglia ... posedă mineralele de fier ... amestecate cu cărbune şi cu toate substanţele silicioase şi feroase necesare topirii.* GHICA; *teren silicios*; (şi: **silicos**). [Din fr. *silicieux*].

silíciu n. element chimic, metaloid, cristalizat sau amorf, de culoare cenuşie, cu proprietăţi asemănătoare cu ale carbonului, prezent în natură sub formă de silice şi silicaţi, întrebuinţat în metalurgie pentru a da duritate şi rezistenţă aliajelor fierului. [Din fr. *silicium*].

siliciúră, siliciuri f. combinaţie a siliciului cu un metal. [Din fr. *siliciure*].

silicizáre, silicizări f. (rar) siliciere. [De la *siliciu*].

silicón, siliconi m. compus macromolecular cu structură analoagă corpurilor organice, alcătuit din lanţuri sau cicluri de atomi de siliciu care alternează regulat cu atomi de oxigen, caracterizat prin rezistenţă la apă şi la oxidare: *siliconii pot fi solizi (răşini, cauciucuri) şi lichizi (uleiuri).* // n. (pl. **silicoane**) (arg.; la pl.) sîni cu implant din acest material: *actriţa îşi etalează siliconanele.* [Din fr. *silicone*].

siliconát, ~ţi, siliconată, ~e a. care conţine silicon; tratat cu silicon: *ţesuturi siliconate.* D. [De la *silicon*].

silicós a. v. **silicios.**

silicotermíe, silicotermii f. procedeu de reducere a unor oxizi metalici greu reductibili, folosind pulberea de siliciu sau de ferosiliciu ca agent de reducere. [Din fr. *silicothermie*].

silicóză, silicoze f. boală pulmonară profesională, provocată de inhalarea pulberilor de bioxid de siliciu: *silicoza apare mai ales la muncitorii din mine şi din industria metalurgică.* [Din fr. *silicose*].

silículă, silicule f. tip de fruct uscat dehiscent al unor plante crucifere, asemănător cu silicva, dar mai scurt şi cu un perete fals despărţitor membranos în interior, de care se prind seminţele (ex. la traista-ciobanului). [Din fr. *silicule*].

silícvă, silicve f. tip de fruct dehiscent în formă de păstaie, caracteristic multor specii de crucifere, alcătuit dintr-o teacă (cu lungimea de cel puţin patru ori mai mare decît lăţimea), împărţit în interior printr-o membrană subţire, pe care sînt prinse seminţele (ex.: la varză, la ridichi etc.). [Din lat. *siliqua*, fr. *silique*].

silihtár, silihtari m.1. mare demnitar la turci, care purta sabia sultanului; demnitar turc care avea în grijă armele unui mare-vizir: *silihtar ce era înlăuntru ..., adecă spătar ce poartă spata sau buzduganul după împăratul.* COSTIN; **silihtar aga** (sau **paşa**), titlu dat primului mareşal al palatului împărătesc, în Imperiul Otoman; **2.** spătărel sau armaş în ierarhia Imperiului Otoman. [Din turc. *silâhdar, silâhtar*].

silimanít n. silicat natural de aluminiu, cenuşiu, brun sau verde, dur, sticios, folosit în industria ceramică. [Din fr. *sillimanite*].

silimét n. v. **selamet.**

silínţă, silinţe f. **1.** (înv.) constrîngere: *acum, făr-a mea voinţă, gura singură urmează dup-a Vinerii silinţă.* HEL.; **2.** încordare peste normal a puterilor fizice şi intelectuale pentru atingerea unui scop; efort, cazнă; stăruinţă îndelungată, perseverenţă, străduanie, rîvnă pentru a realiza ceva: *dar toat-a mea silinţă a fost peste putinţă puterea armoniei să-l fac s-o înţeleagă.* ALEX.; *ne e teamă de orice silinţă.* CĂL.; **a-şi da silinţă** sau **a-şi da (toată) silinţa** (ori **toate silinţele**), a se strădui: *îşi dete toată silinţa de a-i da o bună educaţiune.* NEGR. [*Sili* + *-inţă*].

silíre, siliri f. acţiunea de a (se) sili şi rezultatul ei: *silirea băiatului către învăţătură n-a dat roade.* [V. *sili*].

sílişte, silişti f. **1.** (înv. şi pop.) vatră a unei aşezări, de obicei, a satului; (p. ext.) sat: *pe-aici au străbătut hunii ... lăsînd siliştile albite de oase.* VLAH.; *cel dintîi popas mai mărunt ar fi potrivit în siliştea tîrgului Vaslui, la moara lui Moş Irimia.* SAD.; **2.** (înv. şi reg.) loc de casă; **3.** (înv. şi reg.) loc necultivat, bun pentru cultura cerealelor; **4.** (înv. şi reg.) păşune; **5.** (reg.) loc plantat cu pomi (în vatra satului): *urcam în pasul calului printre silişti.* GAL.; (şi: (înv. şi pop.) **sălişte, selişte**, (înv.) **sileşte**). [Din sl. *selište* „locuinţă"].

silít[1], ~ţi, silită, ~e a. **1.** care este făcut împotriva propriei voinţe, prin constrîngere, de nevoie; forţat, impus, obligat, silnic: *căsătoria, deşi silită, era valabilă.* GHICA; **executare** (sau **execuţie**) **silită**, ansamblul procedurilor legale prin care se asigură punerea în drept a creditorului, în cazul în care debitorul nu îndeplineşte de bunăvoie dispoziţiile unei hotărîri judecătoreşti (cu titlu executoriu): *execuţiile silite şi îndeosebi urgentarea lor sporiseră suspiciunile.* GHEŢIE; **2.** lipsit de sinceritate, de naturaleţe; afectat, artificial, prefăcut, fals: *mie-mi părea ... că această veselie era silită.* EM.; **3.** grăbit, în viteză; zorit: *după o călătorie silită, ajunse la locul cu pricina.* ISP. [V. *sili*].

silít[2] n. material termorezistent, pe bază de carbură de siliciu; (şi: **silită**). [Din fr., engl. *silite*, germ. *Silit*].

silítă f. v. **silit.**

silitór, ~i, silitoáre a. **1.** care îşi dă silinţa, care depune toate eforturile; sîrguincios; care munceşte mult, fără încetare; harnic, activ: *o zgîtie de copilă ageră la minte şi aşa de silitoare, de întrecea mai pe toţi băieţii.* CR.; **2.** (rar) grăbit, zorit: *George, totdeauna silitor să-şi arate isteţimea, se vîrî printre bătrîni.* REBR. // m. (înv.) persoană care a comis un viol: *dzestrele să cade să le dea silitoriul fetei la vremea cînd să va mărita.* PRAV. [*Sili* + *-tor*].

silítră f. **1.** azotat de potasiu; salpetru de India: *o groapă ... din care ieşea un miros de silitră şi pucioasă.* GANE; **2.** (înv. şi reg.) praf de puşcă: *aruncă jos puşca, a cărei guri tot fumegă mirosul necăcios de silitră.* CAR. [Din rus. *selitra*, pol. *salitra*, sb. *šalitra*, fr. *salitre*].

silitrós, ~şi, silitroásă, ~e a. (rar) care conţine silitră; de natura silitrei. [*Silitră* + *-os*].

silmanái n. aliaj feromagnetic pe bază de argint, mangan şi aluminiu, avînd proprietatea de menţinere a magnetismului permanent, oricare ar fi acţiunea cîmpurilor magnetice ale altor magneţi. [Din germ. *Silmanal*].

sílnic, ~ci, silnică, ~ce a. **1.** (înv.) puternic: *era silnic în cuvînt şi întru lucrure.* COR.; **2.** (înv.; şi m.) (persoană) care abuzează de puterea sa; tiran: *cela ce v-au scos pre voi den pămîntul Eghipetului şi dentru silnicii eghiptenilor.* BIBLIA; **3.** care este făcut împotriva propriei voinţe, prin constrîngere sau de nevoie; forţat, impus, obligat, silit[1]; făcut cu violenţă; abuziv, samavolnic, violent, brutal: *îi socotesc ca nişte senatori vinovaţi de fapte silnice.* HEL.; (adv.) *colaborează ... respectul religios faţă de fire, în ale cărei rosturi ... e păcat să intervii silnic.* BL.; **muncă silnică**, pedeapsă judiciară grea, cu închisoare şi muncă forţată: *i-a dat muncă silnică pe viaţă.* ST.; **4.** (rar) grăbit: *în fuga asta silnică am trecut prin mai multe uliţi.* NEGR.; **5.** greu de suportat; apăsător: *adormi cu gîndul silnic că din toată viaţa lui n-are să s-aleagă nimic.* VLAH.; **6.** lipsit de sinceritate, de naturaleţe; afectat, artificial, silit[1]: *domnul avu un rîs silnic.* SAD.; (adv.) *îmi răspund scurt şi silnic.* VLAH.; **7.** anevoios, dificil; de nesuportat: *traiul omului a rămas a fi greu şi silnic.* OD. // f., (rar) m. plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare, cu flori albastre sau violete, întrebuinţată în medicina populară; orbalţ, prelungoasă, rărunchioară, rotunjoară (*Glechoma hederacea*). [Din sl. *silĭnĭkŭ*].

silnicí, silnicesc vb. **1.** (astăzi rar; tr.) a sili pe cineva să facă ceva; a constrînge; (p. ext.) a oprima: *dacă pe răposata lui fiică ..., cineva ar fi silnicit-o în acest chip, arhitectul l-ar fi împuşcat.* CĂL.; (fig.) *averile erau monopolizate, ... vocaţiunile silnicite.* OD.; **2.** (înv.; tr.) a forţa: *încuietorile, uşile au fost silnicite*; **3.** (pop.; refl.) a se scîrbi: *s-a silnicit de oameni.* [De la *silnic*].

silnicíe, silnicii f. **1.** (înv.) putere; forţă: *aerul acela închis ... cu sîlnicie cutremură pămîntul.* DRĂGHICI; (fig.) *primitivul trăieşte sub silnicia unor reprezentări colective.* BL.; **2.** constrîngere, violenţă, silă; faptă caracterizată prin brutalitate, prin violenţă; silnicire, oprimare; abuz: *năprasnica silnicie ne-a ţinut alungaţi pe la străini.* OD.; *îndeamnă pe unii din ostaşi ... la jafuri şi silnicii.* FIL.; **3.** (înv.) siluire: *nu numai ... pojaruri şi morţi, ci şi silnicii de prunci.* SAD. [*Silnic* + *-ie*].

silnicíre, silniciri f. (înv.) silnicie; siluire: (fig.) *o silnicire a limbii în sens latin.* CĂL. [V. *silnici*].

silnicít, ~ţi, silnicită, ~e a. (rar) constrîns, forţat; violentat, oprimat, siluit: *grecii ..., alungaţi, prigoniţi, silniciţi ..., treptat prinseră la suflet.* OD. [V. *silnici*].

silogísm, silogisme n. tip de raţionament deductiv format din trei judecăţi legate între ele astfel încît cea de a treia judecată, reprezentînd concluzia, se deduce din cea dintîi (premisa majoră) prin intermediul celei de a doua (premisa minoră) (ex. *toţi oamenii sînt muritori* (premisă majoră), *dar Petru e om* (premisă minoră), *deci Petru e muritor* (conciuzia)). [Din fr. *syllogisme*, lat. *syllogismus*].

silogístic, ~ci, silogistică, ~ce a. care aparţine silogismului, referitor la silogism; bazat pe silogism; care foloseşte silogismul: *trebuieşte rezolvată pentru a servi la soluţiunea silogistică a tezei de mai sus.* EM.; *el are voluptatea silogistică şi e victima analizei noţiunilor.* CĂL. // f. parte a logicii care studiază silogismul: *trebuie să subîmpărţim logica elementară în trei capitule: 1. teoria noţiunilor; 2. teoria împreunării lor în judecăţi; 3. teoria împreunării judecăţilor, adecă silogistica.* MAIOR. [Din fr. *syllogistique*, germ. *Syllogistik*, lat. *syllogisticus*].

silón[1], silloane n. fibră textilă poliamidică, cu aspect pufos, folosită la fabricarea unor confecții. [Din germ. ***Silon*** (denumire comercială)].

silón[2] n. pistă gravată pe suprafața unui disc fonografic conținînd o înregistrare. [Din fr. ***sillon***].

silós, ~și, silioásă, ~e a. (reg.) scîrbos, grețos. [*Silă* + *-os*].

silóxid, siloxizi m. varietate de sticlă de cuarț din care se fac vase de laborator. [*Sil(iciu)* + *-oxid*].

silóz, silozuri n. **1.** construcție specială (într-un port, într-o gară etc.) cu instalații de uscare, de transport etc., în care se depozitează și se păstrează mari cantități de produse agricole sau de alte materiale: *la Brăila, Galați, Constanța sînt multe silozuri*; **2.** amenajare specială (groapă, șanț etc.) în care se pune la macerat nutrețul, în vederea însilozării: *să construim silozuri pentru furaje în fiecare sat.* // a. pus la macerat într-o groapă, într-un șanț etc. special amenajat: *porumb siloz.* [Din it. ***silos***, germ. ***Silo***].

siluétă, siluete f. **1.** desen, de obicei negru, lucrat în creion, în tuș sau decupat din hîrtie, pînză etc., reprezentînd contururile unei ființe, ale unui lucru: *a schițat silueta prietenei sale*; **2.** personaj abia schițat într-o operă literară: *prin paginile „Jurnalului" trec mai multe siluete feminine.* VIANU; **3.** contur al cuiva sau a ceva care se proiectează ca o umbră pe un fond (mai luminos); formă; (p. ext.) ființă, lucru astfel reprezentate: *țigăncușa zveltă ... proiectînd pe cer o siluetă de-o eleganță antică.* VLAH.; *zărea, estompată, silueta unui turn.* GHEȚIE; **4.** desen din placaj sau din carton reprezentînd conturul unui om, pe care sînt fixate țintele la tir; **5.** formă zveltă, bine proporționată a unei persoane; corp zvelt, suplu; (p. gener.) corp; (spec.) talie: *făcuse ... o siluetă de viespe.* PR.; *are o siluetă subțire, delicată*; (fam.) **a face siluetă,** a deveni zvelt; a slăbi. [Din fr. ***silhouette***].

siluí, siluiesc vb. (tr.) **1.** a uza de forță față de cineva; a constrînge, a sili, a obliga; a violenta: *această împărăție nu uită ... pe cei ce au siluit-o.* BĂLC.; **2.** a comite un viol; a viola, a necinsti: *în urma plecării mitropolitului, el silui o nepoată a lui.* OD.; **3.** (fig.) a încălca, a nesocoti; a denatura, a falsifica: *guvernul ... îmi da ranguri pe tot anul, siluind regulamentul.* ALEX.; *încearcă a silui o limbă.* MAIOR. [Din sl. ***silovati***].

siluíre, siluiri f. **1.** acțiunea de a silui și rezultatul ei; **2.** constrîngere, obligare; violentare: *m-am împotrivit la toate siluirile ce amîndoi voiau să facă.* ISP.; **3.** violare, necinstire, pîngărire, silnicire: *paricidul și hoția, siluirea și omorul trec pe rînd prin al meu cuget.* MACED.; *siluirea unei fete*; **4.** (fig.) denaturare, falsificare: *siluirea limbii de către traducători.* [V. ***silui***].

siluít, ~ți, siluită, ~e a. (rar) **1.** forțat, constrîns, silnicit: (fig.) *lașitățile spiritului siluit sînt nesfîrșite.* R.L.; **2.** (fig.) denaturat, deformat: *limbă siluită*; **3.** care a suferit un viol; violată: *femeie siluită.* [V. ***silui***].

siluitór, ~i, siluitoáre a. și m., f. (înv.) (persoană) care siluiește: (fig.) *propun punerea în acuzație ... a miniștrilor ca siluitori ai articolului 111 al Constituției.* GHICA. // m. (rar) violator al unei femei: *siluitorul a fost arestat.* [***Silui*** + *-tor*].

silumín n. aliaj de aluminiu și siliciu, cu adaosuri de cupru, mangan, magneziu etc., din care se toarnă piese rezistente la solicitări dinamice, la coroziune etc. [Din fr. ***silumin***].

siluminít n. material izolant, fabricat din aluminiu și siliciu, rezistent la temperaturi înalte. [***Silumin*** + *-it*].

silúr, siluri m. numele a două plante erbacee din familia scrofulariaceelor, dintre care una cu flori bleu cu linii violete și cu o pată galbenă la mijloc (*Euphrasia stricta*), iar cealaltă cu flori albe cu linii violete și cu o pată galbenă la mijloc (*Euphrasia rostkoviana*); buruiențuță, mîngîierea-apelor. [Din germ. ***Silur***].

silurián, ~eni, silurianá, ~ene a. siluric: *depozite siluriene.* // n. **1.** a treia perioadă a erei paleozoice, caracterizată prin sedimentări de calcar, gresie, șisturi argiloase, prin apariția primelor plante terestre și prin dezvoltarea nevertebratelor marine; **2.** grupă de straturi geologice din această perioadă. [Din fr. ***silurien***].

silúric, ~ci, silurică, ~ce a. care ține de silurian, referitor la silurian; datînd din silurian; silurian: *Prutul siluric.* [Din germ. ***silurisch***].

silván, silvani m. nume dat unor divinități romane, imaginate cu corp omenesc păros, cu fața animalică, cu picioare și coarne de țap, considerate protectoare ale pădurilor: *încredința durerea către silvanii și nimfele pădurilor.* HEL. // a. (rar) referitor la aceste divinități; în care personajele sînt asemenea divinități: *fabule silvane.* [Din lat. ***silvanus***, fr. ***sylvain***].

silvanér m. soi de viță de vie cu ciorchini de mărime mijlocie, cu boabe albe, dese. [Din germ. ***Silvaner***].

silvanít n. minereu de aur și de argint, moale, argintiu-cenușiu, cu luciu metalic. [Din germ. ***Sylvanit***, fr. ***sylvanite***].

sílvă, silve f. (rar) pădure: *stînca pare de silve-ncununată.* BOL. [Din lat. ***silva***].

silvéstru, ~ștri, silvestră, ~e a. (livr.) **1.** păduros; sălbatic: *natura le-a menit locurile silvestre.* HASD.; **2.** specific regiunilor cu păduri sau locuitorilor acestora; care trăiește în pădure: *zeitate silvestră.* [Din lat. ***silvester, -tris***].

sílvic, ~ci, silvică, ~ce a. care aparține pădurii sau silviculturii, referitor la pădure sau la silvicultură; care activează în domeniul silviculturii; forestier: *a fost în slujba acestor păduri ca inginer silvic.* SAD.; **ocol silvic,** v. **ocol.** [*Silvă* + *-ic*].

silvícol, ~i, silvícolă, ~e a. **1.** care ține de silvicultură, referitor la silvicultură; **2.** care crește prin păduri: *plante silvicole.* [Din fr. ***sylvicole***].

silvicultór, ~i, silvicultoáre m., f. specialist în silvicultură; inginer silvic: *natura colaborează cu arhitecții, inginerii și silvicultorii.* ARG. [Din fr. ***sylviculteur***].

silvicultúră f. știință care se ocupă cu cultivarea, amenajarea și exploatarea pădurilor; ramură a economiei care cuprinde amenajarea și protecția patrimoniului forestier, asigurînd materia primă pentru industria forestieră: *băiatul ... studiază la Torino silvicultura.* GHEȚIE. [Din fr. ***sylviculture***].

sílvie, silvii f. **1.** numele mai multor păsări divers colorate, caracterizate prin cioc scurt și turtit, cu peri la colțuri, prin picioare puternice, aripi ascuțite și coada retezată (*Sylvia*): *silvie de grădină, silvie de cîmpie*; **2.** (compuse) **silvie-de-țărm** (sau **-de-țărmuri, mătăsoasă**), pasăre cu gîtul alb pătat cu gri, care scoate un sunet caracteristic și care trăiește în zăvoaiele din preajma rîurilor (*Lacustella fluviatilis*); **silvie de mlaștină** (sau **-mătăsoasă**), pasăre brună-roșiatică pe spate și albă pe pîntece (*Cettia cetti*). [Din lat. ***Sylvia,*** numele științific].

salvín n. v. **salvină.**

silvínă f. clorură naturală de potasiu, cu gust sărat-amar, astringent, folosită la fabricarea îngrășămintelor potasice, la extragerea potasiului etc.; (și: **salvin**). [Din fr. ***sylvine***].

silvinít n. amestec natural de silvină și sare gemă, prezent în unele zăcăminte de săruri de potasiu, întrebuințat ca îngrășămînt agricol. [Din fr. ***sylvinite***].

silvo- element de compunere cu sensul „de pădure", „păduros". [Din fr. ***sylv(o)***; cf. lat. ***silva***].

silvoamelioráție, silvoamelioráții f. ansamblu de procedee și de lucrări pentru îmbunătățirea regimului hidrologic, pentru prevenirea și combaterea degradării terenurilor forestiere. [***Silvo-*** + ***amelioрație***].

silvobiológic, ~ci, silvobiologică, ~ce a. care ține de silvobiologie, referitor la silvobiologie. [Din fr. ***sylvo-biologique***].

silvobiológie f. ramură a silviculturii care studiază procesele și legile vieții pădurii. [Din fr. ***sylvo-biologie***].

silvoíz, silvoizuri n. (reg.) magiun. [Din magh. ***szilvaiz***].

silvológic, ~ci, silvologică, ~ce a. care ține de silvologie, referitor la silvologie. [Din fr. ***sylvologique***].

silvológie f. domeniu de cercetare care studiază pădurea ca fenomen natural. [Din fr. ***sylvologie***].

silvomecanizáre f. tehnică a exploatării pădurilor cu mijloace mecanice. [***Silvo-*** + ***mecanizare***].

silvostépă, silvostepe f. zonă de tranziție între pădure și stepă, cu vegetație ierboasă și arbori scunzi. [Din fr. ***sylvosteppe***].

silvotéhnică f. parte a silviculturii care se ocupă cu tehnica creării și creșterii arboretului. [***Silvo-*** + ***tehnică***].

silvotúndră, silvotundre f. regiune din sudul tundrei în care zone de pădure alternează cu zone de tundră. [***Silvo-*** + ***tundră***].

sim[1], simi m. (reg.) pește din familia acipenseridelor, asemănător cu șipul. [Et. nec.].

sim[2] m. v. **sînt.**

síma f. înveliș intern al Pămîntului, aflat sub sial, de la o adîncime de 100 pînă la 1200 km, constituit în cea mai mare parte din compuși ai siliciului și ai magneziului. [Din fr. ***sima***].

simandicós, ~și, simandicoásă, ~e a. **1.** (înv.) considerabil; mare[1]: *ești dator cu o sumă simandicoasă.* AL.; **2.** (astăzi fam.; adesea depr.) de vază[1], distins; important, respectabil: *șirurile de trecători se dădeau la o parte ..., deschizîndu-mi calea ca unui personaj simandicos.* GHEȚIE; **3.** care corespunde unor gusturi alese, rafinate; cu pretenții: *proprietăreasa făcuse înmormîntarea cu toată pompa, după cele mai simandicoase obiceiuri de mahala.* CĂRT. [Din gr. mod. ***simandikós*** „notabil, considerabil"].

simándră, simandre f. (înv.) toacă (de lemn) atîrnată la intrarea unei biserici, a unei mănăstiri, în clopotniță etc., care vestește credincioșilor începerea slujbei: *simandrele sunară ceasul rugăciunii de sară.* SAD. [Din fr. ***simandre***].

simbiónt, simbionți m. fiecare dintre organismele care trăiesc în simbioză; simbiot. [Din germ. ***Symbiont***].

simbiót, simbioți m. (biol.) simbiont. [Din fr. ***symbiote***].

simbiótic, ~ci, simbiotică, ~ce a. care ține de simbioză sau de simbionți, referitor la simbioză sau la simbionți; care trăiește în simbioză; simbiotrof. [Din fr. ***symbiotique***].

simbiotróf, ~i, simbiotrofă, ~e a. (biol.) simbiotic. [Din fr. ***symbiotrophe***].

simbióză, simbioze f. formă de convietuire a două specii diferite de organisme, ambele contribuind la satisfacerea nevoilor de hrană: (fig.) *gîndirea indică trăiește necurmat într-un fel de simbioză cu religia.* BL. [Din fr. ***symbiose***].

simból, simboluri n. **1.** (relig.; artic.; și **simbolul credinței**) crezul: *aicea scriem aseminarea ce au apostolii și prorocii spre simbolul (adecă mărturisirea) credinței.* ANTIM; (fig.) *ne-am mărturisit simbolul credinței noastre literare.* NEGR.; **2.** ființă, obiect sau fapt care, prin forma sau natura sa, evocă spontan (într-o societate sau într-o civilizație

dată) ceva abstract sau absent; semn; reprezentare: *oamenii din toate cele fac icoană şi simbol, numesc sfînt, frumos şi bine ce nimic nu însemnează.* EM.; *ascensiunea ardeleanului ... se transforma, pentru noi ..., într-un simbol cu multiple semnificaţii.* BL.; *porumbelul este simbolul păcii*; **3.** procedeu expresiv prin care se sugerează o idee, o trăire etc. (ex.: alegoria, metafora etc.); **4.** semn convenţional sau abreviere convenţională folosită în ştiinţă şi tehnică pentru notarea anumitor noţiuni, operaţii, mărimi etc.: *cunoşteam şi acum simbolurile alfabetului Morse, întipărite statornic în memorie.* GHEŢIE; *simbol matematic; simbol chimic.* [Din lat. ***symbolum***, fr. ***symbole***, germ. ***Symbol***].

simbólic, ~ci, simbolică, ~ce a. **1.** care constituie un simbol, care serveşte de simbol, care are caracter de simbol; exprimat printr-un simbol: *se străduiau ... să-i demonstreze caracterul simbolic al tainei săvîrşite de preot.* GHEŢIE; *figuri simbolice*; **2.** care nu are valoare în sine, ci prin ceea ce simbolizează: *ţi-am adus un cadou simbolic; doctorul le cerea onorarii simbolice.* // f. **1.** simbolistică: *toate basmele avînd simbolica lor, fantezia lui Anghel stătea în combinarea de noi mituri.* CĂL.; **2.** ramură a teologiei care studiază comparativ simbolurile de credinţă ale diferitelor confesiuni. [Din fr. ***symbolique***, germ. ***symbolisch***, ***Symbolik***].

simbolísm n. **1.** sistem de simboluri; reprezentare prin simboluri; simbolistică: *să readucă prin intonare aceste semne ale inteligenţei iarăşi la simbolismul lor.* EM.; *semnificaţia spirituală a tabloului se desprinde din simbolismul lui.* VIANU; **2.** totalitatea simbolurilor proprii unei religii; ramură a teologiei care expune şi explică aceste simboluri; **3.** curent literar şi artistic, constituit în Franţa la sfîrşitul sec. al XIX-lea ca reacţie la parnasianism, care, considerînd lumea ca un ansamblu de simboluri, a căutat să le descifreze, intuind relaţiile tainice, intime dintre lucruri, fenomene etc. şi sufletul omenesc; mod de exprimare specific al acestui curent: *punctul fundamental al simbolismului ... era înlăturarea tabloului, a picturalului, adică a universului obiectiv.* CĂL.; **simbolism fonetic**, capacitate a structurii fonetice a unui cuvînt, a unui grup de sunete de a sugera ori de a întări noţiunea pe care o desemnează sau o anumită atitudine faţă de ea: *simbolismul fonetic este mai evident la onomatopee.* [Din fr. ***symbolisme***].

simbolíst, ~şti, simbolistă, ~e a. care ţine de simbolism, referitor la simbolism; propriu simbolismului: [Şt. Petică] *cunoştea perfect poezia simbolistă în chiar spiritul ei: Laforgue, Vérlaine, Rimbaud, Mallarmé, Verhaeren, Henry de Régnier, Stuart Merill.* CĂL. // m., (rar) f. poet, pictor care aparţine simbolismului; adept al simbolismului: *simbolistul oscilează între descripţie şi alegorie.* CĂL.; *Gauguin a fost simbolist.* [Din fr. ***symboliste***].

simbolístică f. exprimare a unor idei, a unor stări prin intermediul simbolurilor; semnificaţie simbolică; teorie generală asupra simbolurilor (în care noţiunile şi raporturile dintre ele sînt înlocuite prin semne convenţionale); simbolică, simbolism: *simbolistica celor două accesorii domestice este destul de evidentă: ... şemineul este focul, vatra casei..., gazonul face legătura cu exteriorul.* D. [***Simbol*** + ***-istică***].

simbolizá, simbolizez vb. (tr.) a exprima, a reprezenta printr-un simbol; a constitui un simbol; a reprezenta, a însemna: *alte reprezentări simbolizează felurite momente astronomice.* CĂL.; *laurul simbolizează victoria; cumpăna simbolizează dreptatea.* [Din fr. ***symboliser***].

simbolizáre, simbolizări f. acţiunea de a simboliza şi rezultatul ei; reprezentare, însemnare: *moartea ..., care, după simţul corupt al simbolizării creştine, se înfăţişează de moderni sub forma unui schelet hidos.* MAIOR. [V. ***simboliza***].

simbolizatór, ~i, simbolizatoáre a. care simbolizează; cu valoare de simbol: *stilul lui nu e metaforic, ... ci simbolizator.* CĂL. [***Simboliza*** + ***-tor***].

simbologíe f. domeniu de cercetare care studiază şi explică simbolurile. [Din engl. ***symbology***].

simbriáş, ~i, simbriaşă, ~e m., (rar) f. (pop. şi fam.) persoană angajată cu simbrie; salariat, slujbaş, lefegiu: *Cazacu era simbriaş la cineva în sat.* SOR. // m. (înv.) mercenar. // a. (înv.) care se face contra plată: *muncă simbriaşă.* [***Simbrie*** + ***-aş***].

simbríe, simbrii f. **1.** (reg.) asociaţie; sîmbră; **2.** (pop. şi fam.) plată în bani (sau în natură) care se dă unei persoane angajate în serviciul unui particular; leafă, salariu: *l-a luat unul slugă la vite, s-a uitat că nu pretindea simbrie.* SOR.; **3.** răsplată, recompensă: *simbria-i destul de bună: face treaba voiniceşte.* HASD.; **4.** (rar) serviciu: *nu mai intră ... într-aşa simbrie.* C.; **5.** soldă: *oastea toată se va supune cum i se va făgădui mai mare simbrie.* NEGR.; **6.** (înv. şi reg.) arendă; chirie; plată: *ducea cîrciuma de vreo doi ani cu simbrie.* PETR. [***Sîmbră*** + ***-ie***].

simbrioáră, simbrioare f. (pop.) diminutiv al lui simbrie: *de cîţi ani tu m-ai slujit, simbrioara ţi-am plătit.* POP. [***Simbrie*** + ***-oară***].

símbur m. v. **sîmbure**.

simediánă, simediene f. (mat.) simetrică a unei mediane în raport cu bisectoarea interioară care trece prin acelaşi vîrf al unui triunghi. [Din fr. ***symédiane***].

Simédru m. v. **Sîmedru**.

simén m. v. **seimen**.

símering, simeringuri n. garnitură elastică montată pe axele autovehiculelor, aparatelor etc.; (accent. şi **simering**). [Din germ. ***Simering***].

simétric, ~ci, simetrică, ~ce a. **1.** care prezintă simetrie, caracterizat prin simetrie; (ale cărui părţi sînt aşezate) cu simetrie; aşezat într-o anumită ordine armonioasă: *un arsenal simetric de arme.* AL.; *dinţii lui surprinzători de simetrici.* ARG.; (adv.) *patru platani rămuroşi marcau simetric colţurile grădinii.* GHEŢIE; **2.** (mat.) **relaţie simetrică**, relaţie între elementele unei mulţimi în care, dacă primul element este în relaţie cu un al doilea element, atunci şi al doilea element este în relaţie cu primul element: *relaţia de egalitate este o relaţie simetrică*; **funcţie simetrică**, funcţie a mai multor variabile care nu se schimbă, orice permutări ar suferi aceste variabile. // n., f. dreaptă sau punct aşezat în simetrie cu altă dreaptă sau cu alt punct. [Din fr. ***symétrique***, it. ***simetrico***].

simetríe, simetrii f. **1.** dispunere regulată a părţilor, a obiectelor asemănătoare de o parte şi de alta a unei axe, a unui plan sau în jurul unui punct; corespondenţă de formă, de poziţie etc. între părţile (opuse ale) unui tot: *membrele pierd siguranţa şi simetria mişcărilor.* CAR.; *ochii, braţele, urechile sînt dispuse cu simetrie*; **2.** regularitate, proporţionalitate, armonie între părţile unui tot, între elementele unui ansamblu; armonie, frumuseţe ce rezultă dintr-o dispoziţie regulată; potrivire: *în spiritul modei de azi, uniformitatea şi simetria denotă un gust ordinar.* VLAH.; **3.** (spec.) proprietate a două puncte aparţinînd aceleiaşi figuri geometrice sau la două figuri diferite de a fi aşezate la aceeaşi distanţă de un plan, de o dreaptă sau de un punct; proprietate corespunzătoare a două figuri geometrice; **4.** proprietate a două figuri (geometrice) de a se suprapune exact. [Din lat. ***symmetria***, fr. ***symétrie***, it. ***simmetria***].

simetrizá, simetrizez vb. (rar; tr.) a stabili o simetrie; a dispune, a aranja cu simetrie; a proporţiona, a echilibra: *metafora ... încearcă să corecteze ... un neajuns constituţional al spiritului omenesc, ... dezacord care altfel n-ar putea să fie simetrizat decît în schimbul unui penibil balast adjectival.* BL. [Din fr. ***symétriser***].

simetrizáre, simetrizări f. acţiunea de a simetriza şi rezultatul ei; stabilire de simetrii. [V. ***simetriza***; cf. fr. ***symétrisation***].

siméză, simeze f. **1.** panou pe care se aşază sau care susţine tablourile într-o galerie de pictură; **2.** (arhit.) mulură la partea superioară a unei cornişe. [Din fr. ***cimaise***].

simfér n. material feromagnetic constituit din pulbere de metal feromagnetic înglobată într-un material izolant. [Din germ. ***Simfer***].

simfízá, pers. 3 **simfizează** vb. (med.; refl.) a se produce o simfiză. [De la ***simfiză***].

simfíză, simfize f. **1.** tip de articulaţie între două oase, caracterizată printr-o mobilitate redusă; **2.** alipire, prin aderenţe, a două membrane seroase care, în mod normal, se află separate: *simfiză pleurală.* [Din fr. ***symphyse***].

simfizeotomíe, simfizeotomii f. (med.) secţionare a unei simfize; **simfizeotomie pubiană**, secţionare a simfizei pubisului, în cazul unei naşteri dificile. [Din fr. ***symphyséotomie***].

simfizítă, simfizite f. inflamaţie a simfizei pubiene. [Din fr. ***symphysite***].

simfónic, ~ci, simfonică, ~ce a. **1.** care aparţine simfoniei, referitor la simfonie; cu însuşirile simfoniei: *cîntînd o melodie simfonică, marină.* AL.; **poem simfonic** (şi n.), compoziţie instrumentală cu conţinut narativ, liric sau dramatic; **muzică simfonică**, gen muzical cult, instrumental, avînd la bază simfonia: *preferam muzica simfonică*; **2.** care are în program simfonii; care execută simfonii: *îşi cumpără un abonament la concertele orchestrei simfonice.* GHEŢIE; *concert simfonic*; **3.** (fig.) armonios (ca o simfonie), maiestuos, grav: *uzăm de un limbaj măreţ, simfonic, spre a da sufletului tensiunea de care avem trebuinţă.* CĂL.; (adv.) *ca ruga unei mame la mormîntul copiilor – simfonic sună cîntul.* COŞB. // n. (mai ales la pl.) concert de muzică simfonică; creaţie aparţinînd acestui gen: *ştiu că-ţi place muzica şi că urmăreşti simfonicele.* VOIC. [Din fr. ***symphonique***, it. ***simfonico***].

simfoníe, simfonii f. **1.** ansamblu de sunete consonante sau de sunete muzicale; compoziţie muzicală instrumentală cu solişti şi cor; **2.** compoziţie muzicală instrumentală de amploare, cuprinzînd, în forma clasică, patru părţi (prima alegro, în formă de sonată, a doua lentă, ca un lied sau ca o temă cu variaţii, a treia, în formă de menuet sau de scherzo, iar a patra, ca un rondo sau o sonată); (p. ext.) partitura unei astfel de compoziţii (ex.: *Simfonia a IX-a* de Beethoven, *Simfonia neterminată* de Schubert, *Simfonia fantastică* de Berlioz); **3.** (rar) totalitatea instrumentelor cu coarde dintr-o orchestră; **4.** (fig.) îmbinare armonioasă de elemente care produce un efect plăcut; proporţionalitate, simetrie: *căutînd, cu multă grijă, locul fiecărei note în simfonia aceea de colori.* VLAH.; *iubeşti o casă albă ... şi simfonia spicelor de grîu.* VIERU. [Din lat. ***symphonia***, fr. ***symphonie***, it. ***sinfonia***].

simfoniétă, simfoniete f. compoziţie orchestrală de dimensiuni reduse, păstrînd caracteristicile de gen şi de construcţie ale simfoniei. [Din it. ***sinfonietta***, fr. ***symphoniette***].

simfonísm n. totalitatea principiilor care stau la baza creaţiei simfonice şi a muzicii instrumentale, în genere: *Brukner îţi oferă un etalon al simfonismului romantic.* C. [***Simfonie*** + ***-ism***].

simfoníst, ~şti, simfonistă, ~e m., (rar) f. compozitor de muzică simfonică: *simfoniştii clasici ai vremurilor noastre n-au atins încă nici unul culmea meşteşugului lor.* HOGAŞ. [Din fr. ***symphoniste***].

simián, simieni m. (la pl.) subordin de mamifere primate cu encefalul foarte dezvoltat, cu orbita separată de cavitatea temporală, cu o pereche de mamele pectorale, cu faţa expresivă (*Simioidea*); (şi la sg.) mamifer din acest subordin (ex.: maimuţele, cu excepţia lemurienilor, şi omul). // a. (şi: **simiană, ~ene**) care ţine de (mamiferele din) acest ordin, referitor la (mamiferele din) acest

ordin; care seamănă cu o maimuţă; simiesc. [Din fr. *simien*].

simiáncă f. (reg.) horă cu paşi săltaţi, spre dreapta şi spre stînga, de cîte două ori, schimbîndu-se apoi într-o sîrbă; melodia acestui dans. [De la *Simian* n. pr.].

simiésc, ~şti, simiéscă, ~şti a. (rar) simian: *rămas tot mic şi simiesc ..., el purta totuşi pe faţă semnul neîndoios al biruitorilor*. LOV. [Din fr. *simiesque*].

simigeríe, simigerii f. local (cu cuptor de bucătărie) unde se fac şi se vînd simiţi, covrigi, plăcinte etc.: *intrară într-o simigerie, ca să-şi umple buzunarele cu covrigi*. PETR. [*Simigiu* + *-erie*].

simigíu, simigii m. persoană care face sau vinde simiţi, covrigi, plăcinte etc.: *înconjurat de simigii de la care cumpăra covrigi şi plăcinte*. CĂL. [Din turc. *simitçi*].

similár, ~i, similară, ~e a. de aceeaşi natură, (cam) de acelaşi fel; analog, asemănător: *o fi păţit ca dînsul sau ceva similar*. REBR.; *produse similare*. [Din fr. *similaire*].

similaritáte f. (rar) similitudine. [Din fr. *similarité*].

símile adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu aceeaşi intensitate ca mai înainte. [Cuv. it.].

simili- element de compunere cu sensul „asemănător", „la fel". [Din fr. *simili-*].

similidiamánt, similidiamante n. sticlă sintetică imitînd diamantul. [Din fr. *similidiamant*].

similigravúră, similigravuri f. **1.** procedeu de fotogravură folosit la obţinerea unui clişeu pentru tipar înalt, împărţit în puncte pe cale fotochimică sau fotomecanică: *portret în similigravură*. GHEŢIE; **2.** (concr.) clişeu obţinut prin acest procedeu. [Din fr. *similigravure*].

similipiátră f. material de construcţie care imită piatra naturală, folosit, în special, pentru faţade. [*Simili-* + *piatră;* cf. fr. *similipierre*].

similitúdine, similitudini f. **1.** însuşire a două sau a mai multor fiinţe, obiecte, acţiuni etc. de a fi similare; relaţie între două fiinţe, obiecte, acţiuni etc. similare; asemănare, potrivire, analogie, similaritate: *similitudinile dintre vieţuitoare ... sînt foarte certe*. BL.; **2.** proprietate a două fenomene sau obiecte de a putea fi puse într-o anumită corespondenţă, astfel încît valorile mărimilor caracteristice unuia dintre fenomene sau obiecte să poată fi obţinute printr-un calcul relativ simplu din valorile cunoscute ale mărimilor corespondente ale celuilalt fenomen sau obiect; **3.** (mat.) asemănare. [Din lat. *similitudo, -inis*, fr. *similitude*].

similór, (rar) **similoruri** n. aliaj de cupru şi zinc cu adaos de staniu, avînd culoarea asemănătoare cu cea a aurului, întrebuinţat mai ales la fabricarea imitaţiilor de bijuterii. [Din fr. *similor*].

siminechíe f. v. **siminichie**.

siminíc m. v. **siminoc**.

siminichíe, siminichii f. numele a doi arbuşti pitici din familia leguminoaselor, cu flori galbene, ale căror frunze, flori şi păstăi uscate se întrebuinţează ca medicament (*Cassia acutifolia* şi *angustifolia*); (p. restr.) frunzele, florile şi păstăile uscate ale acestor arbuşti, folosite ca purgativ şi ca diuretic; senă: *în nici o ţară civilizată din lume nu se consumă atîta sinamichie pentru copii*. CAR.; *era posomorît parcă i-ar fi dat să bea ceai de siminichie cu sare amară*. REBR.; (şi: (înv.) **siminechie, senamechie, sinamichie**). [Din turc. *senameki,* gr. mod. *sinamikí* „senă din Meca"].

siminóc, siminoci m. **1.** plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori mici, galbene, dispuse în capitule, care îşi păstrează culoarea şi aspectul natural şi după ce se usucă; imortelă, lemnul-broaştei (*Helichrysum arenarium*); (p. restr.) floarea acestei plante: *am cules din cale funebru siminoc*. AL.; *purtînd ... o cunună de siminoc, floare a nemuririi*. OD.; **2.** (reg.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; (şi: (reg.) **siminic, semenic**). [Cf. ucr. *Semenjak,* bulg. *smin* „siminoc"].

simiotícă, simiotici f. (reg.) un soi de rachiu. [Et. nec.; cf. *siminoc*].

simít, simiţi m. un fel de covrig turtit, făcut din cocă mai moale decît a covrigilor obişnuiţi, presărat cu seminţe de susan; susan: *să cumpere alviţă şi simit*. GHICA. [Din turc. *simit*].

simizét n. v. **şemizetă**.

simmenthal [zimăntal] n. rasă de taurine originară din Elveţia, cu corpul alb cu pete brun-roşcate, mare producătoare de lapte. [De la *Simmenthal* n. pr.].

simoniác, ~ci, simoniacă, ~ce a. şi m., f. (om, grup) care se face vinovat de simonie: *sancţionare a crimelor ... feudalilor tirani, a papilor simoniaci, a ipocriţilor*. VIANU. [Din fr. *simoniaque*, lat. *simoniacus*].

simoníe, simonii f. trafic cu cele sfinte, pedepsit cu caterisirea şi cu excomunicarea; vînzare de bunuri spirituale. [Din lat. *simonia*, fr. *simonie*].

simpatalgíe, simpatalgii f. durere în regiunea nervilor simpatici. [Din fr. *sympathalgie*].

simpatectomíe, simpatectomii f. procedeu chirurgical constînd în întreruperea impulsurilor nervoase simpatice către un teritoriu vascular, prin exereza ganglionilor şi a fibrelor nervoase aparţinînd sistemului nervos simpatic. [Din fr. *sympathectomie*].

simpatétic, ~ci, simpatetică, ~ce a. care produce anumite stări sufleteşti; sugestiv: *un cercetător al culturilor e constrîns la atitudini simpatetice maleabile*. BL. [Din germ. *sympathetisch*].

simpátic, ~ci, simpatică, ~ce a. **1.** care inspiră simpatie; plăcut, atrăgător, agreabil: *nu i-a fost niciodată simpatic omul acesta*. AG.; **2.** care arată simpatie, plin de simpatie pentru cineva sau ceva; favorabil: *simpatica primire ce au întîmpinat-o la publicul nostru*. MAIOR.; **3. cerneală simpatică,** cerneală incoloră, care devine vizibilă numai la căldură sau prin tratarea cu soluţii speciale, întrebuinţată în scrierea mesajelor secrete; **4. sistem (nervos) simpatic** sau (subst.) **marele simpatic,** parte a sistemului nervos vegetativ, cuprinzînd totalitatea ganglionilor, fibrelor şi centrilor localizaţi în sistemul nervos central, care reglează funcţiile glandelor şi ale organelor interne; **5.** (anat.) care aparţine acestei părţi a sistemului nervos: *ganglioni simpatici*. [Din fr. *sympathique*, it. *simpatico*].

simpaticolític, ~ci, simpaticolitică, ~ce a. şi n. (medicament) care paralizează sistemul nervos simpatic, provocînd dilatarea vaselor, scăderea tensiunii arteriale etc.; simpatolitic. [Din fr. *sympathicolytique*].

simpaticomimétic, ~ci, simpaticomimetică, ~ce a. şi n. (medicament) care provoacă excitaţia sistemului nervos simpatic; simpatomimetic. [Din fr. *sympathicomimétique*].

simpaticotomíe, simpaticotomii f. intervenţie chirurgicală constînd în secţionarea şi îndepărtarea unei părţi din lanţul ganglionilor simpatici. [Din fr. *sympathicotomie*].

simpaticotoníe, simpaticotonii f. afecţiune a sistemului nervos simpatic, caracterizată prin hipersensibilitate şi emotivitate sporită. [Din fr. *sympathicotonie*].

simpatíe, simpatii f. **1.** afinitate, atracţie sau afecţiune faţă de cineva sau ceva; (p. ext.) atitudine favorabilă, binevoitoare faţă de cineva sau ceva: *şi el are o oarecare simpatie pentru mine*. CAR.; *simpatiile lui vechi sînt pentru Franţa*. CĂL.; **2.** (fam.) persoană faţă de care cineva simte afecţiune, dragoste: *are o simpatie*; **3.** (med.) legătură între două organe simetrice, care face ca atunci cînd unul dintre ele este afectat să sufere şi celălalt. [Din lat. *sympathia*, fr. *sympathie*, it. *simpatia*].

simpatínă f. substanţă secretată de terminaţiile fibrelor nervoase ale sistemului nervos simpatic. [Din fr. *sympathine*].

simpatizá, simpatizez vb. **1.** (tr.) a avea simpatie faţă de cineva: *Szekely era un ungur distins, ... simpatizat în tot liceul pentru că vorbea româneşte perfect*. PR.; (refl. recipr.) *nu se simpatizează deloc*; (intr.) *secretara simpatiza cu directorul*; **2.** (intr.) a împărtăşi ideile, sentimentele, aspiraţiile cuiva; a avea aceleaşi aspiraţii, aceleaşi idealuri cu cineva; a fi de partea unei mişcări, a unei grupări politice, împărtăşindu-i programul, acţiunile: *a dovedit că simpatizează cu liberalii*. [Din fr. *sympathiser*].

simpatizánt, ~ţi, simpatizantă, ~e m., f. persoană care împărtăşeşte aspiraţiile, programele, înfăptuirile etc. unor grupări politice, artistice, ştiinţifice. [Din fr. *sympathisant*].

simpatizáre, simpatizări f. acţiunea de a simpatiza şi rezultatul ei. [V. *simpatiza*].

simpatizát, ~ţi, simpatizată, ~e a. care se bucură de simpatie: *muzica ... bine construită şi bine condusă de către simpatizatul şef*. CAR. [V. *simpatiza*].

simpatolític, ~ci, simpatolitică, ~ce a. şi n. simpaticolitic. [Din fr. *sympatholitique*].

simpatológic, ~ci, simpatologică, ~ce a. care ţine de simpatologie, referitor la simpatologie. [Din fr. *sympathologique*].

simpatológie f. studiu al reacţiilor simpatice, fiziologice sau patologice. [Din fr. *sympathologie*].

simpatomimétic, ~ci, simpatomimetică, ~ce a. şi n. simpaticomimetic. [Din fr. *sympathomimétique*].

simpatóză, simpatoze f. stare maladivă nevrotică ce afectează sistemul neurovegetativ. [Din fr. *sympathose*].

simpátric, ~ci, simpatrică, ~ce a. (despre specii, populaţii etc.) care are o evoluţie diferită şi nu se încrucişează cu alte specii din acelaşi areal. [Din fr. *sympatrique*].

simpatriót, simpatrioţi m. (grecism; înv.) compatriot: *cum o să-mi gologănească simpatrioţii!* AL. [Din gr. mod. *simpatriótis*].

simpérasma, simperasme f. (grecism; înv.; rar) concluzie. [Din gr. mod. *simpérasma*].

simpetálă, simpetale a. (despre flori, corole) gamopetal. [Din germ. *sympetal*].

simplaménte adv. (rar) pur şi simplu; propriu-zis: *el vorbeşte lucruri nemaipomenite, simplamente bîguieşte*. COŞB. [*Simplu* + *-mente*].

símplex, simplexuri n. **1.** sistem de telecomunicaţie care asigură legătura bilaterală simultană între două posturi telefonice; **2.** maşină care imprimă desene colorate pe una din feţele unei ţesături; **3.** tricot cu aspect de faţă pe ambele părţi. [Din fr. *simplex*].

simplicitáte f. **1.** facilitate, uşurinţă, uşurătate: *lucrează cu simplicitate*; **2.** sobrietate, simplitate; modestie: *cu o simplicitate şi cu traiul cel cinstit ... e oricine fericit*. ALEX.; **3.** lipsă de artificialitate, de afectare; naturaleţe, simplitate: *simplicitatea expunerilor*. CAR.; **4.** sinceritate, francheţe, loialitate, cinste; simplitate: *o iubise cu toată simplicitatea sufletului*. TEODOR.; **5.** dezinvoltură, degajare, nonşalanţă; simplitate: *păstrînd ... simplicitatea încîntătoare ce o avea în toate raporturile sale*. MAIOR. [Din lat. *simplicitas, -atis*, fr. *simplicité*, it. *simplicità*].

simplificá, simplífic vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) face (mai) simplu: *s-ar simplifica discuţia*. MAIOR.; *am simplificat lucrurile*; **2.** (mat.) a transforma

o egalitate (sau o inegalitate, fracţie etc.) într-o egalitate (sau o inegalitate, fracţie etc.) echivalentă, cu formă mai simplă (de obicei prin operaţia de împărţire); a reduce o ecuaţie sau o fracţie printr-un divizor comun. [Din lat. ***simplificare***, fr. ***simplifier***].

simplificáre, simplificări f. **1.** acţiunea de a simplifica şi rezultatul ei; simplificaţie; **2.** renunţare la ornamente, la adaosuri (inutile), la artificii etc.; reducere la ceea ce este esenţial: *vor face fără împotriviri acest sacrificiu ... în privirea simplificării ortografiei.* AL.; **3.** (mat.) operaţie de transformare, pe baza regulilor de calcul, a unei egalităţi (sau inegalităţi, fracţii etc.) în alta mai simplă; reducere a unei ecuaţii sau fracţii printr-un divizor comun. [V. ***simplifica***].

simplificát, ~ţi, simplificată, ~e a. **1.** redus, făcut (mai) simplu: *ortografie simplificată;* **2.** (mat.) redus printr-un divizor comun: *fracţie simplificată.* [V. ***simplifica***].

simplificatór, ~i, simplificatoáre a. care simplifică: *prezentările simplificatoare denaturează adesea adevărul.* [***Simplifica*** + *-tor*].

simplificáţie, simplificaţii f. (rar) simplificare; (şi: (înv.) **simplificaţiune**). [Din fr. ***simplification***].

simplificaţiúne f. v. simplificaţie.

simplísm, simplisme n. însuşirea de a fi simplu sau simplist; mod superficial, unilateral de a înţelege lucrurile, neglijînd esenţialul; lipsă de înţelegere pentru problemele, aspectele complexe, complicate: *cu un oarecare simplism s-ar putea spune că le lipseşte talentul.* LOV.; **2.** (la pl.) gînduri, vorbe, atitudini simpliste, superficiale: *constituie o sursă prelungită de erori şi simplisme, propagate adesea de la catedră.* V.R. [Din fr. ***simplisme***].

simplíst, ~şti, simplistă, ~e a. **1.** care consideră, care judecă un lucru numai sub un singur aspect, superficial; care nu înţelege lucrurile în toată complexitatea lor; lipsit de suplete intelectuală: *omul e simplist şi mărginit.* ARG.; **2.** care denotă superficialitate, lipsă de înţelegere a complexităţii lucrurilor: *ipoteza ... e simplistă şi nu rezistă experienţei istorice.* BL.; *e un mod de cugetare extrem de simplist.* STĂNIL.; (adv.) *gîndeşte simplist.* [Din fr. ***simpliste***].

simplitáte f. **1.** însuşirea sau faptul de a fi simplu; **2.** lipsă de adaosuri (inutile), de ornamente; sobrietate, simplicitate; (p. ext.) modestie: *în arta bizantină figurile picturale sînt ... înmuiate într-un aer de magnifică simplitate şi monotonie.* BL.; **3.** lipsă de artificialitate, de afectare; comportament firesc; naturaleţe: *autorului nu i-ar fi fost drag a se face cunoscut ... decît prin simplitate.* NEGR.; **4.** facilitate, uşurinţă, uşurătate; simplicitate: *îl impresionă neplăcut simplitatea cu care acceptase propunerea;* **5.** sinceritate, francheţe, cinste, loialitate; simplicitate: *nu se împăca simplitatea acestui suflet profund serios cu nici un fel de manifestare gălăgioasă.* VLAH.; **6.** degajare, dezinvoltură, nonşalanţă; simplicitate: *îmi răspunse cu simplitate: „nu vreau!"*; **7.** ignoranţă, incultură; lipsă de rafinament: *proprietarii ciocoi ..., profitînd de simplitatea şi neştiinţa ţăranilor, ... au putut supune pe cei slabi.* GHICA; **8.** faptul sau însuşirea de a fi format dintr-un singur element sau dintr-un număr redus de părţi componente; caracterul a ceea ce nu poate fi împărţit, divizat: *simplitatea corolei.* [***Simplu*** + *-itate*].

simplón, simploane n. numele unui tren internaţional rapid, care trece prin tunelul Simplon (din Alpi). [Din fr. ***simplon***].

símplu, ~i, simplă, ~e a. **1.** format dintr-un singur element sau dintr-un număr redus de părţi componente, de elemente omogene: *judecăţile s-au mai împărţit în simple şi compuse.* MAIOR.; *intriga romanului este simplă;* **floare simplă**, floare cu un singur rînd de petale şi de stamine; **frunză simplă**, frunză cu un singur limb; **probă simplă** (şi n.), probă sportivă la care participarea într-o competiţie este strict individuală; **timp simplu**, formă verbală alcătuită dintr-un verb, neînsoţit de un verb auxiliar; **perfect simplu**, v. **perfect**; **regulă de trei simplă**, v. **regulă**; **2.** care nu este amestecat; curat, gol, sec: *vin simplu sau cu sifon?*; **3.** lipsit de ornamente, de adaosuri, de artificii; neîncărcat; modest: *era îmbrăcată mult mai modest ca de obicei, într-o rochie simplă.* GHEŢIE; **4.** puţin prelucrat, rapid realizat; frugal: *mîncăruri simple; o cină simplă*; **5.** lipsit de artificialitate, de afectare; pe înţelesul tuturor; natural; sobru: *vorbind încet, potolit, cu fraze simple, calde.* VLAH.; (adv.) *discurs rostit simplu şi limpede*; **6.** uşor de făcut, de rezolvat, de înţeles; facil, lesnicios; accesibil: *proiectul tînărului era simplu şi uşor de îndeplinit.* GHEŢIE; (adv.) *am nimerit simplu la adresă*; **7.** (despre clişee, filme, fotografii etc.) care redă imaginea în alb-negru; **8.** care nu este prefăcut; sincer, cinstit; deschis; care se comportă natural; dezinvolt, degajat: *s-apropie de cort un bătrîn atît de simplu, după vorbă, după port.* EM.; **9.** fără tidu, fără rang: *simplu soldat; simplu cetăţean;* **10.** puţin instruit, lipsit de cultură, de rafinament; neinstruit, ignorant, incult: *opera lor a devenit populară, adică plăcută lumii simple.* CĂL.; **om simplu**, om de condiţie modestă: *au speculat geniul oamenilor simpli de a putea trăi din salarii mici.* PR.; **11.** care se lasă uşor amăgit; credul, prost: *oricum s-ar interpreta ... actul politic al retrocesiunii, nimeni nu e atît de simplu de-a crede că s-a făcut pentru folosul privat al monarhului.* EM.; **12.** (aşezat înaintea numelui) nimic mai mult decît ...; numai, doar: *o simplă formalitate; este o simplă răceală;* **simplu ca bună ziua**, foarte simplu; **simplu muritor**, om obişnuit, de rînd; **13.** singur, unic: *îmbrăcat cu o simplă tunică.* // n. ceea ce nu este compus, complex: *se trece de la simplu la compus.* [Din fr. ***simple***; cf. lat. ***simplex***].

simpódiu, simpodii n. mod de ramificaţie a tulpinii, în care mugurele terminal dispare şi creşterea în lungime a axului se produce prin mugurele axial imediat inferior (ex.: la măr, cais, salcie etc.). [Din fr. ***sympode***].

simpozión, simpozioane n. **1.** (în antichitate) ultima parte a unei mese de seară, cu dans, muzică, discuţii; **2.** discuţie organizată între vorbitori şi public, pe baza unor scurte expuneri cu teme literare, filozofice, ştiinţifice etc.; reunire de specialişti pentru dezbaterea unei anumite teme ştiinţifice: *simpozionul intitulat pompos ... a fost o nereuşită.* CF.; (accent. şi: ***simpózion***) [Din gr. ***sympósion***, germ. ***Symposion***, fr. ***symposium*** „banchet"].

simptóm, simptome n. **1.** manifestare patologică descrisă de pacient sau observată de medic, constituind semnele unei boli: *bolnavul nu prezenta nici un simptom îngrijorător.* GHEŢIE; *ulcerul are simptome clare, inconfundabile*; **2.** (fig.) ceea ce indică sau permite să se prevadă o anumită stare, evoluţie; indiciu, semn: *intoleranţa faţă de critică e simptomul unei maladii.* R.L.; (şi: (înv.) **simptomă**). [Din gr. mod. ***symptóma***, lat. ***symptoma***, germ. ***Symptom***, fr. ***symptôme***].

simptomátec a. v. simptomatic.

simptomátic, ~ci, simptomatică, ~ce a. **1.** (înv.) întîmplător: *cu vreo primejdie simptomatecă penele le-ar cădea.* CANT.; **2.** care constituie simptomul unei boli: *durere simptomatică*; **3.** care urmăreşte înlăturarea simptomelor unei boli şi nu a cauzelor care o provoacă: *tratamentul este numai simptomatic*; **4.** (fig.) care indică sau permite să se prevadă o anumită stare, evoluţie a lucrurilor; caracteristic, semnificativ: *a exprimat o stare de spirit simptomatică.* PR.; *să nu facem din cazuri izolate un fapt simptomatic al degradării noastre morale*; (şi: (înv.) **simptomatec**). [Din gr. mod. ***simptomatikós***, lat. ***symptomaticus***, fr. ***symptomatique***].

simptomatológic, ~ci, simptomatologică, ~ce a. care ţine de simptomatologie, referitor la simptomatologie. [Din fr. ***symptomatologique***].

simptomatologíe, simptomatologii f. **1.** ramură a medicinei care studiază simptomele diferitelor boli şi stabileşte metodele de investigare în vederea precizării diagnosticului; semiologie, semiotică; **2.** totalitatea manifestărilor clinice şi de laborator ale unei boli, care permit recunoaşterea bolii respective şi diferenţierea ei de alte afecţiuni: *simptomatologia răcelilor şi a virozelor banale constă în înfundarea nasului, strănuturi, dureri de cap.* A. [Din fr. ***symptomatologie***].

simptómă f. v. simptom.

simţ, simţuri n. **1.** facultate a fiinţelor de a percepe impresii din lumea exterioară cu ajutorul organelor senzoriale specifice; simţire: *cunoaşterea paradisiacă ... orînduieşte concretul dat prin simţuri.* BL.; *omul are cinci simţuri: văzul, auzul, mirosul, gustul şi pipăitul*; **organe de simţ**, organele periferice ale percepţiei senzoriale; **2.** (mai ales la pl.) instinct sexual; atracţie, plăcere senzuală; senzualitate: *băiatul numai de 15 ani aleargă după fete fiindcă i s-au deşteptat simţurile.* CĂL.; **3.** (rar) poftă; capriciu: *Elescu îi înşiră numele acelor obiecte* [rochii, bijuterii etc.] *destinate a satisface simţurile iubitei sale.* BOL.; **4.** capacitate înnăscută a cuiva de a sesiza, de a înţelege, de a judeca, de a aprecia ceva; înclinare, aptitudine pentru ceva: *putem produce ... o deşteptare a simţului de viaţă în poporul român.* MAIOR.; *omul nostru e lipsit de simţul umorului.* GHEŢIE; **simţ moral**, facultatea de a deosebi binele de rău; **simţ practic**, aptitudine, îndemînare în a rezolva diferite chestiuni (concrete); **simţ de răspundere**, responsabilitate; (rar) **simţ critic**, spirit critic: *n-am simţul critic prea rafinat.* VLAH.; (rar) **simţ comun**, tipul de opinii acceptate ca lucruri de la sine înţelese; bun-simţ: *pentru că n-avea simţul comun, pentru că vorbeşte de pe ceea lume.* NEGR.; **al şaselea simţ**, intuiţia: *femeile, îndeosebi, au al şaselea simţ*; **5.** conştiinţă: *simţul datoriei împlinite îl răsplăteşte din plin.* PR.; **6.** (înv.) sens: *chiar de reţineau ele substantivul „mlăciha" ..., tot încă n-ar fi ştiut să-l întrebuinţeze* [cuvîntul] *în simţul cu care ... îl întrebuinţau indianii.* HASD.; **7.** (rar) sentiment; pasiune: *recită cu mult simţ.* [De la ***simţi***].

simţămînt, simţăminte n. **1.** sentiment, simţire: *cu simţiminte de recunoştinţă şi cu inima plină de speranţe.* MAIOR.; **2.** impresie, părere, convingere bazată pe intuiţie, pe afect etc.; sentiment, simţ: *avea simţămîntul apăsător că tot ce i se întîmpla ... era imaginar.* GHEŢIE; **3.** conştiinţă: *simţămîntul datoriei*; **4.** (înv.) sensibilitate: *noi vedem şi gustăm în ele totdeauna o împăcare ... dintre natură şi arte, dintre cugetare şi simţămînt.* EM.; (şi: (înv.) **simţimînt**). [***Simţi*** + *-ămînt*; cf. lat. ***sentimentum***, fr. ***sentiment***].

simţecíos a. v. simţicios.

simţí, simt şi (înv. şi reg.) **simţ, simţesc** vb. **1.** (tr.) a avea, a primi o senzaţie, o impresie prin intermediul organelor de simţ; a prezenta sensibilitate; a percepe: *nu vedem soarele, dar îl simţim că e acolo, arzînd ca un foc mare.* VLAH.; *simte natura şi ştie să exprime senzaţiile pe care i le provoacă ea.* IBR.; (refl. pas.) *s-a simţit un cutremur*; **2.** (p. restr.; pop. şi fam.; tr. şi intr.) a mirosi: (refl. pas.) *sînt scăpări de gaz, se simte peste tot*; **3.** (p. restr.; fam.; intr.) a durea: *îmi simt încheieturile*; **4.** (refl.) a fi conştient de propria stare fizică: *n-aş putea pretinde că mă simţesc astăzi mai bine decît ieri.* SAD.; *simţea abia acum oboseala călătoriei.* GHEŢIE; *cum te simţi?*; **5.** (tr.) a băga de seamă, a observa, spontan şi instinctiv, pe cineva sau ceva; a prinde de veste: *am simţit că sparge cineva uşa.* CAR.; *plecă fără să simtă cineva*; **6.** (pop.; tr.) a adulmeca: *mă simţesc cînii lui Trăsnea, şi la mine să mă rupă.* CR.; **7.** (tr.) a înţelege ceva bazîndu-se atît pe intuiţie, cît, mai

ales, pe elemente logice, pe judecată; a intui, a presimţi: *trebuie să căutăm a pune pe fiecare român în stare ... să simtă respectul ce trebuie să aibă omul către sine şi către ceilalţi oameni.* GHICA; *el simţi că treaba stă rău;* **8.** (tr.) a fi cuprins de o stare afectivă; a încerca un sentiment, o emoţie etc.; a fi impresionat, tulburat de ceva: *nu se poate să fi simţit vreodată ură pentru mama ta.* VLAH.; *nu simt nimic cînd mă săruţi.* EL.; **9.** (tr.) a considera necesar, util; (p. ext.) a fi dominat, copleşit de ...; a dori, a vrea: *părăseşte casa stăpînului său tocmai cînd acesta simte cea mai mare nevoie de dînsul.* FIL.; **10.** (tr.) a avea impresia, sentimentul că ...: *simt că înnebunesc!*; **11.** (refl.) a fi conştient de o însuşire, de o dispoziţie proprie; a se considera, a se crede: *ci eu în lumea mea mă simt nemuritor şi rece.* EM.; *nu se simţea în stare să dea un răspuns.* GHEŢIE; *se simte vinovat;* **a se simţi în** (sau **la**) **largul lui** sau **a se simţi** (**ca**) **acasă** (**la el**) (ori **ca la mama**) (**acasă**), a se simţi bine, a nu fi stînjenit sau jenat de ceva: *în această lipsă desăvîrşită de zgomot şi de mişcare, Radu se simţi în largul lui.* VLAH.; *voi avea grijă ca poetul familiei noastre să se simtă acasă la el în ţara românească.* REBR.; **12.** (refl.) a dovedi bun-simţ: *dacă dumnealui nu se simte, nouă ce ne pasă?* C.L.; **13.** (pop.; refl.) a se resimţi de pe urma unei stări rele, a unui efort etc.: *acum zic şi eu că poţi duce vornicia pe viaţă fără să te simţi.* CR. [Lat. ***sentire***].

simţibil, ~i, simţibilă, ~e a. (înv.; despre oameni) sensibil. [***Simţi*** + *-bil*; cf. lat. ***sensibilis***, fr. ***sensible***].

simţibilitáte f. (înv.) sensibilitate: *putea să reuşească, dacă ar fi arătat mai multă simţibilitate.* FIL.; *toată simţibilitatea ei era escitată prin războiul cu Franţa.* EM. [***Simţibil*** + *-itate*; cf. lat. ***sensibilitas, -atis***, fr. ***sensibilité***].

simţiciós, ~şi, simţicioásă, ~e a. (înv.) **1.** afectat, suferind: *tămăduindu-li-să ochii cei sîmţicioşi, cerşură lecuinţă sufletească.* DOS.; **2.** sensibil: *carte ... întru carea au scris ... pentru cele ce sînt de a cugetăcioase şi-a sîmţecioase prăvitură.* DOS.; (şi: **simţecios**). [***Simţi*** + *-cios*].

simţiciúne, simţicluni f. (înv.) **1.** sensibilitate: *asta e un fel de simţiciune bolnăvicioasă şi cam jumătate poetică.* HEL.; **2.** simţire; sentiment: *coarda celei mai delicate simţiciuni nu lipsi din inima sa poetică.* OD.; **3.** senzaţie: *nu e neci un reprezintator în puterea neslăbită şi neabătută a simţiciunei nemijlocite.* EM.; **4.** (p. ext.) plăcere; desfătare: *cel bogat fără de minte nici o simţiciune n-are nici la vreo desfătare poate s-aibă aplecare.* PANN. [***Simţi*** + *-ciune*].

simţimînt n. v. **simţămînt**.

simţioáră f. v. **simţivară**.

simţíre, simţiri f. **1.** faptul de a simţi; simţit[2]; **2.** (astăzi rar) simţ: *o încordare înaltă a atenţiei ascute simţirea auzului în singurătatea nopţii.* CAR.; **3.** stare normală a organismului în care omul este deplin conştient de ceea ce se petrece în jurul lui, fiind stăpîn pe simţurile şi pe facultăţile lui intelectuale; **fără simţire** (sau **simţiri**), lipsit de cunoştinţă; leşinat: *tu ai căzut aicea fără simţiri.* EM.; **a-şi pierde simţirea**, v. **pierde**; **a-şi** (**re**)**veni în simţire** (sau **simţiri**), a-şi re(veni) (din leşin), a-şi veni în fire: *Ivan atunci îşi veni în simţire.* CR.; *Dimitrie îşi reveni în simţiri.* GHEŢIE; **4.** sensibilitate: *tipul a început să mi se pară o paiaţă, o marionetă fără simţire şi fără nimic de om în el.* PR.; **5.** (înv.) afect; sentiment: *primiţi asigurarea simţirilor mele de amicie.* AL.; **6.** (înv.) gîndire; (p. restr.) minte: *filozof de-aş fi – simţirea-mi ar fi vecinic la aman.* EM.; *şi tu să te împiedici de-un cap fără simţire?* COŞB.; **7.** (înv.) înţelegere: *erorile literare trebuiesc supuse unei critice mai serioase şi numai simţirea şi combaterea acelor erori e mijlocul propriu de scăpare.* MAIOR.; **8.** (pop. şi fam.) grijă (deosebită); bun-simţ: *haine ... păstrate bine, fiindcă le purta cu multă simţire.* REBR.; **9.** faptul de a-şi da seama de ceva; conştiinţă; sentiment: *simţirea nenorocirii lui, mustrarea cugetului ... i-au atacat sănătatea.* NEGR. [V. ***simţi***].

simţít[1], ~ţi, simţită, ~e a. **1.** sesizat, perceput pe cale senzorială: *în pîcla nopţilor de iarnă ... mă duc abia simţit.* BAC.; *iarna se face tot mai mult simţită.* R.L.; **2.** cu multă sensibilitate, plin de simţire; care exprimă, care denotă sensibilitate; (p. ext.) care impresionează: *am scris ... cîteva rînduri bine simţite.* CAR.; **3.** care dovedeşte bun-simţ; plin de bun-simţ: *e o fată tare simţită.* [V. ***simţi***].

simţít[2] n. facultatea de a simţi; simţire: *împăcarea absolută* [a] *unor asemeni antiteze, ca acelea a simţitului şi cugetatului, îi pare eterogenă.* EM. [V. ***simţi***].

simţitáte f. (înv.) simţire; sensibilitate: *icoana cea mai sinceră ... a simţităţii.* BOLLIAC. [***Simţi*** + *-itate*].

simţitór, ~i, simţitoáre a. **1.** (înv. şi pop.) care reacţionează (uşor, exagerat) la senzaţii, la percepţii; sensibil: *nu pot să te iubesc, c-am o căţea lătrătoare şi o soacră simţitoare.* POP.; **2.** care se impresionează uşor, plin de sensibilitate; sensibil, impresionabil, emotiv: *e o femeie tînără, bună, simţitoare.* NEGR.; **3.** (înv.) impresionant: *cîntece bine simţitoare.* B-DEL.; **4.** (adesea adv.) apreciabil, considerabil, important: *aflase de simţitoarea urcare a salariului.* EL.; *după căldura de peste zi, se răcorise simţitor.* GHEŢIE. [***Simţi*** + *-tor*].

simţiváră, simţiveri f. (ornit.; pop.) pitigoi (*Parus major*): *simţioară, simţioară, ies copiii toţi pe-afară!* POP.; (şi: **simţioară**). [***Simţi*** + ***vară***].

simţuál, ~i, simţuală, ~e a. (înv.) senzual: *toate plăcerile, atît sufleteşti cît şi simţuale.* OD. [***Simţ*** + *-al*; cf. lat. ***sensualis***, fr. ***sensuel***].

simţualísm n. (înv.) senzualitate: *o fizionomie în care s-a-ntronat puterile de jos ale sufletului, puterile simţualismului.* EM. [***Simţual*** + *-ism*; cf. fr. ***sensualisme***].

simţualitáte f. (înv.) senzualitate. [***Simţual*** + *-itate*; cf. lat. ***sensualitas, -atis***, fr. ***sensualité***].

simulá, simulez vb. (tr.) **1.** a face să apară ca real ceea ce nu este; a crea o impresie falsă; a se preface; a mima: *vrei să prosteşti pe alţii cu perfidia ta care simulează inocenţa.* PR.; *cred că simulează o stare de amnezie.* GHEŢIE; **2.** a face să pară autentic, a da impresia de ...: *în partea despre fund e simulată o mică absidă.* OD.; **3.** (rar) a imita: *punînd pe portar să-i simuleze iscălitura.* CĂL. [Din fr. ***simuler***].

simulácru, simulacre n. **1.** imagine a unei divinităţi păgîne; reprezentare plastică a unei personalităţi idolatrizare; idol: *o vastă şi eruditǎ scenă, ce pare înadins croită pentru împărătescul simulacru al dominatorului.* OD.; *simulacrul Dochiei*; **2.** imitaţie: *manevrele acestea ... sînt un simulacru al bătăliilor reale.* EM.; **3.** aparenţă (iluzorie); imagine înşelătoare; impresie falsă: *Platon scotea de aici ... acea condamnare a artei şi a artiştilor, ca producători de simulacre, de iluzii.* VIANU; *sîntem simulacre de ireal, la rîndul lui simulacru.* CĂRT.; **4.** atitudine, faptă, acţiune etc. simulată, falsă, prefăcută: *n-a fost de acord cu acel simulacru de soluţionare.* D.; *un simulacru de bunătate; un simulacru de concurs.* [Din lat. ***simulacrum***, fr. ***simulacre***].

simulánt, ~ţi, simulantă, ~e m., f. persoană care simulează (o boală): *bolnavul cu aşa-zisă confuzie mintală era un simulant.* CĂL. [***Simula*** + *-ant*].

simuláre, simulări f. **1.** acţiunea de a simula; simulaţie; **2.** imitare, copiere; imitaţie: *compoziţiile teatrale pentru glorificări dinastice etc. sînt o simulare a artei, dar nu o artă adevărată.* MAIOR.; **3.** prefăcătorie, făţărnicie: *liber acum de povara simulării, începu a se preîmbla prin cameră.* FIL. [V. ***simula***].

simulát, ~ţi, simulată, ~e a. **1.** care apare ca real, deşi nu este; imitat, copiat: *prin moarte simulată, să te ferim, amice, de moarte-adevărată.* AL.; **2.** care dă o impresie falsă; cu intenţia de a induce în eroare; prefăcut: *vorbi cu gravitate simulată*; **3.** care dă impresia de autentic: *spargere simulată.* [V. ***simula***].

simulatór, ~i, simulatoáre a. şi m., f. (persoană) care simulează; simulant, prefăcut: *după asemenea spectacol ..., l-ar crede epileptic, sinucigaş, simulator.* C.PETR. // n. **1.** sistem tehnic destinat rezolvării ecuaţiilor care caracterizează un anumit obiect sau fenomen; **2.** complex tehnic pentru simularea situaţiilor posibile într-o activitate, folosit la antrenarea şi verificarea reacţiilor operatorilor umani: *simulator de zbor.* [Din fr. ***simulateur***].

simuláţie, simulaţii f. **1.** simulare, imitare: *cosmopolitismul e o simulaţiune.* CĂL.; **2.** (jur.) folosire de către o persoană a unui înscris constatator al unui act juridic care nu corespunde unei operaţii reale; (şi: (înv.) **simulaţiune**). [Din fr. ***simulation***].

simulaţiúne f. v. **simulaţie**.

simultán, ~i, simultană, ~e a. care are loc, care se petrece, se desfăşoară în acelaşi timp cu altul sau cu altele; concomitent, paralel, sincronic: *să te fi înţeles cu amicul nostru ... în privinţa publicării simultane a „Instantaneului".* CAR.; (adv.) *există şi lucrează simultan.* EM. // n. demonstraţie a unui şahist care joacă în acelaşi timp cu mai mulţi adversari; (şi: (înv.) **simultaneu**). [Din lat. ***simultaneus***, fr. ***simultané***].

simultaneitáte f. însuşire a unor acţiuni, fenomene, evenimente de a fi simultane; existenţa, desfăşurarea mai multor acţiuni în acelaşi timp; coincidenţă în timp; concomitenţă, sincronism, paralelism: *prin sincronism am înţeles întotdeauna o simultaneitate de fenomene.* LOV. [Din fr. ***simultanéité***].

simultanéu a. v. **simultan**.

simún, simunuri n. vînt fierbinte, puternic, încărcat cu nisip, care bate în Sahara şi în Arabia, de la sud la nord: *în întunericul fiinţei ei bîntuia parcă simunul pustiului.* SAD. [Din fr. ***simoun***].

simzăr m. v. **samsar**.

simziéne f. pl. v. sînziană.

sin[1] m. (înv.; precedă prenumele tatălui, intrînd în componenţa numelui de familie al copiilor) fiu, fiul lui ...: *Ion sin Gheorghe, Ilie sin Mitru.* [Din sl. ***synŭ, sinŭ***].

sin[2] n. v. **sîn[1]**.

sin[3] m. v. **sînt**.

sinafíe, sinafii f. fenomen care se produce atunci cînd două versuri sînt atît de strîns unite, încît are loc eliziunea de la unul la altul, ori cînd acelaşi cuvînt începe în primul vers şi se termină în cel de al doilea. [Din fr. ***synaphie***].

sinagógă, sinagogi şi (înv.) **sinagoge** f. **1.** clădire destinată celebrării cultului mozaic; slujbă oficiată în această clădire; havră, templu: *la sinagogă mergea rar, la Pesach şi la Hanuka.* GHEŢIE; **2.** (înv.) şcoală evreiască (pe lîngă o astfel de clădire); **3.** organizaţie religioasă la mozaici, asemănătoare parohiilor creştine, apărută în condiţiile diasporei. [Din lat. ***synagoga***, gr. ***synagoghé*** „adunare, reuniune", fr. ***synagogue***].

sinalagmátic, ~ci, sinalagmatică, ~ce a. (jur.) care impune obligaţii reciproce părţilor interesate, chiar de la data încheierii: *să le explicăm ... cum să-şi facă un act sinalagmatic.* MAIOR.; *jurămîntul militar ... e un contract sinalagmatic.* EM. [Din fr. ***synallagmatique***, germ. ***synallagmatisch***].

sinaléfă, sinalefe f. reunire, în pronunţare, a două silabe într-una singură, prin contracţie, eliziune sau sinereză. [Din lat. ***synalaepha***, fr. ***synalèphe***].

S

sinalépsă, sinalepse f. reducere, în pronunţare, a unui diftong la o vocală. [Din fr. *synalepse*].

sinalgezíe, sinalgezii f. sinalgie. [Din fr. *synalgésie*].

sinalgíe, sinalgii f. durere localizată în altă regiune decît sediul leziunii care o provoacă; sinalgezie; **sinalgie dentodentară**, durere provocată la nivelul unui dinte sănătos de un dinte lezat. [Din fr. *synalgie*].

sinamichíe f. v. siminichie.

sinanstrofíe, sinanstrofii f. (grecism; înv.) societate; anturaj: *sinanstrofia dumitale mi-a plăcut peste măsură*. AL. [Din gr. mod. *sinanstrofí*].

sinantróp, sinantropi m. om fosil din grupul Homo erectus, descoperit în China. [Din fr. *sinanthrope*].

sinapísm, sinapisme n. cataplasmă din făină de muştar şi apă, care se aplică pe partea bolnavă a corpului, spre a provoca o revulsie: *îi puse sinapisme pe tălpi, ceea ce produse bolnavului gîdilături*. CĂL. [Din gr. mod. *sinapismós*, lat. *sinapismus*, fr. *sinapisme*].

sinápsă, sinapse f. 1. loc de joncţiune între doi neuroni, la nivelul căruia se face transmiterea influxului nervos de la o celulă nervoasă la alta; 2. (lingv.) exprimarea, sub acelaşi semn, a două categorii diferite şi, în general, a două semnificate de virtualitate diferită. [Din fr. *synapse*].

sináptic, ~ci, sinaptică, ~ce a. care ţine de sinapsă, referitor la sinapsă. [Din fr. *synaptique*].

sinarhíe, sinarhii f. guvernare simultană printr-un grup de persoane, fiecare conducînd cîte o parte a statului. [Din fr. *synarchie*].

sinarmoníe, sinarmonii f. (în limbile turcice) armonie vocalică; sinarmonism. [Din fr. *synharmonisme* (după *armonie*)].

sinarmonísm, sinarmonisme n. fenomen fonetic constînd în interdependenţa dintre timbrul (palatal sau velar al) vocalei şi cel al consoanei (sau consoanelor) cu care constituie o silabă; (p. restr.; în limbile turcice) asimilare progresivă regulată a vocalelor dintr-un cuvînt de către vocala primei silabe a cuvîntului respectiv; sinarmonie. [Din fr. *synharmonisme*].

sinartróză, sinartroze f. articulaţie fixă între două oase (ex. articulaţia dintre oasele bolţii craniene). [Din fr. *synarthrose*].

sinaxár, sinaxare n. 1. colecţie prescurtată din vieţile sfinţilor; minologhion: *Sinaxarul Sfîntului Ioan Botezătorul*; 2. calendar creştin cu numele sfinţilor (pe zile): *de-ar avea biata fetiţă atîta noroc şi atîtea mii de galbini, cîte nume sînt în sinaxar*. SAD. [Din gr. mod. *sinaxárion*].

sináxă f. nume dat adunărilor primilor creştini. [Din fr. *synaxe*, gr. mod. *sínaxis*].

sinălău, sinălaie n. (reg.) cuţit puţin încovoiat, cu două mînere, utilizat în tăbăcărie pentru răzuitul pieilor. [Din magh. *szinelő*].

sinălui, sinăluiesc vb. (reg.; tr.) a curăţa cu sinălăul părul de pe pieile tăbăcite; (şi: **sinelui**). [Din magh. *színelhi*].

sinăluít n. (reg.) faptul de a sinălui; (şi: **sineluit**). [V. *sinălui*].

sincárpă, sincarpe a. (bot.; despre flori) cu carpele unite. [Din fr. *syncarpe*].

sincategoremátic, ~ci, sincategorematică, ~ce a. (log.) orice cuvînt care nu poate figura independent, ci numai alăturat unui termen categorematic (ex.: *toţi, unii, şi* etc.). [Din fr. *syncatégorématique*].

síncer, ~i, sinceră, ~e a. 1. care exprimă întocmai ceea ce gîndeşte, ceea se simte; deschis, franc, neprefăcut: *sinceră să fiu, grozav aş fuma o ţigară*. GHEŢIE; *mama a fost mereu sinceră cu mine;* (adv.) *C.A. Rosetti mai este ... şi-un retor sincer emotiv*. CĂL.; 2. care nu caută să mintă, să profite, să înşele; cinstit, leal, loial: *pierdeam un amic sincer, leal, îndatoritor*. GHICA; 3. care reflectă, dovedeşte sinceritate, lipsă de ipocrizie, de prefăcătorie: *îl primirăcu ... ospeţie sinceră*. NEGR.; *convingere sinceră*; 4. corect, autentic, adevărat: *din amîndouă condiţiile acestea izvora acea sinceră, nefăţărită democraţie*. AG. [Din fr. *sincère*, it. *sincero*, lat. *sincerus*].

sinceraménte adv. (livr.) în mod sincer. [Din it. *sinceramente*].

sincerícă f. v. sîngerică.

sinceritáte, sinceritáţi f. 1. calitatea de a fi sincer; lipsă de ipocrizie, de prefăcătorie; francheţe, lealitate, loialitate, cinste: *ceea ce va fi atras pe cititorii acestor poezii lirice este ... sinceritatea simţirii*. MAIOR.; *încrederea se cîştigă numai şi numai prin sinceritate*. GHEŢIE; **cu sinceritate**, în mod sincer; din toată inima: *nu te-a iubit nimeni cu-aşa sinceritate precum te-am iubit eu!* COŞB.; 2. (rar; la pl.) confidenţe: *m-a oprit de la sinceităţi penibile*. PR. [Din fr. *sincérité*].

sinchinezíe f. mişcare involuntară a unui grup muscular, inadecvată efectuării unui act voluntar, la nivelul unui membru afectat, de obicei, de pareză sau paralizie; (şi: **sincinezie**). [Din fr. *syncinésie*].

sinchiseálă, sinchiseli f. (fam.) grijă, atenţie, consideraţie faţă de cineva sau de ceva; sinchisire: *scria întruna şi orice, fără nici o sinchiseală*. [*Sinchisi* + *-eală*].

sinchisí, sinchisesc vb. 1. (refl.) a-i păsa[1] cuiva de cineva sau de ceva; a nu rămîne indiferent; a se nelinişti, a se îngrijora: *dacă n-ar exista fericirea altora, nu ne-am sinchisi de nefericirea noastră*. PR.; *Victor se sinchiseşte prea puţin de tradiţie*. GHEŢIE; 2. (rar; tr.) a incomoda, a deranja: *poate c-aveţi treabă ... şi eu vă sinchisesc*. AL. [Din gr. mod. *sinhízo*].

sinchisíre, sinchisiri f. (rar) sinchiseală. [V. *sinchisi*].

sínchizis n. ramolisment sau lichefiere a corpului vitros. [Din fr. *synchysis*].

sincinezíe f. v. sinchinezie.

sincipitál, ~i, sincipitală, ~e a. (anat.) care ţine de sinciput, referitor la sinciput. [Din fr. *sincipital*].

sincipút, sincipute n. (parte din osul capului reprezentînd) punctul cel mai înalt al cutiei craniene; creştet, vertex, scăfîrlie. [Din fr. *sinciput*].

sincíţiu, sincíţii n. masă de protoplasmă conţinînd un număr mare de nuclee, provenită prin fuziunea mai multor celule sau printr-o multiplicare foarte activă, fără separarea corpurilor celulare. [Din fr. *syncytium*].

sinclinál, sinclinale şi **sinclinaluri** n. cută a straturilor din scoarţa Pămîntului, avînd aspectul unei albii cu concavitatea în sus: (adj.) *depresiuni sinclinale*. [Din fr. *synclinal*].

sinclinóriu, sinclinorii n. (geol.) asociere de cute în care cele din partea centrală sînt mai coborîte decît cele din părţile laterale. [Din fr. *synclinorium*].

sincopá, sincopez vb. (tr. şi refl.) a face să sufere sau a suferi o sincopă. [Din fr. *syncoper*].

sincopáre, sincopări f. faptul de a (se) sincopa: *sincoparea vocalelor neaccentuate*. [V. *sincopa*].

sincopát, ~ţi, sincopată, ~e a. 1. (despre vocale sau grupuri de vocale neaccentuate) dispărut din interiorul unui cuvînt prin sincopă; 2. care a rezultat prin asemenea fenomen fonetic: *forme verbale sincopate*; 3. (despre muzica de jaz, mai ales) caracterizat prin folosirea sincopei, cu sincope; (p. ext.) sacadat; ritmic: (fig.) *Micu izbucni în rîsul său sincopat, interminabil*. PR. [V. *sincopa*].

sincópă, síncope f. 1. încetare subită (momentană) a funcţiei inimii, cu întreruperea circulaţiei şi respiraţiei, cu pierderea cunoştinţei; leşin: *azi noaptea a avut o sincopă*; 2. (muz.) efect ritmic, dinamic, obţinut prin mutarea accentului unei măsuri de pe timpul tare pe cel slab anterior; 3. fenomen fonetic constînd în dispariţia unei vocale sau a unui grup de vocale neaccentuate dintre două consoane ale unui cuvînt; 4. (rar) întrerupere, pauză: *faţă de majoritatea culturilor europene, a noastră prezintă întîrzieri şi sincope*. R.L. [Din gr. mod. *synkopé*, lat. *syncopa*, fr. *syncope*].

sincrétic, ~ci, sincretică, ~ce a. care ţine de sincretism, referitor la sincretism; sincretist, sincretistic. [Din fr. *syncrétique*].

sincretísm, sincretisme n. 1. stare de nediferenţiere a unor elemente diferite, în special artistice, literare, filozofice, religioase, specifică fazelor primitive de dezvoltare a culturii; (spec.) contopire a unor elemente aparţinînd domeniilor unor arte diferite: *sub semnul sincretismului gîndirea şi religiozitatea greacă se amestecă ... cu felurite alte doctrine*. BL.; *forme de sincretism se întîlnesc şi în unele curente ale artei moderne*; 2. reunire de doctrine, de sisteme filozofice sau religioase diferite, iniţial incompatibile; sistem filozofic, dogmă religioasă astfel create; eciectism. [Din fr. *syncrétisme*].

sincretíst, ~şti, sincretistă, ~e a. sincretic: *în spaţiul acestei flore excesive ... a sistemelor sincretiste ... înregistrăm ... o ultimă şi grandioasă biruinţă grecească*. BL. // m. adept al sincretismului. [Din fr. *syncrétiste*].

sincretístic, ~ci, sincretistică, ~ce a. sincretic. [Din germ. *syncretistisch*].

sincríză, sincrize f. 1. (chim.) trecerea unui corp din stare lichidă în stare solidă; 2. figură retorică în care se defineşte ceva prin contrariul său. [Din fr. *syncrise*].

sincrociclotrón, sincrociclotroane n. (fiz.) fazotron. [Din fr. *synchrocyclotron*].

sincrofazotrón, sincrofazotroane n. (fiz.) accelerator ciclic pentru particule grele cu sarcină electrică, al cărui principiu de funcţionare îmbină elemente ale sincrotronului cu elemente ale fazotronului. [Din fr. *synchrophasotron*].

sincrón, ~i, sincronă, ~e a. 1. sincronic: *timpurile moderne ... tind spre o acceptare sincronă şi egală a valorilor artistice*. R.L.; *fenomene, evenimente sincrone*; 2. (despre sisteme fizice sau tehnice) în care au loc fenomene periodice cu evoluţie sincronică; **cameră sincronă**, cameră de luat vederi pentru înregistrarea, în acelaşi timp, a sunetului şi a imaginii; **maşină sincronă**, maşină electrică de curent alternativ a cărei turaţie de regim este constantă şi proporţională cu frecvenţa tensiunii la borne. [Din fr. *synchrone*].

sincrónic, ~ci, sincronică, ~ce a. 1. care există, se petrece în acelaşi timp, în aceeaşi perioadă; concomitent, simultan, sincron: *nu orice fenomen estetic ... dezlănţuie contagiunea, ci numai acelea ce se desprind reprezentativ dintr-un fundal ideologic sincronic*. LOV.; 2. care se referă la fapte, evenimente etc. existente sau petrecute în acelaşi timp, dar în locuri diferite: *critica sincronică nu se poate pune la adăpostul sugestiilor vremii*. LOV.; **tabel (sau tablou) sincronic**, tabel cronologic al evenimentelor petrecute în acelaşi timp în diferite locuri; 3. (fiz.; despre evoluţia fenomenelor periodice) care prezintă sincronism, care se produce sincron; 4. considerat independent de evoluţia istorică; static: *cercetarea sincronică a timpurilor verbale*; **lingvistică sincronică**, ştiinţă a limbii care studiază un sistem lingvistic de la un moment dat. [Din fr. *synchronique*].

sincronicitáte, sincronicităţi f. (rar) sincronie: *în cartea sa despre „sincronicitate" (aş propune... „concomitenţă"), Jung povesteşte următoarea întîmplare*. D. [Din engl. *synchronicity*].

sincronie, sincronii f. 1. caracterul a ceea ce este sincronic; sincronicitate, sincronitate; 2. ansamblul fenomenelor lingvistice considerate într-o anumită perioadă din istoria unei limbi. [Din fr. *synchronie*].

sincronism, sincronisme n. 1. faptul de a fi sincronic; 2. proprietate a unor fenomene periodice asemănătoare de a se desfăşura simultan, în mod paralel; simultaneitate; 3. (spec.) concordanţă totală între înregistrările sonore şi cele ale imaginilor, în cinematografie sau în televiziune, realizată cu o cameră sincronă; 4. principiu (derivat din „teoria imitaţiei" a lui G. Tarde) susţinut de E. Lovinescu, potrivit căruia, în epoca modernă, cultura (şi toate instituţiile) unui popor se dezvoltă, prin imitaţie şi adaptare, în interdependenţă cu celelalte culturi: *prin sincronism am înţeles întotdeauna o simultaneitate de fenomene.* LOV.; *se verifică legea sincronismului, ... adică a corespondentelor internaţionale.* CĂL. [Din fr. *synchronisme*].

sincronístic, ~ci, sincronistică, ~ce a. care studiază sau prezintă evenimente în mod sincronic. [Din fr. *synchronistique*].

sincronitáte, sincronităţi f. (rar) sincronie: *la teoria specificului, E. Lovinescu răspunde cu doctrina sincronităţii şi a diferenţierii.* CĂL. [*Sincronie* + *-itate*].

sincronizá, sincronizez vb. (tr.) 1. a face ca două acţiuni, evenimente, fenomene etc. să se petreacă în acelaşi timp; 2. a face ca două sau mai multe fenomene periodice să se desfăşoare în mod sincron; 3. a elimina pierderile de timp între două operaţii tehnologice succesive la lucrul în bandă rulantă; 4. a efectua operaţiile necesare pentru ca o maşină sincronă să fie adusă în starea de a funcţiona în paralel cu un generator sincron sau cu o reţea electrică de curent alternativ; 5. a realiza într-un film concordanţa dintre sunet şi imagine; a efectua montarea sicronă a benzii de imagine cu banda de sunet corespunzătoare. [Din fr. *synchroniser*].

sincronizáre, sincronizări f. 1. acţiunea de a sincroniza şi rezultatul ei: *veniseră ... să discute aspecte ale sincronizării şi integrării celor două uniuni.* CF.; 2. aducere a unei maşini sincrone în starea de a funcţiona în paralel cu un generator sincron sau cu o reţea electrică de curent alternativ; 3. punere de acord a imaginii cu sunetul într-un film; montare sincronică a benzii de imagine cu banda de sunet corespunzătoare. [V. *sincroniza*].

sincronizát, ~ţi, sincronizată, ~e a. 1. care a fost făcut să devină sincron, adus în stare de sincronie: *acţiuni sincronizate*; 2. care a fost supus sincronizării: *sisteme tehnice sincronizate.* [V. *sincroniza*].

sincronizatór, sincronizatoare n. 1. ansamblu de dispozitive pentru sincronizarea automată a maşinilor sincrone; 2. aparat folosit în cinematografie cu care se realizează concordanţa benzii de imagine cu banda sonoră corespunzătoare. [*Sincroniza* + *-tor*; cf. fr. *synchroniseur*].

sincronizór, sincronizoare n. (biol.) factor de ambianţă care poate modifica unul dintre parametrii bioritmului. [Din fr. *synchroniseur*].

sincronoscóp, sincronoscoape n. instrument care indică dacă două fenomene periodice sînt sincrone; 2. instrument pentru determinarea momentului în care a fost realizată sincronizarea a două tensiuni electrice alternative, în vederea cuplării a două maşini sincrone; 3. instrument alcătuit dintr-un osciograf catodic, folosit pentru reprezentarea vizuală a formelor de undă. [Din fr. *synchronoscope*].

sincrotrón, sincrotroane n. accelerator ciclic de electroni, folosit în fizica nucleară, mai puternic decît betatronul, de care se deosebeşte prin capacitatea de a menţine sincronismul dintre mişcarea electronilor şi variaţia tensiunii acceleratoare. [Din fr. *synchrotron*].

sindactílie f. malformaţie congenitală constînd în lipirea a două sau a mai multor degete de la mîini ori de la picioare prin sudarea părţilor moi, oasele rămînînd separate. [Din fr. *syndactylie*].

sinderéză f. 1. (în filozofia medievală) facultate care face posibilă distingerea binelui de rău; 2. (livr.) conştiinţă de sine; capacitate de a distinge şi de a face conexiuni. [Din it. *sinderesi*].

sindesmológie f. ramură a anatomiei care studiază articulaţiile; artrologie. [Din fr. *syndesmologie*].

síndic, sindici m. 1. persoană mandatată să reprezinte interesele unei instituţii, societăţi, corporaţii, adunări etc., însărcinată cu administrarea treburilor ei: *sindic al bursei; sindic de notari*; **sindic de bursă**, şef al agenţilor de schimb sau al mijlocitorilor oficiali, care prezidează camera lor sindicală; 2. persoană însărcinată de tribunalul de comerţ să administreze averea unui falit, să lichideze activul şi pasivul debitorului şi să se îngrijească de interesele creditorilor: *judecător sindic.* [Din fr. *syndic*].

sindicál, ~i, sindicală, ~e a. 1. (înv.) care ţine de sindic, referitor la sindic; **cameră sindicală**, tribunal disciplinar care judecă infracţiunile săvîrşite faţă de regulamentele unei corporaţii, apărînd interesele acesteia; 2. care ţine de sindicat, referitor la sindicat: *mişcări sindicale.* [Din fr. *syndical*].

sindicalísm n. 1. doctrină social-politică de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, derivată din anarhism, care considera statul un sistem birocratic ineficient şi opresiv şi susţinea înlocuirea acestuia cu sindicatele ca unităţi de producţie; 2. sistem de organizare a muncitorilor în sindicate; mişcare sindicală: *socialismul şi sindicalismul reformism au fost... fenomene de masă.* D. [Din fr. *syndicalisme*].

sindicalíst, ~şti, sindicalistă, ~e a. care ţine de sindicalism, referitor la sindicalism: *vorbea ... despre greva sindicalistă din Franţa.* CAR. // m., f. 1. adept al sindicalismului; 2. membru al unui sindicat: [banii] *erau cotizaţiile sindicaliştilor.* PR. [Din fr. *syndicaliste*].

sindicalizá, sindicalizez vb. (refl.) a se uni într-un sindicat, a forma un sindicat; a intra într-un sindicat: *toate compartimentele vieţii noastre economice se vor sindicaliza.* SAD. [*Sindical* + *-iza*].

sindicalizáre, sindicalizări f. acţiunea de a se sindicaliza şi rezultatul ei. [V. *sindicaliza*].

sindicát, sindicate n. 1. (înv.) funcţia de sindic; perioadă cît durează această funcţie; 2. organizaţie de masă avînd ca scop apărarea intereselor profesionale, economice etc. ale membrilor ei; totalitatea membrilor acestei organizaţii; sediul acestei organizaţii: *mă ridic aici în numele sindicatului.* PR.; *vor să discute problema concedierilor şi să se constituie într-un sindicat.* GHEŢIE; 3. organizaţie monopolistă, mai dezvoltată decît cartelul, în cadrul căreia întreprinderile membre îşi menţin independenţa în organizarea producţiei, dar renunţă la independenţa comercială, efectuînd desfacerea produselor şi uneori achiziţionarea materiilor prime printr-un oficiu comun. [Din fr. *syndicat*].

sindiotáctic, ~ci, sindiotactică, ~ce a. (chim.; despre polimeri) cu o structură spaţială regulată, în ale cărui lanţuri macromoleculare succesiunea unităţilor structurale se repetă constant de-a lungul lanţului, în poziţie alternantă. [Din fr. *syndiotactique*, engl. *syndiotactic*].

sindrofíe, sindrofii f. 1. (astăzi fam.) petrecere, reuniune de invitaţi (în familie): *în sindrofiile modeste de mahala.* CAR.; *începe sezonul de toamnă cu sindrofii, baluri şi reprezentaţii teatrale.* GHEŢIE; 2. (fam.) participanţii la o sindrofie: *sindrofia cînta „Mulţi ani trăiască"*; 3. (rar) prietenie; tovărăşie. [Din gr. mod. *sindrofía*].

sindróm, sindroame n. totalitatea simptomelor care apar în cursul unei boli, constituind caracteristica acesteia: *sindromul Parkinson*; **sindrom imuno-deficitar** (sau **de imunodeficienţă dobîndită**), sida. [Din fr. *syndrome*].

síne pron. refl. acuz., pers. 3 invar. (uneori întărit prin „însuşi") înlocuieşte; 1. (precedat de prep. „pe") numele persoanei sau persoanelor asupra cărora se exercită direct acţiunea verbului, subliniind participarea singulară a subiectului la acţiune, izolat de alte subiecte posibile: *numai pe sine nu se vede cît e de frumuşel.* CR.; *ajunge a se convinge el pe sine însuşi.* GHICA; 2. (precedat de alte prep.) numele persoanei care săvîrşeşte acţiunea, asupra căreia se răsfrînge acţiunea etc.: *doresc doar ca în fundul mării să mă ia cu sine-n sarai.* EM.; *am stat nişte ani închis: în sine.* VIERU; **de (la) sine** (sau, înv., **sineşi, sinele**), din proprie iniţiativă, cu mijloace, resurse proprii; (de unul) singur, independent (de cineva sau de ceva): *puiul de ciocoi simţi de sineşi acest adevăr.* FIL.; *o dată strîns primul milion, celelalte vin de la sine.* GHEŢIE; **fără sine**, nesăbuit, nechibzuit; (ca) nebun: *Harap Alb se aruncă fără sine în groapă.* CR.; **în sine** sau (înv.) **pentru sine, de sineşi**, prin (sau în) ceea ce are esenţial sau specific; în (sau prin) el însuşi: *după idealismul raţionalist moderat ... despre această lume ştim numai că ea există, dar nu putem şti ce este ea în sine.* MAIOR.; **a fi** (sau **a se înţelege, a vorbi etc.**) **de la sine** (**înţeles**), a se subînţelege; a fi evident, clar, firesc: *faptele vorbesc de la sine.* // subst. (de obicei artic.) 1. ceea ce fiecare (potenţial sau real, conştient ori nu) este pentru el însuşi, eul său; (p. ext.) entitate materială şi spirituală: *sufletul ... este partea cea mai aleasă şi mai stăpînitoare a sinelui său.* ANTIM; *această cultură nu îndeamnă la imitaţie, cît la găsirea sinelui şi la o reacţiune împotriva a tot ce acoperea sinele.* BL.; **în** (sau, înv., **întru**) **sine** (sau **sinemi, sineţi, sineşi** etc.) sau **în sinea mea** (sau **ta, lui etc.**), în gîndul, în mintea cuiva (fără a vorbi), în propria conştiinţă: *se şi jura ... că va ţine-n sine taina aceasta.* ISP.; *mă întreb în sine-mi.* EM.; (înv.) **a-şi veni în sine**, a-şi reveni (dintr-o stare proastă, anormală etc.): *după ce mi-am venit puţin în sine am zis şi eu cu amărăciune, ca mulţi înainte de mine: cei cari n-au copii nu ştiu ce-i năcazul.* CR.; 2. (precedat de diverse prep.) propria persoană: *nimeni nu e mai înclinat a confunda cu sine însuşi decît un partid.* EM.; *conştiinţă de sine; încredere în sine.* [Lat. *se* (după *mine, tine*)].

sineálă, sineli f. (pop.) 1. culoare albastră: (fig.) *o noapte de sineală din vremi voievodale.* BAC.; 2. vopsea albastră; (spec.) albăstreală pentru rufe şi var; scrobeală albastră: *poalele cămeşii, aproape albastră de prea multă sineală turnată în apă.* AG. [Din bulg. *sinilo*].

sineáţă f. v. sîneaţă.

sinéc[1] n. (înv.; rar) bătrîneţe. [Lat. **senicus*].

sínec[2] s. (reg.) zorii zilei: *în sinec m-am pornit.* POP. [De la *sineca*].

sinecá, sínec vb. (pop.; intr. şi refl.) a se scula în zori (şi a se închina); a se închina: *eu m-am sînecat şi m-am mînecat.* POP.; (şi: **săneca, sîneca, sînica**). [Probabil din lat. **significare* „a face semnul crucii"].

sinécdocă, sinecdoce f. figură de stil constînd în denumirea părţii prin întreg (şi invers), a particularului prin general şi a generalului prin particular, a materiei din care este făcut un lucru prin lucrul însuşi etc. (ex.: ochi pentru fiinţă, sabie pentru duşman, pînză pentru tablou); (accent. şi: (rar) ***sinecdócă***). [Din lat. *synecdoche*, gr. mod. *sinekdohí*, fr. *synecdoque*].

sinechíe f. proces patologic constînd în aderenţa irisului la faţa posterioară a corneei sau la cristalin;

(p. gener.) orice acolare sau sudură între formaţiuni anatomice vecine, care în mod normal sînt separate. [Din fr. *synéchie*, engl. *synechie*].

sinéctică f. metodă de antrenare a unor (grupuri de) indivizi în vederea rezolvării creatoare a unor probleme prin stimularea intuiţiei, a imaginaţiei etc. [Din fr. *synectique*].

sinecúră, sinecuri şi (rar) **sinecure** f. slujbă bine plătită care nu obligă la nici o muncă sau cere muncă minimă: *are o funcţie importantă, garnisită cu două-trei sinecure bine retribuite.* VLAH.; *năzuinţele se potolesc într-un scaun de parlament şi cu o sinecură.* ARG. [Din fr. *sinécure*].

sinecurísm n. (rar) faptul de a trăi din sinecuri; modul de viaţă al sinecuriştilor. [*Sinecură* + *-ism*].

sinecuríst, ~şti, sinecuristă, ~e m., f. persoană care deţine o sinecură. // a. care beneficiază de o sinecură: *sînteţi o clică de bugetivori cocoţaţi în vîrful piramidei sinecuriste.* VINEA. [Din fr. *sinécuriste*].

sine die, fără a fixa o zi, o dată precisă. [Cuv. lat.].

sinédriu, sinedrii n. **1.** adunare, consiliu cu atribuţii deliberative şi judecătoreşti în Grecia antică şi în statele elenistice; **2.** sanhedrin; **marele sinedriu,** autoritate supremă din Ierusalim (în sec. I î.d.Hr. – I d.Hr.), cu funcţii judecătoreşti, politice şi de interpretare a legii. [Din gr. mod. *sinédhrion*, fr. *synidrion*].

sinelí vb. v. **sinili**.

sinelíu a. v. **siniliu**.

sineluí vb. v. **sinălui**.

sineluít n. v. **sinăluit**.

sine qua non („fără care nu [se poate face]"), indispensabil: *condiţie sine qua non.* [Cuv. lat.].

sineréză, sinereze f. **1.** fenomen fonetic constînd în fuziunea într-un diftong ascendent a două vocale învecinate prin transformarea primei vocale într-o semivocală; **2.** proces în etapa finală a coagulării sîngelui, cînd are loc eliminarea serului sangvin. [Din lat. *synaeresis*, fr. *synérèse*].

sinérgic, ~ci, sinergică, ~ce a. **1.** (biol.) care ţine de sinergie, referitor la sinergie: *muşchi sinergici;* **2.** care, împreună cu celelalte elemente ale unui tot, concură la acelaşi rezultat: (adv.) *noi ... vedem stilul ... ca produsul unei matrici, alcătuită din categorii abisale, discontinue, dar sinergic şi arhitectonic combinate.* BL. [Din fr. *synergique*].

sinergídă, sinergide f. (bot.) fiecare dintre cele două celule ale sacului embrionar situate de o parte şi de alta a oosferei. [Din fr. *synergide*].

sinergíe, sinergii f. **1.** (biol.) asociere a mai multor organe sau ţesuturi pentru obţinerea sau ameliorarea unui anumit răspuns; fenomenul de ajustare şi grupare a mişcărilor musculare în vederea obţinerii unei anumite performanţe fiziologice: *sinergie musculară;* **2.** ansamblu de elemente care formează un tot organizat, concurînd la acelaşi rezultat, cu economie de mijloace: *categoriilor, deşi profund distincte, le atribuim ... o convergenţă, o sinergie cosmogenetică.* BL. [Din fr. *synergie*].

sinergísm n. **1.** intensificare a acţiunilor care se exercită în acelaşi sens; **2.** intensificare a acţiunii unor substanţe prin asocierea acestora (ex. sinergismul unor medicamente). [Din fr. *synergisme*].

sinergíst, ~şti a. şi m. (muşchi) care participă în asociere cu unul sau mai mulţi muşchi la executarea aceleiaşi mişcări. [Din fr. *synergiste*].

sinestalgíe, sinestalgii f. durere paroxistică la simpla atingere a unei zone îndepărtate de punctul dureros. [Din fr. *synestalgie*].

sinestézic, ~ci, sinestezică, ~ce a. **1.** care ţine de sinestezie, referitor la sinestezie; cu caracter de sinestezie: (fig.) *pietrele preţioase reprezintă o întîlnire sinestezică între culoare şi muzică.* C.; **2. epitet** (sau **metaforă**) **sinestezic(ă),** figură de stil constînd în folosirea unui cuvînt care aparţine altei sfere a percepţiei senzoriale decît cuvîntul determinat (ex.: *un parfum melodios*): *metaforele sinestezice ale vocalelor... posedă în acelaşti fel o necesitate constrîngătoare.* VIANU. [Din fr. *synestésique*].

sinestezíe, sinestezii f. **1.** anomalie de percepţie a senzaţiilor, constînd în producerea unei duble senzaţii, una normală corespunzînd regiunii excitate şi o a doua, secundară, într-o altă regiune a corpului: *sinestezia cea mai frecventă este audiţia coloratâ, cînd unor elemente acustice li se asociază diferite culori;* **2.** tehnică literară constînd în transpunerea metaforică a unei percepţii senzoriale în limbajul altui simţ: *de la Macedonski, tehnica sinesteziilor a fost uneori folosită de poeţii noştri.* VIANU. [Din fr. *synesthésie*].

sinét, sineturi n. **1.** (înv.) act; document; hrisov: *în ziua desemnată pentru înfăţişare, te duci cu advocat şi cu sineturi la tribunal.* GHICA; **2.** (înv.) adeverinţă; chitanţă; poliţă: *sineturile mele trebuie achitate fără nici o scădere.* AL.; **3.** (rar) sipet; casetă: *scoase o hîrtie din sînet.* PANN; (şi: (înv.) **sînet**). [Din turc. *senet* „act, document"].

sinéţ, sineţi m. (iht.; reg.) plătică[1] (*Brama brama*). [Din sb. *sjenica*].

sineţáş m. v. sîneţaş.

sinfázic, ~ci, sinfazică, ~ce a. (despre procese periodice) care are aceeaşi fază; **antenă sinfazică,** antenă alimentată în fază cu celelalte antene ale unui sistem radiant. [Din engl. *synphasic*].

singaléz, ~i, singaleză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic statului Sri Lanka sau locuitorilor lui, referitor la statul Sri Lanka sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Sri Lanka. [Din fr. *syngalais*].

singamíe, singamii f. (biol.) fecundaţie. [Din fr. *syngamie*].

singatávasis n. (grecism; înv.) condescendenţă; învoială. [Din gr. mod. *sinkatávasis*].

singenétic, ~ci, singenetică, ~ce a. (despre mineralele din rocile sedimentare) format concomitent cu sedimentele în care se găseşte. [Din fr. *syngénèsique* (după *genetic*)].

singenéză f. stadiu în evoluţia rocilor sedimentare corespunzînd timpului de formare a sedimentelor. [Din fr. *syngénèse*].

sínghel, singheli m. grad în ierarhia călugărească, inferior protosinghelului; persoană avînd acest grad: *părintele nostru Mihail sinhelul.* DOS. [Din gr. mod. *sínkellos*].

singhilíe, singhilii f. (înv.) hotărîre, dispoziţie bisericească exprimată printr-un act public (prevăzut cu sigiliu): *acte felurite, precum sigilioane patriarhiceşti, oprind şi desfiinţînd închinări.* OD.; (şi: **sigilion**). [Din gr. mod. *singhílion*].

singír, singiruri n. **1.** (înv.) lanţ cu un cerc de fier la unul din capete, în care se prindea gîtul robilor ce urmau să fie expuşi în public, ca pedeapsă infamantă; **2.** (pop.) şir de oameni legaţi cu un astfel de lanţ: *la capul singirului era o fată scundişoară.* POP. [Din turc. *zincir* „lanţ"].

single, single-uri [singl] a. şi n. **1.** (cameră într-un hotel, cabină într-un vagon de dormit) pentru o singură persoană; **2. (disc) single,** (disc) care conţine o singură piesă pe fiecare faţă. [Din engl. *single*].

singlít n. (înv.) sfat, senat: *i-au ieşit în tîmpinare împăratu cu tot singlitul.* DOS. [Din gr. mod. *sínklitos*].

singlític, ~ci, singlitică, ~ce m., f. (înv.) nobil; (la m.) senator: *Hrisant fiu al boiarii, singlitic din Rîm.* DOS.; *şerb unei jupînese mare, singlitică.* DOS. [Din gr. mod. *sinklitikós*].

singráf, singrafi m. (înv.) autor; scriitor: *pe cei mai adînci singrafi prea cu amănuntul îi înţeleg* (a. 1803). URIC. [Din gr. mod. *syngrapheís*].

singspiel [zíngşpil] n. operă germană cu caracter popular, în care muzica alternează cu episoadele vorbite. [Din germ. *Singspiel*].

singulár, ~i, singulară, ~e a. **1.** (gram.) care indică un singur exemplar dintr-o categorie de fiinţe, lucruri, fenomene etc.; singuratic, singurit: *numărul plural şi numărul singular; persoana a doua singular;* **2.** care aparţine sau este caracteristic unui singur exemplar dintr-o categorie, avînd anumite însuşiri sau fiind într-o anumită situaţie; individual, aparte, diferit, unic: *o operă aşa de singulară.* SAD.; *e un fapt singular în istorie;* (log.) **judecată singulară,** judecată al cărei subiect este un nume individual; **3.** (jur.) individual: *orice alt legat este singular;* **4.** ieşit din comun; neobişnuit, insolit; (p. ext.) bizar, ciudat, extraordinar, straniu, original: *e un personaj cu totul singular.* // n. **1.** categorie gramaticală care arată că este vorba de un singur exemplar dintr-o clasă de fiinţe, lucruri, fenomene etc.; singuratic, singurit: *să deosebim singularul de plural.* NEGR.; **2.** (filoz.) categorie care reflectă un singur exemplar dintr-o clasă de lucruri, în totalitatea însuşirilor lui care îl deosebesc de celelalte lucruri din acea clasă; individual. [Din lat. *singularis*, fr. *singulier*].

singulare tantum, singularia tantum, (despre substantive) care are numai formă de singular. [Cuv. lat.].

singularitáte f. **1.** calitatea de a fi singular; caracter singular al unui lucru, al unui fapt etc.; unicitate: *să evităm afectarea singularităţii în lucrurile şi ocaziile mici.* CAR.; *ideile la care un gînditor ajunge de capul său şi care poartă pecetea singularităţii nu se bucură de un prea mare crezămînt.* BL.; **2.** lucru, fapt ieşit din comun; ciudăţenie, bizarerie. [Din fr. *singularité*, lat. *singularitas, -atis*].

singularizá, singularizez vb. (tr. şi refl.) a (se) distinge de alţii printr-o trăsătură proprie, originală; a fi sau a face să fie ieşit din comun; a (se) deosebi, a (se) individualiza; a (se) evidenţia, a (se) remarca: *o seamă de trăsături ... singularizează populaţiile mesopotamiene.* BL.; *creatorul se singularizează prin creaţia sa.* [Din fr. *singulariser*].

singularizáre, singularizări f. faptul de a (se) singulariza; deosebire, individualizare; evidenţiere, remarcare: *obsesia singularizării, a ieşirii din comun îl inhiba.* [V. *singulariza*].

singularizát, ~ţi, singularizată, ~e a. **1.** separat de ceilalţi; singur: *singularizat, omul se pierde, pe cînd într-o colectivitate orice sforţare îşi găseşte locul ei.* REBR.; **2.** ieşit din comun; singular: *sînt însă între ele şi apariţii singularizate.* R.L. [V. *singulariza*].

singulatív n. (gram.) **sufix de singulativ,** sufix cu care se formează, în unele limbi, singularul din tema de plural care, la origine, era un substantiv colectiv. [Din fr. *singulative*].

síngur, ~i, singură, ~e a. **1.** care nu e cu alţii; fără altcineva; neînsoţit: *am găsit-o singură aşteptîndu-mă.* NEGR.; **singur-singurel,** v. **singurel; de unul singur,** fără să fie cu cineva sau însoţit, asistat etc. de (alt)cineva: *de obicei, vizitam localităţile de unul singur.* GHEŢIE; **2.** singuratic, solitar, izolat, retras; părăsit: *şi sîntem atît de singuri şi atît de fericiţi.* EM.; *atunci am sinţit cît sînt de singur.* EL.; **3.** prin forţele sale, cu idei proprii, fără ajutor; din proprie iniţiativă: *a învăţat să citească singur;* **4.** de la sine: *i-a mai dat încă o furcă de aur, care torcea singură.* CR.; **5.** (precedînd substantivul) numai unul; unic: *egalitatea înaintea legilor, singura egalitate permisă omului într-această lume.* GHICA; **6.** (precedînd substantivul) nici un: *debitase definiţia pe de rost, fără a omite un singur cuvînt.* GHEŢIE; **7.** (şi adv.) numai, exclusiv, doar: *numai singur Dumnezeu ştie cum trăiesc de rău.* POP.; **8.** personal,

în persoană; eu (tu, el etc.) însumi (însuţi, însuşi etc.): *o, dar e mişelnic lucru singur zilele să-ţi curmi!* VLAH.; *zîmbea fără noimă, ca şi cum nici el singur nu înţelegea.* SAD. [Lat. ***singulus***].

singurátec a. v. **singuratic.**

singurátic, ~ci, singuratícă, ~ce a. **1.** care trăieşte singur, departe de lume; căruia îi place singurătatea; retras, solitar: *Arald, tînărul rege, e-un rege singuratic.* EM.; **2.** caracteristic omului singur; petrecut, făcut în singurătate, în taină: *traiul singuratic al vînătorului.* OD.; *îşi făcea singuraticile rugăciuni*; **3.** situat pe unde nu sînt alte aşezări, alte locuinţe, pe unde nu umblă oameni; izolat, retras, lăturalnic, pustiu; (p. ext.) liniştit: *îşi alese un loc singuratic.* ISP.; *într-un codru singuratec a vieţii fir să şi-l petrecă ... vecin cu lupul cel sălbatec.* MAT.; **4.** (rar) unic, singular: *era un „tu" singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază.* EM.; **5.** (gram.; înv.; şi n.) singular: *forme de înmulţit şi de singuratic*; **6.** (înv.; rar) **luptă singuratică**, luptă corp la corp; duel; (şi: **singuratec**). [***Singur*** + *-atic*].

singurătáte, singurătăţi f. **1.** faptul de a fi singur; starea celui care trăieşte singuratic; izolare, solitudine, însingurare: *împărăteasa, rămasă singură, plîngea cu lacrimi de văduvie singurătatea ei.* EM.; *singurătatea era singura salvare a omului.* GHEŢIE; **2.** loc retras, pe unde nu umblă oamenii; (p. ext.) loc liniştit; pustietate, sihăstrie: *găsesc o ţigănuşă ... în acea singurătate.* CAR.; *în singurătăţi au reapărut zînele liniştii.* SAD. [***Singur*** + *-ătate*].

singurél, ~i, singureá (~ícă), ~ele a. diminutiv al lui singur: *amîndoi vom merge-n lume rătăciţi şi singurei.* EM.; *singurică-s cu doru.* IONEL; **singur-singurel**, cu desăvîrşire singur; părăsit de toţi: *trăia singur-singurel.* ISP. [***Singur*** + *-el*].

singurít, ~ţi, singurítă, ~e a. (înv.) **1.** singuratic: *în singurit loc s-a retras.* PANN; **2. nume singurit** (şi n.), singular. [***Singur*** + *-it*].

siníe, sinii f. **1.** tavă de metal, mare şi rotundă, în care se coc plăcinte, prăjituri etc. sau în care se pune colivă: *o tavă rotundă de argint ... mare tocmai cît sinia noastră cea de aur de la Pietroasa.* OD.; **2.** (pop.) masă ţărănească joasă, rotundă, cu trei picioare; **3.** (reg.) fund de lemn rotund, pentru mămăligă. [Din turc. ***sini*** „tavă rotundă", bulg., sb. ***sinija***].

sinigrínă f. substanţă prezentă în seminţele de muştar negru, în hrean şi în ridichi, care constituie principiul activ al făinii de muştar. [Din fr. ***sinigrine***].

sinlíi, sinliesc vb. (reg.; tr.) a clăti rufele în scroboală albastră; a albăstri; (şi: **sineli**). [De la ***sinea****lă*].

sinlíre, sinliri f. (reg.) acţiunea de a sinili şi rezultatul ei: *sinilirea rufelor.* [V. ***sinili***].

sinlít, ~ţi, sinlítă, ~e a. (reg.) clătit în scroboală albastră; albăstrit. [V. ***sinili***].

sinlíu, ~il, sinlíe, ~ii a. (pop.) albăstriu: *un fel de postav siniliu.* CR.; (şi: **sineliu**). [***Sineală*** + *-iu*].

siniór m. v. **senior**[2].

sinioríe f. v. **seniorie.**

sinisforă f. (înv.) **1.** cotizaţie; contribuţie: *spre paza boalei ce urmează la Galaţi cu darea prin sinisfora din partea fieştecărei trepte* (a. 1815). URIC.; **2.** colectă; **3.** (jur.; înv.) act cuprinzînd bunurile unei succesiuni. [Din gr. mod. ***sinesforá***].

sinistrát, ~ţi, sinistrată, ~e a. şi m., f. (persoană) care a suferit pagube însemnate de pe urma unei calamităţi (incendiu, inundaţii, război etc.): *trebuie acordate ajutoare sinistraţilor.* [Din fr. ***sinistré***].

sinistritáte, sinistritătţi f. (rar) **1.** caracterul, însuşirea a ceea ce este sinistru: *odaia lui e de o sinistritate hoffmanniană.* CĂL.; **2.** (la pl.) lucruri, fapte etc. sinistre: *în nuvelă se descriu cazuri de holeră, vedenii pe cer şi alte asemenea sinistrităţi.* CĂL. [***Sinistru*** + *-itate*].

sinistrocardíe, sinistrocardii f. malformaţie (congenitală) constînd în deplasarea inimii spre stînga, dincolo de poziţia normală; levocardie. [Din fr. ***sinistrocardie***].

sinístru, ~ştri, sinístră, ~e a. **1.** care îngrozeşte, care înspăimîntă; groaznic, înspăimîntător, îngrozitor, cumplit: *tîrgul avea un aer sinistru sub cerul înourat.* SAD.; (adv.) *preot rămas din a vechimii zile, San Marc sinistru miezul nopţii bate.* EM.; **2.** care prevesteşte, care aduce nenorocire; funest, nefast: *glasul ei se depărta ... sfîşietor, sinistru, ca un bocet de moarte.* VLAH.; **3.** apăsător, deprimant, sumbru: *după ce trecură aceste gînduri sinistre ce sfîşiau fără milă pe fanariot, o linişte se răspîndi pe faţa lui.* FIL.; **4.** care inspiră oroare, repulsie; dezgustător, oribil, respingător: *gura strîmbată de un rictus sinistru avea să-l urmărească de-a lungul anilor.* GHEŢIE; **5.** de prost gust; deplasat, nepotrivit: *jucaseră cu mine o comedie sinistră.* PETR.; *glume sinistre.* // n. calamitate, catastrofă, dezastru: *în urma acestui sinistru, satul Mirceşti rămase fără biserică.* AL. [Din fr. ***sinistre***, lat. ***sinister***].

siniubíre f. (înv.) egoism: *el cunoştea siniubirea, mîndria, uşurinţa celor mai mari.* MARC. [***Sine*** + ***iubire***].

sinód, sinoade n. **1.** for suprem ecleziastic ortodox, constituit din mitropoliţi, episcopi şi arhierei, care se întruneşte periodic pentru a rezolva probleme de administraţie bisericească; sobor: *de atunci n-au mai hirotonisit patriarh ... şi au făcut sinod, adică sobor.* NEC.; *a fost convocat sfîntul Sinod*; (fig.) *văzduhul adună sinoade de corbi.* VOIC.; **sinod ecumenic**, adunare la care participau toţi episcopii bisericii creştine pe vremea cînd aceasta nu era divizată: *sinoadele ecumenice, aceste organe ale revelaţiei, erau la ordinea zilei.* BL.; **2.** adunare episcopală care se convoacă ocazional pentru a lua anumite hotărîri în probleme de dogmă, de morală şi de administraţie bisericească; **3.** (rar) conciliu: *sinodul de la Florenţa.* [Din gr. mod. ***sínodos***, lat. ***synodus***, fr. ***synode***].

sinodál, ~i, sinodală, ~e a. care aparţine sinodului, referitor la sinod; care emană de la sinod; sinodic, sinodicesc, sobornic, sobornicesc: *decretul sinodal al patriarhului.* CĂL.; *regulament sinodal.* [Din lat. ***synodalis***, fr. ***synodal***].

sinodalitáte f. faptul de a fi condus de un sinod; subordonare faţă de sinod: *sinodalitatea autonomă a bisericei române.* EM. [***Sinodal*** + *-itate*].

sinódic, ~ci, sinodícă, ~ce a. **1.** sinodal: *toţi egumenii să se aleagă de mitropolitul ţării şi numai din călugări sinodici a fieştecărei mînăstiri* (a. 1734). URIC.; **2.** (astr.) **perioadă sinodică**, interval de timp între două conjuncţii succesive ale Lunii sau ale altei planete cu Soarele; **lună sinodică**, lunaţie. [Din gr. mod. ***sinodikós***, lat. ***synodicus***, fr. ***synodique***].

sinodicésc, ~şti, sinodicească, ~eşti a. sinodal: *mitropolitul Iacov ... slobozi şi o sinodicească carte.* NEGR. [***Sinod*** + *-icesc*].

sinológ, ~gi, sinologă, ~ge m., f. specialist în sinologie: *D. de Rosny, sinologul, călătoreşte prin România.* EM. [Din fr. ***sinologue***, germ. ***Sinologe***].

sinológic, ~ci, sinologică, ~ce a. care aparţine sinologiei, referitor la sinologie. [Din fr. ***sinologique***].

sinologíe f. ştiinţă care studiază istoria, limba şi cultura chineză: *Marcel Granet ... este unul dintre spiritele proeminente ale şcolii franceze de sinologie.* CRON. [Din fr. ***sinologie***, germ. ***Sinologie***].

sinoním, ~i, sinonimă, ~e a. **1.** (şi n.) (cuvînt, formă flexionară, expresie, afix etc.) care are (aproape) acelaşi sens cu altul (ex.: sfînt–sacru, varză–curechi, nea–zăpadă, sta–şedea): *din bogăţia de sinonime se vor diferenţia nuanţele.* SAD.; **2.** asemănător (ca sens); echivalent cu ...; corespunzător: *sensibilitatea nu e sinonimă cu slăbiciunea.* PR.; *dragostea este un sinonim moral al păcii.* VIERU. [Din fr. ***synonyme***, germ. ***Synonym***].

sinonímic, ~ci, sinonímică, ~ce a. care ţine de sinonime sau de sinonimie, referitor la sinonime sau la sinonimie; caracteristic, propriu sinonimelor sau sinonimiei; sinonimitate; **derivaţie sinonimică**, procedeu stilistic prin care două sau mai multe cuvinte din aceeaşi sferă semantică ajung să desemneze, pe plan figurat, acelaşi lucru (ex.: dovleac şi tărtăcuţă înseamnă „cap"). // f. **1.** (înv.) ramură a lingvisticii care studiază sinonimele şi sinonimia; **2.** (rar) totalitatea sinonimelor unei limbi; sinonimie: *împrumuturile lexicale îmbogăţesc sinonimica limbii.* [Din fr. ***synonymique***, germ. ***Synonymik***, ***synonymisch***].

sinonímie, sinonimii f. **1.** însuşire a unor cuvinte, expresii, construcţii, afixe etc. de a avea (aproape) acelaşi înţeles cu altele; posibilitatea înlocuirii unui cuvînt, a unei expresii etc. prin sinonimul lor; totalitatea sinonimelor unei limbi; sistemul de sinonime al unei limbi; sinonimică: *româna are o sinonimie bogată*; **2.** (p. gener.) identitate, echivalenţă; asemănare, similitudine; corespondenţă: *Lombroso merge pînă acolo încît încearcă convingerea sinonimiei dintre genialitate şi degenerescenţă.* R.L. [Din fr. ***synonymie***, germ. ***Synonymie***].

sinonimitáte f. (înv.; rar) sinonimie: *sinonimitate de cuvinte.* RUSSO. [***Sinonim*** + *-itate*].

sinópsă, sinopse f. (înv.) rezumat; compendiu: *pe acestea se-ntemeiază: 1) sinopsea celor diverse apriori prin simţ; 2) sinteza celor diverse prin simţ.* EM.; (şi: **sinopsis, sinopse**). [Din gr. mod. ***sínopsis***, germ. ***Sinopsis***].

sinópse f. v. **sinopsă.**

sínopsis n. v. **sinopsă.**

sinóptic, ~ci, sinoptícă, ~ce a. care permite o privire generală asupra unui ansamblu: *Tîrgovişteа este pentru mine un tablou sinoptic al vieţii patriei noastre.* GHICA; **hartă sinoptică**, hartă cu date meteorologice de pe cuprinsul unei regiuni la o anumită oră, servind la stabilirea timpului probabil; **evanghelii sinoptice**, primele trei evanghelii canonice (ale lui Matei, Marcu şi Luca), foarte asemănătoare între ele. // f. ramură a meteorologiei care se ocupă cu studiul proceselor atmosferice generale şi cu stabilirea timpului probabil. [Din fr. ***synoptique***].

sinopticián, ~eni, sinopticiană, ~ene m., f. (rar) specialist în meteorologie sinoptică. [***Sinoptică*** + *-ian*].

sinorísí, sinorisesc vb. (înv.; refl.) a se împreuna, a se întovărăşi; a se potrivi: *nu vă sinorisiţi lui Boroboaţă, căci este cam nebun!* FIL. [Din gr. mod. ***sinorghíxomai***].

sinostóză, sinostoze f. fuziune (congenitală sau dobîndită) a două oase sau zone osoase, care iniţial sau în mod normal erau separate. [Din fr. ***synostose***].

sinoviál, ~i, sinovială, ~e a. referitor la sinovie; care secretează sinovie: *membrane sinoviale; cavitate sinovială*; **lichid sinovial**, sinovie. [Din fr. ***synovial***].

sinovíe f. lichid transparent de culoare galbenă, vîscos, secretat de membranele situate în cavitatea articulaţiilor, cărora le asigură buna funcţionare; lichid sinovial. [Din fr. ***synovie***].

sinovítă, sinovite f. boală constînd în inflamarea unei membrane sinoviale. [Din fr. ***synovite***].

sintáctic, ~ci, sintactícă, ~ce a. care aparţine, care este specific sintaxei, referitor la sintaxă: *prin construcţiunea lor sintactică, compatrioţii noştri ... introduc pe toate zilele în limba română o*

denaturare a spiritului propriu național. MAIOR.; *analiză sintactică.* // f. (rar) sintaxă: *T. Cipariu a elaborat o sintactică a limbii române*; **sintactică poetică**, sintaxă poetică. [Din gr. mod. ***sintaktikós***, fr. ***syntactique***, germ. ***syntaktisch***, ***Syntaktik***].

sintagmátic, ~ci, sintagmatică, ~ce a. **1.** (gram.) care aparține sintagmei, referitor la sintagmă: *construcții sintagmatice*; **2.** care ține de îmbinarea cuvintelor într-o limbă, referitor la îmbinarea cuvintelor într-o limbă: *relații sintagmatice.* [Din fr. ***syntagmatique***, germ. ***syntagmatisch***].

sintágmă, sintagme f. **1.** grup stabil de cuvinte între care există un raport de subordonare, care formează o unitate semantică-sintactică (ex.: mare logofăt, biserică răsăriteană, lada păcii, produse lactate, sferă cerească etc.): *„specificul național" – o sintagmă mult vehiculată acum – ... se relevă mai pregnant atunci cînd ne confruntăm cu probleme universale.* CF.; **2.** unitate sintactică (și semantică) elementară: *sintagmă nominală; sintagmă verbală.* [Din fr. ***syntagme***, germ. ***Syntagma***].

sintalitáte f. totalitatea particularităților esențiale, concludente pentru profilul moral al unui grup; personalitate a unui colectiv. [Din fr. ***syntalité***, engl. ***syntality***].

sintáxă, sintaxe f. **1.** parte a gramaticii care studiază funcțiile cuvintelor și ale propozițiilor în vorbire, stabilind regulile de îmbinare a cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în fraze; lucrare consacrată unui asemenea studiu; sintactică: *a dat gata gramatica cu etimologia, sintaxa și cu toate chichițele ei.* VLAH.; **2.** îmbinare, ordonare a cuvintelor în propoziții și fraze; topică: *mi-aduc aminte de ... sintaxa îndrăzneață a neuitaților mei oratori clasici.* CAR.; *adevărata contribuție a lui Costin la scrisul românesc este sintaxa.* CĂL.; **sintaxă poetică**, ansamblu de procedee stilistice (repetiția, interogația, antiteza etc.) care țin de topica propoziției și a frazei; sintactică poetică; **3.** parte a logicii simbolice, respectiv a semioticii, care constituie expunerea derivării expresiilor logice; (și: (înv.) **sintaxis**). [Din gr. mod. ***sýntaxis***, lat. ***syntaxis***, fr. ***syntaxe***].

sintáxis n. v. sintaxă.

síntă, sinte f. mică ambarcație cu vîsle, care poate trece prin locuri foarte strîmte. [Cf. it. ***sintina***].

sinteáze f. pl. clasă de enzime care catalizează unele procese de sinteză din organism. [Din germ. ***Syntheasen***].

sinterím n. v. țintirim.

sinterizá, sinterizez vb. (tr.) a efectua operația de sinterizare. [Cf. germ. ***Sinter***, engl. ***sinter***].

sinterizáre, sinterizări f. **1.** procedeu de lipire a pulberilor metalice, ceramice etc., în urma încălzirii și presării lor; **2.** operație de realizare a unor piese prin încălzirea unor pulberi și presarea lor în forme speciale; concreționare. [V. ***sinteriza***].

sinterizát, ~ți, sinterizată, ~e a. (despre piese metalice, ceramice etc.) obținut prin sinterizare. [V. ***sinteriza***].

sintétic, ~ci, sintetică, ~ce a. **1.** care ține de sinteză, referitor la sinteză; obținut prin sinteză: *Artur Gorovei a scris și lucrări sintetice foarte apreciate.* SAD.; *metoda lui e mai mult sintetică decît analitică.* VIANU; (adv.) *voi prezenta sintetic rezultatele cercetării*; **spirit sintetic**, spirit apt să facă o sinteză; **2.** (despre limbi flexionare) în care raporturile gramaticale se exprimă de obicei prin adăugarea de afixe la tema cuvintelor: *limba latină este mai sintetică decît română*; **3.** obținut prin sinteză chimică, pe cale artificială: *cauciuc sintetic*; **4.** (fig.) artificial: *peisajul nu e realist, ci sintetic, construit după aspirațiunea selenară.* CĂL. // f. (înv.) sintaxă, sintactică: *volumul al doilea al gramaticii lui T. Cipariu se subintitulează „Sintetică".* [Din fr. ***synthétique***, lat. ***syntheticus***, germ. ***synthetisch***].

sintetísm n. faptul sau însușirea de a fi sintetic: *sintetismul latin.* [Din fr. ***synthétisme***].

sintetizá, sintetizez vb. (tr.) **1.** a reuni, a asocia prin sinteză elementele componente esențiale; a formula sintetic; a rezuma: *sînt nume sugestive, care în cinci litere, îți sintetizează un portret.* HOGAȘ; *am intrat la secția de război psihologic ca traducător, avînd obligația să ascult radio în mai multe limbi, să transcriu și să sintetizez informația.* CF.; **2.** a face, a realiza o sinteză chimică: *biologii au sintetizat o proteină; au fost sintetizate produse chimice compuse.* [Din fr. ***synthétiser***].

sintetizáre, sintetizări f. **1.** acțiunea de a sintetiza și rezultatul ei; **2.** unire, asociere prin sinteză a elementelor componente; rezumare; (p. ext.) generalizare: *nu avea puterea de sintetizare a faptelor*; **3.** obținere prin sinteză a unui compus, a unui produs chimic. [V. ***sintetiza***].

sintetizát, ~ți, sintetizată, ~e a. **1.** unit, asociat prin sinteză; formulat sintetic; rezultat prin sinteză; redat pe scurt: *notițe sintetizate*; **2.** obținut prin sinteză chimică. [V. ***sintetiza***].

sintetizátor, ~i, sintetizatoáre a. care sintetizează: *idei sintetizatoare.* [***Sintetiza*** + ***-tor***].

sintetizór, sintetizoare n. **1.** instrument electronic complex pentru generarea artificială a timbrurilor specifice instrumentelor clasice sau a unei infinități de efecte sonore inedite, care măresc expresivitatea artistică; **2. sintetizor de vorbire, a)** aparat electronic complex care simulează funcțiile aparatului fonator uman, în scopul producerii vocii și vorbirii artificiale; **b)** procesor electronic care reduce redundanța semnalelor vorbirii umane, în scopul manipulării lor cu maximă eficiență în diferite sisteme. [Din fr. ***synthétiseur***].

sintéză, sinteze f. **1.** serie de operații mintale care permit trecerea de la simplu la compus, de la cauză la efect, de la particular la general: *sinteza reconstituie ceea ce analiza a separat*; **2.** operație intelectuală constînd în regruparea faptelor disparate și structurarea lor într-un ansamblu coerent; sintetizare: *savantul a făcut un efort de sinteză*; **spirit de sinteză**, capacitatea de a sintetiza obiectul studiat ca pe un tot unitar; **3.** expunere care reunește metodic, sistematic diversele elemente ale unui ansamblu; (p. ext.) rezumat: *cu materialul sistematizat înaintea lui de alți cercetători de documente, să treacă la ... lucrări de sinteză.* PETR.; **4.** formare a unui întreg, din componentele sale; amestec: *cine oare nu recunoaște aci sinteza celor trei naționalități ale Ardealului?* HASD.; **5.** (înv.) sintaxă: *a doua parte a gramaticii arată diferitele moduri ale împreunării lor* [cuvintelor] *în propozițiuni; aceasta este sinteza sau sintaxa gramaticală.* MAIOR.; **6.** moment final al triadei hegeliene, care realizează acordul tezei cu antiteza, într-o unitate superioară; **7.** operație prin care se obține un compus, un produs chimic, fie din elementele chimice componente, fie din compuși mai simpli: *combinînd oxigenul cu hidrogenul, se face sinteza apei*; **8.** (fiz.) combinare a culorilor rezultată din amestecul a două sau mai multe culori sau din suprapunerea acestora; **9.** recompunere a elementelor în care a fost descompusă imaginea transmisă la distanță; **10. sinteză a sunetelor, a)** tehnică de producere a sunetelor pe cale electronică, prin intermediul unor parametri relevanți; **b)** tehnică de procesare prin care se reduce redundanța semnalelor vorbirii umane. [Din gr. ***sýnthesis***, lat. ***synthesis***, fr. ***synthèse***, germ. ***Synthese***].

sintirím n. v. țintirim.

sintoísm n. v. șintoism.

sintoníe, sintonii f. **1.** egalitate a frecvențelor de oscilație ale mai multor sisteme fizice oscilante (circuite electrice, pendule etc.); acord; **2.** caracteristică psihologică a unui subiect constînd în capacitatea de a fi în armonie cu mediul în care se găsește. [Din fr. ***syntonie***].

sintonizá, sintonizez vb. (tr.) a realiza o sintonie; a acorda pe aceeași frecvență sisteme fizice oscilante (de înaltă frecvență). [Din fr. ***syntoniser***].

sintonizáre, sintonizări f. faptul de-a sintoniza; operație de reglare a două sau mai multe sisteme fizice oscilante (de înaltă frecvență), pentru a oscila cu aceeași frecvență; acordare. [V. ***sintoniza***].

síntron, sintronuri n. (înv.) scaunul arhieresc din fața altarului, pe care stă ierarhul bisericesc numai cînd oficiază: *și-l puseră în svîntul sintron, ... unde șade arhiereul.* DOS. [Din gr. mod. ***sýnthronos***].

sinucíd, ~zi, sinucidă, ~e m., f. **1.** (înv.) sinucigaș: *muribundului speranța, ... la sinucid o umbră ce-i sperie desperarea.* EM. // n. (înv.) sinucidere: *pierderea iluziunei ... aduce cu sine scepticismul, monstru de sînge, părinte al turbării și al sinucidului.* FIL. [De la ***sinucide***; cf. it. ***suicida***, fr. ***suicide***].

sinucíde, sinucíd vb. (refl.) a-și lua singur viața; a-și face seama, a se omorî: *Doamne sfinte, ... te pomenești că s-a sinucis.* GHEȚIE. [***Sine*** + ***ucide***; cf. fr. ***suicide***].

sinucídere, sinucideri f. acțiunea de a se sinucide și rezultatul ei; suprimare a propriei vieți; suicid, sinucid: *gîndul sinuciderii mi-a apărut deodată în toată lașitatea și tot ridicolul lui.* EL.; (fig.) *artistul ar comite un act de sinucidere dacă n-ar crea.* BL. [V. ***sinucide***].

sinucigáș, ~i, sinucigașă, ~e m., f. persoană care s-a sinucis sau care a încercat să se sinucidă; sinucid, suicid: *în clipa cînd sinucigașul își dă seama că chiar o să moară ..., încearcă să scape, dă înapoi.* PR.; *moartea nu e cel mai teribil flagel, după cum ne-o dovedesc sinucigașii.* GHEȚIE. // a. **1.** care (poate) duce la sinucidere: *ruleta rusească este un joc sinucigaș*; **2.** (fig.) care conduce la eșec, la faliment; suicidar: *un proiect sinucigaș.* [***Sine*** + ***ucigaș***; cf. fr. ***suicidé***].

sinucís, ~și, sinucisă, ~e a. care s-a sinucis; mort prin sinucidere: *doi frați ai săi, morți sinucișii.* MAIOR. [V. ***sinucide***].

sinuós, ~și, sinuoásă, ~e a. **1.** care are o linie șerpuitoare, care face coturi; care face multe ocoluri; șerpuitor, cotit, întortocheat: *rătăcesc prin ... camere cu tapete cu desen sinuos.* CĂRT.; *rîu cu cursul sinuos*; **2.** (fig.) care nu merge pînă la capăt; șovăielnic, nehotărît; reticent; schimbător: *drumul hotărîrilor lui ... este mult mai sinuos, interceptat ... de multe îndoieli și ezitări.* VIANU. [Din fr. ***sinueux***, lat. ***sinuosus***].

sinuozitáte, sinuozități f. (mai ales la pl.) **1.** linie sinuoasă; cotitură, curbă, curbură: *urmărind cu arătătorul sinuozitățile granitei.* REBR.; **2.** (fig.) caracter complicat, alambicat al unor acțiuni, manifestări etc.; *sinuozitățile epocii.* [Din fr. ***sinuosité***].

sínus[1], sinusuri n. **1.** cavitate neregulată în interiorul unui os cranian; **2.** canal dilatat care colectează sîngele venos sau arterial dintr-o anumită regiune a organismului. [Din lat., fr. ***sinus***].

sínus[2], sinusuri n. funcție trigonometrică a unui unghi ascuțit dintr-un triunghi dreptunghic, egală cu raportul dintre lungimea catetei opuse unghiului respectiv și lungimea ipotenuzei. [Din fr. ***sinus***, germ. ***Sinus***].

sinusoidál, ~i, sinusoidală, ~e a. care aparține sinusoidei, referitor la sinusoidă; în formă de sinusoidă. [Din fr. ***sinusoïdal***].

sinusoídă, sinusoide f. curbă plană reprezentînd, într-un sistem de coordonate rectangulare, valorile sinusului[2], în funcție de valorile unghiului respectiv. [Din fr. ***sinusoïde***].

sinuzál, ~i, sinuzală, ~e a. care aparține sinusului[1], referitor la sinus: *puncție sinuzală.* [Din fr. ***sinusal***].

sinuzítă, sinuzite f. boală constînd în inflamarea acută sau cronică a mucoasei nazale: *aveţi ori sinuzită ori spondiloză.* PR. [Din fr. ***sinusite***].

sinzlănă f. v. sînziană.

sionísm n. mişcare naţionalistă a evreilor din ţările europene, apărută la sfîrşitul sec. al XIX-lea, cu scopul întemeierii unui stat evreiesc pe teritoriul Palestinei. [Din fr. ***sionisme***].

sioníst, ~şti, sionístă, ~e a. care aparţine sionismului sau adepţilor lui, referitor la sionism sau la adepţii acestuia: *propagandă sionistă.* // m., f. adept, partizan al sionismului. [Din fr. ***sioniste***].

sípet, sipete şi **sipeturi** n. cufăr de papură, de nuiele împletite sau (mai ales) de lemn (îmbrăcat în piele şi ornamentat), cu capac boltit şi ferecat cu benzi metalice, în care se păstrează haine şi obiecte de valoare; sinet: *era un sipet mare, îmbrăcat cu piele de căprioară.* FIL.; *venea un chervan ... plin pînă în coviltir de sipeturi.* OD. [Din turc. ***sepet***].

sipetár, sipetari m. persoană care făcea sipete. [***Sipet*** + *-ar*].

sipetáş, sipetaşe n. sipeţel: *deasupra ... era un alt sipetaş mai mic, de lemn de nuc cu fiori de sidef.* FIL. [***Sipet*** + *-aş*].

sipeţél, sipeţele n. diminutiv al lui sipet; sipetaş: *în ... sipeţel vei găsi o piele de urs.* ISP. [***Sipet*** + *-el*].

sipícă, sipici f. numele mai multor plante: **a)** plantă cu frunze lungi, crestate, cu flori galbene sau roşietice dispuse în capitule, folosită în medicină (*Scabiosa ochroleuca*); **b)** plantă cu frunze penate păroase, cu flori albe sau albăstrui; bărburel (*Cephalaria transsilvanica*); **c)** (reg.) muşcatul-dracului (*Scabiosa lucida*); **d)** (reg.) măceş (*Rosa canina*); **e)** (reg.) lămîiţă (*Philadelphus coronarius*): *foaie verde trei sipici, tu mă faci să vin p-aici.* POP. [Din sl. ***šipŭkŭ*** „măceş"].

sir [săr] m. **1.** titlu care, în Marea Britanie, precedă prenumele cavalerilor şi al baronilor; persoană avînd acest titlu; **2.** termen de adresare, în ţările de limbă engleză, corespunzător lui „domnule". [Cuv. engl.].

sire m. termen de adresare către regi şi împăraţi: *sire, e prea june!* NEGR. [Din fr. ***sire***].

sireác a. v. sărac.

sireáp, ~épi, sireapă, ~epe a. **1.** (înv.) crud, fioros: *slobozi 2 lei sirepi asupra ei.* DOS.; **2.** aprig, greu de stăpînit; sălbatic: *cai sirepi ce fug ca vîntul.* AL.; **floare sireapă**, semn alb din fruntea unor cai; **3.** (înv.) crud; violent: *era ... om sireap şi fără omenie.* DOS.; **4.** (înv.) sălbatic, primitiv; cumplit: *Vlad pedepsi cu moarte sureapă făcînd să-l tragă de viu în ţapă.* B.-DEL.; (adv.) *alţii încruntaţi, căutînd sireap cu căutătură sălbatecă.* DOS. // m. **1.** cal (castrat): *pornit ca de vînturi sirepul aleargă.* EM.; *du-te acum, sireapul meu.* ISP.; **2.** iapă: *aci se tolăneau sirepele.* C.L.; (şi: (pop.) **sirep**, (înv. şi reg.) **sureap**). [Din sl. ***sverěpŭ*** „fioros"].

siréc, sirecuri n. radină. [Din turc. ***seyrek*** (a^3) „(plasă) rară"].

síreci adv. (slavonism) adică: *„Isopie" sireci cartea lui Isop înţeleptul* (a. 1705). GCR. [Din sl. ***sirěčĭ***].

sireícăn m. v. sărăcan.

siréncă, sirene f. **1.** făptură fabuloasă în mitologia greacă, cu înfăţişare de femeie şi cu coadă de peşte (iniţial cu picioare şi aripi de pasăre), care, prin frumuseţea cîntecelor ei, ademenea pe corăbieri sub stîncile mării, unde aceştia se prăpădeau: *ascultînd-o ..., te socoţi transportat într-un rai sau într-o sferă locuită de sirene.* NEGR.; **de sirenă**, încîntător, fermecător: *ca un cîntec de sirenă, lumea-ntinde lucii mreje.* EM.; **2.** reprezentare plastică a unei asemenea fiinţe: *o butcă ... de-a dreapta şi de-a stînga vizitiului, cu două sirene aurite.* GHICA; **3.** (fig.) femeie seducătoare: *postelnicul, fiind robit de această sirenă amăgitoare, nu putu să reziste.* FIL.; **4.** (înv.) specie de batracieni cu corpul alungit, ca de şarpe; **5.** aparat (funcţionînd cu aburi, cu aer comprimat etc.) care produce sunete intense, folosit pentru semnalizări în navigaţie, în fabrici, în cazuri de alarmă etc.; (p. ext.) sunet emis de un astfel de aparat: *sirenele vapoarelor româneşti cheamă vijelioasele trenuri din depărtările Apusului.* VLAH.; *e o alarmă aeriană, au dat drumul sirenelor.* GHEŢIE; **6.** (fiz.) aparat format dintr-un disc cu mai multe găuri dispuse regulat, prin care trece un curent de aer, folosit pentru măsurarea înălţimii sunetului; **7.** (înv.) numele primului pian, cu coarde verticale. [Din fr. ***sirène***, lat. ***siren, -enis***, germ. ***Sirene***].

sirenián, sirenieni m. (la pl.) ordin de mamifere acvatice cu corpul în formă de torpilă, cu membrele anterioare transformate în lopeţi înotătoare şi cu coada dispusă în plan orizontal (*Sirenia*); (şi la sg.) animal din acest ordin (ex. lamantinul). [Din fr. ***siréniens***].

siréníc, ~ci, sirenică, ~ce a. (rar) de sirenă: *cîntec sirenic.* [***Sirenă*** + *-ic*].

sirép a. v. sireap.

sirepí, sirepesc vb. (înv.; refl.) **1.** a deveni sireap; a se sălbătici: *ceia ce scîrbesc de se sirepesc şi se de pururea turbă.* COR.; **2.** (fig.) a se răzvrăti; a se aţiţa: *de pripă se siripi bura trupască şi rădică furtună turbare de unda pohtelor.* MOXA; (şi: **siripi**). [De la ***sireap***].

sirepíe f. (înv.) cruzime; răutate: *scoală-te, Doamne, de-i îngrozeşte şi sirepia le potoleşte.* DOS. [***Sireap*** + *-ie*].

siriácă, ~ce f. limbă semitică veche, derivată din arameană, utilizată ca limbă literară şi liturgică de numeroase comunităţi creştine din Orientul Mijlociu, între sec. al III-lea – al XIII-lea: (adj.) *arabii şi evreii care îi însoţesc în Spania mijlocesc apusenilor cunoştinţa unora din izvoarele cele mai de seamă ale culturii greceşti, pe care ei înşişi le studiaseră mai întîi în traducerile siriace.* VIANU. [Din fr. ***syriaque***].

sirián, ~eni, siriană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Siriei sau locuitorilor ei, referitor la Siria sau la locuitorii acesteia. // f. limbă din familia afro-asiatică, ramura semitică, de origine arabă, vorbită de sirieni. // m., pl. popor constituit ca naţiune în Siria. // m., f. persoană (originară) din Siria. [***Siria*** n. pr. + *-an*; cf. fr. ***syrien***].

siríc n. v. şiric.

sirimán a. v. sărman.

sirín n. v. şirin.

sirinderícă f. (bot.; reg.) lămîiţă (*Philadelphus coronarius*). [Et. nec.].

siríngă f. v. seringă.

sírinx, sirinxuri n. organ al păsărilor, cu rol în producerea sunetelor, aflat la bifurcarea bronhiilor. [Din fr. ***syrinx***].

siripí vb. v. sirepi.

sirmán a. v. sărman.

sírmă f. v. sîrmă.

siróco n. vînt cald şi uscat care bate pe coastele Mediteranei, dinspre deşerturile Africii: *pentru noi siroco tace pe a lui Lido verde mal.* AL. [Din fr. ***siroc(c)o***].

sirocól n. sirop de tuse cu gaiacol. [***Siro***(*p*) + (*gaia*)***col***].

sirológ, ~gi, sirologă, ~ge m., f. specialist în sirologie. [Din germ. ***Syrolog***].

sirologíe f. studiu al limbii, istoriei şi culturii (antice) siriene. [Din germ. ***Syrologie***].

siróp, siropuri n. soluţie (densă) din zahăr cu apă şi cu suc de fructe ori de plante, folosită ca băutură răcoritoare (în amestec cu sifon), ca adaos la pregătirea unor dulciuri sau la prepararea unor medicamente: *ţi-am prescris ... un sirop pentru tuse.* GHEŢIE; *aş bea un sirop de zmeură!* [Din fr. ***sirop***].

siropá, siropez vb. (rar; tr.) a îmbiba, a amesteca cu sirop; a însiropa: *am siropat tortul.* [De la ***sirop***].

siropáre, siropări f. **1.** (rar) acţiunea de a siropa; însiropare; **2.** defect în fabricarea marmeladei, constînd în curgerea de sirop din ea. [V. ***siropa***].

siropát, ~ţi, siropată, ~e a. (rar) cu (mult) sirop; însiropat: *baclavale siropate.* [V. ***siropa***].

siropós, ~şi, siropoásă, ~e a. **1.** care are gustul sau consistenţa siropului; **2.** (fig.) dulceag, cu mult sentimentalism; fad: *literatură siropoasă.* [***Sirop*** + *-os*; cf. fr. ***sirupeux***].

sirotá, sirotez vb. (tr.) a bea puţin cîte puţin, savurînd; a degusta: *doctorul Ghika ... sirota un vermut în singurătate.* GHEŢIE; *sirotam cafeaua.* [Din fr. ***siroter***].

sirtakí n. dans grecesc. [Din gr. mod. ***sirtakí***].

sisál, sisali m. **1.** plantă textilă din familia amarilidaceelor, cu tulpina scurtă şi frunze lungi, crescute în rozetă, cultivată în regiunile tropicale (*Agave sisalana*); **2.** fibră textilă rezistentă, asemănătoare cu manila, obţinută din funzele acestei plante, folosită la fabricarea sforii, a unor ţesuturi aspre etc. [Din fr. ***sisal***].

sisifián, ~eni, sisifiană, ~ene a. (rar) sisific: *regretul unei vieţi cheltuite într-o trudă sisifiană.* REBR. [***Sisif*** n. pr. + *-ian*].

sisífic, ~ci, sisifică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este propriu lui Sisif, referitor la Sisif; sisifian: *mit sisific*; **2.** (p. ext.) istovitor şi fără sfîrşit; zadarnic, inutil: *muncă sisifică.* [***Sisif*** n. pr. + *-ic*].

sisinéi, sisinei m. (mai ales la pl.) numele a două plante erbacee: a) (şi **sisinei de munte**) plantă din familia ranunculaceelor, cu floare solitară, albă sau trandafirie (*Pulsatila alba*); **b)** dediţei (*Pulsatila vulgaris*). [Et. nec.].

sistá, sistez vb. (tr.) a întrerupe, a opri o activitate; a suspenda: *lucrările au fost sistate;* (refl. pas.) *dacă nu trimite banii în Germania, instalarea motoarelor se sistează.* GHEŢIE. [Din lat. ***sistere***, germ. ***sistieren***].

sistáre, sistări f. acţiunea de a sista şi rezultatul ei; întrerupere, oprire, suspendare: *sistarea oricăror stipendii.* [V. ***sista***].

sistém, sisteme n. **1.** ansamblu abstract (de noţiuni, principii etc.), ale cărui elemente sînt coordonate printr-o lege, printr-o teorie; concepţie, doctrină: *împărţesc a lor gîndire pe sisteme numeroase.* EM.; *profesorul făcea o expunere ... a sistemului filozofic kantian.* GHEŢIE; **2.** ansamblu de reguli, de norme etc. utilizat într-un anumit scop, pentru a obţine un anumit rezultat într-o activitate; (p. restr.) regulă: *reforme ... în procedură, în legi, în forme, chiar în sistemul reformator.* AL.; **sistem electoral**, totalitatea normelor prin care se reglementează alegerile în organele reprezentative ale unei ţări; (mat.) **sistem de numeraţie**, complex de reguli pentru exprimarea numerelor întregi; **3.** mod de organizare a unei activităţi, a unui proces; metodă, manieră: *cu sistema aceasta se explică lămurit toate ipotezele ştiinţifice moderne.* CAR.; *sistem de lucru*; **sistem Braille**, metodă de scriere pentru orbi, cu litere tipografice speciale scoase în relief pentru a putea fi pipăite; **sistem informaţial**, ansamblu de procedee şi mijloace de colectare, prelucrare şi transmitere a informaţiei necesare conducerii întreprinderilor, instituţiilor etc.; **4.** mod (particular) de a percepe, de a interpreta realitatea, lumea; tip; stil: *încă o generaţie de tineri cu acelaşi sistem de expresii, şi limba română poate deveni o ruină.* MAIOR.; *i-am înţeles sistemul de gîndire*; **5.** (fam.) mijloc; obicei; tertip: *îi cunosc eu bine sistemul*; **6.** ansamblu organizat de practici, de relaţii, de instituţii; (spec.) formă de guvernămînt;

regim: în sistemul constituțional, interesul unei camere este de a fi compusă din reprezentanții tuturor ramurilor vieții publice. MAIOR.; *sistem de producție; sistemul școlar dintr-o țară*; **7.** climat social, politic considerat ca nefast, ostil individului: *este victima sistemului*; **8.** ansamblu complex de elemente naturale aparținînd aceleiași specii, categorii etc. și avînd aceleași funcții; **sistem solar** (sau **planetar**), ansamblu alcătuit din Soare împreună cu totalitatea corpurilor cerești (sateliți, asteroizi, comete, meteoriți etc.) care gravitează în jurul acestuia: *în fiecare fracțiune de timp și Pămîntul, și sistemul solar ... își schimbă poziția.* SAD.; (rar) **sistemul lumii** (sau **lumesc**), alcătuirea, ansamblul universului: *tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare.* EM.; **9.** (anat.) grupare morfologică și funcțională unitară de organe, de țesuturi etc.; aparat: *transpariținea acelui fin sistem venos, ce concentrează idealele artei în boltita frunte.* EM.; **sistem nervos**, v. **nervos**; **10.** (și **sistem muntos**) grup de masive muntoase legate genetic și structural; lanț: *sistemul Alpilor*; **11.** (și **sistem geologic**) totalitatea depozitelor formate în timpul unei perioade geologice; **12.** ansamblul părților constitutive ale limbii sau ale diferitelor componente ale ei, legate prin raporturi de interdependență: *sistemul gramatical al limbii române*; **sistem lingvistic**, limbă; idiom; **13.** (și **sistem de ecuații**) ansamblu format din mai multe ecuații cu aceleași necunoscute, care trebuie rezolvate împreună pentru a obține valorile necunoscutelor; **14.** clasificare (efectuată pe baza anumitor criterii) a elementelor unui ansamblu, pentru a facilita studierea lor; ansamblu ordonat și unitar rezultat din această clasificare: *sistema lui Linné*; **15.** (tehn.) instalație, dispozitiv, aparat pus în funcțiune pentru a obține un anumit rezultat: *printr-un sistem ... de drene s-ar asigura recolta în contra secetei.* GHICA; *sistem de alarmă*; **sistem tehnic**, ansamblu unitar de piese, instalații etc., folosit în industrie, în transporturi, în agricultură etc.; **16.** (p. gener.) complex de elemente, de fenomene intercorelate, intercondiționate; ansamblu structurat de elemente abstracte; structură: *în privința sufletului omenesc trebuie astăzi să renunțăm la toate pretențiile de sistem.* MAIOR.; **fără (nici un) sistem**, fără noimă, incoerent, anarhic: *cruciadele ... au fost întreprinse de bande exaltate, fără nici un sistem.* CĂL.; **cu sistem**, metodic, ordonat: *începu cu sistemă o minuțioasă expunere.* C.PETR.; **sistem de unități**, ansamblul unităților de măsură; **sistem monetar**, totalitatea monedelor existente la un moment dat într-o țară și a raporturilor stabilite între valorile lor; **sistem fizic**, ansamblu format din substanțe și din cîmpuri de forță care nu reacționează între ele; **sistem fizico-chimic**, ansamblu în care au loc schimbări în compoziția corpurilor sau a fazelor componente; **sistem de referință**, ansamblu de corpuri (considerate fixe pentru nevoia demonstrației), în raport cu care se definește mișcarea altor corpuri; referențial; (și: (înv.) **sistemă**). [Din lat. ***systema***, it. ***sistema***, fr. ***système***, germ. ***System***].

sistemátic, ~ci, sistematică, ~ce a. **1.** care ține de un sistem, referitor la un sistem: *tipul este o noțiune pur sistematică.* VIANU; **2.** alcătuit, structurat pe baza unui sistem: *o estetică sistematică trebuie ... să înceapă cu o descriere a fenomenului pur al artei.* VIANU; **3.** (adesea adv.) care este efectuat după un plan, după o metodă bine chibzuită; (p. ext.) cu regularitate, permanent: *am de gînd să organizez o propagandă sistematică în toată țara.* GHICA; *să se adune această literatură an de an ..., continuu și sistematic.* EM.; **4.** care efectuează ceva după un plan, cu metodă; riguros; principial; (p. ext.) dogmatic: *Mioara Avram era un spirit didactic și sistematic.* R.L.; **5.** care alcătuiește un sistem, care se constituie într-un sistem; sistemic: *om înzestrat cu o știință sistematică a limbelor rude.* NEGR.; *posedă cunoștințe sistematice de istorie.* PR.; **6.** înzestrat, prevăzut cu mecanisme, cu mașini etc., cu un sistem tehnic: *ce legătură poate avea numele mamei sale ... cu o moară sistematică?* GHEȚIE. // f. **1.** (mod de) structurare; sistematizare: *sistematica datelor primare*; **2.** știință care studiază diversitatea organismelor vii, clasificîndu-le în funcție de diferențele și înrudirile dintre ele în categorii; taxonomie: *sistematica plantelor și animalelor.* [Din lat. ***systematicus***, fr. ***systématique***, germ. ***systematisch***, ***Systematik***].

sistematicéște adv. (înv.) în mod sistematic; regulat: [jurnaliștii] *sistematicește ... fac greșeli neiertate în contra limbei române.* MAIOR. [***Sistematic*** + ***-ește***].

sistematician, ~eni, sistematiciană, ~ene m., f. **1.** specialist în sistematică, în stabilirea unor categorii: *Aristotel, cel mai de seamă sistematician al antichității grecești.* BL.; *asemenea organisme dau bătaie de cap sistematicienilor.* [Din fr. ***systématicien***].

sistematizá, sistematizez vb. (tr.) **1.** a organiza elementele unei științe, ale unei doctrine, ale unei expuneri etc. după un anumit sistem; a alcătui un sistem; a sistemiza: *Coșbuc se gîndea la un mare epos național care să sistematizeze mitologia românească.* CĂL.; **2.** a aranja, a clasa ceva după un anumit criteriu: *am sistematizat alfabetic fișierul dicționarului*; **3.** a organiza o activitate practică după un plan, după o anumită metodă; **4.** a transforma un sistem tehnic pentru a corespunde unor cerințe, exigențe; a moderniza; **5.** a reorganiza, a amenaja un teritoriu, o așezare umană etc. pentru îmbunătățirea condițiilor de viață pentru populație: *localitatea a fost prost sistematizată.* [Din fr. ***systématiser***].

sistematizáre, sistematizări f. **1.** acțiunea de a sistematiza și rezultatul ei; **2.** organizare într-un tot unitar, după un anumit sistem, a unor idei, cunoștințe etc.; alcătuire a unui sistem: *s-a ferit de sistematizări și generalizări grăbite.* LOV.; *instrument de sistematizare ... a unei istorii literare.* CĂL.; **3.** aranjare, clasare după un anumit criteriu: *sistematizarea pe domenii a bibliotecii*; **4.** organizare a unei activități practice după un plan, după o anumită metodă: *sistematizarea agriculturii*; **5.** transformare a unui sistem tehnic pentru a corespunde unor noi cerințe, exigențe; modernizare; **6.** (reorganizare, amenajare pe baza unui) ansamblu de măsuri tehnice, economice și legislative referitoare la spațiile de locuit, la locurile de odihnă și agrement, la circulația oamenilor etc.: *s-a elaborat un nou plan de sistematizare a orașului*; **7.** ramură a urbanismului care se ocupă cu proiectarea și reorganizarea științifică a așezărilor umane, în scopul îmbunătățirii condițiilor de viață pentru populație. [V. ***sistematiza***].

sistematizát, ~ți, sistematizată, ~e a. **1.** organizat, grupat într-un sistem: *noțiuni, principii sistematizate*; **2.** dispus, aranjat după un sistem, după un criteriu: *materie sistematizată cronologic*; **3.** supus unui plan de sistematizare: *cartier sistematizat.* [V. ***sistematiza***].

sistematizatór, ~i, sistematizatoáre a. care are capacitatea de a sistematiza: *elementele alcătuitoare ale prozei, ... de la subiect la stil, se supun gîndirii sistematizatoare a autorului.* R.L. [***Sistematiza*** + ***-tor***].

sistémă f. v. **sistem.**

sistémic, ~ci, sistemică, ~ce a. (rar) sistematic: *modele sistemice.* [***Sistem*** + ***-ic***].

sistemizá, sistemizez vb. (rar; tr.) a sistematiza (idei, cunoștințe etc.). [***Sistem*** + ***-iza***; cf. germ. ***systemisieren***].

sistisí, sistisesc vb. (grecism; înv.; tr.) **1.** a prezenta, a recomanda: *elciul care te-a sistisit la mine n-a cunoscut bine darurile ce ai.* FIL.; **2.** a înființa: *a sistisit un nou spital.* [Din gr. mod. ***sistísa***].

sístolă, sistole f. fază de contracție periodică și ritmică a musculaturii cardiace, în care sîngele este expulzat din auricule în ventricule (sistolă auriculară) și din ventricule în triunghiul arterial pulmonar și în aortă (sistolă ventriculară): *la om se produc 60-80 de sistole pe minut.* [Din fr. ***systole***].

sistólic, ~ci, sistolică, ~ce a. care ține de sistolă, referitor la sistolă; care are loc în timpul sistolei: *presiune sistolică.* [Din fr. ***systolique***].

sístru, sistre n. instrument muzical de percuție la vechii egipteni, alcătuit dintr-o lamă metalică de formă ovoidală cu capetele unite, prevăzut cu un mîner și avînd, de-a curmezișul curburii, rondele metalice, scoici etc., care, lovite cu o vergea de fier, produceau sunete: *ostași bătrîni cîntînd din sistre.* R.L. [Din lat. ***sistrum***, fr. ***sistre***].

síșcă f. v. **șișcă**[1].

sișcórniță f. v. **șișcorniță.**

sit, situri n. **1.** colț dintr-un peisaj (pitoresc); privelițe: *un sit încîntător*; **2.** configurația unui loc ocupat de un oraș; **sit arheologic**, șantier unde au loc săpături și cercetări arheologice; **sit de conservare**, arie naturală protejată. [Din fr. ***site***, lat. ***situs***].

sitár[1], **sitari** m. **1.** (și **sitar de pădure**) pasăre călătoare din ordinul caradriformelor, de mărimea unui porumbel, cu pene cafenii, cu ciocul lung, drept și subțire, vînată pentru carnea ei gustoasă; ciocănea (*Scolopax rusticola*): *ai venit ... pe timpul vînatului, ca să împuști fără milă sitarii.* AL.; **2.** (compuse) **sitar-de-mal** (ori **-de-mal-mare**) sau **sitar-cu-coada-neagră**, pasăre cu ciocul îndoit în sus, cu spatele brun-ruginiu, cu pîntecele alb, cu coada și picioarele negre (*Limosa limosa*); **sitar-de-mal-ruginiu** (ori **-de-mal-roșu**) sau **sitar-cioc-întors**, pasăre cu penajul colorat diferit după anotimp, pe spate vara ruginiu și iarna brun-întunecat, cu coada albă și cu picioarele sure-albăstrui (*Limosa lapponica*); **sitar-sur-de-mal**, pasăre cu ciocul mult îndoit în sus, sur-cenușie pe spate și pe pîntece albă, cu picioarele galbene (*Terekia cinerea*); **3.** (ornit.; reg.) pescărel (*Cinclus cinclus*). [Et. nec.].

sitár[2], **sitari** m. persoană care face sau vinde site. [***Sită*** + ***-ar***].

sitáv a. v. **siteav.**

sită, site f. **1.** obiect de gospodărie format dintr-un cadru circular pe care este fixată o țesătură de sîrmă, de fibre textile etc., servind la cernut făină sau alte materii granulare, la pasat legume ori fructe, la strecurat lichide etc.; (p. restr.) țesătura acestui obiect: *ia și cea sită din cui și fărînă din budui și-mi fă iute-o turtă lată.* POP.; *din coadă de cîine sită de mătase nu se face.* Z.; (fig.) *prin a negurilor sită de cu noapte iarna cerne.* AL.; **a ploua ca prin sită**, a ploua mărunt și des: *plouă ca prin sită.* CAR.; **a trece pe cineva** (sau **ceva**) **prin sită**, a analiza minuțios (și critic); (pop.) **a da (bobi) cu sita** sau **a trage în bobi pe sită** (ori **pe fundul sitei**), a ghici viitorul cuiva: *babele care trag pe fundul sitei în 41 de bobi ... îi băgase mamei o mulțime de bazaconii în cap.* CR.; (pop.) **a strica sita cu cineva**, a strica prietenia, a rupe relațiile cu cineva; (reg.) **a bate în sită (și) în covată**, a face orice pentru realizarea unui scop: *a bătut în sită și-n covată și duminecă seara ... a strîns ... aproape 50 de negustori.* VLAH.; **2.** ceea ce (poate) conține un asemenea obiect: *i-a dat o sită de mălai*; **3.** (tehn.) țesătură de fire metalice sau tablă perforată fixată pe un cadru, folosită pentru separarea granulelor de diferite dimensiuni dintr-un amestec granular sau pulverulent; **4.** plasă deasă (de sîrmă) așezată ca protecție la ferestre, la dulapuri etc.: (fig.) *o sită se coboară pe ochi, vezi tulbure, nu mai vezi ...* DELAVR.; *vede prin sita genelor.* GHEȚIE; **a vedea** (sau **a zări, a privi**) **ca prin sită**, a vedea neclar, nedeslușit, difuz: *împăratul începuse a zări ca prin sită.* ISP.; **5.** grilă (la lămpile de radio); **6.** manșon

dintr-o țesătură textilă, impregnată cu o soluție chimică, care se aplică deasupra flăcării la lămpile cu gaz aerian, pentru a se obține o lumină mai vie; **7. sită fotografică**, raster; **sită moleculară**, silicat natural sau sintetic, avînd proprietatea de a reține în golurile rețelei cristaline diferite molecule, utilizat la separarea din petrolul lampant a unor hidrocarburi destinate fabricării detergenților; **8.** (bot.; compus) **sita-zînelor**, a) scai măgăresc (*Onopordon acanthium*; **b**) (reg.) turtă (*Carlina acaulis*); **9.** (reg.) **de-a sita cumetrei** sau **de-a sita la cumătra**, numele unui joc cu mingea, practicat de copii. [Din sl. ***sito***].

sitărúș, sitărușĭ m. diminutiv al lui sitar[1]. [***Sitar***[1] + ***-uș***].

site, site-uri [sáit] n. loc într-o rețea de calculatoare, de obicei internet, în care se pot accesa informații utile (texte, imagini, sunete, programe): *4000 de accesări pe site-ul electoral.* A.; *uitați-vă... la puzderia de acte și opinii critice din lumea interactivă, de pe site-uri, bloguri!* D. [Din engl. ***site***].

siteáv, ~i, siteavă, ~e a. (reg.) răgușit: *din senin, auzii glasul sitav al dușmanului.* DELAVR.; *avocații ... citară fapte concrete care nu puteau fi dezmințite; citară pînă cînd rămaseră sitevi.* ST.; (și: **sitav**). [Et. nec.].

sití, sitesc vb. (reg.) **1.** (intr.) a cerne: *să ne pregătiți un colac ... cu sita sitit și cu zahăr îndulcit.* POP.; **2.** (refl.; despre țesături) a se rări (devenind ca o sită). [De la ***sită***].

sit-in [sít-in] n. demonstrație non violentă în care manifestanții stau pe jos pe o cale de comunicație, într-o piață publică etc. [Cuv. engl., fr.].

sitiología f. știință care are ca obiect studiul alimentelor; dietetică (și: **sitología**). [Din fr. ***sitiologie***, it. ***sitologia***].

sitiomaníe, sitiomanii f. stare patologică manifestată prin dorința de a mînca continuu sau ingestie morbidă de hrană; bulimie periodică; (și: **sitomanie**). [Din fr. ***sitiomanie***].

sitíșcă, sitiști f. **1.** (pop.) sitișoară; **2.** (reg.) vas de forma unui trunchi de con, cu fundul perforat sau făcut dintr-o sită (de sîrmă), folosit în gospodărie la strecurarea laptelui și a altor lichide; strecurătoare: *toate lucrurile mi se arată găurite ca sitișca și străvezii ca apa cea limpede.* CR.; **3.** (fam.) strecurătoare mică pentru ceai. [***Sită*** + ***-işcă***].

sitișoáră, sitișoare f. diminutiv al lui sită; sitișcă: *de-i găsi făioară, să mi-o cerni în sitișoară.* POP. [***Sită*** + ***-işoară***].

sitiví, sitivesc vb. (reg.; intr.) a deveni siteav; a răgusi. [De la ***siteav***].

sitofobíe, sitofobii f. repulsie patologică față de hrană (pentru unele sau pentru toate tipurile de alimente), care apare în unele boli mintale. [Din fr. ***sitophobie***, engl. ***sitophobia***].

sitología f. v. **sitiologie**.

sitomaníe f. v. **sitiomanie**.

sitosteról, sitosteroli m. sterol prezent în germenii de cereale, care, prin iradiere, se transformă într-o substanță asemănătoare cu vitamina D. [Din fr. ***sitostérol***].

situá, situez vb. **1.** (tr.) a așeza într-un anumit loc, într-un anumit spațiu; a amplasa: *orașele cele mari ale Europei sînt ... situate pe malurile rîurilor.* GHICA; **2.** (tr. și refl.) a ocupa sau a face să ocupe un anumit loc într-un ansamblu, într-o ierarhie; a (se) clasa; a acționa de pe o anumită poziție: *opera îl situează între novatori; se situează între magnați*; **3.** (tr.) a plasa, a fixa în timp: *această civilizație este situată pe la anul 1000 î.d.Hr.* [Din fr. ***situer***, lat. ***situare***].

situáre, situări f. **1.** acțiunea de a (se) situa și rezultatul ei; **2.** așezare într-un anumit loc, într-un anumit spațiu; amplasare: *situare geografică*; **3.** ocupare a unui loc într-un ansamblu, într-o ierarhie; clasare: *este nefirească situarea lui în fruntea literaților*; **4.** plasare, fixare în timp: *situarea evenimentului în epocă.* [V. ***situa***].

situát, ~ți, situată, ~e a. **1.** așezat într-un anumit loc, spațiu; amplasat: *casă bine situată*; **2.** așezat într-un ansamblu, într-o ierarhie; clasat: *ultimul situat dintre concurenți*; **3.** cu o bună situație materială; bogat: *s-a măritat cu un bărbat situat.* [V. ***situa***].

situáție, situații f. **1.** (înv.) așezare, poziție a unui loc; situare: *situațiunea Cotnariului, încungiurat de vii, livezi și păduri, făcea încîntătoare vilegiatura domnească.* NEGR.; **2.** ansamblu de împrejurări în care se află cineva sau ceva la un moment dat; circumstanță, ipostază, poziție: *mă aflu în situația unui om dat afară dintr-o casă unde a intrat nepoftit.* CAR.; **a fi la înălțimea situației**, a corespunde unei misiuni încredințate; **3.** stare de fapt decurgînd dintr-un ansamblu de împrejurări: *situația aceasta era între ei de vreo jumătate de an.* AG.; **situație limită**, situație excepțională, aparent fără ieșire, care impune adoptarea urgentă a unei soluții radicale; **4.** moment semnificativ, de acțiune, care trezește interes, într-o operă literară, într-un spectacol: *dramaturgul nu știe să creeze situații*; **comic de situație**, efect comic rezultat din întîmplările (neașteptate, hazlii) prin care trec eroii unei piese de teatru, ai unui film etc.; **5.** complex de factori și relații ce caracterizează, la un moment dat, viața economică, socială, politică a unei țări, a unei zone; stare: *o țară poate ieși ... din situațiunea cea mai proastă.* GHICA; **6.** ansamblul condițiilor care definesc, la un moment dat, specificul existenței cuiva; poziție socială, materială sau morală a cuiva: *știi în ce situație gingașă se află tatăl dumitale.* REBR.; **a fi** (sau **a se găsi, a se afla, a se vedea**) **în situația cuiva**, a se afla în condiții identice sau asemănătoare cu ale altcuiva: *ce aș face eu, dacă aș fi în situația lui?* CAR.; **a fi** (**pus**) (sau a **pune pe cineva**) **în situația de a ...** (ori **să ...**), a fi constrîns (sau a obliga pe cineva) să ...: *nu mă pune în situația să te cert!*; **a te pune în situația cuiva**, a încerca să te identifici cu cineva în circumstanțele date, pentru a-l înțelege; **a fi** (sau **a rămîne**) **stăpîn** (sau **călare**) **pe situație**, a fi sigur de ceva: *din ziua aceea ei rămaseră stăpîni pe situație.* VLAH.; **7.** (rar) stare fizică sau psihică momentană; dispoziție: *după chip și după umblet poți cunoaște situațiunea de spirit a fiecăruia.* GHICA; **8.** existență materială (bună) a cuiva; stare, avere; loc de frunte în ierarhia socială; condiție, poziție: *prin muncă onestă nu mi-am putut face o situație mai bună*; **cu situație**, cu o stare materială sau socială bună: *caută un bărbat cu situație*; **a-i face cuiva o situație**, a ajuta pe cineva să ajungă la o stare materială sau socială bună; **9.** totalitatea datelor, a aspectelor privind evoluția unui fenomen, a unei activități, a unui fapt; stadiu al unei activități, al unui proces în desfășurare: *prefectul expune consiliului ... situația din Craiova.* CAR.; **10.** prezentare (amplă) a unor date privind rezultatul unei activități; dare de seamă asupra unei stări de lucruri: *ceru secretarei să-i prezinte situația locurilor vacante la universitățile din țară.* GHEȚIE; **11.** rezultat obținut de elevi, studenți etc. la încheierea unui ciclu de învățămînt: *are o situație școlară strălucită*; (și: **situațiune**). [Din lat. ***situatio, -onis***, fr. ***situation***].

situaționál, ~i, situațională, ~e a. referitor la o situație; legat de o situație, de o circumstanță: *context situațional.* [Din fr. ***situationel***, engl. ***situational***].

situaționísm n. mișcare contestatară îndreptată împotriva structurilor sociale. [Din fr. ***situationnisme***].

situațiúne f. v. **situație**.

sitúlă, situle f. găleată cu toartă mobilă pentru scos apă: *căldărușa sau situla bucovineană reprezintă în jurul ei trei grupe de cîte două zeități păgîne.* OD. [Din lat. ***situla***, fr. ***situle***].

siurmeá f. v. **sîrmea**.

siv, ~i, sivă, ~e a. (reg.) sur, cenușiu; cărunt: *se apucau să-și boiască favoritele cele sive.* BOL.; *pată sivă la vite.* [Din bulg., sb. ***siv***].

síxtă, sixte f. **1.** poziție a brațului înarmat, întîlnită la scrimă, la probele de floretă și de spadă; **2.** (muz.) a șasea treaptă a gamei diatonice. [Din fr. ***sixte***].

sizigíe f. poziție a Soarelui și a Lunii cînd sînt în conjuncție sau în opoziție; **maree de sizigie**, maree care coincide cu Luna nouă sau plină. [Din fr. ***syzygie***].

sîc[1] interj. (de obicei repetat) cuvînt, însoțit de gestul lovirii pumnilor unul peste altul, prin care cineva își exprimă satisfacția răutăcioasă față de un necaz al altuia: *sîc, tigrule, sîc! sîc, că te-am păcălit!* OD.; *sîc! așa îți trebuie!*; **a da cu sîc,** a face în ciudă, a necăji pe cineva (repetînd cuvîntul „sîc"): *trecuse rîul și-i da cu sic de dincolo de mal.* ISP.; (și: **sic**). [Cf. turc. ***sik*** „necăjit"].

sîc[2] interj. (reg.; adesea repetat) **1.** strigăt cu care se cheamă oile; **2.** strigăt cu care se îndeamnă oile (și alte femele) să primească masculul. [Cf. turc. ***sic*** „penis"].

sîcîí, sîcîi vb. **1.** (tr.) a nu lăsa pe cineva în pace, a-l necăji mereu, a-l enerva spunîndu-i același lucru; a cicăli, a agasa, a irita, a tracasa: *dă-i-nainte, babo, și nu mai mă sîcîi.* CAR.; **2.** (tr.) a pricinui cuiva o stare de indispoziție, de neplăcere; a necăji, a stînjeni: *boala are să mă sîcîie încă o săptămînă.* GHEȚIE; *o senzație stupidă ... m-a sîcîit toată dimineața.* CĂRT.; **3.** (refl.) a se mișca întruna încoace și încolo; a nu avea astîmpăr; a se agita: *se tot sîcîia pe scaun de neastîmpăr.* ISP. [Din turc. ***sık***].

sîcîiálă, sîcîieli f. faptul de a sîcîi; vorbărie plicticoasă; cicăleală, iritare, tracasare. [***Sîcîi*** + ***-eală***].

sîcîietór a. v. **sîcîitor**.

sîcîíre, sîcîíri f. acțiunea de a sîcîi și rezultatul ei; agasare, iritare, tracasare. [V. ***sîcîi***].

sîcîít, ~ți, sîcîítă, ~e a. **1.** agasat, iritat; plictisit, indispus: *eram sîcîit ca toți bolnavii.* GHEȚIE; **2.** greu de mulțumit; pisălog, cicălitor: *mai bine moartea decît așa tigoare de bărbat sîcîit.* VLAH. [V. ***sîcîi***].

sîcîítór, ~i, sîcîítoáre a. care sîcîie, care enervează; agasant, supărător, enervant: *copil sîcîitor; gînduri sîcîitoare*; (și: (înv.) **sîcîietor**). [***Sîcîi*** + ***-tor***].

sîí vb. v. **sfii**.

sîiálă f. v. **sfială**.

sílhă f. v. **sihlă**.

sílhúi a. v. **silhui**.

sîm m. v. **sînt**.

sîmbătăș, sîmbătași m. adept al unei secte religioase care serbează ziua de sîmbătă. [***Sîmbătă*** + ***-aș***].

sîmbătă, sîmbete f. **1.** ziua a șasea a săptămînii (care urmează după vineri): *nunta era fixată pentru prima sîmbătă din noiembrie.* GHEȚIE; **Sîmbăta mare** (sau **Paștilor, Paștelui**), sîmbăta din ajunul duminicii Paștilor; **Sîmbăta morților** (sau **moșilor**), nume dat anumitor sîmbete din an, în care se fac slujbe și pomeniri pentru morți; moși: *era sîmbăta moșilor.* DOS.; **Sîmbăta brînzei**, ultima sîmbătă dinaintea Postului mare, în care se lasă sec de brînză; **Sîmbăta lui Lazăr** (sau **Floriilor**), sîmbăta dinaintea Floriilor; **apa sîmbetei**, apa despre care se crede că ar curge pe sub pămînt și s-ar vărsa în iad: *du-te pe apa sîmbetei!* CR.; **a se duce** (sau, rar, **a merge**) **pe apa sîmbetei**, a se pierde; a se prăpădi, a se distruge: *dînșii ... să ajungă la putere ..., iar țară și popor pot merge pe apa sîmbetei, puțin le pasă.* EM.; **a purta** (sau **a ține, a păzi**) **cuiva sîmbetele**, a dușmăni pe cineva; a

dori cuiva moartea: *simţise că fraţii săi îi purtau sîmbetele.* ISP.; (reg.) **a-i lipsi cuiva o sîmbătă** sau **a nu fi în toate sîmbetele**, a fi nebun, smintit: *îi lipseşte o sîmbătă!* AL.; **2.** (înv.; rar) săptămînă: *postesc de două ori în sîmbătă.* COR. // adv. **1.** (şi artic.) într-o zi de sîmbătă: *sîmbăta să nu începi nici un lucru, că nu ajungi să-l isprăveşti.* POP.; **2.** (de obicei artic.) în fiecare sîmbătă: *la Poiana Stînei e plin în permanenţă, darmite sîmbăta şi duminica.* PR. [Din sl. ***sonbota***].

sîmbovín m. v. **sîmbovină**.

sîmbovínă, sîmbovine f. arbore înalt, cu coroana largă, cu frunze lanceolate, cu flori verzi-gălbui, care apar înainte de înfrunzire, cu fructe comestibile, de forma unor cireşe mici brune-violete sau purpurii; mierea-ursului (*Celtis australis*); (şi: **sîmbovin**). [Et. nec.].

sîmbrár, sîmbrari m. (reg.) sîmbraş. [***Sîmbră*** + *-ar*].

sîmbráş, sîmbraşi m. **1.** (înv. şi reg.) asociat; tovarăş (la arat, la alcătuirea unei stîne etc.); sîmbrar: *sîmbraşii te-or aştepta să ţii laolaltă tîrla.* POP.; **2.** (reg.) proprietar de oi; **3.** (reg.) om cu puţine oi, care le dă altuia să le păzească şi să le păşuneze. [***Sîmbră*** + *-aş*].

sîmbră, sîmbre f. **1.** (înv. şi reg.) asociaţie, tovărăşie; simbrie: *Hristos ... n-avea nice o sîmbră cu ceilalţi.* DOS.; (reg.) **de sîmbră**, în tovărăşie; împreună: *am botezat de sîmbră.* C.L.; (reg.) **a prinde** (sau **a face**) **sîmbră**, a se asocia; **2.** (înv. şi reg.) întovărăşire la arat sau la alcătuirea unei stîne; **3.** (înv. şi reg.) timp cît durează o asemenea întovărăşire: *s-a gătat sîmbra*; **4.** (reg.) **Sîmbra oilor**, sărbătoare prilejuită de începerea mulsului oilor (la munte); **5.** (reg.) ceartă; conflict: *nu-ţi face sîmbră cu el!* POP. [Cf. alb. ***sëmbër***, sb. ***srebra***, gr. mod. ***somboli***].

sîmbur m. v. **sîmbure**.

sîmburár, sîmburari m. (ornit.; reg.) botgros (*Coccothraustes coccothraustes*). [***Sîmbure*** + *-ar* (pentru că se hrăneşte cu sîmburi)].

sîmbure, sîmburi m. **1.** partea tare (cu înveliş lemnos) din interiorul unor fructe, care conţine sămînţa: *pot să sparg şi sîmburi de măsline.* PR.; **2.** (p. restr.) partea moale (comestibilă), care conţine substanţa germinativă: *dulceaţă cu sîmburi de caise*; **3.** (impr.) sămînţă: *arde-n candel-o lumină cît un sîmbure de mac.* EM.; **4.** (reg.) miez (de nucă); **5.** (fig.) părticică, fărîmă, strop: *n-am ştiut să sacrific totul pentru un sîmbure de adevăr.* EL.; **6.** (p. anal.) partea centrală, esenţială a unui lucru, a unei acţiuni; nucleu: *la mijloc – sîmburele tabloului – un ţăran biruit de nevoi.* VLAH.; **7.** (fig.) ceea ce este esenţial, fundamental; esenţă, miez: *mijloacele de care se foloseşte un poet nu se reduc la sîmburele conceptual al cuvîntului.* VIANU; **8.** loc, punct de pornire, de formare a ceva; origine, început, embrion, germen: *aici a fost sîmburele dintru întîi al ţării Moldovii, cînd scaun era Baia.* SAD.; *sîmburele latin al limbii române*; (rar) **în sîmbure**, în embrion; **9.** grup restrîns de oameni, în jurul căruia se formează o grupare mai mare; nucleu: *sîmburele Revoluţiei*; **10.** parte centrală a unei comete, cu densitate şi luminozitate maximă; (şi: (pop.) **sîmbur, simbur**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***thumbullë, sumbullë*** „bob, nasture"].

sîmburél, sîmburei m. diminutiv al lui sîmbure. [***Sîmbure*** + *-el*].

sîmburós, ~şi, sîmburoásă, ~e a. **1.** care are (mulţi) sîmburi: *fructe sîmburoase*; **2.** (fig.) plin de conţinut, cu miez; substanţial; miezos: *vorbă sîmburoasă.* // f. (la pl.) grup de arbori fructiferi cu fructele drupe; drupacee (şi la sg.) arbore din acest grup (ex.: caisul, cireşul, piersicul, prunul etc.): *sîmburoasele înfloresc timpuriu.* [***Sîmbure*** + *-os*].

sîmceá, sîmcele f. **1.** (înv. şi reg.) vîrf ascuţit (de cuţit, de săgeată etc.): *de sîmcelele săgeţilor picară luminile ochilor sfîntului.* DOS.; *o omor ...! bag sîmceaua-n ea.* SOR.; **2.** (p. ext.) pisc (de munte); **3.** (reg.) partea ascuţită a fusului; **4.** (reg.) cuţitaş mic şi ascuţit, cu plăsele de lemn (cu care se lasă sînge la animalele bolnave); **5.** (reg.) **sîmcele de ziuă**, zori (de ziuă); (şi: **sămcea**). [Lat. ***senticella*** (<***sentis*** „ghimpe, spin", de unde „înţepător, tăios"); cf. ****summicella*** „vîrfuşor"].

sîmcelát, ~ţi, sîmcelată, ~e a. (reg.) ascuţit; tăios. [De la ***sîmcele*** (pl. lui *sîmcea*)].

Sîmédru m. numele popular al sărbătorii sfîntului Dumitru, celebrată la 26 octombrie (importantă zi de pomenire a morţilor); Sîndumitru: *fiind vreme de toamnă, pe la Sămetru.* NEC.; *pleca pe la Sînpetru şi ajungea pe la Sînmedru.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **Sămetru**, (reg.) **Simedru, Sînmedru**). [***Sîn***[2] + ***Medru*** (<***Dumitru***) n. pr.].

Sîmicoárá m. v. **Sînicoară**.

Sîmpétru m. v. **Sînpetru**.

Sîmpiétru m. v. **Sînpetru**.

sîmt a. v. **sînt**.

sîmzeiánă f. v. **sînziană**.

sîmzeiéne f. pl. v. **sînziană**.

sîmziánă f. v. **sînziană**.

sîn[1]**, sînuri** n. **1.** (înv.) golf: *i-au băgatu-i într-o corabie şi-i dusără într-un sîn de mare.* DOS.; *unde Neapol pe-al mării sîn prea lin răsfrînge dealuri.* ALEX.; **2.** spaţiul dintre piept şi faldul, godeul făcut de o cămaşă, de o bluză etc. încinsă la brîu, în care se pot ţine lucruri ca într-o pungă; parte a cămăşii, a bluzei etc. care acoperă pieptul: *să-ţi umpli sînul cu prune.* DELAVR.; *am tras sînul mare la cămaşă ..., m-am strîns bine cu brîul şi-am băgat fata-n sîn.* SOR.; **a sta** (sau **a şedea, a rămînea**) **cu mîinile în sîn**, a nu face nimic; a rămîne inactiv: *nu stătea o clipă cu mîinile în sîn, cerea mereu de lucru.* GHEŢIE; **a-şi scuipa în sîn**, gest prin care superstiţioşii cred că se pot feri de o primejdie sau că le va trece frica: *babele ... să sperie şi scuipă-n sîn.* PANN; **a creşte** (sau a **încălzi, a ţine**) **şarpele în** (sau **la**) **sîn**, a ajuta, a ocroti pe un nerecunoscător; **a umbla** (sau **a fi**) **cu crucea-n sîn**, a fi cucernic, evlavios; (p. ext.) a fi făţarnic, ipocrit: *parcă ţi-ar veni a crede că-i de cele cu crucea-n sîn.* CR.; **a fi** (sau **a trăi ca**) **în sînul lui Avram**, a trăi bine, fericit: *trăiesc mai toţi ca în sînul lui Abraham din buget.* GHICA; **3.** partea anterioară a pieptului (pe care se află mamelele), adăpostind cavitatea toracică; (p. restr.) organ din interiorul cavităţii toracice (inimă sau plămîni); piept: *să razim dulce capul meu, de sînul tău.* EM.; *tăcu lăsînd să scape din sînul ei o oftare.* NEGR.; **a strînge pe cineva la sîn**, a îmbrăţişa; **a fi** (sau **a umbla**) **cu frica** (ori cu **gheaţa, cu moartea**) **în sîn**, a se teme foarte tare de ceva: *el umbla pe aici cu frica-n sîn.* SL.; *unde pînă aci umbla cu moartea în sîn, acum se mai liniştì olecuţă.* ISP.; **4.** (fig.) suflet, inimă (ca sediu al sentimentelor): *o dorinţă de fericire îi cuprinse sînul.* EM.; **5.** (pop.) uter: *o mumă iubeşte fiul ... căci l-a purtat în sînu-i.* BOL.; **6.** (fig.) parte interioară, parte centrală; miez, centru; interior, adînc; loc ascuns; ungher: *munca din sînul pămîntului e mai grea.* AG.; *Dumnezeu este sînul universal al binelui.* CĂL.; **din sînul ...**, din mijlocul ...; dintre ...: *o slabă suspinare ieşită din sînul obosit al naturei.* OD.; **în sînul...**, în mijlocul ..., în interiorul...; în ...: *astă ţară veşnic primeşte-n sînul ei cu drag pe bunii oaspeţi, cu milă pe cei răi.* AL. // m. (pl. **sîni**), (rar) n. mamelă, piept, ţîţă: *sînuri albe şi rotunde el le ţine-mbrăţişate.* EM.; *acestei femei suferinde, îndură-te, soartă, de ea, bucură-i sînii cu lapte şi adu-i copilul ce-l vrea.* VIERU; **de sîn**, sugar: *copil de sîn*; **a da sîn**, a alăpta: *i-a dat sîn pînă la un an*; (şi: (înv. şi reg.) **sîn**). [Lat. ***sinus***].

sîn[2] a. v. **sînt**.

Sîndumítru m. numele popular al sărbătorii Sfîntului Dumitru, celebrată la 26 octombrie; Sîmedru. [***Sîn***[2] + ***Dumitru*** n. pr.].

sîneáţă, sîneţe f. (înv.) **1.** puşcă primitivă cu cremene; flintă: [î]i *împrăştia ... pre turci cu svineaţe.* MOXA; *vînătorii pedeştri purtau săneţe.* OD.; **2.** lovitură cu o astfel de puşcă: *dintr-o 1000 de sineţe, abie să tîmplă de loveşte un om.* NEC.; (şi: **săneaţă, sineaţă, svineaţă**). [Din sl. ***svinĭci*** „plumb", ucr. ***svineci***].

sînecá vb. v. **sineca**.

sînét m. v. **sinet**.

sîneţár, sîneţari m. (înv.) sîneţaş. [***Sîneaţă*** + *-ar*].

sîneţáş, sîneţaşi m. (înv.) ostaş înarmat cu sîneaţă; sîneţar: *ori pedestraşul, ori călăreţul ... nu vei afla să hie de protiva sineţaşului căzăcesc.* COSTIN; (şi: **sineţaş**). [***Sîneaţă*** + *-aş*].

sînge, (înv. şi pop.) **sîngiuri** n. **1.** lichid de culoare roşie, alcătuit din plasmă, globule roşii şi globule albe, care circulă într-un sistem de vase (vene şi artere), asigurînd nutriţia şi oxigenarea corpului la animalele superioare: *primăvara ... o dădeau pe urzici, că astea sînt foarte sănătoase şi schimbă sîngele care s-a-ngroşat.* SOR.; (pop.) **sîngele Domnului**, vin (roşu): *m-oi mai încălzi oleacă bînd sîngele Domnului.* CR.; **a primi trupul şi sîngele Domnului**, a primi sfînta împărtăşanie: *avea de gînd să mă pregătească ea însăşi cu toată seriozitatea pentru a fi vrednic să primesc trupul şi sîngele Domnului.* GHEŢIE; (fam.) **sînge de iepure**, vin roşu; **de sînge, a)** roşu (aprins): *zări de sînge lăsa soarele în urma-i*; **b)** de mare durere: *cu lacrimi de sînge începu a-i spune.* CR.; **c)** sîngeros; crud: *scepticismului, monstru de sînge, părinte al turbării.* FIL.; **în sînge**, a) care nu este prea fript, crud în interior: *friptură în sînge*; **b)** plin de sînge (curgînd): *zăceau în sînge*; **c)** sîngeros: *voi murind în sînge, ei pot să fle mari.* EM.; **(pînă) la sînge**, pînă ţîşneşte sîngele; pînă la distrugere; pînă la epuizare; (p. ext.) foarte aspru; sever, drastic: *bate slugile pînă la sînge.* CAR.; *făceau instrucţie la sînge, nu prea dormeau noptile.* GHEŢIE; **a-i îngheţa sîngele în vine**, a se înspăimînta; **cu sînge rece**, v. **rece**; **sînge rece**, stăpînire de sine; calm, cumpăt; prezenţă de spirit: *figurile lor exprimă lealitate, curaj şi sînge rece.* SAD.; **cu sînge iute**, impulsiv; **a avea sînge în vine**, a fi energic; **a i se urca** (sau **a i se sui**, **a-i năvăli etc.**) **sîngele în obraz** (ori **la cap, în faţă**), a se înroşi de emoţie; (p. ext.) a se înfuria: *şi atunci de sfiiciune mi-iese sîngele-n obraz.* EM.; *uneori i se rădica sîngele în faţă şi devenea teribil.* FIL.; **a-şi face** (sau **a-i face cuiva**) **sînge rău** ori (reg.) **a-şi pune** (sau **a pune cuiva**) **sînge rău la inimă**, a (se) supăra tare; a (se) enerva: *ca să-i puie sînge rău la inimă ... au început a porecli pe moş Nichifor.* CR.; **a fierbe** (sau **a clocoti, a dogorî**) **sîngele în cineva**, a se înfierbînta de supărare, de năduf; a fi mînios: *simţea că începe să-i clocotească sîngele.* REBR.; **a lua cuiva sînge**, v. **lua**; **2.** (fig.) sacrificiu suprem; jertfă: *dar care naţionalitate şi care libertate s-a cimentat altfel decît prin luptă şi prin sînge?* GHICA; **a-şi vărsa** (sau **a-şi da, a-şi jertfi**) **sîngele pentru cineva** sau **ceva**, a-şi da viaţa; a se sacrifica: *o ţară care l-a iubit şi-a fost totdeauna gata să-şi dea sîngele pentru mărirea lui.* EM.; **3.** (înv.; astăzi poetic; mai ales la pl.) omor (cu cruzime), crimă, măcel: *nevinovat sînt eu şi împărăţia mea ... de sîngiurile lui Avenir.* BIBLIA; *căci Sînger numai sîngiuiri prin lume răsădea.* COŞB.; **om al** (sau **omul**) **sîngiurilor**, călău: *fiori de groază coprinseră atunci pe omul sîngiurilor şi ... aruncă jos securea.* ISP.; **vărsare de sînge**, măcel; **a vărsa sînge**, a omorî (cu cruzime): *m-am arătat cumplit, rău, vărsînd sîngele multora.* NEGR.; **a avea mîinile pătate de sînge**, a fi vinovat de o crimă; **a face să curgă sînge**, a fi pricina unui război, a unei încăierări sîngeroase; **4.** ereditate, origine, obîrşie; familie, neam: *eu n-am ca voi sînge de româncă?* AL.; *ţinuseră morţiş să nu-şi amestece sîngele.* GHEŢIE; **legături de sînge**, rudenie, înrudire (directă); **rudenie** (sau **înrudire**) **de sînge**, legătură de consangvinitate între membrii aceleiaşi familii; **frate de sînge**, frate din aceiaşi părinţi; frate bun; **glasul sîngelui**, dragoste firească

între membrii aceleiaşi familii; **de sînge**, de neam (nobil), de familie (bună): *lăsase de moştenire fiilor şi nepoţilor ura şi vrajba de sînge*. EM.; **cu** (sau **de**) **sînge albastru**, nobil, de neam mare: *femeie cultă, ea îşi ţărăneşte copiii, ... prefăcîndu-i într-un fel de bandiţi cu sînge albastru*. CĂL.; **a fi sîngele cuiva**, a fi copilul cuiva: *o mumă iubeşte fiul căci este al ei sînge*. BOL.; **a avea ceva în sînge**, a avea ceva înnăscut: *Pirgu avea în sînge dorul vieţii de dezmăţare ţigănească*. M.CAR.; *avea ordinea în sînge*; **sîngele apă nu se face**, legăturile de rudenie nu se uită; **5.** rasă, soi de animale: *cal de sînge arab*; **6.** (bis.) materie: *bărbaţi oştesc, nu spre oameni şi trup şi sînge, ce spre împărăţii veacului acestuia*. BIBLIA; **7.** (pop.; **şi sînge grabnic** sau **lin**) numele unei boli a vitelor, a cailor şi a oilor, manifestată prin lipsa poftei de mîncare, prin somnolenţă, respiraţie grea, răcirea urechilor; sîngerare, sîngerătură; **8. Sînge roşu**, numele unui personaj din credinţele populare, ostil omului: *baba zice ...: noaptea încă să-l muncească Sînge roş*. AL.; **10.** (compuse) **sînge-de-nouă-fraţi** sau **sîngele-zmeului** (ori **-dracului**), produs vegetal răşinos, de culoare roşie, recoltat din fructele unui arbore din familia palmierilor, care, arzînd, degajă un miros plăcut, iar dizolvat în alcool ori în uleiuri vegetale se foloseşte în medicina populară; (bot.) **sîngele-voinicului**, **a)** indruşaim (*Lathyrus odoratus*); **b)** oreşniţă (*Lathyrus tuberosus*); **c)** numele a două specii rare de plante erbacee de munte din familia orhideelor, cu frunze înguste, alungite, dintre care una cu flori mici roşii-purpurii (*Nigritella rubra*), iar cealaltă cu flori purpurii-întunecate (*Nigritella nigra*), ambele mirosind a vanilie; musucel; puţoi. [Lat. ***sanguis***].

sîngeáp[1]**, sîngepi** m. numele mai multor mamifere: **a)** jder (*Martes martes*); **b)** veveriţă (*Sciurus vulgaris*); **c)** dihor (*Putorius putorius*); **d)** viezure (*Meles meles*): *blăni de sîngeapuri negre*. // m. (pl. **sîngeapuri**) blana (prelucrată a) acestor animale: *boierii cei mari se îmbrăcau cu ... scurteică îmblănită cu pacea de samur, sîngeap sau cacom*. GHICA. [Din turc. ***sincap, sincab*** „veveriţă cenuşie şi blana ei"].

sîngeáp[2] f. v. **sîngeapă**.

sîngeápă, sîngepe f. (reg.) cinzeacă: *m-aşteaptă o sîngeapă de pelin*. AL.; *împăratul c-o garafă a venit şi c-un sîngeap*. EM.; (şi: **sîngeap**). [Et. nec.; cf. ***cinzeacă***].

sîngepíu, ~ii, sîngepie, ~ii a. (înv.) de culoarea sîngeapului[1]; cenuşiu: *catifea sîngepie*. [***Sîngeap***[1] + ***-iu***; cf. turc. ***sincab***].

sînger, sîngeri m. **1.** arbust din familia cornaceelor, cu ramuri drepte, roşii toamna şi iarna, cu frunze vara verzi şi toamna roşii, cu flori albe şi fructe drupe negre cu puncte albe; lemn-pucios (*Cornus sanguinea*): *cu nuia de sînger nu se dă în boi, că se bolnăvesc*. POP.; **2.** (reg.; şi **sînger pătat**) iarbă-împuşcată (*Hypochoeris maculata*). [***Sînge*** + ***-ar***].

sîngerá, sîngerez şi (reg.) **sînger** vb. **1.** (intr. şi tr.) a pierde sau a face să piardă sînge, a curge sau a face să curgă sînge; a răni sau a fi rănit: *mi-am sîngerat la prag piciorul într-un cui*. COŞB.; *măciulia ... îţi va sîngera degetele*. ARG.; **2.** (intr.) a lăsa să curgă, să piardă sînge: *ca o rană proaspătă ce sîngerează*. GAL.; **3.** (fig.; intr.) a simţi o durere lăuntrică, o suferinţă asemenea celei provocate de o rană sîngerîndă; a suferi: *la plecarea ta am sîngerat dar nu m-am plîns*; **a sîngera cuiva inima**, a fi foarte îndurerat, întristat: *îi sîngera inima la fiecare cuvînt aşternut pe hîrtie*. GHEŢIE; **4.** (tr.) a efectua o sîngerare; **5.** (fig.; intr.) a deveni roşu; a se înroşi: *un norişor alb, sîngerat de soare la o margine*. VLAH.; **6.** (pop.; intr.; despre vite, cai, oi etc.) a (se) îmbolnăvi de sînge (grabnic sau lin). [Lat. ***sanguinare***].

sîngerăre, sîngerări f. **1.** faptul de a sîngera; sîngerat[2], sîngerătură; **2.** scurgere de sînge; pierdere de sînge; hemoragie: *la operaţie sîngerarea a fost însemnată*; **3.** luare de sînge în scop terapeutic; sîngerată; **4.** proces tehnologic de recoltare a sîngelui animalelor sacrificate în abator, pentru a fi valorificat; **5.** (înv.) vărsare de sînge; (p. ext.) luptă; **6.** (reg.) boală a vitelor, cailor şi oilor; sînge (grabnic sau lin); **7.** operaţie de găurire a unei ancore de lemn pentru a lăsa să se scurgă apa din ea. [V. ***sîngera***].

sîngerát[1]**, ~ţi, sîngerată, ~e** a. **1.** care sîngerează, din care curge sînge; plin de sînge; sîngerînd: *cad trupuri peste trupuri grămadă, sîngerate*. AL.; **2.** (fig.) îndurerat: *era cu inima sîngerată*; **3.** injectat, congestionat; însîngerat: *ochii săi sîngeraţi se holbaseră*. NEGR.; **4.** (înv. şi pop.) pătat, stropit cu sînge; amestecat cu sînge: *spuma lor e sîngerată*. BĂLC.; *să spăl cîrpe sîngerate de la voinici aruncate*. POP.; **5.** (fig.) de culoarea sîngelui; roşu-arpins: *spre asfinţit multă vreme zarea rămînea sîngerată*. SAD.; **6.** (pop.) bolnav de sînge (grabnic sau lin): *vită sîngerată*. // f. (med.; înv.) sîngerare. [V. ***sîngera***].

sîngerát[2] n. (rar) sîngerare: *rana s-a oprit din sîngerat*. [V. ***sîngera***].

sîngerátic, ~ci, sîngeratică, ~ce a. **1.** (înv.) sîngeros: *gîndul său cel sîngeratic să se poată săvîrşi*. NEGR.; **2.** cu vărsări de sînge; plin de cruzime: *împinge armăsarul ... unde lupta este mai sîngeratică*. HEL.; **3.** (fig.) de culoarea sîngelui; sîngeriu: *se văd sîngeraticii munţi*. BOLLIAC. [***Sîngera*** + ***-atic***].

sîngerătór, ~i, sîngerătoáre a. însîngerat, sîngerînd: *dar fruntea lui sîngerătoare încet, încet spre piept cădea*. COŞB.; (fig.) *o stare de umilire ... devine sîngerătoare pentru cei care cugetă şi simt*. IBR. [***Sîngera*** + ***-ător***].

sîngerătúră, sîngerături f. **1.** (înv. şi reg.) sîngerare; (concr.) rană sîngerîndă; **2.** (reg.) boală a vitelor, a cailor şi a oilor; sînge (grabnic sau lin). [***Sîngera*** + ***-ătură***].

sîngereásă, sîngerese f. (bot.; reg.) sorbestrea (*Sanguisorba officinalis*). [***Sînger*** + ***-easă***].

sîngeréte, sîngereţi m. cîrnat preparat din carne grasă de porc şi măruntaie, amestecate cu sînge; măietic, pungă: *curechi cu clisă şi sîngereţi*. POP. [***Sînger*** (prez. ind. al lui *sîngera*) + ***-ete***].

sîngerícă f. mică plantă erbacee, de culoare cenuşie-verde, cu flori albe-verzui, lipsite de corolă; buruiana-surpăturii (*Scleranthus perennis*); (şi: **sîncerică**). [***Sînger*** + ***-ică***].

sîngeríu, ~ii, sîngerie, ~ii a. de culoarea sîngelui, roşu (ca sîngele); sangvinolent, sîngerat[1], sîngerător, sîngeros, sîngeratic: *avea buzele sîngerii*. EL. [***Sînger*** (prez. ind. al lui *sîngera*) + ***-iu***].

sîngerînd, ~zi, sîngerîndă, ~e a. **1.** care sîngerează, din care curge sînge; sîngerat[1], sîngerător: *este bătut metodic şi crunt, prefăcut într-o carne sîngerîndă*. CĂL.; (fig.) *punem sarea pizmei pe rana sîngerîndă*. VIERU; **2.** (fig.) îndurerat; apăsat, îngrijorat: *ordinele crude ce le da, le da cu inima sîngerîndă*. GHICA. [V. ***sîngera***].

sîngerós, ~şi, sîngeroásă, ~e a. **1.** înclinat spre cruzime, spre vărsare de sînge; fioros, nemilos; sangvinar, sîngeratic: *are suflet sîngeros de casap*. TUD.; *om sîngeros*; **2.** plin de cruzime; însoţit de măceluri: *era groază a privi această scenă sîngeroasă*. NEGR.; *mişcările politice deveneau tot mai sîngeroase în sudul Bengalului*. EL.; **3.** (înv.) sangvin: *altele visează omul coleric, altele cel nervos şi cu totul altele cel sîngeros*. FIL.; **4.** (rar) cu mult sînge: *era mare, voinic, sîngeros, ... c-un mers greoi*. VLAH.; **5.** (înv.) însîngerat: *îmi arată capul sîngeros*. NEGR.; **6.** (rar) care provoacă sîngerare: *sîngeroşii ghimpi ai sîrmei grăniceresti*. VIERU; **7.** (rar) injectat, congestionat: *îi privea cu ochii sîngeroşi, ieşiţi cît pumnul*. VOIC.; **8.** (fig.) ofensator, jignitor; (p. ext.) foarte grav: *insultă sîngeroasă*; **9.** (fig.) de culoarea sîngelui; sîngeriu: *o văpseală purpurie ca un sîngeros veşmînt*. AL. // f. (bot.) ruşuliţă (*Hieracium aurantiacum*). [Lat. ***sanguinosus***].

Sîngheórghe m. numele popular al sărbătorii Sfîntului Gheorghe, celebrată la 23 aprilie: *noi ţie ţi-am dărui la sînjorj un miel frumos*. POP.; (şi: (reg.) **Sîngiorgiu, Sîngiorz, Sînjorj, Sînjorz**). [***Sîn***[2] + ***Gheorghe*** n. pr.].

Sîngiórgiu m. v. **Sîngheorghe**.

Sînglórz m. v. **Sîngheorghe**.

sîngiós, ~şi, sîngioásă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) plin de sînge; însîngerat; **2.** (înv.) sangvin: *sîngios cum ştii că sînt, sar la el să-l fac pămînt*. C. [***Sînge*** + ***-os***].

sînlcă vb. v. **sineca**.

Sînicoárá m. numele popular al sărbătorilor Sfîntului Nicoară (protector al navigatorilor, în special), celebrate una la 6 decembrie, iar cealaltă la 9 decembrie; (şi: (reg.) **Sîmicoară**). [***Sîn***[2] + ***Nicoară***].

sînişór, sînişori m. diminutiv al lui sîn[1]; sînuleţ, ţîţişoară: *cămeşuica-şi depărta, sînişoru-i arăta*. AL. [***Sîn***[1] + ***-işor***].

Sînjórj m. v. **Sîngheorghe**.

Sînjórz m. v. **Sîngheorghe**.

sînjuoáne f. pl. v. **sînziană**.

Sînmăría f. v. **Sîntămaria**.

Sînmédru m. v. **Sîmedru**.

Sînpétru n. numele popular al sărbătorii Sfinţilor Petru şi Pavel, celebrată la 29 iunie: *a fost hram la Sînpetru (de vară)*; **Sînpetru de iarnă**, sărbătoare religioasă celebrată la 16 ianuarie; **Stoborul Sîmpietrului**, sărbătoare populară ce cade la 30 iunie ţinută pentru ocrotirea de lupi şi de pagube; (şi: **Sîmpetru**, (reg.) **Sîmpietru**). [***Sîn***[2] + ***Petru*** n. pr.].

sînt, ~ţi, sîntă, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) sfînt; divin, dumnezeiesc: *să fiţi pomeană părinţilor ... şi lui Dumnezeu cel sînt*. POP.; **2.** (înv. şi reg.) bisericesc; religios; sfînt: *luna ... sta aninată printre turlele Mitropoliei ..., acel loc sînt*. FIL.; **3.** (înv. şi reg.) sacru, sacrosanct; intangibil; sfînt: *sîntul tabernacol*. HEL.; **4.** (înv.) neprihănit, pur; nevinovat: *o fecioară-a cărei suflet era sînt ca rugăciunea*. EM. // m. **1.** (pop.; artic.) Dumnezeu: *feri-m-ar-Sîntul!*; **2.** (reg.; la pl. în forma **sîmţi**) numele celor 40 de mucenici prăznuiţi la 9 martie; sfinţi; **3.** (înv. şi pop.) sfînt; mucenic: *era o masă întinsă ... şi de jur împrejur sînţi în haine albe*. EM.; **4.** (de obicei urmat de numele propriu; mai ales formele **sîn** şi **sîm** se sudează cu acesta) nume dat sfinţilor şi sărbătorilor religioase corespunzătoare; sfînt (ex.: Sîngeorz, Sînjuoane, Sînmiai, Sînicoară, Sîntoader, Sînvasîi, Sîndumitru, Sîmpetru, Sîntilie, Sîmedru); (şi: (înv. şi pop.) **sîn, sîmt, sîm, sin, sim**). [Lat. ***sanctus***].

Sîntána f. **cultura Sîntana**, nume dat culturii dacilor liberi din vestul şi nord-vestul Daciei, în sec. al II-lea – al IV-lea d.Hr., răspîndită în Crişana şi Maramureş, caracterizată printr-o puternică influenţă romană (ceramică, fibule, monede etc.). [***Sîntă*** + ***Ana***].

Sîntămaría f. numele popular al sărbătorilor Sfintei Marii, celebrate una (Sîntămaria-Mare sau Adormirea Maicii Domnului) la 15 august, iar cealaltă (Sîntămaria-Mică sau Naşterea Maicii Domnului) la 8 septembrie: *la sîntămărie mărg oamenii la mînăstire*. POP.; (şi: **Sîntămăria, Sîntămărie**, (reg.) **Sînmăria**). [***Sîntă*** + ***Maria*** n.pr.].

Sîntămáría f. v. **Sîntămaria**.

Sîntămárie f. v. **Sîntămaria**.

Sîntilíe m. numele popular al sărbătorii Sfîntului Ilie (stăpînul norilor, al trăsnetelor şi al tunetelor), celebrată la 20 iulie, despre care se crede că aduce ploi: *la Sîntilie se fac nedei*. [***Sînt*** + ***Ilie*** n. pr.].

sîntiliésc, ~şti, sîntilieáscă, ~eşti a. (reg.) **pere sîntilieşti**, varietate de pere timpurii, care se coc în preajma sărbătorii Sfîntului Ilie: *mă găpsise în grădina lui, la furat mere domneşti şi pere sîntilieşti.* CR. [*Sîntilie* + *-esc*].

Sîntloán m. v. Sîntion.

Sîntlón m. numele popular al sărbătorilor Sfîntului Io(a)n, celebrate una la 7 ianuarie, iar cealaltă (Sînzienele) la 24 iunie; (şi: **Sîntioan**). [*Sînt* + *Io(a)n* n.pr.].

sîntînícă f. v. smîntînică.

Sîntoáder m. numele popular al sărbătorii Sfîntului Teodor, celebrată la 17 februarie; **Sîntoaderii**, sărbătoare populară care începe în prima marţi din postul Paştilor şi ţine şapte zile: *la Sîntoaderii oamenii se fac fraţi de cruce.* [*Sîn*^{2} + *Toader* (<*Teodor*) n. pr.].

sîntuléţ, sîntuleţi m. (înv. şi pop.) diminutiv al lui sînt; sfîntuleţ: *feritu-l-a Sîntuleţul să se apropie!* ISP. [*Sînt* + *-uleţ*].

sînţénie, sînţenii f. (pop.) sfinţenie; cu **sînţenie**, cu sfinţenie: *el ţinea minte ce-i spusese tătîne-său şi se silea să-i păzească cuvintele cu sînţenie.* ISP. [*Sînt* + *-enie*].

sînţí, sînţesc vb. (înv.; tr.) a hirotonisi. [De la *sînt*].

sînţíre, sînţiri f. (înv.) **1.** acţiunea de a sînţi şi rezultatul ei; **2.** sfinţire: *sînţirea mirului*; **3.** tîrnosire: *sînţirea monastirii Cozia.* HASD. [V. *sînţi*].

sînuléţ, sînuleţi m. sînişor. [*Sîn*^{1} + *-uleţ*].

Sînvăsíl m. v. Sînvăsiu.

Sînvăsíu m. numele popular al sărbătorii Sfîntului Vasile, celebrată la 1 ianuarie: *prin Banat se crede că la Sînvăsii cerul se deschide şi se meneşte soarta omului*; (şi: **Sînvăsii**). [*Sîn*^{2} + *Văsiu* (<*Vasile*) n. pr.].

sînzăiănă f. v. sînziană.

sînzénie f. v. sînziană.

sînzlánă, sînzlene f. (de obicei la pl.) **1.** numele popular al sărbătorii Sfîntului Io(a)n (Naşterea Sfîntului Io(a)n Botezătorul), celebrată la 24 iunie; drăgaica; (p. ext.) zilele care precedă sau care urmează imediat după această sărbătoare, simbolizînd epoca florilor: *în ziua de Sînziene am murit cu mare jele.* POP.; **nopţi** (sau **noaptea**) **de Sînziene**, şir de nopţi (sau noapte) din preajma acestei sărbători cînd, potrivit unor credinţe populare, se produce o linişte desăvîrşită în natură, animalele se strîng la sfat şi capătă darul vorbirii etc.; **2.** numele mai multor plante erbacee; (p. restr.) floarea acestor plante: **a)** (şi **sînziene galbene**) plantă perenă din familia rubiaceelor, cu frunzuliţe lungi şi înguste, cu flori galbene-aurii, plăcut mirositoare, dispuse în inflorescenţe; drăgaică, floarea-lui-Sîntion (*Galium verum*): *pe maluri, buchete mari, galbene, de sînziene atîrnă şi miroase dulce.* SAD.; **b)** (şi **sînziană albă**) plantă din familia rubiaceelor, cu frunze ovale şi cu flori albe dispuse în panicule (*Galium mollugo*); **c)** (reg.) smîntînică (*Galium cruciata*); (compuse) **sînziene-de-toamnă** (sau **sînziene-albe**), plantă erbacee din familia rubiaceelor, cu flori albe sau roz dispuse în inflorescenţe (*Asperula glauca*); **sînziene-rodie**, plantă din familia rubiaceelor, ale cărei rădăcini se folosesc la vopsit (*Galium rubioides*); **3.** (reg.) coroană de flori (de sînziene) care se pune pe case, pe grajduri, pe garduri etc. în ajunul nopţii de Sînziene: *un păstor făcea sînziene*; **4.** (la pl.) iele: *noaptea, toate stihiile năpădesc pe mine ... dracii din tău, drăgaice, simzienele, strigile.* AL.; (şi: (pop.) **sînzîiană, sîmziană, sinziană,** (reg.) **sînzăiană, sînzenie, sînjuoane, simzienie, sîmzeiană, sînzuiană, sîmzeiene**). [Lat. *Sanctus dies Iohannis*].

sînzîiánă f. v. sînziană.

sînzuiánă f. v. sînziană.

sîrb, ~i, sîrbă, ~e a. sîrbesc: *veniseră cîţiva ţărani sîrbi.* // m. pl. popor constituit ca naţiune în Serbia: *supunerea sîrbilor şi românilor de lege grecească.* EM. // f. **1.** limbă slavă meridională vorbită în Serbia, Croaţia, Bosnia-Herţegovina şi în Muntenegru (fostul spaţiu iugoslav); sîrbo-croată; **2.** (adesea artic.) dans popular românesc, cu ritm vioi, jucat cu dansatorii prinşi în cerc; melodia acestui dans; sîrbeasca: *cînd muzica zicea sîrbe şi bătute, lanţurile de flăcăi se frămîntau în joc.* SAD.; *şi batim picioru-n loc sî facim sîrba cu foc.* POP. // m., f. **1.** persoană (originară) din Serbia; persoană care vorbeşte sîrba ca limbă maternă: *în compartiment mai erau ... cîţiva sîrbi.* EL.; **2.** (pop.) oaie sau rasă de oi cu coarne mari, crescute în sus sau răsucite în spirală, cu lîna scurtă, cenuşie-roşcată sau neagră. // m. numele popular al stelei Alcor din constelaţia Ursa Mare. [Din sb. *srb*].

sîrbésc, ~şti, sîrbeáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Serbiei sau locuitorilor ei, referitor la Serbia sau la locuitorii acesteia; sîrb: *port sîrbesc*; **lînă sîrbească**, lînă subţire, roşiatică; **porc sîrbesc**, porc alb, cu urechi groase şi picioare lungi, care se îngraşă uşor; **2.** (înv.) slav; slavon: *au scris o carte sîrbească la împăratul turcesc.* NEC.; *să înveţi bucovană sîrbească.* SAD.; **3.** (reg.) ortodox: *părinte, popă sîrbesc, venii să mă spovedesc.* POP. // f. (reg.; artic.) sîrba: *nuntaşii se prind şi joacă sîrbeasca.* [*Sîrb* + *-esc*].

sîrbéşte adv. **1.** ca sîrbii, în felul sîrbilor: *să joc sîrbeşte, să bat din pinteni căzăceşte.* POP.; **2.** în limba sîrbă: *era noroc că vorbeam ... sîrbeşte.* BĂLC.; **3.** (înv.) slavoneşte: *grăiaşte ... rumînilor sîrbeşte de nu înţeleg.* COR. [*Sîrb* + *-eşte*].

sîrbíe, sîrbii f. **1.** (înv.) limba slavonă; (p. ext.) text scris în slavonă; slavonie: *carte tradusă de pe sîrbie*; **2.** (rar) loc (cartier) în care trăiesc sîrbi: *oamenii din sîrbie o ajutaseră să-şi îngroape bărbatul.* ST. [*Sîrb* + *-ie*].

sîrbísm, sîrbisme n. cuvînt, expresie sîrbă împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia): *în Banat sînt multe sîrbisme.* [*Sîrb* + *-ism*].

sîrboáică, sîrboaice f. femeie (originară) din Serbia; femeie care vorbeşte sîrba ca limbă maternă: *s-a însurat cu o sîrboaică.* [*Sîrb* + *-oaică*].

sîrbo-croát, ~ţi, sîrbo-croată, ~e a. care aparţine, care este caracteristic deopotrivă Serbiei şi Croaţiei, referitor la Serbia şi Croaţia în aceeaşi măsură. // f. nume dat limbii sîrbe vorbite în fostul spaţiu iugoslav. [*Sîrb* + *croat*].

sîrg n. (înv. şi pop.) **1.** cu (sau **de, în**) **sîrg**, în grabă, repede; imediat; curînd: *veseli de sîrg porniră.* NEGR.; *cu sîrg, băiete! ce-ntîrzii, de nu te sui?* COŞB.; **2.** sîrguinţă: *munceau de dimineaţă pînă seara cu sîrg.* TUD. [Din magh. *sürgös* „grăbit"].

sîrghíe, sîrghii f. (reg.) tarabă: *sîrghii încărcate cu pastramă.* [Din turc. *sergi* „etalaj"].

sîrguí, sîrguiesc vb. (intr. şi refl.) **1.** (înv.) a se grăbi; a (se) zori: *sîrgui şi alergă şi spuse bărbatului ei.* BIBLIA; **2.** (înv. şi pop.) a-şi da silinţa; a se strădui: *mă voi sîrgui să mă pocăiesc.* NEGR. [*Sîrg* + *-ui*].

sîrguiálă, sîrguieli f. (înv.) **1.** faptul de a se sîrgui; **2.** grabă; zor: *Mihai-Vodă nemic zăbovind, s-au pornit ... cu mare sîrguială.* N.COSTIN; **3.** silinţă: *s-au mîntuit ei prin sîrguiala Esthirei.* ANTIM. [*Sîrgui* + *-eală*].

sîrguincíos, ~şi, sîrguincioásă, ~e a. sîrguitor: *nu există un cititor mai sîrguincios ca literatul pizmuitor.* VIERU; *în medie, un elev sîrguincios se găseşte într-o continuă încordare nervoasă cîte 10 ore pe zi.* GHEŢIE. [*Sîrguinţă* + *-ios*].

sîrguínţă, (rar) **sîrguinţe** f. înclinaţie spre muncă, dragoste de muncă; hărnicie; muncă susţinută, silinţă continuă; perseverenţă, străduinţă; străduanie, rîvnă, zel: *nu te îndoieşti de sîrguinţa mea.* NEGR. [*Sîrgui* + *-inţă*].

sîrguitór, ~i, sîrguitoáre a. care munceşte serios; silitor, harnic, activ, sîrguincios: *este un om sîrguitor.* [*Sîrgui* + *-tor*].

sîrjíţă f. (înv. şi reg.) sîrjoacă: *300 mirţe de sîrjiţă* (a. 1588). HASD. [Din sb. *suržica* „secară"].

sîrjoácă f. (înv. şi reg.) amestec de boabe de grîu cu boabe de secară; (p. ext.) lan de grîu în care creşte şi secară; sîrjiţă. [Din ucr. *suržyk*].

sîrmăcl, sîrmaci m. (înv.) surlar: *başbuluc-başa cu steagul cel mare, cu tobe şi sîrmaci.* FIL. [Din turc. *surnacı*].

sîrmár, sîrmari m. muncitor care confecţionează (obiecte din) sîrmă. [*Sîrmă* + *-ar*].

sîrmă, sîrme f. **1.** (înv. şi pop.) fir de aur sau de argint: *vizitiii lui Vodă preîmblau armăsarii îmbrăcaţi cu cioltare cusute cu sîrmă de aur.* FIL.; **2.** (înv. şi reg.) filigran: *felegele de smalţ cu zarafuri de sîrmă.* OD.; **3.** fir metalic (de oţel, aluminiu, aramă etc.) cu secţiunea transversală circulară mai mică de 16 mm; (p. gener.) fir metalic de orice grosime; (p. ext.) reţea din astfel de fire: *se împiedicase cocoana în jurubiţa de sîrmă de pe marginea liniei şi căzuse.* CAR.; *se cătără pe gratiile de sîrmă.* SAD.; **sîrmă ghimpată**, fir dublu obţinut prin răsucirea a două fire de oţel moale (galvanizat) pe care sînt fixate din loc în loc noduri cu ghimpi metalici: *gard cu sîrmă ghimpată*; **sîrmă de parchet**, împletitură din sîrmă de oţel cu muchii ascuţite, folosită la curăţarea parchetelor: *cu păr funingiu şi creţ ca sîrma de parchet.* TEODOR.; **a juca pe sîrmă**, a şti să se acomodeze tuturor situaţiilor; a se descurca; **4.** (reg.) panglică; (spec.) cordea care se pune la pălărie: *nime n-o mai jeleşte, fără ... Achim cu sîrma neagră, că doar lui i-a fost mai dragă.* POP.; **5.** (iht.; reg.) plevuşcă (*Leucaspius delineatus*); (şi: (înv.) **sîrmă**). [Din turc. *sırma*, gr. mod. *sýrma*].

sîrmănúţ a. şi m., f. v. **sărmănuţ**.

sîrmeá f. (înv.) **1.** (chim.) antimoniu; **2.** preparat cosmetic din antimoniu şi gogoşi de ristic, cu care se vopseau pleoapele şi sprîncenele; (şi: **siurmea**). [Din turc. *sürme* (*taţı*)].

sîrmós, ~şi, sîrmoásă, ~e a. ca sîrma; aspru, ţepos: *păr sîrmos*; **fox sîrmos** (şi m.), rasă de foxterier, alb cu pete negre sau maronii, cu peri aspri (şi creţi); cîine aparţinînd acestei rase. [*Sîrmă* + *-os*].

sîrmulíţă, sîrmuliţe f. **1.** diminutiv al lui sîrmă; sîrmuşoară: *o sîrmuliţă de aramă*; **2.** (bot.; reg.) orzoaică-de-baltă (*Vollisneria spiralis*); **3.** (iht.; reg.) plevuşcă (*Leucaspius delineatus*). [*Sîrmă* + *-uliţă*].

sîrmuşoáră, sîrmuşoare f. (rar) sîrmuliţă. [*Sîrmă* + *-uşoară*].

sîrnic^{1}**, sîrnice** n. (reg.) sac pentru prins peşte, care se fixează la gardurile de pescuit. [Et. nec.].

sîrnic^{2}**, sîrnice** n. (reg.) chibrit. [Din ucr. *sirnik*].

sîrnic^{3}**, ~ci, sîrnică, ~ce** a. (reg.) harnic. [*Sîrg* + *-nic*].

sîsîí, sîsîi şi (rar) **sîsîiesc** vb. (intr.) **1.** (mai ales despre gîşte şi şerpi) a emite sunete caracteristice speciei (ca un „s" prelungit); a fîsîi, a şuiera: *de gîscani să nu vă fie frică, sîsîie şi tac.* SOR.; **2.** a produce, în timpul arderii, un sunet şuierător; a fîsîi: *în vatră, sub spuză groasă, sîsîiau cîţiva buşteni verzi de arin.* REBR.; **3.** a vorbi defectuos pronunţînd „s" în loc de „ş"; a vorbi peltic pronunţînd „ş" în loc de „s"; (p. ext.) a emite sunete printre dinţi; a şişcăvi: *un dinte căzut în faţă îl făcea să sîsîie uşor.* GHEŢIE; *nu se poate face actor un băiat care sîsîie*; **4.** a pronunţa interjecţia „st" cu „ş" prelungit (pentru a face linişte): *lumea începu să sîsîie.* [Onomat.].

sîsîiác, sîsîiace n. (reg.) **1.** hambar din scînduri sau din nuiele împletite, în care se păstrează cerealele, mai ales porumbul: *sîsîiac pentru păpuşoi*

... şi cîte alte lucruri de gospodărie, făcute de mîna lui Chirică. CR.; **2.** ladă în care se strînge uiumul la moară. [Din ucr. ***susik***, magh. ***szuszák***].

sîsîiálă, sîsîieli f. faptul de a sîsîi; sîsîitură, sîsîire, sîsîit[2]; pelticie: *deodată se auzi o sîsîială.* [V. ***sîsîi***].

sîsîíre, sîsîíri f. (rar) faptul de a sîsîi; sîsîială, sîsîit[2]: *gîştele ..., claponii ..., raţele ... se năpusteau ...; sîsîirile tulburară liniştea.* MACED. [V. ***sîsîi***].

sîsîít[1], ~ţi, sîsîítă, ~e care sîsîie; peltic, cepeleag: *era sîsîit şi gîngav*; (adv.) *vorbeşte sîsîit.* [V. ***sîsîi***].

sîsîít[2] n. **1.** sîsîire; **2.** sunet caracteristic emis de gîşte sau de şerpi, ca un „s" prelungit; sîsîitură, şuierătură, fîsîitură; **3.** pronunţare defectuoasă, cu „s" în loc de „ş"; sîsîitură, sîsîială, pelticie: *feciorul înalt, uscat şi puţin sîsîit.* ST.; (adv.) *vorbeşte peltic şi sîsîit.* CAR. [V. ***sîsîi***].

sîsîítór, ~i, sîsîítoáre a. (rar) care sîsîie. [***Sîsîi*** + *-tor*].

sîsîítură, sîsîituri f. **1.** sîsîit[2] (de gîşte, de şerpi); şuierătură, fîsîitură: *auzi sîsîitura şarpelui*; **2.** sîsîială, sîsîit[2]; pelticie: *gemetele Anei se ascuţeau în sîsîituri prelungi.* REBR. [V. ***sîsîi***].

slab, ~i, slabă, ~e a. **1.** care este lipsit de un strat (gros) de grăsime sub piele; uscăţiv, slăbănog, pirpiriu, pierit: *slabă şi stîlcită cum era, căzu la pat bolnavă de moarte.* CR.; *slab ca un ţîr*; **slab de-i numeri coastele** (sau **de-l suflă** ori **bate**) **vîntul**, foarte slab; **2.** (despre carne) fără grăsime; macră; **3.** (despre alimente) sărac în grăsimi, fără grăsime; **4.** lipsit de forţă fizică, de vitalitate, fără vlagă; debil, firav, slăbit; slăbiu: *se simţea slab, se simţea murind.* EM.; **5.** care nu (mai) funcţionează normal; slăbit: *aceşti plămîni uscaţi şi slabi cer aer.* VLAH.; *memorie slabă*; **slab de minte**, prost: *nu se cuvine să se rătăcească după o minte slabă de femeie.* CAR.; **6.** (înv. şi reg.; despre plante) pipernicit; care rodeşte puţin: *grîul a ieşit slab, cu spicul mic.* PR.; **7.** lipsit de soliditate; netrainic; (p. ext.) dărăpănat, părăginit: *schela e slabă, se poate prăbuşi*; **8.** lipsit de tărie morală, de voinţă, de autoritate: *am fost slab, laş, fără voinţă.* VLAH.; *eternul om slab, ce-şi disimulează slăbiciunea de caracter sub o mască de brutalitate.* LOV.; **slab de înger**, fricos, emotiv; uşor influenţabil: *între moftangii, cei cu spirit şi cu oarecare talent sînt mai slabi de înger decît imbecilii.* CAR.; **9.** (fig.) lipsit de calităţi, fără valoare, fără însemnătate; neizbutit, nereuşit: *vouă şi numai vouă dedic această slabă şi neînsemnată scriere.* FIL.; **10.** (fig.) lipsit de talent; mediocru: *scriitor slab*; **11.** (fig.) fără pregătire temeinică în domeniul în care îşi desfăşoară activitatea; necorespunzător: *acei care par a fi mai slabi în materie sînt miniştri.* GHICA; **12.** (despre elevi sau studenţi) cu cunoştinţe insuficiente la materiile şcolare; **13.** (rar) redus, modest: *dar cu slabele-ţi mijloace faptele-ţi sînt de mirare, pricina, nu rezultatul, laude ţi-a cîştigat.* ALEX.; **14.** lipsit de intensitate: *simţeam în mine o slabă bucurie.* HEL.; **slabă nădejde**, puţine şanse de reuşită, de împlinire: *dreptatea, dacă nu eşti vrednic să ţi-o cauţi singur, slabă nădejde să vie* [de la] *altul.* C.PETR.; **15.** fără forţă, fără eficienţă: *ostaşii, ameţiţi de băutură, făceau numai o slabă împotrivire.* NEGR.; **16.** lipsit de violenţă; domol: *foamea nu se poate astîmpăra cu o slabă suflare de vînt.* CAR.; (adv.) *vîntul va sufla slab.* A.; **17.** abia perceptibil; aproape stins; încet, coborît: *în răstimpuri scotea nişte gemete slabe.* GHEŢIE; **18.** care emană o lumină redusă; lipsit de luminozitate, de strălucire; pal, palid: *în zarea slabă a lămpii încă nu-i văzuse privirile.* AG.; (adv.) *sală slab luminată*; **19.** care este mai puţin concentrat; diluat: *acid slab*; **20.** cu puţin alcool: *şpriţ slab*; **21.** (reg.) nefertil: *pămînt slab.* [Din sl. ***slabŭ***].

slad, sladuri n. (înv. şi reg.) malţ: *60 de mierţe slad.* [Din sl. ***sladŭ***; cf. bulg., sb. ***slad***].

sládniţă, sladniţe f. (înv. şi reg.) slădărie. [***Slad*** + *-niţă*].

slai, slaiuri n. (reg.) **1.** oplean (la sanie); **2.** scîndură care formează marginea de sus sau partea laterală a unei luntre, bărci etc.; usnă; **3.** poliţă fixată în zidul unei case, al unui horn, pe care se ţin diferite obiecte; **4.** fiecare dintre stîlpii care susţin podul morii: *valurile se izbiră pînă în slaiuri şi pînă în stăvilare.* SL. [Et. nec.].

slálom, slalomuri n. **1.** coborîre pe schiuri a unei pante într-o succesiune de viraje; **2.** probă de schi alpin în care concurentul trebuie să coboare în pantă, în două manşe, printre obstacole artificiale foarte sinuoase; **slalom nautic**, ramură a sportului nautic constînd în parcurgerea unui traseu cu caiacul sau cu canoea, pe ape curgătoare, tumultuoase, printre obstacole suspendate deasupra apei; **3.** probă de conducere auto în zigzag pe o pistă jalonată; **4.** (p. gener.) traseu sinuos printre obstacole: *am făcut un slalom printre mese;* (fig.) *a încercat printr-un slalom avocăţesc să convingă.* A. [Din fr. ***slalom***].

slalomíst, ~şti, slalomistă, ~e m., f. schior specializat în slalom. [***Slalom*** + *-ist*].

slánă, slane f. (reg.) slănină: *mîncă slană cu pită*; **a fi dintr-o slană**, a fi foarte gras: *Maria e ţeapănă şi grasă, e dintr-o slană.* DELAVR. [Din bulg. ***slana***, magh. ***szalonna***].

slang, slanguri [sleng] n. limbaj familiar expresiv, care se deosebeşte de exprimarea curentă prin creaţii lexicale inedite, prin atribuirea de sensuri insolite unor cuvinte şi expresii, prin formulări viu colorate; argou englezesc. [Din engl. ***slang***].

slăniţă, slaniţe f. (reg.) lojniţă. [Din sb. ***slanica*** „saltea de paie"].

slap [slep] n. efect sonor obţinut la contrabas prin lovirea coardelor la gîtul instrumentului. [Cuv. engl.].

slash, slash-uri [sleş] n. semn grafic (şi de punctuaţie) sub forma unei bare oblice de înălţimea unei litere majuscule. [Cuv. engl.].

slátină, slatine f. (înv. şi pop.) **1.** izvor de apă (minerală) sărată; sărătură: *doamna Genoveva găsi în sfîrşit într-un fund de vălcea, izvoraşul de slatină de care avea nevoie.* SAD.; **2.** teren mlăştinos şi sărat; sărătură; **3.** saramură; (p. ext.) mîncare excesiv de sărată: *turnară preste arsuri slatină cu oţăt.* DOS.; (adv.) *sărat slatină.* [Din sl. ***slatină***].

slav, ~i m. pl. comunitate de triburi indo-europene care populau în antichitatea tîrzie teritoriul dintre Nipru, Carpaţi, Oder şi Marea Baltică, de unde s-au răspîndit ulterior în sud-estul şi centrul Europei, dînd naştere unor popoare sau naţiuni; popoarele care descind din această comunitate de triburi şi care s-au constituit ca naţiuni în Rusia, Ucraina, Bielorusia, Polonia, Bulgaria, Cehia, Slovacia, Serbia etc.: *slavii de sud* [sînt] *esenţialmente diferiţi şi prin tip şi prin naturel de ... cei de nord.* EM. // (şi **slavă**, ~e) **m.**, f. persoană (originară) din Rusia, Ucraina, Bielorusia, Polonia, Bulgaria, Cehia, Slovacia, Serbia etc. // a. **1.** care aparţine, care este caracteristic acestei comunităţi de triburi sau popoarelor, naţiunilor ce descind din acestea ori indivizilor ce aparţin acestora; referitor la această comunitate de triburi sau la popoarele, naţiunile ori la indivizii care le alcătuiesc; sîrbesc, slovenesc: *cată să treacă Dunărea prin România, ca să revolteze populaţiunile slave din Turcia.* FIL.; *jalea slavă e depresivă.* CĂL.; **limbă slavă**, fiecare dintre limbile vorbite astăzi de aceste popoare; (la pl.) familie de limbi indo-europene, vorbite în centrul şi în răsăritul Europei de aceste popoare; **limba slavă comună** (şi f.), stadiu al limbii slave anterior despărţirii în limbi şi dialecte; **limba veche slavă** (şi f.) sau (f.) **slava veche** ori (impr.) **slava (veche) bisericească**, limba textelor slave religioase din sec. al IX-lea – al XI-lea; paleoslavă; **2.** care ţine de limba slavă comună sau de slava veche, referitor la limba slavă comună sau la slava veche; scris în aceste limbi: *la slavistică, în afară de filologia slavă, se găseau limbile şi literaturile rusă, polonă, slovenă, bulgară, cehă.* CF.; **alfabet slav**, alfabet chirilic; **literă slavă**, literă chirilică. [Din fr. ***slave***].

slávă, slăvi f. **1.** ansamblu de calităţi, merite etc. care trezesc mare admiraţie, respect profund; glorie, mărire; preţuire profundă (şi manifestarea acesteia) faţă de cineva sau ceva cu calităţi deosebite; cinstire, laudă, preamărire, slăvire: *nu se mai vedea nici urma acelor arte şi ştiinţe, în care stăturseră slava Greciei şi puterea Romei.* BĂLC.; *nu rîvni la cele de mare slavă, că nestatornicite sînt.* Z.; **2.** atribut al divinităţii; măreţie, grandoare: *ceriurile spun slava lui Dumnedzău.* DOS.; **slavă ţie, Doamne!**, îţi mulţumesc, Doamne!; *slavă ţie, Doamne, că m-ai învrednicit a trăi pînă acum!* AL.; **slavă** (sau **slava**) **Domnului!**, exclamaţie prin care se exprimă satisfacţia pentru o reuşită, pentru depăşirea unei dificultăţi etc.: *am mai îmblat eu ... şi cu alte fete cinstite şi, slava Domnului, nu s-au plîns de mine.* CR.; *slavă Domnului, aveau pînea cea de toate zilele.* SAD.; **3.** cîntare bisericească în cinstea Sfintei Treimi; **4.** cer; văzduh; tăria cerului: *hulubii jucători se ridică pînă în slava cerului.* ST.; (fig.) *artele, literele, istoria ... plutind în seninătatea slăvilor academice.* M.CAR.; **în slavă**, înspre cer, (în) sus: *faptul zilei-n slavă se repede.* EM.; **a ridica pe cineva în slavă** (sau **în slava cerului**), v. **ridica**; **a ridica casa în slavă**, a face gălăgie, tărăboi: *noi băieţii tocmai atunci rădicam casa în slavă.* CR. [Din sl. ***slava*** „glorie"].

slávic, ~ci, slavică, ~ce a. (înv.) slav; slavon: *crisoavele ... slavice şi grece.* HASD.; **limbă slavică**, limbă slavă: *rusa, polona, bulgara, slovena, sîrba etc. sînt limbi slavice.* [Din germ. ***slawisch***].

slăvínă, slavine f. (reg.) cep; (p. ext.) canea. [Din sb. ***slavina***].

slavísm, slavisme n. **1.** (înv.) panslavism; **2.** influenţă slavă manifestată în ţările române de la întemeiere pînă în epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu; slavitate: *slavismul loveşte cu talazurile sale de invaziune corabia statului român.* EM.; **3.** cuvînt, construcţie, expresie slavă împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia); slavonism: *slavismele formează contingentul cel mai însemnat din elementele străine ale limbii române.* [Din fr. ***slavisme***].

slavíst, ~şti, slavistă, ~e m., f. specialist în slavistică. [Din fr. ***slaviste***, germ. ***Slawist***].

slavístică f. totalitatea disciplinelor care studiază limba, literatura, cultura şi istoria popoarelor slave; (spec.) filologie slavă: *un profesor universitar de slavistică ... a citit anunţul meu.* CF. [Din germ. ***Slawistik***].

slavitáte f. (înv.) slavism: *patriarhismul furişase la noi slavitatea cea oficială.* HASD. [***Slav*** + *-itate*].

slavizá, slavizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) asimila cu populaţia (de limbă) slavă: *deşi învingători, vechii bulgari au fost slavizaţi*; **2.** (tr.) a modifica un fapt lingvistic străin după structura limbii slave vechi sau a vreunei limbi slave: *în vechime, unele construcţii româneşti erau slavizate de traducătorii noştri.* [Din fr. ***slaviser***].

slavizáre, slavizări f. acţiunea de a (se) slaviza şi rezultatul ei. [V. ***slaviza***].

slavofíl, ~i, slavofilă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă simpatie pentru slavi, pentru cultura, politica sau limbile acestora; (spec.) (persoană) care cultivă apropierea culturală, economică, politică de statele slave: *expresia cea mai înaltă a curentului slavofil rămîne Dostoevski.* BL. [Din fr. ***slavophile***].

slavofób, ~i, slavofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă ostilitate faţă de slavi, faţă de cultura, civilizaţia, politica acestora; (spec.) (persoană) care respinge apropierea culturală,

economică şi politică de popoarele slave: *atitudine slavofobă*. [Din fr. ***slavophobe***].

slavomán, ~i, slavomană, ~e m., f. (rar) imitator al spiritului slav. [***Slav*** + ***-man***].

slavomaníe f. (rar) tendinţă exagerată de a atribui importanţă deosebită slavilor, influenţei lingvistice, culturale etc. pe care aceştia o vor fi exercitat asupra altor popoare. [***Slav*** + ***manie***].

slavón, ~i, slavonă, ~e a. **1.** (astăzi rar) slav: *influenţă slavonă*; **limba slavonă** (şi f.) sau **slavona bisericească**, limba literară dezvoltată din vechea slavă, utilizată în evul mediu ca limbă liturgică şi de cancelarie în Rusia, Bulgaria, Serbia şi în ţările române; limba slavonească, limba slovenească, sîrbie: *Chiril şi Metodiu au tradus „Biblia" din limba greacă în limba slavonă, punînd bazele acesteia*; **2.** care aparţine, care este caracteristic limbii slavone, referitor la această limbă; scris în slavonă; slavonesc: *manuscripte slavone ... scrise cu litere capitale şi minuscule*. OD.; *păstrînd numai psalmodierea tînguitoare slavonă ..., poetul se reînnoieşte în „Biblice"*. CĂL.; **literă** (sau **slovă, buche**) **slavonă**, literă chirilică: *am scris numai cu buchile slavone şi ... ne încercăm să introducem literele latine*. MAIOR. // m., f. (înv.) slav. [Din fr. ***slavon***].

slavonésc, ~şti, slavoneáscă, ~eşti a. **1.** (înv.) slav: *popoare slavoneşti;* **limba slavonească** (şi f.), limba slavonă: *în biserica noastră de atunci stăpînea limba slavonească şi grecească*. MAT.; **2.** slavon: *cărţi slavoneşti*. [***Slavon*** + ***-esc***].

slavonéşte adv. în limba slavonă; sîrbeşte, sloveneşte: *clerul român vorbea slavoneşte*. [***Slavon*** + ***-eşte***].

slavoníe f. (înv.) limba slavonă; sîrbie: *tradus din slavonie*. [***Slavon*** + ***-ie***].

slavonísm, slavonisme n. **1.** cuvînt, construcţie, expresie slavă împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia); slavism: *în textele lui Coresi se află multe slavonisme;* **2.** (rar) influenţă slavonă; (p. ext.) influenţă slavă: *literele chirilice sînt pecetea slavonismului*. RUSSO. [Din fr. ***slavonisme***].

slavoslovi, slavoslovesc vb. (înv.; rar; tr.) a slăvi: *au slavoslovit pre Dumnezeu*. ANTIM. [Din sl. ***slavosloviti***].

slavoslovíe, slavoslovii f. (înv.; rar; bis.) slavă; (spec.) tedeum: *făcîndu-şi slujba şi slavoslovia lui Dumnedzău în beserecă*. DOS. [Din sl. ***slavoslovije*** „laudă solemnă"].

slăbăcíune f. v. slăbiciune.

slăbănóg, ~gi, slăbănoágă, ~ge a. înv. şi reg. **1.** (adesea subst.) olog, paralitic; (p. gener.) infirm, bolnav: *feciorul meu zace în casă slăbănog*. N.TEST.; **Duminica** (sau **Sîmbăta**) **slăbănogului**, sărbătoare creştină prăznuită în a treia duminică (sau sîmbătă) după Paşti; **2.** lipsit de putere, de vlagă; debil, neputincios, becisnic: *întăriţi-vă mîini lăsate şi genunchi slăbănoage!* BIBLIA; **3.** slab la trup; uscăţiv: *vede mii de copii slăbănogi, deşiraţi*. GHICA; **4.** sărac: *n-are nici de unele, e slăbănog de tot*. POP. // m. numele a două plante erbacee, folosite în medicină pentru proprietăţile lor laxative şi diuretice: **a)** plantă din familia balsaminaceelor, cu frunze ovale care se strîng la atingere, cu flori galbene, punctate în interior cu roşu, cu fructul o capsulă care explodează la maturitate (*Impatiens nolitangere*); **b)** (reg.; **slăbănog de cîmp**) trepădătoare (*Mercurialis annua*); (şi: (reg.) **slobonog**. [Din bulg. ***slabonoga***].

slăbănogí, slăbănogesc vb. (intr. şi refl.) **1.** (înv.) a paraliza; (p. gener.) a se îmbolnăvi: *să slăbănogiră mîinile lui*. BIBLIA; **2.** (înv. şi pop.) a slăbi: *trupul i s-a slăbănogit de bătrîneţe*. [De la ***slăbănog***].

slăbănogíe, slăbănogii f. **1.** (înv. şi reg.) paralizie; (p. gener.) infirmitate, boală; **2.** (înv.) slăbiciune. [***Slăbănog*** + ***-ie***].

slăbănogíre, slăbănogiri f. (înv.) faptul de a (se) slăbănogi. [V. ***slăbănogi***].

slăbănogít, ~ţi, slăbănogită, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) paralizat; (p. gener.) infirm, bolnav: *braţul meu slăbănogit*. ISP.; **2.** slăbit, istovit, fără vlagă: *l-am mai întîlnit o dată la Piatra, slăbănogit, plin de reumatisme*. AL.; (fig.) *eşti searbădă şi slăbănogită, ai suferit toate, ţara mea!* BĂLC.; **3.** (rar) lipsit de intensitate, stins: *un glas slăbănogit îi zise: „bine-ai venit!"* ISP.; **4.** (rar) slab, uscăţiv: *căzu ... peste trupu-ngheţat, slăbănogit şi uscat ca piatra*. VLAH. [V. ***slăbănogi***].

slăbătúră, slăbături f. fiinţă slabă, fără vlagă; căzătură: *slăbătura cea de cal ... apucă o gură de jăratic*. CR. [***Slab*** + ***-ătură***].

slăbí, slăbesc vb. **1.** (intr.) a deveni (mai) slab, a pierde din grăsime, din greutate; a se sfriji, a se jigări: *încep a slăbi văzînd cu ochii*. CR.; *ai mai slăbit un pic, te-ai mai subţiat*. GHEŢIE; **2.** (intr.) a-şi pierde din vlagă, din rezistenţă; a (se) şubrezi, a (se) moleşi: *după ce îşi mai întăriră puterile slăbite de frig, ... trecu iarăşi Dunărea*. ISP.; *e încă slăbit de boală*. REBR.; **3.** (intr.) a nu mai funcţiona bine, normal; a se debilita, a se muia: *simţind picioarele-mi slăbind ... m-am ţinut de stranã să nu cad*. NEGR.; **4.** (intr., refl. şi tr. fact.) a(-şi) pierde din intensitate, din amploare; a (se) reduce, a scădea, a (se) diminua; a(-şi) încetini ritmul; a (se) domoli; a (se) calma: *iubirea ei pentru mine slăbeşte*. PR.; **5.** (intr., refl. şi tr. fact.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă din energie, din voinţă, din tăria morală: *spiritele noastre le-am văzut slăbind*. BOL.; **6.** (tr.) a face să fie mai puţin strîns, mai puţin încordat; a da drumul dintr-o strînsoare; a destinde, a relaxa: *atunci întinde sfoara din nou şi iară o slăbeşte*. ISP.; *baba le zicea: mai slăbiţi-mă ceva*. POP.; (refl.) *dacă ... s-a slăbit un şurub ... scoate cheia, strînge şurubul slab*. ST.; **a (nu) slăbi ceva din mînă**, a ţine bine, a păstra cu grijă: *sabia să n-o slăbeşti din mînă*. CR.; **a nu (mai) slăbi pe cineva** (sau **ceva**) **din ochi** (ori **din priviri, din vedere etc.**), a se uita ţintă, a urmări insistent cu privirea; a nu pierde din vedere pe cineva: *nu-l slăbeam din ochi*. SAD.; **a nu (mai) slăbi pe cineva** (**din pas, din fugă, din goană** sau **o clipă**), a urmări îndeaproape, pas cu pas pe cineva; a ţine din scurt: *hîrşita de mătuşă nu mă slăbea din fugă*. CR.; **a nu mai slăbi pe cineva** (**cu ...** sau **din ...**), a nu lăsa în pace: *nu-l mai slăbea o tuse uscată ce-i sfărîma pieptul*. VLAH.; **a slăbi pe cineva** (**cu ...** sau **din ...**), a nu (mai) plictisi, a nu (mai) agasa: *ia, slăbeşte-mă dumneata cu învăţăturile*. ZAMF.; **7.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) şubrezi; a (se) strica: *hainele s-au slăbit ..., obelele-au putrezit*. POP.; **8.** (înv.; intr.) a lipsi pe cineva de ceva necesar: *să lovească pre leşi, că-i ştiia că sînt slăbiţi de tot ajutoriul*. UR.; **9.** (înv. şi pop.; tr.) a cruţa, a menaja; a scuti: *le slăbise pe chivuţe, lăsîndu-le însă tot la secret*. CAR. [De la ***slab***; cf. sl. ***slabiti***].

slăbiciúne, slăbiciuni f. **1.** starea sau însuşirea celui slab; faptul de a slăbi; slăbire: *nu putea afla cauza slăbiciunii sale*; **2.** lipsă de vlagă, de putere, de rezistenţă; debilitate, sfîrşeală, slăbie; (p. ext.) suferinţă fizică; boală: *avea o slăbiciune simţită în tot corpul*. VLAH.; **3.** (la sg.) lipsă de tărie morală, de fermitate, de responsabilitate, de autoritate; laşitate: *se despreţuiesc pentru că în slăbiciunea lor tac şi nu cutează a protesta*. NEGR.; *nu ştii niciodată cînd îi vine femeii clipa de slăbiciune*. SL.; **4.** pornire, înclinaţie pentru cineva sau ceva; preocupare exagerată, obsedantă pentru cineva sau ceva; afecţiune, pasiune; preferinţă; (concr.) obiectul acestora: *slăbiciunea lui spre poezie îl împinsese să se însoare c-o fată săracă*. AG.; [î]*i cumpără ... un parfum franţuzesc „Guerlain", slăbiciunea ei*. GHEŢIE; **5.** (mai ales la pl.) scădere, lipsă, carenţă; cusur, defect; patimă, păcat: *o, judecători orbi ai slăbiciunilor omeneşti!* EM.; *unor însuşiri eminente le corespund slăbiciuni izbitoare (ignoranţă, pusilanimităţi, vindictă)*. CĂL.; **6.** lipsă de valoare, de însemnătate; lipsă de talent, de pricepere; incompetenţă: *slăbiciunea actorilor de strînsură*. NEGR.; **7.** (înv.) situaţie precară; scădere: *de atunce au rămas ţara la mare slăbiciune*. N.COSTIN; **8.** (înv.) sărăcie, lipsă: *slăbiciunea mijloacelor băneşti;* (şi: (înv. şi reg.) **slăbăciune**). [***Slăbi*** + ***-ciune***].

slăbíe, (rar) **slăbii** f. (înv. şi pop.) slăbiciune; sfîrşeală, extenuare: *morarul nu era un chiag împovărat de ani şi slăbie, ci bărbat tînăr*. SAD. [***Slab*** + ***-ie***].

slăbíre, (rar) **slăbiri** f. **1.** faptul de a (se) slăbi; slăbit[2]; **2.** pierdere din greutatea corpului; slăbiciune: *constatase o uşoară slăbire*; **3.** pierdere a puterii, a vigorii, a rezistenţei; debilitate; (p. ext.) suferinţă fizică, boală; slăbiciune: *nici vremea ce grăbeşte, nici slăbirea puterilor tale nu pot să-mi dea vreo nădejde*. HEL.; **4.** încetare a funcţionării normale a unui organ, a unei facultăţi fizice, psihice: *slăbirea vederii se datorează bătrîneţii*; **5.** moderare, temperare; atenuare, diminuare: *nu contribuie în nici un mod la întărirea sau slăbirea criticei făcute*. MAIOR. [V. ***slăbi***].

slăbít[1], ~ţi, slăbită, ~e a. **1.** care a pierdut din grăsime, din greutate; care a devenit slab; uscăţiv, uscat; tras[3]: *văzu un băiat cu faţa ovală, palidă, cam slăbită*. EM.; **2.** lipsit de vlagă, de putere, de rezistenţă; debil, firav, plăpînd, slăbănog, şubred: *era tot slăbit, vorbea stins*. GHEŢIE; **3.** care nu (mai) funcţionează bine, normal; slab: *toţi muşchii şi toate vinele lui cele slăbite*. EM.; **4.** destins, relaxat; lărgit: *legătură slăbită; arcuri slăbite*. [V. ***slăbi***].

slăbít[2] n. (rar) slăbire: *cură de slăbit*. [V. ***slăbi***].

slăbitór, ~i, slăbitoáre a. (rar) care face să slăbească; care slăbeşte: *munca nervoasă e slăbitoare a organului reproducător, deşi-l escitează*. EM. [***Slăbi*** + ***-tor***].

slăbíu, ~ii, slăbie, ~ii a. (rar) (cam) slab: *era ajuns la bătrîneţă şi slăbiu*. SAD. [***Slab*** + ***-iu***].

slăboteán, ~eni, slăboteană, ~ene a. (reg.) slăbuţ; bolnăvicios. [***Slab*** + ***-otean***].

slăbuleán, ~eni, slăbuleană, ~ene a. (reg.) slăbuţ: *sînt slăbuleni ortacii mei*. POP. [***Slab*** + ***-ulean***].

slăbúţ, ~i, slăbuţă, ~e a. **1.** diminutiv al lui slab; **2.** uscăţiv, pirpiriu: *era slăbuţ de trup, cumpătat în trai*. CAR.; **3.** debil, firav: *merge la Bălceşti ... ca să se întremeze, că e cam slăbuţă*. PETR.; **4.** (fig.) cam fără valoare; modest: *ne-a adus un text slăbuţ*; **5.** mediocru, cu rezultate nesatisfăcătoare: *se simte slăbuţă la limba română*. REBR. [***Slab*** + ***-uţ***].

slădăríe, slădării f. atelier, secţie etc. într-o fabrică (de bere) unde se prepară şi se păstrează sladul; sladniţă. [***Slad*** + ***-ărie***].

slădún, slăduni m. (pop.) numele mai multor specii de stejar (*Quercus*). [Din bulg., sb. ***sladun***].

slănícul m. artic. numele unui dans popular; melodia acestui dans. [De la ***Slănic*** n. pr.].

slăníná, (rar) **slănini** f. strat de grăsime între şoriciul şi carnea porcului; parte, bucată din această grăsime, preparată şi folosită ca aliment; slană, clisă, lard: *ţuţuienii veniţi din Ardeal ... mănîncă slănină rîncedă*. CR.; *femeile ... topeau osînza, făceau untura, puneau la afumat slănina*. SOR.; **şi cu curechiul uns, şi cu slănina-n pod**, se spune despre cei care vor să le aibă pe toate, fără să renunţe la nimic. [Din bulg., sb. ***slanina***].

slăninós, ~şi, slăninoásă, ~e a. cu multă grăsime, foarte gras: *porc slăninos*. [***Slănină*** + ***-os***].

slăninúţă, slăninuţe f. diminutiv al lui slănină: *podul chiliei era plin ... cu şunci, slăninuţe, păstrămuri*. VOIC. [***Slănină*** + ***-uţă***].

slătioára f. artic. (reg.) numele unei hore; melodia acestui dans. [***Slatina*** n. pr. + ***-ioară***].

slăví, slăvesc vb. **1.** (tr.) a lăuda pe cineva pentru calităţi, pentru merite deosebite; a glorifica, a preamări: *va vorbi vrun mititel, nu slăvindu-te pe tine ..., lustruindu-se pe el.* EM.; **2.** (tr.) a adora, a venera, a diviniza, a idolatriza: *preoţii egipteni-n templuri îi slăvesc.* ALEX.; **3.** (rar; tr.) a preţui: *dar mai ales slăvite-s metalele şi sarea.* CĂL.; **4.** (înv.; refl.) a-şi cîştiga mare faimă: *prin legi, ştiinţi, meşteşuguri, prin războaie s-a slăvit.* HEL.; **5.** (reg.; tr.) a încînta: *cîntau păsările de te slăveau.* DELAVR. [Din sl. ***slaviti***].

slăvíre, slăviri f. faptul de a slăvi; preamărire, glorificare, laudă; adoraţie, veneraţie; divinizare: *Vişnu nu se bucură încă de o slăvire prea plină de ardoare.* BL. [V. ***slăvi***].

slăvít, ~ţi, slăvită, ~e a. **1.** vrednic de preţuire, de cinstire, de iubire; preamărit pentru merite deosebite; lăudat, glorificat, adorat: *pentru cel slăvit ce din inimă norodul bun părinte l-a numit.* NEGR.; (fig.) *împărat slăvit e codrul, neamuri mii îi cresc sub poale.* EM.; **2.** (ca atribut al divinităţii, ca formulă de reverenţă sau ca termen de adresare) preamărit, preaînălţat, preaslăvit: *slăvite împărate!*; **3.** renumit, vestit; ilustru: *cei mai mari şi mai slăviţi voivozi ai noştri.* VLAH.; (iron.) *eu, cel mai bun la hîrjoană şi slăvit de leneş.* CR. [V. ***slăvi***].

slăvitór, ~i, slăvitoáre a. şi m., f. (înv.) lăudător; adorator, închinător: *depărta pe toţi ceilalţi ai săi slăvitori.* NEGR. [***Slăvi*** + ***-tor***].

slăvíţă f. (reg.) varietate de struguri cu boabe mari, rare şi dulci. [Et. nec.].

sleámă f. (reg.) pic[1], dram, fărîmă: *poate tot mai aveam o sleamă de nădejde.* POP. [Et. nec.; cf. magh. ***slájm***].

sleí, sleiesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a turna metale topite sau obiecte din metal: *meşteri care sleiesc un clopot.* SAD.; **2.** (înv. şi pop.; refl.) a se solidifica (prin răcire): *o picătură fierbinte de stearină ... i se sleieşte pe mînă.* VLAH.; **3.** (refl.) a căpăta, prin răcire, o anumită consistenţă, un aspect specific şi un gust neplăcut, care evidenţiază grăsimea din respectivele mîncăruri: *friptura s-a sleit*; **4.** (înv. şi pop.; refl. şi intr.) a îngheţa: *s-a lăsat un pui de ger, de crăpau pietrile, iar marea se sleise pe lîngă mal.* C.; **5.** (pop.; tr.) a seca[1] un izvor, o fîntînă etc. pentru a o curăţa de nămol, de pietre etc.: *slei fîntîna părăsită.* VOIC.; (fam.) **a slei puţurile**, a fi beţiv; **6.** (rar; tr.) a deseca lacuri, bălţi etc.: *la mijlocul lui noiembrie trecut ... a sleit apele.* SAD.; **7.** (tr.) a lăsa fără (aproape) nimic; a secătui (de bogăţii, de bunuri etc.): *a revenit la Bucureşti sleit de cazinourile Coastei de Azur.* TEODOR.; (refl. pas.) *încet-încet, s-au sleit toate mijloacele de hrană ale cetăţii.* CAR.; **8.** (fig.; tr.) a face să ajungă la capătul puterilor; a obosi peste măsură; a epuiza, a extenua, a istovi, a vlăgui: *aventurile pe muchie de cuţit din dimineaţa aceea îl sleiseră de puteri.* GHEŢIE; **9.** (rar; tr.) a sărăci: *producătorul nostru munceşte, sleind totodată puterea de producţie a brazdei sale.* EM.; **10.** (înv. şi pop.; tr.) a zdrobi şi a amesteca pentru a obţine o pastă, un piure; a făcălui: *a slei fasole; a slei urzici fierte.* [Din sl. ***sŭlijati*** „a topi"].

sleíre, (rar) **sleíri** f. **1.** faptul de a (se) slei; sleitură; **2.** (fig.) istovire, epuizare, vlăguire: *după sleirea clasicismului ..., istoricii au prins suflet.* BL. [V. ***slei***].

sleít[1], ~ţi, sleită, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) topit[2]; turnat[2] (din metal topit): *au aflat ... drugi de aur sleiţi şi alte odoară.* NEC.; *cositor sleit*; **2.** (înv. şi reg.) solidificat (prin răcire); **3.** cu grăsimea din mîncare încheagată şi cu gust neplăcut: *pe la prînzul cel mare, numai iacătă-mă-s şi eu ..., cu mîncarea sleită.* CR.; **4.** (pop.) îngheţat: *crivăţul şuieră ... izbind în toate părţile stropii sleiţi.* SL.; **5.** (pop.) care a fost secat[1] de apă, golit (şi curăţat de nămol, de pietre): *fîntînă sleită*; **6.** în care n-a mai rămas nimic; gol, secătuit: *vistieria fiind sleită cu totul.* BĂLC.; **7.** (fig.) ajuns la capătul puterilor; obosit peste măsură; epuizat, extenuat, istovit, vlăguit: *hatmani sleiţi pe caii lor.* AL.; **8.** (fig.) care şi-a pierdut din tărie, din amploare, din gravitate etc., care a devenit (mai) slab; atenuat, diminuat; calmat, domolit: *cu glas sleit*; **9.** (înv. şi pop.) zdrobit şi amestecat pentru a obţine o pastă omogenă, un piure; făcăluit[2]: *fasolea sleită cu boia şi cu ceapă prăjită pe deasupra e o minune.* SOR. [V. ***slei***].

sleít[2] n. **1.** faptul de a (se) slei; **2.** (pop.) turnare[1] a unui metal topit: *să rămîie curat, luminat, ca argintul la sleit, ca apa la izvorît.* POP.; **2.** secare de apă (şi curăţare de nămol, de pietre): *sleitul fîntînii.* [V. ***slei***].

sleitór, ~i, sleitoáre a. (rar) care sleieşte, care istoveşte, vlăguieşte, epuizează; obositor: *îndură cu supunere... toată sleitoarea pregătire pentru împărtăşanie.* VOIC. [***Slei*** + ***-tor***].

sleitúră, sleituri f. **1.** sleire; **2.** (concr.; înv. şi reg.) materie grasă comestibilă închegată prin răcire: *întîngea mămăligă în sleitura de la friptură*; **3.** (concr.; reg.; la pl.) răcituri (de porc): *cum ţi-au ieşit sleiturile?* POP. [***Slei*** + ***-tură***].

sléme, sleme şi **slemi** f. (reg.) **1.** coamă, culme a unei case ţărăneşti; **2.** prăjină (în coteţ) pe care se culcă găinile; **3.** prepeleac; **4.** balustradă (la o scară); **5.** (p. gener.) schelăria podului unei case ţărăneşti; **6.** (p. ext.; în forma **slemn**) loc îngrădit: *să nu intre dobitoacele în tinde sau în slemnul bisericii.* POP.; **7.** culme a unui deal; **8.** linie de despărţire a apelor pe coama unui deal; (şi: **slemn, slemnă, slimnă**). [Din bulg., sb. ***sleme***].

slemn s. v. **sleme.**

slémnă f. v. **sleme.**

slíboviţă f. v. **şliboviţă.**

slim[1] n. v. **slin.**

slim[2], slimuri n. (înv.) adunare obştească, la tătari: *să face ... slimuri cu tătarîi pentru fapteli lor.* NEC. [Et. nec.].

slímnă f. v. **sleme.**

slimós a. v. **slinos.**

slimuí[1], slimuiesc vb. (înv. şi reg.; tr.) **1.** a concepe; a pune la cale, a urzi: *planul cel cumplit, ce asupra ţării sale ungurii au slimuit.* NEGR.; **2.** a alcătui, a înjgheba o lucrare. [***Slim[2]*** + ***-ui***].

slimuí[2], slimuiesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) umple de slin; a (se) murdări, a (se) slini. [***Slim[1]*** + ***-ui***].

slimuíre, slimuíri f. (reg.) acţiunea de a (se) slimui[2] şi rezultatul ei. [V. ***slimui[2]***].

slimuít, ~ţi, slimuită, ~e a. (reg.) slinos: *hîrzobul unsuros şi slimuit.* [V. ***slimui[2]***].

slin, slinuri n. **1.** (pop.) strat de murdărie depus pe pielea nespălată, pe îmbrăcămintea purtată mult, pe obiectele îndelung întrebuinţate; jeg, lip, soi[2]: *ne-am spălat slinul de pe noi*; (fig.) *învăţi-vă dar graiul, ruginit de multă vreme, ştergeţi slinul, mucegaiul al uitării-n care geme.* MAT.; **2.** (înv.; în forma **slim**) aluviuni cu materii organice care fertilizează solul; (şi: (reg.) **slim**). [Din bulg. ***slina***, sb. ***sline***].

slíni, slínesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) slimui. [De la ***slin***].

slinós, ~şi, slinoásă, ~e a. acoperit, plin de slin; jegos, soios, slimuit, nespălat: *izmenele sînt peticite, slinoase.* ST.; *îşi scoaseră cu toţii şepcile slinoase.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **slimos**). [***Slin*** + ***-os***].

slip, slipuri n. **1.** plan înclinat cu care hidroavioanele sînt coborîte din hangar sau de pe sol pe apă; **2.** chiloţi (de baie) foarte scurţi şi bine întinşi pe corp. [Din fr., engl. ***slip***].

slipmétru, slipmetre n. sistem folosit la măsurarea mecanică a alunecării motoarelor asincrone. [Din fr. ***slipmètre***].

sliz s. (înv.; rar) un fel de izmene: *atunce au prins şi pe Ilie Cantacuzino ... numai cu cămeşe şi desculţ şi fără sliz.* NEC. [Et. nec.].

sloágă f. (înv.) înţelegere. [Din sb. ***sloga***].

sloátă f. v. zloată.

slóbod, ~zi, slobodă, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) care are drepturi politice, cetăţeneşti depline; care nu e supus unui stăpîn; liber: *vreau să desfac cu lumea oricare legătură, să fiu slobod în toate, să flu numai al meu.* HEL.; **2.** (înv. şi pop.) care are puterea, posibilitatea de a face ce vrea; nesupus vreunei constrîngeri; liber: *sînt slobod să fac ceea ce cred eu.* SAD.; **a(-i) fi cuiva slobod (să ...)**, a(-i) fi cuiva permis, îngăduit să ...: *purtarea lui, de e slobod s-o spui, m-a silit ... să fug, să-l părăsesc.* ALEX.; **3.** (înv.; despre popoare, ţări) independent; **4.** (înv.; despre oraşe, cetăţi) autonom; **5.** (înv. şi pop.) care nu este captiv, întemniţat; care se poate duce unde vrea; liber: *toată lumea-i slobodă, numai eu stau la-nchisoare.* POP.; **6.** (pop.) lăsat în libertate; scăpat de sub pază; liber: *pămîntul bubuia de copitele cailor lăsaţi să alerge slobozi.* GHEŢIE; (adv.; reg.) **a paşte sloboda**, a paşte liber, nelegat: *paşte boii sloboda.* POP.; **7.** (înv. şi pop.) care nu (mai) are obligaţii faţă de cineva, care e disponibil; neangajat; (spec.) necăsătorit; liber: *calfele ... pe la ceasurile zece erau slobode.* C.L.; *ura ... pe George ... fiindcă numai din pricina lui nu e slobodă femeia.* REBR.; **8.** (înv.) scutit, eliberat de ...: *numai virtutea este slobodă de lanţurile chinuitoare.* MARC.; *slobod de bir*; **9.** (înv. şi pop.) care nu e oprit, care poate avea loc; nesupus unor restricţii, fără a ţine cont de reguli: *pot avea trecere slobodă ... prin ţara padişahului.* GHICA; (adv.) *oştirile englezeşti înaintară slobod pe tărîmul Franciei.* OD.; (înv.) **învăţături slobode**, arte liberale; (pop.) **mînă slobodă**, dărnicie: *înălţimei voastre, gînd bun şi mînă slobodă.* CR.; (înv.) **(în) aer slobod**, (în) spaţiu deschis, afară; în aer liber: (fig.) *să răsuflu un aer mai slobod, mai curat.* ALEX.; **10.** (pop.) contrar bunei cuviinţe; necontrolat, prea familiar; liber; **(a fi) slobod la** (sau **de**) **gură**, a vorbi prea mult, fără sfială, depăşind buna-cuviinţă: *slobod la gură, te trezeai că dă drumul cîte unui cuvînt, de-ţi crăpau obrajii de ruşine.* GHEŢIE; **11.** (înv.) care nu este ocupat; gol: *acum a rămas casa slobodă.* SAD.; **12.** (înv. şi pop.) larg sau slab legat; care nu strînge: *legătoare slobodă*; **a da** (sau **a lăsa**) **frîu (mai) slobod cuiva** sau **la ceva**, a lăsa în voie; a da mînă liberă: *să lase frîul slobod în Ţara Românească la toţi cu ce se poate ca să agonisească.* BOL. // f. (reg.) **cu sloboda**, fără bagaj; fără încărcătură: *flindcă era cu sloboda ajunse-naintea lui cumătru-său.* POP. [Din sl. ***slobodĭ, svobodŭ***; cf. bulg. ***sloboden***].

slobodáş, ~i, slobodaşă, ~e a. şi m., f. (înv.) slobodnic: *nu să socotească de prost nice şerbul, nice slobodaşul.* DOS. // adv. (înv.) în mod îndrăzneţ, curajos: *Andrei făcînd oarecare lucru cu mult mai slobodaş.* DOS. [***Slobod*** + ***-aş***].

slobódnic, ~ci, slobodnică, ~ce a. şi m., f. (înv.) (persoană) care locuieşte într-o slobozie; (persoană) care provine dintr-o slobozie; slobodaş, slobozean: *ucise crai boinici făcînd pre ai săi slobodnici.* DOS. [Din sl. ***slobodĭnikŭ***].

slobonóg a. v. slăbănog.

slobozeán, ~eni, slobozeană, ~ene a. şi m., f. (înv.) slobodnic: *i-au ieşit înainte cîţiva oameni slobozeni.* N.COSTIN. [***Slobozie*** + ***-ean***].

slobozénie, slobozenii f. **1.** (înv. şi pop.) libertate politică, cetăţenească; slobozie: *veţi putea face cu mine, cu slobozenia mea, cu viaţa mea ... precum vă va plăcea.* NEGR.; (jur.) **carte de slobozenie, a)** act prin care se certifică eliberarea din robie; b) carte de slobozie; **2.** (înv. şi pop.) stare a ţăranilor eliberaţi din robie; **3.** (înv.) libertate de acţiune, de gîndire, de credinţă: *slobozenia poetică ce mi-am iertat.* HEL.; **4.** (înv.) independenţă: *slobozenia ţării*; **5.** (înv. şi pop.) eliberare din

captivitate, din robie: *căpătînd slobozenie, intrară în tagma răzăşească.* CĂL.; *preţul slobozeniei era trădarea semenilor*; **6.** (înv.) iertare de datorii; scutire; **7.** (înv. şi pop.) permisiune, îngăduinţă: *slobozenii avem la orişice ne place.* PANN; **8.** (înv.) **carte domnească de slobozenie**, autorizaţie; **9.** (înv.) îndrăzneală; **cu slobozenie** sau **cu toată slobozenia**, cu curaj, cu sinceritate: *trebuie să-mi răspundeţi cu toată slobozenia de voiţi au ba.* DRĂGHICI. [*Slobozi* + *-enie*].

slobozí, slobód şi (pop.) **slobozesc** vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a elibera din captivitate, din robie: *l-a slobozit din puşcărie*; **2.** (înv.; tr.) a deschide (larg porţile unor) închisori, cetăţi etc., permiţînd să iasă, să treacă cineva: *dacă au vinit la Iaşi, întîi au slobozit temniţăle.* N.COSTIN; **3.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa, a permite să plece, să se depărteze: *slobozi năroadele ca să meargă prin sate să-şi cumpere lor bucate.* N.TEST.; **4.** (pop.; tr.) a lăsa la vatră: *văzîndu-l că şi-a făcut datoria de ostaş, l-au slobozit din oaste.* CR.; **5.** (înv.; tr.) a concedia: *spătarul ar slobozi (ar congedia) în toţi anii ... un număr hotărît de subofiţeri.* BĂLC.; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa să intre undeva: *slobozi-mă, soro-n casă.* POP.; **7.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa un animal în libertate: *se apleacă asupra* [cîinelui] *... şi-l slobozi din lanţ.* SAD.; *şi-şi sloboade şi el calul să pască.* POP.; **8.** (înv. şi reg.; tr.) a asmuţi cîini, fiare etc. asupra cuiva: *slobodzîră asupră-le multe ... gadine cumplite.* DOS.; **9.** (înv. şi pop.; tr.) a elibera dintr-o strînsoare, dintr-o legătură; a dezlega: *tu din lanţuri mă sloboade.* POP.; **10.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) slăbi, a (se) desface o legătură, o strînsoare etc.: *brîul i se slobozea.* POP.; **11.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa în voie; a nu interzice; a permite: *aceste porunci nu ne slobod a trăi după voia patimilor.* MARC.; **12.** (înv. şi pop.; tr.) a scoate de sub o interdicţie; a pune la dispoziţie o cale de acces: *Dunărea încă Iosuf-paşe au slobodzit-o, să treacă boierii.* NEC.; **13.** (înv.; tr. şi refl.) a salva: *aceasta au slobozit cetatea noastră de munciri.* NEAGOE BASARAB; **14.** (bis.; tr.) a mîntui: *slobozişi sufletul.* N.TEST.; **15.** (înv. şi pop.; tr.) a uşura, a elibera prin moarte: *el se roagă tot mereu să-l sloboază Dumnezeu.* POP.; **16.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) coborî: *Strîmbă-Lemne se şi pune în hîrzob şi tovarăşii lui încep să-l sloboadă cu încetul.* CR.; **17.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa să atîrne (liber): *mîna o sloboade încetinel, drept în jos, în scobitură.* C.; **18.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa să cadă (de la înălţime): *au slobozit cartea pre o fereastră gios.* NEC.; **19.** (înv. şi pop.; tr.) a arunca săgeţi spre o ţintă; a declanşa pornirea unui glonţ, proiectil etc.: *bumbi de aur că scotea, în puşcă el îi vîra şi-n Codrean îi slobozea.* POP.; **20.** (înv. şi pop.; tr.) a descărca o armă de foc asupra cuiva: *scoţînd un pistol din cingătoare, îl slobozi în el.* POP.; **21.** (înv. şi pop.; refl.) a se năpusti asupra cuiva; a se repezi: *Novac ... la Gruia se slobozea şi o palmă îi trăgea.* POP.; **22.** (înv. şi pop.; tr.) a dezlănţui: *nourii ploaie slobozră.* N.COSTIN; **23.** (înv. şi pop.; tr.) a face să curgă un lichid într-un recipient: *logofătul slobozeşte băutura în cofe.* CĂL.; **24.** (înv. şi pop.; tr.) a face să răsară (şi să crească) ramuri, frunze, flori etc.: *dumbrăvile încep iarăşi a slobozi muguri.* POP.; **25.** (înv. şi pop.; tr.) a iradia: *văzut-am scaunul lui Dumnezeu alb ..., slobozind raze ca nişte fulgere.* POP.; **26.** (înv. şi pop.; tr.) a emana: *apa ... miros neplăcut sloboade.* CANT.; **27.** (înv. şi pop.; tr.) a produce foc, fum etc. şi a-l împrăştia: *slobozind fumuri ca un turc.* NEGR.; **28.** (înv. şi pop.; tr.) a emite sunete, zgomote, cuvinte etc.: *slobozi un hohot de rîs.* NEGR.; (reg.) **a-şi slobozi limba**, a se antrena la vorbă; a vorbi mai mult decît trebuie: *portarul a băut un pahar de vin ... şi drept aceea îşi sloboade mai mult decît se cuvine limba.* SAD.; **29.** (înv.; tr.) a emite acte, documente, dispoziţii etc.: *slobozi patru ordine pe zi.* ALEX.; **30.** (înv.; tr.) a livra marfă; **31.** (înv.; tr.) a achita o sumă de bani: *cer de la cinstita hătmănie să-mi sloboază lei şase mii.* FIL. [De la ***slobod***].

slobozíe, slobozíi f. (înv.) **1.** libertate cetăţenească, politică; slobozenie: *pierdem şi sănătatea, şi agonisita, şi slobozia şi cădem în robie şi în sărăcie.* VARL.; (jur.) **carte de slobozie**, act prin care soţul care a părăsit domiciliul conjugal acordă libertate deplină celuilalt; carte de slobozenie; **2.** independenţă: *slobozia ţării*; **3.** eliberare din captivitate, din robie etc.; slobozenie: *lăsînd roaba în slobozie.* B.-DEL.; **4.** permisiune: *să le dea ... slobozîie să margă în ţară.* DOS. // **1.** (în Ţara Românească şi Moldova) sat de colonişti (străini fugari sau băştinaşi) întemeiat pe un loc pustiu sau pustiit, stăpînit de un boier sau de o mănăstire, dar avînd anumite privilegii domneşti (scutiri de bir, de prestaţii etc.): *Măria sa deschide slobozii pentru drept credincioşii ruşi.* SAD.; **2.** scutire de dări acordată de domnitor locuitorilor satelor, în scopul repopulării acestora: *siliştilor pe unde se pustiise au dat slobozii, chemînd oamenii din ţara leşească.* COSTIN; **carte de slobozie**, act prin care se legifera scutirea de dări: [Antioh Cantemir] *au făcut cărţi de slobodzii prin toate sălişţile.* NEC.; **3.** (înv.) colonie: *macar la o slobozie evropienească a Americei să-i poată duce.* DRĂGHICI. [*Slobod* + *-ie*].

slobozíre, slobozíri f. **1.** acţiunea de a (se) slobozi şi rezultatul ei; **2.** (înv. şi pop.) eliberare din captivitate, din robie etc.: *Doamne, ... la cei din temniţi dă slobozire.* HEL.; **3.** (înv. şi pop.) permisiune de a pleca; concediere; **4.** (înv. şi pop.) permisiunea de a intra undeva; **5.** (înv. şi pop.) dezlegare a unui obiect legat strîns, fixat; **6.** (înv.) permisiunea de a face ceva; (concr.) permis: *slobozire de umblat*; **7.** (înv.) salvare; **8.** (bis.) mîntuire: *întristăciunea lumei au veselit-o cu slobozirea cea vecinică.* ANTIM; **9.** (înv. şi pop.) descărcare a unei arme de foc: *salutat cu şapte sloboziri de tun.* GHICA. [V. ***slobozi***].

slobozít[1]**, ~ţi, slobozită, ~e** a. **1.** (înv. şi pop.) eliberat din captivitate, din robie etc.: *sloboziţi să fim şi neturburaţi.* COR.; **2.** (înv.) emis: *cuvîntul slobozit mai iute decît flerul împănat se duce.* CANT.; **3.** (reg.) **mămăligă slobozită**, mămăligă pripită; **scoverze slobozite**, clătite. [V. ***slobozi***].

slobozít[2] n. faptul de a (se) slobozi. [V. ***slobozi***].

slobozitór, ~i, slobozitoáre a. şi m., f. (înv.) eliberator: *daţi sentenţa de moarte slobozitorului vostru.* HEL. // m. (bis.; înv.) mîntuitor: *acesta amu iaste slobozitoriu şi mîntuitoriu sufletelor noastre.* COR. // n. (pop.) băţ lung care fixează sulul de dinapoi al războiului de ţesut şi care permite (cînd este înlăturat) desfăşurarea urzelii pe sul. // f. (reg.) **1.** grăuntar (la moară); **2.** opritor (la joagăr); **3.** scoc. [*Slobozi* + *-tor*].

slobozitúră, slobozituri f. **1.** (înv.) eliberare din captivitate, din robie etc.; **2.** (înv. şi pop.) descărcare a unei arme de foc: *slobozituri de tunuri.* [*Slobozi* + *-tură*].

slog, sloguri n. (reg.) linie de demarcaţie între două moşii; hotar: *ieşii în deal la slog.* POP. [Din sb. *slog*].

slogán, sloganuri şi **slogane** n. formulă verbală scurtă, care exprimă ţelurile politice, economice, culturale etc. ale unui grup sau o problemă de actualitate: *a fost lansat sloganul „nu ne vindem ţara!"* D. [Din fr., engl. ***slogan***].

sloi, sloiuri n. **1.** (şi **sloi de gheaţă**) bloc de gheaţă care pluteşte pe ape curgătoare sau stătătoare, mai ales în timpul dezgheţului; gheţar din regiunile polare sau alpine; (p. gener.) (bucată de) gheaţă; sloiete: *nici un sloi n-a mai rămas pe gîrlă.* VLAH.; *îşi lipi buzele de fruntea rece ca sloiul.* GHEŢIE; **a-i trece cuiva un sloi (de gheaţă) prin inimă** (sau **prin spinare, peste obraz**), a-l trece pe cineva fiori de spaimă: *a stat năuc; un sloi de gheaţă îi trecu prin inimă.* SL.; **a fi sloi (de gheaţă)** sau (adv.) **a îngheţa sloi**, a-i fi foarte frig; a fi îngheţat: *pămîntul e îngheţat sloi.* ST.; **2.** (fig.) om rece, insensibil, nepăsător: *dulcele meu sloi de gheaţă, tu, marmură, tu, piatră!* EM.; **3.** (pop.) ţurţur (de gheaţă); sloiete: *îngheţul pe sub streşini dă sloi.* COŞB.; **4.** (înv. şi pop.) bucată de ceară, de seu etc. închegată prin sleire: *e galbenă cum sînt sloiurile de ceară din care luminărarii fabrică lumînări.* ST.; **5.** (pop.) fel de mîncare din carne (de oaie), cu sau fără ceapă, conservată în seu sau untură. [Din bulg. ***sloj*** „strat, pătură; pojghiţă de gheaţă"].

sloiéte, sloieţi m. (pop.) ţurţur (de gheaţă); sloi (de gheaţă). [*Sloi* + *-ete*].

slomní vb. v. **sloveni**.

slomnít, ~ţi, slomnită, ~e a. (fig.) care abia se văd; distins cu greutate: *cărări de piatră abia slomnite.* VOIC. [V. ***slomni***].

slon, slonuri n. **1.** (pop.) şopron: *păstorii odihneau în slonuri de bîrne.* VOIC.; **2.** tindă (la biserică). [Din bulg., sb. ***slon***].

slops, slopsuri n. produs petrolier de calitate inferioară, care trebuie prelucrat din nou pentru a fi folosit. [Din fr., engl. ***slops***, germ. ***Slops***].

slovác, ~ci, slovacă, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Slovaciei sau locuitorilor ei, referitor la Slovacia sau la locuitorii acesteia: *cîmpia slovacă.* // f. limbă slavă din grupul occidental, vorbită de slovaci: *ştia slovaca; recită în slovacă.* // m. pl. popor constituit ca naţiune în Slovacia. // m., f. persoană (originară) din Slovacia; persoană care vorbeşte slovaca ca limbă maternă: *prietinul meu ... e slovac maghiarizat.* SAD. [Din germ. ***Slowake***, fr. ***slovaque***].

slóvă, slove f. (înv. şi pop.) **1.** literă (în alfabetul chirilic): *slova chirilică înstrăina ochiul neprietenului.* CĂL.; **2.** caracter tipografic reprezentînd o asemenea literă: *slova au căpătat-o de la patriarhul cel nou al Moscovei.* MAT.; **3.** scriere; alfabet: *nici la celelalte nu prea pot învăţa, cu slova asta nouă care-a ieşit.* CR.; **a citi din slovă-n slovă**, a citi totul, cu atenţie, fără a scăpa nimic: *încruntînd sprîncenele, a citit-o din slovă în slovă.* CAR.; **4.** (pop.) mod de a scrie caracteristic unei persoane, după care aceasta poate fi identificată; scriere: *neica Stavrache a cunoscut slova.* CAR.; **5.** ştiinţă de carte; învăţătură: *mult iscusita vremii slovă.* GOGA. [Din sl. ***slovo***].

sloveán, ~eni, sloveană, ~ene a. (înv.) slav. // m., f. **1.** (înv.) slav: *tălmăcitorii latinilor şi slovenilor* (a. 1688). GCR.; **2.** (rar) sloven. [Din sl. ***slověninŭ***].

slovén, ~i, slovenă, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Sloveniei sau locuitorilor ei, referitor la Slovenia sau la locuitorii acesteia; **2.** (rar) slav. // f. limbă slavă meridională vorbită de sloveni: *vorbeşte slovena.* // m., f. persoană (originară) din Slovenia; persoană care vorbeşte slovena ca limbă maternă; slovean. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Slovenia. [Din fr. ***slovène***].

slovenésc, ~şti, sloveneáscă, ~eşti a. (înv.) slav: *neamul slovenesc.* CANT.; **limba sloveneáscă** (şi f.), limba slavonă: *să ştie izvodi Testamentul ... din limba grecească şi slovenească.* N.TEST.; *limba sloveneşcă în biserică noi o moştenisem de la bulgari.* MAT. [*Slovean* + *-esc*; cf. sl. ***slověnĭskŭ***].

slovenéşte adv. (înv.) slavoneşte: *ştia multe limbi: elineşte, sloveneşte, greceşte şi turceşte.* NEC. [*Slovean* + *-eşte*].

sloveni, slovenesc vb. **1.** (înv.; tr.) a silabisi: *acum e de mirare cum poate sloveni.* NEGR.; **2.** (înv. şi reg.; tr.; în forma **slomni**) a îngăima; a şopti: *bolborosi cîteva cuvinte nedesluşite ... şi izbuti să slomnească.* DELAVR.; **3.** (reg.; refl.; în forma **slomni**) a se zvoni; (p. ext.) a se anunţa; a se înfiripa: (fig.) *o uşoară dezmorţire ... prinse să se slomnească printre noi.* VOIC.; **4.** (fig.; reg.; intr.) a apărea (treptat), a se ivi: *dinspre curmătura Olteţului slomneşte pe poalele cerului lumina slabă a zorilor.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **slomni**). [Din sl. ***sŭlognija*** „silabă" (după *slovă*)].

slovénic, ~ci, slovenică, ~ce a. (rar) **limbă veche slovenică**, limbă veche slavă. [*Sloven* + *-ic*].

slovenie f. (înv.) limba slavonă: *Măria Sa a scris ... carte pe slovenie către un prietin al său.* SAD. [*Slovean* + *-ie*].

slovenire, sloveniri f. (înv.) silabisire; (concr.) silabă: *începu ... să-l canonească zile şi nopţi cu slovenirea.* VOIC. [V. *sloveni*].

slovésnic, ~ci, slovesnică, ~ce a. (înv.) elocvent: *episcopi vestiţi şi slovesnici.* DOS. [Din sl. *slovesĭnikŭ*].

slóvo m. invar. numele celei de a nouăsprezecea litere a alfabetului chirilic (**Ѓ,ѓ**). [Din sl. *slovo*].

slow, slow-uri [slóu] n. numele unui dans modern cu ritm lent; melodia acestui dans. [Din engl. *slow*].

slow-fox, slow-fox-uri [slóu-fox] n. dans modern mai lent decît foxtrotul; melodia acestui dans. [Din engl. *slow-fox*].

slugár, ~i, slugară, ~e a. (rar) slugarnic. [*Slugă* + *-ar*].

slugárnic, ~ci, slugarnică, ~ce a. **1.** care are o atitudine umilă, de ploconire faţă de cei de care depinde, pe care îi slujeşte; lipsit de demnitate; servil, supus, obsecvios, slugar: *poporul cel mai liber şi mai îngăduitor şi-a plecat capul sub jugul celei mai mizerabile şi mai slugarnice rase omeneşti.* EM.; **2.** care denotă ploconire, servilism; care decurge din asemenea atitudine; servil: *zîmbet slugarnic*; (adv.) *rînjeşte slugarnic*; **3.** (reg.) care face serviciul de slugă bună; devotat: *în loc să-mi dea pace că i-am fost aşa slugarnic, acum mi-a dat 50 de nuiele.* POP. [*Slugar* + *-nic*].

slúgă, slugi f. **1.** persoană angajată la cineva pentru treburi casnice mărunte, răsplătită în bani sau în natură; servitor: *cum e sluga, şi stăpînul.* PANN; *sluga e un duşman plătit în casa omului.* GHEŢIE; **2.** (înv.) termen de politeţe (în stilul epistolar); servitor: *a dumneavoastră plecată slugă*; **sluga (dumitale** sau **dumneavoastră)**, formulă de salut între apropiaţi, între amici: *ei! onorabilul! nu te vedeam! sluga! o mie de ani pace!* CAR.; **a fi (sau a se băga, a ajunge) slugă la dîrloagă**, v. **dîrloagă**; **3.** (bis.) supus al lui Dumnezeu; credincios: *slugile ... sînt proorocii şi direptii.* VARL.; **4.** (fig.) persoană lipsită de personalitate, care, în schimbul unor avantaje, susţine orbeşte părerile, interesele cuiva; oportunist: *nimic nu este mai periculos pentru un stat ce voieşte a se reorganiza decît a da frînele guvernului în mînile parvenitilor, meniţi din concepţiune a fi slugi.* FIL.; *mie nu-mi prieşte şi ţării nu-i doresc un domn, supusă slugă a craiului leşesc.* AL.; **5.** (înv.) slujitor înarmat pe lîngă casa sau din suita unui boier, a unui domn etc.: *sluga Măriei sale postelnicu Grigoraşcu a dat bici.* C.PETR.; **6.** suport de lemn folosit în tîmplărie şi dulgherie pentru sprijinirea panourilor, a scîndurilor etc., împreună cu dispozitivele de strîngere a banculUi de tîmplărie; **7.** (rar) trăgătoare (pentru scos cizmele). [Din sl. *sluga*].

slugăreálă, slugărelI f. **1.** muncă de slugă; condiţie de slugă; slugărie, slugărit; **de slugăreală**, bun pentru a deveni slugă: *cînd fusei de slugăreală, m-a fost scos pe uşe-afară.* POP.; **2.** (fig.) atitudine umilă, de ploconire; servilism; slugărnicie: *se scîrbise de slugăreala lui.* [*Slugări* + *-eală*].

slugărésc, ~şti, slugăreáscă, ~eşti a. (rar) de slugă, al slugilor, pentru slugi: *druguiţi uşa slugărească.* GAL. [*Slugar* + *-esc*].

slugăréşte adv. (înv.) în mod slugarnic: *cîţi becheri sgîrciţi nu vor fi linguşit slugăreşte pe bătrînul monarh!* OD. [*Slugar* + *-eşte*].

slugărét n. (pop.; col.) slugărime. [*Slugă* + *-ăret*].

slugări, slugăresc vb. **1.** (intr.) a munci ca slugă la un stăpîn; a argăţi, a sluji, a slugărnici: *n-o putea uita pe baba la care intrase să slugărească trei ani.* CAR.; **2.** (fig.; intr.) a se umili, a se înjosi: *aceast-a noastră ţară nu ştie-a slugări.* AL.; **3.** (pop. şi fam.; tr.) a fi (mereu) la dispoziţia, la cheremul cuiva; a slugărnici: *n-am de gînd să-i slugăresc neamurile toată viaţa.* [*Slugă* + *-ări*].

slugăríe, slugării f. **1.** slugăreală; timpul petrecut ca slugă undeva; slugărire: *avea cîteva oiţe ce agonisise după o slugărie de nu ştiu cîţi ani.* ISP.; **2.** (fig.) lipsă de demnitate; înjosire, servilism, slugărnicie: *acum încalte, prindeţi la inimă! lepădaţi-vă jositoarea slugărie!* OD. [*Slugă* + *-ărie*].

slugăríme f. mulţime de slugi; slugăret, servitorime: *se distra cu slugărimea.* [*Slugă* + *-ărime*].

slugăríre, slugăriri f. (rar) acţiunea de a slugări şi rezultatul ei; slugăreală, slugărie. [V. *slugări*].

slugărít n. **1.** faptul de a se slugări; **2.** slugăreală; slugărie: *dezgustat în sfîrşit de slugărit, deschisese tarabă la Filaret.* GHICA; **3.** (pop. şi fam.) executare orbească a poruncilor, îndeplinire servilă a dorinţelor, a capriciilor cuiva; slugăreală, slugărnicie, servilism: *îşi căpătase un loc nemeritat prin slugăritul şefilor.* [V. *slugări*].

slugărnicí, slugărnicesc vb. **1.** (rar; intr.) a slugări: *să afle că eu o dată pe săptămînă slugărnicesc.* DELAVR.; **2.** (fig.; tr.) a pune la dispoziţia, la cheremul unui stăpîn: *sărăcia ... te-alungă să-ţi slugărniceşti viaţa în casele bogate ale parvenitilor.* DELAVR. [De la *slugarnic*].

slugărnicíe, slugărnicli f. atitudine servilă, linguşitoare a cuiva faţă de cel pe care îl slujeşte, de care depinde; ploconeală, slugăreală, slugărie, slugărit, obsecviozitate, servilism, servilitate: *vîntul puternic al liberalismului ... a curăţit atmosfera de miasmele infecte ale slugărniciei reacţionare.* CAR.; *politicos pînă la slugărnicie.* GHEŢIE. [*Slugarnic* + *-ie*].

slugărnicíre, slugărnicIri f. (rar) acţiunea de a slugărnici şi rezultatul ei. [V. *slugărnici*].

slúger, slugeri m. **1.** (şi **mare sluger**) titlu dat în ţările române dregătorului însărcinat cu (strîngerea sulgiului şi cu) aprovizionarea curţii domneşti şi a armatei cu carne (şi lumînări); boier care avea acest titlu: *dărîmarea averilor boierilor de la sluger în sus ar folosi pe cei săraci.* GHICA; **sluger al doilea** (sau **al treilea**), subordonat al marelui sluger; **2.** titlu onorific dat boierilor de ţară: *el ruga pe Caragea de îl onoră cu rangul de sluger.* FIL.; (şi: (înv.) **sulger**). [*Sulgiu* + *-ar*; cf. sb. *sluzar*].

slugeríe, slugerii f. **1.** demnitatea de (mare) sluger; perioadă cît cineva deţinea această demnitate; instituţia condusă de (marele) sluger; **2.** dare în vite tăiate ce se plătea slugerului. [*Sluger* + *-ie*].

slugól, slugoi m. **1.** augmentativ al lui slugă: *un slugoi boieresc ne dă cîte o coşniţă.* ST.; **2.** (fig.) om slugarnic; lacheu: *mi-am descoperit apucături de slugoi.* TEODOR. [*Slugă* + *-oi*].

slugulíţă, sluguliţe f. (pop.) sluguţă: *sluguliţe că-şi chema.* POP. [*Slugă* + *-uliţă*].

slugúţă, sluguţe f. (pop.) diminutiv al lui slugă; sluguliţă: *împărăteasa şi fata împăratului părtineau pe sluguţă.* POP. [*Slugă* + *-uţă*].

slúis, sluisuri n. jgheab de lemn prevăzut pe fund cu o căptuşeală de bolovani, grinzi de lemn, material poros etc. (care favorizează depunerea între spaţiile căptuşelii a particulelor minerale grele), folosit la spălarea nisipurilor aurifere, platinifere, stanifere etc. [Din engl. *sluis*, fr. *sluice*].

sluj n. cuvînt cu care se comandă unui cîine dresat să ia poziţia verticală, cu corpul sprijinit pe labele de dinapoi şi cu labele de dinainte ridicate şi îndoite în faţa pieptului; **a face (sau a sta) sluj, a)** a lua o asemenea poziţie: *Samurache stetea sluj, cu o chivără de hîrtie pe cap.* CAR.; **b)** (fig.; despre oameni) a se linguşi, a se ploconi, a se umili. [Din pol. *służ*].

slujbáş, ~i, slujbaşă, ~e m., f. persoană angajată într-o slujbă; (spec.) funcţionar; lefegiu, simbriaş: *nu întîlneşti decît aşa-zişi slujbaşi ai statului.* GHICA; *un slujbaş ... te fură mai puţin cu cît îl plăteşti mai bine.* GHEŢIE. [*Slujbă* + *-aş*].

slújbă, slujbe f. **1.** ocupaţie, activitate limitată la un orar de lucru, pe care cineva o are ca angajat la o întreprindere, la o instituţie etc., în schimbul unui salariu, al unei retribuţii etc.; serviciu, funcţie, post[2]: *trebuie să aibă o slujbă foarte bine plătită.* VLAH.; **în slujba cuiva** (sau **a ceva**), la dispoziţia cuiva, în interesul, în sprijinul cuiva (sau a ceva): *era în slujba unei puteri străine.* M.CAR.; (fig.) *prezentul nu este treaptă în slujba viitorului, nici pervaz de reprivire elegiacă asupra trecutului.* BL.; (înv.) **de slujbă**, de folos: *îi dete un săpun, un peptene şi o perie ca să-i fie de slujbă.* ISP.; **2.** lucru, muncă; sferă de preocupări, de interese; treabă: *cînd te pui ... să faci, după putere, o slujbă spre folosul cuiva, să nu te mai gîndeşti.* CAR.; **3.** (înv.) serviciu militar: *slujba militărească are mai multe neplăceri decît mulţămiri.* NEGR.; **4.** însărcinare (primită sau asumată); misiune, sarcină: *slujba cu care m-ai însărcinat o voi împlini-o.* ISP.; **5.** (înv.) ajutor, sprijin acordat cuiva; serviciu: *am să te rog să-mi faci o slujbă.* AL.; **6.** îndeplinire solemnă de către preot a ritualurilor prevăzute în canoanele bisericeşti pentru anumite ocazii şi sărbători; serviciu religios: *slujba cununiei fu oficiată de un sobor de preoţi în frunte cu ... vicarul mitropolitan din Blaj.* GHEŢIE; *am fost la slujba de prohod*; **7.** (înv. şi pop.) dare: *biru-l dau, slujbă plătesc şi eu joc cu cin' doresc.* POP. [Din sl. *služĭba* „serviciu (profan sau religios)"].

slujbulíţă, slujbuliţe f. **1.** diminutiv al lui slujbă; **2.** slujbă neînsemnată; slujbuşoară: *nu pot găsi o slujbuliţă cît de mică în patria mea.* AL. [*Slujbă* + *-uliţă*].

slujbuşoáră, slujbuşoare f. (rar) slujbuliţă: *ideea de o slujbuşoară la Expoziţie nu e rea deloc.* CAR. [*Slujbă* + *-uşoară*].

slují, slujesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a munci, ca angajat, în gospodăria sau în familia cuiva; a fi slugă; a slugări: *da cum, Doamne iartă-mă, să slujeşti tu degeaba? ... cum să nu-ţi iei tu dreptul tău?* EM.; **2.** (tr. şi intr.) a lucra, a funcţiona într-un serviciu (public); a servi: *a slujit la Academie cîteva decenii*; **3.** (tr. şi intr.) a se pune în slujba cuiva sau a ceva: *„alergători" slujeau la toate partidele în acelaşi timp.* ARG.; **4.** (tr.) a-şi face serviciul militar; a fi în armată: *doi slujesc în oaste.* NEGR.; **5.** (tr.) a susţine, a sprijini cu devotament; a servi: *a slujit cultura română*; **6.** (înv.; tr. şi intr.) a aduce, a da mîncarea, băutura etc. la masă; a servi; a trata: *tu să-l slujeşti pe Despot la masa cea domnească.* AL.; **7.** (intr.) a constitui instrument, mijloc, argument etc. pentru realizarea, demonstrarea etc. a ceva; a servi, a folosi, a ajuta: *obiceiul pămîntului poate sluji de lege.* NEGR.; *era bun, dar bunătatea lui nu-i slujise la nimic.* ST.; (înv. şi pop.) **a-i sluji cuiva norocul** (sau **norocirea**), a-i merge bine; a avea succes; a reuşi: *cearcă şi tu să vezi cum ţi-a sluji norocul.* CR.; **8.** (refl.) a se folosi, a face uz de ...; a se ajuta cu ceva; a se servi: *paloşul şi sulita să le ţii la îndemînă, ca să te slujeşti de dînsele.* ISP.; **9.** (tr.) a ajuta: *dacă vîntul ne va sluji, soarele va lumina întoarcerea noastră.* HEL.; **10.** (bis.; intr.) a se supune lui Dumnezeu; a se închina: *oameni şi năroade de ce nu-mi sînt ştiute mie să-mi slujească şi să mă asculte.* DOS.; **11.** (intr. şi tr.) a oficia o slujbă religioasă: *un popă ... slujeşte-o liturghie.* GOGA; *parohul ... slujea în odăjdii de mătase verde.* GHEŢIE. [Din sl. *služiti*].

slujíre, slujiri f. faptul de a sluji; servire, slujit: *se consacra cu devotament slujirii binelui.* C. [V. *sluji*].

slujít n. **1.** slujire; **2.** slugăreală, slugărit: *vreau să-mi agonisesc vreo doi bănişori de pe slujit şi să-mi cumpăr moşioară.* POP.; **3.** oficiere a slujbei religioase: *preotul terminase slujitul liturghiei.* [V. *sluji*].

slujitór, ~i, slujitoáre m., f. 1. servitor, slugă: *toaleta femeilor ... a devenit o îndeletnicire foarte grea şi împovărătoare pentru bietele slujitoare.* FIL.; 2. (bis.) preot: *datorii duhovniceşti ale slujitorului altarului.* GAL.; 3. oştean în slujba domnului ţării sau a unui boier: *să ospătăm pe Măria sa şi pe slujitorii săi.* SAD.; 4. (înv. şi reg.) poteraş, jandarm: *slujitori m-a-mpresurat, frumuşel că m-a legat.* POP.; 5. denumire generică pentru supuşii marilor dregători domneşti, aşezaţi la sate ca ţărani liberi, în evul mediu românesc: *nimini să nu îndrăznească, nici slujitor, nici ţăran.* NEAGOE BASARAB; 6. (p. ext.) denumire a funcţionarilor, în evul mediu: *slujitor la Curte.* [*Sluji* + *-tor*].

siujitorésc, ~şti, slujitoreáscă, ~eşti a. (înv.) 1. care aparţine slujitorilor, referitor la slujitori; 2. milităresc, soldăţesc: *au arătat vitejie şi vrednicie în ceata slujitorească.* MUSTE. [*Slujitor* + *-esc*].

slujitoríe, slujitorii f. (înv.) stare, condiţie de soldat; serviciu de militar: *slujitorul se bucură să-şi vază de slujitorie.* COSTIN. [*Slujitor* + *-ie*].

slujitoríme f. 1. servitorime: *a fost tulburare şi plîngere în slujitorime.* SAD.; 2. (înv.) mulţime de slujitori, de oşteni: *slujitorimea au rămas toată la Dumitraşco Vodă în oaste.* NEC.; 3. denumire generică pentru corpurile de mercenari, în evul mediu românesc. [*Slujitor* + *-ime*].

slujnicár, slujnicari m. (fam.) bărbat care se lasă întreţinut de slujnice, amant al slujnicelor: *nenorocirile unui slujnicar.* FIL. [*Slujnică* + *-ar*].

slújnic, ~ci, slujnică, ~ce m., f. (astăzi rar) servitor, slugă: [mama] *ca un slujnic se porăie din zori în casă şi pe-afară cu fruntea în sudori.* VIERU; *mama ... a probozit-o pe slujnică.* GHEŢIE. // f. (compus; ornit.; reg.) **slujnica-cucului,** codobatură (*Motacilla alba*). [Din sl. *služinikŭ* „servitor"].

slujnicúţă, slujnicuţe f. diminutiv al lui slujnică; slujnică tînără: *luase de cîteva zile o slujnicuţă.* CAR. [*Slujnică* + *-uţă*].

slut, ~ţi, slută, ~e a. (adesea subst.) 1. cu un aspect dezagreabil din cauza anomaliilor, deformărilor pe care le are din naştere sau ca urmare a unui accident; diform, desfigurat, mutilat, pocit, schilod: *ah! faţa mea cea slută goneşte-orice privire!* BOL.; 2. (p. ext.) foarte urît; sluţit, hidos: *fata babei era slută, leneşă ... şi rea la inimă.* CR.; *săracile sutele, cum mărită slutele.* POP.; (adv.) *de frig îmi ţine* [cojocul], *dară şede slut de tot.* C. [Din ucr. *slutyj*].

sluténie f. v. sluţenie.

slutí vb. v. sluţi.

slutişór, ~i, slutişoáră, ~e a. (pop. şi fam.) diminutiv al lui slut; cam slut: *dame ... frumuşele şi mai slutişoare.* NEGR. [*Slut* + *-işor*].

sluţénie, sluţenii f. 1. faptul de a fi slut; infirmitate, schilodeală; (p. ext.) urîţenie mare (fizică sau morală); hidoşenie, poceală, urîţenie, sluţie: *nu i-a mai luat seama la poceala trupului şi la sluţenia chipului.* CAR.; 2. (concr.) fiinţă slută; monstru, pocitanie, sluţitură, urîţenie: *aduse acasă o sluţenie bogată;* (şi: (pop.) **slutenie**). [*Sluţi* + *-enie*].

sluţí, sluţesc vb. 1. (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) mutila, a (se) schilodi: *să n-ajung să mă sluţesc, să pierz vrun ochi ori vreo mînă.* PANN; 2. (tr.) a ciunti, a ciopîrţi: *ţăranul ... numai cu fleru-n mînă începu să sluţească pădurea cea bătrînă.* ALEX.; 3. (p. ext.; tr. şi refl.) a (se) urîţi foarte tare; a (se) poci; a (se) hîzi; a (se) deforma: *naşterile o sluţiseră.* PR.; (fig.) *viaţa mea se sluţise.* GHEŢIE; 4. (înv. şi pop.; refl.) a se schimonosi, a se strîmba: *îmi zicea că nu mă prinde cînd mă sluţesc.* GANE; 5. (rar; refl.) a se uita urît, chiorîş la cineva: *s-or răsti şi s-or sluţi la dînsul.* VLAH.; (şi: (reg.) **sluti**). [De la *slut*].

sluţíe, sluţii f. (înv.) sluţenie: (fig.) *i-aş dezveli năravul în toat-a lui sluţie.* NEGR. [*Slut* + *-ie*].

sluţíre, sluţiri f. acţiunea de a (se) sluţi şi rezultatul ei; mutilare, schilodire; deformare, pocire, urîţire: *prin a mea sluţire tu mişti şi vieţuieşti.* BOL. [V. *sluţi*].

sluţít, ~ţi, sluţită, ~e a. 1. (înv.) mutilat; ciuntit: *sluţit şi şchiop se mişcă abia.* NEGR.; 2. (p. ext.) foarte urît; slut, hidos: *dînd chipului sluţit, faţă zeiască.* R.L. [V. *sluţi*].

sluţitúră, sluţituri f. fiinţă schiloadă, diformă (p. ext.) urîţenie, hidoşenie, monstru, sluţenie: *nu vreau boi de arătură şi să iau o sluţitură.* POP. [*Sluţi* + *-tură*].

smac[1] interj. v. **smîc.**

smac[2] n. v. **şmag.**

smag n. v. **şmag.**

smaltínă, smaltine f. minereu natural de cobalt (cu nichel şi fier), de culoare albă sau cenuşie cu irizaţii, casant. [Din fr. *smaltine*].

smalţ, smalţuri n. 1. masă sticloasă (obţinută prin topire sau sintetizare) formată din diverşi compuşi anorganici, cu care se acoperă suprafaţa obiectelor de ceramică, de metal etc., pentru a le proteja, a le face impermeabile sau a le decora; email, glazură: *am scăpat cratiţa jos şi i-a sărit smalţul;* (fig.) *o femeie ... cu ochii dulci ca smalţul seninului eter.* BOL.; 2. (p. ext.) obiect smălţuit: *hanger cu mîner de smalţ albastru.* CĂL.; 3. (şi **smalţ dentar**) substanţă albă, dură şi lucioasă care acoperă dinţii: *trebuie prevenită degradarea smalţului dentar.* [Din gr. mod. *smálto*, germ. *Schmalz*].

smarágd n. v. smarald.

smaragdín, ~i, smaragdină, ~e a. (livr.) smaraldiu: *cristalele cu trupuri zmaragdine prin care ochiul se contemplă-n moarte.* R.L.; (şi: (rar) **zmaragdin**). [Din fr. *smaragdin*].

smaragdíu a. v. smaraldiu.

smaráld, smaralde şi (înv.) **smaralduri** n. varietate de beril, de culoare verde, foarte transparentă, utilizată ca piatră preţioasă: *cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar?* EM.; *smaragde ce se află în păstrarea vărului meu.* SAD.; *Victor îi înmînă... o brăţară din aur vechi, împodobită cu smaralde.* GHEŢIE; (fig.) *o şopîrlă de smarald.* AL.; (şi: **smaragd,** (pop.) **smarand**). [Din gr. mod. *smáragdos*, it. *smeraldo*].

smaraldíu, ~ii, smaraldie, ~ii a. de culoarea smaraldului, ca smaraldul; smaragdin: *flerbe cerneala-n călimară, mieroasă, zmaragdie, suc de cucută-amară.* CĂL.; (şi: **smaragdiu**). [*Smarald* + *-iu*].

smaránd n. v. smarald.

smaríd, smarizi m. peşte marin migrator, cu corpul alungit, uşor turtit lateral, de culoare brună-cenuşie, cu botul ascuţit şi gura largă (*Smaris smarisflexuosa*). [Din gr. mod. *smarída*].

smăcináre, smăcinări f. (înv.) 1. acţiunea de a (se) smăcina şi rezultatul ei; 2. fărîmiţare; zdrobire, smăcinătură; 3. chin, tortură: *zmăcinarea trupului.* VARL.; (fig.) *la ce-i foloseau acum atîţia ani de trudă şi de smăcinare pe băncile şcoalei?* VLAH.; 4. (fig.) tulburare; agitaţie: *coloniile romane ... au împărtăşit ... smăcinările imperiului.* OD.; 5. (fig.) zbucium sufletesc; nelinişte, frămîntare: *a fost o smăcinare a sufletului dulce şi dureroasă.* CAR.; (şi: **smăcinare**). [V. *smăcina*].

smăcinát, ~ţi, smăcinată, ~e a. (înv.) 1. fărîmiţat; zdrobit; 2. (fig.) tulburat; agitat; zbuciumat, neliniştit: *purtînd în sufletu-i zmăcinat o îngrijită presimţire.* OD.; *suflet de om smăcinat.* CAR.; (şi: **zmăcinat**). [V. *smăcina*].

smăcinătúră, smăcinături f. (înv. şi reg.) smăcinare. [*Smăcina* + *-ătură*].

smălţá, smălţez vb. (tr.) a împodobi cu diferite culori; a smălţui: *străchini smălţate;* (fig.) *livezi ... smălţate de milioane de flori sălbatice.* FIL. [De la *smalţ*].

smălţát, ~ţi, smălţată, ~e a. 1. împodobit cu diferite culori: *păsări smălţate;* 2. (rar) smălţuit: *ceasornicul smălţat.* ZAMF.; 3. (reg.) acoperit cu smalţ: *cu ochii holbaţi şi cu dinţii smălţaţi.* POP. [V. *smălţa*].

smălţuí, smălţuiesc vb. (tr.) 1. a acoperi obiecte de ceramică, de metal etc. cu un strat de smalţ; a emaila: *a smălţui străchini;* 2. a smălţa: *cunună smălţuită cu diamante şapte.* CĂL.; (fig.) [stelele] *smălţuiau seninul cereştilor cîmpii.* ALEX.; 3. (rar) a lustrui dinţii. [*Smalţ* + *-ui*].

smălţuiálă, smălţuieli f. suprafaţă smălţuită; (p. ext.) smalţ: *oalei i-a sărit smălţuiala.* [*Smălţui* + *-eală*].

smălţuíre, smălţuiri f. acţiunea de a smălţui şi rezultatul ei; emailare, glazurare: (fig.) *luna revărsa tot aurul ei în odaia lui şi, sub această smălţuire diafană, mobilele şi covoarele străluceau.* EM. [V. *smălţui*].

smălţuít, ~ţi, smălţuită, ~e a. 1. acoperit cu un strat de smalţ; emailat, glazurat: *îşi păstra banii într-o cutie de metal smălţuit.* GHEŢIE; *aduse apoi străchinile cu pui fript şi una mai mică, smălţuită şi-nflorată, cu mujdei alburiu.* CĂRT.; 2. (rar) smălţat; 3. (peior.) fardat strident: *cotoroanţă zugrăvită şi smălţuită, pe care o pusese mai mare peste slugi.* CAR. [V. *smălţui*].

smălţuitór, ~i, smălţuitoáre m., f. emailor. [*Smălţui* + *-tor*].

smărándél n. (rar) diminutiv al lui smarand: *aveam un plop de vale, verde ca un smărăndel.* BOL. [*Smarand* + *-el*].

smead[1]**, smezi, smeádă, smede** a. negricios şi palid; (p. ext.) cu faţa negricioasă şi palidă: *o figură blîndă, smeadă.* VLAH.; *era un bărbat mărunt şi smead.* GHEŢIE; (subst.) *smeadul îmi întinse mîna.* BUSUIOC; (şi: (reg.) **zmead**). [Din sl. *smědŭ* „oacheş"].

smead[2] n. mîncare specială aruncată în apă ca nadă pentru peşti, înainte de a introduce undiţa: *nici un pescar nu are voie să dea nadă sau smead.* SAD. [Et. nec.; cf. rus. *sned'*].

smeci, smeciuri n. lovitură de atac decisivă la tenis sau la ping-pong, prin care o minge înaltă primită este expediată cu putere în terenul adversarului; (şi: **smeş**). [Din engl., fr. *smash*].

sméctic, ~ci, smectică, ~ce a. care are proprietatea de a scoate grăsimile: *argilă smectică.* [Din fr. *smectique*].

smectítă f. varietate de argilă, sub formă de praf, care are proprietatea de a scoate grăsimea din stofe. [Din germ. *Smektit*].

smediór, ~i, smedioáră, ~e a. (reg.) smedişor: *o fetiţă smedioară şi la mînă cu brăţară.* POP. [*Smead*[1] + *-ior*].

smedişór, ~i, smedişoáră, ~e diminutiv al lui smead[1]; smedior: *cea fată smedişoară cu cosiţa gălbioară.* POP. [*Smead*[1] + *-işor*].

smégmă f. 1. (înv.) sebum; 2. substanţă albicioasă rezultată din secreţii celulare şi detritusuri, care se adună pe organele genitale externe, din cauza nespălării. [Din fr. *smegma*].

smeiós a. v. zmeios.

smeoáică f. v. zmeoaică.

smereálă, smereli f. (rar) smerenie. [*Smeri* + *-eală*].

smerélnic, ~ci, smerelnică, ~ce a. (rar) smerit: *călugăr smerelnic.* [*Smeri* + *-elnic*].

smerénie f. **1.** atitudine umilă şi supusă; umilinţă, smericiune: *copila sărută mîna stăpînei cu smerenie;* **2.** (înv.) modestie: *luă o poziţie atît de umilă şi plină de smerenie, încît ar fi putut să amăgească pe orişicine.* FIL.; **3.** sfială, reţinere: *deschise uşa palatului cu smerenie;* **4.** (înv.) pudoare: *chipul nu i se însufleţea niciodată de ruşata smereniei.* HEL.; **5.** respect, admiraţie faţă de o persoană superioară, distinsă; atitudine plină de bună-cuviinţă; smereală: *pierdea din vedere că-i este mamă ... şi-i vorbea cu smerenie, ca unui om străin şi foarte respectat.* VLAH.; *asculta cu smerenie cuvîntările.* CĂL.; **6.** (bis.) evlavie, cucernicie, pietate, pioşenie: *cu fudulia ta lumească tu calci poruncile şi strici smerenia călugărească.* MAT.; **7.** (înv.) căinţă, pocăinţă: *mulţi ... cad la smerenie.* VARL. [Din sl. *sŭmĕrjenije*].

smerí, smeresc vb. **1.** (refl.) a avea o atitudine umilă, supusă, plină de respect; a se spăsi: *la o slavă meritată cu mîndrie m-am smerit.* ALEX.; **2.** (înv.; tr.) a umili; (p. ext.) a înfrînge: *să le plece cerbicia şi să le smerească trufia.* NEGR.; **3.** (înv.; rar; tr.) a viola: *au smerit muierea aproapelui său.* BIBLIA; **4.** (înv.; tr.) a chinui: *întru laţurile sale să-l smerească* (a. 1710). GCR.; **5.** (bis.; refl.) a se supune lui Dumnezeu, a fi evlavios, cucernic; a se pleca: *stăm în cumpănă să perim de nevoi ... şi cu toate acestea nu ne smerim înaintea lui Dumnezeu.* ANTIM; **6.** (înv.; refl.) a se ruga: *doamna ... se smeri lor de feceră rugă.* MOXA; **7.** (înv.; refl.) a se căi, a se pocăi: *ce-o să zică publicul? ... astfel cugetam şi mă smeream.* GHICA. [Din sl. *sŭmĕrjati*].

smericiúne f. (înv.) smerenie: *să nu vă înşele cu smericiunea făţarnică.* N.TEST. [*Smeri* + *-ciune*].

smérin, ~i, smerină, ~e a. (înv.) smerit, umil, supus: *pe capul celui smerin, pe fruntea celui mare.* AL. [Din sl. *sŭmĕrĭnŭ, smĕrenŭ*].

smeríre f. (înv.) **1.** faptul de a (se) smeri; **2.** smerenie: *laudă fapta bună şi smerirea;* **3.** înfrîngere: *Europa întreagă se-nveseli ... aflînd smerirea lui Sinan.* BĂLC.; **4.** (bis.) cucernicie, pioşenie, smerenie: *cu smerire pe la icoane se-nchina.* NEGR. [V. *smeri*].

smerít, ~ţi, smerită, ~e a. 1. care are o atitudine umilă, supusă; care exprimă smerenie; supus, umil, smerin: *ea-l opreşte-n loc cu ochii şi c-o mult smerită rugă.* EM.; **2.** (înv.) modest; (p. ext.) sărac: *iară de va fi smerit, cu preţul lui va sta înaintea preotului şi va preţui preotul după cum poate.* BIBLIA; **3.** lipsit de podoabe; simplu; sărăcăcios: *satele de pe mal, cu smeritele lor bordeie acoperite cu stuf.* VLAH.; **4.** respectuos, cuviincios; (p. ext.) sfios: *moşneagul ... stă la uşă smerit.* CR.; **5.** (bis.) cu frica lui Dumnezeu, supus preceptelor religioase; cucernic, evlavios, pios, religios, smernic: *era cel mai smerit între toţi, urmînd porunca evanghelică.* NEGR.; **6.** (rar) care se căieşte: *mareşalul ... rîse ca un vinovat smerit.* CĂL. [V. *smeri*].

smérnic, ~ci, smernică, ~ce a. (înv.) smerit: *lelea naltă, smernică, mergînd la biserică.* POP. [Din sl. *sŭmĕrĭnikŭ*].

smeş n. v. **smeci.**

smétie, smetii f. (reg.) băţ (folosit la îmblătitul grîului). [De la *smidă*].

smeu m., n. v. **zmeu.**

sméur m. v. **zmeur.**

sméură f. v. **zmeură.**

smeuríş n. v. **zmeuriş.**

smiálţ m. (iht.; reg.) mihalţ. [De la *mihalţ*].

smic, smicuri n. (reg.; mai ales la pl.) firimitură; (p. ext.) bucăţică: *am o căţea cu dinţii de fier ...; de-o slobod, tot smicuri şi bucăţele îl face.* POP. [De la *smicura*].

smiceá, smicele f. **1.** ramură tînără dată din rădăcina sau tulpina unei plante; lăstar, mlădiţă, vlăstar; (p. ext.) nuia: *să-mi aducă trei smicele de măr dulce.* CR.; *oamenii ieşiţi de la slujbă purtau în mîini smicele de răchită.* GHEŢIE; **2.** (reg.) vergea foarte subţire; (şi: (reg.) **zmicea**). [Et. nec.; cf. *sîmcea*].

smicí vb. v. **smuci.**

smicurá, smícur vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a sfărîma, a zdrumica: *el care, de alte dăţi ar fi smicurit bucăţi p-acel om cu-aşa cuvinte, tot rîdea ca scos din minte.* COŞB.; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a dezghioca (porumb); **3.** (înv.; tr.) a biciui: *fu bătut foarte tare, tot trupul zmicurînd.* DOS.; **4.** (reg.; refl. şi intr.) a scînci: *ia nu te mai smicura acolo şi culcă-te.* POP.; (şi: (înv.) **zmicura**, (reg.) **smicuri**). [Lat. **exmiculare*; cf. lat. *micula* „fărîmă"].

smicurăre f. (înv. şi reg.) acţiunea de a smicura. [V. *smicura*].

smicurătúră, smicurături f. (înv. şi reg.) fărîmă. [*Smicura* + *-ătură*].

smicurí vb. v. **smicura.**

smidăr, smidare n. (reg.) (loc cu) smidă. [*Smidă* + *-ar*].

smídă, smide şi **smizi** f. **1.** (înv.) fulger; luminiş; **2.** (înv.) grindină: *să porniră din ceriu ... fulgere şi tunete şi smidă.* DOS.; **3.** pădure de copaci arşi de fulgere, doborîţi de furtună, rupţi de grindină (sau tăiaţi), printre care au crescut tufişuri de mărăcini, de zmeură, aluni etc., prin care se pătrunde greu; (p. ext.) sihlă; smidar: *o găină sălbatecă ... o auzisem codocădcind prin smidă.* POP. [Et. nec.; cf. *smidi*].

smidí, pers. 3 **smideşte** vb. (înv.; intr.) **1.** a fulgera; a sclipi, a lumina; **2.** a străluci. [Cf. *smidă*].

smidós, ~şi, smidoásă, ~e a. (înv. şi reg.) cu tufişuri dese (crescute printre copaci arşi de fulgere, doborîţi de furtună, rupţi de grindină): *pădure smidoasă.* [*Smidă* + *-os*].

smincí vb. v. **smuci.**

smint, sminţi m. (reg.) nebun: *ce să fie cu smintul cela?* POP. [De la *sminti*].

smíntă, sminte f. (înv. şi reg.) **1.** sminteală: *sînt şi trupeşte întreg, fără smîntă.* DOS.; **2.** pagubă: *ceia ce-ţi ţin pizmă şi-ţi fac ţărîi smîntă, să-i agiungă, Doamne, mîna ta cea sfîntă.* DOS.; (reg.) **a da pe cineva de smintă**, a face cuiva rău; a supăra: *mulţi păgîni am dat de smintă.* COŞB.; **3.** greşeală: *mă du fără de smîntă spre adevăr, să nu duc greaţă, că tu, Doamne, mi-eşti povaţă.* DOS.; (înv.) **a cădea în smîntă**, a cădea în păcat, a greşi; **4.** vină. (şi: **smîntă**). [De la *sminti*].

sminteálă, sminteli f. **1.** (înv.) tulburare, dezordine, strîcăciune; pagubă; neplăcere: *nu-i bine să-l mazilească pe cale, ca să nu facă sminteală pentru cele ce trebuiesc să grijească: conace, poduri.* NEC.; **2.** (înv. şi pop.) dificultate, greutate, impediment: *cu multă pradă s-au întors fără nici o sminteală.* N.COSTIN; **a da pe cineva de sminteală** sau **a face cuiva sminteală**, a face de rîs; a da de gol: *să nu mă dai de sminteală.* AL.; **3.** (înv.) greşeală; abatere: *să se verifice dacă e vreo sminteală;* **fără (de) sminteală**, negreşit: *îndatorindu-se a-i aduce capul lui Codreanu fără sminteală.* GANE; **4.** (înv. şi reg.) ispită: *pasă de la mine, Satano, sminteală-mi eşti!* N.TEST.; *mîntuindu-ne pe noi din sminteala lui.* AG.; **5.** (înv.) înşelăciune; amăgire: [pizmaşii] *cu limba lor înşală, să facă-n lume sminteală.* DOS.; **6.** (înv.) ceartă; conflict; gîlceavă: *împlură cetatea toată de sminteală.* COD.VOR.; **7.** pierdere a judecăţii, tulburare a minţii; nebunie, scrînteală; (p. ext.) faptă, comportare care denotă nebunie, aiureală; smintenie: *plin de compătimire pentru sminteala lui ... a făgăduit că va merge să prînzească la ei.* CAR.; *o inexplicabilă sminteală îi stăpînea pe protagonişti.* PR. [*Sminti* + *-eală*].

sminténie, sminţenii f. (înv. şi reg.) sminteală. [*Sminti* + *-enie*].

smintí, smintesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a împiedica pe cineva să facă ceva; a stînjeni, a tulbura: *vai de şcolarii cari-l sminteau de la învăţătură.* CR.; **2.** (rar; intr.) a se abate (din drum): *alţii ... o smintiră din acel drum.* OD.; **3.** (înv. şi pop.; intr. şi tr.) a greşi: *cela ce vede cu ochii săi şi multe sminteşte.* UR.; *şi vouă de v-am greşit sau cu altceva v-am smintit.* POP.; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a mişca din poziţia iniţială; a muta din loc; a clinti, a urni; (p. ext.) a deranja: *să nu smintească vreo piatră din locul ei.* CR.; (refl. pas.) *dumitale n-are să ţi se smintească nici un fir de păr!* REBR.; **5.** (înv.; tr.) a strica, a deteriora; a distruge: *acest drum avea folosul a nu fi călcat şi smintit de duşman.* BĂLC.; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a vătăma, a schilodi; (p. ext.) a bate tare, provocînd leziuni, schilodiri: *l-au bătut pînă l-au smintit.* CAR.; *l-au smintit în bătaie;* **7.** (fig.; înv. şi reg.; tr.) a deforma; a corupe: *este vreun zeu, care vine ca să sminteasscă simţirile omeneşti.* PANN; *ne-au smintit limba;* **8.** (refl. şi tr. fact.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă judecata, a i se tulbura sau a face să i se tulbure mintea; a înnebuni, a (se) scrînti, a (se) ţicni: *vai de cel ce se sminteşte, dar vai de cel prin care vine sminteala.* CR.; *un vis m-a smintit.* CAR.; (şi: (înv. şi pop.) **zminti**). [Din sl. *sŭmensti, sŭmenton* „a tulbura", acelaşi sens ca în vechea română; sensul modern s-a întărit prin apropierea formală de *minte*].

smintíre, smintiri f. **1.** acţiunea de a (se) sminti şi rezultatul ei; sminteală; **2.** (înv.) tulburare; dezordine: *smintirea sfinţeniei hotărîrei date* (a. 1814). URIC.; **3.** (înv.) greşeală; **fără (de) smintire**, negreşit; **4.** (înv. şi pop.) vătămare: *smintirea trupului;* **5.** pierderea judecăţii, tulburarea minţii; nebunie: *cumplita-mi rătăcire ţi-e cunoscută poate; dar nimine să ştie smintirea mea.* ALEX. [V. *sminti*].

smintít, ~ţi, smintită, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) mişcat din poziţia iniţială, mutat din loc; ciintit, urnit, dizlocat; (p. ext.) deranjat: *felinare smintite din locul lor;* **2.** (înv.) vătămat; schilod; **3.** (fig.; înv. şi pop.) deformat, corupt: *limba ni-i smintită, scrierea aşijderea;* **4.** (înv. şi pop.) greşit; necorespunzător: *o politică rea şi smintită pe un neam îl poate răsturna în mormînt.* GHICA; (adv.) *şi cu popa m-am sfădit, îmi face cartea smintit.* POP.; **5.** (adesea subst.) care şi-a pierdut dreapta judecată; nebun, dement, alienat, scrîntit; (p. ext.) cu comportament de nebun; aiurit, deşucheat: *rîdeau de omul acest smintit.* NEGR.; *în Cameră, un smintit paralitic se ridică şi aiureşte trei ceasuri.* EM.; **6.** care denotă lipsă de judecată, nesăbuinţă; nebunesc, nesăbuit: *celibatul e faptă smintită.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi pop.) **zmintit**). [V. *sminti*].

smintitór, ~i, smintitoáre a. (înv.) **1.** schimbător: *vremuri smintitoare;* **2.** (fig.) dăunător: *viciu smintitor;* **3.** care întunecă judecata; care tulbură mintea: *nice stînd în gînduri smintitoare ..., ce stătu adeverit cu credinţa.* DOS. [*Sminti* + *-tor*].

smiorc interj. (adesea repetat) **1.** cuvînt imitînd zgomotul făcut de cineva cînd îşi trage sau îşi suflă nasul; **2.** cuvînt imitînd zgomotul pe care îl face apa intrată în bocanci, în cizme etc., în timpul mersului; (şi: **smîrc**). [Onomat.].

smiorcăí, smiórcăi şi **smiorcăiesc** vb. **1.** (intr. şi tr.) a trage (în mod repetat) aerul pe nas, producînd un zgomot caracteristic; a sfîrcîi: *soborul tăcu un răstimp, lăsînd pe pădurar ... să smîrcîie.* SAD.; *cineva zise, smiorcăindu-şi nasul.* ST.; **2.** (intr. şi refl.) a plînge sau a se preface că plînge înăbuşit, trăgînd aerul pe nas cu zgomot; a (se) miorcăi; a (se) scînci: *aveam un an şi jumătate şi mă smiorcăiam.* CĂRT.; **3.** (intr.) a produce un zgomot caracteristic, asemănător unui clipocit: *cu bocancii smorcăind de apă şi pantalonii leoarcă!* VOIC. (şi: (reg.) **smîrcîi, smorcăi**). [*Smiorc* + *-ăi*].

smiorcáiálă, smiorcăleli f. faptul de a (se) smiorcăi; smiorcăit[2]: *terminaţi cu smiorcăiala!* [*Smiorcăi* + *-eală*].

69084 intrări • 63041 articole • 107582 sensuri

smiorcăire, smiorcăiri f. acţiunea de a (se) smiorcăi şi rezultatul ei. [V. ***smiorcăi***].

smiorcăít[1], ~ţi, smiorcăită, ~e a. **1.** care trage (în mod repetat) aerul pe nas, producînd un zgomot caracteristic; (p. ext.) căruia îi curge nasul; sfîrcîit[1]: *e răcită şi smiorcăită*; **2.** plîngăreţ, scîncit: *fetele erau nişte smiorcăite*; (şi: (reg.) **smîrcîit**). [V. ***smiorcăi***].

smiorcăít[2], smiorcăituri n. **1.** sunet caracteristic produs de cel care trage (în mod repetat) aerul pe nas; smiorcăială, sfîrcîit[2]; **2.** plîns înăbuşit, adesea prefăcut; (p. ext.) sunet produs de un asemenea plîns; smiorcăială: *toată ziua n-a mai contenit cu smiorcăitul*; (şi: (reg.) **smîrcîit**). [V. ***smiorcăi***].

smirdăr, smirdari m. **1.** arbust mic din regiunile subalpine, cu ramificaţie bogată, cu frunze lucioase, persistente, conţinînd substanţe tanante, cu flori mărunte, roşii-purpurii, bătînd în liliachiu, frumos mirositoare; rododendron, trandafir-de-munte, bujor de munte (*Rhododendron kotschyi*); **2.** merişor[1] (*Vaccinum vitis-idaea*); (şi: **smîrdar**). [Cf. sb. ***smrdelj***, bulg. ***smradljak***].

smirít n. (înv.; rar) şmirghel: *ficaţii lui, paveze de aramă şi legătura lui, ca piatra smiritului*. BIBLIA. [Din gr. mod. ***smyrís***].

smírna adv. v. **smirnă[1]**.

smírnă[1] adv. în poziţie de drepţi; nemişcat, înmărmurit (de frică, de respect etc.): *sta smirna înaintea fiului său şi-i vorbea cu smerenie*. VLAH.; *Tătaru ... stătea smirnă lîngă birou*. GHEŢIE; (şi: **smirna**). [Din rus. ***smirno***].

smírnă[2], smirne f. **1.** răşină extrasă din scoarţa unui arbore exotic (*Styrax benzoin*) care, prin ardere, răspîndeşte un miros plăcut caracteristic, întrebuinţată în medicină, în parfumerie, în ceremoniile religioase şi la îmbălsămare; benzoe, miră[2]: *şi fumul majestuos de smirnă, de tămîie, din vasele divine se urcă către tîmplă în nour luminos*. EM.; **2.** (p. restr.) mirosul plăcut (şi puternic) al acestei răşini: *să lase-n urmă val de smirnă şi santal*. CĂL.; *mama era ameţită de tămîia şi smirna din biserică*; **3.** (reg.) numele mai multor plante erbacee: **a)** granat (*Chrysanthemum parthenium*); **b)** calomfir (*Chrysanthemum balsamita*); (compus) **smirnă-de-grădină**, tămîiţă (*Chenopodium botrys*); (şi: (înv. şi pop.) **zmirnă**). [Din gr. mod. ***smírna***, sl. ***smirna***].

smithsonít n. carbonat de zinc natural, sub formă de cristale, folosit ca minereu de zinc sau pentru confecţionarea unor obiecte de podoabă. [Din fr., engl. ***smithsonite***].

smîc interj. (pop.) cuvînt care sugerează o mişcare bruscă şi grăbită, repezită: *pune mîna, smîc, şi-o prinde*. // n. (pl. **smîcuri**) (reg.) **1.** laţ de prins păsări, cîini etc.; (p. ext.) cursă: *a căzut în smîc*; **2.** sfîrleză: *a ciufulit-o cu un smîc*; **3.** prîsnel; (şi: **smac, zmîc**). [Cf. ***smuci***].

smîcí vb. v. **smuci.**

smînceálă f. v. **smuceală.**

smîncet n. v. **smucit[2].**

smîncí vb. v. **smuci.**

smîncít a. v. **smucit[1].**

smîntă f. v. **smîntă.**

smîntînă, (rar) **smîntînuri** şi **smîntîni** f. **1.** produs lactat gras, dens, alb-gălbui, care se formează la suprafaţa laptelui nefiert, după ce a fost lăsat cîtva timp la temperatura obişnuită, sau care se separă din laptele nefiert cu o maşină centrifugă; spumă, groscior: *o străchioaie de brînză cu smîntîna şi mămăliguţa erau gata*. CR.; **2.** (reg.) caimac (la lapte): *îi aduse îndată cafeaua cu lapte ..., avînd grijă să-i pună smîntînă de două degete*. REBR.; **3.** (fig.) partea cea mai bună, cea mai valoroasă din ceva; floare, lamură: *smîntîna ştiinţei sale era trasă din observarea naturii*. [Probabil cuv. autoht.; cf. bulg., ucr. ***smetana***].

smîntîní, smîntînesc vb. (tr.) **1.** a strînge smîntîna de pe lapte; a extrage smîntîna din lapte: *cînd căuta mama să smîntînească oalele, smîntîneşte, Smărandă, dacă ai ce*. CR.; **2.** (arg.) a destitui: *şeful a fost smîntînit*. [De la ***smîntînă***].

smîntînícă (~eá), smîntînici f. **1.** diminutiv al lui smîntînă: *Ionică se îndoapă cu smîntînică*. CĂL.; **2.** plantă erbacee cu tulpina acoperită cu peri lungi şi aspri, cu flori galbene, plăcut mirositoare, cu fructe alungite dispuse cîte patru la un nod; sînziană (*Galium cruciata*); **3.** (bot.; reg.; în forma **sîntînică**) creţuşcă (*Filipendula ulmaria*); **4.** (bot.; reg.) brustur (*Petasites hybridus*); **5.** (reg.) plantă erbacee cu frunze grase, cu flori albe-gălbui, care creşte în munţi, pe stînci calcaroase (*Sempervivum hirsutum*); (şi: (reg.) **sîntînică**). [***Smîntînă*** + ***-ică*** (***-ea***)].

smîntînire f. acţiunea de a smîntîni: *smîntînirea laptelui cu centrifuga*. [V. ***smîntîni***].

smîntînít[1], ~ţi, smîntînită, ~e a. (despre lapte prins) de pe care s-a luat smîntîna; din care s-a extras smîntîna. [V. ***smîntîní***].

smîntînít[2] n. faptul de a smîntîni: *d-apoi cu smîntînitul oalelor ce calamandros făceam!* CR. [V. ***smîntîni***].

smîntîniu, ~ii, smîntînie, ~ii a. de culoarea smîntînii; (alb-)gălbui: *un fond smîntîniu*. [***Smîntînă*** + ***-iu***].

smîntînós, ~şi, smîntînoásă, ~e a. **1.** cu multă smîntînă: *lapte smîntînos*; **2.** cu aspect de smîntînă, ca smîntîna: *pastă smîntînoasă*. [***Smîntînă*** + ***-os***].

smîrc[1], smîrcuri n. **1.** (înv. şi reg.) vîrtej de apă: *mă trage vivorul la smîrcuri*. DOS.; **2.** loc mocirlos (acoperit cu vegetaţie); ochi de apă pe un teren mlăştinos; băltoacă: *şobolanii din smîrcuri, toate lighioanele ... i se arătau*. OD.; **3.** (rar) baltă (formată după ploaie); noroi: *prin smîrcurile mocirloase ale uliţelor ... mergeau încet*. VLAH.; *ţărîna argiloasă se preface în smîrc pe ploaie*. CĂL.; **4.** (în basme; la pl.) loc îndepărtat şi primejdios, de unde îşi trage marea izvoarele; (p. ext.) apă multă (cîtă are marea): *ajunseră la smîrcurile mărilor*. ISP.; *văpaia dragostei ... nu se stinge cu toate zmîrcurile mărilor*. DELAVR.; **5.** (rar) izvor al unui rîu: *să supuie toate cetăţile lor din smîrcurile Osmii pînă în talazurile mării*. VLAH.; **6.** (reg.) unealtă primitivă făcută dintr-o tigvă, cu care se scoate lichidul dintr-un butoi; tîlv; **7.** (reg.) pompă la fîntînă; (p. ext.) furtun, tulumbă; (şi: (reg.) **zmîrc**). [Din sl. ***smrŭkŭ***].

smîrc[2] interj. v. **smiorc.**

smîrcîí vb. v. **smiorcăi.**

smîrcîít[1] a. v. **smiorcăit[1].**

smîrcîít[2] n. v. **smiorcăit[2].**

smîrcós, ~şi, smîrcoásă, ~e a. **1.** plin de smîrcuri; mlăştinos, mocirlos: *cîmp smîrcos*; **2.** plin de nămol; nămolos: *intrăm curînd în braţele smîrcoase de apă*. R.L. [***Smîrc[1]*** + ***-os***].

smîrd, ~zi, smîrdă, ~e a. şi m., f. (înv. şi reg.) (om) murdar; (om) urît: *cu guşile pe spate, cu ochii boldiţi, cum îs oamenii mai zmîrzi*. POP. // m., f. (înv.) om josnic: *nişte hlapi şi smîrzi*. MOXA. // f. **1.** (înv.) murdărie: *destul cu smîrdă m-ai muiat*. BIBLIA; **2.** (fig.) păcat: *cine va fi curat de smîrdă*. BIBLIA; **3.** (reg.) epitet pentru o femeie căreia nu-i place curăţenia; (şi: (reg.) **zmîrd**). [Din sl. ***smrŭdŭ***].

smîrdár m. v. **smirdar.**

smîrdoáre, smîrdori f. (reg.) lucru murdar; (p. restr.) fiinţă scîrboasă, urîtă: *zmîrdoare uricioasă ce eşti!* CR.; (şi: **zmîrdoare**). [***Smîrd*** + ***-oare***].

smîrţóg m. v. **mîrţoagă.**

smoálă f. **1.** produs de culoare neagră, solid la temperatura obişnuită şi vîscos cînd se topeşte, rezultat că reziduu la distilarea gudroanelor de cărbuni sau prin oxidarea păcurii, folosit ca liant la prepararea asfaltului, ca izolant în construcţii, în metalurgie etc.: *mai fierbinte decît smoala clocotită*. CAR.; *să o plimbe goală pe un măgar, prin oraş..., unsă cu smoală*. PETR.; **de smoală**, foarte negru; foarte întunecat: *bîjbîind în noaptea de smoală*. TUD.; *păr de smoală*; **2.** (reg.) catran: *unge osia carelor cu smoală*; (şi: (reg.) **şmoală**). [Din sl. ***smola***].

smoc, smocuri n. **1.** cantitate de fire de iarbă, de flori, de lînă etc. care se poate prinde sau smulge deodată (cu mîna); mănunchi: *smulgînd un smoc de floricele ... le aruncă la picioarele Mandei*. NEGR.; *un smoc de nuiele*; **2.** (pop.) buchet (mic): *mirele ... avea un smoc mare de beteală în piept*. GANE; **3.** legătură, mănunchi de obiecte de acelaşi fel strînse laolaltă: *ţin ... smocul de chibrituri aprinse la călcîiul vărului-mieu*. CR.; **4.** cantitate mică de fire de păr sau de pene crescute la un loc pe pielea omului sau a unor animale; şuviţă, ciuf, moţ: *netezi smocurile bărbii ţepoase*. VOIC.; *pe cap pasărea are un smoc de pene roşii*; **5.** (rar) teanc: *dintr-un smoc de tărfăloage ... scoase o hîrtie*. NEGR.; **6.** (reg.) numele mai multor plante din familia compozitelor: a) albăstriţă (*Centaurea jacea*); **b)** zglăvoc (*Centaurea nervosa*); c) corobatică (*Centaurea nigrescens*); (şi: (reg.) **zmoc**). [Cf. sb. ***smotak***].

smocăí, smócăi şi **smocălesc** vb. (tr.) (reg.) a trage de păr, a bate pe cineva (trăgîndu-l de păr); a scărmăna, a flocăi. [***Smoc*** + ***-ăi***].

smochín, smochini m. arbore fructifer din familia moraceelor, cu frunze mari lobate, cu numeroase flori închise într-un receptacul, care la maturitate devin fructe comestibile (*Ficus carica*): *văzu de ceea parte a rîului nişte smochini*. ISP. [De la ***smochină*** sau din sl. ***smokinŭ***].

smochínă, smochine f. **1.** fructul comestibil al smochinului, în formă de pară mică, suculent, cărnos, dulce, bogat în vitamine; tabană: *veneam acasă cu sînul încărcat de ... smochine*. CR.; *vorbele celor mari sînt ca smochinele de dulci*. POP.; **2.** (compus; bot.; reg.) **smochină-de-baltă**, fructul comestibil al nufărului. [Din sl. ***smokina***].

smochinét, smochineturi n. (rar) loc plantat cu smochini, livadă de smochini: *vor mînca ... smochineturile voastre*. BIBLIA. [***Smochin*** + ***-et***].

smóching, smochinguri n. haină bărbătească de gală, din stofă (neagră), cu o croială specială, foarte deschisă în faţă, cu revere de mătase; costum compus dintr-o astfel de haină, pantalon şi vestă: *o să fiu servit ... de barmani în smoching şi subrete în lame*. CĂL.; *peste tot, bărbaţi în haine negre, cîţiva în smoking*. GHEŢIE; (scris şi: *smoking*). [Din engl. ***smoking***].

smochiní, smochinesc vb. (fam.; refl.) a se zbîrci; a face zbîrcituri pe piele; a se rida: *a îmbătrînit şi s-a smochinit*. [De la ***smochină***].

smochiníre, smochiniri f. (fam.) faptul de a se smochini; ridare. [V. ***smochini***].

smochinít, ~ţi, smochinită, ~e a. (fam.) zbîrcit; cu pielea zbîrcită; ridat: *scăfîrlia scofîlcită şi smochinită de ţigan bătrîn*. M.CAR. [V. ***smochini***].

smochinúţă, smochinuţe f. diminutiv al lui smochină. [***Smochină*** + ***-uţă***].

smocói s. (reg.) mîncare din caş (dulce) amestecat cu zer sau cu lapte dulce ori cu urdă şi unt. [Et. nec.].

smoculéţ, smoculeţe n. diminutiv al lui smoc; smocurel, smocuşor. [***Smoc*** + ***-uleţ***].

smocurél, smocurele n. (reg.) smoculeţ: *mîndre flori el culegea, smocurele le făcea, la stele că le punea*. C.L. [***Smoc*** + ***-urel***].

smocuşór, smocuşoare n. smoculeţ. [***Smoc*** + ***-uşor***].

smog n. ceaţă deasă amestecată cu fum şi cu praf industrial, care se formează în regiunile industriali-

S

zate, în marile centre urbane, cu efecte dăunătoare asupra sănătății populației: *cauzele smogului au fost elucidate;* **smog fotochimic** (sau **oxidant**), concentrare în atmosferă a unor produși chimici iritanți, în condiții de calm atmosferic și trafic auto intens. [Din engl. ***smog***].

smolí, smolesc vb. **1.** (tr.) a unge, a acoperi ceva cu smoală topită; a cătrăni: *aduse un boloboc mare, puse de-l smoli.* ISP.; (fig.) *să strice haina sfîntului botez și să o smolească cu smoala păcatului.* ANTIM; **2.** (înv. și pop.; tr. și refl.) a se înnegri: *Baba Novac ... cu fața smolită de pulberea sîngeroasă a bătăliei.* BĂLC.; **3.** (reg.; tr.) a smîntîni: *am smolit laptele.* [De la ***smoală***].

smolíre, smoliri f. acțiunea de a (se) smoli și rezultatul ei; cătrănire. [V. ***smoli***].

smolít, ~ți, smolită, ~e a. **1.** uns, acoperit cu smoală; cătrănit: *corăbioară neagră și smolită, de valuri bătută.* POP.; **2.** murdar: *cămașa o avea smolită.* ST.; **3.** negru: *în loc de pîine smolită pîine albă ne-aduce.* VIERU; **4.** brunet, oacheș; cu pielea (feței) negricioasă: *cei doi indivizi smoliți reveniră.* GHEȚIE; (subst.) *un smolit mucos și plîngăreț ... orăcăia.* CĂRT.; **5.** (înv. și reg.) palid: *eu nu pot ieși din curte ... că de voi ieși smolită, mi-or zice că-s adormită.* POP. [V. ***smoli***].

smólniță, smolnițe f. (reg.) **1.** sol argilos, negru sau brun; **2.** noroi[1]; **3.** groapă cu noroi[1]. [Din bulg. ***smolnica***].

smomí, smomesc vb. (tr.) **1.** (înv. și pop.) a momi: *n-oi putea smomi pe frate-meu să-mi împrumute și iapa, să fug cu ea în lume.* CR.; **2.** (reg.) a fugi; a o tuli: *ei au smomit-o care încotro.* POP. [***S-*** + ***momi***].

smomíre, smomiri f. (înv. și reg.) acțiunea de a smomi și rezultatul ei. [V. ***smomi***].

smorcăí vb. v. smiorcăi.

smorzando [smorțándo] adv. (muz.; ca indicație de execuție) în tempo atenuat, slăbind intensitatea și încetinind mișcarea. [Cuv. it.].

smotoceálă, smotoceli f. **1.** (reg.) acțiunea de a (se) smotoci și rezultatul ei; păruială, chelfăneală; **2.** (fam.) hîrjoneală. [***Smotoci*** + ***-eală***].

smotocí, smotocesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a păroi[1] pe cineva: *pe Dița o smotocesc băieții.* ST.; **2.** (refl. recipr.) a se hîrjoni, îmbrățișîndu-se, trăgînd unul de altul etc.; **3.** (tr.; despre puii de animale) a suge lacom, trăgînd cu putere de țîță, de uger. [Et. nec.; cf. sb. ***smotok***].

smotocít[1], ~ți, smotocită, ~e a. (reg.) **1.** cu părul ciufulit; **2.** supt de tot laptele: *țîță smotocită.* [V. ***smotoci***].

smotrí vb. v. șmotri.

smótru n. v. șmotru.

smreduí, smreduiesc vb. (înv.) **1.** (tr. și refl.) a (se) molipsi, a (se) contamina; (p. ext.) a (se) îmbolnăvi: *de va vinde cineva vite smreduite de boală ... prin știința sa, atuncea va plăti.* PRAV.; (fig.) *se afla o parte de norod smreduită de eresuri.* NEGR.; **2.** (tr.) a chinui: *frigurile mă smreduiesc;* **3.** (tr.) a sfărîma. [Din sl. ***smrŭděti***].

smreduíre, smreduiri f. (înv.) **1.** faptul de a (se) smredui; **2.** contaminare; (p. ext.) boală; suferință; **3.** miasmă: *vîntul aduce smreduire omorîtoare.* CONACHI; **4.** sfărîmare. [V. ***smreduí***].

smreduít, ~ți, smreduită, ~e a. (înv.) contaminat, molipsit; îmbolnăvit. [V. ***smreduí***].

smreduitór, ~i, smreduitoáre a. (înv.) contagios, molipsitor: *boală smreduitoare;* (fig.) *năravuri smreduitoare.* [***Smreduí*** + ***-tor***].

smuceálă, smuceli f. smucire; mișcare bruscă și rapidă: *o nouă smînceală de haină.* OD.; (și: **smunceală, smînceală**). [***Smuci*** + ***-eală***].

smucí, smucesc vb. **1.** (tr.) a trage brusc și cu putere pentru a desprinde, a mișca etc. ceva din locul unde se află; a zgîlți: *își înfipse mîna în părul meu și îmi smuci capul.* PR.; (refl. pas.) *ușile se smicesc.* BĂLC.; (fig.) *pricep gîndiri rebele cînd ai smuncit infernul ca să-l arunci în stele.* EM.; (refl.) *inima i se smînci din loc.* NEGR.; **2.** (intr.) a face mișcări bruște, neregulate, necontrolabile: [armăsarul] *smuci de două ori energic din cap, în sus și în jos.* GHEȚIE; **3.** (tr. și refl.) a lua sau a se elibera cu forța din mîinile cuiva sau de la cineva; a (se) smulge: *voii să mă smucesc din brațele lui.* CAR.; *s-a smucit și-a scăpat, dar l-a trecut o țîră nădușala.* SOR.; **4.** (refl.) a se zbate pentru a scăpa din locul unde este prins, imobilizat; a se zbici: *vaca ... la deal se zmuncea.* CR.; **5.** (intr.; despre arme de foc) a recula; (și: (pop.) **smunci, smîci, smînci, zmuci, zmunci,** (înv. și reg.) **zmîci,** (înv.) **sminci, smici**). [Din sl. ***smučati, smykati*** „a răpi"].

smucíre, smucirI f. acțiunea de a (se) smuci și rezultatul ei; smuceală, smucit[2], smucitură; smulgere. [V. ***smuci***].

smucít[1], ~ți, smucită, ~e a. **1.** tras cu putere pentru a fi desprins, mișcat etc. din locul unde se află; făcut, executat brusc, repezit, în forță: *celelalte jocuri ... sînt vijelioase, cu mișcări repezi și smîncite.* VLAH.; (adv.) *ușa odăii se deschise smucit.* CAR.; **2.** pronunțat repezit, în grabă; (p. ext.) care vorbește repezit, răstit (și împiedicat): *îi smucit la vorbă, cam gîngav și bolborosește.* SAD.; (adv.) *vorbește smucit;* **3.** (pop.) nebun, scrintit: *e smucit din botez;* (și: **smuncit, zmuncit,** (reg.) **smîncit**). [V. ***smuci***].

smucít[2] n. faptul de a (se) smuci; smucire, smuceală, smucitură: *o bucățică de piatră ... pe care stăpînul, printr-un smîncet, o ascundea în buzunar.* AG.; (și: (reg.) **smîncet**). [V. ***smuci***].

smucitúră, smucituri f. faptul de a (se) smuci; smuceală, smucire, smucit[2]: *într-o smucitură prea bruscă, șalvarii îi scăpară din mînă.* EL.; (și: (pop.) **smuncitură, zmucitură, zmuncitură**). [***Smuci*** + ***-tură***].

smúgă f. (reg.) început; **a face smugă la ceva,** a lua, a scoate prima porție din ceva; a face începutul. [Et. nec.].

smúlge, smulg vb. **1.** (tr.) a trage (cu putere) afară din pămînt o plantă (cu rădăcină); a scoate; (p. ext.) a rupe din tulpină: *floarea smulsă din tulpină se usucă și se-nclină.* AL.; *dă o raită pe la răzoarele lui Lache, smulge vreo trei, patru cepe.* SOR.; **2.** (tr.) a scoate afară (stîlpi, pari, cuie etc.) din locul în care a fost bătut, fixat, trăgînd cu putere; a scoate: *au smuls aracii de la vie;* **3.** (tr.) a trage brusc și energic fire de păr pentru a le scoate din rădăcină sau a le rupe: *puse mîna pe mustața lui cea albă, smulse cîteva fire.* ISP.; **a-și smulge părul (din cap)** sau **a-și smulge barba,** a-și manifesta durerea sau disperarea; a fi foarte supărat: *izbucnii în plînsnebunește, smulgîndu-mi părul.* EL.; **a-și smulge sprîncenele,** a-și subția sprîncenele prin pensarea unor fire de păr; **4.** (înv. și pop.; tr.) a jumuli pene, fulgi; a jumuli păsări: *să smulgă puii aceștia, să puie doi în frigare.* NEGR.; **5.** (tr.) a desprinde (brusc) din locul unde se află, lăsînd locul gol; a scoate: *să smulgă aripioare de fluturi și de albine.* AL.; (fig.) *nu poți din ape smulge un soare oglindit.* VIERU; **6.** (tr.) a trage brusc și cu putere pentru a desprinde ceva; a mișca etc. din locul unde se află; a smuci: *și-mi venea să-l smulg din cui.* COȘB.; **7.** (refl.) a se îndepărta brusc de lîngă cineva sau de undeva: *bătrînul se smulse mînios din locul unde se oprise.* SAD.; (fig.) *cum să te smulgi de sub influența marilor culturi?* PR.; **8.** (tr. și refl.) a lua cu forța sau a se elibera brusc din mîna cuiva sau de la cineva; a (se) smuci: *să uit cum dup-o clipă din brațele-mi te-ai smult.* EM.; **9.** (tr. și refl.) a face să iasă sau a ieși dintr-o anumită stare, trăire: *simțea nevoia să bea ceva ... ca să se smulgă acelei stări de lîncezeală.* GHEȚIE; **10.** (tr.) a lua cu forța sau prin vicleșug; (p. ext.) a sustrage: *a smuls bani, furați de la vinăricer.* CĂL.; **11.** (fig.; tr.) a obține sau a reuși să obțină prin constrîngere, șiretenie etc.: *n-au izbutit să-i smulgă ... o promisiune.* REBR.; **12.** (fig.; tr.) a obține ceva (satisfacții, împliniri etc.) în urma unor eforturi susținute: *să se bucure singur de aplauzele ce le poate smulge.* CAR.; *de ce ... preocuparea febrilă de a smulge miezul fiecărei clipe?* GHEȚIE; (și: **zmulge**). [Lat. ****exmulgere***].

smúlgere, smulgerI f. **1.** acțiunea de a (se) smulge și rezultatul ei; smuls[2]; **2.** tragere (cu putere) a plantelor (cu rădăcină) afară din pămînt: *smulgerea buruienilor;* **3.** tragere bruscă și energică a firelor de păr (pentru a le scoate din rădăcină): *sfîrșise operațiunea smulgerii mușchetelor.* NEGR.; **4.** luare cu forța sau eliberare bruscă din mîinile cuiva sau de la cineva: (fig.) *smulgere de sub tirania clasicismului francez.* VIANU; **5.** îndepărtare bruscă de lîngă cineva sau de uneva: (fig.) *își pregătea smulgerea dintr-un asemenea anturaj;* **6.** (fig.) obținere prin constrîngere, șiretenie a unor informații, mărturisiri etc.; **7.** (tehn.) mod, procedeu special de rupere a unor materiale; **8.** (nav.) faza finală a operației de virare a ancorei. [V. ***smulge***].

smuls[1], ~și, smulsă, ~e a. **1.** tras afară, scos din pămînt (cu rădăcină); rupt din tulpină: *din loji zburară arcuit flori smulse.* C.PETR.; **2.** tras brusc și energic; rupt (din rădăcină); (p. ext.) ciufulit: *moșule, barbă căruntă, dracu te-a adus la nuntă, ai să ieși cu dînsa smultă.* POP.; **sprîncene smulse,** sprîncene pensate: *avea sprincenele smulse și purta ciorapi de mătase.* GHEȚIE; **3.** cu părul nepieptănat, ciufulit: *vîntul vitezei îi zbîrlise părul ..., era zmultă.* TEODOR.; **4.** (pop.) jumulit de pene: *iară seara cînd se culcă gîndești că-i o cioară smultă.* POP.; **5.** desprins, scos brusc, rapid din locul în care era fixat; (p. ext.) rupt[1]: *pe masa ta așez o foaie smultă.* EM.; **6.** (înv.) tras afară din teacă: *tătarii ... au intrat în pedestrime cu săbiile smulte.* COSTIN; **7.** (la haltere) **stilul smuls** (și n.), stil constînd în ridicarea halterei cu ambele brațe printr-o singură mișcare continuă: *s-a calificat la smuls.* // adv. (rar) brusc; dintr-o dată: *lacrimi din gene-i curgeau și smuls izbucnit-a-n cuvinte.* COȘB.; (și: **zmuls,** (înv. și pop.) **smult, zmult**). [V. ***smulge***].

smuls[2] n. smulgere: *s-a îndeletnicit cu smulsul buruienilor.* [V. ***smulge***].

smult a. v. ***smuls[1]***.

smultúră, smulturi f. **1.** (înv. și pop.) lînă tunsă de pe oi moarte; smoc din lîna oilor, prins în spini; (p. ext.) lînă de proastă calitate; **2.** (rar) mulțime de pene jumulite: *sînge burează din aer atunci și smultură de pene.* COȘB.; **3.** (înv. și pop.) femeie neglijentă, urîtă, cu părul ciufulit: *mult mă uit peste strînsură să văd și pe-a mea smultură, iată-o în fundul șurii, gîndești că-i fata pădurii.* POP. [***Smult[1]*** + ***-ură***].

smunceálă f. v. smuceală.

smuncí vb. v. smuci.

smuncít a. v. ***smucit[1]***.

smuncitúră f. v. smucitură.

snack-bar, snack-baruri [snéc-bar] n. mic restaurant deschis permanent (în hoteluri, în gări etc.), unde se servesc gustări. [Din engl. ***snack-bar***].

snágă f. (reg.) **1.** putere; vigoare: *nu mai avea snagă în el.* ST.; **2.** stare materială bună; avere; (p. ext.) cîștig; **3.** năravuri: *ce snagă are calul ăsta?* [Din bulg., ucr. sb. ***snaga***].

snaménie f. v. znamenie.

snăgós, ~și, snăgoásă, ~e a. (reg.) **1.** puternic; viguros: *om snăgos;* **2.** nărăvit: *cal snăgos.* [***Snagă*** + ***-os***].

snoávă, snoave f. scurtă povestire populară cu conținut anecdotic, hazliu, inspirată din viața de toate zilele: *poveștile, cîntecele și snoavele au ținut loc pururea de hrisoave domnești.* OD. [De la ***iznoavă***].

snob, ~i, snoábă sau **snóbă, ~e** m., f. persoană care, pentru a se distinge, pentru a epata, etalează maniere, un mod de viaţă, de exprimare etc. împrumutate, fără discernământ, dintr-un mediu care i se pare mai distins, mai original, mai la modă decît al său: *aceşti snobi bizari ... au şi început să se creadă eterni.* PR. // a. care denotă snobism; snobistic: *există într-adevăr o saturaţie ... de experimentul snob şi epigonic ... la modelele străine.* R.L. [Din fr., engl. ***snob***].

snobinétă, snobinete f. (rar) tînără femeie snoabă şi frivolă: *vin aici boieri scăpătaţi, snobi şi snobinete, scriitori, artişti.* VINEA. [Din fr. ***snobinette***].

snobísm n. atitudine, comportare, mentalitate specifică snobului: *în snobismul gastronomic şi oenologic e şi o notă substanţial personală.* CĂL.; *învăţase, mai mult din snobism, să conducă automobilul.* GHEŢIE. [Din fr. ***snobisme***].

snobístic, ~ci, snobistică, ~ce a. (rar) snob: *un „estet" cu ifose snobistice.* R.L. [***Snob*** + ***-istic***; cf. germ. ***snobistisch***].

snop, snopi m. **1.** legătură făcută din mănunchiuri de păioase secerate: *am văzut mîndre fecioare purtînd pe-umerele albe auritul snop de grîu.* EM.; **a lega snop**, a lega foarte strîns; **2.** buchet de flori: *şi la sînu-i de zăpadă purta snopi de floricele.* AL.; **3.** grup de obiecte, de elemente de acelaşi fel (legate împreună); legătură, mănunchi: *arată un snop de chei ce îi spînzură la brîu.* NEGR.; (fig.) *ei înţelegeau stilul gotic ca un snop de negaţiuni.* BL.; **4.** (fig.) grup solidar de indivizi: *instinctul de conservaţiune ne împinge să căutăm a ne aduna într-un singur snop.* GHICA; **5.** fascicul de raze luminoase: *un snop de raze ... săgetează văile.* VLAH.; *soarele ... aruncă spre noi snopi roşii.* ST.; **6.** (spec.) totalitatea gloanţelor, a alicelor, a schijelor trase deodată cu o armă: *snop de gloanţe.* [Din sl. ***snopŭ*** „mănunchi"].

snopăr, snopari m. (rar) persoană care leagă snopi în timpul secerişului. [***Snop*** + ***-ar***].

snopeálă, snopeli f. snopire; bătaie straşnică: *mi le dete o snopeală pînă ziseră că nu sînt ei.* ISP.; *să ne punem cu snopeala pe ei.* TUD. [***Snopi*** + ***-eală***].

snopéşte adv. (pop.) în felul snopilor, ca snopii: *şi din fugă vă coseşte şi vă taie chip snopeşte.* POP. [***Snopi*** + ***-eşte***].

snopí, snopesc vb. **1.** (reg.; tr.) a strînge şi a lega cerealele păioase în snopi; a face snopi: *cete de flăcăi muncesc, cîrduri de fete snopesc.* POP.; **2.** (tr.) a bate foarte rău; a bumbăci, a zvînta: *nu m-a prins ..., căci m-ar fi snopit din bătaie.* CR.; **3.** (înv.; tr.) a trînti, a doborî la pămînt: *alţii le snopeau şi mi ţi le striveau sub genunchi.* ISP.; **4.** (înv.; tr.) a masacra într-o bătălie: *întîmpină nişte oşti ... pe care le snopi.* BĂLC.; **5.** (refl.) a se extenua muncind; a se istovi: *m-am snopit de atîta treabă!* [De la ***snop***].

snopíre, snopiri f. acţiunea de a snopi şi rezultatul ei; **2.** (reg.) legare în snopi; **3.** bătaie zdravănă; snopeală. [V. ***snopi***].

snopişór, snopişori m. snopuşor. [***Snop*** + ***-işor***].

snopít, ~ţi, snopită, ~e a. (rar) **1.** strîns şi legat în snopi: *grîu snopit*; **2.** bătut tare: *a venit acasă snopit.* [V. ***snopi***].

snopşór m. v. snopuşor.

snopuléţ, snopuleţi n. snopuşor. [***Snop*** + ***-uleţ***].

snopuşór, snopuşori m. diminutiv al lui snop; snopişor, snopuleţ: *snopşorii i-am legat.* POP.; (şi: **snopşor**). [***Snop*** + ***-uşor***].

snovós, ~şi, snovoásă, ~e a. (înv. şi pop.; adesea subst.) bun de glume; hazliu, poznaş, mucalit: *a fost odată un snovos.* ISP. [***Snoavă*** + ***-os***].

soácră, soacre f. mama unuia dintre soţi, în raport cu celălalt soţ; mamă-soacră: *Valer nu era prea bucuros că are să locuiască cu soacră-sa.* GHEŢIE; **soacră-mare**, mama mirelui; **soacră-mică**, mama miresei; **a sta soacră pe capul cuiva**, a cicăli pe cineva. [Lat. ***socra***].

soáge, sog şi **sogésc** vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a rupe din aluatul dospit şi a da formă (de pîine) înainte de a băga la cuptor; a solzi, a sovîlta: *soagem noi pita din aloat şi de acii o şi coacem.* DOS.; **2.** (reg.) a frămînta aluat, caş etc. [Lat. ***subigere***; cf. magh. ***szoggatani***].

soáie f. v. zoaie.

soálbă f. v. solbă.

soárbă, soarbe f. fructul sorbului[2], de mărimea unei cireşe, de culoare brună-gălbuie, cu pete albe, cărnos, acrişor. [De la ***sorb***[2]].

soáre, sori m. **1.** corp ceresc central al sistemului nostru planetar, incandescent şi luminos, în jurul căruia gravitează Pămîntul şi celelalte planete, comete etc. ale sistemului, prin lumina şi căldura căruia se întreţine viaţa pe Pămînt: *ai tocmit şi luna ... să-şi ia de la soare lucoare şi rază.* DOS.; *un soare coborît spre orizont îşi trimitea ultimele raze.* GHEŢIE; (**pe** sau **de**) **sub soare**, pe pămînt, în lume; în univers: *cea mai frumoasă împărăteasă de sub soare.* ISP.; **(a fi) rupt din soare**, (a fi) foarte frumos, de o frumuseţe ideală: *şi erau frumoşi amîndoi, rupţi din soare.* GANE; **a se uita la cineva ca la soare**, a iubi foarte mult pe cineva: *se uita la dînsa ca la soare.* ISP.; **soare cu dinţi**, v. **dinte**; (compuse; înv. şi pop.) **soare-răsare**, răsărit; (p. ext.) timpul cînd răsare soarele: *o fîşie de lumină ... se destinde către soare-răsare.* DELAVR.; **soare-apune** (sau **-scapătă, -petrece**), apus; (p. ext.) timpul cînd apune soarele: *trebuia s-o fi luat ... spre soare-scapătă.* GAL.; *a cutreierat ţara de la soare-răsare la soare-apune*; (pop.) **soare (-de)-sec** sau **soare-în-cap**, insolaţie: *descîntec de soare-sec*; **2.** lumină şi căldură venită de la acest corp ceresc: *tresărind scînteie lacul şi se leagănă sub soare.* EM.; *se lăsă să cadă pe bancă, în plin soare.* EL.; **cu soare**, cît mai e încă (lumină de) zi; pe lumină: *ea se culcă tot cu soare şi se scoală-n ziua mare.* POP.; **a sta cu burta la soare**, a trîndăvi; **a i se pune cuiva soarele drept inimă**, a i se face foame; **3.** (fig.) fericire, bucurie, satisfacţie: *soarele fericirii se va arăta vesel pe orizontul senin.* ALEX.; *că săracul n-are soare, nici zile de sărbătoare.* POP.; **4.** (mai ales la pl.) corp ceresc cu lumină proprie (care poate constitui centrul unui sistem planetar): *rîul ... se limpezeşte sub sori.* EM.; *lucruri ciudate astăzi se-ntîmplă în lume şi-n sori.* VIERU. [Lat. ***sol, -is***].

soareá, soarele f. (franţuzism; înv.) serată: *la oraş sînt soarele.* PANN; *participă la soarelele literare.* CĂL. [Din fr. ***soirée***].

soártă, sorţi şi (înv.) **soarte** f. **1.** forţă, voinţă supranaturală considerată drept cauza tuturor întîmplărilor, evenimentelor din viaţa omului; destin, fatalitate, ursită, scrisă: *soartă amăgitoare! nebun cine se-ncrede ţie!* AL.; *dar el a ţinut să fie mai puternic decît soarta.* GHEŢIE; **2.** ceea ce este destinat cuiva; condiţie, stare: *dă-mi altă soartă.* EM.; *îşi plînge soarta*; **a se împăca** (sau **a fi împăcat**) **cu soarta (sa)**, a se resemna: *e ... fată bătrînă, dar s-a împăcat cu soarta ei.* PETR.; **a (se) lăsa în voia soartei,** v. **lăsa**; **3.** curs al evenimentelor din viaţa cuiva; concurs de împrejurări, condiţie în care se află cineva la un moment dat: *adevărata putere nu constă în faptul de a dispune de soarta altora.* PR.; *dorea să-şi îmbunătăţească soarta*; **4.** evoluţie, desfăşurare a unei acţiuni; deznodămînt: *comiseră în fierbinţeala luptei o greşală şi mai pierzătoare, care hotărî soarta zilei.* EM.; **5.** (pop.) placentă: *soarta vacii se îngroapă la izvor spre a avea lapte cu îmbelşugare.* // (de obicei în forma **sorţ**; mai ales la pl.) **1. zar**, bob etc. aruncat sau bilet tras la întîmplare, pentru a determina luarea unei decizii; (p. ext.; şi **tragere la sorţi**) modalitate de alegere, de repartiţie, de desemnare etc. prin aruncarea zarurilor, prin tragerea unor bilete etc., în care hazardul decide, în condiţii de şanse egale pentru toţi participanţii: *toate cu sorţii le apuci.* N.COSTIN; *îi va da obligaţiuni de tezaur ... prin tragere la sorţi.* GHICA; **a trage la sorţi, a)** (şi, înv., **a trage sorţi** sau **la soartă**) a hotărî prin sorţi o împărţeală, un cîştig etc.; a participa, ca parte interesată, la o astfel de operaţie: *să se tragă sorţi, norocul s-aleagă.* CAR.; *doi ofiţeri, traşi la sorţi de batalionul lor, îl provoacă la duel.* CĂL.; **b)** (pop.; şi **a trage sorţii** sau **sorţul**) a recruta pentru îndeplinirea serviciului militar, prin tragere la sorţi: *era voinic, trăsese sorţii şi-am tot zorit să-l însurăm.* COŞB.; **a cădea** (sau **a ieşi**) **cineva la sorţi, a)** a fi recrutat pentru îndeplinirea serviciului militar, prin tragere la sorţi: *de-o cădea fii-mio la sorţi, trebuie ... să-l scap de miliţie.* GHICA; **b)** (şi **a cădea soarta pe cineva**) a fi ales, desemnat prin tragere la sorţi: *cine cade la sorţi, acela va face de pază*; **a se alege sorţii**, a se ajunge la un deznodămînt; (pop.) **a trage cu sorţii**, a prezice prin zaruri, bobi etc.: *bătrînii ... trăgeau cu sorţii noaptea, la lună, şi vesteau fetei mare noroc.* AL.; **2.** (pop.) recrutare (prin tragere la sorţi): *potere m-o-nconjurat ... şi la sorţi că m-au luat.* POP.; **3.** (înv. şi pop.) bucată de pămînt repartizată prin tragere la sorţi: *ne-ai dat noao sorţi de ţarină şi vii.* BIBLIA; **4.** şansă: *toţi sorţii de izbîndă sînt pentru cartea lui.* VLAH.; *cînd aceeaşi idee le vine la doi oameni, ea are sorţi să fie adevărată.* IBR.; (şi: **sorţ**, (înv. şi reg.) **soarte**). [Lat. ***sors, -tis***].

soárte f. v. soartă.

soáţă, soaţe f. **1.** (înv. şi reg.) însoţitoare; colaboratoare; părtaşă: *soaţele tale le voi băga-n casă.* DOS.; (fig.) [virtutea] *soaţă drăgăstoasă în ale păcii.* ISP.; **2.** (înv., pop. şi fam.) soţie: *ne sărutăm soaţele tinere.* VIERU; *acum e vremea să-ţi găseşti o soaţă potrivită.* GHEŢIE; **3.** (înv. şi pop.) pereche: *o imagine a cărei soaţă se află numai în următoarea strofă.* MAIOR. [Lat. ***socia***].

sobár, sobari m. meseriaş care face sau repară sobe: *un sobar pare-se ori coşar ... îi strigă ... cu un glas aspru.* PETR. [***Sobă*** + ***-ar***].

sóbă, sobe f. **1.** instalaţie de cărămidă, de teracotă, de fontă etc., în care se face foc pentru a încălzi încăperile sau pentru a găti mîncarea; cuptor, plită: *focul pîlpîia în soba de teracotă albă.* GHEŢIE; **sobă de gătit**, maşină de gătit; **2.** (înv. şi reg.) cameră; bucătărie: *scoală şi slujnicele să-ş mături sobele.* POP. [Din magh. ***szoba*** „cameră"].

sobărie[1], sobării f. (rar) fabrică, atelier de sobe. [***Sobă*** + ***-ărie***].

sobărie[2] f. (reg.) meşteşugul sobarului: *să înveţe sobăria.* [***Sobar*** + ***-ie***].

sobiţă, sobiţe f. diminutiv al lui sobă; sobă mică; sobuşoară: *odaia are ... o sobiţă de tuci.* CAR. [***Sobă*** + ***-iţă***].

soból, soboli m. **1.** (zool.) cîrtiţă (*Talpa europaea*): *umblau soboli pe sub pămînt.* VLAH.; *fabula ariciului şi a sobolului.* CĂL.; **2.** (p. ext.; reg.) muşuroi făcut de aceste animale; **3.** (zool.; reg.) şoarece mare; şobolan; **4.** (zool.; înv.) samur, zibelină (*Martes zibelina*): *să primeşti cîteva blăni de soboli pe care le am de la muscali.* SAD.; **5.** (p. ext.; înv.) blana (prelucrată a) acestui animal: *cojoc de soboli.* COSTIN. [Din bulg. ***soboléc***, ucr., rus. ***sobol'***].

sobolán m. v. şobolan.

sobór, soboare n. **1.** sinod; (p. ext.) adunare, mulţime de clerici care oficiază o slujbă religioasă: *au făcut sinod, adecă sobor.* NEC.; *slujba cununiei fu oficiată de un sobor de preoţi în frunte cu ... vicarul mitropolitan din Blaj.* GHEŢIE; **2.** (înv.) sfat; întrunire; (p. ext.) mulţime de oameni adunaţi laolaltă: *domnul sta în adunarea sau soborul a toată ţara.* BĂLC.; **3.** slujbă religioasă ortodoxă oficiată de un mare număr de clerici: *în fiecare an se face sobor la biserică pentru sufletele morţilor*; **4.** (înv. şi reg.) sărbătoare religioasă închinată unor sfinţi: *ziua ce se prăznuieşte soborul arhanghelilor Mihail*

şi Gavril, în opt zile a lui noiembrie. N.COSTIN; **5.** (înv.) catedrală: *zidi săbor frumos lui Hristos.* N.TEST.; (şi: (înv.) **săbor, stobor**). [Din sl. ***sŭborŭ, soborŭ*** „adunare"].

soborî, soborăsc vb. (reg.; intr.) a se strînge laolaltă pentru a se sfătui, pentru a lua o hotărîre (într-o problemă bisericească): *haideţi azi să soborîm, biserica s-o croim.* POP. [De la ***sobor***].

sobórnic, ~ci, sobornică, ~ce a. **1.** (înv.) sinodal: *biserică săbornică.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.; adesea subst.) care face parte din sobor, care trăieşte, acţionează conform hotărîrilor soborului: *Sfîntă Joie, sobornica lui Hristos ..., să-mi fii ajutătoare!* POP.; (şi: (înv.) **săbornic**). [***Sobor*** + ***-nic***; cf. sl. ***sŭborinŭ***].

sobornicésc, ~şti, sobornicéască, ~eşti a. (înv.) sinodal: *iaste osîndit prin blestem sobornicesc.* PRAV. [***Sobornic*** + ***-esc***].

sobornicéşte adv. (înv.) întemeiat pe hotărîrile soborului. [***Sobornic*** + ***-eşte***].

sobránie f. numele parlamentului în Bulgaria. [Din bulg. ***sobranija***].

sobrichét, sobricheturi n. (franţuzism) poreclă: *contemporanii săi au purtat asemeni sobrichéturi.* HASD. [Din fr. ***sobriquet***].

sobrietáte f. **1.** faptul sau însuşirea de a fi sobru; atitudine, comportare de om sobru; cumpătare, moderaţie, măsură, temperanţă; seriozitate: *propagă poporului sobrietatea, iar ei trăiesc în cel mai mare libertinagiu.* FIL.; **2.** starea, caracterul a ceea ce este simplu, lipsit de ornamente de prisos; simplitate; gravitate, austeritate: *graţia şi sobrietatea se întîlnesc într-o admirabilă sinteză în arta românească.* STĂNIL.; **3.** lipsit de artificialitate, de afectare etc.; naturaleţe; (p. ext.) concizie: *sobrietate şi preciziune de stil.* VLAH. [Din lat. ***sobrietas, -atis***, fr. ***sobriété***].

sóbru, ~i, sobră, ~e a. **1.** care respectă limita admisă în comportare, în manifestări etc., care păstrează măsura, care evită excesele; lipsit de superficialitate, de frivolitate; cumpătat, moderat; serios, grav: *ce sobri erau oamenii în acel sat al copilăriei!* SAD.; **2.** care denotă seriozitate, severitate, austeritate: *îi plăcea să trăiască larg, fără grija mărunţişurilor plicticoase ale existenţei, într-o îndestulare sobră.* GHEŢIE; **3.** lipsit de ornamente de prisos; simplu, auster: *mobila, pereţii, uşile, toate aveau un aspect sobru.* VLAH.; **4.** lipsit de artificialitate, de afectare; natural, (p. ext.) concis: *puternica scenă, articulată din fraze sobre.* VIANU; *stil sobru*; (adv.) *voiam să scriu ... sobru, limpede şi totuşi patetic.* EL. [Din fr. ***sobre***, lat. ***sobrius***].

sobuşoáră, sobuşoare f. sobiţă: *nici o muncă nu-i uşoară ... ca iarna la sobuşoară.* POP. [***Sobă*** + ***-uşoară***].

soc, socI m. (şi **soc negru**) arbust din familia caprifoliaceelor, cu scoarţa cenuşie, cu flori albe dispuse în corimbe ramificate, cu fructe în formă de boabe negre, lucioase, în ciorchine, din ale cărui flori se prepară un ceai medicinal cu proprietăţi sudorifice şi antireumatice, scoarţa, fructele şi rădăcina avînd proprietăţi diuretice şi laxative (*Sambucus nigra*); (p. restr.) flori, fructe, bucăţi de scoarţă sau de rădăcină ale acestei plante, cu întrebuinţări medicinale: *ai răguşit, mai bine du-te de bea ceai de soc.* AL.; *avea obicei ... să-l aştepte, într-un tufăriş de soc bătrîn, o ieruncă.* SAD.; **soc roşu** (sau **de munte**), arbust din familia caprifoliaceelor, cu flori albe-gălbui grupate în ciorchine, cu fructele boabe roşii (*Sambucus racemosa*). [Lat. ***sabucus*** (=***sambucus***)].

socác, socace n. (înv. şi reg.) uliţă: *paşte popa vacile ... pe toate socacele.* POP. [Din turc., sb. ***sokak***].

socáci, socaci m. (înv. şi reg.) bucătar: *lucră şi Sfarmă-Pietre ca un socaci împărătesc şi făcu un prînz de-ţi lăsa gura apă.* POP. [Din magh. ***szakács***].

socátă, socate f. băutură răcoritoare preparată, prin fermentare, din flori de soc, zahăr, lămîie şi apă. [***Soc*** + ***-ată***].

socăcí, socăcesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (intr.) a practica meseria de bucătar; **2.** (tr. şi intr.) a găti: *să rămînă acasă să socăcească.* POP. [De la ***socaci***].

socăcíţă, socăciţe f. (înv. şi reg.) bucătăreasă: *socăciţa se gătească, cînd întră oaspeţi-n casă, bucatele stau pe masă.* POP. [***Socaci*** + ***-iţă***].

socerál, ~i, socerală, ~e a. (rar) de soacră: *soacra înfăptuieşte în vorbirea ei perfecţiunea maligităţii socerale.* CĂL. [Cf. it. ***suocera*** „soacră"].

socét n. (reg.) loc acoperit cu soci; desiş de soci. [***Soc*** + ***-et***].

sociábIl, ~i, sociabilă, ~e a. **1.** născut să trăiască în societate, capabil să stabilească relaţii cu semenii: *omul ... trebuie neapărat să fie sociabil, fiindcă numai în contactul cu alţi oameni îşi poate mulţumi aspiraţiile.* GHICA; **2.** căruia îi plac relaţiile cu semenii, care se împrieteneşte uşor; prietenos, comunicativ; care denotă asemenea calităţi: *fire francă, sociabil, bonom, nu avea decît prieteni.* GHEŢIE. [Din fr. ***sociable***].

sociabilitáte f. **1.** capacitate, aptitudine a fiinţelor de a trăi în societate: *democraţia ... exaltă sociabilitatea, această frăţie de simpatii şi de interese.* BOL.; **2.** calitatea de a fi sociabil, prietenos; comunicativitate: *se certifică sociabilitatea afabilă a profesorului.* C. [Din fr. ***sociabilité***].

social, ~i, socială, ~e a. **1.** care aparţine, care este propriu societăţii umane, referitor la societate, la un grup de indivizi considerat ca un tot, la relaţiile reciproce dintre indivizi: *numai în viaţa socială ... poate găsi puterea de a învinge piedicile.* GHICA; *fenomene sociale*; **ştiinţe sociale**, ştiinţe umanistice prezentate din punctul de vedere al organizării şi dezvoltării societăţii (ex.: sociologia, psihologia socială, dreptul, economia, istoria etc.); **2.** care trăieşte în societate: *omul este un animal social*; **3.** referitor la organizarea societăţii; propriu unui anumit tip de societate (ierarhic) constituite: *introduce egalitatea socială.* MAIOR.; *în secolul nostru, grupări de oameni decretează naşterea unor noi ordini sociale, politice.* GHEŢIE; *clase sociale*; **4.** referitor la modul de muncă, la condiţiile de viaţă ale cetăţenilor, în special ale muncitorilor: *conflicte sociale*; **5.** care ţine de o societate comercială, referitor la o societate comercială: *capital social.* // n. ansamblul problemelor legate de societatea umană: *literatura modernă este actuală prin acceptarea socialului.* R.L. [Din fr. ***social***, lat. ***socialis***, it. ***sociale***].

socIál-darvinísm n. concepţie sociologică apărută în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, care extinde legităţile biologice (descoperite de Darwin) la viaţa socială; darvinism social. [***Social*** + ***darvinism***].

socIál-democrát, ~ţi, socIal-democrată, ~e a. care aparţine, care este caracteristic social-democraţiei, referitor la social-democraţie: *era membru în partidul social-democrat.* PR.; **2.** care aparţine unui partid cu asemenea orientare politică: *scria articole în ... oficiosul social-democrat.* GHEŢIE. // m., f. adept al social-democraţiei; membru al unui partid social-democrat: *ei profesau, ca social-democraţi, „internaţionalismul".* IBR. [Din germ. ***Sozialdemokrat***, fr. ***social-démocrate***].

socIál-democratísm n. ideologia, tactica social-democraţiei: *social-democratismul ... fusese puternic în Germania înainte de 1933.* PR. [Din germ. ***Sozialdemokratismus***].

socIál-democraţíe f. curent politic de orientare centru-stînga, cu caracter democratic şi reformist, apărut în Europa, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, pe cale paşnică (opus comunismului); doctrină a socialiştilor. [Din germ. ***Sozialdemokratie***, fr. ***social-démocratie***].

socialísm n. **1.** doctrină economică, politică, socială care susţine omogenizarea socială, îngrădirea, chiar dispariţia proprietăţii private şi înlocuirea acesteia cu proprietatea colectivă, controlată de societate sau de stat: *din Apus a venit şi individualismul şi socialismul.* STĂNIL.; *socialismul se opune liberalismului*; **socialism ştiinţific**, teoria luptei de clasă, proprie concepţiei marxist-leniniste, aplicată la organizarea societăţii socialiste (în estul Europei); **socialism utopic**, ansamblul concepţiilor economice, politice, sociale, premergătoare socialismului ştiinţific, care concep socialismul ca ideal moral, susţinînd egalitatea economică şi socială între oameni: *Th. Morus, Campanella, Saint-Simon, T.J. Proudhon sînt reprezentanţi ai socialismului utopic*; **2.** sistem, orînduire socială şi politică bazată pe această doctrină: *la victoria socialismului se ajunge numai prin moarte organizată.* PATAP.; **3.** (în teoria marxist-leninistă) perioadă care succedă dispariţia capitalismului şi precedă instaurarea comunismului; **4.** ansamblu de doctrine, de partide de stînga care nu sînt marxiste: *socialiştii vest-europeni pledează pentru respectarea drepturilor celor mulţi în societatea capitalistă.* [Din fr. ***socialisme***, germ. ***Sozialismus***].

socialíst, ~şti, socialistă, ~e a. care aparţine, care este specific socialismului, referitor la socialism: *Genu accepta, în principiu, doctrina socialistă.* GHEŢIE; *pe vremuri ... îşi luau angajamente în întrecerea socialistă.* D.; *regim socialist; deputat socialist.* // m., f. adept al socialismului; membru al unui partid socialist: *tineri, foarte tineri din capitală ... îşi închipuie că sînt socialişti.* MAIOR.; *ca toţi socialiştii culţi, adopta o concepţie estetică foarte liberală.* CĂL. [Din fr. ***socialiste***, germ. ***Sozialiste***].

socializá, socializez vb. **1.** (refl. şi tr. fact.) a dobîndi sau a face să dobîndească caracter social; a (se) integra în societate; a (se) pune la dispoziţia societăţii: *a fost socializată ştiinţa*; **2.** (tr.) a trece mijloacele de producţie şi alte bunuri din proprietate privată în beneficiul unei colectivităţi, sub controlul acesteia sau al statului: *în gospodăria colectivă sînt socializate numai pămînturile, vitele mari de muncă şi uneltele.* PR. [Din fr. ***socialiser***].

socializánt, ~ţi, socializantă, ~e a. care socializează; cu tendinţe socialiste: *concepţii socializante.* [Din fr. ***socialisant***].

socializáre, socializări f. acţiunea de a (se) socializa şi rezultatul ei: *să împingă socializarea pînă la desfiinţarea modului însuşi de expresie a personalităţii nu s-a gîndit nimeni.* CĂL.; *acestei inspiraţii receptive ... îi revine desigur un rol considerabil întru socializarea operei.* BL. [V. ***socializa***].

socializát, ~ţi, socializată, ~e a. care a dobîndit caracter social; care s-a integrat în societate: *individ socializat.* [V. ***socializa***].

socialménte adv. din punct de vedere social, sub raport social: *o cădere a mea n-ar fi fost spectaculoasă socialmente.* PR.; *faptă socialmente periculoasă.* [Din fr. ***socialement***, it. ***socialmente***].

sociatív, ~i, sociativă, ~e a. (despre complemente circumstanţiale) care arată fiinţa sau lucrul care însoţeşte subiectul sau complementul direct în săvîrşirea unei acţiuni. [Din fr. ***sociatif***].

societár, ~i, societară, ~e m., f. **1.** persoană care face parte dintr-o societate literară, muzicală, teatrală etc.: *ardeam de nerăbdare să-mi depun partea mea de societar.* VLAH.; **2.** actor de prim rang, membru într-o asociaţie a artiştilor unui teatru naţional, care primeşte anual o cotă-parte din veniturile teatrului: *actriţa fusese societară a Comediei Franceze*; **societar de onoare**, actor plătit pe tot timpul vieţii de teatrul la care rămîne angajat permanent; **3.** persoană care deţine acţiuni emise de o societate (anonimă) pe acţiuni; asociat într-o întreprindere comercială particulară; acţionar. [Din fr. ***sociétaire***].

societáte, societăți f. 1. totalitatea oamenilor care trăiesc laolaltă în mod organizat, avînd aceleași instituții, legi, aceeași cultură (și origine comună); sistem de relații existent între aceștia oameni; colectivitate, comunitate: *ordinea în societate nu poate fi dobîndită decît prin aplicarea legilor.* GHICA; *am moștenit o societate bolnavă.* PR.; **societate civilă**, sistem social în care primează drepturile omului; **2.** formațiune social-economică (limitată în spațiu și timp); orînduire, sistem social: *societatea primitivă;* **3.** (p. anal.) fel particular de a trăi în grup al unor viețuitoare: *albinele trăiesc în societate;* **4.** grup de persoane care petrec (plăcut) un anumit timp împreună; anturaj, companie: *găsii aici o societate numeroasă de amici și cunoscuți.* BOL.; *te compromiți în cele mai ordinare societăți.* GHEȚIE; **în societate**, între oameni, în lume: *nu-i frumos să te plîngi în societate;* **a ține societate cuiva**, a ține companie cuiva: *Lenica rămase să-i țină societate bărbatului ei în timpul mesei.* GHEȚIE; **5.** cerc aparținînd claselor favorizate, privilegiate: *toată societatea din București ... nu vorbi decît de darurile ce se trimisese miresei.* BOL.; *nu putea pătrunde în înalta societate;* **6.** asociație de oameni avînd țeluri, idealuri comune (științifice, literare, filantropice etc.); sediul acestei asociații: *am deprețiat spiritul de societăți literare.* MAIOR.; *discuția alunecă asupra marei serbări ce o pregătea societatea filantropică.* REBR.; **7.** asociație alcătuită pe baza unor investiții de capital în comun, în vederea obținerii unor beneficii; sediul acesteia: *fusesem angajat ... la noua societate de canalizare a Deltei.* EL.; **societate (anonimă) pe acțiuni**, formă de organizare a unei întreprinderi al cărei capital este împărțit în acțiuni, obligațiile sociale fiind garantate cu patrimoniul social, acționarii nerăspunzînd de datorii decît în limita sumelor subscrise la alcătuirea capitalului acesteia; **societate cu răspundere limitată**, formă de organizare a unei societăți comerciale în care obligațiile sociale sînt garantate cu patrimoniul social și cu limitarea răspunderii asociaților la aportul de capital al fiecăruia; **societate în comandită simplă**, formă de organizare a unei societăți comerciale, constituite din membrii comanditați și comanditari, în care obligațiile sociale sînt garantate cu patrimoniul social și cu răspunderea nelimitată și solidară a asociaților comanditați, în vreme ce asociații comanditari răspund numai pînă la concurența aportului lor; **societate în nume colectiv**, organizare a unei întreprinderi prin investiții individuale de capital și prin contribuție în muncă, pentru obligațiile căreia membrii săi răspund solidar și nelimitat cu întregul patrimoniu; **8.** (jur.) persoană juridică constituită în temeiul unui contract; (și: (înv.) **soțietate**). [Din lat. *societas, -atis*, fr. *société*, it. *società*].

socinián, ~eni, sociniană, ~ene a. care aparține socinianismului, referitor la socinianism: *ritual socinian.* // m., f. adept al socinianismului: *socinienii sînt răspîndiți mai ales în Ardeal.* [Din lat. *socinianus*, fr. *socinien*].

socinianísm n. curent protestant antitrinitarian întemeiat în Italia de Socinus, în sec. al XVI-lea, care nega divinitatea lui Isus Hristos, păcatul originar, predestinarea, considerînd sfintele taine doar ca ritualuri simbolice și care s-a contopit, în sec. al XVII-lea, cu unitarianismul: *a pătruns aci luteranismul la sași, calvinismul și unitarismul (socinianismul) la unguri.* BL. [Din lat. *socinianismus*, fr. *socinianisme*].

socioafectív, ~i, socioafectivă, ~e a. referitor la motivațiile afective ale relațiilor interpersonale și sociale. [*Socio*(*logic*) + *afectiv*].

sociocognitív, ~i, sociocognitivă, ~e a. referitor la aspectul social al procesului cognitiv. [*Socio*(*logic*) + *cognitiv*].

socioculturál, ~i, socioculturală, ~e a. referitor la relațiile dintre cadrul social și diferite particularități, aspecte culturale, precum tradițiile, moravurile, mentalitățile etc. [Din fr. *socioculturel*, engl. *sociocultural*].

sociodramátic, ~ci, sociodramatică, ~ce a. care ține de sociodramă, referitor la sociodramă. [Din fr. *sociodramatique*].

sociodrámă, sociodrame f. test sociometric și psihoterapeutic constînd în improvizarea unui scenariu pe o temă dată, în care fiecare subiect primește un anumit rol, vizîndu-se astfel un catharsis colectiv; psihodramă. [Din fr. *sociodrame*, engl. *sociodrama*].

sociofilíe f. nevoie intensă de viață socială. [Din fr. *sociophilie*, engl. *sociophilia*].

sociofobíe f. antipatie anormală pentru viața în societate. [Din fr. *sociophobie*, engl. *sociophobia*].

sociogónic, ~ci, sociogonică, ~ce a. care ține de sociogonie, referitor la sociogonie. [Din fr. *sociogonique*].

sociogonía, sociogonii f. totalitatea imiturilor, teoriilor, concepțiilor etc. referitoare la apariția civilizațiilor umane. [Din fr. *sociogonie*].

sociográf, sociografi m. specialist în sociografie. [Din fr. *sociographe*].

sociografía f. **1.** observare, înregistrare și descriere a societăților, ca formațiuni istorice concrete; **2.** curent inițiat de R. Steinmetz, care susține că sociologia trebuie să se reducă la simpla descriere a faptelor, nu și la interpretarea acestora sau la formularea unor concluzii teoretice; **3.** disciplină sociologică empirică, descriptivă și inductivă; ramură a sociologiei care studiază influența condițiilor locale asupra formării tipurilor sociale. [Din fr. *sociographie*].

sociográmă, sociograme f. reprezentare grafică a datelor obținute prin testul sociometric. [Din fr. *sociogramme*].

sociolingvíst, ~ști, sociolingvistă, ~e m., f. specialist în sociolingvistică. [Din fr. *sociolinguiste*, engl. *sociolinguist*].

sociolingvístic, ~ci, sociolingvistică, ~ce a. care aparține, care este specific sociolingvisticii, referitor la sociolingvistică: *studii sociolingvistice.* // f. domeniu al lingvisticii care studiază relațiile dintre limbă, cultură și societate. [Din fr. *sociolinguistique*, engl. *sociolinguistics*].

sociológ, ~gi, sociologă, ~ge m., f. specialist în sociologie: *după părerea sociologilor francezi reprezentările colective sînt ... supuse altor legi.* BL. [Din fr. *sociologue*].

sociológic, ~ci, sociologică, ~ce a. care aparține, care este specific sociologiei, referitor la sociologie: *critica sociologică și critica strict estetică reprezintă două modalități temperamentale.* CĂL. [Din fr. *sociologique*].

sociologicéște adv. (rar) din punct de vedere sociologic: *sociologicește, s-a luat ca exemplu de inadaptare cazul lui Eminescu.* CĂL. [*Sociologic* + *-ește*].

sociología f. **1.** știință care studiază fenomenele tipice și legile de evoluție ale umanității, în complexitatea ei socială: *sociologia a fost întemeiată de Auguste Compte;* **sociologia educației**, orientare în pedagogia contemporană care consideră educația un proces de formare conștientă a omului în, prin și pentru societate; pedagogie socială; **sociologie medicală**, știință care studiază fundamentele sociale ale sănătății și îmbolnăvirii, interdependența dintre factorii sociali și starea de sănătate sau de boală a populației, precum și influențele stării de sănătate asupra vieții sociale a indivizilor și a grupurilor umane; **sociologie animală**, studiul vieții în grup, la animale; **2.** (și **sociologie politică**) știință care studiază fenomenele sociale și politice din orînduirea existentă; **3.** (rar) mod particular de a privi problemele sociale: *sociologia romancierului era maniheistă.* [Din fr. *sociologie*, germ. *Soziologie*].

sociologísm n. orientare care exagerează rolul sociologiei în studiul fenomenelor și proceselor sociale, subordonîndu-i celelalte științe (biologie, psihologie etc.): *vina lui Gherea este de a fi făcut excesiv sociologism, cultivînd ideologia fără artă.* CĂL.; *sociologismul postulează supremația societății asupra individului.* [Din fr. *sociologisme*].

sociologíst, ~ști, sociologistă, ~e a. care aparține sociologismului, referitor la sociologism: *concepție sociologistă.* // m., f. adept al sociologismului. [Din fr. *sociologiste*].

sociologizá, sociologizez vb. (tr.) a interpreta anumite fenomene, procese etc. de pe pozițiile sociologismului. [Din fr. *sociologiser*].

sociologizánt, ~ți, sociologizantă, ~e a. care tinde să sociologizeze; care exagerează importanța sociologiei: *discurs sociologizant.* D.; *interpretare sociologizantă a evoluției limbii.* [Din fr. *sociologisant*].

sociométric, ~ci, sociometrică, ~ce a. care aparține sociometriei, referitor la sociometrie. [Din fr. *sociométrique*].

sociométrie f. metodă folosită pentru studierea cantitativă a relațiilor psihice interumane în cadrul unor grupuri sociale mici. [Din fr. *sociométrie*].

sociopsihiatríe f. domeniu care studiază acțiunea patogenă a mediului asupra vieții psihice. [Din engl. *sociopsychiatry*].

socioterapíe f. **1.** ansamblul măsurilor întreprinse pentru resocializarea progresivă a bolnavilor mintali; **2.** ansamblu de mijloace care modifică mediul social al unui individ, în scop terapeutic; **3.** utilizarea terapeutică a activităților colective în mediul spitalicesc. [Din fr. *sociothérapie*].

sóclu, socluri n. **1.** partea de jos (ieșită în afară) a unei clădiri, a unui grilaj etc.: *soclul casei;* **2.** suport, postament din marmură, din piatră etc. care susține o coloană, o statuie etc.; piedestal, postament: *sfincși pe socluri de-alabastru așezați.* MACED.; **3.** obiect, dispozitiv servind la susținerea unei piese, a unui sistem tehnic etc.; bază, suport; **4.** parte componentă de contact a siguranțelor unipolare cu filet și a siguranțelor tubulare; **5.** parte constitutivă a becurilor electrice care se fixează în dulie, prin care se realizează legătura cu rețeaua electrică; **6.** piesă din material izolant prin intermediul căreia se fixează tuburile electronice de șasiul aparatelor la care sînt montate; **7. sociu continental**, zonă a uscatului afundată sub apele mării, pînă la adîncimea de 200 m. [Din fr. *socle*].

socoátă, socoate și **socoți** f. (înv. și reg.) **1.** socoteală; calcul: *ce socoată ți-ai făcut?;* **2.** judecată; chibzuință; grijă: *eu bătui cu bîta-n poartă, dar mîndra n-are socoată.* POP.; **a-și da cu socoata**, a crede, a presupune; **3.** hotărîre: *răul și binele ți se dă după înaltă socoată.* BL. [De la *socoti*].

sócote f. pl. (reg.) atrepsie, boală cîinească: *la înțărcare cad copiii în socote;* (și: **sohote**). [Din bulg., sb., ucr. *suhota*, pol. *suchota*].

socoteá, socotele f. (înv.) fișă (la jocurile de noroc). [De la *socoti*].

socoteálă, socoteli f. **1.** (înv.) prețuire; respect: *este vrednic de socoteală.* BIBLIA; **2.** calcul, calculare, evaluare numerică; (spec.) cont, situație financiară; socoată, socotință: *de cînd mi-au venit băieții de la învățătură, îmi țin socoteala ban cu ban și huzuresc de bine.* CR.; *socoteala de-acasă nu se potrivește cu cea din tîrg.* Z.; **pe socoteala cuiva**, **a)** pe cheltuiala, pe spinarea cuiva: *scandalul chiverniselei nerușinate pe socoteala statului continuă, fie sub formă de grase pensiuni viagere, fie sub titlu de recompense patriotice.* EM.; **b)** în (de)favoarea cuiva sau a ceva; pe seama cuiva: *nu vă permit să faceți glume proaste pe socoteala mea.* CAR.; (pop. și fam.) **a da** (sau **a face**) **cuiva socoteală**, a plăti cuiva ce i se cuvine; (p. ext.) a concedia: *stăpîne, fă bine și-mi dă socoteala.* ISP.; **a-și greși socotelile**, a se înșela

în aşteptări: *kir Ianai îşi cam greşise socotelile şi cu navigaţia, şi cu negustoria.* TUD.; (fam.) **a ieşi la socoteală cu cineva** (sau **cu ceva**), a ajunge la o rezolvare convenabilă; a o scoate la capăt: *văzînd însă turcul că nu iese la socoteală cu avertismentele.* FIL.; **a ţine socoteală** (sau **socoteala de ...**), a ţine cont, a lua în consideraţie: *auzite şi ştiute mi-erau toate, dar ea nu ţinea socoteală de asta.* VLAH.; **a pune ceva în socoteala cuiva**, a obliga pe cineva să plătească ceva: *i-au pus în socoteală cheltuielile de judecată;* **a pune ceva la socoteală**, v. **pune**; (pop.) **s-a mîntuit socoteala** sau **scurtă socoteală**, scurtă vorbă; pe scurt: *merg cu tine oriunde mi-i duce! s-a mîntuit socoteala.* CR.; **3.** (pop.) fiecare dintre cele patru operaţii aritmetice fundamentale: *frate-meu mă învăţase cele patru socoteli şi fracţiile.* DELAVR.; **4.** notă de plată pentru o consumaţie, pentru o cumpărătură etc.: *a terminat dejunul şi a plătit socoteala.* CAR.; **5.** (fig.) privire retrospectivă asupra unor fapte, evenimente etc.; bilanţ: *ia să stau şi să-mi fac socoteala, cu ce m-am ales eu cît am trăit pe lumea asta?* CR.; **6.** (înv. şi pop.) judecată; chibzuinţă, socotinţă: *ce socoteală s-o fi făcut în capul cel mic?* CAR.; **cu** (sau **fără nici o**) **socoteală** (**la ...**), **a**) (ne)chibzuit (la ...): *era sănătos, muncitor, cu socoteală la vorbă.* VLAH.; **b**) cu (sau fără) măsură, cu (sau fără) rost: *îşi făceau depozite de făină, zahăr şi cafea, la care umblau cu socoteală.* GHEŢIE; **7.** (înv.) raţiune, minte: *a omului dintr-alte neamuri de dobitoace deosăbirea îi ieste socoteala.* CANT.; **8.** (înv. şi fam.) părere: *după socoteala noastră va ploua;* **a**(**-şi**) **da cu socoteala** (sau **socoteală**) ori **a-şi face socoteală** (**că ...**), a crede, a presupune: *dau cu socoteala că nimic nu aleargă aşa de iute ca gîndul.* ISP.; *nici împăratul, nici craii nu vor înţelege, îşi făcea socoteală Ştefan Vodă.* SAD.; **a-şi da socoteala** (sau **socoteală**), a-şi da seama: *nu-şi putea da socoteală cum erau alcătuite.* EL.; **9.** (înv., pop. şi fam.) plan; intenţie: *d-aveţi altă socoteală ..., întoarce-vă-ţi pînă mai e vreme.* DELAVR.; **a avea în socoteală**, a intenţiona: *ce ai în socoteală? de ce gîndeşti c-o să mă pierzi?* PANN; **10.** (înv. şi fam.) rost, temei: *să dăm fiecăruia ce este al său, căci şi moartea are socoteala ei.* CR.; **11.** (fam.) problemă, treabă, lucru; (p. ext.) răfuială: *ian vină c-avem o socoteală în faţă cu pretorul.* AL.; *femeia are socotelile ei ..., să ţină oala de mănuşă.* SOR.; **12.** justificare: *un guvern în constituţii e supus la socoteală.* ALEX.; **a-i cere cuiva socoteală**, a pretinde explicaţii; a trage la răspundere: *am fost ... să-i cer socoteală pentru farsa ce mi-a făcut.* BOL.; **a da socoteală cuiva de ceva**, a răspunde în faţa cuiva pentru ...: *trebuia să-i dai socoteală tatei de bani;* **13.** (eufemistic) penis. [***Socoti*** + *-eală*].

socotélniţă, socotelniţe f. (reg.) numărătoare, abac. [***Socoti*** + *-elniţă*].

socotelúţă, socoteluţe f. diminutiv al lui socoteală: *domnule, iată socoteluţa dumitale, curată şi dreaptă: mîncare, culcare, gustare ... opt florini.* NEGR. [***Socoteală*** + *-uţă*].

socotí, socotesc şi (pop.) **socót** vb. **1.** (astăzi rar; tr.) a aprecia, a preţui; a lua în consideraţie: *aristocraţia nu-l socoate, nici primeşte între ea.* NEGR.; **2.** (înv.; tr. şi intr.) a cerceta: *ieşind afară din cetate, o socoti pre făptură şi pre seamă.* DOS.; **3.** (înv.; tr.) a căuta; a cere: *suflet ... avuţie socoteşte şi de pururea o pohteşte.* MOXA; **4.** (tr. şi refl.) a (se) considera, a (se) privi ca ..., a (se) crede ...: *tu vrei un om să te socoţi, cu ei să te asameni?* EM.; *noi socotim bătrînii ca pe nişte dumnezei.* VLAH.; **5.** (înv. şi reg.; tr.) a îngriji; a ocroti: *să socotească şi să miluiască săracii.* N.TEST.; **6.** (înv. şi reg.; refl.) a se păzi: *să le hie cele bune de învăţătură, iară cele rele ca să poată feri şi să să socotească.* UR.; **7.** (tr. şi intr.) a face o socoteală; a calcula; (p. ext.) a număra: *am avea ... plugari români care ar şti a scri, a ceti şi a socoti.* GHICA; **8.** (refl.) a se înţelege cu cineva asupra unei datorii, obligaţii etc.: *m-am socotit cu el pînă la ultimul ban;* **9.** (fam.; refl. recipr.) a rezolva un diferend cu cineva; a se răfui: *las' că ne socotim noi!;* **10.** (tr. şi refl.) a analiza atent o situaţie, un fapt etc., examinînd toate aspectele, circumstanţele; a (se) gîndi, a cumpăni: *ce e rău şi ce e bine tu te-ntreabă şi socoate.* EM.; *m-am gîndit, m-am socotit c-o avea dorul sfîrşit.* POP.; **11.** (tr.) a fi de părere, a găsi de cuviinţă; a aprecia, a considera, a crede, a susţine: *acum socot că mă pot duce.* AL.; **12.** (tr. şi refl.) a-şi închipui, a bănui, a-şi imagina: *care socotiţi că va lua premiul?* NEGR.; **13.** (înv.; tr.) a intenţiona ceva; a plănui: *ieşi cu plugul să-şi ogorească ... o porumbişte pe care la primăvară socotea s-o semene cu grîu.* REBR. [Lat. **succutere*; cf. magh. ***szokotálni***, ucr. ***sokotyty***].

socotínţă, socotinţe f. **1.** (înv.) preţuire, consideraţie: *cu socotinţă va socoti Domnul pre voi.* BIBLIA; **2.** (înv.) atenţie: *citiţi ... cu socotinţă, ca să o puteţi înţelege bine* (a. 1700). GCR.; **3.** (înv.) socoteală, calcul; numărătoare, recensămînt: *vor da cîţi vor merge la socotinţă.* BIBLIA; **4.** (înv. şi pop.) judecată, chibzuinţă; măsură; socoteală: *Sam se simţi mulţumit de socotinţa părintelui Năstase.* GAL.; *socotinţa bună, ochiul înţelepciunii.* Z.; **cu** sau **fără** (**de**) **socotinţă**, (ne)chibzuit: *omul ... să lasă fără socotinţă în voia povăţuirilor inimii sale.* MARC.; **5.** (înv.) raţiune; minte: *o, bine zici, aceasta nu-mi trecuse prin socotinţă!* DRĂGHICI; **6.** (înv. şi pop.) părere: *socotinţa mea este să închipuim nişte întrebări atît de grele, încît să nu le poată tălmăci.* NEGR.; **7.** (înv.) intenţie; plan: *va pîrî bărbatul pre muiare la giudeţ că face preacurvie cu socotinţă ... ca să-i ia dzestrele.* PRAV. [***Socoti*** + *-inţă*].

socotíre, socotiri f. (înv.) acţiunea de a (se) socoti şi rezultatul ei; preţuire; chibzuire; intenţie. [V. ***socoti***].

socotít[1]**, ~ţi, socotită, ~e** a. chibzuit, cumpătat, măsurat: *om socotit.* [V. ***socoti***].

socotít[2] n. faptul de a (se) socoti; calcul, socoteală: *învăţau scrisul şi socotitul.* [V. ***socoti***].

socotitór, ~i, socotitoáre a. şi m., f. (înv.) îngrijitor; ocrotitor: *o ruga ... să-i fie maică sufleteaască şi socotitoare trupului şi sufletului ei.* DOS. // m. **1.** (înv. şi pop.) persoană care face socoteli; contabil: *Baiazid ... puse socotitori pre la toate vadurile.* MOXA; **2.** (înv.) dregător însărcinat cu probleme financiare: *Simeon pîrcălabul ... tocmitoriu şi socotitoriu şi judecătoriu cetăţii aceia.* UR. [***Socoti*** + *-tor*].

socrátic, ~ci, socratică, ~ce a. care aparţine, care este specific lui Socrate sau doctrinei lui, referitor la Socrate sau la doctrina acestuia: *gîndire socratică; şcoli socratice.* // m. adept, continuator al doctrinei lui Socrate: *citeşte-i pe socratici!* [Din lat. ***socraticus***, fr. ***socratique***].

socrí, socresc vb. **1.** (fam.; tr.) a cicăli, a bate la cap pe cineva (ca o soacră); a mustra: *pe toţi îi socrea;* **2.** (reg.; intr.) a deveni soacră sau socru; (p. ext.) a face nuntă. [De la ***soacră***].

socríe, socrii f. **1.** (pop.) soacră: *tînără mă măritai, rea socrie-mi căpătai.* POP.; **2.** (înv. şi reg.) faptul de a deveni soacră sau socru; calitatea de soacră sau de socru. [***Soacră***, ***socru*** + *-ie*].

sócru, socri m. **1.** tatăl unuia dintre soţi, considerat în raport cu celălalt soţ; tată socru: *socru-său e un nevolnic.* GHEŢIE; **socru-mare**, tatăl mirelui; **socru-mic**, tatăl miresei; **2.** (la pl.) părinţii unuia dintre soţi, consideraţi în raport cu celălalt soţ: *societatea se întoarse în salon, felicitînd pe socri.* AL.; *socrii ... îi primesc cu plosca.* SOR. [Lat. ***socrus***].

sodalít, sodalite n. aluminosilicat natural de sodiu cu clor, din grupa feldspatoizilor, incolor sau cenuşiu-albăstrui, sticlos, prezent în unele roci eruptive alcaline. [Din fr. ***sodalite***].

sodár, sodare n. aparat de tipul radarului, care permite sondarea troposferei joase cu ajutorul undelor de audiofrecvenţă. [Din engl. ***sodar***].

sódă f. **1.** (şi **sodă de rufe**) sare albă (cristalizată) a acidului carbonic, neutralizată cu sodiu, folosită în industria sticlei, a coloranţilor, pentru spălatul rufelor, al vaselor etc.; carbonat de sodiu, natru: *în cazan, se punea sodă, se făcea leşie din cenuşă.* SOR.; **sodă calcinată**, carbonat de sodiu în stare anhidră; **sodă caustică**, compus chimic anorganic, alb, opac şi cristalin, solubil în apă şi în alcool, folosit în industria săpunului, a coloranţilor, în cea textilă etc.; hidroxid de sodiu; **2.** (astăzi rar) apă gazoasă; sifon: *să bei brandy cu soda şi whisky cu soda!* EL.; **3.** plantă marină din a cărei cenuşă se extrăgea o sare alcalină asemănătoare carbonatului de sodiu (*Salsola soda*). [Din germ. ***Soda***, ***Soda***(*waser*), lat. ***soda***].

sódic, ~ci, sodică, ~ce a. care conţine sodiu; făcut pe bază de sodiu: *îngrăşăminte sodice.* [Din fr. ***sodique***].

sódiu n. element chimic din grupa metalelor alcaline, alb-argintiu, foarte reactiv, prezent în natură numai sub formă de combinaţii; natriu. [Din lat., fr. ***sodium***].

sodokú n. boală infecţioasă determinată de un microorganism spiralat (*Spirillum morrus muris*), transmis mai ales prin muşcătura de şobolan, manifestată prin febră, fenomene inflamatorii, erupţii cutanate. [Din fr., engl. ***sodoku***].

sodóm, sodoame şi **sodomuri** n. **1.** (înv.; şi reg.) nimicire, prăpăd, mare nenorocire: *urgie şi greu sodom;* **2.** (pop.; la sg.) mulţime (nenumărată): *are jupîn Iaţco sodom de galbini, să cumpere cu ei Ţara ungurească.* SAD.; *atîta sodom de case;* **3.** (reg.) chin; blestem; **4.** (reg.) potop: *ploile lungi ..., hăotul sau sodomul.* POP.; **5.** (reg.) teren surpat; rîpă: *numai rîpe şi sodoame.* POP.; (şi: (reg.) **sudum**). [De la ***Sodoma*** n. pr.].

sodomésc, ~şti, sodomeáscă, ~eşti a. (înv., rar) care aparţine Sodomei; de Sodoma; propriu, caracteristic Sodomei: *cetăţile sodomeşti.* COD.VOR.; *iartă păcatele ... de-au preacurvit ... sau sodomeşti lucruri de-au făcut.* DOS. [***Sodoma*** n. pr. + *-esc*].

sodomí, sodomesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) prăpădi: *vitele ... nu se mai priboleau, ci se sodomeau.* POP.; **2.** (pop.; refl.) a se sinucide: *să mă sodomesc e păcat de moarte, trebuie să trăiesc şi năcăjită.* POP.; **3.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) prăbuşi; a se surpa: *s-o sodomit zîdurili.* POP.; **4.** (reg.; tr.) a mînca lacom, ca un flămînd; **5.** (reg.; tr.) a murdări: *nu-mi sodomi apa!*; (şi: (reg.) **suduma**, **sudumi**). [De la ***sodom***].

sodómic, ~ci, sodomică, ~ce a. care ţine de sodomie, referitor la sodomie; desfrînat, pervers. [Din fr. ***sodomique***].

sodomíe f. (înv.) relaţie sexuală anormală, contra naturii între parteneri de acelaşi sex, între oameni şi animale etc. (ex.: lesbianismul, onanismul etc.): *să-i taie capul ... cînd să va afla c-au făcut sodomie.* PRAV. [Din gr. mod. ***sodomía***, fr. ***sodomie***].

sodomíst, ~şti, sodomistă, ~e m., f. (rar) sodomit[1]: *sodomistul să piară prin flăcări şi în prezenţa poporului.* HASD. [***Sodomie*** + *-ist*].

sodomít[1]**, sodomiţi** m. (înv.) persoană care practică sodomia; sodomist, sodomlean: *sodomiţii în veci neiertaţi, ca o nelegiuire din fire.* POP. [Din gr. mod. ***sodomítis***, fr. ***sodomite***].

sodomít[2]**, ~ţi, sodomită, ~e** a. (înv.) **1.** prăbuşit, năruit: *casă sodomită;* **2.** (şi m., f.) (om) prăpădit, lipsit de putere; slăbit. [V. ***sodomi***].

sodomizá, sodomizez vb. (tr.) a practica sodomia. [Din fr. ***sodomiser***].

sodomleán, sodomleni m. **1.** (înv.) sodomit[1]: *sodomlenii nu să ceartă numai cu moarte, ce şi după moarte trupurile lor ... le ard.* PRAV.; **2.** persoană (originară) din oraşul biblic Sodoma. [Cf. sl. ***sodomljaninŭ***].

sodomieáncă, sodomlence f. **1.** (înv.) femeie care practica sodomia: *care muiere va face, în loc de bărbat, cu vreun copil, să-i facă moarte ca unei sodomlence.* PRAV.; **2.** femeie (originară) din oraşul biblic Sodoma. [*Sodomlean* + *-că*].

sofá, sofale f. divan îngust (cu un căpătîi mai ridicat); (p. ext.) canapea otomană: *o zări ... întinsă pe pernele sofalei.* GHEŢIE; *de pe sofa se scula, pe ochi bine se spăla.* POP. [Din turc., fr. *sofa*].

soffióni m. pl. emanaţii de vapori fierbinţi şi de ape termale, însoţite de diferite gaze (amoniac, bioxid de carbon, hidrogen sulfurat etc.) care provin din magmă. [Din it. *soffione*].

sofiánic, ~ci, sofianică, ~ce a. care dă expresie sentimentului că transcendentul coboară, revelîndu-se în orice întruchipare a cosmosului: *soflanic este un anume sentiment al omului în raport cu transcendenţa, ... graţie căruia omul se simte receptacul al unei transcendenţe coborîtoare.* BL. [Din gr. mod. *sophía* „înţelepciune divină"].

sofísm, sofisme n. raţionament, în aparenţă corect, în realitate însă fals (cu greşeli în premisă sau în construcţie), care urmăreşte de obicei să inducă în eroare; (p. gener.) afirmaţie, argument fals: *voi luaţi cîte o frază care credeţi că vine în ajutorul sofismelor prin care scuzaţi ceea ce este.* GHICA; *întrebuinţarea aceasta de porecle deşarte e ... o sofismă comună şi veche ca lumea.* EM.; (şi: (înv.) **sofismă**). [Din gr. mod. *sófisma*, lat. *sophisma*, fr. *sophisme*].

sofísmă f. v. **sofism**.

sofíst, ~şti, sofistă, ~e m., (rar) f. **1.** nume dat filozofilor şi retorilor din antichitatea greacă care, adoptînd un relativism gnoseologic şi etic excesiv, ajunseseră să susţină că orice poate fi deopotrivă adevărat sau fals, bun sau rău: *sofiştii ... au împins îndoiala pînă la ultimele consecinţe.* PETR.; *Socrate i-a combătut pe sofişti*; **2.** (p. gener.) persoană care face uz de sofisme: *eşti un sofist viclean!* [Din gr. mod. *sofistís*, lat. *sofista*, fr. *sophiste*].

sofistărie, sofistării f. (înv.) sofisticărie. [Din fr. *sophisterie*].

sofístic, ~ci, sofistică, ~ce a. **1.** care aparţine unui sofism, referitor la sofism; întemeiat pe sofisme, care conţine sofisme; specios; (p. ext.) fals, eronat: *polemica rezistă ... prin arta de a desfăşura argumentele, bune ori sofistice.* CĂL.; (adv.) *el răstălmăceşte sofistic principiile oricărei morale omeneşti.* CĂL.; **2.** care face uz de sofisme: *scriitor sofistic.* // f. **1.** arta sofiştilor greci; orientarea filozofică a acestora: *filozofia ... se numeşte însă sofistică cînd încurcă şi ascunde adevărul.* GHICA; **2.** (p. ext.) denaturare intenţionată a unui raţionament, a unei afirmaţii etc., cu scopul de a înşela: *principiile controversate şi supuse sofisticei advocăţeşti.* EM. [Din gr. mod. *sofistikós*, lat. *sophisticus*, fr. *sophistique*].

sofística, sofístichez vb. **1.** (înv.; tr.) a falsifica: *au fost sofisticate vinurile*; **2.** (rar; intr.) a face uz de sofisme; a face sofisme: *am lăsat masa să sofisticheze.* V.R.; **3.** (tr.) a da un caracter prea subtil, preţios; a complica (inutil) ceva: *a sofisticat argumentaţia, încît nu se mai înţelegea nimic*; **4.** (tr.) a perfecţiona la extrem un aparat, un studiu etc. [Din fr. *sophistiquer*].

sofisticáre, sofisticări f. acţiunea de a sofistica şi rezultatul ei; subtilitate excesivă, preţioasă. [V. *sofistica*].

sofisticát, ~ţi, sofisticată, ~e a. **1.** care se manifestă, se exprimă foarte pretenţios, artificial, preţios, complicat: *regizor sofisticat*; **2.** de o subtilitate extremă, foarte elaborat; complicat, încurcat: *scriitorii contemporani scriu în forme sofisticate pentru că aşa e moda.* R.L.; **3.** extrem de perfecţionat; care foloseşte tehnica de vîrf: *aparat sofisticat.* [V. *sofistica*; cf. fr. *sophistiqué*].

sofisticărie, sofisticării f. (fam.) faptul de a uza (abuzînd) de sofisme; subtilitate excesivă în discursuri sau raţionamente; argumentaţie, afirmaţie plină de sofisme, falsă; sofistărie: *nu-mi umbla cu sofisticării!* SAD. [*Sofistica* + *-ărie*].

sofít n. v. **sufit**.

sofítă, sofite f. (şi **lampă sofită**) lampă electrică cu incandescenţă, de formă tubulară, cuplată la circuitul electric prin dulii speciale la ambele capete. [Din fr. *soffite*, germ. *Soffitten*(*lampe*)].

sofologiótatos m. (grecism; înv.) cărturar: *învăţa limba greceasca ca un sofologiotatos.* FIL. [Din gr. mod. *sofologhiótatos*].

sofóră, sofore f. (bot.) salcîm japonez (*Sophora japonica*). [Din *Sophora*(*japonica*), numele ştiinţific].

sofrá, sofrale f. (înv.) masă mică, rotundă, cu picioare scurte, la care se mînca şezînd pe divan, pe un scăunel sau pe o rogojină (după obiceiul turcesc): *cine păzeşte sofraua mănîncă ciorbaua.* PANN. [Din turc. *sofra* „sac de provizii servind totodată de pînză şi de masă pe care se pun bucatele"].

sofrageríe f. v. **sufragerie**.

sofragi-başă s. (turcism; înv.) vel-sofragiu. [Din turc. *sofracı başı*].

sofragíu, sofragii m. slujbaş la curtea domnească fanariotă sau (p. ext.) în casele boiereşti, care se îngrijea de masă, de tacîmuri, de veselă etc.: *da unde să găsesc eu talgere, cucoană? ... că nu-s sofragiu.* AL.; **vel-sofragiu**, şeful sofragiilor; sofragi-başa; (şi: **sufragiu**). [Din turc. *sofracı*].

soframicínă f. antibiotic preparat din ciuperca *Streptomyces decaris*, folosit în tratamentul infecţiilor cu stafilococi, streptococi etc.; farmicetină. [Denumire comercială].

sofrán m. v. **şofran**[1].

sofrologíe f. metodă terapeutică din medicina alternativă, prin care se asociază hipnoza şi diverse tehnici de relaxare (de origine orientală). [Din fr. *sophrologie*, engl. *sophrology*].

soft[1] n. fire de bumbac sau de celofibră puţin răsucite şi moi, folosite ca bătătură pentru ţesături scămoşate. [Din engl. *soft*].

soft[2] n. (inform.) software. [Prescurtare de la *software*].

softá, softale f. (turcism; înv.) student la o universitate turcească. [Din turc. *softa*].

software [sóft,er] n. (inform.) set de informaţii necesare funcţionării unui computer (sistemul de operare, limbaje de programare, programe-aplicaţii etc.); soft[2]: *cele mai importante pieţe de software europene.* A. [Cuv. engl.].

soharíci, soharici m. (înv.) suhar: *mîncam numai soharici, un fel de pesmet negru ca noroiul şi tare ca piatra.* GHICA. [Din rus. *suharik*].

sohodól, sohodoluri n. (reg.) vale seacă, cu grohotişuri, caracteristică regiunilor carstice. [Din rus. *suhodol*].

sóhote f. pl. v. **socote**.

soi[1], **soiuri** n. **1.** mod, manieră de a fi, de a se manifesta a cuiva sau a ceva; modalitate de desfăşurare a unei activităţi, a unui proces etc.; chip, fel, gen; (spec.) totalitatea caracterelor definitorii pentru un grup de fiinţe, de obiecte, de fenomene; ansamblul fiinţelor, obiectelor, fenomenelor cu asemenea caractere; clasă, categorie, tip: *mi-am ruinat starea cu tot soiul de nebunii.* AL.; *noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi.* EM.; **de tot soiul**, diferit; variat: *pădurea fojgăia ... de tot soiul de jivine mici şi mari.* CR.; **un soi de ...**, ceva în genul ...; ceva care pare să fie ...: *mormăi un soi de bună ziua.* PR.; **2.** grup de plante aparţinînd aceleiaşi specii, varietăţi etc., cu caracteristici ereditare (morfologice, fiziologice, biochimice) comune; plantă din acest grup: *grînele noastre ... au devenit o raritate cu ... munca ce-şi dau mulţi din cultivatori de a îmbunătăţi soiurile.* GHICA; **3.** varietate de animale deosebită de alte varietăţi din aceeaşi specie prin anumite caractere specifice; rasă[1]; animal din această varietate: *să se îmbunătăţească soiul hergheliilor.* NEGR.; **de soi**, de rasă: *am să-i dau un cal de soi.* COŞB.; **4.** (înv. şi pop.) obîrşie; neam; popor: *noi ce ne tragem din mîndru soi.* NEGR.; *sîntem de soi român.* AL.; **de soi**, de seamă, de neam (bun, mare); ales: *în tinereţele ei fusese avută şi trăise în lumea cea de soi.* GANE; **soi rău**, persoană cu deprinderi rele: *pungaşului nu-i ardea de lucru – soi rău.* CAR. [Din turc. *soy* „rasă, familie, neam, soi"].

soi[2], (rar) **soaie** n. (pop.) slin: *se despoaie de treanţa ei cea cu soaie.* PANN; *unde este soiul de pe guler?* DELAVR. [Et. nec.; cf. *zoaie*].

soí[3], **soiesc** vb. (rar; tr.) a împerechea un animal cu un exemplar de rasă superioară, pentru a da un soi[1] mai bun; a înnobila un animal prin împerechere cu un soi mai bun. [De la *soi*[1]].

soí[4], **soiesc** vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) murdări (cu soi[2]): *o pernă galbenă şi soită de năduşeală.* DELAVR. [De la *soi*[2]].

sóia f. plantă anuală din familia leguminoaselor, originară din Extremul Orient, cu flori mici, albe sau violete, avînd fructul o păstaie cu seminţe bogate în grăsimi şi protide, fiind folosite în industria alimentară, în farmacie, ca furaj etc. (*Glycine hispida*). [Din fr. *soya*, germ. *Soja*].

soiálă f. (înv.) murdărie. [*Soi*[2] + *-eală*].

soileálă f. (arg.) somn[1], dormit: *se puse pe soileală; am tras o soileală de zile mari.* [*Soili* + *-eală*].

soilí, soilesc vb. (arg.; intr.) a dormi: *am soilit toată ziua.* [Din ţig. *soilo*].

soiós, ~şi, soioásă, ~e a. murdar, slinos: *nişte cărţi soioase.* VLAH.; *zdrenţe soioase.* [*Soi*[2] + *-os*].

soioşíe, soioşii f. (rar) murdărie. [*Soios* + *-ie*].

soitár, soitari m. **1.** fiecare dintre cei patru măscărici ai Curţii fanariote, care însoţea pe domn la parade, petreceri şi vînători: *înainte mergeau suitarii călări cu nalte căciuli flocoase, la care atîrna cîte o lungă coadă de vulpe.* NEGR.; **2.** (p. gener.) bufon; paiaţă: *suitarii de cafenea.* AL.; [Rosetti] *a fost considerat ca un mare soitar şi ridicul şi pernicios, care merita ... dispreţ şi ură.* CAR.; (şi: **suitar**). [Din turc. *soytarı* „bufon"].

sol[1], **soluri** n. **1.** strat afinat, moale şi friabil de la suprafaţa scoarţei terestre în care se înfig rădăcinile plantelor; (p. gener.) pămînt; (spec.) teren considerat sub raportul naturii, întinderii, calităţilor sale productive etc.: *ţăranul duce viaţa obişnuită a locuitorilor de sol agricol.* CĂL.; *sol bălţos; fertilitatea solului*; **2.** (şi **exerciţiu la sol**) probă de gimnastică executată la nivelul podelei. [Din fr. *sol*, lat. *solum*].

sol[2], **soli** m. **1.** persoană însărcinată să ducă, să predea sau să comunice ceva cuiva sau undeva; emisar, mesager, crainic, vestitor, trimis: *soseşte în goana calului solul aducător de iertare.* REBR.; (fig.) *un glonte, sol al morţii crunte.* AL.; **2.** (reg.) vornicel (la nuntă): *vă rugăm să ne-arătaţi care este gazda solilor.* POP.; **3.** persoană desemnată să ducă tratative oficiale, în numele unei ţări, al unui suveran etc.; delegat, împuternicit: *solul fu călăuzit în sala senatului.* SAD.; **4.** reprezentant; exponent: *dintr-aceştia ţara noastră îşi alege astăzi solii!* EM.; (fig.) *sol al artei româneşti.* [Din sl. *sŭlŭ* „delegat, vestitor"].

sol[3] m. **1.** a cincea treaptă din gama do major; sunetul şi nota corespunzătoare; **2.** nume dat uneia dintre cheile muzicale: *cheia sol.* [Din fr., it. *sol*].

sol[4], **soli** m. unitate monetară principală în Peru. [Din fr. *sol*].

sol[5], **soluri** n. (chim.) soluţie coloidală. [Din fr. *sol*].

solác, solaci m. arcaş pedestru din grupul de ieniceri ai corpului de gardă al sultanului, care-l însoţea la ceremonii, alaiuri etc.: *după ieniceri venea solacii cu arce.* COSTIN. [Din turc. ***solak***].

solán m. (bot.; înv.) zîrnă (*Solanum nigrum*). [Din lat. ***solanum***].

solanacée, solanacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate erbacee (rar lemnoase), cu frunze simple, cu flori solitare sau în inflorescenţe, cu fructe bace sau capsule; (şi la sg.) plantă din această familie; solanee (ex.: cartofi, roşii, vinete, tutun, mătrăgună etc.). [Din fr. ***solanacées***].

solanée, solanee f. (bot.; înv.) solanacee. [Din fr. ***solanées***].

solaníná f. substanţă otrăvitoare extrasă din unele solanacee, întrebuinţată ca narcotic şi sedativ. [Din fr. ***solanine***].

solanó n. vînt puternic, cald, distrugător, care suflă în sudul Spaniei, de la răsărit. [Din sp. ***solano***].

solár[1], ~i, solară, ~e a. **1.** care ţine de Soare, care aparţine sau care este propriu, caracteristic Soarelui; care provine de la Soare; referitor la Soare; soresc: *lumina solară.* HASD.; *căldură solară*; **an solar**, an sideral; **zi solară**, zi siderală; **sistem solar**, v. **sistem**; **radiaţie solară**, radiaţie emisă de Soare, cuprinzînd componente din toate domeniile spectrale ale radiaţiei electromagnetice, îndeosebi ale luminii; **2.** care funcţionează datorită luminii, razelor de soare: *cadran solar*; **3.** de forma razelor Soarelui: *plex solar*; **4.** (rar) al sorilor; al aştrilor; sideral: *el îmbla cu Maria în lumea solară a cerurilor.* EM.; **5.** cu mult soare; însorit: *ciobanul vedic ... da năvală într-o ţară solară.* BL.; **6.** (fig.) ca al Soarelui, asemănător cu Soarele: *un chip solar, luminos; un zîmbet cald, solar.* [Din fr. ***solaire***, lat. ***solaris***].

solár[2], solari m. (înv. şi reg.) negustor de sare. [Din bulg. ***solar***].

solarigráf, solarigrafe n. instrument pentru înregistrarea variaţiilor intensităţii radiaţiei solare globale. [Din fr. ***solarigraphe***].

solarimétru, solarimetre n. instrument pentru măsurarea radiaţiei solare globale (directe şi difuze). [Din fr. ***solarimètre***].

soláriu, solarii n. **1.** spaţiu special amenajat (într-o clădire, pe o plajă etc.), destinat băilor de soare; **2.** (mai ales la pl.) teren agricol, împrejmuit şi acoperit cu folii transparente de polietilenă, pentru cultivarea legumelor şi zarzavaturilor timpurii. [Din fr., lat. ***solarium***].

solarizáre, solarizări f. scădere a sensibilităţii plăcilor, filmelor şi hîrtiei fotografice în punctele expuse unei luminări foarte intense, avînd ca rezultat formarea de imagini întunecate pe pozitivele fotografice; solarizaţie. [Cf. fr. ***solarisation***].

solarizáţie, solarizaţii f. (rar) solarizare. [Din fr. ***solarisation***].

sólă[1], sole f. porţiune de teren cultivată cu aceeaşi plantă, în cadrul unui asolament; tarla. [Din fr. ***sole***].

sólă[2], sole f. numele mai multor specii de peşti marini plaţi, ovali, acoperiţi cu solzi fini, care trăiesc pe fundul nisipos al mărilor, la mică adîncime (*Solea*); peşte aparţinînd fiecăreia dintre aceste specii. [Din fr. ***sole***].

solárít n. impozit perceput în Moldova, în sec. al XVIII-lea, pe sarea extrasă, vîndută sau transportată: *lua solărit ... de la ţinutul Sucevii* (a. 1718). URIC. [***Solar[2]*** + *-it*].

solbánc, solbancuri n. element de construcţie executat deasupra părţii exterioare a ferestrelor şi a uşilor, pentru protejarea acestora de scurgerea apei din precipitaţii. [Din germ. ***Sohlbank***].

sólbă, solbe f. (pop.) arşic alb de capră: *cutare are un ciorap plin de solbe.* DELAVR.; (adv.) *îngălbenise, apoi se albise solbă.* DELAVR.; (şi: (reg.) **soalbă, sealbă**). [Lat. ***subalba***].

sold, solduri n. **1.** diferenţă între totalul sumelor înregistrate în debitul şi în creditul aceluiaşi cont; **sold debitor**, sumă mai mare în debitul unui cont decît în creditul acestuia; **sold creditor**, sumă mai mare în creditul unui cont decît în debitul acestuia; **2.** rest de plată la lichidarea unei obligaţii; **3.** marfă (rămasă nevîndută) care se vinde cu preţ redus: *nu mai are bani nici pentru solduri*; la **sold**, cu preţ redus (la lichidarea unui magazin): *haine cumpărate la sold.* [Din fr. ***solde***].

soldă, soldez vb. **1.** (tr.) a calcula soldul unui cont; **2.** (fig.; refl.) a se încheia cu ...; a avea drept rezultat: *călătoria se soldase cu un eşec total.* GHEŢIE; *antologicul „apel către lichele" lansat de Gabriel Liiceanu nu s-a soldat decît cu îndîrjirea obraznică a lichelelor.* R.L.; **3.** (tr.) a lichida o datorie; a achita o sumă de bani: *o datorie ... a trebuit să o soldeze cu împrumutul domenial de 78 milioane.* MAIOR.; *metoda ... de a reţine simbriile servitorilor, de a le solda în rate.* CĂL.; **4.** (tr.) a vinde cu preţ redus mărfuri rămase nevîndute. [Din fr. ***solder***, it. ***soldare***].

soldáre, soldări f. **1.** acţiunea de a (se) solda şi rezultatul ei; **2.** (fig.) încheiere cu ... (a unor tratative, a unor întreceri, a unei acţiuni etc.); **3.** vindere cu preţ redus a unor mărfuri rămase nevîndute: *soldarea unor produse a diminuat stocul de mărfuri.* [V. ***solda***].

soldát[1], soldaţi m. **1.** persoană care îşi îndeplineşte stagiul militar sau care face parte din armată (indiferent de grad); (spec.) (persoană care are) cel mai mic grad în armată; militar, ostaş: *Împăratul Traian ... îşi rupea hainele de pe el pentru a lega ranele soldaţilor căzuţi în bătălie.* EM.; **2.** (fig.) militant pentru o cauză, pentru o idee; luptător: *îmi povestea luptele lui de obscur soldat al bisericii.* GAL.; *soldat al democraţiei.* [Din fr. ***soldat***, it. ***soldato***, germ. ***Soldat***].

soldát[2], ~ţi, soldată, ~e a. **1.** (despre conturi) care nu mai are sold; **2.** scos la vînzare cu preş redus: *mărfuri soldate.* [V. ***solda***].

soldatésc, ~şti, soldatéscă, ~şti a. (livr.) care ţine de soldaţi, de soldăţime, propriu, caracteristic soldaţilor, soldăţimii: *cîteva cete de canalii poliţieneşti şi soldateşti.* CAR. // f. (depr.) soldăţime: *soldatesca prusacă.* // n. caracter cazon: *ce lipseşte unora dintre ofiţerii noştri este ... asprimea, rigiditatea aceea, înfăţişarea neîncovoiată, într-un cuvînt soldatescul.* CAR. [Din fr. ***soldatesque***, germ. ***Soldateska***].

sóldă, solde f. retribuţie acordată lunar militarilor şi personalului civil din armată: *nu ne-am luat soldele.* PETR.; **în** (sau **din**, (rar) **la**) **solda cuiva** (ori **a ceva**), la dispoziţia cuiva (sau a ceva), în avantajul, în folosul, în slujba cuiva (sau a ceva): *trepăduş electoral, în solda unui ambiţios politic deja ajuns la culme.* CAR. [Din fr. ***solde***].

soldăţél, soldăţei m. diminutiv al lui soldat[1]: *tabăra de soldăţei, aşa nalţi şi subţirei.* POP. [***Soldat[1]*** + *-el*].

soldăţésc, ~şti, soldăţéască, ~şti a. care aparţine soldaţilor[1] sau armatei, referitor la soldaţi sau la armată; specific soldaţilor, armatei; cazon, militar, milităresc, ostăşesc: *poartă bocanci soldăţeşti.* ST. // f. artic. (reg.) numele unui dans popular executat de bărbaţi; melodia acestui dans. [***Soldat[1]*** + *-esc*].

soldăţéşte adv. ca soldaţii, în felul soldaţilor; milităreşte, ostăşeşte: *coloane de tineri ... defilau soldăţeşte pe străzi.* GHEŢIE. [***Soldat[1]*** + *-eşte*].

soldăţí, soldăţésc vb. (reg.; intr.) a face armată; (p. ext.) a se războiu; a ostăşi. [De la ***soldat[1]***].

soldăţíe f. (înv. şi pop.) militărie: *ar fi zis cineva că-s croit pe soldăţie.* GANE. [***Soldat[1]*** + *-ie*].

soldăţíme f. mulţime de soldaţi; ostăşime, soldatească: *exigenţele soldăţimei i-a impus necesitatea să abuzeze de victoriile militare.* GHICA. [***Soldat[1]*** + *-ime*].

soldăţói, soldăţoi m. (depr.) augmentativ al lui soldat[1]; soldat brutal: *pleacă furios, înjurînd ca un soldăţoi.* PETR. [***Soldat[1]*** + *-oi*].

sóldie f. v. **soldiu**.

sóldiu, soldii m. veche monedă italienească de aur cu valoare mică, care a circulat şi în ţările române; (p. gener.) ban de mică valoare: *pusese o dajdie de o soldie de aur pe lună.* BĂLC.; *eram toţi fără nici un soldiu.* GHICA; (şi: (rar) **soldie**). [Din it. ***soldo***].

soleár, soleari m. muşchi situat în partea posterioară a gambei, care leagă tibia şi peroneul de călcîi. [Din fr. ***soléaire***].

solecísm, solecisme n. greşeală de sintaxă: *petiţia ce v-a făcut era plină de barbarisme şi de solecisme.* NEGR. [Din lat. ***soloecismus***, fr. ***solécisme***].

soleil [soléi] a. în formă de raze: *fustă cu pliuri soleil.* [Cuv. fr.].

solémn, ~i, solemnă, ~e a. **1.** care se face după un anumit ceremonial; însoţit de ceremonii (publice); specific unei sărbători; (ca) de sărbătoare; festiv, sărbătoresc: *adunare solemnă a unei asociaţii de cultură.* MAIOR.; **2.** însoţit de formalităţi, de manifestări publice care dau amploare, gravitate; ceremonios, protocolar; (p. ext.) important, grav: *momentul despărţeniei de părinţi era solemn pentru mireasă.* GHICA; (adv.) *declarase solemn că va susţine Unirea.* BOL.; (fam.) **fii solemn!**, fii serios; **3.** (despre acte juridice) care trebuie să respecte anumite forme cerute de lege pentru a fi considerat valabil; **4.** (fig.) ca la o solemnitate; (p. ext.) desăvîrşit, adînc: *îl tulburase ... pacea aceea solemnă.* AG.; **5.** (rar) sfînt, sacru: *la ora liturghiei solemne o vedeai ducîndu-se spre catedrală.* GAL.; **6.** care se impune prin calităţi deosebite, care trezeşte admiraţie, care impresionează profund; grandios, maiestuos, măreţ: *solemne şi pline de bărbătească hotărîre erau chipurile ... ostaşilor.* VLAH.; *o noapte solemnă.* [Din lat. ***sollemnis***, it. ***solenne***].

solemnél, ~i, solemnelă, ~e a. (înv.) solemn: *să facem un jurămînt solemnel.* FIL.; *adio ce îşi luară avea un ce solemnel ce le strîngea la amîndoi inima.* EM. [Din fr. ***solennel;*** cf. lat. ***sollemnis***].

solemnitáte, solemnităţi f. **1.** ceremonie publică pentru cinstirea sau comemorarea unei persoane sau a unui eveniment; festivitate, sărbătorire: *nimic n-a putut să învingă în omul acesta dintr-o bucată oroarea de solemnitate, de gălăgie şi de părăzi.* VLAH.; **2.** ceremonial care însoţeşte îndeplinirea unui act solemn; fast, pompă[2]; (p. ext.) gravitate; măreţie: *în această frumoasă solemnitate ... jurarăm, noi patru inşi, acolo, întocmirea societăţii noastre.* GHICA; *răspunsurile corului ... sporeau solemnitatea ceremoniei.* GHEŢIE; (fig.) *primăvara şi-a făcut cu multă solemnitate intrarea triumfală.* CAR.; **cu solemnitate**, solemn; cu gravitate: *ridică cu solemnitate patrahirul.* I.NEGR.; **3.** îndeplinire a unor formalităţi care fac valabile actele juridice solemne; **4.** ansamblu de calităţi care trezesc admiraţie, care impresionează profund; grandoare, splendoare: *coloanele frînte şi întinse la pămînt dau o solemnitate nespusă locului.* ZAMF. [Din lat. ***sollemnitas***, ***-atis***, fr. ***solennité***].

solemnizá, solemnizeze vb. (rar; tr.) **1.** a da caracter solemn, a face să fie solemn: *arhitectura îşi propune ... să solemnizeze un spaţiu.* R.L.; **2.** a sărbători cu fast, cu pompă: *era înclinat să solemnizeze orice eveniment, orice întîmplare.* [***Solemn*** + *-iza*; cf. fr. ***solenniser***].

solemnizáre, solemnizări f. (rar) faptul de a solemniza: *introdusă pentru ... solemnizarea judecătorilor, roba judiciară a rămas fără consecinţe.* ARG. [V. ***solemniza***].

solenáţie, solenaţii f. mărime egală cu suma algebrică a curenţilor electrici de conducţie din conductoarele care îmbrăţişează o curbă închisă. [Din fr. *solénation*].

solenoíd, solenoizi m. bobină electrică cilindrică fără miez feromagnetic. [Din fr. *solénoïde*].

solenoidál, ~i, solenoidală, ~e a. care aparţine solenoidului, referitor la solenoid, de solenoid. [Din fr. *solénoïdal*].

solfatáră, solfatare f. teren vulcanic cu emanaţii de gaze constituite în special din vapori de apă, hidrogen sulfurat şi bioxid de carbon; emanaţii de acest fel; (şi: **sulfatară**). [Din fr. *solfatare*, it. *solfatara*].

solfegiá, solfegiez vb. (intr.) a executa un solfegiu; a paralaghisi: *vecinul nostru solfegiază zi şi noapte.* [Din it. *solfeggiare*].

solfegiére, solfegieri f. acţiunea de a solfegia şi rezultatul ei. [V. *solfegia*].

solfégiu, solfegii n. exerciţiu vocal constînd în intonarea notelor cu pronunţarea denumirii lor, destinat să dezvolte urechea muzicală, simţul melodic şi ritmic; mică piesă muzicală fără text, pentru asemenea exerciţii: *de ce nu-i învaţă solfegiul şi ritmul muzical?* FIL. [Din it. *solfeggio*, fr. *solfège*].

solgăbirău, solgăbirăi şi (înv.) **solgăbiraie** m. (reg.) funcţionar cu diverse atribuţii în administraţia austro-ungară (corespunzînd pretorului sau prim-pretorului de mai tîrziu): *Silvania a ajuns o simplă reşedinţă de plasă, cu un solgăbirău şi douăzeci şi cinci de comune în subordine.* GHEŢIE. [Din magh. *szolgabíró*].

soli, soiesc vb. (înv.) **1.** (intr.) a trimite un mesaj printr-un sol[2]: *Mateiaş soleşte marelui Ştefan ca să-l recunoască drept un suzeran.* BOL.; **2.** (intr.) a îndeplini misiunea unui sol; (p. ext.) a mijloci: *Hristos soleşte pentru noi la Dumnezeu*; **3.** (tr.) a anunţa; (p. ext.) a prevedea: *cu trecătoarea aceasta necinste, îmi vei soli slavă adevărată.* DOS. [De la *sol*[2]].

solicitá, solícit vb. (tr.) **1.** a se adresa cuiva pentru a obţine ceva; (spec.) a adresa cuiva o cerere; a apela, a cere: *solicitase o bursă.* CĂL.; *a solicitat Primăriei un ajutor bănesc*; **2.** a chema, a invita, a ruga pe cineva să facă ceva: *era solicitat să pledeze în mai toate oraşele Moldovei.* GHEŢIE; **3.** a atrage atenţia asupra cuiva sau a ceva; a capta; a deştepta interesul pentru ceva; a preocupa, a stăpîni: *îl solicitau mult problemele politice*; **4.** (tehn.) a supune unei solicitări; **5.** (p. ext.) a necesita, a impune, a reclama: *asemenea fapte solicită insistent o explicaţie.* BL.; *alcătuirea unui dicţionar solicită mult efort şi maximă concentrare.* [Din fr. *solliciter*, lat. *sollicitare*].

solicitánt, ~ţi, solicitantă, ~e a. persoană care solicită; solicitator: *solicitantul ... nu trebuie lăsat să aştepte.* PETR.; *se simţea extrem de stingherit în postura de solicitant.* GHEŢIE. [*Solicita* + *-ant*; cf. germ. *Sollizitant*].

solicitáre, solicitări f. **1.** acţiunea de a solicita şi rezultatul ei; **2.** cerere, apel: *nu a putut onora puzderia de solicitări*; **3.** chemare, invitaţie, rugăminte: *fără indiscrete solicitări de sprijin şi de patronaţie ... s-au adunat unde au putut.* VLAH.; **4.** (tehn.) stare a unui material sau a unui sistem tehnic, caracterizată printr-un ansamblu de mărimi fizice (mecanice, termice, magnetice etc.) care, dacă ar depăşi anumite valori-limită, ar duce la deteriorarea materialului sau a sistemului respectiv; valoarea fiecăreia dintre mărimile caracteristice acestei stări: *noile motoare rezistaseră cu bine solicitărilor extraordinare din ultimele luni.* GHEŢIE. [V. *solicita*].

solicitatór, ~i, solicitatoáre m., f. solicitant: *un solicitator obţine de la ministru postul de inspector.* CĂL. [*Solicita* + *-tor*; cf. lat. *sollicitator*].

solicitúdine f. atitudine plină de atenţie, de grijă, de bunăvoinţă, de afecţiune faţă de cineva: *unde vă este solicitudinea pentru ţăran, „temelia casei"?* EM. [Din fr. *sollicitude*, lat. *sollicitudo, -inis*].

solíd[1], ~zi, solidă, ~e a. **1.** (şi n.) (corp) care are o structură compactă şi o mare coeziune moleculară, formă şi volum propriu; (p. ext.) care nu poate fi uşor pătruns, desfăcut etc.; tare, rigid, dur, rezistent: *corpuri, materii solide*; **stare solidă**, stare de agregare a corpurilor cu asemenea structură: *corpurile pot exista în natură în trei stări: solidă, lichidă şi gazoasă*; **2.** care poate să reziste multă vreme (fiind bine, corect alcătuit, conceput); trainic, durabil: *ferestrele ... cu gratii solide de fier.* R.L.; *clădire solidă*; (fig.) *organismul sănătos al rasei* [americane] *a îndrumat afacerile publice pe calea unei democraţii solide.* SAD.; *prietenie solidă*; **3.** temeinic, serios; incontestabil, convingător: *legile solide ale ştiinţei.* MAIOR.; **4.** care denotă competenţă, profunzime, seriozitate: *critică bazată ... pe cunoştinţe solide.* HASD.; **5.** ferm, constant, statornic: *o literatură ..., prin spiritul ei sigur şi solid, ne dă primul element de speranţă.* MAIOR.; **6.** (fam.) corpolent, masiv, voinic; robust, viguros: *era un vlăjgan mai solid ca mine.* PR.; **7.** (fig.) dîrz, curajos, inimos: *solid bărbat!* CAR.; **8.** (mat.) **unghi solid**, porţiune din spaţiu mărginită de o suprafaţă conică // n. **1.** corp geometric cu trei dimensiuni, limitat de o suprafaţă închisă, cu volum măsurabil: *un cub e un solid cu şase feţe*; **2. solid de egală rezistenţă,** bară cu secţiunea transversală variabilă, realizată astfel încît efortul unitar maxim creat sub acţiunea forţelor exterioare şi a greutăţii proprii să aibă aceeaşi valoare în toate secţiunile. [Din lat. *solidus*, fr. *solide*].

sólid[2], solizi m. **1.** monedă de aur care a circulat în Imperiul Roman şi în cel Bizantin; **2.** mică monedă de argint sau de bronz emisă şi în ţările române în sec. al XVII-lea. [Din lat. *solidus*].

solidár, ~i, solidară, ~e a. **1.** care implică, angajează mai multe persoane, fiecăreia revenindu-i responsabilitatea totală a angajamentului comun: *membri solidari ai unei asociaţii*; **2.** (jur.) care leagă între ei, într-un raport de obligaţii, mai mulţi creditori cu un debitor sau mai mulţi debitori cu un creditor: *proprietarii datori ... s-au asociat şi au pus moşiile ipotecă, făcîndu-se solidari unii pentru alţii.* GHICA; **3.** legat de cineva sau de ceva prin unitate de concepţii, de interese, de acţiuni etc.; unit, înfrăţit: *nimic nu ne face mai prieteni şi mai solidari ca ameninţarea unui vrăjmaş comun.* VLAH.; *poţi să te simţi organic solidar cu ceva şi totuşi să negi acest ceva ca pe o nonvaloare.* BL.; **4.** (tehn.; despre obiecte, piese ale unui ansamblu, ale unui sistem tehnic etc.) strîns legat prin construcţie, formînd împreună un corp unic; **mişcare solidară**, mişcare făcută în acelaşi timp cu altă mişcare. // (adv.) toţi împreună şi fiecare pentru toţi: *acuzaţii tăceau solidar.* [Din fr. *solidaire*].

solidarísm n. concepţie social-politică (iniţiată de Saint-Simon şi A. Comte) potrivit căreia principiul fundamental al existenţei societăţii este solidaritatea tuturor membrilor ei; (p. ext.) solidaritate; unitate: *dogma mîntuirii în Biserică şi prin Taine nu face decît să prelungească ideea solidarismului cosmic şi a necesităţii ajutorului dumnezeiesc ... în suişul spre perfecţiune.* STĂNIL. [Din fr. *solidarisme*].

solidaritáte f. **1.** faptul de a fi solidar cu cineva sau cu ceva; unitate între oameni bazată pe comunitate de concepţii, de interese, de acţiuni etc.; spirit de unire, de înţelegere; coeziune, legătură, înfrăţire: *nicăieri nu se vede mai bine ca în aceste tîrguri mici din Moldova ... spiritul de solidaritate al acestei rase fără pămînt.* VLAH.; *totul se dezagregă, solidaritatea umană, curajul, loialitatea.* PR.; **2.** (jur.) răspundere solidară (în faţa instanţei); (spec.) caracterul raportului de obligaţii care se leagă între mai mulţi creditori şi un singur debitor sau între mai mulţi debitori şi un singur creditor: *solidaritate activă; solidaritate pasivă.* [Din fr. *solidarité*].

solidarizá, solidarizez vb. **1.** (refl.) a se declara sau a acţiona solidar cu cineva sau cu ceva; a se uni, a se înfrăţi: *profesorii s-au solidarizat cu studenţii grevişti*; **2.** (tr.) a face (să fie) solidar: *Kant s-a hotărît să solidarizeze apriorismul cu subiectivismul.* BL.; **3.** (tehn.; tr.) a lega între ele, prin construcţie, piesele unui ansamblu, ale unui sistem tehnic etc., astfel încît să preia şi să transmită împreună efortul care le solicită. [Din fr. *solidariser*].

solidarizánt, ~ţi, solidarizantă, ~e a. (rar) care solidarizează, uneşte: *este o experienţă ce depăşeşte..., ca forţă unificatoare şi solidarizantă, orice ambasadă.* D. [*Solidariza* + *-ant*].

solidarizáre, solidarizări f. acţiunea de a (se) solidariza şi rezultatul ei: *o ştiinţă care nu şi-a recunoscut ... rostul în dezvoltarea puterilor omeneşti şi a solidarizării oamenilor.* VIANU. [V. *solidariza*].

solidarizát, ~ţi, solidarizată, ~e a. care s-a declarat solidar, unit cu cineva: *directorul era neputincios în faţa clasei solidarizate.* [V. *solidariza*].

solidifică, pers. 3 **solidifică** vb. **1.** (refl. şi tr.) (despre substanţe, materii etc.) a trece sau a face să treacă din stare lichidă sau gazoasă în stare solidă; **2.** (refl.; despre grăsimi) a se slei; **3.** (refl.) a se întări. [Din fr. *solidifier*, it. *solidificare*].

solidificáre, solidificări f. acţiunea de a (se) solidifica şi rezultatul ei; întărire. [V. *solidifica*].

solidificát, ~ţi, solidificată, ~e a. **1.** (despre substanţe, materii etc.) trecut din stare lichidă sau gazoasă în stare solidă: (fig.) *arhitectura e muzică solidificată.* IBR.; **2.** (rar) uscat, întărit: *îi rămăsese spumă solidificată pe bărbie.* [V. *solidifica*].

soliditáte f. **1.** stare a corpurilor solide; proprietate a corpurilor solide de a avea o structură compactă, o mare coeziune moleculară, formă şi volum propriu; (p. ext.) rezistenţă la încercarea de a fi pătruns, desfăcut etc.; consistenţă, duritate, rigiditate, tărie: *soliditatea zidurilor*; **2.** durabilitate, trăinicie (a ceea ce este bine, corect făcut): *cizmarul din Occident a ajuns ... un artist ... prin soliditatea la care a adus lucrul.* GHICA; **3.** (fig.) temeinicie; seriozitate; profunzime: *cerceta soliditatea demonstraţiei.* MAIOR.; *soliditatea cunoştinţelor.* [Din fr. *solidité*, lat. *soliditas, -atis*].

solídus, solidusuri n. (fiz.) loc geometric al punctelor care reprezintă, într-o diagramă termică, încheierea procesului de solidificare a unui sistem fizico-chimic cu mai mulţi constituenţi. [Din fr. *solidus*].

solíe, solii f. **1.** mesaj adus, transmis de un sol[2]; veste: *solia mea are să-ţi aducă veselie.* ISP.; **2.** însărcinare încredinţată unui sol[2]: *Măria ta! ... solia ce mi-ai încredinţat am împlinit-o.* AL.; (înv.) **a-şi da solia**, a expune obiectul misiunii de sol[2]; a-şi îndeplini însărcinarea de sol; a da socoteală de misiunea avută: *cîte suflete mi-ai arvonit? dă-ţi solia!* CR.; **3.** (fig.) misiune, menire: *cei ce au solia de a dezrobi popoarele.* OD.; **4.** grup de soli[2] trimis cu o misiune oficială; delegaţie; (p. ext.) ambasadă: *respectaţi solia, căpitanii mei!* BOL. [*Sol*[2] + *-ie*].

solifluc̦iúne f. v. solifluxiune.

solifluxiúne, solifluxiuni f. proces de alunecare lentă a straturilor superficiale de sol[1] (cu roci bogate în coloizi) pe pante mici, sub acţiunea dezgheţului, a îmbibării cu apă a acestora; (şi: **soliflucţiune**). [Din fr. *solifluxion*].

soliióc, soliiocuri n. **1.** vorbire cu sine însuşi; monolog: *îşi continua ... soliiocviul.* SAD.; *îţi pot cita numele a zece oameni de geniu care vorbeau singuri; totul e ce spui şi, mai ales, dacă eşti conştient de aceste soliiocuri.* GHEŢIE; **2.** operă scrisă sub formă de monolog: *soliiocviile lui Jehan Rictus.* CĂL.; *soliiocurile Sfîntului Augustin*; (şi: **soliiocviu**). [Din lat. *soliloquium*, fr. *soliloque*, it. *soliloquio*].

soliiócviu n. v. soliiloc.

solipéd, solipede n. grup de mamifere ale căror picioare au câte un singur deget terminat printr-o copită; (şi la sg.) mamifer din această grupă; monodactil (ex.: asinul, calul, zebra etc.): (adj.) *animal soliped.* [Din fr. ***solipède***].

solipsísm n. concepţie filozofică potrivit căreia singura realitate ar fi eul, conştiinţa individuală, iar lumea exterioară ar exista numai în această conştiinţă; (p. ext.) stare egocentrică; dorinţă de izolare: *lupta împotriva ... egolatriei şi solipsismului poeţilor.* V.R. [Din fr. ***solipsisme***].

solipsíst, ~şti, solipsistă, ~e a. care aparţine solipsismului sau reprezentanţilor lui, referitor la solipsism sau la reprezentanţii acestuia. // m., f. reprezentant, adept al solipsismului. [Din fr. ***solipsiste***].

solíre, solíri f. (înv.) acţiunea de a soli; mijlocire: *drăgăstoasa solire a fiului tău.* MARC. [V. ***soli***].

solíst, ~şti, solistă, ~e m., f. **1.** cîntăreţ sau instrumentist care execută (partea principală dintr-)un solo; solo: *solista a fost minute în şir aplaudată*; **2.** dansator care execută singur (rolul principal dintr-)o piesă coregrafică. [Din fr. ***soliste***].

solístic, ~ci, solistică, ~ce a. specific unui solist; executat de un solist sau de mai mulţi solişti; cu accent pe interpretarea solistului: *partea solistică a concertului.* [***Solist*** + *-ic*].

solitár, ~i, solitară, ~e a. **1.** izolat, lăturalnic; singuratic: *în castelul de pe stîncă, la fereastra solitară, stă pe gînduri o femeie.* COŞB.; **2.** (bot.; despre frunze, flori) singur pe tulpină; **3.** care se petrece în singurătate: *momente de meditaţie solitară.* CĂL.; **4.** făcut de unul singur: *făcea plimbări solitare.* GHEŢIE; **5.** pustiu, neumblat: *lucesc zidiri, ruine pe cîmpul solitar.* EM.; *copacii albi, copacii negri stau goi în parcul solitar.* BAC.; **6.** (adesea subst.) care trăieşte departe de lume, căruia îi place singurătatea; izolat, retras: *aceşti scriitori, „proletari intelectuali“ erau oameni solitari, timizi.* IBR.; *de obicei, solitarii ... trăiesc la munte.* CĂL. // n. diamant sau briliant montat singur la o bijuterie: *un inel pe care străluceşte un solitar superb.* R.L. [Din fr. ***solitaire***, lat. ***solitarius***].

solitarísm n. (livr.) înclinaţie spre singurătate, spre o existenţă retrasă, izolată: *nu se ruşinează a-şi mărturisi solitarismul infantil.* R.L. [***Solitar*** + *-ism*].

solitón n. (cib.; med.) undă de conductibilitate nervoasă caracterizată prin propagarea fără deformări şi cu viteză constantă. [Din fr., engl. ***soliton***].

solitór, ~i, solitoáre m., f. (înv.) mijlocitor; sol[2]: *s-au arătat solitori a toată răutatea.* MINEIUL. [***Soli*** + *-tor*].

solitúdine f. singurătate, izolare: *nu ştiu dacă vieţuiam sau nu real, în atîtea luni de completă solitudine.* EL. [Din lat. ***solitudo, -inis***, it. ***solitudine***, fr. ***solitude***].

solmizáţie f. **1.** sistem medieval de intonare silabică a notelor muzicale; **2.** citire ritmică a notelor muzicale fără intonarea lor. [Din fr. ***solmisation***].

sólniţă, solniţe f. **1.** vas mic de sticlă, porţelan etc. în care se pune sarea (şi piperul) la masă: *i se părea ... c-a răsturnat vreo solniţă.* VLAH.; **2.** (pop.) vas de lemn, de lut etc. în care se păstrează sarea la bucătărie; **3.** (reg.) vas pentru gătit; **4.** (pop.) cavitate de deasupra ochilor, la cai. [Din bulg., sb. ***solnica***].

sólo, solouri n. **1.** bucată muzicală pentru un singur instrument sau pentru o singură voce: *cînta un solo*; **2.** (parte dintr-un) dans executat de o singură persoană. // a. invar. care se execută fără acompaniament: *suite pentru vioară solo.* // m. solist: *instrument pentru solo şi orchestră.* [Din fr., it. ***solo***].

solódiu, solodii n. grup de soluri intrazonale cu o fertilitate naturală foarte scăzută, formate prin spălarea şi debazificarea soloneţurilor. [Din rus. ***solod'***].

solomíndră f. v. **salamandră**.

solomízdră f. v. **salamandră**.

solomonár, solomonari m. (pop.) **1.** vrăjitor despre care se crede că ar stăpîni fenomenele meteorologice: *solomonarul, călare pe un balaur, se suie în nori, de unde poartă ploi, furtuni şi grindină*; **2.** persoană care, avînd noţiuni de astronomie, prevesteşte vremea şi face calendare: *ştiam ... că nu prea e bine cînd omul caută, ca şolomonarii, stelele pe cer.* SL.; (şi: **şolomonar**). [***Solomon*** n. pr. + *-ar*].

solomoní, solomonesc vb. (pop.; tr.) a fermeca, a vrăji: *nu se poate apropia nime de cerb, căci este solomonit şi nici un fel de armă nu-l prinde.* CR. [De la ***Solomon*** n. pr.].

solomoníe, solomonii f. (pop.) **1.** vrăjitorie; farmec: *eu unul ştiu solomonii şi nu mă prea tem nici de balauri.* CR.; **2.** vicleşug, şiretlic: *văzînd că degeaba le-a fost vorba şi truda, se gîndiră la altă solomonie.* POP.; (şi: **şolmonie**). [***Solomon*** n. pr. + *-ie*].

solomoníre, solomoniri f. (pop.) acţiunea de a solomoni şi rezultatul ei; vrăjitorie. [V. ***solomoni***].

solomonít, ~ţi, solomonită, ~e a. (pop.) vrăjit: (subst.) *boierul se purta ca un solomonit.* TEODOR. [V. ***solomoni***].

solonceác, solonceacuri n. grup de soluri intrazonale, cu conţinut ridicat de săruri solubile (cloruri, sulfaţi, carbonaţi), avînd o fertilitate scăzută. [Din rus. ***solonceak***].

solonéţ, soloneţuri şi **soloneţe** n. grup de soluri intrazonale, cu un conţinut ridicat de sodiu, avînd o fertilitate foarte scăzută. [Din rus., ucr. ***soloneţ***].

solovîr m. v. **sovîrf**.

solovîrf m. v. **sovîrf**.

solovîrfiţă, solovîrfiţe f. numele a două plante erbacee din familia labiatelor: **a)** plantă cu frunze mari, ovale, cu tulpina şi florile purpurii, care creşte prin locuri păduroase, aride şi la cîmpie, pe marginea drumurilor, prin mărăcinişuri (*Phlomis tuberosa*); **b)** (reg.) bundiţa-vîntului (*Phlomis punges*). [***Solovîrf*** + *-iţă*].

solstiţiál, ~i, solstiţială, ~e a. care ţine de solstiţiu, referitor la solstiţiu; **punct solstiţial**, fiecare dintre cele două puncte ale eclipticii în care se află Soarele la solstiţiu: (fig.) *însemnătatea acelei speţii de mijlocire care-n marile puncte solstiţiale, în peripeţiile dezvoltării caracterului, le mijloceşte întreolaltă şi le combină într-o viaţă organică.* EM. [Din lat. ***solstitialis***, fr. ***solsticial***].

solstiţiár, ~i, solstiţiară, ~e a. (rar) **punct solstiţiar**, punct solstiţial: (fig.) *trebuie din faţa lui înnorată să se trădeze acel punct solstiţiar al sorţii sale.* EM. [***Solstiţiu*** + *-ar*].

solstíţiu, solstiţii n. fiecare dintre cele două momente ale anului (în jurul datelor de 21 iunie şi 22 decembrie), cînd Soarele se află la înălţimea maximă faţă de ecuator, perpendicular pe tropicul Racului, şi cînd se realizează ziua cea mai lungă (vara) şi noaptea cea mai lungă (iarna); datele calendaristice corespunzătoare acestor momente: *sînzienile toate înfloriseră la solstiţiul de vară.* [Din lat. ***solstitium***, fr. ***solstice***].

solúbil, ~i, solubilă, ~e a. **1.** (despre substanţe, elemente chimice) care se poate dizolva într-un solvent[2]; dizolvabil: *zahărul e solubil în apă*; **2.** (fig.) rezolvabil: *muzica concretă şi ... electronică pun probleme mai complexe şi nu totdeauna solubile în certitudini estetice.* R.L. [Din lat. ***solubilis***, fr. ***soluble***].

solubilitáte, solubilităţi f. **1.** proprietate a unei substanţe de a se dizolva într-un solvent[2]; **2.** cantitate maximă de substanţă, exprimată în grame, conţinută într-o anumită cantitate de solvent la o temperatură şi presiune determinate. [Din fr. ***solubilité***].

solubilizá, solubilizez vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni solubil: *plantele pot solubiliza unele îngrăşăminte.* [Din fr. ***solubiliser***].

solubilizáre, solubilizări f. proces de transformare a unei substanţe greu solubile sau insolubile într-una uşor solubilă prin tratament fizic (încălzire, mărunţire etc.) sau prin reacţii chimice. [V. ***solubiliza***].

solunár, ~i, solunară, ~e a. care se referă simultan la Soare şi la Lună; **ore solunare**, ore favorabile pescuitului, stabilite dinainte după poziţiile respective ale Soarelui şi Lunii. [Din fr. ***solunaire***].

solutreán, ~eni, solutreană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) perioada mijlocie a paleoliticului superior, caracterizată prin silexuri amigdaloide în formă de foaie de laur: [tungujii] *nu se deosebesc prea mult de omul solutrean al stepei reci din ultimul glaciar.* CĂL. [Din fr. ***solutréen***].

solúţie, soluţii f. **1.** modalitate de a rezolva o dificultate, o problemă, de a ieşi dintr-un impas etc.; remediu, dezlegare, cheie: *soluţia problemei moralităţii în artă rămîne definitiv aceea dată de Titu Maiorescu.* CĂL.; **2.** rezolvare tehnică, tehnologică etc.; metodă, procedeu, sistem: *profesorul îi scria că i-a revăzut peste vară proiectul de diplomă şi a găsit nişte soluţii practice.* GHEŢIE; *proiectanţii au găsit soluţii economice*; **3.** (mat.) răspuns la o problemă; (p. ext.) rezultatul obţinut; **4. soluţie de continuitate**, întrerupere a continuităţii; separare a părţilor care mai înainte erau legate între ele sau continue; **5.** amestec omogen, la scară moleculară, a două sau mai multe substanţe chimice: *soluţiile vasoconstrictoare nazale ... pot produce fenomene de dependenţă, afectarea mucoasei.* A.; **6.** (înv.) dizolvare, topire: *sare în soluţiune*; (şi: **soluţiune**). [Din fr. ***solution***, lat. ***solutio, -onis***].

soluţioná, soluţionez vb. (tr.) a găsi, a da o soluţie unei probleme, unei dificultăţi etc.; a dezlega, a rezolva: *nimic serios nu se putea soluţiona în aceste luni de „far niente“.* D. [Din fr. ***solutionner***].

soluţionábil, ~i, soluţionabilă, ~e a. (rar) rezolvabil: *chestiune soluţionabilă în numai cîteva ore.* [***Soluţiona*** + *-bil*].

soluţionáre, soluţionări f. acţiunea de a soluţiona şi rezultatul ei; rezolvare, remediu, dezlegare: *nu se întrevede soluţionarea crizei noastre morale.* [V. ***soluţiona***].

soluţionát, ~ţi, soluţionată, ~e a. **1.** căruia i s-a găsit, i s-a dat o soluţie; rezolvat, remediat: *chestiuni soluţionate*; **2.** căruia i s-a pus capăt; încheiat: *conflict soluţionat.* [V. ***soluţiona***].

soluţiúne f. v. **soluţie**.

solvábil, ~i, solvabilă, ~e a. care se află în stare de solvabilitate; care are cu ce plăti; solvent[1]: *proprietară foarte solvabilă a moşiei Floreasca.* CĂL.; *debitori solvabili.* [Din fr. ***solvable***].

solvabilitáte f. **1.** capacitate a unei persoane fizice sau juridice care dispune de suficiente bunuri pentru a-şi plăti toate datoriile scadente; bonitate, solvenţă: *împrejurarea ce inspiră străinătăţii încredere în solvabilitatea statului român.* EM.; *dovedea cît de puţin temei punea pe solvabilitatea debitorului.* GHEŢIE; **2.** adecvare a unei proprietăţi de a fi tranzacţionată, prin executare silită, pentru a îndeplini o obligaţie asumată de un debitor. [Din fr. ***solvabilité***].

solvatá, solvatez vb. (chim.; intr.) a produce o solvatare. [De la ***solvatare***].

solvatáre, solvatări f. fenomen chimic care însoţeşte dizolvarea substanţelor într-un solvent[2],

constînd în stabilirea unor legături de natură electrostatică între ionii sau moleculele substanței dizolvate și moleculele dizolvantului. [Din fr. *solvatation*].

solvént[1], **~ți, solventă, ~e** a. 1. (și m., f.) (elev sau student) care plătește taxă pentru internat sau pentru cămin și cantină (nefiind bursier): *fu primit solvent la internatul liceului Sf. Sava.* CĂL.; 2. (despre debitori) solvabil. [Din germ. *Solvent*].

solvént[2], **~ți, solventă, ~e** a. (despre substanțe chimice) dizolvant. // m. substanță chimică (lichidă) care are proprietatea de a dizolva alte substanțe; dizolvant: *acetona este un solvent.* [Din lat. *solvens, -tis*, fr. *solvant*, engl. *solvent*].

solvénță, solvențe f. solvabilitate, bonitate. [Din germ. *Solvenz*].

solví, solvesc vb. 1. (chim.; înv.; tr. și refl.) a (se) dizolva; 2. (tr.) a plăti taxe, impozite, datorii etc.; a achita: *a iscălit cambii, pe care nu le-a putut solvi la vreme.* GHEȚIE. [Din lat. *solvere*].

solvíre, solviri f. acțiunea de a (se) solvi și rezultatul ei. [V. *solvi*].

solvít, ~ți, solvită, ~e a. 1. (înv.) dizolvat; 2. achitat: *datorii solvite.* [V. *solvi*].

solz, solzi m. 1. fiecare dintre plăcile mici, dure, transparente, de natură osoasă, care acoperă corpul celor mai mulți pești, constituind un scut protector; (p. ext.) fiecare dintre micile plăci dure, lucioase, de natură cornoasă care acoperă corpul unor reptile, picioarele unor păsări etc.: *scoși cu japca de sub răgălii, bieții pești își sclipeau în nesiguranță solzii.* SOR.; **a-i cădea cuiva** (sau **a face să-i cadă, să se topească**) **solzii de pe ochi**, a deveni (sau a face pe cineva să devină) conștient de realitate, de adevăr: *iubirea pe care ne-o arată ... topește solzii de pe ochii spiritului nostru.* STĂNIL.; *crezusem că mi-au căzut solzii de pe ochi, că văd din nou limpede ca altădată.* GHEȚIE; **solz de pește**, instrument popular muzical format dintr-un solz de pește; 2. fiecare dintre plăcuțele asemănătoare acelora care acoperă corpul peștilor, din care sînt făcute armurile, unele obiecte de podoabă; 3. motiv ornamental (popular) lucrat în metal sau în lemn în forma (stilizată a) plăcuțelor care acoperă corpul peștilor: *recunoscu îndată casa ... cu acoperișul drept de tinichea cenușie, împărțit în sute de solzi romboidali.* GHEȚIE; 4. frunzuliță sau petală care acoperă și protejează mugurii, bulbii etc. unor plante: *solzii frunzelor mărunte s-au zburlit pe-o ramură.* TOP.; 5. stratul exterior pe care-l prezintă o secțiune transversală într-o fibră de lînă; 6. (pop.) murdărie, jeg care se depune pe piele sub formă de cruste mici; 7. (pop.) crustă care se desprinde în anumite boli de piele; (spec.) impetigo. [Sg. refăcut după **soldzi* (pl. lui **sold* <lat. *solidus* „monedă de aur"); cf. sl. *slozŭ*].

solzăríe f. (rar) totalitatea solzilor care acoperă corpul unui animal; mulțime de solzi: *solzăria ...* [balaurului] *era ca un curcubeu de-a lungul spinării.* DELAVR. [*Solz* + *-ărie*].

solzí, solzesc vb. (pop.; tr.) 1. a acoperi cu plăcuțe în formă de solzi; a așeza, a aranja în formă de solzi: *șindrile bine solzite*; 2. (reg.) a soage. [De la *solz*].

solziform, ~i, solziformă, ~e a. de forma unui solz, ca solzii. [De la *solz* (după *filiform, pluriform* etc.)].

solzișór, solzișori m. diminutiv al lui solz: *ține acest solzișor, și cînd vei gîndi la mine, eu voi fi la tine.* ISP. [*Solz* + *-işor*].

solzós, ~și, solzoásă, ~e a. 1. acoperit cu solzi: *șarpe solzos*; 2. cu aspect de solzi, în formă de solzi: *frunze solzoase; pecingine solzoasă*; 3. (pop.) murdar; jegos: *botinele albe de colb sau solzoase de glod.* TEODOR. [*Solz* + *-os*].

som m. v. somn[2].

somá[1], **somez** vb. (tr.) 1. a cere cuiva categoric (și sub amenințare) să facă ceva: *te somez să te întorci la casa părintească!* CAR.; 2. (jur.) a pune cuiva în vedere, în formele stabilite de lege, să (nu) facă ceva; a adresa cuiva o somație: *a fost somat să plătească datoriile către stat.* [Din fr. *sommer*].

sóma[2] f. 1. termen care desemnează corpul ca organism fizic, în opoziție cu fenomenele psihice; 2. totalitatea celulelor dintr-un organism viu, cu excepția celor cu rol în reproducere. [Din fr. *soma*].

somachí s. (înv.) marmură pestriță. [Din gr. mod. *somakí*].

somaléz, ~i, somaleză, ~e a. care aparține, care este caracteristic Somaliei sau locuitorilor ei, referitor la Somalia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Somalia. [*Somalia* n. pr. + *-ez*].

somalí f. idiom afro-asiatic utilizat ca limbă oficială în Somalia. [Din fr. *somali*].

somáre, somări f. acțiunea de a soma[1] și rezultatul ei; somație. [V. *soma*[1]].

somát, ~ți, somată, ~e a. 1. căruia i s-a cerut categoric să facă ceva; 2. (jur.) căruia i s-a pus în vedere, în formele stabilite de lege, să (nu) facă ceva; care a primit o somație: *pesoanele somate s-au prezentat la parchet.* [V. *soma*[1]].

somátic, ~ci, somatică, ~ce a. care aparține sau care se referă la corpul viețuitoarelor, considerat ca tot unitar; corporal, somatologic: *n-aveți nimic la examenul somatic și după toate aparențele sînteți un om sănătos.* CĂL.; *simptome somatice;* **celule somatice**, celulele corpului, cu excepția celor sexuale. [Din fr. *somatique*].

somatológic, ~ci, somatologică, ~ce a. (biol.) somatic. [Din fr. *somatologique*].

somatologíe f. știință care studiază anatomic și fiziologic corpul viețuitoarelor. [Din fr. *somatologie*].

somatométric, ~ci, somatometrică, ~ce a. care ține de somatometrie, referitor la somatometrie: *cercetări somatometrice.* [Din fr. *somatométrique*].

somatometríe f. 1. ramură a antropologiei care studiază formele, caracterele măsurabile ale corpului; 2. ansamblul măsurătorilor efectuate pe animale, pentru a aprecia dimensiunile și proporțiile corporale, importante la selecția acestora. [Din fr. *somatométrie*].

somatoscopíe, somatoscopii f. examinare vizuală a constituției somatice a corpului uman. [Din fr. *somatoscopie*].

somatotróp, ~i, somatotropă, ~e a. care acționează asupra corpului uman; **hormon somatotrop**, substanță secretată de lobul anterior al hipofizei, care stimulează nutriția și creșterea organismului; hormon de creștere, somatotropină. [Din fr. *somatotrope*].

somatotropínă f. hormon somatotrop. [Din fr. *somatotropine*].

somáție, somații f. 1. cerere categorică (și sub amenințare) adresată cuiva pentru a face ceva; somare: *eu nu admit amenințări sau somații din partea nimănui!* GHEȚIE; *fugarul nu s-a oprit la somație*; 2. (jur.) ordin scris, emanat de la o autoritate, prin care se ordonă cuiva să (nu) facă ceva; invitație scrisă făcută de un creditor debitorului de a-și executa obligația de bunăvoie, în caz contrar trecîndu-se la urmărirea lui silită: *i-ați vorbit de portărei, de somații.* MAIOR.; *greul abia de acum începea: protestarea polițelor, somațiile de plată, instituirea titlului executoriu.* GHEȚIE; (și: (înv.) **somațiune**). [Din fr. *sommation*].

somațiúne f. v. somație.

sómă f. v. sumă.

sombrá, sombrez vb. (livr.; intr.) a se prăbuși, a se nărui: *omenirea va sombra în urma acestei ere sau va reînvia?* PR. [Din fr. *sombrer*].

sombréro, sombrero și (rar) **sombrere** n. pălărie de fetru, pai etc. cu boruri largi, purtată mai ales în Spania și America Latină. [Din sp., fr. *sombrero*].

sómbru a. v. sumbru.

someșána f. (artic.) numele unui ciclu de dansuri populare din regiunea Năsăudului, compus dintr-un joc cu mișcare lentă și altul cu mișcare rapidă, însoțite de strigături; melodiile acestor dansuri. [*Someș* n. pr. + *-ană*].

somiéră, somiere f. 1. rețea elastică de sîrmă, de arcuri etc. fixată de cadrul patului, peste care se așază salteaua; (p. ext.) parte a unui pat alcătuită dintr-un schelet care susține o asemenea rețea de elemente elastice, acoperite cu un material de umplutură și cu tapiseria: *dormea dus pe somiera moale*; 2. bloc de piatră care susține o boltă; 3. fiecare dintre grinzile principale pe care sînt rezemate grinzile secundare ale unui tavan cu grinzi aparente. [Din fr. *sommier*].

somitáte, somități f. persoană eminentă, cu prestigiu deosebit într-un domeniu de activitate (în special în știință): *or să vorbească somitățile baroului.* VLAH.; *la Congres au participat somități europene.* [Din fr. *sommité*].

somn[1], (rar) **somnuri** și **soamne** n. 1. stare fiziologică periodică a organismelor animale și umane, necesară redresării forțelor, caracterizată prin repaus motor, prin încetinirea respirației, a circulației etc. și prin întreruperea activității psihice conștiente la om; starea celui care doarme; dormit, odihnă, soileală: *ce alta e somnul decît o moarte cu durată mărginită străbătută de imagini părelnice?* GHEȚIE; *dormi, dormi, prunc, în somn adînc.* IONEL; (fig.) *un șuier lung ... trezește somnul codrilor.* VLAH.; **în** (sau **prin**) **somn**, în timpul somnului, dormind; (p. ext.) în vis: *îi șterse o palmă prin somn, cît ce poate.* CR.; *crezi că ... alții se perpelesc în somn fiindcă ar avea ceva pe conștiință?* PR.; **ca prin somn**, neclar, confuz: *auzii ca prin somn pe tata sculîndu-se.* EM.; **a nu avea somn** sau **a nu-și găsi somnul** ori **a nu (i) se lipi somnul de pleoape**, a nu putea dormi, a avea insomnie: *n-am dormit, măiculiță, că n-am somn, vai de păcatele mele!* CAR.; **a-și face cineva somnul**, a dormi: *adesea îmi făceam somnul pe scaun.* GHICA; **a trage un** (**pui de**) **somn**, a dormi (adînc): *se întoarserâ ... și mai traseră încă cîte un somn pînă la ziuă.* ISP.; **a dormi somnul iepurelui**, a dormi ușor, iepurește; **a-l fura pe cineva somnul**, a ațipi: *tîrziu de tot îl fură somnul.* VLAH.; **somn ușor** (sau **bun**), formulă prin care se dorește cuiva, la culcare, să doarmă liniștit; 2. necesitatea de a dormi; senzație provocată de această necesitate: *dar și mai bine-i cînd afară-i zloară, ... de somn să picuri.* EM.; *ochii lui se închideau de somn.* ARG.; **a-i veni cuiva somnul**, a simți nevoia să doarmă: *ai noștri sporovăiau ..., așteptînd să le vie somnul.* V.R.; **a-l păli** (sau **a-l toropi**) **pe cineva somnul** ori **a pica de somn**, a-i fi foarte somn; **cu somnul** (**greu**) **în** (sau **pe**) **gene**, somnoros: *va găsi pe iubita lui cu somnul în gene.* REBR.; 3. (fig.; și **somnul de veci** sau **cel veșnic, morții etc.**) moarte: *de somnul cel veșnic Groz-acum zăcea.* AL.; *să-mi fie somnul lin și codrul aproape.* EM.; **a dormi somnul** (**cel**) **de veci** (sau **veșnic, cel de pe urmă etc.**), a fi mort: *își dormea somnul din urmă pe iarbă verde, cu fața la cer.* SAD.; 4. (fig.) stare de inerție; amorțeală: *iarna e somnul naturii.* [Lat. *somnus*].

somn[2], **somni** m. pește teleostean răpitor originar din bazinul Dunării și al Volgăi, cu corpul masiv, fără solzi, lățit în partea dinainte, cu capul mare, turtit, cu gura largă, cu trei perechi de mustăți, avînd carnea albă, foarte apreciată (*Silurus glanis*); (compus) **somn-pitic** (sau **-american**), pește teleostean răpitor, originar din America de Nord, cu gura mare, cu patru perechi de mustăți (*Lactalurus nebulosus*); (și: (înv.) **som**). [Din sl. *somŭ*; cf. bulg., sb., rus., ucr. *som*].

somná, somnez vb. (înv. şi reg.; intr.) a dormi: *noi nu am somnat, ci-am tot colindat.* POP.; (fig.) *de floare, de frunză căzută adînc octombre s-aude somnînd.* IONEL. [De la ***somn***[1]].

somnambúl, ~i, somnambulă, ~e m., f. persoană care suferă de somnambulism; noctambul, lunatic: *merge ca un somnambul, parc-ar pluti.* VLAH.; (adj.) *are o fată somnambulă.* [Din fr. ***somnambule***].

somnambulésc, ~şti, somnambulească, ~şti a. (rar) somnambulic: *faptele somnambuleşti ale unor personaje de ... legendă.* R.L. [***Somnambul*** + *-esc*].

somnambúlic, ~ci, somnambulică, ~ce a. care aparţine somnambulului, care ţine de somnambulism, referitor la somnambul sau la somnambulism; somnambulesc: *stare somnambulică*; (adv.) *am înaintat, somnambulic, spre curtea de beton.* CĂRT. [Din fr. ***somnambulique***].

somnambulísm n. **1.** stare patologică de automatism inconştient, manifestată prin părăsirea patului în timpul somnului şi executarea unor acte coordonate, de care individul în cauză nu-şi mai aminteşte la trezire; lunatism, lunie, noctambulism: *somnambulismul, telepatia, starea de transă sînt privite de unii romantici ca ... stigmate cereşti ale omului superior.* BL.; **2.** (stare caracterizată prin) executare automată a unor acte de către o persoană hipnotizată: *asistam la un număr de somnambulism.* [Din fr. ***somnambulisme***].

somníe, somnii f. (rar) somnolenţă; (p. ext.) somn[1]: *unii priveau vag, cu ochii puţintel încrucişaţi de somnia după-amiezii.* SAD. [***Somn***[1] + *-ie*].

somnifér, ~i, somniferă, ~e a. **1.** (şi n.) (medicament, substanţă) care provoacă somn[1]; hipnotic, narcotic, soporific: *ţi-am prescris nişte calmante şi un somnifer pentru cazul că insomniile s-ar repeta.* GHEŢIE; **2.** (fig.) plictisitor, anost: *E. Lovinescu suportă ... cu o răbdare serafică toate banalităţile somnifere ... cu care-l năpăstuieşte clientela.* R.L. [Din fr. ***somnifère***].

somnişór, somnişoare n. diminutiv al lui somn[1]; somn scurt: *trage un somnişor.* // m. (pl. **somnişori**) **1.** (bot.; reg.) mac[1] (*Papaver somniferum*); **2.** (bot.; reg.) talpa-gîştei (*Leonurus cardiaca*). [***Somn***[1] + *-işor*].

somnolá, somnolez vb. (livr.; intr.) a dormita; a moţăi: *în restul zilei somnolă, întins pe canapeaua din birou.* GHEŢIE; (fig.) *în faptele mele ... somnolează monotonia.* ARG. [Din fr. ***somnoler***].

somnoláre, somnolări f. (rar) faptul de a somnola: *somnolarea în faţa sobei cu căţeluşul în poală.* CĂL. [V. ***somnola***].

somnolént, ~ţi, somnolentă, ~e a. **1.** aflat în stare de somnolenţă; care dormitează; toropit de somn; (p. ext.) incapabil de acţiune: *totul era în mine somnolent şi numai prezenţa şi istorisirile lui Vintilă mă ţineau treaz.* PR.; (fig.) *nu mi-o răceşte atîta* [inima], *cît mi-o face somnolentă.* EM.; **2.** care exprimă, care denotă somnolenţă: *privire somnolentă.* [Din fr. ***somnolent***].

somnolénţă f. **1.** stare intermediară între veghe şi somn[1], în care anumite funcţii (motorii, psihice, senzoriale etc.) ale organismului sînt diminuate; moţăială, picoteală, toropeală, somnoroşie: *căzut într-o somnolenţă rece ..., Jim nu dormea.* CĂL.; (fig.) *somnolenţa spiritului nu naşte chiar monştri.* PR.; **2.** (p. ext.) stare de inactivitate, de inerţie; lene: *îşi petrecu cele două zile într-o stare de somnolenţă, vecină cu apatia.* GHEŢIE. [Din fr. ***somnolence***].

somnorá, somnorez vb. (înv. şi reg.; intr.) a somnola; a moţăi: *acel somn ce-l somnoră, grozav vis visă.* POP. [De la ***somnuri*** (pl. lui *somn*[1])].

somnórea m. (reg.) somnorilă: *scoală odată, somnoreo!* POP. [***Somn*** + *-orea*].

somnorílă m. epitet pentru o persoană care doarme mult, care nu se mai satură de somn; somnorea. [De la ***somnoros***].

somnorós, ~şi, somnoroásă, ~e a. **1.** care nu s-a trezit bine din somn[1], căruia îi este încă somn; toropit de somn: *a plecatără acuşica toţi, zise servitoarea somnoroasă.* CAR.; *o pisică somnoroasă.* SAD.; (fig.) *doineşte şi vîntul întruna cîntînd somnuroşilor ulmi.* COŞB.; **2.** care exprimă, care denotă somn[1]: *îşi birui repede lenea somnoroasă.* REBR.; *ochi somnoroşi;* **3.** căruia îi place să doarmă mult; (p. ext.) leneş: (subst.) *iaca somnorosu, că iar a fi adormit în podul grajdului.* AL.; **4.** (fig.) care provoacă somn[1]: *o linişte somnoroasă.* EM.; **5.** (fig.) lipsit de vigoare, de vioiciune, de intensitate; fără viaţă, stins: *monologul ce urmează e somnoros, monoton.* CĂL.; (adv.) *lîngă lacul care-n tremur somnoros şi lin se bate.* EM. // f. **1.** plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu proprietăţi narcotice, cu frunze penat-sectate, cu flori albe în umbele, cu fructe ovale, păroase, care creşte prin fineţe, poieni şi păduri (*Laserpitium prutenicum*): *culege o poală de somnoroasă.* CR.; **2.** (bot.; reg.) pidosnic (*Cerinthe minor* şi *glabra*); **3.** (bot.; reg.) zmeoaică (*Laserpitium latifolium*); (şi: (înv. şi reg.) **somnuros**). [***Somn***[1] + *-oros*].

somnoroşíe f. (înv.) somnolenţă: *cu lenea cea melancolică, pe care numai somnoroşia o răspîndeşte pe faţă, el îmi înconjura gîtul.* EM. [***Somnoros*** + *-ie*]

somnoterapíe f. metodă de tratament a unor boli nervoase, a hipertensiunii arteriale etc. prin somn prelungit cu hipnotice, hipnoză sau curent electric. [***Somn***[1] + ***terapie***].

somnurós a. v. **somnoros.**

somón[1], somoni m. **1.** peşte răpitor mare din familia salmonidelor, cu carnea roşiatică, foarte gustoasă (dar cam indigestă), care trăieşte în mările nordice de unde migrează vara în fluvii pentru a-şi depune icrele (*Salmo salar*); **2.** carnea preparată a acestui peşte: *somon afumat.* [Din fr. ***saumon***].

somón[2], somoane n. (turcism) pîine (de calitate inferioară): *nu-i nebun cine mănîncă şapte somoane, ci cel ce i le dă.* [Din turc. ***somun*** „pîine ordinară"].

sómot n. (reg.) catifea: *catrinţe de somot.* [Din sb. ***somot***].

somotéi, somotei m. pui de somn[2]; somn mic: *peşti mai mici, somotei şi mrenuţe, cad destul de obişnuit în cîrlig.* SAD. [***Som*** + *-otei*].

somptuár, ~i, somptuară, ~e a. **1.** referitor la cheltuieli; **legi somptuare**, legi care, în Roma antică, interziceau cheltuielile exagerate (pentru lux); **2.** care ţine de lux; costisitor: *cheltuieli somptuarii.* V.R.; (şi: (rar) **somptuariu**, (înv.) **sumptuar, sumptuariu**). [Din fr. ***somptuaire***].

somptuáriu a. v. **somptuar.**

somptuós, ~şi, somptuoásă, ~e a. **1.** fastuos, luxos, grandios, măreţ: *salonul splendid al somptuosului hotel.* CAR.; *ospăţ sumptuos;* **2.** prea încărcat; înzorzonat; căutat: *stil somptuos.* // n. ceea ce este fastuos, luxos, grandios: *Ştefan cel Mare însuşi apare în ctitoriile lui un fel de Ludovic al XIV-lea aspru, căutînd somptuosul solid şi sobru, vrednic de apropierea Ceahlăului.* CĂL.; (şi: (înv.) **sumptuos**). [Din fr. ***somptueux***].

somptuozitáte f. însuşire a ceea ce este somptuos; fast, eleganţă, lux, splendoare: *mă izbi ... eleganţa şi somptuozitatea intrării ..., scara largă.* PR.; (şi: (înv.) **sumptuozitate**). [Din fr. ***somptuosité***].

son, sonuri n. **1.** (livr.) sunet muzical; ton[2]: *cîte o privighetoare ... sloboade nişte sonuri tînjitoare.* NEGR.; **2.** (fon.; înv.) sunet: *orice cuvînt este exprimarea unei noţiuni abstracte prin sonuri articulate.* MAIOR.; *este în opera povestitorului o anume moliciune a sonurilor.* CĂL. // m. (pl. **soni**) unitate de măsură a tăriei sunetelor, egală cu tăria unui sunet cu frecvenţa de 1000 Hz şi cu intensitatea auditivă de 40 de foni. [Din fr. ***son***, lat. ***sonus***].

sonă, sonez vb. (fam.; refl.) a se ţicni: *te-ai sonat de tot!* [Cf. fr. ***sonné***].

sonagráf, sonagrafe n. **1.** aparat pentru înregistrarea şi redarea fidelă a sunetelor, folosit la analiza acestora; **2.** denumire comercială a unui spectograf pentru analiza semnalelor sonore. [Din engl. ***sonagraph***].

sonagrámă, sonagrame f. reprezentare grafică a analizei spectrografice efectuate cu sonagraful; (concr.) hîrtia pe care aceasta este înregistrată. [Din engl. ***sonagram***].

sonántă, sonante f. consoană cu proprietăţi articulatorii şi funcţionale apropiate de cele ale vocalelor (ex.: l, r, m, n): (adj.) *consoană sonantă.* [Din fr. ***sonnante***, germ. ***Sonanten*** (***Sonant***)].

sonár, sonare n. **1.** principiu natural şi tehnic de detectare a unui obiect în spaţiu, bazat pe emisia şi reflectarea undelor; **2.** dispozitiv de recepţie sau de emisie-recepţie a undelor sonore, folosit în mediul subacvatic pentru detectarea obiectelor scufundate, a bancurilor de peşti etc. [Din fr., engl. ***sonar***].

sonát, ~ţi, sonată, ~e a. şi m., f. (fam.) (om) nebun; ţicnit: *ieşise după cîţiva ani din închisoare, dar cam sonat.* PR. [Din it. ***sonato***; cf. ***sona***].

sonátă, sonate f. bucată muzicală pentru unul sau două instrumente, compusă din trei sau patru părţi cu structuri diferite: *primi să execute ... o sonată de Schubert.* GHEŢIE; *asculta zile în şir „Sonata lunii" de Beethoven.* [Din it. ***sonata***, fr. ***sonate***, germ. ***Sonate***].

sonatínă, sonatine f. sonată de proporţii reduse. [Din it. ***sonatina***, fr. ***sonatine***, germ. ***Sonatine***].

sondă, sondez vb. (tr.) **1.** a cerceta, a studia solul, subsolul, atmosfera etc. cu o sondă; a explora: *echipajul lui Cousteau a sondat oceanul planetar;* **2.** (spec.) a efectua săpături în sol; a fora: *geologii au sondat la mari adîncimi;* **3.** (med.) a cerceta, a evacua, a drena o cavitate a organismului cu o sondă; a investiga; **4.** (fig.) a căuta să afle, să cunoască intenţiile, gîndurile, sentimentele cuiva; a iscodi, a ispiti, a tatona: *încercă să-l sondeze pe Alec.* GHEŢIE; (refl. pas.) *s-a sondat starea de spirit a opiniei publice.* [Din fr. ***sonder***].

sondábil, ~i, sondabilă, ~e a. care poate fi sondat: *teren sondabil;* (fig.) *domeniu sondabil.* [***Sonda*** + *-bil*].

sondáj, sondaje n. **1.** sondare; **2.** cercetare a solului, a subsolului, a atmosferei etc. cu o sondă; explorare; **sondaj meteorologic**, determinare a condiţiilor meteorologice la diferite nivele ale atmosferei; **3.** (spec.) săpare în sol pentru localizarea (şi extragerea) unor substanţe utile etc.; forare, foraj: *făcea sondaje zadarnice pentru a da de un izvor mare.* VLAH.; **4.** luare de probe dintr-un material compact sau granular; **5.** introducere a unei sonde într-o cavitate a organismului sau într-o plagă, cu scopul evacuării conţinutului acesteia sau pentru extragerea unei probe de laborator; **6.** (fig.) investigaţie, cercetare, studiu: *făcea sondaje adînci în tenebrele sufleteşti;* **sondaj (de opinie)**, metodă sociologică utilizată în vederea cunoaşterii părerii publicului larg într-o chestiune politică, economică, culturală etc., la un moment dat: *sondajele îl scot cu insistenţă în frunte.* D. [Din fr. ***sondaje***].

sondăr, sondari m. (pop.) sondor: *maistru sondar.* [***Sondă*** + *-ar*].

sondáre, sondări f. **1.** acţiunea de a sonda şi rezultatul ei; sondaj; **2.** explorare a solului, a subsolului, a atmosferei etc. cu o sondă; **3.** (spec.) forare a solului pentru localizarea (şi extragerea) unor substanţe utile; foraj; sondaj; **4.** introducere a unei sonde într-o cavitate a organismului sau într-o plagă, cu scopul evacuării conţinutului acesteia sau

pentru extragerea unei probe de laborator: *sondarea canalului cistic*; **5.** (fig.) investigaţie, cercetare, studiu: *sondarea opiniei publice*. [V. ***sonda***].

sóndă, sonde f. **1.** instrument alcătuit dintr-un fir cu plumb ataşat la o riglă gradată, cu care se măsoară adîncimea unei ape, se cercetează natura fundului apei etc.; **2.** gaură cilindrică forată în pămînt pentru explorarea unui zăcămînt, pentru cercetarea straturilor de adîncime etc.; instalaţie situată deasupra acesteia, cu care se exploatează un zăcămînt de hidrocarburi fluide; puţ: *a ars o sondă*; **3.** aparat cu care se extrage o mică cantitate dintr-un material compact sau granular; **4.** burghiu mare, acţionat mecanic, cu care se fac foraje în sol; **5.** instrument chirurgical, în formă de tub cilindric de cauciuc, metal etc., servind la explorarea, la evacuarea unor cavităţi din organism ori la drenarea plăgilor; **6.** dispozitiv sensibil, asociat unui aparat de măsură, care poate fi plasat în diferite puncte din spaţiu, pentru determinarea unor mărimi fizice (ex.: sonde electrice, magnetice, acustice); **7. balon sondă**, balon prevăzut cu aparate de observaţie, care se lansează în atmosferă sau stratosferă pentru cercetări ştiinţifice; **sondă spaţială** (sau **astrală, cosmică**), satelit artificial sau vehicul spaţial fără oameni, lansat în spaţiul cosmic pentru cercetarea lui directă; **8.** pahar de bere de formă alungită, mai îngust în partea de jos. [Din fr. ***sonde***].

sondéză, sondeze f. instalaţie de foraj de mică adîncime, folosită la lucrări de explorare geologică sau minieră. [Din fr. ***sondeuse***].

sondór, sondori m. muncitor la o sondă (de petrol, gaze); sondar: *nylonul e din ... petrolul pe care îl scot sondorii din adîncul pămîntului.* PR. [Din fr. ***sondeur***].

soneríe, sonerii f. **1.** dispozitiv de semnalizare sonoră, care emite sunete (intermitente) prin lovirea unui clopoţel metalic cu un ciocănel; (p. ext.) sunet produs de acest dispozitiv: *mai erau cîteva minute înainte ca soneria să anunţe sfîrşitul primei ore.* GHEŢIE; *soneria de la bicicletă s-a defectat*; **sonerie electrică**, sonerie al cărei ciocănel este acţionat de un electromagnet; **2.** buton care, prin apăsare, declanşează mecanismul unui asemenea dispozitiv electric: *apasă pe sonerie!* [Din fr. ***sonnerie***].

sonét, sonete n. poezie lirică cu formă fixă, compusă din 14 versuri grupate în două catrene cu rimă îmbrăţişată şi două terţine cu rimă liberă: *sonetele lui Petrarca*. [Din fr. ***sonnet***, it. ***sonetto***].

sonétă, sonete f. utilaj de construcţie (alcătuit dintr-un berbec care alunecă pe un stîlp vertical) cu care se bat piloţii[2] în pămînt, de obicei pe fundul unei ape. [Din fr. ***sonnette***].

sonetíst, ~şti, sonetistă, ~e m., (rar) f. autor de sonete: *de la Milton şi Donne poezia engleză nu a avut nici un sonetist de talia lui Wordworth.* R.L. [Din fr. ***sonnettiste***, it. ***sonettista***].

song, songuri m. (englezism) cîntec, melodie. [Din engl. ***song***].

sónic, ~ci, sonică, ~ce a. **1.** care ţine de sunet, referitor la sunet; de natura sunetului; bazat pe sunete; sonor: *vocabular bine mozaicat, sonic şi vizual.* CĂL.; **2.** cu o viteză apropiată de cea a sunetului: *mişcare sonică*; **3.** care se află în gama de frecvenţă a infrasunetelor, sunetelor sau ultrasunetelor: *oscilaţii sonice*; **4.** care foloseşte proprietăţile undelor sau ale oscilaţiilor mecanice din corpurile lichide sau solide; referitor la aceste unde şi oscilaţii: *motoare sonice trifazate*; **maşină sonică**, maşină de forţă sau maşină de lucru acţionată prin vibraţii sonice sau producătoare de vibraţii sonice. [Din fr. ***sonique***].

sonicitáte f. ramură a mecanicii care studiază transmiterea energiei mecanice prin intermediul vibraţiilor şi al undelor elastice în masa lichidelor sau a solidelor. [***Sonic*** + ***-itate***].

sonolocáţie f. operaţie prin care se determină poziţia unui obiect faţă de un anumit reper cu ajutorul undelor sonore, fără participarea activă a obiectului. [Din fr. ***sonolocation***].

sonoluminescénţă f. emisiune slabă de lumină care însoţeşte fenomenul de formare a bulelor de gaze dintr-un lichid supus acţiunii ultrasunetelor. [Din fr. ***sonoluminescence***].

sonométric, ~ci, sonometrică, ~ce a. care aparţine sonometriei, referitor la sonometrie. [Din fr. ***sonométrique***].

sonometríe, sonometrii f. (tehnică de) măsurare a sunetelor cu sonometrul. [Din fr. ***sonométrie***].

sonométru, sonometre n. **1.** instrument pentru verificarea legilor de vibraţie a coardelor sonore, pentru determinarea înălţimii sunetelor, pentru măsurarea intervalelor între sunete etc.; **2.** aparat pentru măsurarea intensităţii acustice a zgomotelor produse de o sursă determinată. [Din fr. ***sonomètre***].

sonór,~i, sonoră, ~e a. **1.** care produce sunete (puternice); care răsună sau face să răsune: *o jună fată ... înfiorînd cu degetele ei ... clapele unui piano sonor.* EM.; **2.** care propagă, care amplifică sunetele; cu rezonanţă: *sală sonoră*; **3.** care ţine de sunet, de fenomene fizice acustice sau de senzaţii auditive; referitor la acestea; sonic: *unde sonore; semnale optice şi sonore*; **4.** ale cărui imagini sînt însoţite de vorbire, muzică, zgomote etc.; în care rulează filme cu asemenea imagini: *nu se descoperise încă cinematograful sonor.* SAD.; *film sonor;* **coloană sonoră**, v. **coloană**; **efecte sonore**, zgomote, sunete speciale care însoţesc imaginea; **5. consoană sonoră** (şi f.), consoană care se emite prin vibrarea coardelor vocale, glota fiind închisă; fonic (ex.: b, v, d, g, z); **6.** (adesea adv.) care se produce, se manifestă cu intensitate; puternic, răsunător: *se auzi ... un rîs plin şi sonor.* AG.; (adv.) *auzirăm ... ciocănitoarea ... duruind sonor în scoarţa copacilor.* SAD.; **7.** cu un timbru plăcut, armonios (şi pătrunzător); melodios, muzical: *glasul lui e cald, sonor, gestul liniştit.* VLAH.; **8.** care impresionează prin muzicalitate; armonios, melodic, simfonic: *proza sonoră a lui Odobescu*; **9.** (fig.) emfatic, afectat: *spune nişte cuvinte sonore şi ceilalţi le învaţă pe dinafară.* PR.; **10.** (fig.) care aparţine unui om important; cu răsunet, renumit: *nume sonore.* // n. **1.** partea de dialog, de muzică etc. a unui film cinematografic sau de televiziune: *apariţia sonorului a fost un triumf al cinematografiei*; **2.** (fam.) ceea ce se percepe auditiv din programul unui televizor; sonoritate: *televizorul nu mai are sonor.* [Din fr. ***sonore***].

sonoritáte, sonorităţi f. **1.** calitatea a ceea ce este sonor; proprietatea de a produce sunete; (p. ext.; la pl.) sunete emise: *prin uzură cuvintele ajung sonorităţi goale.* LOV.; *era o sonoritate măreaţă, straniu înmulţită şi crescută de ecourile pădurii.* SAD.; **2.** calitate a unui sunet; (spec.) sunet caracteristic al unor instrumente muzicale, (p. ext.) al unor partituri: *o veche vioară, a cărei binefăcătoare sonoritate e totdeauna gata să ne mîngîie sufletul.* CAR.; **3.** inflexiune, timbru particular al unei voci; (p. ext.) timbru plăcut, armonios: *îşi da seamă ... de sonoritatea şi modulaţiile glasului.* VLAH.; **4.** calitate a limbii, a stilului etc. de a impresiona prin muzicalitate; armonie: *îl făcea să-şi citească tare frazele ... pentru a le proba în ritmul şi sonoritatea lor.* VIANU; *sonoritatea prozei sadoveniene*; **5.** calitate acustică a unei incinte, a unui loc; rezonanţă: *sala are o sonoritate bună*; **6.** (fon.) fonie: *sonoritatea sunetelor articulate depinde de apertură*; **7.** (fig.) însuşire a unor nume de a fi ilustre, renumite: *sonorităţile lumii politice.* [Din fr. ***sonorité***].

sonorizá, sonorizez vb. **1.** (tr.) a face (să fie) sonor: *muzica sonoriza orice atom.* BAC.; **2.** (tr.) a efectua operaţia de sonorizare a unui spaţiu oarecare; **3.** (tr.) a realiza coloana sonoră a unei producţii cinematografice sau de televiziune; a adăuga unei producţii cinematografice sau de televiziune coloana sonoră; **4.** (fon.; tr. şi refl.) a (se) transforma o consoană surdă în consoana sonoră corespunzătoare. [Din fr. ***sonoriser***].

sonorizáre, sonorizări f. **1.** acţiunea de a (se) sonoriza şi rezultatul ei; **2.** faptul de a face sonor; calitatea de a fi sonor: *îşi convertise bîlbîiala într-o sonorizare supraumană a vorbelor.* TEODOR.; **3.** operaţie de amplificare şi distribuire a semnalelor sonore în vederea repartizării unui program sonor într-un spaţiu oarecare cu ajutorul sistemelor electroacustice: *sonorizarea unei săli de spectacole*; **4.** operaţie de producere pe o peliculă cinematografică a coloanei sonore a unui film; (spec.) coloana sonoră a unui film; **5.** (fon.) transformare a unei consoane surde în consoană sonoră corespunzătoare. [V. ***sonoriza***].

sonosféră, sonosfere f. mică incintă acustică sferică, folosită în special în autoturisme. [Din fr. ***sonosphère***].

sonotécă, sonoteci f. arhivă conţinînd înregistrări cu diferite sunete, zgomote etc., care pot fi utilizate în filme. [Din fr. ***sonothèque***].

sópă, sope f. bîtă scurtă şi groasă, cu măciulie de fier la capăt, purtată de ieniceri în locul puştii; ghioagă, ciomag: *ce te-aş măsura eu cu sopa, ca-n vremea ienicerilor.* AL. [Din turc. ***sopa***].

sopón n. v. **săpun**.

soponél, soponea m., f. v. **săpunel**.

sopór n. (înv.) numele unei boli care se manifestă prin somnolenţă. [Din fr. ***sopor***].

soporifér, ~i, soporiferă, ~e a. somnifer. [Din fr. ***soporifère***, lat. ***soporifer***].

soporífic, ~ci, soporifică, ~ce a. şi n. (medicament) care provoacă somn[1]; somnifer, hipnotic, narcotic: *licoare soporifică.* [Din fr. ***soporifique***].

soprán, ~i, soprană, ~e n. (şi în forma **soprano**) cea mai înaltă din cele cinci categorii ale vocii omeneşti caracteristică femeilor şi copiilor: *mai toate operele ce compun repertoriul nostru modern sînt bazate ... pe vocea de soprano şi pe cea de bariton.* FIL. // m., f. persoană cu asemenea voce; (p. ext.) instrument de suflat cu sunet asemănător acestei voci: *avea o voce superbă de soprană.* GHEŢIE; (şi: **soprano**). [Din it., fr. ***soprano***].

sopráno n. v. **sopran**.

sor[1] f. v. **şoră**.

sor[2]**, sori** m. (bot.; mai ales la pl.) grup de sporangi acoperit cu o membrană protectoare, aflat pe dosul frunzelor de feriga. [Din fr. ***sore***].

sor[3]**, soruri** n. (reg.) şorici: *tînăra mănîncă sor, bătrîna de ce i-e dor.* POP. [Cf. lat. ***solum*** „talpă"].

során s. (înv.; rar) ţesătură grosolană: *cu îmbrăcămînt de soran îmbrăcat.* DOS. [Et. nec.].

sóră, surori f. **1.** persoană de sex feminin considerată în raport cu copiii aceloraşi părinţi ori ai aceleiaşi mame sau ai aceluiaşi tată: *aştept să vie soră-mea mai într-amurg.* AL.; *sora lor mai mare arăta elegantă.* PR.; **soră bună**, soră născută din părinţi comuni cu ai fraţilor săi: *Zinaida şi Filonila erau surori bune.* DOS.; (fig.) *foamea e soră bună cu setea.* Z.; **soră vitregă** (sau (reg.) **de lingură, de scoarţă**), fiică din altă căsătorie a unuia dintre soţi, considerată în raport cu copilul sau cu copiii celuilalt soţ: *această fată bună era oropsită şi de sora de scoarţă, şi de mama cea vitregă.* CR.; *soră-mea vitregă, soră-mea de lingură.* ST.; **soră de lapte**, fată alăptată în aceeaşi perioadă cu alt copil de aceeaşi femeie, în raport cu acel copil; (pop.) **soră de cruce**, prietenă nedespărţită a cuiva, legată prin jurămînt pînă la moarte; (pop.) **soră de mire** (sau **de mireasă**), druşcă: *Anca şi Persida erau surori de mireasă.* SL.; **2.** (fig.) ceea ce se aseamănă, se înrudeşte, are afinităţi, trăsături comune cu altceva: *trăiesc nedespărţit cu cinci fotolii, surori ce m-au urmat din casă-n casă.* CĂL.;

poezia şi muzica sînt surori; (adj.) *ţări surori; limbi surori;* **soră cu moartea**, grozav; straşnic; teribil: *căzu-ntr-o amorţeală soră cu moartea.* ISP.; *juruiau gospodarii o bătaie hoţului, soră cu moartea.* SAD.; **3.** (fig.) prietenă, tovarăşă: *cucu-ntreabă: unde-i sora viselor noastre de vară?* EM.; **4.** (fam.) termen de adresare prietenesc, intim către o femeie; dragă: *nu mai e de trăit, soro!* GHICA; **5.** cel mai mic grad în ierarhia călugărească din mănăstirile de femei; femeie cu acest grad: *egumena îi dăduse scufia de soră.* GAL.; **6.** (şi **soră de caritate** sau **de ocrotire**) infirmieră: *cu două surori de caritate ... plecam spre Calcutta.* EL.; **7.** (reg.) ziua care semnează unei sărbători religioase: *sora Bobotezei;* **8.** (reg.) copileţ (la rădăcina porumbului); **9.** (compuse; bot.) **sor-cu-frate**, **a)** plantă erbacee din familia scrofulariaceelor, cu frunze ovate sau lanceolate, cu flori galbene-aurii dispuse în spic, cu fructe capsule; miazănoapte, scrab (*Melampyrum memorosum*); **b)** ciormoiag (*Melampyrum nemorosum şi arvense*); (reg.) **sora-soarelui**, floarea-soarelui (*Helianthus annuus*); (şi: (înv. şi reg.) **sor, surorâ**). [Lat. ***soror***].

sorb[1], sorburi n. **1.** (pop.) vîrtej de apă ce formează o adîncitură în mijloc, foarte primejdios; sfor: *străbătînd mlaştinile acestea bieţii oameni ... cad în sorburi şi pier.* SAD.; **2.** loc unde apa unui rîu dispare de la suprafaţa pămîntului, continuîndu-se printr-un curs subteran, caracteristic regiunilor carstice; **3.** (mit.; pop.) **sorbul pămîntului**, **a)** marea care desparte cele două lumi sau tărîmuri; **b)** centrul pămîntului; **sorbul mărilor**, **a)** vîrtej mare în mijlocul mării în care s-ar strînge toate apele pămîntului: *şi te du ... în sorbul mărilor, în fundul apelor.* POP.; **b)** fiinţă supranaturală care ar sorbi apele (mării); **4.** vînt puternic care se propagă sub formă de vîrtej; **5.** piesă metalică perforată sau prevăzută cu o sită, care se montează la extremitatea introdusă în lichid a ţevii de aspiraţie a unei pompe, pentru a se evita aspirarea corpurilor străine; (p. ext.) ţeavă, conductă aspiratoare. [De la ***sorbi***].

sorb[2], sorbi m. numele unor plante din familia rozaceelor: **a)** arbore decorativ înalt, cu frunze eliptice, cu flori albe în corimbe, cu fructe globuloase, roşii sau portocalii (*Sorbus aria*); **b)** (şi **sorb de pădure**) arbore cu frunze crestate, cu flori albe, cu fructe cărnoase, care creşte prin preajma pădurilor de stejar şi al cărui lemn se foloseşte în strungărie (*Sorbus torminalis*); **c)** scoruş (*Sorbus aucuparia*): *veniţi iute la mîncare, lăsaţi cuibul de prin sorbi.* NEGR.; *trei picături de sînge pe-o ramură de sorb.* PILLAT. [Lat. ***sorbus***].

sorbăcăí, sorbăcăi şi **sorbăcăiesc** vb. (reg.; tr. şi intr.) a sorbi cu zgomot; a plescăi: *la masă le cam clefăia, hleopcăia şi sorbăcăia.* R.L. [***Sorbi*** + *-ecăi*].

sorbeálă, sorbeli f. (reg.) **1.** sorbire; **2.** mîncare lichidă; sorbitură: *în aceste nouă zile ... sorbeală nu-i iertat să mănînce.* POP. [***Sorbi*** + *-eală*].

sorbestreă, sorbestrele f. plantă erbacee din familia rozaceelor, cu frunze crestate, lucioase, cu flori hermafrodite, fără corolă, folosită în medicina populară; sîngereasă, sorbitoare (*Sanguisorba officinalis*). [Cf. it. ***sorbastrella***].

sorbét, sorbeturi şi **sorbete** n. băutură răcoritoare (orientală) preparată din sucuri de fructe, zahăr şi lichior sau apă: *ah, tulbure-i, Doamne, impusul sorbet, şi limpede-i vinul oprit de profet.* COŞB. [Din fr. ***sorbet***].

sorbí, sorb vb. (tr.) **1.** a bea trăgînd în gură puţin cîte puţin, cu buzele ţuguiate (şi cu zgomot); a suge: *el ridica paharul, sorbea cu gingăşie, apoi îşi lingea buzele.* M.CAR.; **2.** a bea (sau a mînca) înghiţind repede şi cu lăcomie: *sorbiră borşul pe nerăsufuiate;* (fig.) *nişte tîrîie-brîu ce sorb zestrele cu lingura.* AL.; **a sorbi pe cineva într-o lingură** (sau **cu lingura**) ori **într-un pahar** (**de apă**), **a)** se spune cînd cineva se uită cu mare dragoste la altcineva: *drăgălaşă ... încît s-o sorbi într-un pahar cu apă.* ISP.; **b)** se spune cînd cineva urăşte pe altcineva: *îl pizmuiesc şi, numai dacă ar putea, l-ar sorbi într-o lingură de apă.* POP.; **a-i sorbi cuiva zilele**, a-l ucide: *îmi vine să-i sorb zilele;* **a sorbi cuvintele** (sau **vorbele, scrisul** etc.) **cuiva**, a asculta sau a citi cu mare interes, atenţie, plăcere: *să sorb a lui cuvinte din buze dulci ca mierea.* AL.; *Otilia luă scrisoarea, ... sorbi repede întîiele rînduri.* CĂL.; **3.** a privi cu interes, cu pasiune: *sorbea c-o singură privire întreg cuprinsul larg al ţării.* VOIC.; **a sorbi pe cineva din ochi** (sau **cu ochii, cu privirea**), v. **ochi[2]**; **4.** (fig.) a preocupa, a captiva: *basmele şi visele-mi sorbeau viaţa.* DELAVR.; **5.** a cuprinde în sine; a înghiţi: *Dunărea ... soarbe 120 de rîuri.* VLAH.; **6.** a consuma; a distruge: *budgetele armatelor au ajuns astăzi a sorbi cea mai mare parte a finanţelor ţării.* GHICA; **7.** a trage în piept (cu nesaţ), a inspira adînc (aer, miresme etc.): *sorb al tău răsuflet în sufiarea vieţii mele.* EM.; *sorbind pe nări dintr-o batistă înmuiată în triplu extract de vervenă.* CAR.; **8.** a face să pătrundă în sine; a absorbi, a aspira, a resorbi; a suge: *pămîntul însetat sorbise lacom sîngele.* REBR.; (fig.) *sorbind puteri nouă din înseşi izvoarele nemulţumirii lui.* VLAH. // (compus; pop. şi fam.) **soarbe-zeamă** m., om nepăsător, indolent; om bleg, prost: *e-un soarbe-zeamă!* [Lat. ***sorbere***].

sorbíre, sorbiri f. acţiunea de a sorbi şi rezultatul ei; zgomotul produs; sorbit, sorbitură: *vin' la Milcov cu grăbire să-l secăm dintr-o sorbire.* AL. [V. ***sorbi***].

sorbít n. (rar) sorbire: *Gruia vadra o prindea şi dintr-un sorbit o bea.* POP. [V. ***sorbi***].

sorbítă f. constituent moale şi maleabil, cu aspect granular fin, al oţelurilor tratate termic. [Din fr. ***sorbite***, germ. ***Sorbit***].

sorbitól n. alcool corespunzător glucozei şi sorbozei, cu acţiune colagenă şi purgativă, utilizat în medicină şi în industria farmaceutică la prepararea acidului ascorbic şi a zaharinei. [Din fr. ***sorbitol***].

sorbitór, ~i, sorbitoáre a. care soarbe sau absoarbe. // f. (bot.; reg.) sorbestrea (*Sanguisorba officinalis*). [***Sorbi*** + *-tor*].

sorbitúră, sorbituri f. **1.** sorbire: *oameni ... trăgînd din cînd în cînd, cu sorbituri zgomotoase, cîte-o gură din cafeaua şi berea ce le sta dinainte.* EM.; **2.** cantitate de lichid sorbit dintr-o dată; duşcă, gură, înghiţitură: *o sorbitură de apă limpede şi răcoroasă.* OD.; **3.** (reg.) mîncare lichidă (supă, ciorbă); zeamă, sorbeală: *cum s-a pus sorbitura, toţi ... se aşază la masă.* POP. [***Sorbi*** + *-tură*].

sorbonárd, ~zi, sorbonardă, ~e a. care ţine de Sorbona, referitor la Sorbona; caracteristic Sorbonei: *student sorbonard.* // m., f. persoană care studiază sau predă la Sorbona; absolvent de Sorbona: *prefer să vă trimit la un autor mai vechi, sorbonard serios.* PLEŞU. [Din fr. ***sorbonnard***].

sorbóză f. monozaharidă cu structura asemănătoare cu fructoza, folosită la sinteza vitaminei C şi la prepararea unor medii de cultură. [Din fr. ***sorbose***].

sórbţie, sorbţii f. denumire generică a fenomenelor de absorbţie şi adsorbţie. [Din fr. ***sorption***].

sórcovă, sorcove f. beţişor sau rămurică împodobită cu flori artificiale de diferite culori, cu care umblă copiii pe la casele oamenilor în dimineaţa zilei de Anul Nou, urîndu-le, în formule speciale, mulţi ani, sănătate, noroc (şi atingîndu-i pe spate cu rămurica); colind rostit cu acest prilej: *sorcova, vesela, peste vară primăvară să-nfloriţi, să mărgăriţi ca un măr, ca un păr.* POP.; **a merge** (sau **a umbla, a se duce**) **cu sorcova**, a sorcovi: *de Anul Nou m-am dus cu sorcova.* ST. [De la ***sorcovi***; cf. sl. ***sŭrokŭ*** „soroc"].

sorcovăí, sorcovăiesc vb. (reg.; tr.) a sorcovi: *vrei să te sorcovăiesc?* DELAVR. [***Sorcovă*** + *-ăi*].

sorcovăiálă, sorcovăieli f. (reg.) sorcovealâ: *nu se pomenea nici de sorcovăială, după cum s-ar fi cuvenit de la moşi, de la strămoşi.* DELAVR. [***Sorcovăi*** + *-eală*].

sorcovăít n. (reg.) sorcovit. [V. ***sorcovăi***].

sorcovăţ m. v. sorocovăţ.

sorcoveálă, sorcoveli f. sorcovire. [***Sorcovi*** + *-eală*].

sorcoví, sorcovesc vb. (tr.) **1.** a ura de Anul Nou (lovind uşor) cu sorcova; a sorcovăi: *copiii umblă pe la casele oamenilor, ca să-i sorcovească;* **2.** (fig.) a bate, a lovi (cu un băţ): *l-a sorcovit cu o nuieluşă de corn.* [Din bulg. ***survakam***].

sorcovíre, sorcoviri f. faptul de a sorcovi; sorcoveală, sorcovit. [V. ***sorcovi***].

sorcovít n. sorcovire. [V. ***sorcovi***].

sordíd, ~zi, sordidă, ~e a. de o murdărie dezgustătoare; respingător: *nu peste mult se arătară suburbiile sordide şi dărăpănate ale Capitalei.* GHEŢIE; (fig.) *mediu sordid.* // n. ceea ce este murdar, respingător: *îl atrăgea sordidul;* (fig.) *sordidul informaţiei şi enormitatea dezvăluirii.* PATAP. [Din fr. ***sordide***].

soreán, ~eni, soreană, ~ene m., f. **1.** (pop.) specie de peşti de apă dulce, cu solzi lucitori, care înoată la suprafaţa apei; soreaşcă (*Leucaspius delineatus*); **2.** (reg.) peşte mic alb-argintiu, care înoată la suprafaţa apelor dulci; obleţ, albişoară, soreaţă (*Alburnus alburnus şi lucidus*). // f. (bot.; reg.) floarea-soarelui (*Helianthus annuus*). [***Soare*** + *-ean*].

soreáncă, sorenci şi **sorence** f. **1.** (iht.; reg.) obleţ (*Alburnus alburnus şi lucidus*); **2.** (bot.; reg.) floarea-soarelui (*Helianthus annuus*). [***Sorean*** + *-că*].

soreáşcă, soreşti f. (iht.; reg.) sorean (*Leucaspius delineatus*). [***Soare*** + *-eaşcă*].

soreáţă, soreţe f. (iht.; reg.) obleţ (*Alburnus alburnus*). [De la ***sorete***].

sorédie, soredii f. parte a talului unui lichen care detaşîndu-se de el, poate reproduce planta. [Din fr. ***sorédie***].

sorésc, ~şti, soreáscă, ~eşti a. (înv.) din Soare; solar: *părea că este o zînă sorească.* PANN. [***Soare*** + *-esc*].

soréte, soreţi m. (reg.) peşte răpitor verde-albăstrui, cu pete portocalii; biban-soare (*Lepomis gibbosus*). [***Soare*** + *-ete*].

soréţ m. (reg.) vînt călduţ din răsărit. [***Soare*** + *-eţ*].

sorg m. plantă furajeră anuală din familia gramineelor, rezistentă la secetă, cu frunze liniare mari, cu inflorescenţe în panicul (*Sorghum vulgare*). [Din fr. ***sorgho***, it. ***sorgo***].

sorgínte, sorginţi f. **1.** (înv.) izvor (de apă): *fîntîne, sorginţi vergini, uniţi susurul vostru.* HEL.; **2.** (livr.) origine; sursă: *avuţia particulară ... este sorgintea avuţiei publice.* MAIOR. [Din it. ***sorgente***].

sorí, soresc vb. **1.** (înv.; tr.) a străluci ca soarele: *un scut de fier ... ce ca soarele sorea.* AL.; **2.** (refl.) a se încălzi la soare; a se însori: *procesiile de gîze se soresc.* CĂL.; *tu te duci să te umbreşti şi mai tare te soreşti.* POP.; **3.** (tr.) a expune la soare: (fig.) *prin deşert străbat sălbatec mari familii beduine, sorind viaţa lor de basme.* EM. [De la ***soare***].

sorín, ~i, sorínă, ~e a. şi n. (rar) (loc) însorit: *o singură oră să ne-mpărtăşim din verde imperiu, din raiul sorin.* BL. // f. (bot.; reg.) floarea-soarelui (*Helianthus annuus*). [***Soare*** + *-in*; cf. arom. ***surin***].

sorít[1], sorite n. raţionament alcătuit dintr-un şir de silogisme aşezate astfel încît atributul unuia să fie subiectul silogismului următor, iar concluzia să aibă ca subiect subiectul primului şi ca atribut,

atributul penultimului; (şi: (înv.) **sorită**). [Din lat. *sorites*, fr. *sorite*].

sorít², **~ţi**, **sorită**, **~e** a. (pop.) însorit: *în poienile sorite, pămîntul se ochise bine şi înverzeau pajişti.* SAD. [V. *sori*].

sorîtă f. v. sorit¹.

sórliţă, sorliţe f. (ornit.; reg.) vultur-bărbos (care răpeşte miei şi chiar copii); zăgan (*Gypaetus barbatus aureus*); (şi: **surliţă, şorliţă, şurliţă**). [Cf. bulg. *usorliţa*].

sormáit n. aliaj dur pe bază de fier, crom şi alte elemente (carbon, nichel, siliciu, mangan), folosit la acoperirea prin sudare a pieselor care lucrează la frecare şi la presiune, ca material de recondiţionare etc. [Et. nec.].

soroácă, soroace f. (înv.) **1.** punct; **2.** pauză (în psaltichie); **3.** verset (în Biblie): *toate soroacele le-am pus cu număr, carele să cheamă sloveneşte stih.* N.TEST. [Din sl. *sroka* „punct, linie"].

soróc, soroace n. **1.** (înv. şi pop.) termen fixat dinainte pentru săvîrşirea unei acţiuni, pentru îndeplinirea unei obligaţii; interval de timp la sfîrşitul căruia se efectuează un lucru; scadenţă: *slujind ... cîteva soroace de-a rîndul.* CR.; *nu cumva s-o şteargă înainte de sorocul plăţilor.* CAR.; **(pe) la soroace**, din cînd în cînd; la zile mari: *adevărul se-ntîmplă să zici pe la soroace.* ALEX.; **a i se împlini cuiva** (sau **la ceva**) **sorocul**, a înceta să mai existe; a muri: *amorul nostru a fost o şagă şi-acum sorocul i s-a-mplinit.* AL.; **a sfinţi sorocul**, a respecta cu stricteţe un termen de plată; **2.** termen previzibil al unei sarcini, după o perioadă normală de graviditate, urmat de naştere: *femeile nasc ... pe unde le ajunge sorocul.* ST.; *copiii aceia veniţi pe lume morţi înaintea sorocului o puneau pe gînduri.* GHEŢIE; **3.** (reg.) perioadă în care se strînge recolta; recolta culeasă: *rachiuaş din trei soroace.* POP.; **4.** (pop.) menstruaţie; **5.** (înv. şi pop.) dată fixată în practica creştină pentru pomenirea morţilor; slujbă religioasă oficiată cu acest prilej; parastas: *îi făcuse soroacele cu colivă şi cu colaci, ca la morţi.* GHICA; **6.** (înv.) loc determinat; margine, limită: *drumul soroc n-are*; (fig.) *încarcă-ţi dobitocul pînă unde e sorocul.* PANN; **7.** (înv. şi pop.) rost, rînduială: *bate tu marginile, eu să bat mijloacele, că le ştiu soroacele.* POP.; **8.** (pop.) soartă, ursită: *tu, ceas slab ..., du-te cu sorocul meu, cu puterea lui Dumnezeu.* POP.; **9.** (reg.; artic.) numele unui joc bănăţean, executat de bărbaţi. // m. (pl. **soroci**) (înv.) noiţă. [Din sl. *sŭrokŭ* „termen"].

soroceálă, soroceli f. (înv. şi reg.) sorocire. [*Soroci* + *-eală*].

sorocí, sorocesc vb. (tr.) **1.** (jur.; înv.) a cita: *tribunalul va soroci părţile pentru audienţa publică;* **2.** (pop.) a fixa termenul la care urmează să se facă, să se petreacă ceva; a hotărî: *am venit să sorocim nunta.* ST.; **3.** (pop.) a sorti, a predestina: *naşterea, situaţia, legăturile îl soroceau şefiei partidului conservator.* LOV.; **4.** a ursi, a sorti: *voi, 24 de cărţi ... să-mi sorociţi de Ioan.* CĂL.; **5.** (reg.) a meni; a cobi. [De la *soroc*].

sorocíre, sorociri f. (pop.) acţiunea de a soroci şi rezultatul ei; soroceală. [V. *soroci*].

sorocít, ~ţi, sorocită, ~e a. **1.** (jur.; înv.) citat: *pîrîtul fiind chemat la judecată şi sorocit.* PRAV.; **2.** hotărît, stabilit, fixat: *iacă-mă, domniţă, la ziua sorocită.* CAR.; **3.** (pop.) sortit, predestinat; ursit: *băiatul sorocit să facă numai rele se făcu nevăzut.* [V. *soroci*].

sorocovăţ, sorocoveţi m. **1.** sfanţ; (p. gener.) ban: *un sorocovăţ nemţesc plătea tata pe lună dascălului ca să mă înveţe.* CR.; *salba-i de sorcoveţi, făcută de logofeţi.* POP.; **2.** (la sg.; artic.; reg.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; (şi: **sorcovăţ**). [Din ucr. *sorokovec'*].

sorós, ~şi, soroásă, ~e a. (rar) însorit. [*Soare* + *-os*].

soróză, soroze f. tip de fruct compus, la care învelişurile florale devin cărnoase. [Din fr. *sorose*].

sort, sorturi n. fel, categorie, varietate de produse, de mărfuri: *s-au scumpit toate sorturile de ţigări.* [Din fr. *sorte*].

sortă, sortez vb. (tr.) a alege, a aranja, a repartiza mărfuri, produse etc. pe grupe, pe categorii, după calitate etc.; a selecta, a tria. [Din germ. *sortieren*].

sortái, ~i, sortală, ~e a. (rar) care ţine de soartă, referitor la soartă: *dacă cineva e fericit, atunci nu aude cursul regulat al roţii sortale.* EM. [*Soartă* + *-al*].

sortáre, sortări f. acţiunea de a sorta şi rezultatul ei; sortat². [V. *sorta*].

sortát¹, ~ţi, sortată, ~e a. ales, aranjat, repartizat pe sorturi; triat, selectat: *marfă sortată.* [V. *sorta*].

sortát² n. sortare: *sîmbăta era ziua pentru sortat marfa.* [V. *sorta*].

sortatór, ~i, sortatoáre m., f. persoană care lucrează la sortarea materialelor, produselor, mărfurilor. // n. maşină de sortat materiale, produse. [*Sorta* + *-tor*].

sortí, sortesc vb. **1.** (tr.) a hotărî dinainte soarta cuiva; a predestina, a ursi: *se vede că aşa mi-a fost sortit şi n-am ce face.* CR.; **2.** (tr.) a stabili rostul, destinaţia etc. cuiva sau a ceva; a destina, a rezerva, a rîndui: *cartea aceea fusese sortită eşecului*; **3.** (reg.; intr.; în forma **sorţi**) a-i ura cuiva ceva: [ursitoarele] *prind ... a-i sorţi de bine.* POP.; **4.** (înv. şi reg.; tr.; în forma **sorţi**) a hotărî prin tragere la sorţi. // (refl.) (reg.) a se urina (în pat); a se murdări; (şi: (înv. şi reg.) **sorţi**). [De la *soartă*].

sortilégiu, sortilegii n. (rar) vrăjitorie. [Din fr. *sortilège*].

sortiménţ, sortimente n. ansamblu de mărfuri de acelaşi fel; sort: *numeroase sortimente de conserve.* [Din germ. *Sortiment*].

sortimentál adv. din punctul de vedere al sortimentelor, referitor la sortimente. [*Sortiment* + *-al*].

sortíre, sortiri f. (înv.) acţiunea de a sorti şi rezultatul ei: *natura-şi urmăreşte sorţirea ne-ncetată.* MACED.; (şi: (înv.) **sorţire**). [V. *sorti*].

sortít, ~ţi, sortită, ~e a. **1.** predestinat, ursit; destinat, rînduit, hotărît; **2.** (înv.; rar; în forma **sorţit**) hotărît prin tragere la sorţi: *fiilor lui Casth ... sorţite cetăţi zece.* BIBLIA; **3.** (înv. şi reg.) ud, murdar; (p. ext.) deteriorat: *zidurile, vai! de mult timp dăulate şi sortite ale bisericei de Argeş.* OD.; (şi: (înv.) **sorţit**). [V. *sorti*].

sorţ m. v. soartă.

sorţár, sorţari m. (pop.) **1.** persoană care trage la sorţi; **2.** (înv.) tînăr desemnat prin sorţi să presteze serviciul militar (la o anumită armă); sorţaş: *s-au ivit un ghenerar cu cinci sute de sorţari.* POP. [*Sorţ* + *-ar*].

sorţáş, sorţaşi m. **1.** (rar) persoană trasă la sorţi: *pe robii aceştia, sorţaşii morţii, după ce-i stropeau cu vin pe cap, îi ucideau.* VLAH.; **2.** (înv.) sorţar (pentru prestarea serviciului militar): *şi ne tunde ca pe oi, toţi sorţaşi, toţi frumuşei.* POP. [*Soartă* + *-aş*].

sorţí vb. v. sorti.

sorţíre f. v. sortire.

sorţít a. v. sortit.

sos, sosuri n. nume generic pentru diferite preparate culinare lichide sau vîscoase (făcute din zeamă de carne sau de legume, făină, condimente etc.), cu care se pregătesc sau care însoţesc unele mîncăruri: *nu-mi plac sosurile, stridiile şi frişca.* GHEŢIE; *friptură cu sos*; (fig.) *un sos interminabil despre educarea tinerilor.* [Din fr. *sauce*].

s.o.s, s.o.s-uri [es-o-es sau se-o-se] n. **1.** apel internaţional radiotelegrafic transmis de o navă în pericol de scufundare: *Titanicul a lansat un S.O.S.*; **2.** (p. gener.) apel, semnal prin care se cere ajutor în caz de pericol. [Din engl., fr. *s.o.s.*].

sosí, sosesc vb. **1.** (intr.) a ajunge (la un moment dat) undeva, la destinaţie; a veni: *bine-aţi sosit la curte, boieri preacredincioşi!* AL.; *duruind soseau călării, ca un zid înalt de suliţi.* EM.; **pe sosite**, pe punctul de a sosi; gata să sosească: *moş Simion ..., socotind că sfîrşitul vieţii e pe sosite, îşi ciopli singur un sicriu.* VLAH.; **2.** (intr.) a începe să se desfăşoare (o perioadă, un eveniment etc.): *soseşte primăvara.* OD.; **a-i sosi cuiva ceasul** (sau **veleatul**), a-i veni timpul să moară, a fi în pragul morţii: *pasă-mi-te ... îi sosise veleatul.* ISP.; **3.** (intr.) a parveni destinatarului; a deveni cunoscut: *sosi vestea cea mare*; **4.** (pop.; intr.) a se abate asupra cuiva: *răul te chinuieşte destul cînd a sosit.* REBR.; **5.** (pop.; tr.) a surprinde, a cuprinde; a lovi: *şi moartea mi-l sosea.* POP.; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a ajunge (din urmă) pe cineva: *cînd e omului să-i vie vreun rău ... zăboveşte pînă-l soseşte.* PANN; *Irina ... îl sosi de pe urmă.* DELAVR.; **7.** (înv.; intr.) a ajunge într-o anumită situaţie; a se întîmpla să ...: *lăcomind la al altuia, soseşte de pierde şi al său.* OD.; **8.** (înv.; intr.) a împlini un anumit număr de ani; a atinge o anumită vîrstă: *sosind la 13 a*[n]*i, alergă iarăşi la preacuviosul Ştefan.* DOS.; **9.** (înv.; intr.) a fi de ajuns: *eşti cu cinste şi cumnată de împărat, au nu-ţi soseşte?* MOXA. [Din gr. mod. *sóso* (viit. lui *sóno*)].

sosíe, sosii f. persoană care seamănă perfect cu alta, încît nu pot fi deosebite: *revelaţia existenţei unei alte lumi populate de sosii ale noastre.* GHEŢIE. [Din fr. *sosie*].

sosiéră, sosiere f. vas în care se serveşte sosul la masă: *Aniculţa ceru sosiera şi cufundă linguriţa în maioneză.* GHEŢIE. [Din fr. *saucière*].

sosíre, sosiri f. **1.** faptul de a sosi; **2.** ajungere (la un moment dat) undeva, la destinaţie; venire: *te aştept la sosirea trenului în gară.* CAR.; **3.** (fig.) naştere: *sosirea acestui al şaselea copil ... n-o fi fost vro bucurie.* VLAH.; **4.** începere a desfăşurării unei perioade, a unui eveniment etc.: *mai era mult pînă la sosirea primăverii.* ST.; **5.** (sport; şi **linie de sosire**) linie trasată pe sol sau marcată printr-un fir suspendat între doi stîlpi, delimitînd locul unde se termină o cursă: *caii se apropiau de sosire, conduşi la cîteva lungimi, de un pursînge negru.* GHEŢIE. [V. *sosi*].

sosít¹, ~ţi, sosită, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care a ajuns (la un moment dat) undeva, la destinaţie; venit¹: *cei sosiţi, cu scări, în juru-i îşi făceau în grabă rost.* COŞB.; **nou sosit**, persoană venită recent undeva: *noul sosit se uită la mesele ocupate.* CAR.; **2.** care a parvenit destinatarului; care a devenit cunoscut: *ştirea sosită îl descumpăni*; **3.** (înv. şi pop.) surprins, cuprins, lovit de un necaz, de o boală. // n. (pop.) deochi: *l-a lovit sositul.* [V. *sosi*].

sosít² n. sosire: *dacă voi toţi aţi muri de spaimele morţii-nainte de-al nostru sosit, din morminte v-am scoate.* COŞB.; **bun sosit**, formulă de salut cu care este întîmpinat cineva cînd soseşte undeva; bine aţi venit!: *bun sosit la noi, voinice.* CR. [V. *sosi*].

sositór, ~i, sositoáre a. (pop.; adesea subst.) care soseşte undeva: *gloatele barbare ... primeau puteri întruna din gloate sositoare.* COŞB.; **bob sositor** (şi m.), bob care, la ghicitul cu bobii, cade stingher în partea dreaptă a ciurului, prevestind sosirea unui oaspete; (p. ext.) oaspete sosit (pe neaşteptate): *scoate ciurul din covată şi-ntinde bobii odată; amestecă-i binişor, ca să spuie sositor.* POP. [*Sosi* + *-tor*].

sosmá, sosmale f. (reg.) copcă mare, la capătul unui sistem de copci mai mici, folosită pentru întinderea năvodului sub gheaţă. [Din turc. *sozma*].

sospirándo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu suspine. [Cuv. it.].

sostenúto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu respectarea riguroasă a ritmului, a mişcării. [Cuv. it.].

soté, soteuri n. mîncare din legume fierte la foc mic, înăbuşite cu unt: *sote de ciuperci*; (adj.) *mazăre sote*. [Din fr. ***sauté***].

soteriológic, ~ci, soteriologică, ~ce a. care ţine de soteriologie, referitor la soteriologie; (p. ext.) care salvează, eliberează, vindecă spiritul; mîntuitor: *să supunem unei analize ... rostul cuvîntului şi al faptei şi raportul dintre ele, pentru a ne da seama de valoarea lor soteriologică.* STĂN.; *poate că peste douăzeci de ani va fi greu de înţeles rolul soteriologic pe care l-a avut pentru generaţia noastră iniţierea în cultură.* PATAP. [Din fr. ***sotériologique***].

soteriológie f. capitol al dogmaticii creştine referitoare la mîntuirea lui Isus Hristos; doctrina creştină despre mîntuire; (p. ext.) salvare, eliberare, vindecare spirituală; mîntuire: *mişcarea din univers e ... o consecinţă a factorilor spirituali angajaţi într-o universală soteriologie.* BL. [Din fr. ***sotériologie***].

sotír, sotiri m. (grecism; rar) mîntuitor: *eu sînt neoplatonic, frate, şi-n Carpax un sotir vedem.* COŞB. [Din gr. mod. ***sotír***].

sótnic, sotnici m. **1.** comandant al unei sotnii: *din căzaci au perit şi doi sotnici.* COSTIN; **2.** (reg.) paznic: *stăteam în preajma cîrligelor ori a lesei toată noaptea, sotnic nedezlipit.* SAD. [Din rus., pol. ***sotnik***].

sótnie, sotnii f. unitate de cavalerie căzăcească alcătuită din o sută de soldaţi: *o sotnie de cazaci.* CR. [Din rus. ***sotnea***].

sotto-vóce adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu voce scăzută; în surdină. [Cuv. it.].

soţ, soţi m. **1.** (înv. şi pop.) tovarăş; asociat; prieten: *izbutise a-şi face soţi cu care să-şi petreacă urîtul.* ISP.; *soţ de drum*; **2.** bărbat căsătorit considerat în raport cu soţia lui: *e ... un bun soţ şi un bun tată.* CAR.; *soţul care-şi înşeală nevasta nu admite să fie înşelat.* CĂL.; **3.** (înv. şi reg.) soţie: *Theodosie împreună cu soţu-său, împărăteasa Evdoxia.* MOXA; **4.** (la pl.) cele două persoane de sex opus unite prin căsătorie: *după dumneata, cei doi soţi trebuie negreşit să se iubească?* GHEŢIE; **5.** (p. anal.) perechea unui animal; soţie; **6.** obiect care împreună cu altul (similar) formează o pereche: *mergi să aduci soţul papucului ăstuia.* POP.; **cu** (sau **fără**) **soţ**, cu (sau fără) pereche; par (sau impar): *pe lîngă plopii fără soţ adesea am trecut.* EM.; **a nu avea soţ**, a nu avea pereche, a fi neasemuit, fără egal: *era un hoţ ce nu avea soţ în lume.* [Lat. ***socius***].

soţie, soţii f. **1.** (înv. şi pop.) tovarăş; asociat; prieten: *şi-au ales soţie la împărăţie pre Alexandru.* COSTIN; (fig.) *soţia lui e groaza şi noaptea a lui complice.* AL.; **2.** (înv. şi reg.) tovărăşie; asociaţie; prietenie: *merge-mpreună la casa sfinţită-n soţie bună.* DOS.; **3.** femeie căsătorită considerată în raport cu soţul ei; nevastă, soaţă: *îi promitea ... că el o va lua de soţie.* EM.; *cu o soţie atît de fermecătoare eşti aşa misogin?* PR.; **4.** (înv. şi reg.) soţ: *am dorit să ţi-l cer de soţie.* PANN; **5.** (p. anal.) perechea unui animal; soţ: *zboară tristă prin pustie ... cu dor dup-a sa soţie.* POP. [***Soţ*** + ***-ie***].

soţietáte f. v. **societate**.

soţioáră, soţioare f. (pop. şi fam.) diminutiv al lui soţie: *venind teafăr, alături cu o soţioară de-i rîdea şi stelele de frumoasă.* ISP. [***Soţie*** + ***-ioară***].

soţiór, soţiori m. (pop. şi fam.) diminutiv al lui soţ: *de vreme ce ai să-mi fii soţior ... fă-mi puţintică curte.* AL. [***Soţ*** + ***-ior***].

sovavîrf m. v. **sovîrf**.

sovereign, sovereigni [sóv(ă)rän] m. veche monedă englezească de aur echivalentă cu 20 de şilingi: *au şi botezat ... sovereignul reginei Victoria „porumb".* R.L.; (şi: (înv.) **soverin, suveran**). [Din engl. ***sovereign***].

soverin m. v. **sovereign**.

sovétnic, sovetnici m. membru al unui consiliu juridic, financiar sau administrativ din vechea Rusie şi din ţările române, în prima jumătate a sec. al XIX-lea. [Din rus. ***sovetnik***].

sovhóz, sovhozuri n. gospodărie agricolă de stat în Uniunea Sovietică. [Din rus. ***sovhoz***].

soviét, soviete n. **1.** (rar) înaltă instanţă judecătorească în unele provincii din vechea Rusie; **2.** organizaţie politică de masă a proletariatului din Rusia, apărută între 1905-1907; **3.** organ al puterii de stat centrale şi locale din Uniunea Sovietică. [Din rus. ***sovet***].

soviétic, ~ci, sovietică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Uniunii Sovietice sau locuitorilor ei, referitor la Uniunea Sovietică sau la locuitorii acesteia: *şcoala sovietică pune în evidenţă şi importanţa pe care o are influenţa mediului asupra determinării mutaţiunilor.* BL.; *regim sovietic; tancuri sovietice.* // m., f. persoană (originară) din Uniunea Sovietică. [Din fr. ***soviétique***].

sovîltă, sovîlt vb. (reg.; tr.) a soage: *a sovîlta aluatul.* [Lat. **subvul(u)tare*].

sovîr m. v. **sovîrf**.

sovîrc m. v. **sovîrf**.

sovîrf, sovîrfi m. numele mai multor plante: **a)** plantă erbacee aromatică, meliferă din familia labiatelor, cu flori mirositoare roşii-purpurii, folosită drept colorant în industria casnică ţărănească sau în medicina populară, pentru proprietăţile ei diuretice şi sudorifice (*Origanum vulgare*); **b)** (reg.) pălăria-cucului (*Geranium phaeum*); **c)** (reg.) năprasnică (*Geranium robertianum*); **d)** (reg. în forma **sovavîrf**) gălbenele (*Lysimachia punctata*); **e)** (reg.; în forma **solovîr**) izmă-creaţă (*Mentha verticillata*); **f)** (reg.) sulfină (*Melilotus officinalis*): *floarea asta mov şi chitată e sovîrf.* SOR.; (şi: **sovîrv**, (înv. şi reg.) **solovîrf**, (reg.) **sovîr, sovîrc, sovavîrf, sovovîrf, solovîr, sufulf**). [Din sb. ***suhovrh***; cf. sl. ***suhovrŭhŭ***].

sovîrv m. v. **sovîrf**.

sovîrvăriţă, sovîrvariţe f. **1.** plantă erbacee cu frunze ovale, cu flori galbene dispuse în panicule terminale (*Hipericum tetrapterum*); **2.** plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze lungi, subţiri, cu flori galbene-aurii, dispuse în capitule la vîrful tulpinii, folosită în medicina populară (*Inula britannica*); **3.** (bot.; reg.) vindecea (*Stachys officinalis*); **4.** (bot.; reg.) sunătoare (*Hypericum perforatum*). [***Sovîrf*** + ***-ariţă***].

sovón, sovoane n. **1.** (înv. şi reg.) văl purtat de femei ca podoabă; (spec.) voal de mireasă: *tînăra fecioară se arată cu conciul semănat cu diamanturi, cu aburosul zovon de filaliu.* OD.; **2.** (pop.) bucată de pînză albă, subţire care se pune pe capul mirilor la cununie: *peste cap îi pun sovonul cumpărat de la tîrg, alb, străveziu.* ST.; **3.** (înv. şi reg.) giulgiu (cu care se acoperă mortul); **4.** (reg.) glugă din pînză albă purtată de mireasă înainte de cununie sau după masa de cununie; (p. gener.) glugă din pînză: *ce era sovonul, mamă? – doi metri de stambă roşie ..., o glugă, aşa, ca sacul cînd îl îndoieşti şi ţi-l puneau în cap.* SOR.; **5.** (reg.; la pl.) veşminte, podoabe de prisos; zorzoane: *şi-a pus la savoane!;* (şi: (înv. şi reg.) **savon, zovon**). [Din sl. ***savanĭ***; cf. gr. mod. ***sávanon*** „giulgiu"].

sovonél, sovonele n. (reg.) diminutiv al lui sovon. [***Sovon*** + ***-el***].

sovoní, sovonesc vb. (reg.; tr.) a pune miresei sovonul pe cap. [De la ***sovon***].

sovovîrf m. v. **sovîrf**.

sovprén n. neopren. [Din rus. ***sovpren***].

spadasín, spadasini m. **1.** luptător cu spada; persoană căreia îi place să se dueleze, să se războiască; (p. ext.) bătăuş; ucigaş: *în castel acuma avem cîţiva străini, năpraznici şefi de bande, eroici spadasini.* AL.; *cum deseori îşi păstra pe umeri pelerina, cînd gesticula părea un spadasin medieval.* TEODOR.; **2.** sportiv specializat în probe de spadă. [Din fr. ***spadassin***].

spádă, spade f. **1.** veche armă de luptă formată dintr-o lamă de oţel lungă şi îngustă, cu profil triunghiular, cu vîrf ascuţit pentru împuns, fixată într-un mîner cu gardă; sabie lată, cu lama (dreaptă şi) cu două tăişuri; paloş, spată, spangă: *luciul de pe frunte-i cu spada mea voi şterge.* AL.; **film de capă şi spadă**, film de aventuri eroice şi cavalereşti cu acţiunea în epoca medievală; **2.** (p. ext.) luptă cu asemenea arme: *spada va decide*; (fig.) *Basarabi şi voi Muşatini ..., ce cu plugul şi cu spada aţi întins moşia voastră.* EM.; **3.** armă sportivă formată dintr-o lamă îngustă de oţel, cu gardă şi mîner, folosită la scrimă; **4.** (p. ext.) probă de scrimă practicată cu această armă: *provocat de un coleg la două reprize de spadă se descurcă de minune.* GHEŢIE. [Din it. ***spada***].

spadíce, spadice n. inflorescenţă în formă de spic, cu axul gros, cărnos (ex. ştiuletele de porumb); (şi: **spadix**). [Din lat. ***spadix, -cis***, fr. ***spadice***].

spadiciflóră, spadiciflore f. (la pl.) ordin de plante erbacee perene, monocotiledonate, caracterizate prin spadice (*Arales*); (şi la sg.) plantă din acest ordin. [Din fr. ***spadiciflores***].

spadíx n. v. **spadice**.

spadón, spadoni m. (înv.; rar) peşte-cu-spadă (*Xiphias gladius*): *eu te iubesc şi te-aş iubi, chiar dacă ai avea nasul ca un spadon.* FIL. [Din it. ***spadone*** „spadă mare"].

spagát n. v. **şpagat**.

spágă f. v. **spangă**.

spaghéte f. pl. paste făinoase în formă de fire pline, lungi, mai subţiri decît macaroanele: *nu vrea decît păstrăvi prăjiţi şi spaghete milaneze.* PR. [Din it. ***spaghetti***].

spagíric, ~ci, spagirică, ~ce a. (rar) care ţine de alchimie, referitor la alchimie; folosit în alchimie. [Din fr. ***spagirique***].

spagíríe f. (livr.) alchimie. [Din fr. ***spagiria***].

spahíe, spahii m. (reg.) om bogat (cu mult pămînt): *să-mi aduci dragoste ... de la crai şi crăiese, de la spaii.* POP.; (şi: **spaie**). [Din ucr. ***spahija***].

spahiíic, spahiílicuri n. proprietatea unui spahiu[1]: *au făcut din judeţe şi din plăşi nişte adevărate spahilicuri.* GHICA. [Din turc. ***sipahilik***].

spahíu[1], spahii m. militar în cavaleria Imperiului otoman, recrutat din rîndurile aristocraţiei militare: *intrase în Moldavia întovărăşit de şepte mii spahii.* NEGR.; *turcilor, spahiilor, nu daţi vînt sabiilor.* POP. [Din turc. ***sipahi*** „călăreţ"].

spahíu[2], spahii m. militar din cavaleria indigenă a fostelor colonii franceze din nordul Africii. [Din fr. ***spahi***].

spaíe m. v. **spahie**.

spáimă, spaime f. **1.** teamă mare, puternică în faţa unei primejdii (reale sau imaginare); emoţie puternică produsă de ceva neprevăzut; (p. ext.) manifestare a acestei stări, a acestui sentiment; groază, îngrozire, înspăimîntare: *poporul nostru e încă sub spaima primejdiei prin care a trecut.* VLAH.; *cine crede pînă la capăt se dezleagă de spaimă.* VIERU; (fig.) *şi apele cu spaimă fug în pămînt şi seacă.* EM.; **de spaimă**, cumplit, îngrozitor; uluitor, extraordinar, neobişnuit: *banii ce au adunat oamenii aceştia e lucru de spaimă.* GHICA; **a băga** (sau **a da**) **spaima în cineva** sau **a vîrî pe cineva în toate spaimele**, a înspăimînta, a înfricoşa pe cineva: *cîţiva voinici, spoiţi cu cărbuni pe ochi ..., băgaseră spaima în trei hotare.* CAR.; **a intra spaima în**

cineva, a fi sub impresia unei sperieturi anterioare; a-i fi mereu frică: *cînd intră spaima în oi degeaba toată munca.* ISP.; **a trăi cu spaima în sîn**, a fi mereu neliniştit; a se teme: *hoţul trăieşte cu spaima în sîn*; **a trage o spaimă**, a trece printr-o sperietură: *tu fuseşi, de-mi trăseşi spaima asta?* SOR.; **a-şi face (singur) spaimă**, a se speria, a se îngrozi (degeaba, fără motiv): *eu gîndesc că numa ţi-ai făcut spaimă degeaba.* CAR.; (înv.) **a-i lua spaima cuiva**, a se teme, a fi îngrozit, timorat de cineva; a şti de frica cuiva: *arătîndu-se groaznic, să-i ia spaima toţi.* UR.; **2.** (pop.) frică bolnăvicioasă; nevroză, speriat², sperietură: *o fi avînd ... spaimă, frică, fiori, răcori.* POP.; **3.** fiinţă, lucru, fenomen etc. care înfricoşează, înspăimîntă: *omul acesta e spaimă.* SAD.; **4.** (mit.; pop.; la pl.) fiinţe imaginare rele, care aduc nenorocire: *e-ntuneric şi plin de spaime locul.* COŞB. [Cf. lat. ****expavimen*** (<***expavere***) „a se speria"].

spalét, spalete n. (înv.) epolet: *boieri cu decoraţii şi ofiţeri cu spalete.* NEGR. [Cf. fr. ***épaulette***].

spallér, spaliere n. **1.** şir de tufe, de arbuşti cu ramurile tunse după un anumit sistem, formînd un fel de parapet de verdeaţă (de-a lungul unei alei); gard viu; **2.** alee mărginită de un astfel de gard viu: *spalieri de portocali*; **3.** (p. ext.) şir: *ofiţărimea va face ... un spalir păn' la uşile apartamentului* (a. 1834). URIC.; **4.** suport din stîlpi între care sînt întinse orizontal şi paralel fire de sîrmă zincată, pentru susţinerea unor plante agăţătoare sau pentru creşterea dirijată a ramurilor unor copaci: *viţă altoită, întinsă pe spaliere de sîrmă.* CĂL.; **5.** (p. ext.) arbore (fructifer) cu ramurile susţinute pe un astfel de suport; **6.** (p. ext.) sistem de susţinere, de aranjare a plantelor cu un asemenea suport: *ziduri pe care se caţără meri şi peri în spalier.* SAD.; **7.** aparat de gimnastică format din bare de lemn orizontale şi paralele fixate pe perete; (şi: (înv.) **spalir**). [Din fr. ***espalier***, germ. ***Spalier***].

spalír n. v. spalier.

spanác, (pop.) **spanace** şi (înv.) **spanacuri** n. **1.** plantă leguminoasă anuală din familia chenopodiaceelor, cu frunze comestibile, mari, cărnoase, triunghiulare sau alungite (şi gofrate), foarte bogate în substanţe nutritive; (p. restr.) frunzele comestibile ale acestei plante, folosite la prepararea unor mîncăruri (*Spinacea oleracea*): *se aruncă la canal spanac veşted.* CĂL.; **2.** mîncare preparată din frunzele acestei plante: *am mîncat spanac cu miel*; **3.** (compuse) **spanacul-ciobanilor** (sau **-stînelor**, **-oilor**, **-porcilor**), plantă erbacee din familia chenopodiaceelor, cu flori verzi dispuse în raceme compuse false sau aşezate la baza frunzelor, care creşte la munte (*Chenopodium bonus-henricus*); **spanac-porcesc**, plantă erbacee din familia chenopodiaceelor, cu frunze ovale, cu flori verzi dispuse în panicule, care creşte sălbatic (*Chenopodium hybrinum*); **3.** (fig.) lucru banal, fără valoare; fleac: *mă-ntrebaşi mai alaltăieri ce spanac dau „Universului"*. CAR. [Din gr. mod. ***spanáki***, bulg. ***spanak***].

spáncă, spance a. **1.** (şi f.) (oaie sau varietate de oi) cu lîna creaţă, moale, fină, rezultată din încrucişarea raselor merinos cu ţigaie; oaie spaniolă; **2.** care provine de la aceste oi: *lînă spancă*; (şi: **spioangă**). [Din rus. ***spanka***].

spanchíu a. v. zbanghiu.

spángă, spăngi f. (înv. şi reg.) **1.** spadă; (p. gener.) armă albă (lungă): *îşi pune spanga la brîu şi ... pleacă să facă vizită oficială locotenentului.* GHICA; *Ivan atunci îi pune şpaga în piept.* CR.; **2.** sabie-baionetă: *răzemată de fereastră, o puşcă de gardist cu spanga atîruată lîngă ea.* CAR.; **a lua** (sau **a aduce**) **pe cineva în(tre) spăngi** (ori **în spangă**), a lua sau a aduce pe cineva cu forţa; a-l brutaliza, a-l bate: *el nu voia; l-a luat în şpangă.* SAD.; (pop.) **a lăsa pe cineva în spangă**, a-l sărăci; (şi: **spagă, şpagă, şpangă**). [Din pol. ***szpaga***, rus. ***şpaga***].

spaniól, ~i, spaniolă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Spaniei sau locuitorilor ei, referitor la Spania sau la locuitorii acesteia; hispanic, spaniolesc: *urmară un ghitarist în costum spaniol ..., un prestidigitator.* GHEŢIE; **gripă spaniolă**, formă de gripă foarte gravă, contagioasă, răspîndită din Spania pe întreg globul, după primul război mondial: *gripa spaniolă ... a omorît mai mulţi oameni decît muriseră pe cîmpul de luptă.* PR.; **oaie spaniolă** (şi f.), (oaie) spancă; **găină** (sau **rasă**) **spaniolă** (şi f.), găină (sau rasă de găini) cu penele negre cu reflexe metalice, cu bărbia albă, bună ouătoare. // f. limbă romanică vorbită de spanioli şi de popoarele din America Latină, cu excepţia brazilienilor: *spaniola este foarte armonioasă.* // m. pl. popor constituit ca naţiune în Spania: *spaniolii luptă cu taurii şi-şi găsesc expresia în Don Quijote.* STĂNIL.; // m., f. persoană (originară) din Spania: *s-a îndrăgostit de o spaniolă din Andaluzia*; (şi: (înv.) **ispaniol**). [Din fr. ***espagnol***, it. ***spagnuolo***].

spaniolésc, ~şti, spanioleáscă, ~eşti a. (înv.) spaniol: *dans spaniolesc.* [***Spaniol*** + *-esc*].

spanioléşte adv. în felul spaniolilor, ca spaniolii; în limba spaniolă: *„Vicleniile lui Scapin" traduse-n spaniolește de signorul Lopez de Poeticales.* EM. [***Spaniol*** + *-eşte*].

spaniolíe f. (înv.; rar) limba spaniolă: *neci nu spune chir Moreto c-a tradus-o de pe moldovenie pe spaniolie.* EM. [***Spaniol*** + *-ie*].

spanioloáică, spanioloaice f. (fam.) spaniolă: *în mijlocul florilor ... se înalţă un pavilion auriu, plin de spanioli şi spanioloaice.* CĂRT. [***Spaniol*** + *-oaică*].

sparángă f. v. sparanghel.

sparánghel, sparangheli m. **1.** numele unor plante leguminoase perene din familia liliaceelor: **a)** plantă cu rădăcini numeroase de la baza cărora pornesc lăstari cornoşi (comestibili), care formează tulpini bogat ramificate, cu frunze mici, reduse la solzi membranoşi; (p. restr.) lăstarii tineri comestibili ai acestei plante (folosiţi la prepararea unor mîncăruri); ragila-pămîntului (*Asparagus officinalis*); **b)** umbra-iepurelui (*Asparagus tenuifolius*): *nici cît o plantă nu am noroc, sparanga însăşi creşte sub leasă, eu rădăcină nu prind deloc.* AL.; **2.** fel de mîncare preparat din lăstarii plantei descrise mai sus: *dă-mi o porţie de sparanghel cu vinegretă*; (şi: (înv. şi reg.) **sparangă**). [Din gr. mod. ***sparánghi***].

sparcétă, sparcete f. plantă leguminoasă furajeră cu lăstarii erecţi, cu flori roşii sau roz dispuse în ciorchini la baza frunzelor compuse, cu fructele păstăi (*Onobrychis viciaefolia*); **sparcetă de munte**, mică plantă părloasă, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori mari roşii sau violete (*Onobrychis transilvanica*); (şi: **sparchetă**). [Din fr. ***esparcette***].

sparchétă f. v. sparcetă.

spardéc, spardecuri n. **1.** punte continuă pe velierele vechi; **2.** punte uşoară care acoperă cabinele punţii superioare la unele pacheboturi. [Din engl., fr. ***spardeck***].

spárge, sparg vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) distruge un tot, un ansamblu, risipind(u-se) elementele componente; a (se) răzleţi; a (se) disloca, a (se) spărgălui: *au spart pe daci de pre aceste locuri.* COSTIN; **2.** (înv. şi pop.; refl.) a se desfiinţa; a se dezorganiza; a decădea: *doar s-ar sparge ţara şi să s-audă la Poartă.* NEC.; *sparse împărăţia.* MOXA; **3.** (tr.) a învinge, a birui, a pune pe fugă o armată: *îi povestirăm cum ... a spart oastea împărătiei lui de două ori.* ISP.; **4.** (refl. şi tr.) a (se) încheia o adunare, o petrecere etc. prin împrăştierea, prin plecarea participanţilor; a (se) sfîrşi, a (se) strica: *petrecerea se sparse pe la două.* GHEŢIE; *s-a spart tîrgul*; (fig.) *s-a spart ghinionul*; **5.** (tr. şi refl.) a (se) preface în bucăţi, în cioburi; a face să plesnească sau a plesni; a (se) crăpa, a (se) ciobi: *mă feresc să nu mă împiedic, să cad, să sparg ulciorul.* ST.; (fig.) *spărgînd cu lopeţile undele de argint ale rîului.* EM.; **a se sparge în capul cuiva**, a suporta consecinţele neplăcute ale unor fapte de care nu este răspunzător; **6.** (fig.; reg.; refl.) a răcni: *ho! ... ce te spargi aşa în calea boierilor?* AL.; **7.** (tr. şi refl.) a (se) lovi la cap producînd o rană (şi fractura osului); (p. ext.) a (se) produce traumatisme sau răni adînci: *capul ei s-ar fi spart de o piatră.* BOL.; *o să-i spargă oasele.* CAR.; **8.** (înv.; refl.) a exploda; a pocni: *se sparse bomba-n două!* AL.; *îşi auzea inima bătîndu-i-se să se spargă.* EL.; **9.** (tr.) a desface, a sfărîma (şi a înlătura) învelişul unui fruct, aliment etc., pentru a extrage conţinutul; a zdrobi: *adunaserăm alune şi el mi le spărgea.* SL.; *spărsese ouă.* C.PETR.; **10.** (înv. şi pop.; tr.) a desţeleni terenuri, livezi etc.; (p. gener.) a ara: *au spart ţelina*; **11.** (tr.) a tăia, a despica lemne, butucî etc. în mai multe bucăţi: *spărsese o buturugă noduroasă pentru foc*; **12.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) rupe, a (se) găuri; a (se) uza: *au lucrat ... pînă s-au spart toate hainele de pe ei.* OD.; (pop.) **pe unde şi-a spart dracul opincile**, undeva foarte departe; la dracu-n praznic; **13.** (tr.) a face o deschizătură; a dărîma; (p. gener.) a distruge: *cu capul nu spargi zidul.* POP.; *gura omului sparge cetăţi.* Z.; **14.** (fig.; tr.) a produce vrajbă, dezbinare; (p. ext.) a distruge: *toţi fac gură largă, dragostea ca să ne-o spargă.* POP.; (pop. şi fam.) **a(-i) sparge casa** (sau **menajul, căsnicia**) **cuiva**, a semăna discordie între soţi; a face să se desfacă o căsătorie: *se ţine după nevestele negustorilor să le spargă casele, domnule!* CAR.; *blestemul părinţilor sparge casa fiilor.* SOR.; **15.** (fig.; tr.) a întrerupe: *numai ea îndrăznea să spargă obicinuita tăcere a familiei.* VLAH.; **16.** (refl. şi tr.) a (se) desface, a (se) împrăştia: *un soare splendid ce sparge deşii nori.* AL.; **17.** (refl.; despre nori) a se transforma în ploaie; **18.** (înv.; tr.) a rupe sigilii, acte etc.; a divulga; (p. ext.) a distruge: *de va fi apucat neştine o scrisoare din mîna vrăjmaşului său şi ... o va fi spart, să să dea giurămînt.* PRAV.; (fig.) *tainele se sparg, jurămintele se rup.* SAD.; **19.** (fig.; înv.; tr.) a încălca, a anula legi, convenţii etc.: *sparseră leagea ta.* PSALT.; **a sparge norma**, a depăşi norma; **a sparge banca** (sau (înv.) **bancul**), a cîştiga (dintr-o dată) toţi banii puşi în joc de bancher la unele jocuri de cărţi: *trebuie să spargi bancu la a patrusprezecea dată.* NEGR.; **20.** (pop. şi fam.; intr. şi refl.) a se deschide: *abcesul s-a spart*; **a se sparge buba** (sau **buboiul**), a se da totul pe faţă, în vileag; **21.** (înv. şi pop.; tr.) a străpunge cu ceva ascuţit; a spinteca; (p. ext.) a răni, a vătăma: *vitele mari ... cînd turbă ... împung pe alte vite, le sparg cu coarnele.* POP.; *să nu spargi fierea găinii!*; **a(-i) sparge urechile** (sau **timpanul**) **cuiva**, a produce sunete stridente, supărătoare; a striga, a ţipa: *mai încet! ce dracu! îmi spargi urechile.* DELAVR.; **22.** (înv. şi pop.; tr.) a înjunghia, a sfîşia; a omorî: *l-au spart şi toţi oamenii lui i-au risipit.* COSTIN; **23.** (tr.; adesea fig.) a-şi croi drum printre ...; a trece (cu greu) prin ...: [calul] *fugea spărgînd cu corpul lui fierbinte ... aerul cel rece.* EM.; **a sparge frontul**, a pătrunde în liniile inamicului; **24.** (tr.) a deschide prin forţare o uşă, o încuietoare etc.; a pătrunde cu forţa undeva (pentru a fura); (p. ext.) a jefui; a prăda: *piraţii au ... spart porţile haremului.* HEL.; *n-ar fi pus mîna să-mi spargă biroul.* PR.; (refl. pas.) *se află că s-a spart visteria împăratului.* ISP. [Lat. ***spargere***].

spărgere, spargeri f. **1.** acţiunea de a (se) sparge şi rezultatul ei; spart²; **2.** desfiinţare, anulare; eliminare: (fig.) *lichidarea analfabetismului nu înseamnă încă nimic...; mai importantă e spargerea semidocţiei.* SAD.; **3.** împrăştiere a unei armate; înfrîngere, nimicire: *la 1821, după spargerea eteriştilor, paşa din Iaşi ... ceru ajutor.* NEGR.; **4.** încheiere a unei adunări, a unei petreceri etc., prin plecarea participanţilor; sfîrşire: *a venit taman la spargerea balului*; **5.** prefacere a unui corp (fragil) în cioburi; crăpare: *spargerea ghеţii*; **6.** lovire, rănire la cap; **7.** executare a unei spărturi într-un zid, într-o construcţie etc.: *spargerea*

asfaltului; **8.** zdrobire, desfacere (şi înlăturare) a învelişului unor fructe, alimente: *spargerea ouălor*; **9.** desfacere, împrăştiere: *spargerea valurilor de ţărm*; **10.** despicare în bucăţi mai mici: *se ocupă cu spargerea lemnelor*; **11.** deschidere a unui abces: *spargerea furunculului*; **12.** deschidere prin forţare a unei uşi, a unei încuietori etc.; pătrundere cu forţa undeva (pentru a fura): *se produc zeci de spargeri pe zi*. [V. ***sparge***].

sparghéţ, spargheţuri n. construcţie în formă de pinten făcută din piloţi[2] şi bare de solidarizare, aşezată în amonte de piciorul unui pod (de lemn) pentru a-l proteja de loviturile sloiurilor sau ale unor corpuri mari, plutitoare. [***Sparge*** + ***gheaţă***; cf. fr. ***brise-glace***, germ. ***Eisbrecher***].

sparingpartenér, sparingparteneri m. sportiv sau echipă care serveşte ca adversar în antrenamentul altui sportiv sau al altei echipe. [Din engl. ***sparring-partner*** (după *partener*)].

sparlí vb. v. **şparli**.

spáros, sparoşi m. peşte marin unic, cu corpul plat, asemănător carasului (*Sargus annularis*). [Din gr. mod. ***spáros***].

spart[1], ~ţi, spartă, ~e a. **1.** (înv.) împrăştiat; înfrînt, nimicit: *oştire spartă şi risipită*. BĂLC.; **2.** încheiat prin plecarea participanţilor: *adunare spartă*; **3.** prefăcut în cioburi; sfărîmat; crăpat: *glasuri rătăcite trec prin geamuri sparte*. EM.; *râde ciob de oală spartă*. Z.; (**a fi**) **mînă spartă**, v. **mînă**; **4.** cu răni, cu fracturi, cu traumatisme (provenite din loviri violente): *să nu meargă seara-n sat, că vine cu capu spart*. POP.; **5.** dărîmat, dărăpănat, ruinat; distrus: *un castel numai pietre şi ziduri sparte*. EM.; **6.** (înv. şi pop.) desţelenit; arat; (p. ext.) cu gropi, desfundat: *pretutindeni drumuri sparte*; **7.** care scoate sunete false, stridente, nemelodioase; (p. ext.) uzat: *zbîrnîie toţi, din dible sparte, un cîntec vechi şi nesărat*. VLAH.; **8.** lipsit de muzicalitate; dogit, răguşit: *glasul meu spart şi orgolios de adolescent ... a început să se audă tare în casă*. PR.; **9.** despicat, tăiat în bucăţi (mai) mici: *un coş cu lemne sparte*; **10.** desfăcut în bucăţi; zdrobit; stricat[1]: *nuci sparte*; **11.** (înv. şi pop.) sfîşiat; găurit (prin uzare); (p. ext.) uzat: *sărmani în haine sparte, prin care intră gerul*. AL.; *are mîndra nouă ii: trei sînt rupte, patru sparte*. POP.; **broderie spartă**, tip de broderie în care cusătura plină alternează cu porţiuni decupate sau cu găuri; **a mînca de parc-ar fi spart**, a mînca mult şi lacom; **12.** forţat, violat; (p. ext.) jefuit, prădat: *banca spartă a dat faliment*. [V. ***sparge***].

spart[2] n. **1.** faptul de a (se) sparge; spargere; **2.** (înv.) împrăştiere a unei armate; înfrîngere: *ne-au tîmpinat vestea de spartul săimenilor*. COSTIN; **3.** încheiere a unei adunări, a unei petreceri etc. prin plecarea participanţilor: *la începutul stînii se mănîncă cînii, la spartul stînii se bat stăpînii*. Z.; **la spartul tîrgului**, în ultimul moment; prea tîrziu: *a ajuns la spartul tîrgului*. PANN; **4.** prefacere a unui corp (fragil) în cioburi; crăpare, ciobire: *spartul geamurilor*; **5.** rănire, fracturare prin lovire violentă; traumatizare: *era responsabil cu spartul capetelor adversarilor politici*; **6.** despicare, tăiere în bucăţi (mai) mici: *chestia cu balansul toporului deasupra capetelor a învăţat-o de la spartul lemnelor*. R.L.; **7.** forţare a unei uşi, a unei încuietori; violare a unei încăperi (pentru a fura); (p. ext.) furt prin efracţie: *se ocupă cu spartul locuinţelor celor bogaţi*. [V. ***sparge***].

spartachiádă, spartachiade f. competiţie sportivă de amploare, cu mai multe ramuri, care se desfăşoară în etape eliminatorii. [Din rus. ***spartakiada***].

spartán, ~i, spartană, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Spartei sau locuitorilor ei, referitor la Sparta sau la locuitorii acesteia; spartanic: *copilul şi-l crescuse după metoda spartană*. SAD.; **2.** (fig.) aspru, sever, sobru, auster: *viaţă spartană*. // m. pl. populaţia, poporul Spartei: *perşii lui Darius I, atenienii şi spartanii*. TUD. // m., f. persoană (originară) din Sparta: [***Sparta*** n. pr. + ***-an***].

spartánic, ~ci, spartanică, ~ce a. (rar) spartan: *asprime spartanică*. [***Spartan*** + ***-ic***].

spártă f. **1.** plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina înaltă şi subţire terminată într-un spic, răspîndită în zona mediteraneană, folosită pentru diverse împletituri (*Lygeum spartum*); **2.** tulpina prelucrată a acestei plante: *pălărie de spartă*. [Din fr. ***sparte***].

sparteínă f. alcaloid extras dintr-o plantă exotică *Spartium scoparium*, utilizat ca tonic cardiac şi ca diuretic. [Din fr. ***spartéine***].

spas n. v. **spaţ**.

spasm, spasme şi (astăzi rar) **spasmuri** n. **1.** contracţie involuntară, bruscă şi tranzitorie a unui (grup de) muşchi, provocată de iritaţia unor terminaţii nervoase sau de leziunea centrilor nervoşi (în tetanie, intoxicaţie, isterie etc.); convulsie: *din timp în timp tresăreau ca de spasmuri*. VLAH.; *îi apucai mîinile care se smuceau într-un violent spasm să se degajeze*. PR.; (fig.) *n-auzi spasmurile mării?* GOGA; **2.** (fig.) fior: *cuprins de spasmurile unei viziuni teribile*. EM.; **3.** sughiţ; scuturătură: *plîngea cu spasme*. EL. // f. (pop.; în forma **spasmă**) numele unei boli grave (la copii); samcă; (şi: (reg.) **spasmă**). [Din fr. ***spasme***].

spásmă f. v. **spasm**.

spasmódic, ~ci, spasmodică, ~ce a. **1.** care ţine de spasm, referitor la spasm; care se manifestă prin spasme, însoţit de spasme; convulsiv, spastic: *mişcările spasmodice ale corpului se potoliră*. GHEŢIE; (fig.) *năluci ce din penumbră spasmodice tresar*. MACED.; (adv.) *vedem pe d. C.A.Rosetti agitîndu-se spasmodic*. EM.; **2.** cu sughiţuri, cu scuturături; dezlănţuit: *hoţul ... se porni deodată la un rîs spasmodic care îi zbuciuma tot trupul*. AL.; (adv.) *Maiorescu plînse spasmodic la ultima întrevedere*. CĂL.; (şi: (înv.) **spasmotic**). [Din fr. ***spasmodique***].

spasmofílic, ~ci, spasmofílică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de spasmofilie. [Din fr. ***spasmophilique***].

spasmofilíe f. predispoziţie (ereditară) la crize de tetanie, spasm laringian sau, mai rar, la convulsii generalizate, caracterizată prin hiperexcitabilitate neuromusculară mecanică şi electrică, însoţită de spasme, datorată insuficienţei glandelor paratiroide, carenţelor alimentare, scăderii calcemiei etc. [Din fr. ***spasmophilie***].

spasmogén, ~i, spasmogenă, ~e a. care provoacă sau care poate provoca spasme: *substanţe spaspogene*. [Din fr. ***spasmogène***].

spasmolític, ~ci, spasmolitică, ~ce a. şi n. antispastic (ex.: beladona, adrenalina etc.). [Din fr. ***spasmolithyque***].

spasmótic a. v. **spasmodic**.

spástic, ~ci, spastică, ~ce a. (med.) spasmodic: *paralizie spastică*. [Din fr. ***spastique***].

spat, spaturi n. nume dat mai multor substanţe minerale cristalizate; **spat de Islanda**, varietate de calcit, incolor sau uşor colorat, cu o perfectă transparenţă a cristalelor, utilizat la construirea instrumentelor optice. [Din fr. ***spath***, germ. ***Spat***].

spátă, spete şi (înv. şi reg.) **spate** f. **1.** (înv. şi pop.; de obicei la pl.) omoplat; regiunea corpului corespunzătoare acestuia; (p. gener.) spate: *mă doare spata*. PANN; *o scuturătură puternică îl apucă dintre spete*. CAR.; **lat** (sau **larg**) **în spete**, lat în spate: *lat era romanul în spete*. MACED.; **2.** fiecare dintre cele două oase scapulare la patrupede; regiunea corpului corespunzătoare acestora; arm; (p. ext.) coapsă: *mergea pe spata unui măgăruş*; TEODOR.; *văzu capul şearpelui, sus pe spata calului!* POP.; **3.** sortiment de carne format din musculatura spatelui şi a umărului unor patrupede (bovine, porcine, ovine), folosită în alimentaţie: *înghiţise ... atîtea spete de boi graşi*. HOGAŞ; *spată de porc*; **4.** (înv. şi pop.) spadă: *domni vicleni jurau pe spată să sfarme sfînta noastră lege*. GOGA; **5.** (înv. şi reg.) speteaza scaunului; spătar[2]: *iată craiul, socru mare, rezemat în jilţ cu spată*. EM.; **6.** piesă la războiul de ţesut, formată din lamele paralele, fixate la ambele capete, printre care trec, la distanţă egală, firele de urzeală: *bătătura se bate cu vatale, între care e aşezată spata*. CR.; [î]*mi trebuie spata, stau cu ăl război întins*. SOR.; **7.** (reg.) scîndurică peste care se trece sfoara cînd se împleteşte o plasă, o reţea; **8.** (reg.) joagăr; **9.** (compus; bot.) **spata-dracului**, ferigă (*Dryopteris filix-mas* şi *spinulosa*). [Lat. ***spatha*** „omoplat, pieptenele stativelor, sabie lată cu două tăişuri"].

spáte, spate n. **1.** partea posterioară a corpului omenesc corespunzătoare regiunii dorsale a coloanei vertebrale, cuprinsă între gît şi şale, iar la animale partea superioară a corpului, de-a lungul coloanei vertebrale; spinare: *părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate*. EM.; **lat în spate**, v. **lat**; **din** (sau **de la**) **spate**, dindărăt; din urmă: *se pomeni deodată împins de la spate de mulţimea celor de jos*. VLAH.; **în** (sau **la, pe la**) **spate** (ori **spatele cuiva**), la oarecare distanţă în urma cuiva; înapoi(a), îndărăt(ul): *mama ... vine tiptil, în vîrful degetelor, pe la spatele mele*. CR.; **în** (sau **pe**) **spate**, sprijinit pe umeri sau pe partea dorsală a corpului; în spinare: *ginerele să-l poarţă toată ziua în spate, seara tot el zice că a ostenit*. POP.; **pe la spate, a)** prin partea opusă feţei; pe dinapoi; prin urmă: *stai, să-nchei şi testemelul pe la spate*. COŞB.; **b)** în lipsă; pe ascuns: *a rupt o stinghie de la pat, i-a dat pe la spate în cap*. SOR.; *colegii îl vorbeau pe la spate*; **pe spate, a)** spre ceafă; înapoi, îndărăt: *începu să respire adînc, dîndu-şi puţin capul pe spate*. EL.; **b)** cu faţa în sus: *scoală, scoală, măi bărbate, nu mai tot zace pe spate*. POP.; **(cu) mîinile la spate**, cu mîinile încrucişate pe şale: *urmează să se plimbe cu mîinile la spate de colo pînă colo*. CAR.; **în** (sau **pe**) **spate ori în spatele cuiva**, în sarcina, în grija, în socoteala cuiva, pe seama cuiva: *toate ce ne vin în spate*. DOS.; *tu rămîi cu grija-n spate*. POP.; **din spatele ...**, din urma ..., de dindărătul ...: *de pe pridvorul din spatele ei, se vedea peste zid*. CAR.; **a întoarce** (sau **a arăta**) **spatele**, a pleca brusc de undeva; a nu mai vrea să ştie de cineva: *în loc de plată spatele-ţi arată*. PANN; *te-am cinstit ca să mă faci de ruşinea lumii şi pe urmă să-ntorci spatele?* REBR.; (înv. şi pop.) **a pune** (sau **a da**) **la** (ori **după**) **spate**, a nesocoti, a neglija; a uita: *dacă proiectul meu ... te-a mîhnit, dă mîhnirea după spate*. AL.; (pop.) **a fi cu frica** (sau **cu gheaţa**) **în spate**, a fi înspăimîntat; a-i fi frică: *trăise mereu cu frica în spate că va fi exmatriculat*; **a-l strînge pe cineva în spate**, a se înfiora la gîndul ...; (pop.) **a nu şti** (sau **a nu visa**) **nici cu spatele**, a nu şti nimic, a nu avea habar: *nu ştiu nici cu spatele pe unde ai umblat*. POP.; (pop.) **a da pe spate**, a bea repede şi dintr-o dată, pe nerăsuflate: *Ipate ... da oca pe spate*. CR.; **2.** parte a unei haine care acoperă spinarea: *cu cămaşa ruptă-n spate*; **3.** procedeu de înot culcat cu faţa în sus, folosind mişcările alternative ale braţelor şi ale picioarelor; probă sportivă care foloseşte acest procedeu; **4.** (p. anal.) partea dinapoi a unui lucru opus feţei sau aflat în direcţia inversă orientării lui; spaţiu într-o încăpere, într-un vehicul etc. corespunzător acestei părţi; dos, fund: *s-a strecurat în spatele porţii metalice*. GHEŢIE; *casa era cu spatele la drum; dormea pe canapeaua din spatele maşinii*; **în** (sau **la**) **spate** (ori **spatele ...**), îndărăt(ul): *la spatele cuptorului, fiul împăratului văzu o grădină*. ISP.; **din** (sau **de la**) **spate** (ori **din spatele ...**), dinapoi(a), dindărăt(ul): *o pulbere fină de aur se ridică din spatele codrului*. VLAH.; **5.** parte a unui grup de oameni opusă direcţiei lui de înaintare: *şi lovind în faţă-n spate*. EM.; **spatele frontului**, totalitatea unităţilor şi formaţiilor care se ocupă cu asigurarea materială a armatei; (p. ext.)

întreg teritoriul aflat înapoia frontului; **6.** spătar[2], spetează: *cu capul rezemat de spatele fotoliului.* ZAMF.; **7.** (fig.) protecție: *pe urmă spate și ajutor le-au fost.* Z.; **a avea spate** (**tare**), a avea protecție (puternică). [Lat. ***spatha*** (pl. ***spathae***); (pl. lui *spată* considerat ca sg.; de aici, apariția dubletului *spete*)].

spatíe, spatii f. (la cărțile de joc) treflă. [Din gr. mod. *spathí* „sabie, pică (la jocul de cărți)"].

spatulát, ~ți, spatulată, ~e a. (livr.) în formă de spatulă; plat, aplatizat: *dinți spatulați.* [***Spatulă*** + *-at*].

spatúlă, spatule f. instrument în formă de lopățică, folosit în farmacie, medicină, pictură, poligrafie etc., pentru a amesteca și a întinde diferite paste sau materiale pulverulente. [Din fr. *spatule*].

spaț, spațuri n. **1.** distanța de la sulul dinainte al războiului de țesut până la spată; porțiunea de urzeală sau de țesătură corespunzătoare: *de-atuncea știu ce înseamnă ițe, călcători, vatale, spaț și natră.* SAD.; **2.** (compus; bot.) **spasul-dracului, a)** iarbă-dulce (*Polypodium vulgare*); **b)** ferigă (*Drayopteris filix-mas*); (și: **spas**). [Lat. ***spatium***].

spațiá, spațiez vb. (tr.) **1.** a lăsa o distanță, un spațiu între obiecte; **2.** (spec.) a mări intervalele dintre litere, cuvinte, rînduri prin spații albe; a distanța, a depărta, a rări. [De la ***spațiu***].

spațiál, ~i, spațială, ~e a. **1.** care ține de spațiu, referitor la spațiu; din spațiu: *aceste afirmații sînt ... valabile și pentru așa-numitele arte spațiale.* VIANU; *dimensiunea temporală și spațială a existenței;* **2.** referitor la proprietățile figurilor din spațiu: *are o memorie spațială remarcabilă.* CĂL.; **lingvistică spațială**, geografie lingvistică; **3.** cosmic, interplanetar: *e un larg fior spațial, care precede întunecarea adevărată.* PETR.; *zbor spațial*; **cabină spațială**, compartiment al unei nave cosmice pentru echipaj; capsulă cosmică. [Din fr. *spatial*].

spațialitáte f. caracterul a ceea ce este spațial; întindere mare în spațiu; lărgime: *există ... o categorie a spațialității și a temporalității.* BL. [Din fr. *spatialité*].

spațializá, spațializez vb. (tr.) a reprezenta în spațiu; a da caracter spațial: *omul tinde să spațializeze timpul.* [Din fr. *spatialiser*].

spațializáre, spațializări f. acțiunea de a spațializa. [V. *spațializa*].

spațializát, ~ți, spațializată, ~e a. reprezentat în spațiu; cu caracter spațial: *simbolul spațializat al duratei.* [V. *spațializa*].

spațiát, ~ți, spațiată, ~e a. **1.** despărțit, separat prin spații (mai mari): *partea orașului care cuprinde elita are clădiri spațiate și grădini.* SAD.; **2.** (spec.; despre litere, cuvinte, rînduri) cu intervale albe (mai) mari; distanțat, depărtat, rărit. [V. *spația*].

spațiére, spațieri f. acțiunea de a spația și rezultatul ei; distanțare, rărire: *spațierea unor cuvinte atrage atenția cititorului.* [V. *spația*].

spațiós, ~și, spațioásă, ~e a. **1.** cu mult spațiu; încăpător, mare: *nu e un palat ..., e o simplă casă de locuit ceva mai spațioasă.* PR.; **2.** întins, larg, vast: *o curte spațioasă cît să zidești un oraș într-însa.* BOLLIAC. [Din fr. *spacieux*].

spațír n. v. **spațir.**

spațíri vb. v. **spațiri.**

spáțiu, spații n. **1.** (formă de existență concepută ca) întindere infinită, continuă, tridimensională, conținînd, înglobînd toate obiectele, toate întinderile finite: *vorba nu poate trăi mult nici în timp, nici în spațiu.* MAIOR.; *se poate demonstra, deopotrivă, și că spațiul și timpul sînt infinite, și că sînt finite.* PETR.; **2.** (mat.) mulțime de puncte care prezintă anumite proprietăți; **geometrie în spațiu**, ramură a geometriei care studiază figurile ale căror elemente sînt situate în planuri diferite; **3.** loc ocupat de un obiect: *măsura și tăia din ochi spațiul pe care-l va ocupa fiecare lucru.* VLAH.; **4.** cuprins al unei încăperi, al unui edificiu etc.: *aș încerca să mă duc într-un spațiu zidit cu totul după voia mea.* EM.; **spațiu locativ**, suprafața încăperilor destinate cuiva ca locuință; **5.** întindere nesfîrșită care cuprinde corpurile cerești; văzduh; înveliș gazos care înconjoară pămîntul; atmosferă: *ca un miros de roze în spațiu voi să zbor.* BOL.; *spații siderale*; **spațiul cosmic**, întindere nesfîrșită dincolo de atmosfera Pămîntului; **spațiu aerian**, porțiune din atmosferă aflată deasupra teritoriului unui stat, supusă suveranității acestuia: *avioanele au violat spațiul aerian românesc;* **6.** loc liber între două obiecte, între părțile unui obiect etc.; interval, depărtare, distanță: *e un spațiu întunecos între două stînci.* GAL.; *spații intermoleculare*; **7.** porțiune limitată dintr-o suprafață; bucată de teren (cu anumite caracteristici); cuprins, întindere, suprafață: *penelul pictorului zbura pe spațiul gol ce și-l lăsase pe pînză.* EM.; *spații sterpe*; **spațiu verde**, suprafață acoperită cu vegetație într-o așezare (urbană): *se simte nevoia refacerii spațiilor verzi*; **spațiu vital**, teritoriu revendicat de o țară pentru a-și satisface expansiunea demografică și necesitățile economice; **spațiu mioritic**, v. **mioritic**; **8.** loc rezervat unei probleme într-o carte, într-o publicație etc.: *revista a acordat spații ample ortografiei*; **9.** (muz.) interval cuprins între două linii învecinate într-un portativ; **10.** (tipogr.; și **spațiu alb**) interval alb lăsat între cuvintele, rîndurile culese; mică lamă metalică cu care se realizează acest interval; **11.** perspectivă vastă; nemărginire: *privirile noastre uimite, însetate de spațiu, zboară peste munții a trei județe.* VLAH.; **12.** drum parcurs de un corp în mișcare; distanța dintre două puncte date; lungime: *viteza este spațiul parcurs într-o secundă, exprimat în metri*; **13.** interval de timp; răstimp: *era convins că moartea devenise inevitabilă în limitele unui anume spațiu de timp.* CĂL. [Din lat. ***spatium***, it. ***spazio***, fr. ***espace***, germ. ***Spatium***].

spaván, spavane n. eparven; os mort. [Din it. *spavano*].

spăcól, spăcole n. (reg.) bluză, cămașă scurtă țărănească (împodobită cu cusături); corset sau pieptar purtat de femeile de la țară: *vinde-o vacă și-un vițel și-și ia poale și spăcel.* POP. [***Spate*** + *-el*].

spăimá, spăimez vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) înspăimînta: *cum au întrat sărdariul în visterie și au văzut pază de siimeni, s-au spăimat.* COSTIN. [De la *spaimă*].

spăimáre f. (înv.; rar) faptul de a (se) spăima. [V. *spăima*].

spăimát, ~ți, spaimată, ~e a. (înv.) înspăimîntat: *ce sînteți spăimați, o, puțin credincioși?* N.TEST. [V. *spăima*].

spăimîie, spăimîi f. (rar) sperietoare: *acțiunea se petrece în casa fierarului ..., a cărui nevastă, o spăimîie slabă, ... are fumuri nobiliare.* CĂL. [De la ***spaimă*** (prin apropiere de *momîie*)].

spăimîntá, spăimînt și **spăimîntez** vb. (înv. și pop.; tr. și refl.) a (se) înspăimînta: *ia las' nu te spăimînta, că am zis și eu așa o vorbă.* CR.; *ai spăimîntat o clasă întreagă cu nervii tăi nenorociți.* GAL.; (și: **spămînta**). [Lat. ****expavimentare***].

spăimîntáre, spăimîntări f. (înv.) înspăimîntare: *veni spămîntarea Domnului preste norodul lui Israil.* BIBLIA; **de spăimîntare**, de spaimă: *fost-au încă la serbare oaspeți mari de spăimîntare, urieși cu negre semne.* AL.; (și: **spămîntare**). [V. *spăimînta*].

spăimîntát, ~ți, spăimîntată, ~e a. (înv. și pop.) înspăimîntat: *privește spăimîntată pe Ștefăniță.* DELAVR.; (și: **spămîntat**). [V. *spăimînta*].

spălmîntătór, ~i, spălmîntătoáre a. (înv. și pop.) înspăimîntător; teribil: *aici bîntuie un spălmîntător uragan.* CAR.; *deschise o gură spălmîntătoare.* VLAH. [***Spăimînta*** + *-ător*].

spălmîntătúră, spălmîntături f. (reg.) boală provenită din spaimă; sperietură. [***Spăimînta*** + *-ătură*].

spălmîntós, ~și, spălmîntoásă, ~e a. (înv.) înspăimîntător, de spaimă: *vremea închisă zămislește visuri spălmîntoase.* ISP. [***Spăimînta*** + *-os*].

spălmós, ~și, spălmoásă, ~e a. (înv. și pop.) **1.** înspăimîntător: *priviri spălmoase;* **2.** sperios: *cal spălmos.* [***Spaimă*** + *-os*].

spălá, spăl vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) curăța cu apă, săpun, detergenți, leșie etc.; a (se) la: *îi punea să se spele pînă la brîu, vară-iarnă, cu apă rece.* GHEȚIE; *(fig.) cineva sus pe coastă spală fața Lunii cu lacrima noastră.* VIERU; **a spăla pe cineva pe cap**, a certa rău, a ocărî pe cineva: *cum am să-l spăl pe cap, cînd l-oi prinde!* CAR.; **a-și spăla obrazul**, a ieși cu bine dintr-o situație neplăcută; a scăpa de rușine; **a spăla putina**, v. **putină**; **a se spăla pe mîini**, v. **mînă**; **a se spăla pe bot** (sau **pe buze etc.**) **de ceva**, a pierde o situație favorabilă; a-și lua nădejdea de la ceva: *tu te spală pe buze despre avere.* AL.; (fam.) **spală-te** (sau **spălați-vă, să se spele**) **pe cap**, descurcă-te (sau descurcați-vă, să se descurce) cu propriile puteri; **2.** (fam.; tr.) a purta cuiva de grijă (spălîndu-i rufele): *l-am spălat și l-am hrănit o viață*; **3.** (tr.) a supune unui curent de apă conglomerate, minereuri, metale pentru a separa impuritățile; **4.** (fig.; tr.) a face să dispară, să nu mai existe; a șterge; a supune creierul cuiva unui tratament psihologic pentru pierderea memoriei: *să curgă lavă să spele de pe pietre pînă și urma sclavă celor ce le urmează.* EM.; *acelui disident i-a fost spălat creierul*; **5.** (fig.; tr. și refl.) a (se) limpezi; a (se) purifica: *privirea Matildei se înseninase, chipul i se spălase de îndîrjirea anterioară.* PR.; *s-a spălat cerul de nori*; **6.** (fig.; tr.) a ispăși: *alții-n vîrtejuri de valuri spală-și păcatele vechi.* COȘB.; **7.** (bis.; fig.; tr. și refl.) a (se) mîntui: *craiul împăraților pămînteștii ... ne-au spălat pre noi din păcatele noastre cu sîngele său.* N.TEST.; **8.** (fig.; tr. și refl.) a face să fie iertat; a (se) reabilita: *tot hoțul prins întoarce în fine cele furate, ... cu întoarcerea însă nu se spală și de numele ce-l merită.* GHICA; **9.** (tr.) a eroda, a roade; a săpa: *o clădire ... cu fațada avariată și spălată de ploi.* GHEȚIE; *ogoarele au fost spălate de apele mari*; **10.** (înv.; tr.) a străbate, a traversa; a trece pe lîngă ...: *Dunărea spală multe țări*; **11.** (fig.; fam.; tr.) a fura; a jefui: *cutare a spălat pe cutare de zece capre.* DELAVR. // (compus) **spală-varză** (sau **-linte, -poamă**), **1.** m. (fam.) om laș, fricos; om de nimic, golan; palavragiu: *el de-acum n-o să mai crează c-un golan, un spală-varză ... poate casa ca să-i strice.* GANE; **2.** f. (arg.) sabie. [Lat. ****experlavare***].

spăláre, spălări f. **1.** acțiunea de a (se) spăla și rezultatul ei; spălat[2], spălătură; **2.** curățare de murdărie cu apă, săpun, detergent etc.; lăut[2]: *spălarea cu apă rece, dimineața, este sănătoasă*; (rar) **Spălarea oaselor**, sărbătoare religioasă prăznuită la **11** noiembrie; **3.** operație de îndepărtare a impurităților din conglomerate, minereuri etc.; **4.** (fig.) dispariție; ștergere din memorie: *spălarea creierului*; **5.** erodare; săpare: *spălarea malurilor.* [V. ***spăla***].

spălát[1], ~ți, spălată, ~e a. **1.** curățat cu apă, săpun, detergent etc.; lăut[2]; (p. ext.) curat: *ce folos de tine, dragă, că ești albă și spălată și trăiești tot supărată.* POP.; **2.** (fam.) cizelat, educat; spălățel, curățel: *se întorc unul cîte unul din capitalele Europei spălați și scuturați.* GHICA; **3.** curățat de impurități cu jet de apă: *minereuri spălate*; **4.** (fig.) senin: *acum cerul părea spălat.* VLAH.; **5.** (fig.) pal[1], șters; spălăcit: *culori spălate.* [V. ***spăla***].

spălát[2], spălaturi n. faptul de a (se) spăla; spălare: *un lighean de lut cu ibric pentru spălat.* CR.; **a intra la spălat**, a se strînge, a se micșora în urma spălării cu apă (și săpun, detergent etc.): *flaneaua a intrat la spălat*; (fam.) **iese la spălat**, se spune,

în glumă, ca o consolare, celui ce are un necaz, o supărare. [V. *spăla*].

spălăcánie f. v. spolocanie.

spălăceálă, spălăceli f. **1.** faptul de a (se) spălăci; **2.** decolorare; **3.** (fig.) lumină slabă. [*Spălăci* + *-eală*].

spălăcí, spălăcesc vb. (refl.) **1.** a ieşi la spălat^{2}, a se decolora la spălat, la soare; a se serbezi: *fusta s-a spălăcit;* **2.** (fig.) a-şi pierde valoarea, semnificaţia; a se dilua: *sensul cuvîntului s-a spălăcit;* **3.** (fig.) a se şterge, a dispărea din memorie: *numele tovarăşilor de la oaste ..., al superiorilor s-a spălăcit, i s-au şters din creieri.* REBR.; **4.** (rar) a se estompa: *chipul i se spălăceşte în depărtare.* [*Spăla* + *-ăci*].

spălăcioásă, spălăcioase f. mică plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina păroasă, cu frunzele alungite şi crestate, cu flori galbene dispuse în mici capitule, care creşte prin locuri nisipoase; cruciuliţă, petimbroasă (*Senecio vernalis*). [*Spălăci* + *-oasă*].

spălăcíre, spălăciri f. acţiunea de a se spălăci şi rezultatul ei; decolorare. [V. *spălăci*].

spălăcít, ~ţi, spălăcită, ~e a. **1.** care are o culoare puţin intensă; lipsit de culori vii; şters; decolorat: *poartă o flanelă spălăcită de bumbac.* ST.; **2.** estompat, tern: *cenuşiul spălăcit al bolţii fără lumini.* VLAH.; **3.** (fig.) fără expresivitate, lipsit de vigoare; banal: *ce spusese ... condeiul meu cel smead, molatic, searbăd şi spălăcit.* OD.; *rimă spălăcită;* **4.** cu obrazul lipsit de culoare; palid, searbăd, ofilit; (p. ext.) inexpresiv: *eşti spălăcit şi sarbăd, parc-ai ieşit acu din mormînt.* AL.; *ce mai frumuseţă, o fată spălăcită, un boţ cu ochi.* C.; **5.** de o culoare ştearsă, fără luminozitate şi expresivitate: *mă urmărea pieziş cu ochii ei spălăciţi.* GHEŢIE; **6.** lipsit de intensitate; slab, stins: *lumina spălăcită a becului.* CAR.; **7.** (înv. şi reg.; despre vin) diluat. [V. *spălăci*].

spălăcitúră, spălăcituri f. **1.** obiect spălăcit, decolorat sau prost spălat; **2.** (reg.) spălătură, zoaie: *spălăcitura ce mai rămăsese în baia unde se îmbăiase argatul.* ISP.; **3.** (înv. şi reg.) poşircă. [*Spălăci* + *-tură*].

spălătór, ~i, spălătoáre m., f. persoană care spală (vase, rufe etc.); (spec.) muncitor care se ocupă cu spălatul unor materiale: *spălătorii de aur se recrutau din oamenii mai neputincioşi.* AG.; *se angajase spălător de vase.* // f. (înv. şi pop.) **1.** spălătoreasă; **2.** lighean: *fă spălătoare de aramă ... ca să se spele.* BIBLIA. // f. şi n. cîrpă sau mic obiect din sîrmă, din fire de material plastic etc. cu care se spală vasele. // n. **1.** instalaţie sanitară pentru spălatul persoanelor din cămine, internate, cazărmii etc.; încăperea în care se află această instalaţie: *ferestra spălătorului are un oberliht.* GHEŢIE; **2.** instalaţie specială (în unele întreprinderi) unde se spală materiile prime sau semifabricate; **3.** lavoar: *zoaie vinete-cenuşii umpleau ligheanul de tablă de pe spălător.* GHEŢIE; **4.** chiuvetă specială cu apă curentă pentru spălat^{2} vase: *spălătorul plin cu farfurii murdare.* [*Spăla* + *-ător*].

spălătoreásă, spălătorese f. femeie care se ocupă cu spălatul rufelor; spălătoriţă: *toată mahalaua se strînsese la casa spălătoresei.* VLAH. [*Spălător* + *-easă*].

spălătoríe, spălătorii f. **1.** încăpere, clădire special amenajată în care se spală rufe: *să-i găsească ... o pereche de case frumoase ..., cu pimniţe, bucătării, spălătorii.* CAR.; **spălătorie chimică**, întreprindere în care se curăţă rufe, haine etc. cu substanţe chimice; **2.** instalaţie pentru înnobilarea substanţelor minerale utile prin spălare cu apă: *spălătorie de minereu de aur.* [*Spălător* + *-ie*].

spălătoríţă, spălătoriţe f. (pop.) spălătoreasă: *să nu uite ... pre a sa bunică ce-a fost spălătoriţă.* NEGR. [*Spălător* + *-iţă*].

spălătúră, spălături f. **1.** spălare; spălat^{2}; **2.** curăţare de murdărie cu apă, săpun, detergent etc.: *feţele de masă ..., tocite de atîta spălătură, erau cîrpite.* CĂL.; **3.** (mai ales la pl.) apă murdară în care s-a spălat cineva sau ceva; lături, zoaie, spălăcitură: *pe jos e noroi de struguri, de prune şi de spălături de tingiri.* CAR.; **4.** (pop.) epitet pentru o femeie rea, proastă, clevetitoare: *te cunoşti, lele, pe gură, că eşti mare spălătură.* POP.; **5.** (med.) introducere a unui lichid (medicamentos) într-o cavitate a organismului pentru a o curăţa sau dezinfecta; **6.** acţiune de eroziune a solului cauzată de şuvoaie; loc unde se produce o astfel de acţiune; urmă lăsată de şuvoaie: *se duce pe spălătură pînă la capăt şi se repede în adîncul bulboanei.* R.L.; **7.** pietriş adus de ape; loc acoperit cu asemenea pietriş. [*Spăla* + *-ătură*].

spălăţél, ~i, spălăţícă, ~ele a. (fam.) curat îmbrăcat, îngrijit, prezentabil; cizelat, educat, instruit; curăţel, spălat^{1}: *împăratul, dacă văzu pe cioban dichisit, spălăţel, ... îi plăcu şi lui.* ISP.; (fig.) *o piescioară* [de teatru] *mai spălăţică.* CAR. [*Spălat^{1}* + *-el*].

spămîntá vb. v. spăimînta.

spămîntáre f. v. spăimîntare.

spămîntát a. v. spăimîntat.

spărcăí vb. v. spîrcui^{1}.

spărcuí vb. v. spîrcui^{1}.

spărgăciós, ~şi, spărgăcioásă, ~e a. (înv.) care se sparge lesne; casant. [*Sparge* + *-ăcios*].

spărgăluí, spărgăluiesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) sparge; a (se) risipi; a (se) distruge. [*Sparge* + *-ălui*].

spărgătór, ~i, spărgătoáre a. şi m., f. (persoană) care sparge, care sfărîmă (piatră, cărbuni etc.). // m., f. **1.** (fig.) persoană care provoacă vrajbă, dezbinare, discordie: *nici cu asta nu fac casă, că-i spărgătoare de case.* POP.; **spărgător de grevă**, agent plătit să lucreze în locul muncitorilor grevişti, pentru a zădărnici o grevă; **2.** persoană care pătrunde cu forţa undeva pentru a jefui; hoţ: *spărgătorul abil ... devine pentru unii cititori, mai ales tineri, un erou adeseori imitat.* CĂL. // n. şi f. instrument, maşină, instalaţie cu care se sparg materiale (casabile), coji tari ale unor fructe etc.; **spărgător de gheaţă**, navă special construită pentru a sparge gheaţa în apele navigabile. [*Sparge* + *-ător*].

spăriá vb. v. speria.

spăriát^{1} a. v. speriat^{1}.

spăriát^{2} n., m. v. speriat^{2}.

spărlós a. v. sperios.

spărtigós, ~şi, spărtigoásă, ~e a. **1.** (înv.; rar) murdar: *văzui un om spărtigos ..., durmind pre pămîntul gol.* MOXA; **2.** (reg.) sfărîmicios: *piatră spărtigoasă;* **3.** (fig.; reg.) strident: *femeia asta are o voce spărtigoasă; îţi sparge urechile.* POP. [*Spart^{1}* + *-igos*].

spărtúră, spărturi f. **1.** gaură, ruptură; deschizătură, crăpătură produsă printr-o spargere: *braţul gol ... iese din o spărtură a vălului.* NEGR.; *printre spărturile scîndurei am privit şi eu înăuntru.* EM.; **2.** bucată rezultată din spargerea, fărîmiţarea, tăierea unui obiect; aşchie, ciob, ţandără: *se găsesc încă bucăţi de fier, hîrburi, spărturi de cărămidă.* OD.; **3.** (spec.) clivaj: *feldspatul are spărtura neregulată;* **4.** (fig.) rupere a unui tot armonios; despărţire, scindare; (p. ext.) dezbinare: *simţeam ... că s-a rupt ceva, iremediabil, că s-a întîmplat undeva o spărtură, şi oricît m-aş zbate nu voi mai fi în stare să cunosc fericirea de la început.* EL. [*Spart^{1}* + *-ură*].

spăsénie, spăsenii f. **1.** (bis.) mîntuire: *toţi să cade să ia darurile cele bogate ale lui Dumnezău pentru spăsenia lor.* BIBLIA; **2.** smerenie, căinţă: *oare de unde să ne vie atîta spăsenie?* AL. [Din sl. *sŭpacenije* „mîntuire"].

spăsí, spăsesc vb. **1.** (bis.; tr. şi refl.) a (se) mîntui: *cine va crede şi să va botedza acela să va spăsi.* VARL.; **2.** (înv.; refl.) a se pocăi: [o] *nenorocită păcătoasă ... venise să se spăsească.* NEGR.; **3.** (rar; refl.) a regreta amarnic; **4.** (înv. şi reg.; tr.) a ispăşi păcate, greşeli: *lepădînd viaţa lumii, vei spăşi greşala mumii.* EM.; (şi: (rar) **spăşi**). [Din sl. *sŭpasiti*].

spăsíre, spăsiri f. **1.** acţiunea de a (se) spăsi şi rezultatul ei; **2.** (bis.) mîntuire: *obidele trupului sînt spăsire trupului.* NEAGOE BASARAB; **3.** umilinţă: *priveşte ... cum merge cu spăsire şi cum îngenunchează.* AL. [V. *spăsi*].

spăsít, ~ţi, spăsită, ~e a. **1.** (bis.) mîntuit; **2.** smerit, pocăit: *copila ... deveni gînditoare, tăcută şi spăsită ca o mironosiţă.* VLAH.; (fig.) *luna-i o şirată bătrînă ... multe vede, multe ştie şi tot spăsită se pare.* AL. [V. *spăsi*].

spăsitór, ~i, spăsitoáre a. (bis.) mîntuitor: *veniţi ... la această apă limpede şi spăsitoare.* COR. // m. (artic.) nume dat lui Isus Hristos: *părintele au trimes fiiul, spăsitoriul lumiei.* N.TEST. [*Spăsi* + *-tor*].

spăşí vb. v. spăsi.

spătár^{1}, spătari m. **1.** (şi **mare spătar**) titlu dat în ţările române dregătorului care purta la ceremonii sabia şi buzduganul domnului şi avea comanda armatei (a cavaleriei în special); boier care avea acest titlu: *aceşti boieri erau vornicul Moţoc, postelnicul Veveriţă, spătarul Spancioc.; capul cel mare al armatei era marele spătar.* BĂLC.; **2.** (mai tîrziu) rang de boierie: *Derescu, fecior de rachier, făcut spătar.* CĂL. [Din gr. mod. *spathários*].

spătár^{2}, spătare n. **1.** partea mai înaltă a unui scaun, fotoliu etc. de care îşi reazemă spatele cel ce şade pe acesta; partea dinspre perete a unui pat, a unei canapele etc.; spetează, rezemătoare, spate: *îi pofti pe canapea cu spătar brodat.* PETR.; *se rezemase de spătarul scaunului.* GHEŢIE; **2.** (reg.) partea hamului care acoperă spatele calului; grebănar; **3.** (pop.; mai ales în forma **spătare**) perete scund de bîrne sau bîrnă servind ca rezemătoare pentru ciobanii care mulg oile; (p. ext.) construcţie rudimentară (cu trei pereţi) în care se mulg oile; (şi: (reg.) **spătare**). [*Spate* + *-ar*].

spătáre f. v. spătar^{2}.

spătăreásă, spătărese f. soţie de (mare) spătar^{1}; spătăriţă. [*Spătar^{1}* + *-easă*].

spătăréi, spătărei m. titlu dat în ţările române boierului de rang mic (din subordinea spătarului^{1}) care păzea ordinea la sate şi avea unele atribuţii militare la război; boier care avea acest titlu: *cei de sub dvornic se numeau dvornicei, cei de sub spătar, spătărei.* BĂLC. [*Spătar^{1}* + *-el*].

spătărésc, ~şti, spătărească, ~eşti a. care aparţine spătarului sau spătăriei, referitor la spătar sau la spătărie; care este în serviciul unui spătar sau al spătăriei: *patru arnăuţi spătăreşti intrară în temniţă.* FIL.; *cinci sute de ... catane spătăreşti.* POP. [*Spătar^{1}* + *-esc*].

spătărí, spătăresc vb. (intr.) a deţine demnitatea de (mare-) spătar^{1}: *l-au pus spătar-mare şi n-au spătărit vreme multă.* NEC. [De la **spătar^{1}**].

spătăríe, spătării f. **1.** demnitatea, rangul de (mare-) spătar^{1}; perioada cît cineva deţine această demnitate; **2.** instituţie administrativă condusă de (marele-) spătar; personal din această instituţie; clădire în care se afla aceasta; închisoare din această clădire: *mi-am petrecut tinereţea în serviciul spătăriei.* GHICA; *spiona pe toată lumea şi o trăda la spătărie.* FIL.; **3.** (şi **spătăria cea mare**) sală din palatul domnesc unde aveau loc ceremoniile, se ţineau divanurile etc.: *sala spătăriei unde era scaunul lui Vodă.* OD.; *chemă Ion Vodă pe toţi boierii la Curte ..., strîngîndu-i în spătăria cea mare.* C.GANE; **spătăria (cea) mică**, cabinetul domnitorului: *pofti pe noii săi*

dregători ... în spătăria cea mică, la cafea și ciubuc. SAD.; **4.** (înv.) arsenal. [*Spătar*[1] + *-ie*].

spătăriță, spătărițe f. (înv.) spătărească: *spătărița cea mîndră și frumoasă.* BOL. [*Spătar*[1] + *-iță*].

spătós, ~și, spătoásă, ~e a. lat în spate; (p. ext.) robust, voinic: *nalt și spătos cît o namilă.* CAR.; (subst.) *spătosul era ... maior în rezervă.* SAD. [*Spate* + *-os*].

speciál, ~i, specială, ~e a. **1.** deosebit de alte lucruri, ființe, fenomene etc. din aceeași categorie, prin însușiri, particularități proprii; aparte, distinct; destinat, rezervat, corespunzător unui anumit scop; (p. ext.) ieșit din comun, deosebit, excepțional: *aici lucrul e mai ușor, din cauza naturii speciale a eroului.* IBR.; *erau îmbrăcați cu costume speciale ... ca să nu se stropească.* SAD.; *un caz special*; **în special**, mai ales, îndeosebi; în mod particular; în speță: *îl interesa filozofia, în special*; **2.** care ține de o anumită specialitate; de (strictă) specialitate: *frecventam și un curs special la Institutul italian de cultură din Iași.* CF.; *licee speciale*; **3.** specializat: *limbaje speciale*; **4.** (înv.) competent într-un anumit domeniu; specialist: *oamenii de stat să fie speciali în serviciile ce li se încredințează.* GHICA; *a format cabinetul ... numai din oameni de resort, din oameni ... speciali.* EM.; **5.** însărcinat cu probleme deosebite, cu misiuni excepționale: *am luat un reporter special.* CAR.; **6.** publicat cu o anumită ocazie: *ediție specială.* // adv. în mod intenționat; anume, dinadins, expres: *am venit special să-ți spun.* [Din lat. ***specialis***, fr. ***spécial***, germ. ***speziell***].

specialísm n. (rar; adesea depr.) specializare strictă: *toți cei care mînjesc hîrtia... sînt înfruptați din specialismul românesc.* V.R.; *începe unilateralitatea, elefantiaza specialismului.* BL. [*Special(iza)* + *-ism*].

specialíst, ~ști, specialistă, ~e a. și m., f. (persoană) care cunoaște temeinic o disciplină (științifică, tehnică etc.), o problemă (ca profesionist): *în privința limbii, Eminescu n-a vorbit mult ... pentru că nu se simțea competent sau, mai bine, specialist.* IBR.; [Mioara Avram] *nu a acceptat reforma ortografică din 1993, scriind împotriva ei, cu autoritatea pe care i-o oferea calitatea de principal specialist în materie.* R.L.; **medic specialist** (și m.), grad în ierarhia medicilor, între medic secundar și medic primar; persoană cu acest grad: *specialist în boli de ochi.* [Din fr. ***spécialiste***, germ. ***Spezialist***].

specialitáte, specialități f. **1.** (ramură de) activitate științifică, tehnică etc. restrînsă la un anumit domeniu (din care cineva își face o profesie); (p. ext.) activitate în care excelează cineva: *urma o specialitate oarecare și s-ar fi zis c-o urma bine.* CĂL.; *un psihiatru este un medic cu o specialitate foarte precisă.* PR.; **de specialitate, a)** specializat, competent într-o anumită ramură de activitate: *manageri de specialitate*; b) care aparține unui anumit domeniu: *studii de specialitate*; **2.** produs sau preparat obținut după anumite rețete și metode speciale; (p. ext.) sort: *a fost un dineu ... complicat și pretențios, compus din specialități locale, savuroase, dar indigeste.* GHEȚIE; *specialitatea casei.* [Din lat. ***specialitas***, ***-atis***, fr. ***spécialité***].

specializá, specializez vb. **1.** (înv.; rar; tr.) a specifica; **2.** (tr. și refl.) a face să capete sau a căpăta trăsături caracteristice, specifice: *popoarele sînt chemate a se consolida în cercuri etnografice, specializîndu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură.* MAIOR.; **3.** (refl.) a studia, a se pregăti pentru a deveni specialist; a se consacra unui domeniu (restrîns) de activitate: *s-a specializat în chirurgie estetică*; **4.** (tr.) a-și limita activitatea, producția etc. la un anumit tip (în care excelează): *magazine specializate în brînzeturi*; **5.** (spec.; tr.; despre cuvinte) a-și restrînge semnificația; a-și limita utilizarea la un domeniu special. [Din fr. ***spécialiser***].

specializáre, specializări f. **1.** acțiunea de a (se) specializa și rezultatul ei; **2.** pregătire pentru un domeniu de activitate; aprofundare a unui domeniu (restrîns) de activitate: *să introducem specializarea, după aptitudini, a elevilor ... după 15 ani.* GHEȚIE; *cursuri de specializare*; **3.** limitare a activității, producției etc.: *specializarea unor întreprinderi comerciale*; **4.** folosire restrînsă a unui termen la un anumit domeniu: *una dintre specializările actuale ale verbului „a lista" ... apare curent în limbajul financiar.* R.L. [V. ***specializa***].

specializát, ~ți, specializată, ~e a. **1.** pregătit (temeinic) pentru un anumit domeniu de activitate: *e nevoie de diplomați specializați*; **2.** care are o utilizare sau o destinație specială, determinată și restrînsă (la un domeniu, la o categorie etc.): *a apărut un comerț specializat.* C.; *termeni specializați.* [V. ***specializa***].

speciație f. proces de formare a noi specii de plante și de animale, realizat pe cale sexuată prin recombinare genetică sau prin mutații ale genelor și selecția naturală a indivizilor cu fenotipuri și genotipuri noi. [Din fr. ***spéciation***].

spécie, specii f. **1.** noțiune desemnînd o clasă de obiecte cu aceleași însușiri esențiale, care se subordonează genului: *conceptele (în grade de specie și de gen) sînt subîmpărțiri ale ideilor.* BL.; **2.** categorie sistematică fundamentală a biologiei, subordonată genului, cuprinzînd animale și plante cu trăsături comune: *zoologia recunoaște, deasupra indivizilor, specii, deasupra speciilor, genuri.* MAIOR.; *omul, perisabil ca individ, se perpetuează, teoretic, la infinit ca specie.* GHEȚIE; **specie umană** (sau **omenească**), neamul omenesc: *specia umană ... a dat, în acest secol, semne de degenerare.* PR.; **3.** soi, fel, varietate; clasă, categorie: *nu e unul, nu sînt doi, ci e o speță numeroasă de bîrfitori de aceștia.* VLAH.; **în speță, a)** despre care este vorba; de față: *cazul în speță*; **b)** în special: *filozofia în general și cartea lui Hegel în speță au și altceva de spus omului.* R.L.; **4.** (și **specie literară**) categorie de opere literare în cadrul fiecărui gen, clasificate după criterii tematice sau formale: *noua specie tragică, revoluționează tradițiile teatrului clasic.* VIANU; **5.** (la pl.; și **specii medicinale**) nume dat unor substanțe farmaceutice obținute din amestecuri de plante (mai ales ierburi aromatice); **6.** (jur.; în forma **speță**) pricină supusă spre rezolvare unui organ de jurisdicție; cauză judecătorească: *magistratul se apleacă asupra fiecărei spețe în parte, cu atenție și fără părtinire*; (și: **speță**). [Din lat. ***species***, it. ***specie***, germ. ***Spezies***, fr. ***espèce***].

specífic, ~ci, specifică, ~ce a. **1.** propriu unei anumite ființe, unui anumit lucru sau fenomen; caracteristic, particular, distinctiv, definitoriu: [sentimente] *manifestate ... aici cu o notă specifică.* MAIOR.; *procesele sociale se coc ... după legi specifice.* PR.; (adv.) *în mintea lui ... n-a fost loc pentru nimic ce n-ar fi fost specific românesc.* CAR.; **diferență specifică**, v. **diferență**; **2.** (despre volum, greutate, producție etc.) care se raportează la o unitate de măsură; **3.** (și, înv., n.) (medicament) destinat vindecării unei anumite boli: *medicina cunoaște puține specifice*; (fig.) *răul e mare și întins în toată economia corpului teatral și ... nu se poate îndrepta decît prin aplicarea unui specific propriu acestui rău.* FIL. // n. caracter propriu, particular, trăsătură, notă distinctivă, predominantă a cuiva sau a ceva; specificitate, caracteristică, particularitate, proprietate: *teoreticienii specificului înțeleg tocmai să afirme acea notă particulară care deosebește o cultură, făcînd-o să se distingă în mijlocul universului.* CĂL.; *specificul național ... se relevă mai pregnant atunci cînd ne înfruntăm cu probleme universale.* CF. [Din lat. ***specificus***, fr. ***spécifique***, it. ***specifico***, germ. ***spezifisch***].

specifică, specífic vb. (tr.) a face cunoscut clar și precis; a arăta, a indica, a preciza; a semnala; a atrage atenția în mod expres; a prevedea, a prescrie, a stabili, a stipula: (refl. pas.) *în acel act se va specifica măsura în lungime și în lățime a pămîntului.* GHICA; *legea n-a specificat acest caz.* [Din lat. ***specificare***, it. ***specificare***, fr. ***spécifier***].

specificáre, specificări f. acțiunea de a specifica și rezultatul ei; indicare, menționare; precizare; (concr.) specificație: *tabela următoare conține specificarea trupelor noastre.* GHICA; *ai reținut specificările domnului avocat?* [V. ***specifica***].

specificatív, ~i, specificativă, ~e a. care specifică; specificator. [Din fr. ***spécificatif***].

specificatór, ~i, specificatoáre a. (rar) specificativ: *instrucțiuni ... specificatoare lipseau.* GHICA. [*Specifica* + *-tor*].

specificáție, specificații f. **1.** ceea ce se specifică; indicație, mențiune, observație, notă, specificare: *pe plic era specificația „secret"*; **2.** document care stabilește cerințe precise pentru activități și produse; specificare. [Din lat. ***specificatio***, ***-onis***, fr. ***spécification***, it. ***specificazione***].

specifísm n. (rar) orientare care pune accentul (în mod exagerat) pe specificul național în literatură: *nu mai pot fi formulate rezervele curente care însoțesc literatura de inspirație rurală: specifism, realism îngust.* C. [*Specific* + *-ism*].

specifíst, specifiști m. (rar) susținător, adept al specifismului: *specifiștii adesea nu sînt cei mai specifici, ascunzînd sub o teorie complexul lor de inferioritate etnică.* CĂL. [*Specific* + *-ist*].

specificitáte, specificități f. caracteristică a cuiva sau a ceva; caracter specific, particularitate, proprietate: *cultura ... nu este un lux ..., care poate să fie sau nu; cultura rezultă ca o emisiune complementară din specificitatea existenței umane.* BL. [Din fr. ***spécificité***].

specimén, specimene n. exemplar, model, mostră care reprezintă un gen, o specie etc.; (p. ext.) eșantion: *m-am hotărît a scrie și eu ceva ... cu simpla idee de a transmite un specimen de limba română.* AL.; *iată un specimen de judecată pe care am auzit-o la o mulțime de oameni.* VLAH.; *un specimen de enormitate.* CĂL. [Din lat. ***specimen***, fr. ***spécimen***].

speciós, ~și, specioásă, ~e a. care are aparență de adevăr, valabil doar în aparență; înșelător, amăgitor: *această obiecțiune mi se pare, mie unuia, a fi numai specioasă.* OD.; *motivații specioase.* [Din fr. ***spécieux***, lat. ***speciosus***].

spectácol, spectacole n. **1.** tot ceea ce atrage privirile, atenția, impresionează, provoacă reacții: *spectacolul pieirii ce-i dă fiori prin minte.* AL.; *spectacolul grandios pe care mi-l oferă marea.* VLAH.; **a (se) da (în) spectacol**, a atrage atenția printr-o purtare nepotrivită; a se face de rîs: *nu face pentru dumneata să te dai în spectacol.* CAR.; **2.** reprezentație teatrală, cinematografică etc.; orice reprezentație dată pentru public: *urmărisem cîndva ... un spectacol cu opera lui Verdi.* GHEȚIE; *sală de spectacol*; (și: (înv.) **spectacul**). [Din lat. ***spectaculum***, fr. ***spectacle***, it. ***spettacolo***].

spectacológic, ~ci, spectacologică, ~ce a. care ține de spectacologie, referitor la spectacologie. [De la ***spectacologie***].

spectacologíe f. disciplină care studiază condițiile de organizare a spectacolelor. [De la ***spectacol***].

spectácul n. v. spectacol.

spectaculár, ~i, spectaculară, ~e a. (livr.) **1.** care ține de spectacol, referitor la spectacol: *performanțele spectaculare ale dramatizărilor și adaptărilor*; **2.** spectaculos: *înlocuind ... mecanismul cu o filozofie spectaculară.* VIANU; *ani de practică încununată de spectaculare succese.* R.L. [Din fr. ***spectaculaire***].

spectaculós, ~și, spectaculoásă, ~e care atrage privirile, atenția, care impresionează

prin măreţie, prin fast, prin importanţă, valoare etc.; spectacular; (p. ext.) impresionant, frapant: *o cădere a mea n-ar fi fost spectaculoasă socialmente.* PR.; *efecte spectaculoase.* // n. (rar) ceea ce impresionează, frapează; spectacol: *au substituit spectaculosului ... crima şi jaful.* SAD.; *era atras de spectaculos.* [*Spectacol* + *-os*; cf. it. ***spettacoloso***].

spectaculozitáte f. însuşirea de a fi spectaculos. [*Spectaculos* + *-itate*].

spectatór, ~i, spectatoáre m., f. şi a. (persoană) care asistă impasibil la un eveniment, la un fapt etc.; martor ocular: *am fost simpli trecători prin viaţă sau spectatori străini de înţelesul lumii.* REBR.; *majoritatea corpului electoral e pasivă, inertă, indiferentă, dacă vreţi simplă spectatoare.* GHEŢIE; **2.** (persoană) care asistă la o reprezentaţie teatrală, cinematografică etc., la o ceremonie; privitor: *spectatorul ia fraza vrăjit din gura actorului şi o continuă singur.* CĂL.; *spectatorii erau în delir, aplaudau frenetic.* [Din fr. ***spectateur***, lat. ***spectator***, it. ***spettatore***].

spectrál, ~i, spectrală, ~e a. **1.** fantomatic; (p. ext.) iluzoriu: *ei nu trăiesc în Iaşul dealurilor şi al tăcerii – ci-ntr-un spectral oraş profesional, clădit din procese.* TEODOR.; *umbrele cailor aleargă spectrale după călăreţi.* CĂL.; (adv.) *din pînza magului bătrîn spectral priveşte Mona Lisa.* R.L.; **2.** care aparţine spectrului, referitor la spectru; care apare, se observă într-un spectru: *desfăşurînd culorile-i spectrale.* TOP.; **analiză spectrală**, metodă de stabilire a compoziţiei unui corp, prin analiza spectrului luminii emise de acel corp; **linie spectrală, a)** imagine a fantei de intrare a unui spectroscop, sub forma unei dungi de o anumită culoare, dată de componenta monocromatică a luminii; **b)** radiaţie electromagnetică de o anumită lungime de undă, produsă printr-o tranziţie între două nivele energetice diferite; **instrument spectral**, instrument optic pentru descompunerea unei radiaţii electromagnetice compuse în radiaţii monocromatice componente. [Din fr. ***spectral***].

spectrofotométric, ~ci, spectrofotometrică, ~ce a. care ţine de spectrofotometrie, referitor la spectrofotometrie; realizat cu spectrofotometrul; *metode spectrofotometrice.* [Din fr. ***spectrofotométrique***].

spectrofotométrie f. ramură a spectroscopiei care studiază spectrele, comparînd intensitatea liniilor spectrale. [Din fr. ***spectrophotométrie***].

spectrofotométru, spectrofotometre n. instrument optic servind la obţinerea spectrelor de emisie sau de absorbţie ale substanţelor, cu care se determină atît lungimile de undă ale liniilor spectrale, cît şi intensitatea acestor linii, prin comparare cu liniile unui spectru cunoscut. [Din fr. ***spectrophotomètre***].

spectrográf, spectrografe n. instrument pentru înregistrarea spectrelor radiaţiei electromagnetice (de la infraroşu la ultraviolet) pe plăci fotografice; **spectrograf de masă**, dispozitiv electromecanic utilizat pentru separarea izotopilor unui element, permiţînd totodată determinarea masei şi concentraţiei fiecăruia dintre ei. [Din fr. ***spectrographe***].

spectrográfic, ~ci, spectrografică, ~ce a. care ţine de spectrografie, referitor la spectrografie; realizat cu spectrograful: *analiza spectrografică a sunetelor vorbirii.* [Din fr. ***spectrographique***].

spectrográfie f. (parte a fizicii care se ocupă cu) studiul spectrelor cu spectrograful. [Din fr. ***spectrographie***].

spectrográmă, spectrograme f. fotografie a unui spectru obţinută cu spectrograful; diagramă a unui spectru. [Din fr. ***spectrogramme***].

spectroheliográf, spectroheliografe n. instrument cu care se obţin fotografii ale Soarelui în lumină monocromatică. [Din fr. ***spectrohéliographe***].

spectroheliosc6p, spectrohelioscoape n. instrument cu care se poate obţine imaginea monocromatică vizuală a Soarelui. [Din fr. ***spectrohélioscope***].

spectrométric, ~ci, spectrometrică, ~ce a. care ţine de spectrometrie, referitor la spectrometrie; realizat cu spectrometrul. [Din fr. ***spectrométrique***].

spectrométrie f. tehnica utilizării spectrometrelor. [Din fr. ***spectrométrie***].

spectrométru, spectrometre n. instrument optic pentru studierea spectrelor prin măsurarea intensităţii fiecărei radiaţii din spectru. [Din fr. ***spectromètre***].

spectroscóp, spectroscoape n. instrument optic pentru observarea spectrului emis de o sursă de lumină, alcătuit dintr-un colimator prevăzut cu o fantă, o piesă dispersivă (prismă sau reţea) şi o lunetă pentru vizarea spectrului. [Din fr. ***spectroscope***, germ. ***Spektroskop***].

spectroscópic, ~ci, spectroscopică, ~ce a. care ţine de spectroscopie, referitor la spectroscopie; realizat cu spectroscopul: *cercetare spectroscopică.* [Din fr. ***spectroscopique***].

spectroscopíe f. ramură a fizicii care studiază spectrele: *spectroscopie optică: spectroscopie nucleară.* [Din fr. ***spectroscopie***].

spéctru, spectre n. şi (înv.) **spectri** m. **1.** fiinţă fantastică; arătare, fantomă, vedenie: *călăreţii, pe-ntinderea pustie, precum doi spectri gemeni mînaţi de-o vijelie.* AL.; *spectrul mortului apare la ospăţ.* CĂL.; **2.** (fig.) fiinţă slabă, palidă, cu aspect de fantomă: *cînd s-a întors de la Canal, tata era un spectru*; **3.** (fig.) ceea ce nelinişteşte, îngrijorează, înspăimîntă; pericol iminent, ameninţare: *spectrul foametei umbla ... prin capitala împărăţiei.* BL.; **4.** totalitatea radiaţiilor electromagnetice emise de un corp ceresc, dispuse în funcţie de lungimea lor de undă sau de frecvenţă, înregistrate fotografic sau fotoelectric; (spec.; şi **spectru solar**) ansamblul radiaţiilor electromagnetice emise de Soare; imagine a acestor radiaţii, formată pe peretele unei camere obscure, pe o hîrtie albă etc.: *culorile spectrului solar sînt: roşu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo, violet*; **5.** ansamblu de frecvenţe ale radiaţiilor simple care compun o radiaţie electromagnetică compusă: *spectru de raze X; spectru atomic*; **6.** totalitatea liniilor de cîmp ale unui magnet, a liniilor de fluid în mişcare etc. sau reprezentarea lor intuitivă; **7.** ansamblu al amplitudinilor componentelor armonice ale unui sunet: *spectru acustic*; **8.** mulţimea valorilor fizice pe care le poate lua o mărime în condiţii date; **9.** clasificare a bacteriilor în funcţie de acţiunea antibioticelor asupra acestora; mărime prin care se exprimă acţiunea antibioticelor asupra unor asemenea tipuri de bacterii: *antibioticele recomandate sînt cu spectru larg.* A.; **10.** (geogr.) raportul cantitativ, exprimat în procente, dintre familiile de plante care alcătuiesc flora unui teritoriu: *spectru floristic.* [Din fr. ***spectre***, lat. ***spectrum***, germ. ***Spektrum***].

spécul, specule n. **1.** (latinism; înv.) oglindă: [raza] *ce-n speculi răsfrînte lumina îndoios.* BOL.; **2.** instrument chirurgical cu care se dilată pentru a se examina (într-o oglindă) un conduct sau o cavitate a organismului uman (cavităţi nazale, conductul auditiv etc.); (şi: **speculum**). [Din lat. ***speculum***, fr. ***spéculum***].

speculă, speculez vb. **1.** (intr.) a medita asupra unei materii (filozofice, ştiinţifice); a face deducţii, speculaţii: *acest filozof ... a preferat, întotdeauna, să speculeze asupra existenţei.* R.L.; **2.** (intr. şi tr.) a face operaţii comerciale, financiare etc.; a face tranzacţii de valori: *au devenit milionari speculînd un mic capital în grîne ..., lînă, vite.* GHICA; *a speculat asupra vînzării terenurilor*; **3.** (tr.) a trage foloase dintr-o anumită situaţie, a avea un profit din ceva; a profita: *acest tînăr ... voieşte să speculeze naivitatea şi sentimentele familiei.* CAR.; *au speculat geniul oamenilor simpli de a putea trăi din salarii mici.* PR.; **4.** (intr. şi tr.) a folosi situaţii favorabile pentru a dobîndi avantaje personale: *nici un boier mare nu a speculat în funcţiile publice.* BOL.; **5.** (tr.) a obţine cîştiguri necinstite profitînd de unele împrejurări; a înşela; (p. ext.) a exploata: *recrutează un ciocoi ... şi speculează printr-însul pînea nenorociţilor funcţionari.* FIL.; *combate pe arendaş ... care speculează pe ţăran uneltind contracte oneroase de muncă.* CĂL.; **6.** (tr.) a vinde cu supraprеţ; a face speculă: *negustorii... au căutat să retipărească şi să speculeze aceste cărţi vechi.* SAD.; **7.** (tr.) a înşela un cumpărător vînzîndu-i mărfuri cu supraprеţ: *m-a speculat, ticălosul!* [Din fr. ***spéculer***, lat. ***speculari***].

speculánt, ~ţi, speculantă, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care face speculă; afacerist, speculator: *speculantul lacom, pe lîngă miile ce voia să cîştige, perde şi suta ce scoate din pungă.* GHICA; *cămătar speculant*; **2.** (persoană) care ştie să profite de o împrejurare favorabilă, care speculează o anumită situaţie; profitor: *speculantul de mai tîrziu al gloriei poetului.* VIANU. [Din germ. ***Spekulant***].

speculár, ~i, speculară, ~e a. (rar) speculativ: *o asemenea cunoştinţă specularǎ pare a caracteriza o bună parte a creaţiei literare.* R.L. [Din fr. ***spéculaire***].

speculáre, specularl f. acţiunea de a specula şi rezultatul ei: *nu ... specularea naivităţii şi ignoranţei valorează ..., ci jertfa pură a sufletului nostru.* SAD. [V. ***specula***].

speculatív, ~i, speculativă, ~e a. **1.** care ţine de speculaţie, referitor la speculaţie; care se întemeiază pe reflecţie; teoretic; abstract; specular: *a băgat ... de seamă primejdiile oricărei preocupări speculative.* LOV.; *nu are capacitatea speculativă ... de a medita asupra structurii marii arte.* CĂL.; **2.** (şi m., f.) (persoană) care adoptă, care cultivă speculaţia filozofică: *tu eşti filozof, ai o gîndire speculativă, care operează cu concepte ideale şi abstracte.* PR. [Din fr. ***spéculatif***].

speculatór[1], ~i, speculatoáre m., f. (astăzi rar) speculant: *speculatorului îi trebuie cunoştinţe de geografie, de statistică, de calcul.* GHICA; *cruzi şi netoleranţi au fost toţi aceşti speculatori.* SAD. [Din fr. ***spéculateur***, lat. ***speculator***].

speculatór[2], speculatori m. (înv.) **1.** gardă înarmată; **2.** călău. [Din lat. ***spiculator***, ***speculator***].

speculáţie, speculaţii f. **1.** cercetare, consideraţie abstractă, pur teoretică (fără legătură cu practica): *îi plăcea iubitului Herr Direktor să se dea la speculaţiuni transcendentale.* CAR.; *amatorii de speculaţii ontologice ar putea ... să facă şi o excursie laterală prin filozofia existenţială.* BL.; **2.** operaţie financiară sau comercială bazată pe fluctuaţiile pieţei; practicarea acestui tip de operaţii; (p. ext.) activitate financiară, comercială etc. bazată pe înşelătorie; speculă: *a căuta să se tragă dintr-o speculaţie mai mult decît se cuvine ... este a realiza un beneficiu nelicit.* GHICA; **3.** (şi **speculaţie de bursă**) tranzacţie de bursă constînd în cumpărarea şi vînzarea valorilor (hîrtii de valoare şi mărfuri de bursă), cu scopul de a obţine cîştig din diferenţa de curs; speculă: *la bursa din Haarlem se producea periodic desfrîul lalelei; a trebuit să intervie guvernul, pentru ca să se curme speculaţiile ruinătoare.* SAD.; (şi: (înv.) **speculaţiune**). [Din fr. ***spéculation***, lat. ***speculatio***, ***-onis***, germ. ***Spekulation***, it. ***speculazione***].

speculaţiúne f. v. speculaţie.

spéculă, specule f. **1.** speculaţie financiară sau comercială profitabilă, bazată pe fluctuaţiile pieţei; practicarea acesteia: *într-o altă activitate decît agricultura sau specula capitalului necesar acesteia ... un om ... va munci o viaţă fără mult folos.* CAR.; *ouăle găinilor şi laptele căprei ... să fie duse la Constanţa pentru buna speculă.* SAD.;

2. (p. ext.) activitate comercială, financiară etc. ilicită; (spec.) cumpărare a unor mărfuri şi vînzarea lor cu preţuri exagerate sau fără autorizaţie; dare de bani cu dobîndă exagerată; infracţiune comisă prin practicarea acestui tip de activităţi: *fusese prins că face speculă şi închis cîteva luni.* PR.; *mărfuri la preţ de speculă;* **3.** tranzacţie de bursă; speculaţie; **4.** exploatare a ceea ce poate aduce un venit; profit astfel realizat: *teatrul nostru, privit din punctul de vedere al speculei, oferă antreprizei un folos destul de mare.* FIL. [De la ***specula***].

speculúm n. v. specul.

speech, speechuri [spíci] n. discurs ocazional: *primarul să-i ţie un speech la gară.* ZAMF.; *speechuri parlamentare.* [Din engl. ***speech***].

spégmă, spegme f. (pop.) **1.** aţă de cînepă răsucită şi împletită în două fire: *lung cît un fir de spegmă.* POP.; **2.** smoc din fire de cînepă, de bumbac, de lînă, rămas după dărăcire; cîlţi; (p. ext.) smoc (de păr, de iarbă etc.): *scărmănaţi bine, să nu rămîie prin lînă spegme nesparte.* POP. [Et. nec.].

spéie, spei f. **1.** (înv. şi pop.) coş făcut din scoarţă de copac, cu fundul de nuiele împletite, folosit la păstrarea şi transportul fructelor, a alimentelor (şi ca măsură de capacitate cu valoarea între 12,5–15 kg); (p. gener.) vas de lemn; **2.** nume generic pentru mai multe specii de muşchi sau de licheni. [Et. nec.].

spelb, ~i, spelbă, ~e a. (pop.) **1.** palid: *nevastă-sa era ... spelbă şi pistruie.* SAD.; (subst.) *un spelb cam jigărit, dar mult mai tînăr decît ea.* PR.; **2.** spălăcit: *ochi spelbi;* **3.** searbăd; fără tărie: *vin spelb;* **4.** (fig.) sterp: *pămînt spelb.* [Et. nec.].

spélcă, spelci şi **spelce** f. (pop.) **1.** ac cu gămălie; (p. ext.) broşă: *femeieşte-l îmbrăca, în ace, în spilce îl prindea.* POP.; (adv.) **a (se) găti spelcă**, a (se) dichisi: *bărbierul meu, gătit spilcă, trece răsturnat în birjă.* VLAH.; **2.** ac de păr: *vru să aşeze părul zburlit şi, lăsînd să cadă două spelce ..., se aşează.* DELAVR.; (şi: (reg.) **spilcă**). [Din ucr. *špyl'ka*].

spelcúţă, spelcuţe f. (reg.) **1.** diminutiv al lui spelcă: *unde stau spelcuţele au să stea cucuiele.* POP.; **2.** (bot.; în forma **spilcuţă**) granat (*Chrysanthemum parthenium*); (şi: **spilcuţă**). [***Spelcă*** + *-uţă*].

speleológ, speleologi m. (rar) speolog. [Din fr. ***spéléologue***].

speleologíe f. (rar) speologie. [Din fr. ***spéléologie***].

spelúncă, spelunci şi (înv.) **spelunce** f. **1.** peşteră: *figurile ... de urşi ai speluncilor.* OD.; **2.** local mizer, rău famat (frecventat de declasaţi); bombă: *a nimerit într-o ... spelunca internaţională, cu bandiţi cinematografici, cu escroci de geniu.* ARG. [Din lat. ***spelunca***].

spénţer, spenţere n. (înv. şi reg.) **1.** veston: *Victor îşi îmbrăcă spenţerul şi ieşi în stradă.* GHEŢIE; **2.** haină bărbătească fără pulpane, cu sau fără mîneci, purtată mai ales de ţărani: *era încălţat cu cizme ...; mijlocul i-l strîngea un spenţer de catifea.* SAD.; (şi: (reg.) **sprenţ, sprenţur**). [Din germ. ***Spenzer***].

speológ, ~gi, speologă, ~ge m., f. specialist în speologie; speleolog. [Din fr. ***spéologue***].

speológic, ~ci, speologică, ~ce a. care aparţine speologiei, referitor la speologie: *cercetări speologice.* [Din fr. ***spéologique***].

speologíe f. ştiinţă avînd ca obiect explorarea şi studiul complex al peşterilor; speleologie: *Emil Racoviţă a înfiinţat primul institut de speologie din lume.* [Din fr. ***spéologie***].

sperá, sper vb. **1.** (tr.) a avea sentimentul că o dorinţă ar putea să se realizeze, să se îndeplinească; a aştepta cu încredere, a avea speranţă; a nădăjdui: *eu tot sper să ne mai vedem.* CAR.; *de ce-am mai spera la izbîndă, moţăind filozofic în ruşinosul proverb: „capul plecat sabia nu-l taie"?* VIERU; **2.** (intr.) a se încrede în ..., a-şi pune nădejdea: *sperăm în viitor.* [Din lat., it. ***sperare***].

speránţă, speranţe f. **1.** sentimentul că o dorinţă ar putea să se realizeze, să se îndeplinească; încredere în rezultatul favorabil al unei acţiuni; nădejde: *cum mîngîie dulce, alină uşor speranţa pe toţi muritorii.* EM.; *sînt bune şi speranţele, numai că nu poţi face rîntaşul cu ele!* GHEŢIE; **în** (sau **cu**) **speranţa de ...**, cu credinţa într-o reuşită: *umblam pe străzi în speranţa de a-l întîlni;* **a avea speranţă** (sau **speranţa**) **că ...**, a spera că ...: *noi sîntem tineri, noi avem speranţe.* TOP.; **a da speranţă** (sau **speranţe**) **cuiva**, a face pe cineva să spere: *cîţiva din autorii care dădeau speranţă s-au lăsat de poezii.* I.NEGR.; **a(-şi) pune (toată) speranţa** sau **speranţele ori (mari) speranţe în cineva** (sau **ceva**), a spera în sprijin, în ajutor de la ...; a se încrede în ...: *speranţa-n tine am pus-o!* PR.; **în** (sau **cu**) **speranţa** (sau **speranţă**) **că ...**, sperînd că ...: *s-a pus pe o laviţă ... cu speranţă că-l va vedea cînd va trece.* GHICA; **2.** (concr.) ceea ce dă speranţă, încredere, certitudine: *eram lumina ochilor săi ..., speranţa bătrîneţilor sale.* EM.; *tu eşti unica mea speranţă;* **3.** persoană tînără, talentată, capabilă, de la care se aşteaptă realizări mari: *era o speranţă a cinematografiei.* [Din it. ***speranza***].

speráre, sperări f. **1.** acţiunea de a spera; **2.** (înv.) speranţă: *sfînta candel-a sperării.* EM.; **a păstra sperarea de a ...**, a spera: *tot păstrez sperarea de a te vedea într-o zi.* AL. [V. ***spera***].

sperát, ~ţi, sperată, ~e a. dorit şi considerat ca realizabil: *succesul sperat.* [V. ***spera***].

speriá, spérii vb. **1.** (tr. şi refl.) a fi sau a face să fie cuprins de frică; a (se) înspăimînta, a (se) înfricoşa; (p. ext.) a (se) tulbura, a (se) nelinişti: *s-a jurat ... că nu mi-a spăria copilaşii niciodată.* CR.; *Dostoevski se sperie la gîndul că omul, redevenit liber, n-o să ştie ce să facă cu libertatea.* PR.; **se sperie şi de umbra lui**, se spune despre o persoană foarte fricoasă; **a-şi speria** (sau **a-i speria cuiva**) **somnul**, a nu mai putea (sau a face să nu mai poată) dormi: *gîndurile îi speriaseră somnul.* VLAH.; *ni se speriase somnul.* SOR.; **2.** (tr.) a alunga animale din locul unde se află; a împrăştia; (spec.) a stîrni un animal din culcuş: *lopata cînd bate în apă, sperie pă peşti şi-i scapă.* Z.; **3.** (fig.; tr.) a face să se mire; a uimi: *ai speriat lumea cu teribilismele tale;* (refl.) *străinii ... se sperie de bogăţia ţării.* GHICA; **de speriat**, nemaipomenit; extraordinar: *atingînd scîndura, produse o ciocnitură de speriat.* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **spăria**). [Lat. ***expavorere*** (<***pavor*** „frică")].

speriát[1]**, ~ţi, speriată, ~e** a. **1.** cuprins de frică; înspăimîntat, înfricoşat; (p. ext.) neliniştit, tulburat: *românii speriaţi stau înmărmuriţi.* GHICA; *şi cînd i-a spus flăcăul cel dintîi cuvînt, ea se uita speriată-n vînt.* COŞB.; (adv.) *ea ... spăriet la el se uită.* EM.; **2.** care trădează frică sau (p. ext.) nelinişte: *avea ochii speriaţi, mustaţa albă îi tremura.* GHEŢIE. // m. (pop.) duh necurat care înspăimîntă: *mă întîlnii cu speriatu-n cale.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **spăriat**). [V. ***speria***].

speriát[2], (rar) **speriate** n. şi (pop.) **sperieţi** m. **1.** sperietură; frică: *a tras un speriat!;* **a băga** (sau **a vîrî pe cineva**) **în sperieţi** (sau **în toţi sperieţii** ori **în speriate**), a speria rău pe cineva: *mi-a ieşit înainte un urs grozav, care m-a vîrît în toţi spărieţii.* CR.; *victoria lui Napoleon la Austerlitz ... băgase Europa în speriate.* GANE; *i-am băgat în sperieţi.* GHEŢIE; **2.** (pop.) frică bolnăvicioasă; nevroză; spaimă: *de-abie i-a mai trece băiatului istuia de spăriet.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **spăriat**). [V. ***speria***].

speribână, speribane f. (bot.; reg.) obligeană (*Acorus calamus*). [Et. nec.].

sperieciós, ~şi, sperieciоásă, ~e a. (înv. şi reg.) sperios. [***Speria*** + *-ăcios*].

sperieciúne, sperieciuni f. (înv. şi reg.) sperietură: *articolelor de sperieciune ale „Românului" nu li se poate nega meritul de a merge crescendo.* EM. [***Speria*** + *-ciune*].

speriére, sperieri f. (înv.) sperietură. [V. ***speria***].

sperietór, ~i, sperietоáre a. (înv. şi reg.) înfricoşător: *am auzit despre mitropolie o spăriitoare strigare şi tragere de clopot* (a. 1819). URIC. // **f. 1.** fiinţă, obiect, fenomen care sperie: *poate că bomba atomică nu va mai fi o sperietoare;* **2.** nume dat unor obiecte care, prin forma sau zgomotele produse, servesc la îndepărtarea păsărilor dăunătoare culturilor; momîie, matahală, popîndău: *într-un lan de cînepă o sperietoare pestriţă de paseri se sprijinea în par.* BL.; **3.** (fam.) epitet pentru o femeie urîtă, îmbrăcată ridicol, excesiv fardată. [***Speria*** + *-tor*].

sperietúră, sperieturi f. **1.** faptul de a (se) speria; speriat[2], sperieciune, speriere: *rîdea de sperietura ei.* VLAH.; **a trage o sperietură**, a fi cuprins de spaimă; **2.** (fig.) mirare, uimire: *e la mijloc şi puţină sperietură de oriental.* CĂL.; **3.** (pop.) frică bolnăvicioasă; speriat[2], spaimă: *boleşte de sperietură.* [***Speria*** + *-ătură*].

speriós, ~şi, sperioásă, ~e a. **1.** care se sperie uşor; fricos, temător, spăimos, speriecios: *nu e nimic, fetiţo! ce sperioasă eşti!* DELAVR.; **2.** care este cuprins de frică, de emoţie; sfios; timorat: *privea sperios la anchetator;* (subst.) *îi plăceau sperioasele şi fetele foarte tinere.* CĂL.; **3.** care exprimă, trădează frică, emoţie, timiditate: *vătafii de curte se uitau unul la altul cu nişte priviri sperioase.* FIL.; **4.** (înv. şi reg.) ameninţător: *striga Lăpuşneanu cu glas răguşit şi spărios.* NEGR.; (şi: (înv. şi reg.) **spărios**). [***Speria*** + *-os*].

sperjúr, ~i, sperjură, ~e m., f. şi a. (persoană) care jură fals sau care îşi calcă jurămîntul: *toţi jură şi toţi sfîrşesc sperjuri.* C.PETR. // n. (pl. **sperjururi**) faptul de a jura fals sau de a-şi călca jurămîntul; (spec.) jurămînt fals în faţa justiţiei, pedepsit de lege: *îl ameninţă cu toate centurele bisericeşti indicate de canoane în cazul unui asemenea sperjuriu.* EM.; *dacă afirmarea e dovedită falsă, cel care o formulează se face vinovat de sperjur.* V.R.; (şi: (înv.) **sperjuriu**). [Din it. ***spergiuro*** (după *jura*)].

sperjúriu n. v. sperjur.

spériă, sperle a. şi f. (animal sau pasăre) cu părul sau cu penele zbîrlite. [Cf. ***sperli***].

sperlí, sperlesc vb. (reg.; tr.) a zbîrli. [Cf. ***zbîrli***].

sperlít, ~ţi, sperlită, ~e a. (reg.) zbîrlit: *cu păr îmburzit, barbe sperlite.* B.-DEL. [V. ***sperli***].

spermanţét, (înv.) spermanţeturi n. substanţă solidă, translucidă, albă, cu aspect de ceară, extrasă din craniul (şi grăsimea) unei specii de balene, folosită în cosmetică şi la fabricarea lumînărilor; cetaceum, alb de balenă, ceară de balenă, ulei de caşalot: *douăzeci de lăzi cu lumînări de spermanţet.* CAR.; (şi: **spermanţetă**, (înv.) **spermaţet**). [Din gr. mod. ***spermatséto,*** germ. ***Spermazet***, fr., it. ***spermaceti***].

spermanţétă f. v. spermanţet.

spermatécă, spermateci f. organ al insectei femele care înmagazinează spermatozoizii. [Din fr. ***spermathèque***].

spermátic, ~ci, spermatică, ~ce a. (biol.) seminal: *cordonul spermatic.* [Din fr. ***spermatique***, it. ***spermatico***].

spermatídă, spermatide f. celulă germinală masculină rezultată prin diviziunea spermatocitului, care va da naştere spermatozoidului. [Din fr. ***spermatide***].

spermatíe, spermatii f. (bot.) gamet masculin cu un singur nucleu. [Din fr. ***spermatie***].

spermatíst, spermatişti m. adept al teoriei preformiste care susţinea că în spermatozoid se află, miniaturizat, viitorul organism; animalculist. [Din fr. ***spermatiste***].

S

spermatoblást, spermatoblaste n. celulă sexuală primordială aflată în tuburile seminifere ale testiculului. [Din fr. ***spermatoblaste***].

spermatocél n. tumefacţie formată prin acumulare de sperma în testicul sau în epididim. [Din fr. ***spermatocèle***].

spermatocít, spermatocite n. celulă de reproducere masculină provenită din spermatogonii (începînd cu perioada pubertăţii). [Din fr. ***spermatocyte***].

spermatofítă, spermatofite f. (la pl.) grup de plante superioare (gimnosperme şi angiosperme), cu structura diferenţiată în rădăcină, tulpină, frunză, flori, care produc seminţe (*Spermatophyta*); (şi la sg.) plantă din acest grup; antofită, fanerogamă. [Din fr. ***spermatophytes***].

spermatofór, spermatofori m. capsulă cu spermatozoizi la unele insecte, cefalopode etc. [Din fr. ***spermatophore***].

spermatogén, ~i, spermatogenă, ~e a. care produce celule germinale masculine (spermatozoizi, sperma). [Din germ. ***spermatogen***].

spermatogenéză f. proces de formare a spermatozoizilor la animale. [Din fr. ***spermatogénèse***].

spermatogoníe, spermatogonii f. celulă germinală producătoare de spermatii. [Din fr. ***spermatogonie***].

spermatorée, spermatoree f. eliminare de sperma prin uretră în afara actului sexual; poluţie. [Din fr. ***spermatorrhée***].

spermatozoíd, spermatozoizi m. gamet masculin la organismele animale şi la unele plante, derivat prin diferenţierea unei spermatide, format dintr-o celulă mobilă prevăzută cu unul sau mai mulţi flageli; spermie: *cum se nasc spermatozoizii în testiculele mele?* CĂRT. [Din fr. ***spermatozoïde***].

spermaţét n. v. **spermanţet.**

spérmă f. lichid fiziologic vîscos cu compoziţie complexă, secretat de glandele sexuale masculine, conţinînd ca elemente esenţiale spermatozoizii; lichid spermatic, sămînţă: *ceea ce ţi se pare că este ... se termină, de pildă, într-o baltă de spermă.* PR. [Din fr. ***sperme***, it. ***sperma***].

spermicíd, ~zi, spermicidă, ~e a. şi n. (substanţă) care distruge spermatozoizii: *spermicidul este folosit ca anticoncepţional local.* [Din fr. ***spermicide***].

spermíe, spermii f. (biol.) spermatozoid: *spermia se lipeşte greţos de ovul.* CĂRT. [Din germ. ***Spermie***].

spermográmă, spermograme f. (med.) examen macroscopic şi microscopic al spermei; diagramă rezultată în urma acestui examen. [Din fr. ***spermogramme***].

spesá, spesez vb. (reg.; tr.) a cheltui (mulţi) bani: *vipt am găsit la ospătărie fără să spesăm prea mult.* SAD. [Din it. ***spesare***].

spése f. pl. v. speze.

speteálă, speteli f. **1.** faptul de a se speti; spetire, spetit[2]; **2.** (spec.) boală la animalele de tracţiune, provenită dintr-un efort prea mare, constînd în întinderea excesivă a ligamentelor şi a ţesuturilor spinării, care se manifestă prin şchiopătări, mers greoi etc.; (p. ext.) durere acută în regiunea lombară, la oameni şi la animale, provenită dintr-un efort prea mare; spetire: *de spetealã calul nu mai scapă.* POP. [***Speti*** + ***-eală***].

speteáză, speteze f. **1.** spătar[2] (al unui scaun, fotoliu etc.); (p. ext.) braţele, rezemătorile unui jilţ, ale unui fotoliu: *şi-a rezemat coatele pe spetezele jeţului.* CAR.; *se ţinea de spetezele scaunului din faţă.* CĂRT.; **2.** scîndură îngustă (şi subţire) pe (sau cu) care se fixează ceva; (spec.) fiecare dintre scîndurelele care alcătuiesc scheletul unui zmeu (cu care se joacă copiii) sau al unei stele (cu care se colindă): *nimeni nu ştia ... ca dînsul ... să potrivească spetezele la zmeu.* GHICA; **3.** (mai ales la pl.) fiecare dintre stinghiile care leagă carîmbii loitrelor la car, la căruţă: *acum numai să te ţii bine de carîmbi şi de speteze, că am să mîn iepele iestea de au să scapere fugind.* CR.; **4.** fiecare dintre stinghiile care fixează scîndurile ce formează fundul carului; **5.** fiecare dintre stinghiile scării coşului la moara de vînt; **6.** aripă a unei mori de vînt; **7.** bătaală la războiul de ţesut: *iţele ce răsucesc pe spetează;* **8.** scîndurică cu care se ridică firele de urzeală ale războiului, cînd se ţese cu alesături; **9.** (pop.) bulfeu la jug; **10.** fiecare dintre cele două stinghii laterale ale ferăstrăului între care se fixează pînza, coarda şi puntea; **11.** (reg.) numele unor plante acvatice: **a)** papură (*Typha angustifolia*); **b)** obligeană (*Acorus calamus*); **c)** plantă cu tulpina netedă, lucioasă, cu frunze fără limb, cu flori galbene (*Juncus effusus*); **12.** numele unor plante de grădină: **a)** stînjen galben (*Iris pseudacorus*); **b)** stînjenel (*Iris florentina şi germanica*); **c)** săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*); **12.** (înv. şi reg.) frunză, tulpină de papură folosită la împletirea unor obiecte, ca material de legat etc.: *făcu o lădiţă de speteadză.* PALIA. [***Spată*** + ***-ează***].

speti, spetesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a(-şi) deforma, a(-şi) rupe spinarea cărînd ori punînd să care poveri prea mari sau din cauza unor lovituri puternice; a (se) deşela; (spec.) a (se) îmbolnăvi de speteală: *boii se spetesc întinzînd la jug.* AL.; *cînd a văzut iapa ... s-a repezit la ea de a spetit-o în bătăi.* POP.; **2.** (refl.) a se obosi peste măsură muncind din răsputeri; a munci pînă la epuizare: *am şi eu dreptul la un ceas de distracţie după ce o săptămînă încheiată m-am spetit.* GHEŢIE; **3.** (fig.; refl.) a fi silit să cheltuiască peste posibilităţi; a (se) ruina, a sărăci: *a plătit tată-său de s-a spetit.* GHICA; *ca muncitor se spetește plătind dări.* EM. [De la ***spată***].

spetíe, spetii f. (pop.) muşchi de pe partea de sus a piciorului de dinainte al unui animal (bovine, porcine), folosit în alimentaţie: *dă-mi o spetie de porc.* [***Spată*** + ***-ie***].

spetíre, spetiri f. (înv.) speteală. [V. ***speti***].

spetít[1], ~ţi, spetită, ~e a. **1.** cu spinarea deformată, vătămată, ruptă de poveri prea mari sau de lovituri puternice; deşelat; (spec.) bolnav de speteală: *boii, spetiţi, cad sub bice.* VOIC.; *calul spetit veşnic e şchiop.* POP.; **2.** cocoşat de muncă excesivă, de bătaie: *moşneagul ... a rămas pleşuv şi spetit, de mult ce-l netezise baba.* CR. [V. ***speti***].

spetít[2] n. (rar) speteală: *suma... ce adunasem din spetit.* BUSIOC. [V. ***speti***].

speţ, speţi m. monedă de argint în valoare de 12 lei vechi, care a circulat în Ţara Românească la începutul sec. al XIX-lea: *monedele ce circulau în timpul lui Caragea sînt acestea: mahmudea, cu lei 38 ..., speţul, lei 12.* FIL. [Din germ. ***Species*** (*thaler*)].

spéţă f. v. **specie.**

spéze f. pl. cheltuieli; (spec.) cheltuieli pe care trebuie să le suporte o persoană, o instituţie etc., în scopul îndeplinirii unei obligaţii, unui proiect etc.: *organul unui grup de opoziţie ... întreţinut cu spese mari de doi foşti miniştri.* GHICA; *se apucă să-şi scormonească mintea şi să treacă pe hîrtie toate spezele făcute de la moartea lui Alexandru încoace.* GHEŢIE; **pe spezele cuiva**, pe cheltuiala cuiva; (fig.) pe răspunderea, în obligaţia cuiva: *învăţase pe speze proprii;* (şi: **spese**). [Din it. ***spese***, germ. ***Spesen***].

spic, spice şi (înv. şi reg.) **spicuri** n. **1.** inflorescenţă caracteristică gramineelor, alcătuită dintr-un ax principal, pe care se află flori sesile sau scurt pedunculate ce produc boabe: *grînele coapte îşi leagănă spicele ca de vraja unui cîntec.* VLAH.; *„jocul" meu ... era culesul spicelor pe mirişte în urma recoltării.* VIERU; (fig.) *Ileană Cosînzeană, cu ochi albastre stele, blondă, un spic de grîu.* EM.; **în spic, a)** cu spic; înspicat: *de vedeam grîul în spic mă gîndeam la puful mic.* CĂL.; **b)** în formă de spic; înspicat: *tarpani cu coada în spic.* SAD.; **a da (în) spic** sau **a face** (sau **a-i da, a scoate, a ieşi) spic(ul)**, a începe să se formeze spicul; a înspica: [grîul] *a crescut, i-a dat spicul ca vrabia şi s-a ales cu trei chile de pogon.* DELAVR.; *orzul a dat spic;* **2.** stilizare decorativă în forma inflorescenţei descrise mai sus, frecventă în arta populară românească pe cusături, ţesături etc.; **3.** (p. gener.) tip de inflorescenţă cu florile dispuse de-a lungul unui ax alungit: *iarbă verde şi cu spic.* POP.; (compuse; bot.; reg.) **spicul-ierbii**, brei (*Mercurialis perennis*); **spicul-vieţii**, gladiolă (*Gladiolus gandavensis*); **4.** (p. anal.; pop.) partea ascuţită a unui lucru; vîrf: *sus pe spicu de Carpaţi.* POP.; *spicul lăncii;* **5.** vîrful firelor de păr, mai lungi (şi de altă culoare), din blana unor animale; **cu spic**, înspicat: *blană cu spic;* **6.** (pop.) fulgi mari de zăpadă amestecaţi cu stropi rari de ploaie; (p. ext.) lapoviţă; început de ninsoare: *începe a ne bate spic de zăpadă.* SAD.; *mura cîmpului, coaptă la răcoare, neajunsă de soare ... şi de spic de ploaie.* POP. [Lat. ***spicum***].

spíca f. artic. steaua cea mai strălucitoare din constelaţia Fecioarei. [Din lat. ***spica***].

spiccáto adv. (ca indicaţie de execuţie a unei bucăţi muzicale la instrumente cu coarde şi arcuş) sacadat, prin desprinderea arcuşului de coardă după fiecare notă. [Din it. ***spiccato***].

spícher, spicheri m. **1.** crainic la un post de radio sau de televiziune; **2.** persoană care informează publicul, prin intermediul unui microfon, într-o sală de sport, la aeroport etc.: *spicherul anunţă o întîrziere;* **3.** persoană care deţine funcţia de preşedinte al Camerei Comunelor în Anglia sau al Camerei Reprezentanţilor în S.U.A.: *în parlamentul englez se discută despre tichia lui Gandhi, iar speakerul, scandalizat, cere un brici să-şi facă harakiri.* CĂL.; **4.** preşedintele Parlamentului în Republica Moldova; (scris şi: *speaker*); (şi: (pop. şi fam.) **şpicher**). [Din fr., engl. ***speaker***, germ. ***Speaker***].

spícheriţă, spicheriţe f. crainică la un post de radio sau de televiziune; (şi: (fam.) **şpicheriţă**). [***Spicher*** + ***-iţă***].

spichinát m. (bot.; înv. şi reg.) levănţică (*Lavandula angustifolia*). [Din germ. ***Spikinard***, magh. ***spikinard***].

spicifórm, ~i, spiciformă, ~e a. (bot.; despre flori) în formă de spic: *paniculă spiciformă.* [Din fr. ***spiciforme***].

spicilégiu, spicilegii n. (livr.) culegere de acte, tratate etc.; culegere de maxime, povestiri şi alte lucrări cu caracter literar. [Din lat. ***spicilegium***].

spícniţă f. v. **şpigniţă.**

spicós, ~şi, spicoásă, ~e a. (înv.) graminee; (p. gener.) cu floarea în formă de spic: *plante spicoase.* // f. pl. (rar) cereale: *maşina cîştigă admiraţia tuturor, toţi voiau să-şi bată spicoasele cu ea.* AG. [***Spic*** + ***-os***].

spicuí, spicuiesc şi (reg.) **spícui** vb. **1.** (înv.; intr.) a face spic; a înspica: *grînele au spicuit;* **2.** (tr.) a culege spice din lan (după secerat): *ea din lan nu iese-dfară, spicuieşte, spicuieşte, de odihnă nici gîndeşte.* AL.; **3.** (reg.; tr.) a alege spice de grîu frumoase înainte de secerat, pentru sămînţă; **4.** (fig.; tr.) a culege, a extrage idei, informaţii, material documentar etc., selectînd din diferite surse: *anticarul şi ontropologul găsesc ei cumva să spicuiască ... dovezi de acelea netăgăduite.* OD.; *vom spicui, la întîmplare, cîteva exemple;* **5.** (rar; intr. unipers.) a ninge cu fulgi mari printre stropii de ploaie. [***Spic*** + ***-ui***].

spicuiálă, spicuieli f. **1.** (rar) spicuire; **2.** (pop.; concr.) vîrf al unei clăi, al unui stog făcut din snopi de grîu aşezaţi cu spicele în afară; coamă: *face spicuială clăii.* [***Spicui*** + ***-eală***].

spicuíre, spicuiri f. **1.** acţiunea de a spicui şi rezultatul ei; spicuială; **2.** culegere, extragere de idei, informaţii, material documentar etc., selectînd din diferite surse: *materialul comparatist este enorm, dar noi nu putem face aici decît cîteva spicuiri.* VIANU; **3.** (rar) cădere de fulgi mari de zăpadă printre stropii de ploaie: *ploua duşmăneşte cu spicuiri de ninsoare.* GHEŢIE. [V. ***spicui***].

spicuitór, ~i, spicuitoáre m., f. **1.** (şi a.) (persoană) care adună spicele (după secerat): *se vedeau în holdă tineri spicuitori*; **2.** persoană care spicuieşte idei, informaţii etc. din mai multe surse documentare. [***Spicui*** + *-tor*].

spícui, spicuie n. şi **spiculi** m. **1.** (înv.) lance; **2.** (bot.; înv.) spiculeţ; **3.** (geol.) corpuscul mic de calcar sau de siliciu în formă de bastonaş, prezent în ţesuturile unor protozoare. [Din lat. ***spiculum***, fr. ***spicule***].

spiculéţ, spicuieţe n. **1.** diminutiv al lui spic; spicuşor, spicuţ; **2.** fiecare dintre micile flori sau inflorescenţe care împreună formează spicul la graminee; spicuşor; **3.** numele a două specii de plante erbacee din familia compozitelor: **a)** granat (*Chrysanthemum parthenium*); **b)** calapăr (*Chrysanthemum balgamita*). [***Spic*** + *-uleţ*].

spicuşór, spicuşoare n. spiculeţ. [***Spic*** + *-uşor*].

spicúţ, spicuţuri n. (pop.) spiculeţ: *cînd a creşte grîu-n tindă cu spicuţu pînă-n grindă.* POP. [***Spic*** + *-uţ*].

spidométru, spidometre n. (reg.) vitezometru. [Din rus. ***spidometr***].

spíjă f. v. **schijă**.

spílcă f. v. **spelcă**.

spilcuí, spilcuiesc vb. **1.** (rar; tr.) a prinde un obiect de îmbrăcăminte cu o spelcă, cu o agrafă, cu o broşă etc.; **2.** (fam.; refl. şi tr.) a(-şi) îngriji în mod deosebit (şi exagerat) înfăţişarea, ţinuta; a (se) îmbrăca cu grijă exagerată; a (se) găti prea mult; a (se) dichisi: *toată ziua se spilcuieşte.* [***Spilcă*** + *-ui*].

spilcuiálă, spilcuieli f. (fam.) spilcuire, dichiseală. [***Spilcui*** + *-eală*].

spilcuíre, spilcuiri f. (fam.) acţiunea de a (se) spilcui; îngrijire exagerată a înfăţişării, a ţinutei; dichiseală, spilcuială. [V. ***spilcui***].

spilcuít, ~ţi, spilcuită, ~e a. exagerat de îngrijit, prea gătit; dichisit, ferchezuit: *o însoţea Valer Nilvan, spilcuit şi surîzător.* GHEŢIE; *gătită şi spilcuită cu haine noi.* POP. [V. ***spilcui***].

spilcúţă f. v. **spelcuţă**.

spilít, spilite n. rocă vulcanică, fin granulară şi compactă, lipsită de fenocristale. [Din fr. ***spilite***].

spin[1], spini m. **1.** formaţie tare şi ascuţită de pe tulpini, ramuri, frunze, fructe etc., cu rol de apărare pentru plante, fiind vătămătoare pentru om şi animale; ghimpe, mărăcine, ţeapă: *nu e trandafir fără spini*; (fig.) *să nu te împungă ... nici un spin de îndoială.* PAP.-B.; *plină de spini e calea binelui*; **a sta** (sau **a şedea**) **(ca) pe spini**, a fi neliniştit, nerăbdător: *şede ca pe spini şi vrea numaidecît să-i daţi răspuns.* CR.; **a fi** (sau **a sta**) **ca un spin în ochii** (sau **în inima, în coasta**) **cuiva** ori **a fi spin în ochiul cuiva**, a nu fi pe placul cuiva; a incomoda: *de ce ţi-e spin în ochi dragostea mea?* AG.; **2.** numele mai multor plante erbacee sau lemnoase spinoase: **a)** (şi **spin muscălesc**) plantă din familia compozitelor, cu frunze alungite, dinţate, prevăzute cu ghimpi puternici, cu flori roşii-purpurii, galbene sau albe, dispuse în capitule; scai voinicesc, scaiete (*Carduus acanthoides*); **b)** ciulin (*Carduus nutans*); **c)** scaiete (*Carduus kerneri*); **d)** (şi **spinul dracului**) scaiul dracului (*Eryngium campestre*); **e)** (pop.; şi **spin muscălesc**) holeră (*Xanthium spinosum*); (compuse; pop.) **spin-alb** sau **spinul-cerbului**, verigariu (*Rhamnus cathartica*); **spinul-vîntului** (sau **-albastru, -vînăt**), scai vînăt (sau albastru) (*Eryngium planum*); **3.** os de peşte; **4.** (tehn.) ştift; **5.** (reg.) mică ţeapă de lemn intrată sub piele: *mi-a intrat un spin în deget*; **6.** parte ascuţită a cîrligului de pescuit, care împiedică ieşirea momelii sau scăparea capturii. [Lat. ***spinus*** „prun sălbatic"].

spin[2], spini m. (fiz.) moment cinetic intrinsec al unei particule elementare; **spin nuclear**, moment cinetic al nucleului atomic. [Din engl. ***spin***].

spináker, spinakere n. velă auxiliară triunghiulară, folosită pe ambarcaţiile de port cînd se navighează cu vînt de pupă. [Din fr., engl. ***spinnaker***].

spinál, ~i, spinală, ~e a. care aparţine coloanei vertebrale, referitor la coloana vertebrală; (p. ext.; livr.) referitor la spinare, de spinare: *măduvă spinală*; (fig.) *romanul întreg ... n-are nici o şiră spinală.* CĂL.; **ganglion spinal**, ganglion nervos cu rol de staţie şi releu al nervilor rahidieni; **nerv spinal**, nerv cranian care inervează muşchii gîtului, ai laringelui şi ai faringelui. [Din fr. ***spinal***, lat. ***spinalis***].

spinalgíe, spinalgii f. durere localizată în coloana vertebrală. [Din fr. ***spinalgie***].

spináre, spinări f. **1.** spate (la om şi la animale): *pe spinarea unui bivol mare ... se plimba o coţofană.* TOP.; *nu mai poţi raţiona liniştit cînd ţi se îndoaie gîrbaciul pe spinarea goală.* PR.; **şira spinării**, v. **şir**; **măduva spinării**, v. **măduvă**; **crucea spinării**, v. **cruce**; **în** (sau **la**) **spinare** ori **cu spinarea** sau (pop.) **de-a(n) spinare**, în spate, în cîrcă: *oamenii se-ntorceau de la lucrul cîmpului cu coasele de-a spinare.* EM.; *oamenii plini de făină ..., cu saci în spinare.* SOR.; **în spinarea cuiva**, în sarcina, în seama cuiva: *nu mai face să se lase tot în spinarea bătrînului.* CAR.; *aruncînd toată vina în spinarea dascălului.* ISP.; **pe spinarea cuiva**, pe cheltuiala, pe seama cuiva; din munca altuia: *trăia pe spinarea părinţilor şi-i storcea de bani.* GHEŢIE; *făcuse avere pe spinarea inocenţilor*; (fam.) **a(-i) sta în spinare(a) cuiva**, a deranja pe cineva cu prezenţa: *nu pot să sufăr să-mi stea un chelner în spinare.* AL.; **a(-şi) îndoi** (sau **a(-şi) încovoia**) **spinarea**, a da dovadă de laşitate, a fi servil, nedemn: *să-l văd pe copilul meu cu ochii sticlind de servilism, îndoindu-şi spinarea.* PR.; *fiule ... să nu încovoi spinarea.* VIERU; **a(-şi) lua picioarele** (sau **tălpile, călcîiele**) **la spinare**, a porni la drum: *luîndu-şi picioarele la spinare, nu se mai opri decît pe valea Bistriţei.* TUD.; **2.** parte a unei haine care acoperă spatele: *cojocul avea un petec în spinare*; **3.** (reg.) sarcină; grămadă (transportată în spate): *îşi aduse o spinare de cărţi*; **4.** coamă, culme de munte, de deal etc.: *nu vezi decît spinări goale de munţi.* VLAH.; **5.** creastă a unui val de apă: *un fluviu ruginit ducînd pe spinări buşteni.* R.L.; **6.** partea superioară a unei construcţii, a unui acoperiş etc.: *zări spinarea unei biserici.* [Lat. ***spinalis***].

spínă, spine f. (med.) proeminenţă a unui os; **spină bifidă**, malformaţie congenitală a canalului vertebral (întîlnită mai ales în regiunea lombosacrală), caracterizată prin lipsa de sudură a arcurilor vertebrale ale uneia sau mai multor vertebre. [Din lat., fr. ***spina*** (*bifida*)].

spinăríe, spinării f. desiş de spini[1]; spinăriş, spinet, spiniş, mărăciniş: *în margini de spinării rătăcea ... cîte o vulpe.* SAD. [***Spin*** + *-ărie*].

spinăríş, spinărişuri n. (reg.) spinărie. [***Spinărie*** + *-iş*].

spinărúşă, spinăruşe f. diminutiv al lui spinare. [***Spinare*** + *-uşă*].

spinél, spineli m. aluminat natural de magneziu, de obicei opac, divers colorat sau incolor, cu luciu sticlos şi duritate mare, folosit ca piatră preţioasă cînd este perfect transparent. [Din germ. ***Spinell***, fr. ***spinelle***].

spinescént, ~ţi, spinescentă, ~e a. (bot.; despre frunze, fructe etc.) cu vîrf ascuţit ca un spin. [Din fr. ***spinescent***].

spinét, spineturi n. (înv. şi reg.) spiniş, spinărie: *prin spinet ... alene vine flăcău nalt.* COŞB. [***Spin*** + *-et*].

spinétă, spinete f. vechi instrument muzical cu clape şi coarde metalice, asemănător clavecinului. [Din it. ***spinetta***].

spinifórm, ~i, spinoformă, ~e (zool.; despre formaţii cuticulare) în formă de spin. [Din fr. ***spiniforme***].

spíning m. (rar) peşte artificial folosit ca momeală la pescuitul somnului. [Din engl., fr. ***spinning***].

spiníş, spinişuri şi (rar) **spinişe** n. desiş de spini; loc unde cresc mulţi spini; mărăciniş, spinărie, spinăriş, spinet: *în mijlocul unei dumbrăvi de spinişe, zării cuibul unui foc.* EM. [***Spin*** + *-iş*].

spinişór, spinişori m. diminutiv al lui spin. [***Spin*** + *-işor*].

spinobulbár, ~i, spinobulbară, ~e a. care aparţine măduvei spinării şi bulbului rahidian; care se extinde în măduva spinării şi în bulbul rahidian; **cale spinobulbară**, traiect al axonilor care străbat măduva spinării şi bulbul rahidian. [***Spin(ă)*** + ***bulbar***].

spinocerebeiós, ~şi, spinocerebeloásă, ~e a. care aparţine coloanei vertebrale şi creierului, care se extinde în coloana vertebrală şi în creier; **cale spinocerebeloasă**, traiect al nervilor care străbat măduva spunării şi trunchiul cerebral. [Din engl. ***spinocerebellos***].

spinór, spinori m. obiect matematic utilizat în fizică la caracterizarea spinului[2] particulelor elementare. [Din fr. ***spineur***].

spinoriál, ~i, spinorială, ~e a. (despre cîmpuri fizice) care poate fi caracterizat în fiecare punct dintr-o funcţie a cărei valoare este un spinor. [De la ***spinor***].

spinós, ~şi, spinoásă, ~e a. **1.** acoperit cu spini, plin de spini; ghimpos, ţepos: *plante spinoase*; **2.** pe care cresc plante cu spini, mărăcini; mărăcinos: *locuri spinoase*; **3.** (fig.) care prezintă dificultăţi; plin de greutăţi, de neajunsuri; greu, anevoios; complicat, dificil: *el şi-a luat spinoasa carieră a luminării concetăţenilor săi.* CAR.; *aveau de străbătut drumul spinos al înţelegerii.* SAD. [***Spin*** + *-os*].

spinotaiámic, ~ci, spinotalamică, ~ce a. care aparţine măduvei spinării şi talamusului; **cale spinotalamică**, traiect al fibrelor nervoase care străbat măduva spinării, bulbul rahidian, puntea şi pedunculii cerebrali, ajungînd la talamus. [Din fr. ***spinothalamique***, engl. ***spinothalamic***].

spinozísm n. concepţia filozofică panteistă a lui Baruch Spinoza, conform căreia cauza imanentă a existenţei o constituie o substanţă unică, absolută numită „Dumnezeu sau natură"; mod de gîndire în spiritul acestei concepţii: *spinozismul va rămîne un element constant al viziunii goetheene a lumii.* VIANU. [Din fr. ***spinozisme***].

spinozíst, ~şti, spinozistă, ~e a. care aparţine spinozismului, referitor la spinozism; propriu spinozismului: *monismul spinozist.* // m., f. adept al spinozismului. [Din fr. ***spinoziste***].

spintariscóp, spintariscoape n. instrument format dintr-un mic tub opac, avînd la partea superioară o lupă, iar la partea inferioară o sursă radioactivă şi un strat de sulfură de zinc, folosit pentru a observa scintilaţiile produse de particulele alfa emise de o sursă radioactivă încorporată, cînd lovesc stratul cu sulfură de zinc. [Din fr., engl. ***spinthariscope***].

spintecă, spíntec vb. (tr.) **1.** a despica printr-o tăietură lungă şi adîncă (o parte din) trupul unei fiinţe (mai ales pîntecele), cu un obiect

S

tăios; (p. ext.) a înjunghia; a ucide: *a vrut aseară să-şi spintece pîntecele.* CAR.; *a spintecat un miel*; **2.** (fig.) a străbate, a străpunge cu iuţeală aerul, apa etc.: *vulturul spintecă văzduhul în falnicul său zbor.* ALEX.; *vaporul spintecă netezişul apei.* VLAH.; **3.** a tăia în bucăţi, în fişii; a despica: *bietul băiat ... căzu sub roată şi îl spintecă, încît muri pe loc.* BOL.; **4.** (pop.) a sfîşia obiecte de îmbrăcăminte, ţesături etc.; a rupe: *mi-au fost juruită mie ... să port straie spintecate dinainte şi la spate.* POP.; **5.** a rupe un material fibros, metalic etc. în lungul fibrelor, al direcţiei de orientare a cristalelor etc., prin tracţiune perpendiculară pe direcţia de rupere. [Lat. ***expanticare*** (<***pantex*** „pîntece")].

spintecáre, spintecări f. **1.** acţiunea de a (se) spinteca şi rezultatul ei; **2.** spintecătură: *munca mai grea ... începea cu spintecarea, împărţirea cărnii şi a slăninii.* REBR.; **3.** (fig.) despicare; străbatere, străpungere: *spintecarea cerului.* [V. ***spinteca***].

spintecát, ~ţi, spintecată, ~e a. **1.** despicat, înjunghiat cu un obiect ascuţit: *sînt jupuiţi şi spintecaţi.* GHICA; **2.** tăiat în mai multe părţi, bucăţi; despărţit: *pasăre cu coada spintecată în două*; **3.** (pop. şi fam.) sfîşiat; (spec.) prevăzut, din croială, cu şliţ, cu fante; (p. restr.) încheiat în faţă: *surtuc larg, fără coloare şi cu buzunările spintecate.* VLAH. [V. ***spinteca***].

spintecătór, ~i, spintecătoáre a. şi m., f. (persoană) care spintecă; ucigaş: *Jack Spintecătorul*; (fig.) *cunoscu ea însăşi plugul spintecător al păcatului.* GAL. [***Spinteca*** + *-tor*].

spintecătúră, spintecătúri f. **1.** (despicare printr-o) tăietură lungă şi adîncă; loc unde s-a făcut o asemenea tăietură; spintecare: *lasă să se vadă spintecătura din grumaz*; **2.** (pop.) semn distinctiv în formă de tăietură lungă la urechea unor animale; **3.** (fig.) străpungere, străbatere rapidă a aerului, a apei: *o spintecătură orbitoare pe cerul negru ... şi-apoi ... glasul uriaş al trăsnetului.* CAR.; **4.** despicătură, despărţitură: (fig.) *prin spintecătura aceasta a munţilor, drumul ... se adînceşte într-un desiş de castani.* VLAH.; **5.** (concr.; pop.) bucată despicată dintr-un lemn; (spec.) scîndură îngustă, subţire şi flexibilă; **6.** (pop. şi fam.) tăietură; despicătură; (spec.) şliţ: *fustă cu spintecătură*; **7.** (rar) albie a unui rîu: *mergeam ... pe spintecătura Olteţului.* VLAH. [***Spinteca*** + *-tură*].

spinterométru, spinterometre n. instrument pentru măsurarea tensiunilor electrice înalte. [Din fr. ***spinthéromètre***].

spínţă, spinţe şi **spinţi** f. contribuţie pe care o plăteau turcilor locuitorii ţărilor române: *acei care strîng haraciul şi alte zabeturi să nu supere pe lăcuitori cerîndu-le spinţă* (a. 1792). URIC. [Cf. turc. ***ispence***].

spinuí, spinuiesc vb. (reg.; tr.) a îngrădi cu spini[1]. [***Spin***[1] + *-ui*].

spinúţă, spinuţe f. numele unor plante din familia campanulaceelor: **a)** bănică (*Phyteuma orbiculare*); **b)** (reg.) cărbuni (*Phyteuma spiciforma*). [***Spin***[1] + *-uţă*].

spioáncă, sploance f. (rar) spioană. [***Spioană*** + *-că*].

spioángă f. v. **spancă**.

spión, ~i, spioáncă, ~e m., f. **1.** persoană care culege clandestin informaţii secrete referitoare la un stat şi le furnizează altui stat, persoană care face spionaj; iscoadă, limbă: *scrisorile ... sînt de la spionul grec care totdeauna ne dă ştire cînd ne ameninţă vreo primejdie.* HEL.; **2.** (p. ext.) persoană care pîndeşte, observă pe alţii pe ascuns pentru a furniza cuiva informaţii; iscoadă: *poate Filibaş e spionul şefului.* REBR. // m. **1.** (tehn.) lamă de oţel cu o grosime bine determinată folosită la măsurarea lărgimilor interstiţiilor dintre piese; **2.** (rar) vizor la uşă. [Din it. ***spione***, germ. ***Spion***, fr. ***espion***].

spionă, spionez vb. **1.** (tr.) a culege clandestin informaţii secrete referitoare la un stat pentru a le transmite altui stat: *crezură că ... sîntem nişte agenţi secreţi trimişi ca să-i spioneze.* BOL.; **2.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) supraveghea pe ascuns pentru a surprinde intenţii, fapte, manifestări etc. secrete, personale, intime; a (se) iscodi, a (se) pîndi; a (se) urmări: *a construit casa înadins ca locatarii să se poată spiona reciproc.* REBR.; *venise şi pentru a mă spiona, să vadă cum locuiesc.* EL. [Din germ. ***spionieren***, it. ***spionare***, fr. ***espionner***].

spionáj, spionaje n. **1.** faptul de a spiona; activitatea spionului; iscodire: *oamenii care practică spionajul şi calomnia.* GHICA; *se îndeletnicea cu spionajul în favoarea unei puteri apusene.* ST.; **spionaj industrial,** spionarea unui concurent pentru obţinerea secretelor de producţie şi comerciale ale acestuia, prin mijloace neloiale sau nelegale; **2.** (jur.) infracţiune săvîrşită de către un cetăţean străin, constînd în obţinerea unor secrete de stat pentru transmiterea lor propriului (sau altui) stat. [Din it. ***spionaggio***, fr. ***espionnage***].

spionáre, spionări f. acţiunea de a (se) spiona; spionat: *i-a pus pas cu pas sub aspră spionare.* VOIC. [V. ***spiona***].

spionát n. faptul de a spiona; spionare: *răutatea şi pizma le agerise tare o latură a simţului de observare, spionatul.* AG. [V. ***spiona***].

spirái, spiraiuri n. deschidere în puntea unei nave, prevăzută cu geamuri (şi grilaje), servind la luminarea şi aerisirea încăperilor de sub punte. [Din it. ***spiraglio***].

spirál, ~i, spirală, ~e a. spiralat: *vîrtejul urcuşurilor spirale.* ARG.; *scară spirală.* R.L. // f. curbă plană deschisă care se înfăşoară în jurul unui punct fix; (p. ext.) obiect sau mişcare avînd această formă; spiră: *făcea cu mîna o spirală excesivă.* CĂL.; **în spirală,** în forma curbei descrise mai sus; spiralat: *am coborît o scară-n spirală.* CĂRT. [Din fr. ***spiral***, germ. ***Spiral***].

spiralát, ~ţi, spiralată, ~e a. în formă de spirală; spiraliform, în spirală; spiral, spiroidal: *cochilii spiralate.* [Din fr. ***spiralé***].

spiralifórm, ~i, spiraliformă, ~e a. (rar) spiralat. [***Spiral*** + ***form(ă)*** (după *spiciform, spiniform*)].

spiralizá, spiralizez vb. (tr.) **1.** a supune materiale metalice operaţiei de spiralizare; **2.** a lucra obiecte de podoabă în formă de spirală. [De la ***spiralizare***].

spiralizáre, spiralizări f. operaţie de deformare a unui material filiform, tubular etc. în aşa fel încît axa lui longitudinală să ia forma de elice. [Din fr. ***spiralisation***].

spiránţă, ~e a. **consoană spirantă** (şi f.), consoană constrictivă; fricativă (ex.: f, v, s, z etc.). [Din fr. ***spirante***].

spirantizá, pers. 3 **spirantizează** vb. (fon.; refl.; despre consoane) a suferi fenomenul de spirantizare. [De la ***spirantă***].

spirantizáre, spirantizări f. (fon.) îngustare a canalului fonator în timpul pronunţării unor consoane, astfel încît se aude un zgomot de fricţiune. [V. ***spirantiza***].

spiratrón, spiratroane n. accelerator de protoni sau de alte particule grele, asemănător ciclotronului, prevăzut cu mai mulţi electrozi în formă de spirală. [Din engl. ***spiratron***].

spíră, spire f. **1.** (înv.) spirală; **2.** porţiune dintr-o spirală corespunzătoare unui unghi de 360°; **3.** conductor electric subţire a cărui axă formează o linie curbă sau frîntă practic închisă; **4.** fiecare dintre buclele unei înfăşurări electrice. [Din fr. ***spire***].

spiréa, spiree f. arbust decorativ din familia rozaceelor, cu frunze ovale, flori albe dispuse în inflorescenţe globuloase; floarea-miresei (*Spiraea vanhouttei*). [Din lat. ***spiraea***, fr. ***spirée***].

spirémă, spireme f. reţea nucleară formată din fire de cromatină care se segmentează şi se condensează pentru a forma cromozomii. [Din fr. ***spirème***].

spiridúş, spiriduşi m. **1.** (mit. pop.) drăcuşor (vioi şi poznaş), aflat în slujba vrăjitoarelor (la săvîrşirea farmecelor) şi a diavolului: *cum se lasă Ipate din joc, spirituşul dracului îi zise ...* CR.; **2.** (fig.) copil vioi, inteligent, foarte zburdalnic; (şi: **spirituş**). [***Spirit*** + *-uş*; cf. pol. ***spirytušek*** „drăcuşor"].

spirifér, spirifere m. (la pl.) gen fosil de brahiopode articulate, ale căror valve au aspectul unor panglici spiralate; (şi la sg.) moluscă din acest gen. [Din fr. ***spirifère***].

spiríl, spirili m. nume generic dat unor bacterii cu corp rigid, în formă de spirală, prevăzut cu cili terminali. [Din fr. ***spirille***].

spirínce f. (bot.; reg.) bătrîniş (*Erigeron canadensis*). [Et. nec.].

spírit, spirite n. **1.** principiu imaterial, neperceptibil, considerat de esenţă divină şi nemuritoare; suflet: *carnea a învins în mine spiritul.* CĂL.; *să supunem trupurile noastre spiritului*; **2.** (în superstiţii) reîntrupare a sufletului unui mort, revenit pe pămînt sub diverse înfăţişări; arătare, duh, strigoi, fantomă, nălucă, stafie, vedenie: *fiacăra luminei tremura ca suflată de-un spirit nevăzut.* EM.; **3.** (teol.) forţă creatoare a lumii, fiinţă incorporală, neîntrupată; divinitate, duh; **Sfîntul Spirit,** Sfîntul Duh; **spirit ceresc** (sau **bun, sfînt**), înger; **spirit necurat** (sau **rău, al răului, al întunericului**), diavol; **4.** (mit. pop.) fiinţă imaginară; duh, geniu: *am înfruntat vijeliele, spiritele uraganelor, geniul fulgerelor.* HEL.; **5.** principiu ideal al existenţei: *spiritul, ca dat primordial al lumii, făcea din materie un înveliş al său?* PR.; *doctrine filozofice despre spirit*; **6.** ansamblul facultăţilor intelectuale, psihice şi morale ale omului: *spiritele noastre le-am văzut slăbind.* BOL.; *o oboseală de plumb puse stăpînire atît pe trupul, cît şi pe spiritul lui Dimitrie.* GHEŢIE; **7.** dotare, aptitudine intelectuală, fel de a gîndi, de a judeca al cuiva; raţiune; judecată; inteligenţă: *văzînd în el dispoziţiuni poetice şi spirit deştept, îl îndemnă să vie la Iaşi.* NEGR.; *Sadoveanu ... îşi urma legea interioară a spiritului creator.* LOV.; **prezenţă de spirit,** v. **prezenţă**; **8.** fineţe intelectuală, rafinament; umor: *domnişoru cela care toate le ştie, căruia vorbă, spirit, îi stă în pălărie.* ALEX.; **de spirit,** spiritual: *i-ar face mare plăcere să fie însoţită de un om de spirit.* CAR.; *vorbă de spirit.* FIL.; **9.** vorbă de duh; glumă, anecdotă, banc: *e fanfaron spilcuit, fabricant de spirite proaste care plac grozav.* CĂL.; **10.** aptitudine, pricepere pentru ceva anume; manifestare specifică temperamentului, caracterului cuiva: *acel spirit de ordine ... a fost una din puterile de căpetenie ale fecundei lui vieţi.* VLAH.; *spirit întreprinzător*; **11.** concepţie, principiu, părere care determină o anumită atitudine: *singurul mijloc de a conjura relele ... este de a deştepta în români spiritul de asociaţiuni industriale.* GHICA; *nimic nu arată mai mult că spiritul public nu e copt decît discuţiile asupra teoriilor constituţionale.* EM.; *spirit critic*; **spirit de echipă** (sau **de grup, de castă etc.**), tendinţă de a acţiona conform cu principiile, cu interesele grupului din care face parte; **spirit gregar,** v. **gregar, în spiritul cuiva** (sau **a ceva**), după concepţiile, principiile, părerile cuiva (sau după regulile, uzul a ceva); conform cu ...: *în spiritul modei de azi, uniformitatea şi simetria denotă un gust ordinar.* VLAH.; **în** (**acest** sau **acelaşi**) **spirit,** (tot) astfel; ţinînd seama de ...: *în acest spirit, notez ... cîteva reflecţii personale.* VIANU; *procedează în acelaşi spirit cu maestrul său*; **12.** fond de idei, de sentimente, de predispoziţii etc. constituind specificul, felul de a fi, de a se manifesta al unei persoane, al unei colectivităţi, al unei epoci

etc.: *cercetările cele mai înalte de filozofie abstractă sînt fapta rațională a spiritului german și englez.* MAIOR.; *a adoptat spiritul secolului*; **13.** (concr.) persoană considerată sub raportul inteligenței, culturii, caracterului, temperamentului etc.; (la pl.) societate considerată sub aceste aspecte: *o agitare stearpă preocupa toate spiritele.* CAR.; *arta este o viziune paralelă a lumii, mijlocită de niște spirite excepționale.* GHEȚIE; **spirit universal** (sau **enciclopedic**), persoană cu cunoștințe din foarte multe domenii; **14.** caracter particular, distinctiv; ceea ce constituie esența, specificitatea a ceva: *cunoștea perfect poezia simbolistă în chiar spiritul ei.* CĂL.; *construcții sintactice potrivite cu spiritul limbii române*; **15.** semnificație profundă, sens real, exact a ceva: *poporul caută spirit tot mai precis și potrivit în limba sa.* MAIOR.; *a fi în spiritul legii*; **litera și spiritul (unui text)**, forma și fondul (unui text); **16.** (lingv.) **spirit aspru**, semn grafic grecesc (῾), pus deasupra minusculei sau în stînga majusculei pentru a arăta că sunetul respectiv este aspirat; **spirit lin** (sau **lent, moale**), semn grafic grecesc (᾽), pus deasupra minusculei sau în stînga majusculei pentru a marca lipsa aspirației la sunetul respectiv; **17.** (înv.) aer, adiere; suflare; **18.** (chim.; înv.; și **spirit de vin**) spirt de vin. [Din lat. ***spiritus***, fr. ***esprit***, germ. ***Spiritus***].

spiritism n. concepție și practică bazate pe credința că se poate comunica cu spiritele morților (prin diverse procedee oculte): *s-a apucat ... de spiritism.* MAIOR. [Din fr. ***spiritisme***].

spiritíst, ~ști, spiritistă, ~e a. care ține de spiritism, referitor la spiritism: *experiențe și comunicări spiritiste.* CAR. // m., f. adept al spiritismului: *de atunci începutul spiritiștilor în Iași.* CR. [Din fr. ***spiritiste***].

spiritizáre, spiritizări f. (rar) spiritualizare: *ținta absolută a acestui moment întîiea al spiritualizării (spiritizării ...) este așadar de-a transforma corpul sunetului într-un adevărat învăliș al sufletului.* EM. [***Spirit*** + *-izare*].

spiritós a. v. **spirituos**.

spiritóso adv. (muz.; ca indicație de execuție) cu forță; vivace. [Din it. ***spiritoso***].

spirituál[1], **~i, spirituală, ~e** a. **1.** care aparține spiritului, de natura spiritului, referitor la spirit; ideal, imaterial, spirituos: *sufletul e spiritual*; **2.** care aparține religiei sau bisericii; bisericesc, religios; duhovnicesc, sufletesc; **putere spirituală**, suveranitate a bisericii în problemele duhovnicești; **părinte spiritual** (și m.), duhovnic; **3.** care aparține facultăților spiritului, referitor la facultățile spiritului; intelectual, rațional, psihic, moral; (p. ext.) cultural: *îți mulțumesc de grija bună ce-mi porți în privința hranei spirituale.* CAR.; *trecu treptat la schițarea unei biografii ... spirituale a filozofului.* GHEȚIE; **4.** care are spirit, umor; de spirit: *este obsecvios, rece, deși spiritual și vorbăreț cînd se vede admirat.* CĂL.; **5.** care denotă spirit, inteligență, sensibilitate; rafinat, fin: *avea o figură spirituală și plăcută.* NEGR.; *răspuns spiritual*; (adv.) *a povestit viu și spiritual această întîmplare.* SAD. [Din lat. ***spiritualis***, fr. ***spirituel***].

spiritual[2] [spirítuăl] n. cîntec religios al negrilor americani (constituind una dintre sursele jazului). [Cuv. engl.].

spiritualicéște adv. din punct de vedere spiritual; spiritualmente: *era degradat spiritualicește.* [***Spiritual*** + *-icește*].

spiritualísm n. doctrină idealistă care afirmă că spiritul omului constituie o realitate de sine stătătoare, independentă de materie sau că spiritul este fundamentul universului (materia fiind un produs al spiritului); idealism: *azi ... progresismul a suprimat spiritualismul și a devenit marxist.* CĂL.; *spiritualismul creștin era încă tendința dominantă.* VIANU. [Din fr. ***spiritualisme***].

spiritualíst, ~ști, spiritualistă, ~e a. care aparține spiritualismului, referitor la spiritualism: *definiție spiritualistă a lumii.* CĂL.; *filozofie spiritualistă.* // m., f. adept al spiritualismului: *Descartes, Leibniz, Hegel, Bergson sînt spiritualiști.* [Din fr. ***spiritualiste***].

spiritualitáte f. **1.** calitatea, caracterul a ceea ce este spiritual; idealitate, imaterialitate: *spiritualitatea sufletului*; **2.** creație a spiritului; sumă a realităților spirituale: *omul privea deschisă o a doua lume de spiritualitate ... liberă.* EM.; *nu concep un creștinism fără libertate și fără primatul spiritualității.* EL.; **3.** ansamblu de idei, credințe, sentimente proprii unei colectivități umane, unui popor, care se exprimă în specificul culturii sale: *spiritualitatea românească.* [Din fr. ***spiritualité***].

spiritualizá, spiritualizez vb. **1.** (tr. și refl.) a da sau a căpăta un caracter spiritual; a (se) detașa de ceea ce este material, corporal, senzorial; a (se) înzestra cu viață spirituală: *apare personalitatea individuală a omului ca materialul (cel mai) necesar, pe care nu are de-a-l forma și spiritualiza ... mai puțin.* EM.; *lumea toată se spiritualizează.* CĂL.; **2.** (tr.) a da unui cuvînt, unui text un înțeles alegoric; **3.** (spec.; tr.) a interpreta un pasaj din *Vechiul Testament* astfel încît să apară ca un simbol al unui fapt relatat de *Noul Testament*; **4.** (rar; tr. și refl.) a da sau a căpăta o notă de distincție, de eleganță, de rafinament: *te-ai spiritualizat la Paris.* [Din fr. ***spiritualiser***].

spiritualizábil, ~i, spiritualizabilă, ~e a. (rar) care poate fi spiritualizat. [***Spiritualiza*** + *-bil*].

spiritualizáre, spiritualizări f. acțiunea de a (se) spiritualiza și rezultatul ei; spiritizare: *speram în posibilitatea unei transfigurări și spiritualizări a ființei.* [V. ***spiritualiza***].

spiritualizát, ~ți, spiritualizată, ~e a. care a devenit spiritual; care și-a cultivat spiritul, existența spirituală: *sforțările nobile pentru o umanitate spiritualizată cedează.* SAD. [V. ***spiritualiza***].

spiritualménte adv. (rar) spiritualicește: *omenirea s-a degradat spiritualmente.* [Din it. ***spiritualmente***].

spirituós, ~și, spirituoásă, ~e a. (înv.) **1.** spiritual: *deveni vesel și spiritos ca un bărbier.* FIL.; **2.** spirtos: *băutură spirituoasă*; (și: **spiritos**). [Din fr. ***spiritueux***, it. ***spiritoso***].

spiritúș m. v. **spiriduș**.

spirobactérie, spirobacterii f. (rar) spirochet. [***Spiro***(*chet*) + ***bacterie***].

spirochét, spirocheți m. bacterie (saprofită) de forma unui filament spiralat, foarte răspîndită în natură, cuprinzînd și specii patogene pentru om; spirobacterie (ex.: spirochetul sifilisului, al febrei recurente etc.). [Din fr. ***spirochète***].

spirochetóză, spirochetoze f. nume generic pentru unele boli infecțioase provocate de spirocheți (ex.: sifilisul, febra recurentă, leptospirozele etc.). [Din fr. ***spirochétose***].

spirocíd, ~zi, spirocidă, ~e a. și n. (farm.) antiluetic, antisifilitic. [Din fr. ***spirocide***].

spirográf, spirografe n. aparat care înregistrează grafic mișcările respiratorii și le determină volumul și debitul (cavitatea de oxigen inspirată și de bioxid de carbon expirată). [Din fr. ***spirographe***].

spirografíe, spirografii f. înregistrare grafică a mișcărilor respiratorii și de determinare a volumului și debitului lor. [Din fr. ***spirographie***].

spirogrămă, spirograme f. diagramă obținută la spirograf. [Din fr. ***spirogramme***].

spiroidál, ~i, spiroidală, ~e a. (rar) spiralat. [Din fr. ***spiroïdal***].

spirometríe, spirometrii f. metodă de măsurare a capacității pulmonare vitale, a volumelor pulmonare și a debitelor ventilatorii cu ajutorul spirometrului. [Din fr. ***spirométrie***].

spirométru, spirometre n. aparat pentru măsurarea volumului de aer mobilizat în cursul respirației. [Din fr. ***spiromètre***].

spirt, spirturi n. **1.** (și **spirt alb**) alcool etilic comercial; etanol: *cîteva fabrici de spirt.* GHICA; **spirt denaturat**, alcool etilic amestecat cu alcool metilic; **spirt medicinal**, spirt folosit în medicină ca dezinfectant; **spirt de vin**, varietate superioară de alcool, obținută prin distilarea vinului; spirit (de vin); **spirt de lemn**, produs obținut în distilarea uscată a lemnului, compus mai ales din alcool metilic; **lampă** (sau **mașină**) **de spirt**, spirtieră; **2.** (pop.) preparat farmaceutic din etanol în care s-au macerat sau dizolvat diverse substanțe: *spirt de ienupăr*; **3.** (p. ext.) băutură alcoolică tare: *bea acest spirt în sănătatea mea.* FIL.; *scoaseră zacusca și spirtul de corcodușe și șezură pe cîte-o cergă.* CĂRT.; **4.** (fig.) vioiciune; iuțeală: *e numai spirt*; (adj.) *era spirt, știi colea, cum trebuie omului.* ISP.; (adv.) *e iute spirt*; **5.** (compuse; înv.) **spirt-de-sare**, acid clorhidric; **spirt-de-țipirig**, amoniac; **spirt-de-pucioasă**, acid sulfuric; **spirt-de-săpun**, preparat chimic obținut prin saponificarea hidroxidului de potasiu cu ulei de măsline, dizolvat în alcool etilic. [Din rus. ***spirt***].

spirtiéră, spirtiere f. lampă tehnică sau mică mașină de gătit care funcționează cu spirt denaturat sau medicinal; lampă de spirt, mașină de spirt. [***Spirt*** + *-ieră*].

spirtós, ~și, spirtoásă, ~e a. **1.** care conține spirt; alcoolic: *băuturi spirtoase*; **2.** cu o concentrație mare de alcool; tare: *vin spirtos.* AL.; **3.** (înv.; despre substanțe, medicamente) volatil; **4.** (înv. și reg.) cu gust, cu miros înțepător: *ceapa, prazul și usturoiul mă veninează cu spirtosul duh.* PANN; **bomboane spirtoase**, bomboane fabricate cu esență de mentă; **5.** (înv.) spiritual: *spirtoasele lui „Opere" în proză.* OD. // f. pl. **1.** băuturi alcoolice: *de zece ani nu mai pun spirtoase în gură.* CAR.; **2.** (p. ext.) fabrică de băuturi alcoolice: *a fost ani mulți cinovnic la spirtoase.* GHICA. [***Spirt*** + *-os*].

spirtuí, spirtuiesc vb. (reg.; tr.) a conserva în spirt. [***Spirt*** + *-uí*].

spitál, spitale n. instituție medicală în care sînt internați și tratați bolnavii și accidentații: *numai de nu s-ar îmbolnăvi ... să ajungă la spital.* GHEȚIE; **spital de psihiatrie** (sau **de nebuni**), ospiciu: *era atunci intern într-un spital de nebuni.* SAD.; **spital pentru săraci** (sau **de obște**), instituție filantropică destinată bolnavilor sau bătrînilor lipsiți de mijloace materiale pentru îngrijire și tratament; bolniță. [Din germ. ***Spital***, lat. ***hospitale***, fr. ***hôpital***].

spitalagioáică, spitalagioaice f. (înv.) infirmieră: *nu cumva ești dumneata baba Ioana, spitalagioaica?* FIL. [***Spitalagiu*** + *-oaică*].

spitalagíu, spitalagii m. (înv.) infirmier. [***Spital*** + *-agiu*].

spitalicésc, ~ști, spitaliceáscă, ~ești a. care aparține spitalului, referitor la spital; făcut în spital: *mediu spitalicesc; asistență spitalicească.* [***Spital*** + *-icesc*].

spitalizá, spitalizez vb. (tr.) a interna și a trata, a îngriji în spital un bolnav, o gravidă, un accidentat. [***Spital*** + *-iza*; cf. fr. ***hospitaliser***].

spitalizáre, spitalizări f. acțiunea de a spitaliza și rezultatul ei; timp cît cineva este internat și îngrijit în spital: *are mai multe luni de spitalizare.* [V. ***spitaliza***].

spitalizát, ~ți, spitalizată, ~e a. internat și tratat, îngrijit în spital: *sufăr de frig zeci de copii spitalizați.* [V. ***spitaliza***].

Ș

spitălátic, spitălaticî a. (rar) bolnăvicios: *tînăr cam spitălatic.* [*Spital* + *-atic*].

spiţ m. v. spiţ[1].

spiţát, ~ţi, spiţată, ~e a. prevăzut cu spiţe: *roată spiţată.* [*Spiţă* + *-at*].

spíţă, spiţe f. **1.** fiecare dintre barele subţiri de lemn sau de metal ale unei roţi, care leagă butucul cu obezile sau cu janta: *căzuseră două spiţe de la roata carului*; **2.** (p. anal.) nume dat unor (părţi de) obiecte asemănătoare cu o asemenea bară; ţipcă: *tu rău m-ai fărmecat ... cu o schiţă din portiţă şi cu fire din cositĭ.* AL.; **3.** (înv.) treaptă; scară; **cîntecele spiţelor**, nume dat unor psalmi care se cîntau, la evrei, urcînd scările templului; **4.** (înv. şi reg.) fuscel (la scară): *găinile vor fi stînd ... pe schiţele unei scări.* SAD.; **5.** (înv.) rang, treaptă într-o ierarhie: *moşul lui ajunsese în spiţă de nemeş prin o hîrtie domnească.* B.-DEL.; **6.** neam; grad de rudenie: *administraţiunile publice sînt împănate de neamurile puternicilor zilei pînă la a zecea spiţă.* EM.; **7.** (jur.) totalitatea persoanelor care descind dintr-una şi aceeaşi persoană (autor comun) şi care dobîndesc împreună într-o succesiune partea care ar fi revenit autorului lor comun dacă acesta ar fi fost în viaţă; **8.** (şi **spiţa neamului**) arbore genealogic; genealogie: *i-am văzut chiar spiţa pe pergament lucrată.* AL.; **9.** origine: *s-ar fi trăgînd, după spiţă, din franţuji.* DELAVR. [Din bulg., ucr. *spica*].

spiţărát, ~ţi, spiţărată, ~e a. (reg.) dantelat: *în vîrtejul jocului ... vîlnecele, spiţărate în feţe, lucii de fluturi sclipitori, zburau cînd la dreapta, cînd la stînga.* DELAVR. [*Spiţuri* (pl. lui *spiţ*) + *-at*].

spiţelát, ~ţi, spiţelată, ~e a. lung şi subţire; înalt şi slab: *trei ficiori voinici de frunte ... vin în zale îmbrăcaţi, pe cai negri-ncălicaţi, spiţelaţi, uşori ca vîntul.* EM. [De la *spiţă*].

spiţélnic, spiţelnice n. sfredel cu care se fac găuri în butucul şi în obezile roţii pentru a monta spiţele; (p. gener.) sfredel lung şi subţire; butelnic. [*Spiţă* + *-elnic*].

spiţér, spiţeri m. (înv. şi pop.) farmacist: *se adăposti ... pe lîngă o rubedenie spiţer, la care învăţă ... meşteşugul drogurilor.* CĂL.; (şi: **spiţer**). [Din gr. mod. *spetsiéris*].

spiţereásă, spiţerese f. (înv. şi pop.) **1.** farmacistă; **2.** soţie de farmacist: *veni spiţerul şi spiţereasa din tîrgul învecinat.* GANE. [*Spiţer* + *-easă*].

spiţerésc, ~şti, spiţereáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine spiţerului sau ocupaţiei lui, referitor la spiţer sau la ocupaţia acestuia: *preparate spiţereşti.* [*Spiţer* + *-esc*].

spiţeríe, spiţerii f. (înv. şi pop.) **1.** farmacie: *pe vremea aceea nu era spiţerie în Tîrgul Neamţului.* CR.; **2.** (mai ales la pl.) medicamente: *spiţeriile, stricîndu-i sănătatea, înghiţeau puţinii bani.* NEGR.; **3.** ştiinţa farmaciei; profesiunea farmacistului: *îşi cunosc ăştia meseria, cum mă pricep eu la spiţerie.* PETR.; **4.** băcănie; **5.** (mai ales la pl.) mirodenii: *aduceau spiţerii din Orient.* [Din gr. mod. *spetsaría*].

spîn, ~i, spînă, ~e a. **1.** (adesea subst.) căruia nu-i creşte barbă şi mustăţi; (p. ext.) cu barbă şi cu mustaţă (foarte) rare; spînatic: *un spîn cu trei fire în barbă.* GHICA; *diaconul spîn ... plecă morocănos.* PETR.; **2.** (reg.; despre femelele animalelor) care nu dă (mult) lapte. [Lat. **spanus*].

spînátec a. v. spînatic.

spînátic, ~ci, spînatică, ~ce a. cu barbă şi cu mustaţă (foarte) rare; spîn: *un tînăr spînatic.* VLAH.; (şi: **spînatec**). [*Spîn* + *-atic*].

spîní, spînesc vb. (înv.; intr.) **1.** a deveni spîn: *toată lumea a spînit.* ISP.; **2.** (p. anal.; despre păsări) a-şi pierde penele. [De la *spîn*].

spînţ n. v. spînz.

spînţuí vb. v. spînzui.

spînz, spînzi şi **spînji** m. numele mai multor plante erbacee din familia ranunculaceelor, ale căror rădăcini cu proprietăţi curative sînt folosite în medicina umană şi veterinară: **a)** plantă cu rizom gros, cu tulpina ramificată de obicei în două ramuri terminate cu una sau două flori roşii-purpurii (*Helleborus purpurescens*); **b)** plantă cu tulpina joasă, cu frunze verzi-roşietice, cu flori mari, purpurii la exterior şi verzui pe dinăuntru; trandafir-de-iarnă (*Helleborus niger*); **c)** plantă cu frunze lanceolate, mărunt dinţate, cu flori mari, verzui (*Helleborus dumetorum*); **d)** ruscuţă (*Adonis vernalis*); (pop.) **a trage** (sau **a băga, a pune**) **spînz** (ori **spînzul**), a spînzui; (şi: (înv. şi reg.) **spînţ**). [Din sl. *sprejĭ*; cf. sb. *sprez, sprež*].

spînzuí, spînzuiesc şi (reg.) **spínzui** vb. (pop.; tr.) a trata cu spînz un animal bolnav; a trage spînzul: *i-am găurit urechea, am spînzuit-o degeaba; a murit.* ST.; (şi: **spînţui**). [*Spînz* + *-ui*].

spînzurá, spínzur vb. **1.** (tr.) a agăţa, a fixa un obiect cu (capătul din) partea superioară de ceva, lăsînd restul să cadă liber în jos; a atîrna, a prinde, a anina: *ah! de cîte ori voit-am ca să spînzur lîrа-n cui.* EM.; (pop.) **a spînzura cuiva lingurile de** (sau **la**) **brîu** (ori **de gît**), a nu da de mîncare (celui care întîrzie la masă): *cînd să deie bucate, giupînu bucătar ne spînzură lingurile la brîu şi se duce la plimbare.* AL.; **2.** (intr.) a cădea liber în jos, fiind prins sau agăţat de ceva doar de un capăt, de o parte: *geamlîcul ... spînzura înlăuntrul curtei.* DELAVR.; *un bec aprins spînzura în tavan.* PR.; **3.** (tr.) a omorî, a executa pe cineva (în urma unei condamnări) prin spînzurătoare: *satul ... hotărî să-l spînzure pentru a nu mai da pildă de lenevire şi altora.* CR.; **a tăia şi a spînzura**, a abuza de puterea, de autoritatea sa; **4.** (refl.) a se sinucide, strangulîndu-se cu ştreangul: *o femeie internată pentru dezintoxicare s-a spînzurat.* GHEŢIE; **5.** (fam.; tr.) a cheltui bani (fără rost): *am spînzurat leafa pe nimicuri*; **6.** (înv.; intr.) a depinde: *o ceată de pedestrime ...; de la dînsa spînzura soarta bătăliei.* BĂLC. [Lat. **expendiolare*].

spînzurăre, spînzurări f. **1.** acţiunea de a (se) spînzura şi rezultatul ei; spînzurat[2]; **2.** agăţare, atîrnare (cu capătul din) partea superioară de ceva; **3.** omorîre, executare a cuiva prin spînzurătoare: *aşteptau sentinţa la moarte prin spînzurare sau împuşcare*; **4.** sinucidere prin strangulare cu ştreangul. [V. *spînzura*].

spînzurát[1], ~ţi, spînzurată, ~e a. **1.** agăţat, atîrnat cu (capătul din) partea superioară de ceva: *rufele spînzurate*; **2.** (adesea subst.) omorît, executat sau sinucis prin spînzurătoare: *trupurile ţepene ale spînzuraţilor îngrozeau*; **a vorbi de funie în casa spînzuratului**, v. **funie**. // m., f. artic. (pop.) **de-a spînzuratul** (sau **spînzurata**), de-a spînzurătoarea. // m. (fam.) ştrengar; (p. ext.) om neserios, de nimic: *de-amu să ştii că ţi-ai mîncat lefteria de la mine, spînzuratule!* CR.; *joacă tabinet cu ginere-său şi cu alţi spînzuraţi.* CAR. [V. *spînzura*].

spînzurát[2] n. (rar) spînzurare: *mai încet cu spînzuratul, pînă mi-oi spune păcatul.* POP. [V. *spînzura*].

spînzurătoáre, spînzurători f. **1.** spînzurare (a unui condamnat); (p. ext.) moarte prin spînzurare: *spînzurătoarea face dintr-un nebun un sfînt?* AL.; (fam.; artic.) **(de-a) spînzurătoarea**, joc de copii în care unul scrie prima şi ultima literă dintr-un cuvînt înlocuind restul literelor cu liniuţe, iar celălalt trebuie să ghicească literele care lipsesc, fiecare greşeală fiind penalizată cu trasarea unei linii ce constituie un segment al unei spînzurători; de-a spînzuratul; **2.** instrument de execuţie constînd dintr-un stîlp de care se fixează funia prevăzută cu un laţ (ştreangul) cu care este strangulat condamnatul: *cine ştie dacă, prin relele purtări, nu-şi va sfîrşi viaţa într-o spînzurătoare.* NEGR.; **3.** (p. anal.) construcţie formată dintr-o grindă sprijinită pe doi pari, folosită de pescari pentru uscarea carmacelor. [*Spînzura* + *-ătoare*].

spînzurătúră, spînzurături f. **1.** (înv.) urmă lăsată pe trupul celui atîrnat, spînzurat de ceva: *rane şi zdrobituri fălcilor, spîndzurături şi zgîrieturi.* DOS.; **2.** (reg.) spînzurare; spînzurătoare: *ştreangul de spînzurătură.* POP. [*Spînzura* + *-ătură*].

spîrc, spîrcuri n. **1.** (reg.) bucată de slănină; şorici fript; **2.** (înv. şi reg.) bucată (mică) de carne (slabă, proastă) sau de piele; zgîrci, cartilaj. // m. (pl. **spîrci**) (depr.; pop.) copilandru; (p. ext.) persoană lipsită de importanţă: *spîrci cu caşul la gură ... fac pe deziluzionaţii.* VLAH.; (şi: **spîrci**). [Din ucr. *špyrka*, pol. *szperka* „slănină"].

spîrcáci m. v. spurcaci.

spîrcăí vb. v. spîrcîi.

spîrcăitór a. v. spîrcîitor.

spîrcl m. v. spîrc.

spîrcîí, spîrcîi şi **spîrcîiesc** vb. (pop.) **1.** (refl.) a se cufuri, a se găinăţa (murdărindu-se): *unde ea curăţea, acolo se spîrcăiau, ca să le umple toate de alte murdării.* SL.; **2.** (tr.) a murdări (cu găinaţ, cu zoi etc.); a spurca: *şi plopul e înalt şi-l spîrcîie ciorile.* Z.; **3.** (intr.; despre materii fluide) a ţîşni; (şi: (reg.) **spîrcăi, spîrcui**). [*Spîrc* + *-îi*].

spîrcîiálă, spîrcîieli f. (pop.) cufureală, găinăţare; diaree; spîrcuitură. [*Spîrcîi* + *-eală*].

spîrcîitór, ~i, spîrcîitoáre a. (reg.) care se spîrcîie: *cioară spîrcăitoare.* ISP.; (şi: **spîrcăitor**). [*Spîrcîi* + *-tor*].

spîrcîitúră, spîrcîituri f. (înv. şi reg.) spîrcîială. [*Spîrcîi* + *-tură*].

spîrcós, ~şi, spîrcoásă, ~e a. (reg.) plin de zgîrciuri; (p. ext.) de proastă calitate: *carne spîrcoasă.* [*Spîrc* + *-os*].

spîrcuí[1], spîrcuiesc şi **spírcui** vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a rupe, a tăia în bucăţi; a sfîşia: *pot să vie niscaiva fiare sau oameni sălbatici şi să mă spîrcuiască.* DRĂGHICI; *să vegheze ... asupra turmei spîrcuite de jivini.* VOIC.; **2.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) risipi, a (se) împrăştia, a (se) sparge (colectivităţi, armate etc.); a (se) distruge: *s-ar fi sculat păgînii asupra creştinilor şi i-au spîrcuit pe rudă, pe sămînţă.* SAD.; (refl. pas.) *pedeştri şi călări, ... unii de alţii fugînd, s-au spărcuit toată tabăra.* COSTIN; **3.** (reg.; tr.) a fura; (şi: **spărcăi, spărcui**). [*Spîrc* + *-ui*; pentru raportul logic între cele două sensuri, cf. *sparge*].

spîrcuí[2] vb. v. spîrcîi.

spîrcuíre, spîrcuiri f. acţiunea de a (se) spîrcui şi rezultatul ei; risipire, spargere; rupere, tăiere în bucăţi: *poruncind nu abaterea turmelor ..., ci spîrcuirea lor.* SAD. [V. *spîrcui*].

spîrcuít, ~ţi, spîrcuită, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** rupt, tăiat în bucăţi: (fig.) *ţară spîrcuită*; **2.** risipit, împrăştiat, spart[2]: *spîrcuită oastea şi fără nici o tocmeală.* COSTIN. [V. *spîrcui*].

splai, splaiuri n. mal al unei ape înălţat, întărit şi pietruit sau pavat; arteră de circulaţie (străjuită de pomi), amenajată pe malul unei ape, într-o localitate; chei: *splaiul Dîmboviţei; splaiul Bahluiului.* [Cf. *plai*].

splánhnic, ~ci, splanhnică, ~ce a. care aparţine viscerelor, referitor la viscere; **nervi splanhnici**, nervi simpatici care inervează viscerele abdominale. [Din fr. *splanchnique*].

splanhnologíe f. parte a anatomiei care studiază organele interne. [Din fr. *splanchnologie*].

splanhnoptózá, splanhnoptoze f. (med.) visceroptoză. [Din fr. *splanchnoptose*].

splau, splauri n. extremitate a unei punţi aşezată pe piloţi[2], care poate fi ridicată sau coborîtă faţă de nivelul apei (pe care stă pescarul cu sacoviştea). [Et. nec.].

spleen [splin] n. stare nemotivată de melancolie, manifestată prin nemulţumire, plictiseală, dezgust

față de orice: *urîtul începuse și spleenul nu era departe.* NEGR.; *splinul îmi abătuse sufletul, îmi întunecase mintea.* AL.; (scris și: *splin*). [Din engl., fr. ***spleen***].

spléndid, ~zi, splendidă, ~e a. **1.** foarte frumos, minunat; strălucitor, măreț: *spații iluminate de un albastru splendid.* EM.; (adv.) *cîntă splendid;* **2.** deplin, desăvîrșit, extraordinar: *succesul ei fu splendid.* FIL. [Din fr. ***splendide***, lat. ***splendidus***].

splendidísim, ~i, splendidísimă, ~e a. foarte frumos, încîntător: *pe aici ..., vreme splendidisimă.* CAR. [***Splendid*** + ***-isim***].

splendoáre, splendori f. **1.** frumusețe fără seamăn; strălucire: *cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare.* EM.; **2.** (concr.; mai ales la pl.) ființă, lucru etc. deosebit de frumos; minunăție, minune, mîndrețe: *era fascinat de splendorile acelei țări;* **3.** glorie, măreție, slavă: *pe Grecia și Roma antică le poți vedea căzute din splendoarea lor.* FIL.; **4.** eleganță deosebită, bogăție, fast, lux, pompă: *acel Iași „semiorientał" ... fără nici o splendoare.* IBR. [Din fr. ***splendeur***, lat. ***splendor, -oris***].

splenectomíe, splenectomii f. rezecție a splinei. [Din fr. ***splénectomie***].

splénic, ~ci, splenică, ~ce a. care aparține splinei, referitor la splină: *ruptură splenică.* [Din fr. ***splénique***].

splenítă, splenite f. inflamație a splinei. [Din fr. ***splénite***].

splenomegalíe f. mărire patologică a splinei. [Din fr. ***splénomégalie***].

splină, pers. 3 **splinează** vb. (reg.; refl.; despre vite) a i se umfla splina; a se însplina. [De la ***splină***].

splináre f. (reg.) rast[1]. [V. ***splina***].

splinátic[1], ~ci, splinatică, ~ce a. (înv.) bolnav de splină. [***Splină*** + ***-atic***].

splinátic[2], ~ci, splinatică, ~ce a. (înv.) care suferă de spleen. [***Spleen*** + ***-atic***].

splínă, spline f. **1.** organ limfatic moale și spongios, de culoare roșie-violetă, situat în partea superioară stîngă a cavității abdominale, care produce limfocite, anticorpi, depozitează globulele roșii etc.: *medicul ... palpă abdomenul, percută ficatul, splina.* GHEȚIE; (pop.) **fără splină**, neobosit; rezistent (la fugă, la muncă): *și-ți voi da un telegar fără splină.* ISP.; **2.** (pop.) boală a vitelor constînd în umflarea acestui organ; **3.** (pop.) crucea dinapoi (la căruță, la car); **4.** (reg.) pisc (la sanie); **5.** plantă erbacee din familia saxifragaceelor cu flori galbene-aurii dispuse în cime terminale; splinuță (*Chrysosplenium alternufolium*). [Din gr. mod. ***splína***, lat. ***splen, -enis***].

splinós, ~și, splinoásă, ~e a. (reg.; despre vite) bolnav de splină. [***Splină*** + ***-os***].

splint n. v. **șplint.**

splinúță, splinuțe f. **1.** (și **splinuță de aur**) plantă erbacee meliferă din familia compozitelor, cu tulpina păroasă, cu frunze ovale, cu flori galbene reunite în ciorchine; vargă de aur (*Solidago virgaurea*); **2.** (bot.) splină (*Chrysosplenium alternifoliụm*). [***Splină*** + ***-uță***].

split n. piatră spartă folosită la lucrări de amenajare a drumurilor și a căilor ferate. [Din germ. ***Split***].

spodobí, spodobesc vb. (înv.; tr. și refl.) a (se) arăta demn de ceva; a (se) învrednici: *ești fericit că te-ai spodobit de ai văzut pe carele toți prorocii ... au dorit să-l vadză.* VARL. [Din sl. ***sŭpodobiti*** (***sen***)].

spodobíre f. (înv.; rar) faptul de a (se) spodobi. [V. ***spodobi***].

spodúmen n. silicat natural de litiu și de aluminiu, de culoare albă-cenușie, galbenă-verzuie sau violetă, cu luciu sidefiu, folosit și ca piatră semiprețioasă. [Din fr. ***spodumène***].

spogîrniceálă, spogîrnicele f. (înv.) cataramă la frîu ori la ham: *l-au lovit de i-au rupt spogîrniceala de la frîul calului.* NEC. [Et. nec.].

spogreși, spogrește vb. (înv.; intr.) a greși: *aruncară cu fușturile să dea în cerb d-îmbe părți și spogreșiră de să loviră pre sine frate pre frate.* DOS. [*S-* + ***progreși*** (<sl. ***progrenšiti***)].

spoí, spoiesc vb. **1.** (înv. și pop.; tr.) a polei[1]: *scîndurile ... cu aur să le spoiești.* PALIA; **2.** (fig.; refl.) a-și însuși superficial noțiuni de cultură, maniere civilizate etc.: *fug chiar astăzi în capitală, ca să mă spoiesc în lumea cea mare.* AL.; **3.** (înv. și pop.; tr.) a acoperi suprafața interioară a unui vas de aramă cu un strat subțire de cositor, pentru a-l proteja de cocleală; a cositori: *țiganii știu să spoiască tingirile;* **4.** (tr.) a vărui; (p. ext.) a zugrăvi, a vopsi: *am spoit pereții și lemnăria;* (refl. pas.) *bisericile noastre modeste, dar cu un stil pur, sub cuvînt de restaurare ..., s-au spoit cu vopsea.* GHICA; **5.** (p. ext.; tr.) a mînji; a unge, a murdări: *bărbații, femeile, copiii, spoiți cu sudoare, muncesc.* ST.; *vornicul ... își spoiește fața cu cărbune.* POP.; **6.** (înv. și reg.; tr.) a lipi (cu lut): *și lutul vor lua și vor spoi casa.* BIBLIA; **7.** (pop. și fam.; peior.; tr. și refl.) a (se) farda (strident): *se spoia cu dres ca să dea pieliței o coloare mai albă.* FIL. [Din sl. ***sŭpojiti***].

spoiálă, spoieli f. **1.** spoire; **2.** (înv. și pop.) poleială; **3.** (fig.) însușire superficială a unor noțiuni de cultură, a unor maniere civilizate etc.; lustru, poleială, pospăială: *în noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază.* EM.; *o spoială de învățătură;* **4.** cositorire; (p. ext.) strat protector de cositor cu care este spoit un vas de aramă: *era necesară spoiala anuală a tingirilor de aramă;* **5.** văruială; (p. ext.) pojghiță, strat de var de pe pereți; (concr.) var, humă etc. cu care se spoiește; spoitură: *pereți cu spoiala coșcovită;* **6.** (pop. și fam.; peior.) fard: *bărbatul era mînjit de spoiala curtezanei.* [***Spoi*** + ***-eală***].

spoíre, spoiri f. acțiunea de a (se) spoi și rezultatul ei; spoială, spoit[2]. [V. ***spoi***].

spoít[1], ~ți, spoită, ~e a. **1.** (înv. și pop.) poleit: *tavă spoită;* **2.** cositorit: *tingiri de aramă spoite;* **3.** văruit; vopsit: *zidirile sînt spoite și ferchezuite.* NEGR.; **4.** (pop. și fam.; peior.) fardat: *muiere .., sulimenită și spoită.* ISP. [V. ***spoi***].

spoít[2] n. faptul de a (se) spoi; spoire. [V. ***spoi***].

spoitór, ~i, spoitoáre m., f. persoană care se ocupă cu spoitul[2] vaselor de aramă; (spec.) țigan care spoiește vase de aramă: *ăsta s-a bătut cu un sălaș de spoitori.* SAD. // m. **1.** (rar) zugrav: *spoitorii îl amînă, parchetarul întîrzie;* **2.** (bot.; reg.; la pl.) pejmă (*Amberboa moschata*). // n., f. (reg.) bidinea; **spoitor mic**, pensulă. [***Spoi*** + ***-tor***].

spoitoreásă, spoitorese f. femeie care se ocupă cu spoitul pereților: *în varul subțire spoitoresele aruncaseră puțină vopsea.* ST. [***Spoitor*** + ***-easă***].

spoitoríe f. meseria spoitorului. [***Spoitor*** + ***-ie***].

spoitúră, spoituri f. (înv.) spoială; cositorire. [***Spoi*** + ***-tură***].

spoliá, spoliez vb. (livr.; tr.) **1.** a lua cuiva prin forță sau prin înșelăciune averea; a deposeda; **2.** a lipsi pe cineva de drepturi sau libertăți; a priva. [Din lat. ***spoliare***, fr. ***spolier***].

spoliáriu, spoliarii n. (livr.) loc în care erau dezbrăcați gladiatorii omorîți în arenă. [Din lat. ***spoliarium***].

spoliát, ~ți, spoliată, ~e a. (livr.) **1.** deposedat, prin forță sau prin înșelăciune, de bunurile sale: *persoanele spoliate s-au adresat justiției;* **2.** privat, în mod abuziv, de drepturi și libertăți. [V. ***spolia***].

spoliatór, ~i, spoliatoáre m., f. și a. (livr.) (persoană) care spoliază: *guvernul cel mai spoliator.* GHICA. [Din fr. ***spoliateur***].

spoliáție, spoliații f. (livr.) spoliere: *originea proprietății de pămînt ... e spoliațiune de către cei dintîi proprietari.* GHICA; (și: (înv.) **spoliațiune**). [Din fr. ***spoliation***].

spoliațiúne f. v. **spoliație.**

spólie, spolii f. (livr.) pradă de război. [Din lat. ***spolia***].

spoliére, spolieri f. (livr.) acțiunea de a spolia și rezultatul ei; deposedare, spoliație: *bani*[i] *... sînt expresia unei activități productive, și nu a unei spolieri.* PR. [V. ***spolia***].

spolocánie, spolocanii f. **1.** (reg.) prima zi din postul Paștelui (cînd se spală vasele în care s-a gătit de dulce și se bea o băutură tare pentru curățarea gurii de mîncarea de dulce); **2.** (înv.; în forma **spălăcanie**) clătire a gurii cu o băutură alcoolică; (p. ext.) apă de spălat gura; (și: **spălăcanie**). [Din ucr. ***spolokanje***; ***spălăcanie*** (după *spăla*)].

spóncă, sponci și (înv.) **sponciuri** f. (înv. și pop.) **1.** copcă; agrafă; cataramă: *cu sponciuri de mărgean și mărgăritare.* OD.; *ici și colo a ei haină s-a desprins din sponci ș-arată trupul alb în goliciunea-i, curăția ei de fată.* EM.; **a sta (ca) pe sponci**, a fi grăbit, nerăbdător; **2. pe sponci**, în cantitate mică, puțin; pe terminate: *mîncarea cam pe sponci, dar apa, mila Domnului.* CR.; *pe sponci îl plătim, pe sponci ne muncește.* ST.; **a trăi pe sponci**, a se mulțumi cu puțin. [Din rus. ***sponka***, ucr. ***špon´ka***, pol. ***szponka*** „agrafă"].

spondáic, spondaice a. (în versificația greco-latină) **vers spondaic**, hexametru în care al cincilea picior este format dintr-un spondeu. [Din lat. ***spondaicus***, fr. ***spondaïque***].

spondéic, ~ci, spondeică, ~ce a. (rar) care aparține spondeului, care ține de spondeu, specific spondeului: *greutatea spondeică ni reflectă cu deosebire liniștita întîrziere asupra unui punct.* EM. [Din germ. ***spondeisch***].

spondéu, spondei m. și **spondee** n. **1.** (în versificația greco-latină) picior metric format din două silabe lungi; **2.** vas pentru libații; **3.** arie muzicală lentă, care însoțea libațiile. [Din lat. ***spondeus***, fr. ***spondée***].

spondíl, spondili m. **1.** (la pl.) gen de lamelibranhiate cu o cochilie formată din două valve inegale și cu două urechiușe; (și la sg.) animal din acest gen; **2.** (la pl.) gen de coleoptere cu coarne lungi; (și la sg.) insectă din acest gen. [Din fr. ***spondyle***, lat. ***spondylus***].

spondilítă, spondilite f. inflamație (de natură tuberculoasă, infecțioasă, traumatică etc.) a vertebrelor. [Din fr. ***spondylite***].

spondilóză, spondiloze f. boală localizată la (unele segmente din) coloana vertebrală, care se manifestă prin dureri și limitarea mobilității acesteia: *aveți ori sinuzită ori spondiloză.* PR. [Din fr. ***spondylose***].

spóngie, spongii f. (zool.) burete (*Spongia officinalis*); (și: **șponghie**). [Din lat. ***spongia***].

spongiér, spongieri m. (la pl.) încrengătură de animale nevertebrate marine, cu corpul alcătuit dintr-o rețea compactă de fibre elastice, rezistente, cu scheletul format din spicule și bastonașe silicoase, calcaroase sau din fibre de spongină (*Spongiaria*); (și la sg.) animal din această încrengătură; burete-de-mare. [Din fr. ***spongiaires***].

spongínă f. substanță de natura scleroproteinei, prezentă în cantitate mare în suportul spongierilor. [Din germ. ***Spongin***].

spongiós, ~și, spongioásă, ~e a. **1.** poros (ca buretele); buretos: *material spongios;* **2.** care are proprietatea de a absorbi lichidele; care se îmbibă ușor cu apă: *soluri spongioase.* [Din lat. ***spongiosus***, fr. ***spongieux***].

spongiozitáte f. calitatea de a fi spongios; porozitate. [Din fr. ***spongiosité***].

S

spongítă, spongite f. piatră poroasă, asemănătoare cu buretele. [Din fr. *spongite*].

spongolít, spongolite n. rocă sedimentară biogenă, constituită predominant din spiculi de spongieri silicoşi. [Din fr. *spongolite*].

spónsor, sponsori m. persoană fizică sau juridică care susţine financiar o acţiune, o activitate nelucrativă, de obicei în scop publicitar: *cîţiva sponsori finanţează tipărirea lucrării.* [Din engl. *sponsor*].

sponsorizá, sponsorizez vb. (tr.) a susţine, a finanţa o acţiune, o activitate nelucrativă, de obicei în scop publicitar. [Din fr. *sponsoriser*].

sponsorizáre, sponsorizări f. acţiunea de a sponsoriza şi rezultatul ei; actul juridic prin care două persoane convin cu privire la transferul dreptului de proprietate asupra unor mijloace financiare sau bunuri materiale pentru susţinerea unor activităţi nelucrative desfăşurate de una din părţi (beneficiarul sponsorizării). [V. *sponsoriza*].

sponsorizát, ~ţi, sponsorizată, ~e a. susţinut financiar într-o acţiune, într-o activitate nelucrativă: *edituri sponsorizate.* [V. *sponsoriza*].

spontán, ~i, spontană, ~e a. (adesea adv.) **1.** care se face, se produce de la sine, fără o cauză exterioară aparentă, fără a fi provocat; natural: *mişcările inimii sînt spontane;* **2.** care se face de bunăvoie, nestimulat, nesilit, neinfluenţat de nimeni: *acţiune spontană;* **3.** care urmăreşte numai scopuri imediate: *grevă spontană;* **4.** care se exprimă, se manifestă direct; prompt; degajat, dezinvolt; firesc, sincer: *nu am decît foarte rar reacţii spontane.* PR.; *deşi spontană, exclamaţia avea în ea ceva convenţional.* GHEŢIE; **5.** care apare pe neaşteptate; brusc, fulgerător: *consideram succesul spontaneu al gazetei ca un foc de paie.* CAR.; **6.** care creşte în mod natural, fără intervenţia omului; necultivat: *vegetaţie spontană;* **generaţie spontanee**, apariţie a organismelor vii din materii inerte (minerale sau organice): *Pasteur a combătut teoria generaţiei spontanee;* (şi: **spontaneu**). [Din fr. *spontané*, lat. *spontaneus*].

spontaneitáte f. însuşirea de a fi spontan; degajare, promptitudine în atitudini, în comportare etc.; vioiciune; dezinvoltură; naturaleţe: *proverbele se dezvoltă unul din celălalt cu o spontaneitate gîlgîitoare.* BL.; *deodată totul a îngheţat în jurul meu şi spontaneitatea mi-a dispărut.* EL. [Din fr. *spontanéité*].

spontanéu a. v. **spontan**.

spor[1], sporuri n. **1.** faptul de a progresa uşor; progres, randament, folos: *era o grea problemă ... lipsa de spor a lui Sisif.* GAL.; *nu mai dovedea acelaşi spor la învăţătură.* GHEŢIE; **cu spor**, spornic; rapid: *lucrează de zor, cu spor.* ST.; **fără spor**, fără randament; puţin; încet: *munca mergea prost şi fără spor.* AG.; *mergea ca o răţuşcă, fără spor.* PR.; **a avea spor**, a produce mult într-un timp (relativ) scurt; a avea succes: *Milescu nu avea spor la glume.* ZAMF.; *să aveţi la toate spor!* POP.; **spor la lucru!**, formulă de urare adresată cuiva care munceşte la ceva sau care merge să lucreze undeva; **2.** (înv. şi reg.) belşug, abundenţă; bunăstare, prosperitate; (p. ext.) cîştig: *sporul pămîntului nostru scade din recoltă în recoltă.* GHICA; **a lua cuiva sporul**, a împiedica pe cineva să progreseze, să prospere; a paraliza o acţiune a cuiva; (pop.) **a lua sporul vacilor**, a provoca sterilitate vacilor; **3.** creştere, mărire, înmulţire; ceea ce reprezintă o creştere, o mărire, un adaos; supliment: *cu asprime de grijă vei purta la sporul vistieriei.* AL.; *e aci un spor adus temei: folclorul ca organ de cunoaştere.* BL.; *spor de periclitate;* (pop.) **a avea** (sau **a da, a prinde etc.**) **spor la vorbă**, a vorbi mult, a avea chef de vorbă, de flecăreală; a fi bine dispus: *dragostea cu care-l ascultăm îi dă vînt şi spor la vorbă.* VLAH.; **spor natural al populaţiei,** diferenţa dintre numărul născuţilor vii şi cel al decedaţilor, într-un anumit interval de timp. [Din sl. *sporŭ* „uger"; cuvîntul reprezintă o metaforă pastorală; cf. *mană*].

spor[2], spori m. **1.** organ microscopic de înmulţire şi răspîndire, caracteristic organismelor vegetale (bacterii, ciuperci, ferigi şi briofite), format pe cale sexuată sau asexuată; **2.** germen al protozoarelor sporozoare, rezultat al unui proces sexual, servind la răspîndirea şi supravieţuirea acestora în condiţii nefavorabile. [Din fr. *spore*].

sporádic, ~ci, sporadică, ~ce a. **1.** (înv.; despre boli) care afectează îndivizi izolaţi unul de celălalt; care se răspîndeşte întîmplător; **2.** care apare sau se manifestă pe ici, pe colo sau din cînd în cînd; lipsit de continuitate; întîmplător, incidental, ocazional: *aplecări – mai mult sporadice decît persistente – la lucrările ştiinţifice.* OD.; (adv.) *Gala Galaction are sporadic gingăşii de prerafaelit.* CĂL. [Din fr. *sporadique*].

sporadicitáte f. (rar) însuşirea a ceea ce este sporadic. [Din fr. *sporadicité*].

sporánge, sporangi m. organ în formă de sac în care iau naştere sporii la plantele criptogame. [Din fr. *sporange*].

sporí, sporesc vb. **1.** (înv. şi pop.; intr.) a progresa, a înainta, a avansa în lucru; a avea spor[1]: *cine vorbeşte lucrul nu-i sporeşte.* PANN; *unde-s doi puterea creşte şi duşmanul nu sporeşte.* AL.; **2.** (tr., intr. şi refl.) a (se) mări, a (se) înmulţi, a creşte; a (se) extinde: *an cu an împărăţia tot mai largă se sporeşte.* EM.; *îşi sporea colecţia de desene şi epigrame.* GHEŢIE; **3.** (tr., intr. şi refl.) a (se) amplifica, a (se) intensifica, a (se) înteţi: *mînia-n suflet ... sporea.* COŞB.; **4.** (înv.; intr.) a ajuta; a prii: *se puse ei cam dintîi împotrivă cu război ce nu le-au sporit.* N.COSTIN; **5.** (înv. şi pop.; tr. şi intr.) a pălăvrăgi, a flecări: *sporesc din gură multe.* PANN; *dacă ştiu eu ceva la sufletul meu din cîte ţi le-a sporit dumnealui.* CAR. [De la *spor*[1]; cf. sl. *sporiti*, bulg. *sporja*, sb. *sporiti*, ucr. *sporyty*].

sporíci, sporici m. **1.** plantă erbacee ramificată în partea superioară, cu frunze ovale şi cu flori mici, violete; verbină, săgeata-Domnului, spornic (*Verbena officinalis*); **2.** (bot.; pop.) troscot (*Polygonum aviculare*); (şi: (pop.) **sporiş**). [Din sb., ucr. *sporiš*].

sporifér, ~i, sporiferă, ~e a. care produce sau poartă spori[2]: *plante sporifere.* [Din fr. *sporifère*].

sporíre, sporiri f. **1.** acţiunea de a (se) spori şi rezultatul ei; sporit[2]; **2.** (înv.) progres; folos: *dînd în dreapta şi-n stînga, cu puţină sporire, ţăranul se-ntoarse fără de izbutire.* ALEX.; **3.** creştere cantitativă; înmulţire, majorare, mărire: *sporire de leafă.* MAIOR.; **4.** creştere în întindere; extindere, lărgire, mărire: *sporirea ţării strămoşeşti.* OD.; **5.** intensificare, întărire, înteţire: *sporirea poftei de mîncare.* [V. *spori*].

sporíş m. v. **sporici**.

sporít[1], ~ţi, sporită, ~e a. **1.** crescut, mărit[1], majorat[2]: *un număr sporit de bănci;* **2.** extins, lărgit: *tarla sporită;* **3.** intensificat, întărit, amplificat, potenţat: *responsabilitate sporită.* [V. *spori*].

sporít[2] n. sporire: *stă ... cu gîndul pironit numai la păstratul şi sporitul banilor.* GANE. [V. *spori*].

sporitór, ~i, sporitoáre a. (înv. şi pop.) **1.** care sporeşte sau care face să sporească: *izvoare mai îmbelşugate şi mai sporitoare.* OD.; **2.** îmbelşugat, spornic. [*Spori* + *-tor*].

spórnic, ~ci, spornică, ~ce a. **1.** îmbelşugat, abundent: *valurile de iarbă ... înviate de o spornică verdeaţă.* OD.; **2.** (înv.; despre plante) productiv; **3.** care se înmulţeşte uşor; prolific: *Henţeştii nu erau spornici de felul lor.* GHEŢIE; **4.** care ţine mult, care nu se consumă repede; economic: *sarmalele sînt mai spornice decît friptura;* **5.** care are spor[1] (la treabă); harnic, vrednic, eficient: *fata ... la lucru era tare spornică.* POP.; (adv.) *o mică luntre ... înaintînd spornic spre mal.* GANE; **spornic la vorbă**, vorbăreţ: *era mai tînăr şi mai spornic la vorbă.* SL.; **6.** care se face, se lucrează uşor, cu spor, cu randament mare; profitabil: *munca spornică a nopţilor.* VIANU. // m. **1.** (înv.) contribuabil neprevăzut iniţial la plata birului; **2.** (înv.; la pl.) însurăţei; **3.** (bot.; reg.) sporici (*Verbena officinalis*). [Din sl. *sporinŭ*].

spornicíe, spornicii f. (rar) **1.** hărnicie; **2.** prolificitate: *nu se îndoia că spornicia aceea neaşteptată vine de la Bodeşti.* GHEŢIE. [*Spornic* + *-ie*].

sporochíst, sporochişti m. chist în care se găsesc spori[2] sau celule germinative. [Din fr. *sporokyste*].

sporofíl, sporofiie f. frunză redusă care poartă sporangii cu spori[2]. [Din fr. *sporophyle*].

sporofít, sporofite n. organism vegetal (bacterii, ciuperci, ferigi, briofite) care poartă spori[2]. [Din fr. *sporophyte*].

sporofític, sporofitică a. (bot.) **generaţie sporofitică**, generaţie asexuată producătoare de spori[2], care alternează cu generaţia sexuată. [Din fr. *sporophytique*].

sporogén, ~i, sporogenă, ~e a. (biol.) care produce spori[2]. [Din fr. *sporogène*].

sporogenéză, sporogeneze f. (biol.) proces de formare a sporilor[2]. [Din fr. *sporogenèse*].

sporogón, sporogoni m. (bot.) sporofit al muşchilor[2], format dintr-un pedicul şi o capsulă cu spori[2]. [Din fr. *sporogone*].

sporovăí, sporovăiesc vb. (intr.) a vorbi mult şi fără rost; a flecări, a pălăvrăgi, a trăncăni; a tăifăsui: *pînă acasă am sporovăit despre una şi despre alta.* GHEŢIE; (tr.) *a sporovăi verzi şi uscate;* (şi: (înv. şi reg.) **sporovoi**). [Probabil contaminare între *spori* (din gură) şi *ciorovăi*].

sporovăiálă, sporovăieli f. faptul de a sporovăi; sporovăit; flecăreală, pălăvrăgeală, trăncăneală; taifas: *a vîntura mereu din revistă în revistă acelaşi borş de platitudini şi sporovăială răsuflate.* VLAH.; *ziua se încheia prin obişnuita sporovăială cu domnul Titeica.* GHEŢIE. [*Sporovăi* + *-eală*].

sporovăíre, sporovăiri f. (rar) sporovăială. [V. *sporovăi*].

sporovăít n. (rar) sporovăială: *nu mai terminau de sporovăit.* [V. *sporovăi*].

sporovoí vb. v. **sporovăi**.

sporozoár, sporozoare n. (la pl.) clasă de protozoare caracterizată prin prezenţa stadiului de spor[2] ca fază de dezvoltare, care trăiesc ca paraziţi intracelulari, producînd boli grave la oameni şi la animale (*Sporozoa*); (şi la sg.) animal din această clasă (ex. hematozoarul). [Din fr. *sporozoaïre*].

sporozoóză f. nume generic pentru bolile provocate de sporozoare. [Din fr. *sporozoose*].

sport, sporturi n. **1.** complex de exerciţii fizice şi de jocuri practicate metodic pentru formarea şi dezvoltarea unor calităţi motrice şi morale (curaj, voinţă, disciplină etc.); fiecare dintre formele particulare, reglementate ale acestui complex de exerciţii: *învăţasem să schiez încă de la zece ani, dar mai tîrziu sportul ăsta începuse să mă plictisească.* PR.; *practica mai toate sporturile: curse, gimnastică, scrimă, tir, volei;* **sporturi de iarnă**, sporturi practicate pe zăpadă (schi) sau pe gheaţă (patinaj, hochei); **sport alb**, tenis; **sportul cu balonul rotund** (sau **rege**), fotbal; **sportul cu mănuşi**, box; **de sport**, sportiv: *turişti în haine de sport.* TUD.; *sac de sport;* **teren de sport**, teren amenajat pentru practicarea jocurilor sportive, pentru desfăşurarea competiţiilor sportive; **2.** (p. ext.) îndeletnicire, activitate: *vînatul şi pescuitul sînt cele mai vechi sporturi.* SAD.; **sport naţional**, activitate în care excelează o naţiune: *comerţul era sportul naţional al evreilor;* (fam.) **a face sport cu ceva**, a face ceva de amorul artei; a exersa; a se juca: *ştiind însă aceştia că termenul „reacţionar" e odios în unele părţi ale*

Europei, fac sport cu această poreclă, atribuind-o nouă. EM. // a. caracteristic, propriu sportivilor; (p. ext.) lejer, confortabil: *îmbrăcăminte sport; pantofi sport;* **automobil sport,** tip de automobil suplu, elegant, foarte rezistent şi rapid, de obicei cu două locuri. [Din engl., fr. ***sport***].

sportíst, ~şti, sportistă, ~e m., f. (rar; adesea depr.) sportiv. [***Sport*** + *-ist*].

sportív, ~i, sportivă, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic sportului, referitor la sport; care serveşte la practicarea sporturilor: *ramură sportivă; revistă sportivă; ţinută sportivă;* **2.** în conformitate cu regulile sportului: *atitudine sportivă;* **3.** (şi m., f.) (persoană) care practică sportul; sportsman, sportist: *sportivii români au cucerit multe trofee.* [Din fr. ***sportif***].

sportivitáte f. atitudine onestă, corectă a sportivului privind respectarea regulamentului de joc şi comportarea faţă de partenerii şi de adversarii săi; lealitate: *au luptat în limitele sportivităţii.* [Din fr. ***sportivité***].

spórtmen m. v. **sportsman**.

sportsman, sportsmeni [spórtsmen] m. (livr.) sportiv; amator de sport: *o droaie de coconaşi şi de sportmeni întorşi din Paris.* VLAH.; *avea reputaţia ... unui sportsman renumit.* GHEŢIE; (şi: **sportmen**). [Din engl., fr. ***sportsman***].

spórtuiă, sportule f. (latinism; înv.) cadou. [Din lat. ***sportula***].

sporulá, pers. 3 **sporuleáză** vb. (bot.; intr.) a se înmulţi prin spori[2]; a produce spori[2]. [Din fr. ***sporuler***].

sporulát, ~ţi, sporulată, ~e a. (despre plante) care se înmulţeşte prin spori[2]. [Din fr. ***sporulé***].

sporuláţie, sporulaţii f. 1. proces de formare a sporilor[2]; **2.** mod de reproducere asexuată prin spori[2] (mai ales la plante). [Din fr. ***sporulation***].

spot, spoturi n. **1.** (fiz.) urmă luminoasă lăsată pe o scară gradată sau pe un ecran de o rază de lumină reflectată pe oglinda unor instrumente de măsură, care înlocuieşte acul indicator; **2.** punct luminos produs pe ecranul unui cinescop în locul unde cade fasciculul de electroni emişi de catod; **3.** fascicul concentrat de lumină folosit pentru luminarea scenei, a unui actor, a unei părţi de decor; proiector care produce acest fascicul: *spotul reflectorului venea din peretele din spate, ca la cinematograf.* CĂRT.; **4.** scurt anunţ sau reclamă comercială prezentată la radio sau la televizor; mesaj publicitar: *spot publicitar;* **5.** operaţie la bursă în care atît livrarea acţiunilor, cît şi plata se fac imediat după încheierea operaţiei. [Din fr. ***spot***].

spovádă, spovezi f. (înv. şi pop.) spovedanie: *şi greşeala mi-am văditu-mi în spovadă.* DOS.; *părinte, aceasta-i toată spovada mea.* MAT. [De la ***spovedi***].

spovăduí vb. v. **spovedi**.

spovedánie, spovedanii f. **1.** (bis.) mărturisire în faţa duhovnicului a păcatelor săvîrşite, pentru a obţine iertarea lor; spovedire, spovedit[2], spovadă; ceremonia spovedirii: *ascultă-mi spovedania! ... ea urcă în mine năvalnică.* GAL.; *se pregăti sufletește să meargă la spovedanie;* **2.** destăinuire a unui secret, a unei taine, a unei probleme personale etc.; istorisire a propriei vieţi; confesiune: *fiecare ... îşi scrie spovedaniile, arătînd dreptăţile sale.* CĂL.; *spovedania unui învins;* (şi: (înv. şi reg.) **ispovedanie**). [Din sl. ***ispovědanije***].

spovedí, spovedesc vb. **1.** (bis.; refl.) a-şi mărturisi păcatele unui duhovnic, pentru a obţine iertarea lor; a se mărturisi, a se griji: *s-a dus să se spovedească la un duhovnic în post.* PANN; **2.** (tr.) a asculta mărturisirea păcatelor unui credincios; a mărturisi, a griji: *la şapte ani voi să-l încredinţeze popii, pentru a-l spovedi şi a-l împărtăşi.* GHEŢIE; **3.** (refl. şi tr.) a mărturisi cuiva un secret, o taină; a (se) destăinui, a (se) confesa: *mă puteam eu spovedi unui copil?* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **spovedui, spovădui,** (înv.) **ispovedi, ispovedui**). [Din sl. ***ispovědati***].

spovedíre, spovediri f. acţiunea de a (se) spovedi; mărturisire, destăinuire, spovedanie, spovedit[2]: *n-a avut parte de spovedire şi cuminecare.* AG. [V. ***spovedi***].

spovedít[1], ~ţi, spovedită, ~e a. şi m., f. (persoană) care şi-a mărturisit păcatele unui duhovnic, pentru a obţine iertarea lor: *ieşeau din biserică spovediţii.* [V. ***spovedi***].

spovedít[2] n. spovedanie, mărturisire, spovedire: *spoveditul se face toată săptămîna mare.* SOR. [V. ***spovedi***].

spovedítor, spoveditori m. (înv.) duhovnic. [***Spovedi*** + *-tor*].

spovédnic, spovednici m. (înv.; rar) duhovnic; (şi: **ipovednic**). [Din sl. ***ispovědĭnikŭ***].

spoveduí vb. v. **spovedi**.

spráfcă, sprafce f. **1.** (înv.) cercetare judiciară; anchetă: *făcînd sprafcă în ispisoacele mele ...* AL.; **2.** (înv. şi reg.) **a face sprafca** (sau **sprafcă**) **din ...** (sau **de ...**), a jefui; a risipi; a distruge: *or să facă sprafca din lucruşoarele strînse cu atîta străduanie.* C. [Din rus. ***spravka*** „informaţie"].

sprángă f. v. **şprangă**.

spray, sprayuri [sprei] n. atomizor pentru pulverizarea unor substanţe cosmetice, insecticide etc.; substanţă pulverizată de un atomizor: *sprayuri împotriva transpiraţiei.* [Din engl. ***spray***].

spre prep. indică: **1.** orientarea, poziţia faţă de un reper; înspre: *odaia mea are ferestrele spre parc.* VLAH.; **2.** direcţia de mişcare, de orientare către un reper: *îşi aruncă ochii spre poartă.* CR.; **3.** direcţia de deplasare către o destinaţie; la: *în curînd pasul spre tine grăbeşte.* EM.; **4.** orientarea faţă de un moment proxim; aproape de ..., pe la; către: *spre sfîrşitul anului, avocatul îşi scoase paşaport.* GHEŢIE; *va pleca duminică spre luni;* **5.** obiectul unei preferinţe, al unei înclinaţii etc.: *el va fi mai aplecat spre abstracţiunile ştiinţei.* MAIOR.; **6.** reacţia (afectivă) apărută ca urmare a unei acţiuni: *am plecat, spre marele regret al confraţilor.* CAR.; **spre deosebire ...**, în opoziţie cu ..., faţă de ...: *el e profund cinstit spre deosebire de voi;* **7.** obiectivul vizat, scopul unei acţiuni; pentru, în vederea ... ca să ...: *Moţoc ... întrebuinţa creditul ce avea la domn spre împilarea gloatei.* NEGR.; *e spre binele tău să pleci;* **spre pildă,** de pildă, de exemplu: *mai multe ţinuturi ..., spre pildă Normandia, se supuseră de bunăvoie.* OD.; **8.** motivarea sensului unui fapt, a unei atitudini; drept, ca, echivalînd cu ...: *spre răsplată, două hatîruri am să-ndrăznesc a cere.* CAR. // (intră în compunerea numeralelor de la 11 la 19) adăugat la ..., peste: *douăsprezece.* [Lat. ***super***].

sprehúi, ~i, sprehuie, ~i a. (reg.) nebunatic; uşuratic; dezordonat: *eram tînăr şi zbrehui atuncea.* SAD.; (şi: **zbrehui**). [Et. nec.].

sprehuiát, ~ţi, sprehuiată, ~e a. (reg.) nebunatic; neastîmpărat: *fiindcă-l ştia toţi de zbrevuiat, ceilalţi cu dîns multă-ş făcea şagă.* B.-DEL.; (şi: **zbrehuiat**). [De la ***sprehui***].

sprejení vb. v. **sprijini**.

sprejíní vb. v. **sprijini**.

sprenţ n. v. **spenţer**.

sprénţur n. v. **spenţer**.

spríjin, sprijine n. **1.** ceea ce serveşte să sprijine, să susţină, să proptească ceva; reazem, sprijineală, sprijinitoare, sprijoană: *şi sprijin pe toiag cătînd.* COŞB.; **2.** (tehn.) reazem; **3.** (fig.) ajutor, ocrotire, protecţie: *pe noi să ne laşi ... cu inima arsă şi fără nici un sprijin.* CR.; *preţuirea celor pe care îi iubim e un sprijin.* PR.; **în sprijinul ...**, pentru susţinerea, argumentarea etc. unui fapt: *arheologia a adus noi dovezi în sprijinul continuităţii românilor în nordul Dunării;* **a da sprijin** sau **a veni în sprijinul cuiva,** a sprijini: *vină în sprijinul meu, ajută-mă cu ce te-a lăsa inima.* SAD.; **4.** (concr.) susţinător, ocrotitor, protector: *ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine.* EM. [Din sl. ***sŭprenženŭ***].

sprijineálă, sprijineli f. (înv.) sprijin: *ajutor săracilor şi văduvelor sprijineală.* DOS. [***Sprijini*** + *-eală*].

sprijiní, spríjin şi (înv.) **sprijinesc** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) susţine, a (se) rezema, a (se) propti (ca să nu cadă); a (se) fixa lîngă sau pe un sprijin: *s-a sprijinit ... în ciomagul cioplit ... de mîna lui.* SOR.; *se sprijini în coate;* (fig.) *din orice clipă trecătoare ăst adevăr îl înţeleg că sprijină vecia-ntreagă.* EM.; **2.** (fig.; tr.) a contribui la reuşita cuiva sau a ceva; a susţine pe cineva sau ceva; a ajuta, a ocroti, a proteja pe cineva: *trebuie ca propunerea să fie sprijinită de trei membri.* GHICA; *făgăduia că-l va sprijini cu oaste.* OD.; (refl. recipr.) *se sprijineau unii pe alţii;* **3.** (fig.; tr.) a adeveri, a atesta, a confirma, a proba, a demonstra: *faptele noi au sprijinit teoria;* **4.** (fig.; tr. şi refl.) a pune bază pe ceva, a constitui temeiul a ceva; a (se) baza, a (se) bizui: *demersurile lui nu se sprijină pe legile în vigoare;* **5.** (înv.; refl.) a se apăra: *să se sprejînească de turci.* NEC.; **6.** (înv. şi reg.; tr.) a prinde; a ţine: *Anania au sprejenit în braţe capul lui Azaria tăiat.* DOS.; **7.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) colecta (într-un recipient): *sîngele i s-o pornit, în pahar s-o sprijinit.* POP.; (şi: (înv.) **sprejeni, sprejíni**). [De la ***sprijin***].

sprijiníre, sprijiniri f. **1.** acţiunea de a (se) sprijini; reazem, sprijin; **2.** proptire, susţinere (ca să nu cadă, să nu se surpe); (spec.) lucrare auxiliară în construcţii de susţinere a pereţilor unei excavaţii: *sprijinirea malurilor;* **3.** (fig.) contribuţie la reuşita cuiva sau a ceva; susţinere; ajutor, ocrotire, protecţie acordată cuiva: *în sprijinirea importantelor interese constituţionale ... au avut destulă luare-aminte pentru limba în care scriu.* MAIOR. [V. ***sprijini***].

sprijinitór, ~i, sprijinitoáre a. **1.** care susţine ceva (ca să nu cadă, să nu se surpe): *grindă sprijinitoare; stîlp sprijinitor;* **2.** (fig.; şi m., f.) (persoană) care sprijină pe cineva sau ceva; ajutor, ocrotitor, susţinător, protector: *Dumnezeu le dă biruinţa, căci el e sprijinitorul pricinilor drepte.* BĂLC.; *nu se mai plăteau sumele subscrise de sprijinitori.* PETR. // f. (pl. **sprijinitori**) reazem; rezemătoare: *copila intră în strana ei şi-şi aşează coatele în sprijinitori.* SAD.; *scară fără sprijinitoare.* [***Sprijini*** + *-tor*].

sprijoánă, sprijoane f. (reg.) **1.** scîndură, grindă etc. pe care se sprijină sau care susţine ceva; sprijin; proptea: *puse sprijoane la casa veche;* **2.** (fig.) ajutor, sprijin, protecţie: *mă-nsurai de tînăr încă să am razem şi sprijoană.* COŞB. [De la ***sprijin***].

sprinceánă f. v. **sprînceană**.

sprincenát a. v. **sprîncenat**.

sprincenúţă f. v. **sprîncenuţă**.

sprínkler, sprinklere n. dispozitiv automat montat la capătul unei conducte sau la un extinctor pentru stropirea abundentă cînd temperatura se măreşte. [Din fr., engl. ***sprinkler***].

sprint, sprinturi n. **1.** mărire a vitezei de alergare, de obicei pe ultima fază a unei întreceri sportive (în apropierea punctului de sosire); **2.** categorie sportivă a probelor de viteză pe distanţă scurtă (atletism, ciclism, înot). [Din engl., fr. ***sprint***].

sprintá, sprintez vb. (intr.) a-şi mări viteza de alergare, de pedalare etc. într-o întrecere sportivă (în apropierea punctului de sosire); a alerga, a înainta cu viteză maximă (într-o probă sportivă). [Din fr. ***sprinter***].

sprinteiór, ~i, sprinteioáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui sprinten; sprintenel: *al ei joc părea*

un zbor chiar de flutur sprinteior. AL. [***Sprinten*** + *-ior*].

sprínten, ~i, sprintenă, ~e a. **1.** care se mişcă cu uşurinţă; rapid; iute, ager, vioi; săltat[2]: *împrejuru-ne s-adună ... ciute sprintene de munte.* EM.; (adv.) *păşea sprinten pe holurile Universităţii;* **2.** care se face cu uşurinţă, cu rapiditate; care denotă, exprimă vioiciune, iuţeală, agerime; vioi, zglobiu: *n-ai ştiut ... ce suliţi port în sprintenu-mi cuvînt.* COŞB.; *pasul îl purta sprinten ... prin dumbrăvile din păduri.* GHEŢIE; **sprinten la minte,** inteligent; **3.** (fig.) înalt, suplu; elegant: *galerii ... cu sprintene coloane.* AL.; **4.** (pop.) subţire: *îşi lepădă ... haina de deasupra şi rămase într-alta, mai sprintenă.* SAD.; (adv.) *sosi ... un străin mărunt la trup, cam sprinten îmbrăcat pentru un ger ce îngheţa apa.* GANE; **5.** (înv.) dotat cu armament uşor, pregătit pentru intervenţii rapide; sprinţar: *tătarii ... să cam hărăţie cîte puţin cu oastea moschicească cea sprintină.* NEC. // s. (înv.) ostaş dotat cu arme uşoare, pentru intervenţii rapide; sprintenaş; sprintenime: *patruzeci de mii sprintine de război au trecut înaintea Domnului.* BIBLIA; (şi: (înv.) **sprintin**. [Din sl. ***sŭprentĭnŭ***; cf. bulg. ***spreten***, sb. ***spretan*** „sprinten"].

sprintenáş, sprintenaşi m. (înv.; rar) ostaş dotat cu arme uşoare, pentru intervenţii rapide; sprinten: *domnul nostru ... şi-a luat o mînă de sprintenaşi.* VLAH. [***Sprinten*** + *-aş*].

sprinteneálă f. însuşirea de a fi sprinten; uşurinţă, rapiditate în mişcări; agerime, vioiciune, sprintenie: *m-a uimit sprinteneala cu care păşea.* [***Sprinten*** + *-eală*].

sprintenél, ~i, sprinteneá (~icá), ~ele a. (pop.) sprinteior: *un copilandru nalt, rumen, sprintenel.* [***Sprinten*** + *-el, -ea* (*-ică*)].

sprintení, sprintenesc vb. (înv. şi reg.; refl.) a se grăbi: *se sprinteneau să ajungă pînă în amurg.* [De la ***sprinten***].

sprintenície f. (înv.) sprinteneală: *sări pe un al treilea* [cal] *cu multă sprintenie.* BĂLC. [***Sprinten*** + *-ie*].

sprintenísme f. (înv.; col.) trupă înarmată uşor, pentru intervenţii rapide: *la războiul hărţuitor sprintenimea să nu iasă înainte să dea harţă.* BĂLC. [***Sprinten*** + *-ime*].

sprínter, ~i, sprinteră, ~e m., f. sportiv specializat în probele de sprint. [Din engl. ***sprinter***].

spríntin a. v. **sprinten.**

sprinţár, ~i, sprinţară, ~e a. **1.** plin de vioiciune, de neastîmpăr; zburdalnic, zglobiu, zvăpăiat, nebunatic: *copila părintelui cum era sprinţară ... a bufnit în rîs.* CR.; **2.** care exprimă, denotă vioiciune, neastîmpăr: *priviri sprinţare;* (fam.) **a avea minte sprinţară,** a fi inteligent: *era viclean şi avea mintea sprinţară;* **3.** (fig.) hoinar, nestatornic; trecător: *sprinţar şi înşelător este gîndul omului.* CR.; **4.** (înv.) aventurier: *sulgerul, fiind om mai sprînţar, nu s-au mai întors în ţară.* N.COSTIN; **5.** (rar) uşuratic; frivol: *femeia ... tînără, sprinţară ... are ceva drăcesc feminin în ea.* IBR.; **6.** (înv.) înarmat uşor, pregătit pentru intervenţii rapide; sprinten: *asupra oştii sprînţare, cum este tătarul, niciodată nu-i slobod.* COSTIN; **7.** (reg.) îmbrăcat subţire: (adv.) *umblă prea sprinţar îmbrăcat;* (şi: (înv.) **sprînţar**). [Et. nec.; cf. ***sprinten***].

sprinţăréţ, ~i, sprinţăreáţă, ~eţe a. (rar) diminutiv al lui sprinţar: *o, tu, gîndule sprinţăreţ!* GANE. [***Sprinţar*** + *-eţ*].

sprinţărói, sprinţăroi m. augmentativ al lui sprinţar: *mă! da sprinten şi sprinţăroi copil mai ai!* CR. [***Sprinţar*** + *-oi*].

spriţ n. v. **şpriţ**[2].

sprînceánă, sprîncene f. **1.** formaţie păroasă, cu fire scurte şi dese, crescută în linie arcuită deasupra orbitei ochiului: *sprîncenele arcate fruntea albă i-o încheie.* EM.; *sprîncenele ei erau subţiri de la natură şi bine arcuite.* PR.; **a ridica sprîncenele** (sau **din sprîncene**), a privi mirat, a arăta surprindere ori nemulţumire: *ridică din sprîncene surprinsă şi se încruntă.* C.PETR.; **a încreţi** (sau **a încrunta**) **sprîncenele** (sau **din sprîncene**), a se întrista, a se posomori, a se supăra; a se încrunta: [craiului] *nu i-a prea venit la socoteală şi, încreţind din sprincene, a zis.* CR.; *încruntă din nou sprîncenele.* GHEŢIE; **a se uita** (sau **a privi, a pîndi**) **pe sub sprîncene,** a privi pe furiş; a se uita cu neîncredere, bănuitor: *se uita pe sub sprîncene.* REBR.; **a alege** (sau **a alcătui etc.**) **pe** (sau **după**) **sprînceană,** a alege (sau a alcătui din ceea) ce este (considerat) mai bun, mai valoros etc.: *oastea ... o înfiinţă tot din oameni unul şi unul, aleşi pe sprînceană.* ISP.; **a fi cu ochi şi** (cu) **sprîncene,** a fi prea evident pentru a putea fi negat; **2.** (p. anal.) creastă, coamă, culme, muchie de deal, de munte: *zări pe sprinceana dealului înălţîndu-se ... cetăţuia Neamţ.* NEGR.; **3.** margine: *suiau drumuşorul spre sprînceana codrului.* SAD.; **4.** geană de lumină; zare: *o sprînceană alburie se iveşte pe coama dealului de către răsărit.* CAR.; **5.** (reg.; la pl.) căpuţe mici la vîrful încălţămintei; (şi: **sprinceană**). [Lat. ****supercina*** (<***supercilia*** + *gena*)].

sprîncenát, ~ţi, sprîncenată, ~e a. **1.** cu sprîncene mari, dese, stufoase; sprîncenos: *e chipeşă ..., cu ochi negri şi sprîncenată.* SOR.; **călătorie sprîncenată,** urare (glumeaţă) prin care se exprimă lipsa de regret la plecarea cuiva: *călătorie sprîncenată, zise boierul; de rămîneai îmi erai ca un frate, iară de nu, îmi eşti ca doi.* CR.; **2.** (rar) cu sprîncenele vopsite cu creionul dermatograf: *sulemenită şi sprîncenată;* **3.** (fig.) ieşit din comun; aparte, deosebit: *de-or fi sprîncenate, nu le mai ajungi cu prăjina la nas.* GANE; **4.** (fig.) împodobit, decorat: *case ... cu ferestrele înflorite cu chenare albastre, cu „ferestre sprîncenate", adică.* SAD.; **5.** (p. anal.; înv.) înălţat de la pămînt; ridicat, înalt: *om însera pe la curţile dumnivoastre aste nalte sprincenate.* PANN; (şi: **sprincenat**). [***Sprînceană*** + *-at*].

sprînceneá, sprîncenele f. (reg.) sprîncenuţă: *te vezi după sprîncenele că eşti făcător de rele.* POP. [***Sprînceană*** + *-ea*].

sprîncenós, ~şi, sprîncenoásă, ~e a. (înv. şi reg.) sprîncenat: *maiorul ... mustăcios şi sprîncenos.* REBR. [***Sprînceană*** + *-os*].

sprîncenúţă, sprîncenuţe f. diminutiv al lui sprînceană; sprîncenea: *se uita la curiosul episcop, încreţind din sprincenuţe.* NEGR.; (şi: **sprincenuţă**). [***Sprînceană*** + *-uţă*].

sprînţár a. v. **sprinţar.**

spudaxí, spudaxesc vb. (grecism; înv.; tr.) a învăţa; a instrui: *l-am spudacsit pe Radu pîn-a nu-l lua de ginere.* AL. [Din gr. mod. ***spudáxa*** (aor. lui ***spudázo***)].

spudaxít, ~ţi, spudaxită, ~e a. (înv.) cultivat; instruit: *toţi junii muchelefi şi spudaxiţi aveau cîte o bibliotecă.* FIL. [V. ***spudaxi***].

spuitór a. v. **spunător.**

spúlber, spulbere n. **1.** spulberare; ninsoare spulberată; vînt puternic: *înteţit, omătu-n spulber, bate zuruind în geamuri.* VLAH.; **2.** (fig.) nimicire; **a merge în spulber,** a fi sortit pieirii: *dacă se înfrăţeşte armata cu norodul, atuncea merge în spulber clasa asupritorilor.* SAD. [De la ***spulbera***].

spulberá, spúlber vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) ridica (praf, zăpadă, frunze etc.) în vîrtej şi a se duce departe; a (se) împrăştia, a (se) risipi, a (se) zburătăci: *viscolul ridică omătul şi-l spulberă în văzduh.* VLAH.; **2.** (tr.) a lăsa gol, a pustii: *m-aş duce ca vîntul cînd spulberă pămîntul.* POP.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) nimici, a (se) distruge, a (se) prăpădi: *şi culme şi cetate ... toate fost-au spulberate.* COŞB.; *şansele sale de a ajunge profesor ... se spulberaseră.* GHEŢIE; **4.** (reg.; refl.) a se supăra: *ce-ai făcut tu cu Aniţa? ... tu iară te-ai spulberat pe ea.* SL. [Lat. ****expulverare***].

spulberáre, spulberări f. **1.** acţiunea de a (se) spulbera şi rezultatul ei; **2.** împrăştiere, risipire, zburătăcire, în vîrtej: *spulberarea zăpezii de pe acoperiş;* **3.** (fig.) nimicire, distrugere: *spulberarea speranţelor.* [V. ***spulbera***].

spulberát, ~ţi, spulberată, ~e a. **1.** ridicat de vînt, de furtună şi dus departe; împrăştiat, risipit, zburătăcit: *omătul spulberat se-ntinde ca o mare.* AL.; **2.** de pe care zăpada a fost luată, împrăştiată de vînt: *drumul e drept, dar cînd spulberat, cînd greu troienit.* PETR.; **3.** (fig.) zăpăcit, neserios; uşuratic; impulsiv, furios; spulberatic: (subst.) *în spulberatul de Alexandru nu avea nici o încredere.* GANE; **4.** (fig.) nimicit, distrus; pierdut: *îşi vede visele spulberate.* CĂL. [V. ***spulberą***].

spulberátic, ~ci, spulberatică, ~ce a. (pop.) zăpăcit, impulsiv; nestatornic; uşuratic: *o fi Tomşa om spulberatic şi sîngeros, dar a făcut multora dreptate.* SAD. [***Spulbera*** + *-atic*].

spulberătór, ~i, spulberătoáre a. (rar) care spulberă; care este spulberat: *vînt spulberător; ţărînă spulberătoare.* [***Spulbera*** + *-tor*].

spulberătúră, spulberături f. **1.** zăpadă, praf, frunze etc. împrăştiate de vînt; (p. ext.; col.) lucruri împrăştiate: *sta în iarbă o largă spulberătură de fulgi cenuşii.* GAL.; **2.** (reg.) nume dat unor iritaţii, erupţii de piele; spurc; **3.** (bot.; reg.) dumbeţ (*Teucrium chamaedrys*). [***Spulbera*** + *-ătură*].

spulberíş n. **1.** (reg.) viscol; **2.** (reg.) troian (de zăpadă); **3.** (înv. şi reg.) pămînt nefertil: *unde-i spulberiş, acolo-i dă loc rumânului.* POP. [***Spulbera*** + *-iş*].

spumă, spumez vb. **1.** (intr. şi refl.) a face (multă) spumă; a spumega: *vinuri străine se varsă spumînd.* BOL.; [apele] *curg spumînd între rîpi de stîncă.* SAD.; **2.** (fig.; intr.) a se dezlănţui, a spumega de furie: *el spumează şi toarnă de ciudă un monolog enorm.* CAR.; **3.** (intr.) a se acoperi de spumă; a se înspuma, a asuda: *voinicii cai spumau în salt.* COŞB.; **4.** (intr.; despre animale) a saliva abundent cu spumă; a face spumă la gură; a spumega; **5.** (rar; tr.) a spumui: *mama spumează supa.* [De la ***spumă***].

spumánt, ~ţi, spumantă, ~e a. spumos: *vin spumant.* // m. **1.** substanţă care, dizolvată într-un lichid, formează o spumă persistentă; **2.** soluţie conţinînd o asemenea substanţă: *spumant de baie.* [***Spumă*** + *-ant*; cf. it. ***spumante***].

spumáre, spumări f. acţiunea de a (se) spuma şi rezultatul ei; spumegare: *uleiuri cu tendinţă de spumare.* [V. ***spuma***].

spumát, ~ţi, spumată, ~e a. **1.** care face spumă; spumant; cu spumă; spumos: *robul luă ambe trupurile-n spate ... şi în apa Dunărei spumate el le azvîrli.* NEGR.; **2.** plin de spumă; înspumat, asudat, spumegat[1]: *caii ... cu gurile spumate.* ALEX.; *dă frîu, cuprinde gîtul fugarului spumat.* COŞB. [V. ***spuma***].

spumătec a. v. **spumatic.**

spumátic, ~ci, spumatică, ~ce a. (rar) **1.** cu spumă; spumegat[1]: *spumatic pîrîu.* C.L.; **2.** înspumat, spumat: *mistreţul cu colţii spumateci.* COŞB.; (şi: **spumatec**). [***Spumă*** + *-atic*].

spúmă, spume f. **1.** strat albicios care se formează la suprafaţa unui lichid agitat: [lacul] *tremurînd cu unda-n spume, între trestie se farmă.* EM.; *caii ... albi ca spuma laptelui.* ST.; (fig.) *un cer lăptos, făcut mai mult dintr-o spumă de nori.* VLAH.; **spumă-de-mare,** piatră ponce; **2.** salivă înspumată (care se prelinge din gură); bale: *o, calul meu! ..., de-acum eu nu te voi vedea ... cum mesteci spuma albă-n frîu.* COŞB.; *cu o spumă subţire în colţurile gurii, Miron Iuga răcnea.* REBR.; **a face spumă** (sau **spume**) **la gură,** a avea salivaţie abundentă (de furie, de prea multă vorbă etc.); a spumega; a se enerva foarte tare, a se dezlănţui; a spuma: *se strîmbă epilectic şi face spumă la gură.* DELAVR.;

3. sudoare înspumată de pe corpul unor animale: *caii se apropiau de sosire, conduşi ... de un pursînge negru, acoperit de spume.* GHEŢIE; **4.** clăbuc de săpun, de detergent: *spuma dădea afară din lighean;* **5.** albuş de ou bine bătut: (adv.) *albuşuri bătute spumă;* **6.** strat care se ridică deasupra unor alimente în timpul fierberii sau fermentaţiei (şi care se îndepărtează); **spumă de drojdie** (sau **de drojdioară**), băutură alcoolică preparată prin distilarea drojdiei de vin: *îl aflai chiar de la Pirgu, la o spumă de drojdioară.* M.CAR.; **7.** (fig.) ceea ce este (considerat) mai curat, mai bun, mai ales; cremă, floare, lamură: *acea spumă a societăţii britanice ... poartă numele de high life.* OD.; **8.** (fig.; col.) partea coruptă, declasată a unei societăţi; drojdie, pleavă, scursură: *spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi să ajung-a fi stăpînă şi pe ţară şi pe noi!* EM. [Lat. ***spuma***].

spumătoáre, spumători f. (înv.) spumieră. [***Spuma*** + *-ătoare*].

spumeálă, spumeli f. (bot.; reg.) scuipatul-cucului (*Cardamine pratensis*). [***Spuma*** + *-eală*].

spumegă, spúmeg vb. (intr.) **1.** a face spumă; a spuma: *spumegă valul jos clocotind.* AL.; *spumegă vinul în pahare;* **2.** (fig.) a fi plin de viaţă, de elan, a fi exuberant; a clocoti: *spumegă desfrîul în mişcări şi în cuvinte.* EM.; **3.** (fig.) a se înfuria, a se dezlănţui; a spuma: *sultanul turcilor turba şi spumega de mînie.* ISP.; *spumega contra ruşilor, desigur numai în familie şi-n şoaptă.* CĂRT.; **4.** a se acoperi de spumă; a asuda; a face clăbuci la gură; a spuma: *caii spumegau de sudoare.* NEGR. [De la ***spumă*** (după *fumega*)].

spumegái n. (rar) spumă murdară, urîtă. [***Spumeg*** + *-ai* (după *mucegai, putregai*)].

spumegáre, spumegări f. **1.** acţiunea de a spumega şi rezultatul ei; spumegat[2]; **2.** producere de spumă; (concr.) apă care spumegă: *Prutule, tu vii turbat ... şi n-ai loc, cum vii de mare – ce, ţi-e iar de spumegare?* COŞB.; **3.** (fig.) dezlănţuire a furiei; furie: *se veseli de neputincioasă şi comica lui spumegare.* C.PETR.; **4.** înspumare, asudare: *gerul dă aripi de vultur cailor în spumegare.* AL. [V. ***spumega***].

spumegát[1], ~ţi, spumegată, ~e a. **1.** cu spumă; înspumat, spumegător, spumat, spumegînd: *şi curgea deodată ploaie spumegată.* POP.; (fig.) *ale valurilor mîndre generaţii spumegate zidul vechi al mănăstirei în cadenţă îl lovesc.* ALEX.; **2.** plin de spumă; asudat, înspumat: *cal spumegat.* [V. ***spumega***].

spumegát[2], spumegaturi n. (rar) spumegare: *ochiul distinge într-o mare înfuriată pînzele corăbiilor printre spumegatul alb al jocului valurilor.* GHICA. [V. ***spumega***].

spumegător, ~i, spumegătoare a. care spumegă; înspumat, spumegat[1]: *valuri peste valuri s-azvîrl spumegătoare.* AL. // m. (înv.) **spumegător de mare**, pirat: *un vapor pentru urmărirea spumegătorilor de mare.* GHICA. [***Spumega*** + *-tor*; cf. fr. *écumeur*].

spumegînd, ~zi, spumegîndă, ~e a. **1.** spumegat[1], spumos, spumegător: *valuri spumegînde;* **2.** spumat: *iute alergînd pe un cal spumegînd.* POP. [V. ***spumega***].

spumegós, ~şi, spumegoásă, ~e a. spumos: *rîuri spumegoase şi răpezi.* OD. [***Spumega*** + *-os*].

spumiéră, spumiere f. lingură plată, găurită, cu care se îndepărtează spuma de pe mîncărurile care fierb; spumătoare. [***Spumă*** + *-ieră* (după *supieră, sosieră*)].

spumînd, ~zi, spumîndă, ~e a. (rar) spumegător, spumegînd: *trăiam în doina tristă* [-a] *voinicului din munte, în visul ţărei drage, în stîncele-i cărunte, în rîurile-i care spumînde din munţi gem.* EM. [V. ***spuma***].

spumogén, spumogene a. substanţă care produce o spumă specială, utilizată la extinctoare. [De la ***spumă*** (după *fumigen*)].

spumós, ~şi, spumoásă, ~e a. **1.** care face spumă; cu spumă; înspumat, spumegător, spumant, spumegos: *porneşte spumoasele lui valuri bătrînul ocean.* ALEX.; *spumoasele pahare de bere;* **vin spumos**, vin care face spumă cînd este turnat în pahare, datorită fermentării incomplete sau unui procedeu special de fabricaţie; **2.** ca spuma; vaporos, diafan, fin, străveziu: *dădeam la o parte învelitoarea spumoasă care atîrna deasupra patului.* EL.; *bluză spumoasă;* **3.** (fig.) bogat în figuri de stil; plin de vervă; viu, colorat: *conversaţia aceasta uşoară şi spumoasă, lipsită de miez, ... încîntă pe conte.* GHEŢIE; *replici spumoase; stil spumos.* [***Spumă*** + *-os*].

spumozitáte, spumozităţi f. însuşirea a ceea ce este spumos: *spumozitatea şampaniei.* [Din fr. ***spumosité***].

spumuí, spumuiesc şi (reg.) **spúmui** vb. (tr.) a îndepărta spuma de pe mîncărurile care fierb (cu spumiera): *ai spumuit supa?* [***Spumă*** + *-ui*].

spunătór, ~i, spunătoáre a. (înv.) revelator: *discurs spunător.* // m. propovăduitor: *slugi fură prorocii şi spuitori aceii venite.* COR.; (şi: **spuitor**). [***Spune*** + *-tor*].

spúne, spun vb. **1.** (înv.; tr.) a arăta; a indica: *spuse cărările sale lui Moisi.* PSALT.; *chipu-i îngeresc, ... mersu-i plin de farmec ... o spun mai mult că-i fată decît că e fecior.* AL.; **2.** (înv.; refl.) a se înfăţişa: *să spusă cu soţiile sale la divan.* DOS.; **3.** (tr.) a-şi exprima prin cuvinte gînduri, idei, sentimente, opinii etc.; a formula un enunţ; a zice: *Dimitrie simţea ... că mai are ceva de îndeplinit, nici el n-ar fi putut spune ce anume.* GHEŢIE; **ce să spun ...**, formulă prin care se exprimă dezacordul, rezerva faţă de un lucru (relatat de interlocutor); **nu mai spune** sau **ce spui!**, formulă prin care se exprimă mirarea, îndoiala, neîncrederea, rezerva faţă de cele spuse de cineva: *ce spui tu, măi?* CR.; **4.** (tr.) a rosti sunete, cuvinte; a pronunţa, a articula: *moldovenii spun „chicior", ardelenii spun „pticior"; spune „a"!;* **5.** (tr.) a declama, a recita; a zice: *a spus o poezie;* **6.** (tr.) a arăta ceva prin cuvinte; a aduce la cunoştinţa cuiva; a comunica: *ce-ţi spuneam eu?* DELAVR.; *o voi ruga ... să-mi spună totul.* GHEŢIE; **a spune verde** (**în faţă** sau **în ochi**), a spune adevărul fără înconjur sau menajamente: *Moş Roată ... spunea omului verde în ochi, fie cine-o fi.* CR.; **a-i spune cuiva inima**, a presimţi, a intui: *mîine va veni! ştiu eu, că-mi spune inima.* COŞB.; **a-i spune cuiva una**, a comunica un lucru dezagreabil cuiva; **7.** (fig.; tr.) a semnifica: *gestul lui nu spune nimic;* **8.** (tr.) a transmite un mesaj: *spune-i să poftească.* PR.; **9.** (tr.) a atrage atenţia; a certa: *începuse să fure şi nimeni nu-i spunea nimic;* **10.** (înv. şi pop.; tr.) a explica, a lămuri: *la scripturi ... afla cuvinte scumpe şi nu se afla nime să i le spuie.* MOXA; **11.** (tr.) a afirma; a susţine; a pretinde: *poţi zidi o lume-ntreagă, poţi s-o sfărîmi ..., orice-ai spune, peste toate o lopată de ţărînă se depune.* EM.; *grecul ... spune că cel mai mare bine pentru om ar fi să nu se nască.* BL.; (refl. impers.) *din bătrîni se spune că sînt ceasuri bune şi că rele sînt.* AL.; **12.** (tr.) a cere, a dispune, a ordona, a porunci: *spune-i să tacă!;* **13.** (tr.) a expune, a relata, a povesti: *am încălecat iute pe-o şa şi-am venit de v-am spus povestea aşa.* CR.; **a spune (cîte) verzi şi uscate** (sau **moşi pe groşi, vrute şi nevrute, gogoşi** ori **braşoave, cai verzi pe pereţi, cîte şi mai multe**), a pălăvrăgi; **14.** (tr.) a se afla scris, cuprins într-un text: *îţi luceau ochii de preacurvie cum spune Biblia.* PR.; (impers.) *spun că omori patrusprezece inşi cu mîna lui.* BĂLC.; **15.** (rar; tr.) a evoca: *nu-ţi spune nimic glasul meu?* DELAVR.; **16.** (tr.) a mărturisi cuiva ceva; a se destăinui: *o trudea vreo taină şi-ar fi vrut s-o spuie.* COŞB.; *nu îi spusesem încă răspicat că o iubesc.* EL.; **17.** (înv., pop. şi fam.; tr.) a divulga, a pîrî, a denunţa: *vine nenea Iancu şi ăsta, cum mă cunoaşte, o să mă spuie, o să mă puie faţă.* CAR.; *îl chinuiseră cîteva zile să spună numele celor care îl trimiseseră.* PR.; **18.** (înv.; refl.) a se spovedi: *păsaţi, spuneţi-vă preuţilor!* COR.; **19.** (tr.) a numi, a chema, a intitula; a porecli: *cum ... l-a mai fi chemînd? – zi-i pe nume să ţi-l spun.* CR.; *oamenii îi spun „nebunul"*; (refl. impers.) *i se spune „maestru"*; **20.** (fig.; tr.) a cînta: *aud doina spusă din frunză.* DELAVR. [Lat. ***exponere***].

spúnere, spuneri f. **1.** acţiunea de a spune; **2.** exprimare prin cuvinte: *nuvela nu e ascultată pentru observaţia ei, ci pentru modalitatea spunerii.* CĂL.; **3.** comunicare: *a căzut în patima spunerii adevărului.* PR.; **4.** (înv.) propovăduire; predică: *spunerea ce e către efeseani.* COR.; **5.** (pop.) proverb, zicală: *să procitesc în minte mii de spuneri de folos.* PANN; **6.** (înv.) povestire; relatare: *copiez din albumul meu chiar spunerea doamnei B.* NEGR.; **7.** (rar) dezvăluire, divulgare; denunţ: *amîna spunerea numelor infractorilor.* [V. ***spune***].

spuntá, spunt vb. (italienism; înv.; intr.) a se ivi: *nu putu vreodată un zîmbet să mai spunte pe buzele lui arse.* MACED. [Din it. ***spuntare***].

spurc, spurcuri n. (reg.) **1.** excrement; **2.** mulţime (de ...): *are un spurc de oi;* **3.** numele unor boli de piele (urticarie, coşuri, furuncule etc.); spurcat[2], spurcăciune, spulberătură; **4.** reumatism. // m. (pl. **spurci**) **1.** (zool.) lup (*Canis lupus*): *la Andrii nu lucrăm, că-i rău de spurci.* POP.; **2.** (zool.) şoarece (*Mus musculus*); **3.** (reg.) diavol. [Lat. ***spurcus***].

spurcă, spurc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a murdări (cu excremente, cu urină etc.): *n-am spurcat fîntîna.* VIERU; (refl. pas.) *numai cu un găinaţ de cioară marea nu se spurcă.* Z.; **2.** (fig.; tr.) a întina, a macula: *vă văd lungiţi pe patul juneţii ce-aţi spurcat-o.* EM.; **3.** (fig.; tr.) a pîngări, a necinsti: *de cînd pe-acest pămînt trădarea neagră calcă şi spurcă pragul sfînt al ospeţiei?* AL.; **4.** (înv. şi pop.; refl.) a-şi evacua excrementele sau urina (murdărind în jur): *s-a spurcat cîinele în casă;* **5.** (pop.; tr.) a atinge o mîncare sau un vas de gătit de ceva murdar, scîrbos sau oprit de biserică, făcîndu-l de nefolosit: *mi-a spurcat găleata;* **6.** (fig.; refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină impur prin atingere, ingurgitare etc.: *ia din cur şi bagă-n gură, şi păzea să nu te spurci.* Z.; **7.** (fig.; înv. şi pop.; tr.) a înjura; a batjocori: *l-am înfruntat cînd ne spurca şi ne batjocorea.* SAD.; *altă grijă n-au decît să spurce lumea cu sudalmele lor;* **8.** (fig.; înv. şi pop.; tr.) a silui; a necinsti: *acum, spurcată cum a fost de cei patru, mie nu-mi mai trebuie.* ST.; **9.** (bis.; refl.) a mînca de dulce în post[1]: *mulţi nu vor să mai ţie posturile cum trebuie; se spurcă după două, trei zile, că s-a înrăit lumea.* SOR.; **10.** (tr.) a încălca prescripţiile bisericii creştine referitoare la zilele de post[1]: *pasă-mi-te că eşti letin de spurci vinerea şi miercurea.* POP.; **11.** (fig.; pop. şi fam.; refl.) a prinde gust de ceva neîngăduit, a se deprinde la rău; a se nărăvi, a se dedulci: *Iusuf, care se spurcase la lucru bun, a tot dezlegat sacul şi a mîncat.* CAR.; **12.** (pop.; refl. şi tr.) a gusta sau a face pe cineva să guste o fărîmă, un pic din ceva: *ce mi-ai dat? o ţîră! numai m-ai spurcat.* C.; **13.** (pop.; tr.) a face să-i meargă rău cuiva; a meni a rău: *iar vrei să te pupe cucul armenesc şi să te spurce, ca să nu-ţi meargă bine toată ziua?* CR.; **14.** (pop.; tr.) a atinge (în treacăt): *c-am zis munte, frunză-n stîncă, suie capra şi-o mănîncă, de nu-i place, nici n-o spurcă.* R.L.; (intr.) **nici nu spurcă pe lîngă ...**, nici nu seamănă cu ... [Lat. ***spurcare***].

spurcácl, spurcaci m. pasăre migratoare, înrudită cu dropia, de mărimea unei găini, cu spatele brun şi cu pîntecele alburiu, ocrotită prin lege; spurcoaică, dropie mică (*Otis tetrax*): *spîrcaciul era împrăştiat mai ales pe colinele goale din preajma Galaţilor.* SAD.; (şi: **spîrcaci**). [***Spurc*** + *-aci*].

spurcáre, spurcări f. **1.** acţiunea de a (se) spurca şi rezultatul ei; spurcat[2]; **2.** (înv. şi pop.) murdărire cu excremente, cu urină etc.; **3.** (fig.) pîngărire, profanare: *spurcarea celor sfinte;*

S

4. (pop.) evacuare a excrementelor, a urinei: *nu îngăduia spurcarea mîţelor în casă*; **5.** (pop.) înjurătură: *spurcări ţigăneşti*; **6.** (bis.) încetare de a mai mînca de post[1]: *îl chinuia spurcarea din Postul mare*. [V. ***spurca***].

spurcát[1], ~ţi, spurcată, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) murdar (de excremente, de urină etc.); respingător, scîrbos: *baligă spurcată*; **2.** (fig.; despre vorbe) vulgar, trivial, obscen; **a fi spurcat la gură** sau **a avea (o) gură spurcată**, a vorbi urît, cu trivialităţi; **3.** devenit impur, de nefolosit, prin atingerea cu ceva (considerat) murdar, scîrbos; în care nu se pun alimente pentru oameni: *găleată spurcată*; **4.** (fig.; înv.) carnal; desfrînat: *aţîţarea poftii cei spurcate*. BIBLIA; **5.** (fig.; adesa subst.) vrednic de dispreţ; mîrşav, ticălos; nelegiuit, păcătos: *în faptele-i spurcate era însuşi păcatul*. HEL.; *un spurcat de zmeu mi-a furat fata*. ISP.; **6.** nesuferit, urîcios: *trei zile scăpam de spurcatele astea de vrăji*. ISP.; **7.** oprit, interzis de biserică (în posturi); necurat: *animal spurcat*; **8.** (înv. şi pop.; adesea subst.) păgîn: *să nu mor creştin, ci spurcat ca voi, dacă va mai intra cineva la mine*. NEGR. // m. artic. **1.** (reg.) diavolul, necuratul: *i-au descîntat ... de călcătură în cel spurcat*. GAL.; **2.** (zool.; reg.) lupul (*Canis lupus*). [V. ***spurca***].

spurcát[2] n. **1.** spurcare; **2.** excrement: *viaţa noastră nu preţuieşte nici cît un spurcat de mîţă*. SAD.; **a-l trece pe cineva spurcatul**, a se scăpa pe el: *acuş vă ard cîteva jordii prin ţolul cela, de v-a trece spurcatul!* CR.; **3.** (pop.) numele unor boli de piele; spurc. [V. ***spurca***].

spurcăciúne, spurcăciuni f. **1.** (înv.; pop. şi fam.) murdărie: *apa curată şi dulce a Dîmboviţii s-a prefăcut într-o decoctiune de spurcăciune*. GHICA; **2.** lucru spurcat; mortăciune, hoit: *mănîncă tot felul de spurcăciuni*; **3.** (fig.) vorbă vulgară, trivială, obscenă: *parcă ar fi vrut să-şi cureţe buzele de spurcăciunile rostite*. GHEŢIE; **4.** (pop.) numele unor boli de piele; spurc; **5.** (fig.) greşeală, nelegiuire; păcătoşenie, păcat: *să ne iarte nouă păcatele şi să ne curăţească de toată spurcăciunea*. N.TEST.; **6.** (pop.) excrement: *pe lîngă garduri vezi spurcăciuni omeneşti*; **7.** (înv.; pop. şi fam.) animal (sălbatic), a cărui carne nu se mănîncă; (p. ext.) monstru: *spurcăciunea ... se hrănea cu carne de om*. ISP.; **8.** epitet pentru o persoană dezgustătoare, respingătoare, scîrboasă: *fugi de-aici, spurcăciune!*; **9.** (înv.) păgîn: *el opri năvala spurcăciunilor de turci*. ISP. [*Spurca* + *-ăciune*].

spurcătór, ~i, spurcătoáre a. (înv.; adesea subst.) pîngăritor, profanator: *nici spurcătorii, nici răpitorii, nici beţivii, nici ocărîtorii nu vor moşteni împărăţia cerului*. NEAGOE BASARAB. [*Spurca* + *-ător*].

spurcoálcă, spurcoalce f. (ornit.) spurcaci (*Otis tetrax*). [*Spurc* + *-oaică*].

spúrlu m. v. **şpur**.

spuroálcă f. v. **şpuroaică**.

spus n. v. **spusă**.

spúsă, spuse f. **1.** (rar) indicaţie: *şi să face spusul trebii*. DOS.; **2.** (rar) faptul de a spune; spunere: *sînt tari feciori la spusuri, dar slabi la făptuit*. COŞB.; **3.** ceea ce s-a exprimat (oral); zisă; vorbă, cuvînt: *spusa voastră era sîntă şi frumoasă*. EM.; **4.** (înv., pop. şi fam.) afirmaţie; relatare; povestire: *alţii întăreau spusele celorlalţi*. CR.; *erau ... interesante spusele prefectului*. CAR.; (şi: (înv.) **spus**). [V. ***spune***].

spusc n. (reg.) zăgaz mobil la gardurile de pescuit. [Din rus. ***spusk***].

spusoáre, spusori f. (înv.; rar) afirmaţie; relatare; povestire: *pe spusoarea celui ce venise*. COSTIN. [*Spus* + *-oare*].

spútă, sputе f. secreţie (patologică) a căilor respiratorii expectorată prin tuse; scuipat[2], flegmă, expectoraţie: *unui tebecist i s-a luat o probă de spută*. [Din lat. ***sputum***].

spútnic, sputnici m. numele a zece sateliţi artificiali ai Pămîntului (lansaţi în Uniunea Sovietică); (p. gener.) satelit artificial. [Din rus. ***sputnik***, fr. ***spoutnik***].

spuzár, spuzare n. **1.** (reg.) vătrai; **2.** (med. pop.) spuzeală. [*Spuză* + *-ar*].

spúză, (rar) **spuze** f. **1.** cenuşă fierbinte; (p. ext.) jăratic, şperlă: *stau pe laiţi lîngă spuze un moşneag şi trei cumetre*. EM.; *au copt un ou în spuză*; **a(-şi) trage spuza pe turta sa**, v. **turtă**; **a scoate castanele din spuză cu mîna altuia**, v. **castană**; **2.** (fig.) mulţime (de ...): *tată a o spuză de copii*. CAR.; **3.** (med.; pop.) spuzeală. [Lat. ****spudia*** (<***spodium***); cf. alb. ***shpuzë***].

spuzeálă, spuzeli f. **1.** (pop.) nume generic pentru erupţiile care apar pe piele, sub formă de pete roşii sau de băşicuţe (însoţite de mîncărime); papulă, spuză, spuzar, spuzitură: *buzele ... acoperite de un fel de spuzeală*. GHEŢIE; **2.** (pop.) boală la ugerul vacilor, al oilor etc., cu ulceraţii sau bube mărunte; **3.** (fig.) mulţime (de ...); spuză: *nici noaptea cu spuzeala de stele ... n-ar fi întrecut acest palat*. DELAVR. [*Spuzi* + *-eală*].

spuzénie, spuzenii f. (pop.) mulţime (de ...): *spuzenie de lume*. POP. [*Spuză* + *-enie*].

spuzí, spuzesc vb. **1.** (refl.) a se transforma jăraticul în spuză: *jarul se spuzeşte*. TEODOR.; **2.** (refl. şi tr. fact.) a (se) acoperi, a (se) umple de spuzeală; a (se) irita: *un băieţel ... se zvîrcolea spuzit de pojar*. VLAH.; **3.** (p. gener.; refl. şi tr. fact.) a (se) umple de ...: *fumul des îi spuzea ochii*; **4.** (fig.; intr.) a apărea, a se produce în număr mare: *a dat frunza, au spuzit florile*. DELAVR. [De la ***spuză***].

spuzíme, spuzimi f. (înv.; rar) mulţime: *bieţii creştini ... văzînd atîta spuzime căzînd asupra lor, s-au închinat*. N.COSTIN. [*Spuză* + *-ime*].

spuzíre, spuziri f. faptul de a (se) spuzi: *spuzirea buzelor*. [V. ***spuzi***].

spuzít, ~ţi, spuzită, ~e a. **1.** acoperit, umplut de spuzeală: *faţă spuzită*; **2.** plin (de ..., cu ...): *cerul rece, de sticlă, spuzit de stele*. ST. [V. ***spuzi***].

spuzitúră, spuzituri f. (reg.) spuzeală. [*Spuzi* + *-tură*].

spuzós, ~şi, spuzoásă, ~e a. **1.** (rar) cu aspect de spuză; **2.** (înv.; rar) **vărsatul (cel) spuzos** (sau **cel roşu**), scarlatină. [*Spuză* + *-os*].

squatter, squatteri [scuótăr] m. persoană fără adăpost care ocupă ilegal o locuinţă liberă sau destinată demolării. [Cuv. engl.].

squatterism [scuoterísm] n. condiţie de squatter. [*Squatter* + *-ism*].

ss interj. v. **st**.

st interj. cuvînt prin care se cere linişte, tăcere, atenţie: *st! nu te mişca*. CAR.; (şi: **ss**). [Onomat.].

sta, stau vb. (intr.) **1.** a se opri din mers; a şedea: *plec şi fluier, stau şi tac*. COŞB.; *şi noi unde ne-ntîlneam stam în loc şi ne iubeam*. POP.; **stai, că trag!**, formulă prin care cineva este somat să rămînă pe loc, să nu se apropie: *santinela strigă: stai, că trag!*; **stai!**, opreşte!; **a-i sta cuiva în gît**, v. **gît**; **a nu-i (mai) sta cuiva picioarele**, v. **picior**; **2.** (la imper.; cu valoare de interj.) aşteaptă!, opreşte!; un moment!: *stăi să mai bem cîte-oleacă de apă!* EM.; *stăi, întîi să te-ntreb*. CAR.; *stai să mă gîndesc*. TUD.; (fam.) **ia** (sau, reg., **ian, apoi**) **stai oleacă** (ori **puţin, puţinel, un pic, cu binişorul**) sau **stai frate** (ori **frăţioare, bre, mă**), nu te grăbi, ai răbdare: *ci numai nu te mînia, ci stai cu binişorul*. EM.; **stai** (**staţi**) **să-ţi** (**să vă**) **explic** (sau **să vezi, să vedeţi, să-ţi, să vă spun**), lasă (lăsaţi-)mă să-ţi (să vă) explic: *aşa am crezut şi eu întîi, dar stai să vezi!* CAR.; **3.** a se întrerupe dintr-o acţiune, dintr-o activitate etc.; a nu mai continua ce a început: *unde am stătut ieri cu povestirea?* DRĂGHICI; **a nu-i mai sta cuiva gura**, a vorbi întruna, a nu mai tăcea: *erau cam obosite de drum, dar gura nu le stătea o clipă*. REBR.; **4.** a înceta, a conteni, a se potoli: *copacii au stat din freamăt*. VLAH.; *a-nceput de ieri să cadă cîte-un fulg, acum a stat*. COŞB.; **5.** a nu mai funcţiona; a se opri: *moara cînd stă, atunci se sfărîmă*. Z.; **6.** (înv. şi reg.) a nu mai putea înainta (de oboseală); a fi epuizat: *le stătuse caii de mergeau pe gios*. NEC.; **7.** a rămîne (nemişcat) într-un loc; a nu (mai) pleca; a şedea; a staţiona: *ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăţia de cruce*. EM.; *soseşte trenul – şi nu stă mult*. CAR.; **a sta pe loc**, a nu progresa: *economia stă pe loc*; **a nu (putea) sta locului** (sau **la un loc, pe loc**), a nu avea astîmpăr: *flăcăul ... nu mai sta locului*. CR.; **8.** a fi inactiv, a lenevi: *nu stau mîinile copilei fără lucru*. COŞB.; **a sta degeaba** (sau **de pomană**) ori **a sta cu mîna** (sau **cu mîinile, cu braţele**) **în sîn** (ori **în şolduri, în brîu, legate**) sau **cu braţele încrucişate** (ori **cruciş**) **(la piept)**, a fi inactiv, a nu face nimic; a nu lua nici o măsură: *consiliul de familie nu stătea cu mîinile-n sîn*. CAR.; *medicul băilor stătea de pomană toată ziua*. GHEŢIE; **9.** (pop.) a aştepta: *iară tu la gura sobei stai ca somnul să te prindă*. EM.; **ce (mai) stai?, ce (mai) aştepţi?**: *ce mai stai? ziceai că te duci*. SL.; *ce stai bade, cît colea, cu-atîta inimă rea? ... da-ndrăzneşte de grăieşte c-a mea inimă voieşte*. POP.; **10.** a petrece un timp undeva sau cu cineva; a zăbovi, a întîrzia: *stam ceasuri întregi cu el, fără ca să simt că vremea trece*. VLAH.; *unde ai stat atîta?*; (înv. şi pop.) **a sta cu cineva** sau **a sta laolaltă**, a convieţui; **11.** a pluti: *untdelemnul stă deasupra apei*; (fig.) *stau asupra Europei ... nouri de furtună*. SAD.; **12.** (pop. şi fam.) a-şi ocupa timpul cu ceva sau cu cineva; (p. ext.) a se preocupa: *sta tot de pîră*. NEC.; *nu m-aş mai da jos din pat, aş sta tot pe sărutat*. POP.; **13.** a funcţiona într-o slujbă; a persevera într-o ocupaţie etc.; a munci, a lucra: *într-o zi vine la mine şi-mi spune că nu mai stă, că el mănîncă pîinea degeaba şi-l mustră cugetul*. VLAH.; *stau toată ziua în sălile de curs, în laboratoare sau în saloanele cu bolnavi*. GHEŢIE; **14.** (înv. şi pop.) a începe (o acţiune); a se pune să ...; a intenţiona: *de-ţi vine să-i coseşti în bătaie, dacă-ai sta să te potriveşti lor*. CR.; **15.** (înv.) a interveni; a insista; a se strădui: *ş-au stătut di dzi, di noapti cu rugăminte şi, cu mari greu ..., l-au iertat*. NEC.; (înv.; pop. şi fam.) **a sta de cineva** (sau **de capul cuiva**), a fi foarte insistent: *toată ziua am stat de capul tatei să-mi facă şi mie un buhai*. CR.; **16.** a fi pe punctul de a ..., a fi gata să ...: *sta să apună soarele după orizon*. BĂLC.; *au auzit că guvernul stă să plece*. PETR.; **17.** a se afla, a rămîne într-o anumită poziţie; a fi aşezat, orientat într-un anume fel; a şedea: *de jur împrejur lumea ... stă în semicerc*. CAR.; *arestanţii stăteau în picioare*. VLAH.; *căutînd a-i dezobişnui ... să stea cu coatele pe masă*. CĂL.; **a sta grămadă** (sau **roi**) **(la un loc)**, a se îngrămădi, a se aduna: *convoiu-ntreg, nedezlipit, îngenunchind se lasă ... şi stă grămadă la un loc*. AL.; **a sta piatră** (sau **ţeapăn, înfipt**), a se ţine drept, nemişcat: *pe gînduri dus, sta piatră şi tăcea*. COŞB.; **a sta poponeţ**, v. **poponeţ**[2]; **a sta ca o stană (de piatră)**, v. **stană**; **a sta turceşte**, v. **turceşte**; **a sta picior peste picior**, v. **picior**; **a sta ca viţelul la poartă nouă**, v. **poartă**; **de-abia stă de ...**, nu mai poate de ...: *un om care de abia stă de somn*. SAD.; **a sta cu ochii pe cineva**, a supraveghea pe cineva; **18.** a fi, a rămîne în picioare, în poziţie verticală: *gardul fără proptele nicicum poate sta*. Z.; **19.** a şedea (aşezat) pe ceva: *stătea în fotoliu ... şi foarte absorbită îşi dădea pasenţe*. PR.; **a sta călare** (sau **pe cal**), a călări: *pe-un cal negru stă călare*. EM.; **a sta la masă**, v. **masă**; **a sta în pat**; a zăcea: *cîte zile sînt de cînd stau în pat?* VLAH.; **a sta (ca) pe ace** (sau **cărbuni, cuie, ghimpi, jar** etc.), a nu (mai) avea răbdare, linişte, astîmpăr: *spune-mi vestea, că stau pe cărbuni!* AL.; (pop. şi fam.) **a sta (cu curul** sau **cu fundul) în două luntri**, a fi nehotărît sau duplicitar; **a sta pe tron** (sau **în scaun**), a domni; **20.** a se aşeza, a se pune; a şedea: *m-a invitat să stau şi a continuat să se plimbe*. IBR.; **stai** (sau **staţi**) **jos**, formulă prin care cineva este invitat să se aşeze:

stai jos, te rog!; **21.** a se afla, a se găsi undeva; a fi, a exista într-un anumit loc: *lîngă prispă steteau două butii cu apă.* EM.; *stă copilul în pridvor şi-ntinzînd spre ploaie mîna s-a atins de viitor.* VIERU; **a sta (de) faţă, a)** a asista: *Dumnezeu stă de faţă.* FIL.; **b)** (jur.; înv. şi pop.) a confrunta (cu cineva); **c)** a adeveri: *vorbele iubirii moarte vinovate-mi stau de faţă.* EM.; **a sta la baza** (sau **la temelia**) **a ceva,** a constitui fundamentul sau fundamentarea a ceva: *la temelia artei moderne stau metodele de observaţie a naturii.* VIANU; **a sta alături,** a se compara; **a-i sta cuiva ceva pe** (sau **la**) **inimă** (ori **suflet**) sau **a-i sta ceva în** (sau **pe cap**), a nelinişti, a preocupa, a obseda: *şi raiu-n cap puţin mi-a stat.* COŞB.; (pop.) **a-i sta cuiva pe limbă, a)** a fi pe punctul de a spune (ce nu trebuie): *îi stătea pe limbă să întrebe.* REBR.; **b)** a nu găsi cuvîntul potrivit; (pop.) **a-i sta cuiva capul unde-i stau picioarele** (sau **tălpile**), a fi decapitat: *are să-ţi steie capul unde-ţi stau tălpile.* CR.; **22.** a se plasa într-un anume loc, într-o anume poziţie; a se posta, a se aşeza: *Barbă-Cot m-a osîndit să stau în tufarul ista.* AL.; *sub stejar nu stau, că e rău de trăsnet.* GAL.; (despre păsări) **a sta pe ouă,** a cloci; **a-i sta cuiva împotrivă** sau **a sta împotriva cuiva,** a se împotrivi: *răbdarea poate la rele-mpotrivă sta.* PANN; **a sta în umbră, a)** a pîndi dintr-un loc ascuns; **b)** a fi modest, retras: *se ridică cine poate, pe cînd alţii, stînd în umbră şi cu inima smerită, neştiuţi se pierd în taină.* EM.; **a sta alături de** (sau **cu**) **cineva,** a sprijini, a susţine pe cineva sau ceva: *sînt fericit că stai alături cu mine.* CR.; **a sta deoparte,** a se ţine rezervat, a nu interveni: *de ce stai deoparte, de ce nu te implici?* **a sta la coadă** (sau **la rînd**), a face coadă: *pregătisem şi eu, stînd pe la cozi, tot ce era nevoie ca să ne simţim bine.* PR.; (fam.) **a sta pe** (sau **la, în**) **locul său,** a-şi şti locul, a păstra măsura; (fam.) **a sta (piatră) pe capul cuiva** sau **a-i sta cuiva pe cap,** a incomoda, a plictisi pe cineva: *caută-ţi altul; ce stai piatră pe capul nostru?* ST.; **a(-i) sta cuiva în putere** (sau **în putinţă**), v. **putere**; **23.** a fi fixat, atîrnat de ceva; a fi aşezat: *bîrnă grea ... ale cărei căpăţîie stau în cîte-o bortă în ziduri.* CAR.; **24.** a domicilia, a locui: *nu-i casa lor în care stau.* COŞB.; **25.** (înv.) a asista: *la acesta feredeu ... stătură svinţii apostoli.* DOS.; **26.** a fi sau a rămîne într-o anumită stare, situaţie, atitudine etc.: *iată, iubite poete, ... pentru ce stă încă indiferentă această biată „naţie".* VLAH.; *moldovenii noştri păn în vremea de astăzi au stat obijduiţi în întunerec.* MAT.; **a sta în extaz,** a se extazia; **a sta în tăcere,** v. **tăcere**; **a sta la pîndă,** a pîndi: *s-au deprins să stea mereu la pîndă.* OD.; **a sta de pază** (sau **de strajă, de planton**), a păzi: *de-atunci el stă de pază în mijlocul cîmpiei.* AL.; **a sta de vorbă,** a conversa; a discuta; a vorbi; **a sta la sfat,** a se sfătui; a conversa: *şi-a găsit nişte vecine, stă la sfat.* EM.; **a sta la taifas** (sau (reg.) **la taină**), a tăifăsui: *ospătîndu-se şi stînd ei la taifas.* ISP.; *se strîng cete-cete, duminica, gătiţi şi stau la taină.* SOR.; **a sta în cumpănă** (sau **în cumpene**), a ezita: *sta el în cumpene să-l ieie, să nu-l ieie.* CR.; **a sta la îndoială,** a se îndoi: *nu aş sta la îndoială a proclama pe români unul din popoarele cele mai înaintate ale Europei.* GHICA; **a sta la dispoziţia cuiva,** v. **dispoziţie**; **a sta cu grijă,** a fi îngrijorat: *toată noaptea am stat cu grijă*; (reg.) **stai mereu!,** fii cuminte!; fii serios!: *taci, mă, din gură, stai mereu, că n-o să ne fotografiem toţi.* SOR.; **a sta mărturie,** a mărturisi: *v-am adunat aci să staţi mărturie după ce n-oi mai fi.* DELAVR.; (înv. şi pop.) **a sta la (bună) învoială,** a se învoi: *am fost silit să stau la învoială cu ea.* EM.; (înv.) **a sta cu capul,** a insista; **a sta (mai, foarte** etc.) **bine** (sau **frumos** ori **rău, prost** etc.), a se afla într-o situaţie (mai) bună (ori rea): *despre cele dinafară stăm bine, avem pe Francia şi pe Italia cu noi.* GHICA; *noi, generaţia actuală, stăm prost.* TOP.; **a sta bine** (sau **rău**) **cu cineva,** a fi în relaţii bune (sau rele) cu cineva: *stătea bine cu toată lumea*; **cum stau (stai** etc.) **(cu ...),** în ce situaţie sînt (eşti etc.) (cu ...); care este situaţia (cu ...): *momentan, cu banii cum staţi?* GHEŢIE; *mă întrebi cum stau cu sănătatea*; **a-i sta cuiva în fire (să ...)** sau **a sta în firea cuiva (să ...),** a-i fi caracteristic cuiva: *nu-i stă în fire să mintă*; **a sta (dus, pierdut) pe gînduri,** a fi preocupat, absorbit de gînduri: *cînd aş sta pierdut pe gînduri, peste umăr mi-ar privi.* EM.; (pop.) **a sta la** (sau **pe**) **gînduri** (sau **pe cugete**), a fi nehotărît; a ezita: *hai, nu mai sta la gînduri, încalecă pe mine.* CR.; *am stat pe gînduri să-ţi răspund ori să te las în plata Domnului.* VLAH.; (fam.) **a-i sta capul** (sau **firea, gîndul, gîndurile**) **la ceva** (sau **la cineva**), a fi preocupat, obsedat de cineva sau de ceva: *numai la prostii îţi stă gîndul!*; (înv.) **a sta tare pentru ceva** (sau **cineva**), a fi dîrz, neclintit: *tari au stat strămbunii pentru-acest pămînt.* BOL.; **27.** a se prezenta, a se desfăşura (o situaţie, un fapt etc.) într-un anumit mod: *cum stă acum întrebarea?* MAIOR.; *nu ştiu, zău, cum a sta şi asta ..., cum am să mă înfăţoşez înaintea femeii aceleia.* CR.; **a(-i) sta cuiva bine** (sau **frumos, admirabil** ori **rău, prost** etc.), a (nu) i se potrivi cuiva ceva; a-i şedea bine (sau rău)*: nu-ţi stă bine să fii grav şi sentenţios.* ARG.; *nu-ţi stă bine pălăria*; **28.** (înv. şi pop.) a fi, a exista; a trăi: *nu va sta mijloc să mă căsătoresc.* PANN; *ai să ajungi împărat, care n-a mai stat altul pe faţa pămîntului aşa de iubit.* CR.; **29.** (înv. şi pop.) a dura, a dăinui: *prea mult un înger mi-ai părut şi prea puţin femeie, ca fericirea ce-am avut să fi putut să steie.* EM.; **30.** a se alcătui, a se forma; a se defini, a se caracteriza; a se limita, a se reduce; a consta, a rezida: *fericirea unui popor stă în libertatea tuturor.* GHICA; *arta lui Eminescu stă în a preface ideile în muzică şi metafore.* CĂL.; **31.** (înv.) a depinde: *supt vreme stăm, cu vreme ne mutăm viaţa.* COSTIN; **32.** (înv.) a avea loc; a se naşte: *de acii stătu bucurie pretutinderea multă şi veselie.* DOS.; [Mahomed] *a pus piatră săpată unde a stat bătălia.* DELAVR.; **33.** (înv. şi pop.) a apărea: *în zioa de apoi, mare praznic, stătu Isus şi striga grăind.* COR. [Lat. ***stare***].

stab n., m. v. **ştab.**

stábat n. imn închinat Fecioarei Maria, cîntat, la catolici, în Vinerea mare şi la Adormirea Maicii Domnului (15 august). [Din lat. ***stabat*** (Mater Dolorosa) (titlul latinesc al imnului), it., fr. ***stabat***].

stabíl, ~i, stabilă, ~e a. **1.** cu o bază solidă; bine aşezat sau fixat, care nu se clatină, nu se răstoarnă; solid, trainic, stătător: *edificiu stabil; scara nu e stabilă*; **2.** permanent, statornic; definitiv: *domiciliu stabil*; **3.** care locuieşte în acelaşi loc; sedentar, fixat: *populaţii stabile*; **4.** (fiz.) care prezintă stabilitate: *sistem fizic stabil*; **5.** (chim.) care nu se descompune de la sine; care nu poate fi descompus (decît cu greu) într-o reacţie; **6.** care nu se schimbă, nu fluctuează; constant, fix, statornic; care nu poate fi clintit, schimbat; ferm, hotărît: *uzina aduce profituri stabile şi sigure.* GHEŢIE; *principii, norme stabile*; **7.** durabil, trainic: *sentimente stabile.* [Din lat. ***stabilis***, it. ***stabile***].

stabilí, stabilésc vb. **1.** (refl.) a se aşeza (definitiv), a se fixa într-un anumit loc; a se instala, a se statornici: *m-am stabilit definitiv la Tübingen.* CF.; **2.** (tr.) a amplasa; a instala: *nu era nevoie să vă stabiliţi cartierul chiar în pădure.* SAD.; **3.** (tr.) a da o soluţie definitivă; a hotărî, a decide: *nici o lege nu stabileşte ce anume limbă urmează a fi folosită în dezbaterile societăţilor particulare.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a aduce argumente, dovezi etc.; a arăta, a demonstra, a dovedi, a proba; (p. ext.) a descoperi: *faptul a fost stabilit de savanţi*; **5.** (înv.; tr.) a întemeia; a institui: *cuceritorul Daciei stabilise o colonie latină.* HASD.; **6.** (tr.) a face să existe; a realiza, a înfăptui: (refl. pas.) *pe stimă şi pe amicie se poate stabili căsătoria şi fonda adevărata familie.* GHICA; **a stabili legătura** (sau **legături**) **cu cineva,** a comunica cu cineva. [Din lat., it. ***stabilire***].

stabiliméntstabilimente n. **1.** aşezămînt; ceea ce se înfiinţează pentru utilitate publică, pentru exploatarea unei industrii etc.; (p. ext.) localul unui aşezămînt: *numărăm cinci stabilimente de ape minerale.* FIL.; *să intrăm în acest elegant stabiliment public.* CAR.; **2.** (rar) casă de prostituţie: [hotelul] *devenise un stabiliment deocheat.* GHEŢIE. [Din it. ***stabilimento***].

stabilíre, stabiliri f. **1.** acţiunea de a (se) stabili şi rezultatul ei; statornicire; **2.** aşezare, instalare (definitivă) într-un anumit loc: *stabilirea familiei noastre la Iaşi*; **3.** soluţionare a unei probleme; precizare fermă; hotărîre, dispunere: *ea singură conduce opera de stabilire a vinovăţiei.* CĂL.; *stabilirea principiilor ortografice revine lingviştilor*; **4.** demonstrare, dovedire, probare a unui fapt, a unei situaţii; (p. ext.) descoperire: *stabilirea latinităţii limbii române*; **5.** (înv.) întemeiere; instaurare: *stabilirea unui guvern provizoriu;* **6.** realizare: *stabilirea unei păci durabile în Balcani.* [V. ***stabili***].

stabilít[1], ~ţi, stabilită, ~e a. **1.** aşezat (definitiv), fixat, instalat, statornicit într-un loc: *au incendiat casele noilor familii stabilite*; **2.** hotărît, precizat, decis: *nu respectă convenţia stabilită*; **3.** dovedit, probat; statornicit în timp, consacrat: *autori cu un renume stabilit.* R.L. [V. ***stabili***].

stabilít[2] n. material termoizolator sub formă de panouri de beton, constituit din talaş de răşinoase (ca agregat), impregnat cu soluţie de clorură de calciu şi ciment Portland sau metalurgic (ca liant). [Denumire comercială].

stabilitáte f. **1.** însuşirea de a fi stabil; **2.** starea a ceea ce este bine aşezat sau fixat; soliditate, fixitate; (p. ext.) echilibru: *forma asigură viteza şi stabilitatea vasului.* TUD.; *contraforţii îi dau o stabilitate robustă.* D.; **3.** starea a ceea ce nu se schimbă (uşor), nu fluctuează; constanţă, neclintire, statornicie; fermitate, hotărîre: *nici o ginte nu întrece pe anglezi în persistenţă, în stabilitate.* HASD.; (fig.) *iubirea pentru Ioana mi-a oferit o stabilitate afectivă.* PATAP.; **4.** durabilitate, statornicie, trăinicie: *poporul se va depărta de aceia care ... nu caută ordinea şi stabilitatea decît în despotism.* GHICA; *stabilitatea unui guvern*; **5.** proprietate a unui sistem fizic, chimic sau tehnic de a reveni la starea iniţială, după ce a suferit o acţiune perturbatoare; **6.** (chim.) proprietate a unei substanţe de a nu se descompune, de a nu-şi modifica structura. [Din lat. ***stabilitas***, ***-atis***, fr. ***stabilité***].

stabilivólt m. v. **stabilovolt.**

stabilizá, stabilizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a deveni sau a face să fie stabil; a (se) consolida, a (se) fixa, a (se) întări: *au fost stabilizate cursurile apelor*; **2.** (refl.) a se aşeza (definitiv) într-un anumit loc; a se instala, a se statornici: *după invaziile barbare, populaţia s-a stabilizat în regiunile de deal şi cîmpie*; **3.** (tr.) a fixa puterea de cumpărare a monedei naţionale la un anumit curs; **4.** (spec.; tr.) a efectua operaţiile care asigură stabilitatea unui sistem fizic, chimic, tehnic etc. [Din fr. ***stabiliser***].

stabilizánt, stabilizanţi m. (chim.; rar) stabilizator. [Din fr. ***stabilisant***].

stabilizáre, stabilizări f. **1.** acţiunea de a (se) stabiliza şi rezultatul ei; **2.** consolidare, fixare, întărire: *stabilizarea malurilor*; **3.** aşezare (definitivă) într-un loc; instalare, statornicire: *stabilizarea migratorilor în Europa*; **4.** (şi **stabilizare monetară**) fixare şi menţinere a valorii monedei naţionale la un anumit curs; ansamblu de măsuri luate în acest scop: *în '47, imediat după stabilizare, ... dacă îi predai* [cocoşeii], *nu-ţi făceau nimic.* PR.; **5.** (chim.) operaţie prin care se asigură menţinerea proprietăţilor unui produs chimic, în condiţii de depozitare, transport, exploatare. [V. ***stabiliza***].

stabilizatór, ~i, stabilizatoáre a. care face stabil; care dă stabilitate: *măsuri stabilizatoare.* // n. **1.** aparat pentru menţinerea constantă a tensiunii surselor de alimentare cu energie electrică; **2.** partea anterioară, fixă a ampenajului orizontal al unui avion, care împiedică înclinările mari ale acestuia în zbor; **3.** dispozitiv bazat pe principiul giroscopului, care reduce oscilaţiile unei nave; **4.** legătură elastică între capetele osiei unui

autovehicul, care împiedică înclinările mari ale acestuia. // m. (chim.) substanţă care se adaugă unei soluţii, unei suspensii etc. pentru a-i mări stabilitatea; stabilizant. [Din fr. ***stabilisateur***].

stabilovólt, stabilovolţi m. tub electronic cu descărcare electrică în gaze, folosit ca stabilizator de tensiune electrică; (şi: **stabilivolt**). [Din fr., engl. ***stabilovolt***].

stabulá|ţie f. întreţinere şi hrănire a animalelor prin menţinerea lor în grajduri, fie temporar, pe perioada de creştere, de îngrăşare, de mulgere etc., fie permanent, în unităţi de tip industrial; (şi: (înv.) **stabulaţiune**). [Din fr. ***stabulation***].

stabulaţiúne f. v. **stabulaţie**.

stacán n. v. **stacană**.

stacánă, stacane f. (pop. şi fam.) **1.** cană; ceaşcă (mare); pahar (mare): *vindea ulcele de lut şi stacane*; **2.** conţinutul unei asemenea căni: *trage o stacană de bere*. AL.; (şi: (reg.) **stacan**). [Din rus. ***stakan*** „pahar"].

stacátă, stacate a. (muz.; rar) executat staccato: *acurateţea executării notelor stacate şi arpegiolate*. FIL. [Din it. ***staccata***].

staccăto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) fără a lega notele între ele; sacadat: (adj.) *Grigoraş Dinicu a compus „Hora staccato"*. // n. (parte dintr-o) compoziţie muzicală executată sacadat. [Cuv. it.].

stachét m. v. **ştachetă**.

stachétă f. v. **ştachetă**.

stacój, stacoji m. (zool.) **1.** homar (*Homarus vulgaris*): *un stacoj (rac de mare) năprasnic*. ISP.; **2.** rac[1] (*Astacus fluviatilis*): *iar m-oi fi făcut roşie la faţă ca un stacoş*. AL.; (şi: (înv.) **stacoş**). [Din gr. mod. ***stakós***].

stacojíu, ~ii, stacojie, ~ii a. de culoare roşu aprins (ca stacojul); carmin: *a venit ... spre seară, cu acel admirabil şal stacojiu*. EL.; *chipul mat al Clarei deveni stacojiu*. PR. // n. culoare roşu-aprins: *stacojiul mă prinde de minune*. AL. [***Stacoj*** + ***-iu***].

stacóş m. v. **stacoj**.

stáctie f. (înv.; rar) ulei de mirt. [Din gr. mod. *staktí*, sl. ***stakti***].

stádă, stade f. cuptor metalurgic simplu, cu vatra dreptunghiulară, fără instalaţii de suflat aerul, folosit pentru desulfurarea unor minereuri bogate în sulfuri. [Din germ. ***Stadel***].

stadiál, ~i, stadială, ~e a. **1.** care se dezvoltă în stadii, în etape: *evoluţie stadială*; **2.** (biol.) referitor la stadiile de dezvoltare a organismelor. // n. perioadă scurtă în timpul unei glaciaţii, când, datorită unei scăderi accentuate a temperaturii medii anuale, s-a manifestat o extindere maximă a gheţarilor. [Din lat. ***stadialis***, germ. ***stadial***].

stádie, stadii f. **1.** veche unitate de măsură pentru lungime egală cu aproximativ 125 de paşi[1]; distanţă corespunzătoare acestei lungimi; stadion, stadiu: *oştile se aflu într-o depărtare de opt stadii una de alta*. ISP.; **2.** riglă gradată servind la măsurarea indirectă a distanţelor sau a cotelor relative în topografie; mira[1]. [Din gr. mod. ***stádia*** (pl. lui *stádion*), fr. ***stadia***].

stadimétric, ~ci, stadimetrică, ~ce a. care aparţine stadimetriei, referitor la stadimetrie; folosit în stadimetrie; tahimetric; **unghi stadimetric**, unghi diedru format în luneta topografică, a cărui valoare constantă permite măsurarea distanţelor pe cale optică. [Din fr. ***stadimétrique***].

stadimetríe f. ansamblul operaţiilor topografice pentru întocmirea planurilor şi a hărţilor, în care distanţele terestre se determină cu tahimetrul şi cu stadia; tahimetrie. [Din fr. ***stadimétrie***].

stadimétru, stadimetre n. instrument topografic optic pentru măsurarea indirectă a distanţelor dintre două puncte terestre; tahimetru, celerimetru. [Din fr. ***stadimètre***].

stadión, stadioane n. **1.** teren amenajat pentru competiţii sportive, înconjurat cu tribune pentru spectatori; stadiu: *porniră spre stadion cu trei ceasuri mai devreme, să facă rost de bilete la meci*. PR.; *sportivii au intrat în stadion*; **2.** spectatorii aflaţi în tribune la o competiţie sportivă: *stadionul era în extaz*; **3.** (înv.) stadie. [Din gr. mod. ***stádion***, germ. ***Stadion***].

stádiu, stadii n. **1.** (înv.) stadie; **2.** (înv.) teren amenajat pentru alergări şi alte întreceri sportive la grecii antici; stadion: *nu aveau apucături şi vocabular de camping, stadiu şi cîmp de curse*. C.PETR.; **3.** fază, etapă distinctă în evoluţia unui proces (economic, social, politic, istoric), a unui fenomen natural, a unei acţiuni etc.; grad, nivel, treaptă: *faza mitologică a omenirii este socotită ca un stadiu perimat*. BL.; *Alpii au atins fiecare stadiu al orogenezei cu zece milioane de ani mai devreme decît Apeninii*. R.L.; *stadiul actual al cunoştinţelor istorice*; **4.** fiecare dintre fazele unei boli: *aproape toţi fumătorii sînt atinşi de această boală, dar în diferite stadii*. R.LIB. [Din lat. ***stadium***, fr. ***stade***, germ. ***Stadium***].

stadoálă f. v. **standoală**.

staf, stafuri n. **1.** grup de persoane cu atribuţii speciale, de conducere a unei întreprinderi, a unei organizaţii etc., sub direcţia unui şef: *lideri pot fi ... toţi cei ce fac parte din staful respectivului partid*. D.; **2.** (p. ext.) sediul în care îşi desfăşoară activitatea acest grup; (scris şi: *staff*). [Din engl. ***staff***].

stafáj, stafaje n. (rar) ornamentaţie; (spec.) decoraţie arhitecturală: *plantele încetează de a mai fi simplu stafaj, participînd şi ele la misterul şi la drama imaginată*. BL. [Cf. it. ***staffa***].

stafetár m. v. **ştafetar**.

stafétă f. v. **ştafetă**.

stafídă, stafide f. boabă uscată şi fără seminţe a unor specii de struguri (folosită la prepararea unor mîncăruri şi prăjituri): *ibovnica nu se ţine cu stafide şi smochine*. Z.; *staflde de Corint; plăcintă cu brînză şi stafide*. [Din gr. mod. ***stafida***].

stafidí, stafidesc vb. **1.** (refl.; despre boabe de struguri sau alte fructe) a deveni stafide; a se usca, a se deshidrata; **2.** (fig.; fam.; tr. şi refl.) a (se) zbîrci (ca o stafidă) din cauza slăbirii, a bătrîneţii etc.: *faţă stafidită de ani şi suferinţi*. [De la ***stafidă***].

stafidíre f. **1.** acţiunea de a (se) stafidi şi rezultatul ei; **2.** (fig.; fam.) zbîrcire (ca stafida): *faţa ei dădea semne de stafidire*. [V. ***stafidi***].

stafidít, ~ţi, stafidită, ~e a. **1.** (despre struguri sau alte fructe) uscat, deschidratat: *bucăţi de mere stafidite*; **2.** (fig.; fam.) zbîrcit (ca stafida) din cauza slăbirii excesive, a bătrîneţii etc.: *toată fiinţa ei stafidită, suptă, scheletizată era ... numai un pretext ca să mai zăbovească pe lume olecuţă de suflet*. VLAH. [V. ***stafidi***].

stafíe, stafii f. **1.** materializare a sufletului unui om despre care se crede că a murit neiertat de păcate, că a fost vrăjit etc., care umblă mai ales noaptea, prin locuri pustii; (spec.) geniu păzitor al locurilor, al clădirilor etc. părăsite: *pietrarii au obicei a fura umbra cuiva, adică a-i lua măsura umbrei cu o trestie şi a zidi apoi acea trestie în talpa zidirii; omul cu umbra furată moare pînă în 40 de zile şi devine stafie nevăzută şi geniul întăritor al casei*. AL.; *noaptea se zicea că vine stafia muierii*. SOR.; **2.** arătare, fantomă, nălucă, spectru, strigoi: *deodată vede o stafie înaltă cît un salcîm*. PR.; (fig.) *fericirea şi nefericirea sînt intelectuale, stafii ale creierilor*. MAIOR.; **3.** (fig.; fam.) persoană (bătrînă) urîtă, slabă, rea: *hai să fugim împreună pînă nu se trezeşte stahia*. AL.; (şi: (înv. şi reg.) **stahie**). [Cf. gr. mod. ***stihíon***, alb. ***stihi, stihjo***].

stafilocóc, stafilococi m. gen de bacterii de formă sferică, dispuse în ciorchini, care produc procese purulente (foliculite, abcese etc.) cu tendinţe de generalizare (septicemie). [Din fr. ***staphylocoque***].

stafilococcemíe f. infecţie generalizată datorită prezenţei stafilococului în sînge; septicemie determinată de stafilococi. [Din fr. ***staphylococcémie***].

stafilocócic, ~ci, stafilococică, ~ce a. referitor la stafilococ; provocat de stafilococi; cu stafilococi: *infecţie stafilococică*. [Din fr. ***staphylococcique***].

stafilocócie f. nume generic pentru infecţiile cu stafilococ, de obicei rebele la tratamentul obişnuit, impunînd autovaccinării; **stafilococie malignă a feţei**, varietate de stafilococie care se extinde pornind de la un furuncul al buzei superioare sau al aripii nazale şi se poate complica cu tromboflebita sinusului cavernos. [Din fr. ***staphylococcie***].

stafilodermíe f. nume generic pentru o serie de procese patologice de natură stafilococică la nivelul pielii. [Din fr. ***staphylodermie***].

stafilóm, stafiloame n. proeminenţă cu aspect de ciorchine, care apare pe suprafaţa globului ocular, ca urmare a slăbirii structurii fibroase a sclerei sau a corneei, în urma unor procese inflamatorii sau degenerative. [Din fr. ***staphylome***].

stafiloplastíe f. operaţie plastică a luetei şi a vălului palatin. [Din fr. ***staphyloplastie***].

stafilorafíe, stafilorafii f. sutură chirurgicală a unei fisuri la nivelul luetei şi a vălului palatin. [Din fr. ***staphylorraphie***].

stagfláţie, stagflaţii f. fenomen economic constînd în coexistenţa stagnării economiei, a inflaţiei şi a şomajului. [Din engl., fr. ***stagflation***, germ. ***Stagflation***].

staglár, ~i, stagiară, ~e a. **1.** care ţine de stagiu, referitor la stagiu; **2.** (şi m., f.) (persoană) care îşi face stagiul (într-un domeniu de activitate): *este inginer stagiar*. R.LIB.; *medic stagiar*. [Din fr. ***stagiaire***].

staglatúră, stagiaturi f. perioadă de iniţiere a unui începător în profesia, în specialitatea sa, într-un anumit loc de muncă; stagiu: *stagiatura va dura un an*. [***Stagiu*** + ***-tură***].

stágiu, stagii n. **1.** stagiatură: *tinerii aceştia abia şi-au încheiat stagiul în avocatură*; **2.** (rar) vechime în muncă a unui angajat (începător); **3. stagiu militar**, perioadă stabilită prin lege în care un cetăţean prestează serviciul militar activ; armată: *mi se apropie şi sorocul stagiului militar*. SAD.; **4.** perioadă de timp constituind o etapă în desfăşurarea unei activităţi, a unui proces, a unui fenomen etc.: *după un lung stagiu de sforţări inutile într-un domeniu, ... renunţă*. CĂL.; **5.** (rar) perioadă necesară de şedere a unui străin în ţară pentru a dobîndi împământenirea: *dispensă de stagiu*. [Din lat. ***stagium***, fr. ***stage***].

stagiúne, stagiuni f. **1.** (înv.) anotimp; **2.** perioadă determinată în cadrul unui an, în care teatrele, filarmonicile etc. susţin reprezentaţii regulat: *în ajunul închiderii stagiunii, un mare număr de spectatori se înghesuiau*. GHEŢIE; *Teatrul Naţional anunţă deschiderea stagiunii la 1 octombrie*. [Din it. ***stagione***].

stagná, stagnez vb. (intr.) **1.** a nu curge; a bălti: *apa murdară stagnează în depresiuni*; **2.** (p. anal.) a persista: *mirosul stagnează*; **3.** (fig.) a sta pe loc, a nu progresa; a staţiona, a încremeni, a trena: *în asemenea condiţii, arta cinematografică stagnează*. V.R.; *economia stagnează*. [Din fr. ***stagner***, lat. ***stagnare***].

stagnánt, ~ţi, stagnantă, ~e a. **1.** care nu curge; stătător: *canale cu apă stagnantă*; **2.** (fig.) care stă pe loc, care nu face nici un progres;

trenant, staționar: *era o epocă fără nici un ideal, dedată unui materialism vulgar și stagnant.* GAL. [Din fr. ***stagnant***].

stagnáre, stagnări f. **1.** faptul de a stagna; stagnație; **2.** oprire a cursului unei ape: *stagnarea apelor*; **3.** (fig.) stare de inactivitate; lipsă de progres; staționare, lîncezeală, trenare, stagnație: *se observă, în cursul civilizației, urcușuri, stagnări și căderi.* CĂL.; *stagnarea afacerilor.* [V. ***stagna***].

stagnáție, stagnații f. (înv.) stagnare: (fig.) *stagnația aceasta care a rămas în poezia noastră.* VLAH. [Din lat. ***stagnatio, -onis***, fr. ***stagnation***].

stagnofíl, ~i, stagnofílă, ~e a. (despre pești) care trăiește în ape dulci stătătoare. [De la ***stagna***].

stahanovísm n. metodă de mărire a randamentului muncii, practicată în URSS și în alte țări socialiste, între 1930-1950, bazată pe principiul stimulării muncitorilor la întrecere. [Din fr. ***stakhanovisme***].

stahanovíst, ~și, stahanovístă, ~e a. care ține de stahanovism, tipic stahanovismului, referitor la stahanovism: *mentalitate stahanovistă.* // m., f. adept al stahanovismului; persoană care practică stahanovismul: *ziarele ... vorbeau ... despre întreceri socialiste și stahanoviști.* GHEȚIE. [Din fr. ***stakhanoviste***, cf. rus. ***stahanovec***].

stahíe f. v. **stafie.**

stal, staluri n. **1.** scaun numerotat, situat în spatele fotoliilor, la parterul unei săli de spectacole; (p. ext.) parte a sălii de spectacole unde sînt plasate aceste scaune: *era într-un stal, drept în fața mea.* CAR.; *își desfăta ochii cu lumea elegantă din loji și din staluri.* GHEȚIE; **2.** (p. ext.) spectatorii aflați în asemenea scaune: *actorii dialogau cu stalul.* [Din fr. ***stalle***].

stalactítă, stalactite f. **1.** formație calcaroasă cu aspect de țurțure, care se formează pe tavanul unor peșteri, galerii subterane etc., prin continua depunere a carbonatului de calciu din picăturile de apă de infiltrație: *pe pereții umezi și întunecoși ai peșterii, vedem o bogăție uimitoare de stalactite.* VLAH.; **2.** formă (digitală, conică etc.) de agregare a mineralelor, depusă în geode sau în alte goluri din roci; **3.** motiv ornamental imitînd formația calcaroasă descrisă mai sus: *cornișe și capiteluri cu stalactite.* [Din fr. ***stalactite***].

stalactític, ~ci, stalactitică, ~ce a. de stalactită. [***Stalactită*** + *-ic*].

stalagmítă, stalagmite f. formație calcaroasă cu aspect de con alungit, care se formează pe solul unor peșteri, galerii subterane etc., prin continua depunere a carbonatului de calciu din picăturile de apă de infiltrație scurse din vîrful stalactitelor: *picioarele îmi alunecă pe conurile stalagmitelor.* SAD. [Din fr. ***stalagmite***].

stalagmométru, stalagmometre n. dispozitiv pentru determinarea tensiunii superficiale a lichidelor sau a soluțiilor, pe baza numărului de picături scurse dintr-un volum dat din acea soluție printr-un tub capilar. [Din fr. ***stalagmomètre***].

stálie, stalii f. **1.** zi încadrată în termenul stipulat în contractul de navlosire, pentru încărcarea și descărcarea mărfii; răstimp al ședерii unui vas comercial în port, peste durata stabilită; **2.** supracotă plătită la chiria unei nave, cînd s-a depășit termenul de închiriere prevăzut în contract. [Din it. ***stallia***].

stalinísm n. **1.** doctrină, practici politice specifice lui I.V. Stalin și anturajului său: *stalinismul românesc a fost ... cel mai dur din Europa de Est.* PATAP.; *stalinismul a făcut milioane de victime*; **2.** mod de guvernare despotic, asemenea celui practicat de Stalin în URSS. [Din fr. ***stalinisme***].

staliníst, ~și, stalinístă, ~e a. specific lui Stalin sau stalinismului, referitor la Stalin sau la stalinism: *detest metodele staliniste de guvernare.* // m. partizan al lui Stalin, adept al stalinismului. [***Stalin***(*ism*) + *-ist*].

stalinít n. aliaj dur de fier cu crom, carbon, mangan și siliciu, folosit la piesele de mare uzură. [Din rus. ***stalinit***].

stámbă, stambe și **stămburi** f. **1.** țesătură de bumbac viu imprimată, din care se confecționează îmbrăcăminte de vară (pentru femei): *purta părul tuns și rochie de stambă.* EL.; **2.** (la pl.; în forma **stămburi**) varietăți de asemenea țesătură; îmbrăcăminte confecționată dintr-o astfel de țesătură: *magazin de stămburi ieftine*; **3.** (înv.) teasc de tipografie; tipar: *acum tălmăcindu-să pre limba românească, s-au dat în stambă cu buna socotință și cheltuială a Preasfinției sale* (a. 1765). GCR.; **a da în** (sau **prin, pe, la**) **stambă**, a face cunoscut (prin presă): *era vestită și în stambă dată de văduvă grasă, putredă bogată.* PANN; **a se da în stambă**, a se face de rîs: *ți-au venit pandaliile și-acu te dai în stambă pe Calea Victoriei?* GHEȚIE; **4.** (astăzi în forma **stampă**) imagine imprimată după o gravură sau după o litografie: *răsfoia o carte cu gravuri; se opri la o stampă colorată.* VLAH.; *capul nipon cu ochelari, adus între baionete, ... dau atitudinii lui un aer de stampă.* ARG.; **5.** (fig.) pecete: *stampa geniului.* OD.; **6.** (reg.) soi[1]; (p. ext.) aspect; înfățișare: *grangurul ... cu toată stamba lui cea domnească ... rămase îndărăpt.* POP.; **7.** (înv. și reg.) fard lichid pentru albirea feței; (și: **stampă**). [Din gr. mod. ***stámpa***, it. ***stampa***].

stamboálă, stamboale f. (reg.) baniță, dimirlie cu capacitatea de la 12 kg la 25 kg; conținutul unei banițe; (p. ext.) cantitate mare: *au sodom de bani; dau o stamboală de bani.* SAD.: *și-ncarc la stamboale ... tot de grîu mărunt și de arnăut.* POP.; **cu stamboala**, din belșug; foarte mult: *a cărat aurul cu stamboala de peste nouă mări și nouă țări.* C.PETR.; (compus; înv.) **stambol-chilă**, chilă[1] constantinopolitană; (și: (înv.) **stambol**). [Din turc. ***Stambol*** (*kilesi*)].

stamból[1], stamboli m. monedă turcească de aur, care a circulat și în țările române în sec. al XVIII-lea. [Din turc. ***Stambol*** (=*Istanbul*)].

stamból[2] n. v. **stamboală.**

stambol-șál n. v. **stambol-șali.**

stambol-șálí n. (înv.) stofă de lînă de Constantinopol: *o dulamă de stambol-șal* (a. 1767). URIC.; (și: **stambol-șal**). [Din turc. ***Stambol şalisi***].

staminál, ~i, staminálă, ~e a. care ține de stamine, referitor la stamine; cu stamine. [Din fr. ***staminal***].

stamínă, stamine f. organ masculin de reproducere al florii, compus din filament și anteră care produce polen. [Din lat. ***stamen, -inis***].

staminifér, ~i, staminiferă, ~e a. (despre flori sau părți ale lor) care poartă stamine. [Din fr. ***staminifère***].

staminódiu, staminodii n. stamină sterilă, lipsită de anteră. [Din fr. ***staminode***].

stămnă, stamne f. (înv. și reg.) urcior; cană. [Din sl. ***stamĭna***].

stampă, stampez vb. (tr.) a imprima un profil sau un desen pe suprafața unui obiect de metal prin deformare plastică, cu ajutorul unui poanson și al unei matrițe: *a stampa monede, medalii.* [Din it. ***stampare***].

stampáre, stampări f. acțiunea de a stampa și rezultatul ei: *stamparea monedelor; stamparea tacîmurilor.* [V. ***stampa***].

stámpă f. v. **stambă.**

stampilă vb. v. **ștampila.**

stampiláre f. v. **ștampilare.**

stampilát a. v. **ștampilat.**

stampílă f. v. **ștampilă.**

stan[1], stani m. și **stanuri** n. **1.** (pop.) partea cămășii țărănești care acoperă pieptul sau spatele: *poalele le-au ros guzganii și-am rămas numai cu stanii.* POP.; **2.** (reg.) partea de la talie în jos (mai largă) a unei cămăși femeiești; poală; **3.** (reg.) clin (la cămașă, la fustă etc.); **4.** (reg.) statură. [Din ucr., bulg., sb. ***stan***].

stan[2] n. v. **stană.**

stanát, stanáți m. sare a acidului stanic. [Din fr. ***stannate***].

stánă, stane f. bloc masiv, bolovan mare de piatră; (p. ext.) stîncă: *se făcură stane de piatră.* ISP.; *stanuri trunchiate despicau negurele.* EM.; **a fi** (sau **a sta, a rămîne**) **(ca o) stană (de piatră)**, a fi (sau a sta, a rămîne) încremenit, nemișcat: *calul stă ca o stană.* SAD.; *omul ... care deschidea alaiul rămase stană de piatră.* GHEȚIE; (înv.; rar) **stan de piatră** (sau **de marmură**), stîlp, turn de piatră (sau de marmură); coloană de piatră (sau de marmură): *aceasta ... era în pază într-un stan de piatră nalt.* DOS.; (și: (înv. și pop.) **stan**). [Din sl. ***stanŭ***].

stáncă, stânci și (reg.) **stance** f. **1.** (ornit.; pop.) stăncuță (*Coloeus monedula*): *cunosc ... după glasul acelor cioare și acelor stânci că vremea se strică.* SAD.; **2.** (ornit.; reg.) cioară (*Corvus cornix* sau *corone*): *schimbă ... pe porumbiță în trup de stancă.* AL.; **3.** epitet (depreciativ) pentru o femeie cu pielea negricioasă: *să vă poată bate și porecli cioare și stance fără să aveți voie a-i răspunde.* NEGR. [Probabil de la ***Stanca*** n. pr.].

stand, standuri n. **1.** loc amenajat pentru întrecerile de tir: *cît privește pe domni, ei preferă standul de talere, amenajat într-un loc ferit.* GHEȚIE; **2.** loc unde vînătorii așteaptă vînatul după goană; **3.** spațiu amenajat cu vitrine, mese, panouri etc. într-o expoziție, într-un magazin pentru prezentarea exponatelor: *standuri de cărți*; **4.** instalație fixă în uzine, ateliere etc. pentru încercarea mașinilor, motoarelor, aparatelor noi, ieșite de la montaj; banc de probă; (p. restr.) utilaj folosit în acest scop. [Din fr., engl. ***stand***, germ. ***Stand***].

stándard, standarde n. normă care reglementează calitatea, caracteristicile etc. unui produs; produs tip realizat după aceste norme: *argumentul suprem cu care editurile își motivează standardele modeste ale selecției de titluri este „publicul-țintă".* D.; **standard de stat**, stas; **standard de viață**, nivel de trai: *sănătatea poporului cere alt standard de viață.* SAD. // a. (fig.) făcut după un șablon, lipsit de originalitate; standardizat; comun, banal, șablonard: *obișnuiește să lăcrimeze, la nevoie, după o rețetă sufletească standard.* ARG.; *limbaj, fraze standard.* [Din fr., engl. ***standard***, germ. ***Standard***].

standardizá, standardizez vb. (tr.) **1.** a stabili și a aplica un standard; a fabrica în serie, conform unui standard; **2.** (fig.) a uniformiza; a banaliza: (refl. pas.) *viața noastră fusese standardizată.* [Din fr. ***standardiser***].

standardizáre, standardizări f. **1.** acțiunea de a standardiza și rezultatul ei; **2.** (fig.) uniformizare; banalizare: *spiritul refuză standardizările.* [V. ***standardiza***].

standardizát, ~ți, standardizată, ~e a. **1.** corespunzător unui standard; fabricat în serie conform unui standard: *produse standardizate*; **2.** (fig.) standard; banal, comun, șablonard: *raportul dintre stilul standardizat și cel individual variază după natura comunicării.* VIANU. [V. ***standardiza***].

stand-by [sténdbai] n. invar. **1.** situație în care un pasager fără rezervare prealabilă într-un avion de linie este admis pe unul din locurile disponibile; (tehn.) **în stand-by**, în așteptarea unei comenzi; **2.** înțelegere între bancă și client potrivit căreia banca acordă clientului dreptul de a obține credite succesive, într-o perioadă convenită, pînă la un total stabilit. [Cuv. engl.].

S

standing [sténding] n. poziție socială, nivel de trai al unei persoane; confort ridicat. [Cuv. engl.].

standoálă, standoale f. (reg.) **1.** șură[1]: *m-oi duce într-o noapte ... la standoale, unde ţin ciocoii grîul.* SAD.; **2.** (reg.) loc unde se află mai multe coșare sau hambare (pe moșiile mari); (și: **stodoală**). [Din ucr. ***stodola***].

stánic, ~ci, stanică, ~ce a. care conține staniu (tetravalent), referitor la staniu; **acid stanic**, acid oxigenat al staniului. [Din fr. ***stannique***].

stanifér, ~i, staniferă, ~e a. (despre minereuri, roci etc.) cu staniu, bogat în staniu. [Din fr. ***stannifère***].

staníná f. sulfură naturală de staniu. [Din fr. ***stannine***].

staniól, stanioluri n. foaie subțire de staniu, de aluminiu sau de plumb, folosită ca ambalaj pentru unele produse alimentare sau industriale: *capsule de staniol pentru sticle.* [Din germ. ***Stanniol***].

stániște, staniști și **stăniști** f. **1.** (pop.) loc răcoros unde se odihnesc vara, în timpul căldurilor (amiezii), vitele, oile, caii etc.; stavă, zăcătoare: *eu nu mă despart de stînă ..., să las staniști și nedeie.* COȘB.; **2.** (reg.) loc de popas, de întîlnire: *se adună o mulțime de dăscălime la noi, căci aici era staniștea lor.* CR.; **3.** (înv.) tabără; cantonament: *din zori pînă-n noapte curg spre staniștea oștilor darabani.* VLAH. [Din sl. ***stanište*** „stație"].

stániu n. cositor. [Din lat. ***stannum, stagnum***, it. ***stagno***].

stanóg n. v. stănog.

stanós, ~și, stanoásă, ~e a. care conține staniu (bivalent): *clorură stanoasă.* [Din fr. ***stanneux***].

Stan-păţítul m. persoană care a pățit multe în viață și care a tras învățăminte din cele întîmplate; om cu experiență: *la orice treabă pe Stan-Păţitul întreabă.* Z. [***Stan*** n. pr. + ***păţit***].

stanţá vb. v. ștanța.

stanţát a. v. ștanțat.

stánță[1], stanțe f. **1.** strofă cu înțeles de sine stătător, alcătuită de obicei din opt versuri, după o anumită schemă metrică: *manualul de istorie ... pus în stanțe și troheie.* MAIOR.; **2.** (la pl.) poezie alcătuită din astfel de strofe; (p. gener.) poezie: *mă lăsasem la o lină reverie recitînd încet niște stanțe d-ale lui Anacreon.* NEGR. [Din it. ***stanza***].

stánță[2] f. v. ștanță.

stánție f. v. stație.

star[1], staruri n. vedetă de cinema; (p. gener.) personalitate marcantă în cinema, muzică, sport: *continuă să-i pună întrebări...; cele mai multe vizează... starurile de cinema.* BUSUIOC. [Din fr., engl. ***star***].

star[2] n. ambarcație sportivă cu vele, cu catarg, cu una sau două crucete, pentru două persoane. [Din engl. ***star***(*board*)].

stáre, stări f. **1.** faptul de a sta; stat[1]; **2.** oprire, întrerupere din mers: *viața unui regiment în marș e așa de complicată ..., încît și starea pe loc e o necontenită frămîntare.* SAD.; (fig.) *acest timp de espiație ce o nație ... sufere ... se pare adesea un repaos, stare în calea progresului.* BĂLC.; **3.** (bis.; pop.) oprire (la răspîntii) a procesiunii mortuare în drum spre cimitir, pentru a se citi din evanghelii; popas, odihnă, stație; fiecare dintre evangheliile citite la aceste opriri; stîlp: *la fiecare oprire, încetau și clopotele, pînă se citea evanghelia ...; dar după fiecare stare ..., se desprindeau tot mai mulți din mulțime și, cu colacul în mînă, porneau spre casele lor.* AG.; **4.** (adesea fig.) fixare, rămînere într-un loc; ședere; nemișcare; încremenire: *orice noroc și-ntinde aripele, gonit de clipele stării pe loc.* EM.; **a nu (mai) avea stare** sau (reg.) **a nu-l mai prinde starea** ori **a nu-și afla stare**, a nu (mai) avea astîmpăr, liniște, tihnă: *pe feciorul cel mic nu-l mai prindea starea, nu putea de jalea mamei.* POP.; **5.** așezare într-un anume fel; poziție: *se învîrtea în pat ... își așeza picioarele și trupul în stările cele mai slobode.* VLAH.; **6.** (tipogr.) spațiu alb la începutul rîndului cules ca alineat; **7.** (înv. și reg.) corp (omenesc); statură: *prea se potrivesc tinerii la stare și la făptură.* SL.; **8.** situație în care se află cineva sau ceva; mod în care se prezintă; împrejurare, circumstanță, context, conjunctură: *stilul jurnaliștilor ... a ajuns într-o stare ce nu mai îngăduie tăcerea.* MAIOR.; **stare de lucruri** (sau **de fapt**), situație generală existentă la un moment dat: *dumneavoastră nu cunoașteți starea de lucruri de aici.* PETR.; (înv.) **stare împrejur**, circumstanță: *dovezile lucrului cerșut cu toate stările împrejur.* PRAV.; (înv.) **stare împotrivă**, opoziție: *starea cea împotrivă a tătîne-mieu mă opriia.* VARL.; **stare civilă**, v. **civil**; **stare de asediu**, v. **asediu**; **stare de urgență** (sau **de necesitate**), v. **necesitate**; (înv.) **la starea locului**, la fața locului; **a fi în stare să ...**, a putea, a fi capabil să ...: *ține la mine și nu e în stare să mă refuze.* CAR.; *era în stare să-ți descrie perfect un oraș numai după un ceas de plimbare.* EL.; **a aduce** (sau **a pune**) **în stare** (**ca**) **să ...**, a face capabil (ca) să ...; a determina (ca) să ...: *voiesc să te pun în stare de a judeca lucrurile.* GHICA; (reg.) **a fi în stare (binecuvîntată)** (sau **în starea darului, în altă stare**), (despre femei) a fi gravidă: *era în stare binecuvîntată.* AG.; **9.** (fiz.) mod de prezentare a corpurilor în formă solidă, lichidă sau gazoasă; **10.** fel în care se simte cineva (fizic sau psihic): *mai proprie îi e omului înclinarea spre rîs, starea de inocență.* PR.; *zăcea într-o stare de totală apatie.* GHEȚIE; **stare de spirit**, dispoziție sufletească; (p. ext.) mentalitate; configurație spirituală: *poate că starea de spirit a generațiilor se schimbă?* PR.; **11.** (și **stare materială**) situație materială; (p. restr.) situație materială bună; (concr.) avere, avuție, bogăție: *omul ce se însoară numai pentru ca să-și mărească starea niciodată nu ia soție bună.* FIL.; *băncile ne-au mîncat starea.* GHEȚIE; **cu stare** (**bună** sau **frumoasă**), înstărit, bogat: *singura lui rudă e un nepot cu stare.* NEGR.; **12.** (înv.) categorie socială, clasă, pătură; treaptă socială; rang: *se strînsese ... de toată starea norod.* PANN; *un tînăr boier de starea întîi.* GANE. [V. ***sta***].

stáreț, ~i, stareță, ~e m., f. călugăr sau călugăriță care conduce o mănăstire; egumen: *fost-au scris părintelui Duhu să nu asculte întru totul sfaturile cuviosului starițe.* CR.; *după miruit, el se înfățișă la strana starețului ... și, după ce sărută mîna bătrînului, ceru îngăduința să-i vorbească.* VOIC.; (adj.) *maica stareță.* // m. **1.** (înv.) călugăr bătrîn: *chemă pre un învățat și iscusît ... și stareț însămnat.* DOS.; **2.** (pop.) conducător al căluşarilor; (și: (pop.) **stariț**). [Din sl. ***starici, starica***].

stáriț m. v. stareț.

starlétă, starlete f. tînără actriță (de cinema) apreciată mai mult pentru calitățile fizice, pentru farmec decît pentru talentul ei. [Din fr. ***starlette***, engl. ***starlet***].

stároste, starosti m. **1.** (înv.) conducător al unui ținut, al unei cetăți aflate la marginea Moldovei feudale; pîrcălab; ispravnic: *au scris ... la Herbort, staroste de Liov.* UR.; *acest mazil ... a fost în vremea lui staroste de Putna.* SAD.; **2.** (înv.) conducător al unei bresle, al unei corporații (de meșteșugari, de negustori etc.); (p. ext.) șef, conducător (ales); fruntaș: *starostele cojocarilor ... ținea tăierea cărnii în arîndă.* SL.; *starostele lotrilor a strigat, mîncîndu-și cuvintele și limba laolaltă.* SAD.; (fig.) *Eol, starostele vînturilor.* CAR.; **3.** (înv. și reg.) stareț: *Filogonie ..., din staroste, stătu episcop.* DOS.; **4.** (reg.) peitor; (p. ext.) persoană care conduce ceremonia nunții: *bun staroste mi-am găsit.* CR.; *starostele nunții ... se apropie.* AG. [Din pol., ucr. ***starosta***].

start, starturi n. **1.** momentul începerii unei curse sportive, marcat printr-un semnal; plecare: *minutele dinaintea startului se scurseră greu.* GHEȚIE; **a da startul**, a da semnalul de plecare într-o cursă sportivă; **a lua startul**, a porni într-o cursă sportivă; **2.** loc de plecare (marcat printr-o linie) într-o cursă sportivă; plecare; **a se prezenta la start**, a participa la o cursă sportivă: *s-au prezentat la start zece concurenți*; **3.** reper marcat la începutul benzilor cinematografice; **4.** loc pe aerodrom de unde se dirijează circulația avioanelor. [Din engl. ***start***].

stárter, starteri m. **1.** persoană care dă startul într-o cursă sportivă; **2.** persoană care dirijează circulația avioanelor pe un aerodrom. // n. (pl. **startere**) **1.** dispozitiv auxiliar al carburatorului motoarelor cu electroaprindere, care facilitează pornirea motorului în stare rece;[1] **2.** dispozitiv pentru aprinderea lămpilor fluorescente. [Din fr., engl. ***starter***].

stas, stasuri n. standard impus de stat. [*Sta*(*ndard*) + *s*(*tat*)[2]].

stat[1], staturi n. **1.** stare; oprire din mers: *era transpirat și statul din mers i-a făcut rău*; **2.** întrerupere dintr-o acțiune, dintr-o activitate etc.; contenire, zăbovire: *nu v-ați săturat de atîta stat?*; **3.** rămînere, petrecere undeva sau la cineva: *nu e de stat aici*; **4.** așezare într-un anume fel; poziție: *în statul său, Italia este între mări.* COSTIN; *statul pe scaun luni și ani în șir l-a nenorocit*; **5.** (înv. și pop.) corp (omenesc); statură: *fost-au acest Ștefan Vodă om nu mare de stat.* UR.; *rămăsese mai mic de stat de cînd iubise.* SOR.; **6.** (înv. și pop.; și **stat de om**) mărime egală cu aproximativ înălțimea medie a unui om, folosită ca unitate de măsură pentru înălțime sau adîncime: *ne dăm afund în mare la douăzeci și la treizeci de staturi de om.* GHICA; (reg.) **lumină de stat**, toiag care arde la capul mortului; priveghetoare; **7.** (înv.) situație, stare în care se află cineva sau ceva: *delegatul ... prezentă un stat aproximativ al productelor ce țeara noastră avea să expună.* OD.; **a fi în stat**, a fi în stare; **a sosi la vîrstă de stat**, a ajunge la maturitate: *deacă sosi la vîrstă de stat, s-au împreunat cu ceia ce lucrează albii.* DOS.; **8.** (înv.) categorie socială; clasă, pătură; stare: *cu plină poroncă și volnicie a lui Mihai Vodă și a tuturor staturilor acei țări.* N.COSTIN. // (compus; mit. pop.) **Statu-Palmă** (**-Barbă-Cot**) m. personaj imaginat ca un pitic bătrîn, cu barbă albă, lungă (de un cot), răutăcios și perfid, care locuiește pe sub pămînt sau prin păduri: *pe cînd trăia Statu-Palmă-Barbă-Cot ..., era în Iași un tînăr boierinaș.* NEGR. [V. ***sta***].

stat[2], state și (înv.) **staturi** n. **1.** entitate politică constituită dintr-o populație aflată sub o conducere instituționalizată, pe un teritoriu delimitat de frontiere; țară: *statul trebuie să existe și e supus unor legi ale naturii, fixe, îndărătnice, neabătute în cruda lor consecință.* EM.; *forma statului natural celui mai tipic este statul național.* CĂL.; *formarea celor trei state românești, Transilvania, Moldova și Țara Românească*; **om de stat**, v. **om**; **lovitură de stat**, v. **lovitură**; **rațiune de stat**, considerații de interes public, invocate pentru a justifica o acțiune ilegală, injustă, în materie de politică; **stat de drept**, stat în care autoritățile publice respectă efectiv legalitatea, fiind supuse unui control jurisdicțional: *statul de drept protejează demnitatea omului.* A.; (**a fi**) **stat în stat**, se spune despre o grupare, un partid etc. care, dobîndind o oarecare autonomie în cadrul unui stat, se sustrage mai mult sau mai puțin autorității guvernamentale: *presa tindea să devină stat în stat*; **de stat**, **a**) care emană de la stat[2]; oficial: *document de stat*; **b**) care e condus și controlat de stat; care aparține statului: *întreprinderi de stat; învățămînt de stat*; c) referitor la stat: *probleme de stat*; **2.** (mod de) organizare statală; (mod de) guvernare; (p. ext.) totalitatea organismelor și serviciilor care asigură administrarea unei țări; fiecare dintre acestea: *nu poți avea o economie liberă sau liberală într-un stat centralizat.* PR.; *trăia singur cuc într-o garsonieră cumpărată de*

S

la stat. GHEŢIE; **3.** (înv.; la pl.) nume dat organelor reprezentative din anumite ţări: *staturile ţării nu vor ca Ardealul să cadă în mîini străine.* BĂLC.; **state generale**, adunarea celor trei stări sociale din Franţa (clerul, nobilimea şi burghezia); **4.** fiecare dintre teritoriile mai mult sau mai puţin autonome, constituind o federaţie: *S.U.A. reunesc 50 de state*; **5.** listă (oficială); inventar: *dar ai o slujbă mare, cu statul cît un tom ... şi poţi să te faci om.* BOL.; **stat de funcţii** (sau **de funcţiuni**), document în care sînt înscrise posturile, funcţiile etc. într-o întreprindere, într-o instituţie: *dă-mi statul de funcţiuni şi foaia de bilanţ pe 1928.* GHEŢIE; **stat de plată**, tabel în care sînt înscrise drepturile băneşti ale salariaţilor; **stat de serviciu**, activitate (îndelungată) într-un serviciu; memoriu care consemnează această activitate: *are vechi state de serviciu.* [Din lat. ***status***, fr. ***état***, it. ***stato***, germ. ***Status***].

statál, ~i, statală, ~e a. care aparţine statului[2], referitor la stat, de stat: *formaţii statale.* [Din it. ***statale***].

statalitáte f. calitatea de a constitui un stat; caracter statal: *nu se pune în discuţie statalitatea acestei republici.* [***Statal*** + ***-itate***].

statáriu, ~ii, statarie, ~ii a. (înv.) elaborat sau instituit pentru a judeca şi executa sentinţe fără drept de apel; cu caracter marţial: *mare parte din nefericiţii liberali fu dată în puterea unui tribunal statariu care îi condamnă fără dreptate şi-i omoară.* FIL. // n. (înv.) lege care reglementează judecarea şi executarea sentinţelor fără drept de apel. [Din lat. ***statarius***].

státer, stateri m. monedă de aur sau de argint la vechii greci şi macedoneni, valorînd între două şi patru drahme: *pe malul stîng al Oltului s-au descoperit monete de argint în forma staterilor macedonici.* OD. [Din lat. ***stater***, fr. ***statère***, gr. mod. ***statír***].

stathudér, stathuderi m. guvernator al unei provincii şi comandant militar în Ţările de Jos (în timpul stăpînirii spaniole). [Din fr. ***stathouder***].

státic, ~ci, statică, ~ce a. **1.** (fiz.) care se referă la echilibrul forţelor, la starea de nemişcare a corpurilor; **electricitate statică**, sarcină electrică invariabilă a unui corp în care nu se dezvoltă căldură din cauza stării sale electrice; **încercare statică**, încercare mecanică la care forţa exterioară se aplică încet, progresiv, uniform şi în acelaşi sens; **presiune statică**, presiune exercitată în toate direcţiile, în interiorul unui fluid în echilibru, determinată de greutatea fluidului; **2.** care se găseşte în nemişcare; lipsit de dinamism; fix, rigid, înţepenit: *imagini statice*; **natură statică**, natură moartă; **3.** (fiziol.) **simţ static**, simţ care orientează asupra poziţiei corpului şi a părţilor lui în repaus, datorită impresiilor primite de la muşchi, tendoane şi articulaţii; **4.** (lingv.) sincronic: *studiul static al limbii.* // f. ramură a mecanicii care studiază sistemele de forţe în vederea stabilirii condiţiilor de echilibru ale corpurilor aflate în stare de repaus sau de mişcare; **statica lichidelor**, hidrostatică; **statica gazelor**, aerostatică; **statica construcţiilor**, disciplină care studiază metodele de calcul pentru determinarea eforturilor şi a deformaţiilor sistemelor de bare. // n. ceea ce este static, nemişcat, imuabil: *staticul şi dinamicul – două ipostaze ale lumii.* [Din fr. ***statique***, germ. ***Statik***, ***statisch***].

statísm n. însuşirea de a fi static: *tabloul psihologic al Europei, pe care îl zugrăveşte Stendhal, suferă ... de un anumit statism.* VIANU. [Din fr. ***statisme***].

statíst, ~şti, statistă, ~e m., f. (înv.) figurant la operă, la teatru. [Din germ. ***Statist***].

statístic, ~ci, statistică, ~ce a. care ţine de statistică, referitor la statistică; bazat pe statistică: *în ficţiune ... legile statistice pot fi încălcate.* CĂRT.; *date statistice*; (adv.) *nenumăraţi vectori vitali ... se cer studiaţi statistic.* R.L. // f. **1.** prezentare a unei situaţii, a unui fenomen din natură sau din societate prin cifre; evidenţă numerică: *statistica arată că se nasc ... 49 de băieţi şi 51 de fete.* PR.; *studiul cuprinde şi o statistică a lexicului neologic*; **2.** culegere, prelucrare şi valorificare a unor date referitoare la fenomene de masă; **3.** ştiinţă care studiază fenomenele de masă, sub aspect cantitativ, cu metode proprii de descriere şi analiză; **statistică matematică**, ramură a matematicii aplicate care se ocupă cu elaborarea noţiunilor şi a metodelor specifice studiului statistic al colectivităţilor. // m. (înv.) statistician. [Din fr. ***statistique***, germ. ***Statistik***, ***statistisch***].

statisticéşte adv. (rar) din punct de vedere statistic. [***Statistic*** + ***-eşte***].

statistician, ~eni, statisticiană, ~ene m., f. specialist în statistică; statistic. [Din fr. ***statisticien***].

statív, stative n. dispozitiv folosit în laborator la montarea şi susţinerea unor piese şi aparate. [Din germ. ***Stativ***, fr. ***statif***].

statívă, stative f. **1.** (pop.; mai ales la pl.) războaie de ţesut manual; (p. restr.; la pl.) părţile principale ale acestuia: *ieftinele ţesături ce ne vin de-a gata au făcut să stea locului mii de stative şi de războaie din ţară.* EM.; **a pune pînza în stative cu cineva**, a se asocia cu cineva; **2.** (reg.) suport folosit în tăbăcărie, pe care se întind pieile pentru a fi curăţate de păr; **3.** (reg.) instalaţie asemănătoare cu scheletul războiului de ţesut, în care sînt vîrîţi boii, caii la potcovit; (accent. şi ***státivă***). [Din ucr., sb. ***stativa*** „ceea ce stă în picioare"].

stat-majór n. **1.** corp de ofiţeri dintr-o mare unitate militară, organizaţi pe birouri şi secţii, sub comanda unui şef: *primi gradul de general şi postul important de şef de stat-major al armatei a doua.* BOL.; **2.** sediul acestuia: *plecă la statul-major.* [***Stat***[2] + ***major***; cf. it. ***stato maggiore***, fr. ***état-major***].

statocíst, statociste n. organ al nevertebratelor, cu rol în menţinerea echilibrului. [Din fr. ***statocyste***].

statocónia f. (anat.) otolit. [Din fr. ***statoconia***].

statográmă, statograme f. fotografie obţinută la statoscop. [Din fr. ***statogramme***].

statolít, statolite n. **1.** concreţiune calcaroasă conţinută de statocist; **2.** otolit; **3.** incluziune intracelulară, solidă, de grăuncioare de amidon, la plante. [Din fr., engl. ***statolithe***].

statór, statoare n. partea fixă a unui motor sau a unui generator de energie, solidarizată cu carcasa maşinii sau constituind însăşi carcasa: *un motor electric este alcătuit din stator şi rotor.* [Din fr. ***stator***, germ. ***Stator***].

statoreactór, statoreactoare n. reactor cu flux continuu de gaze, care funcţionează fără compresor, folosit pentru propulsia unor avioane supersonice. [Din fr. ***statoréacteur***].

statorí, statoresc vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr.) a înfiinţa; a stabili: *neamuri mai domoli-va şi ţări statori-va.* COŞB.; **2.** (refl.) a se aşeza într-un anumit loc; a se statornici: *umbla de la un grup la altul ... şi în sfîrşit statorindu-se lîngă doamna Herdelea.* REBR. [Cf. ***statornici***].

statórnic, ~ci, statornică, ~ce a. **1.** (înv.) aflat în posesie veşnică: *moşie statornică*; **2.** (rar) fixat definitiv undeva; stabil; permanent: *lui Apolon însă îi ardea ... de a-şi alege pe uscat un lăcaş statornic.* OD.; **3.** sedentar; consolidat; temeinic: *începe să se aşeze o viaţă mai statornică de-a lungul acestui ţărm al Dunării.* VLAH.; **4.** care rămîne în aceeaşi stare; constant, neclintit; ferm, hotărît: *voinţa tare şi statornică învinge toate obstacolele.* FIL.; *rămăsese statornică în sentimentele pe care i le purta.* GHEŢIE; (adv.) *te-am iubit statornic*; **a fi statornic la vorbă**, a se ţine de cuvînt: *aşa am fost eu răbdător şi statornic la vorbă în feliul meu.* CR.; **5.** fix, invariabil, neschimbat, stabil: *Eminescu era ... un om fără situaţie socială statornică.* SAD.; **6.** care durează mult timp; durabil, trainic, dăinuitor; continuu, permanent, veşnic: *numai ţăranul român, în bine şi în rău, şi frumuseţea naturei ... sînt încă elementul statornic în marea mişcare a ţării româneşti.* MAIOR.; *orice frumuseţe prilej de-amăgire statornică este.* BL.; (adv.) *vîntul bătea statornic de la uscat.* TUD. [De la ***stat***[1] (după *datornic, spornic* etc.)].

statornicéşte adv. (înv.) constant. [***Statornic*** + ***-eşte***].

statornicí, statornicesc vb. **1.** (refl.) a se aşeza (definitiv) undeva; a se instala, a se fixa, a se stabili: *romanii ... cînd au venit în părţile acestea şi s-au statornicit aci, au dat peste apele mîntuitoare de la Mehadia.* ISP.; **2.** (tr.) a preciza, a fixa; a decide, a hotărî; a stabili: *acum, ia să statornicim rînduiala următoare.* CR.; *Kogălniceanu statornicea în două polemici ... condiţiile etice ale oricărei critici.* CĂL.; **3.** (tr.) a întemeia; a institui: *cîrmuirea nu s-a îngrijit ca să statornicească o educaţie şi o instrucţie naţională.* BOL.; **4.** (tr.) a face să dureze, a face să fie trainic; (p. ext.) a consolida, a întări: *opera i-a statornicit reputaţia.* [De la ***statornic***].

statornicíe f. **1.** constanţă în păreri, în idei etc.; fermitate, neclintire: *la ce statornicia părerilor de rău?* EM.; **2.** starea a ceea ce durează mult timp; durabilitate, stabilitate, trăinicie: *împărăţia dobitocească ca şi a noastră cea omenească statornicie vecinică n-are.* ALEX.; *voievodul e un simbol al statorniciei.* CĂL. [***Statornic*** + ***-ie***].

statornicíre, statorniciri f. **1.** acţiunea de a (se) statornici şi rezultatul ei; stabilire; **2.** aşezare (definitivă) undeva; rămînere, stabilire: *statornicirea mea la Livorno făcu să slăbească ... furiosul meu amor.* FIL.; **3.** preclzare a unui fapt; soluţionare a unei probleme; stabilire; hotărîre: *statornicirea unei etimologii mai sigure pentru toate cuvintele române.* MAIOR.; **4.** (rar) întemeiere; instituire: *se discută statornicirea unui institut financiar.* SAD. [V. ***statornici***].

statornicít, ~ţi, statornicită, ~e a. precizat, fixat; stabilit; hotărît; rînduit: *obiceiuri statornicite*; (subst.) *hotărîse să schimbe ... cele statornicite.* GHEŢIE. [V. ***statornici***].

statoscóp, statoscoape n. instrument de măsură instalat la bordul aeronavelor pentru a indica micile oscilaţii de altitudine faţă de o altitudine de zbor aleasă. [Din fr. ***statoscope***, germ. ***Statoskop***].

statuá, statuez vb. (tr.) a hotărî, a decide oficial (printr-un statut, printr-o lege etc.); a statuta; a institui, a legifera: *instanţa va statua valoarea daunei.* [Din fr. ***statuer***].

statuár, ~i, statuară, ~e a. **1.** care ţine de statui sau de sculptură, referitor la statui sau la sculptura acestora: *artă statuară; operele statuare ale lui Brâncuşi*; **2.** ca de statuie; monumental: *o frumuseţe statuară.* VINEA; *actorul ... poate fi în viaţa lui obişnuită un mediocru cu cap statuar.* CĂRT.; *nemişcare statuară*; (adv.) *zeiţa e prezentată statuar.* CĂL.; (fig.) *demnitatea e condiţia statuară a omului.* D. // f. arta de a face statui; totalitatea sculpturilor dintr-o epocă, dintr-o ţară, ale unui sculptor: *sculptura cea mare sau mai bine statuaria ... alungată din biserica răsăritului.* OD.; *expoziţia de statuară antică.* VIANU. // m. (astăzi rar) sculptor de statui: *incomparabilul talent de a săpa în marmora cuvintelor ca un statuar antic.* LOV.; (şi: (livr.) **statuarie**). [Din fr. ***statuaire***, lat. ***statuarius***].

statuárie f. v. **statuar.**

stătuă f. v. **statuie.**

statuétă, statuete f. statuie de dimensiuni mici: *vrînd să-l aline, îi arătară două statuete de bronz.* NEGR. [Din fr. ***statuette***, it. ***statuetta***].

statúie, statui f. **1.** sculptură care reprezintă tridimensional o fiinţă, o personalitate, o figură

alegorică etc. (în întregul ei): *un tezaur de frumusețe ce nu se putea vedea decît în statuile grecilor antici.* FIL.; *în jurul ... statuiei ... vreo trei sute de oficiali.* EM.; (fam.; adesea iron.) **a ridica cuiva (o) statuie, a)** a arăta recunoștință față de cineva; **b)** a aduce cuiva laude exagerate; (fam.) **meriți (merită, meritați** etc.) **(o) statuie**, se spune, cu ironie, despre o persoană care merită laude, recompensă; **2.** (fig.) persoană (frumoasă, dar) lipsită de căldură sufletească, rece, insensibilă: *cine dorul să-și închine unei statui ambulante?* VLAH.; (și: (înv.) **statuă**). [Din lat. ***statua***, fr. ***statue***].

statu-quo [statu-cvó] n. stare în care se află lucrurile în momentul de față sau care a existat la un moment dat; (spec.) situație de fapt sau de drept în raport cu care se apreciază efectele unui act juridic, unui tratat, unei convenții etc.: *pe cît vreme vor rămîne lucrurile în statu-quo, să nu ne atingem de învățămîntul elementar.* MAIOR. [Cuv. lat.].

statúră, staturi f. **1.** înfățișare, conformație a corpului (omenesc); făptură, siluetă, stat[1]: *statura, vorba ... și toate obiceiurile cîte le avem noi, le au și frații noștri munteni.* CR.; **2.** înălțime a corpului (omenesc); talie, stat[1]: *era mărunțel de statură.* VLAH. [Din lat. ***statura***, fr. ***stature***].

státus, statusuri n. statut social. [Din lat. ***status***].

statút, statute și (înv.) **statuturi** n. **1.** ansamblu de norme, de reguli prin care se stabilește scopul, structura și modul de funcționare a unei organizații, fundații, societăți etc.; (p. gener.) lege, regulament: *universitățile ... își au statuturile și administrațiunea lor proprie.* GHICA; *potrivit statutelor băncii și practicii uzuale, Keller și Victor nu puteau întreprinde nimic fără aprobarea consiliului de administrație și a adunării generale.* GHEȚIE; (jur.) **statut personal**, totalitatea legilor care se aplică cetățenilor unui stat; **statut real**, totalitatea legilor dintr-un stat care se aplică bunurilor aflate pe teritoriul unui stat străin; **2.** denumire dată unor constituții: *Statutul lui Cuza-Vodă din 1864;* **3.** (și **statut social**) poziția pe care o ocupă un individ într-un sistem social dat, la un anumit moment; status: *tatăl meu ... avea o aversiune față de ... scriitori, al căror statut social actual îl scotea din sărite.* PR. [Din fr. ***statut***, it. ***statuto***, germ. ***Statut***].

statută, statutez vb. (rar; tr.) a statua (printr-un statut): *îndatoririle noastre sînt precis statutate.* R.L. [De la ***statut***].

statutăr, ~i, statutară, ~e a. conform unui statut; înscris într-un statut: *prevedere statutară.* [Din fr. ***statutaire***].

stáție, stații f. **1.** (înv.) cantonament (în corturi) a trupelor militare: *oștirea polonă se afla răspîndită în mai multe stații din țară.* BĂLC.; **2.** (înv.) popas, oprire (pentru odihnă): *prin deșert ... se află cîteva stații de repaos ... unde călătorii află cele trebuincioase.* BOL.; **3.** (înv.) loc de popas, pe traseul unui serviciu de poștă[1], cu cai de schimb, servicii pentru călători etc.; **4.** (rar; în forma **stanție**) construcție improvizată servind ca prăvălie, adăpost provizoriu etc.: *o cîrciumă, o bragagirie și o stanție de scînduri cu cîrnați uscați.* DELAVR.; **5.** loc fix de oprire pe traseul unui vehicul public (rutier, fluvial etc.) pentru coborîrea și urcarea călătorilor: *în cîteva ore vaporul te duce la Coblența, stație a călătorilor pe Rin.* NEGR.; *mașina încă nu plecase din stație.* CĂRT.; **a face stație**, a staționa; **6.** loc (într-un oraș) unde staționează taxiurile, trăsurile, în așteptarea clienților: *era stație mare de trăsuri și automobile.* PETR.; **7.** punct de oprire a trenurilor pe o linie de cale ferată pentru urcarea și coborîrea călătorilor, încărcarea sau descărcarea mărfurilor, efectuarea unor manevre etc.; gară: *trenul ... s-a anunțat de la stația apropiată.* CAR.; **8.** (relig.; în forma **stațione**) fiecare dintre bisericile sau altarele de pe Golgota, simbolizînd oprirea lui Isus Hristos pe drumul calvarului; slujbă sau rugăciune făcută în dreptul acestora: *urmezi Via Dolorosa, oprindu-te la stațiunile ei semnalate prin plăci de marmură.* R.L.; **9.** (bis.) popas făcut în drum spre cimitir, pentru a citi prohodul unui mort; stare, stîlp; **10.** ansamblu de clădiri și de instalații destinat unor cercetări, experimentări etc.: *stațiuni pentru curățarea cerealelor.* SAD.; **stație-pilot**, instalație în care se fabrică de probă un anumit produs înainte de fabricarea în serie; **stație de benzină**, loc amenajat, prevăzut cu pompe și rezervoare, unde se vînd produse petroliere; **stație de radiocomunicații**, ansamblul instalațiilor și al anexelor necesare funcționării unui serviciu sau a unui post de radiocomunicație; **stație meteorologică**, unitate în care se fac observații directe asupra fenomenelor și elementelor meteorologice, climatice și hidrologice; **stație spațială** (sau **cosmică**), vehicul spațial care se plasează pe o orbită stabilă în jurul Pămîntului, destinat fie efectuării unor observații, măsurători etc., fie unor lansări spre Lună sau spre alte planete; **11.** (în forma **stațione**) localitate cu condiții climaterice prielnice sănătății, cu amenajări pentru tratamente medicale, concedii de odihnă etc.: *toată luna lui mai și-o petrece în stațiunea balneară de la Govora.* VLAH.; **12.** (în forma **stațione**) poziție caracteristică a corpului: *omul are o stațiune bipedă și verticală;* **13. stație a planetelor**, poziție pe orbita planetelor; **14.** (înv.; rar; în forma **stațione**) stagiune: *siliți a asista la profanarea celor mai sublime creațiuni ..., cum am avut nenorocirea ... în stațiunea expirată.* FIL.; (și: **stațione**, (înv.) **stanție**). [Din lat. ***statio, -onis***, fr. ***station***, germ. ***Station***, rus. ***stanția***].

staționgráf, staționgrafe n. instrument pentru fixarea pe o hartă a poziției unei nave. [Din it. ***staziografo***].

staționá, staționez vb. (intr.) **1.** a cantona: *în Dacia au staționat numeroase cohorte romane;* **2.** (livr.) a sta: *Lai Cantacuzin staționă o clipă, sub cortel, în uliță.* SAD.; *doi indivizi staționau în fața porții;* **3.** a se opri într-o stație, a face stație pe un traseu: *un șir lung de automobile staționa lîngă trotuar.* CĂL. [Din fr. ***stationner***].

staționál, ~i, stațională, ~e a. (rar) ridicat în amintirea stațiunilor de pe drumul Golgotei: *vor fi descrise unele biserici memorabile sau ruinate, unele cruci staționale și unele vechi siliști.* OD. [Din fr. ***stationnale***].

staționár, ~i, staționară, ~e a. **1.** (livr.) neschimbător; stagnant: *este în legea progresului ca spiritul să nu rămînă staționar, ci să evolueze neîncetat către scopul său final: adevărul.* MACED.; **2.** (spec.; despre boli) care nu se agravează (dar nici nu se ameliorează); **3.** care nu variază cîtva timp; constant: *a ajuns la 3000 și cursul e staționar.* GHEȚIE; **4.** (despre fluide) care are în fiecare punct o viteză independentă de timp; (despre cîmpuri de forță) care are în fiecare punct o intensitate independentă de timp; **regim staționar**, evoluție a unui sistem fizic sau tehnic în decursul căreia mărimile de stare se mențin constante, dar au loc transferuri sau transformări de energie; **5.** (rar) care stă pe loc; care staționează: *avocații nu mai merg: aleargă; ferească-se din calea lor clientul staționar.* TEODOR. // n. **1.** (înv.) navă de război care supraveghea traficul vaselor într-un port; **2.** serviciu sau unitate medicală (pe lîngă o policlinică, un dispensar, un spital etc.) în care bolnavii sînt internați un timp scurt pentru diagnostic sau tratament: *un dispensar într-un local modern, cu un staționar, o casă de nașteri ... sînt necesare în această comună.* CĂL. [Din fr. ***stationnaire***, lat. ***stationarius***].

staționáre, staționări f. **1.** acțiunea de a staționa și rezultatul ei; **2.** (livr.) oprire: *staționarea călătorilor în fața vitrinelor;* **3.** oprire a vehiculelor într-o stație; (p. gener.) oprire a vehiculelor într-un loc; staționat[2]: *staționarea interzisă!* [V. ***staționa***].

staționát[1], ~ți, staționată, ~e a. oprit într-o stație; (p. gener.) oprit într-un loc: *automobilele staționate vor fi ridicate de poliție.* [V. ***staționa***].

staționát[2] n. (rar) staționare: *interzis staționatul autovehiculelor în dreptul indicatoarelor.* [V. ***staționa***].

stațione f. v. **stație.**

stául, staule n. **1.** îngrădătură, construcție rudimentară pe o pășune, unde se adăpostesc (vara) oile, caprele; **2.** (înv. și reg.) grajd: *avem și ... staul pentru vacile cu lapte.* SAD.; **3.** (fig.) biserică; credință religioasă: *alte oi încă am care nu sînt den staulul acesta.* N.TEST.; **4.** (reg.) **Staule(le) Floriilor**, Florii(le): *au venit veste în ziua de Staule Floriilor april 8 cum este domnia dată.* N.COSTIN; (și: (înv. și reg.) **staur**). [Lat. ***stab(u)lum***].

stáur n. v. **staul.**

staurolít, staurolite n. silicat natural de aluminiu și de fier, de culoare brună-roșiatică pînă la negricioasă, sticlos și dur, ale cărei varietăți limpezi sînt folosite ca pietre semiprețioase. [Din fr. ***staurolite***, germ. ***Staurolit***].

stăvă, stave f. **1.** (înv. și reg.) herghelie: *în valea pîrâului ... paște stava de cai a păstorilor.* SAD.; **2.** (reg.) îngrădătură în care se țin (vara) caii la pășunat: *pe Valea Oltului la steava ungurului.* POP.; **3.** (reg.) staniște; (și: (reg.) **steavă**). [Cf. alb. ***stavë*** „mulțime"].

stávăr n. (înv.) statornicie; tărie morală: *minunînd pre eparhul cu stavărul și nemutatul gîndului său.* DOS.; **de stavăr**, temeinic: *foarte de stavăr învățînd.* DOS.; **a fi om de stavăr**, a fi om destoinic, capabil. [Lat. ***stabilis***].

stávilă, stavile și (pop.) **stavili** f. **1.** element de construcție mobil servind la deschiderea și la închiderea unui oficiu, a unui deversor etc. într-o lucrare hidrotehnică; stăvilar: *cînd torentul rupe stavila, devine primejdios.* BOLLIAC; **2.** (reg.) îngrămădire de bușteni, crengi etc. formînd un baraj natural pe cursul unei ape; **3.** piedică (materială); obstacol, barieră: *merge ... pînă dă de un rîu sau de altă stavilă.* BOL.; (fig.) *minunile iubirii n-au stavile pe lume.* VOIC.; **fără stavilă**, nestăvilit, continuu: *a fost o ... lucrare fără stavili și muncă istovitoare.* BL.; **a (se) pune** (sau **a face, a ridica** etc.) **(o) stavilă**, a stăvili: *să punem o stavilă curentului de idei bizantine.* MAIOR.; **a pune stavilă gurii**, a-și impune tăcere; **4.** (reg.) tăblie de la pat; scîndură: *iese lotru de bărbat cu stavila de la pat și mă taie-n lung și-n lat.* POP.; **5.** (reg.) grămadă de snopi de grîu, de cînepă etc. [Din sl. ***stavilo*** „cumpănă"].

stavríd, stavrizi n. **1.** mic pește marin răpitor, cu corpul fusiform, cu gura mare, cu numeroși dinți (*Trachurus mediterraneus ponticus*): *în locul stavrizilor pricăjiți ..., prindem scrumbie frumoasă și mare.* TUD.; **2.** carnea (preparată) a acestui pește: *conserve de stavrizi.* [Din gr. mod. ***stavrídi***].

stavrofór, stavrofori m. preot sau arhimandrit ortodox care poartă o cruce (de aur ornată cu pietre prețioase) pe piept, ca distincție ecleziastică: [au] *cruce amîndoi; – apoi, se-nțelege, dacă-s amîndoi stavrofori.* HOGAȘ. [Din gr. mod. ***stavrofóros***].

stayer [stéier] m. concurent ciclist de demifond în urma unei motociclete, pe pistă. [Cuv. engl.].

stáză, staze f. **1.** încetinire sau oprire a circulației unor lichide biologice sau a tranzitului materiilor fecale din organism: *stază biliară; stază limfatică;* **2.** stare de echilibru între două forțe opuse; oprire: (fig.) *ni se arată acum suprema stază înlăuntrul lumii, ca o regăsire a inimilor?* IONEL. [Din fr. ***stase***, gr. mod. ***stasís***].

stăcí, stăcesc vb. (reg.; tr.) a agonisi (bani, bunuri etc.): *bani eu să-mi stăcesc, birul să-l plătesc.* POP. [Din sb. ***stačiti***].

stâmbár, stâmbari m. (rar) negustor de stâmburi: *fecior de negustoraș stâmbar.* ST. [***Stambă*** + ***-ar***].

stâmbărie, stâmbării f. **1.** cantitate mare de stambă; **2.** îmbrăcăminte din stambă; **3.** magazin de stâmburi. [***Stambă*** + ***-ărie***].

stăncúță, stăncuțe f. pasăre sedentară din familia corvidelor, mai mică decît cioara, cu penele negre-cenușii; ceucă, stancă, papagal-țigănesc (*Coloeus monedula*): *te cățărai în vîrful copacilor, ca să-mi dai pui de stăncuță.* DELAVR. [*Stancă* + *-uță*].

stănoágă f. v. stănog.

stănóg, stănoage n. **1.** fiecare dintre barierele de lemn sau de fier care despart vitele sau caii în grajd, ca să nu se bată, să nu se împungă; **2.** (reg.) țăruș pentru priponit caii; **3.** (tipogr.; în forma **stănoagă**) raft în formă de pupitru pe care se așază casetele, cînd se culege manual un text; (și: **stănoagă**, (reg.) **stanog**). [Din ucr., rus. *stanok*].

stăpîn, ~i, stăpînă, ~e m. **1.** posesor de (multe) oi, (p. gener.) de orice fel de animal, considerat în raport cu acest(e)a: *calul ... cît pe ce să izbească pe stăpînu-său.* CR.; *stăpîne, stăpîne, îți cheamă și-un cîne.* POP.; **2.** posesor de bunuri materiale; (spec.) proprietar de pămînt; stăpînitor: *aici nu merge pe tocmeală, că nu e bîlci, cine a apucat e bun stăpîn.* REBR.; *stăpînul moșiei*; **3.** (spec.) proprietar de sclavi; **4.** persoană în serviciul căreia este angajat cineva, care are lucrători, servitori, considerată în raport cu aceștia; patron[1], jupîn: *unii se născteau stăpînii altor oameni, supuși toată viața lor.* GHICA; *stăpînul scump învățat slugile hoațe.* Z.; **a intra** (sau **a se băga**) **la stăpîn**, a se angaja slugă la cineva: *sînt și eu un biet sărman ..., și vreau să intru la stăpîn.* CR.; **5.** epitet pentru persoana iubită: *mlădioasa mea stăpînă!* EM.; **6.** persoană care are puterea, autoritatea, dominația asupra cuiva sau a ceva, considerată în raport cu acesta; domnitor, suveran, conducător, stăpînitor: *azi vin și pun piciorul pe-acest pămînt român și zic: Moldova-n mine cunoaște-al tău stăpîn.* AL.; (fig.) *numai dînsa ni-i stăpînă: limba neamului meu dacic, limba noastră cea română.* VIERU; (**a fi**) **fără stăpîn**, (a fi) de capul lui; (a fi) fără căpătîi; **7.** divinitate, stăpînitor atotputernic: *iar celui ce cu pietre mă va izbi în față, îndură-te, stăpîne, și dă-i pe veci viață.* EM.; **8.** persoană care conduce propria gospodărie, considerată în raport cu ceilalți membri ai familiei sau cu oaspeții; gazdă: *o ușă se deschide ..., e stăpîna casei.* CAR.; *vai de casa cu mulți stăpîni, unde toți poruncesc și nimeni nu ascultă.* Z.; **9.** (fig.) persoană capabilă să (se) domine, să (se) stăpînească: *să stai colea-n tihnă, stăpîn pe vremea ta.* VLAH.; *lumea se emancipase ..., proclamase primatul rațiunii și devenise propriul ei stăpîn.* GHEȚIE; **a fi stăpîn pe sine**, a nu-și pierde firea, cumpătul, a-și domina pornirile: *stăpîn pe sine ... trebuie să fie acela care dă la iveală fără să vrea lucruri străine firii lui.* PR.; **a fi stăpîn pe situație**, a fi sigur, a se simți tare într-o anumită împrejurare; **10.** autoritate într-un domeniu de activitate, de cunoaștere: *era stăpîn pe materie.* [Din sl. *stopanŭ*].

stăpînésc, ~ști, stăpîneáscă, ~eşti a. (înv. și pop.) **1.** care aparține stăpînului; care provine de la un stăpîn, de stăpîn: *porunca stăpînească va fi negreșit îndeplinită.* GANE; **2.** de autoritate publică; al stăpînirii, al stăpînitorului; (p. ext.) domnesc: *îmi dă gloanțe arăpești pentru poteri stăpînești.* POP. [*Stăpîn* + *-esc*].

stăpîní, stăpînesc vb. **1.** (tr.) a deține, a avea animale, bunuri ca proprietar; a poseda: *stăpînea cu chiverniseală o numeroasă turmă de oi.* MAIOR.; *problema țărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpînesc pămîntul.* REBR.; (fig.) *ce cuminte-i să trăiești cînd ți-e dat să stăpînești numai o viață.* COȘB.; **2.** (tr. și intr.) a avea sub ascultare, sub autoritate țări, colectivități etc.; a cîrmui, a conduce, a guverna: *n-ar fi mai bine ca să stăpînească cei ce n-au nevoie de averile noastre, avînd pe ale lor proprii?* EM.; (fig.) *iată cine ne-a stăpînit o jumătate de veac cu ultimă cruzime: vorba, vorba umflată și seacă.* CAR.; **3.** (intr.) a domni: *acolo stăpînește un domn pe care țara întreagă îl mărește.* AL.; (fig.) *umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface și în sine împăcată stăpînea eterna pace.* EM.; **4.** (tr.) a ține în frîu, a struni pe cineva; a domoli, a potoli: *stăpînește-ți copiii!*; **5.** (tr.) a avea sau a dobîndi cunoștințe temeinice într-un domeniu de activitate, de cunoaștere; a cunoaște, a ști: *stăpînește deplin limba franceză*; **6.** (fig.; refl.) a avea controlul propriilor porniri, sentimente; a se controla, a se abține, a se domina, a se înfrîna, a se reține: *Vodă nu s-a putut stăpîni de mirare.* CR.; *am plîns ... pînă seara, nu mă mai puteam stăpîni.* CĂRT.; **7.** (fig.; tr.) a nu lăsa să izbucnească, să se manifeste: *să stăpînim durerea care pe om supune.* ALEX.; **8.** (fig.; tr.) a supune unei influențe, unei presiuni etc.; a pune stăpînire pe ...; a domina, a subjuga: *cu toată furia de care era stăpînit, nu răspunse nimic.* FIL.; *o inexplicabilă sminteală îi stăpînea pe protagoniști.* PR. [De la *stăpîn*].

stăpîníe, stăpînii f. (înv.) **1.** posesiune, proprietate; avere; **2.** guvernare, conducere: *a celor prea viteji hatmani și a multelor năroade ... stăpînirile răsipite cu tăria și vicleșugul vrăjmașilor ... istoria dă socoteală.* N.COSTIN; **3.** dominație (străină) a unei țări: *iar de s-a tîmpla să facă pace, să rămîie Moldova iar suptu stăpînia turcească.* NEC.; **4.** putere, stăpînire; țară, împărăție: *marele Constantin încingînd toată stăpînia rîmlenilor.* DOS. [*Stăpîni* + *-ie*].

stăpînire, stăpîniri f. **1.** acțiunea de a (se) stăpîni și rezultatul ei; **2.** posesiune; proprietate; (p. gener.) avere; stăpînie: *dorea fierbinte să intre în stăpînirea părții lui.* SAD.; *hrisov de stăpînire*; **a pune stăpînire pe ceva** sau **a lua în stăpînire ceva**, a deveni proprietar, stăpîn (prin mijloace abuzive): *voi învăța eu să puneți stăpînire pe lucrurile din lume, cornoraților!* CR.; **3.** conducere, cîrmuire, guvernare: *stăpînirea Moldovei de către Ștefan cel Mare a durat 47 de ani*; **4.** ocupație de către o putere (străină); dominare: *stăpînirea Daciei de către romani*; (fig.) *peste cîte mii de valuri stăpînirea ta străbate, cînd plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate.* EM.; **a lua în stăpînire**, a ocupa: *nebunii bat cetatea și cei mai înțelepți o iau în stăpînire.* BOL.; **5.** putere; țară, împărăție: *ați putut să călcați cu a voastră îndrăznire puternica-mi stăpînire?* POP.; **6.** guvern; reprezentanții acestuia: *mai pune și ... bacșișurile pe la oamenii stăpînirei.* GHICA; *e porunca stăpînirii*; **7.** posedare sau dobîndire de cunoștințe temeinice; cunoaștere: *deplina stăpînire a formei clare ... o arată Eminescu în poeziile din epoca sa cea adevărată.* MAIOR.; *buna stăpînire a tehnicilor și a capcanelor scrisului.* R.L.; **8.** (fig.) dominare, înfrînare a propriilor porniri, sentimente; abținere, reținere: *Pașadia ascundea o fire pătimașă, întortocheată, tenebroasă, care, cu toată stăpînirea, se trăda adesea în scăpărări de cinism.* M.CAR.; **stăpînire de sine**, calm, sînge rece, cumpăt: *și-a recăpătat repede stăpînirea de sine.* EL.; **9.** (fig.) putere de influențare, de convingere; influență asupra cuiva; înrîurire, putere, subjugare: *Nic-a lui Costache ... nu mai avea stăpînire asupra mea.* CR.; *eram încă sub stăpînirea visului.* PR.; **a pune stăpînire pe cineva**, a ține sub puterea sa; a copleși: *sentimentul inutilității oricărei activități omenești puse stăpînire și pe el.* GHEȚIE. [V. *stăpîni*].

stăpînít, ~ți, stăpînită, ~e a. care are sau care denotă putere de stăpînire; înfrînat, cumpătat, reținut: *cuprins de o furie stăpînită.* [V. *stăpîni*].

stăpînitór, ~i, stăpînitoáre m., f. **1.** posesor de bunuri; (spec.) proprietar (de pămînt); stăpîn: *stăpînitori de moșii*; **2.** conducător, cîrmuitor; domnitor; stăpîn: *oricare dintre stăpînitorii din aceste trei țări ce se simțeau în putere să caute a le uni într-un singur stat.* BĂLC. // a. **1.** care deține puterea, care guvernează: *clasă stăpînitoare*; (fig.) *codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape dimpreună cu al lunei disc stăpînitor de ape.* EM.; **2.** (fig.) care stăpînește; care domină: *patimă stăpînitoare.* [*Stăpîni* + *-tor*].

stăreți, stărețesc vb. (intr.) a conduce o mănăstire ca stareț(ă): *Paisie stăreța cu sfîntă înțelepciune peste norodul acestei mănăstiri.* GAL. [De la *stareț*].

stăreție, stăreții f. **1.** demnitate de stareț(ă); timpul cît un stareț sau o stareță are această demnitate: *dacă nu ascultă, îl dau jos din stăreție.* VOIC.; **2.** (parte dintr-o) clădire în care se află locuința sau cancelaria starețului sau a stareței: *mai în toată sîmbăta ... ne ducea la stăriție să dăm examen.* CR.; (și: (reg.) **stăriție**). [*Stareț* + *-ie*].

stăricícă f. (pop.) diminutiv al lui stare; avere: *are stăricică bună tată-său.* AL. [*Stare* + *-icică*].

stăriție f. v. stăreție.

stărnút a. v. strănut[2].

stărostésc, ~şti, stărosteáscă, ~eşti a. care aparține starostelui sau stărostiei, referitor la staroste sau stărostie; **vadră stărostească**, impozit local dat starostelui de către posesorii de podgorii dintre Milcov și Trotuș, la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea. [*Staroste* + *-esc*].

stărostí, stărostesc vb. (reg.) **1.** (tr. și intr.) a mijloci o căsătorie, a peți o fată (prin mijlocirea starostelui): *sînt ... cucoane din societate care stărostesc fără salariu.* I.NEGR.; **2.** (tr.) a fi staroste pentru cineva; **3.** (intr.) a rosti orațiile de nuntă; a cuvînta în calitate de staroste: *iar cînd alaiul s-a oprit și Paltin crai a stărostit, a prins să sune sunet viu de treasc și trîmbiți.* COȘB. [De la *staroste*].

stărostíe, stărostii f. **1.** demnitatea, rangul de staroste al unui ținut, al unei cetăți; timpul cît cineva are această demnitate, acest rang; isprăvnicie; **2.** (înv.) dregătorie, la unele curți domnești și împărătești, asemănătoare cu aceea a starostelui unui ținut: [sfînta zise] *că de ni-i lua întăi stărostia orașului, cum zicem noi pîrcălăbia sau giudeția, noi primim.* DOS.; **3.** instituție administrativă condusă de un staroste; clădirea în care se află aceasta; personalul acesteia: *alesăsă boieri de cinste, capete, de le dedes-în sama lor ținuturili, pîrcălăbiile și stărostiile.* NEC.; **4.** calitatea, demnitatea de staroste al unei bresle; timpul cît cineva are această calitate, demnitate; **5.** breaslă, corporație condusă de un staroste; sediul acesteia: *neguțătorii ce compuneau consiliul stărostiei erau aleși dintre lipscani, giuvaergii, argintari și cojocari subțiri.* FIL.; **6.** (reg.) peție: *este o bătrînă ... care face stărostii.* C.L. [*Staroste* + *-ie*].

stărostít n. (reg.) peție. [V. *stărosti*].

stărostói, stărostoáie m., f. (pop.) petitor: *a făcut o tranzacție cu cucoana Elencu Mălăiescu, vestită stărostoaie de atunci; și și-a găsit îndată mireasă.* SAD. [*Staroste* + *-oi, -oaie*].

stărpiciúne f. v. sterpăciune.

stărui, stărui și (înv.) **stăruiesc** vb. (intr.) **1.** a se menține, a exista în aceeași stare; a dăinui, a dura, a persista: *între ei stăruia răceala.* GHEȚIE; *mirosul de tutun îi stăruia în nări*; **2.** a rămîne ferm, neclintit pe o poziție; a fi statornic într-o hotărîre, într-un sentiment etc.; a persevera: *stăruiește întru a fi om cinstit și harnic și odată și odată trebuie să-și spargă dracul opincile.* ISP.; **3.** (înv. și pop.) a rămîne, a sta într-un anumit loc; a zăbovi, a întîrzia: *are să stăruie la Viena mai multe zile.* CAR.; **4.** a acționa cu consecvență, cu fermitate, cu încăpățînare; a se îndîrji: *fata nu primi bucuros a da mîna acestui om, dar părinții stăruiră serios.* BOL.; **5.** a lucra mult, cu perseverență, cu răbdare, cu tenacitate; a se strădui; a migăli: [Smaranda] *..., stăruia toată ziua la furcă și la războiu.* OD.; **6.** a acorda atenție deosebită unei probleme, a insista asupra unui fapt: *am stăruit poate prea mult asupra explicării unei controverse.* MAIOR.; **7.** a interveni în mod repetat pe lîngă cineva cu o cerere, cu o rugăminte; a insista, a bărăni; (p. ext.) a se ruga: *tată-său s-a împotrivi și n-a vrea să te lase, dar tu stăruiești pe lîngă dînsul cu rugăminte, că ai să-l îndupleci.* CR. [*Stare* + *-ui*; cf. bulg. *staraija se*, pol. *starowac* „a insista"].

stărulálă, stăruleli f. (înv.) stăruinţă; menţinere, dăinuire; perseverenţă. [*Stărui* + *-eală*].

stăruínţă, stăruínţe f. **1.** continuare a existenţei, a menţinerii în aceeaşi stare; dăinuire, persistenţă, stărială: *stăruinţa dacilor în nordul Dunării*; **2.** faptul de a rămîne ferm, de a fi statornic într-o hotărîre, într-un sentiment; perseverenţă; (p. ext.) încăpăţînare: *o stăruinţă neclintită nimiceşte în orice evoluţiune a spiritului rezistenţele mai uşoare*. MAIOR.; **3.** perseverenţă, tenacitate într-o activitate; străduinţă, silinţă: *săracul acesta cerşetor îndemnat ... de o stăruinţă puternică a zidit pînă şi biserici*. NEGR.; **cu stăruinţă**, insistent, cu asiduitate; cu rîvnă: *cine caută cu amăruntul şi cu stăruinţă, trebuie să găsească*. ISP.; **4.** lucru, studiu îndelungat; zăbovire asupra unei probleme; migălire: *această stăruinţă n-ar rămîne atît de stearpă şi de nefolositoare, dacă deprinderea de a cugeta s-ar fi putut introduce în obiceiurile amicului meu*. VLAH.; **5.** intervenţie repetată pe lîngă cineva cu o cerere, cu o rugăminte; insistenţă: *încăpăţînarea lui creştea potrivit cu stăruinţele ei*. CAR. [*Stărui* + *-inţă*].

stăruíre, stăruíri f. (înv.) **1.** acţiunea de a stărui şi rezultatul ei; stăruinţă; **2.** insistenţă, perseverenţă; încăpăţînare: (fig.) *ploaia izbeşte cu o întărîtată stăruire în pereţii şi în ferestrele casii*. OD.; **3.** străduinţă, silinţă: *se formase în Bergama o şcoală de muzică prin stăruirea şi după proiectul maestrului Simon Mayr*. FIL. [V. *stărui*].

stăruitór, ~i, stăruitoáre a. **1.** care se menţine, care există în aceeaşi stare; dăinuitor, durabil, persistent: *dincolo de aceşti poli stăruitori ai construcţiei, persistă ... şi altceva*. R.L.; **2.** care se manifestă continuu, cu forţă, cu intensitate: *ideea poetică stăruitoare este stagnarea timpului*. CĂL.; **3.** care rămîne ferm pe o poziţie, consecvent într-o hotărîre, într-un sentiment etc.; (p. ext.) încăpăţînat: *copilul era stăruitor în preferinţa lui năstruşnică*; **4.** care denotă fermitate, consecvenţă, stăruinţă; perseverent, tenace: *munca stăruitoare şi pasionată, munca utilă societăţii e mai mult decît o datorie, e însăşi justificarea existenţei noastre*. GHEŢIE; **5.** care acţionează cu consecvenţă, cu perseverenţă, cu îndîrjire; sîrguincios, tenace: *pare un tînăr serios şi stăruitor*; (adv.) *ştrengarul m-arăta stăruitor cu degetul*. VLAH.; **6.** care presupune multă muncă, studiu îndelungat, migălos, tenacitate; serios, aprofundat: *el întreprinde lucrări literare mai stăruitoare, începînd a traduce tragedia lui Voltaire*. OD.; **7.** care intervine în mod repetat pe lîngă cineva cu o cerere, cu o rugăminte; insistent: *devenea tot mai stăruitor cu rugăminţile sale*. [*Stărui* + *-tor*].

stătătór, ~i, stătătoáre a. **1.** care nu curge; stagnant: *apă stătătoare*; **2.** (înv.) care stă pe loc; imobil, staţionar: *cîte stele sînt pe cer pînă-n ziuă toate pier, numai două-s stătătoare pîn' la răsărit de soare*. AL.; **3.** (înv.) stăruitor, perseverent, tenace: *era un bărbat ... stătătoriu la ce se apuca*. UR.; **4.** (înv. şi pop.) fix, stabil: *cinci punţi stătătoare înlesnesc comunicaţia oraşului*. FIL.; **piatră stătătoare** (şi f.), piatra de jos din podul morii, deasupra căreia se roteşte alergătoarea; zăcătoare; **5.** (înv. şi pop.; despre aşezări, domicilii) definitiv, stabil; **6.** (înv. şi pop.) care este aşezat, care stă, locuieşte într-un anumit loc: *tracii stătători de-a dreapta şi de-a stînga Dunării*; (înv.) **stătător înainte**, conducător; **7.** (înv.) sedentar: *mulţi ţigani au murit de inimă rea, văzîndu-se deveniţi stătători, dar cei care au rămas muncesc pămîntul*. GHICA; **8.** (rar) static: *cheful oriental e o exaltare monotonă stătătoare*. CĂL.; **9. de sine stătător**, care se poate menţine, poate acţiona prin propriile sale puteri, care nu depinde de nimeni şi de nimic; independent: *pasiunile sînt actele de sine stătătoare în viaţa omenească*. MAIOR.; *România este şi va fi ţară liberă, o ţară de sine stătătoare*. EM.; **10.** (înv.) durabil; veşnic: *slujba firii s-au mutat către viaţa cea stătătoare*. DOS.; **11.** (înv.) regulat; permanent: *avea Mihai-Vodă ... foarte stătătoare oaste*. COSTIN; **12.** (înv.) inalienabil, ereditar şi scutit de impozite, de prestaţii: *aceea iaste moşia noastră cea stătătoare*. VARL.; **13.** (înv.) definitiv, ferm; irevocabil: *în veci stătătoriu giurămînt ... ne giurăm*. CANT.; **stătător la cuvînt**, care îşi ţine cuvîntul dat: *ştiind ... că este stătător la cuvînt, s-au încrezut şi au venit toţi*. N.COSTIN. [*Stat*[1] + *-ător*].

stătuléţ, stătuleţe n. diminutiv al lui stat[2]: *stătuleţele germane din evul mediu*. [*Stat*[2] + *-uleţ*].

stătút[1], ~ţi, stătută, ~e a. **1.** care nu mai este proaspăt (şi a căpătat un miros, gust, aspect neplăcut); rînced, vechi: *bucate stătute*; **2.** care nu a fost împrospătat; viciat, greu, închis: *e cald, un aer stătut şi îmbîcsit*. VLAH.; **3.** care nu curge şi nu se împrospătează; clocit: *din apele stătute ies tufişuri încîlcite de liane*. VOIC.; **4.** (fig.; pop.) înaintat în vîrstă (şi necăsătorit): *era odată un flăcău stătut, pe care-l chema Stan*. CR.; **5.** obosit din cale-afară; istovit, dăulat: *mă făcui pentru bani mulţi olăcar de cai stătuţi*. PANN; *generaţie stătută*. ALEX. [V. *sta*].

stătút[2], stătute n. **1.** faptul de a sta: *mersul, dusul şi stătutul la dînsul sînt tot o stare*. CONACHI; **2.** (reg.) locuinţă, gospodărie; (p. ext.) adăpost pentru vite; **3.** (reg.) staţură. [V. *sta*].

stătuţél, ~i, stătuţeá, ~ele a. diminutiv al lui stătut[1]: *şi mai tinerele şi mai stătuţele*. NEGR. [*Stătut*[1] + *-el, -ea*].

stăuínă, stăuíni f. (reg.) **1.** loc cu iarbă grasă (unde a fost o stînă); **2.** sălaş. [Lat. **stabulina*].

stăurá, stáur vb. (reg.; tr.) **1.** a holba ochii; **2.** a pofti ceva. [Lat. *stabulare*].

stăvár, stăvari m. **1.** (pop.) herghelegiu: *să adoarmă stevarii, să le fur armasarii*. POP.; **2.** (înv.) armăsar; (şi: **stevar**). [*Stavă* + *-ar*].

stăví, stăvesc vb. (înv. şi reg.; refl.) **1.** a se stabili, a se statornici; a se pripăşi: *cotoşmanul era un pisic cuminte, şoarecii nu se mai stăveau prin casa aceea*. ISP.; **2.** a trăi; a creşte: *de cînd avem găini nu se mai stăveşte o floare*. POP.; **3.** a se alege cu ...; a rămîne: *Păsări-Lăţi-Lungilă ... ţi le păpa pe rudă pe sămînţă, de nu se mai stăvea nimene cu paseri pe lîngă casă de răul lui*. CR.; **4.** a se linişti; a se potoli: *mai stăveşte-te!* [Din sl. *staviti*].

stăvilár, stăvilare n. **1.** construcţie de lemn, de beton etc., prevăzută cu stavile, aşezată transversal pe o apă curgătoare, servind la reglarea cursului din amonte al apei; baraj, zăgaz, opust: *să reguleze scurgerea Dîmboviţii ... ar fi trebuit baragiuri, stăvilare*. GHICA; **2.** (p. ext.) loc unde se adună o apă zăgăzuită cu o asemenea construcţie; **3.** stavilă: *morarul ... ridică stăvilarul, căci venise la măcinat un bătrîn cu porumb*. DELAVR.; **4.** (fig.) obstacol; împotrivire: *în faţa acestei alunecări trebuie să punem un stăvilar*. STĂNIL. [*Stăvili* + *-ar*].

stăvilí, stăvilesc vb. (tr.) **1.** a pune o stavilă, a construi un stăvilar; a zăgăzui; (p. ext.) a îndigui, a taluza: *pe pămîntul Chinei, [rîurile] ... au fost stăvilite de veacuri*. C.; **2.** (fig.) a opri în loc; a înfrîna; a pune stavilă: *asemenea măsuri nu pot face alt decît a stăvili progresul şi civilizaţiunea*. GHICA; **3.** (fig.) a împiedica să se producă, să evolueze; a interzice: *să stăvilim războaiele!* [De la *stavilă*].

stăvilíre, stăviliri f. **1.** acţiunea de a stăvili şi rezultatul ei; **2.** zăgăzuire, barare a unei ape cu un stăvilar, cu stavilă; **3.** (fig.) oprire, înfrînare; atenuare, temperare: *măsuri ... pentru stăvilirea unuia din cele mai mari rele care bîntuie şcoalele*. MAIOR. [V. *stăvili*].

stăvilít, ~ţi, stăvilită, ~e a. **1.** zăgăzuit, barat cu un stăvilar, cu o stavilă: *ape stăvilite*; **2.** (fig.) oprit, împiedicat; înfrînat: *iubire stăvilită*. [V. *stăvili*].

stea, stele f. **1.** corp ceresc cu lumină proprie format dintr-o masă de gaze cu temperatură foarte ridicată; orice corp ceresc (cu excepţia Soarelui şi a Lunii) care străluceşte noaptea pe cer: *stelele pe cer, necunoscînd pribegia, popasul, calea-şi urmează*. VIERU; *mîndră, de dragostea ta se aprinde-n cer o stea şi n-apune cît noaptea*. IONEL; **Steaua polară**, v. **polar**, (pop.) **stea cu coadă** (sau **cu coamă**), cometă: *s-au arătat o stea pe cer cu coadă*. NEC.; **stea căzătoare**, meteor; **steaua ciobanului**, **a)** luceafărul de seară; **b)** steaua polară; **c)** planeta Venus; **d)** (şi **steaua păstorilor**, **steaua dimineţii**, **steaua zorilor**) luceafărul de dimineaţă: *mai sus de foişor arde clipind în cadenţă steaua dimineţii – se face ziuă*. CAR.; **a vedea stele verzi**, se spune cînd cineva primeşte o lovitură foarte puternică: *te plesnesc acuma de vezi stele verzi*. PR.; **cîte-n lună şi-n stele**, v. **lună**; **2.** (pop.) astru despre care se crede că ar aparţine fiecărui om, determinîndu-i destinul, viaţa etc., întunecarea lui ameninţîndu-l cu o primejdie, iar căderea prevestindu-i pieirea; soartă: *Hyperion ... tu vrei un om să te socoţi, cu ei să te asameni? ... ei doar au stele cu noroc şi prigoniri de soarte, noi nu avem nici timp, nici loc, şi nu cunoaştem moarte*. EM.; **a crede în steaua sa**, a fi optimist: *am crezut în steaua mea sau în misiunea mea*. CF.; **a se naşte sub o stea norocoasă** (sau **rea**), a (nu) avea noroc: [maestrul Irimescu] *s-a născut sub o stea norocoasă*. CRON.; **vai de steaua mea** (**a ta, a lui etc.**), vai de mine (de tine, de el etc.), vai de capul meu (tău, lui etc.): *de te-a împinge păcatul să mai vii o dată, vai de steaua ta are să fie*. CR.; **a citi** (sau **a căuta**) **la** (ori **în**) **stele**, a ghici soarta cuiva prin cercetarea stelelor, **căutător la** (sau **cititor de** ori **în**) **stele**, astrolog; **3.** epitet pentru femeia iubită: *stea dulce şi iubită a sufletului meu!* AL.; **4.** (fig.) star[1], vedetă: *răsărea pe orizontul artei naţionale o nouă stea*. CAR.; **5.** obiect dintr-un disc de lemn, de carton etc. cu multe colţuri, bogat împodobit (şi fixat într-o coadă de lemn), cu care umblă colindătorii de Crăciun; (p. restr.) colind de Crăciun cu acest obiect: *cine primeşte steaua frumoasă şi luminoasă, cu colţuri multe şi mărunte?* POP.; **cîntece de stea**, colinde cu conţinut religios cîntate de copii, din prima seară a Crăciunului pînă la Bobotează; **a umbla** (sau **a se duce** etc.) **cu steaua**, a colinda (cu obiectul definit mai sus): *doi fraţi, copilaşi de la ţară, se duc cu steaua de la un cătun la altul*. SAD.; **6.** semn distinctiv de forma acestui corp ceresc reprezentînd o demnitate, un grad etc.; (p. ext.) decoraţie reprezentînd acest semn: *să port steaua împărătului în gvardie*. M.CAR.; **Steaua-României**, ordin instituit prin legea din 10 mai 1877, pentru a recompensa serviciile civile şi militare aduse statului: *Steaua-României cuprindea cinci grade: Cavaler, Ofiţer, Comandor (sau Comandant), Mare-ofiţer şi Mare-cruce*; **7.** ornament, podoabă în forma acestui corp ceresc; **8.** (tehn.; şi **steaua roţii**) parte a unei roţi cuprinsă între bandaj şi fus; **9.** asterisc, steluţă; **10.** pată albă pe fruntea unor animale; ţintă, stemă, steluţă: *iată cerbi cu stele-n frunte*. AL.; **a fi cu** (sau **a avea**) **stea în frunte**, a fi (sau a se crede) însemnat, deosebit, superior, favorit al norocului: *te-or întrece nătărăii, de ai fi cu stea în frunte*. EM.; **11.** (mai ales la pl.) rotocol mic de grăsime pe suprafaţa unui lichid; *ochi: supă grasă, cu stele*; **12.** (înv.; rar) pistrui: *cu puţinele stele stropit pe obraz*. DOS.; **13.** (reg.) pată mai deschisă pe unul dintre dinţii incisivi ai calului; **14.** (compuse) (bot.; reg.) **steaua-bălţii**, drenţe (*Callitriche verna*); (bot.; reg.) **steaua-fetei**, steluţă (*Stellaria nemorum*); (zool.) **stea-de-mare**, (la pl.) clasă de echinoderme marine răpitoare, cu corpul în formă de disc din care pornesc radial cinci (sau mai multe braţe) (*Asteroidea*); (şi: la sg.) animal din această clasă; asteridă: *au prins raci, crabi şi stele-de-mare*. DELAVR.; (şi: (înv. şi reg.) **steauă**). [Lat. *stella*].

steag, steaguri n. **1.** drapel, stindard, flamură; (p. ext.) fanion: *soarele ... lumina îşi răsfrînse pe steagul tricolor*. ALEX.; *la instituţiile publice fluturau steagurile*. GHEŢIE; **a duce** (sau **a purta**) **steagul**, a conduce o acţiune; a comanda: *„cheagul" e atît de necesar unui bărbat politic la noi, încît fără el orice calităţi ar avea cineva nu poate purta steagul*.

AG.; (înv.) **a i se înălţa cuiva steagul**, a dobîndi stimă, respect; **a închina** (sau **a coborî**) **steagul**, **a)** a renunţa la luptă; a capitula; **b)** a se supune; a ceda: *frumoasa văduvă numaidecît trebuia să închine steagul.* GANE; **a ţine sus** (sau **a înălţa, a ridica**) **steagul**, a nu renunţa la luptă: *unde nu e pisică, şoarecii steag ridică.* Z.; **a ridica** (sau **a scoate**) **steag alb**, a se preda; a cere pace: *ne-am pomenit într-o bună dimineaţă că ardică steag alb şi trămit la gheneraru nostru să-i închine cetatea.* GHICA; **2.** (şi **steag de domnie, steagul stăpînirii**) baston avînd la capăt un glob de argint şi o semilună, pe care domnitorii ţărilor române îl primeau de la sultan, ca semn al învestiturii: *au mărs o samă de boieri la împărăţie, de i-au adus steag de domnie.* COSTIN; **ploconul** (sau **banii**) **steagului**, dare percepută la instalarea domnului pe tron: *au scos banii steagului, grei bani pe toată ţară.* NEC.; **3.** (fig.) concepţie, idee, problemă importantă care antrenează o colectivitate într-o acţiune de amploare; cauză de luptă a unui grup social: *şi-oricare-ar fi drumul pe care-o s-apuci răbda-vom pironul aceleiaşi cruci unindu-ne steagul şi lanul.* COŞB.; **4.** (pop.; şi **steag de mire**) prăjină împodobită cu panglici şi spice de grîu, purtată de un călăreţ în fruntea alaiului de nuntă; vătăjel: *se apropie un bătrînel cu o ploscă ... şi îmbie pe feciorii care purtaseră steagul.* AG.; **5.** veche unitate militară, mică, avînd drapel propriu; trupă de oameni înarmaţi; buluc, ceată: *două steaguri din pedestrimea domnului Moldaviei ... se repeziră pe acest pod.* BĂLC.; **6.** (compus; bot.; reg.) **steagul-zînelor**, torţel (*Cuscuta epithymum*). [Din sl. *stĕgŭ* „flamură"].

steájăr, steajăre n. **1.** (pop.) par[1] (de care se leagă o funie): *împăratul ce făcea? steajăr în pămînt băga, cu trei frînghii că-l lega.* POP.; **2.** (pop.) parul din mijlocul ariei de treierat cu cai: *băteau un par – steajer –; şi-acolo legau doi cai şi-i învîrteau.* SOR.; **3.** (reg.) prăjină înfiptă în pămînt, în jurul căreia se clădesc clăile de fîn, de grîu etc.; **4.** (reg.; artic.) steaua polară; (şi: (reg.) **steajer, şteajer**). [Din bulg. *stežer* „bîrnă"].

steájer n. v. **steajăr.**

steámăt n. v. **şteamătă.**

steamp n. v. **şteamp**[2].

steand n. v. **şteand.**

steap m. v. **şteap.**

steapsínă, steapsine f. enzimă de tipul lipazelor prezentă în sucul pancreatic, care acţionează în duoden, continuînd digestia grăsimilor alimentare. [Din germ. *Steapsin*].

stearát, stearaţi m. sare sau ester al acidului stearic; **stearat de sodiu**, sare de sodiu a acidului stearic, solubil în apă, component principal al săpunului. [Din fr. *stéarate*].

steáric, ~ci, stearică, ~ce a. **acid stearic**, acid solid, incolor, puţin solubil în apă, prezent în grăsimile animale şi vegetale, întrebuinţat la fabricarea lumînărilor, la prepararea unor produse cosmetice etc. [Din fr. *stéarique*].

stearínă f. **1.** denumire comercială a acidului stearic tehnic impurificat cu acid palmitic, oleic etc. şi a unor compuşi ai acestuia: *fabricile de lumînări de stearină.* GHICA; **2.** nume generic pentru glicerinele acidului stearic. [Din fr. *stéarine*, germ. *Stearin*].

steatít n. varietate de talc de culoare albă, alb-verzuie, gălbuie sau cenuşie, cu diferite întrebuinţări în industrie, cosmetică, la fabricarea obiectelor decorative etc.: *vase de steatit din Creta minoică*; (şi: (înv.) **steatită**). [Din fr. *stéatite*, germ. *Steatit*].

steatítă f. v. **steatit.**

steatolític, ~ci, steatolitică, ~ce a. (farm.) care dizolvă grăsimile. [Din fr. *stéatolytique*].

steatolíză, steatolize f. descompunere a grăsimilor în timpul digestiei intestinale. [Din fr. *stéatolyse*].

steatonecróză, steatonecroze f. necroză a ţesutului adipos, frecventă în cursul pancreatitelor acute hemoragice. [Din fr. *stéatonécrose*].

steatóză, steatoze f. degenerare a unui ţesut sau a unui organ, provocată de invadarea acestora cu grăsimi (ex. steatoză hepatică). [Din fr. *stéatose*].

steáuă f. v. **stea.**

steăvă f. v. **stavă.**

steăză f. v. **ştează**[1].

stéblă, steble f. **1.** (înv. şi pop.) tulpină, lujer: *cîrciumărese cu stebla înaltă.* SAD.; **2.** (pop.) mănunchi: *în faţa covercii, steble de garoafe, de tufănică.* ST.; *du-te la vrăjitoare ... cu o steblă de busuioc să te spele pe trupul tot.* POP. [Din sl. *stĭblĭ, steblĭ* „cotor"].

steblúţă, stebluţe f. (pop.) diminutiv al lui steblă: *am semănat busuioc ... şi-atunci să ai tu drăguţă cînd l-oi face tot stebluţă.* POP. [*Steblă* + *-uţă*].

stéclă f. v. **sticlă.**

stecíi vb. v. **sticli.**

stecluí vb. v. **sticlui.**

stecluít a. v. **sticluit.**

steclúţă f. v. **sticluţă.**

steeple-chase [stiplcéis] n. cursă hipică cu obstacole naturale şi artificiale. [Cuv. engl.].

stefanít, stefanite n. sulfură dublă naturală de stibiu şi argint. [Din fr. *stéphanite*].

stegár, stegari m. **1.** portdrapel: *căzu străpuns stegarul şi duşmanul sălbatec i-a smuls drapelul ţării.* VOIC.; **2.** (pop.) persoană care poartă steagul la nuntă sau la jocul căluşarilor: *nănaş mare sfîntul soare ..., luceafărul, stegariul.* POP.; **3.** (înv.) slujbaş poliţienesc: *aşteaptă aci pînă te-oi chema eu şi atunci să intri în odaie cu doi stegari.* GHICA; **4.** (fig.) persoană aflată în fruntea unei mişcări, a unui curent etc.; portdrapel; (p. gener.) conducător: *stegari ai revoluţiei de la 1848.* R.L. [*Steag* + *-ar*].

stegocefál, stegocefali m. (la pl.) ordin de amfibieni fosili, cu craniul acoperit cu plăci osoase, cu coloana vertebrală alcătuită din vertebre biconcave, care au trăit din devonian pînă în triasic; (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. *stégocéphales*].

stegodón, stegodoni m. (la pl.) gen fosil de mamifere din ordinul proboscidienilor, considerat strămoşul elefanţilor; (şi la sg.) animal din acest gen. [Din fr. *stégodon*].

stegozáur, stegozauri m. (la pl.) gen fosil de reptile gigantice din ordinul dinozaurienilor, cu capul mic, cu o creastă de plăci osoase pe spinare, care au trăit în jurasicul inferior şi cretacicul superior (*Stegosaurus*); (şi la sg.) reptilă din acest gen. [Din fr. *stégosaure*].

steguléţ, steguleţe n. diminutiv al lui steag; steag mic: *peronul gării, decorat cu ... steguleţe tricolore.* CAR. [*Steag* + *-uleţ*].

stei, steluri n. **1.** colţ de stîncă; (p. ext.) stîncă: [zmeoaica] *căţărîndu-se din stei în stei ... se urcă deasupra muntelui.* ISP.; **2.** (rar) bolovan de piatră, de sare etc. [Et. nec.; cf. sb. *stenje*].

stéigher m. v. **ştaigăr.**

stejár, stejari m. **1.** numele mai multor specii de arbori din familia fagaceelor, înalţi, cu tulpina dreaptă, coroana largă, cu frunze adînc crestate, cu flori în amenţi, cu fructul ghindă, al căror lemn, foarte dur şi rezistent, este folosit în industrie, în construcţii etc.; **a)** (şi **stejar pedunculat**) arbore puternic, cu coroana răsfirată, foarte răspîndit la deal şi la cîmpie (*Quercus robur*); **b)** cer, stejărel (*Quercus cerris*); **c)** gîrniţă (*Quercus frainella*); **d)** gorun (*Quercus petraea*): *numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari.* EM.; *român verde ca bradul şi mîndru ca stejarul.* ISP.; **stejar roşu** (sau **roşu american**), arbore exotic, cu creştere rapidă, preţuit pentru lemnul său rezistent (*Quercus borealis*); **stejar brumăriu**, arbore întîlnit în zonele de antestepă şi în perdelele de protecţie a cîmpurilor (*Quercus pedunculiflora*); **stejar pufos**, arbore întîlnit în zonele secetoase; stejărică (*Quercus pubescens*); **2.** lemnul acestor specii de arbori: *îl primi tot în biroul Secession din stejar afumat.* GHEŢIE. [Et. nec.; cf. bulg. *stežer*].

stejăráş, stejăraşi m. (reg.) stejărel: *stejăraş cu frunza rară, lasă-mă sub tine-o sară.* POP. [*Stejar* + *-aş*].

stejărél, stejărei m. **1.** diminutiv al lui stejar; stejăraş: *frunză verde stejărel, cîtu-i omul tinerel, se ţine dorul de el.* POP.; **2.** (bot.; reg.) cer (*Quercus cerris*); **3.** (bot.; reg.) gorun (*Quercus petraea*). [*Stejar* + *-el*].

stejărét, stejărete n. (pop.) stejăriş: *ciobănaşul s-ascunde-n stejeret.* POP.; (şi: **stejeret**). [*Stejar* + *-et*].

stejărícă f. (bot.; reg.) stejar pufos (*Quercus pubescens*). [*Stejar* + *-ică*].

stejăríş, stejărişuri n. pădurice, desiş de stejari; stejăret, stejărişte: *omul îşi îndreaptă pasul către desul stejăriş, unde umbra cu lumina se alungă sub frunziş.* AL.; (şi: **stejeriş**). [*Stejar* + *-iş*].

stejărîşte f. (reg.) stejăriş. [*Stejar* + *-işte*].

stejerét n. v. **stejăret.**

stejeríş n. v. **stejăriş.**

stejí, stejesc vb. (înv. şi reg.; intr. şi refl.) a (se) grăbi: *se stejiră să nu înnoptedze.* VARL. [Din sl. *sŭte(n)zati*].

stei, steluri n. (bot.) cilindru central. [Din germ. *Stele*].

steláj, stelaje n. **1.** mobilă formată din rafturi suprapuse; etajeră: *o masă, două scaune şi un stelaj.* GHEŢIE; **2.** schelet metalic care susţine aparatele, instrumentele şi dispozitivele unei instalaţii electrice. [Din germ. *Stellage*].

stelár[1], ~i, stelară, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic stelelor, referitor la stele; astral, sideral, stelesc, stelin, stelnic: *lumină stelară*; **hartă stelară**, hartă reprezentînd constelaţiile de pe bolta cerească; **2.** stelat: *lăsau pe plafon încrucişări stelare de lumini.* PR.; **3.** (rar) înstelat: *bolta stelară.* [Din fr. *stellaire*].

stelár[2], stelari m. **1.** (înv.; rar) astrolog: *vor lua aminte cînd vor vedea stea ca aceea ca neşte vîlhovnici şi stelari ce era.* DOS.; **2.** (pop.) colindător cu steaua: *la ţară umblă colindători, stelari şi irozi.* SAD. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-ar*].

stelaratór, stelaratoare n. instalaţie complexă utilizată pentru studiul reacţiilor termonucleare controlate, produse într-o plasmă cu deuteriu, tritiu, litiu etc. [Din engl. *stellarator*].

stelát, ~ţi, stelată, ~e a. **1.** în formă de stea, ca o stea; stelar[1]: *fluturi mari, stelaţi.* ST.; **2.** (înv.) înstelat: *bolta stelată a cerului.* FIL.; **3.** (rar; despre animale) cu stea (pe frunte); ţintat: *un ţăran trăgea după sine doi boi stelaţi.* R.L. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-at*; cf. fr. *étoilé*].

stélă, stele f. **1.** mic monument comemorativ sau funerar monolitic din piatră, în formă de fus, de coloană, de obelisc sau de placă, aşezat vertical, împodobit cu basoreliefuri şi purtînd înscripţii, frecvent în antichitate: *din Rusăneşti este şi frumoasa stelă cu doi lei culcaţi pe frontul ei.* OD.; **2.** unghi diedru format între laturile unor piese metalice folosite în construcţii navale; **3.** echer articulat, reglabil, folosit în topometrie şi construcţii navale. [Din lat. *stela*, fr. *stèle*].

stelésc, ~şti, steleăscă, ~eşti a. (înv.; rar) stelar[1]: *cometă cu lungi coade, însă cu scurtă minte ..., să ştii că or să nască în locu-ne fiinţe mai rele decît noi, ce-n grab-or să-ntărîte mînia ta stelească.* ALEX. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-esc*].

S

stelí, stelesc vb. (înv.; intr.) a luci (ca o stea), a sclipi; **a-i steli cuiva ochii, a)** a străluci; **b)** a vedea stele verzi. [De la *stele* (pl. lui *stea*)].

stelín, ~i, stelină, ~e a. (înv.) stelar[1]: *noaptea-şi pune stema feerică, stelină.* AL. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-in*].

stelionát, stelionate n. (jur.) delict constînd în vînzarea sau ipotecarea unui bun la mai multe persoane deodată. [Din fr. *stellionat*, lat. *stellionatus*].

stelionatár, stelionatari m. (jur.) persoană vinovată de stelionat. [*Stelionat* + *-ar*].

stelişoáră, stelişoare f. (reg.) **1.** steluţă; **2.** (bot.) steliţă (*Aster amellus*): *iată frageda sulcină, stelişoare, blînde nalbe, urmărind pe busuiocul iubitor de sînuri albe.* AL.; **3.** (la pl.) steluţe (de fiert în supă). [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-işoară*].

stelít n. aliaj de cobalt, crom, wolfram, molibden şi fier, inoxidabil şi foarte dur, din care se fac instrumente chirurgicale, unelte aşchietoare etc. [Din fr. *stellite*, germ. *Stellit*].

steliţă, steliţe f. (şi **steliţă vînătă**) plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina şi frunzele păroase, cu florile în capitule, cele centrale galbene, iar cele marginale albastre; stelişoară (*Aster amellus*). [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-iţă*].

stélnic, ~ci, stelnică, ~ce a. (înv.; rar) stelar[1]: *pe a cerului cîmpie ... noaptea vine pe furiş şi cu-o seceră de aur de la lună-mprumutată face-un stelnic seceriş.* AL. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-nic*].

stelnicáriţă, stelnicariţe f. (bot.; reg.) păduchernită (*Lepidium ruderale*). [Cf. *stelniţă*].

stélniţă, stelniţe f. (pop.) ploşniţă (*Cimex lecturarius* sau *solumbarius, prasinus, Eurygaster maura* sau *oruata*): *o puse pe Iulişca s-o îmbăieze ... de teama să nu fi adus cu sine păduchi ori stelniţe.* GHEŢIE; *mîncate-ar stelniţele.* SOR. [Din sb. *stenica*].

stelós, ~şi, steloásă, ~e a. **1.** (înv.) înstelat: *cerul cel stelos.* BOL.; **2.** (reg.) scînteietor, sclipitor: *au văzut o stea steloasă.* POP. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-os*].

stelúţă, steluţe f. **1.** diminutiv al lui stea; stelişoară: *zări ... o lumină licărind ca o steluţă.* ISP.; *steluţele sfioase încep a tremura în mările de sus.* SAD.; **2.** obiect, desen etc. în formă de stea (mică): *floricele albastre cu o steluţă galbenă în mijloc.* NEGR.; **3.** ornament, podoabă etc. în formă de stea; (spec.) cusătură avînd această formă: *steluţe mărunţele împrejurul poalelor mele.* POP.; **4.** pată albă pe fruntea unor animale; stea: *el zăreşte o căprioară ... cu steluţă albă-n frunte.* AL.; **5.** (la pl.) paste făinoase în formă de stea; stelişoare: *supă cu steluţe*; **6.** rotocol de grăsime pe suprafaţa supei, a laptelui etc.; **7.** fulg de zăpadă: *crengile-aninate-n cale ning steluţe şi se-ndoaie.* AL.; **8.** numele mai multor plante erbacee din familia cariofilaceelor: **a)** plantă cu tulpina păroasă, cu frunze ovale, cu florile albe în panicule, care creşte în locuri umbroase şi umede; steaua-fetei (*Stellaria nemorum*); **b)** rocoţel (*Stellaria graminea*); **c)** răcovină (*Stellaria media*); **9.** numele mai multor plante erbacee din familia compozitelor: **a)** (la pl.) plantă cu tulpina ramificată, roşiatică, păroasă, cu frunze lanceolate, cu florile marginale roz sau violete, iar cele centrale tubuloase galbene (*Erigeron acer*); **b)** (la pl.) mică plantă cu tulpina păroasă, cu florile centrale tubuloase gălbui, iar cele radiale roşii sau alburii; ochiul-boului (*Erigeron alpinus*). [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-uţă*].

stémă, steme f. **1.** (înv. şi pop.) coroană (ca însemn al puterii); (p. ext.) putere conferită de aceasta: *împăratul îşi scoase stema din cap şi o puse pe capul fiului său.* ISP.; **a fi cu** (sau **a avea**) **stema** (sau **stemă**) **în frunte**, a fi cu stea în frunte, ales, însemnat: *inima, bat-o pustia, să fii şi cu stemă-n frunte, n-o frîngi.* DELAVR.; **2.** (înv.) piatră preţioasă: *asta cetate-o iubea mai mult decît toate lunona ..., ţinîndu-şi acolo carul şi stemele toate.* COŞB.; **3.** (fig.) podoabă: *noaptea-şi pune stema feerică, stelină.* AL.; **4.** semn convenţional distinctiv al unei ţări, al unui oraş, al unei dinastii etc.; blazon, armoarii: *olandezul Levin Hulsius a publicat în timpul lui Mihai cel Viteaz stemele tuturor ţărilor dintre Carpaţi şi Balcani.* HASD.; *stema ţării a rămas capul de zimbru şi domnia Moldovei a început de atunci.* SAD.; **5.** (fig.) caracter specific; marcă[1], pecete: *cîntecele poporane ... purtînd fiecare stema unei naţionalităţi.* OD.; **6.** (înv. şi pop.) pată sau smoc de păr (de altă culoare) pe fruntea unor animale: *bouri nalţi cu steme-n frunte.* EM.; (şi: (înv.) **stimă**). [Din gr. mod. *stémma*, sl. *stema*, lat., fr. *stemma*].

sten, steni m. unitate de mărime a forţei egală cu 1000 de newtoni. [Din fr. *sthène*].

stenahoríe, stenahorii f. (înv.) **1.** greutate, dificultate; (p. ext.) necaz, supărare: *acelea care-ţi pot face stenahorie şi trudă* (a. 1779). GCR.; **2.** încurcătură financiară; strîmtorare, nevoie: *mă aflu într-o mare stenahorie ...; trimite-mi 150 de părinţi „de pui de lei".* CAR.; **3.** (fig.) tulburare sufletească, plictiseală; stare de agitaţie, nelinişte: *de la o vreme îmi venise stenahorie şi ipohondrie.* AL.; **4.** greutate în respiraţie; năduf (p. ext.) astmă: *lasă-te mai slobod* [de corset], *soro, că iar o să-ţi vie stenahorie, ca la palat.* VLAH. [Din gr. mod. *stenahoría* „strîmtoare"].

stenahorisí, stenahorisesc vb. (înv.; tr. şi refl.) **1.** a (se) constrînge; **2.** a (se) plictisi: *îl stenahorisea cu răspunsurile lui.* ZAMF. [Din gr. mod. *stenohoró*].

sténic, ~ci, stenică, ~ce a. (livr.) care provoacă sau degajă vigoare, putere; întăritor: *tînjea după prezenţa ei stenică.* [Din fr. *sténique*].

stenobiónt, ~ţi, stenobiontă, ~e a. (adesea subst.) care suportă numai variaţii limitate ale factorilor de mediu: *animale stenobionte.* [Din fr. *sténobiote*].

stenocardíe f. (med.) angină pectorală. [Din fr. *sténocardie*].

stenodactilográf, ~i, stenodactilografă, ~e a. persoană care practică stenodactilografia. [Din fr. *sténodactylographe*].

stenodactilografíe f. înregistrare a vorbirii cuiva cu ajutorul stenografiei, urmată de dactilografierea după stenogramă a textului. [Din fr. *sténodactylographie*].

stenofág, ~gi, stenofagă, ~ge a. (biol.) oligofag. [Din germ. *stenophag*].

stenográf, ~i, stenografă, ~e m., f. persoană care practică stenografia; tahigraf. [Din fr. *sténographe*].

stenografiá, stenografiez vb. (tr.) a nota vorbirea cuiva cu ajutorul stenografiei; a tahigrafia: *cu repeziciune* [gazetarii] *îşi stenografiază primele impresii.* SAD.; *n-am stenografiat... ce mi-a povestit.* BUSUIOC. [Din fr. *sténographier*].

stenografiát[1], ~ţi, stenografiată, ~e a. notat, înregistrat prin stenografie; tahigrafiat: *vindea cursuri stenografiate.* [V. *stenografia*].

stenografiát[2] n. stenografiere: *aparat de stenografiat.* [V. *stenografia*].

stenográfic, ~ci, stenografică, ~ce a. care aparţine stenografiei, referitor la stenografie; redat prin stenografie; tahigrafic: *unul dintre studenţi ... lua note stenografice.* GHEŢIE; (adv.) *scrie stenografic;* (fig.) *adormeam vegheat de o singură frunză ca de un semn stenografic al pădurii.* VIERU. [Din fr. *sténographique*].

stenografíe f. **1.** sistem de înregistrare grafică, de notare rapidă a vorbirii cuiva cu ajutorul unor semne abreviate convenţionale: *jurnaliştii cunoşteau stenografia*; **2.** profesiune practicată de stenograf: *stenografia este bine plătită.* [Din fr. *sténographie*].

stenografiére, stenografieri f. acţiunea de a stenografia; stenografiat[2]: *stenografierea conduitelor verbale.* CĂL. [V. *stenografia*].

stenográmă, stenograme f. text înregistrat prin stenografiere: *avea stenograma cursului de lingvistică generală;* (fig.) *romanul transformă stenograma acestor zile într-un compendiu de limbă literară.* R.LIB. [Din fr. *sténogramme*].

stenohalín, ~i, stenohalină, ~e a. (adesea subst.) care suportă numai variaţii limitate ale salinităţii apei: *organism marin stenohalin.* [Din fr. *sténohalin*].

sténos n. (înv.) astmă: *se teme să n-aibă stenos.* C.L. [Din gr. mod. *sténosis*].

stenotérm, ~i, stenotermă, ~e a. (adesea subst.) care suportă numai variaţii limitate ale temperaturii mediului înconjurător: *organisme stenoterme.* [Din fr. *sténotherme*].

stenotíp, stenotipuri n. maşină de stenografiat. [Din fr. *sténotype*].

stenotípic, ~ci, stenotipică, ~ce a. care aparţine stenotipiei, referitor la stenotipie. [Din fr. *sténotypique*].

stenotipíe f. stenografiere cu ajutorul stenotipului. [Din fr. *sténotypie*].

stenotipíst, ~şti, stenotipistă, ~e a. persoană care practică stenotipia. [Din fr. *sténotypiste*].

stenozá, pers. 3 **stenozează** vb. (med.; refl.) a suferi o stenoză. [Din fr. *sténoser*].

stenozáre, stenozări f. tratament cu soluţie de formaldehidă la care sînt supuse produsele textile pentru a deveni neşifonabile. [Cf. *stenoza*].

stenóză, stenoze f. îngustare a unui orificiu organic sau a unui canal, ca urmare a unui proces inflamator, tumoral, degenerativ sau a unei cicatrizări (ex.: stenoză aortică, stenoză mitrală). [Din fr. *sténose*].

sténtor m. voce (sau glas) de stentor, voce bărbătească puternică, răsunătoare: *ucenicul ... strigă cu o voce de stentor, încît fu auzit pînă în ultimul rînd de la balcon.* GHEŢIE. [Din fr. *stentor*].

step, (rar) **stepuri** n. stil de execuţie a unor dansuri de origine negro-americană, constînd în bătăi ritmice, sincopate, rapide cu vîrful şi cu tocul pantofilor: *Fred Astaire rămîne marele maestru al stepului.* [Din engl. *step*].

stepă, stepez vb. (rar; intr.) a dansa bătînd stepul. [De la *step*].

stepáj n. tulburare a mersului datorită paraliziei muşchilor din loja externă a gambei, inervaţi de nervul sciatic. [Din fr. *steppage*].

stépă, stepe f. **1.** întindere de pămînt arid (tipică Asiei şi Europei orientale) cu vegetaţie compusă din graminee, tufişuri, plante spinoase etc.; formaţie vegetală specifică acestor locuri: *domniţa Manda călare pe un cal sprinten născut în stepele Ucrainei ... se repezea ca vîntul.* NEGR.; *ce te bagi tu ca un nărod în stepele alea calmuce să omori soldaţii de pomană?* PR.; **2.** (fig.) întindere nesfîrşită; imensitate: *o stepă de zăpadă.* [Din fr. *steppe*, rus. *step´*].

stépenă, stepene f. (înv.) **1.** grad; etapă: *au întors soarele zece stepene.* DOS.; **2.** treaptă: *pre la stepena uşii naintea pragului cum eram stînd.* DOS.; (fig.) *numără stepenele pe cari le-a suit omenirea ... pînă la puterea şi strălucirea ei de azi.* VLAH.; **3.** rang, treaptă ierarhică: *iată-l radios şi falnic pe aşa stepenă naltă.* AL.; **4.** neam, rudenie: *muiarea ce să va împreuna trupeşte cu vreo rudă a ei ... ce pogoară obraze pînă a doua stepenă să va omorî.* PRAV. [Din sl. *stepenĭ* „grad"].

stépic, ~ci, stepică, ~ce a. care aparţine stepei, referitor la stepă: *vegetaţie stepică.* [Din fr. *steppique*].

ster, steri m. unitate de măsură pentru volume egală cu un metru cub, întrebuinţată la măsurarea lemnelor aşezate în stivă. [Din fr. *stère*].

steradlán, steradiani m. unitate de măsură pentru unghiurile corpurilor solide, egală cu unghiul care, avînd vîrful în centrul unei sfere, intersectează pe suprafaţa acesteia o calotă a cărei arie este egală cu pătratul razei sferei. [Din fr. *stéradian*].

sterc n. v. şterc[1].

stercorál, ~i, stercorală, ~e a. care conţine materii fecale, referitor la excremente; stercoral: (fig.) *n-am ştiut niciodată dacă tratamentul ... a fost ... o glumă stercorală.* PATAP. [Din fr. *stercoral*].

stercorár, ~i, stercorară, ~e a. (med.) stercoral. [Din fr. *stercoraire*].

stercoremíe, stercoremii f. intoxicaţie produsă prin resorbţia unor substanţe din conţinutul intestinal, în constipaţii prelungite sau în ocluziile intestinale. [Din fr. *stercorémie*].

stercoróm n. (med.) fecalom, scatom. [Din fr. *stércorome*].

stéreo[1] f. stereofonie. // a. referitor la stereofonie; cu proprietăţi stereofonice: *înregistrare stereo.* [Din fr. *stéréo*].

stereo-[2] element de compunere cu sensul „solid", „în volum", „în relief". [Din fr. *stéréo-*].

stereoacústică f. metodă de determinare a direcţiilor din care vin sunetele. [Din fr. *stéréoacoustique*].

stereobát, stereobate n. masiv de zidărie (cu trepte) formînd soclul unei construcţii. [Din fr. *stéréobate*].

stereocámeră, stereocamere f. cameră fotografică cu două obiective, care permite înregistrarea simultană a două imagini conjugate ale obiectelor. [*Stereo-[2]* + *cameră*].

stereocartográf, stereocartografe n. aparat pentru obţinerea automată a planului topografic al unei localităţi, al unei regiuni, pe bază de stereograme. [Din fr. *stéréocartographe*, germ. *Stereokartograph*].

stereocartografíe f. procedeu de întocmire a hărţilor cu ajutorul stereogramelor. [Din fr. *stéréocartographie*].

stereochímic, ~ci, stereochimică, ~ce a. care aparţine stereochimiei, referitor la stereochimie: *izomerie stereochimică.* [Din fr. *stéréochimique*].

stereochimíe f. ramură a chimiei care studiază dispunerea în spaţiu a atomilor unei molecule. [Din fr. *stéréochimie*].

stereocinematografíe f. tehnică cinematografică în care se oferă spectatorului impresia că imaginile sînt în relief; cinematografie stereoscopică. [Din fr. *stéréocinématographie*].

stereocomparatór, stereocomparatoare n. aparat pentru determinarea dimensiunilor unui obiect cu ajutorul stereogramelor. [Din fr. *stéréocomparateur*, germ. *Stereokomparator*].

stereocrómic, ~ci, stereocromică, ~ce a. care aparţine stereocromiei, referitor la stereocromie. [Din fr. *stéréochromique*].

stereocromíe f. tehnică prin care se realizează în picturi, în zugrăveli murale etc. iluzia reliefului, prin combinarea nuanţelor pe un strat de reflexie special preparat. [Din fr. *stéréochromie*].

stereodinámică f. (fiz.; rar) dinamica solidelor. [Din fr. *stéréodinamique*].

stereofilmáre, stereofilmări f. fotografiere cu o stereocameră. [*Stereo-[2]* + *filmare*].

stereofónic, ~ci stereofonică, ~ce a. care aparţine stereofoniei, referitor la stereofonie; obţinut prin stereofonie: *noi emisiuni de teatru radiofonic stereofonic se află în curs de realizare.* R.LIB.; *sunet stereofonic;* **film stereofonic,** film (panoramic) cu patru piste sonore, dintre care trei destinate difuzoarelor dispuse în spatele ecranului, iar a patra, unui difuzor dispus în fundul sălii, pentru producerea unor efecte acustice. [Din fr. *stéréophonique*].

stereofoníe f. procedeu de înregistrare şi de redare a sunetelor care dă ascultătorului impresia că se află lîngă sursele sonore sau chiar în mijlocul lor. [Din fr. *stéréophonie*].

stereofonizá, pers. 3 **stereofonizează** vb. (rar; refl.) a deveni stereofonic: *cinematografele se stereofonizează.* [*Stereofonie* + *-iza*].

stereofotografíe, stereofotografii f. **1.** procedeu de realizare a perechilor de imagini plane ale aceluiaşi obiect, luate sub unghiuri puţin diferite; **2.** fotografie stereoscopică. [Din fr. *stéréophotographie*].

stereofotográmă, stereofotograme f. stereogramă. [Din fr. *stéréophotogramme*].

stereofotogrammetríe f. ramură a fotogrametriei bazată pe procedeul fotografiilor duble luate dintr-un anumit unghi, pentru întocmirea planurilor şi a hărţilor în curbe de nivel şi cote. [Din fr. *stéréophotogrammétrie*].

stereognóstic, ~ci, stereognostică, ~ce a. care aparţine stereognoziei, referitor la stereognozie. [Din fr. *stéréognostique*].

stereognozíe f. facultatea de a identifica obiectele prin simţul tactil, pe baza reliefului acestora. [Din fr. *stéréognosie*].

stereográf, ~i, stereografă, ~e m., f. specialist în stereografie. // n. instrument folosit la întocmirea hărţilor şi a planurilor topografice. [Din fr. *stéréograph*].

stereográfic, ~ci, stereografică, ~ce a. care aparţine stereografiei, referitor la stereografie. [Din fr. *stéréographique*].

stereografíe f. tehnică de reprezentare prin proiecţii a corpurilor solide pe o suprafaţă plană. [Din fr. *stéréographie*].

stereográmă, stereograme f. pereche de fotograme ale aceluiaşi obiect care, privite la stereoscop, permit să se obţină imaginea în relief a obiectului; stereofotogramă. [Din fr. *stéréogramme*].

stereoizomér, ~i, stereoizomeră, ~e a. şi m. (substanţă izomeră) cu modul diferit de aşezare în spaţiu a atomilor sau a radicalilor din moleculă. [Din fr. *stéréo-isomère*].

stereoizomeríe f. izomerie determinată de aşezarea diferită în spaţiu a atomilor sau a radicalilor din moleculă. [Din fr. *stéréo-isomérie*].

stereomecánică f. ramură a mecanicii care studiază echilibrul şi mişcarea corpurilor solide rigide. [Din fr. *stéréomécanique*].

stereométric, ~ci, stereometrică, ~ce a. care aparţine stereometriei, referitor la stereometrie. [Din fr. *stéréométrique*].

stereometríe f. ramură a geometriei care studiază măsurarea volumului corpurilor solide. [Din fr. *stéréometrie*].

stereométru, stereometre n. instrument cu care se măsoară volumul corpurilor solide. [Din fr. *stéréomètre*].

stereomicroscóp, stereomicroscoape n. microscop binocular la care imaginea este stereoscopică. [Din fr. *stéréomicroscope*].

stereoplanigráf, stereoplanigrafe n. aparat care serveşte la întocmirea hărţilor şi a planurilor topografice. [Din fr. *stéréoplanigraphe*].

stereorámă, stereorame f. hartă topografică în relief. [Din fr. *stéréorama*].

stereoscóp, stereoscoape n. instrument folosit în fotogrammetrie, cu ajutorul căruia perechile de imagini plane apar în relief, făcînd posibilă determinarea diferenţelor de altitudine dintre diferitele puncte. [Din fr. *stéréoscope*].

stereoscópic, ~ci, stereoscopică, ~ce a. care aparţine stereoscopiei, referitor la stereoscopie; care dă impresia de spaţial, de volum sau de relief: *cinematografie stereoscopică; fotografie stereoscopică.* [Din fr. *stéréoscopique*].

stereoscopíe f. ramură a opticii care studiază procedeele de realizare a imaginilor în relief şi instrumentele folosite pentru aceasta. [Din fr. *stéréoscopie*].

stereospecífic, ~ci, stereospecifică, ~ce a. **1.** (despre catalizatori de polimerizare) care dirijează reacţia de polimerizare pentru obţinerea unor polimeri cu structură regulată în spaţiu; **2.** (despre enzime), care dirijează reacţia catalizată de enzime spre formarea numai a unuia dintre stereoizomerii posibili. [Din fr. *stéréospecifique*, engl. *stereospecific*].

stereostátic, ~ci, stereostatică, ~ce a. care aparţine stereostaticii, referitor la stereostatică. // f. ramură a fizicii care studiază echilibrul corpurilor solide. [Din fr. *stéréostatique*].

stereotahigráf, stereotahigrafe n. aparat tahimetric pentru măsurarea distanţei de la punctul de staţie la punctul dat de pe teren. [Din fr. *stéréotachygraphe*].

stereotaxíe f. metodă de identificare radiologică a unor structuri profunde, greu accesibile, îndeosebi neurologice, vizualizate tomografic, utilizată mai ales în tehnicile neurochirurgicale. [Din fr. *stéréotaxie*, engl. *stereotaxis*].

stereotíp, ~i, stereotipă, ~e a. **1.** (şi n.) (tipărit în mare tiraj după o) placă plană sau semicilindrică de metal reprezentînd reproducerea unui text sau a unui clişeu: *ediţie stereotipă*; **2.** (fig.) care se repetă în aceeaşi formă; stereotipic, stereotipat, neschimbat, fix; lipsit de originalitate; banal: *îşi consumă viaţa în gesturi stereotipe: deretecat, tabieturi.* CĂL.; *mulţumea cu aceleaşi formule stereotipe.* GHEŢIE. // n. (pl. **stereotipuri**) **1. stereotip dinamic,** sistem de reflexe condiţionate care se formează datorită repetării, în aceeaşi succesiune, a condiţiilor din mediul înconjurător; **2.** (fig.) idee, opinie gata făcută sau banalizată prin deasa folosire; clişeu, poncif, şablon: *se vor desprinde acei idealişti ... ale căror proiecte nu se pietrifică în stereotipuri ideologice.* D. [Din fr. *stéréotype*].

stereotipá, stereotipez vb. (tr.) **1.** a pregăti stereotipul în vederea tipăririi unei ediţii de mare tiraj; **2.** a reproduce un text, un clişeu prin stereotipie. [Din fr. *stéréotyper*].

stereotipár, ~i, stereotipară, ~e m., f. (tipogr.) stereotipist. [Din fr. *stéréotypeur*].

stereotipáre, stereotipări f. acţiunea de a stereotipa. [V. *stereotipa*].

stereotipát, ~ţi, stereotipată, ~e a. **1.** tipărit cu un stereotip; **2.** (fig.) stereotip: *comunicarea cu lumea se face în proverbe ce condensează o înţelepciune stereotipată.* CĂL. [V. *stereotipa*].

stereotípic, ~ci, stereotipică, ~ce a. (rar) fix, neschimbat, stereotip: *mişcări stereotipice.* [Din fr. *stéréotypique*].

stereotipíe f. **1.** (instalaţie sau procedeu de) multiplicare a unei forme de tipar înalt prin turnarea în metal a unei copii după această formă: *matriţă de stereotipie*; **2.** formă de tipar înalt obţinută prin acest procedeu; **3.** simptom al unor boli psihice (arieraţia mentală profundă, autismul infantil, schizofrenia, demenţa) constînd în repetarea involuntară şi automată a unor cuvinte, gesturi,

atitudini; **4.** (fig.) faptul de a fi stereotip, de a (se) repeta mereu, de a fi banal; stereotipism: *reducţia vitalităţii spirituale are adesea drept consecinţă ... apariţia stereotipiei.* CĂL.; *stereotipia programelor TV.* [Din fr. ***stéréotypie***].

stereotipísm n. (rar) stereotipie: *nuvela este micul roman al automaţilor şi scurtimea ei este cerută de stereotipismul eroilor.* CĂL. [***Stereotip*** + *-ism*; cf. it. ***stereotipismo***].

stereotipíst, ~şti, stereotipístă, ~e m., f. (tipogr.) lucrător specializat în stereotipie; stereotipar. [***Stereotip***(*ie*) + *-ist*].

stereotipizá, stereotipizez vb. (rar; tr.) a face să devină stereotip: (refl. pas.) *limbajul presei s-a stereotipizat.* [***Stereotip*** + *-iza*].

stereotipizáre, stereotipizări f. (rar) acţiunea de a stereotipiza. [V. ***stereotipiza***].

stereotómic, ~ci, stereotomică, ~ce a. care aparţine stereotomiei, referitor la stereotomie. [Din fr. ***stéréotomique***].

stereotomíe f. ramură a tehnicii care studiază regulile de fasonare, prin tăiere, a materialelor de construcţie solide, în vederea îmbinării sau asamblării lor. [Din fr. ***stéréotomie***].

sterevíe f. v. **tirighie**.

steríl, ~i, sterilă, ~e a. **1.** pe care nu pot creşte plante; nefertil, neroditor: *pământ steril*; **2.** incapabil de a se reproduce, de a procrea; care nu face roade, seminţe; sterp: *cuplu steril; plante sterile*; **3.** (fig.) care nu produce nimic; care nu dă rezultate, care nu duce la nimic; ineficient, infructuos, inutil; zadarnic: *veţi şti a înfrîna avîntul balamutic ce a luat limba română sub impulsul pedanţilor sterili.* AL.; *spirit critic ..., fără sarcasm steril.* CĂL.; **4.** nefavorabil agenţilor patogeni: *mediu steril*; **5.** care a fost supus sterilizării; aseptic, dezinfectat, sterilizat: *pansament steril.* // n. material fără valoare, conţinut în minereuri, în cărbuni etc., inutilizabil în procesul de obţinere a substanţelor minerale utile. [Din fr. ***stérile***, lat. ***sterilis***].

sterilét, sterilete n. dispozitiv contraceptiv fixat (de ginecolog) în cavitatea uterină, care împiedică implantarea oului (şi nu fecundaţia acestuia): *steriletul nu reduce riscurile de sarcină extrauterină.* [Din fr. ***stérilet***].

sterilitáte f. **1.** starea unui teren steril; nefertilitate, neproductivitate, sterpăciune, sterpie; **2.** incapacitate a unor fiinţe de a se reproduce, de a procrea; agenezie, sterpăciune, sterpie: *„faceţi copii!", îşi îndemnase odată credincioşii, vorbind despre sterilitatea căsniciilor moderne.* GHEŢIE; **3.** (fig.) incapacitate de a crea, de a produce ceva în domeniul spiritual; sărăcie spirituală: *ce penibilă impresie îmi lasă această cumplită sterilitate de idei.* VLAH.; **4.** stare, calitate a unui mediu nefavorabil agenţilor patogeni. [Din fr. ***stérilité***].

sterilizá, sterilizez vb. (tr.) **1.** a distruge agenţii patogeni, microbii dintr-un mediu sau de pe un obiect; a face să fie steril: *am sterilizat apa prin fierbere*; **2.** a face ca un om sau un animal să devină steril, incapabil de a procrea; (spec.) a practica o sterilizare chirurgicală; a castra: (refl. pas.) *s-a ... sterilizat ca să nu dea soţilor nici un copil.* CĂL.; **3.** (fig.) a înhiba; a anihila: *i-a spus o mulţime de lucruri ... care nu puteau să facă decît rău şi să sterilizeze hotărîrea flexibilului Constantin.* GAL. [Din fr. ***stériliser***].

sterilizánt, ~ţi, sterilizantă, ~e a. **1.** (rar) dezinfectant: *metode sterilizante*; **2.** (fig.) care distruge creativitatea; inhibant: *pesimismul ... atribuie conştiinţei o funcţie prea sterilizantă.* BL.; *mediu sterilizant.* [Din fr. ***stérilisant***].

sterilizáre, sterilizări f. **1.** acţiunea de a steriliza şi rezultatul ei; **2.** dezinfectare: *metode moderne de sterilizare*; **3.** castrare. [V. ***steriliza***].

sterilizát, ~ţi, sterilizată, ~e a. **1.** care a devenit steril; aseptic, dezinfectat: *instrumentar sterilizat*; **2.** care a devenit incapabil de a procrea prin castrare; castrat, scopit: *animale sterilizate.* [V. ***steriliza***].

sterilizatór, ~i, sterilizatoáre a. (despre substanţe chimice) care produce sterilitate, incapacitate de a procrea: *apa fusese infectată cu substanţe sterilizatoare.* CĂL. // m., f. persoană specializată în sterilizare. // n. aparat pentru sterilizarea instrumentelor medicale, a pansamentelor, a unor soluţii etc. [Din fr. ***stérilisateur***].

sterínă, sterine f. sterol. [Din germ. ***Sterine***].

stériţă, steriţe f. (reg.) partea din (sau spre) care bate vîntul: *în capul pămîntului, în steriţa vîntului.* POP. [Et. nec.].

sterlínă, sterline a. liră **sterlină**, unitate monetară a Marii Britanii: *am rămas refractar la toată această lecţie de viaţă practică ... sensibilizată în lire sterline.* GAL.; (înv.) **livră sterlină** (sau **sterlingă**), v. **livră**; (şi: (înv.) **sterling**). [Din engl., fr. ***sterling***, it. ***sterlina***].

sterlíng a. v. **sterlină**.

stern, sternuri n. os plat aflat în partea anterioară a toracelui, de care sînt prinse coastele şi claviculele, împreună cu care formează cutia toracică; os sternal: *glonţul a intrat prin stînga sternului.* TUD. [Din lat., fr. ***sternum***].

sternál, ~i, sternală, ~e a. care aparţine sternului, referitor la stern; **os sternal**, stern. [Din fr. ***sternal***].

stemalgíe f. durere localizată la nivelul sternului; sternodinie. [Din fr. ***sternalgie***].

stérnă, sterne f. (înv.) rezervor (pentru apă): *face sternă de se stringea apă de ploaie la vremea ploilor.* DOS. [Din gr. mod. ***stérna***].

sternocleidomastoidián, sternocleidomastoidieni m. muşchi pereche lung aflat în partea antero-laterală a regiunii cervicale, a cărui contracţie determină înclinarea laterală a capului. [Din fr. ***sterno-cléido-mastoïdien***].

sternodiníe f. (med.) sternalgie. [Din engl. ***sternodynia***].

steroíd, steroizi m. denumire generică pentru moleculele care conţin un nucleu sterol, prezente în hormonii sexuali, în hormonii corticosuprarenalei, în sărurile biliare; **steroid anabolizant**, compus steroidic care stimulează creşterea ţesuturilor, în special a muşchilor: *este ilegală utilizarea steroizilor anabolizanţi în competiţiile sportive.* [Din fr. ***stéroïde***].

steról, steroli m. (la pl.) clasă de alcooli cu structură complexă şi masă moleculară mare, prezenţi în alcătuirea multor vieţuitoare, avînd rol important în metabolismul organismului; (şi la sg.) substanţă din această clasă; sterină. [Din fr. ***stérol***].

sterólic, ~ci, sterolică, ~ce a. care aparţine sterolilor, referitor la steroli; care conţine steroli. [***Sterol*** + *-ic*].

sterp, ~i, steárpă, sterpe a. **1.** care nu produce; neproductiv, neroditor: *Tudor zări îndată ridicătura verde-cenuşie de pământ sterp.* GHEŢIE; **2.** (înv.) viran: *loc sterp*; **3.** (înv.) în care pământul nu a (prea) rodit; sărac în roadele pământului: *a fost anul sterp la toate.* PANN; **4.** (înv. şi reg.) lipsit de apă; sec: *Ialomiţa ... este fluviul cel mai sterp al României.* HASD.; **5.** (fig.) fără viaţă, trist; dezolant: *peisaj sterp*; **6.** care nu face roade, seminţe; steril: *pom sterp*; **7.** (reg.; despre ştiuleţii de porumb) cu boabe rare; **8.** (pop.) care nu fată (într-un an); care nu dă lapte: *ştiind că mai uşor ar putea căpăta cineva lapte de la o vacă stearpă ..., au lăsat-o.* CR.; (subst.) *sterpele şi berbecii sînt aleşi la o parte.* EM.; **9.** care nu poate procrea; steril; (p. ext.) fără urmaşi: *se asigurase că nu era o femeie stearpă.* PR.; *avea un frate ... care era sterp.* SOR.; **10.** (fig.) care nu creează nimic; care nu duce la nimic; steril, ineficient; inutil, zădarnic: *o agitare stearpă preocupa toate spiritele.* MAIOR.; *triumful inteligenţelor sterpe asupra celor adevărate.* EM.; **11.** (fig.) gol, deşert; pustiu: *inima-ţi e stearpă.* AL.; *viaţă stearpă.* ARG. // n. (pop.) scoc în dreptul stavilei prin care curge apa cînd stă moara; sterpar. [Cf. alb. ***shterpe***, lat. *****extirp(u)s***].

sterpár, sterpari m. (pop.) cioban care păzeşte oile sterpe şi berbecii. // n. (pl. **sterpare**) (reg.) **1.** loc îngrădit la o stînă, pentru oile sterpe, miei şi berbeci; **2.** sterp. // f. (pl. **sterpare**) (reg.; la pl.) sterpet. [***Sterp*** + *-ar*].

sterpăciúne, sterpăciuni f. **1.** (rar) nefertilitate, neproductivitate: *sterpăciunea pământului*; **2.** (înv. şi reg.) sterilitate, incapaţitate de a procrea: *ar fi voit şi ei să aibă un copilaş ... să afle niscaiva leacuri care să le desfacă făcutul stărpiciunei lor.* ISP.; **3.** (reg.; adesea peior.) femeie stearpă; **4.** (înv. şi reg.) oaie, vacă etc. stearpă; **5.** (reg.) stîrpitură: *piei, stîrpiciune, din calea mea!*; **6.** (fig.) sărăcie, goliciune sufletească; insensibilitate: *sînt noroade întregi legate mediocrităţii, urîtului şi sterpiciunii sufleteşti.* GAL.; (şi: (înv. şi reg.) **stîrpiciune, sterpiciune, stărpiciune**). [***Sterp*** + *-ăciune*].

sterpătúră, sterpături f. (pop.) **1.** oaie, vacă etc. stearpă; sterpăciune; **2.** (adesea peior.) femeie stearpă: *de băieţi nu mai trag nădejde, că baba mea e o sterpătură.* CR. [***Sterp*** + *-ătură*].

sterpét n. (reg.; col.) totalitatea oilor sterpe dintr-o stînă; grup de oi sterpe, care nu dau lapte; sterpare. [***Sterp*** + *-et*].

sterpí vb. v. **stîrpi**.

sterpiciúne f. v. **sterpăciune**.

sterpíe f. (înv.; rar) **1.** nefertilitate, neproductivitate: *pământul bolnav de sterpie au tămăduit.* DOS.; **2.** incapacitate de a procrea; sterilitate: *să i să facă milă de sterpia ei şi să-i dăruiască cucon.* DOS.; **3.** (fig.) sărăcie, goliciune sufletească. [***Sterp*** + *-ie*].

sterpitúdine f. sterilitate: *aţi introdus sterpitudinea în viaţa noastră.* [***Sterp*** + *-itudine*].

sterpós, ~şi, sterpoásă, ~e a. (înv.) sterp, nefertil, neproductiv: *nişte oi străine ... umblînd prin locuri sterpoase.* PANN. [***Sterp*** + *-os*].

sterţ n. v. **şterţ**.

stetográf, stetografe n. instrument medical pentru înregistrarea automată a mişcărilor toracelui în timpul respiraţiei. [Din fr. ***stéthographe***].

stetografiá, stetografiez vb. (tr.) a înregistra cu stetograful mişcările cavităţii toracice. [De la ***stetograf***].

stetométru, stetometre n. instrument medical pentru măsurarea conturului toracic. [Din fr. ***stéthomètre***].

stetoscóp, stetoscoape n. instrument medical cu care sînt percepute zgomotele produse de diverse organe interne (inimă, plămîni): *internul plimba stetoscopul pe pieptul bolnavului.* GHEŢIE. [Din fr. ***stéthoscope***].

stetoscópic, ~ci, stetoscopică, ~ce a. care ţine de stetoscop, referitor la stetoscop: *examen stetoscopic.* [Din fr. ***stéthoscopique***].

stetoscopíe, stetoscopii f. examen medical al unor organe interne cu stetoscopul. [Din fr. ***stéthoscopie***].

stevár m. v. **stăvar**.

stévie f. v. **ştevie**.

steward, stewarzi [stiúard] m. bărbat din personalul unui avion sau al unui vapor, avînd sarcina de a se ocupa de confortul pasagerilor şi al echipajului în timpul călătoriei. [Din engl. ***steward***].

stewardesă, stewardese [stiuardésă] f. femeie din personalul unui avion sau al unui

vapor, avînd sarcina de a se ocupa de confortul pasagerilor şi al echipajului în timpul călătoriei: *stewardesa ... zîmbeşte la toţi automat.* VIERU. [Din engl. ***stewardess***].

stibínă f. sulfură naturală de stibiu, de culoare plumburie, cu reflexe albăstrii, cu luciu metalic, constituind cel mai important minereu al acestuia; antimonit. [Din fr. ***stibine***, germ. ***Stibin***].

stíbiu n. (chim.) antimoniu. [Din lat. ***stibium***].

sticks, sticksuri n. produs alimentar bine deshidratat prin coacerea unui aluat modelat sub formă de bastonaşe subţiri. [Din engl. ***sticks***].

sticlár, sticlari m. **1.** vînzător de obiecte de sticlă; **2.** muncitor specializat în fabricarea sticlei; **3.** (înv. şi reg.) geamgiu. [***Sticlă*** + ***-ar***].

stíclă, sticle f. **1.** material solid, de obicei transparent, dur, casant, cu luciu particular, rău conducător de căldură şi de electricitate, constituit dintr-un amestec de silicaţi şi obţinut prin topirea la un loc a silicei, carbonatului de calciu şi de sodiu cu materiale auxiliare, printr-un proces tehnologic special; (p. ext.) material asemănător cu acesta: *aceste palaturi erau cu totul şi cu totul de sticlă.* ISP.; (adv.) *după trei zile de uragan s-a aşezat pe ger uscat şi senin sticlă.* CAR.; **sticlă de cuarţ**, substanţă cu aspect sticlos, obţinută prin topirea cuarţului, rezistentă la acizi, la variaţii de temperatură, transparentă pentru razele ultraviolete; **sticlă optică**, material sticlos, cu proprietăţi speciale în privinţa indicelui de refracţie, de o mare omogenitate în compoziţie, folosit la fabricarea lentilelor şi a prismelor aparatelor optice; **sticlă organică**, plexiglas, stiplex; **2.** numele unor (părţi de) obiecte făcute din materialul descris mai sus: **a)** vas înalt de formă cilindrică, cu gît îngust, pentru păstrat lichide; butelie, glajă, şip; (p. ext.) conţinutul unui asemenea vas: *na, bade, ... ş-o steclă de vin.* AL.; *intrai în oficiu şi mă întorsei cu o sticlă de vin roşu.* PR.; **sticlă incendiară**, proiectil ofensiv constituit dintr-un asemenea recipient, umplut cu un lichid inflamabil, folosit, de obicei, de manifestanţii rebeli, pentru a provoca explozii, incendii, arsuri etc.; cocteil Molotov: *zvîrlind peste oraşe ... sticle incendiare.* CĂRT.; **brînză-n sticlă**, om zgîrcit; **b)** (şi **sticlă de lampă**) glob de sticlă cu gît lung care protejează flacăra lămpilor cu petrol: *aplecă lumina prea aproape, încît, tremurînd, atinse mîna tîlharului cu sticla fierbinte.* CAR.; **c)** geam: *sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei.* EM.; *prin sticla mată a uşii ... se zărea o siluetă prelungă.* GHEŢIE; **d)** lentilă; (p. ext.; la pl.) ochelari; monoclu: *bagabontul, nene, cu sticle-n ochi, cu giubenul în cap.* CAR.; **3. sticlă vulcanică**, rocă efuzivă necristalizată, provenită din răcirea bruscă a lavei; (şi: (înv. şi reg.) **steclă**). [Din sl. ***stĭklo***].

sticlăríe[2], **sticlării** f. **1.** fabrică, atelier în care se produce sticlă sau obiecte de sticlă; **2.** (mulţime de) obiecte din sticlă: *pe atunci ... postavul ordinar, şelăria, sticlăria se fabricau în ţară.* GHICA; *pe laviţă, fel de fel de mărfuri de farfurărie şi sticlărie.* CAR.; **3.** (raion într-un) magazin în care se vînd obiecte de sticlă. [***Sticlă*** + ***-ărie***].

sticlăríe[2] f. ocupaţia sticlarului: *a învăţat sticlăria la Turda.* [***Sticlar*** + ***-ie***].

sticlărít n. (rar) activitate de fabricare şi de prelucrare a sticlei. [***Sticlă*** + ***-ărit***].

sticléte, sticleţi m. **1.** mică pasăre cîntătoare sedentară, din familia fringilidelor, viu colorată cu roşu, negru, alb şi galben; oiţă; scăiecior, scăier, scăişor (*Carduelis carduelis*): *vei sta în casă ca un sticlete în colivie.* GAL.; *întîlneam ... pîlcuri de ciulini în jurul cărora fluturau stigleţii viu coloraţi, galben şi roşu.* SAD.; **a avea** (sau **a fi cu**) **sticleţi în** (sau **la**) **cap** ori **a-i cînta cuiva sticleţii** (**în cap**), a avea idei bizare, extravagante; a fi ţicnit, nebun; **a-i scoate cuiva sticleţii din cap**, a lecui pe cineva de toane, de capricii, de bizarerii; **2.** (arg.) gardist, poliţist; (şi: **stiglete, stigleţ**). [Din sb. ***steglić***, bulg. ***stiglic***].

sticleţél, sticleţei m. diminutiv al lui sticlete: *veni pe o crenguţă de sînger ... un stigleţel.* SAD.; (şi: (reg.) **stigleţel**). [***Sticlete*** + ***-el***].

sticlí, sticlesc vb. **1.** (intr.) a străluci (ca sticla); a luci, a sclipi: *razele ei sticleau ca petre scumpe.* OD.; **2.** (intr.) a avea priviri scînteietoare, trădînd o emoţie, un sentiment puternic; a sclipi, a scăpăra (de bucurie, de plăcere, de emoţie etc.): *cum bei cîte oleacă, pe loc ţi se taie picioarele, îţi steclesc ochii în cap.* CR.; *a surîs zărindu-mi ochii sticlind de lacrimi.* GHEŢIE; (**cine ştie**) **pe unde îi sticlesc ochii?**, (cine ştie) unde se află, cum trăieşte?; **a-i sticli cuiva ochii în cap**, a fi deştept, vioi, drăcos; **3.** (rar; tr.) a-şi fixa ochii, privirea; a pironi, a ţinti: *acea groaznică dihanie sticlea privirea ei încremenită asupra noastră.* OD.; **4.** (reg.; refl.) a îngheţa tare, devenind sticlos: *drumu a-ngheţa şi s-a stecli.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **stecli**). [De la ***sticlă***].

sticlíre, sticliri f. **1.** faptul de a sticli; strălucire, lucire, sclipire: *sticlirea oglinzii*; **2.** lumină vie, scînteietoare: *se vedeau sticlirile fulgerelor*; **3.** strălucire, scăpărare (a ochilor, a privirii): *avu o sticlire ciudată în ochi.* PR. [V. ***sticli***].

sticlít, ~ţi, sticlită, ~e a. (pop.) cu privirea fixă; pironit, ţintit: *stam cu ochii sticliţi pe cer, doar oi vedea vreun semn de ploaie.* GHICA. [V. ***sticli***].

sticlitór, ~i, sticlitoáre a. (rar) sclipitor: *veghea subt sticlitoarele-i ferestre.* EM. [***Sticli*** + ***-tor***].

sticlós, ~şi, sticloásă, ~e a. **1.** cu aspect de sticlă; lucios, transparent (ca sticla); vitros: *e un cer sticlos deasupra ca o boltă de metal.* VLAH.; *pe frunte-i apărură cîteva broboane sticloase de sudoare.* GHEŢIE; **fontă sticloasă**, fontă albă, dură, care conţine mangan; **umoare sticloasă**, masă gelatinoasă transparentă care se află între cristalin şi fundul ochiului; **2.** (rar) uscat: *era ger sticlos.* CĂL.; **3.** pironit, fix; lipsit de expresie: *toţi erau supţi de spaimă, cu ochii sticloşi.* GAL. [***Sticlă*** + ***-os***].

sticlozitáte, sticlozităţi f. **1.** însuşirea de a fi sticlos; **2.** (spec.) aspect translucid pe care îl prezintă în secţiune boabele de cereale bogate în gluten. [***Sticlos*** + ***-itate***].

sticluí, sticluiesc vb. (reg.; tr.) a pune geamuri la ferestre; (şi: **steclui**). [***Sticlă*** + ***-ui***].

sticluít, ~ţi, sticluită, ~e a. (reg.) cu geamuri: *curţi nalte, văruite, şindrilite şi cu ferești stecluite.* POP.; (şi: **stecluit**). [V. ***sticlui***].

sticlúţă, sticluţe f. diminutiv al lui sticlă; sticlă mică (cu dop) în care se păstrează anumite lichide (medicamente, esenţe, parfumuri etc.); (p. ext.) conţinutul acesteia: *să-mi dai o sticluţă să-ţi aduc ... niţică anghelică.* CAR.; *ne-aţi venit apoi, drept minte, c-o sticluţă de pomadă.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **stecluţă**). [***Sticlă*** + ***-uţă***].

stideálă f. (înv.; rar) sfială: *stăi, omule, nu te apropia, că mi-i stideală a mă ivi la tine, că sînt femeie.* DOS. [***Stidi*** + ***-eală***].

stidí, stidesc vb. (înv.; refl.) a se sfii: *ştiindu-se că iaste om păcătos şi să scărăndivesc toţi oamenii d-îns să stidea să facă aceasta.* VARL. [Din sl. ***stiděti sen***].

stidiciós, ~şi, stidicioásă, ~e (înv.; rar) sfios: *fiind stidicios pofti cinul călugăresc.* DOS. [***Stidi*** + ***-cios***].

stidínţă f. (înv.) sfială: *acesta era ... ficior de părinţi credincioşi şi cu bună stidinţă.* DOS. [***Stidi*** + ***-inţă***].

stidíre f. sfială; teamă: *ea singură toată stidirea femeiască lepădasă.* CANT. [V. ***stidi***].

stidivós, ~şi, stidivoásă, ~e a. (înv.; rar) sfios: *era foarte stidivoasă şi lui Dumnezău plăcătoare.* DOS. [De la ***stidi***].

stidlív, ~i, stidlivă, ~e a. (înv.; rar) sfios: *om curat şi stidliv cu frică, harnic în toate.* DOS. [Din sl. ***stidlivŭ***].

stifós, ~şi, stifoásă, ~e a. (înv.) cu gust înţepător; astringent: *gusta ... pelinurile stifoase şi profire.* OD. [Din gr. mod. ***stifós***].

stigléte m. v. **sticlete.**

stigléţ m. v. **sticlete.**

stigleţél m. v. **sticleţel.**

stigmát, stigmate şi (înv.) **stigmaturi** n. **1.** marcă[1] aplicată cu fierul roşu pe corpul sclavilor şi al delincvenţilor; (fig.) urmă ruşinoasă, semn dezonorant: *ucigător sălbatic de gingaşe femei, în veci să porţi stigmatul ce-nfiară pe mişei.* AL.; (fig.) *era bolnav mintal, aşadar ... avea de purtat pînă la sfîrşitul zilelor un stigmat infamant în ochii societăţii.* GHEŢIE; (înv.; rar) **a cădea în stigmate**, a decădea, a fi dezonorat: *au căzut beserica ... Născătoarei în stigmate.* DOS.; **2.** (la pl.) semne ale suferinţei fizice, manifestînd răniile lui Hristos răstignit, apărute în urma extazului la unii sfinţi şi credincioşi; **3.** (rar) cicatrice; **4.** (rar) pată (de murdărie): *copii ... cu boturile nespălate; fiind vremea poamelor şi a nucilor, stigmatele acestea erau fireşti.* SAD.; **5.** (p. gener.) urmă lăsată de ceva; semn distinctiv: *Rinul ... trecut-a prin oraşe ..., prin sate care poartă stigmaturi feodale.* AL.; *să se scruteze ... urmele lăsate pe corpul cuvintelor, în chip de stigme semantice.* BL.; **6.** (bot.) partea superioară a pistilului unei flori, pe care se prind şi încolţesc grăuncioarele de polen; **7.** (zool.) fiecare dintre cele două deschizături ale traheelor, aşezate pe părţile laterale ale corpului unor insecte, miriapode etc.; (şi: (rar) **stigmă**). [Din lat. ***stigma, -atis***, gr. ***stígma, -atos***, fr. ***stigmate***].

stigmátic, ~ci, stigmatică, ~ce a. (despre sisteme optice) care prezintă stigmatism. [Din fr. ***stigmatique***].

stigmatísm n. calitate a unui sistem optic de a forma, pentru fiecare punct al unui obiect, cîte o imagine punctuală clară, fără aberaţii. [Din fr. ***stigmatisme***].

stigmatiză, stigmatizez vb. (tr.) **1.** a aplica cu fierul roşu stigmatul pe corpul sclavilor şi al delincvenţilor; a înfiera, a pecetlui; **2.** a condamna cu severitate, a supune oprobriului public; a defăima, a dezonora, a blama, a înfiera, a dezavua, a proscrie: *dumneavoastră în loc de a striga şi stigmatiza pe cei hrăpitori, aţi luat un ton patriotic.* GHICA; *şi alţii ocărîseră pe Eminescu şi nu fuseseră stigmatizaţi.* CĂL. [Din fr. ***stigmatiser***].

stigmatizánt, ~ţi, stigmatizantă, ~e a. care stigmatizează. [***Stigmatiza*** + ***-ant***].

stigmatizáre, stigmatizări f. acţiunea de a stigmatiza şi rezultatul ei; înfierare; blamare, blam: *stigmatizarea acelei negre felonii.* EM. [V. ***stigmatiza***].

stigmatizát, ~ţi, stigmatizată, ~e a. **1.** (despre sclavi şi delincvenţi) cu care purta pe corp un stigmat; înfierat, pecetluit[1]; **2.** blamat, defăimat, înfierat; dezonorat: *monstruozitatea unei familii stigmatizate.* CĂL. [V. ***stigmatiza***].

stígmă[1], **stigme** f. organit fotosensibil al flagelatelor, în formă de pată roşie lîngă corpusculul bazal, servind la orientarea animalului spre lumina propice lui. [Din lat., fr. ***stigma***].

stígmă[2] f. v. **stigmat.**

stigní, stignesc vb. (înv.; rar; intr.) a ajunge, a deveni: *stignind cu pocăinţă.* DOS. [Din sl. ***stignonti***].

stih, stihuri n. **1.** vers; (de obicei la pl.) poezie: *scriindu-i stihuri iamviceşti.* DOS.; *Beldiman vestind în stihuri de războiul inimic.* EM.; **2.** (înv.) verset (din psalmi): *cîntînd aceste evlavioase stihuri, am îngenuncheat.* DRĂGHICI. [Din gr. ***stíhos***, sl. ***stihŭ***].

stihár[1], **stihare** n. veşmînt lung şi larg, ca o tunică, iniţial din stofă albă, astăzi şi roşie sau neagră, verde etc., pe care diaconii, preoţii şi episcopii (ortodocşi) îl poartă în timpul slujbei:

patru teologi înveşmîntaţi cu stihare albe ţineau stîlpii baldachinului. GHEŢIE. [Din gr. mod. ***stihárion***, sl. ***stihari***].

stihár², stihari m. (rar) poet, stihuitor: *nu să pomeneau flori pe cer şi stele pe pămînt (ca la purdalnicii noştri de stihari).* DELAVR. [***Stih*** + ***-ar***].

stihiál, ~i, stihială, ~e a. (rar) stihinic: *în peisajele şi în figuraţia picturii chineze se exprimă ceva stihial.* BL. [***Stihie*** + ***-al***].

stihíe, stihii f. **1.** fiecare dintre cele patru elemente (foc, apă, aer, pămînt), considerate de antici a constitui fundamentul lumii, al naturii: *stihii a lumei patru supuse pe Harald.* EM.; **2.** forţă dezlănţuită a naturii: *s-a dezlegat aşa din senin o vijelie cumplită şi s-au răscolit stihiile toate.* VLAH.; **3.** duh rău; stafie: *noaptea ... toate stihiile năpădesc pe mine ... strigoii, moroii, tricolicii.* AL.; *stihia morţii a trecut.* PETR.; **4.** (rar) pustietate: *pasul tău uşor în omăt străucitor lasă urme viorii, ... peste albele stihii.* TOP. [Din gr. ***stihéion*** „element, spirit", sl. ***stihija***].

stihínic, ~ci, stihinică, ~ce a. ca o stihie, în felul stihiei; stihial: *natură stihinică.* [Din rus. ***stihijnij***].

stihíră, stihiri şi (înv.) **stihire** f. cîntare bisericească ortodoxă în versuri (cîntată la slujba de dimineaţă): *canoanele osmoglasnicului şi a praznicilor ... şi stihire în tot feliul.* DOS.; *faci ca nerozii doine, stihiri şi melodii.* ARG. [Din sl. ***stihirŭ***].

stihoávnă, stihoavne f. cîntare bisericească ortodoxă în versuri (cîntată la sfîrşitul vecerniei): *cele opt glasuri cu stihoavnele.* [Din sl. ***stihovĭno***].

stihotvórţ, stihotvorţi m. (înv.; rar) poet: *versurile stihotvorţilor.* CANT. [Din rus. ***stihotvoreţ***].

stihuí, stihuiesc vb. (rar; tr. şi intr.) a face versuri; a versifica: *stihuind, m-am hotărît să-mi trec noaptea de urît.* ARG. [***Stih*** + ***-ui***].

stihuíre, stihuiri f. (rar) faptul de a stihui; versificare; poezie: *însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume prin frumoasă stihuire să pătrunză al meu nume.* EM. [V. ***stihui***].

stihuitór, stihuitori m. (adesea depr. sau iron.) poet; versificator: *iată droaia de nevolnici, străşnicii stihuitori, literaţi ce printr-o odă bagă muzele-n fiori.* VLAH. [***Stihui*** + ***-tor***].

stil, stiluri m. **1.** mod de exprimare propriu unui individ sau unei categorii de vorbitori; limbaj: *stilul greoi provine din înţelegerea grea a celui ce scrie.* MAIOR.; *stilul e omul*; (lingv.) **stil funcţional**, mod de exprimare specific unui anumit domeniu de activitate (constituind o variantă a limbii literare); limbaj (ex.: stil ştiinţific, stil administrativ, stil juridic); **2.** manieră de exprimare artistică a unui scriitor în opera sa, a unui curent literar etc.: *stilul lui Creangă este inconfundabil*; **dulcele stil nou**, şcoală poetică apărută la Bologna şi Florenţa, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, caracterizată prin elevaţia sentimentelor, exprimate într-o formă poetică desăvîrşită: *„Divina comedie" aparţine dulcelui stil nou;* **3.** talent literar; artă, măiestrie artistică: *de la un scriitor, în toată lumea, se cere stil.* HEL.; *unii care s-au ocupat de opera lui Tolstoi i-au reproşat lipsa de stil.* SAD.; **4.** manieră de tratare, de realizare a unei opere de artă plastică, muzicală, de arhitectură etc., reflectînd concepţia, procedeele etc. specifice, distincte unui artist, unei şcoli, unei epoci etc.: *iată calităţile ce caracterizează stilul sculpturii din timpul lui Traian.* OD.; *era o casă de raport construită ... în stilul imobilelor pariziene.* GHEŢIE; *stilul lui Rafael*; **stil gotic** (sau **ogival**), stil arhitectural apărut în sec. al XII-lea, în Europa Occidentală, caracterizat prin forme înalte şi zvelte, prin numeroase deschideri în ziduri, prin arcuri şi bolţi ogivale, prin vitralii etc., caracteristic catedralelor catolice; **de stil**, aparţinînd unei mode din vechime: *mobilă de stil*; (eliptic) *sufragerie stil*; **5.** fel particular de a fi, de a acţiona, de a se comporta etc.: *maniera sa erotică era de stil vechi, ceremonioasă, cu puseuri sentimentale.* CĂL.; *a adoptat un nou stil de viaţă*; **în stil mare**, amplu; în proporţii mari: *fură în stil mare*; **6.** eleganţă, rafinament, distincţie în felul de a fi, de a se comporta: *e frumoasă dar n-are stil*; **7.** modalitate în care se poate executa un sport: *înoată în stilul bras*; **8.** fiecare dintre cele două principale sisteme de calculare a timpului calendaristic, între care există o diferenţă de 13 zile; **stil vechi**, socotire a timpului calendaristic după calendarul iulian; **stil nou**, socotire a timpului calendaristic după calendarul gregorian: *1 noiembrie, stil vechi, corespunde lui 14 noiembrie, stil nou;* **9.** condei de metal, de os etc. cu care se scria în antichitate pe tăbliţele de ceară; (p. anal.) condei de gresie cu care se scria în trecut pe tăbliţele de ardezie; stilet²: *o tăbliţă roasă ... de stilul de piatră al fraţilor ... nu-mi era de nici un folos.* BL.; **10.** (bot.) partea pistilului, între ovar şi stigmat; **11.** baghetă fixată în mijlocul cadranelor solare, a cărei lungime serveşte ca unitate de măsură pentru determinarea orei în funcţie de lungimea umbrei. [Din fr. ***style***, it. ***stile***, lat. ***stylus***, gr. mod. ***stýlos***].

stilá, stilez vb. (refl. şi tr.) a căpăta sau a face să capete deprinderi alese, manierate, civilizate; a (se) cizela, a (se) cultiva, a (se) rafina, a (se) subţia: *s-a stilat în ultimii ani.* [Din fr. ***styler***].

stiláre, stilări f. acţiunea de a (se) stila şi rezultatul ei; comportare aleasă, manierată; cizelare, rafinare: *este întruchiparea stilării de salon.* V.R. [V. ***stila***].

stilát, ~ţi, stilată, ~e a. **1.** care are o ţinută corectă, o comportare aleasă; manierat, rafinat; care denotă bună-creştere, educaţie deosebită; cultivat, subţire: *are maniere stilate şi gust ales, simţuri rafinate.* PR.; **2.** instruit pentru un serviciu prenţios: *fură luaţi în primire de oberul stilat, cu mănuşi albe.* GHEŢIE. [V. ***stila***].

stilb, stilbi m. (fiz.) unitate (tolerată) de măsură a luminanţei. [Din engl. ***stilb***].

stilét¹, stilete n. 1. pumnal mic, cu lama fină, triunghiulară, cu vîrf ascuţit: *acest stilet s-a găsit ... înfipt în inima colonelului.* BOL.; **2.** instrument chirurgical în formă de tijă metalică subţire, cu care se sondează o rană, cavitatea unui organ etc. [Din fr. ***stylet***].

stilét², stilete n. (rar) condei de metal, de os, de gresie etc.; stil: *scrise aceste vorbe cu stiletu-i ascuţit.* MACED. [***Stil*** + ***-et***].

stileţél, stileţele n. diminutiv al lui stilet²; stil mic: *pe tăbliţi de ceară scriind cu un stileţel.* AL. [***Stilet²*** + ***-el***].

stilísm n. preocupare (excesivă) pentru stil, pentru formă. [Din fr. ***stylisme***].

stilíst¹, ~şti, stilistă, ~e m., f. **1.** scriitor remarcabil prin calitatea stilului său; maestru al stilului: [autoarea] *nu este o stilistă, dar cultivă o expresie fluentă, elegantă şi clară.* CRON.; *Emil Cioran este un stilist desăvîrşit*; **2.** creator de modele noi de îmbrăcăminte, de mobile, de caroserii etc.; creator de modă: *celebrităţile mondene îşi au stiliştii lor preferaţi.* [Din fr. ***styliste***].

stilíst², ~şti, stilistă, ~e m., f. (mai ales la pl.) nume dat credincioşilor unor biserici ortodoxe care mai folosesc calendarul iulian (stilul vechi): *preoţii urmăresc pe stilişti.* SAD. [***Stil*** + ***-ist***].

stilístic, ~ci, stilistică, ~ce a. **1.** care aparţine stilului sau stilisticii, care ţine de stil, referitor la stil, la mijloacele de exprimare, la expresivitate: *această eroare stilistică probează întinderea răului.* MAIOR.; (adv.) *stilistic, cei doi autori nu se apropie;* **2.** care ţine de stilul unei opere de artă plastică, muzicală etc.: *simfonia a IX-a a răsunat în depline coordonate stilistice şi tehnice.* R.L. // f. **1.** disciplină care studiază mijloacele de exprimare (artistice, expresive) ale unei colectivităţi, ale unui domeniu, ale unui scriitor: *stilistica a încetat a mai fi înţeleasă ca studiul procedeelor generale de expresie.* VIANU; **2.** ansamblul figurilor de stil caracteristic unui scriitor, unui curent literar, arhitectural etc.: *încercare de a imita stilistica bizantină.* CĂL. [Din fr. ***stylistique***].

stilistícián, ~eni, stilisticiană, ~ene m., f. specialist în stilistică. [Din fr. ***stylisticien***].

stilít, stiliţi m. (livr.) stîlpnic: *izolat ca un stilit din deşerturile Egiptului, să-ţi pui candidatura de deputat independent ... este dovada unei forţe imense.* LOV. [Din fr. ***stylite***].

stilizá, stilizez vb. (tr.) **1.** a da unui text o formă corectă, îngrijită, limpede, frumoasă: *boierii cînd scriau trebuiau numai să-şi mai stilizeze vorbirea obişnuită.* IBR.; **2.** a reproduce obiecte, figuri în linii simplificate, esenţiale, în scop decorativ: *stilizează nişte flori în covoarele pentru laviţi.* BL.; **3.** a prelucra un obiect de artă, un motiv literar, coregrafic, muzical etc., păstrînd elementele originale esenţiale: *extrage Delavrancea ... motive de basm, pe care ... le stilizează după modelul lui Eminescu.* VIANU. [Din fr. ***styliser***].

stilizáre, stilizări f. **1.** acţiunea de a stiliza şi rezultatul ei; **2.** îmbunătăţire a unui text sub aspect stilistic; **3.** reproducere în linii simplificate, esenţiale a unor obiecte, figuri etc., în scop decorativ: *stilizarea frunzei de stejar la stîlpii pridvorului.* [V. ***stiliza***].

stilizát, ~ţi, stilizată, ~e a. **1.** (despre texte) îmbunătăţit sub aspect stilistic; **2.** (despre obiecte, figuri etc.) reprodus în linii simplificate, esenţiale, în scop decorativ: *un joben turtit, cu marginile sucite, ca o ciupercă stilizată.* ARG.; *femeile pictează pe horn cocoşi şi flori stilizate.* VIERU; **3.** prelucrat, păstrînd elementele originale esenţiale: *creaţii folclorice stilizate.* [V. ***stiliza***].

stilizatór, ~i, stilizatoáre m., f. **1.** persoană specializată în stilizarea textelor; **2.** scriitor lipsit de talent, de forţă creatoare (preocupat numai de stil). [***Stiliza*** + ***-tor***].

stilobát, stilobaţi m. postament care susţine un şir de coloane. [Din fr. ***stylobate***].

stilodozimétru, stilodozimetre n. dozimetru de radiaţie în forma unui stilou, destinat controlului individual. [Din fr. ***stylodosimètre***].

stilográf, stilografe n. **1.** instrument cu care se efectuează punctele care redau alfabetul orbilor; **2.** (rar) stilou: *i se părea că stilograful e nepotrivit şi scria cu peniţa.* ARG. [Din fr. ***stylographe***].

stilográfic, ~ci, stilografică, ~ce a. care ţine de stilografie, referitor la stilografie. [Din fr. ***stylographique***].

stilografíe f. procedeu tehnic prin care, cu ajutorul electrolizei, se obţin imitaţii de desene în peniţă, gravuri în acvaforte etc. [Din fr. ***stylographie***].

stiloídă, stiloide a. **apofiză stiloidă**, apofiză alungită (în formă de pumnal) aflată în partea mastoidiană a osului temporal, servind ca punct de inserţie pentru muşchi şi ligamente. [Din fr. ***styloïde***].

stilóu, stilouri n. toc² prevăzut cu un rezervor din care cerneala (sau pasta) ajunge automat la vîrful peniţei (sau al unui tub subţire prevăzut cu o bilă) în timpul scrisului; stilograf: *cu stiloul ăsta ... se poate scrie o carte mare.* R.L.; a **pune stiloul** (sau **tocul**) **jos**, a înceta să mai scrie, a nu mai compune (literatură): *cînd sîntem loviţi tocmai în sensibilitatea noastră, punem stiloul jos.* PR. [Din fr. ***stylo***].

stimá, stimez vb. (tr.) a avea stimă, consideraţie pentru cineva, a pune preţ pe cineva sau pe ceva; a preţui, a respecta, a cinsti: *trebuie să stimăm ştiinţa şi oamenii cari o practică.* GHICA. [Din it. ***stimare***, fr. ***estimer***, lat. ***aestimare***].

stimábil, ~i, stimabilă, ~e a. (astăzi fam. sau iron.) care este demn de stimă, de consideraţie, de respect; onorabil, respectabil: *virtutea unei femei stimabile.* HEL.; (subst.; de obicei ca termen

de adresare) *poftiţi, stimabililor, avem cestiuni arzătoare la ordinea zilei.* CAR. [Din it. ***stimabile***, fr. ***estimable***].

stimát, ~ţi, stimată, ~e a. care se bucură de stimă, de consideraţie, de respect: *generaţiunea care se rădică ... să facă ca românii să fie o naţiune stimată şi respectată.* GHICA; *stimate domnule profesor.* [V. ***stima***].

stimatóriu m. v. **stimător**.

stímă[1] f. v. **stemă**.

stímă[2] f. v. **ştimă**[1].

stímă[3]**, stime** f. preţuire, consideraţie, respect pentru calităţile sau meritele cuiva; (p. ext.) atitudine respectuoasă: *să năzuieşti a dobîndi stima oamenilor şi mai ales pe a ta însuţi.* REBR.; **cu stimă** sau **cu toată stima**, formulă de politeţe (la sfîrşitul unei scrisori). [Din it. ***stima***, fr. ***estime***].

stimătór, ~i, stimătoáre m., f. (înv.; în formule de politeţe) admirator: *de la toţi, tuturor multe complimente! al dv. stimatoriu.* CAR.; (şi: **stimatoriu**). [***Stima*** + ***-tor***].

stimpí vb. v. **stîmpi**.

stímul, stimuli m. 1. stimulent, îmbold, îndemn; **2.** excitant: *prin contactul dintre celulele retinei şi stimulii proveniţi de la linii şi culori se obţin schiţe incomplete.* R.L. [Din lat., fr. ***stimulus***].

stimulá, stimulez vb. (tr.) **1.** a da avînt, a da curaj; a încuraja, a îmboldi, a impulsiona, a îndemna; a susţine: *putem găsi frumos pe un om mai întîi din pricina vitalităţii lui, care stimulează pe a noastră.* VIANU; **2.** a mări activitatea unei funcţii organice, a activa un organ, o funcţie; a excita: *acest medicament stimulează creşterea.* [Din fr. ***stimuler***, lat. ***stimulare***].

stimulánt n. v. **stimulent**.

stimuláre, stimulări f. 1. acţiunea de a stimula şi rezultatul ei; **2.** impulsionare, îmboldire, încurajare; susţinere: *respectarea legii dreptului de autor poate stimula creaţia;* **3.** activare; excitare: *stimularea poftei de mîncare.* [V. ***stimula***].

stimulatív, ~i, stimulativă, ~e a. stimulator: *factori stimulativi.* [Din fr. ***stimulatif***, engl. ***stimulative***, it. ***stimulativo***].

stimulatór, ~i, stimulatoáre a. care stimulează; capabil de a stimula; încurajator, mobilizator, stimulativ: *cine îmi va mai pune de-aici înainte aceste întrebări stimulatoare?* PR.; *condiţii stimulatoare pentru cercetare.* // (şi **stimulator de creştere**) substanţă, agent care stimulează funcţii, organe anatomice; (spec.) substanţă organică activă conţinută în plante sau obţinută prin procedee chimice care, în cantităţi mici, accelerează dezvoltarea plantelor. // n. **stimulator cardiac**, dispozitiv electronic implantat în corp şi conectat la inima unui cardiac, cu scopul de a realiza o stimulare regulată a contracţiilor cardiace prin şocuri electrice minime; pacemaker. [Din fr. ***stimulateur***].

stimulént, stimulente n. (adesea adj.) **1.** imbold, impuls, îndemn: *ardelenii au făcut din ideea latinităţii limbii române un stimulent al naţiunii noastre;* **2.** medicament, substanţă care stimulează, excită o funcţie, un organ anatomic sau reconfortează un organism obosit; excitant: *unii sportivi fac uz de stimulente*; (şi: (înv.) **stimulant**). [De la ***stimula***; cf. fr. ***stimulant***].

stinchí vb. v. **stîmpi**.

stindárd, stindarde n. 1. drapel, steag, flamură: *luceau la Solferino stindarde tricolore.* AL.; **2.** (fig.) simbol de luptă, de unire, de înfrăţire etc. pentru o cauză, pentru un ideal: *un oraş nou ... îşi înalţă-n cer uriaşele-i coşuri de fabrici – stindarde de pace, de muncă şi de propăşire.* VLAH.; *Shakespeare devine un adevărat stindard, în jurul căruia se adună toate aspiraţiile germane ale vremii.* VIANU; **3.** (fig.) tabără, front; cauză (de luptă): *nu este amărăciune mai mare decît a dezertorului ce vede triumfînd stindardul ce-a părăsit.* BOLLIAC. [Din it. ***stendardo***].

stingătór, ~i, stingătoáre a. şi m., f. (rar) (persoană) care stinge focul. // n. extinctor; **stingător de scîntei**, dispozitiv pentru stingerea scînteilor şi a arcurilor electrice de la contactele întrerupătoarelor electrice. // f. dispozitiv instalat deasupra coşurilor pentru a opri scînteile. [***Stinge*** + ***-ător***].

stínge, sting vb. **1.** (tr.) a înăbuşi focul, a face să nu mai ardă; a opri din ardere un foc sau obiecte care ard: *toarnă el toată apa cea din fîntînă pe jăratec, pînă se stinge focul de tot.* CR.; (fig.) *focul meu a-l stinge nu pot cu toate apele mării.* EM.; **2.** (refl.) a înceta să mai ardă; a se consuma, a se trece: *acela care va lăsa să se stingă focul să fie omorît.* ISP.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) astîmpăra, a (se) domoli, a (se) potoli: *revino! Lăpuşnene, să stingi a mea mustrare.* NEGR.; *şi nu ştiu gîndirea-mi în ce să o stîng: să rîd ca nebunii? să-i blestem? să-i plîng?* EM.; **4.** (fig.; refl.) a-şi pierde vitalitatea, energia; a se epuiza, a se slei: *Leiba simţi că i se sting puterile şi se aşezâ la loc pe prag.* CAR.; **5.** (tr.) a face ca o sursă de lumină artificială să nu mai lumineze; a nu mai lăsa aprins: *cum a stîns lumînarea, odată se trezeşte că-i smuceşte cineva perna.* CR.; *de ce ai stins lumina?* PR.; **6.** (refl.) a înceta să mai lumineze: *ăst far de vînt s-a stins.* BOL.; (fig.) *gîndurile i se stingeau încetul cu încetul, ca nişte raze la asfinţit.* VLAH.; **7.** (tr.) a face ca un aparat să nu mai emită; a închide: *am stins oare televizorul?;* **8.** (tr.) a întrerupe funcţionarea unei instalaţii cu foc; a închide: *stinge aragazul!*; **9.** (refl. şi tr.) a slăbi sau a face să slăbească în intensitate, în gravitate; a astîmpăra, a domoli, a potoli: *oare trăsnetele cerului s-au stins?* NEGR.; *a trebuit să-i vie în ajutor cu un surîs ... care să-i stingă emoţia.* REBR.; **10.** (refl.) a dispărea din cîmpul vizual; a nu se mai vedea clar; a se voala: *plopii înşiraţi în zare se sting departe.* TOP.; **11.** (refl.) a-şi pierde (treptat) strălucirea; a nu mai lumina: *o stea pe cer s-a stins.* CAR.; **12.** (refl.) a-şi pierde acuitatea; a nu mai vedea sau a nu mai auzi clar: *stinge-**mi**-s-or ochii mie tot deasupra cărţii Sale.* VIERU; **13.** (fig.; tr.) a întuneca; a orbi: *moartea venit-a să stingă bătrînului ochii.* COŞB.; **14.** (refl.) a înceta să mai trăiască; a muri: *s-a stins sufletul cel mai generos.* CAR.; *se stinge de ftizie.* VLAH.; **15.** (înv. şi reg.; tr.) a omorî: *turma să nu-i atingă, pe bietul cioban să-l stingă.* PANN; **16.** (refl.) a dispărea fără a lăsa urmaşi; a pieri: *neamul, odată voinic şi prădalnic, se stingea acum.* VOIC.; *[i]ţi putea muri pruncul şi să ţi se stingă seminţia.* GHEŢIE; **17.** (tr.) a nimici, a şterge de pe faţa pămîntului: *românii, crezînd a-şi asigura libertatea şi a stinge aristocraţia, se puneau de ucideau la aristocraţi şi pustiau acareturile lor.* BĂLC.; **18.** (înv. şi fam.; refl.) a se distruge, a se ruina, a sărăci: *şi pe breslaşi* [a pus] *greutate de s-au stins de atunce.* NEC.; **19.** (refl. şi tr.) a înceta să se (mai) manifeste, să se (mai) producă; a dispărea: *orice dor de libertate ... s-a stins în voi?* AL.; *sala izbucni în urale ..., apoi vacarnul se stinse.* V.R.; **20.** (jur.; tr.) a pune capăt unui litigiu, unei obligaţii, datorii etc.; a prescrie: *în trei ani a stins datoriile.* GHEŢIE; **21.** (chim.; tr.) a amesteca două substanţe al căror contact produce o efervescenţă, cu dezvoltare de căldură, care încetează cînd soluţia devine saturată; **a stinge var**, a turna apă peste piatra de var arsă pentru a obţine var stins (hidroxid de calciu); **22.** (tr.) a turna apă (sau alt lichid) peste preparate culinare încinse, lăsînd apoi compoziţia să fiarbă: (refl. pas.) *ceapa prăjită se stinge cu apă*; **23.** (înv. şi pop.; tr.) a turna un lichid peste un obiect încins; (pop.) **a stinge cărbuni**, a arunca în apă cărbuni aprinşi, rostind descîntece (de deochi): *am socotit întîi că e deocheată; i-am stins cărbuni şi-am descîntat-o.* SAD. [Lat. ***extinguere***].

stíngere, stingeri f. 1. acţiunea de a (se) stinge şi rezultatul ei; stins[2]; **2.** oprire din ardere a focului, a obiectelor care ard; înăbuşire: [focul] *clipeşte-abia din cînd în cînd cu stingerea-n bătaie.* COŞB.; *jarul dă-n stingere.* IONEL; **3.** întrerupere a unei surse de lumină; apusul soarelui: *duce-m-aş fără-ncetare ... să văd stingerea de soare.* AL.; **4.** semnal prin care se anunţă într-o unitate militară trecerea la odihna de noapte; timpul cînd se dă acest semnal: *seara, tîrziu, la cazarmă se sună stingerea.* ST.; **5.** moarte, deces: *şi-n stingerea eternă dispar fără de urmă.* EM.; **6.** încetare de a se perpetua; dispariţie; pieire: *asupra neamului lor apasă o neagră afurisenie, care-l mîna fără înduplecare spre stingere.* M.CAR.; **7.** (înv.) distrugere, nimicire, prăpăd: *făcut-au şi alt obicei nou ... asupra boierimii ş-a mazîlimei ş-a mănăstirilor stîngere.* NEC.; **8.** încetare de a se (mai) manifesta, de a se (mai) produce; dispariţie: *după stingerea tradiţiei „gentile“, ... două tendinţe mari s-au definit în poezia engleză.* R.L.; **9.** (jur.) încetare a unui litigiu, a unei obligaţii, a unei datorii etc.; prescriere: *după stingerea datoriei, dreptul de hipotecă va înceta.* GHICA; *o creanţă de două milioane ..., încasată, ar fi suficientă pentru stingerea obligaţiilor faţă de bancă.* GHEŢIE. [V. ***stinge***].

stinghér, ~i, stingheră, ~e a. **1.** care este izolat, singur, răzleţ: *cîteva raze mai sclipesc, stinghere, prin unghere.* PHIL.; **2.** care trăieşte singur, departe de lume; singuratic, retras: *nu sînt aşa de stingher pe lume.* GANE; **3.** stînjenit, stingherit, jenat: *mă privea insistent şi de aceea devenisem stingheră*; **4.** fără pereche; necăsătorit: *dama stingheră îl ia drept un nobil şi-l trage la dans.* CAR.; **5.** (pop.; despre vite) desperecheat; neînvăţat la jug. [Et. nec.].

stingherеálă, stinghereli f. 1. piedică în realizarea sau în desfăşurarea unei acţiuni; deranj, incomodare, tulburare, supărare, stînjenire: *ne ghemuim într-un colţişor fără să aducem nici o stingherеală.* ISP.; **2.** faptul de a se simţi stînjenit, jenat, ruşinat; jenă, sfială, stînjeneală, stingherire: *scăpată de stingherеala ce o simţea ... lîngă Gheorghe.* AG. [***Stinghеr*** + ***-eală***].

stingherí, stingheresc vb. (tr.) **1.** a împiedica, a nu lăsa pe cineva să facă ceva, să facă ce vrea; a incomoda; a deranja: *să mă ierţi, prietene, că te-am stingherit de la îndeletnicirile tale.* GANE; (refl.) *de ce vă stingheriţi de la lucru?* ISP.; (refl. recipr.) *încercau să se stinghereascâ cît mai puţin.* GHEŢIE; **2.** a supăra, a tulbura; a stînjeni: *mă stingherea ... fiece gest solemn.* EL.; **3.** (pop.) a despărţi, a face să fie singur, stingher: *casele le pustiesti, voinici tineri stingherеşti.* POP. [De la ***stinghеr***].

stingheríre, stingheriri f. stingherеală: *Bălcescu vădea ... o adîncă stingherire.* PETR.; *răspunse fără stingherire.* [V. ***stingheri***].

stingherít, ~ţi, stingherită, ~e a. **1.** împiedicat, stînjenit să facă ceva, să facă ce vrea; deranjat, incomodat, stînjenit: *oamenii, stingheriţi în înghesuiala lor liniştită, întorceau capetele.* SAD.; **2.** care nu se simte în largul său; lipsit de siguranţă, de degajare; jenat, ruşinat; emoţionat, reţinut: *se simţea extrem de stingherit în postura de solicitant.* GHEŢIE. [V. ***stingheri***].

stingheritór, ~i, stingheritoáre a. care împiedică, deranjează, jenează pe cineva sau ceva (într-o activitate); incomod, jenant; stînjenitor, supărător: *lipsa banilor devenea tot mai stingheritoare.* GHEŢIE; *era o prezenţă stingheritoare.* [***Stingheri*** + ***-tor***].

stínghie, stinghii f. 1. bucată de lemn lungă şi îngustă, care se fixează transversal pentru a susţine, a consolida sau a reuni mai multe elemente de tîmplărie: *o masă lungă de stejar, cu stinghiile de jos tocite.* CĂL.; **2.** (pop.) parte a corpului unde se îmbină piciorul cu trunchiul; regiune inghinală: *îi ieşise o umflătură la stinghie.* [Et. nec.; cf. sl. ***sŭtengliti***, ****stengno***].

stinghiúţă, stinghiuţe f. diminutiv al lui stinghie. [***Stinghie*** + ***-uţă***].

S

stins[1], **~şi, stinsă, ~e** a. **1.** care nu mai arde; înăbuşit: *foc stins; ţigară stinsă;* **2.** (fig.) care şi-a pierdut puterea, vitalitatea; pierit, livid, slab: *bătrîni cu feţe stinse.* AL.; **3.** care nu (mai) luminează (fiind întrerupt): *candelabre stinse; maşini cu faruri stinse;* **4.** care nu mai erupe: *vulcan stins;* **5.** (fig.) dispărut, fără urmaşi: *foarte scurta durată a glorioasei dinastii, stinse abia după două-trei generaţiuni.* HASD.; **6.** (înv.) distrus; sărăcit: *vai de mine! sînt stins, sărăcit!* PANN; **7.** (fig.) care a încetat să se (mai) manifeste, să se (mai) producă; dispărut: *lumina stinsului amor ne urmăreşte încă.* EM.; *gîndul la caietele mele ... nu resuscitase în conştiinţa mea stinsele elanuri de altădată.* PR.; **8.** abia perceptibil, lipsit de intensitate, de sonoritate; încet, domol, înfundat, scăzut, coborît: *vorbi ... cu voce stînsă.* REBR.; (adv.) *vorbise atît de stins, încît am crezut că va izbucni în plîns.* EL.; **9.** lipsit de expresie, de strălucire; gol: *în ochii lor stinşi, pe feţele lor trase, e spaimă şi disperare.* VLAH.; **10.** pal, şters, estompat: *prefera culorile stinse, discrete;* **11.** (jur.; despre litigii, obligaţii, datorii etc.) care a fost lichidat, casat, care nu mai are curs, care şi-a pierdut puterea, valabilitatea juridică; **12. var stins,** pastă albă, vîscoasă obţinută prin hidratarea varului nestins, avînd numeroase folosiri, îndeosebi în construcţii: *frunza trebuie stropită cu o leşie de piatră vînătă şi var stins.* AG. [V. ***stinge***].

stins[2] n. (rar) faptul de a (se) stinge; stingere: [luna] *deschide poarta-ntrării şi ridică mii de umbre după stinsul luminării.* EM.; *cam pe la stinsul lămpilor ai venit tu pe lume.* SOR. [V. ***stinge***].

stipélă, stipele f. fiecare dintre cele două frunzişoare situate la baza peţiolului sau a limbului frunzei, care protejează mugurii axilari; stipul. [Din fr. ***stipelle***].

stipendiá, stipendiez vb. (livr.; tr.) **1.** a finanţa, a subvenţiona o persoană, un grup etc.: *corespondent al ziarelor străine stipendiate din fondurile secrete.* GHICA; **2.** a ajuta cu bani; a acorda un stipendiu, o bursă: *institutul i-a stipendiat pe tineri la studiile din străinătate.* [Din fr. ***stipendier***, lat. ***stipendiari***].

stipendiár, stipendiari m. (înv.; rar) mercenar. [Din lat. ***stipendiarius***].

stipendiát, ~ţi, stipendiată, ~e a. (livr.) subvenţionat de cineva (şi aservit acestuia): [era] *stipendiat notoriu al Legaţiei ruse.* GHEŢIE. [V. ***stipendia***].

stipendiére, stipendieri f. (livr.) acţiunea de a stipendia şi rezultatul ei; subvenţionare: *ştiinţa lui guvernamentală constă în violenţă şi în stipendierea crailor de cafenea.* GHICA. [V. ***stipendia***].

stipendíst, ~şti, stipendistă, ~e m., f. (înv.) bursier: *am trimis patru tineri în străinătate ca stipendişti ai statului.* MAIOR. [Din germ. ***Stipendist***].

stipéndiu, stipendii n. **1.** subvenţie: *întreprinderile aşteaptă stipendii de la guvern;* **2.** bursă, ajutor bănesc acordat de stat sau de o instituţie pentru elevi şi studenţi: *nu s-a tăiat nici un stipendiu, ci din contra se cere un spor de 37 sau 39 mii franci la bursele elevilor săraci.* MAIOR.; *tînărul primea 16 florini pe lună stipendiu din fondurile năsăudene.* CĂL. [Din lat. ***stipendium***, germ. ***Stipendium***].

stíplex n. plexiglas. [***Sti***(*clă*) + ***plex***(*iglas*)].

stípul, stipule n. (bot.) stipelă; (şi: (înv.) **stipulă**). [Din lat. ***stipula***, fr. ***stipule***].

stipulá, stipulez vb. (jur.; tr.) a introduce o clauză într-un contract, într-un tratat etc.; a prevedea, a specifica: *protocolul mai stipulează obligativitatea ca poliţiştii să ofere informaţii gardienilor publici.* A.; (refl. pas.) *în tratatele ce s-au mai încheiat ... se stipulează ceva şi pentru Principate.* MAIOR. [Din fr. ***stipuler***, lat. ***stipulare***].

stipulánt, ~ţi, stipulantă, ~e m., f. (jur.) persoană în faţa căreia se obligă o altă persoană să execute obligaţiile de beneficiar. [Din fr. ***stipulant***].

stipuláre, stipulări f. (jur.) acţiunea de a stipula şi rezultatul ei; stipulaţie, condiţie, prevedere. [V. ***stipula***].

stipuláţie, stipulaţii f. (jur.) clauză cuprinsă într-un contract, într-un tratat etc.; dispoziţie, prevedere: *suzeranul cată să eludeze stipulaţiunea de domnie pe şapte ani.* GHICA; (şi: (înv.) **stipulaţiune**). [Din lat. ***stipulatio, -onis***, fr. ***stipulation***].

stipulaţiúne f. v. **stipulaţie**.

stípulă f. v. **stipul**.

stírac m. v. **stirax**.

stírax m. numele a două specii de arbori exotici din regiunile tropicale: **a)** arbore din care se extrage smirna (*Styrax benzoin*); **b)** arbore din care se extrage storaxul (*Styrax officinalis*); (şi: (înv.) **stirac**). [Din lat., fr. ***styrax***].

stíră a. v. **ştir**[3].

stirén, stireni n. hidrocarbură aromatică nesaturată, lichidă, incoloră sau uşor gălbuie, folosită la fabricarea polistirenului, a cauciucului sintetic etc. [Din fr. ***styrène***, engl. ***styrene***, germ. ***Styren***].

stirigíe f. v. **tirighie**.

stirigoáie, stirigoaie şi **strigoi** f. numele mai multor plante erbacee din familia liliaceelor: **a)** plantă cu frunze mari, cu flori albe, cu fructele capsule, folosită în popor ca purgativ, ca antispasmodic, ca insecticid etc. (*Veratrum album*); **b)** plantă cu flori de culoare purpuriu-închis, care creşte prin fineţe şi păduri (*Veratrum nigrum*); (şi: **strigoaie, strigoaică, ştirigoaie**). [Et. nec.].

stírpe, stirpe f. (livr.) neam; origine: *cu cît o stirpe este mai antică, cu atîta conservă încă tipul omului primitiv.* HEL.; *am păstrat ca însemne tainice de stirpe părul roşcat şi ochii albaştri.* M.CAR. [Din lat. ***stirps, -is***, it. ***stirpe***].

stivá, stivez vb. (rar; tr.) a stivui. [De la ***stivă***].

stivăj, stivaje n. (mod de) aşezare a mărfurilor (în stive) în magazia unei nave. [Din it. ***stivaggio***].

stiváre, stivări f. (rar) acţiunea de a stiva şi rezultatul ei; stivuire. [V. ***stiva***].

stivatór, stivatori m. (rar) stivuitor. [***Stiva*** + ***-tor***].

stívă, stive f. **1.** mulţime de obiecte de acelaşi fel aşezate regulat, unele peste altele; grămadă de obiecte astfel formată: *stive grele de cărţi încărcau podeaua.* GHEŢIE; (adv.) *sticlele goale, aşezate stivă sub pat.* TUD.; **a face stivă,** a stivui: *copacii bătrîni au fost culcaţi la pămînt, curăţaţi de crengi, făcuţi stive.* ST.; **2.** construcţie de lemn, de metal, în formă de prismă, pentru susţinerea acoperişului în abataje. [Din gr. mod. ***stíva***, it. ***stive***].

stivuí, stivuiesc vb. (tr.) a aşeza materiale, obiecte de acelaşi fel în stive; a face stivă; a stiva. [***Stivă*** + ***-ui***].

stivuíre, stivuiri f. acţiunea de a stivui şi rezultatul ei; stivare: *stivuirea sacilor cu zahăr.* [V. ***stivui***].

stivuít, ~ţi, stivuită, ~e a. pus, aşezat în stivă: *toate bucşele ... aşteptau stivuite lîngă măsuţă.* PR. [V. ***stivui***].

stivuitór, ~i, stivuitoáre m., f. muncitor care face stive; stivator. [***Stivui*** + ***-tor***].

stîlceálă, stîlceli f. stîlcire; bătaie zdravănă: *nu se aşteptase la o aşa stîlceală.* [***Stîlci*** + ***-eală***].

stîlcí, stîlcesc vb. **1.** (tr.) a bate rău pe cineva (desfigurîndu-l, schilodîndu-l etc.); a snopi, a zvînta, a zdrobi: *fraţii sindicalişti au fost stîlciţi la Bucureşti, după ce şi ei au zdrelit destui poliţişti.* CAR.; *odată s-a bătut pe stradă cu şapte inşi ... şi i-a stîlcit pe toţi.* PR.; **2.** (refl.) a se lovi tare; a se schilodi, a căpăta vînătăi (prin cădere, prin lovire): *valeu! m-am stîlcit.* AL.; **3.** (pop.; tr.) a strivi: *a stîlcit o rîmă cu piciorul;* (fig.) *hermetismul ... stîlceşte un fond discursiv sentimental.* CĂL.; **4.** (fig.; tr.) a pronunţa (sau a scrie) incorect, greşit un cuvînt; a vorbi prost o limbă; a poci, a schimonosi, a stropşi: *de enervare stîlcea uşor cuvintele.* PETR.; *stîlceşte franceza.* [Din sl. ***sŭtlačiti***].

stîlcíre, stîlciri f. **1.** acţiunea de a (se) stîlci şi rezultatul ei; stîlceală; **2.** bătaie straşnică; **3.** (fig.) pronunţare (sau scriere) deformată, pocită; schimonosire, stîlcitură: *cuvintele le rosteam ... fără ... stîlcirile pe care oricine le-ar fi aşteptat.* BL. [V. ***stîlci***].

stîlcít, ~ţi, stîlcită, ~e a. **1.** bătut zdravăn; snopit; desfigurat, schilodit în bătaie: *derbedeii stîlciţi şi împuşcaţi cu halice să mărturisească.* SAD.; **2.** lovit, strivit, zdrobit; cotonogit: *veneau ... cu boii stîlciţi.* CR.; **3.** (fig.) pronunţat (sau scris) incorect, greşit; pocit, schimonosit, stropşit: *vorbea o franceză stîlcită;* (adv.) *vorbeşte stîlcit româneşte.* [V. ***stîlci***].

stîlcitúră, stîlcituri f. (rar) **1.** stîlcire; **2.** (fig.) pronunţare greşită, pocită; (concr.) cuvînt stîlcit. [***Stîlci*** + ***-tură***].

stîlp, stîlpi m. **1.** lemn lung şi gros fixat în pămînt pentru a susţine ceva; (spec.) element masiv de construcţie, cu lungimea mare în raport cu dimensiunile secţiunii, confecţionat din lemn, fier, beton armat etc. aşezat vertical, servind la susţinerea unei clădiri, a unui pod etc.; par[1]: *basilica Ulpiană cu cinci rînduri de stîlpi de granit.* OD.; *cel mai general element arhitectonic e ... pridvorul cu stîlpi.* BL.; **stîlp de telegraf** (sau **de telefon, electric etc.**), fiecare dintre stîlpii aşezaţi la o anumită distanţă unul de altul, de care sînt fixate, pe suporturi izolatoare, firele telegrafice, telefonice, electrice, de radio etc.: *o să mă urc pe un stîlp de telegraf.* SAD.; **stîlp de cafenea,** persoană care îşi iroseşte viaţa prin cafenele: *nici visezi că înainte-ţi stă un stîlp de cafenele, ce îşi rîde de-aste vorbe îngînîndu-le pe ele.* EM.; **2.** indicator de frontieră sau de hotar; **3.** (fig.) persoană de nădejde într-o colectivitate, într-o familie; fruntaş, om de vază: *funcţionarii şi pensionarii sînt stîlpii burgheziei noastre.* REBR.; *stîlpii partidului;* **stîlpul casei** (sau **al familiei**), capul familiei: *Fănică este stîlpul familiei.* GHICA; **4.** (înv.) monument în formă de coloană; columnă: *după ce s-a întors Traian în Rîm, cu izbîndă de pre daţi, au poruncit de au făcut un stîlp de marmură.* N.COSTIN; **5.** (înv.; rar) Turnul Babel: *de la Potop pînă la Stîlp, 600 de ai.* MOXA; **6.** (reg.; şi **stîlpul mortului**) monument (provizoriu) în formă de cruce sau cu o cruce în vîrf, care se aşază la capul mortului: *cînd a murit bunicul, numai mama şi cu nişte nurori plîngeau, tata şi alţi fraţi de-ai ei umblau ... să facă rost de scînduri ... pentru stîlp şi cruce.* PR.; **7.** (bis.) fiecare dintre cele patru evanghelii pe care le citeşte preotul la slujbele pentru morţi; stare, popas (la înmormîntare): *din cînd în cînd preotul se va opri să citească stîlpii.* GHEŢIE; **8.** (fig.) coloană de fum, de foc, de lumină etc. care se înalţă: *stîlpul de fum ce se înalţă în liniştea serei.* VLAH.; **9.** porţiune dintr-un zăcămînt lăsată neexploatată, pentru susţinerea pereţilor galeriilor; **10.** (reg.; înv.) unitate de măsură, de lungime variabilă, pentru suprafeţe de pămînt; **11.** (reg.) fiecare dintre cei patru stîlpişori înfipţi în tălpile războiului de ţesut, în care se sprijină sulurile. // n. (pl. **stîlpuri**) (înv.) ram, ramură: *de smochin învăţaţi-vă pildă, iată cînd vor fi stîlpurile lui tinere şi înfrunzeşte ... să ştiţi că aproape iaste vara.* N.TEST. [Din sl. ***stlŭpŭ***].

stîlpár, stîlpari m. veche monedă de argint, cu valoare mică, avînd gravate pe una dintre feţe două coloane; direclie: *să scoţi vro doi, trei stîlpari, să daţi pe la lăutari.* POP. [***Stîlp*** + ***-ar***].

stîlpáre, stîlpări f. **1.** (înv. şi pop.) ramură verde, înfrunzită; (spec.) ramură înfrunzită de salcie, sfinţită de preot, care se împarte la biserică

în Duminica Floriilor; mîţişor, salcie, sălcuţă: *porumbul ... avea frunză de maslin stîlpare în gura lui.* BIBLIA; **Duminica Stîlpărilor**, Duminica Floriilor; **2.** (fig.; înv.) vlăstar, urmaş: *o, fiul meu Petre ..., tu erai stîlparea mea cea înflorită.* NEAGOE BASARAB. [Din lat. ***stirparia*** (<***stirps, -is***)].

stîlpi, stîlpesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a hotărnici: *moşia mea iaste stîlpită de pre uric în semne-ntărită.* DOS.; **2.** (tr.) a fixa în pămînt; a planta: *stîlpiră lor stîlpi şi desişuri peste tot dealul.* BIBLIA; **3.** (tr.) a aşeza, a pune: *Ioan ... au stîlpit preste el grămadă de pietri mare foarte.* BIBLIA; **4.** (refl.) a se stabili: *şi zîse împăratul întoarce-te ... şi să întoarse şi să stîlpi.* BIBLIA; **5.** (tr.) a-şi pironi ochii, a-şi concentra privirea: *şedea buiguind cu ochii stîlpiţi în sus la podul casii.* DOS.; **a-şi stîlpi ochii,** a supraveghea, a yeghea: *şi firea şi legea îi îndatoreşte a stîlpi ochii asupra întemeierii caselor obşteşti* (a. 1820). URIC. [De la ***stîlp***].

stîlpíre, stîlpiri f. (înv.; rar) acţiunea de a (se) stîlpi. [V. ***stîlpi***].

stîlpişór, stîlpişori m. diminutiv al lui stîlp; stîlpuşor: *e un pat mare-ncheiat cu stîlpişorii de brad.* [***Stîlp*** + *-işor*].

stîlpít, ~ţi, stîlpită, ~e a. **1.** (înv.) marcat cu stîlpi; delimitat (cu hotar): *moşia stîlpită şi măsurată* (a. 1815). URIC.; **2.** (înv. şi reg.) ţeapăn ca un stîlp; înlemnit, încremenit: *rămase împăratul stîlpit, cînd văzu masa viind singură.* ISP.; **3.** (înv. şi reg.) pironit, aţintit: *cu ochii stîlpiţi.* [V. ***stîlpi***].

stîlpitúră, stîlpituri f. **1.** (înv.) loc marcat, delimitat cu stîlpi; împrejmuire: *în stîlpitura* [satului] *... au toată voia monastirile a-şi face orice acareturi* (a. 1820). URIC. [***Stîlpi*** (pl. lui *stîlp*) + *-tură*].

stîlpnic, stîlpnici m. (înv. şi pop.) **1.** sfînt care şi-a petrecut viaţa ca sihastru pe vîrful unui munte sau în vîrful unui stîlp, al unei coloane; stilit: *s-au tîmplat atunce de-au murit un corăbiari şi-l îngropară aproape de stîlpul unui stîlpnic.* DOS.; **2.** supranumele Sfîntului Simeon: *Simeon Stîlpnicul era în dzilele lui Leon celui Mare împărat.* DOS. [Din sl. ***stlŭpĭnikŭ*** „care stă pe un stîlp", devenit, prin etimologia populară, „coloana universului", iar Simeon, un fel de Atlas al mitologiei populare].

stîlpuşór, stîlpuşori m. stîlpişor: *piaţa se întinde într-o cerconferinţă de trei verste, însemnată cu stîlpuşori de lemn.* NEGR. [***Stîlp*** + *-uşor*].

stîmpí, stîmpesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a nu mai vedea bine; a se tîmpi: *stîmpea ochii lui de bătrîneţele lui.* BIBLIA; **2.** (înv. şi reg.) a înceta, a conteni: *acuş se face ziuă şi tu nu mai stîncheşti cu braşoave de-ale tale.* CR.; (şi: **stimpi,** (reg.) **stinchi**). [*S-* + ***tîmpi***].

stînáş, stînaşi m. (pop.) baci. [***Stînă*** + *-aş*].

stînă, stîne şi **stîni** f. **1.** aşezare păstorească de vară, la munte sau în afara satului, unde se adăpostesc oile şi ciobanii şi unde se prepară produsele din laptele oilor; (p. restr.) coliba ciobanilor: *valea-i în fum, fluiere murmură-n stînă.* EM.; **a închide lupul în stînă,** a-şi aduce duşmani în casă; (reg.) **la spartul stînii,** prea tîrziu; la spartul tîrgului; **2.** (p. ext.; reg.) turmă de oi; **3.** (p. anal.; reg.) turmă de animale mici. [Probabil cuv. autoht.; cf. alb ***shtazë*** „animal, vită", sl. ***stanŭ*** „staţie"].

stîncă, stînci şi (înv.) **stînce** f. **1.** bloc masiv de piatră (în munţi), cu pereţii abrupţi, colţuroşi (şi lipsit de vegetaţie); stană, stei: *o întîlneam ... printre pini şi mesteceni, pe stînci.* EL.; **de stîncă,** a) puternic: *braţe de stîncă*; b) indiferent; rece: *se înarmase cu o răceală de stîncă*; **a se face** (sau **a sta**) **stîncă,** a împietri; a încremeni: *oştile ... au stătut stîncă.* SAD.; **2.** (fig.; înv.) sprijin, ajutor; protecţie: *mişelului iaste-i Domnul de scăpare, agiutor la treabă, la greu, stîncă tare.* DOS.; **3.** (fig.) piedică, obstacol: *biruie toate stîncile din calea-i.* [Et. nec.].

stîncăríe, stîncării f. îngrămădire, mulţime de stînci; loc, regiune cu stînci; stîncime: *stîncăria din preajma satului era un adevărat cuibar, unde găile şi ulii îşi scoteau puii.* VOIC.; *după ce grămădeşte rînduri după rînduri de buşteni în etaje încîlcite în stîncării ..., Frumoasa se domoleşte.* SAD. [***Stîncă*** + *-ărie*].

stîncíme f. (rar) stîncărie; peşteră: *pe pereţii netezi ai stîncimii îndelunge, ei arunc umbre gheboase, uriaşe, negre, lunge.* EM. [***Stîncă*** + *-ime*].

stîncíu, ~ii, stîncie, ~ii a. (înv.) stîncos: *în stînga e Carybda sălbatecă, stîncie.* AL. [***Stîncă*** + *-iu*].

stîncós, ~şi, stîncoásă, ~e a. **1.** format din stînci; plin de stînci; (p. ext.) (plin) cu pietre; stînciu: *cercat-ai a cînta în versuri hexametre Sicilia stîncoasă.* AL.; **2.** (fig.) puternic; osos: *braţe stîncoase*; **3.** dîrz, de neclintit: *vorbi ... cu sentimentul că se izbeşte într-o rezistenţă stîncoasă.* C.PETR. [***Stîncă*** + *-os*].

stîng, ~gi, stîngă, ~gi a. **1.** aflat în partea dinspre inimă a corpului: *cînd ţi-oi întinde braţul stîng să mă cuprinzi cu braţul.* EM.; *nu le da să sugă din ţîţa a stîngă, că se-nvaţă stîngaci.* SOR.; (subst.) *braţul drept dacă-l întinde roată peste brîu te prinde ... şi tu-l cerţi, dar el, nătîngul, ca răspuns, te mai cuprinde şi cu stîngul.* COŞB.; **2.** care corespunde acestei părţi: *buzunarul stîng*; **3.** care apare, care se manifestă pe (un organ, într-o zonă din) această parte a corpului: *pareză stîngă*; **4.** care se află în partea sau în direcţia mîinii stîngi: *locuiam într-un sat de pe malul stîng al Buzăului.* OD.; **5.** (fig.; înv.) prefăcut[1]; rău: *doveadele noastre, de tot gîndul stîng şi de toată socoteala cu prepus, curate şi dezbărate le va cunoaşte.* CANT.; (subst.) **a fi de-a stînga,** a păcătui: *derept aceaia, carei vor fi de-a stînga, întru focu trimite-i-va Dumnezeu.* COR. // f. **1.** (la sg.; artic.) mîna din partea dinspre inimă a corpului: *scrie şi cu stînga şi cu dreapta*; **să nu ştie stînga ce face dreapta,** formulă prin care se cere discreţie; **2.** parte a corpului unei fiinţe, a unui obiect, a unei construcţii etc. aflată în partea sau în direcţia mîinii stîngi: *fusese lovită stînga maşinii*; **din** (sau **în, la, pe, spre, de la** (înv.) **de-a**) **stînga,** din (sau în) partea mîinii stîngi, din (sau în) direcţia mîinii stîngi: *în stînga, un drum trecea ca o cordea.* EM.; *mai dură încă două case alături, una la dreapta şi alta de-a stînga celei bătrîneşti.* CR.; **a-i cînta cuiva cucul în stînga,** a-i merge rău; **a face** (sau **a apuca, a o lua**) **la stînga,** a se îndrepta către partea stîngă a unui drum, a merge în direcţia mîinii stîngi: *facem la stînga şi intrăm într-o pădure.* VLAH.; (arg.) **a trage** (sau **a face, a da**) **la stînga,** a ascunde; a fura; **în** (sau **de-a, la**) **dreapta şi în** (sau **de-a, la**) **stînga,** în ambele părţi; în toate părţile, pretutindeni; **3.** grupare, partid, individ care susţine o politică ce favorizează clasele sociale modeste; doctrină politică socialistă sau comunistă: *vedeţi dificultăţile stîngii europene de a-şi contura o nouă identitate politică.* D.; **de stînga,** de orientare politică socialistă sau comunistă: *la tinereţe fusese de stînga; are idei de stînga.* // m. (la sg.; artic.) piciorul din partea dinspre inimă a corpului; **a călca** (sau **a intra, a păşi, a porni etc.**) **cu stîngul,** a începe, a face ceva prost, fără succes. [Lat. ****stancus*** „obosit"; (de stînga se leagă idei nefavorabile: *stîngaci, sinistru* etc.)].

stîngáci, stîngace a. **1.** (adesea subst.) care se foloseşte, se serveşte mai bine de mîna stîngă decît de cea dreaptă: *nu le da să sugă din ţîţa a stîngă, că se-nvaţă stîngaci.* SOR.; **2.** (fig.) lipsit de siguranţă, de suplеţe în mişcări, în exprimare, în gîndire etc.; lipsit de îndemînare, de iscusinţă etc.; neîndemînatic, neajutorat, nepriceput; stînjenit: *în surtuce şi jachete croite nu pe măsura lor, erau foarte stîngaci.* NEGR.; *nimic nu-l face mai şovăitor şi mai stîngaci ... ca titlurile de doctor şi profesor, adresate în gura mare, ca o introducere la slăbiciuni şi vanităţi.* ARG.; **3.** care denotă neîndemînare, stîngăcie: *cu un gest stîngaci, îi luă mîna într-a lui.* GHEŢIE; (adv.) *trase stîngaci din ţigară.* [***Stîng*** + *-aci*].

stîngăcíe, stîngăcii f. **1.** lipsă de siguranţă, de îndemînare, de iscusinţă în acţiuni, în comportare; neîndemînare, nepricepere: *ajunsese de poveste din pricina stîngăciei lui la vorbă şi la lucru.* ISP.; **cu stîngăcie,** în mod stîngaci; neîndemînatic: *vorbi ... cu silă, cu stîngăcie.* AG.; **2.** (mai ales la pl.) faptă, atitudine, exprimare etc. care denotă nesiguranţă, neîndemînare: *stîngăciile, ca şi timiditatea, au un farmec discret.* EL. [***Stîngaci*** + *-ie*].

stîngăní vb. v. **stînjeni.**

stîngen m. v. **stînjen.**

stîngísm, stîngisme n. **1.** concepţie, doctrină politică proprie stîngii: *electoratul... a intrat pe dată sub magnetismul stîngismului extrem.* D.; **2.** atitudine a partizanilor soluţiilor extremiste, sectare într-un partid de stînga: *era în dezacord cu stîngismul unor camarazi*; **3.** faptă, manifestare care denotă obtuzitate, exclusivism: *mă exasperezi cu stîngismele tale!* [***Stîng*** + *-ism*; cf. rus. ***levizna***].

stîngíst, ~şti, stîngistă, ~e a. care ţine de stîngism, referitor la stîngism, caracteristic stîngismului: *concepţii stîngiste.* // m., f. adept, partizan al stîngismului. [***Stîng*** + *-ist*; cf. rus. ***levaţkii***].

stînişoără, stînişoare f. diminutiv al lui stînă. [***Stînă*** + *-işoară*].

stînjen, stînjeni m. **1.** (astăzi reg.) veche unitate de măsură pentru lungime, anterioară introducerii sistemului metric, care a variat în timp şi după provincii; lungime, distanţă aproximativ egală cu această unitate: *în Muntenia se întrebuinţa „stînjenul lui Şerban", egal cu 1,96 m şi „stînjenul lui Constantin-Vodă", egal cu 2,02 m. (divizat în 8 palme, 80 de degete sau 800 linii); în Moldova, stînjenul era egal cu 2,23 m (divizat în 8 palme, 64 palmace sau 640 linii);* **stînjen pescăresc,** măsură de lungime folosită de pescari, reprezentînd cca 1,50 m; **stînjen marin,** măsură de lungime egală cu 1,83 m; **stînjen pătrat,** veche unitate de măsură pentru suprafeţele de teren (agricol), egală cu aproximativ 4 m^2; suprafaţă egală cu această unitate: *camera despre care vorbim era în perferie de un stînjin pătrat.* FIL.; **2.** (şi **stînjen de lemne**) unitate de măsură pentru volumul lemnelor stivuite, egală cu 8 steri (8 m^3): *vede o dihanie de om care se pîrpîlea pe lîngă un foc de douăzeci şi patru de stînjeni de lemne.* CR.; *să taie pădurea, s-o facă stîngeni.* SL.; **3.** (şi **stînjen-galben** sau **de baltă**) plantă cu tulpina cilindrică, cu frunze în formă de sabie, cu flori mari galben-deschise, care creşte prin mlaştini; lilie, stînjenel (-galben), spetează (*Iris pseudacorus*); **4.** (bot.; reg.) crin galben (*Hemerocalis lilio-ashedelus*); (şi: (înv. şi pop.) **stînjin,** (pop.) **stîngen**). [Din sl. ***sŭtenzĭnŭ***, bulg. ***stă(n)žen***].

stînjeneálă, stînjeneli f. **1.** faptul de a (se) stînjeni; stingherеală; **2.** oprelişte, piedică, obstacol: *are grijă ca şi muşterii ... să-şi găsească toate înlesnirile, fără stînjeneală.* ISP.; **3.** jenă, ruşine, sfială: *cu stînjeneală la început ..., îşi mărturisi ... neliniştile.* GHEŢIE. [***Stînjeni*** + *-eală*].

stînjeneáscă, stînjeneşti a. (înv.) **prăjină stînjeneáscă,** unitate de măsură pentru lungime, egală cu un stînjen; lungime, distanţă aproximativ egală cu această unitate. [***Stînjen*** + *-ească*].

stînjenél, stînjenei m. numele mai multor plante erbacee din familia iridaceelor, cu frunzele în formă de sabie: **a**) (şi **stînjenel de grădină**) plantă ornamentală, cu flori mari, violete sau albastre; iris, spetează, stînjeniţă, păpurică, sabie (*Iris germanica*); **b**) plantă cu tulpina mai înaltă decît frunzele, avînd în vîrf 2-3 flori mari albe cu vinişoare albăstrui, plăcut mirositoare; crin (*Iris florentina*); **c**) (şi **stînjenel-galben** sau **de baltă**) stînjen (-galben) (*Iris pseudacorus*); d) răţişoară (*Iris pumela*); (şi: (pop.) **stînjinel**). [***Stînjen*** + *-el*].

stînjení, stînjenesc vb. **1.** (tr.) a împiedica pe cineva de la lucru, de la o activitate; a deranja, a incomoda, a stingheri: *prezenţa dumitale aici ... ne-ar stînjeni.* GHEŢIE; **2.** (rar; tr.) a supăra: *mă*

stînjeneşte zgomotul ăsta; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se sfii; a ezita: *un tînăr om de ar fi văzut-o atunci, negreşit că nu s-ar fi stînjenit cît de puţin a înjunghia pe nelegiuitul ce o adusese în starea aceea.* NEGR.; (şi: (pop.) **stînjini,** (înv.) **stîngăni**). [Din sl. *sŭtenženŭ* „apăsat, strîmtorat" (<*sŭtengnonti*)].

stînjenire, stînjeniri f. 1. stînjeneală; oprelişte, piedică, obstacol în realizarea unei activităţi: *umblai să-mi faci stînjinire.* PANN; **2.** sfială, stingherealã: *musafirul face haz cu oarecare stînjenire, apoi se ridică.* SAD.; (şi: (înv.) **stînjinire**). [V. ***stînjeni***].

stînjenít, ~ţi, stînjenită, ~e a. **1.** împiedicat de la lucru; deranjat, incomodat: *se văd mereu stînjeniţi în dezvoltarea lor firească, opriţi pe loc în silă.* OD.; **2.** jenat, ruşinat: *vă cer iertare, adăugă stînjenit.* EL.; **3.** care exprimă, denotă stingherealã, jenă, sfială, timiditate: *s-au aşezat ..., cu înfăţişări stînjenite.* SAD. [V. ***stînjeni***].

stînjenitór, ~i, stînjenitoáre a. care stînjeneşte, care deranjează, împiedică; jenant, incomod, stingheritor, supărător: *se aşternu o tăcere stînjenitoare.* [***Stînjeni*** + *-tor*].

stînjenîţă, stînjenîţe f. (bot.; reg.) **1.** stînjenel (*Iris germanica*); **2.** caprifoi (*Lonicera caprifolium*); **3.** coprină (*Narcissus stellaris*). [***Stînjen*** + *-iţă*].

stînjeniu, ~ii, stînjenie, ~ii a. de culoarea florii de stînjenel; liliachiu, mov, violet, vioriu: *jaleşul stînjeniu*; (şi: (pop.) **stînjiniu**). [***Stînjen*** + *-iu*].

stînjin m. v. **stînjen.**

stînjinél m. v. **stînjenel.**

stînjiní vb. v. **stînjeni.**

stînjiníre f. v. **stînjenire.**

stînjiníu a. v. **stînjeniu.**

stîrc, stîrci m. **1.** numele a două specii de păsări migratoare de baltă, din ordinul ciconiiformelor, ihtiofage, cu ciocul, gîtul şi picioarele lungi: a) (şi **stîrc cenuşiu**) bîtlan (*Ardea cinerea*); b) (şi **stîrc purpuriu, stîrc roşu**) pasăre mai mică decît bîtlanul, cu capul, gîtul şi pieptul roşcate, cu dungi negre (*Ardea purpurea*): *cîrduri de stîrci şi roate de berze se întorceau la loc, pe meleagurile lor.* VOIC.; **2.** (compuse) **stîrc-galben** (sau **-blond, -cu-coamă**), pasăre crepusculară, cu penele gălbui, cu dungi negre, subţiri în jurul gîtului (*Ardeola ralloides*); **stîrc-alb** (sau **-alb-mare**), egretă (*Egretta alba*); **stîrc-alb** (sau **-bălan**) **-mic**, pasăre albă, cu ciocul şi cu picioarele negre, cu două-trei pene ornamentale pe cap, iar la vîrsta adultă cu două-trei pene foarte frumos colorate pe spate (*Egretta garzetta*); **stîrc** (**-cenuşiu**)**-de-noapte**, pasăre de mărimea unui corb, cu ceafa şi spatele negre, aripile cenuşii, pieptul alb, cu două-patru pene lungi pe cap (*Nycticorax nycticorax*); **3.** (înv. şi reg.) barză (*Ciconia ciconia*). [Din sl. *strŭkŭ*].

stîrcí, stîrcesc vb. **1.** (pop.; refl.) a se ghemui (de frig, de foame, de durere): *bietele făpturi ... se stîrciseră de se făcură covrig de ger.* ISP.; **2.** (pop. şi fam.; intr.) a amorţi, a înţepeni (stînd nemişcat, aşteptînd undeva): *am stîrcit la ghişeul gării*; **3.** (p. ext.; rar; intr.) a se milogi, a cerşi: *se săturase să stîrcească pe la uşile noilor patroni.* [De la ***stîrc*** (imagine luată din deprinderea acestei păsări de a sta pitulată ceasuri întregi pe malul apelor, pîndindu-şi prada)].

stîrcióg, stîrciogi m. (reg.) **1.** scaunul vîrtelniţei, făcut dintr-un lemn cu trei braţe; **2.** fusul vîrtelniţei. [De la ***stîrci***].

stîrcít, ~ţi, stîrcită, ~e a. (pop.) **1.** ghemuit: *un rîs sta stîrcit la pîndă.* OD.; **2.** pipernicit; plăpînd: *a venit un bou slab, stîrcit, prăpădit.* POP. [V. ***stîrci***].

stîrculéţ, stîrculeţi m. diminutiv al lui stîrc. [***Stîrc*** + *-uleţ*].

stîrlíci m. v. **strelici.**

stîrmínă, stîrmini f. 1. (înv. şi reg.) loc stîncos; rîpă, prăpastie: *sosîm la stîrmnină cu dîlboană adîncă şi mare.* DOS.; **2.** (reg.) loc mlăştinos; băltoacă; (şi: (înv.) **stîrmnină**). [Din sl. ***strŭmĭnina***, sb. ***strmina***, bulg. ***strămnina***].

stîrmnínă f. v. **stîrmină.**

stîrní, stîrnesc vb. **1.** (tr.) a face ca vînatul să iasă din culcuş, din ascunzătoare (pentru a fi prins); a goni, a hăitui: *ogarii au stîrnit iepurii*; **2.** (tr.) a asmuţi, a întărîta, a zădărî: *stîrnisem toţi cîinii.* AL.; **3.** (tr. fact.) a face să se ridice şi să plutească în aer, praf, nisip, frunze etc.; a mişca din loc; a răscoli: *aşa fugeam de tare pe prund, de săreau pietrele, pe care le stîrneam cu picioarele cît mine de sus.* CR.; *îmi dădea tîrcoale stîrnind pulberea fină a zăpezii.* PR.; **4.** (refl.) a se isca, a izbucni, a (se) porni; a (se) dezlănţui: *nu bag samă că deasupra-mi vijelia se stîrneşte.* NEGR.; (tr.) *cerul viscole stîrnea.* AL.; **5.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) trezi: *nemţii stîrnindu-se ca din somn s-au gătit degrabă ... şi i-au bătut.* N.COSTIN; **6.** (fig.; înv.; refl.) a învia: *atunce îngerul întoarse sufletul la trup şi se stîrni mortul.* DOS.; **7.** (refl.) a avea loc; a se forma, a apărea; a se declanşa, a se isca; a izbucni, a începe: *se stîrniră discuţii aprinse; se stîrni un rîs nebun*; **8.** (pop.; tr.) a scorni: *io-s nevastă cum i-o floare, mi-o stîrnit că-s băutoare.* POP.; **9.** (pop.; tr.) a născoci, a inventa: *cine-au stîrnit drumu-n jos blestemat îi.* POP.; **10.** (tr.) a cauza, a declanşa evenimente, stări etc.; a genera, a pricinui, a produce, a provoca: *ardeţi acele pînze ..., ele stîrnesc în suflet ideea neferice a perfecţiei umane.* EM.; *o asemenea măsură ar stîrni panică în rîndul depunătorilor.* GHEŢIE; **11.** (tr.) a provoca pe cineva la ceva; a solicita: [î]*i era şi lehamite ... să-l mai stîrnească la vorbă.* CR.; *nu mă mai stîrni zădarnic, dor nebun.* VLAH.; **12.** (tr.) a incita, a aţîţa, a instiga; a tulbura: *i-ai stîrnit pe copii, şi-acuma pleci*; **13.** (înv. şi pop.; refl.) a se înfuria: *iară ea stîrnindu-să, începu a ţîpa.* DOS. [Et. nec.].

stîrmíre, stîrniri f. 1. acţiunea de a (se) stîrni şi rezultatul ei; **2.** răscolire a vînatului din ascunzători; goană, gonire; **3.** declanşare a vîntului, a viscolului etc.; izbucnire, iscare: *un freamăt lung, ca la stîrnirea unui vînt, cutremură pădurea.* VLAH.; **4.** cauzare, declanşare, producere a unei stări, a unui fenoment etc.: *prin repetarea obsesivă a unei culori ... se urmăreşte stîrnirea unui anumit sentiment.* V.R.; **5.** provocare, incitare; aţîţare: *stîrnirea instinctelor.* [V. ***stîrni***].

stîrnít, ~ţi, stîrnită, ~e a. 1. ridicat în aer, mişcat din loc; răscolit: *cu pruncul în praful stîrnit.* R.L.; **2.** asmuţit, întărîtat, zădărît: *harmalaie de cîni stîrniţi.* TEODOR; **3.** provocat, incitat; aţîţat: *streinul nu se dete bătut; din ce în ce mai stîrnit, colindă ograda.* VOIC. [V. ***stîrni***].

stîrnitór, ~i, stîrnitoáre a. (rar) care stîrneşte; provocator: *vorbe stîrnitoare de mînie.* // f. prăjină cu care se bate apa pentru a îndrepta peştii spre plasele de pescuit. [***Stîrni*** + *-tor*].

stîrpí, stîrpesc vb. **1.** (rar; tr. fact.) a face să devină sterp, lipsit de vegetaţie: *o stîncă stîrpită de ger înalţ-a ei frunte spre cer.* EM.; **2.** (înv.; tr. fact. şi intr.) a face să devină sau a deveni sterp, steril: *Dumnezeu ... te-au sterpit den roada pîntecelui tău.* BIBLIA; **3.** (pop.; tr., intr. şi refl.) a avorta: *a poftit l-ardei prăjit, şi negustînd s-a stîrpit.* PANN; **4.** (pop.; tr.) a seca, a lăsa fără apă: *să trimeţi oameni d-ai Măriei tale să stîrpească balta din pădurea fildeşilor.* ISP.; **5.** (pop.; intr. şi refl.) a pierde sau a face să-şi piardă laptele; a nu mai da lapte: *şi de cînd tu te-ai ivit, toate oile-au stîrpit.* POP.; **6.** (tr.) a smulge din rădăcină buruienile, bălăriile; a dezrădăcina; a face să nu mai crească: *vom stîrpi neghina din grîu*; (fig.) *pentru a scăpa lumea de sărăcie, trebuie mai întîi să-i stîrpeşti rădăcinile.* GHEŢIE; **7.** (tr.) a face să dispară complet; a extermina, a masacra, a nimici: *stîrpeşte în sfîrşit aceste fiare nesăţioase.* FIL.; **8.** (tr.) a pune capăt; a desfiinţa, a înlătura, a eradica: *abuzul, tîlhăria avem să le stîrpim.* ALEX.; *mercantilismul nu se poate stîrpi cu una, cu două.* CĂL.; **9.** (înv.; tr.) a lipsi de ceva: *acesta au omorît şi pre vro 40 paşi ... de sterpisă împărăţia turcească de capete.* NEC.; **10.** (pop.; tr.) a scăpa, a salva: *porni ... ca să stîrpească codrul de acei tîlhari.* ISP.; (şi: (înv.) **sterpi**). [De la ***sterp***].

stîrpiciúne f. v. **sterpăciune.**

stîrpíre, stîrpiri f. **1.** acţiunea de a (se) stîrpi şi rezultatul ei; **2.** smulgere din rădăcină a buruienilor; dezrădăcinare; **3.** distrugere, exterminare, masacrare, nimicire: *atacă chestiunea milei în legătură cu stîrpirea şoarecilor.* CĂL.; *stîrpirea duşmanilor*; **4.** desfiinţare, înlăturare, eradicare: *stîrpirea abuzurilor în furnituri ne-ar face să devenim în puţin timp ceea ce sînt helveţianii ... în privinţa puterei de apărare naţională.* GHICA. [V. ***stîrpi***].

stîrpít, ~ţi, stîrpită, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) care a avortat: *avea o iapă stîrpită*; **2.** (pop.) pipernicit: *apăru cu un cal stîrpit.* [V. ***stîrpi***].

stîrpitór, ~i, stîrpitoáre a. (înv.) distrugător, nimicitor: *boli stîrpitoare.* // n. extirpator. [***Stîrpi*** + *-tor*].

stîrpitúră, stîrpituri f. 1. (pop.) femeie stearpă; femelă (oaie, vacă etc.) stearpă; sterpătură, sterpăciune; **2.** făt născut prematur, avortat; (p. ext.) fiinţă degenerată, pipernicită, pocită; pocitură, pocitanie: *tot ce-n ţările vecine e smintit şi stîrpitură.* EM.; *ca şi cînd fostul meu logodnic ar fi fost o stîrpitură.* PR. [***Stîrpi*** + *-tură*].

stîrv, stîrvuri n. **1.** corp de animal mort; mortăciune, hoit: *cîinele de stîrvuri nu moare.* PANN; **2.** (p. ext.; adesea depr.) cadavru de om: *apoi, lăsîndu-i stîrvul ciorilor ..., se duseră.* ISP.; (fig.) *în timpul meu, căruia îi satisfac toate plăcerile lumeşti, inima ... a rămas un stîrv.* CĂL. [Din sl. ***strŭvo***].

stoárce, storc vb. (tr.) **1.** a presa, a strivi (cu mîinile, cu o unealtă) legume, fructe etc. pentru a extrage (o parte din) sucul conţinut; a pasa, a tescui: *voi stoarce o lămîie*; **2.** a răsuci, a strînge (manual, cu o maşină) lucruri ude, pentru a face să iasă (o parte din) lichidul pe care îl conţin: *spăla şi storcea rufe*; **a-şi stoarce viaţa** sau **a stoarce pe cineva de puteri** (**ori de vlagă**), a seca, a istovi de puteri: *mi-am stors întreaga viaţă în chin şi neodihnă.* VOIC.; (fam.) **a-şi stoarce creierii** (sau **creierul, mintea**), a se gîndi intens, profund, a se frămînta pentru a găsi o rezolvare, o soluţie; **3.** (rar) a goli un recipient: *o ploscă înfloriră trecea repede din mînă în mînă, acuşi stoarsă, acuşi iar plină.* REBR.; **4.** a lăsa sau a face să se scurgă un lichid: *i-au stors şi sîngele cu-ncetul, căci nu putea să-şi mişte bietul nici ochii-n cap.* COŞB.; **5.** a strînge cu mîna o bubă, un coş etc. pentru a elimina materia (purulentă) pe care o conţine: *şi-a stors coşurile şi s-a iritat*; **6.** a scoate lichidul, substanţa conţinută de fructe, legume etc.; a extrage: *dete copilului zeamă stoarsă din o smochină.* ISP.; (fig.) *mai bine mi-aş stoarce tot focul din inimă.* EM.; **a stoarce cuiva lacrimi**, a face pe cineva să plîngă: *se apucase să cînte ... o romanţă leşinată, compusă anume ca să-ţi stoarcă lacrimile.* GHEŢIE; **7.** (fig.) a face să rămînă fără (aproape) nimic; a consuma (aproape) tot; a secătui, a vlăgui: *cînd se duceau, ne lăsau, spre răsplata averilor ce au stors, ciocoismul, luxul şi corupţia.* NEGR.; (refl. pas.) *nu înţelegem ca sub nume de înarmare să se stoarcă ... o mare parte din resursele ţării.* MAIOR.; **8.** (fig.) a obţine un profit prin constrîngere, viclenie etc.; a extorca: *să-i stoarcă făr' de milă ..., nici o para să nu le ierte.* DELAVR.; *e văduvă şi are un băiat care o stoarce de bani.* PR.; **9.** (fig.) a dobîndi cu mari eforturi; (p. ext.) a smulge: *mii de secerători ... storcînd bogăţiile pămîntului, cu mîinile lor pîrlite.* VLAH.; *caută ... să stoarcă de la el vreo mărturisire.* CĂL.; **10.** (fig.) a face să ajungă la limită; a epuiza, a extenua, a secătui, a zdrobi: *după cîteva zile, Lelia călca prin ţinuturi de taină, stoarsă de chinuri cumplite.* BL. [Lat. ***extorquere***].

stoárcere, stoarceri f. 1. acţiunea de a stoarce şi rezultatul ei; stors[2]; 2. răsucire, strîngere a unor lucruri ude, pentru a face să iasă (o parte din) lichidul pe care îl conţin: *programul de stoarcere la maşina de spălat*; 3. scoatere, extragere a lichidului, a substanţei conţinute de fructe, legume etc.: *stoarcerea mierii din faguri*; 4. (fig.) consumare (aproape) totală a resurselor; secătuire, vlăguire: *a face din putere un instrument de corupţiune şi de stoarcere ... este a pregăti agitaţiuni, turburări.* GHICA; 5. (fig.) extorcare: *se pretează şi la stoarcerea prietenilor*; 6. (fig.) ajungere la epuizare; extenuare, istovire: *nu stoarcerea de puteri mă deprimă, ci mîrşăvia semenilor.* [V. ***stoarce***].

stobór[1] n. v. **sobor.**

stobór[2]**, stoboare** şi **stoboruri** n. 1. (înv. şi pop.) gard de lemn; zăplaz: *îl chemă la stobor să-l întrebe ceva*; 2. (p. ext.; înv. şi reg.) ghizd (la fîntînă): *cînii ... se preumblau în jurul stoborului fîntînii.* POP. // m. (pl. **stobori**) (p. restr.; înv. şi reg.) fiecare dintre parii, ulucele etc. care formează un gard sau un ghizd: *mă uitai printre stobori, văzui negri ochişori.* POP. [Din bulg., sb. ***stobor***].

stoborí, stoborăsc vb. (reg.; tr.) 1. a împrejmui terenuri, case etc. cu gard de stobor: *aceste case ... stoborîte pe de-o parte cu stobor de siminoc, cu streaşini de busuioc.* POP.; 2. a acoperi: *căsuţe stoborîte, cu postav verde-nvălite.* POP.; 3. a împrejmui o fîntînă (cu stobor): *la fîntîna stoborîtă ... cu stobori de măIin verde.* POP. [De la ***stobor***[2]].

stoborît, ~ţi, stoborîtă, ~e a. (reg.) 1. (despre case, terenuri etc.) împrejmuit cu gard de stobor; 2. (fig.) des, stufos: *iar la fagul stoborît, şeade-mi Mitul tolănit.* POP.; 3. cu ghizduri: *fîntîna stoborîtă de trei juni mi-e ocolită.* POP. [V. ***stoborí***].

stoc, stocuri n. 1. cantitate (mare) de bunuri, de obiecte etc. (de acelaşi fel) aflată, la un moment dat, într-un depozit, ca rezervă sau pentru desfacere; (p. gener.) cantitate mare de obiecte posedate de cineva; lucruri de rezervă: *să nu se crează însă că acel spor în producţiune ... ar servi să sporească stocul nostru metalic.* GHICA; *dormea la un prieten care poseda un întreg stoc de cărţi.* MACED.; **stoc de siguranţă**, stoc suplimentar menit să asigure alimentarea producţiei în cazul unor dereglări de aprovizionare; **stoc supranormativ**, v. **supranormativ**; **în stoc**, păstrat ca rezervă undeva; în depozit: *materie primă în stoc, la un preţ plătibil în monedă naţională.* PR.; 2. (p. anal.; înv.) cantitate de bani în numerar aflată într-o întreprindere comercială sau într-o bancă; 3. (geol.) masă de rocă eruptivă, consolidată în interiorul scoarţei pămîntului, străpungînd straturile în care este inclusă; (scris şi: *stock*). [Din fr., engl. ***stock***].

stocă, stochez vb. (tr.) 1. a păstra, a depozita bunuri, obiecte etc. în stoc pentru a fi utilizate ulterior; a face, a crea un stoc; (p. gener.) a depozita; a strînge: *mărfurile au fost stocate pînă la noile scumpiri*; 2. (inform.; despre informaţii) a păstra în permanenţă. [Din fr. ***stocker***].

stocáj, stocaje n. stocare; depozitare: *compania a obţinut materii prime pentru stocaj.* [Din fr. ***stockage***].

stocáre, stocări f. acţiunea de a stoca şi rezultatul ei; stocaj; (p. ext.) depozitare: *stocarea substanţelor radioactive se va face cu grijă.* [V. ***stoca***].

stocástic, ~ci, stocastică, ~ce a. 1. (livr.) care se produce întîmplător, care este legat de hazard; aleatoriu; 2. (mat.) care ţine de stocastică; bazat pe stocastică. // f. (mat.) aplicare a calculului probabilităţilor la rezultatele obţinute prin statistică. [Din fr. ***stochastique***].

stócfiş m. v. **ştocfiş.**

stócher, stochere n. instalaţie pentru alimentarea mecanică cu cărbuni a focarelor la locomotivele cu aburi. [Din germ. ***Stoker***].

stocí, stocesc vb. 1. (înv.; tr.) a face să curgă o materie lichidă (sînge, puroi etc.) din trup: *săgeţi de la Domnul în trupul mieu sînt, cărora mînia lor îmi stoceşte sîngele.* BIBLIA; 2. (reg.; tr. şi refl.) a (se) goli de materia, de lichidul pe care îl conţine; a (se) dezumfla: *dar şi pe pîntecele meu cel stocit de apă încă îmi era milă.* CR.; *buba s-a stocit*; 3. (fig.; reg.; tr.) a stoarce de puteri; a extenua, a vlăgui; 4. (fig.; reg.; tr.; în forma **storci**) a secătui; a seca: *recoltele au storcit vlaga pămîntului*; (şi: (reg.) **storci**). [Din sl. ***istočiti***].

stocít, ~ţi, stocită, ~e a. stors; secat, golit; secătuit: *o, fiarbă-vă mînia în vinele stocite, în ochii stinşi de moarte, pe frunţi învineţite de sînge putrezit.* EM. [V. ***stoci***].

stockfisch [stóckfiş] s. peşte sărat şi uscat; (spec.) bacala uscată. [Cuv. fr.].

stodoálă f. v. **standoală.**

stoechiométric, ~ci, stoechiometrică, ~ce a. care aparţine stoechiometriei, referitor la stoechiometrie. [Din fr. ***stoechiométrique***, engl. ***stoichiometric***].

stoechiometríe, stoechiometrii f. ramură a chimiei care studiază raporturile cantitative dintre elemente în combinaţii sau în reacţii chimice. [Din fr. ***stoechiométrie***].

stófă, stofe f. 1. ţesătură de lînă sau din fire sintetice, folosită pentru confecţii, pentru tapiserie etc.: *se îmbrăca numai în haine de stofă englezească, ca un lord.* GHEŢIE; 2. (fig.) calitate, valoare; aptitudine, talent: *trebuia un Bonaparte ca să recunoască în ei stofa de generali.* HASD.; *mai întîi trebuie să-ţi dai seama dacă există stofa din care se poate croi ceva.* CF.; **a avea stofă (de ...)**, a avea calităţi deosebite, potrivite (pentru ...): *fata asta are stofă de om de afaceri.* CĂL.; (şi: **ştofă**). [Din germ. ***Stoff***, it. ***stoffa***; cf. fr. ***étoffe***].

stofulíţă, stofuliţe f. diminutiv al lui stofă; (spec.) stofă de calitate inferioară. [***Stofă*** + ***-uliţă***].

stóg, stoguri n. 1. căpiţă, claie (de fîn, de snopi etc.): *unii* [cosaşi] *brazdele răstoarnă, în căpiţi alţii le-adună, le clădesc apoi în stoguri şi cu stuh le încunună.* AL.; *stoguri uriaşe de paie ticluite cu pricepere se înşirau.* GHEŢIE; 2. (înv.; şi **stog de măsură**, (reg.) **stog de falce, stog de cîmp**) măsură de fîn (sau de păioase), variind după epoci şi după regiuni; volum de fîn (sau de păioase) egal cu această măsură: *agiunseră stogul de fîn 15 lei şi nu se pute găsî nicăiuri.* NEC. // adv. în formă conică, de căpiţă: *un munte-nvălit se-nalţă stog în faţa noastră.* VLAH. [Din sl. ***stogŭ***].

stogomán, ~i, stogomană, ~e a. 1. (şi m., f.) (pop.) stogoş: *stogomanele, ţurcanele şi bîrsanele au lînă groasă*; 2. (pop.; despre lînă) obţinută de la stogoşe. [Et. nec.; cf. ***stog***].

stógoş, ~i, stogoşă, ~e a. 1. (şi m., f.) (oaie sau rasă de oi) care provine din încrucişarea raselor ţigaie şi ţurcană, a cărei lînă are firul lung şi gros; stogoman: *mai cunoscute sînt rasele merinos, spancă, ţigaie, stogoşă, ţurcană*; 2. (despre lînă) care se obţine de la aceste oi; (p. ext.) cu firul lung, gros, drept şi nu prea aspru; stogoman. [Et. nec.; cf. ***stog***].

stogoşát, ~ţi, stogoşată, ~e a. 1. (reg.) stogoş: *nu sînt oi ca oile, ci sînt oi stogoşate, cu burtele lăsate.* POP.; 2. (reg.) lăţos: *voinici ... cu chicele lungi, ce le poartă cam pe spate şi le poartă stogoşate.* POP.; 3. (pop.) de formă ţuguiată (şi cu vîrful răsfrînt): *lotri puişori de zmei, cu căciule stogoşate.* POP. [***Stogoş*** + ***-at***].

stoguí, stoguiesc vb. (reg.; tr.) a aşeza fînul, snopii etc. în stog. [***Stog*** + ***-ui***].

stoguşór, stoguşoare n. diminutiv al lui stog. [***Stog*** + ***-uşor***].

stóic, ~ci, stoică, ~ce a. 1. care aparţine stoicismului sau adepţilor lui, referitor la stoicism sau la adepţii acestuia; stoicesc: *demnitatea ne apare ca o virtute stoică.* D.; *şcoală stoică*; 2. care denotă stoicism: *eroul manifestă superbă resemnare stoică în faţa dezastrului care îl izbeşte.* R.L. // m. adept al stoicismului: *primii peripatetici ..., precum şi stoicii, introduc judecăţile hipotetice.* MAIOR. // m., f. persoană fermă, severă, plină de tărie sufletească în faţa oricăror vicisitudini: *stoicul rămîne nemuritor şi rece, în faţa vieţii, a tuturor complicaţiilor.* GAL. [Din sl. ***stoikŭ***, lat. ***stoicus***, gr. ***stoikós***, fr. ***stoïque***].

stoicésc, ~şti, stoiceáscă, ~eşti a. (înv.) stoic: *Dionisie, defăimînd pre filozofii cei stoiceşti.* MINEIUL. [***Stoic*** + ***-esc***].

stoicísm n. 1. doctrină filozofică în Grecia şi Roma antică, potrivit căreia fericirea constă în virtute şi în îndeplinirea datoriei: *Zenon, Epictet, Marc-Aurelius au marcat istoria stoicismului*; 2. curaj, tărie morală pentru a suporta durerea, nenorocirea, privaţiunile, nedreptăţile etc. cu vădită resemnare; (p. ext.) austeritate: *ştia să rabde suferinţele cu un stoicism antic.* GHICA; *să consemnăm cu stoicism aberaţiile prezentului.* D. [Din germ. ***Stoizismus***, fr. ***stoïcisme***].

stokes [stăucs] m. unitate de măsură a vîscozităţii cinematice, egală cu raportul dintre vîscozitatea dinamică şi densitate. [Din fr., engl. ***stokes***].

stol, stoluri n. 1. (înv.; rar) escadră navală; 2. (înv.) coloană de soldaţi; grosul unei armate: *stolul oştirilor turceşti acum se porniră spre ţară.* BĂLC.; 3. grup (mare) de păsări zburătoare, de insecte etc. de acelaşi fel; cîrd: *fluturii se ridică în stoluri delirante.* CĂL.; *stoluri de păsări migratoare sfîşiau cerul.* GHEŢIE; (adv.) *cum între cer şi mare trec păsările stol, trec gîndurile mele a sufletului gol.* EM.; 4. grup mare de oameni; ceată, pîlc, droaie, grămadă, mulţime: *pe ţărm erau stoluri de fete.* COŞB.; 5. mulţime de obiecte, de procese, de imagini etc. de acelaşi fel: *stoluri, stoluri trec prin minte dulci iluzii.* EM.; *un stol de butelci pline cu vinul cel mai chihlimbariu.* GANE; 6. (reg.) mănunchi: *trecu una uit'te-acu ... cu fusta sumeasă-n brîu, în mînă c-un stol de grîu.* POP.; 7. (reg.) salbă: *stol de mărgele.* [Din gr. mod. ***stólos*** „flotă"].

stólă, stole f. 1. veşmînt în formă de fîşie lungă, pe care îl poartă pe după gît preoţii catolici cînd slujesc: *Angelo Malpiori ... cu stola de aur.* NEGR.; 2. venit obţinut de preot de la serviciul altarului; 3. rochie largă şi lungă pînă la pămînt, încinsă cu două cordoane, unul pe sub sîni, altul deasupra şoldurilor, purtată de matroanele romane. [Din lat., fr., it. ***stola***].

stolér, stoleri m. (înv. şi pop.) tîmplar: *a greşit croitorul şi a spînzurat stolerul.* POP. [Din ucr. ***stoljar***].

stoleríe f. (pop.) tîmplărie. [***Stoler*** + ***-ie***].

stolí[1]**, stolesc** vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) grupa, a (se) aşeza în stoluri, în linie de bătaie: *husarii s-au stolit şi au purces asupra oştii lui Mihai Vodă.* COSTIN. [De la ***stol***].

stolí[2]**, stolesc** vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) împodobi; a (se) găti; a (se) dichisi: *începură să se stolisească cu tot ce aveau mai bun.* POP.; (şi: **stolisi**). [Din gr. mod. ***stolízo*** (aor. lui ***stolíso***)].

stolíre, stoliri f. (înv.; rar) împodobire; gătire. [V. ***stolí***[2]].

stolisí vb. v. **stolí**[2].

stolişór, stolişoare n. diminutiv al lui stol: *scoaseră vorba că zeii a aşezat pe Chimera în cer, dînd numele ei de la un stolişor de stele.* ISP. [***Stol*** + ***-işor***].

stolít, ~ţi, stolită, ~e a. (înv.) grupat, aşezat în stoluri, în linie de bătaie: *au purces cu toată oastea stolită asupra fratelui lui Vasilie Vodă.* COSTIN. [V. ***stolí***[1]].

S

stólnă, stolne f. excavaţie orizontală sau puţin înclinată într-o mină, avînd ieşire directă la suprafaţa solului. [Cf. germ. ***Stollen*** „galerie în mină"].

stólnic, stolnici m. **1.** (şi mare **stolnic**) titlu dat în ţările române dregătorului care purta grija mesei domneşti, făcea aprovizionarea Curţii, fiind totodată şeful bucătarilor, al grădinarilor şi al pescarilor; boier care avea acest titlu: *stolnicul punea înaintea lui Vodă vasul de argint cu felul de mîncare rînduit, ridicînd capacul, şi cu lingura lui gusta, în văzul tuturora.* SAD.; **2.** bucătar la curtea domnească: *dînd vina stolnicilor că au făcut bucate cotlite.* COSTIN; **3.** şeful bucătarilor la o curte boierească: *scoase pe sofragiu şi pe stolnic sub cuvînt de mîncătorie.* FIL.; **4.** (înv. şi pop.) persoană care pregăteşte nunta şi serveşte nuntaşii la masă; persoană cu atribuţii speciale la un ospăţ, la o petrecere: *unde-i stolnicul de casă cu bun răspuns să ne iasă?* POP.; **5.** (reg.) colac de grîu făcut la mari sărbători, la nunţi, la praznice etc. [Din sl. ***stolĭnikŭ***].

stolniceásă, stolnicese f. **1.** soţie de stolnic; **2.** (pop.) femeie cu atribuţii speciale la o nuntă: *stolniceasa pregăteşte mîncarea, serveşte nuntaşii, strînge masa.* [***Stolnic*** + *-easă*].

stolnicél, stolnicei m. titlu dat în ţările române boierului de rang inferior stolnicului, care aducea mîncarea la masa domnească sau care, la sate, strîngea dijma din cantitatea de peşte pescuit în ape curgătoare şi în bălţi; boier care avea acest titlu: *stolniceii s-au înfăţişat cu tot şiragul de vase.* SAD. [***Stolnic*** + *-el*].

stolnicíe, stolnicii f. **1.** demnitatea de stolnic; perioadă cît un boier avea această demnitate; **2.** instituţie administrativă aflată sub conducerea stolnicului; clădire în care se afla această instituţie. [***Stolnic*** + *-ie*].

stolohán, stolohani m. (reg.) **1.** bolovan; **2.** (p. anal.) bulgăre, cocoloş (de brînză, de caş, de sare etc.). [Et. nec.; cf. ***bolovan***].

stolohăní, stolohănesc vb. **1.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) bolovăni; a (se) face cocoloaşe; (p. ext.) a (se) usca foarte tare; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a bate tare; a zdrobi: *fu spîndzurat şi storohănit fără milă.* DOS.; (şi: (înv.) **storohăni**). [De la ***stolohan***].

stolón, stoloni m. tulpină sau ramură tîrîtoare care adesea prinde rădăcini, dînd naştere unei plante noi (de ex. la căpşuni). [Din fr. ***stolon***].

stolonífér, ~i, stoloníferă, ~e a. (bot.) care produce stoloni; cu stoloni: *tulpini stolonifere.* [Din fr. ***stolonifère***].

stolós, ~şi, stoloásă, ~e a. (reg.) **1.** cu multe frunze; stufos: *copac stolos*; **2.** des: *dormii la umbra stoloasă.* POP. [***Stol*** + *-os*].

stomác, stomacuri şi (pop.) **stomace** n. **1.** organ cavitar al aparatului digestiv, la om şi la animale superioare, în formă de pungă, cuprins între esofag şi duoden, în care se face digestia alimentelor; foale: *motorul lumii e stomacul.* CĂL.; *stomahul, ca moara, cînd n-are ce măcina, atunci să strică.* Z.; **pe stomacul gol**, pe nemîncate: *el bea vin pe stomacul gol;* (fam.) **a nu avea pe cineva** (sau **a nu-i fi cineva**) **la stomac** ori **a-i sta cineva** (sau **ceva**) **la** (sau **în**) **stomac**, a nu putea suferi pe cineva (sau ceva): *alţii în visuri de înălţare se plîng ..., căci tronul ţării le stă-n stomah.* AL.; **a avea stomacul deranjat**, a avea diaree; **a-şi strica stomacul**, a face indigestie: *mînca ... prin localuri ieftine, unde îşi strica adeseori stomacul.* GHEŢIE; **a-şi pune stomacul al cale**, a mînca (pe săturate); **2.** boală localizată la nivelul acestui organ: *moftangioaica suferă în genere de stomac.* CĂR.; **3.** partea exterioară a corpului omenesc corespunzătoare acestui organ: *pune comprese reci la stomac*; (şi: (înv. şi reg.) **stomah**). [Din gr. mod. ***stómahos***, sl. ***stomahŭ***; cf. fr. ***estomac***].

stomacál, ~i, stomacală, ~e a. care aparţine stomacului, referitor la stomac, de stomac; stomahic: *necazurile din ultimele luni îi redeschiseră vechiul catar stomacal.* GHEŢIE; *crampe stomacale.* [Din fr. ***stomacal***].

stomáh n. v. **stomac**.

stomáhic, ~ci, stomahică, ~ce a. **1.** (înv.) stomacal; **2.** (şi n.; mai ales la pl.) (medicament) care favorizează digestia. [Din lat. ***stomachicus***, fr. ***stomachique***].

stomalgíe, stomalgii f. durere de gură. [Din fr. ***stomalgie***].

stomátă, stomate f. formaţie epidermică vegetală alcătuită din două celule, care lasă între ele o deschidere (ostiola), servind la schimbul de gaze dintre plantă şi mediu şi la eliminarea apei din plantă. [Din fr. ***stomate***].

stomatítă, stomatite f. inflamaţie a mucoasei bucale. [Din fr. ***stomatite***].

stomatológ, ~gi, stomatologă, ~ge m., f. medic specialist în stomatologie; odontoiatru. [Din fr. ***stomatologue***].

stomatológic, ~ci, stomatologică, ~ce a. care aparţine stomatologiei, referitor la stomatologie: *cabinet stomatologic.* [Din fr. ***stomatologique***].

stomatologíe f. ramură a medicinei care studiază anatomia, fiziologia şi patologia cavităţii bucale şi a anexelor ei; (spec.) parte a medicinei curative care se ocupă cu tratarea dinţilor; odontoiatrie. [Din fr. ***stomatologie***].

stomatoplastíe f. **1.** repararea prin chirurgie plastică a unor defecte ale regiunii bucale sau reconstrucţia acesteia; **2.** intervenţie de chirurgie plastică la nivelul unui organ cavitar pentru (re)constituirea unei deschideri, a unei „guri". [Din fr. ***stomatoplastie***].

stomatoragíe, stomatoragii f. hemoragie la nivelul cavităţii bucale. [Din fr. ***stomatorragie***].

stomatoscóp, stomatoscoape n. instrument pentru examinarea (mucoasei) cavităţii bucale. [Din fr. ***stomatoscope***].

stomatoscopíe, stomatoscopii f. examinare a (mucoasei) cavităţii bucale cu stomatoscopul. [Din fr. ***stomatoscopie***].

stomizát, ~ţi, stomizată, ~e a. şi m., f. (bolnav) care prezintă o derivaţie externă a urinii sau a materiilor fecale. [Din fr. ***stomisé***].

stop interj. **1.** stai!, opreşte!: *stop! răcni paznicul;* **2.** termen convenţional folosit în telegrafie pentru a marca un punct. // n. (pl. **stopuri**) **1.** (fam.) semafor (cu lumina roşie aprinsă): *ar trebui instalat un stop la această intersecţie; şoferul n-a oprit la stop;* **2.** fiecare dintre cele două lămpi de semnalizare, cu lumină roşie-portocalie, montate la spatele autovehiculelor, care se aprind în momentul frînării: *nu vă funcţionează stopul din stînga, domnule!;* **3.** oprire a mingii (cu piciorul, la fotbal) sau a puculuı (cu crosa, la hochei); **4.** oprire (temporară) a funcţiei unui organ: *stop cardiac; stop respirator;* **5.** (compuse) **stop-cadru**, imagine asupra căreia se opreşte aparatul de filmat, pentru a insista asupra unui cadru; **stop-camera**, procedeu de filmare combinată constînd în oprirea bruscă a aparatului de filmat şi a imaginii din cadru, în efectuarea unor modificări scenice şi în reluarea filmării. [Din fr., engl. ***stop***].

stopá[1], stopez vb. **1.** (intr.) a se opri: *automobilul stopă la vreme;* **2.** (tr.) a face să se oprească: *am mai avut eu dereglări de-astea* [diabetice] *şi le-am stopat.* PR.; *şoferul stopă maşina;* **3.** (sport; tr.) a împiedica un jucător aflat într-o acţiune ofensivă să continue atacul. [Din fr. ***stopper***].

stopă[2], stopez vb. (tr.) a repara (rupturi, răriturı etc. într-)o ţesătură rărită, ruptă, imitînd modelul ţesăturii: *am stopat gaura din fustă; am stopat pantalonii rupţi.* [Din fr. ***stopper***].

stopáj, stopaje n. stopat[4]. [Din fr. ***stoppage***].

stopáre[1], stopări f. **1.** acţiunea de a stopa[1] şi rezultatul ei; stopat[3]; **2.** oprire: *trupele ONU s-au dovedit neputincioase în stoparea masacrelor.* D.; **3.** (sport) împiedicare a unui jucător de a continua atacul; **4.** (sport) oprire momentană a mingii sau a puculuı în timpul jocului. [V. ***stopa[1]***].

stopáre[2], stopări f. (rar) stopat[4]. [V. ***stopa[2]***].

stopát[1], ~ţi, stopată, ~e a. **1.** (rar) oprit[1]: *vehicul stopat*; **2.** (sport) împiedicat să continue atacul: *jucătorul stopat era cel mai bun*; **3.** (sport; despre minge sau puc) oprit[1] momentan în timpul jocului. [V. ***stopa[1]***].

stopát[2], ~ţi, stopată, ~e a. reparat prin ţesere fină: *ruptură stopată; pantaloni stopaţi.* [V. ***stopa[2]***].

stopát[3] n. (rar) stopare[1]: *echipa adversă practica stopatul.* [V. ***stopa[1]***].

stopát[4] n. reparare fină a rupturilor, a răriturilor etc. unei ţesături, a unor confecţii dintr-o ţesătură ruptă, rărită etc.; stopaj, stopare[2]: *am dus costumul la stopat.* [V. ***stopa[2]***].

stópă, stope f. mecanism de blocare a lanţului ancorei sau de frînare (şi blocare) a unei parîme manevrate la bordul unei nave. [Din engl. ***stopper***].

stóper, stopere n. perforator de construcţie specială (cu acţionare pneumatică), utilizat în industria extractivă pentru forarea de jos în sus a găurilor verticale. // m. (pl. **stoperi**) fundaş în centrul liniei de apărare a unei echipe de fotbal. [Din engl. ***stopper***].

stor, storuri n. perdea dintr-o ţesătură specială, din împletitură sau din stinghii paralele, montată la ferestre, care se ridică sau se lasă cu un resort sau cu o sfoară; transparent, rulou, jaluzea: *storul s-a trîntit cu ciocnet de lamele.* PAP.-B.; *în camera de dormit ..., storurile erau coborîte pe jumătate la amîndouă ferestrele.* GHEŢIE. [Din fr. ***store***].

stórax n. răşină naturală plăcut mirositoare, extrasă din coaja unor arbori exotici (în special *Styrax officinalis*), întrebuinţată în parfumerie şi în farmacie. [Din lat., fr. ***storax***, germ. ***Storax***].

storcătór, ~i, storcătoáre a. **1.** (anat.; înv.) care secretă un lichid: *organe storcătoare*; **2.** (fig.) care vlăguieşte. // f. şi n. aparat de stors sau de tescuit; storcitor. // m. (fig.) exploatator; spoliator: *viziuni fantastice, ca acea imagine hidoasă ... a războiului sau acelea ... ale storcătorilor de averi.* R.L. [***Storc*** (prez. ind. al lui *stoarce*) + *-ător*].

storcí vb. v. **stoci**.

storcitór, ~i, storcitoáre a. (adesea subst.) care stoarce, care serveşte la stors. [***Storci*** + *-tor*].

storcoşí, storcoşesc vb. (reg.; tr. şi refl.; despre fructe) a (se) terciui. [***Storc*** (prez. ind. al lui *stoarce*) + *-oşi*]

storcoşít, ~ţi, storcoşită, ~e a. (reg.) terciuit: *struguri storcoşiţi.* [V. ***storcoşi***].

storí, storăsc vb. **1.** (înv. şi reg.; refl.) a se chinui; a se istovi; (reg.) **a i se sturî cu cineva**, a i se urî: *încalecă tu şi du-te, că mie mi s-a sturît.* SOR.; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a nimici; a vătăma; a stîlci: *m-a sturît în bătaie.* POP.; **3.** (reg.; intr.) a muri; **4.** (reg.; tr.) a omorî; **5.** (fig.; refl.) a se ruina; **6.** (reg.; tr.) a strînge; **7.** (reg.; tr.) a fura; (şi: **sturî**). [Cf. lat. ***extorrere*** „a arde tare"].

stomá, stomez vb. (tr.) a rectifica o înregistrare contabilă efectuată greşit, în cartea sau în jurnalul de contabilitate, prin adăugarea sau scăderea unei sume echivalente cu cea trecută greşit. [Din it. ***stornare***].

stomáre, stomări f. acțiunea de a storna și rezultatul ei; storno. [V. *storna*].

stornát, ~ți, stornată, ~e a. (despre înregistrări contabile efectuate greșit) rectificat în cartea sau în jurnalul de contabilitate: *sumă stornată.* [V. *storna*].

stórno n. rectificare a unei înregistrări contabile efectuate greșit în cartea sau în jurnalul de contabilitate, prin adăugarea sau scăderea unei sume echivalente cu cea trecută greșit; (concr.) sumă stornată. [Din it. *storno*].

storohăní vb. v. stolohăni.

stóros, storoși m. (reg.; înv.) slujbaș (paznic, curier etc.) în serviciul subprefecturilor poliției. [Din ucr., rus. *storoš*].

stors[1], **~și, stoársă, ~e** a. **1.** presat, strivit pentru a extrage (o parte din) sucul conținut: *lămîie stoarsă;* **2.** răsucit, strîns pentru a face să iasă (o parte din) lichidul pe care îl conține: *rufe spălate și stoarse;* **3.** (fig.) supt[1], uscat[1], palid: *stors la față;* **4.** (fig.) secătuit: *vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri astupînd cu el orașe, ca gigantice sicriuri, unei ginți ce fără viață-ngreuia pămîntul stors.* EM.; **5.** (fig.) obosit peste măsură, epuizat, extenuat, istovit: *după atîția ani de muncă la dicționar, sîntem storși.* [V. *stoarce*].

stors[2] n. **1.** stoarcere; **2.** răsucire, strîngere a unor lucruri ude, pentru a face să iasă (o parte din) lichidul pe care îl conțin: *storsul mă obosește mai mult decît spălatul rufelor;* **3.** scoatere, extragere a lichidului, a substanței conținute de fructe, legume etc.; (spec.) extragerea mustului din struguri: *storsul mierii din faguri;* **4.** (p. ext.) perioadă cînd se stoarce mustul din struguri: *unchiul vrea să rămînă pînă la storsul strugurilor.* GHEȚIE; *fată storsul a trecut și badea încă n-o vînt.* POP.; **5.** (fig.) extorcare. [V. *stoarce*].

stóry n. povestire, istorisire (ecranizată). [Cuv. engl.].

stos, stosuri n. numele unui joc de cărți de noroc, asemănător cu faraonul (introdus la noi de ofițerii ruși, pe la 1800), în care fiecare jucător mizează pe o carte de o anumită valoare, pierzînd sau cîștigînd în funcție de valoarea cărții trase de bancherul jocului: *la Paris, în lupanare de cinisme și de lene ... acolo v-ați pus averea, tinerețele la stos.* EM.; *casa, plină de jucători, masă lîngă masă, otuzbir, ghiordum, ba și stos.* CAR. [Din rus. *štos*, germ. *Stoss* „joc de noroc"].

stosár, stosari m. (rar) jucător de stos. [*Stos* + *-ar*].

stosăríe, stosării f. (rar) loc unde se joacă stos. [*Stos* + *-ărie*].

stosișór, stosișoare n. diminutiv al lui stos: *aideți mai bine să facem un stosișor.* FIL. [*Stos* + *-išor*].

stovaínă f. substanță medicamentoasă cu acțiune anestezică locală. [Din fr. *stovaïne*].

strábic, ~ci, strabică, ~ce a. **1.** (și m., f.) (persoană) care suferă de strabism; sașiu, zbanghiu: *copil strabic;* **2.** (despre ochi, privire) specific unui sașiu; cruciș, încrucișat, pieziș. [Din fr. *strabique*].

strabísm n. defect de vedere constînd în lipsa paralelismului axelor vizuale a celor doi ochi, avînd drept urmare privirea crucișă, imposibilitatea de a fixa un punct cu ambii ochi; heterotropie: *suferea de un ușor strabism.* [Din fr. *strabisme*].

strabométru, strabometre n. instrument cu care se măsoară gradul și sensul de deviație a axelor vizuale ale ochilor atinși de strabism. [Din fr. *strabomètre*].

strabotomíe, strabotomii f. operație chirurgicală la mușchiul ochiului strabic, pentru a corecta strabismul. [Din fr. *strabotomie*].

stráchină, străchini f. **1.** vas de lut ars (smălțuit și decorat), ușor adîncit, folosit (la țară) mai ales ca farfurie; blid: *răstoarnă apoi sarmalele în strachină și i le pune dinainte.* CR.; *aduse apoi străchinile cu pui fript.* CĂRT.; **a mînca dintr-o strachină cu cineva**, a fi de aceeași vîrstă, de aceeași condiție socială cu cineva: *doar n-am mîncat din aceeași strachină cu el!;* **a călca în strachini**, a fi prost; a fi stîngaci, a face gafe; **a călca în străchini verzi** sau **a umbla după străchini (verzi)**, a avea (sau a umbla după) aventuri amoroase: *s-o vezi și să n-o crezi! vorniceasa noastră calcă-n străchini verzi.* AL.; **2.** conținutul unui asemenea vas; conținutul împreună cu vasul: *mîncă o strachină de lapte.* ISP.; **3.** (înv.; rar) lut ars: *zdrobitură a unui vas de strachină.* BIBLIA. [Din gr. mod. *ostrákinos*].

stradál, ~i, stradală, ~e a. care ține de stradă, referitor la stradă, caracteristic străzii, de stradă: *imaginea stradală constituie ... cartea de vizită a oricărui oraș.* R.L.; *violență stradală; comerț stradal.* [Din it. *stradale*].

strádă, străzi și (înv.) **strade** f. **1.** cale de comunicație pavată sau asfaltată în interiorul unei localități, mărginită pe ambele laturi de clădiri (și de trotuare): *ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate ale Bucureștilor.* EM.; *străzile principale fuseseră pietruite.* GHEȚIE; **omul de pe stradă**, omul obișnuit, o persoană oarecare; un anonim: *nu vă mai bizuiți pe ignoranța omului de pe stradă!;* **de stradă, a)** care are loc, care se petrece pe stradă, antrenînd o mulțime de oameni, o colectivitate: *lupte de stradă;* **b)** care se poartă pe stradă: *rochie de stradă;* **c)** de proastă calitate; mediocru: *politici, oratori de stradă, stupizi ce se socot isteți.* VLAH.; **d)** (despre femei) de moravuri ușoare; **a ieși în stradă**, a protesta în grup (organizat) față de cineva sau de ceva în stradă (cu lozinci, pancarte etc.): *argentinienii n-au mai putut suporta noile privațiuni și au ieșit în stradă.* A.; **a arunca** (sau **a azvîrli**) **pe cineva în stradă**, a da pe cineva afară din (propria lui) casă; a lua cuiva tot ce are; a sărăci: *în '52, familia mea a fost aruncată în stradă;* **a bate străzile**, a umbla în neștire; a hoinări; a pierde timpul: *apucă-te de învățat, nu mai bate străzile!;* **2.** (p. ext.) locuitorii de pe o asemenea cale de comunicație: *toată strada i-a ieșit în întîmpinare.* [Din it. *strada*].

stradélă, stradele f. străduță: *locuiam pe o stradelă liniștită.* [Din it. *stradella*].

stradivárius n. vioară, violă sau violoncel fabricate de Antonio Stradivarius. [De la *Stradivarius* n. pr.].

straf n. v. ștraf.

stragalíe f. v. străgălie.

strai[1], **straie** n. **1.** (înv. și reg.) pătură (lățoasă) de lînă; cergă, scoarță, velință: *de-nvălire o vecină s-a îndurat cu două straie.* GOGA; **2.** (pop.; mai ales la pl.) veșmînt, îmbrăcăminte, haină: *îmbrăcat în straie nemțești.* CR.; (fig.) *strai de purpură și aur peste țarina cea grea.* EM.; **3.** (compus; bot.; reg.) **straiul-broaștei** sau **strai-de-broască**, mătasea-broaștei (*Conferva rivularia*): *cu strai de broască-n păr răsai din papură.* BL. [Et. nec.; cf. lat. *stragulum* „covor, pătură; giulgiu"].

strai[2], **straiuri** n. parîmă de oțel sau de cînepă care susține un arbore de navă: *sarturile și straiurile cu care se leagă catargele.* TUD. [Din it. *straglio*].

stráiță f. v. traistă.

strajaméșter, strajameșteri m. (reg.) sergent-major de cavalerie sau de artilerie (în armata austro-ungară): *l-am apucat pe Lapoș ..., fost strajameșter în tinerețe.* GHEȚIE. [Din magh. *strázsemester*].

strájă, străji f. **1.** (înv.) pază, apărare: *herghelegiul ... de straja nopții obosit spre dormire și odihnă se culca.* CANT.; (fig.) *sub straja dealurilor nalte, dorm șesuri leneșe și linse.* VLAH.; **de strajă**, de pază: *mănăstirea ... își păstrează ... și turnul de strajă.* SAD.; **a fi** (sau **a sta, a rămîne**, pop. **a se pune**) **de strajă** ori **a ține** (sau **a face**) **strajă**, a păzi; (p. ext.) a pîndi: *creditorii care-mi stau de strajă la ușă.* AL.; *Harap Alb se pune de strajă chiar la ușa ei.* CR.; (fig.) *sus în brazii de pe dealuri luna-n urmă ține strajă.* EM.; (pop.) **a(-și) pune strajă gurii**, a vorbi sau a face pe cineva să vorbească cu măsură, cu prudență; a spune sau a face pe cineva să spună numai ce trebuie, ce se cuvine spus: *nu știa să-și pună strajă gurii.* ISP.; **a-și pune strajă ochilor**, a-și înfrîna dorința de a privi ceva (ce-i place): *Radu ... ș-a pus strajă ochilor și s-a dezbărat de năravul lui.* VLAH.; (reg.) **a-i fi cuiva strajă**, a-i fi cuiva teamă sau greu să facă ceva; **2.** (înv.) plăieș, străjer (din Moldova); grănicer; **3.** cetate de apărare la frontiera țării; (p. ext.) post de veghe la frontieră; punct de vamă; posadă[2]: *și așa au trecut prin straja ungurească și niminea nu l-au cunoscut.* UR.; *aici și-a întemeiat mai tîrziu Septimiu Sever straja răsăriteană a împărăției.* VLAH.; **4.** barieră (la intrarea într-o localitate): *la streaja Mogoșoaii, se prinseseră, pe un maidan, într-un chervan mocănesc, niște butoaie pline cu iarbă de pușcă.* CAR.; **5.** militar (sau grup de militari) înarmat care face serviciul de pază a unui obiectiv încredințat; santinelă; gardă, escortă; (p. ext.) paznic[1]: *strejile palatului îl prind și îl aduc înaintea contelui.* FIL.; **6.** (pop.) jandarm; (p. ext.) jandarmerie: *pe Novac îl lăsa, cinci sute străji pe el îl țipa.* POP.; **7.** (înv. și pop.) fiecare dintre cele patru unități de timp în care se împărțea noaptea (potrivit cu schimbarea santinelei); interval de timp cît făcea de gardă o santinelă: *intrară în mijlocul taberii în straja cea de dimineață.* BIBLIA; *oamenii Curții dormeau cel mai dulce somn al străjii de-a treia.* VOIC.; **8.** (mil.; înv.) avangardă: *pe mine mă puse în straja întîia, cu cercetașii, să vestim care pe unde e.* DELAVR.; **9.** (reg.) gardă la sabie: *era o spată dreaptă, cu straja înflorită cu rubinuri, în chip de cruce.* SAD.; **10.** (reg.) balustradă; **11. pagină** (sau **foaie**) **de strajă**, foaie de gardă: *deschizînd foaia de strajă a primului tom, am dat de versuri scrise cu creionul.* SAD.; **12.** (reg.) sfoară: *un cort mare rotat ..., cu streji albe de mătasă împletite-n cîte șease.* POP.; **13.** (reg.) sfoară folosită la diferite instrumente de prins pește; **14.** (reg.) fiecare dintre cei patru stîlpi de la colțurile unei case din bîrne; **15.** (reg.) bară de lemn folosită la susținerea căpriorilor și a colțurilor; **16.** (reg.) partea întărită de la piciorul unui pod; **17.** (reg.) lumînare (la mort): *pîlpîind slab, ... păreau mai mult niște streji de cimitire.* DELAVR.; **18.** vamă prin care trec sufletele morților, în credința ortodoxă; (și: (înv. și pop.) **streajă**). [Din sl. *straža* „pază"].

strájnic[1] n. v. strastnic.

strájnic[2], **strajnici** m. (înv.) **1.** paznic[1]: *și merse strajnicul și spuse împăratului.* BIBLIA; **2.** sergent major polonez. [Din sl. *stražĭnikŭ*, pol. *strażnik*].

strájniță, strajnițe f. (înv.) turn de pază: *și zidi ... împăratul ... tot muntele lui Veniamin și strajnița.* BIBLIA. [Din pol. *strażnica*].

strámă, strame și **strămuri** f. (înv. și reg.) scamă (dintr-o țesătură); destrămătură; zdreanță: *sînt altele cărora nu le dau părinții o stramură de ceva.* SOR.; (și: **stramură**, sg. refăcut după pl.). [*S-* + *tramă*].

strámură f. v. stramă.

stránă, strane și (pop.) **străni** f. **1.** fiecare dintre cele două laturi, din dreapta și din stînga iconoclastului, prevăzute cu scaune cu spătare înalte (și cu un pupitru pentru cărți), destinate cîntăreților într-o biserică ortodoxă; (p. restr.) fiecare dintre scaunele descrise mai sus: *de lîngă strana din stînga altarului se face o hrubă-n jos.* VLAH.; **strana mare**, strana din dreapta iconoclastului în care stă, de obicei, cîntărețul prim (și o parte din cor): *dascălul Iordache, fîrnîitul de la strana mare.* CR.; **de strană**, care cîntă sau citește la strană: *toți cîntăreții de strană înconjurară pe diac.*

AG.; **2.** (p. ext.) cîntăreţii aflaţi în această parte a *bisericii; corul unei biserici: să cînte strana prinde.* EM.; **3.** fiecare dintre scaunele aşezate în dreapta şi în stînga naosului, de-a lungul pereţilor, pe care stau credincioşii în timpul slujbei într-o biserică ortodoxă: *familia vicarului stătea în primul rînd al stranei din stînga.* GHEŢIE; **strană domnească** (sau **arhierească**), jilţ sculptat şi ornat cu însemne domneşti sau arhiereşti, situat la capătul dinspre altar al stranei credincioşilor, în care stăteau domnitorii, demnitarii bisericeşti, ctitorii: *năsălia fu aşezată jos, chiar lîngă strana domnească.* OD.; **4.** (p. anal.; reg.) numele unor (părţi de) obiecte sau (părţi de) construcţii asemănătoare ca formă cu cele descrise mai sus: **a)** tejghea; **b)** loc de înnoptare pentru vite etc.; **5.** (reg.) soi, fel; neam: *vitele le-a dat, că era o strană prea proastă de vite.* POP. [Din sl. ***strana*** „parte, latură"].

strangulă, strangulez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) strînge de gît; a (se) sugruma, a (se) gîtui: *asasinii au strangulat o întreagă familie*; **2.** (fig.; tr.) a înăbuşi, a sufoca: *emoţia îmi strangulase vocea;* **3.** (tehn.; tr.) a reduce diametrul unei conducte sau a secţiunii debitului de curgere a unui fluid care trece prin aceasta; (şi: **ştrangula**). [Din lat. ***strangulare***].

stranguláre, strangulări f. **1.** acţiunea de a (se) strangula şi rezultatul ei; strangulaţie, gîtuire: *moarte prin strangulare*; **2.** (med.) comprimare a unui organ tubular pînă la oprirea tranzitului; (spec.) ocluzie intestinală; **3.** (tehn.) reducere a diametrului unei conducte sau a secţiunii debitului de curgere a unui fluid care trece prin aceasta; (şi: **ştrangulare**). [V. ***strangula***].

strangulát, ~ţi, strangulată, ~e a. **1.** mort prin strangulare; gîtuit: *fusese găsit în beci, strangulat*; **2.** (fig.) înăbuşit, sufocat: *de-un jurămînt e vorba! şuieră vocea lui strangulată.* AG.; **3.** (med.) **hernie strangulată**, porţiune de viscer care a ieşit prin orificiul său şi s-a răsucit, nemaiputînd părăsi acest orificiu; **4.** (tehn.; despre conducte sau debitul de curgere a fluidelor care trec prin acestea) cu diametrul sau cu secţiunea redusă; (şi: **ştrangulat**). [V. ***strangula***].

strangulaţie, strangulaţii f. (rar) strangulare; (şi: (rar) **strangulaţiune**). [Din fr. ***strangulation***, lat. ***strangulatio, -onis***].

strangulaţiúne f. v. strangulaţie.

stránic, ~ci, stranică, ~ce m., f. (înv.) **1.** (şi a.) străin; (p. ext.) peregrin, pribeag: [Isus] *stranic în lume fără de casă totdeauna ... îmbla.* VARL.; **2.** oaspete: *iubitor de stranici* (a. 1618). GCR. [Din sl. ***stranĭnikŭ***].

straniér, ~i, (rar) **stranieră, ~e** m., f. sportiv provenit din străinătate sau care evoluează în străinătate. [Din it. ***straniero***].

stranietáte, stranietăţi f. **1.** (rar) însuşirea de a fi straniu: *element atrăgător prin stranietatea şi naivitatea sa.* EM.; **2.** (la pl.) lucruri, fapte, teorii etc. stranii: *nu putem vorbi despre îngeri decît mobilizînd stranietăţi iraniene.* PLEŞU. [***Straniu*** + ***-etate***].

strániu, ~ii, stranie, ~ii a. care iese din comun, greu de explicat, de înţeles; ciudat, bizar, neobişnuit: *în cea oglindă mişcătoare vrei să priveşti un straniu joc, o apă vecinic călătoare sub ochiul tău rămas pe loc?* EM.; *lucruri stranii de tot se-ntîmplă pe glob!* VIERU; (adv.) *ochii ei sticlesc straniu.* VLAH.; *glasul ei sună straniu.* EL. [Din it. ***stranio***].

strapáţ n. v. ştrapaţ.

strapazăn, strapazane n. **1.** ujbă: *argaţii ... bătură strapazanele în găurile broaştelor ... şi deteră luntrea la apă.* SĂM.; **2.** (reg.) parmaclîc la prispă; (p. ext.) prispă. // m. (pl. **strapazani**) pui de crap sau de şalău; (şi: (rar) **strepezean**). [*S-* + ***trapazan***].

strapontín n. v. strapontină.

strapontínă, strapontine f. scaun rabatabil fără spătar, fixat de un perete sau de un alt scaun alăturat, într-o sală de spectacol, într-un vehicul etc.: *haide, urcă! zise profesorul, indicînd strapontinul din spatele birjarului.* ARG.; (şi: **strapontin**). [Din fr. ***strapontin***, it. ***strapuntino***].

stras, strasuri n. sticlă din care se fac imitaţii de pietre preţioase pentru podoabe; podoabă din astfel de sticlă: *purta o agrafă de prost gust, cu strasuri*; (şi: **ştras**). [Din fr. ***strass***, germ. ***Strass***].

stráste, strasti f. **1.** (înv.; de obicei la pl.) patimă, chin: *turnai-mă spre straste cînd înghimpă-mă spin.* COR.; **2.** (bis.; la pl.) Săptămîna mare; (spec.) zilele acestei săptămîni, începînd de miercuri: *în dziua de svintele straste, în gioi mare.* DOS.; **3.** (înv. şi reg.) denie. [Din sl. ***strasti***].

străstnic n. carte bisericească în care este cuprins ritualul oficierii slujbelor din Săptămîna mare: *Strajnicul e parte integrantă a Triodului*; (şi: **strajnic**). [Cf. ***straste***].

străşină f. v. streaşină.

strášnic, ~ci, straşnică, ~ce a. **1.** teribil, grozav, cumplit; necruţător: *mi-a tras o bătaie straşnică.* CAR.; (adv.) *o, cum fulgeră de straşnic!* NEGR.; **2.** sever, strict, riguros: *disciplina la moldoveni era foarte straşnică.* BĂLC.; **3.** extraordinar, nemaipomenit; foarte: *să întindem o masă straşnică în fungul grădinii.* DELAVR.; (adv.) *mama ... straşnic se mai bucura cînd se întîmpla oaspeţi la casa noastră.* CR.; **4.** puternic: *auzi un hohot de rîs straşnic.* CAR.; (adv.) [calul] *răsuflă sforăind straşnic.* NEGR. // m. **1.** (înv.) epitet pentru divinitate: *şi iarăşi îi dzisă Straşnicul.* DOS.; **2.** specie de ferigă cu rizom gros, cu peţiol şi rahis negricioase, care creşte pe stînci umbrite (*Asplenium trichomanes*). [Din sl. ***strašĭnŭ*** „teribil"].

strat, straturi n. **1.** (înv. şi reg.) aşternut de pat[1]; pat; culcuş: *au adus 10 straturi învăluite.* BIBLIA; *îl lăsaţi pe-ăsta să ne ia cu strat şi să ne azvîrle-n baltă?* SOR.; **(a fi, a pune) în** (sau **la**) **strat de moarte**, a fi pe patul de moarte, a fi în agonie; **2.** (pop.) aşternut pentru animale; culcuş de animal: *era o iepuroaică, în mărăcinii unde sărise i-am găsit stratul şi patru pui.* BR.-VOIN.; **3.** fişie (îngustă) de pămînt pe care se seamănă legume sau flori; fişia împreună cu vegetaţia respectivă; brazdă, răzor[1]: *să-i spui că florile din strat le ud şi cresc mai răvărsat.* COŞB.; **4.** (reg.) răsadniţă; **5.** material sau substanţă repartizată uniform pe o suprafaţă pentru a o acoperi, a o proteja etc., sau între două suprafeţe pentru a le despărţi, a le evidenţia etc.: *colbul ... se aşază în straturi groase.* REBR.; *buzele-i luceau sub stratul gros de ruj.* GHEŢIE; (fig.) *straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase.* EM.; **6.** (fig.) (perioadă de) influenţă externă în evoluţia istorică a unui popor, a unei limbi etc.: *noi straturi lingvistice au înlocuit pe cele vechi*; **7.** fişie distinctă în aer[1], cu aspect de perdea: *straturi de nouri alburii.* SAD.; *fumul plutea în straturi groase*; **8.** fişie compactă dintr-o materie, aflată în interiorul unei mase de natură diferită: *stratul epidermic al pielii*; **9.** (fig.) fiecare dintre nivelele constitutive, dintre planurile suprapuse ale unui tot: *traversînd straturile succesive ale conceptului.* LIIC.; **straturi-straturi**, în straturi succesive; **10.** (geol.) depozit de roci sedimentare cu compoziţia relativ omogenă, aflat pe o întindere relativ mare, între alte depozite; orizont: *tărăgănatele tăpşane ce-ascund în sînul lor bogate straturi de cărbune.* VLAH.; **11.** (fig.) categorie, clasă, pătură socială: *fire practică ..., cu relaţii în toate straturile sociale, alese bara.* GHEŢIE; **12.** pat[1] (al puştii): *deschise lăzile şi dulapurile, lovi cu stratul puştii.* GANE; **13.** (p. anal.) numele unor (părţi de) obiecte, unelte etc., folosite pentru a susţine, a separa, a mărgini etc.: **a)** talpa casei; **b)** postament pe care este aşezat podul morii de apă; **c)** pat sau scaun la războiul de ţesut; **d)** ghizd la fîntînă. [Din lat. ***stratum***, fr. ***strate***].

stratagémă, stratageme f. **1.** procedeu folosit în război pentru a înşela şi a surprinde pe inamic: *Napoleon, deşi nu dispunea de o armată mare, ... nu dispera, ci alergă la stratagemele sale militare, care îl salvase de mai multe pericole.* FIL.; **2.** manevră, procedeu ingenios (şi necinstit); şiretlic, vicleşug, tertip; subterfugiu: *încerca să scape prin tot felul de stratageme.* GHEŢIE. [Din lat. ***stratagema***, fr. ***stratagème***].

stratamétru, stratametre n. instrument cu care se măsoară direcţia şi înclinarea straturilor geologice într-o sondă petrolieră. [Din fr. ***stratamètre***].

stratég, strategi m. **1.** comandant militar în unele cetăţi din Grecia antică şi la romani; fiecare dintre cei zece magistraţi supremi ai Atenei, aleşi pe o durată de un an: *acesta era în dzilele lui Traian împărat şi pus de dînsul stratig preste oşti, cum dzîcem noi hatman.* DOS.; **2.** şef militar, comandant al unor operaţii de anvergură, maestru în strategie; strategist: *într-un război atomic nu se mai pune problema să existe strategi*; **3.** persoană capabilă să coordoneze un plan de acţiune, să-i manevreze abil pe ceilalţi, în vederea atingerii unui scop: *el era strategul partidului*; (şi: (înv.) **stratig**). [Din lat. ***strategus***, gr. mod. ***stratigós***, fr. ***stratège***].

stratégic, ~ci, strategică, ~ce a. **1.** care ţine de strategie, referitor la strategie: *unificarea administrativă, financiară, strategică şi diplomatică.* GHICA; **hartă strategică**, harta militară utilizată în coordonarea operaţiunilor militare; **2.** conform cu regulile strategiei militare; foarte important, esenţial din punctul de vedere al strategiei militare: *războiul ăsta a cunoscut ceea ce se numeşte retragere strategică.* PETR.; **3.** important pentru desfăşurarea operaţiilor militare; care favorizează desfăşurarea operaţiilor militare: *punct strategic; poziţie strategică;* **4.** care conferă un avantaj (faţă de un adversar, concurent): *grîul are o importanţă strategică;* **5.** puternic sub aspect financiar: *investitor strategic;* **6.** aranjat, trucat: *meci strategic.* [Din fr. ***stratégique***].

strategíe, strategii f. **1.** partea cea mai importantă a artei militare, care se ocupă cu pregătirea, planificarea şi purtarea războiului; disciplină militară care studiază marile operaţii de război, pregăteşte planurile marilor bătălii etc.: *războiul defensiv, socotindu-l ca o parte a strategiei sau a politicii războiului, s-a adus la cea mai mare perfecţie de români.* BĂLC.; **2.** plan de acţiuni coordonate în vederea atingerii unui scop; abilitate în a folosi toate mijloacele disponibile, împrejurările, condiţiile etc. favorabile în vederea atingerii scopului propus: *continuu o strategie care mă amuză.* EL. [Din fr. ***stratégie***].

strategíst, strategişti m. (înv.) strateg: *generaţiunile viitoare vor putea uita şi pe diplomat şi pe strategist ..., dar lumea nu va uita niciodată pe inventori.* GHICA. [Din fr. ***stratégist***].

stratifică, stratífic vb. **1.** (tr.) a grăbi încolţirea seminţelor de pomi fructiferi sau a butaşilor prin efectuarea unei stratificări; **2.** (tr. şi refl.) a (se) aşeza, a (se) depune în straturi: (fig.) *poezia ... se stratifică încet-încet în fiinţa mea.* SAD.; **3.** (tr. şi refl.) a lua sau a da formă de straturi suprapuse; **4.** (geol.; tr.) a determina o stratificare. [Din fr. ***stratifier***, lat. ***stratificare***].

stratificáre, stratificări f. **1.** acţiunea de a (se) stratifica şi rezultatul ei; stratificaţie; **2.** procedeu de grăbire a încolţirii seminţelor de pomi fructiferi şi a butaşilor, prin aşezarea lor în straturi suprapuse, izolate cu turbă, muşchi, nisip etc., în vederea asigurării unor condiţii optime de umiditate şi de temperatură; **3.** aşezare, dispunere în straturi: (fig.) *Hasdeu a emis principiul de stratificare în cercetarea istorică a influenţei orientale;* **4.** (geol.) stratificaţie: *stratificările unui munte.* AL. [V. ***stratifica***].

stratificát, ~ţi, stratificată, ~e a. alcătuit din straturi suprapuse; aşezat în straturi: *roci stratificate*. [V. ***stratifica***].

stratificăţie, stratificaţii f. (mod de) dispunere a rocilor sedimentare în straturi suprapuse; formaţie sedimentară alcătuită din straturi suprapuse; stratificare: *stratificaţie de gresie*; (fig.) *prospectare a stratificaţiilor sufleteşti*. R.L.; (şi: (înv.) **stratificaţiune**). [Din fr. ***stratification***].

stratificaţiúne f. v. stratificaţie.

stratifórm, ~i, stratiformă, ~e a. (geol.) cu aspect de conglomerat de straturi: *roci stratiforme*. [Din fr. ***stratiforme***].

stratíg m. v. strateg.

stratigráfic, ~ci, stratigrafică, ~ce a. care aparţine stratigrafiei, referitor la stratigrafie: *cercetări stratigrafice*. [Din fr. ***stratigraphique***].

stratigrafíe, stratigrafii f. ramură a geologiei care studiază formaţiunile geologice ale scoarţei terestre pentru a restabili succesiunea lor de formare, pentru a determina vîrsta lor, precum şi legile evoluţiei globului pămîntesc. [Din fr. ***stratigraphie***].

stratilát, stratilaţi m. (înv.; rar) hatman: *acesta svintul mare mucenic ... era stratilat, adecă hatman pre oşti*. DOS. [Din gr. mod. ***stratilátis***].

stratocamíl, stratocamili m. (înv.) struţ: *o ştimă ..., o ciută nevăzută, asemenea stratocamilului, vasiliscului sau inorogului*. CĂRT. (şi: **stratocamilă**). [Din sl. ***stratocamilŭ***].

stratocamílă f. v. stratocamil.

stratocúmulus m. formaţie de nori aflată la altitudini relativ joase, cu aspect de valuri, frecventă mai ales iarna. [Din fr. ***stratocumulus***].

stratojét, stratojeturi n. avion cu reacţie destinat zborului în stratosferă. [Din engl. ***stratojet***].

stratopáuză f. zonă de tranziţie între stratosferă şi mezosferă. [Din fr. ***stratopause***].

stratopedárh, stratopedarhi m. (înv.; rar) comandant de tabără militară: *era un mare boiarin, puternic hatman preste oşti, stratopedarh*. DOS. [Din gr. mod. ***stratopedárhis***].

stratórnic, stratornici m. nume dat postelnicului în Ţara Românească. [Din sl. ***stratornikŭ***].

stratosféră f. parte a atmosferei, între troposferă şi ionosferă, unde predomină deplasările orizontale ale aerului, formată din trei straturi izotermice: *turnurile disproporţionat săgetate spre stratosferă sînt ... de origină gotică*. BL. [Din fr. ***stratosphère***].

stratosféric, ~ci, stratosferică, ~ce a. **1.** care aparţine stratosferei, referitor la stratosferă; **2.** care poate executa zboruri în stratosferă: *avioane stratosferice*. [Din fr. ***stratosphérique***].

stratostát, stratostate n. vehicul aerian destinat zborurilor în stratosferă. [Din fr. ***stratostat***, germ. ***Stratostat***].

strátus m. formaţie de nori de mică altitudine, cu aspect de strat uniform, de culoare cenuşie, care produc burniţă şi zăpadă grăunţoasă. [Din lat., fr. ***stratus***].

stráţă, straţe f. registru în care se înscriu, într-o formă nesistematizată din punct de vedere contabil, toate operaţiile economice ale unei întreprinderi. [Din germ. ***Strazze***].

stră- element de compunere care indică vechimea, depărtarea în timp, intensificarea unei acţiuni, pătrunderea dintr-o parte în alta. [Lat. ***extra***].

străbáte, străbát vb. **1.** (tr. şi intr.) a trece prin ...; a pătrunde, a răzbate, a răzbi, a penetra: *iată lacul, luna plină, poleindu-l, îl străbate*. EM.; (fig.) *un fior rece de invidie grea mă străbătu*. PR.; **2.** (tr. şi intr.) a se face auzit, a ajunge pînă la ...; a pătrunde: *cîntecele prelungi ale flăcăilor străbăteau negurile toamnei*. MAT.; *zgomotul străbătu pînă la noi*; **3.** (fig.; tr. şi intr.) a privi atent, a examina insistent; a scruta: *ochiul străbate ... pînă la Cotroceni*. GHICA; **4.** (tr.) a uda tare (pînă la piele): *hainele lui erau străbătute de apă*. NEGR.; **5.** (intr.) a răzbate cu greu; a-şi face loc (înfruntînd obstacole); a se strecura: *lumea se-mbulzea să străbată-n sală*. VLAH.; (fig.) *cum străbăteam atît de greu din jalea mea adîncă*. EM.; **6.** (rar; intr. şi tr.) a reieşi[1], a decurge: *ironia amară care străbate din puţinele poezii ale răposatului*. MAIOR.; **7.** (tr.) a copleşi, a cuprinde, a domina: *ah! o vie fericire mă cuprinde, mă străbate*. AL.; **8.** (tr. şi intr.) a merge pe toată întinderea, pe tot cuprinsul, de la un capăt la altul; a cutreiera, a parcurge: *Italia ar trebui străbătută de la un capăt la altul*. GHEŢIE; *culoarul pe care îl străbăteam ... dădea spre mai multe săli*. PATAP.; **9.** (tr. şi intr.) a se întinde, a se desfăşura în toate părţile; a se împrăştia; a împînzi: *şosele moderne străbat această regiune*; **10.** (tr.) a răsfoi o carte, un ziar etc.; (p. gener.) a citi: *privea teancul de cărţi pe care mai avea să le străbată*. GAL. [*Stră-* + ***bate***].

străbátere, străbateri f. acţiunea de a străbate şi rezultatul ei; pătrundere, răzbire, parcurgere. [V. ***străbate***].

străbătătór, ~i, străbătătoáre a. **1.** care străbate prin ceva; pătrunzător: *umezeală străbătătoare*; **2.** scrutător, iscoditor, pătrunzător: *ochii negri, adînc străbătători*. VLAH.; **3.** care izbuteşte să ajungă, să pătrundă, să-şi facă loc undeva (înfruntînd obstacole); răzbătător; care nu se dă bătut; puternic: (fig.) *şi poate că nici este loc pe-o lume de mizerii pentr-un atît de sfînt noroc străbătător durerii*. EM.; **4.** care cutreieră o întindere de la un capăt la altul: *dragile noastre picioare tare-au fost străbătătoare*. POP. [***Străbate*** + *-ător*].

străbătút, ~ţi, străbătută, ~e a. care a fost parcurs: *cît reprezintă drumul deja străbătut?* [V. ***străbate***].

străbún, ~i, străbună, ~e a. **1.** strămoşesc, părintesc: *datini străbune*; **2.** străvechi: *domniţă, aste scule străbune le primeşte şi-n semn de mulţumire cu ele te găteşte*. AL.; *ca o vioară străbună plopul sună, răsună*. ST. // m., (rar) f. **1.** tată sau mama bunicului sau a bunicii, consideraţi în raport cu strănepoţii; străbunic, strămoş, răzbunic, străbunel: *ai pierdut vreun neam? ... – pe străbunul meu!* AL.; **2.** (mai ales la pl.) strămoş: *prea v-aţi bătut joc de limbă, de străbuni şi obicei, ca să nu s-arate-odată ce sînteţi – nişte mişei!* EM.; *vorbindu-ne corect şi frumos limba ... omenim astfel pe străbuni*. VIERU. [*Stră-* + ***bun***].

străbunél, străbunei m. (reg.) străbunic: *acolo şi-a avut aşezarea ... străbunelul meu*. SAD. [***Străbun*** + *-el*].

străbunésc, ~şti, străbuneăscă, ~eşti a. (înv.) strămoşesc; străvechi: *am stat ... dinaintea părereţilor ... înnegriţi de secoli ai cetăţilor străbuneşti*. OD. [***Străbun*** + *-esc*].

străbunícă, străbunici f. mama bunicului sau a bunicii, considerată în raport cu strănepoţii; răzbunică: *mama ei semăna ... cu ... străbunica mea*. R.L. [***Stră-*** + ***bunică***].

străbunic, străbunici m. străbun; strămoş: *aici sînt îngropaţi bunicul, străbunicul şi răsstrăbunicul meu*. GHEŢIE. [***Stră-*** + ***bunic***].

străbunícă, străbunici f. mama bunicului sau a bunicii, considerată în raport cu strănepoţii; răzbunică: *mama ei semăna ... cu ... străbunica mea*. R.L. [***Stră-*** + ***bunică***].

străchinár, străchinari m. meseriaş care face (şi vinde) străchini. [***Strachină*** + *-ar*].

străchineá, străchinele f. (pop.) străchinuţă: *luă 9 străchini străchinele*. POP. [***Strachină*** + *-ea*].

străchinoáie, străchinoaie f. augmentativ al lui strachină: *o străchinoaie de brînză cu smîntînă*. CR. [***Strachină*** + *-oaie*].

străchinúţă, străchinuţe f. diminutiv al lui strachină; străchinea, străchioară. [***Strachină*** + *-uţă*].

străchioáră, străchioare f. (pop.) străchinuţă. [***Strachină*** + *-ioară*].

străcură vb. v. strecura.

strădălnic, ~ci, strădalnică, ~ce a. (înv. şi reg.) sîrguincios, străduitor: *era moş Nichifor strădalnic şi iute la trebile lui*. CR. [Din sl. ***stradalĭnŭ*** „care suferă"].

strădánie, strădanii f. **1.** (înv.) suferinţă; chin: *strădania svîntului mare mucenic Iacov*. DOS.; **2.** silinţă, efort, sforţare pentru a realiza ceva, pentru atingerea unui scop; străduinţă, străduială: *adevăratul scop al strădaniilor noastre trebuie să fie acela de a ne aduce un strop de mulţumire şi bucurie*. GHEŢIE. [Din sl. ***stradanije*** „suferinţă"].

strădănui, strădănuiesc vb. (reg.; refl.) a se strădui: *cît s-o strădănui drăguţul cu învăţătura*. AL. [***Strădanie*** + *-ui*].

străduí, străduiesc vb. **1.** (înv.; intr.) a suferi, a se chinui: *un fecior al meu zace slab, foarte cumplit străduiaşte*. COR.; **2.** (refl.) a depune eforturi, a-şi da silinţa pentru a realiza ceva; a se căzni, a se trudi, a se sili, a se sîrgui: *ce sens are să lupţi, să te străduieşti, cînd nu există o noimă în zbaterea aceasta?* GHEŢIE; *străduieşte-te, bărbate, ş-adună multe bucate, că şi eu m-oi strădui pînă ce le-oi risipi*. POP. [Din sl. ***stradati***].

străduiálă, străduieli f. (rar) strădanie. [***Străduí*** + *-eală*].

străduínţă, străduinţe f. strădanie, sîrguinţă: *cumplit e cînd rodul străduinţei e amar*. SAD.; *în orice străduinţă există un scop*. PATAP. [***Străduí*** + *-inţă*].

străduíre, străduiri f. (rar) acţiunea de a se strădui şi rezultatul ei; străduinţă. [V. ***străduí***].

străduitór, ~i, străduitoáre a. (înv.) care se străduieşte; sîrguincios: *oameni străduitori şi cuminţi*. [***Străduí*** + *-tor*].

străduţă, străduţe f. diminutiv al lui stradă; stradelă: *stă pe o străduţă liniştită*. [***Stradă*** + *-uţă*].

străfigá[1], străfíg vb. (intr.) **1.** (pop.) a strănuta; **2.** (reg.) a sforăi; a necheza: *murgu ... stătu d-a străfiga*. POP. [Et. nec.; cf. ***strănuta***].

străfigă[2], străfíg vb. (reg.; tr.) a străpunge: *cu cuţitu te-am străfigat*. POP. [***Stră-*** + *(în)**fig*** (prez. ind. al lui *înfige*)].

străflocă, străfióc vb. (reg.) **1.** (refl. şi tr.) a (se) zbîrli; a (se) ciufuli: *şi pă cap să strófocă*. POP.; **2.** (tr.) a scărmăna lîna, fulgi etc.; a flocăi; **3.** (refl.; în forma **strofoca**; despre curcani) a se înfoia; **4.** (tr. şi refl.) a (se) părui[1]; a (se) bate: *o apucă de păr să o strofloace şi atît o strofloacă pînă o omorî*. POP.; **5.** (fig.; refl.; în forma **strofoca**) a se căzni; a se zbuciuma, a se agita: *nu te mai strofoca atîta!;* (şi: (reg.) strofoca). [***Stră-*** + ***floc***].

străformă, străformez vb. (reg. şi înv.; tr. şi refl.) a (se) transforma. [***Stră-*** + ***forma***].

străformáre, străformări f. (înv.) acţiunea de a (se) străforma şi rezultatul ei; transformare: *străformările limbii*. [V. ***străforma***].

străfulgerá, străfúlger vb. **1.** (intr.) a arunca fulgere, a fulgera tare; (p. ext.) a sclipi, a luci, a străluci (ca un fulger): *baionetele străfulgeră în lumină*. REBR.; **2.** (fig.; intr. şi tr.) a(-i) veni dintr-o dată, fulgerător un gînd, o idee etc.; a(-i) trece repede prin minte; a(-i) luci, a(-i) străluminа: *l-a străfulgerat amintirea ei*; **3.** (intr.; despre ochi) a scăpăra, a scînteia; **4.** (tr. şi intr.) a lovi pe neaşteptate (ca un fulger); a răpune: *a căzut străfulgerat de un infarct*; **5.** (fig.; tr.; despre sunete) a străbate cu iuţeală. [***Stră-*** + ***fulgera***].

străfulgeráre, străfulgerări f. **1.** acţiunea de a străfulgera şi rezultatul ei; **2.** fulgerare; (p. ext.) sclipire, strălucire (ca de fulger): *străfulgerarea lăncilor*; **3.** (fig.) apariţie bruscă, fulgerătoare a unui gînd, a unei idei etc.; (p. ext.) idee, imagine,

sentiment etc. venit brusc, fulgerător: *bîntuit de străfulgerările cugetului său neliniştit*; **4.** scăpărare, scînteiere a ochilor; **5.** (fig.) durată foarte scurtă: *să simţim, în străfulgerarea unei clipe, acel fior al perfecţiunii*. VLAH. [V. ***străfulgera***].

străfulgerátor, ~i, străfulgerătoáre a. (rar) care trimite fulgere; (p. ext.) scînteietor: *o viziune a munţilor pastorali străfulgerători de zăpadă*. CĂL. [***Străfulgera*** + *-tor*].

străfúnd, străfunduri n. loc aflat la mare adîncime; adînc, afund: *a răsunat undeva în străfundul minei o detunătură puternică*. GHEŢIE; (fig.) *lucrează în străfundurile lui educaţia religioasă cu imaginea unui Dumnezeu justiţiar*. CĂL. [***Străfund***].

străgălíe, străgălii f. **1.** (pop.) disc de oţel găurit care se montează la capătul osiei unui car, pentru a împiedica frecarea butucului roţii de podul carului: *ba se rupeau* [la car] *cuiele ..., ba podul osiei, ba stragalia, ba inima*. SOR.; **2.** (reg.) mic disc aflat în partea de sus a fusului de la masa olarului, care se învîrteşte şi pe care se dă forma lutului; **3.** (reg.; mai ales la pl.) podoabă (mai ales zurgălău) la hamuri: *p-un cal vînăt bidiviu, cu frîul cu străgalie, cu biciul cu măciulie*. POP.; (şi: (reg.) **stragalie**). [Din gr. mod. ***strangalía***].

străgheáţă, străgheţi f. **1.** (pop.) lapte închegat cu cheag, din care se face caşul; **2.** (reg.) lichid galben-verzui care se separă din lapte la prepararea brînzeturilor; (p. gener.) zer; **3.** (reg.) pastă obţinută din lapte închegat şi ou sau din lapte dulce, foi de pătrunjel şi săpun, încălzite la foc, folosită pentru vindecarea bubelor; apă cu puţin cheag, folosită în tratarea durerilor de cap şi a bubelor; **4.** (reg.) sînge închegat; cheag de sînge; (şi: **stregheaţă**). [Cf. lat. ***strangulatum***].

străgheţá, străgheţează vb. (pop.; refl.) a se transforma în străgheaţă; a se coagula. [De la ***străgheaţă***].

străín, ~i, străină, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care nu face parte din populaţia ţării în care trăieşte sau se află; (persoană) originară din altă regiune, localitate etc. decît cea în care trăieşte sau se află; (persoană) care aparţine altei comunităţi (etnice, religioase etc.) decît a majorităţii populaţiei unei ţări; venetic, pribeag: *fii mîndru cu străinii, dar respectă-i ca să te respecte*. GHEŢIE; *decît slugă şi argat la strein şi la bogat, mai bine vacar în sat*. Z.; **2.** (şi m., f.) (om) necunoscut: *venise multă lume străină la pomenire*; **3.** (şi m., f.) (persoană) care nu face parte dintr-o instituţie, dintr-o întreprindere, considerată în raport cu aceasta: *accesul străinilor este interzis*; **4.** (şi m., f.) (persoană) care aparţine altei naţiuni, altui stat; propriu, specific altui popor, altei ţări; (despre mărfuri, produse etc.) de import: *vor veni cu oşti streine şi vai de biata ţară*. NEGR.; *străinilor voi nu le-aţi spus că doine ca a noastre nu-s?* COŞB.; *vremea ... examinării elementelor civilizaţiei străine pentru a valida ceea ce e bun ... a trecut*. IBR.; (înv.) **ministerul** (sau **departamentul**) **afacerilor** (ori **treburilor**) **străine**, ministerul de externe: *logofăt al Departamentul treburilor străine*. CĂL.; **5.** (spec.) alta decît limba, dialectul matern sau limba oficială a ţării în care trăieşte; care aparţine sau provine din altă limbă decît cea maternă sau oficială: *vorbeşte multe limbi străine; s-au împrumutat numeroase cuvinte străine*; **6.** altul decît cel de origine, de baştină al cuiva: *aibi milă de familia mea rămasă ... în străine locuri*. CAR.; **7.** (şi m., f.) (persoană) care nu se află în relaţii apropiate (de rudenie, de prietenie etc.) cu cineva; (om) înstrăinat sufleteşte, dezrădăcinat: *te simţi străină-ntre ai tăi*. VLAH.; *intelectualii români sînt străini sufleteşte unui popor întreg*. CĂL.; **prin** (sau **printre, în, între**) **străini**, departe de casă; între necunoscuţi: *flăcăul ... se trezise prin străini*. CR.; **8.** nefamiliar; neobişnuit: *totul i se păru dintr-o dată străin ..., secretara, solicitatorii, totul*. GHEŢIE; **9.** lipsit de legătură, fără nici o contingenţă cu ceva; în afara preocupărilor cuiva: *el era străin de unelttirile clanului; problemele lingvistice îi sînt cu totul străine*; **10.** deosebit, diferit de mediul în care se află, de cum ar trebui să fie; bizar, ciudat, excentric, straniu: *nu simţiţi c-amorul vostru e-un amor străin?* EM.; **11.** care nu este proprietatea cuiva; care aparţine altuia: *fiul meu ... n-a furat avut străin*. ST.; **12.** de altă natură decît materia cu care este amestecat; (spec.) introdus accidental într-un organism, într-un organ: *găsise în făină tot felul de corpuri străine; are un corp străin în ochi*; (şi: (înv. şi pop.) **strein**). [Lat. ***extraneus***; cf. sl. ***stranînŭ***].

străină, străinez vb. **1.** (înv. şi pop.; refl. şi intr.) a (se) înstrăina de cineva sau de ceva; a (se) îndepărta: *o străină şi o lepădă de la moşie-i*. DOS.; **2.** (înv. şi pop.; refl.) a se înstrăina (de locul naşterii, de ţară); a părăsi: *ş-au lăsat casăle şi s-au streinat de moşiile lor pentru dînsul*. NEC.; **3.** (înv.; rar; intr.) a petrece un timp într-un loc străin; a pribegi: *Hristos, ce au streinat pre pămînt pentru noi*. DOS.; **4.** (înv.; tr.) a da altuia ceea ce aparţine cuiva; a înstrăina: (refl. pas.) *să nu se streinedze împărăţiia tatălui ei*. DOS.; (şi: (înv. şi pop.) **streina**). [De la ***străin***].

străinătáte, străinătăţi şi (fam.) **străinătăţuri** f. **1.** ţară, regiune situată dincolo de hotarele patriei cuiva; altă ţară, regiune decît cea baştinaşă: *mă întrebă dacă nu socoteam utilă o specializare în străinătate*. GHEŢIE; *cataloage... a noutăţilor de prin străinătăţuri*. D.; **2.** (înv.) pribegie: *pre cei tari ai pămîntului i-au dus la streinătate, den Ierusalim la Vavilon*. BIBLIA; **3.** mulţime de străini, de venetici; străinime: *de la Nistru pîn' la Tisa tot românul plînsu-mi-s-a că nu mai poate străbate de-atîta străinătate*. EM.; **4.** mediu străin, nefamiliar în care se află cineva: *în străinătate-mi, pămîntean în lacrimi, stau de veghe lîngă vatra mea de patimi*. BL.; (şi: (înv. şi reg.) **streinătate**). [***Străin*** + *-ătate*].

străinél, ~i, străineá, ~ele a. şi m., f. (pop.) diminutiv al lui străin; străinior: *străinel, bădiţul meu, de vrei să ştii ce sînt eu, întreabă tu florile*. AL. [***Străin*** + *-el*].

străinéşte adv. **1.** (reg. şi fam.) ca străinii, în felul străinilor: *se îmbracă străineşte*; **2.** (înv.; rar) într-o limbă străină: *moscalii, ruşii, bulgarii tot un neam sînt, fără alte numiri ce au străineşte, adecă la străini*. COSTIN. [***Străin*** + *-eşte*].

străiníme f. (reg.) **1.** mulţime de străini; **2.** străinătate: *de nu m-a dori nime, duce-m-oi prin străinime*. POP. [***Străin*** + *-ime*].

străiniór, ~i, străinioáră, ~e a. (pop.) străinel: *străiori, făr de părinţi*. POP.; (şi: **străior**). [***Străin*** + *-ior*].

străiníşm, străinisme şi (înv.) **străinismuri** n. ceea ce ţine de străinătate, specific străinilor; (spec.) cuvînt, expresie împrumutată dintr-o limbă străină (şi neasimilată); barbarism, xenism: *influenţa străinismului a fost mică*. BOL.; *străinismuri slavone*. OD. [***Străin*** + *-ism*].

străinomaníe f. (rar) admiraţie faţă de tot ce aparţine străinătăţii; manie de a folosi cuvinte, expresii străine: *am ridiculizat străinomania sa*. [***Străin*** + ***manie***].

străiór a. v. **străinior**.

străjác, străjace şi **străjacuri** n. (reg.) saltea (cu paie): *paturi în chip de sicrie umplute cu străjace de paie*. CĂL. [Din germ. ***Strohsack***].

străjár m. v. **străjer**.

străjér, străjeri m. **1.** plăieş (din Moldova); grănicer, străjă; (p. ext.) paznic: *un străjer îl întreabă*. CR.; *în turn străjerul sună din corn*. VLAH.; **2.** (şi f. **străjeră, ~e**) membru al străjeriei: *cînd se rostea deviza sau crezul străjerului, ne ridicam în picioare*. GHEŢIE; **3.** construcţie din piloni de lemn, montată lîngă paleea unui pod pentru a o proteja de loviturile plutelor; (şi: (înv. şi pop.) **străjar, strejar**). [***Străjă*** + *-ar*].

străjerésc, ~şti, străjereáscă, ~eşti a. care aparţine străjerului sau străjeriei, specific străjerului sau străjeriei; de străjer: *costum străjeresc*. [***Străjer*** + *-esc*].

străjeréste adv. ca străjerii, în felul străjerilor: *eram îmbrăcat străjereşte şi mă pregăteam să plec la şcoală*. GHEŢIE. [***Străjer*** + *-eşte*].

străjeríe, străjerii f. organizaţie pentru elevi, intitulată „Straja ţării", creată de regele Carol al II-lea (1937-1940); activitate specifică desfăşurată în cadrul acesteia: *s-a urcat pînă sus pe stîlpul pavilionului de străjerie, pe care ridicam noi în fiecare dimineaţă drapelul*. PR.; *în dimineaţa aceea aveam străjerie*. GHEŢIE. [***Străjer*** + *-ie*].

străjeríţă, străjeriţe f. străjeră: *a fost străjeriţă în copilărie*. [***Străjer*** + *-iţă*].

străjuí, străjuiesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a păzi pe cineva sau ceva; a sta de strajă; a veghea: *toată ziua strejuiau potecile*. BĂLC.; *fata mea are să se culce desară, ... iară voi să mi-o străjuiţi toată noaptea*. CR.; **2.** (înv. şi pop.; refl.) a se păzi: [i]*i va învăţa să se străjuiască ziua şi noaptea*. COR.; **3.** (fig.; tr.) a mărgini, a delimita ceva: *drumurile străjuite de şiraguri de plopi*. SAD.; (şi: (înv. şi pop.) **strejui**). [***Străjă*** + *-ui*].

străjuíre, străjuiri f. faptul de a străjui; pază, veghe: *cu străjuirea voastră era vai de pielea noastră!* CR.; (şi: **strejuire**). [V. ***străjui***].

străjuitór, ~i, străjuitoáre a. (înv.) care străjuieşte, păzeşte, veghează. // m. (înv.) paznic; (şi: **strejuitor**). [***Străjui*** + *-tor*].

strălímpede, strălimpezi a. (rar) foarte limpede, deosebit de clar: *rîu strălimpede*. R.L. [***Stră-*** + ***limpede***].

strălúc, străluci m. insectă din ordinul coleopterelor, de culoare verde sau roşcată, cu luciu metalic, cu aripile albastre-verzui, ale căror larve trăiesc mai ales pe trunchiuri de salcie (*Aromia moschata*). [De la ***străluci***].

strălucí, strălucesc vb. (intr.) **1.** a produce, a răspîndi o lumină vie; a lumina, a luci; a străluminа: *stelele strălucesc de o mai vie lumină*. NEGR.; *cerul s-a limpezit şi străluceşte ca în copilăria lumii*. SAD.; **2.** a reflecta lumină; a sclipi, a scînteia, a sticli: *galbeni care străluceau la soare*. CR.; *stropi răzleţi strălucirăi pe parbrizul maşinii*. GHEŢIE; **3.** a da impresia de strălucire (prin curăţenie, prin albeaţă): *casa străluceşte de curăţenie*; **4.** a avea în priviri o strălucire vie, specifică; a scăpăra: *ochii lui ... străluceau pare că de putere şi energie*. EM.; **5.** (fig.) a se distinge, a se remarca prin calităţi, prin fapte excepţionale; a se evidenţia, a bria, a eclata, a străluminа: *nu străluceşte nici prin mijloacele sale intelectuale, nici prin cunoştinţe*. BOL.; *se sileşte să iasă în lume, să strălucească prin bună prezentare*. CĂL. [***Stră-*** + ***luci***].

strălucínd, ~zi, strălucíndă, ~e a. (înv.) care răspîndeşte, care reflectă lumină; strălucitor: *călcat-am multe ţări pe lume condus de-o strălucindă stea*. AL.; *cîmpia strălucindă de mii de briliante ce varsă aurora*. OD. [V. ***străluci***].

strălucíos, ~şi, strălucioásă, ~e a. (înv. şi pop.) strălucitor: *obrazul negru strălucios*. CAR. [***Străluci*** + *-os*].

strălucíre, străluciri f. **1.** acţiunea de a străluci şi rezultatul ei; **2.** lumină vie, strălucitoare (răspîndită, reflectată); străluciu, strălucoare, străluminare: *nu pot suferi strălucirea soarelui*. NEGR.; *lovită pieziş, de ultimele raze ale soarelui, cîmpia răsfrînge o strălucire fumurie, ca a argintului vechi*. GHEŢIE; **3.** scăpărare, sclipire a ochilor, a privirii, provocată de o stare emoţională specială: *ochii nu mai aveau acea sălbatică şi noptoasă strălucire*. EM.; **4.** (fiz.) mărime fotometrică care caracterizează senzaţia de luminozitate creată de sursele de lumină, egală

cu raportul dintre intensitatea luminoasă a sursei şi proiecţia ariei sale pe direcţia de observaţie; luminanţă; **5.** (astr.) iluminarea produsă de un astru dependentă atît de energia totală emisă de acesta, cît şi de natura receptorului şi de distanţa pînă la el; **6.** (fig.) frumuseţe, mîndreţe, splendoare: *mai mare strălucire şi gingăşie ... nu se mai văzuse sub soare.* ISP.; **7.** (fig.) bogăţie, fast, lux, măreţie: *un bal mascat de cea mai înaltă strălucire.* CAR.; **8.** (fig.) mărire, glorie; renume: *să trăiască-a ta mărire ani mulţi, plini de strălucire.* AL. [V. ***străluci***].

strălucít, ~ţi, strălucită, ~e a. **1.** strălucitor, sclipitor: *se văzură nişte palaturi strălucite de podoabe, încît la soare te puteai uita, dară la dînsele, ba.* ISP.; **2.** scăpărător, scînteietor: *ochii săi străluciţi se aprinseră în fundul capului.* EM.; **3.** (fig.) care denotă eleganţă, lux, opulenţă; bogat; fastuos, grandios; strălucitor: *da baluri strălucite.* NEGR.; (adv.) *caii mai strălucit împodobiţi decît la persieni.* SAD.; **4.** (fig.) care iese din comun prin calităţi, prin valoare; remarcabil, excepţional; perfect, desăvîrşit; celebru, ilustru, reputat, renumit; sclipitor; strălucitor: *stau atîtea personaje strălucite.* CAR.; *făcu o carieră strălucită în baroul clujean.* GHEŢIE; **5.** (fig.) eroic, glorios: *un tron întărit prin atîtea izbînzi strălucite.* BĂLC. [V. ***străluci***].

strălucitór, ~i, strălucitoáre a. **1.** care străluceşte, care produce, care răspîndeşte lumină; lucitor, strălucit, străluminat: *scînteile strălucitoare ale licuricilor.* OD.; **2.** care reflectă lumină; scînteietor, sclipitor, străluminos: *de departe se văd turnurile strălucitoare ale Iaşilor.* EM.; *o urmărea cum se roteşte pe parchetul strălucitor.* GHEŢIE; **3.** cu mult soare; luminos, însorit: *după cîteva zile de ploi straşnice, avem, în sfîrşit, vreme strălucitoare.* CAR.; **4.** intens, viu, lucios: *albastru strălucitor;* **5.** care dă impresia de strălucire (prin curăţenie, prin albeaţă): *dinţi albi, strălucitori;* **6.** cu o strălucire vie, specifică (trădînd emoţie); expresiv: *cu ochii strălucitori ca nişte spini de diamant.* GAL.; **7.** (fig.) bogat, grandios, fastuos; strălucit: *bordeiul ... se prefăcuse într-un palat mult mai strălucitor decît al împăratului.* CR.; **8.** (fig.) fermecător, elegant; radios: *e stăpîna casii, mai strălucitoare ca totdeauna.* CAR.; **9.** (fig.) excepţional, strălucit; răsunător: *a avut un succes strălucitor;* **10.** (fig.; înv.) important, deosebit: *cereau o răzbunare strălucitoare.* BĂLC. [***Străluci*** + *-tor*].

strălúciu, strălucіuri n. strălucire: *licărirea aurului, străluciul cristalelor.* ARG. [De la ***străluci***].

strălucoáre, strălucori f. (înv. şi reg.) strălucire: *strălucorile pietrilor celor scumpe.* DOS. [***Stră-*** + ***lucoare***].

străluminá, străluminez vb. (intr. şi tr.) **1.** (rar) a lumina puternic; a străluci: *ca fulgerul de la răsărit la apus au străluminat.* BĂLC.; **2.** (fig.) a(-i) veni dintr-o dată, fulgerător un gînd, o idee etc.; a(-i) trece repede prin minte; a(-i) luci, a(-i) străfulgera: *apoi m-a străluminat o idee.* CF.; **3.** (fig.) a învăţa, a cultiva pe cineva; a lumina: *pre mulţi au străluminat cu dăscălia dogmatelor.* DOS.; **4.** (fig.; înv.) a se distinge, a se remarca, a străluci: *străluminară ... în filozofie.* DOS. [***Stră-*** + ***lumina***].

străluminăre, străluminări f. acţiunea de a străluminа şi rezultatul ei; strălucire; sclipire: *surîse o clipă, ca o străluminare.* PR. [V. ***străluminа***].

străluminát, ~ţi, străluminată, ~e a. (înv.) **1.** strălucitor: *stelele ceriului era mai străluminate.* DOS.; **2.** (fig.) ilustru, renumit: *au pornit toate puterile sale asupra străluminatului şi adevărat nebiruitului Leopoldos.* N.COSTIN. [V. ***străluminа***].

strălumínă, strălumini f. (înv.) lumină: *să sculă luminat la obraz cu strălumină nepovestită şi minunată.* DOS. [***Stră-*** + ***lumină***].

străluminătór, străluminători m. (înv.; rar) propovăduitor: *Domnul străluminătoriul mieu şi mîntuitoriul mieu.* DOS. [***Stră-*** + ***luminător***].

străluminós, ~şi, străluminoásă, ~e a. (înv.) strălucitor; (p. ext.) transparent: *prin străluminoşi părţii ei* [de porfir] *lumina candilelor pătrundzînd.* CANT. [***Stră-*** + ***luminos***].

strămătúră, strămături f. **1.** (înv. şi pop.) lînă toarsă şi vopsită în diferite culori, folosită la ţesut, la cusut şi la brodat: *cojocele şi bundiţi ... cusute frumos cu felurite strămături.* POP.; **2.** (reg.) destrămătură; **3.** (înv.; rar) franj. [***Stramă*** + *-ătură*; cf. lat. ***extramatura***].

strămóş, ~i, strămoáşă, ~e m., f. **1.** persoană care a trăit cu cîteva generaţii înaintea cuiva şi care aparţine aceleiaşi familii; (la m. pl.) generaţii anterioare, înaintaşii unui neam, ai unui popor; predecesor, străbun: *dar lăsaţi măcar strămoşii ca să doarmă-n colb de cronici, din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.* EM.; *nu prea ştiau să scrie strămoşii noştri, ..., dar erau drepţi ca patriarhii.* PETR.; **din moşi-strămoşi**, v. **moş**; **2.** străbun, străbunic: *din strămoşi am apucat, ca s-o ştie-aşa nepoţii.* COŞB. [***Stră-*** + ***moşi***].

strămoşésc, ~şti, strămoşeáscă, ~eşti a. care aparţine strămoşilor, referitor la strămoşi; moştenit de la strămoşi; străvechi: *slava strămoşească pe strămoşi cinsteşte.* ALEX.; *păcatul e strămoşesc, e gravitaţie ereditară şi socială, mîntuirea e încordare personală.* STĂNIL. [***Strămoş*** + *-esc*].

strămoşéşte adv. ca strămoşii; după obiceiul strămoşilor: *joacă hora strămoşeşte.* [***Strămoş*** + *-eşte*].

strămoşíe, strămoşii f. (înv.) calitatea de strămoş; (p. ext.) moştenire de la strămoşi: *acest ţinut, ilustrat prin strămoşia a trei dinastii române.* EM.; *strămoşiile şi glia merg cu genealogia.* ARG. [***Strămoş*** + *-ie*].

strămur, strămuri m. (înv.) **1.** strămurare; **2.** (fig.) imbold; pornire, instinct: *toate aceste variaţiuni ale ortografiei arată ... un strămur orb de a imita o ortografie străină.* C.L. [De la ***strămura***].

strămurá, strămur vb. (înv.; tr.) **1.** a înţepa (cu strămurarea); **2.** (fig.) a îndemna; a aţîţa. [De la ***strămurare***].

strămuráre, strămurări f. **1.** (înv. şi pop.) băţ lung, ascuţit (cu un ac în vîrf) sau nuia, prăjină cu vîrf de fier, cu care se îndeamnă vitele la mers; strămurariţă, strămur; (p. restr.) ac mare, ghimpe: *cînd au fost arînd ... cu leşii, i-au fost împungînd cu strămurările, ca pre boi.* NEC.; [sînt] *isteţe şi harnice, nu trebuie să le împingi din spate cu strămurarea.* GHEŢIE; **a nu-i ajunge cuiva cu strămurarea la nas**, a fi foarte îngîmfat, a nu-i (mai) ajunge cu prăjina la nas: *mulţi din pretinşii noştri nobili de astăzi, cărora nu le ajungi cu stremurarea la nas, datoresc celebritatea şi averea lor otcupurilor.* GHICA; **2.** (pop.) mlădiţă: *de-i trece prin luncuşoară şi-i tăia o strămurare, a fi pentru a dumitale soţioară.* POP.; **3.** (fig.; înv. şi reg.) îndemn, imbold; aţîţare: *ascute-ţi condeiul şi-l prefă în stremurare pentru pedanţii greceşti.* AL.; *asemenea zvoană ... a părut a fi ... o strămurare năprasnică dată urdiei.* SAD.; (şi: **stremurare**). [Lat. ****stimularia*** (<***stimulus***)].

strămurárіţă, strămurariţe f. (pop.) strămurare: *dă-i cu strămurariţa şi în sus şi în jos.* POP.; **a nu-i ajunge cuiva cu strămurariţa la nas**, a fi foarte îngîmfat: *fudulă să nu-i ajungi cu strămurariţa la nas.* DELAVR. [***Strămurare*** + *-iţă*].

strămută, strămút vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) muta în alt loc, în altă parte; a (se) deplasa din locul în care se află; a (se) străpurta, a străpune: *pe locuitorii litoralului ... el îi strămută cu aşezările mai înlăuntrul ţării.* EM.; *familii întregi de mocani din Ardeal s-au strămutat pe valea Bistriţei.* CĂL.; (fam.) **a strămuta cuiva fălcile** (sau **căpriorii**), a lovi puternic peste obraz: *şi-i arde ... cîteva perechi de palme de-i strămută căpriorii.* CAR.; **2.** (refl.) a-şi schimba domiciliul, sediul; a se muta: *dori ca palatul să se strămute într-o pădure.* ISP.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) transfera dintr-un serviciu în altul; a (se) permuta: *mulţi profesori au fost strămutaţi;* **4.** (jur.; tr.) a dispune o strămutare; **5.** (înv. şi reg.; tr.) a schimba, a modifica: (refl. pas.) *legiuiesc ca în veci să nu se mai strămute asta pravilă.* NEGR.; **6.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) transforma, a (se) preface, a (se) preschimba: *ascuns giudeţul lui Dumnezeu toate gîndurile omeneşti le strămută.* COSTIN. [Lat. ****extramutare*** (=***transmutare***)].

strămutáre, strămutări f. **1.** acţiunea de a (se) strămuta şi rezultatul ei; mutare, transferare, permutare, străpunere; **2.** (jur.) măsură prin care un proces este trimis spre judecare de la o instanţă la alta de acelaşi grad sau de la un organ de urmărire penală la altul, prin dispoziţia organului superior. [V. ***strămuta***].

strămutát, ~ţi, strămutată, ~e a. stabilit în altă parte (cu locuinţa, cu sediul). [V. ***strămuta***].

strănepót, ~ţi, strănepoátă, ~e m., f. **1.** copil al nepotului sau al nepoatei de fiu sau de fiică, considerat în raport cu bunicii; copil al nepotului de frate sau de soră, considerat în raport cu unchii şi cu mătuşile sale; răznepot: *un strănepot al marelui Mircea.* HASD.; **2.** (m.; de obicei la pl.) posteritatea cea mai depărtată; descendenţi, urmaşi (îndepărtaţi); viţă: *acum lumea... ştie că sîntem strănepoţi ai lui Traian.* GHICA; *cred că e strănepot de prinţi pecenegi.* SAD. [***Stră-*** + ***nepot***].

strănicí, strănicesc vb. (înv.; intr.) a călători; a pribegi: *din Nazaret în Ierusalim strănici, din cetate în cetate.* VARL. [De la ***stranic***].

strănút[1], strănuturi n. eliminare cu zgomot caracteristic, pe nas şi pe gură, a aerului din plămîni, printr-un act reflex brusc şi violent al muşchilor expiratori, declanşat de excitaţii nervoase; strănutat, strănutare: *răcise şi strănuturile se înteţeau.* [De la ***strănuta***].

strănút[2], ~ţi, strănută, ~e a. şi m., f. (înv. şi pop.) (cal) cu o pată albă pe nas sau pe bot: *eu mulţi cai că mi-am văzut, da ca murgu n-am găsit, dungă neagră pă spinare şi stărnut pe dreapta nare.* POP.; (şi: (reg.) **stărnut**). [De la ***strănuta***; cf. lat. ***sternutus***].

strănută, strănút vb. (intr.) **1.** a elimina cu zgomot caracteristic, pe nas şi pe gură, aerul din plămîni, printr-un act reflex brusc şi violent al muşchilor expiratori; a străfiga[1]: *tuşeşte straşnic şi strănută.* CAR.; **2.** (reg.) a sforăi: *murgul, daca mirosea ..., începea a strănuta.* POP. [Lat. ***sternutare***].

strănutáre, strănutări f. acţiunea de a strănuta şi rezultatul ei; strănut[1], strănutat. [V. ***strănuta***].

strănutát, strănutaturi n. faptul de a strănuta; strănut[1], strănutare: *va face un semn printr-un strănutat repetat ... să iasă afară.* FIL. [V. ***strănuta***].

strănutátór, ~i, strănutătoáre a. (rar) care strănută; care produce strănut[1]. // f. numele unor plante din familia compozitelor: **a)** plantă cu frunzele lanceolate, cu flori albe-gălbui dispuse în capitule, cu fructele achene; rotoţele, scînte(i)uţe-albe (*Achillea cartilaginea*); **b)** (reg.) rotoţele-albe (*Achillea ptarmica*); **c)** coada-şoricelului (*Achillea millefolium*). [***Strănuta*** + *-ător*].

străpúne, străpún vb. (înv.; tr.) a strămuta; a transfera; a transforma. [***Stră-*** + ***pune***].

străpúnere, străpuneri f. (înv.) acţiunea de a străpune şi rezultatul ei; strămutare; transformare. [***Stră-*** + ***punere***].

străpungátór, ~i, străpungătoáre a. **1.** care (pare că) străpunge; pătrunzător, sfredelitor: *în cele dintîi raze ale soarelui ... ca nişte suliţi străpungătoare, el ieşi din casă.* MAT.; **2.** (fig.) cercetător, iscoditor: *parcă ar fi ştiut că mă întîlneşte, cu ochii străpungători, dincolo, în prag.* EL.; **3.** (fig.) intens, acut, violent: *durere străpungătoare.* [***Străpunge*** + *-ător*].

străpúnge, străpúng vb. **1.** (tr.) a înfige în ceva un obiect cu vîrf ascuţit (făcîndu-l să răzbată în partea cealaltă); a ucide cu o armă ascuţită: *îi scoate limba afară, i-o străpunge cu acul.* CR.; *peste Radul năvălea cu cinci lănci îl străpungea.* POP.; (fig.) *bocetele lor au să-mi străpungă inima ca un cuţit ştirb.* SAD.; **2.** (tr.) a perfora, a găuri: *cuiul a străpuns ţeava*; (fig.) *putea să străpungă, ca un scorpion, platoşa sorţii.* CĂRT.; **3.** (tr. şi intr.) a se face auzit, a ajunge pînă la ...; a străbate: *rămînea singur ascultînd şuierele trenurilor, străpungînd slăvile.* TEODOR.; **4.** (fig.; tr. şi intr.) a pătrunde cu ochii, cu privirea: *nemişcat străpunge cerul cu ochiul lui de Prometeu.* GOGA; **5.** (fig.; tr.) a cuprinde, a copleşi, a domina: *eram străpuns de milă.* SAD.; **6.** (intr. şi tr.) a izbuti să pătrundă, să treacă prin ...: *uşa slugărească ... nu putea să fie străpunsă de duşmani.* GAL.; **a străpunge frontul** (sau **prima linie**), a pătrunde dincolo de linia de apărare a inamicului; **7.** (tr.) a realiza legătura dintre două lucrări miniere subterane; **8.** (sport; tr.) a depăşi, în cadrul jocului, apărarea echipei adverse; **9.** (refl.; despre un izolator electric) a se distruge (total) sub acţiunea unei descărcări electrice care-l traversează; a se împuşca. [Lat. ***extrapungere*** (=***transpungere***) sau ***străː*** + ***punge***].

străpúngere, străpungeri f. acţiunea de a (se) străpunge şi rezultatul ei; pătrundere; perforare; răzbire; împuşcare. [V. ***străpunge***].

străpúns, ~şi, străpunsă, ~e a. străbătut; perforat, găurit: *vreau parcă să prindă şi nu mai au mîini, vreau strigăt, şi-au gura străpunsă.* COŞB. [V. ***străpunge***].

străpurtá, străpórt vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) strămuta: *îndată ce vine luna iulie o mare parte din Anglia se străpoartă în Sviţera.* I.NEGR. [***Străː*** + ***purta***].

străputére, străputeri f. (reg.) din **străputeri**, din răsputeri: *avea Sanda prilej bun să strige din străputeri, suduind.* POP. [***Străː*** + ***putere***].

strărománˈ, ~i, strărománă, ~e m., f. (m.; la pl.) populaţie romanică aflată la nordul şi la sudul Dunării, în a doua jumătate a mileniului I, care s-a ramificat în dacoromâni, aromâni, meglenoromâni şi istroromâni; (şi la sg.) persoană aparţinînd acestei populaţii: *comunitatea strămînilor.* // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii sau limbii ei, referitor la această populaţie sau la limba acesteia: *epoca strămînă.* // f. protoromână: *S. Puşcariu a folosit termenul „strămînă".* [***Străː*** + ***român***; cf. germ. ***Urrumänische***].

străstuí, străstuiesc vb. (înv.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) chinui: *coaperi-mă de faţa necuraţilor ce m-au străstuit.* COR.; **2.** (intr.) a trudi: *împreună mărturisirăˈ şi străstuirăˈ cu svîntul Avian.* DOS. [Din sl. ***strastovati***].

străstuiáiă, străstuieli f. (înv.; rar) trudă; strădanie: *pentru firea lor cea isteaţă şi nevoinţa şi străstuiala ... mai presus la-nălţîme zburaţi să feceră [ei] în filosofie.* DOS. [***Străstui*** + ***-eală***].

străstuíre, străstuiri f. (înv.; rar) trudă; sîrguinţă: *atîta să nevoiră şi învăţară cu ascuţîtul firii ... şi cu străstuire.* DOS. [V. ***străstui***].

străşnicí, străşnicesc vb. **1.** (înv.; tr.) a trata pe cineva cu asprime, cu severitate; a înfricoşa, a intimida (cu ameninţări): *împăratul ... străşnici tot palatul nu cumva a-l supăra.* PANN; *n-are nici un drept de a ne străşnici pe noi.* OD.; **2.** (reg.; refl.) a se mînia; **3.** (rar; tr.) a păzi cu străşnicie; a străjui: *lungă vreme a străşnicit plaiurile.* DELAVR. [De la ***străşnic***].

străşnícíe, străşnicii f. **1.** tratament sever, dur aplicat cuiva; asprime, severitate, intransigenţă; rigoare, stricteţe: *nouă ne trebuie un guvern tare, o mînă de fier, ordine şi străşnicie.* GHICA; *ţinuseră cu străşnicie Postul cel mare.* GHEŢIE; **2.** forţă, putere, tărie; vigoare: *căzînd jos cu mare străşnicie, [buzduganul] s-a cufundat în fundul pămîntului, de s-au zguduit temeliile lumii.* CR. [***Străşnic*** + ***-ie***].

străşuná, străşunez vb. (reg.) **1.** (tr.) a-i căşuna pe cineva: *moroii din Bulzeşti sînt arţăgoşi; cînd le străşunează din ceva pe cîte unul ... îl fac cîrpă.* SOR.; **2.** (refl. impers.) a i se năzări: *ce i s-o fi mai străşunat?* POP. [Cf. ***căşuna***].

strătălá, strătái vb. (pop.; tr.) a întretăia; (p. ext.) a străbate: *cărări ispititoare străbate poienile şi s-adîncesc în desişuri.* VLAH. [***Străː*** + ***tăia***].

strătorícă, strătorici f. (bot.; reg.) ventrilică (*Veronica officinalis*). [Et. nec.].

străţése, străţés vb. (rar; tr.) a întreţese: *liane şi flori de apă ... să-mi străţese părul şi barba cu firele lor.* EM. [***Străː*** + ***ţese***].

străvăzătór, ~i, străvăzătoáre a. (înv.) străveziu: *luna lucea în cer printre nouri străvăzători, argintii.* SAD. [***Străː*** + ***văzător***].

străvéchi, ~chi, străveche, ~chi a. **1.** care datează de foarte multă vreme; care durează de mult timp; foarte vechi, secular: *o descoperire ce am făcut într-un străvechi manuscris.* NEGR.; *după un obicei străvechi ..., Învierea se prăznuia dimineaţa, în preajma ivirii zorilor.* GHEŢIE; **din străvechi**, din trecut; de demult: *eu ... stăpînesc din străvechi locul meu.* CAR.; **2.** (glumeţ) vechi; uzat: *o umbrelă străveche*; **3.** strămoşesc, străbun: *să respectăm legile noastre străvechi*; **4.** care ţine de preistorie, de antichitate, de începuturile omenirii, de originea existenţei cuiva sau a ceva; arhaic, primitiv, antic: *ş-acum luna argintește tot Eghipetul antic, ş-atunci sufletul visează toat-istoria străveche.* EM.; *străvechiul Banchet platonic.* CĂL. [***Străː*** + ***vechi***].

străvechíme, străvechimi f. însuşirea a ceea ce este străvechi; vremuri îndepărtate; (p. restr.) antichitate: *înştiinţaţi de semnele adunate din străvechime, pescarii nu le dau răgaz.* VOIC.; *argumentele statorniciei fiinţei noastre, ... pomenite din străvechime.* R.L. [***Străvechi*** + ***-ime***].

străvedeá, străvád vb. (tr. şi refl.) a (se) vedea (vag) printr-un obiect transparent; a (se) întrevedea, a (se) întrezări; (p. ext.) a (se) oglindi: *ţară lîngă ţară şi popor ca prin neguri alburie se strevăd şi se prefac în întinsă-mpărăţie.* EM.; (fig.) *se strevede toată prin fustă.* ST.; (şi: **strevedea**). [***Străː*** + ***vedea***].

străvestí, străvestesc vb. (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) travesti[2]: *străvestit într-o haină ţărănească, ... nemic nu era mai lesne decît a ieşi pe dindosul armatei.* HASD. [***Străː*** + ***(în)veşti***; cf. fr. ***travestir***].

străvezíme, străvezimi f. (rar) transparenţă: *trandafiri galbeni ... căpătau străvezimi de ceară.* M.CAR. [***Străveziu*** + ***-ime***].

străvezíu, ~ii, străvezie, ~ii a. **1.** transparent: *caii călcau ... pe gheaţa străvezie ca sticla.* CĂRT.; **2.** limpede, clar: *apă străvezie*; **3.** lipsit de nori; senin, luminos: *cer străveziu*; **4.** diafan: *văl străveziu*; **5.** lipsit de consistenţă; imaterial: *în lumina subţire ... vedeam o apariţie străvezie.* ST.; **6.** cu pielea albă, fină sau palidă; delicat, plăpînd; foarte alb, fin, delicat; (p. ext.) foarte slab, anemic: *iar umbra feţei străvezii e albă ca de ceară.* EM.; *cîteva picături de sînge colorară pielița străvezie a obrazului.* GHEŢIE; *copilul era străveziu cînd au ajuns la spital*; **7.** (fig.) uşor de înţeles; clar, evident: *toate erau limpezi, străvezii şi convingătoare.* REBR. [***Străvedea*** + ***-iu***].

streájă f. v. **strajă**.

streámţă f. v. **zdreanţă**.

streang n. v. **ştreang**.

streánţă f. v. **zdreanţă**.

streáşină, streşini şi (rar) **streaşini**, (pop.) **streşine** f. **1.** prelungire a acoperişului unei construcţii în afara zidurilor pentru a le apăra de ploaie; (spec.) jgheab de scurgere a apelor de ploaie, montat la marginea acoperişului caselor; uluc: *casa fără streaşină mie mi-a fost urîtă.* SOR.; *o ploaie putredă de toamnă ... făcea să ţîrîie interminent streşinile caselor.* GHEŢIE; **a(-şi) pune** sau **a(-şi) duce mîna** (sau **palma**) **streaşină la ochi** (ori **frunte**) sau (**deasupra**) **ochilor** sau (**a se uita, a sta etc.**) **cu mîna streaşină** (la sau **pe ochi, deasupra ochilor**), a(-şi) pune mîna cu palma la frunte, deasupra ochilor, pentru a se apăra de soare şi a vedea mai bine: *îşi punea palma streaşină ochilor şi ţintea arătarea ... ce se ivea.* VLAH.; **2.** acoperiş (de şindrilă, ţiglă etc.) cu care se acoperă unele garduri, porţi etc.: *întîia poartă cu streaşini şi crestături iese cu casa ei albă.* ARG.; **3.** partea clădită mai în afară la un stog, la o şiră etc., pe care se scurge apa de ploaie; **4.** (reg. şi glumeţ) bor (la pălărie); cozoroc (la şapcă): *am talie de modă, ... ş-o oboroacă de capelă cu streaşină.* AL.; *pălărie ... cu streaşină mică.* PETR.; **5.** ramurile copacilor din marginea unei păduri; poala pădurii: *sub streaşina-i de cetini.* EM.; *culcaţi sub străşini largi de ramuri.* VLAH.; *peste streşina făgetului trece ... o aburire de vînt.* SAD.; **6.** marginea de jos a caierului (din care se trage firul): [Chira] *cîntă, muindu-şi pripit degetele de sub streaşina caierului.* DELAVR.; **7.** (înv.; rar) cort: *trăind sub cort sau streaşină.* N.COSTIN; **8.** (înv.) etaj (al unei construcţii): *tînărul ... căzuse din a treia straşină.* ANTIM; (şi: (pop.) **straşină, streşină**). [Din sl. ****strěšina*** sau ***strěha***; cf. bulg., ucr. ***strešina*** „acoperiş"].

strecătoáre, strecători f. **1.** (înv. şi pop.) strecurătoare: *cu strecătoarea şi cu doniţa în mînă.* POP.; **2.** (înv. şi reg.) ţesătură ţărănească rară din care se confecţionează haine; (p. ext.) haină ţărănească din asemenea ţesătură; (spec.) catrinţă; fotă: *cînd mă-mbrac în strecătoare, le sînt de batgioc în sărbătoare.* DOS. [***Strec***(***ura***) + ***-ătoare***].

stréche, streche f. **1.** numele mai multor specii de insecte diptere, care atacă animalele domestice: **a)** (şi **strechea vitelor**) insectă mare, cu corpul păros, negru sclipitor, ale cărei larve trăiesc ca paraziţi sub pielea cornutelor mari; sclepţ (*Hypoderma bovis*); **b)** (şi **strechea oilor**) insectă mare, cenuşie-brună, care îşi depune larvele în nările oilor de unde ajung în sinusurile frontale, provocînd moartea animalelor; sclepţ (*Oestrus ovis*); **c)** (şi **strechea cailor**) insectă mare, lunguiaţă, păroasă, cu pieptul gălbui şi cu două pete castanii pe aripi, care îşi depune ouăle pe pielea cailor, de unde larvele ajung în intestin; sclepţ (*Gastrophilus equi*); **d)** (înv. şi reg.) tăun (*Tabanus bovinus*); **a da strechea în cineva** sau **a lovi** (ori **a apuca, a împunge**) **pe cineva strechea** sau **a fugi ca** (**apucat**) **de streche**, **a)** (despre animale) a fi atacat de streche; a fi cuprins de spaimă provocată de insectele descrise mai sus; a da semne de neliniște, a o lua la fugă fără motiv, din senin; **b)** (despre oameni) a se agita fără motiv, a fi plin de neastîmpăr; **2.** (fam.) acces de furie, de nebunie: *giupîneasa îi descîntă de strechie.* AL.; (şi: (reg.) **strechie**). [Din sl. ***strěkŭ***; cf. bulg. ***strek***].

strecheá, strechez vb. (intr.) **1.** a porni în goană, speriat (sau ca speriat) de streche: *vitele au strecheat*; **2.** (fig.) a se purta ciudat; a înnebuni: *ai strechiet la bătrîneţe.* AL. [De la ***streche***].

strecheát, ~ţi, strecheată, ~e a. **1.** (despre animale) speriat, gonit (ca) de strechie; **2.** (fig.) cu purtări ciudate; nebun: *încă aşa baba strechietă!* AL.; **3.** (rar) nebunesc, deşucheat: *copilul e legănat cu cîntice, nu cu discursuri strechiete.* AL. [V. ***strechea***].

stréchie f. v. **streche**.

stréci n. procedeu de realizare a tricotajelor supraelastice din fire sintetice supratorsionate, folosit în special la confecţionarea ciorapilor. [Din engl. ***stretch***].

strecură, strecór vb. **1.** (tr.) a trece un lichid printr-o strecurătoare pentru a-l limpezi sau

omogeniza; a filtra: *fir de busuioc să fiarbă la foc în apă curată, bine străcurată.* COŞB.; **2.** (tr.) a curăţa, a lămuri metale preţioase; **3.** (tr.) a separa materiile solide amestecate sau îmbibate cu un lichid, lăsînd lichidul să curgă; a scurge: *a strecura brînza; a strecura macaroanele*; **4.** (refl.) a curge cîte puţin, a picura printr-o crăpătură, printr-o spărtură; a se scurge: *dacă vă puneţi la vatră dinaintea focului, auziţi unele lemne ţipînd şi vedeţi strecurîndu-se din ele o apă fierbinte.* NEGR.; **5.** (refl.) a se prelinge: *pe faţa sa arsă şi nerasă se strecurau lacrimi de venin.* EM.; **6.** (fig.; refl.) a se risipi pe nesimţite, puţin cîte puţin: *de-oi şti că s-or strecura toţi banii agiei, am să-i înhaţ.* AL.; **7.** (refl. şi tr.) a(-şi) face loc cu greutate, a pătrunde printr-un loc greu accesibil, prin înghesuială: *cine se poate strecura prin acea mulţime?*; **8.** (refl.) a trece discret, fără zgomot, pe neobservate pe undeva sau pe lîngă cineva; a se furişa, a se fofila: *a trebuit să mă strecor cu multă grijă în odaia mea, ca să nu fiu observat.* EL.; *hoţul s-a strecurat în casă*; **9.** (tr.) a introduce sau a aşeza ceva cu mişcări abile, pe neobservate, discret: *să strecor a mea mînă după gîtu-ţi de zăpadă!* EM.; *a plecat rîzînd cu geanta plină de nimicurile pe care abilul anticar se pricepuse să i le strecoare.* GHEŢIE; **10.** (fig.; tr.) a spune cuiva ceva discret, în treacăt: *glumind strecori adevărurile.* DELAVR.; *i-a strecurat cîteva vorbe la ureche*; **11.** (tr. şi refl.) a (se) introduce în vorbire, în scriere; a (se) intercala: *în prelegeri strecura şi anecdote*; **12.** (refl.) a se infiltra într-un grup (omogen) de oameni; a se insinua: *într-această clasă s-au strecurat mulţi venetici corupţi.* FIL.; **13.** (refl.) a trece neobservat; a scăpa: *în coalele tipărite ... s-au strecurat, tot din pricina linotipului, cîteva greşeli grave.* CAR.; **14.** (fig.; refl.) a trece, a se scurge pe nesimţite (o perioadă de timp): *se strecurase atîta timp, se petrecuseră atîte întîmplări.* NEGR.; *se strecurase de atunci mai bine de un an*; **15.** (fig.; refl.) a se face simţit (treptat); a se insinua: *simţi cum se strecoară un somn de plumb prin toate vinele.* EM.; *un frig pătrunzător mi se strecura în oase*; (şi: (înv. şi reg.) **străcura**). [Lat. **extracolare* (<*colare*)].

strecuráre, strecurări f. acţiunea de a (se) strecura şi rezultatul ei; strecurat[2]. [V. ***strecura***].

strecurát[1], ~ţi, strecurată, ~e a. **1.** limpezit, omogenizat în urma trecerii printr-o strecurătoare: *lapte strecurat*; **2.** (pop.) purificat, lămurit: *ca un argint curat, ca unu strecurat.* POP.; **3.** (fig.; înv.; rar) pur, curat: *minte-ntreagă şi viaţă strecurată.* DOS. [V. ***strecura***].

strecurát[2] n. strecurare: *strecuratul brînzei.* [V. ***strecura***].

strecurătoáre, strecurători f. **1.** vas de bucătărie pentru strecurat lichide, avînd fundul cu găuri sau prevăzut cu o sită (de sîrmă); strecătoare; **2.** (săculeţ de) pînză rară în care se pune caşul, brînza etc. la scurs; strecătoare: *mă grăbesc să pun caşu-n strecurători.* SAD. [***Strecura*** + *-toare*].

stréde f. **1.** (înv. şi reg.) miere scursă din fagure; ravac: *carte mai dulce de mierea şi stredia.* COR.; (fig.) *limba ta acea curătoare de stride.* DOS.; **2.** (înv. şi reg.) fagure; **3.** (înv.; în forma **strighe**) substanţă (răşinoasă) dulce secretată de unele plante; (p. ext.) suc dulce (ca mierea); (şi: (înv. şi reg.) **stredie, stride, strighe**). [Din sl. ***strĭdĭ, stredĭ*** „miere"].

strédie f. v. strede.

stregheáţă f. v. străgheaţă.

strei n. rasă de porci autohtonă, de culoare neagră, crescută pentru carne şi grăsime; porc aparţinînd acestei rase. [Et. nec.].

strein a. v. străin.

streină vb. v. străina.

streinătáte f. v. străinătate.

strejár m. v. străjer.

strejuí vb. v. străjui.

strejuíre f. v. străjuire.

strejuitór a. v. străjuitor.

stréier, strelere n. dispozitiv de filetare. [Din germ. *Strähler*].

stréleţ, streleţi m. **1.** soldat care făcea parte dintr-un corp de vînători (arcaşi) din ţările române: *atunce au ieşit şi Mihaiu Vodă cu seimenii şi cu streleţii, adecă vînătorii ce ave.* NEC.; **2.** (mai ales la pl.) (soldat dintr-un) corp de infanterie rusă (cu funcţii poliţieneşti), care forma garda ţarului, organizat de Ivan cel Groaznic (1545) şi distrus de Petru cel Mare (1705): *în istoria domniei lui Petru cel Mare streliţii, un fel de soldaţi din garda imperială, se răsculaseră şi fuseseră toţi spînzuraţi.* PR.; (accent. şi **streleţ**); (şi: **streliţ**). [Din rus. ***streleţ***].

streliíce m. v. strelici.

strelíci, strelici m. (reg.) **1.** fluture mic de seară, de culoare vînătă, cu un praf fin pe aripi; **2.** pată, la început roşie, apoi vînătă sau gălbuie, care apare uneori pe pielea oamenilor grav bolnavi, înainte de moarte: *începură ... a vorbi despre stîrlici, toiag, năsălie.* CR.; **3.** steluţă pe suprafaţa supei; **4.** (fig.) irizaţie, scînteiere (a ochilor): *ochii, de chihlimbar verde-aurii cu strilici albaştri, erau mari.* VOIC.; **5.** (în forma **strelice**) picătură de ...; (şi: **strelice, strilici, stîrlici**). [Et. nec.].

strélíţ m. v. streleţ.

stremţós a. v. zdrenţos.

stremţuí vb. v. zdrenţui.

stremţurós a. v. zdrenţăros.

stremuráre f. v. strămurare.

strenţerós a. v. zdrenţăros.

strenţós a. v. zdrenţos.

strenţuí vb. v. zdrenţui.

strenţurós a. v. zdrenţăros.

stréped, strepezi a. (reg.; de obicei la pl.) strepezit: *şi dinţii lui pocnesc de strepezi.* COŞB. [De la ***strepezi***].

strépede, strepezi m. **1.** larvă care trăieşte în brînză, în slănină, în făină, în boabele de grîu etc.; **2.** vierme care se dezvoltă în oţet sau în laptele înăcrit; **3.** arahnidă care trăieşte în brînză, în pastramă şi în alte alimente (*Tyroglyphus siro*). [Cf. alb. ***shtrep*** „vierme"].

strepezeálă, strepezeli f. senzaţie neplăcută de iritaţie în regiunea dinţilor şi a mucoasei bucale, produsă de obicei în urma consumării unor fructe acre, necoapte, astringente: (fig.) *apele verzi, copiii verzi, damele verzi, casele verzi ... teribilă strepezeală de dinţi!* CAR. [***Strepezi*** + *-eală*].

strepezeán m. v. strapazan.

strepezí, strepezesc vb. (refl. şi tr.) **1.** a (se) produce o iritaţie, o senzaţie neplăcută în regiunea dinţilor şi a mucoasei bucale, de obicei în urma consumării unor fructe acre, necoapte, astringente: *părinţii mănîncă aguridă şi fiilor li se strepezesc dinţii.* Z.; **2.** (fig.) a deveni sau a face să devină ursuz, morocănos; a (se) supăra, a (se) enerva: *necazurile l-au strepezit, l-au acrit.* [Probabil lat. **extorpidire* (<*torpidus*); cf. ***strepede***].

strepezíre, strepeziri f. acţiunea de a (se) strepezi şi rezultatul ei: *strepezirea dinţilor.* [V. ***strepezi***].

strepezít, ~ţi, strepezită, ~e a. **1.** (despre dinţi, gură) iritat, de obicei în urma consumării unor fructe acre, necoapte, astringente; streped; **2.** (fig.) morocănos, ursuz; dezgustat, plictisit, sastisit: *tata ... umbla tot mai neguros, tot mai strepezit.* V.R. [V. ***strepezi***].

strépit, strepituri n. (latinism) zgomot puternic. [Din lat. ***strepitus***].

streptocíd, streptocide n. medicament utilizat împotriva streptococilor. [Din fr. ***streptococcide***].

streptocóc, streptococi m. gen de bacterii din grupa cocilor, de formă sferică sau ovală, grupate în lanţuri, prezent mai ales în materii putrede, constituind agenţii patogeni ai multor infecţii (impetigo, erizipel, scarlatină, reumatism etc.) [Din fr. ***streptocoque***].

streptocócic, ~ci, streptococică, ~ce a. cu streptococi, provocat de streptococi: *infecţie streptococică.* [Din fr. ***streptococcique***].

streptococíe, streptococii f. infecţie a pielii sau a mucoaselor provocată de streptococi. [Din fr. ***streptococcie***].

streptomicínă f. antibiotic sub formă de pulbere albă, cristalină, extras dintr-o specie de mucegai (*Streptomyces griseus*), folosit în tratamentul unor boli infecţioase (tuberculoză, difterie, lepră etc.). [Din fr. ***streptomycine***].

stres, stresuri n. **1.** nume dat oricărui factor agresiv (traumatism, frig, căldură, emoţii, unele medicamente etc.) care provoacă organismului uman o reacţie anormală; ansamblul tulburărilor psihice şi metabolice provocate de aceşti factori: *evitaţi stresurile*; **2.** acţiune traumatizantă produsă de asemenea factori asupra fiinţei umane; efectul, şocul produs: *stresul slăbeşte rezistenţa individului*; **3.** presiune laterală tangenţială care se produce în sinclinale, determinînd formarea cutelor muntoase. [Din engl., fr. ***stress***].

stresă, stresez vb. (tr.) **1.** a produce stres; a tulbura, a deregla organismul uman datorită unui stres: *şocul chirurgical l-a stresat*; **2.** a supune fiinţa umană la stres, tulburînd-o, angoasînd-o: *agitaţia marilor oraşe îi stresează pe locuitori; nu-l mai stresa cu spaimele tale!*; (refl.) *s-a stresat în mediul nostru.* [Din fr. ***stresser***].

stresánt, ~ţi, stresantă, ~e a. care provoacă stres: *factori stresanţi; atmosferă stresantă.* [Din fr. ***stressant***].

stresáre, stresări f. acţiunea de a stresa şi rezultatul ei. [V. ***stresa***].

stréşină f. v. streaşină.

streşíní, streşinesc vb. (tr.) a acoperi garduri, porţi etc. cu o streaşină: [ţintirimul era] *îngrădit cu zăplaz de bîrne, streşinit cu şindrilă.* CR. [De la ***streaşină***].

streşínít[1], ~ţi, streşinită, ~e a. (rar) acoperit cu streaşină: *garduri streşinite.* [V. ***streşini***].

streşínít[2] n. (rar) faptul de a streşini: *aduse şindrilă pentru streşinit gardul.* [V. ***streşini***].

strétă f. (muz.) procedeu de tratare în canon a subiectului într-o fugă (fiecare voce intrînd înainte de a termina vocea precedentă): *streta finalului de la primul act ... fu bine cîntată.* FIL. [Din it. ***stretto***].

steténie, stretenii f. numele popular al sărbătorii Întîmpinarea Domnului (2 februarie): *eu de la stretenie am cheltuit două sute de zloţi.* AG. [Din sl. ***strětenije*** „întîmpinare"].

strétto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) vioi, alert. [Cuv. it.].

strevedeá vb. v. străvedea.

striá, striez vb. (tr.) a produce striaţii pe suprafaţa unui obiect. [Din fr. ***strier***].

striát, ~ţi, striată, ~e a. care prezintă striaţii, marcat de striuri: *porţiune de sticlă striată;* **muşchi striaţi** sau **musculatură striată**, muşchi constituiţi din fibre lungi care la microscop apar sub forma unor dungi transversale (unele luminoase, altele întunecoase); **corp striat**, masă nervoasă de substanţă cenuşie aflată în vecinătatea suprafeţei de legătură dintre emisferele cerebrale şi creierul mijlociu. [Din fr. ***strié***].

striáţie, striaţii f. fiecare dintre dungile paralele, foarte fine, săpate în adîncime, scoase în relief sau deosebite prin culoare, de pe suprafaţa unui corp;

(col.) sistem format din astfel de dungi: *oarecare striaţii simetrice interioare te-ar face să crezi că această groapă ... a fost căptuşită cu cărămizi nearse.* GAL.; (şi: **striaţiune**). [Din fr. ***striation***].

striaţiúne f. v. striaţie.

strică, stric vb. **1.** (tr. şi refl.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă forma, aspectul, calitatea, funcţionalitatea etc., devenind necorespunzător, neutilizabil; a (se) deteriora, a (se) defecta, a (se) uza, a (se) paradi: *o roată de la căruţă mi se stricase.* ISP.; *şi-a stricat hainele;* (fam.) **a strica căruţa,** (sau **sita, calimera**) **cu cineva,** a rupe relaţiile cu cineva; **2.** (pop.; tr.) a sparge, a crăpa, a ciobi: *ne supărăm pe ea că nu vede bine, atunci cînd strică paharul de cristal.* VIERU; *ciofule, mîncate-ar boala, la ce-ai stricat lelei oala?* POP.; **3.** (pop.; tr.) a sfărîma, a sparge: *să iai sîmburi de piersică şi să-i strici.* AL.; **4.** (tr.) a forţa, a sfărîma încuietori, uşi, ferestre; a sparge: *să stricăm fereastra magaziei.* ISP.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) dărîma; a (se) ruina: *podul cel minunat ... s-a stricat.* CR.; **6.** (înv.; tr.) a devasta; a distruge: *să strice ţara şi s-o jefuiască.* OD.; (refl. pas.) *ţara Moldovei ... s-au strîcat şi s-au pustiit.* NEC.; **7.** (tr.) a distruge plante, culturi etc.: *pomul cu mult rod, ramurile lui şi le strică.* Z.; **8.** (înv. şi pop.; tr.) a risipi bani, bunuri etc.; a consuma inutil, a irosi: *ticălosul, ... nu plăteşte să strice cineva un glonţ într-însul.* NEGR.; *ce să stric eu rachiul pentru o rosătură de ciubotă?* SAD.; **a-şi strica gura degeaba,** a vorbi în zadar; **9.** (refl.) a se altera; a se împuţi: *o marfă ... mai scumpă decît valoarea ei cea adevărată ... se strică în prăvălie.* GHICA; **10.** (tr. şi refl.) a (se) vicia, a (se) polua: *cineva a stricat aerul;* **11.** (fig.; refl.) a se degrada fizic; a se betegi: *ridici, ridici, pînă te strici.* POP.; **a se strica de rîs,** a rîde în hohote: *mă stric de rîs de aerele tragice şi importante pe care vrei să ţi le iei faţă de mine.* VLAH.; **12.** (fig.; tr.) a vătăma, a distruge un organ sau o funcţie organică; a dăuna sănătăţii: *citea puţin ca să nu-şi strice ochii.* VLAH.; **a i (se) strica cuiva capul** (sau **mintea**) ori **a (se) strica de** (sau **la**) **cap,** a (se) zăpăci: *e o femeie nebună, care mi-a stricat mintea şi mie.* CAR.; **13.** (înv. şi reg.; tr.) a dezvirgina: *şi-m păzeşte trupul să nu mă cumva strice bărbat.* DOS.; **14.** (înv. şi pop.; tr.) a ucide; a mutila: *de-a fi vrun viteaz cu flori pe obraz să nu mi-l stricaţi, ci să mi-l legaţi.* POP.; **15.** (pop.; tr.) a mîhni; a chinui: *jelea mîndrei rău mă strică.* POP.; **a strica cuiva sufletul** (sau **firea**), a supăra, a amărî pe cineva: *bădiţă, năravul tău mi-o stricat sufletul meu.* POP.; **16.** (refl.) a se schimba în rău; a deveni nefavorabil: *vremea se strică.* CAR.; **17.** (tr.) a pricinui pagube; a deteriora, a degrada, a deprecia: *nu cuteza să calce ... pe velinţele cele de mare preţ ... de milă să nu le strice frumuseţea.* ISP.; **18.** (tr.) a deranja; a urîţi; a poci, a sluţi: *vărsatul a stricat-o puţin.* NEGR.; *şi-a stricat coafura;* **19.** (tr.) a deforma, a corupe cuvinte, forme, limbi: *trebuie să ne stricăm şi noi limba după ei?* MAIOR.; **20.** (tr. şi refl.) a (se) corupe, a (se) perverti; a (se) deprava, a (se) destrăbăla: *s-a stricat lumea.* GAL.; *bogăţia strică pe om.* Z.; **21.** (intr.) a face rău, a dăuna, a fi nefolositor, nepotrivit într-o anumită situaţie sau unei persoane: *mai multă băgare de samă nu strică.* CR.; *îţi strică mult faptul de a trăi într-o pensiune anglo-indiană.* EL.; **ce strică?,** de ce ar fi rău să ...?, de ce (să) nu?: *ce strica dacă te uitai la portret?* NEGR.; **22.** (pop.; tr.) a dezavantaja: *te strică guriţa, că-ţi umblă ca meliţa.* POP.; **23.** (intr.) a fi vinovat: *dacă s-a bucurat să fure nişte nimicuri de la un mort pe care l-a găsit în pădure, eu stric?* CAR.; **24.** (tr.) a se face vinovat, a fi de vină; a greşi: *ce-au stricat ei? ... că s-au născut?* DELAVR.; **25.** (tr.) a opri, a împiedica buna desfăşurare a unei acţiuni; a zădărnici: *nu-mi strica socotelile.* DELAVR.; *să-mi strici mie cheful de flecare dată?* SOR.; **26.** (tr.) a întrerupe continuitatea unui şir de oameni; a provoca dezordine: *mai mulţi din auditoriu se scoală şi strică rîndurile.* CAR.; **27.** (tr.) a descoase; a destrăma: *trebuie să stric toată mînecа;* **28.** (refl.) a rupe relaţiile cu cineva; a se certa: *a cheltuit tot, s-a stricat cu toată lumea.* VLAH.; (tr. fact.) *ai cercat să mă strici cu Florica.* AL.; **29.** (pop.; refl.) a se termina, a se sparge: *cînd am ajuns petrecerea se stricase;* **30.** (înv. şi pop.; tr.) a anula o lege, o convenţie, o înţelegere etc.; (p. ext.) a nesocoti: *s-au văzut multe căsătorii bine întocmite şi stricate după cîteva luni.* BOL.; *„nu voi să stric legea veche", zise Isus Nazarineanul, „voi s-o restabilesc"!* EM.; *nimeni legea de creştin să n-o strice.* COŞB. [Lat. ***extricare***].

stricáre, stricări f. **1.** acţiunea de a (se) strica şi rezultatul ei; stricat[2]; **2.** deteriorare, uzare, paradire: *stricarea veselei;* **3.** (înv. şi pop.) devastare, distrugere: *ne aşteaptă război, stricarea ţării.* HAŞD.; **4.** alterare: *stricarea mîncării;* **5.** deformare, corupere: *stricarea limbii sau a exprimării este numită adesea poluare.* D.; **6.** înrăutăţire: *s-a anunţat stricarea vremii;* **7.** decădere morală; pervertire; depravare: *exemplele voastre proaste vor duce la stricarea tinerilor.* [V. ***strica***].

stricát[1], ~ţi, stricată, ~e a. **1.** care nu mai poate fi utilizat, fiind deteriorat; defect, uzat; paradit: *volume mult mai puţin stricate ... stau aruncate într-o cămăruţă.* OD.; **2.** dărîmat, surpat, năruit; părăginit: *băietul ..., văzînd zidul stricat, s-o dus la tatu-so plîngînd.* POP.; **3.** (înv.) devastat; distrus: *era ţara stricată.* NEC.; **4.** alterat, descompus; împuţit: *germenele pagubei se află ascuns în mijlocul cîştigului ilicit, întocmai ca viermele rozător în fructul stricat.* GHICA; *vărsă o licoare roşie ca sfecla stricată.* TEODOR.; **5.** încărcat cu mirosuri grele, neplăcute; viciat, poluat: *praful şi aerul stricat ce-nvenineză şi gura şi plămînii.* VLAH.; **6.** (înv. şi pop.) bolnav; invalid; slăbit, şubrezit; (spec.) lepros: *rămăsese cu sănătatea stricată;* **stricat de vărsat,** ciupit de vărsat; **7.** (spec.) cariat: *gura largă, armată cu nişte dinţi mici, stricaţi.* FIL.; **8.** (pop.; despre vaci) căreia i s-a luat mana laptelui prin vrăji; **9.** corupt, deformat, schimonosit: *o cauză naţională apărată cu o limbă stricată este, pe cîmpul literar, o cauză pierdută.* MAIOR.; **10.** decăzut moralmente; corupt, pervertit: *avocaţii sînt inteligenţele cele mai stricate din lume.* EM.; **11.** desfrînat, curvar: (subst.) *dacă vrei să te-nsori, cum te laşi tu dus de nas de stricata asta?* SOR.; **12.** (rar) greşit, rău: *o critică împotriva mersului stricat al acestei instituţii.* CAR.; **13.** desfăcut; întrerupt, rupt: *prietenii stricate.* [V. ***strica***].

stricát[2] n. stricare: *fătul meu, stricatul este lesne şi dresul este greu.* AL. [V. ***strica***].

stricácios, ~şi, stricăcioásă, ~e a. (înv.) **1.** care se strică uşor; fragil: (fig.) *trupul acest stricăcios.* ANTIM; **2.** uşor alterabil; **3.** dăunător, vătămător: *poamele necoapte sînt stricăcioase stomacului;* (fig.) *forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă.* MAIOR. [***Strica*** + ***-ácios***].

stricăciúne, stricăciuni f. **1.** faptul de a (se) strica; (concr.) ceea ce este stricat, deteriorat; defecţiune: *am o stricăciune la motor, trebuie să umblu la el.* PR.; **2.** distrugere; pagubă, daună: *stricăciunea se făcuse şi vinovatul trebuia să plătească.* CR.; **3.** vătămare; boală; (concr.) rană: *îl doare capul! la cap e stricăciunea.* DELAVR.; (înv.) **stricăciune albă,** lepră: *se va face ... stricăciune albă.* BIBLIA; **4.** (fig.) pierdere a calităţii, a valorii; prejudiciu moral; efect dăunător: *robia şi proprietatea cea mare trebuiră să producă în noua colonie stricăciunile lor.* BĂLC.; **5.** ceea ce este rău, nociv, nefolositor (din ceva): *simţea că se duce ... toată stricăciunea ce se depusese în anii din urmă peste inima lui bună.* VLAH.; **6.** faptă rea, reprobabilă; poznă: *oare nu-nvăţam noi ... să fumăm, să bem, să jucăm cărţi şi cîte alte stricăciuni?* VLAH.; **7.** depravare, corupţie, desfrîu, destrăbălare: *trei lucruri ... mijlocesc stricăciunea omului.* ANTIM. [***Strica*** + ***-ăciune***].

stricătór, ~i, stricătoáre a. **1.** care provoacă sau poate să provoace stricăciuni: *au înfruntat puterea stricătoare a vremii.* VLAH.; **2.** (înv.) dăunător, vătămător: *băutură stricătoare sănătăţii;* **3.** (şi m., f.) (persoană) care schimbă în rău un lucru, o situaţie; corupător: *stricători de limbă.* // m., f. (pop.) fiinţă care pricinuieşte rău cuiva: *la giumătate de cale i-a ieşit stricătorile, fărmăcătorile, de coarne-o ciuntit-o.* POP. // f. **1.** (reg.) fotă, şorţ (uzat). [***Strica*** + ***-ător***].

stricătúră, stricături f. (înv.) stricăciune, defecţiune, deteriorare: *sparsă căscioara ... şi să dusă episcopul poruncindu-i să tocmească stricătura.* DOS. [***Strica*** + ***-ătură***].

stricăţél, ~i, stricăţeá (~ícă), ~ele a. **1.** (adesea subst.) diminutiv al lui stricat[1]; (cam) corupt, (cam) depravat; **2.** (pop.) cu obrazul acoperit de mici cicatrice (în urma vărsatului de vînt): *o nevastă cu bărbat, stricăţel de vărsat.* POP. [***Stricat***[1] + ***-el, -ea*** (***-ică***)].

stricneá, stricnele f. **1.** cuţit cu o lamă specială, cu care se ia sînge de la animalele bolnave; limba acestui cuţit; smicea: *purta un briceag minunat, cu multe limbi, cu suvac şi cu stricnele.* SAD.; **2.** (înv.) bisturiu; **3.** unealtă de pescuit, asemănătoare cu undiţa; (şi: **stricneală**). [Sg. refăcut de la ***stricnele*** (pl. lui *stricneală* <***stricni*** + ***-eală***)].

stricneálă f. v. stricnea.

stricní, stricnesc vb. (reg.; tr.) **1.** a cresta, a înţepa cu stricneaua un animal bolnav pentru a-i lăsa sînge: *eu rămîn ... la odăi, să stricnesc caii.* SAD.; **2.** a spinteca peştele pentru a-i scoate măruntaiele; **3.** a simţi un junghi, furnicături: *mă stricneşte prin cap;* **4.** (fig.) a plesni cu biciul (pînă la sînge); a şfichiui: *hi, breazule, nu te lenevi, că te stricnesc cu şfichi de foc.* AL. [Din ucr. ***striknuti***, rus. ***streknutí*** „a înţepa"].

stricnínă f. substanţă foarte toxică extrasă din seminţele unei plante tropicale (*Strychnos nux vomica*), folosită, în doze mici, în medicină, ca stimulent al sistemului nervos sau ca tonic cardiac şi respirator şi în agricultură pentru stîrpirea animalelor mici, vătămătoare culturilor. [Din fr. ***strychnine***, germ. ***Strychnin***].

strict, ~ţi, strictă, ~e a. (adesea adv.) **1.** care are un caracter absolut, care trebuie respectat, executat, aplicat întocmai, fără abatere, fără excepţie; riguros; exact, precis: *cele mai stricte regulamente de etichetă.* OD.; *exactitatea strictă a afirmaţiilor.* CĂL.; **2.** (rar) sever, aspru: *era un om scrupulos, foarte strict.* AG.; **3.** care reprezintă un minimum permis, cerut, necesar etc.: *după ce şi-a însuşit învăţătura cărţii şi elementele stricte de cultură a devenit un scriitor.* SAD.; **(a fi) strict necesar,** (a fi) indispensabil; **strictul necesar,** v. **necesar**; **sensul** (sau **înţelesul**) **strict** (**al unui cuvînt**), sensul restrîns, cu cele mai mici extensiuni, deviaţii semantice; sensul propriu (al unui cuvînt): *dacă luăm termenul în sens strict, atunci ar trebui ca statele aşa-zis democratice să fie conduse de popor.* GHEŢIE; **4.** care interesează, caracterizează exclusiv pe cineva sau ceva; limitat, circumscris exclusiv la cineva sau ceva: *ne vom mărgini în cercul strict al obiectului în sine.* HASD.; *stilul este strict individual;* (adv.) *aceasta e o chestiune strict personală.* EL.; *prefectura e şi o funcţie politică, nu numai una strict administrativă.* GHEŢIE; **5.** (rar) sobru, fără ornamente: *pereţii fără alte podoabe ...; totul strict, colţuros, sever.* C.PETR. [Din fr. ***strict***, lat. ***strictus***].

strictaménte adv. (rar) exclusiv. [Din fr. ***strictement***].

strictéţă f. v. stricteţe.

stricteţe f. însuşirea de a fi strict; comportare, atitudine strictă, riguroasă; intransigenţă, rigoare, rigurozitate, severitate: *cine vrea ... să judece trebile publice, trebuie să le deosebească cu toată stricteţea.* MAIOR.; *îşi vede cu stricteţe de îndatorirele preoţeşti.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **stricteţă**). [***Strict*** + ***-eţe***].

strictură, stricturez vb. (tr.) a micşora secţiunea transversală a unei conducte, a unei ţevi etc. pe o porţiune din lungimea ei. [De la ***strictură***].

stricturáre, stricturări f. acţiunea de a strictura şi rezultatul ei. [V. *strictura*].

strictúră, stricturi f. îngustare a unui canal sau orificiu anatomic, ca urmare a unei leziuni inflamatorii, a unei cicatrice etc.; (concr.) porţiune îngustată a unor astfel de canale: *strictură uretrală*. [Din lat. *strictura*, germ. *Striktur*, fr. *stricture*].

strícţiúne, strícţiuni f. (fiz.) **1.** micşorare a dimensiunilor unui corp; contracţie; **2.** subţiere a unui corp de formă alungită; constricţie. [Din fr. *striction*, lat. *strictio, -onis*].

stríde f. v. strede.

stridént, ~ţi, stridentă, ~e a. (adesea adv.) **1.** lipsit de armonie, disonant, discordant; ascuţit, tăios, pătrunzător, penetrant: *cîntecul ei era înfricoşat, strident, era cîntecul disperării.* GANE; *preşedintele rîdea strident*; **2.** prea intens, prea viu, contrastînd cu culorile din jur; ţipător: *îi plăceau culorile stidente*; **3.** (fig.) neplăcut, supărător; şocant, izbitor: *vedea icoana Bucureştiului copleşit de lux, strident şi trivial.* TEODOR. [Din fr. ***strident***, lat. ***stridens, -tis***, it. ***stridente***].

stridénţă, stridenţe f. **1.** însuşirea de a fi strident; sunet strident: *stridenţa supărătoare a ţipetelor.* PETR.; **2.** caracteristică a unei culori de a fi prea intensă, în contrast cu contextul: *frumuseţile bucolice ale cîmpiilor ... colorate pînă la stridenţă.* LOV.; **3.** (fig.) ceea ce iese în evidenţă ostentativ, supărător, nefiresc: *nu căzuse în stridenţele parvenitismului.* CĂL. [Din fr. ***stridence***].

strídie, stridii f. specie de moluşcă lamelibranhiată comestibilă, cu valvele inegale (una mică subţire şi plană, cealaltă mai mare, groasă şi concavă), care trăieşte în mările calde; scoică de mare (*Ostrea edulis*): *le oferea stridii, amuzîndu-se cînd îi vedea umblînd cu cuţite şi furculiţe.* CĂL. [Din gr. mod. ***strídhi***].

stridór n. zgomot şuierător al inspiraţiei, frecvent în cazuri de obstrucţie a laringelui sau de laringite spastice. [Din lat., fr. ***stridor***].

stridulánt, ~ţi, striduiantă, ~e a. (despre insecte sau organe ale acestora) care produce un zgomot strident, ascuţit, caracteristic. [Din fr. ***stridulant***].

striduláţie, striduláţii f. (rar) zgomot strident produs de unele insecte: *aripile lăcustelor produc stridulaţii.* [Din fr. ***stridulation***].

stríe, stril f. **1.** grup de fibre nervoase cu traiect longitudinal, în encefal; **2.** leziune a pielii cu aspect liniar. [Din fr. ***strie***].

striére, strieri f. acţiunea de a stria şi rezultatul ei. [V. ***stria***].

strigă, strig vb. **1.** (intr.) a scoate sunete puternice, ţipete (pentru a îndemna la o acţiune sau pentru a opri o acţiune); a ţipa, a răcni: *în zadar striga-mpăratul ca şi leul în turbare.* EM.; **a striga ca din gură de şarpe**, v. gură; **2.** (înv. şi reg.; intr.) a se tîngui, a se văita cu voce tare; a plînge: *zvîrcolindu-se dureros, striga cu jale.* CR.; **a striga în gura mare** sau **cît îl ţine** (ori **îi ia**) **gura**, a urla (de durere, de spaimă); a se văita; **3.** (intr.; despre păsări şi animale) a scoate sunete caracteristice speciei; a cînta, a zbiera, a urla: *lişiţele-ncep să strige.* TOP.; **4.** (intr.) a semnaliza ceva prin strigăte; a cere ajutor, a da alarma: *pieptul, inima-i se strînge, ar striga şi nu se-ndură.* EM.; **5.** (tr.) a rosti, a vorbi, a spune ceva cu glas puternic, răsunător: *un caraghioz strigă că el nu vrea să dea Basarabia cu nici un preţ, o dată cu capul, şi că e de părere să ne opunem cu armele oricui va voi să ne-o ia, adică Europei întregi.* EM.; *dacă strigă vorbele mai tare, or să se priceapă.* VLAH.; **6.** (înv.; intr.) a insista pentru ceva; a stărui în favoarea cuiva: *datornicii lui, turcii, cu toţii au mers la veziriul de au strigat pentru dînsul.* UR.; **7.** (intr.) a vocifera: *mulţimea începu să strige*; **8.** (tr.) a cere cu glas tare, insistent; a pretinde: *vai de cel ce strigă la urechea celui surd.* Z.; **9.** (înv.; intr.) a adresa o rugăminte cu glas puternic; a implora: *am strigat cu glasul mare către Dumnedzău cel tare.* DOS.; **10.** (intr.) a protesta cu tărie: *a început printr-o stratagemă demult cunoscută să strige în contra antinaţionalismului.* MAIOR.; **11.** (intr.) a răcni la cineva; a se răsti, a se răţoi[1], a se zborşi, a urla: *un individ se postase la intrare şi striga la noi.* PR.; **12.** (tr.) a chema pe cineva rostindu-i numele; a tutui: *Dănilă ... a început a-i striga pe nume.* CR.; *domnul striga pe băieţi cu un glas ascuţit.* DELAVR.; (refl. recipr.) *începură să se strige pe nume;* **a striga catalogul**, a face apelul nominal al elevilor, al studenţilor; a lua prezenţa: *cum a intrat în clasă ... a strigat catalogul.* CAR.; **13.** (pop.; tr.) a porecli: *lumea, ţara-mi strigă hoţ, c-am furat eu caii toţi.* POP.; **14.** (înv. şi pop.; tr. impers.) a se chema (într-un anume fel): *cum te strigă? – Zori-de-zi.* EM.; **15.** (tr.) a face cunoscut, a face public, a vesti cu glas tare: *crainicul strigă pe uliţi*; (fig.) *muzicanţii compun simfonii în care îşi strigă dragostea liniştindu-se.* CĂL.; **16.** (înv.; tr.) a proclama: *strigînd împărat pre hiu-său.* DOS.; **17.** (intr.) a spune strigături la joc; a chiui: *strigă, strigă tot aşa, să răsune uliţa.* POP. [Lat. ****strigare*** (<***strix*** „strigă, buhă", de unde „a striga tare, ca buhele")].

strigáre, strigări f. **1.** acţiunea de a striga şi rezultatul ei; strigat; **2.** strigăt: *fu primit cu strigări de bucurie.* BĂLC.; **3.** gălăgie mare; vacarm: *ce strigare! zgomot mare!* NEGR.; **4.** tînguire, vaiet, suspin; strigăt: *mii de glasuri strînse d-al tiraniei fier în strigări dureroase s-au înălţat la cer.* ALEX.; **5.** (fig.) sunet (puternic) emis de un instrument muzical: *se auzi strigarea buciumelor*; **6.** strigăt caracteristic scos de păsări şi animale: *strigarea cocoşului*; **7.** (înv.) strigăt disperat, cerînd ajutor: *vecinii audzind strigările lui, să sculară.* DOS.; **8.** (înv.) rugăciune, implorare cu glas puternic: *Doamne, ascultă ... strigarea mea către tine.* PSALT.; **9.** (înv.) cerere insistentă adresată cu glas tare: *ce cer? ... – capul vornicului Moţoc ...; strigările lor se aud de aici.* NEGR.; **10.** (înv.) protest cu glas ridicat: *o strigare a fost de ajuns ca să dărîme despotismul.* GHICA; **11.** (înv.) imputare, reproş; ameninţare; ocară: *aşa, ca să nu sufăr strigări, nemulţumire ..., gîndeşte-te şi-mi spune un mijloc de-ndreptare.* ALEX.; **12.** (înv.) chemare, rostind cu voce tare numele celui chemat; **strigare la arme**, mobilizare pentru luptă; **13.** anunţare, înştiinţare; vestire; (spec.; pop.) anunţare oficială a căsătoriei: *cele trei strigări de căsătorie.* [V. ***striga***].

strigăt n. **1.** faptul de a striga; strigare; **2.** (înv.) strigăt: *ei la mine vor striga şi eu strigatul lor voi asculta.* PALIA; **3.** (înv.) anunţ public; înştiinţare: *şi-i porunci să aibă de grija strigatului ce-i era pre samă dat.* DOS.; **4. strigatul catalogului**, apel nominal al elevilor, al studenţilor; **5.** (reg.) strigătură: *strigat moldovenesc.* [V. ***striga***].

strígă, strigi f. **1.** pasăre răpitoare de noapte, de culoare galbenă-ruginie, care trăieşte prin turnuri şi ruine, hrănindu-se în special cu şoareci (*Tyto alba guttata*); **2.** (şi **striga nopţii** sau **strigă de noapte**) fluture mare cu pete albe pe spate, asemănătoare cu un cap de mort, care zboară numai în amurg; cap-de-mort (*Acherontia atropos*); **3.** (pop.) strigoaică: *dracii din tău ..., strigile.* AL.; *intră ielele şi strigile, fură laptele de la vaci, fură somnul copiilor.* EM. [Lat. ***striga***].

strígăt, strigăte n. **1.** sunet, cuvînt emis cu voce ridicată; răcnet, ţipăt, urlet, strigare: *scoteau cu toţii nişte strigăte guturale ..., un fel de mugete surde.* GHEŢIE; *ne-am speriat de strigătele care se auzeau de la etaj.* CĂRT.; **2.** (fig.) stridenţă: *nimic zgomotos, nimic aspru în opera lui Grigorescu, nici o violenţă, nici un strigăt.* VLAH.; **3.** tînguire cu voce tare; vaiet: *nu vor să audă strigătul suferinţei noastre*; **4.** sunet caracteristic scos de păsări şi animale; strigare: *am auzit strigătul subţire al cucoşelului de ieruncă.* SAD.; **5.** larmă; vociferare: *te asurzeau strigătele şi zgomotul ce făcea mulţimea de oameni.* ISP.; (fig.) *păcat numai că tot strigătul acesta* [al revistelor] *e o mistificare a opiniei publice.* MAIOR.; **6.** (rar) invocare, rugăciune rostită cu voce tare: *„aman" e strigătul turcilor şi al tătarilor cînd ei se află faţă cu un pericol.* AL.; **7.** îndemn insistent cu glas tare la o acţiune: *strigăte de luptă*; **8.** protest cu glas ridicat: *nu s-au speriat de strigătele poporului înfometat*; **9.** vorbă aspră, răstită, adresată cuiva; observaţie, reproş, ocară: *nu mai ţine nimeni seama de strigătele directorului*; **10.** chemare, rostind cu voce tare numele celui chemat: *la strigătul mamei am intrat în casă;* **11.** anunţare, înştiinţare cu voce tare a unui eveniment; semnalizare a unui pericol: *la strigătele bătrînei, hoţii au fugit*; **12.** (pop.) strigătură: *c-aşa-i jocu rămânesc, cu strigăt ardelenesc.* POP. [***Striga*** + ***-ăt***].

strigătór, ~i, strigătoáre a. **1.** (rar) care strigă: *acelaşi dor tresare-n piepturi cînd glasul strigător răsună.* GOGA; (fig.) *să renunţe el la ... îndemnul strigător al conştiinţei sale revoltate?* CAR.; **2.** (fig.) strident; ţipător: *se stinse, între atîtea culori strigătoare, delicioasa siluetă neagră.* CAR.; **3.** (fig.) care bate la ochi; izbitor, evident: *făcuse greşeli strigătoare şi totuşi se menţinuse în funcţie*; **strigător la cer**, se spune despre ceva de o gravitate deosebită, care revoltă, indignează sau despre ceva care trebuie luat neapărat în seamă, fiind evident: *dreptatea mea e strigătoare la cer.* VLAH.; *s-au umplut de păcate strigătoare la cer.* GHEŢIE. // m. **1.** (înv. şi pop.) vestitor, crainic: *pe cei respinşi de lege, pe cei tăgăduiţi, vreau însumi eu să-i apăr! aceste le vestiţi, trimiteţi strigătorii.* COŞB.; **2.** (înv.) propovăduitor: *a mare Dumnedzău strigătoriu iaste omul acesta.* DOS. [***Striga*** + ***-ător***].

strigătúră, strigături f. **1.** (specie a liricii populare în) versuri cu structură simplă şi conţinut erotic sau satiric, care se strigă în timpul dansurilor populare; chiuitură, ţipuritură, strigare, strigăt: *compuneam strigături pe care la dam flăcăilor pentru a fi strigate în toiul horelor de duminică.* R.L.; **2.** (în descîntece) deochi. [***Striga*** + ***-ătură***].

stríghe f. v. strede.

strigifórmă, strigiforme f. (la pl.) ordin de păsări de pradă care vînează noaptea, avînd capul mare, ochii mari aşezaţi în faţă, ciocul puternic; (şi la sg.) pasăre din acest ordin (ex.: bufniţa, cucuveaua, huhurezul, striga). [Din fr. ***strigiformes***, lat. ***strix, -gis*** „striga"].

strigoáică[1], strigoaice f. **1.** vrăjitoare, strigoaie, moroaică: *nu l-or putea scoate din mîna mea tot neamul strigoilor şi al strigoaicelor din lume.* CR.; **2.** spectru, moroi; strigoaie: *o fi umblînd ca o strigoaică pe la cămară, pe la bucătărie.* AL.; **3.** (fig.) femeie (bătrînă) urîtă şi rea: *strigoaica de vitregă iară se ţinu de cîra bărbatului său ca să-şi prăpădească copiii.* ISP. [***Strigoaie*** + ***-că***].

strigoáică[2] f. v. stirigoaie.

strigoále f. v. stirigoaie.

strigói, strigoale m., f. **1.** (mit.; pop.) fiinţă omenească născută sub zodii rele (cu o tichie sau căiţă pe cap şi cu şira spinării prelungită în formă de coadă scurtă, păroasă), care ziua, deşi pare că se comportă ca toţi ceilalţi oameni, ajutată de diavol, face vrăji şi farmece, iar noaptea, îndată ce adoarme îi iese sufletul ca să se ducă să se întîlnească cu alte asemenea suflete, mai ales pe la răspîntii, unde dansează împreună şi fac răutăţi neînchipuite (ucid copii, sugîndu-le sîngele, distrug căsătorii, cămine, averi, iau mana de la vaci şi de la semănături etc.); vrăjitor: *strigoii năvăleau în tinde, apoi în odăi, unde ... smulgeau pruncii-nfăşaţi din leagăne şi rupeau cu poftă din carnea lor fragedă.* CĂRT.; *oamenii care nu mănîncă usturoi şi se feresc de tămîie, în viaţa lor sînt strigoi.* POP.; **2.** sufletul unui mort (neiertat de păcate, cu trupul neputrezit etc.) despre care se crede că îşi părăseşte noaptea mormîntul (întrupat într-un animal) pentru a se întoarce printre ai săi şi a le pricinui tot felul de necazuri (moarte, boli

S

etc.); moroi, pricolici: *cînd peste omul mort va sări pisica, se face strigoi.* POP.; *moroiul sau strigoiul este omul mort care n-a fost citit de popi.* POP.; **3.** (înv.; rar) zeu: *elinii ... făceau praznic lui Saturnus, adecă lui Cron strigoiului.* DOS.; **4.** epitet pentru un om rău, ursuz, retrograd: *boierii cei mai tineri ..., în aprinderea lor, numeau pe cei bătrîni: „rugini învechite, işlicari, strigoi".* CR.; **5.** (compus; bot.) **praful-strigoilor**, piedicuţă (*Lycopodium clavatum*). [*Strigă* + *-oi*].

strigoiáş, strigoiaşi m. **1.** (reg.) nume generic dat prin Moldova mai multor fluturi mici de noapte, care zboară în jurul unei surse de lumină; **2.** (entom.; reg.) strigă; cap-de-mort (*Acherontia atropos*). [*Strigoi* + *-aş*].

strigoíme f. mulţime de strigoi: *strigoimea se-ndeseşte horă mare învîrteşte lîngă turnul creştinesc.* AL. [*Strigoi* + *-ime*].

strilíci m. v. **strelici.**

strímer, strimere n. canal de gaz ionizat, cu bună conductibilitate, care se formează în spaţiul dintre doi electrozi supuşi unei mari diferenţe de potenţial şi care precedă formarea unei scîntei electrice, constituind traseul acesteia. [Din engl. ***streamer***].

strímt a. v. **strîmt.**

strímtă vb. v. **strîmta.**

strímtáre f. v. **strîmtare.**

strímtúră f. v. **strîmtură.**

string, stringuri n. denumire dată unor obiecte extrem de mici, componente ale lumii microscopice: *desenul pe care mintea noastră-l percepe în clipa cît i se dă timp să-l perceapă, cu bule de spaţiu şi stringuri.* CĂRT. [Din engl. ***string***].

stringént, ~ţi, stringentă, ~e a. care se impune neapărat, care nu suferă amînare; imperios, presant: *nevoi stringente.* [Din it. ***stringente***].

stringénţă, stringenţe f. însuşirea de a fi stringent; obligativitate, urgenţă. [Din it. ***stringenza***].

stripá, stripez vb. (tehn.; tr.) a realiza operaţia de stripare. [Din engl. ***strip***, fr. ***stripper***].

stripáj, stripaje n. (tehn.) stripare. [Cf. germ. ***strippen***].

stripáre, stripări f. (tehn.) desprindere şi scoatere a lingourilor din lingotiere după solidificare, cu ajutorul unui pod rulant echipat cu striper; stripaj. [V. ***stripa***].

stríper, striperе n. dispozitiv de prindere a lingourilor solidificate din lingotiere, aplicat la podul rulant, constituit dintr-un cleşte şi dintr-un piston. [Din germ. ***Stripper***, engl. ***stripper***].

stripping [stríping] n. metodă de înlăturare pe cale chirurgicală a varicelor. [Cuv. engl.].

striptease [stríptiz] n. număr de cabaret în care dansatoarele se dezbracă (complet), treptat şi lent, în faţa spectatorilor, pe parcursul dansului: *îndrăzneala mişcării de strip-tease i s-o fi părut şocantă.* R.L.; (scris şi **strip-tease**). [Din engl., fr. ***strip-tease***].

stripteuz, ~i, stripteuză, ~e [striptéz] m., f. tînăr sau tînără care practică striptease-ul. [Cf. fr. ***strip-teaseuse***].

stríşte, strişti f. **1.** (înv. şi pop.) soartă: *fata ..., cînd se întorcea la soţul ei şi-l găsea văitîndu-şi tristea ..., ea îi zicea.* OD.; **2.** (înv. şi pop.) noroc: *se căina şi se întrista în sufletul ei că n-avea trişte.* ISP.; **3.** (înv. şi reg.) nenoroc; ghinion: *sînt oameni care aduc noroc, după cum îs alţii purtători de trişte.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **strîşte, triste**). [Din sl. ***sŭrenšta, srešta***].

striu, striuri n. **1.** fiecare dintre dungile fine (deosebite prin culoare sau relief), paralele între ele, pe care le au anumite corpuri; striaţie: *striurile unei cochilii;* **2.** fiecare dintre şănţuleţele paralele, executate pe suprafaţa unui element de construcţie, a unei piese etc., în scop decorativ sau pentru a o face mai aspră. [Din fr. ***strie***].

striví, strivesc vb. **1.** (tr.) a turti printr-o apăsare puternică, a sfărîma printr-o lovitură violentă; a face fărîme, a stîlci, a zdrobi: *deschidea cutia, se făcea c-o dă şi o scăpa jos, unde o strivea imediat cu piciorul.* VLAH.; *ea strivi ţigara fumată numai pînă la jumătate.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a strînge, a lovi tare, a apăsa puternic, provocînd deformarea, distrugerea: *degetele-i pătrund în muşchii grumazului strivindu-i.* CAR.; **3.** (tr.) a omorî prin presare: *striveşte un paianjen pe perete.* CĂL.; *mulţi oameni au fost împuşcaţi sau ... striviţi de autoblindate.* PATAP.; **4.** (fig.; tr.) a copleşi, a sufoca: *a murit într-o casă mare, luxoasă, strivită de datorii.* EL.; *vremurile din urmă i-au strivit pe bieţii oameni;* **5.** (fig.; tr.) a nimici, a distruge: *cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar şi-a lui vecinică lucire s-o strivească în zadar?* EM.; **6.** (refl. recipr.) a se îmbulzi, a se înghesui (lovindu-se, rănindu-se): *lumea se strivea la coadă;* **7.** (tr. şi refl.) a (se) bate, a (se) terciui, a (se) storci: *căpşunele s-au strivit în sacoşă.* [Din sl. ***sŭtryvati***].

strivíre, striviri f. **1.** acţiunea de a (se) strivi şi rezultatul ei; **2.** turtire, deformare: *strivirea maşinii;* **3.** lovire puternică; zdrobire: *se ferea strivirea degetelor la strung;* **4.** (fig.) copleşire; distrugere, nimicire: *şi astfel, din apăsare în apăsare ... ajungem la o strivire generală.* GHICA; **5.** terciuire: *strivirea fructelor.* [V. ***strivi***].

strivít, ~ţi, strivită, ~e a. **1.** turtit, deformat: *cutii strivite;* **2.** lovit tare, zdrobit: *îl dureau buzele strivite;* **3.** (fig.) copleşit; distrus: *magnaţii naţiunei române strivite şi umilite.* NEGR.; **4.** bătut, terciuit: *am luat pentru bulion roşii strivite.* [V. ***strivi***].

strivitór, ~i, strivitoáre a. **1.** care striveşte sau poate strivi; **2.** (fig.) apăsător, copleşitor; nimicitor, distrugător: *către sfîrşitul cărţii munca devenea strivitoare.* EL. [*Strivi* + *-tor*].

strivitúră, strivituri f. strivire; (concr.) contuzie: *avea pe trup multe strivituri.* [*Strivi* + *-tură*].

strîjnic, ~ci, strîjnică, ~ce m., f. (înv. şi pop.) cal (sau iapă) între unu şi trei ani, cu coama scurtă (neînvăţat la ham); mînz, cîrlan: *înham eu ... amîndoi strîjnicii la tîrlia mea.* VLAH. [Cf. sl. ***strižnikŭ*** „tuns"].

strîmb, ~i, strîmbă, ~e a. **1.** diform (din naştere, în urma unei boli etc.); sucit, strîmbat; încovoiat; cocoşat; (p. ext.) pocit, schimonosit: *bîlbîiţi cu gura strîmbă.* EM.; *cîte fete-s cu pieptare, toate-s strîmbe de spinare ..., dar mîndra cu şubeica e oablă ca secera.* POP.; **2.** care prezintă neregularităţi, care deviază sau se abate de la forma, de la linia normală; curbat, deformat: *copacii chirciţi, schilozi, cu ramuri strîmbe.* VLAH.; **3.** fără aliniere; cu cotituri; întortocheat, sinuos: *linii strîmbe; drumuri strîmbe;* **4.** lăsat sau căzut într-o parte; aplecat, înclinat: *ţintirimul singur cu strîmbe cruci veghează.* EM.; **5.** (fig.) nedrept, incorect; necinstit: *ceea ce astăzi ţi se pare sucit şi strîmb va deveni mîine, prin repetare, normal.* GHEŢIE; *nu puteţi schimba această lume strîmbă?*; (subst.): *în ţara strîmbilor, cel drept umblă cu capul spart.* SAD.; **6.** (fig.) care denotă, trădează nedreptate, necinste: *judecata strîmbă în foc te-aruncă.* Z.; **7.** (fig.) greşit: *forţa de a scoate la lumină eroarea şi strîmba înţelegere a unor noţiuni.* R.L.; **8.** (fig.) pieziş: *privire, căutătură strîmbă;* **9.** (fig.) nesincer, fals; forţat, silit: *ascunzîndu-şi picuşorul de pizmă sub un zîmbet strîmb.* TUD.; **10.** (fig.) care deformează; făcut să înşele: *am văzut ... măcelari şi precupeţi vînzînd cu cîntare strîmbe şi m-am mîhnit.* FIL.; *dragostea mea pentru ea se reflectase ... într-o oglindă strîmbă.* PR. // adv. **1.** cu spatele încovoiat sau cu corpul aplecat într-o parte, sucit[1]: *băiatul stă strîmb cînd scrie;* **a sta** (sau **a şedea**) **strîmb şi a judeca drept**, a recunoaşte adevărul; **2.** într-o parte, pieziş: *un copăcel fraged, pornit să crească strîmb.* CAR.; **a rîde** (sau **a surîde, a zîmbi**) **strîmb**, a rîde (sau a surîde, a zîmbi) în silă, forţat, nesincer: *ochitorii ceilalţi zîmbiră strîmb.* TUD.; **a privi** (sau **a se uita**) **strîmb**, a privi urît, duşmănos; **a călca strîmb**, a avea o comportare incorectă; a aluneca pe o cale greşită: *fata călcase strîmb;* **3.** (fig.) fals, mincinos: *vrei să-l înveţi de copil a se jura strîmb şi a nu măsura drept.* NEGR. // n. (fig.; înv. şi pop.) nedreptate, strîmbătate: *pogor văi şi dealuri urc, dau şi strîmb şi drept la turc.* POP.; **cu strîmbul**, în mod fals; pe nedrept: *şi vă îndulciţi cu strîmbul.* DOS.; (reg.) **a călca cu strîmbul**, a călca cu stîngul; (fam.) **a-i veni cuiva cu strîmbul**, a nu-i veni cuiva la socoteală; a-i displăcea, a nu-i conveni. // f. (înv. şi reg.) veche monedă de argint a cărei valoare varia de la 10 la 20 de creiţari. [Lat. pop. ***strambus*** (=***strabus***)].

strîmbă, strîmb vb. **1.** (tr. şi refl.) a devia sau a face să devieze de la poziţia normală; a (se) deforma, a (se) suci, a (se) încovoia, a (se) cocoşa; (p. ext.) a (se) poci, a (se) schimonosi: *un zîmbet prostesc ... îi strîmba gura.* PR.; *vîntul îi strîmbase pălăria;* **a-şi strîmba gîtul** sau **a i se strîmba cuiva gîtul**, a-şi suci gîtul pentru a privi într-o anumită direcţie: *li se strîmbaseră gîturile uitîndu-se după ea.* ISP.; (pop.) **a strîmba cuiva gîtul**, a suci cuiva gîtul: *tu să mi-o prinzi ... şi să-i strîmbi gîtul oleacă, să se înveţe ea de altă dată a mai purta lumea pe degete.* CR.; (reg.) **a strîmba cuiva fălcile**, a bate tare pe cineva, lovindu-l peste obraz: *ian auzi-l, mai degrabă i-ai putea strîmba fălcile decît vorba.* CR.; **2.** (tr. şi refl.) a prezenta sau a face ca ceva să prezinte neregularităţi, abateri, devieri etc. de la forma normală, iniţială; a (se) curba, a (se) întoarce: *s-a strîmbat lama cuţitului;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) apleca, a (se) înclina, a (se) lăsa, a (se) pleca: *un om ... apucase un copac mare de vîrf, şi-l strîmba.* CR.; **4.** (refl.) a-şi schimba expresia feţei în semn de nemulţumire sau pentru a stîrni hazul, a insulta etc.; a se maimuţări, a se schimonosi: *ne strîmbam şi ne arătam colţii, răcneam gutural.* CĂRT.; **a se strîmba de rîs**, a rîde cu poftă, a se prăpădi de rîs: *se strîmbă de rîs, ca de o glumă.* VOIC.; (intr.) **a strîmba din nas**, a-şi arăta nemulţumirea, dispreţul printr-o mişcare caracteristică a feţei: *strîmbă din nas că nu-i place.* SOR.; **5.** (tr.) a imita pe cineva în bătaie de joc, prin gesturi şi grimase: *Saşa sărea, şchiopătînd şi strîmbîndu-mă.* NEGR.; **6.** (fig.; refl.) a face mofturi, a se fandosi: *cînd ... e servit se strîmbă că nu-i place mîncarea.* PR.; **7.** (fig.; înv. şi pop.; tr.) a denatura, a mistifica, a răstălmăci: *voi strîmbaţi grăitele svintei evanghelii.* DOS.; *închipuirea mea ... strîmba după voia şi placul ei chiar şi legea vaselor comunicante.* BL. [De la ***strîmb***].

strîmbáre, strîmbări f. faptul de a (se) strîmba; strîmbat[2]. [V. ***strîmba***].

strîmbát[1], ~ţi, strîmbată, ~e a. **1.** deviat de la poziţia normală; diform, sucit, cocoşat; (p. ext.) hidos, pocit, respingător: *rămăsese cu picioarele strîmbate;* **2.** cu neregularităţi, abateri de la forma normală, iniţială; curbat, deformat, deplasat: *îndreptă covorul strîmbat;* **3.** plecat, înclinat, lăsat într-o parte: *tăia copacii strîmbaţi.* [V. ***strîmba***].

strîmbát[2] n. strîmbare: *degeaba vă mai lăudaţi voi cu strîmbatul lemnelor.* CR. [V. ***strîmba***].

strîmbătáte, strîmbătăţi f. (înv. şi pop.) nedreptate; neadevăr, minciună: *este chemat unul din fabrică să înceapă lupta împotriva strîmbătăţii.* CĂL.; *hai inimă mai departe să scăpăm de strîmbătate.* POP.; **cu** (sau **pe**) **strîmbătate a)** în mod nedrept, pe nedrept: *mai bine puţin cu dreptate decît mult cu strîmbătate.* PANN; **b)** în mod fals: *de-ţi spune cu strîmbătate Domnul nu vă face parte.* POP. [*Strîmb* + *-ătate*].

strîmbătăţí, strîmbătăţésc vb. (înv. şi reg.; tr.) a nedreptăţi: *popa ... ţinea cu cei bogaţi şi strîmbătăţea pe cei săraci.* C.L. [De la ***strîmbătate***].

strîmbătór, ~i, strîmbătoáre a. (rar) care se strîmbă: *o momiţă strîmbătoare, sărind iute-n urma lor.* AL. [*Strîmba* + *-ător*].

strîmbătúră, strîmbături f. **1.** faptul de a (se) strîmba; grimasă, schimonoseală a feţei, schimă: *cînd ieşea în lume, tata avea o strîmbătură nemulţumită.* GHEŢIE; *strîmbături din nas*; **2.** (rar) sclifoseală, fandoseală: *ce personagiu ridicol! ... îmi irită nervele cu strîmbăturile lui.* AL.; **3.** (fig.; înv.) minciună: *va înfăţoşa toate strîmbăturile ereselor.* DOS.; **4.** (fig.) nedreptate: *ştiam eu că strîmbături n-o să-mi facă, era dreaptă ca însuşi adevărul.* PAP.-B.; **5.** obiect strîmb: *poţi face strîmbături din drepţi copaci.* COŞB. [*Strîmba* + *-ătură*].

strîmbet, strîmbete n. (rar) strîmbătură, grimasă: *îmi răspunse cu un strîmbet ce semăna a strîmbet.* NEGR. [*Strîmb* + *-et*].

strîmsureă f. v. **strînsurea.**

strîmt, ~ţi, strîmtă, ~e a. **1.** care nu este (destul de) larg; cu lărgime mică; îngust: *Mihai trage pe vizirul Sinan-paşa într-un loc strîmt.* BĂLC.; **2.** care nu este (destul de) lat; cu lăţime mică: *printre crengi scînteie stele, farmec dînd cărării strimte.* EM.; **3.** cu deschidere mică: *gaură strîmtă*; **4.** cu volum redus; neîncăpător, necuprinzător, nespaţios: *săniuţa ... e cam strîmtă pentru doi.* AL.; *odăiţele sînt strîmte.* SAD.; **5.** croit pe corp, foarte lipit de corp; prea mic faţă de dimensiunile persoanei: *e mai rău cînd e gheata strîmtă.* CAR.; *fustă strîmtă*; **6.** (fig.) redus, restrîns; insuficient: *ce a făcut ... pentru iubirea lui, este imposibil de descris pe larg într-un cadru aşa de strîmt.* CAR.; **7.** (fig.) lipsit de orizont, de înţelegere; meschin, mărginit, redus: *trăind în cercul vostru strîmt norocul vă petrece, ci eu în lumea mea mă simt nemuritor şi rece.* EM. // n. (pop.) strîmtoare; (fam.) **a prinde pe cineva la strîmt**, a profita că cineva nu are spaţiu de acţiune, că este în dificultate; a profita de ocazie: *m-a prins la strimt într-un colţ din circiuma minorilor.* CAR.; **a fi la largul unuia şi la strîmtul altuia**, a fi, a ajunge într-o situaţie avantajoasă, profitînd de situaţia grea, dificilă a altcuiva: *acum e la largul ei şi la strîmtul meu.* PANN; (şi: (înv. şi pop.) **strimt**). [Lat. **strinctus* (=*strictus*)].

strîmtá, strîmtez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) face mai strîmt, a (se) îngusta; a (se) strînge; a (se) strîmtora: *Dîmboviţa se strimteză şi se astupă din zi în zi.* GHICA; **2.** a face sau a deveni (foarte) strîns pe corp: *croitorul mi-a strîmtat costumul*; **3.** a deveni sau a face să devină mai puţin încăpător, necuprinzător, nespaţios; a (se) reduce, a (se) micşora: *s-au strîmtat locurile, iar oamenii s-au înmulţit*; (şi: (înv. şi pop.) **strimta**). [De la ***strîmt***].

strîmtár, strîmtari m. (pop.; mai ales la pl.) itari strîmţi pe picior; (şi: **strîmţar**). [*Strîmt* + *-ar*].

strîmtáre, strîmtări f. **1.** acţiunea de a (se) strîmta şi rezultatul ei; strîmtat[2], micşorare, îngustare: *strîmtarea pantalonilor*; **2.** (fig.; înv.) sărăcie; neajungere: *măcară că la unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoie tălmăcitorilor, pentru strimtarea limbii româneşti.* BIBLIA; (şi: (înv.) **strimtare**). [V. ***strîmta***].

strîmtáş, strîmtaşi m. **1.** fiecare dintre ochiurile de curea legate la cele două extremităţi ale şoldarului hamului, prin care trec şleaurile; **2.** belciug de la capătul căpăstrului calului, care împiedică strîngerea excesivă a acestuia. [*Strîmt* + *-aş*].

strîmtát[1], ~ţi, strîmtată, ~e a. **1.** îngustat; strîmt, strîmtorat: *curba strîmtată a şoselei*; **2.** micşorat: *teritoriu strîmtat.* [V. ***strîmta***].

strîmtát[2] n. strîmtare: *am dat haina la strîmtat.* [V. ***strîmta***].

strîmtéţe, (rar) **strîmteţi** f. **1.** (rar) strîmtime: *influenţa strîmteţei cercului luminos este ... hotărîtoare.* MAIOR.; **2.** (reg.) strîmtoare: *e mare strîmteţe în casa noastră.* [*Strîmt* + *-eţe*].

strîmticél, ~i, strîmticeá (~ícă), strîmticele a. diminutiv al lui strîmt: *închizîndu-să într-o chilie strîmticea.* DOS.; *căsuţa cam strîmticică, dar bună.* [*Strîmt* + *-icel, -icea* (*-icică*)].

strîmtíme, strîmtimi f. **1.** însuşirea de a fi strîmt; îngustime, micime, strîmteţe: *strîmtimea încăperilor*; **2.** (concr.) loc strîmt: *l-a prins într-o strîmtime.* [*Strîmt* + *-ime*].

strîmtoáre, strîmtori f. **1.** loc strîmt (de trecere); (spec.) defileu, trecătoare, pas[2], strungă: *Strîmtoarea Termopile*; **2.** fîşie îngustă de apă care leagă două mări, despărţind două porţiuni (apropiate) de uscat: *azi acelui loc i se zice strîmtoarea de la Gibraltar.* ISP.; **3.** (p. gener.) spaţiu strîmt; îngustime, strîmtură, strîmteţe: *în codrii mereu pustii ... a intrat fata voinică şi se duce fără frică pe-o strîmtoare de potică.* AL.; (fig.) *să te zvîrcoleşti în strîmtoarea sufletului tău celui rece.* EM.; **4.** (fig.) mărginire: *strîmtoarea de minte a celor mai mulţi.* EM.; **5.** (fig.) starea celui care are de suportat greutăţi, necazuri; (spec.) situaţie grea, stînjenitoare, datorită lipsei de bani; încurcătură, ananghie; strîmtorare: *duşmanu-i la strîmtoare.* AL.; *adunînd ban lîngă ban ..., izbuti să se salte din strîmtoare.* GHEŢIE. [*Strîmt* + *-oare*].

strîmtorá, strîmtorez vb. **1.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) strîmta: *uliţele au fost strîmtorate*; **2.** (fig.; tr.) a împiedica: *aceste lucrări de fantasie ... nu erau strîmtorate de nici o lege, de nici o regulă.* OD.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) îngrămădi într-un loc strîmt; a (se) înghesui: *armata Turciei strîmtorată lîngă Sissek.* BĂLC.; **4.** (fig.; tr.) a obliga, a constrînge: *i-au luat la goană şi ... i-au strîmtorat de a se depărta prin păduri şi poteci.* PETR.; **5.** (refl. şi tr.) a-şi restrînge cheltuielile, a se mulţumi cu o viaţă modestă, din lipsă de mijloace materiale: *groful nostru e strîmtorat rău de tot de cămătari.* AG.; (şi: (înv. şi pop.) **strîmtori**). [De la ***strîmtoare***].

strîmtoráre, strîmtorări f. **1.** acţiunea de a (se) strîmtora şi rezultatul ei; strîmtoare, înghesuială; **2.** (fig.) situaţie grea, nevoie (băneacă); strîmtoare; ananghie: *aşa în strîmtorare şi în nelinişte cum am trăit, şi tot mi-a fost dragă viaţa.* VLAH. [V. ***strîmtora***].

strîmtorát, ~ţi, strîmtorată, ~e a. **1.** (înv.) îngustat; îngust: *canal strîmtorat*; **2.** (înv.) constrîns: *acea persoană este mai puternică, mai puţin strîmtorată prin mărginirea împrejurărilor.* MAIOR.; **3.** aflat într-o situaţie dificilă, jenantă, din lipsa mijloacelor materiale: *mă aflu tare strîmtorat aci ... fără parale multe şi fără haine.* GHICA; (adv.) *trăia foarte strîmtorat.* GHEŢIE; **4.** stingherit, încurcat: *eram strîmtorat, eu, atît de sigur de mine de obicei, eram nelalocul meu.* PETR. [V. ***strîmtora***].

strîmtorí vb. v. **strîmtora.**

strîmtúră, strîmturi f. **1.** (înv. şi pop.) loc strîmt, strîmtoare; trecătoare: *au dat la strimturi ca acele de nu era nice de cal, nice de pedestru.* UR.; **2.** (înv.) îngustime: *nu poate încăpea cămila pren ureachile acului, derept multă strimtură şi pentru multă grosime a cămilei.* COR.; (şi: (înv. şi pop.) **strimtură**). [*Strîmt* + *-ură*].

strîmţár m. v. **strîmtar.**

strîngătór, ~i, strîngătoáre a. şi m., f. (persoană) care strînge, care agoniseşte; econom; (p. ext.) zgîrcit: *medicina e meserie de aur, priceput să fii şi strîngător, că în cîţiva ani ai făcut avere.* GHEŢIE; *averea strîngătorului trece în mîna cheltuitorului.* Z. // m. **1.** (înv.) perceptor: *strîngătorii haraciului*; **2.** (rar) colector: *strîngători de cîrpe.* [*Strînge* + *-ător*].

strînge, strîng vb. **1.** (tr.) a apăsa cu putere o fiinţă, un lucru din mai multe părţi (reducîndu-i volumul, modificîndu-i forma); a presa: *îi luă faţa în mîini şi ... o strînse cu atîta foc.* EM.; *zidul rău mă strînge, trupuşoru-mi frînge.* POP.; **a strînge pe cineva cu uşa** (sau **în balamale, în cleşte, în chingi etc.**), a sili pe cineva să facă, să recunoască ceva; (p. ext.) a lua pe cineva din scurt: *îmi vine să-i strîng cu uşa ..., să-mi hotărască odată ce gînduri au.* AL.; **a strînge pe cineva în spate** (sau **de, între umeri**) (**de frică** ori **de frig**), a se înfiora de frig sau de frică: *frigul îl cam strîngea între umeri, dar trebuia să rabde.* ZAMF.; **2.** (tr.) a jena, a da o senzaţie de discomfort (fiind prea strîmt); a bate: *fiecare ştie unde-l strînge opinca.* Z.; **3.** (tr.) a fi îmbrăcat cu o haină (prea) strîmtă, a fi încins tare; a încinge; a fi jenat de aceasta: *şorţul îi strîngea talia accentuîndu-i rotunzimile.* IBR.; *domnişoare strînse în corset;* **4.** (fig.; tr.) a constrînge: *prin foame nu era chip să-i strîngă.* CAR.; **5.** (tr.) a prinde (foarte) puternic cu mîna, cu mîinile şi a trage (cît mai) aproape de sine; a încleşta: *cînd văd că mîţa face năzaruri, ţ-o strîng de coadă.* CR.; **a**(-i sau -şi) **strînge cuiva** sau **cu cineva mîna** (ori **mîinile**), a da mîna cu cineva: *astăzi stă la taclale cu d-ta şi-ţi strînge mîna.* REBR.; **a strînge pe cineva de gît, a**) a sugruma: *dacă moartea mea ţi-ajută, vino, strînge-mă de gît.* COŞB.; **b**) a nemulţumi, a supăra: *asta mă strînge pe mine de gît.* CAR.; **6.** (tr.) a cuprinde în braţe; a îmbrăţişa: *aş fi strîns-o în braţe ... şi aş fi sărutat-o.* EL.; **7.** (tr.) a trage (foarte) tare de capetele unei sfori, ale unei curele etc. înfăşurate în jurul cuiva sau a ceva, pentru a lega mai bine: *ai strîns curelele geamantanului?*; (pop. şi fam.) **a strînge cureaua** (sau **baierile pungii**), a răbda (de foame); a face economii (mulţumindu-se cu puţin): *strînse cu nădejde băierile pungii.* GHEŢIE; **8.** (tr.) a lipi (foarte) mult un laţ, o buclă etc. de obiectul în jurul căruia este înfăşurat: *îşi făcu cruce, îşi strînse laţul de gît şi ... îşi dete drumul în aer.* VLAH.; **9.** (tr.) a trage frîul pentru a stăpîni şi conduce calul: *plecînd apoi cu toţii strîng frîiele, dau pinteni.* AL.; **10.** (tr.) a lega, a fixa cu ceva ca să nu se desfacă, să nu cadă, să nu atîrne etc.: *se pieptănase lins şi îşi strînsese părul la ceafă.* PR.; **11.** (tr.) a aduna, petrecînd una peste alta, marginile unui veşmînt, acoperind corpul; a înfăşura: *îşi strînse şi mai mult paltonul*; **12.** (fig.; tr.) a întări legăturile de prietenie, relaţiile cu cineva; a consolida: *oarece ... slujbe ... strîng mai mult legăturile oamenilor virtuoşi.* HEL.; *ar fi fost un bun prilej de a mai strînge relaţiile dintre familii.* GHEŢIE; **13.** (tr.) a închide (tare) pleoapele, ochii, gura, buzele etc., ţinînd lipite între ele părţile mobile: *strîngînd ochii silit şi tare, a înecat visul său în întuneric.* EM.; (pop. şi fam.) **a-şi strînge gura**, a tăcea; **a-şi strînge buzele** sau **a strînge din buze**, a apropia şi a-şi încreţi buzele, în semn de nemulţumire, de dispreţ etc.; (intr.) **a strînge din umeri**, a ridica umerii în semn de dispreţ, nedumerire, nepăsare: *străjerii ... se uită lung unul la altul şi strîng din umere.* CR.; **14.** (tr. şi intr.) a încleşta (foarte) puternic dinţii, fălcile, pumnii etc.: *George-n munte pumnii-şi strînge ... şi de multă ciudă plînge.* COŞB.; *strîngea dinţii şi respira greu, înfricoşată să n-o copleşească plînsul.* REBR.; **15.** (tr.) a îndoi hîrtii, a împături obiecte de pînză etc.; a plia: *şi-a strîns hainele păturele*; **16.** (tr.) a aduce cît mai aproape părţi ale propriului corp; a apropia: *paseri ... strîngînd ale lor aripi căzute de lung zbor.* AL.; *îşi strînse picioarele sub ea;* **17.** (refl.) a-şi reduce dimensiunile; a intra la apă: *flaneaua s-a strîns la spălat*; **18.** (refl.) a se ghemui, a se chirci, a se zgîrci: *cînd trec copii, sub tufă eu mă strîng.* COŞB.; **a se strînge ghem,** a se ghemui; **a se strînge în sine**, a se închide în sine, a deveni necomunicativ: *omul strîns în sine ... nici n-are nevoie de spaţiu.* ARG.; **19.** (refl.) a se contracta; **a i se strînge cuiva inima** (sau **sufletul**), a simţi o emoţie puternică, o supărare mare: *să iubească – ideea aceasta îi strîngea adesea inima.* EM.; **20.** (refl. recipr.) a se ghemui lîngă cineva; a se lipi unul de altul; a se înghesui: *se strîngeau, se înghesuiau unul într-altul ca să se încălzească.* VLAH.; **21.** (tr.) a înşuruba (foarte) tare o piesă filetată: *dacă ... s-a slăbit un şurub ... scoate cheia, strînge şurubul slab.* ST.; **a strînge şurubul**, a folosi mijloace de constrîngere: *să meargă negreşit ... să vorbească în daravera mea, să strîngă şurubul.* M.CAR.; **22.** (tr.) a aduna laolaltă lucruri risipite, făcînd grămezi, mănunchiuri etc.; a culege: *mîndre flori cîmpene eu pentru dînsa strîng.* EM.; (fig.)

S

pîn-atunci, unul îşi strînge sub bolta lui, şirag de stele. VLAH.; **23.** (tr.) a lua şi a aşeza ceva la loc sigur, ferit; a pune bine; a păstra: *sfîrşind, strînse ochelarii, îşi luă şlicul şi ieşi.* NEGR.; *banul de găsit să-l strîngi, că-i cu noroc.* POP.; **24.** (tr.) a aşeza la loc, a face ordine; a deretica: *în casă e strîns tot, dichisit, fiecare lucruşor pus la locul lui.* VLAH.; **a strînge masa,** v. **masă**; **a strînge patul** (sau **aşternutul**), a aduna de pe pat plapumă, perne etc. şi a le pune (undeva) în ordine; a face patul; **25.** (tr.) a aduce într-un singur loc; a aduna, a acumula; a concentra: *era o beserecă aproape de sveta Sofia şi era strînse cărţi într-însa.* MOXA; (fig.) *la o vîrstă aşa de crudă a strîns în devla lui atîta învăţătură.* VLAH.; **26.** (tr.) a colecta (ape): *vestitul grădinar ... a strîns apele într-un eleşteu.* GHICA; **27.** (înv. şi reg.; tr.) a scurge: *Noema ... au deprins toate torcăturile de lînă ..., a strînge brînză şi unt.* COSTIN; **28.** (tr.) a culege fructe, cereale etc.; a recolta: *crezi tu că vom putea noi singuri secera şi strînge atîta amar de grîu?* CR.; *să strîngi vara, ca să ai iarna.* SOR.; *nu strîng toate muştele miere.* Z.; **29.** (tr.) a colecţiona: *scriitorii noştri n-au avut de unde strînge cărţi.* UR.; **30.** (tr.) a agonisi, a economisi, a chivernisi: *odată strîns primul milion, celelalte vin de la sine.* GHEŢIE; **a strînge bani albi pentru zile negre,** a fi (foarte) chibzuit şi econom; **31.** (tr.) a percepe, a încasa: *perceptaşul strîngea dările;* **32.** (tr.) a aduna, a colecta obiecte: *de ce, mă rog, să aruncăm la gunoi zdrenţele, răzuiturile de lemn ... şi să nu le strîngem, să le topim?* GHICA; **33.** (refl. şi tr.) a (se) întruni, a (se) reuni (într-un loc sau în jurul cuiva): *cînd se va strînge sfatul, închideţi porţile.* DELAVR.; *femeile ies la porţi, se strîng pe podeţe şi încep a meliţa.* SAD.; **a (se) strînge de pe drumuri** sau **(pe) acasă,** a sta (sau a determina să stea) acasă; a (se) face om aşezat: *te-am strîns de pe drumuri ... şi tu vrei necinstea casei mele!* CAR.; **a nu-şi (mai) strînge picioarele (de pe drumuri),** v. **picior**; (reg.) **a-şi strînge lioarba** (sau **buzişoarele**), a tăcea: *ia mai bine ogoieşte-te oleacă şi mai strînge-ţi buzişoarele acasă.* CR.; **a (se) strînge în jurul cuiva,** a (se) mobiliza la ceva; **a strînge oaste** (sau **oştire, armată**), a mobiliza: *îşi strînse oastea alcătuită din români şi ardeleni.* ISP.; **a-l strînge Dumnezeu** (sau **moartea**) **(la sine),** a muri: *l-a strîns Dumnezeu acum vreo zece ani.* REBR. [Lat. ***stringere***].

strîngere, strîngeri f. **1.** acţiunea de a (se) strînge şi rezultatul ei; strîns[2]; **2.** apăsare, presare: *strîngere cu uşa*; **3.** apucare, strînsoare; prindere, încleştare; **strîngere de mînă** sau **strîngerea mîinii,** întindere a mîinii drepte şi prindere cu ea a mîinii drepte a altcuiva, ca gest de salut, de afecţiune, de recunoştinţă: *această strîngere de mînă îmi ridică imediat moralul.* CAR.; **4.** îmbrăţişare, înlănţuire cu braţele: *cu geana ta m-atinge pe pleoape să simt fiorii strîngerii în braţe.* EM.; **5.** înnodare, legare a unei sfori, a unei curele etc.; **6.** îndoire a unei hîrtii, împăturire a unor obiecte de pînză etc.; **7.** contractare; închircire; **strîngere de inimă,** sentiment puternic de teamă, de durere, de nelinişte etc.: *totdeauna m-am gîndit cu strîngere de inimă la această tragică revedere.* SAD.; **8.** înşurubare: *strîngerea filetului*; **9.** punere la un loc, adunare a unor obiecte, fiinţe etc. risipite; împachetare; (p. ext.) păstrare: *ordonă strîngerea tuturor tablourilor laolaltă şi le expedie.* CĂL.; *strîngerea materialului documentar*; **10.** culegere, recoltare: *strîngerea grînelor*; **11.** agonisire, economisire, chivernisire: *se gîndea la strîngerea unei sume pentru nunta fetei*; **12.** percepere: *trebuie să umble negreşit prin comună, să zorească strîngerea birurilor.* REBR.; **13.** întrunire, reunire (undeva sau în jurul cuiva): *strîngerea manifestanţilor în piaţă*; **14.** mobilizare: *strîngere de oşti.* [V. ***strînge***].

strîns[1], ~şi, strînsă, ~e a. **1.** apăsat, presat; **2.** (croit să stea) lipit de corp, ajustat (pe talie); strîmt: *purta o rochie strînsă pe talie.* GHEŢIE; **3.** prins puternic cu mîna, cu mîinile şi tras aproape de sine; încleştat: *ţinea mînele tinerei ... strînse între ale sale cu o familiaritate neiertată.* NEGR.; (adv.) *se repede la mîna isnafului, pe care o apucă strîns.* CAR.; **4.** (fig.) sever, riguros, pertinent; ferm: *făcu o strînsă analiză*; (adv.) *îşi ţinea nepotul mai strîns decît ar fi fost necesar.* GHEŢIE; **5.** îmbrăţişat, înlănţuit cu braţele: *doi junei tineri ... îmi dorm strînş şi cuprinş.* POP.; **6.** legat sau înfăşurat (foarte) tare în jurul cuiva sau a ceva ca să nu se (mai) desfacă: *pansament strîns*; (adv.) *îmi luară armele şi mă legară strîns.* BOL.; **7.** încins peste mijloc: *crăiasa ... vede-n loc că strînsă-i stă mai bine.* COŞB.; **8.** (fig.) apropiat, intim; consolidat, trainic: *din cauza strînselor relaţiuni ce aveau cu fanarioţii ..., contractaseră încă de pe atunci o mulţime de viciuri.* FIL.; **9.** (fig.) aflat într-un raport de interconditionare; interdependent; puternic: *între cuvinte se stabileşte o strînsă legătură*; (adv.) *problemele culturale şi sociale se leagă strîns între ele*; **10.** (fig.) concentrat, concis, succint: *Nicu Bălcescu scria lesne, stilul său era limpede, strîns, nervos şi elegant.* GHICA; **11.** (fig.) bine închegat; precis, riguros: *toată ideea aceasta are trebuinţă de o meditare mai strînsă.* MAIOR.; **12.** închis (foarte) tare; lipit: *închise ochii, dar două lacrimi mari se iviră pe pleoapele strînse.* VLAH.; **13.** încleştat puternic (de supărare, de furie etc.): *a rămas cu pumnii strînşi, fără de glas.* COŞB.; **(a fi) cu mîna strînsă** sau **strîns la mînă** (ori **la chimir**) sau **mînă strînsă,** (a fi) econom, chibzuit la bani; (p. ext.) (a fi) zgîrcit: *strîns la mînă, a adunat în scurt timp avere.* ST.; **14.** îndoit; împăturit; pliat: *venea duiumul oastei ... cu steagurile strînse.* NEGR.; **15.** adus (cît mai) aproape de propriul corp; apropiat: *stătea pe ţărm, cu aripile strînse*; **16.** ghemuit, chircit: *fata doarme pe brînci ori strînsă făcută ghem.* ISP.; **17.** lipit de cineva sau de ceva (pentru protecţie, alinare etc.); înghesuit: *fetiţa rămase strînsă lîngă mamă-sa*; (adv.) *se lipi şi mai strîns de noi;* **18.** (despre organe, muşchi, ţesuturi etc.) contractat; **(a fi) cu inima strînsă** (sau **cu sufletul strîns**), (a fi) emoţionat, speriat, neliniştit etc.: *Maria! şopti el cu inima strînsă.* EM.; **19.** (reg.) bolnav de strîns[2]: *copilul e strîns*; **20.** (rar) înşurubat foarte tare: *piuliţă strînsă*; **21.** adunat în grămezi, în mănunchiuri etc.: (fig.) *dealuri neregulate, din ce în ce mai strînse, mai apropiate, încep a se ivi.* VLAH.; **22.** des; compact: *rînduri strînse*; **23.** degajat, debarasat (de veselă, de tacîmuri, de resturi de mîncare etc.): *mese strînse*; **24.** (rar) pus bine, la loc ferit, dosit: *Ivan ... scoase cele două carboave de unde le avea strînse.* CR.; **25.** cules, recoltat: *grîu strîns*; **26.** pus deoparte; agonisit, economisit, chivernisit: *voia să-şi cumpere o maşină din banii strînşi;* **27.** econom, cumpătat; zgîrcit: *e şi strîns ş-apucător.* DELAVR.; **28.** adunat, întrunit, reunit: *se temea de mulţimea strînsă.* // f. (pop.) ceea ce strînge cineva; recoltă; provizie; avere: *albina vrednică însă d-orce floare face strînsă.* PANN; **a face strînsa cu cineva,** a face casă, menaj, a convieţui cu cineva: *nici cu asta nu fac casă, nici cu dînsa nu fac strînsa.* POP. [V. ***strînge***].

strîns[2] n. **1.** faptul de a (se) strînge; strîngere; **2.** prindere, apucare (puternică) cu mîna, cu mîinile; **strîns de mînă** sau **strînsul mîinii,** strîngere de mînă: *un gest, un semn, un strîns de mînă, o să-l simt.* NEGR.; **3.** îmbrăţişare: *dacă-i vrun drăguţ al ei ..., răpede-i mai dă şi-un strîns în braţe.* POP.; **4.** legare, înnodare a unei sfori, a unei curele etc.; (fam.) **strînsul curelei,** faptul de a trece la un regim de economii, de a răbda (de foame); **5.** (pop.) boală a copiilor mici, caracterizată prin colici, care-i fac să se ghemuiască, să se zvîrcolească, să plîngă; (spec.) apucat, epilepsie; **6.** (mit.; pop.) duh rău care ar provoca această boală: *la mijlocul drumului mi l-o întîlnit strînsu.* POP.; **7.** adunare, strîngere în grămezi, în mănunchiuri etc.: *strînsul, căratul şi clădітul fînului.* VLAH.; **8.** debarasare, degajare (a unei mese); (fam.) dereticare: *eram responsabilă cu strînsul mesei; abia terminase strînsul prin casă;* **9.** adunatul recoltei; cules, recoltat: *strînsul porumbului*; **10.** timpul, momentul culesului recoltei: *ardeau căpiţele de fîn, clăile şi şirele de grîu, că era tocmai în strînsul bucatelor.* GHICA. [V. ***strînge***].

strînsătură, strînsături f. (înv. şi reg.) **1.** strîngere; **strînsătură de mînă,** strîngere de mînă: *unuia arunca o ochire, altuia un zîmbet, celuilalt o strînsătură de mînă.* GANE; **2.** strînsoare, strîns. [***Strîns[2]*** + ***-ătură***].

strînsoáre, strînsori f. **1.** apăsare, presare, strîngere; legătură prea strînsă: *este tocma ca şi Lazăr, legat de mîini şi de picioare şi înfăşat cu strînsoare tare.* ANTIM; **2.** (rar) roadere, batere: *abia scăpase de strînsoarea pantofilor*; **3.** (concr.; înv.) gaică (la veşmintele preoţeşti): *strînsorile hainelor.* BIBLIA; **4.** (înv.) pedeapsă; tortură: *călugăriţe în multe feluri de munci ispitite şi puse la strînsoare.* DOS.; **5.** (fig.; înv.) constrîngere, oprimare: *strînsoare mare pentru bani făcea tutulor, şi boierilor, şi neguţătorilor, şi a toată ţara.* N.COSTIN; **6.** (fig.; înv.) poruncă, ordin: *oricine va ascunde şi va tăcea uciderea şi moartea tătîne-său ... să i se dea strînsoare să spuie.* PRAV.; **7.** (fig.; înv.) strîmtorare, ananghie: *căzacii amu fiind la mare strînsoare de hrană ..., rădăcini mînca.* COSTIN; **8.** (rar) supraveghere strictă, pază: *iată supt ce strînsoare trăiesc.* NEGR.; **9.** (pop.) spaţiu foarte strîmt; strîmtoare: *voia să scape de strînsoarea acelei case*; **10.** apucare, prindere cu mîna şi apropiere de sine; încleştare: *îl făcui să se holbeze în strînsoare, din roşcat se făcu vînăt.* PR.; **11.** îmbrăţişare, înlănţuire cu braţele: *urmară strînsori de împăcare*; **12.** contractare; încordare: *îşi reazemă inima, în care simte o strînsoare nedefinită, pe mîna dreaptă.* CAR.; **13.** (înv. şi pop.; la pl.) colici; **14.** (înv. şi pop.) cules, recoltare; recoltă: *anul ăsta au multă strînsoare*; **15.** (rar) agonisire, economisire: *strînsoarea cu lăcomie şi avuţia slujeaşte noaă numai într-această lume.* VARL.; **16.** (concr.) avere; bogăţie: *nu dori, nici nădăjdui spre strînsoare multă, ca să nu te asemeni bogatului* (a. 1785). GCR. [***Strîns[2]*** + ***-oare***].

strînsúră, strînsuri f. **1.** apăsare, presare, strîngere; legătură prea strînsă: *l-au găsit ... cu mușchii curmați de strînsura frînghiilor, cu căluşu-n gură.* CAR.; **2.** (med.; pop.) strîns[2]; epilepsie, apucat; **3.** cules, recoltare; (concr.) (cantitate din) ceea ce se strînge; grămadă, morman, mănunchi: *o strînsură de coji de seminţe zvîrlite într-un cinema de periferie.* R.L.; **4.** (înv. şi pop.) recoltă: *oamenii se mişcau domol în ogrăzi şi grădini, rînduind strînsura de toamnă.* SAD.; **5.** (înv. şi pop.) nutreţ: *lîngă şură nu-i strînsură cît să ieie-un pai în gură.* POP.; **6.** (înv.) agonisire de bunuri: *oamenii ceia bunii nu lăcomesc strînsura avuţiei de pre pămînt.* COR.; **7.** (înv. şi pop.) avere; bogăţie: *omul ... zădar să trudeşte ... strînsura ce strînge nu ştii cui rămîne.* DOS.; **8.** adunare de oameni; reuniune, petrecere: *frămîntările de limbă se spun mai ales pe la strînsuri de tineri sau la şezători.* POP.; **9.** oameni lipsiţi de valoare, adunătură: *noi n-avem azi decît o strînsură de lume din ce în ce mai mare, mai împestriţată şi mai eterogenă.* CAR.; **de strînsură,** de toată mîna, de tot felul; de adunătură, mediocru; la întîmplare, improvizat: *mulţime de strînsură aici va alerga, hoţi ... ce ştiu numai să ardă, să taie şi să prade.* AL.; **10.** (înv.) corp de armată neregulată: *Constantin Vodă ... au strîns oaste ..., ca vreo 6000 de oameni, strînsură.* COSTIN; **oaste de strînsură,** oaste formată din ţărani, tîrgoveţi, boieri cu slugile lor, care luptau alături de trupele regulate: *intrase în Moldavia, întovărăşiţi de şepte mii spahii şi de vro trei mii oaste de strînsură.* NEGR. [***Strîns[2]*** + ***-ură***].

strînsureá, strînsurele f. (bot.; reg.) **1.** trifoiaş (*Trifolium campestre*); **2.** (în forma **strîmsurea**) sclipeţ (*Potentilla errecta*); (şi: **strîmsurea**). [***Strîns[2]*** + ***-urea***].

strînsurícă f. (rar) diminutiv al lui strînsură: *nu vă bucuraţi la strînsurica românului ..., că nedreptatea nu poate scăpa nepedepsită.* OD. [***Strînsură*** + ***-ică***].

strîşte f. v. **strişte.**

strobíl, strobíli m. **1.** corpul inelat al teniei adulte; **2.** con compact (la unele conifere). [Din fr. ***strobile***].

stroboscóp, stroboscoape n. dispozitiv sau aparat optic care permite examinarea mişcării periodice a unui corp. [Din fr. ***stroboscope***].

stroboscópic, ~ci, stroboscopică, ~ce a. care aparţine stroboscopului sau stroboscopiei, referitor la stroboscop sau la stroboscopie: *spectacolul audiovizual psihedelic era concomitent un rit tehnologic şi unul dionisiac, de la banda de mangetofon manipulată electronic, trecînd prin efectele vizuale stroboscopice.* D. [Din fr. ***stroboscopique***].

stroboscopíe f. (fiz.) metodă de cercetare a mişcărilor periodice ale corpurilor, constînd în observarea optică a acestora la intervale de timp regulate. [Din fr. ***stroboscopie***].

strofánt, strofanţi m. denumire dată unor specii de plante tropicale, din familia apocinaceelor, din ale căror frunze şi seminţe se extrage strofantina (*Strophantus*); plantă aparţinînd fiecăreia dintre aceste specii. [Din fr. ***strophante***].

strofantínă f. substanţă toxică extrasă din diferite specii de strofant, folosită în medicină ca tonic cardiac (în tratamentul tahicardiei, insuficienţei cardiace etc.). [Din fr. ***strophantine***].

strófă, strofe f. **1.** prima parte cîntată de cor în teatrul antic grec: *o odă grecească avea: strofă, antistrofă şi epodă*; **2.** ansamblu coerent de mai multe versuri, legate între ele prin elemente prozodice (măsură, ritm, rimă): *Eminescu reuşeşte ... să pună într-un vers substanţa unei strofe.* IBR. [Din lat. ***stropha***, gr. mod. ***strophý***, fr. ***strophe***, it. ***strofa***, gem. ***Strophe***].

strófic, ~ci, strofică, ~ce a. **1.** care aparţine strofei, referitor la strofă: *analiza structurilor strofice*; **2.** (despre părţi ale unei piese vocale) care se repetă identic, de fiecare dată însă pe versuri diferite. [Din fr. ***strophique***, germ. ***strophisch***].

strofocă vb. v. străfloca.

strofoídă, strofoide f. (mat.) locul geometric al punctelor de pe o dreaptă variabilă care trece printr-un punct fix situat pe axa absciselor, astfel încît distanţa de la puncte la intersecţia dreptei cu axa ordonatelor şi distanţa de la origine la această intersecţie să fie egale. [Din fr. ***strophoïde***].

strófuius n. dermatoză alergică caracterizată prin vezicule mărunte care provoacă mîncărimi intense; prurigo. [Din fr. ***strophulus***].

stroh, strohuri n. (pop.) **1.** flori de fîn scuturate, rămăşiţe sfărîmate de fîn uscat adunate din şopron, din iesle, din car etc., folosite (la ţară) la prepararea unor inhalaţii pentru bolnavii de astmă, bronşită etc., la baia copiilor mici etc.; **2.** strat de paie folosit ca aşternut pentru animale; culcuş de fîn, de paie: *voi, mangosiţilor şi farfasiţilor, de cîte ori îţi fi dormit în stroh şi pe tîrnomată.* CR. [Din germ. ***Stroh***].

stroi, stroiuri n. (înv. şi reg.) **1.** rînd (de soldaţi): *ne-a pus la stroi.* POP.; **2.** pedeapsă disciplinară (în armata rusă) constînd în trecerea condamnatului gol printre două rînduri de soldaţi care îl loveau, unul după altul, cu vergi; **a bate pe cineva la stroi** sau **a purta pe cineva în stroi**, **a)** a aplica cuiva pedeapsa descrisă mai sus; **b)** a bate zdravăn: *porunceşte să-mi aducă nişte palce, că am să-i bat la stroi.* CR. [Din rus. ***stroj***].

strómă, strome f. **1.** substanţa fundamentală sau matricea unui organ anatomic, alcătuită din ţesut conjunctiv, din vase şi din nervi; **2.** corp al grăuncioarelor de clorofilă, format din lame de natură proteică între care se găseşte clorofila; **3.** organ de rezistenţă al unor ciuperci, în care se află elementele de înmulţire. [Din fr. ***stroma***].

stromb, strombi m. moluscă gasteropodă din mările tropicale cu cochilia mare şi groasă, prevăzută cu tuberculi care pe ultima circumvoluţiune devin spini (*Strombus coronatus*). [Din lat. ***strombus***, fr. ***strombe***].

strongíl, strongili m. vierme nematod parazit care se localizează în aparatul digestiv, respirator, circulator al unor animale (*Strongylus equinus*). [Din lat. ***Strongylus***, fr. ***strongyle***].

strongilóză, strongiloze f. nume generic pentru bolile parazitare ale animalelor domestice, provocate de viermi de tipul strongililor, caracterizate prin enterite, bronşite, pneumonii etc. [Din fr. ***strongylose***].

stronţiánă f. (hidr)oxid de stronţiu obţinut prin calcinarea stronţianitului, folosit la rafinarea zahărului, la fabricarea sărurilor de stronţiu etc. [Din fr. ***strontiane***].

stronţianít n. carbonat natural de stronţiu, incolor sau cenuşiu, gălbui sau brun, cu luciu sticlos, folosit la prepararea sărurilor de stronţiu. [Din fr. ***strontianite***].

stróntţiu n. metal alb-argintiu, asemănător cu calciu, prezent în natură mai ales sub formă de celestină şi de stronţianit, ale cărui săruri sînt întrebuinţate în pirotehnie, în fizica nucleară şi în medicină. [Din fr. ***strontium***, germ. ***Strontium***].

strop, stropi m. **1.** picătură, pic[1]: *briliantele licăreau ca stropii de rouă, dimineaţa.* REBR.; (fig.) *ici şi colo pe luciul apei tremură stropi de lumină.* VLAH.; **strop cu** (sau **de**) **strop**, picătură cu picătură, puţin cîte puţin: *picurii cu strop de strop fac al mărilor potop.* COŞB.; **pînă la un strop**, pînă nu mai rămîne nimic: *cei trei bărbaţi sorbiră vinul pînă la un strop.* AG.; **2.** lacrimă: *la capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi, asupra ei să cadă a ochilor tăi stropi.* EM.; **3.** (fig.) cantitate mică, bucăţică dintr-o materie solidă; fărîmă: *din drobul de sare începură să ţîşnească în toate părţile stropi grunţuroşi.* PR.; (fig.) *apoi tu nu mai ai nici un strop de mîndrie?* GHEŢIE; **un strop**, **a)** puţin: *colindătorii ... pun un strop de fericire în fiecare inimă.* R.L.; **b)** deloc: *iar noi, mă rog, şase surori, să n-avem strop de omenie.* COŞB. [De la ***stropi***].

stropeálă, stropeli f. **1.** faptul de a (se) stropi; udare uşoară, superficială; **2.** ploaie uşoară şi de scurtă durată: *să sperăm că peste cîteva zile se va milostivi Cel de Sus cu puţină stropeală.* CAR.; **3.** (fam.) băutură alcoolică; stropitură: *puţină stropeală la friptură*; **4.** (rar) substanţă toxică în soluţie sau în suspensie cu care sînt tratate plantele contra dăunătorilor. [***Stropi*** + ***-eală***].

stropí, stropesc vb. **1.** (tr.; intr. şi refl.) a (se) uda uşor, superficial, prin împroşcare cu stropi de apă sau de alt lichid: *o bură de ploaie stropeşte caldarîmul încins.* VLAH.; *cît era leşinată o stropeau cu apă.* EL.; **a stropi masa** (sau **mîncarea**), a bea alcool în timpul mesei: *cina se prelungi ..., stropită cu vinuri variate.* REBR.; **a-şi stropi măseaua**, a bea o băutură alcoolică: *se întinsese ca să-şi ia un pahar să-şi stropească nişte măseaua.* ISP.; **a stropi ceva cu sudoare**, a munci din greu: *bietul stropea cu sudoare micul său ogor.* AL.; **2.** (tr. şi intr.) a trata plante, culturi etc. contra dăunătorilor prin împroşcare cu substanţe toxice în soluţie sau în suspensie: *am stropit via*; **3.** (tr.) a presăra: *aripi stropite cu polen*; **4.** (tr.) a acoperi cu stropi, cu pete mici de altă culoare decît fondul; a împestriţa; (p. ext.) a vopsi: *o sfîntă regină în haină albastră stropită cu aur.* EM.; (fig.) *poieni întinse, stropite cu flori, s-aştern între izvoare.* VLAH.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) murdări, a (se) păta: *erau îmbrăcaţi cu costume speciale ... ca să nu se stropească.* SAD.; *m-am stropit cu noroi.* [Et. nec.].

stropíre, stropiri f. acţiunea de a (se) stropi şi rezultatul ei; stropit[2]: *stropirea viei.* [V. ***stropi***].

stropít[1], ~ţi, stropită, ~e a. **1.** udat uşor, superficial, împroşcat cu stropi de apă sau de alt lichid; umezit: *străzi stropite*; **2.** (despre plante, culturi etc.) tratat contra dăunătorilor prin împroşcare cu substanţe toxice în soluţie sau în suspensie: *livezi stropite*; **3.** cu stropi, cu pete mici de altă culoare; pestriţ: *blană albă stropită.* [V. ***stropi***].

stropít[2] n. faptul de a stropi; stropire; udare: *m-am uitat cum scot apă ... pompele greoaie de stropit.* PAP.-B.: *stropitul florilor.* [V. ***stropi***].

stropitór, ~i, stropitoáre a. şi m., f. (rar) (persoană) care stropeşte: *uliţele ... cu slujitorii lor: măturători care le piaptănă, stropitori care le spală.* TEODOR. // f., n. **1.** (înv.) pulverizator: *două stropitori, tij de argint, în formă de pere cu frunzele poleite.* AL.; **2.** (înv. şi pop.) praştură. // f. **1.** vas de tablă prevăzut cu o ţeavă laterală terminată printr-o sită, servind la udatul culturilor din grădini, din sere etc.: *o femeie tînără c-o stropitoare în mînă ... începe să ude florile.* SAD.; **2.** recipient mare, de obicei cilindric, montat pe un cadru cu roţi şi prevăzut cu un dispozitiv de proiectat apa, servind la stropitul străzilor; vehicul prevăzut cu un asemenea recipient; **3.** aparat de stropit culturile cu substanţe toxice în soluţii sau în suspensie contra dăunătorilor: *arătă că frunza trebuie stropită cu o leşie de piatră vînătă şi var stins, că vor trebui să cumpere stropitori anume.* AG. [***Stropi*** + ***-tor***].

stropitúră, stropituri f. **1.** stropire, stropit[2]: *cu o stropitură de ploaie pămîntul nu se moaie.* Z.; **2.** (înv. şi pop.) picătură, strop: *îl băteau stropituri şi din dreapta şi din stînga.* SAD.; **3.** (înv. şi reg.) pată: *e o stropitură de sînge.* HEL.; **4.** (fig.; reg.) recoltă slabă (de fructe): *prune, numai stropituri: ici-colo cîte una.* POP.; **5.** (reg.) băutură alcoolică; stropeală: *mai daţi cu stropitura, să-şi ude ţiganu gura.* POP. [***Stropi*** + ***-tură***].

stropoleálă, stropoleli f. (reg.) faptul de a stropoli; stropolire, roboteală. [***Stropoli*** + ***-eală***].

stropolí, stropolesc vb. **1.** (înv. şi reg.; intr.) a face pregătiri (în grabă) de nuntă, de plecare etc.: *se puse a stropoli de nuntă.* POP.; **2.** (înv. şi reg.; intr.) a roboti pe lîngă casă; a trebălui: *ceilalţi stropoleau pe-afară şi vai de mîncarea şi de odihna lor!* DELAVR.; **3.** (reg.; tr.) a limpezi, a clăti rufe; **4.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) spăla în grabă. [Et. nec.; cf. bulg. ***tropolja***].

stropolíre, stropoliri f. (înv. şi reg.) pregătire (în grabă) de nuntă, de plecare etc.; stropoleală. [V. ***stropoli***].

stropşeálă, stropşeli f. **1.** faptul de a (se) stropşi; **2.** vorbă aspră, urîtă spusă răstit; ocară: *înţepă cu stropşeli repezi argatul somnoros şi molîu.* C.PETR.; **3.** (înv. şi reg.) nebunie; (spec.) epilepsie; **4.** (reg.) rachiu: *dă-mi şi mie oleacă de stropşeală.* REBR. [***Stropşi*** + ***-eală***].

stropşí, stropşesc vb. **1.** (pop.; tr.) a sfărîma, a zdrobi, a strivi călcînd în picioare; (p. ext.) a nimici, a prăpădi: *pîlcuri întregi se zbăteau stropşite-n picioarele cailor.* VLAH.; **2.** (fig.; înv.; tr.) a chinui: *uşurează de la mine toiagul şi frica lui nu mă stropşască.* BIBLIA; **3.** (pop.; tr.) a zdreli; a ciunti, a poci: *şi-a stropşit degetele*; **4.** (reg.; tr.) a tescui; a pisa: *a stropşi strugurii*; **5.** (fig.; înv.; tr.) a cotropi: *venea cu atîta fală să stropşească şi să calce ţara.* COSTIN; **6.** (fig.; înv. şi reg.; tr.) a înfrînge: *stropşind oştile ... s-au răsipit şi s-au pustiit.* UR.; **7.** (pop.; tr.) a stîlci pe cineva în bătaie; (p. ext.) a ucide: *măi! că l-a lovit strechia ... vrea să mă stropşească.* AL.; **8.** (înv. şi pop.; tr.; la pers. 3) a cuprinde, a lovi pe cineva o boală (în special epilepsia) pe neaşteptate: *eu o să mînc ..., dar ţie nu-ţi dau să văd că te chiar stropşeşte.* POP.; **9.** (fig.; tr.) a poci, a deforma, a schimonosi, a stîlci cuvintele, o limbă (în pronunţie sau în scris): *românii ... au obicei de a stropşi unele nume străine.* AL.; **10.** (pop. şi fam.; refl.) a se răsti la cineva; a se oţărî, a se burzului: *Ivan atunci, văzînd că moartea dă chioară peste dînsul, se stropşeşte la ea.* CR.; [Cf. sl. ***sŭtrositi***, bulg. ***strša***].

stropşíre, stropşiri f. **1.** acţiunea de a (se) stropşi şi rezultatul ei; stropşeală, stropşitură; **2.** (înv.) strivire; **3.** (reg.) tescuire (a strugurilor); **4.** (fig.) cotropire; bătaie; ucidere: *stropşirea în masă a satelor paşnice ... arăta că a ieşit în lume urgia.* SAD.; **5.** (fig.) pocire, deformare a cuvintelor,

a limbii: *comicul se mărgineşte ... numai la stropşirea limbajului.* CĂL. [V. ***stropşi***].

stropşít, ~ţi, stropşită, ~e a. **1.** (pop.) sfărîmat, zdrobit, strivit în picioare: *se pun ca legătură la inimă mere pădureţe cojite şi stropşite.* POP.; **2.** (pop.) zdrelit; mutilat, pocit: *cu degetele de la mînă stropşite*; **3.** (fig.) stricat (la minte), zăpăcit, smintit; (spec.) epileptic: *mulţi oameni stropşiţi am văzut ... d-apoi şi ca aista!* AL.; (subst.) *se măritase c-un stropşit ..., un grandoman ridicol.* VLAH.; **4.** (fig.; pop şi fam.) pocit, schimonosit, stîlcit: *cîţiva copii ... îmi strigă într-o engleză stropşită.* EL. [V. ***stropşi***].

stropşitúră, stropşituri f. **1.** (înv.) stropşire, strivire, călcare în picioare; (p. ext.) nimicire: *înflat preste tot de stropşiturile ce-l stropşise oştenii.* DOS.; **2.** (reg.; concr.) obiect, material strivit, zdrobit: *această stropşitură se pune într-un vas cu apă*; **3.** (fig.; înv.) cotropire: *călcături şi stropşituri în hotarăle împărăţii să nu mai facă.* CANT.; **4.** (pop.) epilepsie; **5.** (fig.) ceea ce este deformat, schimonosit, stîlcit (sub aspectul pronunţării, al scrierii); schimonoseală, poceală: *publicul se va da negreşit cu cei ce-l încîntă prin producerile lor şi va rîde de acei ce caută să-l năucească cu nişte stropşituri ridicole.* AL. [***Stropşi*** + *-tură*].

stropşór m. v. **stropuşor.**

stropuléţ, stropuleţi m. diminutiv al lui strop; strop foarte mic; stropuşor: *stropuleţ de apă; stropuleţ de sare.* [***Strop*** + *-uleţ*].

stropuşór, stropuşori m. stropuleţ: *bade, stropuşor de rouă, nu ţine calea la două.* POP.; *un stropşor de busuioc.* POP.; (şi: (reg.) **stropşor**). [***Strop*** + *-uşor*].

structurá, structurez vb. **1.** (tr.) a face să aibă o structură; (p. ext.) a ordona, a sistematiza: *Hegel închipuie logosul ... structurat în analogie cu urzelile formale ale conştiinţei umane.* BL.; *am structurat materia cărţii în mai multe capitole*; **2.** (refl.; despre organisme animale sau vegetale) a căpăta o structură; a se alcătui; **3.** (tr. şi refl.) a (se) forma, a (se) prezenta ca o structură; a (se) organiza: *limbajul se structurează după legile gîndirii.* [Din fr. ***structurer***].

structurál, ~i, structurală, ~e a. **1.** care aparţine structurii, referitor la structură; (p. ext.) sistematic: *elemente structurale; dispunere structurală*; **2.** (chim.) **formulă structurală**, formulă care reprezintă compoziţia unei combinaţii şi legătura atomilor ei în moleculă; **3.** de profunzime, de esenţă: *primenirile structurale ... le îndură graiul poetic.* BL.; (adv.) *societatea se modificase structural*; **4.** care ţine de conformaţia, de constituţia psihică, spirituală proprie cuiva: *era un pesimist structural*; (adv.): *mediul intelectual românesc este structural debil.* PATAP.; *rămăsese structural un junimist*; **5.** (rar) specific: *amatorismul e structural numai în culturile fără tradiţie*; **6.** (spec.) structuralist: *lingvistică structurală.* [Din fr. ***structural***].

structuralísm n. **1.** teorie şi metodă de analiză lingvistică contemporană care concepe limba ca o structură, în care diferitele componente se află în relaţii şi se intercondiţionează: *Ferdinand de Saussure a prefigurat structuralismul lingvistic*; **2.** (p. gener.) teorie şi metodă aplicată în ştiinţele umaniste, care îşi propun să descopere şi să descrie sistemele de relaţii din ştiinţa dată. [Din fr. ***structuralisme***].

structuralíst, ~şti, structuralistă, ~e a. care aparţine structuralismului, referitor la structuralism; structural: *metode structuraliste; curente structuraliste.* // m., f. adept al structuralismului: *structuraliştii au creat şi teorii eronate.* [Din fr. ***structuraliste***].

structuráre, structurări f. acţiunea de a (se) structura şi rezultatul ei; alcătuire, organizare, ordonare: *socialul ... participă el însuşi la structurarea intimă a esteticului.* R.L. [V. ***structura***].

structurát, ~ţi, structurată, ~e a. care are o structură; alcătuit, organizat; ordonat: *lexic structurat.* [V. ***structura***].

structúră, structuri f. **1.** organizare internă a organismului uman, animal sau vegetal; mod de dispunere a organelor, ţesuturilor etc. acestuia; alcătuire, conformaţie, formaţie: *structura corpului omenesc e admirabilă; structura sistemului nervos*; **2.** constituţie, conformaţie psihică, spirituală a unei persoane, a unei colectivităţi umane: *să analizăm structura sufletească a personajelor*; **3.** (şi **structură geologică**) mod de aranjare în scoarţa terestră a straturilor şi a corpurilor de roci, precum şi raporturile dintre ele; formă de cută, de monoclinal etc.; **structura solului**, mod în care sînt grupate particulele elementare în masa solului; **4.** totalitatea însuşirilor unei roci, determinate de aspectul morfologic al părţilor ei componente şi de modul de concreştere a acestora; **5.** mod de construire a unui edificiu, a unui pod etc.; **structură de rezistenţă**, ansamblul elementelor unei construcţii care preia şi transmite la reazeme sau la fundaţie toate încărcările care solicită construcţia: *cutremurul a şubrezit structura Palatului Culturii*; **6.** mod de dispunere a elementelor componente ale unui ansamblu tehnic; **7.** maniera în care sînt dispuse şi corelate elementele constitutive ale unei creaţii artistice sau ştiinţifice; alcătuire, compoziţie: *aceste opere ... prin structura lor artistică arătau pe junele maestru fără experienţă.* FIL.; *versurile lui, prin claritatea şi structura neobicinuită, te surprind.* VLAH.; **8.** mod specific de organizare a elementelor constitutive ale unei limbi: *structuri de fraze curat latine pe care noi le-am pierdut în urmă.* OD.; **structură gramaticală**, mod specific fiecărei limbi de a organiza cuvintele în propoziţii şi fraze: *structura gramaticală a limbii române este latină*; **9.** totalitatea elementelor esenţiale, profunde; conţinut, fond, substanţă (a lucrurilor, a fenomenelor); **10.** alcătuire a societăţii din punct de vedere social, politic, economic sau cultural: *puţin dacă ar slăbi structura noii lumi ..., eroii platitudinii şi-ar rupe cercurile.* CĂL.; **11.** mod de organizare a unui domeniu de activitate, a unei instituţii, organizaţii etc.: *nimic nu s-a schimbat în structura şi profilul facultăţilor.* GHEŢIE; **12.** dispoziţie relativă a atomilor în molecula unei substanţe; **13.** mod de aşezare a particulelor dintr-un metal sau dintr-un aliaj; **14.** (în teoriile structuraliste) mod de organizare a unui sistem, ansamblu al relaţiilor esenţiale dintre elementele sale componente; model ideal care reflectă aceste relaţii, făcînd abstracţie de natura elementelor componente. [Din lat. ***structura***, fr. ***structure***].

strúdel n. v. **ştrudel.**

strug[1] n. v. **strung.**

strug[2] m. v. **strugure.**

strúgur m. v. **strugure.**

struguráş, struguraşi m. **1.** strugurel: *binele de la mamă, ca un struguraş de poamă.* POP.; **2.** (reg.) ciorchine mic (de fructe, de flori): *salcîmii rotaţi, încărcaţi de struguraşi trandafirii.* SAD.; **3.** (reg.) stafidă; **4.** (reg.; la pl.) coacăză; **5.** (reg.; şi **struguraşi roşii**) coacăz (*Ribes rubrum*); **6.** (reg.) ruşuliţă (*Hierecium aurantiacum*). [***Strugure*** + *-aş*].

strúgure, struguri m. **1.** fructul viţei de vie în formă de ciorchine; (p. restr.) boabe din acest ciorchine, verzi-gălbui, roşietice, negre, cu gust dulce, plăcut; poamă, auă: *găseai din abundenţă ... struguri tămîioşi şi razachie.* GHICA; *struguri de Malaga;* **2.** (reg.) ciorchine (de fructe, de flori): *produce struguri de fructe sălbatice roşii.* AL.; (adv.) *lumea aşteaptă în toate străzile pe unde trece convoiul, atîrnată struguri la toate etajele.* SAD.; **3.** (reg.) aguridă; **4.** (reg.; mai ales la pl.) stafidă; **5.** (reg.) coacăză; **6.** (compuse) **strugurii-ursului**, arbust mic, cu tulpina culcată, cu frunze persistente, cu flori roşietice sau albe, grupate în ciorchine la vîrful ramurilor, cu fructul o bacă mică, roşie, comestibilă; strugurel (*Arctostaphylos uva-ursi*); **struguri-negri**, arbust fără spini, cu fructele boabe negre, comestibile, cu miros caracteristic (*Ribes nigrum*); (şi: (înv. şi pop.) **strugur, strug**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***shtrudhull***].

strugurél, strugurei m. şi (rar) **strugurele** n. **1.** diminutiv al lui strugure; struguraş: *strugurel bătut de piatră, rău e, Doamne, fără tată.* POP.; **2.** (reg.) stafidă; **3.** (reg.; şi **strugurei roşii**) coacăz (*Ribes rubrum*); **4.** (rar; la pl.) lăcrimioare (*Convallaria majalis*): *cu voi scumpe strugurele, albe mărgăritărele, primăvara-şi face salbe.* AL.; **5.** (reg.) strugurii-ursului (*Arctostaphylos uva-ursi*). // n. alifie albă sau roşie, consistentă, prezentată sub forma unui tub mic, învelit în staniol, folosită pentru buze. [***Strugure*** + *-el*].

struj, strujuri n. (reg.) boală la copita calului. [De la ***struji***].

struján, strujeni m. tulpină de porumb, cu frunze cu tot, după ce a fost tăiată de la pămînt şi s-au cules ştiuleţii; cocean: *flăcăii şi fetele făcură roată printre glugile cu strujeni.* SAD.; *o adiere slabă făcea să foşnească frunzele uscate ale strujenilor.* GHEŢIE. [***Struji*** + *-an*].

strují, strujesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a strivi; a stîlci; (p. ext.) a schingiui: *pre sfîntul ... îl întinsără şi-i strujiră coastele.* DOS.; **2.** (reg.) a zdrobi, a strivi: *iartă-mi, Doamne, c-am greşit, măr în gură mi-am strujit.* POP.; **3.** (reg.) a curăţa pene, ştiuleţi de porumb, ramuri etc. de părţile nefolositoare, smulgîndu-le şi îndepărtîndu-le; a smulge anumite părţi folositoare, pentru a le utiliza: *cînd te-i sătura de strujit pene, vei pisa mălai.* CR.; **4.** (pop.) a ciopli; a strunji: *îmi petrec viaţa strujind pentru ei mînere de săbii.* NEGR.; (fig.) *nu e dat tuturor a crea ziceri şi a băga scalpelul în biata limbă, pentru a o struji cum li se pare.* NEGR. [Din sl. ***stružiti***].

strujíre, strujiri f. acţiunea de a struji şi rezultatul ei; strujit[2]. [V. ***struji***].

strujít[1], ~ţi, strujită, ~e a. (reg.) **1.** curăţat de părţile nefolositoare; smuls, desprins de pe cotor; dezghiocat: *pene strujite*; **2.** cioplit; strunjit: *poarta grea de stejar strujit.* VOIC. [V. ***struji***].

strujít[2] n. **1.** (reg.) curăţare[1]; smulgere, desprindere a părţilor folositoare: *blajina noră ... acuşi la strună pene, acuşi îmbăla tortul.* CR.; **2.** (pop.) cioplire; strunjire: *strujitul lemnului cu dalta.* [V. ***struji***].

strujitór, strujitori m. (reg.) strungar[1]. [***Struji*** + *-tor*].

strujitúră, strujituri f. fîşii, aşchii de lemn sau de metal care cad în timpul prelucrării unui material la strung, cu rindeaua, cu barda etc.: *aduna strujituri pentru foc.* [***Struji*** + *-tură*].

strújniţă, strujniţe f. **1.** (înv. şi reg.) răzuş: *îl spînzurară de mîni şi-l fricară cu strujniţe.* DOS.; **2.** (reg.) strungul rotarului; **3.** (reg.) rindea. [Din sb. ***stružnica***].

strúnă[1], strune f. **1.** coardă (la instrumente muzicale): *cîntăreţ din patru strune.* GOGA; **a cînta** (sau **a bate**) **cuiva în strună** (sau **în struna cuiva**), a fi de aceeaşi părere cu cineva; a linguşi pe cineva: *nu ştim nici noi cît de vinovaţi sîntem cînd le batem în strună şi facem haz de palavrele lor.* VLAH.; **a zice din** (sau **pe o**) **strună**, a cînta la vioară sau la cobză: *zi, cobzar, mereu din strună.* ZAMF.; (rar) **a face cuiva spatele strună**, a bate zdravăn pe cineva: *sună bine-n cobză, sună, să nu-ţi fac spatele strună.* AL.; **2.** sfoară bine întinsă din fire elastice şi răsucite, cu rezistenţă foarte mare, avînd diferite întrebuinţări; (adv.) **a merge strună**, a merge foarte bine, perfect: *părintele ..., aducînd pitaci şi colaci din biserică ..., ne-a îmblînzit şi treaba mergea strună.* CR.; *serviciul mergea strună.* GHEŢIE; **3.** (înv. şi reg.) coardă la arc: *descalecă arcaşii ..., trag, strunele vibrează, sunînd zbîrnîitoare.* AL.; **4.** parte a frîului care înconjură bărbia calului,

prinsă de cele două capete ale zăbalei; strunea: *cai clăbuciți la strune și zăbale.* DELAVR.; **a ține pe cineva în strună**, a ține din scurt pe cineva; a struni: *noua curte domnească ... era plină de o gloată posomorîtă pe care abia o ținea în strună un șireag întreg de dorobanți.* OD.; **5.** (reg.) coardă la ferăstrău; **6.** (reg.) struneală la car; **7.** (înv.; rar) filiație: *eu, care-n strună dreaptă prin Ștefan mă pogor din Cezar.* AL.; **8.** (compus) **struna-cocoșului**, mică plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare, cu frunze ovale, cu flori albe; paștele-găinilor (*Cerastium vulgatum*). [Din sl. ***struna*** „coardă"].

strúnă², **strune** f. (reg.) panarițiu. [Et. nec.].

struncină vb. v. **zdruncina.**

struneá, strunele f. (reg.) **1.** întinzătorul teicii (de la moară); **2.** strună (la frîu). [***Strună*** + *-ea*].

struneálă, struneli f. **1.** (rar) strunire; **2.** (reg.) frînghie care leagă partea de dinainte cu cea de dinapoi a carului, cînd acesta nu are cruci; strună. [***Struni*** + *-eală*].

strung, strunguri n. **1.** mașină-unealtă cu care se execută, prin așchiere, operații de rotunjire, de filetare, de găurire etc. a unei piese: *acum, mulțumită strungului mecanic, omul nu are decît să supravegheze pornirea și oprirea mașinii.* GHICA; *totul era rotund în ea, de parcă ar fi fost dată la strung.* PETR.; **2.** (rar) scaunul strungarului; **3.** (reg.) rindea (de geluit doage); **4.** (reg.) cuțitoaie; (și: (reg.) **strug**). [Din sl. ***strugŭ*** „răzuitoare"].

strungár¹, strungari m. muncitor calificat în prelucrarea pieselor la strung: *sfatul meu e să te angajezi strungar.* PR. [***Strung*** + *-ar*].

strungár², strungari m. (pop.) cioban (tînăr) care mînă oile la strungă pentru a fi mulse; (p. ext.) om care face diverse munci la stînă: *abia spre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, strungarul nostru, de s-a dus în Humulești.* CR. [***Strungă*** + *-ar*].

strúngă, strungi f. **1.** loc îngrădit la stînă, unde se închid oile înainte ori după muls; deschizătură îngustă în această îngrăditură, prin care trec oile una cîte una la muls: *oile behăiesc, înghesuindu-se la strungă.* VLAH.; (fig.) *se-nserează ... Nilul doarme și ies stelele din strungă.* EM.; **2.** (p. gener.) loc îngust de trecere; deschizătură; gaură: *supapa lasă să-i vie prin strungă gaze.* V.R.; (fig.) *pe strunga aceasta de lumină, departe ..., vedem cuibărite la un loc cîteva pete argintii.* VLAH.; **3.** (pop.) trecătoare (prin munți); strîmtoare: *la capătu-i din dreapta se prelungește-o strungă, prin care ostășimea curge.* AL.; **4.** (pop.) strungăreață. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***shtrungë***].

strungăreáță, strungăreți f. **1.** spațiu mai mare între dinți, mai ales între incisivii maxilarului superior; strungă: *dinții mărunți, cei de sus cu strungăreață la mijloc.* CR.; **2.** (pop.) găleată în care se mulg oile: *fugind ..., căzu și sparse strungăreața, care era de pămînt.* POP. [***Strungă*** + *-áreață*].

strungări, strungăresc vb. (pop.; tr.) a strunji: *un șir de bețe frumos strungărite.* MACED. [***Strung*** + *-ări*].

strungărie, strungării f. **1.** meseria strungarului[1]; prelucrare a pieselor la strung; strungărit: *pe lîngă lucrul cîmpului, el mai știa și multe meșteșuguri: strungăria, butnăria, grădinăria.* GANE; *a intrat într-o uzină de strungărie.* PR.; **2.** atelierul strungarului; secție industrială în care se prelucrează piesele la strung: *s-au făcut noi disponibilizări la strungărie.* [***Strungar¹*** + *-ie*].

strungărit n. strungărie: *învățase strungăritul.* [V. ***strungări***].

strungăríță¹, strungărițe f. muncitoare calificată în prelucrarea pieselor la strung. [***Strungar¹*** + *-iță*].

strungăríță², strungărițe f. (pop.) ciobăniță care mînă oile la strungă pentru a fi mulse. [***Strungar²*** + *-iță*].

strunghíl, strunghíli m. specie de guvid din Marea Caspică, Marea Neagră și din lacurile litorale, de culoare galbenă-brună sau măslinie; guvid mare (*Gobius melanostomus*). [Cf. fr. ***strongyle***].

strungulíță, strungulițe f. (pop.) diminutiv al lui strungă; strunguță. [***Strungă*** + *-uliță*].

strungúță, strunguțe f. (pop.) strunguliță: *să mă îngropi în strunguța oilor.* POP. [***Strungă*** + *-uță*].

struní, strunesc vb. (tr.) **1.** a întinde strunele unui instrument muzical (pentru a le acorda); a acorda, a înstruna; (p. ext.) a cînta: *cînd căutai să o strunesc puțin, struna a treia plesni;* **2.** a lega ceva strîns, întinzînd bine sfoara, cureaua etc. cu care se leagă; **3.** (rar) a încorda un arc; **4.** a ține un cal în frîu; a stăpîni și a conduce calul cu ajutorul frîului: *fiul craiului, nemaiputînd struni calul ..., se întoarnă rușinat înapoi.* CR.; **5.** (fig.) a ține pe cineva din scurt, a trata cu asprime; a stăpîni, a înfrîna: *își fac mendrele în țară cînd nu-i strunește nime.* AL.; **6.** (fig.) a potoli, a stăpîni: *Caliopi, păzește-te, strunește-ți inima.* NEGR.; **7.** (reg.) a lega strîns struna la car. [De la ***strună***].

strunire, struniri f. acțiunea de a struni și rezultatul ei; întindere; încordare; înfrînare. [V. ***struni***].

strunít, ~ți, strunită, ~e a. **1.** condus, stăpînit cu ajutorul hamului; înfrînat: *caii struniți mergeau la pas.* PETR.; **2.** (fig.) ținut din scurt; tratat cu asprime; stăpînit: *vrîsta cea junĕ ... trebuie strunită.* NEGR. [V. ***struni***].

strunjí, strunjesc vb. (tr.) a prelucra materiale, piese cu ajutorul strungului; a da la strung, a struji, a strungări. [De la ***strung***].

strunjíre, strunjiri f. acțiunea de a strunji și rezultatul ei; strujire. [V. ***strunji***].

strunjít, ~ți, strunjită, ~e a. prelucrat la strung; strujit: *piesă strunjită;* (fig.) *aparu, în ciorap lila, o pulpă minunat strunjită.* CĂRT. [V. ***strunji***].

strup, strupuri n. (reg.) curea la ham, încrucișată pe spinarea calului, prinsă cu două capete de gîtar, iar cu celelalte de bucar. [Lat. ***struppus***].

struț¹, struți m. pasărea cea mai mare din ordinul alergătoarelor, cu picioarele lungi și puternice, cu gîtul lung și golaș, care trăiește îndeosebi în regiunile tropicale din Africa și din Asia, vînată pentru penele ei frumoase și moi, negre sau brune-cenușii, folosite ca podoabă (*Struthio camelus*): *binoclul de sidef și evantaliu de pene de struț.* ARG. [Din lat. ***struthio, -onis***, it. ***struzzo***].

struț², struțuri n. (reg.) **1.** buchet de flori; (p. ext.) mănunchi de flori, de pene, purtat ca podoabă la pălărie: *un struț de viorele.* COȘB.; *cînd își pune struț de flori după dînsa stai să mori.* POP.; **2.** colac; cozonac împletit: *fiecare se silea să pregătească ce știa mai bun: ... pancove, clătite și chiar cîte-un struț mic.* AG. [Din germ. ***strauss***].

struț³, struțuri n. (reg.) carabină mică: *dacă e vorba așa, să-ți trag eu cu strutul meu.* POP. [Et. nec.].

struțișór, struțișoare n. (reg.) diminutiv al lui struț²; struțuc, struțușor: *struțișor cu viorele, dulce ți-i gurița, lele.* POP. [***Struț²*** + *-ișor*].

struțúc, struțuce n. (reg.) struțișor: *de cînd mîndrul mi s-a dus, struțuc verde nu mi-am pus.* POP. [***Struț²*** + *-uc*].

struțușór, struțușoare n. (reg.) **1.** struțișor: *struțușor de magheran!* POP.; **2.** (la pl.) mică plantă erbacee, cu tulpina tîrîtoare, care crește pe stînci, în regiunea alpină și subalpină; motocei (*Selaginella selaginoides*). [***Struț²*** + *-ușor*].

stuc n. mortar de ipsos amestecat cu praf de marmură, clei (și coloranți), folosit în arhitectură pentru decorații (interioare); (p. ext.) decorație arhitectonică din astfel de material; stucărie: *tavanul ... ornat cu desene în stuc alb.* CĂL.; (și: (înv.) **ștuc**). [Din fr. ***stuc***, it. ***stucco***, germ. ***Stuck***].

stucát, ~ți, stucată, ~e a. (rar) lucrat din stuc, împodobit cu stucaturi: *o sală mare, pătrată, cu pereții ștucați.* VLAH.; (și: (înv.) **ștucat**). [Din it. ***stuccato***].

stucatór, stucatori m. meseriaș specializat în lucrări de stucatură; (și: (înv.) **ștucator**). [Din it. ***stucatore***, fr. ***stucateur***].

stucatúră, stucaturi f. ornament arhitectonic în relief, din stuc sau din mortar simplu de ipsos: *localul își păstra ... aceleași brocarturi, aceleași stucaturi pe tavan și la ferestre.* R.L.; (și: (înv.) **ștucatură**). [Din it. ***stuccatura***, germ. ***Stukatur***].

stucărie, stucării f. (rar) stuc: *se plimba ... prin odaia cu pereții înalți, cu stucărie aurită.* PETR. [***Stuc*** + *-ărie*].

stud-book [stádbuc] n. registru în care sînt înscrise genealogia și performanțele cailor de rasă. [Cuv. engl.].

stúdeniță, studenițe f. **1.** (pop.) nume pentru unele boli ale gingiilor sau ale dinților; (spec.) stomatită; (p. ext.) scorbut; **2.** numele mai multor plante erbacee: **a)** mică plantă, cu frunze păroase, cu flori albe, cu fructul o capsulă, care crește prin locuri sterpe, nisipoase și pietroase (*Arenaria serpyllifolia*); **b)** plantă cu tulpina tîrîtoare, cu frunze liniare, cu flori verzui, fără petale, reunite la vîrful tulpinii, care crește prin locuri pietroase, pe lîngă pîraie, și prin regiunile stîncoase (*Scleranthus uncinatus*); **c)** tămîiță (*Chenopodium botrys*). [Din bulg., sb. ***studenica***].

studént, ~ți, studentă, ~e m., f. **1.** persoană care urmează cursurile unei universități sau ale unui institut de învățămînt superior: *e foarte important pentru studenți să vadă că profesorul i-a înțeles și-i orientează tocmai înspre vocația lor încă vagă, neprecizată.* CF.; **2.** (germanism; înv.) elev al unei școli medii: *nepotul dumitale e studient la gimnazium?* SAD.; (și: (înv. și reg.) **ștudent, ștudient**). [Din it. ***studente***, germ. ***Student***, lat. ***studens, -tis***].

stundențáș, studențași m. (depr.) diminutiv al lui student: *am făcut din tine, studențaș timid, un bărbat.* CĂL. [***Student*** + *-aș*].

studențésc, ~ști, studențéască, ~ești a. care aparține, care este specific studenților, referitor la studenți; făcut pentru (sau de) studenți: *viață studențească; cămine studențești.* [***Student*** + *-esc*].

studențéște adv. ca studenții, în felul studenților: *trăiește studențește.* [***Student*** + *-este*].

studențíe, studenții f. perioadă de timp în care cineva este student; viață, stare, situație de student: *își amintește cu plăcere de studenție.* [***Student*** + *-ie*].

studențíme f. totalitatea studenților; mulțime de studenți: *studențimea protestase împotriva nedreptăților.* [***Student*** + *-ime*].

studiá, studiez vb. **1.** (tr.) a învăța; a se instrui: *trebui să studieze potrivit programei analitice limba latină.* GHEȚIE; **2.** (p. ext.; tr.) a frecventa o formă de învățămînt; a urma (cursuri): *tînărul ... studia medicina.* CAR.; *a studiat la Paris;* **3.** (tr.) a-și concentra atenția asupra cuiva sau a ceva; a cerceta, a analiza, a examina: *se apucă să studieze harta frontului cu o atenție înfrigurată.* REBR.; **4.** (tr.) a-și îndrepta iscoditor, perseverent ochii, privirea asupra cuiva; a scruta, a măsura: *priviri curioase, impaciente îl fixau, îi studiau figura, hainele.* VLAH.; **5.** (refl.) a-și impune o anumită atitudine (cînd se știe observat); a se preocupa asiduu de ținuta, de comportarea sa: *se studiază ceasuri întregi în oglindă.* [Din it. ***studiare***, fr. ***étudier***].

studiát¹, ~ți, studiată, ~e a. **1.** cercetat, analizat, examinat: [unii] *nu înțeleg că nu fac alt decît a căta să exercite o autoritate despotică, a impune publicului idei puțin studiate, puțin potrivite cu starea societății noastre.* GHICA; **2.** preocupat

S

asiduu de ţinuta, de comportarea sa; artificial, afectat, prefăcut: *la cafenea stătea în aceeaşi poză, cam studiată, picior peste picior.* GHEŢIE; **3.** (rar) îngrijit: *tablou studiat.* [V. ***studia***].

studiát² n. studiere, studiu: *e ... din cale afară ocupat cu studiatul.* GHEŢIE. [V. ***studia***].

studiére, studieri f. **1.** acţiunea de a studia şi rezultatul ei; **2.** învăţare, studiu, studiat²; cercetare: *ideea studierii bătrîneţii ca boală vă aparţine.* PR.; **3.** examinare, scrutare: *studierea unei femei ... e o pîndă.* TEODOR. [V. ***studia***].

studió, studiouri n. **1.** încăpere izolată acustic, înzestrată cu echipament special pentru înregistrarea şi transmiterea programelor de radio sau de televiziune; **2.** ansamblu de construcţii şi de instalaţii destinate producţiei cinematografice; **3.** cameră de lucru a unui artist plastic, a unui fotograf; atelier; **4.** sală (mică) destinată spectacolelor experimentale de teatru; **5.** divan prevăzut cu o ladă în care se păstrează aşternutul; recamier: *stăteam ... aşezat cu fundul pe lada de la studio.* CĂRT. [Din fr., engl. ***studio***].

studiós, ~şi, studioásă, ~e a. **1.** căruia îi place să studieze; înclinat spre studiu: *lucrările bărbaţilor studioşi rămîn izolate în cercul provinciei unde au fost produse.* OD.; **2.** dedicat studiului: *ducea ... aceeaşi viaţă singuratică şi studioasă.* GHEŢIE. [Din fr. ***studieux***, it. ***studioso***].

stúdiu, studii n. **1.** însuşire, acumulare de cunoştinţe dintr-un anumit domeniu; învăţătură: *o dorinţă nemărginită, o sete arzătoare de studiu se trezise în mine.* EM.; **2.** (la pl.) învăţămînt (universitar): *ce-ai să ajungi, cu studiile neterminate?* PR.; **3.** cercetare, examinare a unei probleme, a unui fenomen etc.; studiere: *studiul istoriei limbii române trebuie continuat*; **4.** lucrare, operă ştiinţifică: *reproduceri din chiar operele autorilor, precum le-am făcut în studiul asupra poeziei, nu pot avea loc aici.* MAIOR.; **5.** lucrare preliminară unei activităţi: *vom pune un proiect de lege în studiu*; **a pune o piesă (de teatru) în studiu**, a începe repetiţiile la o piesă (de teatru); **6.** compoziţie muzicală de virtuozitate destinată mai ales pentru exerciţiu: *studiile lui Rahmaninov*; **7.** schiţă parţială sau preliminară cu ajutorul căreia pictorul, sculptorul, arhitectul compune şi execută o operă definitivă: *plecă să facă studii de copaci la Fontainbleau.* VLAH. [Din lat. ***studium***, it. ***studio***].

stuf, stufuri n. **1.** plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu tulpina foarte înaltă, cu frunze lanceolate, flori violacee sau gălbui în panicule terminale, răspîndită prin mlaştini, care se foloseşte la acoperitul caselor, la fabricarea celulozei, a unor produse chimice etc.; trestie, şovar (*Phragmites communis*): *printre stuhul ce se mişcă iat-o luntre vînătoare.* AL.; *trece o barză ... spre stuful de pe un bordei vecin.* PETR.; **2.** tufă, tufiş; pîlc de ...: *ascunse copilul într-un stuh de flori.* ISP.; *coline verzi cu cîte o coamă pleşuvă pe vîrful lor, pe care un stuf zbîrlit de pomi pare o şuviţă pletoasă.* PAP.-B.; (şi: (pop.) **stuh**). [Lat. ****stuphus*** (=***stypha*** + ***typhe***)].

stufát, stufaturi n. **1.** mîncare scăzută gătită din carne (de miel) cu fire de ceapă şi de usturoi verde: *îl răsfăţa ... cu iahnii, stufaturi şi ostropeluri.* GHEŢIE; **2.** fel de mîncare preparat din carne şi legume fierte înăbuşit, de obicei cu ceapă, ulei, untdelemn. [Din gr. mod. ***stufáto***, it. ***stufato***].

stufăráie f. stufărie, stufăriş: *un stol de vrăbii încremenite în stuhăraia din iazuri.* DELAVR.; (şi: (pop.) **stuhăraie**). [***Stuf*** + ***-ăraie***].

stufărie, stufării f. desiş de stuf; loc pe care creşte (mult) stuf; stufăraie, stufăriş, stufiş: *stufăriile din Dobrogea*; (şi: (pop.) **stuhărie**). [***Stuf*** + ***-ărie***].

stufăríş, stufărişuri n. **1.** stufărie; **2.** desiş de copaci tineri, de tufe; stufiş, tufiş, tufăriş; (şi: (pop.) **stuhăriş**). [***Stuf*** + ***-ăriş***].

stufícol, ~i, stuficolă, ~e a. pe care creşte stuf; referitor la stuf şi la valorificarea acestuia: *cercetări stuficole.* [***Stuf*** + ***-icol***].

stuficultúră f. ansamblul lucrărilor de amenajare a terenurilor stuficole sau de cultură şi de exploatare a stufului. [***Stuf*** + ***cultură***].

stufíş, stufişuri n. **1.** stufărie; **2.** desiş, tufiş; stufăriş: *erau aşezate nişte stufişuri ... cu flori.* ISP.; *lumina ... poleia în argintiu stufişul vişinilor înfloriţi.* DELAVR.; (fig.) *lipseşte ... stufişul faptelor.* CĂL. [***Stuf*** + ***-iş***; cf. ***tufiş***].

stufít n. material termoizolant în formă de panouri, confecţionat din tulpini de stuf presate şi legate între ele cu sîrmă, folosit în construcţii la realizarea pereţilor (interiori). [***Stuf*** + ***-it***].

stufós, ~şi, stufoásă, ~e a. **1.** acoperit cu stuf: *broasca ... muzicantă în bălţile stufoase.* ALEX.; **2.** cu frunze, cu ramuri multe şi dese; tufos: *arbori nalţi, verzi, stufoşi răspîndeau o umbră răcorită.* EM.; **3.** cu arbori cu coroană bogată, deasă: *ajunse la o pădurea deasă şi stufoasă.* ISP.; **4.** (fig.) cu păr mult şi des: *ochii limpezi, vii, ardeau sub ale feţei stufoase, mîndre gene.* BOL.; *o barbă neagră, stufoasă.* VLAH.; **5.** (fig.) care are prea multe cuvinte, fraze prea lungi; încărcat cu prea multe figuri de stil; greoi, prolix: *eseul ... e stufos şi dens; ... autorul adună o cantitate enormă de fapte.* R.L. [***Stuf*** + ***-os***; cf. ***tufos***].

stufuí, stufuiesc vb. (reg.; tr.) a acoperi o clădire cu stuf: *căsuţele noastre mici, risipite, cu baligă lipite, cu stuh stuhuite.* POP.; (şi: **stuhui**). [***Stuf*** + ***-ui***].

stufuléţ, stufuleţi m. (rar) **1.** diminutiv al lui stuf; stuf mic; **2.** tufişoară; tufiş mic: *glasul ... mi se părea că iese din mijlocul unui stufuleţ de pomişori.* ISP. [***Stuf*** + ***-uleţ***].

stuh n. v. **stuf.**

stuhăráie f. v. **stufăraie.**

stuhărie f. v. **stufărie.**

stuhăríş n. v. **stufăriş.**

stuhuí vb. v. **stufui.**

stuhuít, ~ţi, stuhuită, ~e a. (reg.) făcut din stuf; acoperit cu stuf: *case stuhuite.* [V. ***stuhui***].

stuléte m. v. **ştiulete.**

stup, stupi m. **1.** adăpost natural (un trunchi scorburos de copac) sau confecţionat (din paie, din nuiele împletite sau din scînduri) pentru familiile de albine; adăpostul împreună cu albinele; familie de albine: *ba oiţe, ba stupi, ba cai şi boi s-au dus ca pe gura lupului!* CR.; *stupii dormeau.* CAR.; (fig.) *sînt alţi trîntori de care trebuie curăţit stupul.* NEGR.; **a fi (bogat) ca un stup** sau **a fi (ori a se face) stup de bani**, a fi (sau a deveni) bogat: *păcat numai că n-are vreo momiţă sau vreun urs, că s-ar face stup de bani.* AL.; (adv.) **a fi plin stup** (sau **stup de ...**), foarte (plin), umplut pînă la refuz; înţesat: *ograda era plină stup; casa era stup de copii.* // adv. în număr mare: *oamenii erau stup la primărie.* [Lat. ****stypus***, gr. mod. ***stópos***].

stupăl interj. înainte marş!: *acel gheneral ... au început a striga: stupai!* NEC.; (subst.) **a da stupai**, a mîna din urmă; a alunga, a goni: *că-n sat nu mai e de trai, că ne dă turcii stupai, să ieşim cu toţi la plai!* POP. // m. (pl. **stupai**) (înv.) unitate militară (în marş). [Din rus. ***stupaĭ***].

stupár, stupari m. apicultor, prisăcar: *stuparul, un bătrîn cu perii albi, ne ieşi înainte.* BOL. // n. (pl. **stupare**; reg.) roi de albine sălbatice (aşezat într-o scorbură). [***Stup*** + ***-ar***].

stúpă¹, stupe f. (pop.) **1.** rest de lînă, de in sau de cînepă, rezultat la dărăcit sau la pieptănat; (p. ext.) cîlţi; **2.** şomoiog de cînepă sau de bumbac cu care se curăţă maşinile, uneltele etc.; **3.** dop de cîlţi, de cîrpă sau de hîrtie care se îndeasă în puşcă sau în cartuş deasupra pulberii; fultuială. [Lat. ***stuppa***].

stúpă², stupe f. monument funerar budist, de obicei format dintr-un soclu poligonal deasupra căruia se ridică un corp cilindric acoperit cu o cupolă, în interiorul căreia se află încăperea funerară: *invităm cititorul ... să privească ... scobiturile, migala în marmură ale unei stupe.* BL. [Din fr. ***stupa***].

stupări, stupăresc vb. (reg.; intr.) a se îndeletnici cu stupăria; a prisăcări. [De la ***stupar***].

stupăríe¹, stupării f. **1.** stupină, prisacă: *avusese o stupărie vestită în tot ţinutul.* REBR.; **2.** mulţime de stupi. [***Stup*** + ***-ărie***].

stupăríe² f. (înv. şi pop.) apicultură: *se ocupa cu stupăria.* [***Stupar*** + ***-ie***].

stupărít¹ n. îndeletnicirea stuparului; apicultură, albinărit, stupărie: *am fost învăţăcel întru stupărit şi prietin al albinelor.* SAD.; **stupărit pastoral**, sistem de apicultură constînd în transportarea succesivă a stupilor de la o bază meliferă la alta, pentru ca albinele să poată culege permanent nectar şi polen. [***Stupar*** + ***-it***].

stupărít², stupărituri n. dare (dijmă sau impozit) pentru stupi. [***Stup*** + ***-ărit***].

stupefácţie, stupefacţii f. (livr.) uimire, stupoare: *ticăloşia colegului produse stupefacţie şi derută în rîndul echipei.* [Din fr. ***stupéfaction***].

stupefía, stupefiez vb. (livr.; tr.) a produce uimire; a surprinde, aului, a năuci, a sidera: *articolul din ziar îl stupefiase.* [Din fr. ***stupéfier***].

stupefiánt, ~ţi, stupefiantă, ~e a. uimitor, surprinzător, uluitor, năucitor: *forţa ei de mistificare era pentru mine o revelaţie stupefiantă.* PR. // n. medicament care inhibă centrii nervoşi, producînd o stare de inerţie psihică şi fizică (şi care, consumat sistematic, duce la obişnuinţă şi la nevoia unor doze crescînde); drog: *traficanţi de stupefiante.* [Din fr. ***stupéfiant***].

stupefiát, ~ţi, stupefiată, ~e a. (livr.) uimit, surprins, uluit, siderat: *n-avea de ce să adopte aerul acela stupefiat şi, pe undeva, cam servil.* PR.; *privea stupéfiat scenele sinistre din piaţă.* [V. ***stupefia***].

stupefiére, stupefieri f. uimire, surprindere, uluire: *exclamă medicul ... cu o expresie de liniştită stupefiere.* PR. [V. ***stupefia***].

stupí, stupesc vb. (pop.) **1.** (intr.) a scuipa: *alţii mai fricoşi îşi stupeau în sîn.* CR.; *stupeşte mereu firele pe care le-a smuls cu dinţii.* CAR.; **a-şi stupi (tot) sufletul cu cineva**, a se chinui mult cu cineva nesupus, îndărătnic sau nepriceput: *pînă l-am dat la brazdă, mi-am stupit sufletul cu dînsul.* CR.; **2.** (tr. şi intr.; despre pisici) a-şi încorda corpul pentru atac sau apărare, scoţînd un sunet specific: *bine face motanul că te stupeşte!* SAD.; **3.** (tr.) a scuipa pe cineva (în semn de dispreţ, de batjocorire): *dacă te-ar auzi, te-ar scuipa în ochi*; **4.** (tr.; mit.; pop.) a scuipa (sau a face numai gestul respectiv) pentru a feri de deochi, pentru a alunga un rău: *l-a stupit pe mititelul în vîrful nasului.* CAR. [Probabil lat. ****stupire*** (<****scuppire*** + ***sputare***)].

stupíd, ~zi, stupidă, ~e **1.** greoi la minte, lipsit de inteligenţă; prost, nătîng, neghiob, mărginit: *ce individ stupid!*; (subst.) *politici, oratori de stradă, stupizi ce se socot isteţi.* VLAH.; (adv.) *restul listelor consistă din tot ce societatea română are mai stupid şi rapace.* EM.; **2.** care exprimă, denotă stupiditate; tîmp: *privire stupidă*; (adv.) *izbindu-se orbeşte de peretele de stîncă, sta stupid.* CAR.; **3.** lipsit de sens, de raţiune, fără rost, nemotivat; absurd; iraţional: *cu cît o reclamă e mai stupidă, cu atîta atrage mai mulţi amatori.* GHEŢIE; (adv.) *ar fi stupid să fug.* EL. // n. (rar) ceea ce este prost, neghiob, ceea ce se face fără judecată, fără noimă: *stupidul, banalul, şablonul încep să aspire să fie reabilitate.* R.L. [Din fr. ***stupide***, lat. ***stupidus***, it. ***stupido***].

stupiditáte, stupidităţi f. **1.** însuşirea de a fi stupid; lipsă de inteligenţă; prostie, imbecilitate, tîmpenie, neghiobie: *stupiditatea, iată ce voim noi să premiem.* CAR.; *cauza celor mai multe războaie ...*

se reduce la interese, orgolii şi stupiditate. GHEŢIE; **2.** comportare, faptă, vorbă de om stupid, prost; spusă lipsită de sens; absurditate, aberaţie, inepţie, stupizenie: *eu începui a vorbi stupidităţi ca să curm tăcerea.* EL.; **3.** (fam.) bagatelă, fleac, găunoşenie: *televiziunea prezenta tot felul de stupidităţi.* [Din fr. ***stupidité***, lat. ***stupiditas, -atis***].

stupilă, stupile f. dispozitiv de aprindere a încărcăturii de pulbere, la tunurile vechi. [Cf. fr. ***étoupille***].

stupină, stupine f. loc unde sînt amplasaţi stupii şi instalaţiile anexe pentru creşterea albinelor; totalitatea stupilor dintr-un asemenea loc împreună cu albinele din ei; totalitatea albinelor din aceşti stupi; prisacă, stupărie[1]: *ajunserăm la stupină.* BOL.; *dăduse o boală în stupină.* [***Stup*** + ***-ină***].

stupiniţă, stupiniţe f. **1.** diminutiv al lui stupină: *dragostea de copiliţă, ca mierea din stupiniţă.* POP.; **2.** plantă erbacee perenă din familia orhideelor, cu două frunze bazale opuse, cu flori albe, plăcut mirositoare, care creşte prin păduri şi poieni (*Plantanthera bifolia*). [***Stupină*** + ***-iţă***].

stupít, stupituri n. **1.** (pop.) scuipat[2]: *cînd eram băiet, stupeam în palma stîngă, apoi trînteam cu muchea palmei celeilalte în stupit şi în care parte sărea el, într-acolo apucam şi eu.* CR.; **2.** (compus; bot.) **stupitul-cucului**, scuipatul-cucului (*Cardamine pratensis*). [V. ***stupi***].

stupitúră, stupituri f. (reg.) scuipătură. [***Stupi*** + ***-tură***].

stupizénie, stupizenii f. stupiditate: *comiţînd gafe ca toţi cei care, scoşi dintr-ale lor, sînt capabili de o serie infinită de stupizenii.* PETR. [***Stupid*** + ***-enie***].

stupoáre f. **1.** stare de uimire, de uluire, de confuzie provocată de o surpriză sau de o emoţie puternică; stupefacţie, perplexitate: *descoperise cu stupoare că e fostul soţ al Laurei.* GHEŢIE; **2.** simptom în unele boli psihice (melancolii, depresii, schizofrenie, isterie, confuzie mintală), care se manifestă prin imobilitate completă, mutism, refuzul alimentaţiei şi deprimare. [Din fr. ***stupeur***, lat. ***stupor, -oris***].

stuporós, ~şi, stuporoásă, ~e a. (med.) afectat de stupoare. [Din fr. ***stupeureux***].

stur, sturi m. **1.** (înv. şi reg.) ţurţur (de gheaţă); (p. ext.) promoroacă; **2.** (reg.) zgură; (p. ext.) scrum. [Lat. ***stylus***].

sturión, sturioni m. (la pl.) ordin de peşti răpitori de talie mare, din mările şi unele lacuri dulci ale emisferei nordice, cu scheletul cartilaginos-osos, cu corpul acoperit cu cinci şiruri longitudinale de discuri osoase, pescuiţi pentru carne şi icre negre (*Acipenseridae*); (şi la sg.) peşte din acest ordin; acipenserid (ex.: morunul, nisetrul, cega). [Din it. ***storione***].

sturionicultúră f. ramură a pisciculturii care se ocupă cu creşterea şi cu reproducerea dirijată a sturionilor. [***Sturion*** + ***cultură***].

sturí vb. v. **storî**.

sturlubă vb. v. **sturluiba**.

sturlubát a. v. **sturluibat**.

sturlubátec a. v. **sturlubatic**.

sturluibátec a. v. **sturlubatic**.

sturluibátic a. v. **sturlubatic**.

sturz, sturzi m. numele mai multor specii de păsări (cîntătoare) din ordinul paseriformelor, mai mici decît porumbelul, cu cioc conic şi puternic, cu pene brune pe spate şi albe-gălbui pe piept, care se hrănesc cu insecte, viermi, fructe etc.; pasăre aparţinînd fiecăreia dintre aceste specii (*Turdus viscivorus* şi *pilaris, musicus* etc.): *să ne cînte hori cu foc din tilincă sturzii.* OD. [De la **Turdus**, numele ştiinţific al acestor păsări, influenţat probabil de lat. *sturnus* „graur"].

sturzişór, sturzişori m. sturzuleţ. [***Sturz*** + ***-işor***].

sturzoáică, sturzoaice f. (pop.) femela sturzului. [***Sturz*** + ***-oaică***].

sturzuléţ, sturzuleţi m. diminutiv al lui sturz; sturzişor: *mierla d-auzea, din gură-i grăia: sturzuleţule, cîntăreţule.* POP. [***Sturz*** + ***-uleţ***].

styroflóx n. material izolant obţinut din polistiren, folosit la izolarea cablurilor de înaltă frecvenţă şi ca dielectric pentru condensatori. [Din fr. ***styroflex***].

suáv, ~i, suavă, ~e **1.** care produce o impresie de gingăşie, de fineţe; delicat, gingaş, graţios, fin: *viaţa noastră trece ca suava rouă.* BOL.; *sînteţi pentru noi amintiri suave.* OD.; **2.** armonios, duios, melodios, fermecător: *aceste suave accente ieşite din gura fiinţei ce iubeam mă ameţiră.* FIL.; **3.** discret, plăcut, dulce, fin: *parfum suav.* [Din fr. ***suave***].

suavitáte f. **1.** însuşirea a ceea ce este suav, delicat, plăpînd; delicateţe, gingăşie, graţie, fineţe: *un aer de resemnare şi nostalgie dădea chipului ei o caldă suavitate.* GHEŢIE; **2.** armonie, duioşie, farmec: *păstorul intonează din bucium acele arii campestre pline de suavitate.* FIL.; **3.** capacitatea de a produce o senzaţie olfactivă discretă şi plăcută; dulceaţă, fineţe: *suavitatea unui parfum.* [Din fr. ***suavité***].

sub[1] prep. indică: **1.** situarea într-un plan inferior în raport cu un obiect, cu o suprafaţă; dedesupt: *craiul ... se băgă sub un pod.* CR.; *cadavrul meu va sta ani întregi subt torentul curgător.* EM.; *sub nivelul mării*; **2.** contactul (direct sau mediat) dintre un obiect şi reazemul, sprijinul său: *sub cap o mînă pui, dorm colea, pe pămînt.* COŞB.; **3.** situarea în bătaia unei surse de lumină, a unei mase de aer etc. care vine de sus; în: *stau în rond sub vîntul rece.* AL.; *o întîlnisem pe stradă sub ninsoare.* PR.; **a se afla** (sau **a fi, a se pomeni** etc.) **sub soare**, a exista, a trăi în lume: *o zînă gingaşă şi plăpîndă şi frumoasă cum nu se mai afla sub soare.* ISP.; **4.** mişcarea, deplasarea într-un plan inferior în raport cu un obiect, cu o suprafaţă: *de te vor pofti la masă, tu nu te trage sub masă.* NEGR.; *alergam sub ploaie;* **5.** localizarea unei acţiuni, a unui fapt în vecinătatea sau la baza unui reper situat mai sus; la marginea, la poalele, lîngă: *la dreapta, sub pădure, româna oaste apare.* AL.; *mă ardea sub coastele din stînga.* CAR.; **6.** încadrarea într-o unitate de timp, într-o circumstanţă (considerată a fi) dominată de cineva sau de ceva; pe vremea ..., în timpul ...: *istoria românilor subt Mihai Vodă Viteazul.* BĂLC.; **sub seară**, pe înserate, la căderea întunericului; **7.** subordonarea unui element faţă de altul de care depinde ierarhic; dependenţa, supunerea de către cineva: *tu ai sub ordinele tale un regiment de funcţionari.* VLAH.; **sub ochii cuiva**, v. **ochi**; **sub egida**, v. **egidă**; **sub strajă**, păzit, străjuit; **a ţine** (sau **a păstra**) **sub cheie**, a ţine, a păstra închis, încuiat; **a fi** (sau **a ţine pe cineva**) **sub papuc**, v. **papuc**; **sub pretext** (sau **motiv, cuvînt**) **că ...**, v. **pretext**; **sub semnătura cuiva**, v. **semnătură**; **8.** gradul de extensiune sau de restrîngere al raportării unui element faţă de totalitatea modalităţilor de abordare, de prezentare, de manifestare ale acestuia: *mărirea obiectelor şi perceperea lor în proporţii şi sub colori neobicinuite.* MAIOR.; **sub raport(ul)** ..., v. **raport**; **9.** cauza care determină o subordonare, o supunere: *împărăţia ... cade sub izbirile turcilor.* BĂLC.; **10.** inferioritatea numerică; mai puţin decît ...: *s-au prezentat sub o sută;* (şi: (înv. şi pop.) **subt, supt**). [Lat. ***subtus***].

sub-[2] element de compunere exprimînd ideea de inferioritate, de dependenţă, de subordonare. [Din fr. ***sub-***, lat. ***sub***].

subacút, ~ţi, subacută, ~e a. (despre boli) aflat în stare premergătoare unei boli acute; cu simptomatologie relativ slabă. [***Sub-***[2] + ***acut***].

subacvátic, ~ci, subacvatică, ~ce a. **1.** care creşte sau trăieşte sub apă: *plante subacvatice*; **2.** care se află sau se petrece sub apă: *mediu subacvatic; experienţe subacvatice.* [Din fr. ***subaquatique***].

subadministrátor, subadministratori m. (înv.) ajutor de administrator. [***Sub-***[2] + ***administrator***].

subaerián, ~eni, subaeriană, ~ene a. situat în straturile inferioare ale atmosferei; format în această zonă: *fenomene subaeriene.* [Din fr. ***subaérien***].

subalimentá, subalimentez vb. (tr. şi refl.) a (se) alimenta (sistematic) insuficient din punct de vedere calitativ şi cantitativ; a (se) subnutri. [***Sub-***[2] + ***alimenta***; cf. fr. ***sous-alimenter***].

subalimentáre f. acţiunea de a (se) subalimenta şi rezultatul ei; subalimentaţie, subnutriţie. [V. ***subalimenta***].

subalimentát, ~ţi, subalimentată, ~e a. hrănit (sistematic) insuficient; subnutrit: *sînt încă mulţi copii subalimentaţi.* [V. ***subalimenta;*** cf. fr. ***sous-alimenté***].

subalimentáţie f. subnutriţie. [***Sub-***[2] + ***alimentaţie***; cf. fr. ***sous-alimentation***].

subalpín, ~i, subalpină, ~e a. situat în regiunea imediat inferioară celei alpine, la poalele unor munţi înalţi; caracteristic unei asemenea regiuni; care ţine de această regiune, referitor la această regiune: *vegetaţie subalpină;* **etaj subalpin**, vegetaţie aflată deasupra limitei superioare a pădurilor, constînd în tufişuri de jneapăn, ienupăr, smirdar, care alternează cu pajişti etc. [Din fr. ***subalpin***].

subaltérn, ~i, subalternă, ~e a. şi m., f. (persoană) care este subordonată altei persoane, care lucrează sub conducerea altuia mai mare în funcţie, în grad: *mi se pare că acest impegat subaltern nu ne dă respectul cuvenit.* AL.; *directorul chiar îşi persecuta subalterna.* PR. [Din fr. ***subalterne***].

subalternáre, subalternări f. (log.) raport între judecăţile universale şi judecăţile particulare de aceeaşi calitate, caracterizat prin faptul că din adevărul judecăţii universale decurge cu necesitate adevărul judecăţii particulare, iar din falsitatea judecăţii particulare rezultă cu necesitate falsitatea judecăţii universale. [***Sub-***[2] + ***alternare***].

subamendamént, subamendamente a. (rar) amendament la alt amendament: *vom cîntări cu minuţiozitate toate aceste opiniuni, care ... nu sînt decît amendamente şi subamendamente la o singură ipoteză.* HASD. [***Sub-***[2] + ***amendament***; cf. fr. ***sous-amendament***].

subansămblu, subansambluri, (rar) **subansamble** n. grup de piese, de organe care alcătuiesc o parte componentă a unei maşini, a unui sistem tehnic etc., acţionînd în cadrul acestora ca o unitate funcţională distinctă. [***Sub-***[2] + ***ansamblu***; cf. fr. ***sous-ensemble***].

subantreprenór, subantreprenori m. (rar) antreprenor care execută numai o parte dintr-o lucrare contractată integral de altul. [***Sub-***[2] + ***antreprenor***; cf. fr. ***sous-entrepreneur***].

subantrepríză, subantreprize f. formă de contractare, de organizare şi de executare a con-

structiilor, subordonată unei antreprize. [*Sub-*^{2} + *antrepriză*].

subapreciá, subapreciez vb. (tr.) a prețui pe cineva sau ceva mai puțin decît merită, a aprecia sub valoarea reală; a micșora importanța unei persoane, a unui lucru, a unei situații; a minimaliza, a subestima, a subevalua, a subprețui: *lucrarea a fost subapreciată de critică;* (refl.) *X se subapreciază.* [*Sub-*^{2} + *aprecia*].

subapreciát, ~ți, subapreciată, ~e a. apreciat, prețuit mai puțin decît merită, decît valorează; minimalizat, subestimat, subevaluat: *cercetare subapreciată.* [V. *subaprecia*].

subapreciére, subaprecieri f. faptul de a (se) subaprecia; subestimare, subevaluare; minimalizare, bagatelizare: *subaprecierea importanței acestei apariții.* [V. *subaprecia*].

subárbă, subarbe f. parîmă care susține, fixează bompresul unei nave cu pînze: *e ruptă subarba!* TUD. [Din fr. *sous-barbe*].

subarborét, subarboreturi, subarborete n. și **subarboreți** m. fiecare dintre grupurile de arbuști care cresc într-un arboret: *subarboretul în serie de vîrste își urmează creșterea.* SAD. [*Sub-*^{2} + *arboret*].

subarbúst, subarbuști m. **1.** arbust a cărui înălțime nu depășește un metru; **2.** plantă care face trecerea între arbuști și plantele erbacee, avînd tulpina lemnoasă numai la bază. [*Sub-*^{2} + *arbust;* cf. fr. *sous-arbrisseau*].

subárctic, ~ci, subarctică, ~ce a. situat în regiunea imediat inferioară celei arctice; care ține de această regiune, referitor la această regiune. [*Sub-*^{2} + *arctic*].

subarendá, subarendez vb. (tr.) a da sau a lua în arendă exploatarea unui bun pe care persoana care îl arendează îl deține tot cu arendă de la proprietar: (refl. pas.) *după obiceiul locului, pămînturile se subarendează la țărani pe bani și muncă.* CAR. [*Sub-*^{2} + *arenda*].

subarendáre, subarendări f. acțiunea de a subarenda și rezultatul ei. [V. *subarenda*].

subarendáș, subarendași m. persoană care ia în arendă exploatarea unui bun de la un arendaș (și nu direct de la proprietar). [*Sub-*^{2} + *arendaș*].

subarmónică, subarmonice f. (fiz.) componentă a unei vibrații complexe, a cărei frecvență este un submultiplu al frecvenței armonicii principale. [După fr. *sous-harmonique*].

subasmént, subasmente n. partea inferioară a unei construcții pe care se sprijină (aparent) toată clădirea; soclu. [Din fr. *soubassement*].

subáșă, subași m. (înv.) primar (rural): *a venit la domnie dinspre miazăzi, cu navrapi și subași otomani.* SAD. [Din turc. *Subası,* sb. *subasa*].

subatíns, ~și, subatinsă, ~e a. (rar) menționat în treacăt: *să binevoiască a primi subatinsa ortografie.* OD. [*Sub-*^{2} + *atins*].

subatómic, ~ci, subatomică, ~ce a. (despre particule) mai mic decît atomul; care intră în componența atomului. [Din fr. *subatomique*].

subbibliotecár, subbibliotecari m. ajutor de bibliotecar. [*Sub-*^{2} + *bibliotecar*; cf. fr. *sous-bibliothécaire*].

subboreál, ~i, subboreală, ~e a. situat în regiunea din imediata apropiere a zonei boreale; caracteristic unei asemenea regiuni, care ține de această regiune, referitor la această regiune: *climatul subboreal al Petersburgului.* CĂL. [*Sub-*^{2} + *boreal*].

subcapítol, subcapitole n. diviziune (unitară) a unui capitol: *în carte sînt trei subcapitole dedicate lexicului românesc.* [*Sub-*^{2} + *capitol*].

subcarpátic, ~ci, subcarpatică, ~ce a. situat în regiunea imediat inferioară celei carpatice; caracteristic acestei regiuni; care ține de această regiune, referitor la această regiune; subcarpatin, precarpatic: *clima din colinele subcarpatice este foarte plăcută.* [*Sub-*^{2} + *carpatic*].

subcarpatín, ~i, subcarpatină, ~e a. (rar) subcarpatic: *regiuni subcarpatine.* [*Sub-*^{2} + *carpatin*].

subcasiér, subcasieri m. (rar) ajutor de casier. [*Sub-*^{2} + *casier*].

subcategoríe, subcategorii f. fiecare dintre diviziunile unei categorii: *subcategoriile pronumelui.* [*Sub-*^{2} + *categorie*].

subcelulár, ~i, subcelulară, ~e a. (biol.) mai mic decît celula; care intră în componența celulei. [*Sub-*^{2} + *celular*].

subcéntru, subcentre n. localitate subordonată administrativ unei alte localități (mai mari, mai importante etc.), considerate centru: *pentru instrucție, satul avea să se numească subcentru premilitar.* PR. [*Sub-*^{2} + *centru*].

subcér n. (înv.; rar) ceea ce se află sub cer; pămîntul: *socotește cu mintea supceriului, și-mi spune carea cîtă iaste.* DOS.; (și: **supcer**). [*Sub-*^{2} + *cer*].

subchiriáș, ~i, subchiriașă, ~e a. persoană care închiriază (o parte dintr-)un imobil de la chiriașul titular, principal; sublocatar. [*Sub-*^{2} + *chiriaș*].

subchirúrg, subchirurgi m. (înv. și reg.) felcer: *pe urmă, din vorbă-n vorbă, vii d-ta subfirurgul, cu cleștele.* CAR.; *era, vorbind fără înfrumusețări, un subchirurg.* CĂL.; (și: **subfirurg**). [*Sub-*^{2} + *chirurg*].

subcîrmuíre, subcîrmuiri f. (înv.) organ de conducere și administrare a unui plai sau a unei plase[1]; (p. ext.) clădire, sediu al acestui organ; personalul acestuia: *l-au închis la subcîrmuire ca să dea arendașului patru sute de lei, ce i-ar fi dator.* BOL. [*Sub-*^{2} + *cîrmuire*].

subcîrmuitór, subcîrmuitori m. (înv.) persoană subordonată unui cîrmuitor; subocîrmuitor: *subcîrmuitorul se vede om bun, dar mi-a zis că sînt alții care nici pe el nu-l lasă să mă asculte.* BOL. [*Sub-*^{2} + *cîrmuitor*].

subclásă, subclase f. (biol.) categorie sistematică intermediară între clasă și ordin: *clasa mamiferelor se subdivide în trei subclase.* [*Sub-*^{2} + *clasă*; cf. fr. *sous-classe*].

subclasificáre, subclasificări f. clasificare secundară. [*Sub-*^{2} + *clasificare*; cf. fr. *sous-classification*].

subclaviculár, ~i, subclaviculară, ~e a. aflat sub claviculă; care ține de regiunea de sub claviculă, referitor la această regiune: *traumatism subclavicular.* [*Sub-*^{2} + *clavicular*; cf. fr. *sous-claviculaire*].

subclínic, ~ci, subclinică, ~ce a. (despre boli) ale cărui simptome nu se manifestă evident, iar probele de laborator sînt nerelevante. [Din fr. *subclinique*].

subcomisár, subcomisari m. funcționar de poliție aflat în imediata subordine a comisarului; gradul acestui funcționar: *fu, pe rînd, subgrefier, subcomisar și subprefect la o plasă.* NEGR. [*Sub-*^{2} + *comisar*; cf. fr. *sous-commissaire*].

subcomísie, subcomisii f. parte a unei comisii însărcinată cu examinarea unor lucrări preliminare sau specializată într-un domeniu restrîns: *am fost numit membru al unei subcomisii de supravegherea și despuierea scrutinului.* PR.; *legea a fost predată la subcomisii.* [*Sub-*^{2} + *comisie*; cf. fr. *sous-commission*].

subcomitét, subcomitete n. parte a unui comitet însărcinată cu examinarea unor lucrări preliminare. [*Sub-*^{2} + *comitet*; cf. fr. *sous-comitet*].

subconștiént n. sferă a fenomenelor psihice care se desfășoară în afara conștiinței (și care au putut fi anterior conștiente sau ar putea deveni conștiente ulterior): *se încearcă să ne aducă ecouri din lumea impenetrabilă a subconștientului.* LOV.; *Freud a explorat subconștientul.* // a. care aparține, care este propriu acestei sfere, referitor la această sferă: *în nuvele se constată tendința psihanalizatoare a surprinderii elementului subconștient.* CĂL.; *pentru Freud, visul este produsul refulării unor reprezentări subconștiente.* VIANU. [*Sub-*^{2} + *conștient*; cf. fr. *subconscient*].

subcontrarietáte, subcontrarietăți f. (log.) raport între judecata particular-afirmativă și judecata particular-negativă, caracterizat prin faptul că nu pot fi ambele false, dar pot fi ambele adevărate în același timp și sub același raport. [*Sub-*^{2} + *contrarietate*].

subcorticál, ~i, subcorticală, ~e a. care se află sau se produce sub cortexul cerebral, renal, suprarenal; care aparține acestor regiuni, referitor la aceste regiuni: *afazie subcorticală.* [*Sub-*^{2} + *cortical*; cf. fr. *sous-cortical*].

subcultúră, subculturi f. **1.** tendință de manifestare subiacentă a unei culturi elementare; **2.** cultură a grupurilor și subgrupurilor sociale dintr-o comunitate etnică; **3.** cultura unui microorganism sau țesut, provenită de la o parte a unei culturi preexistente, care folosește un mediu nutritiv proaspăt (putîndu-se astfel prelungi indefinit viața unei linii de microorganisme). [Din engl., fr. *subculture*].

subcutanát, ~ți, subcutanată, ~e a. care se află sau se produce sub piele; care ține de această regiune, referitor la această regiune; subcutaneu, hipodermic: *injecție subcutanată.* [*Sub-*^{2} + *cutanat;* cf. fr. *sous-cutané*].

subcutanéu, ~i, subcutanee a. (livr.) subcutanat. [Din fr. *sous-cutané,* engl. *subcutaneous*].

subdezvoltáre, subdezvoltări f. fenomen social-economic specific țărilor cu potențial economic scăzut. [*Sub-*^{2} + *dezvoltare*; cf. fr. *sous-développement*].

subdezvoltát, ~ți, subdezvoltată, ~e a. **1.** (despre persoane) insuficient dezvoltat fizic sau psihic; **2.** (despre țări) caracterizat prin subdezvoltare. [*Sub-*^{2} + *dezvoltare*; cf. fr. *sous-développé*].

subdiácon, subdiaconi m. grad în ierarhia bisericească inferior diaconului; persoană cu acest grad: *a doua zi după deces, se prezentă ... un subdiacon catolic.* CĂL. [*Sub-*^{2} + *diacon*].

subdialéct, subdialecte n. ramificație teritorială a unei limbi, ocupînd locul intermediar între dialect și grai: *subdialectul moldovenesc.* [*Sub-*^{2} + *dialect*].

subdimensioná, subdimensionez vb. (tr.) a construi, a realiza mașini, instalații etc. sub dimensiunile normale. [*Sub-*^{2} + *dimensiona*].

subdimensionát, ~ți, subdimensionată, ~e a. cu dimensiuni mai mici decît cele normale; dimensionat (greșit) sub normele cerute: *instalație subdimensionată.* [*Sub-*^{2} + *dimensionat*].

subdiréctor, ~i, subdirectoáre m. și f. persoană care îndeplinește funcția de ajutor, de locțiitor al unui director; director adjunct; titlu, grad deținut de această persoană: *aveam pe atunci în școală un subdirector cam brutal.* PR. [*Sub-*^{2} + *director*; cf. fr. *sous-directeur*].

subdivíde, subdivíd vb. (tr. și refl.) a (se) subîmpărți; a (se) subdiviza: [valorile] *se subdivid, la rîndul lor, în trei entități bipolare.* R.L. [*Sub-*^{2} + *divide*; cf. fr. *subdiviser*].

subdivizá, subdivizez vb. (tr. și refl.) a (se) împărți (în continuare) în mai multe părți; a (se) subdivide, a (se) subîmpărți: *grupă subdivizată în subgrupe;* (fig.) *izolînd talentul, îl subdivizează*

în componentele lui infinitezimale. LOV. [Din fr. ***subdiviser***].

subdivizáre, subdivizări f. subîmpărțire. [V. ***subdiviza***].

subdivizát, ~ți, subdivizată, ~e a. împărțit, la rîndul lui, în mai multe părți. [V. ***subdiviza***].

subdivizíbil, ~i, subdivizíbilă, ~e a. care poate fi divizat. [Din fr. ***subdivisible***].

subdivizionár, ~i, subdivizionară, ~e a. obținut printr-o subîmpărțire, care ține de o subdiviziune, referitor la o subdiviziune: *monedă subdivizionară.* [Din fr. ***subdivizionnaire***].

subdiviziúne, subdiviziuni f. parte obținută prin împărțirea unei părți dintr-un tot deja împărțit; subîmpărțire: *subdialectul este o subdiviziune a dialectului*; **subdiviziune geologică**, unitate a timpului geologic corespunzătoare unei etape din cursul evoluției Pămîntului; eră, perioadă, epocă, vîrstă. [Din fr. ***subdivision***].

subdominántă, subdominante f. (muz.) treapta a patra a modurilor major și minor; acordul acestei trepte. [***Sub-²*** + ***dominantă***; cf. fr. ***sous-dominante***].

subecuatoriái, ~i, subecuatorială, ~e a. aflat între ecuator și tropice; care ține de această regiune, referitor la această regiune; specific acestei regiuni: *zonă subecuatorială; climă subecuatorială.* [Din fr. ***subéquatorial***].

subegúmen, subegumeni m. grad în ierarhia monahală inferior egumenului; călugăr cu acest grad. [***Sub-²*** + ***egumen***].

subepidérmic, ~ci, subepidermică, ~ce a. (despre nervi, țesuturi, traumatisme etc.) care se află sau se produce sub epidermă; care aparține acestei regiuni, referitor la această regiune; care pătrunde sub epidermă: *bulă subepidermică.* [***Sub-²*** + ***epidermic***; cf. fr. ***sous-épidermique***].

súber n. plută[1]: *suberul se folosește ca material izolant, la fabricarea dopurilor, a unor materiale de construcție etc.* [Din lat., fr. ***suber***].

suberificá, pers. 3 **suberifícă** vb. (refl. și tr.; despre membranele celulare ale plantelor, despre părți ale plantelor etc.) a (se) impregna cu suberină. [***Suber*** + ***-ifica***].

suberificáre, suberificări f. (bot.) impregnare cu suberină. [V. ***suberifica***].

suberínă f. substanță organică formată din acizi grași, care impregnează membranele celulare ale plantelor. [Din fr. ***subérine***].

suberós, ~și, suberoásă, ~e a. (despre plante sau despre țesuturile lor) care conțin suber. [Din fr. ***subéreux***].

subestimá, subestimez vb. (tr.) a subaprecia, a subevalua pe cineva sau ceva; a minimaliza: *de unde vine respectul ... dacă nu din autorizația pe care o dai celui mai vîrstnic să te subestimeze?* ARG.; *ortodoxia ... nu subestimează factorul național.* STĂNIL.; (refl.) *profesorul nostru, modest din fire, se subestimează.* [***Sub-²*** + ***estima***; cf. fr. ***sous-estimer***].

subestimáre, subestimări f. faptul de a (se) subestima; subapreciere, subevaluare: *subestimarea individului duce la ruină socială.* [V. ***subestima***].

subetáj, subetaje n. (și subetaj geologic) strat sau succesiune de straturi caracterizate prin individualitate petrografică și paleontologică, alcătuind o subdiviziune a unui etaj geologic. [***Sub-²*** + ***etaj***; cf. fr. ***sous-étage***].

subevaluá, subevaluez vb. (tr. și refl.) a (se) subestima: *ne-am subevaluat posibilitățile.* [***Sub-²*** + ***evalua***; cf. fr. ***sous-évaluer***].

subevaluáre, subevaluări f. faptul de a (se) subevalua; subapreciere, subestimare. [V. ***subevalua***].

subexpúne, subexpún vb. (tr.) a expune la lumină materiale fotosensibile un timp mai scurt decît cel necesar pentru obținerea unei imagini clare. [***Sub-²*** + ***expune***; cf. fr. ***sous-exposer***].

subexpúnere, subexpuneri f. acțiunea de a subexpune și rezultatul ei. [***Sub-²*** + ***expunere***; cf. fr. ***sous-exposition***].

subexpús, ~și, subexpusă, ~e a. (despre materiale fotosensibile) expus la lumină un timp mai scurt decît cel necesar pentru obținerea unei imagini clare. [V. ***subexpune***].

subfamílie, subfamílii f. (biol.) categorie sistematică intermediară între familie și gen. [***Sub-²*** + ***familie***].

subfebríl, ~i, subfebrilă, ~e a. **1.** care se caracterizează printr-o oscilație între gradul de temperatură normală a corpului și febră: *temperatura între 37° și 38° se numește subfebrilă;* **2.** care are o stare de subfebrilitate: *copilul e subfebril.* [Din fr. ***subfébrile***].

subfebrilitáte f. stare a organismului caracterizată prin creșterea moderată a temperaturii normale, prin stare subfebrilă, produsă de obicei de un proces infecțios ușor sau de o infecție cronică. [Din fr. ***subfébrilité***].

subfiliálă, subfiliale f. secție a unei întreprinderi, a unei instituții mai mică decît filiala: *subfiliala din Rădăuți a Filialei Iași a Academiei Române.* [***Sub-²*** + ***filială***].

subfirúrg m. v. **subchirurg**.

subgén, subgenuri n. **1.** diviziune a unui gen (literar, muzical etc.); **2.** (spec.) diviziune obținută prin clasificarea categoriei gramaticale de gen după forma luată de substantivele animate. [***Sub-²*** + ***gen***].

subgrefiér, subgrefieri m. ajutor de grefier: *fu, pe rînd, subgrefier, subcomisar și subprefect la o plasă.* NEGR. [***Sub-²*** + ***grefier***].

subgríndă, subgrinzi f. grindă de lemn, de lungime relativ mică, așezată sub o grindă principală a unei construcții, în dreptul unui reazem, pentru a asigura construcției o rezistență mai mare. [***Sub-²*** + ***grindă***].

subgrúp, subgrupuri n. (mat.) submulțime de elemente ale unui grup care față de aceeași operație constituie un grup. [Din fr. ***sous-groupe***].

subgrúpă, subgrupe f. subdiviziune a grupei; (spec.) fiecare dintre cele zece coloane verticale formate din cîte trei elemente tranziționale ale sistemului periodic al elementelor chimice. [***Sub-²*** + ***grupă***; cf. fr. ***sous-groupe***].

subiacént, ~ți, subiacentă, ~e a. (livr.) **1.** situat, plasat imediat dedesubt: *mușchi subiacenți; strat subiacent;* **2.** care nu se manifestă, nu se distinge clar; inclus; implicit: *metafizica subiacentă a științelor pozitive îi va apare drept o „pesimistă metafizică de laborator".* R.L.; *idei subiacente; motivații subiacente.* [Din fr. ***subjacent***, lat. ***subjacens, -tis***].

subícter, subictere n. formă de icter discret, avînd ca simptom culoarea ușor gălbuie a pielii și a mucoaselor, datorită creșterii bilirubinei în sînge, care poate constitui unul dintre semnele de început ale hepatitei. [Din fr. ***subictère***].

subiéct, subiecte n. și (rar) **subiecți** m. **1.** totalitatea acțiunilor, întîmplărilor care alcătuiesc conținutul unei opere literare, cinematografice etc.; temă: *nu s-așeza niciodată la scris pînă cînd nu-și avea în cap subiectul lămurit.* VLAH.; **2.** chestiune despre care se vorbește sau se scrie; materie; obiect al cugetării, al pasiunii etc. cuiva; cauză, motiv: *ori încotro te uiți, nu vezi nimica alta decît un sujet de rîs.* NEGR.; *morala este un subiect despre care politicianul ... vorbește cu pasiune.* D.; *subiect de conversație*; **la subiect**, fără divagații; la obiect: *vreau o discuție la subiect;* **3.** problemă propusă elevilor spre rezolvare (în scris); temă: *subiectul tezei a fost dificil;* **4.** (și m.) ființă supusă unei cercetări, unor observații, unei anchete etc.; individ: *maladia prezintă ceva cu totul particular, anume, subiectul nu simte ... vreo durere.* CAR.; *la anumiți subiecți, o simfonie, lectura unei poezii ... declanșează o anumită stare euforică.* R.L.; (lingv.) **subiect vorbitor**, informator (într-o anchetă dialectală); **5.** (rar) personaj literar: *subiectele tragediei sînt mai ales regii și eroii.* MAIOR.; **6.** (gram.) parte principală a propoziției care arată cine săvîrșește acțiunea exprimată de predicatul verbal la diateza activă sau reflexivă, cine suferă acțiunea cînd predicatul verbal este la diateza pasivă sau cui i se atribuie însușirea exprimată prin numele predicativ; **7.** (log.) termen al judecății de predicație reprezentînd noțiunea ce desemnează obiectul gîndirii despre care se afirmă sau se neagă însușirea exprimată de predicat: *afirmativă este judecata în care predicatul se arată concordant cu subiectul.* MAIOR.; **8.** (filoz.) omul ca ființă activă și conștientă, care cunoaște și transformă obiectul; eul dotat cu conștiință, cu simțire și cu voință: *făcîndu-se distincție între realitate și subiectul percepător, se stabilesc criteriile oricărei experiențe obiective.* CĂL.; *filozofii idealiști includ obiectul în subiect, iar materialiștii reduc subiectul la o expresie a obiectului.* GHEȚIE; **subiect epistemic**, subiectul considerat, în generalitatea sa, capabil să structureze operațional experiența; **9.** (jur.) **subiect de drepturi (și obligații)**, persoană care, în cadrul unui raport juridic, are drepturi (și obligații); **subiect impozabil**, persoană fizică sau juridică obligată prin lege să plătească impozit către stat; (și: (înv.) sujet). [Din lat. ***subiectum***, fr. ***sujet***].

subiectív, ~i, subiectivă, ~e a. **1.** care se raportează la subiect, la eu; care se petrece în conștiința cuiva: *romanele românești sînt ... creațiuni subiective, în care scriitorul își fixează momentele vieții.* LOV.; *subiectiv e tot ce se petrece în mintea noastră, în sufletul nostru*; (adv.) *poeziile lui sînt subiectiv adevărate ... cînd exprimă o intuiție a naturei.* MAIOR.; **2.** care ține de o părere personală; care manifestă subiectivism, care este lipsit de obiectivitate; părtinitor, tendențios; subiectivist: *aprecierea ta e subiectivă*; (adv.) *criticul aderă subiectiv la anumite moduri lirice.* R.L.; **3.** (filoz.) care consideră conștiința individului ca bază a tot ce există: *sînt optsprezece secoli și jumătate de cînd ... întreprinse a răsturna lumea veche ..., substituind în locu-i o altă lume „... întemeiată pe principiul ... subiectiv.* BĂLC.; **4.** (adesea subst.) care se preocupă mai mult de impresiile pe care un obiect le produce asupra lui decît de obiectul însuși: *Proust nu numai că nu e liric, dar nu e nici subiectiv.* IBR.; **5.** (gram.) **propoziție subiectivă**, propoziție secundară care îndeplinește funcția de subiect al propoziției regente; **6.** (jur.) care ține de un subiect de drepturi și obligații, referitor la acest subiect. // n. tot ceea ce este în interiorul subiectului, tot ceea ce este subiectul însuși: *subiectivul e fundamentul psihologiei.* [Din fr. ***subjectif***].

subiectivá, subiectivez vb. (rar; tr.) **1.** a prezenta obiecte, fenomene, fapte într-o manieră personală; **2.** a imprima unor activități, creații etc. un caracter personal. [Din fr. ***subjectiver***].

subiectiváre, subiectivări f. (rar) faptul de a subiectiva; personalizare: *subiectivarea rolului îi era caracteristică acestui actor.* [V. ***subiectiva***].

subiectivát, ~ți, subiectivată, ~e a. (rar) prezentat într-o manieră personală; căruia i s-a imprimat un caracter personal: *evocările ... sînt mai curînd impersonale ..., în orice caz, mai puțin subiectivate și mai palide în exprimare.* R.L. [V. ***subiectiva***].

subiectivísm n. **1.** (filoz.) teorie, concepție care neagă existența lumii obiective, reducînd realitatea la conștiința individului, a subiectului: *Kant s-a hotărît să solidarizeze apriorismul cu subiectivismul.* BL.; **2.** subiectivitate, părtinire, patimă; personalism: *subiectivismul începe numai*

atunci cînd apare atitudinea afectivă. IBR. [Din fr. ***subjectivisme***, germ. ***Subjectivismus***].

subiectivíst, ~şti, subiectivístă, ~e a. **1.** care aparţine, care este specific subiectivismului, referitor la subiectivism: *operează o reducţie în sens subiectivist a valorii semantice a artei.* R.L.; *teorii subiectiviste*; **2.** (adesea subst.) care manifestă subiectivism; bazat pe impresii, pe păreri personale; personalist subiectiv: *atitudini subiectiviste.* // m., f. adept al subiectivismului: *a redevenit subiectivistul pe care cercase să-l lepede, ... cînd a voit să pună în concordanţă principiile sale cu scrierile.* MACED. [Din fr. ***subjectiviste***].

subiectivitáte f. **1.** însuşirea, starea a ceea ce este subiectiv, individual: *ce lume ar fi aceea în care obiectivitatea înăbuşă subiectivitatea?* R.L.; **2.** ceea ce ţine de subiect, de eu; domeniul subiectului: *aspectul subiectivităţii a fost contestat de o seamă de gînditori postkantieni.* BL.; *drumul vieţii pentru un artist este făcut mai mult ... din experienţele subiectivităţii lui.* VIANU; **3.** atitudine personală, părtinitoare faţă de cineva sau de ceva; subiectivism, personalism; părtinire, patimă: *te copleşeşte subiectivitatea şi ai pornirea de a scuza nelegiuirile amicilor.* [Din fr. ***subjectivité***].

subiectivizá, subiectivizez vb. (tr.) a face să devină subiectiv. [***Subiectiv*** + *-iza*; cf. fr. ***subjectiver***].

subiectivizáre, subiectivizări f. faptul de a subiectiviza: *relatarea la persoana I ... introduce o pronunţată notă de subiectivizare.* R.L. [V. ***subiectiviza***].

subinél, subinele n. (mat.) submulţime de elemente ale unui inel care, faţă de operaţiile inelului, formează de asemenea un inel: *mulţimea numerelor întregi este un subinel al inelului numerelor raţionale.* [***Sub-²*** + ***inel***].

subinginér, ~i, subingineră, ~e m., f. absolvent al unui colegiu tehnic, al unei secţii tehnice (care lucrează în subordinea unui inginer): *se înfiinţează secţii de subingineri.* R.LIB. [***Sub-²*** + ***inginer***].

subinspéctor, ~i, subinspectoáre m., f. persoană aflată în subordinea unui inspector; ajutor de inspector: *era subinspectorul Horvat, care înadins venise ... pe neaşteptate.* REBR. [***Sub-²*** + ***inspector***].

subintendént, subintendenţi m. ajutor de intendent. [***Sub-²*** + ***intendent;*** cf. fr. ***sous-intendant***].

subintendénţă, subintendenţe f. **1.** funcţia de subintendent; **2.** clădire în care îşi exercită funcţia subintendentul. [***Sub-²*** + ***intendenţă***; cf. fr. ***sous-intendance***].

subintitulá, subintitulez vb. (tr.) a da unei scrieri şi un titlu secundar (pe lîngă cel principal). [***Sub-²*** + ***intitula;*** cf. fr. ***sous-titrer***].

subinvolúţie, subinvoluţii f. (med.) regresiune; **subinvoluţie uterină**, regresiune a uterului în lăuzie care se produce mai lent decît normal. [Din fr., engl. ***subinvolution***].

subít, ~ţi, subită, ~e a. şi adv. (care se produce, care apare) brusc, deodată, pe neaşteptate, neprevăzut: *nu perspectiva unui sfîrşit apropiat mă stringherise atunci, ci revelaţia subită că voi muri fără a fi săvîrşit ceva durabil în viaţă.* GHEŢIE; *şi-a schimbat subit opţiunile politice.* [Din fr. ***subit***].

subîmpărţí, subîmpárt vb. (tr. şi refl.) a (se) împărţi, a (se) separa o parte dintr-un ansamblu, în mai multe părţi; a (se) dubdivide, a (se) subdiviza: *opoziţia se subîmparte în contradicţiune şi contrarietate.* MAIOR. [***Sub-²*** + ***împărţi;*** cf. fr. ***subdiviser***].

subîmpărţíre, subîmpărţiri f. **1.** acţiunea de a (se) subîmpărţi şi rezultatul ei; **2.** (concr.) parte componentă a unui ansamblu (deja divizat); subdiviziune, subunitate; grupă: *gradaţii îşi chemau subîmpărţirile şi-şi numărau oamenii.* SAD. [V. ***subîmpărţi***].

subîmpărţít, ~ţi, subîmpărţită, ~e a. subdivizat. [V. ***subîmpărţi***].

subînchiriá, subînchiriez vb. (tr.) a da cu chirie (o parte dintr-)un imobil închiriat de la altcineva; a lua cu chirie de la chiriaşul principal (o parte dintr-)un imobil; a încheia un contract de subînchiriere. [***Sub-²*** + ***închiria***; cf. fr. ***sous-louer***].

subînchiriát, ~ţi, subînchiriată, ~e a. dat cu chirie de către un chiriaş; luat cu chirie de la chiriaşul principal: *cameră mobilată subînchiriată.* [V. ***subînchiria***].

subînchiriére, subînchirieri f. acţiunea de a subînchiria şi rezultatul ei; contract de închiriere a unui imobil sau a unei părţi din el, încheiat între chiriaşul principal şi un subchiriaş: *subînchirierea imobilului.* [V. ***subînchiria***].

subîncrengătúră, subîncrengături f. subdiviziune a unei încrengături. [***Sub-²*** + ***încrengătură***; cf. fr. ***sous-embranchemen***].

subîntínde, subîntínd vb. (tr.) (despre coarde şi unghiuri) a delimita un arc de cer. [***Sub-²*** + ***întinde***].

subîntíndere, subîntínderi f. acţiunea de a subîntinde şi rezultatul ei. [V. ***subîntinde***].

subîntíns, ~şi, subîntínsă, ~e a. (despre coarde şi unghiuri) care delimitează un arc de cerc. [V. ***subîntinde***].

subînţelége, subînţelég vb. (tr. şi refl.) a (se) înţelege, a (se) deduce, a (se) presupune ceva dintr-un context, dintr-o convorbire, dintr-o aluzie, ce nu a fost spus, exprimat direct; a fi de la sine înţeles; a rezulta, a reieşi: *în limba rusă verbul „a fi" nu se întrebuinţează, ci se subînţelege în propoziţii.* PR. [***Sub-²*** + ***înţelege***; cf. fr. ***sous-entendre***].

subînţelégere, subînţelegeri f. faptul de a (se) subînţelege: *subînţelegere există în orice dialog.* [V. ***subînţelege***].

subînţelés[1], ~şi, subînţeleásă, ~ese a. **1.** care reiese sau se înţelege de la sine, fără să fie exprimat: *premiul se dă ca o subînţeleasă încoronare a întregii opere.* R.L.; **2.** (gram.) **subiect subînţeles**, subiect neexprimat, dedus din contextul gramatical. [V. ***subînţelege***].

subînţelés[2], subînţelesuri n. ceea ce se înţelege în mod indirect dintr-o afirmaţie, dintr-un context etc.; înţeles ascuns; aluzie: *toată existenţa familială e un joc de aluzii, de subînţelesuri.* CĂL.; **cu subînţeles** (sau **subînţelesuri**), a) cu anumite aluzii; pe ocolite, indirect: *îi vorbea cu subînţelesuri*; **b)** semnificativ: *se priviră cu subînţeles.* [V. ***subînţelege***].

subjonctív, subjonctive n. (gram.; şi **modul subjonctiv**) conjunctiv. [Din lat. ***subjunctivus***, fr. ***subjonctif***].

subjugá, subjúg vb. (tr.) **1.** a supune o ţară, un popor etc. prin putere armată; a cuceri, a supune, a ocupa: *a trecut timpul de a mai subjuga popor.* GHICA; (refl. pas.) *acest regat, căzînd în turburări civile, se subjugă de ... împăratul Orientului.* BĂLC.; **2.** a pune, a aduce ţări, popoare, indivizi în dependenţă economică, politică etc.; a domina, a înrobi; (p. ext.) a exploata: *prin bunuri ce furară, în veci vezi cum conspiră contra celor ce dînşii la lucru-i osîndiră şi le subjugă munca vieţii lor întregi.* EM.; *tu faci bogat pe cîte-un nemernic, care apoi subjugă şi chinuieşte mulţime de oameni.* POP.; **3.** (fig.) a domina prin forţa morală, spirituală, a avea ascendent asupra cuiva; a exercita asupra cuiva o mare influenţă, o atracţie; a captiva, a fermeca, a fascina, a cuceri, a seduce: *această femeie ... îl subjuga.* PR.; *ca romancieră, subjugă cercurile intelectuale din Berlin.* R.L. [Din fr. ***subjuguer***].

subjugáre, subjugări f. **1.** acţiunea de a subjuga şi rezultatul ei; **2.** cucerire, supunere, ocupare; dominare, înrobire: *subjugarea dacilor de către romani;* **3.** (fig.) atracţie, captivare, fascinaţie, seducţie: *subjugarea inimilor.* [V. ***subjuga***].

subjugát, ~ţi, subjugată, ~e a. **1.** cucerit, supus, ocupat: *popoarele subjugate;* **2.** înrobit; (p. ext.) exploatat: (subst.) *nu vom deveni un popor de subjugaţi;* **3.** (fig.) fascinat, fermecat, cucerit, sedus: *un auditoriu subjugat.* [V. ***subjuga***].

subjugătór, ~i, subjugătoáre a. (rar) **1.** care subjugă; **2.** (fig.) care cucereşte prin însuşiri deosebite; atrăgător; fermecător, seducător: *avea ... prestigiul subjugător al fecioarei.* GAL. [***Subjuga*** + *-ător*].

sublím, ~i, sublimă, ~e a. care se ridică sau se află la o mare înălţime în ierarhia valorilor (morale, estetice, intelectuale); care atinge perfecţiunea; desăvîrşit, măreţ, înălţător, superb, minunat: *să căutăm în noaptea timpurilor stinse faptele sublime, numele ne-nvinse!* BOL.; *au căutat să culeagă lauri de pe scumpa memorie a sublimului domn român* [Ştefan cel Mare]. EM.; **Sublima Poartă**, guvernul sultanului în Imperiul Otoman; Poartă otomană. // n. categorie estetică care exprimă însuşiri sau fapte excepţionale, provocînd admiraţie, respect sau teamă; (p. ext.) forma cea mai înaltă a perfecţiunii; desăvîrşire: *învăţătura literaturei şi a frumoaselor arte ne înalţă spiritul către sublim şi frumos.* GHICA; *de la sublim la ridicol este un ... pas.* VIANU. [Din fr. ***sublime***].

sublimá, sublimez vb. **1.** (intr.) (despre substanţe chimice) a trece (prin încălzire) din starea solidă direct în starea de vapori, fără a mai trece prin starea lichidă; **2.** (intr.) a trece dintr-o stare cristalină în stare gazoasă şi apoi din nou în stare de cristale, prin condensarea vaporilor; **3.** (fig.; intr., tr. şi refl.) a (se) transforma în ceva superior; a (se) înnobila; a (se) purifica, a (se) rafina: *sevele limbii vin ... din Moldova şi din Ardeal, dar Muntenia ... le sublimează, scoţînd din ele un mijloc de expresie curent.* CĂL.; *ispita schismatică se sublimează în vis liber şi în viziuni.* BL. [Din fr. ***sublimer***].

sublimáre, sublimări f. **1.** faptul de a (se) sublima; sublimaţie; **2.** (în psihanaliză) deviere a energiei psihice izvorîtă din tendinţe instinctuale (sexuale sau agresive) şi egoiste spre atingerea unor scopuri spirituale şi altruiste: *încerca lămurirea creaţiei spirituale prin teoria sublimării unor porniri sexuale, refulate.* BL. [V. ***sublima***].

sublimát, ~ţi, sublimată, ~e a. **1.** (chim.) care se sublimează; care a suferit o sublimare: *naftalină sublimată*; **2.** (fig.) transformat în ceva superior; înnobilat; purificat, rafinat: *goticul, cu formele sale abstractizate, cu materia sublimată ... înseamnă un elan spiritual.* BL.; *pasărea e expresia sublimată a animalităţii.* PLEŞU. // m. substanţă solidă obţinută prin sublimarea vaporilor săi; **sublimat corosiv**, clorură de mercur sub formă de pulbere albă, solubilă în apă, foarte otrăvitoare, utilizată ca dezinfectant extern. [Din fr. ***sublimé***, germ. ***Sublimat***].

sublimatór, sublimatoare n. recipient în care se realizează sublimarea unei substanţe chimice. [Din fr. ***sublimatoire***].

sublimáţie, sublimaţii f. **1.** (chim.; înv.) sublimare: *fioarea de sulf se obţine prin sublimaţi;* **2.** (fig.) purificare; înnobilare: *o ilustraţie de înaltă sublimaţiune ... ne oferă chiar metafizica creştină.* BL.; (şi: **sublimaţiune**). [Din fr. ***sublimation***].

sublimaţiúne f. v. **sublimaţie**.

subliminál, ~i, subliminală, ~e a. (psih.) care se află sub pragul conştiinţei; care nu devine conştient: *caloriferul ... îmi ardea tălpile, dîndu-mi un amestec pervers, subliminal, de plăcere şi suferinţă.* CĂRT. [Din fr. ***subliminal***].

sublimitáte, sublimităţi f. însuşirea, starea a ceea ce este sublim; perfecţiune, desăvîrşire: *natura întreagă îşi deschide comorile uimitoarelor sale frumuseţi, spre a ne da o idee perfectă de sublimitatea ei.* FIL.; *limba română era aptă pentru sublimităţi.* CĂL. [Din fr. ***sublimité***].

sublinguál, ~i, sublinguală, ~e a. (anat.) care se află sub limbă: *abces sublingual.* [Din fr. ***sublingual***].

subliniá, subliniez vb. (tr.) **1.** a trasa una sau mai multe linii sub un cuvînt, sub un text ori a-l tipări cu caractere diferite, spre a-l scoate în evidenţă: *un volum ... cu versuri subliniate şi comentate de mine.* PETR.; **2.** (fig.) a pune în evidenţă printr-o accentuare specială, printr-un gest expresiv etc.; a accentua; a reliefa, a releva, a evidenţia: *epidemia balurilor ... prevesteşte totdeauna un rău sau îl subliniază.* REBR.; *două idei meritá ..., cu precădere, subliniate.* CF. [***Sub-²*** **+** ***linia***; cf. fr. ***souligner***].

subliniát¹, ~ţi, subliniată, ~e a. **1.** (despre texte sau cuvinte scrise) scos în evidenţă printr-una sau mai multe linii trasate dedesubt ori prin tipărirea cu caractere diferite de restul textului; **2.** (fig.) pus în evidenţă printr-o accentuare specială, printr-un gest expresiv etc.; accentuat; evidenţiat, reliefat: *făcu un salut foarte subliniat femeii.* CĂL.; (adv.) *cuvîntul îl despărţea, subliniat şi ostentativ, în două.* BL.; **3.** (fig.) evident, vădit: *într-o intenţie din ce în ce mai subliniată, prozatorii români vor dori ... să prindă viaţa.* VIANU. [V. ***sublinia***].

subliniát² n. faptul de a sublinia. [V. ***sublinia***].

subliniére, sublinieri f. **1.** acţiunea de a sublinia şi rezultatul ei; **2.** (concr.) linie trasată sub un text, sub un cuvînt scris ori tipărire a unui cuvînt, a unui pasaj etc. cu caractere diferite de restul textului: *am notat prin sublinieri deosebitele-mi stări de emoţie ce mi-au cauzat acele rînduri.* CAR.; **3.** (fig.) punere în evidenţă printr-o accentuare specială, printr-un gest expresiv etc.; relevare, reliefare, evidenţiere: *cuvîntul ... fu pronunţat cu o subliniere subtilă.* CĂL. [V. ***sublinia***].

subliterár, ~i, subliterară, ~e a. situat, valoric, sub nivelul unei literaturi autentice: *producţii subliterare.* [***Sub-²*** **+** ***literar***; cf. engl. ***subliterary***].

subliteratúră f. literatură de proastă calitate. [***Sub-²*** **+** ***literatură***; cf. engl. ***subliterature***].

sublocatár, ~i, sublocatară, ~e m. şi f. subchiriaş. [***Sub-²*** **+** ***locatar***; cf. fr. ***sous-locataire***].

sublocotenént, sublocotenenţi m. cel mai mic grad în ierarhia ofiţerilor din armată; persoană cu acest grad: *m-am întors pe front sublocotenent.* EL. [***Sub-²*** **+** ***locotenent***; cf. fr. ***sous-lieutenant***].

sublunár, ~i, sublunară, ~e a. situat între Pămînt şi orbita Lunii. [Din fr. ***sublunaire***].

subluxáţie, subluxaţii f. (med.) luxaţie parţială, incompletă. [Din fr. ***subluxation***].

submandibulár, ~i, submandibulară, ~e a. (despre glande salivare şi ganglioni) care se află sub mandibulă. [***Sub-²*** **+** ***mandibular***].

submarín, ~i, submarină, ~e a. **1.** care se găseşte sau se petrece sub suprafaţa liberă a mării sau a oceanului, ori pe fundul lor; care ţine de acest mediu, referitor la acest mediu: *vulcani submarini; navigaţie submarină;* **2.** adaptat la mediu marin; care funcţionează în acest mediu; submers: *televiziune submarină.* // n. navă care poate naviga atît la suprafaţa apei cît şi sub apă; submersibil. [***Sub-²*** **+** ***marin***; cf. fr. ***sous-marin***].

submaxilár, ~i, submaxilară, ~e a. care se află dedesubtul maxilarului inferior sau sub mandibulă: *glande submaxilare; ganglioni submaxilari.* [***Sub-²*** **+** ***maxilar***; cf. fr. ***sous-maxillaire***].

submediántă, submediante f. (muz.) treapta a doua a unei game majore sau minore. [***Sub-²*** **+** ***mediantă***; cf. fr. ***sous-médiante***].

submédie, submedii f. mărime cu o valoare mai mică decît media. [***Sub-²*** **+** ***medie***; cf. fr. ***sous-moyenne***].

submediócru, ~i, submediocră, ~e a. **1.** mai puţin decît mediocru; de calitate, de valoare îndoielnică, scăzută: *un roman submediocru;* **2.** cu inteligenţă, cu capacitate, cu pregătire redusă, mai slabă decît a unui individ mediocru: *copilul era submediocru.* [***Sub-²*** **+** ***mediocru***; cf. fr. ***submédiocre***].

submérs, ~şi, submersă, ~e a. (livr.) subacvatic: *plante submerse.* [Din lat. ***submersus***].

submersíbil, ~i, submersibilă, ~e a. adaptat pentru a se cufunda şi a pluti. // n. submarin. [Din fr. ***submersible***].

submérsie f. v. submersiune.

submersiúne, submersiuni f. **1.** scufundare totală a unui corp sub suprafaţa unui lichid; **2.** (geol.) coborîre a unei regiuni sub nivelul mării; **3.** adîncime la care se află scufundat un corp într-un lichid, măsurată de la nivelul suprafeţei libere a acestuia; **4.** metodă de irigaţie a culturilor de orez, constînd în acoperirea solului cu un strat de apă pentru un timp limitat; **5.** (în forma **submersie**) asfixie mecanică provocată prin inundarea căilor respiratorii superioare printr-un lichid sau prin inhibiţie bruscă cardiorespiratorie, ca urmare a contactului cu apa rece; (şi: **submersie**). [Din fr. ***submersion***].

submicrón, submicroni m. particulă coloidală cu dimensiuni atît de mici, încît nu poate fi văzută decît cu ultramicroscopul. [Din engl. ***submicron***].

submilimétric, ~ci, submilimetrică, ~ce a. (despre unde) cu lungimi sub un milimetru. [***Sub-²*** **+** ***milimetric***].

subminá, subminez vb. (tr.) a acţiona pe ascuns, a ataca, a lovi indirect pentru a slăbi, a compromite, a zădărnici o acţiune, o realizare (a adversarului): *plutonierul îşi simte subminat curajul militar prin intenţiile ei de fugă.* REBR.; *înainte, criticul submina găunoşenia sufocantă a monolitului ideologizant.* D. [***Sub-²*** **+** ***mina***; cf. fr. ***sous-miner***].

submináre, subminări f. **1.** acţiunea de a submina şi rezultatul ei: *spiritul poetic modern ... ajunge să facă din subminarea lirismului forma supremă a lirismului.* R.L.; **2.** (jur.; şi **subminarea puterii de stat**) infracţiune constînd în acţiunea ilegală, conspirativă a unui grup de persoane împotriva ordinii sociale şi politice oficiale a unui stat; subversiune. [V. ***submina***].

submontán, ~i, submontană, ~e a. situat în imediată vecinătate a zonei montane; caracteristic acestei regiuni: *păşuni submontane.* [***Sub-²*** **+** ***montan***].

submultíplu, submultipli m. (mat.) **1.** mărime cuprinsă de un număr întreg de ori într-o mărime de aceeaşi natură; **2.** fiecare dintre subdiviziunile unităţilor-etalon. [***Sub-²*** **+** ***multiplu***; cf. fr. ***sous-multiple***].

submulţíme, submulţimi f. (mat.) mulţime de elemente aparţinînd unei mulţimi date. [***Sub-²*** **+** ***mulţime***].

subnarcóză f. stare de somn uşor, incomplet, constituind o tehnică de investigare psihologică şi de tratament al nevrozelor traumatice şi al isteriei, prin diminuarea stării de veghe, în urma injectării intravenoase cu barbiturice. [Din fr. ***subnarcose***].

subnormál, ~i, subnormală, ~e a. aflat sub limita normală; insuficient dezvoltat: *Aneta este isterică, subnormală.* CĂL. // f. segment determinat de proiecţia ortogonală pe axa absciselor a unui punct de pe o curbă plană şi intersecţia normalei la curbă în acest punct cu axa absciselor. [***Sub-²*** **+** ***normal;*** cf. fr. ***sous-normale***].

subnotár, subnotari m. ajutor de notar: *cu toată sila ce i-o făcea slujba de subnotar, îşi găsi singur un loc în Luşca.* REBR. [***Sub-²*** **+** ***notar***].

subnucleár, ~i, subnucleară, ~e a. (fiz.) mai mic decît nucleul atomului; care intră în componenţa nucleului atomic. [Din engl. ***subnuclear***].

subnutrít, ~ţi, subnutrită, ~e a. (adesea subst.) care suferă de subnutriţie; subalimentat: *un popor ţărănesc ... subnutrit, bîntuit de boli sociale.* SAD.; *au vizitat spitale cu subnutriţi.* [***Sub-²*** **+** ***nutrit***].

subnutríţie f. **1.** alimentaţie insuficientă (sistematică) din punct de vedere cantitativ şi calitativ; subalimentare: *n-am rezistat decît trei zile supus la acel regim de subnutriţie;* **2.** stare patologică cronică datorată alimentaţiei insuficiente, tulburărilor de absorbţie intestinală sau creşterii consumului energetic al organismului; malnutriţie: *ducea lumea rurală la pieirea prin subnutriţie, pelagră, tuberculoză.* SAD. [***Sub-²*** **+** ***nutriţie***].

subocîrmuitór, subocîrmuitori m. (înv.) subcîrmuitor. [***Sub-²*** **+** ***ocîrmuitor***].

subofiţér, subofiţeri m. numele generic pentru gradele militare superioare sergentului şi inferioare sublocotenentului; deţinător al unuia dintre aceste grade (ex.: sergent-major, plutonier-major, plutonier-adjutant): *văzură că subofiţerul ... nu are altă armă decît centironul şi spanga.* PETR. [***Sub-²*** **+** ***ofiţer***; cf. fr. ***sous-officier***].

suborbitál, ~i, suborbitală, ~e a. care se află sau se petrece sub orbita cerească. [***Sub-²*** **+** ***orbital***].

subórdin, subordine n. categorie sistematică în ştiinţele naturii, intermediară între ordin şi familie; subdiviziune a unui ordin. [***Sub-²*** **+** ***ordin***; cf. fr. ***sous-ordre***].

subordiná vb. v. subordona.

subordináre f. v. subordonare.

subordinát a. v. subordonat.

subordinăţie, subordinaţii f. (înv.) subordonare; (şi: **subordinaţiune**). [Din lat. ***subordinatio, -onis***, fr. ***subordination***].

subordinaţiúne f. v. subordinaţie.

subórdine, subordine f. stare, situaţie de dependenţă, de subordonare faţă de cineva sau de ceva: *aceia din subordinea dumitale sînt din plămadă slabă.* ST.; **în subordine** sau **în subordinele cuiva**, aflat într-un raport de subordonare faţă de cineva sau de ceva: *obţinuse pentru întreprinderea în subordine prima transferare a spaţiului.* R.LIB. [***Sub-²*** **+** ***ordine***; cf. fr. ***sous-ordre***].

subordoná, subordonez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) plasa sub autoritatea, sub conducerea cuiva sau a ceva (într-o ierarhie); a (se) supune: *institute subordonate Academiei;* **2.** (tr.) a face să depindă de o clauză, de condiţii prealabile; a condiţiona: *consumaţiunea, la rîndul său, este subordinată producţiunii.* GHICA; **3.** (gram.; tr. şi refl.) a face să depindă sau a depinde din punct de vedere sintactic de un element regent sau de o propoziţie regentă; **4.** (tr. şi refl.) a acorda sau a căpăta o importanţă secundară; a trece sau a face să treacă pe planul al doilea: *subordonînd pe individ colectivităţii ... se omite personalitatea umană.* R.L.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) include, a se încadra (ca parte) într-un ansamblu; a (se) subsuma: *a subordona oricare din aspectele realului în sfera valorii estetice.* VIANU; **6.** (tr. şi refl.) a (se) acomoda, a (se) armoniza cu mediul înconjurător; a (se) încadra într-o ordine dată; a (se) subsuma: *pînă la ce punct se poate subordina ... un popor, în bine şi-n rău, înrîuririi pămîntului?* HASD.; (şi: (înv.) **subordina**). [Din fr. ***subordonner***, lat. ***subordinare***, germ. ***subordinieren***].

subordonáre, subordonări f. **1.** acţiunea de a (se) subordona şi rezultatul ei; dependenţă;

supunere: *spaţiul acesta subtil dintre suveranitate şi subordonare este materia însăşi a libertăţii umane.* D.; **2.** raport sintactic între două elemente lingvistice (cuvinte, construcţii, propoziţii), dintre care unul depinde din punct de vedere gramatical de celălalt; **3.** (log.) raport de concordanţă între două noţiuni, constînd în aceea că sfera noţiunii subordonate (specia) se cuprinde total în sfera noţiunii supraordonate (genul), fără să o acopere complet; **4.** raport de ierarhie între organele puterii de stat sau între cele ale administraţiei de stat ori între acestea şi organele puterii care le-au ales, în temeiul căruia organele superioare sau cele ale puterii de stat controlează pe cele inferioare sau ale administraţiei de stat, putînd să le anuleze actele ilegale; (şi: (înv.) **subordinare**). [V. ***subordona***].

subordonát, ~ţi, subordonată, ~e a. **1.** dependent de cineva sau de ceva, aflat într-o relaţie de subordonare, de supunere: *a fost convocat personalul subordonat*; **2. propoziţie subordonată** (şi f.), propoziţie care depinde din punct de vedere gramatical de altă propoziţie, îndeplinind funcţia unei părţi de propoziţie a regentei; propoziţie secundară. // m., f. persoană, instituţie, organizaţie etc. aflată în subordinea, sub autoritatea, sub conducerea cuiva sau a ceva; subaltern: *guvernul caută prin toate mijloacele ... să poată face din români o asociaţiune ... de stăpîni şi de subordinaţi.* GHICA; (şi: (înv.) **subordinat**). [V. ***subordona;*** cf. fr. ***subordonné***].

subordonatór, ~i, subordonatoáre a. **1.** care subordonează, care are ceva sau pe cineva în subordine: *în afară de adaptare ... există evoluţia, concept subordonator ... al adaptării.* R.L.; **2. conjuncţie subordonatoare**, conjuncţie care leagă propoziţiile subordonate de propoziţia regentă. [***Subordona*** + ***-tor***].

suborizónt, suborizonturi n. strat al unui orizont geologic, determinat de caracterele aspectului morfologic şi de proprietăţile solului. [***Sub-***[2] + ***orizont***].

subparcélă, subparcele f. subdiviziune a unei parcele. [***Sub-***[2] + ***parcelă***].

subpát n. v. **supat.**

subpământ, subpământuri n. (înv.) subsol: *fericită îi este viaţa cînd în întunerecul suptpămîntului îmblă.* CANT.; (şi: **suptpământ**). [***Sub-***[2] + ***pământ***].

subpământă, subpământe f. (rar) subterană: *bătrîna e dusă de maior într-o subpământă.* CĂL. [***Subpământ*** + ***-ă***].

subpământeán, ~eni, subpământeană, ~ene a. **1.** care se află, se petrece în pământ, sub nivelul solului; din subsol; subteran: *vom fi azvîrliţi în carcerele subpământene.* GHEŢIE; *morţii începură să se foiască, stîrnind un ameninţător vuiet subpământean.* CĂRT.; **2.** (rar; despre vehicule) care circulă pe sub pământ. [***Sub-***[2] + ***pământean***].

subpolár, ~i, subpolară, ~e a. (despre regiuni geografice sau despre fauna, flora lor) care se găseşte în zona unuia dintre cele două cercuri polare sau în imediata lor apropiere; specific acestei zone; **climă subpolară**, climă cu iarnă aspră, vară rece şi precipitaţii puţine, caracteristică regiunilor descrise mai sus. [***Sub-***[2] + ***polar***].

subponderál, ~i, subponderală, ~e a. care are o greutate mai mică (cu 10%) decît greutatea normală. [***Sub-***[2] + ***ponderal***].

subpopulát, ~ţi, subpopulată, ~e a. care are puţină populaţie faţă de întinderea şi de condiţiile de viaţă de care dispune: *teritorii subpopulate.* [***Sub-***[2] + ***populat***].

subprefáct, subprefecţi m. funcţionar public însărcinat cu administrarea unei plăşi sau unui judeţ, ca ajutor al prefectului: *subprefectul ... a primit întîi peşcheşul.* CAR. [***Sub-***[2] + ***prefect***; cf. fr. ***sous-préfet***].

subprefectúră, subprefecturi f. **1.** instituţie publică subordonată prefecturii, condusă de un subprefect; (p. ext.) sediul, clădirea acestei instituţii; funcţionarii instituţiei: *să nu stea hîrtiile cu lunile prin cancelarii, nelucrate, cum am găsit eu la unele subprefecturi.* GHICA; **2.** funcţia de subprefect; **3.** plasă[1] (condusă de un subprefect). [***Sub-***[2] + ***prefectură***; cf. fr. ***sous-préfecture***].

subpresiúne, subpresiuni f. **1.** presiune mai joasă decît o presiune de referinţă; **2.** (spec.) presiune pe care o exercită de jos în sus apa liberă din teren asupra fundaţiilor construcţiilor. [***Sub-***[2] + ***presiune***; cf. germ. ***Unterdruck***].

subpreţuí, subpreţuiesc vb. (rar; tr.) a subaprecia: *a se dovedi neseriozitatea criticii, care se extaziază de lucrul străin şi subpreţuieşte producţia naţională.* CĂL. [***Sub-***[2] + ***preţui***].

subprimár, subprimari m. ajutor de primar (al unei comune): *începe să umble iar din casă în casă subprimarul cu straja după bir.* REBR. [***Sub-***[2] + ***primar***].

subprodúcţie, subproducţii f. producţie care nu satisface necesităţile, exigenţele consumatorilor. [***Sub-***[2] + ***producţie***; cf. fr. ***sous-production***].

subprodús, subproduse n. produs obţinut în procesul de fabricaţie al altui produs; produs secundar. [***Sub-***[2] + ***produs***; cf. fr. ***sous-produit***].

subrámură, subramuri f. sector de activitate subordonat unei ramuri; subdiviziune a unei ramuri în sistematica disciplinelor ştiinţifice. [***Sub-***[2] + ***ramură***].

subrásă, subrase f. (rar) fiecare dintre ramificaţiile unei rase umane. [***Sub-***[2] + ***rasă***; cf. fr. ***sous-race***].

subráţ, subraţe n. **1.** subsuoară, axilă: *i-au apărut cîţiva ganglioni subraţ*; **la subraţ**, la subsuoară: *umbla cu mapa la subraţ*; **2.** parte a unei haine care acoperă subsuoara; linie care marchează adîncimea răscroielii mînecilor la subsuoara unei haine. [***Sub-***[2] + ***braţ***].

subrău, subraури n. bucată de pînză impermeabilă, cauciucată sau din material plastic, care se coase la subsuoara hainelor, pentru a le proteja de transpiraţie. [Din fr. ***sous-bras***].

subrăcíre f. (fiz.) situaţie metastabilă a unei substanţe, care, fiind răcită lent, îşi păstrează starea de agregare, deşi la temperatura atinsă, ar fi trebuit să treacă într-o nouă stare de agregare; suprarăcire. [***Sub-***[2] + ***răcire***; cf. fr. ***sous-refroidissement***].

subrăcít, ~ţi, subrăcită, ~e a. (fiz.; despre substanţe) care se află în situaţia de subrăcire; suprarăcit. [***Sub-***[2] + ***răcit***; cf. fr. ***sous-refroidi***].

subredăcţie, subredacţii f. redacţie locală a unui ziar, a unei reviste etc. subordonată unei redacţii centrale (din capitală); localul acesteia; colectivul de redacţie, personalul acesteia: *cititorii s-au adresat subredacţiei din Iaşi.* [***Sub-***[2] + ***redacţie***].

subrégn, subregnuri n. subdiviziune principală a unui regn în sistematica ştiinţelor naturii. [***Sub-***[2] + ***regn***].

subrétă, subrete f. **1.** fată angajată pentru diverse treburi în gospodărie, mai ales cu atribuţii de cameristă; fată în casă: *două servitoare, foarte frumuşele, cu aer de subrete pariziene.* TEODOR.; **2.** personaj feminin din comedia (şi opereta) clasică, ce juca rolul de fată în casă; rolul acestui personaj: *actriţă de mîna a doua ..., ea juca subrete, deşi pasul şi atitudinea arătau pe tragediana.* EM. [Din fr. ***soubrette***].

subrogă, subróg vb. (jur.; tr.) a înlocui pe cineva în exercitarea anumitor drepturi sau obligaţii, urmînd ca drepturile şi obligaţiile celui înlocuit să revină subrogatului; a înlocui un bun cu altul în cadrul unui patrimoniu. [Din fr. ***subroger***, lat. ***subrogare***].

subrogáre, subrogări f. (jur.) operaţie juridică în temeiul căreia o persoană ia locul alteia în cadrul unui raport juridic sau un bun ia locul şi deci regimul juridic al altuia, în cadrul unui patrimoniu ori al altei universalităţi juridice; subrogaţie: *subrogare personală; subrogare reală.* [V. ***subroga***].

subrogát, ~ţi, subrogată, ~e a. şi m. (jur.) (persoană) care înlocuieşte în cadrul unui raport juridic o altă persoană, cu toate drepturile şi obligaţiile acesteia. [V. ***subroga***].

subrogatóriu, ~ii, subrogatorie, ~ii a. care produce o subrogare: *act subrogatoriu.* [Din fr. ***subrogatoire***].

subrogáţie, subrogaţii f. (jur.) subrogare: *plată prin subrogaţie*; (şi: **subrogaţiune**). [Din lat. ***subrogatio, -onis***, fr. ***subrogation***].

subrogaţiúne f. v. **subrogaţie.**

subrutínă, subrutine f. (inform.) secvenţă constituită ca o entitate de sine stătătoare care se repetă în diferite locuri ale unui program. [Din engl. ***subroutine***].

subscríe, subscríu vb. **1.** (tr.) a-şi pune semnătura sub un text scris, pe un act etc., ca autor al acestuia sau ca unul care îşi însuşeşte cele scrise; a iscăli, a semna, a subsemna: *dacă s-ar face o lege care să oprească de a subscrie cele ce compuneţi, nu aţi mai scrie niciodată.* BOL.; **2.** (intr. şi tr.) a se angaja, printr-o semnătură, la o subscripţie; (spec.) a-şi lua angajamentul de a cumpăra, suportînd astfel o parte din cheltuieli, o carte, o lucrare în curs de publicare: *nu se mai plăteau sumele subscrise de sprijinitori.* PETR.; *s-a hotărît să subscrie la tipărirea manuscriselor eminesciene*; **3.** (intr.) a se angaja să contribuie cu o sumă de bani, ca parte (acţionar) la o afacere: *locuitorii ... ajută formarea companiei subscriind ca acţionari.* GHICA; **4.** (înv.; refl.) a se abona la o publicaţie; **5.** (intr. şi tr.) a participa cu o sumă de bani la o emisiune de acţiuni, de titluri de stat etc.: *oricine va subscrie o jumătate de milion va dobîndi acelaşi număr de acţiuni.* GHEŢIE; **6.** (fig.; intr.) a-şi da consimţămîntul, a adera la ...; a consimţi: *nu subscriem ... la indiferenţa multor esteticieni faţă de studiul categoriilor.* R.L.; **7.** (fig.; tr.) a accepta; a admite: *laudă neguţătorilor ce nu au voit să subscrie actul de vînzare a naţiei.* BOL. [***Sub-***[2] + ***scrie***; cf. fr. ***souscrire***, lat. ***subscribere***].

subscríere, subscrieri f. **1.** acţiunea de a subscrie şi rezultatul ei; semnare; **2.** (înv.) semnătură: *într-un act transilvan ... între subscrierile mai multor români ... citim doi porocliţi Negri.* HASD.; **3.** subscripţie: *i s-ar fi făcut prin subscriere publică o mică donaţiune.* CAR.; *s-au obligat să facă subscrieri lunare pentru susţinerea tipografiei.* CĂL.; **4.** (înv.) abonament. [V. ***subscrie***].

subscriitór, ~i, subscriitoáre m., f. **1.** (rar) semnatar (al unei poliţe); **2.** persoană care se angajează să participe la o subscripţie; subscris: *noua ediţie găseşte numeroşi subscriitori.* VIANU. [***Subscrie*** + ***-tor***].

subscripţie, subscripţii f. **1.** (înv.) semnătură; **2.** angajare, prin semnătură, la o contribuţie băneacă pentru o operă de interes public sau particular; subscriere, prenumeraţie: *în starea de astăzi a lucrurilor ne va fi cu anevoie a strînge bani prin subscripţie.* BĂLC.; *deschidea subscripţia pentru o ediţie completă.* CĂL.; **listă de subscripţie**, act, document pe care îl semnează cei care contribuie la adunarea unor fonduri pentru o operă de interes public sau particular: *actualul primar ... a lansat liste de subscripţie ca să dreagă drumurile.* SAD.; **3.** sumă de bani promisă sau plătită de cel care subscrie: *o subscripţie anuală de 10000 lei*; (şi: (înv.) **subscripţiune**). [Din lat. ***subscriptio, -onis***, fr. ***souscription***].

subscripţiúne f. v. subscripţie.

subscrís, ~şi, subscrisă, ~e a. (înv.) 1. iscălit: *subscrişi sînt ministrul ..., membrii consiliului.* MAIOR.; 2. semnat: *acest ordin scris, subscris şi sigilat era limpede.* GHICA; 3. oferit, dat prin subscripţie: *sumă subscrisă.* // m., f. 1. (înv.) subscriitor (la o subscripţie); 2. (înv. şi pop.) subsemnat: *în grupul din care făcea parte aici subscrisul se mai aflau ... şi alţii.* SAD. [V. ***subscrie***].

subsecretár, subsecretari m. (înv.) ajutor al unui secretar; **subsecretar de stat**, membru al guvernului (în unele ţări), avînd funcţia de adjunct al unui ministru: *subsecretarul de stat de la Interne găsi că e momentul ... să înceapă să-l sape pe rivalul său.* ST. [***Sub-²*** + ***secretar***; cf. fr. ***sous-secrétaire***].

subsecretariát, subsecretariate n. funcţia de subsecretar de stat; domeniu al administraţiei de stat condus de un subsecretar de stat: *el sperase dacă nu un portofoliu ministerial, cel puţin un subsecretariat de stat.* GHEŢIE. [***Sub-²*** + ***secretariat***; cf. fr. ***sous-secrétariat***].

subsécţie, subsecţii f. subdiviziune a unei secţii într-o instituţie, într-o întreprindere: *nu putem decît să urăm prosperitate acestui Institut atît de bine împărţit în direcţii, secţii şi subsecţii.* LOV. [***Sub-²*** + ***secţie***; cf. fr. ***sous-section***].

subsecvént, ~ţi, subsecventă, ~e a. 1. care urmează, care vine după ceva; (p. ext.) care rezultă, care decurge din ceva: *aci aflăm şi ideea subsecventă că fiinţa preferată a universului cuprinde în sine toate celelalte fiinţe.* VIANU; 2. (rar) care se află pe planul al doilea; subordonat; 3. (geogr.; despre văi) cu un curs transversal faţă de direcţia înclinării straturilor. [Din fr. ***subséquent***, lat. ***subsequens, -ntis***].

subsemná, subsemnez vb. (tr.) (astăzi rar) 1. a semna (un act, un document); a subscrie: *se răzgîndi şi subsemnă: ... Andrei.* HOGAŞ; 2. a subscrie (la ceva). [***Sub-²*** + ***semna***; cf. fr. ***soussigner***].

subsemnát, ~ţi, subsemnată, ~e a. (înv.) semnat: *m-am pomenit cu o adresă ... subsemnată Tell, W. Golescu.* GHICA. // m., f. (de obicei artic.) 1. semnatarul unei cereri, declaraţii etc., care îşi indică numele în introducerea cererii sale; subscris: *subsemnatul X vă rog să binevoiţi;* 2. (fam.) numele pe care şi-l dă persoana care vorbeşte: *dumneaei s-a prezentat la subsemnatul.* [***Sub-²*** + ***semnat***; cf. fr. ***soussigné***].

subsidénţă, subsidenţe f. 1. fenomen meteorologic de coborîre a unei mase de aer în atmosferă, însoţită de încălzirea aerului; 2. proces geologic de coborîre treptată a scoarţei terestre în bazinele de sedimentare pe măsura acumulării de depozite. [Din fr. ***subsidence***].

subsidiár, ~i, subsidiară, ~e a. care se adaugă, ca element secundar, la argumentele pentru susţinerea unui raţionament, a unei teorii etc.; complementar, auxiliar, secundar: *nu-şi pierde vremea ... cu „detaliile", considerîndu-le subsidiare şi derizorii.* R.L.; **în subsidiar**, în al doilea rînd, pe lîngă aceasta; pe deasupra: *în subsidiar mă infiltrasem peste tot în comerţul de zahăr.* VOIC. [Din fr. ***subsidiare***, lat. ***subsidiarius***].

subsidiarităte f. caracter subsidiar; **principiul subsidiarităţii**, principiu politic care limitează puterile Comunităţii Europene, considerate ca subsidiare în raport cu cele ale statelor membre şi ale regiunilor: *principiul demnităţii este esenţial, ca şi acelea ale solidarităţii şi subsidiarităţii... pentru viitorul Europei.* D. [Din fr. ***subsidiarité***].

subsídiu, subsidii n. ajutor bănesc acordat de stat unei persoane, unei instituţii, altei ţări etc.; subvenţie: *pînă la urmă se asigurase ... de nişte subsidii ocazionale.* GHEŢIE. [Din fr. ***subside***, lat. ***subsidium***].

subsioáră f. v. subsuoară.

subsistém, subsisteme n. component structural principal subordonat unui sistem. [***Sub-²*** + ***sistem***; cf. fr. ***sous-système***].

subsól, subsoluri n. 1. partea de pămînt aflată sub suprafaţa solului; totalitatea formaţiunilor geologice mai vechi decît păturа actuală de sol; subpămînt: *porneşte de la descrierea reliefului natural, pentru a trece ... la enumerarea bogăţiilor subsolului.* VIANU; (fig.) *inconştientul nu e ... un simplu subsol al conştiinţei, un subsol în care ar cădea ... elemente de ale conştiinţei.* BL.; 2. parte a unei clădiri situată, total sau parţial, sub nivelul solului: *nu poţi trăi într-un subsol fără să rişti să capeţi o conştiinţă de subsol.* PR.; *bucătăria este la subsol;* 3. partea de jos a paginilor unei cărţi, ale unei reviste etc., rezervată notelor explicative, trimiterilor bibliografice etc.; (p. ext.) text cuprins în acest spaţiu: *subsolurile cărţii vădesc erudiţia şi rigoarea filologului.* [***Sub-²*** + ***sol***; cf. fr. ***sous-sol***].

subsoláj, subsolaje n. lucrare agricolă executată în acelaşi timp cu aratul, cu ajutorul unor unelte speciale ataşate la plug, prin care se afînează zona inferioară adîncimii la care pătrunde plugul. [Din fr. ***sous-solage***].

subsónic, ~ci, subsonică, ~ce a. (despre vehicule) care se deplasează cu o viteză mare, inferioară vitezei sunetului, dar comparabilă cu aceasta; (despre viteza de deplasare a unor corpuri) care este inferioară vitezei sunetului. [Din fr. ***subsonique***].

subspécie, subspecii f. subdiviziune a unei specii în sistematica ştiinţelor naturii; rasă[1]. [***Sub-²*** + ***specie***; cf. fr. ***sous-espèce***].

substantív, substantive n. parte de vorbire flexibilă care denumeşte fiinţe, lucruri, acţiuni, fenomene etc., caracterizată prin declinare. // a. (chim.) **colorant-substantiv**, colorant care are proprietatea de a se fixa direct pe fibrele textile, fără ajutorul mordanţilor. [Din lat. ***substantivum***, fr. ***substantif***].

substantivă, substantivez vb. (tr.) a face să capete valoare de substantiv; a întrebuinţa cu valoare de substantiv o parte de vorbire care aparţine altei categorii gramaticale decît substantivul; a substantiviza: (refl.) *infinitivele lungi s-au substantivat; unele adjective se substantivează.* [Din fr. ***substantiver***].

substantivál, ~i, substantivală, ~e a. 1. care ţine de substantiv, referitor la substantiv; de natura substantivului: *valoare substantivală;* 2. exprimat printr-un substantiv; format din substantiv: *epitete substantivale.* // (adv.) cu valoare de substantiv; ca substantiv. [Din fr. ***substantival***].

substantiváre, substantivări f. faptul de a (se) substantiva; substantivizare: *substantivarea unor supine.* [V. ***substantiva***].

substantivát, ~ţi, substantivată, ~e a. (despre părţi de vorbire) întrebuinţat cu valoare de substantiv; care a devenit substantiv; substantivizat: *adjectiv substantivat.* [V. ***substantiva***].

substantivizá, substantivizez vb. (gram.; tr.) a substantiva: *articolul demonstrativ substantivizează adjectivele;* (refl.) *adjectivul s-a substantivizat.* [***Substantiv*** + ***-iza***].

substantivizáre, substantivizări f. (gram.) substantivare. [V. ***substantiviza***].

substantivizát, ~ţi, substantivizată, ~e a. substantivat. [V. ***substantiviza***].

substánţă, substanţe f. 1. ceea ce constituie esenţa lucrurilor şi a fenomenelor; conţinut, fond; (p. restr.) esenţă, miez; substare: *Heidegger ... s-a însărcinat să încerce o ... reducere a existenţei umane la substanţa ei lirică.* BL.; 2. (fig.) conţinutul unei scrieri, al unui discurs etc.: *Eminescu reuşeşte acum să pună într-un vers substanţa unei strofe.* IBR.; 3. (lingv.) semnificant; 4. denumire generică dată corpurilor solide, lichide sau gazoase, alcătuite din atomi şi molecule, care au formă, întindere, greutate, densitate, culoare, miros, gust etc.; materie; **substanţă chimică**, element sau compus chimic, omogen ca structură şi compoziţie; **substanţă de contrast**, substanţă chimică, opacă la razele röntgen, utilizată în radiologie; **substanţă minerală utilă**, mineral sau rocă cu valoare economică; 5. (filoz.) ceea ce există prin sine însuşi; ceea ce persistă de-a lungul tuturor transformărilor: *Spinoza ... ajungea la concluzia că singură e substanţa.* PETR.; *oare conceptul substanţei la Spinoza nu are ca atribute pe acele pe care omul ca fiinţă fizică şi spirituală le cuprinde în sine?* VIANU; 6. ţesut sau produs organic format din celule, săruri, lichide etc., din care sînt alcătuite diferite organe şi părţi ale corpului unei fiinţe: *substanţă osoasă;* **substanţă albă**, parte a sistemului nervos central formată din fibrele celulelor nervoase; **substanţă (nervoasă) cenuşie**, materie cenuşie; (şi: (înv.) **substanţie**). [Din lat. ***substantia***, fr. ***substance***].

substanţiál, ~i, substanţială, ~e a. 1. care ţine de substanţă, referitor la substanţă; esenţial, fundamental; (p. ext.) important, însemnat, mare: *cîntecul şi tradiţia sînt pentru el bunuri mai substanţiale decît aurul.* SAD.; *transformări substanţiale;* 2. plin de idei, plin de fapte; care exprimă ceea ce este esenţial, reprezentativ, important: *a scris un articol substanţial;* 3. bogat în substanţe hrănitoare; hrănitor, nutritiv; consistent: *hrana este ... mai puţin substanţială.* GHICA; (adv.) *i s-a permis să mănînce mai substanţial.* CAR.; 4. considerabil, însemnat, mare: *primiseră ajutoare băneşti substanţiale.* // adv. în mod considerabil; foarte mult: *s-ar îmbogăţi substanţial legea drepturilor de autor.* PR. [Din fr. ***substantiel***, lat. ***substantialis***].

substanţialísm n. denumire dată teoriilor filozofice care susţin realitatea substanţei (materiale sau spirituale) ca factor permanent al fenomenelor. [Din fr. ***substantialisme***].

substanţialíst, ~şti, substanţialistă, ~e a. care aparţine substanţialismului, referitor la substanţialism: *monismul substanţialist al lui Spinoza.* // m. adept al substanţialismului. [Din fr. ***substantialiste***].

substanţialitáte f. 1. însuşirea a ceea ce este substanţial; esenţialitate; 2. bogăţie de idei, de fapte, de conţinut: *substanţialitatea dialogurilor divinului Platon.* LOV. [Din fr. ***substantialité***, lat. ***substantialitas, -atis***].

substanţializáre f. concretizare, materializare; esenţializare: *a contribuit ... la substanţializarea peisajului spiritual naţional.* R.L. [De la ***substanţial***].

substanţializát, ~ţi, substanţializată, ~e a. bogat în idei, în conţinut; cu miez. [De la ***substaţial***].

substanţialménte adv. din punct de vedere substanţial; esenţialmente: *peisajul este substanţialmente de natură divină.* BL. [Din fr. ***substantiellement***].

substánţie f. v. substanţă.

substáre, substări f. (înv.) substanţă. [***Sub-²*** + ***stare***; cf. lat. ***substantia***].

substáţie, substaţii f. staţie auxiliară, intermediară (de pompare, de distribuţie a electricităţii, de tracţiune etc.). [***Sub-²*** + ***staţie***; cf. fr. ***sous-station***].

substituá vb. v. substitui.

substituént, substituenţi m. element care poate înlocui un alt element, cu proprietăţi asemănătoare; (p. ext.) substitut, înlocuitor: *s-au primit substituenţi de plasmă.* [Din germ. ***Substituent***, it. ***substituente***].

substitui, substítui vb. (tr. şi refl.) 1. a (se) situa, a (se) pune în locul cuiva sau a ceva care lipseşte; a (se) înlocui: *nu trebuie ... să substituim*

metodelor ştiinţifice de cercetare elanul mistic sau entuziasmul juvenil sentimental. R.L.; **2.** (tr.) a înlocui într-o expresie matematică un element cu altul; **3.** (jur.; tr.) a desemna pe cineva să primească o moştenire, o donaţie etc. în locul beneficiarului titular, în cazul absenţei, incapacităţii sau al decesului acestuia; **4.** (jur.; tr.) a comite infracţiunea de substituire de persoană: *băiatul ... se substituie unui prieten mort.* CĂL.; (şi: (înv.) **substitua**). [Din fr. ***substituer***, lat. ***substituere***].

substituíbil, ~i, substituibilă, ~e a. care poate fi substituit. [***Substitui*** + ***-bil***; cf. it. ***sostituibile***].

substituibilitáte, substituibilităţi f. însuşirea, faptul de a fi substituibil: *în cadrul categoriilor receptivităţii nu există ... această substituibilitate.* BL. [***Substituibil*** + ***-itate***; cf. it. ***sostituibilita***].

substituíre, substituiri f. **1.** acţiunea de a (se) substitui şi rezultatul ei; înlocuire, substituţie: *dumnealor sînt de mult pentru substituirea impozitelor indirecte prin cele directe.* EM.; *parodia vizează semnificaţia operelor, în interiorul căreia operează o fină substituire.* R.L.; **2.** (jur.) **substituire de persoană**, infracţiune constînd în fapta unei persoane de a-şi atribui sau de a atribui altei persoane o identitate falsă spre a induce în eroare o autoritate publică sau o persoană fizică. [V. ***substitui***].

substituít, ~ţi, substituită, ~e a. care a fost înlocuit prin altcineva sau altceva. // m. (jur.) persoană desemnată să primească o moştenire, o donaţie etc. în locul beneficiarului titular. [V. ***substitui***].

substitút, substituţi m. persoană care înlocuieşte temporar pe titularul unei funcţii publice; locţiitor; (spec.) magistrat care înlocuia pe procuror sau pe procurorul general: *ca să nu se ducă substitut la Vaslui, a luat la Domenii o slujbă.* VLAH.; *adresa vlădicului Bobb se mulţumea să-l întărească pe protopop în funcţie de substitut.* GHEŢIE. // n. (pl. **substitute**) obiect, produs etc. care înlocuieşte un alt obiect, produs etc., îndeplinind (aproximativ) acelaşi rol; (p. ext.) semn, imagine, notaţie etc. folosită pentru a desemna o noţiune cu aceeaşi semnificaţie; substituent: *imaginea ... nu este substitutul sau dublura unui lucru, ci este simultan semnificant şi semnificat.* R.L.; *în filozofiile care au apărut ca un substitut al ştiinţei încă inexistente..., tragicul nu-şi are locul.* LIIC. [Din fr. ***substitut***, lat. ***substitutus***].

substitúţie, substituţii f. **1.** faptul de a (se) substitui; înlocuire a cuiva sau a ceva prin altcineva sau altceva; substituire: *nu era ... vorba de o simplă substituţie de semne, ci de o transcripţie etimologică.* CĂL.; **2.** (mat.) înlocuire a unui element dintr-o expresie cu un alt element de aceeaşi valoare, dar exprimată diferit; **metoda substituţiei**, metodă de rezolvare a unui sistem de ecuaţii, constînd în înlocuirea într-una din ecuaţii a unei necunoscute cu valoarea ei, dedusă din cealaltă ecuaţie a sistemului, şi în repetarea acestei operaţii pînă rămîne o singură ecuaţie cu o singură necunoscută; **3.** (jur.) dispoziţie cuprinsă într-un act de donaţie sau într-un testament prin care se desemnează persoana care urmează să primească liberalitatea în cazul absenţei, incapacităţii sau al decesului beneficiarului; **4.** (chim.) reacţie prin care un atom sau un radical dintr-un compus este înlocuit de alt atom sau de alt radical, provenind de la alt corp chimic; (şi: (înv.) **substituţiune**). [Din fr. ***substitution***, lat. ***substitutio***, ***-onis***].

substituţiúne f. v. substituţie.

substractív, ~i, substractivă, ~e a. **1.** (mat.; despre numere, segmente etc.) care se scade dintr-un număr, dintr-un segment etc.; **2.** (despre un amestec de culori) care se obţine prin eliminarea unui domeniu din spectrul luminii albe, realizîndu-se o nouă culoare, a cărei nuanţă nu se găseşte, de obicei, în spectru. [Din fr. ***soustractif***].

substrácţie, substracţii f. (mat.; înv.) scădere; (p. ext.) reducere: *la substracţiunea literelor provin aceleaşi cazuri.* EM.; (şi: **substracţiune**). [Din lat. ***substractio***, ***-onis***, germ. ***Substraktion***, fr. ***substraction***].

substracţiúne f. v. substracţie.

substrăge vb. v. sustrage.

substrát, substraturi n. **1.** ceea ce formează partea esenţială, stabilă a unui lucru, a unei existenţe, a unei acţiuni, independent de calităţile acestora; bază: *regiune cerebrală ... a cărei existenţă în om este substratul fizic al aşa-numitei lumi „ideale".* MAIOR.; **2.** realitate, fenomen peste care s-a suprapus o altă realitate, un alt fenomen; fundament: *substratul magic al folclorului*; **3.** (lingv.) limbă vorbită în vechime de o comunitate lingvistică, a cărei influenţă se resimte încă asupra noii limbi adoptate de acea comunitate: *substratul tracic al românei; substratul galic al francezei;* **4.** strat peste care s-a aşezat alt strat: (fig.) *criticul pătrunde în substratul adînc al sensibilităţii*; **5.** (fig.) cauza adevărată (dar ascunsă, tăinuită) a unui fapt, a unei acţiuni etc.; dedesubt: *asasinatul avea un substrat erotic.* GHEŢIE. [Din fr. ***substrat***, lat. ***substratum***].

substructúră, substructuri f. **1.** (arhit.) infrastructură; **2.** structură de adîncime, profundă: *creaţiile lui par a fi susţinute de o substructură de reflecţie.* VIANU; **3.** (fig.) pătura cea mai de jos a unei societăţi; pleavă: *el nu încarnează, ca la atîţi scriitori ai realismului naturalistic, substructura umanităţii, ci apoteoza ei.* VIANU. [Din fr. ***substructure***].

substrúcţie, substrucţii f. (arhit.) fundaţie, fundament, bază a unei construcţii; (fig.) *cu toată cultura lui fără substrucţii, d. Fundoianu posedă certitudinea gustului.* LOV. [Din fr. ***substruction***].

subsumá, subsumez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) include o noţiune mai restrînsă într-o sferă mai largă sau (p. ext.) în altă sferă: *unei noţiuni i se subsumează toate exemplarele individuale*; **2.** (tr. şi refl.) a (se) include, a (se) încadra (ca parte) într-un ansamblu; a (se) subordona: *institutele de cercetare sînt subsumate Academiei*; **3.** (tr.) a acorda o importanţă secundară: *faptele individuale rămîn totuşi subsumate înfăptuirilor colective.* [Din fr. ***subsumer***].

subsumábil, ~i, subsumabilă, ~e a. care se subsumează sau care poate fi subsumat: *cazurile subsumabile conceptului tradiţional al alegoriei.* VIANU. [Din fr. ***subsumable***].

subsumáre, subsumări f. acţiunea de a (se) subsuma şi rezultatul ei; includere, încadrare; subordonare: *subsumarea intereselor personale celor generale.* [V. ***subsuma***].

subsumát, ~ţi, subsumată, ~e a. inclus, încadrat; subordonat: *noţiune subsumată.* [V. ***subsuma***].

subsuoáră, subsuori şi (înv. şi pop.) **subsuoare** f. **1.** partea de dedesubt a încheieturii braţului cu umărul; axilă, subraţ: *ştia ... să tortureze pe nenorociţii ţărani puindu-le ouă fierbinţi la subţiori.* FIL.; **la** (sau **sub**) **subsuoară** (ori **subsuori**), purtat susţinut de braţ şi de partea laterală a toracelui; la subraţ: *pe vreme de gloduri şi ploi ... îi purtau în cîrcă şi la subsuori.* SAD.; **a lua** (sau **a ţine, a duce, a apuca, a prinde** etc.) **pe cineva de subsuoară** (sau **de subsuori**), a cuprinde pe cineva cu amîndouă mîinile de subsuori, pentru a-l ridica, a-l susţine, a-l îmbrăţişa: *de te înalţ de subsuori te-nalţă din călcîie.* EM.; **a sta** (sau **a şedea**) **cu mîinile subsuoară** (sau **subsuori**), a sta degeaba, a trîndăvi: *vă place a nu şidea cu mînile subsuori.* AL.; (pop.) **din tălpi** (sau **din brîu**) **pînă-n subsuori**, prin tot trupul: *mă luă nişte fiori, din tălpi pînă-n subsuori.* POP.; **2.** parte a unei haine care acoperă această parte a braţului; subraţ: *umblă cu cămaşa ruptă la subsuori*; **3.** unghi pe care îl formează o frunză cu lujerul ei sau o ramură cu axul purtător; axilă: *la subţioara frunzei, pe verdele cotor, cresc doi ştiuleţi.* VOIC.; *porumb înalt ... cu mătasea lui jilavă la subţiori.* VIERU; **4.** (reg.) loc unde se îmbină streaşina cu zidul unei case: *la subţioara pe care o făcea bolta cu zidul vertical se aduna apa cînd ploua.* GAL. // adv. sub braţ: *sămănătorii harnici cu sacul subsuoară păşesc în lungul brazdei.* AL.; (şi: **subţioară**, (pop.) **subsioară**). [***Sub-***[2] + ***suoară*** (<lat. ***subala***)].

subşéf, subşefi m. persoană care, într-un serviciu, urmează, în linie ierarhică, după şef: *scaunele sînt pentru mai-marii mei, pentru şefi şi subşefi.* ST. [***Sub-***[2] + ***şef***; cf. fr. ***sous-chef***].

subt prep. v. **sub**[1].

subtangéntă, subtangente f. (mat.) segment determinat de proiecţia ortogonală pe axa absciselor a unui punct de pe o curbă plană şi intersecţia tangentei la curbă în acest punct pe axa absciselor. [Din germ. ***Subtangente***; cf. fr. ***sous-tangente***].

subtémă, subteme f. temă subordonată unei teme principale; diviziune a unei teme. [***Sub-***[2] + ***temă***].

subtensiúne, subtensiuni f. **1.** tensiune electrică într-un circuit mai joasă decît o anumită tensiune considerată normală; **2.** (med.) hipotensiune. [***Sub-***[2] + ***tensiune***; cf. fr. ***sous-tension***, germ. ***Unterspannung***].

subtensív, ~i, subtensivă, ~e a. (med.) hipotensiv. [De la ***subtensiune*** (după ***hipotensiv***)].

subterán, ~i, subterană, ~e a. **1.** care se află, se petrece la o adîncime oarecare în pămînt, sub nivelul solului; subpămîntean: *ape subterane; magazine subterane;* (adv.) *poezia e sîngele unui popor care curge subteran prin veacuri.* PR.; **tren subteran**, v. **tren**; **2.** care se execută sub pămînt: *lucrări subterane*; **3.** (fig.) care constituie dedesubtul unor lucruri, unor evenimente etc.; care este sau se petrece în ascuns, trainic; ilegal: *lucrarea subterană a propagandei.* SAD.; (adv.) *complotează subteran;* **economie subterană**, v. **economie**. // f. (rar n.) încăpere, construcţie aflată în întregime sub pămînt: *o tindă ... forma intrarea într-o subterană.* HASD.; *intram printr-o mie de cotituri ale subteranului.* GHICA. // n. (rar f.) **1.** mină: *munca, jos, în subterană, mi se păru suportabilă.* PR.; *lucrează în subteran*; **2.** (rar) subsol: *tone de petrol au fost descoperite în subteranul golfului.* C.; (şi: (înv.) **suteran**). [Din lat. ***subterraneus***, fr. ***souterrain***].

subterfúgiu, subterfugii n. mijloc abil de a ieşi dintr-o încurcătură, dintr-o situaţie neplăcută; stratagemă; şiretlic, viclenie: *avem a face cu nişte fiinţe perfide, lipsite de scrupule, care pot apela la diverse stratageme, subterfugii ..., cu scopul de a induce în eroare populaţia.* GHEŢIE. [Din fr. ***subterfuge***, lat. ***subterfugium***].

subtéxt, subtexte n. conţinut de idei subînţelese pe care îl poate sugera un text; ceea ce se poate deduce dintr-o atitudine, dintr-o faptă etc.: *le privim, fără a înţelege sinistrul subtext al descoperirii.* BUSUIOC; *subtextul psihologic al faptelor*; **în subtext**, fără a fi exprimat explicit; implicit. [Din fr. ***sous-texte***].

subtíl, ~i, subtilă, ~e a. **1.** care tratează probleme grele, abstracte, a căror înţelegere cere o agerime a minţii, o pregătire specială; care denotă o înţelegere fină şi profundă a lucrurilor: *rigoarea informaţiei se asociază cu spiritul critic subtil.* R.L.; *descriere semantică subtilă; argumentaţie subtilă*; **2.** greu de înţeles, de distins, de recunoscut, de sesizat; subţire: *caută să prinză un secret subtil al naturii, ce de mult îi scapă şi-l necăjeşte.* CAR.; *nepăsarea are şi alte dedesubturi mai subtile.* BL.; **3.** (rar) care pătrunde, se insinuează uşor: *otravă subtilă*; **4.** care pătrunde, înţelege cu cele mai mici amănunte, care sesizează cele mai fine nuanţe; ager, ascuţit, perspicace: *Ana ..., mai puţin subtilă, căzu în cursă.* C.PETR.; **5.** care denotă educaţie aleasă, cultură etc.; distins, fin, rafinat; cizelat, stilat; subţire: *stil subtil*; **6.** plin de delicateţe, de

gingăşie; ales: *cele mai subtile mîngîieri.* CĂL.; **7.** discret, delicat; plăcut: *parfum subtil;* **8.** (înv.) subţire; strîmt; **9.** (rar) transparent, rariefat: *o ceaţă aurie şi subtilă.* GAL.; **10.** (înv.) mărunt: *praf subtil.* [Din fr. ***subtil***, lat. ***subtilis***].

subtilitáte, subtilităţi f. **1.** însuşirea de a fi subtil; acuitate, agerime, perspicacitate: *prin glasul său protestează subtilitatea dialogurilor lui Platon.* LOV.; **2.** (la pl.) raţionamente, judecăţi, enunţuri subtile, greu de înţeles; subţietăţi: *subtilităţi metafizice îi atrăgeau cugetarea.* EM.; *era iscusit în calambururi şi subtilităţi.* PATAP.; **3.** rafinament în gîndire, în exprimare etc.; ingeniozitate, inventivitate: *în procesul de adecvare al formei la fond, Eminescu dovedeşte o subtilitate de neînchipuit.* IBR.; *subtilitatea interpretării;* **4.** aspect, caracter abscons, greu de pătruns al lucrurilor, fenomenelor etc.: *ce greu este ... unui critic de altă naţiune să judece subtilităţile unei limbi străine.* CĂL.; **5.** (la pl.) procedee, metode proprii unei arte, unei ştiinţe etc.: *şi-a însuşit subtilităţile tehnicei.* BL.; **6.** delicateţe, fineţe, gingăşie, farmec: *fineţea şi subtilitatea ei ... îi dădeau ... un adevărat farmec.* PETR. [Din fr. ***subtilité***].

subtilizá, subtilizez vb. **1.** (tr.) a face să devină subtil, a da rafinament, fineţe gîndirii, gustului etc.: *cultura subtilizează năzuinţele omului;* **2.** (rar; intr.) a gîndi cu multă subtilitate, a face raţionamente subtile: *germanii au subtilizat adînc asupra noţiunilor de civilizaţie şi de cultură.* LOV.; **3.** (fam.; tr.) a lua ceva pe furiş; a sustrage, a fura, a şterpeli: *posedă o colecţie de scrisori ... unele cumpărate, altele dăruite, altele subtilizate.* CAR.; **4.** (rar; refl.) a se transforma. [Din fr. ***subtiliser***].

subtilizáre, subtilizări f. **1.** acţiunea de a subtiliza şi rezultatul ei; **2.** rafinament: *ajunge la acea treaptă de subtilizare a gîndului şi a simţirii.* CAR.; **3.** furt: *pretutindeni auzi despre subtilizări de documente.* [V. ***subtiliza***].

subtítlu, subtitluri n. **1.** titlu secundar, complementar, al unei lucrări, de obicei scris cu caractere mai mici sub titlul principal: *în genere subtitlurile sînt rareori citite.* TEODOR.; **2.** text tradus corespunzător benzii sonore şi imaginii sub care a fost imprimat pe pelicula cinematografică. [***Sub-*** [2] + ***titlu***; cf. fr. ***sous-titre***].

subtitrá, subtitrez vb. (tr.) **1.** a realiza subtitlul unui film sonor; **2.** a prevedea cu subtitlu un film sonor: *în România, filmele ..., fiind subtitrate, comicul s-a păstrat intact.* C. [Cf. fr. ***sous-titrer***].

subtitráre, subtitrări f. acţiunea de a subtitra şi rezultatul ei: *subtitrarea filmului s-a făcut la Buftea.* [V. ***subtitra***].

subtón, subtonuri n. (muz.) treapta a şaptea a unui mod, aflată la distanţă de un ton întreg faţă de fundamentala modului. [***Sub-*** [2] + ***ton***].

subtónică, subtonice f. sunetul corespunzător treptei a şaptea a modurilor majore melodice şi minore naturale, aflat la intervalul de un ton faţă de tonică. [***Sub-*** [2] + ***tonică***].

subtrahénd, subtrahende n. (mat.; înv.) scăzător: *cubul se scrie sub clasa întîi, devine subtrahend şi se scade din clasa întîia, care joacă rolul de minuend.* EM. [Din lat. ***subtrahendus***, germ. ***Subtrahend***].

subtrahíuí, subtrahiuiesc vb. (mat.; înv.; tr.) a scădea. [Din germ. ***subtrahieren***].

subtraversá, subtraversez vb. (tr.) a traversa pe dedesubt. [***Sub-*** [2] + ***traversa***].

subtropicál, ~l, subtropicală, ~e a. care este situat aproape de unul dintre cele două tropice, care ţine de această zonă, referitor la această zonă; specific acestei zone: *vegetaţia de pe marginea şoselei devenea cărnoasă şi ţipătoare ..., începea jungla subtropicală.* R.L.; *plante subtropicale*; **climă subtropicală**, climă caldă, cu două anotimpuri, unul secetos (vara) şi altul ploios (iarna). [Din fr. ***subtropical***].

subţiá, subţiez vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină (mai) subţire, (mai) slab: *ai mai slăbit un pic, te-ai mai subţiat.* GHEŢIE; **2.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină mai puţin gros, mai fin: *se priveşte în oglindă subţiindu-şi gura mică.* EM.; **3.** (tr.) a face să pară mai subţire, mai zvelt: *costumul acesta te subţiază;* **4.** (refl.) a se îngusta: *drumul se subţiază în zare;* **5.** (tr. şi refl.) a aplatiza: *bătu bucata de oţel pe nicovală pînă o subţie;* **6.** (tr. şi refl.) a (se) roade: *s-a subţiat talpa;* **7.** (tr. şi refl.) a (se) reduce concentraţia sau densitatea unui lichid; a (se) dilua, a (se) lungi: *a subţia vinul cu apă; dacă mănînci urzici ţi se subţiază sîngele;* **8.** (refl. şi tr.) a (se) rarefia: *norii s-au subţiat de tot.* CR.; **9.** (refl. şi tr.) a face ca glasul să aibă un timbru acut; a (se) ascuţi, a (se) piţigăia: *lupul se duse la un fierar şi puse să-i ascută limba şi dinţii pentru a-şi subţia glasul.* CR.; *i se subţiase vocea de emoţie;* **10.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) civiliza, a (se) cizela, a (se) cultiva, a (se) rafina, a (se) stila: *ajunse să fie mîna dreaptă a împăratului, atît se ciopli şi se subţie în puţină vreme.* ISP.; *buna stare a subţiat gustul şi adus o civilizaţie.* SAD. [Lat. ***subtiliare***].

subţiát, ~ţi, subţiată, ~e a. **1.** suplu, zvelt; fin, delicat: *liniile îi erau subţiate, ascuţite, oasele mici.* CĂL.; **2.** redus, micşorat în grosime, în lăţime, în volum: *stratul de zăpadă subţiat ascundea gingaşi ghiocei;* **3.** cu densitatea sau concentraţia micşorată; diluat, subţire: *lapte subţiat*; **4.** rarefiat: *rămîne ... un abur subţiat asupra stelelor.* SAD.; **5.** acut, ascuţit, piţigăiat: *spuse cu glasul subţiat într-o ironie tăioasă.* PETR.; **6.** (fig.) rafinat, stilat; civilizat: *liberat de-orăşenismul subţiatelor simţuri.* MACED.; *avea o conduită mai subţiată.* [V. ***subţia***].

subţiére, subţieri f. **1.** acţiunea de a (se) subţia şi rezultatul ei; **2.** (fig.) rafinare, cultivare a minţii, a gustului: *subţierea simţurilor criticii literare.* R.L. [V. ***subţia***].

subţietáte, subţietăţi f. (înv.) **1.** subţirime; **2.** (la pl.) subtilităţi: *subţietăţi stilistice.* [***Subţia*** + ***-etate***].

subţiíme, subţiimi f. (rar) subţirime: *avea oarecare subţiime a minţii.* [***Subţia*** + ***-ime***].

subţioárá f. v. **subsuoară**.

subţirátec a. v. **subţiratic**.

subţirátic, ~ci, subţiratică, ~ce a. **1.** (cam) subţire: *se zări, în depărtare, subţiratică şi înaltă, turla vechii biserici.* GHEŢIE; **2.** zvelt; slab: *i se accentua silueta subţiratică.* CĂL.; **3.** (cam) ascuţit, acut, piţigăiat: *spînul ... zice cu glas subţiratic.* CR.; (şi: **subţiratec**). [***Subţire*** + ***-atic***].

subţíre, ~i, subţire, ~i a. **1.** care are grosime mică în raport cu celelalte dimensiuni; cu diametru mic: *torceau un fir de o mătasă albă, subţire, strălucită.* EM.; (fig.) *cel mai infim gazetar despică în patru firul cel mai subţire şi cel mai încurcat al diplomaţiei.* GHICA; **subţire la** (sau **în**) **pungă**, sărac; zgîrcit: *ei merseră deci cum putură ..., ca oamenii subţiri la pungă.* GANE; **2.** (fig.) tăios, usturător: *maliţie subţire*; **3.** cu deschidere mică; strîmt: *nări subţiri*; **4.** suplu, zvelt; slab: *la trup mărunţel şi subţire.* GHICA; *li se scurgeau ochii după muntencele subţiri şi măiestru încondeiate.* CĂRT.; **5.** de dimensiuni reduse în lăţime ori în grosime; îngust; (p. ext.) delicat, fin: *cu ochii mari de lacrimi, cu mîni subţiri şi reci.* EM.; *puiculiţă dalbă-n pene şi subţire la sprîncene.* POP.; **intestin subţire**, prima porţiune a intestinului, care începe de la stomac şi se termină la intestinul gros; **nas subţire**, semn al distincţiei; simţ rafinat: *grecotei cu nas subţire.* EM.; **6.** cu grosime mică: *o carte subţire cu poveşti;* **7.** fin, delicat, străveziu: *faţa roşă ca un măr şi atîta de subţire, să o tai c-un fir de păr.* EM.; **a avea obraz subţire** sau **a fi subţire la obraz**, v. **obraz**; **8.** făcut din fire suple; fin, uşor, vaporos: *o uşă cu geamuri, peste care era o subţire perdea.* NEGR.; **9.** confecţionat dintr-un material uşor, care nu ţine cald: *toate erau îmbrăcate în rochiţe sau bluze subţiri.* CĂRT.; **10.** (înv.) mărunt: *nisip subţire*; (reg.) **cu subţirele**, cu economie, cu zgîrcenie: *şi golanul i scoate frumuşel un ochi, apoi i dă de prînz şi încă cu subţirele.* POP.; **11.** cu stropi mărunţi şi deşi: *ploi subţiri cari pătrund.* DELAVR.; **12.** cu concentraţie redusă; lipsit de consistenţă; diluat, subţiat: *un must subţire, clar.* CĂL.; **13.** cu densitate mică; rarefiat, transparent: *aerul proaspăt, subţire, le biciuie sîngele.* AG.; (fig.) *seara e subţire, albastră.* ST.; **14.** lipsit de intensitate; lin, uşor; (p. ext.) tăios: *bătea un vîntişor subţire în ziua aceea de-ţi frigea obrazul.* CR.; **15.** cu ton înalt, ascuţit, piţigăiat, acut: *un glas subţire ... zise.* EM.; *se înalţă muzica subţire şi îngerească a copiilor.* LOV.; (adv.) *vorbea subţire*; **16.** (fig.) cultivat, rafinat, stilat, ales: *era şi puţină lume mai deosebită, mai subţire, dar se pierdea în gloata de megieşi.* VLAH.; *Viena e ... un paradis pentru oamenii subţiri şi rafinaţi.* GHEŢIE; **17.** care denotă educaţie aleasă, cultură, rafinament; subtil: *trebuie să fi avînd gust subţire şi simţire adîncă.* CAR.; **18.** subtil; ingenios: *că era acel împărat turcesc aşea de subţire la minte, cît şi ... astronomia şi cozmografia înţelegea.* COSTIN; *iazurile ... erau statornicite prin munca şi printr-o subţire pricepere inginerească.* SAD.; **19.** (rar; despre auz) care percepe cele mai fine sunete; ascuţit; **20.** priceput la lucruri pretenţioase, fine: *sînt brutar subţire, lucrez numai cu făină picluită.* GHICA; (înv.) **cojocar subţire**, cojocar de blănuri fine: *argintari şi cojocari subţiri.* FIL.; **21.** de calitate superioară; deosebit; pretenţios: *bucătarul nostru era prea neşlefuit ca să poată găti o masă atît de subţire ca păstrăvii fripţi cu pesmet.* PETR.; **22.** greu de înţeles, de distins, de recunoscut; subtil; (p. ext.) şiret, viclean: *făcea politică subţire*; **cu un plan** (sau, **rar, cu un sul**, înv., **cu meşteşug**, reg. **cu un cusur, cu un cuvînt**) **subţire**, pe ocolite; cu isteţime, cu abilitate: *vezi dumneata, i-a plăcut şi lui cum am adus noi lucru cu un sul subţire ca să dăm exemplu Europii.* CAR.; **23.** abia schiţat, prefăcut; (p. ext.) insinuant; ironic: *avea un zîmbet subţire pe buze.* PR.; (adv.): *a zîmbit subţire marele împărat.* SAD.; *îşi construi ... un castel de care rîse subţire Caragiale.* CĂL.; **24.** (fig.) de mică valoare; neînsemnat: *ei vor aplauda desigur biografia subţire care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vrun lucru mare.* EM.; **25.** (fig.) inconsistent; neconvingător: *argumentaţie subţire.* [Lat. ***subtilis***].

subţirél, ~i, subţireá (~ică), ~ele a. **1.** diminutiv al lui subţire; **2.** slăbuţ; suplu, zvelt: *tata ... era subţirel şi tînăr.* PR.; **3.** delicat, fragil, fin: *dragostele tinerele nu se fac din viorele, ci din buze subţirele.* POP.; (adv.) *asculta povestirile ..., bînd subţirel şi cu evlavie din păhărele de cristal.* SAD.; **a da gură subţirică** sau (adv.) **a săruta subţirel**, a săruta delicat, din vîrful buzelor: *dragă mi-e leliţa mică ... că se suie pe opincă şi dă gură subţirică.* POP.; **4.** uşor, vaporos; diafan, transparent: *o batistă subţirică şi dantelată.* R.L.; **5.** confecţionat dintr-un material uşor, care nu ţine cald: *are un palton subţirel*; (adv.) *şi-i iarnă, şi-i subţirel îmbrăcat.* VLAH.; **6.** lin, uşor: *un vînt subţirel începu să adie.* SAD.; **7.** ascuţit, piţigăiat: *mi-a vorbit cu un guiţat subţirel.* R.L.; (adv.) *pasărea ... cînta subţirel şi dulce.* IBR. [***Subţire*** + ***-el***, ***-ea*** (***-ică***)].

subţirénie, subţirenii f. (înv.) subţirime: *un mijloc care tocmai prin subţirenia lui dădea întîietate obraznică sînului.* [***Subţire*** + ***-enie***].

subţiríme, subţirimi f. **1.** însuşirea de a fi subţire; subţirenie, subţietate, supleţe: *o botină din piele neagră ... scotea în relief subţirimea şi fineţea gleznei.* GHEŢIE; **2.** (fig.) fineţe, distincţie, rafinament: *era de o subţirime intelectuală remarcabilă.* [***Subţire*** + ***-ime***].

subumán, ~i, subumană, ~e a. **1.** (adesea fig.) aflat în stadiu animalic, pe o treaptă evolutivă inferioară: *făpturi subumane;* **2.** impropriu, neprielnic omului, demnităţii umane: *trăiam în condiţii subumane.* [***Sub-*** [2] + ***uman***; cf. engl. ***subhuman***].

subunitár, ~i, subunitară, ~e a. (despre numere reale sau despre fracţii ordinare) care are o valoare mai mică decît unitatea. [*Sub-*[2] + *unitar*].

subunitáte, subunităţi f. subdiviziune a unei unităţi militare, economice, administrative etc. [*Sub-*[2] + *unitate*].

suburbán, ~i, suburbană, ~e a. 1. care ţine de suburbie, situat în suburbie, referitor la suburbie; caracteristic unei suburbii; **comună suburbană** (şi f.), aşezare rurală, situată în imediata apropiere a unui oraş (de care depinde din punct de vedere administrativ): *trenul parcurge suburbane înecate în fum.* V.R.; **2.** care deserveşte împrejurimile unui oraş; care face legătura între oraş şi suburbii: *transport suburban*; **3.** caracteristic periferiei, mahalalei; de mahala: *unele poezii au caracter de folclor suburban.* CĂL.; **4.** (fig.) lipsit de politeţe; necuviincios, vulgar: *comportament suburban; limbaj suburban.* [Din fr. ***suburbain***, lat. ***suburbanus***].

suburbíe, suburbii f. **1.** cartier mărginaş al unui oraş (mare): *teatrul era într-un suburbiu al oraşului.* EM.; *nu peste mult se arătară suburbiile sordide şi dărăpănate ale Capitalei.* GHEŢIE; **2.** comună suburbană; (accent. şi ***subúrbie***); (şi: (înv.) **suburbiu**). [Din lat. ***suburbium***].

subúrbiu n. v. **suburbie.**

subúrs, suburşi m. grindă scurtă de lemn, aşezată pe babă, sub urşii unui pod de lemn. [*Sub-*[2] + ***urs***].

subvení, subvín vb. (înv.; intr.) a contribui (cu o sumă de bani) la acoperirea unei necesităţi: *mijlocul cel mai nimerit spre a subveni la această lipsă ar fi să se numească o comisiune.* OD. [Din fr. ***subvenir***, lat. ***subvenire***].

subvénţie, subvenţii f. ajutor bănesc acordat de stat, de o organizaţie etc. unei persoane, unei instituţii, unei asociaţii etc., pentru a întreprinde sau a continua o activitate de interes general; stipendiu, subsidiu: *societăţile de cultură ... vin a cere subvenţiune de la stat.* MAIOR.; *va primi de la comună şi de la stat cîte o subvenţie.* CAR.; (şi: (înv.) **subvenţiune**). [Din fr. ***subvention***, lat. ***subventio, -onis***].

subvenţioná, subvenţionez vb. (tr.) a ajuta, a susţine cu subvenţii; a acorda cuiva o subvenţie; (p. ext.) a stipendia: *stabilimente de internate particulare, subvenţionate chiar de stat.* OD.; *n-a patronat nimeni osîrdia mea, nimeni n-a subvenţionat-o.* SAD. [Din fr. ***subventionner***].

subvenţionáre, subvenţionări f. acţiunea de a subvenţiona şi rezultatul ei; (p. ext.) stipendiere: *fără o minimă subvenţionare din partea statului, cultura moare.* [V. ***subvenţiona***].

subvenţionát, ~ţi, subvenţionată, ~e a. ajutat, susţinut cu subvenţii; (p. ext.) stipendiat: *a trecut ... reporter la o gazetă ... subvenţionată.* VLAH. [V. ***subvenţiona***].

subvenţiúne f. v. subvenţie.

subversiúne, subversiuni f. acţiune care subminează, care urmăreşte subminarea ordinii de stat, schimbarea regimului politic etc.; subminare: *revoltatul este prima victimă a subversiunii sale.* R.L. [Din fr. ***subversion***, lat. ***subversio, -onis***].

subversív, ~i, subversivă, ~e a. care primejduieşte, care subminează ordinea (politică) existentă; (p. ext.) care este împotriva ideilor, a valorilor acceptate în general: *trebuie să fim ... înarmaţi cu puterea raţiunii ca oricînd se ivesc idei greşite şi subversive ... să le putem combate.* GHICA; *grupul oniric a fost desfiinţat, ca subversiv.* D.; **război subversiv,** război care vizează distrugerea coeziunii şi capacităţii de rezistenţă a unui stat, nerecurgînd la mijloace militare clasice, ci la propagandă, atentate, sabotaj etc. [Din fr. ***subversif***].

subvulcán, subvulcani m. corp de roci intruzive, consolidate în zonele superficiale ale scoarţei terestre. [Din germ. ***Subvulkan***].

subvulcánic, ~ci, subvulcanică, ~ce a. aflat în zonele superficiale ale scoarţei terestre: *roci subvulcanice.* [*Sub-*[2] + ***vulcanic***].

subzidí, subzidesc vb. (tr.) a executa un element de construcţie nou sub o zidărie veche, pentru a o consolida. [*Sub-*[2] + ***zidi***].

subzidíre, subzidiri f. acţiunea de a subzidi şi rezultatul ei. [V. ***subzidi***].

subzistá, subzíst vb. (livr.; intr.) **1.** a dura, a persista, a se menţine; a dăinui: *acei cari cred ... că relaţiunile întemeiate pe protecţiune pot subzista ... cunosc foarte puţin natura omenească.* GHICA; *în inconştientul nostru subzistă ... anume secrete orizonturi.* BL.; **2.** a rămîne în vigoare: *legea subzistă*; **3.** a avea mijloace de existenţă; a se întreţine, a trăi: *o dată născuţi, subzistăm, supravieţuim ... pe un amplu fundal de primejdii.* PLEŞU; *primeşte un salariu cu care abia subzistă.* [Din fr. ***subsister***, lat. ***subsistere***].

subzistént, ~ţi, subzistentă, ~e a. (livr.) care subzistă; care persistă, care se menţine; care durează. [Din fr. ***subsistent***].

subzisténţă f. faptul de a subzista; ceea ce serveşte la întreţinere, la traiul zilnic al cuiva; trai: *mi s-au zdruncinat mijloacele de subzistenţă.* SAD.; *părinţii îngrijesc de subzistenţa copiilor lor*; (înv.) **serviciu de subzistenţă**, serviciu care aprovizionează o unitate militară cu alimente, îmbrăcăminte etc. [Din fr. ***subsistance***, lat. ***subsistentia***].

suc, sucuri n. **1.** nume generic pentru diverse substanţe lichide din organismele vegetale; sevă; (spec.) soluţie apoasă cu aspect şi gust variat, conţinută în fructe, putînd fi extrasă prin zdrobire, presare sau stoarcere; zeamă: *sucul, mîzga fiorilor e amăruie.* VOIC.; *suc de lămîi pentru caz de scorbut.* CĂL.; **2.** băutură răcoritoare preparată din zeama din fructe, cu sau fără zahăr, glucoză, apă (acidulată) sau din substanţe sintetice cu gust de fructe: *Alexandrei îi place sucul de zmeură*; **3.** lichid secretat sau conţinut în corpurile animalelor, îndeplinind diverse funcţii; umoare: *cum secretează pancreasul meu şi glanda pituitară sucurile lor?* CĂRT.; **sucuri digestive**, sucuri secretate de diverse glande ale tubului digestiv, cu ajutorul cărora se face digestia alimentelor; **4.** zeamă scursă din carne (la gătit); **5.** (pop.) usuc. [Din lat. ***sucus***, fr. ***suc***].

sucálă, sucale f. **1.** unealtă cu care se deapănă pe ţevi firul din scularile de pe vîrtelniţă, pentru a fi folosite la războiul de ţesut manual; rodan: *călepele lăsate pentru bătătură, le-au depănat pe ţevi cu sucala.* CR.; *şi-a luat şi car nou, şi căruţă; mergea ca sucala.* SOR.; **în sucală**, în cercuri; în spirală: *ciocîrlia zbura în sucală*; **2.** (reg.) suveică; **3.** (reg.) frigare; **4.** (reg.) coarbă. [Din bulg., sb. ***sukalo***].

sucaltóri f. pl. (reg.) încălţăminte de piele: *adusese ... sucaltori nouă pentru tată-mio, făcute de poronceală.* HOG. [Et. nec.].

súcă, suci f. (reg.) **1.** obicei; **a-şi face sucă**, a-şi face un prost obicei, a se nărăvi; **2.** poftă: *o pălea suca de băut.* POP.; **3.** nărav (la animale). [De la ***sucui***].

sucăléte, sucăleţi m. (reg.) sul. [***Sucală*** + *-ete*].

sucălí, sucălesc vb. (pop.; tr.) **1.** a răsuci; a face sul; **2.** a cicăli, a sîcîi: *una-două mă duceam la om şi-l tot sucăleam să-mi dea curele, ca să-mi fac bici.* CR.; **3.** a necăji; a deranja: *începe a sucăli oamenii, ghiontind cînd în unul, cînd în altul.* POP.; **4.** a coase repede, de mîntuială; (p. ext.) a rasoli o treabă. [De la ***sucală***].

succedá, succéd vb. **1.** (refl. şi intr.) a urma imediat după altcineva sau altceva; a urma unul după altul; a (se) derula, a (se) înşirui, a (se) perinda, a (se) rîndui: *moartea succedă vieţii, viaţa succede la moarte.* EM.; *se succed zile frumoase, din ce în ce mai calde.* TUD.; **2.** (reg.; tr.) a-i reuşi cuiva o întreprindere, o acţiune etc.; a avea succes: *ţi-au succes examenele?* GHEŢIE; **3.** (jur.; intr.) a avea calitatea de succesor; a moşteni; (şi: (rar) **succede**). [Din fr. ***succéder***, lat. ***succedere***].

succedanéu, succedanee n. produs, medicament etc. care poate substitui alt produs, medicament etc., avînd proprietăţi asemănătoare; substituent; surogat: (ex.: zaharina): (fig.) *un muzician poate imita huetul apelor, un pictor poate zugrăvi priveliştea, dar astea sînt succedanee acustice, nu impresii critice.* CĂL.[Din fr. ***succedané***].

succedáre, succedări f. faptul de a (se) succeda: înşiruire, perindare, urmare. [V. ***succeda***].

succéde vb. v. succeda.

succés, succese n. **1.** rezultat bun, reuşită, izbîndă, victorie: *campania a fost bine condusă şi succesul a fost strălucit.* GHICA; *avea succes la femei.* CĂL.; **cu succes**, cu cele mai bune rezultate, foarte bine: *va termina examenele cu succes.* GAL.; **2.** primire bună, favorabilă pe care o face publicul unei opere literare, unui spectacol etc.: *succesul operei a întrecut aşteptările autorului.* FIL.; de **succes**, care place publicului; care are căutare: *carte de succes.* [Din lat. ***successus***, fr. ***succès***].

succesíbil, ~i, succesibilă, ~e a. (jur.; şi subst.) care are drept la succesiune; care poate succeda; **grad succesibil**, grad de rudenie care dă dreptul la succesiune. [Din fr. ***successible***].

succesibilitáte f. (jur.) drept de a moşteni; ordine de succesiune. [Din fr. ***successibilité***].

succesiúne, succesiuni f. **1.** însuşire, şir de persoane, de lucruri, de fapte etc. care se succedă; succedare: *observarea succesiunii evenimentelor dovedeşte că intervalul mediu ... a fost de douăzeci de ani.* GHICA; *concepţiile foarte la modă ... ne invită să considerăm ... istoria drept o succesiune de faze distincte.* BL.; **2.** transmitere a unei demnităţi, a unei funcţii etc. de la o persoană la alta; înlocuire: *succesiunea la tron*; **3.** (jur.) transmitere a averii unei persoane decedate către una sau mai multe persoane, stabilite de lege sau de voinţa celui decedat; moştenire: *după lichidarea succesiunii, rămăsese numai cu Drincenii.* GHEŢIE; *a fost eliminat de la succesiune*; **a (se) deschide o succesiune**, a (se) începe formalităţile pentru atribuirea unei moşteniri; **4.** avere dobîndită prin moştenire: *aveau impresia că aceasta consumă intenţionat ce mai are spre a-i frustra de orice succesiune.* CĂL. [Din lat. ***successio, -onis***, fr. ***succession***].

succesív, ~i, succesivă, ~e a. **1.** care urmează după altcineva sau altceva; care se succedă (fără întrerupere, cu regularitate); consecutiv: *se plînge, ca şi mine, că nu primeşte regulat numerele succesive ale „Convorbirilor".* AL.; (adv.) *paginile de proză aveau mai multe titluri, succesiv adăugate.* TEODOR.; **2.** care are loc, care se petrece progresiv; gradat, treptat: *veniturile s-au sporit prin dări noi succesive.* GHICA; **3.** (jur.) **drepturi succesive**, drepturi de moştenire. [Din lat. ***successivus***, fr. ***successif***].

succesivitáte f. calitatea a ceea ce este succesiv; consecutivitate: *succesivitatea fenomenelor.* [Din fr. ***successivité***].

succesór, ~i, succesoáre m., f. **1.** persoană care urmează alteia (într-o funcţie, într-o demnitate, la tron etc.): *a fost ales succesorul la scaunul episcopal*; **2.** (jur.) persoană care dobîndeşte drepturi şi obligaţii de la o altă persoană; moştenitor; urmaş: *într-un proces de moştenire ..., pentru a fi recunoscut ca succesor, îşi reneagă pe rînd mama şi tatăl.* R.L.; *succesorii ... s-au declarat de acord să-şi achite obligaţiile către bancă.* GHEŢIE; **succesor universal,** persoană care dobîndeşte toate drepturile şi obligaţiile de la altă persoană, privite ca o universalitate juridică: *moştenitorul legal unic este succesor universal.* // m. (mat.) element al unui şir care urmează după un element dat al acestuia. [Din lat. ***successor***, fr. ***successeur***].

S

succesorál, ~i, succesorală, ~e a. care ţine de succesiune, referitor la succesiune; care face parte dintr-o succesiune: *grăbiţi-vă cu formele succesorale.* GHEŢIE; *taxele succesorale erau mari; masă succesorală.* [Din fr. ***succesoral***].

succín n. (rar) chihlimbar. [Din lat. ***succinum***, fr. ***succin***].

succínct a. v. succint.

succínic a. **acid succinic**, acid extras din răşina de chihlimbar, folosit la prepararea unor medicamente (antidiuretice, antispasmodice etc.). [Din fr. ***succinique***].

succínt, ~ţi, succintă, ~e a. exprimat pe scurt, în puţine cuvinte; laconic, concis, sumar: *în vastul studiu de faţă, pe care ne propunem a-l dezvolta succint, noi urmăm metoda savantului.* CAR.; (şi: (rar) **succinct**). [Din fr. ***succinct***, lat. ***succinctus***].

suceálă, suceli f. **1.** (rar) sucire: *suceala unui fir*; **2.** (fig.) sminteală, ţicneală, scrînteală: *suceala firii lor pătimaşe şi îndărătnice.* M.CAR. [***Suci***[1] + *-eală*].

suceávă, suceve f. (reg.) ţeava suveicii la războiul de ţesut manual. [Et. nec.; cf. ***suci***[1]].

sucí[1], sucesc vb. **1.** (tr.) a răsuci fire (textile) pentru a le face mai rezistente; **2.** (tr.) a răsuci vîrfurile mustăţilor pentru a le da o anumită formă: *ei sucesc musteaţa, iară ele fac cu ochii.* EM.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) încolăci, a (se) încovriga; a (se) înfăşura, a (se) răsuci: *vreascurile-n foc ca nişte şerpi se mişcă, sucindu-se în loc.* AL.; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a împleti: *sucească înaintea ochilor miei 2 colăcei.* BIBLIA; **5.** (tr.) a imprima unui obiect o mişcare de rotaţie; a învîrti, a răsuci: *pune roata la loc, vîră leuca, suceşte lamba ş-o strînge la scară.* CR.; *suceşte butonul aparatului*; **6.** (refl.) a se foi, a umbla fără rost: *mai se suci, mai se învîrti ca să scape de pacoste.* ISP.; **7.** (tr.) a coti, a cîrni, a întoarce: *unul trecînd un rîu mare ... vru carul a-şi suci.* PANN; **8.** (rar; tr.) a mînui (învîrtind) o armă albă; **9.** (tr.) a da unui obiect forma unui sul; a răsuci, a învîrti; **10.** (tr.) a răsuci o foiţă subţire cu tutun pentru a face o ţigară: *cînd îşi sucea ţigara, lăsă caii la pas.* IBR.; **11.** (tr.) a întoarce ceva pe toate feţele (pentru a examina); a răsuci: *ia el punga, o suceşte, o învîrteşte.* CR.; (fig.) *l-a băgat în judecăţi, l-a sucit, l-a învîrtit şi l-a lăsat sărac luciu.* DELAVR.; *mă suceşte cum vrea*; **12.** (fig.; refl.) a se strădui, a-şi frămînta mintea (pentru a ieşi dintr-o încurcătură); a se agita, a se zbuciuma: *în zădar mai fac manevre şi-n tot chipul se sucesc, nimică nu pot a face, nimică nu isprăvesc.* NEGR.; **13.** (refl. şi tr.) a-şi schimba poziţia (unei părţi a) corpului sau a face pe cineva să şi-o schimbe; a întoarce corpul, capul etc.; a (se) răsuci: *muribundul se sucise pe-o parte.* SOR.; *domnişoara ... îşi sucea şoldurile grăsuţe.* CĂRT.; **a-i suci cuiva capul** (sau **mintea, minţile**) a zăpăci, a prosti pe cineva: *ăla suceşte mintea fetelor într-un minut.* CĂL.; *te-ntreabă, te ispiteşte, pînă mintea ţi-o suceşte.* POP.; **14.** (pop. şi fam.; tr. şi refl.) a (se) luxa, a (se) scrînti: *călca mereu greşit şi-şi sucea glezna.* GHEŢIE; **15.** (pop.; tr.) a smuci, a răsuci pe cineva cu violenţă: *pe Ianuş suceşte, sus îl opinteşte, gios încă-l izbeşte.* POP.; **a suci** (sau **a strîmba**) **cuiva gîtul** (sau **grumazul, capul**), a răsuci cu violenţă gîtul cuiva pentru a-l ucide: *cum i-aş suci gîtul cînd ar fi a mea.* AL.; **16.** (refl.) a se abate de la forma iniţială, normală: a se mlădia; a se strîmba, a se schimonosi: *a! tu socoţi că limba mea ... se va putea suci ca să zică „firtă, tferdu, glagol"!* NEGR.; (tr.) **a suci vorba** (sau **a o suci**), a schimba sensul celor spuse, pentru a eluda adevărul; a se abate de la subiect: *lasă, n-o mai suci, ai vrut să mă înşeli!* [Din sl. ***sučon, sukati***].

suci[2], suci m. (reg.) cojocar: *u, iu, iu, fată de suci, hai cu mine pînă-n huci!* POP. [Din magh. ***szücs***].

sucílă m. (fam.) persoană cu o fire ciudată, nestatornică; om sucit. [***Suci***[1] + *-ilă*].

sucíre, sucíri f. **1.** acţiunea de a (se) suci[1] şi rezultatul ei; sucit[2], sucitură; **2.** răsucire a unor fire (textile); **3.** întoarcere, rotire: *sucirea unui buton*; **4.** întoarcere a (unei părţi a) corpului: *sucirea capului*; **5.** (pop. şi fam.) luxare: *sucirea piciorului.* [V. ***suci***].

sucít[1], ~ţi, sucită, ~e a. **1.** răsucit (pentru a face un fir mai rezistent): *un larg brîu de mătase sucită.* OD.; **că-i sucită, că-nvîrtită**, ba că-i una, ba că-i alta, că-i cîr, că-i mîr; **2.** învîrtit într-un anume sens; creţ: *bădiţă cu păr sucit.* POP.; **3.** răsucit în formă de sul; învălătucit, înfăşurat: *corola cu cinci petale ... întregi sau crestate, late sau sucite.* NEGR.; **4.** în formă de spirală; spiralat: *coborîi înainte pe o scară lungă şi sucită.* CAR.; **5.** cotit, întortocheat, sinuos, şerpuit: *o cărăruie sucită ne duce prin crăpăturile păretelui din stînga.* VLAH.; **6.** cu corpul întors într-o parte; răsucit: *stăteau sucite să nu li se vadă faţa*; **7.** strîmb, cocîrjat, încovoiat: *am un pui de drac, lăţit şi sărac, cu picioarele sucite.* POP.; **8.** contorsionat, curbat, deformat: *crengi sucite, îndreptate mai mult spre pămînt decît spre cer.* VLAH.; **9.** (pop. şi fam.) luxat: *am o mînă sucită*; **10.** (fig.) care nu este sau nu se comportă normal, ca toată lumea; cu care nimeni nu se poate înţelege sau acomoda; ciudat, bizar, curios, pidosnic: *a fost odată un om care toată viaţa lui nu s-a putut potrivi cu lumea – un om sucit.* CAR.; **11.** (fig.) care nu este cum trebuie să fie; potrivnic naturii, bunului simţ, judecăţii: *opera lui Eliade este distrusă de sucitele idei lingvistice.* CĂL.; *ceea ce astăzi ţi se pare sucit şi strîmb va deveni mîine, prin repetare, normal.* GHEŢIE; **12.** (fig.) confuz, ambiguu, încîlcit, neciar: *scrisoare sucită şi plină de vicleniu.* BĂLC. [V. ***suci***[1]].

sucít[2] n. sucire. [V. ***suci***[1]].

sucitoáre, sucitori f. **1.** (înv.) manivelă; **2.** (reg.) numele mai multor păsări mici: **a)** capîntortură (*Jynx torquilla*); **b)** piţigoi (*Parus major*); **c)** pitulice (*Sylvia atricapilla*). [***Suci***[1] + *-toare*].

sucitór, sucitoare n. **1.** sul neted de lemn cu care se întinde foaia de aluat pentru plăcinte, tăiţei etc.; făcăleţ, vergea: *aluatul subţiat cu sucitorul.* SAD.; **2.** răsucitor (la ferăstrău, la războiul de ţesut); cordar, întinzător. [***Suci***[1] + *-tor*].

sucitúră, sucituri f. **1.** faptul de a (se) suci; sucire; **2.** răsucire a unei părţi a corpului într-o parte (şi în alta): *dintr-o sucitură a umerilor ... întoarse capul într-o altă parte.* PETR.; **3.** (pop.) cotitură (a unui drum): *pieri în suciturile văii.* GAL. [***Suci***[1] + *-tură*].

sucmán n. v. suman.

súcnă, sucne f. **1.** (înv. şi pop.) fustă (dreaptă, groasă); (p. gener.) orice haină femeiască (groasă, de lînă): *că ş-asear-am fost la ea ş-o găsii c-o sucnă rea, pe cea bună şi-o cîrpea.* POP.; **2.** (compus) **sucnă-murgă**, personaj mitologic din poveştile populare; (şi: **sugnă**). [Din sb., ucr. ***suknja***].

sucníţă, sucnîţe f. (reg.) diminutiv al lui sucnă: *şi tu ţi-ai lăsat sugniţă frumoasă, la mine.* POP.; (şi: **sugniţă**). [***Sucnă*** + *-iţă*].

sucombă, sucómb vb. (intr.) **1.** (livr.) a muri: *bolnavul a sucombat după operaţie*; (fig.) *azi sucombă adevărul*; **2.** (rar) a fi învins (în luptă): *a sucombat după ani de luptă*; **3.** (rar) a fi copleşit de durere; a nu mai putea rezista; a ceda. [Din fr. ***succomber***, lat. ***succumbere***].

sucombáre, sucombări f. (livr.) faptul de a sucomba; moarte. [V. ***sucomba***].

sucombát, ~ţi, sucombată, ~e a. (livr.) mort. [V. ***sucomba***].

sucre n. unitate monetară din Ecuador. [Din sp. ***sucre***].

sucuí, sucuiesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) obişnui: *cum omul cu prîiatnicul său au sucuit a grăi.* PALIA. [Din magh. ***szokni***].

suculént, ~ţi, suculentă, ~e a. **1.** cu mult suc, plin de suc; bogat în substanţe hrănitoare; zemos, mustos; consistent, hrănitor, nutritiv: *bucate suculente*; **2.** (fig.) bogat în idei; plin de savoare, hazliu: *de mult nu mai căzuse în clevetirea saloanelor ... un subiect aşa de frumos şi de suculent.* VLAH. // f. pl. nutreţuri provenite din plante cu tuberculi şi din rădăcinoase (cartofi, sfeclă, napi etc.). [Din fr. ***succulent***, lat. ***succulentus***].

suculénţă, suculenţe f. **1.** însuşirea de a fi suculent; gust, savoare: *găteşte mîncăruri de o suculenţă extraordinară*; **2.** (fig.) bogăţie de idei; savoare, farmec, haz: *sprintenele pagini narative ale lui Voltaire, pline de suculenţa bogată a unui tîlc uşor de desluşit.* VIANU. [Din fr. ***succulence***].

sucursálă, sucursale f. filială, reprezentanţă: *„Ardeleana" era cea mai mare bancă din Transilvania după „Albina" şi avea sucursale peste tot.* GHEŢIE. [Din fr. ***succursale***].

sud[1] n. **1.** punct cardinal, opus nordului, aflat în direcţia în care este Soarele la amiază în emisfera nordică; miazăzi: *vîntul bate de la sud*; (adj.) *polul sud*; **de sud**, sudic; **2.** spaţiu geografic (continent, ţară, regiune etc.) aflat în direcţia acestui punct cardinal; lumea, popoarele din acest spaţiu; (spec.) Europa sudică; lumea, popoarele din această zonă: *la sudul Dunării a fost o necontenită fierbere de seminţii.* SAD.; *Sudul e mai liric.* [Din fr. ***sud***, it. ***sud***].

sud[2], suduri n. **1.** (înv.) judeţ: *treti-logofăt Ghinea Păturică ot Bucov sud Saac.* FIL.; **2.** (înv. şi reg.) judecată: *du-te tu la domnii mari, ei sudu să mi-l sudească ori pe min' mă prăpădească.* POP.; **3.** (reg.) tribunal. [Din sb. ***sud***].

sudá, sudez vb. **1.** (tr.) a îmbina două piese de metal, din material plastic etc. prin încălzire sau presare, astfel încît să formeze un corp comun; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) închega relaţii colegiale, de prietenie etc.; a (se) lega, a (se) uni: *numai după mulţi ani s-a sudat colectivul*; **3.** (refl.; despre oase sau ligamente) a se lipi la loc (după ce au fost fracturate, tăiate etc.); a se prinde; **4.** (refl.; despre elemente ale vorbirii) a se uni formînd un singur cuvînt; a se aglutina. [Din fr. ***souder***].

sudábil, ~i, sudabilă, ~e a. care poate fi sudat: *oţeluri sudabile.* [Din fr. ***soudable***].

sudabilitáte f. calitate a unui material, a unui material plastic etc. de a se suda cu alt material. [Din fr. ***soudabilité***].

sudác, sudaci m. (iht.; reg.) şalău (*Lucioperca sandra*): *vine cioful de la baltă ... cu suducul în pohod şi carasul în năvod.* POP.; (şi: **suduc**). [Din ucr., rus. ***sudak***].

sud-africán, ~i, sud-africană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Africii de Sud, Republicii Sud-Africane sau locuitorilor acestora, referitor la Africa de Sud, la Republica Sud-Africană sau la locuitorii acestora: *dansuri sud-africane.* // m., f. persoană (originară) din Africa de Sud sau din Republica Sud-Africană. [Din fr. ***sud-africain***, germ. ***südafrikanisch***].

sudáj, sudaje n. sudare: *sudajul unor piese metalice.* [Din fr. ***soudage***].

sudálmă, sudálmi şi **sudalme** f. (pop.) înjurătură; ocară: *nu-i dete vreme să urmeze zadarnicele-i sudălmi.* OD.; *nu vorbea cu nimeni ziulica întreagă şi repezea cu sudalme grele pe oricine.* GHEŢIE. [Din magh. ***szidalom***].

sudálnic, ~ci, sudalnică, ~ce a. (înv.) certăreţ: *muiarea sudalnică.* BIBLIA. [***Sudalmă*** + *-nic*].

sud-americán, ~i, sud-americană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Americii de Sud sau locuitorilor ei, referitor la America de Sud sau la locuitorii acesteia: *să ne întoarcem ... la periplul meu sud-american.* CF. // m. pl. populaţia ţărilor din America de Sud. // m., f. persoană

S

(originară) din una din ţările Americii de Sud: *între dor şi ţintă se interpune parcă în sufletul sud-americanului totdeauna distanţa invincibilă a pampelor.* BL. [*Sud*[1] + *american*; cf. fr. *sud-américain*].

sud-americáncă, sud-americance f. femeie (originară) din una din ţările Americii de Sud. [*Sud-american* + *-că*].

sudamínă f. erupţie cutanată de vezicule mici pline cu lichid clar, care apare după transpiraţii abundente sau după episoade febrile. [Din fr. *sudamina*].

sudán n. colorant organic solubil în solvenţi organici, întrebuinţat la colorarea unor produse petroliere albe (benzină, petrol), în scopul denaturării acestora. [Din fr. *soudan*].

sudanéz, ~i, sudaneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Sudanului sau locuitorilor lui, referitor la Sudan sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Sudan. [Din fr. *soudanais*].

sudăr, sudare n. (înv.) giulgiu cu care a fost înfăşurat trupul lui Hristos, după ce a fost coborît de pe cruce: *sudariul, adecă măhrama cu carea era învălit capul Sfenţiei sale.* VARL. [Din sl. *sudarĭ*, gr. mod. *sudárion*].

sudáre, sudări f. **1.** acţiunea de a (se) suda şi rezultatul ei; sudaj: *se impunea sudarea celor două piese metalice*; **2.** (fig.) legare, unire: *între elementele care constituie natura unei fiinţe există o sudare ... perfectă.* STĂNIL. [V. *suda*].

sudát[1]**, ~ţi, sudată, ~e** a. **1.** lipit prin sudare: *ţevi sudate*; **2.** (fig.) unit, legat: *echipă bine sudată*; **3.** (despre oase, ligamente etc.) prins la loc (după ce a fost fracturat, tăiat etc.); **4.** (lingv.) aglutinat, reunit: *cuvinte sudate.* [V. *suda*].

sudát[2] n. sudare. [V. *suda*].

sudáţie, sudaţii f. **1.** provocare a unei transpiraţii excesive prin expunerea la temperaturi ridicate, aplicarea de revulsive etc., în scopuri curative; (p. ext.) transpiraţie: *făceam cîte două ore sudaţie.* PETR.; **2.** (chim.) procedeu de separare a componenţilor cu puncte de topire diferite dintr-un amestec, prin încălzirea lentă şi progresivă a amestecului; **3.** eliminare a apei de către plantă la nivelul stomatelor acvifere. [Din fr. *sudacion*, lat. *sudatio*].

sud-coreeán, ~eni, sud-coreeană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Coreei de Sud sau locuitorilor ei, referitor la Coreea de Sud sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Coreea de Sud. [*Sud*[1] + *coreean*; cf. fr. *sud-coréen*].

sud-dunăreán, ~eni, sud-dunăreană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic teritoriilor din sudul Dunării sau populaţiei de acolo, referitor la aceste teritorii sau la locuitorii acestora; originar din sudul Dunării: *românii sud-dunăreni erau foarte vrednici;* (subst.) *sud-dunărenii au migrat la nord.* [*Sud*[1] + *dunărean*].

sud-ést n. **1.** punct cardinal secundar situat între sud şi est: *e furtună grea la vest, silindu-ne să mergem spre sud-est.* TUD.; **2.** spaţiu geografic (continent, regiune etc.) aflat în direcţia acestui punct cardinal secundar; lumea, popoarele din acest spaţiu. [Din fr. *sud-est*].

sud-éstic, ~ci, sud-estică, ~ce a. de la sau dinspre sud-est: *teritorii sud-estice.* [*Sud-est* + *-ic*].

sudí, sudesc vb. (reg.; tr.) a judeca: *du-te tu la domnii mari, ei ... să mi-l sudească.* POP. [Din sb. *suditi*].

súdic, ~ci, sudică, ~ce a. de la sau dinspre sud[1]; care aparţine, care este caracteristic sudului, popoarelor din sud; meridional: *Magellan a văzut, pe ţărmul sudic, focurile indigenilor.* TUD.; *vizitase coastele sudice ale Mediteranei.* // m., f. persoană (originară) din regiunile de sud sau cu înfăţişare, însuşiri specifice oamenilor de la sud; (spec.; la pl.) lumea, popoarele din ţările, din regiunile din sudul Europei: *sudicii sînt temperamentali.* [*Sud*[1] + *-ic*].

sudíst, ~şti, sudistă, ~e m., f. luptător din armata statelor din sudul SUA, în timpul războiului de secesiune; partizan, adept al politicii statelor din sudul SUA, din timpul războiului de secesiune. // a. care aparţine acestor luptători sau partizani, referitor la aceştia: *armata sudistă.* [Din fr. *sudiste*].

sudít, sudiţi m. locuitor din ţările române aflat sub protecţia unei puteri străine şi avînd prin aceasta dreptul la o jurisdicţie specială, la anumite privilegii fiscale etc., de care nu se bucurau pămîntenii; (p. gener.) supus străin: *o pacinică conlocuire a românilor sudiţi cu celelalte naţiuni alăturate.* OD.; *devenise sudit rusesc.* CĂL. [Din it. *suddito* (introdus de consulii austro-italieni)].

sudiţésc, ~şti, sudiţească, ~eşti a. (înv.) care aparţine sudiţilor, referitor la sudiţi: *privilegii sudiţeşti.* [*Sudit* + *-esc*].

sudiţíe f. (înv.) **1.** calitate de sudit; **2.** colonie străină din ţările române aflată sub protecţia şi jurisdicţia unei puteri străine: *sudiţia rusească.* [*Sudit* + *-ie*].

sudoáre, sudori f. **1.** secreţie a glandelor sudoripare prin care se elimină o parte a substanţelor rezultate din metabolism (uree, acid uric, acid lactic etc.); transpiraţie: *Dionis ... tremura în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare.* EM.; *coridorul ... puţea a sudoare.* CĂL.; **în** (sau **cu, prin, din**) **sudoarea frunţii** (ori **feţii**) cu mari eforturi; din greu: *era ... în Tîrgul Neamţului profesor, de unde cutreiera munţii în sudoarea frunţii.* CR.; *el a înţeles că blestemul cu cîştigarea pîinii prin sudoarea frunţii e o invenţie.* PR.; **a-l trece** (sau **a-l cuprinde**) **sudori reci** (sau **sudorile**), a transpira abundent de emoţie, de frică etc.; (p. ext.) a avea mari emoţii: *făcea feţe-feţe şi-l treceau sudorile.* PETR.; (pop.) **sudorile morţii** sau **sudori de moarte**, transpiraţie înaintea morţii; transpiraţie provocată de o emoţie sau de oboseală: *o sudoare de moarte scăldă tot trupul lui Zibal.* CAR.; **2.** (fig.) muncă grea, obositoare; trudă, osteneală: *nu filozofia-l face pe om înţelept sub soare, ci mintea cea sănătoasă cîştigată cu sudoare.* COŞB.; **3.** (rar) abureală: *o sudoare plumburie acoperea geamurile murdare şi se prelingea în picături leneşe pe cercevelele crăpate.* GHEŢIE; **4.** (compuse; bot.; reg.) **sudoarea-calului**, **a)** osul-iepurelui (*Onosis spinosa* şi *repens*); **b)** dumbeţ, dărmotin (*Teucrium chamaedrys*); **sudoarea-laptelui**, captalan (*Petasites hybridus*). [Lat. *sudor*, *-onis*].

sudór, ~i, sudoáre, ~ori m., f. muncitor calificat în lucrări de sudură: *un sudor ... sudează o linie de tramvai.* PR. [Din fr. *soudeur*].

sudorál, ~i, sudorală, ~e a. (rar) sudorific; **apă sudorală**, sudoare. [Din fr. *sudoral*].

sudorifér, ~i, sudoriferă, ~e a. (înv.) sudorific. [Din fr. *sudorifère*].

sudorífic, ~ci, sudorifică, ~ce a. care provoacă sudoare, care stimulează secreţia glandelor sudoripare; sudoral, sudorifer: *socul, bozul, leuşteanul sînt plante sudorifice.* [Din fr. *sudorifique*].

sudoripár, ~i, sudoripară, ~e a. **glandă sudoripară**, glandă care secretează sudoare; **chist sudoripar**, tumoare benignă la glandele sudoripare. [Din fr. *sudoripare*].

sudoríţă, sudoriţe f. muncitoare calificată în lucrări de sudură. [*Sudor* + *-iţă*].

sudúc m. v. sudac.

suduí, súdui vb. (pop.) **1.** (tr. şi intr.) a înjura; a insulta: *suduia mereu şi mormăia singur prin ogradă.* CAR.; **2.** (tr.) a mustra, a dojeni: *Domniţa Chiajna ... sta lîngă dînşii cercînd a-i îmbărbăta, şi-i suduia cu aspre cuvinte.* OD. [Din magh. *szidni*].

suduiálă, suduieli f. (înv. şi reg.) înjurătură; insultă: *nici nu-i ceruse socoteală de suduială.* ST. [*Sudui* + *-eală*].

suduíre, suduiri f. (rar) acţiunea de a sudui; înjurătură, suduială. [V. *sudui*].

suduitór, ~i, suduitoáre m., f. persoană care înjură. [*Sudui* + *-tor*].

suduitúră, suduituri f. (pop.) înjurătură: *ocări ..., batjocuri ..., suduituri.* CAR. [*Sudui* + *-tură*].

sudúm n. v. sodom.

sudumă vb. v. sodomi.

sudumí vb. v. sodomi.

sudúră, suduri f. **1.** operaţia de sudare şi rezultatul ei; **2.** locul în care s-a realizat îmbinarea pieselor sudate; **3.** (fig.) legătură strînsă; unire, îmbinare: *sudura dintre generaţii.* [Din fr. *soudure*].

sud-vést n. **1.** punct cardinal secundar situat între sud[1] şi vest; **2.** spaţiu geografic (continent, regiune etc.) aflat în direcţia acestui punct cardinal secundar; lumea, popoarele din acest spaţiu. [Din fr. *sud-ouest*, germ. *Süd-West*].

sud-véstic, ~ci, sud-vestică, ~ce a. de la sau dinspre sud-vest: *în partea sud-vestică a ţării plouă.* [*Sud-vest* + *-ic*].

suedéz, ~i, suedeză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Suediei sau locuitorilor ei, referitor la Suedia sau la locuitorii acesteia: [Prusiei] *i se promisese Hanovra şi Pomerania svedeză.* FIL.; **gimnastică suedeză**, complex de exerciţii fizice constînd din diferite mişcări ale corpului, pentru dezvoltarea musculaturii şi agilităţii: *urmau ... o alergare de înviorare în jurul casei şi exerciţii de gimnastică suedeză.* GHEŢIE. // f. limbă germanică vorbită de suedezi: *studiam pe atunci şi suedeza.* CR. // m. pl. popor de origine germanică constituit ca naţiune în Suedia: *suedezii sînt foarte cinstiţi.* // m., f. persoană (originară) din Suedia: [finlandezii] *supunîndu-se disciplinei de viaţă a suedezilor s-au ridicat din starea lor primitivă.* SAD.; (şi: (înv.) **svedez**). [*Suedia* n. pr. + *-ez*].

suferí, súfăr vb. **1.** (tr. şi intr.) a răbda, a îndura chinuri, neplăceri: *Dumnezeu ..., pentru mîntuirea oamenilor, a suferit ocări şi palme.* CAR.; *am suferit de foame şi de frig; grînele au suferit de secetă*; **2.** (tr.) a fi supus unei pedepse, unei condamnări; **3.** (tr.) a fi supus la ...; a suporta: *în devenirea ei, româna a suferit mai multe transformări;* **4.** (intr.) a resimţi un rău, o durere fizică; a fi bolnav: *toată această turburare îmi vine dintr-o durere de cap de care sufăr.* FIL.; *pasagerii suferiră de rău de mare.* CĂL.; **5.** (intr.) a îndura, a pătimi o durere morală, sufletească: *în zadar suspin şi sufăr lîngă lacul cel albastru.* EM.; *cînd eşti bătrîn iubeşti mai mult şi suferi mai puţin.* EL.; **6.** (tr.) a tolera, a accepta prezenţa, felul de a fi, de a acţiona etc. al cuiva: *nu pot să sufăr să văd oameni umblînd cu nasul în sus.* GHICA; *nu va suferi să şadă cu ţiganul acela prăpădit.* AG.; **a nu suferi comparaţie**, v. **comparaţie**; **7.** (tr.) a admite, a îngădui, a permite, a suporta: *acum suferiţi să vă spun şi ce nume proprii le-am dat.* NEGR.; *avea planurile lui care nu sufereau amînare.* GHEŢIE; **8.** (înv.; intr.) a-i prii: *luînd boala în prilej, să făcea că nu-i sufără la bucate.* DOS. [Lat. *sufferre*].

suferínd, ~zi, suferindă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care suferă de o boală; bolnav: *am fost tare suferind.* CAR.; *panica îl cuprinse pe suferind.* GHEŢIE; **2.** caracteristic omului bolnav; care exprimă suferinţă; bolnăvicios: *are o figură suferindă.* [De la *suferi*; cf. fr. *souffrant*].

suferínţă, suferinţe şi (înv. şi pop.) **suferinţi** f. starea celui care suferă; durere fizică sau morală: *a scăpat femeia după o îndelungată suferinţă.* CAR.; *de moarte nu mă tem, mă tem de suferinţa mamei de o vedea că nu-s.* VIERU; **a fi în suferinţă**, a duce lipsă de ceva; a avea greutăţi: *omul era în suferinţă şi nimănui nu-i păsa.* [*Suferi* + *-inţă*].

suferíre, suferíri f. (înv.) suferinţă: *după suferiri multe, inima se-mpietreşte.* ALEX. [V. *suferi*].

suferít, ~ţi, suferită, ~e a. (înv.) suportabil: *voind a-i face poziţiunea mai suferită, îi zise.* FIL.; *singurul ei gînd era să-i facă viaţa mai suferită.* SL. [V. *suferi*].

suferitór, ~i, suferitoáre a. **1.** (înv.) care suportă uşor suferinţe, neajunsuri; răbdător, rezistent: *tătarii sînt oameni războinici, suferitori la toate nevoile.* UR.; **2.** (rar) care suferă fizic sau moral; suferind: (subst.) *cît nu poţi a distinge din toţi suferitorii nici care sînt învinşii, nici care-nvingătorii.* AL.; *ţăranul ... la toate popoarele a fost suferitorul, plîngătorul şi ducătorul nevoilor întregii naţiuni.* MAT.; **3.** (rar) care exprimă suferinţă; suferind: *aruncă pe-a ei urmă priviri suferitoare.* EM.; **4.** (fam.) pe care nu se observă murdăria; închis: *voia haine de o culoare mai suferitoare.* [*Suferi* + *-tor*].

sufertáş, sufertaşe n. ansamblu de mai multe crăticioare aşezate una peste alta şi prinse de un dispozitiv cu mîner, în care se transportă mîncare (caldă): [î]*mi aduce ordonanţa masa cu sufertaşul.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **sefertaş**). [Din turc. *sefer tasy* „tas de drum"].

suficiént, ~ţi, suficientă, ~e a. **1.** care este în cantitate satisfăcătoare, atît cît trebuie; destul, deajuns, îndestulător, satisfăcător: *mai e timp suficient să ajungem la gară*; (adv.) *nu-i preţuieşte suficient devotamentul, iubirea*; **2.** (log.) **principiul raţiunii suficiente**, principiu fundamental al gîndirii în virtutea căruia orice enunţ trebuie să aibă un temei: *cel dintîi este principiul raţiunii suficiente pentru cunoaşterea noastră.* MAIOR.; **3.** plin de sine; arogant, îngîmfat, prezumţios: *cuvîntul „poet" ... îi făcea rău, auzit din gura omului acestuia, suficient, afectat şi pururea încîntat de sine.* VLAH. // m. calificativ (între „insuficient" şi „bine") cu care se apreciază uneori probele la examene, activitatea, competenţa etc. unei persoane: *primise doi ani la rînd suficient.* [Din lat. ***sufficiens, -tis***, it. ***sufficiente***].

suficiénţă, suficienţe f. **1.** (rar) faptul de a fi suficient; îndestulare; **2.** vanitate neroadă, aroganţă, semeţie, prezumţie; (p. ext.) mărginire spirituală: *judecă cu o rară suficienţă şi infatuitate toate cestiunile.* EM.; *suficienţa şi disprepul cu care-i vorbea Ana îi deşteptau o mulţime de reflecţii penibile.* VLAH. [Din lat. ***sufficientia***, it. ***sufficienza***].

sufísm n. doctrină ezoterică a islamului, mistică şi ascetică, apărută în sec. al VIII-lea în Persia, cu caracter anticlerical şi ascetic: *unul dintre meşterii sufismului persan ... narează o anecdotă spirituală.* D. [Din fr. ***soufisme***].

sufíst, ~şti, sufistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic sufismului, referitor la sufism. // m., f. adept al sufismului. [Din fr. ***soufiste***].

sufít, sufituri n. ornament din var şi nisip, făcut în special pe tavane; (p. ext.) tavan astfel ornamentat: *sufiturile, din var şi nisip, tot el le face.* SAD.; (şi: (înv.) **sofit**). [Din fr. ***soffite***, it. ***soffitto***].

sufítă, sufite f. partea superioară a scenei, amenajată pentru manevrarea dispozitivelor de iluminat, de aerisit etc.; (p. ext.) element sconografic care acoperă sau decorează această parte a scenei. [Din it. ***soffitta***, fr. ***soffite***].

sufíx, sufixe n. afix care se adaugă după rădăcina sau tema unui cuvînt pentru a crea cuvinte sau forme gramaticale noi (ex.: frizer-*ie*, lucr-*ez*, omen-*esc*, pui-*işor*). [Din lat. ***suffixus***, fr. ***suffixe***].

sufixá, sufixez vb. (tr.) a adăuga un sufix la rădăcina sau la tema unui cuvînt. [Din fr. ***suffixer***].

sufixál, ~i, sufixală, ~e a. care ţine de sufix, referitor la sufix; cu valoare de sufix: *sistemul sufixal al românei.* [***Sufix*** + *-al*].

sufixáre, sufixări f. acţiunea de a sufixa şi rezultatul ei; sufixaţie. [V. ***sufixa***].

sufixát, ~ţi, sufixată, ~e a. (despre cuvinte) format prin adăugarea unui sufix la rădăcină sau la temă. [V. ***sufixa***].

sufixáţie, sufixaţii f. sufixare: *sistemul de sufixaţie al românei.* [Din fr. ***suffixation***].

sufixoíd, sufixoide n. element de compunere sau cuvînt folosit ca sufix la formarea unor termeni ştiinţifici şi tehnici, în special: (ex. romîno *-fil*). [Din fr. ***suffixoïde***].

suflá, súflu vb. **1.** (intr.) a pune în mişcare masele de aer; a bate: *sufla un vînt cumplit.* EM.; (fig.) *suflă vîntul relei soarte pe pămîntul îngrozit!* AL.; **2.** (tr.) a face să se mişte, să se deplaseze, să dispară (risipind, împrăştiind, îndepărtînd): *urmele noastre le suflase vîntul.* DELAVR.; **3.** (intr.) a produce (mecanic) un curent de aer sub presiune: *a sufla aer cu compresorul*; **4.** (intr.) a respira: *hămesiţi de foame, dracii abia suflau.* NEGR.; **a nu (mai) sufla, a)** a fi mort; a muri: *cînd a ajuns salvarea, omul nu mai sufla*; **b)** a rămîne, a sta complet nemişcat: *stătea pitit şi nici nu sufla*; **c)** a nu mai scoate nici o vorbă, a nu mai pomeni; a nu mai crîcni: *de mărirea lui nu mai sufla nici un boier.* DELAVR.; **5.** (intr.) a respira greu; a gîfîi: *de ce sufli aşa?*; **6.** (intr.) a expira cu putere aerul din plămîni, îndreptînd suflarea spre foc pentru a-l aţiţa, spre lumînare, lampă etc. spre a le stinge, spre mîncarea fierbinte spre a o răci etc.: *cînd cu gene ostenite sara suflu-n lumînare, doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* EM.; *afaceri? mormăi el, suflînd în chibrit.* GHEŢIE; **a (nu) sufla cuiva în borş** (sau **în borşul cuiva**), **a)** a (nu) se amesteca nechemat în treburile cuiva; a (nu) incomoda: *mie unuia ştiu că nu-mi suflă nimene în borş.* CR.; **b)** (reg.) a (nu) răsfăţa: *copilului să nu-i sufli-n borş, să-l săruţi numai cînd doarme.* C.; **cine s-a fript cu ciorbă suflă şi în iaurt**, o experienţă tristă, neplăcută te face uneori exagerat de prudent; **7.** (intr.; în credinţe) a îndrepta răsuflarea asupra cuiva pentru a da viaţă, pentru a însufleţi: *după ce fură gata, suflă asupra lor şi le dete duh de viaţă.* ISP.; **8.** (tr.) a face ca ceva să se împrăştie, să se risipească sub acţiunea aerului expirat cu putere: (fig.) *pe cîţi filozofi nu-i scoate din fire, suflîndu-le sistemele ca pe nişte pînze de păianjen.* DELAVR.; **9.** (fig.; tr.) a răspîndi; a insufla: *acei care suflă corupţiunea şi jaful.* GHICA; **10.** (fam.; tr.) a fura, a şterpeli: *i-a suflat punga*; **a sufla cuiva ceva de** (sau **pe**) **sub nas**, a fura ceva profitînd de neatenţia, naivitatea, încrederea cuiva; a escroca: *i-am suflat moşioara pe sub nas.* AL.; **11.** (tr.) a expira forţat pentru a elimina mucozităţile nazale: *cîteva zile îl veţi auzi suflîndu-şi mai des nasul.* GHEŢIE; **12.** (intr.) a introduce cu gura aer în orificiile unor instrumente muzicale pentru a produce sunete; a cînta astfel: *adă fluierul ca să suflu în el.* AL.; **13.** (tr.) a introduce, cu gura, printr-o ţeavă o cantitate de aer într-o mică masă de sticlă topită pentru a o modela; **14.** (tr.) a vorbi încet (şi în secret); a informa pe ascuns; a şopti, a strecura; (p. gener.) a vorbi, a spune: *toate cele ce am zis mi-au fost suflate de d-lor.* NEGR.; *i-a suflat ceva la ureche; să nu sufli o vorbă*; **15.** (tr.) a şopti actorilor rolul în timpul reprezentaţiei; **16.** (tr. şi intr.) a şopti unul elev, unui student etc. răspunsul la o întrebare: *i-a suflat colegului*; **17.** (tr.) a acoperi un obiect cu un strat subţire de aur, de argint; a polei: *un pahar de argint suflat cu aur.* BĂLC. // (compus; reg.) **1. suflă-n-vînt** m. invar., pierde-vară; **2. suflă-n-pungă** m. invar., om sărac. [Lat. ***sufflare***].

suflái, suflaiuri n. **1.** dispozitiv la un aparat de sudare, în formă de ţeavă puţin curbată prin care se proiectează amestecul de gaz combustibil şi oxigen; **2.** (rar) foale (la fierărie); **3.** instalaţie rudimentară de aerisire la săparea puţurilor adînci de exploatare, formată din burlane prevăzute cu o pîlnie care se poate roti în direcţia vîntului. [***Sufla*** + *-ai*].

sufláj, suflaje n. **1.** dispozitiv montat la bordul unei nave, în dreptul liniei de plutire, în scopul îmbunătăţirii stabilităţii; **2.** metodă de corectare a deformaţiilor unei linii de cale ferată prin introducerea de balast sub traverse. [Din fr. ***soufflage***].

suflántă, suflante f. compresor pentru aer sau pentru alte gaze, utilizat în special la alimentarea cu aer a cuptoarelor metalurgice. [Din fr. ***soufflante***].

sufláre, suflări f. **1.** acţiunea de a sufla şi rezultatul ei; **2.** suflu, bătaie a vîntului; adiere, boare: *o suflare răcoroasă de afară mă înviorează.* CAR.; *o lină suflare de vînt adie.* VLAH.; **3.** respiraţie, răsuflare; (p. ext.) faptul, starea, însuşirea de a fi viu; suflet, viaţă: *visasem că murisem ..., suflare nu aveam.* MACED.; **fără (de) suflare, a)** cu respiraţia oprită (de emoţie, de oboseală); speriat; **b)** mort: *o mulţime de oameni şi de sălbăticiuni zac fără suflare.* CR.; **într-o (sau dintr-o) suflare**, într-o clipă, repede, pe nerăsuflate: *volumele de poezie ... nu se citesc, aşa, dintr-o suflare.* V.R.; **a-şi da suflarea (de pe urmă)** (sau **ultima suflare**), a muri: *Ion Creangă şi-a dat ultima suflare ... în bojdeuca lui.* SAD.; **4.** fiinţă (omenească); (p. ext.) omenire, lume: *n-am întîlnit nici o suflare, deşi era ziua mare.* NEGR.; *toată suflarea românească ... trăieşte din agricultură.* EM.; **5.** expirare (puternică) a aerului; aerul expirat: *l-ai fi spulberat cu o suflare.* TEODOR.; (fig.) *se vădeşte suflarea epocii şi în poezia lui.* SAD. [V. ***sufla***].

suflát[1], ~ţi, suflată, ~e a. acoperit cu un strat subţire de aur sau de argint; poleit[1]: *sfeşnic suflat cu aur.* [V. ***sufla***].

suflát[2] n. faptul de a sufla; suflare: *cum încetează ... cu suflatul, jăratecul se înnegreşte.* R.L. [V. ***sufla***].

suflátor, ~i, suflătoáre a. (înv.) care suflă: *vînt suflător.* // m. **1.** (înv.) fiinţă (omenească); suflare: *au omorît ... tot suflătoriul dentr-însa, n-au rămas într-însa nici unul mîntuit sau scăpat.* BIBLIA; **2.** (de obicei la pl.) instrument muzical de suflat; persoană care cîntă la un astfel de instrument: *ansamblu de suflători.* // n. **1.** ţeavă prin care se suflă aer într-o masă de sticlă topită, pentru a o modela; **2.** suflai (la un aparat de sudură). // f. **1.** ţeavă, tub prin care cîntăreţul suflă aer în burduful cimpoiului; **2.** dispozitiv la foale prin care se suflă aerul din burduf. [***Sufla*** + *-ător*].

suflecă, súflec vb. (tr.) a răsfrînge, a răsuci mînecile, poalele unei haine, ridicîndu-le, pentru a nu le uda, a nu le murdări, pentru a avea mai multă libertate în mişcări; a sumete, a sumeca: *şi aşa zicînd, pune poalele-n brîu, îşi suflecă mînecile, aţîţă focul şi s-apucă de făcut bucate.* CR.; (şi: (înv. şi pop.) **sufulca**). [Lat. ***subfollicare***; cf. şi lat. ***supplicare***].

suflecáre, suflecări f. acţiunea de a sufleca şi rezultatul ei: *suflecarea mînecilor la spălat.* [V. ***sufleca***].

suflecát, ~ţi, suflecată, ~e a. cu marginile hainei, cămăşii etc. răsfrînte, răsucite în sus; sumes: *opt voinici cu spete late şi cu mîneci suflecate stau cu puştile-ncărcate.* AL.; *coborîră rîpa în picioarele goale, cu izmenele suflecate.* PETR.; (şi: (reg.) **suvulcat**). [V. ***sufleca***].

suflénghер, suflenghere n. (glumeţ) suflet: *mi-a ieşit suflenghерul alergînd după nişte oi.* POP. [De la ***suflet***; sufixul *-engoro* este ţigănesc].

sufleór, sufleori m. persoană care suflă actorilor replicile la repetiţii şi la spectacole: *sufleorul era slab şi nervos peste măsură.* CAR.; (şi: **suflor**). [Din fr. ***souffleur***].

suflerie, sufleríi f. **suflerie aerodinamică**, instalaţie experimentală în formă de tunel, pentru determinarea forţelor aerodinamice exercitate de un curent de aer asupra unor machete de avioane, de aripi de avion etc., în vederea stabilirii forţelor care se exercită asupra construcţiilor reale în condiţii de exploatare. [Din fr. ***soufflerie***].

S

súflet, suflete n. **1.** (înv. şi pop.) suflare, suflu, respiraţie: *şi sufletul ei dulce din ce în ce-i mai cald.* EM.; **într-un suflet**, foarte repede; pe nerăsuflate, dintr-o suflare: *auzind că mulţimea a dat buzna în cancelarie, sosi într-un suflet, galben, speriat.* REBR.; **a-şi trage sufletul**, a respira: *să-ţi tragi sufletul de nouă ori.* FIL.; **a-i veni sufletul la loc**, a-şi potoli respiraţia, bătăile inimii; a se linişti: *am stat puţin aşa, pînă să-mi mai vie sufletul la loc.* CAR.; **a-şi lua** (sau **a prinde la**) **suflet**, a respira adînc; (p. ext.) a-şi recăpăta puterile: *după unele fraze mai lungi se odihneşte, îşi ia suflet, şi atunci pieptul i se ridică puternic.* VLAH.; **2.** faptul, starea, însuşirea de a trăi, de a fi viu; viaţă, suflare: *dzise Hristos: păstorul cel bun îşi pune sufletul pentru oi.* ANTIM; *sufletul i se adună din trupul întreg, în ochi şi în obraji.* PETR.; **cu** (sau **fără**) **suflet**, cu (sau fără) însufleţire: *fiţi mai cu suflet, ortaci, şi goniţi-vă teama.* COŞB.; **vai de sufletul tău (său, lui etc.)**, vai de viaţa pe care o duci (o duce etc.); **a avea şapte** (sau **nouă**) **suflete**, a fi foarte rezistent; a trăi mult: *el are nouă suflete, Oană.* DELAVR.; *domnişoarele parcă aveau şapte suflete, nu oboseau deloc.* REBR.; (pop. şi fam.) **a avea ceva la** (sau **după**) **sufletul său**, a poseda ceva: *are numai două carboave la sufletul său.* CR.; **3.** (de obicei la voc.) termen de dezmierdare: *de nu m-ai uita încalte, sufletul vieţii mele!* EM.; **4.** (relig.) suflare divină, principiu imaterial al vieţii, substanţă spirituală nemuritoare care însufleţeşte trupul în existenţa pămînteană: *nu vă temeţi de ceia ce ucig trupul, sufletul nu pot ucide.* COR.; *mă rugam pentru sufletele celor morţi.* AL.; *cît despre viaţa de apoi şi nemurirea sufletului, n-am nici un pic de îndoială.* GHEŢIE; **cu sufletul la gură**, **a)** abia mai putînd respira de oboseală, de emoţie etc.; **b)** cu nerăbdare; interesat: *polemica asta mă ţinea cu sufletul la gură*; **a-şi da** (sau **a-i ieşi cuiva**) **sufletul** (**din el**), **a)** a muri: *bătrînul îşi dăduse sufletul în 1962, creştineşte, cu popă şi lumînare la căpătîi.* CĂRT.; b) a obosi, a se extenua muncind: *uf! am obosit, nu mai pot, îmi dau sufletul.* AL.; **a-i scoate cuiva sufletul**, v. **scoate**; **a-şi scoate sufletul**, v. **scoate**; (pop. şi fam.) **a-şi scuipa sufletul cu cineva**, v. **scuipa**; (**a fi, a da, a împărţi, a căuta, a face**) **de** (sau **pentru**) **sufletul cuiva**, (a fi, a da etc.) ca pomană pentru odihna, pentru mîntuirea unui mort: *apă rece din fîntînă, fie de sufletul cui a făcut-o acolo, în calea trecătorilor.* CR.; (bis.) (**să**) **fie de sufletul cuiva!**, fie ca Dumnezeu să-i ierte păcatele!; **a-şi căuta** (sau **a-şi vedea, a-şi griji**) **de suflet**, a trăi conform preceptelor bisericeşti (cu posturi şi rugăciuni); a se pocăi: *de ce nu vă astîmpăraţi în mănăstire şi să vă căutaţi de suflet, măcar în săptămîna patimilor?* CR.; **a-şi vinde** (sau **a-şi da**) **sufletul pentru ceva** ori **a fi vîndut cu trup şi suflet cuiva**, a fi lipsit de scrupule, a fi necinstit, a se perverti: *pentru bani îşi vinde sufletul.* PANN; **5.** fiinţă, vietate, suflare; (pop.) om; persoană: *sîntem cei mai săraci, un venit mediu de 100 de franci pe an de suflet.de om.* GHICA; *mă întrebam ce vor fi făcînd celelalte suflete din această casă.* EL.; **6.** (pop.) locuitor: *avem în comuna noastră de şapte sute de suflete, patru biserici.* VLAH.; **7.** totalitatea facultăţilor afective, morale şi intelectuale ale omului; psihic, spirit: *acea impresie a tinereţii ... rămîne pururea în sufletul omului.* NEGR.; *sufletul ne-a fost dat pentru a simţi, dar şi pentru a cunoaşte.* GHEŢIE; (fig.) *pare că şi trunchiu vecinici poartă suflete sub coajă.* EM.; **în adîncul** (sau **în fundul**) **sufletului**, în sinea mea, ta etc.: *lovit fiind în adîncul sufletului de apăsătoarele cuvinte ale părintelui său.* CR.; **7.** inimă (ca sediu al sensibilităţii, al sentimentelor); sensibilitate: *bucuria ... îi strîngea sufletul.* EM.; **de suflet**, afectiv; de inimă: *între Grigorescu al nostru şi între Tiziano ... erau legături de suflet, cari sînt mai puternice decît cele de sînge.* VLAH.; (înv. şi pop.) **copil** (sau **fiu, fiică**) **de suflet**, copil adoptiv: *la iaz ... întîlneam pe Ilinca, o fată de suflet a morăriţei.* GANE; **a lua** (sau **a creşte, a ţine**) **de suflet pe cineva**, a înfia; **a da de suflet**, a-şi ceda copilul cuiva care îl înfiază: *de suflet noi voiam să-l dăm şi-l dedem gata-n mîna morţii.* COŞB.; **din suflet** sau **din** (ori **cu**) **tot sufletul, din adîncul** (sau **din fundul**) **sufletului**, cu pasiune, cu abnegaţie: *îţi mulţumesc din suflet pentru cuvintele măgulitoare ce-mi adresezi.* AL.; (fam.) **a intra** (sau **a se băga**) **în sufletul cuiva**, **a)** a fi foarte insistent: *nu sînt flecar şi nici în sufletul omului nu mă bag cu de-a sila.* TUD.; b) a-i deveni drag cuiva: *Uj Hoţul se băgă în sufletul bulibaşei.* ST.; (fam.) **a-l durea** (sau **a i se rupe**) **sufletul** (**de mila cuiva**) ori **a-l durea în suflet de cineva** (sau **de ceva**), a fi foarte impresionat, a se înduioşa (pentru suferinţa cuiva): *mi se rupe sufletul de suferinţa voastră*; **a nu avea pe cineva la suflet**, a nu putea suferi pe cineva: *şeful nu ne prea are la suflet*; **a-şi săra sufletul**, **a)** a se bucura de o izbîndă; **b)** (şi **a i se săra sufletul**) a se răzbuna; a se simţi răzbunat; **8.** trăsătură de caracter (bună sau rea) a cuiva, fel de a fi; (p. gener.) caracter: *ferice de părinţii care l-au născut, că bun suflet de om este.* CR.; **cu suflet**, bun; milos; generos: *un om cu suflet îi dădu să mănînce*; **fără suflet**, rău; nemilos: *la unul fără suflet, trebuie unul fără de lege.* CR.; **9.** persoană considerată din punctul de vedere al trăsăturilor de caracter: *a fost un suflet mare şi nobil, o inimă curată şi generoasă.* GHICA; **10.** conştiinţă, cuget: *mi-e sufletul destul de încărcat de păcate, de propriile mele păcate.* VLAH.; **a avea** (sau **a-i sta cuiva**) **ceva pe suflet**, a fi apăsat, chinuit de ceva; a avea conştiinţa încărcată: *am pe suflet nouăzeci şi nouă de omoruri.* GAL.; **a i se lua ceva de pe suflet**, a se elibera de o răspundere, de o vină, de un necaz etc.: *mare greutate i se luase de pe suflet.* CAR.; **11.** factor esenţial al unei acţiuni, al unui fenomen etc.: *frumos e, sfînt e să trăieşti, cînd pentru ai tăi tu suflet eşti.* COŞB.; *Bălcescu a fost sufletul revoluţiei de la 1848.* SAD. [Lat. ***sufflitus** (<**sufflare**)].

sufletăr, sufletari m. (rar) copil înfiat. [*Suflet* + *-ar*].

sufletésc, ~şti, sufleteáscă, ~eşti a. **1.** (înv.) care are suflet; omenesc: *samănă-se trup sufletesc, scoală-se trup duhovnicesc.* BIBLIA; **2.** care ţine de suflet, de înzestrarea, de aptitudinile spirituale ale cuiva, referitor la suflet, la înzestrarea, la aptitudinile spirituale ale cuiva; psihic, spiritual: *fără cuvîntul lui Dumnezeu sîntem fără lumină sufletească.* N.TEST.; *să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare.* EM.; *facultăţi sufleteşti*; **3.** care ţine de sensibilitatea, de trăirile sau de disponibilităţile afective ale cuiva, referitor la sensibilitatea, la trăirile sau la disponibilităţile afective ale cuiva: *împăratul ... se umplu de bucurie sufletească.* ISP.; *închipuirile acestea îi umpleau fiinţa de plăceri sufleteşti nebănuite.* REBR.; **4.** (înv.) care împărtăşeşte aceleaşi concepţii, aceleaşi idealuri cu altcineva: *cinste îmi fac mie fiii mei cei sufleteşti.* ANTIM; *să vorbim şi de alţii, mulţi din aceeaşi familie sufletească.* GAL.; **5.** (rar) cinstit, corect, moral: *om cu totul sufletesc.* PANN. [*Suflet* + *-esc*].

sufletéşte adv. din punct de vedere sufletesc; moralmente, spiritualmente: *eram tulburat sufleteşte.* [*Suflet* + *-eşte*].

sufletíst, ~şti, sufletistă, ~e m., f. şi a. (fam.) (persoană) care manifestă generozitate, solicitudine: *sufletistele ... îndură calvarul care urmează după ce sînt părăsite.* PR. [*Suflet* + *-ist*].

sufleţél, sufleţele n. **1.** diminutiv al lui suflet: *n-am întîlnit eu cale de atîtea zile ..., nici un sufleţel de om.* ISP.; **vai de sufleţelul tău (său, lui** etc.), vai de sufletul tău (său, lui etc.): *are şapte copii şi e calic, vai de sufleţelul lui.* REBR.; **2.** (la voc.) termen de dezmierdare: *te iubesc, te sărut, sufleţelul meu!* NEGR. // f. (bot.; la pl.) **1.** (reg.) lăcrămioare (*Gonvallaria majalis*); **2.** (reg.) dediţei (*Pulsatilla vulgaris*). [*Suflet* + *-el*].

sufléu, sufleuri n. preparat culinar în formă de budincă foarte pufoasă, făcut din legume, brînză, peşte, fructe etc. cu spumă din albuş de ou. [Din fr. ***soufflé***].

suflói, sufloaie n. (reg.) **1.** foale (la fierărie); (p. gener.) instrument de suflat aer; **2.** ţeavă de trestie, de soc etc. prin care se suflă în foc, pentru a-l aţîţa; **3.** jucărie din scoarţă de mesteacăn sau de salcie din care fluieră copiii; **4.** bucium mic făcut din coajă de salcie, mesteacăn sau alun. [*Sufla* + *-oi*].

suflór m. v. **sufleor.**

súflu, sufluri n. **1.** bătaie a vîntului; adiere, boare: *frunzele gemeau la suflul melancolic a vîntului.* NEGR.; (fig.) *suflul rece al vanităţii a paralizat mişcările libere ale unui om.* PR.; **2.** masă de aer deplasată cu violenţă de o explozie: *suflul unui obuz mă azvîrle într-o băltoacă.* V.R.; **3.** respiraţie; suflare; capacitate respiratorie (nare): *mitropolitul simte că i se taie suflul.* ARG.; *fluierele mele nu prea cîntau, nu aveam suflu, eram cam slab.* SOR.; **4.** zgomot caracteristic, perceptibil prin auscultaţie, asemănător unui şuierat, în aparatul respirator sau în aparatul circulator, care apare în cursul unor boli; **5.** expirare puternică; aer expirat; suflare: *sihastra dintr-un suflu – zup!* COŞB.; (fig.) *suflul crud al lumii ăst suflet veşteşte.* BOL.; **6.** (fig.) însufleţire, elan; putere de inspiraţie, forţă creatoare: *poem de mare suflu poetic; suflul geniului.* [Din fr. ***souffle***].

suflúră, sufluri f. defect de turnare a unor piese metalice, constînd din mici goluri datorate gazelor degajate în timpul solidificării metalului. [Din fr. ***soufflure***].

sufocá, sufóc vb. (tr. şi refl.) a nu mai putea sau a face ca cineva să nu mai poată respira; a omorî sau a muri din lipsă de aer; a (se) asfixia, a (se) înăbuşi: *o emoţiune distrugătoare îi încleşta fălcile, bătăile inimei îl sufocau.* VLAH.; *mă întinsei în fotoliu, sfîrşit, aproape sufocat de ... durere.* EL.; (fig.) *răutatea voastră mă sufocă.* [Din fr. ***suffoquer***].

sufocánt, ~ţi, sufocantă, ~e a. care sufocă; înăbuşitor, asfixiant: *aer sufocant*; (fig.) *înainte, criticul submina găunoşenia sufocantă a monolitului ideologizant.* D.; (adv.) *mirosea sufocant a flori putrede.* PR. [Din fr. ***suffocant***].

sufocáre, sufocări f. faptul de a (se) sufoca; înăbuşire, asfixiere; (spec.) dispnee; astmă; sufocaţie: *am o senzaţie de sufocare cînd stau la orizontal*; (fig.) *am avut o sufocare penibilă de gelozie.* EL. [V. ***sufoca***].

sufocát, ~ţi, sufocată, ~e a. care este pe cale să-şi piardă sau care şi-a pierdut respiraţia; (p. ext.) omorît sau mort din lipsă de aer; înăbuşit, asfixiat: *protopopul se opri sufocat.* VOIC. [V. ***sufoca***].

sufocáţie, sufocaţii f. sufocare: *n-am dormit deloc, sufocaţie, slăbiciune etc.* VLAH.; (şi: (înv.) **sufocaţiune**). [Din fr. ***suffocation***].

sufocaţiúne f. v. **sufocaţie.**

sufragán, ~i, sufragană, ~e a. şi m. (episcop) care depinde de o mitropolie, subordonat unei mitropolii: *fost profesor de drept roman la Trier şi apoi sufragan episcopal.* BL.; (şi: **sufragant**). [Din fr. ***suffragant***, germ. ***Suffragan***].

sufragánt a. v. **sufragan.**

sufrageríe, sufragerii f. **1.** cameră în care se serveşte masa: *în sofragerie se auzea zgomot de tacîmuri.* VLAH.; **2.** mobilier destinat acestei camere: *şi-a cumpărat o sufragerie nouă din lemn de cireş*; (şi: (înv.) **sofragerie**). [*Sufragiu*[2] + *-arie*].

sufragétă, sufragete f. partizană a mişcării feministe din Anglia de la începutul sec. al XX-lea, al cărei scop era obţinerea drepturilor politice pentru femei: *vorbea ... despre mişcarea sufragetelor din Englitera.* CAR. [Din fr. ***suffragette***].

sufrágiu[1]**, sufragii** n. **1.** vot; drept de vot; mod de exercitare a dreptului la vot: *în adunările deliberante se numără sufragiile*; **sufragiu universal**, drept de vot acordat tuturor cetăţenilor majori

ai unei ţări: *sufraj universal*. EM.; *nu vom putea intra pe calea veritabilului progres, pînă ce nu vom avea un sufragiu universal*. CAR.; **2.** (fig.) aprobare (unanimă); asentiment: *de obicei sufragiile vulgului şi ale cercurilor oferitoare de premii s-au dovedit absurde*. CĂL.; *această piesă a obţinut sufragiile publicului*; (şi: **sufraj**). [Din lat. ***suffragium***, fr. ***suffrage***].

sufragíu² m. v. **sofragiu**.

sufráj n. v. **sufragiu¹**.

sufulcá vb. v. **sufleca**.

sufúlf m. v. **sovîrf**.

sufuziúne f. **1.** răspîndire sub piele a unei umori; **sufuziune sangvină**, hemoragie de proporţii reduse între straturile componente ale unui organ sau ale unui ţesut; **2.** îndepărtare, prin spălare de către apele subterane, a particulelor fine din rocile afînate, avînd drept urmare goluri şi scufundări de teren. [Din fr. ***suffusion***].

sugáci, sugace a. şi m. **1.** (copil, pui de animal) care suge, care se hrăneşte numai cu laptele mamei; nou-născut, sugar: *avea şi ea o văcuţă şi un viţel sugaci*. AG.; *ţigănci ... cu sugaci la sîn*. GAL.; **2.** (fam.) beţiv. [***Suge*** + *-aci*].

sugár, ~i, sugară, ~e a. **1.** (şi m.) sugaci, nou-născut: *un sugar înfometat ... începea să plîngă*. ST.; **2.** (şi m.) (miel) fătat mai tîrziu, dat să sugă la altă oaie; **3.** (şi f.) (oaie) care a fătat (mai tîrziu) şi care alăptează (toată vara). // f. (reg.) ţigară. // m. (reg.) căpriorul din mijloc al acoperişului casei ţărăneşti. [***Sug*** (prez. ind. al lui *suge*) + *-ar*].

sugatívă, sugative a. **hîrtie sugativă** (şi f.), hîrtie groasă, poroasă, folosită pentru a absorbi cerneala; hîrtie sugătoare. [***Suge*** + *-ativă*].

sugărél, ~i, sugăreă, ~ele a. şi m., f. (pop.) diminutiv al lui sugar: *miel sugărel*. POP. [***Sugar*** + *-el*].

sugător, ~i, sugătoáre a. **1.** (şi m.; înv. şi pop.) sugar: *de la sugător pînă la bătrîn*. BĂLC.; *miel sugător*; **2.** (astăzi rar) **hîrtie sugătoare** (şi f.; pl. **sugători**), (hîrtie) sugativă: *fiţuicile ... se tupilau subt sugătorile imprimate cu tabla înmulţirii*. TEODOR.; **3.** (şi n.; înv.) mamifer: *animale sugătoare*. // m. (fam.) beţiv: *hatmanul ... dintre toţi era mai aprig sugător al garafelor pline*. GANE. // f. mică plantă de pădure, lipsită de clorofilă, palid-gălbuie, brună, roz sau cenuşie, cu frunzele în formă de solzi, cu flori albe-gălbui în racem (*Monotropa hypopithys*). [***Sug*** (prez. ind. al lui *suge*) + *-ător*].

súge, sug vb. **1.** (tr.) a trage cu gura sau cu botul laptele din ţîţă: *mă-sa l-a mai lăsat un an de zile să sugă*. CR.; **a-i da cuiva să sugă**, a alăpta: *tu-n leagăn tot cu mîna stîngă mi-ai dat să sug, de-aceea sînt nătîngă!* COŞB.; **a suge ceva o dată** (sau **împreună**) **cu laptele mamei**, a căpăta anumite deprinderi, cunoştinţe din fragedă copilărie, de mic: *suge patriotismul o dată cu laptele*; **a spune şi laptele (pe care l-a) supt (de la mamă)**, a spune tot (prin constrîngere); **2.** (tr.) a sorbi un lichid; a bea: *împărăteasa ... atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece şi o supse în adîncul sufletului său*. EM.; **a-şi suge de sub unghii**, a fi foarte zgîrcit; **3.** (p. anal.; tr.) a aspira: [scorpia] *tot sugea văzduhul, ca să tragă într-însa şi pe bietul George*. ISP.; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a slăbi sau a face să devină slab, tras; a (se) scofîlci: *era supt de muncă şi de boală*; **5.** (tr.) a trage burta înăuntru, o dată cu respiraţia, pentru a părea mai suplu: *suge-ţi burta!*; **6.** (tr.) a aspira cu organe specializate sînge, substanţe nutritive pentru hrană: *ploşniţele roşii ... nici că au ce să mai sugă*. EM.; **7.** (tr.) a absorbi, a face să dispară în adîncuri: *l-a supt vîrtejul*; **8.** (tr.) a bea conţinutul unui vas: *mai multe boloboace cu vin fură supte pînă la cea din urmă picătură*. GANE; **9.** (p. ext.; intr.) a fi beţiv; **10.** (tr.) a dizolva ceva cu încetul în gură şi a înghiţi: *Gusti ... sugea tacticos o caramea*. GHEŢIE; **11.** (intr.) a trage din ţigară, din pipă etc.; a fuma: *suge din lulea*; **12.** (tr. şi intr.) a absorbi, a încorpora lichide; a usca prin absorbţie: *punînd nisip pe hîrtie, să sugă scrisul*. SOR.; *pămîntul uscat suge apa*; **13.** (fig.; tr.) a stoarce de avere, de puteri; a secătui: *acele milioane ... supte din sudoarea prostitutului popor*. EM.; *ei sug ţara*. // (compus; pop.) **suge-bute** m., beţiv înrăit. [Lat. ***sugere***].

sugél, sugei m. **1.** (med.; pop.) panariţiu; **2.** mică plantă erbacee cu miros neplăcut, cu flori purpurii, trandafirii sau albe; pizda-ţigăncii (*Lamium purpureum*); **sugel alb**, plantă erbacee cu frunze peţiolate şi flori albe; urzică-moartă (*Lamium album*); (compus) **sugel-galben**, gălbiniţă (*Galeobdolon luteum*). [Lat. ***sigillum***; cf. it. ***suggello*** (după *suge*)].

sugeră, sugerez vb. (tr.) **1.** a face să se nască în mintea cuiva un gînd, o idee, un sentiment printr-o aluzie, printr-un gest etc.; a spune indirect: *am să mă uit pînă i-oi sugera gîndul să-mi facă o poezie*. VLAH.; *îmi sugera să fiu prevăzător*. PR.; **2.** a face pe cineva să-şi închipuie, să-şi reprezinte ceva; (p. ext.) a evoca: *expresia de energie nedomolită sugerată ... de maxilarele puternice se mai atenuase*. GHEŢIE; *dezordinea din jur sugera tulburarea lui interioară*. [Din fr. ***suggérer***].

sugeráre, sugerări f. acţiunea de a sugera şi rezultatul ei; inspirare, inspiraţie; evocare: *un instrument de sugerare a absolutului deveni simbolul*. CĂL. [V. ***sugera***].

súgere, sugeri f. **1.** acţiunea de a suge şi rezultatul ei; supt²; **2.** (nav.) atracţie a unei nave spre mal sau spre o navă mai mare care trece prin apropiere, datorită variaţiilor de presiune create la viteze mari în vecinătatea bordurilor. [V. ***suge***].

sugestíbil, ~i, sugestibilă, ~e a. receptiv, sensibil la sugestie; sugestionabil. [Din fr. ***suggestible***].

sugestibilitáte f. însuşirea, starea de a fi sugestibil; (spec.) grad de reactivitate la sugestie. [Din fr. ***suggestibilité***].

sugéstie, sugestii f. **1.** influenţare a psihicului, a comportamentului unei persoane, a unui grup, cu sau fără participarea conştiinţei şi voinţei lor; (spec.) dirijare a voinţei cuiva prin hipnoză: *prezenţa acestor oameni exercită o influenţă de depresiune nervoasă, un act de sugestie nefericită, care abate şi scade energia noastră normală*. VLAH.; **2.** faptul de a face ca cineva să-şi imagineze, să-şi reprezinte ceva; idee, imagine etc. pe care cineva o primeşte din exterior; (p. ext.) evocare: *estetica simbolismului se rezumă la sugestiune*. LOV.; *scriitorii nu imită, ci capătă doar sugestii, creaţia în sine fiind un fenomen organic*. CĂL.; **de sugestie**, sugestiv: *nici un autor ... nu se poate măsura cu puterea de sugestie şi rafinamentul lui Sofocle*. R.L.; **3.** ceea ce sugerează cineva cuiva; propunere, idee sugerată de cineva; sfat: *să-ţi dau o sugestie*; (şi: (rar) **sugestiune**). [Din fr. ***suggestion***].

sugestioná, sugestionez vb. (tr. şi refl.) a produce cuiva sau a-şi produce sieşi o sugestie; a influenţa prin sugestie: *sugestionat parcă de stăruinţa primarului, Petre îşi croi drum spre uliţă*. REBR. [Din fr. ***suggestionner***].

sugestionábil, ~i, sugestionabilă, ~e a. sugestibil: *Constantin, suflet imprecis şi sugestionabil ..., a pus jos tunica soldătească*. GAL. [***Sugestiona*** + *-bil*].

sugestiúne f. v. **sugestie**.

sugestív, ~i, sugestivă, ~e a. care are însuşirea, puterea de a provoca sugestii, de a sugera; care inspiră, care trezeşte imagini, reprezentări; (p. ext.) evocator: *Caragiale ..., pururea sugestiv, pururea vibrînd de tăria fiecărei observaţii pe care o face*. VLAH.; (adv.) *descrie sugestiv scena*. [Din fr. ***suggestif***].

sugestivitáte f. calitatea, starea de a fi sugestiv: *verbul şi adjectivul zgomotos, izbitor, lasă loc ... cuvîntului bazat pe sugestivitate*. R.L. [Din fr. ***suggestivité***].

sughíţ, sughiţuri n. **1.** contracţie bruscă, convulsivă a diafragmei, însoţită de un sunet nearticulat, spasmodic, repetat la intervale regulate, produs de trecerea aerului prin glotă: *astfel hurducă şi gloaba asta, că m-o apucat de vreo şepte ori sughiţu pîn-acu*. AL.; **2.** (mai ales la pl.) suspin: *plînsese înăbuşit, cu sughiţuri, întocmai ca un băiat nevîrstnic*. GHEŢIE. [De la ***sughiţa***].

sughiţá, sughíţ şi **sughít** vb. (intr.) **1.** a scoate sughiţuri; a fi apucat de sughiţuri: *din senin începu să sughită*. GHEŢIE; **2.** a plînge cu sughiţuri: *Ipate tot sughiţa, tot ofta din greu şi de-abia aştepta să vie duminica*. CR.; *începu a plînge cu hohot ..., sughiţînd şi bolborosind întruna*. REBR.; (şi: (pop.) **sughiţi**). [Lat. ***subluttiare*** (=***singultare***)].

sughiţáre, sughiţări f. acţiunea de a sughiţa şi rezultatul ei; sughiţat². [V. ***sughiţa***].

sughiţát¹, ~ţi, sughiţată, ~e a. (rar) cu sughiţuri: *dezlănţuia hopuri săltăreţe de rîs sughiţat cu batista la gură*. TEODOR. [V. ***sughiţa***].

sughiţát² n. sughiţare: *nu se mai oprea din sughiţat*. [V. ***sughiţa***].

sughiţí vb. v. **sughiţa**.

sugíu, sugiuri n. (pop.) panariţiu: *băi locale ... se pot face la degetele cu sugiuri*. VOIC. [Et. nec.].

sugiúc, sugiucuri n. **1.** (înv.) un fel de cîrnat (mic), preparat din carne de oaie sau de vacă, bine condimentat, uscat şi afumat; ghiudem; **2.** bigi-bigi; **3.** preparat de cofetărie făcut din nuci înşirate pe o sfoară, acoperite cu un amestec de must fiert cu făină sau cu magiun. [Din turc. ***sucuk*** „cîrnat"].

súgnă f. v. **sucnă**.

sugníţă f. v. **sucniţă**.

sugrumă, sugrúm vb. **1.** (tr.) a strînge pe cineva de gît, omorîndu-l prin sufocare; a gîtui, a strangula, a suguşa: *nebunul a voit să-l sugrume*. CAR.; **2.** (tr.) a apăsa tare trupul cuiva (pînă la sufocare): *simţea o mînă grea cum îi apasă pieptul şi-o sugrumă*. COŞB.; (fig.) *flul ... se zbate şi strigă, sugrumat între două stînci uriaşe*. VLAH.; **3.** (tr.) a strînge prea tare, a incomoda, împiedicînd mişcările sau respiraţia: *centura îi sugruma mijlocul*; **4.** (tr. şi refl.) a (se) asfixia, a (se) înăbuşi, a (se) sufoca: *fumul mă îneca şi mă sugruma*. ST.; **5.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) sufoca de emoţie, de mînie etc.: *se trezea în toiul nopţii sugrumat de spaime*. GHEŢIE; **6.** (fig.; tr.) a înăbuşi, a reprima o acţiune, o manifestare etc.; a lichida: *o să puie şi tunurile în bătaie ca să sugrume lupta sfîntă pe care au glorificat-o pînă ieri*. REBR.; **7.** (refl.) a se îngusta brusc; a se gîtui: *un golf adînc intra în inima uscatului, sugrumînd insula la mijloc*. TUD. [***Su***(***b***)[1] + ***gruma***(***z***)].

sugrumáre, sugrumări f. **1.** acţiunea de a (se) sugruma; **2.** gîtuire, strangulare: *a poruncit ... sugrumarea prea iubitului său Mustafa*. SAD.; **3.** înăbuşire, sufocare, asfixiere: *horcăia în sugrumări scurte*. CĂL.; **4.** (fig.) reprimare; lichidare: *suprimarea juriului, sugrumarea presei, ... iată ... aspiraţiunile partidului zis al ordinei*. GHICA. [V. ***sugruma***].

sugrumát, ~ţi, sugrumată, ~e a. **1.** strîns de gît, ucis prin sufocare; gîtuit, strangulat: *sfîntul Isihie sugrumat s-au săvîrşit*. DOS.; (fig.) *să fac cîte-o duzină de ode sugrumate*. ALEX.; **2.** (fig.) înăbuşit: *emoţie sugrumată*. CĂL.; **3.** (fig.) cu vocea, cu glasul alterat, înăbuşit de emoţie, de spaimă etc.: *avea un ţipet zugrumat*. SAD. [V. ***sugruma***].

sugrumătór, ~i, sugrămătoáre a. **1.** care sugrumă; care omoară prin sufocare: *în care gaură te poţi apăra de sugrumătoarea-i gheară!* BOLLIAC; **2.** asfixiant, înăbuşitor, înecăcios, sufocant: *zăpuşeala plutea în văzduh, grea şi sugrumătoare*. REBR.; **3.** (fig.) copleşitor, sufocant: *se simţi dintr-o dată descătuşat din îmbrăţişarea sugrumătoare a*

S

spaimei. GHEȚIE; *tot mai strîns m-a-ncolăcit un vrej de tristețe sugrumătoare.* VOIC. [***Sugruma*** + ***-ător***].

sugrumátúră, sugrumături f. parte îngustă, mai subțiată a unui obiect; loc unde se produce o îngustare; gîtuitură: *își lărgește numaidecît albia ..., după care se gîtuie din nou, alcătuind între cele două sugrumături o bulboană.* VOIC. [***Sugruma*** + ***-ătură***].

sugușá, sugúș vb. (tr.) **1.** (înv. și reg.) a sugruma, a gîtui: (fig.) *pururea foamea-l sugușă.* B.-DEL.; **2.** (fig.; înv.) a trata cu asprime: *nu sugușa pre el.* PALIA. [***Su(b)***-[2] + ***gușă*** „a strînge de sub gușă"].

sugușát[1], ~ți, sugușată, ~e a. (înv.; rar; despre ființe) sugrumat. [V. ***sugușa***].

sugușát[2] n. (reg.) rupere, sfîșiere a gîtului cu colții: *se lăsă de sugușatul găinilor.* PR. [V. ***sugușa***].

suhăc n. v. **suvac.**

suhár, suhari m. (reg.) pesmecior de calitate inferioară (pentru soldați); soharici. [Din sb., ucr. ***suhar***].

suhát, suhaturi n. **1.** (pop.) loc de pășunat; izlaz (pe lîngă ape, în locuri mocirloase); pășune: *sînt vreo cinci-șase zile de cînd a fost să ducă vițeii la suhat.* CR.; *văcăria lui păștea în suhaturi.* GAL.; **2.** (înv.) pășunat; **3.** plată care se percepea pentru pășunat; **4.** (înv. și reg.) loc de odihnă, popas (plătit) pentru vite și care; **5.** (reg.) apă puțin adîncă (unde se adapă vitele): *s-a dus cu căruța la suhat să se scalde.* POP. [Din bulg., sb. ***suvat*** „pășune la munte"].

suhărie f. v. **șuhărie.**

suhățíe, suhățli f. (reg.) pășunat; izlaz: *are-o herghelie la păscut, la suhăție.* POP. [***Suhat*** + ***-ie***].

suí, sui vb. **1.** (refl. și intr.) a (se) îndrepta spre un loc mai înalt; a merge în sus, la deal; a (se) urca: *împăratul cuceritor se suise în munte pînă la o populație blîndă, care trăia după legea iubirii.* SAD.; (tr.) *ia mai dă-te și d-ta oleacă pe jos, pîn-om sui dealul.* CR.; **2.** (refl. și intr.) a (se) așeza pe un loc mai ridicat; a (se) cățăra, a (se) urca; a (se) ridica: *suindu-se iarăși în strană, se întoarnă către boieri și zise ...* NEGR.; (tr.) *de amu să suim oile la munte.* VLAH.; **a (se) sui călare** (sau **pe cal, în șa etc.**), a încăleca: *apoi călare suia și voios se întorna.* POP.; **a (se) sui în scaun** (sau **pe tron**), a prelua sau a da cuiva domnia: *în locul lui se sui pe tron Ștefan.* NEGR.; *mîne sui în scaunul Moldovei pe Bogdan.* DELAVR.; **a (i) se sui în cap**, a abuza de bunătatea, de răbdarea cuiva; **s-a suit** (sau **s-a urcat**) **scroafa în copac**, v. **scroafă**; **3.** (p. ext.; refl. și intr.) a (se) urca undeva, pășind pe treptele unei scări: *mă suii în pod îndată.* POP.; (tr.) *sui scara pavilionului și intră înlăuntru.* FIL.; (fig.) *începînd la talpa însăși a mulțimii omenești și suind în susul scării pîn' la frunțile crăiești, de a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciți.* EM.; **4.** (refl. și intr.) a (se) urca într-un mijloc de transport; a călători cu un mijloc de transport: *a trebuit să mă sui într-un personal pe la miezul nopții.* EL.; **5.** (p. anal.; refl. și intr.) a ajunge la un anumit nivel, la o anumită valoare (măsurînd, indicînd temperatură, presiune etc.); a se ridica: *mercurul termometrului a suit astăzi pînă la 40°C;* **a i se sui cuiva sîngele în obraz** (sau **în obraji, la cap**), a se înroși la față (de rușine, de mînie etc.): *tot sîngele i se suise în obraz de mînie.* ZAMF.; (pop. și fam.) **a i se sui cuiva băutura, vinul etc. la** (sau **în**) **cap** (ori **la creier**), a se ameți de băutură; a se îmbăta: *cînd gazul berei s-a suit la creier, atunci s-auzi planuri politice, financiare și administrative.* GHICA; **a i se sui** (**fumurile**) **la cap**, a deveni încrezut, plin de sine: *ți s-au suit fumurile la cap; vrei să înveți carte.* ST.; **6.** (refl. și intr.) a (se) înălța, a (se) ridica în aer, în văzduh: *ia buzduganul de coadă și, cînd îl zvîrle, se suie așa de tare, de nu se mai vede.* CR.; **a i se sui cuiva părul în vîrful capului**, a se speria, a se îngrozi; **7.** (relig.; refl. și intr.) a (se) înălța la cer, în rai: *și se sui în ceri și șade-n dreapta tatălui.* PALIA; (rar; tr.) **a sui pe cineva** (sau **ceva**) **în slavă**, a slăvi; **8.** (fig.; refl. și intr.) a emite sunete (muzicale) tot mai înalte; a ridica: *că deloc nu suie bine, că glasul ei prea lung ține, filomelii tot zicea.* ALEX.; **9.** (fig.; tr., intr. și refl.) a-și face o situație mai bună, a ajunge la putere; a avansa; a se ridica: *lumea asta e pe dos, toate merg cu capu-n jos ..., puțini suie, mulți coboară.* CR.; *nu-i greu să sui în sus, îi greu să te ții acolo.* Z.; **10.** (fig.; înv.; refl. pas.) a se scumpi: *pînea să mai sui cu prețul.* NEC.; **11.** (fig.; refl. pas.) a ajunge, a se ridica (pînă) la ...; a se mări, a se urca: *prețul creditului scade cînd valoarea banilor să suie.* GHICA. [Lat. ***subire***].

suián, suiane n. (reg.) **1.** căruță ușoară (trasă de un cal); **2.** cantitate care încape într-o asemenea căruță: *un suian de coceni*; (și: **șuian**). [Et. nec.; cf. ***sui***].

suicíd n. (livr.) sinucidere: *fără table, viața la țară duce la suicid.* ZAMF. // m. (pl. **suicizi**) sinucigaș. [Din fr. ***suicide***].

suicidár, ~i, suicidară, ~e a. **1.** (adesea subst.) care pare predispus la sinucidere: *comportament suicidar;* **2.** (fig.) care poate duce la eșec, la faliment; sinucigaș: *un proiect sinucidar.* [Din fr. ***suicidaire***].

suíde f. (pl.) subfamilie de paricopitate cuprinzînd mai multe genuri și specii de porci sălbatici, precum și porcii domestici proveniți din aceștia (ex.: mistrețul, porcul african cu negi etc.) [Din fr. ***suidés***].

sui-géneris a. unic în felul său; original, particular: *Renașterea ne apare ... ca o epocă sui-generis.* BL. [Cuv. lat.].

suíne f. pl. porcine. [Din lat. ***suinus***].

suíre, suiri f. acțiunea de a (se) sui și rezultatul ei; suit[2], urcare, ridicare; **suire pe tron,** preluare a domniei; învestire, înscăunare: *să înștiințeze ... pe toți împărații despre suirea sa pe tron.* CAR. [V. ***sui***].

suíș, suișuri n. **1.** urcare, suire (spre sau pe un loc înalt): *greu e suișul, frate!* AL.; **2.** loc înclinat; povîrniș, pantă, coastă, clină: *pe coasta unui deal cu suiș blînd, se înălța silueta bizară a sondei.* GHEȚIE; **3.** (înv. și pop.) vîrf: *cam tîrîș, cam grăpiș, ajunse la suiș.* PANN; **4.** (fig.) ridicare, ajungere la o situație materială, socială (mai) bună; avansare: *orb norocul la suiș și lunecos la o stare pe loc.* COSTIN. [***Sui*** + ***-iș***].

suít[1], ~ți, suită, ~e a. (înv.; rar) crescut: *un impozit vamal suit.* GHICA. [V. ***sui***].

suít[2] n. **1.** faptul de a (se) sui; suire; **2.** urcare, suire (către sau pe un loc înalt); suiș: *cînd am văzut încîntătoarea priveală ..., am uitat toată osteneala suitului.* NEGR.; **3.** cățărare, urcare: *scăpă ... de suitul în copaci.* ISP.; **4.** acțiunea de a transporta ceva într-un loc ridicat; urcat: *suitul sacilor în pod.* [V. ***sui***].

suitár m. v. **soitar.**

suítă, suite f. **1.** alai care însoțește pe cineva important (un rege, un demnitar, o personalitate); escortă: *suveranii cobor din vagon cu suita.* CAR.; *cupeul era urmat de vreo șase alte trăsuri în care se găsea suita episcopului.* REBR.; **2.** ciclu de piese muzicale (cu caracter de dans) scrise în aceeași tonalitate, dar contrastante prin caracter și mișcare; **3.** înlănțuire de evenimente, de fapte, de idei etc. care se succed; serie, șir: *volumul rememora suita episodelor din închisoare;* **4.** continuitate, înlănțuire; urmare: *îi admiram suita logică a ideilor.* [Din fr. ***suite***].

suitór, ~i, suitoáre a. **1.** care suie; ascendent: *pantă suitoare;* **2.** agățător: *fațadele ... erau acoperite pînă la streașină cu plante suitoare: trandafiri, glicină, iederă.* GHICA; **3.** cu intonație crescîndă; ascendent: *de ce dorm îngrămădite între galbenele file iambii suitori, troheii, săltărețele dactile.* EM. // m. (înv.; mai ales la pl.) rudă în linie ascendentă: *pe vremea strămoșului nostru Traian și suitorii lui.* RUSSO; (adj.) *rudenii suitoare.* // f. (pl. **suitori**) comunicație între două orizonturi dintr-o mină, care nu este echipată cu mijloace mecanice de transport, servind la circulația personalului, la transportul materialului etc.: *prăbușirea s-a produs la capătul galeriei principale ..., lîngă suitoarea dinspre abataj.* GHEȚIE. [***Sui*** + ***-tor***].

suiulgibașá, suiulgibașale f. (înv.) șeful suiulgiilor; (scris și *suiulgi-baș*a). [Din turc. ***suy oclu başı***].

suiulgíu, suiulgii m. (înv.) persoană care se ocupa cu săparea fîntînilor, cu instalarea și întreținerea conductelor de apă sau a cișmelelor ori cu aprovizionarea cu apă a populației; fîntînar, puțar; sacagiu: *apa se aducea înainte pe țevi de către suiulgii.* [Din turc. ***suyolcu***].

suivántă, suivante f. (rar) damă de companie: *eram la o masă ... cu un fel de suivantă a ei.* VINEA. [Din fr. ***suivante***].

sujét n. v. **subiect.**

sul, suluri n. **1.** cilindru de lemn, de metal etc. care se poate roti în jurul axei sale, avînd diferite întrebuințări; (p. ext.) (parte de) obiect, unealtă asemănătoare cu acesta; **2.** (spec.) cilindru pe care se înfășoară urzeala (sulul dinapoi) sau țesătura rezultată (sulul dinainte) la războiul de țesut; (p. ext.) cantitate de țesătură înfășurată pe un asemenea cilindru: *să urzesc, să pui pe sul, să țes, să nălbesc.* DELAVR.; *am țesut un sul de pînză.* SOR.; (fam.) **cu** (sau **prin**) **un sul subțire**, v. **subțire**; **3.** bară folosită la exercițiile de gimnastică; **4.** (reg.) cerbice (la jug); **5.** pernă în formă de cilindru care se pune la căpătîiul canapelei, al patului sau pe pervazul unei ferestre, în dreptul unei uși, pentru a împiedica pătrunderea frigului; **6.** bucată de material flexibil (țesătură, hîrtie etc.), înfășurată în formă de cilindru: *patruzeci de sfinți zugrăviți ... desfășurînd fiecare suluri de pergament cu litere îmbîrligate.* CĂRT.; **a face** (sau **a strînge etc.**) **ceva sul**, a înfășura în formă de cilindru: *spală cele două petece de curea crudă ..., le face sul.* CAR.; **7.** (fig.) coloană de fum, de praf etc. (care se înalță); trombă: *suflînd o dată din nări, s-au făcut ca două suluri de foc.* CR.; **8.** (fig.) val de apă, de frunze uscate etc. rostogolit de vînt: *un vînt ușor suspina ...; prin iarba uscată treceau suluri de frunze.* SAD.; **9.** (fig.) fascicul de lumină, de raze etc.: *un sul de raze străbătuse prin geam.* VLAH. [Lat. ****sub(u)lum*** (=***insubulum*** „sulul stativelor")].

sulác, sulace n. **1.** suvac; **2.** varietate de crap de formă alungită (asemenea unei sule); crap sulatic, sulinar, sulă (*Cyprinus carpio hungaricus*); **3.** (pop.) penis (mai ales la animale): *un gîrbăcel că scotea și pe roibu l-atingea la vîrfu sulacului.* POP. [***Sulă*** + ***-ac***; cf. ***suvac***].

sulár, sulari m. (iht.) **1.** (pop.) fusar (*Aspro streber*); **2.** (reg.) boiștean (*Phoxinus phoxinus*). [***Sulă*** + ***-ar***].

sulátic, ~ci, sulatică, ~ce a. (pop.) **1.** țuguiat: *căpiță sulatică*; **2.** lung și subțire; lunguieț: *o jivină sulatică*; (iht.) **crap sulatic**, sulac (*Cyprinus carpio hungaricus*). [***Sulă*** + ***-ac***].

súlă, sule f. **1.** unealtă formată dintr-o tijă de oțel ascuțită, fixată într-un mîner, folosită mai ales de cizmari la găurit pielea, talpa etc.: *ace, sule, clește ... tot ce trebuie unui ciubotar.* CR.; (pop. și fam.) **a pune** (sau **a băga**) **cuiva sula în coastă** (sau **coaste**), a sili pe cineva să facă ceva: *dacă îi pui sula în coaste să muncească, n-are încotro.* ST.; (pop.) **sula și căciula**, foarte sărac: *sînt golan, precum mă vezi: sula și căciula.* ISP.; (pop. și fam.) **(a confunda** sau **ce are a face, ce legătură are) sula cu prefectura**, se spune cînd două situații, două lucruri n-au nimic comun, n-au nici o legătură între ele; **2.** (pop. și fam.) penis: *prezervative ...*

S

care se spărgeau întotdeauna în timpul folosirii, răsucindu-se ca niște inele dureroase la baza sulelor viguroase. CĂRT.; **3.** pește necomestibil de mare sau de apă dulce, cu corpul subțire și alungit; undrea (*Syngnatus nigrolineatus*); **4.** (iht.; reg.) pietrar (*Aspro zingel*); **5.** (iht.; reg.) fusar (*Aspro streber*); **6.** (iht.; pop.) sulac (*Cyprinus carpio hungaricus*). [Lat. *subula*].

suicínă f. v. sulfină.

suleáged a. v. suleget.

suléget, ~ți, sulegetă, ~e a. (înv. și reg.) subțire (și lung), zvelt; (p. ext.) delicat, gingaș: *chipul trupului ... suleaged, albineț, galben.* DOS.; *turnul suleget se înalță feciorelnic.* BL.; (și: (înv.) **suleaged**). [Et. nec.; cf. lat. **sublicidus* (=*sublica*)].

sulemeneálă f. v. sulimeneală.

sulemení vb. v. sulimeni.

sulemenít a. v. sulimenit.

suléte, suleți m. (pop.) **1.** carîmb (la loitra carului sau a căruței); **2.** cerbice (la jug). [*Sul* + *-ete*].

sulf[1] n. metaloid de culoare galbenă, cu miros pătrunzător, prezent în natură în stare nativă sau în combinații, întrebuințat la fabricarea unor coloranți, în industria cauciucului, în farmacie etc.; pucioasă; **floare de sulf**, sulf sub formă de pulbere fină; (și: (înv. și reg.) **sulfur**). [Din fr. *sulf*, lat. *sulphur*].

sulf[2]**, sulfuri** n. (înv.) înțelegere; (spec.) pace. [Din turc. *sulh*].

sulfamídă, sulfamide f. medicament sub formă de pastile, de soluție injectabilă sau de pulbere, cu acțiune antimicrobiană, folosit pentru combaterea infecțiilor, în tratamentul pneumoniilor, meningitelor, antraxului, colibacilozei etc.; **sulfamide hipoglicemiante**, substanțe asemănătoare cu acest medicament, utilizate în tratamentul diabetului zaharat. [Din fr. *sulfamide*, germ. *Sulfamid*].

sulfamidoterapíe, sulfamidoterapii f. tratament cu sulfamide împotriva infecțiilor. [Din fr. *sulfamidothérapie*].

sulfanilamídă, sulfanilamide f. sulfamidă simplă folosită local în tratamentul plăgilor infectate. [Din fr. *sulfanilamide*].

sulfanílic, sulfanilici a. **acid sulfanilic**, substanță solidă, cristalină, incoloră, folosită în industria coloranților, la fabricarea unor medicamente etc. [Din fr. *sulfanilique*].

sulfát, sulfați m. sare a acidului sulfuric; **sulfat de cupru**, sare cristalină, solubilă în apă, întrebuințată în agricultură pentru combaterea paraziților; piatră vînătă; **sulfat de magneziu**, sare cristalină, incoloră, solubilă în apă, cu gust amar, folosită ca purgativ, la fabricarea explozivilor etc.; sare amară: *doctorul ... îi va injecta papaverină și sulfat de magneziu și-i va lăsa sînge.* GHEȚIE; **sulfat acid**, sare a acidului sulfuric rezultată prin combinarea mai multor echivalenți de acid la un echivalent de bază; bisulfat; **sulfat de bariu**, sare sub formă de pulbere albă, insolubilă în apă și în acizi diluați, întrebuințată în industria hîrtiei, cauciucului, ca substanță de contrast în examenele radiologice ale tubului digestiv; alb de barită; **sulfat de calciu**, sare cristalină, greu solubilă în apă, care se găsește în stare naturală ca anhidrid de ghips; **sulfat de aluminiu și de potasiu**, alaun, piatră-acră; **sulfat de fier**, calaican; **sulfat de sodiu**, sare cristalină, solubilă în apă, prezentă în apa de mare, folosită în industria sticlei, în vopsitorie, în farmacie etc.; mirabilit. [Din fr. *sulfate*].

sulfatá, sulfatez vb. **1.** (tr.) a trata semințe, plante sau butoaie pentru vin cu o soluție de sulfat de cupru, pentru a combate paraziții; **2.** (refl.; despre plăcile acumulatoarelor electrice) a se acoperi cu un strat de sulfat de plumb (împiedicînd funcționarea normală a acumulatorului); **3.** (tr.) a înmuia materiale, substanțe într-o baie de sulfat metalic, în vederea conservării. [Din fr. *sulfater*].

sulfatáj, sulfataje n. sulfatare. [Din fr. *sulfatage*].

sulfatárā f. v. solfatară.

sulfatáre, sulfatări f. acțiunea de a (se) sulfata și rezultatul ei; sulfataj. [V. *sulfata*].

sulfatát, ~ți, sulfatată, ~e a. **1.** care conține sulfat de cupru: *apă sulfatată;* **2.** (despre plante, semințe) tratat cu o soluție de sulfat de cupru pentru a combate paraziții; **3.** (despre ape minerale) care conține sulfați ai sulfului[1]. [V. *sulfata*].

sulfatázā, sulfataze f. enzimă din grupul hidrolazelor, prezentă în toate organele corpului animalelor, în special în rinichi, cu rolul de a cataliza hidroliza esterilor sulfurici și de a scinda produsele finale de metabolism. [Din fr. *sulfatase*].

sulfatiazól n. sulfamidă cu spectru larg antimicrobian, sub formă de pulbere inodoră, insipidă, puțin solubilă în alcool și apă. [Din germ. *Sulfathiazol*].

sulfatídă, sulfatide f. lipidă complexă cu conținut de sulf[1]. [De la *sulfat*].

sulfatizáre f. procedeu de îndepărtare a sulfului[1] din minereuri sulfuroase prin încălzire oxidantă. [De la *sulfat*].

sulfhídric, sulfhidrici a. **acid sulfhidric**, hidrogen sulfurat. [Din fr. *sulfhydrique*].

sulfínă, sulfine f. numele mai multor plante melifere, furajere și medicinale din familia leguminoaselor, cu flori plăcut mirositoare, grupate în ciorchini: **a)** (și **sulfină galbenă**) plantă cu frunze trifoliate, cu flori galbene, parfumate, folosită în farmacie, în cosmetică și împotriva moliilor; molotru galben (*Melilotus officinalis*); **b)** (și **sulfină albă**) plantă cu frunze trifoliate, cu flori albe, mirositoare, folosită împotriva moliilor și în farmacie (*Melilotus albus*); **c)** (și **sulfină albastră**) plantă cu flori parfumate, albastre; schinduc (*Trigonella caerulea*): *cercetam o tufă de sulcină a cărei mireasmă caldă plutea în aerul neclintit.* SAD.; (și: (pop.) **sulcină**). [Lat. **sulfina* (=*sulphur*)].

sulfít, sulfiți m. sare a acidului sulfuros. [Din fr. *sulfite*].

sulfitá, sulfitez vb. (tr.) **1.** a trata cu bioxid de sulf vinuri, sucuri etc. sau recipientele în care acestea urmează să fie păstrate, în scopul dezinfectării, al conservării, al decolorării etc.; **2.** a trata cu sulfiți de sodiu unele extracte vegetale tanante pentru a le mări solubilitatea. [Din fr. *sulfiter*].

sulfitáj, sulfitaje n. sulfitare. [Din fr. *sulfitage*].

sulfitáre, sulfitări f. acțiunea de a sulfita și rezultatul ei; sulfitaj. [V. *sulfita*].

sulfitát, ~ți, sulfitată, ~e a. care a fost supus operației de sulfitare: *extracte sulfitate.* [V. *sulfita*].

sulfític, ~ci, sulfitică, ~ce a. **leșie sulfitică**, reziduu lichid cu conținut de lignină, zaharide, acid sulfuros etc., folosit la fabricarea unor produse. [Din fr. *sulfitique*].

sulfizá, sulfizez vb. (tr.) a trata termochimic piesele de oțel sau de fontă pentru a le îmbogăți cu (azot și cu) sulf straturile superficiale și a le mări astfel rezistența la uzură. [*Sulf* + *-iza*].

sulfizáre, sulfizări f. acțiunea de a sulfiza și rezultatul ei. [V. *sulfiza*].

sulfizát, ~ți, sulfizată, ~e a. care a suferit operația de sulfizare. [V. *sulfiza*].

sulfocarbonísm n. intoxicație cu sulfură de carbon. [Din fr. *sulfocarbonisme*].

sulfocianúră f. cianură de sulf; rodanură, tiocianat. [Din fr. *sulfocyanure*].

sulfónă f. denumire generică pentru o serie de compuși înrudiți cu sulfamida, utilizați în tratamentul leprei. [Din fr. *sulfone*].

súlfur n. v. sulf[1].

sulfurá, sulfurez vb. (tr.) **1.** a trata boabele de cereale, de mazăre, de fasole etc. (depozitate) cu sulfură de carbon pentru a distruge dăunătorii; **2.** a injecta în sol sulfură de carbon pentru a distruge larvele și insectele vătămătoare; **3.** a stropi cu pulbere de sulf plantele bolnave de făinare. [Din fr. *sulfurer*].

sulfuráj, sulfuraje n. sulfurare. [Din fr. *sulfurage*].

sulfuráre, sulfurări f. acțiunea de a sulfura și rezultatul ei; sulfuraj. [V. *sulfura*].

sulfurát, ~ți, sulfurată, ~e a. (despre substanțe, minerale etc.) care conține sulf[1]; combinat cu sulf; **hidrogen sulfurat**, combinație a sulfului cu hidrogenul, sub formă de gaz toxic, incolor, cu miros neplăcut (de ouă stricate), solubil, folosit ca reactiv în chimia analitică; acid sulfhidric. [V. *sulfura*].

sulfúră, sulfuri f. compus al sulfului[1] cu un metal, cu un metaloid sau cu un radical organic, cu largi întrebuințări în industrie; **sulfură de carbon**, lichid incolor, foarte volatil și inflamabil, întrebuințat la fabricarea mătăsii artificiale, a unor insecticide, ca dizolvant etc.; bisulfură de carbon; **sulfură de fier**, pirită; **sulfură de plumb**, galenă; **sulfură de zinc**, blendă. [Din fr. *sulfure*].

sulfúric, ~ci, sulfurică, ~ce a. **1.** (despre substanțe, elemente chimice etc.) combinat sau compus cu sulf[1]; **acid sulfuric**, acid oxigenat al sulfului, sub formă de lichid uleios, incolor, inodor, cu gust acrișor, toxic, foarte corosiv, având o largă întrebuințare în industrie; vitriol: *nu este fabricație mai bună în care acidul sulfuric (vitriolul) să nu intre ca ingredient sau ca reactiv.* GHICA; **2.** (rar) sulfuros: *mirosul de mineral ... plutea peste tot, umed, sulfuric.* AG.; *băi sulfurice.* [Din fr. *sulfurique*].

sulfurizá, sulfurizez vb. (tr.) a supune unei sulfurizări. [Din fr. *sulfuriser*].

sulfurizáre, sulfurizări f. operație de dezinfectare, de dezinsecție sau de deratizare cu bioxid de sulf gazos. [V. *sulfuriza*].

sulfurós, ~și, sulfuroásă, ~e a. **1.** (despre substanțe chimice) care aparține grupului compușilor oxigenați ai sulfului; **acid sulfuros**, acid oxigenat al sulfului, obținut prin dizolvarea în apă a bioxidului de sulf, întrebuințat ca decolorant, conservant pentru fructe etc.; **2.** care conține sulf; care ține de natura sulfului; care degajă sulf; sulfuric, pucios: *aerul e sănătos, deși-i cam sulfuros.* AL.; *apă sulfuroasă.* [Din fr. *sulfureux*].

súlger m. v. sluger.

súlgiu, sulgiuri n. dare percepută în țările române pe vite sau pe oi tăiate ori pentru vacile cu lapte: *sulgiul pe vaci, goștina pe oi, desetina pe stupi.* [Et. nec.; cf. *sulger*].

sulhár, sulhari m. (reg.) trunchi de copac subțire, lung, drept, curățat de crengi, având diverse întrebuințări: *moș Nichifor ... taie un sulhari de fag.* CR. [Et. nec.; cf. *sîlhă*].

sulicioáră, sulicioare f. **1.** diminutiv al lui suliță: *să vă armați pe la brîne cu pistoale ..., la picior cu sulicioare, c-o să facem vînătoare.* POP.; **2.** (pop.) bețișor împodobit cu stafide, smochine etc. purtat în cortegiul înmormîntării; **3.** (bot.) sulițică (*Dorycnium herbaceum*). [*Suliță* + *-ioară*].

sulimán, sulimanuri n. **1.** (înv. și pop.) fard, sulimeneală: *vinde și suliman și cana de păr.* CAR.; **a (se) da cu suliman**, a (se) farda: *de n-ai da cu suliman, nu ți-ar face pielea un ban.* POP.; **2.** (înv.; și **piatra sulimanului**) cinabru; (spec.) culoare roșie obținută din cinabru și folosită la prepararea vopselelor: *piatră vînătă, piatra sulimanului sau piatra*

S

bună de făcut alifie de obraz. CR.; **3.** plantă erbacee lînos-păroasă din familia labiatelor, cu frunzele ovate, dințate, cu flori albastre, albe sau roz (*Ajuga genevensis*). [Din turc. ***sülümen*** „arsenic"].

sulimeneálă, sulimeneli f. **1.** (pop. și fam.) fard, suliman: *își dă cu sulimeneală pe obraz*; (și: **sulemeneálă**). [***Sulimeni*** + *-eală*].

sulimení, sulimenesc vb. **1.** (înv. și pop.; refl.) a-și da cu suliman pe față; a se farda: *Silvia ... își pune alunele și se sulimenește.* NEGR.; **2.** (p. ext.; tr.) a mînji: *dumnealui zice că mă sulemenește cu chinoroz.* CAR.; **3.** (fam.; tr.) a (re)vopsi; a renova: *locuințe ieftine, sulemenite cu ardezie.* VINEA; (refl. pas.) *se mai vede cîte un palat vechi cu beciuri boltite ..., însă și acestea încep să se sulemeni și a se preface.* NEGR.; (și: **sulemení**). [De la ***suliman***].

sulimenire, sulimeniri f. acțiunea de a (se) sulimeni; sulimeneală. [V. ***sulimeni***].

sulimenít, ~ți, sulimenită, ~e a. (înv. și pop.) fardat: *purta o rochie de casă ... și era mai sulemenită ca oricînd.* GHEȚIE; (și: **sulemenit**). [V. ***sulimeni***].

sulinár, sulinare n. **1.** (înv. și reg.) tub de canal (din lemn) pentru scurgerea apei; țurloi: *ducîndu-se apa pre sulinare în cetate.* VARL.; **2.** (înv. și reg.) (trunchi de) copac înalt, subțire și drept; **3.** (reg.) lemn gros, drept; (p. ext.) carîmb (la loitra carului sau a căruței); **4.** (reg.) fiecare dintre cele două săgeți de pe coama caselor țărănești; suliță. // m. (pl. **sulinari**) (iht.; reg.) sulac (*Cyprimus carpio hungaricus*); (și: (înv. și reg.) **sulunar**). [Din bulg. ***sulinar***, gr. mod. ***solinári***].

sulínă, suline f. (bot.; reg.) cornac (*Trapa natans*). [Et. nec.; cf. ***ciulină***].

suliță, sulițez vb. (reg.; tr.) a trage, a împunge cu suliță: *din suliți oi suliță.* POP. [De la ***suliță***].

sulițắr, sulițắri m. sulițaș: *pedestrimea aleasă a secuilor ce purta numirea de ... sulițari.* BĂLC.; *Basarabii ... duseseră pe aceleași locuri pîlcurile de poterași, de sulițari, de roșiori ... întru apărarea pămîntului strămoșesc.* ZAMF. [***Suliță*** + *-ar*].

sulițắș, sulițắși m. ostaș înarmat cu suliță, în vechea organizare a armatei; (la pl.) corp de slujitori înarmați cu sulițe; lăncier, sulițar: *a încălecat alaiul; au trecut înainte sulițașii.* SAD. [***Suliță*** + *-aș*].

sulițắt, ~ți, sulițắtă, ~e a. (rar) în formă de suliță: *frunze sulițate.* [V. ***suliță***].

súliță, suliță f. **1.** veche armă de atac, formată dintr-o vergea lungă de lemn prevăzută cu un vîrf ascuțit de fier, folosită mai ales de trupele de cavalerie; lance: *românii ... se slujeau mai bucuros cu sabia și suliță, mai cu seamă călărimea lor.* BĂLC.; **cît ajungi cu suliță** sau **la o azvîrlitură de suliță**, foarte aproape: *satul era la o azvîrlitură de suliță.* BL.; **2.** (fig.) vorbă, aluzie înțepătoare la adresa cuiva; ironie, înțepătură: *n-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliți în aplauzele grele a canaliei de uliți?* EM.; **3.** (sport) instrument folosit în probele de aruncări, format dintr-o prăjină lungă de lemn sau de metal, cu un vîrf metalic ascuțit și cu un manșon în jurul centrului de greutate; (p. ext.) probă sportivă practicată cu acest instrument; **4.** (pop.) unitate de măsură a timpului (a momentului zilei sau al nopții), egală cu aproximativ o oră și jumătate, calculată după distanța parcursă de un astru (de obicei Soarele sau Luna), de la punctul de pe orizont de unde a răsărit pînă la acela unde apune: *soarele e de trei suliți pe cer ..., la noi sînt zece ore.* VLAH.; **5.** (fig.) rază luminoasă a unui corp ceresc sau a unei surse de lumină; săgeată: *dintr-o lampă electrică de buzunar țîșni o suliță de lumină albă.* REBR.; **6.** (reg.) săgeată pe coama caselor țărănești; sulinar. [Din sl. ***sulica***].

sulițícă, sulițíele f. plantă erbacee din familia leguminoaselor, lemnoasă la bază, cu frunze sesile, păroase, cu flori albe, dispuse în capitule bogate; sulicioară (*Dorycnium herbaceum*). [***Suliță*** + *-ică*].

sulky [sálchi] n. trăsură ușoară, pe două roți, utilizată în cursele de trap. [Cuv. engl.].

sultán, sultani m. titlu dat suveranilor din Imperiul otoman și din alte țări musulmane; persoană purtînd acest titlu; padișah: *un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă.* EM.; *se crede sultan, să te țină închisă în casă?* PR. // n. **sultan-mezat**, licitație specială care avea loc în divanul țării; cochii-vechi: *moșiile, viile și casele dumitale s-au vîndut la sultan-mezat.* FIL. [Din turc. ***sultan***].

sultanát, sultanate n. **1.** stat monarhic condus de un sultan: *oștenii acestia ai prorocului ... așezaseră sultanat la Adrianopol.* SAD.; **2.** (rar) demnitatea, rangul de sultan: (fig.) *unii... practicau un soi de sultanat profesional, bazat pe întreținerea unei camarile academice.* PATAP. [Din fr. ***sultanat***].

sultánă, sultane f. titlu dat soției sau fiicei sultanului; persoană purtînd acest titlu: *o sultană jună se uita pe mare de la o fereastră din al ei serai.* BOL.; **sultană-validea** sau **validea-sultană**, (titlu purtat de) mama sultanului: *dorințele sultanei-validea și ale lui cîzlar-agasi fost-au ele vreodată neîmplinite?* FIL. [Din turc. ***sultaná***].

sultanín, ~i, sultanínă, ~e a. (înv.) de cea mai bună calitate; imperial: *stafide, bame sultanine.* // f. (rar) soi de viță de vie cu boabe (negre) fără semințe, cultivat pentru producerea stafidelor. // m. veche monedă turcească de aur; galben sultănesc: *tributul trebuie să fie 10 000 galbeni sultanini cu pecetea noastră.* FIL. [Din turc. ***sültani***, fr. ***sultanine***, germ. ***Sultanine***].

súltă, sulte f. (jur.) sumă de bani reprezentînd diferența de valoare între două lucruri care se schimbă între ele ori între valoarea părții ce i se cuvine unui moștenitor și aceea care se atribuie cu ocazia împărțelii. [Din fr. ***soulte***].

sultánésc, ~ști, sultăneáscă, ~ești a. care aparține sultanului, referitor la sultan: *întru a noastră sultănească prea înălțată curte.* N.COSTIN. [***Sultan*** + *-esc*].

sultánică, sultánele f. **1.** (bot.; pop.; la pl.) condurul-doamnei (*Tropaeolum majus*); **2.** (reg.; mai ales artic.) numele unui dans popular în care flăcăii formează o horă separat, iar fetele intră două cîte două, dansînd perechi; melodia acestui dans. [***Sultan*** + *-ică*].

sulumínă, sulumine f. (bot.; pop.) filimică (*Calendula officinalis*): *a intrat moartea-n grădină și s-a pus pe-o sulumină.* POP. [Cf. rus. ***solomina***].

sulunár n. v. **sulinar**.

sumá, sumez vb. (rar; tr.) a aduna (cifre); a totaliza; a sumarisi; a calcula limita unei serii convergente. [Din fr. ***sommer*** (după *sumă*)].

sumábilă, sumabile a. (mat.) **1.** (despre o funcție) integrabil; **2.** (despre o serie) convergentă. [Din fr. ***sommable*** (după *sumă*)].

sumác, sumaci m. arbust exotic din regiunea mediteraneană și din vestul Asiei, cu ramuri păroase, cu flori albe în panicule, cu frunze compuse, bogate în substanțe tanante folosite în industria pielăriei, în medicină etc. (*Rhus coriaria*). // n. (pl. **sumacuri**) **1.** substanță tanantă extrasă din acest arbust; **2.** covor oriental cu o anumită țesătură și cu figuri sau desene geometrice de diferite culori. [Din turc. ***sumak***, fr. ***sumac***].

sumán, sumane n. **1.** haină țărănească lungă (pînă la genunchi) făcută din pănură, din postav gros (și bogat împodobită cu găitane); dulamă, zeghe: *eram om de omenie ... cu sucman, cu opinci, cu itari.* AL.; *săracul umilit și strîns la piept de sta să-i crape sumanul cel zdrențuit de pe dînsul.* ISP.; **2.** (și m., pl. **sumani**) dimie, pănură: *la Humulești ... se fac multe giguri de sumani.* CR.; *ei au porumb de măcinat, sumane de bătut.* VLAH.; (și: (înv. și pop.) **sucman**). [Din rus., ucr., bulg. ***sukman***].

sumăr, ~i, sumară, ~e a. (adesea adv.) **1.** (spus, expus, redat etc.) în puține vorbe; pe scurt, succint: *definiția este sumară, dar suficientă pentru a se înțelege ideea*; **2.** făcut în pripă; expeditiv; lipsit de exigență, fără pretenții; superficial: *pogromuri în Polonia, măceluri în Orientul Mijlociu, deportări și execuții sumare în Rusia.* GHEȚIE; **3.** care se face pe loc, fără formalități: *căpitanul execută sumar doi suspecți.* D.; **4.** (rar) simplu, simplist: *eram conduși de indivizi sumari, cu gîndire rudimentară*; (adv.) *un birou ... mobilat sumar.* GHEȚIE; **5.** care constă din articole de îmbrăcăminte (prea) puține, ușoare, strict necesare: *se proslăvea în cerdacul căsuței ... în vremea căldurilor celor mari ale verii, într-o îmbrăcăminte destul de sumară.* SAD.; (adv.) *cîteva fetișcane, înveșmîntate sumar, se luptau cu lenea.* ST. // n. **1.** rezumat (al unei scrieri, al unei dezbateri etc.); **2.** tabla de materii a unei cărți, a unei reviste etc.; cuprins: *cartea are un sumar foarte amănunțit.* [Din lat. ***summarius***, fr. ***sommaire***].

sumáre, sumări f. (livr.) acțiunea de a suma și rezultatul ei. [V. ***suma***].

sumarisí, sumarisesc vb. (înv.; tr.) a suma: *se prefăcu că scrie și sumarisește.* FIL. [***Sumă*** + *-arisi*].

sumatór, sumatoare n. dispozitiv la calculatoarele electronice care poate efectua operațiile de adunare și de scădere. [Din engl. ***summator***, fr. ***sommateur***].

sumáție, sumații f. apariție a unei reacții fiziologice într-un organism în urma mai multor excitații succesive; adiție latentă. [Din fr. ***sommation***, germ. ***Summation***].

súmă, sume f. **1.** rezultatul adunării unor numere sau al unor cantități de același fel; total: [polițele] *le-a primit ... scăzîndu-mi din sumele scrise în ele dobînda pe trei luni.* GHICA; **2.** cantitate totală; totalitate: *suma binelui în lume covîrșește suma răului.* BOL.; **3.** cantitate nedeterminată de bani: *ce sumă ai de gînd să plasezi în afacere?* GHEȚIE; **sumă asigurată**, sumă pe care o plătește asigurătorul ca despăgubire pentru riscurile asigurate; **a-și face suma**, a agonisi atît cît crede că îi este necesar, suficient; **4.** număr, cantitate (mare); grămadă, mulțime, sumedenie: *s-au strîns cîtăva somă de oști.* COSTIN; *a găsit într-un raft o sumă de cărți de teozofie, ocultism și yoga.* EL.; (și: (înv.) **somă**). [Din lat. ***summa***, germ. ***Summe***, it. ***somma***, fr. ***somme***].

sumáiéș n. v. **sumănaș**.

sumánár, sumánari m. persoană care face sau vinde sumane. [***Suman*** + *-ar*].

sumánăș, sumánașe n. diminutiv al lui suman; sumănel: *scurteicile-nflorite și sumăieșele cu ciucuri ... toate sînt țesute și lucrate în casă.* VLAH.; (și: (reg.) **sumăieș**). [***Suman*** + *-aș*].

sumánăríe[1], sumánării f. meseria sumănarului. [***Sumănar*** + *-ie*].

sumánăríe[2], sumánării f. atelier sau prăvălie de sumane. [***Suman*** + *-ărie*].

sumánél, sumánele n. sumănaș: *subt sumănel era îmbrăcat cu o cămeșă țărănească.* TEODOR. [***Suman*** + *-el*].

súmbru, ~i, sumbră, ~e a. **1.** care este puțin luminat, care primește puțină lumină; întunecat, obscur: *norii cei negri par sumbre palate.* EM.; **2.** de culoare (aproape) neagră; de nuanță închisă; mohorît, întunecat: *zimbru sombru și regal.* EM.; (fig.) *zugrăveau toate primejdiile în niște culori atît de sumbre.* REBR.; **3.** care exprimă, care prevestește sau care provoacă tristețe, neliniște, dezolare; deprimant, funebru, lugubru, macabru: *atmosfera casei părintești este din cele mai sumbre.* VIANU; *perspectivele sale în acest nou debut de viață și carieră i se părură mai sumbre ca niciodată.* GHEȚIE; **4.** îngîndurat, chinuit de gînduri negre; dominat, apăsat de tristețe; trist, posomorît: *devenisem sumbru, surprins de o invidie de moarte pe soțul ei.* PR.; (și: (înv.) **sombru**). [Din fr. ***sombre***].

sumecá, súmec vb. (pop.; tr.) a sufleca, a sumete: *am sumes mînecile, am băgat focul sub țest, am făcut mălaiul.* SOR. [*Sume(te)* + *(sufle)ca*].

sumecát, ~ți, sumecată, ~e a. (pop.) sumes, suflecat: *cu pestelca sumecată.* [V. *sumeca*].

sumedénie, sumedenii f. număr, cantitate mare de ...; mulțime, grămadă, puzderie: *n-avea destule grajduri, staule și coșare unde să-și adăpostească atîta sumedenie de vite.* ISP.; *sînt o sumedenie de puncte obscure în existența noastră.* GHEȚIE. [De la *sumă*; cf. *prăpădenie*].

sumerián, ~eni, sumeriană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic ținutului Sumer din Mesopotamia sau locuitorilor lui, referitor la Sumer sau la locuitorii acestuia: *arta sumeriană este cea mai veche artă de pe teritoriul Mesopotamiei.* // f. cea mai veche limbă, scrisă cu caractere cuneiforme, vorbită de sumerieni în mileniul al III-lea î.d.Hr. // m. pl. populație stabilită în ținutul Sumer din Mesopotamia, în a doua jumătate a mileniului al IV-lea î.Hr.: *se știe ... despre sumerieni că ei nu erau semiți.* BL. // m., f. persoană (originară) din Sumer. [Din fr. *sumérien*].

sumerologíe f. știință care studiază istoria, limba și cultura sumerienilor. [Din fr. *sumérologie*].

sumés, ~și, sumeásă, ~ese a. **1.** suflecat: *pe mama mea mi-o închipuiam ... cu mînecile sumese pînă la cot.* EL.; **2.** (rar) cîrn: *un nas sumes și impertinent.* GAL.; **3.** (pop.) răsucit: *cu mustățile sumese.* POP. [V. *sumete*].

sumăte, sumét vb. **1.** (tr.) a sufleca, a sumeca: *își sumețeau pulpanele de la anterie și se aruncau ... în arena dantului.* FIL.; *și-a sumes iute mînecile.* CAR.; **2.** (tr.) a ridica, a trage în sus; a fixa mai sus; a prinde: *s-a desfăcut în larg o lunte cu-a ei pînze sumese de catarg.* EM.; **3.** (rar; tr.) a ridica fîn, paie etc. (și a căra) cu furca; **4.** (fig.; reg.; refl.) a se lua iute după cineva; **5.** (fig.; reg.; refl.) a se încumeta. [Lat. *summittere*].

sumeț a. v. **semeț.**

sumeți vb. v. **semeți.**

sumeție f. v. **semeție.**

sumețíre f. v. **semeție.**

sumisiúne, sumisiuni f. (livr.) supunere; ascultare: *sumisiunea clerului.* EM. [Din lat. *submissio, -onis*, fr. *soumission*].

summit, summituri [sámit] n. reuniune politică la cel mai înalt nivel: *delegația română a participat la summitul de la Paris.* [Din engl. *summit*].

súmmum n. (livr.) gradul cel mai înalt; punct maxim; culme, vîrf: *istoria este summumul faptelor care dă puteri, este reazim.* R.L. [Din lat. *summum*].

súmo n. invar. **1.** luptă japoneză practicată de adversari foarte corpolenți, echipați în costume tradiționale, care se desfășoară pe un ring special, în care este declarat învins luptătorul scos în afara ringului sau care cade ori atinge podeaua acestuia cu mîna; **2.** persoană care practică un asemenea gen de luptă: *arăți ca un sumo.* [Din fr. *sumo*].

sumptuár a. v. **somptuar.**

sumptuáriu a. v. **somptuar.**

sumptuós a. v. **somptuos.**

sumptuozitáte f. v. **somptuozitate.**

sumulíță, sumulițe f. diminutiv al lui sumă; sumușoară: *o sumuliță bunicică de bani.* ISP. [*Sumă* + *-uliță*].

sumușoáră, sumușoare f. sumuliță: *ți-au sosit atîția bani ... încît nu mai ai loc unde să ții sumușoara mea.* CAR. [*Sumă* + *-ușoară*].

sumuță, sumúț vb. **1.** (pop.; tr.) a asmuți; a întărîta; (p. ext.) a instiga: *nu-ți sumuța cîinele cui ai mîncat pîinele.* PANN; **2.** (pop.; intr.) a scoate sunete ca ale săruturilor zgomotoase, țuguind buzele, pentru a-și manifesta simpatia față de un copil sau față de un animal, pentru a-l încuraja, a îndepărta duhurile rele etc.: *l-am frecat la ochi* [pe cal], *l-am tras de urechi, i-am sumuțat și i-am pus frîul în cap.* ISP.; (tr.) *baba ... lă purcelul, îl scaldă ..., îl strînge de nas și-l sumuță, ca să nu se deoache, odorul.* CR.; **3.** (reg.; refl.) a înfrunta pe cineva cu vorba; a-și da aere, a se rățoi; a se semeți: *se-nțelege că are dreptate, s-a sumuțat țîțaca Leona.* SAD. [Lat. **submotiare* (<*motus*)].

sumuțáre, sumuțări f. acțiunea de a (se) sumuța și rezultatul ei; asmuțire; întărîtare. [V. *sumuța*].

sumuțát[1], ~ți, sumuțată, ~e a. (pop.) asmuțit; întărîtat: *te porți ca un cîine sumuțat.* [V. *sumuța*].

sumuțát[2], sumuțaturi n. sumuțare, asmuțire. [V. *sumuța*].

suná, sun vb. **1.** (intr.) a scoate, a emite, a produce sunete, zgomote; a da sunet: *la porți sunară zăvoare și lanțuri.* SAD.; (tr. fact.) *clopote și clopoței, pe care le sună vite și cai mișcîndu-și capetele.* CAR.; **a suna a gol**, a scoate sunete caracteristice unui vas gol; (pop.) **a-i suna cuiva scîndura în piept**, a-i sosi cuiva ceasul morții; (p. ext.) a muri: *de tine m-oi sătura cînd mi-o suna scîndura.* POP.; **2.** (intr.) a foșni; a murmura, a susura, a șopoti: *mătasa sună sub picior.* EM.; *și frunzele toate grăbite tresar și-ncepe pădurea să sune.* GOGA; **3.** (intr.) a șuiera; a vîjîi: *și vîntu-n codri sună cu glas duios și slab.* EM.; **4.** (intr.) a scoate sunete armonioase dintr-un instrument muzical; a cînta: *Cobuz ... suna voios din fluier.* AL.; (tr.) *și mii de glasuri slabe încep pe bolta largă un cînt frumos și dulce adormitor sunînd.* EM.; **5.** (intr.) a se face sau a fi auzit pînă (ori de) departe; a răsuna: *din zidurile vechi, vorbe, rîs și plînset sună în urechi.* EM.; *sună în depărtări chemarea unui cuc.* SAD.; **a (nu)-i suna cuiva bine la ureche** (sau **urechi**), a (nu)-i plăcea cuiva ceea ce aude; **a-i (mai) suna cuiva (încă) la** (sau **în**) **urechi** (sau **în auz**), a-și aminti obsesiv de ceva auzit cîndva: *încă îți sună în urechi poveștile ... dadacelor țigănci.* SAD.; **a-i suna cuiva în minte**, a-i reveni în amintire ceva auzit ori văzut cîndva: *iar îi sunară în minte vorbele lui Bursuc.* V.R.; **6.** (intr.) a da, a crea impresia că este ...; a părea: *vocea îi suna puțintel mirată.* GHEȚIE; *jurămîntul lor suna fals;* **7.** (intr.) a ține: *ghici care ureche îmi sună?*; **8.** (intr.) a anunța, a vesti ceva sau pe cineva prin semnale sonore emise de aparate, clopote etc.: *telefonul de pe biroul meu sună prelung.* PR.; *sunase degeaba la ușa apartamentului.* GHEȚIE; **9.** (fam.; tr.) a telefona cuiva: *l-am sunat la telefon; își sună amanta de zece ori pe zi*; **10.** (intr.) a marca prin semnale sonore (ritmice) anumite unități de timp; a bate: *orologiul sună de 12 ori din limba sa de metal.* EM.; **a-i suna cuiva ceasul** (sau **vremea, ora, clipa**) (**ca** ori **să**) ..., a-i veni cuiva momentul să i se întîmple ceva (neplăcut): *mie-mi sună ceasul să-mi plătesc datoria.* CAR.; (pop. și fam.) **a-i suna cuiva ceasul** (**morții** sau **pieirii**), a-i sosi cuiva clipa morții; (p. ext.) a muri: *negreșit că ceasul morții ar fi sunat pentru acel cutezător.* NEGR.; **11.** (înv. și reg.; intr., tr. și refl. impers.) a (se) auzi; a (se) zvoni: *se sună prin sat că Sultănica merge rău cu sănătatea.* DELAVR.; **12.** (intr.) a fi formulat, exprimat într-un anume fel; a glăsui; a stipula: *întîia întrebare sună așa: ce e mai gras în lume?* ISP.; **a suna a ...**, a aduce a ...; a sugera că ...: *lucrul nu prea are înțeles, dar cuvintele sună a ceva.* MAIOR. [Lat. *sonore*].

sunáre, sunări f. acțiunea de a suna și rezultatul ei; sunat; (p. ext.) sunet, zgomot: *ah! n-am să-ți mai aud a armelor sunare.* I.NEGR. [V. *suna*].

sunát n. sunare. [V. *suna*].

sunătoáre f. **1.** plantă erbacee cu tulpina dreaptă, cu frunze opuse, cu numeroase flori galbene-aurii, avînd diferite întrebuințări în medicină; lemnie, pojarniță, sovîrvariță (*Hypericum perforatum*); **2.** (bot.; reg.) măselariță (*Hyoscyamus niger*); **3.** (bot.; reg.) clocotici (*Rinanthus glaber*). [Lat. (*herba*) ***sanatoria*** (după *suna*)].

sunătór, ~i, sunătoáre a. **1.** care produce sunete: *caii scuturâ prin aer sunătoarele lor salbe.* AL.; *și în doniți sunătoare, laptele-n cadențe curge.* EM.; **bani sunători** sau **monede sunătoare** (și m.), monede, bani de metal; (p. ext.) numerar: *cu cealaltă jumătate, în bani sunători, a hotărît să se pună pe petreceri.* CAR.; (înv.) **șarpe sunător** (cu **clopoței**), șarpe cu clopoței (*Crotalus horridus*): *observat-ai cît sînt de mici, dar vii și ageri ca ai șarpelui sunător?* FIL.; **2.** care foșnește; foșnitor; care susură; susurător: *vîntul ... se iscă din senin, făcînd să tremure ... frunzele sunătoare ale cocenilor de porumb.* GHEȚIE; **3.** care vîjîie; șuierător: *vînt sunător*; **4.** care emite sunete armonioase, plăcute; cîntător: *aude fanfare sunătoare.* AL.; **5.** care sună puternic; zgomotos, răsunător: *calu-i turbă ..., calcă trupuri sub picioare, sfarmă arme sunătoare.* AL.; *are un rîs sănătos, sunător;* **6.** (fig.) plin de emfază, bombastic; pretențios: *a înșira cuvinte frumoase și sunătoare, nu este a raționa.* GHICA; **7.** (înv.) deșteptător: *ceas sunător.* // m. (înv.) **1.** instrumentist: *trecea de cel mai distinct sunător de mandolină.* FIL.; **2.** (spec.) suflător: *sunători de fanfare.* OD. [*Suna* + *-tor*].

súnduc n. v. **sandîc.**

sunducél n. v. **sanducel.**

súnet, sunete n. **1.** vibrație a particulelor unui mediu elastic, caracterizată prin înălțime, intensitate și timbru, capabilă să producă omului o senzație auditivă; senzație auditivă provocată de o asemenea vibrație; son: *Leonardo a descoperit propagarea ondulatorie a sunetului.* BL.; *noaptea auzea sunete misterioase.* R.L.; **sunet asociat**, semnal de frecvență audio care însoțește imaginea de televiziune; **sunet complex**, sunet compus din mai multe sunete pure; **sunet reverberat**, sunet care persistă după ce o sursă sonoră încetează să emită; **sunet vobulat**, sunet a cărui frecvență variază periodic în jurul unei valori medii, folosit în măsurători electroacustice; (pop.) **a da sunet**, a suna: *un bucium repetat da sunet, și lătrau zăvozi.* COȘB.; **2.** foșnet; murmur, fîșîit: *ale trestiilor sunet ..., toat-a apei, a pustiei și a nopții măreție se unesc.* EM.; **3.** (înv. și pop.) bubuit (de arme): *sunet de puști;* **4.** zgomot specific produs de obiecte metalice prin lovire, trîntire etc.: *tînăru-mi amor la sunetul monetei s-avîntă rîzător.* BOL.; **5.** reverberație; ecou: *că-mi cîntă din dealul mare să meargă sunetu-n vale.* POP.; **6.** vibrație muzicală; (p. ext.) notă muzicală; melodie: *numai arta sunetelor fu gonită de la ospățul comun.* FIL.; *și în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă.* EM.; **7.** (fon.; și **sunet articulat**) element al vorbirii rezultat din modificarea, prin articulare, a curentului de aer expirat prin aparatul fonator: *pronunțarea sunetelor unei limbi depinde de baza de articulație a vorbitorilor*; **8.** semnal sonor specific de avertizare, de atenționare etc.: *și-amurgul cobora din sunetul de toacă.* BL.; *sunetul sirenei*; **9.** (fig.) răsunet; (p. ext.) vîlvă: *arse cu totul această familie și stinse cu sunet pomenirea ei.* BĂLC.; *îndată vor veni și alte căderi ale altora cu mare sunet.* SAD.; **10.** partea sonoră a unui spectacol; **inginer de sunet**, specialist în realizarea părții sonore a unui film, a unui spectacol etc. [Lat. *sonitus*].

sunetăl, ~i, sunetală, ~e a. (rar) care ține de sunet, referitor la sunet: *vocalele ... pot, după coprinsul lor sunetal, să capete o duplicare.* EM. [*Sunet* + *-al*].

súnna f. tradiție sacră a islamismului ortodox, care întregește și explică Coranul, compunîndu-se din povestiri și aforisme atribuite profetului Mahomed. [Din fr. *sunna*].

sunnísm n. curent ortodox al islamismului, bazat pe recunoașterea sunnei. [Din fr. *sunnisme*].

sunnít, ~ți, sunnită, ~e a. **1.** care aparține sunnismului, referitor la sunnism: *islamism sunnit;*

2. (şi m., f.) (persoană) care a aderat la sunnism: *întîlnise cîteva femei sunnite.* [Din fr. ***sunnite***].

supá, supez vb. (tr.) a lua masa de seară tîrziu (după un spectacol): *uneori plecau împreună la concerte, la operă sau la teatru ..., apoi supau împreună.* PETR. [Din fr. ***souper***].

supápă, supape f. **1.** organ de maşină pentru întreruperea sau restabilirea circuitului unui fluid prin efectuarea unei mişcări de translaţie comandată din exterior sau automată; clapă, valvă, ventil: *dacă mai trebuie gaz, un manometru face un semn unei supape şi supapa lasă să-i vie ... gaze.* V.R.; **supapă electrică**, redresor; **2.** dispozitiv pentru evacuarea dirijată a gazului din interiorul aerostatelor sau al dirijabilelor; **supapă de siguranţă**, dispozitiv la cazanele cu aburi, care permite evacuarea surplusului vaporilor de apă, înlăturînd pericolul exploziei. [Din fr. ***soupape***].

supát, supaturi n. **1.** (pop.) loc de sub pat; spaţiu dintre pat şi duşumea: *cercetez supatul şi ungherele întunecoase.* SAD.; **2.** (reg.) gaură săpată (de apă) într-un mal de pămînt; (şi: **subpat**). [***Sub***[1] + ***pat***].

súpă, supe f. (primul) fel de mîncare al mesei (de prînz), constînd din fiertură de carne, de legume (cu adaos de făinoase): *ne servi o supă cu tăiţei.* PR.; *după obiceiul franţuzesc, la Livezi, supele se serveau seara.* GHEŢIE. [Din fr. ***soupe***].

súpăr, supere n. (înv.) **1.** supărare: *ştiind pre vizirul că-i este neprieten, pentru multe supere ce le-au făcut Mihai Vodă.* NEC.; *nu i se părea lucru prudent de-a atrage asupra sa şi a ţării sale ... supărul regelui Sigismund al Ungariei.* EM.; **2.** pagubă: *mare jale şi supărare au căzut preste toţi, făcîndu-li-se supăr de au plătit stupii îndoit.* MUSTE. [De la ***supăra***].

supără, súpăr vb. **1.** (înv.; tr.) a învinge (în luptă); a cotropi; (p. ext.) a devasta: *nu cumva se temeau ca polonii să supere Ardealul.* BĂLC.; **2.** (tr.) a împiedica să acţioneze, să se manifeste etc. normal, în bune condiţii; a deranja, a incomoda, a jena, a stingheri: *baba se culcă pe pat, cu faţa la părete, ca să n-o supere lumina.* CR.; **3.** (tr.) a impresiona neplăcut; a agasa, a indispune, a necăji, a enerva, a irita: *nici nu ştii cît m-a supărat vestea aceasta.* NEGR.; *neizbînzile îl supără.* CĂL.; **4.** (înv.; refl.) a se sătura: *li se supărase turcilor a mai oşti.* NEC.; **5.** (tr.) a produce sau a suporta o durere fizică (uşoară); a jena, a vătăma: [gheata] *din dreapta îl supără cînd stă în vîrful picioarelor.* CAR.; *o supărau dinţii.* GHEŢIE; **6.** (refl.) a se certa, a se ciondăni cu cineva; (p. ext.) a rupe relaţiile cu cineva; a se mînia, a se înfuria, a se sfădi: *dintr-un nimic ne-am supărat.* EL.; *m-am supărat foc pe ei;* **7.** (tr. şi refl.) a (i se) provoca o neplăcere, un necaz; a (se) amărî, a (se) indispune, a (se) întrista, a (se) mîhni, a (se) necăji: *ce iese din gură supără pe Domnul, nu ce intră.* VLAH.; *tu, fiule, să nu te superi că-ţi dau mereu poveţe.* VIERU; **a se supăra ca văcarul pe sat**, a se mînia fără temei împotriva cuiva, fără ca acestuia să-i pese; (şi: (înv.) **supera**). [Lat. ***superare*** „a covîrşi, a copleşi; a învinge"].

supărálnic, ~ci, supăralnică, ~ce a. (înv.) **1.** supărător: *nu să cade să pui la socoteală cuvintele unui om supăralnic şi înrăotăţit.* ANTIM; **2.** supărăcios. [***Supăra*** + *-alnic*].

supărare, supărări f. **1.** faptul de a (se) supăra; **2.** deranjare, incomodare, stingherire, împiedicare a cuiva de a face ceva, de a se manifesta cum vrea, de a se simţi bine; piedică, greutate: *temîndu-se ca şederea sa la fereastră să nu producă vreo supărare celorlalţi pasageri, se aşează din nou la loc.* CĂL.; **fără supărare**, nestingherit: *trec fără supărare peste graniţi, găsesc primire în colibele oamenilor.* SAD.; **3.** stare de indispoziţie, de nervozitate; iritare, agasare, enervare: *la înfierbînţeală ..., să preface ... supărarea în ceartă.* DELAVR.; **4.** (pop.) durere (fizică); jenă: *musca, şi dă nu muşcă tare, tot aduce supărare.* POP.; **5.** furie, mînie, ranchiună, duşmănie împotriva cuiva: *fiţi toţi depreună răbdînd supărările cu dragostea frăţiei.* N.TEST.; *încă-i mai purta supărare lui Victor.* GHEŢIE; **să nu(-ţi)** (sau **să nu vă**) **fie cu supărare** sau **dacă** (ori **de**) **nu ţi-ar** (sau **v-ar**) **fi cu supărare**, formulă prin care cineva îşi exprimă politicos teama de a nu deranja sau ofensa prin ceea ce (urmează să) facă: *eu aş zice o vorbă, să nu fie cu supărare.* AG.; **fără supărare!**, fără să mă simt sau să te simţi jignit, ofensat: *să ne spunem cinstit ce gîndim, dar fără supărare;* **6.** neplăcere, suferinţă, amărăciune; necaz, pacoste; poznă, dandana: *poate vrun buhai înfuriet i-a veni de hac: l-a lua în coarne ş-om scăpa de supărare.* CR.; *dacă n-avea vreo supărare, şi-o căuta.* CAR. [V. ***supăra***].

supărát, ~ţi, supărată, ~e a. **1.** enervat, iritat, mînios, înfuriat; certat: *a plecat supărat, înjurînd strașnic pe ciocoi.* CAR.; *vii acasă supărată şi te iai cu toţi la ceartă.* POP.; **a fi supărat (foc)** pe **cineva** (sau **pe ceva**), a fi (foarte) nemulţumit de cineva (sau de ceva); a fi revoltat împotriva cuiva (sau a ceva): *era supărată foc pe un oarecare domn, care a dezertat de la o excursie.* VLAH.; *ieri păreaţi supărat pe lumea întreagă!* GHEŢIE; **a fi supărat cu cineva**, a rupe relaţiile cu cineva, a nu mai vorbi cu cineva; **2.** necăjit, trist, mîhnit, îndurerat; abătut: *seara se întoarce totdeauna supărat.* ISP. [V. ***supăra***].

supărăcíos, ~şi, supărăcioásă, ~e a. **1.** (înv.) supărător: *una din calamităţile vieţii este tagma importunilor* [care] *... cad năpaste în traiul altora cu toată nulitatea lor, cu toate defectele supărăcioase cu care sînt înzestraţi.* AL.; **2.** care se supără uşor, care nu ştie de glumă; irascibil; susceptibil: *tată-tău, cum îi el supărăcios, are să zică ... să iei băietul.* CR.; **3.** (pop.) întristat, amărît, supărat: *inimă supărăcioasă, mor şi nu te văd voioasă.* POP. [***Supăra*** + *-ăcios*].

supărătór, ~i, supărătoáre a. care supără, contrariază, care provoacă neplăcere, indispoziţie; agasant, nesuferit, sîcîitor, plictisitor, supărălnic: *recunoştinţa ... este supărătoare şi nesuferită sufletului stricat al invidiosului.* GHICA; *am ajuns un om supărător.* TEODOR. [***Supăra*** + *-ător*].

supcér n. v. **subcer.**

súper[1] a. invar. (fam.) superior, formidabil, excelent; extra: *mă curtează un tip super; avem o maşină super;* (adv.) *am petrecut super.* [Din fr. ***super***].

super-[2] element de compunere cu sensul „peste, deasupra", „foarte", „excesiv", „mai presus de ...". [Din fr. ***super-***, lat. ***super*** „deasupra"].

superá vb. v. **supăra.**

superangulár, ~i, superangulară, ~e a. care are un unghi de deschidere mai mare; superunghiular; **obiectiv superangular**, obiectiv fotografic cu o deschidere unghiulară foarte mare, utilizat pentru fotografierea peisajelor vaste, a interioarelor spaţioase etc.; obiectiv superunghiular. [***Super-*** + ***angular***].

superarbítru, superarbitri m. **1.** persoană care trebuie să hotărască într-un litigiu în care arbitrii au păreri deosebite; supraarbitru: *amicul nostru ... a cedat astfel fără contestaţie, fără superarbitri, fără consiliu permanent ... 700 de pogoane.* GHICA; **2.** (spec.) persoană delegată de un for superior pentru a rezolva litigiile ivite în timpul desfăşurării unei competiţii sportive, fără a se substitui arbitrului principal; supraarbitru. [***Super-*** + ***arbitru***; cf. fr. ***surarbitre***].

supérb, ~i, superbă, ~e a. **1.** care impresionează prin prestanţă, prin măreţie; eminent, excepţional: *superbii zidari ai naţionalităţii române.* HASD.; **2.** care denotă măreţie; măreţ, splendid: *superbe acte de eroism;* **3.** grandios, măreţ, monumental, impunător, impozant: *priviţi ... unul din cele mai superbe edificiuri.* CAR.; **4.** desăvîrşit, perfect, foarte frumos: *cultiva cu mîna lui ... superbe lalele olandeze.* GHEŢIE; *apăru o femeie superbă;* **5.** foarte bun, foarte reuşit: *mi-ar părea superbă, dulce, o bucată din Homer.* EM.; *a făcut o lucrare superbă;* **6.** (rar) mîndru, semeţ; orgolios, îngîmfat, trufaş: *aproape stinşi sînt dacii săi, ba sînt dărmaţi superbii zei, şi geme vîntul peste ei.* COŞB. [Din fr. ***superbe***, lat. ***superbus***].

superbíe, superbii f. (livr.) mîndrie, trufie, orgoliu; insolenţă: *acele cauze sînt: egoismul, ambiţiunea şi stăperbia.* FIL.; *era plin de superbie.* AG.; **cu superbie**, cu semeţie, semeţ: *Hugo traversase veacul cu superbie.* R.L. [Din lat. ***superbia***].

supercalculatór, supercalculatoare n. calculator de capacitate foarte mare care are capacitatea de a efectua simultan zeci de programe. [***Super-*** + ***calculator***].

supercampión, ~i, supercampioană, ~e m., f. campion care atinge performanţe ieşite din comun. [***Super-*** + ***campion***; cf. fr. ***super-champion***].

supercarburánt, supercarburanţi m. carburant cu putere calorică de cîteva ori mai mare decît aceea a unui combustibil convenţional. [Din fr. ***supercarburant***].

supercimént, supercimenturi n. ciment care se întăreşte foarte repede după ce a fost amestecat cu apă. [Din fr. ***superciment***].

supercivilizáţie, supercivilizaţii f. civilizaţie foarte avansată: *nicicînd vreo supercivilizaţie n-ar putea emite o astfel de energie.* R.L. [***Super-*** + ***civilizaţie***].

supercondúctor, superconductoare n. conductor electric de mare capacităte. [Din engl. ***superconductor***].

superconfórt n. confort care depăşeşte (cu mult) nivelul obişnuit; supraconfort: *orice parvenit rîvneşte la superconfort.* [Din fr. ***superconfort***].

supercultúră, superculturi f. cultură foarte evoluată: *se creează o supercultură, destinată unei minorităţi, în general inaccesibilă celor mulţi.* GHEŢIE. [***Super-*** + ***cultură***].

supercúpă, supercupe f. competiţie sportivă între două echipe cîştigătoare ale unor cupe. [***Super-*** + ***cupă***].

superdezvoltát, ~ţi, superdezvoltată, ~e a. foarte dezvoltat (economic): *ţări superdezvoltate.* [***Super-*** + ***dezvoltat***].

superexprés, superexpresuri n. tren extrem de rapid. [***Super-*** + ***expres***].

superfecundáţie, superfecundaţii f. fecundaţie succesivă a două ovule la interval de cîteva zile unul de altul, provenind din aceeaşi ovulaţie. [Din fr. ***superfécondation***].

superfetatóriu, ~ii, superfetatorie, ~ii a. (livr.) care se adaugă inutil altuia; superfluu: *nimic nu este superfetatoriu în a'fi viu.* PATAP. [Din fr. ***superfétatoire***].

superfetáţie, superfetaţii f. (livr.) ceea ce se adaugă inutil; prea mare abundenţă, belşug; prisosinţă (de cuvinte): *superfetaţiuni neologistice.* OD.; *folclorul modern e ... o superfetaţie tipografică.* LOV.; (şi: (înv.) **superfetaţiune**). [Din fr. ***superfétation***].

superfetaţiúne f. v. superfetaţie.

superficiál, ~i, superficială, ~e a. **1.** care se află, care apare, care se produce, care acţionează (numai) la suprafaţă: *straturi superficiale ale pielii;* **2.** (fig.) care abordează, care tratează problemele cu uşurinţă, care nu le aprofundează, care nu stăruie asupra lor; frivol, futil: *spirit superficial;* **3.** (fig.) care se face în pripă, fără a aprofunda, neglijînd, evitînd esenţialul; sumar: *făcu operaţii destul de superficiale clădirii pe dinafară.* PETR.; *analiză superficială;* **4.** (fig.) care nu este nici profund, nici esenţial: *omul avea o cultură pestriţă şi superficială.* CĂL. // adv. fără a aprofunda; pe

deasupra; sumar: *citea superficial, fără a reține nimic.* GHEȚIE; *decît să știi superficial multe, mai bine să știi bine puțin.* PATAP. [Din lat. ***superficialis***, fr. ***superficiel***].

superficialitáte, superficialități f. 1. caracterul, însușirea, starea a ceea ce este superficial; lipsă de profunzime; (p. ext.) ușurință, deșertăciune, frivolitate: *în ignoranța și superficialitatea noastră, ne socoteam foarte eleganți și eruditi.* NEGR.; *preocuparea scriitorului de a se face înțeles ... îl împinge adeseori către superficialitate.* VIANU; 2. (concr.; la pl.) lucru, fapt superficial, neesențial: *detestă superficialitățile și frivolitățile.* [Din fr. ***superficialité***].

superficializá, superficializez vb. (rar; tr.) a privi, a trata lucrurile superficial. [***Superficial*** + ***-iza***].

superficializáre, superficializări f. faptul de a superficializa: *nu e ușor lucru ... să te acomodezi repede, fără de primejdia superficializării.* BL. [V. ***superficializa***].

superficiár, ~i, superficiară, ~e m., f. (jur.) persoană cu drept de superficie. [***Superficie*** + ***-ar***].

superfície, superficii f. (livr.) suprafață: *puricele este o ființă eminamente feudală, cu superficie metalică și lăcuită, amintind armurile samurailor.* CĂL.; *superficie terestră;* (jur.) **drept de superficie,** drept de proprietate asupra clădirii construite sau asupra plantației aflate pe terenul altei persoane și drept de folosință asupra acelui teren. [Din lat. ***superficia***, fr. ***superficie***].

superfílm, superfilme n. (rar) superproducție. [Din engl., fr. ***superfilm***].

superfíltru, superfiltre n. filtru foarte fin. [***Super-*** + ***filtru***].

superfín, ~i, superfină, ~e a. de cea mai bună calitate, foarte fin; superior: *hîrtie superfină.* [Din fr. ***superfin***].

superfinisá, superfinisez vb. (tr.) a netezi foarte fin asperitățile unor suprafețe. [***Super-*** + ***finisa***; cf. fr. ***superfinir***].

superfinisáre, superfinisări f. acțiunea de a superfinisa și rezultatul ei; superfiniție. [V. ***superfinisa***].

superfinisát, ~ți, superfinisată, ~e a. foarte neted, fără asperități: *piese metalice superfinisate.* [V. ***superfinisa***].

superfiniție, superfinișii f. operație de netezire foarte fină a suprafețelor unor obiecte metalice; superfinisare. [Din fr. ***superfinition***].

superfluénță, superfluențe f. (rar) superfluitate: *ceea ce ne bucură este lipsa de fraze ... cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenței locuitorilor.* EM. [***Super-*** + ***fluență***].

superfluitáte, superfluități f. (rar) caracterul, însușirea, starea a ceea ce este superfluu; (concr.) lucru de prisos, superfluu; superfluență: *sper că într-însele* [în volume] *nu se vor găsi superfluități.* OD. [Din fr. ***superfluité***].

supérfluu, ~i, superfluă, ~e a. 1. de prisos; inutil: *obiectul logicii li se păruse plicticos și superfluu.* PR.; 2. (rar) zadarnic, nefolositor: *regrete superflue.* [Din lat. ***superfluus***, fr. ***superflu***].

supérfortăreáță, superfortărețe f. **superfortăreață zburătoare,** avion de bombardament de mare tonaj, blindat, dotat cu mai multe motoare și cu guri de foc de apărare; suprafortăreață zburătoare. [Din fr. ***superforteresse*** (după *fortăreață*)].

superfosfát, superfosfați m. îngrășămînt chimic pe bază de fosfor, conținînd mai ales fosfat și sulfat de calciu, folosit mult în agricultură. [Din fr. ***superphosphate***].

superfúlger, superfulgere n. (fiz.) fulger cu o putere de o mie de ori mai mare decît cea obișnuită. [***Super-*** + ***fulger***].

supergalaxíe, supergalaxii f. formație cosmică în care sînt grupate roiurile de galaxii. [Din fr. ***supergalaxie***].

supergréu, ~i, supergreă, ~ele a. (fiz.) neobișnuit de greu: *elemente supergrele.* [***Super-*** + ***greu***].

superheterodínă, superheterodine f. 1. procedeu de radiorecepție în care frecvența undei recepționate este schimbată cu ajutorul unui oscilator local, obținîndu-se un semnal de frecvență intermediară fixă, în scopul detectării, amplificării și difuzării; 2. aparat de radiorecepție construit pe baza acestui procedeu. [Din fr. ***superhétérodyne***].

superhormón, superhormoni m. substanță hormonală deosebit de activă biologic. [***Super-*** + ***hormon***].

supericonoscóp, supericonoscoape n. tub electronic pentru televiziune de tipul iconoscopului, dar la care imaginea este captată mai întîi de un fotocatod. [Din fr. ***supericonoscope***].

superinfécție, superinfecții f. infecție suplimentară, apărută în cursul unei boli infecțioase; suprainfecție. [***Super-*** + ***infecție***; cf. engl. ***super-infection***, fr. ***surinfection***].

superintendént, superintendenți m. (înv.) rang de episcop în ierarhia bisericii protestante din Transilvania; persoană care deținea acest rang: *biserica ortodoxă ajunsese ... să fie, în toate manifestările ei, supusă controlului din partea superintendentului calvin.* BL. [Din germ. ***Superintendent***].

superintendénță, superintendențe f. (înv.) teritoriu asupra căruia se exercita autoritatea unui superintendent; reședința superintendentului. [***Super-*** + ***intendență***].

superiór, ~i, superioáră, ~e a. 1. care se află deasupra altuia, care este plasat mai sus: *ne aflăm pe terasa superioară.* CAR.; *etaj superior;* (muz.) **registru superior,** registru cuprinzînd cele mai înalte sunete ale vocii sau ale unui instrument; 2. care se află mai aproape de izvor decît de vărsare: *cursul superior al Dunării;* 3. care se distinge prin merite, calități deosebite (într-o ierarhie, într-o ordine); care, în scara valorilor, se află pe o treaptă mai înaltă; ales; deosebit, excepțional; super[1]: *omul superior poate rădica și ilustra meseria cea mai modestă.* GHICA; **animal superior,** animal care ocupă locul cel mai evoluat pe scara zoologică; **studii superioare,** studii universitare; **învățămînt superior,** învățămînt universitar; **curs superior** sau **clase superioare,** ciclu care cuprindea ultimele trei (sau patru) clase din cursul de șapte (sau de opt) ani ai învățămîntului liceal: *trebuie să fie în cursul superior.* CAR.; *astăzi elevii din clasele superioare au de făcut față la opt-zece materii.* GHEȚIE; 4. care este mai presus de ...; (foarte) important: *nimic nu poate omul ... în contra legilor superioare care conduc destinele omenești.* GHICA; 5. (și m., f.) (persoană) care ocupă, într-o ierarhie, un rang, o demnitate mai mare în raport cu cei pe care îi are în subordine: *superiorul a fost încîntat de atîta sîrguință.* CAR.; *rutina superiorului e pusă în fața unui obstacol neprevăzut: independența de gîndire a inferiorului.* CĂL.; **maica superioară,** stareță; **ofițer superior,** ofițer cu un rang înalt. // m. călugăr care conduce o mănăstire (catolică); stareț: *eu sînt superiorul schitului.* SAD. [Din lat. ***superior***, fr. ***supérieur***].

superioritáte f. 1. (caracterul, însușirea, starea a) ceea ce (se consideră că) este superior; atitudine (trufașă) a celui care (se crede că) este superior altora: *nu văd cu plăcere venirea unui coleg în profesiunea lor, mai cu seamă cînd îi descoperă vreo superioritate.* GHICA; 2. faptul de a fi superior; autoritate: *superioritate ierarhică.* [Din fr. ***supériorité***].

superîngúst, ~ști, superîngustă, ~e a. (rar) exagerat de îngust. [***Super-*** + ***îngust***].

superlativ, ~i, superlativă, ~e a. care exprimă gradul cel mai înalt al unei calități: *aprecieri superlative;* **la superlativ,** în cel mai înalt grad; extrem: *actorii s-au prezentat la superlativ;* (gram.) **grad superlativ** (și n.), grad de comparație al adjectivelor și al adverbelor, care arată că însușirea exprimată este la un nivel foarte înalt (absolut) sau la nivelul cel mai înalt (relativ de superioritate) sau cel mai scăzut (relativ de inferioritate) în comparație cu altele de aceeași natură. // n. (p. ext.) cuvînt, formulare care exprimă gradul foarte (sau cel mai) înalt al unei calități; calificativ excepțional: *despre stabilitatea acestor tipare se poate vorbi ... în superlative.* BL.; *meritā superlativele din presă.* // adv. (rar) foarte tare, extraordinar: *scrisoarea d-tale ... m-a încîntat superlativ.* CAR. [Din fr. ***superlatif***, lat. ***superlativus***].

superlóng a. invar. (de obicei despre țigări) cu o lungime mai mare decît cea normală (aproximativ 100 mm). [Din engl. ***superlong***].

supermagazín, supermagazine n. magazin (universal) foarte mare, de obicei cu autoservire; supermarket: *în această parte a orașului va apărea un modern supermagazin.* R.LIB. [***Super-*** + ***magazin***; cf. engl. ***supermarket***].

superman, supermeni [supermén] m. supraom. [Din engl., fr. ***superman***].

supermaratón, supermaratoane n. (sport) maraton cu foarte mari dificultăți: *a încheiat unul din cele mai ... dificile supermaratoane.* R.LIB. [***Super-*** + ***maraton***].

supermárket, supermarketuri n. (englezism) supermagazin: *mărfuri ordonate în raioane și galantare de supermarket.* R.L. [Din engl. ***supermarket***].

supermicroscóp, supermicroscoape n. ultramicroscop. [Din fr. ***supermicroscope***].

supemávă, supernave f. navă de tonaj foarte mare. [***Super-*** + ***navă***].

supernóvă, supernove f. stea variabilă, de sute de ori mai strălucitoare decît o nova: *apariția unei supernove este determinată de comprimarea unei stele.* R.L. [Din fr. ***supernova***].

superorticón, superorticoane n. tub electronic videocaptor (traductor imagine-semnal) pentru televiziune, de tipul orticonului, dar la care imaginea este mai întîi captată pe un ortocatod și apoi transportată de un flux de electroni pe mozaic. [Din germ. ***Superorthikon***].

superpetroliér, superpetroliere n. petrolier gigant; supertanc. [***Super-*** + ***petrolier***].

superpozábil, ~i, superpozabilă, ~e a. (rar) care se poate suprapune exact: *figuri superpozabile.* [Din fr. ***superposable***].

superpozíție, superpoziții f. proprietate a unui sistem fizic sau tehnic caracterizat de legi și de relații liniare și omogene, care, pe această bază, permite însumarea acțiunilor exercitate asupra lui, efectul rezultanței tuturor acțiunilor fiind identic cu rezultanta efectelor produse de fiecare acțiune în parte; suprapunerea efectelor. [Din fr. ***superposition***].

superprodúcție, superproducții f. film realizat cu mijloace și efecte de mare spectaculozitate (decor grandios, montare fastuoasă, distribuție prestigioasă etc.); superfilm. [Din fr. ***superproduction***].

superprofít, superprofituri n. profit extrem de mare. [Din fr. ***superprofit***].

superprotéic, ~ci, superproteică, ~ce a. (despre alimente, regimuri alimentare) foarte bogat în proteine. [***Super-*** + ***proteic***].

superpúne, superpún vb. (astăzi rar; tr. și refl.) a (se) suprapune: *se puse să scrie acea scrisoare complicată care, prin trăsături fine și rotunjite, superpunea în două și trei caturi diferitele litere.* FIL.; (fig.)

li s-a superpus ca element de cultură tot veneticul. EM. [*Super-* + *pune*; cf. fr. *superposer*].

superpús, ~şi, superpusă, ~e a. (astăzi rar) suprapus: *acea peşteră se lărgeşte, formînd bolţi înalte şi uneori superpuse.* OD.; **clasă** (sau **pătură**) **superpusă**, clasă suprapusă: *plîngere contra păturii superpuse.* CĂL. [V. *superpune*].

superputére, superputeri f. stat care dispune de mari forţe economice, militare etc., avînd preponderenţă în politica internaţională; supraputere. [*Super-* + *putere;* cf. fr. *superpuissance*].

superrafinát, ~ţi, superrafinată, ~e a. foarte, extrem de rafinat: *Arhipenko, bărbatul superrafinat, cizelează.* BL. [*Super-* + *rafinat*].

superrefractár, ~i, superrefractară, ~e a. (despre materiale) care rezistă la temperaturi foarte mari (peste 1700°C); suprarefractar. [*Super-* + *refractar*].

superrevístă, superreviste f. spectacol de revistă de amploare, la realizarea căruia se folosesc mijloace şi efecte artistice de mare spectaculozitate. [*Super-* + *revistă*].

superrezisténţ, ~ţi, superrezistentă, ~e a. (despre materiale) cu rezistenţă foarte mare. [*Super-* + *rezistent*].

supersensíbil, ~i, supersensibilă, ~e a. (despre instrumente, aparate) ultrasensibil. [*Super-* + *sensibil*].

supershow, supershow-uri [superşóu] n. spectacol de amploare la realizarea căruia se folosesc mijloace şi efecte artistice speciale; superspectacol. [Din engl. *supershow*].

supersistém, supersisteme n. (lingv.) diasistem. [Din fr. *supersystème*].

supersónic, ~ci, supersonică, ~ce a. **1.** (despre corpuri sau despre vehicule în mişcare) care are o viteză mai mare decît viteza sunetului; **avion supersonic**, avion cu reacţie construit pentru a efectua zboruri cu viteze mai mari decît viteza sunetului; **2.** superior vitezei sunetului: *viteză supersonică.* [Din fr. *supersonique*].

superspectácol, superspectacole n. (rar) supershow: *ceremonia – constînd dintr-un superspectacol ... – va avea loc la Euroviziune.* R.LIB. [*Super-* + *spectacol*].

superstár, superstaruri n. vedetă (de cinema) de primă mărime; supervedetă. [Din engl., fr. *superstar*].

superstíţie, superstiţii f. **1.** credinţă în spirite bune şi rele, în miracole, semne prevestitoare, lucruri aducătoare de noroc sau de ghinion, vrăji, numere fatidice etc.: *descifram în dragostea şi sufletul Maitreyiei jungla superstiţiilor.* EL.; *bizara superstiţie care mă face să văd în fiecare lucru un semn.* R.L.; **2.** (p. ext.) practică bazată pe o astfel de credinţă; eres; (şi: (înv.) **superstiţiune**). [Din lat. *superstitio, -onis*, fr. *superstition*].

superstiţiós, ~şi, superstiţioásă, ~e a. **1.** care crede în superstiţii; stăpînit de superstiţii: *era superstiţioasă tocmai pentru că recunoştea atotputernicia destinului.* GHEŢIE; **2.** izvorît din superstiţii, bazat pe superstiţii; plin de superstiţii: *se răspîndise ... superstiţioasa idee că el ar fi fost în comunicaţie cu spiritele.* FIL. [Din fr. *superstitieux*].

superstiţiúne f. v. superstiţie.

superstón n. aliaj de bronz cu aluminiu şi cupru, cu foarte bune proprietăţi mecanice, folosit în special în construcţiile navale. [Din engl. *superstone*].

superstrát, superstraturi n. limbă vorbită de un popor de cuceritori, considerată din punctul de vedere al influenţei pe care o exercită asupra limbii vorbite în regiunile invadate; suprastrat (ex. limba francilor faţă de galo-romană). [Din fr. *superstrat*].

supertánc, supertancuri n. superpetrolier. [Din engl., fr. *supertanker*].

supertrăuier, supertraulere n. trauler de mare capacitate. [*Super-* + *trauler*].

supertrăsnet, supertrăsnete n. trăsnet deosebit de violent, foarte rar întîlnit. [*Super-* + *trăsnet*].

supertrén, supertrenuri n. (rar) tren de mare viteză. [*Super-* + *tren*].

supertrúst, supertrusturi n. trust cuprinzînd întreprinderi ale unei ramuri de producţie din mai multe ţări; supratrust. [*Super-* + *trust*].

superunghiulár, ~i, superunghiulară, ~e a. superangular; **obiectiv superunghiular**, obiectiv superangular. [*Super-* + *unghiular*].

supervedétă, supervedete f. superstar. [Din fr. *supervedette*].

supervizá, supervizez vb. (tr.) **1.** a vedea un film, un spectacol, a citi un text etc. pentru a constata calităţile acestora şi pentru a confirma ori a infirma viza dată anterior (de altcineva), în vederea achiziţionării, reprezentării, publicării lor; **2.** a controla şi a revizui rezultatele unei activităţi, fără a intra în detaliile elaborării: *Comisia de etimologii supervizează Dicţionarul Academiei.* [Din fr. *superviser*].

supervizáre, supervizări f. acţiunea de a superviza şi rezultatul ei. [V. *superviza*].

supervizór, supervizoare n. (telec.) ansamblu de programe ale unui monitor. [Din engl. *supervisor*, fr. *superviseur*].

supéu, supeuri n. masă care se ia seara tîrziu (după un spectacol): *iarna, la teatru; după aceea, supeu cu lăutari şi chef.* GHICA; *după reprezentaţie, avea loc la restaurantul „Calafat" un supeu rece, cu şampanie.* GHEŢIE. [Din fr. *soupé*].

supiéră, supiere f. castron (mare) de porţelan, de metal inoxidabil etc. în care se aduce supa la masă. [Din fr. *soupière*].

supiéu, supieuri şi **supiele** n. (rar) baretă (elastică) prinsă de partea de jos a pantalonilor şi trecută pe sub talpă, pentru a ţine pantalonii întinşi: *straiul de astăzi prins în curăle, supiele ... împiedică îndoiturile de şale.* RUSSO. [Din fr. *sous-pied*].

supín, supine n. (gram.) mod verbal nepersonal, precedat de prepoziţiile „de", „la" etc., avînd aceeaşi formă cu participiul trecut, dar invariabilă: *supinele au devenit substantive în limba română.* [Din lat. *supinum*].

supinatór, supinatori a. şi m. (muşchi) care permite efectuarea supinaţiei. // n. (pl. **supinatoare**) element ortopedic introdus în încălţămintea persoanelor cu anomalii la picioare. [Din fr. *supinateur*].

supinăţie, supinaţii f. **1.** mişcare de rotaţie pe care mîna şi antebraţul le execută din interior către afară; poziţie a palmei şi a antebraţului rezultată din această mişcare; **2.** răsucire a piciorului în raport cu gamba, astfel încît suprafeţele plantare să devină paralele faţă în faţă. [Din fr. *supination*].

suplantá, suplantez vb. (livr.; tr.) a face ca cineva să-şi piardă creditul, prestigiul, autoritatea; a submina: *individualitatea etnică a românilor suplantează tot ce întîlneşte în cale şi cîştigă, prin muncă, ţări întregi.* EM. [Din fr. *supplanter*].

suplantáre, suplantări f. acţiunea de a suplanta şi rezultatul ei; subminare: *o suplantare de ochii lumii.* EM. [V. *suplanta*].

supleá, supleez vb. (rar; tr.) a suplini. [Din fr. *suppléer*].

supleánt, ~ţi, supleantă, ~e m., f. şi a. **1.** (judecător) care deţinea prima treaptă în magistratură, încredinţîndu-i-se cauze simple, de mică importanţă; (magistrat) care suplinea pe titular: *un supleant în magistratură primeşte tot aceeaşi leafă.* MAIOR.; **2.** (p. gener.) suplinitor, locţiitor: *un june supleant de profesor.* NEGR.; **membru supleant**, membru al unui organ colegial (de partid sau de stat), cu drept de vot consultativ. [Din fr. *suppléant*].

supleánţă, supleanţe f. (rar) funcţia supleantului. [Din fr. *suppléance*].

suplecá, súplec vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) supune: *cu umilit suflet şi cu înfrîntă inimă plecîndu-l şi suplecîndu-l roagă-mă, nu-l lepăda.* CANT. [*Sub-*[2] + *pleca*].

suplemént n. v. supliment.

supiementă vb. v. suplimenta.

suplementár a. v. suplimentar.

supletív, ~i, supletivă, ~e a. **1.** (gram.; despre forme gramaticale) care completează ansamblul formelor flexionare ale unui cuvînt; care provine de la o rădăcină diferită de cea de bază; **2.** (jur.; despre o normă legală) care se aplică în măsura în care părţile nu stabilesc altfel prin actele juridice pe care le încheie; interpretativ, facultativ. [Din fr. *supplétif*].

supletivísm n. (gram.) calitatea, situaţia de a fi supletiv. [Din fr. *supplétivisme*].

supléţe f. **1.** însuşirea, starea de a fi suplu, mlădios, graţios; flexibilitate: *îşi păstrase supleţea trupului.* R.L.; **2.** proprietate a unui corp solid de a putea suferi mari deformaţii nepermanente, prin încovoiere sau prin torsiune, sub acţiunea unor solicitări relativ mici; elasticitate; **3.** (fig.) capacitate, uşurinţă de adaptare; mobilitate: *ideile lor ... se adaptează cu supleţe la situaţii.* BL. [Din fr. *souplesse*].

suplicá, suplíc vb. (înv.; intr.) a se ruga de cineva cu umilinţă, cu stăruinţă; (p. ext.) a implora: *privirile cu temere ridică ... şi astfel ea suplică.* FIL. [Din lat., it. *suplicare*].

suplicánt, ~ţi, suplicantă, ~e a. (înv.) persoană care înaintează, care adresează o suplică; persoană care suplică. [Din lat. *suplicans, -ntis*, germ. *Supplikant*].

suplicáre, suplicări f. (înv.) acţiunea de a suplica; (concr.) cerere (scrisă); (p. ext.) implorare. [V. *suplica*].

suplicáţie, suplicaţii f. (livr.) rugăminte umilă; implorare. [Din fr. *supplication*, lat. *suplicatio, -onis*].

suplícă, suplici f. (înv.) cerere, jalbă, plîngere; rugăminte: *să vă fac eu o suplică cu litere latine.* NEGR. [Din fr. *supplique*, germ. *Supplik*, it. *supplica*].

suplíciu, suplicii n. (livr.) **1.** pedeapsă corporală gravă, foarte dureroasă, mortală sau nu, ordonată de justiţie unui condamnat; tortură, chin: *poporul ... se adună în mare mulţime la locul de supliciu.* FIL.; *popoarele civilizate au suprimat suplicile*; **ultimul supliciu**, pedeapsă cu moartea; execuţie; **2.** (fig.) suferinţă morală, durere sufletească mare; calvar: *viaţa cu Ana ajunsese un supliciu.* VLAH. [Din lat. *suplicium*, fr. *supplice*].

suplimént, suplimente n. **1.** ceea ce se adaugă pentru a suplini o lipsă sau pentru a completa, a întregi ceva; adaos: *un supliment de anchetă nu strică.* CAR.; *supliment de salariu*; **2.** ceea ce se adaugă la un tom, la o publicaţie etc., într-o fascicolă separată sau la sfîrşitul acestora, pentru a completa textul ori a suplini lipsurile; *DEX–Supliment; suplimentul de duminică al „Monitorului"*; **3.** tichet de călătorie sau de spectacol eliberat ca anexă la un bilet, prin care se acordă drepturi, avantaje în plus; **4.** (geom.) diferenţa dintre două unghiuri drepte (180°) şi un unghi dat; (şi: (înv.) **suplement**). [Din fr. *supplément*, lat. *supplementum*].

suplimentá, suplimentez vb. (tr.) a adăuga, a completa ceva printr-un supliment; (şi: (înv.) **suplementa**). [Din fr. *suplémenter*].

suplimentár, ~i, suplimentară, ~e a. care se adaugă, care completează, care întregeşte ceva; care serveşte ca supliment; complementar, subsidiar: *cu creditele suplimentare şi extraordinare, cu împrumuturile ... se economiseşte.* GHICA; *un individ îmi puse câteva întrebări suplimentare.* PR.; (adv.) *fiecare misiune ţi se plăteşte suplimentar.* R.L.; **ore suplimentare**, ore de muncă efectuată peste program; (geom.) **unghiuri** (sau **arce**) **suplimentare**, unghiuri (sau arce) care formează împreună două unghiuri drepte (180°); (şi: (înv.) **suplementar**). [Din fr. ***supplémentaire***].

suplimentáre, suplimentări f. acţiunea de a suplimenta şi rezultatul ei. [V. ***suplimenta***].

suplimentát, ~ţi, suplimentată, ~e a. (despre fonduri, posturi etc.) completat, întregit cu un supliment; adăugat ca supliment: *fonduri suplimentate.* [V. ***suplimenta***].

suplíni, suplinesc vb. (tr.) **1.** a adăuga ceea ce lipseşte; a completa, a întregi: *noi numai atunci ne putem lipsi de aceste auxiliare străine, când vom fi înşii în stare a suplini din propriul nostru fond naţional.* MAJOR.; **2.** a înlocui pe cineva (temporar) într-o funcţie, într-o activitate: *suplinise apoi trei sau patru catedre de la licee de stat sau particulare.* GHEŢIE; **3.** a ţine loc de ceva (în lipsa ...): *presa ar fi dorit să suplinească absenţa... lucrărilor de referinţă.* PATAP.; *traducerile pot suplini la un moment dat lipsa unei literaturi originale.* [Din it. ***supplire*** (după *plin*)].

suplinínţă, suplininţe f. (rar) **1.** suplinire; **2.** loc de suplinit: *sînt trei suplininţe vacante.* [***Suplini*** + ***-inţă***].

suplinire, suplíniri f. **1.** acţiunea de a suplini şi rezultatul ei; înlocuire, completare; **2.** înlocuire (temporară) a cuiva într-o funcţie, într-o activitate; funcţia de suplinitor (la o catedră): *profesorul mă chemă la el să vorbim de suplinirea unui coleg al meu.* GAL. [V. ***suplini***].

suplinitór, ~i, suplinitoáre m., f. **1.** (şi a.) (persoană) care înlocuieşte (temporar) pe cineva într-o funcţie, într-o activitate; locţiitor; **2.** (spec.) cadru didactic care nu e titularizat: *este suplinitor la catedrele de muzică, desen, gimnastică.* CAR.; *a preferat să fie suplinitor la un liceu particular.* PETR. [***Suplini*** + ***-tor***].

súplu, ~i, suplă, ~e a. **1.** cu talie subţire; subţiratic, zvelt; mlădios: *fete nalte, suple şi elegante.* TEODOR.; **2.** uşor, graţios: *mers suplu*; **3.** elastic, flexibil: *pantofi ... supli.* CĂL.; **4.** moale, fin: *stofă suplă*; **5.** (fig.) uşor adaptabil; maleabil: *spirit suplu.* [Din fr. ***souple***].

supórt, suporturi n. şi (rar) **suporţi** m. **1.** ceea ce susţine, sprijină un obiect; piesă sau dispozitiv care serveşte la susţinerea unui obiect, a unui sistem tehnic etc.; postament, soclu: *colivia ... începu să coboare cu încetinealâ de-a lungul suporţilor de oţel ai puţului.* GHEŢIE; *eprubete aşezate pe un suport*; **2.** material (pînză, lemn, carton etc.) pe care este executată o pictură; **3.** (fig.) sprijin moral, reazem, ajutor; protecţie: *familia a constituit suportul meu constant;* **4.** (şi **suport de stocare** sau **de memorie**) aparat sau piesă în care este stocată informaţia permanentă într-un calculator electronic. [Din fr. ***support***].

suportă, supórt vb. (tr.) **1.** a nu se revolta împotriva unei acţiuni potrivnice, a unei stări neplăcute exercitate asupra sa; a îndura; a răbda; a suferi: *mulţumit cu puţin, ca să poată suporta viaţa.* IBR.; **2.** a avea tăria de a îndura o suferinţă, un necaz etc.; a pătimi: *unii suportă cu resemnare greutăţile debutului.* VLAH.; **3.** a susţine o greutate, o povară; a rezista la ...: *maşina suportă o tonă*; **4.** a avea sau a lua în sarcina sa o obligaţie bănească: *părinţii suportau cheltuielile şcolarizării*; **5.** a accepta, a permite, a tolera: *sînt obligat să suport interogatoriul dumitale.* TUD.; *nu suporta critica*; **6.** a îngădui: *îi suportă toate moşturile*; **7.** a tolera: *totdeauna am suportat greu căldura.* GHEŢIE; *nu suport mirosul de tutun*; **8.** a considera ca acceptabil; a admite: *nu suporta gîndul unui eşec.* PR.; *nu mai suport această situaţie umilitoare.* [Din fr. ***supporter***, lat. ***supportare***].

suportábil, ~i, suportabilă, ~e a. care poate fi suportat: *cu cît cineva este politic mai luminat, cu atît ... legile sale sînt mai suportabile, mai durabile.* GHICA; *există o sărăcie decentă, suportabilă; dar mizeria şi înjosirea omenească e mai mult decît o plagă.* GHEŢIE. [Din fr. ***supportable***].

suportabilitáte f. însuşirea de a fi suportabil: *lucrurile n-au ajuns încă la limita suportabilităţii.* R.L. [Din engl. ***supportability***].

supórter, ~i, suporteră, ~e m., f. susţinător, simpatizant al unui sportiv, al unei echipe sportive. [Din engl., fr. ***supporter***].

supozá, supozez vb. (înv.; tr.) a presupune: *ştiinţa ... le supozează în virtutea conceptului.* EM. [Din fr. ***supposer***].

supozábil, ~i, supozabilă, ~e a. (înv.) care se poate presupune. [Din fr. ***supposable***].

supozitór, supozitoare n. preparat farmaceutic solid, de formă conică, administrat pe cale anală. [Din fr. ***suppositoire***].

supozíţie, supoziţii f. **1.** presupunere, ipoteză: *ce aparenţă ar fi putut să dea naştere unei asemenea supoziţii?* GHICA; **2.** (log.) enunţ luat ca premisă (ipoteză) pentru întemeierea altor enunţuri; **3.** (log.) capacitate a unui termen de a reprezenta ceva într-o propoziţie; (şi: (înv.) **supoziţiune**). [Din fr. ***supposition***].

supoziţiúne f. v. **supoziţie**.

supra-[1] element de compunere cu sensul „deasupra", „peste" sau „foarte", „extrem de ...", „excesiv" ori „mai presus de ...". [Din lat. ***supra***, fr. ***supra-***].

súpra[2] adv. **1.** (înv.) deasupra: *au înălţat capul mieu supra vrăjmaşilor miei.* DOS.; **2.** (mat.) indică situarea numărătorului deasupra numitorului: *trei supra patru*; **3.** (în notaţia bibliografică) deasupra, mai sus, mai înainte. [Din lat. ***supra***].

supraabundánţă f. v. **supraabundenţă**.

supraabundént, ~ţi, supraabundentă, ~e a. foarte abundent, deosebit de abundent; pletoric. [***Supra-***[1] + ***abundent***; cf. fr. ***surabondant***].

supraabundénţă, supraabundenţe f. abundenţă foarte mare, neobişnuită; belşug mare: *supraabundenţă de provizii*; (şi: (înv.) **supraabundanţă**). [***Supra-***[1] + ***abundenţă***; cf. fr. ***surabondance***].

supraacút, ~ţi, supraacută, ~e a. (rar; despre boli) cu evoluţie rapidă. [***Supra-***[1] + ***-acut***].

supraadăugá, supraadáug vb. (rar; tr.) a adăuga ceva peste altceva; a adăuga încă o dată: *orice operă este supraadăugată naturii.* VIANU. [***Supra-***[1] + ***adăuga***; cf. fr. ***surajouter***].

supraadăugáre, supraadăugări f. (rar) acţiunea de a supraadăuga şi rezultatul ei. [V. ***supraadăuga***].

supraadăugát, ~ţi, supraadăugată, ~e a. (rar) adăugat peste altceva. [V. ***supraadăuga***].

supraaglomerá, supraaglomerez vb. (tr. şi refl.) a (se) aglomera peste măsură: *de sărbători magazinele se supraaglomerează.* [***Supra-***[1] + ***aglomera***].

supraaglomeráre, supraaglomerări f. acţiunea de a (se) supraaglomera şi rezultatul ei; aglomerare (prea) mare; supraaglomeraţie. [V. ***supraaglomera***].

supraaglomerát, ~ţi, supraaglomerată, ~e a. aglomerat peste măsură, foarte aglomerat: *după cum era de aşteptat, fundul mării e supraaglomerat.* SOR.; *marile oraşe supraaglomerate sînt foarte poluate.* [V. ***supraaglomera***].

supraaglomeráţie, supraaglomeraţii f. supraaglomerare. [***Supra-***[1] + ***aglomeraţie***].

supraalbí, supraalbesc vb. (rar; tr. fact.) a face să devină de un alb strălucitor: *supraalbim rufele.* [***Supra-***[1] + ***albi***].

supraalbíre, supraalbiri f. (rar) acţiunea de a supraalbi şi rezultatul ei: *supraalbirea se face cu apă oxigenată.* [V. ***supraalbi***].

supraalbít, ~ţi, supraalbită, ~e a. (rar; despre materiale textile) care a devenit de un alb strălucitor în urma operaţiei de supraalbire. [V. ***supraalbi***].

supraalimentá, supraalimentez vb. (refl. şi tr.) a (se) alimenta cu o cantitate de hrană mai mare şi mai consistentă decît cea normală; a (se) supune unui regim de supraalimentaţie; a (se) supranutri: *mama mă supraalimenta.* BL. [***Supra-***[1] + ***alimenta***; cf. fr. ***suralimenter***].

supraalimentáre, supraalimentări f. **1.** acţiunea de a (se) supraalimenta şi rezultatul ei; supraalimentaţie; **2.** (tehn.) alimentare cu o încărcătură suplimentară a unui motor cu ardere internă pentru asigurarea puterii necesare la funcţionarea în aer rarefiat (la altitudine) sau cînd turaţiile sînt foarte mari. [V. ***supraalimenta***].

supraalimentát, ~ţi, supraalimentată, ~e a. căruia i s-a dat sau care a consumat o cantitate de hrană mai mare şi mai consistentă decît cea normală; supranutrit. [V. ***supraalimenta***].

supraalimentáţie, supraalimentaţii f. alimentaţie mai bogată şi mai consistentă decît cea normală, utilizată în tratamentul unor boli şi contraindicată în alte boli; supraalimentare, supranutriţie: *păcatul lui constă într-o supraalimentaţie excesivă şi în căutarea unui confort.* CĂL.; *supraalimentaţia a devenit un factor de risc major pentru numeroase afecţiuni.* R.LIB. [***Supra-***[1] + ***alimentaţie***; cf. fr. ***suralimentation***].

supraantrená, supraantrenez vb. (tr. şi refl.) a (se) antrena exagerat de mult. [***Supra-***[1] + ***antrena***].

supraantrenamént n. antrenament foarte dur, excesiv al unui sportiv, care riscă să aibă efecte nefaste asupra condiţiei fizice, asupra sănătăţii. [***Supra-***[1] + ***antrenament***; cf. fr. ***surentrainement***].

supraapreciá, supraapreciez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) atribui o valoare, o calitate etc. pe care nu o are; a (se) aprecia mai mult decît merită; a (se) supraestima: *mereu ţi-ai supraapreciat colaboratorii.* [***Supra-***[1] + ***aprecia***; cf. fr. ***surestimer***].

supraapreciére, supraaprecieri f. acţiunea de a (se) supraaprecia şi rezultatul ei; supraestimare: *supraaprecierea de care s-a bucurat i-a dăunat finalmente.* [V. ***supraaprecia***].

supraarbítru, supraarbitri m. superarbitru. [***Supra-***[1] + ***arbitru***; cf. ***surarbitre***].

suprabugetár, ~i, suprabugetară, ~e a. care nu este prevăzut în (sau nu este plătit din) buget; extrabugetar: *un individ ... cu înfăţişare neînsemnată de copist suprabugetar.* C.PETR.; *cheltuieli suprabugetare.* [***Supra-***[1] + ***bugetar***].

supracalificát, ~ţi, supracalificată, ~e a. cu o calificare superioară celei obişnuite. [***Supra-***[1] + ***calificat***].

supraclásă, supraclase f. (biol.) categorie sistematică superioară clasei şi inferioară încrengăturii. [***Supra-***[1] + ***clasă***; cf. fr. ***surclasse***].

supracomprimáre f. (tehn.) mărire a presiunii finale de compresiune în cilindrii unui motor cu ardere internă, pentru a-i spori puterea. [***Supra-***[1] + ***comprimare***; cf. fr. ***surcompression***].

supraconceptuál, ~i, supraconceptuală, ~e a. (rar) mai presus de concept; care depăşeşte conceptul. [***Supra-***[1] + ***conceptual***].

supraconductibilitáte f. anulare a rezistenţei electrice a anumitor materiale răcite la temperaturi foarte joase, însoţită şi de alte manifestări specifice; supraconducţie. [Din fr. *supraconductibilité*].

supraconductív, ~i supraconductivă, ~e a. care ţine de supraconductibilitate, referitor la supraconductibilitate. [*Supra-*[1] + *conductiv*].

supraconductór, ~i, supraconductoáre a. şi m. (material) care prezintă supraconductibilitate, care a fost adus în această stare. [Din fr. *supraconducteur*].

supraondúcţie, supraonducţii f. (fiz.) supraconductibilitate. [Din fr. *supraconduction*].

supraconfórt n. (rar) superconfort. [*Supra-*[1] + *confort*].

supraconsolidá, supraconsolidez vb. (refl.; despre pământ) a se îndesa tare, prin sedimentare, sub presiuni litostatice mari. [*Supra-*[1] + *consolida*].

supraconsolidáre, supraconsolidări f. acţiunea de a se supraconsolida şi rezultatul ei; stare a unui pământ supraconsolidat. [V. *supraconsolida*].

supraconsolidát, ~ţi, supraconsolidată, ~e a. (despre pământ) îndesat tare şi cu porozitate mai mică decît cea normală, datorită sedimentării sub presiuni litostatice mari. [V. *supraconsolida*].

supraconsúm n. consum exagerat (de medicamente). [*Supra-*[1] + *consum*; cf. fr. *surconsommation*].

supracopértă, supracoperte f. copertă suplimentară tipărită din hîrtie mai groasă, din material plastic etc., care îmbracă coperta unei cărţi, a unui album etc., în scopul protejării şi al prezentării grafice mai atrăgătoare; anvelopă. [*Supra-*[1] + *copertă*].

supracótă, supracote f. cotă suplimentară (de bani, produse etc.) care revine cuiva sau care este datorată de cineva. [*Supra-*[1] + *cotă*].

supracurént, supracurente n. curent electric de intensitate mai mare decît cea prevăzută pentru un anumit circuit, a cărui apariţie este dăunătoare pentru siguranţa în funcţionare a circuitului respectiv. [*Supra-*[1] + *curent*].

supradevelopă, supradevelopez vb. (tr.) a ţine prea mult timp în developator un material fotografic. [*Supra-*[1] + *developa*; cf. fr. *surdévelopper*].

supradevelopáre, supradevelopări f. acţiunea de a supradevelopa şi rezultatul ei. [V. *supradevelopa*].

supradeveiopát, ~ţi, supradevelopată, ~e a. (despre materiale fotografice) care a fost ţinut prea mult timp în developator. [V. *supradevelopa*].

supradialectál, ~i, supradialectală, ~e a. (despre norme lingvistice) constituit la un nivel superior dialectelor, deasupra dialectelor: *normele supradialectate ale limbii comune.* [*Supra-*[1] + *dialectal*].

supradimensioná, supradimensionez vb. (tr.) **1.** a dimensiona peste cote obişnuite; **2.** (fig.) a prezenta în mod exagerat mărimea, valoarea, importanţa reală a lucrurilor: *nu-i supradimensionaţi contribuţia la reuşita lucrării!* [*Supra-*[1] + *dimensiona*; cf. fr. *surdimensionner*].

supradimensionáre, supradimensionări f. acţiunea de a supradimensiona şi rezultatul ei: *supradimensionarea unor construcţii.* [V. *supradimensiona*].

supradimensionát, ~ţi, supradimensionată, ~e a. **1.** cu dimensiuni mai mari decît este normal, decît cele rezultate prin calcul: *piese supradimensionate*; **2.** (fig.) care a fost considerat, prezentat mai important, mai valoros decît este. [V. *supradimensiona*].

supradividénd, supradividende n. dividend suplimentar ce se acordă acţionarilor, ca urmare a unor rezultate excepţionale obţinute de firmă. [*Supra-*[1] + *dividend*].

supradominántă, supradominante f. (muz.) **1.** treapta a şasea a modurilor major şi minor, situată la o sextă superioară faţă de tonică şi la o secundă superioară faţă de dominantă; **2.** acord compus pe această treaptă. [*Supra-*[1] + *dominantă*].

supradotáre f. (rar) capacitate intelectuală, aptitudine etc. ieşită din comun, excepţională. [*Supra-*[1] + *dotare*].

supradotát, ~ţi, supradotată, ~e a. cu calităţi intelectuale, cu aptitudini etc. ieşite din comun, excepţionale: *copil supradotat.* [*Supra-*[1] + *dotat*; cf. fr. *surdoué*].

supradozáj, supradozaje n. supradoză. [*Supra-*[1] + *dozaj*; cf. fr. *surdosage*].

supradóză, supradoze f. doză exagerată dintr-un medicament, dintr-un drog (cu efecte toxice); supradozaj: *supradoză de droguri.* [*Supra-*[1] + *doză*; cf. fr. *surdose*].

supraefórt, supraeforturi n. efort mai mare decît cel care se poate depune în condiţii normale: *va putea oare cineva aprecia supraefortul nostru?* [*Supra-*[1] + *efort*].

supraelástic, ~ci, supraelastică, ~ce a. (despre fibre sintetice, ţesături etc.) cu elasticitate şi flexibilitate foarte mare: (subst.) *pantaloni din supraelastic.* [*Supra-*[1] + *elastic*].

supraestimá, supraestimez vb. (tr. şi refl.) a (se) supraaprecia: *nu poate să-şi înăbuşe jena ... cînd îi supraestimez calităţile.* IBR.; *v-aţi supraestimat inteligenţa, caraghioşilor!* [*Supra-*[1] + *estima*; cf. fr. *surestimer*].

supraestimáre, supraestimări f. acţiunea de a (se) supraestima şi rezultatul ei; supraapreciere. [V. *supraestima*].

supraetajá, supraetajez vb. (tr.) a adăuga ulterior unul sau mai multe etaje la o construcţie mai veche. [*Supra-*[1] + *etaja*; cf. fr. *surédifier*].

supraetajáre, supraetajări f. acţiunea de a supraetaja şi rezultatul ei: *s-a trecut la supraetajarea blocurilor din „Drumul Taberei".* [V. *supraetaja*].

supraetaját, ~ţi, supraetajată, ~e a. (despre construcţii) peste care s-a adăugat unul sau mai multe etaje, ulterior construirii iniţiale. [V. *supraetaja*].

supraéu, supraeuri n. parte a personalităţii considerată ca cenzor al întregului comportament social al individului: *supraeul îi vegehază conduita.* [*Supra-*[1] + *eu*; cf. fr. *sur-moi*].

supraevaluá, supraevaluez vb. (tr. şi refl.) a (se) aprecia peste valoarea reală; (p. ext.) a (se) supraaprecia, a (se) supraestima: *mai tîrziu am înţeles că supraevaluasem anumite inteligenţe.* PETR.; *mereu te-ai supraevaluat.* [*Supra-*[1] + *evalua*; cf. fr. *surévaluer*].

supraevaluáre, supraevaluări f. acţiunea de a (se) supraevalua şi rezultatul ei. [V. *supraevalua*].

supraexcitá, supraexcít vb. (rar; tr.) a excita (un organ, un ţesut etc.) foarte tare; (p.ext.) a surescita. [*Supra-*[1] + *excita*; cf. fr. *surexciter*].

supraexcitáre f. (rar) acţiunea de a supraexcita şi rezultatul ei; (p.ext.) surescitare: *în anumite condiţiuni de supraexcitare nervoasă, un curent de vibraţiuni porneşte de la om la obiect.* MACED. [V. *supraexcita*].

supraexcitát, ~ţi, supraexcitată, ~e a. excitat foarte tare; (p.ext.) surescitat. [V. *supraexcita*].

supraexcitáţie f. (fiziol.) creştere a excitaţiei dintr-un ţesut sau dintr-un organ care depăşeşte ritmul funcţional normal, datorită acţiunii unui stimul puternic sau a reactivităţii mărite a ţesutului sau organului respectiv. [*Supra-*[1] + *excitaţie*; cf. fr. *surexcitation*].

supraexploatáre, supraexploatări f. exploatare exagerată, cruntă. [*Supra-*[1] + *exploatare*; cf. fr. *surexploitation*].

supraexpúne, supraexpún vb. (tr.) a expune prea mult un material fotografic. [*Supra-*[1] + *expune*; cf. fr. *surexposer*].

supraexpúnere, supraexpuneri f. expunere îndelungată la lumină a materialelor fotosensibile, cu reducerea corespunzătoare a intensităţii iluminării, în scopul obţinerii anumitor efecte artistice sau tehnice. [*Supra-*[1] + *expunere*; cf. fr. *surexposition*].

supraexpús, ~şi, supraexpusă, ~e a. (despre materiale fotografice) supus unei supraexpuneri. [V. *supraexpune*].

suprafaţă, suprafaţez vb. (tehn.; tr.) **1.** a acoperi suprafaţa unei piese, a unei construcţii etc. cu un strat superficial, în scop util sau decorativ; **2.** a netezi, a finisa o îmbrăcăminte rutieră. [De la *suprafaţă*; cf. fr. *surfacer*].

suprafaţáre, suprafaţări f. acţiunea de a suprafaţa şi rezultatul ei: *suprafaţarea serveşte la protejarea materialelor.* [V. *suprafaţa*].

suprafaţát, ~ţi, suprafaţată, ~e a. **1.** (tehn.; despre piese, construcţii etc.) acoperit cu un strat superficial; **2.** (despre îmbrăcăminte rutieră) netezit, finisat: *şosea suprafaţată.* [V. *suprafaţa*].

suprafáţă, suprafeţe f. **1.** întindere delimitată (de teren, de pădure etc.) considerată sub raportul lungimii şi lăţimii (şi măsurată în unităţi la pătrat); cuprins, teritoriu: *fiecare din voi moşteneşte mai puţin decît suprafaţa prevăzută pentru expropriere.* GHEŢIE; **2.** partea exterioară a unui lucru; faţă, surfaţă: *am împlut suprafaţa păreţilor cu ornamente.* EM.; (fig.) *atingerea cu Apusul aşternea doar o poleială ... de cultură la suprafaţa vieţii noastre.* VLAH.; **a ieşi** (sau **a scoate**) **la suprafaţă,** a reuşi să depăşească o situaţie grea, o încurcătură etc.: *nu ştiu dacă oraşul scufundat va ieşi la suprafaţă în lumina lui de odinioară.* SAD.; **3.** (fig.) aspect aparent; aparenţă: *îl interesa suprafaţa pitorească a lucrurilor.* VIANU; **la suprafaţă,** fără a pătrunde în esenţa lucrurilor; în mod superficial: *cercetările rămîn la suprafaţă;* **de suprafaţă,** care nu are profunzime; superficial; **4.** (fig.) garanţii pe care le oferă cineva; credit recunoscut; avere, posibilităţi, resurse: *era cuprins de sfiiciune cînd vorbea de-a dreptul cu personalităţile cu oarecare suprafaţă.* PETR.; **5.** (mat.) spaţiu topologic care local este echivalent cu planul; **suprafaţă de rotaţie,** suprafaţă obţinută prin rotirea unei curbe plane în jurul unei drepte din planul curbei; **suprafaţă de undă,** loc geometric al punctelor din spaţiu în care, la un anumit moment, o undă are aceeaşi fază. [*Supra-*[1] + *faţă*; cf. lat. *superficies*, fr. *surface*].

suprafín, ~i, suprafină, ~e a. extrafin, superfin. [*Supra-*[1] + *fin*; cf. fr. *superfin*].

suprafirésc, ~şti, suprafireáscă, ~eşti a. (rar) supranatural, nefiresc; nepămîntean: *un fluture de o frumuseţe suprafirească.* CĂRT. // n. supranatural: *am simţit ... această minune umană: contactul cu suprafirescul prin atingere, prin ochi, prin carne.* EL. [*Supra-*[1] + *firesc*].

suprafluíd, ~zi, suprafluidă, ~e a. (despre heliu) în stare de suprafluiditate. [*Supra-*[1] + *fluid*; cf. fr. *surfluide*].

suprafluiditáte f. ansamblu de proprietăţi ale heliului lichid răcit la temperaturi foarte joase şi la presiuni sub 25 de atmosfere. [*Supra-*[1] + *fluiditate*; cf. fr. *surfluidité*].

suprafortăreáţă, suprafortăreţe f. supra-fortăreaţă zburătoare, superfortăreaţă zburătoare. [*Supra-*[1] + *fortăreaţă*; cf. fr. *superforteresse*].

suprafuziúne, suprafiziuni f. rămînere în stare lichidă a unei substanţe, deşi a fost adusă la o temperatură inferioară celei de solidificare; supratopire. [*Supra-*[1] + *fuziune*; cf. fr. *surfusion*].

suprageneratór, suprageneratoare n. generator cu randament superior. [*Supra-*[1] + *generator*; cf. fr. *surgénérateur*].

supraglótic, ~ci, supraglotică, ~ce a. situat deasupra glotei. [*Supra-*[1] + *glotic*].

suprahepátic, ~ci, suprahepatică, ~ce a. situat deasupra ficatului: *vene suprahepatice*. [*Supra-*[1] + *hepatic*].

supraiacént, ~ţi, supraiacentă, ~e a. plasat, aflat deasupra. [Cf. *subiacent*].

supraimpresionát, ~ţi, supraimpresionată, ~e a. supus procedeului de supraimpresiune. [*Supra-*[1] + *impresionat*].

supraimpresiúne, supraimpresiuni f. procedeu de trucaj cinematografic constînd din înregistrarea pe aceeaşi peliculă a mai multor imagini suprapuse filmate separat. [*Supra-*[1] + *impresiune*; cf. fr. *surimpression*].

supraimprimá, supraimprím vb. (rar; tr.) a imprima peste ceva deja imprimat. [*Supra-*[1] + *imprima*; cf. fr. *surimprimer*].

supraimprimáre, supraimprimări f. (rar) acţiunea de a supraimprima. [V. *supraimprima*].

supraimpúnere, supraimpuneri f. fenomen prin care un rîu continuă să-şi adîncească valea şi în roci dure (după ce a erodat rocile moi aflate deasupra); epigeneză. [*Supra-*[1] + *impunere*].

supraindividuál, ~i, supraindividuală, ~e a. (rar) mai presus de individual; care nu depinde de individ: *lume supraindividuală*; (fig.) *unei atari valori îi corespunde ... în artă stilizarea supraindividuală*. BL. [*Supra-*[1] + *individual*].

suprainfécţie, suprainfecţii f. superinfecţie. [*Supra-*[1] + *infecţie*; cf. fr. *surinfection*, engl. *super-infection*].

supraintendénţă, supraintendenţe f. serviciu superior intendenţei. [*Super-*[1] + *intendenţă*].

supraintitulá, supraintitulez vb. (rar; tr.) a supranumi. [*Supra-*[1] + *intitula*].

supraînălţá, supraînálţ vb. (tr.) a ridica nivelul unui drum, al unei căi ferate, al apelor unui lac de acumulare etc. [*Supra-*[1] + *înălţa*; cf. fr. *surélever*].

supraînălţáre, supraînălţări f. **1.** acţiunea de a supraînălţa; amenajare a unei şosele, a unei căi ferate, astfel încît să se asigure în curbe stabilitatea vehiculelor, prin compensarea forţei centrifuge care se exercită asupra acestora; **2.** diferenţă de nivel între cele două margini ale unei şosele, ale unei căi ferate într-o curbă; **3.** mărire a săgeţii unui arc de boltă prin aşezarea capetelor arcului deasupra nivelului zidurilor de sprijin. [V. *supraînălţa*].

supraînălţát, ~ţi, supraînălţată, ~e a. **1.** care a suferit o operaţie de supraînălţare: *şosea supraînălţată*; **2.** (rar) supraetajat: *foişorul era solemn şi stîngaci, părea o baracă de scînduri supraînălţată*. CĂRT. [V. *supraînălţa*].

supraîncălzí, supraîncălzesc vb. (tr.) **1.** a încălzi ceva peste limita obişnuită: *locuiam într-un apartament supraîncălzit de soarele care încingea acoperişul blocului*; **2.** (fig.) a încălzi un lichid sub presiune sau vapori la o temperatură mai înaltă decît temperatura normală de fierbere, respectiv, temperatura de saturaţie a acestora; **3.** (fiz.) a încălzi un metal sau un aliaj la o temperatură la care se formează o structură cristalină nouă; **4.** încălzire suplimentară a aburului saturat la o temperatură mai înaltă decît aceea de fierbere, înainte de a fi utilizat într-un motor cu abur; **5.** încălzire accidentală a oţelurilor la o temperatură prea înaltă într-un tratament termic. [*Supra-*[1] + *încălzi*; cf. fr. *surchauffer*].

supraîncălzíre, supraîncălziri f. acţiunea de a supraîncălzi şi rezultatul ei. [V. *supraîncălzi*].

supraîncălzít, ~ţi, supraîncălzită, ~e a. **1.** încălzit peste limita obişnuită: *încăpere supraîncălzită*; **2.** (fiz.; despre lichide sau vapori) încălzit la o temperatură mai înaltă decît temperatura normală de fierbere, respectiv temperatura de saturaţie a acestora; **3.** (fiz.; despre metale sau aliaje) încălzit la temperatura la care structura cristalină se modifică. [V. *supraîncălzi*].

supraîncălzitór, supraîncălzitoáre n. dispozitiv al unui cazan de abur, în care vaporii produşi sînt încălziţi la o temperatură mai înaltă decît cea de saturaţie. [*Supraîncălzi* + *-tor*].

supraîncărcá, supraîncárc vb. (tr.) **1.** a încărca peste măsură: *respira ... aerul greu şi acru al odăii supraîncărcate de trupuri omeneşti vii*. ST.; **2.** a împovăra pe cineva cu o muncă exagerată: *elevii erau supraîncărcaţi cu materii inutile*. [*Supra-*[1] + *încărca*; cf. fr. *surcharger*].

supraîncărcáre, supraîncărcări f. acţiunea de a supraîncărca şi rezultatul ei: *accidente produse din cauza supraîncărcării vehiculelor*. [V. *supraîncărca*].

supraîncărcát, ~ţi, supraîncărcată, ~e a. încărcat peste măsură; arhiplin: *mă urc într-un autobuz hodorogit şi supraîncărcat*. PR. [V. *supraîncărca*].

supraîncordáre, supraîncordări f. (rar) concentrare intelectuală, nervoasă etc. foarte mare; încordare peste limita obişnuită: (fig.) *supraîncordarea melodramatică a tonului*. VIANU. [*Supra-*[1] + *încordare*].

supraîncordát, ~ţi, supraîncordată, ~e a. (rar) foarte, excesiv de încordat: (fig.) *situaţia este supraîncordată*. GAL. [*Supra-*[1] + *încordat*].

supraînsămînţá, supraînsămînţez vb. (rar; tr.) a însămînţa în exces. [*Supra-*[1] + *însămînţa*; cf. fr. *sursemer*].

supraînsămînţáre, supraînsămînţări f. acţiunea de a supraînsămînţa; însămînţare suplimentară. [V. *supraînsămînţa*].

supralărgíre, supralărgiri f. lărgire a ecartamentului unei linii de cale ferată sau a părţii carosabile a unui drum în porţiunea curbelor. [*Supra-*[1] + *lărgire*; cf. fr. *surlargeur*].

supralicitá, supralicitez vb. **1.** (intr.) a oferi la o licitaţie un preţ mai mare decît preţul oferit anterior de altcineva; a mări oferta: *dacă ştiam noi, supralicitam la nemurire, pînă luam casa*. CĂL.; **2.** (fig.; tr.) a exagera în aprecierea unui fapt, în folosirea unui procedeu etc.: *au fost supralicitate meritele lucrării*. [*Supra-*[1] + *licita*; cf. fr. *surenchérir*].

supralicitáre, supralicitări f. **1.** acţiunea de a supralicita şi rezultatul ei; supralicitaţie; **2.** (fig.) exagerare în aprecierea unui fapt, în folosirea unui procedeu etc.: *mă ispitea grozav spectacolul acela de încordare nervoasă şi de supralicitare a hazardului*. R.L. [V. *supralicita*].

supralicitatór, ~i, supralicitatoáre m., f. persoană care supralicitează. [*Supralicita* + *-tor*].

supralicitáţie, supralicitaţii f. **1.** licitaţie suplimentară în vederea obţinerii unui preţ mai mare decît cel la care s-a adjudecat bunul cu ocazia licitaţiei iniţiale; **2.** (fig.) exagerare în aprecierea unui fapt, în folosirea unui procedeu etc.; supralicitare: *toată inimitabila savoare a naraţiunii stă în supralicitaţia de texte cuvioase*. CĂL. [*Supra-*[1] + *licitaţie*; cf. fr. *surenchère*].

supraliminár, ~i, supraliminară, ~e a. (rar) care este deasupra pragului de excitabilitate. [Din fr. *supraliminaire*].

supraluciditáte f. (rar) luciditate extremă. [*Supra-*[1] + *luciditate*].

supralúme, supralumi f. (rar) lume imaginată în afara lumii reale: *există indivizi care au anumite vise, un fel de realitate transfigurată; ca viziunea unei supralumi*. PETR. [*Supra-*[1] + *lume*].

supralumésc, ~şti, supralumească, ~eşti a. (rar) care aparţine, care este caracteristic supralumii, referitor la supralume: *odăjdiile ortodoxe sînt numai mîngîiere, alinare, supralumească sugestie*. STĂNIL. [*Supralume* + *-esc*].

supralumínă, supralumini f. (rar) oberliht. [*Supra-*[1] + *lumină*].

supramaturáţie, supramaturaţii f. stadiu al semînţelor şi fructelor după ce au atins faza maturităţii fiziologice. [*Supra-*[1] + *maturaţie*; cf. fr. *surmaturation*].

supramíd s. fibră textilă fabricată din răşini sintetice poliamidice. [*Supra-*[1] + *-amid*].

supramoduláţie, supramodulaţii f. (telec.) înregistrare a unor unde electrice de audiofrecvenţă cu valori mai mari decît cele permise. [*Supra-*[1] + *modulaţie*; cf. fr. *surmodulation*].

supramonopól, supramonopoluri n. monopol internaţional. [*Supra-*[1] + *monopol*].

supramúncă f. muncă prestată peste munca necesară, prin care se creează plusprodusul. [*Supra-*[1] + *muncă*; cf. fr. *surtravail*].

supranaturál, ~i, supranaturală, ~e a. **1.** care este mai presus de forţele şi de legile naturii; suprafiresc: *fenomen supranatural*; **2.** care nu poate fi cunoscut, explicat prin raţiune, ci prin credinţă; miraculos: *adevăruri supranaturale*; **3.** miraculos, fantastic, surnatural; divin: *părea o fiinţă supranaturală*; **4.** (fig.) ieşit din comun; excepţional, extraordinar: *Paganini este un geniu supranatural*. FIL. // n. ceea ce este mai presus de legile naturii; suprafiresc: *crezi în supranatural?* AG. [*Supra-*[1] + *natural*; cf. fr. *surnaturel*].

supranaturalísm n. credinţă în supranatural; concepţie potrivit căreia ar exista fapte, forţe etc. supranaturale. [*Supra-*[1] + *naturalism*; cf. fr. *surnaturalisme*].

supranaturalitáte f. (rar) însuşirea a ceea ce este supranatural: *supranaturalitatea accidentului e simbolizată în călăreţul satanic*. CĂL. [*Supra-*[1] + *naturalitate*].

supranaţionál, ~i, supranaţională, ~e a. (rar) care depăşeşte sfera, caracteristicile, interesul naţional: *instituţiile supranaţionale europene au nevoie de mai multă eficienţă, transparenţă şi onestitate*. D. [*Supra-*[1] + *naţional*].

supranormatív, ~i, supranormativă, ~e a. care este peste normă, care depăşeşte prevederile normative; **stoc supranormativ**, cantitate de materii prime, materiale etc. care depăşeşte limita prevăzută în normativele de aprovizionare sau consum: *nu înţelesei ce era cu aceste stocuri supranormative*. PR. [*Supra-*[1] + *normativ*].

supranúme, supranume n. nume adăugat la numele propriu al unei persoane; cognomen; (p. ext.) poreclă: *acum nu aştepta decît rangul de vtori-vistier ... şi supranumele de „buclucci boier“*. FIL. [*Supra-*[1] + *nume*; cf. fr. *surnom*].

supranumerár, ~i, supranumerară, ~e a. **1.** care este peste numărul prevăzut, fixat sau necesar: *pledau patru celebrităţi penale ...; debutantul Dănuţ era supranumerar*. TEODOR.; **2.** (înv.) care nu este încă titularizat: *amploaiat supranumerar*. [*Supra-*[1] + *numerar*; cf. fr. *surnuméraire*].

supranumí, supranumesc vb. (tr.) a da, a atribui cuiva sau la ceva un supranume; a suprain-

titula; (p. ext.) a porecli: *o supranumisem ... Diana de gheaţă artificială.* VOIC. [*Supra-¹ + numi*; cf. fr. *surnommer*].

supranumít, ~ţi, supranumită, ~e a. care a primit un supranume. [V. *supranumi*].

supranutrí, supranutresc vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) supraalimenta. [*Supra-¹ + nutri*].

supranutrít, ~ţi, supranutrită, ~e a. supraalimentat: *faţiunea de la putere, supranutrită, este incapabilă a mai ţine piept torentului popular, adică faţiunii răzbite de foame.* CAR. [*Supra-¹ + nutrit*; cf. fr. *surnourri*].

supranutríţie f. supraalimentaţie. [*Supra-¹ + nutriţie*].

supraofértă, supraoferte f. ofertă mai avantajoasă, făcută după încheierea unei licitaţii. [*Supra-¹ + ofertă*; cf. fr. *suroffre*].

supraóm, supraoameni m. **1.** tip superior de om, care, în filozofia lui Nietzsche, ar urma să apară, înzestrat cu o individualitate puternică şi eliberat de constrîngerile moralei; *concepţia biologică a lui Nietzsche despre supraom, ca o posibilitate evolutivă viitoare, a fost prea grăbit clădită.* BL.; **2.** om înzestrat cu calităţi excepţionale, care realizează lucruri mai presus de puterile omeneşti; superman: *picturile par zămislite de un supraom.* R.L. [*Supra-¹ + om*; cf. germ. *Übermensch*, fr. *surhomme*].

supraomenésc, ~şti, supraomeneáscă, ~eşti a. care întrece puterile omeneşti, care este mai presus de firea omenească; suprauman: *drumul pe care mi l-am ales ... cere din partea oricui sforţări mari, uneori supraomeneşti.* GHEŢIE. [*Supra-¹ + omenesc*; cf. fr. *surhumain*].

supraorbitál, ~i, supraorbitală, ~e a. situat deasupra orbitei ochiului. [*Supra-¹ + orbital*].

supraordináre f. (log.) cuprindere în sfera unei noţiuni a altor noţiuni cu sfera mai mică; supraordinaţie. [*Supra-¹ + ordinare*].

supraordinát a. v. **supraordonat.**

supraordináţie, supraordinaţii f. (rar) supraordinare. [*Supra-¹ + ordinaţie*].

supraordonă, supraordonez vb. (tr. şi refl.) a (se) ordona deasupra unui reper: [nivelele] *pot să se subordoneze unei ierarhii.* R.L. [*Supra-¹ + ordona*].

supraordonát, ~ţi, supraordonată, ~e a. care ocupă un loc superior într-o clasificare, într-o ierarhie; **fracţie supraordonată**, fracţie ordinară mai mare decît un întreg; **propoziţie supraordonată**, propoziţie regentă; (log.) **noţiune supraordonată**, noţiune care cuprinde în sfera ei alte noţiuni cu sfera mai mică; (şi: (înv.) **supraordinat**). [*Supra-¹ + ordonat*].

suprapământésc, ~şti, suprapământeáscă, ~eşti a. care (pare că) depăşeşte limitele a ceea ce este pămîntesc; (ca) în altă lume: *iconostasul cu icoane înalte şi palide de sfinţi şi îngeri de-o frumuseţe suprapămîntească.* EM. [*Supra-¹ + pămîntesc*].

suprapoluát, ~ţi, suprapoluată, ~e a. (despre oraşe, regiuni etc.) foarte poluat. [*Supra-¹ + poluat*].

supraponderabilitáte f. (fiz.) stare a unui corp de a avea o greutate mai mare ca urmare a unei forţe gravitaţionale sporite. [*Supra-¹ + ponderabilitate*].

supraponderál, ~i, supraponderală, ~e a. cu greutate peste media normală: *reprezentanţi supraponderali ai acestui minister.* D. [*Supra-¹ + ponderal*].

suprapopulá, suprapopulez vb. (refl.; despre oraşe, ţări etc.) a-şi spori populaţia peste limitele normale; a se aglomera. [*Supra-¹ + popula*; cf. fr. *surpeupler*].

suprapopuláre, suprapopulări f. faptul de a se suprapopula şi rezultatul său; aglomerare. [V. *suprapopula*].

suprapopulát, ~ţi, suprapopulată, ~e a. (despre oraşe, ţări etc.) cu populaţie excedentară; aglomerat. [V. *suprapopula*; cf. fr. *surpeuplé*].

suprapopulátie, suprapopulaţii f. **1.** mare concentrare de populaţie într-un oraş, într-o ţară etc.; **2.** (biol.) stare a unui mediu în care densitatea excesivă a organismelor (animale, plante etc.) depăşeşte posibilităţile de viefuire: *lupta pentru existenţă este consecinţa suprapopulaţiei.* [*Supra-¹ + populaţie*; cf. fr. *surpopulation*].

supraprefixáre, supraprefixări f. (lingv.) derivare cu prefixe multiple sau de la teme anterior prefixate. [*Supra-¹ + prefixare*].

suprapresiúne, suprapresiuni f. diferenţă pozitivă dintre presiunea absolută a unui fluid şi o presiune absolută de referinţă; presiune a cărei valoare depăşeşte presiunea normală admisă sau o presiune de referinţă. [*Supra-¹ + presiune*; cf. fr. *surpression*].

suprapréţ, suprapreţuri n. preţ mai mare decît cel obişnuit (sau decît cel legal); preţ de speculă. [*Supra-¹ + preţ*].

supraproblémă, supraprobleme f. acţiune principală care însoţeşte mesajul textului dramatic, către care converg ideile şi acţiunile secundare; supratemă: *supraproblema constituie principiul fundamental în teoria regizorală a lui S. Stanislavski.* [*Supra-¹ + problemă*].

supraprodúcţie, supraproducţii f. producţie de mărfuri care depăşeşte cererea pieţei. [*Supra-¹ + producţie*; cf. fr. *surproduction*].

supraprofít, supraprofituri n. (în doctrina economică marxistă) profit suplimentar obţinut peste profitul mijlociu prin reducerea valorii individuale a mărfurilor sub valoarea lor socială. [*Supra-¹ + profit*].

suprapúne, suprapún vb. **1.** (tr.) a pune un lucru deasupra altuia, a aşeza unul peste altul; a superpune: *peste Bizanţul de piatră înflorită şi marmoră au suprapus magherniţe de lemn.* SAD.; *am suprapus paturile şi au încăput toţi*; **2.** (refl.) a avea loc în acelaşi timp; a coincide: *orele celor două cursuri se suprapun.* [*Supra-¹ + pune*; cf. lat. *superponere*, fr. *superposer*].

suprapúnere, suprapuneri f. acţiunea de a (se) suprapune şi rezultatul ei: *nu vedeau altfel universul decît ca o suprapunere de ceruri.* CĂL.; (fiz.) **suprapunerea efectelor**, superpoziţie. [V. *suprapune*].

suprapús, ~şi, suprapusă, ~e a. pus, aşezat unul deasupra altuia; superpus: *s-au instalat paturi suprapuse.* PR.; *module suprapuse*; **clasă** (sau **pătură**) **suprapusă**, clasă socială privilegiată; clasă (sau pătură) superpusă: *„ruina frumoasei limbi vechi" Eminescu o pune în spinarea acelei pături suprapuse.* IBR. [V. *suprapune*].

supraputére, supraputeri f. superputere: *primii cetăţeni răniţi ... de complexul de supraputere în care intră o mare naţiune sînt artiştii ei.* R.L. [*Supra-¹ + putere*].

suprarafináre, suprarafinări f. rafinare defectuoasă a unui produs petrolier prin depăşirea cantităţii de reactiv, a temperaturii, a timpului de contact etc. [*Supra-¹ + rafinare*].

suprarăcíre, suprarăciri f. (fiz.) subrăcire. [*Supra-¹ + răcire*].

suprarăcít, ~ţi, suprarăcită, ~e a. (fiz.) subrăcit. [*Supra-¹ + răcit*].

suprarăsucít, ~ţi, suprarăsucită, ~e a. răsucit prea tare. [*Supra-¹ + răsucit*].

suprareál, ~i, suprareală, ~e a. situat în afara realităţii; care depăşeşte realul: *una din sugestiile textului ... încarcă episoadele narate cu un fel de tensiune suprareală.* R.L. // n. ceea ce depăşeşte realul, ceea ce este dincolo de real. [*Supra-¹ + real*; cf. fr. *surreél*].

suprarealísm n. curent literar şi artistic cultivat în Franţa în deceniul al treilea al sec. al XX-lea, care, negînd sistematic construcţiile logice ale spiritului, exploatează forţele psihice (automatismul, visul, inconştientul) eliberate de sub controlul raţiunii: *suprarealismul român este, prin Urmuz, anterior celui francez şi independent.* CĂL.; [scriitoarea] *fusese asociată mişcării onirice, care încercase să reînvie suprarealismul în literatura română.* D. [*Supra-¹ + realism*; cf. fr. *surréalisme*].

suprarealíst, ~şti, suprarealistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic suprarealismului, referitor la suprarealism: *pictura e încă timidă sau stricată de procedee suprarealiste.* CĂL.; *artă suprarealistă.* // m. şi f. adept al suprarealismului (ex.: A. Breton, L. Aragon, P. Eduard): *suprarealiştii au arătat un mare interes ... pentru delirurile paranoicilor.* CĂL. [*Supra-¹ + realist*; cf. fr. *surréaliste*].

suprarealitáte, suprarealităţi f. ceea ce se află în afara realităţii: *suprarealismul a păcătuit prin prea ... multă anecdotică, dar a deschis calea spre ... suprarealitate.* R.L. [*Supra-¹ + realitate*; cf. fr. *surréalité*].

suprarefractăr, ~i, suprarefractară, ~e a. superrefractar. [*Supra-¹ + refractar*].

supraregionál, ~i, supraregională, ~e a. care depăşeşte caracteristicile, interesul regional. [*Supra-¹ + regional*].

suprarenál, ~i, suprarenală, ~e a. **1.** care se află deasupra rinichilor; **glandă suprarenală** (şi f.), fiecare dintre cele două glande endocrine care produc adrenalina, noradrenalina, unii hormoni (corticosteroizi) etc., situate deasupra rinichilor; **2.** referitor la glandele suprarenale sau la secreţia acestora. [*Supra-¹ + renal*; cf. fr. *surrénal*].

suprarenínă f. (biol.) adrenalină, epinefrină. [*Supra-¹ + renină*; cf. fr. *surrénine*].

suprareţeá, suprareţele f. (fiz.) reţea cristalină care se formează la temperaturi joase în aliajele cu reţele de substituţie, printr-o ordonare suplimentară a atomilor constitutivi. [*Supra-¹ + reţea*].

suprarezistént, ~ţi, suprarezistentă, ~e a. care depăşeşte rezistenţa normală. [*Supra-¹ + rezistent*].

suprasárcină, suprasarcini f. sarcină suplimentară suportată de un sistem tehnic, care în anumite condiţii poate periclita stabilitatea în funcţionare a sistemului respectiv. [*Supra-¹ + sarcină*; cf. fr. *surcharge*].

suprasaturá, suprasaturez vb. **1.** (tr.) a produce fenomenul de suprasaturaţie într-o soluţie; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) sătura peste măsură. [*Supra-¹ + satura*; cf. fr. *sursaturer*].

suprasaturáre, suprasaturări f. suprasaturaţie. [V. *suprasatura*].

suprasaturát, ~ţi, suprasaturată, ~e a. **1.** (despre soluţii) care conţine mai multă substanţă dizolvată decît cantitatea corespunzătoare coeficientului de solubilitate la temperatura ordinară; care se află în stare de suprasaturaţie; **2.** (despre vapori) care se află într-o concentraţie superioară aceleia corespunzătoare tensiunii maxime a vaporilor pentru temperatura respectivă; (p. ext.; despre încăperi) care conţine astfel de vapori; **3.** (fig.) sătul peste măsură de ceva; foarte încărcat: *eram ... suprasaturat de lecturi.* TEODOR. [V. *suprasatura*; cf. fr. *sursaturé*].

suprasaturáţie f. **1.** stare instabilă a unei soluţii care conţine o cantitate de substanţă dizolvată mai mare decît cea necesară pentru saturarea ei; suprasaturare; **2.** stare a unui gaz care conţine o cantitate mai mare decît cea corespunzătoare tensiunii maxime din vaporii unui lichid cu care este în contact; suprasaturare; **3.** (fig.; fam.) starea celui prea sătul de ceva sau a ceea ce este prea încărcat cu ceva: *inimile prea încărcate de suferinţi ajung la un moment de suprasaturaţie.* VLAH.; *politicul umple pînă la suprasaturaţie paginile revistelor.* [*Supra-*[1] + *saturaţie*; cf. fr. *sursaturation*].

suprasensíbil, ~i, suprasensibilă, ~e a. **1.** care este în afara realităţii sensibile; care nu poate fi perceput prin simţuri; ultrasensibil: *îţi vom da o sută de dovezi despre realitatea lumii suprasensibile.* GAL.; **2.** (despre sunete, unde etc.) care depăşeşte posibilitatea de percepere a sunetelor; **3.** (despre fiinţe) excesiv de sensibil, foarte sensibil. // n. ceea ce este în afara realităţii sensibile: *ceva în alcătuirea mea ... nu lasă loc de manifestare suprasensibilului, paranormalului.* PLEŞU. [Din fr. *suprasensible*].

suprasenzoriál, ~i, suprasenzorială, ~e a. care poate fi cunoscut numai prin raţiune. [*Supra-*[1] + *senzorial*].

suprasexuál, ~i, suprasexuală, ~e a. (rar) care este mai presus de instinctele sexuale; care depăşeşte aceste instincte. [*Supra-*[1] + *sexual*].

suprasolicitá, suprasolícit vb. (tr.) a solicita peste măsură: *tehnica modernă a suprasolicitat sistemul nervos.* [*Supra-*[1] + *solicita*].

suprasolicitáre, suprasolicitări f. acţiunea de a suprasolicita şi rezultatul ei: *avatarurile vieţii moderne, legate de surmenaj, suprasolicitare.* R.L. [V. *suprasolicita*].

suprastát, suprastate n. (rar) federaţie (de state): *monarhul ... va putea încadra noile state într-un suprastat federativ?* BL. [*Supra-*[1] + *stat*[2]].

suprastatál, ~i, suprastatală, ~e a. (despre organizaţii, organisme internaţionale) învestit cu puteri decizionale transferate de către statele membre. [*Supra-*[1] + *statal*].

suprastrát, suprastraturi n. (lingv.) superstrat. [*Supra-*[1] + *strat*].

suprastructurál, ~i, suprastructurală, ~e a. care aparţine suprastructurii, referitor la suprastructură: *aspectele suprastructurale proprii vieţii artistice.* CĂL. [*Supra-*[1] + *structural*].

suprastructúră, suprastructuri f. **1.** totalitatea elementelor structurale ale unei construcţii situate deasupra nivelului terenului; **2.** parte a unui pod care se reazemă pe infrastructură; superstructură; **3.** totalitatea construcţiilor situate deasupra părţii principale a unei nave; **4.** ansamblu format din şasiul unui automobil şi din carcasa montată pe el; **5.** ansamblul ideilor politice, filozofice, juridice, religioase, artistice etc. şi instituţiile corespunzătoare, generate de baza economică a societăţii (în terminologia marxistă): *interdependenţa dintre bază şi suprastructură.* R.L. [*Supra-*[1] + *structură*; cf. fr. *superstructure*].

supratáră, supratare f. tara celui de-al doilea ambalaj al unei mărfi. [*Supra-*[1] + *tară*[1]].

supratáxă, suprataxez vb. (tr.) a adăuga sau a impune o suprataxă. [*Supra-*[1] + *taxă*; cf. fr. *surtaxer*].

suprataxáre, suprataxări f. (rar) acţiunea de a suprataxa şi rezultatul ei. [V. *suprataxa*].

supratáxă, suprataxe f. taxă suplimentară adăugată altei taxe fixate anterior. [*Supra-*[1] + *taxă*; cf. fr. *surtaxe*].

supratémă, suprateme f. (rar) supraproblemă. [*Supra-*[1] + *temă*].

supratemporál, ~i, supratemporală, ~e a. (rar) care este în afara timpului: *prezenţa supratemporală a culturii.* C. [*Supra-*[1] + *temporal*[1]].

supratensiúne, supratensiuni f. tensiune electrică superioară celei nominale, care periclitează siguranţa sau buna funcţionare a circuitelor electrice, provocînd deranjamente şi avarii; supravoltaj. [*Supra-*[1] + *tensiune*; cf. fr. *surtension*].

suprateréstru, ~ştri, supraterestră, ~e a. desprins, rupt de realitatea obiectivă: *cu privirea absentă şi supraterestră, vorbeşte numai de „biruinţa binelui în sine".* LOV. [*Supra-*[1] + *terestru*].

supratipár, supratipare n. desen sau text tipărit pe o marcă poştală ulterior emisiunii sale, pentru a-i schimba valoarea iniţială sau pentru a marca un eveniment. [*Supra-*[1] + *tipar*].

supratónică, supratonice f. (muz.) treapta a doua a modului major şi minor; acordul acestei trepte. [*Supra-*[1] + *tonică*; cf. fr. *surtonique*].

supratopíre, supratopiri f. (fiz.) suprafuziune. [*Supra-*[1] + *topire*].

supratrúst, supratrusturi n. (rar) supertrust. [*Supra-*[1] + *trust*].

supraumán, ~i, supraumană, ~e a. (rar) supraomenesc: *c-o furie supraumană, eu adusei o claie întreagă de paie sub fereastră.* EM.; *putere supraumană.* [*Supra-*[1] + *uman*; cf. fr. *surhumain*].

supraunitár, ~i, supraunitară, ~e a. (mat.; despre numere reale) care are valoarea absolută mai mare decît unitatea. [*Supra-*[1] + *unitar*].

supravegheá, supraveghez vb. **1.** (tr.) a observa, a păzi cu grijă, cu atenţie, cu autoritate; a ţine sub control: *supraveghea ... mersul lucrărilor agricole.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a se controla: *colegele, fiind foarte susceptibile, trebuie să mă supraveghez cînd vorbesc cu ele.* [*Supra-*[1] + *veghea*; cf. fr. *surveiller*].

supravegheát, ~ţi, supravegheată, ~e a. aflat sub supraveghere, ţinut sub control; observat, examinat cu atenţie, cu grijă: *gesturile supravegheate şi discrete distrăgeau atenţia.* CĂL. [V. *supraveghea*].

supraveghére, supravegheri f. **1.** acţiunea de a supraveghea şi rezultatul ei; observaţie, urmărire atentă; (p. ext.) pază: *grupuşoare adunate sub supravegherea poliţiei.* EM.; **2.** faptul de a se controla; autocontrol: *dragostea domniei tale, dacă nu-i pui un hotar şi supraveghere, poate spori duşmăniile.* SAD. [V. *supraveghea*].

supraveghetór, ~i, supraveghetoáre m., f. persoană însărcinată cu supravegherea cuiva sau a ceva: *beizadelele erau însoţite de doi supraveghetori.* CĂL.; *unii supraveghetori închid ochii la tentativele elevilor de a copia.* // n. **supraveghetor de flacără**, aparat electronic destinat supravegherii prezenţei flăcării în timpul funcţionării arzătoarelor, în scopul prevenirii unor incendii. [*Supraveghea* + *-tor*].

supravení, supravín vb. (înv.; intr.) a veni pe neaşteptate; a surveni: *tătarii vor putea supraveni chiar în cursul bătăliei.* HASD. [*Supra-*[1] + *veni*; cf. lat. *supervenire*, it. *sopravenire*].

supravieţuí, supravieţuiesc vb. (intr.) **1.** a rămîne în viaţă după moartea cuiva; a continua să trăiască după o nenorocire, o catastrofă, un cataclism etc.: *nu credeam că aş fi putut supravieţui ... unei despărţiri de Maitreyi.* EL.; *legea celui care a supravieţuit este să mărturisească.* PATAP.; (fig.) *o ţară care nu ştie să-şi apere poeţii va fi învinsă sau va supravieţui lamentabil la coada altor naţiuni.* PR.; **2.** a continua să existe, să dăinuie (în amintirea, în memoria cuiva, în conştiinţa publică): *această carte ne va supravieţui.* [*Supra-*[1] + *vieţui*; cf. fr. *survivre*].

supravieţuíre, supravieţuiri f. **1.** faptul de a supravieţui; rămînere în viaţă după o nenorocire, o catastrofă, un cataclism etc.: *şansele de supravieţuire a victimei sînt reduse*; **2.** (rar) drept de a succede cuiva într-o slujbă, într-o demnitate după moartea acestuia; **3.** dăinuire (în amintirea, în memoria cuiva, în conştiinţa publică): *el crede în supravieţuirea prin artă.* PETR. [V. *supravieţui*].

supravieţuitór, ~i, supravieţuitoáre m., f. persoană care a scăpat cu viaţă dintr-un cataclism, dintr-o catastrofă, dintr-o nenorocire; persoană care supravieţuieşte alteia: *supravieţuitorul octogenar al unor timpuri literare grele.* D.; (adj.) *vitejii supravieţuitori s-au apucat să ridice aceste piramide.* GAL. [*Supravieţui* + *-tor*; cf. fr. *survivant*].

supravízită, supravizite f. (med.; rar) contravizită. [*Supra-*[1] + *vizită*].

supravoltáj, supravoltaje n. (fiz.) supratensiune. [*Supra-*[1] + *voltaj*; cf. fr. *survoltage*].

supravoltór, supravoltoare n. sursă de energie electrică legată în serie cu altă sursă de energie electrică, astfel încît tensiunile lor electrice să se adune; (compus) **supravoltor-devoltor**, aparat sau maşină electrică asociată cu o sursă de energie electromagnetică, astfel încît să permită adăugarea la tensiunea sursei sau scăderea din ea a unei tensiuni de valoare reglabilă. [*Supra-*[1] + *voltor*; cf. fr. *survolteur*].

suprém, ~i, supremă, ~e a. **1.** care este mai presus de toate; cel mai bun, cel mai mare, cel mai important; care există în cel mai înalt grad: *suprema cumînţenie este să nu ceri împrejurărilor şi vieţii mai mult decît pot să-ţi dea.* SAD.; *cine-ar mai putea să mă convingă că nu-i supremul dat că te-am zărit?* IONEL; **fiinţă supremă**, Dumnezeu; **2.** care este cel din urmă; ultim: *în crispaţia cu care strîngea frîul văd suprema sforţare a omului ameţit, gata să cadă.* VLAH.; **moment suprem**, moment decisiv: *geme ca un maistru ce-asurzeşte în momentele supreme.* EM.; **3.** referitor la sfîrşitul vieţii cuiva: *am primit ... o telegramă a lui cu ştirea supremă.* CAR.; **onoruri supreme**, funeralii; **voinţă supremă**, ultimile dispoziţii ale unui muribund; **4.** care are gradul, rangul cel mai înalt într-o ierarhie: *mîne vor fi supremul vostru judecător.* AL.; *îi simţim şi pe supremii guvernanţi din capitală.* IBR.; **curte supremă** sau **tribunal suprem**, instanţă care are în competenţa sa judecarea unor recursuri şi care controlează activitatea judiciară a tuturor instanţelor judecătoreşti din ţară. [Din lat. *supremus*, fr. *suprême*].

suprematísm n. grupare de pictori ruşi de la începutul sec. al XX-lea (condusă de K. Malevici), care se încadrează în abstracţionismul geometrizant. [Din rus. *suprematizm*].

supremaţíe, supremaţii f. superioritate absolută (bazată pe autoritate, pe putere); poziţie dominantă; preponderenţă: *supremaţia şi democraţia nu se pot alia împreună.* GHICA; *supremaţia faptului asupra efuziunilor lirice este unul din semnele vremii de azi.* IBR. [Din fr. *suprématie*].

supresiúne, supresiuni f. (înv.) suprimare. [Din lat. *suppressio, -onis*, fr. *suppression*].

supresór, ~i, supresoáre a. (despre un element al unui aparat, despre un dispozitiv etc.) care împiedică producerea unui fenomen, a unui efect etc. dăunător sau care reduce efectele acestora. // f. (şi **grilă supresoare**) grilă de frînare aşezată între anodul şi grila-ecran a unui tub electronic, pentru frînarea electronilor proveniţi din emisiunea secundară a anodului şi pentru împiedicarea captării lor de către ecran. [Din fr. *suppresseur*, engl. *suppressor*].

suprimá, suprím vb. (tr.) **1.** a face să dispară; a desfiinţa, a elimina, a anula: *a silit pe guvern a suprima cu totul dările fiscale asupra cerealelor.* GHICA; *ar fi ceva de întreprins pentru a suprima războaiele?* GHEŢIE; (refl. pas.) *nici o putere nu se poate suprima în natură.* MAIOR.; **2.** a ucide, a extermina: *dacă te vei abate din calea legii, vei fi suprimat.* SAD.; *ar fi vrut chiar să-i suprime pe adversari*; **3.** a interzice apariţia; a suspenda: *luînd drept pretext o nevinovată poveste, sub cuvînt că atacăm*

religiunea, suprimă foaia. NEGR.; **4.** a scoate ceva dintr-un text; a trece sub tăcere; a elimina, a omite: *cenzura i-a suprimat sfîrşitul discursului*; **5.** a reduce din schemă un post (ocupat de cineva); a desfiinţa; (p. ext.) a pune în disponibilitate pe cineva: *tot vrea guvernul să facă economii, ne-ar putea suprima pe toţi.* CAR.; *patronul ... vrea să suprime locurile, să nu mai facă angajamente.* C.PETR.; **6.** a renunţa la ...; a elimina, a înlătura: *de luni suprim tutunul şi devin alt om!* TEODOR. [Din fr. ***supprimer***, lat. ***supprimere***].

suprimáre, suprimări f. **1.** acţiunea de a suprima şi rezultatul ei; **2.** încetare a unei acţiuni, a unei funcţii etc.; desfiinţare, eliminare, anulare, supresiune: *regimul de suprimare a tuturor libertăţilor publice.* VIANU; **3.** interzicere, suspendare a unei publicaţii: *Ghica ceru suprimarea gazetei.* CĂL.; **4.** eliminare a unor cuvinte, pasaje etc. dintr-un text, dintr-un spectacol: *cançoneta ... fu suprimată.* FIL.; **5.** reducere a unui post din schemă; desfiinţare: *suprimarea unui post supără numai pe un singur om.* GHICA. [V. ***suprima***].

suprimát, ~ţi, suprimată, ~e a. **1.** care a încetat să mai fie, să mai existe; desfiinţat, eliminat, înlăturat; **2.** interzis, suspendat: *reviste suprimate*; **3.** disponibilizat: *cu ocazia bugetului ... am devenit suprimat pe întîi aprilie.* CAR. [V. ***suprima***].

supsonă, supsonez vb. (franţuzism; tr.) a pune la îndoială; a suspecta. [Din fr. ***soupçonner***].

supt[1], ~ţi, suptă, ~e a. slab, slăbănog; uscat; scofîlcit: *faţa arsă, trupul supt, straiul colbăit şi rupt.* COŞB.; *era palidă-cenuşie, cu obrajii supţi.* GHEŢIE. [V. ***suge***].

supt[2], supturi n. **1.** acţiunea de a suge; alimentare a copilului nou-născut la sîn[1]: *n-ai să-mi spui că suptul e o funcţie permanentă.* CĂL.; **2.** (concr.) laptele pe care îl suge la o masă un sugar; suptură; **3.** faptul de a bea mult, cu poftă; beţie: *vestitul Setilă, fiul secetei, ... împodobit cu darul suptului.* CR. [V. ***suge***].

supt[3] prep. v. **sub[1]**.

suptpămînt n. v. **subpămînt.**

suptúră, supturi f. (pop.) supt[2]: *o suptură nu ajunge pruncului.* [***Supt***[2] + *-ură*].

supuitór, ~i, supuitoáre m., f. (înv.) **1.** cuceritor; **2.** proxenet; (şi: **supunător**). [***Supune*** + *-tor*].

supunătór m. v. **supuitor.**

supúne, supún şi (înv. şi pop.) **supúi** vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a pune dedesupt; (p. ext.) a ascunde: *după aceea m-a supus sub patrafir şi mi-a cetit.* SAD.; (fig.) *pre căi îmi sînt supuse de la pizmaşii miei curse.* DOS.; **2.** (înv.; tr.) a aşeza armate, armament într-un loc ferit, prevăzut cu întăriturі: *în pădure supusese oastea.* UR.; **3.** (pop.; tr.) a sufleca: *mama şi-a supus mînecile şi a început să spele*; **4.** (tr.) a aduce sub ascultare, sub stăpînire oameni, teritorii (prin forţă armată); a cuceri, a subjuga; a birui (în luptă): *acel împărat mare şi puternic bătuse pe toţi împăraţii ... şi-i supusese.* ISP.; **5.** (fig.; tr.) a copleşi: *ce durere, spune, ce dor greu supune inimioara ta?* AL.; *nu-l supune nevoia, oricît de sărac ar fi.* VLAH.; **6.** (înv.; tr.) a îmblînzi, a domestici: *împărăteasa ... mîndră că a înjugat pe leu, supuindu-l şi îmblînzindu-l ca pe un mieluşel.* ISP.; **7.** (refl.) a accepta stăpînirea, autoritatea etc. cuiva; a ceda la promisiuni, la rugăminţi; a (se) închina, a (se) pleca; a asculta: *oastea toată se va supune cum i se va făgădui mai mare simbrie.* NEGR.; **8.** (tr.) a pune sub autoritatea, sub conducerea cuiva sau a ceva; a subordona: [Despot] *vrea să supuie ... voinţa omenirii la simpla lui voinţă.* AL.; (fig.) *a te supune datoriei înseamnă a nu te supune decît ţie însuţi, a fi autonom.* R.L.; **9.** (tr. şi refl.) a fi legat de ..., a depinde; a fi influenţat de ...: *pe toţi ce-n astă lume sînt supuşi puterii sorţii deopotrivă-i stăpîneşte raza ta.* EM.; **10.** (refl. şi tr.) a se lăsa sau a face să fie stăpînit, dominat de porniri, de sentimente etc.: *anticarul, la patima-i supus, culege vechea aramă, ce nu mai are curs.* ALEX.; **11.** (tr.) a lăsa sau a rămîne fără apărare în faţa unui pericol; a expune unei primejdii, unei neplăceri: *multe sînt ademenirile la care este supus un autor care ia condeiul în mînă.* VIANU; **12.** (refl.) a accepta sau a-şi impune să suporte un lucru dificil, neplăcut: *îmi e cu neputinţă să mă supun la o învăţătură doctrinală.* GHICA; *se supunea totdeauna cu silă îmbrăţişărilor mele.* PR.; **13.** (tr.) a face pe cineva sau ceva să sufere o acţiune; a pune pe cineva sau ceva într-o anumită situaţie: *să supunem unei analize mai insistente rostul cuvîntului şi al faptei.* STĂNIL.; (refl.) *mai întîi vreau să mă supun la examenul de doctorat.* GHEŢIE; **14.** (tr.) a expune un material, o substanţă etc. unei acţiuni chimice sau fizice, unui anumit tratament; **15.** (înv.; tr.) a prezenta, a expune cuiva ceva pentru a lua cunoştinţă (şi a decide): *au venit filozofii ... să supuie înţelepciunii Măriei tale pildele lor.* SAD.; *supunem atenţiei dumneavoastră acest caz.* [Lat. ***supponere***].

supúnere, supuneri f. **1.** acţiunea de a (se) supune şi rezultatul ei; **2.** luare în stăpînire a unor teritorii, populaţii etc. (prin forţă armată); cucerire, subjugare: *începînd-şi cariera prin supunerea ducatului făgărăşean.* HASD.; **3.** dependenţă, subordonare faţă de cineva sau de ceva; supuşenie, ascultare, docilitate; respect: *a vrut bunica să-l mustre, să-l îndemne la supunere.* CAR.; *plecîndu-şi capul alb în semn de ... adîncă supunere.* TEODOR.; **cu supunere**, cu umilinţă; cu respect: *mai întîi mă închin cu supunere.* AL.; **4.** acceptare a unei autorităţi, a unei dependenţe (politice): *înaintea lui Mihai erau steagurile luate în bătălie şi cari se ţineau aplecate în semn de supunere.* ISP.; **5.** expunere a unei substanţe, a unui material la un anumit tratament. [V. ***supune***].

supură, pers. 3 **supurează** vb. (intr.) a forma şi a elimina puroi: *e o rană ce supurează şi se înveninează necontenit.* SAD. [Din fr. ***suppurer***, lat. ***suppurare***].

supuránt, ~ţi, supurantă, ~e a. (despre răni, ţesuturi etc.) care supurează; (despre boli) care prezintă stări de supuraţie; purulent, supurativ. [Din fr. ***suppurant***].

supurăre, supurări f. (rar) supuraţie. [V. ***supura***].

supurát, ~ţi, supurată, ~e a. care prezintă supuraţie. [V. ***supura***].

supurativ, ~i, supurativă, ~e a. care determină, care favorizează supuraţia; însoţit de supuraţie; supurant: *adenită supurativă.* [Din fr. ***suppuratif***].

supuráţie, supuraţii f. infecţie microbiană caracterizată prin formarea şi eliminarea de puroi prin fistule; supurare: *supuraţia unei răni.* [Din lat. ***suppuratio, -onis***, fr. ***suppuration***].

supús, ~şi, supusă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) aşezat dedesupt, vîrît sub ceva; (p. ext.) ascuns: *sărind în apă şi afundîndu-să, sta supus.* DRĂGHICI; **2.** (înv.) aşezat (la pîndă) într-un loc ferit: *temîndu-se şi ei să nu aibă acolo, într-acea pădure, vro oaste supusă, să-i sminteaască.* MUSTE; **3.** aflat sub autoritatea, sub stăpînirea cuiva; cucerit, subjugat (prin forţă armată); dependent, subordonat: *popoare supuse Romei*; **4.** ascultător, cuminte, docil; smerit, umil: *orişiunde te-i duce, să fii supusă, blajină şi harnică.* CAR.; **5.** care denotă ascultare, docilitate, umilinţă: *discretă, supusă prietenie.* VLAH. // m., f. (înv.) **1.** angajat: *oarecare călugăraş se afla la schit şi era supus la un părinte cîţiva ani.* MINEIUL; **2.** locuitor al unei ţări, considerat în raport cu suveranul, cu conducătorul său: *au supuşii Măriei tale sînt răi şi arţăgoşi?* ISP.; **3.** cetăţean al unui stat; (spec.) persoană aflată sub o protecţie specială de ordin juridic a unui stat, fără a fi cetăţean cu drepturi depline: *poartă un nume polon şi e supus austriac.* BĂLC. [V. ***supune***].

supuşénie f. **1.** faptul sau calitatea de a fi supus; supunere, ascultare; (p. ext.) slugărnicie: *cum să nu le dispreţuieşti pentru supuşenie, pentru obiceiul de a se mulţumi cu puţin, ca cerşetorii?* R.L.; **2.** (înv.) faptul de a fi cetăţean al unei ţări sau sub protecţia juridică specială a unei ţări: *primise dreptul la supuşenia română.* [***Supus*** + *-enie*].

supuşíme f. (rar) totalitatea supuşilor (dintr-un loc): *te-aî apucat să-ţi baţi joc şi de supuşime.* POP. [***Supus*** + *-ime*].

sur, ~i, sură, ~e a. **1.** de culoare intermediară între alb şi negru; cenuşiu, gri, fumuriu: *îmbrăcat cu un mintean sur.* CAR.; **2.** cu părul, lîna sau penele de culoare cenuşie: *lupii suri ies după pradă.* AL.; **3.** (pop.) cărunt: *se ivi un om înalt, cu barba lungă şi sură.* EM.; [mama] *să-mi surîdă tăcută, sură, cu chip colţuros.* VIERU; **4.** (fig.) străvechi: *rîul sfînt ne povesteşte ... despre vremi apuse, sure.* EM.; **5.** (rar) argintiu: *lăcrămioarele sure ca mărgăritarul.* EM.; **6.** lipsit de strălucire, de lumină; întunecat, înceţoşat, tulbure; mohorît: *arbori, stînci, prăpăstii şi oricare făptură iau forme urieşe prin negura cea sură.* AL.; *odăile de-alături cufundate-n umbra sură.* MACED.; **7.** (fig.) care nu se remarcă în nici un fel; lipsit de farmec, de atractivitate; şters, anost; tern: *moşnegii ... îşi aminteau de înfăţişarea-i sură.* GAL.; *o existenţă sură.* // n. culoare cenuşie: *îi şade surul.* // m., f. cal sau iapă cu părul de această culoare: *spune, turturea, îngheţată-i Dunărea, să treacă neica pe ea, cu trei suri alături?* POP.; **sura de stepă**, rasă primitivă indigenă de taurine, de culoare cenuşie sau vînătă, foarte rezistentă, uşor de întreţinut. [Din bulg., sb. ***sur***].

surátă, surate f. **1.** (înv. şi pop.) prietenă: *Mărica ... se strecoară printre surate ca un prichindel.* DELAVR.; **2.** (pop. şi fam.) termen de adresare între femei (prietene): *vezi, surată, cît sînt de mîndri?* OD. [***Sură*** + *-ată*].

surăţícă, suţărele f. (pop.) diminutiv al lui surată. [***Surată*** + *-ică*].

surăţíe, surăţii f. (pop.; şi **surăţie de cruce**) legătură de prietenie între femei (similară cu frăţia de cruce). [***Surată*** + *-ie*].

surceá ~(ícă), surcele f. **1.** aşchie care cade cînd se ciopleşte sau cînd se taie un lemn; (p. ext.) vreasc, gătej: *l-a azvîrlit într-o tihăraie, ca pe-o surcică.* CR.; *răscoleam c-un surcel pe mejdină.* SOR.; **2.** (reg. la pl.) minciunele. // n. (pop.) huluduţ; (şi: (pop.) **surcel**). [Lat. ****surcellus*** (=***surculus***)].

surcél n. v. **surcea.**

surcelúţă, surceluţe f. diminutiv al lui surcea. [***Surcele*** (pl. lui *surcea*) + *-uţă*].

surchideálă, surchideli f. (pop.) **1.** acţiunea de a surchidi; **2.** hărţuială; (p. ext.) bătaie; **3.** aruncare a arşicului la jocurile de copii. [***Surchidi*** + *-eală*].

surchidí, surchidesc vb. (pop.; tr.) **1.** a hărţui; (p. ext.) a trage o bătaie; a chinui: *degeaba l-a strunit şi l-a mustrat şi l-a închis şi l-a surchidit.* VLAH.; **2.** a arunca arşicele, făcîndu-le să se răsucească în aer. [Et. nec.].

surclasá, surclasez vb. (tr.) a depăşi, a întrece un adversar (la sport). [Din fr. ***surclasser***].

surclasáre, surclasări f. acţiunea de a surclasa. [V. ***surclasa***].

surclasát, ~ţi, surclasată, ~e a. care a fost depăşit, întrecut. [V. ***surclasa***].

surd, ~zi, surdă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care nu aude (bine); lipsit de auz: *îţi spun că eşti surd, n-ai auzit bine!* NEGR.; *surdul n-aude, dar le potriveşte.* Z.; **2.** (fig.) care nu dă ascultare unei cereri, unei rugăminţi; nesimţitor, nepăsător, indiferent, neînduplecat: *surd este al meu suflet l-a tale vorbe line.* EM.; *a rămas surd la rugăminţile mele*; **3.** abia perceptibil; cu intensitate scăzută; domol, molcom, slab: *zgomot surd de paşi, de vorbe.* BOL.;

4. (fig.) ascuns, mocnit; (p. ext.) tăinuit: *era în toată ţara o agitaţie surdă, dar foarte adîncă.* CAR.; 5. (fig.) înăbuşit, nedefinit, confuz: *simte ca prin somn că e în tren: o impresie surdă de mişcare fără zgomot, fără zguduire.* VLAH.; *aveam o permanentă, surdă, senzaţie de rău.* CĂRT.; **6. consoană surdă** (şi f.), consoană a cărei emisiune nu comportă vibraţii ale coardelor vocale; afon. // adv. (înv. şi pop.; şi **de(-a) surda**) zadarnic, degeaba; fără rost: *să-ţi pierzi de-a surda vremea.* PANN; *ani de zile bătuse de-a surda la uşile doctorilor.* GHEŢIE. [Lat. ***surdus***].

surdiná, surdinez vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) surdiniza. [De la ***surdină***].

surdinăre, surdinări f. acţiunea de a (se) surdina. [V. ***surdina***].

surdínă, surdine f. dispozitiv din lemn sau din metal folosit la unele instrumente muzicale pentru a slăbi intensitatea sunetelor; (p. ext.) atenuare a intensităţii sunetelor cu acest dispozitiv; (fig.) *am pus surdină glasurilor.* BL.; **în surdină**, încet; fără zgomot, cu glas scăzut, şoptit: *Bubico se uită la mine şi mîrîie-n surdină.* CAR.; *o vioară dezacordată mai scîrţîi cîteva clipe în surdină.* GHEŢIE. [Din fr. ***sourdine***].

surdinizá, surdinizez vb. (rar) **1.** (tr. şi refl.) a (se) emite sunete în surdină; a (se) surdina; **2.** (intr.) a amortiza zgomotele dintr-o clădire. [***Surdină*** + *-iza*].

surdinizát, ~ţi, surdinizată, ~e a. emis în surdină: (fig.) *bunica e alimentată cu vibraţii retorice surdinizate.* CĂL. [V. ***surdiniza***].

surdităte, surdităţi f. **1.** faptul de a fi surd; infirmitate constînd în imposibilitatea (totală sau parţială) de a percepe sunetele; hipoacuzie, surzeală, surzenie, surzie: *n-a ştiut să profite îndestul de surditatea urechii drepte.* CAR.; **surditate psihică**, imposibilitate de a recunoaşte, de a distinge sursa sonoră; **surditate verbală**, boală constînd în neputinţa cuiva de a înţelege sensul cuvintelor auzite, frecventă în leziuni cerebrale care afectează centrii limbajului; **2.** (fon.) calitate a unei consoane de a fi surdă: *surditatea consoanei „p".* [Din fr. ***surdité***].

surdo- element de compunere cu sensul „surd", „(referitor la) surzenie". [De la ***surd***].

surdobarocámeră, surdobarocamere f. barocameră cu izolare fonică perfectă. [***Surdo-*** + ***barocameră***].

surdológic, ~ci, surdologică, ~ce a. care ţine de surdologie, referitor la surdologie. [De la ***surdologie***].

surdologíe f. ramură a defectologiei care studiază tulburările de auz. [***Surdo-*** + ***logie*** (după *defectologie, stomatologie* etc.)].

surdomáş, surdomaşi m. (reg.) **1.** (entom.) vierme-de-făină; molete, sfoiag (*Tenebrio molitor*); **2.** numele unor boli de copii sugari: **a)** boală caracterizată prin apariţia unor eczeme pe creştetul capului; **b)** boală caracterizată prin febră, diaree, vărsături etc.; (şi: **surdumaş**). [Din sb. ***srdomasi***].

surdomút, ~ţi, surdomută, ~e a. şi m., f. (om) lipsit de auz şi de grai: *fratele celor trei fete era surdomut.* SAD. [***Surd*** + ***mut***; cf. fr. ***sourd-muet***].

surdomutísm n. deficienţă audio-verbală complexă, caracterizată prin lipsa totală a auzului şi imposibilitatea deprinderii normale a limbajului; surdomutitate. [***Surdo-*** + ***mutism***].

surdomutitáte f. surdomutism. [***Surdo-*** + ***mutitate***; cf. fr. ***surdo-mutité***].

surdopedagogíe f. ramură a pedagogiei speciale care se ocupă de educarea şi de instruirea persoanelor cu deficienţe de auz. [***Surdo-*** + ***pedagogie***].

surdúc n. (reg.) vale strîmtă, rîpoasă între doi munţi: *mă usuc ca frunza-n nuc, ca iarba de pe surduc.* POP. [Din turc. ***surduk*** „potecă îngustă între doi munţi", magh. ***szurdok***].

surdúcă, surduce f. (reg.) **1.** minge; **de-a surduca**, joc cu mingea; **2.** cocoloş. [Et. nec.].

surdumáş m. v. surdomaş.

sureăp a. v. sireap.

suréc, surecuri n. (înv.) vită. [Din turc. ***sürek*** (*hayvam*) „turmă"].

surecciu, surecii m. (înv.) negustor de vite cornute. [Din turc. ***sürekçi***].

surescitá, surescít vb. (tr.) a excita pe cineva peste măsură, a-l aduce în stare de iritare, de nervozitate extremă; a supraexcita: *mintea lui încălzită, surescitată de basme, începea să se desfăşoare.* VLAH.; (refl.) *mîncasem mult, mă surexcitasem şi nu-mi făcusem siesta.* VOIC.; (şi: (rar) **surexcita**). [Din fr. ***surexciter***].

surescitábil, ~i, surescitabilă, ~e a. care poate fi uşor surescitat; (şi: (rar) **surexcitabil**). [Din fr. ***surexcitable***].

surescitabilitáte f. predispoziţie, înclinare spre surescitare; (şi: (rar) **surexcitabilitate**). [Din fr. ***surexcitabilité***].

surescitánt, ~ţi, surescitantă, ~e a. care surescită: *medicamente surescitante*; (şi: (rar) **surexcitant**). [Din fr. ***surexcitant***].

surescitáre, surescitări f. acţiunea de a surescita şi rezultatul ei; stare bolnăvicioasă de iritare, de nervozitate; surescitaţie, supraexcitate: *cuprins de o stare de surescitare ..., nu reuşi să adoarmă decît spre dimineaţă.* GHEŢIE; (şi: (rar) **surexcitare**). [V. ***surescita***].

surescitát, ~ţi, surescitată, ~e a. excitat, enervat peste măsură: *eşti surescitat şi înţeleg că îmi porţi pică de ceva.* PR.; *era atît de surescitat, încît nu mai putea să articuleze cuvintele*; (şi: (rar) **surexcitat**). [V. ***surescita***].

surescitáţie, surescitaţii f. surescitare; (şi: (rar) **surexcitaţie**). [Din fr. ***surexcitation***].

surét, sureturi şi **surete** n. (înv.) copie sau traducere a unui act, a unei scrisori: *suret de pe un ispisoc de la Pătru-Vodă* (a. 1814). URIC. [Din turc. ***suret***].

surexcitá vb. v. surescita.

surexcitábil a. v. surescitabil.

surexcitabilitáte f. v. surescitabilitate.

surexcitánt a. v. surescitant.

surexcitáre f. v. surescitare.

surexcitát a. v. surescitat.

surexcitáţie f. v. surescitaţie.

surf [sărf] n. placă plutitoare de lemn sau de material plastic servind alunecării pe apă a celui care practică surfingul; surfing. [Cuv. engl.].

surfáţă, surfeţe f. (înv.) suprafaţă: *asemenea minelor Laceniei, a căror surfaţă scînteie de aur strălucitor.* NEGR. [Din fr. ***surface*** (după *faţă*)].

surfilá, surfilez vb. (tr.) a întări marginile unei ţesături printr-o cusătură rară, în zigzag, care împiedică destrămarea. [Din fr. ***surfiler***].

surfilăre, surfilări f. acţiunea de a surfila şi rezultatul ei. [V. ***surfila***].

surfing [sărfing] n. sport nautic constînd în plutirea pe un surf antrenat de forţa valurilor. [Cuv. engl.].

surghiún, ~i, surghiună, ~e m., f. şi a. (înv.) exilat; deportat: *am pribegit ca un surghiun prin ţări străine*; **a merge** (sau **a se duce**) **surghiun**, a pribegi: *numai eu cu Zaharia, ghemuiţi în căruţa lui moş Luca, ne duceam surgun, dracului pomană.* CR. // n. (pl. **surghiunuri**) **1.** (înv.) exil; deportare; surghiunie, surghiunire, surgunlîc: *s-a întors din surghiun din ţara turcească.* GHICA; **a face** (sau **a trimite, a porni, a duce, a ardica, a pune**) **surghiun pe cineva**, a exila; a deporta: *a doua zi pînă în ziuă, clucerul era pornit surghiun la Snagov.* GHICA; *fuse pus în lanţuri şi trămis surghiun la cetatea Conia din Anadol.* OD.; **2.** (înv. şi pop.) starea, situaţia celui exilat; (fig.) pribegie, înstrăinare: *aici şi-a plîns amărăciunile surghiunului gingaşul poet al Romei.* VLAH.; (fig.) *anii de surghiun*; **a da surghiun**, a izgoni, a alunga pe cineva: *să iasă răvaşul bun să dăm la babe surgun.* POP.; **3.** (rar) loc retras, liniştit: *cunoscuţii apucau care-ncolo spre surghiunuri de verdeaţă şi de răcoare.* BL.; (şi: **surgun**). [Din turc. ***sürgün*** „exilat"].

surghiuní, surghiunesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a exila; a deporta: *porunceşte mai bine să-mi taie capul sau surghiuneşte-mă ca pe atîţi alţi boieri pămînteni.* FIL.; *teama de a fi surguniţi pe la mănăstiri.* AL.; **2.** (rar; refl.) a se retrage într-un loc retras, liniştit; a se izola: *să fi fost ca la douăzeci de maici ce se surghiuniseră de bună voie acolo.* VOIC.; **3.** (tr.) a alunga, a izgoni: *surghiunit de împrejurările vieţii, se afla aici Ion Creangă, în calitatea lui de cărturar.* SAD.; (fig.) *vom surghiuni interpretările idealiste, romantice.* BL.; (şi: **surguni**). [De la ***surghiun***].

surghiunie, surghiunii f. (înv.) surghiun: *surghiuniile, războiul ... şi cîte şi mai cîte calamităţi au amînat lucrul.* GHICA; *este osîndită a trăi aici, în surghiunie.* POP. [***Surghiun*** + *-ie*].

surghiunire, surghiuniri f. (înv. şi pop.) **1.** acţiunea de a surghiuni şi rezultatul ei; **2.** exilare; deportare: *nu voia să mai alarmeze din nou poporul ..., prin surghiunirea cutezătorului boier.* FIL.; **3.** alungare; izgonire: *după surghiunirea fetei celei mari, dobîndise împăratul altă fată.* ISP.; (şi: **surgunire**). [V. ***surghiun***].

surghiunít, ~ţi, surghiunită, ~e a. (înv.) **1.** (şi m., f.) exilat; deportat: *fericitul surgunit ... are să se ducă la Roma.* CAR.; **2.** alungat; izolat: *era o veche slugă surghiunită a familiei Talbot.* NEGR.; (şi: **surgunit**). [V. ***surghiuni***].

surgúci, surguciuri n. panaş împodobit cu pietre scumpe, purtat la turban sau la işlic de sultan şi de înalţii demnitari turci: *şi-n frunte-mi să lucească surguciul ca o stea.* AL. // m. (pl. **surguci**) **1.** plantă erbacee ornamentală din familia ranunculaceelor, cu flori albastre-violete, roz, albe sau pestriţe; nemţişori-de-grădină (*Consolida ajacis*); **2.** (bot.; reg.) nemţişori (de cîmp) (*Delphinium consolida*). [Din turc. ***sorguç***].

surgún n. şi m., f. surghiun.

surguní vb. v. surghiuni.

surguníre f. v. surghiunire.

surgunít a. v. surghiunit.

surgunlîc, surgunlîcuri n. (înv.) surghiun. [Din turc. ***sürgünlük***].

surí, suresc vb. (rar) **1.** (tr.) a colora în sur; a face sur: *vînătorul ... surind cîmpia cu rotocoalele de fum ale pufului de păpădie.* TEODOR.; **2.** (intr.) a încărunţi: *avea plete roşcate, care abia îi sureau la tîmple.* SAD. [De la ***sur***].

surími n. produs alimentar în formă de bastonaş din carne de peşte, cu diferite arome. [Din fr. ***surimi***].

surimóno n. desen sau gravură japoneză de mici dimensiuni. [Din fr. ***surimono***].

surioără, surioare f. **1.** diminutiv al lui soră: *amîndoi merg, aşa trişti şi perpeliţi ..., copilul înainte şi surioara după el.* VLAH.; **2.** (fam.) termen dezmierdător de adresare: *căprioare, surioare, sculaţi în două picioare.* POP. [***Soră*** + *-ioară*].

suríu, ~il, surie, ~il a. (pop.) **1.** care bate în sur, aproape sur; gri-deschis: *se zăreau ... marile grămezi de piatră surie.* AG.; *pene surii*; **2.** cu părul

S

sur-deschis; cu penele aproape sure: *vacă surie; mierlă surie;* **3.** uşor încărunţit: *barba sa surie şi stufoasă.* GANE; **4.** întunecat, ceţos; mohorît: *îţi scriu sub o lumină surie şi tristă.* AL. // n. culoare gri-deschis. [*Sur* + *-iu*].

surîde, surîd vb. (intr.) **1.** a rîde fără zgomot, schiţînd numai o uşoară mişcare a buzelor, însoţită de o expresie specifică a ochilor, a feţei; a zîmbi: *surîse pe sub mustaţă, ş-atunci toată faţa i se luminează.* VLAH.; (fig.) *soarele surîse şi el în înfocata lui împărăţie.* EM.; *se face lumină-n slava toată, de pare c-ar surîde toţi îngerii deodată.* VIERU; **2.** (fig.) a corespunde dorinţelor cuiva, a conveni cuiva; a-l tenta, a-l atrage: *această afacere îmi surîde;* **3.** (fig.) a fi favorabil cuiva; a-i fi accesibil; a rîde: *apreciat de superiori, iubit de inferiori, viitorul îţi surîde.* CAR.; *nici de data asta nu mi-a surîs norocul.* GHEŢIE. [Din fr. *sourire* (după *rîde*)].

surîs, surîsuri n. faptul de a surîde; zîmbet: *avea un surîs trist.* VLAH. [Din fr. *sourire* (după *rîs*)].

surîzător, ~i, surîzătoare a. **1.** care surîde; zîmbitor, zîmbăreţ; (p. ext.) vesel, prietenos: *era un tip elegant, ... surîzător.* SAD.; **2.** (fig.) favorabil; convenabil: *ofertă surîzătoare.* [*Surîde* + *-ător*].

surîzînd, ~zi, surîzîndă, ~e a. (rar) surîzător, zîmbitor: *atunci prin întuneric te apropii surîzîndă.* EM. [V. *surîde*].

surlár, surlari m. cîntăreţ din surlă; surlaş, sîrmaci: *veselindu-se cu toţi boierii şi zicînd surlarii şi trimbicerii.* N.COSTIN. [*Surlă* + *-ar*].

surláş, surlaşi m. surlar: *buciumaşii, fluierarii şi surlaşii răsunau alai mare.* DELAVR. [*Surlă* + *-aş*].

súrlă, surle f. **1.** vechi instrument muzical românesc, asemănător cu fluierul, cu mai multe orificii şi cu ancie dublă: *începură a suna din tobe şi din surle.* OD.; *surlele să cînte şi tunul să detune.* AL.; **cu surle (şi tobe** sau **trîmbiţe, chimvale etc.),** cu mare pompă[2]; cu zgomot; cu scandal: *m-a dus aşa, cu surle şi urale.* ARG.; **2.** (reg.) rît[1]: *porcul a dat cu surla în antereul preutului.* POP.; **3.** (glumeţ) porc: *mînca-l-ar brînca să-l mînînce, surlă, că mult mă mai înăduş cu dînsul.* CR.; **4.** (pop.) colibă (ciobănească) de formă conică, făcută din pari, scînduri, bîrne reunite la vîrf şi acoperită cu stuf, paie, fîn sau coceni: *surla răsturnată stă-ntr-un peş.* VOIC.; **5.** (pop.) loc într-o stînă în care se prepară brînzeturile sau mîncarea ciobanilor; **6.** (reg.) grămadă de coceni, lemne etc. aşezată în formă conică; **7.** (reg.; la pl.) bucăţi de trestie sau şipci de brad care se bat pe pereţii unei case ţărăneşti înainte de a se tencui; (şi: **şurlă**). [Din bulg. *zurla,* sb. *surla,* turc. *zurna*].

surlişoáră, surlişoare f. diminutiv al lui surlă: *vreo opt purcei se năpustiră ... cu surlişoarele rotunde.* SAD. [*Surlă* + *-işoară*].

súrliţă f. v. **sorliţă.**

surmená, surmenez vb. (refl.) a se obosi peste măsură; a se extenua, a se istovi, a se vlăgui: *a muncit excesiv şi s-a surmenat;* (tr.) *lucrul noaptea l-a surmenat.* [Din fr. *surmener*].

surmenáj, surmenaje n. stare de oboseală extremă în urma unui efort fizic sau intelectual excesiv şi prelungit, care se manifestă prin dureri de cap, somnolenţă, nervozitate, scădere a puterii de concentrare etc.: *necazurile cu stomacul erau de natură nervoasă...; la mijloc ar fi fost un surmenaj.* GHEŢIE. [Din fr. *surmenage*].

surmenáre, surmenări f. acţiunea de a se surmena şi rezultatul ei; surmenaj: *evitaţi surmenarea sistemului nervos.* [V. *surmena*].

surmenát, ~ţi, surmenată, ~e a. obosit peste măsură; istovit, extenuat, epuizat. [V. *surmena*].

surmontá, surmontez vb. (livr.; tr.) a depăşi obstacole, dificultăţi: *ambele avioane au surmontat dificultăţile şi şi-au îndeplinit misiunile.* R.L. [Din fr. *surmonter*].

surmontábil, ~i, surmontabilă, ~e a. care poate fi depăşit, învins: *greutăţi surmontabile.* [Din fr. *surmontable*].

surmontáre, surmontări f. (livr.) depăşire: *surmontare a sentimentului de inferioritate.* R.L. [V. *surmonta*].

surnatúrăl, ~i, surnaturală, ~e a. (franţuzism; înv.) supranatural: *privea pe dascăl ca pe o fiinţă surnaturală.* NEGR. [Din fr. *surnaturel*].

surnumí, surnumesc vb. (înv.; tr.) a supranumi: *noi, tinerii surnumiţi bonjurişti, v-am admirat.* AL. [Din fr. *surnommer* (după *numi*)].

surogát, surogate n. înlocuitor de calitate inferioară al unui produs, al unui preparat mai scump, mai greu de procurat; erzaţ: *surogat de cafea;* (fig.) *literatura nu este ... surogat de satisfacţie.* R.L. [Din germ. *Surrogat,* it. *surrogato*].

suróră f. v. **soră.**

suróu, surouri n. tumoare osoasă care se formează la piciorul calului. [Din fr. *suros*].

surpá, surp vb. **1.** (refl. şi tr.) a se lăsa sau a face să se lase în jos, spre bază, dezmembrîndu-se, măcinîndu-se, ruinîndu-se; a (se) dărîma, a (se) nărui, a (se) prăbuşi, a (se) prăvăli; a cădea: *turnul se surpa.* ISP.; *să nu se surpe vrun mal.* DELAVR.; (fig.) *tunetele se surpau unul după altul, tot mai aproape.* GHEŢIE; **2.** (înv.; tr.) a răsturna la pămînt; a doborî; **3.** (fig.; tr.) a răsturna pe cineva dintr-o poziţie privilegiată; a submina, a săpa; (spec.) a detrona: *numai după căderea sa din domnie, Alexandru Ghica a înţeles cine-l surpase.* GHICA; **4.** (fig.; tr.) a desfiinţa: *vrăjbile ... deteră prilej turcilor a se amesteca în trebile ţării ... şi a surpa cîte unul, toate vechile privilegii.* NEGR.; **5.** (fig.; tr.) a distruge: *pentru ce nu surpi credinţa-n judecata ta-nţeleaptă.* VLAH.; **6.** (înv. şi pop.; refl.) a se îmbolnăvi de hernie; (şi: (înv. şi reg.) **surupa**). [Lat. **subrupare* (<*rupes* „stîncă")].

surpáre, surpări f. **1.** acţiunea de a (se) surpa şi rezultatul ei; **2.** prăbuşire, prăvălire, dărîmare: *bănuia că undeva s-a produs o surpare.* GHEŢIE; **3.** (fig.) uzurpare; detronare; **4.** (fig.) distrugere: *în tot molitvelnicul nu-i o singură slujbă pentru surparea balaurului.* AG.; *vede surparea marilor imperii.* R.L.; **5.** (med.; pop.) hernie. [V. *surpa*].

surpát, ~ţi, surpată, ~e a. **1.** lăsat în jos, spre bază; năruit, prăbuşit, dărîmat, căzut; ruinat: *se opreşte să privească un zid ce e acum surpat.* NEGR.; (fig.) *sînii surpaţi ai iubitei sînt o reminiscenţă din Baudelaire.* CĂL.; **2.** care a suferit surpături sau eroziuni; prăvălit; (p. ext.) prăpăstios: *maluri surpate, dealuri rupte.* VLAH.; **3.** (fig.) distrus; desfiinţat: *se pune să reîntemeieze o împărăţie surpată.* CAR.; **4.** (înv. şi pop.) bolnav de hernie: *am un beteşug; sînt surpat.* ST. [V. *surpa*].

surpăciós, ~şi, surpăcioásă, ~e a. care se surpă uşor; expus la surpare: *maluri surpăcioase.* [*Surpa* + *-ăcios*].

surpătór, ~i, surpătoáre a. **1.** (şi m., f.; înv.) (persoană) care surpă; **2.** (fig.) distrugător: *surpătorii monarhiei.* [*Surpa* + *-ător*].

surpătúră, surpături f. **1.** faptul de a (se) surpa; dărîmare, năruire, prăbuşire: *surpăturile se produc în versanţii abrupţi;* **2.** porţiune de teren surpată: *intrarea ...* [era] *astupată de surpături de stînci şi pămînt.* AG.; **3.** loc prăpăstios (care se surpă): *un drumeac îngust ... urcă şerpuind printre surpături şi vîrtoape mîncate de şuvoaie.* VLAH.; **4.** ruină, dărîmătură; (p. ext.) casă deteriorată, ruinată: *o groapă ... astupată p-alocurea cu surpături de zid.* OD.; **5.** (pop.) hernie: *el se ferea de rădicături, pentru că se temea de surpătură.* CR. [*Surpa* + *-ătură*].

surplombánt, ~ţi, surplombantă, ~e a. (despre construcţii) care are o parte ieşită în afara planului vertical. [Din fr. *surplombant*].

surplómbă, surplombe f. **1.** parte a unei stînci, a unui mal suspendat în gol; **în surplombă,** suspendat în gol: *faleza este în surplombă;* **2.** zid sau porţiune a unei construcţii ieşită în afară faţă de planul vertical (ex.: balcoane, terase etc.) [Din fr. *surplomb*].

surplús, surplusuri n. ceea ce depăşeşte necesarul; prisos, excedent: *ţările bogate ... nu prea mai au surplusuri de oferit.* D. [Din fr. *surplus*].

surprínde, surprínd vb. (tr.) **1.** a prinde pe cineva pe neaşteptate într-o situaţie neconvenabilă, nepermisă etc.; a descoperi pe cineva săvîrşind o infracţiune, o faptă reprobabilă: *fusese surprins de paznici.* CĂL.; *ce ar fi zis ea dacă m-ar fi surprins în această postură.* PR.; **2.** a veni, a se abate pe neaşteptate asupra cuiva sau a ceva; a apuca, a prinde: *viscolul ne-a surprins pe drum;* **3.** a observa întîmplător; a remarca, a sesiza: *credea că surprinde pe figura aceea dulce ... un reflex de entuziasm.* VLAH.; **4.** a auzi întîmplător: *surprinse un crîmpei de discuţie;* **5.** a descoperi, a sesiza ceva (în mod neaşteptat); a remarca: *am surprins unele din cugetările care-l preocupau.* EM.; *sînt destul de perspicace spre a semnala platitudinea altora, dar în imposibilitatea de a surprinde inefabilul meu.* CĂL.; (refl.) *se surprindea suspectînd şi pe Nadina.* REBR.; **6.** a mira foarte tare; a uimi, aului: *nu mă surprinde că s-a apucat de medicină, ci că a perseverat.* GHEŢIE; **7.** (rar) a obţine prin viclenie; a capta: *izbutise să surprindă atenţia şi interesul publicului.* PETR.; *a surprins consimţirea mea;* **8.** (rar) a înşela; a abuza: *a surprinde buna credinţă a cuiva.* [Din fr. *surprendre* (după *prinde*)].

surpríndere, surprinderi f. **1.** faptul de a surprinde sau de a fi surprins asupra unui fapt (reprobabil): *doctorul ... se ducea într-o inspecţie de surprindere în satul Ciolăneşti.* REBR.; **prin surprindere,** pe neaşteptate, în chip neprevăzut: *atacară prin surprindere obiectivele duşmanilor;* **a lua pe cineva prin surprindere,** a nu-i da timp să reflecteze, să se dezmeticească: *luat prin surprindere, nu ripostă;* **2.** sentiment, stare de mirare, uimire, uluire, stupefacţie produsă de ceva neprevăzut; nedumerire; surpriză: *vitejia armatei noastre ... a fost o surprindere pentru opinia publică.* MAIOR.; **3.** (înv.) dar făcut pe neaşteptate; surpriză: *a fost o surprindere ce ne pregătise.* GANE; **4.** descoperire, constatare: *surprinderea adevărului nu-i la îndemîna oricui.* [V. *surprinde*].

surpríns, ~şi, surprinsă, ~e a. **1.** mirat, uluit, uimit; nedumerit: *am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă.* EM.; **2.** care exprimă surprindere: *cu o figură surprinsă, se retrase.* [V. *surprinde*].

surprinzătór, ~i, surprinzătoáre a. care surprinde, care provoacă mirare, nedumerire, emoţie; şocant, uimitor; (p. ext.) neaşteptat, imprevizibil: *splendoarea unei rime surprinzătoare.* MAIOR.; *mulţi politicieni vorbesc cu greşeli surprinzătoare.* D.; (adv.) *profesorul se purta surprinzător de cald cu elevii săi.* [*Surprinde* + *-ător*].

surpríză, surprize f. **1.** plăcere, bucurie neaşteptată prilejuită cuiva; (concr.) dar, cadou: *ţi-am preparat o surpriză: am studiat o bucată.* CAR.; *în mijlocul şervetului îi pune Măicuţii o surpriză.* ARG.; **2.** ceea ce surprinde prin caracterul său neprevăzut, neaşteptat; surprindere: *ducîndu-se departe ... îmbătaţi de farmecul şi surprizele călătoriei.* VLAH.; *viaţa e o perpetuă surpriză.* PR.; *ce surpriză!;* **3.** sentiment, stare de uimire, de uluire etc. produsă de un fapt neprevăzut, neaşteptat; surprindere: *văzu, cu destulă surpriză, o femeie junăă ..., foarte frumoasă.* FIL.; **4.** (înv.) faptul de a lua pe cineva pe neaşteptate; (rar) **prin surpriză,** prin surprindere: *cel puţin fiziceşte, prin surpriză, nu ar fi întîmpinat nici un fel de obstacol.* CĂL. [Din fr. *surprise*].

72832 intrări • 66392 articole • 113832 sensuri

súrsă, surse f. 1. (înv.) izvor al unei ape curgătoare; 2. loc, punct, cauză etc. care servește la formarea, dezvoltarea unui lucru, a unui fenomen; izvor, origine, sorginte: *teatrul ... transformă evenimentul politic în sursă de meditație despre condiția umană.* R.L.; 3. loc de unde emană o informație, o noutate etc.; izvor: *ni se comunică din sursă autorizată că în țară domnește cea mai perfectă liniște.* REBR.; *să căutăm surse mai serioase!;* 4. (și **sursă de inspirație**), ceea ce furnizează unui scriitor, unui artist o idee, o temă etc.: *sursele operei lui Anton Pann sînt extrem de felurite.* V.R.; 5. document, lucrare, publicație folosite la studierea unei probleme, la alcătuirea unei lucrări: *am consultat numeroase surse de informare, de documentare;* 6. loc unde se găsește sau de unde se poate obține, procura ceva: *a descoperit o nouă sursă de procurat cărți.* PETR.; *cauți noi surse de cîștig;* 7. corp care emite sunete, lumină, radiații etc.; **sursă de energie electrică** (sau **electromagnetică**), generator de energie electrică (sau electromagnetică). [Din fr. ***source***].

surtúc, surtuce n. (înv. și pop.) haină bărbătească de stofă, de postav, care se poartă peste cămașă sau peste vestă; sacou, veston; haină bărbătească țărănească (de dimie), de obicei scurtă (și fără mîneci): *era îmbrăcat ... într-un surtuc negru.* GHEȚIE. [Din rus. ***siurtuk***, gr. mod. ***surtúko***; cf. fr. ***surtout***].

surtucăr, surtucari m. (fam.; depr.) orășean, tîrgoveț; (p. ext.) intelectual: *cînd vedeam cîte un surtucar, mi se părea că ... se ia după mine și fugeam.* VLAH.; *săteanul își cunoaște bine dușmanii, adică surtucarii.* SAD. [***Surtuc*** + ***-ar***].

surtucáș, surtucașe n. (reg.) surtucel: *scotea din cufăr, la zile mari, un surtucaș albastru, cu fireturi.* TOP. [***Surtuc*** + ***-aș***].

surtucél, surtucele n. diminutiv al lui surtuc; surtucaș: *neavînd pe el haine mai calde decît o căciulă bine îndesată pe urechi și un surtucel care-i pocnea în spate.* GANE. [***Surtuc*** + ***-el***].

surugésc, ~ști, surugeáscă, ~ești a. (rar) 1. care aparține, care este specific surugiului, referitor la surugiu: *cruzimea surugiască n-are margini, nici hotar.* NEGR.; 2. (fig.) grosolan; trivial; birjăresc: *trecînd de la înjurăturile surugiești la ocările de precupeață.* M.CAR. [***Surugiu*** + ***-esc***].

surugéște adv. (rar) 1. ca surugiii: *chiuie surugește și pocnește din harapnic.* AL.; 2. (fig.) în mod trivial, birjărește: *înjură surugește.* [***Surugiu*** + ***-este***].

surugíu, surugii m. 1. vizitiu care conducea (călare pe unul dintre cai) diligențele, poștalioanele, trăsurile boierești; poștalion: *văd o droșcă frumoasă, trasă de patru cai negri ... duși de un surugiu.* GHICA; *Max ... înjura ca surugiii.* CĂL.; 2. (astr.; pop.) Vizitiul. [Din turc. ***sürücü***].

surumán m. v. **sărman**.

surupá vb. v. **surpa**.

surveghéa, surveghez vb. (înv.; tr.) a supraveghea: *să surveghez mișcările și faptele lui Tudor.* GHICA. [Din fr. ***surveiller*** (după *veghea*)].

survení, pers. 3 **survíne** vb. (intr.) a se produce, a se petrece (brusc, pe neașteptate); a avea loc, a se întîmpla între timp; a apărea, a interveni: *foarte devreme au survenit neînțelegeri, care s-au isprăvit cu despărțenia.* SAD. [Din fr. ***survenir***].

survenire, survenири f. faptul de a surveni. [V. ***surveni***].

survenít, ~ți, survenită, ~e a. care a apărut, s-a ivit (brusc, pe neașteptate): *incidentul survenit ne-a bulversat complet.* [V. ***surveni***].

survól, survoluri n. zbor cu avionul deasupra unui teritoriu determinat. [Din fr. ***survol***].

survolá, survolez vb. (tr.) a zbura cu avionul deasupra unui teritoriu determinat: *bombardierele au survolat teritoriul României.* [Din fr. ***survoler***].

survoláre, survolări f. acțiunea de a survola: *survolarea Mediteranei.* [V. ***survola***].

survolatór, ~i, survolatoáre a. (rar) care survolează. [Din fr. ***survolateur***].

surzeálă, surzeli f. surditate. [***Surzi*** + ***-eală***].

surzénie, surzenii f. surditate: *surzenia timpurie i-a creat mari complexe.* [***Surzi*** + ***-enie***].

surzí, surzesc vb. 1. (intr.) a-și pierde auzul; a deveni surd; a asurzi: *îi crescuse barba de trei coți, ochii-i luceau ca de strigoi, surzise și ologise.* FIL.; 2. (fig.; tr.) a deveni nepăsător, indiferent la ...: *văd că aceștia au surzit la rugăminți le noastre.* GHEȚIE; 3. (tr.) a lua cuiva auzul, a face pe cineva să devină surd; a asurzi: *mă surzești cu muzica ta!* [De la ***surd***].

surzíe f. (înv. și reg.) surditate. [***Surzi*** + ***-ie***].

surzílă m. poreclă dată unui om surd. [***Surd*** + ***-ilă***].

surzíme, surzimi f. (înv. și reg.) surditate. [***Surzi*** + ***-ime***].

surzíre, surziri f. faptul de a surzi; asurzire. [V. ***surzi***].

sus, ~și, susă, ~e a. (pop.) înalt: *cînd mă deșteptai din reveria mea, fereastra susă a palatului era închisă.* EM. // adv. 1. într-un loc mai ridicat sau mai înalt (decît altul); deasupra, la înălțime: *sus senin și jos verdeață! ce cuminte-i să trăiești cînd ți-e dat să stăpînești numai o viață.* COȘB.; **de sus**, a) din partea mai ridicată a unui teren; din partea superioară; de deasupra: *fereastra de sus a palatului era deschisă.* EM.; b) (despre terenuri, regiuni, localități etc.) situat în partea mai înaltă, mai ridicată; (p. ext.) situat în partea de nord; superior: *în pădurile de sus, vînătorii găsesc uneori și rîși.* SAD.; c) (care emană) de la centru, de la organele centrale: *o revoluție nu se poate face de sus.* PETR.; *directivă de sus*; **d**) din sau de la înălțime; de deasupra: *de sus burează, întunericul cade.* VLAH.; **în sus**, în poziție verticală; drept, țeapăn: *coama aia* [a leului] *ce sta ridicată în sus și zbîrlită.* ISP.; **pe sus**, a) prin aer, prin văzduh: *au văzut un bivol zburînd pe sus.* CR.; b) în zbor, zburînd: *să cînți, cuce, cînd m-oi duce ..., tu-i mere pe sus cîntînd, iară eu pe jos plîngînd.* POP.; **mai** (sau **din**) **sus de ...** ori **(pe) din sus de ...**, mai la deal de ..., mai încolo, mai departe de ...: *aseară-nsărai pe coastă, pe din sus de casa voastră.* POP.; **de** (sau **din**) **sus în jos**, în direcție verticală descendentă: *sub mîna-i se născură formele lui Ieronim, din sus în jos, formă cu formă, pînă la umeri.* EM.; **de jos în sus**, în direcție verticală ascendentă: *focul cuprindea pădurea de jos în sus*; **de sus** (și) **pînă jos**, în întregime, peste tot; **în sus și în jos**, încoace și încolo, de colo-colo; peste tot: *mai cercetînd în sus și în jos, află ... că împăratul chemase pe starostea de argintari.* ISP.; **cu fața-n sus**, culcat pe spate: *Lăpușneanul sta întins cu fața în sus.* NEGR.; **cu fruntea** (sau **cu capul**) **sus**, cu o atitudine fermă, dîrză; mîndru: *Olguța intră în casă cu capul sus.* TEODOR.; **a se ține** (sau **a fi, a umbla**) **cu nasul pe sus**, a fi îngîmfat, înfumurat: *și sărac, și nesupus umblă cu nasul pe sus.* PANN; **cu fundul în sus** sau (subst.) **cu susul în jos**, întors pe dos, răsturnat; (fig.) în dezordine, răvășit: *dacă o răsucim cu susul în jos, abia atunci putem restabili eficient dialectica.* PR.; *casa e cu fundul în sus*; **a duce** (sau **a lua, a aduce etc.**) **pe cineva pe sus**, a duce (sau a lua, a aduce) pe cineva cu forța, cu sila: *l-au ridicat din pat pe sus.* CAR.; *frumos ți-ar sta ... să te vezi luat pe sus și dat afară?* M.CAR.; **a-i sta cuiva capul sus**, a fi în viață, a trăi: *ba, eu mîndra nu ți-oi da pîn-ce capul sus mi-a sta.* AL.; 2. în camerele din partea superioară a unei clădiri; la etaj: *am alergat sus să mă explic.* GHICA; **de sus**, aflat în partea superioară, la etajul unei construcții: *case vechi și hîrbuite, a căror caturi de sus erau mai largi decît cele de jos.* EM.; 3. în cer (ca sediu al divinității); (p. ext.) în rai: *sufletul tău vesel, sus, în veci va gusta pace.* AL.; **de sus**, (care vine) din cer, de la Dumnezeu: *ție a fost scris de sus să-ți fie dată această cinste.* CR.; *refacerea naturii omenești căzute se face printr-un ajutor de sus.* STĂNIL.; 4. (fig.) într-o poziție socială superioară; într-un rang înalt: *în lumea asta sînt femei cu ochi ce izvorăsc scîntei, dar oricît ele sînt de sus, ca tine nu-s.* EM.; *acuma nu-ți mai place, ai ajuns sus?* PR.; **de sus**, a) din clasele privilegiate: *lumea de sus ... nu se ocupa de „țărăniile" unui institutor sărac.* SAD.; b) din vîrful ierarhiei sociale: *rechizitoriu în contra claselor celor de sus.* GHICA; *dușman ... al privilegiilor clasei de sus.* CĂL.; **a lua** (sau **a privi**) **pe cineva** (ori **a se uita la cineva**) **de sus**, a trata pe cineva cu aroganță: *gîndul că soră-sa ar privi-o de sus ... îi înăsprea inima.* VLAH.; **a vorbi cuiva** (sau **cu cineva**) **de sus**, a vorbi cu cineva obraznic, arogant, cu ifose: *doamna nu-i vorbea servitoarei de sus*; (compus) **sus-pus**, ajuns într-un post important, în vîrful ierarhiei, cu mare influență: *îi fusese recomandat de o persoană sus-pusă.* GHEȚIE; *era fiul unui sus-pus*; 5. deasupra orizontului; pe cer: *sus în taină dulce, pe-a nopții senin, ca un vas de aur, luna plutea lin.* AL.; **de sus**, de pe bolta cerului: *eu sînt luceafărul de sus, iar tu să-mi fii mireasă.* EM.; 6. înspre un loc, un punct mai ridicat sau mai înalt; în direcție (aproximativ) verticală; în înălțime; în aer: *o vede ... ridicîndu-se în văzduh, apoi înălțîndu-se tot mai sus.* CR.; **în sus**, a) spre un loc, un punct ridicat, înalt; la deal: *cu mîna semn îi face ca-n sus să îl urmeze pe-a codrilor potică.* EM.; b) spre cer, în văzduh, în aer: *privînd cu gîndul dus las gura de balaur ce-azvîrle apa-n sus.* COȘB.; c) în direcția izvorului, dincotro curge apa: *au purces pe Bahlui în sus.* NEGR.; **a sări** (**drept**) **în sus**, a tresări (de bucurie, de mînie, de spaimă); a izbucni: *fiică-mea, cînd a aflat c-am terminat dicționarul, a sărit în sus de bucurie*; 7. (de obicei la comparativ) (prezentat) înapoi cu cîteva pagini sau rînduri, în cele precedente; (de) mai înainte: *să revenim la exemplul nostru de mai sus.* MAIOR.; (subst.) **cele de mai sus**, cele precedente, anterior spuse, arătate; (compus) **sus-arătat, sus-citat, sus-menționat, sus-numit** etc., (persoană, obiect, fapt etc.) amintit (scris, spus) mai înainte: *nu ne rămîne decît să luăm act de răspunsul sus-numitei reviste.* CAR.; 8. (înv.; de obicei la comparativ) mai mult (de ...), peste ...: *mai sus de 18 ani; mai sus de două tone*; 9. începînd de la ...: *îi de la brîu în sus cusută-i pe cucuruz.* POP.; 10. (fig.; de obicei la comparativ; și **mai pe sus**) mai presus decît ...: *să fii tu mai sus decît toate limbile.* BIBLIA; [Păsărilă] *avea ... o putere mai pe sus decît își poate dracul închipui.* CR.; 11. în registrul acut, înalt al vocii sau al unui instrument: *a luat tonul prea sus*; **notele de sus**, notele cele mai înalte pe care le poate emite cineva; **sus și tare**, în auzul tuturor; (p. ext.) energic, ferm, categoric: *el să spună sus și tare că jalba i-a scris-o un domn de la Bistrița.* REBR.; *declară sus și tare că trebuie înnoiri*; 12. strigăt de comandă însemnînd „ridică-te!", „ridicați-vă!": *sus băieți, la treabă!*; 13. strigăt de încurajare, de aprobare, de simpatie etc.: *sus mîinile voastre! cîntare aduceți-i!* EM. // n. (pl. **susuri**) 1. (adesea fig.) teren, loc, porțiune ridicată, înaltă, superioară; (p. ext.) înălțime, vîrf: *și susul cu josul sînt una și fac șes.* COȘB.; **din susul ...**, a) dintr-un loc sau punct (mai) ridicat, (mai) înalt decît ...; mai la deal de ...; (p. ext.) mai departe de ...; din afara ...; din(spre) nord: *s-aud venind din susul stradei niște huiduituri.* CAR.; b) din(spre) direcția izvorului unei ape; din(spre) amonte: *începînd din susul Dîmboviței era casa lui Pană Filipescu.* GHICA; **în susul**, a) în(spre) partea mai ridicată, mai înaltă a unui teren: *în susul străzii era parcă o oază de umbră.* EL.; b) în sens contrar cursului unei ape: *pornisem să mă plimb în susul apei.* EL.; c) în(spre) partea superioară a ...; deasupra: (fig.) *suind în susul scării pîn' la fruntile crăiești.* EM.; **în susul și în josul**, la deal și la vale; încoace și încolo: *Ionel mai privi o dată în susul și-n josul aleii deja scufundate în umbră.* CĂRT.; 2. (înv.; artic.; și, compus, **Cel-de-sus**) Dumnezeu: *plătească Susului făgăduitul tău.* COR.; *copiii și nevasta să-i las în știrea Celui-de-sus.* CR. [Lat. ***susum*** (=***sursum***)].

susái m. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia compozitelor, cu vase lactifere, cu frunzele sesile, cu flori galbene: **a)** plantă cu tulpina simplă, cu florile în vîrf, cu fructe achene; tîlhărea (*Sonchus arvensis*); **b)** (și **susaiul gîștei**) lăptucă (*Sonchus oleraceus*); **c)** plantă cu tulpina simplă, cu flori cu involucru păros, care crește prin locuri mlăștinoase; lăptuca gîștei (*Sonchus palustris*); **d)** crestățea (*Lactuca quercina*); **e)** (reg.; și **susai porcesc**) păpădie (*Taraxacum officinalis*); (p. restr.) frunzele sau florile acestor plante: *prin susai abia scăpai, prin urzici, tot cu bășici.* POP.; **2.** (compus) **susai-de-pădure** (sau **-de-munte**), tîlhărea (*Mycelis muralis*). [Et. nec.; cf. ucr. ***susaĭ***].

susán m. **1.** plantă erbacee din țările calde, cu tulpina înaltă și păroasă, cu frunzele inferioare mari, dantelate, cu flori galbene sau roz, cultivată pentru semințele sale oleaginoase, folosite în alimentație și în medicină; sesam; (*Sesamum indicum*); (p. restr.) semințele acestei plante; **2.** (bot.; reg.) susai (*Sonchus arvensis* și *oleraceus palustris*). // n. (pl. **susanuri**) **1.** semințe de susan din care se extrage un ulei comestibil sau care se presară pe covrigi: *un covrig cu susan.* CAR.; **2.** preparat de patiserie făcut din zahăr sau miere, lămîie, nuci și semințe de susan: *bunica ne aducea susan.* [Din turc. ***susam***].

susceptánță, susceptanțe f. mărime caracteristică circuitelor electrice de curent alternativ, egală cu raportul dintre reactanță și pătratul impedanței. [Din fr. ***susceptance***].

susceptíbil, ~i, susceptibilă, ~e a. **1.** care se supără repede, care se ofensează ușor; prea sensibil, supărăcios: *este destul ca un suveran să fie prea susceptibil, ... ca să tragă asupra țării sale cele mai mari nenorociri.* GHICA; *nu te credeam atît de susceptibil și de orgolios.* GHEȚIE; **2.** capabil, în stare să ...; care poate să ...: *este un om politic ... susceptibil de a se entuziasma.* BOL.; *subiectul era susceptibil de o realizare în forma unui poem dramatic.* BL.; **3.** care poate suferi modificări; transformabil: *textul e bun, deși susceptibil de ameliorări;* **4.** (fiz.) care prezintă proprietatea de susceptibilitate. [Din fr. ***susceptible***].

susceptibilitáte, susceptibilități f. **1.** predispoziție a cuiva de a se supăra, de a se simți ofensat repede; sensibilitate excesivă: *mă temeam să nu ating susceptibilitatea și orgoliul ei aristocratic.* FIL.; **2.** (rar) predispoziție de a contracta boli; **3.** capacitate a unui corp, a unui sistem fizic de a suferi modificări: *susceptibilitatea de magnetizare a oțelului;* **4.** mărime fizică ce exprimă această capacitate. [Din fr. ***susceptibilité***].

suscitá, suscít vb. (tr.) a provoca, a produce manifestări, atitudini etc.; a stimula, a stîrni: *dificultățile de formă pe care le vor suscita noul nostru avînt.* OD.; *destinul omului de geniu suscită atenția biografului.* R.L. [Din fr. ***susciter***].

suscitáre, suscitări f. acțiunea de a suscita și rezultatul ei; provocare; stimulare: *presa își propusese suscitarea interesului public.* [V. ***suscita***].

suseán, ~eni, suseană, ~ene m., f. **1.** locuitor din partea de sus a unui sat, a unui ținut: *una e a susenilor, alta a mijlocenilor și a treia a josenilor.* POP.; **2.** (și a.) (persoană) care locuia în Țara de Sus (jumătatea nordică a Moldovei): *adunase la sine Constantin Vodă ... cîțiva boieri suseni.* COSTIN. [***Sus*** + ***-ean***].

súseniță f. v. **șușăniță**.

susétă, susete f. tetină dată copiilor mici să o sugă. [Din fr. ***sucette***].

sushi [sușĭ] n. preparat culinar japonez făcut din pește crud sau prăjit cu orez, fructe de mare, de obicei rulate într-o frunză de plantă marină. [Din fr. ***sushi***].

sus-menționát, ~ți, sus-menționată, ~e a. (adesea subst.) menționat, pomenit mai înainte, mai sus (într-un text): *faptele sus-menționate.* [Din fr. ***susmentionné***].

sus-numít, ~ți, sus-numită, ~e a. și m., f. (persoană) despre care s-a vorbit, s-a pomenit mai înainte (într-un text): *sus-numiții s-au achitat de obligații.* [***Sus*** + ***numit***; cf. fr. ***susnommé***].

suspáns, suspansuri n. moment de maximă emoție, de tensiune într-un film, spectacol, roman etc., cînd se așteaptă deznodămîntul; stare de tensiune provocată de un astfel de moment: *epicul crește și trăiește ... din suspans.* R.L. [Din fr., engl. ***suspence***].

suspántă, suspante f. fiecare dintre corzile unei parașute, care leagă voalura de hamul prins de corpul parașutistului. [Din fr. ***suspente***].

suspéct, ~ți, suspectă, ~e a. **1.** care este bănuit; care dă de bănuit, inspirînd neîncredere; care trezește suspiciune; dubios, îndoielnic, suspectat: *pierderile de acte sînt mai totdeauna suspecte.* CĂL.; *persoanele păreau suspecte;* (subst.) *căpitanul execută sumar doi suspecți.* D.; **suspect de ...**, suspectat de ...: *erau suspecți de trădare;* **2.** neobișnuit, anormal: *fii atent la zgomotul motorului, trage cu urechea și cînd auzi ceva suspect, cheamă mecanicul.* PR.; (adv.) *casele deveniseră suspect de albe.* GHEȚIE; **3.** de calitate îndoielnică: *se vînd tot felul de produse suspecte;* **4.** care este suspectat că ar avea o boală contagioasă: *este suspect de hepatită;* **5.** (rar) veros: *speculații suspecte.* [Din fr. ***suspect***].

suspectá, suspectez vb. (tr.) **1.** a bănui pe cineva de ceva (rău); a socoti suspect; a bănui: *se surprindea suspectînd și pe Nadina.* REBR.; (refl. recipr.) *constatăm că toți conspiră și se suspectează.* CĂL.; **2.** a pune la îndoială ceva; a se îndoi: *mă privea nedumerită, suspectînd această bruscă hotărîre.* PETR. [Din fr. ***suspecter***].

suspectábil, ~i, suspectabilă, ~e a. care trezește suspiciuni: *sentimentele sale liberale nu sînt nicicum suspectabile.* CĂL. [***Suspecta*** + ***-bil***].

suspectáre, suspectări f. faptul de a suspecta: *suspectarea veridicității celor spuse de el era justificată.* [V. ***suspecta***].

suspectát, ~ți, suspectată, ~e a. (adesea subst.) suspect: *toți suspectații au fost omorîți.* [V. ***suspecta***].

suspendá, suspénd vb. (tr.) **1.** a atîrna, a agăța, a prinde: *deasupra patului suspenda ... o copie după un tablou celebru.* GAL.; **2.** a întrerupe, a opri (temporar) o activitate; a sista: *îndată ce simțiți un semn de oboseală ... suspendați cititul.* GHEȚIE; (refl. pas.) *s-a suspendat ședința pentru cinci minute;* **3.** a interzice să fie folosit un stadion, un teren de sport pe o anumită perioadă; **4.** (jur.) a face să înceteze temporar o acțiune judiciară, executarea unei pedepse, exercitarea unui drept etc., în condițiile prevăzute de lege; (p. ext.) a amîna; **5.** (fig.) a anula, a desființa: *aceste metafore ... suspendă înțelesuri și proclamă altele.* BL.; *se așteaptă de la noi să facem un efort care să suspende efortul celuilalt. D.*; **6.** a interzice apariția unei publicații; a suprima: *i se va suspenda ziarul.* ST.; **7.** a destitui (temporar) din funcție, din post; (spec.) a interzice unui sportiv să-și continue activitatea o perioadă limitată de timp: *vei fi suspendat din slujbă.* REBR.; *Mutu a fost suspendat pe șase luni.* [Din fr. ***suspendre***, lat. ***suspendere***].

suspendáre, suspendări f. **1.** acțiunea de a suspenda și rezultatul ei; **2.** atîrnare, agățare: *în cap nu stau decît saltimbancii și unele maimuțe, prin suspendare.* TUD.; **3.** întrerupere; suprimare (temporară) a unei activități: *un motiv asemănător dictase suspendarea vizitelor.* GHEȚIE; *suspendarea cursurilor pe perioada grevei;* **4.** (jur.) încetare temporară a unei acțiuni judiciare, a executării unei pedepse, a exercitării unui drept etc., în condițiile prevăzute de lege; (p. ext.) amînare; **5.** destituire (temporară); suspensiune; (spec.) interdicție dictată unui sportiv de a-și continua activitatea o perioadă limitată de timp: *un decret pentru suspendarea din dreapta arhieriei.* MAIOR.; *suspendările fotbaliștilor se țin lanț.* [V. ***suspenda***].

suspendát, ~ți, suspendată, ~e a. **1.** atîrnat în aer, lăsat să atîrne (în aer): *lampă suspendată;* (fig.) *clipă suspendată.* EM.; *fraza ... rămase suspendată asemenea unei declarații înfrînate.* GHEȚIE; **pód suspendat**, pod susținut de elemente flexibile (cabluri, lanțuri etc.): *trecui Dunărea pe podul suspendat.* FIL.; **grădină suspendată**, grădină construită în terase sau cu solul sprijinit pe stîlpi: *socotea mai plăcută pentru ființa lui tihna grădinilor suspendate.* SAD.; **2.** întrerupt; suprimat: *lucrări, cursuri suspendate;* **3.** interzis: *revistă suspendată;* **4.** destituit (temporar), scos din funcție; (spec.) care a suferit o suspendare: *magistrat suspendat; doi fotbaliști suspendați.* [V. ***suspenda***].

suspénsie, suspensii f. **1.** întrerupere intenționată a șirului vorbirii, a comunicării: *există clipe de suspensie, gesturi de gratuitate.* R.L.; **puncte de suspensie**, v. **punct**; **2.** (înv.) amînare: *un muratoriu, adică suspensiune de plăți.* EM.; **în suspensie**, întrerupt; amînat: *problema rămase în suspensie;* **3.** (înv.) destituire (temporară); suspendare: *ceea ce ... propune guvernul nu este nici pedeapsă, nici suspensiune, ci este numai punerea în disponibilitate.* MAIOR.; **4.** (înv.) interzicere (temporară): *o suspensiune de trei luni a revistei;* **5.** (chim.) sistem format dintr-o substanță solidă dispersată într-un fluid; **în suspensie**, dispersat într-un fluid; **6.** (tehn.) mod de susținere al echipamentului mobil al unui instrument; ansamblul pieselor care susțin acest echipament; **7.** legătură elastică sau flexibilă (resorturi, arcuri etc.) între un sistem tehnic și reazemul lui; (și: (înv.) **suspensiune**). [Din fr. ***suspension***, lat. ***suspensio, -onis***].

suspensiúne f. v. suspensie.

suspensív, ~i, suspensivă, ~e a. **1.** (jur.) care suspendă punerea în execuție a unei hotărîri, a unei dispoziții etc.: *apel suspensiv;* **2.** (înv.) provizoriu: *situațiunea noastră provizorie sau suspensivă.* EM.; **3.** (rar) care ține de suspensie: *totuși – făcu o pauză suspensivă – toți trebuie să respecte legea.* [Din fr. ***suspensif***].

suspensoíd, suspensoide n. (chim.) dispersie coloidală a unui solid într-un lichid. [Din fr. ***suspensoïde***].

suspensór[1], ~i, suspensoáre a. (despre mușchi, ligamente) care susține. // m. mușchi alungit care determină mișcarea înainte și înapoi a copitei calului. [Din fr. ***suspenseur***].

suspensór[2], suspensoare n. bandaj special pentru hernie, pentru susținerea unui organ căzut. [Din fr. ***suspensoir***].

suspicionă, suspicionez vb. (înv.; tr.) a suspecta: *începi a suspiciona pe om înainte de a fi dovedit ceva contra lui.* EM. [De la ***suspiciune***].

suspicionáre, suspicionări f. (înv.; rar) acțiunea de a suspiciona și rezultatul ei; suspectare: *această suspicionare anticipată e foarte obicinuită în jurnalele politice, a căror misiune ... nu e luminarea publicului, ci escitarea patimelor lui.* EM. [V. ***suspiciona***].

suspiciós, ~și, suspicioásă, ~e a. bănuitor, neîncrezător: [trecătorii] *îmi aruncau priviri suspicioase.* GHEȚIE; *cititorul ideal va fi totdeauna suspicios.* R.L. [Din lat. ***suspiciosus***, fr. ***suspicieux***].

suspiciúne, suspiciuni f. lipsă de încredere în cineva, îndoială în ceea ce privește corectitudinea, legalitatea, onestitatea faptelor sau intențiilor cuiva; bănuială, neîncredere, circumspecție: *acea afacere a diamantelor ... a aruncat în juru-i suspiciune.* CĂL.; *crește ura, domnule! suspiciunea, mefiența.* CĂRT. [Din lat. ***suspicio, -onis***, fr. ***suspicion***].

suspín, suspine şi (înv.) **suspinuri** n. **1.** respiraţie profundă, prelungită, însoţită în expiraţie de un zgomot caracteristic, provocată de sau care trădează o durere sufletească, o neplăcere, silă; oftat, suspinare, suspinat: *pentru fiecare fîntînă, pîrîu, vîlcică, dumbravă şi alte locuri drăgălaşe ce lăsam în urmă-ne, scoteam cîte un suspin adînc din piepturile noastre.* CR.; *fugi din braţele mele cu un suspin care mă umili.* EL.; **a-şi da ultimul suspin**, a muri, a-şi da sufletul: *îşi dă ultimul suspin.* MACED.; **2.** (mai ales la pl.) respiraţie scurtă şi întretăiată, provocată de un plîns puternic; sughiţ: *şoptea încet ..., înecată de suspinuri.* EM.; *adăugă, molcomită după lacrimile şi suspinele fără număr, că îl consultase pe ... bătrînul mamoş.* GHEŢIE; **3.** (fig.) necaz; supărare; suferinţă: *s-a dus în împărăţia dreptilor, unde nu este întristare, nici suspin.* SAD.; *inimioară cu suspin, mult mă mir cum te mai ţin.* POP.; **4.** (reg.) astmă (la cai). [De la ***suspina***].

suspiná, suspín vb. **1.** (intr.) a scoate suspine; a ofta: *Ana tăcea mîlc şi suspina ca o osîndită care-şi aşteaptă verdictul.* REBR.; **2.** (p. anal.; intr.) a emite sunete duioase, tînguitoare: *întîi auzi suspinînd o vioară.* ST.; **3.** (intr.) a plînge cu suspine, cu sughiţuri: *plînge şi suspină tînăra domniţă.* BOL.; (fig.) *doar izvoarele suspină.* EM.; **4.** (intr.) a-şi exprima o durere sufletească prin suspine; a suferi: *nobili fii ai României pînă cînd să suspinaţi?* BOL.; **a suspina după cineva** (sau **ceva**), a tînji după cineva (sau ceva); **a-i** fi dor de ...: *ai să suspini amar după prietenii de care te lipseşti.* C.PETR.; **5.** (fig.; tr.) a intona, a murmura cu dor, cu jale: *doina zic, doina suspin, tot cu doina mă mai ţin.* POP. [Lat. ***suspirare***].

suspináre, suspinări f. **1.** faptul de a suspina; **2.** suspin: *ce răcnete grozave! ce amară suspinare!* NEGR.; (fig.) *marea-ncet adoarme c-o suspinare grea.* AL.; **3.** sughiţare provocată de plînsi: *cîte necazuri şi cît plîns cu suspinare.* CONACHI; **4.** suferinţă: *a trecut de la deşertăciune la viaţa veşnică, unde nu mai este nici întristare, nici suspinare.* AG. [V. ***suspina***].

suspinát, suspinaturi n. (înv.) suspin: *nu-şi mai contenea suspinatul.* [V. ***suspina***].

suspinătór, ~i, suspinătoáre a. (rar) care suspină (des); care oftează (după cineva sau ceva); suspinînd, suspinos: (fig.; subst.) *nici una nu are în juru-i atîţia suspinători ca dînsa.* GANE. [***Suspina*** + ***-ător***].

suspinînd, ~zi, suspinîndă, ~e a. (rar) suspinător: *cîte inime rîzînde, dar pe cîte suspinînde le delasă-ncetinel.* EM. [V. ***suspina***].

suspinós, ~şi, suspinoasă, ~e a. (reg.) **1.** suspinător: *inimioară suspinoasă, nu-ţ cînd te-o vedea voioasă.* POP.; **2.** astmatic: *de-abia şedea pe iapa suspinoasă.* B.-DEL. [***Suspina*** + ***-os***].

sustentáţie, sustentáţii f. **1.** proprietate a unui corp de a se menţine la un anumit nivel în masa unui fluid, prin mijloace adecvate; **2.** forţă verticală care împinge în sus o aeronavă. [Din fr. ***sustentation***].

sustracţiúne, sustracţiuni f. (rar) furt. [Din fr. ***soustraction***].

susträge, susträg vb. **1.** (tr.) a-şi însuşi prin dibăcie, prin viclenie, prin înşelăciune ceva ce aparţine altuia; a fura, a subtiliza, a şterpeli; (p. ext.) a deturna: *au sustras atîtea coale de hîrtie de la o destinaţie mai firească.* MAIOR.; *au fost sustrase acte din seif;* **2.** (tr. şi refl.) a ieşi sau a face să iasă de sub o influenţă firească; a rămîne sau a fi lăsat în afara ...; a (se) feri: *nici un corp nu se poate sustrage acţiunii gravitaţiunei.* GHICA; *toţi avem un destin, căruia nu ne putem sustrage.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a se eschiva (prin fraudă, prin şiretenie) de la un serviciu, de la o obligaţie; a încerca să scape de ceva: *nimeni n-avea dreptul să se sutragă legilor ţării sale, chiar dacă nu era de acord cu ele.* PR.; *s-au sustras de la serviciul militar;* **4.** (tr.) a abate, a împiedica pe cineva de la o activitate; a deruta: *acest anturaj îl sustrage de la treburile lui;* (şi: (înv.) **substrage**). [Din fr. ***soustraire*** (după *trage*)].

susträgere, sustrageri f. **1.** acţiunea de a (se) sustrage şi rezultatul ei; **2.** furt: *un spion ... urmărise sustragerea unor secrete militare.* CĂL.; **3.** eschivare: *sustragere de la muncă.* [V. ***sustrage***].

sustrás, ~şi, sustrasă, ~e a. însuşit prin fraudă, prin viclenie; furat: *trebuia să condamne un om pentru o sticlă de bere sustrasă.* PR. [V. ***sustrage***].

susţiitór a. şi m., f. v. **susţinător**.

susţinătór, ~i, susţinătoáre a. care susţine o greutate, o povară; sprijinitor: *stîlpi susţinători;* (fig.) *structura tipologică există în opera lui Caragiale, ca un schelet susţinător.* CĂL. // m., f. (fig.) **1.** persoană care susţine, care apără pe cineva sau ceva; ocrotitor, protector, sprijinitor; adept, partizan: *nu-şi uita niciodată susţinătorii credincioşi.* GHEŢIE; *este un bun susţinător al teoriei mele.* CF.; **2.** (spec.) simpatizant, suporter al unui sportiv, al unei echipe sportive; **3.** persoană care întreţine material o altă persoană, o instituţie; sponsor: *bancherul devenise susţinătorul editurii noastre;* **4.** (jur.) persoană care plăteşte pensie de întreţinere: *susţinătorul legal;* (şi: (rar) **susţiitor**). [***Susţine*** + ***-ător***].

susţíne, susţín vb. **1.** (tr. şi refl.) a sprijini pe dedesupt, a servi drept suport unui lucru; a (se) rezema: *este un pod susţinut de stîlpi subţiri.* CAR.; **2.** (refl.) a-şi menţine poziţia verticală; a se ţine în picioare: *nu se putea susţine pe picioare;* (fig.) *nu există o singură bucată care să se susţie prin singurul interes al povestirii.* VIANU; **3.** (tr.) a ajuta, a sprijini pe cineva să nu cadă; (refl. recipr.) a se sprijini unul pe altul: *îl susţine de braţ;* **4.** (fig.; refl.) a se baza: *comparaţia ... se susţine pe tehnica însăşi a cărţii.* CĂL.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) menţine; a rezista: *în această piesă ... atenţia publicului este susţinută de un singur personaj.* V.R.; **6.** (tr. şi refl.) a(-şi) asigura prin forţe proprii mijloacele necesare existenţei; a (se) întreţine: *a susţine o familie; revistele culturale nu se pot susţine prin ele însele;* **7.** (tr.) a duce, a purta o luptă cu mijloace, cu eforturi proprii; a suporta un atac; a rezista: *românii pot fi mîndri de luptele ce au susţinut.* GHICA; **8.** (fig.; tr.) a sprijini o cauză, o acţiune; a participa la reuşita cuiva sau a ceva; a ajuta: [comercianţii] *îşi luau angajamentul solemn de a susţine candidatura d-lui Tiberiu Piscopescu.* VLAH.; *avusese mult de luptat cu consiliul susţinîndu-mă pe mine.* EL.; **9.** (fig.; tr.) a îmbărbăta: *a susţine curajul cuiva;* **10.** (fig.; tr.) a exprima, a expune o idee, o teorie, o opinie, un punct de vedere etc.; a proclama; a aduce argumente în sprijinul unui principiu, al unei teorii etc.: *am susţinut ... dreptul ce-l are fiece popor de a-şi determina voinţa prin lege.* EM.; **11.** (tr.) a afirma; a considera; a pretinde: *Pirgu susţinea că, în materie de dame, Paşadia era nul.* M.CAR.; *un om cuminte n-ar putea susţine asemenea aberaţii;* **12.** (fig.; tr.) a se prezenta la un examen, la un concurs etc.: *se ducea ... la Bacău să-şi susţină examenele.* GHEŢIE; **13.** (fig.; tr.) a prezenta în faţa publicului un spectacol, un concert etc.: *susţine zece concerte pe lună;* (şi: (înv.) **susţinea**). [Din lat. ***sustinere***, fr. ***soutenir*** (după *ţine*)].

susţineá vb. v. **susţine**.

susţínere, susţineri f. **1.** acţiunea de a (se) susţine şi rezultatul ei; **2.** sprijinire, proptire (de dedesupt): *în naosul îngust, fără stîlpi de susţinere, ... se găsea o duzină de persoane.* GHEŢIE; *susţinerea edificiului cu grinzi metalice;* **3.** ajutorare, patronare, tutelare: *societăţi pentru susţinerea întreprinderii noastre.* HASD.; *s-au obligat să facă subscrieri lunare pentru susţinerea tipografiei.* CĂL.; **4.** asigurare prin forţe proprii a mijloacelor necesare existenţei; întreţinere: *pentru susţinerea familiei.* GHICA; **5.** expunere a unui punct de vedere, a unei opinii, a unei concepţii, a unei teorii etc.; argumentare, demonstrare a unui principiu, a unei teorii: *lui îi trebuiau dosare ..., nu simple susţineri ale autorităţilor locale, preluate papagaliceşte de procuror.* PR.; *pentru susţinerea teoriei sale recurge la fapte concrete;* **6.** (spec.) prezentare a unei teze, lucrări ştiinţifice, în faţa unei comisii; şedinţa organizată cu acest prilej: *se pregăteşte pentru susţinerea doctoratului;* **7.** (rar) desfăşurare a unei competiţii sportive; participare a unui sportiv, a unei echipe la o competiţie: *susţinerea meciului s-a amînat.* [V. ***susţine***].

susţinút, ~ţi, susţinută, ~e a. **1.** sprijinit (de dedesupt); proptit, rezemat: *zidul susţinut a rezistat la cutremur;* **2.** (fig.) constant (pînă la capăt), neîntrerupt, stăruitor, perseverent: *sînt oare capabil să depun un efort intelectual susţinut?* GHEŢIE; *ritm susţinut;* **3.** (fig.) menţinut la un nivel înalt; elegant, ales, nobil: *o scrisoare de un gen susţinut.* CAR. [V. ***susţine***].

súsur, susure n. **1.** zgomot lin, continuu, monoton, odihnitor, produs de o apă care curge, de frunzele bătute de vînt; murmur, şopot; freamăt: *susurul acestor codri se stinsese o dată cu doine din caval.* GAL.; *mirosurile de răşină ..., susurul păraielor ... îmi pricinuiau o intensă beţie lucidă.* PR.; **2.** (rar) zumzet: *susur mare de lăcuste.* BL.; **3.** (rar) murmur (de voci): *cuvintele lor se împreunau într-un susur de bucurie ascunsă.* REBR. [De la ***susura***].

susurá, pers. 3 **súsură** vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot lin, continuu, monoton, odihnitor; a şopoti; a freamăta: *către cetate frunza susură.* BL.; *izvorul susura printre frunze moarte.* SOR.; **2.** (rar; intr.) a zumzăi: *gîzele susurau prin holde;* **3.** (rar; tr.) a murmura: *Paul Gerotta susura printre buze melodia unui bocet bizar.* GHEŢIE; **4.** (fig.; intr.) a da impresia că se mai aude; a răsuna (în surdină, în conştiinţa cuiva): *în urechi îi susurau cuvinte şi fraze care nu-l interesau deloc.* REBR. [Din fr. ***susurrer***, lat. ***susurrare***].

susuráre, susurări f. faptul de a susura; susur: *susurarea frunzelor, şoaptele apelor.* MACED. [V. ***susura***].

súşă[1], **suşe** f. (rar) matca unui chitanţier; cotor. [Din fr. ***souche***].

súşă[2] f. v. **şuşă**.

sutánă, sutane f. anteriu, reverendă: *un preot cu sutană neagră se apropie de noi.* [Din fr. ***soutane***].

sutár, sutare n. (fam.) **1.** bancnotă sau monedă de o sută de lei; sută: *dacă poţi face rost de-un sutar, am o afacere minunată.* VLAH.; **2.** secol: *sutarul ăsta se anunţă cu sfîrşitul lumii.* SOR. [***Sută*** + ***-ar***].

sutáş, sutaşi m. **1.** căpetenie militară (romană) care comanda peste o sută de ostaşi; centurion: *ai d-a face cu sutaşii crăieşti, trebuie să te supui.* DELAVR.; **2.** membru al unei bresle fiscale din Ţara Românească, care plătea, singur sau împreună cu alţii, o dare anuală de o sută de galbeni. [***Sută*** + ***-aş***].

sútă, sute num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între 99 şi 101, fiind egal cu zece zeci; **2.** (intră în componenţa num. adv.) *preţurile au crescut de o sută de ori;* (p. exager.): *înţelesei pentru a suta oară că mă atrăgea ... iraţionalul ei.* EL. // f. **1.** numărul abstract egal cu acest număr; semn grafic care reprezintă acest număr: *suta este de zeci ori mai mică decît mia;* **2.** sutar: *mai aveam o sută împăturită;* **3.** cantitate, mulţime etc. egală cu acest număr...: *nu făcu ca la o sută de paşi.* ISP.; *adusese cu el o lucrare de o sută de pagini.* GHEŢIE; **la sută**, (despre dobînzi, procente) corespunzător unei sume de lei egale cu acest număr; **sută la** (sau **în**) **sută**, **a)** complet, în întregime: *lînă sută la sută;* **b)** sigur, fără îndoială: *va reuşi sută la sută;* **4.** (de obicei la pl.) mulţime foarte mare, nedeterminată: *sutele de jurnale care au vorbit în contra noastră.* MAIOR.; **cu sutele**, în număr foarte mare; cu duiumul: *exemple se pot da cu sutele;* **mii şi sute**, v. **mie**. [Din sl. ***sŭto***].

sútălea, suta num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al nouăzeci şi nouălea şi al o sută unulea: (adj.) *era al o sutălea participant*; (subst.) *al o sutălea n-a mai ajuns.* [***Sută** + **le** + **a***].

suterán a. v. **subteran**.

sutién, sutiene n. obiect de lenjerie feminină care susţine sînii: *medicul îi recomandase să poarte sutien.* [Din fr. ***soutien** (gorge)*].

sutíme, sutimi f. **1.** număr egal cu a suta parte dintr-o unitate; parte dintr-un întreg obţinută prin divizarea lui în o sută de părţi egale: *lipseşte o sutime*; **2.** (înv.) sută: *cu sutimi de ani înainte, el e favorit al unui Negru Vodă.* HASD. [***Sută** + **-ime***].

sutişoáră, sutişoare f. diminutiv al lui sută: *ar mai vrea să trăiască măcar vreo sutişoară de ani.* C.; *după ce căpătă sutişoarele se duse ... şi-şi cumpără haine.* POP. [***Sută** + **-işoară***].

sutură, suturez vb. (med.; tr.) a face o sutură: *chirurgul nu suturase buzele plăgii, ci introdusese în rană o meşă de vreo patruzeci de centimetri.* GHEŢIE. [Din fr. ***suturer***].

suturál, ~i, suturală, ~e a. (med.) care aparţine unei suturi, care se face la sutură, referitor la sutură. [Din fr. ***sutural***].

sutúră, suturi f. **1.** tip de articulaţie în care oasele sînt strîns apropiate: *sutură craniană;* **2.** tip de cusătură în chirurgie pentru a reuni marginile unei plăgi, extremităţile unui tendon etc. [Din fr. ***suture***].

suvác, suvace n. (reg.) sulă lungă şi ascuţită, avînd diverse întrebuinţări; sulac: *purta un briceag minunat, cu multe limbi, cu suvac şi cu stricnele.* SAD.; (şi: **suhac**). [Din gr. mod. ***suvlăki***, ucr. ***sugak***; cf. ***sulac***].

suvái n. v. **sevai**.

suvéică, suveici f. **1.** piesă de lemn la războiul de ţesut, de formă alungită, cu care se trece prin rostul urzelii, firul de bătătură înfăşurat pe un mosor fixat într-un lăcaş special al acesteia; navetă[1], suvelniţă: *flăcăi voinici şi fete mîndre, care ştiau a învîrti şi hora, dar şi suveica.* CR.; *gîndurile-i alunecau ca o suveică printre iţele visurilor lui.* VLAH.; (**iute**) **ca o suveică** (sau **ca suveica**), sprinten, ager; harnic; **2.** piesă a maşinii de cusut care conţine mosorelul cu firul de dedesubt; **3.** (pop.) andrea pentru împletit plase de pescuit; igliţă; **4.** (p. anal.) sistem fraudulos de votare prin care un alegător sustrage din sala urnelor un buletin nevotat pe care îl dă unui partizan al aceluiaşi candidat ca să-l introducă în urnă, urmînd ca propriul buletin să fie încredinţa altui partizan al aceluiaşi candidat pentru a-l introduce în urmă ş.a.m.d.; **5.** (p. ext.) modalitate ilicită de cîştig. [Din bulg. ***sovalka, sovelka***].

suveicúţă, suveicuţe f. diminutiv al lui suveică: *de s-ar ţese pînza-n baltă fără iţă, fără spată, fără leac de suveicuţă.* POP. [***Suveică** + **-uţă***].

suvélniţă, suvelniţe f. (pop.) suveică: *cu o spată şi o suvelniţă ... îşi întocmeau un război.* GHICA. [De la ***suveică***].

suvenír, suvenire n. **1.** amintire, aducere-aminte: *îmi rămăsese adînc săpată în memorie suvenirea nefericirii.* CAR.; *orele acestea ... sînt, poate, cel mai agreabil suvenir al meu din liceu.* SAD.; **2.** (pl. **suveniruri**) obiect (dăruit) amintind de cineva sau de ceva: *îi las aste scrieri ca o suvenire de recunoştinţă.* NEGR.; (şi: **suvenire**). [Din fr. ***souvenir***].

suvenír f. v. suvenir.

suverán[1], ~i, suverană, ~e a. **1.** care este învestit cu autoritate supremă, care este deasupra tuturor; absolut: *domn suveran; putere suverană*; **2.** care dispune liber de soarta sa, de faptele sale: *dorinţa poporului suveran.* BOL.; (fig.) [în] *sălbăticia stepelor ... turmele ... zburdă suverane.* TEODOR.; **3.** (jur.) care se bucură de suveranitate; independent, liber, neatîrnat: *stat suveran*; **4.** (fig.) atotputernic; perfect; total: *aplicaţi-vă tratamentul modern, care ... este suveran.* CAR.; **5.** superior: *bucureşteanul ... te trimite cu un dispreţ suveran la origine, fără să-ţi poarte pică.* PR. // m., f. **1.** titlu dat persoanei care conduce o monarhie, un imperiu; persoană purtînd acest titlu; monarh: *miniştrii sînt datori a servi cu sinceritate ... şi pe suveran şi pe popor.* GHICA; **2. Suveranul-pontif**, papa. [Din fr. ***souverain***].

suverán[2] m. v. **sovereign**.

suveranitáte, suveranităţi f. **1.** autoritate supremă: *principiul era desfăşurat ... în sens liberal: suveranitatea se află în orice parte a naţiunii, de unde absurditatea privilegiilor.* CĂL.; **2.** (jur.) atribut inerent, inalienabil şi indivizibil al statului, constînd în supremaţia puterii de stat în interiorul hotarelor sale şi în independenţa ei în relaţiile cu alte state: *acest prinţ voia să uzurpeze suveranitatea ţării.* BĂLC.; *cedarea unor atribute de suveranitate naţională către instituţiile europene.* D.; **3.** (rar) teritoriu aflat sub dependenţa unui suveran. [Din fr. ***souveraineté***].

suvulcát a. v. **suflecat**.

suzerán, suzerani m. mare senior de care depindeau alţi seniori, în cadrul relaţiilor de vasalitate specifice evului mediu: *este şi mai comic de a-şi imagina pe un suzeran care nu cunoaşte numele omagial al vasalului.* HASD. // a. (şi **suzerană**, **~e**) **1.** care ţine de un asemenea mare senior sau de drepturile de autoritate ale acestuia, referitor la un asemenea senior sau la drepturile de autoritate ale acestuia; **2.** (despre state) care exercită asupra altui stat o autoritate politică (protectoare): *a fi iubit şi cinstit la Poarta suzerană.* HEL. [Din fr. ***suzerain***].

suzeranitáte, suzeranităţi f. **1.** drept al unui suzeran asupra vasalilor săi; raporturile dintre aceştia; **2.** drept al unui stat suzeran asupra statelor vasale (cu guverne proprii, dar fără autonomie totală); raporturile dintre acestea; dependenţă politică: *Moldova ... a căzut sub suzeranitatea turcilor.* BĂLC. [Din fr. ***suzeraineté***].

svádă f. v. **sfadă**.

svánţih m. v. **sfanţ**.

svástică, svastici f. **1.** cruce cu braţe egale, îndoită la capete în unghi drept, constituind un străvechi simbol religios indian; cruce încîrligată; **2.** emblemă politică nazistă, avînd forma unei asemenea cruci: *steagurile cu svastică fîlfîiau.* R.L. [Din germ. ***Swastika***, fr. ***svastika***].

svat n. v. **sfat**.

svăpălát a. v. **zvăpăiat**.

svătuí vb. v. **sfătui**.

svătuíre f. v. **sfătuire**.

sveat n. v. **sfat**.

svéclă f. v. **sfeclă**.

sved a. şi m., f. v. **şved**.

svedéz a. v. **suedez**.

svédic, ~ci, svedică, ~ce a. (rar) suedez: *novelă svedică.* EM. [Din germ. ***swedisch***].

svelt a. v. **zvelt**.

svéter, svetere n. jachetă tricotată care se încheie cu nasturi în faţă; pulover: *lepădarăm paltoanele ..., rămînînd numai în svetere.* BL. [Din engl., fr. ***sweater***].

svineáţă f. v. **sîneaţă**.

svítă f. v. **sfită**.

svîc interj. v. **zvîc**.

svîcní vb. v. **zvîcni**.

svîcnitúră f. v. **zvîcnitură**.

svîntă vb. v. **zvînta**.

svîntăt a. v. **zvîntat**.

svîntură vb. v. **zvîntura**.

svînturát a. v. **zvînturat**.

svînturátic a. v. **zvînturatic**.

svîr interj. v. **zvîr**.

svîrcolí vb. v. **zvîrcoli**.

svîrcolíre f. v. **zvîrcolire**.

svîrlí vb. v. **zvîrli**.

svîrlúgă f. v. **zvîrlugă**.

svoánă f. v. **zvoană**.

svon n. v. **zvon**.

svoní vb. v. **zvoni**.

swap [suap] n. operaţie de creditare valutară interbancară. [Din engl., fr. ***swap***].

swing, swinguri [suing] n. **1.** lovitură laterală la box, dată cu braţul uşor arcuit; **2.** numele unui dans modern cu ritm şi mişcări rapide; melodia acestui dans: *dădu drumul unui solo ţicnit, imitînd aşa de bine swingul scremut al instrumentului de alamă.* CĂRT.; **3.** manieră de interpretare a muzicii de jaz cu o balansare ritmică, sincopată; **4.** linie de credit într-un acord de cliring pentru efectuarea plăţilor către furnizori, în cazul cînd încasările de la cumpărător nu sînt suficiente. [Din engl., fr. ***swing***].

Ş, ş[1] m. invar. a douăzeci şi treia literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană constrictivă prepalatală surdă) notat cu această literă.

ş[2] interj. (de obicei prelungit) cuvînt prin care se cere cuiva să facă linişte. [Onomat.].

şa, şei f. **1.** piesă de harnaşament făcută din piele (sau din lemn), care se fixează pe spinarea calului şi pe care stă călăreţul: *se suie în pod şi coboară de acolo un căpăstru, un frîu, un bici şi o şea.* CR.; **încălecai p-o şea şi vă spusei dumneavoastră aşa**, formulă stereotipă de încheiere a basmelor; **a bate şaua ca să priceapă calul** (sau **iapa**), a face aluzie la ceva: *dascălul bătea şeaua să priceapă iapa.* ISP.; **a vorbi din şa**, a vorbi de sus, a fi arogant, îngîmfat; **a pune şaua pe cineva**, a stăpîni, a supune pe cineva, a constrînge pe cineva să facă ceva; **2.** (p. anal.) suport (triunghiular) montat la biciclete, motociclete etc., pe care se stă; **3.** (p. anal.) formă de relief reprezentînd o depresiune cuprinsă între două părţi de teren mai ridicate; **4.** (p. anal.; anat.) **şaua turcească**, os pe care se găseşte situată hipofiza. // f. (pl. **şale**, (reg.) **şele**; mai ales la pl. cu valoare de sg.) **1.** parte a spinării calului pe care se pune şaua; (p. ext.) spinare la animale: *le slăbi chingile şi-i bătu cu palma peste şale.* SAD.; **2.** (p. anal.) partea spinării din jurul regiunii lombare a coloanei vertebrale la om: *era tatuat pe spate mai jos de şale.* GHICA; *o dureau şelele şi grumazii.* CR.; (şi: **şea**, (reg.) **şauă**, **şeauă**). [Lat. *sella*].

şabăc, şabace n. (reg.) broderie în ajur făcută (cu aţă albă) la cămăşi, la feţe de masă etc.; (şi: **şabacă**). [Cf. turc. *şebeke* „plasă"].

şabácă f. v. şabac.

şabaná, şabanale f. haină scumpă asemănătoare cu un anteriu, pe care o purtau mai ales vornicii, aprozii şi copiii de casă la curţile domneşti: *aprozii de Divan ... erau îmbrăcaţi, pe vremea lui Ştefan cel Mare, cu şabanale şi cu cabaniţe.* BĂLC.; (şi: **şarvana**, **şavana**). [Din turc. *şebane*].

şábas f. v. şabăs.

şábăr, şabăre n. unealtă folosită la răzuirea lemnului sau a unor piese de metal. [Din germ. *Schaber*].

şábăs f. (rar) ultima zi a săptămînii, care este zi de sărbătoare, la evrei: *plec ... vineri, ... nu-mi place să umblu la şabas.* CAR.; *vineri seara ... se aprindeau luminările, anunţînd şabăsul.* GHEŢIE; (şi: **şabas**). [Din idiş *šabəs*].

şablón, şabloane n. **1.** model, în mărime naturală, după care se poate executa o piesă, se poate delimita o suprafaţă pe care se aplică vopsea etc.: *pereţii ... erau grosolan tencuiţi şi zugrăviţi cu şablonul şi cu mîna.* CĂL.; **2.** (fig.) formulă stereotipă; repetare mecanică, lipsită de interes şi de spirit inventiv, a unui model; **3.** instrument cu ajutorul căruia se controlează sau se măsoară dimensiunile sau unghiurile unei piese în curs de fabricaţie. [Din germ. *Schablone*].

şablonă, şablonez vb. (tr.) a trasa, cu ajutorul unui şablon, forma sau dimensiunile unei piese. [De la *şablon;* cf. germ. *schablonieren*].

şablonár, şablonari m. lucrător care foloseşte şabloane. [*Şablon* + *-ar*].

şablonárd, ~zi, şablonardă, ~e a. lipsit de originalitate, de spirit inventiv. [*Şablon* + *-ard*].

şablonáre, şablonări f. acţiunea de a şablona şi rezultatul ei. [V. *şablona*].

şablonísm n. (rar) tendinţă de a aplica mecanic o manieră de lucru, o idee etc. considerată ca model. [*Şablon* + *-ism*].

şablonizá, şablonizez vb. (rar; tr.) a aplica mecanic o manieră de lucru, o idee etc. considerată ca model. [*Şablon* + *-iza*].

şablonizáre, şablonizări f. acţiunea de a şabloniza şi rezultatul ei. [V. *şabloniza*].

şablonizát, ~ţi, şablonizată, ~e a. (rar) care se conformează mecanic unui model. [V. *şablonizа*].

şabói s. v. şiboi.

şabótă, şabote f. (tehn.) piesă grea de metal care susţine nicovala la ciocanele mecanice de forjat. [Din germ. *Schabotte*, fr. *chabotte*].

şabrácă, şabrace f. învelitoare, de obicei împodobită cu diferite cusături, care se pune pe spatele calului, sub şa. [Din germ. *Schabracke*, fr. *schabraque*].

şacál, şacali m. **1.** mamifer carnivor sălbatic, asemănător cu cîinele, care trăieşte în haite în Africa, Asia şi sud-estul Europei şi se hrăneşte cu animale mici şi cu hoituri (*Canis aureus*): *şacalii ... locuiesc cu turmele în apropiere de sate şi mănîncă leşurile.* BOL.; **2.** epitet pentru o persoană rapace, josnică: *şacalule, hienă, hai huideo!* COŞB. [Din fr. *chacal*].

şacó n. (înv.) şapcă militară; (scris şi: *şako*). [Din fr. *shako*].

şadîrván, şadîrvanuri şi **şadîrvane** n. (înv.) **1.** fîntînă arteziană; **2.** havuz cu fîntînă arteziană. [Din turc. *şadirvan*].

şaf[1]**, şafi** m. (reg.) stîlp, bîrnă, grindă. [Din germ. *Schaft*].

şaf[2]**, şafuri** n. (reg.) hîrdău; ciubăr; (şi: **şof**). [Din magh. *sáf*, germ. *Schaff* (săs. *šof*)].

şăfar, şafari m. **1.** (înv.) subaltern al marelui stolnic, care avea funcţia de şef al bucătarilor curţii domneşti; **2.** (înv.) administrator, intendent: *un om bogat ... avea un şofariu.* N.TEST.; **3.** (reg.) negustor (de vite sau de cai); mijlocitor, samsar (necinstit): *m-ai înşălat ..., şafer bătrîn ce eşti!* AL.; (şi: (înv.) **şofariu**, (reg.) **şafer**, **şufar**). [Din ucr. *šafer*, pol. *szafar*, magh. *sáfár*].

şáfer m. v. şafar.

şafrán m. v. şofran[1].

şága-mága s. (reg.) **nu şaga-maga**, nu glumă; **a umbla cu şaga-maga**, a înşela, a păcăli, a induce în eroare. [Cf. *şagă*].

şágă, şăgi şi **şegi** f. (pop.) vorbă, faptă etc. glumeaţă; glumă: *nici o şagă, dascăle.* CR.; **de şagă**, glumeţ: *îl strigau cu vorbe de şagă feciorii.* SAD.; **fără şagă**, în mod serios: *voiesc, zău, fără şagă, să mă-nsor.* AL.; **în şagă**, fără seriozitate, cu intenţia de a glumi; într-o doară: *cît în şagă, cît în silă, am adaos şi pe Boldiş ... în alaiul prunculuі.* SAD.; **a face şagă cu cineva**, a glumi (cu cineva); **a lăsa şaga (la o parte)** sau **a-i ajunge cuiva de şagă**, (mai ales cu verbul la imperativ) a renunţa la glume, a deveni serios: *ia las' şaga la o parte, măi omule.* CR.; **a fi** (sau **a-i părea cuiva**) **(de) şagă** (sau **lucru de şagă**), a fi (sau a-i părea cuiva că este) ceva neserios, fără importanţă: *gardul şi casa femeiei*

dărîmate la pămînt, ... nu-i lucru de şagă. CR.; **a se trece cu şaga**, a merge prea departe cu gluma, a depăşi limitele îngăduite: *te prea întreci cu şaga, Ivane.* CR.; **a se trece de şagă** sau **a se îngroşa şaga**, a se agrava situaţia. [Din bulg. *šega*].

şagrín, şagrinuri n. **1.** model în relief, reprezentînd o imitaţie de piele de şarpe, crocodil etc. sau un desen, care se imprimă pe o piele special preparată sau pe o hîrtie; **2.** piele imprimată care imită modelul natural al altei piei; **3.** instrument cu care se imprimă un model în relief, un desen pe o piele sau pe hîrtie. [Din fr. ***chagrin***].

şagriná, şagrinez vb. (tr.) a imprima un model în relief sau un desen pe o piele tăbăcită sau pe hîrtie. [Din fr. ***chagriner***].

şagrináj, şagrinaje n. aspect neomogen, cu asperităţi, al suprafeţei granulelor minerale obţinute prin şlefuire. [Din fr. ***chagrinage***].

şagrináre, şagrinări f. acţiunea de a şagrina. [V. *şagrina*].

şagrinát, ~ţi, şagrinată, ~e a. imprimat cu un model în relief sau cu un desen: *piele şagrinată de viţel.* HEL. [V. *şagrina*].

şah[1], şahi m. **1.** titlu purtat de suveranul Iranului, corespunzător celui de împărat; persoană care are acest titlu; şahinşah: *şahul Persiei nu va face pace cu turcul.* BĂLC.; *a trecut prin ţinuturile Măriei sale şahului.* SAD.; **2.** (înv.) sultan: *voi, prin cari şahul astăzi mă cinsteşte!* BOL. [Din turc. *şah*, fr. *schah*, *shah*].

şah[2], şahuri n. **1.** joc care se desfăşoară între doi jucători, pe o tablă pătrată împărţită în 64 de pătrăţele egale, alternativ albe şi negre, cu ajutorul a 32 de piese de valori şi numiri diferite, mutate după anumite reguli, ţintă fiind imobilizarea regelui, piesa principală a adversarului; (înv.) şatrange: *te-am învăţat să joci domino şi şah.* CAR.; **2.** situaţie în cursul jocului, în care regele uneia dintre părţi este atacat de o piesă a adversarului: *am să dau şah cu nebunul meu, luînd un pion.* SAD.; **a ţine pe cineva în şah, a)** a limita jocul adversarului la apărarea regelui; **b)** (fig.) a ţine pe cineva în tensiune; **a face pe cineva şah (şi) mat, a)** a pune partenerul în situaţia, inevitabilă, de a pierde regele, determinîndu-se astfel sfîrşitul partidei; **b)** (fig.) a pune (pe cineva) în situaţia de a se recunoaşte învins; **3.** (p. ext.) tabla şi piesele folosite la acest joc: *cade-n şahul de pe masă şi răstoarnă pe covor doi nebuni.* AL. // interj. cuvînt prin care adversarul este anunţat că regele propriu este atacat de o piesă: *scumpe Arăpilă, ... uite: şah!* PETR. [Din germ. *Schach*].

şah[3], şahuri n. (înv.) viză a unei autorităţi pusă pe registrele comerciale. [Din turc. *sahh*].

şáhăr-máhăr, şahăr-mahăruri n. (fam.) **a face** (sau **a umbla cu**) **şahăr-mahăr** (sau **mahăruri**), a înşela, a escroca. [Din germ. *Schacher* + *Macher*].

şahinşáh, şahinşahi m. şah[1]. [Din pers. *šāhinšāh*].

şahíst, ~şti, şahistă, ~e a. care aparţine jocului de şah, referitor la jocul de şah; (rar) şahistic. // m., f. jucător de şah. [*Şah[2]* + *-ist*].

şahístic, ~ci, şahistică, ~ce a. (rar) şahist. [*Şah[2]* + *-istic*].

şahmará f. v. şahmarand.

şahmaránd, şahmaranduri n. (înv.) brocard: *o purta cu sălbi ... şi cu haine de şahmarand.* NEC.; (şi: **şahmara**). [Din turc. *şahmeram*].

şahzadé f. v. şahzadea.

şahzadeá, şahzadele s. (turcism; înv.) fiu de sultan sau de împărat: *mumă de un şahzadea.* BOL.; *s-a dus sfetnicul la împărat şi i-a vorbit despre dorinţa lui şahzadè.* SAD.; (şi: **şahzade**). [Din turc. *şahzade*].

şai, şaiuri n. (înv. şi reg.) postav de culoare albă produs în manufacturi sau în fabrici. [Din săs. *Schay*].

şaiác n. v. şiac.

şaiág n. v. şiac.

şáibă, şaibe f. **1.** piesă plată (de metal, de material plastic etc.), de obicei rotundă, cu gaură în mijloc, folosită mai ales ca garnitură între o piuliţă şi piesa la care aceasta se asamblează prin înşurubare; **2.** roată de metal, de lemn etc., fixată pe un ax şi peste care trece o curea de transmisie. [Din germ. *Scheibe*].

şáică, şăici f. **1.** (înv. şi pop.) ambarcaţie cu vele sau cu vîsle, cu fundul plat, folosită mai ales la transportul mărfurilor: *înaltele catarturi ale şăicilor.* OD.; **2.** (reg.) luntre făcută dintr-un trunchi de copac scobit, cu o singură vîslă, folosită la pescuit. [Din turc. *şayka*, bulg. *šaika*, sb. *šajka*].

şaidáj, şaidaje n. operaţie de alegere manuală a minereurilor, însoţită de spargerea acestora cu ciocanul de mînă. [Din fr. *scheidage*].

şáisprezece num. card. **1.** număr care, în numărătoare, are locul între cincisprezece şi şaptesprezece; (adj.) *era de şaisprezece ani.* CAR.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *capitolul şaisprezece*; (şi: (rar) **şasesprezece**, (reg.) **şaişpe**, **şesesprezece**). [*Şase* + *spre* + *zece*].

şáisprezecelea, şaisprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al cincisprezecelea şi al şaptesprezecelea; (şi: (rar) **şasesprezecelea**). [*Şaisprezece* + *le* + *a*].

şaisprezecíme, şaisprezecimi f. **1.** a şaisprezecea parte dintr-un întreg împărţit în părţi egale; **2.** (muz.) a şaisprezecea parte dintr-o notă întreagă. [*Şaisprezece* + *-ime*].

şáişpe num. card. v. **şaisprezece**.

şaităn m. v. şeitan.

şaităli, şaităiesc vb. (reg.; tr.) a tescui struguri. [Din magh. *sajtol*].

şaitău, şaitaie şi **şaităie** n. (reg.) **1.** teasc, presă; **2.** (p. restr.) şurub care serveşte ca ax al teascului; **3.** (p. anal.) menghină; **4.** (p. anal.) cric; (şi: **şitău**). [Din magh. *sajtó*].

şaizéci num. card. **1.** număr care, în numărătoare, are locul între cincizeci şi nouă şi şaizeci şi unu; (adj.) *era un om ca de şeizeci de ani.* AL.; *frumoasă era la şaizeci de ani.* PETR.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *pagina şaizeci*; (şi: (reg.) **şeizeci**). [*Şase* + *zece*].

şaizécilea, şaizecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al cincizeci şi noulea şi al şaizeci şi unulea. [*Şaizeci* + *le* + *a*].

şál, şaluri n. **1.** stofă fină de lînă care se producea mai ales în Orient: *era într-un capot ... de şal verde.* BOL.; **2.** fîşie lungă de stofă sau de mătase pe care o purtau în trecut bărbaţii, înfăşurată în jurul capului sau al mijlocului, după moda orientală: *coconaşul era încins cu un şal roş cu flori.* NEGR.; **3.** ţesătură sau împletitură, de obicei pătrată sau dreptunghiulară, special confecţionată, adesea împodobită cu desene, broderii sau franjuri, pe care femeile o poartă pe cap sau pe umeri: *şalurile şi feregelele domniţei Ralu întorsese ... capul junilor boieri.* FIL.; *apăru urmată de moşier, cu un şal turcesc pe umeri.* CĂL.; **4.** (rar) fular (de purtat la gît): *sosi la curte cu gîtul îmbrobodit în şaluri.* OD. [Din turc. *şal*].

şaland, şalande n. navă (fără autopropulsie) cu fundul plat, folosită la transportul mărfurilor (şi al persoanelor); (şi: **şalandă**). [Din fr. *chaland*].

şalándă f. v. şaland.

şalánder, şalandere n. navă cu autopropulsie folosită la remorcarea şalandelor. [Din fr. *chalandeur*].

şalánger, şalangeri m. sportiv care, în urma unei întreceri preliminare, a obţinut dreptul de a disputa un titlu de campion în meci direct cu deţinătorul titlului. [Din fr. *challenger*].

şalánj n. competiţie sportivă periodică, dotată cu o cupă care se transmite cîştigătorului următor. [Din fr., engl. *challenge*].

şalázǎ, şalaze f. **1.** filament albuminos care menţine gălbenuşul de ou în interiorul albuşului; **2.** regiune situată la baza nucelei în ovulul plantelor cu flori. [Din fr. *chalase*].

şalazíe, şalazii f. şalazion. [Din fr. *chalazie*].

şalazión, şalazioane n. mic chist dur şi, adesea, nedureros, care apare pe pleoapa ochiului; şalazion. [Din fr. *chalazion*].

şalắu[1], şalắi m. peşte răpitor de apă dulce, lung de 30-70 cm, cu capul ascuţit şi cu corpul fusiform, acoperit cu solzi mici şi tari de culoare cenuşie (*Stizostedion lucioperca*). [Cf. magh. *süllő*].

şalắu[2], şalắi m. veche monedă de aramă care a circulat în Moldova, avînd o valoare egală cu (aproximativ) a patra parte dintr-un ban vechi. [Cf. pol. *szalag*, *szalawa*].

şalgắu, şalgắi m. (înv.) lucrător în ocnele de sare: *şaugăii de la Ocnă ... au ţinut calea pedestrimei.* COSTIN; (şi: **şaugău**). [Din magh. *sóvágo*].

şalgíu, şalgii m. (înv.) persoană care se ocupa cu repararea şi spălarea şalurilor. [*Şal* + *-giu*].

şalí n. v. şaliu.

şalíu, şaliuri n. **1.** stofă de lînă vărgată, care se producea mai ales în Angora; **2.** (reg.) stofă cu urzeală de bumbac şi bătătură de lînă, cu dungi de mătase şi cu flori; (şi: (înv.) **şali**). [Din turc. *şali*].

şálmă, şalme f. (reg.) glumă, păcăleală. [Et. nec.; cf. germ. *Schelm* „ştrengar"].

şalón, şalonuri n. ţesătură de bumbac sau de lînă care se folosea mai ales la confecţionarea încălţămintei: *ghete de şalon.* [Din fr. *chalon*].

şáltăr, şaltăre n. întrerupător electric, comutator. [Din germ. *Schalter*].

şalupár, şalupari m. persoană care conduce o şalupă; şalupier. [*Şalupă* + *-ar*].

şalúpă, şalupe f. **1.** mică ambarcaţiune, în trecut cu vele sau cu vîsle, astăzi cu motor, folosită la transportul persoanelor şi al mărfurilor sau pentru diverse operaţii în rada unui port: *şalupa noastră luneca mînată lin într-acolo.* ARG.; **2.** (arg.; fig.) bocanc. [Din fr. *chaloupe*].

şalupiér, şalupieri m. (înv.) şalupar. [Din fr. *chaloupier*].

şalutiér, şalutiere n. ambarcaţiune uşoară folosită pentru pescuitul în largul mării. [Din fr. *chalutier*].

şalvár, şalvari m. (de obicei la pl.) **1.** pantaloni foarte largi cu răscroiala foarte mică, strînşi pe gleznе, specifici portului unor popoare din Asia, Africa de Nord şi Europa, adoptaţi în Ţara Românească şi în Moldova, în epoca fanariotă, mai ales de boieri şi tîrgoveţi: *cît îi şede de frumos, cu şalvari de merinos!* AL.; **2.** (reg.) pantaloni largi purtaţi de ţărani. [Din turc. *şalvar*].

şalvaragíe, şalvaragii f. **1.** meseria de şalvargiu; **2.** atelier sau prăvălie în care se confecţionau sau se vindeau şalvari. [De la *şalvaragiu*].

şalvaragíu, şalvaragii m. **1.** (înv.) persoană care confecţiona sau vindea şalvari; **2.** epitet depreciativ pentru persoanele care poartă şalvari; **3.** epitet depreciativ la adresa turcilor. [*Şalvar* + *-(a)giu*].

şalvír, şalviri m. (reg.) pungaş, şarlatan, escroc: *făcîndu-l şalvir cu două feţe.* NEC. [Din ucr. *šalïvir*].

şam, şamuri n. (înv.) damasc. [Din turc. *Şam* (*kumaşi*)].

şamalageá, şamalagele f. (înv. şi reg.) **1.** varietate scumpă de damasc: *un june ... cu anteriu de şamalagea.* FIL.; **2.** obiect de îmbrăcăminte confecţionat din şamalagea. [Din turc. *Şam alacası*].

şamán, şamani m. **1.** slujitor al şamanismului: *de demoni ... oamenii pot scăpa prin descîntece şi vrăji ale fermecătorilor sau şamanilor*; **2.** vrăjitor. [Din fr. *chaman*].

şamanísm n. religie primitivă, animistă, a unor populaţii din nordul şi centrul Asiei şi a unor triburi din Indonezia, Oceania, Africa, America de Nord şi America de Sud. [Din fr. *chamanisme*].

şamaníst, ~şti, şamanistă, ~e a. care se referă la şamanism, care este specific şamanismului. // m. adept al şamanismului. [Din fr. *chamaniste*].

şambelán, şambelani m. demnitar de rang superior care are în grija sa camerele în care locuieşte monarhul: *împărăteasa îl numi şambelan.* NEGR. [Din fr. *chambellan*].

şambrá, şambrez vb. (tr.) a ţine vinul la temperatura camerei pentru a fi servit. [Din fr. *chamber*].

şambránă, şambrane f. (arhit.) cadru de piatră, de lemn etc., uneori sculptat, care mărgineşte şi decorează o fereastră sau o uşă. [Din fr. *chambranle*].

şambrát, ~ţi, şambrată, ~e a. (franţuzism) ţinut la temperatura camerei pentru a fi servit: *vin şambrat.* [Cf. fr. *chambrer*].

şamdangí-başá m. şeful şamdangiilor. [Din turc. *şamdancı başı*].

şamdangíu, şamdangii m. (înv.) slujitor care avea grijă de lumînările curţii domneşti; vel **şamdangiu**, şeful şamdangiilor. [Din turc. *şamdancı*].

şámfă, şamfe f. (reg.) calapod de cizmărie; (şi: **şanfă**). [Din magh. *sámfa*].

şamisén, şamisene n. instrument muzical japonez cu trei coarde, făcute din mătase împletită sau din nailon, folosit pentru a acompania spectacolele de marionete sau ale teatrului kabuki. [Din fr. *samisen*].

şamizá, şamizez vb. (tr.) a tăbăci pieile cu untură de peşte. [Din fr. *chamoiser*].

şamoá m. **1.** rumegător care trăieşte în munţii înalţi ai Europei, preţuit pentru calitatea pielii sale (*Rupicapra tragus*); **2.** pielea tăbăcită a acestui animal. // a. invar. (mai ales despre hîrtie) galben-deschis. [Din fr. *chamois*].

şamotá, şamotez vb. (tehn.; tr.) a căptuşi un cuptor, o sobă etc. cu şamotă. [De la *şamotă*; cf. germ. *schamottieren*].

şamotár, şamotari m. (tehn.) muncitor care se ocupă cu prepararea şamotei sau cu căptuşirea cuptoarelor, sobelor etc. cu şamotă. [*Şamotă* + *-ar*].

şamotáre, şamotări f. (tehn.) acţiunea de şamota. [V. *şamota*].

şamótă, şamote f. (tehn.) **1.** material obţinut prin măcinarea argilei arse, folosit la prepararea cărămizilor şi a altor produse refractare; **2.** (p. ext.) cărămidă refractară sau alt produs preparat din astfel de argilă. [Din fr. *chamotte*, germ. *Schamotte*].

şamotiér, şamotieri m. şamotar. [*Şamotă* + *-ier*].

şampánă, şampane f. corabie cu pînze folosită în Extremul Orient pentru traversarea fluviilor şi pentru comunicaţia între insule; (şi: **sampan**). [Din fr. *sampang*].

şampánie, şampanii f. vin alb şi spumos produs iniţial numai în provincia franceză Champagne, printr-un procedeu special de fermentaţie: *îmi place ... o butilie de şampanie.* HEL.; *cumpără şampanie, icre negre şi fructe rare.* SAD. [Din fr. *champagne*].

şampanizá, şampanizez vb. **1.** (intr.) a prezenta procesul de fermentaţie caracteristic şampaniei; **2.** (tr.) a prepara vinul pentru a deveni şampanie. [Din fr. *champagniser*].

şampanizáre, şampanizări f. acţiunea de a şampaniza şi rezultatul ei. [V. *şampaniza*].

şampón, şampoane şi **şamponuri** n. produs cosmetic întrebuinţat la spălarea sau la colorarea părului. [Din fr. *shampooing*].

şamponá, şamponez vb. (tr. şi refl.) a (se) spăla cu şampon. [De la *şampon*].

şan, şanuri n. piesă de lemn în forma (labei) piciorului, întrebuinţată la confecţionarea încălţămintei sau care se pune în încălţăminte pentru a o împiedica să se deformeze; calapod: *m-ai ameţit puindu-ţi sfîrloagele pe calup, trăgîndu-le la şan şi ungîndu-le.* CR. [Din magh. *sám*].

şanál n. v. şenal.

şáncăr n. v. şancru.

şáncru, şancre n. **1.** ulceraţie a mucoasei sau a pielii, apărută la locul de pătrundere a unui agent patogen în organism; **2.** boală venerică infecţioasă, care se manifestă printr-o asemenea ulceraţie; (şi: (pop.) **şancăr**). [Din fr. *chancre*, germ. *Schanker*].

şandélă, şandele f. zbor în linie dreaptă cu unghiul pantei de urcare mai mare decît unghiul maxim de cabraj al avionului. [Din fr. *chandelle*].

şandramá, şandramale f. **1.** prelungire a acoperişului unei case, care serveşte ca adăpost; **2.** construcţie rudimentară din scînduri: *la fiecare poartă era cîte o şandrama.* GHICA; **3.** casă veche, deteriorată, dărăpănată; **4.** epitet peiorativ pentru o persoană în vîrstă, neputincioasă. [Din turc. *sondurma*].

şánfă f. v. şamfă.

şanfrén, şanfrenuri n. (tehn.) tăietură oblică a muchiilor, mai ales ale unei piese de metal. [Din fr. *chanfrein*].

şanfrená, şanfrenez vb. (tr.) a tăia oblic muchiile, mai ales ale unei piese de metal. [Din fr. *chanfreiner*].

şanfrenáre, şanfrenări f. acţiunea de a şanfrena şi rezultatul ei. [V. *şanfrena*].

şanjánt, ~ţi, şanjantă, ~e a. (franţuzism) care are nuanţe alternante, care are reflexe cromatice schimbătoare, în funcţie de direcţia sursei de lumină. [Din fr. *changeant*].

şanjeur, şanjeuri [şanjö'r] m. persoană care înlesneşte operaţii de schimb. [Din fr. *changeur*].

şánsă, şanse f. circumstanţă favorabilă; probabilitate de succes; posibilitate; noroc: *ai ceva şanse?* CAR.; *şanse de prelungire a creanţelor existau.* GHEŢIE. [Din fr. *chance*].

şansonétă, şansonete f. scurtă compoziţie muzicală (franceză) pentru voce, cu conţinut liric sau glumeţ: *începu a fredona o şansonetă franceză.* SAD. [Din fr. *chansonnette*].

şansonetíst, ~şti, şansonetistă, ~e m., f. persoană care compune sau interpretează şansonete. [*Şansonetă* + *-ist*].

şansoniér, şansoniere n. **1.** culegere de cîntece franţuzeşti; **2.** culegere de poezii lirice ale truverilor şi trubadurilor. [Din fr. *chansonnier*].

şantagíst a. v. şantajist.

şantáj, şantaje şi (rar) **şantajuri** n. constrîngere exercitată asupra cuiva prin mijloace de intimidare, cu scopul de a dobîndi, pe nedrept, un folos; mijloc întrebuinţat în acest scop: *unele gazete de şantaj îl acuză că patronează tripouri.* CĂL. [Din fr. *chantage*].

şantajá, şantajez vb. (tr.) a supune pe cineva unui şantaj. [De la *şantaj*].

şantajábil, ~i, şantajabilă, ~e a. care poate fi şantajat: *pentru asemenea sarcini sînt de preferat indivizii şantajabili.* R.LIB. [*Şantaja* + *-abil*].

şantajáre, şantajări f. acţiunea de a şantaja şi rezultatul ei. [V. *şantaja*].

şantajíst, ~şti, şantajistă, ~e m., f. persoană care recurge la şantaj; (şi: **şantagist**). [*Şantaj* + *-ist*].

şantán, şantane şi **şantanuri** n. (franţuzism; adesea depr.) local de petrecere, cu program de noapte susţinut de cîntăreţi şi dansatori. [Din fr. (*café*) *chantant*].

şanteózá f. v. şanteză.

şantézá, şanteze f. (franţuzism) cîntăreaţă într-un local de petrecere; (şi: **şanteoză**). [Din fr. *chanteuse*].

şanticlér a. invar. (fam.) (foarte) elegant. [De la *Chanteclair* n. pr.

şantiér, şantiere n. **1.** (şi **şantier naval**) întreprindere pentru construirea şi repararea navelor, amplasată pe malul unei ape navigabile: *putem vedea şantierele unde se construiesc nави.* SAD.; **2.** loc pe care se construieşte (sau se repară) o clădire, un obiectiv industrial etc., împreună cu materialele şi utilajele folosite în acest scop: *o ceaţă albăstruie plutea peste întreg şantierul.* V.R.; **pe** (sau **în**) **şantier**, în lucru, în curs de elaborare. [Din fr. *chantier*].

şántung n. ţesătură de mătase (naturală) sau de in din fire de grosime neuniformă, care ies în relief pe suprafaţa ţesăturii: *o zări de departe, ... îmbrăcată în haina de shantung.* GHEŢIE; (scris şi: *shantung*). [Din fr. *shantoung*].

şanţ[1], şanţuri n. **1.** fortificaţie de forma unui canal adînc şi lat, adesea umplut cu apă, care se făcea în jurul unei cetăţi, a unui castel etc. în scopuri de apărare: *cetăţi cu şanţuri, cu tare străj.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.) tranşee (militară): *spune la măicuţa mea că-s în şanţuri coperit.* POP.; **3.** săpătură lungă şi îngustă (pietruită) făcută pentru scurgerea apei, pentru marcarea hotarului între două suprafeţe de pămînt, pentru irigaţii etc.: *o apucă ... pe marginea şanţului spre casă.* REBR.; **4.** (p. anal.) crestătură, scobitură alungită şi îngustă, făcută pe diferite obiecte. [Din germ. *Schanze*, magh. *sánc*].

şanţ[2], şanţuri n. (reg.) ciudăţenie, minunăţie: *minunînd pre mulţi ... cu şanţurile.* DOS.; **a-i fi** (sau **a-i părea**) **cuiva de şanţ**, a-i părea cuiva ciudat sau amuzant: *vă pare de şanţ?* AL. [Et. nec.].

şăpă, şape f. strat de bitum, de asfalt etc. care se aşterne pe suprafaţa unui element de construcţie, pentru a-l impermeabiliza. [Din fr. *chape*].

şapcalíu, şapcalii m. (rar) persoană care poartă şapcă. [Din turc. *şapkalı*].

şápcă, şepci f. **1.** acoperămînt de cap, confecţionat din stofă, din pînză etc., cu cozoroc, cu partea superioară de obicei rotundă şi plată, purtat mai ales de bărbaţi (ca piesă de uniformă): *studenţi cu insigne, şepci roşii sau halate albe.* GHEŢIE; **2.** (reg.) căciulă. [Din magh. *sapka*, rus. *šapka*].

şaperón, şaperoáne n. capişon care acoperea capul şi gîtul pînă la umeri, purtat de bărbaţi şi de femei în Evul Mediu. [Din fr. *chaperon*].

şapirográf, şapirografe n. aparat de multiplicat texte sau desene, format dintr-un cilindru acoperit cu o pastă specială, pe care se imprimă prin apăsare textul sau desenul care urmează a fi reprodus: *învăţase ... după unul din manualele ferfeniţite, trase la şapirograf.* GHEŢIE. [Din germ. *Schapirograph*].

şapirografiá, şapirografiez vb. (tr.) a multiplica un text sau un desen la şapirograf. [De la *şapirograf*].

Ş II

şapirografiát, ~ţi, şapirografiată, ~e a. multiplicat cu ajutorul şapirografului. [V. *şapirografia*].

şapirografiére, şapirografieri f. acţiunea de a şapirografia şi rezultatul ei. [V. *şapirografia*].

şapóu n. scurtă introducere aşezată la începutul unui articol de ziar sau de revistă. [Din fr. *chapeau*].

şápte num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între şase şi opt; (adj.) *şapte ani de cînd plecat-ai.* EM.; **a (nu) avea cei şapte ani de acasă**, a (nu) fi fost (bine) educat în copilărie; **a umbla pe şapte cărări**, a merge împleticindu-se (din cauza beţiei); **a lua (sau a scoate) şapte piei (de pe cineva)**, a sili pe cineva să muncească peste puterile sale: *vechilul ... scotea şapte piei de pe ei.* PETR.; (cu elipsa substantivului determinat) **cît şapte**, foarte mult: *bea cît şapte*; **2.** (cu valoare de num. ord.) *tomul şapte.* // m. **1.** semn grafic care reprezintă numărul şapte: *am scris un şapte pe tablă*; **2.** nota şapte: *a luat un şapte la istorie*; **3.** carte de joc marcată cu numărul şapte, care are şapte puncte; şeptar: *n-am şaptele de roşu*; (şi: (pop.) **şepte**, (înv. şi reg.) **şeapte**). [Lat. *septem*].

şáptelea, şáptea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al şaselea şi al optulea; (adj.) *în al şeptelea an a domniei.* NEC.; **a şaptea artă**, cinematografia; **a fi** (sau **a se crede**) **în al şaptelea cer**, a fi sau a se crede foarte fericit; (şi: (pop.) **şeptelea**). [*Şapte* + *le* + *a*].

şáptesprezece num. card. numărul care, în numărătoare, are locul între şaisprezece şi optsprezece; (adj.) *eram de şaptesprezece ani.* EM.; (cu elipsa substantivului determinat) **cît şaptesprezece**, foarte mult: *lucra cît şaptesprezece.* CR.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *pagina şaptesprezece*; (şi: (pop.) **şapteşpe**). [*Şapte* + *spre* + *zece*].

şăptesprezecelea, şaptesprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al şaisprezecelea şi al optsprezecelea. [*Şaptesprezece* + *le* + *a*].

şápteşpe num. card. v. şaptesprezece.

şaptezéci num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între şaizeci şi nouă şi şaptezeci şi unu: (adj.) *să se ridice ... şaptezeci de cetăţi.* CAR.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *pagina şaptezeci*; (şi: (pop.) **şeptezeci**). [*Şapte* + *zece*].

şaptezécilea, şaptezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al şaizeci şi nouălea şi al şaptezeci şi unulea. [*Şaptezeci* + *le* + *a*].

şar[1], şaruri n. (reg.) **1.** şănţuleţ prin care se scurge mustul din teasc; **2.** fiecare dintre crestăturile făcute cu ciocanul în piatra morii; **3.** linie, dungă; **4.** hotar (între două fineţe). [Cf. magh. *sor* „şir", sb. *šara* „dungă"].

şar[2], şaruri n. **1.** (înv.) vopsea, culoare; **2.** (înv. şi reg.) arsenic; **3.** (reg.) piatră-vînătă. [Din sl. *šarŭ*].

şarabănă, şarabane f. (reg.) căruţă mare folosită mai ales la transportul poverilor: *marfa ... am încărcat-o în şarabane nemţeşti.* SAD. [Din ucr. *šaraban*].

şarádă, şarade f. **1.** enigmă în versuri formată din mai multe fragmente reprezentînd cuvinte de sine stătătoare care, unite între ele, dau un cuvînt nou: *aveţi serate cu şarade.* AL.; **a vorbi în şarade**, a vorbi aluziv, enigmatic; **2.** (fig.) lucru greu de înţeles, neclar: *le ajută ... să dezlege şarade.* CAR. [Din fr. *charade*].

şarampáu n. v. şarampoi[1].

şarampói[1], şarampoaie n. (reg.) **1.** şanţ pentru scurgerea apei; **2.** şănţuleţ prin care se scurge mustul din teasc; **3.** fiecare dintre crestăturile făcute cu ciocanul în piatra morii; **4.** dîră de apă, de paie, de grăunţe etc.; **5.** şir (neregulat) de rîuri la cămaşă, la ie etc. **6.** (artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; (şi: **şarampău**). [Cf. *şar[1]*].

şarampói[2], şarampoi m. **1.** (pop.) par, stîlp, bîrnă; **2.** (reg.) leaţ (pentru facerea gardurilor); (şi: **şarampou**). [Din magh. *sorompó*].

şarampóu n. v. şarampoi[2].

şarán, şarani m. (iht.) crap (*Cyprinus carpio carpio*); (şi: **şeran**). [Din bulg., sb. *šaran*].

şaránţ, şaranţuri n. (reg.) par, stîlp, bîrnă. [Cf. *şarampoi[2]*].

şárbă f. v. şerb.

şárc, şarcuri n. balama. [Din sb. *šarka*; cf. magh. *sarok*].

şarétă, şarete f. trăsură uşoară (cu două roţi) trasă de un singur cal. [Din fr. *charrette*].

şarg, ~gi, şargă, ~ge a. cu părul galben-deschis, cu coama şi coada de culoare neagră: *pe-un cal şarg încălecat.* AL. // m., f. cal cu astfel de păr: *treci ... pe şargul tău călare.* AL.; *pe şarga şi-o cesălat.* POP. [Din magh. *sárga*].

şariáj, şariaje n. (geol.) deplasare la mari distanţe, de-a lungul unei suprafeţe de ruptură, a unor mase de roci şi suprapunerea acestora peste altele mai noi, ca rezultat al unor mişcări tectonice. [Din fr. *charriage*].

şaríglă f. v. şireglă.

şarjă, şarjez vb. (tr.) **1.** (rar) a încărca o armă de foc; **2.** (despre cavalerie) a ataca cu violenţă (folosind arme albe): *turcii au încercat să treacă, şarjînd în galop.* PETR.; **3.** a înfăţişa personaje literare, situaţii etc. într-o formă caricaturală, exagerată. [Din fr. *charger*].

şarjábil, ~i, şarjabilă, ~e a. (despre metale) care poate fi folosit la încărcarea unui furnal. [Din fr. *chargeable*].

şarjáre, şarjări f. acţiunea de a şarja şi rezultatul ei. [V. *şarja*].

şárjă, şarje f. **1.** (rar) încărcătură a unei arme; **2.** atac violent al cavaleriei (cu arme albe): *ordonă o şarjă de cavalerie cu latul săbiei.* PETR.; **3.** (rar) semnal dat pentru începerea atacului; **4.** înfăţişare caricaturală, exagerare în prezentarea literară, scenică etc. a unui personaj, a unei idei etc.; **5.** (tehn.) încărcătură normală a unui cuptor metalurgic; cantitate de oţel obţinută dintr-o astfel de încărcătură. [Din fr. *charge*].

şarlál m. v. şerlai.

şarlatán, şarlatani m. persoană necinstită care îşi atinge scopurile profitînd de naivitatea sau de buna-credinţa cuiva: *şarlatanul ăsta... a înşelat pe toţi ... şi le-a luat păturile.* GAL. [Din fr. *charlatan*].

şarlatanésc, ~şti, şarlatanească, ~eşti a. (rar) de şarlatan; făcut cu scopul de a înşela: *afacere şarlatanească.* [*Şarlatan* + *-esc*].

şarlataníe, şarlatanii f. **1.** mod de a fi, de a acţiona propriu şarlatanilor; şarlatanism: *cată să se lupte ... în contra şarlataniei.* FIL.; **2.** faptă de şarlatan. [*Şarlatan* + *-ie*].

şarlatanísm, şarlatanisme n. (rar) şarlatanie: *crede în şarlatanismul astrologilor.* AL. [Din fr. *charlatanisme*].

şárlă, şarle f. **1.** (pop.; fam.) javră, potaie; **2.** (reg.; fam.) persoană inoportună, leneşă, flecară. [Din engl. (*king-*) *charles*, numele unei rase de cîini].

şarlótă, şarlote f. cremă preparată din lapte, ouă, zahăr, frişcă şi gelatină (în care se adaugă fructe). [Din fr. *charlotte*].

şarm n. farmec, graţie. [Din fr. *charme*].

şarmánt, ~ţi, şarmantă, ~e a. fermecător, încîntător: *a scris acest şarmant vodevil.* FIL.; *e un om original, e şarmant.* CĂL. [Din fr. *charmant*].

şarmeur, şarmeuri [şarmór] m. (franţuzism) persoana care exercită o atracţie puternică asupra cuiva. [Din fr. *charmeur*].

şarniéră, şarniere f. **1.** balama; **2.** locul de îmbinare între cele două valve ale cochiliei unei moluşte; **3.** bandă de hîrtie gumată, folosită în filatelie. [Din fr. *charnière*].

şarpánţă, şarpante f. (tehn.) schelet din bare de lemn, de metal etc. care formează structura de rezistenţă a unei construcţii sau a unei părţi dintr-o construcţie, în special a acoperişului unei case. [Din fr. *charpente*].

şărpe, şerpi m. **1.** (la pl.) ordin de reptile (veninoase) cu corpul cilindric şi lung, fără picioare, care se tîrăsc printr-o mişcare ondulată a corpului; (şi la sg.) reptilă din acest ordin: *groapa este rotundă, săpată de şearpe.* OD.; **şarpe de casă**, şarpe neveninos care trăieşte mai ales pe lîngă aşezările omeneşti (*Natrix natrix natrix*); **şarpe de apă**, şarpe veninos, care trăieşte mai ales în apă (*Natrix tessellata tessellata*); **şarpe cu clopoţei** (sau **sunător**), şarpe veninos din America de Nord, care produce un sunet caracteristic, datorită unor solzi cornoşi pe care îi are pe coadă (*Crotalus horridus*); **şarpe cu ochelari**, cobră (*Naja tripudians*); **(a ţipa, a striga, a urla etc.) ca din gură de şarpe**, (a ţipa, a striga, a urla etc.) foarte tare, grozav: *striga ca din gură de şarpe.* AG.; **în** (sau **din**) **gaură de şarpe**, într-un (sau dintr-un) loc ascuns, care poate fi aflat cu multă greutate: *să-l aducă ... chiar din gaură de şearpe.* ISP.; **a sări ca muşcat de şarpe**, a se înfuria, a-şi ieşi din fire: *cînd îi spuse vestea, el sări ca muşcat de şarpe.* AG.; **a încălzi** (sau **a creşte**) **şarpele la** (sau **în**) **sîn**, a arăta dragoste şi bunăvoinţă unui om nerecunoscător: *creşte şearpele în sîn ca mai bine să te muşte.* POP.; **2.** (în credinţele populare; şi **şarpe balaur**) balaur: *un şearpe uriaş ... devasta vecinătatea.* OD.; *şarpe balaur cu solzii de aur.* POP.; **3.** epitet pentru o persoană rea, vicleană, perfidă: *şarpe ce eşti!*; **4.** (în concepţiile religioase, cu aluzie la legenda biblică) diavolul (întrupat în şarpe): *să ia de la noi pre şerpe.* BIBLIA; **a-l muşca pe cineva şarpele de inimă** (sau **de limbă**), a se simţi ispitit să facă sau să spună ceea ce nu ar trebui: *nu cumva să te muşte şerpele de limbă.* POP.; **a-l muşca pe cineva şarpele invidiei** (sau **al vanităţii, îndoielii etc.**), a fi cuprins de invidie (sau de vanitate, de îndoială etc.): *şarpele vanităţii m-a muşcat.* CAR.; **5.** (compuse) (zool.) **şarpe-de-apă**, anghilă (*Anguilla anguilla*); **şarpe-orb**, nume dat unor specii de şopîrlă (fără membre); **6.** (p. anal.; reg.) serpentină (la alambic); **7.** (p. anal.; reg.) motiv decorativ cu care se încondeiază ouăle. **8.** (bot.; reg.) plantă ornamentală cu ramurile lungi şi mlădioase (*Cereus flagelliformis*); **9.** (bot.; reg.) feriga de brădet (*Polystichum lonchitis*); (şi: (înv. şi reg.) **şearpe**, (reg.) **şerpe**). [Lat. *serpens*].

şart[1] interj. cuvînt care redă zgomotul produs de o lovitură (dată cu palma): *şart! cu gîrbaciul în om.* CAR. [Onomat.].

şart[2], şarturi n. **1.** (înv.) dispoziţie, hotărîre; stipulaţie; convenţie, învoială; **2.** rînduială, uzanţă; tradiţie, datină: *voirăm să lăsăm ceva ..., după cum este şartul.* BOL.; *trebuie să te însori; aşa e şartul vieţii.* ZAMF.; **3.** rost, socoteală; tîlc: *vorbe care de care mai cu şart.* CAR.; **pe şart**, în ordine, pe rînd; metodic: *cotoşmanul îi spunea pe şart toate.* ISP. [Din turc. *şart*].

şarvaná f. v. şabana.

şáse num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul cuprins între cinci şi şapte; (adj.) *noi, fiind numai şase oameni, nu ne putem bate cu şaizeci.* SAD.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *etajul şase*; **3.** (arg.; cu valoare de interjecţie; adesea repetat) cuvînt folosit pentru a semnala apropierea unei (sau unor) persoane faţă de care se cere precauţie, care reprezintă un pericol. // m. **1.** semn grafic care reprezintă numărul şase: *e ... uşor a face pe şease din cinci!* CAR.; **2.** nota şase: *a luat un şase la română*; **3.** carte de joc marcată cu numărul şase, care are şase puncte; şesar: *am un şase de treflă*; (şi: (pop.) **şese**, (înv. şi reg.) **şease**). [Lat. *sex*].

şáselea, şásea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al cincilea şi al şaptelea; (şi: (pop.) **şeselea**). [*Şase* + *le* + *a*].

şásesprezece num. card. v. şaisprezece.

şăsesprezecelea num. ord. v. şaisprezecelea.

şasíu, şasiuri n. **1.** cadru rigid care se montează pe osiile unui vehicul cu tracţiune mecanică şi care susţine caroseria; **2.** cadru de lemn, de metal etc. întrebuinţat în legătoria de cărţi, în tipografie, pentru fixarea pînzei tablourilor etc. [Din fr. *châssis*].

şaslă f. varietate de struguri de masă, cu boabe rotunde, galbene-aurii; (şi: **ceasla**). [Din fr. *chasselas*].

şaşcînlîc, şaşcînlîcuri n. (turcism; înv.) zăpăceală, tulburare. [Din turc. *şaşkınlık*].

şaşíu a. v. saşiu.

şaşlîc, şaşlîcuri n. (rar) frigăruie (din carne de berbec). [Din tăt. *šašlïq*].

şaşmă, şaşmale f. (reg.) prostovol. [Din turc. *saçma*].

şăştînă f. v. şestină[1].

şatén, ~i, şatenă, ~e a. **1.** castaniu: *are părul şaten;* **2.** care are părul de culoare castanie. [Din fr. *châtain*].

şatîr, şatîri m. slujitor care făcea parte din garda domnească: *dinapoia acestora stau satîrii şi ciohodarii.* LET.; (şi: **satîr**). [Din turc. *şatır*].

şatîrbáş, şatîrbaşi m. şeful şatîrilor; (şi: **satîrbaş**). [Din turc. *şatır başı*].

şatráncă f. v. şatrang.

şatráng, şatrange n. **1.** (înv.; la pl.) jocul de şah[2]: *table pentru jocul de şatrange.* FIL.; **în şatrange**, în carouri, cadrilat: *un lat brîu ... cu matostaturi în şatrange.* OD.; **2.** (reg.) cusătură ornamentală, în formă de pătrate, făcută pe năframe, ii etc.; (şi: (reg.) **şatrancă, şetrancă**). [Din turc. *satranç*].

şatrăr m. v. şătrar.

şátră, şatre şi (reg.) **şetre** f. **1.** (înv.) cort de tabără; (p. ext.) tabără militară: *vornicul descălică în faţa şatrei domneşti.* OD.; **2.** cort al ţiganilor nomazi; (p. ext.) grup de corturi care alcătuiesc locuinţele unei comunităţi ţigăneşti nomade: *fieştecare ţigan are şatra lui.* AL.; *se jucaseră împreună în şatra ţigănească.* GAL.; **de şatră**, ţigănesc: *purta un nume ... de şatră.* AL.; (fam.) **a umbla** (sau **a se muta**) **cu şatra**, a se muta (deseori, pe neaşteptate) cu toate lucrurile: *umblînd cu şatra iarnă şi vară cînd ici, cînd colo.* AL.; **3.** (p. ext.) comunitate de ţigani nomazi: *erau ... de la şatra de lîngă moara Gîrbovului.* SAD.; **ţigan de şatră**, ţigan nomad, corturar; **4.** (fam.; depr.) locuinţă dărăpănată, murdară; **5.** (înv.) construcţie improvizată, adesea un simplu cort, în care negustorii îşi expuneau marfa la tîrguri: *şetrele precupeţilor ... erau închise.* OD.; *multe femei ... tîrguiau pe la şetrele din piaţă.* AG.; **6.** (pop.) construcţie rudimentară care serveşte ca adăpost pentru vite, pentru uneltele gospodăriei etc. [Din bulg., sb. *šatra*, magh. *sátor*].

şáuă f. v. şa.

şáucă, şauce f. (reg.) crupă (la cal). [*Şa* + *-ucă*].

şaugău m. v. şalgău.

şavaná f. v. şabana.

şăbăcí vb. (reg.; tr.) a împodobi o cămaşă, o faţă de masă etc. cu şabace. [De la *şabac*].

şăgăci, ~ci, şăgace a. (înv. şi reg.) şăgalnic: *nu este ... blînd, şigaci.* NEC.; (şi: (înv.) **şigaci**). [*Şagă* + *-aci*].

şăgălnic, ~ci, şăgalnică, ~ce a. glumeţ, hazliu, poznaş, spiritual: *cînta cîntece şăgalnice.* CR.; *se uita cu mare luare-aminte la acel fecioraş şăgalnic.* SAD. [*Şagă* + *-alnic*].

şăgălnicíe, şăgălnicii f. (rar) atitudine, comportare glumeaţă: *are aerul să-mi spună ... cu o şăgalnicie rigidă ...: ştrengarule, ce-ai făcut?* PETR. [*Şăgalnic* + *-ie*].

şăguí vb. v. şugui.

şăiăc n. v. şiac.

şăiág n. v. şiac.

şăicăr, şăicari m. (înv. şi reg.) **1.** persoană care conduce o şaică; **2.** persoană care construieşte şăici. [*Şaică* + *-ar*].

şăinălí, şăinălesc vb. (reg.; tr.) a compătimi pe cineva. [Din magh. *sajnál*].

şălbóc n. v. şilboc.

şălúţ, şăluţe n. diminutiv al lui şal. [*Şal* + *-uţ*].

şălvăréi, şălvărei m. (mai ales la pl.) diminutiv al lui şalvar: *să-ţi dau şălvăreii mei.* POP. [*Şalvar* + *-el*].

şălviríe, şălviríi f. (înv.) şarlatanie, înşelătorie. [*Şalvir* + *-ie*].

şăncălíe, şăncălíi f. (reg.) glumă, farsă. [Cf. germ. *Schankel* „strengar"].

şăncălós, ~şi, şăncălóasă, ~e a. (reg.) glumeţ, poznaş. [Cf. *şăncălie*].

şăncărós, ~şi, şăncăroásă, ~e a. (pop.) bolnav de şancru. [*Şancăr* + *-os*].

şănlíc n. v. şenlic.

şănţişór, şănţişoare n. şănţuleţ. [*Şanţ* + *-işor*].

şănţuí, şănţuiesc vb. **1.** (mil.; înv.; tr. şi refl.) a (se) înconjura cu şanţuri, cu fortificaţii: *îşi aşează la Stoieneşti tabăra, se şănţui bine.* BĂLC.; **2.** (mil.; înv.; refl.) a se adăposti în şanţuri; **3.** (tr.) a înconjura, a marca cu şanţuri. [*Şanţ* + *-ui*].

şănţuíre, şănţuíri f. (înv.) acţiunea de a şănţui şi rezultatul ei: *toţi năvălesc, umplînd cu pămînt şănţuirea.* COŞB. [V. *şănţui*].

şănţuít, ~ţi, şănţuită, ~e a. **1.** (înv.) înconjurat cu şanţuri, cu fortificaţii: *cetăţile ceale şănţuite nu le-au ars Israil.* BIBLIA; **2.** cu şanţuri. [V. *şănţui*].

şănţulét, şănţuleţe n. diminutiv al lui şanţ; şănţişor. [*Şanţ* + *-uleţ*].

şăştác m. v. şuştac.

şătrár, şătrari m. **1.** titlu dat boierului care avea în grijă corturile domneşti (şi tunurile) şi care asigura aprovizionarea armatei în timp de război; boier care avea acest titlu: *a ieşit la poartă ajutorul pîrcălăbiei, ... şatrarul Neculai Mereuţă.* SAD.; **mare şătrar** sau **şătrar mare**, (înv.) **vel-şătrar**, şeful şătrarilor: *marele şătrar era îngrijitor al corturilor armatei.* BĂLC.; **2.** ţigan nomad; **3.** (reg.) negustor ambulant care vinde în bîlciuri; (şi: (reg.) **şatrar**). [*Şatră* + *-ar*].

şătrăreásă, şătrărese f. soţie de şătrar. [*Şătrar* + *-easă*].

şătrăréi, şătrărei m. subaltern al şătrarului. [*Şătrar* + *-el*].

şătrăríe, şătrării f. demnitate, funcţie de şătrar. [*Şătrar* + *-ie*].

şătrúţă, şătruţe f. diminutiv al lui şatră. [*Şatră* + *-uţă*].

şăuáş m. v. şeunaş.

şcătúlă, şcătule f. (reg.) cutie; casetă. [Din magh. *skatulya, skatula*, sb. *škatula*].

şcheau, şchei m. (înv.) **1.** nume dat slavilor, în special bulgarilor: *începuse ... a avea luptare cu şcheaii.* MOXA; *ficior ... unui oarecare Gordiian, şicheai de rudă.* DOS.; **2.** (şi a.) simplu; necioplit: *om prostac şi schiau.* DOS.; (şi: **şicheai, schiau**). [Lat. *sclavus*].

şchiop, ~i, şchioápă, ~e a. **1.** care, în mers, se sprijină mai puţin pe un picior decît pe celălalt (sau pe celelalte); care are un picior mai scurt sau anchilozat, paralizat, mutilat etc.; şchiopat, şodîlc, şonc, şoncăit, şontîcăit, ştrol: *e şchiop şi mărunt.* OD.; (subst.) *şchiopii stau la pomeni.* ARG.; **2.** (p. anal.) care nu se sprijină în egală măsură pe toate picioarele; care nu are stabilitate: *aşează tingirea ... pe-o pirostie şchioapă.* CAR.; **3.** cu unităţile metrice incomplete; cu imperfecţiuni de ritm şi rimă; *negru-i gîndul, şchiop e versul.* EM. // **f. 1.** măsură populară de lungime, egală cu distanţa de la vîrful degetului mare pînă la vîrful degetului arătător, cînd cele două degete sînt bine îndepărtate unul de altul: *poalele paltonului ... se mai scurtase o şchioapă.* CAR.; *apăru cu un drăguleţ de cîteva şchioape.* GHEŢIE; **de o şchioapă, a)** (foarte) mic: *mai ieri, erai ... de-o şchioapă.* VLAH.; **b)** (foarte) mare: *cu tocurile de o şchioapă la pantofi.* CAR.; **2.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; (şi: (înv. şi reg.) **schiop**). [Lat. **excloppus*].

şchiopă, şchiopez şi (reg.) **şchiop** vb. **1.** (tr. şi refl.) a face pe cineva să devină sau a deveni şchiop: *boii i-ai şchiopat.* POP.; **2.** (reg.; intr.) a şchiopăta: *astă fată ... cam schioapă.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **schiopa**). [Lat. **excloppare*].

şchiopát, ~ţi, şchiopată, ~e a. (reg.) şchiop: *l-am văzut, era şchiopat.* POP. [V. *şchiopa*].

şchiopătá, şchiopătez vb. (intr.) **1.** a merge sprijinindu-se mai puţin pe un picior decît pe celălalt (sau pe celelalte); a şodîlcăi, a şoncăi, a şontîcăi, a şonţi, a şorîcăi, a şovîlcăi: *am plecat schiopătînd.* CAR.; **2.** (fig.) a fi defectuos, a nu se desfăşura în mod normal, a nu funcţiona bine: *ministeriul cam şchiopătează cînd eşti absent.* AL.; *hotărîrile mele şchioapătă.* SAD.; (şi: (înv. şi reg.) **schiopăta**). [Lat. **excloppitare*].

şchiopătáre, şchiopătări f. acţiunea de a şchiopăta. [V. *şchiopăta*].

şchiopătát, ~ţi, şchiopătátă, ~e a. **1.** care şchiopătează: *iepuraşul şchiopătat ... s-arată.* AL.; **2.** de şchiop; şontîcăit: *mers şchiopătat.* [V. *şchiopăta*].

şclăfniţă f. v. şlofmiţă.

şcleáfă, şclefe f. (reg.) **1.** bucată groasă de lemn (despicată dintr-un trunchi); **2.** felie, bucată (mare). [Et. nec.].

şcoálă, şcoli şi (înv. şi reg.) **şcoale** f. **1.** instituţie de învăţămînt, mai ales elementar sau liceal: *copiii ... ascultă ... de pe băncile şcoalei graiul învăţăturei.* EM.; *povesti întîmplări de la şcoală.* CĂL.; **2.** studiu, învăţătură într-o şcoală; (p. ext.) sumă de cunoştinţe (dobîndite într-o şcoală): *eram ... la şcoală la Bar.* COSTIN; *îşi purta copiii la şcoală.* AG.; **de înaltă şcoală**, care dă dovadă de o pregătire deosebită, de o măiestrie desăvîrşită; **3.** localul, clădirea în care îşi are sediul o instituţie de învăţămînt: *mai încolo ... venea primăria ..., apoi pe stînga şcoala.* REBR.; **4.** totalitatea elevilor (şi a profesorilor) dintr-o instituţie de învăţămînt: *fusese cel dintîi premiant pe şcoală.* PETR.; **5.** (fig.) izvor, sursă de cunoştinţe, de învăţături etc.; mijloc, sistem de formare, de instruire (într-un anumit domeniu): *şcoala războiului era în ţerile Dunărei de Jos.* BĂLC.; *scriitorul trecuse prin buna şcoală a literaturii şi limbei latine.* VIANU; **6.** (la sg.) totalitatea instituţiilor de învăţămînt; organizare a procesului de instrucţie şi educaţie în şcoli: *în sarcina şcoalei cade instrucţiunea.* CAR.; **7.** grup de adepţi ai unui filozof, om de ştiinţă, artist etc. sau ai unei idei, teorii, doctrine etc.; (p. ext.) ansamblu de idei, principii (filozofice, ştiinţifice, artistice) care sînt adoptate de un număr oarecare de oameni: *tezismul şi tendenţionismul sînt două şcoale deosebite.* CAR.; *a căutat să localizeze în biserica Răsăritului pictura strălucită a şcoalelor Apusului.* HOGAŞ; **a face şcoală**, a avea un număr mare de adepţi sau de imitatori; (şi: (înv.) **scoală, scuolă**, (reg.) **şicoală**). [Din sl. *škola*; *scoală* (<lat. *schola*); *scuolă* (<it. *scuola*)].

şcoárlă f. v. şcorlă.

şcolár[1], ~i, şcolară, ~e a. care aparţine şcolii, referitor la şcoală sau la şcolari[2]: *bibliotecar, apoi revizor şcolar.* CAR. [Din fr. ***scolaire*** (după *şcoală*)].

şcolár[2], şcolari m. **1.** elev (al unei şcoli elementare sau, rar, al unui liceu): *veseli ... ca nişte şcolari în vacanţie.* AL.; **2.** (înv.) discipol; (şi: (înv. şi reg.) **şcoler**, (înv.) **scolar, scoler**). [*Şcoală* + *-ar*].

şcolaritáte f. perioadă de timp în care cineva este şcolar[2] sau are calitatea de şcolar[2]: *ştia totul din vremea şcolarităţii.* CĂL.; (şi: (rar) **scolaritate**). [Din fr. ***scolarité*** (după *şcoală*)].

şcolarizá, şcolarizez vb. (tr.) a integra în activitatea de şcolar[2]; a instrui, a pregăti în şcoală. [Din fr. ***scolariser*** (după *şcoală*)].

şcolarizáre f. acţiunea de a şcolariza şi rezultatul ei: *s-a introdus şcolarizarea la şase ani.* [V. ***şcolariza***].

şcolărésc, ~şti, şcolărească, ~eşti a. **1.** care ţine de şcoală sau de şcolari[2]; caracteristic şcolii sau şcolarilor[2]: *momente solemne în viaţa şcolărească.* CAR.; **2.** lipsit de profunzime, de originalitate: *imitaţii şi plagieri şcolăreşti.* VLAH. [*Şcolar*[2] + *-esc*].

şcolăréşte adv. **1.** ca şcolarii[2], în felul şcolarilor: *pe domnul cu monoclu şi cu o carte purtată şcolăreşte nu l-ai întîlnit.* ARG.; **2.** în mod simplu, lipsit de originalitate: *comparaţiile lui ... sînt ... şcolăreşte căutate.* DELAVR. [*Şcolar*[2] + *-eşte*].

şcolări, şcolăresc vb. (rar; intr.) a învăţa, a studia într-o şcoală; a fi şcolar[2] împreună sau în acelaşi timp cu cineva. [De la *şcolar*[2]].

şcolărime f. mulţime de şcolari, totalitatea şcolarilor. [*Şcolar*[2] + *-ime*].

şcolăriţă, şcolăriţe f. elevă (a unei şcoli elementare sau, rar, a unui liceu): *cea dintăi şcolăriţă a fost însăşi Smărăndiţa popii.* CR.; (şi: (înv.) **scoleriţă**, (reg.) **şcoleriţă**). [*Şcolar*[2] + *-iţă*].

şcolér m. v. şcolar[2].

şcoleríţă f. v. şcolăriţă.

şcolí, şcolesc vb. (rar; tr.) a învăţa, a instrui pe cineva (într-o şcoală). [De la *şcoală*].

şcolít, ~ţi, şcolită, ~e a. (şi subst.) învăţat, instruit. [V. *şcoli*].

şcomîrlă f. (reg.) **1.** fum (sau miros) înecăcios rezultat din arderea mîncării, a grăsimilor etc.; **2.** epitet depreciativ pentru un om foarte slab; **3.** epitet depreciativ pentru un animal foarte slab; (şi: **scomîrlă**). [Et. nec.; cf. *şcorlă*].

şcórlă, şcorle f. (reg.) **1.** încălţăminte neîngrijită sau deteriorată; **2.** epitet depreciativ pentru o vită bătrînă, slabă şi nărăvaşă; **3.** epitet depreciativ pentru o femeie bătrînă şi slabă; (şi: **şcoarlă, scorlă**). [Cf. ucr. dial. *škora*].

şea f. v. şa.

şeápte num. card. v. şapte.

şeárpe m. v. şarpe.

şeáse num. card. v. şase.

şeáţă f. v. şes.

şeáuă f. v. şa.

şedéa, şed şi (reg.) **şez** vb. (intr.) **1.** a fi aşezat sprijinindu-se pe partea inferioară a bazinului; a se afla aşezat pe ceva: *intră împăratul şi-i văzu şezînd.* COR.; *şedea ... pe laviţă.* CAR.; **a şedea (greceşte) în inima (cuiva)**, a şti tot ce gîndeşte cineva; **a şedea pe capul (cuiva)**, a plictisi (pe cineva) cu insistenţa; **a şedea (ca) pe ghimpi** (sau **pe spini, pe ace etc.**), **a)** a fi nerăbdător şi îngrijorat; **b)** a fi grăbit să plece; **a şedea (ca dracu) pe comoară**, a fi bogat şi zgîrcit; **a şedea strîmb şi a judeca** (sau **a vorbi, a grăi etc.**) **drept**, a discuta cu francheţe; a recunoaşte adevărul: *mai bine şezi strîmb şi vorbeşte drept.* PANN; **2.** a se aşeza, a lua loc: *magul îi face semn să şadă.* EM.; **3.** a se opri (aşezîndu-se); (p. ext.) a poposi: *două mere dulci, unde-i şedea să le mănînci.* POP.; **4.** (de obicei la imperativ sau în construcţii negative; adesea întărit prin „locului", „binişor") a avea astîmpăr, a fi liniştit: *şezi binişor, blăstămatule!* AL.; *nu mai şedea locului, cuprins de o anxietate febrilă.* CĂL.; **5.** (urmat de determinări care indică poziţia) a se afla, a rămîne într-o anumită poziţie: *şedea cu mîinile la ochi şi plîngea.* CR.; **a şedea smirna, a)** a fi în poziţie de drepţi; **b)** (fig.) a sta nemişcat (de frică); **a şedea cu mîinile în sîn** (sau **cu braţele încrucişate**), a nu întreprinde nimic, a sta inactiv (nepăsător); a nu lucra; **6.** (impers.) a i se potrivi, a-l prinde: *tot ce face-i şade bine.* EM.; *rău îţi şade, Ionică, zău aşa!* REBR.; **7.** (impers.; în construcţii negative) a se cădea, a se cuveni: *nu şade frumos!* CAR.; (pop.) **şade ruşine**, este ruşinos (să ...): *şade ruşine asta să o facă un voinic.* PANN; **8.** a nu se deplasa (dintr-un anumit loc); a se afla, a rămîne, a zăbovi (într-un anumit loc): *în pragul uşii ... şedea Stănică.* CĂL.; (pop.) **a şedea la** (sau **în**) **cinste**, a avea, a căpăta toată consideraţia: *şăzi la cinste şi toţi îngrijesc de tine.* CR.; **a şedea la răcoare** (sau (fam.) **la zdup**), a fi întemniţat; **9.** a se afla depus sau depozitat într-un loc: *pe firida uneia din ele, şed ... şase borcane.* CAR.; **10.** a locui, a domicilia: *în camera din faţă şedea doamna.* REBR.; **11.** a petrece un timp oarecare într-o anumită situaţie, dispoziţie sufletească, stare de spirit: *veacuri înainte el şede-uitat.* EM.; *o lună şezură închişi.* CAR.; **a şedea ca o fată mare** (sau **ca o mireasă**), a fi timid; **a şedea ca cioara-n par**, a fi foarte grăbit; **a şedea în nădejdea (cuiva)**, a conta pe ..., a se bizui pe ...; **a şedea (dus) pe gînduri**, a se gîndi; **12.** (de obicei cu determinări finale) a-şi consacra timpul unei anumite ocupaţii; a avea răgaz pentru a se ocupa de ceva: *şedea şi cugeta întru inimile lor.* COR.; **a şedea de** (sau **la**) **vorbă**, a vorbi; **a şedea la sfat**, a se sfătui; **a şedea la rugăciune**, a se ruga; **13.** a se afla împreună (cu cineva): *au ... şădzut vro săptămînă cu dînsa.* NEC.; **14.** a nu face nimic, a nu avea nici o ocupaţie: *să nu şedem degeaba.* VLAH. [Lat. ***sedere***].

şedére, şederi f. **1.** faptul de a fi aşezat sau de a fi în poziţie de repaus: *după vrun ceas de şedere, sare.* CR.; **2.** faptul de a se afla, a rămîne, a zăbovi, a vieţui (într-un anumit loc): *şederea lui Mihnea la Sibiu.* OD.; **3.** (înv.) reşedinţă; domiciliu: *s-au mutat Radul Vodă la Hîrlău cu şederea.* COSTIN; **4.** inactivitate, lenevie: *se obişnuise ... cu traiul tihnit, cu şederea continuă.* AG. [V. ***şedea***].

şedínţă, şedinţe f. **1.** (franţuzism; înv., rar) faptul de a-şi ocupa locul într-o adunare reunită pentru a delibera; **2.** adunare a membrilor unui corp constituit, a unui colectiv etc., organizată pentru a discuta, a dezbate, a hotărî ceva; interval de timp în care are loc o asemenea adunare: *convocară de urgenţă o şedinţă extraordinară.* AG.; *îl găsi ... într-o şedinţă a consiliului de administraţie.* GHEŢIE; **3.** (jur.) dezbatere a unei cauze în faţa instanţei judecătoreşti; **4.** interval de timp, de obicei determinat, consacrat unei activităţi specifice, care reuneşte două sau mai multe persoane: *la o şedinţă de joc de cărţi apelă ... la el.* CĂL. [*Şedea* + *-inţă* (după fr. *séance*)].

şedinţomán, ~i, şedinţomană, ~e m., f. (iron.) persoană care are mania de a convoca multe şedinţe şi de a discuta mult în timpul acestora. [De la *şedinţă*].

şedinţomaníe f. (iron.) practică, obicei de a convoca multe şedinţe, de a prelungi excesiv discuţiile. [*Şedinţă* + ***manie***].

şef, ~i, şefă, ~e m., f. **1.** persoană care se află în fruntea unei instituţii, a unei organizaţii etc.: *şeful firmei ... l-a poftit în biroul său.* REBR.; **şef de şcoală**, persoană care a adus contribuţii (deosebit de) însemnate într-un anumit domeniu de activitate, fiind considerată drept îndrumător, model, conducător, creator al unei şcoli; **şef de orchestră**, dirijor: *începe în sala Ateneului o serie de concerte ... sub direcţia cunoscutului şef de orchestră d. Peters.* CAR.; **2.** persoană încadrată într-o ierarhie, în raport cu cei pe care îi are în subordine; superior: *nu mă face să mă stric cu şeful.* AL.; **3.** (fam.; adesea iron.) termen cu care cineva se adresează unei persoane (socotită egală sau inferioară): *află, şefule, că eu sînt acel Panaite.* SAD.; **4. şef de lucrări**, grad didactic în anumite forme de învăţămînt superior, intermediar între cel de asistent şi cel de conferenţiar; persoană care are acest grad. [Din fr. ***chef***].

şefíe, şefii f. **1.** calitatea, funcţia de şef; loc de frunte într-o ierarhie: *i-au dat şefia, la care ... nu spera.* CAR.; **2.** perioadă de timp în care cineva deţine funcţia de şef. [*Şef* + *-ie*].

şeguí vb. v. **şugui**.

şeíc[1], şeici m. **1.** căpetenie a unui trib arab sau a unei formaţiuni statale arabe; **2.** şef de comunitate religioasă la musulmani: *trăia înconjurat ... de astrologi, de şeici, de poeţi.* BĂLC.; *le poate tălmăci lămuririle bătrînului şeic.* SAD.; (şi: (înv.) **şeih**). [Din turc. ***şeyh***, fr. ***cheik***].

şeic[2], şeicuri n. dans modern cu mişcări scuturate; melodia acestui dans. [Din engl. ***shake***].

şeicát, şeicate n. formaţiune statală arabă condusă de un şeic[1]. [*Şeic*[1] + *-at*].

şeíh m. v. şeic[1].

şeitán, şeitani m. (reg.) unul dintre numele dracului; (şi: **şaitan**). [Din turc. ***şeytan***].

şeitánică m. (reg.) diminutiv al lui şeitan. [*Şeitan* + *-ică*].

şeizéci num. card. v. **şaizeci**.

şélac n. **1.** răşină naturală sau produsă sintetic, folosită la prepararea unor lacuri, a cerii roşii etc.; **2.** lac preparat din această răşină, folosit la lustruire, grunduire etc.; (şi: **şerlac**). [Din germ. ***Schellack***].

şelár, şelari m. persoană care confecţionează şi vinde şei sau alte obiecte de harnaşament. // n. (reg.; pl. **şelare**) parte a hamului care trece peste şalele calului. [*Şa* + *-ar*].

şelărie[1] f. **1.** meseria de şelar; **2.** (pl. **şelării**) atelier în care se confecţionează şi se repară şei; magazin în care se vînd şei ori alte obiecte de harnaşament. [*Şelar* + *-ie*].

şelărie[2] f. obiecte pe care le confecţionează şi le vinde şelarul. [*Şa* + *-ărie*].

şelbóc n. v. şilboc.

şelf, şelfuri n. (geol.) regiune a fundului bazinelor oceanice, cuprinsă între linia de ţărm şi povîrnişul continental; platformă continentală. [Din germ. ***Schelf***].

şelúţă, şeluţe f. diminutiv al lui şa; şeuliţă: *cu şeuţa pe sub foale.* POP.; (şi: **şeuţă**). [*Şa* + *-uţă*].

şeminéu, şemineuri n. sobă joasă, zidită la unul dintre pereţii camerei, cu vatra larg deschisă; cămin. [Din fr. ***cheminée***].

şemiză, şemizez vb. (tr.; tehn.) a îmbrăca într-un material protector. [Din fr. ***chemiser***].

şemizétă, şemizete f. **1.** bluză femeiască simplă, cu croiala asemănătoare cu a cămăşilor bărbăteşti: *fără şemizetă, cu braţele, spatele ... goale.* NEGR.; **2.** (înv.) garnitură care se aplica pe partea de la piept a unei bluze, cămăşi etc.: *la gît avea un şimizet cusut la ciur.* FIL.; (şi: (înv.) **şimizet, simizet**). [Din fr. ***chemisette***].

şenáj, şenaje n. (tehn.) armătură metalică destinată să întărească o construcţie de zidărie. [Din fr. ***chaînage***].

şenál, şenale n. **1.** (şi **şenal navigabil**) porţiune adîncă, navigabilă, a unui curs de apă, a unui canal, a unui lac etc.: *şanalele Dunării*; **2.** albie artificială care leagă între ele rîuri sau canale; (şi: (rar) **şanal**). [Din fr. ***chenal***].

şenilă, şenile f. (tehn.) organ de rulare al unor vehicule, format dintr-o bandă metalică continuă care se înfăşoară peste roţi. [Din fr. ***chenille***].

şenilétă, şenilete f. mic vehicul (militar, blindat) pe şenile. [Din fr. ***chenillette***].

şenlíc, şenlicuri n. (înv.) manifestaţie publică de veselie, cu salve de puşti şi de tunuri: *să facă Constantin Vodă şenlicu de bucurie.* NEC.; (şi: **şănlîc, şinlăc**). [Din turc. ***şenlik***].

şepcár, şepcari m. persoană care confecţionează şi vinde şepci. [***Şapcă*** + *-ar*].

şepcăríe f. **1.** meseria de şepcar; **2.** (pl. **şepcării**) atelier în care se confecţionează şepci; magazin în care se vînd şepci. [***Şepcar*** + *-ie*].

şepeleáv a. v. cepeleag.

şeptár, şeptari m. **1.** carte de joc marcată cu numărul şapte, care are şapte puncte; **2.** jucător într-o echipă sportivă care are numărul şapte. [***Şapte*** + *-ar*].

şépte num. card. v. şapte.

şeptél n. totalitatea animalelor domestice crescute într-o gospodărie, într-o comună, într-o ţară. [Din fr. ***cheptel***].

şéptelea num. ord. v. şaptelea.

şeptelíci m. (rar) copil născut la şapte luni. [De la ***şapte***].

şeptezéci num. card. v. şaptezeci.

şeptíc, şeptici m. (fam.) joc de cărţi, în care cartea marcată cu numărul şapte are cea mai mare valoare. [***Şapte*** + *-ic*].

şeptíme, şeptimi f. număr egal cu a şaptea parte dintr-o unitate; a şaptea parte dintr-un întreg. [***Şapte*** + *-ime*].

şerăn m. v. şaran.

şerb, ~i, şeárbă, şerbe m., f. **1.** (înv.) sclav; rob; slugă: *era ... şarbă ... orecăruia Caludie.* DOS.; **2.** (bis.; înv.) persoană credincioasă considerată în raport cu divinitatea: *Simeon, şerbul lui Dumnedzău.* VARL.; **3.** (înv.; rar) **sînt şerbul dumneavoastră** (sau **al dumitale**), formulă de reverenţă sau de salut: *adio, domnul meu, ... sînt şerbul d-tale!* NEGR. **4.** ţăran aservit, împreună cu bunurile sale, unui stăpîn feudal, căruia îi datora rentă în muncă, în produse sau în bani; iobag, vecin; (adj.) *ajungînd ţărani şerbi, nu putem ieşi din starea asta.* SAD.; (şi: (înv.) **şarbă**). [Lat. ***servus, serva***].

şerbecíu m. v. şerbegiu.

şerbegì-băşa m. şeful şerbegiilor. [Din turc. ***şerbetçi başı***].

şerbegíu, şerbegii m. **1.** slujbaş la curtea domnilor fanarioţi care se îngrijea de şerbet şi de dulceţuri; **vel şerbegiu**, şeful şerbegiilor; **2.** persoană care prepara şi vindea şerbet; (şi: **şerbeciu**). [Din turc. ***şerbetçi***].

şerbésc, ~şti, şerbeăscă, ~eşti a. (bis.; înv.) care aparţine şerbilor, care este propriu şerbilor, de şerb: *şerbăsc botez să-ţ iai.* DOS. [***Şerb*** + *-esc*].

şerbét, şerbeturi şi (rar) **şerbete** n. **1.** băutură (răcoritoare) care se prepara de obicei din miere sau zahăr şi apă de trandafiri: *vînd pe la tîrguri ... şerbet.* FIL.; **2.** preparat alimentar făcut dintr-un sirop de zahăr bine legat şi frecat, colorat şi aromat cu diferite esenţe sau cu suc de fructe: *şerbeturi de trandafir şi de vişine.* GHICA. [Din turc. ***şerbet***].

şerbetélniţă, şerbetelniţe f. vas în care se fierbe şerbetul. [***Şerbet*** + *-elniţă*].

şerbetiéră, şerbetiere f. **1.** chisea în care se păstrează şerbetul; **2.** vasul de tablă al aparatului în care se prepară îngheţata. [***Şerbet*** + *-ieră*].

şerbí, şerbesc vb. **1.** (înv.; tr. şi refl.) a face pe cineva să devină sau a deveni şerb, rob, sclav; **2.** (bis.; înv.; intr.) a se devota, a se consacra: *cu lacrimi să şerbască lui Dumnedzău.* VARL.; **3.** (tr. şi refl.) a face pe (cineva) să devină sau a deveni şerb, iobag. [De la ***şerb***].

şerbíe f. **1.** (înv.) robie; sclavie; aservire: *să mîntuiră de cătră şerbie.* DOS.; **2.** (bis.; înv.) devotare, consacrare; **3.** instituţie feudală care exprima starea de aservire a ţăranilor faţă de stăpînii feudali; **4.** starea, condiţia de şerb; iobăgie. [***Şerb*** + *-ie*].

şerbíre, şerbiri f. **1.** acţiunea de a (se) şerbi şi rezultatul ei; **2.** (înv.) robire; aservire: *ai stîrpit ... seminţa de şerbire.* AL.; **3.** (bis.; înv.) devotare, consacrare; **4.** starea, condiţia de şerb, de iobag. [V. ***şerbi***].

şerbít, ~ţi, şerbită, ~e a. **1.** (înv.) devenit şerb, rob; aservit; **2.** (rar) ajuns în stare de şerb, de iobag. [V. ***şerbi***].

şercán, şercani m. (reg.) **1.** (în superstiţii) balaur, şarpe fantastic, despre care se crede că ar purta norii şi ar aduce grindina: *du-te vînt, ... vînt cu şercan.* POP.; **2.** vînt puternic. [Din magh. ***sárkány***].

şerét[1] n. v. şiret[1].

şerét[2] a. v. şiret[3].

şeretlíc n. v. şiretlic.

şerfuí, şerfuiesc vb. (tr.) a subţia marginea pieilor în timpul prelucrării. [Din germ. ***schärfen***].

şerfuíre, şerfuiri f. acţiunea de a şerfui şi rezultatul ei. [V. ***şerfui***].

şeríf[1]**, şerifi** m. **1.** musulman considerat descendent al lui Mahomed; **2.** prinţ musulman; **3.** guvernator sau şef de comunitate religioasă în unele ţări musulmane. [Din turc. ***şerif***, fr. ***chérif***].

şeríf[2]**, şerifi** m. **1.** (în Anglia) magistrat însărcinat cu aplicarea legii într-un comitat; **2.** (în SUA) ofiţer de administraţie ales, însărcinat cu menţinerea ordinii într-un district, într-o localitate. [Din fr. ***shérif***, engl. ***sheriff***].

şeríglă f. v. şireglă.

şérlac n. v. şelac.

şerlái, şerlai m. (reg.) **1.** plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina păroasă, ramificată în partea superioară, cu flori albe (*Salvia aethiopis*); **2.** plantă erbacee din familia labiatelor, cu flori albastre, cu miros foarte puternic (*Salvia sclarea*); (şi: **şarlai**). [Din germ. ***Scharlei***].

şerpár, şerpare n. brîu lat de piele (prevăzut cu buzunare) pe care îl poartă ţăranii; chimir: *nu-l cunoştea destul de bine pe negustorul cu un şerpar lat.* PETR.; *şerpariul şi-a luat, că e cu galbini îndesat.* POP.; **a fi cu şerpar de aţă**, a fi sărac. // m. (pl. **şerpari**) **1.** (iht.; reg.) ţipar (*Misgurnus fossilis*); **2.** (şi **vultur şerpar**), pasăre răpitoare, cu spatele de culoare brună-cenuşie şi cu pîntecele alburiu care se hrăneşte mai ales cu şerpi, şopîrle şi broaşte (*Circaëtus gallicus gallicus*). [***Şarpe*** + *-ar*].

şerpáriţă, şerpariţe f. **1.** plantă erbacee cu flori albastre, roşii sau, rar, albe; şopîrliţă (*Polygala vulgaris*); **2.** plantă erbacee parazită cu flori purpurii, rar albe, şi cu rizomul ramificat (*Lathraea squamaria*); **3.** plantă erbacee cu frunze mici, ovale şi cu flori galbene; şerpînţă (*Sedum acre*). [***Şarpe*** + *-ariţă*].

şerpăş, şerpaşi m. persoană originară din nordul Indiei, din Nepal sau din zonele învecinate, care însoţeşte expediţiile în Munţii Himalaia şi care duce poverile. [Din fr., engl. ***sherpa***].

şerpălău, şerpălăi m. (reg.) augmentativ al lui şarpe; şarpe mare. [***Şarpe*** + *-ălău*].

şerpăráş, şerpăraşe n. (reg.) diminutiv al lui şerpar. [***Şerpar*** + *-aş*].

şerpărie f. **1.** mulţime de şerpi; **2.** (pl. **şerpării**) loc unde se găsesc şerpi în număr mare. [***Şarpe*** + *-ărie*].

şérpe m. v. şarpe.

şerpésc, ~şti, şerpeáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine şarpelui, referitor la şarpe, ca de şarpe, în formă de şarpe: *ochi mici, şerpeşti, de o căutătură glacială.* VLAH.; **2.** (fig.) viclean, perfid; rău, înveninat. [***Şarpe*** + *-esc*].

şerpéşte adv. **1.** ca şarpele, în felul şarpelui, în formă de şarpe: *înota cam şerpeşte.* POP.; **2.** (fig.) cu răutate şi vicleníe; cu agerime: *se uită şerpeşte.* [***Şarpe*** + *-eşte*].

şerpét s. (bot.; reg.) gălbinare (*Serratula tinctoria*): *frunzuliţă de şerpet.* POP. [Cf. ***şarpe***].

şerpişór, şerpişori m. **1.** diminutiv al lui şarpe; şerpuleţ, şerpurel; **2.** motiv decorativ pe vasele de lut. [***Şarpe*** + *-işor*].

şerpíu, ~ii, şerpíe, ~ii a. (rar) ca de şarpe: *aruncă ... ochii săi şerpii şi crunţi.* AL. [***Şarpe*** + *-iu*].

şerpínţă f. (bot.) **1.** şerpariţă (*Sedum acre*); **2.** (reg.) genţiană (*Gentiana cruciata*). [De la ***şarpe***].

şerpoáică, şerpoaice f. **1.** femela şarpelui; şerpoaie, şerpuliţă; **2.** epitet pentru o femeie seducătoare, plină de temperament sau vicleană, perfidă: *o şerpoaică mîndră, o nevestică sprîncenată stă tăcută înaintea vetrei.* SAD.; **3.** (bot.; reg.) crăiţă (*Tagetes patula*). [***Şarpe*** + *-oaică*].

şerpoáie, şerpoaie f. (reg.) şerpoaică: *o şerpoaie gălbănoaie.* POP. [***Şarpe*** + *-oaie*].

şerpói, şerpoi m. augmentativ al lui şarpe. [***Şarpe*** + *-oi*].

şerpuí, pers. 3 **şerpuieşte** vb. (intr.) a avea sau a forma (în mişcare) o linie ondulitoare ca mersul şarpelui: *un rîuleţ ... şerpuieşte sub o coastă.* OD.; *şerpuia potica la deal.* HOGAŞ. [***Şarpe*** + *-ui*].

şerpuíre, şerpuiri f. faptul de a şerpui; şerpuit[1]: *vezi în depărtare şerpuirile Bistriţei.* VLAH. [V. ***şerpui***].

şerpuít[1] n. (rar) şerpuire: *aleea cu pietriş îşi continua şerpuitul ..., trecînd pe lîngă o piscină.* PR. [V. ***şerpui***].

şerpuít[2]**, ~ţi, şerpuită, ~e** a. şerpuitor: *o cale şerpuită.* OD.; *suim drumul şerpuit.* SAD. [V. ***şerpui***].

şerpuitór, ~i, şerpuitoáre a. care are cotituri, care şerpuieşte; sinuos, şerpuit[2]: *îl făcu să zvîncească într-un umblet iute şi şerpuitor.* SAD.; *ghemotoace de sălcii însemnau cursul şerpuitor al Ocniţei.* GHEŢIE. [***Şerpui*** + *-tor*].

şerpuitúră, şerpuituri f. fiecare dintre cotiturile unui drum, ale unui curs de apă etc. [***Şerpui*** + *-tură*].

şerpuléţ, şerpuleţi m. şerpişor. [***Şarpe*** + *-uleţ*].

şerpulíţă, şerpuliţe f. şerpoaică: *şerpuliţă, dinţi de criţă.* AL. [***Şarpe*** + *-uliţă*].

şerpurél, şerpurei m. şerpişor: *sub piatră-un şerpurel.* POP. [De la ***şarpe***].

şerpuşór, şerpuşori m. plantă erbacee cu ramuri drepte, cu frunze păroase şi ascuţite, dispuse în formă de evantai (*Lycopodium complanatum*). [***Şarpe*** + *-uşor*].

şeruí[1]**, şeruiesc** vb. (înv.; tr.) **1.** a zugrăvi, a picta, a desena: *şeruiaşte cruce.* DOS.; **2.** a descrie, a înfăţişa în scris: *cu ... stihuri biruinţa aceasta ... o şeruieşte.* CANT. [***Şar***[2] + *-ui*; cf. sl. ***šarovati***].

şeruí[2]**, şeruiesc** vb. (tr.) a curăţa pieile de resturile de carne, înainte de tăbăcire. [Din germ. ***scharren***].

şeruíre, şeruiri f. (înv.; rar) acţiunea de a şerui[1] şi rezultatul ei; (şi: **şiruire**). [V. ***şerui***[1]].

şeruitór, şeruitoáre n. cuţit folosit în tăbăcărie la răzuirea resturilor de carne de pe pieile jupuite. [***Şerui***[2] + *-tor*].

şeruitúră, şeruituri f. (înv.; rar) **1.** pictură, tablou; **2.** (fig.) chip, aspect, înfăţişare: *au sămănat cu sv[î]ntul ... la şeruitura trupului.* DOS. [*Şerui*[1] + *-tură*].

şervét, şervete n. **1.** bucată de pînză, de obicei pătrată, special confecţionată, întrebuinţată la masă pentru ştersul gurii şi al mîinilor: *şervetele erau de fllaliu.* NEGR.; *îl legă la gît cu un şervet înnodat.* CĂL.; **2.** (pop.) bucată dreptunghiulară de ţesătură din in, bumbac, borangic etc. (împodobită cu alesături, broderii sau franjuri) folosită mai ales la ştersul feţei, al mîinilor sau al corpului: *şervete de borangic ... desăvîrşeau podoaba păreţilor albi.* SAD.; **3.** (reg.) năframă, maramă; (şi: (înv.) **servet**). [Cf. pol. ***serweta***, fr. ***serviette***].

şerveţél, şerveţele n. **1.** diminutiv al lui şervet; **2.** bucată de hîrtie subţire (şi poroasă), special confecţionată, folosită la ştersul gurii. [*Şervet* + *-el*].

şes, ~şi, şeásă, ~ese a. care este plan, neted, drept: *cîmpia şeaţă se lungeşte.* OD.; *campau ... pe solul şes şi uscat.* ARG. // n. (pl. **şesuri**) **1.** întindere vastă de pămînt, fără accidente însemnate de relief, situată la mică altitudine; cîmpie: *şesul ... Bărăganului.* CAR.; **2.** suprafaţă plană de pămînt situată într-o depresiune: *aflînd un loc cu şes de pajişte.* DOS.; **3.** (pop.) platou (pe munte sau pe deal); **4.** (înv.) suprafaţă plană: *pe acel şes era întins un fund de postav.* GHICA; (şi: (reg.) **şest, şeţ, şeaţă**). [Lat. ***sessus, -a, -um*** (part. al lui *sedere* „a şedea")].

şesár, şesari m. carte de joc marcată cu numărul şase, care are şase puncte; **2.** jucător într-o echipă sportivă, care are numărul şase. [*Şase* + *-ar*].

şése num. card. v. şase.

şéselea num. ord. v. şaselea.

şésesprezece num. card. v. şaisprezece.

şesíme, şesimi f. număr egal cu a şasea parte dintr-o unitate; a şasea parte dintr-un întreg. [*Şase* + *-ime*].

şest[1] a. v. şes.

şest[2] interj. (arg.) cuvînt folosit pentru a semnala apropierea unei (sau unor) persoane faţă de care se cere precauţie, care reprezintă un pericol. // s. **pe şest**, pe furiş; în mod fraudulos. [Din rus. ***šesti***].

şéstină[1], **şestine** f. (reg.) **1.** şes; tăpşan; **2.** platou (pe munte sau pe deal); **3.** podină, platformă plutitoare pe care se instalează moara de apă: *i-a luat şaştina ca să treacă Dunărea.* POP.; (şi: **şeştină, şaştină**). [*Şest*[1] + *-iştină* (prin haplologie)].

şéstină[2], **şestine** şi **şestini** f. (reg.) lemn încovoiat şi lătăreţ care se aşază sub roata joagărului, pentru a împiedica oprirea prundişului sub aceasta. [Et. nec.; cf. rus. ***šest*** „prăjină"].

şesuréle n. pl. diminutiv al lui şesuri: *colo jos pe şesurele.* POP. [*Şesuri* (pl. lui *şes*) + *-el*].

şeş-beş s. (turcism; înv.) joc de table. [Din turc. ***şeşbeş***].

şéştină f. v. şestină[1].

şétim s. v. setim.

şetráncă f. v. şatrang.

şeţ a. v. şes.

şeuáş, şeuaşi m. cal care poartă şa: *m-aruncpe şăuaş dintr-o săritură.* AL. // n. (reg.; pl. **şeuoase**) spinare (la cal); (şi: **săuaş**). [*Şa* + *-aş*].

şeuliţă, şeuliţe f. (pop.) şeluţă: *şeuliţa lui, falca zmeului.* POP. [*Şa* + *-uliţă*].

şeúţă f. v. şeluţă.

şevalét, şevalete şi **şevaleturi** n. suport de lemn, de obicei cu trei picioare, pe care pictorul sau desenatorul fixează cartonul, pînza sau planşa cînd lucrează: *privea ... un tablou aşezat ... pe un şevalet.* PETR.; **pictură de şevalet**, pictură pe panou mobil cu suport din pînză, lemn sau carton. [Din fr. ***chevalet***].

şevalléră, şevaliere f.(franţuzism) inel cu sigiliu. [Din fr. ***chevalière***].

şeviót n. **1.** stofă ţesută din lînă (de oi dintr-o rasă originară din Anglia) sau din amestec de lînă cu fibre sintetice, de obicei cu urzeală în diagonală: *aveam ... o bluză de şeviot verde.* PETR.; **2.** rasă de oi originară din Anglia, cu lînă fină şi cu firul lung. [Din fr. ***cheviotte***].

şevrét n. v. şevretă.

şevrétă, şevrete f. piele de ovine prelucrată, asemănătoare cu şevroul; (şi: **şevret**). [Din germ. ***Chevrette***; cf. fr. ***chevrette*** „căpriţă"].

şevró, şevrouri n. piele fină de caprine sau, rar, de ovine, din care se confecţionează articole de marochinărie sau de încălţăminte: *o franţuşcă cu ochelari şi cu ciuboţele de şevro.* HOGAŞ. [Din fr. ***chevreau***].

şevrotínă, şevrotine f. glonţ de calibru mic, folosit la vînătoare de căprioare, de mistreţi etc. [Din fr. ***chevrotine***].

şezătór, ~i, şezătoare a. (înv.) **1.** care şade, care este aşezat (pe ceva); (subst.) *văzui un şezătoriu pre nuor.* DOS.; **2.** stabilit, domiciliat (într-un loc); trăitor: *oştire ce se afla şezătoare la Argeş.* OD. // f. (pl. **şezători**) **1.** adunare restrînsă organizată de săteni (în serile de iarnă), pentru a lucra şi a petrece în acelaşi timp, spunînd poveşti, glume etc.: *vara, sărbătorile, iarna, şezătorile.* POP.; **2.** reuniune, întrunire (mai ales literară): *să facem ... o şezătoare literară.* CAR. [*Şedea* + *-ător*].

şezlóng, şezlonguri n. scaun pliabil, pe al cărui schelet (de lemn) este montată o pînză şi al cărui spătar mobil se poate fixa într-o poziţie mai mult sau mai puţin înclinată, după preferinţă: *se bălăceau ..., alternînd înotul cu şederea pe chaise-longuri.* CĂL.; (scris şi: *chaise-long*). [Din fr. ***chaise-longue***].

şezút, şezuturi n. **1.** (înv.) faptul de a se afla, de a rămîne, a zăbovi (într-un anumit loc); **2.** (înv.) locuinţă, domiciliu: *amîndoi cu şezutul ... în Focşani.* AL.; **3.** (înv. şi reg.) **şezutul satului**, vatra satului; **4.** partea inferioară, dorsală a trunchiului omenesc, pe care se sprijină corpul în timpul şederii; fund: *au dat înapoi ş-au căzut pe şezuturi.* SAD.; **5.** (p. restr.) anus: *prin şezut, pînă în cap, ţapa pătrunzînd.* CANT.; **6.** (p. anal.) partea posterioară a patrupedelor, corespunzătoare şezutului omului. [V. ***şedea***].

şezútă, şezute a. (reg.) **1.** care nu mai este proaspătă; stătută: *apă şezută*; **2. fată şezută**, fată bătrînă. [V. ***şedea***].

şfab[1] m. v. şvab[1].

şfab[2] a. v. şvab[2].

şfac, şfacuri n. (reg.) laţ. [Et. nec.; cf. ***înşfăca***].

şfălţer n. v. şvaiţer.

şfără[1] f. v. sfară[1].

şfără[2] f. v. sfoară.

şfarţ n. v. şvarţ.

şfăbésc a. v. şvăbesc.

şfăboáică f. v. şvăboaică.

şfărăráie f. (reg.) fum înecăcios rezultat din arderea grăsimilor sau ieşit din sobă într-o încăpere; şfărărie. [*Şfară*[1] + *-răraie*].

şfărăríe f. (reg.) şfărăraie. [*Şfară*[1] + *-ărie*].

şfăruí, şfăruiesc vb. (reg.; tr.) a lega cu sfoară. [*Şfară*[2] + *-ui*].

şfăruít, ~ţi, şfăruită, ~e a. (reg.) legat cu sfoară. [V. ***şfărui***].

şfed m. v. şved.

şfert n. v. sfert.

şfeşnic n. v. sfeşnic.

şfezésc a. v. şvezesc.

şfichi[1] interj. cuvînt care redă şuieratul biciului. [Onomat.].

şfichi[2], **şfichiuri** n. **1.** capătul subţire şi neîmpletit, de obicei adăugat, al biciului; sfîrc: *avea o biciuşcă ... cu şfichiul de mătasă.* CR.; (reg.) **a-i sări (cuiva) şfichiul**, a-şi ieşi din fire; **2.** lovitură dată cu vîrful biciului; **a trage (cuiva) un şfichi**, a certa; **a lua (pe cineva) în şfichi**, a ironiza, a persifla: *cei cu sacii în căruţe luau ... în şfichi pe morar.* SAD.; **3.** (fig.) ironie, zeflemea, împunsătură; **4.** (p. anal.) mănunchi, smoc de fire de păr; (şi: **şvichi. sfichi**). [Cf. germ. ***Zwick***].

şfichiuí, şfichiuiesc vb. (tr.) **1.** a atinge, a lovi cu şfichiul[2]; (p. ext.) a biciui, a plesni, a bate: *şfichiui delicat caii şi întoarse.* SAD.; **2.** (fig.) a ironiza, a persifla: *glumeţi cum sînt ei, ne tot şfichiuiau.* CR.; (şi: **sfichiui**). [*Şfichi*[2] + *-ui*].

şfichiuíre, şfichiuiri f. **1.** acţiunea de a şfichiui şi rezultatul ei; atingere, lovire cu şfichiul[2]; **2.** (fig.) ironizare, persiflare: *multe şfichiuiri ... a primit.* CR. [V. ***şfichiui***].

şfichiuít, ~ţi, şfichiuită, ~e a. atins, lovit cu şfichiul[2]; (p. ext.) biciuit, bătut. [V. ***şfichiui***].

şfichiuitór, ~i, şfichiuitoáre a. **1.** (rar) care şfichiuieşte; **2.** (fig.) ironic, zeflemitor, caustic. [*Şfichiui* + *-tor*].

şfichiuitúră, şfichiuituri f. **1.** lovitură dată cu şfichiul[2]; (p. ext.) biciuire; **2.** (fig.) ironie, zeflemea, împunsătură: *îmi mai trăgea ... cîteva sfichiituri, cu muscal, turc, englez.* GHICA; (şi: (rar) **sfichiuitură, sfichiitură**). [*Şfichiui* + *-tură*].

şfiţ, şfiţuri n. (reg.) baie (comunală); (şi: **şviţ**). [Din germ. ***Schwitz***(*bad*)].

şfiţerán m. v. şviţeran.

şfiţeráncă f. v. şviţerancă.

şfoáră f. v. sfoară.

şfung, şfunguri n. (reg.) avînt, elan; impuls. [Din germ. ***Schwung***, magh. ***svung***].

şi conj. **I.** (cu valoare coordonatoare copulativă) **1.** (leagă două părţi de acelaşi fel ale unei propoziţii) *lumea-i veselă şi tristă.* EM.; **2.** (împreună cu prep. „cu" exprimă relaţia operaţiei matematice a adunării) plus: *trei şi cu patru fac şapte*; **3.** (participă la formarea prin adiţie a numeralelor de la douăzeci şi unu pînă la nouăzeci şi nouă) *ar fi voit să fie de douăzeci şi şase de ani.* EM.; **4.** (participă la formarea numeralelor care exprimă numere zecimale, legînd partea zecimală de întreg) *trei şi paisprezece*; **5.** (indică adăugarea unei cantităţi) plus: *unu şi jumătate*; **6.** (leagă două substantive între care există o corespondenţă sau o echivalenţă) *înger şi demon.* EM.; **7.** (aşezat înaintea fiecărui termen al unei enumerări, contribuie la scoaterea lor în evidenţă) *în adîncu-i se pătrunde şi de lună şi de soare şi de păsări călătoare.* EM.; **8.** (în repetiţii, ca procedeu stilistic) *şi merg ei şi merg cale lungă să le-ajungă.* CR.; **9.** (leagă două propoziţii de acelaşi fel, indicînd o completare, o precizare etc.) *cînd pui capul tu pe pieptu-mi şi bătăile îi numeri.* EM.; **10.** (accentuat, în corelaţie cu sine însuşi) atît ... cît ..., nu numai ... ci şi ...: *operă croitoreasc*ă *şi în spirit şi în stofă.* EM.; **11.** (în stilul epic şi popular, mai ales în relatare, aşezat la începutul frazei indică o continuitate a desfăşurării faptelor): *şi albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur.* EM.; **12.** (întrebuinţat înaintea unei propoziţii interogative sau exclamative, subliniază legătura cu cele povestite anterior) *şi răsplata? – amărîrea, care sufletu-i apasă.* EM.; **ei şi?**, ce-mi pasă, ce importanţă are?: *poţi ajunge la spînzurătoare – ei şi?* EM.; **13.** (întrebuinţat singur, în dialog, ca îndemn pentru continuarea unei relatări) *cum te-ai dus dumneata de-acasă ... s-aude cineva bătînd la uşă*

... – *şi?* CR.; **14.** (precedat de adv. *„ca"* are funcţie comparativă) **a)** la fel ca, întocmai ca: *la vînătorie, ca şi la multe altele, eu mă pricep.* OD.; **b)** aproape, aproximativ: *treaba este ca şi sfîrşită.* ISP. **II.** (cu valoare coordonatoare adversativă) ci, iar, dar, însă: *ar striga ... şi nu se-ndură.* **III.** (cu valoare coordonatoare conclusivă) deci, prin urmare: *sînt tot ei, cei care renasc în strănepoţi ... şi asta-i deosebirea între D*[umne]*zeu şi om.* EM. // adv. **I.** (cu sens modal) **1.** chiar, în adevăr: *pot foarte bine vorbi şi fără să fiu autorizat.* CAR.; **2.** (în corelaţie cu „cum", „precum", „după", de obicei precedat de „aşa") exact, întocmai: *precum au zis, aşa au şi făcut.* EM.; **3.** pe deasupra, în plus: *cu un astfel de caracter, mai era şi de tot sărac.* CAR.; **4.** (precede o construcţie la comparativ) încă: *a doua încercare va fi şi mai cu folos.* CAR.; **5.** de asemenea, chiar: *dar şi sărac aşa ca în anul acesta ... niciodată n-am fost.* CR.; **ca şi, cît şi,** precum, asemenea cu: *îmi pari frumoasă ca ş-altădată.* ALEX.; **6.** (pe lîngă un adjectiv sau un adverb la gradul comparativ, intensifică gradaţia) *dar şi mai bine-i, cînd afară-i sloată, să stai visînd la foc.* EM.; **şi mai şi,** grozav, straşnic: *veselia nu s-a încheiat numai cu atîta; alta şi mai şi s-a început din capăt.* CR.; **7.** (în propoziţii negative) nici: *ci cumpăna gîndii-mi şi azi nu se mai schimbă.* EM. **II.** (cu sens temporal) **1.** îndată, imediat, pe loc: *precum cînd soarele apune el şi răsare undeva.* EM.; (în corelaţii cu „cînd", „cum"): *cînd a auzit ..., l-a şi-nghiţit pe Stan.* CAR.; **2.** deja: *cine ştie dacă n-a şi murit.* EM. **III.** (fără valoare semantică proprie, întăreşte mai ales interjecţia *iată*) *peste un ceas, iată şi mocanii.* CAR. [Lat. *sic*].

şiác, şiacuri şi **şiace** n. **1.** postav aspru (din lînă ţigaie), ţesut de obicei în casă, folosit mai ales la confecţionarea hainelor: *rasa-i e de şiac.* EM.; **2.** haină confecţionată din acest postav: *preoţi, maice în şaiag.* AL.; *îşi schimbă şiacul pe care-l purta în casă.* SAD.; (şi: (reg.) **şaiac, şaiag, şăiac, şăiag**). [Din turc. *şayak*].

şíba[1] interj. (reg.) termen folosit de muncitorii forestieri, prin care se dă comanda ca butucul să fie tîrît cu ajutorul ţapinelor; (adv.) **a da sau a lua şiba,** a împinge tîrîş butucii. [Din germ. *schiebe* (imper. al lui *schieben* „a împinge")].

şibá², şíbez vb. (reg.; tr.) a tîrî butucii cu ajutorul ţapinelor. [Cf. *şiba*[1]].

şíbă, şíbe f. (reg.) **1.** crenguţă; vreasc; surcică; **2.** prăjină de care se atîrnă găleata la fîntîna cu cumpănă; (şi: **şibie**). [Din sb. *šiba*].

şíbie f. v. **şibă**.

şibói s. (bot.; reg.) **1.** micşunea (*Cheiranthus cheiri*); **2.** micsandră (*Mathiola incana*); (şi: **şaboi**). [Din turc. *şebboy*].

şic[1] n. **1.** (fam.) eleganţă, distincţie, bun gust (în îmbrăcăminte, în atitudini): *le lipseşte şicul.* FIL.; **2.** haz, spirit: *glume cu şic*; **3.** lucru care amuză, care are haz: *şicul e să lase două.* CAR. // a. invar. elegant, distins, cu gust: *îmi plăceau bărbaţii chic!* CĂL.; (adv.) *e destul de şic îmbrăcată.* CAR.; (scris şi: *chic*). [Din fr. *chic*].

şic², şicuri n. (reg.) **1.** foiţă de metal, mai ales de staniol; poleială; **2.** fluturaş ornamental; (şi: **şiclu**). [Din magh. *sík*, sb. *šik*].

şicană, şicane f. **1.** (rar) interpretare insidioasă a unei prevederi legale sau a unui detaliu de procedură; dificultate de procedură provocată printr-o asemenea interpretare: *ştie ca orice avocat toate şicanele.* CĂL.; **2.** acţiune prin care cineva este deranjat, supărat, agasat cu rea-credinţă, pentru lucruri lipsite de importanţă: *să rabzi toate şicanele ... unui şef.* CAR. [Din fr. *chicane*].

şicátor, şicatoare n. (reg.) uliţă: *coborau de pe şicatoarele Măgurii.* GHEŢIE. [Din magh. *sikátor*].

şicheái m. v. **şcheau**.

şiclí, şiclesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) îmbiba sau a (se) acoperi cu murdărie, mai ales cu substanţe unsuroase; **2.** (refl.) a deveni slinos, lipicios, aspru: *mi s-a şiclit părul.* [Cf. *şiclu*[1]].

şiclít, ~ţi, şiclită, ~e a. **1.** (reg.) murdar, năclăit; **2.** slinos, lipicios, aspru: *păr şiclit.* [V. *şicli*].

şíclu[1], **şicluri** n. (reg.) **1.** gheţuş, alunecuş; **2.** pămînt alunecos, argilos; **3.** murdărie care se depune pe sticle, oale etc. [Din magh. *sikló* „alunecos"].

şíclu² n. v. **şic²**.

şiclui vb. v. **şicui**[1].

şicoálă f. v. **şcoală**.

şicuí[1], **şicuiesc** vb. (reg.) **1.** (tr.) a polei cu (foiţe de) aur sau argint; **2.** (tr. şi refl.) a (se) împodobi cu fluturaşi ornamentali; (şi: **şiclui**). [*Şic*[2] + *-ui*].

şicuí², şicuiesc vb. (mil.; înv.; tr. şi refl.) a (se) aşeza în ordine de bătaie: *cu dobe şi surle alaiurile şicuind.* CANT. [Din pol. *szykować*].

şicuíre, şicuiri f. (mil.; înv.) acţiunea de a (se) şicui[2] şi rezultatul ei: *şicuirea oştii împărăţiii.* CANT. [V. *şicui*[2]].

şicuít, ~ţi, şicuítă, ~e a. (reg.) acoperit cu un strat subţire de metal, mai ales de aur sau argint. [V. *şicui*[1]].

şie pron. refl. v. **sie**.

şif, şifuri n. (tipogr.) planşetă de zinc sau de lemn pe care se aşază zaţul; galion. [Din germ. *Schiff*].

şifán, şifane n. (reg.) **1.** prăjină folosită de pescari pentru a conduce luntrea; **2.** fiecare dintre cei doi pari, ascuţiţi la un capăt, cu care se fixează camăna pe fundul apei în timpul scoaterii năvodului, pentru a împiedica ieşirea peştelui; (şi: **şufan**). [Et. nec.].

şifón[1], **şifoane** m. pînză albă de bumbac, uşor apretată, folosită la confecţionarea rufăriei de pat şi de corp; madipolon. [Din fr. *chiffon*].

şifón², şifoane n. (reg.) şifonier. [Din magh. *sifon*].

şifonă, şifonez vb. **1.** (tr.) a face un material textil, un obiect de îmbrăcăminte etc. să-şi piardă netezimea, formînd încreţituri neregulate; a boţi, a mototoli: *îşi îmbrăcaseră toaletele ... şi umblau cu băgare de seamă ... ca nu cumva ... să le şifoneze.* GHEŢIE; **2.** (fam.; tr. şi refl.) a (se) supăra, a (se) ofensa; **3.** (fam.; tr.) a batjocori, a terfeli pe cineva. [Din fr. *chiffonner*].

şifonábil, ~i, şifonabilă, ~e a. **1.** care se şifonează uşor: *stofa aceasta este şifonabilă*; **2.** (flg.; fam.) care se supără uşor, care nu ştie de glumă; susceptibil. [Din fr. *chiffonnable*].

şifonabilitáte f. proprietate a unor materiale textile, obiecte de îmbrăcăminte etc. de a se şifona uşor. [*Şifonabil* + *-itate*].

şifonáre, şifonări f. acţiunea de a (se) şifona şi rezultatul ei. [V. *şifona*].

şifonát, ~ţi, şifonátă, ~e a. **1.** cu netezimea deformată, cu încreţituri neregulate; mototolit: *nu arăta bine deloc în pijamaua şifonată.* GHEŢIE; **2.** (fam.) supărat, ofensat, batjocorit, terfelit. [V. *şifona*].

şifoniér, şifoniere n. **1.** (înv.) scrin; **2.** dulap în care se păstrează haine, lenjerie etc.; garderob: *în dreptul patului e un şifonier mare.* PETR.; *o şifonieră cu oglindă mare.* SAD.; (şi: **şifonieră**). [Din fr. *chiffonnier*].

şifoniéră f. v. **şifonier**.

şíftuh s. (înv.) varietate de postav. [Din germ. *Schieftuch*].

şigăci a. v. **şăgaci**.

şigubăţ a. v. **şugubăţ**.

şiísm n. curent religios islamic care nu recunoaşte sunna şi pe califii sunniţi. [Din fr. *chiisme*].

şiít, ~ţi, şiită, ~e a. care ţine de şiism, referitor la şiism: *musulmanii de rit şiit.* R.LIB. // m., f. adept al şiismului. [Din fr. *chiite*].

şilbóc, şilboace şi **şilbocuri** n. (reg.) **1.** santinelă; **2.** serviciul de pază al santinelei: *te pune la şilboc.* POP.; **a sta (la** sau **în) şilboc** sau **a fi de şălboc,** a sta de santinelă: *cătana nu stă pe loc, făr' numai cînd stă şilboc.* POP.; **3.** locul unde stă santinela; (şi: **şălboc, şelboc**). [Din magh. *silbok*, sb. *šiljbok*].

şiíd, şilduri n. **1.** placă de metal (sau de material plastic) care se fixează în dreptul broaştelor (şi al mînerelor) de la uşi, sertare etc. pentru protecţie şi în scop decorativ; **2.** verigă pe care se atîrnă cheile: *şilduri de aramă pentru chei.* [Din germ. *Schild*].

şíling, şilingi m. **1.** (şi **şiling englez**) unitate monetară englezească, divizionară, egală cu a douăzecea parte dintr-o liră sterlină; moneda care o reprezintă; **2.** (şi **şiling austriac**) unitate monetară austriacă; moneda care o reprezintă. [Din fr., engl. *shilling*, germ. *Schilling*].

şími n. numele unui dans modern asemănător cu foxtrotul; melodia acestui dans: *nu tango, shimmy sau alte născociri din astea moderne.* GHEŢIE; (scris şi: *shimmy*). [Din fr. *shimmy*].

şimizét n. v. **şemizetă**.

şinăr, şinare n. (pop.) fiecare dintre cuiele de fier cu care se fixează şina pe obezile roţii unui vehicul. [*Şină* + *-ar*].

şínă, şine şi (pop.) **şini** f. **1.** bandă de metal care se montează pe unele obiecte de lemn, pentru a le mări rezistenţa: *o uşă de stejar ..., ferecată cu şini groase de fier.* HOGAŞ; **2.** (înv. şi pop.; la pl.) fiare, ferecături folosite ca mijloc de tortură: *îş ... cercuisă trupul cu şine de her.* DOS.; *de cinci şini e şinuit.* POP.; **3.** cerc de metal care se montează pe obezile roţilor de lemn ale unui vehicul, pentru a le feri de uzură: *trebuiesc strînse şinele ... căruţei.* SAD.; **4.** fiecare dintre cele două benzi dispuse paralel, făcute din bare de oţel, laminate după un anumit profil şi care constituie calea de rulare pentru unele vehicule cu roţi: *perechile de şine se multiplicau ... se întretăiau.* REBR.; **5.** fiecare dintre barele (de metal) dispuse paralel, care servesc drept cale de ghidare pentru anumite piese mobile din unele instalaţii tehnice. [Din germ. *Schiene*; cf. pol. *szyna*].

şincána f. artic. (reg.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [De la *Şinca* n. pr.].

şincăneásca f. artic. (reg.) numele unui dans popular, asemănător cu polca; melodia acestui dans. [Cf. *şincana*].

şindeálă f. v. **şindel**.

şindél n. (arg.) **1.** cuţit; **2.** tăietură, lovitură de cuţit; **3.** numele unui joc de copii în care jucătorii aruncă, din anumite poziţii, un cuţit sau o furculiţă astfel încît acestea să se înfigă în pămînt; (şi: **şindeală**). [Din ţig. *šindealo*].

şindí, şindesc vb. (arg.; tr.) a tăia cu cuţitul. [Din ţig. *šindo*].

şindilár m. v. **şindrilar**.

şindílă f. v. **şindrilă**.

şindilí vb. v. **şindrili.**

şindilíre f. v. **şindrilire.**

şindilít a. v. **şindrilit.**

şíndră, şindre f. (reg.) şindrilă. [Din sb. ***şindra***].

şindrilár, şindrilari m. **1.** meseriaş care bate şindrile pe acoperiş; **2.** meseriaş care face şi vinde şindrile; (şi: (reg.) **şindilar**). [***Şindrilă*** + *-ar*].

şindrílă, şindrile f. scîndură de brad, de fag etc., îngustă şi subţire, întrebuinţată mai ales la acoperitul clădirilor: *case cu învălişul de şindilă se zăreau ici şi colo.* AG.; *şindrilele ... acoperişurilor erau risipite.* SAD.; (şi: (reg.) **şindilă**). [Din germ. ***Schindel***].

şindrilí, şindrilesc vb. (tr.) a acoperi o clădire, un gard etc. cu şindrilă; (şi: (reg.) **şindili**). [De la ***şindrilă***].

şindrilíre, şindriliri f. acţiunea de a şindrili şi rezultatul ei; (şi: (reg.) **şindilire**). [V. ***şindrili***].

şindrilít, ~ţi, şindrilítă, ~e a. cu acoperiş de şindrilă: *casă şindilită, mîndru văruită!* COŞB.; (şi: (reg.) **şindilit**). [V. ***şindrili***].

şindruí, şindruiesc vb. (reg.; tr.) a şindrili. [***Şindră*** + *-ui*].

şindruíre, şindruiri f. acţiunea de a şindrui şi rezultatul ei. [V. ***şindrui***].

şindruít, ~ţi, şindruită, ~e a. (reg.) şindrilit: *birtu-i mic şi şindruit.* POP. [V. ***şindrui***].

şineác n. v. **şinic.**

şineág n. v. **şinic.**

şing, şinguri n. (reg.) **1.** şină (montată pe obezile roţilor de lemn); **2.** şină (la calea ferată); **3.** leaţ (la gard). [Din magh. ***sing*** (variantă a lui *sín*)].

şiníc, şinice n. **1.** (înv. şi reg.) unitate de măsură a capacităţii, folosită mai ales pentru cereale, a cărei mărime a variat între 1 $^1/_4$ litri şi 136 litri; vas care are această capacitate: *măsură direaptă şi şinic direpţ fie voao al măsurii.* BIBLIA; **2.** (reg.) măsură cu care se toarnă boabele în coş la măcinat sau cu care se ia vama la moară; **3.** (înv. şi reg.) cantitate de cereale sau de făină cuprinsă într-un şinic: *tot colacul d-un şineag.* POP.; (şi: (reg.) **şineac, şineag**). [Din turc. ***şinik***, bulg., sb. ***šinik***].

şinlác n. v. **şenlic.**

şinór, şinoare n. (reg.) şnur, găitan: *purtau pălării ... înconjurate de şinoare galbene.* AG.; (şi: **şinură**). [Din magh. ***sinór, sinyór*** (variante ale lui *zsinór*)].

şinorí, şinoresc vb. (reg.; tr.) a împodobi o haină cu şinor. [De la ***şinor***].

şinşílă, şinşile f. mamifer rozător, asemănător cu veverita, care trăieşte în regiunile muntoase din America de Sud şi care este vînat pentru blana sa cenuşie foarte preţioasă (*Chinchilla laniger*). [Din fr. ***chinchilla***].

şíntăr, şintări m. (reg.) hingher. [Din germ. ***Schinder***, sb. ***šinter, šintar***].

şintoísm n. religie oficială în Japonia (pînă în anul 1945), caracterizată prin celebrarea unor divinităţi ale naturii, prin cultul strămoşilor şi al eroilor; (şi: **sintoism**). [Din fr. ***shintoïsme***].

şintoíst, ~şti, şintoistă, ~e a. care ţine de şintoism, referitor la şintoism. // m., f. adept al şintoismului. [Din fr. ***shintoïste***].

şinuí, şinuiesc vb. (tr.) **1.** a întări, a fereca un obiect cu şine; **2.** a fereca o roată de lemn cu şine: *căruţă şi-o şinuia.* POP. [***Şină*** + *-ui*].

şinuíre, şinuiri f. acţiunea de a şinui şi rezultatul ei. [V. ***şinui***].

şinuít, ~ţi, şinuită, ~e a. întărit, ferecat cu şine: *caic ... prin afară şinuit.* POP. [V. ***şinui***].

şinúră f. v. **şinor.**

şióí[1] n. v. **şuvoi**[1].

şioí[2]**, şioiesc** vb. (reg.; intr.) a ofta, a suspina. [Cf. magh. ***sóhajt***].

şioiós, ~şi, şioioásă, ~e a. (reg.) apătos; cleios; argilos: *teren şioios.* [***Şioi***[1] + *-os*].

şip[1]**, şipi** m. peşte din familia sturionilor, cu corpul alungit, cu botul de formă triunghiulară, care poate ajunge pînă la 2 m lungime (*Acipenser sturio*). [Din rus. ***šip***].

şip[2]**, şipuri** n. **1.** (reg.) sticlă (pentru păstrat lichide); flacon: *gîtul şipului începu să clănţănească.* CAR.; **2.** cantitatea de lichid conţinută în această sticlă: *am băut ... un şîp de vin.* AL. [Cf. magh. ***síp*** „ţeavă"].

şipár, şipari m. (iht.; reg.) morun fără icre. [Cf. ***şip***[1]].

şípcă, şipci f. bucată de lemn subţire şi lungă, de obicei de formă paralelipipedică, folosită mai ales în lucrări de tîmplărie sau de dulgherie; (reg.) **a scoate (pe cineva) din şipci**, a scoate (pe cineva) din fire. [Din bulg. ***šibka***].

şipcuí, şipcuiesc vb. (tr.) a acoperi un perete sau un tavan de lemn cu şipci (bătute paralel) ca să se prindă muruiala. [***Şipcă*** + *-ui*].

şipcuít, ~ţi, şipcuită, ~e a. acoperit cu şipci bătute paralel: *tavan şipcuit.* [V. ***şipcui***].

şipculíţă, şipculiţe f. diminutiv al lui şipcă. [***Şipcă*** + *-uliţă*].

şipí, şipesc vb. (reg.; refl.) a se furişa, a se strecura. [Et. nec.; cf. ***şupuri***[1]].

şípot, şipote n. **1.** izvor a cărui apă (captată printr-un jgheab sau printr-o ţeavă) ţîşneşte cu putere: *apă proaspătă de la şipot.* AL.; *se duse pînă la şipotul dintre molizi, care bulbucea.* SAD.; (rar) **în şipot**, ţîşnind impetuos şi abundent: *şi-i curge sîngele-n şipot.* COŞB.; **2.** (pop.) cădere de apă; **3.** (reg.; şi **şipotul apei**) porţiune din matca unei ape curgătoare de-a lungul căreia apa are viteza cea mai mare. **4.** jgheab sau ţeavă prin care se captează apa unui izvor: *izvora un fir de apă, pe care ... îl prinsese într-un şipot de lemn.* PETR.; **5.** jgheab de aducţie; **6.** (reg.) jgheab prin care se scurge mustul din teasc; **7.** (reg.) uluc prin care se scurge apa de pe acoperiş; **8.** (reg.) uluc la moară prin care curge făina. [Din sl. ***šĭpotŭ*** „murmur"].

şipotí vb. v. **şopoti.**

şipotós, ~şi, şipotoásă, ~e a. (reg.) care curge cu repeziciune. [***Şipot*** + *-os*].

şipoţél, şipoţele n. diminutiv al lui şipot. [***Şipot*** + *-el*].

şipurí vb. v. **şupuri.**

şipuşór, şipuşoare n. diminutiv al lui şip[2]: *spărsei gîtul unui şipuşor de vin.* CAR. [***Şip***[2] + *-uşor*].

şir, şiruri n. **1.** grup, mulţime de fiinţe sau de lucruri dispuse în succesiune, desfăşurate în linie (dreaptă); şirag: *şirul lung de mîndri tei.* EM.; **în şir**, unul după (sau lîngă) altul: *d-a rîndul, ... în şir, cuhnii, odăi.* GHICA; *intrară în şir, în vad.* SAD.; **2.** mulţime de mărgele, pietre preţioase etc. dispuse pe un fir pentru a servi ca obiect de podoabă: *o salbă de multe şiruri de margaritar.* NEGR.; **3.** rînd dintr-un text scris sau tipărit: *o limpezime dumnezeiască e în fiecare şir.* EM.; **4.** dîră formată de un lichid care se prelinge pe ceva: *curgea un şir de picături de sînge.* EM.; **5.** (reg.; de obicei la pl.) cusătură decorativă făcută mai ales pe mînecile sau pe piepţii iilor; **6.** succesiune de fapte, evenimente, unităţi de timp etc.; şirag: *un lung şir de ani.* GHICA; *şir de fapte şi întîmplări din trecut.* PETR.; **în şir**, succesiv, consecutiv, neîntrerupt, necontenit: *a apărat ţara ... 40 de ani în şir.* AL.; *am pledat cinci ore în şir.* ARG.; **7.** desfăşurare continuă şi regulată (a unui proces, a unui fenomen etc.); coerenţă, înlănţuire logică: *şirul poveştii nu era clar.* OD.; *îşi pierdu şirul ... începu să se bîlbîie.* PETR.; **fără şir**, (în mod) incoerent; fără legătură logică: *fără şir vorbeşte.* EM.; **cu şir**, (în mod) coerent; (în mod) logic: *naraţiunea mai cu şir.* OD.; **8.** succesiune ordonată a elementelor unui ansamblu: *şirul rangurilor ... boierilor munteni.* GHICA; **9.** (mat.) mulţime infinită, ordonată, ale cărei elemente pot fi puse în corespondenţă cu mulţimea numerelor naturale, cu păstrarea ordinii; **10.** (la pl.) grup, ceată, gloată: *un murmur surd ... trecu prin şirurile băieşilor.* AG.; **11.** (mai ales la pl.) grupare, categorie de persoane: *îl primesc în şirurile lor*; **12.** sumă, mulţime: *a se dezbăra de un şir întreg de învăţături.* CAR.; **13.** (mai ales în forma **şiră**) **şira** (sau (reg.) n. **şirul**) **spinării** sau (reg.) **şira spatelor**, totalitatea vertebrelor reunite cap la cap, formînd baza de susţinere a scheletului la animalele vertebrate; coloana vertebrală; (reg.) **şira** (sau n. **şirul**) **pieptului**, furca pieptului; (şi: **şiră**). [Lat. **sira* (<gr. ***seirá***); ***şir***: sg. refăcut după ***şire*** (pl. lui *şiră*)].

şirág, şiraguri n. **1.** (înv. şi reg.) armată, trupă; unitate militară; (înv.) linie de bătaie; (pop.) rînd de ostaşi dintr-o formaţie de luptă; front (de ostaşi); coloană (de ostaşi): *creştinii îi goneau şi-şi stricau şireagul.* BĂLC.; *risipite se-mprăştie a duşmanilor şiraguri.* EM.; **2.** grup, mulţime de fiinţe sau de lucruri dispuse în succesiune, desfăşurate în linie (dreaptă); şir: *ne arată şiragurile lor de dinţi.* AL.; *se învîrteau ... printre şiragurile de sticle.* REBR.; **în** (sau (rar) **la**) **şirag**, unul după (sau lîngă) altul: *am umblat în şirag ... cam doi kilometri.* SAD.; **3.** mulţime de mărgele, pietre preţioase etc., înşirate pe un fir, pentru a servi ca obiect de podoabă: *primeşte acest şirag de mărgăritar.* AL.; **4.** (p. ext.) mulţime de obiecte de acelaşi fel înşirate pe un fir, din necesităţi practice: *punînd pe poliţa chiliei un şirag de smochine.* SAD.; **5.** (rar) dîră formată de un lichid care se prelinge în picături pe ceva: *îi curgeau şiraguri de lacrimi.* SAD.; **6.** (reg.) **şîragul ciobanului**, un anumit fel de cusătură cu motive naţionale; **7.** (reg.; la pl.; şi **şiragul oilor**) numele unui cîntec ciobănesc; **8.** succesiune de fapte, evenimente, unităţi de timp etc.; şir: *trecu ... un an ... şi după el şiraguri lungi de ani.* GAL.; **9.** sumă, mulţime: *ar fi putut să ticluiască un şireag de amănunte.* REBR.; (adv.) *unde-or fi fete grămadă, şi nevestele şireag.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **şireag**). [Din magh. ***sereg***, cu sensul treptat lărgit sub influenţa lui ***şir***; cf. pol. ***szereg***].

şiratáu n. (reg.) petrecere în ajunul cununiei. [Din magh. ***sirató***].

şíră[1]**, şire** şi (pop.) **şiri** f. grămadă mare de paie, de fîn sau de snopi, de obicei cu baza dreptunghiulară, alungită, cu feţele laterale verticale şi cu partea superioară în formă de acoperiş, terminată cu o coamă (ascuţită): *dedese foc la şira de paie.* OD.; (şi: (reg.) **şură**). [Cf. ***şir***].

şíră[2] f. v. **şir.**

şíră[3] f. v. **şură**[1].

şireág n. v. **şirag.**

şiréd n. v. **şiret**[2].

şiréghie f. v. **şireglă.**

şiréglă, şiregle f. (reg.) **1.** codirlă (la căruţă sau la sanie): *descoperii ... iapa noastră ce-şi ronţăia fînul din şiriglă.* BL.; **2.** grătar pentru nutreţ fixat deasupra ieslei, la peretele grajdului; **3.** împletitură de nuiele (în formă de ladă) fixată pe sanie, în care se transportă nutreţul; **4.** targă folosită la transportarea pămîntului, a minereului aurifer etc.; (şi: **şireghie, şiriglă, şariglă, şeriglă**). [Din magh. ***saroglya*** (dial. ***saraglya***)].

şirét[1]**, şireturi** şi (rar) **şirete** n. **1.** sfoară (îmbrăcată în mătase colorată, în fir etc.), de obicei răsucită în două sau în trei, întrebuinţată mai ales ca ornament la îmbrăcăminte; şnur: *jiletcă roşie cu şireturi de fir.* NEGR.;*slujitorii purtau ... cepchene cu ceaprazuri şi şireturi.* SAD.; **2.** bentiţă îngustă de bumbac, mătase etc., ţesută tubular sau în fişie, folosită pentru a încheia sau a strînge încălţămintea sau diferite obiecte de îmbrăcăminte: *deznodă*

şiretul de la botină. AL.; *cămeşa-i albă ... înnodată sub bărbie cu un şiret de arnici roş.* HOGAŞ; (fam.) **a se trage de şireturi (cu cineva)**, a-şi permite familiarităţi cu cineva; **3.** (spec.) bentiţă aplicată pe o cusătură pentru a o întări; (şi: (înv.) **şeret**). [Din turc. *şerit*].

şirét², **şireturi** şi **şirete** n. (reg.) alică; (şi: **şired**). [Din magh. *sörét* (dial. *serét*)].

şirét³, **~ţi**, **şireátă**, **~ete** a. **1.** care ştie să profite de naivitatea sau de buna-credinţă a celor din jur, pentru a-şi atinge scopurile pe căi ocolite; viclean; prefăcut; perfid: *aci naiv pînă la imbecilitate, aci şiret pînă la infamie.* CAR.; (subst.) *trebuie să fie un şiret afurisit.* GAL.; **2.** (cu sens atenuat) subtil, abil; ghiduş: *şireată şi dulce – copil vinovat.* EM.; **3.** care denotă, trădează viclenie, prefăcătorie, perfidie; (cu sens atenuat) care denotă abilitate, subtilitate: *avea faţa şireată.* GANE; *dete din cap, c-un zîmbet şiret.* VLAH.; (şi: (înv.) **şeret**). [Din turc. *şirret*].

şireténie¹, **şiretenii** f. **1.** însuşirea de a fi şiret; atitudine, comportare de om şiret³: *şiretenia nebunului a ajuns de poveste.* CAR.; **2.** faptă, procedeu de om şiret³; truc, stratagemă; subterfugiu: *prin această şiretenie ... se cunoscu cu fata.* ISP. [*Şiret³ + -enie*].

şireténie², **şiretenii** f. (reg.) **1.** curs, evoluţie (a unei întîmplări, a unei situaţii etc.); succesiune, şir de peripeţii; (p. ext.) relatare a unei întîmplări, a unei situaţii etc.: *începu să le povestească şiretenia celor ce i se întîmplase.* ISP.; **2.** sens, semnificaţie, tîlc: *fata nu prea părea pătrunsă de şiretenia lucrului.* ZAMF.; (şi: **şiritenie**). [De la *şir*].

şiretlíc, **şiretlicuri** n. faptă, procedeu care denotă şiretenie¹; truc, stratagemă; subterfugiu: *cocoşat şi lacom, un izvor de şiretlicuri.* EM.; **a o întoarce la şiretlic**, a recurge la viclenii: *o întoarse şi dînsa la şiretlic.* ISP.; (şi: (înv.) **şiretlíc**, **şeretlíc**). [Din turc. *şirretlik*].

şiretlíc n. v. şiretlic.

şireţél, **şireţele** n. diminutiv al lui şiret¹. [*Şiret¹ + -el*].

şireţíe, **şireţii** f. (rar) şiretenie¹, viclenie: *zîmbind cu o ... copilărească şireţie.* EM. [*Şiret³ + -ie*].

şírghie, **şirghii** f. (reg.) fişie îngustă de pămînt (arabil). [Et. nec.; cf. *jirebie*].

şiríc, **şiricuri** n. (înv.) prăjină; (şi: **siric**). [Din turc. *syryk*, gr. mod. *sirîki*].

şiríglă f. v. şireglă.

şirín, **şirinuri** n. (înv. şi reg.) trunchi de brad lung şi subţire (din care se făceau antene sau vergi pentru navele cu vele); (şi: (înv.) **sirin**). [Din turc. *seren* „antenă"].

şiríncă, **şirinci** şi **şirince** f. **1.** (înv. şi reg.) basma, năframă: *mîndrulica mea ... dă-mi tu şirinca.* POP.; **2.** (reg.) brîu (de lînă); **3.** (reg.) fişie îngustă de pămînt (arabil); (şi: **şiringă**). [Din ucr. *šyrynka*].

şiríngă f. v. şirincă.

şiriténie f. v. şiretenie².

şíriţă, **şiriţe** f. (reg.) **1.** hotar între două proprietăţi; **2.** şir de nori subţiri. [*Şir + -iţă*].

şirlău, **şirlaie** n. **1.** (înv. şi reg.) şiroi¹, torent; **2.** (p. ext.; reg.) făgaş (săpat de apă); **3.** şiroi (care se prelinge de undeva sau din ceva); (şi: (reg.) **şurlău**). [Cf. *şirloi¹*, *şurloi*].

şirlói¹ n. v. şiroi¹.

şirloí² vb. v. şiroi².

şiroádă, **şiroade** f. (reg.) **1.** scaun de măcelărie; **2.** suport de lemn, cu picioare, pentru albie sau pentru alte vase de lemn; **3.** ciubăr; cadă; putină. [Cf. germ. *Schragen*].

şiróf n. v. şurub.

şiróí¹, **şiroaie** n. **1.** curs de apă (torenţial) care se formează în urma unei ploi abundente sau prin topirea zăpezii; (p. ext.) curs de apă (repede): *fîntîna puturoasă împute la vale toate ale ei şuroaie.* I.GOL.; *dare-ar Dumnezeu o ploaie, să se făcă tot şiroaie.* POP.; **2.** (p. ext.; reg.) făgaş (săpat de apă); **3.** (de obicei la pl.) şuviţă (abundentă) de lichid care curge sau se prelinge de undeva sau din ceva: *două şiroaie de lacrimi curgeau pe obrajii lui.* OD.; *Măria sa a ajuns cu şiroaiele curgîndu-i din plete.* SAD.; (adv.) *sîngele ... curgea şiroaie din tot capu-i.* OD.; (şi: (reg.) **şirloi**, **şurloi**, **şuroi**). [De la *şiroi²*].

şiroí², pers. 3 **şiroieşte** vb. (intr.) **1.** a curge cu repeziciune, producînd un zgomot caracteristic: *vedea şiroind ... ape de izvor.* R.L.; (fig.) *rempinse barbari ce şiroiară din Orient încoaci.* HEL.; **2.** a curge, a se scurge, a se prelinge în şuviţe (abundente) de undeva sau din ceva (producînd un zgomot caracteristic): *lacrămi ... din ochii ei şiruind.* PANN; *vedea ... sîngele cum şiroia.* NEGR.; **3.** a lăsa să se scurgă un lichid în şuviţe (abundente): *fruntea călăreţului şiroia de sudoare.* NEGR.; *pereţii laterali şiroiau de apă.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **şirloi**, **şirui**, **şuroi**). [Onomat.; cf. *ciurui*].

şiroíre, **şiroiri** f. **1.** faptul de a şiroi²; **2.** (geol.) fenomen de eroziune superficială, provocat de firişoarele de apă care provin din precipitaţii atmosferice şi care se scurg pe un teren în pantă; (şi: (reg.) **şiruire**). [V. *şiroi²*].

şírting n. ţesătură de bumbac folosită pentru confecţionarea unor obiecte de lenjerie. [Din engl. *shirting*].

şiruí¹, **şiruiesc** vb. **1.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) înşirui; a (se) alinia: *oşti să-mi şiruiască.* POP.; **2.** (înv.; tr.) a înşira. [*Şir + -ui*].

şiruí² vb. v. şiroi².

şiruíre¹ f. v. şeruire.

şiruíre² f. v. şiroire.

şiruléţ, **şiruleţe** n. diminutiv al lui şir; şiruţ. [*Şir + -uleţ*].

şirúţ, **şiruţuri** n. şiruleţ. [*Şir + -uţ*].

şist, **şisturi** n. rocă stratificată care are proprietatea de a se desface în plăci cu suprafeţe paralele; **şist cristalin**, rocă metamorfică formată sub acţiunea presiunii; **şist bituminos**, rocă cu mare concentrare de materie organică, din care se poate extrage, prin tratament termic, un ulei asemănător cu petrolul; (şi: (rar) **schist**). [Din fr. *schiste*, gr. mod. *shistós*].

şistár n. v. şiştar¹.

şistificáre, **şistificări** f. răspîndire, prin pulverizare, în atmosfera unei mine a unei cantităţi de pulbere fină de steril. [Cf. fr. *schistification*].

şistoáre v. şitoare¹.

şistoíd, **~zi**, **şistoídă**, **~e** a. care are aspect de şist. [Din fr. *schistoïde*].

şistós, **~şi**, **şistoasă**, **~e** a. **1.** care are proprietăţile sau structura şistului: *rocă şistoasă*; **2.** compus din şisturi: *teren schistos*; (şi: (rar) **schistos**). [Din fr. *schisteux*].

şistózǎ, **şistoze** f. afecţiune pulmonară apărută ca urmare a inhalării prafului de ardezie. [Din fr. *schistose*].

şistozitáte f. (geol.) proprietate a unor roci metamorfice sau sedimentare de a se prezenta în plăci cu suprafeţe paralele; (şi: **şistuozitate**). [Din fr. *schistosité*].

şistuozitáte f. v. şistozitate.

şiş¹ interj. (reg.; adesea repetat) strigăt cu care se alungă sau se cheamă caprele (sau oile). [Onomat.].

şiş², **şişuri** n. **1.** hanger; stilet; pumnal: *şişurile ascuţite nimereau şi în piept.* PETR.; **2.** un fel de pumnal lung şi îngust, montat, în trecut, într-un baston care îi servea drept teacă; (p. ext.) baston prevăzut cu un asemenea pumnal. [Din turc. *şiş*].

şişaneá f. v. şuşanea¹.

şişáí vb. v. şîşîi.

şişáít n. v. şîşîit.

şişcalău, **şişcalauă** n. (reg.) maşină de tocat paie sau coceni. [Cf. *şişcă¹*].

şişcár, **şişcari** m. (arg.) cuţitar; bătăuş. [Cf. *şiş²*].

şişcáv¹, **~i**, **şişcavă**, **~e** a. (reg.) **1.** peltic; sîcîit; **2.** (reg.) bîlbîit; gîngav. [Din sb. *šuškav*].

şişcáv² a. v. şiştav¹.

şíşcă¹ f. (reg.) **1.** tocătură de paie sau de coceni folosită ca nutreţ; **2.** (pl. **şişti**) maşină de tocat paie sau coceni; (şi: **sişcă**). [Din ucr. *sička*, magh. *szecska*].

şíşcă² f. (bot.; reg.) **1.** trestie de cîmp (*Calamagrostis epigeios*); **2.** papură (*Typha angustifolia* şi *latifolia*). [Din magh. *siska*].

şíşcă³, **şişte** şi **şişti** f. (reg.) vrăjitoare (bătrînă). [Et.. nec.; cf. magh. dial. *siska*, sb. *šiška* „craniu"].

şişcăríe, **şişcării** f. (reg.) vrăjitorie. [*Şişcă³ + -ărie*].

şişcăví, **şişcăvesc** vb. (reg.; intr.) **1.** a pronunţa defectuos anumite sunete; a vorbi peltic sau sîcîit; **2.** a se bîlbîi, a gîngăvi; (şi: **şuşcăvi**). [De la *şişcav*].

şişcăvíre f. (reg.) acţiunea de a şişcăvi. [V. *şişcăvi*].

şişcăvít, **~ţi**, **şişcăvită**, **~e** a. (reg.) **1.** peltic; sîsîit; **2.** bîlbîit; gîngav. [V. *şişcăvi*].

şişcói, **şişcoi** m. (reg.) **1.** vrăjitor; **2.** strigoi. [*Şişcă³ + -oi*].

şişcórniţă, **şişcorniţe** f. (reg.) maşină de tocat paie sau coceni; (şi: **sişcorniţă**). [*Şişcă¹ + -orniţă*].

şişhaneá f. v. şuşanea¹.

şişlí vb. v. şîşîi.

şişléte m. v. şuşlete.

şiştár¹, **şiştare** n. vas de lemn sau de metal, de obicei cu gura mai largă decît baza, folosit mai ales la muls: *trase şiştarul de sub ugerul vacii.* VLAH.; *luă şuştarul ... şi începu să mulgă.* AG.; (şi: (reg.) **şistar**, **şitar**, **şuştar**). [Cf. sl. *šestarŭ*].

şiştár², **şiştare** n. (reg.) unealtă asemănătoare cu compasul, folosită la rotărie. [Din sb. *šestar* „compas"].

şiştáv¹, **~i**, **şiştavă**, **~e** a. **1.** pipernicit, chircit, sec; cu boabe puţine, pipernicite, chircite, seci: *bob şiştav; grîne şiştave*; **2.** (reg.) firav, debil, bolnăvicios: *om şistav; animal şistav;* (şi: (reg.) **şişcav**). [Din bulg. *sušcav*].

şíştav² a. v. şuştav.

şiştăráş, **şiştăraşe** n. diminutiv al lui şiştar: *îmi aduce ... jîntiţă-n şuştăraş.* POP.; (şi: (reg.) **şuştăraş**). [*Şiştar + -aş*].

şiştărél, **şiştărele** n. şiştăraş; (şi: (reg.) **şuştărel**). [*Şiştar + -el*].

şiştăví, **şiştăvesc** vb. (refl.) **1.** a se pipernici, a se chirci: *bobul se şiştăveşte*; **2.** (reg.) a deveni firav, debil, bolnăvicios. [De la *şiştav¹*].

şiştăvíre, **şiştăviri** f. faptul de a se şiştăvi; pipernicire, chircire. [V. *şiştăvi*].

şiştăvít, **~ţi**, **şiştăvită**, **~e** a. (reg.) firav, debil, bolnăvicios. [V. *şiştăvi*].

şiştoácă, **şiştoace** f. (reg.) **1.** vale îngustă şi puţin adîncă, în pantă, prin care se scurg şuvoaiele după ploaie sau după topirea zăpezii; **2.** cădere de apă. [Et. nec.].

şiştoáre¹, **şiştori** f. **1.** (pop.) fiecare dintre bucăţile de lemn (sau de fier) prinse la capete

în tîrcoalele prîsnelului de la moară şi care se angrenează cu măselele roţii; **2.** (reg.) fuscel (la loitră); **3.** (reg.; în forma **şuştoare**) spetează (la grapă); **4.** (reg.) fofelniţă (la vîrtelniţă); **5.** (reg.) par ascuţit care se pune în vîrful caselor ţărăneşti; (şi: (reg.) **şiştor**, **şitoare**, **şuştor**, **şuştoare**). [Et. nec.; cf. ***sucitor***, ***şitoare***].

şiştoáre[2] f. v. şitoare.

şiştór m. v. şiştoare[1].

şişuí vb. v. şîşîi.

şitár n. v. şiştar[1].

şítă n. v. şut[4].

şitău n. v. şaitău.

şităuár, şităuari m. (reg.) persoană care se ocupă cu stoarcerea uleiului din seminţe; proprietar al unei prese de ulei. [***Şitău*** + *-ar*].

şitoáre[1], **şitori** f. (reg.) **1.** cingătoare (ţesută din lînă) folosită mai ales de femei: *cu şistori roşi cinsăţele.* POP.; **2.** faşă (pentru copii); (şi: **şistoare**, **şuştoare**). [Et. nec.].

şitoáre[2] f. v. şiştoare[1].

şiţár, şiţari m. (reg.) meseriaş care face şiţe. [***Şiţă*** + *-ar*].

şíţă, şiţe f. **1.** şindrilă (lungă): *o flăcăruie ... se ridică pănă la coperişul de şiţe.* REBR.; **2.** (reg.) fuscel (la războiul de ţesut). [Cf. bulg. ***štita***, sb. ***štica***].

şiţuí, şiţuiesc vb. (tr.) a acoperi o clădire, un gard etc. cu şiţă. [***Şiţă*** + ***-ui***].

şivói[1] n. v. şuvoi[1].

şivoí[2] vb. v. şuvoi[2].

şîşîí, şîşîi şi **şîşîiesc** vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot slab (şi continuu); a şuşui: *floarea a-nceput să ningă şişăind domol.* COŞB.; **2.** (tr.) a linişti sau a adormi un copil mic, prin repetarea prelungită şi monotonă a sunetului „ş"; **3.** (intr.) a şuiera printre dinţi; (şi: **şişăi**, (reg.) **şişii**, **şişui**). [Onomat.].

şîşîít, şîşîituri n. **1.** zgomot slab (şi continuu) produs de mişcarea frunzelor bătute de vînt, de curgerea liniştită a apei etc.; şuşuit; **2.** sunet produs prin pronunţarea prelungită şi repetată a lui „ş", pentru a linişti sau a adormi un copil mic; (şi: **şişăit**). [V. ***şişîi***].

şlag, şiaguri n. (reg.) **1.** apoplexie; **2.** (în forma **şloag**) galerie transversală, care uneşte două galerii principale într-o mină; **3.** porţiune dintr-o pădure în curs de exploatare; (şi: **şleag**, **şloag**, **şlog**). [Din germ. ***Schlag***].

şlágăr, şlagăre n. melodie (de muzică uşoară) care este la modă un anumit timp; arie la modă. [Din germ. ***Schlager***].

şláhtă f. v. şleahtă.

şláier n. (reg.) văl de mireasă. [Din germ. ***Schleier***].

şlaif n. (reg.) sanie. [Din germ. ***Schleife***].

şlăifăr, şlaifări m. (reg.) tocilar. [Din germ. ***Schleifer***].

şlais n. v. şlaiţ.

şlaiţ, şlaiţuri n. (reg.) **1.** canal prin care ies plutele din hait; **2.** stăvilar prin care se reglează debitul apei din canalul morii; (şi: **şlais**). [Din germ. ***Schleuse***].

şlam n. (tehn.) amestec de apă cu particule fine de substanţe minerale în suspensie, rezultat la prepararea mecanică pe cale umedă a minereurilor sau a cărbunilor. [Din germ. ***Schlamm***].

şlámpăt, ~eţi, şlampătă, ~ete a. (fam.) care are o ţinută neglijentă, dezordonată, lălîie: *ne-a deschis o femeie voinică, şatenă ... şi şleampătă.* ST.; (subst.) *nu-mi venea să cred că şleampata lăiaţă ... era aceeaşi cu pupuica spilcuită.* M.CAR. // f. (reg.) epitet peiorativ pentru o femeie proastă şi leneşă; (şi: **şleampăt**). [Din germ. ***schlampet***].

şlap, şlapi m. încălţăminte uşoară, de obicei cu talpa dreaptă, fără toc şi cu feţele alcătuite din una sau mai multe bentiţe de piele, material plastic etc., folosită la plajă, baie etc. [Din germ. ***Schlappe***].

şlápă f. v. şleapă.

şlăitắf, şlăitafuri n. (reg.) portmoneu. [Din germ. ***Schreibtafel*** „notes"].

şleácnă f. (reg.) zgură; (şi: **şleancă**). [Cf. germ. ***Schlacke***, sb. ***šljaka***].

şleắctă f. v. şleahtă.

şleaf[1] n. v. şleau[1].

şleaf[2] n. v. şleau[2].

şleag n. v. şlag.

şleah[1] n. v. şleau[1].

şleah[2] n. v. şleau[2].

şleáhtă, şlehte f. **1.** nume dat nobilimii poloneze (mici şi mijlocii); numele unei unităţi militare poloneze, alcătuită din nobilime: *să pornească şleahtă din Polonia într-agiutori.* COSTIN; **2.** (p. ext.; înv.) nobilime: *amîndoi podoaba şleahtei ruseşti.* COSTIN; **3.** (înv.) noblеţe: *se nevoiesc ... să-şi facă nume de şleahtă.* DOS. **4.** (peior.) ceată, adunătură, gloată; clică, bandă: *întreaga-i înfăţişare ... contrasta ... cu toată şleahta de boemi.* SAD.; **5.** (reg.) ceată de lăutari; (şi: (înv.) **şleactă**, **şlahtă**). [Din pol. ***szlachta***].

şleáhtic, şleahtici m. **1.** persoană care făcea parte din şleahtă: *şleahtici semeţi ai leşilor au rostit asemenea vorbe.* SAD.; **2.** (p. ext.; înv.) nobil: *să fie ... în volniciia Italiei şpani, adecă şleahtici.* COSTIN. [Din pol. ***szlachcic***].

şleámpăt a. v. şlampăt.

şleáncă f. v. şleacnă.

şleắpă, şlepe f. (înv.) tricorn: *îşi trînteşte în cap o şleapă cu pene.* GHICA; (şi: **şlapă**). [Din rus. ***šleapa***].

şleắpcă, şlepci şi **şlepce** f. (înv. şi reg.) tricorn; (p. ext.) şapcă: *şleapca cea nouă.* AL. [Din rus. ***šleapka***].

şleápoviţă f. v. şlepoiţă.

şleau[1], **şleauri** n. **1.** (înv. şi reg.) drum bătătorit, neamenajat (de mare circulaţie): *ieşim în şleah.* CR.; *carul din şleah cînd s-abate, îndată se sfărîmă.* POP.; (înv.) **a ţine şleahul cuiva**, a pîndi venirea cuiva spre a-l opri, a-l ataca etc.: *nişte cazaci ... ţinea şleahul turcilor.* LET.; (reg.) **a da** (pe **cineva**) pe **şleau**, a aduce pe cineva pe calea cea bună; (fam.) **a vorbi** (sau **a spune**, **a zice** etc.) **pe şleau**, a vorbi de-a dreptul, deschis, fără înconjur: *să nu mai ocolim, ţi-oi spune ... pe şleau.* ISP.; *ştiţi să vorbiţi pe şleau.* GAL.; **2.** (înv.) itinerar, traseu: *împăraţii turceşti şi vezirii lor, pe unde merg cu oşti, fac movile în şleavul oştilor.* COSTIN; **3.** (reg.) făgaş lăsat pe drum de roţile unui vehicul; **a merge şleau**, a se desfăşura în mod curgător; **4.** (reg.) curs al unei ape: *ţinem spre răsărit şleaul apei.* VLAH.; **5.** (reg.) loc deschis, expus vîntului; **6.** (reg.) coamă de munte sau de deal; (şi: (înv. şi reg.) **şleah**, **şleaf**, (înv.) **şleav**). [Din pol. ***szlak***, ***szlach***, ucr. ***šljah***].

şleau[2], **şleauri** n. **1.** fiecare dintre cele două curele groase, funii sau lanţuri care leagă pieptarul hamului de orcic: *caii erau înhămaţi la oişte cu şleauri şi guri de ham.* SAD.; **2.** (reg.) parte a crucii căruţei de care se prinde orcicul; (şi: (reg.) **şleah**, **şleaf**, **şleav**). [Din pol. ***szleja***, ***szla***, ucr. ***šleja***; cf. germ. ***Schleife***].

şleau[3], **şleauri** n. (şi **pădure de şleau**) pădure cu arbori de specii diferite (în care predomină stejarul). [Cf. germ. ***Schlehe***].

şleav[1] n. v. şleau[1].

şleav[2] n. v. şleau[2].

şlefuí, şlefuiesc vb. **1.** (tr.) a prelucra o suprafaţă dură prin frecare, rindeluire, pilire, tăiere pentru a o netezi sau pentru a-i da o anumită formă; **2.** (tr.) a tăia suprafaţa unei pietre preţioase în faţete fine (pentru a-i mări valoarea şi strălucirea): *acel juvaier nu va fi desigur şlefuit ... în feţe meşteşugite.* SAD.; **3.** (fig.; tr.) a finisa cu minuţiozitate, a cizela un text literar: *se vedea nevoit să scrie ... fără răgazul de a-şi şlefui fraza.* PETR.; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a face pe cineva să devină sau a deveni manierat, rafinat: *doamna ... s-ar fi şlefuit mai mult ca onorabilul ei soţ.* R.L. [Din germ. ***schleifen***].

şlefuíre, şlefuiri f. acţiunea de a şlefui şi rezultatul ei. [V. ***şlefui***].

şlefuít, ~ţi, şlefuită, ~e a. **1.** netezit, cizelat, lustruit; **2.** cu suprafaţa tăiată în faţete fine, care se întretaie între ele: *diamant şlefuit;* **3.** (fig.) manierat, rafinat. [V. ***şlefui***].

şlefuitór, ~i, şlefuitoáre a. cu care se şlefuieşte, care serveşte la şlefuit. // m. persoană specializată în şlefuire. [***Şlefui*** + ***-tor***].

şlehticíe f. (înv.) calitate, rang de nobil. [***Şleahtic*** + ***-ie***].

şlem n. **1.** (la unele jocuri de cărţi) situaţie în care toate levatele sînt reunite la unul dintre jucători sau la unul dintre cuplurile care participă la joc; **2.** (la rugbi, tenis etc.) **a reuşi marele şlem**, a cîştiga toate meciurile sau toate turneele care au loc într-un sezon. [Din fr. ***chelem***, germ. ***Schlemm***].

şlep[1], **şlepuri** n. navă (fără autopropulsie) folosită mai ales în navigaţia fluvială sau pe canale pentru transportul mărfurilor: *şlepuri mari încărcate cu lemne.* VLAH. [Din germ. ***Schlepp***(*kahn*)].

şlep[2] n. (germanism; înv.) trenă; (şi: **şlepă**). [Din germ. ***Schlepp***(*e*)].

şlepár, şlepari m. persoană care conduce un şlep[1]. [***Şlep***[1] + ***-ar***].

şlépă f. v. şlep[2].

şléper, şlepere n. (tehn.) transportor al laminorului. [Din germ. ***Schlepper***].

şlépoiţă f. (reg.) lapoviţă, zloată; noroi (amestecat cu zăpadă topită); (şi: **şleapoviţă**). [Et. nec.].

şlíboviţă, şliboviţe f. rachiu tare de prune; cantitate din acest rachiu: *beau o litruţă de şliboviţă.* ST.; (şi: **slibovíţă**). [Din sb. ***šljivovica***, germ. ***Slibowitz***, magh. ***sligovica***].

şlic n. v. işlic.

şlif, şlifuri n. **1.** porţiunea şlefuită a unei piese, a unui aparat etc.; **2.** (fam.; rar) fineţe, rafinament, subtilitate. [Din germ. ***Schliff***].

şlingărái n. v. şlingherai.

şlingherái n. (reg.) broderie; dantelă; (şi: **şlingărai**). [Din germ. ***Schlingerei***].

şlinguí, şlinguiesc şi **şlíngul** vb. (reg.; tr.) a broda. [Din germ. ***schlingen***].

şlip, şlipuri n. (reg.) traversă de cale ferată. [Cf. ***şliper***].

şlíper n. (reg.) traversă de cale ferată. [Din germ. ***Slipper***].

şliţ, şliţuri n. **1.** (tehn.) scobitură (alungită şi îngustă) făcută într-o piesă sau într-un element de construcţie; **2.** deschizătură făcută la unele obiecte de îmbrăcăminte, avînd un rol practic sau decorativ. [Din germ. ***Schlitz***].

şloág n. v. şlag.

şloắsăr, şloasări m. (reg.) lăcătuş; (şi: **şlosăr**). [Din germ. ***Schlosser***].

şlofmíţă f. **1.** (înv. şi reg.) bonetă de noapte; **2.** (reg.; depr.) femeie bătrînă şi rea; (şi: **şclafniţă**). [Din germ. ***Schlafmütze***].

şlofróc, şlofroace n. (reg.) rochie; (şi: **şofroc**). [Din germ. ***Schlafrock*** „halat, capot"].

şlog n. v. şlag.

şloguí, şlogulesc vb. (reg.; intr. şi refl.) a paraliza. [***Şlog*** + ***-ui***].

şlósăr m. v. **şloasăr**.

şluc, şlucuri n. (reg.) înghiţitură. [Din germ. *Schluck*].

şluf, şlufuri n. argilă bogată în siliciu. [Din germ. *Schluff*].

şlus interj. (reg.) gata!, basta! [Din germ. *Schluss*].

şmac n. v. **şmag**.

şmag, şmaguri n. (reg.) **1.** iz pe care îl capătă uneori mîncările sau băuturile; **2.** aromă; **a strica (cuiva) şmahul**, a indispune pe cineva: *mi-ai stricat şmahul, păcătosule!* DELAVR.; **a scoate smagul (din cineva)**, a face pe cineva să se astîmpere; a potoli, a linişti; (şi: **şmac, şmah, smag, smac**). [Din germ. *Schmack*].

şmah n. v. **şmag**.

şmal, şmale n. caracter tipografic cu o formă foarte îngustă. [Din germ. *Schmal (schrift)*].

şmécher, ~i, şmecheră, ~e a. care ştie să iasă din încurcături, care nu poate fi păcălit; (depr.) care se pricepe la trucuri, la viclenii, care ştie să se aranjeze, să se învîrtească: *trebuie să fii şmecher ca să te procopseşti.* VLAH.; (subst.) *şmecherii să-şi bată joc de mine.* REBR. // m. (fam.) tînăr care caută să se remarce ca om de spirit prin manifestări ostentative (şi impertinente), menite să epateze (şi să scandalizeze) pe cei din jur. [Din germ. *Schmecker* „persoană cu gust rafinat"].

şmecheráş, şmecheraşi m. (fam.) diminutiv al lui şmecher. [*Şmecher* + *-aş*].

şmecherésc, ~şti, şmechereáscă, ~eşti a. care aparţine şmecherilor, specific şmecherilor, referitor la şmecheri; de şmecher. [*Şmecher* + *-esc*].

şmecheréşte adv. ca şmecherii, în felul şmecherilor. [*Şmecher* + *-eşte*].

şmecheri, şmecheresc vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni şmecher, isteţ; **2.** (fam.; tr.) a păcăli, a înşela (printr-o şmecherie); (şi: (reg.) **şmicheri**). [De la *şmecher*].

şmecheríe, şmecherli f. **1.** însuşirea de a fi şmecher; **2.** faptă de om şmecher; şiretlic: *oare nu-i de făcut vreo şmichirie, pînă mai este ... vreme?* CR.; *fata umblă cu şmecherii.* ISP.; **3.** (fam.) **(a fi) (pus) la şmecherie**, (a fi) dichisit, ferchezuit, sclivisit; **a lua (pe cineva) la şmecherie**, a se comporta şmechereşte cu cineva, a trata pe cineva şmechereşte; (şi (reg.) **şmicherie, şmichirie**). [*Şmecher* + *-ie*].

şmecherîíc, şmecherîícuri n. (rar) faptă de om şmecher; şiretlic. [*Şmecher* + *-îic*].

şmen, şmenuri n. (arg.) schimb ilicit de valută; (p. ext.) escrocherie. [Et. nec.].

şmenár, şmenari m. persoană care se ocupă cu schimbul ilicit de valută; (p. ext.) escroc. [*Şmen* + *-ar*].

şmicheri vb. v. **şmecheri**.

şmicherie f. v. **şmecherie**.

şmichirie f. v. **şmecherie**.

şmírghel n. **1.** rocă metamorfică formată în cea mai mare parte dintr-o masă de corindon în granule fine; **2.** material abraziv în stare de pulbere, obţinut din această rocă sau produs pe cale sintetică; **3.** (şi **hîrtie de şmirghel, hîrtie şmirghel**) hîrtie (sau pînză) acoperită cu un astfel de material, folosită pentru curăţire sau lustruire în industria lemnului, în lăcătuşărie etc. [Din germ. *Schmirgel*].

şmoálă f. v. **smoală**.

şmotrí, şmotresc vb. (tr.) **1.** (înv.) a trece în revistă, a inspecta unităţi militare; **2.** (înv.) a instrui soldaţi; **3.** (p. ext.; fam.) a învăţa, a instrui pe cineva cu severitate; a mustra, a dojeni (cu asprime); a bate: *te dau lui Alisandru ..., şi te şmotreşte el!* SAD.; (glumeţ) *scoteam mîţele de prin ocniţe ... şi le şmotream ... de le mergea colbul.* CR.; (şi: **smotri**). [De la *şmotru*].

şmotríre, şmotriri f. acţiunea de a şmotri şi rezultatul ei. [V. *şmotri*].

şmótru, şmotruri n. **1.** (înv.) trecere în revistă a unor unităţi militare; inspecţie: *după ce ne-a făcut smotru, ne-a orînduit.* GHICA; **2.** instrucţie ostăşească, exerciţiu militar: *căpitanul şi-a adunat toţi oamenii, ... a făcut puţin şmotru cu ei.* PETR.; **3.** (p. ext.; fam.) instruire (severă); mustrare, dojană; bătaie; (şi: **smotru**). [Din rus. *smotr*].

şmuţig, ~á a. (reg.) zgîrcit, calic: *te trezeşti că te-au făcut şmuţigă.* GHEŢIE. [Din germ. *schmutzig*].

şnáidár, şnaidári m. (reg.) croitor. [Din germ. *Schneider*].

şnaidăríţă, şnaidăriţe f. (reg.) croitoreasă. [*Şnaidăr* + *-iţă*].

şnalţ, şnalţuri n. (reg.) cărare prin pădure pe care se trag buştenii la vale. [Din germ. *Schneise*].

şnapán, şnapani m. escroc, potlogar, pungaş: *petrece cu un alt şnapan.* CĂL. [Din fr. *chenapan*].

şnapáncă, şnapance f. (rar) escroacă. [*Şnapan* + *-că*].

şnaps, şnapsuri n. (fam.) rachiu (tare); o anumită cantitate de rachiu: *cred că bei ... un şnaps fain de tot.* REBR. [Din germ. *Schnaps*].

şneap[1] m. v. **şnep**.

şneap[2]**, şneapuri** n. (reg.) **1.** înghiţitură (de băutură); **2.** bucată mare de pîine, de mămăligă etc. [Din germ. *Schnapp*].

şnec, şnecuri n. transportor pentru materiale pulverulente sau în formă de pastă, format dintr-un arbore, prevăzut cu una sau mai multe palete elicoidale. [Din germ. *Schnecke*].

şnep, şnepi m. (ornit.; reg.) **1.** fluierar (*Numenius arquata arquata*); **2.** sitar (*Scolopax rusticola rusticola*); (şi: **şneap**). [Din germ. *Schnepfe*].

şnit, şnituri n. **1.** (rar) pahar pentru bere cu capacitatea de (aproximativ) un sfert de litru; cantitatea de bere corespunzătoare; **2.** marginea liberă a tălpii la încălţăminte, în afara liniei de îmbinare dintre feţe şi talpă; **3.** suprafaţă formată din marginile tăiate ale foilor unei cărţi, ale unui registru etc. [Din germ. *Schnitt*].

şnítel, şnitele n. (şi **şnitel vienez, şnitel pané**) felie subţire de carne, bătută cu ciocanul (de lemn), trecută succesiv prin făină, ou şi pesmet şi prăjită în grăsime: *să ne ceară bere şi şnitel.* AL.; *o problemă ... nu se limpezeşte între un şnitel vienez şi o plăcintă.* REBR. [Din germ. *Schnitzel*].

şniuc n. tabac (pentru prizat). [Din germ. *Schnuck*].

şnor n. v. **şnur**.

şnur, şnururi n. **1.** sfoară (îmbrăcată în mătase colorată, în fir etc.), de obicei răsucită în două sau trei, întrebuinţată mai ales ca ornament la îmbrăcăminte; şiret[1], găitan: *un şnur cu canafuri.* VLAH.; **2.** (reg.) şiret[1] (pentru încălţăminte sau pentru unele obiecte de îmbrăcăminte): *să-şi dezlege şnurul de la ghete.* VLAH.; (fam.; adv.) **a merge şnur**, a se desfăşura, a evolua foarte bine; a fi în ordine; **3. şnur electric**, mănunchi de fire electrice flexibile, izolate între ele şi strînse într-un înveliş protector, folosit pentru racordarea la reţea a lămpilor portative, a aparatelor de radio etc.; **4.** (tipogr.) panglică îngustă la valul de lemn de scos coli; (şi: (reg.) **şnor**). [Din germ. *Schnur*].

şnurcerámică f. (arheol.) sistem de ornamentare a vaselor de lut, realizat prin imprimarea unui şnur de fibre vegetale în pasta încă moale. [*Şnur* + *ceramică;* cf. germ. *Schnurkeramik*].

şnuruí, şnuruiesc vb. (tr.) **1.** a lega foile unui registru, ale unui dosar etc. cu ajutorul unui şnur petrecut prin fiecare foaie şi sigilat la capete, pentru ca foile să nu poată fi sustrase sau înlocuite: *registrele vor fi şnuruite şi parafate;* **2.** a împodobi o haină cu şnururi, cu găitane. [*Şnur* + *-ui*].

şnuruíre, şnuruiri f. acţiunea de a şnurui şi rezultatul ei. [V. *şnurui*].

şnuruít, ~ţi, şnuruită, ~e a. **1.** cu foile prinse cu şnur la o margine, pentru a nu putea fi sustrase sau înlocuite: *această cvitanţie ... s-au trecut şi în condica şnuruită* (a. 1848). URIC.; **2.** împodobit cu şnururi, cu găitane: *iese Chiva-mpodobită cu iia tot şnuruită.* POP. [V. *şnurui*].

şnuruléţ, şnuruleţe n. diminutiv al lui şnur. [*Şnur* + *-uleţ*].

şo interj. strigăt cu care se asmut cîinii; (şi: **sa**). [Onomat.].

şoácăţ[1], şoacáţi m. (fam.) termen injurios pentru o persoană de origine străină, în special de origine germană: *l-a dat dracului pe şoacăţ.* SAD.; (ca epitet) *şoacăţa de baron şi-o întins botu.* AL.; (şi: **şoacăţă**). [Cf. sb. *šokac* „sîrb catolic"].

şoácăţ[2], şoacáţi m. (reg.) **1.** şobolan; **2.** şoarece; (şi: **şocăţ**). [Cf. *şoacăţ*[1]].

şoácăţă f. v. **şoacăţ**[1].

şoálá, şoale f. (reg.) **1.** verişoară; **2.** apelativ folosit de femeile de la ţară în relaţiile dintre ele. [Cf. *verişoară*].

şoáldă f. **1.** (fam.) **a umbla cu şoalda**, a recurge la vicleşuguri, la subterfugii, la minciuni: *să fie oameni de treabă şi să nu umble cu şoalda.* ISP.; **2.** momeală artificială folosită de pescari în apele repezi. [Cf. săs. *šōlt, šūlt* „datorie băneacă; vină"].

şoáldină, şoaldine f. **1.** (pop.) nume dat mai multor boli în evoluţia cărora simptomul cel mai important este durerea de şolduri[1]; **2.** plantă erbacee cu flori albastre, roşii sau, rar, albe (*Polygala vulgaris*); **3. iarbă de şoaldină, a)** plantă erbacee cu frunze mici, ovale şi cu flori galbene (*Sedum acre*); **b)** plantă erbacee cu florile de culoare galbenă-aurie, cu frunzele cilindrice şi cărnoase, totdeauna verzi (*Sedum neglectum*). [*Şold*[1] + *-ină*].

şoánă, şoane f. (reg.; mai ales la pl.) glumă; poznă; **a umbla cu şoane**, a recurge la vicleşuguri. [Et. nec.; cf. *şoaldă*].

şoáncă f. v. **şuncă**.

şoángher, ~i, şoangherá, ~e m., f. (fam.; rar la f.) termen injurios la adresa ungurilor. [Cf. *şoanghină*].

şoángheriţă, şoangheriţe f. (fam.) termen injurios la adresa unguroaicelor. [*Şoangher* + *-iţă*].

şoánghină, şoanghine f. (fam.) termen injurios la adresa ungurilor sau a unguroaicelor. [Cf. *boanghină, şoangher*].

şoánţă a. v. **şont**.

şoáptă, şoapte f. **1.** vorbire cu voce scăzută; vorbă sau comunicare rostită (foarte încet): *am aşteptat o şoaptă de răspuns!* EM.; **în şoaptă** sau (rar) **în şoapte**, (foarte) încet, cu voce scăzută: *declama unele versuri ... în şoaptă.* CĂL.; **2.** (la sg.) zgomot surd şi confuz de glasuri: *şoptă multă de el era în mulţime.* N.TEST.; **3.** (fig.) susur, freamăt, şopot: *suflarea şi şoapta frunzelor, ... clătinate de o lină adiere.* OD.; **4.** (mai ales la pl.) calomnie, bîrfeală, clevetire: *începu să audă şoapte despre bărbatul ei.* AG.; (şi: (înv.) **şoptă**). [De la *şopti*].

şoárec m. v. **şoarece**.

şoárece, şoareci m. **1.** numele mai multor mamifere rozătoare mici cu coada lungă şi subţire: **a)** (şi **şoarece de casă**) rozător de culoare cenuşie, cu botul ascuţit, care trăieşte pe lîngă aşezările omeneşti (*Mus musculus*): *prin cărţile în vravuri îmblă şoarecii furiş.* EM.; **b)** (şi **şoarece de cîmp**) rozător de culoare cenuşie-roşcată care îşi face culcuşul sub pămînt, în cîmp, şi care se hrăneşte mai ales cu cereale (*Microtus arvalis*); **c)** (şi **şoarece de pădure**) rozător care trăieşte în pădure (*Apodemus*

sylvaticus); **a trăi** (sau **a se iubi, a se avea** etc.) **ca mîţa cu şoarecele** (sau **ca şoarecele cu pisica**), a fi în relaţii foarte rele (unii cu alţii); **a se juca** (sau **a glumi**) **ca mîţa** (sau **ca pisica**) **cu şoarecele**, a-şi bate joc de cineva ţinîndu-l într-o situaţie incertă: *nu te juca cu mine ... ca mîţa cu şoarecele*. SAD.; (reg.) **(parcă) mi-au** (sau **ţi-au, i-au** etc.) **mas şoarecii în burtă** (sau **în pîntece**), se spune pentru a arăta că cineva este foarte flămînd: *ia mai îngăduiţi oleacă ..., că doar nu v-au mas şoarecii în pîntece*. CR.; **în gaură** (sau (reg.) **în bortă**) **de şoarece**, într-un loc ascuns, ferit, greu de aflat: *nici în borta şoarecului nu eşti scăpat*. CR.; **2.** (compuse) (zool.; reg.) **şoarece-chior**, cîrtiţă (*Talpa europaea*); (iht.) **şoarece-de-mare**, peşte de mare, asemănător cu mihaltul (*Motella tricirrhata*); **şoarece-de-bibliotecă**, (adesea depr.) persoană care îşi petrece cea mai mare parte a timpului în bibliotecă, citind şi studiind; **şoarece-de-birou**, birocrat; (arg.) **şoarece-de-hotel**, hoţ; **3.** (reg.; mai ales la pl.) boală a cornutelor şi a cailor, care se manifestă prin apariţia unor umflături sub pîntece sau pe grumaz; (şi: **şoarec**, (reg.) **şoarice, şoaric**). [Lat. ***sorex, -icis***].

şoáric m. v. şoarece.

şoárice m. v. şoarece.

şoátăr m. (reg.) pietriş, prundiş; (şi: **şotăr**). [Din germ. ***Schotter***].

şoávă[1], şoave f. (ornit.; reg.) **1.** uliu (*Accipiter gentilis*); **2.** gaie (*Milvus milvus*). [Cf. sb. ***sova*** „bufniţă"].

şoávă[2], şoave f. (reg.) **1.** surpătură de teren produsă de ape; **2.** (fig.) pălărie cu borul mare (şi lăsat în jos). [Et. nec.; cf. ***şovăi***].

şobolán, şobolani m. **1.** numele mai multor mamifere rozătoare, mai mari decît şoarecii, cu coada lungă, acoperită de solzi în formă de inele: **a)** (şi **şobolan cenuşiu**) rozător omnivor, de culoare cenuşie, care trăieşte pe lîngă locuinţe, în hambare, în pivniţe etc., unde provoacă mari stricăciuni; guzgan (*Rattus norvegicus*); **b)** (şi **şobolan negru, şobolan de casă**) rozător omnivor de culoare brună-neagră, cu coada mai lungă decît corpul, care trăieşte în cămări, în poduri etc., produce mari pagube şi transmite diferite boli infecţioase (*Rattus rattus rattus*); **c)** (şi **şobolan de apă**) rozător erbivor de talie mare, de culoare roşcată, care trăieşte exclusiv pe marginea apelor (*Arvicola terrestris*): *mişunii ... şi şobolanii din smîrcuri ... toate i se arătau lui în cale*. OD.; **2.** epitet pentru un escroc: *tot felul de ascunzişuri pentru şobolanii banului public*. PETR.; (şi: **sobolan**). [***Şobol*** + *-an*].

şobolăncă f. femela şobolanului. [***Şobolan*** + *-că*].

şoc[1], şócuri n. **1.** ciocnire, izbire bruscă şi violentă între două corpuri; **şoc termic,** procedeu tehnologic în procesul de fabricaţie a unor vase de laborator, produse refractare etc., care constă în răcirea bruscă a pieselor; **de şoc,** (despre unităţi militare) care are de îndeplinit o misiune importantă şi dificilă în lupta ofensivă; **2.** (fiziol.) stare patologică gravă, caracterizată printr-un dezechilibru fizic şi psihic, care poate fi provocată de cauze de natură diferită; **3.** (fiziol.; şi **şoc nervos**) dezechilibru acut al unor funcţiuni psihice, provocat de o emoţie puternică; **4.** (fig.) impresie puternică, violentă: *odată trecut şocul, rămase tăcut toată noaptea*. GHEŢIE. [Din fr. ***choc***].

şoc[2], şócuri n. **1.** (înv.) cantitate de şaizeci de obiecte de acelaşi fel care formează un tot; **2.** (reg.) grup de (20-60 de) oi; (şi: (reg.) **şuc**). [Din germ. ***Schock***].

şocá, şochez vb. (tr.) a impresiona (neplăcut), a contraria prin vorbe, gesturi, atitudini etc.: *da! răspunse arhitectul puţin şocat de expresia „camarad"*. CĂL. [Din fr. ***choquer***].

şocánt, ~ţi, şocantă, ~e a. care impresionează (neplăcut), care contrariază. [Din fr. ***choquant***].

şocáre, şocări f. acţiunea de a şoca şi rezultatul ei. [V. ***şoca***].

şocát, ~ţi, şocată, ~e a. **1.** impresionat (în mod neplăcut); **2.** care a suferit un şoc; dezechilibrat psihic. [V. ***şoca***].

şócăţ m. v. şoacăţ[2].

şocăţésc, ~şti, şocăţeáscă, ~eşti a. (fam.) caracteristic şoacăţilor; de şoacăt, al şoacaţilor: *terminaţiunea ... e cam şocăţească*. OD. [***Şoacăţ***[1] + *-esc*].

şocăţíe, şocăţii f. (fam.) caracteristică a ceea ce este german; (p. ext.) accent german (în vorbire): *pocita şocăţie a vorbirii sale româneşti*. OD. [***Şoacăţ***[1] + *-ie*].

şocolădă f. v. ciocolată.

şocolátă f. v. ciocolată.

şod, ~zi, şoadă, ~e a. (reg.) amuzant, nostim, caraghios; ciudat, curios, bizar: *cu-acest gînd ... foarte şod, voios ... în fugă pleacă*. COŞB. // f. (reg.) glumă; poznă. [Din magh. ***sod***].

şodénie f. v. şozenie.

şodí, şodesc vb. (reg.; intr.) a glumi; (şi: şozi). [De la ***şod***].

şodîlc, ~ci, şodîlcă, ~ce a. (reg.; depr.) şchiop. [Cf. ***şovîlc, şoltîc***].

şodîlcăí, şodîlcăi vb. (reg.; intr.) a şchiopăta. [***Şodîlc*** + *-ăi*].

şodó n. v. şodou.

şodolán, şodolane n. (reg.) **1.** picior (de la coapsă pînă la călcîi) lung şi ciolănos; **2.** şold[1] (la animale); **3.** femur (la animale); (p. ext.) os mare: *neşte şodolane împuţite şi urîte*. COR. [De la ***şold***[1]].

şodomăn, ~i, şodomană, ~e a. (reg.) hazliu, nostim; glumeţ, poznaş. [***Şod*** + *-oman*].

şodós, ~şi, şodoásă, ~e a. (reg.) hazliu, glumeţ. [***Şod*** + *-os*].

şodóu, şodouri n. băutură preparată din gălbenuş de ou crud, frecat cu zahăr sau miere de albine, peste care se toarnă lapte fierbinte (şi rom); (şi: şodo). [Din fr. ***chaudeau***].

şodrón n. v. şotron.

şof n. v. şaf[2].

şofá, şofez vb. (intr.) a conduce un automobil: *îi plăcea să şofeze*. ST. [De la ***şofer***].

şofáj n. acţiunea şi tehnica de a şofa. [Cf. ***şofa***].

şofăriu m. v. şafar.

şoféi, şofeie n. (reg.) ciubăr; cofă; găleată (de lemn); (şi: şofeu). [Cf. ***şof, şofel***, germ. ***Schöpfe***].

şoféi, şofeie n. (reg.) ciubăr. [Cf. ***şof, şofei***, germ. ***Schaffel***].

şofér, şoferi m. persoană cu calificare specială care conduce un automobil: *şoferul răsuci ... volanul*. REBR. [Din fr. ***chauffeur***].

şoferíe f. (fam.) **1.** meseria de şofer; **2.** şcoală de şoferi. [***Şofer*** + *-ie*].

şoferíţă, şoferiţe f. femeie care conduce un automobil. [***Şofer*** + *-iţă*].

şoféu n. v. şofei.

şofílă, şofile f. (reg.) zdreanţă, ruptură; bucată de ţesătură (de hîrtie etc.). [Et. nec.].

şofilí, şofilesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) rupe, a (se) sfîşia. [De la ***şofilă***].

şofîrnóg a. v. şovîrnog.

şofrăc, şofraci m. (ornit.; reg.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*); (şi: **şofrag**). [Cf. sb. ***čvorak*** „graur", ***švraka*** „coţofană"].

şofrág m. v. şofrac.

şofrán[1], şofrani m. **1.** plantă erbacee cu bulbi, cu frunzele lungi şi înguste şi cu florile violete cu linii purpurii, din care se extrage o substanţă aromatică de culoare galbenă folosită drept condiment, medicament sau colorant alimentar (*Crocus sativus*): *galben întocmai ca şafranul*. NEGR.; **2.** plantă erbacee cu bulbi, cu flori albastre liliachii, care înfloresc toamna; şofrănel (*Crocus banaticus*); **3.** plantă erbacee cu bulbi, cu flori galbene, albe sau violete, care înfloreşte primăvara timpuriu; şofrănel (*Crocus heuffelianus*); **4.** (şi **şofran neadevărat**) plantă oleaginoasă din familia compozitelor, cu flori galbene-portocalii, din care se extrage o substanţă colorantă; şofrănaş (*Carthamus tinctorius*); **5.** (p. ext.) substanţă de culoare galbenă obţinută din floarea unora dintre aceste plante, folosită drept colorant; (şi: (înv. şi reg.) **sofran,** (înv.) **şafran, safran**). [Din sl. ***šafrănŭ***].

şofrán[2], şofrani m. (ornit.; reg.) codălbiţă (*Lanius collurio*). [Cf. ***şofrac***].

şofrangíu, şofrangii m. (înv.) negustor de şofran[1]. [***Şofran***[1] + *-giu*].

şofraníu a. v. şofrăniu.

şofrăcúţ, şofrăcuţi m. (ornit.; reg.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*). [***Şofrac*** + *-uţ*].

şofrănáş, şofrănaşi m. plantă oleaginoasă din familia compozitelor, cu flori galbene-portocalii, din care se extrage o substanţă colorantă; şofrănel (*Carthamus tinctorius*). [***Şofran***[1] + *-aş*].

şofrănél, şofrănei m. **1.** (bot.) şofrănaş (*Carthamus tinctorius*); **2.** plantă erbacee cu bulbi, cu flori albastre-liliachii care înfloresc toamna (*Crocus banaticus*): *adunase ele o mulţime ... de şofrănei*. OD.; **3.** (bot.) şofran (*Crocus heuffelianus*). [***Şofran***[1] + *-el*].

şofrăní, şofrănesc vb. (tr.) a condimenta sau a colora un preparat culinar cu şofran[1]. [De la ***şofran***[1]].

şofrănít, ~ţi, şofrănită, ~e a. condimentat sau colorat cu şofran[1]: *punea tot bucate şofrănite*. POP. [V. ***şofrăni***].

şofrăníu, ~ii, şofrănie, ~ii a. de culoare galbenă, ca şofranul[1]: *trecurăm într-o încăpere ... îmbrăcată ... în mătase şofranie*. M.CAR.; (şi: **şofraniu**). [***Şofran***[1] + *-iu*].

şofróc n. v. şlofroc.

şógor, şogori m. (reg.) **1.** cumnat: *ia-ţi, şogore, nevasta*. POP.; **2.** rudă prin alianţă; **3.** termen prin care un bărbat se adresează unui prieten de aceeaşi vîrstă; (glumeţ) termen prin care doi bărbaţi se adresează unul altuia, atunci cînd amîndoi întreţin relaţii de dragoste cu aceeaşi femeie: *şogore, muierea ta face bine altuia; face ţie, cît şi mie*. POP. [Din magh. ***sógor***].

şogoríţă, şogoriţe f. (reg.) cumnată. [***Şogor*** + *-iţă*].

şohán adv. (reg.; şi **şohan odată**) niciodată: *cum am fost, şohan n-oi hi*. POP.; (şi: **şuhan**). [Din magh. ***soha n****(em)*].

şohánit adv. (reg.) niciodată: *şohánit noroc să n-ai*. POP. [De la ***şohan***].

şoim, şoimi m. **1.** numele mai multor păsări răpitoare, de zi, din familia falconitelor: **a)** pasăre cu capul şi gîtul negre, cu spatele cenuşiu-albăstrui şi cu partea ventrală alburie cu numeroase dungi transversale; vindereu, vînturel (*Falco peregrinus peregrinus*): *şoimii se dresau în evul mediu*; **b)** (şi **şoim de dumbravă**) pasăre de culoare brună-cenuşie, cu marginea penelor ruginie (*Falco cherrug cherrug*); **c)** (şi **şoimul rîndunelelor, şoimul ciocîrliilor**) pasăre cu capul cenuşiu, cu spatele albastru, care se hrăneşte mai ales cu rîndunele (*Falco subbuteo subbuteo*); **2.** (şi **şoim de munte**) epitet pentru un bărbat curajos, viteaz, semeţ: *şoim vestit este Vîlcan*. POP.; **3.** (pop.) epitet pentru un cal sprinten, aprig: *şoimul vesel necheza*. POP. [Din magh. ***sólyom***].

şoimán, ~i, şoimană, ~e m., f. **1.** m. (ornit.; pop.) augmentativ al lui şoim: *la cuibul şoimanului ţipă puiul corbului.* POP.; **2.** m. (pop.; şi **şoiman de munte**) epitet pentru un bărbat viteaz, curajos, semeţ: *dragii mei şoimani de munte!* AL.; **3.** m. epitet pentru un cal sprinten, aprig; **4.** m., f. (mit. pop.; mai ales la pl.; şi **fată şoimană**) fiinţă supranaturală căreia i se atribuie puteri nefaste: *şoimanele ce umblă ca vijelii turbate.* BOL.; *veniţi, şoimanelor, şoimanilor, veniţi.* POP.; **a fi luat de şoimane, a)** a fi lovit de apoplexie; **b)** a înnebuni; (reg.) **a cînta ca şoimanele**, a cînta frumos. // a. (pop.) straşnic; minunat; extraordinar: *un şoiman mehedinţel care ştie să chitească.* POP. [*Şoim* + *-an*].

şoimăncă, şoimance f. (mit. pop.; mai ales la pl.) şoimană. [*Şoiman* + *-că*].

şoimár, şoimari m. crescător sau dresor de şoimi pentru vînătoare; persoană care vînează cu ajutorul şoimilor: *şoimarii duceau paserile zburătoare pe pumni.* SAD. [*Şoim* + *-ar*].

şoimănésc, ~şti, şoimăneáscă, ~eşti a. (pop.) **1.** de şoiman, al şoimanilor; **2.** (fig.) vitejesc. [*Şoiman* + *-esc*].

şoimăní, şoimănesc vb. (tr.) **1.** (în credinţele populare) a poci; a îmbolnăvi; a schilodi; **2.** (reg.) a bate tare (pe cineva). [De la *şoiman*].

şoimănít, ~ţi, şoimănită, ~e a. **1.** (mit. pop.) pocit, schilodit de fiinţe supranaturale cărora li se atribuie puteri nefaste; **2.** (reg.) smintit; prost. [V. *şoimăni*].

şoimărí, şoimăresc vb. (mit. pop.; tr.) a poci; a îmbolnăvi; a schilodi. [Cf. *şoimăriţă*].

şoimărie f. (înv.) arta de a dresa şoimi pentru vînătoare: *existînd puţine ţări care permit capturarea şoimilor din natură pentru practicarea şoimăriei.* R.LIB. [*Şoimar* + *-ie*].

şoimărít n. vînătoare cu ajutorul şoimilor: *şoimăritul a fost ridicat la gradul de veritabilă artă datorită tehnicilor folosite.* R.LIB. [*Şoim* + *-ărit*].

şoimăríţă f. v. **joimăriţă.**

şoiméi, şoimei m. (pop.) şoimuleţ: *cheamă-ţi şoimeii.* POP. [*Şoim* + *-el*].

şoimésc, ~şti, şoimescă, ~şti a. **1.** de şoim, al şoimilor; **2.** iute, sprinten: *m-aş duce-n zbor şoimesc.* POP. [*Şoim* + *-esc*].

şoiméşte adv. **1.** ca şoimul; foarte repede: *cu barba vîlvoi, el zboară şoimeşte.* COŞB.; **2.** (fig.) vitejeşte. [*Şoim* + *-eşte*].

şoimişór, şoimişori m. şoimuleţ. [*Şoim* + *-işor*].

şoimoáie, şoimoaie f. (rar) femela şoimului. [*Şoim* + *-oaie*].

şoimuleán, şoimuleni m. (pop.) **1.** şoimuleţ; **2.** cal sprinten, aprig: *călare pe un şoimulean sireap.* ISP.; (adj.) *cal şoimulean.* [*Şoim* + *-ulean*].

şoimuléţ, şoimuleţi m. **1.** diminutiv al lui şoim; şoimel, şoimişor, şoimulean: *sus, în vîrf de brăduleţ, s-a oprit un şoimuleţ.* POP.; (ca epitet, sugerînd ideea de agerime): *cu ochii şoimuleţi.* AL.; **2.** cal sprinten, aprig: *dă-mi pe roibul ..., ca să cerc de-i şoimuleţ.* POP. [*Şoim* + *-uleţ*].

şol, şoluri n. (reg.) cană, ceaşcă; (şi: **şolă**). [Din sb. *šolja*].

şólă[1], şole f. (reg.) opincă. [Cf. magh. dial. *sóla, sólya* „pantof", „gheată"].

şólă[2] f. v. **şol.**

şold[1], şolduri n. **1.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale corpului patrupedelor, corespunzătoare articulaţiei picioarelor dinapoi cu trunchiul; articulaţia femurului cu osul iliac: *un cal ... cu tarniţa pe şolduri.* COŞB.; **2.** (p. ext.) coapsă a unui animal sau a unei păsări, care serveşte ca aliment; **3.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale corpului omenesc, corespunzătoare articulaţiei membrelor inferioare cu trunchiul; articulaţia femurului cu osul iliac: *erau ... şoldurile împlinite sub catrinţă.* PETR.; **la** (sau (rar) **în**) **şold** sau (reg.) **de-a şoldul,** aţîrnînd de pe umăr sau de la brîu şi atingînd una dintre cele două părţi laterale ale corpului: *are ... la şold un corn de-argint.* EM.; **într-un şold,** (aplecat) într-o parte; strîmb; **cu mîinile în şolduri,** fără nici o grijă, fără bătaie de cap; în voie: *ai găsit un sat fără cîni şi umbli cu mînile în şolduri.* POP.; **a sta cu mînile în şolduri,** a nu face nimic, a fi inactiv; a rămîne pasiv: *de ce-ai venit aici ca să stai cu mînile în şolduri?* SAD.; (fam.) **a-şi pune mîinile în şold** (sau **în şolduri**), a se certa, a face scandal; **4.** (fig.) coastă, povîrniş: *încingînd ca un brîu ... şoldurile munţilor.* VLAH. [Cf. săs. *šoldər*].

şold[2], ~zi, şoaldă, ~e a. (reg.) cu şoldul[1] vătămat, fracturat: *o iapă şoaldă.* [De la *şoldi*].

şoldăn, şoldani m. **1.** (reg.) purcel (gras) de cîteva luni; **2.** pui de iepure de cîteva luni: *am ucis ... cu puşca opt şoldani.* AL.; **3.** epitet ironic pentru un copil sau pentru un tînăr: *să mă-ndrăgesc de-un şoldan ca dînsul.* AL. [De la *şoldeu*].

şoldăr, şoldare n. curea a hamului, care trece peste spatele calului, în regiunea şoldurilor[1]. [*Şold[1]* + *-ar*].

şoldéală, şoldeli f. fractură sau luxaţie a şoldului[1] la vite. [*Şoldi* + *-eală*].

şoldéu m. v. **şuldeu.**

şoldí, şoldesc vb. **1.** (tr.) a vătăma un animal la şolduri[1] prin lovire sau prin supunere la eforturi prea mari: *un ţeran l-a şoldit cu parul.* C.; **2.** (iron.; refl.) a-şi mişca şoldurile în mod ostentativ: *se răţoieşte, se şoldeşte, ... şi dă ochii peste cap.* AL. [De la *şold[1]*].

şoldíre, şoldiri f. faptul de a (se) şoldi. [V. *şoldi*].

şoldíş adv. **1.** cu un şold ieşit în afară: *cu umblet greoi: călca biata vită şoldiş.* SL.; **2.** (fig.) oblic, pieziş, strîmb: *să punea cam şoldiş.* POP. [*Şold[1]* + *-iş*].

şoldít, ~ţi, şoldită, ~e a. **1.** care este cu şoldul[1] vătămat, ieşit în afară, fracturat; şoldiu: *bou şoldit;* **2.** (fig.) care este lăsat într-o parte; strîmb: *o şandrama pornită într-o parte, şoldită.* SAD. [V. *şoldi*].

şoldíu, ~ii, şoldie, ~ii a. şoldit: *iapă şoldie de piciorul drept;* **2.** (fig.) care este lăsat într-o parte; strîmb; (adv.) *ţi-ai pus ... şorţul şoldiu.* DELAVR. [*Şold[1]* + *-iu*].

şoldîcăí, şoldîcăiesc vb. (reg.; intr.) a şchiopăta; (şi: **şoltîcăi**). [De la *şoltîc*].

şoldurós, ~şi, şolduroásă, ~e a. **1.** cu şolduri[1] mari; **2.** (reg.) cu şoldul[1] vătămat, fracturat. [*Şolduri* (pl. lui *şold[1]*) + *-os*].

şólnă, şolne f. (reg.) cană, ceaşcă. [Cf. *şol[1]*].

şolocăt, şolocaturi şi **şolocate** n. (reg.) oblon la fereastră, cu canaturile alcătuite din scîndurele dispuse orizontal pe un cadru şi care pot fi alipite sau depărtate cu ajutorul unui mecanism; (şi: **şolocatăr**). [Din magh. *salugáter*].

şolocátăr n. v. **şolocat.**

şolomăr, şolomari m. (mit. pop.; reg.) vrăjitor despre care se crede că ar stăpîni norii. [Cf. *şolomonar*].

şolomăţ, şolomăţi m. (mit. pop.; reg.) şolomar; (şi: **şolomeţ**). [Cf. *şolomar*].

şolomét m. v. **şolomăţ.**

şolomonár m. v. **solomonar.**

şolomoníe f. v. **solomonie.**

şolovăr, şolovari m. (reg.) **1.** (mai ales la pl.) ciorap gros din lînă; **2.** pantaloni (strîmţi) de pînză sau de lînă. [Din magh. *solovári*].

şoltíc, ~ci, şoltică, ~ce a. **1.** care recurge la escrocherii, la vicleşuguri, la tertipuri: (subst.) *misiţfi noştri sînt mai mult nişte şoltici.* SAD.; **2.** ghiduş, poznaş: *mare şoltic!* CAR. [Din germ. *schuldig* „vinovat"].

şolticărie, şolticării f. **1.** escrocherie; vicleşug; tertip: *nici şolticăria cu uiumul n-a cunoscut-o.* SAD.; **2.** ghiduşie, poznă. [*Şoltic* + *-ărie*].

şoltíc interj. (reg.; adesea repetat) cuvînt care sugerează mersul şovăitor, greoi, şchiopătat al cuiva. [Cf. *şontîc*].

şoltîcăí vb. v. **şoldîcăi.**

şoltúz, şoltuzi n. **1.** titlu dat în Moldova, în trecut, conducătorului unui oraş, care era ajutat în activitatea sa de un consiliu format din 6-12 pîrgari; persoană care avea acest titlu: *au plătit şoltuzul butea ce de vin.* NEC.; **2.** (înv.) conducător al unei comunităţi străine dintr-un oraş; **3.** (rar) primar al unui sat. [Din pol. *szoltys*].

şomá, şomez vb. (intr.) a nu avea, a nu găsi de lucru; a fi şomer: *şoma cîte şase luni pe an.* V.R. [Din fr. *chômer*].

şomáj n. **1.** fenomen social care constă în persistenţa inactivităţii forţate a unui salariat sau a unei părţi a salariaţilor, care nu găsesc de lucru din cauza situaţiei economice defavorabile: *nimeni nu putea prevedea răsturnarea din temelii a vieţii economice, hărţuită de criză şi şomaj.* GHEŢIE; **rata şomajului,** raportul dintre numărul şomerilor şi numărul persoanelor angajate într-o activitate la un moment dat: *rata şomajului era de doar 1,9%.* R.LIB.; **2.** starea, situaţia de şomer. [Din fr. *chômage*].

şomér, şomeri m. persoană aptă de a munci, pusă, în condiţii economice defavorabile, în situaţia de a nu putea găsi de lucru, de a nu se putea angaja nicăieri: *în judeţul Ilfov se înregistrează 2153 de şomeri.* R.LIB. [Din fr. *chômeur*].

şomîc, şomîci m. **1.** (zool.; reg.) orbeţ (*Spalax microphthalmus*); **2.** (zool.) cîrtiţă (*Talpa europaea*): *nevăstuica şi şopîrla şi şomîcul.* BIBLIA; **3.** (zool.) şoarece; **4.** epitet pentru un om pipernicit, mic de statură, sau pentru un copil. **5.** boală care se manifestă prin apariţia unor noduli subcutanaţi; (şi: şomîlc). [Cf. bulg. *homjak, homek* „hîrciog"].

şomîlc m. v. **şomîc.**

şomîldóc n. v. **şomoltoc.**

şomîrdoále s. pl. (reg.) hopuri, hîrtoape. [Et. nec.].

şomoiág n. v. **şomoiog.**

şomoióg, şomoioage n. **1.** mănunchi de fîn, de paie etc., strînse şi răsucite, sau ghemotoc de cîrpă, de hîrtie etc. cu care se freacă sau se şterge un obiect, cu care se aprinde focul etc.: *ştergea tăişul cu şomoioage de iarbă moale.* REBR.; **2.** smoc de păr sau de lînă: *se născuse ... cu un şomoiog de păr dasupra capului.* CAR.; **3.** buchet, mănunchi: *să ducea la bunică-sa cu un şumuiog de busuioc înmuiat în apă.* POP. // m. (pl. **şomoiogi**) epitet pentru un om mic de statură; (şi: (reg.) **şomoiag, şumuiog, şumuiag**). [Cf. magh. *csomó*].

şomoiogí, şomoiogesc vb. (reg.; tr.) a face şomoiog, a strînge ghem (paie, cîrpe etc.). [De la *şomoiog*].

şomoldóc n. v. **şomoltoc.**

şomoltóc, şomoltoace n. **1.** (pop.) şomoiog; mototol: *ouăle ... se şterg cu un şumuiag (şomultoc) de buci.* POP. ; **2.** (reg.) smoc de păr sau de lînă; **3.** (pop.) buchet, mănunuchi: *şomultoc de busuioc, să vă dea Domnul noroc!* POP.; (şi: (reg.) **şomoldoc, şomîldoc, şomultoc**). [Cf. *şomoiog, ghemotoc*].

şomultóc n. v. **şomoltoc.**

şonc, ~ci, şoancă, ~ce a. (reg.; depr.; şi subst.) şchiop. [Cf. *şont, cionc*].

şóncă f. v. **şuncă.**

şoncăí, şóncăi vb. (reg.; intr.) a şchiopăta. [*Şonc* + *-ăi*].

şoncăít, ~ţi, şoncăită, ~e a. (reg.) **1.** şchiop; **2.** deformat, stricat, uzat: *gheată şoncăită.* [V. *şoncăi*].

şont, ~ţi, şoantă, ~e a. (reg.) **1.** şchiop; schilod; **2.** pocit, caraghios; (şi: **şonţ, şoanţă**). [Cf. *ciont*, magh. *sánta*].

şontăcăí vb. v. şontîcăi.

şontí vb. v. şonţi.

şontít a. v. şonţit.

şontîc interj. (adesea repetat) cuvînt care sugerează mersul şovăitor, greoi, şchiopătat al cuiva: *a plecat băiatul, şontîc-şontîc.* CAR. [*Şont* + *-îc*].

şontîcăí, şontîcăiesc şi **şontîcái** vb. (fam.; intr.) a umbla şchiopătînd; a şchiopăta; (şi: (reg.) **şontăcăi, şontocăi**). [*Şontîc* + *-ăi*; cf. magh. *sántikál*].

şontîcăít, ~ţi, şontîcăită, ~e a. (fam.; depr.) **1.** şchiop; **2.** şchiopătat: *mers şontîcăit.* [V. *şontîcăi*].

şontocăí vb. v. şontîcăi.

şontoróg, ~gi, şontoroágă, ~ge a. **1.** (fam.; adesea depr.) şchiop; schilodit: *băiatul se născuse şontorog.* ARG.; (ca epitet) *o biată şontoroagă de bătrînă ca mine.* CAR.; **2.** (p. ext.; fam.; şi subst.) epitet depreciativ pentru un om lipsit de vlagă; **3.** (rar) sucit, strîmb, diform. [De la *şont*].

şontorogeálă, şontorogeli f. (fam.) faptul de a (se) şontorogi. [*Şontorogi* + *-eală*].

şontorogí, şontorogesc vb. (fam.; refl. şi tr.) a deveni sau a face pe cineva şchiop, schilod. [De la *şontorog*].

şontorogít, ~ţi, şontorogită, ~e a. (fam.) schilodit. [V. *şontorogi*].

şonţ[1]**, şonţi** m. (fam.) termen injurios pentru o persoană de origine străină, în special de origine germană: *(împinge pe neamţ) da du-te ..., şonţule.* AL. [Cf. *honţ, şont*].

şonţ[2] a. v. şont.

şonţí, şonţesc vb. (reg.) **1.** (intr.) a şchiopăta; **2.** (tr. şi refl.) a face pe cineva să devină sau a deveni şchiop; **3.** (tr. şi refl.) a (se) sluţi, a (se) poci; (şi: şonti). [De la *şont*].

şonţişór, şonţişori m. (fam.) diminutiv al lui şonţ[1]: *şonţişoru era numai în mundiraşu ... cel alb.* AL. [*Şonţ*[1] + *-işor*].

şonţít, ~ţi, şonţită, ~e a. (reg.) **1.** şchiop; schilod; **2.** pocit, caraghios; (subst.) *ai să-mi dai samă ... şonţîtule.* AL.; **3.** (p. ext.) strîmb, înclinat, aplecat; (şi: **şontit**). [V. *şonţi*].

şop, şopuri n. **1.** (reg.) şopron, şură[1]; **2.** (reg.) umbrar. [Din săs. *šōp*, germ. *Schopf*].

şópa interj. (repetat) cuvînt care redă zgomotul făcut cînd se vorbeşte în şoaptă. [Onomat.].

şopăcăí, şopăcăiesc vb. (fam.) **1.** (intr.) a şopti; a vorbi, a discuta cu cineva în şoaptă: *se rugau şopăcăind din buze.* GHEŢIE; **pe şopăcăite**, în şoaptă; **2.** (tr.) a comunica, a spune ceva în şoaptă; (şi: (reg.) **şopîcăi, şopocăi**). [De la *şopăi*].

şopăí, şopăiesc şi **şópăi** vb. (fam.) **1.** (intr.) a şopti; a vorbi, a discuta cu cineva în şoaptă: *şopăia prin toate colţurile cu cămătarii.* ZAMF.; **pe şopăite** (sau (reg.) **pe şopoitele**), în şoaptă: *pe şopoitele spuse ... că a făcut azima.* ISP.; **2.** (tr.) a comunica, a spune ceva în şoaptă: *vecinii ... începuseră a şopăi.* DELAVR.; (şi: (reg.) **şopoi**). [De la *şopa*].

şopăiáiă, şopăieli f. (fam.) acţiunea de a şopăi şi rezultatul ei; (şi: **şopoiálă**). [*Şopăi* + *-eală*].

şopîcăí vb. v. şopăcăi.

şopîrcă f. v. şopîrlă.

şopîrcăí, şopîrcái şi **şopîrcăiesc** vb. (reg.; intr.) a recurge la subterfugii, la vicleşuguri, la tertipuri. [Cf. *şovîrcăi*].

şopîrcăiéli f. pl. (reg.) a **umbla cu şopîrcăieli**, a recurge la minciuni, la subterfugii, la tertipuri. [*Şopîrcăi* + *-eală*].

şopîrcói m. v. şopîrloi.

şopîrláiţă, şopîrlaiţe f. (pop.) **1.** anghină difterică (la om): *grumazul celui bolnav de şopîrlaiţă se umflă.* POP.; **2.** boală a animalelor, mai ales a cornutelor, probabil difterie; **3.** plantă meliferă cu tulpina dreaptă, cu frunze ovale sau ascuţite şi cu florile albastre sau, rar, roz, folosită în medicina populară (*Veronica orchidea*); **4.** plantă erbacee cu flori mari, albe şi cu fructul în formă de capsulă; şopîrlariţă, şopîrlică, şopîrliţă (*Parnassia palustris*); **5.** plantă erbacee cu tulpina păroasă şi cu florile violete, roşietice sau, rar, albe (*Prunella vulgaris*). [*Şopîrlă* + *-aiţă*].

şopîrlár, şopîrlari m. (ornit.) şorecar (*Buteo buteo buteo*). [*Şopîrlă* + *-ar*].

şopîrláriţă, şopîrlariţe f. (reg.) **1.** anghină difterică (la om); **2.** (bot.; reg.) şopîrlaiţă (*Parnassia palustris*). [*Şopîrlă* + *-ariţă*].

şopîrlă, şopîrle f. **1.** numele mai multor reptile din ordinul saurienilor, cu corpul alungit, cu picioarele scurte, dispuse lateral, cu coada lungă şi subţiată spre vîrf: **a)** (şi **şopîrlă de cîmp**) reptilă de culoare brună, cenuşie sau verde pe spate şi verde-cenuşie cu pete mici albe pe părţile laterale, avînd o dungă dorsală cafenie-închisă sau cafenie-roşcată (*Lacerta agilis agilis*); **b)** (şi **şopîrlă verde**) reptilă de culoare verde, cu coada foarte lungă şi care se hrăneşte cu insecte (*Lacerta viridis viridis*); **c)** (şi **şopîrlă de ziduri**) reptilă deosebit de agilă, cu degetele de la picioare lungi şi subţiri, terminate cu unghii mari, care trăieşte în locuri pietroase (*Lacerta muralis muralis*): *prin răutate întrece gadini, şopîrle şi năpîrci.* HASD.; **a înghiţi şopîrla** (sau **o şopîrlă**), a suporta o neplăcere fără să crîcnească; **a strecura** (sau **a băga**) **o şopîrlă**, a face o aluzie tendenţioasă; **2.** (compus; reg.) **şopîrcă-oarbă**, viperă (*Vipera berus berus*); (şi: (reg.) **şopîrcă**). [Cuv. autoht.; cf. alb. *shapi*].

şopîrlău, şopîrlăi m. (reg.) şopîrloi. [*Şopîrlă* + *-ău*].

şopîrlícă f. (bot.) şopîrlaiţă (*Parnassia palustris*). [*Şopîrlă* + *-ică*].

şopîrlíţă, şopîrliţe f. **1.** diminutiv al lui şopîrlă; **2.** plantă erbacee cu tulpina păroasă, cu flori albastre sau roşietice (*Veronica latifolia*); **3.** (bot.) bobornic (*Veronica chamaedrys*); **4.** plantă erbacee cu florile albăstrii, rar albe sau trandafirii, dispuse în ciorchine (*Veronica Bachofeni*); **5.** (bot.) şopîrlaiţă (*Parnassia palustris*); **6.** (bot.) şerpariţă (*Polygala vulgaris*). [*Şopîrlă* + *-iţă*] .

şopîrlói, şopîrloi m. şopîrlă mascul; (şi: (reg.) **şopîrcoi**). [*Şopîrlă* + *-oi*].

şopocăí vb. v. şopăcăi.

şopoí vb. v. şopăi.

şopoiálă f. v. şopăială.

şoporăí vb. v. şoporoi.

şoporoí, şoporoiesc vb. (reg.; intr.) a vorbi, a discuta în şoaptă; (şi: **şoporăi**). [Cf. *şopăi*].

şópot, şopote f. **1.** (reg.) vorbire cu voce scăzută; vorbă sau comunicare rostită (foarte) încet; zgomot slab de glasuri în şoaptă: *s-aud şopote-n ogradă.* GOGA; *aşa-i rînduiala ... şi urma şopotul bătrînul.* SAD.; **în şopot**, în şoaptă: *eu ştiu de ce te temi ... urmă în şopot ţiganca.* SAD.; **2.** sunet uşor produs de curgerea liniştită a apei, de mişcarea frunzelor bătute de vînt etc.: *şopotul ... apei ... te farmecă.* VLAH. [Din sl. *šĭpotŭ*, bulg. *šepot*, ucr. *šepit*].

şopotí, şopotesc vb. **1.** (reg.; intr. şi tr.) a rosti, a pronunţa (cuvintele) cu voce scăzută; (intr.) a vorbi, a discuta în şoaptă: *începu să şopotească nedesluşit.* SAD.; **2.** (reg.; tr.) a comunica, a spune în şoaptă: *curtenii şopoteau între ei: n-a venit dascălul.* SAD.; **3.** (înv. şi reg.; intr.) a bîrfi, a cleveti: *asupra mea şopotiia toţi pizmaşii miei.* DOS.; **4.** (intr.) a produce un sunet uşor; a susura: *pîraiele umflate curg iute şopotind.* AL.; *frunzele arse foşneau, şopoteau.* SAD.; (şi: (reg.) **şipoti**). [Din sl. *šĭpŭtati*].

şopotínd, ~zi, şopotindă, ~e a. (rar) şoptitor: *noaptea vine ... cu-a ei silfe şopotinde.* EM. [V. *şopoti*].

şopotíre, şopotiri f. (reg.) acţiunea de a şopoti; vorbire în şoaptă. [V. *şopoti*].

şopotít, ~ţi, şopotită, ~e a. (reg.) rostit în şoaptă; şoptit. [V. *şopoti*].

şopotitór, ~i, şopotitoáre a. **1.** (reg.) care şopoteşte; **2.** care produce un zgomot slab, continuu şi monoton. // m., f. (înv.) bîrfitor, clevetitor. [*Şopoti* + *-tor*].

şopreáţă f. v. şopreţ.

şopréţ, şopreţe n. (reg.) şopron; şură[1]; (şi: **şopreaţă**). [*Şopru* + *-eţ*].

şoprón, şoproane n. **1.** construcţie rudimentară, care serveşte mai ales ca adăpost pentru animale; (în special) construcţie anexă, făcută de obicei în prelungirea şurii sau a grajdului, care serveşte ca adăpost pentru unelte agricole, vehicule etc.; şoproneaţă; şupă[1]: *lăsă măgarul sub şopron.* CAR.; **2.** (reg.) podul grajdului, în care se păstrează fînul; (şi: (reg.) **şopru**). [Cf. germ. *Schoppen*].

şoproneáţă, şopreneţe f. (reg.) şopron. [*Şopron* + *-eaţă*].

şopronél n. diminutiv al lui şopron; şopruţ. [*Şopron* + *-el*].

şópru n. v. şopron.

şoprúţ, şopruţuri şi **şopruţe** n. şopronel. [*Şopru* + *-uţ*].

şóptă f. v. şoaptă.

şopteálă, şopteli f. vorbire în şoaptă; discuţie, conversaţie în şoaptă: *ştirea ... producînd în toată adunarea o şopteală, o murmurare semnificativă de ... dezaprobare.* CAR.; **cu şoptele, cu momele**, cu făgăduieli mincinoase, cu înşelătorii: *cu şoptele, cu momele viclenindu-l.* ISP. [*Şopti* + *-eală*].

şoptí, şoptesc vb. **1.** (intr. şi tr.) a rosti, a pronunţa (cuvintele) cu voce scăzută; (intr.) a vorbi în şoaptă: *şoptea ... ca să n-o audă împăratul.* CR.; *începu a şopti o rugăciune.* HOGAŞ; **pe şoptite** (sau **pe şoptitele**), (foarte) încet, cu voce scăzută; în şoaptă: *discutînd pe şoptite.* CAR.; **2.** (fig.; intr. şi tr.) a murmura, a susura, a fremăta: *frunza pe zid şopteşte.* HEL.; *a început să cadă ploaie ..., şoptind în cetini.* SAD.; **3.** (tr.) a comunica, a spune în şoaptă: *i-a şoptit ceva la ureche.* BOL.; *sînt bolnav, ... şopti cu întîrziere Stănică.* CĂL.; **4.** (tr. şi refl. impers.) a (se) vorbi, a (se) discuta, a (se) istorisi în taină; a (se) cleveti, a (se) bîrfi; (refl. impers.) a se zvoni: *se şoptea în congres că preşedintele îl comandase.* CAR.; *găsise ... prilej să facă aluzie la ceea ce şoptea lumea.* PETR. [Din sl. *šŭptati*, bulg. *šeptja*].

şoptíre, şoptiri f. **1.** acţiunea de a şopti; vorbire în şoaptă; şoptit[1]: *i se păru c-aude şoptirea acelor moşnegi.* EM.; **2.** (fig.) murmur, susur, fremăt: *melodica şoptire a rîului, ce geme.* EM. [V. *şopti*].

şoptít[1] n. şoptire: *un tainic şoptit.* COŞB. [V. *şopti*].

şoptít[2]**, ~ţi, şoptită, ~e** a. rostit în şoaptă; cu sonoritate slabă, abia auzit: *aude la spatele lui ... cuvinte şoptite.* CAR. [V. *şopti*].

şoptitór, ~i, şoptitoáre a. **1.** care şopteşte, care vorbeşte în şoaptă; şopotind; **2.** (fig.) care susură, murmură, fremătă: *frunza şoptitoare în vînturi tremura.* BOL.; **3.** (rar) rostit în şoaptă, cu sonoritate slabă, abia auzit: *graiul lor cel înţelept şi şoptitor.* EM. // m., f. (înv.) bîrfitor, clevetitor; denunţător: *i-au dat pre ei ... a face cele ce nu se cad, ... şoptitori (a fi), grăind de rău.* ANTIM. [*Şopti* + *-tor*].

şorecár, şorecari m. **1.** numele mai multor păsări răpitoare din familia acvilidelor, care se hrănesc mai ales cu şoareci: **a)** pasăre cu penele

de culoare brună-întunecată, cu aripi late, cu coada rotunjită şi cu ciocul scurt şi încovoiat; şopîrlar, şurlicar (*Buteo buteo buteo*); **b)** (şi **şorecar încălţat**) pasăre cu penele ruginii şi cu picioarele acoperite cu pene (*Buteo lagopus lagopus*); **c)** pasăre cu spatele şi pîntecele de culoare brună cu dungi deschise, cu capul şi pieptul ruginii cu pete brune (*Buteo rufinus rufinus*); **d)** uliu de trestie (*Circus aeruginosus aeruginosus*); **e)** uliu sur (*Circus pygargus*); **2.** rasă de cîini de talie mică, de culoare maro-roşcat, cu membrele foarte scurte, groase şi drepte sau răsucite în afară; (şi: **şoricar**). [*Şoarec* + *-ar*].

şorecáş m. v. şoricaş.

şorecări vb. v. şoricări.

şorecăríme f. v. şoricărime.

şorecél m. v. şoricel.

şorecésc a. v. şoricesc.

şorecíe, şorecii f. (reg.) **1.** şoricioaică; **2.** (bot.) coada-şoricelului (*Achillea millefolium*); (şi: **şoricie**). [*Şoarece* + *-ie*].

şorecíme f. v. şoricime.

şorecioáică f. v. şoricioaică.

şorecíu, ~ii, şorecie, ~ii a. (pop.) cenuşiu, gri: *armăsar (cu părul) şoriciu*; (şi: **şoriciu**). [*Şoarece* + *-iu*].

şorecúţ m. v. şoricuţ.

şoríc n. v. şorici.

şoricár m. v. şorecar.

şoricáş, şoricaşi m. (reg.) diminutiv al lui şoarece; pui de şoarece; (şi: **şorecaş**). [*Şoarece* + *-aş*].

şoricări, pers. 3 **şoricăreşte** vb. (intr.; despre unele animale) a vîna şoareci: *puii acelei rîsoaice scheaună de foame ..., mama lor şoricăreşte ... în cursul zilelor.* SAD.; (şi: **şorecări**). [*Şoarece* + *-ări*].

şoricăríe, şoricării f. mulţime de şoareci, totalitatea şoarecilor; şoricărime: *la ariile unde se treieraseră grînele, umblau ... şoricăriile pămîntului.* SAD. [*Şoarece* + *-ărie*].

şoricăríme f. (rar) şoricărie; (şi: **şorecărime**). [*Şoarec* + *-ărime*].

şoríce n. v. şorici.

şoriceásă, şoricese f. (pop.) şoricioaică: *cîteva grăunţe de şoricească.* NEGR. [*Şoarece* + *-easă*].

şoricél, şoricei m. **1.** diminutiv al lui şoarece; pui de şoarece; şoricuţ: *să-l joci cum joacă mîţa şoricelul.* NEGR.; **2.** (reg.; la pl.) boală a cornutelor mari şi a cailor, care se manifestă prin apariţia unor umflături dureroase sub piele, în regiunea pîntecelui, a gîtului etc.; **3.** (reg.; la pl.) emfizem pulmonar la cai; **4.** (bot.) bătrîniş (*Erigeron canadensis*); **5.** mică plantă erbacee din familia ranunculaceelor, cu florile galbene-verzui (*Myosorus minimus*); (şi: (reg.) **şorecel**). [*Şoarece* + *-el*].

şoricésc, ~şti, şoriceáscă, ~eşti a. de şoarece, al şoarecilor: *binele şoricesc ... îl doresc.* ALEX.; (şi: **şorecesc**). [*Şoarece* + *-esc*].

şoricéşte adv. ca şoarecii, în felul şoarecilor. [*Şoarece* + *-eşte*].

şoríci, (reg.) **şoriciuri** şi **şorice** n. **1.** bucată de piele de porc pîrlită sau opărită (pentru a fi curăţată de păr şi a deveni comestibilă): *se ... întoarce cu o harchină de costiţă ..., cu slănina şi cioriciul ei.* VLAH.; *daţi-ne cîte-un şorici.* POP.; (reg.) **a fi oaie cu şorici**, a fi prost şi obraznic; **2.** (p. ext.) piele scorţoasă şi groasă: *cui îi ustură şoriciul? n-ai ghicit că e ariciul?* ARG.; **3.** (reg.; mai ales la pl.) scîndură plană pe o parte şi convexă pe cealaltă, tăiată de la marginea unui buştean; (şi: **şoric**, (reg.) **şorice, cioric, ciorici**). [Et. nec.; cf. *sor*[3]].

şoricíe f. v. şorecie.

şoricíme f. mulţime de şoareci, totalitatea şoarecilor; (şi: **şorecime**). [*Şoarece* + *-ime*].

şoricioáică, şoricioaice f. **1.** femela şoarecului; **2.** (pop.) substanţă otrăvitoare, compus al arsenicului, folosită mai ales împotriva şoarecilor; şorecie, şoricească (şi: (reg.) **şorecioaică**). [*Şoarece* + *-oaică*].

şoricíu a. v. şoreciu.

şoricúţ, şoricuţi m. **1.** diminutiv al lui şoarece; pui de şoarece; şoricel: *un şorecuţ ieşi dintr-o bortă.* POP.; **2.** (reg.) **de-a şoricuţu**, numele unui joc de copii în care unul dintre copii are rolul pisicii, iar celălalt al şoarecelui; (şi: **şorecuţ**). [*Şoarece* + *-uţ*].

şórliţă f. v. sorliţă.

şoróf n. v. şurub.

şort, şorturi n. pantalon scurt dintr-o ţesătură uşoară, folosit ca echipament sportiv, la plajă etc. [Din fr., engl. ***short***].

şorţ, şorţuri n. **1.** obiect de îmbrăcăminte făcut din pînză, piele, cauciuc etc., pe care îl poartă dinainte, peste haine, femeile, muncitorii etc. în timpul lucrului, pentru a se proteja sau pentru a-şi feri îmbrăcămintea: *o domnişoară cu şorţ alb îi întîmpină în capul scării.* REBR.; **2.** piesă caracteristică portului popular femeiesc mai ales din Transilvania, care constă dintr-o bucată (dreptunghiulară) de ţesătură, de obicei împodobită cu cusături sau cu alesături, şi care este purtată peste fustă, în faţă: *şorţurile şi fotele ţărancelor noastre.* OD.; *mama-mi coasă şorţ cu flori.* COŞB.; **3.** obiect de îmbrăcăminte (cu mîneci), care făcea parte din uniforma şcolarilor şi care se purta de obicei peste haine; (şi: (reg.) **şurţ**). [Din germ. ***Schurz***; cf. săs. ***šurts***].

şorţuléţ, şorţuleţe n. diminutiv al lui şorţ: *o fată în uniformă ..., cu şorţuleţ alb, le luă comanda.* GHEŢIE. [*Şorţ*[1] + *-uleţ*].

şoseá, şosele f. **1.** cale de comunicaţie interurbană, pietruită sau asfaltată; stradă largă, la intrarea într-un oraş, care continuă căile de comunicaţie interurbane: *am admirat ... starea bună a şoselelor noastre.* GHICA; *n-am chef să-mi frîng gîtul pe şosele.* REBR.; **2.** (p. ext.; pop.) drum; uliţă; **3.** (astăzi rar) partea carosabilă a unei străzi, cuprinsă între trotuare; **4.** (franţuzism; înv., rar) dig. **5.** (reg.) muncă obligatorie pe care administraţia comunală o pretindea de la ţărani pentru construirea sau repararea şoselelor; **6.** (reg.) impozit prin care se asigura întreţinerea şoselelor; (şi (reg.) **şuşauă, şuşea**). [Din fr. ***chaussée***].

şoselá, şoselez vb. (rar; tr.) şoselui. [De la *şosea*].

şoselár, şoselari m. (reg.) muncitor care lucrează la pietruirea sau asfaltarea unui drum. [*Şosea* + *-ar*].

şoselăre, şoselări f. (rar) acţiunea de a şosela şi rezultatul ei. [V. *şosela*].

şoselát, ~ţi, şoselată, ~e a. (rar) pietruit; asfaltat: *drum şoselat.* [V. *şosela*].

şoséle f. pl. v. şoşele.

şoséli f. pl. v. şoşele.

şoselúi, şoseluiesc vb. (tr.) a transforma un drum în şosea prin pietruire sau asfaltare; şosela. [*Şosea* + *-ui*].

şoseluíre, şoseluiri f. acţiunea de a şoselui şi rezultatul ei. [V. *şoselui*].

şoseluít, ~ţi, şoseluită, ~e a. pietruit; asfaltat: *drum şoseluit.* [V. *şoselui*].

şoselúţă, şoseluţe f. diminutiv al lui şosea: *pe şoseluţă ... vine un fermier tînăr.* SAD. [*Şosea* + *-uluţă*].

şosétă, şosete f. ciorap scurt, care acoperă piciorul pînă deasupra gleznei. [Din fr. ***chaussette***].

şoş, şoşi m. (reg.) stîlp, bîrnă, grindă. [Din magh. ***sas*** *(fa)*].

şoşăí vb. v. şoşoi[2].

şoşăitór a. v. şoşoitor.

şoşéle f. pl. (fam.) **cu şoşele, cu** (sau **şi**) **momele** sau (rar) **cu momele, cu şoşele**, cu făgăduieli mincinoase, cu înşelătorii: *umbla cu şoşele, cu momele să înduplece pre fată.* ISP.; (şi: (rar) **şoşeli, şosele, şoseli**). [Onomat.].

şoşéli f. pl. v. şoşele.

şóşet, şoşete n. (rar) foşnet. [Onomat.; cf. *şoşot*].

şoşói[1], şoşoi m. (arg.) **1.** iepure; **2.** pui de iepure; **3.** epitet pentru un copil în faşă; **4.** epitet ironic pentru ţigani; (şi: **şuşoi**). [Din ţig. *šošoi*].

şoşoí[2], şoşoiesc şi **şóşoi** vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot slab (şi continuu); a şuşui: *frunzele şoşoiesc*; **2.** (intr. şi tr.) a rosti, a pronunţa (cuvintele) cu voce scăzută; a vorbi în şoaptă: *începu să şoşăie ... din buze o rugăciune.* REBR.; **3.** (rar; tr.) a comunica, a spune în şoaptă: *şoşăi cu buzele uscate: – ... vai de mine! ce-i asta ...?* REBR.; (şi: **şoşăi**). [Onomat.; cf. *şoşot, şoşet, şoşoşo*].

şoşoít, şoşoituri n. **1.** zgomot slab (şi continuu) produs de mişcarea frunzelor bătute de vînt, de curgerea apei etc.; **2.** vorbire în şoaptă; zgomot produs de cineva care şopteşte. [V. *şoşoi*[2]].

şoşoitór, ~i, şoşoitoáre a. care produce un zgomot slab (şi continuu): *ape şoşoitoare;* (şi: **şoşăitor**). [*Şoşoi*[2] + *-tor*].

şoşón, şoşoni m. (mai ales la pl.) încălţăminte de iarnă (din pîslă, din cauciuc etc.) care se poartă peste pantofi sau peste ghete: *mi-am pus şoşonii şi paltonul.* CAR. [Din fr. ***chausson***].

şoşoşó interj. (adesea cu valoare verbală) cuvînt care redă sunetul făcut cînd se vorbeşte în şoaptă; (reg.; subst.) **a duce** (sau **a lua pe cineva**) **cu şoşoşo** sau **a umbla cu şoşoşo**, a spune (cuiva) vorbe amăgitoare, linguşitoare. [Onomat.].

şóşot, şoşote n. **1.** sunet uşor produs de curgerea liniştită a apei; **2.** (reg.) vorbire, discuţie în şoaptă; zgomot slab de glasuri în şoaptă; **3.** (reg.) zvon; cleveteală. [Onomat.].

şoşoteálă f. v. şuşoteală.

şoşotí vb. v. şuşoti.

şoşotít n. v. şuşotit.

şot, şoturi n. (geol.) lac sărat, frecvent în zonele de stepă şi în semideşerturi, care seacă în perioadele de secetă, lăsînd depozite de săruri. [Din fr. ***chott***].

şótăr n. v. şoatăr.

şótcă f. (reg.; mai ales în imprecaţii) duh rău; drac. [Et. nec.].

şotélnic, ~ci, şotelnică, ~ce a. (reg.) care face şotii, glume; (şi: **şotielnic**). [*Şotie* + *-elnic*].

şótie, şotii f. **1.** (fam.) glumă, păcăleală; poznă, năzbîtie; (p. ext.) faptă menită să pună pe cineva în încurcătură, să-i provoace neplăceri: *urieşul zmeilor trebuie să-i fi făcut şotia.* CR.; *rîdeau ca nişte copii la o şotie bună.* PETR.; **2.** (reg.) şiretlic; înşelăciune: *Ivan ... pricepu şotia.* POP. [Cf. *şod*, ucr. *šutka*].

şotiélnic a. v. şotelnic.

şotiér, şotieri m. (reg.) persoană care face şotii. [*Şotie* + *-ar*].

şotiós, ~şi, şotioásă, ~e a. (reg.) care face şotii. [*Şotie* + *-os*].

şótiş n. (reg.; şi **polcă şotişă**) numele unui joc cu lăutari; melodia acestui joc; (şi: **şotişă**). [Din germ. *Schottisch(polka)*].

şótişă f. v. şotiş.

şotoroágă f. v. şotroagă.

şotroágă, şotroage f. (reg.; depr.) **1.** încălţăminte veche, uzată sau prea mare, nepotrivită pe picior; **2.** epitet pentru o persoană infirmă sau în vîrstă; (şi: **şotoroagă, ciotoroangă**). [Et. nec.].

şotrón, (rar) **şotroane** n. **1.** joc de copii în care jucătorii sărind într-un picior, pe rînd, lovesc o

pietricică, o bucăţică de cretă etc., făcînd-o să treacă prin despărţiturile unei figuri (dreptunghiulare) desenate pe sol: *o sumedenie de copii ... săreau într-un picior la şodron.* DELAVR.; **2.** figură (dreptunghiulară) cu mai multe despărţituri, desenată pe sol, folosită la acest joc; (şi: **şodron**). [Et. nec.; cf. fr. ***chaudron*** „căldare"].

şovái[1] interj. (reg.; cu valoare verbală; adesea repetat) cuvînt care sugerează mersul şovăitor al cuiva: *încotro şovai, tot de belea dai.* PANN. [Cf. ***şovăi***].

şovái[2] n. (înv.) eschivare; pretext; subterfugiu: *să n-aveţi într-aceasta nice un şuvai.* DOS.; (şi: **şuvai**). [Cf. ***şovăi***].

şovár m. **1.** (bot.) papură (*Typha angustifolia* şi *latifolia*); **2.** (bot.) stuf (*Phragmites communis*); **3.** (bot.) rogoz (*Carex silvatica* şi *pilosa*); **4.** plantă acvatică cu frunze plutitoare şi cu fructe ţepoase, în formă de măciucă; păpurică (*Sparganium ramosum*); **5.** plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina subţire şi dreaptă, cu frunze înguste şi flori mici, verzi sau nuanţate cu violet (*Poa trivialis*). **6.** (reg.) fîn cu mult rogoz; **7.** (reg.; şi, adj., **loc şuvar**) loc unde creşte şovar; (şi: (reg.) **şuvar**). [Din ucr. ***šuvar***, sb. ***ševar***].

şovárcă f. (reg.) fîn cu rogoz. [***Şovar*** + *-că*].

şovái, şováiesc şi **şóvăi** vb. (intr.) **1.** (înv.) a-şi schimba direcţia de mers; a coti: *lupul într-altă parte şuvăia şi ... spre o pădure ... năzuia.* CANT.; **2.** a păşi nesigur (poticnindu-se, clătinîndu-se, deviind de la direcţia de mers, zăbovind); a se împletici; a se clătina; a-şi pierde echilibrul: *mergea ... şovăind cînd la o margine de drum, cînd la alta.* CR.; *se duse şovăind către iatacul lui.* SAD.; **3.** (p. anal.) a-şi pierde stabilitatea; a se legăna, a se balansa: *vasul începu a şovăi, clătinat pe înalte talazuri.* OD.; *pluta, şovăind sub picioarele sale, îi clătină mîna.* GANE; **4.** a coti; a şerpui: *calea noastră ... şovăia prin pietrişuri.* GAL.; **5.** (înv. şi reg.) a se eschiva (recurgînd la subterfugii); a căuta pretexte: *văzînd că nu mai are încotro şovăi, înapoieşte un leu.* CR.; (reg.) **a umbla şovăind**, a recurge la şiretlicuri, la vicleşuguri; **6.** a fi într-o stare de nehotărîre; a sta la îndoială; a se codi; a ezita: *tînărul, fără să şovăiască, răspunde hotărît.* CAR.; *încordarea ... făcea ... să şovăiască între mînie şi răbdare.* REBR.; **7.** a deveni fluctuant, tinzînd să scadă în intensitate, să-şi piardă din fermitate: *credinţa lui Cosma începu ... a şovăi.* OD.; **8.** (fig.) a oscila, a fluctua: *adevărata valoare economică a banului ... a şovăit totdeauna după timpuri.* HASD.; (şi: (înv.) **şuvăi**). [Din sl. **šavati*, bulg. ***šavam***].

şovălálă, şovăieli f. **1.** nesiguranţă în mers, în mişcări; **2.** (înv.) eschivare; pretext; subterfugiu: *din asupreală gînduri de şuvăială ... se scornesc.* CANT.; **3.** nehotărîre; îndoială, dubiu, ezitare: *l-am privit ... c-o şovăială inexplicabilă.* SAD.; (şi: (înv.) **şuvăială**). [***Şovăi*** + *-eală*].

şovăléinic, ~ci, şovăleínică, ~ce a. **1.** împleticit; nesigur: *cu mişcări şovăielnice, locotenentul a desfăcut un pachetel.* V.R.; **2.** (p. anal.) care şi-a pierdut stabilitatea; care se leagănă, se balansează; **3.** (înv.) viclean; perfid: *iaste mincinos, amăgeu ... şi şuvealnic.* DOS.; **4.** nehotărît; lipsit de convingere, de fermitate; (subst.) *cei şovăielnici au căzut curînd la fund.* SAD.; **5.** care denotă, trădează nehotărîre, nesiguranţă, lipsă de fermitate: *să facă dispărut un testament sau să smulgă bolnavei cu voinţa şovăielnică altul.* C.PETR.; (şi: (înv.) **şuvealnic**). [***Şovăi*** + *-elnic*].

şovăínd, ~zi, şovăíndă, ~e a. (rar) **1.** împlecitit; nesigur: *cu pasul încă şovăind, se îndreaptă către casele domneşti.* OD.; **2.** nehotărît; lipsit de convingere, de fermitate: *a mea credinţă ...* [i]*mi ţine şovăinda, clătita mea fiinţă.* HEL. [V. ***şovăi***].

şovăíre, şovăíri f. **1.** faptul de a şovăi; nesiguranţă în mers, în mişcări; **2.** nehotărîre; îndoială, dubiu; ezitare: *mergi fără şovăire cu aceia ... mai vrednici.* CAR.; *îşi explică cu aproximaţie şovăirile.* GHEŢIE; **3.** (fig.) oscilare, fluctuaţie: *nu este iertată nici măcar şovăirea între forma limbistică ... şi între forma obicinuită.* MAIOR. [V. ***şovăi***].

şovăít, ~ţi, şovăítă, ~e a. **1.** (rar) împleticit; nesigur; (fig.) *mersul ... şovăit al prozei noastre româneşti.* OD.; **2.** (înv. şi reg.) cotit, sinuos, întortocheat: *parada se întindea ca un şerpe pe şovoita uliţă.* NEGR.; **3.** (înv.) perfid, ascuns: *ascunsă despoţie ce-n planuri şovăite ... sub mască de credinţă confrate se preface.* HEL.; **4.** (rar) nehotărît, şovăitor: *zîmbind şovăitului şoţ.* COŞB; (şi: (înv.) **şuvăit**, (înv., rar) **şovoit**). [V. ***şovăi***].

şovăitór, ~i, şovăitoáre a. **1.** împleticit; nesigur: *cu buzele tremurînde şi cu paşi şovăitori.* EM.; **2.** nehotărît; lipsit de convingere, de fermitate: *Frusina s-a arătat şovăitoare.* GAL.; **3.** care denotă, trădează nehotărîre, nesiguranţă, lipsă de fermitate: *nu prea mi-e foame, mărturisi el cu voce şovăitoare.* GHEŢIE. [***Şovăi*** + *-tor*].

şovăltúră, şovălturi f. (rar) **1.** schimbare a direcţiei de mers; cotitură; **2.** cot al unei ape curgătoare, al unui drum etc.; sinuozitate. [***Şovăi*** + *-tură*].

şovărcós, ~şi, şovărcoásă, ~e a. (reg.) amestecat cu şovar: *pare-ţi iarba şovărcoasă ...?* POP. [***Şovarcă*** + *-os*].

şovărós, ~şi, şovăroásă, ~e a. (reg.) amestecat cu şovar. [***Şovar*** + *-os*].

şovín, ~i, şovínă, ~e a. propriu şovinismului, care se caracterizează prin şovinism. // a. şi m., f. (persoană) care susţine şi practică şovinismul. [Din fr. ***chauvin***].

şovinísm n. atitudine politică retrogradă care se manifestă printr-un patriotism fanatic şi agresiv, prin afirmarea superiorităţii unei naţiuni asupra altora, a unui grup etnic asupra altora etc.: *şovinismul este caricatura patriotismului.* CAR. [Din fr. ***chauvinisme***].

şoviníst, ~şti, şovinístă, ~e a. (rar) propriu şovinismului, care se caracterizează prin şovinism: *nu pot admite ... agitaţiile şoviniste.* REBR. // a. şi m., f. (persoană) care susţine şi practică şovinismul: *nu sînt şovinist.* CAR.; *eşti un şovinist, cum nici nu mi-aş fi putut închipui.* REBR. [Din fr. ***chauviniste***].

şovîlc interj. (de obicei repetat; adesea cu valoare verbală) cuvînt care sugerează mersul şovăitor, greoi, şchiopătat al cuiva: *un ciocîrlan şchiop se vede viind ..., şi şovîlc, şovîlc, şovîlc! se înfăţişează înaintea Sfintei Dumineci.* CR. [Onomat.; cf. ***şovăi***].

şovîlcăí, şovîlcălesc şi **şovîlcái** vb. (intr.) **1.** (fam.) a umbla şhiopătînd; a şchiopăta: *îndată a şi pornit, şovîlcîind.* CR.; **2.** (reg.) a se clătina; a sta să se răstoarne: *masa şovîlcăie.* POP.; (şi: (reg.) **şovîlcîi**). [***Şovîlc*** + *-ăi*].

şovîlcáire, şovîlcări f. acţiunea de a şovîlcăi; şchiopătare. [V. ***şovîlcăi***].

şovîlcîí vb. v. şovîlcăi.

şovîrcá vb. (reg.; intr.) **1.** a umbla încoace şi încolo; a se foi; **2.** a se eschiva (recurgînd la subterfugii, invocînd diferite pretexte). [Et. nec.; cf. ***şovîrcăi***].

şovîrcăí, şovîrcălesc vb. (reg.; intr.) a încerca să ocolească, să ascundă adevărul; a căuta pretexte: *văzînd că nu mai are-ncotro şovîrcăi, a catat să spuie adevărul.* POP.; (şi: **şovîrcîi**). [Et. nec.; cf. ***şovîrca***].

şovîrcîí vb. v. şovîrcăi.

şovîrnóg, ~gi, şovîrnoágă, ~ge a. (reg.) **1.** (depr.) care abia îşi tîrăşte picioarele; care şchiopătează; **2.** care are unul dintre membre amputat, mutilat; (şi: **şofîrnog**). [Cf. ucr. ***ševernogii***].

şovoít a. v. şovăit.

şozénie, şozenii f. (reg.) **1.** vorbă sau faptă amuzantă sau caraghioasă; **2.** întîmplare, faptă etc. ciudată, bizară; **3.** epitet depreciativ pentru un om, în special pentru un copil pipernicit, slăbănog, debil; (şi: **şodenie**). [***Şod*** + *-enie*].

şozí vb. v. şodi.

şozíe, şozii f. (reg.) **1.** vorbă sau faptă amuzantă sau caraghioasă: *deacă vrei, fă-ţi o şozie şi te arată la ţigani.* B.-DEL.; **2.** întîmplare, faptă ciudată, bizară. [***Şod*** + *-ie*].

şozísm n. (filoz.) concepţie care descrie fenomenele umane drept obiecte; (scris şi: *chosism*). [Din fr. ***chosisme***].

şozíst, ~şti, şozístă, ~e a. care se referă la şozism, care este specific şozismului. // m. adept al şozismului. [Din fr. ***chosiste***].

şpáclu, şpacluri n. unealtă formată dintr-o lamă de oţel (sau de lemn) cu mîner, folosită mai ales la netezit sau la răzuit tencuiala, chitul etc. [Din germ. ***Spachtel***].

şpagát, şpagate n. **1.** (reg.) sfoară cu o împletitură specială; **2.** figură de gimnastică sau de balet care constă în menţinerea trunchiului în poziţie verticală şi cu picioarele întinse complet (în unghi drept cu trunchiul); (şi: **spagat**). [Din germ. ***Spagat***, magh. ***spagát***].

şpágă[1], **şpăgi** f. (fam.) bacşiş; mită, şperţ: *pînă la dispariţia şpăgii ca fenomen social este cale lungă.* R.LIB. [Cf. rus., sb. ***špag*** „buzunar"].

şpágă[2] f. v. spangă.

şpais, şpaisuri n. (reg.) cămară de alimente; (şi: **şpaiz**). [Din germ. ***Speise*** (*kammer*), magh. ***spájz***].

şpaiz n. v. şpais.

şpalét, şpaleturi şi **şpalete** n. (reg.) oblon la fereastră. [Din germ. ***Spalet***(*laden*)].

şpalt[1], **şpalturi** n. (tipogr.) **1.** zaţ aşezat în formă de coloană lungă: *este şi meşter spre a face şpalturi.* OD.; **2.** probă de tipăritură luată de pe zaţ, pe care se fac corecturile: *a scos din plic foaia unui şpalt.* SAD.; **3.** (p. ext.) planşetă folosită pentru strîngerea, păstrarea şi transportul materialului cules, înainte de a fi paginat: *umple pagina ... cu ce ţi-a rămas pe şpalturi.* ST. [Din germ. ***Spalte***].

şpalt[2], **şpalturi** n. piele subţire obţinută prin şpăltuire. [Din germ. ***Spalt***].

şpan[1], **şpani** m. **1.** titlu dat în evul mediu, în Transilvania, nobilului care avea funcţia corespunzătoare vicontelui sau contelui din Apus; nobil care avea acest titlu; stăpînitor al unui ţinut; **2.** şef administrativ (al unui ţinut), în trecut, în Transilvania; **3.** (înv. şi reg.) intendent, administrator; (şi: (înv.) **ispan**). [Din magh. ***spán, ispán***].

şpan[2], **şpanuri** n. aşchie provenită din prelucrarea la strung sau la frezăa metalelor, a lemnului etc.; (p. ext.) rest de material (sub formă de aşchii, pulbere etc.) rezultat în urma operaţiei de strunjire sau de frezare. // m. (pl. **şpani**) (reg.) porţiune despicată cu toporul dintr-un buştean, din care se fac şindrile sau doage. [Din germ. ***Span***].

şpanchi a. v. **zbanghiu.**

şpanchíu a. v. **zbanghiu.**

şpángă f. v. spangă.

şpanie, şpanii f. instituţie de conducere a unui ţinut în trecut, în Transilvania. [***Şpan***[1] + *-ie*].

şpárgă, şpărgi f. (reg.) aţă groasă; sfoară; frînghie. [Din magh. ***spárga***].

şparhát, şparhaturi şi **şparhate** n. (reg.) maşină de gătit; (p. ext.) plită ziditâ; sobă prevăzută cu plită. [Din germ. ***Sparherd***, magh. ***spórhej***].

şparlí, şparlesc vb. (reg.; fam.; tr.) **1. a o şparli**, a pleca repede (şi pe neobservate): *am şparlit-o la baltă.* CR.; **2.** a fura, a şterpeli; (şi: **sparli**). [Et. nec.].

şpaţír, şpaţíruri n. (reg.) plimbare; (şi: **spaţir**). [Din germ. *Spazier(gang)*].

şpaţíri, şpaţíresc vb. (reg.; refl.) a se plimba; (şi: **spaţiri**). [Din germ. *spazieren*].

şpăcluí, şpăcluiesc vb. (tr.) a netezi (aplicînd un strat de ipsos, de chit etc.) tencuielile interioare sau tîmplăria cu ajutorul şpaclului. [*Şpaclu* + *-ui*].

şpăcluíre, şpăcluiri f. acţiunea de a şpăcluí şi rezultatul ei. [V. *şpăcluí*].

şpăgăr, şpăgari n. (fam.) persoană care primeşte sau pretinde şpagă[1]: *este dezagreabil să vezi cum şpăgarii vorbesc despre moralitate.* R.LIB. [*Şpagă*[1] + *-ar*].

şpăltuí, şpăltuiesc vb. (tr.) a supune pieile şpăltuirii. [Din germ. *spalten*].

şpăltuíre, şpăltuiri f. operaţie de despicare în grosime a pieilor în cursul procesului de tăbăcire. [V. *şpăltuí*].

şpăníţă, şpăníţe f. soţie de şpan, în trecut, în Transilvania. [*Şpan* + *-iţă*].

şperáclu, şperacle n. instrument de metal (în forma unui cui cu vîrful puţin întors) folosit în locul cheii la descuierea sau la încuierea unei broaşte sau a unui lacăt. [Din germ. *Sperrhaken*].

şpérlă, şperle f. (reg.) **1.** cenuşă încă fierbinte care acoperă jarul: *a tuşit iar ş-a stupit în şperlă.* SAD.; **a da (pe cineva) prin şperlă, a)** a pune pe cineva într-o situaţie penibilă (dîndu-l de gol, făcîndu-l de rîs, batjocorindu-l): *cred că nu mă vei da prin şperlă şi nu-l vei lăsa să mă bată!* CR.; **b)** a trata (pe cineva) cu asprime (ocărîndu-l, bătîndu-l); **a arunca** (sau **a zvîrli**) **(cuiva) (cu) şperlă în ochi** sau **a da cu şperlă în ochii lumii,** a căuta să induc în eroare pe cineva, pentru a-l împiedica să aprecieze exact o situaţie, un fapt etc.; a denatura, a falsifica realitatea, adevărul; **a o da prin şperlă,** a avea neplăceri, a intra într-o încurcătură, într-un bucluc; **a i se înfunda:** *bietul boier, a dat-o şi el prin şperlă!* POP.; **2.** praf, pulbere. [Et. nec.; cf. sb. *sprljiti* „a arde"].

şperţ, şperţuri n. **1.** recompensă ilicită dată cuiva sau pretinsă de cineva în schimbul unui serviciu (necinstit şi ilegal): *judecătorul de instrucţie ... i-a cerut şperţ, în aur, ca să pună în libertate, pe cauţiune, pe hoţul de cai.* ST.; **2.** faptul de a da sau de a primi această recompensă: *au făcut ... avere din şperţ şi din trude.* V.R. [Cf. germ. *Sperrzeug* „mănunchi de speracle"].

şperţăr, ~i, şperţară, ~e m., f. persoană care primeşte sau pretinde şperţ. [*Şperţ* + *-ar*].

şperţuí, şperţuiesc vb. (tr.) a face pe cineva să primească sau să dea şperţ. [*Şperţ* + *-ui*].

şperţuiálă, şperţuieli f. faptul de a da sau de a primi şperţ. [*Şperţui* + *-eală*].

şpícher m. v. **spicher**.

şpícheriţă f. v. **spicheriţă**.

şpíghel n. fontă cu adaos de siliciu şi mangan folosită la fabricarea oţelurilor dure. [Din germ. *Spiegel(eisen)*].

şpígniţă, şpigniţe f. (reg.) fustă (largă); (şi: **spicniţă**). [Din ucr. *spidniţja*].

şpil, şpiluri n. (fam.) aranjament neonest; plan necinstit; **a(-i) prinde şpilul,** a se dumeri, a se edifica (asupra modului de funcţionare a unui mecanism, asupra modului de efectuare a unei acţiuni etc.); a(-i) da de rost. [Din germ. *Spiel* „afacere"].

şpílăr, ~i, şpilără, ~e a. (reg.) şmecher. [Din germ. *Spieler* „jucător (de cărţi)"; cf. *şpil*].

şpílhozen, şpílhozeni m. pantalonaşi cu bretele pentru copii. [Din germ. *Spielhose*].

şpiluí, şpiluiesc vb. (reg.; intr.) a fura. [Et. nec.; cf. germ. *spielen*].

şpis, şpisuri n. pată care apare uneori la tipar între cuvinte, rînduri etc. [Din germ. *Spiess*].

şpiţ[1], şpiţi m. numele unei rase de cîini de talie mică, cu păr pufos şi cu urechi drepte; cîine din această rasă; (şi: **spiţ**). [Din germ. *Spitz*].

şpiţ[2], şpiţuri n. **1.** (tehn.) unealtă formată dintr-o bară de oţel cu vîrful ascuţit, folosită la găurirea pietrelor naturale şi artificiale sau la prelucrarea suprafeţei lor; **2.** (tipogr.) linie simplă sau înflorată, ornament etc. care marchează sfîrşitul unui articol sau al capitolelor. [Din germ. *Spitz(eisen, -kolumne)*].

şpiţ[3], şpiţuri n. **1.** (fam.) vîrful pantofului; **2.** (reg.) vîrful unui stîlp, ţăruş etc. care se înfige în pămînt; **3.** (reg.) (colţ de) dantelă (croşetată) care se foloseşte ca garnitură; (fam.) **a se pune** (sau **a fi pus**) **la şpiţ,** a se dichisi (sau a fi dichisit), a se ferchezui (sau a fi ferchezuit). [Din germ. *Spitze*].

şpiţ[4], şpiţuri n. (reg.) ţigaret. [Cf. germ. *(Zigarren)spitze*].

şpiţér m. v. **spiţer**.

şplint, şplinturi n. piesă de metal de forma unui cui despicat în două braţe egale, care se introduce în gaura din capul unui şurub, pentru a asigura piuliţa împotriva deşurubării; (şi: **splint**). [Din germ. *Splint*].

şplit n. piatră dură spartă, folosită la prepararea betoanelor de ciment sau la pietruiri. [Din germ. *Splitt*].

şpónghie f. v. **spongie**.

şpont n. (reg.) rindea de dulgherie cu ajutorul căreia se scobesc şănţuleţe în lemn. [Din germ. *Spund(hobel)*].

şpor[1], şpori m. (reg.) pinten (la cizmă); **a atinge (pe cineva) cu şporii,** a spune (cuiva) cuvinte înţepătoare. [Din germ. *Sporn* (dial. *Spor*)].

şpor[2], şporuri n. (reg.) sobă prevăzută cu plită; (p. restr.) plită zidită. [Din magh. *spór*].

şporolí, şporolesc vb. (reg.; tr.) a cruţa, a economisi bunuri materiale sau bani. [Din magh. *spórol*].

şpraiţ, şpraiţuri n. **1.** piesă de lemn folosită pentru sprijinirea temporară a pereţilor unei săpături, a unei porţiuni dintr-o construcţie etc.; proptea; **2.** (reg.) bîrnă folosită în construcţia casei; **3.** (reg.) fiecare dintre chingile de lemn care leagă căpriorii unei case pentru a le mări rezistenţa. [Din germ. *Spreize*].

şpraiţuí, şpraiţuiesc vb. (tr.) a sprijini temporar cu şpraiţuri pereţii unei săpături, porţiuni dintr-o construcţie etc. [*Şpraiţ* + *-ui*].

şprángă, şprángi f. (reg.) cablu de metal sau funie groasă care se întrebuinţează la construirea plutelor sau la ancorarea acestora la mal; (şi: **sprangă**). [Din it. dial. *spranga*].

şprat, şpraţi n. peşte mic, asemănător cu heringul, care trăieşte mai ales în Marea Nordului şi Marea Mînecii. [Din fr., engl. *sprat*].

şpring, şpringuri n. parîmă folosită pentru a ancora o navă. [Din engl. *spring*].

şpringuíre, şpringuiri f. operaţie de curbare prin deformare la cald a foilor de arc pentru suspensie. [Cf. germ. *sprengen*].

şpriţ[1], şpriţuri n. băutură obţinută din vin amestecat cu sifon sau cu apă minerală; o anumită cantitate din această băutură: *hai să bem un şpriţ!* C.PETR. [Din germ. *Spritzer*].

şpriţ[2], şpriţuri n. **1.** (reg.) pompă de incendiu; **2.** (reg.) vermorel; **3.** (reg.) maşină întrebuinţată la umplerea cîrnaţilor; **4.** aparat întrebuinţat la ornarea prăjiturilor; (şi: **spriţ**). [Din germ. *Spritze*].

şpriţuí[1], şpriţuiesc vb. (fam.; refl.) a consuma şpriţ[1] sau alte băuturi alcoolice; (p. ext.) a se ameţi, a se îmbăta. [*Şpriţ*[1] + *-ui*].

şpriţuí[2], şpriţuiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a stropi viţa de vie cu vermorelul; **2.** a tencui pereţi. [Din germ. *spritzen*].

şpul, şpuluri n. **1.** mosor mic de metal, de la suveica maşinii de cusut, pe care se înfăşoară aţa; **2.** bobină pe care se înfăşoară fire. [Din germ. *Spule*].

şpur, şpuri m. (reg.) **1.** copil nelegitim; şpurean; **2.** vlăstar care creşte pe unele crengi ale merilor, fără să facă rod; (şi: **şpuriu, spuriu**). [Lat. *spurius*].

şpureán, şpureni m. (reg.) şpur. [*Şpur* + *-ean*].

şpureáucă f. (reg.) fată nelegitimă. [*Şpur* + *-eaucă*].

şpúriu[1] m. v. **şpur**.

şpúriu[2] n. (rar) presimţire; bănuială: *am un şpurius.* CAR.; (şi: **şpurius**). [Cf. germ. *spüren*].

şpúrius n. v. **şpuriu[2]**.

şpuroáică, şpuroalce f. (reg.) fată nelegitimă; (şi: **spuroaică**). [*Şpur* + *-oaică*].

şput n. aparat care concentrează razele luminoase într-un singur punct, folosit ca proiector în teatru şi în cinematografie. [Din engl., fr. *spot*].

şrapnél, şrapnele n. proiectil de artilerie încărcat cu gloanţe, care explodează în aer, la mică înălţime: *fierbea văzduhul ca un iad de bombe, de şrapnele.* AL. [Din fr. ***shrapnell***, germ. ***Schrapnell***].

şrof n. v. **şurub**.

şrot, şroturi n. **1.** primul produs care se obţine în cursul măcinării grîului; **2.** material alcătuit din resturile de seminţe oleaginoase rămase după extragerea uleiului, folosit ca îngrăşămînt sau ca hrană pentru animale: *şrot de floarea-soarelui.* [Din germ. *Schrot*].

şrotuíre, şrotuiri n. operaţie de zdrobire şi cernere a cerealelor prin site din ce în ce mai dese. [De la *şrot*].

şt interj. (de obicei cu „ş" prelungit) cuvînt folosit pentru a-i cere cuiva să tacă. [Onomat.].

ştab, ştaburi n. (înv.; şi **ştab major**) stat major: *rugasem pe doftorul ştabului să-mi deie vrun leac.* RUSSO; **ştabul oştirii** sau **ştab domnesc** (sau **împărătesc**), **ştab general,** comandament suprem al forţelor armate ale unei ţări, al unei armate expediţionare sau de ocupaţie; sediul acestui comandament; marele stat major: *ţarul rusesc ... are să iasă la paradă ocolit de 600 de cavaleri ... cari îi fac ştabul împărătesc.* CAR. // m. (pl. **ştabi**) **1.** (înv.; şi **ştab ofiţer**) ofiţer care intra în componenţa statului major; ofiţer superior; **2.** (înv.; şi **ştab doctor**), medic militar superior; **3.** (fam.; adesea iron.) persoană care face parte din conducerea unei instituţii, a unei organizaţii etc.; (şi: (înv.) **stab**). [Din germ. *Stab*, rus. *štab*].

ştablón, ştabloane n. (reg.) **1.** prelungire a podului unei case pe capetele ieşite în afară ale grinzilor; **2.** grinda principală pe care se sprijină acoperişul unei case. [Et. nec.; cf. germ. *Stabbau*].

ştachétă, ştachete f. **1.** (reg.) gard de uluci sau de leaţuri; **2.** (p. restr.; reg.) ulucă; leaţ; **3.** bară subţire (de lemn) aşezată orizontal pe două suporturi, la o anumită distanţă de sol, peste care trebuie să sară atleţii fără să o atingă; (fam.) **a ridica ştacheta,** a avea scopuri mai înalte, a-şi mări pretenţiile; (şi: (reg.) **ştachete, stachetă, stachet**). [Din germ. *Staket(e)*].

ştachéte m. v. **ştachetă**.

ştafetár, ştafetari m. **1.** (rar) curier special care ducea scrisori sau mesaje urgente: *ce alergătură, ... ce viaţă de iscoade şi de ştafetari!* GAL.; **2.** (fam.) epitet ironic pentru o persoană indiscretă, limbută, bîrfitoare; (şi: (rar) **stafetar**). [*Ştafetă* + *-ar*].

ştafétă, ştafete f. **1.** curier special care ducea scrisori sau mesaje urgente: *îndată porniră ştafetele pe la boierii din ţară.* NEGR.; *au dezarmat nenumărate ştafete turceşti.* PETR.; **2.** (fam.) epitet ironic pentru o persoană indiscretă, limbută, bîrfitoare; **3.** mesaj urgent (dus de un curier special); (p. ext.) ştire, veste: *ofiţerul dăduse ştafetă la guvernul provizoriu.* CAR.; **4.** (fam.; iron.) bîrfă, clevetire; **5.** probă sportivă de alergări, schi, înot etc. care constă în parcurgerea unei distanţe regulamentare, fracţionată în patru părţi egale, de o echipă compusă din patru persoane, care străbat succesiv distanţa repartizată, cu obligaţia de a transmite coechipierului următor un obiect convenţional, care trebuie dus la punctul final; manifestare sportivă la care participă mai multe echipe, fiecare dintre ele avînd de parcurs cîte o etapă, pentru a-şi transmite succesiv un obiect simbolic, care trebuie depus la punctul final; **6.** sportiv care participă la o astfel de competiţie; **7.** obiect convenţional sau simbolic pe care sportivii şi-l transmit succesiv într-o astfel de competiţie; (şi: (rar) **stafetă**, (înv., rar) **eştafet**). [Din germ. ***Stafette***, it. ***staffetta***, fr. ***estafette***].

ştafírung n. (reg.) trusou: *nu vorbea decît despre ştaflrung şi despre rochia de mireasă.* GHEŢIE. [Din germ. ***Staffierung***].

ştáflă, ştafle f. (reg.) stinghie groasă de lemn, cu patru muchii; scîndură groasă. [Din germ. ***Staffel***].

ştáier[1], ştaiere n. numele unui dans (originar din Stiria), la modă în secolul trecut; melodia acestui dans: *să înveţe şi ştaierul nemţesc.* CAR.; (şi: **ştair**). [Din germ. ***Steier(walzer)***].

ştáier[2], ştaiere n. (înv. şi reg.) impozit. [Din germ. ***Steuer***].

ştaierúnc n. v. ştairung.

ştaif, ştaifuri n. **1.** bucată de piele, de carton etc., cu care se întăreşte partea de la spate a încălţămintei pentru a-i menţine forma; **2.** pînză specială care se pune în interiorul gulerelor pentru a le păstra forma; (fam.) **a se pune la ştaif**, a se găti, a se dichisi. [Din germ. ***Steif(leder)***].

ştáigăr, ştaigări m. (reg.) **1.** maistru minier; **2.** supraveghetor în mină; (şi: **steigher**). [Din germ. ***Steiger***].

ştair n. v. ştaier.

ştairúng n. (reg.) **1.** nume dat unor dispozitive sau unor piese ale joagărului; **2.** nume dat unor piese ale morii de apă; (şi: **ştaierunc**). [Din germ. ***Steuerung***].

ştalău, ştalaua n. (reg.) **1.** grajd; şură[1]; **2.** coteţ (pentru păsări). [Din magh. ***istálló***].

ştaióg, ştăloage n. (reg.) grajd, staul; (şi: **ştălog**). [Din sb. ***štalog***].

ştamp, ştampuri n. (reg.) timbru, marcă. [Cf. ***ştempel***].

ştampilă, ştampilez vb. (tr.) **1.** a aplica, a pune o ştampilă; a ştemplui; **2.** (rar; fig.) a stigmatiza; (şi: (rar) **stampila**). [Din fr. ***estampiller***; cf. it. ***stampigliare***].

ştampilăre, ştampilări f. acţiunea de a ştampila şi rezultatul ei; ştempluire; (şi: **stampilare**). [V. ***ştampila***].

ştampilát, ~ţi, ştampilată, ~e a. care are aplicată o stampilă; ştempluit; (şi: **stampilat**). [V. ***ştampila***].

ştampílă, ştampile f. **1.** inscripţie, emblemă sau semn convenţional aplicat (de o oficialitate) pe un document pentru a-i da valabilitate, pe o marfă, pe un obiect etc. pentru a indica sau a certifica provenienţa sau apartenenţa acestora, faptul că figurează în evidenţa unei instituţii etc.; ştempel: *urma ştampila şi o iscălitură neciteaţă.* CĂL.; **2.** instrument format dintr-o placă de cauciuc sau de metal gravată, fixată pe un mîner, cu care se ştampilează acte, mărfuri, obiecte etc.; (şi: (rar) **stampilă**). [Din fr. ***estampille***; cf. it. ***stampiglia***].

ştángă, ştăngi f. **1.** (pop.) bară de metal; drug, rangă; **2.** (reg.) fusul valului de la moara de apă. [Din germ. ***Stange***].

ştanţă, ştanţez vb. (tr.) **1.** a tăia sau a fasona obiecte de metal sau de mase plastice, în curs de prelucrare, cu ajutorul unei ştanţe; **2.** a grava prin presiune un model, o inscripţie, o cifră etc. pe suprafaţa unei piese, a unui produs finit etc.; **3.** a supune o peliculă cinematografică operaţiei de imprimare mecanică a subtitlurilor; (şi: (rar) **ştănţui, stanţa**). [Din germ. ***Stanzen***].

ştanţáre, ştanţări f. acţiunea de a ştanţa şi rezultatul ei. [V. ***ştanţa***].

ştanţát, ~ţi, ştanţată, ~e a. **1.** tăiat sau fasonat cu ştanţa; **2.** prevăzut cu un model, cu o cifră etc. gravate cu ştanţa; (şi: (rar) **stanţat**). [V. ***ştanţa***].

ştanţatór, ~i, ştanţatoáre m., f. muncitor care execută operaţii de ştanţare. [***Ştanţa*** + ***-tor***].

ştánţă, ştanţe f. **1.** unealtă folosită pentru confecţionarea prin tăiere sau prin deformare plastică a unor piese din metal sau din mase plastice; **2.** unealtă folosită la gravarea prin presiune a unui model, a unei inscripţii, a unei cifre etc. pe suprafaţa unei piese sau a unui produs finit; (şi: (rar) **stanţă**). [Din germ. ***Stanze***].

ştap n. v. şteap.

ştăufer, ştaufere n. (tehn.) gresor de presiune. [Din germ. ***Stauffer (buchse)***].

ştălóg n. v. ştalog.

ştănţuí vb. v. ştanţa.

şteah s. (reg.) **1.** praf; **2.** gunoi, impuritate. [Et. nec.; cf. ***şterc***[1]].

şteajér n. v. steajăr.

şteámă f. v. şteamătă.

şteămăt n. v. şteamătă.

şteámătă f. **1.** (reg.) arătare, vedenie, apariţie; **2.** (reg.) epitet pentru o fiinţă foarte slabă, epuizată (de boală); **3.** (reg.) **a nu rămîne** (sau **a nu se alege, a nu se afla etc.**) **şteamătă de ...**, a nu rămîne, a nu se mai afla nici o urmă, nici un semn despre existenţa cuiva sau a ceva; a nu (mai) rămîne nimic: *au dat bici armăsarului ... şi precum pica nuca, pica bucăţica, pînă nu s-a ales nici şteamătă din bietul ţigan.* POP.; *venim ... fără să fi aflat şteamătă măcar despre acea minune.* POP.; **a nu fi şteamă de om**, a nu fi ţipenie; **4.** (reg.) **a-şi face şteamătă**, a se preface că are treabă, a-şi face de lucru: *plecă, făcîndu-şi şteamătă prin grădină.* POP. // n. **1.** (înv.) pretext; **2.** (reg.) sunet; zgomot; (spec.) zgomot (uşor) făcut de vînători pentru a deruta vînatul; **a face şteamăt**, a da de veste: *a făcut şteamăt că este un om care cere întrare.* POP.; (şi: **şteamăt, şteamă, steamăt**). [Et. nec.; cf. ***ştimă***[2]].

şteamp[1], ştempi şi **şteampi** m. (reg.) **1.** par, stîlp; tăruş; **2.** (spec.) drug folosit la sfărîmarea minereului aurifer; (şi: **ştiump**). [Din germ. ***Stampf, Stump***].

şteamp[2], şteampuri n. **1.** instalaţie mecanică (rudimentară) folosită la sfărîmarea minereului aurifer: *pentru punerea în mişcare a şteampurilor... era folosită la nevoie şi apa din tăuri.* R.LIB.; **2.** (tehn.) maşină de presat tablă; **3.** (reg.) presă pentru fabricat monede; (şi: **steamp**). [Din germ. ***Stampf(maschine)***].

şteand, şteanduri n. (reg.) **1.** putină mică de lemn, cu capac, în care se prepară sau se păstrează produse lactate; **2.** (p. ext.) brînză păstrată într-o astfel de putină; (şi: **steand**). [Din germ. dial. ***Stande***].

şteap, ştepi m. **1.** (reg.) ghimpe, spin: *scoate-mi steapul ce mi-a intrat în labă.* ISP.; **2.** cotor de plantă rămas pe cîmp după cosit sau după secerat; **3.** băţ; scurtătură. // n. (reg.; pl. **şteapuri**) bucată mare dintr-un aliment; (şi: **ştap, steap**). [Din germ. ***Stab***, sb. ***štap***].

ştearţ n. v. şterţ.

şteáză[1], şteze şi **ştezi** f. **1.** (reg.) piuă de bătut postav; (p. ext.) clădire în care se află instalată această piuă; **2.** (reg.) instalaţie rudimentară, formată dintr-o îngrăditură circulară de lemn amenajată sub o cădere de apă, care serveşte la îngroşarea şi scămoşarea unor ţesături de lînă; **3.** (reg.) cădere de apă; **4.** (reg.) stavilă la moară; (şi: stează). [Et. nec.].

şteáză[2], şteze f. (reg.) **1.** stinghie; leaţ; **2.** fuscel (la scară). [Et. nec.].

ştecălz, ştecaizuri n. bară rotundă de metal, cu un capăt în formă de daltă, folosită la sfredelirea manuală a cărbunelui sau a minereului. [Din germ. ***Stecheisen***].

ştécăl, ştecăle n. (reg.) toc (la încălţăminte). [Din germ. ***Stöckel***].

ştécăr, ştecăre n. piesă ataşată la capătul unui şnur electric, care face contactul cu reţeaua electrică (prin intermediul prizei de curent); **triplu ştecăr**, dispozitiv care permite racordarea simultană la aceeaşi priză de curent; (şi: **ştecher**). [Din germ. ***Stecker***].

ştécher n. v. ştecăr.

ştecuí, ştecuiesc vb. (reg.; tr.) a înfige araci în pămînt. [Din germ. ***stecken***].

ştefăní, ştefănesc vb. (reg.; tr.) a fura cu îndemînare; a o **ştefăni**, a pleca repede (şi pe neobservate). [Et. nec.].

ştelá, ştelez vb. (reg.; refl.) a pleca repede şi pe furiş. [Din germ. ***stehlen***].

ştélnic, ştelnici m. (reg.) cal cu o pată albă pe frunte. [Et. nec.].

ştelúng, ştelunguri n. (reg.) tranşee militară. [Din germ. ***Stellung***].

ştémă f. v. ştimă[1].

ştempár, ştempari m. (reg.) lucrător la un şteamp[2]. [***Şteamp***[2] + ***-ar***].

ştempări, ştempăresc vb. (reg.; intr.) a practica meseria de ştempar: *de mai ştempărea un an, o vedeam şi cu vigan.* POP. [De la ***ştempar***].

ştempăriţă, ştempăriţe f. (reg.) şoţie de ştempar: *ştempăriţa, cît de rea, vinde aur pe la vecini cu galbeni cît de puţini.* POP. [***Ştempar*** + ***-iţă***].

ştémpel, ştempele n. **1.** (reg.) ştampilă[1] (aplicată pe un document, pe un obiect etc.); **2.** (înv. şi reg.) instrument (cu care se aplică o ştampilă[1]); **3.** (reg.) timbru, marcă; **4.** (tipogr.) vîrf de oţel gravat cu care turnătorul de litere bate matriţa în aramă; (şi: (înv.) **ştemplu**). [Din germ. ***Stempel***].

ştempelí vb. v. ştemplui.

ştémplu n. v. ştempel.

ştempluí, ştempluiesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a ştampila un document, o marfă etc.: *cărţile ne ştempelea, că sîntem buni a pleca.* POP.; (şi: (reg.) **ştempeli**). [Din germ. ***stempeln***].

ştempluíre, ştempluiri f. (reg.) acţiunea de a ştemplui şi rezultatul ei; ştampilare. [V. ***ştemplui***].

ştempluít, ~ţi, ştempluită, ~e a. (înv. şi reg.) ştampilat: *am văzut porunca scrisă pe hîrtie ştempluită.* NEGR. [V. ***ştemplui***].

ştempuí, ştempuiesc vb. (reg.; tr.) a sfărîma minereul aurifer cu ajutorul şteampului[1]. [Din germ. ***stampfen***].

ştemuí, ştemuiesc vb. (tr.) a presa (prin ciocănire) porţiunile sudate sau nituite ale unor bucăţi de tablă, ale unor piese etc. pentru a obţine o îmbinare omogenă şi etanşă. [Din germ. ***stemmen***].

ştemuíre, ştemuiri f. acţiunea de a ştemui şi rezultatul ei. [V. *ştemui*].

ştemuitór, ştemuitori m. muncitor care ştemuieşte. // n. (pl. **ştemuitoare**) unealtă de metal de forma unei dălţi folosită la ştemuire. [*Ştemui* + *-tor*].

ştenăp, ştenapi m. (reg.) par, stîlp; (şi: **şteneap**). [Et. nec.; cf. *şteamp*[1]].

şteneáp m. v. ştenap.

ştendér, ştendere n. suport; stîlp. [Din germ. *Ständer*].

ştepleág n. v. ştopleag.

ştepuí vb. v. ştipui.

ştérc[1]**, ştercuri** n. (înv.) gunoi, impuritate: *ia întâi bîrna den ochiul tău şi atunce caută de ia ştercul den ochiul fratelui tău.* COR.; (şi: **sterc**). [Lat. *stercus, -oris*].

ştérc[2]**, ştercuri** n. (reg.) scroboală. [Din germ. *Stärke*].

ştercuí vb. v. ştircui.

ştergár, ştergare n. **1.** bucată dreptunghiulară de ţesătură din in, bumbac, borangic etc., adesea împodobită cu alesături, broderii sau franjuri, folosită la ştersul mîinilor, al feţei sau al corpului (după spălare) sau ca podoabă în casele ţărăneşti, ca obiect de dar simbolic etc.: *bordeiele lor împodobite ... cu ştergare cusute.* OD.; *icoane încadrate în ştergare.* PETR.; **2.** năframă, maramă: *femeile îşi înfăşură capul cu un ştergar, a căruia capete atîrnă.* NEGR. [*Şterge* + *-ar*].

ştergărél, ştergărele n. (pop.) diminutiv al lui ştergar. [*Ştergar* + *-el*].

ştergătór, ~i, ştergătoáre m., f. (rar) persoană care se ocupă cu curăţatul hainelor: *croitor şi ştergător de pete într-o ulicioară tristă din Iaşi.* CAR. // f. (pl. şi **ştergători**) **1.** (înv. şi reg.) prosop: *din cincizeci de fuioare mi-a făcut o ştergătoare.* POP.; **2.** (reg.) năframă, maramă: *am băut şi nu-s dătoare, am băut o ştergătoare.* POP.; **3.** cîrpă de şters; **4.** bucată de ţesătură sau împletitură de papură, de sfoară etc., pusă la intrarea unei clădiri, a unei locuinţe etc., pe care se şterge încălţămintea; **5.** (reg.) fiecare dintre cele două scînduri mobile, prinse de stîlpii ce mărginesc deschizătura de la strungă prin care trec oile la muls. // n. (pl. **ştergătoare**) **1.** aparat format din una sau două palete cu muchie de cauciuc care, acţionate de un motor (sau manual), şterg parbrizul unui autovehicul; **2.** perie cilindrică cu care se curăţă ţeava tunului. [*Şterge* + *-(ă)tor*].

ştérge, ştérg vb. **1.** (tr.) a freca (uşor) suprafaţa unui obiect, părţi ale corpului etc. pentru a face să dispară un lichid care le umezeşte sau o substanţă străină care le acoperă: *şterge-ţi ochii, nu mai plînge.* EM.; (fam.) **a şterge putina** sau **a o şterge (la fugă** sau **la picior, la sănătoasa, englezeşte)**, a pleca repede (şi pe neobservate): *nu cumva s-o şteargă înainte de sorocul plăţilor.* CAR.; *încalecă şi o şterse la sănătoasa.* DELAVR.; (rar) **a-şi şterge mîinile**, a-şi declina răspunderea; **cît te-ai şterge** (sau **cît să te ştergi, cît te ştergi) la (un) ochi**, într-o clipă, foarte repede: *cît te-ai şterge la ochi, furăm închişi.* HOGAŞ; (fam.; iron.) **a se şterge pe bot** (sau pe **gură**, (rar) **pe buze, pe guriţă, pe mîini, pe barbă**) sau (rar) **a se şterge la bot (de ...** sau (reg.) **despre ...)**, a-şi lua gîndul (de la ceva), a fi nevoit să renunţe (la ceva): *să te ştergi pe bot despre dînsul.* CR.; *şterge-te, mîndră, pe gură că popii-s la-nvăţătură!* POP.; **2.** (tr.) a înlătura un lichid sau o substanţă străină care acoperă suprafaţa unui corp, frecînd (uşor): *se opri şi-şi şterse lacrimile.* SAD.; (reg.) **ştergeţi balele**, taci!, ţine-ţi gura!; **3.** (tr.) a face să nu se mai cunoască, să nu se mai vadă un cuvînt, un fragment dintr-un text scris sau tipărit etc., răzînd cu o gumă, tăind cu o linie etc.; (p. ext.) a suprima, a elimina: *mai cetiţi-l dv. şi ştergeţi ce veţi crede.* EM.; **a şterge (ceva) cu buretele**, a da uitării (o greşeală a cuiva), a nu mai ţine seama de ceea ce s-a întîmplat: *să uităm; să ştergem totul cu buretele.* ST.; **a şterge (ceva** sau **pe cineva) de pe ráboj**, **a)** a da uitării (pe cineva sau ceva); **b)** a scăpa de o datorie; **4.** (tr.) a radia, a scoate din evidenţă: *în alegerea invitaţilor nu uita să adaoge ori să şteargă un nume.* C.PETR.; (refl. pas.) *şteargă-să den cartea celor vii şi cu cei direpţi să nu să scrie.* BIBLIA; **5.** (tr.) a anula, a abroga, a aboli un fapt stabilit printr-o reglementare juridică sau socială: *vizirul ... şterse drepturile ce principatele ... îşi păstraseră.* BĂLC.; **6.** (fig.; bis.; tr.) **a şterge păcatele** (sau **fărădelegile cuiva**), a ierta, a trece cu vederea, a nu mai ţine seama de ...: *iaste milos şi şterge păcatele lor.* DOS.; **7.** (refl.) a-şi pierde (cu totul) strălucirea, relieful, culoarea (sub acţiunea unor cauze exterioare): *aurul de pe spata legăturei de piele se ştersese pe alocurea.* EM.; **a i se şterge (cuiva) lăscaia** (sau (rar) **turaua)**, a-şi pierde renumele, consideraţia, autoritatea etc.; **8.** (refl.) a-şi pierde treptat conturul, a deveni neclar (din cauza depărtării, a întunericului etc.); a se estompa; a înceta să se mai vadă: *casele fug, se şterg ... în urma noastră.* VLAH.; *chipurile ... începuseră să se şteargă în înnegurarea domoală.* PETR.; **9.** (fig. ; tr. şi refl.) a face să dispară fără urmă sau a dispărea fără urmă (din amintire, din minte); a face să nu mai existe sau a înceta să mai existe: *a lumei temelie ... se clăteşte, vechile-i instituţii se şterg, s-au ruginit.* ALEX.; *ce-ar putea să-i spuie ca să-i şteargă amărăciunea.* REBR.; **a şterge (pe cineva) de pe faţa pământului**, a omorî, a ucide (pe cineva): *să nu cumva ... să faci una ca asta ... că te şterg de pe faţa pământului.* AL.; **a se şterge de la inima (cuiva)**, a pierde bunăvoinţa, prietenia, afecţiunea cuiva; **10.** (fig.; fam.; refl.) a trece foarte aproape de ceva sau de cineva, atingîndu-se uşor; **11.** (fig.; fam.; tr.) a atinge uşor, în treacăt; **a(-i) şterge (cuiva) o palmă**, a(-i) da, a(-i) trage (cuiva) o palmă: *(i)i şterge o palmă prin somn, cît ce poate.* CR.; **12.** (fig.; fam.; tr.) a lovi, a izbi: *l-a şters cu bătul la tîmplă.* SAD.; **13.** (fig.; fam.; refl.) a se strecura, a se furişa; a se face nevăzut: *ce să facă ... ca să se şteargă de dinăintea lor şi să-i lese sînguri.* POP.; **14.** (fig.; fam.; refl.) a sustrage (ceva) cu abilitate, a fura: *văzu că-i lipsesc inelele ... înţelese că vreun fur i le-a şters.* ISP.; **15.** (fig.; fam.; tr.) a-şi însuşi, a lua în stăpînire, a bobîndi (ceva) în dauna cuiva: *m-a călcat d. Guţă iar, şi iar mi-a şters carboava.* CAR. [Lat. ***extergere***].

ştérgere, ştergeri f. acţiunea de a şterge şi rezultatul ei. [V. *şterge*].

ştérgură[1]**, ştérguri** şi **ştergure** f. **1.** (reg.) ştergar; prosop; **2.** (reg.) năframă, maramă. [*Şterge* + *-ură*].

ştérgură[2]**, ştérguri** f. (reg.) gunoi, impuritate. [Sg. refăcut după *ştercuri* (pl. lui *ştérc*[1]), influenţat de *şterge*].

ştérpeleálă, ştérpeleli f. (fam.) şterpelire. [*Şterpeli* + *-eală*].

ştérpeli, ştérpelesc vb. (fam.; tr.) **1.** (rar) a atinge uşor, în treacăt: *paharul şterpeli nasul dlui şef, învineţindu-l.* ZAMF.; **2.** a sustrage cu abilitate; a fura: *şterpelind într-o clipire un struţ de flori.* REBR.; **3. a o şterpeli**, a pleca repede (şi pe furiş): *am şterpelit-o de acasă numai cu beşica cea de porc.* CR. [Et. nec.; cf. *şterge*, *şparli*].

ştérpelíre, ştérpeliri f. (fam.) acţiunea de a şterpeli şi rezultatul ei; şterpeleală. [V. *şterpeli*].

ştérs[1] n. acţiunea de a (se) şterge. [V. *şterge*].

ştérs[2]**, ~şi, ştearsă, ~e** a. **1.** care a fost uscat sau curăţat prin ştergere; **2.** care nu se mai cunoaşte, nu se mai vede (fiind ras cu o gumă, tăiat cu o linie etc.); (p. ext.) suprimat, eliminat; **3.** care şi-a pierdut (total) strălucirea, culoarea, relieful etc. (sub acţiunea unor cauze exterioare): *lespezi ... ale căror inscripţiuni sînt acum cu totul şterse.* OD.; **4.** palid, stins, spălăcit, fără strălucire: *case frumoase ... zugrăvite în culori şterse.* GHEŢIE; **5.** (fig.) lipsit de expresivitate; care nu se remarcă în nici un fel, care nu atrage atenţia prin nimic: *privea cu ochii săi şterşi.* GANE; *mărunţică şi ştearsă, fără personalitate.* GHEŢIE; **6.** cu sonoritate slabă; stins: *îngînă cîteva vorbe şterse.* REBR.; **7.** (fig.) estompat, neclar, vag: *imaginele-s şterse.* EM. // f. (reg.) **1.** (fam.) lovitură dată cuiva cu palma; **2. a da o ştearsă**, a-şi face drum, a se abate pe undeva sau pe la cineva: *am dat o ştearsă şi pe la rude.* POP.; **3.** (artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [V. *şterge*].

ştersătúră, ştersături f. acţiunea de a şterge şi rezultatul ei; (concr.) loc dintr-un text scris sau tipărit din care a fost şters un cuvînt, un fragment etc.; cuvînt, fragment etc. suprimat dintr-un text scris sau tipărit; ştersură: *file ... mărunt şi clar scrise, fără cea mai mică ştersătură sau îndreptare.* CAR. [*Şters*[1] + *-ătură*].

ştersúră, ştersuri f. (înv.) ştersătură. [*Şters*[1] + *-ură*].

ştert, ştérţuri n. (reg.) **1.** opaiţ: *seara, după ce a aprins baba ştertul, se pun ei la poveşti.* POP.; **2.** fitil (de opaiţ); **3.** lampă de mină, portativă, asemănătoare cu un opaiţ, folosită în trecut; **4.** băţ de lemn (în formă de lopăţică) cu care se mestecă în laptele pus la fiert, în laptele în care s-a pus cheagul etc.; **5.** băţ cu un pămătuf la un capăt, folosit pentru a curăţa vatra cuptorului sau coşul casei; (şi: **ştearţ, sterţ**). [Et. nec.; cf. germ. ***Sterz*** „coadă, mîner, toartă"].

ştévle, ştevii f. **1.** (şi **ştevie de grădină**) plantă erbacee, cu tulpina dreaptă, înaltă, cu frunze ovale, mari, comestibile, a cărei rădăcină se întrebuinţează în medicină pentru proprietăţile sale astringente şi depurative (*Rumex patientia*); **2.** plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu frunze numeroase, cu flori verzui dispuse în verticile (*Rumex alpinus*); **3.** plantă erbacee cu tulpina ramificată în partea superioară, cu frunze variate ca mărime, cu florile verzui şi care creşte prin locuri umede (*Rumex conglomeratus*); **4.** (şi **ştevie creaţă**) plantă erbacee cu tulpina înaltă, cu frunze dinţate, lungi şi înguste, folosite în alimentaţie şi în medicina populară (*Rumex crispus*); **5.** (şi **ştevie de munte**) plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu tulpina dreaptă, cu frunze lucitoare, cu flori albe, roşietice sau verzui (*Astrantia major*); **6.** (p. ext.) fel de mîncare preparat din frunzele unora dintre aceste plante: *am mîncat ştevie.* ST.; (şi: (pop.) **stevie**). [Din sl. **štavĭ*, bulg. *štava*].

ştezá, ştezez vb. (reg.; tr.) a prelucra la ştează[1] ţesături de lînă; a ştezui. [De la *ştează*[1]].

ştezár, ştezari m. (reg.) **1.** persoană care supraveghează funcţionarea unei şteze[1]; **2.** meşteşugar care construieşte şteze[1]. [*Ştează*[1] + *-ar*].

ştezuí, ştézui şi **ştezuiesc** vb. (reg.; tr.) a şteza. [*Ştează*[1] + *-ui*].

şti, ştiu vb. **1.** (tr.) a avea cunoştinţă (de ...), a fi informat (în legătură cu ...), a fi la curent (cu ...): *povestea asta o ştie o lume.* SAD.; **pe ştiute**, în cunoştinţă de cauză; **pe neştiute, a)** fără a-şi da seama; în necunoştinţă de cauză: *de-acolo, pe neştiute, femeia îl duse ... către rîu.* SAD.; **b)** pe furiş; pe ascuns: *a privit ... pe neştiute la scară, a şi văzut pe Ileana.* SL.; **ştiu eu ce ştiu** (sau **ştii tu ce ştii etc.)** sau **lasă că ştiu eu (ce ştiu)**, se spune despre cineva care cunoaşte bine situaţia (avînd temeiuri pentru a adopta o anumită atitudine) şi nu poate fi indus în eroare: *vezi că ştia ea ce ştia.* ISP.; *sînt pungaşi, las' că ştiu eu!* CĂL.; **ştii** (sau **ştiţi) ce** (sau **ceva, una)?**, se spune pentru a atrage atenţia interlocutorului asupra celor ce urmează să fie comunicate: *stăpîne, ştii ce? culcă-te şi te odihneşte.* CR.; **cine ştie**, (de obicei cu valoare exclamativă) se spune pentru a da o idee vagă despre ceva sau cineva, pentru a exprima nesiguranţa, imprecizia: *calului meu ... cine mai ştie unde i-or fi putrezind*

ciolanele! CR.; **cine ştie ce** (sau **cît**), (în construcţii negative) se spune pentru a minimaliza valoarea, importanţa unui lucru: *bătrînul n-are cine ştie cît de trăit.* CĂL.; **(numai) Dumnezeu ştie** sau **ştie Dumnezeu (numai)**, se spune pentru a sprijini o afirmaţie sau o negaţie: *ce-i în inima mea, ştie Dumnezeu.* SAD.; **(numai) Dumnezeu (mai) ştie** sau **dracul (mai) ştie**, se spune pentru a exprima nedumerirea, nesiguranţa, imposibilitatea de a preciza sau de a explica ceva: *Dumnezeu ştie de te-oi mai videa.* AL.; **a şti una (şi bună)**, a avea o părere hotărîtă, de neclintit: *ştiu una şi bună: să-mi slujesc stăpînul cu dreptate.* CR.; **nu ştiu, n-am văzut**, formulă prin care cineva se eschivează să dea o mărturie; (refl. impers.) **precum** (sau **după cum**) **se ştie**, se spune cu referire la ceva considerat notoriu; **2.** (tr.) a avea indicii care permit să considere, să aprecieze pe cineva într-un anumit fel: *te ştiam inteligent.* CAR.; **3.** (refl.) a se simţi îndreptăţit, a avea temeiuri să se considere într-un anumit fel: *se ştia vinovat.* ISP.; **4.** (tr.) a fi în măsură să dea relaţii, să emită opinii, aprecieri etc. referitoare la cineva; a cunoaşte pe cineva (din toate punctele de vedere): *ferice mă numeşte acel ce nu mă ştie.* BOL.; *tata e viclean, îl ştii bine.* CĂL.; **5.** (refl. (recipr.)) a se cunoaşte (cu ...), a avea legături de prietenie (cu ...): *să ştie cu dînşii.* NEC.; *de copii ne ştim.* COŞB.; **6.** (tr.) a lua cunoştinţă (de ...); a afla, a auzi: *voi să ştii asemenea cît te iubesc.* EM.; **a nu(-l) şti nici pămîntul**, a nu afla nimeni despre cineva sau ceva: *n-are să (ne) ştie nici pămîntul.* CR.; **7.** (tr.) a fi sigur (de ...); a fi convins (de ...): *ştie că de-acuma a lui rămîne-n veci.* EM.; **8.** (tr.) (mai ales în construcţii negative) a fi conştient (de ...); a fi lămurit, edificat (în ceea ce priveşte ...); a înţelege, a pricepe: *nici nu ştiu măcar ce-mi ceri.* EM.; **a fi nu ştiu cum**, a fi bizar, ciudat; **(mai) ştiu (şi) eu? ...** sau **eu ştiu? ...**, se spune pentru a exprima nesiguranţa, îndoiala: *mai ştiu eu cum să zic, ca să nu greşesc?* CR.; **a nu şti ce vrea**, a nu putea lua o hotărîre, a şovăi; **nu (prea) ştie multe**, se spune despre cineva care trece repede la fapte, fără să cîntărească urmările acţiunilor sale; **a nu (mai) şti unde îi este** (sau **stă**) **capul**, a fi copleşit (de treburi), a nu mai prididi: *conul Iordanache nu mai ştia unde îi este capul.* VINEA; **ştii, colea**, se spune pentru a exprima o apreciere (foarte) favorabilă: *ştiu într-un loc vin bun, ştii, colea, phiu.* EM.; **9.** (tr.) (în construcţii cu înţeles negativ) a presupune; a bănui: *fără să ştie, a lăsat în sufletul tău ceva din ... viaţa lui.* VLAH.; **mai ştii minunea** (sau **păcatul**), se prea poate, nu este exclus: *de! ... mai ştii minunea!* CAR.; **10.** (tr.) a prevedea, a presimţi: *nu ştii cum vine vremea în pădure.* HOGAŞ; **11.** (tr.) a ţine minte; a-şi aduce aminte (de ...): *parcă ştie cînd şi cum s-a măritat?* SAD.; (refl. pas.) **a i se şti (cuiva** sau **la ceva) numai numele**, a fi rămas o amintire vagă (despre cineva sau ceva); **12.** (tr.) a fi iniţiat, a avea cunoştinţe sistematice într-un domeniu ştiinţific, artistic, într-un meşteşug etc.; a stăpîni o anumită ştiinţă, o anumită artă: *o învăţa tot ce trebuia să ştie un viteaz.* ISP.; **a şti carte, a)** a avea noţiuni elementare de scriere şi citire: *bătrîna mea nu ştia carte.* SAD.; **b)** (p. ext.) a avea cunoştinţe temeinice (într-un anumit domeniu), a fi foarte învăţat: *i-adevărat ... că d-ta ştii atît de multă carte?* PETR.; **a şti (ceva) pe de rost** (sau **de-a rostul, pe dinafară, ca apa, ca pe apă, ca pe Tatăl nostru**), a putea reproduce (ceva) întocmai, din memorie: *ştia pe dinafară strofe întregi.* CĂL.; **13.** (tr.) a fi în măsură să înţeleagă şi să vorbească o limbă: *oare ştie franţuzeşte?* EM.; **14.** (tr.) a avea instruirea, pregătirea necesară pentru a practica o meserie: *ştiu să cînte strașnic.* PETR.; **15.** (tr.) a fi capabil, a se pricepe să facă ceea ce trebuie, a avea îndemînarea, abilitatea necesară într-o anumită împrejurare: *sameni a fi ştiind de unde să iei lucrul şi unde să-l pui.* CR.; **a nu (mai) şti ce să (mai) facă**, a nu (mai) găsi nici o soluţie pentru a ieşi dintr-o încurcătură: *nu mai ştiam nici eu ce să mai fac.* VLAH.; **a nu mai şti ce să facă de ...**, a fi copleşit de ...: *cînd a văzut pe Malca, nu mai ştia ce să facă de bucurie.* CR.; **16.** (tr.) a crede de cuviinţă, a considera oportun: *i-a zis ... să iasă din ogradă şi să meargă unde ştie.* CR.; **17.** (tr.) a fi apt pentru ceva, a fi în măsură, a fi în stare să facă ceva: *făr-a şti să spunem care ar fi mai nenorociţi.* EM.; **18.** (tr. şi intr.) a avea prilejul, posibilitatea de a lua cunoştinţă (de ceva); a avea parte (de ceva): *eu nu ştiam necazul.* HEL.; *zile bune n-am avut, de dulceaţă n-am ştiut.* POP.; **a şti de frică** (sau **de frica cuiva**), a se teme (de cineva): *cu toate că erau viteji, ştiau de frică.* POP.; **a nu şti de glumă**, a nu înţelege glumele; a fi supărăcios: *te-ai supărat, nu ştii de glumă?* PR.; **a nu (mai) şti (nici) de casă, (nici) de masă**, a nu avea tihnă, linişte; **a nu vrea** (sau **a nu voi**) **să ştie (nimic) (de ...)**, a nu lua în consideraţie, a nu ţine seama (de ...): *nu vrea să ştie de regulamentele noastre poliţieneşti.* CAR.; **19.** (intr.; în construcţii negative) a ţine seama de cineva, a-i păsa de cineva: *ia-ţi nădejdea de la mine, că eu nu mai ştiu de tine.* POP.; **a nu vrea** (sau **a nu voi**) **să ştie de ...**, a refuza să recunoască autoritatea cuiva: *nu vreau să ştiu de măriri şi de curte.* SAD.; **20.** (tr.) a recunoaşte pe cineva sau ceva (drept ..., ca ...): *altul fără de tine nu ştim, numele tău rugăm.* COR.; **21.** (pop.; tr. şi intr.) a se interesa de ..., a avea grijă de: *zburam ca o turturea, nu mă ştia nimenea.* POP. [Lat. *scire*].

ştic[1] n. *v.* **ştichi**.

ştic[2] n. v. **ştih**.

ştichi n. (reg.) **1.** băţ; **a pune ştichiul (pe cineva)**, a bate pe cineva; **2.** (în forma **ştic**) mustuitor; (şi: **ştic**). [Et. nec.; cf. germ. ***Stickel*** „arac"].

ştift, ştifturi n. **1.** cui mic (de lemn), de obicei fără cap, folosit mai ales în cizmărie; **2.** (tehn.) tijă metalică, cilindrică sau conică, plină sau tubulară, care serveşte la îmbinarea a două piese metalice. [Din germ. ***Stift***].

ştiftuí, ştiftuiesc vb. (tr.) a fixa cu ştifturi. [***Ştift*** + *-ui*].

ştih, ştihuri n. (înv.) baionetă; (şi: **ştic**). [Din rus. ***štik***, germ. ***Stich***(*waffe*) „armă albă"].

ştiínţă, ştiinţe şi (înv.) **ştiinţi** f. **1.** (înv.) faptul de a avea cunoştinţă (de ceva), de a fi informat (în legătură cu ceva); cunoaştere; idee, cunoştinţă despre ceva: *dorim să avem ştiinţă despre sănătatea voastră.* CAR.; **pomul ştiinţei (binelui şi răului)**, pom din Eden, din ale cărui fructe, interzise de Dumnezeu, Adam şi Eva au mîncat, dobîndind cunoştinţa binelui şi a răului; pomul cunoştinţei; **cu** (sau **fără**) **ştiinţă**, (ne)ştiind, (ne)avînd cunoştinţă de ceva; cu (sau fără) voie: *n-am pus cu ştiinţă asemenea iscălitură.* SAD.; (curent) **cu bună ştiinţă**, în mod conştient; **cu** (sau **fără**) **ştiinţa (cuiva)**, cu (sau fără) asentimentul cuiva: *vărsarea de sînge s-a făcut ... fără ştiinţa mea.* PETR.; **2.** (înv.) ştire, veste: *n-a venit nici un semn, nici o ştiinţă?* SAD.; **3.** (înv.) conştiinţă: *nemică altă nu face ca frica ştiinţa păcatului.* COR.; **4.** faptul de a fi iniţiat, de a avea cunoştinţe sistematice, pregătire specială (într-un domeniu ştiinţific, artistic etc.): *eram ... fără ştiinţă de limba turcească.* AL.; **ştiinţă de carte**, cunoaştere a scrierii şi a citirii; (p. ext.) învăţătură, cultură; **5.** pricepere, iscusinţă: *cîntă la clavir fără ştiinţă desăvîrşită.* GAL.; **6.** pregătire intelectuală; instrucţie, învăţătură; erudiţie: *mă simţii cuprins de un dor nemărginit de ştiinţă.* AL.; **fără (de) ştiinţă**, incult, ignorant: *un plugar fără ştiinţă.* COŞB.; **7.** ansamblu sistematic de cunoştinţe despre realitatea obiectivă şi subiectivă; ansamblu de cunoştinţe într-un anumit domeniu al cunoaşterii: *lucrarea sa e întreprinsă după adevăratele baze ale ştiinţei filologice.* OD.; **om de ştiinţă**, persoană specializată într-un domeniu sau în mai multe domenii ale ştiinţei; învăţat, savant. [***Şti*** + *-inţă*; cf. lat. ***scientia***, it. ***scienza***, fr. ***science***].

ştiinţífic, ~ci, ştiinţífică, ~ce a. care aparţine ştiinţei, bazat pe principiile ştiinţei; care are ca obiect cercetările într-unul sau mai multe domenii ale ştiinţei: *se explică lămurit toate ipotezele ştiinţifice moderne.* CAR. [Din lat. ***scientificus***, fr. ***scientifique*** (după *ştiinţă*)].

ştiinţíficéşte adv. (rar) potrivit cerinţelor ştiinţei; din punct de vedere ştiinţific: *doctorul se grăbi să reconstituie crima ştiinţificeşte.* REBR. [***Ştiinţific*** + *-eşte*].

ştiinţífico-fantástic, ~ci, ştiinţífico-fantástică, ~ce a. (despre literatură, filme) în care fantasticul este tratat verosimil prin amănunte ştiinţifice. [***Ştiinţific*** + ***fantastic***].

ştiinţifizá, ştiinţifizez vb. (tr.) a face să devină ştiinţific, să capete caracter ştiinţific. [***Ştiinţif***(*ic*) + *-iza*].

ştiinţifizáre, ştiinţifizări f. acţiunea de a ştiinţifiza şi rezultatul ei; ridicare a nivelului ştiinţific. [V. ***ştiinţifiza***].

ştiitór a. v. **ştiutor**.

ştil, ştiluri n. (reg.) condei. [Din germ. dial. ***Stiel***].

ştilburá, pers. 3 **ştílbură** vb. (reg.; refl.) a se tulbura: *a ştilbura apa.* [Cf. ***ştilbure, tulbura***].

ştílbure, ştiluri a. (reg.) tulbure. [Cf. ***tulbure***].

ştim, ştimi m. **1.** (pop.; adesea cu sens colectiv) fire de lînă (scurte, încîlcite şi de proastă calitate) sau cîlţi care rămîn după dărăcit, în coltii daracului; **2.** resturi de lînă sau de cînepă ce ies din ţesături, cînd se dau la dîrstă; **3.** (fig.; glumeţ) păr (de pe capul omului); **4.** (bot.; reg.) ţepoşică (*Nardus stricta*); (şi: **ştimă**). [Din sb. ***štim***].

ştímă[1], ştime f. (reg.) **1.** personaj din mitologia populară, imaginat de obicei ca o femeie frumoasă (şi bună), care protejează apele, pădurile, comorile: *apoi s-arată stima comorii.* GANE; **a avea ştimă,** a fi stăpînit de un duh necurat; (p. ext.) a fi năzdrăvan; **2.** (p. ext.) fiinţă sau plantă căreia i se atribuie însuşiri supranaturale, care este considerată ca purtătoare de noroc: *era o iapă năzdrăvană care era ştimă cailor.* POP.; **3.** epitet peiorativ pentru un om slab, urît, pocit; **4.** noroc, şansă: *n-are ştimă la oi;* **5.** belşug de lapte la vite; frupt, mană; (şi: **ştemă, stimă**). [Et. nec.; cf. gr. mod. ***shíma***].

ştímă[2], ştime f. parte care revine pentru a fi executată fiecăruia dintre interpreţii unei bucăţi muzicale şi care se extrage, separat, din partitura generală. [Din germ. ***Stimme***].

ştímă[3] f. v. **ştim**.

ştimocí, ştimocesc vb. (reg.; tr.) **1.** a scărmăna lînă, cînepă etc.; **2.** (fig.) a părui (pe cineva). [De la ***ştim***].

ştioálfă, ştioalfe f. (depr.) **1.** (reg.) obiect de încălţăminte sau de îmbrăcăminte uzat; **2.** (reg.) epitet pentru o femeie slabă, urîtă sau bătrînă; **3.** (pop.) epitet pentru o femeie de moravuri uşoare: *îţi cere cineva socoteală că umbli ... după ştioalfe?* M.CAR.; (şi: (reg.) **ştioarfă, ştoalfă, ştiolf**). [Et. nec.; cf. ***ştiolf[1]***].

ştioálnă, ştioalne şi **ştiolni** f. (reg.) **1.** galerie de mină; **2.** mină (de aur); **3.** fîntînă nepietruită; **4.** bulboană: *zvîrleau pietrele ... în ştioalna unde mă scăldam.* CR.; **5.** băltoacă (provenită din apa de ploaie); **6.** teren mlăştinos; (şi: **ştolnă**). [Din magh. ***stolna***, ucr. ***štolinja***; cf. germ. ***Stollen***].

ştioárfă f. v. **ştioalfă**.

ştiob, ştioburi n. (reg.) **1.** trunchi de copac scorburos sau scobit care, îngropat în pămînt, serveşte ca ghizd la o fîntînă puţin adîncă; **2.** vas de lemn de diferite forme şi dimensiuni în care se dă de mîncare la porci, în care se varsă lăturile etc. [Cf. ucr. ***štovd, štub*** „trunchi de copac"].

ştiobîlc interj. (reg.) cuvînt care redă zgomotul produs de căderea unui corp (greu) în apă: *ştiobîlc! ... s-o dus!* AL. [Onomat.].

ştiobîlcá, ştiobîlc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) cufunda în apă. [De la ***ştiobîlc***].

ştiobîlcăi, ştiobîlcăiesc şi **ştiobîlcăi** vb. (reg.; tr., refl. şi intr.) a (se) cufunda cu zgomot în apă; a (se) bălăci (într-o apă): *copiii ... s-au ştobîlcăit ... în scocul de la vîltoare.* POP.; (şi: **ştiobîlcii, ştobîlcăi**). [*Ştiobîlc* + *-ăi*].

ştiobîlcîi vb. v. ştiobîlcăi.

ştioi, ştioi m. (ornit.; reg.) **1.** ciuf de baltă (*Asio flammeus flammeus*); **2.** ciuf pitic (*Otus scops scops*). [Et. nec.].

ştioi, ştioluri n. (reg.) **1.** galerie (în mină); **2.** locul pe unde se intră în mină; **3.** horn, coş. [Din germ. *Stolle*, magh. *stoll*].

ştioldîc n. v. ştiuldic.

ştiolf[1] interj. (reg.) cuvînt care redă zgomotul produs de paşii cuiva care merge prin noroi. [Onomat.].

ştiolf[2] n. v. ştioalfă.

ştiolfăi, ştiólfăi şi **ştiolfăiesc** vb. (reg.; intr.) a păşi anevoie, plescăind, prin noroi sau prin apă. [*Ştiolf*[1] + *-ăi*].

ştipuí, ştipuiesc vb. (tr.) **1.** (reg.) a tigheli sau a tivi obiecte de încălţăminte; **2.** a trage la maşină obiecte de încălţăminte; (şi: **ştepui**). [Din germ. *steppen*].

ştir[1] m. **1.** (şi **ştir bun**) plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu florile verzi, dispuse în glomerule, cu frunzele acrişoare la gust şi comestibile (*Amaranthus angustifolius*): *mănînc borş cu ştir.* AL.; (depr.) **de departe trandafir, de aproape borş cu ştir**, se spune despre o femeie urîtă; **2.** (şi **ştir sălbatic**) plantă erbacee cu tulpina dreaptă, păroasă, cu florile verzi, reunite într-un spic, care serveşte ca hrană pentru porci; ştiriţă (*Amaranthus retroflexus*); **3.** (şi **ştir roşu**) plantă ornamentală cu frunzele roşii peţiolate şi cu florile purpurii, dispuse în glomerule la baza frunzelor superioare sau în spice lungi (*Amaranthus paniculatus*); **4.** mîncare preparată din ştir. [Din bulg., sb. *štir*].

ştir[2], **ştiruri** n. (reg.) lanţ. [Et. nec.].

ştir[3], **~i, ştiră, ~e** a. (înv. şi pop.) steril, sterp: *nu făcea cuconi, hiind stiră.* DOS.; (şi: (înv.) **stiră**). [Cf. gr. *steíra*, alb. *shtjerrë*].

ştirb, ~i, ştirbă, ~e a. **1.** care a rămas fără unul sau fără mai mulţi dinţi: *bătrînul era cam ştirb.* CĂL.; (subst.) *numai ştirba scoate limba.* POP.; **2.** (compus) **ştirba-baba-cloanţa, a)** personaj din mitologia populară, închipuit de obicei ca o femeie bătrînă şi urîtă; **b)** epitet pentru o femeie bătrînă şi rea; **3.** cu părţi din tăiş rupte; cu tăişul tocit, neascuţit: *săbii ruginite şi ştirbe.* SAD.; **4.** cu marginea ruptă, stricată, ciobită: *ceaşcă de cafea ruginită şi ştirbă.* PETR. [Din sl. *štrŭbŭ*, bulg. *štŭrb*].

ştirbă vb. v. ştirbi.

ştirbát a. v. ştirbit.

ştirbătúră f. v. ştirbitură.

ştirbí, ştirbesc vb. **1.** (intr. şi, rar, refl.) a deveni ştirb, a-şi pierde dinţii; **2.** (tr. şi refl.) a pierde sau a face (o unealtă tăioasă) să-şi piardă o părticică din tăiş: *sabia ţi s-a ştirbit, puşca ţi s-a ruginit.* POP.; **3.** (refl.) a pierde o parte din margine: *s-a ştirbit ceaşca de cafea*; **4.** (p. ext.; tr.) a face să devină incomplet, ciuntit: *costumul doamnei Chiajna, pe care deschiderea unei uşi, ... la locul unde se afla dînsa zugrăvită, l-a ştirbit.* OD.; **5.** (fig.; tr.) a aduce o diminuare însemnătăţii, valorii etc. cuiva sau a ceva; a încălca, a nesocoti un drept, o lege etc.: *n-am ştirbit din sfintele-ţi giudeaţe.* DOS.; *amintirea faptelor lui urîte ... îi ştirbea prestigiul.* ST.; (şi: (înv. şi pop.) **ştirba**). [De la *ştirb*].

ştirbínă, ştirbine şi **ştirbini** f. (înv. şi reg.) **1.** loc gol rezultat prin căderea unuia sau a mai multor dinţi; **2.** (p. anal.) loc gol rezultat prin ruperea unei măsele la roata morii; **vine ea roata la ştirbină**, se spune unui om nerecunoscător, care va mai avea totuşi nevoie de cel ce l-a ajutat; **3.** loc unde marginea unui obiect este ruptă. [Din sl. *štrŭbina*].

ştirbíre, ştirbiri f. acţiunea de a (se) ştirbi şi rezultatul ei. [V. *ştirbi*].

ştirbít, ~ţi, ştirbită, ~e a. **1.** (rar) care a rămas fără unul sau fără mai mulţi dinţi; (subst.) *rîzînd înghesuit de strîmbările bieţilor ştirbiţi.* OD.; **2.** cu părţi din tăiş rupte; cu tăişul tocit, neascuţit: *cuţit ştirbat.* AL.; **3.** (fig.) diminuat ca însemnătate, ca valoare etc.; încălcat, nesocotit; (şi: (înv. şi pop.) **ştirbat**). [V. *ştirbi*].

ştirbitúră, ştirbituri n. **1.** loc gol rezultat prin căderea unuia sau a mai multor dinţi; **2.** (p. anal.) loc gol rezultat prin ruperea unei măsele la roata morii; **o să-ţi vie roata la ştirbitură**, se zice unui om nerecunoscător, care va mai avea totuşi nevoie de cel ce l-a ajutat; **3.** epitet depreciativ pentru un om ştirb; **4.** loc unde marginea unui obiect este ruptă: *blidul ... vătămat de-o ştirbitură.* ARG.; **5.** diminuare a însemnătăţii, a valorii etc. cuiva sau a ceva; încălcare, nesocotire (a unui drept, a unei legi etc.); (şi: (înv. şi pop.) **ştirbătură**). [*Ştirbi* + *-tură*].

ştírcă, ştirci f. (reg.) **1.** băţ (despicat la un capăt) sau lopăţică cu care se mestecă zerul pus la fiert; **2.** mustuitor; **3.** băţ ramificat la un capăt, folosit la mărunţirea zarzavatului în mîncare; **4.** prăjină înfăşurată la un capăt cu cîrpe, folosită la spălatul ţevilor de alambic. [Et. nec.; cf. *ştertˈ*].

ştírcui, ştírcui vb. (reg.; tr.) **1.** a zdrobi strugurii cu mustuitorul; **2.** a mărunţi zarzavatul cu ajutorul unui băţ ramificat la un capăt; (şi: **ştercui**). [*Ştircă* + *-ui*].

ştíre, ştiri f. **1.** (înv. şi pop.) faptul de a şti; cunoaştere; cunoştinţă: *n-am ştire ... unde-i dus.* SAD.; **fără (de) ştire**, pe neaşteptate; fără să (se) ştie: *fără ştire ... au intrat.* SAD.; (curent) **cu ştirea (cuiva)** sau **fără (de) ştirea (cuiva)**, cu (sau fără) cunoştinţa (cuiva); cu (sau fără) învoirea, încuviinţarea (cuiva): *cu ştirea lor se-nsoară.* CAR.; *o ruptură definitivă, pe care fără ştirea lor o doreau.* GHEŢIE; **2.** (înv.) mărturie, dovadă: *[i]l deade şi mumîniei lui, spre mai multă ... ştire şi încredinţare.* COR.; **3.** veste, informaţie; noutate: *ştirea era oficială.* CAR.; **a şti** (sau **a afla**) **de ştirea cuiva** sau **a-i şti (cuiva) de ştire**, (mai ales în construcţii negative) a avea informaţii în legătură cu cineva; a avea în vedere, a avea în grijă pe cineva: *nimeni nu-i ştie de ştire.* EM.; **4.** (înv. şi pop.) **a avea (cuiva) de ştire**, a avea grijă de cineva, a păzi, a supraveghea pe cineva: *i-a avut Dumnezeu de ştire.* PANN; **a lăsa (pe cineva)** sau **a se duce** (sau **a pleca, a porni etc.**) **în ştirea lui Dumnezeu** (sau **Domnului, Celui de Sus**), a lăsa pe cineva sau a se duce (a pleca, a porni etc.) la voia întîmplării: *îi dase drumul pe gîrlă, lăsîndu-l în ştirea lui Dumnezeu.* ISP. [V. *şti*].

ştirí, ştiresc vb. (reg.; refl. şi intr.) **1.** a se inflama, a se irita (din cauza răcelii, a unei mîncări picante): *cînd se scol dimineaţa sînt amorţiţi şi se ştiresc în gît.* POP.; **2.** a răguşi; **3.** a-şi drege glasul. [Cf. *ştirˈ*].

ştirícă, ştirici f. (ornit.; reg.) coţofană (*Pica pica*). [Et. nec.].

ştirící, ştiricesc vb. (reg.; tr.) **1.** a iscodi; a se informa: *îşi vîrau capul măcar pentru un minut să ştiricească cîte ceva.* GHEŢIE; *mi-i ghici, făr-a ştirici, ce fiară-am vînat.* POP.; **2.** a comunica, a da de ştire. [*Ştire* + *-ici*].

ştirigoáie f. v. stirigoaie.

ştiriţă, ştiriţe f. (bot.; reg.) ştir (*Amaranthus retroflexus*). [*Ştirˈ* + *-iţă*].

ştirós, ~şi, ştiroásă, ~e a. **1.** (pop.) care are gust acru, astringent, asemănător cu al ştirului[1]: *borş ştiros*; **2.** (reg.) aţos, fibros: *carne ştiroasă.* [*Ştirˈ* + *-os*].

ştiubéci n. (înv.) ceruză: *ştubetele, petiţa şi toate toabe dichisurile femeieşti* (a. 1890). ŞIO.; (şi: **ştubeci, ştubeţ**). [Din turc. *üstübeç*].

ştiubéi, ştiubeie n. (reg.) **1.** stup primitiv, făcut dintr-un trunchi de copac scorburos sau scobit; (p. ext.) totalitatea albinelor din acest stup: *albinele s-adune pentru ştiubeie miere.* ST.; **2.** vas făcut dintr-un trunchi de copac scobit, în care se păstrează alimente, obiecte casnice etc.: *scoboară de acolo un ştiubei cu pene.* CR.; **3.** trunchi de copac scorburos sau scobit care, îngropat în pămînt, serveşte ca ghizd la o fîntînă puţin adîncă; **4.** (p. ext.) fîntînă cu izvorul la mică adîncime, care are ca ghizd un trunchi de copac scobit sau scorburos; **5.** (p. gener.) fîntînă puţin adîncă; izvor al unei ape curgătoare; (şi: (înv. şi reg.) **ştubei**). [*Ştiob* + *-ei*].

ştiubeiáş, ştiubeiaşe n. (reg.) diminutiv al lui ştiubei. [*Ştiubei* + *-aş*].

ştiubéu n. v. ştubeu.

ştiuc n. v. ştuc[1].

ştiúcă[1], **ştiuci** f. **1.** peşte răpitor de apă dulce, cu corpul alungit şi turtit lateral, cu botul în forma unui cioc de raţă şi cu gura mare, cu numeroşi dinţi (*Esox lucius*): *îi plăcea cu deosebire ciorba de ştiucă fiartă.* GHICA; (pop.) **cînd o cînta ştiuca în baltă**, niciodată: *te-oi duce la maică-ta ... cînd mi-o cînta ştiuca-n baltă.* POP.; (compus) **ştiucă-de-mare**, peşte de 50-80 cm, cu capul asemănător cu al şarpelui, cu spinarea verzuie şi pîntecele alb şi cu botul de forma unui cioc lung (*Belone belone*); **2.** (fig.; glumeţ) pantof cu vîrful foarte ascuţit asemănător unui bot de ştiucă. [Din bulg., sb. *štuka*].

ştiúcă[2], **ştiuci** f. (pop.) avion german de bombardament, folosit în al doilea război mondial. [Din germ. *Stuka*].

ştiuculíţă, ştiuculiţe f. diminutiv al lui ştiucă: *hai la peşte de vînzare: ştiuculiţa cinci parale.* POP. [*Ştiucă*[1] + *-uliţă*].

ştiulbicá[1], **ştiulbic** vb. (reg.; intr.) a moţăi, a dormita. [Et. nec.].

ştiulbicá[2] vb. v. ştiuldica.

ştiulboánă, ştiulboane f. (reg.) bulboană. [Probabil contaminare între *ştioalnă* şi *bulboană*].

ştiulbúc n. v. ştiuldic.

ştiuldíc interj. (reg.) cuvînt care redă zgomotul produs de un corp care cade în apă: *ştiuldic! în fundul fîntînii.* POP. // n. (reg.; pl. **ştiuldicuri** şi **ştiuldice**) **1.** prăjină lungă, terminată la un capăt cu o măciucă, pe care o folosesc pescarii pentru a stîrni peştele; **2.** prăjină cu care se împinge luntrea; (şi: **ştiulbuc, ştioldic**). [Onomat.; cf. *ştiobîlc*].

ştiuldicá, ştiuldic vb. (reg.) **1.** (refl.) a se cufunda în apă: *se ştiuldică în fundul fîntînii.* POP.; **2.** (tr.) a stîrni peştii cu ştiuldicul; (şi: **ştiulbica**). [De la *ştiuldic*].

ştiuléte, ştiuleţi m. **1.** fructul matur al porumbului, cu sau fără pănuşile care îl învelesc; (p. restr.; reg.) partea lemnoasă a fructului de porumb; cocean: *ard bine şi cocenii şi ştiuleţii de porumb.* PETR.; **2.** (reg.) tulpină de porumb; (şi: (reg.) **ştiuleţ, ştulete, stulete**). [Et. nec.].

ştiuléţ m. v. ştiulete.

ştiuléu, ştiuleie n. (reg.) ştiulete; (şi: **ştuleu**). [Probabil contaminare între *ştiulete* şi *tuleu*].

ştiump m. v. şteamp[1].

ştiup n. (reg.) **1.** praf; **2.** pospai (de făină). [Et. nec.; cf. germ. *Staub*].

ştiút[1] n. (înv.) cunoaştere, cunoştinţă: *nu toţi au ştiută că unii ... a idolilor jărtvă mănîncă.* COR.; (şi: **ştiută**). [V. *şti*].

ştiút[2], **~ţi, ştiută, ~e** a. **1.** care este (bine) cunoscut; (p. ext.) vestit, renumit: *nu-l mişcă ştiutele crînguri cu ciutele.* BL.; **2.** convenit, stabilit: *porneşte ... la locul ştiut.* CR.; **3.** (înv. şi reg.) ştiutor,

instruit: *eşti citit adînc în legi ... şi mai ştiut ca toţi.* CAR. [V. *şti*].

ştiútă f. v. **ştiut**[1].

ştiutór, ~i, ştiutoáre a. care ştie, care cunoaşte, care este informat; care posedă cunoştinţe sistematice, care are o pregătire specială, metodică (într-un domeniu ştiinţific, artistic etc.): *de taina-mi este singur ştiitor.* HEL.; (subst.) *îi ajunsese faima ... departe la ştiutorii scripcii şi meşterii de carte.* ARG.; **ştiutor de carte**, persoană care ştie să scrie şi să citească: *scriitori, dintr-o primă generaţie de ştiutori de carte.* SAD.; (şi: (înv.) **ştiitor**). [*Şti* + *-(u)tor*].

ştiutúră, ştiuturi f. (înv.) cunoaştere; înţelegere, pricepere: *n-am avut ştiutură.* COR.; **pomul ştiuturii (binelui şi răului)**, pomul ştiinţei (binelui şi răului). [*Şti* + *-(u)tură*].

ştoálfă f. v. ştioalfă.

ştobîlcái vb. v. ştiobîlcăi.

ştócfiş, stocfişi m. (înv.) **1.** (iht.) moruă (*Gadus morrhua*); **2.** batog; (şi: (înv.; rar) **stocfiş**). [Din germ. *Stockfisch*].

ştófă f. v. stofă.

ştofleác m. v. ştopleag.

ştoflocí, ştofliocesc vb. (reg.; tr.) a uza, a terfeli hainele. [Cf. *ştoflogi*].

ştoflógi m. pl. (reg.) ghete vechi, deformate, rupte; papuci de casă (făcuţi din ghete sau din cizme uzate); (şi: **toflogi**). [Cf. *ştiolf*[2]].

ştol, ştoluri n. (reg.) fiecare dintre colţii de fier care se fixează iarna la potcoavele cailor pentru ca să nu alunece. [Din germ. *Stollen*].

ştóină f. v. ştioalnă.

ştoluí, ştoluiesc vb. (tr.) a supune o piele operaţiei de ştoluire. [Cf. germ. *Stollen*].

ştoluíre, ştoluiri f. operaţie aplicată pieilor fine, care constă în efectuarea mai multor întinderi în diferite direcţii şi care dă pieilor moliciune şi supleţe. [V. *ştolui*].

ştonţ, ştonţuri n. (reg.) grămadă mare (de lemne). [Et. nec.].

ştopleág, ştoplege n. (reg.) cotor de plantă rămas pe cîmp după cosit sau după secerat; (şi: ştofleac, ştepleag). [Cf. *şteap*, germ. *Stoppel*].

ştopolí, ştopolesc vb. (reg.; tr.) a cîrpi obiecte de îmbrăcăminte: *tare frumos ştopoleşti ...; numai că Victor nu ţi-ar purta ciorapi cîrpiţi.* GHEŢIE. [Din magh. *stoppol*; cf. germ. *stoppeln*].

ştraf[1], **ştrafuri** n. **1.** (înv. şi pop.) amendă: *o cucoană ... plătise ştraf la Viena.* GHICA; **a pune la ştraf pe cineva**, a amenda pe cineva: *vine comisariul şi te pune la straf.* AL.; **2.** (înv. şi reg.) pedeapsă; (şi: (înv.) **straf**). [Din germ. *Strafe*, rus. *štraf*].

ştraf[2], **ştrafuri** n. (reg.) camion: *angajase două ştrafuri încăpătoare.* GHEŢIE. [Din germ. *Straf(wagen)*].

ştraif, ştraifuri n. 1. (reg.) linie, dungă (de culoare); **2.** bandă de carton sau de material textil, folosită în legătorie. [Din germ. *Streif(e)*].

ştram, ~i, ştramă, ~e a. (reg.) **1.** voinic, viguros; frumos; **2.** isteţ, deştept. [Din germ. *stramm*].

ştrand, ştranduri n. teren (cu nisip) situat în apropierea unei ape sau prevăzut cu unul sau mai multe bazine, special amenajat pentru a putea fi folosit în timpul verii ca loc de plajă, de baie sau pentru sporturi nautice. [Din germ. *Strand*].

ştrangulá vb. v. strangula.

ştranguláre f. v. strangulare.

ştrangulát a. v. strangulat.

ştrapáţ, ştrapaţuri n. (reg.) muncă, osteneală; alergătură; **de ştrapat, a)** (despre oameni) de corvoadă; **b)** (despre haine sau despre încălţăminte) de dîrvală; (şi: *strapaţ*). [Din germ. *Strapaze*].

ştras n. v. stras.

ştrăfuí, ştrăfuiesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a amenda. [*Ştraf*[1] + *-ui*; cf. germ. *strafen*].

ştreang, ştreanguri n. **1.** frînghie (din cînepă): *roatele uneori sînt legate cu streanguri.* ISP.; **2.** frînghie groasă, cu laţ, folosită pentru a spînzura un condamnat la moarte; (p. restr.) laţul acestei frînghii: *se suie în ştreang cîntînd.* GHICA; **a-şi pune** (sau **a pune cuiva**) **ştreangul de gît**, a (se) spînzura: *nu-i mai rămîne decît să-şi puie ştreangul de gît.* VLAH.; **a pune (cuiva) ştreangul de gît**, a pune (pe cineva) într-o situaţie penibilă, dificilă, fără ieşire; **3.** fiecare dintre cele două funii care leagă pieptarul hamului de orcic: *ba ştreangu-i putred ...!* AL.; (şi: **streang**). [Din germ. *Strang*].

ştrec, ştrecuri n. (reg.) **1.** linie ferată; **2.** loc de trecere peste linia ferată; **3.** galerie (în mină). [Din germ. *Strecke*].

ştrecuí, ştrecuiesc vb. (tr.) a curăţa pieile de resturile de carne. [Din germ. *strecken*].

ştrecuíre, ştrecuiri f. acţiunea de a ştrecui şi rezultatul ei. [V. *ştrecui*].

ştremeieág, ştremeieaguri şi **ştremelege** n. (reg.) **1.** tulpină fără ramuri sau fără frunze; **2.** partea lemnoasă a fructului de porumb, fără boabe. // m. (reg.; pl. **ştremelegi**) epitet ironic pentru un om înalt şi slab. [Et. nec.; cf. *ştepleag*].

ştrengár, ştrengari m. **1.** (reg.) frînghier; **2.** (înv.; depr.) om fără căpătîi; vagabond, golan, puşlama, derbedeu: *îi plăcea nespus să cutreiere ... aceste baluri şi cluburi, ca o ispravă de ştrengari boemi.* PETR.; **3.** tînăr sau copil neastîmpărat, zburdalnic, poznaş; (adj.) *să nu te mai văd pe-aici, copil ştrengar.* COŞB.; **4.** bărbat uşuratic, afemeiat; crai: *tăcere, strigă un ştrengar ... cănit şi sclivisit.* CAR.; (adj.) *bărbatul pe care-l iubea ... era cam ştrengar.* REBR. [*Ştreang* + *-ar*].

ştrengărésc, ~şti, ştrengăreáscă, ~eşti a. care este caracteristic ştrengarilor; de ştrengar: *aveau un aer ştrengăresc.* VLAH. [*Ştrengar* + *-esc*].

ştrengăréşte adv. ca ştrengarii, în felul ştrengarilor: *avea o năframă albă ... legată.ştrengăreşte.* REBR. [*Ştrengar* + *-eşte*].

ştrengărí, ştrengăresc vb. (intr.) **1.** (înv.) a vagabonda, a hoinări: *să nu ştrengărească pe uliţă.* GHICA; **2.** a se ţine de zburdălnicii, de pozne, de ghiduşii. [De la *ştrengar*].

ştrengăríe[1], **ştrengării** f. **1.** (înv.) faptă de ştrengar; golănie; vagabondaj, hoinăreală: *se ţineau de ştrengării şi ajunseseră a fi spaima mahalalelor.* GHICA; **2.** zburdălnicie, poznă, ghiduşie; comportare, atitudine care denotă neastîmpăr, vioiciune; **3.** aventură de dragoste; crailîc: *Don Fabrizio trebuia să se lase de şterngării.* ZAMF. [*Ştrengar* + *-ie*].

ştrengăríe[2], **ştrengării** f. (înv.; reg.) atelier unde se făceau şreanguri. [*Ştreang* + *-ărie*].

ştrengăríţă, ştrengăriţe f. **1.** fată sau femeie tînără, vioaie, zglobie, ghiduşă: *ştrengăriţă frumoasă şi nestatornică!* REBR.; **2.** (rar) femeie uşuratică. [*Ştrengar* + *-iţă*].

ştric[1], **ştricuri** n. (reg.) frînghie, funie. [Din germ. *Strick*].

ştric[2], **ştricuri** f. (reg.) dantelă. [Din germ. *Strick*(*arbeit*)].

ştricăní, ştricănesc vb. (reg.; tr.) 1. a împleti, a croşeta, a tricota; **2.** a broda. [Din germ. *stricken*].

ştrimf, ştrimfi m. (reg.) ciorap: *uită-te la patru junci, nu la ştrimfi şi la papuci.* POP. [Din germ. *Strumpf*].

ştrofálí vb. v. ştrofălui.

ştrofăluí, ştrofăluiesc vb. (reg.; tr.) a pedepsi; (şi: **ştrofâlí**). [Din magh. *strófol*].

ştrol, ~i, ştroală, ~e a. (reg.) şchiop. // f. epitet depreciativ pentru o persoană care şchioapătă. [Et. nec.].

ştronţ, ştronţi m. **1.** (fam.) termen injurios pentru o persoană de origine străină, în special de origine germană; **2.** (reg.) copil neastîmpărat. [Et. nec.; cf. *şonţ*[1]].

ştronţá, ştronţez vb. (reg.; intr.) a vorbi în limba germană. [De la *ştronţ*].

ştrúdei, ştrudele n. plăcintă făcută din foi subţiri umplute cu brînză, nuci, mere etc. şi rulate în formă de sul: *ştia să aprecieze ... un ştrudel.* SAD.; (şi: **strudel**). [Din germ. *Strudel*].

ştrúlă, ştrule f. (reg.; depr.) femeie zvăpăiată, uşuratică. [Et. nec.].

ştubéci n. v. ştiubeci.

ştubéi n. v. ştiubei.

ştubéţ n. v. ştiubeci.

ştubéu, ştubeie n. (reg.) **1.** stup primitiv, făcut dintr-un trunchi de copac scorburos sau scobit; **2.** fîntînă cu izvorul la mică adîncime, al cărei ghizd este un trunchi de copac scorburos sau scobit; (şi: **ştiubeu**). [Cf. *ştiubei*].

ştuc[1], **ştucuri** n. **1.** (reg.) bucată, fragment; porţiune; parte dintr-un întreg considerată ca o unitate: *a luat un ştiuc de pămînt.* POP.; **2.** (înv.) exemplar; (şi: (înv.) **ştuh**, (reg.) **ştiuc**). [Din germ. *Stück*].

ştuc[2] n. v. stuc.

ştucát a. v. stucat.

ştucatór m. v. stucator.

ştucatúră f. v. stucatură.

ştudént m., f. v. student.

ştudiént m. v. student.

ştudiruí, ştudiruiesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a învăţa, a studia. [Din germ. *studieren*].

ştúfă, ştufe f. (reg.) (bucată de) rocă auriferă. [Din germ. *Stufe*].

ştuh n. v. ştuc[1].

ştuléte m. v. ştiulete.

ştuléu n. v. ştiuleu.

şturlubátic a. v. sturlubatic.

şturm, şturmuri n. (mil.; înv. şi reg.) asalt, atac. [Din germ. *Sturm*].

şturţ, şturţuri n. (min.; reg.) loc unde se depozitează deşeurile sau minereul care urmează să fie prelucrat; (p. ext.) materialul depozitat în acest loc. [Din germ. *Sturz* (*platz*)].

ştuţ, ştuţuri n. **1.** (reg.) carabină; **2.** (tehn.) bucată scurtă de ţeavă, care face legătura între un recipient şi o conductă. [Din germ. *Stutzen*].

ştuţuí, ştuţuiesc vb. (tr.) a îndepărta partea de deşeu a pieii cu ajutorul foarfecelor sau al cuţitelor. [Din germ. *stutzen*].

şu interj. (de obicei repetat) **1.** (rar) cuvînt care redă strigătul caracteristic al bufniţelor; **2.** cuvînt care redă zgomotul produs de mişcarea frunzelor, de curgerea apei etc.; **3.** cuvînt care redă zgomotul făcut cînd se vorbeşte în şoaptă: *acolo, şu-şu-şu, ... am început a spune la năzbîtii, ca băieţii.* SAD.; **4.** cuvînt cu care se adoarme sau se linişteşte un copil mic. // n. numele unei hore (însoţită de chiuituri); melodia acestei hore. [Onomat.].

şuán, şuani m. nume dat insurgenţilor din Bretania şi Normandia în timpul Revoluţiei franceze. [Din fr. *chouan*].

şúbă, şube f. **1.** haină lungă şi largă (de postav gros), de obicei cu guler mare şi căptuşită cu blană, care este purtată mai ales de bărbaţi: *judecătorul ... s-a înfăşurat în şubă.* GAL.; **2.** (reg.) pănură, aba. [Din sb., ucr. *šuba*, magh. *suba*].

şubéică, şubeicl f. (reg.) şubă scurtă pe care o poartă femeile: *mîndra cu şubeica e oablă ca secerea.* POP. [Din ucr. *šubejka*].

şúber, şubere n. **1.** (tehn.) dispozitiv cu care se reglează închiderea sau deschiderea unui orificiu de trecere pentru lichide sau gaze; **2.** (min.) dispozitiv în formă de pîlnie, prevăzut cu un organ de reglare, montat la capătul interior al unui rostogol, prin care alunecă materialul ce se încarcă în vagonete. [Din germ. *Schieber*].

şúberec, şuberece n. (reg.) specialitate dobrogeană de plăcintă, asemănătoare cu scovarda, făcută din aluat nedospit umplut cu brînză sau cu carne bine condimentată şi prăjită în grăsime. [Din turc. *şebörek*].

şúbler, şublere n. (tehn.) instrument de măsurat lungimi sau grosimi mici, compus dintr-o riglă gradată, cu două braţe, între care se prinde piesa care trebuie măsurată. [Din germ. *Schublehre*].

şubrăv, ~l, şubravă, ~e a. (reg.) şubred: *e cam şubrav unchiaşul, nu s-a dat jos din pat.* POP. [Cf. *şubred*].

şubrăví, şubrăvesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) şubrezi: *s-a şubrăvit mătuşa, abia se tîrăşte.* POP. [De la *şubrav*].

şúbred, ~zi, şubredă, ~e a. **1.** lipsit de vigoare, nerezistent la eforturi, predispus la îmbolnăvire; fragil, plăpînd; şubrav: *sînt tot şubred şi crez c-oi pleca la băi.* BĂLC.; **2.** lipsit de rezistenţă, de soliditate, de trăinicie; care este gata să se prăbuşească; şubrezit: *în bîlciuri se ridică barace şubrede.* CAR.; **3.** (fig.) care nu rezistă unei analize mai serioase, unei critici mai severe: *argumente şubrede*; **4.** (p. ext.) precar; nesigur: *e atît de şubredă pacea ...!* CAR. [Et. nec.].

şubrezénie, şubrezenii f. **1.** starea a ceea ce este şubred; slăbiciune, fragilitate, debilitate; **2.** lipsă de rezistenţă, de soliditate, de trăinicie (a unui obiect); **3.** (p. ext.) precaritate; nesiguranţă: *cazuri întîmplate chiar atunci ... dovedeau şubrezenia graniţei inamovibilităţii.* BR.-VOIN. [*Şubred* + *-enie*].

şubrezí, şubrezesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni şubred, a face să-şi piardă sau a-şi pierde forţa fizică, rezistenţa; a se şubrăvi: *şubreziţi ... de vremea asta nimicitoare.* PETR.; **2.** (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde soliditatea, trăinicia; a fi gata să se prăbuşească; **3.** (p. ext.; tr.) a face să devină precar, nesigur. [De la *şubred*].

şubrezíre, şubrezlri f. faptul de a (se) şubrezi; pierdere a vigorii, a rezistenţei: *şubrezirea treptată a sănătăţii merse paralel cu înrăutăţirea situaţiei materiale.* GHEŢIE. [V. *şubrezi*].

şubrezít, ~ţi, şubrezită, ~e a. şubred: *se opri ... lîngă-un rîu secătuit cu podeţul şubrezit.* V.R. [V. *şubrezi*].

şubulíţă, şubuliţe f. diminutiv al lui şubă: *vine neica prin grădină, cu şubuliţa pe mînă.* POP. [*Şubă* + *-uliţă*].

şuc[1], şucurl n. (înv. şi reg.) unitate de măsură egală cu a şasea parte dintr-un stînjen; (şi: **şuh**). [Din germ. *Schuh*].

şuc[2] n. v. şoc[2].

şucadá a. invar. (turcism; înv.) care este grozav, straşnic: *are nişte ochi ... şucada!* AL. [Din turc. *şukadar* „atît"].

şucár, ~l, şucară, ~e a. (arg.) **1.** frumos; bun; **2.** (în forma **şucăr**) elegant. // m. (arg.) **1.** gălăgie, scandal; supărare manifestată zgomotos; necaz; **2.** (în forma **şucăr**) hoţ; (şi: **şucăr**). [Din ţig. *šukar*].

şúcăr a. v. şucar.

şucăreálă, şucărell f. (arg.) faptul de a se şucări. [*Şucări* + *-eală*].

şucări, şucăresc şi **şúcăr** vb. (arg.) **1.** (refl.) a se găti, a se ferchezui; **2.** (refl.) a se îngîmfa; a lua o atitudine de superioritate; **3.** (tr. şi refl.) a (se) supăra; **4.** (tr.) a şterpeli, a fura. [De la *şucar*].

şucheănă f. (reg.) **1.** vacă cu coarnele mici; **2.** epitet pentru o vită (nărăvaşă); **3.** (p. ext.) epitet pentru un om deşucheat. [De la *şut*[5]].

şucheăt, ~ţi, şucheată, ~e a. (reg.) **1.** deşucheat: *parcă eşti şuchet*; **2.** aspru; răutăcios; **3.** care este bine informat; (şi: **şuchet**). [Din magh. *süket*].

şuchét a. v. şucheat.

şuetăr, şuetari m. (rar) **1.** persoană care conduce jocul, la unele jocuri de cărţi, şi care ţine în rezervă o sumă de bani pentru a plăti, în caz de pierdere, sumele riscate de ceilalţi jucători; **2.** persoană căreia îi place să converseze, care participă la şuete. [*Şuetă* + *-ar*].

şuetărd, ~zi, şuetardă, ~e a. (peior.) căruia îi place să flecărească, să se ţină de şuete. [*Şuetă* + *-ard*].

şuétă, şuete f. **1.** (rar) sumă de bani pusă în joc, la unele jocuri de cărţi, de cel care conduce jocul; **2.** conversaţie uşoară, spirituală şi distractivă între prieteni: *ne-a tras Jean o şuetă de nu mai puteam scăpa.* C.PETR. [Et. nec.].

şufán n. v. şifan.

şufár m. v. şafar.

şufărí, şufăresc vb. (reg.; tr.) a escroca, a înşela. [De la *şufar*].

şuflădă, şuflăzi f. (reg.) sertar (la masă, la dulap etc.). [Din germ. *Schublade*].

şúflă, şufle f. (reg.) **1.** lopată; **2.** căuş (pentru făină). [Din germ. *Schaufel*].

şugár, ~i, şugară, ~e a. (reg.) **1.** zvelt, suplu, subţire; **2.** care are părul de culoare deschisă (aproape alb). // *s.* (reg.) şfichi (la bici). [Din magh. *sugár*].

şúgă f. (reg.) **1.** boală a oilor nedefinită mai îndeaproape; **a se ţine şugă (de cineva)**, a se ţine scai (de cineva); **2.** belea, necaz. [Din bulg., sb. *šuga* „rîie"].

şugărél, ~i, şugăreă, ~ele a. (reg.) diminutiv al lui şugar; subţirel: *tînăr, frumoşel, la statură şugărel.* POP. // m. (reg.) **1.** plantă din familia labiatelor, cu tulpina ramificată şi întinsă pe pămînt, cu flori albe-gălbui dispuse în verticile la vîrful tulpinii şi al ramurilor (*Teucrium montanum*); **2.** plantă din familia labiatelor cu frunzele şi tulpina păroase, cu florile albe-gălbui sau albe-purpurii (*Teucrium polium*). [*Şugar* + *-el*].

şugubăţ, ~eţi, şugubeáţă, ~eţe a. **1.** (înv.) ucigaş, criminal: *au gonit din besearică pre-mpăratul Numerian că era şigubăţ.* DOS.; **2.** (reg.) periculos, primejdios; viclean, perfid: *să n-ai de-a face cu dînşii, căci sînt foarte şugubeţi.* CR.; **3.** care exprimă, denotă viclenie, răutate: *se temea ... de şugubaţa defăimare a oamenilor.* CR.; **4.** (fam.; reg.) glumeţ, hazliu, poznaş, spiritual: *m-o pişcat iară, bre! ce om şugubăţ!* AL.; **5.** care denotă umor; care provoacă hazul; cu haz, cu spirit: *cînta acum ... nişte drăcii şugubeţe, de care toţi făceau haz.* PETR.; (şi: (înv.) **şigubăţ**, (reg.) **şugubeţ**). [Din sl. *dušegubici*].

şugubéţ a. v. şugubăţ.

şugubínăr, şugubinari m. persoană care cerceta şi judeca faptele de omucidere, tîlhărie şi adulter şi încasa de la vinovaţi amenzile stabilite pentru răscumpărare; (şi: (înv.) **deşugubinar, duşegubinar**). [*Şugubină* + *-ar*].

şugubínă, şugubine şi **şugubini** f. **1.** (înv.) faptă gravă care contravenea legilor juridice sau preceptelor religioase şi morale, în special omucldere sau adulter: *vor afla femei sau fete cu pricini de şugubini* (a. 1741). URIC.; **2.** amendă (în bani sau în vite) percepută în evul mediu, în Ţara Românească şi în Moldova, pentru răscumpărarea omuciderii, a tîlhăriei sau a adulterului; **3.** (reg.) necaz, belea, nenorocire: *e locul blestemat, ... şi pe rar creştin îl iartă şugubina.* GAL.; **a da de şugubină** sau **a da (pe cineva) de şugubină**, a i se întîmpla (sau a produce cuiva) o neplăcere, un necaz, o nenorocire; a (se) face de rîs, de ocară: *ce să am? ... iacă am dat de şugubină.* ISP.; **a fi de şugubină**, a fi de ocară: *tot să fii de şugubină şi să mori fără lumină.* POP.; **4.** (reg.) epitet pentru un om de nimic, care incomodează pe alţii; (şi: (înv.) **deşugubină, duşegubină**). [Din sl. *dešugubina*].

şuguí, şuguiesc şi **şúgul** vb. (reg.) **1.** (fam.; intr.) a glumi: *şuguieşti, măi omule, ori ţi-i într-adins?* CR.; **nu-i de şuguit (cu ...)**, se spune despre cineva sau despre ceva care trebuie luat în serios: *nu-i de şuguit cu vrăjitorul acesta!* CR.; **2.** (tr.) a minţi, a amăgi: *printre turci să strecura şi cu vorba-i şuguia.* POP.; (şi: **şăgui, şegui**). [De la *şagă*].

şuguiálă, şuguieli f. (reg.) faptul de a şugui. [*Şugui* + *-eală*].

şuguíre, şuguiri f. (reg.) acţiunea de a şugui; (înv.) a **nu fi de şuguire cu ...**, se spune despre cineva sau despre ceva care trebuie luat în serios: *nu era de a şuguire cu el.* COSTIN. [V. *şugui*].

şuguitór, ~i, şuguitoáre a. şi m., f. (reg.) (persoană) care şuguieşte. [*Şugui* + *-tor*].

şuh n. v. şuc[1].

şuhăn adv. v. şohan.

şuhărie, şuhărll f. (reg.) guturai; răceală; (şi: **suhărie**). [Cf. ucr. *šuhlja* „friguri"].

şui[1] s. (reg.) **a face şui şi pui, a)** a face să dispară (ceva); b) a ascunde o greşeală, o faptă incorectă, necinstită etc., făcînd să dispară orice urmă. [Et. nec.].

şui[2], şuie a. (reg.) zvelt; subţire; îngust: *cerbul ... cu trupul şui şi elegant.* OD. // n. (reg.) semn făcut la urechea oilor, prin tăierea unei şuviţe subţiri, pentru a putea fi recunoscute. [Et. nec.].

şui[3], şuie a. **1.** (fam.; reg.) smintit, ţicnit; prost, nătîng: *prost ca gardul de răchită, şui ca clanţa de la uşă.* EM.; (subst.) *m-ai lăsat de rîsul unui şui ..., nenorocita de mine.* CR.; **2.** (fam.) strîmb; diform. [Din sl. *šuj* „stîng"].

şui[4], şuie a. (reg.) **1.** astmatic; **2.** tuberculos; // n. (pl. **şuiuri**) (reg.) numele mai multor boli: a) astm; b) emfizem pulmonar; c) artrită; d) gută. [Din magh. *suly, süly, sujj*].

şuiá, şuiez vb. (reg.; refl.) a slăbi, a se sfriji. [Cf. *şui[2]*].

şuián n. v. suian.

şuiát, ~ţi, şuiată, ~e a. (reg.) care are la ureche un semn de recunoaştere, făcut prin tăierea unei şuviţe subţiri. // f. (reg.) semn făcut la urechea oilor sau a vitelor, prin tăierea unei şuviţe subţiri, pentru a putea fi recunoscute. [Cf. *şui[2]*].

şúier, şuiere n. **1.** sunet strident, ascuţit şi prelung, produs prin suflarea cu putere a aerului printre buzele întredeschise, printre dinţi sau printre degetele băgate în gură: *s-a pornit un hohot, aplauze, ... şuiere, răcnete.* CAR.; **2.** sunet strident, ascuţit şi prelung produs cu ajutorul unui instrument special: *s-aude un şuier, apoi semnalul de alarmă.* CAR.; **3.** sunet sau ţipăt (ascuţit) scos de unele animale, păsări sau insecte: *ştia să imiteze şuierul şerpilor.* AL.; **4.** zgomot caracteristic, ascuţit şi puternic, pe care îl face vîntul, furtuna, vijelia etc.: *al nopţei vînt cu şuier viscoleşte.* AL.; **5.** zgomot strident, scurt şi intens produs de anumite obiecte care se deplasează, se mişcă, se învîrtesc cu viteză: *nu-i şuierul săbiilor ce se ascut.* ARG. [De la *şuiera*].

şuieră, şúier vb. **1.** (intr.) a emite un sunet strident, ascuţit şi prelung, suflînd cu putere

aerul printre buzele întredeschise, printre dinţi, printre degetele băgate în gură sau cu ajutorul unui instrument special: *şuier-un lotru de băiet.* EM.; **a şuiera în biserică**, a comite fapte care şochează, care contravin unei ordini stabilite; **2.** (intr.) a emite un sunet strident, ascuţit şi prelung: *o locomotivă şuieră departe.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a-şi exprima nemulţumirea, dezaprobarea prin fluierături stridente: *voi să-l văz ... şuierat de norod.* NEGR.; **4.** (tr.) a rosti, a spune, a comunica (ceva) cu vocea ascuţită, stridentă datorită indignării, furiei, emoţiei etc.: *şuierînd cuvintele într-o şoaptă ... bîlbîie.* VLAH.; **5.** (intr.) a emite o succesiune melodică de sunete suflînd printre buze, cu ajutorul unui fluier etc.; a intona o melodie fluierînd: *cete de ostaşi ... mergeau şuierînd din frunză.* OD.; **6.** (intr.) a scoate un sunet sau un ţipăt (ascuţit) specific: *şuieră şerpii, cu limbi tremurate.* COŞB.; **7.** (intr.) a produce un zgomot ascuţit şi puternic: *un vînt rece ... şuiera prentre crăpăturile uşii.* AL.; **8.** (intr.) a produce un zgomot strident, scurt şi intens: *cad săgeţile în valuri care şuieră, se toarnă.* EM.; (şi: (reg.) **şuira**). [Lat. ***sibilare***].

şuieráre, şuierări f. **1.** acţiunea de a şuiera şi rezultatul ei; **2.** dezaprobare violentă manifestată prin fluierături. [V. ***şuiera***].

şuierát[1], şuieraturi n. **1.** faptul de a şuiera: *bagă două degete în gură şi şuieră ..., un şuierat nemaiauzit.* PETR.; **2.** sunet strident, ascuţit şi prelung, produs de locomotive, sirene etc.: *şuieratul locomotivei îi readuse la realitate.* GHEŢIE; **3.** emisiune de sunete melodice suflînd printre buze cu ajutorul unui fluier; intonare a unei melodii, fluierînd; **4.** scoatere a unui sunet sau a unui ţipăt (ascuţit) specific: *şuieratul şerpilor*; **5.** producere a unui zgomot strident, scurt şi intens: *şuieratul a mii şi mii de săgeţi.* NEGR. [V. ***şuiera***].

şuierát[2], ~ţi, şuierată, ~e a. care are un timbru strident şi ascuţit; (adv.) *ce este ...? şopti el şuierat.* SAD. [V. ***şuiera***].

şuierătór, ~i, şuierătoáre a. **1.** care are un timbru strident şi ascuţit: *mergem! zice el c-o voce şuierătoare.* AG.; **2.** care scoate un sunet sau un ţipăt (ascuţit) specific: *ascultînd ... concertul acestor paseri şuierătoare.* NEGR.; **3.** care produce un zgomot ascuţit şi puternic: *se împrăştiară pe aripile vîntului şuierător.* REBR. [***Şuiera*** + *-ător*].

şuierătúră, şuieráturi f. **1.** sunet strident, ascuţit şi prelung, produs prin suflarea cu putere a aerului printre buzele întredeschise, printre dinţi sau printre degetele băgate în gură: *puind două degite în gură, dură o şuierătură de cele haiduceşti.* AL.; **2.** dezaprobare, nemulţumire exprimată prin fluierături stridente; **3.** zgomot caracteristic, ascuţit şi puternic, pe care îl face vîntul, vijelia etc.: *o viforoasă şuierătură a vîntului.* OD.; **4.** zgomot strident, scurt şi intens produs de anumite obiecte care se deplasează, se învîrtesc cu viteză: *pocnetul ierbei de puşcă şi şuierătura alicelor.* OD. [***Şuiera*** + *-ătură*].

şuieriţă, şuleriţe f. (reg.) fluier de metal sau de lemn. [***Şuier*** + *-iţă*].

şúiet, şulete n. zgomot slab, continuu şi monoton, produs de curgerea unei ape, de bătaia vîntului etc.: *şuietul jalnic al rîului alunecînd în vale.* DELAVR.; *urmează a suna şuietul pădurii şi zvonul apei de munte.* SAD. [Onomat.; cf. ***şuşui***].

şuiétic, ~ci, şuletică, ~ce a. (reg.) smintit, ţicnit; prost, nătîng. [***Şui***[3] + *-atic*].

şuietúră[1], şuieturi f. (reg.) semn făcut la urechea oilor sau a vitelor, prin tăierea unei şuviţe subţiri, pentru a putea fi recunoscute; (şi: **şuitură**). [Cf. ***şui***[2], ***şuiat***].

şuietúră[2], şuieturi f. (rar) zgomot slab, continuu şi monoton produs de curgerea unei ape, de bătaia vîntului etc. [Cf. ***şuiet***].

şuiéţ, ~i, şuiaţă, ~eţe a. (reg.) zvelt, subţire. [***Şui***[2] + *-eţ*].

şuirá vb. v. ***şuiera***.

şuitúră f. v. ***şuietură***[1].

şúlţ m. v. ***şuiţă***.

şúiţă, şuiţe f. (zool.; reg.) **1.** căţelul-pămîntului (*Spalax microphthalmus*): *căţeii pămîntului, – de le zice şi şuiţe, – cari scot capul la amiezi din găuri, ca să latre la soare.* OD.; **2.** rozător de culoare cenuşie-gălbuie, cu corpul subţire şi cu coada scurtă (*Spermophilus citellus*); (şi: **şuiţ**). [Et. nec.].

şulár, şulare n. (reg.) cusătură provizorie cu împunsături rare; aţă cu care se face această cusătură. [Et. nec.].

şuidéu, şuldei m. (reg.) **1.** purcel (pînă la un an); **2.** iepure (pînă la un an); (şi: **şoldeu**). [Din magh. *süldő*].

şuleándră, şulendre f. (reg.; depr.) **1.** zdreanţă, buleandră; **2.** epitet pentru o femeie de moravuri uşoare. [Cf. ***şulfă***, ***buleandră***].

şúier, şuleri m. **1.** (înv.) trişor (la jocul de cărţi); şarlatan: *ghidi, şuler viclean.* AL.; **2.** (reg.) vagabond, haimana. [Din rus., ucr. ***šuler***].

şuleríe, şulerii f. (înv.) înşelătorie la jocul de cărţi; trişare: *umblau cu furat şi cu şulerie.* NEGR. [***Şuler*** + *-ie*].

şúlfă, şulfe f. (reg.; depr.) **1.** haină veche, deformată sau de calitate inferioară; **2.** epitet pentru o femeie de moravuri uşoare. [Et. nec.].

şulhétic, ~ci, şulhetică, ~ce a. (reg.) neastîmpărat, nebunatic; zălud, ţicnit. [Et. nec.].

şumăr, şumari m. (reg.) pădurar. [Din sb. *šumar*].

şumăríţă, şumăriţe f. (reg.) soţie de pădurar. [***Şumar*** + *-iţă*].

şúmen, ~i, şumenă, ~e a. (reg.) beat, ameţit de băutură. [Din sl. *šumĭnŭ*].

şumení, şumenesc vb. (reg.; refl.) a se îmbăta, a se ameţi (cu băutură): *s-a şumenit şi s-a culcat.* POP. [De la ***şumen***].

şumigăi, şumigai m. (reg.) peşte mic; (şi: **jimigai**). [Et. nec.].

şumuiág n. v. ***şomoiog***.

şumuióg n. v. ***şomoiog***.

şuncár, şuncari m. (rar) mezelar. [***Şuncă*** + *-ar*].

şúncă, şunci f. pulpă de porc preparată special (la sare şi la fum) pentru a se putea conserva un timp mai îndelungat; (p. ext.) bucată tăiată din părţile mai grase ale unui porc sau, rar, ale altui animal: *o friptură ... de mistreţ ş-o şuncă de urs.* CAR.; (şi: (reg.) **şoncă**, **şoancă**). [Din germ. dial. ***Schunke***, magh. ***sonka***].

şuncăríe, şuncării f. (rar) mezelărie. [***Şuncă*** + *-ărie*].

şunt, şunturi n. **1.** dispozitiv de derivare a curentului electric dintr-un circuit; **2.** (fiziol.) derivare a circuitului sangvin pe alte căi circulatorii decît cele normale. [Din fr., engl. ***shunt***].

şuntá, şuntez vb. (tr.) a deriva curentul electric dintr-un circuit. [Din fr. ***shunter***].

şuntáre f. derivare a curentului electric dintr-un circuit. [V. ***şunta***].

şupár, ~i, şupară, ~e a. (reg.) zburdalnic; greu de stăpînit; nărăvaş. [Cf. ***şupi***].

şúpă[1], şupe şi **şupi** f. (reg.) şopron. [Din sb. ***šupa***].

şúpă[2] f. (reg.) **1.** escortă (de soldaţi); **a lua (pe cineva) (ca) cu şupa**, a lua (pe cineva) repede şi prin constrîngere; **2.** putere, forţă. [Din germ. ***Schub***].

şupí, şup şi **şupesc** vb. (reg.) **1.** (refl. şi intr.) a se repezi, a se năpusti; **2.** (tr.) a bate, a lovi (pe cineva). [Et. nec.; cf. germ. dial. ***schuppen*** „a înghionti, a îmbrînci"].

şupurí, şupuresc vb. (reg.; refl.) a se furişa, a se strecura: *mă şupuresc pe unde pot.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **şipuri**). [Et. nec.; cf. ***şipi***].

şúră[1], şuri şi **şure** f. clădire anexă într-o gospodărie (rurală), de obicei cu mai multe încăperi, care serveşte la depozitarea nutreţului, a cerealelor, a uneltelor agricole etc. sau la adăpostirea vitelor şi a cailor; (p. restr.) şopron: *ce şuri şi ocoale pentru boi şi vaci ... făcute de mîna lui.* CR.; **a avea o gură cît o şură**, a vorbi mult şi zgomotos; a fi guraliv; (şi: (reg.) **şiră**). [Din germ. dial. ***Schûr***, săs. ***Schyren***].

şúră[2] f. v. ***şiră***[1].

şurdéu, şurdeie n. (reg.) saltea de paie. [Din magh. ***surdé***].

şúrgăn n. (reg.) telegramă; (şi: **şurghen**). [Din magh. ***sürgöny***].

şurgăní, şurgănesc vb. (reg.; tr. şi intr.) a telegrafia. [De la ***şurgăn***].

şúrghen n. v. ***şurgăn***.

şurínă, şurini şi **şurine** f. (reg.) fîşie îngustă de pămînt (arabil). [Cf. ***şurincă***, ucr. ***širina*** „lăţime"].

şuríţă, şuriţe f. diminutiv al lui ***şură***. [***Şură*** + *-iţă*].

şuríu n. (arg.) cuţit; pumnal. [Din ţig. ***šuri***, ***čuri***].

şúrlă[1] f. (reg.) nisip sau sfărîmătură de tencuială cu care se freacă unele obiecte (metalice) pentru a le curăţa. [De la ***şurlui***].

şúrlă[2] f. v. ***surlă***.

şurlău n. v. ***şirlău***.

şurilcár, şurlicari m. (ornit.; reg.) **1.** gaie (*Milvus milvus*); **2.** şorecar (*Buteo buteo buteo*); **3.** uliu (*Accipiter gentilis*); (şi: **ciurlicar**). [Probabil contaminare între ***şurliţă*** şi ***şoricar***].

şurligáie, şurligăi f. (reg.; ornit.) **1.** vindereu (*Falco vespertinus vespertinus*); **2.** gaie (*Milvus milvus*); **3.** zăgan (*Gypaëtus barbatus aureus*). **4.** epitet pentru un copil gălăgios. [Probabil contaminare între ***şurliţă***[1] şi ***gaie***].

şúrliţă f. v. ***sorliţă***.

şurlói n. v. ***şiroi***[1].

şurluí, şurluiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a curăţa vase, duşumele etc. frecînd cu nisip, cu o perie etc.; **2.** (fig.) a mustra (pe cineva); **3.** a zgîria (cu unghiile sau cu un obiect ascuţit); (şi: **şurui**). [Din magh. ***súrol***].

şurói[1] n. v. ***şiroi***[1].

şuroí[2] vb. v. ***şiroi***[2].

şurţ n. v. ***şorţ***[1].

şurúb, şuruburi n. **1.** tijă (de metal), de obicei cilindrică, filetată, care serveşte la asamblarea a două sau mai multe piese sau care transmite, transformă sau utilizează în diverse feluri mişcarea de rotaţie într-un mecanism: *dregeam şuruburile maşinelor.* GHICA; **a-i face (cuiva) un şurub** (sau **şuruburi**) **în** (sau **prin**) **cap**, a-i răsuci (cuiva) şuviţe de păr din cap trăgînd de ele; a răsuci unghia degetului mare sau încheieturile degetelor în părul (cuiva): *era nevoită biata mamă să ne facă musai cîte un şurub, două prin cap.* CR.; **a întoarce** (sau **a învîrti**) **şuruburi**, a recurge la şiretlicuri: *am deprins eu să întorc şuruburi cîrciogăreşti.* AL.; **a-i întoarce (cuiva) un şurub** (**sau şuruburi**, **şuruburile**), a minţi, a înşela pe cineva: *pune-ţi în gînd ... că i-am întors un şurub ... ha, ha, ha!* AL.; **a o întoarce la şurub**, a-şi schimba purtarea, atitudinea faţă de cineva sau de ceva pentru a ieşi dintr-o încurcătură: *începe s-o întoarcă la şurub.* CR.; **a strînge şurubul** (sau **şuruburile**), a întrebuinţa mijloace de constrîngere faţă de cineva: *nu se pricep să strîngă şurubul.* ST.; **2.** (fig.) şiretlic, truc, stratagemă; **3.** (p. ext.; reg.) nume dat unor unelte, dispozitive etc. care au ca parte componentă un şurub sau (o piesă) care se manevrează prin răsucire: **a)** ca-

nea; **b)** vîrtej de ridicat piatra morii; c) vîrtej de strîns doagele; **d)** menghină; **4.** (p. anal.) nume dat unor unelte, părţi de unelte sau unor piese dintr-un mecanism, care se manevrează prin răsucire sau care execută o mişcare de rotaţie: **a)** (înv.) **şurupul lui Arhimede**, elice; **b)** (reg.) şurubelniţă; **c)** (reg.) cheie (la vioară, ţambal etc.); (şi: (reg.) **şurup, şirof, şorof, şrof**). [Din germ. dial. ***Schrūbe***, ucr. ***šrub***, magh. ***srób*** (dial. ***sorób***)].

şurubár, şurubari m. **1.** lucrător care supraveghează funcţionarea alambicului; **2.** (reg.) meseriaş care face canele; **3.** epitet pentru o persoană care recurge la şiretlicuri, la stratageme. // n. (reg.; pl. **şurubare**) **1.** şurubelniţă; **2.** canea; (şi: **şurupar**). [***Şurub*** + ***-ar***].

şurubări, şurubăresc vb. **1.** (reg.; tr.) a înşuruba; **2.** (fam.; intr.) a manevra şuruburile (sau, p. ext., piesele) unui mecanism, dispozitiv etc., pentru a le pune la punct; **3.** (fig.; fam.; intr.) a recurge la şiretlicuri, la vicleşuguri. [De la ***şurubar***].

şurubărie[1], şurubării f. totalitatea şuruburilor (sau, p. ext., a pieselor) unui mecanism, dispozitiv etc.; (şi: **şurupărie**). [***Şurub*** + ***-ărie***].

şurubărie[2], şurubării f. (fam.) şiretlic, vicleşug; (şi: **şurupărie**). [***Şurubar*** + ***-ie***].

şurubél, şurubele n. diminutiv al lui şurub; **a umbla cu şurubele**, a recurge la şiretlicuri, la vicleşuguri: *umblaţi cu şurubele, să ne trageţi butucul.* CR.; (şi: **şurupel**). [***Şurub*** + ***-el***].

şurubélniţă, şurubelniţe f. **1.** unealtă alcătuită dintr-o tijă de metal cu vîrful lăţit în formă de tăiş, prevăzută cu mîner, care se foloseşte la înşurubarea sau deşurubarea şuruburilor; **2.** (p. restr.; reg.) lama şurubelniţei; **3.** filieră (de tăiat fileturi); **4.** (reg.) vîrtej de strîns doagele; (şi: **şurupelniţă**). [***Şurub*** + ***-elniţă***].

şurubí, şurubesc vb. (reg.; tr.) **1.** a înşuruba; **a o şurubi**, a recurge la şiretlicuri, la vicleşuguri; **2.** (fig.) a minţi, a înşela; (şi: **şurupi, şurupa**). [De la ***şurub***].

şurubuí, şurubuiesc vb. (pop. şi fam.; tr.) **1.** a înşuruba; **a o şurubui**, a recurge la şiretlicuri, la vicleşuguri: *mi-ai aprins pofta de însurat, şi apoi acum tot tu o şurubuieşti ş-o întorci, cum îţi vine ţie la socoteală.* CR., **2.** a regla, a pune la punct: *scotea fluieraşul ... îl şurubuia şi începea a cînta.* POP.; **3.** (fig.) a minţi, a înşela; (şi: **şurupui**). [***Şurub*** + ***-ui***].

şuruí vb. v. **şurlui**.

şurúp n. v. **şurub**.

şurupá vb. v. **şurubi**.

şurupár m. v. **şurubar**.

şurupărie[1] f. v. **şurubărie[1]**.

şurupărie[2] f. v. **şurubărie[2]**.

şurupél n. v. **şurubel**.

şurupélniţă f. v. **şurubelniţă**.

şurupí vb. v. **şurubi**.

şurupuí vb. v. **şurubui**.

şústă, şuste f. (reg.) aranjament, învoială între două sau mai multe persoane, prin care se urmăreşte (prin mijloace necinstite) atingerea unui scop. [Et. nec.].

şuşaneá[1], şuşanele f. puşcă lungă cu ţeava ghintuită, care era folosită mai ales de arnăuţi: *trei, patru şişanele, totdeauna încărcate pînă la gură.* GHICA; *de-ncărca o şuşanea şi-n Codrean o slobozea.* AL.; (şi: (înv.) **şişanea, şişhanea**). [Din turc. ***şişane, şeşhane***].

şuşaneá[2], şuşanele f. (fam.) **1.** trupă de teatru improvizată în vederea susţinerii unui turneu; **2.** spectacol improvizat şi de slabă factură artistică, organizat în scopul obţinerii unor venituri personale; **3.** (p. ext.) aranjament între două sau mai multe persoane în vederea obţinerii (frauduloase a) unor venituri personale. [Et. nec.].

şuşárcă f. (reg.) **1.** rogoz; **2.** (p. ext.) fîn cu rogoz. [Et. nec.].

şuşáuă f. v. **şosea**.

şuşă, şuşăle şi **şuşele** f. (reg.) fiecare dintre şipcile care se bat paralel, la mică distanţă una de alta, pe pereţii sau pe tavanele de lemn, ca să se prindă muruiala; (şi: **suşă**). [Et. nec.; cf. ucr. ***suš*** „vreasc"].

şuşălí, şuşălesc vb. (reg.; tr.) a şipcui (pereţi sau tavane de lemn). [De la ***şuşă***].

şúşăniţă, şuşăniţe şi **şuşăniţi** f. (reg.) **1.** porţiune îngustă şi lungă de pămînt; **2.** bucată lungă şi îngustă dintr-un material, dintr-un aliment; **3.** ramificaţie îngustă a unui curs de apă; (şi: **şuşeniţă, suseniţă**). [Et. nec.; cf. bulg. ***sušenica*** „fîşie lungă de carne sau de slănină pusă la uscat; pastramă"].

şuşcă vb. v. **şuşta**.

şuşcăí, şuşcăiesc şi **şúşcăi** vb. (reg.; intr. şi refl.) a ofta; a suspina; (şi: **şuşta**). [Din sb. ***šuškati, šuštati*** „a fremăta, a foşni; a şopti, a şuşoti"].

şuşcăví vb. v. **şişcăvi**.

şuşeá f. v. **şosea**.

şúşeniţă f. v. **şuşăniţă**.

şuşlét m. v. **şuşlete**.

şuşléte, şuşleţi m. (reg.) **1.** codîrlă (la căruţă): *punea omul resteul, se suia pe şuşlete şi pleca.* SOR.; **a măsura pe şuşlete**, a evalua cu aproximaţie; **2.** grătar pentru nutreţ fixat deasupra ieslei, la peretele grajdului; (şi: **şuşlet, şuşleţ, şişlete**). [Et. nec.].

şuşléţ m. v. **şuşlete**.

şuşmán, şuşmani m. (reg.) membru în comitetul sătesc, în vechea organizare a Bucovinei. [Din germ. (*Aus*)***schussmann***].

şuşní, şuşnesc vb. (reg.; intr.) a ofta, a suspina. [Din sb. ***šušnuti*** „a fremăta, a foşni"].

şúşnic, şuşnice n. (reg.) leasă de nuiele pe care se usucă sau se afumă fructele; groapă (sau cuptor) peste care se pune această leasă; (p. ext.) încăpere în care se usucă sau se afumă fructele. [Din ucr. ***sušnik***].

şuşói m. v. **şoşoi[1]**.

şuşoră, pers. 3 **şuşorează** vb. (reg.; intr.; despre frunze) a foşni. [Onomat.; cf. magh. ***susog***].

şuşórcă, şuşorci şi **şuşorce** f. (reg.) pănuşă (de porumb). [Din magh. ***susorka***].

şuşoteálă, şuşoteli f. acţiunea de a şuşoti şi rezultatul ei; vorbire, discuţie, conversaţie în şoaptă; zgomot slab de glasuri în şoaptă: *părea absent la tot ce se petrecea în juru-i, ... la şuşotelile credincioşilor.* GHEŢIE; (şi: **şoşoteală**). [***Şuşoti*** + ***-eală***].

şuşotí, şuşotesc vb. **1.** (intr.) a produce un sunet uşor; **2.** (intr.) a vorbi, a discuta, a conversa în şoaptă: *se adună şi ... şoşotesc, vorbesc, născocesc.* NEGR.; **3.** (tr.) a comunica, a spune în şoaptă: *ce tot şuşoteşti acolo cu Piroska?* GHEŢIE; (şi: **şoşoti**). [Onomat.; cf. ***şoşot***].

şuşotít n. (rar) şuşoteală; (şi: **şoşotit**). [V. ***şuşoti***].

şuştá vb. v. **şuşcăi**.

şuştăc, şuştaci m. monedă poloneză (de argint), care a circulat şi în ţara noastră: *banul ce s-au aflat ... era ... cît şăştacul cel de patru bani leşeşti.* COSTIN; (şi: **şăştac**). [Din pol. ***szóstak***; cf. magh. ***susták***].

şuştăr n. v. **şiştar[1]**.

şúştav, ~i, şuştavă, ~e a. (reg.; despre oi) care are lînă puţină, cu fire scurte, linse, fără ondulaţii; (şi: **şiştav**). [Cf. ***şiştav[1]***, sb. ***šišav*** „tuns scurt", ***šutav*** „pleşuv"].

şúştă, şuşte f. (mar.) fiecare dintre cele două parîme cu care se imobilizează picul; (şi: **şuşcă**). [Din it. ***susta***].

şúştăr, şuştări şi **şuşteri** m. (reg.) cizmar: *maisterul Stultzpapferl, şuşter subţire.* CAR.; (şi: **şuşter**). [Din germ. ***Schuster***, magh. ***suszter***].

şuştăráş n. v. **şiştăraş**.

şuştărél n. v. **şiştărel**.

şúşter[1], şuşteri m. (arg.) **1.** ţigan; **2.** epitet pentru un om negricios; **3.** escroc. [Cf. ***guşter***].

şúşter[2] m. v. **şuştăr**.

şuştoáre[1] f. v. **şiştoare[1]**.

şuştoáre[2] f. v. **şitoare[1]**.

şuştór m. v. **şiştoare[1]**.

şuştulúc m. (reg.) mototol, ghemotoc. [Et. nec.].

şuşugăie, şuşugăi f. (ornit.; reg.) **1.** zăgan (*Gypaëtus barbatus aureus*); **2.** sorliţă (*Milvus migrans*); **3.** vindereu (*Falco vespertinus*). [Cf. ***gaie***].

şuşuí, şuşuiesc şi **şúşui** vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot slab (şi continuu): *începu a şuşui o înfiorare de vînt.* SAD.; **2.** (tr.) a linişti sau a adormi un copil mic prin repetarea prelungită şi monotonă a sunetului ş; **3.** (intr. şi tr.) a rosti, a pronunţa (cuvintele) cu voce scăzută; a vorbi în şoaptă; **4.** (tr.) a comunica, a spune în şoaptă. [Onomat.; cf. ***şu***].

şuşulálă, şuşuieli f. şuşuit. [***Şuşui*** + ***-eală***].

şuşuíre, şuşuiri f. acţiunea de a şuşui şi rezultatul ei. [V. ***şuşui***].

şuşuít, şuşuituri n. **1.** faptul de a şuşui; zgomot slab (şi continuu) produs de mişcarea frunzelor bătute de vînt, de curgerea liniştită a apei etc.: *numai şuşuitul pîrăului se auzea.* SAD.; **2.** clevetire, bîrfeală. [V. ***şuşui***].

şuşuitór, ~i, şuşuitoáre a. care şuşuie. [***Şuşui*** + ***-tor***].

şuşuitúră, şuşuituri f. vorbire în şoaptă: *aude şuşuituri.* ISP. [***Şuşui*** + ***-tură***].

şut[1] interj. (arg.) cuvînt prin care se cere cuiva să tacă. [Din ţig. ***šud*** (imper. al lui ***šude***)].

şut[2], şuţi m. (arg.) pungaş, hoţ. [Cf. ***şuti[1]***].

şut[3], şuturi n. lansare a mingii printr-o lovitură cu piciorul, cu mîna, cu capul sau cu un instrument special, la diferite jocuri sportive; **şut de penalitate**, lovitură de pedeapsă, la jocul de hochei pe gheaţă. [Din fr., engl. ***shoot***].

şut[4], şuturi n. (reg.) **1.** durata zilei de muncă în mină; schimb: *după ieşirea din şut, paznicului din subteran i-au atras atenţia nişte zgomote.* GHEŢIE; **2.** normă a unui miner în timpul unui schimb; **a face şut, a)** a termina norma care revine unui schimb; **b)** a face pauză, a se odihni; (şi: **şită**). [Din germ. ***Schicht***].

şut[5], şuturi n. (reg.) menghină. [Din magh. ***satu***].

şută, şutez vb. (intr.) a lansa mingea, printr-o lovitură cu piciorul, cu mîna, cu capul sau cu un instrument special, la diferite jocuri sportive. [Din fr. ***shooter***].

şutáre, şutări f. acţiunea de a şuta şi rezultatul ei. [V. ***şuta***].

şutát n. şutare. [V. ***şuta***].

şutău[1], şutăuri n. (min.; reg.) **1.** suitoare; **2.** rostogol. [Cf. germ. ***Schutt, Schütte***].

şutău[2] n. v. **şuteu**.

şuteálă[1], şuteli f. (arg.) hoţie, furt. [***Şuti[1]*** + ***-eală***].

şuteálă[2], şutele şi **şuteli** f. (înv. şi reg.) linguşeală, măgulеală; înşelăciune, amăgire. [Et. nec.].

şutelí vb. v. **şutili**.

şutelitór, şutelitori m. (înv.) persoană linguşitoare, nesinceră. [***Şuteli*** + ***-tor***].

şutér, şuteri m. sportiv care şutează; (şi: **şutor**). [Din fr. ***shooteur***].

şutéu, şutei m. (înv.) brutar. // n. **1.** (reg.) clădire anexă într-o gospodărie, care serveşte ca bucătărie sau în care se găseşte cuptorul de copt pîine ori velniţa; **2.** vas în care se pune la copt cînepa toarsă; **3.** leasă de nuiele pe care se usucă sau se afumă fructele; (şi: **şutău**). [Din magh. ***sütö***].

şutí, şutesc vb. (arg.; tr.) a fura. [Din ţig. ***šuto*** (part. al lui *šau-*)].

şutíc n. (reg.) întuneric, beznă. [Din magh. ***sötét***].

şutilí, şutilesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a măguli, a linguşi; a amăgi; a înşela (cu promisiuni): *li se părea că şuteleaşte pre Ioan.* COR.; **2.** (înv.) a mîngîia, a dezmierda; (şi: (înv.) **şuteli**). [Et. nec.].

şutilitúră, şutilituri f. (înv.) linguşeală, măgulească; înşelăciune, amăgire. [***Şutili*** + *-tură*].

şutitór, şutitori m. (arg.) pungaş, hoţ. [***Şuti***[1] + *-tor*].

şutór m. v. **şuter**.

şuvál n. v. **şovai**[2].

şuvár n. v. **şovar**.

şuváí vb. v. **şovăi**.

şuvăiálă f. v. **şovăială**.

şuváít a. v. **şovăit**.

şuveálnic a. v. **şovăielnic**.

şuvéi, şuvele n. (reg.) retevei, scurtătură; ciomag, bîtă. [Cf. ***ciovei***, ***ciuvai***].

şuvíţă, şuviţe f. **1.** bucată, fîşie lungă (dintr-un material, dintr-un aliment); porţiune subţire şi alungită (dintr-o suprafaţă): *şuviţă de pămînt*; *şuviţă de slănină*; **2.** (p. anal.) ramificaţie îngustă a unui curs de apă; curs de apă îngust: *mai curgea doar o şuviţă de apă.* BL.; **3.** (p. anal.; reg.) tăietură naturală săpată de apă într-un mal, pe care coboară un drum; **4.** mănunchi de fire (răsucite) de in, de cînepă, de păr etc.; **5.** cantitate mică de fire alăturate din părul capului la om: *două şuviţe întunecoase ... se întindeau peste tîmple.* BOL. [Din bulg. ***ševica***].

şúvix n. (reg.) cremă de ghete. [Din germ. ***Schuhwichse***].

şuvixuí vb. (reg.; tr.) a lustrui încălţămintea. [***Şuvix*** + *-ui*].

şuvói[1]**, şuvoaie** n. **1.** curs de apă torenţial (în zonele de munte sau de deal) format prin topirea zăpezii sau în urma unei ploi abundente; torent; (p. ext.) curs de apă (cu debit rapid); puhoi: *un drum preserat cu bolovani ca albia unui şivoi de munte.* AL.; *şuvoaiele munţilor umplură albia secătuită a rîului.* SAD.: (fig.) *biruită de şivoiul puternic al amintirilor.* CAR.; *s-au pornit ... şuvoaiele de barbari.* VLAH.; **în şuvoi**, curgînd vijelios; **2.** (p. restr.; şi **şuvoiul apei**), porţiune din cursul unei ape curgătoare, în care apa are viteza cea mai mare; **3.** (reg.; în forma **şioi**) vîrtej, bulboană; **4.** (rar; de obicei la pl.) şuviţă (abundentă) de lichid care curge sau se prelinge de undeva sau din ceva: *îi năvălesc şuvoaie de lacrimi în ochi.* ST.; **5.** (p. ext.; reg.; în forma **şivoi**) făgaş săpat de puhoaie; **6.** (p. ext.; reg.) pămînt slab, sărac, neproductiv, pietros sau argilos; **7.** (p. ext.; reg.) fîşie de pămînt rămas nearat sau negrăpat; (şi: (reg.) **şioi, şivoi**). [Cf. ***puhoi***, magh. ***sió*** (dial. ***siu, sivó***)].

şuvoí[2]**,** pers. 3 **şuvoieşte** vb. (rar; intr.) a curge cu repeziciune, producînd un zgomot caracteristic; (şi: **şivoi**). [De la ***şuvoi***[1]].

şvab[1]**, şvabi** m. numele a două insecte din ordinul ortopterelor, care trăiesc în locuri întunecoase şi se hrănesc cu resturi alimentare: **a)** insectă mare, de culoare neagră-cafenie, cu corpul lat şi moale, care miroase urît; libarcă, gîndac-de-bucătărie (*Blatta orientalis*); **b)** insectă mică de culoare galbenă-roşiatică; libarcă, prus[1], tarhan (*Phyllodromia germanica*); (şi: **şfab**). [Din germ. ***Schwabe***, ucr. ***švab***].

şvab[2]**, ~i, şvabă, ~e** a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Suabiei sau locuitorilor ei, referitor la Suabia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Suabia: *născut la Ulm, printre şvabi, lucră neobosit mai mult de o jumătate de secol.* OD.; **2.** care aparţine populaţiei originare din Suabia colonizată în unele părţi ale Transilvaniei şi Bucovinei, referitor la această populaţie. // m., f. persoană care face parte dintr-o populaţie compusă din germani (originari mai ales din Suabia), colonizaţi în mod succesiv în Banat, în Transilvania şi în unele localităţi din Bucovina, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea; (şi: **şfab**). [Din germ. ***Schwabe***].

şvaiţ, ~i, şvaiţă, ~e a. (reg.) tărcat, bălţat. [Din germ. ***Schweiss***(*fuchs*) „cal roib"].

şváiţer n. varietate de brînză fină, fermentată, prezentînd goluri în masa ei şi care se producea iniţial numai în Elveţia; (şi: **şfaiţer**). [Din germ. ***Schweizer***(*käse*)].

şvarţ, şvarţuri n. (astăzi rar) băutură fierbinte făcută din boabe de cafea prăjite şi rîşnite, trecută prin filtru şi îndulcită; o anumită cantitate din această băutură; filtru: *mai beau o bere, un mac-mahon, un şvarţ.* CAR.; *ce să-ţi dau? o ţigaretă, un şvarţ cu dulceaţă?* GHEŢIE; (şi: **şfarţ**). [Din germ. ***schwarzer*** (*Kaffee*)].

şvăbésc, ~şti, şvăbeáscă, ~eşti a. **1.** (rar) care aparţine, care este caracteristic şvabilor[2] (din Suabia), referitor la aceştia: *beţi de bere şi de politică şvăbească.* FIL.; **2.** care aparţine şvabilor[2] (din România), referitor la aceştia: *se odihniră bine într-un han şvăbesc.* PETR.; (şi: **şfăbesc**). [***Şvab***[2] + *-esc*].

şvăbéşte adv. **1.** ca şvabii[2], în felul şvabilor; **2.** în dialectul şvăbesc. [***Şvab***[2] + *-eşte*].

şvăboáică, şvăboaice f. femeie care face parte dintr-o populaţie compusă din germani (originari mai ales din Suabia) colonizaţi în mod succesiv în Banat, în Transilvania şi în unele localităţi din Bucovina, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea; (şi: **şfăboaică**). [***Şvab***[2] + *-oaică*].

şved, ~zi, şvedă, ~e a. (înv.; rar) suedez: *maior în oastea svedă.* NEGR. // m. (înv.) suedez; (la pl. artic.) poporul suedez: *ave gîlcevi cu şfedzii.* NEC.; (şi: **şfed, sved**). [Din pol. ***szwed***, rus. ***šved***].

şvémer, şvemere n. (nav.) bucată cilindrică de lemn, ancorată în poziţie orizontală în apa unui fluviu, care serveşte ca indicator al zonelor unde navigaţia este oprită. [Din germ. ***Schwemmer***].

şvezésc, ~şti, şvezeáscă, ~eşti a. (înv.) suedez; (şi: **şfezesc**). [***Şved*** + *-esc*].

şvichi n. v. **şfichi**[2].

şviţ n. v. **şfiţ**.

şviţerán, ~i, şviţereánă, ~e a. (înv.) elveţian. // m. elveţian; (şi: **şfiţeran**). [***Şviţera*** n. pr. + *-ean*].

şviţerâncă f. (înv.) elveţiancă; (şi: **şfiţerancă**). [***Şviţeran*** + *-că*].

T

T, t m. invar. **1.** a douăzeci şi patra literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană oclusivă dentală surdă) notat cu această literă; **2. t,** simbol pentru tonă: *vagon de 6 t;* **3. T,** simbolul pentru tesla.

tab, taburi n. transportor auto blindat. [*T(transport) + a(uto) + b(lindat)*].

tabác[1], tabaci m. (înv.) tăbăcar: *uliţa tabacilor.* [Din turc. ***tabak***].

tabác[2], (rar) **tabacuri** n. **1.** frunze de tutun mărunţite, care se aspiră pe nas: *bătrîna ... priza tabac.* NEGR.; **2.** (pop.) tutun de fumat. // m. (bot.; reg.) tutun (*Nicotina tabacum*). // a. invar. de culoarea frunzelor uscate de tutun; cafeniu-roşcat. [Din gr. mod. ***tampákos***, germ. ***Tabak***, magh. ***tobák, tubák,*** fr. ***tabac***].

tabachéră, tabachere f. **1.** cutiuţă de metal, de lemn, de piele etc., în care se păstrează tutunul sau ţigările: *scoase din sînii antiriului ... tabachera de tinichea.* EM.; **2.** fereastră mică, înclinată, executată în panta acoperişului unei construcţii pentru acces la întreţinerea învelitorii, pentru aerisire şi luminare şi care se deschide şi se închide vertical; (şi: **tabachere**). [Din gr. mod. ***tampak(i)éra***, it. ***tabacchiera;*** cf. fr. ***tabatière***].

tabachére f. v. **tabacheră.**

tabăcic a. v. **tabagic.**

tabacióc n. (reg.) tutun: *tabacioc este?* CR. [Din ucr., rus. ***tabačok***].

tabacóză, tabacoze f. boală pulmonară profesională care apare în urma inhalării îndelungate a pulberilor rezultate din prelucrarea tutunului. [Din fr., engl. ***tabacosis***].

tabăgic, ~ci, tabagică, ~ce a. **1.** care aparţine tabagismului, referitor la tabagism; caracteristic unui fumător inveterat: *tuse tabagică;* **2.** (şi m., f.) (persoană) intoxicată cu nicotina din tutun; (şi: **tabacic**). [Din fr. ***tabagique***].

tabagísm n. intoxicaţie cronică a organismului cu nicotina din tutun, specifică fumătorilor; nicotinism. [Din fr. ***tabagisme***].

tabán, tabanuri şi **tabane** n. **1.** (reg.) bucată de piele, de carton, de pîslă etc. care se aplică în interiorul încălţămintei, peste talpa propriu-zisă; branţ; **2.** (reg.) talpa plugului; plaz; **3.** (reg.) lemn gros, care se aşază la temelia unei construcţii; talpă; **4.** (reg.) scîndură subţire şi lungă, întrebuinţată la scheletul acoperişului unei case; **5.** (reg.) lemn din care se fac plute[2]; **6.** (înv.) oţel de calitate superioară, întrebuinţat la fabricarea săbiilor: *o pală de taban cu apele negre pe tăiş şi cu mîner de pietre scumpe.* OD. [Din turc. ***taban***].

tabăr, tabare n. **1.** (înv.; rar) mantie: *un tabar porfiriu fără mîneci.* ASACHI; **2.** haină largă, purtată în evul mediu peste armură. [Din gr. mod. ***tampáro,*** fr. ***tabar***].

tabardós n. ţuică de prune. [Din ţig. ***tabardo***].

tábără, tabere f. **1.** loc (întărit) unde staţionează trupe militare (în corturi sau sub cerul liber) un timp mai îndelungat; bivuac, lagăr, tabie: *cronicarul participă la acea fantastică masă, în tabăra rusească, sub combinaţie de corturi, unde se mînca pe pămînt.* CĂL.; **2.** aşezare vremelnică în corturi, în barăci etc. a unei populaţii nomade sau refugiate, sinistrate etc.: *se afla în popas, ... la intrarea satului, o tabără de nomazi.* SAD.; **3.** aşezare situată în locuri pitoreşti pentru adăpostirea elevilor, studenţilor etc. aflaţi la odihnă sau a sportivilor în timpul antrenamentului; **4.** grup de care în mers sau în popas; convoi: *mai în jos de Neamţ poposise o tabără de care.* POP.; **5.** (înv. şi pop.) oaste; (p. ext.) ceată, grup numeros: *la Nicopole văzut-ai cîte tabere s-au strîns.* EM.; *lăcustele merg în tabere;* **6.** grup opus altui grup; grupare (politică) care luptă pentru o cauză comună: *prietenii directorului se împărţiră în două tabere.* AG. [Din sl. ***taborŭ,*** magh. ***tábor***].

tabél, tabele n. **1.** foaie cuprinzînd nume, cifre, date, introduse în rubrici cu anumite specificaţii, pentru a servi unui anumit scop; **2.** (mai ales în forma **tabelă**) ansamblu de termeni, de simboluri, de valori numerice etc., aranjate într-o anumită ordine, în şiruri şi coloane, astfel încît să permită o privire sinoptică, să prezinte o grupare după anumite caracteristici sau să poată fi folosită pentru uşurarea sau înlocuirea unor calcule: *tabele astronomice; tabele pentru calcule de rezistenţă a materialelor;* **tabelă matematică** (pentru diverse funcţii), tablou în care sînt date valorile unei funcţii pentru anumite valori ale argumentelor; **tabelă trigonometrică,** tabelă matematică în care sînt cuprinse valorile funcţiilor trigonometrice elementare pentru anumite argumente ale acestora; **tabelă de logaritmi,** tabelă matematică în care sînt cuprinse valorile funcţiilor logaritmice pentru anumite valori ale acestora; **3.** (înv.) tablou; planşă: *versuri mai vii şi mai colorate decît cel mai nimerit tabel.* OD.; *tabelele zoologice de pe perete erau tot atîtea dovezi că şi dascălul ... învăţase mult.* SL.; **4.** (sport) **tabelă de marcaj,** panou pe care se afişează scorul în timpul unei competiţii; **5.** (înv.) tablă (şcolară): *răspunse unul dintre noi cu crida la tabelă.* CR.; (şi: **tabelă**). [Din lat. ***tabella***, germ. ***Tabelle,*** rus. ***tabelĭ***].

tabelă, tabelez vb. (tr.) a aranja în formă de tabel: *a tabela datele obţinute.* [De la ***tabel***].

tabelár, ~i, tabelară, ~e a. **1.** în formă de tabel: *aduna date şi făcea expuneri tabelare despre naşteri şi încetări din viaţă.* SL.; **2.** în formă de tăbliţă; **tipărire tabelară,** vechi sistem de tipărire, folosit înainte de descoperirea literelor mobile, cu ajutorul unor tăbliţe de lemn pe care era gravat textul. [Din lat. ***tabellarius,*** fr. ***tabellaire***].

tabélă f. v. **tabel.**

tabernăclu n. v. **tabernacol.**

tabernácol, tabernacole n. **1.** (la vechii evrei) cort portativ, susţinut de coloane din lemn aurit, în care se păstra chivotul şi care a slujit ca sanctuar pînă la zidirea templului lui Solomon (sec. al X-lea î.d.Hr.); cortul mărturiei; **2.** dulăpior sau cutie de argint (în formă de biserică), de obicei aşezată în altar, în care se păstrează cuminecătura, mirul sau alte obiecte de cult; (şi: **tabernacul,** (înv.) **tabernaclu**). [Din lat. ***tabernaculum***, it. ***tabernacolo***, fr. ***tabernacle***].

tabernácul n. v. **tabernacol.**

tăbes n. boală cronică a sistemului nervos, de origine sifilitică, care se manifestă prin incoordonare motorie, tulburări de sensibilitate, prin puternice crize viscerale etc. [Din fr. ***tabès***, lat. ***tabes***].

tabét n. v. **tabiet.**

tabétic, ~ci, tabetică, ~ce a. **1.** referitor la tabes, care aparţine tabesului; **2.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de tabes. [Din fr. ***tabétique***].

tábie, tabli şi (pop.) **tăbii** f. (înv.) ridicătură de pământ întărită, care proteja o fortificaţie în afara zidurilor ei; baştă, redută: *au rînduit soldaţi şi salahori de ... au făcut şanţ şi tabii (băşti de pământ).* NEC. [Din turc. ***tabiya***, sb. ***tabija***].

tabiét, tabieturi n. **1.** plăcere măruntă pe care şi-o satisface cineva cu regularitate şi meticulozitate; obicei, obişnuinţă; (p. ext.) manie: *fiinţe rudimentare şi idilice, îşi consumă viaţa în gesturi stereotipe: dereticat, tabieturi, sindrofii, joc de cărţi.* CĂL.; **cu tabieturi,** cu deprinderi fixe şi precise: *Alecsandri e un bun prieten cu tabieturi, nu un tip de amant fatal.* CĂL.; **a-şi face tabietul,** a-şi satisface un gust care a devenit obicei zilnic; **a strica cuiva tabietul,** a strica cuiva cheful, dispoziţia; **2.** totalitatea micilor deprinderi plăcute care asigură cuiva tihna, confortul existenţei: *bătrînul ţinea să-şi aibă ... cafelele, tutunul de prima calitate, tot tabietul cu care se deprinsese.* SL.; **cu tabiet,** comod, confortabil; **3.** (înv. şi reg.) chef, poftă, dorinţă: *strigoii îşi putea împlini tabetul, aducînd cu dînşii spaima şi sugînd ... sînge omenesc.* POP.; (şi: (reg.) **tabet**). [Din turc. ***tabiat***].

tabietlíu, ~ii, tabietlie, ~ii a. şi m., f. (persoană) care are tabieturi; (p.ext.) maniac, pedant: *te-aş învăţa eu ce să faci; dar te ştiu tabietliu.* CAR. [Din turc. ***tabiatli***].

tabín, tabinuri n. (înv.) moar (mai fin): *o sucnă de tabin.* [Din turc. ***tabin;*** cf. germ. ***Tabin***].

tabinét, tabinete n. numele unui joc de cărţi; partidă dintr-un astfel de joc: *joacă tabinet cu ginere-său şi cu alţi spînzuraţi.* CAR.; (şi: (înv.) **tablinet**). [Din fr. ***table nette***].

tablá, tablale f. **1.** tavă sau măsuţă pe care îşi poartă marfa plăcintarii, rahagiii, simigiii etc.: *o tabla rotundă şi încărcată cu covrigi, simiţi, plăcinte.* AL.; **2.** (reg.) tavă de servit: *mergeţi de gătiţi tablalele cu dulceţi.* AL. [Din turc. ***tabla***].

tablá-başa m. **1.** cal frumos împodobit, pe care sultanul îl trimitea în dar unui domnitor român, la numirea acestuia: *Caragea ... şi-a făcut intrarea în Bucureşti cu alai domnesc, călare pe tabla-başa.* GHICA; **2.** (fig.; reg.) om leneş. // adv. (reg.) comod, confortabil: *să-ţi vie muniţiile tabla-başa, de-a gata?* TOP. [Din turc. ***tavla başı***].

tablagíu[1], tablagii m. jucător pasionat de table[2]. [***Table*** (pl. al lui *tablă*[2]) + *-agiu*].

tablagíu[2], tablagii m. (pop. şi fam.; depr.) subofiţer: *tablagiul se apropie cu pas tîrşit... şi-mi cere, pe un ton de infinită plictiseală cosmică, actele.* D. [***Tablă***[1] + *-agiu*].

tablatúră f. v. **tabulatură**.

tablă[1], table f. **1.** (înv.) placă de piatră sau de metal pe care se grava sau se scria; tăbliţă: *el cerşu o tablă şi scrise.* VARL.; **tablele legii** sau **tablele lui Moise, a)** cele două lespezi de piatră pe care erau gravate cele zece porunci; **b)** cele zece porunci ale lui Dumnezeu revelate, potrivit Bibliei, lui Moise, pe muntele Sinai, constituind principiile fundamentale ale legii iudaice şi recunoscute de tradiţia bisericii ca avînd importanţă primordială în morala creştină; decalog; **cele 12 table** sau **legea celor 12 table,** primul cod de legi al romanilor, întocmit de decemviri în sec. al V-lea î.d.Hr. şi care a fost gravat pe douăsprezece plăci de aramă; **tablă cerată,** placă de lemn acoperită cu un strat de ceară, pe care se scria prin zgîriere cu stilul, folosită în antichitate de romani; **2.** placă de metal, de lemn etc. pe care se scriu, se gravează, se zugrăvesc sau se afişează anumite indicaţii, firme, reclame etc.; tăblie: *iată tabla cu indicaţia istorică - a locuit Beethoven.* BL.; **3.** placă dreptunghiulară, de obicei, de lemn, vopsită în negru, pe care se poate scrie cu creta, folosită mai ales în instituţiile de învăţămînt: *a ieşit la tablă;* **a scoate la tablă,** a chema un elev la lecţie (în faţa tablei); **4.** listă, registru; tabel: *după ce au dat tablele la visterie, au aruncat orînduiele pe hîrtii de un galbăn 16 galbeni.* NEC.; (fig.) *aci, unde din îndurarea celui ce ţine în mîna sa tablele sorţii, se găsea aşternutul meu.* BL.; **tabla înmulţirii** sau **tabla lui Pitagora,** tabel care conţine produsele înmulţirii între ele a primelor zece numere; **table trigonometrice,** tabelă trigonometrică, v. **tabel; tablă de logaritmi,** tabelă de logaritmi, v. **tabel; tablă de materie,** listă în care sînt înşiruite titlurile părţilor, capitolelor şi subcapitolelor unei lucrări, ale unei publicaţii (cu indicarea paginilor corespunzătoare) şi care se aşază la începutul sau la sfîrşitul acesteia pentru orientarea cititorului; cuprins, sumar; **5.** (înv.) scriere cuprinzînd tabele sau al cărei conţinut este împărţit în capitole: *cu această tablă ne iasă înainte Procopie Chesarianul.* CANT.; **6.** planşă cuprinzînd alfabetul şi exerciţii de citire, după care şcolarii învăţau odinioară să citească; (p.ext.) lecţie: *hotărî a-mi spune singur tabla, pre care trebuia să o deprind pe dinafară.* NEGR.; *băieţii schimbau tabla în toate zilele şi sîmbăta - procitanie.* CR.; **7.** nume dat unor obiecte făcute dintr-o placă de lemn, de metal etc.: **a)** placă (de lemn) pe care se desfăşoară jocul de şah, de table[2] etc.: *scoase ... o tablă de lemn, pe care se vedea zugrăvit cu crida un ţintar frumos, în patru colţuri.* TOP.; b) placă de lemn de care se prind coardele la diferite instrumente muzicale; **c)** (reg.) tavă[1]: *table încărcate de scule şi merinde.* AL.; **d)** (înv.) pagină zeţuită; **8.** (reg.) suprafaţă îngustă de pământ (cultivată cu acelaşi fel de plante sau aparţinînd aceluiaşi proprietar); ogor, tarla; **9.** foaie de metal (oţel, cupru, alamă, aluminiu, plumb etc.) cu grosime uniformă, executată prin laminare, folosită la acoperişuri, la fabricarea unor ambalaje, rezervoare etc.: *ploaia se pornise vijelioasă, ... lărmuind pe tabla acoperişului.* GHEŢIE; **10.** (în Imperiul austro-ungar) nume care se dădea unor organe de jurisdicţie, legislative sau administrative; (şi: (înv.) **tabulă**). [Din lat. ***tab(u)la***, magh. ***tábla***, fr. ***table***].

táblă[2], table f. (mai ales la pl.) joc cu două zaruri şi cu cîte cincisprezece piese pentru fiecare din cei doi jucători, care se mută în spaţiile marcate pe feţele interioare ale unei cutii speciale; partidă dintr-un astfel de joc; trictrac: *cînd veni conu Dinu, îi găsi jucînd tablele, foarte liniştiţi.* ZAMF. [Din gr. mod. ***távli***, turc. ***tavla***].

tabletă, tabletez vb. (tr.) a da unor substanţe medicamentoase formă de tabletă. [Din fr. ***tabletter***].

tablétă, tablete f. **1.** preparat farmaceutic în formă de disc mic; pastilă; **2.** preparat alimentar dulce, solid, prezentat sub formă de plăcuţă dreptunghiulară: *tabletă de ciocolată;* **3.** specie literar-publicistică de mici dimensiuni, concentrată, care tratează liber un subiect de actualitate, cu caracter critic, satiric, evocator etc.; **4.** (inform.) dispozitiv pentru introducerea manuală a imaginilor grafice în terminal de către utilizator. [Din fr. ***tablette,*** engl. ***tablet***].

tabliér, tabliere n. **1.** ansamblul grinzilor care formează partea de rezistenţă a unui pod şi care susţine calea de circulaţie a acestuia: *tablier metalic;* **2.** partea mobilă pe verticală a podurilor ridicătoare de la intrarea cetăţilor. [Din fr. ***tablier***].

tablinét n. v. **tabinet**.

tablíniu, tabliniuri n. mică sală în casele romane, situată între atrium şi peristil. [Din lat. ***tablinium***].

tabloíd, ~e, tabloídă, ~e a. şi n. **1.** (publicaţie) al cărei format este jumătate din formatul folosit obişnuit; **2.** (presă) ale cărei materiale aduc în prim plan fenomene sociale minore ca impact global, dar atractive din perspectiva puterii de emoţionare, infracţiuni grave, crime, scandaluri, curiozităţi macabre etc., ale cărei informaţii sînt insuficient verificate sau marcate de subiectivism, în care apar fotografii ale unor top-modele sumar îmbrăcate, toate prezentate într-un limbaj colocvial sau chiar vulgar: *cînd exploatează prejudecăţile ori ignoranţa despre „ceilalţi", tabloidele fac un joc riscant, de dragul senzaţiei şi al profitului.* D. [Din engl. ***tabloid,*** fr. ***tabloïde***].

tabloidízare f. schimbare a conţinutului şi a stilului de prezentare a materialelor jurnalistice în maniera unei publicaţii descrise mai sus: *s-au scris mai multe articole despre nivelul alarmant de tabloidizare la care au ajuns televiziunile noastre.* D. [***Tabloid*** + *-izare*]

tablóu, tablouri n. **1.** listă; tabel: *tablou al şcoalelor publice în Moldova* (a. 1847). URIC.; **tabloul periodic al elementelor,** tabel al elementelor chimice dispuse în ordinea numerelor atomice crescătoare, alcătuit iniţial de D.I.Mendeleev; **2.** pictură executată pe pînză, pe carton etc.: *intră în vorbă cu cel dentîi; ca să-i steie pentr-un tablou al său.* EM.; **3.** (p. ext.) pictură, desen, gravură, fotografie etc. înrămate şi aşezate în scop decorativ pe pereţii unei încăperi: *am pe perete, deasupra patului, un tablou unde tata e tînăr artilerist.* R.L.; **a rămîne tablou,** a rămîne încremenit (la vederea sau la auzul unui lucru surprinzător); **4. tablou viu** (sau **vivant**), grup de persoane dispuse pe o scenă, care stau nemişcate în anumite poziţii, pentru a evoca o pictură celebră, o temă istorică etc.; **5. tablou simfonic** (sau **muzical**), compoziţie simfonică într-o singură parte, avînd un program cu conţinut plastic sau descriptiv şi o construcţie de obicei liberă; **6.** priveliştе din natură, scenă din realitate care atrage atenţia, care impresionează: *fete rumene şi pîrlite de soare ... înfăţişau un tablou foarte natural şi animat.* NEGR.; **7.** descriere expresivă a unei priveliştі, a unor fapte, a unui obiect etc., făcută prin viu grai sau în scris (mai ales într-o operă literară): *moralistul şi-a depus onesta fiere împotriva contemporanilor în tablouri dramatice.* CĂL.; **8.** expunere succintă a unor întîmplări, fapte, a unei situaţii etc.: *tablou despre istoria românilor de la început pînă acum.* BĂLC.; **9.** diviziune a unei piese de teatru sau subdiviziune a unui act, care implică schimbarea decorului sau marcarea trecerii timpului; **10.** panou prevăzut cu cîrlige de care se agaţă fişele muncitorilor dintr-o întreprindere, cheile camerelor dintr-un hotel etc.; **11.** element al unei instalaţii, constituit din panouri sau pupitre, pe care sînt montate dispozitive tehnice de comandă sau de control; **tablou de bord,** panou pe care sînt montate în faţa conducătorului unui vehicul, cadranele instrumentelor de control şi de măsurat necesare supravegherii funcţionării acestuia, cum şi comutatoarele şi întrerupătoarele unora dintre aparatele de comandă; **12.** (inform.) ansamblu structural de informaţii organizate secvenţional în memoria unui calculator. [Din fr. ***tableau***].

taboríţi m. pl. nume dat membrilor aripii separatiste din mişcarea husită, de orientare radicală. [Din fr. ***taborites***].

tabú, tabuuri n. **1.** interdicţie cu caracter religios sau magic, în societăţile primitive, instituită sub ameninţarea unei sancţiuni de ordin supranatural, care viza o fiinţă, un obiect, un loc etc., considerate sacre sau impure; **2.** interdicţie cu caracter social sau moral: *sîntem fundamental un public needucat sexual, plin de tabuuri şi prejudecăţi.* CĂRT.; **3.** (lingv.) fenomen de evitare (din superstiţie sau din pudoare) a folosirii unui cuvînt, de înlocuire a lui cu alt cuvînt ori cu o perifrază, de cele mai multe ori metaforice. // a. invar. **1.** care este obiectul unei interdicţii religioase sau magice: *animal tabu;* **2.** care nu este potrivit să fie abordat, rostit etc. în virtutea unor convenienţe sociale sau morale: *subiect tabu;* **3.** care nu poate fi criticat sau contestat: *persoană tabu.* [Din fr. ***tabou***].

tabuísm n. (livr.) sistem de interdicţii bazat pe tabuuri. [***Tabu*** + *-ism*].

tabuístic, ~ci, tabuistică, ~ce a. (livr.) care ţine de tabu, care provine din tabu, cu caracter de tabu: *interdicţie tabuistică.* [Din germ. ***tabuistisch***].

tabuiză, tabuizez vb. (livr.; tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni tabu. [Din fr. *tabouiser*].

tabuizát, ~ţi, tabuizată, ~e a. (livr.) care a devenit tabu: *în conversaţii, am „călcat pe bec" spunînd lucruri tabuizate în lumea vestică.* CĂRT. [V. *tabuiza*].

tabúl, tabuluri n. (înv.; rar) tobă mare, folosită în fanfara militară turcească. [Din turc. *tabl, davul*].

tabuiá, tabulez vb. (mat.; tr.) a face tabele. [Din it. *tabulare*].

tabulár, ~i, tabulară, ~e a. **1.** care este înscris pe o listă sau în coloanele unui registru; (mat.) **diferenţă tabulară**, adaosul pe care îl primeşte logaritmul unui număr de patru cifre, cînd acest număr creşte cu o unitate; **2. prezent tabular**, prezentul verbului întrebuinţat în scrierea de memorii, de însemnări etc.; **3.** care este aproximativ; plat: *forme de relief tabulare;* **4.** care este în formă de plăcl: *material tabular*. [Din fr. ***tabulaire***, lat. ***tabularis***].

tabula rasa, expresie folosită pentru a caracteriza starea iniţială a psihicului copilului, afirmînd că omul nu are idei sau principii înnăscute; **a face tabula rasa,** a înlătura, a distruge un lucru pentru a-l înlocui cu altul; a considera nul tot ceea ce a fost spus, scris sau făcut anterior. [Cuv. lat.].

tabuláre, tabulări f. acţiunea de a tabula; (inform.) imprimare, vizualizare a unui text pe hîrtie sau pe ecran. [V. *tabula*].

tabulăriu, tabularii n. **1.** (în Roma antică) arhivă publică sau particulară; **2.** (înv.; rar) depozit al unei arhive. [Din lat. ***tabularium,*** it. ***tabulario***].

tabulatór, tabulatoare n. **1.** dispozitiv al unei maşini de scris care permite menţinerea automată a lungimii rîndurilor; **2.** maşină care execută automat operaţii aritmetice şi logice asupra datelor introduse într-un calculator prin intermediul cartelelor perforate, imprimînd rezultatele calculelor într-o formă dinainte stabilită. [Din fr. ***tabulateur***, germ. ***Tabulator***].

tabulatúră, tabulaturi f. **1.** vechi sistem de notaţie muzicală, cu ajutorul literelor, cifrelor şi al altor semne, aşezate pe linii paralele, care indicau poziţia degetelor executantului, folosit pentru instrumentele polifonice; **2.** sistem de reguli componistice ale artei meistersăngerilor; (şi: (înv.) **tablatură**). [Din germ. ***Tabulatur***, fr. ***tablature***].

tabúlă[1], tabule f. (zool.) suprafaţa dinţilor mamiferelor, al cărei aspect este adesea caracteristic animalului. [Din lat. ***tabula***].

tábulă[2] f. v. tablă[1].

tabulhaná, tabulhanale f. (înv.) fanfară militară turcească, în care predominau tobele: *au început ... a zicere surlele, trîmbiţele şi a batere dobele, pe obicei, tabulhanaua.* NEC.; (şi: **tubalhana**). [Din turc. ***tablhane, davulhane***].

tabulhanagíu, tabulhanagii m. (înv.) muzicant care făcea parte din tabulhana: *strîns-au mehterii şi tabulhanagiii a ţării şi punea de bătea chindie în toate zilele în curte.* N.COSTIN. [***Tabulhana*** + ***-giu***].

tabún[1], tabunuri n. **1.** herghelie de cai crescuţi în libertate pe păşunile din stepă: *să pregătească neîntîrziat cîţiva cai de călărie ... dintre cei de tabun.* PETR.; **2.** (reg.) cireadă de vite; turmă de oi; **3.** (înv.) grupare de războinici tătari: *tabunurile lui Mamac-Han trecură Niprul.* SAD.; **4.** (înv.) aşezare tătărească: *o parte din oştenii mei pleacă ... în Bugeac, să bucure pe cei ce-au rămas în tabunuri şi-n aule.* SAD.; **5.** (reg.) loc de păşunat pentru cai; ceair: *s-a întors cu caii de la tabun.* ST.; **6.** sistem de întreţinere a cailor în libertate, pe păşune, aproape tot anul. [Din tăt. ***tabun;*** cf. ucr. ***tabun***].

tabún[2] n. substanţă toxică de luptă, cu acţiune neuroparalitică. [Din germ. ***Tabun***].

taburél n. v. taburet.

taburét, taburete n. **1.** scaun fără spătar şi fără braţe: *o găsii aşezată pe taburetul din faţa oglinzii de toaletă, cu un ruj în mînă.* PR.; **2.** suport pe care îşi poate ţine picioarele o persoană care stă pe un scaun; (şi: (reg.) **taburel**). [Din fr. ***tabouret***].

tac[1] interj. (adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul produs prin lovirea (la intervale regulate) a unui obiect (de lemn), sunetul ritmic al ceasornicului etc. [Onomat.].

tac[2], tacuri n. baston special de lemn, cu care jucătorii lovesc bilele la biliard. [Din gr. mod. ***tákos***].

tácet n. (muz.; ca indicaţie de execuţie) suspendare a participării unei voci şi a unui instrument pe parcursul unei părţi, unui fragment, într-o partitură corală sau orchestrală. [Din lat. ***tacet***].

tachelăj, tachelaje n. **1.** ansamblul parîmelor folosite la fixarea arborilor sau la manevrarea pînzelor şi a vergilor pe o navă; **2.** construcţie din bare de lemn, folosită la susţinerea tendelor pe o navă; **3.** ansamblul operaţiilor de manevrare şi de deplasare a obiectelor grele, cu ajutorul unor dispozitive manuale, simple (funii, scripeţi, pîrghii etc.). [Din germ. ***Takelage***].

tachét, tacheţi m. **1.** suport în formă de T pe o navă, de care se leagă parîmele şi saulele; **2.** element component al mecanismului de distribuţie cu supape al unui motor cu ardere internă, care împiedică uzarea tijei supapei; **3.** fiecare dintre cele patru piese care susţin, într-o mină, colivia la nivelul rampelor puţului de extracţie şi care se îndepărtează în timpul mersului acesteia. [Din fr. ***taquet***].

tachiná, tachinez vb. (tr.) **1.** a necăji în glumă, a contraria în lucruri mărunte: *„face?" mă întrebă doamna Ana, tachinîndu-mă într-un fel, pentru întrebarea ce-i pusesem.* BL.; **2.** (fig.) a obseda, a nelinişti: *bucata muzicală care te tachinează ... o ştiu toată.* CAR. [Din fr. ***taquiner***].

tachinăre, tachinări f. acţiunea de a tachina şi rezultatul ei: *tonul, ce-l ia popa Vasile, e de tachinare la adresa soţiei.* BL. [V. ***tachina***].

tachinărie, tachinării f. faptul de a tachina; vorbă cu care cineva tachinează: *injurios spui? ... mai repede tachinărie amicală.* R.L. [Din fr. ***taquinerie***].

tachinídă, tachinide f. (la pl.) familie de muşte negre, care trăiesc pe flori şi ale căror larve parazitează omizile, distrugînd astfel insectele dăunătoare; (şi la sg.) muscă aparţinînd acestei familii. [Din fr. ***tachinidés***].

tacít, ~ţi, tacită, ~e a. care nu este exprimat formal, dar care se subînţelege şi se admite ca atare: *înţelegere tacită;* (adv.) *dogme acceptate tacit.* BL. [Din fr. ***tacite***].

tacitúm, ~i, taciturnă, ~e a. **1.** care vorbeşte puţin, tăcut din fire: *trecea în ochii tuturor drept un personaj flegmatic şi taciturn.* C.; **2.** care, într-o anumită situaţie, refuză să vorbească: *aşa de taciturn cînd e vorba să recunoască împrumuturile de la alţii.* BL.; **3.** (fig.; rar) discret: *dragostea lor este taciturnă, fără introduceri graţioase, fără decor romantic.* C. [Din fr. ***taciturne,*** lat. ***taciturnus***].

taciturnitáte f. faptul de a fi taciturn; starea celui care, într-o anumită împrejurare, tace (cu încăpăţînare); muţenie: *taciturnitatea omului de ţară, surzenia mai mult simulată decît veritabilă ... sînt puse în dialoguri de neuitat.* CĂL. [Din fr. ***taciturnité,*** lat. ***taciturnitas, -atis***].

tacîm, tacîmuri n. **1.** ansamblu de obiecte sau de unelte etc. necesare unei operaţii, unei îndeletniciri: *în coşul umplut cu fîn aveam tot tacîmul nostru de vînătoare.* SAD.; **2.** (spec.; înv. şi reg.) harnaşament: *calul să mi ţi-l gătesc cu tacîmul cel domnesc.* POP.; **3.** (spec.) serviciu de masă complet care se aşază, de obicei, în dreptul fiecărui mesean; (p. restr.) totalitatea obiectelor de metal de care se serveşte o persoană cînd mănîncă: *să puie numai 12 tacîmuri.* AL.; *mi-am înstrăinat pe rînd ... tacîmuri de argint, brăţări de aur, sfeşnice ... şi altele.* BL.; **4.** (p. ext.) loc de masă: *dădu o masă de 60 de tacîmuri în onoarea prinţului.* CĂL.; **5.** (mai ales la pl.) denumire comercială pentru carcasa (de păsare); **6.** (reg.; la pl.) acareturi: *am văzut un om bogat, cu o casă mare, cu tacîmuri multe pe lîngă casă.* POP.; **7.** (înv. şi reg.) taraf: *adusese pe cel mai vestit tacîm de lăutari.* GHICA; **8.** (înv.) alai, cortegiu: *Vodă cu tot tacîmul curţii;* **9.** (fig.; înv.) serie, şir: *lipsa, neaverea cu tot tacîmul lor de neajunsuri.* ISP.; **10.** (înv.) grup, ceată; gaşcă, clică; **11.** (peior.) soi, fel (de om); om de nimic: *voiau desigur mai întîi să ştie ce tacîm de om sînt.* GHICA; *domnişorul ăla care se hrăneşte cu ouă coapte? ... prost tacîm.* AL. [Din turc. ***takim***].

tackle [tecl] n. deposedare neregulamentară de minge a adversarului la fotbal, rugbi etc.; tackling. [Cuv. engl.].

tackling [técling] n. tackle. [Cuv. engl.].

taclá, taclále f. (pop. şi fam.; mai ales la pl.) conversaţie (despre lucruri mărunte); vorbă, afirmaţie lipsită de importanţă: *ţăranii ... stau cinchiţi în jurul focurilor şi spun taclale.* SAD.; *eram mai mereu pe acolo ... pentru plăcerea unei taclale cu cei din editură.* CĂRT. [Et. nec.; cf. turc. ***takla***].

taclít, tacliturí şi **taclite** n. (înv.) fişie de stofă sau de mătase vărgată, care se înfăşura în jurul capului sau a mijlocului, după moda turcească, purtată de boieri, mai tîrziu de preoţi: *boccalîcuri de stofă ... cu gearuri şi cu tacliturí turceşti.* OD. [Din turc. ***taklit***].

tacrír, tacriruri n. (înv.) **1.** raport, referat; memoriu; **2.** (jur.) declaraţie; interogatoriu; proces verbal: *nota în tacrir toate întrebările şi răspunsurile slujnicarului.* FIL. [Din turc. ***takrir***].

tact[1], tacturi şi (înv.) **tacte** n. **1.** simţ care se referă la senzaţiile provocate de excitarea unor receptori specifici din piele şi mucoase, sensibili la acţiuni mecanice; pipăit[1]; **2.** (med.) procedeu de explorare palpatorie digitală; tuşeu; **3.** (muz.) măsură; (p. ext.) ritm al unei melodii: *cele patru tacte introductive ale celebrei sonate.* CAR.; *mişcă braţele în tactul unei doine.* VLAH.; **a bate tactul,** v. **bate**; **4.** ritm de mişcare în mers, în dans etc.; cadenţă: *şi bat pămîntul tropotind în tact uşor.* COŞB.; **5.** simţ fin al măsurii, al nuanţelor, al convenienţelor în relaţiile cu altcineva: *prin tactul său, ... criticul ştie să capteze pe tineri.* CĂL. [Din fr. ***tact***, germ. ***Takt***].

tact[2] n. v. taht.

táctic, ~ci, tactică, ~ce a. care ţine de tactică, referitor la tactică; conform cu o anumită tactică: *înţelegerea cu eteriştii, împăciuirea faţă de boieri, aerul supus faţă de Poartă nu sînt decît gesturi tactice spre a căpăta sprijinile trebuitoare.* CĂL. // f. (pl. **tactici** şi (rar) **tactice**) **1.** arta organizării şi conducerii acţiunilor de luptă ale trupelor în vederea îndeplinirii cu maximum de eficacitate a scopurilor fixate; **2.** (fig.) mod de acţiune; totalitatea mijloacelor folosite de cineva pentru a izbuti într-o acţiune: *răbdare şi pregătire; asta e tactica celor calmi şi puternici.* VINEA. [Din fr. ***tactique***].

tactician, ~eni, tacticiană, ~ene m., f. **1.** specialist în probleme de tactică militară; **2.** (fig.) persoană care foloseşte mijloace abile pentru a obţine rezultatul dorit. [Din fr. ***tacticien***].

tacticós, ~şi, tacticoásă, ~e a. (adesea adv.) cu măsură şi socoteală, cumpănit; cu mişcări domoale: *acest fel de a scrie ... măsurat şi tacticos.* LIIC.; *mergea încet şi tacticos;* [Din gr. mod. ***taktikós***].

tactíl, ~i, tactilă, ~e a. **1.** care ţine de simţul pipăitului, referitor la simţul pipăitului: *senzaţie*

tactilă; **corpuscul tactil**, formaţie nervoasă microscopică, localizată în derm, specializată în recepţia excitaţiilor tactile; **2.** care se poate percepe prin pipăit: *proprietate tactilă*. [Din fr. ***tactile***, lat. ***tactilis***].

tactilitáte f. sensibilitate la proprietăţile tactile. [Din fr. ***tactilité***].

tactísm n. (biol.) mişcare orientată a organismelor vii sau a organelor acestora, ca răspuns la stimuli proveniţi din mediul înconjurător. [Din fr. ***tactisme***].

tactognozíe f. posibilitatea recunoaşterii obiectelor prin simţul tactil. [Din fr. ***tactognosie***].

tadjíc, ~ci, tadjică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Tadjikistanului sau locuitorilor lui, referitor la Tadjikistan sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Tadjikistan. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Tadjikistan. // f. limbă iraniană vorbită de tadjici. [Din rus. ***tadjik***].

taft n. v. **taht**.

taftá, taftale f. ţesătură de mătase, naturală sau artificială, lucioasă şi netedă, care produce, în mişcare, un foşnet caracteristic: *îi pregătiseră o rochie ... de tafta neagră, cu volane.* PETR.; (pop.) **a veni tafta la cot**, a se nimeri, a se potrivi. // adv. cu desăvîrşire, pe deplin: *ne-am trezit vindecaţi taftă.* CR.; (şi: (înv.) **taftă**). [Din turc. ***tafta***, pol. ***tafta***, germ. ***Taft***].

taftalóg, taftaloage n. (înv.; fam.) carte mare şi groasă: *teancuri de traftoloage greceşti, latineşti, ... pline de paianjeni.* CR.; (şi: **traftolog**). [Din gr. mod. ***tavtológos*** „care repetă acelaşi lucru"].

taftalíc n. v. **taftaluc**.

taftalúc, taftaluci m. (reg.) buştean din care se fac plute[2]: *într-o plută intră 22 de taftalîcuri*; (şi: **taftalîc**). [Din turc. **tahtalık*].

táftă *f.* v. **tafta**.

taftúr, tafturi m. chingă cu care se strînge şaua sau pătura pe cal, cu care se leagă scările la şa etc.: *roşul... numa-n tafturi se umfla şi departe-l azvîrlea.* POP. [Et. nec.; cf. turc. ***tapkur***].

tagalógă f. limbă din grupul malaio-polinezian vorbită în Filipine. [Din fr. ***tagalog***].

tágă f. (înv.) tăgadă: *să vii a sta faţă ... unde este a se face vînzarea, spre a nu-ţi rămînea cuvînt de tagă.* FIL.; **fără (de) tagă, a)** fără îndoială; incontestabil: *bătrînimei, tinerimei, fără tagă, sînt dorită.* PANN.; **b)** fără şovăire: *fără de tagă voi spune la lumea-ntreagă ceea ce mi s-a-ntîmplat.* PANN. [Et. nec.; cf. ***tăgădui***].

tagéte f. pl. plante erbacee din familia compozitelor, cu miros caracteristic, cu flori de mărimi diferite, colorate în brun-catifelat, galben sau portocaliu; crăiţe (*Tagetes*). [Din fr. ***tagètes***].

tágmă, tagme f. **1.** totalitatea persoanelor care aparţin aceleiaşi categorii sociale sau profesionale: *Ipsilant priimi închinăciunile ... tuturor tagmelor ostăşeşti şi neguţătoreşti.* FIL.; **2.** specie: *Tîndală şi Păcală, sfetnici fricoşi şi fără onestitate, sînt din tagma lui Pantalone şi a lui Tartaglia.* CĂL.; **3.** (peior.) clică: *această tagmă de literaţi, ... de la începutul lumii şi pînă în ziua de astăzi, a fost cam linguşitoare şi vanitoasă.* FIL. [Din gr. mod. ***tágma***].

taharău, taharăi m. (iht.; reg.) babuşcă[2] (*Rutilus rutilus*). [Et. nec.].

taheométrie f. tahimetrie. [Din fr. ***tachéométrie***].

taheométru, taheometre n. tahimetru. [Din fr. ***tachéomètre***].

tahiaritmíe, tahiaritmii f. aritmie cu frecvenţă cardiacă mare. [Din fr. ***tachyarythmie***].

tahicardíe, tahicardii f. accelerare fiziologică (provocată de un efort fizic, o emoţie etc.) sau patologică (în unele afecţiuni cardiace, în boala Basedow etc.) a bătăilor inimii. [Din fr. ***tachycardie***].

tahifagíe, tahifagii f. (med.) obicei de a ingera repede alimentele, cu masticaţie insuficientă, determinînd tulburări dispeptice. [Din fr. ***tachyphagie***].

tahifemíe, tahifemii f. manifestare patologică constînd în accelerarea exagerată a ritmului vorbirii. [Din fr. ***tachyphémie***].

tahifrazíe, tahifrazii f. (med.) vorbire foarte rapidă. [Din fr. ***tachyphrasie***].

tahigráf, tahigrafe n. aparat folosit în topografie, cu care se întocmesc planuri şi hărţi cu ajutorul unui creion-trasor acţionat de aparat în timpul observaţiilor. // m. (înv.; pl. **tahigrafi**) stenograf. [Din fr. ***tachygraphe***, germ. ***Tachygraph***].

tahigrafíe, tahigrafii f. (înv.) stenografie. [Din fr. ***tachygraphie***, germ. ***Tachygraphie***].

tahilalíe, tahilalii f. (med.) vorbire tumultuoasă, precipitată, cu debit mare de cuvinte, care conduce la articulare defectuoasă şi incompletă. [Din fr. ***tachylalie***].

tahimetríe, tahimetrii f. metodă de măsurare a distanţelor şi a diferenţelor de nivel dintre anumite puncte de pe teren, cu ajutorul tahimetrului; taheometrie. [Din fr. ***tachymétrie***].

tahimétru, tahimetre n. **1.** aparat folosit pentru a măsura viteza curentului cursurilor de apă; **2.** instrument topografic care permite ridicarea topografică rapidă a planurilor şi a hărţilor prin măsurarea distanţelor pe cale optică, derivat dintr-un teodolit în luneta căruia s-au introdus fire stadimetrice; taheometru; **3.** instrument pentru determinarea frecvenţei mişcărilor unui organ, a turaţiei motoarelor etc. [Din fr. ***tachymètre***].

tahión, tahioni m. (fiz.) particulă elementară ipotetică, a cărei viteză ar fi superioară celei a luminii. [Din engl., fr. ***tachyon***].

tahipnée, tahipnee f. (med.) accelerare a ritmului respirator provocată de unele boli ale aparatului respirator sau cardiac, de nevroze etc. [Din fr. ***tachypnée***].

tahipsihíe, tahipsihii f. (psih.) accelerare a ritmului gîndirii. [Din fr. ***tachypsychie***].

tahiscóp, tahiscoape n. aparat folosit pentru studierea pieselor în mişcare ale unui dispozitiv mecanic, cu ajutorul unor fotografii parţiale. [Din fr. ***tachyscope***].

tahistoscóp, tahistoscoape n. aparat pentru testarea atenţiei, a percepţiei, a unor procese senzoriale etc. ale unei persoane, prin prezentarea, pentru un timp scurt, a unor desene, cuvinte, litere etc. pentru a fi percepute, citite. [Din fr. ***tachistoscope***].

tahitián, ~eni, tahitiană, ~ene a. care ţine de insula Tahiti sau de locuitorii ei, referitor la insula Tahiti sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Tahiti. // f. limbă polineziană vorbită în Tahiti. [Din fr. ***tahitien***].

tahîn, tahînuri n. făină din seminţe uleioase (prăjite), în special de susan, din care se prepară halvaua, mîncăruri de post, dulciuri etc.; (p. ext.) aliment preparat din această făină. [Din turc. ***tahin***].

tahmín, tahminuri n. (înv.) calcul, deviz aproximativ; (p.ext.) aproximaţie: *să vă fac o socoteală cu tahmin, ca să vedeţi cît de mult vă amăgiţi.* FIL. [Din turc. ***tahmin***].

tahogeneratór, tahogeneratoare n. microgenerator electric utilizat în instalaţiile automate pentru a măsura viteza unghiulară sau tensiunea electrică. [Din fr. ***tachogénérateur***].

tahográf, tahografe n. **1.** (tehn.) tahometru prevăzut cu un mecanism de înregistrare, al cărui ac indicator trasează pe hîrtie o curbă reprezentînd variaţia turaţiei în funcţie de timp; **2.** (med.) aparat pentru înregistrarea frecvenţei pulsului, a respiraţiei etc. [Din germ. ***Tachograf***].

tahométru, tahometre n. **1.** instrument cu care se măsoară viteza unghiulară, respectiv turaţia unui corp solid; **2. tahometru electric,** instrument alcătuit dintr-un microgenerator electric şi dintr-un voltmetru electric, a cărui scală este gradată în unităţi de viteză unghiulară, respectiv de turaţie. [Din germ. ***Tachometer***].

taht, tahturi n. (înv.) **1.** tron împărătesc; scaun domnesc; **2.** cetate de scaun; capitală; **3.** reşedinţă a unei subprefecturi sau a altei administraţii locale: *chemă la taht pe toţi ţăranii;* **4.** staţie de poştă: *la tactul de mai sus al poştii, se întîmplase peste noapte o călcare cu omor.* CAR.; (şi: **tact, taft**). [Din turc. ***taht***].

tăicá m. (pop.) **1.** tată: *bietul taicâ mi se pare că se duce în noaptea asta.* GAL.; **2.** termen de dezmierdare cu care un bărbat se adresează copiilor lui sau (p. ext.) unei persoane mai tinere pentru a marca simpatia, familiaritatea: *găseşte-le, taică, de ce eşti dumneata avucat?* CAR.; **3.** termen de politeţe folosit pentru a vorbi cu (sau despre) un bărbat (mai) în vîrstă, care impune respect: *dar Gheorghe-al nostru, cum o duce? – sub glie, taică, şi sub cruce.* COŞB.; **4.** (urmat de „părinte" sau „popă") nume (de adresare) dat preotului: *cum te cheamă, taică părinte?* TOP. [De la ***tată*** (după ***maică***); cf. sb. ***tajko***].

tăier, talere n. (reg.) farfurie întinsă, taler[2]: *să-mi aduci struguri pe un tăier să mănînc.* POP.; (şi: **tăier**). [Din magh. ***tányér***].

talfă, talfale f. (înv.) grup de persoane care formează alaiul domnesc, echipajul unei corăbii, personalul unei case boiereşti etc.: *Alaric ... au trecut cu taifaua lui după cealalţi la Italia.* CANT. [Din turc. ***tayfa***].

taifás, taifasuri n. conversaţie familiară, intimă, pe teme minore; flecăreală, pălăvrăgeală: *după masă se puseră la taifas.* AL. [Din gr. mod. ***taïfas***].

taifún, taifunuri n. vînt puternic, cu vîrtejuri, însoţit de ploi torenţiale, care se formează în partea de vest a Oceanului Pacific şi se manifestă mai ales în regiunile litorale tropicale din estul Asiei, producînd daune mari; ciclon tropical. [Din germ. ***Taifun***].

taigá, taigale f. pădure întinsă de conifere, din Siberia şi din nordul părţii europene a Federaţiei Ruse, formată din molid, zadă şi pin siberian; (p.ext.) nume dat subzonei pădurilor de conifere din nordul zonei temperate a emisferei boreale. [Din rus. ***taiga;*** cf. fr. ***taïga***].

taín, tainuri n. **1.** (înv. şi pop.) raţie de alimente sau de băutură care se dădea cuiva pentru un timp determinat, în schimbul serviciilor prestate (completînd salariul, simbria, solda): *le-am spus că avem cîte treizeci de lei pe lună şi tain îmbelşugat de carne, pîne şi vin.* FIL.; **2.** (înv. şi pop.) sumă de bani care se dădea zilnic servitorilor, echivalentă cu valoarea raţiei alimentare: *douăzeci aspri tain pe zi.* OD.; **3.** cantitate de nutreţ care se dă animalelor într-o anumită perioadă de timp; **4.** provizie, merinde: *făceau cu rîndul mîncare pentru toţi din tainul adus de părinţi.* SAD.; **5.** parte care îi revine cuiva în urma unei împărţeli, a unei repartizări. [Din turc. ***ta'yin, tayın***].

táină, taine f. **1.** ceea ce este (încă) nedescoperit, neînţeles; enigmă, mister: *în taina farmecelor sale e-un „nu ştiu ce" şi-un „nu ştiu cum".* EM.; **2.** (înv. şi pop.) minune, miracol: *taina sfinteei înviere.* COR.; **3.** (la pl.; şi **cele şapte taine**) actele de cult sau ritualurile (botezul, căsătoria, hirotonirea, miruirea, spovedania, împărtăşania, maslul) cărora religia creştină le atribuie puterea de a transmite credincioşilor harul divin; (la sg.) fiecare dintre aceste ritualuri; **sfintele taine,** pîinea şi vinul, sfinţite de preot, simbolizînd trupul şi sîngele lui Hristos, cu care credincioşii se împărtăşesc; împărtăşanie, cuminecătură; **4.** secret: *nu mai era pentru nimeni taină că părintele Platon avea har*

dumnezeiesc. BL.; **de taină, a)** ascuns, secret, tainic; misterios: *sta la sfat de taină.* V.R.; *caută pentru asemenea treburi ... preoţi români, răsăriteni, pe care şi-i închipuie înzestraţi cu daruri de taină.* BL.; **b)** particular, intim: *postelnicul m-a ales sfetnic de taină al său.* FIL.; **c)** care are loc într-un cadru restrîns; intim: *vă invit să facem o şezătoare de taină în amintirea celui mai autentic scriitor.* SAD.; **în taină**, pe ascuns, în secret; discret: *o samă den boierii cei mari ... vorovitu-s-au în taină ... cum ... să-l aducă pre Alixăndrel Vodă în scaun.* TOP.; *şoptim în taină vorbe mari despre-nţelesul vieţii.* BL.; **5.** (reg.) loc ascuns, tăinuit; ascunzătoare, ascunziş: *un băietan ... s-a prins în cele din urmă să poarte o lotcă mică de pescar, cu mine, în urma luntrei ... pe care Barnea o mînă harnic spre taina stuhului.* TOP.; **6.** (înv. şi pop.) consiliu secret, sfat ascuns: *turcii nici că s-arăta ... taină mare că-ntocmea, unii p-alţii se-ntreba.* POP.; **7.** (reg.) conversaţie cu caracter intim; taifas: *să ierţi că te ţiu mai multicel la taină azi.* POP.; **8.** (reg.) locul unde apa rîului e mai adîncă şi curge lin. [Din sl. *tajna*].

táinic, ~ci, tainică, ~ce a. **1.** care cuprinde în sine o taină; misterios, enigmatic: *lumea nouă a pierdut cheia semnelor tainice.* SAD.; **2.** neştiut de alţii; secret: *postelnicul ... a aflat de acest amor tainic.* FIL.; **3.** ascuns, ferit, izolat: *lăsă focul aprins şi trecu în alt sălaş, tainic, într-o sihlă unde fusese vatră de lup şi de hoţi.* SAD.; **4.** care ştie să tacă; discret, tăcut: *am chemat la curte pe baba Maria, cea mai şireată şi mai tainică.* SAD.; **5.** intim: *apusul soarelui ne făcea să gustăm una din cele mai tainice mulţumiri ale sufletului.* AL. // m., f. (înv. şi pop.) persoană intimă; confident: *Elenca, tainica sa.* POP. // adv. **1.** pe ascuns, pe furiş: *tainic se-ntîlneşte-n prag, dor cu dor să se cuprindă, drag cu drag.* COŞB.; **2.** în mod discret, abia perceptibil: *aşa de tainic tu mi-o spui.* BL. [Din sl. *tajnikŭ*].

táiniţă, tainiţe şi (reg.) **tainiţi** f. **1.** groapă săpată în pămînt, încăpere subterană; hrubă: *le deschide pivniţile, cămările şi tainiţile monahilor.* SAD.; **2.** loc ascuns; ascunzătoare: *mă încerca o pornire să-i ajut să ascundă cît mai bine versurile, prin tainiţe.* BL. [*Taină* + *-iţă*].

taiór, taioare n. **1.** costum femeiesc compus dintr-o fustă şi o jachetă, confecţionate din acelaşi material; **2.** (reg.) jachetă pentru femei. [Din fr. *(costume) tailleur*].

taipíni m. pl. denumire dată participanţilor la războiul ţărănesc antifeudal, anticolonialist şi de eliberare de sub dominaţia dinastiei manciuriene Quing din China, de la jumătatea secolului al XIX-lea. [Din engl. *taiping*].

táka m. unitate monetară a statului Bangladesh. [Din fr. *taka*].

taking [téching] n. operaţiuni de revînzare sau de răscumpărare a unor monede sau a unor cantităţi de aur care au fost cumpărate sau vîndute cu scopul obţinerii unui profit imediat. [Cuv. engl.].

takîr s. teren argilos salinizat în Asia Centrală, a cărui suprafaţă crapă în perioadele secetoase, desfăcîndu-se în plăci poligonale, separate de crăpături largi de pînă la 30 cm. [Din rus. *takîr*].

tai, taluri n. corp vegetal lipsit de vase conducătoare, monocelular (la bacterii şi la unele alge), pluricelular (la ciuperci şi alge), uneori diferenţiat în organe rudimentare. [Din fr. *thalle*].

tăla interj. (reg.; repetat) cuvînt care redă zgomotul monoton produs de vorbăria lungă, domoală. // adv. încet-încet: *plecară pe mare, tala-tala, pînă ce se pomeniră la ţara amazoanelor.* ISP. [Onomat.].

talábă, talabe f. (reg.) 1. grapă cu dinţii dispuşi înainte; 2. tăvălug cu colţi de oţel, cu care se sfărîmă bulgării după arat. [Et. nec.].

taláf, talafuri n. (mai ales la pl.) palavră; **a tăia frunză verde şi lafuri şi talafuri**, a pălăvrăgi. [Et. nec.; cf. *laf*].

talaier s. (reg.) ornament sculptat la capătul de sus al stîlpilor de la pridvor; başlîc. [Et. nec.].

taláj n. v. talaş.

talalgíe, talalgii f. durere persistentă a calcaneului. [Din fr. *talalgie*].

talámic, ~ci, talamică, ~ce a. care aparţine talamusului, care se referă la talamus. [Din fr. *thalamique*].

tălam, talame n. (înv.) **1.** cameră (de dormit); **2.** pat (nupţial): *să profume talamul tău de nuntă.* HEL. [Din it. *talamo*, gr. mod. *thálamos*].

talámus n. masă de substanţă cenuşie aparţinînd diencefalului, care are ca rol principal integrarea excitaţiilor senzitive şi senzoriale şi proiectarea lor pe scoarţa cerebrală. [Din fr. *thalamus*].

talán n. (pop.) dalac: *spînzul e bun de talan la dobitoace.* // m. (pl. **talani**) termen depreciativ pentru un cal bătrîn şi slab; gloabă; (şi: **tălău**). [Et. nec.; cf. turc. *talak* „dalac"].

taláncă f. v. talangă.

taláng interj. (adesea repetat) cuvînt care redă sunetul produs de un clopot; balang; (şi: **tălang, tălănc**). [Onomat.].

talángă, tălăngi f. **1.** clopot mic de metal care se atîrnă la gîtul vitelor sau al oilor: *sunet de tălăngi se-ngînă.* TOP.; **2.** sunet produs de acest obiect: *nici muget, nici talangă, nici cel mai slab ecou.* PILLAT; (şi: talancă). [De la *talang;* cf. *balangă*].

talánt[1]**, talanţi** m. **1.** unitate de măsură a greutăţii, cu valoare diferită de la o cetate la alta, în Grecia antică; **2.** monedă de aur sau de argint, cu valoare variabilă de la o cetate la alta şi de la o epocă la alta, în Grecia antică: *Doamne, doi talanţi dedeşi-mi şi alţi doi talanţi dobîndii cu ei.* COR. [Din sl. *talantŭ*].

talánt[2] n. v. talent.

taláp intej. v. teleap.

talăr, talare n. (înv.) haină lungă, purtată ca uniformă de membrii unor asociaţii sau corpuri profesionale, de unele unităţi militare etc.: *erau înveşmîntaţi cu talare roşii şi în cap cu chivere.* BĂLC. [Din lat. *talaris*, germ. *Talar*].

talasemíe, talasemii f. afecţiune ereditară a sîngelui, datorată persistenţei unei hemoglobine fetale, caracterizată prin anemie progresivă. [Din fr. *thalassémie*].

talasocraţie f. stăpînire asupra mărilor; putere întemeiată pe supremaţia maritimă. [Din fr. *thalassocratie*].

talasofíl, ~i, talasofilă, ~e a. (biol.; despre specii) care trăieşte în mări şi oceane. [Din fr. *thalassophile*].

talasofíte f. pl. plante talasofile. [Din lat. *thalassophytae*].

talasofobíe f. teamă patologică de mare şi valuri. [Din fr. *thalassophobie*].

talasogenéză f. proces de formare a mărilor şi oceanelor. [Din fr. *thalassogenèse*].

talasoterapíe, talasoterapii f. tratament prin băi de mare asociate cu aerul marin, folosit în boli ca reumatismul cronic, sinuzita etc. [Din fr. *thalassothérapie*].

taláş n. (col.) **1.** aşchii lungi, subţiri şi răsucite care se desprind la prelucrarea lemnului cu rindeaua sau cu alte unelte cu tăişul lat; **2.** (reg.) totalitatea sculelor necesare unui meseriaş; (şi: (reg.) talaj). [Din turc. *talaş*].

taláz, talazuri n. val mare stîrnit de furtună pe mări sau pe oceane; (p. gener.) val (mare): *vîntul trece-n spaimă pe-al mărilor talaz.* EM.; (fig.) *un talaz de vrăjmăşie îi sui spre inimă.* VINEA. [Din turc. *talaz*].

tăiă, tale f. (reg.) **1.** taifas: *a sta de tală;* **2.** gălăgie, larmă; **3.** mulţime gălăgioasă de oameni. [De la *tala*].

talc n. silicat natural hidratat de magneziu, de culoare albă-verzuie, unsuros şi moale la pipăit, folosit în industria farmaceutică, textilă, a hîrtiei etc. [Din fr. *talc*, germ. *Talk*].

talcáj n. introducere a pudrei de talc în diverse cavităţi ale organismului pentru a realiza o simfiză. [Din fr. *talquage*].

talciόc, talciocuri n. piaţă de vechituri: *duminicile mergeam la talciocul popular de la Rîul Colentina, vindeam şi cumpăram discuri în coperţi jerpelite, cărţi, ţoale.* CĂRT. [Din rus. *tolčok*].

talcós, ~şi, talcoásă, ~e a. (rar) care conţine talc. [*Talc* + *-os*].

talcóză, talcoze f. silicoză cauzată de inhalarea masivă şi prelungită a tulberii de talc. [Din fr. *talcose*].

talcşíst, talcşisturi n. talc în stare naturală, dispus sub formă de straturi lamelare în roci sedimentare. [Din fr. *talcschiste*].

talént, talente n. **1.** aptitudine de a face un anumit lucru: *avea ştiinţă de carte şi talent la predare.* CAR.; **2.** îmbinare a aptitudinilor unei persoane care favorizează realizarea unei activităţi creatoare în domeniul artei, ştiinţei, tehnicii etc.: *la începutul unei literaturi se cade să cerem dacă nu talent măcar o noţiune asupra artelor.* CĂL.; **3.** persoană înzestrată cu aptitudini remarcabile: *dintre actori se dezveliră adevărate talente.* NEGR. [Din fr. *talent*, lat. *talentum*].

talentát, ~ţi, talentată, ~e a. care are talent: *poetul varsă atunci cu pofidă un vraf de libele în care punea toată negreala fierii sale abundente de pamfletar talentat.* CĂL. [De la *talent*].

tale quale [tale cvále], aşa cum este, neschimbat, ca atare: *anumite obiective şi intenţii... au fost preluate tale quale.* D. [Cuv. lat.].

táler[1]**, taleri** m. monedă austriacă de argint care a circulat în trecut şi în ţările române: *au pieptul ele alb de taleri şi mărgele.* COŞB.; **taler cu două feţe**, om ipocrit. [Din germ. *Taler*].

táler[2]**, talere** n. **1.** vas plat de lemn, de lut ars, de faianţă, de metal din care se mănîncă, pe care se aduc la masă cele necesare pentru servit etc.; talger: *un taler plin cu alune prăjite.* FIL.; **a se înfrupta din talerul cuiva**, a trăi din munca altuia; **a îngropa cu talerul**, a înmormînta pe cineva cu banii strînşi prin colectă publică; **2.** fiecare dintre cele două platouri ale unei balanţe; platan, taier, talger, tas; **3.** (mai ales la pl.) fiecare dintre cele două discuri de alamă întrebuinţate într-o fanfară sau o orchestră pentru a marca (prin lovirea unuia de celălalt) ritmul sau cadenţa; talger; **4.** piesă plată, aproximativ rotundă, cu diverse utilizări în tehnică; **5.** (sport) disc făcut dintr-un material uşor casabil, care serveşte ca ţintă mobilă în tirul sportiv; (la pl.) probă de tir constînd în trageri cu arma de vînătoare cu alice în astfel de discuri. [Din germ. dial. *Taller*].

talerίst, ~şti, taleristă, ~e m., f. persoană care practică tirul cu talere[2]. [*Taler*[2] + *-ist*].

tálger, talgere n. **1.** taler[2]: *copiii serveau la masa frăţească, în talgere de argint, gustarea ascetică poruncită tagmei lor.* SAD.; **2.** platou al unei balanţe; taler[2]: *stă-n lumina matură, ca un talger de balanţă.* TOP.; (fig.) *Simion mă întrerupe, aruncînd pe talgerele discuţiei unele argumente.* BL.; **3.** (la pl.) instrument muzical de percuţie format din două discuri de alamă uşor concave, care, lovite unul de altul, produc un sunet puternic, de înălţime nedeterminată; taler[2]. [Et. nec.; cf. magh. *tálgyer*].

talhîş, talhîşuri n. (înv.) **1.** referat înaintat de marele vizir sultanului, în care se motiva

propunerea numirii conducătorilor din ţările vasale sau necesitatea înlocuirii lor; **2.** ordin dat de sultan pentru numirea sau destituirea unui domn; firman: *ieşisă talhîş de la împăratul şi apucase de-l îmbrăcasă cu căftan pre Mihai Vodă.* NEC. [Din turc. ***telhis***].

talhîşciu, talhîşcii m. (înv.) demnitar la curtea otomană, care prezenta sultanului rapoartele marelui vizir şi care transmitea firmanele împărăteşti. [Din turc. ***telhişçi***].

talián, taliane n. năvod mare fixat cu ancore şi cu piloţi, folosit la prinderea în cantităţi mari a peştilor migratori. [Din rus. dial. ***talĭjan,*** gr. mod. ***taliáni***].

talibán, talibani m. **1.** membru al unei fracţiuni politice din Afganistan, care promovează principiile fundamentalismului islamic în viaţa politică, socială etc.; **2.** (fig.; depr.) persoană extrem de conservatoare. [Din engl., fr. ***taliban***].

tálie, talii f. **1.** înălţime, statură, mărime: *tot de o talie ca şi Elena, dar bălaie.* KOG.; **de talie,** de talent, de valoare: *jucătorii sînt toţi de talie.* CAR.; **(a fi) de talia (cuiva),** a avea aceeaşi valoare, pricepere sau acelaşi talent etc. ca şi altcineva sau ca cineva anume; **2.** mărime, grosime, conformaţie a corpului în raport cu care se confecţionează obiecte de îmbrăcăminte: *nu am găsit un palton pentru talia mea*; **3.** partea de la mijloc, mai subţire, a corpului omenesc, situată între torace şi şolduri; mijloc, brîu: *o cuprind ... pe după talie.* BL.; **pe talie,** strîmtat în dreptul mijlocului, care marchează talia: *palton pe talie*; **4.** parte a unui obiect de îmbrăcăminte care acoperă mijlocul; (p. ext.) corsaj: *rochii largi, cu talia sus.* PETR.; **în talie,** îmbrăcat numai cu haină sau cu rochie (fără pardesiu sau palton); **5.** timpul cît durează împărţirea cărţilor la unele jocuri. [Din rus. ***talija,*** fr. ***taille,*** it. ***taglia,*** germ. ***Taglia***].

talím n. v. talîm.

talión[1], talioni m. **1.** (reg.) plantă erbacee aromată, cu frunze late, întrebuinţată în medicina populară sau drept condiment; **2.** (înv.) plasture. [Din turc. ***talyon***].

talión[2] n. pedeapsă sau răzbunare, specifică orînduirii sclavagiste, care constă în tratarea vinovatului în acelaşi fel în care a procedat şi el cu victima sa; **legea talionului,** lege penală la unele popoare din vechime, prin care vinovatului i se aplica o pedeapsă identică sau similară cu răul de care s-a făcut culpabil. [Din lat. ***talio, -onis,*** germ. ***Talion,*** fr. ***talion***].

taliónic, ~ci, talionică, ~ce a. potrivit legii talionului[2]. [***Talion*** + ***-ic***].

talismán, talismane n. **1.** (în magie şi în ocultism) obiect din piatră, os, piele etc., adesea purtînd semne sau simboluri, căruia i se atribuie puterea magică de a da forţă şi de a proteja: *o formulă cabalistică... e mai mult un pentaclu, căci simbolul e activ, iradiant, spre deosebire de talisman, care previne numai puterea demonică.* CĂL.; **2.** (p. ext.) mic obiect (aparţinînd sau venind de la o persoană venerată sau iubită) despre care se crede că aduce noroc celui care îl poartă sau îl păstrează; amuletă: *odaia de altădată mi-arată talismanul: iau ochelarii moartei şi-i pun sfios pe nas.* PILLAT. [Din fr. ***talisman***].

táliu n. element chimic, metal moale, alb-albăstrui, asemănător cu plumbul, care se găseşte în natură în cantităţi mici, însoţind unele metale în sulfurile lor. [Din fr. ***thallium***].

talîm, talîmuri n. (înv.) **1.** plecăciune, reverenţă făcută după obiceiul oriental: *făcînd turceşti talîmuri cît poate un bulgar.* AL.; **2.** deprindere; gest: *asta nu-mi convine, eu am talîmurile mele*; (şi: **talim**). [Din turc. ***talim***].

talk-show, talk-show-uri [tocşóu] n. emisiune de radio sau de televiziune constînd într-o discuţie între un moderator şi unul sau mai mulţi invitaţi pe o anumită temă: *dialogurile care au loc la talk-show-uri au un ceva aparte în această perioadă de alianţe năstruşnice.* D. [Cuv. engl.].

talkie-walkie [tóki-uóki] n. radiotelefon portativ. [Cuv. fr.].

talmeş-bálmeş n. **1.** (reg.) balmoş; **2.** (fam.) amestec din care nu se mai poate alege nimic: *apa din ceaun fierbea aşa de tare, că peştele se făcuse talmeş-balmeş.* C.; (fig.) *trebuie să mă urmezi ... într-o lungă controversă, în care filologia are să se amestece cu istoria naturală şi să facă un talmeş-balmeş.* OD. [Et. nec.; cf. ***balmoş***].

talmúd n. carte religioasă a iudaismului, care consemnează învăţăturile marilor şcoli rabinice dintre secolele al III-lea î.d.Hr. şi al V-lea d.Hr., alcătuită din două părţi, Mişna şi Ghemara, cuprinzînd explicarea şi interpretarea sub raport religios, legislativ, literar şi istoric a Torei. [Din fr. ***Talmud***].

talmúdic, ~ci, talmudică, ~ce a. care ţine de talmud, referitor la talmud; conform prescripţiilor acestuia. [Din fr. ***talmudique***].

talmudísm n. **1.** studiul talmudului; **2.** (fig.) tendinţă de a privi lucrurile şi fenomenele în mod formal, static, dogmatic; **3.** interpretare speculativă, excesiv analitică şi complicată, a unei probleme. [Din fr. ***talmudisme***].

talmudíst, ~şti, talmudistă, ~e m., f. **1.** persoană care cunoaşte şi ştie să interpreteze învăţăturile talmudului; susţinător al iudaismului tradiţional; **2.** (fig.) persoană care judecă lucrurile în mod rigid, dogmatic sau care face exces de subtilităţi şi de distincţii formale: *el e talmudist în sensul cel mai învederat, extractor al esenţei a cincea, sistematizator rigid... al speculaţiilor sale aproape gratuite.* CĂL. [Din fr. ***talmudiste***].

talofítă, talofite f. (la pl.) încrengătură a regnului vegetal care cuprinde plante inferioare al căror corp vegetativ este un tal şi care se înmulţesc prin spori, prin diviziune sau prin gameţi (*Thallophyta*); (şi la sg.) plantă din această încrengătură. [Din fr. ***thallophytes***].

talón, taloane n. **1.** cărţi de joc care rămîn în pachet după prima împărţire făcută jucătorilor; **2.** partidă la unele jocuri de cărţi: *jucarăm două taloane.* BOL.; **3.** parte care rămîne la cotorul unui registru, al unui chitanţier, al unui bonier etc. după ce s-a rupt partea detaşabilă; **4.** parte a ciorapului care acoperă călcîiul, marcată printr-o ţesătură mai deasă: *ciorap cu talon*; **5.** (rar) talus; **6.** fiecare dintre marginile îngroşate şi întărite ale anvelopei unei roţi; **7.** (arhit.) mulură formată din două arcuri de cerc, concav şi, respectiv, convex, care se racordează; **8.** piesă mică de lemn fixată la mînerul arcuşului pentru a ţine la distanţă firele de bagheta pe care sînt întinse. [Din fr. ***talon***].

talonă, talonez vb. **1.** (sport; tr.) a urmări pe adversar îndeaproape pentru a-l împiedica să-şi continue acţiunea; **2.** (fam.; tr.) a urmări pe cineva de aproape; **3.** (la rugbi; intr.) a trage mingea din grămadă cu piciorul. [Din fr. ***talonner***].

talonér, taloneri m. jucător de rugbi care are sarcina de a talona. [Din fr. ***talonneur***].

talonét n. v. talonetă.

talonétă, talonete f. **1.** bucată de carton fixată în dreptul călcîiului la un obiect de încălţăminte, pentru a asigura rezistenţa îmbinării; **2.** brant; **3.** panglică rezistentă care se aplică la marginea de jos a pantalonilor, în interior, pentru a se evita uzura; **4.** plăcuţă de plută fixată în interiorul pantofului în dreptul scobiturii tălpii piciorului, în scop ortopedic; (şi: **talonet**). [Din fr. ***talonnette***].

tálpă, tălpi f. **1.** partea inferioară a labei piciorului la om şi la unele animale, care vine în atingere cu pămîntul; (p.ext.) laba piciorului: *graiul ei cel dulce ... îl făcu să-i rămîie tălpile lipite de locul unde sta.* ISP.; *Ileana se tăvăleşte prin verdeaţă şi-şi răsfaţă tălpile goale prin troscoţel.* BL.; **a o apuca la talpă** sau **a-şi lua tălpile la spinare,** a pleca, a o şterge; **a bate averea la tălpi,** a-şi risipi averea în petreceri; **a cunoaşte pe cineva din talpă,** a cunoaşte pe cineva foarte bine; (compuse): **talpa-gîştei, a)** plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina puternică, cu flori mici, roşiatice (*Leonorus cardiaca*); **b)** plantă erbacee, cu frunze crestate, cu flori mici dispuse în spice, mai întîi verzi, mai tîrziu roşii, cu seminţe negre, lucioase; troscot[1] (*Chonopodium rubrum*); **c)** scris necaligrafic, neciteţ; **d)** semnătură (pe un act) prin punerea degetului: *puneţi talpa-gîştei pe zdelcă.* AL.; **e)** încreţiturile de la coada ochiului (la persoanele în vîrstă); **f)** (reg.) loc unde se încrucişează mai multe drumuri; răspîntie; **talpa-lupului,** plantă erbacee cu flori mici roşiatice, cu frunzele acoperite în partea inferioară de numeroase glandule albe, cu proprietăţi antiscorbutice şi diuretice (*Chaiturus marubiastrum*); **talpa-ursului, a)** plantă erbacee cultivată şi ca plantă ornamentală, cu frunze mari şi cu flori albe sau trandafirii, grupate în spic (*Acanthus longifolius*); **b)** plantă din familia cactacee, cu tulpina lungă, cărnoasă, prevăzută cu ţepi, cu flori roşii, cultivată şi ca plantă ornamentală (*Phyllocactus ackermanni*); **talpa-stancii** (sau (reg.) **stîncii**), plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare, ramificată, cu flori mici, albe (*Coronopus squamatus*); **2.** parte a încălţămintei sau a unui ciorap, pe care se calcă: *ghete cu tălpi groase;* **3.** piele groasă, tăbăcită special, din care se fac pingele, flecuri etc.; **4.** pîrghie de comandă a unui mecanism (maşină de cusut, scaunul lemnarului) care este acţionată cu laba piciorului; **5.** lemn gros, grindă care se aşază la partea inferioară a pereţilor unei case, pentru a sprijini construcţia; (p. ext.) temelie: *ies la mari răstimpuri şerpii ... de sub talpa casei.* VOIC.; **talpa iadului, a)** (în basme) temelia iadului; mama căpeteniei dracilor; **b)** epitet pentru o persoană rea, păcătoasă; **talpa ţării,** ţărănimea, considerată în trecut ca temelie a ţării; **6.** fiecare dintre cele două lemne groase, orizontale, care alcătuiesc scheletul războiului de ţesut manual; **7.** fiecare dintre cele două suporturi laterale, de lemn sau de oţel, curbate în sus la capătul de dinainte, pe care alunecă sania; **8.** plaz la plug; **9.** partea care formează fundul unui scoc de moară, de joagăr etc.; **10.** partea inferioară, lăţită a unui obiect, a unei piese, a unui organ de maşină sau a unui element de construcţie, prin care acestea se sprijină pe altă piesă, pe teren sau pe un suport: *talpa maşinii de călcat;* **11.** (spec.) partea de jos, lăţită, a unei şine, prin care aceasta se reazămă pe traverse; **12.** (spec.) parte a rindelei care alunecă pe lemnul supus prelucrării; **13.** (spec.) placa de metal de la extremitatea patului puştii, pe care aceasta se sprijină cînd este aşezată vertical; **14.** (spec.) suport pe care se clădeşte o claie sau un stog; **15.** (spec.) bază a unei excavaţii miniere sau a unei găuri de sondă; **16.** (spec.) partea inferioară, lăţită, a unei litere tipografice. [Din magh. ***talp***].

talpíde f. pl. familie de mamifere insectivore, cuprinzînd cîrtiţele (*Talpidae*). [Din fr. ***talpidés***].

talpínă, talpine f. material sintetic, folosit ca înlocuitor de talpă pentru încălţăminte. [***Talpă*** + ***-ină***].

tálpoş, talpoşi m. (înv.) infanterist: *talpaşii dorobănţeşti pedeştri cu tobele, chiverele şi cimpoaiele lor.* FIL.; (şi: **tălpaş**). [Din magh. ***talpas, talpos***].

tálus, talusuri n. (anat.) astragal. [Din lat. ***talus***].

talúz, taluzuri n. suprafaţă înclinată care mărgineşte lateral un rambleu sau un debleu; teren în pantă. [Din fr. ***talus***].

taluză, taluzez vb. (tr.) a construi taluzuri, a da formă de taluz. [Din fr. ***taluser***].

talvég, taiveguri n. linie care uneşte punctele de cea mai mare adîncime din lungul albiei unei curs de apă sau al unei văi uscate şi pe care se trasează graniţa, în cazul în care aceasta este formată de o apă curgătoare sau de o vale. [Din germ. ***Talweg***, fr. ***thalweg***].

tamán adv. (pop.) **1.** tocmai, întocmai, chiar, exact, precis: *să-l slujeşti taman trei ani de zile.* CR.; **a fi taman pe taman,** a fi egal; **2.** în special, mai ales: *n-au fost amîndoi la munte? – păi taman d-aia.* PR.; **3.** de abia, numai, într-un tîrziu: *taman seara mi-am adus aminte de el.* [Din turc. ***tamam***].

tamándua m. animal nocturn, arboricol sau tericol, cu coada prehensibilă, din America de Sud, care se hrăneşte cu furnici şi termite; furnicar american. [Din fr. ***tamandua***].

tamár, tamare n. samar folosit la transportul cărămizilor pe schele; targă. [Et. nec.].

tamarín[1], tamarini m. arbore din familia fabaceelor, originar din India, cu frunze compuse din foliole alungite şi cu flori galbene-roşiatice, din ale cărui fructe se prepară băuturi răcoritoare, iar scoarţa este utilizată în medicină *(Tamarindus indica)*; (şi: (înv.) **tamarind**). [Din fr. ***tamarin***, lat. med. ***tamarindus***].

tamarín[2], tamarini m. maimuţă din ţinuturile Amazonului, înrudită cu uistiti, care emite sunete asemănătoare cu ale păsărilor (*Leontopithecus Rosalia*). [Din fr. ***tamarin***].

tamarínd m. v. tamarin[1].

tamaríse m. v. tamariscă.

tamaríscă f. (bot.) **1.** cătină roşie (*Tamarix tetandra* şi *Tamarix ramosissima*); **2.** cătină mică (*Myricaria germanica*); (şi: **tamarisc, tamarix, tamarişcă**). [Din lat. ***tamarix, -icis***, germ. ***Tamariske***].

tamaríşcă f. v. tamariscă.

tamaríx m. v. tamariscă.

tamazîíc, tamazlîcuri n. (înv. şi pop.) **1.** îngrăşare a vitelor; loc în care se ţineau vitele pentru a fi îngrăşate: *vacile de tamazlîc* (a. 1826). URIC.; **2.** cireadă de boi sau de vaci, împreună cu taurul de prăsilă, care aparţineau unui proprietar, unei gospodării: *atît era de cuprins, de s-au umplut munţii ... de turmele şi tamazîlcurile lui.* CR. [Din bulg. ***tamazlăk***; cf. turc. ***damızlık***].

tambúchi, tambuchiuri n. deschidere rotundă sau dreptunghiulară în puntea unei nave, prevăzută cu capac sau cu gheretă de intrare, care permite accesul personalului în încăperile de sub punte. [Din sp. ***tambucho***].

tambúr, tambure n. **1.** (tehn.) piesă în formă de cilindru gol, fixă sau mobilă în jurul unui ax, cu diverse întrebuinţări în tehnică; tobă; **tambur gradat,** piesă componentă a unor instrumente de măsurat, avînd forma unui cilindru prevăzut la exterior cu o scară gradată; **2.** (arhit.) denumire generică dată elementelor cilindrice care intră în alcătuirea unui edificiu: **a)** fiecare dintre blocurile cilindrice de piatră care compun fusul unei coloane; **b)** corpul cilindric sau prismatic al unei turle, cuprins între bază şi cupolă; **c)** mic vestibul situat la intrarea unei clădiri şi cuprins între două rînduri de uşi; **d)** vestibul cilindric în interiorul căruia se învîrteşte o uşă pivotantă cu mai multe aripi; **3.** (muz.; înv.) tobă. // m. (înv.; pl. **tamburi**) toboşar; (compus) **tambur-major,** subofiţer care conducea o fanfară militară; (p. ext.; peior.) plutonier. [Din fr. ***tambour***, germ. ***Tambour***].

tamburá, tamburez vb. **1.** (tr.) a lustrui suprafaţa unor piese cu un abraziv; **2.** (intr.) a bate în tobă; **3.** (p. ext.; intr.) a bate uşor şi ritmic în ceva; a tamburina. [Din it. ***tamburare***].

tambúră, tambure f. vechi instrument muzical cu coarde metalice, asemănător cu mandolina, dar cu gîtul mai lung decît al acesteia, întîlnit la perşi, arabi şi turci: *sub alba ta mînă tambura a tăcut.* BL. [Din gr. mod. ***tampúras***, turc. ***tambura***].

tamburín n. v. tamburină.

tamburínă, tamburinez vb. (rar; intr.) a bate uşor şi ritmic cu degetele în ceva. [Din fr. ***tambouriner***].

tamburinár, tamburinari m. toboşar la tamburină. [Din fr. ***tamburinaire***].

tamburínă, tamburine f. **1.** vechi instrument muzical, folosit pentru acompanierea ritmică a dansului în Spania, Italia şi Orient, asemănător unei tobe mici, alcătuită dintr-un cerc pe care este întinsă o membrană şi prevăzută cu mici talgere sau cu clopoţei de jur împrejur; **2.** (rar) gherghef rotund; (şi: **tamburin**). [Din fr. ***tambourin***, it. ***tamburino***].

tamíl, ~i, tamilă, ~e m., f. persoană aparţinînd unui grup etnic care trăieşte în sudul Indiei şi în Sri Lanka. // f. limbă aparţinînd familiei limbilor dravidiene, vorbită de acest grup. [Din fr. ***tamile***].

tamizá, pers. 3 **tamizează** vb. (tr. şi intr.; despre lumină) a (se) filtra difuz; a (se) cerne. [Din fr. ***tamiser***].

tamizát, ~ţi, tamizată, ~e a. (livr.) filtrat în mod difuz: *lumina scăzută, tamizată, predispune la reflecţie şi atenţie.* D. [Din fr. ***tamisé***].

tămîş n. v. tamos.

tam-nesám adv. v. tam-nisam.

tam-nisăm adv. (pop. şi fam.) nitam-nisam: *cine îşi părăseşte aşa casa şi locul tam-nisam?* CAR.; (şi: **tam-nesam**). [Et. nec.; cf. ***nitam-nisam***].

támos, tamosuri n. (reg.) proptea care se aşază sub un butoi sau în faţa unei roţi pentru a le împiedica să se rostogolească; (şi: **tamîş**). [Din magh. ***támasz***].

tampétă, tampete f. (înv.; rar) dans la modă pe la începutul secolului al XIX-lea, cu ritm foarte vioi; melodia acestui dans. [Din fr. ***tempête***].

tampón, tampoane n. **1.** bucată de tifon sterilizat sau de vată rulată sau presată care se aplică pe o rană pentru a opri hemoragia: *simţi în nas izul de iod al tamponului de vată cu care o mînă grăbită îşi curăţă rana.* CRĂCIUN; **2.** accesoriu de birou, format dintr-o placă curbată acoperită cu hîrtie sugativă, cu care se usucă cerneala pe un text scris; **3.** (chim.) substanţă întrebuinţată pentru a împiedica un proces chimic; **4.** piesă elastică fixată pe traversa frontală a unui vehicul de cale ferată, constînd dintr-un disc masiv de oţel şi un resort puternic, care are rolul de a menţine o anumită distanţă între vehiculele cuplate şi de a prelua şocurile dintre acestea în timpul mersului; **5.** (fig.) ceea ce serveşte la amortizarea conflictelor, la împiedicarea ciocnirilor: *a servi de tampon;* **zonă tampon,** zonă de protecţie dintre două state menită a împiedica conflictele directe. [Din fr. ***tampon***].

tamponá, tamponez vb. **1.** (tr.) a atinge uşor şi repetat o suprafaţă a corpului cu un tampon, cu o batistă etc., pentru a absorbi transpiraţia sau secreţiile unei răni: *trase din buzunarul din stînga al pantalonilor o ... pînză de mototolită de întrebuinţare şi începu să-şi tamponeze obrazul congestionat.* SAD.; **2.** (tr.; despre vehicule sau despre şoferii lor) a ciocni, a lovi un alt vehicul sau o persoană; (refl. recipr.) *două tiruri s-au tamponat chiar în faţa noastră;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) lovi (de ceva sau de cineva); **4.** (arg.; tr. şi refl. recipr.) a (se) lovi, a (se) pocni. [Din fr. ***tamponner***].

tamponamént, tamponamente n. (med.) metodă de hemostază provizorie prin compresiune locală pe venă sau arteră cu ajutorul compreselor, în cazul plăgilor superficiale, sau cu ajutorul meşelor, în cazul unor plăgi profunde sau al unor cavităţi naturale. [Din fr. ***tamponnement***].

tamponáre, tamponări f. acţiunea de a (se) tampona. [V. ***tampona***].

tamponát, ~ţi, tamponată, ~e a. **1.** ciocnit, lovit (prin izbire): *maşină tamponată;* **2.** (farm.; despre pastile) care conţine substanţe care favorizează toleranţa gastrică: *aspirină tamponată.* [V. ***tampona***].

tam-tăm, tam-tamuri n. **1.** instrument muzical de percuţie, de origine asiatică, asemănător gongului, dar de dimensiuni mai mari şi cu un timbru mai grav; **2.** instrument muzical african asemănător tobei, folosit pentru acompanierea ritmică a dansului sau pentru a da un semnal; muzică executată cu acest instrument; **3.** (fig.) tărăboi, scandal; publicitate excesivă: *în ciuda tam-tamului făcut pe tema rasismului din România... nu pot să uit că aici nu s-a pus serios problema izolării ţiganilor în ghetouri.* D. [Din fr. ***tam-tam***].

tanágră, tanagre f. nume dat figurinelor de pămînt ars, policrome, unele reproducînd în miniatură opere celebre, altele reprezentînd figuri reale de femei sau, rar, de copii, care s-au găsit în Grecia antică (în oraşul Tanagra), iar, mai tîrziu, în toată lumea greco-romană. [Din fr. ***tanagra***].

tanáj, tanaje n. (rar) tăbăcire a pieilor. [Din fr. ***tannage***].

tanánă f. (reg.) numele unui dans ţigănesc; melodia acestui dans. [Din ţig. ***tanana***].

tananícă f. (reg.) tanana. [***Tanana*** + ***-ică***].

tanánt, ~ţi, tanantă, ~e a. care conţine acid tanic. // m. (pl. **tananţi**) substanţă chimică, anorganică sau organică, naturală sau sintetică, utilizată la tăbăcirea pieilor. [Din fr. ***tannant***].

tanát, tanaţi m. sare sau ester al acidului tanic. [Din fr. ***tannate***].

tanátic, ~ci, tanatică, ~ce a. (livr.) referitor la moarte, specific morţii. [Din fr. ***thanatique***].

tanatofobíe, tanatofobii f. (livr.) teamă morbidă de moarte. [Din fr. ***thanatophobie***].

tanatogenéză f. studiu al cauzelor şi naturii morţii. [Din fr. ***thanatogenèse***].

tanatológic, ~ci, tanatologică, ~ce a. referitor la tanatologie. [Din fr. ***thanatologique***].

tanatológie f. studiu asupra morţii şi al fenomenelor legate de moarte. [Din fr. ***thanatologie***].

tanău, tanăi a. şi m. (reg.) (om) prost: *un biet sărac, cam guşat şi cam tanău.* SAD. [Et. nec.].

tanc, tancuri n. **1.** autovehicul de luptă blindat, cu roţile montate pe şenile, înzestrat cu tunuri, mitraliere: *obsesii, tancuri, explozii, mă încercuiau, tot mai aproape, mai aproape.* BL.; **tanc amfibiu,** tanc care se poate deplasa şi pe apă; **2.** rezervor din tablă de oţel pentru depozitarea sau transportul lichidelor; **3. tanc-petrolier,** navă comercială pentru transportul produselor petroliere; petrolier; **4.** vagonet metalic, folosit în mine, cu capacitate de o tonă; **5.** cutie de plastic specială, în care se developează filme fotografice; **6.** (fig.; iron.) automobil de dimensiuni mari; **7.** (fig.; depr.) persoană voluminoasă şi greoaie. [Din fr. ***tank***, germ. ***Tank***].

tancá, tanchez vb. (tr.) a alimenta un (auto)vehicul cu carburant. [Din germ. ***tanken***].

tanchétă, tanchete f. tanc mic, cu blindaj uşor. [Din fr. ***tanquette***].

tanchíst, ~şti, tanchistă, ~e m., f. militar dintr-o unitate de tancuri. [Din fr. ***tankiste***, germ. ***Tankist***].

tancodróm, tancodromuri n. teren special amenajat pentru pregătirea militarilor în conducerea tancurilor. [***Tanc*** + ***-drom***, după *aerodrom, cosmodrom*].

tanda-mánda f. învălmăşeală, talmeş-balmeş. // adv. identic. [De la ***Tanda*** n. pr.].

tandém, tandemuri n. **1.** bicicletă pentru două persoane, prevăzută cu două şei aşezate una în spatele celeilalte şi acţionată de două perechi de pedale; **2.** cilindru compresor mecanic cu doi tăvălugi, identici ca mărime, ca formă şi ca greutate; **3.** (tehn.) poziţie de montare a două sau a mai multor piese principale similare ale unei maşini ori a unor sisteme tehnice similare

(care lucrează împreună), astfel încît acestea să se găsească în acelaşi plan sau pe acelaşi ax longitudinal; **4.** (fig.) grup de două persoane care sînt tot timpul împreună; **în tandem**, în colaborare. [Din fr. *tandem*].

tandîr, tandîre n. **1.** (înv.; în formă **tandur**) masă acoperită cu un covor, sub care se aşeza un vas cu mangal aprins pentru a încălzi picioarele celor care şedeau; **a sta pe tandur**, a nu face nimic, a lenevi: *cucoana nu se mai catadicseşte să caute de gospodărie... şede toată ziua pe tandur.* AL.; **2.** (fig.) lene: *tandurul, adecă lenea, această drăgălaşă divinitate.* AL.; **3.** (reg.) zid de piatră sau de cărămidă pe care este aşezat cuptorul de pîine; (şi: **tandur**). [Din turc. ***tandır***, ***tandur***].

tandréţă f. v. tandreţe.

tandréţe f. afecţiune plină de delicateţe, de duioşie: *Ioan s-apropie de fată, i-apucă mîna şi zise c-o tandreţă de frate.* EM.; (şi: **tandreţă**). [Din fr. ***tendresse***].

tándru, ~i, tandră, ~e a. care manifestă sau denotă tandreţe; afectuos: *mă sculam în fiecare dimineaţă cu o altă imagine de mine, compunîndu-mă şi recompunîndu-mă la nesfîrşit în ipostaza mea de părinte: cînd tandru şi cald, ... cînd sever cu măsură.* LIIC.; *o rog ... să accepte acest mic text ... ca pe un tandru omagiu.* CĂRT. [Din fr. ***tendre***].

tandúr n. v. tandîr.

tanduríu, ~ii, tandurie, ~ii a. (înv.) leneş: *va ieşi o nouă junime, mai harnică şi mai puţin tandurie.* AL. [***Tandur*** + *-iu*].

taneă, tanele f. (înv.) bucată de blană sau de piele de animal: *o scurteică, ... pe dinainte şi pe după gît cu plimburi, de le zicea tanele.* C.L. [Din turc. ***tane***].

tánga[1] s. invar. chilot scurt, foarte decoltat, a cărui parte din spate se reduce la un şnur. [Cuv. engl.].

tangă[2], pers. 3 **tanghează** vb. (intr.) a fi în tangaj: *avionul tanghează.* [Din fr. ***tanguer***].

tangáj, tangaje n. mişcare alternativă de înclinare a unei nave, a unei aeronave sau a unui vehicul feroviar în jurul unei axe perpendiculare pe direcţia de mers, provocată de valuri, de vînt, de neregularităţile căii de rulare etc.; balansare. [Din fr. ***tangage***].

tangará f. pasăre din regiunea tropicală a Americii de Sud, de mărimea unei vrăbii, cu ciocul scurt, conic şi ascuţit la vîrf şi cu penajul viu colorat (*Tangara*). [Din fr. ***tangara***].

tangént, ~ţi, tangentă, ~e a. (despre drepte) care atinge o curbă într-un singur punct; (despre planuri) care conţine tangentele la toate curbele care trec printr-un punct al unei suprafeţe, care atinge suprafaţa într-un singur punct. // f. **1.** dreaptă care atinge o curbă într-un singur punct; **în** (sau **prin**) **tangentă**, tangenţial: *uitătura lui ne lua prin tangentă şi luneca peste noi parcă am fi fost unşi cu ulei.* BL.; (fam.) **a scăpa prin tangentă**, a se eschiva de la un lucru prinzînd momentul potrivit; a scăpa cu greu dintr-o situaţie dificilă; **2.** funcţie trigonometrică egală cu cîtul dintre funcţia sinus şi funcţia cosinus. [Din fr. ***tangent***, germ. ***Tangente***].

tangénţă, tangenţe f. **1.** poziţie, stare a două figuri geometrice tangente; **punct de tangenţă**, punctul comun a două figuri tangente; **2.** (fig.) atingere, contact: *subliniază permanenţele sportului şi tangenţele sale cu literatura.* V.R.; **3.** (fig.) relaţie, legătură trecătoare sau indirectă: *nu avea nici o tangenţă cu el.* [Din fr. ***tangence***].

tangenţiál, ~i, tangenţială, ~e a. **1.** care este tangent; referitor la tangentă; **2.** (fig.; şi adv.) în treacăt, printre altele, indirect; (p. ext.) fără profunzime: *Alecsandri are privirea tangenţială a unei statui de bronz; ... nu are nici capacitatea speculativă şi nici răgazul de a medita asupra structurii marii arte.* CĂL. [Din fr. ***tangentiel***].

tanghír, tanghire n. placă transparentă de gelatină sau de material plastic, prinsă într-o ramă de lemn şi avînd pe o faţă, în relief, puncte sau linii de diferite forme sau mărimi, care este folosită la obţinerea semitonurilor umbrelor pe forma de tipar plan, în reproducerea manuală a originalului. [Din germ. ***Tangier***(*film*)].

tangíbil, ~i, tangibilă, ~e a. **1.** care se poate percepe prin atingere, care se poate pipăi: *realitate tangibilă;* **2.** (fig.) a cărui realitate este evidentă; clar, real: *probă tangibilă.* [Din fr. ***tangible***].

tangibilitáte f. însuşirea, starea a ceea ce este tangibil. [Din fr. ***tangibilité***].

tangó n. v. tangou.

tangón, tangoane n. bară din lemn rotund, legată articulat la un capăt de bordajul unei nave şi prinsă cu parîme pentru susţinere şi manevrare, folosită pentru legarea bărcilor lăsate la apă, pentru a susţine o macara etc. [Din fr., span. ***tangon***].

tangóu, tangouri n. dans modern care îşi are originea într-un dans popular argentinian, cu ritmul lent în doi timpi, care se dansează în perechi; melodia acestui dans: *se refugia... să asculte tangouri şi valsuri la un vechi patefon cu manivelă de pe cîteva discuri de ebonită.* CRĂCIUN; (şi: **tango**). [Din fr., sp. ***tango***].

tangrín n. (reg.) drojdie întărită, depusă pe doagele butoaielor cu vin, folosită la acrirea ciorbelor. [Et. nec.].

tánic, ~ci, tanică, ~ce a. care conţine tanin; taninos: *soluţie tanică;* **acid tanic**, tanin. [Din fr. ***tannique***].

tanín, taninuri n. produs vegetal, cu gust astringent, solubil în apă, folosit în tăbăcărie şi la fabricarea cernelurilor negre; acid tanic. [Din fr. ***tanin***].

taninós, ~şi, taninoásă, ~e a. care conţine tanin, caracteristic taninului: *vin taninos.* [***Tanin*** + *-os*].

tanizá, tanizez vb. (tr.) a adăuga tanin în vin, pentru a-l limpezi sau pentru a-l ameliora. [Din fr. ***taniser***].

tanizáre, tanizări f. acţiunea de a taniza. [V. ***taniza***].

tanréc, tanreci m. mamifer insectivor din Madagascar, lung de circa 30 cm, cu corpul acoperit cu ţepi, care îşi face galerii în pămînt (*Tenrec ecandus*). [Din fr. ***tanrec***].

tantál n. element chimic, metal rar, cenuşiu, lucios, ductil şi maleabil, rezistent din punct de vedere chimic, folosit la confecţionarea unor ustensile de laborator, la fabricarea filamentelor pentru unele becuri electrice şi tuburi electronice etc. [Din fr. ***tantale***].

tantálic, ~ci, tantalică, ~ce a. care se referă la suferinţe provocate de dorinţe, de nevoi ce nu pot fi împlinite: *chinuri tantalice.* [Din fr. ***tantalique***].

tantalít, tantaliturí n. minereu natural de fier şi mangan, cristalizat în sistemul rombic, de culoare neagră sau roşie-închisă, cu luciu semimetalic, din care se extrage tantalul. [Din fr. ***tantalite***].

tánti f. invar. (fam.) **1.** mătuşă: *ar fi dorit să-şi semnaleze prezenţa în Bucureşti măcar mătuşii Teodora (tanti Teo!).* CRĂCIUN; **2.** termen de respect cu care se adresează un copil sau o persoană mai tînără unei femei mai în vîrstă: *tanti, îmi dai şi mie un leu? se milogea copilul.* CRĂCIUN. [Din fr. ***tante***, germ. ***Tante***].

tantiémă, tantieme f. **1.** sumă încasată de membrii consiliului de administraţie al unei societăţi comerciale, din beneficiul net al acesteia, pentru participarea la conducerea ei; **2.** drept bănesc cuvenit unui intermediar atunci cînd efectuează o tranzacţie, reprezentînd o parte procentuală din valoarea acesteia; **3.** onorariu acordat în trecut unui autor dramatic sub forma unei cote din încasările realizate la reprezentaţiile piesei sale. [Din fr. ***tantième***].

tánto s. invar. (înv. şi reg.) **(a fi) tanto pe tanto**, (a fi) chit; (şi: **tantoi**). [Din it. ***tanto*** (*per tanto*)].

tántoi s. v. tanto.

tăntra f. complex de scrieri religioase ale hinduismului şi budismului, redactate între secolele al IX-lea şi al XIII-lea, care constituie fundamentul tantrismului. [Din it., fr. ***tantra***].

tántric, ~ci, tantrică, ~ce a. referitor la tantra sau la tantrism: *literatura tantrică; practici tantrice.* [Din fr. ***tantrique***].

tantrísm n. orientare spirituală răspîndită în India (apoi în China, în Japonia şi în Tibet), întemeiată pe textele tantrice şi existînd sub forma mai multor curente şi secte în cadrul budismului şi hinduismului, care se bazează pe ascеză, erotism, tehnici yoga şi care are ritualuri incompatibile cu normele brahmanismului. [Din fr. ***tantrisme***].

tantum ergo **1.** începutul unui imn liturgic creştin; **2.** (fig.) declaraţie deschisă. [Cuv. lat.].

tanzanián, ~eni, tanzaniană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Tanzaniei sau locuitorilor ei, referitor la Tanzania sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană originară din Tanzania. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Tanzania. // f. limbă bantu vorbită de tanzanieni. [Din fr. ***tanzanien***].

tanzimát n. denumire a perioadei din istoria Imperiului Otoman cuprinzînd deceniile 4-8 ale secolului al XIX-lea, în timpul căreia au fost iniţiate o serie de reforme burgheze moderate, menite să asigure adaptarea imperiului la realităţile dezvoltării capitaliste europene. [Din turc. ***tanzimat*** „reformă].

tao n. invar. **1.** noţiune cosmologică aflată la baza principalelor direcţii filozofico-religioase din China; **2.** principiu transcendent şi imanent, din care, potrivit gîndirii antice chineze, izvorăşte viaţa şi ordinea cosmică. [Din fr., engl. ***tao***].

taoísm n. **1.** filozofie întemeiată de Lao-dzî, combinaţie de misticism, reflecţie filozofică şi poezie, caracterizată prin accentul pus pe unitatea dintre uman şi univers, pe suprimarea dorinţei în favoarea simplităţii naturale şi a liniştii; **2.** religie răspîndită în China (pînă în secolul al XVII-lea), amestec al cultului spiritelor naturii şi ale strămoşilor, al ideilor lui Lao-dzî şi al altor credinţe. [Din fr. ***taoïsme***].

taoíst, ~şti, taoistă, ~e a. referitor la taoism: *arta taoistă, templu taoist.* // m., f. adept al taoismului. [Din fr. ***taoïste***].

taólă, taole f. (reg.) cot al unui rîu. [Et. nec.].

tapá, tapez vb. **1.** (tr.) a împrumuta, a lua de la cineva bani, de obicei prin insistenţe, sub felurite pretexte, fără intenţia de a-i restitui: *îl caută şi acum comisionarii de la amicii tapaţi cu cinci poli.* C.PETR.; **2.** (rar; intr.) a bate la maşina de scris; **3.** (tr.) a da volum coafurii, pieptănînd părul în răspăr. [Din fr. ***taper***].

tapáj n. **1.** zgomot violent şi confuz produs de lovituri sau de glasuri care răsună în acelaşi timp; **a face tapaj**, a provoca discuţii aprinse, a vocifera, a protesta zgomotos: *petrecu sărbătorile Paştelor ascuns în casă... ca să se debaraseze de furnizorii mărunţi care îi făceau tapaj în bucătărie.* CĂL.; **2.** vîlvă făcută în jurul unei persoane, al unei întîmplări, al unui eveniment; scandal. [Din fr. ***tapage***].

tapangeá, tapangele f. (reg.) **1.** lovitură dată cu palma[1]: *era nevoită, biata mama ... să ne dea cîteva tapangele la spinare.* CR.; **2.** pistol[2]: *la picere cu curele şi la piept cu tapangele.* POP.; (şi: **tupangea**). [Din turc. ***tabanca***].

tápă, tape f. **1.** tăietură făcută la baza arborilor pentru a le orienta direcţia de căderе la tăiere;

2. scobitură sau tăietură făcută la capătul elementelor de construcţie din lemn pentru a le putea îmbina; **3.** capac cu care se acoperă o deschizătură, gura unui tun etc. [Din retorom. *tappa,* fr. *tape*].

tapét, tapete n. **1.** hîrtie, pînză, mătase sau piele colorată sau imprimată cu desene, care se lipeşte pe pereţii unei încăperi, înlocuind zugrăveala: *un tapet de tafta, de un verde cîndva strălucitor, îmbîcsit între timp de tutun şi praf, acoperea pereţii.* CRĂCIUN; **2. a pune** (sau **a aduce**) **pe tapet**, a aduce în discuţie, a fi la ordinea zilei: *votăm pe candidatul pe care-l pune pe tapet partidul întreg.* CAR.; **3.** (înv.) covor mic; carpetă. [Din gr. mod. *tapétto*, it. *tappeto*, germ. *Tapete*].

tapetá, tapetez vb. (tr.) **1.** a acoperi cu tapet pereţii unei încăperi; a tapisa: *locuia ... în palatul Caffarelli, avînd săli mari tapetate cu mătase, lustruri grele de bronz, mobile vechi.* CĂL.; **2.** a pudra cu făină, pesmet etc. o tavă unsă cu grăsime, în care urmează să fie copt un aluat, o budincă etc. [De la *tapet;* cf. germ. *tapezieren*].

tapetáre, tapetări f. acţiunea de a tapeta şi rezultatul ei. [V. *tapeta*].

tapeur, tapeuri [tapö'r] m. **1.** persoană care cere adesea bani cu împrumut, care tapează; **2.** (fam.; peior.) pianist de local. [Din fr. *tapeur*].

tapinocefalíe f. (med.) formă anormală, congenitală, a cutiei craniene, care este mică, plată, netedă anterior. [Din fr. *tapinocéphalie*].

tapinós adv. (înv. şi pop.) cu umilinţă, cu smerenie: *Stan al Bratei, d-auzea, tapinos îi mulţămea.* POP. [Din gr. mod. *tapeinós*].

tapiócă f. făină bogată în amidon şi zaharuri uşor asimilabile, extrasă din tuberculii manioculuí, folosită mai ales în alimentaţia copiilor. [Din fr. *tapioca*].

tapír, tapiri m. mamifer imparicopitat, erbivor din America de Sud şi sud-estul Asiei, cu corpul relativ masiv, pielea groasă şi netedă, coada scurtă şi cu buza superioară şi nasul contopite într-o trompă scurtă (*Tapirus*). [Din fr. *tapir*].

tapiríde n. pl. familie de mamifere imparicopitate, avînd ca tip tapirul (*Tapiridae*). [Din fr. *tapirides*].

tapisá, tapisez vb. (tr.) **1.** a tapeta; **2.** a aplica elementele elastice, materialul de umplutură, pînza de rezistenţă şi deasupra stofă sau mătase decorativă, piele etc. pe scheletul unei mobile; a capitona; (şi: **tapiţa**). [Din fr. *tapisser*, germ. *tapezieren*].

tapisáre, tapisări f. acţiunea de a tapisa şi rezultatul ei; capitonare; (şi: **tapiţare**). [V. *tapisa*].

tapisería, tapiserii f. **1.** ţesătură decorativă, din lînă sau din mătase, lucrată manual sau la războI, folosită la împodobirea pereţilor sau a unor mobile; **2.** arta, tehnica executării unor asemenea ţesături; **3.** lucru de mînă cusut cu lînă, cu mătase etc. pe o canava; **4.** partea tapisată a unei mobile: *un birou cu un scaun-fotoliu, a cărui tapiţerie uzată lucea de prea lunga-i folosinţă.* CRĂCIUN; (şi: **tapiţerie**). [Din fr. *tapisserie*].

tapiţá vb. v. **tapisa**.

tapiţáre f. v. **tapisare**.

tapiţér, tapiţeri m. meseriaş specialist în tapisarea mobilelor. [Din it. *tappezziere,* germ. *Tapezierer*].

tapiţería[1], **tapiţerii** f. **1.** meseria tapiţerului; **2.** atelier, prăvălie în care se lucrează sau se vînd obiecte făcute de tapiţer. [*Tapiţer* + *-ie*].

tapiţería[2] f. v. **tapiserie**.

tapóşnic, tapoşnici m. numele a trei plante erbacee din familia labiatelor: **a)** plantă cu tulpina ramificată şi acoperită cu peri moi, cu frunze lanceolate şi cu fiori roşii-purpurii (*Galeopsis ladanum*); **b)** plantă cu tulpina acoperită cu peri rigizi, cu frunze ovale şi cu flori roşii sau albe (*Galeopsis tetrahit*); **c)** plantă cu tulpina acoperită cu peri lungi, cu flori mari, galben-deschis, pătate cu violet (*Galeopsis speciosa*). [Et. nec.].

tapotá, tapotez vb. (tr.) a masa ţesuturile lovindu-le uşor, rapid şi ritmic cu degetele sau cu un alt obiect. [Din fr. *tapoter*].

tapotaménţ, tapotamente n. metodă de masaj constînd în baterea uşoară, ritmică cu palma a ţesuturilor. [Din fr. *tapotement*].

tápşă, tapşe f. (reg.) **1.** lopăţică cu care se netezeşte mămăliga după ce s-a mestecat; **2.** mîncare făcută din mămăliguă cu straturi de brînză şi grăsime; (şi: **teapşă**). [De la *tăpşi*].

tapúră, tapuri f. fisură în interiorul masei unei piese metalice, care poate ajunge pînă la suprafaţa acesteia, produsă în cursul turnării, din cauza răcirii inegale a materialului. [Din fr. *tapure*].

tar, taruri n. (înv. şi reg.) **1.** greutate, încărcătură pe care o duce un om sau un animal: *cai mare groşi să poată birui a purta tarul.* COSTIN; **2.** veche unitate de măsură pentru greutăţi, egală cu 125 de ocale. [Din magh. *tár*].

tára[1] interj. (repetat) cuvînt care imită vorbăria sau cicăleala. [Onomat.].

tará[2] f. v. **tară**[1].

tarabagíu, tarabagii m. negustor ambulant (care vinde la o tarabă). [*Tarabă* + *-giu*].

tarábă, tarabe f. **1.** masă pe care negustorii (ambulanţi) îşi expun şi îşi vînd marfa la tîrguri, în pieţe sau pe străzi; (p. ext.) prăvălioară: *scaunele măcelarilor şi tarabelor gelepilor.* OD.; **de tarabă**, mahalagesc, trivial; de calitate proastă; **2.** tejghea de cîrciumă la care stă negustorul: *în mirosul ameţitor al vinului vărsat pe tarabă, pe duşumea, .. Sentino tresare din visuri.* DELAVR.; **3.** (reg.) uşă la beci, la pod sau la cuptor; (şi: **tărabă**). [Din turc. *daraba* (dial. *taraba*), sb., bulg. *taraba*].

tarabiscót s. unealtă pentru realizarea renurii dintre două muluri. [Din fr. *tarabiscot*].

tarabói m. v. **tarabulus**.

tarabóstes m. pl. nume pe care romanii îl dădeau aristocraţilor geto-daci; pileaţi. [Cuv. lat.].

tarabulús, tarabuluse şi **tarabulusuri** n. (înv.) şal care se purta înfăşurat în jurul capului sau ca cingătoare: *la Şiştov, ... copii turci de vreo paisprezece ani, ..., în cămăşi de borangic ... şi şalvari albi, încinşi cu tarabulus, dansează indecent în sunetul a două viori şi al unei dairele.* CĂL. // m. (în forma **tarabol**) monedă care a circulat în trecut şi în ţările române; (şi: **tarabol**). [Din turc. *Tarabulus* „Tripoli"].

tarác m. v. **taraş**.

taracán, taracani n. (reg.) gîndac de bucătărie; şvab (*Periplaneta orientalis*). [Din ucr., rus. *tarakan*].

taráf, tarafuri n. **1.** (înv.) grupare (politică): *eşti şi tu din taraful boierilor răzvrătiţi?* FIL.; **2.** mică formaţie de lăutari: *un taraf de lăutari începe a suna un cîntec vechi.* AL. [Din turc. *taraf*].

taragót, taragoturi n. instrument muzical popular de suflat, asemănător clarinetului, format dintr-un tub conic de metal cu ancie simplă. [Din magh. *tárogató*].

taragotíst, ~şti, taragotistă, ~e m., f. persoană care cîntă la taragot. [*Taragot* + *-ist*].

taráj s. determinare numerică sau analitică a valorilor unor parametri ce intră în structura unui model matematic; **tir de taraj**, tragere experimentală de artilerie pentru a determina modificările vitezei iniţiale în funcţie de starea pulberii folosite. [Din fr. *tarage*].

taramá f. (reg.) icre de calitate inferioară. [Din turc. *tarama*].

tarán, taranuri n. armă folosită de popoarele antice la spargerea porţilor şi a zidurilor unei cetăţi asediate, alcătuită dintr-un trunchi de copac lung şi gros, prevăzut la un capăt cu un vîrf greu de metal. [Din fr. *taranche*].

taráncă, tărânci f. (iht.; reg.) babuşcă[2] (*Rutilus rutilus*). [Din ucr. *taranka*].

taránd, taranzi m. (înv.; rar) tarantulă: *răcni ... ca muşcat de tarand.* C.L. [Din fr. *tarente*].

tarantélă[1], **tarantele** f. dans popular napolitan, în măsură ternară şi tempo ce se accelerează progresiv; melodia acestui dans: *tarantella, tradiţionalul dans italian... despre care se credea că vindecă accesele de isterie ale femeilor.* D.; (scris şi: **tarantella**). [Din it. *tarantella*].

tarantélă[2] f. v. **tarantulă**.

tarantúlă, tarantule f. păianjen veninos din ţările meridionale, lung de 3-4 cm, cu patru ochi mari şi numeroşi ochi mai mici, care îşi sapă galerii în pămînt; tarand (*Lycosa tarentula*): *oamenii muşcaţi de tarantelă.* AL.; (şi: (înv.) **tarentulă, tarantelă**). [Din fr. *tarentule*].

tarapaná, tarapanale f. (înv.) monetărie: *am făcut bulgări de aur şi de argint şi i-am trimis ... ca să-i bată la tarapana cu tura de mahmudele şi beşlici.* GHICA. [Din turc. *tarabhāne, darphāne*].

tarár, tarare n. maşină folosită pentru curăţarea cerealelor de impurităţi înainte de însilozare sau de măcinare, prin cernere şi prin antrenarea lor într-un curent de aer. [Din fr. *tarare*].

tarará, tararale f. (pop.) cîntec lung şi monoton: *neamţul tararaua mi-ţi cîntă.* ISP. [Onomat.].

taráş, taraşi m. **1.** (reg.) stîlp de lemn bătut în pămînt, care serveşte ca element de susţinere pentru un pod, un zăgaz, un gard etc.: *proptele şi mănunchi de tufiş, legaţi cu frînghii, sprijină şi întăresc taracii.* OD.; **2.** (înv.) băţ ferecat pentru vînătoare: *se îndeletnicea cu ogari, cu taraşi, cu şoimi de goniia fieri.* MOXA; (şi: **tarac, tăraş**). [Din ucr., rus. *taras*].

tarát, ~ţi, tarată, ~e a. (rar) **1.** care are un defect fizic; **2.** plin de vicii, de defecte; vicios, corupt: *egalizarea oamenilor, în comunism, ... a generat un regim politic tarat de o criminalitate animalică.* PATAP.; **3.** (despre arbori) care are defecte care îl fac impropriu pentru utilizarea industrială. [De la *tară*[2], după fr. *taré*].

táră[1], **tare** f. **1.** dara; **2.** greutăţi nemarcate, de forma unor alice din metal sau din sticlă, utilizate în anumite cîntăriri de laborator; (şi: **tara**). [Din gr. mod. *tára*].

táră[2], **tare** f. **1.** defect fizic sau psihic, de obicei ereditar, la om sau la un animal; **2.** defect moral; viciu, meteahnă: *le cunoştea tuturor tarele ascunse.* C.PETR.; **3.** deficienţă care aduce prejudicii unui grup, unei instituţii, viciu inerent unui organism, unui sistem: *tarele presei actuale; tarele comunismului.* [Din fr. *tare*].

tardigrád, ~zi, tardigradă, ~e a. (despre animale) lent, încet în mişcări. // n. pl. grup de animale nevertebrate, foarte mici, care se deplasează greoi pe cele patru perechi de picioare, care trăiesc în muşchi, în licheni şi, mai rar, în apele dulci sau sărate (*Tardigrada*). // m. animal din acest grup. [Din lat. *tardigradus*, fr. *tardigrade*].

tardív, ~i, tardivă, ~e a. care apare, se întîmplă, se dezvoltă etc. cu întîrziere; tîrziu: *în gînd făceam reproşuri tardive Mamei, care nu m-a ascultat.* BL. // adv. (prea) tîrziu, cu întîrziere: *va răsplăti, deşi tardiv, fidelitatea clovnului Coco.* CĂL. [Din fr. *tardif*].

tardivitáte f. caracterul a ceea ce este tardiv; dezvoltare întîrziată. [Din fr. *tardiveté*].

tárdo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) lent. [Cuv. it.].

táre, tari a. **1.** care are o consistenţă solidă, care opune rezistenţă şi nu poate fi uşor pătruns, străbătut, desfăcut, despicat; solid; (p. ext.) trainic, durabil: *pedestrimea românească şi ungurească ... sta frumos ca un zid de piatră tare.* BĂLC.; *cele mai tari înnodături mai lesne se rup.* POP.; (despre cetăţi) fortificat, întărit; **2.** care este mai consistent decît în mod obişnuit; vîrtos: *mămăligă tare*; (despre ouă) răscopt; (despre pîine) uscat, vechi; **3.** care este lipsit de elasticitate, care nu se îndoaie uşor; ţeapăn, rigid: *pălăria tare ...* [*i*] *acoperea fruntea pleşivită.* GHEŢIE; **pînză tare**, pînză (cu ţesătură rară) foarte apretată, folosită în croitorie; **4.** care are forţă, rezistenţă fizică; voinic, viguros, puternic, robust: *arăţi tare şi voinic ca un urs.* NEGR.; **(a fi) tare de cap, a)** (a fi) prost; **b)** (a fi) răbdător; **c)** (a fi) încăpăţînat; **(a fi) tare de(-o) ureche** (sau **de urechi**), **a)** a nu auzi bine; **b)** a se preface că este surd; **a fi tare la cerbice** (sau **în rînză, în fălci**), a fi neînduplecat, dîrz; **5.** cu voinţă fermă; energic, dîrz, neclintit; (despre colectivităţi) plin de forţă, puternic, de neînvins: *viforoase erau vremurile vechi ..., dar oamenii se năşteau tari.* BĂLC.; **(a fi) tare de înger** (sau **de fire**) sau **a fi tare la inimă**, a nu se lăsa uşor intimidat sau înduioşat; a nu ceda; **tare de inimă** (sau **de suflet**), crud, nemilos; **6.** (şi subst.) care dispune de putere, care constituie o forţă, care este stăpîn pe o situaţie, are autoritate: *cei tari se îngrădiră cu-averea şi mărirea.* EM.; **7.** care posedă cunoştinţe temeinice, care are multă îndemînare, pricepere; priceput, capabil, destoinic: *tare în chimie; tare la socotit*; **8.** care se produce, se desfăşoară, se manifestă cu violenţă: *un vînt tare de către răsărit.* PALIA; **9.** (despre acţiuni, fapte ale oamenilor) care se face cu multă forţă; puternic, violent: *lovitură tare*; **vorbe** (sau **cuvinte**) **tari**, vorbe grele, aspre, jignitoare, injurioase; (înv.; despre războaie) cumplit, crîncen, înverşunat; **10.** (înv.; despre stări sufleteşti, sentimente, senzaţii etc.) care se manifestă cu putere; mare, intens; (astăzi) care provoacă emoţii puternice, care impresionează; zguduitor: *amu iaste credinţa închegată, şi tare şi vîrtoasă.* COR.; *au avut loc scene tari*; **11.** (despre voce, zgomote, sunete) care este emis cu putere, care răsună pînă departe: *te plînge-n voce tare.* EM.; **12.** (despre aer) răcoros; (p. ext.) curat; **13.** (despre miros) pătrunzător, ameţitor; **14.** (despre substanţe alimentare, medicamente) care are o concentraţie mare (şi produce un efect puternic): *doctorie tare*; (despre băuturi) cu o concentraţie mare de alcool: *vin tare*; **15.** (despre culori) viu, puternic, aprins; (p.ext.) bătător la ochi, ţipător. // adv. **1.** cu forţă, intens, puternic: *a lovi tare*; **2.** în mare măsură; mult: *moş Nichifor ... tare se mai temea să nu cadă sub blestemul preoţesc.* CR.; **3.** (însoţind un adjectiv sau un adverb) foarte: *tare bătrîn*; **4.** cu glas articulat pentru a fi auzit de cei din jur: *îndărătul gîndurilor pe care le spunea tare, un alt rînd de gînduri se ridica.* VLAH.; **5.** cu glas ridicat, pentru a se auzi bine sau departe: *vorbeşte mai tare, că nu se aude.* PR.; **6.** iute, repede: *nu le duce aşa tare, că se strică de picioare.* POP. // n. artic. numele unei hore munteneşti. [Lat. *talis*].

tarentúlă f. v. **tarantulă**.

târgă, târgi f. **1.** pat portativ, format dintr-o pînză sau plasă metalică fixată pe două bare de lemn paralele, cu care se transportă bolnavii şi răniţii: *pe cîmpul de la Halici ... fusese ridicat cu targa.* BL.; **2.** mică platformă portativă de scînduri, de nuiele etc. care serveşte la căratul unor materiale; (spec.) tamar; **3. a trage targa pe uscat**, a trăi în lipsuri, în sărăcie; a o scoate cu greu la capăt. [Din germ. *Trage;* cf. it. *targa*].

target, targete [tárghet] n. **1.** obiectiv, scop: *nimic din ceea ce se face la Masca nu e lipsit de conştiinţa că avem un target, că spectatorul nostru îşi doreşte ceva anume.* D.; **2.** public-ţintă: *prima trupă a reuşit să-şi promoveze albumul... fără să se îndrepte spre targete idioate, impuse de radio.* D. [Cuv. engl.].

tarhán, tarhani m. (entom.; reg.) **1.** şvab[1] (*Blatta orientalis* şi *Phyllodromia germanica*); **2.** (compus) **tarhan-de-cîmp**, corhan-de-cîmp (*Ectobia lapponica*). [Din ucr. *targan*].

tarhăt n. v. **tărhat**.

tarhón m. plantă erbacee aromatică, din familia compozitelor, cu tulpina dreaptă şi ramificată, cu flori alburii, cu frunze liniare, lanceolate, întrebuinţate drept condiment (*Artemisia dracunculus*). [Din turc. *tarhun*, magh. *tárkony*].

tarif, tarife şi (rar) **tarifuri** n. **1.** (şi **tarif vamal**), catalog care conţine clasificarea mărfurilor care fac obiectul comerţului exterior al unei ţări şi taxele percepute pentru fiecare produs sau grupe de produse; **2.** preţ (stabilit oficial) pentru prestările de servicii, transportul de mărfuri şi de persoane, servicii poştale, telefonice, pentru radio, televiziune, consum de energie electrică etc.; **3.** listă cuprinzînd preţurile unitare sau specifice pentru diferite servicii, de obicei publice, şi condiţiile stabilite pentru aplicarea lor; **4.** retribuţie oficială stabilită pentru o anumită muncă. [Din gr. mod. *tarífa*, it. *tariffa*, germ. *Tarif*, fr. *tarif*].

tarifă, tarifez vb. (tr.) a fixa, a aplica un tarif. [Din fr. *tarifer*].

tarifár, ~i, tarifară, ~e a. **1.** referitor la tarif: *acorduri tarifare între state;* **2.** (despre preţuri, taxe) stabilit prin tarif sau în conformitate cu un tarif. [Din fr. *tarifaire*].

tarifáre, tarifări f. acţiunea de a tarifa şi rezultatul ei. [V. *tarifa*].

tarisfăt, tarisfaţi m. (reg.) bărbat (mai în vîrstă) care conduce ceremonialul nunţii ţărăneşti; staroste. [Din sb. *stari svat*].

tarîncă, tarînci f. (reg.) **1.** piesă de fier care leagă osia carului de perinoc; **2.** (în forma **tărînc**) fiecare dintre cele două lanţuri sau frînghii cu care se leagă chilna de coşul carului; (şi: **tărînc**). [Et. nec.; cf. *dorîngă*].

tarlá, tarlale f. **1.** fîşie de teren cultivată cu aceeaşi specie de plante; solă[1]; (p. ext.) cultura de pe o astfel de suprafaţă de teren; **2.** (reg.) drum sau teren îngust care desparte semănăturile; hotar. [Din turc. *tarla*].

tarlalizá, tarlalizez vb. (tr.) a împărţi un teren agricol în tarlale. [*Tarla* + *-iza*].

tarlatán, tarlatanuri n. (înv.) ţesătură fină de bumbac, transparentă, de culoare deschisă (pentru rochii de seară); muselină. [Din germ. *Tarlatan*, fr. *tarlatane*].

tărniţă, tarniţe f. **1.** şa de lemn sau (rar) de piele, folosită la călărit sau la transportul unei poveri: *pune tarniţa pe cal, aninî armele la oblînc.* CR.; **2.** (p. anal.; reg.) coamă de deal sau de munte în formă de şa: *ne scoborîm pe partea cealaltă a Păpuşii şi scăpătăm pe-o tarniţă întinsă.* VLAH.; **3.** (p. anal.; reg.) drum de munte bătut de oi sau de vite. [Din ucr. *tarnic'a*].

táro m. nume generic dat unor plante tropicale, originare din Asia şi din America, cultivate pentru tuberculii lor comestibili. [Din fr. *taro*].

taróc n. pachet de 78 de cărţi de joc, mai mari şi cu alte figuri decît cele obişnuite, folosit la un joc de cărţi şi în cartomanţie; joc cu aceste cărţi; (şi: **tarot**). [Din germ. *Tarock*, it. *tarocco*, fr. *tarot*].

taród, taroduri n. unealtă cu muchii ascuţite care, prin rotire, taie filet în interiorul unei găuri date în prealabil într-o piesă metalică, de material plastic etc.; burghiu de filetat. [Din fr. *taraud*].

tarodá, tarodez vb. (tr.) a găuri în spirală o piesă, pentru a putea introduce un şurub. [Din fr. *tarauder*].

tarodáre, tarodări f. acţiunea de a taroda. [V. *taroda*].

tarót n. v. **taroc**.

tarpán, tarpani m. cal sălbatic din stepele sau din podişurile Asiei, de culoare brună, cu capul scurt şi gros şi cu coama scurtă (*Equus gmelini*). [Din ucr., rus. *tarpan*].

tarpón, tarponi m. peşte cu lungimea de peste 2 m şi greutatea de peste 100 kg, argintiu, necomestibil, din vestul Oceanului Atlantic (*Megalops atlanticus*). [Din fr. *tarpon*].

tars, tarsuri n. **1.** partea posterioară a scheletului labei piciorului, formată din şapte oase articulate la un capăt cu oasele gambei, iar la celălalt cu oasele metatarsului; **2.** partea terminală a piciorului insectelor, formată din 1-5 segmente şi terminată de obicei cu una sau cu două ghiare; **3.** scheletul fibro-cartilaginos al pleoapelor. [Din lat. *tarsus*, fr. *tarse*].

tarsál, ~i, tarsală, ~e a. tarsian: *ţesut tarsal.* [Din fr. *tarsal*].

tarsalgíe, tarsalgii f. leziuni inflamatorii, dureroase ale articulaţiilor tarsului. [Din fr. *tarsalgie*].

tarsectomíe, tarsectomii f. rezecţie totală sau parţială a oaselor tarsului. [Din fr. *tarsectomie*].

tarslán, ~eni, tarsiană, ~ene a. care aparţine tarsului, referitor la tars. [Din fr. *tarsien*].

tarsiér, tarsieri m. mamifer lemurian din Malaysia, nocturn, de mărimea unui şobolan, cu ochii foarte mari, care se hrăneşte cu insecte şi reptile mici (*Tarsipes rostratus*). [Din fr. *tarsier*].

tarsioidée, tarsioidee f. (la pl.) subordin de mamifere primate, arboricole, nocturne, insectivore, de mărimea unor şobolani, cu ochii foarte mari, cu picioarele posterioare lungi datorită alungirii tarsului şi cu degetele terminate cu ventuze; (şi la sg.) mamifer din acest subordin. [Din lat. *Tarsioidea*].

tarsítă, tarsite f. inflamaţie a ţesutului tarsal. [Din fr. *tarsite*].

tartáj, tartaje n. **1.** (înv. şi reg.) fiecare dintre cele două coperte ale unei cărţi; scoarţă; **2.** (înv.) cărticică, broşură; caiet; (spec.) carte scrisă de mînă, servind ca abecedar: *am ajuns la trătaji, de la trătaji la ceaslov.* CR.; (şi: **trătaj, trătadă, tetrad, tetradă**). [Din gr. mod. *tetrádhion*, sl. *tatratĭ, tetradĭ*].

tartăn[1] m. v. **tîrtan**[2].

tartán[2]**, tartane** n. **1.** ţesătură de lînă sau de bumbac, cu carouri mari, divers colorate, folosită în Scoţia; **2.** şal sau pled din acest fel de ţesătură: *tînărul Alexandru a călătorit pe punte, în udătură, cu capul înfăşurat într-un tartan.* CĂL.; **3.** material special din mastic sintetic elastic, folosit pentru amenajarea pistelor atletice şi a terenurilor sportive în vederea impermeabilizării şi a creşterii rezistenţei lor la intemperii. [Din fr. *tartan*].

tartánă, tartane f. vas mic de transport sau de pescuit, cu catarg înalt, cu o singură pînză triunghiulară, folosit mai ales în Marea Mediterană. [Din fr. *tartane*, it. *tartana*].

tartár[1] a. invar. **sos tartar**, sos foarte picant; **biftec tartar**, mîncare făcută din carne tocată care se serveşte crudă, amestecată cu gălbenuş de ou crud, capere şi cu multe ingrediente. [Din fr. *tartare*].

tártar[2], (rar) **tartaruri** n. (în mit. antică) loc în fundul infernului, în care se presupunea că erau chinuiţi cei care păcătuiau faţă de zei; (în credinţa creştină) iad: *am dat al meu suflet la negrul tartar.* BOL.; (accent. şi: **tartár**). [Din sl. *tarŭtarŭ*].

tartár[3] m. v. **tătar**.

tartarinădă, tartarinade f. (livr.) lăudăroşenie, fanfaronadă. [Din fr. *tartarinade*].

tártă, tarte f. prăjitură făcută dintr-un strat subţire de aluat fraged, acoperit cu cremă şi cu fructe. [Din fr. *tarte*].

tartínă, tartine f. felie de pîine (unsă cu unt) pe care se aşază brînză, salam, icre etc.: *preşedintele cercului are tartine cu icre negre şi e foarte bine dispus.* TOP. [Din fr. ***tartine***].

tártor, tartori m. **1.** căpetenie a dracilor; (p.gener.) drac: *mai îngăduieşte puţin, tartorule.* CR.; **2.** (fig.; fam.) căpetenie a unui grup, a unei tagme, care conduce cu severitate, despotic; (p. ext.) om aspru; **3.** (fig.; fam.) instigator, autor, protagonist al unor fapte rele; capul răutăţilor. [De la *tartar*[2]].

tărtoriţă, tartoriţe f. **1.** drăcoaică; **2.** (fig.; fam.) femeie rea, afurisită. [*Tartor* + *-iţă*].

tartráj, tartraje n. operaţie de adăugare de acid tartric în mustul de struguri pentru a-i mări aciditatea. [Din fr. ***tartrage***].

tartrát, tartraţi m. sare sau ester al acidului tartric. [Din fr. ***tartrate***].

tártric a. **acid tartric**, acid organic cristalizat, cu gust acru, solubil în apă, care se găseşte în fructe, izolat din tartru şi întrebuinţat în industria alimentară, în vopsitoria textilă, în medicină etc.; sare de lămîie [Din fr. ***tartrique***].

tártru, tartruri n. **1.** sediment depus pe pereţii vaselor în care se păstrează vinul nou; **2.** (şi **tartru dentar**) substanţă calcaroasă, de culoare gălbuie sau neagră, care se depune pe coletul dinţilor. [Din fr. ***tartre***].

tartuf, tartufi [tartúf] m. ipocrit cu mască de cucernic; om fals, prefăcut: *nevinovata poveste servi de pretext tartufilor politici ca să închidă jurnalul.* NEGR. [De la ***Tartuffe*** n. pr.].

tartufism, tartufisme [tartúfism] n. ipocrizie, fariseism: *după această scenă de tartufism ... ciocoiul părăsi camera.* FIL. [***Tartuf*** + *-ism*].

tartufíst, ~şti, tartufístă, ~e [tartúfíst] a. ipocrit: *nu sînt trecute sub tăcere într-o manieră tartufistă, ci punctate cel puţin în cadrul unei atitudini generale.* R.L. [***Tartuf*** + *-ist*].

tarz n. (înv.) ţinută, atitudine, comportare: *are un tarz firesc.* [Din turc. ***tarz***].

tas, tasuri n. **1.** (înv.) ceaşcă, cupă: *un teas (cu vin).* AL.; **2.** (înv.) lighean; (spec.) lighenaş în care bărbierul prepară spuma de săpun; **3.** (înv.) tipsie; (astăzi) taler[2] de balanţă: *teasuri de aramă.* AL.; **a umbla cu tasul**, a face chetă; a cerşi; **4.** (înv.) cutia milelor; **5.** (reg.) disc la roată; **6.** (înv.) fiecare dintre cele două talere[2] ale chimvalului; (p.ext.) chimval; **7.** (reg.) cleşte de lemn folosit de dulgher; (şi: (înv.) **teas**). [Din turc. ***tas***, gr. mod. ***tási***].

tasá, tasez vb. **1.** (tr.) a reduce volumul unui obiect, unui material prin presare; a compacta: *a tasa fînul*; **2.** (refl.; despre terenuri, materiale granulare sau pulverulente) a deveni mai compact ca urmare a îndesării, în timp, sub acţiunea greutăţii proprii sau sub presiunea unor sarcini exterioare; **3.** (refl.; despre construcţii) a coborî pe verticală din cauza îndesării terenului de fundaţie sub acţiunea greutăţii şi a încărcărilor construcţiei. [Din fr. ***tasser***].

tasáre, tasări f. **1.** acţiunea de a tasa; **2.** faptul de a se tasa; îndesare, cufundare. [V. ***tasa***].

tásă, tase f. (înv.) ceaşcă de cafea sau de ceai; (p.ext.) conţinutul unui asemenea vas: *soarbe ceaiul aromatic dintr-o tasă diafană.* AL. [Din fr. ***tasse***].

taséu, taseuri n. nicovală mică, folosită de tinichigii pentru a îndrepta tabla. [Din fr. ***tasseau***].

tasíchinezíe, tasíchinezíi f. tendinţă irezistibilă de a merge sau chiar de a alerga, observată la psihopaţi, produsă de neuroleptice; (scris şi: *tasikinezie*). [Din fr. ***tasikinésie***].

tasmá, tasmale f. (înv. şi reg.) fir sau panglică de mătase, de piele, adesea cu cusături: *ţi-oi lua de la Fălticeni o pălăriuţă cu tăsma.* CR.; (şi: **tăsma**). [Din turc. ***tasma***].

tasométru, tasometre n. aparat pentru măsurarea tasărilor. [Din fr. ***tassomètre***].

tasón, tasoane n. punct unde se concentrează materialul lemnos într-o exploatare forestieră, situat în vecinătatea unei căi de transport. [Din retorom. ***tasson***].

tastá, tastez vb. (tr.) **1.** a acţiona tastatura unei maşini, unui telefon, computer etc.; **2.** a culege la taster. [Din germ. ***tasten***].

tastatúră, tastaturi f. totalitatea clapelor sau a butoaneior de comandă de la o maşină de scris, de calculat, de la un telefon, computer; claviatură. [Din germ. ***Tastatur,*** it. ***tastatura***].

tástă, taste f. clapă sau buton de comandă de la o maşină, un aparat etc. [Din germ. ***Taste,*** it. ***tasto***].

táster, tastere n. dispozitiv mecanic la maşina de cules monotip, care fixează, în ordinea textului, felul şi poziţia literelor pe o bandă de hîrtie, prin perforaţii combinate diferit, realizate cu ajutorul unei claviaturi acţionate de un operator. [Din germ. ***Tester***].

tastiéră, tastiere f. **1.** mecanism prin care este făcut să sune un tub de orgă sau coarda unui instrument cu claviatură; **2.** plăcuţă de lemn tare, la instrumentele cu coarde, fixată deasupra părţii superioare a cutiei de rezonanţă, pe care se apasă cu degetul corzile. [Din it. ***tastiera***].

tásto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) purtînd arcuşul pe corzi în regiunea *tastierei*. [Din it. ***tasto***].

táşcă, tăşti f. **1.** geantă de piele sau de pînză, în care se ţin diferite obiecte şi care se poartă în mînă, atîrnată de umăr sau prinsă la brîu: *a scos taşca de vînător de la umăr.* PETR.; **2.** pungă de piele sau de pînză, în care se ţin banii, tutunul etc. şi care se poartă prinsă la brîu: *în taşca de la şoldul drept mîna lui strecura cu repeziciune bănuţii.* SAD. [Din ucr. ***taška***, magh. ***táska***].

taşcúlă, taşcule f. (înv. şi reg.) taşcă: *cînd cu trei miişoare de galbeni împărăţeşti la tecşilă îşi zăvorî uşa, ... bucuria lui nu mai avea margini.* MACED.; (şi: **tecşilă, teşilă, tăşulă, tăşulcă**). [De la ***taşcă***].

taşísm n. tehnică a picturii nonfigurative de la jumătatea sec. al XX-lea, caracterizată prin aplicarea aleatorie a unor pete de culoare, care încearcă să restituie picturii primatul absolut al culorii şi al luminii; orientare în pictură care foloseşte această tehnică. [Din fr. ***tachisme***].

taşíst, ~şti, taşístă, ~e a. realizat în pete de culoare: *pictură taşistă.* // m., f. pictor care practică taşismul. [Din fr. ***tachiste***].

tatáie m. (reg. şi fam.) **1.** tată; **2.** bunic. [***Tată*** + *-aie*].

tatámi n. invar. **1.** covor gros din pai de orez care acoperă suprafaţa pe care se practică artele marţiale; **2.** aşternut din pai pentru plajă. [Din fr. ***tatami***].

tátă, taţi m. **1.** bărbat considerat în raport cu copiii săi; termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) o asemenea persoană: *traiul lumii, dragă tată, cine vor aceia lese-l.* EM.; **tată de familie**, bărbat care are copii pe care-i creşte; cap de familie; **tată bun** sau **tată drept**, tată adevărat; **tată vitreg** (sau, reg., **tată al doilea, tată maşter, tată de scoarţă, tată fiastru**), soţul mamei considerat în raport cu copiii ei dintr-o căsătorie anterioară; **din tată în fiu**, transmis de-a lungul generaţiilor, prin descendenţă directă; din generaţie în generaţie; **dinspre tată**, în linie paternă; **bucăţică ruptă tată-său** sau **tată-său în picioare**, se spune despre un copil care seamănă mult cu tatăl său; **calcă pe urmele lui tată-său**, se spune despre cineva care seamănă cu tatăl său în apucături şi obiceiuri (rele); **se leapădă şi de tată-său** sau **vinde şi pe tată-său**, se spune despre un om rău, lipsit de scrupule; **(să fie) de sufletul tatii!**, exclamaţie de consolare pe care o spune un zgîrcit cînd suferă o pagubă sau cînd este silit să facă un dar; **măi tată!**, exclamaţie de uimire sau de satisfacţie; (compuse) **tatăl-pădurii**, personaj din mitologia populară, avînd caracteristicile mamei-pădurii; (compus; bot.; reg.) **iarba-tatălui** sau **barba-tatii**, tătăneasă (*Symphytum officinale*); **2.** (la voc.) termen de dezmierdare cu care un bărbat se adresează copiilor săi sau (p. ext.) unei alte persoane mai tinere, pentru a marca un raport de familiaritate şi de simpatie: *Iorgule, tată, tu n-ai luat cafeaua.* DELAVR.; **3.** (reg.; adesea determinat prin *mare, bătrîn, bun* etc.) bunic; **4.** (uneori determinat de „socru") nume dat de ginere sau de noră socrului; **5.** (fam.) termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) un bărbat mai în vîrstă în semn de respect sau de afecţiune: *mulţumim, tată moşule, mulţumim.* ISP.; **6.** (urmat de un nume de persoană) fondator al unui neam, al unei dinastii, al unei familii; strămoş: *eu ţin cu tata Traian şi nu aprob zisele poetului.* OD.; **7.** (în credinţa creştină) Dumnezeu, creatorul lumii: *nece tatăl Vostru den ceriu nu va lăsa greşalele voastre.* COR.; **Tatăl nostru**, numele unei rugăciuni creştine; **(a şti) ca (pe) Tatăl nostru**, a şti foarte bine, fără greşeală; **8.** (fig.; fam.) creator, făuritor; **9.** (fig.; glumeţ) cel care întruneşte anumite însuşiri într-o măsură mai mare decît alţii; **tata dracilor, a)** Scaraoţchi; **b)** capul răutăţilor; **tatăl minciunii**, diavolul; (şi: (înv. şi pop.) **tătîne**). [Lat. ***tata***].

táti m. (fam.) termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) tatăl său. [De la ***tată***].

tátin, tatini m. (reg.) numele a trei plante erbacee: **a)** tătăneasă (*Symphytum officinale*); **b)** vineriţă (*Ajuga reptans*); **c)** laur (*Datura stramonium*). [Et. nec.].

tatoná, tatonez vb. (tr.) a face încercări în diferite direcţii pentru a cunoaşte o situaţie, pentru a găsi o soluţie; a sonda: *am tatonat, la întîmplare, unde se află profesorul Rareş cu soţia sa.* BL.; **a tatona terenul**, a cerceta posibilităţile de reuşită înainte de a întreprinde ceva. [Din fr. ***tâtonner***].

tatonánt, ~ţi, tatonántă, ~e a. care tatonează. [Din fr. ***tâtonnant***].

tatonáre, tatonări f. acţiunea de a tatona şi rezultatul ei: *întîlnirea a fost poate şi un prilej de tatonare în vederea unei tranzacţii.* BL. [V. ***tatona***].

tatú m. invar. nume dat mai multor genuri de mamifere edentate, nocturne, cu corpul acoperit cu plăci cornoase mobile, care trăiesc în America Centrală, de Sud şi în Mexic (*Dasypus*); animal din aceste genuri. [Din fr. ***tatou***].

tatuá, tatuez vb. (tr., refl.) a(-şi) imprima pe corp sau pe faţă diverse figuri sau inscripţii, care nu se pot şterge, prin incizii sau introducînd, prin împunsături, sub epidermă materii colorate. [Din fr. ***tatouer***].

tatuáj, tatuaje f. **1.** tatuare; (concr.) figură sau inscripţie care rămîne pe piele după tatuare; **2.** marcare a animalelor cu semne imprimate în piele pentru recunoaştere şi identificare. [Din fr. ***tatouage***].

tatúare, tatuaje f. acţiunea de a (se) tatua. [V. ***tatua***].

tau m. invar. numele celei de a nouăsprezecea literă a alfabetului grec (T,τ). [Din gr. mod., fr. ***tau***].

táuliă, taule f. numele mai multor plante din familia rozaceelor: **a)** arbust cu flori albe dispuse în corimbe care creşte în păduri şi pe dealurile calcaroase; tavalgă (*Spiraea crenata*); **b)** arbust cu flori roşietice sau alburii, dispuse în panicule terminale, cultivată ca plantă decorativă; tavalgă (*Spiraea salicifolia*); **c)** (reg.) creţuşcă (*Spiraea ulmaria*); d) (reg.) cununiţă (*Spiraea ulmifolia*). [Din pol. ***tawuła***].

taumatúrg, ~gi, taumaturgă, ~ge m., f. persoană care, în concepţia unor religii, ar fi

înzestrată cu capacitatea de a face minuni: *eşti, precît înţeleg, un taumaturg; ... poţi cunoaşte tainele oamenilor şi dezvălui viitorul?* SAD. [Din fr. ***thaumaturge***].

taumaturgíe, taumaturgii f. putere de a face minuni; magie. [Din fr. ***thaumaturgie***].

táur, tauri m. **1.** mascul necastrat din specia taurinelor, cu capul mare, pielea groasă, aderentă şi cu părul de pe frunte lung, adesea încreţit; buhai (*Bos taurus*); **a lua** (sau **a prinde**) **taurul de coarne**, a înfrunta cu îndrăzneală o dificultate; (compuse) **taur-sălbatic**, zimbru; (reg.) **taur-de-pădure**, cerb; (entom.; reg.) **taurul-lui-Dumnezeu**, nasicorn (*Oryctes nasicornis*); **2.** (fig.) om zdravăn; **3.** (entom.; reg.) rădaşcă (*Lucanus cervus*); **4.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, reprezentînd a doua zodie din zodiac, situată între Berbec şi Gemeni; al cincilea semn zodiacal; **5.** (astrol.) numele celei de a doua zodie a anului, cuprinsă între 21 aprilie şi **21** mai; (p. ext.) persoană născută în această zodie; **6. ochiul-taurului**, steaua cea mai strălucitoare din constelaţia descrisă mai sus; Aldebaran, deşteptătorul, luceafărul-porcesc. [Lat. ***taurus***].

taurín, ~i, taurină, ~e a. din specia taurului, referitor la taur, de taur. // f. (la pl.) specie de rumegătoare domestice de talie mare din familia bovinelor; (şi la sg.) animal din această specie. [*Taur* + *-in;* cf. fr. ***taurin***, it. ***taurino***].

taurínă f. acid organic produs prin descompunerea acidului taurocolic, prezent în bilă şi, în cantităţi mai reduse, în ţesutul pulmonar şi în muşchi. [Din fr., engl. ***taurine***, germ. ***Taurin***].

taurísci m. pl. nume dat triburilor celtice care între secolele al V-lea şi al III-lea î.d.Hr. au migrat spre estul şi sud-estul Europei (pînă în Grecia şi Asia Mică), ajungînd şi în nord-vestul Daciei, fiind înfrînţi în secolul I î.d.Hr. de Burebista. [Din lat. ***taurisci***, gr. ***taurískoi***].

tauroból n. sacrificiu expiator al unui taur adus zeilor la unele popoare antice; (p. ext.) altarul pe care se făcea această jertfă. [Din fr. ***taurobole***].

taurocefăl, taurocefali m. (mit.) monstru cu cap de taur. [Din fr. ***taurocéphale***].

taurocolemíe, taurocolemii f. prezenţa de acid taurocolic în sînge. [Din fr. ***taurocholémie***].

taurocólic a. **acid taurocolic**, acid biliar alcătuit din acid colic şi taurină, prezent în sînge în stări patologice. [Din fr. ***taurocholique***, engl. ***taurocholic***].

tauromahíe f. **1.** arta de a lupta cu taurii în arenă; coridă: *în perimetrul sacrului, Cioran se comportă ca în arena unei tauromahii.* PLEŞU; **2.** (mit.) luptă a taurilor cu oamenii. [Din fr. ***tauromachie***].

tautocrón, ~i, tautocronă, ~e a. care se desfăşoară în timpi egali; care este situat la intervale egale, identice de timp; (geom.) **curbă tautocronă** (şi subst. f.) curbă cicloidă situată în plan vertical, cu convexitatea în jos, pe care un punct material greu ajunge în punctul cel mai de jos în acelaşi timp din orice poziţie ar porni, fără viteză iniţială; **mişcare tautocronă**, mişcarea mai multor puncte materiale grele care pornesc simultan, fără viteze iniţiale din diferite puncte ale unei curbe tautocrone. [Din fr. ***tautochrone***].

tautocronísm n. **1.** egalitate de durată; **2.** (geom.) proprietate a mişcării unui punct material care, pornind fără viteză iniţială, descrie o curbă tautocronă. [Din fr. ***tautochronisme***].

tautofoníe, tautofonii f. repetiţie excesivă a aceluiaşi sunet (sau silabă), cu efect neplăcut. [Din fr. ***tautophonie***].

tautográmă, tautograme f. (rar) poezie ale cărei versuri încep cu aceeaşi literă. [Din fr. ***tautogramme***].

tautológic, ~ci, tautologică, ~ce a. care are caracter de tautologie, referitor la tautologie. [Din fr. ***tautologique***].

tautologíe, tautologii f. **1.** (log.) judecată în care subiectul şi predicatul logic au aceeaşi semnificaţie (ex. toţi celibatarii sînt burlaci); **2.** (în log. simbolică) expresie care în cadrul unui sistem formal este adevărată în orice interpretare; **3.** (lingv.) pleonasm; **4.** procedeu stilistic (în special retoric) care constă în repetarea unor cuvinte cu acelaşi înţeles, dar cu funcţii diferite, marcate prin deosebire de intonaţie sau de formă şi care are rolul de a sublinia o calitate sau o acţiune (ex. crima nu e politică ...; crima e crimă; eu îs bun cît îs bun). [Din fr. ***tautologie***].

tautomeríe f. proprietate a unor substanţe organice izomere de a trece cu uşurinţa una în alta, în anumite condiţii, prin rearanjarea unor atomi sau grupe de atomi din moleculele lor. [Din fr. ***tautomérie***].

tavă f. v. tavă.

taválgă f. (bot.; reg.) taulă (*Spiraea crenata* şi *Spiraea salicifolia*). [Din rus. ***tavolga***].

taván, tavane n. **1.** plafon al unei încăperi; (p.ext.) partea superioară a unei peşteri, a unei pivniţe, a unei excavaţii etc.: *în colţul dinspre uşă, un pat larg şi înalt, aproape de tavan.* TOP.; **a sta** (sau **a rămîne etc.**) **cu ochii** (sau **cu privirea**) **în tavan** a sta degeaba; a fi cu gîndul aiurea; **2.** (reg.) fiecare dintre cele două extremităţi ale unei corăbii, unde sînt încăperile corăbierilor; **3.** (reg.) scîndură de brad, lungă şi subţire, din care se construieşte podul casei. [Din turc. ***tavan***].

tăvă[1]**, tăvi** f. **1.** obiect plat de lemn, de metal etc., de diferite forme şi dimensiuni cu marginile puţin ridicate, pe care se aduc la masă tacîmurile, mîncarea etc.: *v-aş arăta ... o tavă rotundă de argint.* OD.; **a-l servi (ca) pe tavă** sau **a-i aduce** (sau **a-i da**) **cuiva (ca) pe tavă**, a-l servi pe cineva foarte bine, cu tot dichisul; a-i aduce cuiva totul de-a gata; (reg.) **a da pe cineva tavă** (sau **tava**) a tăvăli; a bate; **2.** vas de bucătărie de tablă, de fier smălţuit etc., de obicei de formă dreptunghiulară, cu marginile ridicate, în care se coc la cuptor mîncăruri, prăjituri etc.; **la tavă**, gătit în tava pusă în cuptor: *purcel la tavă*; **3.** (rar) platou pe care se strîng bani în biserică de la credincioşi; taler[2]; **4.** (rar) şerveţel brodat care se aşterne pe o tavă sau pe o mobilă ca ornament; **5.** (reg.) taler[2] de balanţă; (şi: (reg.) **tava**). [Din turc. ***tava***].

tavérnă, taverne f. cîrciumă sărăcăcioasă, instalată de obicei la subsol: *pe bănci de lemn, în scunda tavernă mohorîtă.* EM. [Din fr. ***taverne***, germ. ***Taverne***].

taxă, taxez vb. (tr.) **1.** a supune unei taxe, unei impuneri; a fixa o taxă, un impozit, un preţ; **2.** (fig.) a considera, a califica pe cineva drept ...: *este taxat drept duşman al poporului.* D.; *l-a taxat de înşelător;* **3.** (fig.; fam.) a fura, a tapa pe cineva: *m-a taxat de cîteva mii de lei.* [Din fr. ***taxer***].

taxacáe, taxacee f. (la pl.) familie de plante gimnosperme, lemnoase, cu frunze aciculare persistente, cu flori unisexuate, solitare şi cu sămînţa acoperită cu un înveliş cărnos; (şi la sg.) plantă din această familie (ex. tisa). [Din fr. ***taxacées***].

taxáre, taxări f. acţiunea de a taxa. [V. ***taxa***].

taxatór, ~i, taxatoáre m., f. **1.** persoană care se ocupă cu primirea (rar şi cu fixarea) sumelor de bani datorate de public pentru o prestare de serviciu (în special la transportul în comun); încasator: *abia pe la miezul nopţii, cînd vatmanii şi taxatorii plecaseră de mult pe la casele lor, ..., au început şi pasagerii a se coborî, unul cîte unul.* TOP.; **2.** (înv.) funcţionar care stabilea taxele pentru mărfurile importate. [Din fr. ***taxateur***, germ. ***Taxator***].

taxáţie, taxaţii f. **taxaţie forestieră**, disciplină care se ocupă cu studierea metodelor de măsurare a volumului arborilor; dendrometrie. [Din fr. ***taxation***].

táxă, taxe f. sumă de bani plătită de o persoană fizică sau juridică, de regulă, pentru serviciile prestate acesteia de către un agent economic, o instituţie publică sau un serviciu public: *taxă de drum; taxă de şcolarizare;* **taxă vamală**, impozit indirect perceput de autoritatea vamală asupra mărfurilor care trec graniţa unei ţări; **taxă pe valoare adăugată**, impozit indirect stabilit asupra operaţiilor care privesc transferul proprietăţii bunurilor, prestările de servicii, importul de bunuri, livrările de bunuri mobile şi operaţiunile asociate; **taxă de timbru**, sumă de bani percepută de stat de la persoanele fizice sau juridice care promovează o acţiune în justiţie sau care solicită prestarea unor servicii materiale. [Din germ. ***Taxe,*** lat. ***taxa,*** fr. ***taxe***].

taxí, taxiuri n. taximetru: *simţea în nări, prin geamul deschis al taxiului, aerul sărat al mării.* CRĂCIUN. [Din fr. ***taxi***(*mètre*)].

taxiárh, taxiarhi m. comandant al unei unităţi de infanterie în Grecia antică. [Din gr. mod. ***taxiarhos,*** fr. ***taxiarque***].

taxíd, taxiduri n. (înv.) **1.** călătorie pe care o făceau negustorii (în străinătate) pentru a aduce marfă: *toţi negustorii plecaţi ... se şi-ntorseseră de la taxid, fiecare cu încărcătura lui.* CAR.; **2.** cantitate de marfă adusă (din ţări străine): *am desfăcut astăzi taxidul de marfă ce am primit de la Ţarigrad.* FIL. [Din gr. mod. ***taxídhi***].

taxidár, taxidari m. (înv.) persoană care strîngea dările: *aprozii slujeau ca taxidari.* BĂLC. [Din turc. ***tahsildar***].

taxidárie f. (înv.) încasare a dărilor: *tata mă lua cu dînsul prin judeţe de-i ajutam la taxidărie.* FIL. [*Taxidar* + *-ie*].

taxidermíe f. arta împăierii animalelor în vederea expunerii lor în muzee; dermoplastie. [Din fr. ***taxidermie***].

taxidermíst, ~şti, taxidermistă, ~e m., f. specialist în taxidermie. [Din fr. ***taxidermiste***].

taxíe f. v. tactism. [Din fr. ***taxie***].

taxím, taximuri n. (înv. şi reg.) cîntec popular care se execută din cobză sau din scripcă; **a trage un taxim**, a cînta; (fig.) a plînge cu hohote. [Din turc. ***taksim***].

taximetríe f. meseria de şofer de taxi. [*Taximetru* + *-ie*].

taximetríst, ~şti, taximetristă, ~e m., f. şofer de taxi. [*Taximetru* + *-ist*].

taxímétru, taximetre n. automobil care efectuează, contra plată, transporturi de persoane sau de mărfuri, fiind prevăzut cu un aparat care înregistrează costul transportului (în raport cu distanţa parcursă); taxi. [Din fr. ***taximètre***].

taxinómic a. v. taxonomic.

taxinomíe f. v. taxonomie.

taxinomíst n. v. taxonomist.

taxiológíe f. disciplină orientată spre optimizarea acţiunilor umane prin aplicarea ciberneticii şi a criteriilor rezultate din studiul stereotipului dinamic la om. [Din fr. ***taxiologie***].

táxis n. (med.) manevră de reducere prin masaj a unei hernii strangulate. [Din fr. ***taxis***].

taxodiacée, taxodiacee f. (la pl.) familie de plante gimnosperme, lemnoase, răşinoase, cu frunze solzoase sau aciculare persistente şi cu flori dispuse monoic, cele femele devenind conuri globulare; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***taxodiacées***].

taxodónte f. pl. ordin de lamelibranhiate marine, sedentare sau fixate, la care dinţii sînt dispuşi perpendicular pe platoul cardinal. [Din fr. ***taxodontes***].

taxón, taxoni m. unitate sistematică folosită într-o clasificare. [Din fr. ***taxon***].

taxonómic, ~ci, taxonomică, ~ce a. 1. referitor la taxonomie, la legile clasificării: *grup taxonomic; unitate taxonomică;* **2.** care se bazează pe clasificări: *analiză taxonomică; model taxonomic;* (şi: **taxinomic**). [Din fr. ***taxonomique, taxinomique***].

taxonomíe, taxonomii f. **1.** ştiinţă a legilor de clasificare; clasificare a elementelor privind un domeniu, o ştiinţă: *textul tău abundă în enumerări şi taxinomii stranii.* PLEŞU; (şi: **taxinomie**). [Din fr. ***taxonomie, taxinomic***].

taxonomíst, ~şti, taxonomistă, ~e m., f. specialist în taxonomie; (şi: **taxinomist**). [Din fr. ***taxonomiste, taxinomiste***].

taylorism [teilorísm] n. sistem de organizare ştiinţifică a muncii, conceput de inginerul şi economistul american F.W.Taylor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care urmărea asigurarea creşterii productivităţii bazate pe controlul procesului de producţie, pe separarea muncii manuale de cea intelectuală, pe normarea muncii şi pe standardizarea utilajelor, a condiţiilor şi a metodelor de lucru. [Din engl. ***taylorism,*** fr. ***taylorisme***].

tăbăcăr, tăbăcari m. **1.** muncitor specialist în tăbăcitul pieilor; argăsitor, tabac[1], timar; **2.** persoană care vinde piei tăbăcite[2]. [***Tabac[1]*** + ***-ar***].

tăbăcăreásă, tăbăcărese f. soţie de tăbăcar; tăbăcăriţă. [***Tăbăcar[2]*** + ***-easă***].

tăbăcăresc, ~şti, tăbăcăreáscă, ~eşti a. care aparţine tăbăcarilor, referitor la tăbăcari; **lînă tăbăcărească**, lînă care se smulge de pe pielea de oaie dată la tăbăcit. // f. (înv. şi reg.) numele unui joc de cărţi: *mai aveam noi cu ce ne trece vremea, cînd voiam: ţencuşa, ba tăbăcăreasca sau concina.* CR. [***Tăbăcar*** + ***-esc***].

tăbăcăríe, tăbăcării f. 1. meseria tăbăcarului; **2.** atelierul tăbăcarului sau secţie industrială în care se tăbăcesc pieile: *ajunge ... supraveghetor într-o tăbăcărie din mahalalele Bucureştilor.* CĂL. [***Tăbăcar*** + ***-ie***].

tăbăcăríţă, tăbăcăriţe f. (rar) tăbăcăreasă. [***Tăbăcar*** + ***-iţă***].

tăbăceálă, tăbăceli f. 1. tăbăcire; **2.** (concr.) argăseală. [***Tăbăci*** + ***-eală***].

tăbăcí, tăbăcesc vb. **1.** (tr.) a prelucra pielea brută cu ajutorul substanţelor tanante, transformînd-o într-un produs imputrescibil moale, suplu, elastic, rezistent, impermeabil; **2.** (fig.; glumeţ; tr.) a snopi în bătaie; **3.** (fig.; fam.; tr. şi refl.) a (se) arde (din cauza acţiunii soarelui şi a vîntului): *mi s-a tăbăcit faţa la coasă;* **4.** (fig., fam.; tr. şi refl.) a (se) bătători, a (se) bătuci (de muncă): *mi-am tăbăcit mîinile la sapă.* [De la ***tabac[1]***].

tăbăcíre, tăbăciri f. acţiunea de a tăbăci şi rezultatul ei; tăbăceală, tăbăcit[1], argăsire, argăseală, argăsit[1], tanaj. [V. ***tăbăci***].

tăbăcít[1] n. tăbăcire. [V. ***tăbăci***].

tăbăcít[2], ~ţi, tăbăcită, ~e a. **1.** care a fost supus procesului de tăbăcire: *piele tăbăcită;* **2.** (fig.; fam.) ars de soare şi de vînt; bătătorit, bătucit de muncă: *faţă tăbăcită: am spinarea tăbăcită de la căratul sacilor.* [V. ***tăbăci***].

tăbăcitór, ~i, tăbăcitoáre a. care are proprietatea de a tăbăci; argăsitor. [***Tăbăci*** + ***-tor***].

tăbăltúc n. v. tăbultoc.

tăbăraş, tăbăraşi m. (înv.) soldat dintr-o tabără: *cu vro cincizeci de nuntaşi, toţi aleşi din tăbăraşi.* POP. [***Tabără*** + ***-aş***].

tăbărî, tăbăr vb. (intr.) **1.** (înv. şi pop.) a-şi aşeza tabăra; a campa: *oştirea tabără la munte;* **2.** a se aşeza vremelnic într-un loc; a poposi: *aci, în cale, am dat peste mai multe cete de ţigani ce tăbărîseră cu corturile pe cîmpie.* ISP. ; **3.** (înv. şi pop.) a cădea de oboseală: *zece cai pica, cai 8 tăbăra.* C.L.; **4.** a se repezi asupra cuiva cu intenţii agresive; a se năpusti: *un găligan de şcolar ... tăbărîse pe un băiat slab şi pirpiriu.* GHICA; **5.** a da năvală undeva: *furnicile tăbărîră la stejar;* **6.** (fig.) a se adresa cuiva în mod insistent; a apostrofa pe cineva, a sări cu gura la cineva: *popii tăbărîră pe capul nevestii lui; o îngroziră cu iadul.* VLAH. [De la ***tabără***].

tăbîltóc n. v. tăbultoc.

tăbîrcă, tăbîrce şi **tăbîrci** f. (reg.) **1.** par[1] cu care se ridică greutăţi; pîrghie; **2.** sarcină, greutate. [Et. nec.; cf. ***tărbacă***].

tăbîrceá, tăbîrcele f. (reg.) unealtă ciobănească, alcătuită dintr-un par[1], fixat cu un capăt între bîrnele stînei, iar la celălalt capăt avînd atîrnată o greutate, cu care se presează caşul şi se stoarce de zer. [***Tăbîrcă*** + ***-ea***].

tăbîrceálă, tăbîrceli f. (rar) faptul de a (se) tăbîrci. [***Tăbîrci*** + ***-eală***].

tăbîrcí, tăbîrcesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a ridica ceva cu multă greutate: *femeia lui Ipate şi cu argatul tătîne-său tăbîrcesc sacul cum îl pot, îl pun ... pe cuptor.* CR.; **2.** (tr.) a purta, a duce o greutate (în braţe, în mîini sau în spinare); a tîrî după sine ceva greu: *în sac o băga şi atîta-l năuceşte, pîn' la nuntă-o tăbîrceşte.* POP.; *tăbîrcea un geamantan;* **3.** (refl.) a umbla greu (din cauza unei greutăţi pe care o poartă): *toţi rămaseră încremeniţi cînd ... văzură pe Vlad tăbîrcindu-se cu uşile în spate.* POP.; **4.** (refl.) a se căţăra cu greutate, a se opinti (spre a se urca): *s-o suit pi umirile lu Vasîli ... şî după ei s-o mai tăbîrcit cît s-o mai tăbîrcit, o agiuns pi gard deasupra.* POP. [De la ***tăbîrcă***].

tăblăcí, tăblăcesc vb. (tr.) a da flexibilitate şi lustru pieii argăsite, întinzînd-o în toate direcţiile. [De la ***tablă[1]***].

tăblíe, tăblii f. **1.** placă de lemn, de metal, de faianţă etc. care se fixează pe scheletul unei piese de mobilier (dulap, paravan etc.) sau de tîmplărie (uşă, oblon etc.): *uşă cu tăblii;* **2.** placă de lemn, de metal etc. pe care se scriu sau se gravează firme, anumite indicaţii, date etc. [Din gr. mod. ***tavlí(on);*** cf. ***tablă[1]***].

tăbiíţă, tăbliţe f. **1.** diminutiv al lui tablă[1]; **2.** placă mică de piatră, de metal etc. pe care se gravează sau se scrie; **tăbliţă cerată** (sau **de ceară**), placă mică acoperită cu un strat de ceară pe care se scria cu un stilet, în Roma antică; **3.** placă dreptunghiulară de ardezie, înrămată în lemn, pe care scriau cu condei de piatră şcolarii începători: *purtam în traistă o tăbliţă roasă.* BL.; **4.** mică placă de lemn, de piatră, de metal etc. pe care se scriu, se gravează sau se zugrăvesc anumite indicaţii, date etc.: *o minusculă tăbliţă de alamă ... indica numirea instituţiei.* GHEŢIE; **4.** (înv.) carneţel de însemnări. [***Tablă[1]*** + ***-iţă***].

tăbluí, tăbluiesc vb. (tr.) a acoperi cu tablă[1]: *tăbluiesc casa.* [***Tablă[1]*** + ***-ui***].

tăboltóc n. v. tăbultoc.

tăbuiéţ, tăbuieţe n. (reg.) săculeţ: *ea după găteje prin pădure, ea cu tăbuieţul în spate la moară.* CR. // m. (fig., fam.; pl. **tăbuieţi**) persoană scundă şi îndesată: *la crîşmuţa cea de piatră, stau feciorii să se bată pentr-un tăbuieţ de fată.* POP. [Din rus. ***toboleţ***].

tăbúlcă, tăbulce şi **tăbulci** f. (reg.) săculeţ. [Din ucr. ***tobuolka***].

tăbultóc, tăbultoace n. (reg.) săculeţ; sac umplut numai pe jumătate (pentru a putea fi dus în spinare): *un biet om sărac se întorcea ... cu un tăbultoc de la moară.* POP. // m. (fig.; fam.; pl. **tăbultoci**) persoană scundă şi îndesată: *stau flăcăii să se bată, pentr-un tăbultoc de fată.* POP.; (şi: **tăbîltoc, tăboltoc, tăbăltuc, tobultoc**). [Et. nec.; cf. ***tăbulcă, tăbuieţ***].

tăcăí, tăcăiesc vb. (pop. şi fam.; intr.) **1.** a ciocăni, a tocăni, a ţăcăni: *pasărea tăcăie cu ciocul;* **2.** a ticăi: *ceasul tăcăie;* **3.** a zvîcni, a palpita: *îi tăcăia inima de frică.* ISP. [***Tac[1]*** + ***-ăi***].

tăcăitoáre, tăcăitori f. (ornit.; reg.) sfrîncioc mare (*Lanius excubitor*). [***Tăcăi*** + ***-toare***].

tăceá, tac vb. (intr.) **1.** a nu vorbi, a nu spune nimic: *ciobănaşul tăcu din gură şi-şi văzu de drum.* ISP.; **pe tăcute**, în tăcere, pe ascuns; **a tăcea ca un mut** (sau **ca munţii, ca pămîntul, ca zidul, ca peretele, ca un lemn**), a nu scoate nici un cuvînt (şi a nu face nici un zgomot), a tăcea cu desăvîrşire (spre a nu se da de gol); **tac** (sau **tacu-mă, tacu-te mă cheamă**, nu spun o vorbă; **tace şi face**, se spune despre cineva care îşi vede liniştit de treabă, fără vorbă multă sau despre cineva care unelteşte pe ascuns; **tace şi coace**, se spune despre cineva care plănuieşte în ascuns o răzbunare; **a tăcea mîle** (sau **molcom, chitic, ca peştele, ca porcul în păpuşoi** sau **în cucuruz**), a nu scoate nici o vorbă spre a nu se da de gol; **2.** a nu relata, a nu menţiona: *toată lumea vorbeşte despre aceste nereguli, dar presa tace; despre această situaţie legea tace;* **3.** (fig.) a nu se face auzit, a sta în nemişcare: *pustiul tace, ... aerul e mort şi numai suflarea mea e vie.* EM.; **4.** a nu răspunde; a nu riposta: *de ce taci, cînd fermecată inima-mi spre tine-ntorn?* EM.; **a tăcea şi a înghiţi (noduri)** sau **a înghiţi şi a tăcea**, a suferi cu răbdare, fără să crîcnească; **5.** a se întrerupe din vorbă, a înceta să vorbească; (p.ext.) a se opri din plîns, din cîntat etc.: *de la un timp, văzînd că prietenul lui nu zice nimic, tăcu şi el.* VLAH.; *cîntă, mîndro, nu tăcea.* POP.; *taci, fiuţule, nu plînge.* POP.; **(ia) taci!**, se spune pentru a-şi exprima satisfacţia, surprinderea, admiraţia, neîncrederea în spusele cuiva; **tacă-ţi gura** sau **taci din gură!**, nu mai vorbi!, isprăveşte!; **a nu (mai) tăcea din gură** sau **a nu-i tăcea gura**, a vorbi mult, a vorbi întruna; **6.** a tăinui, a ascunde; a fi discret: *de ceale reale tăcut-au şi pentru aceaea am căzut întru reale.* COR.; *întîmple-se ce va vrea, eu de badea voi tăcea.* POP.; (tr.) *cei înţelepţi niciodată aste lucruri nu le fac, ci chiar pentru a lor cinste orce necaz au îl tac.* PANN; **7.** a nu-şi exprima faţiş părerea: *de aş şti că mă vei şi omorî, nu pot să tac.* NEGR.; *după mîndra mă topesc: i-aş spune şi nu-ndrăznesc, aş tăcea, şi mă căiesc.* POP.; **8.** (înv.; şi tr.) a omite, a nu lua în seamă: *cererea mea ascultă, lacrămile mele nu tăcea.* PSALT. [Lat. ***tacere***].

tăcére, tăceri f. **1.** faptul de a tăcea, de a nu scoate o vorbă; stare, atitudine a unei persoane care nu vorbeşte un anumit timp; (p. ext.) linişte, calm: *după o îndelungată şi cumplită tăcere, căzu îngenunchiată.* NEGR.; *Harap Alb nu răspunde, nici se arată, şi de la o vreme se face tăcere.* CR.; *după trei zile de mîhnire, tăcere şi taină, urma o nouă înviere a Dumnezeului tuturor veacurilor.* SAD.; **2.** faptul de a nu relata, de a nu menţiona: *tăcerea presei este suspectă;* **3.** (fig.) stare de linişte deplină, fără zgomot şi fără mişcare; acalmie, calm: *prin iarba arsă, greierii cu ţîrîit prelung tăcerea nesfîrşită a zilei o împung.* TOP.; **tăcere!** sau (înv.) **faceţi tăcere!**, exclamaţie prin care se cere linişte; **în** (sau (înv.) **întru, cu**) **tăcere, a)** fără a vorbi; fără a se destăinui; **b)** în linişte, încet; **c)** pe neobservate, discret; **a sta în tăcere** sau **a păzi tăcerea**, a nu scoate o vorbă, a nu spune nimic; **a sparge** (sau **a rupe**) **tăcerea**, a întrerupe o perioadă (mai lungă) de linişte; **4.** întrerupere, pauză (mai lungă) într-o discuţie; (p. ext.) întrerupere a unei corespondenţe: *uneori se făceau la masă tăceri lungi şi triste.* VLAH.; **5.** (fig.) indiferenţă: *doresc ca reuşirea victorioasă a Convorbirilor să fie cel mai bun răspuns atît la atacurile ardelene, cît şi la tăcerea bucureşteană.* AL.; **6.** faptul de a nu divulga, de a nu da la iveală ceva; (p. ext.) taină: *eu nu-mi vînd tăcerea.* ISP.; **a păstra tăcere** (sau **tăcerea**), a tăinui, a nu divulga; **a trece sub tăcere (ceva)** sau (înv.) **a trece cu tăcerea de ...**, a trece cu vederea (ceva), a nu pomeni de...; **a trece sub tăcere**, a rămîne neobservat, neluat în seamă; a fi omis; **7.** faptul de a nu răspunde, a nu riposta: *tăcerea ta ... îmi este destul răspuns asupra acestei întrebări.* NEGR.; *cea mai indicată politică părea deocamdată tăcerea.* GHEŢIE. [V. ***tăcea***].

tăciuná, tăciunez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) arde pînă cînd devine tăciune; **2.** (refl.) a fi atacat de tăciune: *uneori porumbul se tăciuna.* ISP. [De la ***tăciune***].

tăciunát, ~ţi, tăciunată, ~e a. **1.** negru ca tăciunele; foarte negru, tăciuniu: *faţă tăciunată; păr tăciunat; ochi tăciunaţi;* **2.** atacat, de tăciune; tăciunos: *porumb tăciunat; grăunţe tăciunate.* POP. [V. ***tăciuna***].

tăciúne, tăciuni m. **1.** rămăşiţă dintr-o bucată de lemn care a ars incomplet; cărbune sau lemn care arde fără flacără, mocnit: *pe vatră mai ardea vo doi tăciuni subţiri de nuiele.* EM.; **a nu avea (nici) tăciune în vatră,** a fi foarte sărac; **nu-i ard (nici) tăciunii în vatră,** se spune despre un om sărac (căruia nu-i reuşeşte nimic); **a sta la un tăciune cu cineva,** a duce viaţă împreună; **2.** (la sg.) boală infecţioasă a plantelor, mai ales a cerealelor, provocată de o ciupercă parazită, care se manifestă prin distrugerea totală sau parţială a ţesutului vegetal şi prin apariţia în locul acestuia a unei pulberi de culoare neagră. [Lat.* ***titio, -onis***].

tăciuníu, ~ii, tăciunie, ~ii a. (rar) tăciunat: *ochi tăciunii.* [***Tăciune*** + *-iu*].

tăciunós, ~şi, tăciunoásă, ~e a. **1.** ars pe jumătate; înnegrit de foc: *lemne tăciunoase; oală tăciunoasă;* **2.** atacat de tăciune, plin de tăciune: *grîu tăciunos.* [***Tăciune*** + *-os*].

tăcút, ~ţi, tăcută, ~e a. **1.** care tace, care nu vorbeşte; care păstrează tăcere; (p. ext.) calm: *erau amîndoi tăcuţi; Lupu nu găsea cuvintele de care avea nevoie.* SAD.; **2.** (fig.) lipsit de zgomot, liniştit: *casă tăcută;* **3.** care nu obişnuieşte să vorbească prea mult, care e puţin comunicativ; taciturn; (p. ext.) rezervat, discret, timid: *Stan era om tăcut de felul lui.* CR.; *urîtul din ce-i făcut? din omul care-i tăcut.* POP.; **4.** (înv.) tăinuit, ascuns; **5.** (înv.) tacit, neexprimat: *iubite autorule, ... ai ştiut ... să urmezi părinteştile poveţe luînd drept deviză tăcută a scrierii tale faimoasele versuri din Arta poetică.* OD. [V. ***tăcea***].

tăfílcă, tăfîlci f. (reg.) **1.** traistă, săculeţ; **2.** (depr.) om scund şi gras. [Et. nec.; cf. ***tăbulcă***].

tăgădă, tăgade f. faptul de a tăgădui; tăgăduială: *de tine nu-mi este tăgadă.* DOS.; **fără(de) tăgadă,** în mod sigur, incontestabil. [De la ***tăgădui***].

tăgăduí, tăgăduiesc şi **tăgădui** vb. **1.** (tr.) a contesta o afirmaţie, a nu recunoaşte ceva; a nega; a dezminţi: *nu tăgăduiesc că femeile au mare isteţime.* AL.; *ar putea să tăgăduiască cineva lumina soarelui?* SAD.; *am avut onoarea să fac parte din Curtea Marţială care l-a judecat; ... de-altfel nici el n-a tăgăduit.* REBR.; **2.** (înv.; tr.) a refuza: *mi-e scumpă a ta viaţă şi eu răspunz pentru ea; nu-mi tăgădui aceasta.* HEL.; **3.** (înv.; tr.) a tăinui, a ascunde: *treizeci şi doi ani am – tăgăduia opt.* NEGR.; **4.** (înv.; refl.) a se lepăda de cineva sau de ceva; a renega: *nevrînd a să tăgădui de D*[o]*mnul H*[risto]*s, îşi înveliră capul.* DOS. [Din magh. ***tagadni***].

tăgăduiálă, tăgăduieli f. nerecunoaştere, negare, contestare. [***Tăgădui*** + *-eală*].

tăgăduínţă, tăgăduinţe f. (înv.) tăgăduială. [***Tăgădui*** + *-inţă*].

tăgăduíre, tăgăduiri f. acţiunea de a tăgădui şi rezultatul ei. [V. ***tăgădui***].

tăgăduít, ~ţi, tăgăduită, ~e a. care poate fi pus la îndoială; contestat: *n-a fost om mai tăgăduit şi mai ponegrit decît dînsul.* CAR. [V. ***tăgădui***].

tăgîrţá, tăgîrţez vb. (fam.; refl.) **1.** a se agăţa de cineva sau ceva; **2.** (tr.) a trage după sine; a tîri. [De la ***tăgîrţă***].

tăgîrţă, tăgîrţe f. (reg.) **1.** traistă; (p.ext.) cantitatea cuprinsă în această traistă: *tăgîrţă ruptă te-mprumută şi cere la soroc să-i dai sac nou în loc.* PANN; **a se lăsa tăgîrţă,** a se lăsa greu; **2.** (depr.) persoană mică şi îndesată. [Din gr. mod. ***tagartzíka***].

tăiá, tai vb. **1.** (tr.) a despărţi, a separa o parte dintr-un întreg sau a împărţi un întreg în două sau mai multe părţi cu ajutorul unui obiect tăios sau prin diferite procedee tehnice: *neam de neamul meu ... n-a tăiat sare la ocnă.* SAD.; *a tăia lemne;* **a-şi tăia (singur) craca** (sau **creanga**) **de sub picioare,** a-şi primejdui singur situaţia printr-o acţiune negîndită; **a tăia nodul gordian,** a găsi soluţia unei probleme grele, a rezolva o situaţie încurcată; **poţi să tai lemne pe cineva,** se spune despre cineva care doarme foarte adînc şi nu se trezeşte uşor; **a tăia cuiva nasul,** a pune la punct pe cineva; (intr.) **a tăia din unghişoară,** a-i tăia cuiva din pre-tenţii, a pune la punct pe cineva; **s-o tai cu cuţitul,** se spune despre suspensii (fum, ceaţă etc.) foarte dese sau despre produse care sînt mai consistente decît ar trebui; **2.** (spec.; tr.) a desface, a desprinde filele unei cărţi unite la margini; **3.** (tr.) a despica, a spinteca; (spec.) a opera: *plugul taie brazde adînci;* (fig.) *un cuc ... taie aerul şi nu i se aude zborul.* DELAVR.; **a-şi tăia drum** (sau **cale**), a(-şi) face şi a urma un drum înlăturînd piedicile; a deschide; **4.** (tr.) a suprima o parte dintr-un text, dintr-o piesă de teatru, dintr-un film; **5.** (tr.) a croi (un obiect de îmbrăcăminte sau de încălţăminte); (fig.) a inventa; a plănui: *începi a tăia la palavre vînătoreşti.* OD.; *amîndoi şedeau fericiţi ... şi-şi tăiau viitorul.* VLAH.; **6.** (tr.) a săpa, a sculpta (în piatră, în lemn): *pe-un jilţ tăiat în stîncă stă ... preotul cel păgîn.* EM.; *fă-mă Doamne, lemn de tufă, să mă taie mîndra furcă.* POP.; **7.** (tr.) a prelucra un metal; a făuri: *a tăia cuie;* **a tăia bani,** a fabrica bani, a bate monedă; (fam.; intr.) **a tăia la piroane,** a spune minciuni; **8.** (tr.) a străbate (despărţind, izolînd); a traversa (o stradă, un munte etc.): *şoseaua taie întinsa cîmpie.* VLAH.; (fig.) *şi voi porni la ceasul cînd toaca bate rar, tăind călare vadul sub lunca din hotar.* PILLAT.; **a tăia drumul** (sau **calea**) **cuiva,** a ieşi înaintea cuiva pentru a-l împiedica să înainteze, a-l opri din drum; **9.** (tr.) a apuca pe drumul cel mai scurt, a scurta drumul: *o taie prin grădină;* **a (o) tăia fuga,** a fugi; **10.** (refl. recipr.) a se întretăia, a se încrucişa: *drumurile se taie;* **11.** (tr.) a consfinţi încheierea unui tîrg prin desfacerea mîinilor unite ale negociatorilor; (la jocuri de cărţi) a separa în două un pachet de cărţi după ce a fost amestecat de un alt jucător; a lua cu un atu o carte a adversarului; **a tăia o bancă,** a ţine banca, a juca în calitate de bancher împotriva tuturor celorlalţi jucători; **12.** (refl.; despre ţesături) a se destrăma, a se rupe în direcţia firului ţesut; **13.** (refl.) a se brînzi, a se strica: *laptele s-a tăiat; maioneza s-a tăiat;* **14.** (tr.) **a-l tăia pe cineva capul,** a înţelege; a se pricepe să facă un lucru; (fam.) **a spune ce-l taie capul,** a spune vrute şi nevrute, a vorbi fără rost; **15.** (intr.) a fi tăios, ascuţit: *cuţitul taie bine;* **16.** (tr.) a omorî, a ucide cu o armă tăioasă: *a intrat în boieri tăindu-i, împărţindu-i şi supunîndu-i.* SAD.; **a tăia şi a spînzura,** a se purta samavolnic, a proceda arbitrar şi abuziv; **să mă tai, că ...,** chiar dacă m-ai omorî, n-am să ...; **17.** (tr. şi refl.) a (se) răni: *ne-am tăiat într-un cosor.* POP.; **18.** (tr.) a înjunghia, a sacrifica un animal: *a tăia un bou;* **19.** (fig.; tr.) a provoca o senzaţie dureroasă, a înjunghia: *junghiuri ascuţite îi tăiau ... prin toate încheieturile.* VLAH.; **20.** (tr. şi refl.) a (se) curma, a (se) opri, a (se) întrerupe: *să ruga lui Dumnezeu să le taie viaţa.* DOS.; *glasul mi se tăiase.* AL.; **a i-o tăia,** a întrerupe şirul vorbirii cuiva; a brusca pe cineva; **21.** (tr.) a face să înceteze sau să slăbească; a desfiinţa: *părintelui i s-ar tăia orice sursă de venit.* BL.; **a-i tăia** (sau (refl.) **a i se tăia**) **cuiva** (toată) **pofta,** a-şi pierde sau a face să-şi piardă cheful, curajul de a (mai) face ceva; (refl.) **a i se tăia cuiva (mîinile şi) picioarele** (sau **genunchii**), a-i slăbi, a i se muia cuiva (mîinile şi) picioarele; **22.** (tr.) **a tăia pe cineva,** a întrece pe cineva, a-l învinge; **23.** (tr.) a dilua amestecînd cu alt lichid; a opri mustul din fermentaţie. [Lat.* ***taliare***].

tăiculíţă m. tăicuţă: *am avut un tăiculiţă, cu milă şi cu credinţă.* POP. [***Taică*** + *-uliţă*].

tăicúţ m. v. **tăicuţă.**

tăicúţă, tăicuţi m. diminutiv al lui taică; tăiculiţă: *să ne crească pene nouă, să putem şi noi zbura, tăicuţă, cu dumneata.* POP.; (şi: **tăicuţ**). [***Taică*** + *-uţ(ă)*].

tăiér n. v. **taier.**

tăiére, tăieri f. **1.** acţiunea de a tăia şi rezultatul ei: *s-a autorizat tăierea istmului de Suez.* FIL.; **tăiere împrejur,** circumcizie; **Tăierea capului Sfîntului Ioan Botezătorul,** sărbătoare religioasă celebrată în ziua de 29 august; **2.** ucidere, omor: *avuseră mult supăr ... pentru tăierea tătîne-său.* NEC.; **3.** înjunghere, sacrificare a unui animal: *s-au făcut multe tăieri;* **4.** (reg.) abator. [V. ***tăia***].

tăietór, ~i, tăietoáre a. (înv. şi pop.) care taie; ascuţit, tăios: *sabie tăietoare.* POP. // m. **1.** muncitor care se ocupă cu tăierea diferitelor materiale (în industrie): *gîndesc ... la tăietoru-n codru, în mînă cu toporul.* PILLAT; (înv.) **tăietor de bani,** persoană care lucrează la baterea de monede; monetar; **2.** muncitor care se ocupă cu sacrificarea animalelor în abator; **3.** (înv. şi pop.) ucigaş; (spec.) călău: *tremease împăratul tăietorul, zise să aducă capul lui.* COR. // n. **1.** buştean pe care se despică lemnele de foc; (înv.) trunchi de lemn care servea călăului pentru decapitarea condamnaţilor la moarte; **2.** placă de lemn pe care se taie carne, zarzavaturi etc. // f. **1.** nume dat unor unelte formate dintr-o lamă de metal tăioasă, folosite în fierărie, dulgherie, dogărie etc. sau lamei metalice şi tăioase care intră în componenţa unor unelte: *tăietoarea plugului;* **2.** plantă erbacee cu frunze păroase şi flori galbene, folosită în medicina populară pentru tratarea tăieturilor (*Inula hirta*). [***Tăia*** + *-ător*].

tăietúră, tăieturi f. **1.** acţiunea de a tăia; (concr.) loc, porţiune unde s-a produs o tăiere; (spec.) rană provocată de un obiect tăios: *în loc de sînge au curs lapte şi apă din tăietură.* DOS.; **2.** fel, mod de a tăia ceva: *tăietură de topor;* **3.** loc, drum săpat de oameni, de ape, de puhoaie; (p. ext.) povîrniş, perete stîncos: *de pe larga tăietură a Suşiţii, o luăm pe la cîmpuri în sus.* VLAH.; *casa ... pusă pe o tăietură de deal.* CĂL.; **4.** croiala unei haine: *un personaj vîrstnic, într-o livrea de tăietură învechită ... se arătă.* GHEŢIE; **5.** (fig.) linie, contur: *tăietura elinică a nasului;* **6.** teren despădurit pe care se mai văd încă butucii; curătură; **7.** (fig.; la pl.) junghiuri ascuţite (mai ales la stomac); **8.** (fig.) suprimare a unui text sau a unui fragment dintr-un text, dintr-o peliculă cinematografică etc.; (concr.) text sau fragment suprimat; **9.** articol decupat dintr-o tipăritură: *tăieturi din ziare;* **10.** (bot.; reg.) luminărică (*Gentiana asclepiadea*). [***Tăia*** + *-ătură*].

tăieţéi m. v. **tăiţei.**

tăifăsuí, tăifăsuiesc vb. (fam.; intr.) a sta la taifas; a pălăvrăgi, a sporovăi cu cineva: *mă vezi pe mine tăifăsuind?* PR. [***Taifas*** + *-ui*].

tăinuí, tăinuiesc şi (reg.) **tăinui** vb. **1.** (tr.) a păstra o taină în legătură cu cineva sau ceva, a face să nu să ştie, să nu să afle; a ascunde, a disimula: *binefăcătorului meu nu-i pot tăinui nimic.* SAD.; (refl. pas.) *Rosetti înţelegea scrisul ca profesie, protestînd în Asociaţia literară contra ideii de a se tăinui numele celor ajutaţi.* CĂL.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) ascunde: *cunoaştem tainele adîncului, unde ard comorile cele dintru începutul lumii şi cele pe care le-au tăinuit oamenii.* SAD.; (fig.) *salcîmii cu miros dulce tăinuau cărările risipite într-o viorie şi melancolică umbră.* EM.; **3.** (jur.; tr.) a săvîrşi o tăinuire; **4.** (pop.; intr.) a sta de vorbă, a sta la taifas, a discuta (în intimitate): *mătuşa Uţupăr tăinuie cu mama.* ST. [***Tainâ*** + *-ui*].

tăinuíre, tăinuiri f. **1.** acţiunea de a tăinui; înţelegere ascunsă; secret: *tăinuiri el îţi dete-n păstrare.* COŞB.; **2.** (jur.) infracţiune care constă

în primirea, dobîndirea, transferarea ori în înlesnirea valorificării unui bun, cunoscînd faptul că acesta provine din săvîrşirea unei fapte sancţionate penal şi urmărind obţinerea unui folos material pentru sine sau pentru altcineva: *delictul de tăinuire*. [V. ***tăinui***].

tăinuít, ~ţi, tăinuită, ~e a. 1. retras, ferit, tainic: *să alerge prin cărările tăinuite, prefăcîndu-se a fugi de amorul meu.* EM.; **2.** ascuns: *căpenia acestui sat îi duce pe toţi la locul unde se afla comoara Dochiei, ... deschizînd mari porţi tăinuite.* SAD.; **3.** secret: *ochii ei sînt plini de taina tăinuitelor dureri.* EM. [V. ***tăinui***].

tăinuitór, ~i, tăinuitóare a. care tăinuieşte, care ascunde ceva. // m., f. **1.** persoană care ascunde ceva; (jur.) persoană care săvîrşeşte o tăinuire: *Constantin Cantemir aştepta de la patriarhie afurisenie împotriva tăinuitorului de odoare.* CĂL.; **2.** (înv.; rar) persoană de încredere; sfetnic. [***Tăinui*** + *-tor*].

tăiós, ~şi, tăioásă, ~e a. 1. care taie; (care este) bine ascuţit: *obiect tăios; mîna-n paloşe punea, p-ăl tăios mi-l alegea.* POP.; **2.** (fig.) care dă senzaţia că taie, care provoacă o senzaţie dureroasă: *vînt tăios; ger tăios;* **3.** (fig.) aspru, pătrunzător: *glas tăios; privire tăioasă;* **4.** (fig.) necruţător, muşcător, caustic: *vorbe tăioase.* [***Tăia*** + *-os*].

tăíş, tălşuri n. partea ascuţită, tăioasă a unui instrument de tăiat; muchea tăietoare a unei unelte sau a unei ustensile: *sabie cu două tăişuri; tăişul securii;* **cuţit cu două tăişuri**, remediu al cărui efect se poate întoarce împotriva aceluia care îl foloseşte; procedeu care implică avantaje şi dezavantaje la fel de importante; **a trece sub tăişul sabiei**, a omorî, a distruge complet. [***Tăia*** + *-iş*].

tăiţéi m. pl. şuviţe lungi şi subţiri de aluat nedospit, care se fierb în supă sau se gătesc cu brînză, cu nuci etc.; (şi: **tăieţei**). [***Tăiaţi*** (pl. lui *tăiat*, part. lui *tăia*) + *-ei;* cf. it. ***tagliatelli***].

tălúş, tăluşuri n. 1. (pop.) tăiş: *toporul mi-i vrăjit cu tăiuşul oţelit.* POP.; **2.** (reg.) buştean pe care se taie lemne. [***Tăia*** + *-uş*].

tăláng interj. v. **talang**.

tălániţă, tălaniţe f. (înv.) femeie de moravuri uşoare; prostituată: *o tălaniţă de cîrciumă.* FIL. [Et. nec.; cf. ***talan***].

tălălăí, tălălăiesc vb. (intr.) **1.** a vorbi mult şi fără rost; a pălăvrăgi, a flecări; **2.** a umbla fără nici un rost; a hoinări. [De la ***tala***].

tălălău[1] m. v. **teleleu**.

tălălău[2]**, tălălale** n. (reg.) zgomot, larmă, tărăboi: *boierul îl aşteaptă în portiţă c-o bîtă bună şi dă, dă, pînă se strînseră vecinii în tălălăul lor.* POP. [De la ***tălălăi***].

tălăncăní, pers. 3 **tălăncăneşte** vb. (intr.) a suna, a bălăngăni: *clopotul tălăncăneşte.* [***Talancă*** + *-(ă)ni*].

tălăncúţă, tălăncuţe f. talancă mică. [***Talancă*** + *-uţă*].

tălăşmán, ~i, tălăşmană, ~e a. (reg.) prost, tont. // m. epitet dat cailor sau boilor: *hăis, tălăşman, ţa, bourean.* AL. [Din turc. ***talaşman***].

tălăşmáni, tălăşmănesc vb. (reg.; tr.) a batjocori; a pedepsi: *te-oi tălăşmăni eu cînd mi-i cădea la mînă.* AL. [De la ***tălăşman***].

tăiău n. v. **talan**.

tălăzuí, pers. 3 **tălăzuieşte** vb. (intr. şi refl.) **1.** a se ridica în talazuri, a face valuri mari, tumultoase: *marea tălăzuieşte;* **2.** (fig.) a se mişca ca talazurile; a undui: *tot poporul începu a tălăzui într-o zgduire de furtună.* SAD. [***Talaz*** + *-ui*].

tălăzuíre, tălăzuiri f. acţiunea de a (se) tălăzui şi rezultatul ei; (fig.) unduire. [V. ***tălăzui***].

tălăzuít, ~ţi, tălăzuită, ~e a. 1. ridicat în talazuri: *mare tălăzuită;* **2.** (fig.) care se mişcă asemenea unor talazuri, care unduieşte: *mulţime tălăzuită.* [V. ***tălăzui***].

tălhár m. v. **tîlhar**.

tălhăreá f. v. **tîlhărea**.

tálhărésc a. v. **tîlhăresc**.

tălhăréşte adv. v. **tîlhăreşte**.

tálhări vb. v. **tîlhări**.

tălhăríe f. v. **tîlhărie**.

tălîmb, ~i, tălîmbă, ~e a. (reg.) **1.** neîndemînatic; tembel: *regii, prea moi şi prea blînzi şi prea tălîmbi, ... nu văd poporul ... decît prin prisma strălucitoare a oamenilor curţii.* POP.; **2.** lucrat fără pricepere; grosolan: *o haină tălîmbă.* [Et. nec.; cf. ***năstărîmb***].

tălmáci, (rar) **tălmace** m., f. (înv. şi pop.) **1.** traducător, interpret: *nu ştia limba ţărîi, ce grăia cu tălmaciu la divan.* NEC.; **2.** tîlcuitor: *tu eşti tîlmaci de visuri şi mi-ai prezis demult o tristă catastrofă.* AL.; (şi: **tîlmaci**). [Din sl. ***tlŭmačĭ***].

tălmăcí, tălmăcesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr.) a traduce un text dintr-o limbă în alta: *trebuie să urmărească ... ideaţia implicată de iniţiativele de a tălmăci şi de a tipări ale lui Coresi.* BL.; **2.** (tr.) a interpreta, a tîlcui: *m-am apucat să-ţi scriu visul ... pe care te rog să mi-l tălmăceşti.* NEGR.; **3.** (tr.) a explica, a lămuri: *abia acum tălmăcesc vorbele domniei tale.* SAD.; **4.** (tr.) a dezlega o problemă, o ghicitoare etc.: *socotinţa noastră este să închipuim nişte întrebări atît de grele, încît să nu le poată tălmăci.* NEGR.; **5.** (înv.; refl. recipr.) a se lămuri, a se explica: *mă duc să mă tălmăcesc cu cuconu Grigori.* AL.; **6.** (tr.) a exprima, a exterioriza: *tălmăcea în versuri icoana ce se vedea.* PANN; *doina plîngea pe strune, tălmăcind o patimă adîncă.* SAD.; (şi: (înv.) **tîlmăci**). [Din sl. ***tlŭmačiti***].

tălmăcíre, tălmăciri f. **1.** traducere: *pînă spre începutul veacului XVIII tălmăcirile se fac din slavonă.* CĂL.; **2.** interpretare, tîlcuire: *felurimi de tîlmăciri am văzut că malignitatea sau curiozitatea oamenilor au vrut să dea poemilor mele.* HEL.; **3.** (rar) operă tradusă; (şi: (înv.) **tîlmăcire**). [V. ***tălmaci***].

tălmăcitór, ~i, tălmăcitoáre m., f. (înv. şi pop.) **1.** traducător: *la unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoie tălmăcitorilor pentru strîmtarea limbii româneşti.* BIBLIA; **2.** tîlcuitor: *acum am tălmăcitori şi o să încep a spune la altfel de ghicitori.* PANN; (şi: **tîlmăcitor**). [***Tălmăci*** + *-tor*].

tălmăşág n. v. **tămăşag**.

tălpáş m. v. **talpoş**.

tălpălár, tălpălari m. (înv.) persoană care face sau vinde talpă pentru încălţăminte. [***Tălpăli*** + *-ar*].

tălpălăgós a. v. **tăpălăgos**.

tălpălí vb. v. **tălpălui**.

tălpăluí, tălpăluiesc vb. (reg.; tr.) a pune tălpi la încălţăminte; a tălpui; (şi: **tălpăli**). [Din magh. ***talpalni***].

tălpăşíţa f. (fam.) **a(-şi) lua tălpăşiţa**, a pleca repede dintr-un loc (din cauza fricii, a ruşinii etc.); a o şterge: *apoi. îşi ia tălpăşiţa spre casă.* CR. [***Tălpaş*** + *-iţă*].

tălpíc m. v. **tălpig**.

tălpícă f. v. **tălpig**.

tălpíg, tălpige n. **1.** fiecare din cele două pedale de la războiul de ţesut, cu ajutorul cărora se schimbă iţele; **2.** (reg.) pedala de la scăunoaie pe care dulgherul apasă cu piciorul, pentru a fixa lemnul de cioplit; **3.** fiecare dintre tălpile unei sănii; **4.** fiecare din cele două suporturi laterale curbate, cu care sînt prevăzute unele scaune în loc de picioare; **5.** bucată de lemn sau de piatră care se fixează sub stîlpii unei galerii de mină, pentru a împiedica pătrunderea lor în talpa galeriei. // m. (pl. **tălpigi**) **1.** (la pl.) încălţăminte rudimentară alcătuită dintr-o talpă de lemn şi o baretă de piele petrecută pe deasupra labei piciorului; **2.** (la pl.) şosete pentru femei care acoperă numai talpa piciorului; (şi: **tălpic, tălpică**). [***Talpă*** + *-ig*].

tălpíz a. v. **telpiz**.

tălpoáie f. v. **tălpoi**.

tălpói, tălpoaie n. 1. augmentativ al lui talpă: *călca cu tălpoaiele prin noroi;* **2.** talpă mare (de încălţăminte): *apăsă atît de dureros cu tălpoaiele bocancilor pe picioarele mele, încît numai de gînduri voluptoase nu mi-a ars.* CĂRT.; **3.** grindă groasă care se pune ca temelie la unele construcţii: *grajd pus la pămînt pe patru tălpoaie.* DELAVR.; **4.** (fig.) talpa-iadului; babă rea, vrăjitoare; **5.** fiecare dintre tălpile unei sănii de transport; (şi: (reg.) **tălpoaie**). [***Talpă*** + *-oi*].

tălpuí, tălpuiesc vb. (tr.) **1.** a pune talpă la încălţăminte; a pingeli; **2.** a pune o şină de fier la talpa de lemn a plugului, la tălpile unei sănii etc. [***Talpă*** + *-ui*].

tămăduí, tămăduiesc şi (reg.) **tămădui** vb. (pop.; tr. şi refl.) a (se) vindeca, a (se) lecui: *dacă eşti doftor, vin' de mă tămăduieşte.* AL.; *pune el ce pune la rană şi pe loc să tămăduieşte.* CR.; *învaţă-mă cum să fac ca să i se tămăduiască trupul, să aibă somn şi linişte.* SAD. [Din magh. ***támadni***].

tămăduíre, tămăduiri f. (pop.) acţiunea de a (se) tămădui; lecuire, vindecare: *te-ai oprit sub fagii-nalţi ... ca un bolnav de suflet redat tămăduirii la jghebul care curge cu şipot potolit.* PILLAT.; **Izvorul Tămăduirii, a)** sărbătoare religioasă creştină care se celebrează în Vinerea din Săptămîna Luminată; **b)** loc cu ape de băut sau de scăldat, care au proprietatea de a vindeca anumite boli. [V. ***tămădui***].

tămăduitór, ~i, tămăduitoáre a. (şi subst.) care tămăduieşte; vindecător, lecuitor: *apă tămăduitoare.* // m. (artic.) nume dat lui Isus Hristos, mîntuitorul lumii. [***Tămădui*** + *-tor*].

tămándă vb. v. **tămînda**.

tămándáre f. v. **tămîndare**.

tămăşág, tămăşaguri n. (reg.) glumă, vorbă de spirit: *bun de făcut tămăşaguri.* POP.; (şi: **tălmăşag**). [Et. nec.].

tămbălău n. (fam.) **1.** zgomot, gălăgie mare; (p. ext.) petrecere zgomotoasă (cu muzică şi dans): *la nunta lui Joe cu Junona fu mare tămbălău.* ISP.; **2.** scandal, tapaj: *acum şase luni, s-a creat un tămbălău mediatic enorm.* D. [Din magh. ***tomboló***].

tămîiá, tămîiez vb. **1.** (în practicile religioase; tr. şi intr.) a răspîndi fum de tămîie; a afuma cu tămîie: *după obiciaiul preoţiei veni rîndul lui să tămîiaze.* N.TEST.; **2.** (tr.) a parfuma, a îmbălsăma: *vîntul tămîiază aerul cu miros de tei;* **3.** (fam.; refl.) a se îmbăta; **4.** (fig.; fam.; tr.) a linguşi: *se făcu unealta străinilor ... pre care îi tămîia ca să le intre în favor.* NEGR. [De la ***tămîie***].

tămîiát[1] n. (rar) tămîiere. [V. ***tămîia***].

tămîiát[2]**, ~ţi, tămîiată, ~e** a. 1. afumat cu tămîie; **2.** parfumat, îmbălsămat: *flori albastre tremur-ude în văzduhul tămîiet.* EM.; **3.** (fig.; fam.) beat, cherchelit: *ne trezim cu popa Buligă ... tămîiet şi aghezmuit gata des-dimineaţă.* CR. [V. ***tămîia***].

tămîie f. **1.** substanţă răşinoasă, care se extrage din scoarţa livanului sub forma unui suc lăptos care, în contact cu aerul, se solidifică sub forma unor boabe neregulate, de culoare gălbuie sau roşiatică; prin ardere produce un fum cu un miros puternic şi aromat; se întrebuinţează în practicile religioase: *lucra cu stîngăcie icoana Maicii sfinte ... prin fumul de tămîie şi psălmuiri de clerici.* PILLAT; **a fugi de ceva** (sau **de cineva**) **ca dracul de tămîie,** a se feri cu cea mai mare grijă de ceva, a ocoli de departe pe cineva, pentru a evita situaţii neplăcute, penibile; **2.** (înv. şi pop.) arbore din scoarţa căruia se extrage tămîia; livan (*Boswellia serrata*); **3.** (fig.; înv.) linguşire; **4.** (fam.; reg.) **a fi tămîie, a)** a fi lefter, a

nu avea nici un ban; **b)** a fi ignorant, a nu şti nimic. [Et. nec.; cf. gr. *thymíama*].

tămîiér, tămîiere n. tămîierniţă. // m. (pl. **tămîieri**) ienupăr (*Juniperus communis*). [*Tămîie* + *-ar*].

tămîiére, tămîieri f. **1.** afumare cu tămîie; **2.** (fig.) laudă exagerată, linguşire: *trebui altui idol s-aducem tămîiere.* NEGR. [V. *tămîia*].

tămîiérniţă, tămîierniţe f. vas pentru tămîiat; cădelniţă, tămîier, tămîietoare. [*Tămîie* + *-arniţă*].

tămîietór, ~i, tămîietoáre a. (şi subst.) **1.** care tămîiază; **2.** (înv.) linguşitor. // f. **1.** tămîierniţă; **2.** femeie angajată (cu plată) să bocească un mort şi să-i tămîieze mormîntul. [*Tămîia* + *-tor*].

tămîioáră, tămîioare f. numele a trei plante erbacee din familia violaceelor: **a)** plantă cu flori mari ale căror petale sînt împestriţate cu pete purpurii; micşunea, viorea (*Viola jooi*); **b)** plantă cu frunzele ovale, acoperite cu peri şi cu florile albastre sau, rar, albe, neparfumate; micşunea, toporaş, viorea (*Viola hirta);* **c)** (reg.; la pl.) toporaşi (*Viola odorata*). [*Tămîie* + *-oară*].

tămîiós, ~şi, tămîioásă, ~e a. cu aromă asemănătoare cu cea de tămîie; muscat: *vin tămîios; struguri tămîioşi.* // f. **1.** soi autohton de viţă de vie care produce struguri cu bobele rotunde, cărnoase, dese şi verzi, plăcut aromate; (p. ext.) struguri produşi de această vie: *o cadă cu must de tămîioasă mai bine să-mi aduci.* PILLAT; **2.** (şi n.) vin făcut din aceşti struguri: *servii varsă-n cupe dulcea tămîioasă.* BOL.; **3.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [*Tămîie* + *-os*].

tămîíţă, tămîiţe f. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia chenopodiaceelor: **a)** (şi (reg.) **tămîiţă de grădină**) plantă cu miros aromatic puternic şi cu flori verzui, dispuse la vîrful tulpinei (*Chenopodium ambrosioides*); **b)** (şi (reg.) **tămîiţă de grădină**) plantă cu flori verzi-gălbui, cu miros pătrunzător, care creşte prin pietrişul de pe malul apelor şi pe locuri umede şi nisipoase (*Chenopodium botrys*); **c)** (reg.) spanac-porcesc (*Chenopodium hybrinum*); **d)** lobodă (*Chenopodium album*); **2.** numele mai multor plante erbacee din familia labiatelor: **a)** (şi **tămîiţă de cîmp**), plantă cu tulpina scurtă, ramificată şi păroasă şi cu flori galbene (*Ajuga chamaepitys*); **b)** (reg.) vineriţă (*Ajuga reptans*). [*Tămîie* + *-iţă*].

tămîndá, tămînd vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr.) a amîna, a tărăgăna: *a tămînda o treabă;* **2.** (refl.; despre vreme) a trece; (şi: **tămănda, trămînda, tremînda**). [Et. nec.].

tămîndáre, tămîndări f. (înv.; reg.) acţiunea de a tămînda; (şi: **tămăndare**). [V. *tămînda*].

tămînjér, tămînjere n. (reg.) unealtă ciobănească cu care se amestecă zerul în căldare, cînd se fierbe pentru a se face urdă; tăujer. [Et. nec.].

tămînjí, tămînjesc vb. (reg.; tr.) **1.** a mînji: *apropiindu-se de Ileana, începu s-o tămînjească pe obraz şi prin sîn c-un tăciune de păpuşoi.* SAD.; **a-i tămînji cuiva una**, a-i da cuiva o palmă, a-i arde una; **2.** (iron.) a picta urît, neîndemînatic; a mîzgăli. [Et. nec.; cf. *mînji*].

tăntălău a. v. **tontălău**.

tăpălágă, tăpălăgi f. **1.** (reg.) încălţăminte mare şi grosolană; **2.** (înv.) încălţăminte de fier, care se strîngea pe picior cu şuruburi, folosită ca instrument de tortură; **3.** (reg.) picior mare, deformat; **4.** (fig.; reg.) epitet dat unui om care păşeşte apăsat şi greoi din cauza tălpilor mari; (şi: **tăpăligă**). [Et. nec.; cf. magh. *talpalló*].

tăpălăgós, ~şi, tălăpăgoásă, ~e a. (reg.) **1.** care are labele picioarelor mari, butucănoase; **2.** greoi (la mers); (şi: **tălpălăgos**). [*Tăpălagă* + *-os*].

tăpălígă f. v. **tăpălagă**.

tăpşán, tăpşane n. **1.** loc neted, uşor înclinat, cu aspect de treaptă, care face trecerea între baza unui versant sau a unui povîrniş şi fundul văii adiacente; (p. ext.) povîrniş: *casele albe ale satelor, revărsate pe tăpşane, strălucesc printre livezile de pruni.* VLAH.; *tăpşanul lin cobora într-o vale mai largă, cu aşezări gospodăreşti.* TOP.; **2.** loc viran mai ridicat, aflat de obicei în mijlocul unui sat sau în mijlocul unei curţi, unde se face hora, unde se strîng oamenii în zilele de sărbătoare, unde se joacă copiii etc.: *a înşfăcat în braţe pe Stanca Radii şi, nici una nici alta, s-o arunce în sus de pe tăpşan, unde se făcea hora.* CAR.; **3.** loc mai ridicat, neted, întins: *vadurile se aliniau pe tăpşanul grindului.* SAD.; **4.** (reg.) ridicătură de zid care formează vatra cuptorului sau pe care este aşezată soba; **5.** (reg.) lemn aşezat înaintea vetrei focului, pe care ţăranii îşi pun hainele la uscat. [*Tăpşi* + *-ean*].

tăpşí, tăpşesc vb. (reg.; tr.) **1.** a bătători sau a lovi uşor (pentru a face să se niveleze, să se îndese): *a tăpşi pămîntul; a tăpşi mămăliga;* **2.** (fig.) a da cuiva lovituri uşoare pe obraz în semn de afecţiune; a mîngîia: *începe a mă tăpşi pe obraz şi a-mi zice: – Doamne, ... Cuţă, cît eşti de frumuşică.* C. [De la *tapşă*].

tărăbă f. v. **tarabă**.

tărăş m. v. **taraş**.

tărăboánţă, tărăboanţe f. **1.** (pop.) roabă: *cărau cu tărăboanţele.* CR.; **a lua pe cineva în tărăboanţă**, a lua pe cineva peste picior, a ironiza pe cineva; **2.** (fam.; iron.) mijloc de transport uzat. [Din magh. *targonca, torbonca*].

tărăbói n. 1. gălăgie mare: *cu cleştele şi cu vătrariul face o hodorogeală şi un tărăboi de-ţi ia auzul.* CR.; **2.** agitaţie mare în jurul unui fapt; zarvă, hărmălaie, tărăboi: *vei fi aflat ce tărăboi am avut pe aici cu alegerile.* VLAH. [Din gr. mod. *thórybos*].

tărăbúc n. v. **tîrboc**.

tărăbúţă, tărăbuţe f. (mai ales la pl.) bagaj, catrafuse: *umblam cu tărăbuţele de colo pînă colo.* ISP. [*Tarabă* + *-uţă*].

tărăgăí vb. v. **tărăgăna**.

tărăgăiálă f. v. **tărăgăneală**.

tărăgăná, tărăgănez vb. **1.** (tr.) a amîna de pe o zi pe alta rezolvarea unei probleme, luarea unei decizii, începerea sau terminarea unei acţiuni etc.; a face să se prelungească, să se întîrzie o acţiune, o soluţionare: *împăratului ... nu-i prea plăcu zorul ce da sfetnicul pentru nuntă şi mai tărăgăi lucrurile.* ISP.; (refl.pas.) *lucrarea începuse încă din martie, dar se tărăgănise pînă acum, în zilele mobilizării.* TOP.; **2.** (tr. şi refl.) a merge încet, anevoie, tîrîndu-şi picioarele: *pe cîmp plin de zăpadă se tărăgănează-ncet o jalnică grămadă.* AL.; **3.** (tr.) a vorbi rar, lungind silabele: *ce doriţi mă rog? – îl întrebă ea trăgănînd vorbele.* SL.; **4.** (refl.; despre noţiuni care implică ideea de timp) a se scurge încet, a dura, a se prelungi: *aşe i s-au trăgănat vremea, de au zăbovit în streinătate 7 ani.* NEC.; **5.** (reg.; intr.) a cînta alene, cu jale; a doini: *eu de-oi prinde-a trăgăna, frunzele vor tremura.* POP.; **6.** (reg; intr.) a sufla uşor; a adia: *cînd vîntul va tragăna, pruncul îl va legăna.* POP.; (şi: (pop.) **trăgăna**, (înv. şi reg.) **tărăgăi**, (reg.) **tărăgăni, trăgăni**). [Et. nec.; cf. *trage*].

tărăgănáre, tărăgănări f. **1.** amînare continuă, tergiversare: *asemenea trăgănări îmi rup inima, îndoiala mă roade.* C.; **2.** rostire rară, prelungită a unui sunet (în timpul vorbirii sau al executării unei melodii); încetinire a ritmului unei melodii; (şi: (pop.) **trăgănare**, (reg.) **tărăgănire**). [V. *tărăgăna*].

tărăgănát, ~ţi, tărăgănată, ~e a. **1.** (adesea adv.) (făcut) fără grabă, cu amînări; domol, încet: *din cînd în cînd iuţea pasul, ... apoi revenea la mersul tărăgănat al celui care vrea să piardă şi să cîştige timp.* VINEA; **2.** (despre voce, vorbire) rar şi prelungit: *numai cine-şi evocă inefabita voce graseiată, tărăgănată ... a marelui polemist, poate gusta toată seva frazelor scrise.* CĂL.; **3.** (despre melodii) cu note sau modulaţii prelungite: *uneori se auzeau cîntece trăgănate înfiripîndu-se.* AG.; **4.** în pantă lină, uşor înclinat: *deal trăgănat.* CR.; *grinduri uşor trăgănate.*VLAH.; (şi: (pop.) **trăgănat**). [V. *tărăgăna*].

tărăgăneálă, tărăgăneli f. faptul de a tărăgăni; amînare continuă, tergiversare, tărăgănare: *cînd va observa tărăgăneala revizorului, se va adresa chiar ministrului.* REBR.; (şi: (înv. şi reg.) **tărăgăiálă**). [*Tărăgăna* + *-eală*].

tărăgăní vb. v. **tărăgăna**.

tărăgăníre f. v. **tărăgănare**.

tărăşénie, tărăşenii f. (fam.; pop.) şir de întîmplări (neplăcute, complicate); păţanie, încurcătură: *i-a spus toată tărăşenia cum a înşelat-o dracul.* POP. [*Tărăşi* + *-enie*].

tărăşí, tărăşesc vb. (reg.) **1.** (intr.) a sta îndelung de vorbă cu cineva; **2.** (tr.) a povesti pe îndelete. [Et. nec.; cf. *tara*[1]].

tărbácă, tărbace f. 1. (înv.) laţ cu care erau prinşi şi chinuiţi cîinii; **tărbaca cîinilor**, obicei practicat de tăbăcari în cea dintîi luni a Postului mare, care consta în spînzurarea cîinilor într-un laţ şi învîrtirea lor pînă cînd ameţeau; **a da** (sau **a lua**) **în** (sau **la**) **tărbacă**, **a)** a bate zdravăn; **b)** a batjocori, a ocărî; a-şi bate joc de cineva; **2.** (fig.; reg.) încurcătură, neînţelegere, scandal: *dă, loveşte, intră în tărbacă şi mănîncă bătaie.* ARG.; (şi (reg.) **tîrbacă**). [De la *tărbăci*].

tărbăceálă, tărbăceli f. **1.** (înv.) chinuire a cîinilor cu tărbaca; **2.** (fam.) bătaie straşnică: *îl luară din nou la tîrbăceală.* ISP.; **3.** (fig.) batjocură, ocară: *o deteră în tărbăceală, o luară la trei parale.* ISP.; **4.** (reg.) ameţeală, buimăceală (din cauza somnului, a băuturii etc.); (şi: (reg.) **tîrbăceală**). [*Tărbăci* + *-eală*].

tărbăcí, tărbăcesc vb. **1.** (înv.; tr.) a da un cîine în tărbacă; **2.** (fam.; tr.) a bate pe cineva zdravăn, a snopi în bătaie; **3.** (fig.; tr.) a ocări, a batjocori; **4.** (reg.; tr.) a frămînta noroiul în mers; (refl.) a se murdări: *scroafa ... se zvîrcoli prin ăl noroi şi se tărbăci de nu o mai cunoşteai.* ISP.; **5.** (reg.; refl.) a se ameţi, a se buimăci (de somn, de băutură etc.); (şi: (reg.) **tîrbăci**). [Et. nec.; cf. *tăbăci*].

tărbăcít, ~ţi, tărbăcită, ~e a. (reg.) **1.** (fam.) bătut tare, snopit în bătaie; **2.** (fig.) ocărît, batjocorit; **3.** murdar; **4.** zăpăcit; ameţit; (şi: **tîrbăcit**). [V. *tărbăci*].

tărbúc n. v. **tîrboc**.

tărcă, tărchez vb. (tr.) a vopsi în culori variate (şi neamortizate), a bălţa; a dunga, a vărga; (p.ext.) a păta, a murdări. [De la *tărcat*].

tărcát, ~ţi, tărcată, ~e a. cu pete de diferite culori (nearmonizate); pestriţ, bălţat; dungat, vărgat; (p.ext.) pătat, murdar: *miel tărcat; năframă tărcată.* [Et. nec.; cf. magh. *tarka*].

tărcătúră, tărcături f. (reg.) combinaţie nereuşită de culori; împestriţătură; (concr.) obiect tărcat. [*Tărca* + *-ătură*].

tărfălóg n. v. **terfelog**.

tărhát, tărhaturi n. (pop.) sarcină, povară; bagaj: *măgari încărcaţi cu tîrhatu pă ei* (a. 1881). GCR.; *venise cu sania, ca să care tărhatul şi merindea vînătorilor.* SAD.; (şi: **tarhat, tîrhat**). [Din magh. *terhet*].

tăricél, ~i, tăriceá (~ícă), ~cele a. tărişor. [*Tare* + *-icel*].

tăríe, tării f. **1.** puterea de rezistenţă a corpurilor la acţiunea agenţilor externi; duritate, soliditate; (p.ext.) trăinicie, durabilitate: *tăria zidului;* (concr.; înv.) fortificaţie, întăritură; **2.** forţă fizică; putere, vigoare, robusteţe: *slăbeaşte tăriile corpului.* COR.;

3. capacitate de luptă, putere de afirmare, forţă morală; dîrzenie, fermitate: *eu nu mai cred nimic şi n-am tărie.* EM.; **cu (mare, multă) tărie** sau **cu toată tăria, a)** în mod convingător, hotărît, energic, curajos: *o spune cu multă tărie*; **b)** cu intensitate, cu putere: *spera cu toată tăria*; **c)** cu străşnicie, neclintit: *respecta poruncile cu tărie*; **4.** (înv.) valabilitate, validitate (a unor acte, documente etc.): *pentru mai mare tărie, am poroncit ... ca să scrie şi a noastră pecete să puie* (a. 1744). URIC.; **5.** (înv.) putere, autoritate; stăpînire, posesiune: *Mircea îşi dete obştescul sfîrşit pe scaunul domnesc, în mijlocul tăriei sale.* OD.; **6.** grad (mare) de intensitate; forţă: *a dorului tărie cuvinte dă duioaselor mistere.* EM.; **7.** grad (de obicei mare) al concentraţiei de alcool, de aromă etc.; (concr.) băutură alcoolică: *măruntaie arse de rîuri de tării îngurgitate prin birturi.* D.; **8.** intensitate a unui sunet; **9.** (fig.) moment culminant; mijloc, toi: *toate aceste mii de glasuri se-nalţă cu răsunet potolit în tăria nopţii.* OD.; **10.** (fig.) boltă cerească, cer; văzduh: *peste unde şi-n tărie întunerecul domneşte.* ALEX; *tăria albastră nu s-a despicat.* BL.; **11.** (fig.) înălţime; (concr.) vîrf, pisc: *mă îndrepta, spre tăriile neguroase ale munţilor.* HOGAŞ. [*Tare* + *-ie*].

tărîme, tărimi f. (reg.) grad (de obicei mare) al concentraţiei de alcool, de aromă etc.; (concr.) băutură alcoolică; tărie. [*Tare* + *-ime*].

tăríş n. v. **tărîş**.

tărişór, ~i, tărişoáră, ~e a. diminutiv al lui tare; tăricel. // adv. **1.** repejor: *să meargă mai tărişor.* POP.; **2.** cu glas mai ridicat, pentru a se auzi bine: *vorbeşte, bre omule, măi tărişor! se ruga popa, venind mai aproape.* TOP. [*Tare* + *-işor*].

tărîm, tărîmuri n. **1.** (pop. şi fam.) ţinut, meleag: *în timpuri vechi, pe acest tărîm, a fost o cetate romană.* BOL.; (în basme) **celălalt tărîm** sau **alt tărîm, tărîmul de jos**, regiune îndepărtată (subpămînteană), locuită de fiinţe miraculoase (zmei, balauri, pitici etc.): *flăcăul ... fu călăuzit de oaspetele său în celălalt tărîm, unde zilele sînt ca veacurile noastre.* BL.; **2.** (pop. şi fam.) întindere de pămînt; teren: *străbătu în fuga mare un tărîm stufos şi mlăştinos.* OD.; **3.** (fig.; fam.) domeniu, sferă de activitate: *şi românii noştri ştiu a lucra pe tărîmul dramatic.* CAR. [Probabil din cumanul ***tarîm* „ogor"; cf. turc. ***tarım*** „agricultură"].

tărînc m. v. **tarîncă**.

tărîş n. (reg.) ţuică de calitate inferioară; basamac; (şi: **tăriş**). [Et. nec.].

tărîţă, pers. 3 **tărîţează** vb. (reg.; refl.) **1.** a se jupui, a se coji: *pielea se tărîţează;* **2.** a se fărămiţa: *lemnele s-au tărîţat.* [De la ***tărîţă***].

tărîţă, tărîţe f. **1.** (mai ales la pl.) coaja grăunţelor de grîu, de porumb etc., zdrobită prin măcinare şi separată de făină la cernut, folosită ca hrană pentru vite, la fermentare etc.: *cu tărîţe, cu cojiţe, purcelul începe a se înfripa.* CR.; **scump la tărîţe şi ieftin la făină**, se spune despre cel nechibzuit, zgîrcit la cheltuieli mărunte, dar risipitor cînd nu trebuie; (reg.) **a se dedulci ca calul la tărîţe**, a se deprinde cu binele; (reg.) **a se tulbura** (sau **a se întărîta, a se încinge**) **tărîţa în cineva**, a se înfuria; **2.** (reg.) rumeguş (de lemn); **3.** (reg.) mătreaţă (a pielii). [Din bulg. ***trici***, sb. ***trice***].

tărîţós, ~şi, tărîţoásă, ~e a. **1.** care conţine tărîţe: *pîine tărîţoasă;* **2.** care are aspectul tărîţei. [*Tărîţă* + *-os*].

tăroásă, tăroase a. (înv. şi reg.) gravidă: *Răveca, muiarea sa, fu tăroasă.* PALIA. [*Tar* + *-oasă*].

tărpán n. v. **tîrpan**.

tărtán m. v. **tîrtan**[1].

tărtăcúţă, tărtăcuţe f. **1.** plantă erbacee agăţătoare din familia cucurbitaceelor, cu flori albe, cu frunze lunguieţe şi cu fructe comestibile, roşii, de mărimea unui măr; tătarcă (*Coccinia indica*); (p.restr.) fructul acestei plante: *de jur împrejur sînt înşirate gutui, mere domneşti şi tărtăcuţe.* VLAH.; **2.** (fig.; glumeţ) cap; **a-i intra în** (sau **la**) **tărtăcuţă**, a înţelege, a pricepe; **3.** (fig.; glumeţ) fiinţă mică, bondoacă. [*Tătarcă* + *-uţă*].

tărtănáş, tărtănaşe n. (rar) diminutiv al lui tartan[2]; şal mic de lînă: *Bubico ... îşi retrage capul în paneraş, unde i-l acopere iar cocoana cu un tărtănaş de lînă roşie.* CAR. [*Tartan*[2] + *-aş*].

tărtănéţ, ~i, tărtăneáţă, ~eţe a. (fam.; glumeţ) scund şi gros; rotund: *corp tărtăneţ; cap tărtăneţ.* [*Tîrtan*[2] + *-eţ*].

tărţíu a. v. **terţiu**.

tăsmá f. v. **tasma**.

tăsmăluţă, tăsmăluţe f. diminutiv al lui tasma: *rochie cu tăsmăluţe la gît.* [*Tasma* + *-ăluţă*].

tăşculíţă, tăşculiţe f. tăşcuţă. [*Taşcă* + *-uliţă*].

tăşcúţă, tăşcuţe f. diminutiv al lui taşcă; conţinutul unui asemenea obiect; tăşculiţă; **a avea pe cineva la tăşcuţă**, a avea pe cineva la dispoziţie, la discreţie. [*Taşcă* + *-uţă*].

tăşúlă f. v. **taşculă**.

tăşúlcă f. v. **taşcă**.

tătár, ~i, tătară, ~e a. care aparţine, care este caracteristic tătarilor, referitor la tătari: *hoardele tătare.* // m. **1.** persoană care face parte din populaţia de bază a Republicii Autonome Tatarstan din Federaţia Rusă sau din grupurile etnice (înrudite ca limbă cu această populaţie) stabilite în cursul istoriei în diferite regiuni ale Rusiei, Ucrainei etc.; **2.** persoană care făcea parte din triburile mongole din statul, iar mai tîrziu din hanatele şi ulusurile formate în urma cuceririlor lui Ginghis-han şi ale urmaşilor săi, de unde, în cursul evului mediu, singure sau alături de turci, au făcut numeroase expediţii de jaf în ţările române: *cîte sate au fost pe Siret, pot zice că i-au prădat tătarii, că nu puţină pagubă au avut* (a. 1729). GCR.; **doar nu vin** (sau **dau**) **tătarii**, se spune cînd cineva se grăbeşte să plece sau fuge de undeva fără un motiv serios; **3.** (p. ext.) om crud, nemilos: *doar om sînt şi eu, nu-s tatar.* AL.; **4.** (înv.) curier poştal (călare); sol, ştafetă; **5.** (mit. pop.) uriaş; **6.** (ornit.; reg.) cocoş-de-munte (*Tetrao urogallus*). // f. limbă din familia altaică, ramura turcică de vest, vorbită de tătari; (şi: (înv.) **tartar**). [Din turc., tăt. ***tatar***, fr. ***tartare***, germ. ***Tartar***].

tătărcă, tătarce f. **1.** tătăroaică: *tătarcele cele burduhoasă le spinteca.* NEC.; **2.** iapă de soi tătăresc: *pe-o tătarcă-ncăleca şi la goană se lua.* POP.; **3.** haină lungă, îmblănită, purtată de tătari: *se arătă înaintea junelui un arnăut ... cu tătarcă roşie, blănită cu vulpe nafe.* FIL.; **4.** dovleac uscat, golit de miez, folosit ca ploscă sau ca felinar; **5.** (bot.; reg.) tărtăcuţă (*Coccinia indica*); **6.** (bot.; reg.) hrişcă (*Fagopyrum esculentum* şi *Fagopyrum tataricum*); **7.** (bot.; reg.) mătură (*Sorghum vulgare*). [*Tătar* + *-că*].

tătăíş m. v. **tătăişă**[1].

tătăíşă[1]**, tătăişe** şi **tătăişi** f. (bot.; reg.) **1.** punga-babei (*Puticaria dysenterica*); **2.** turtă (*Carlina acaulis* şi *Carlina vulgaris*); (şi: **tătăiş**). [Et. nec.].

tătăíşă[2]**, tătăişe** f. **1.** (înv. şi pop.) cumnată: *tătăişă ş-o cumnată, lasă uşa descuiată.* POP.; **2.** (pop.) lele: *tătăişă, draga mea, ... mîndră ca dumneata nu-i nime, cîtu-i lumea.* POP. [Et. nec.].

tătăneásă, tătănese f. plantă erbacee perenă, din familia boraginaceelor, cu tulpina ramificată, acoperită cu peri aspri, cu flori roşii-purpurii, mai rar albe, dispuse în raceme, a cărei rădăcină este întrebuinţată la tratarea rănilor (*Symphytum officinale*); (şi: (reg.) **tătineasă**). [*Tatin* + *-easă*].

tătărăş, tătăraşi m. **1.** (pop.) diminutiv al lui tătar; tătar tînăr: *pe sub Varin, mulţi tătăraşi vin.* POP.; **2.** (înv.) soldat dintr-un corp de oaste (călare), însărcinat cu transmiterea mesajelor sau cu îndeplinirea unor hotărîri ale autorităţilor. [*Tătar* + *-aş*].

tătărésc, ~şti, tătăreáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine tătarilor, caracteristic tătarilor; tătar: *susţinu o vreme ... că se trage dintr-un Demir Gherei, fecior de han tătărăsc.* CĂL.; **porumb tătăresc**, soi de porumb cu bobul mic, alb şi rotund; **2.** (fig.; înv.) grozav, straşnic: *să tragem un danţ d-ale tătăreşti.* FIL.; *am un guturai tătăresc.* CAR. [*Tătar* + *-esc*].

tătărésţe adv. ca tătarii; în felul tătarilor; în limba tătară; (fig.) straşnic, grozav. [*Tătar* + *-eşte*].

tătăríme f. **1.** neamul tătarilor; mulţime de tătari: *leşii, văzînd atîta tătărîme, n-au putut răbda fără şanţuri.* N.COSTIN; **2.** loc, regiune, cartier în care trăiesc tătari. [*Tătar* + *-ime*].

tătăríţă, tătăriţe f. (pop.) tătăroaică. [*Tătar* + *-iţă*].

tătărí, tătărăsc vb. (reg.; tr.) a blestema; a certa, a mustra. [De la ***tătar***].

tătăroáică, tătăroaice f. femeie din neamul tătarilor; tătarcă, tătăriţă. [*Tătar* + *-oaică*].

tătíc, tătici m. diminutiv al lui tată; tată tînăr; tătişor, tătiţă, tătucă, tătuţă: *tăticule, vezi tu steaua aceea printre frunze?* BL.; *are tica patru boi, fă-te negustor la ei.* POP.; (şi: (pop.) **tătică, tică, ticu**). [*Tată* + *-ic*].

tătícă m. v. **tătic**.

tătineásă f. v. **tătăneasă**.

tătişór, tătişori m. (fam.) tătic. [*Tată* + *-işor*].

tătíţă m. (fam.) tătic: *tătiţa ar vrea să mărite şi pe surioarele mele.* CAR.; (şi: **tătiţu, tiţă, ţiţu**). [*Tată* + *-iţă*].

tătíţu m. v. **tătiţă**.

tătîne m. v. **tată**.

tătúc, tătuci m. (pop.) **1.** tătic: *nu ştii c-au venit tătuca şi cu mămuca?* CR.; **măi tătucă**, formulă exclamativă de uimire, de admiraţie etc.; **2.** termen cu care un bărbat se adresează copiilor lui sau unei persoane mai tinere; **3.** bunic: *o venit el şi cu tatuca batrîn.* POP.; **4.** termen cu care cineva se adresează unei persoane mai în vîrstă; **5.** militar în vîrstă; (şi: **tătucă, tucă, tucu**). [*Tată* + *-uc*].

tătúcă m. v. **tătuc**.

tătucúţă m. (reg.) diminutiv al lui tătucă: *că nu mi-oi feşteli eu mînuţele tătucuţei şi a mămucuţei.* CR. [*Tătucă* + *-uţă*].

tătúş, tătuşi m. (înv.; rar) strămoş: *audzi rugăciunea mea, Doamne, ... că mutatu-s eu la tire şi venit ca toţi tătuşii miei.* PSALT. [*Tată* + *-uş*].

tătúţ, tătuţi m. (pop.) **1.** tătic: *bine, tătuţă, răspunseră copiii.* ISP.; **2.** termen cu care se adresează cineva unui bărbat mai în vîrstă: *tătuţă, sîntem flămînzi tare.* PANN; **3.** (în limbajul soldaţilor) militar în vîrstă; (şi: **tătuţă, tuţ, tuţă**). [*Tată* + *-uţ*].

tătúţă m. v. **tătuţ**.

tău[1]**, tăuri** n. **1.** (pop.) lac; iezer: *cei rămaşi s-au dus probabil să se înece în tău.* SAD.; **2.** (reg.) lac artificial format prin stăvilirea cu baraj de pămînt a unui curs de apă; iaz; **3.** apă stătătoare permanentă, puţin adîncă; baltă: *mîndră, eu de dorul tău mă topesc ca inu-n tău.* POP.; **4.** (înv.) prăpastie, abis, genune: *sări şearpele gios în căscătura tăului.* DOS. [Din magh. *tó*].

tău[2]**, tăi, ta, tale** pron.pos. (precedat de art. *al, a, ai, ale*) **1.** înlocuieşte numele obiectului posedat de persoana căreia i se adresează vorbitorul, precum şi numele acesteia: *să leg a mea viaţă de a ta.* EM.; **să rămînă** (sau **să fie**) **pe-a ta**, să rămînă (sau să fie) aşa cum spui tu sau aşa cum doreşti tu; **2.** (la m. pl.) indică părinţii, familia, rudele, prietenii, adepţii persoanei căreia i se adresează vorbitorul: *deseară*

vin la voi ... să te cer de la ai tăi. POP.; **3.** (la f. pl.) indică treburile, preocupările, deprinderile, opiniile etc. persoanei căreia i se adresează vorbitorul: *te gîndeşti numai la ale tale;* **4.** (la m. sg.) indică proprietatea, avutul persoanei căreia i se adresează vorbitorul. // a. pos. **1.** care este al celui căruia i se adresează vorbitorul: **a)** (indică posesiunea): *la geamul tău ce strălucea privii atît de des.* EM.; **b)** (indică apartenenţa): *adă-mi ai tăi ochi de dezmierdare.* AL.; **c)** (indică dependenţa) *tatăl tău ... e bătrîn.* ISP.; **2.** care este spus, făcut, realizat, săvîrşit, folosit, obţinut de persoana căreia i se adresează vorbitorul: *scoţi omul din minţi cu vorbele tale.* CR.; **3.** care este spus, făcut, realizat, săvîrşit, folosit, obţinut în legătură cu persoana căreia i se adresează vorbitorul: *n-o să mor de dorul tău.* POP. [Lat. *tuus, tua*].

tăuí, tăuiesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a stăvili o apă prin construirea unui baraj, a face un tău[1]; **2.** (refl.; despre ape) a se aduna într-un tău[1]. [De la *tău*[1]].

tăujér, tăujere n. (pop.) **1.** unealtă ciobănească în formă de băţ ramificat la un capăt sau lăţit ca o lopăţică, cu care se amestecă zerul în căldare, cînd se fierbe pentru a se face urdă; tămînjer; **2.** băţ, nuia; lovitură dată cu băţul sau cu nuiaua: *i-a croit cîteva tăujere pe spinare.* [Et. nec.].

tăún, tăuni m. numele a două insecte din ordinul dipterelor, de culoare brună, cu pete galbene pe pîntece care înţeapă vitele (*Tabanus bovinus*) sau caii (*Gastrophilus equi*) şi care pot transmite boli virotice sau bacteriene: *viespi sau tăuni zburau uneori pe lîngă noi, scînteind ca nişte ţăndări de aur verzui.* BL.; **a fugi ca tăunul cu paiul,** a fugi foarte repede; (şi: (reg.) **tăune**). [Lat. **tabo, -onis*].

tăúne m. v. **tăun**.

tăuráş, tăuraşi m. diminutiv al lui taur; taur tînăr. [*Taur* + *-aş*].

tăureán, tăureni m. **1.** taur tînăr; **2.** (reg.) bou voinic ca un taur. [*Taur* + *-ean*].

tăuşí, tăuşesc vb. (reg.; tr.) a ascunde, a tăinui; (intr.) a mărturisi strîmb. [Et. nec.].

tăválă, tăvale f. (reg.) tăvălug: *şi-şi luase bădişorul tăvala şi pluguşorul.* POP.; **de-a tăvala,** de-a rostogolul. [De la *tăvăli*].

tăvăleálă, tăvăleli f. **1.** faptul de a se tăvăli; **2.** trîntă, bătaie: *să sculăm tot satul şi să-i tragem o tăvăleală.* DELAVR.; **3. de tăvăleală,** de purtat la lucru, rezistent la purtat: *rochie de tăvăleală;* **a ţine** (sau **a o duce**) **la tăvăleală, a)** a fi rezistent la eforturi fizice: *sînt, slavă Domnului! sănătos şi voinic, duc bine la tăvăleală.* CAR.; **b)** (despre lucruri) a nu se strica uşor. [*Tăvăli* + *-eală*].

tăvălí, tăvălesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) rostogoli, a (se) suci pe o parte şi pe alta pe pămînt, pe iarbă, în noroi etc.: *mama ..., părpălind nişte pui tineri la frigare ş-apoi tăvălindu-i prin unt ..., cheamă pe mătuşa Măriuca.* CR.; *porcul se tăvăleşte în noroi;* **a se tăvăli de rîs,** a rîde cu poftă, a se prăpădi de rîs; **2.** (tr.) a bate pe cineva trîntindu-l şi tîrîndu-l pe jos: *o tăvăliră pre ea şi să stropi de sîngele ei.* BIBLIA; **3.** (tr.) a culca la pămînt, a strivi: *caii au tăvălit grîul;* **4.** (tr.) a murdări, a păta: *şi-a tăvălit pantalonii;* (fig.) *nu-ţi tăvăli talentul prin saloanele bogate.* VLAH. [Cf. sl. *povaliti*].

tăvălíre, tăvăliri f. acţiunea de a (se) tăvăli şi rezultatul ei; (fig.) înjosire, degradare. [V. *tăvăli*].

tăvălít, ~ţi, tăvălită, ~e a. **1.** culcat la pămînt; trîntit: *grîu tăvălit;* **2.** murdar, mînjit: *unde văd poale spălate, mă trag ca mîţu la lapte; unde văd că-s tăvălite, să-mi plătească nu m-aş prinde.* POP. [V. *tăvăli*].

tăvălitúră, tăvăliturí f. loc cu iarba, florile sau cerealele culcate la pămînt (unde s-a tăvălit un om sau un animal): *tăvălituri de cai.* C. [*Tăvăli* + *-tură*].

tăvălúc m. v. **tăvălug**.

tăvălucí vb. v. **tăvălugi**.

tăvălúg, tăvălugi m. şi **tăvăluguri** n. **1.** unealtă agricolă alcătuită din unul sau din mai mulţi cilindri de lemn sau de fier fixaţi într-un cadru, folosită la fărîmarea bulgărilor de pămînt şi la netezirea şi tasarea solului înainte şi după însămînţare; **2.** piesă de formă cilindrică, făcută din metal sau dintr-o rocă dură, cu greutate mare, folosită la unele maşini pentru îndesare şi nivelare (la compresor) sau pentru mărunţire şi omogenizare (la moara cu tăvălugi); (fig.) *frontul de răsărit se apropia ca un tăvălug de foc, ce culca totul la pămînt.* BL.; **3. a se da** sau **a se duce** (ori **a da pe cineva**) **de-a tăvălugul** (sau (adv.) **tăvălug**), a se duce (sau a face pe cineva să se ducă) de-a rostogolul; **4.** instrument rudimentar de treierat; **5.** cilindru de lemn pe care se sprijină piatra morii pentru a fi ferecată; (şi: **tăvăluc**). [*Tăvăli* + *-ug*].

tăvălugí, tăvălugesc vb. (tr.) a trece cu tăvălugul peste pămîntul arat sau semănat pentru a fărîma bulgării şi pentru a netezi şi tasa solul; (şi: **tăvăluci**). [De la *tăvălug*].

tăvălugíre, tăvălugiri f. acţiunea de a tăvălugi şi rezultatul ei. [V. *tăvălugi*].

tăvăní, tăvănesc vb. (înv.; tr.) a face tavanul unei încăperi: *tăvănesc odaia.* [De la *tavan*].

tăvăníre, (rar) **tăvăniri** f. acţiunea de a tăvăni. [V. *tăvăni*].

tăviţă, tăviţe f. **1.** diminutiv al lui tavă[1]: *tăviţă de argint;* **2.** (rar) şervetel brodat care se aşterne pe o tavă[1] sau pe o mobilă, ca ornament. [*Tavă*[1] + *-iţă*].

tea interj. (fam.) cuvînt care exprimă uimire, surprindere, supărare, necaz: *tea! ... ce vorbă!* SAD. [Onomat.].

teácă, teci f. **1.** înveliş, apărătoare confecţionată din piele, din metal, din lemn, în care se păstrează lama unei săbii, a unui cuţit etc. sau anumite instrumente; toc[2]: *a băga sabia în teacă;* **a se face teacă de pămînt,** a se face nevăzut, a se ascunde; **nu încap două săbii** (sau **două paloşe**) **într-o teacă,** se spune cînd două persoane autoritare nu se împacă; **2.** parte a unei unelte manuale în care intră şi se fixează coada sau mînerul; **3.** nume dat unor învelişuri anatomice; **4.** (bot.) porţiunea dilatată a peţiolului unei frunze, prin care aceasta se fixează pe tulpină, la unele plante (la graminee), învelind complet tulpina; **5.** păstaie: *teci de fasole.* [Lat. *theca*].

teáfăr, teferi, teafără, tefere a. **1.** sănătos, întreg, nevătămat; zdravăn: *am găsit copila teafără.* CR.; **2.** cu mintea întreagă, sănătos la minte. [Et. nec.].

team [tim] n. echipă (de sportivi). [Cuv. engl.].

teámă f. stare de nelinişte şi de tulburare provocată de un pericol care te ameninţă, de un rău care ţi se poate întîmpla; frică: *nu spera şi nu ai teamă, ce e val ca valul trece.* EM. [De la *teme*].

teámăt n. (înv.) teamă: *acicea iaste ... păcătoşilor teamăt de înfricoşatul judeţ şi a veacilor muncă, iară derepţilor nădeajdea învierei.* COR. [*Teme* + *-ăt*].

teanc, teancuri n. **1.** (înv.) balot (de ţesături): *şiruri de cămile încărcate cu teancuri grele.* AL.; **2.** (înv.) cantitate de zece topuri de hîrtie (aproximativ 5000 coli); **3.** grămadă de obiecte (de acelaşi fel) aşezate unele peste altele: *un teanc de sumane croite.* CR.; **teancuri-teancuri,** (aşezat) grămadă, unul peste altul. [Din turc. *tenk, denk*].

teándric, ~ci, teandrică, ~ce a. care are dublă natură, umană şi divină; care se referă la această dublă natură, care ţine de această natură: *ciclul Sfîntului Duh, în cuprinsul căruia marea revelaţie e omul, gata să dea răspuns lui Dumnezeu, pe măsura deplinătăţii sale teandrice.* PLEŞU. [Din it. *teandrico*, fr. *théandrique*].

teandríe f. (teol.) natură divină şi umană a lui Isus Hristos şi a faptelor sale. [Din it. *teandria*].

teandrísm n. (livr.) doctrină religioasă care susţine natura umană şi divină a lui Isus Hristos. [Din it. *teandrismo*].

teăpă f. **1.** (adesea peior.) soi, fel; fire, caracter: *apa trebuie să vie la matca ei şi omul la teapa lui.* PANN; (reg.) **a-şi da în teapă,** a reveni la vechile obiceiuri, a-şi arăta adevăratul caracter; **2.** stare, treaptă, rang, condiţie socială: *cei mai mulţi de teapa d-tale se ţin cu nasul pe sus.* CR. [Et. nec.].

teăpşă f. v. **tapşă**.

teáră, teri f. (reg.) **1.** natră: *lelea-i naltă şi subţire, face teară din trei fire.* POP.; **2.** război de ţesut: *şi dacă m-am măritat, de teară m-am apucat.* POP. [Lat. *tela*].

teărfă, terfe f. **1.** (înv. şi reg.) bucată de pînză veche şi murdară; zdreanţă, otreapă: *din cămeşă sau rufă, peste cîtva timp ai să te faci tearfă.* CR.; **2.** (reg.) femeie de moravuri uşoare; **3.** (reg.; la pl.) zestrea miresei, compusă din obiecte casnice şi de îmbrăcăminte. [Et. nec.; cf. *tîrfă*].

tea-room [tí-rum] n. **1.** ceainărie; **2.** cameră pentru servitul ceaiului. [Cuv. engl.].

teas n. v. **tas**.

teasc, teascuri n. **1.** (înv.) maşină de imprimat, presă; (p.ext.) tipar: *din teascurile călugărului muntenegrean ... ieşi în 1508 ... un Liturghier slavon, după care urmează şi alte cărţi.* CĂL.; **a pune sub teasc,** a da la tipar; **a ieşi de sub teasc,** a ieşi de sub tipar, a apărea; **2.** presă manuală sau acţionată hidraulic, în care se strivesc strugurii, măslinele, seminţele plantelor oleaginoase etc. pentru a se obţine mustul, respectiv uleiul etc.: *teascuri de făcut oloi.* CR.; **3.** (înv.) numele unui instrument de tortură: *îl băgară în teasc cu şrub de-l tescuiră cu grea şi cumplită muncă.* DOS.; **4.** capcană pentru anumite animale (care sînt prinse şi strivite de o greutate ce cade peste ele): *fiind bun meşter de căpcăuni şi teascuri şi priceput la aşezarea stîrvurilor, scotea în fiecare primăvară destule piei de vulpe, jder şi lup.* SAD. [Din sl. *těskŭ*].

teaser [tízăr] n. anunţ publicitar fără menţionarea produsului sau a mărfii, urmărind interesul publicului. [Cuv. engl.].

teatrál, ~i, teatrală, ~e a. **1.** care aparţine teatrului, referitor la teatru, de teatru: *trupă teatrală; cronică teatrală; învăţămînt teatral;* **2.** care este în conformitate cu exigenţele scenice ale teatrului: *legenda se preta din cale afară la alcătuirea unui astfel de „mister" teatral.* BL.; **3.** (peior.; adesea adv.) căutat, afectat, artificial; nesincer, prefăcut: *abia dacă mai asculta povestea acestui suflet, care continua pe un ton din ce în ce mai teatral.* BAC.; *la moartea Tîncăi Scatiu se tînguie teatral.* CĂL. [Din fr. *théâtral*].

teatrálism n. **1.** tendinţă de a atrage atenţia asupra sa şi de a încerca să împresioneze pe cei din jur prin comportamentul său; **2.** atitudine teatrală; **3.** caracterul teatral al unui gest, al unei atitudini; **4.** interpretare emfatică a unui rol într-o piesă de teatru; **5.** (med.) tendinţă (frecventă în crizele de isterie) spre manifestări emotive spectaculare: *Odobescu, Saşa trimit strigăte de disperare, care, deşi sincere, privite pe întinderea unei vieţi, capătă prin stereotipia lor caracterul unui penibil teatralism.* CĂL. [Din fr. *théâtralisme*].

teatralitáte f. **1.** caracterul a ceea ce este în conformitate cu regulile teatrului: *teatralitatea unei opere dramatice;* **2.** teatralism: *teatralitatea unui gest; teatralitatea unei atitudini.* [Din fr. *théâtralité*].

teatralizá, teatralizez vb. (tr.) a face să devină teatral; a adapta la convenţiile teatrului: *printr-o greşită valutare a mijloacelor sale, I.I.Mironescu a teatralizat amintirile lui Creangă ... făcînd o operă de prisos.* CĂL. [Din fr. *théâtraliser*].

teatralizáre, teatralizări f. acţiunea de a teatraliza şi rezultatul ei. [V. *teatraliza*].

teatrológ, ~gi, teatrologă, ~ge m., f. specialist în teatrologie. [De la *teatrologie*].

teatrologíe f. ştiinţă despre teatru, avînd ca obiect istoria, teoria şi estetica spectacolului şi a literaturii dramatice. [Din fr. *théâtrologie*].

teátru, teatre n. **1.** clădire sau loc special amenajate şi utilate în vederea reprezentării de spectacole: *în timpul lui Caragea ... clădi un teatru de scînduri în curtea banului Manolache Brîncoveanu.* FIL.; **2.** instituţie culturală care organizează spectacole de teatru; ansamblul personalului artistic şi administrativ care asigură funcţionarea şi administrarea unei astfel de instituţii: *pentru piesele mele calificate drept mistice am fost exclus din teatru.* BL.; **3.** spectacol, reprezentaţie dramatică: *în Triest a fost la teatru şi ... piesa a fost atît de „simţitoare", încît multă lume se vedea ştergîndu-şi lăcrămile.* CĂL.; **4.** (fam.) discuţie aprinsă între mai multe persoane care atrage pe curioşi; bîlci, panoramă; **5.** artă care reprezintă în faţa publicului convocat anume în acest scop, în limitele anumitor convenţii, o înlănţuire de evenimente, de acţiuni, prin intermediul actorilor care se deplasează pe scenă şi care folosesc sau pot folosi vorbirea, expresia corporală, muzica; artă dramatică: *iluzia teatrului; se vorbeşte despre o criză a teatrului;* **de teatru, a)** (despre persoane) a cărui profesiune, loc de muncă este legat de această artă: *actor de teatru; cronicar de teatru;* **b)** care ţine de spectacol, necesar unui spectacol: *decor de teatru; costum de teatru; muzică de teatru;* **c)** care se reprezintă sau este destinat a fi reprezentat pe scenă: *piesă de teatru; spectacol de teatru;* **lovitură de teatru,** eveniment neaşteptat care schimbă în mod radical situaţia, într-o piesă de teatru sau în viaţa obişnuită; **d)** afectat, nenatural, teatral: *aşa-i slujba, micule oftă ea cu compătimire de teatru.* REBR.; **a face teatru,** a se preface; **6.** profesiunea actorului, a regizorului: *poate era născută pentru altceva, nu pentru teatru.* C.PETR.; **7.** literatură dramatică; totalitatea lucrărilor dramatice care prezintă caractere comune sau au o origine comună: *scrie teatru; teatru popular; teatru eminescian; teatru pentru copii;* **8.** loc unde se petrece un eveniment, unde are loc o acţiune: *călătorii curioşi putuseră cerceta în voie teatrul crimei.* CAR.; **teatru de operaţii** (sau **de război**), cîmp de luptă; teritoriu, loc unde se desfăşoară acţiuni militare ample în timp de război. [Din lat. *theatrum*, gr. mod. *théatron*, fr. *théâtre*].

tebaídă, tebaide f. (livr.) **1.** loc pustiu, în Egipt,unde se retrag asceţii creştini; **2.** (fig.) loc izolat, propice meditaţiei. [Din fr. *thébaïde*].

tebaínă f. alcaloid toxic, extras din opiu. [Din fr. *thébaïne*].

tebaísm n. intoxicaţie acută cu opiu sau cu derivaţii acestuia. [Din fr. *thébaïsme*].

tebecé, tebeceuri n. tuberculoză. [*T(uberculoză cu) B(acilul) K(och)*].

tebecíst, ~şti, tebecistă, ~e a. şi m., f. (bolnav) de tuberculoză. [*Tebece* + *-ist*].

tec, teci m. arbore din familia verbenaceelor, originar din sudul Asiei, înalt, cu frunze opuse, întregi, cu flori albe şi cu lemnul tare, foarte rezistent, folosit mai ales în construcţii navale (*Tectona grandis*); (p. restr.) lemnul acestui arbore. [Din fr. *teck, tek*].

tecál, ~i, tecală, ~e a. care se referă la tecile foliculilor ovarieni. [Din fr. *thécal*].

tecalemít, tecalemite şi **tecalemituri** n. **1.** dispozitiv care permite ungerea cu o pompă cu piston într-un anumit punct de gresaj; **2.** pompă manuală cu piston folosită la ungerea motoarelor cu unsori consistente. [Din fr. *técalémite*].

-tecă element de compunere cu sensul: **1.** colecţie; **2.** dulap. [Din it. *-teca,* fr. *théque*].

tecărău, tecăraie n. (reg.) bucată de lemn cu care se strînge lanţul sau funia care leagă fînul, lemnele etc. în car; (p. ext.) băţ avînd diverse întrebuinţări. [Din magh. *tekerö*].

tecărui, tecăruiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a strînge ceva cu tecărăul; **2.** a încărca, a îndesa: *tecăruiră cuptorul cu lemne uscate.* AG. [Din magh. *teker*].

techer-mécher adv. (înv. şi reg.) **1.** în mare grabă, imediat: *să mi-l trimiţi techer-mecher, legat şi ferecat.* ISP.; **2.** pe sus, cu forţa: *l-au dus pe Negoiţă techer-mecher drept la casa palatului.* CAR. [Din turc. *teker meker*].

techneţiu [tehnéţiu] n. element chimic radioactiv, obţinut prin reacţii nucleare; (scris şi: *tehneţiu*). [Din fr. *technétium*].

techno [tékno] n. gen de muzică de dans, rapidă, repetitivă, apărut în Marea Britanie la sfîrşitul deceniului al nouălea al secolului trecut, creat de disk-jockey prin folosirea unor fragmente din piese cunoscute, pe o ritmică specifică, invariabilă. [Cuv. engl.].

téckel, teckeli m. cîine de vînătoare cu corpul alungit, cu picioarele scurte, cu părul scurt sau lung, aspru, excelent vînător de vizuină; şoricar. [Din germ. *Tekel,* fr. *teckel*].

técle f. pl. sărbătoare religioasă creştină care se prăznuieşte în ziua de 24 septembrie, cînd Biserica Ortodoxă cinsteşte pe sfînta muceniţă Tecla şi care este respectată, mai ales, de către proprietarii de oi. [De la *Tecla* n. pr.].

teciíf, teclifuri n. (înv.) cerere, petiţie. [Din turc. *teklif*].

tecnefés n. v. **tignafes**.

tecóm, tecoame n. tumoare ovariană dezvoltată din teaca internă a foliculilor. [Din fr. *thécome*].

tecs, tecsuri n. cui de oţel, cu tijă de secţiune circulară sau pătrată, folosit la confecţionarea încălţămintei; (scris şi: *tex*). [Din germ. *Täcks*].

tecsí vb. v. **ticsi**.

tecsít a. v. **ticsit**.

tecsuí vb. v. **ticsi**.

tecsuíre f. v. **ticsire**.

tecsuít a. v. **ticsit**.

tecşílă f. v. **taşculă**.

tectítă, tectite f. fragment de rocă sticloasă, bogată în siliciu şi aluminiu, în formă de picătură, de origine cosmică. [Din fr. *tectite*].

tectocefalíe, tectocefalii f. anomalie congenitală constînd în prezenţa unei cutii craniene turtite, în formă de acoperiş. [Din engl. *tectocephaly*].

tectónic, ~ci, tectonică, ~ce a. **1.** care este legat de mişcările scoarţei pămînteşti; **2.** referitor la tectonică, care aparţine tectonicii. // f. **1.** ramură a geologiei care studiază structura scoarţei terestre şi cauzele mişcărilor şi deformărilor acesteia; geotectonică; **2.** dispunere geometrică a rocilor şi stratelor ce compun scoarţa terestră; structură geologică. [Din fr. *tectonique*].

tectríce, tectrice f. fiecare dintre penele mai mici care acoperă baza penelor mari ale aripilor sau ale cozii la păsări. [Din fr. *tectrice*].

tedéum, tedeumuri n. **1.** imn de laudă şi de mulţumire aduse lui Dumnezeu, în formă de psalm (originar cu textul în limba latină); **2.** scurt serviciu religios, oficiat într-o împrejurare solemnă, cînd se cîntă acest imn; **3.** (muz.) lucrare vocal-simfonică compusă pe versurile imnului descris mai sus. [Din lat. *Te Deum* (*laudamus*)].

tef n. v. **teflu**.

tefaríc, tefaricuri n. (înv.) giuvaier, obiect preţios. [Din turc. *tefarik*].

teferící, tefericesc vb. (reg.; intr.) a se desfăta, a trăi în voie. [De la *tefericie*].

tefericíe, tefericii f. (înv. şi reg.) petrecere, distracţie, desfătare: *îmi vine să-mi iau lumea-n cap de-aşa tifiricie.* FIL.; (şi: **tifiricie**). [Et. nec.; cf. turc. *teferrüç* „plimbare, excursie"].

téflu, tefluri n. (reg.) rît[1] (de porc); **a da cu teful, a)** a rîma; **b)** (depr.; despre oameni) a se obrăznici; (şi: **tef**). [Et. nec.; cf. *tiflă*].

tefromieliítă, tefromielite f. inflamaţie a substanţei cenuşii a măduvei. [Din fr. *téphromyelite*].

teftér, tefteruri n. (înv.) registru, catastif, condică: *pus-au turcii bumbaşiri asupra lor ... de au plătit tot ... pe tefter.* N.COSTIN. [Din turc. *tefter*].

tefterdár, tefterdari m. (înv.) **1.** ministru de finanţe la turci; **2.** controlor financiar al unei provincii turceşti: *vizirul dete slujba de tefterdar în ambele ţări lui Mehmed bei.* BĂLC. [Din turc. *tefterdar*].

téglă, tegle f. (reg.) cărămidă. [Din magh. *tégla*].

teglăzău, teglăzaie n. (reg.) fier de călcat. [Din magh. *téglázó*].

teglíci, teglice n. (reg.) **1.** cui de lemn cu care se prinde jugul de protap; **2.** unealtă de care se foloseşte cizmarul sau cojocarul pentru a întinde pielea (crudă); (şi: **tiglici**). [Din bulg. *teglič*].

tegumént, tegumente n. **1.** ansamblul de ţesuturi care acoperă corpul omului şi al animalelor; **2.** membrană care înconjură şi protejează un organ vegetal; **3.** înveliş al seminţei plantelor, care dă culoarea şi aspectul exterior al acesteia, caractere utilizate în determinarea speciilor. [Din fr. *tégument*, lat. *tegumentum*].

tegumentár, ~i, tegumentară, ~e a. care ţine de tegument, referitor la tegument. [Din fr. *tégumentaire*].

téhnă, tehne f. (înv.) **1.** iscusinţă, meşteşug; **2.** acţiune (dibace, vicleană) făcută (în ascuns) în vederea atingerii unui scop; uneltire, intrigă. [Din lat. mod. *techna,* gr. mod. *téhni*].

téhnic, ~ci, tehnică, ~ce a. **1.** referitor la aplicaţiile ştiinţei şi ale cunoaşterii teoretice în domeniul producţiei şi al economiei: *progresul tehnic şi ştiinţific;* **2.** care se ocupă de problemele practice legate de executarea unei lucrări, a unor operaţiuni, de exercitarea unei profesiuni etc.: *director tehnic; serviciu tehnic; asistenţă tehnică;* **3.** referitor la procedeele, îmbinate cu o anumită măiestrie personală, folosite în executarea unei lucrări, a unei operaţii, în practicarea unei profesiuni etc.: *competenţa tehnică a unui chirurg;* **4.** care priveşte funcţionarea unui aparat sau a unei instalaţii, un proces sau un mecanism: *defecţiune tehnică; probleme tehnice;* **5.** care este propriu unui domeniu de activitate; special: *termen tehnic; sensul tehnic al unui cuvînt.* // f. **1.** ansamblu de procedee, metode, reguli proprii fiecărui domeniu de aplicare, folosit în vederea obţinerii de rezultate de calitate superioară în executarea unor operaţii sau lucrări, în desfăşurarea oricărui gen de activitate aparţinînd atît sferei producţiei materiale, cît şi sferei de producţie spirituală: *fiecare gen de artă literară îşi are tehnica şi materialul lui.* TOP.; **2.** (şi **tehnica producţiei**) totalitatea uneltelor, a mijloacelor de muncă, a metodelor practice de lucru, create şi perfecţionate de om, în scopul dobîndirii şi prelucrării produselor naturii, necesare satisfacerii nevoilor lui; **3.** (mil.) **tehnică de luptă,** totalitatea mijloacelor de luptă (armament, avioane, tancuri) şi auxiliare (materiale de transmisiuni, de geniu etc.) cu care sînt înzestrate forţele armate. [Din lat. *technicus,* germ. *technisch, Technik,* fr. *technique*].

tehnicián, ~eni, tehniciană, ~ene m., f. **1.** persoană cu pregătire medie în activitatea de cercetare, proiectare sau execuţie tehnică: *ilustrul profesor Rareş fusese îndrumat prin ucaz să lucreze ... ca tehnician încă de acum cîţiva ani, cînd a fost epurat de la Universitatea din Iaşi.* BL.; **2.** persoană care dispune de o tehnică înaltă într-o ştiinţă, artă, meserie: *ca virtuoz, Oistah este ... un tehnician extraordinar.* CĂL. [Din fr. ***technicien***].

tehnicísm n. tendinţă de a folosi în mod exagerat şi mecanic procedeele tehnice caracteristice unui domeniu de activitate, neglijînd tezele teoretice de la baza lor. [***Tehnic*** + *-ism*].

tehnicíst, ~şti, tehnicistă, ~e a. care aparţine tehnicismului, referitor la tehnicism, care se caracterizează prin tehnicism. [***Tehnic*** + *-ist*].

tehnicitáte f. caracter, calitate a ceea ce este tehnic: *utilaj de înaltă tehnicitate.* [Din fr. ***technicité***].

tehnicizá, tehnicizez vb. (tr.) a da un caracter (exclusiv) tehnic. [***Tehnic*** + *-iza*].

tehnicizáre, tehnicizări f. acţiunea de a tehniciza şi rezultatul ei. [V. ***tehniciza***].

tehnico- element de compunere cu sensul „(cu caracter) tehnic". [Din gr. ***tehnikós***].

tehnico-económic, ~ci, tehnico-economică, ~ce a. cu caracter tehnic şi economic: *performanţe tehnico-economice.* [Din fr. ***technico-*** + ***economic***].

tehnicolór, ~i, tehnicoloră, ~e a. (despre filme) realizat printr-un procedeu tehnic special, care permite transpunerea pe peliculă a culorilor din natură. [Din fr. ***technicolor***].

tehno- element de compunere cu sensul „tehnic", „în legătură cu tehnica". [Din fr. ***techno-***].

tehnocrát, ~ţi, tehnocrată, ~e m., f. **1.** adept al tehnocraţiei; **2.** specialist, persoană care face parte din intelectualitatea tehnică. [Din fr. ***technocrate***].

tehnocrátic, ~ci, tehnocratică, ~ce a. care ţine de tehnocraţie, referitor la tehnocraţie. [Din fr. ***technocratique***].

tehnocraţíe, tehnocraţii f. **1.** orientare în sociologia şi politologia contemporană potrivit căreia rolul în conducerea societăţii trebuie să revină nu factorilor politici, ci profesioniştilor (economişti, jurişti, politologi, manageri etc.): *fiind filosof, el respinge tehnocraţia, care i se pare sofistică, întrucît urmăreşte numai eficacitatea.* D.; **2.** sistem de guvernare în care rolul de conducere ar reveni specialiştilor din domeniul tehnic; **3.** intelectualitate tehnică. [Din fr. ***technocratie,*** engl. ***technocracy***].

tehnografíe f. descriere a diferitelor meserii şi a metodelor, procedeelor de lucru. [Din fr. ***technographie***].

tehnológ, tehnologi m. specialist în tehnologie. [Din fr. ***technologue***].

tehnológic, ~ci, tehnologică, ~ce a. referitor la tehnologie, de tehnologie: *proces tehnologic; metode tehnologice moderne.* [Din fr. ***technologique***].

tehnologíe, tehnologii f. **1.** ştiinţă care se ocupă cu studiul, elaborarea şi determinarea proceselor, metodelor şi procedeelor de prelucrare a materialelor: *tehnologia textilă;* **2.** ansamblul proceselor, metodelor, operaţiilor etc. utilizate în scopul obţinerii unui anumit produs: *tehnologia fontei;* **3.** tehnică: *are o tehnologie proprie;* **4.** (înv.; rar) totalitatea termenilor tehnici ai unei meserii, ştiinţe sau arte; **5.** (înv.; rar) analiză gramaticală. [Din fr. ***technologie***].

tehnologísm n. orientare sociologică contemporană care subapreciază personalitatea umană, cunoaşterea şi creaţia de valori în domeniul umanistic, al artei, datorită excesului tehnologic. [Din fr. ***technologisme***].

tehnologizá, tehnologizez vb. (tr.) **1.** (livr.) a da artei caracter tehnologic; **2.** a impune o anumită tehnologie într-o întreprindere. [***Tehnologic*** + *-iza*].

tehnologizáre, tehnologizări f. **1.** (livr.) conferire a caracterului tehnologic unei arte; **2.** impunere a unei tehnologii într-o întreprindere. [V. ***tehnologiza***].

tehnoredactá, tehnoredactez vb. (tr.) a pregăti din punct de vedere tehnic şi grafic un manuscris pentru tipar. [***Tehno-*** + ***redacta***].

tehnoredactáre, tehnoredactări f. operaţie de proiectare şi de pregătire tehnică şi grafică a unui manuscris destinat tipăririi. [***Tehno-*** + ***redactare***].

tehnoredáctor, tehnoredactori m. persoană care efectuează tehnoredactarea. [***Tehno-*** + ***redactor***].

tehnoredácţie, tehnoredacţii f. **1.** tehnoredactare; **2.** serviciu într-o editură care se ocupă de tehnoredactarea manuscriselor. [***Tehno*** + ***redacţie***].

tehnoredacţionál, ~i, tehnoredacţională, ~e a. care ţine de tehnoredactare, referitor la tehnoredactare. [***Tehno-*** + ***redacţional***].

tehnosféră f. domeniu al vieţii umane care cuprinde cultura şi civilizaţia. [***Tehno***[logie] + ***sferă***].

tehnostructúră, tehnostructuri f. categorie socială alcătuită din tehnicieni, specialişti în domeniul conducerii şi organizării; structură tehnocratică a unei societăţi. [Din fr. ***technostructure***].

tehuí[1], tehuiesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) zăpăci, a (se) ameţi, a (se) buimăci: *s-o tăhuit di cap.* POP. [De la ***tehuí[2]***].

tehúi[2], tehuie a. (reg.) **1.** zăpăcit, năuc; buimăcit, ameţit: *sînt tehuie de cap de atîta treabă; e tehui de băutură;* **2.** atins de capie: *oi tehuie;* (şi: terhui). [Et. nec.; cf. magh. ***tahonya***].

tehuiálă, tehuieli f. (reg.) **1.** zăpăceală, buimăceală, ameţeală: *lungoare cu tehuială, lungoare cu nebuneală.* POP.; **2.** căpiere a oilor. [***Tehuí[1]*** + *-eală*].

tei, tei m. **1.** numele mai multor arbori din genul Tilia, familia tiliaceelor, cu frunze cordiforme, cu flori gălbui, grupate în inflorescenţe, plăcut mirositoare, melifere şi al căror lemn este folosit în tîmplăria fină: **a)** (şi **tei cu frunza lată**) arbore cu lemnul alb, moale, cu frunze mari în formă de inimă şi cu flori albe sau alb-gălbui, puternic parfumate (*Tilia platyphyllos*); **b)** (şi **tei alb**) arbore înalt pînă la 30 m, cu coroana deasă şi scoarţa cenuşie, netedă, cu lemnul alb-roşiatic, uşor, folosit frecvent ca arbore decorativ (*Tilia tomentosa*); **c)** (şi **tei pucios** sau **tei roşu, tei pădureţ**), arbore înalt pînă la 20 m, ale cărui flori se folosesc în farmacie (*Tilia cordata*); **2.** (p.restr.) flori de tei; (p.ext.) ceai preparat din aceste flori: *culeg tei; dimineaţa, beau tei.* // n. (pl. **teie**) fibră din scoarţa de tei, folosită la legat şi la fabricarea sforilor, frînghiilor, rogojinilor; (p.ext.) sfoară sau frînghie făcută din această fibră: *să-ncingea cu un tei.* DOS.; *curmei de tei;* **a lega două în tei,** a reuşi să adune ceva avere; **a găsi** (sau **a lega**) **tei de curmei, a)** a găsi pretexte; **b)** a înşira vorbe fără rost; **c)** a o duce greu, a fi sărac; **a nădi** (sau **a face**) **din tei curmei,** a face tot posibilul, a încerca toate mijloacele. [Lat. ***tilia***].

téică, teici f. **1.** cutie mobilă (de lemn), în care cad grăunţele din coşul morii, pentru a trece apoi între pietre spre a fi măcinate: *huruiau pietrele şi bătea teica.* SAD.; **2.** jgheab de lemn sau de beton din care beau sau mănîncă păsările de curte, vitele etc.; **a face pe cineva teică de porci,** a batjocori rău pe cineva; **3.** (reg.) mic vas de lemn, legat de o prăjină, cu care se scoate apă din fîntînă; (şi: (reg.) **teucă**). [Et. nec.].

teicúţă, teicuţe f. diminutiv al lui teică. [***Teică*** + *-uţă*].

teiér, teiere n. prăjină de care sînt prinse curmeie de tei, folosită pentru a speria peştii de pe fundul apei şi a-i goni spre năvod. [***Tei*** + *-ar*].

teínă f. alcaloid cristalizat, extras din frunzele de ceai, întrebuinţat în medicină ca stimulent al sistemului nervos central şi al inimii sau ca diuretic. [Din fr. ***théine***].

teiós, ~şi, teioásă, ~e a. (pop.) **1.** tare: *lemn teios;* **2.** tare şi fibros, aţos: *ciupercă teioasă; păstăi teioase.* [***Tei*** + *-os*].

teísm[1] n. concepţie filozofică-religioasă care afirmă existenţa lui Dumnezeu ca persoană absolută, exterioară naturii, dar şi imanentă ei prin acţiunea sa creatoare, susţinătoare şi diriguitoare a lumii. [Din fr. ***théisme***].

teísm[2] n. intoxicaţie cauzată de ingestia unei cantităţi mari de infuzie de frunze de ceai, provocînd insomnie, agitaţie, tulburări funcţionale cardiace. [Din fr. ***théisme***].

teíst, ~şti, teistă, ~e a. care ţine de teism[1], referitor la teism. // m., f. adept al teismului[1]. [Din fr. ***théiste***].

teişór, teişori m. **1.** diminutiv al lui tei: *frunză verde teişor, ... am avut un puişor.* POP.; **2.** arbust din familia rozaceelor, cu flori mari, galbene-aurii, cultivat ca plantă ornamentală (*Kerria japonica*); **3.** (bot.; reg.) aglică (*Filipendula vulgaris*); **4.** (bot.; reg.) pristolnic (*Abutillon theophrasti*). [***Tei*** + *-işor*].

tejgheá, tejghele f. **1.** (înv.) masă de lucru a unui meseriaş: *croitorii se serveau de foarfecile cele mari de teşghea.* GHICA; **2.** masă lungă pe care vînzătorul îşi expune o parte din marfă, pe care îi serveşte pe cumpărători sau pe consumatori şi unde primeşte banii; (p.restr.) sertar al acestei mese, în care sînt ţinuţi banii încasaţi: *nu cuvintele purtate ca arginţii vînturaţi din mînă-n mînă pe tejghele ar putea să mi te cheme-n ochii minţii.* PILLAT. [Din turc. ***tezgâh***].

tejghetár, tejghetari m. **1.** (înv.) meseriaş care lucrează la tejghea; **2.** persoană care stă la tejghea ca vînzător sau încasator: *prăvălia lui unchiu-tău ... a rămas pe mîna băieţilor şi a lui Iordache tejghetarul.* CAR. [Din turc. ***tezgâhtar***].

tel, teluri n. **1.** (înv.) fir de metal; sîrmă; **2.** (pop.) fir lung de metal auriu sau argintiu, folosit la cusături; (p.ext.) betea lă; **3.** mică coardă de metal la un instrument muzical: *mi se rupsese la tamburâ telul.* PANN; **4.** resort de sîrmă folosit la somiere, fotolii etc.; (p.ext.) spirală; **5.** ustensilă de bucătărie, alcătuită dintr-o spirală de oţel şi un mîner, folosită pentru a bate frişca, albuşul de ou etc. [Din turc. ***tel***].

telál, telalii m. **1.** (înv.) crainic, pristav: *îndată au început o strigare telalii pe uliţe să se închiză tot omul la casă-şi.* N.COSTIN; **2.** (înv.) persoană care făcea strigările la un mezat: *telalul strigă îndată: zece galbeni fata giudelui!* AL.; **2.** negustor ambulant (de haine vechi): *stăpînul vinde şi telalul nu se-ndură să-l dea.* PANN. [Din turc. ***tellâl***].

telál-başa m. (înv.) şef, staroste al telalilor la mezaturi: *am dat lui telal-başa lei 1500.* FIL. [Din turc. ***tellâlbaşı***].

telalgíe[1], telalgii f. durere care apare în altă parte, la distanţă de locul leziunii. [Din fr. ***télalgie***].

telalgíe[2], telalgii f. sensibilitate dureroasă a mamelonului. [Din fr. ***thélalgie***].

telalîc, telalîcuri n. (înv.) **1.** îndeletnicirea, meseria telalului; **2.** marfa telalului. [Din turc. ***tellâllık***].

telamón, telamoni m. (arhit.) atlant. [Din fr. *télamon*].

telangiectazíe, telangiectazii f. (med.) dilatație a vaselor mici sau terminale, care apare de obicei pe nas și pe pomeții obrajilor. [Din fr. *télangiectasie*].

telangióm, telangioame n. tumoare benignă formată din proliferări capilare. [Din fr. *télangiome*].

telăliță, telăliță f. (înv. și reg.) **1.** femeie care face comerț ambulant (cu haine vechi): *auzi telălița cum își laudă marfa?* AL.; **2.** femeie care mijlocește diferite afaceri; samsaroaică; **3.** femeie de moravuri ușoare; teleleică[2]. [*Telal* + *-iță*].

tele- element de compunere cu sensul: **a)** „departe", „(de) la distanță"; **b)** „de televiziune". [Din fr. *télé-*].

teleaflșáj, teleafișaje n. mod de vizualizare a unor date pe un terminal de televiziune. [Din fr. *téléaffichage*].

teleágă, telegi f. **1.** căruță ușoară (cu două roți) care servește la transportul persoanelor sau al unor poveri ușoare: *spre ei înainta o teleagă sprinteioară.* AL.; **2.** car fără loitre și leuci, folosit la transportul lemnelor; **3.** ansamblul celor două roți pe care se reazemă grindeiul plugului; cotigă. [Din sl. *telĕga*].

teleáp interj. (adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul produs de pași rari, leneși: *odată pornesc ei, teleap, teleap, teleap.* CR.; (și: **talap**). [Onomat.].

teleăst, teleaști m. **1.** telecineast; **2.** amator de programe (serioase) de televiziune. [Din fr. *téléaste*].

teleautográf, teleautografe n. aparat cu ajutorul căruia mișcările unui creion condus cu mîna în punctul de emisiune se transmit fidel, prin mijloace de telecomunicație, unui creion înregistrator aflat în punctul de recepție. [Din fr. *téléautographe*, germ. *Teleautograph*].

telebénă, telebene f. teleferic cu benă. [Din fr. *télébenne*].

telebusólă, telebusole f. busolă montată la coada sau la vîrful aripii unui avion, pentru a fi ferită de influența magnetică a motorului, care transmite indicații, pe cale electrică, pneumatică etc., la unul sau mai multe instrument indicatoare aflate la bord. [*Tele-* + *busolă*].

telecabínă, telecabine f. teleferic cu un singur cablu, amenajat pentru transportul de persoane, cu ajutorul unor cabine suspendate prin bare fixate pe cablu la intervale regulate; (p.restr.) cabina unui astfel de teleferic. [Din fr. *télécabine*].

telecámeră, telecamere f. cameră de luat vederi pentru televiziune. [Din fr. *télécaméra*].

telechinezíe f. (în parapsihologie) capacitate a unei persoane de a mișca obiecte fără să le atingă; (scris și: *telekinezie*). [Din fr. *télékinésie*].

telecineást, ~ști, telecineastă, ~ste m., f. specialist în realizarea filmelor pentru televiziune; autor de scenarii pentru televiziune. [Din fr. *télécinéaste*].

telecinematécă, telecinemateci f. **1.** arhivă de filme a unei televiziuni; **2.** emisiune de televiziune în care se prezintă filme din arhiva de filme a televiziunii. [Din fr. *télécinémathèque*].

telecinematográf, telecinematografe n. aparat care transmite un film cinematografic prin procedee de televiziune. [Din fr. *télécinématographe*].

telecinematografíe, telecinematografii f. producție de filme pentru televiziune. [Din fr. *télécinématographie*].

telecomandá, telecománd vb. (tr.) a transmite o comandă la distanță; a teledirija. [Din fr. *télécommander*].

telecomándă, telecomenzi f. **1.** transmitere la distanță a unei comenzi prin mijloace de telecomunicație; totalitatea mijloacelor tehnice prin care se efectuează o astfel de transmitere; **2.** dispozitiv prin care se transmit comenzi unor aparate (ex. televizorul). [Din fr. *télécommande*].

telecomunicáție, telecomunicații f. **1.** transmitere și recepție la distanță a unor semnale corespunzînd unor sunete, unor semne sau imagini prin telefon, telegraf, televiziune, telecomandă, semnalizare optică etc.; **2.** legătură dintre două puncte între care se realizează telecomunicația; **sistem de telecomunicații,** totalitatea mijloacelor tehnice dintr-un serviciu de telecomunicații, care formează o unitate. [Din fr. *télécommunication*].

telecópie, telecopii f. procedeu care permite obținerea prin telefon a copiei unui document. [Din fr. *télécopie*].

teledetécție, teledetecții f.ansamblu de metode care fac posibilă obținerea de informații asupra obiectelor aflate la distanță. [Din fr. *télédétection*].

telediafonie, telediafonii f. diafonie percepută într-un receptor telefonic situat în circuitul perturbat, la capătul opus aceluia din care provine semnalul perturbator. [Din fr. *télédiaphonie*].

teledinámic, ~ci, teledinamică, ~ce a. care transmite la distanță energia. // f. știință care se ocupă cu transmiterea prin pămînt, cu ajutorul ultrasunetelor, a unor șocuri puternice, pentru a provoca acțiuni distrugătoare la mare distanță. [Din fr. *télédynamique*].

teledirijá, teledirijez vb. (tr.) a telecomanda. [Din fr. *télédiriger*].

teleecrán, teleecrane n. ecran de televiziune pentru o sală mare. [*Tele-* + *ecran*; cf. fr. *télécran*].

teleecraniză, teleecranizez vb. (tr.) a ecraniza pentru televiziune. [*Tele-* + *ecraniza*].

telefáx, telefaxuri n. fax. [Din engl. *telefax*, fr. *téléfax*].

teleféric, teleferice n. mijloc mecanic aerian de transport pe cablu pentru persoane și materiale, folosit în regiunile muntoase greu accesibile. [Din fr. *téléphérique*].

telefílm, telefilme n. film (turnat special) pentru televiziune. [Din fr. *téléfilm*, engl. *telefilm*].

telefón, telefoane n. **1.** telecomunicație în care se realizează convorbiri la distanță; ansamblul instalațiilor necesare pentru acest scop; **2.** aparat prevăzut cu un receptor și un transmițător și care, legat la o instalație telefonică centrală, permite convorbiri la distanță; **telefon automat,** aparat telefonic la care legarea abonatului chemător cu cel chemat se face automat, pe baza semnalelor de comandă date direct de abonatul chemător; **3. telefon mobil,** telefon portabil, care funcționează pe baza conexiunilor realizate prin satelit celular; **4.** chemare telefonică: *am primit un telefon*; **5.** numărul pe care îl are telefonul unui abonat: *să-mi notez telefonul tău.* [Din fr. *téléphone*, germ. *Telefon*].

telefoná, telefonez vb. (intr. și tr.) a comunica prin intermediul telefonului; a chema la telefon: *îți telefonez mîine*; *mi-a telefonat că sosește mîine.* [Din fr. *téléphoner*].

telefónic, ~ci, telefonică, ~ce a. **1.** care aparține telefonului, referitor la telefon: *centrală telefonică*; **2.** care se face prin telefon, transmis prin telefon: *convorbire telefonică*; **aviz telefonic,** aviz prin care cineva este înștiințat că la o anumită oră va fi chemat la telefon pentru o convorbire telefonică. // adv. prin intermediul telefonului: *îl anunță telefonic.* [Din fr. *téléphonique*].

telefoníe f. telecomunicație care constă în transmiterea, de obicei bilaterală, a vorbirii prin semnale intermediare între două puncte determinate; **telefonie pe fire,** telefonie în care semnalele intermediare sînt transmise prin intermediul liniilor telefonice; **telefonie fără fir,** radiotelefonie. [Din fr. *téléphonie*].

telefoníst, ~ști, telefonistă, ~e m., f. persoană care stabilește legăturile necesare într-o centrală telefonică neautomată; persoană specialistă în telefonie. [Din fr. *téléphoniste*].

telefonometríe f. operație de determinare a calității aparatelor telefonice și a legăturilor telefonice, la emisiune și la recepție, prin comparare cu calitățile anumitor instalații de referință. [Din fr. *téléfonométrie*].

telefóto n. aparat care transmite electric la distanță o imagine luminoasă; imagine obținută cu ajutorul acestui aparat. [Din fr. *téléphoto*].

telefotografiá, telefotografiez vb. (tr.) a efectua o telefotografie. [De la *telefotografie*].

telefotografíe, telefotografii f. **1.** telecomunicație care constă în transmiterea pe cale electrică a unor imagini statice (fotografii, desene, texte etc.); (concr.) fotografie obținută pe această cale; fototelegrafie; **2.** tehnica de a fotografia de la mare distanță, cu ajutorul teleobiectivului; (concr.) fotografie obținută prin această tehnică. [Din fr. *téléphotographie*].

telefotografiére, telefotografieri f. faptul de a telefotografia. [V. *telefotografia*].

telegár, telegari m. cal de trăsură sau de căruță, tînăr, voinic, sprinten: *copitele scapără-n noapte scîntei, gonesc telegarii nălucă.* PILLAT. [*Teleagă* + *-ar*].

telegeá, telegele f. (pop.) teleguță. [*Teleagă* + *-ea*].

telegénic, ~ci, telegenică, ~ce a. care produce un efect plăcut pe ecranul televiziunii. [Din fr. *télégénique*].

telegeníe f. calitate a ceea ce este telegenic. [Din fr. *télégénie*].

teleghidá, teleghidez vb. (tr.) a comanda un vehicul, un proiectil etc. prin teleghidare. [Din fr. *téléguider*].

teleghidáj, teleghidaje n. teleghidare. [Din fr. *téléguidage*].

teleghidáre, teleghidări f. dirijarea unui mobil (vehicul, proiectil etc.) pe o traiectorie obligatorie, realizată de la distanță prin diverse procedee (telecomandă, fascicul laser etc.); teleghidaj. [V. *teleghida*].

telegnózis n. cunoaștere prezumtivă a evenimentelor îndepărtate ca timp sau spațiu pe alte căi decît cele perceptive și intelectuale. [Din engl. *telegnosis*].

telegondólă, telegondole f. teleferic cu cabine de capacitate mai mică, cu dispozitive de fixare temporară la cablul tractor; (p. restr.) cabina acestui teleferic. [*Tele-* + *gondolă*].

telegráf, telegrafe n. **1.** aparat folosit pentru producerea, recepția și transformarea semnalelor telegrafice în scopul transmiterii telegramelor: *trebuie să găsim pe cineva să mi-o dea la telegraf!* CAR.; **2.** telegrafie; (p. ext.) ansamblul instalațiilor telegrafice: *sus, pe-un fir de telegraf, s-a oprit din zbor o cioară.* TOP.; **telegraf fără fir** (sau, înv., **fără sîrmă**), comunicație telegrafică prin unde electromagnetice; radiotelegrafie; **3.** (și **telegraf optic**), aparat situat pe înălțimi sau în turnuri de semnalizare, pentru transmiterea la distanță a unor semnale optice. // m. (pl. **telegrafi**) nume dat unor plante erbacee ornamentale cu tulpina lungă, volubilă și cu flori mici, albe, parfumate (*Boussingaultia baselloides*) sau cu tulpina ramificată, subțire, cu frunzele ovale, cu dungi colorate în lungime și cu flori mici, roz-purpurii (*Tradescantia virginica*). [Din fr. *télégraphe*, germ. *Telegraf*].

telegrafiá, telegrafiez vb. (tr. şi intr.) a comunica prin telegraf; a trimite o telegramă: *telegrafiază-mi cînd să te aştept.* CAR. [Din fr. ***télégraphier***].

telegráfic, ~ci, telegrafică, ~ce a. **1.** care aparţine telegrafului sau telegrafiei, referitor la telegraf, de telegraf: *linii telegrafice*; **2.** care se face prin telegraf, transmis prin telegraf: *comunicare telegrafică*; (adv.) *informat telegrafic, el punea hainele de mare ţinută.* ARG.; **3.** (fig.) concis, laconic: *stil telegrafic*; (adv.) *a răspuns telegrafic.* [Din fr. ***télégraphique***, germ. ***telegrafisch***].

telegrafíe, telegrafii f. telecomunicaţie care constă în transmiterea mijlocită, prin semnale electromagnetice, optice etc., a conţinutului (a mesajului telegrafic) unor texte scrise (telegramele); telecomunicaţie realizată cu ajutorul telegrafului; **telegrafie pe fire**, telegrafie în care semnalele electromagnetice sînt transmise prin intermediul liniilor de telecomunicaţii; **telegrafie fără fir** (sau, înv., **fără sîrmă**), radiotelegrafie. [Din fr. ***télégraphie***].

telegrafiére, telegrafieri f. acţiunea de a telegrafia. [V. ***telegrafia***].

telegrafíst, ~şti, telegrafistă, ~e m., f. persoană specializată în transmiterea şi recepţionarea mesajelor telegrafice; funcţionar la un oficiu telegrafic care transmite şi recepţionează telegrame, manipulînd un telegraf. [Din fr. ***télégraphiste***].

telegrăm n. v. telegramă.

telegrámă, telegrame f. comunicare (scurtă) la distanţă transmisă prin mijloacele cele mai rapide (telegraf, telefon); formular pe care este scrisă comunicarea: *aştept nerăbdător telegrama d-tale.* CAR.; (şi: (înv.) **telegram**). [Din fr. ***télégramme***, germ. ***Telegramm***].

telegúţă, teleguţe f. **1.** diminutiv al lui teleagă: *luară şi cal, şi teleguţă, şi butoi, tot pe sus de-l scoaseră din glodul unde se nămolise.* ISP.; **2.** partea de dinainte a plugului; cotigă. [***Teleagă*** + ***-uţă***].

teleimprimatór, teleimprimatoare n. aparat telegrafic cu ajutorul căruia se transmit şi se recepţionează pe o bandă sau pe o coală de hîrtie texte cu literele alfabetului; telescriptor. [***Tele-*** + ***imprimator***; cf. fr. ***téléimprimeur***].

teleindicatór, teleindicatoare n. aparat cu ajutorul căruia se măsoară şi se transmite la distanţă valoarea unei mărimi. [Din fr. ***téléindicateur***].

teleinformátic, ~ci, teleinformatică, ~ce a. care se referă la teleinformatică, care aparţine teleinformaticii. // f. ramură a informaticii care se ocupă cu tehnica de transmisie la distanţă a datelor prelucrate. [Din fr. ***téléinformatique***].

teleléică[1], teleleici şi **teleleice** f. (înv.) negustoreasă ambulantă; mijlocitoare de afaceri; samsaroaică. [***Telal*** + ***-eică***].

teleléică[2], teleleici şi **teleleice** f. **1.** femeie care umblă fără rost, fără nici o treabă; **2.** femeie rea de gură, bîrfitoare, intrigantă; **3.** femeie de moravuri uşoare. [***Teleleu*** + ***-eică***].

teleléu, ~ei, teleleá, ~ele m., f. persoană fără căpătîi, care îşi pierde vremea umblînd de colo pînă colo; vagabond; (adv.) **a umbla teleleu (Tănase)**, a umbla fără rost; (reg.) **a fi teleleu (Tănase)**, a fi zăpăcit, prost; (şi: **tălălău**). [Din magh. ***telelő***].

teleloáică, teleloaice f. (înv.) **1.** soţia telalului; vînzătoare ambulantă (de haine vechi); **2.** persoană care mijloceşte diverse afaceri; samsaroaică: *ar fi lăsat la degetul cel mic pe cea mai limbută teleloaică ce a fost vreodată pe lume.* ISP. [***Telal*** + ***-oaică***].

telemagmátic, ~ci, telemagmatică, ~ce a. (despre procese mineralogice) format în apropierea scoarţei terestre. [Din germ. ***telemagmatisch***].

telemárc n. salt cu schiurile pentru schimbarea direcţiei. [Din fr. ***télémark***].

telemanipulatór, telemanipulatoare n. aparat care permite manipularea la distanţă. [Din fr. ***télémanipulateur***].

telemátic, ~ci, telematică, ~ce a. care foloseşte reţelele de telematică. // f. tehnică de transmitere şi prelucrare automată a informaţiei la mare distanţă, prin intermediul sateliţilor şi al altor procedee moderne de comunicaţie. [Din fr. ***télématique***].

telemăsúră, telemăsuri f. transmitere la distanţă a valorilor unei mărimi măsurate, după traducerea ei într-o mărime intermediară (de obicei semnale electromagnetice), la recepţie urmînd să se facă traducerea inversă. [***Tele-*** + ***măsură***; cf. fr. ***télémesure***].

telemeá f. brînză preparată din caş tăiat în calupuri şi păstrat în saramură. [Din turc. ***teleme***].

telemecánică f. tehnica transmiterii la distanţă a unei acţiuni mecanice sau a unei comenzi prin intermediul unui agent (ex. o undă electromagnetică). [Din fr. ***télémécanique***].

telemétric, ~ci, telemetrică, ~ce a. care aparţine telemetrului sau telemetriei, care se referă la telemetru sau la telemetrie; care este făcut cu ajutorul telemetrului, care este bazat pe utilizarea telemetrului. [Din fr. ***télémétrique***].

telemetríe f. disciplină al cărei obiect îl constituie tehnica măsurării distanţelor cu ajutorul telemetrului. [Din fr. ***télémétrie***].

telemétru, telemetre n. **1.** instrument optic folosit pentru măsurarea distanţei dintre locul unde este instalat şi un punct de vizare depărtat sau inaccesibil; **2.** dispozitiv auxiliar al unui aparat fotografic, care permite reglarea distanţei focale a obiectivului în funcţie de depărtarea pînă la obiectul vizat. [Din fr. ***télémètre***].

telencefál, telencefale n. partea anterioară, terminală a encefalului embrionar, din care se vor dezvolta emisferele cerebrale. [Din fr. ***télencéphale***].

telenovélă, telenovele f. serial de televiziune, de obicei latino-american, cu acţiune melodramatică. [Din sp. ***telenovela***].

teleo- element de compunere cu sensul „scop, finalitate". [Din fr. ***téléo,*** it. ***teleo-***].

teleobiectív, teleobiective n. obiectiv asemănător unei lunete, care se ataşează aparatelor de fotografiat sau camerelor de luat vederi, pentru a permite luarea de imagini clare obiectelor situate la distanţe mari. [Din fr. ***téléobjectif***].

teleológic, ~ci, teleologică, ~ce a. care aparţine teleologiei, referitor la teleologie. [Din fr. ***téléologique***].

teleologíe f. **1.** concepţie filozofică idealistă potrivit căreia fenomenele naturii şi ale vieţii sociale s-ar desfăşura în conformitate cu un anumit scop; **2.** teoria finalităţii, studiul scopurilor. [Din fr. ***téléologie***].

teleonomíe f. **1.** (filoz.) teleologie; **2.** (biol.) determinare obiectivă a mecanismelor de reglare celulară. [Din fr. ***téléonomie***].

teleopsíe f. viciu în perceperea distanţelor, din cauza căruia obiectele sînt percepute la o distanţă mai mare decît sînt în realitate. [Din engl. ***teleopsie***].

teleosteán, teleosteeni m. (la pl.) ordin de peşti de apă dulce şi marină, cei mai răspîndiţi în apele actuale, al căror schelet este în întregime osificat, cu corpul acoperit cu solzi osoşi şi cu înotătoarea codală împărţită în două părţi egale; (şi la sg.) peşte din acest ordin. [Din fr. ***téléostéen***].

telepát, telepaţi a. şi m. (persoană) care practică telepatia. [Din fr. ***télépathe***].

telepátic, ~ci, telepatică, ~ce a. care aparţine telepatiei, referitor la telepatie: *fenomen telepatic.* [Din fr. ***télépathique***].

telepatíe f. **1.** facultate parapsihologică de a percepe fenomene care nu sînt în raza simţurilor, precum şi de a transmite gîndurile la distanţă; **2.** percepere a fenomenelor şi a gîndurilor de la distanţă: *magia şi fenomenele de telepatie erau în veacurile acelea practici curente.* SAD. [Din fr. ***télépathie***].

teleprómpter, telepromptere n. dispozitiv tehnic, plasat sub camera principală de luat vederi, care derulează textul pe care prezentatorul unui jurnal televizat, animatorul unei emisiuni etc. trebuie să-l citească. [Cuv. engl.].

teleradiografíe, teleradiografii f. radiografie executată prin plasarea sursei de raze X la mare distanţă de persoana supusă acestei operaţii. [Din fr. ***téléradiographie***].

telerecórding n. aparat folosit pentru înregistrarea şi redarea imaginilor, utilizînd înregistrarea pe peliculă cinematografică a imaginilor de pe ecranul unui monitor de televizor; peliculă pe care s-a făcut această înregistrare. [Cuv. engl.].

telereglái, telereglaje n. totalitatea mijloacelor tehnice pentru transmiterea la distanţă, cu ajutorul unui semnal electromagnetic intermediar, a unor comenzi care să efectueze reglajul într-o anumită instalaţie; telereglare. [Din fr. ***téléréglage***].

telereglári, telereglări f. telereglaj. [***Tele-*** + ***reglare***].

telereportái, telereportaje n. reportaj transmis (de la faţa locului) la televiziune; (p. ext.) reportaj transmis de la distanţă (prin telefon, videotelefon etc.). [Din fr. ***téléreportage***].

telerepórter, telereporteri m. reporter de televiziune. [Din fr. ***téléreporter***].

telescáf n. teleferic submarin constînd dintr-o cupolă metalică cu ferestre panoramice, care circulă pe un plan înclinat. [Din fr. ***téléscaphe***].

telescáun, telescaune n. **1.** teleferic cu scaune suspendate pe un cablu în circuit; **2.** scaun suspendat pe cablu la intervale fixe. [***Tele-*** + ***scaun***; cf. fr. ***télésiège***].

teleschí, teleschiuri n. instalaţie de teleferic pentru tractarea în urcuş a persoanelor pe schiuri. [Din fr. ***téléski***].

telescóp, telescoape n. instrument optic pentru observarea corpurilor cereşti, bazat pe fenomenul reflexiei luminii pe o oglindă concavă. [Din fr. ***télescope***].

telescópic, ~ci, telescopică, ~ce a. **1.** bazat pe utilizarea telescopului, care nu se poate vedea decît cu telescopul: *măsurători telescopice*; *planetă telescopică*; **2.** (despre tuburi) care pătrunde unul în golul celuilalt fără joc mare; (despre mecanisme) care este alcătuit din astfel de tuburi, putînd fi alungit sau scurtat: *undiţă telescopică.* [Din fr. ***télescopique***].

telescriptór, telescriptoare n. teleimprimator. [Din fr. ***téléscripteur***].

teleshopping [teleşóping] n. sistem de vînzare în care produsele sînt prezentate într-o emisiune de televiziune şi sînt comandate telefonic de către cumpărători. [Cuv. engl.].

telespectatór, ~i, telespectatoáre m., f. persoană care urmăreşte o emisiune la televizor. [Din fr. ***téléspectateur***].

telestereográf, telestereografe n. aparat cu ajutorul căruia se pot transmite la distanţă fotografii, desene, texte etc., imprimate în prealabil pe un film special. [Din fr. ***téléstéréographe***].

telestereoscóp, telestereoscoape n. aparat optic care, prin lărgirea cîmpului vizual cu ajutorul unui sistem de oglinzi, permite vederea în

relief a obiectelor observate la distanţă. [Din engl. *telestereoscope*].

telestézic, ~ci, telestezică, ~ce a. care ţine de telestezie, privitor la telestezie. [Din fr. *télésthésique*].

telestezíe, telestezii f. percepere la distanţă a unor senzaţii, emoţii sau imagini mentale. [Din fr. *télésthésie*].

teletéx, teletexuri n. sistem de transmitere rapidă a documentelor în forma originală printr-un telex perfecţionat. [Din fr. *télétex*].

teletéxt, teletexte n. sistem de transmitere prin telecomandă şi afişare pe ecranul televizorului a unor pagini cu informaţii diverse sub formă de text şi grafică simplă. [Din fr. *télétexte*].

teletín, teletinuri n. (înv. şi reg.) piele fină de bovine; iuft: *cizme de teletin*. [Din ucr. *teletina*].

teletíp, teletipuri n. **1.** aparat telegrafic la care receptarea semnalelor transmise se face sub formă de caractere tipografice, fără a mai fi necesară prezenţa unui operator; **2.** teleimprimator; **3.** maşină de scris comandată electric, la distanţă. [Din fr. *télétype,* germ. *Teletyp*].

teletipséter, teletipsetere n. instalaţie pentru culegerea simultană a aceluiaşi text la mai multe maşini şi în tipografii diferite. [Din germ. *Teletipsetter,* fr. *télétypsetter*].

teletón n. program de televiziune în format extins, specializat în strîngerea de fonduri pentru acţiuni caritabile. [Din engl. *telethon*].

teletóp, teletopuri n. instrument topografic compus dintr-o busolă şi un telemetru optic, folosit la lucrări geografice, geologice, forestiere etc. [Din fr. *télétope*].

televizá, televizez vb. (tr.) **1.** (tr.) a transmite la distanţă imagini prin intermediul televiziunii: *a televiza un meci de fotbal;* **2.** (intr.) a filma (pe cineva sau ceva) pentru televiziune: *a televiza un spectacol de teatru*. [Din fr. *téléviser*].

televizáre, televizări f. acţiunea de a televiza. [V. *televiza*].

televiziúne f. **1.** tehnică a transmiterii la distanţă a imaginilor obiectelor în mişcare; **televiziune prin cablu,** distribuţie de semnale de televiziune pe o reţea de cabluri coaxiale sau de fibre optice; **2.** (pl. **televiziuni**) instituţia care asigură elaborarea şi difuzarea emisiunilor prin televiziune. [Din fr. *télévision*].

televizór, televizoare n. aparat care recepţionează imaginile transmise prin televiziune. [Din fr. *téléviseur*].

televizuál, ~l, televizuală, ~e a. referitor la televiziune, care este propriu televiziunii (considerată ca un mijloc de expresie sau o artă): *din punct de vedere televizual, totul exprimă o mare suferinţă a profesionismului.* D. [Din fr. *télévisuel*].

télex, telexuri n. sistem mixt de telefonie şi telegrafie în teleimprimator, care foloseşte, prin comutare, acelaşi circuit de transmisiune. [Din fr. *télex*].

telíncă f. v. **tilincă**.

telíngă f. v. **tilincă**.

telíşcă f. v. **tilişcă**.

teil n. colină artificială formată din ruinele unei aşezări sau ale unui edificiu din antichitate; (scris şi: *tel*). [Din fr. *tell*].

telmatofíl, ~i, telmatofilă, ~e a. care preferă terenurile mlăştinoase: *plante telmatofile*. [Din lat. *telmatophilus*].

telmatologíe f. ramură a hidrologiei care se ocupă cu studiul formării, al caracteristicilor şi al proprietăţilor mlaştinilor. [Din engl. *telmatology*].

telpíz, ~i, telpiză, ~e a. (înv., reg.) viclean: *Dumitraşco Vodă ... era om nestătător la voroavă, tălpiz, amăgitor*. NEC.; (şi: **tălpiz**). [Din turc. *telbis*].

telsón, telsoane n. **1.** ultimul segment abdominal la raci, care formează, împreună cu apendicele înecinate, înotătoarea codală, lăţită ca un evantai; **2.** segmentul terminal al cozii scorpionilor, care poartă acul veninos. [Din fr. *telson*].

telteá f. v. **teltie**.

teltíe, teltii f. (reg.) valtrap de pîslă: *teltiile înflorite ... au bun preţ în Zaporojă*. SAD.; (şi: **teltea**). [Din turc. *telti*].

telúr n. element chimic, metaloid de culoare albă-albăstruie, avînd proprietăţi asemănătoare cu cele ale sulfului, care se găseşte în natură în combinaţii, întrebuinţat ca agent de vulcanizare secundar. [Din fr. *tellure*].

telúric, ~ci, telurică, ~ce a. **1.** compus sau combinat cu telur; **acid teluric,** acid obţinut prin oxidarea acidului teluros, cristalin, solubil în apă, cu proprietăţi oxidante; **2.** care aparţine pămîntului, referitor la pămînt, de sub pămînt; **curent teluric,** curent electric care circulă prin sol; **mişcare telurică,** mişcare seismică; **apă telurică,** apa subterană; **3.** (fig.) instinctiv, primitiv: *în uriaşii lui Rabelais, ... forţa telurică descoperă lumea umanismului.* VIANU. [Din fr. *tellurique,* germ. *tellurisch*].

telurós a. **acid teluros,** acid slab, obţinut prin acidarea telurului cu acid azotic concentrat. [Din fr. *tellureux*].

telurúră, telururi f. compus al telurului cu un alt element. [Din fr. *tellurure*].

telveá f. (înv.) zaţ de cafea. [Din turc. *telve*].

temasúc n. (înv.) act, document; declaraţie. [Din turc. *temessük*].

temátic, ~ci, tematică, ~ce a. **1.** care ţine de o temă[1], referitor la o temă[1]; alcătuit pe anumite teme[1]: *ciclu tematic; plan tematic;* **2.** (muz.) relativ la o temă[1], la un motiv muzical; **3.** (lingv.) care ţine de tema[1] cuvîntului, referitor la tema[1]: *flexiune tematică;* **vocală tematică,** vocală care se adaugă la rădăcina unui cuvînt, formînd tema[1] acestuia. // f. totalitatea temelor[1] sau tema[1] esenţială care caracterizează creaţia unui artist, un curent, o epocă etc. sau un grup de opere literare, artistice, ştiinţifice etc.: *tematica revistei; tematică religioasă*. [Din fr. *thématique,* germ. *Thematik*].

tematologíe f. ramură a literaturii comparate care studiază istoria şi circulaţia temelor[1] în literatura diferitelor popoare. [Din fr. *thématologie*].

témă[1], teme f. **1.** idee principală care este dezvoltată într-o expunere, într-o scriere; subiect: *tema unei conferinţe; tema unui roman;* **2.** ceea ce constituie subiectul principal al unor dezbateri, elementul central al preocupărilor cuiva, obiectul meditaţiei, al activităţii unei persoane sau al unui grup de persoane: *titlurile marilor noastre ziare vorbesc despre ceea ce pare a fi marea temă a momentului: privatizarea.* D.; **3.** aspect fundamental al existenţei care se reflectă într-o operă artistică: *tema iubirii în poezia eminesciană; tema geniului nefericit în poezia romantică;* **4.** (muz.) unitate muzicală (melodie, armonie, ritm) caracteristică, reprezentînd elementul de bază în dezvoltarea unor creaţii de proporţii mai mari; motiv; **temă cu variaţiuni,** compoziţie muzicală care constă în enunţarea unui motiv şi în valorificarea lui prin diferite transformări ale potenţialului lui expresiv; **5.** exerciţiu scris dat elevilor, studenţilor etc. pentru aplicarea cunoştinţelor dobîndite: *ne dete la regula de trei tema următoare.* CR.; **6.** (lingv.) grupare de elemente din structura unui cuvînt, constituită din rădăcină împreună cu eventualele sufixe şi prefixe, caracterizată prin faptul că este comună numai formelor unuia şi aceluiaşi cuvînt. [Din gr. mod. *théma,* lat. *thema,* germ. *Thema,* fr. *thème,* it. *tema*].

témă[2], teme f. **1.** unitate militară în armata bizantină; **2.** diviziune teritorial-administrativă şi militară în Imperiului Bizantin, condusă de un strateg numit de împărat şi răspunzător în faţa lui, care avea atribuţii administrative, judecătoreşti şi miltare: *pe sholari şi maglabiţi, mercenari înrăiţi ai iconoclaştilor, i-a dezlipit din Bizanţ, trimeţîndu-i în temele asiatice.* SAD.; (scris şi: *themă*). [Din fr. *théme*; cf. gr. *théma*].

temătór, ~i, temătoáre a. **1.** care se teme: *Eliade, temător, susţinu cu tărie ideea retragerii în munţi.* CĂL.; **temător de Dumnezeu,** evlavios, cucernic; **2.** neîncrezător, bănuitor; (pop.) gelos: *bărbatul temător îşi face nevasta curvă.* PANN. [*Teme* + *-ător*].

tembél, ~i, tembelă, ~e a. (şi subst.) indiferent, nepăsător; indolent, lăsător; incapabil, imbecil: *fata de împărat nu se putu împrieteni cu toţi ceilalţi fii de împăraţi, fiindcă cei mai mulţi erau năzuroşi, tembeli şi deşucheaţi.* ISP. [Din turc. *tembel*].

tembelíc n. (înv.) indolenţă, apatie; (şi: **tembelîc**). [Din turc. *tembellik*].

tembelísm, tembelísme n. **1.** nepăsare, indiferenţă; indolenţă, delăsare; **2.** prostie, imbecilitate: *numeroşi literaţi ... s-au ferit să cînte în strune tembelismului totalitar.* D. [*Tembel* + *-ism*].

tembelíc n. v. **tembelic**.

téme, tem vb. **1.** (refl.) a fi cuprins de sentimentul fricii, a simţi teamă: *lucrul de care mă temeam mai mult era nebunia; mi-era frică să nu-nebunesc.* EM.; *ca să-i arate că nu se teme ... Sisoe se întoarse la ungur, îl apucă cu două degete de vîrful nasului ... şi i-l suci un pic într-o parte.* TOP.; **2.** (refl.) a fi îngrijorat, a-şi face griji: *mă tem să nu ne apuce noaptea pe aici.* CR.; **mă tem că ...,** mi se pare că ..., socotesc că ..., am sentimentul neplăcut că ...; **nu te teme,** se spune pentru a întări o afirmaţie; **3.** (pop.; tr.) a bănui, a suspecta pe cineva de infidelitate; a fi gelos: *el se făcu dîrz, începînd a-şi teme nevasta.* ISP. [Lat. *timere*].

teméi, temeluri n. **1.** (înv. şi pop.) fundament (al unei construcţii); temelie: *mănăstirea din temeiul ei au fost-o început-o Barnovschie Vodă.* NEC.; **a prinde temei,** a se aşeza, a se statornici: *zăpada proaspătă se aşternea şi prindea temei.* BL.; **2.** (reg.) fiecare dintre lemnele groase care se aşază peste temelia de piatră şi care servesc ca sprijin construcţiei: *temeiurile zidurilor au rezistat totuşi.* BL.; **3.** element fundamental, bază a ceva; temelie: *rînduiala este temeiul înţelepciunii seminţiilor.* SAD.; **cu temei, a)** temeinic, trainic; solid: *au început domnii a se aşedza mai cu temei în scaon în Iaşi.* NEC.; **b)** sprijinit pe argumente solide, întemeiat; cu cumpăt şi cu socoteală, serios, aşezat: *nu te teme, sînt om serios şi-ţi vorbesc cu temei.* SAD.; **c)** cu stăruinţă; serios: *şi-a luat omul tainul şi apoi s-a dus şi s-a apucat cu temei de lucru.* POP.; **d)** bine de tot, de-a binelea: *încai despre a rumânească, pot zice, fără să mă laud, că o ştiu cu temei.* CAR.; **mai cu temei,** mai cu seamă, mai ales, îndeosebi; **de temei,** de bază, solid, serios, important; **fără** (sau **lipsit de**) **temei,** fără bază reală, fictiv, neîntemeiat; **pe** (sau **în**) **temeiul ...,** în conformitate cu ..., bazat pe ...: *părerile lui Alexe ... se rosteau pe temeiul unor trăiri autentice şi al unei experienţe consumate.* BL.; **pe temei că ...,** bazat pe argumente că ..., pe motiv că ..., din cauză că: *aruncă în temniţă pe Laurentius pe temei că urzea cu Arbore năvălirea lui Petru.* DELAVR.; **4.** motiv, pricină, cauză; prilej: *dacă boiul mi-l înmlădiu, dacă ochii mei îi plac, e temeiul că acestea fericit pe el îl fac.* EM.; **5.** (înv.) grosul unei armate: *leşii ... au mers cu toată tabăra dirept asupra temeiului oştii turceşti.* COSTIN; **6.** (pop.) toi, miez, mijloc (al unei acţiuni, al unui interval de timp): *tocmai pe cînd era temeiul mesei.* CR. [Din sl. *temelĭ*].

teméinic, ~ci, temeinică, ~ce a. **1.** solid, rezistent; trainic, durabil: *pe la 9 dimineaţa ajungeam la Costeşti, un sat... cu gospodării*

temeinice. BL.; (fig.) *legături temeinice;* (adv.) *veacuri de liniște și de siguranță au îngăduit omului să-și lege temeinic viața... de același colț de pământ.* VLAH.; **2.** (înv.) pe care poți pune temei, pe care te poți bizui; puternic, tare: *oștile temeinice cu multe ceasuri, cu multe zile bat un război.* COSTIN; (fig.) *cetățile făcute la Tîrgoviște și la București nu erau o ocrotire temeinică.* BĂLC.; **3.** profund, solid: *primi... cunoștințe de limbă greacă și latină atît de temeinicie încît să poată scrie în aceste limbi.* CĂL.; **4.** întemeiat, legitim, serios: *a invocat o scuză temeinică;* **5.** chibzuit, matur, serios: *vorba sa era plăcută și temelnică, fără trufie și îngîmfare.* NEGR.; (adv.) *a judeca temeinic;* **6.** convingător, decisiv: *argumente multiple și temeinice.* C.; **7.** fundamental, esențial: *ani de temeinică prefacere artistică.* BL.; **8.** făcut cu conștiinciozitate, cu stăruință; serios, sîrguincios, stăruitor: *întreaga instalație ar avea nevoie de revizie generală și de reparații temeinice.* GHEȚIE; (adv.) *în zori de ziuă,... ne așteaptă cu luntrea pregătită temeinic pentru un drum lung... în inima bălților.* TOP.; **9.** adînc, profund: *dormea somnul temeinic al tinereții.* ZAMF. // adv. de-a binelea, tare: *ploaia începe temeinic.* BOGZA; (și: (înv.) **temelnic**). [*Temei* + *-nic*].

temeinície f. **1.** însușirea a ceea ce este temeinic; soliditate, tărie, trăinicie: *pardoseala ulițelor nu crez că va mai fi în altă parte; frumusețea lor și temeinicia sînt vrednice de vedere.* GOL.; **2.** însușirea a ceea ce este temeinic, judicios, întemeiat: *analiza cu citate a oratoriei lui Brătianu demonstrează temeinicia portretului.* CĂL.; **3.** calitate a hotărîrii unui organ de jurisdicție de a reflecta realitatea obiectivă a faptelor care interesează soluționarea unui litigiu; **4. cu temeinicie,** cu seriozitate, cu stăruință: *împărtășa știința cu mare temeinicie și zel.* C.L. [*Temeinic* + *-ie*].

temelíe, temelii f. **1.** partea inferioară a unei construcții, executată din piatră, zidărie sau beton, prin care aceasta se sprijină pe pămînt; fundație, fundament, bază: *temelia casei;* **de temelie,** fundamental, esențial: *încă nu pronunțasem nici un cuvînt, nici barem cuvintele de temelie ale vieții: Mamă și Tată;* **din** (sau **pînă în**) **temelii** (sau **temelie**), de la (sau pînă la) bază; cu totul, cu desăvîrșire, radical; **a pune temelie,** a pune bazele, a funda, a întemeia; **2.** (fig.) element care servește drept sprijin, pe care se întemează ceva; bază, fundament, temei: *e regretabil că n-a încercat mai degrabă să găsească o temelie metafizică politicii sale.* CĂL.; **3.** (înv.) epactă. [Din sl. *temelije*].

teméinic a. v. temeinic.

temenă f. v. temenea.

temeneá, temenele f. salut la musulmani constînd dintr-o plecăciune, în timpul căreia mîna dreaptă este lăsată în jos, apoi apropiată de buze și pe urmă dusă la frunte; (p. ext.) plecăciune, închinăciune, reverență; **a face temenele,** a saluta cu politețe (exagerată) pe cineva; (fig.) a se ploconi, a se umili; (și: (înv.) **temena**). [Din turc. *temenna*].

temení, temenesc vb. (înv.; refl.) a se pleca în față cuiva în semn de salut; a se închina: *ienicerii de-mi sosea, bună ziua că-i dădea, și frumos se temenea.* POP. [De la *temenea*].

temerár, ~i, temerară, ~e a. îndrăzneț (peste măsură), cutezător, gata pentru orice acțiune. [Din fr. *téméraire,* lat. *temerarius*].

témere, temeri f. **1.** faptul de a (se) teme; frică, teamă, temut[1]: *temerile din copilărie ... se reactivară, inexplicabile la vîrsta de paisprezece ani.* GHEȚIE; **2.** îngrijorare, neliniște: *mi se pare că amîndoi ne-ascundem aceleași temeri.* VLAH.; **3.** (pop.) gelozie. [V. *teme*].

temeritáte, temerități f. îndrăzneală mare, cutezanță (nesocotită): *nu orice temeritate e spirit de sacrificiu și nu orice tenacitate e tărie morală.* D. [Din fr. *témérité,* lat. *temeritas, -atis*].

temetéu, temetele n. (reg.) cimitir. [Din magh. *temető*].

temleác, temlece n. unealtă de pescuit formată dintr-o vergea groasă de fier prevăzută cu un cîrlig ascuțit la unul din capete, care servește la tragerea peștilor mari din apă; (și: **timleac**). [Din rus. *temleak*].

témnic, temnicuri și **temnice** n. **1.** (reg.) adăpost în pămînt, în care se țin stupii iarna; **2.** (înv.) adăpost săpat în pămînt pentru protejarea soldaților (în timp de război); **3.** (înv.) închisoare. [Din bulg., sb. *temnik,* ucr. *temnyk*].

temnicér, temniceri m. paznic într-o închisoare; gardian. [*Temniță* + *-ar*].

témniță, temnițe f. închisoare: *pentru aceste idei, Slavici fu arestat în 1889, dar lui temnița îi plăcu.* CĂL.; (jur.; înv.) **temniță grea,** pedeapsă privativă de libertate, care urma să se execute într-un regim de severitate și se aplică pentru unele fapte penale calificate drept crime. [Din sl. *timinica*].

témpera[1] f. **1.** procedeu în tehnica picturii, care constă din amestecarea culorii fin măcinate cu lianți pe bază de substanțe albuminoide sau gelatinoase; **2.** vopsea obținută prin amestecarea culorii cu lianți pe bază de substanțe albuminoide sau gelatinoase; **3.** pictură realizată prin procedeul descris. [Din it. *tempera*].

temperá[2], temperez vb. (tr. și refl.) **1.** (despre excesul de frig sau de căldură) a (se) atenua, a (se) diminua; **2.** (despre sentimente, manifestări, tendințe) a (se) modera, a (se) pondera: *în chip neașteptat, Veneția avea să-i tempereze solemnitatea, fie oferindu-i empiria bonomă a micilor bucurii ..., fie contrariindu-i sănătoasele deprinderi germanice.* PLEȘU; *puterea absolută nu își temperează preferința pentru guvernarea sub presiune.* D. [Din fr. *tempérer*].

temperamént, temperamente n. **1.** (psih.) particularitate a personalității privind latura dinamică-energetică a activității psihice și a comportamentului și care se exprimă în tonusul și viteza reacțiilor motorii și senzoriale, a proceselor cognitive și afectiv-voluntare; fire: *la Semănătorul colaboră entuziast cu o adaptare cuviincioasă la temperamentul violent al lui Iorga.* CĂL.; **2.** energie vitală, capacitate de avînt, elan, impetuozitate: *cu tot patriotismul lui, e lipsit de temperament și concepție și profesează un democratism naiv.* CĂL. [Din lat. *temperamentum,* germ. *Temperament,* fr. *tempérament*].

temperamentál, ~i, temperamentală, ~e a. **1.** care aparține temperamentului, referitor la temperament, de temperament: *tipologie temperamentală; portrete temperamentale;* **2.** plin de energie, de elan, de pasiune, impetuos: *acest Milescu ... are o viață temperamentală.* CĂL. [*Temperament* + *-al*].

temperamentós, ~și, temperamentoásă, ~e a. **1.** cu energie, cu impetuozitate; **2.** plin de pasiune. [*Temperament* + *-os*].

temperándo adv. (muz.; ca indicație de execuție) moderînd mișcarea. [Cuv. it.].

temperánță f. cumpătare, moderație, sobrietate (în special în privința consumului de băuturi și de alimente); **societate de temperanță,** asociație pentru combaterea consumului de alcool: *e membră a unei societăți de temperanță.* CĂL. [Din fr. *tempérance*].

temperáre, temperări f. **1.** atenuare, diminuare; **2.** (fig.) moderație, cumpătare; temperanță. [V. *tempera[2]*].

temperát, ~ți, temperată, ~e a. **1.** moderat, cumpătat, ponderat: *persoană temperată; reacție sufletească temperată;* **2. climă temperată,** climă caracterizată prin existența a patru anotimpuri, cu veri potrivit de călduroase și cu ierni nu prea reci; **zonă temperată,** fiecare dintre cele două zone de pe suprafața pămîntului, cuprinse între tropice și cercurile polare și caracterizate prin climă temperată; **3.** (muz.) **sistem temperat,** sistem melodic bazat pe diviziunea octavei în 12 semitonuri egale, suprimînd diferența dintre semitonurile diatonice de cele cromatice. [Din lat. *temperatus, -a, -um,* fr. *tempéré,* it. *temperato*].

temperatúră, temperaturi f. **1.** gradul, starea de căldură a unui corp; (spec.) gradul de căldură a aerului: *temperatura avu pururea o deosebită influență asupra fizicului meu.* NEGR.; **temperatură absolută,** temperatură care se măsoară pornind de la zero absolut (–273°); **temperatură critică,** temperatura unui gaz deasupra căreia acesta nu poate fi lichefiat; **2.** gradul de căldură ridicată a corpului omenesc, reprezentînd un simptom patologic; febră, fierbințeală: *bolnavul are temperatură mare.* [Din lat. *temperatura,* fr. *température,* germ. *Temperatur*].

tempéstă, tempeste f. (înv.) furtună, uragan: *undele oceanului agitate de tempestă.* FIL. [Din it. *tempesta*].

tempestív, ~i, tempestivă, ~e a. (livr.) care se produce la timpul potrivit; oportun, potrivit. [Din lat. *tempestivus,* it. *tempestivo*].

tempestuós, ~și, tempestuoásă, ~e a. (înv.) **1.** furtunos, vijelios; **2.** (fig.) impetuos; tumultuos, agitat: *dezbateri tempestuoase.* [Din lat. *tempestuosus,* it. *tempestoso*].

tempi passati, vremuri trecute; *s-au dus acele timpuri!* [Cuv. it.].

templiér, templieri m. (la pl.) ordin monaho-cavaleresc fondat în secolul al XII-lea în Palestina și dizolvat la începutul secolului al XIV-lea de către Filip cel Frumos, regele Franței, care s-a angajat în lupta împotriva musulmanilor în Orientul Apropiat și Mijlociu; (la sg.) persoană care făcea parte din acest ordin. [Din fr. *templier*].

témplu, temple și (înv.) **templuri** n. spațiu sau edificiu consacrat unei divinități, destinat practicării unui cult religios (la unele popoare din antichitate, astăzi, la mozaici, budiști etc.); (fig.) *eu sînt un templu, tu ești un zeu.* EM. [Din fr. *temple,* lat. *templum*].

témpo n. **1.** grad de rapiditate cu care trebuie executate sunetele unei piese muzicale, conform conținutului și caracterelor ei; mișcare; **2.** ritm, cadență; (lingv.) ritm al vorbirii. [Din it., fr. *tempo*].

temporál[1], ~i, temporală, ~e a. **1.** care trece cu timpul; pieritor, trecător: *existența temporală a oamenilor;* **2.** care ține de viața materială, de interesele pămînțești: *puterea temporală a bisericii;* **3.** secular, laic: *jurisdicție temporală;* **4.** referitor la timp; situat în timp, al timpului: *ordinea temporală a faptelor; desfășurare temporală;* **5.** (gram.) care privește categoria timpului, care indică timpul verbului: *adverb temporal;* **propoziție (circumstanțială) temporală** (și f.), propoziție subordonată care arată timpul cînd se petrece acțiunea din propoziția regentă. [Din fr. *temporel*].

temporál[2], ~i, temporală, ~e a. referitor la tîmple, care aparține tîmplelor, din regiunea tîmplelor; **os temporal** (și n.), os pereche așezat de o parte și de alta a cutiei craniene, între occipital, parietal și sfenoid. [Din fr. *temporal*].

temporalitáte f. caracterul a ceea ce este situat în timp, a ceea ce este limitat ca durată: *e nevoie ca un lucru să fie în afara timpului ... pentru ca tu să pricepi dezastrul temporalității tale.* LIIC. [Din fr. *temporalité*].

temporár, ~i, temporară, ~e a. **1.** de scurtă durată, vremelnic, trecător, provizoriu: *ploi temporare; situație temporară;* **2.** pe timp limitat: *angajare temporară.* [Din fr. *temporaire,* lat. *temporarius*].

temporizá, temporizez vb. (tr.) a amîna o acțiune (în așteptarea unui moment favorabil), a întîrzia ceva. [Din fr. *temporiser*].

temporizáre, temporizări f. acţiunea de a temporiza şi rezultatul ei. [V. *temporiza*].

temporizatór, ~i, temporizatoáre a. şi m., f. (persoană) care temporizează. // n. aparat care introduce intenţionat un interval de timp între începutul şi sfîrşitul funcţionării unui dispozitiv electric sau electronic. [Din fr. *temporisateur*].

temút[1], ~ţi, temută, ~e a. care inspiră teamă, de care te temi: *era ... un mare orator şi mai ales un temut şi talentat gazetar.* BL. [V. *teme*].

temút[2] n. (pop.) **1.** teamă, temere: *şi-n loc de galben buzdugan, făclii de ceară ţi-am făcut în dreapta cea fără temut.* COŞB.; **2.** gelozie: *fu cuprinsă de patima temutului.* ISP. [V. *teme*].

ten, tenuri n. culoarea şi calitatea pielii obrazului; (p.ext.) pielea obrazului: *avea din fire tenul ţiganilor ei de la Necşeni.* SAD.; *cu tenul „văruit" cu un fel de pudră.* R.L.; **fond de ten,** produs cosmetic de consistenţă păstoasă, gras, de culoarea pudrei, folosit ca fard. [Din fr. *teint*].

tenábil, ~i, tenabilă, ~e a. **1.** la care se poate rezista; suportabil; **2.** care se poate păstra; durabil, trainic. [Din fr. *tenable*].

tenáce, ~ci, tenace a. **1.** dur, rezistent, tare: *metal tenace*; **2.** (înv.) care aderă puternic, care este greu de smuls: *clei tenace*; **3.** (înv.) care dispare greu; persistent: *miros tenace*; **4.** (fig.) care se menţine în ciuda timpului şi a eforturilor de a-l combate; de care te debarasezi cu greu: *prejudecăţi tenace; mentalitate tenace*; **5.** care ţine cu îndărătnicie la opiniile sale, care îşi urmăreşte cu obstinaţie planurile; perseverent, ferm: *persoană tenace;* **6.** care denotă perseverenţă, fermitate, dîrzenie: *se remarcă... dorinţa puternică şi tenace de impulsionare a culturii noastre.* PATAP. [Din fr. *tenace*, it. *tenace*, lat. *tenax, -acis*].

tenacitáte f. **1.** proprietate a unui material de a suporta deformaţii mari, sub acţiunea unor solicitări exterioare, înainte de a se rupe: *tenacitatea fierului*; **2.** (fig.) stăruinţă, perseverenţă; dîrzenie, îndărătnicie, înverşunare. [Din fr. *ténacité*, lat. *tenacitas, -atis*].

tenalgíe, tenalgii f. dureri la nivelul tendoanelor. [Din fr. *ténalgie*].

tenchi[1], tenchiuri n. (înv.) unitate de măsură pentru greutăţi, egală cu a patra parte dintr-un dram. [Din turc. *tenk*].

tenchi[2], tenchi m. (bot.; reg.) **1.** porumb (*Zea mays*): *cînd săpai tenchiul pe coaste.* POP.; **2.** alac (*Triticum monococcum, Triticum spelta*). [Din magh. *tengeri* (*buza*)].

tencuí, tencuiesc vb. (tr.) **1.** a acoperi un zid sau un tavan cu tencuială: *au acoperit mănăstirea Balica cu oale şi au tencuit-o pe dinafară.* NEC.; **2.** (înv. şi reg.) a vărui. [Din ucr. *tyn'kuvaty*].

tencuiálă, tencuieli f. **1.** faptul de a tencui; **2.** strat de mortar sau plăci de ipsos care se aplică pe ziduri şi pe tavane pentru a le proteja şi pentru a obţine suprafeţe netede: *mozaicurile stropite cu tencuieli şi var le-a eliberat: sfinţii au ieşit din întunericul osîndei lor.* SAD. [*Tencui* + *-eală*].

tencuíre, tencuiri f. acţiunea de a tencui; tencuit. [V. *tencui*].

tencuít[1], tencuituri n. tencuire. [V. *tencui*].

tencuít[2], ~ţi, tencuită, ~e a. acoperit cu tencuială. [V. *tencui*].

tenculéţ, tenculeţe n. diminutiv al lui teanc. [*Teanc* + *-uleţ*].

tendár, tendare n. **1.** bară folosită la susţinerea tendei; **2.** grindă folosită la susţinerea capetelor bărcilor de serviciu sau de salvare de pe o navă. [*Tendă* + *-ar*].

téndă, tende f. apărătoare de soare sau de ploaie, în formă de acoperiş, făcută din pînză (la o luntre, la o corabie, pe o terasă). [Din gr. mod. *ténta*, it. *tenda*].

tendénţă f. v. tendinţă.

tendenţionísm n. proprietate a unei opere de artă de a reflecta tendinţele mediului natural şi social care o determină: *la început, tendenţionismul e discret, constînd în zugrăvirea luptei dintre virtute şi ispită.* CĂL. [De la *tendenţios*].

tendenţiós, ~şi, tendenţioásă, ~e a. care trădează o tendinţă ascunsă, care vrea să insinueze ceva; care urmăreşte un anumit scop; lipsit de obiectivitate, părtinitor: *scena zdrobirii soldatului-ţăran în bătăi e tendenţioasă.* CĂL. [Din fr. *tendancieux*].

tendenţiozitáte f. faptul de a fi tendenţios: *jurnalele intime, memoriile, scrisorile etc. ... îşi arată precaritatea, tendenţiozitatea şi-n ultimă instanţă falsitatea.* CĂRT. [*Tendenţios* + *-itate*].

ténder, tendere n. vehicul de cale ferată cuplat cu o locomotivă cu abur, în care se transportă apa şi combustibilul necesare pentru alimentarea acesteia. [Din fr. *tender*, germ. *Tender*].

tendinítă, tendinite f. afecţiune inflamatorie a tendoanelor. [Din fr. *tendinite*].

tendinós, ~şi, tendinoasă, ~e a. referitor la tendon; de natura tendonului. [Din it. *tendinoso*, fr. *tendineux*].

tendinóză, tendinoze f. afecţiune neinfecţioasă a tendoanelor. [Din germ. *Tendinose*].

tendínţă, tendinţe f. **1.** dispoziţie naturală pentru ceva; înclinare, propensiune: *partea proastă este că ai nu numai tendinţa, ci şi mijloacele să exagerezi.* VIANU; **2.** pornire, acţiune conştientă spre un scop determinat: *la Anghel se observă tendinţa de a sistematiza viziunea animistă, trecînd peste micul humor, în plin miraculos.* CĂL.; **3.** reflectare în opera de artă a concepţiei despre lume a autorului, a atitudinii lui faţă de realitatea prezentată: *Densusianu ... cere artei şi criticei preocuparea formală, înlăturarea tendinţei, cultul purităţii.* CĂL.; **4.** forţa care face un corp să se mişte într-o anume direcţie; direcţia pe care o are un corp în mişcare; **5.** orientare comună unui grup de persoane, unei colectivităţi: *tendine politice; persoane de toate tendinţele şi de toate opiniile;* **6.** evoluţie a unui fenomen într-un anumit sens: *tendinţa de creştere a preţurilor; tendinţă inflaţionistă; tendinţă actuală a pieţei;* (şi: (înv.) **tendenţă**). [Din fr. *tendance*].

tendón, tendoane n. fascicul fibros, alcătuit din ţesut conjunctiv foarte rezistent, de culoare albă, prin care muşchii se fixează pe oase sau pe alte structuri: *tendonul lui Achile.* [Din fr. *tendon*].

tendór, tendoare n. dispozitiv pentru întinderea unor cabluri de ancorare, alcătuit din două tije filetate în sens invers şi un manşon, prin rotirea căruia, tijele se apropie, întinzînd cablul; întinzător. [Din fr. *tendeur*].

tenébră, tenebre f. (mai ales la pl.) **1.** întuneric deplin; întunecime, beznă, obscuritate: *a codrului tenebră, poetic labirint.* EM.; *după cele ce prindeam în pîlnia auzului, ... s-ar fi crezut că în tenebre au loc măceluri, violuri, incendii.* BL.; **2.** (fig.) stare de îndoială, de incertitudine, de tatonare a sufletului omenesc: *o singură speranţă încoltea prin tenebrele dezolării.* BL.; **3.** (fig.) necunoaştere, ignoranţă, lipsă de clarviziune: *robii din ţara tenebrelor, care se trudesc la munca piramidelor, sunt duşi la Memfis să defileze şi să aplaude urlînd că le place robia.* BL. [Din fr. *ténèbres*].

tenebricól, ~i, tenebricolă, ~e a. care creşte pe locuri întunecoase: *plante tenebricole.* [Din fr. *ténébricole*].

tenebrós, ~şi, tenebroásă, ~e a. **1.** întunecos, obscur: *cer tenebros; pădure tenebroasă;* **2.** (fig.) obscur, greu de înţeles: *autor tenebros;* **3.** (fig.; despre persoane şi despre firea lor) sumbru, trist, taciturn; **4.** (fig.) care nu este pe deplin lămurit; obscur, încurcat, tulbure: *afacere tenebroasă;* **5.** (fig.; despre persoane) care acţionează în secret, ale cărui intenţii nu sînt nici foarte clare şi nici foarte curate: *Alecsandri o lua iar înspre Paris, unde căuzaşii tenebroşi constatară că poetul ocolea conspiraţiile lor.* CĂL.; **6.** (fig.) perfid: *manevre tenebroase.* // m. (la pl.) grup de pictori italieni din secolul al XVII-lea, influenţaţi de Caravaggio, a căror pictură este caracterizată prin atmosfera întunecată şi prin efecte de clarobscur puternic contrastante. // n. (la sg.) tot ceea ce este sumbru, obscur, nedefinit, inexplicabil, misterios: *arhitectul avea o concepţie sublimată despre viaţă şi refuza din cîmpul realului tenebrosul şi absurdul.* V.R. [Din fr. *ténébreux*].

tenecheá f. v. tinichea.

tenésme f. pl. (med.) simptom caracterizat prin necesitatea ineficientă, neplăcută, şi uneori dureroasă, de a urina sau de a defeca. [Din fr. *ténesmes*].

teniáză, teniaze f. parazitoză determinată de prezenţa în intestinul omului şi al animalelor carnivore a viermilor paraziţi din genul *Taenia*. [Din fr. *téniasis*].

ténie, tenii f. vierme parazit în formă de panglică, care trăieşte în intestinul subţire şi în alte organe la om şi la animalele carnivore; panglică (*Taenia*). [Din fr. *ténia*, lat. *taenia*].

ténis n. (şi **tenis de cîmp**) joc sportiv care se dispută între doi sau patru jucători, care îşi trimit alternativ o minge, lovind-o cu rachetele, pe un teren despărţit în două părţi egale printr-o plasă joasă; **tenis de masă**, joc sportiv asemănător celui descris mai sus, care se joacă pe o masă specială de formă dreptunghiulară, despărţită în două părţi egale printr-un fileu, cu o minge mică de celuloid, lovită cu paletele; ping-pong. // m. (pl. **tenişi**; mai ales la pl.) încălţăminte uşoară de sport, din pînză, cu tălpi de cauciuc. [Din fr., engl. *tennis*].

tenismén, ~i, tenismenă, ~e m., f. persoană care practică tenisul; (scris şi: **tenisman**). [Din fr. *tennisman*].

tenoplastíe, tenoplastii f. operaţie plastică pentru refacerea unui tendon distrus. [Din fr. *ténoplastie*].

tenór, tenori m. **1.** voce bărbătească cu registrul cel mai înalt; cîntăreţ care are o astfel de voce; **tenor dramatic,** voce bărbătească de tenor cu un timbru asemănător baritonului; cîntăreţ cu o astfel de voce; **tenor liric,** voce bărbătească de tenor cu un timbru mai deschis, care urcă pînă în registrul cel mai acut; cîntăreţ cu o astfel de voce; **2.** (p. ext.) instrument de suflat al cărui registru corespunde vocii de tenor; (adj.) *trombon tenor; saxofon tenor;* **3.** voce în polifonie plasată între alto şi bas. [Din fr. *ténor*, it. *tenore*].

tenorál, ~i, tenorală, ~e a. care ţine de tenor, privitor la tenor. [Din germ. *tenoral*].

tenosinovítă, tenosinovite f. inflamaţie a tecilor conjunctive care învelesc tendoanele. [Din fr. *ténosynovite*].

tenotomíe, tenotomii f. secţionare chirurgicală a unui tendon. [Din fr. *ténotomie*].

tensiometríe f. măsurare a tensiunii superficiale a lichidelor. [Din fr. *tensiométrie*].

tensiométru, tensiometre n. **1.** instrument pentru determinarea tensiunii superficiale a lichidelor; **2.** aparat cu ajutorul căruia se înregistrează valorile tensiunii arteriale; **3.** instrument folosit pentru măsurarea deformărilor unui corp supus la tensiuni exterioare. [Din fr. *tensiomètre*].

tensioná, tensionez vb. (tr.) **1.** a întinde (prin procedee mecanice) fibre textile, coarde elastice etc.; **2.** (fig.) a produce o stare de tensiune psihică: *a tensionat atmosfera din casă.* [Din fr. *tensionner*].

tensionál, ~i, tensională, ~e a. **1.** referitor la presiunea lichidelor organice; referitor la

tensiunea arterială; **2.** (fig.) referitor la încordarea psihică. [Din fr. ***tensionnel***].

tensionáre, tensionări f. acţiunea de a tensiona; întindere, încordare. [V. ***tensiona***].

tensionát, ~ţi, tnesionată, ~e a. **1.** întins, încordat; **2.** (fig.) încordat: *atmosferă tensionată; relaţii tensionate;* **3.** (fig.) care este într-o stare de mare tensiune nervoasă; încordat, surescitat. [V. ***tensiona***].

tensiúne, tensiuni f. **1.** stare a unui corp care este întins sau comprimat: *tensiunea muşchilor*; **2.** (fig.) efort intelectual sau psihoemoţional intens şi prelungit: *acest lucru îi prilejuieşte o destindere într-o stare de complită tensiune, care pe oricine l-ar răpune.* BL.; **3.** (fig.) situaţie încordată între două persoane, două grupuri, două state: *se bucură că, în sfîrşit, tensiunea s-a curmat printr-o împăcare.* BL.; **4.** (fon.) efort al muşchilor, al coardelor vocale în timpul emisiunii unui sunet; (p. ext.) prima fază a articulării unui sunet, în timpul căreia organele articulatorii iau poziţia necesară emisiunii unui sunet; **5.** forţă care apare într-un mediu continuu (solid, lichid sau gazos) şi care se exercită între diferitele părţi ale mediului aflate în contact; **tensiune internă,** tensiune care poate exista în corpurile solide chiar în absenţa solicitărilor exterioare şi care poate fi cauzată de variaţiile de temperatură, de umeziri sau uscări etc.; **tensiune de vapori,** presiune a vaporilor unui lichid aflaţi în echilibru termic cu lichidul; **tensiune superficială,** forţă raportată la unitatea de lungime, care întinde tangenţial, în toate direcţiile, pătura superficială a unui lichid datorită interacţiunii dintre moleculele de la suprafaţă şi cele din interiorul lichidului; **6.** forţă specifică ce ia naştere în interiorul unui corp supus unui efort: *tensiunea unui resort;* **7. tensiune electrică,** mărime egală cu produsul dintre intensitatea medie a cîmpului electric şi lungimea liniei de-a lungul căreia se măsoară tensiunea, măsurată în direcţia intensităţii cîmpului; **8. tensiune magnetică,** mărime fizică egală cu suma produselor dintre intensităţile cîmpului magnetic şi lungimile liniei de-a lungul căreia se măsoară, considerate în direcţia intensităţilor locale ale cîmpului; **9. tensiune arterială,** forţă elastică reactivă a pereţilor arterelor faţă de forţa exercitată asupra lor de presiunea sîngelui impulsionat de inimă; (p. ext.) hipotensiune arterială. [Din fr. ***tension***].

tensometríe f. ansamblul metodelor experimentale utilizate pentru determinarea tensiunilor din piesele finite supuse la solicitări, prin măsurarea deformaţiilor în cîteva puncte de pe suprafaţa piesei. [Din fr. ***tensométrie***].

tensométru, tensometre n. dispozitiv mecanic, pneumatic sau electric, care se fixează pe piesa a cărei deformaţie se studiază prin metodele tensometriei. [Din fr. ***tensomètre***, germ. ***Tensometter***].

tensór, tensori a. şi m. (muşchi) care produce o întindere. // m. (pl. **tensori**) obiect matematic definit în cadrul algebrei şi geometriei, frecvent utilizat în fizică, reprezentînd o generalizare a noţiunii de vector. [Din fr. ***tenseur***, germ. ***Tensor***].

tensoriál, ~i, tensorială, ~e a. **1.** referitor la tensiuni; **2.** (mat.) referitor la un tensor, cu tensori: *calcul tensorial.* [Din fr. ***tensoriel***].

tentă, tentez vb. (tr.) a ispiti, a ademeni, a momi: *a tenta pe cineva cu bani.* [Din fr. ***tenter***].

tentácul, tentacule n. fiecare dintre organele mobile, nearticulate, musculoase şi sensibile ale unor animale (acvatice), care serveşte la pipăit, la apucat prada şi, uneori, la deplasare. [Din fr. ***tentacule***].

tentaculár, ~i, tentaculară, ~e a. **1.** cu tentacule; de natura tentaculelor; **2.** (fig.) care tinde să se dezvolte: *oraş tentacular.* [Din fr. ***tentaculaire***].

tentaculát, tentaculate n. (la pl.) încrengătură de animale acvatice nevertebrate, învelite într-o cuticulă, cu tentaculele dispuse în jurul gurii; (şi la sg.) animal din această încrengătură. [Din fr. ***tentaculées***].

tentánt, ~ţi, tentantă, ~e a. care tentează, care suscită dorinţa, interesul; ademenitor, atrăgător, ispititor: *trăia într-o lume ciudată, tentantă, spectaculoasă, periculoasă.* CRĂCIUN. [Din fr. ***tentant***].

tentatívă, tentative f. **1.** acţiune întreprinsă în scopul de a realiza ceva, fără a avea siguranţa izbînzii: *a făcut o ultimă tentativă de a se împăca;* **2.** încercare (nereuşită): *tentativele de pastel sînt groteşti.* CĂL.; **3.** (jur.) încercare de a săvîrşi o infracţiune: *tentativă de furt.* [Din fr. ***tentative***].

tentatór, ~i, tentatoáre a. şi m., f. (înv.; rar) (persoană) care ispiteşte, care caută să seducă. [Din fr. ***tentateur***].

tentáţie, tentaţii f. tot ceea ce tentează, atrage, incită la ceva, deşteaptă dorinţa, pofta; ispită, ademenire: *n-am mai putut rezista tentaţiunii.* CAR.; (şi: (înv.) **tentaţiune**). [Din fr. ***tentation***].

tentaţiúne f. v. tentaţie.

téntă, tente f. **1.** amestec în diferite proporţii, de apă şi tuş sau orice alt colorant, folosit pentru a reda nuanţa dorită într-o coloraţie; suprafaţă a unei imagini realizată în tentă; **2.** nuanţă a unei culori; **3.** strat de culoare omogen, aplicat pe un suport; **4.** (fig.) caracter, notă particulară; conotaţie; nuanţă: *un feminism... imersat într-un discurs politic cu tente ideologice.* D. [Din fr. ***teinte***].

tenţónă, tenţone f. dialog în poezia medievală, în care interlocutorii discutau în contradictoriu şi îşi aruncau invective. [Din it. ***tenzone***].

tenuitáte f. (livr.) **1.** însuşirea de a fi subţire; subţirime, delicateţe, fineţe; **2.** (fig.) subtilitate; **3.** (fig.) caracterul a ceea ce este greu de înţeles, confuz: *impresia totală este de tenuitate, mistificaţie şi fragment.* CĂL. [Din fr. ***ténuité***].

tenúto adv. (muz.; indică modul de execuţie) respectînd strict duratele sunetelor şi cu o intensitate egală. [Cuv. it.].

tenzúf n. v. tenzuh.

tenzúh, tenzuhuri n. (înv.) pastă din diferite substanţe aromate; (p. ext.) colier făcut din asemenea pastă; (şi: **tenzuf**). [Din turc. ***tensuh***].

teo- element de compunere cu sensul „zeu", „divinitate". [Din it. ***teo-***, fr. ***theo-***].

teobromínă, teobromine f. substanţă alcaloidă în formă de pulbere albă, fără miros, extrasă din seminţele arborelui de cacao sau preparată sintetic, folosită ca diuretic şi stimulent cardiac. [Din fr. ***théobromine***].

teocéntric, ~ci, teocentrică, ~ce a. care aparţine teocentrismului, referitor la teocentrism: *cînd e vorba de fragranţa infungibilă a vieţii, nu putem uza de concepte teocentrice.* PATAP. [Din it. ***teocentrico***].

teocentrísm n. concepţie religioasă potrivit căreia Dumnezeu este considerat principiu unic şi centru al lumii reale, găsind astfel justificarea şi sensul acesteia numai prin referire la Dumnezeu. [Din it. ***teocentrismo***].

teocrát, teocraţi m. persoană care exercită o putere teocratică; partizan al teocraţiei. [Din fr. ***théocrate***].

teocrátic, ~ci, teocratică, ~ce a. referitor la teocraţie; de natura teocraţiei: *stat teocratic.* [Din fr. ***théocratique***].

teocraţíe, teocraţii f. **1.** formă de guvernămînt specifică lumii antice, în care puterea, considerată de origine divină, este exercitată de cler, iar dogmele religioase sînt principii ale activităţii politice şi juridice: *orice civilizaţie începe prin teocraţie şi sfîrşeşte în democraţie.* D.; **2.** stat cu o astfel de formă de guvernămînt. [Din fr. ***théocratie***].

teodicée f. **1.** doctrină filozofico-religioasă potrivit căreia existenţa răului în lume nu infirmă omnipotenţa, bunătatea şi dreptatea lui Dumnezeu; **2.** religie naturală: *Grandea compila aci o mulţime de articole după izvoare secundare, chestiuni de istoria artei, ... noţiuni de teodicee.* CĂL. [Din fr. ***théodicée***].

teodolít, teodolite n. instrument optic folosit pentru măsurarea unghiurilor orizontale şi verticale în lucrările geodezice şi topografice. [Din fr. ***théodolite***].

teofaníe, teofanii f. apariţie sau manifestare a divinităţii prin forme şi semne perceptibile simţurilor, anumite fenomene cosmice sau naturale, fiinţe monstruoase, fiinţe umane sau angelice: *mulţimea îngerilor e singură capabilă să populeze singurătatea lui Dumnezeu, dezvoltînd opacitatea lui Deus absconditus într-o multiplă teofanie.* PLEŞU. [Din fr. ***théophanie***].

teofiliínă f. substanţă alcaloidă extrasă din frunzele de ceai, folosită în medicină ca diuretic, stimulent al miocardului, vasodilatator etc. [Din fr. ***théophylline***].

teogamíe, teogamii f. (mit privitor la) împerecherea unui zeu cu o muritoare. [Din fr. ***théogamie***, it. ***teogamia***].

teogónic, ~ci, teogonică, ~ce a. care ţine de teogonie, referitor la teogonie. [Din fr. ***théogonique***].

teogoníe, teogonii f. **1.** ansamblu de mituri privind originea zeilor şi genealogia lor; **2.** ansamblul divinităţilor unei religii politeiste; **3.** lucrare care cuprinde probleme de teogonie: *învăţaţii elini au deschis cosmogoniile şi teogoniile cele vechi.* FIL. [Din fr. ***théogonie***].

teolatríe f. adoraţie a unui zeu, a lui Dumnezeu. [Din germ. ***Théolatrie***].

teológ, teologi m. specialist în teologie: *părintele preot îşi trimise băiatul la Blaj să se facă teolog.* CĂL. [Din gr. mod. ***theológos,*** lat. ***theologus,*** fr. ***théologue,*** germ. ***Theolog***].

teologál, ~i, teologală, ~e a. **1.** teologic; **2.** care are ca obiect pe Dumnezeu; **virtuţi teologale,** cele trei virtuţi supreme recunoscute de morala creştină; credinţa (în Dumnezeu), nădejdea (în mîntuirea omului de către Dumnezeu) şi iubirea (pentru Dumnezeu şi pentru aproape). [Din fr. ***théologal***].

teológic, ~ci, teologică, ~ce a. care aparţine teologiei, referitor la teologie; de teolog; teologic. [Din lat. ***theologicus***, fr. ***théologique***].

teologíe, teologii f. **1.** disciplină care se ocupă cu expunerea şi fundamentarea teoretică a izvoarelor şi a dogmelor unei religii; **2.** (în religiile monoteiste) sistemul de dogme revelate prin Sfintele scripturi şi fondate pe autoritatea Bisericii; **3.** concepţia despre Dumnezeu a unui filozof, a unui gînditor etc.; doctrină teologică: *teologia Sfîntului Toma d'Aquino;* **4.** facultate care pregăteşte specialişti în teologie. [Din gr. mod. ***theologhía,*** lat. ***theologia,*** fr. ***théologie***].

teomahíe, teomahii f. (mit.) luptă între zei. [Din gr. mod. ***theomahía***].

teomaníe, teomanii f. (med.) delir religios. [Din fr. ***théomanie***].

teomanţíe f. artă de prevestire în care se crede că ghicitorul ar fi inspirat de o divinitate. [Din gr. mod. ***theomantía***].

teórbă, teorbe f. instrument muzical din familia lăutei, dar mai mare decît aceasta, care are coarde speciale pentru sunetele grave, întrebuinţat numai la acompaniament: *parfumurile de naft şi de bitum, teorbele, numele proprii ... sînt elementele acestui hieratism.* CĂL. [Din fr. ***téorbe***].

teorémă, teoreme f. (mat., log.) afirmaţie al cărei adevăr se stabileşte prin demonstraţie. [Din gr. mod. *theórema*, lat. *theorema*, germ. *Theorem*, fr. *théorème*].

teorétic, ~ci, teoretică, ~ce a. **1.** care aparţine teoriei, de teorie: *lucrare teoretică;* **2.** care ţine de speculaţie, fără legătură cu realitatea sau cu practica; speculativ: *cunoaştere teoretică.* [Din lat. *theoreticus*, germ. *theoretisch*, fr. *théorétique*].

teoreticián, ~eni, teoreticiană, ~ene m., f. **1.** persoană care se ocupă cu problemele teoretice dintr-un domeniu al ştiinţei sau al artei; **2.** (peior.) persoană care se menţine numai pe planul speculaţiilor teoretice. [Din fr. *théoricien* (după *teoretic*)].

teoretizá, teoretizez vb. (intr.) a extrage şi a sistematiza ideile generale din datele unei cercetări; a formula principii. [Din fr. *théoriser* (după *teoretic*)].

teoretizánt, ~ţi, teoretizantă, ~e a. care teoretizează (în mod) excesiv: *cronicarul literar,... de îndată ce îşi depăşeşte atribuţiile pozînd în spirit teoretizant, îşi pierde eficienţa.* D. [*Teoretiza* + *-ant*].

teoretizáre, teoretizări f. acţiunea de a teoretiza şi rezultatul ei. [V. *teoretiza*].

teorie[1], **teorii** f. **1.** ansamblu de noţiuni, de concepte abstracte aplicate la un anumit domeniu: *a pune o teorie în practică;* **2.** (peior.) ansamblu de speculaţii, de idei gratuite sau nerealiste, exprimate în mod sentenţios şi pedant şi prezentate într-o modalitate mai mult sau mai puţin ştiinţifică; **3.** ansamblu de noţiuni, de cunoştinţe abstracte organizate într-un sistem (cu scop didactic); (p. ext.) carte, manual în care este expus acest ansamblu: *teoria pianului;* **4.** cunoaştere abstractă, speculativă, independentă de aplicaţii; **în teorie**, conform teoriei, a unui punct de vedere abstract, speculativ; **5.** construcţie intelectuală, ipotetică şi sintetică, organizată într-un sistem şi verificată experimental; ansamblu de legi care formează un sistem coerent, servind de bază a unei ştiinţe sau care explică anumite fapte: *teoria căldurii; teoria evoluţiei;* **6.** (fig.) ansamblu de păreri sistematizate. [Din gr. mod. *theoría*, lat. *theoria*, germ. *Theorie*, fr. *théorie*].

teorie[2], **teorii** f. **1.** (în Grecia antică) delegaţie solemnă trimisă de oraşe pentru a participa la sărbători religioase, la jocuri publice etc., şi care mergea în procesiune; **2.** grup, alai, escortă care însoţeşte o persoană importantă: *în preajma Vasilisei, teorii de varangi şi maglabiţi ţineau strajă cu suliţi şi securi.* SAD. [Din fr. *théorie*, gr. *theoría*].

teozóf, teozofi m. adept al teozofiei. [Din fr. *théosophe*].

teozófic, ~ci, teozofică, ~ce a. care aparţine teozofiei, referitor la teozofie. [Din fr. *théosophique*, germ. *theosophisch*].

teozofíe f. nume dat unor doctrine filozofico-religioase care susţin ideea cunoaşterii nemijlocite a divinităţii cu ajutorul unei revelaţii, al unei intuiţii mistice speciale. [Din fr. *théosophie*, germ. *Theosophie*].

tepidárium n. **1.** parte a termelor romane rezervată băilor calde; **2.** seră cu temperatură moderată. [Din lat. *tepidarium*].

tepsíe f. v. tipsie.

teptíl adv. v. tiptil.

tequíla [tekíla] f. alcool obţinut prin fermentarea sucului de agave, fabricat în Mexic: *ai băut aseară tequila.* CRĂCIUN. [Din fr. *tequila*].

tera- element de compunere cu sensul „un milion de milioane de" (10^{12}), folosit pentru alcătuirea multiplilor unităţilor de măsură. [Din fr. *téra-*].

teracót a. invar. de culoarea argilei arse; roşiatic. // n. culoarea argilei arse. [De la *teracotă*].

teracótă, teracote f. **1.** material ceramic obţinut prin arderea pînă la vitrafiere parţială (şi smălţuire) a argilei, din care se fac cahle pentru sobe, cărămizi pentru faţade, obiecte ornamentale etc.; **2.** sobă de teracotă; **3.** sculptură realizată în tehnica obţinerii teracotei. [Din it. *terracotta*, germ. *Terrakotte*].

teracotíst, teracotişti m. lucrător specializat în fabricarea sobelor de teracotă. [*Teracotă* + *-ist*].

terapeút, ~ţi, terapeută, ~e m., f. medic specialist în terapeutică; (p. ext.) medic. [Din fr. *thérapeute*].

terapeútic, ~ci, terapeutică, ~ce a. **1.** referitor la tratamentul bolilor sau al tulburărilor psihice: *act terapeutic; calităţi terapeutice; efect terapeutic; metodă terapeutică;* **2.** care are o acţiune eficace în combaterea bolilor, care ajută la vindecarea sau la prevenirea unei afecţiuni; medicinal, farmaceutic: *agent terapeutic; procedeu terapeutic; acţiune terapeutică.* // f. **1.** ramură a medicinei care studiază felul de a trata bolile şi mijloacele de a vindeca, de a îngriji bolnavii; ansamblul mijloacelor de combatere a bolilor, de restabilire, de prezervare a sănătăţii; **2.** tratament specific unei anumite boli, unei anumite tulburări: *terapeutica cancerului; terapeutică chirurgicală;* **3.** (fig.) ceea ce uşurează, vindecă suferinţele sufleteşti: *terapeutica o văd într-o stimulare a sensibilităţii pentru prezent.* CĂL. [Din fr. *thérapeutique*].

terapíe, terapii f. **1.** modalitate de a trata o boală (prin medicamente, agenţi fizici etc.): *terapie prin ultrasunete;* **2.** metodă de a trata anumite tulburări psihice sau psihosomatice: *multă vreme nu am înţeles vorba lui Cioran despre scris, despre scrisul confesional ca terapie.* LIIC. [Din fr. *thérapie*].

terárіu, terarii n. **1.** teren stîncos, natural sau amenajat, unde se cultivă plante ornamentale care, în mod obişnuit, cresc în sol pietros; **2.** spaţiu amenajat pentru creşterea şi observarea unor animale mici (şerpi, broaşte-ţestoase etc.). [Din lat., fr., engl. *terrarium*, germ. *Terrarium*].

terás n. varietate de struguri de calitate inferioară, cu boabe mici şi negre; vin făcut din astfel de struguri; (şi: **teraz, terasă**). [Et. nec.].

terasá, terasez vb. (tr.) a executa terasamente pe un teren, a consolida (cu pămînt). [Din fr. *terrasser*].

terasaménт, terasamente n. **1.** lucrare constînd din săpături pentru fundaţii, din executarea unor rambleuri, a unor diguri, din dezvelirea unor cariere etc., executată în vederea realizării unei construcţii sau a extragerii unor materiale necesare şantierelor de construcţii; **2.** totalitatea construcţiilor din pămînt sau din roci (platforme, rambleuri, debleuri etc.) care constituie infrastructura drumurilor, a căilor ferate, a canalelor etc. [Din fr. *terrassement*].

terasáre, terasări f. **1.** amenajare de terasamente pe un teren; **2.** metodă de combatere a eroziunii produse de apele de scurgere, constînd în executarea pe terenurile înclinate a unui sistem de terase[1]. [V. *terasa*].

terasát, ~ţi, terasată, ~e a. cu terase[1], în formă de terasă: *teren terasat; grădină terasată.* [V. *terasa*].

terásă[1], **terase** f. **1.** construcţie deschisă, anexă a unei clădiri, situată la parter sau la nivelul unui etaj, acoperită sau neacoperită, servind ca loc de odihnă sau de recreare: *seara jucau remy pe terasa căsuţei.* D.; **2.** acoperiş al unei clădiri, cu pantă foarte mică, care poate fi folosit ca loc de odihnă, ca solariu etc.; **3.** suprafaţă plană amenajată pe un teren ridicat, în parcuri sau în grădini, susţinută de obicei de un zid; **4.** porţiune de trotuar sau platformă special amenajată în faţa unei cafenele, a unui restaurant etc., unde sînt aşezate mese pentru consumatori: *în apropiere e un restaurant cu terasă pustie.* D.; **5.** formă de relief cu aspect de treaptă în lungul versanţilor văilor sau în lungul ţărmurilor marine sau lacustre: *terasele coboară către mare cu pasul de armonie împlinit.* PILLAT; **6.** sistem de suprafeţe plane, făcute artificial în formă de trepte pe versantul unui deal, pentru a combate eroziunea produsă de torente. [Din fr. *terasse*, germ. *Terrasse*].

terásă[2] f. v. teras.

terasiér, ~i, terasieră, ~e a. referitor la terasament, care ţine de terasament. // m. lucrător la terasamente. [Din fr. *terrassier*].

terasón n. faţa laterală a unui acoperiş mansardat. [Din fr. *terrasson*].

teratísm, teratisme n. anomalie, malformaţie, monstruozitate congenitală. [Din fr. *tératisme*].

teratogén, ~i, teratogenă, ~e a. (biol.) care produce anomalii, malformaţii: *substanţe teratogene.* [Din fr. *tératogène*].

teratogenéză f. **1.** apariţie sau formare a monştrilor sau a monstruozităţilor; **2.** ramură a teratologiei care se ocupă cu studiul cauzelor malformaţiilor; teratogenie. [Din fr. *tératogenèse*].

teratogeníe f. teratogeneză. [Din fr. *tératogénie*].

teratológic, ~ci, teratologică, ~ce a. referitor la teratologie: *simţul umorului, desenul teratologic îi sînt hărăzite în cel mai înalt grad.* CĂL. [Din fr. *tératologique*].

teratologíe f. ramură a biologiei care studiază monstruozităţile, viciile de conformaţie şi anomaliile de structură ale organismelor vii, precum şi cauzele care le determină (mai ales în cursul dezvoltării embrionare). [Din fr. *tératologie*].

teratóm, teratoame n. tumoare congenitală, de natură embrionară, benignă, formată din diferite ţesuturi şi care nu are nici un raport de structură cu organele sau cu regiunea unde s-a format. [Din fr. *tératome*].

teratrón n. emiţător de unde a căror lungime depăşeşte lungimile de undă ale luminii, dar care este mai mică decît a celor folosite în radiolocaţie. [Din fr. *tératron*].

terăz n. v. teras.

terbentínă f. v. terebentină.

térbiu n. element chimic metalic din grupa lantanidelor. [Din fr. *terbium*].

terchea-bérchea m. om neserios, om de nimic: *să nu mă crezi vreun terchea-berchea.* CAR. [Et. nec.; cf. magh. *tarka barka*].

terci, terciuri n. **1.** mîncare preparată din mălai fiert în apă; mămăligă foarte moale: *cine are piper mult, bagă şi în terci.* PANN; **a face pe cineva** (sau **ceva**) **terci**, a nimici, a distruge; (reg.) **a se băga în terciul cuiva**, a se amesteca în treburile cuiva; **a fi moale terci**, a fi bleg; **2.** (p.anal.) amestec din care nu se mai poate alege nimic; talmeş-balmeş. [Et. nec.].

terciuí, terciuiesc vb. (tr.) **1.** a transforma într-o pastă moale şi omogenă; **2.** (p. ext.) a strivi, a zdrobi ceva sau pe cineva; **3.** (fig.) a nimici. [*Terci* + *-ui*].

terciuiálă, terciuieli f. faptul de a terciui; starea obiectului terciuit. [*Terciui* + *-eală*].

terciuíre, terciuiri f. acţiunea de a terciui şi rezultatul ei; terciuială. [V. *terciui*].

tercót, tercoturi n. material textil din amestec de fibre sintetice şi naturale. [*Ter(gal)* + *cot(on)*].

terebentín n. v. terebentină.

terebentínă, terebentine f. lichid incolor, cu miros pătrunzător, obţinut prin distilarea răşinilor de conifere, folosit ca solvent în industria lacurilor, ca expectorant în medicină etc.; (şi: (pop.) **terbentină, terpentină, terebentin, terpentin**). [Din lat. *terebinthina*, fr. *térébenthine*, germ. *Terpentin*].

terebínt, terebinţi m. arbore răşinos, cu tulpina înaltă şi frunze mari, totdeauna verzi, alungit-eliptice, răspîndit în regiunea mediteraneană, din a cărui scoarţă se extrag terebentina şi unele substanţe tanante (*Pistacia terebinthus*); (şi: (înv.) **terevint**). [Din fr. ***térébinthe***, it. ***terebrinto***, lat. ***terebinthus***].

terebintacée, terebintacee f. (la pl.) familie de plante cuprinzînd arbori cu flori unisexuate şi cu fructul drupă; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***térébinthacées***].

terebránt, ~ţi, terebrantă, ~e a. (livr.; despre leziuni, dureri) profund. [Din fr. ***térébrant***].

terebrátulă, terebratule m. animal brahiopod marin fosil, foarte răspîndit în era secundară. [Din fr. ***térébratule***].

terebráţie, terebraţii f. (livr.) perforaţie. [Din fr. ***térébration***, it. ***terebrazione***].

terébră, terebre f. maşină de război asemănătoare cu berbecele, întrebuinţată de romani la spargerea zidurilor unei cetăţi asediate. [Din lat. ***terebra***].

tereftálic a. **acid tereftalic**, acid organic aromatic, care se prezintă sub formă de cristale insolubile în apă, alcool, eter, folosit ca materie primă la fabricarea fibrelor poliesterice. [Din fr. ***téréphtalique***].

terán, terenuri n. **1.** întindere, suprafaţă de pămînt (delimitată): *a ocupa un teren vast*; *a cumpărat un teren la marginea satului*; **a sonda** (sau **a pipăi, a tatona**) **terenul**, a observa cu atenţie situaţia, împrejurările înainte de a întreprinde ceva; a se informa; **a cîştiga teren**, a progresa puţin cîte puţin într-o acţiune, a-şi consolida poziţia; **2.** întindere de pămînt considerată din punctul de vedere al configuraţiei sau al calităţilor, proprietăţilor sale; sol: *teren accidentat*; *teren fertil*; *teren petrolifer*; **maşină de teren**, maşină care poate rula pe orice fel de sol; **3.** sol considerat în raport cu caracterele sale geologice: *teren jurasic*; **4.** loc, zonă care intră în sfera de acţiune sau de observaţie a cuiva: *a pleca pe teren*; *anchete pe teren*; **a părăsi terenul**, a părăsi un cîmp de activitate; a ceda, a se da bătut; **5.** spaţiu amenajat sau pus la dispoziţie pentru o anumită activitate: *teren de sport*; *teren de vînătoare*; **6.** (fig.) domeniu de activitate, de preocupări; cadrul în care se situează sau are loc ceva: *un teren ştiinţific modern*; *fenomenul are loc pe terenul limbii române*; **7.** (fig.) domeniu, materie pe care cineva o cunoaşte, o stăpîneşte bine: *sînt pe terenul meu*. [Din fr. ***terrain***].

tererém, tereremuri n. (înv.) **1.** ornament melodic (în cîntarea bisericească); tril: *obişnuit şi el cu tereremurile şi nenenalele psalţilor, n-avea cum preţui pe Lohengrin*. CĂL.; **2.** ornament grafic; înflorătură; **3.** podoabă, zorzoană (la îmbrăcămintea femeilor); **4.** (fam.) ifos; pretenţie: *au tererem de patrioţi mari*. AL.; **a lua pe cineva cu tererem**, a lua cu binişorul. [Et. nec.; cf. gr. mod. ***tererízo*** „a face triluri"].

teréstru, ~ştri, terestră, ~e a. **1.** care aparţine Pămîntului: *atmosfera terestră*; **2.** care se petrece pe pămînt: *viaţa terestră*; **3.** care trăieşte sau creşte pe partea solidă a globului: *animal terestru*; *plantă terestră*; **4.** care se desfăşoară pe sol: *transport terestru*; **5.** de natură materială, temporală: *plăceri terestre*. [Din fr. ***terrestre***, lat. ***terrestris***].

terevínt m. v. terebint.

terezíe, terezil f. (reg.) cîntar format dintr-o pîrghie mobilă cu două braţe egale, la capătul cărora se află cîte un taler; cumpănă; (p. restr.) taler de balanţă. [Din turc. ***terazi***].

terfári m. pl. (reg.) rude sau prieteni ai miresei, care o însoţesc la nuntă şi duc în casa mirelui hainele tinerei căsătorite. [***Tearfă*** + ***-ar***].

terfeleálă, terfeleli f. faptul de a terfeli. [***Terfeli*** + ***-eală***].

terfelí, terfelesc vb. (tr.) **1.** a mînji, a păta (mai ales îmbrăcămintea): *hainele lor sînt murdare şi terfelite de bucate*. ISP.; **2.** (fig.) a înjosi, a batjocori; a compromite: *am să-l terfelesc ... în foaia mea*. AL. [***Tearfă*** + ***-elí***].

terfelíre, terfeliri f. acţiunea de a terfeli şi rezultatul ei: *nu îi este proprie jubilaţia înjosirii, deliciul terfelirii şi beţia minimalizării aproapelui*. PATAP. [V. ***terfeli***].

terfelít, ~ţi, terfelită, ~e a. **1.** mînjit, pătat: *a venit sulimenită şi se duce terfelită*. PANN; **2.** (fig.) înjosit, batjocorit; compromis. [V. ***terfeli***].

terfeloágă f. v. terfelog.

terfelóg, terfeloage n. **1.** registru, carte (veche, ruptă, zdrenţuită, murdară): *ce crezi că am venit aici să te admir citindu-ţi terfeloagele tale?* C.PETR.; **2.** document (vechi şi uzat): *tu, care ştii citi ... ia spune-mi ce-i scris în tîrfălogul ista*. C.L.; **3.** (reg.) obiect (de încălţăminte sau îmbrăcăminte) vechi, uzat, murdar: *avea nişte tărfăloage în picioare*. POP.; (şi: (reg.) **terfeloagă, tărfălog, tîrfălog**). [***Terfeli*** + ***-og***].

terfelogí, terfelogesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) murdări, a (se) strica; **2.** (fig.; refl.) a îmbătrîni, a se ramoli. [De la ***terfelog***].

tergál, tergaluri n. fibră textilă obţinută prin procedee chimice din răşini sintetice poliesterice, din care, în amestec cu lînă şi cu celofibră, se fac stofe pentru confecţionarea îmbrăcămintei; (p. ext.) ţesătură făcută din astfel de fibre. [Din fr. ***tergal***].

tergimán, tergimani m. (înv.) translator: *pentru învăţătura lui au fost terziman împăratului*. NEC.; (şi: **terziman**). [Din turc. ***terciüman***].

tergiversá, tergiversez vb. (tr.) a recurge la subterfugii, tertipuri pentru a întîrzia sau a zădărnici rezolvarea unei probleme, luarea unei decizii; a tărăgăna. [Din fr. ***tergiverser***].

tergiversáre, tergiversări f. acţiunea de a tergiversa şi rezultatul ei; amînare, tărăgăneală, trenare: *după tergiversări ... ce aveau loc în legătură cu primirea delegaţiei române trimisă la Moscova, să iscălească armistiţiul, se învedera că nu ni se îngăduia să semnăm*. BL. [V. ***tergiversa***].

terhúi a. v. tehui[2].

teriác n. v. tiriac.

teríbil, ~i, teribilă, ~e a. **1.** care inspiră groază, care îngrozeşte; îngrozitor, groaznic: *faţa lui deveni teribilă şi ameninţătoare*. FIL.; *fapta lui Zibal e aşa de teribilă şi de ingenioasă încît nu pare ieşită dintr-o surescitare normală*. CĂL.; **2.** (fam.) foarte mare, excesiv, extraordinar: *durere de cap teribilă; a făcut eforturi teribile ca să se poată salva*; **3.** (fam.) remarcabil, fantastic, grozav: *este o fată teribilă; are o minte teribilă*. // adv. **1.** tare, mult, grozav: *s-a speriat teribil*; **2.** foarte, extrem de ..., groaznic de ...: *era teribil de grăbit; era teribil de urît*. [Din fr. ***terrible***, lat. ***terribilis***, it. ***terribile***].

teribilísm, teribilisme n. atitudine, comportare, vorbă, faptă care şocheză, care iese din comun; extravaganţă, excentricitate: *teribilismul spiritelor „luminate" care cred că pot seculariza Absolutul sau îl ignoră de-a dreptul*. PLEŞU. [***Teribil*** + ***-ism***].

teribilíst, ~şti, teribilistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care vrea să pară teribilă, grozavă; (om) extravagant, excentric. [***Teribil*** + ***-ist***].

teribilitáte, teribilităţi f. însuşirea de a fi teribil; (la pl.) teribilisme: *nastratinismele şi le-aduce în publicul mare în nişte forme ce sperie, adevărate teribilităţi de boemă*. CĂL. [***Teribil*** + ***-itate***; cf. it. ***terribilità***].

terícol, ~i, tericolă, ~e a. care trăieşte în sau pe pămînt: *animal tericol*. [Din fr. ***tericole***].

teriér, terieri m. rasă de cîini de talie mică, foarte curajoşi, folosiţi la vînarea animalelor care trăiesc în vizuini; cîine din această rasă. [Din fr. ***terrier***].

terifiá, terifiez vb. (livr.; tr.) a îngrozi. [Din fr. ***terrifier***].

terifiánt, ~ţi, terifiantă, ~e a. (livr.) înspăimîntător: *succesiunea monotonă a camerelor nepopulate şi terifiante se întrerupe pe neaşteptate*. LIIC. [Din fr. ***terrifiant***].

terifiát, ~ţi, terifiată, ~e a. (livr.) îngrozit, înspăimîntat: *mă opream terifiat în faţa ţigăncii care apărea în uşă*. CĂRT. [V. ***terifia***].

terífic, ~ci, terifică, ~ce a. (livr.) terifiant: *Pelimon e ameţit de ... „urletul pădurii" (viziunea şi acustica sa sînt terifice)*. CĂL. [Din it. ***terrifico***].

terigén, ~i, terigenă, ~e a. (despre unele depozite marine) care este format din materiale de eroziune aduse de fluvii de pe uscat. [Din fr. ***terrigène***].

terilén n. v. terilenă.

terilénă f. fibră textilă sintetică de poliester; (şi: **terilen**). [Din fr. ***térylène***, engl. ***terylene***].

teriodóntă, teriodonte f. (la pl.) subordin de reptile fosile, din ordinul teromorfelor, cu dentiţia diferenţiată, din care îşi trag originea mamiferele; (şi la sg.) reptilă din acest subordin. [Din fr. ***thériodontes***].

teriomórf, ~i, teriomorfă, ~e a. **1.** care prezintă teriomorfism; **2.** (despre motive ornamentale) în formă de fiară. [Din it. ***teriomorfo***].

teriomorfísm n. natură sau formă animală atribuită divinităţii sau figurilor divine. [Din it. ***teriomorfismo***].

teríst, terişti m. soldat în termen care beneficiază de reducerea duratei serviciului militar. [***T. r.*** (iniţialele denumirii „(militar cu) termen redus") + ***-ist***].

teritoriál, ~i, teritorială, ~e a. care cuprinde un anumit teritoriu, care aparţine unui teritoriu, referitor la un teritoriu; **ape teritoriale**, porţiune de mare sau de ocean de-a lungul coastelor unui stat, supusă suveranităţii acestuia, formînd o parte integrantă a teritoriului său; (înv.) **armată teritorială**, armată formată din rezerviştii vîrstnici, destinată apărării unui teritoriu în caz de război. [Din fr. ***territorial***].

teritorialitáte f. **1.** condiţia de a face parte din teritoriul unui stat; (jur.) **teritorialitatea legilor**, principiu potrivit căruia legile unui stat se aplică, cu unele excepţii, tuturor persoanelor aflate pe teritoriul său sau infracţiunilor săvîrşite pe acest teritoriu; **2.** instinct al unui grup de animale sau al indivizilor din acest grup de a-şi delimita, recunoaşte şi apăra teritoriul. [Din fr. ***territorialité***].

teritorializá, teritorializez vb. (refl.) a se stabili pe un anumit teritoriu. [Din engl. ***territorialise***].

teritóriu, teritorii n. **1.** parte din suprafaţa pămîntului (incluzînd solul, subsolul, apele şi spaţiul aerian) cuprinsă între graniţele unui stat şi supusă suveranităţii statului respectiv: *aproape un veac de stagnare urmează, în care însă tot pe teritoriu românesc, dar în Transilvania, apar întîiele cărţi româneşti*. CĂL; **2.** întindere de pămînt delimitată pe care se exercită o anumită autoritate: *teritoriul judeţului*; **3.** suprafaţă de teren suficientă pentru a asigura necesităţile de supravieţuire, alimentare şi de apărare a unui animal sau a unui grup de animale, care şi-o apără împotriva intruşilor din aceeaşi specie; **4.** (fig.) sferă de activitate; domeniu. [Din lat. ***territorium***, fr. ***territoire***].

termál, ~i, termală, ~e a. **1.** care are o temperatură ridicată în punctul său de emergenţă şi care posedă, de obicei, proprietăţi terapeutice: *izvor termal*; **2.** care priveşte amenajarea, exploatarea izvoarelor calde de apă minerală cu proprietăţi terapeutice: *staţiune termală; stabiliment termal*; **3.** referitor la folosirea în scop terapeutic a apelor minerale ale unui izvor termal: *cură termală*. [Din fr. ***thermal***].

térme f. pl. băi publice la romani: *termele lui Caracalla*. [Din lat. ***thermae***].

término, termene n. **1.** (înv.) limită (în timp sau în spaţiu), sfîrşit: *toate aceste mizerii ... se par a nu mai avea termen*. GHICA; **2.** dată fixă la care, potrivit unei învoieli, unei tranzacţii, unei decizii sau unei dispoziţii prealabile, se execută o obligaţie, se înfăptuieşte sau se realizează ceva; soroc: *termenul licitaţiei îl vom fixa atunci*. REBR.; **în (sau la) termen,** la data fixată, prevăzută; **3.** clauză, condiţie a unui contract, a unui acord; **4.** interval de timp, stabilit dinainte, în limita căruia trebuie să se înfăptuiască, să se întîmple ceva: *probabil că pentru plecare are termen scurt*. BL.; **în termen de ...,** în timp de ...; **5. în termen,** (despre ostaşi) care este în curs de satisfacere a stagiului militar. // m. (pl. **termeni**) **1.** cuvînt; expresie: *a rămas un clişeu critic că poetul e fantezist; termenul e destul de vag*. CĂL.; **2.** (la pl.) ansamblu de cuvinte sau expresii alese pentru a comunica ceva; fel de a se exprima: *elementele teoretic fundamentale ale materialismului istoric sînt, în ultimă instanţă, cele ale psihanalizei curente, numai termenii sînt alţii*. BL.; **a-şi măsura termenii,** a vorbi alegîndu-şi cuvintele cu prudenţă pentru a nu supăra pe cineva; **a vorbi (de cineva) în termeni buni** (sau **răi**), a vorbi de cineva de bine sau de rău; **a fi în termeni buni** (sau **răi**) **cu cineva,** a fi în relaţii bune (sau rele) cu cineva; **3.** fiecare dintre cuvinte sau grupurile de cuvinte care au o accepţie specifică unui anumit domeniu de activitate: *termen tehnic; termen medical;* **4.** fiecare dintre elementele unei comparaţii; **5.** (mat.) fiecare dintre monoamele unui polinom; fiecare dintre numerele care alcătuiesc o progresie sau un raport; **6.** (log.) element primar al unui enunţ; **7.** (fiz.) **termen spectral,** mărime proporţională cu energia oricăreia dintre stările în care se poate afla un atom. [Din lat. ***terminus, termen,*** fr. ***terme***].

térmic, ~ci, termică, ~ce a. de căldură, referitor la căldură, care produce (sau se produce prin) căldură; **centrală termică,** instalaţie sau ansamblu de instalaţii în care se produce căldură prin intermediul unui agent termic (abur, apă încălzită sau supraîncălzită) pentru a fi utilizată în scopuri tehnologice sau la încălzitul încăperilor; **radiaţie termică,** radiaţie de natură electromagnetică pe care o emit toate corpurile a căror temperatură este superioară lui zero absolut. // f. parte a fizicii aplicate care studiază căldura şi legile ei. [Din fr. ***thermique***].

termicitáte f. însuşire a unui sistem fizico-chimic de a schimba căldură cu mediul exterior. [Din fr. ***thermicité***].

termidór m. a unsprezecea lună a calendarului republican francez, care corespunde intervalului de la 19 sau 20 iulie pînă la 17 sau 18 august. [Din fr. ***thermidor***].

termidorián, ~eni, termidoriană, ~ene a. referitor la evenimentele de la 9 termidor, anul II (27 iulie 1794), cînd a căzut Robespierre. // m., f. nume dat participanţilor la lovitura de stat din Franţa de la 9 termidor, anul II (27 iulie 1794), care a răsturnat dictatura iacobină, marcînd sfîrşitul revoluţiei. [Din fr. ***thermidorien***].

termíe, termii f. (fiz.) unitate de măsură a cantităţii de căldură, egală cu căldura produsă prin transformarea în energie termică a unei unităţi de lucru mecanic. [Din fr. ***thermie***].

termificá, termífic vb. (tr.) a alimenta o întreprindere industrială, o clădire, o localitate etc. cu căldură produsă într-o instalaţie specială şi distribuită printr-o reţea de conducte; (şi: **termofica**). [Din fr. ***thermifier***, după *electrifica, radiofica*].

termificáre, termificări f. alimentare centralizată cu căldură necesară unor procese tehnologice sau încălzirii unui grup de clădiri, unei localităţi sau a apei pentru consum casnic printr-o reţea de distribuţie specială de la o centrală în care se produc concomitent energie electrică şi termică (pentru încălzire fiind folosit aburul uzat); (şi: **termoficare**). [V. ***termifica***].

terminá, términ vb. **1.** (tr.) a duce ceva pînă la capăt; a sfîrşi, a isprăvi: *a termina o lucrare*; **2.** (tr.) a pune capăt, a încheia, a sfîrşi cu ...: *termină cuvîntarea cu o urare;* (intr.) **a termina cu cineva,** a rupe relaţiile, a nu mai sta de vorbă cu cineva; **3.** (refl.) a ajunge la capăt; a se sfîrşi, a se isprăvi: *spectacolul s-a terminat tîrziu;* (fam.) **a se termina cu cineva,** se spune pentru a arăta că cineva nu mai are nici o şansă de scăpare; **4.** (refl.) a avea o terminaţie, a se sfîrşi în...: *cuvîntul „casă" se termină cu o vocală*. [Din fr. ***terminer***, lat. ***terminare***].

terminál, ~i, terminală, ~e a. **1.** care constituie extremitatea, capătul, vîrful unui lucru: *foliole terminale*; **2.** care marchează sfîrşitul, încheierea; final: *punct terminal.* // n. **1.** partea terminală a unui organ, a unei instalaţii etc.; **2.** aerogară, servind ca punct de plecare şi de sosire a pasagerilor; **3.** echipament portuar care serveşte la încărcarea şi descărcarea petrolierelor, mineralierelor etc.; **4.** ansamblu de instalaţii de pompare şi de stocare aflate la capătul unui oleoduct; **5.** (inform.) echipament de intrare şi de ieşire de date, conectat printr-o reţea de comunicaţie la un calculator care prelucrează datele şi i le transmite. [Din fr. ***terminal***, lat. ***terminalis***].

terminăre, terminări f. faptul de a (se) termina; isprăvire, sfîrşire. [V. ***termina***].

terminát[1] n. terminare: *terminatul secerişului;* **pe terminate,** aproape de sfîrşit; pe sfîrşite, pe isprăvite. [V. ***termina***].

terminát[2]**, ~ţi, terminată, ~e** a. **1.** care a fost dus pînă la capăt; isprăvit, sfîrşit; **2.** (fam.) sfîrşit din punct de vedere material, fizic sau moral. [V. ***termina***].

terminaţíe, terminaţii f. **1.** sunet sau grup de sunete care se află la sfîrşitul unui cuvînt: *Budai tratează cuvintele ca pe nişte făpturi moi şi le dă pe loc la rimă genul şi terminaţia trebuitoare*. CĂL.; **2.** desinenţă; **3.** partea terminală a unui lucru: *terminaţii nervoase*; (şi: (înv.) **terminaţiune**). [Din lat. ***terminatio***].

terminaţiúne f. v. terminaţie.

terminológic, ~ci, terminologică, ~ce a. referitor la terminologie, de terminologie. [Din fr. ***terminologique***].

terminológie, terminologii f. totalitatea termenilor de specialitate folosiţi într-o disciplină, într-o ştiinţă, într-o ramură de activitate: *luam întîia oară atingere cu terminologia filozofică*. BL. [Din fr. ***terminologie***].

términus n. invar. punct final de oprire a unui mijloc de transport; staţia ultimă; (adj.) *staţie terminus*. [Din fr., lat. ***terminus***].

termión, termioni m. ion emis de un corp aflat la temperatură înaltă. [Din fr., engl. ***thermion***].

termiónic, ~ci, termionică, ~ce a. referitor la termionică. // f. capitol al fizicii care studiază emisia de electroni sau de ioni de către corpurile aflate la temperaturi înalte. [Din fr. ***thermionique,*** engl. ***thermionics***].

termistanţă, termistanţe f. rezistenţă electrică a cărei valoare variază în raport cu temperatura. [Din fr. ***thermistance***].

termistór, termistoare n. semiconductor a cărui rezistenţă variază mult cu temperatura, folosit în construcţia unor stabilizatoare de tensiune, a unor relee termice etc. [Din engl. ***thermistor***].

termít, termituri n. amestec pulverulent de aluminiu, magneziu etc. cu un oxid al unui metal, prin aprinderea căruia se produce o reacţie chimică cu degajare mare de căldură, care pune în libertate metalul în stare topită, fiind întrebuinţat în siderurgie, la suduri etc. [Din fr. ***thermite***].

termítă, termite f. (la pl.) gen de insecte tropicale din ordinul izopterelor, asemănătoare furnicii, xilofage, cu aparatul bucal adaptat pentru sfărîmat, cu două perechi de aripi, care trăiesc în colonii adăpostite în muşuroaie construite pe sol sau în copaci, care, uneori, pot atinge o înălţime de cîţiva metri (*Isoptera*); (şi la sg.) insectă din acest ordin. [Din fr. ***termite,*** germ. ***Termite***].

termitiérá, termitiere f. (rar) muşuroi de termite. [Din fr. ***termitière***].

termo- element de compunere cu sensul: **a)** (referitor la) temperatură; **b)** căldură. [Din fr. ***thermo-***].

termoacústic, ~ci, termoacustică, ~ce a. referitor la termoacustică. // f. parte a acusticii în care sînt studiate fenomenele de transformare a căldurii în energie sonoră. [Din fr. ***acoustique***].

termoapríndere f. aprindere a combustibilului datorită unei zone calde a cilindrului unui motor cu cap de aprindere, în care se injectează combustibilul. [*Termo-* + ***aprindere***].

termocárst, termocarsturi n. fenomen care produce forme de relief negative (pîlnii de surpare, depresiuni, şei de tasare) prin topirea gheţii în zonele îngheţului veşnic. [Din fr. ***thermokarst***].

termocautér, termocautere n. cauter de platină care acţionează prin căldură. [Din fr. ***thermocautère***].

termoceás, termoceasuri n. ceas a cărui funcţionare este asigurată de conversia căldurii corpului uman în energie electrică. [*Termo-* + *ceas*].

termocentráiă, termocentrale f. centrală electrică care foloseşte energia termică a cărbunilor, a păcurii, a gazelor naturale etc.; centrală termoelectrică. [*Termo-* + *centrală*].

termochímic, ~ci, termochimică, ~ce a. referitor la termochimie, de termochimie. [Din fr. ***thermochimique***].

termochímie f. ramură a chimiei fizice care se ocupă cu studiul efectelor termice ce însoţesc reacţiile chimice şi unele procese fizico-chimice (ex. topire, vaporizare etc.). [Din fr. ***thermochimie***].

termocinétică f. ramură a fizicii moleculare care studiază transferul de căldură. [*Termo-* + *cinetică*].

termocoaguláre, termocoagulări f. metodă de tratament chirurgical prin care, cu ajutorul termocauterului, este oprită o hemoragie. [*Termo-* + *coagulare*].

termocompresór, termocompresoare n. instalaţie compusă dintr-un schimbător de căldură şi un compresor, folosită pentru valorificarea căldurii de condensare a vaporilor secundari, în vederea utilizării ei pentru vaporizarea soluţiei proaspete, în procesele de distilare, de rectificare, de concentrare etc. [Din fr. ***thermocompresseur***].

termoconductibilitáte f. proprietate a unor corpuri de a fi bune conducătoare de căldură. [Din fr. ***thermoconductibilité***].

termocondúcţie, termoconducţii f. conducţie termică. [*Termo-* + *conducţie*].

termoconvécţie, termoconvecţii f. mişcare de ansamblu a particulelor unui fluid datorită unei diferenţe de temperatură dintre regiunile acestuia. [Din fr. ***thermoconvection***].

termocopiére, termocopieri f. reproducere a unor acte sau documente, folosind o hîrtie acoperită cu un strat subţire de substanţă sensibilă la acţiunea căldurii. [*Termo-* + *copiere*].

termocromíe f. proprietate a unor substanţe colorate de a se închide la culoare prin încălzire şi de a reveni la nuanţa iniţială la răcire. [Din fr. ***thermochromie***].

termocúplu, termocupluri n. dispozitiv alcătuit din două conductoare de natură diferită, avînd capetele sudate, şi dintr-un instrument electric de măsurat intercalat în circuit, folosit pentru măsurarea căldurii. [Din fr. *thermocouple*].

termodifúzie, termodifuzii f. răspîndire a moleculelor unei substanţe între două regiuni cu temperaturi diferite, trecerea făcîndu-se dinspre regiunea mai caldă către cea mai rece. [Din fr. *thermodiffusion*].

termodinámic, ~ci, termodinamică, ~ce a. care aparţine termodinamicii, referitor la termodinamică sau la metodele sale; referitor la transferul de energie termică, la schimbul de căldură. // f. parte a fizicii care studiază legile generale cărora le sînt supuse fenomenele în care căldura se transformă în lucru mecanic şi invers. [Din fr. *thermodynamique*].

termoelasticitáte f. capitol al mecanicii corpurilor solide, care se ocupă cu studiul stărilor de tensiune şi al deformaţiilor produse sub acţiunea unui cîmp termic. [*Termo-* + *elasticitate*].

termoeléctric, ~ci, termoelectrică, ~ce a. referitor la termoelectricitate, de termoelectricitate; **centrală termoelectrică**, centrală care asigură conversia termodinamică a căldurii obţinute prin arderea combustibililor în energie mecanică şi apoi în energie electrică. [Din fr. *termoélectrique*].

termoelectricitáte f. **1.** energie electrică produsă prin transformarea directă a energiei termice; **2.** capitol al electricităţii, care studiază relaţiile dintre fenomenele electrice şi cele termice. [Din fr. *thermo-électricité*].

termoenergétic, ~ci, termoenergetică, ~ce a. referitor la termoenergetică. // f. ramură a energeticii care se ocupă cu producerea şi folosirea energiei termice. [Din fr. *thermo-énérgétique*].

termoestezíe f. sensibilitate la variaţiile de temperatură. [Din fr. *thermo-esthésie*].

termoficá vb. v. termifica.

termoficáre f. v. termificare.

termofíl, ~i, termofilă, ~e a. (despre organisme) a cărui temperatură optimă de dezvoltare este cuprinsă între 50 şi 60°C; care este prezent în apele termale. [Din fr. *thermophile*].

termofixáre, termofixări f. procedeu de stabilizare a dimensiunilor, formei şi culorii unor produse textile prin tratare la cald în mediu uscat (cu aer cald, cu radiaţii infraroşii, prin contact cu suprafeţe de încălzire etc.). [*Termo-* + *fixare*].

termofór, termofoare n. recipient plat de sticlă, de cauciuc sau de metal, umplut cu apă caldă sau perniţă încălzită electric, care se aplică pe o regiune a corpului, ca mijloc terapeutic. [Din germ. *Termophor*, fr. *thermophore*].

termogén, ~i, termogenă, ~e a. care produce căldură: *substanţă termogenă*. // n. medicament care se aplică pe piele pentru a se obţine, prin producere de căldură, o reacţie terapeutică locală. [Din fr. *thermogène*].

termogenéză f. funcţie a organismului animal de a produce căldură. [Din fr. *thermogenèse*].

termográf, termografe n. termometru prevăzut cu un mecanism care înregistrează grafic variaţiile de temperatură ale aerului. [Din fr. *thermographe*].

termografíe, termografii f. (med.) metodă de diagnosticare (a cancerului) bazată pe identificarea unor zone a corpului uman în care temperatura diferă de cea normală, semnalînd prezenţa unor tumori. [Din fr. *thermographie*].

termoizolánt, ~ţi, termoizolantă, ~e a. (despre materiale) care împiedică transmiterea căldurii. // m. izolant termic. [*Termo-* + *izolant*].

termoizoláre, termoizolări f. izolare termică; termoizolaţie. [*Termo-* + *izolare*].

termoizolatór, ~i, termoizolatoáre a. termoizolant. // n. izolant termic. [*Termo-* + *izolator*].

termoizoláţie, termoizolaţii f. termoizolare. [*Termo-* + *izolaţie*].

termolabíl, ~i, termolabilă, ~e a. (despre materiale, substanţe etc.) care este sensibil la acţiunea căldurii; care poate fi inactivat sau distrus prin încălzire. [Din fr. *thermolabile*].

termolíză, termolize f. **1.** (biol.) proces biologic prin care organismul pierde surplusul de căldură; termodispersie; **2.** (chim.) descompunere a unui compus cu ajutorul căldurii. [Din fr. *thermolyse*].

termologíe f. parte a fizicii care studiază căldura. [Din fr. *thermologie*].

termoluminescénţă f. lumină slabă emisă de unele substanţe (ex. fluorina, diamantul), produsă pe seama energiei termice absorbite de acestea la o încălzire moderată; (şi: **termoluminiscenţă**). [Din fr. *thermoluminescence*].

termoluminiscénţă f. v. termoluminescenţă.

termométric, ~ci, termometrică, ~ce a. privitor la termometrie sau la termometre; care aparţine termometriei sau termometrului; **scară termometrică**, scară de valori cuprinsă între două temperaturi fixe, divizată în grade, dilatarea fluidului termometric fiind liniară. [Din fr. *thermométrique*].

termométrie f. parte a fizicii care se ocupă cu metodele de măsurare a temperaturilor. [Din fr. *thermométrie*].

termométru, termometre n. **1.** instrument folosit la măsurarea temperaturii mediilor sau a corpurilor cu care vine în contact; **2.** (fig.) ceea ce permite evaluarea fluctuaţiilor, schimbărilor cuiva sau a ceva: *un termometru caracteristic pentru şovăirile anterioare ale lui.* MAIOR. [Din fr. *thermomètre*].

termonastíe, termonastii f. mişcare a unui organ vegetal sub acţiunea unei variaţii de temperatură. [Din fr. *thermonastie*].

termonucleár, ~i, termonucleară, ~e a. **reacţie termonucleară**, reacţie de fuziune a nucleelor elementelor uşoare, produsă sau amorsată prin realizarea unor temperaturi foarte mari şi care eliberează cantităţi uriaşe de energie; **energie termonucleară**, energie care se produce prin reacţia termonucleară; **armă termonucleară**, bombă cu hidrogen. [Din fr. *thermonucléaire*].

termopán, termopane n. geam de fabricaţie specială, cu rezistenţă mare la transmisia termică şi fonică, folosit la ferestre: *invenţie fără îndoială utilă şi necesară, termopanul tinde să devină, în concepţia unor edili şi administratori, expresia deplină şi suficientă a „noului“.* D. [Denumire comercială].

termoplástic, ~ci, termoplastică, ~ce a. (despre materiale solide) care nu-şi modifică structura cînd este încălzit pînă la înmuiere şi apoi răcît (ex. smoala). [Din fr. *thermoplastique*].

termoreceptór, termoreceptori m. terminaţie nervoasă senzitivă, receptivă la variaţiile de temperatură din mediul exterior, situată la nivelul pielii, al unor segmente ale tubului digestiv etc. [*Termo-* + *receptor*].

termoregláre, termoreglări f. **1.** reglaj (automat) al temperaturii; **2.** mecanism fiziologic prin care temperatura animalelor cu sînge cald este menţinută constantă, indiferent de variaţiile temperaturii din mediul ambiant. [*Termo-* + *reglare*].

termoregulatór, termoregulatoare n. regulator folosit pentru menţinerea unei temperaturi constante, între anumite limite, în incinta sau în încăperea în care este instalat, prin acţionarea asupra sistemului de încălzire respectiv, a cărui funcţionare o întrerupe sau o porneşte după nevoie; termostat. [Din fr. *thermorégulateur*].

termoreléu, termorelee n. releu a cărui funcţionare este comandată fie de modificarea temperaturii mediului ambiant, fie de căldura dezvoltată în urma trecerii curentului electric prin elementul sensibil. [Din fr. *thermorelais*].

termorezisténţă, termorezistenţe f. proprietate a unor materiale de a păstra o anumită rezistenţă mecanică la creşterea temperaturii. [*Termo-* + *rezistenţă*].

térmos, termosuri n. recipient de sticlă cu pereţi dubli, argintaţi pe partea interioară şi protejaţi de o cutie metalică, folosit pentru păstrarea unui lichid la o temperatură constantă. [Din germ. *Thermos*].

termoscóp, termoscoape n. instrument folosit pentru a indica o diferenţă între temperaturile a două medii, fără a măsura temperaturile. [Din fr. *thermoscope*].

termosféră f. ionosferă. [Din fr. *thermosphère*].

termosifón n. mod de funcţionare a unei instalaţii de încălzire cu apă caldă, la care circulaţia apei se face în circuit, pe baza diferenţei de densitate dintre apa caldă, care se ridică, şi cea rece, care coboară. [Din fr. *thermosiphon*].

termostabíl, ~i, termostabilă, ~e a. (despre fenomene, sisteme, materiale) care nu este influenţat sensibil de acţiunea căldurii. [Din fr. *thermostabile*].

termostát, termostate n. **1.** termoregulator; **2.** regulator automat al temperaturii unui motor cu ardere internă instalat în circuitul apei de răcire; **3.** incintă în care se menţine o temperatură constantă (folosită pentru prelucrarea cu precizie înaltă a unor piese, în care au loc anumite procese chimice sau biologice etc.). [Din fr. *thermostat*].

termostátic, ~ci, termostatică, ~ce a. **1.** care aparţine termostaticii, referitor la termostatică; **2.** care este apt să menţină o anumită temperatură. // f. ştiinţa despre echilibrul temperaturii. [Din fr. *thermostatique*].

termosterilizáre, termosterilizări f. sterilizare efectuată prin încălzire. [*Termo-* + *sterilizare*].

termotéhnică f. disciplină care aplică legile termodinamicii la studiul energetic al maşinilor termice, la studiul funcţional al instalaţiilor în care căldura este elementul principal şi la studiul proceselor de transfer de căldură. [Din fr. *thermotechnique*].

termoterapíe f. tratare a unor boli cu ajutorul căldurii. [Din fr. *thermothérapie*].

termotropísm n. fenomen de orientare sau de deplasare către sursa de căldură a unor organe vegetale (frunze, rădăcini) ori a unor păsări, animale. [Din fr. *thermotropisme*].

tern, ~i, térnă, ~e a. (livr.) **1.** fără luciu, fără strălucire; şters, spălăcit, mohorît: *culori terne*; **2.** (fig.) monoton, neinteresant: *existenţă ternă*; **3.** (fig.; despre opere literare şi stilul lor) *lipsit* de originalitate, de imaginaţie; banal, plat. [Din fr. *terne*].

ternár, ~i, ternară, ~e a. **1.** compus din trei elemente sau din trei unităţi; **vers ternar**, vers alcătuit din trei picioare metrice, avînd fiecare cîte o silabă accentuată; **2.** (chim.; despre compuşi, sisteme fizico-chimice sau amestecuri) care este constituit din trei elemente, din trei componenţi sau din trei faze, respectiv din trei substanţe; **3.** (muz.; despre succesiuni ritmice, măsuri sau forme muzicale) care se divizează în trei. [Din fr. *ternaire*, lat. *ternarius*].

ternión, ternioane n. dulap metalic pentru ţinerea în compartimente speciale, separate, a biletelor de tren etc. [Din germ. *Ternion*].

teroáre f. **1.** frică violentă, paralizantă provocată intenţionat prin ameninţări sau prin alte mijloace de intimidare: *puternica personalitate biruie teroarea mistică şi cu glas tremurat bolnavul goneşte călugării din juru-i.* CĂL.; **2.** practică sistematică a violenţelor, a ameninţărilor sau a altor mijloace de intimidare în scopul impunerii unei puteri (politice), a unui principiu etc.: *omul va fi asimilat întru totul coordonatelor sale materiale şi redus la automatismele declanşate de groaza foamei şi de teroare.* BL.; **3.** (fam.) persoană, lucru care inspiră teamă, groază: *matematica, teroarea elevilor;* **4.** (fig.) persoană greu de suportat. [Din fr. ***terreur***, lat. ***terror, -oris***].

terofíte f. pl. plante erbacee anuale lipsite de capacitatea de a forma organe de iernare (rizomi, muguri), înmulţindu-se numai prin seminţe sau prin spori. [Din fr. ***thérophytés***].

teromórfe f. pl. ordin de reptile fosile din era secundară, acvatice sau terestre, care au unele caractere comune cu mamiferele. [Din fr. ***théromorphes***].

terorísm n. **1.** utilizare a violenţei (atentate, luări de ostatici, distrugeri etc.) în scopuri sociale sau politice de către indivizi sau grupuri organizate, prin care se urmăreşte cîştigarea unor concesii, obţinerea publicităţii maxime pentru o anumită cauză, provocarea represiunii, distrugerea ordinei sociale sau destabilizarea instituţională; **terorism de stat**, recurgere sistematică la măsuri excepţionale, la acte violente de către un guvern împotriva propriilor săi cetăţeni sau, p. ext., împotriva populaţiei unui stat inamic; **2.** (p. anal.; fig.) atitudine intolerantă, de intimidare în domeniul cultural, intelectual şi spiritual. [Din fr. ***terrorisme***].

teroríst, ~şti, teroristă, ~e a. **1.** referitor la terorism, de teroare: *act terorist;* **2.** (p. anal.; fig.) care adoptă o atitudine intolerantă, de intimidare. // m., f. persoană care comite acte de terorism; partizan, adept al terorismului. [Din fr. ***terroriste***].

terorizá, terorizez vb. (tr.) a ţine pe cineva sub teroare, a inspira cuiva groază prin ameninţări sau prin alte mijloace de intimidare; a îngrozi, a înspăimînta, a înfricoşa. [Din fr. ***terroriser***].

terorizáre, terorizări f. acţiunea de a teroriza şi rezultatul ei. [V. ***teroriza***].

terosoná, terosonez vb. (tr.) a aplica un strat protector anticoroziv pe suprafaţa inferioară a unui autovehicul. [după germ. ***Terroson (Werke)***].

terosonáre, terosonări f. acţiunea de a terosona şi rezultatul ei. [V. ***terosona***].

terpénă, terpene f. (la pl.) clasă de hidrocarburi naturale lichide, incolore, cu miros plăcut, care se găsesc în diverse uleiuri eterice izolate din plante, întrebuinţate în industria farmaceutică, în cosmetică etc.; (şi la sg.) hidrocarbură din această clasă. [Din fr. ***terpène***].

terpentín n. v. **terebentină**.

terpentínă f. v. **terebentină**.

terpín n. substanţă chimică obţinută prin hidratarea esenţei de terebentină; **hidrat de terpin**, substanţă chimică folosită în tratamentul afecţiunilor bronhice. [Din fr. ***terpine***].

terra incognito a) teritoriu încă necunoscut; b) teritoriu controlat de autorităţi separatiste, gherile militare etc., care scapă oricărui control al unor autorităţi legitime naţionale sau internaţionale; c) ţară închisă, izolată în plan internaţional; d) teritorii situate la marginea sau chiar în interiorul unor spaţii urbane importante, reprezentînd un habitat precar, care concentrează un număr mare de locuitori, dar şi probleme de ordin socioeconomic, dar şi politic şi în care capacitatea de control a autorităţii statului este limitată. [Cuv. lat.].

terra nullius a) teritoriu neîncorporat într-o entitate statală (ex. Siberia înaintea alipirii ei la Rusia); b) teritoriu nepopulat asupra căruia nu se extinde suveranitatea nici unui stat recunoscut pe plan internaţional (ex. arhipelagul Spitzbergen pînă la alipirea lui la Norvegia). [Cuv. lat.].

terra rossa depozit rezidual constituit din hidroxizi de aluminiu şi de fier şi din materiale argiloase de culoare roşie-brună, format pe calcare sau pe alte roci în condiţiile alterării acestora într-un climat cald şi umed. [Cuv. lat.].

tersaná, tersanale f. (înv.) şantier naval unde se construiau şi se reparau vasele de război. [Din turc. ***tersane***].

tertél, terteiuri n. (înv.) şnur sau ciucure făcut dintr-o împletitură de fire de mătase sau de aur şi folosit la împodobirea marginilor unei haine, ale unei perne, perdele etc.: *purta una dintr-acele scurte cataveici, ... broderia căreia cu fir şi tertel, îi acoperea tot pieptul.* NEGR. [Din turc. ***tırtıl***].

terteleác, terteleci şi **tertelece** n. (reg.) titirez (la moară); (şi: **terteleag**). [Et. nec.].

terteleág n. v. **terteleac**.

tertíp, tertipuri n. **1.** (înv.) plan, proiect: *se atinge despre dreapta judecată, despre tertipul lumii.* AL.; **2.** (mai ales la pl.) mijloc, procedeu (mai ales necinstit); şiretlic, truc, vicleşug: *spuse fetei cu ce tertipuri umblă tată-său să-i încerce bărbăţia.* ISP. [Din turc. ***tertip***].

terţ, ~i, térţă, ~e a. **1.** care vine în rîndul al treilea; care apare ca o a treia posibilitate; al treilea: *Kir Costea înmînînd banii de cumpărături prin terţe persoane vătafului.* CĂL.; **2.** (jur.; şi m.) (persoană) care nu ia parte la încheierea unui act juridic sau la un litigiu nici direct, nici prin reprezentare, şi faţă de care actul juridic sau hotărîrea pronunţată în cauză nu produce efecte. // m. (log.) **terţul exclus**, principiu fundamental al gîndirii, conform căruia dintre două enunţuri contradictorii, unul este adevărat, celălalt fals, o a treia posibilitate fiind exclusă. [Din lat. ***tertius***].

terţarólă, terţarole f. porţiune dintr-o velă care poate fi strînsă prin înfăşurare, pentru a reduce suprafaţa de pînză expusă vîntului cînd acesta devine puternic. [Din it. ***terzeruolo***].

térţă, terţe f. **1.** (înv.) unitate de măsură a timpului, egală cu a şaizecea parte dintr-o secundă; **2.** (muz.) intervalul dintre două sunete ale gamei, la distanţa de trei trepte; **3.** (la unele jocuri de cărţi) serie de trei cărţi succesive de aceeaşi culoare; **4.** (la duel, scrimă) numele uneia dintre parade; **5.** (arg.) **a fi în terţă cu cineva**, a flirta (cu cineva). [Din it. ***terza***].

terţét, terţete n. **1.** ansamblu compus din trei voci sau din trei instrumente care execută împreună o piesă muzicală; piesă muzicală (de obicei moment dintr-o operă sau un oratoriu) scrisă pentru acest ansamblu; trio: *reprezentarea ... merse înainte pînă la faimosul terţet.* FIL.; **2.** (rar) terţină; **3.** linie de atac, alcătuită din trei jucători, a unei echipe de hochei pe gheaţă; (scris şi: *terzet*). [Din it. ***terzetto***].

térţia f. corp de literă de şaisprezece puncte tipografice. [Din germ. ***Tertia***].

terţiár, ~i, terţiară, ~e a. **1.** care reprezintă al treilea stadiu sau a treia fază în dezvoltarea unui lucru; **sector terţiar**, sector economic, neproducător direct de bunuri, care cuprinde activităţi legate de comerţ, asigurări, transporturi, telecomunicaţii, turism etc.; **eră terţiară** (şi subst. n.), a treia eră din istoria Pămîntului, care cuprinde paleogenul şi neogenul; **2.** (despre faună, floră, formaţii geologice) care aparţine erei terţiare. [Din fr. ***tertiaire***, lat. ***tertiarius***].

terţínă, terţine f. strofă alcătuită din trei versuri, dintre care primul rimează cu al treilea, iar al doilea cu primul şi al treilea din strofa următoare; (p. ext.) poezie alcătuită din asemenea strofe: *Eliade băga de seamă criptica Divinei Comedii divizate în trei cărţi de cîte 33 de cînturi în terţine.* CĂL. [Din it. ***terzina***].

terţíu, terţii a. şi m. (miel sau berbec) a cărui limită de vîrstă variază, după regiuni, de la un an la trei ani: *un terţiu (berbece de 2 ani) viu, tot gras.* POP.; (şi: **tărţiu**). [Cf. lat. ***tertius***].

terzí-başa m. (înv.) staroste al breslei croitorilor: *işlicul cu patru colţuri al marelui terzi-başa părea că reclamă prioritatea nobleţei.* FIL. [Din turc. ***terzi başı***].

terzimán m. v. **tergiman**.

tesác, tesace n. sabie scurtă şi lată, purtată în trecut de infanteriştii şi de sergenţii de stradă; sabie-baionetă; (p. restr.) teacă de sabie. [Din rus. ***tesak***].

tescovínă, (rar) **tescovine** f. ceea ce rămîne după stoarcerea fructelor, mai ales a strugurilor sau a sfeclei de zahăr; boştină, boască: *eu v-am propus să îndulciţi cu cireşe otrava pe care-o scoateţi din tescovină şi drojdie.* SAD.; (şi **rachiu de tescovină**), băutură alcoolică obţinută prin fermentarea resturilor rămase după stoarcerea mustului din struguri; (şi: (reg.) **tescuină**). [Et. nec.; cf ***tescui***].

tescuí, tescuiesc vb. (tr.) **1.** a presa struguri, fructe pentru a extrage mustul; a pune la teasc: *a tescui strugurii;* **2.** (înv.) a supune pe cineva la supliciu cu teascul; a tortura, a chinui: *îl băgară în teasc cu şurub de-l tescuiră.* DOS.; **3.** a îndesa, a ticsi, a bucşi: *a tescui buzunarul cu bani.* [***Teasc*** + ***-ui***].

tescuínă f. v. **tescovină**.

tescuíre, tescuiri f. acţiunea de a tescui; stoarcere cu teascul. [V. ***tescui***].

tescuít, ~ţi, tescuită, ~e a. **1.** stors cu teascul; **2.** presat: *icre negre tescuite prima.* CAR.; **3.** îndesat, ticsit, bucşit: *astă pernă tescuită, cu pietre scumpe-mbîcsită.* POP. [V. ***tescui***].

teselát, ~ţi, teselată, ~e a. pardosit cu plăci de culori diferite, asemănător cu o tablă de şah; mozaicat. [Din fr. ***tessellé***].

téseră, tesere f. (în ant.) fisă de metal, de fildeş, teracotă etc. folosită ca bilet de intrare la spectacole, ca buletin de vot, ca jeton etc. [Din fr. ***tessère***, lat. ***tessera***].

tésla f. unitate de măsură a inducţiei magnetice. [Din fr. ***tesla,*** germ. ***Tesla***].

teslár, teslari m. (înv. şi reg.) **1.** dulgher: *oare ce lucru lucrează feciorul teslarului?* CANT.; **2.** (la pl.) subalterni ai căpitanului de poduri care aveau obligaţia de a le repara. [***Teslă*** + ***-ar***].

téslă, tesle f. unealtă tăietoare cu coada scurtă şi tăişul lat şi curbat, folosită de dulgheri, rotari şi dogari la fasonarea lemnului prin cioplire: *mi-a bătut inima violent, ca tesla unui dulgher tainic.* SAD. [Din sl. ***tesla***].

teslărie, teslării f. (înv. şi reg.) **1.** meseria de teslar; lucrare pe care o face teslarul: *se duce ... şi cumpără unelte de teslărie.* CR.; **2.** atelierul teslarului. [***Teslar*** + ***-ie***].

teslím, teslimuri n. (înv.; mai ales construit cu verbul *a face*) predare, încredinţare; livrare, înmînare: *să fie datori a face teslim acele condice în mîna ispravnicilor nuoi* (a. 1795). URIC. [Din turc. ***teslim***].

tesmotét m. (în Grecia antică) titlu dat fiecăruia dintre cei şase magistraţi însărcinaţi să codifice legile şi să organizeze justiţia. [Din fr. ***thesmothète***].

test', teste n. **1.** probă prin care se evaluează, în psihologia experimentală, nivelul mintal, intelectual, dezvoltarea anumitor capacităţi (fizice, morale, afective), aptitudinile unei persoane sau prin care se explorează personalitatea sa; (concr.) materialul (fişe, tablouri, scheme etc.) cu care se face această probă: *teste de memorie; test de inteligenţă; test de personalitate;* **2.** probă de examen prezentată sub forma unui chestionar care trebuie completat; **3.** (med.) probă permiţînd evaluarea capacităţilor funcţionale ale unui organ sau ale unui

sistem de organe; analiză biologică sau chimică; (concr.) materialul utilizat pentru această analiză; **4.** determinare experimentală a rezistenței și a funcționării unei piese, unui aparat, unei instalații etc.; încercare, probă; **5.** probă, experiență care permite să-ți faci o părere despre cineva sau ceva: *acest fapt a fost un test al sincerității și loialității sale.* [Din fr., engl. ***test***].

test², **teste** n. înveliș mineral (calcaros), chitinos sau compozit care protejează corpul unor animale (crustacee, moluște etc.); carapace, cochilie. [Din fr. ***test***].

testá¹, **testez** vb. **1.** (tr.) a lăsa (ceva) prin testament: *i-a testat averea*; **2.** (intr.) a face un testament, a da dispoziții prin testament cu privire la transmiterea unor bunuri materiale; **3.** (înv.; tr.) a face cunoscut, a arăta: *după ce voi muri, îți voi testa într-o broșurică romanul vieții mele.* EM. [Din fr. ***tester***, lat. ***testari***].

testá², **testez** vb. (tr.) a supune pe cineva unui test¹; a face un test. [Din fr. ***tester***].

testábil, **~i**, **testabilă**, **~e** a. care poate fi supus unui test¹; care poate fi probat. [Din fr. ***testable***].

testacéu, **testacee** a. (zool.) de natura unui test²; al cărui corp este acoperit cu un test²: *animal testaceu.* // n. (la pl.) subordin de moluște al căror corp este acoperit de un test²; (și la sg.) moluscă din acest subordin. [Din fr. ***testacé***].

testamént, **testamente** n. **1.** act juridic de voință unilaterală, personal și solemn, revocabil cît timp testatorul este în viață, prin care cineva își exprimă dorințele ce urmează a-i fi împlinite după moarte, mai cu seamă în legătură cu transmiterea averii sale: *o! am văzut scene unde mama ascunde testamentul în sînul ei, de frica fiilor ei.* EM.; **testament olograf**, testament scris în întregime, datat și semnat de testator; **testament autentic**, testament întocmit de către un funcționar de stat competent, cu formalitățile cerute de lege; **testament secret** (sau **mistic**), testament scris de testator sau de către un terț, dar semnat de primul, sigilat și prezentat unui funcționar de stat competent, care face un act de subscriere chiar pe înscrisul testamentului sau pe plic; **2.** (fig.) operă tîrzie a unui scriitor, a unui artist, considerată ca o ultimă expresie a concepțiilor sale estetice sau literare; **testament politic**, scriere a unui om politic în care acesta dezvăluie aspecte mai puțin cunoscute ale activității sale, explică principiile după care s-a condus, rațiunea acțiunilor sale, dă sfaturi succesorilor săi; **3.** (înv.) lege; legislație, așezămînt; **Vechiul Testament** sau **Testamentul (cel) vechi**, prima parte a Bibliei, cuprinzînd textele sfinte referitoare la credințele religioase și la viața poporului evreu (pînă la nașterea lui Hristos); **Noul Testament** sau **Testamentul cel nou**, a doua parte a Bibliei cuprinzînd evangheliile și alte scrieri religioase (posterioare nașterii lui Hristos); **4.** (înv.) act, hotărîre definitivă; (spec.) dispoziție privitoare la cler dată de domnitor în înțelegere cu capul bisericii: *s-au umilit Domnul și au făcut preoților testament de așezare.* N.COST. [Din lat. ***testamentum***, fr. ***testament***].

testamentár, **~i**, **testamentară**, **~e** a. referitor la un testament, care este prevăzut în testament sau rezultă dintr-un testament: *nu moartea propriu-zis înspăimîntă pe domn, cît gîndul încetării puterii, pe care caută a o prelungi prin dispoziții testamentare.* CĂL.; **executor testamentar**, persoană însărcinată de testator cu executarea dispozițiilor unui testament. [Din fr. ***testamentaire***, lat. ***testamentarius***].

testáre, **testări** f. acțiunea de a testa¹. [V. ***testa¹***].

testatór, **~i**, **testatoáre** m., f. persoană care a făcut un testament, care a testat. [Din lat. ***testator***, fr. ***testateur***].

testeá, **testele** f. **1.** pachet conținînd un număr fix (de obicei 10 sau 12) de obiecte de același fel, legate sau ambalate împreună: *o testea de fuse*; *o testea de ace*; **2.** (fig.) număr de 12 persoane, duzină; (p. ext.) mulțime: *în trăsură făcui cunoștință cu mai bine de jumătate de testea de ființe omenești, bărbați și femei.* ISP.; **3.** top de hîrtie cuprinzînd 24 de coli: *cum nu știu și eu birui pe nerăsufiate candoarea cîtorva testele de hîrtie?* CAR. [Din turc. ***deste***].

testemél, **testemele** și (înv. și reg.) **testemeluri** n. (pop.) basma mare de pînză (subțire), de obicei neagră, cu flori colorate pe margini: *cîteva giupînese cu testemeluri.* AL. [Din turc. ***destemal, destimal,*** bulg. ***testemel***].

testemelár, **testemelari** n. (înv.) negustor sau fabricant de testemele. [***Testemel*** + ***-ar***].

tester, **testere** [téstăr] n. **1.** aparat care se introduce într-o gaură de sondă netubată pentru a recolta probe în vederea unor analize; **2.** (p. gener.) dispozitiv de încercare, de probă; **3.** eșantion dintr-un produs cosmetic pus la dispoziția clienților pentru a-i testa proprietățile. [Din fr., engl. ***tester***].

testícul, **testicule** n. glandă genitală masculină, pereche, la vertebrate și la om, care produce spermatozoizii și hormonii masculini. [Din fr. ***testicule***, lat. ***testiculus***].

testiculár, **~i**, **testiculară**, **~e** a. care aparține testiculului, referitor la testicule: *insuficiență testiculară.* [Din fr. ***testiculaire***].

testimoníal, **~i**, **testimonială**, **~e** a. (jur.) care se face prin martori, care se bazează pe o mărturie: *probă testimonială.* [Din fr. ***testimonial***, lat. ***testimonialis***].

testimóniu, **testimonii** n. (înv.) **1.** mărturie, dovadă: *asta este un testimoniu de lipsă de cultură națională.* CAR.; **2.** (concr.) act, document doveditor: *începui a traduce testimoniul.* SL. [Din lat. ***testimonium***].

testosterón, **testosteroni** m. hormon testicular responsabil de apariția și dezvoltarea caracterelor sexuale secundare la bărbat și de modificările psihologice care le însoțesc, folosit și în terapeutică. [Din fr. ***testostérone***].

teș, **~i**, **teáșă**, **~e** a. (reg.) **1.** încovoiat înapoi: *coarne teșe*; **2.** (despre vite) cu coarnele încovoiate înapoi: *bou teș.* [Cf. ***teși***].

teșchereá¹, **teșcherele** f. (reg.) rîndea (îngustă). [Din turc. ***testere*** „ferăstrău"].

teșchereá², **teșcherele** f. **1.** (înv.) act doveditor: *mi-i plin sînul de atestaturi ... iaca teșcherele și din vremea turcilor.* AL.; **2.** (înv.) pașaport: *după ce face rost de teșcherea, Boliac trece iar peste Dunăre în dreptul Cercelari, sat de români.* CĂL.; (reg.) **a-și lua teșchereaua**, a pleca (repede), a o șterge; a nu mai avea nici o speranță; **a da cuiva teșchereaua**, a alunga, a expedia pe cineva; **3.** (fam.) pungă în care se țin banii: *pe de o parte opoziție la toartă, pe de altă parte teșcherea la buzunar! ...* CAR. [Din turc. ***tezkere***].

teșcoávă, **teșcoave** f. (reg.) burduf mic, făcut din petice de piele, în care se păstrează brînză. [Et. nec.; cf. ***teașcă***].

teșgheá f. v. tejghea.

teși, **teșesc** vb. **1.** (tr.) a tăia sau a reteza oblic un lemn, un trunchi; a subția un lemn la un capăt în formă de pană sau de cui; **2.** (tr.) a nivela, a rotunji muchea sau vîrful unui obiect; **3.** (tr.) a turti (cu o lovitură) strîmbînd sau aplecînd pe o parte: *a-și teși căciula*; **4.** (fam.; reg.; refl.) a se sinchisi: *a nu se teși de lume.* [Din bulg. ***tešа***].

teșílă f. v. tașculă.

teșíre, **teșiri** f. **1.** acțiunea de a (se) teși și rezultatul ei; **2.** (tehn.) retezare oblică a extremității unui obiect; **3.** (tehn.) operație de formare a unei porțiuni tronconice la extremitatea unei găuri cilindrice. [V. ***teși***].

teșít, **~ți**, **teșită**, **~e** a. **1.** tăiat pieziș sau cioplit în formă de cui sau de pană: *lemn teșit*; **2.** cu colțurile sau muchiile retezate sau rotunjite: *pietre teșite.* OD.; **3.** aplecat pe o parte; lățit, turtit: *căciulă teșită*; *frunte teșită*; **4.** (fig.; reg.) care pricepe greu; tîmp, obtuz. [V. ***teși***].

teșitór, **teșitoare** n. unealtă construită dintr-o tijă de oțel cu una sau cu ambele extremități tronconice, folosită la teșirea găurilor cilindrice. [***Teși*** + ***-tor***].

teșitúră, **teșituri** f. **1.** tăietură piezișă făcută într-un copac pentru a-l doborî sau într-un lemn; (concr.) partea ascuțită, retezată în formă de pană sau de ic a unui par, a unui lemn etc.; **2.** tăietură sau crestătură făcută ca semn distinctiv la urechea oilor; **3.** (tehn.) suprafață conică obținută prin operația de teșire; **4.** suprafața teșită a unui obiect; **5.** partea care rămîne în pămînt dintr-un trunchi tăiat, rupt sau ars; buturugă, ciot: *ajunge roata de-o teșitură și iar se rupe.* CR. [***Teși*** + ***-tură***].

teșméc, **teșmecuri** n. (reg) înșelătorie, pungășie. [Din germ. ***Techtelmechtel***].

teșmecherie, **teșmecherii** f. (reg.) înșelătorie, șmecherie, șarlatanie: *dizbrăcaseră lumea cu teșmecheriile lor.* AL. [Contaminare între ***teșmec*** și ***șmecherie***].

teșmení, **teșmenesc** vb. (reg.) **1.** (refl.) a se încurca, a se zăpăci; a se sminti; (tr.) **a teșmeni pe cineva în bătăi**, a bate pe cineva foarte tare, a sminti în bătăi; **2.** (tr.) a uza, a strica: *a teșmenit haina*; **3.** (fig.; refl.) a slăbi; a se șubrezi (de boală sau de bătrînețe): *s-a teșmenit de tot baba asta.* [Et. nec.].

teșmenire, **teșmeniri** f. (reg.) faptul de a (se) teșmeni; zăpăceală, sminteală. [V. ***teșmeni***].

teșmenít, **~ți**, **teșmenită**, **~e** a. (reg.) **1.** zăpăcit, năucit; smintit: *e teșmenită de atîta treabă*; **2.** desfrînat, depravat, stricat; **3.** slăbit, șubrezit (de boală sau de bătrînețe). [V. ***teșmeni***].

teșós, **~și**, **teșoásă**, **~e** a. (rar) pieziș, înclinat; povîrnit: *urcăm prin strîmtoare, cărarea teșoasă, caii trudiți.* VLAH. [***Teș*** + ***-os***].

téta m. numele celei de a opta literă a alfabetului grecesc (Θ,θ). [Din gr. mod. ***théta***].

tetánic, **~ci**, **tetanică**, **~ce** a. **1.** referitor la tetanos, care provoacă tetanosul, care este provocat de tetanos: *bacil tetanic*; **2.** care este provocat de tetanie: *spasme tetanice.* [Din fr. ***tétanique***].

tetaníe, **tetanii** f. sindrom întîlnit în cursul unor boli (insuficiență paratiroidiană, hipovitaminoză D etc.), cauzat de scăderea calciului din umorile organismului și caracterizat clinic prin crampe dureroase, contractări ale mușchilor scheletici și netezi, convulsii, uneori stări de asfixie etc. [Din fr. ***tétanie***].

tetanizá, pers. 3 **tetanizează** vb. (tr.) **1.** a provoca contracții musculare asemănătoare cu cele cauzate de tetanos; **2.** a îmbolnăvi de tetanos. [Din fr. ***tétaniser***].

tetános n. boală toxiinfecțioasă gravă, provocată de pătrunderea în organism, printr-o rană, a bacilului tetanic, caracterizată prin rigiditate musculară, spasme, crampe musculare violente, asfixie. [Din gr. mod. ***tétanos***, fr. ***tétanos***].

tétă, **tete** f. **1.** (reg.) termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) mătușa sa ori cu (sau despre) cumnata sa; **2.** îngrijitoare de copii mici. [Din sb. ***teta***].

téte m. (reg.) **1.** termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) tatăl, bunicul, fratele mai în vîrstă sau unchiul său; **2.** (art.) termen pe care îl folosește un bărbat vorbind despre sine cu cineva mai tînăr sau în glumă. [Din bulg. ***tete***].

teterist, **teteriști** m. soldat în termen care, în baza absolvirii unei școli civile prevăzute de lege, beneficiază de reducerea serviciului militar. [***T(înăr cu) t(ermen) r(edus)***].

tetiéră, tetiere f. piesă accesorie a unui fotoliu sau scaun pe care se sprijină capul. [Din fr. *têtière*].

tetínă, tetine f. obiect de cauciuc în formă de mamelon, prevăzut cu un orificiu, care se ataşează la biberon; (p. ext.) susetă. [Din fr. *tétine*].

tetra-[1] element de compunere cu sensul „patru", „format din patru părţi, elemente etc.", „de patru ori". [Din fr. *tétra-*, gr. mod. *tetra-*].

tétra[2] f. **1.** model de tricot dintr-un fir, în care două ochiuri pe faţă alternează cu două ochiuri pe dos; (p. ext.) ţesătură fabricată în acest mod; **2.** (p. ext.) produs confecţionat din această ţesătură; (adj.) *produs tetra.* [Denumire comercială].

tetrachénă, tetrachene f. (bot.) fruct compus din patru achene, care se desfac numai la maturitate. [Din fr. *tétrakène*].

tetraciclínă f. antibiotic utilizat în tratamentul infecţiilor cu colibacili, virusuri etc. [Din fr. *tétracycline*].

tetraclorúră, tetracloruri f. combinaţie a clorului cu un corp simplu tetravalent: *tetraclorură de siliciu.* [Din fr. *tétrachlorure*].

tetracórd, tetracorduri n. **1.** liră cu patru coarde folosită în antichitate; **2.** (muz.) şir de patru sunete consecutive dintr-o scară muzicală. [Din fr. *tétracorde*].

tetracromíe f. **1.** ansamblu de patru culori; **2.** (tipogr.) tipar în patru culori. [Din it. *tetracromia*].

tetradactíl, ~i, tetradactilă, ~e a. (despre animale) care are cîte patru degete la fiecare picior. [Din fr. *tétradactyle*].

tetrád n. v. **tartaj.**

tetrádă[1]**, tetrade** f. **1.** grupare de patru entităţi, similare sau înrudite; **2.** (tipogr.) format din patru coli. [Din fr. *tétrade*].

tetrádă[2] f. v. **tartaj.**

tetraédric, ~ci, tetraedrică, ~ce a. referitor la tetraedru; în formă de tetraedru. [Din fr. *tétraédrique*].

tetraédru, tetraedre n. (geom.) poliedru cu patru feţe triunghiulare, patru vîrfuri şi şase muchii: *piramida triunghiulară este un tetraedru.* [Din fr. *tétraèdre*].

tetraevánghel, tetraevanghele n. carte care cuprinde cele patru Evanghelii; evangheliar: *în fruntea lor mergea moş popa c-un tetravanghel la subţioară.* DELAVR.; (şi: **tetravanghel**). [Din gr. mod. *tetraevanghélion*].

tetragón, tetragoane n. (rar) poligon cu patru laturi şi patru unghiuri; patrulater. [Din fr. *tétragone*].

tetragonál, ~i, tetragonală, ~e a. (despre figuri geometrice) care are la bază un tetragon: *piramidă tetragonală; prismă tetragonală;* **sistem tetragonal**, sistem de cristalizare în formă de prismă dreaptă cu baza pătrată. [Din fr. *tétragonal*].

tetragonicéşte adv. (înv.) în mod categoric, ferm: *le-a făcut o jalbă lungă şi lată, în care dovedea tetragoniceşte că ... lupii au trăit în bună pace în ţară.* NEGR. [Din gr. mod. *tetragonikos*].

tetralínă, tetraline f. lichid incolor, insolubil în apă, solubil în alcool, eter etc., obţinut din naftalină, care se foloseşte ca dizolvant în industria chimică. [Din fr. *tétraline*].

tetralób, tetraloburi n. (arhit.) motiv decorativ asemănător trifoiului cu patru foi. [Din fr. *tétralobe*].

tetralogíe, tetralogii f. **1.** grup de patru piese de teatru (trei tragedii şi o dramă satirică), cu care poeţii antici greci se prezentau la concursurile dramatice ţinute în Atena, cu prilejul sărbătorilor dionisiace; **2.** serie de patru opere literare sau muzicale, legate printr-o temă comună. [Din fr. *tétralogie*].

tetramétru, tetrametri m. **1.** (în versificaţia greco-latină) vers compus din patru unităţi ritmice trisilabice (ex. dactil sau anapest) ori din şase unităţi ritmice bisilabice (ex. iamb); **2.** (p. gener.) vers compus din patru unităţi ritmice. [Din fr. *tétramètre*].

tetraminíe, tetraminii f. (astăzi rar) interval de timp de patru luni: *Iordache Golescu pamfletarul destăinuie ... scandalul cu dările pe trei sau patru luni (triminii sau tetraminii) pe timp de asidosie (suspendare a impozitelor).* CĂL. [Din gr. mod. *tetraminía*].

tetraonídă, tetraonide f. (la pl.) familie de păsări galinacee care cuprinde ierunca, cocoşul-de-munte şi speciile înrudite; (şi la sg.) pasăre din această familie. [Din fr. *tétraonidés*].

tetraparéză, tetrapareze f. diminuare a forţei musculare la cele patru membre. [Din fr. *tétraparesse*].

tetrapetál, ~i, tetrapetală, ~e a. (despre flori) cu patru petale. [Din fr. *tétrapétale*].

tetrapíl n. arc de triumf cu patru deschideri, în oraşele din Orient din epoca romană, amplasat la intersecţia a patru căi principale de circulaţie, pe sub care se putea circula în cele două direcţii ale acestora. [Din fr. *tétrapyle*].

tetraplegíe, tetraplegii f. (med.) paralizie, mai mult sau mai puţin completă, a celor patru membre. [Din fr. *tétraplégie*].

tetrapód[1]**, tetrapoduri** n. **1.** piedestal cu patru picioare, pe care se aşază în biserică evanghelia sau diferite obiecte de cult; **2.** bloc de beton armat cu patru proeminenţe tronconice, folosit pentru protecţia digurilor şi a coastelor maritime. [Din gr. mod. *tetrápodos*].

tetrapód[2]**, ~zi, tetrapodă, ~e** a. şi n. (animal) care aparţine grupului de animale vertebrate al căror schelet prezintă două perechi de membre, vizibile sau atrofiate, demonstrînd în evoluţie o adaptare la mers, precum amfibienii, reptilele, păsările şi mamiferele. [Din fr. *tétrapode*].

tetraptér, ~i, tetrapteră, ~e a. (despre insecte) care are două perechi de aripi. [Din fr. *tétraptère*].

tetrárh, tetrarhi m. **1.** guvernator al unei tetrarhii; **2.** titlu dat de romani anumitor principi tributari de la frontierele răsăritene ale imperiului. [Din lat. *tetrarches*, gr. mod. *tetrárchis*, fr. *tétrarque*].

tetrarhát, tetrarhate n. demnitate, funcţie de tetrarh. [Din fr. *tétrarchat*].

tetrarhíe, tetrarhii f. **1.** a patra parte dintr-o ţară, supusă autorităţii unui tetrarh; **2.** formă de guvernămînt în Imperiul Roman, instituită de împăratul Diocleţian (284-305 d.Hr.), în care autoritatea era împărţită între patru conducători, fiecare avînd teritoriul său propriu de guvernare şi reşedinţă proprie, Roma rămînînd însă capitala unică a imperiului; **3.** demnitatea de tetrarh; perioadă în care îşi exercită funcţia un tetrarh. [Din gr. mod. *tetrarchía*, fr. *tétrarchie*].

tetrás, tetraşi m. (ornit.) cocoş-de-munte (*Tetrao urogallus*): *în acest scurt răstimp al dublei chemări, tetrasul ia un fel de poziţie oratorică, desfăşurîndu-şi coada în evantaliu şi întinzîndu-şi gîtul cu penele înfoiate.* SAD. [Din fr. *tétras*].

tetrasilábic, ~ci, tetrasilabică, ~ce a. (despre cuvinte sau versuri) care este format din patru silabe. [Din fr. *tétrasyllabique*].

tetraskelión n. motiv decorativ în formă de cruce cu braţele egale şi extremităţile frînte la 90°. [Din fr. *tétraskélion*].

tetrastíh, ~i, tetrastihă, ~e a. **1.** (despre strofe) de patru versuri; **2.** (p. gener.) format din patru părţi. [Din lat. *tetrastichus*, gr. *tetrastihos*].

tetrastíl n. şi a. (edificiu) cu patru coloane la faţadă. [Din fr. *tétrastylle*, lat. *tetrastylus*].

tetrasulfúră, tetrasulfuri f. sulfură a cărei moleculă conţine patru atomi de sulf. [Din fr. *tétrasulfure*].

tetratlón, tetratloane n. probă sportivă combinată la care se face însumarea punctelor realizate de concurent în patru probe reunite, alese de organizatorii concursului. [Din fr. *tétrathlon*].

tetratloníst, ~şti, tetratlonistă, ~e m., f. sportiv specializat în tetratlon. [*Tetratlon* + *-ist*].

tetravaccín, tetravaccinuri n. vaccin care conţine patru componente profilactice diferite. [*Tetra-* + *vaccin*].

tetravalént, ~ţi, tetravalentă, ~e a. (despre elemente chimice) care are valenţa 4. [Din fr. *tétravalent*].

tetravánghel n. v. tetraevanghel.

tetreá, tetrele f. (înv.) dulceaţă: *peltelele de gutui şi de mere, tetrea de chitră.* GHICA. [Din turc. *tetre*].

tetródă, tetrode f. tub electronic cu patru electrozi situaţi într-un balon cu vid. [Din fr. *tétrode*].

tetrodón, tetrodoni m. peşte din mările calde, acoperit cu solzi spinoşi, care poate deveni sferic umplîndu-se cu aer. [Din fr. *tétrodon*].

teu, teuri n. **1.** riglă de desen în formă de T, folosită la trasarea liniilor paralele cînd se lucrează la planşetă; **2.** fiting sau piesă fasonată în formă de T drept sau înclinat, folosite pentru ramificarea unei conducte; **3.** dispozitiv indicator în formă de T, folosit pe aeroporturi pentru a arăta direcţia de aterizare sau sensul vîntului; **4.** obiect în formă de T, folosit la curăţatul pardoselii. [Din fr. *té*].

téucă f. v. teică.

teúgă, teuge f. construcţie situată deasupra punţii superioare la prora unei nave, în interiorul căreia sînt amenajate magazii şi, mai rar, locuinţe pentru echipaj. [Din fr. *teugue*].

teúrg, teurgi m. practicant al teurgiei. [Din lat. *teurgus*, gr. *theurgos*].

teúrgic, ~ci, teurgică, ~ce a. referitor la teurgie, care ţine de teurgie. [Din fr. *théurgique*].

teurgíe f. **1.** practici magico-ezoterice specifice lumii păgîne care permit intrarea în contact cu spiritele benefice şi folosirea puterii lor; magie albă; **2.** (în filoz.) ansamblu complex de practici rituale, un gen de magie, care vizează realizarea uniunii mistice cu divinitatea: *pentru a se menţine în proximitatea lui Dumnezeu, omul trebuie ... să-şi înţeleagă ... creativitatea ca pe o teurgie, ca pe o faptă în care lucrarea lui se întrepătrunde cu lucrarea lui Dumnezeu.* PLEŞU. [Din fr. *théurgie*, lat. *theurgia*].

teutón, ~i, teutonă, ~e m. **1.** (la pl.) ordin monaho-cavaleresc creat în sec. al XII-lea în Palestina de cruciaţii germani şi strămutat în secolul următor în Europa, devenind timp de trei secole principalul exponent al expansiunii germanilor în teritoriile slavilor din răsăritul Europei; (şi la sg.) persoană care făcea parte din acest ordin; **2.** (la pl.) populaţie germanică din peninsula Iutlanda şi insulele daneze care, la sfîrşitul sec. al II-lea î.d.Hr., a coborît spre sud şi care, împreună cu cimbrii, au pustiit Galia şi Spania; (şi la sg.) persoană care aparţinea acestei populaţii; **3.** (p. gener.; depr.) locuitor al Germaniei; neamţ: *în mai 1905 se repezea la Potsdam, în octombrie era la Bucureşti, în decembrie ieşea „din captivitate" şi se întorcea la teutoni.* CĂL. // f. limbă germanică din evul mediu;

gotica. // a. **1.** care aparţine ordinului teutonilor sau membrilor săi: *cavaleri teutoni;* **2.** (p. gener.; depr.) nemţesc: *bătu călcîiele, se îndoi de mijloc ..., salutînd ceremonios după moda teutonă.* C.PETR. [Din fr. *teuton*].

teutónic, ~ci, teutonică, ~ce a. **1.** care aparţine ordinului teutonilor sau membrilor săi, referitor la ordinul teutonilor sau la membrii săi; **2.** (înv.) germanic. [Din lat. *teutonicus,* fr. *teutonique*].

tevatúră f. **1.** larmă, gălăgie, scandal: *un zgomot şi o tevatură la poarta raiului, de gîndeai că vin tătarii nu altceva.* CAR.; **2.** deranj, neplăcere: *de atîta tevatură ce avu pe drum, adormi.* ISP.; **3.** tulburare socială; răzmeriţă, răscoală: *mălurenii au veche învăţătură şi pătimire de la tevatura din 907.* SAD. [Din turc. *tevatür*].

tex, texuri n. unitate de măsură folosită pentru indicarea fineţii firelor, fibrelor şi a semifabricatelor textile obţinute în diferite faze de prelucrare în filatură, reprezentînd masa în grame a 1000 m de material. [Din fr. *tex*].

texoprínt n. procedeu de obţinere a unui dispozitiv fotografic după o formă de tipar înalt, pentru pregătirea unei forme de tipar plan sau de tipar adînc, prin fotografierea directă a formei de tipar înalt. [Din germ. *Texoprint*].

text, texte n. **1.** totalitatea elementelor grafice care alcătuiesc o scriere: *a corecta un text; variantele unui text; text incomplet; text multiplicat; textul unei scrisori;* **2.** cuvintele unei bucăţi de muzică vocală: *textul unui cîntec;* **3.** scriere considerată în redactarea ei originală, autentică: *textul unui act; textul unei legi; ediţie critică a unui text;* **4.** conţinutul unei scrieri sau al unei opere: *ce spune textul legii? textul unui roman;* **5.** parte a unei lucrări scrise sau tipărite care cuprinde comunicarea propriu-zisă fără titluri, observaţii, note etc.; parte a unei lucrări tipărite, compusă numai din litere şi semne tipografice, fără ilustraţii şi fără titluri; **6.** operă literară sau ştiinţifică care constituie baza unei culturi sau a unui domeniu: *textele clasice; trebuie să revenim la marile texte ale culturii universale;* **7.** scriere tipărită sau în manuscris: *a predat un text la editură; două texte inedite; am primit cîteva exemplare din textul său;* **8.** fragment sau bucată dintr-o operă, considerată reprezentativă pentru gîndirea sau arta autorului: *culegere de texte; a comenta un text;* **9.** corp de literă de 20 de puncte tipografice; **10.** (inform.) mulţimea caracterelor dintr-un mesaj care urmează după titlu şi care reprezintă informaţia utilă, datele transmise de către sursă la destinaţie într-un cod specificat; **text transparent,** text în care caracterele transmise nu reprezintă cuvinte de cod, ci vectori binari care trebuie trataţi ca atare la recepţie. [Din lat. *textus,* fr. *texte,* germ. *Text,* it. *testo,* engl. *text*].

textiér, ~i, textieră, ~e m. autor de texte pentru muzică uşoară. [*Text* + *-ier*].

textíl, ~i, textilă, ~e a. **1.** din care se obţin fibre: *plantă textilă;* **2.** care serveşte la ţesut sau la tricotat: *fibre textile; materiale textile;* **3.** ţesut sau lucrat din fibre sau din fire: *covoare textile;* **4.** referitor la ţesătorie sau la ţesături: *industrie textilă.* // f. pl. materiale din fibre textile; (p. ext.) obiecte confecţionate din astfel la materiale. [Din fr. *textile*].

textilíst, ~şti, textilistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care se ocupă cu ţesătoria; (persoană) specializată în industria textilă. [*Textil* + *-ist*].

textolít, textolite n. material în formă de plăci, constituit din straturi de foi de pînză impregnate şi lipite cu răşini sintetice, folosit ca material electroizolant, în construcţia de maşini etc. [Din fr. *textolit*].

textológ, textologi m. specialist în textologie. [Din rus. *tekstolog*].

textológie f. disciplină a filologiei care îşi propune ca, prin studiul comparativ al textelor unor opere literare sau de altă natură, să ajungă la stabilirea versiunii definitive, corecte, autentice, în vederea republicării operelor în ediţii postume. [Din rus. *tekstologhia*].

textuál, ~i, textuală, ~e a. **1.** (adesea adv.) identic cu textul, (reprodus) cuvînt cu cuvînt după textul original: *reproducere textuală; copiez textual fraza subliniată.* CAR.; **2.** referitor la text, care priveşte textul: *analiză textuală.* [Din fr. *textuel*].

textură, texturez vb. (tr.) a supune fibrele şi firele sintetice operaţiei de creştere a volumului în vederea îmbunătăţirii însuşirilor termoizolatoare, a extensibilităţii tuşeului, a stabilităţii dimensionale şi a aspectului general. [Din fr. *texturer,* engl. *texture*].

texturáre, texturări f. acţiunea de a textura şi rezultatul ei. [V. *textura*].

textúră, texturi f. **1.** mod de distribuire în spaţiu a părţilor componente ale rocilor: *textură masivă; textură stratificată;* **2.** mod de dispunere orientată a constituenţilor structurali ai unui metal sau ai unui aliaj: *textură granulară; textură fibroasă;* **3. textura solului,** alcătuirea mecanică sau granulometrică a solului, reprezentată prin proporţia diferitelor particule minerale elementare (argila, nisipul, pietrişul, mîlul): *textură argiloasă; textură nisipoasă;* **4.** aspectul unei ţesături, determinat de fineţea şi de legătura firelor constituente; **5.** (fig.) mod în care sînt dispuse componentele unei opere literare sau muzicale; **6.** imprimat de dimensiuni mici, sub formă de fişie, cu care se acoperă pasajele care trebuie rectificate într-o lucrare tipărită. [Din fr. *texture,* lat. *textura,* germ. *Textur,* it. *testura*].

tezăur, tezaure n. **1.** cantitate mare de monede, bijuterii, pietre preţioase sau obiecte reprezentînd valori spirituale, strînse şi păstrate în loc sigur; (p. ext.) avere, bogăţie: *cînd sînt ameninţaţi de cotropire, dacii ascund tezaurele sub apa Săgeţiei.* CĂL.; **2.** cantitate de bani sau de obiecte preţioase ascunse de multă vreme în pămînt şi descoperite întîmplător; comoară; **3.** totalitatea metalelor preţioase, a depozitelor de bani, a efectelor etc. care se găsesc în depozitul unei bănci de emisie sau de care dispune un stat la un moment dat: *tezaurul căzu în 1917 în stăpînirea bunului plac al marii revoluţii ruseşti.* BL.; **bon de tezaur,** titlu de credit emis de stat pentru plasarea unui împrumut pe termen scurt, cu scopul acoperirii unei cheltuieli bugetare urgente; **4.** loc în care se păstrează depozitele de metale preţioase, bani sau efecte aparţinînd statului sau unei bănci; vistierie, trezorerie; **5.** (fig.) ceea ce este socotit ca foarte preţios şi folositor, ceea ce este foarte iubit şi preţuit; comoară, odor: *ea demult devenise tezaurul căsniciei lui.* EM.; **6.** (fig.) patrimoniul cultural (material şi spiritual) al unei societăţi, al unei epoci: *aveţi de apărat tezaurul cel mai scump ce aţi moştenit de la strămoşi, limba.* AL.; **7.** (fig.) nume dat unor lucrări de valoare, de erudiţie; **dicţionar tezaur,** tip de dicţionar explicativ, avînd ca principiu înregistrarea tuturor cuvintelor unei limbi din tot cursul evoluţiei ei. [Din lat. *thesaurus*].

tezaurár, tezaurari m. (înv.; reg.) custode al unui tezaur; funcţionar care primea şi distribuia banii statului; casier, vistier. [Din lat. med. *thesaurarius*].

tezaurariát, tezaurariate n. (înv.; reg.) instituţie care administra veniturile statului; vistierie. [Din lat. med. *thesaurariatus*].

tezaurizá, tezaurizez vb. (tr.) **1.** a strînge, a acumula bani sau obiecte de valoare; **2.** a scoate din circuitul economic normal mijloacele băneşti în monedă naţională sau în valută. [Din fr. *thésauriser*].

tezaurizáre, tezaurizări f. acţiunea de a tezauriza şi rezultatul ei. [V. *tezauriza*].

tezaurizatór, tezaurizatori m. (rar) persoană care tezaurizează. [Din fr. *thésaurisateur*].

téză, teze f. **1.** afirmaţie expusă şi susţinută într-o discuţie; **2.** idee principală dezvoltată şi demonstrată într-o operă, într-o scriere: *a avansa o teză; a susţine o teză;* **3.** idee filozofică, morală, politică care funcţionează ca o schemă prestabilită, în care autorul încadrează forţat elementele realităţii; **4.** punct de vedere doctrinar, opinie a unui scriitor, savant, filozof, om politic asupra unei anumite probleme; poziţie: *Mussolini a lansat teza, de extracţie pur populistă, potrivit căreia Statele proletare sînt exploatate de cele capitaliste.* PATAP.; **5.** idee care stă la baza unei concepţii filozofice, juridice, politice etc.; **6.** (filoz.) idee, propoziţie, aserţiune care formează primul termen al unei antimonii (în filozofiile raţionaliste de tip kantian) sau al unei contradicţii de tip dialectic (în filozofiile hegheliene şi marxiste); **7.** lucrare scrisă, făcută de elevi sau de studenţi în clasă, sub supravegherea profesorului, la sfîrşitul unei perioade de studiu sau la un examen: *a da teză la matematică;* **teză de doctorat** (sau **de licenţă**), lucrare ştiinţifică prezentată de un candidat în vederea obţinerii titlului de doctor (sau de licenţiat). [Din fr. *thèse,* lat. *thesis,* germ. *These*].

tezíc n. v. **tizic.**

tezísm n. **1.** susţinere, propagare a anumitor teze; **2.** caracter al unei lucrări, al unui spectacol etc. care se limitează la ilustrarea sau demonstrarea unei anumite teze; (p. ext.) didacticism, schematism. [*Teză* + *-ism*].

tezíst, ~şti, tezistă, ~e a. **1.** care se bazează pe tezism, care aparţine tezismului: *lucrare tezistă;* **2.** (şi m., f.) (adept) al tezismului: *autor tezist, regizor tezist.* [*Teză* + *-ist*].

tfilíne s. pl. (rar) bucăţi de pergament, cu versete din Biblie, închise într-o cutioară, pe care evreii ortodocşi şi le pun pe frunte şi pe braţul stîng cînd îşi fac rugăciunea; filacteră: *umbla de colo-colo ..., cu mantia lui dungată în spate şi cu tfilinele înfăşurate la braţ şi la frunte.* SAD. [Din ebr. *tephîlîn*].

thaí s. limbă din familia limbilor chino-tibetane vorbită în Thailanda ca limbă oficială de peste 25 milioane de oameni; siameză. [Din fr. *thaï*].

thailandéz, ~i, thailandeză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Thailandei sau locuitorilor ei, referitor la Thailanda sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană originară din Thailanda. // m. pl. populaţia de bază a Thailandei. [*Thailanda* n. pr. + *-ez;* cf. fr. *thaïlandais*].

theţi m. pl. (în Grecia antică) **1.** locuitori care constituiau pătura cea mai săracă a unei cetăţi; **2.** ţărani, lucrători, muncitori manuali care, în timpul războaielor, trăgeau la rame pe nave. [Din fr. *thêtes*].

thriller, thrillere [trílăr] n. roman, piesă sau film poliţist sau de groază care provoacă senzaţii tari: *publicul... preferă comedii americane, sîngeroase thrillere la fel de americane sau desene animate.* D. [Cuv. engl.].

ti interj. (de obicei cu *i* prelungit) exclamaţie care exprimă: a) satisfacţie: *tiii! ... ce frumoasă cataveică am să fac nevestei mele!* CR.; b) mirare, uimire: *tii, Doamne, ce ţ-e cu nebunu!* VLAH.; c) mînie, ciudă, necaz: *ti, cum am uitat, uita-m-ar moartea!* TOP. [Onomat.].

tiamínă f. (farm.) vitamina B_1. [Din fr. *thiamine*].

tiáră, tiare f. **1.** coroană pe care o purtau regii vechilor perşi şi conducătorii altor popoare orientale; **2.** mitră papală, formată din trei coroane suprapuse, decorate cu flori de crini stilizate; (fig.) demnitatea de papă; **3.** (p. ext.) mitră bogat împodobită, purtată la solemnităţi: *veşmîntarul se consultă cu eclisiarhul dacă mitropolitul va pune tiara de aur bătut sau o mitră uşoară.* ARG.; **4.** (rar)

acoperământ al capului, de formă conică, pe care îl purtau astrologii, alchimiştii, vrăjitorii. [Din gr. mod. *tiára*, lat. *tiara*, fr. *tiare*].

tibét, tibeturi n. 1. (înv.) blană de oaie din Tibet, cu lîna lungă şi creaţă; 2. (înv.) lînă de Tibet; (p. ext.) ţesătură făcută dintr-o astfel de lînă; 3. (reg.) basma neagră de satin; panglică (de satin): *şi-au prăpădit tibetul roşu din codiţele cari le joacă pe spate.* DELAVR. [Din turc. ***tibet***].

tibetán, ~i, tibetană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Tibetului sau locuitorilor lui, referitor la Tibet sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană originară din Tibet. // m. pl. populaţia de bază a Tibetului. // f. limba din familia chino-tibetană vorbită în Tibet. [***Tibet*** n. pr. + *-an*; cf. fr. ***tibétain***].

tíbia, tibii f. os lung şi gros, între genunchi şi gleznă, care formează, împreună cu peroneul, scheletul gambei; fluierul piciorului, ţurloi: *am văzut un bărbat cu tibia sfărîmată de lovituri.* PATAP.; (şi: **tibie**). [Din fr., lat. ***tibia***].

tibiál, ~i, tibială, ~e a. referitor la tibia, care aparţine tibiei: *arteră tibială.* [Din fr. ***tibial***, lat. ***tibialis***].

tibiálă, tibiale f. (înv.) apărătoare a pulpei; pulpar, jambieră: *Traian, ... cu tibiale sau poturi vînătoreşti pe pulpe.* OD. [Din lat. ***tibiale***].

tibícen, tibiceni m. cîntăreţ din fluier sau din flaut din antichitate: *a început să ne vorbească numai de castre, cohorte, centurii, tibicini, gladiu.* TOP.; (accentuat şi: **tibicén**); (şi: **tibicin**). [Din lat. ***tibicen***].

tibícin m. v. tibicen.

tíbie f. v. tibia.

tibişír, tibişire n. (înv. şi reg.) cretă (pentru scris pe tablă): *bătăuşii ... au grijă să însemne pe spate cu tibişir pe cine nu sînt „d-ai noştri".* POP. [Din turc. ***tebeşir***].

tic[1] interj. (adesea repetat) cuvînt care imită sunetul ritmic al ceasornicului, bătăile inimii etc. [Onomat.].

tic[2]**, tícuri** n. 1. mişcare involuntară, bruscă, spasmodică, localizată la un grup de muşchi, de obicei ai feţei, care poate apărea ca urmare a oboselii, în unele boli nervoase şi care se accentuează la emoţii; **tic psihic**, tic generat de idei cu conţinut obsesiv; 2. deprindere (neplăcută, ridicolă) pe care o capătă cineva în mod inconştient: *o frumoasă prestanţă, un bărbat frumos; ... alături de toate acestea un tic îngrozitor: din cînd în cînd, la intervale destul de apropiate, deschidea larg gura şi scotea, vreme de un minut, o limbă interminabilă.* PLEŞU; 3. (şi **tic verbal**) obicei caracteristic unor persoane de a repeta, involuntar, anumite cuvinte în timpul vorbirii; 4. clişeu literar; şablon: *afectarea aceasta ... de a te mărturisi incapabil de a descrie, de a dori „un aparat de fotografiat" devine un tic supărător.* CĂL. [Din fr. ***tic***, germ. ***Tick***].

ticăiă, ticale f. 1. (înv.) suferinţă, chin: *şi Lot încă să veade, pentr-a lui ticală, c-au pus supt nevoinţă multă osteneală.* DOS.; 2. (reg.) om neajutorat, nevolnic: *sînteţi nişte ticale!* AG. [Et. nec.; cf. ***ticăi***[2]].

tica-tăc interj. v. tic-tac.

tica-tăca interj. v. tic-tac.

tícă m. v. tătic.

ticăí[1]**,** pers. 3 **tícăie** vb. (intr.) 1. a emite un sunet ritmic, caracteristic, în timpul funcţionării; a face tic-tac: *ceasul ticăie*; 2. a bate tare (din cauza unei emoţii puternice), a palpita: *un copil de se răstea la dînsul, începea să-i joace barba şi să-i ticăie inima.* REBR. [***Tic***[1] + *-ăi*].

ticăí[2]**, ticălesc** vb. (intr. şi refl.) 1. a lucra încet, fără spor; a (se) mocăi, a (se) mocoşi; 2. (înv. şi reg.) a suferi, a se chinui; a se frămînta, a se zbuciuma: *tu dorul ţi-l ajungi, deşi te tăcăi.* EM. [Et. nec.].

ticăiálă, ticăieli f. muncă fără spor; mocăială. [***Ticăi***[2] + *-eală*].

ticăíre f. (înv.) faptul de a (se) ticăi[2]; mizerie, suferinţă, chin. [V. ***ticăi***[2]].

ticăít[1]**, ticăituri** n. 1. tic-tacul ceasornicului; 2. zvîcnire, palpitaţie a inimii. [V. ***ticăi***[1]].

ticăít[2]**, ~ţi, ticăită, ~e** a. 1. (adesea subst.) (persoană) care lucrează încet, fără spor; mocăit; (p. ext.) (persoană) incapabilă: *am văzut destui bărbaţi mult mai ticăiţi ... decît cea mai biciznică femeie.* CR.; 2. care se află într-o stare (materială sau sufletească) vrednică de plîns; mizer, nenorocit: *căutau să ajute pe ticăiţii lor fraţi.* BĂLC.; 3. (înv. şi reg.) mizerabil, ticălos: *i-auzi, măi! ... chiolhănosul şi ticăitul ...!* CR. [V. ***ticăi***[2]].

ticălós, ~şi, ticăloásă, ~e a. 1. (astăzi rar) care se află într-o stare (materială sau sufletească) jalnică; care inspiră milă, compătimire; mizer, nenorocit, sărman: *nu ţi-e milă de o ticăloasă fată pe care ai ademenit-o cu juruinţi mincinoase?* NEGR.; *mulţumesc împăratului că a fost înduioşat de starea cea proastă şi ticăloasă în care ajunsesem.* ISP.; 2. (înv.; despre obiecte) stricat, uzat; sărăcăcios: *doresc ca razele fericirii să străbată pînă în bordeiul cel ticălos al opincarului.* FIL.; 3. (înv.; adesea subst.) (fiinţă) lipsită de putere (fizică sau morală), incapabilă de a face ceva; nevrednic, slab: *nu putea niciodată, ca mine, un ticălos, astfel de viteaz să bată.* ISP.; *l-aţi călcat pe arendaşul: dar nu te teme, căci eu sînt prea ticăloasă pentru ca să te pot da de gol.* SL.; 4. (adesea subst.) (persoană) care are un caracter josnic, care comite fapte reprobabile; infam, mîrşav, nemernic, mizerabil, păcătos: *te-ai purtat ca un mojic şi un ticălos.* VINEA; 5. (despre acţiuni, manifestări) vrednic de dispreţ; detestabil, infam, josnic, mîrşav: *luase ea singură în mînă frîul ... dînd poruncă să spele varul cu care fusese astupate sfintele zugrăveli din ticăloasa poruncă a socrului său.* SAD.; 6. (fig.; despre vreme) rău, urît: *e mai bine acasă decît prin toate rîpele, pe asemenea ticăloasă vreme.* SAD. [***Ticală*** + *-os*].

ticăloşénie, ticăloşenii f. (rar) ticăloşie, mîrşăvie. [***Ticălos*** + *-enie*].

ticăloşéşte adv. (înv.) în mod josnic, mîrşav. [***Ticălos*** + *-eşte*].

ticăloşí, ticăloşesc vb. 1. (astăzi rar; refl. şi tr.) a ajunge sau a face să ajungă într-o stare nenorocită, vrednică de plîns; a (se) nenoroci: *să n-ajung ... să pierz vrun ochi ori vro mînă să mă ticăloşesc.* PANN; 2. (înv.; refl.) a-şi exprima compătimirea pentru sine însuşi; a se plînge: *ce sînt aste cuvinte, ce te ticăloşeşti, ca o fără de minte?* PANN; 3. (refl. şi tr.) a decădea sau a face să decadă din punct de vedere moral; a (se) netrebnici: *acu s-au ticăloşit şi boierii şi domnul.* SAD. [De la ***ticălos***].

ticăloşíe, ticăloşii f. 1. (astăzi rar) stare de mizerie, de sărăcie; (la pl.) nenorociri, suferinţe: *muri pribeag şi în ticăloşie la Constantinopole.* BĂLC.; *zîna îl ameninţă cu boală şi cu toate ticăloşiile omeneşti, dacă nu s-o duce.* ISP.; 2. stare de decădere morală; (p. ext.) faptă, purtare, atitudine condamnabilă, detestabilă; josnicie, mîrşăvie, netrebnicie: *eşuînd şi această ticăloşie, Ibis denunţă lui August relaţiile dintre poet şi Iulia.* CĂL.; *în acest context ... de coborîre patetică pînă la stratul ultim al fiinţei noastre sociale, pînă la crusta groasă de minciună, ticăloşie şi de duplicitate, am scris rîndurile intutulate „Apel către lichele".* LIIC. [***Ticălos*** + *-ie*].

ticăloşíre, ticăloşiri f. faptul de a (se) ticăloşi. [V. ***ticăloşi***].

ticăloşít, ~ţi, ticăloşită, ~e a. 1. (astăzi rar) aflat într-o situaţie (materială sau sufletească) vrednică de plîns; nenorocit, sărman; 2. decăzut moral; mizerabil, mîrşav, netrebnic, ticălos. [V. ***ticăloşi***].

tichét, tichete n. mic imprimat care asigură posesorului anumite drepturi (de a ocupa un loc la un spectacol, de a călători cu un mijloc de transport în comun, de a participa la un joc etc.). [Din fr., engl. ***ticket***].

tichíe, tichii f. 1. acoperămînt al capului din pînză sau din stofă, de forma unei calote sferice, fără boruri, care acoperă numai creştetul capului (purtat altădată şi sub căciulă); (p. ext.) acoperămînt al capului, de orice formă, care este lipsit de boruri: *mi-am scos degrabă şi cuşmă şi chitie de pe cap.* AL.; **ce-i lipseşte chelului? tichie de mărgăritar**, se spune ironic despre cel care, lipsit de lucruri de primă necesitate, doreşte să aibă altele mai puţin utile sau inutile; (compus) **cel-cu-tichia**, denumire populară eufemistică a diavolului; 2. (pop.) membrană care înveleşte uneori capul copiilor la naştere; căiţă; **născut cu tichia-n cap**, se spune despre un om foarte norocos; (şi: (reg.) **chitie**). [Din turc. ***takke***].

tichiúţă, tichiuţe f. 1. diminutiv al lui tichie: *purta o tichiuţă de paie.* VINEA; (în basme) **tichiuţa dracului**, pălărioară care are darul de a-l face nevăzut pe cel care o poartă; (şi: **chitiuţă**). [***Tichie*** + *-uţă*].

ticluí, ticluiesc vb. (pop. şi fam.; tr.) 1. a aranja, a potrivi; a înjgheba, a întocmi: *hainele ... mi le tichuieşte de ţi se par că-s noi.* ZAMF.; 2. (fig.) a pune la cale (potrivind, născocind, inventînd): *îşi ticlui un plan, cum s-o tulească şi el mai repede.* REBR.; **a o (sau a le) ticlui (bine)**, a-şi potrivi spusele pentru a le da aparenţa de adevăr; 3. a compune, a redacta (repede, uşor): *în mai 1857 ticluia într-o bună franţuzească un cuvînt în onoarea ... comisarului Franţei.* CĂL.; 4. a plăsmui, a contraface: *cînd ceea ce a fost ticluit cu gîndul să rămînă ascuns este dat pe faţă, lichelele nu se căiesc.* LIIC. [Et. nec.].

ticluíre, ticluiri f. acţiunea de a ticlui şi rezultatul ei; întocmire, aşezare, rînduire. [V. ***ticlui***].

ticluít, ~ţi, ticluită, ~e a. potrivit, aranjat, întocmit: *amestecul de idei culte şi de naivităţi dă impresia gustoasă a unei nerozii savant ticluite.* CĂL. [V. ***ticlui***].

ticluitór, ~i, ticluitoáre a. şi m., f. (persoană) care ticluieşte ceva: *se crede iubit cu pasiune de... Marioara, impostoare,... ticluitoare de scrisori apocrife şi mai tîrziu prostituată.* CĂL. [***Ticlui*** + *-tor*].

ticnafás n. v. tignafes.

tícnă f. v. tihnă.

ticneá, ticnele f. (reg.) vas de lemn în care se argăsesc pieile. [Din turc. ***tekne*** „albie"].

ticneálă f. v. tihneală.

ticní vb. v. tihni.

ticníre f. v. tihnire.

ticnít a. v. tihnit.

ticséu n. v. tisău.

ticsí, ticsesc vb. 1. (tr.) a umple peste măsură un spaţiu (îngrămădind, înghesuind, îndesînd ceva): *îmi ticsesc buzunarele cu nuci*; 2. (înv.; tr. şi refl.) a (se) îngrămădi peste măsură; a (se) înghesui, a (se) îndesa: *norodul se ticsea, grămezi în anticameri, de cum se făcea ziuă.* NEGR.; (şi: (înv.) **tecsi, tecsui**). [Et. nec.].

ticsíre f. acţiunea de a (se) ticsi; umplere, îngrămădire, înghesuire; (şi: (înv.) **tecsuire**). [V. ***ticsi***].

ticsít, ~ţi, ticsită, ~e a. 1. plin peste măsură, umplut pînă la refuz: *cu chimirele ticsite*; 2. îngrămădit, înghesuit, îndesat: *cărţi multe, ticsite pe nouă poliţi mari.* VLAH.; 3. acoperit în întregime; înţesat: *dă şi ea de părul cel ticsit de omide.* CR.; (şi: (înv.) **tecsit, tecsuit**). [V. ***ticsi***].

tic-ták interj. cuvînt care redă sunetul ritmic al ceasornicului, bătăile inimii, loviturile ritmice într-un corp tare etc.: *şi-ntr-o scoarţă de copac o*

să bată, tica-tac, tactul gheunoaia. COȘB. // n. (pl. **tic-tacuri**) zgomot regulat și monoton: *nu s-a clintit nimica și recunosc iatacul, ... și ceasul lui pe masă și-a mai păstrat tictacul.* PILLAT; (scris și: *tictac*); (și: **tica-tac**, **tica-taca**). [Onomat.; cf. fr. ***tic-tac***, germ. ***Tick-tack***].

țícu m. v. tătic.

tidăl, ~i, tidală, ~e a. referitor la maree, provocat de maree. [Din fr., engl. ***tidal***].

tídvă f. v. tigvă.

tie-break, tie-breakuri [táibrec] n. joc decisiv folosit în unele discipline sportive (tenis, volei etc.) pentru a departaja sportivii în caz de egalitate. [Cuv. engl.].

tiermondíst, ~ști, tiermondístă, ~e a. care aparține lumii a treia, referitor la această lume: *există... medii intelectuale radicale care, obișnuite să prospere pe seama retoricii tiermondiste, salută implicit terorismul ca pe o revoltă a Sudului sărac împotriva Nordului egoist și opulent.* D. [Din fr. ***tiers-mondiste***].

tierserón, tierseroane n. nervură suplimentară la o boltă cu ogivă. [Din fr. ***tierceron***].

tifacée, tifacee f. (la pl.) familie de plante monocotiledonate, care trăiesc pe marginea apelor, având ca tip papura; (și la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***thyphacées***].

tifán, tifane n. **1.** plasă de pescuit la adîncime mică; **2.** (reg.) crîșnic; (și: (reg.) **difan**). [Et. nec.; cf. rus. dial. ***tifan***, turc. ***difana***].

tífdruc, tífdrucuri n. **1.** procedeu de tipărire cu forme de tipar la care imaginea este realizată prin scobituri mai mult sau mai puțin adînci; calcografie; tipar adînc; **2.** mașină de tipar cu care se imprimă prin acest procedeu. [Din germ. ***Tiefdruck***].

tífic, ~ci, tifică, ~ce a. care ține de tifos, referitor la tifos; care provoacă tifosul: *bacilul tific.* // m., f. persoană bolnavă de tifos. [Din fr. ***typhique***].

tifiricíe f. v. tefericie.

tíflă, tífle f. gest batjocoritor făcut cu palma întinsă, cu degetul mare apropiat de vîrful nasului și cu celelalte desfăcute și mișcate; bleandă; **a da (cuiva) cu tifla** (sau **tiflă, o tiflă**) ori (rar) **a arunca cuiva o tiflă, a)** a face gestul descris mai sus; **b)** (fig.) a desconsidera, a disprețui, a sfida; a renunța cu dispreț la ceva: *nu e frumos ... să dai cu tifla unui bărbat care își apără iubirea ...* VINEA. [Din gr. mod. ***tífla***].

tiflectomíe, tiflectomii f. excizie a ceculuí. [Din fr. ***typhlectomie***].

tiflítă, tiflite f. inflamație acută sau cronică a ceculuí, care se manifestă prin dureri abdominale, tulburări dispeptice și uneori modificări ale scaunului. [Din fr. ***typhlite***].

tiflográf, tiflografe n. instrument cu ajutorul căruia nevăzătorii pot să scrie. [Din fr. ***typhlographe***].

tiflografíe, tiflografii f. **1.** sistem de scriere în relief pentru nevăzători; **2.** desen în relief accesibil percepției tactile a nevăzătorilor. [Din fr. ***typhlographie***].

tiflologíe f. ramură a defectologiei care studiază deficiențele senzoriale vizuale. [Din fr. ***typhlologie***].

tiflotomíe, tiflotomii f. incizie a ceculuí. [Din fr. ***typhlotomie***].

tifobacilóză, tiflobaciloze f. (med.) granulie. [Din fr. ***typhobacillose***].

tifoídă, tifoide a. (med.) care are caracterele tifosului, de natura tifosului, de tifos; **febră tifoidă** sau (înv.) **friguri tifoide**, boală infecto-contagioasă epidemică, provocată de un bacil specific, care se răspîndește în general acolo unde se consumă ape nedezinfectate, caracterizată clinic prin febră ridicată, stare de lîncezeală și toropeală, urmată de localizare intestinală cu leziuni ale țesutului limfatic intestinal ce pot fi însoțite de hemoragii și perforații; tifos, lingoare. [Din fr. ***typhoïde***].

tifoídic, ~ci, tifoidică, ~ce a. referitor la febra tifoidă. [Din fr. ***typhoïdique***].

tifón, tifoane n. pînză subțire de bumbac, cu țesătură foarte rară; (spec.) fîșie lungă și îngustă din acest material, întrebuințată la pansamente. [Cf. engl. ***tiffany***].

tífos, (rar) **tifosuri** n. nume dat mai multor boli infecțioase și epidemice: **a) febră tifoidă,** v. **tifoidă**; **b) tifos exantematic**, boală infecțioasă și contagioasă foarte gravă, provocată de un inframicrob, transmisă la om prin intermediul păduchelui, care se manifestă prin febră mare, exantem caracteristic, tulburări cardiace, nervoase etc.; **c)** pestă bovină. [Din gr. mod. ***tífos***, fr. ***typhus***].

tifóză, tifoze f. boală microbiană, contagioasă a păsărilor. [Din fr. ***typhose***].

tigăíe, tigăi f. **1.** vas de bucătărie de formă rotundă, cu marginea joasă, cu o coadă lungă, întrebuințat la prăjit: *scrobul cu smîntînă ... mai forfotește încetișor pe lîngă buza tigăii.* VLAH.; **2.** (reg.) cratiță; **3.** tigăiță (la armele de foc). [Din sl. ***tigani***, bulg. ***tigan***, sb. ***tiganj***].

tigăíță, tigăițe f. **1.** diminutiv al lui tigaie: *mai ceru o tigăiță și o așeză și pe dînsa pe foc.* ISP.; **2.** (reg.) crăticioară; **3.** mic recipient la vechile arme de foc, în care se punea praful de pușcă: *ei își examinează armele, reînnoiesc praful în tigăițele puștilor și a pistoalelor.* AL. [***Tigaie*** + ***-iță***].

tighél[1], tigheluri și **tighele** n. **1.** cusătură vizibilă, foarte măruntă, făcută cu mașina sau cu mîna, în care fiecare împunsătură începe de la locul ultimei împunsături precedente și avînd adesea și rol de ornament: *joacă, bată-l pustia, parc-ar trage tighel.* DELAVR.; **a trage cuiva un tighel, a)** a dojeni pe cineva cu asprime; **b)** a păcăli pe cineva; **2.** (reg.) tiv; **3.** (fig.) dungă, margine, contur. [Din turc. ***tegel***].

tighél[2] n. mașină de tipar la care atît forma de imprimare, cît și suprafața de presiune sînt plane, iar în momentul imprimării ele se află în poziție verticală și paralelă. [Din germ. ***Tiegel***].

tigheli, tighelesc vb. (tr.) **1.** a face un tighel; (fig.) a mustra, a dojeni pe cineva; **2.** (reg.) a tivi; **3.** a aplica o dungă colorată. [De la ***tighel[1]***].

tighelíre, tighelíri f. acțiunea de a tigheli și rezultatul ei. [V. ***tigheli***].

tighelít[1] n. tighelire. [V. ***tigheli***].

tighelít[2], ~ți, tighelită, ~e a. cusut cu tighel[1]; ornamentat cu tighelurí sau cu o margine colorată; (fig.; despre stil) împodobit, ornamentat; (și: (reg.) **tigheluit**). [V. ***tigheli***].

tigheluít a. v. tighelit[2].

tiglící n. v. teglici.

tigmotaxíe, tigmotaxii f. (biol.) reacție a unui organ vegetal ajuns în contact cu o suprafață solidă la care tinde să adere sau pe care tinde să o evite. [Din fr. ***thigmotaxie***].

tigmotropísm, tigmotropisme n. (bot.) tropism datorat excitației de contact. [Din fr. ***thigmotropisme***].

tignafés, (rar) **tignafesuri** n. (pop.) enfizem pulmonar la animale, mai ales la cai, care se manifestă prin dificultăți de respirație: *iapa avea ... ori tignafes, ori vreo rană.* CAR.; (și: **ticnafes, tecnefes**). [Din turc. ***tıknefes***].

tígnă f. v. tihnă.

tigneálă f. v. tihneală.

tigní vb. v. tihni.

tignít a. v. tihnit.

tigoáre, tigori f. (pop.) **1.** animal slab, jigărit, care abia se mișcă; **2.** termen injurios dat unei persoane leneșe; om de nimic, trîntor: *mai bine moartea decît așa tigoare de bărbat.* VLAH.; **3.** termen injurios dat unei persoane rele, ticăloase: *nu te mai fățărnici, tigoare veninoasă ce ești!* NEGR. [Et. nec.].

tigrát, ~ți, tigrată, ~e a. cu dungi de culoare mai închisă: *blană tigrată.* [Din fr. ***tigré***].

tigrésă, tigrese f. (rar) tigroaică: *geloasă ca o tigresă.* BOL. [Din fr. ***tigresse***].

tigroaícă, tigroaice f. **1.** femela tigrului; **2.** epitet dat unei femei energice, impulsive, crude. [***Tigru*** + ***-oaică***].

tígru, tigri m. **1.** mamifer carnivor din familia felidelor, de talie mare, lungimea corpului atingînd 3 m, cu blana de culoare galbenă-roșcată cu dungi negre, transversale, care trăiește în Asia și în insulele Australiei (*Felis tigris*): *sînt ... gheara tigrului pe oaie.* NEGR.; **2.** epitet dat unui om energic, impulsiv, crud. [Din fr. ***tigre***, lat. ***tigris***].

tígvă, tigve f. **1.** numele mai multor plante din familia cucurbitaceelor: **a)** plantă erbacee agățătoare sau tîrîtoare cu flori mari, albe, cu fructul de diferite forme, de obicei bombat, verde și zemos, care la maturitate devine galben și lemnos (*Lagenaria siceraria*); (p. restr.) fructul acestei plante; **b)** (reg.) dovleac (*Cucurbita maxima*); **c)** (reg.) bostan (*Cucurbita pepo*); **2.** (p. restr.) fructul (comestibil) al acestor plante: *cu pleșuvul cînd vorbești, tigră să nu pomenești.* PANN.; **3.** vas făcut din fructul uscat și golit de miez al tigvei, folosit la transportarea sau măsurarea lichidelor, la păstrarea sării etc.; **4.** (pop.) craniu, țeastă; (p. ext.; iron.) cap: *furtuna e în tidva-ți, Ciubăr!* AL.; *în Walhalla ... Odin e văzut bînd hidromel din tidve de eroi, ținînd pe umeri doi corbi.* CĂL.; (și: (reg.) **tidvă, tivgă**). [Din bulg., sb. ***tikva***].

tigveánă f. (reg.) varietate de struguri de culoare albă, cu boabele mari, cărnoase și cu coaja groasă, dispuse rar pe ciorchine; (și: **tigvoană**). [***Tigvă*** + ***-eană***].

tigvoánă f. v. tigveană.

tigvoásă f. (reg.) tigveană. [***Tigvă*** + ***-oasă***].

tihărăie, tihărăi f. (reg.) **1.** povîrniș repede pe coasta unui munte; rîpă abruptă; loc rîpos acoperit cu vegetație deasă; **2.** pădure tînără și deasă: *deal înalt și plin de tihărăi.* CR.; **3.** păpuriș, stufărie. [Et. nec.; cf. magh. ***cihere***].

tihăríe, tihării f. (reg.) tihăraie. [Cf. ***tihăraie***].

tíhnă, tihne f. **1.** liniște (sufletească) deplină, pace: *prea înțeleptul mare logofăt nădăjduia să păstreze tihna Vasilisei și puterea împărăției grecești.* SAD.; **în tihnă,** în liniște, în voie, nestingherit, netulburat: *puteau umbla în tihnă prin pădure.* ISP.; **2.** odihnă, repaus: *după suferințí și trudă, are dreptul la tihnă.* SAD.; **fără tihnă,** neîncetat, mereu, fără răgaz; **3.** (înv.) satisfacție, mulțumire: *de vrei să trăiești bine și să aibi ticnă, să te sîlești a fi totdeauna la mijloc de masă și la colț de țară;* **cu tihnă,** satisfăcător, mulțumitor; (și: (pop.) **ticnă, tignă**). [De la ***tihni***].

tihneálă, tihneli f. (înv. și pop.) faptul de a-i tihni, de a avea tihnă: *n-am ticneală la mîncare, nici sara la culcare.* POP.; (și: **ticneală, tigneală**). [***Tihni*** + ***-eală***].

tihní, pers. 3 **tihnește** vb. (intr.) a avea liniște, mulțumire de pe urma unui lucru, a se bucura în liniște de ceva; a-i cădea bine, a-i prii ceva: *ia lăsați-o-n pace, soro, să-i tihnească și ei minunea, săraca!* TOP.; *nu-mi tignește nici ce mînc, nici ce beau, nici cînd mă culc.* POP.; (și: (pop.) **ticni, tigni, timni**). [Din sl. ***tihnonti***].

tihníre f. (înv.) tihnă; (și: (pop.) **ticnire**). [V. ***tihni***].

tihnít, ~ți, tihnită, ~e a. **1.** liniștit, lipsit de griji: *trai tihnit;* **2.** liniștit, odihnitor, plăcut: *mă*

hotărîi să dorm şi eu în fundul ticnit al vizuinii mele. HOGAŞ; **3.** (despre persoane) calm, liniştit; mulţumit, satisfăcut: *plăcu mamei ... acest băiat tihnit şi atît de gînditor.* VLAH.; *îi veni inima la loc cînd îşi văzu bărbatul viind acasă seara tihnit şi potolit.* POP.; (şi: (pop.) **ticnit, tignit**). [V. *tihni*].

tij adv. (înv.) de asemenea: *două stropitori, tij de argint.* AL. [Din ucr. *tež*].

tijă, tije f. **1.** tulpina aeriană a plantelor erbacee; **2.** bară, de obicei metalică şi cu secţiune circulară, care constituie un organ de legătură într-un sistem tehnic, în care transmite eforturi de compresiune sau de întindere în lungul axei sale; **3.** ornament arhitectural în formă de tijă. [Din fr. *tige*].

tijétă, tijete f. (arhit.) partea din capul coloanei corintiene, împodobită cu furnze, din care pornesc volutele. [Din fr. *tigette*].

tilburi n. (înv.) trăsură uşoară, neacoperită, cu două roţi, pentru două persoane, trasă de obicei de un singur cal; brişcă, cabrioletă, şaretă; (scris şi *tilbury*). [Din fr. *tilbury*].

tildă, tilde f. **1.** semn grafic de forma unui „s" de tipar culcat, folosit în unele lucrări pentru înlocuirea unui cuvînt care se repetă; **2.** semn diacritic de forma unui „s" de tipar culcat, care se pune deasupra unei litere pentru a conferi pronunţării sunetului, pe care aceasta îl reprezintă, un caracter nazal, palatal etc. [Din fr. *tilde*, germ. *Tilde*].

tiliacée, tiliacee f. (la pl.) familie de plante lemnoase, rareori erbacee, din clasa dicotiledonatelor, răspîndite în zona tropicală şi mai puţin în zona temperată, al căror tip este teiul; (şi la sg.) plantă din această familie; (adj.) *plantă tiliacee.* [Din fr. *tiliacées*].

tilínc interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită sunetul unui clopoţel. [Onomat.].

tilíncă, tilinci f. **1.** vechi instrument muzical popular de suflat, asemănător cu fluierul, dar fără găuri pentru degete, cu timbru ascuţit, şuierat, care se confecţionează din scoarţă de paltin, răchită sau tei: *şi-n vremea cît s-au cununat, s-a-ntins poporul adunat să joace-n drum după tilinci.* COŞB.; **2.** clopot la oi, la vite (mai mic decît talanga); (şi: (reg.) **tilingă, telincă, telingă**). [Cf. *tilinc, talangă*].

tilincúţă, tilincuţe f. diminutiv al lui tilincă. [*Tilincă* + *-uţă*].

tilíngă f. v. **tilincă.**

tilipín n. v. **tulichină.**

tilíşcă, tilişti f. numele a două plante erbacee perene, cu rizomul tîrîtor, cu tulpina acoperită cu peri moi, cu flori trandafirii dispuse în ciorchine (*Circaea lutetiana*) sau cu flori albe (*Circaea alpina*); (şi: **telişcă**). [Et. nec.].

till s. depozit glaciar, depus de gheţari, format din argile şi fragmente colţuroase de rocă, nestratificate, situat în spatele morenelor frontale, în grosimi variabile (de pînă la 40 m). [Din engl., fr. *till*].

timár[1], **timari** m. (reg.) tăbăcar. [Din magh. *timár*].

timăr[2], **timaruri** şi **timare** n. lot de pămînt conferit în proprietate temporară de către sultan oştenilor şi, uneori, dregătorilor, ca salariu, în schimbul obligaţiei de a presta serviciul militar şi al îndeplinirii funcţiei încredinţate. [Din turc. *timar*].

timariót, timarioţi m. posesor de timar[2]. [Din gr. mod. *timariótis*].

timbră, timbrez vb. (tr.) **1.** a aplica timbrul legal pe o scrisoare, pe un act oficial etc.; (p. ext.) a plăti o taxă de timbru; **2.** (despre cîntăreţi) a-şi exersa vocea în vederea obţinerii unui timbru plăcut şi bine marcat. [Din fr. *timbrer*].

timbrál, ~i, timbrală, ~e a. (muz.) caracteristic timbrului (muzical): *a schiţat cu un penel rafinat irizările timbrale ale unui cînt nocturn fremătător.* R.L. [*Timbru* + *-al*].

timbrát, ~ţi, timbrată, ~e a. **1.** pe care s-a aplicat timbrul legal; **2.** care are timbru plăcut, care are o bună rezonanţă: *voce timbrată; glas timbrat.* [V. *timbra*].

tímbru, timbre n. **1.** imprimat de dimensiuni mici, emis de stat sau de o instituţie special autorizată, care se lipeşte pe acte oficiale, pe scrisori etc. şi care reprezintă o taxă, o cotizaţie, un impozit etc.; **2.** (şi **taxă de timbru**) taxă reprezentînd valoarea unui timbru, care se plăteşte direct, în numerar, unei administraţii publice; **3. timbru sec**, ştampilă în relief, fără tuş, care se imprimă pe anumite acte cu o maşină specială; **4.** ştampilă aplicată de oficiile poştale, purtînd locul şi data plecării sau a sosirii unei scrisori; **5.** bucăţică de hîrtie, de plastic etc. care se lipeşte pe piele, servind drept suport pentru o substanţă cu rol terapeutic; **6.** (şi **timbrul cazanului**) plăcuţă aplicată pe un cazan de abur, pe care este imprimată presiunea de regim a acestuia; cifră care indică valoarea acestei mărimi. // (pl. **timbruri**) **1.** (fiz.; muz.) însuşire a sunetelor complexe, determinată de frecvenţele şi intensităţile sunetelor simple care le alcătuiesc, care permite să se distingă între ele sunetele cu înălţimi şi cu tării egale produse de surse diferite (instrumente muzicale, voci); **2.** calitate a vocii omeneşti de a produce o senzaţie auditivă caracteristică, determinată de forma rezonatorului constituit de cavitatea bucală: *o! ce liberă şi ce uşoară mă simt, zise ea cu o voace de un timbru de aur.* EM.; **3.** (fon.) particularitate a unui sunet (în special a vocalelor) care face ca acesta să fie deosebit de alt sunet rostit în condiţii de durată, de înălţime şi de intensitate identice. // (pl. **timbre** şi (înv.) **timbruri**) clopot, clopoţel: *dar iată că se aude prin toată uruiala un sunet de timbru: un vagon se opreşte.* CAR.; **jocuri de timbre**, instrument muzical de percuţie, alcătuit la început din clopoţei, iar ulterior fie din lame metalice aşezate pe un suport şi lovite cu un ciocănel de lemn, fie din lame dispuse în interiorul unei cutii cu claviatură. [Din fr. *timbre*, it. *timbro*].

timectomíe, timectomii f. (med.) extirpare (parţială sau totală) a timusului. [Din fr. *thymectomie*].

time-out, time-outuri [táim-aut] n. scurtă întrerupere regulamentară a jocului (la baschet, volei etc.), acordată de arbitru, la cererea antrenorului sau a căpitanului de echipă; (scris şi: *taim-aut*). [Cuv. engl.].

timf, timfi m. veche monedă poloneză sau rusească, care a circulat şi în Moldova. [Din pol. *tymf, tynf*].

tímic, ~ci, timică, ~ce a. **1.** care aparţine timusului, referitor la timus; **2.** care se referă la afectivitate. [Din fr. *thymique*].

timíd, ~zi, timidă, ~e a. **1.** care este incapabil să ia o hotărîre, să-şi asume un risc, din teamă sau din exces de prudenţă: *el era întîiul formulator, încă timid, al specificului naţional.* CĂL.; **2.** care dovedeşte lipsă de curaj, de îndrăzneală, de vigoare: *măsurile guvernului sînt timide; presa e încă timidă;* **3.** al cărui comportament, fel de a fi este delicat, reţinut, modest: *era om blînd, timid.* CĂL.; **4.** care exprimă, care denotă delicateţe, reţinere, modestie: *aprecierea mea, timidă prin ton, dar zdrobitoare în sine, era rostită cu siguranţa unei sentinţe implacabile.* BL.; **5.** care este lipsit de încredere în sine, de dezinvoltură în relaţiile cu semenii; sfios: *eram însă prea copil, prea timid.* GAL. [Din lat. *timidus*, fr. *timide*].

timiditáte, timidităţi f. **1.** fel de a fi, caracter al celui lipsit de îndrăzneală, de vigoare; incapacitate de a întreprinde, de a decide: *a suferit prea de timpuriu în lupta cu viaţa ... care taie aripile unui poet şi imprimă în manifestările lui o timiditate fără leac.* TOP.; **2.** (la pl.) atitudine, manifestări ale unei persoane lipsite de curaj, de îndrăzneală: *are timidităţi care nu prea rimează cu cele ce şi-a impus în program.* IBR.; **3.** caracterul a ceea ce este lipsit de îndrăzneală, de vigoare: *timiditatea unei atitudini;* **4.** lipsă de încredere în sine, de dezinvoltură în relaţiile cu semenii: *junimiştii, ... oameni de moravuri rafinate, ... nu puteau vindeca timiditatea unor tineri de purtări simple, neobişnuiţi cu saloanele.* CĂL. [Din fr. *timidité*].

timíe f. (psih.) stare afectivă obişnuită a unui individ. [Din fr. *thymie*, lat., engl. *thymia*].

timín, timini m. veche monedă turcească din care se făceau salbe purtate pe cap: *bani de cap, timin, jumătate poleiţi, jumătate albi.* OD. [Et. nec.].

timing, timinguri [táiming] n. (sport.) stabilire a folosirii timpului de joc. [Cuv. engl.].

timleác n. v. **temleac.**

timní vb. v. **tihni.**

timocít, timocite n. celulă de tip limfocit din timus. [Din fr. *thymocyte*].

timocitóm, timocitoame n. tumoare benignă a timusului, formată în principal din timocite. [Din fr. *thymocytome*].

timocrátic, ~ci, timocratică, ~ce a. care aparţine timocraţiei, privitor la timocraţie. [Din fr. *timocratique*].

timocraţíe, timocraţii f. formă de guvernămînt în care conducerea statului aparţine celor mai bogaţi cetăţeni; plutocraţie. [Din fr. *timocratie*].

timoftícă, timoftici f. plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina înaltă, care creşte sălbatică sau cultivată ca nutreţ pentru vite; iarba-lui-Timoftei (*Phleum pratense*). [*Timofte* n. pr. + *-ică*].

timól, timoluri m. **1.** compus organic cu miros aromatic şi gust pişcător, care se găseşte în unele uleiuri eterice sau se prepară pe cale sintetică, folosit ca medicament antiseptic; **2.** (med.) probă de laborator pentru verificarea funcţiilor ficatului. [Din fr. *thymol*].

timóm, timoame n. denumire generică pentru tumorile timusului. [Din fr. *thymome*].

timónă, timone f. roată cu cavile, de lemn sau de metal, cu ajutorul căreia se manevrează cîrma unei nave. [Din fr. *timon*, gr. mod. *timóni*, it. *timone*].

timoneríe, timonerii f. **1.** încăpere cu o bună vizibilitate, situată pe puntea unei nave, în care sînt instalate timona şi alte aparate pentru manevra unei nave; **2. timonerie de frînă**, ansamblu de piese care acţionează frîna unui vehicul de cale ferată. [Din fr. *timonerie*, it. *timoneria*].

timoniér, timonieri m. marinar însărcinat cu manevrarea timonei şi cu transmiterea semnalelor de legătură cu interiorul navei, cu alte nave sau cu coasta. [Din fr. *timonier*].

timopatíe, timopatii f. afecţiune a timusului. [Din germ. *Thymopathie*].

timorá, timorez vb. (tr.) a înfricoşa, a intimida. [De la *timorat*].

timorát, ~ţi, timorată, ~e a. **1.** stăpînit de teamă, intimidat: *evreii normali sînt timoraţi în forme defensive, văităreţi, acomodanţi.* CĂL.; **2.** care dovedeşte teamă: *josnicia, prin pandantul ei, demisiunea timorată şi linguşitoare, este spaţiul unde intelectualul român îşi dezvoltă neîntrecut virtuozitatea.* PATAP. [Din fr. *timoré*].

timp, timpi m. şi **timpuri** n. **I.** n. şi (înv.) m. **1.** scurgere succesivă de momente; durată, perioadă măsurată în ore, zile, ani etc. care corespunde desfăşurării unei acţiuni, unui fenomen, unui eveniment; interval, răstimp: *se strecurase atîta timp, se petrecuseră atîtea întîmplări.* NEGR.; *în tot timpul ospăţului să steie numai la spatele stăpîni-său.* CR.; **tot timpul** sau (înv.) în **tot timpul**, fără întrerupere, întruna, neîncetat, mereu; **din timp în timp** sau (înv.) **pe la timpi**, la anumită vreme, din cînd în cînd, în răstimpuri; uneori; **între timp** (sau

(rar) **timpuri**), în răstimpul acesta, în intervalul acesta, între acestea; **de la un timp** sau (reg.) **de la un timp de vreme** sau (rar) **dintr-un timp**, (începînd de) la un moment dat, de la o vreme; (reg.) **la un timp**, la un moment oarecare, la o vreme; **într-un timp**, la un moment dat; **în timp ce**, în vremea în care, în vreme ce, pe cînd; **cît timp**, în toată perioada în care, cîtă vreme; **un timp**, o bucată de vreme, o vreme; **2.** moment prielnic, răstimp favorabil, potrivit pentru desfășurarea unei acțiuni, pentru efectuarea unei operații: *este timpul secerișului*; **la timp**, la momentul potrivit, la vreme; **din timp**, înainte de a fi prea tîrziu, din vreme; **la timpul său** (sau **lui, lor**), la momentul oportun, la vremea potrivită; **(toate) la timpul lor** sau **tot lucrul la timpul său**, orice lucru trebuie făcut la momentul potrivit; **înainte de timp**, prea devreme; înainte de termen, prematur; **a (nu) fi timpul** (sau (rar) **timp**) **(să ... sau de ...)**, a (nu) fi momentul potrivit pentru ...; **a-i fi** (sau **a-i sosi, a-i veni**) **timpul** (cuiva sau la ceva), a-i sosi (cuiva sau la ceva) momentul favorabil, prilejul așteptat; **era și timpul**, se spune atunci cînd intervine, cu puțin înainte de a fi prea tîrziu, o acțiune, un eveniment așteptat; **3.** interval necesar pentru efectuarea unei acțiuni; vreme disponibilă, răgaz: *lasă-mi numai timp ... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă.* EM.; **a (nu) avea timp** (pentru ceva), a (nu) găsi răgazul necesar (pentru a face ceva); **a avea tot timpul să ...**, a dispune de o perioadă mai îndelungată de vreme (decît cea necesară) pentru a efectua ceva; **a nu avea timp de cineva**, a nu putea sta de vorbă, a nu se putea ocupa de cineva; **4.** (înv. și reg.) anotimp; **5.** (sport) durată cronometrată a unei curse; **6.** mediu infinit în care se succed evenimentele, adesea considerat ca o forță care acționează asupra lumii și ființelor: *cînd cu gene ostenite sara suflu-n lumînare, doar ceasornicul urmează lunga timpului cărare.* EM.; **7.** perioadă determinată istoric; epocă, secol: *un simțimînt atît de firesc ... a trebuit negreșit să se manifeste chiar în timpii primitivi.* OD.; **pe timpuri**, mai demult, odinioară, cîndva, în trecut, pe vremuri; **din toate timpurile**, de totdeauna; **din alte timpuri**, de altădată, de demult; (înv.) **în toți timpii**, totdeauna, întotdeauna, mereu; **în alți timpi**, altădată, în trecut, odinioară; **8.** (la pl.) stare de lucruri caracteristică unei perioade; împrejurări, vremuri: *să ne folosim de timpuri cînd alți de noi se tem!* HASD.; **9.** stare a atmosferei într-un anumit loc și într-o anumită perioadă, determinată de valorile temperaturii, presiunii, vîntului și umidității aerului; vreme: *tîmplatu-s-au într-aceștí doi ani ... de au fost și timpurile proaste.* NEC.; **10.** categorie gramaticală specifică verbului, cu ajutorul căreia se exprimă momentul în care se petrece acțiunea; fiecare dintre formele flexionare ale verbului, prin care se exprimă categoria gramaticală a timpului; **timp absolut**, timp care exprimă o acțiune raportată numai la momentul vorbirii. **II.** m. și (rar) n. **1.** fiecare dintre fazele sau momentele unei mișcări, ale unei operații, ale unui fenomen, ale unei acțiuni etc.: *săritură în trei timpi*; **2.** (tehn.) fiecare dintre fazele unui ciclu de funcționare a unei mașini termice, în decursul căreia se realizează o cursă completă a pistonului motor: *motor în patru timpi*; **3.** (muz.) fiecare dintre părțile egale ca durată, dar diferite ca intensitate, care alcătuiesc o măsură; bătaie. [Lat. ***tempus, -oris***].

timpán, timpane n. **1.** membrană elastică care separă conductul auditiv extern de urechea medie, transmițînd prin vibrații undele sonore la urechea internă; **2.** instrument muzical de percuție din familia tobelor, dar acordabil, alcătuit din una sau două emisfere sau conuri metalice acoperite cu cîte o membrană de piele, care este întinsă sau destinsă printr-un sistem de pîrghii, sunetele fiind produse prin lovirea cu măciuliile unor bețe; **3.** (arhit.) suprafață de zidărie cuprinsă între o grindă orizontală și un arc așezat deasupra golului unei uși sau al unei ferestre, de obicei decorată cu sculpturi sau cu picturi; spațiu triunghiular cuprins între cornișele unui fronton, de obicei decorat: *un arc de triumf ... cu timpane și cu medalioane sculptate.* OD.; **4.** (teh.) perete de beton armat, executat între pilele sau culeele unei construcții hidrotehnice (stăvilar, prize de apă etc.), care separă două porțiuni ale unui curs natural de apă pentru a împiedica trecerea unor corpuri plutitoare sau a gheților. [Din fr. ***tympan***, it. ***timpano***].

timpanísm n. (med.) **1.** timpanită; **2.** sunet care se aude la percuția unui abdomen balonat. [Din fr. ***tympanisme***].

timpaníst, ~ști, timpanistă, ~e m., f. instrumentist care bate timpanul într-o orchestră. [*Timpan* + *-ist*].

timpanítă, timpanite f. (med.) balonare a abdomenului, la oameni și la animale, provocată de acumularea gazelor în intestine; meteorism. [Din lat. ***timpanites***, fr. ***tympanite***].

timpanón, timpanoane n. instrument muzical folosit în evul mediu, alcătuit dintr-o cutie de rezonanță trapezoidală, cu coarde de metal, puse în vibrație cu două ciocănele. [Din fr. ***tympanon***].

timpanoplastíe, timpanoplastii f. intervenție chirurgicală pentru refacerea timpanului perforat, pentru restabilirea lanțului oscioarelor distruse, în scopul îmbunătățirii auzului. [Din fr. ***tympanoplastie***].

timpanotomíe, timpanotomii f. incizie a membranelor timpanice, în scopul drenării unei colecții purulente din casa timpanului, în cursul unei otite acute. [Din fr. ***tympanotomie***].

tímpină f. v. **tîmpină**.

timpuríu, ~ii, timpurie, ~ii a. **1.** care se întîmplă, apare sau care se face înainte de data sau de timpul obișnuit, așteptat sau prevăzut: *moarte timpurie; toamnă timpurie; semănături timpurii;* (adv.) *s-a însurat timpuriu cu o fată săracă.* C.PETR.; **de timpuriu**, înainte de data sau de momentul obișnuit, așteptat, prevăzut; din vreme: *am știut de timpuriu bogăția plină de morbidețe a gîndului morții.* PATAP.; **2.** (despre fructe sau legume) care se coace sau devine bun de mîncat înainte de timpul obișnuit sau înaintea altor varietăți din același gen: *varză timpurie; cireșe timpurii;* **3.** (despre flori) care se dezvoltă mai devreme; **4.** (despre copaci) care înflorește sau înverzește mai devreme decît la timpul obișnuit sau înaintea altor copaci. [Lat. ****temporivus***].

tímus n. glandă endocrină, situată în partea superioară a toracelui, care se dezvoltă în primii ani ai copilăriei și se atrofiază la pubertate, avînd un rol important în dezvoltarea organismului și în procesele imunitare. [Din fr. ***thymus***].

tinámu m. pasăre de mărimea unui fazan, foarte apreciată pentru vînat, din America de Sud (*Tinamus*). [Din fr. ***tinamou***].

tínă f. **1.** (reg.) noroi: *am venit aici ca să scap de tina și pulberea lașilor.* NEGR.; **2.** (fig.; înv.) ticăloșie: *Domnul ... m-au scos din groapa patimilor și din tina cea adîncă.* NEC.; **3.** (înv. și reg.) pămînt, țărînă; **4.** (înv. și reg.) murdărie, jeg. [Din sl. ***tina***].

tíncă, tinci f. (ornit.; reg.) curcă (*Meleagrius gallopavo*). [Et. nec.].

tinctoriál, ~i, tinctorială, ~e a. (despre plante) care conține substanțe colorante; (despre substanțe) care este obținut din plante și folosit la colorarea produselor textile sau a pielii. [Din fr. ***tinctorial***].

tinctură, tincturez vb. (tr.) **1.** a vopsi; **2.** (fig.) a da culoare. [De la ***tinctură***; cf. fr. ***teinturier***].

tinctúră, tincturi f. **1.** medicament obținut prin dizolvarea în alcool sau în eter a elementelor active dintr-o plantă sau dintr-un țesut animal ori a unui produs chimic: *tinctură de opiu; tinctură de iod;* **2.** (înv.) vopsea, culoare: *bănuiesc că sprîncenelor le da cu puțină tinctură neagră, ca să-i pară ochii mai vii.* SAD.; **3.** (fig.) nuanță, tentă: *salonul literar al lui Asachi are și o tentură aristocratică.* CĂL.; (și: (înv.) **tintură**). [Din lat. ***tinctura***, germ. ***Tinktur***, it. ***tintura***, fr. ***teinture***].

tindalizáre, tindalizări f. metodă de sterilizare a unor produse (alimente, medicamente, seruri etc.) prin încălziri la temperaturi între 60°-80°C și răciri succesive. [Cf. fr. ***tyndallisation***].

tindalométru, tindaiometre n. aparat optic pentru măsurarea prafului în aerul dintr-o mină. [Din germ. ***Tyndallometer***].

tindaloscóp, tindaloscoape n. aparat optic folosit pentru controlul rapid al prafului din aerul fronturilor de lucru din subteran. [Din germ. ***Tyndalloskop***].

tíndă, tinde și (înv. și pop.) **tinzi** f. **1.** încăpere servind ca intrare sau ca loc de trecere între camere la casele țărănești, folosită adesea și ca bucătărie: *tu n-ai la ușa ta zăvor, nici lacăt n-ai la tindă.* GOGA; **a face treaba pînă în grindă**, a nu termina un lucru început; **2.** (înv.) antreu, hol: *îmi propune să merg cu dînsa, dar cu condiție ca să-mi lege ochii în tinda teatrului.* AL.; **3.** prispă, pridvor, cerdac: *troienii se ridicau namilă pînă în tinda creștinului.* DELAVR.; **4.** pronaos: *fu adus în țară și înmormîntat în tinda mitropoliei.* OD. [Lat. ***tenda***].

tínde, tind vb. **I. 1.** (înv. și pop.; tr.) a trage de unul sau de amîndouă capetele unui obiect, desfășurîndu-l în lungime sau încordîndu-l: *a tinde valul de pînză*; **2.** (înv. și pop.; tr.) a desfășura o parte a corpului în toată lungimea (îndreptînd-o într-o direcție oarecare): *dascălul tinse brațul spre cuvintele scrise, cu un gest maiestos.* NEGR.; **a tinde** (cuiva) **mîna**, a ajuta, a sprijini (pe cineva); **a tinde dreapta** (pentru ceva), a sprijini o anumită cauză, a interveni pentru ceva; **3.** (înv. și pop.; refl.; despre ființe) a se lungi, înălțînd mîinile sau ridicîndu-se în vîrful picioarelor: *să tinde cu amîndoao mînule și cuprinde pre Dumitrașco Vodă de grumadzi.* NEC.; **4.** (înv.; tr.) a așeza culcat în toată lungimea: *tinsără pre flică-sa și o bătură cu toiage.* DOS.; (refl.) **a se tinde pe cruce**, a se răstigni; **5.** (înv.; tr.) a înmîna, a prezenta; a da, a oferi: *îi tinse un bilet.* NEGR.; **6.** (înv. și pop.; tr.) a desface, a desfășura în toată întinderea un obiect strîns, împăturit; **a tinde masa**, a întinde masa; **7.** (înv. și pop.; refl.) a se răspîndi pe o suprafață mare, a ocupa un spațiu întins; a se extinde: *tătarii s-au tins de au trecut și peste munți la Ardeal* (a. 1650). GCR.; **8.** (înv.; refl. și tr.) a (se) răspîndi, a (se) propaga: *părintele aciiaș tinse iubirea sa de oameni.* COR.; **9.** (înv.; tr.) a prelungi în timp; a amîna: *cît ... această muiare tindea-ș cererea, atîta și Hristos întoarcerea.* COR. **II.** (intr.) **1.** (despre persoane) a-și îndrepta activitatea sau aspirațiile spre atingerea unui obiectiv, spre realizarea unui lucru dorit, a ținti către ceva; a năzui, a aspira: *se luptă și tinde s-aducă neamuri sub mîndru-i toiag.* COȘB.; **2.** (despre obiecte, abstracte) a avea tendință să ..., a evolua într-o anumită direcție și de o anumită manieră: *orice plăcere tinde la mine să se perpetueze.* LIIC. [Lat. ***tendere***; cf. fr. ***tendre***].

tindéche, tindechi f. stinghie de lemn sau de metal la războiul de țesut manual, prevăzută cu dinți la capete, care se așază pe toată lățimea pînzei, pentru a o ține bine întinsă cînd se țese; mecanism folosit în același scop la războaiele mecanice. [Lat. ***tendicula***].

tindechí, tindechesc vb. (reg.; intr.) a întinde pînza cu tindechea; (p. ext.) a țese mereu (mutînd progresiv tindechea). [De la ***tindeche***].

tindúță, tinduțe f. diminutiv al lui tindă. [*Tindă* + *-uță*].

tinecheá f. v. **tinichea**.

tinerél, ~i, tinereá (~ícă), ~ele a. și m., f. diminutiv al lui tînăr: *mi-aș lua și eu tinerică*

şi macar trei zile să trăiesc în ticnă cu dînsa. CR. [*Tînăr* + *-el, -ea*].

tinerésc, ~şti, tinereáscă, ~eşti a. caracteristic tinereţii sau persoanelor tinere; de om tînăr: *modă tinerească; glas tineresc.* [*Tînăr* + *-esc*].

tinerésţe adv. în felul tinerilor, ca tinerii. [*Tînăr* + *-eşte*].

tinerét n. **1.** totalitatea tinerilor (aflaţi la un moment dat într-un anumit loc); oameni tineri: *tineretul casei o luase domol spre pădure.* VLAH.; *ciuma-n ţară c-a intrat, tineret n-a mai lăsat.* POP.; **2.** totalitatea animalelor tinere de aceeaşi specie dintr-o gospodărie: *tineretul bovin.* [*Tînăr* + *-et*].

tineréţe, tinereţi f. (la pl. cu valoare de sg.) **1.** perioadă de timp din viaţa omului între copilărie şi maturitate: *surîzînd îşi aduceau aminte de-a tinereţii zile dulci a lor.* EM.; **2.** perioadă de început a existenţei unui animal sau a unui copac; **3.** însuşire, stare a omului tînăr caracterizată prin forţă, vigoare, prospeţime: *împăratului i se făcu milă de tinereţele lui.* ISP.; *ea, care şi-a păstrat tinereţea pînă la 60 de ani, îmbătrîni acum în cîteva săptămîni.* BL.; **4.** perioadă de creştere, de dezvoltare a unui lucru; stare, caracter al lucrurilor nou create sau instituite care nu şi-au atins plenitudinea: *tinereţea unui stat; tinereţea democraţiei;* **5.** (înv. şi pop.) oameni tineri; tineret, tinerime: *la ce se gîndesc tinereţele?* C.; **6.** (la voc.) termen cu care se adresează cineva unui tînăr: *de, tinereţă* [tînărule], *ştiu eu ce sfat să-ţi dau?* POP. [*Tînăr* + *-eţe*].

tinerí, tineresc vb. (reg.; intr.) **1.** a petrece (undeva sau cu cineva) anii tinereţii: *am tinerit la ţară;* **2.** a întineri. [De la *tînăr*].

tineríme f. **1.** totalitatea tinerilor; mulţime de tineri: *va continua să se ocupe cu lucrări folositoare pentru tinerime.* AL.; *pînă în 1885, tinerimea liberală fusese agitată de problema dezrobirii ţiganilor.* CĂL.; **2.** (reg.) tinereţe, juneţe: *hainele din tinerime spune-i să le-ncuie bine.* POP. [*Tînăr* + *-ime*].

tinétă, tinete f. **1.** hîrdăiaş, putină mică care serveşte la colectarea şi transportul materiilor fecale în închisori; **2.** ploscă pentru bolnavi. [Din fr. *tinette*].

ting interj. (de obicei repetat) cuvînt care redă sunetul clopotului sau al clopoţelului: *în cireadă, unele vaci îşi mişcară clopotele, ting, tang, tîng.* DELAVR.; (şi: **tîng**). [Onomat.].

tinghílă, tinghile f. (reg.) lamă de cuţit sau de secure. [Et. nec.].

tinghi-línghi interj. cuvînt care imită sunetul clopotelor, al clopoţeilor sau al zurgălăilor. [Onomat.; cf. magh. *tingi-lingi*].

tingíre, tingiri f. vas adînc (de aramă sau de fontă) în care se fierbe mîncarea: *tingirile şi căldările clocotesc, grătarele sfîrîie.* CAR.; **şi-a găsit tingirea capacul** sau **după tingire şi capacul**, se spune despre două persoane apropiate care au cam aceleaşi cusururi. [Din turc. *tencere*].

tinicheá, tinichele f. **1.** placă sau foaie subţire de oţel cositorită sau necositorită, avînd diverse întrebuinţări: *acoperiş de tinichea;* **2.** (depr.) metal de calitate inferioară; **a fi** (sau **a rămîne, a ajunge** ori **a lăsa pe cineva**) **la tinichea**, a fi (sau a rămîne, a ajunge sau a lăsa pe cineva) lefter, sărac lipit; **3.** cutie, vas, recipient făcut din tablă: *hangiul s-aplecă sub tarabă să ridice tinicheaua cu gaz.* CAR.; **4.** (depr.) decoraţie; medalie: *de-acum să videţi bontonuri şi tenechele.* AL.; **5.** (înv. şi pop.) scîndură (subţire) de brad; (şi: (înv.) **tenechea**, (reg.) **tinechea**). [Din turc. *teneke*].

tinichelúţă, tinecheluţe f. diminutiv al lui tinichea. [*Tinichea* + *-eluţă*].

tinichigereásă, tinichigerese f. (reg.) tinichigiţă. [*Tinichigiu* + *-ăreasă*].

tinichigerí́e, tinichigerli f. **1.** meseria tinichigiului; **2.** atelierul sau prăvălia tinichigiului; **3.** (rar) obiecte lucrate din tinichea. [*Tinichigiu* + *-erie*].

tinichigíţă, tinichigiţe f. soţia tinichigiului. [*Tinichigiu* + *-iţă*].

tinichigíu, tinichigii m. meseriaş care lucrează sau repară obiecte de tinichea, sîrmă, bare metalice etc. sau care înveleşte casele cu tablă. [Din turc. *tenekeci*].

tinícol, ~i, tinicoiă, ~e a. care creşte pe dunele de nisip: *plante tinicole.* [Din fr. *thinicole*].

tinós, ~şi, tinoásă, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) plin de tină, murdărit de tină; noroios: *pîrîu foarte tinos.* COSTIN; **2.** (reg.) murdar, jegos. [*Tină* + *-os*].

tinóv n. v. **tinovă**.

tinóvă, tinove f. (reg.) mlaştină; (şi: **tinov**). [*Tină* + *-ovă*].

tins, ~şi, tínsă, ~e a. (înv.) **1.** desfăşurat în toată lungimea; întins: *mînile... tinse către Dumnezeu.* COR.; **2.** desfăşurat pe toată suprafaţa; netezit, neted: *cu haine tinse la soare.* DOS.; **masă tînsă**, masă aşternută; **3.** plan, neted: *loc tins;* **4.** răspîndit pe o suprafaţă mare; răsfirat: *nuci tinse pe jos.* // adv. **a se duce** (sau **a merge**) **tins**, a se duce direct la ţintă, a se duce grăbit. [V. *tinde*].

tinsoáre f. (înv.; rar) **de-o tinsoare**, neîntrerupt, continuu; **într-o tinsoare**, repede, în goană. [*Tins* + *-oare*].

tíntă, tinte f. (reg.) cerneală. [Din magh. *tinta*, germ. *Tinte*].

tintúră f. v. **tinctură**.

tinzătoáre, tinzători f. (reg.) **1.** fiecare dintre lanţurile sau funiile care leagă crucea proţapului cu capetele osiei la car; lambă, întinzătoare; **2.** sucitor pentru aluat; (şi: **tînzător**). [*Tinde* + *-ătoare*].

tio interj. (reg.) strigăt cu care se alungă cîinii, vitele şi alte animale: *tio, haită.* AL.; **a da cu tioh**, a alunga, a izgoni; (şi: **tuo, tioh**). [Onomat.].

tioc n. v. **toc²**.

tiocúş, tiocuşe şi **tiocuşuri** n. (reg.) **1.** teacă în care se păstrează cutea pentru ascuţit coasa; **2.** tocul în care se păstrează revolverul; **3.** vas făcut din scoarţă de brad în care se strîng fructe de pădure sau răşină; **4.** cornet de hîrtie. [*Tioc* + *-uş*].

tioh interj. v. **tio**.

tiohái, tiohăiesc vb. (reg.; tr.) a alunga animalele cu strigătul „tio"; (p. ext.) a huidui (pe cineva): *cenuşerii de la giudecătorie ... m-o tiuit ca pe-un dulău cu tingirea-n coadă.* AL.; (şi: **tiui, ţuhăi**). [*Tioh* + *-ăi*].

tiohăiálă, tiohăieli f. (reg.) huiduială. [*Tiohăi* + *-eală*].

tiól, tioli m. mercaptan. [Din fr. *thiol*].

tiourée f. substanţă organică, cristalizată sub formă de cristale prismatice, incoloră, solubilă în apă şi în alcool, întrebuinţată la fabricarea unor medicamente, a unor materiale plastice, în tehnica fotografică etc. [Din fr. *thio-urée*].

tip¹, tipuri n. **1.** model, formă căreia îi corespunde o anumită grupă de obiecte sau de fenomene: *tip de casă de la munte; s-a impus un nou tip de a face politică;* **2.** obiect care reprezintă modelul original pe baza căruia se produc alte obiecte de acelaşi fel; prototip; **3.** caracter, formă de literă tipografică; **4.** (înv.) efigie, simbol al unei medalii; **5.** individ, exemplar care întruneşte trăsăturile caracteristice ale unui grup, ale unei categorii, ale unei rase: *iată tipul ciocoiului în toate ţările.* FIL.; **6.** totalitatea caracterelor distinctive esenţiale ale unui grup, ale unei familii, ale unei rase etc.: *tip mediteranean;* **7.** caracter distinctiv, particularitate; **8.** categorie de persoane cu anumite trăsături constituţionale, anatomofiziologice sau psihologice comune: *tipul astenic;* **9.** personaj din literatură sau din alt domeniu al artei care întruneşte în modul cel mai expresiv trăsăturile comune, caracteristice tuturor indivizilor din categoria pe care o reprezintă: *tipii clasici creaţi de Rossini.* FIL. // m., f. (pl. **tipi, tipe**) (fam.) individ, ins: *un tip eminamente simpatic este amicul meu X.* CAR. [Din lat. *typus*, gr. mod. *týpos*, fr. *type*].

tip² adv. v. **tipa**.

típa interj. (adesea repetat sau în corelaţie cu *lipa*) cuvînt care redă zgomotul produs de cineva care păşeşte uşor sau care umblă descult; pîş. // adv. tiptil: *a intrat tipa-tipa în cetate.* CAR.; (şi: **tip**). [Onomat.].

tipár, tipare n. **1.** totalitatea operaţiilor de tipărire a unui text; imprimare cu ajutorul maşinilor tipografice; tehnica, meşteşugul de a tipări; ansamblul mijloacelor tehnice prin care se imprimă un text: *curînd se introduse şi tiparul şi din teascurile călugărului muntenegrean ... ieşi în 1508, ... în vreo mînăstire muntenească, un Liturghier slavon.* CĂL.; **tipar înalt**, procedeu de tipărire cu forme a căror suprafaţă activă, mai înaltă decît suprafaţa neutră, este unsă în timpul imprimării cu o cerneală vîscoasă; pantografie; **tipar adînc**, procedeu de tipărire cu forme a căror suprafaţă activă, adîncită faţă de suprafaţa neutră, se umple în timpul imprimării cu o cerneală fluidă care ajunge în contact cu hîrtia presată pe formă; calcografie, tifdruc; **tipar plan**, procedeu de tipărire cu forme a căror suprafaţă activă este în acelaşi plan cu cea neutră, dar numai suprafaţa activă primeşte cerneală în timpul imprimării; **a da ceva la tipar**, a preda o lucrare pentru publicare; **a fi** (sau **a se afla**) **sub tipar**, a fi (sau a se afla) în curs de tipărire; **a vedea lumina tiparului** sau **a ieşi de sub tipar**, a apărea, a se publica; **2.** şablon, model (după care se pot confecţiona diferite lucruri); **3.** formă în care se toarnă sau se confecţionează anumite obiecte; (spec.) cofraj: (fig.) *cum se face că lumea imaginilor sale alunecă atît de firesc în lumea unor tipare seculare, lăsîndu-se integrată şi absorbită de ele?* LIIC.; **4.** urmă, întipărire: *cine-şi mai aduce aminte astăzi de noroiul adînc din zăvoiul Orbului, ... în care pocneau picioarele cailor şi lăsau tipar la fiecare pas.* GHICA; (fig.) *sufletul, lăsîndu-şi tiparul în lutul greu, să-şi găsească ţara, şi-n ea pe Dumnezeu.* PILLAT. [Din gr. biz. *typári*(*on*)].

tipărniţă, tiparniţe f. (înv.) tipografie: *Matei Basarab trimise un călugăr la Kiev cu scrisoare pentru mitropolitul de origine română Petru Movilă să cumpere tiparniţă.* CĂL. [*Tipar* + *-niţă*].

tipăí, tipăiesc vb. (intr.) a face un zgomot caracteristic, umblînd descult sau păşind uşor; a face tipa-tipa: *bursucii s-aud tipăind pe cărări.* SAD. [*Tip²* + *-ăi*].

tipărí, tipăresc vb. **1.** (tr.) a reproduce pe un material (hîrtie, carton, piele etc.) texte, imagini, desene etc. cu ajutorul unei maşini speciale; (p. ext.) a publica, a edita: *dacă numele i-a fost tipărit la coada vreunor versurele ... ferice de el!* NEGR.; (refl. pas.) *Viaţa Românească apărea regulat ...; toată elita producţiei literare din ţară, aici se tipărea.* TOP.; **2.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa urme; a întipări; **3.** (fig.; înv.; tr. şi refl.) a face să se fixeze sau a se fixa în minte, în inimă, în conştiinţă: *chipul ei şi-l tipărise în gînd.* PANN; **4.** (reg.; tr.) a apăsa, a îndesa, a frămînta ceva cu mîna sau cu un obiect pentru a da o anumită formă: *se aşeză cuminte la loc, tipărindu-şi fustele scurte de uniformă.* C.PETR. [De la *tipar*].

tipăríre, tipăriri f. acţiunea de a tipări şi rezultatul ei; imprimare; (p. ext.) editare, publicare: *permisul ... îl vîndui unui librar ... contra unei sume ce-mi îngăduia să achit tipărirea întîiului meu volum de versuri.* BL. [V. *tipări*].

tipărítură, tipărituri f. lucrare, carte tipărită: *făcu un plan de tipărituri şcolare bune.* CĂL. [*Tipări* + *-tură*].

Ş Ţ

tipésă, tipese f. (fam.) **1.** femeie şic; **2.** (peior.) femeie cu relaţii şi comportări dubioase; **3.** amantă. [Din fr. *typesse*].

tipí, tipésc vb. (înv., rar; tr.) a îngrădi, a limita. [De la *tip*[1]].

tipíc[1], tipicuri n. **1.** carte care cuprinde ansamblul regulilor după care se oficiază slujbele religioase: *înnoda o leturghie, ca vai de ea, cu tipicul deschis pe masa din altar.* VLAH.; **2.** rînduială a unei slujbe religioase: *cum intră în biserică, începe a căuta pricină părintelui Oşlobanu, care slujea, că nu se ţine de tipic.* CR.; **3.** formulă obişnuită, stereotipă; obicei, tradiţie, normă, regulă: *Golescu se ridică pînă la speculaţia de idei în dialoguri de tipic platonician.* CĂL.; *despărţirea lor din fiece seară se desfăşura după acelaşi tipic.* VINEA. [Din sl. *tipikŭ*, gr. mod. *typikón*].

típic[2], ~ci, tipică, ~ce a. **1.** care este caracteristic, specific unei persoane, unui obiect, unui fenomen: *trăsătură tipică; gest tipic;* **2.** care întruneşte în mod pregnant trăsăturile specifice, esenţiale ale unui tip[1] (grup, categorie, clasă etc.): *figură tipică de asiatic; exemplar tipic al noii clase sociale.* // n. caracterul a ceea ce este specific, caracteristic; (p. restr.) categorie specifică artei, care se referă la întruchiparea generalului prin individual. [Din fr. *typique*].

tipicár, ~i, tipicară, ~e a. şi m., f. **1.** (înv.) (persoană) care se ţine strict de tipicul[1] bisericesc; **2.** (persoană) care dă prea multă importanţă unor aspecte exterioare mărunte, neglijînd fondul problemelor; (persoană) care manifestă o scrupulozitate exagerată şi inutilă; (om) formalist, pedant. [*Tipic*[1] + *-ar*].

tipicitáte f. caracterul a ceea ce este tipic[2]. [*Tipic*[2] + *-itate*].

tipíe, tipii f. (reg.) colină cu vîrful teşit, de forma unui trunchi de con. [Et. nec.; cf. turc. *tepe*].

tipizá, tipizez vb. (tr.) a realiza o tipizare. [*Tip*[1] + *-iza*].

tipizáre, tipizári f. **1.** eliminare dintre mai multe produse destinate aceluiaşi scop a tipurilor[1] inutile sau foarte asemănătoare între ele, reţinînd pe cele recunoscute ca fiind mai folositoare şi mai corespunzătoare scopului, în vederea reproducerii lor pe scară largă; **2.** stabilire a caracteristicilor principale ale diverselor categorii de construcţii şi ale detaliilor acestora din punct de vedere al destinaţiei, al mărimii, al structurii etc. în vederea elaborării nomenclaturii şi a proiectării tipurilor[1] unificate de elemente şi detalii constructive, clădiri, construcţii, ansambluri etc.; **3.** procedeu al creaţiei artistice, propriu, mai ales, artei realiste, constînd într-un proces complex de generalizare artistică a realităţii, în urma căruia esenţa relaţiilor sociale, psihologice, a evenimentelor istorice se dezvăluie în forma unor imagini concrete semnificative, în caractere vii, veridice. [V. *tipiza*].

tipizát, ~ţi, tipizată, ~e a. care a fost supus procesului de tipizare. // n. formular. [V. *tipiza*].

tipográf[1], ~i, tipografă, ~e m., f. muncitor specializat în lucrările de tipărire. [Din gr. mod. *typográfos*].

tipográf[2], tipografe n. maşină de cules şi de turnat litere sub formă de rînduri întregi. [Din fr. *typographe*].

tipográfic, ~ci, tipografică, ~ce a. care ţine de tipografie, referitor la tipografie; de tipografie: *arta tipografică; greşeală tipografică.* [Din fr. *typografique*].

tipografíe, tipografii f. **1.** meşteşugul, arta de a tipări; **2.** întreprindere sau atelier în care se execută operaţiile de tipărire de cărţi, de ziare etc.; imprimerie, tiparniţă: *s-au obligat să facă subscrieri lunare pentru susţinerea tipografiei.* CĂL. [Din gr. mod. *typografía*].

tipolitografíe, tipolitografii f. procedeu de imprimare a unor texte culese cu litere mobile, mai întîi pe hîrtie de transport şi apoi pe forme de tipar plan (placă litografică sau de metal). [Din fr. *typolithographie*].

tipológic, ~ci, tipologică, ~ce a. care ţine de tipologie, referitor la tipologie; care priveşte trăsăturile tipice ale unui fenomen. [Din fr. *typologique*].

tipologíe, tipologii f. **1.** studiu sau determinare a tipurilor în care se pot clasifica obiectele, fenomenele etc. dintr-un domeniu oarecare; clasificare rezultată în urma acestui studiu; ansamblu de tipuri; **2.** ramură a psihologiei care studiază tipurile în care se pot clasifica oamenii, luînd ca bază fie un anumit proces psihic, fie un grup complex de însuşiri ale personalităţii; **3.** (lingv.) mod de a studia caracteristicile de structură ale unui idiom sau ale unui grup de idiomuri înrudite sau neînrudite, făcînd abstracţie de istoria lor şi de relaţiile dintre ele. [Din fr. *typologie*].

tipometríe, tipometrii f. (tipogr.) procedeu de reproducere de hărţi şi figuri geometrice folosind forme compuse din elemente tipografice şi clişee. [Din fr. *typométrie*].

tipométru, tipometre n. (tipogr.) **1.** instrument pentru măsurarea corpului literelor tipografice; **2.** riglă de metal, avînd una sau mai multe scări gradate în unităţi de măsură tipografice (puncte, cicero, cuadraţi), cu care se controlează dimensiunile machetei, textelor etc. [Din fr. *typomètre*].

típos n. (înv.) chip, formă, model: *pruncia tipos şi pildă altor vîrste este.* CANT. [Din gr. mod. *týpos*].

tiposí, tiposesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a crea: *pre Eva o au tiposit femeaie den coasta lui Adam* (a. 1650). GCR.; **2.** (reg.) a aranja. [Din gr. mod. *týposa* (aor. lui *tipóno*)].

tipsíe, tipsii f. **1.** tavă mare de metal, uneori artistic ornamentată, pe care se serveşte mîncare, băutură etc.: *aduseseră, pe tipsii de aur, şerbeturi de trandafiri.* SAD.; **2.** (înv. şi reg.) tavă de metal în care se coc mîncăruri, prăjituri sau se frig anumite alimente; **3.** (la pl.) chimval: *conştiinţa lui tresărea ... speriată ca de-o bruscă ciocnire de tipsii.* VLAH.; (şi: (înv.) **tepsie**). [Din turc. *tepsi*].

tiptíl adv. **1.** încet, uşor, pe furiş, pe nesimţite (pentru a nu fi auzit sau văzut): *mama ... vine tiptil, în vîrful degetelor, pe la spatele meu.* CR.; **2.** (înv.) deghizat, travestit (pentru a nu fi recunoscut); incognito: *un sultan odată care des tiptil umbla.* PANN; *îmbrăcat tiptil, eram introdus ca călugăr în odaia răposatului cuconu Tache.* GHICA; (şi: (înv.) **teptil, diptil**). [Din turc. *tebdil*].

tip-top a. invar. (fam.) elegant, pus la punct. [Din germ. *tipptopp*, engl. *tiptop*].

tir[1], tiruri n. **1.** tragere la ţintă cu o armă de foc: *tirul artileriei;* **2.** felul în care o armă (de foc) trimite proiectilul spre ţintă: *tir ultra-rapid;* **3.** ramură sportivă practicată cu arcul, arbaleta sau cu diferite tipuri şi calibre de arme de foc sau cu aer comprimat care cuprinde mai multe probe de tragere la ţintă; **4.** joc distractiv practicat în bîlciuri, care constă în trageri la ţintă, participanţii care obţin puncte primind diferite premii în obiecte; loc amenajat unde se desfăşoară acest joc: *îl duse la circ, la roata norocului, apoi în tir.* PR.; **5.** (fig.; fam.) atac verbal la care este supus cineva. [Din fr. *tir*].

tir[2], tiruri n. autocamion de mare tonaj pentru transportul internaţional de mărfuri. [*T(ransport) i(nternaţional) r(utier)*].

tir[3] adv. v. **tiri**.

tirádă, tirade f. **1.** fragment retoric de întindere mai mare dintr-o operă literară (dramatică), debitat fără întrerupere de acelaşi personaj, caracterizat printr-o deosebită intensitate afectivă; **2.** parte a unui discurs în care oratorul dezvoltă pe larg (şi cu emfază) o teză, o idee; **3.** (p. ext.) înşiruire de locuri comune debitate cu emfază: *ieftinătăţile tiradei de bodegă.* D. [Din fr. *tirade*].

tiráj, tiraje n. **1.** număr de exemplare în care se tipăreşte o carte sau o publicaţie periodică: *lucrurile merseseră strună şi tirajul gazetei spori.* CĂL.; **de (sau cu) mare tiraj**, care apare într-un număr mare de exemple; **2.** multiplicare, prin copiere, a unui film; **3.** operaţie de tragere în sticle a vinului pregătit pentru fabricarea şampaniei; **4.** circulaţie a aerului carburant şi a gazelor de ardere într-o instalaţie de încălzire cu focar; diferenţa de presiune dintre două sectoare ale coşului, care asigură această circulaţie. [Din fr. *tirage*].

tiraliór, tiraliori m. (înv.) infanterist aparţinînd formaţiunilor de luptă însărcinate cu misiuni de cercetare şi de hărţuire a inamicului. [Din germ. *Tirailleur*, fr. *tirailleur*].

tirán, ~i, tirană, ~e m., f. **1.** stăpînitor absolut al unei cetăţi sau al unui stat liber în antichitate, a cărei putere era instituită prin uzurpare; **2.** stăpînitor absolut al unui stat, care conduce cu asprime şi în mod arbitrar: *pieri-vor şi tiranii şi robii demni de ei.* BOL.; **3.** (p. ext.) persoană care abuzează de autoritarea sa. // a. autoritar, despotic; rău, crud, neîndurător. [Din gr. mod. *tírannos*, fr. *tyran*].

tiránic, ~ci, tiranică, ~ce a. **1.** care guvernează într-un mod autoritar şi absolut, bazîndu-se pe măsuri de oprimare şi de teroare: *conducător tiranic; regim tiranic;* **2.** samavolnic, opresiv: *lege tiranică; măsuri tiranice;* **3.** care se comportă autoritar, samavolnic, violent cu cei din jur: *tată tiranic; soţ tiranic;* **4.** care domină într-un mod obsedant gîndirea, sentimentele, voinţa cuiva; care impune constrîngeri materiale, morale: *dragoste tiranică; instincte tiranice; prejudecăţi tiranice.* [Din gr. mod. *tirannikós*, fr. *tyrannique*].

tiranicíd, tiranicide n. ucidere a unui tiran. // m. (pl. **tiranicizi**) ucigaş al unui tiran. [Din fr. *tyrannicide*].

tiranía, tiranii f. **1.** (în Grecia antică) guvernarea unui tiran; **2.** regim politic bazat pe conducerea discreţionară a unui stat de către un conducător politic, care se impune prin disprețul legilor şi teroarea ridicată la rang de politică oficială; **3.** comportare, atitudine autoritară, samavolnică şi violentă a unei persoane sau a unui grup de persoane: *tirania tatălui; tiranie sindicală;* **4.** (fig.) putere irezistibilă, chinuitoare sau constrîngătoare a unui lucru, a unei idei, a unui sentiment asupra cuiva: *tirania moralei; tirania principiilor; tirania amintirilor; tirania modei.* [Din gr. mod. *tyrannía*, fr. *tyrannie*].

tiranizá, tiranizez vb. (tr.) **1.** a practica o conducere politică arbitrară şi fără limite a unui popor; a oprima: *domnii cei răi, de cari Moldova a avut cu prisos, tiranisau pe bieţii pămînteni.* BĂLC.; **2.** a trata pe cineva în mod tiranic; a oprima, a persecuta: *aristocraţii răzeşi ... tiranizează şi subjugă pe conrăzeşii lor.* NEGR.; **3.** a exercita o constrîngere apăsătoare asupra gîndirii, sentimentelor, voinţei cuiva; a impune cuiva exigenţe materiale, morale insuportabile: *e tiranizat de litera tipărită.* CĂL.; (scris şi: *tiranisa*). [Din fr. *tyranniser*].

tiranozáur, tiranozauri m. dinozaurian carnivor biped din era mezozoică, cea mai puternică şi mai feroce dintre toate reptilele. [Din fr. *tyrannosaure*].

tiránt, tiranţi m. element de construcţie cu lungime mare în raport cu dimensiunile transversale, confecţionat din cabluri, lanţuri, bare de oţel sau din beton armat, care are rolul de a prelua forţe de întindere, fiind folosit pentru suspendarea ori pentru ancorarea unor elemente de construcţie sau pentru a prelua împingerile orizontale ale unor cadre, arce, bolţi etc. [Din fr. *tirant*].

tiratrón, tiratroane n. tub electronic sau dispozitiv semiconductor cu joncţiuni, avînd trei electrozi, care se utilizează ca redresor comandat, ca amplificator de curent mediu în automatizări şi acţionări electrice etc. [Din fr. *thyratron*].

tirbuşón, tirbuşoane n. ustensilă casnică de metal, în formă de spirală, prevăzută cu un mîner, folosită pentru scoaterea dopurilor de la sticle; rac[1]. [Din fr. *tire-bouchon*].

tireghíe f. v. tirighie.

tireogén, ~i, tireogenă, ~e a. care este de origine tiroidiană. [Din fr. *thyréogène*].

tireopatíe f. denumire generică pentru afecţiunile glandei tiroide. [Din fr. *thyréopathie*].

tireotoxicóză, tireotoxicoze f. ansamlu de tulburări provocate de o secreţie excesivă a hormonilor tiroidieni; hipertiroidism. [Din fr. *thyréotoxicose*].

tireotróp, ~i, tireotropă, ~e a. care stimulează secreţia glandei tiroide: *hormon tireotrop; substanţe tireotrope.* [Din fr. *thyréotrope*].

tirfón, tirfoane n. şurub mare de oţel, cu filet triunghiular şi cu capul jumătate rotund, continuat cu o prismă pătrată pentru înşurubare, folosit la fixarea şinelor de cale ferată pe traverse. [Din fr. *tire-fond*].

tirfór n. cleşte special pentru îmbinarea tuburilor mari de beton armat sau de azbociment. [Din fr. *tire-fort*].

tíri adv. (reg.; în corelaţie cu el însuşi) ce mi-e ..., ce mi-e ...; tot una: *tir mi-e baba Rada, tir mi-e Rada baba.* POP. // conj. (reg.; în corelaţie cu el însuşi) ori ..., ori ...: *tiri-i prost, tiri-i cuminte, dacă n-are noroc, în zadar.* POP.; (şi **tir**). [Din sl. *teri*, gr. mod. *téri*].

tiriác n. (înv. şi pop.) preparat medicinal care conţine opiu, folosit în trecut ca anestezic; antidot pentru muşcătura de şarpe sau pentru otravă: *eu, acela care am puteri de mac, s-ameţesc simţirea ca un tiriac.* PANN; (şi: **teriac**). [Din turc. *tiryak*].

tiriachíu, ~ii, tiriachie, ~ii a. (înv. şi reg.) **1.** ameţit (de băutură sau de substanţe narcotice): *tiriachiu în cap cu fumul.* PANN; **2.** (p. ext.) indispus, posac; supărăcios, certăreţ. [Din turc. *tiryaki*].

tiribómbă, tiribombe f. carusel; căluşei. [Din it. *tiribomba*].

tirighíe f. **1.** (pop.) substanţă cu gust acru, cu aspect sticlos, care se depune pe pereţii butoaielor în care se păstrează vinul nou, folosită la vopsit sau pentru acrit mîncărurile; tartru; **2.** (înv. şi reg.) funingine: *fum cu sterevie faţa să le ardză.* DOS.; (şi: **tireghie, tirigie, sterevie, stirigie**). [Din gr. mod. *trighía*].

tirigíe f. v. tirighie.

tiriplíc, (rar) **tiriplicuri** n. (înv.) fir răsucit de bumbac mercerizat sau de mătase, folosit la ţesut, la brodat sau la împletit: *cearşaf cu împletituri de tiriplic.* OD.; (adv.) **a merge (ceva) tiriplic**, a merge strună. [Din turc. *tire-iplik*].

tiroár n. (franţuzism) sertar. [Din fr. *tiroir*].

tiroíd, ~zi, tiroidă, ~e a. tiroidian: *cartilajiul tiroid;* **glandă tiroidă**(şi f.), glandă endocrină situată în faţa traheii, ai cărei hormoni influenţează metabolismul, stimulează creşterea organismului, intervine în funcţiunea diverselor organe, aparate şi sisteme. [Din fr. *thyroïde*].

tiroidectomíe, tiroidectomii f. extirpare a tiroidei. [Din fr. *thyroïdectomie*].

tiroidián, ~eni, tiroidiană, ~ene a. referitor la tiroidă, al tiroidei; tiroid: *insuficienţă tiroidiană.* [Din fr. *thyroïdien*].

tiroidísm n. nume generic pentru stările anormale sau patologice provocate de funcţia aberantă a glandei tiroide. [Din fr. *thyroïdisme*].

tiroidítă, tiroidite f. inflamaţie a glandei tiroide. [Din fr. *thyroïdite*].

tiroléz, ~i, tiroleză, ~e a. care aparţine Tirolului sau locuitorilor lui, referitor la Tirol sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Tirol. // f. model de îmbrăcăminte pentru femei alcătuită din trei piese: o bluză albă, un fel de sarafan imprimat şi un şorţuleţ (alb). [*Tirol* n. pr. + *-ez*].

tiroxínă, tiroxine f. hormon tiroidian bogat în iod, care stimulează creşterea şi mai ales diferenţierea tisulară. [Din fr. *thyroxine*].

tiroxinemíe f. prezenţa tiroxinei în sînge. [Din fr. *thyroxinémie*].

tirozínă, tiroznine f. aminoacid aromatic, prezent în majoritatea proteinelor naturale, a cărui lipsă din organism produce tulburări de nutriţie. [Din fr. *tyrosine*].

tirs, tirsuri n. **1.** (mit.) toiag împodobit cu frunze de viţă de vie, de iederă şi cu un con de pin în vîrf, purtat de zeul Bachus şi de cei care îl însoţeau; **2.** (bot.) inflorescenţă în formă de con de brad (ca la liliac, castan etc.). [Din gr. mod. *thyrsos*, lat. *thyrsus*, fr. *thyrse*].

tis m. v. tisă.

tísă, tise f. arbore sau arbust răşinos, cu frunze lungi, aciculare, moi, verzi, lucioase, cu flori dispuse dioic, sămînţa ovoidă cu înveliş cărnos, cu lemnul tare şi foarte preţios (*Taxus baccata*); (p. restr.) lemnul acestui arbore, dur, de culoare roşcată, mirositor, folosit pentru confecţionarea mobilei de lux, în sculptură etc.: *lîngă scorbura tisei celei bătrîne îşi înălţase capul şarpele pestriţ.* SAD.; (şi: (înv.) **tis**). [Din sl. *tisa*].

tisáu, tisăuri n. (înv. şi reg.) chimir: *deşertă un ticseu plin de galbeni pe masă.* MOXA; (şi: (înv.) **ticseu**). [Din magh. *tüszö*].

tist, tişti m. şi **tisturi** n. (înv. şi reg.) **1.** ofiţer; comandant, căpetenie: *am fost tist de vardişti la Ploieşti.* C.L.; **2.** funcţionar în cadrul unei instituţii publice; (p. ext.; la pl.) oficialităţile dintr-un oraş, dintr-o ţară. [Din magh. *tiszt*].

tisulár, ~i, tisulară, ~e a. care aparţine ţesuturilor, referitor la ţesuturi. [Din fr. *tissulaire*].

titán[1] n. element chimic, metal alb-cenuşiu, cu duritate mare, care se găseşte răspîndit în natură sub formă de compuşi, întrebuinţat la fabricarea oţelurilor speciale şi, sub formă de oxid, ca pigment alb cu mare putere de acoperire. [Din fr. *titane*].

titán[2], titani m. **1.** nume dat în mitologia greacă fiecăruia dintre cei doisprezece fii ai lui Uranus şi ai Geei, cunoscuţi prin lupta lor împotriva lui Zeus pentru supremaţie; **2.** (fig.) om de o putere extraordinară; **3.** (fig.) om cu calităţi excepţionale, capabil de realizări ieşite din comun; uriaş, gigant: *după cotitură, se deschide aleea, unde surdul titan se plimba întovărăşit de sunetele născute din el.* BL. [Din lat. *Titan, -anis,* fr. *titan*].

titanésc, ~şti, titanească, ~şti a. (livr.) titanic[2]. [Din fr. *titanesque*].

titánic[1] a. **acid titanic**, acid al titanului[1]. [Din fr. *titanique*].

titánic[2], ~ci, titanică, ~ce a. **1.** care aparţine titanilor[2], referitor la titani[2]; **2.** care are puteri sau proporţii extraordinare; gigantic, colosal, uriaş: *nu răscoli cu-atîta grozavă uşurinţă titanica turbare ce-n aşchii sclipitoare gîndirea mi-o sfărîmă.* EM. [Din fr. *titanique*].

titanídă, titanide f. (în mit.) fiecare dintre cele şase fiice ale lui Uranus şi ale Geei, surori ale titanilor[2]. [Din fr. *Titanides*].

titanifér, ~i, titaniferă, ~e a. care conţine titan[1]. [Din fr. *titanifère*].

titanísm n. **1.** spirit de revoltă; **2.** putere, forţă ieşită din comun. [Din fr. *titanisme*].

titaníţ, titanituri n. silicat natural de calciu şi de titan[1], de culoare galbenă, verzuie sau brună, întrebuinţat ca piatră semipreţioasă; sfen. [Din fr. *titanite*].

titanomahíe, titanomahii f. (în mit.) lupta titanilor[2] cu zeii Olimpului, care a durat zece ani şi s-a sfîrşit cu victoria olimpienilor şi aruncarea în tartar[1] a celor învinşi. [Din fr. *titanomachie*].

titiréz, titirezi m. şi **titirezuri, titireze** n. **1.** prîsnel (la fusul de tors); **2.** jucărie mică făcută din metal, din lemn, din os etc., cu vîrf ascuţit, care poate fi rotită pe o suprafaţă plană; prîsnel, sfîrlează: *cît l-oi zări pe şatrarul, am să-l sucesc ca pe-un titirez.* AL.; **3.** (fam.) epitet pentru un copil (mic şi) foarte vioi sau pentru un om sprinten, harnic; **4.** (fam.) epitet pentru un om nedezvoltat fizic sau de statură mică; pitic; **5.** băţul de sub coşul morii care loveşte teica pentru a face să treacă grăunţele între pietrele morii; hădărag. [Et. nec.; cf. alb. *tir* (part. lui *tjerr* „a toarce")].

titirí, titiresc vb. (reg.) **1.** (tr.) a aranja, a potrivi cu multă atenţie; **2.** (fam.; tr. şi refl.) a (-şi) potrivi ţinuta (toaleta, coafura etc.) cu (prea) multă grijă; a (se) dichisi. [Et. nec.].

titirít, ~ţi, titiriţă, ~e a. (reg.; fam.) aranjat, dichisit cu (prea) multă grijă. [V. *titiri*].

títlu, titluri n. **1.** calificare obţinută de cineva în urma unor studii speciale, a unei activităţi ştiinţifice deosebite sau a unei performanţe sportive: *îşi luase licenţa în drept la Bucureşti, nu ca să practice, ci să aibă un titlu.* REBR.; **2.** demnitate, funcţie deţinute de cineva sau acordate cuiva; denumire care corespunde acestor demnităţi, funcţii: *împărăteasa nu-şi păstra decît titlul.* NEGR.; *o voi, care un titlu şi-un nume pizmuiţi.* ALEX.; **3.** cuvînt sau text scurt pus în fruntea unei lucrări sau a unei părţi distincte a ei, a unui articol etc. care denumeşte lucrarea şi indică rezumativ sau sugestiv conţinutul; (p. gener.) lucrare editată: *titlul era scris şi latineşte.* EM.; **cu titlu de ...**, sub formă de..., cu caracter de ..., ca ...; **4.** capitol sau subdiviziune în textele de legi, de regulamente etc. (purtînd şi un nume de ordine); **5.** (jur.) act sau fapt juridic constituind temeiul unui drept subiectiv invocat de către o persoană; înscrisul constatator al acestui temei; **titlu executor**, hotărîre judecătorească sau alt înscris prevăzut de lege care permite executarea silită; **cu titlu oneros**, v. **oneros**; **6.** (fin.) **titlu de valoare**, înscris, imprimat, semnat, transmisibil şi negociabil, care face obiectul tranzacţiilor financiare şi a cărui proprietate conferă drept de asociere sau de creanţă (ex.: acţiunile, obligaţiunile etc.); **7.** proporţie de metal preţios (aur sau argint) dintr-un aliaj, exprimată în părţi la mie; titru; **8.** număr care indică fineţea firului de mătase şi a fibrelor sintetice. [Din lat. *titulus*, sl. *titlo*, gr. mod. *títlos*, fr. *titre*].

titoísm n. formă de socialism practicată în fosta Iugoslavie sub conducerea lui Iosif Broz Tito. [*Tito* n. pr. + *-ism*, după fr. *titisme*].

titoíst, ~şti, titoistă, ~e a. care aparţine titoismului, referitor la titoism: *politică titoistă.* // m. adept al titoismului. [*Tito* n. pr. + *-ist*, după fr. *titiste*].

titrá, titrez vb. (tr.) **1.** a determina concentraţia unei soluţii prin analiză volumetrică; **2.** a determina proporţia de metal nobil dintr-un aliaj; **3.** a da un titlu (într-un ziar, într-o revistă etc.). [Din fr. *titrer*].

titráre, titrări f. **1.** (chim.) acţiunea de a titra şi rezultatul ei; **2.** (text.) operaţie prin care se determină numărul care indică fineţea firului de mătase sau a fibrelor sintetice. [V. *titra*].

titrát, ~ţi, titrată, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care a obţinut un titlu în urma absolvirii unei instituţii de învăţămînt superior; **2.** (chim.; despre soluţii) a cărei concentraţie a fost determinată prin titrare. [V. *titra*].

titratór, ~i, titratoáre m., f. chimist care titrează soluţiile. [*Titra* + *-tor*].

títru, titre n. cantitatea de substanţă, exprimată în grame, conţinută într-un mililitru de soluţie. [Din fr. *titre*].

titubánt, ~ţi, titubantă, ~e a. (livr.) care se clatină, se împleteşte pe picioare. [Din fr. *titubant*].

titubáţie, titubaţii f. (livr.) nesiguranţă în mers şi în mişcări. [Din fr. *titubation*].

titulár, ~i, titulară, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care ocupă un post, îndeplineşte o funcţie cu caracter de permanenţă, în baza unei numiri legale: *stăruie ca Ministerul să-l numească titular pe baza concursurilor anterioare.* CĂL.; **2.** (persoană) care se bucură de un drept juridic; **3.** (actor) care interpretează rolul principal într-un film sau într-o piesă de teatru. [Din fr. *titulaire*].

titularizá, titularizez vb. (tr.) a numi (pe cineva) ca titular al unui post (pe care îl ocupa în mod provizoriu). [Din fr. *titulariser*].

titulatúră, titulaturi f. mod de a (se) intitula; (concr.) titlu sau totalitatea titlurilor pe care le poartă o persoană, o instituţie etc. [Din fr. *titulature*, germ. *Titulatur*].

tíţă m. v. **tătiţă**.

tíţu m. v. **tătiţă**.

tiuí vb. v. **tiohăi**.

tiuléi n. v. **tulei**.

tiuléu m. v. **tuleu**.

tiulí vb. v. **tuli**.

tiv, tivuri n. **1.** îndoitură făcută de-a lungul marginii unui obiect de pînză, de stofă etc. şi fixată printr-o cusătură, pentru a împiedica destrămarea ţesăturii; **2.** bordură, chenar: *perdele cu tiv de mătase.* [Et. nec.; cf. *tighel*].

tíva interj. (reg.) hai! fuga! şterge-o!: *am ţîşnit o dată cu ţărna-n cap şi tiva la mama acasă.* CR.; **tiva, băiete,** şterge-o!, pe-aici ţi-e drumul!: *îşi ia cojocul între umere şi biciul în mînă şi tiva, băiete.* CR. [Et. nec.; cf. bulg. *otivam*].

tiveálă, tiveli f. (înv. şi pop.) faptul de a tivi; (concr.) tiv: *să nu se vadă tiveala.* [*Tivi*[1] + *-eală*].

tívgă f. v. **tigvă**.

tivi[1]**, tivesc** vb. (tr.) **1.** a face, a coase un tiv; **2.** (fig.) a mărgini, a împrejmui, a înconjura (cu un chenar): *canalul morii, deşi acelaşi, mi s-a părut neverosimil de îngust, dar încă tivit cu tufe de soc.* BL. [De la *tiv*].

tivi[2]**, tivesc** vb. (reg.; intr.) **a o tivi (la fugă** sau **de fugă, fuga),** a o lua la fugă. [De la *tiva*].

tivíc, tivicuri n. (reg.) **1.** laţ cu care se prind păsări sau animale mici; **2.** lemn fixat orizontal în horn, de care se atîrnă ceaunul sau pe care se pun şuncile la afumat; (şi: **tivig**). [Et. nec.].

tivíg n. v. **tivic**.

tivilchíe f. v. **tivilichie**.

tivilichíe, tivilichíi f. pieptar lung, împodobit cu cusături, purtat de femei: *să îmbrace şi tivilichie, să placă altor şi mie.* PANN; (şi: **tivilchie**). [Cf. *tivilichiu*].

tivilichíu, ~ii, tivilichie, ~ii a. **1.** (înv.) neprevăzător, nesocotit: *am fost tivilichiu şi am pierdut banii*; **2.** (pop.) vesel, bine dispus; vioi; guraliv: *se făcuse un flăcăiandru frumos şi tivilichiu.* POP.; **3.** (reg.) elegant, sclivisit; **4.** (reg.) înalt şi zvelt. [Din turc. *tevekkeli*].

tivíre, tiviri f. acţiunea de a tivi[1] şi rezultatul ei; tivit[1]. [V. *tivi*[1]].

tivít[1] n. faptul de a tivi; tivire. [V. *tivi*[1]].

tivít[2]**, ~ţi, tivită, ~e** a. **1.** care are tiv, cu tiv; **2.** (fig.; despre buze) neted, întins ca un tiv; strîns, lipit. [V. *tivi*[1]].

tivitúră, tiviturí f. **1.** tivire; (concr.) locul unde a fost tivit ceva; tiv; **2.** bordură, chenar: *perdele cu tivitură de mătase.* [*Tivi*[1] + *-tură*].

tixotropíe, tixotropii f. transformare reversibilă a unui gel în lichid sub influenţa unei acţiuni mecanice (malaxare, vibrare etc.), a ultrasunetelor etc. [Din fr. *thixotropie*].

tiz, ~i, tíză, ~e m., (rar) f. persoană care poartă acelaşi nume cu o altă persoană, considerată în raport cu aceasta; omonim: *este şi tiz cu unul.* PANN. [Din sl. *tizŭ*].

tizánă, tizane f. **1.** băutură obţinută dintr-o infuzie de plante medicinale sau de cereale, indicată în regimul anumitor boli, după operaţii etc.; **2.** (înv.) şampanie slab alcoolizată: *luăm cîte-o tizană? ... mersi, ... nu pot bea şampanie.* CAR. [Din fr. *tisane*].

tizanúră, tizanure f. (la pl.) ordin de insecte primitive fără aripi, cu corpul acoperit cu solzi sau peri, cu trei apendice filiforme la capătul abdomenului, care trăiesc în regiunile calde şi temperate (*Thysanura*); (şi la sg.) insectă aparţinînd acestui ordin. [Din fr. *thysanours*, lat. med. *thysanura*].

tizíc n. material obţinut din baligă uscată amestecată cu paie, tăiat în forme prismatice, folosit drept combustibil sau ca material de construcţie: *fumul subţiratic de tizic se strecura pe hoarnele de nuiele.* C.L.; (şi: (reg.) **tezic**). [Din turc. *tezek*].

tîlbîc interj. (reg.) **1.** cuvînt care redă zgomotul produs de căderea unui corp greu în apă sau de o cantitate de apă care cade de la înălţime ori cînd este aruncată peste ceva; **2.** cuvînt care sugerează mişcarea bruscă a unei fiinţe care ţîşneşte sau sare (de) undeva. [Onomat.].

tîlc, tîlcuri n. **1.** interpretare, explicaţie: *iară de veri socoti în ce chip strică averea cuvîntul lui Dumnedzău, atunce veri crede acesta tîlc.* VARL.; **2.** înţeles, sens, rost, semnificaţie: *în această panoramare extremă a fiinţei, omul îşi capătă un tîlc, viaţa lui prinde sens.* LIIC.; **cu tîlc,** cu subînţeles; cu rost, cu socoteală: *sub limbuţia frazelor nevinovate afli un rîs şiret, o intonaţie cu tîlc care depăşeşte sensul curat al cuvintelor.* CĂL.; **3.** povestire sau glumă alegorică, pildă, fabulă: *şi se iau ei ba din tîlcuri, ba din cimilituri, ba din pîcîlit.* CR.; a **vorbi cu tîlcuri,** a se exprima alegoric; a vorbi cu subînţelesuri. [Din sl. *tlŭkŭ*].

tîlcuí, tîlcui şi **tîlcuiesc** vb. (înv. şi pop.; tr.) **1.** a explica, a interpreta tîlcul unor fapte, unor vorbe, vise etc.; a tălmăci: *ca om de pe atunci el tîlcuia şi vise, se-nţelege.* EM.; **2.** a traduce: *îi va fi dat în gînd a tîlcui pe româneşte acea baladă ... din Sîrbia.* OD. [Din sl. *tlŭkovati*].

tîlcuíre, tîlcuiri f. (astăzi rar) **1.** interpretare a înţelesului unor fapte, vorbe, scrieri etc.; tălmăcire: *tîlcuiri de visuri, coordonate alfabetic.* EM.; **2.** (înv.) traducere: *împreună cu tîlcuirea să păzească şi orînduiala elinescului tipic* (a. 1683). GCR. [V. *tîlcui*].

tîlcuitór, ~i, tîlcuitoáre m., f. **1.** (astăzi rar) persoană care interpretează, comentează, explică tîlcul unor fapte, al unor vorbe, scrieri etc.: *sarcina lor întîi era a fi consiliari ai împăratului, pe urmă tîlcuitori ... ai tot dreptului.* BĂLC.; **2.** (înv.) traducător. [*Tîlcui* + *-tor*].

tîlhár, tîlhari m. **1.** persoană care comite o tîlhărie; bandit: *incontestabil există o tară în familia în care un frate înnebuneşte iar altul se face tîlhar ca popă.* CĂL.; **2.** om ticălos, nemernic: *alelei! tîlhari păgîni, cum o să vă dau la cîini, că de-atîta sînteţi buni!* POP.; **3.** (fam.) om şmecher, hoţoman: *scoboară-te jos, tălharule, că te-oi învăţa eu!* CR.; (şi: (reg.) **tălhar**). [Et. nec.].

tîlhărăşúg, tîlhărăşuguri n. (înv. şi reg.) hoţie, tîlhărie: *tălhărăşugul ... în veci nu se ascunde.* NEGR.; (şi: **tălhărăşug**). [*Tîlhar* + *-şug*].

tîlhăreá, tîlhărele f. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia compozitelor: **a)** plantă cu flori galbene, adesea roşietice în exterior, dispuse în capitule; susai-de-munte (*Mycelis muralis*); **b)** (reg.) crestăţea (*Lactuca quercina*); c) (reg.) susai (*Sonchus arvensis*); (şi: (reg.) **tălhărea**). [*Tîlhar* + *-ea*].

tîlhărésc, ~şti, tîlhăreáscă, ~eşti a. **1.** de tîlhari; banditesc, hoţesc: *în loc de casa lu Dumnezeu ce era, fură peşteră tîlhărească.* COR.; **2.** josnic, mîrşav, criminal: *trimisese Duca-Vodă pe Dumitraşco Buhuş să omoare pre ... Bogdan hatmanul; ce Buhuş ... n-au vrut să facă acel lucru tălhăresc.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **tălhăresc**). [*Tîlhar* + *-esc*].

tîlhăréşte adv. în felul tîlharilor, ca tîlharii; banditeşte, hoţeşte: *lucrurile s-au petrecut repede, aproape tîlhăreşte.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **tălhăreşte**). [*Tîlhar* + *-eşte*].

tîlhărí, tîlhăresc vb. (intr.) a duce viaţă de tîlhar; a comite fapte de tîlhar; a jefui, a prăda: *scoase toate avuţiile ce adunase de cînd tîlhărea şi le făcu două şprezece părţi deopotrivă.* ISP.; (şi: (înv. şi reg.) **tălhări**). [V. *tîlhar*].

tîlhăríe, tîlhării f. **1.** faptul de a tîlhari, de a trăi din hoţii, din jafuri: *văzîndu-se într-o nevoie aşa de mare a socotit să înveţe tîlhăria, că poate i-a merge cu aceasta mai bine.* POP.; **2.** furt săvîrşit prin violenţă sau ameninţări; (p. gener.) furt, hoţie: *i-au fost luat banii prin înşelăciune şi tîlhărie.* NEGR.; (şi: (înv. şi reg.) **tălhărie**). [*Tîlhar* + *-ie*].

tîlhărít n. (înv. şi reg.) tîlhărie: *nu ave cum merge într-altă parte de răul tîlhăritului.* NEC. [V. *tîlhări*].

tîlhăroáică, tîlhăroaice f. **1.** femeie care comite o tîlhărie; **2.** (fam.) fată sau femeie şmecheră, hoţomană, ştrengară. [*Tîlhar* + *-oaică*].

tîlhăróI, tîlhăroi m. **1.** tîlhar, hoţ: *m-ai bătut în casa d-tale ca un tîlhăroi.* AL.; **2.** (fam.) copil ştrengar, poznaş. [*Tîlhar* + *-oi*].

tîlhuşág, tîlhuşaguri n. (înv.) tîlhărie: *omul creştin să-ş ferească ochiul menţei sale ... de asuprele şi de tîlhuşaguri.* VARL. [Din magh. *tolvajság*].

tîlmăci m. v. **tălmaci**.

tîlmăcí vb. v. **tălmăci**.

tîlmăcíre f. v. **tălmăcire**.

tîlmăcitór m. v. **tălmăcitor**.

tîlv, tîlvi m. (bot.; reg.) tigvă (*Lagenaria siceraria*). // n. (pl. **tîlvuri**) fructul uscat al tigvei, întrebuinţat la scoaterea, prin aspirare, a vinului sau a rachiului dintr-un butoi; (p. ext.) unealtă de forma unei pîlnii cu ţeava lungă şi subţire, care se foloseşte în acelaşi scop. [Et. nec.].

tîmbár, tîmbare n. (înv.) **1.** haină lungă şi largă purtată peste celelalte obiecte de îmbrăcăminte: *împărţiră veşmentele mele loruşi şi pre tîmbariul mieu aruncară sorţi.* COR.; **2.** manta (femeiască) tivită sau căptuşită cu blană; (şi: **tîmbariu**). [Din gr. biz. *tampárion*].

tîmbáriu n. v. **tîmbar**.

tîmp, ~i, tîmpă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) tîmpit: *Trăsnea era înaintat în vîrstă, bucher de frunte şi tîmp în feliul său.* CR.; **2.** (reg.) cu vîrful sau cu tăişul tocit, ştirbit; tîmpit: *cuţit tîmp.* [Din sl. *tonpŭ*].

tîmpănă f. v. **tîmpină**.

tîmpeálă, tîmpeli f. (rar) tîmpenie: *băutura de prisos ... aduce tîmpeală la căpăţînă.* JIP. [*Tîmpi* + *-eală*].

tîmpenă f. v. **tîmpină**.

tîmpénie, tîmpenii f. **1.** starea omului lipsit de capacitatea de a gîndi logic, de a judeca normal sau a celui cu minte redusă; atitudine, faptă sau vorbă de om tîmpit; (p. ext.) lucru absurd, aberant: *mă revolta tîmpenia asta cu meditaţia care trebuia*

să înceapă exact la 4. CRĂCIUN; **2.** faptul de a se tîmpi; tîmpire: *frîntură de limbă ca la aceşti nefericiţi dascăli nu s-a mai dat a vedea; cumplit mijloc de tîmpenie.* CR. [*Tîmp* + *-enie*].

tîmpí, tîmpesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă capacitatea de a gîndi logic, de a judeca normal, a deveni sau a face să devină tîmpit; a (se) prosti: *aproape să mă tîmpesc şi eu de prea multă admiraţiune.* CAR.; **2.** (înv. şi reg.; refl. şi tr.) a deveni sau face să devină tîmp; a (se) toci, a (se) ştirbi: *tîmpirã şi zdrobirã acele şarpelui.* DOS.; **a tîmpi (cuiva) nasul**, a tăia nasul cuiva; **3.** (fig.; înv.; refl.) a se domoli, a se potoli: *boala încetează, patimile se tîmpesc şi liniştea se restatorniceşte.* NEGR. [De la *tîmp*].

tîmplínă, tîmpine f. (înv.) dairea; (p. ext.) tobă, darabană: *cu tîmpine şi cu trîmbiţi ... a fost la casa sa dus.* PANN; (şi: **tîmpănă, tîmpenă, timpină**). [Din sl. *tonpanŭ*].

tîmpíre, tîmpíri f. **1.** faptul de a (se) tîmpi; stare de tîmpenie; faptă prostească, prostie. [V. *tîmpi*].

tîmpít, ~ţi, tîmpită, ~e a. **1.** care nu (mai) are capacitatea de a gîndi logic, de a judeca normal sau care are mintea mărginită: *copil tîmpit; a rămas tîmpit de uimire;* **2.** care aparţine unui om tîmpit, caracteristic omului tîmpit; care denotă, trădează tîmpenie; (p. ext.) ilogic, aberant: *gest tîmpit; rîs tîmpit; întrebare tîmpită;* **3.** neplăcut, supărător: *miros tîmpit;* **4.** (înv.) lipsit de vîrf; bont, turtit: *ac tîmpit; nas tîmpit.* [V. *tîmpi*].

tîmplár, tîmplari m. meseriaş care face mobile şi alte obiecte din lemn; stoler. [*Tîmplă*[2] + *-ar*].

tîmplă[1]**, tîmple** f. **1.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale capului, cuprinse între ochi, urechi, frunte şi obraji: *tîmplele îmi zvîcneau, iar gîndurile îmi fugeau necontenit departe de locul în care mă găseam.* TOP.; **2.** părul care acoperă aceste părţi: *tîmple cărunte.* [Lat. **templa* (*tempora*, pl. lui *tempus*)].

tîmplă[2]**, tîmple** f. catapeteasmă; (p. ext.) perdea care acoperă uşile împărăteşti: *fusese iconarul de tîmple prin biserici, necunoscutul meşter.* PILLAT. [Lat. *templa* (pl. lui *templum*)].

tîmplăreásă, tîmplărese f. soţia tîmplarului; tîmplăriţă. [*Tîmplar* + *-easă*].

tîmplărie, tîmplării f. **1.** meseria tîmplarului; stolerie; **2.** atelier în care se confecţionează mobile sau alte obiecte din lemn; **3.** obiecte lucrate de tîmplar: *a produce tîmplărie de artă.* [*Tîmplar* + *-ie*].

tîmplăríţă, tîmplăriţe f. **1.** muncitoare specializată în lucrări de tîmplărie; **2.** soţie de tîmplar; tîmplăreasă. [*Tîmplar* + *-iţă*].

tînăr, tineri, tînără, tinere a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care este, ca vîrstă, între copilărie şi maturitate, care nu este încă matură: *în acel echipagiu ... era o tînără damă.* NEGR.; *sub şirul lung de mîndri tei şedeau doi tineri singuri.* EM.; **de tînăr,** (care este) din fragedă vîrstă, de timpuriu: *însuratul de tînăr niciodată nu strică.* POP.; **2.** care aparţine, care este caracteristic unei asemenea persoane: *glas tînăr; suflet tînăr;* **3.** care abia a ajuns la maturitate: *cal tînăr;* **4.** care a fost plantat sau a răsărit de puţină vreme; care este format din asemenea plante: *pom tînăr; pădure tînără;* **5.** care a luat fiinţă de puţină vreme, care se află la începutul existenţei sale: *stat tînăr; literatură tînără;* **6.** care are vigoarea şi farmecul tinereţii: *o femeie încă tînără, cu privire energică.* SAD.; **7.** care este mai puţin înaintat în vîrstă decît persoanele cu aceeaşi ocupaţie, funcţie etc.: *un medic tînăr; un preşedinte tînăr;* **8.** care nu are încă calităţile unei persoane mature; naiv: *nu-i prea tînăr de-nsurat?* AL. [Lat. *tener*].

tînd adv. (înv. şi reg.; în corelaţie cu el însuşi) cînd ... cînd ..., aci ..., aci ...: *pune mîna tînd într-un umăr, tînd într-alt.* VARL.; *cu sufletele numai tînd biruia, tînd se biruia.* CANT. [Lat. **tando*].

tîndălă m. om care nu este bun de nici o treabă, care lucrează fără rost, care îşi pierde vremea; (p. ext.) prost, tont. // f. pl. (înv.) vorbe goale, palavre. [De la *tîndali*].

tîndăleálă, tîndăleli f. **1.** pierdere de vreme; lucru fără spor; **2.** (reg.) pălăvrăgeală, flecăreală. [*Tîndăli* + *-eală*].

tîndălí, tîndălesc vb. (intr.) **1.** a-şi pierde vremea umblînd de colo pînă colo fără rost; a lucra încet, fără spor: *tăndăleşte căutînd nişte chei.* CAR.; **pe tîndălite,** pe îndelete, cu migală; **2.** (reg.) a pălăvrăgi, a flecări. [Din germ. *tändeln*].

tîndălíre, tîndăliri f. faptul de a tîndăli; tindălit. [V. *tîndăli*].

tîndălít n. tîndăleală. [V. *tîndăli*].

tîndălitúră, tîndălituri f. pierdere de vreme; lucru fără folos, inutil; tîndăleală. [*Tîndăli* + *-tură*].

tîng interj. v. **ting.**

tîngă, tîngi f. (înv. şi reg.) mîhnire adîncă, jale, amărăciune: *aşteptam cineva să mă plîngă, la nevoie ce sînt şi la tîngă.* DOS. [Din sl. *tonga*].

tînguí, tînguiesc şi **tîngui** vb. **1.** (refl.) a-şi exprima prin cuvinte (însoţite de plîns, de vaiete) nemulţumirea, suferinţa, durerea etc.; a se lamenta, a se văicări: *mi-a vorbit; a plîns şi m-a îmbrăţişat şi s-a tînguit iarăşi.* SAD.; **2.** (fig.; refl.) a scoate sunete triste, asemănătoare unui vaiet: *clopotul se tînguie în depărtare;* **3.** (înv.; refl.) a se plînge de cineva; a reclama: *părinţii lui ... se tîngui de dînsul.* DRĂGHICI; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a deplînge, a compătimi, a jeli pe cineva: *tînguieşte-mă, doamna mea, şi nu mă osîndi.* NEGR. [Din sl. *tongovati*].

tînguiálă, tînguieli f. faptul de a (se) tîngui; tînguire, jelire, văicăreală: *mărturisim şi nu fără puţină tînguială, ne cutremurăm de mare şi de nepurtat greuinţa care asupra-ne vine.* CANT. [*Tîngui* + *-eală*].

tînguiós, ~şi, tînguioásă, ~e a. (adesea adv.) jalnic, trist; tînguitor: *tînguiosul glas de clopot.* EM. [*Tîngui* + *-os*].

tînguíre, tînguiri f. **1.** acţiunea de a se tîngui şi rezultatul ei; văitare, lamentare: *era aci tînguire, aci blestem, aci întunecată resemnare.* VLAH.; **2.** sunet prelung şi jalnic; vaiet: *tînguirile viorii;* **3.** plîngere împotriva cuiva sau a ceva; reclamaţie: *tînguirile împotriva stăpînirii.* [V. *tîngui*].

tînguít n. **1.** faptul de a se tîngui; văicărit, plîns: *cei buni n-au vreme de gîndit la moarte şi la tînguit.* COŞB.; **2.** sunet prelung şi jalnic; vaiet: *tînguitul vîntului.* [V. *tîngui*].

tînguitór, ~i, tînguitoáre a. 1. (despre persoane) care se tînguie; tînguios: *bărbat tînguitor.* COŞB.; **2.** (despre sunete, glasuri etc.) care este plin de durere; jalnic, tînguios: *cîntări tînguitoare se înălţau din naos.* PILLAT. [*Tîngui* + *-tor*].

tînjálă, tînjeli f. proţap legat de oişte pentru a prinde a doua pereche de vite în jug, pentru a lega de jug uneltele agricole cu tracţiune animală (plug, grapă) sau pentru a transporta greutăţi mari: *dar plug, grapă, teleagă, sanie, car, tînjală... nici că se aflau la casa acestui om nesocotit.* CR.; **a se lăsa pe tînjală, a)** (despre animale de tracţiune) a trage încet (sprijinindu-se pe tînjală); **b)** (despre oameni) a lucra încet, cu lene; a neglija sau a amîna lucrul. [Din sl. **tenžalo*].

tînjí, tînjesc vb. (intr.) **1.** a se consuma, a se prăpădi, a se topi (sub apăsarea unor suferinţe morale, de dorul cuiva sau a ceva): *de ani de zile Ana era focul amintirilor după care tînjeam.* BL.; **2.** a dori foarte mult ceva, a jindui: *tînjea după o bucată de pîine;* **3.** (despre fiinţe) a se afla într-o stare de slăbiciune fizică, a fi bolnăvicios; a lîncezi: *după ce-a făcut pe Lupuşor şi mult mai tîrziu pe Kivi, a tot tînjit.* SAD.; **4.** (despre plante; p. ext. despre culturi, plantaţii) a se veşteji: *trandafirul rău tînjeşte dacă-l smulgi de unde creşte.* POP.; **5.** (fig.) a lîncezi, a stagna: *începu a-i tînji trebile împărăţiei.* ISP. [Din sl. *tonžiti*].

tînjíre, tînjiri f. faptul de a tînji; lîncezire. [V. *tînji*].

tînjítor, ~i, tînjitoáre a. **1.** plin de dor, întristat, melancolic, galeş: *tînjitorii ochi căprii.* NEGR.; **2.** plin de jale, de tristeţe: *cîte o privighetoare... sloboade nişte sonuri tînjitoare.* NEGR.; **3.** suferind, bolnav: *era tristă şi tînjitoare.* NEGR. [*Tînji* + *-tor*].

tînt n. v. **tont.**

tînzătór n. v. **tinzătoare.**

tîrbăcă f. v. **tărbacă.**

tîrbăceálă f. v. **tărbăceală.**

tîrbăcí vb. v. **tărbăci.**

tîrbăcít a. v. **tărbăcit.**

tîrbóc, tîrbocuri şi **tîrboace** n. plasă de pescuit în formă de sac; (spec.) sac de pescuit scoici; (şi: (reg.) **tărăbuc, tărbuc, tîrbuc**). [Din sb. *trbok, trbuk*].

tîrbúc n. v. **tîrboc.**

tîrcav, ~i, tîrcavă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) chel, pleşuv pe alocuri: *iară, de se va smulge cuiva capul din faţă, iaste tărcav.* BIBLIA; **2.** (reg.; despre păr, bărbi) ros, tocit; **3.** (reg.; despre oi) cu lîna scurtă; (despre lînă) cu firul scurt; **4.** (reg.; despre copaci) cu vîrful rupt, ciuntit; **5.** (reg.; despre terenuri) cu vegetaţie puţină, rară; **6.** (reg.; despre oameni) pipernicit, chircit; bolnăvicios, suferind. [Din ucr. *tyrkavyi*].

tîrcăví, tîrcăvesc vb. (reg.; refl.) **1.** a cheli; **2.** (despre păr, barbă) a se roade, a se toci; **3.** (despre oameni) a se pipernici, a se chirci. [De la *tîrcav*].

tîrcól, tîrcoale n. **a da tîrcoale** sau **a da** (ori **a face**) **un tîrcol, a)** a umbla de jur împrejur, a se învîrti în preajma cuiva sau a ceva: *dete cîteva tîrcoale curţii împărăteşti.* ISP.; **b)** a umbla pe lîngă o femeie, căutînd să-i cîştige simpatia; a face curte unei femei: *juca bine şi da tîrcoale fetelor cu zestre mare.* VLAH. [Din bulg. *tărkolo*].

tîrcolí, tîrcolesc vb. (intr.) a umbla de jur împrejur, a da tîrcoale. [Din bulg. *tărkolia*(*se*)].

tîrfă, tîrfe f. **1.** (reg.) lucru vechi, uzat; zdreanţă; **2.** femeie de moravuri uşoare; prostituată: *da nici eu nu am turbat, să iubesc tîrfa din sat.* POP. [Cf. *tearfă*].

tîrfălóg n. v. **terfelog.**

tîrg, tîrguri n. **1.** loc mai întins şi special amenajat într-o localitate sau la marginea unei localităţi, unde se vînd şi se cumpără (zilnic, săptămînal sau la anumite date) vite, cereale, lemne, zarzavaturi etc. (p. ext.) activitatea de vînzare-cumpărare care se desfăşoară în acest loc: *îşi ia boii de funie şi porneşte cu ei spre tîrg.* CR.; *într-o zi de tîrg s-a pornit la drum.* POP.; **tîrgul de fete,** serbare populară anuală tradiţională, care are loc pe muntele Găina, în Ţara Moţilor (cu care prilej tinerii îşi aleg miresele); **tîrgul moşilor,** bîlci tradiţional de mari proporţii, organizat anual în Bucureşti, în sîmbăta dinaintea Rusaliilor; **la spartul tîrgului,** la sfîrşit de tot, tîrziu; **2.** expoziţie, pavilion, salon comercial; **3.** operaţie de vînzare-cumpărare; tocmeală, tîrguială: *se făcu însă mai năzuros în tîrg, ţinu la preţ.* ISP.; **a face** (sau **a încheia**) **tîrg(ul) cu cineva,** a încheia cu cineva o afacere; **a se ajunge cu tîrgul,** a cădea de acord asupra preţului, a se învoi din preţ; **4.** (pop.) învoială, înţelegere: *să nu se prostească acum, la tîrgul gata, şi să facă de ruşine amîndouă familiile.* AG.; **5.** aşezare urbană în Ţara Românească şi Moldova, situată la întretăierea drumurilor comerciale, avînd în principal o funcţie economică, politică şi administrativă şi care, deşi subordonată domniei, se bucura de o organizare internă proprie; (astăzi) orăşel; (p. ext.) locuitorii unui orăşel: *acest tîrg ce-i zic în lume Iaşul, alţii Ieş.*

AL.; *să se mire tot tîrgul ce mi-a făcut urîtul.* POP.; **6.** (pop.) zona centrală a unui oraş, care grupează unităţile comerciale: *haidem cu toţii în tîrg, să ne cumpărăm haine frumoase.* VLAH. [Din sl. *trŭgŭ*].

tîrgár, tîrgari m. (înv.) **1.** persoană care vine la tîrg să-şi facă cumpărăturile; **2.** zaraf: *tîrgarilor risipi banii şi scîndurile răsturnă.* COR. [*Tîrg* + *-ar*].

tîrgovéţ, ~i, tîrgoveáţă, ~eţe m., f. (înv.) locuitor al unui tîrg; (astăzi fam.) orăşean: *educaţiunea şi instrucţiunea agricultorului este mai necăutată decît a tîrgoveţului.* GHICA. [Din sl. *trŭgovĭcĭ*].

tîrguí, tîrguiesc şi (reg.) **tîrgui** vb. **1.** (tr.) a face cumpărături (din tîrg); a cumpăra: *moşneagul se duce la tîrg, tîrguieşte el ce are de tîrguit şi ... vine acasă.* CR.; **2.** (refl.) a negocia preţul, a se tocmi; (p. ext.) a discuta în contradictoriu, a nu ajunge la o înţelegere: *o dată în viaţa ta m-ai dus la restorant şi te tîrguieşti pentr-o cartofă.* AL. [Din sl. *trŭgovati*].

tîrguiálă, tîrguieli f. **1.** acţiunea de a tîrgui; (concr.) cumpărătură: *cucoana ... se porneşte pe tîrguială.* CAR.; *îl vedea aşa gură-cască ... cu legătura de tîrguieli în mînă.* VLAH.; **2.** faptul de a se tîrgui; tocmeală; (p. ext.) dispută, ciorovăială: *după mai multă tîrguială s-au învoit s-o cumpere.* POP.; (fig.) *popoare întregi ... au fost vîndute, trădate, în tîrguiala mîrşavă şi ruşinoasă, ce-a avut loc între marile puteri la sfîrşitul războiului.* BL. [*Tîrgui* + *-eală*].

tîrguíre, tîrguiri f. acţiunea de a (se) tîrgui. [V. *tîrgui*].

tîrguitór, ~i, tîrguitoáre a. şi m., f. (înv. şi reg.) (persoană) care tîrguieşte; cumpărător. [*Tîrgui* + *-tor*].

tîrguléţ, tîrguleţe n. tîrguşor. [*Tîrg* + *-uleţ*].

tîrguşór, tîrguşoare n. diminutiv al lui tîrg; orăşel, tîrguleţ: *femeia e nemulţămită de cariera obscură de judecător de pace într-un tîrguşor, a soţului.* CĂL. [*Tîrg* + *-uşor*].

tîrhát n. v. **tărhat.**

tîrî, tîrăsc vb. **1.** (tr.) a mişca un lucru (greu) dintr-un loc în altul, trăgîndu-l pe jos; a trage după sine cu sila un om, un animal: *cîrneşte căruţa şi-o tîrăşte cum poate pînă în poiană.* CR.; *unii le tîrau de coade ca pe nişte otrepe.* ISP.; **a tîrî barca pe uscat**, a trăi greu; **a-şi tîrî zilele** (sau **viaţa**), a duce o viaţă grea, plină de necazuri; **a tîrî pe cineva în noroi**, **a)** a dezonora pe cineva; **b)** a îndemna pe cineva la o faptă josnică, a-l antrena pe un drum greşit; **2.** (tr.) a lua, a duce, a purta cu sine: *mă tîrăşte seară de seară prin toate localurile.* PETR.; **3.** (tr.) a îndemna, a împinge spre ceva (reprobabil); a antrena: *duşmancele m-au urît, tot la rele m-au tîrît.* POP.; **4.** (refl.) a înainta sprijinindu-se pe pămînt cu genunchii, cu coatele; (despre animale) a înainta prin mişcări specifice, cu trupul lipit de pământ: *unii ca broaştele sărea, alţii ca şerpi se tîra.* POP.; **5.** (refl.; despre plante) a creşte cu tulpina întinsă pe pământ; **6.** (refl.) a merge încet (abia trăgîndu-şi picioarele): *mă tîram anevoie, prin zăpada necălcată de drumeţi.* BL.; **7.** (refl.) a atinge pămîntul cu partea de jos, frecîndu-se de el: *spatele atîrnă pe jos şi se tîrăşte ca o mantie de rigă.* CĂL. [Din sl. *trěti*].

tîrî, tîrîi vb. (pop.; tr. şi refl.) a (se) tîrî. // m. (compus) **tîrîie-brîu,** om de nimic; pierde-vară. [*Tîrî* + *-i*].

tîrîiálă, tîrîieli f. (pop.) faptul de a se tîrîi. [*Tîrîi* + *-eală*].

tîrîíre, tîrîiri f. (pop.) acţiunea de a se tîrîi; tîrîre. [V. *tîrîi*].

tîrîíş adv. (pop.) tîrîş: *îşi dădu drumul tîrîiş în rîpă.* SAD. // n. (pl. **tîrîişuri**) tîrîre: *tîrîişul şarpelui.* POP. [*Tîrîi* + *-iş*].

tîrîitór, ~i, tîrîitoáre a. (pop.) tîrîtor. [*Tîrîi* + *-tor*].

tîrîre, tîrîri f. acţiunea de a (se) tîrî; tîrîş, tîrît. [V. *tîrî*].

tîrîş adv. **1.** tîrînd pe jos: *s-arată vulpea cu coada tîrîş.* OD.; **2.** trăgînd după sine cu sila: *îl luă de piept şi cu el tîrîş, se duse la curtea boierului.* ISP.; **3.** tîrîndu-se pe jos (ca să nu fie văzut); abia mişcîndu-şi picioarele de oboseală, de slăbiciune etc.: *ne luăm tîrîş cu moş Bodrîngă cu tot, şi ne băgăm într-o cinstită crîşmă.* CR.; *m-am dus tîrîş pînă la rădăcina pomului.* TOP.; **tîrîş-grăpiş,** cu mare greutate, cu chiu, cu vai: *tîrîş-grăpiş, scoborîrăm Gitioana.* HOGAŞ; *urmase tîrîş-grăpiş cîteva clase secundare.* CĂL. // n. (pl. **tîrîşuri**) **1.** tîrîre; tîrît: *tîrîşul melcului*; **2.** (reg.) buştean tîrît din pădure cu tînjala; sarcină de lemne, de nuiele, de paie, legate cu o funie şi trase pe jos după sine. // m. (reg.; pl. **tîrîşi**) papuc fără călcîi. [*Tîrî* + *-iş*].

tîrît, tîrîturi n. tîrîre. [V. *tîrî*].

tîrîtór, ~i, tîrîtoáre a. 1. care se tîrăşte pe pămînt: *paşi tîrîtori*; **2.** (fig.; înv.) linguşitor, slugarnic; **3.** care se întinde pe pămînt; repent: *plantă tîrîtoare.* // f. 1. animal care se tîrăşte; reptilă: *au şi tîrîtoarele dansurî rituale?* BL.; **2.** (reg.) prostovol. [*Tîrî* + *-tor*].

tîrîtúră, tîrîturi f. **1.** faptul de a se tîrî; **2.** (fig.; depr.) om de nimic, fără caracter; **3.** (fig.; depr.) femeie de moravuri uşoare; tîrfă. [*Tîrî* + *-tură*].

tîrla-mîrla adv. (reg.) deodată, pe neaşteptate: *cum păşi pe uşă, tîrla-mîrla s-a buimăcit.* [Et. nec.].

tîrláş, tîrlaşi m. **1.** stăpînul sau îngrijitorul unei tîrle; **2.** (reg.) muncitor agricol sezonier. [*Tîrlă* + *-aş*].

tîrlă, tîrle f. **1.** loc (neîmprejmuit) şi neacoperit unde se odihnesc oile sau vitele în timpul păşunatului; (p. ext.) stîna cu toate dependinţele ei: *rămîn la foc de tîrlă, pe sub stele, şoptirea stufărişului s-ascult.* PILLAT; **2.** turmă de oi: *să zburde toată tîrla cu mieii laolată.* ARG.; **3.** (glumeţ) număr mare de copii într-o familie. [Et. nec.; cf. bulg. *tărlo, tărla,* sb. *trlo*, tăt. *tyrlau*].

tîrlí, tîrlesc vb. (reg.) **1.** (intr.) a-şi aşeza tîrla într-un anumit loc; **2.** (tr.) a îngrăşa pămîntul prin aşezarea tîrlei pe un anumit teren. [De la *tîrlă*].

tîrlíc, tîrlici m. (mai ales la pl.) **1.** (înv. şi reg.) pantof căptuşit cu postav, peste care se purta o altă încălţăminte pentru a-l feri de praf: *un boiernaş de provincie... cu tîrlici şi iminei roşii în picioare.* FIL.; **2.** papuc moale de casă fără tocuri, confecţionat din postav sau din lînă: *surorile împleteau zorit la ciorapi, la tîrlici şi mînuşi.* DELAVR.; (şi: (pop.) **tîrlig**). [Din turc. *terlik*].

tîrlíe, tîrlii f. (pop.) sanie (mică) ţărănească: *văd dealul alb, tîrlia şi vremurile bune.* PILLAT. [Et. nec.; cf. *tîrî*].

tîrlíg m. v. tîrlic.

tîrn[1], tîrnuri n. **1.** mătură mare, făcută din nuiele sau din mărăcini, cu care se mătură curţile sau străzile; măturoi: *leneş tîrnul şi-l propteşte.* COŞB.; **2.** (reg.) grapă de mărăcini; **3.** targă făcută din crengi pe care se transportă (cu caii) căpiţele de fîn; **4.** (reg.) cantitate de fîn cărată astfel; **5.** sarcină de lemne. // m. (pl. **tîrni**) (bot.; reg.) porumbar (*Prunus spinosa*); (şi: (reg.) **tîrnă**). [Din sl. *trŭnŭ*].

tîrn[2] n. v. tîrnă[1].

tîrnáţ, tîrnaţuri n. (reg.) prispă mai înaltă, uneori situată de jur-împrejurul casei, închisă cu scînduri şi poditĕ ca un cerdac: *tîrnaţul galbăn încingea căsuţa.* C. [Din magh. *tornác*].

tîrnă[1], tîrne f. (reg.) **1.** coş mare din nuiele împletite, cu sau fără toarte, mai larg la gură decît la bază; coşarcă, tîrnog; **2.** (reg.) stup de albine făcut din nuiele împletite şi lipite cu pămînt; **3.** unealtă de pescuit peşti mici, făcută din nuiele împletite; **4.** (reg.) botniţă împletită din sîrmă sau din nuiele, care se pune la vite pentru a le împiedica să pască; **5.** (reg.) vas mare cu care se transportă mîncarea lucrătorilor la cîmp; **6.** (reg.; artic.) numele unui dans popular care se joacă la nunţi; melodia acestui dans; (şi: **tîrn**). [Din bulg. *trăvna*].

tîrnă[2] f. v. **tîrn[1].**

tîrnăcóp, tîrnăcoape n. unealtă formată dintr-o bară curbată de oţel, avînd un capăt ascuţit şi celălalt în formă de pană, fixată într-o coadă de lemn, folosită la spart pietre, asfalt, la scos rădăcini, la săpatul pămînturilor tari etc.: *magherniţe coşcovite se prăbuşeau sub loviturile tîrnăcoapelor.* GHEŢIE. [Din bulg. *tărnokop*].

tîrnóg, tîrnoage n. (reg.) **1.** tîrnă, coşniţă; **2.** săculeţ în care se pune peştele prins. [*Tîrnă* + *-og*].

tîrnomátă f. (reg.) resturi de paie, de spice etc. rămase de la treierat, folosite ca nutreţ sau ca aşternut pentru vite; resturi de paie (amestecate cu bălegar) care se scot din grajd sau din ocolul vitelor: *de cîte ori îţi fi dormit în stroh şi pe tîrnomată.* CR.; (şi: **tîrnomeată**). [Din bulg. *tărnomet*].

tîrnomeátă f. v. tîrnomată.

tîrnoseálă, tîrnoseli f. 1. tîrnosire: *şi au adus la tîrnoseala casei Domnului tauri 100.* BIBLIA; **2.** tămîie sau altă substanţă aromată folosită în ritualul bisericesc. [*Tîrnosi* + *-eală*].

tîrnosí, tîrnosesc vb. **1.** (tr.) a sfinţi o biserică; **2.** (fam.; refl.) a se îmbăta. [Din sl. *tronosati*].

tîrnosíre, tîrnosiri f. acţiunea de a tîrnosi; ritual de inaugurare, de sfinţire a unei biserici; tîrnoseală: *cîte tîrnosiri şi sfinţiri de biserici din nou.* CR. [V. *tîrnosi*].

tîrnosít, ~ţi, tîrnosită, ~e a. **1.** sfinţit: *biserică tîrnosită*; **2.** (fig.) ameţit de băutură; afumat, cherchelit. [V. *tîrnosi*].

tîrnuí, tîrnuiesc şi (reg.) **tîrnui** vb. (tr.) **1.** a mătura cu tîrnul[1]; **2.** (fig.; fam.) a tîrî pe cineva trăgîndu-l de păr; a bate zdravăn: *acuş vă tîrnuiesc prin casă, pe rudă, pe sămînţă.* CR. [*Tîrn[1]* + *-ui*].

tîrnuiálă, tîrnuieli f. tîrnuire. [*Tîrnui* + *-eală*].

tîrnuíre, tîrnuiri f. acţiunea de a tîrnui; păruială. [V. *tîrnui*].

tîrnuít n. tîrnuire. [V. *tîrnui*].

tîrpán, tîrpane n. unealtă asemănătoare cu coasa, întrebuinţată la tăiatul stufului şi al cînepii. [Din bulg. *tărpan*, turc. *tırpan*].

tîrpénie, tîrpenii f. (înv.) răbdare, putere de a îndura: *şi ruga (Theodosie pe) D-dzău sfîntul pentru dînsul să-i dea tîrpeanie.* DOS. [Din sl. *trŭpĕnije*].

tîrpí, tîrpesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a răbda, a îndura, a suferi cu răbdare: *tărpeaşte, bătrînule, şi te voi iuşura de război.* DOS. [Din sl. *trŭpĕti*].

tîrpíe f. (reg.) boală care se manifestă prin umflarea stomacului. [Din sb. *trpija*].

tîrsă[1], tîrse f. (reg.) loc în pădure unde s-au tăiat copacii; curătură. [De la *tîrsi*].

tîrsă[2], tîrse f. **1.** (reg.) iarbă mare de munte; **2.** (fig.) barbă mare şi încîlcită. [Din ucr. *tyrsa*].

tîrsí vb. v. tîrşi[1].

tîrsînár, tîrsînari m. (reg.) persoană care poartă opinci cu tîrsîne; (p. ext.) ţăran, opincar: *pînă şi ostaşii, tîrsînari d-ai noştri, mă căiau.* JIP. [*Tîrsînă* + *-ar*].

tîrsînă[1], tîrsîne f. **1.** împletitură din păr de cal sau de capră, din care se fac frînghii, băieri, nojiţe etc.: *dă-mi opinca ţărănească cu tîrsîna mocănească.* POP.; **2.** (înv.) ţesătură aspră din păr de capră, purtată de asceţi sau de călugări direct de piele. [Din sl. *trăsina*].

tîrsînă[2], tîrsîne f. (reg.) **1.** iarbă mare; tîrsă[2]; **2.** (fig.) barbă mare şi încîlcită; tîrsă[2]. [*Tîrsă[2]* + *-ină*].

tîrsoácă f. **1.** (bot.; reg.) troscot[1] (*Polygonium aviculare*); **2.** (bot.; reg.) păiuş (*Aira caespitosa*);

3. (reg.; în forma **tîrsoagă**, pl. **tîrsoage**) barbă mare şi încîlcită: *cei mai mulţi cu nişte tîrsoage de bărbi cît badanalele de mari.* CR.; (şi: **tîrsoagă**). [*Tîrsă*[2] + *-oagă*].

tîrsoágă f. v. tîrsoacă.

tîrş, tîrşi m. şi **tîrşuri** n. **1.** copac pipernicit, nedezvoltat; (p. ext.) pădure mică, tînără: *acolo sus, în frig, sînt numai tîrşi uscaţi de vînturi.* VLAH.; **2.** (pop.) lemn cu multe crengi, întrebuinţat la clăditul clăilor, la îngrădituri etc.; **3.** (reg.; la pl.) crengi uscate, vreascuri: *să strîngem nişte tîrşuri şi să facem toată noaptea foc.* CR.; **4.** (reg.) măturoi de nuiele sau de mărăcini; tîrn[1]: *odată, în tinereţea lui, tot aşa la miezul nopţii,... a auzit trecînd pe sus un om fermecat călare pe tîrş.* SAD. [Et. nec.; cf. sl. *trŭsŭ*].

tîrşág, tîrşaguri n. (reg.) **1.** tovărăşie, asociere (la muncă, la drum etc.); **2.** (în forma *tărşag*) taifas; **3.** (în forma *tărşag*) voie bună, chef. // m. (pl. **tîrşagi**) tovarăş (de muncă, de drum etc.); (şi: **tărşag, tarşag**). [Din magh. *társaság*].

tîrşí[1], **tîrşesc** vb. (reg.; tr.) **1.** a defrişa; **2.** a grăpa (cu grapa de mărăcini); (şi: **tîrsi**). [De la *tîrş*].

tîrşí[2] vb. v. tîrşîi.

tîrşíi vb. v. tîrşîi.

tîrşíit n. v. tîrşîit[1].

tîrşít[1] n. săpat, prăşit. [V. *tîrşi*[1]].

tîrşít[2] n. v. tîrşîit[1].

tîrşít[3] a. v. tîrşîit[2].

tîrşitoáre, tîrşitori f. (reg.) **1.** grapă formată din mai multe bare paralele, legate între ele cu lanţuri, folosită la mărunţirea şi netezirea pămîntului arat; **2.** grapă de mărăcini folosită la sfărîmarea crustei pămîntului înainte de prăşit. [*Tîrşi*[1] + *-toare*].

tîrşîí, tîrşîi vb. **1.** (tr.) a tîrî picioarele sau încălţămintea în mers, frecîndu-le de pămînt şi producînd un zgomot caracteristic: *ofiţerul ... tîrşii picioarele.* DELAVR.; **2.** (refl.) a se deplasa tîrîş; **3.** (tr.) a trage după sine tîrînd pe pămînt; a tîrîi; (şi: **tîrşi, tîrşii**). [*Tîrş* + *-îi*].

tîrşîít[1] n. faptul de a (se) tîrşîi; zgomot caracteristic produs de picioarele sau de obiectele care se tîrşîie sau sînt tîrşîite: *nu se aude decît tîrşîitul măturii şi foşnetul uscat al frunzelor.* VLAH.; (şi: **tîrşiit, tîrşit**). [V. *tîrşîi*].

tîrşîít[2], **~ţi, tîrşîítă, ~e** a. (despre picioare sau încălţăminte) care se tîrşîie, care se freacă de pămînt în timpul mersului, producînd un zgomot caracteristic; (despre mers) care produce un zgomot caracteristic prin frecarea de pămînt a tălpii; (şi: **tîrşit**). [V. *tîrşîi*].

tîrtán[1], **tîrtani** m. numele a două plante erbacee din familia cruciferelor, cu tulpina mare, ramificată, cu flori albe, care cresc prin fineţe (*Crambe tataria* şi *Crambe maritima*); (şi: **tărtan**). [Et. nec.].

tîrtán[2], **tîrtani** m. (depr.) **1.** evreu: *tîrtanul meu tremură ca de friguri.* AL.; **2.** om gras, greoi. [Din germ. *Untertan* „supus"].

tîrtă, tîrte f. (reg.) tîrtiţă. [Din bulg. *tărta*].

tîrtiţă, tîrtiţe f. regiune a corpului unei păsări, care include partea posterioară a coloanei vertebrale şi în care sînt înfipte penele cozii: *fratele mai mare îşi apucă el o pulpă, fratele mezin, altă pulpă, iar lui Petrea îi rămase tîrtiţa.* SL.; **a-i tremura cuiva tîrtiţa**, a-i fi cuiva foarte frică. [Din bulg. *tărtica*, sb. *trtica*].

tîrzióinic, ~ci, tîrzioinică, ~ce a. (pop.) **1.** care întîrzie; **2.** (fig.) greoi, încet (la minte): *om tîrzielnic.* [*Tîrziu* + *-elnic*].

tîrzíór adv. diminutiv al lui tîrziu: *s-a trezit cam tîrzior.* CAR. [*Tîrziu* + *-or*].

tîrzíu, ~ii, tîrzie, ~ii a. **1.** care este, se efectuează sau se întîmplă după trecerea unui (anumit) timp, după ce a trecut momentul potrivit sau timpul dinainte stabilit: *părerea de rău era prea tîrzie.* ARG.; (înv. şi pop.) **nu (după) tîrzie vreme**, nu după mult timp, curînd; **într-o tîrzie vreme** sau (subst.) **într-un tîrziu**, după mult timp, după multă aşteptare: *Harap-Alb şi cu ai săi merg ei cît merg, şi într-o tîrzie vreme ajung la împărăţie.* CR.; *mi se aduce într-un tîrziu laptele care aburește.* SAD.; **2.** (despre anotimpuri sau alte unităţi de timp) care s-a prelungit mai mult decît este normal, care se apropie de sfîrşit: *tîrzie toamnă e acum, se scutur frunzele pe drum.* EM.; *a fost într-o seară tîrzie, cînd se întorsese de la o petrecere.* VINEA; **3.** care se seamănă sau ajunge la maturitate după termenul obişnuit sau după alte plante din aceeaşi specie: *porumb tîrziu; flori tîrzii*; **4.** care se naşte după trecerea timpului cînd fată de obicei femelele aparţinînd aceleiaşi specii: *miel tîrziu;* **5.** (despre efemeride) care şi-a prelungit viaţa peste termenul obişnuit: *fluturi tîrzii;* **6.** (fig.) care pricepe greu, încet (la minte): *Epimeteu cel cu mintea tîrzie.* OD. // adv. **1.** după ce a trecut ora sau timpul aşteptat, hotărît sau prevăzut: *mai bine mai tîrziu decît niciodată*; **mai curînd sau mai tîrziu**, acum sau altădată, odată şi odată, la o dată oarecare (dar neîndoielnică); **cel (mai) tîrziu**, într-un timp socotit ca un ultim termen; **2.** în momentul cînd un interval de timp este pe sfîrşite: *lucrau pînă seara tîrziu.* TOP. [Lat. *tardivus*].

tméză, tmeze f. intercalare a unuia sau a mai multor cuvinte între două elemente ale unui cuvînt compus sau ale unei unităţi frazeologice. [Din fr. *tmèse*, lat. *tmesis*].

toácă, toace f. **1.** placă groasă de lemn sau de metal, uşor încovoiată, pe care se bate ritmic cu unul sau cu două ciocane, pentru a vesti începerea serviciului religios sau pentru a marca anumite momente ale acestuia la mănăstiri sau la biserici; (p. ext.) sunetul produs de această bătaie: *toaca răsună mai tare.* EM.; **toaca în** (sau **din**) **cer**, toaca pe care, potrivit credinţelor populare, o bate Dumnezeu în cer şi pe care n-o aud decît cocoşii şi oamenii cu multă ştiinţă de carte; **a şti şi toaca în** (sau **din**) **cer**, a şti multe lucruri; **a bate toaca**, a se lăuda; **a bate toaca la urechile surdului**, a vorbi cuiva degeaba; **a(-şi) face urechea toacă**, a se preface că nu aude sau că nu înţelege; **a-i merge cuiva gura ca toaca**, a vorbi mult (şi fără rost); **a fi uscat (ca o) toacă** (sau **ca toaca**), a fi foarte slab; **a da cu toaca peste cineva**, a surprinde pe cineva asupra unui fapt; (compus) **ucigă-l toaca**, v. **ucide**; **2.** timp al zilei, după răsăritul soarelui sau înainte de apus, cînd se bate toaca de utrenie, respectiv, de vecernie: *pe la toacă, plecăm spre Tîrgu Jiu.* VLAH.; **3.** (art.) numele popular al constelaţiei Pegas. // a. (reg.) pustiu: *în urma lor, casa toacă şi o sărăcie lucie.* POP. // adv. (reg.) extrem de ...: *îngheţat toacă; surd toacă.* [De la *toca*].

toáie[1], **toi** f. (bot.; reg.) omag (*Aconitum moldavicum, napellus, variegatum, cernuum*). [Din ucr. *toja*].

toále[2], **toi** f. (reg.) loc adînc în albia unei ape (curgătoare), unde, de obicei, se formează un vîrtej. [Et. nec.; cf. *toi*[1]].

toáipă, toaipe f. (reg.) unealtă de dulgherie în formă de secure sau de topor, cu tăişul mare, întrebuinţată mai ales la cioplitul grinzilor. [Et. nec.].

toaletá, toaletez vb. (rar; tr. şi refl.) a(-şi) face toaleta. [Din fr. *toiletter*].

toalétă, toalete f. **1.** faptul de a se spăla, de a se pieptăna, de a se îmbrăca etc.; faptul de a se găti, a se dichisi: *ca să-mi mai treacă de urît, m-am ocupat însămi de toaleta lor.* NEGR.; (înv.) **cabinet de toaletă**, încăpere în care se aflau obiectele necesare pentru spălat, pieptănat; **de toaletă**, care serveşte la curăţirea şi îngrijirea corpului; **a-şi face toaleta**, a se aranja, spălîndu-se, pieptănîndu-se; **2.** (med.) curăţarea unei plăgi sau a unei zone operatorii; **3.** closet (prevăzut cu chiuvetă); **4.** (în trecut) mobilă pe care se aflau obiectele necesare pentru spălat, pieptănat; (astăzi) mobilă compusă dintr-o oglindă mare şi mai multe dulăpioare, sertare şi rafturi, unde se ţin obiectele necesare îngrijirii corpului; **5.** totalitatea obiectelor de îmbrăcăminte şi a accesoriilor folosite de o femeie pentru a se îmbrăca, a se găti; (p. ext.) rochie: *bine v-ar şedea, în toalete de bal, cu pantofi albi şi pe jos.* REBR. [Din fr. *toilette*].

toáipă, toalpe f. (reg.) ceată, mulţime, droaie. [Din ucr. *tolpa*].

toámnă, toamne f. **1.** anotimp care urmează după vară şi precedă iarna, reprezentînd (în emisfera boreală) intervalul dintre 23 septembrie şi 22 decembrie, caracterizat prin micşorarea treptată a zilelor, scăderea temperaturii, veştejirea vegetaţiei etc.: *se scuturǎ salcîmii de toamnă şi de vînt.* EM.; **de toamnă**, care se face sau se întîmplă toamna, care este necesar sau caracteristic acestui anotimp: *ploaie de toamnă*; **astă-toamnă**, în toamna trecută; **la toamnă**, în toamna viitoare, cînd va veni toamna; **de (cu) toamnă**, fiind încă toamnă; **pe (sau în) toamnă**, cînd a sosit (sau cînd va sosi) toamna, pe timpul toamnei; **2.** (fig.) **toamna vieţii**, începutul bătrîneţii: *flori din toamna vieţii.* AL. // adv. (în forma **toamna**) în timpul toamnei: *toamna se numără bobocii.* [Lat. ***autumnus***].

toánă[1], **toane** f. **1.** capriciu: *i-au căutat a-l smomi Ciubăr-Vodă pre acela să rămîie, nu de dragul lui, au dentr-o toană fără temeiu, cumu-i abate omului la băutură, ce cu plan adînc.* TOP.; **cu toane**, capricios, răsfăţat; inconsecvent; **2.** criză; acces: *mă fac din vreme în vreme că am toane de nebunie.* AL.; **a-i veni cuiva o toană** (sau **toane, toanele**), a-l apuca pe cineva furiile, năbădăile; a-i veni pe neaşteptate cheful să facă ceva (neobişnuit); **toană de plîns**, ropot, izbucnire de plîns; **3.** stare de spirit, dispoziţie (rea sau bună): *pînă s-ajungă în starea aceasta fericită, ... trebuie să fi cunoscut şi ei toate schimbările de toane prin care trec de obicei binecredincioşii.* TOP.; **4.** (fig.) mişcare rapidă, violentă: *o toană de vînt*; **5.** interval de timp, răstimp (scurt): *stătu o toană pe gînduri.* DELAVR; **6. o toană**, puţin, niţel, oleacă: *cară-te cît e cu cinste, că-ţi mai lungesc urechile o toană!* CAR. [De la *tuna*].

toánă[2], **toane** f. **1.** loc bogat în peşte, unde se aruncă năvodul: *să-ţi spui toana peştelui, ţinutul morunilor şi-adăpostul somnilor.* POP.; **2.** ocolul făcut prin desfăşurarea largă şi completă a unui năvod, care prinde peştele înconjurîndu-l; **3.** spărtură făcută în gheaţa unei ape, pentru a pescui sau pentru a scoate apă; copcă; **4.** perioada cînd peştele umblă după mîncare. [Din ucr., rus. *tonea*].

toáncă, toance f. (reg.) loc cu apă adîncă la cotiturile rîurilor de munte; bulboană, vîltoare, vîrtej. [Din ucr. **tonica;* cf. rus. *tonica*].

toápsec s. (înv.) otravă, venin: *supt unghea deagetului mai vrăjmaş toapsec decît dintele viperii sta.* CANT. [Lat. *toxicum*].

toárce, torc vb. **1.** (tr.; folosit şi absol.) a răsuci cu degetele şi cu ajutorul fusului fibrele de lînă, de cînepă, de in etc. trase din caier, pentru a obţine fire pentru ţesut, tricotat etc.; a prelucra fibre textile cu ajutorul unor maşini speciale, pentru a obţine fire necesare industriei textile; a fila: *vezi, bunica şi cu flica şi nepoata n-or mai toarce ..., ca trei Parce, firul lînei, firul soartei nendurate ce ne ia.* PILLAT; **2.** (intr.; despre pisici) a produce un sunet continuu, asemănător cu sfîrîitul fusului în timpul torsului. [Lat. ***torquere*** „a întoarce"].

toárcere, toarceri f. acţiunea de a toarce şi rezultatul ei; tors[1]. [V. ***toarce***].

toártă, toarte şi **torţi** f. **1.** parte ieşită în afară la unele obiecte, de obicei încovoiată în formă de arc, care serveşte pentru apucat cu mîna: *pleca la apă cu vasele de toartă.* VOIC.; (fam.) **la toartă**, **a)** zdravăn, straşnic: *bătălie la toartă, soro.* CAR.; **b)** extrem de strîns: *prietenie la toartă*; **2.** verigă, inel sau belciug cu ajutorul cărora se atîrnă un

obiect; **3.** urechea curbată a unui lacăt (care se petrece prin belciuge); **4.** cercleţul cu care se prinde cercelul de ureche; (p. ext.) cercel (în formă de inel); **5.** (reg.) circumferinţa inelului. [Lat. *torta*].

toast, toasturi n. scurt discurs ocazional, improvizat, rostit la o masă în cinstea unei persoane sau unui eveniment; închinare în sănătatea cuiva. [Din fr. *toast*].

toastá, toastez vb. (intr.) a închina un pahar în sănătatea cuiva sau în cinstea unui eveniment; a ţine un toast: *în 1899 Hasdeu se retrăgea de la Arhive, în 1900 de la Universitate, în seara de 30 ianuarie i se dădea la Capşa un banchet ... la care toastau Caragiale, Delavrancea, Anghel Demetrescu.* CĂL. [Din fr. *toaster*].

tobáş, tobaşi m. (înv. şi reg.) toboşar. [*Tobă* + *-aş*].

tóbă, tobe f. **1.** instrument muzical de percuţie, format dintr-un cilindru scurt, larg şi gol, de lemn sau de metal, acoperit la ambele capete cu cîte o membrană de piele, care, lovită cu una sau două baghete, produce sunete de înălţime nedeterminată, întrebuinţat în orchestre, fanfare: *ieşise întru întîmpinarea lui cu buciume, cu tobe şi cu surle.* ISP.; **a bate toba, a)** a face o comunicare de interes obştesc oamenilor adunaţi la auzul bătăilor în tobă; **b)** a bate ritmic cu degetele într-un obiect (din nervozitate sau din nerăbdare); **c)** (fam.) a avea accese de tuse, a tuşi; **d)** (fam.) a divulga un secret; a lansa tot felul de zvonuri; **a bate toba (la urechea) surdului,** a vorbi cuiva degeaba, a nu fi ascultat; **a bate cuiva toba,** a lăuda (prea) zgomotos pe cineva; **a umbla cu toba** sau **a bate cuiva toba, a vinde averea cuiva cu toba,** a vinde lucrurile sau averea cuiva prin licitaţie publică; (adv.) **a (se) face tobă** sau **a face** ori **a i se face burta tobă,** a mînca peste măsură, a se ghiftui; **a face pe cineva tobă de bătaie** sau **a-i face cuiva pielea** (sau **spinarea**) **tobă,** a bate zdravăn pe cineva; **a fi tobă de carte** (sau **de învăţătură**), a fi foarte învăţat; **2.** nume dat mai multor obiecte de lemn sau de metal, fixe sau mobile, în formă de cilindru gol: **a)** cilindru metalic pe care se înfăşoară cablul unui ascensor, al unei macarale, al unui pod rulant etc.; **b)** piesă cilindrică rotitoare a unei batoze de treierat, care desface boabele de pe spic; **c) tobă de eşapament,** cutie cilindrică la motoarele cu ardere internă, care amortizează zgomotul produs la evacuarea gazelor de ardere; **3.** mezel preparat din membrana care formează stomacul porcului, în care se introduc bucăţele de carne, de măruntaie, de slănină etc.: *ştie ca să facă ... dobă, jambonuri.* AL.; **4.** (la jocul de cărţi) caro: *de roşu, de ghindă, de tobă sau de verde?* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **dobă**). [Din magh. **dob**].

tobíţă, tobiţe f. diminutiv al lui tobă. [*Tobă* + *-iţă*].

tobogán, tobogane n. **1.** jgheab înclinat pentru transport gravitaţional de materiale în vrac; **2.** instalaţie în formă de plan înclinat, cu marginile ridicate, pe care se poate aluneca uşor şi care serveşte ca mijloc de distracţie: *aveam ... un gol în stomac ca la alunecarea pe un tobogan foarte abrupt.* CĂRT.; (şi: **topogan**). [Din fr. *toboggan*].

toboşár, toboşari m. **1.** persoană care bate toba într-o orchestră sau într-o fanfară; tobaş: *se făceau exerciţii militare la cîmp, şcolarii plecînd încolonaţi, cu un fluier şi doi toboşari în frunte.* CĂL.; **2.** (în trecut) persoană care aduna lumea bătînd în tobă, pentru a comunica veşti şi ordine de interes obştesc; crainic: *a fost toboşar municipal.* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **doboşar, doboşer**). [*Tobaş* + *-ar*].

tobrálco n. ţesătură de bumbac fină, cu dungi sau cu carouri formate din combinaţia unor fire subţiri cu altele groase. [Din fr. *tobralco*, germ. *Tobralko*].

tobultóc n. v. **tăbultoc**.

toc[1] interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită zgomotul produs de o lovitură sau de o ciocănitură într-un obiect sau într-un material tare: *ca dintr-o toacă de la o mănăstire din cer, s-a auzit de trei ori: toc-toc-toc.* SAD. [Onomat.].

toc[2]**, tocuri** n. **1.** cutie sau suport de lemn, de metal, de piele sau material plastic, cu forme şi mărimi diferite, în care se păstrează anumite arme, instrumente, aparate etc.; teacă de piele, de carton etc. în care se ţin diferite obiecte mici (ochelari, pieptene, stilou etc.): *stau spînzurate ... două perechi pistolele băgate în tocuri de piele.* FIL.; **2.** (reg.) văcălie (la moară); **3.** (reg.) învelitoare în care se pun penele unei perne; coş, dos; **4.** (reg.) vas de lemn în care se păstrează brînză, lapte, apă etc.; **5.** cadru de lemn sau de metal în care se fixează, la o construcţie, uşile şi ferestrele; **6.** ustensilă pentru scris sau desenat cu cerneală sau cu tuş, făcută din lemn, os, metal etc., în formă de tijă, prevăzută la un capăt cu un dispozitiv de fixare a peniţei; condei: *ca-ntotdeauna sta-vor, şi tocul şi caietul, şi fila încărcată cu colb de poezii.* PILLAT; **toc rezervor,** stilou; (şi: (pop.) **tioc**). [Din magh., sb. *tok*].

toc[3]**, tocuri** n. partea mai ridicată de pe talpa încălţămintei, corespunzînd călcîiului, făcută din bucăţi de piele suprapuse sau din lemn, din metal etc.: *în picioare purta pantofi fără toc.* GHEŢIE. [Din bulg. *tok*].

tocá, toc vb. (tr.) **1.** a tăia un material în bucăţi foarte mărunte (uneori transformîndu-l în pastă) prin lovituri repetate cu un instrument tăios sau cu ajutorul unor maşini speciale: *a toca carne; a toca vinete;* **2.** (p. anal.) a distruge o ţesătură: *moliile au tocat un covor;* **3.** (fig.; fam.) a cheltui fără chibzuială, a risipi bani, averi: *neavînd ce să mai toace, după cum era-nvăţaţi, ori se-apuc de hoţie, ori de înşelătorii.* PANN; **4.** (fig.; fam.) a face să sărăcească, a ruina[2]: *a divorţat de Pascalopol după ce l-a tocat, şi acum e prin Spania.* CĂL.; **5.** (reg.) a lovi tare şi în mod repetat: *îmi vine să-l toc în cap, să-l omor.* POP.; **6.** (fig.; şi intr.) a bate la cap, a plictisi pe cineva spunîndu-i fleacuri sau repetîndu-i acelaşi lucru: *cît i-am spus şi i-am tocat, nici în seamă n-a băgat.* C. // (intr.) **1.** a bate toaca: *nu se auzea de dimineaţă pînă în sară decît tocînd şi trăgînd clopotele.* NEGR.; **unde popa nu toacă,** foarte departe; **2.** a bate, a ciocăni, a lovi: *începe a toca în stative de pîrtie păreţii casei.* CR.; **3.** (despre berze) a produce un zgomot caracteristic lovindu-şi, ritmic, una de alta, cele două părţi ale ciocului; **4.** (despre mitraliere) a produce sunete scurte şi dese în timpul tragerii; **5.** (fig.) a vorbi mult şi fără rost: *ce să mai tocăm degeaba; iată banii.* HASD. // (refl.) a se distruge treptat printr-o acţiune îndelungată de măcinare, de frecare: *lîna se toacă.* [Lat. **toccare*].

tocánă, tocane f. **1.** mîncare cu sos, făcută din bucăţi de carne prăjite cu ceapă (şi cu adaos de cartofi); mîncare făcută din anumite legume prăjite cu ceapă; **2.** (reg.) mămăligă: *de-ar fi puşca de tocană, bucuros aş fi cătană.* POP. [Din magh. *tokány*].

tocáre f. acţiunea de a toca. [V. *toca*].

tocăt[1] m. faptul de a toca; **mult tocat, puţin mîncat,** muncă multă, bani puţini. [V. *toca*].

tocăt[2]**, ~ţi, tocată, ~e** a. **1.** tăiat mărunt; (despre anumite alimente) transformat în pastă: *carne tocată;* **2.** (despre mers) cu paşi mici, sacadaţi. [V. *toca*].

tocátă, tocate f. **1.** veche denumire generică pentru compoziţiile muzicale concepute pentru instrumente cu claviatură; **2.** piesă muzicală de virtuozitate pentru un instrument sau pentru orchestră, cu caracter sacadat, ritmic, cu o dezvoltare fără reguli precise, alcătuită de obicei dintr-o singură parte. [Din it. *toccata*].

tocatínă, tocatine f. tocată de mică întindere. [Din it. *toccatina*].

tócă, toci f. **1.** căciuliţă sau pălărie fără boruri, purtată de femei: *tocă de catifea neagră cu flori.* AL.; **2.** acoperămînt pentru cap, de formă cilindrică, fără boruri, purtat de avocaţi şi de magistraţi în exerciţiul funcţiunii. [Din fr. *toque*].

tocălíe, tocălii f. (reg.) **1.** morişcă de lemn care, învîrtită de vînt, produce o scîrţîitură, folosită pentru a speria păsările în lanuri şi în vii; **2.** piedică la războiul de ţesut; **3.** toacă (la biserică); **4.** unealtă cu care se răsuceşte sfoara groasă din care se fac plase, năvoade etc. [*Toacă* + *-ălie*].

tocăní, tocănesc şi **tócăn** vb. (reg.; tr.) **1.** a tăia mărunt, a toca; **2.** (fig.) a bate la cap pe cineva; a cicăli, a toca. // (intr.) **1.** a ciocăni, a bocăni: *cînta, lin tocănind pe o covată.* B.-DEL.; **2.** (despre berze) a produce un zgomot caracteristic lovindu-şi, ritmic, una de alta, cele două părţi ale ciocului; a toca. [*Toc*[1] + *-ăni*].

tocăníre f. (reg.) acţiunea de a tocăni şi rezultatul ei; tocănit. [V. *tocăni*].

tocănít n. (reg.) faptul de a tocăni; (spec.) clămpănitul berzei. [V. *toçăni*].

tocănitúră, tocăníturi f. (reg.) zgomot produs prin lovituri repetate în ceva; tocănire. [*Tocăni* + *-tură*].

tocăníţă, tocăníţe f. diminutiv al lui tocană: *tocăniţă de pui.* [*Tocană* + *-iţă*].

tocătór, ~i, tocătoáre a. care toacă, care mărunţeşte. // m. cuţit mare de tocat carne; satîr. // f. maşină de tocat nutreţ, carne etc. // n. (pl. **tocătoare**) **1.** placă de lemn, de material plastic etc. pe care se toacă carne, legume etc.; **2.** butuc pe care se taie lemne. [*Toca* + *-ător*].

tocătúră, tocături f. **1.** carne tocată mărunt (amestecată cu ceapă, condimente etc.), din care se prepară anumite mîncăruri; (p. ext.) mîncare preparată din carne tocată: *nu-i plac tocăturile;* **2.** lucru tocat mărunt: *tocătură de paie.* [*Toca* + *-tură*].

toceálă, toceli f. **1.** faptul de a-şi însuşi mecanic lecţiile, învăţîndu-le pe dinafară; bucherealã: *eram dat ca pildă ... de „tocelă", adică de învăţătură papagalicească.* GAL.; **2.** faptul de a insista îndelung în învăţarea unei lecţii, unei materii etc.: *mi se cerea să învăţ, dar cu toceala nu îmi pierdeam niciodată timpul.* PATAP. [*Toci*[1] + *-eală*].

toci[1]**, tocesc** vb. **1.** (reg.; tr.) a da la tocilă, a ascuţi: *toată jigania cumplită colţii îşi tocea şi toată pasirea rumpătoare pintenii îşi ascuţea.* CANT.; **2.** (tr. şi refl.) a face sau a deveni mai puţin ascuţit, mai puţin tăios prin întrebuinţare: *a tocit cuţitul; toporul s-a tocit;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) roade, a (se) uza prin întrebuinţare, frecare, lovire etc.: *cercă să umble sprijinindu-se în toiagul său, dară îi fu cu neputinţă, căci şi acesta se tocise.* ISP.; *şi-a tocit pantalonii în genunchi;* **4.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) uza, a (se) slei: *energia poporului se tocise de atîtea chinuri şi asupriri.* BĂLC.; *agresivitatea celor maturi a început să se tocească.* PR.; **5.** (tr.; fam.) a-şi însuşi mecanic lecţiile, învăţîndu-le pe dinafară; a buchisi; (cu sens atenuat) a insista îndelung în învăţarea unei lecţii, unei materii. [Din sl. *točiti*].

toci[2]**, tocesc** vb. (reg.; tr.) **1.** a trage vinul dintr-un butoi într-altul, pentru a-l limpezi, după ce drojdia s-a aşezat la fund; **2.** a pritoci (varza, murăturile). [Din sb. *točiti*].

tocilár, tocilari m. persoană care se ocupă cu ascuţirea (la tocilă) a instrumentelor de tăiat. // (fig.; şi f. **tocilară, tocilare**) elev, student etc. care îşi învaţă lecţiile pe dinafară, în mod mecanic; bucher; (cu sens atenuat) elev, student care insistă îndelung în învăţarea unei lecţii, unei materii. [*Tocilă* + *-ar*].

tocílă, tocile f. maşină compusă dintr-un disc abraziv acţionat cu un mîner sau o pedală, cu care se ascut instrumentele de tăiat; piatră abrazivă pe care se ascut instrumentele de tăiat. [Din bulg., sb. *točilo*].

tocilărie f. **1.** (rar) meseria tocilarului; **2.** (pl. **tocilării**) atelierul tocilarului. [*Tocilar* + *-ie*].

tocíre, tociri f. **1.** acţiunea de a (se) toci[1] şi rezultatul ei. [V. *toci*].

tocít, ~ţi, tocită, ~e a. **1.** care nu mai taie, cu tăişul îngroşat: *cuţit tocit;* **2.** ros, uzat: *scările de piatră tocite şi mîncate de mult umblet.* EM.; **3.** (fig.) uzat, sleit: *simţuri tocite;* **4.** (fig.) banalizat prin întrebuinţare repetată; răsuflat: *metaforă tocită.* [V. *toci*[1]].

tocitoáre, tocitori f. (înv. şi pop.) **1.** vas mare de lemn, în care se pun fructe la fermentat, în vederea fabricării vinului, rachiului etc.; bute, cadă, zăcătoare: *tocitorile sînt aşezate frumos pe căpătîie.* OD.; **2.** vas de lemn în care se pune varza la murat. [*Toci*[2] + *-toare*].

tócma adv. v. **tocmai**.

tocmác, tocmace n. (înv.) ciocan mare de lemn, de care se foloseşte plăpumarul; (şi: (înv.) **tocmag**). [Din turc. *tokmak*].

tocmăg n. v. **tocmac**.

tocmági m. pl. (reg.) tăiţei: *supa cu tocmagi sau cu urechiuşe mici.* POP.; (şi: **togmagi**). [Din turc. *tutmaç*].

tócmai adv. **1.** chiar, exact, precis, taman: *se vede că tot mai ai oleacă de noroc, de-ai nimerit tocmai la mine.* CR.; *întîmplarea ... avu loc tocmai în zilele cînd ţinusem conferinţa în acea urbe.* BL.; (fam.) **tocmai pe tocmai**, exact (aşa), cu rigurozitate, în totul: *Mercur îndeplini porunca tocmai pe tocmai, ca o slugă credincioasă.* ISP.; **a fi tocmai pe tocmai**, a fi chit; **2.** în special, mai ales, îndeosebi: *ehe! neică, tocmai ăla mă omoară pe mine.* POP.; **3.** abia, numai, chiar atunci: *fiindcă tocmai era trebuinţă de o găinăreasă, o primi.* ISP.; *răspunsul ne vine tocmai în zorii zilei.* PETR.; *porcul tocmai după ce moare pe toţi satură.* POP.; **4.** taman, hăt, departe: *l-a găsit tocmai la marginea oraşului;* **5.** (în construcţii negative) chiar aşa de ..., aşa de ..., prea ...: *n-ai nimerit tocmai bine.* OD.; *părinţii mei, ţărani nu tocmai săraci, şi-au mutat gospodăria într-o suburbie a oraşului.* BL.; **6.** (reg.) **nu tocmai**, cu atît mai puţin; necum, darămite: *a început a zice că lui nici în cap nu i-a venit aceasta, nu tocmai să fi zis către ţigan vrodată.* POP. (şi: (pop.) **tocma**, **togma**, **tomnai**). [Din sl. *tŭkŭma*].

tocmălă f. v. **tocmeală**.

tócmă, tocme f. (reg.) **1.** învoială; **2.** tîrguială, tocmeală: *la spiţerie nu încape tocma.* ST.; (şi: **togmă**, **tomnă**). [De la *tocmi*].

tocmăgél, tocmăgei m. **1.** (reg.; la pl.) diminutiv al lui tocmagi; tăiţei subţiri; **2.** numele mai multor specii de ciuperci din familia clavariaceelor: **a)** ciupercă de toamnă, înaltă, gălbuie-roşcată, care creşte pe muşchiul copacilor (*Clavaria crispula*); **b)** (reg.) meloşel (*Clavaria formosa*); **c)** (la pl.) barba-caprei (*Clavaria flava*) (şi: (reg.) **togmăgel**). [*Tocmag*(*i*) + *-el*].

tocmeálă, tocmeli f. **1.** înţelegere deplină, acord; învoială, convenţie; contract: *viind Zigmond au zis către toţi să fie într-o tocmală.* N.COSTIN; *la stăpîn nu te băga fără tocmală.* PANN; (înv.) **tocmeli agricole**, obligaţii prevăzute în contractul agricol; **2.** discuţie pentru stabilirea preţului la negocierea unui lucru; tîrg, tîrguială, tocmă: *cască ochii la tocmeală, iar nu după ce te-nşală.* PANN; **3.** (înv. şi pop.) condiţie, clauză: *ei bine, fie, însă cu o tocmeală.* GANE; **4.** (înv.) organizare, rînduială, orînduire: *toţi rămaseră mulţumiţi de tocmelele lui.* ISP.; *bună ţară, rea tocmeală;* **5.** (înv.) chibzuială, cumpănire: *lucrurile şi faptele a strămoşilor săi ... au scris cu mare socoteală şi cu tocmală.* N.COSTIN; **6.** (înv.) creare, întemeiere: *veniţi ... de moşteniţi ce e gătită voao împărăţiia den tocmeala lumiei.* COR.; **7.** (înv.) aşezămînt, instituţie; acaret: *au făcut chip cetăţii Cameniţii de ceară, cu toate tocmelele ei dinlăuntru şi denafară.* NEC.; (şi: (înv.) **tocmală**). [*Tocmi* + *-eală*].

tocmí, tocmesc vb. **1.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) face deopotrivă, a (se) potrivi: *cine în nuori ... tocmise Domnului?* COR.; **2.** (înv.; refl.) a conveni, a face o învoială; a se înţelege, a se pune de acord: *acei vechi cu ceşti noi să văd a nu să tocmi.* CANT.; **3.** (refl.) a discuta asupra preţului unei mărfi, pentru a cădea la învoială; a se tîrgui: *mai bine să te tocmeşti întîi decît pe urmă.* CR.; **4.** (tr. şi refl.) a (se) angaja ca lucrător, ca slugă etc.: *se tocmiră argaţi;* **5.** (tr.) a închiria; a arvuni: *a tocmi o trăsură; a tocmi lăutari;* **6.** (înv.; tr.) a pune în rînduială, a aşeza într-o anumită ordine; a aranja, a orîndui, a potrivi: *cîtă vreme fu de a tocmi ţara şi a face pace.* BĂLC.; **7.** (reg.; tr.) a drege, a reface: *grindeiul pîn' l-a tocmit, s-a gătat de plugărit.* POP.; **8.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) vindeca; a (se) însănătoşi; (fig.) a (se) linişti, a (se) potoli: *cu glasul său ... spămîntarea lor tocmi.* COR.; **9.** (înv.; tr.) a crea, a realiza: *a treia zi ... tocmi iazerele şi izvoarele.* MOXA; **10.** (înv.; tr.) a alcătui, a compune: *scriptura cea noo ... o ai tocmit.* BIBLIA; **11.** (înv.; tr.) a hărăzi, a sorti: *toate chinurile măriei neudaţi şi fără de frică tocmeaşte-ne a trece.* COR. [Din sl. *tŭkŭmiti*].

tocmíre, tocmiri f. acţiunea de a (se) tocmi şi rezultatul ei. [V. *tocmi*].

tocmít n. faptul de a (se) tocmi. [V. *tocmi*].

tocó m. (ornit.) tucan de talie mare, cu penajul negru, cu gîtul şi pieptul albe, cu ciocul roşu cu galben şi negru (*Ramphastos toco*). [Din germ. *Toko*].

tocoferól m. vitamina E. [Din fr. *tocophérol*].

tocofobíe, tocofobii f. teamă patologică de naştere. [Din engl. *tokophobia*].

tocográf, tocografe n. aparat pentru înregistrarea grafică a frecvenţei, duratei şi intensităţii contracţiei uterine. [Din engl. *tokograph*].

tocologíe f. studiul actului naşterii. [Din fr. *tocologie*].

tócot n. (rar) zgomot produs de izbiturile ciocanului. [*Toc*[1] + *-ot*].

tocsín, tocsine n. clopot de alarmă; (p. ext.) sunetul produs de acest obiect: *porunci să sune tocsinul.* BĂLC. [Din fr. *tocsin*].

todorusále f. pl. sărbătoare care cade cu 24 de zile înainte de Rusalii, în joia a patra după Paşti, în ziua cuviosului Teodor Sfinţitul, de care se leagă o serie de credinţe: *la todorusele, rusaliile se întîlnesc şi joacă cu Sîntoaderii;* (şi: **todoruse**). [(*Sfîntul*) *Todor* + *Rusalii*].

todorúse f. v. **todorusale**.

tofăí, tofăiesc vb. (reg.; intr.) a merge greu, plescăind prin apă, prin noroi etc. [Onomat.].

tofológ, ~gi, tofoloágă, ~ge a. (reg.) cu mişcări încete şi greoaie; molîu: *femeie tofoloagă.* [Onomat.; cf. *fofolog*].

tófus, tofusuri n. nodul dur format prin depuneri de uraţi de sodiu şi de calciu, care apare în jurul articulaţiilor degetelor de la picioare şi de la mîini pe pavilionul urechii, la cot, la genunchi, la hiperuricemici. [Din fr. *tophus*].

togát, ~ţi, togată, ~e a. **1.** îmbrăcat în togă; **2.** (fig.) roman: *togata seminţie-n veci a adormit.* NAUM. [Din lat. *togatus*].

tógă, togi f. **1.** piesă de îmbrăcăminte caracteristică romanilor, care consta dintr-o bucată lungă de stofă drapată pe corp, peste tunică, lăsînd descoperit umărul şi braţul drept: *cîte veacuri, domnule, de cînd românul n-a văzut cu ochii toga şi tunica!* HEL.; **2.** (rar) robă. [Din lat. *toga*].

tógma adv. v. **tocmai**.

togmági n. v. **tocmagi**.

tógmă f. v. **tocmă**.

togmăgél m. v. **tocmăgel**.

tohárcă f. v. **tohoarcă**.

tohăríc, ~ci, toharică, ~ce a. **1. limba toharică** (şi f.), limbă indo-europeană vorbită probabil între secolele al V-lea şi al X-lea în Asia Centrală şi cunoscută din textele datînd din secolele al V-lea – al VII-lea scrise cu alfabet hindus; **2.** care aparţine limbii toharice, privitor la limba toharică; scris în această limbă: *textele toharice cuprind în marea lor majoritate traduceri din literatura budistă.* R.L. [Din germ. *tocharisch*].

tohoárcă, tohoarce f. (reg.) cojoc mare ciobănesc, făcut din piei de oaie neprelucrate (cu lîna în afară): *mă grămădesc, fericit într-un ungher, subt o tohoarcă miţoasă de berbec.* SAD.; (şi: **toharcă**). [Et. nec.].

tohu-bohú n. (înv.; rar) haos. [Din fr. *tohu-bohu*].

toi[1], (rar) **toiuri** n. **1.** (înv. şi pop.) larmă, vacarm; ceartă, scandal; încăierare, luptă: *de-ar începe iarăşi toiul, ah, de-acum de-ar fi războiul.* COŞB.; **2.** punct culminant, moment de intensitate maximă al unei acţiuni sau al unui fenomen în desfăşurare; (concr.) partea principală, miezul unui lucru: *e în toiul iernii.* TOP.; *la fîntîna hoţului, unde-i toiul finului.* POP.; **3.** (înv. şi pop.) grup, ceată, stol: *între toiul neînsemnaţilor tineri ... ea deosebi pe Iancul.* NEGR.; *toi de rîndunele.* POP.; **4.** (înv. şi pop.) **după toiul cuiva**, după felul cuiva, pe măsura, pe potriva cuiva: *se dăduse ... în dragoste c-o fată sărăcuţă şi frumuşică, după toiul lui.* POP. [Din turc. *toy*].

toí[2]**, toiesc** vb. (înv. şi pop.) **1.** (intr.) a face zgomot, gălăgie; **2.** (tr.) a certa, a mustra, a ocărî: *să feace ca focul asupra lor ... şi-i toia zîcînd.* DOS. [De la *toi*[1]].

toiág, toiege n. **1.** băţ lung şi drept, de care se serveşte cineva pentru a se sprijini în timpul mersului sau pentru a se apăra la nevoie: *Sisoe ... rămase acolo, cu bărbia sprijinită-n toiag.* TOP.; **2.** lovitură dată cu toiagul: *şi au pus de i-au dat trei sute de toiege* (a. 1670). GCR.; **3.** (fig.) sprijin, reazem, ajutor: *vinul e toiagul bătrîneţelor şi nebunia tinereţelor.* PANN; **4.** baston purtat ca semn distinctiv sau ca simbol al unei anumite demnităţi sau autorităţi: *ai primit toiagul de rege.* COŞB.; **5.** (fig.) putere: *se luptă şi tinde s-aducă neamuri sub mîndru-i toiag.* COŞB.; **6.** (pop.) lumînare (în formă de spirală) care se aşază în mîna, pe pieptul sau la capul mortului; **7.** (pop.; la pl.; artic.) numele celor trei stele luminoase, aşezate la rînd, în mijlocul constelaţiei Orion. [Din sl. *tojagŭ*, *tojaga*].

toiegél, toiegele n. diminutiv al lui toiag; toieguţ. [*Toiag* + *-el*].

toiegí, toiegesc vb. (tr.) **1.** (pop.) a străbate, a cutreiera; **a o toiegi**, a porni, a o tuli; **2.** (fam.) a bate pe cineva cu toiagul. [De la *toiag*].

toiegúţ, toieguţe n. (reg.) toiegel. [*Toiag* + *-uţ*].

tókai n. vin de desert, de calitate superioară, galben-auriu, produs în Ungaria. [Din fr. *tokai*].

tokamák n. instalaţie complexă, cuprinzînd capcane magnetice cu anumite configuraţii spaţiale, în care este încercată producerea reacţiei termonucleare controlate într-o plasmă de deuteriu şi tritiu. [Din germ. *Tokamak*].

tólă, tole f. foaie de tablă (groasă), tăiată la dimensiunile necesare pentru o anumită lucrare. [Din fr. *tôle*].

tolăní, tolănesc vb. **1.** (refl.) a se întinde într-o poziţie comodă pentru a se odihni: *am încuiat uşa şi m-am tolănit în pat.* VLAH.; **2.** (intr.) a sta culcat, a lenevi: *tolăneşte la umbră.* ST. [Et. nec.].

tolăníre f. acţiunea de a (se) tolăni. [V. *tolăni*].

tolbáş, tolbaşi m. (înv.) negustor ambulant de mărunţişuri, care îşi purta marfa în tolbă; bocceagiu, marchitan. [*Tolbă* + *-aş*].

tólbă, tolbe f. **1.** (înv.) toc[2] în care se păstrau săgeţile: *Apolon ... luă din tolbă o săgeată.* OD.; **2.** geantă care se poartă atîrnată la şold şi în care se păstrează merindele, vînatul etc.: *pe cărarea de sub*

coastă, Loveţ pădurarul urca încet, cu torba goală şi cu puşca la spinare. TOP.; **3.** (înv.) raniţă sau cutie în care îşi purtau marfa negustorii ambulanţi; (şi: **torbă**). [Din tăt., turc. ***torba***].

tolcér, tolcere n. (reg.) pîlnie. [Din magh. ***tölcsér***].

tolerá, tolerez vb. (tr.) **1.** a îngădui, a permite o situaţie, un fapt (nepermis): *a tolera abuzurile; a tolera obrăznicia cuiva;* **2.** a admite, a suporta prezenţa cuiva: *era din ce în ce mai des invitat într-o lume care-l ignorase pînă atunci sau îl tolerase.* V.R.; **3.** (med.) a suporta (un medicament, un aliment etc.) fără reacţie patologică. [Din fr. ***tolérer***].

tolerabíl, ~i, tolerabilă, ~e a. care poate fi tolerat; admisibil; suportabil. [Din fr. ***tolérable***].

toleránt, ~ţi, tolerantă, ~e a. care tolerează; îngăduitor, indulgent: *manifestă o filozofie socială tolerantă cu privire la ţigani.* CĂL. [Din fr. ***tolérant***].

toleránţă, toleranţe f. **1.** atitudine îngăduitoare; îngăduinţă, indulgenţă: *îşi au şi ei greşale şi toleranţa este reciprocă.* SAD.; **2.** respectarea libertăţii altuia, a modului său de a gîndi, de a acţiona, a opiniilor sale politice sau religioase diferite de ale altcuiva: *toleranţa nici nu este, în fond, altceva, decît un cult al multiplicităţii.* PLEŞU; **3.** libertate limitată acordată cuiva în anumite circumstanţe; **casă de toleranţă**, bordel; **4.** obişnuinţă sau dispoziţie a organismului de a suporta anumite medicamente sau substanţe; **5.** admiterea unei mici abateri de la greutatea, măsura, calitatea etc. prevăzută pentru un anumit produs; (tehn.) diferenţă dintre dimensiunea maximă şi cea minimă admisă în prelucrarea unui anumit material şi valoarea nominală a acestei dimensiuni. [Din lat. ***tolerantia***, germ. ***Toleranz***, fr. ***tolérance***].

toleráre f. acţiunea de a tolera. [V. ***tolera***].

toloácă, toloace f. (reg.) **1.** teren arabil lăsat necultivat o anumită perioadă ca să se odihnească şi să se îngraşe (şi pe care pasc vitele); **2.** teren liber, neîngrădit, între case sau la marginea satului; maidan: *joacă ţurca pe toloacă.* [Din ucr. ***toloka***].

tolocăní, tolocănesc vb. (reg.) **1.** (intr.) a bombăni, a bodogăni, a nu mai tăcea din gură: *hojma tolocăneşte pentru nimica toată.* CR.; **2.** (tr.) a cicăli, a dojeni: *ogoiţi-vă, ce tolocăniţi băiatul.* CR.; (şi: **tologăni, torocăni**). [Onomat.].

tolocí, tolocesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a călca în picioare (semănăturile, iarba), culcîndu-le la pămînt; **2.** (tr.) a lăsa un teren necultivat (pentru a fi călcat şi îngrăşat de vite); (refl.; despre terenuri) a fi călcat (şi îngrăşat) de vite): *locul se toloceşte pentru viitoarea cultură;* (şi: **tologi**). [Din ucr. ***toločyty***].

tologăní vb. v. **tolocăni**.

tologí[1], tologesc vb. (reg.; refl.) a se tolăni: *ne-am tologit subt un bătrîn plop.* NEGR. [Et. nec.].

tologí[2] vb. v. **toloci**.

tologít, ~ţi, tologită, ~e a. (reg.) tolănit, întins: *ziua tologit în soare, pîndind cozile de şoaric.* EM. [V. ***tologi[1]***].

tololói n. (reg.) gălăgie, zarvă, tămbălău. // m. (pl. **tololoi**) persoană care vorbeşte mult şi fără rost; flecar, palavragiu. [Cf. ***tălălău[2]***].

tolomác, ~ci, tolomacă, ~ce m., f. (reg.) persoană molîie, prostănacă. [Et. nec.].

tolométru, tolometre n. instrument folosit pentru măsurarea turbidităţii apei prin determinarea grosimii stratului de apă care împiedică distingerea, prin transparenţă, a unor figuri standardizate. [Din fr. ***tholomètre***].

tólos, tolosuri n. **1.** mormînt preistoric rotund, acoperit cu o cupolă; **2.** (ant.) templu circular; (scris şi: *tholos*). [Din fr. ***tholos***].

toloşcán, ~i, toloşcană, ~e m., f. (reg.) **1.** copil gras, dolofan; **2.** boboc de raţă sau de gîscă; **3.** (depr.) persoană leneşă, greoaie. [Et. nec.].

toltéc, ~ci, toltecă, ~ce m., f. persoană care face parte dintr-o populaţie amerindiană din Mexic, care în secolele al VIII-lea – al XII-lea a dezvoltat o civilizaţie originală, avînd ca principale centre Teotihuacan şi Tula. [Din fr. ***Toltèque***].

tolú n. invar. balsam extras dintr-un arbore din America de Sud. [Din fr., sp. ***tolu***].

toluén n. hidrocarbură aromatică din seria benzenului, lichidă, incoloră, inflamabilă, care se obţine din gazele de cocserie, din gudroanele rezultate în procesul de cocsificare a cărbunilor şi din fracţiuni petroliere, folosită ca materie primă în industria coloranţilor, la fabricarea unor medicamente etc. [Din fr. ***toluène***].

toluidínă, toluidine f. amină derivată din toluen, folosită la fabricarea unor coloranţi, a unor medicamente etc. [Din fr. ***toluidine***].

tom, tomuri n. fiecare dintre diviziunile principale ale unei lucrări de proporţii mai întinse, formînd adesea o unitate independentă şi purtînd, de obicei, un număr de ordine; volum; (p. gener.) carte, scriere, lucrare: *luna străluceşte peste-a tomurilor bracuri.* EM. [Din gr. ***tómos***, lat. ***tomus***, fr. ***tome***].

tomahawk [tómăhoc] n. armă de luptă şi de vînătoare (în formă de măciucă, mai tîrziu, de secure) specifică amerindienilor, trimiterea ei altui trib simbolizînd declararea războiului, iar îngroparea acesteia încheierea păcii. [Cuv. engl.].

tomátă, tomate f. (livr.) pătlăgea roşie (*Lycopersicum esculentum*); (p. restr.) fructul acestei plante. [Din germ. ***Tomate***, fr. ***tomate***].

tombăc n. aliaj de cupru cu zinc, de culoare roşiatică, folosit în special sub formă de sîrme sau de table: *cu toiag de liliac, cu mătănii de tumbac.* POP.; (şi: **tumbac**). [Din fr. ***tombac***, turc. ***tumbak***].

tombál, ~i, tombală, ~e a. (livr.) de mormînt; funerar: *piatră tombală.* [Din fr. ***tombal***].

tombatéră, tombatere f. **1.** acoperămînt al capului de modă orientală, care se purta în trecut: *de la zaveră, ei lepădase lebadeaua şi tombatera şi se îmbrăcase nemţeşte.* GHICA; **2.** (fig.; şi adj.) (persoană) cu idei învechite, retrograde: *cu cît înaintează în veac, Zilot se dezvăluie nu numai un întîrziat, ci o adevărată tombateră care priveşte cu ochi răi orice manifestaţie liberală.* CĂL.; (şi: **tompateră**). [Din gr. mod. ***ton patéra*** „(care imită) pe tata"].

tombaterísm n. (rar) atitudine conservatoare, retrogradă: *tombaterismul se observă şi la oameni mai inteligenţi cu porniri liberale, ca I.Eliade, C.Facca.* CĂL. [***Tombateră*** + ***-ism***].

tomberón, tomberoane n. recipient de tablă cu fundul rotunjit, montat pe o osie cu două roţi, folosit la transportarea pe distanţe mici a gunoaielor, a unor materiale de construcţii etc. şi care se descarcă prin basculare; conţinutul unui asemenea recipient; (şi: (pop.) **tumbărău**). [După fr. ***tombereau***].

tómbolă, tombole f. loterie ocazională, la care cîştigătorii primesc premiile în obiecte. [Din fr., it. ***tombola***].

tómbolo s. cordon litoral sau ansamblu de cordoane litorale care unesc o insulă cu ţărmul. [Cuv. it.].

tomísm n. ansamblul doctrinelor filozofice şi teologice ale lui Toma d'Aquino şi a continuatorilor săi. [Din fr. ***thomisme***].

tomíst, tomişti m. adept al tomismului. [Din fr. ***thomiste***].

tomná, tomnez vb. **1.** (tr.) a ţine oile sau vitele peste toamnă în locuri favorabile păşunatului; **2.** (intr.; despre oi, vite) a fi ţinut toamna în locuri favorabile păşunatului. [De la ***toamnă***].

tomnái adv. v. **tocmai**.

tomnăt n. **1.** faptul de a tomna; **2.** plată pentru păşunatul oilor sau al vitelor în timpul toamnei. [V. ***tomna***].

tomnátec a. v. **tomnatic**.

tomnátic, ~ci, tomnatică, ~ce a. **1.** de toamnă, caracteristic toamnei: *cerul, căptuşit cu nouri tomnatici, apăsa greu.* REBR.; **2.** (despre pomi) care rodeşte toamna: *păr tomnatic;* (despre fructe) care se coace toamna: *prune tomnatice;* **3.** (fig.) trist, melancolic: *răguşit, tomnatec, vrăjeşte trist un greier.* EM.; **4.** (fig.; despre oameni) ajuns la vîrsta care precedă bătrîneţea: *iubea prea mult femeile... tinere sau tomnatice, numai femei să fi fost.* C.L.; **flăcău** (sau **holtei, feelor**) **tomnatic**, bărbat trecut de tinereţe şi rămas neînsurat; becher, celibatar: *era cam burduhos la trup şi cam tomnatic holteiu, de îmbla tot cu ochii după giupînesele boierilor.* TOP. // n. loc favorabil păşunatului, unde stau păstorii cu animalele lor toamna; (şi: **tomnatec**). [***Toamnă*** + ***-atic***].

tómnă f. v. **tocmă**.

tomo- element de compunere cu sensul „tăiere", „incizie", „tăietură". [Din fr., it. ***tomo-***].

tomográf, tomografe n. aparat cu ajutorul căruia se execută o tomografie. [De la ***tomografie***].

tomografíe, tomografii f. **1.** examen radiologic executat cu ajutorul tomografului prin care se realizează imagini radiografice ale secţiunilor unui organ; **2.** clişeu care conţine imagini obţinute prin tomografie. [Din fr. ***tomographie***].

tompatéră f. v. **tombateră**.

tomomaníe, tomomanii f. **1.** tendinţă exagerată de a executa intervenţii chirurgicale; **2.** tendinţă patologică de a fi supus la intervenţii chirurgicale. [***Tomo-*** + ***manie***].

tom-tóm, tom-tomuri n. tobă mică de origine orientală şi amerindiană, care produce sunete de înălţime nedeterminată, folosită în muzica de jaz şi în creaţia simfonică modernă. [Cuv. engl.].

ton[1], toni m. peşte teleostean marin, din familia tunidelor, răpitor, comestibil, înrudit cu pălămida, care ajunge la 4-5 metri lungime şi la 500-600 kilograme greutate, care trăieşte în bancuri mari în Oceanul Pacific, în Oceanul Atlantic, în Marea Mediterană şi, mai rar, în Marea Neagră, constituind obiectul unui intens pescuit industrial (*Thunnus thynnus*). [Din fr. ***thon***].

ton[2], tonuri n. **1.** sunet muzical simplu; interval între două sunete situate la distanţă de o secundă mare; (p. ext.) sunet reprezentînd cea mai mare distanţă dintre treptele alăturate ale unei game; **2.** tonalitatea unei bucăţi muzicale; **a da tonul, a)** a intona treptele principale, din punct de vedere funcţional, ale gamei în care este scrisă o bucată muzicală; a stabili tonalitatea unei cîntări vocale, orientîndu-se după diapazon; **b)** a fi iniţiatorul unei acţiuni, al unui fel de a fi, de a gîndi, de a vorbi etc.; **3.** (lingv.) înălţimea cu care se pronunţă o silabă; **4.** felul în care urcă sau coboară glasul în timpul vorbirii; inflexiune, intonaţie: *a recitat pe un ton monocord;* **5.** fel de a spune ceva: *cum nu se poate? zise inspectorul jignit de tonul răspunsului.* REBR.; **tonul face muzica**, se spune pentru a sublinia importanţa felului în care se spune ceva; **a schimba tonul**, a-şi schimba atitudinea; *fig.* atmosferă specifică rezultată din cuprinsul unei opere literare; notă dominantă a stilului sau a vorbirii cuiva: *dezbaterile au avut un ton susţinut de seriozitate.* SAD.; *constat ... tonul de persiflare.* CĂL.; **7.** grad de luminozitate a unei culori: *tonuri închise; tonuri pale;* **8.** fiecare dintre nuanţele unei culori: *e îmbrăcat în tonuri de gri;* **9.** cerneală pentru tipar de fond. [Din fr. ***ton***, lat. ***tonus***].

tonáj, tonaje n. **1.** masa sau greutatea unui corp exprimată în tone, respectiv tone-forţă; **2.** greutatea totală a vagoanelor care formează un tren sau a

unui autocamion, exprimată în tone-forţă; **3.** volumul interior al unei nave comerciale, exprimat în tone-registru; **4.** greutate maximă de încărcătură pe care o poate suporta un vagon sau un autocamion. [Din fr. *tonnage*].

tonál, ~i, tonală, ~e a. **1.** (muz.) referitor la ton[2] sau la tonalitate; **2.** referitor la tonul[2] culorilor. [Din fr. *tonal*].

tonalitáte, tonalităţi f. **1.** (muz.) raport care se stabileşte între sunetele unei scări muzicale faţă de acordul ei principal; ansamblul legilor care stau la baza gamelor; **2.** intonaţie, modulaţie a vocii; (lingv.) intonaţie deosebită în unele limbi a unor cuvinte care se scriu la fel, dar au sensuri diferite; **3.** nuanţă a unei culori; ambianţă cromatică specifică unei picturi; **4.** trăsătură dominantă, notă specifică a unei scrieri. [Din fr. *tonalité*].

tonánt, ~ţi, tonantă, ~e a. care produce un zgomot puternic (asemănător tunetului): *voce tonantă*. [Din fr. *tonnant*].

tonáre f. acoperire a părţilor albe ale unei tipărituri executate în tipar plan cu un strat subţire de cerneală. [De la *ton*[2]].

tónă, tone f. unitate de măsură a masei, egală cu 1000 de kilograme; **tonă-forţă**, unitate de măsură a forţei, egală cu greutatea unui corp cu masa de o tonă; **tonă-kilometru**, unitate de măsură folosită pentru exprimarea volumului transporturilor pe o linie de cale ferată, echivalentă cu deplasarea unei greutăţi de o tonă-forţă pe distanţa de un kilometru; **tonă-registru**, unitate de măsură pentru volumul interior al unei nave comerciale, egală cu 2,8316 m^3; **tonă-deadweight**, unitate de măsură pentru capacitatea totală de încărcare a unei nave comerciale, egală cu o tonă. [Din fr. *tonne*].

tondó, tandouri n. tablou de mici dimensiuni, de formă rotundă sau ovală. [Cuv. it.].

toner, tonere [tónăr] n. pulbere de grafit folosită la copiatoare şi imprimante laser, pentru reproducerea documentelor. [Cuv. engl.].

tonétă, tonete f. gheretă, stand mic pentru comerţul stradal: *tonetă cu ziare*. [Cf. fr. *tonnelet* „butoiaş"].

tónic, ~ci, tonică, ~ce a. **1.** (despre vocale, silabe) care poartă accentul, pe care cade accentul; **accent tonic**, accentul muzical al vocalelor sau al silabelor; (p.ext.) accentul expirator sau de intensitate; **2.** care reface şi fortifică activitatea organismului slăbit, imprimîndu-i rezistenţa vitală: *medicament tonic; vin tonic;* **3.** (fig.) reconfortant din punct de vedere psihic: *persoană tonică*. // n. substanţă, medicament care reface şi fortifică organismul. // f. treapta principală a modurilor major sau minor; acord construit pe această treaptă. [Din fr. *tonique*].

tonicitáte f. **1.** calitate a ţesuturilor sau a muşchilor de a fi permanent elastice; **2.** însuşirea a ceea ce este reconfortant: *tonicitatea rîsului*. [Din fr. *tonicité*].

tonifiánt, ~ţi, tonifiantă, ~e a. care are un efect tonic, care fortifică: *o baie tonifiantă*. [Din fr. *tonifiant*].

tonificá, tonífic vb. (livr.; tr.) a întări, a fortifica un ţesut, un organ, un organism: (fig.) *lectura mă tonifică*. [Din fr. *tonifier*].

tonificáre f. acţiunea de a tonifica şi rezultatul ei; fortificare, întărire. [V. *tonifica*].

tonitruánt, ~ţi, tonitruantă, ~e a. (rar) tunător, răsunător: *voce tonitruantă*. [Din fr. *tonitruant*].

tonográf, tonografe n. tonometru înregistrator. [Din germ. *Tonograph*].

tonografíe, tonografii f. procedeu tonometric de înregistrare grafică a tensiunii intraoculare. [*Tonograf* + *-ie*].

tonomát, tonomate n. aparat cu discuri muzicale care se schimbă automat prin introducerea unei fise. [Din germ. *Tonomat*].

tonometríc, ~ci, tonometrică, ~ce a. care ţine de tonometrie, referitor la tonometrie. [Din fr. *tonométrique*].

tonometríe f. **1.** procedeu utilizat pentru determinarea greutăţii moleculare a substanţelor nevolatile, prin măsurarea tensiunii de vapori a soluţiilor acestor substanţe; **2.** măsurare a tensiunii vasculare cu ajutorul a diverse aparate; (spec.) măsurare a tensiunii intraoculare. [Din fr. *tonométrie*, germ. *Tonometrie*].

tonométru, tonometre n. (med.) aparat pentru măsurarea tensiunii. [Din fr. *tonomètre*].

tonoscóp, tonoscoape n. (med.) aparat folosit pentru tonoscopie. [De la *tonoscopie*].

tonoscopíe, tonoscopii f. (med.) examen oftalmoscopic al pulsaţiilor arterei retiniene, puse în evidenţă printr-o presiune asupra globului ocular. [Din fr. *tonoscopie*].

tonóu, tonouri n. rotaţie completă a unui avion în jurul axei sale longitudinale. [Din fr. *tonneau*].

tonsilectomíe, tonsilectomii f. extirpare chirurgicală a amigdalelor; amigdalectomie. [Din fr. *tonsillectomie*].

tonsilítă, tonsilite f. inflamaţie acută sau cronică a amigdalelor; amigdalită. [Din fr. *tonsillite*].

tonsilotomíe, tonsilotomii f. incizare a amigdalelor; amigdalotomie. [Din fr. *tonsillotomie*].

tonsúră, tonsuri f. **1.** ceremonie a tunderii părului din creştetul capului la consacrarea unui cleric catolic; **2.** porţiune rotundă din creştetul capului rasă în urma acestei ceremonii. [Din fr. *tonsure*, lat. *tonsura*].

tont, ~ţi, toántă, ~e a. şi m., f. (om) prost, neghiob, nătîng: *se vedea, după apucături, că era tont şi molatic*. C.L.; (şi: **tînt**). [Et. nec.; cf. it. *tonto*].

tontălău, tontălăi a. şi m. (fam.) tont: *n-aţi înţeles nimic, tăntălăilor,... ce dracu face şi profesorii ăia cu voi?* CRĂCIUN; (şi: **tăntălău**). [*Tont* + *-ălău*].

tontínă, tontine f. asociaţie în care fiecare membru contribuie la crearea unui fond comun, din care se plătesc anual supravieţuitorilor rente crescînde. [Din fr. *tontine*].

tontoléte, tontoleţi a. (pop.; adesea subst.) tontălău: *după ce că era cam tontolete, rămase şi cam zănatic*. ISP. [*Tont* + *-olete*].

tontoróiul n. artic. (pop.) **1. a juca** (sau **a sări**) **tontoroiul**, a juca sau a dansa cu mişcări bruşte şi cu sărituri, fără ritm; a ţopăi; **a fi neastîmpărat**: *sărea şi el tontoroiul de colo pînă colo*. ISP.; **a juca pe cineva tontoroiul** sau **a face pe cineva să joace tontoroiul**, a supune pe cineva capriciilor tale, a-l face să-ţi împlinească toate gesturile; a face ce vrei din cineva; **2.** numele unui dans (cu sărituri); (şi: **ţonţoroi**). [Et. nec.].

tónus n. **1.** stare permanentă de uşoară tensiune a muşchilor unui organism sănătos (aflat în repaus); **2.** stare permanentă de excitaţie (în condiţii de repaus) a centrilor nervoşi; **3.** (fig.) energie, dinamism, vitalitate: *au reuşit să menţină, o vreme, un tonus creator, să dea o anumită ţinută activităţii creatoare*. R.L. [Din fr. *tonus*].

top[1]**, topuri** n. **1.** pachet ambalat care cuprinde 250, 500 sau 1000 de coli de hîrtie sau de carton; **2.** (pop.) balot care cuprinde un anumit număr de obiecte de acelaşi fel sau o anumită cantitate de material; **3.** (înv.) val de postav. [Din turc. *top*].

top[2]**, topuri** n. **1.** clasament al preferinţelor pentru actori, cîntăreţi, bucăţi muzicale, spectacole etc., pe baza punctajului oferit de public sau de specialişti; **2. de top, a)** care reprezintă nivelul, gradul cel mai înalt (din punct de vedere al valorii, al calităţii, al importanţei, al interesului): *aparatură de top;* **b)** de mare valoare, de prim rang; reprezentativ: *specialişti de top*. [Cuv. engl.].

topalgíe, topalgii f. senzaţie dureroasă strict localizată. [Din fr. *topoalgie*].

topáz, topaze şi **topazuri** n. silicat natural de aluminiu cu fluor, cristalizat, transparent, incolor, colorat, de obicei galben, uneori albastru, violet sau roşu, folosit ca piatră preţioasă. [Din gr. mod. *topázion*, lat. *topazius*, fr. *topaze*, germ. *Topas*].

topcíu, topcii m. (înv.) soldat din artilerie; artilerist, tunar: *să arză fitilul! topciii la loc o dată, de două, a treia ori, foc!* BOL. [Din turc. *topçı*].

topénie, topenii f. **1.** prăpăd, dezastru: *am intrat într-o serie neagră la cărţi... duminică seara topenie, alaltăseară topenie, aseară topenie*. C.PETR.; **a fi topenie de cineva**, (adesea prin exagerare) a fi vai şi amar de cineva; **topenia pămîntului, a)** din cale afară, peste măsură: *rea, topenia pămîntului*. DELAVR.; **b)** căldură mare, caniculă, arşiţă: *la soare, topenia pămîntului*; **2.** (reg.) sfîrşit, moarte: *îi va veni şi lui topenia*. [*Topi* + *-enie*].

tophană f. (turcism înv.) arsenal pentru artilerie. [Din turc. *tophane*].

topi, topesc vb. **1.** (tr.) a face ca un corp să treacă, prin încălzire, din stare solidă în stare lichidă; a lichefia: *a topi metale*; **2.** (fig.; intr.) a-şi pierde consistenţa, a se muia sub efectul căldurii: *batonul de ciocolată i se topise în mînă;* **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) înmuia, a (se) înduioşa, a (se) îmblînzi: *parcă i se topea sufletul, fiinţa, viaţa, privind-o*. EM.; *cînd scrie mă mîngîie, cînd citeşte, mă topeşte*. POP.; **4.** (fam.; tr. şi refl.) a (se) dizolva într-un lichid: *a topi zahărul în ceai*; **5.** (fig.; refl.) a se contopi, a fuziona: *Bizanţul era o prăpastie a desfătărilor, în care se amestecau neamurile, topindu-se*. SAD.; **6.** (tr.) a supune tulpinile unor plante (cînepa, inul, iuta etc.) acţiunii de descompunere biologică şi de înlăturare a substanţelor pectice, prin menţinerea lor un anumit timp în apă, sub zăpadă sau la rouă, în vederea separării fibrelor textile; **7.** (refl.) a se consuma prin ardere; a se mistui, a se trece: *pe vatră, lemnele se topise*. EM.; **8.** (fig.; refl.) a slăbi din zi în zi; a se usca, a se vlăgui; (p. ext.) a se prăpădi, a se sfîrşi (de fericire, de dor, de ruşine etc.): *nu era prea bătrîn, dar se topise rău în anul din urmă*. AG.; *zice mama să mă-nsor, să nu mă topesc de dor*. POP.; **a se topi după cineva**, a iubi cu patimă pe cineva; **a se topi de rîs**, a rîde cu poftă; **m-am topit!**, am păţit-o!: *nenea Iancu! să vie aici! m-am topit! ... sînt nenorocit!* CAR.; **9.** (fig.; refl.) a se estompa, a se şterge; a se risipi, a dispărea: *linia se topeşte în umbră*. BL.; *afară, toate zgomotele se topiră numaidecît*. PR.; **10.** (fam.; refl.) a pleca repede; a o şterge; **11.** (fig.; tr.) a distruge, a nimici: *aici a topit pe turci*. DELAVR.; **12.** (fig.; tr.) a consuma, a irosi (bani, avere, sănătate etc.): *sumele pe care le încasa le topea cu aceşti inşi*. PR. [Din sl. *topiti*].

tópic, ~ci, topică, ~ce a. **1.** (despre nume) care denumeşte locuri sau localităţi, referitor la nume de locuri sau de localităţi: *nume topice; nomenclatură topică*; **2.** (lingv.) care aparţine topicii, privitor la topică; **3.** (rar) care se raportează direct la subiect, la problemă: *argument topic*; **4.** (şi n.) (medicament) care se aplică direct pe locul bolnav. // f. **1.** (la pl.; în retorica antică) argumente de natură generală, aplicabile în toate cazurile analoage; locuri comune; **2.** (lingv.) ordine a cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor într-o frază; parte a sintaxei sau a stilisticii care se ocupă cu studiul ordinii cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor în frază. [Din fr. *topique*, it. *topica*, germ. *Topik*].

topilă, topile f. **1.** loc amenajat în albia unui rîu sau într-o apă stătătoare, unde se pun la topit[1] cînepa sau alte plante textile; bazin legat printr-un

canal de alimentare şi unul de scurgere de o sursă de apă (rîu, iaz etc.), unde se pun la topit[1] plantele textile; **2.** vas sau cuptor de topit[1] metale sau alte materiale; topitoare. [Din bulg., sb. *topilo*].

topinambúr, topinamburi m. nap (*Helianthus tuberosus*). [Din fr. *topinambour*].

topíre, topiri f. **1.** trecere a unei substanţe din stare solidă în stare lichidă, sub acţiunea căldurii; **2.** pierdere a consistenţei sub efectul căldurii; **3.** (fam.) dizolvare; **4.** operaţie de fermentare în apă la care sînt supuse tulpinile de in, de cînepă etc. pentru a se distruge substanţele cleioase care leagă între ele fibrele, izolîndu-le astfel unele de altele şi de restul tulpinii; **5.** (fig.) slăbire, vlăguire; **6.** (fig.) distrugere, nimicire, risipire. [V. *topi*].

topít[1] n. **1.** topire: *topitul zăpezii*; **2.** topirea cînepii sau a altor plante textile. [V. *topi*].

topít[2], ~ţi, topită, ~e a. **1.** devenit lichid sub acţiunea căldurii: *metal topit*; **2.** înmuiat sub efectul căldurii: *unt topit;* **3.** care a fost supus operaţiei de topire: *cînepa topită*; **4.** (fig.) slab, istovit, vlăguit: *avea o înfăţişare topită şi oarecare sfîrşeală în mişcări.* BL.; **5.** (fam.; fig.) stăpînit de o emoţie puternică; pierdut. [V. *topi*].

topitór, ~i, topitoáre m., f. muncitor care lucrează la un cuptor de topit[1] sau, în general, la topirea unor materiale. // f. **1.** cuptor special pentru topit[1] metale sau alte materiale: *ţăranii ... păräseau coarnele plugului ca să se-nchine cărăuşiei cu produsele brute ale topitoarelor de fier.* BL.; **2.** topilă (pentru topirea plantelor textile): *bătut şi stîlcit cum erai, te-au dus la baltă şi te-au pus în topitoare.* CR. [*Topi* + *-tor*].

topitoríe, topitorii f. **1.** unitate industrială sau instalaţie în care se efectuează procesul de separare prin topire a fibrelor textile de pe tulpinele de cînepă şi de in; **2.** unitate industrială sau instalaţie pentru topirea diferitelor materiale (metale, grăsimi etc.). [*Topitor* + *-ie*].

topitúră, topituri f. **1.** lichid obţinut prin topirea unei substanţe, solidă la temperatura obişnuită; (spec.) metal lichid dintr-un cuptor de topit[1] în timpul ciclului de elaborare; **2.** (reg.) untură obţinută prin topirea slăninii; mîncare preparată din bucăţele de carne de porc prăjite (cu ceapă). [*Topi* + *-tură*].

tópless a. invar. **1.** (despre costume de baie) fără partea superioară; **2.** (despre persoane) dezbrăcat pînă la brîu, cu bustul gol; (despre femei) cu sînii goi. [Din engl., fr., it. *topless*].

tópiiţă, topiiţe f. (reg.) **1.** izvor sau pîrîiaş cu apă caldă; ochi de apă caldă care nu îngheaţă iarna: *din peştera unui pîrău viscolit, izvora... o apă vie, care se domolea îndată într-un ochi luciu de topliţă.* SAD.; **2.** apă stătătoare; braţ izolat, mort al unui rîu; **3.** loc special amenajat într-o apă stătătoare, în care se face acomodarea puieţilor de salmonide înainte de a fi trecuţi în apele curgătoare. [Din sl. *toplica*].

topo- element de compunere cu sensul „loc", „regiune". [Din fr. *topo-*].

topoclimát n. topoclimă. [*Topo-* + *climat*].

topoclimatologíe f. ramură a climatologiei care studiază topoclima. [*Topo-* + *climatologie*].

topoclímă f. ansamblul variaţiilor înregistrate de elementele meteorologice în cadrul unui complex geografic, incluzînd deosebirile faţă de regiunile înconjurătoare şi particularităţile microclimatice existente în limitele sale, ca rezultat al influenţei locale a suprafeţei subiacente; topoclimat. [*Topo-* + *climă*].

topofobíe f. teamă patologică de anumite locuri (păduri, pieţe etc.), care apare în anumite stări astenice. [Din fr. *topophobie*].

topogăn n. v. tobogan.

topogenéză f. proces de formare şi dezvoltare a configuraţiei morfologice a organismelor în cursul ontogeniei. [Din engl. *topogenesis*].

topográf, ~i, topografă, ~e m., f. specialist în topografie. [Din fr. *topographe,* germ. *Topograph*].

topográfic, ~ci, topografică, ~ce a. care ţine de topografie, referitor la topografie: *hartă topografică;* **peniţă topografică**, peniţă specială cu care se execută hărţi, planuri, desene etc. [Din fr. *topographique,* it. *topografico,* gr. mod. *topografikós*].

topografíe, topografii f. **1.** ramură a geodeziei care se ocupă cu tehnica măsurătorilor şi a calculelor pentru porţiuni restrînse din suprafaţa terestră şi cu reprezentarea grafică sau numerică a acestora, în plan orizontal, în vederea întocmirii de planuri şi hărţi; **2.** descriere amănunţită a unui loc sub raportul aşezării, al configuraţiei etc.; **3.** mod în care sînt dispuse în spaţiu elementele unui ansamblu. [Din fr. *topographie,* germ. *Topographie,* gr. mod. *topografía*].

topológic, ~ci, topologică, ~ce a. referitor la topologie, care ţine de topologie. [Din fr. *topologique*].

topologíe f. (mat.) **1.** structură care se defineşte pe o mulţime de puncte (numită spaţiu) cu ajutorul unei familii de părţi a acesteia, avînd următoarele proprietăţi: **a)** reuniunea unui număr oarecare de elemente ale familiei este un element din familie; **b)** intersecţia unui număr finit de elemente ale familiei este un element din familie; în acest caz elementele familiei se numesc mulţimi deschise ale spaţiului respectiv, numit şi spaţiu topologic; **2.** ramură a matematicii care studiază proprietăţile spaţiilor topologice şi proprietăţile invariante la transformările de echivalenţă dintre spaţii topologice. [Din fr. *topologie*].

topometríe f. ramură a topografiei care se ocupă cu tehnica măsurătorilor şi cu efectuarea calculelor necesare întocmirii hărţilor şi a planurilor. [Din fr. *topométrie*].

topometríst, ~şti, topometristă, ~e m., f. topometru. [*Topometru* + *-ist*].

topométru, topometri m. specialist în lucrări de topometrie. [Din fr. *topomètre*].

toponím, toponime n. toponimic. [Din fr. *toponyme*].

toponímic, ~ci, toponimică, ~ce a. referitor la toponimie, de toponimie: *dicţionar toponimic.* // n. nume propriu de loc (de oraş, de sat, de apă, de munte etc.); toponim. [Din fr. *toponymique*].

toponimíe, toponimii f. **1.** ramură a onomasticii care studiază originea, sensul, forma şi evoluţia numelor proprii de locuri; toponomastică; **2.** totalitate a numelor proprii de locuri, de ape, de munţi etc. dintr-o ţară sau dintr-o regiune; toponomastică; nomenclatură topică; **3.** parte a morfologiei medicale care indică poziţia şi direcţia organelor şi părţilor anatomice. [Din fr. *toponymie*].

toponomástică f. **1.** toponimie: *rolul toponomasticii în cercetarea istoriei limbii*; **2.** toponimie. [Din fr. *toponomastique*, germ. *Toponomastik*].

topór, topoare n. **1.** unealtă compusă dintr-un corp de oţel cu tăiş fixat într-o coadă de lemn, folosită la tăiatul arborilor, la despicatul lemnelor etc., iar, în trecut, şi ca armă de luptă; **coadă de topor**, trădător; **din topor**, lipsit de fineţe; grosolan, necioplit: *lucruri din topor*; **topor de oase**, se spune despre o persoană foarte hărţuită, muncită de toţi: *numai eu sînt topor de oase.* PANN; **a face cuiva un topor** sau **toporul**, **a)** a înşela, a păcăli pe cineva; **b)** a bate zdravăn (pe cineva); **a sta cu toporul la brîu**, a fi totdeauna gata de ceartă, de bătaie; **2.** (astron.) numele popular al constelaţiei Perseu. [Din sl. *toporŭ*].

toporán, toporani m. (înv.) ostaş înarmat cu o secure: *în aripa stîngă puse pe toporanii înarmaţi cu securi.* ISP. [*Topor* + *-an*].

toporáş, toporaşe n. diminutiv al lui topor; toporel. // m. (pl. **toporaşi**; mai ales la pl.; reg.) **1.** numele mai multor plante erbacee din familia violaceelor, cu flori albastre-violete, rar roşietice sau albe: a) (şi **toporaşi-de-munte**, **toporaşi de pădure**) violete (*Viola odorata*); **b)** tămîioară (*Viola hirta*); **c)** viorele (*Viola mirabilis*); **d)** colţunii-popii (*Viola silvestris*); **2.** (bot.; reg.) căldăruşă (*Aquilegia vulgaris*); **3.** (bot.; reg.; şi **toporaş-de-cîmp**) nemţişor (*Delphinium consolida*). [*Topor* + *-aş*].

toporăşíu, ~ii, toporăşie, ~ii a. (rar) de culoarea toporaşului; violet: *catifeaua toporăşie a hainelor.* NEGR. [*Toporaş* + *-iu*].

toporél, toporele n. (pop.) topor mic, toporaş. [*Topor* + *-el*].

toporíşcă, toporişti f. topor cu coadă scurtă (folosit în trecut şi ca armă de luptă); bardă. [Din bulg. *toporiška*].

toporíşte, toporişti f. coadă de coasă, de topor, de secure etc.; (şi: (reg.) **toporíşte**). [Din sl. *toporište*].

toporîe, toporîi f. (reg.) coada coasei; toporişte. [De la *topor*].

toporíşte f. v. toporişte.

tópos, toposuri n. **1.** loc comun într-o creaţie literară, într-o literatură; **2.** idee, temă, modalitate de tratare comună mai multor creaţii literare aparţinînd aceluiaşi gen, aceleiaşi sau mai multor literaturi: *trebuie să admit că suferinţa de neamul tău este un topos literar curent, nu lipsit de oarecare emfază.* PATAP. [Din gr. *topos*].

topsecă, toăpsec vb. **1.** (înv.; astăzi în descîntece; tr.) a otrăvi, a învenina: *m-a muşcat, m-a topsicat.* POP.; **2.** (fig.; reg.; refl.) a se supăra; (şi: (înv. şi reg.) **topsica**). [Lat. *toxicare*].

topsecătúră, topsecături f. (înv. şi pop.) muşcătură otrăvită, înveninată; (şi: **topsicătură**). [*Topseca* + *-ătură*].

topsicá vb. v. topseca.

topsicătúră f. v. topsecatură.

topsín n. v. topspin.

topspín n. lovitură de atac la tenis de masă, la tenis de cîmp, în urma căreia mingea urmează o traiectorie neprevăzută; (şi: **topsin**). [Cuv. engl.].

toptán adv. (înv.) cu grămada; (pop.; subst.) **cu toptanul**, **a)** angro: *cu toptanul şi banii la anul.* PANN; **b)** (p. ext.) foarte mult, din belşug: *pumni şi palme cu toptanul.* [Din turc. *toptan*].

toptangeríe, toptangerii f. (înv.) **1.** negoţ cu ridicata; **2.** magazin în care se vindea cu toptanul, angro. [*Toptangiu* + *-ărie*].

toptangíu, toptangii m. (înv.) negustor care cumpără şi vinde marfă cu toptanul, cu ridicata; angrosist: *fiul unui toptangiu în braşovenia din Bucureşti, bogat, chibzuit, ... rămîne celibatar de frica răspunderilor economice.* CĂL. [Din turc. *toptancı*].

topúz, topuzuri şi **topuze** n. **1.** buzdugan cu măciulia îmbrăcată în argint bătut cu nestemate, care (împreună cu sabia, tuiul şi calul împărătesc) constituia unul dintre semnele învestiturii domneşti conferite de sultan: *padişahul mi-a dat sabie şi topuz.* FIL.; **cu topuzul**, cu forţa, brutal; **2.** măciucă scurtă, conferită de domnitor marilor demnitari; (p. gener.) buzdugan; **3.** (înv.) lovitură la tălpi cu măciuca: *de-mi spui minciuni, îţi voi da cincizeci de topuze la tălpi.* FIL.; **4.** (reg.) piatra cea mai mare dintre cele cinci în jocul de copii numit „cinci pietre". [Din turc. *topuz*].

tor', **toruri** n. **1.** mulură convexă, de obicei cu profil semicircular, folosită în compoziţia bazei sau a capitelului unei coloane, la ancadramente,

la formarea nervurilor etc.; **2.** (mat.) suprafaţă generată de un cerc care se roteşte în jurul unei axe din planul cercului şi care nu taie cercul; corp solid mărginit de o astfel de suprafaţă. [Din fr. *tore*].

tor², **toruri** n. (franţuzism) neplăcere, nemulţumire; pagubă, prejudiciu. [Din fr. *tort*].

tor³ n. (reg.) **1.** ogrinji, toriştе; **2.** tizic: *focul de tor arde mocnit.* ST. [Din bulg. *tor*].

torăce, torace n. **1.** regiune a corpului la om şi la animalele vertebrate, cuprinsă între gît şi abdomen, formată dintr-o cavitate închisă lateral de coaste, anterior de stern, posterior de coloana vertebrală şi inferior de diafragmă, în care se află principalele organe ale sistemului circulator şi respirator; coşul pieptului; (p. ext.) piept; **2.** parte a corpului insectelor, de care se articulează picioarele. [Din lat., fr. *thorax*].

toracectomíe, toracectomii f. rezecţie a mai multor coaste, indicată uneori în tuberculoza pulmonară sau în pleurezia purulentă cronicizată. [Din fr. *thoracectomie*].

toracentéză, toracenteze f. puncţie pleurală, făcută în scop explorator sau terapeutic. [Din fr. *thoracentèse*].

torácic, ~ci, toracică, ~ce a. care ţine de torace, referitor la torace; care se află în torace: *cutia toracică.* [Din fr. *thoracique*].

toracocentéză, toracocenteze f. toracenteză. [Din fr. *thoracocentèse*].

toracolíză, toracolize f. intervenţie chirurgicală prin care se secţionează aderenţele pleuropulmonare, în vederea eliberării mişcărilor plămînului. [Din engl. *thoracolysis*].

toracoplastíe, toracoplastii f. intervenţie chirurgicală care constă în rezecţia uneia sau a mai multor coaste sau părţi de coastă în scopul realizării unui colaps pulmonar şi a punerii plămînului bolnav în stare de repaos pînă la vindecare. [Din fr. *thoracoplastie*].

toracoscopíe, toracoscopii f. explorare vizuală a cavităţii pleurale cu ajutorul pleuroscopului introdus într-un trocar. [Din fr. *thoracoscopie*].

toracostomíe, toracostomii f. rezecţie costală largă, efectuată în vederea reducerii presiunii intratoracice foarte mari, provocată de unele afecţiuni. [Din fr. *thoracostomie*].

toracotomíe, toracotomii f. deschidere pe cale chirurgicală a cavităţii toracice. [Din fr. *thoracotomie*].

tórbă f. v. tolbă.

torcătór, ~i, torcătoáre m., f. persoană care toarce (manual sau mecanic). // f. maşină sau unealtă pentru torsul materiile textile. [*Toarce* + *-ător*].

torcătoríe, torcătorii f. filatură. [*Torcător* + *-ie*].

torcrét n. mortar din ciment şi nisip. [Din germ. *Torkret*].

torcretá, torcretez vb. (tr.) a aplica cu ajutorul aerului comprimat un strat de mortar de ciment sau de beton fin pe suprafaţa unor elemente de construcţie, pentru unele reparaţii, tencuieli speciale etc. [Cf. germ. *torkretieren*].

torcretáre, torcretări f. procedeu de preparare şi de aplicare în strat, cu ajutorul aerului comprimat, a unui mortar de ciment sau a unui beton fin, folosit la executarea plăcilor subţiri de beton armat, la executarea unor tencuieli de calitate superioară etc. [V. *torcreta*].

tordánt, ~ţi, tordantă, ~e a. (livr.) care este foarte caragios, amuzant, comic. [Din fr. *tordant*].

toreadór, toreadori m. luptător cu taurii într-o coridă; torero. [Din fr. *toréador*].

torefiá, torefiez vb. (tr.) a efectua o torefiere. [Din fr. *torréfier*].

torefiére, torefieri f. operaţie de încălzire la foc, în contact cu aerul, a unor produse (tutun, cafea etc.), realizîndu-se un început de carbonizare a acestora, în vederea deshidratării, a înlăturării anumitor principii dăunătoare conţinute de acestea şi pentru a le da o aromă specifică. [V. *torefia*].

torént, torenţi m. şi **torente** n. **1.** curs de apă temporar, apărut în urma ploilor mari sau după topirea bruscă a zăpezii, vijelios şi cu putere mare de eroziune, care acţionează pe pantele înclinate ale munţilor sau ale dealurilor, creîndu-şi un bazin de recepţie, un canal de scurgere şi un con de dejecţie format la baza pantei, unde puterea de transport a apei scade; puhoi; şuvoi; **2.** (p. anal.) curgere a unei cantităţi mari de materie: *torent de lavă; torent de noroi; torente de pietre;* (fig.) *torent de lacrimi; torent de sînge;* **3.** (p. anal.) masă² de fluid sau mulţime de elemente care se mişcă, se răspîndeşte în aer: *torent de praf; torent de petale;* **4.** (p. anal.) mulţime compactă de oameni, de vehicule, în mişcare; **5. în torent**, din belşug, din plin: *vinul curgea în torent.* BOL.; **6.** (p. anal.; fig.) supraabundenţă care se revarsă copleşind; avalanşă: *torent de lumină; torent de muzică; un torent de injurii;* **7.** (p. anal.; fig.) mişcare năvalnică căreia nu i te poţi opune; forţă irezistibilă: *torentul evenimentelor; torentul afacerilor; torentul imaginaţiei; torentul vieţii.* [Din fr. *torrent*, lat. *torrens, -tis*].

torenţiál, ~i, torenţială, ~e a. **1.** (despre ploi) cu debit mare şi de scurtă durată; vijelios; **2.** (despre ape curgătoare) cu viteză mare de curgere şi cu o mare forţă distructivă. [Din fr. *torrentiel*].

torenţialitáte f. **1.** regim neregulat de scurgere a torenţilor şi a cursurilor montane vijelioase, cu talveg stîncos şi cu bolovani în albie; **2.** totalitatea proceselor de eroziune, transport şi acumulare, care se produc pe un versant în timpul scurgerii concentrate. [Din fr. *torrentialitée*].

toréro m. toreador. [Cuv. span.].

toreútică f. arta de a sculpta, cizela şi de a asambla lemnul, aurul şi fildeşul în antichitatea greacă; (p. ext.) artă a sculpturii în bronz. [Din fr. *toreutique*].

toríd, ~zi, toridă, ~e a. excesiv de cald; arzător, dogoritor, fierbinte: *zile toride;* **zonă toridă**, porţiune de pe suprafaţa terestră, cuprinsă între cele două tropice, unde temperatura este foarte ridicată în tot timpul anului. [Din fr. *torride*, lat. *torridus*].

tóriște, toriști f. (reg.) **1.** resturi de nutreţ care rămîn în iesle sau în locul unde au mîncat vitele sau oile; ogrinji, tor³: *turiște la ei, ogrinji în ieslea vitelor nu se pomeneau nici de leac.* AG.; **2.** loc unde se odihnesc oile sau vacile în timpul amiezii, al nopţii sau al iernii; loc unde se dă oilor de mîncare (iarna); loc unde pasc animalele; (şi: **turiște**). [Din bulg. *torište*].

torít n. silicat natural de toriu, puternic radioactiv, de culoare galbenă variind pînă la negru, cu luciu sticlos sau gras, întrebuinţat, ca minereu, pentru extragerea unor elemente radioactive. [Din fr. *thorite*].

tóriu n. element chimic radioactiv, metal cenuşiu, greu fuzibil, ductil, întrebuinţat la fabricarea sitelor de lampă pentru gaz de iluminat, la activarea filamentelor tuburilor electronice, drept combustibil nuclear. [Din fr. *thorium*].

tornádă¹, tornade f. **1.** vîrtej de vînt extrem de violent, devastator, cu arie de acţiune restrînsă, adesea însoţit de ploi torenţiale, provocat de pătrunderea într-o regiune a unei mase de aer rece peste aerul cald şi umed de acolo; **2.** furtună violentă, de scurtă durată, cu o extindere relativ mare. [Din fr. *tornade*, sp. *tornado*].

tornádă², tornade f. dedicaţie care încheia cea mai mare parte din poeziile trubadurilor şi în care se reluau o idee deja exprimată şi unele versuri folosite mai înainte în aceeaşi piesă. [Din fr. *tornada*].

toroápă, toroape f. (reg.) **1.** mîrţoagă; **2.** încurcătură, necaz: *puneţi pieptul cîtiva pentru el şi cu binişorul scoateţi-l din toroapă.* POP. [De la *toropi¹*].

torocáni vb. v. tolocăni.

toroíd, toroide n. (mat.) **1.** suprafaţă generată de o curbă închisă care se roteşte în jurul unei axe din planul curbei şi care nu intersectează curba; **2.** corp solid mărginit de un toroid. [Din fr. *toroïde*].

toroidál, ~i, toroidală, ~e a. în formă de toroid. [Din fr. *torroïdal*].

toroipán, toroipane n. (reg.) băţ noduros, mai gros la un capăt; măciucă, bîtă, ciomag: *cu toroipanul în spinare.* ISP.; **cu toroipanul**, cu sila, cu forţa. [Et. nec.; cf. *toropală*].

toroipáni, toroipănesc vb. (reg.; tr.) **1.** a ciomăgi; **2.** (p. ext.) a ucide lovind cu toroipanul: *toroipăni pe cei mai mulţi.* ISP. [De la *toroipan*].

torón¹, toroane n. **1.** grup de fire, răsucite împreună în acelaşi sens, din care se fac frînghii, cabluri etc.; **2.** (arhit.) ciubuc mare, rotund, aşezat la extremitatea unei suprafeţe drepte. [Din fr. *toron*].

torón² n. (chim.) gaz produs prin dezintegrarea radioactivă a toriului. [Din fr., engl. *thoron*].

toropálă, toropale f. (reg.) toroipan: *să nu-i iei cu toropale?* AL. [Din gr. mod. *tò rópalon*].

toropeálă, toropeli f. (pop. şi fam.) **1.** stare de moleşeală, de buimăceală, provocată de somn, de căldură, de oboseală etc.: *o toropeală mă pătrunde cu senzaţii de somn.* BL.; **2.** lîncezeală, apatie: *gîndurile, dezlănţuite dintr-o toropeală prelungă, l-au chinuit şi i-au sfîşiat sufletul.* REBR.; **3.** visare, reverie: *să mă trezească din toropeala sentimentală în care mă cufundasem.* HOGAŞ; **4.** căldură mare, zăpuşeală: *toropeala din afară e copleşită de toropeala dinlăuntru.* ST. [*Toropi¹* + *-eală*].

toropí¹, toropesc vb. (tr.) **1.** (pop. şi fam.) a aduce în stare de toropeală; a ameţi, a moleşi: *toropiţi de căldură erau şi oamenii.* SAD.; **2.** (pop. şi fam.) a copleşi: *sufletul lui era toropit de amărăciune.* REBR. // (înv.; rar; refl.) a se exalta: *luaţi de minte, să toropea şi, ca cum ar fi din duh înflaţi, în gura mare striga.* CANT. [Din ucr. *toropyty*].

toropí², toropesc vb. (reg.; tr.) **1.** a bate zdravăn; (p. ext.) a omorî: *o! îmi vine să-l toropesc.* AL.; *cît pe ce să ne toropească bradul aprins.* CR.; **2.** a strica, a distruge: *ploaia a toropit nutreţul.* [De la *toropală*].

toropíre, toropiri f. **1.** (pop. şi fam.) toropeală, moleşeală: *toropirea şi moliciunea pe care-o lasă în organismele plăpînde o violentă zguduire de nervi.* VLAH.; **2.** (înv.; rar) exaltare: *i-au învăţat în toropirea lor să zică precum aşe va Dumnăzău.* CANT. [V. *toropi¹*].

toropít¹, ~ţi, toropită, ~e a. **1.** (pop. şi fam.) cuprins de toropeală, ameţit, moleşit: *cîte-un răstimp de vreme stătea toropită pe un divan.* SAD.; **2.** copleşit (de ceva): *toropită, năucită ... Ilina îşi pierduse cunoştinţa.* VOIC. [V. *toropi¹*].

toropít², ~ţi, toropită, ~e a. (reg.) **1.** bătut zdravăn; **2.** zdrobit, distrus. [V. *toropi²*].

toropitór¹, ~i, toropitoare a. (pop. şi fam.) care provoacă toropeală; moleşitor: *căldură toropitoare.* [*Toropi¹* + *-tor*].

toropitór², ~i, toropitoáre a. (reg.) care toropeşte; distrugător: *grindină toropitoare.* [*Toropi²* + *-tor*].

torosí, torosesc vb. (reg.; intr.) a vorbi mult; a flecări, a trăncăni: *v-aţi plictisi auzindu-mă torosind la verzi şi uscate.* ISP. [Probabil onomat.].

torpédo[1], torpedouri n. **1.** perete care separă într-un autovehicul locul motorului de cel rezervat conducătorului şi pe care sînt fixate aparatele de bord; **2.** sistem de frînă pentru biciclete, la care frînarea se obţine prin inversarea sensului de rotaţie a pedalelor; (accent. şi: *torpedó*). [Din fr. *torpédo*].

torpédo[2] n. invar. salam gros, preparat din carne tocată de porc şi de vită amestecată cu bucăţi de slănină. [Din sp. *torpedo*].

torpíd, ~zi, torpidă, ~e a. **1.** (rar) leneş, molatic: *mişcări torpide;* **2.** (med.; despre plăgi, leziuni) care nu manifestă tendinţă de vindecare. [Din fr. *torpide*].

torpilá, torpilez vb. (tr.) **1.** a ataca o navă duşmană cu torpile, a distruge o navă cu ajutorul torpilelor; **2.** (fig.) a submina, a face să eşueze (o acţiune, un plan etc.): *a torpilat şansele unei politici externe şi de securitate comune.* D.; **3.** a efectua o explozie comandată de la suprafaţă în interiorul unei găuri de sondă, folosind o torpilă, pentru degajarea garniturii de foraj sau pentru detubarea coloanei, pentru dislocarea unor roci dure, mărirea afluxului de ţiţei etc. [Din fr. *torpiller*].

torpiláre, torpilări f. acţiunea de a torpila. [V. *torpila*].

torpílă, torpile f. **1.** peşte marin cu scheletul cartilaginos, cu corpul turtit dorso-ventral, lung de circa 1,5-2 m, înzestrat cu organe speciale care produc, la atingere, descărcări electrice cu care îşi ucide prada (*Torpedo marmorata*); **2.** (mil.) proiectil submarin, autopropulsat şi ghidat, care se lansează de la bordul unei nave, din avion sau de la o staţie de pe coastă, pentru a lovi şi a distruge o navă; **3.** recipient cu material exploziv folosit pentru torpilări în găurile de sondă. [Din fr. *torpille*].

torpilór, torpiloare n. (mil.) navă de luptă, de tonaj mic, rapidă, echipată cu lansatoare de torpile. [Din fr. *torpilleur*].

torpoáre f. (rar) toropeală, moleşeală; lîncezeală, apatie. [Din fr. *torpeur*].

torr, torri m. (fiz.) unitate de măsură a presiunii, egală cu presiunea exercitată de o coloană de mercur înaltă de 1 mm pe o suprafaţă de 1 cm², la temperatura de 0°C. [Din fr. *torr*].

tors[1] n. **1.** faptul de a toarce: *mama intră în camera de tors.* EM.; **2.** sunetul produs de pisici cînd torc. [V. *toarce*].

tors[2], torsuri n. **1.** sculptură reprezentînd partea superioară a corpului omenesc, fără membre (şi fără cap); **2.** trunchiul (gol al) corpului omenesc; (şi: **torso**). [Din fr. *torse*, it. *torso*].

tors[3], ~şi, toársă, ~e a. care a fost transformat în fire: *lînă toarsă.* [V. *toarce*].

torsádă, torsade f. **1.** franj, ciucure: *cortină cu torsade de aur;* **2.** motiv decorativ care imită o funie răsucită. [Din fr. *torsade*].

torsiográf, torsiografe n. aparat folosit pentru măsurarea şi înregistrarea grafică a deformaţiilor barelor supuse la răsucire. [Din fr. *torsiographe*].

torsiométru, torsiometre n. **1.** instrument pentru determinarea deformaţiei unei bare supuse la torsiune; **2.** instrument folosit în industria textilă pentru determinarea torsiunii firelor textile prin stabilirea numărului de răsuciri pe 1 m de fir. [Din fr. *torsiomètre*].

torsioná, torsionez vb. **1.** tr. şi refl. a (se) răsuci; (p. ext.) deforma; **2.** tr. a prelucra un material prin răsucire. [De la *torsiune*].

torsionáre, torsionări f. acţiunea de a (se) torsiona şi rezultatul ei. [V. *torsiona*].

torsiúne, torsiuni f. **1.** (tehn.) deplasare relativă a două secţiuni paralele şi transversale ale unui obiect solid; răsucire: *eforturi de torsiune;* **2.** (text.) indice care arată gradul de torsiune al unui material textil; **3.** (med.) luxaţie. [Din fr. *torsion*].

tórso n. v. **tors[2]**.

torşón, torşoane n. (rar) bucată de cîrpă, de vată. [Din fr. *torchon*].

tort[1], torturi n. **1.** fir tors de cînepă, de in sau de alte materiale textile: *fusele cu tort.* CR.; **2.** legătură sau scul din astfel de fire; **3.** ţesătură din fire de cînepă sau de in: *ea îşi coase ochii într-un tort de in.* EM. [Lat. *tortus*].

tort[2], torturi n. prăjitură făcută din straturi suprapuse de aluat şi de cremă, acoperită cu o glazură şi ornamentată: *elevilor săi le oferă şampanie şi tortă în formă de carte.* CĂL.; (şi: **tortă**). [Din germ. *Torte*].

tortár, ~i, tortară, ~e a. (despre vase de ceramică) cu toarte: (subst.) *un tortar de lut.* [*Toartă* + *-ar*].

tórtă f. v. **tort[2]**.

tortícolis n. (med.) simptom caracterizat prin înclinarea laterală permanentă a capului şi a gîtului din cauza unei hipertonii musculare, însoţită de dureri şi de limitarea mişcărilor. [Din fr. *torticolis*].

tortíţă, tortiţe f. **1.** diminutiv al lui toartă: *galben cu tortiţă;* **2.** cercel; **3.** (reg.) inel. [*Toartă* + *-iţă*].

tortuós, ~şi, tortuoásă, ~e a. (livr.) **1.** (despre cursul unei ape) sinuos, cotit; **2.** (fig.; despre exprimare, gîndire) întortocheat, complicat; **3.** (fig.) lipsit de loialitate, de francheţe: *atitudine tortuoasă.* [Din fr. *tortueux*].

tortúră, torturez vb. (tr.) **1.** a supune pe cineva la chinuri fizice şi (sau) psihice violente pentru a-l determina să facă o mărturisire, pentru a-l pedepsi sau din sadism; a căzni, a chinui: *faptul că un om îl poate omorî pe altul sau că îl poate tortura rămîne pentru mine cutremurător şi de neînţeles.* LIIC.; (fam.) **a-şi tortura mintea** (sau **creierul, imaginaţia**), a căuta cu multă trudă o soluţie la o problemă, a face eforturi mari pentru a realiza ceva; **2.** a provoca cuiva suferinţe fizice sau sufleteşti intense: *setea şi arşiţa ne-au torturat tot drumul; gelozia îl tortura;* **3.** (fig.) a altera, a denatura, a violenta: *a tortura limba; a tortura ortografia.* [Din fr. *torturer*].

torturánt, ~ţi, torturantă, ~e a. care torturează: *mustrări de cuget torturante.* [Din fr. *torturant*].

torturáre, torturări f. acţiunea de a tortura şi rezultatul ei; tortură. [V. *tortura*].

tortúră, torturi f. **1.** chin fizic şi (sau) psihic violent la care este supus cineva pentru a-l face să mărturisească ceva, pentru a-l pedepsi sau din sadism; caznă, chin, supliciu: *a scăpat teafăr datorită oaselor sale tari ce-au rezistat tuturor uneltelor de tortură.* BL.; **2.** suferinţă fizică sau sufletească intensă provocată cuiva: *tortura foamei şi a setei; tortura regretelor;* **3.** (fig.) alterare, denaturare, violentare: *tortura versului.* [Din fr. *torture*].

tórţă, torţe f. **1.** facă: *brazii se aprind ca-nalte torţe.* AL.; **2.** (fiz.) tip de descărcare electrică asemănătoare unei flăcări de lumînare, care apare pe conductoarele de înaltă frecvenţă; (şi: (înv.) **torţie**). [Din it. *torcia*; cf. fr. *torche*].

torţéi m. numele a două plante erbacee din familia cuscutaceelor, parazite, fără frunze, cu tulpina filiformă, care se răsuceşte în jurul plantelor pe care trăiesc, una cu flori roşietice (*Cuscuta epithymum*), alta cu flori albe sau roz (*Cuscuta europaea*) şi care cresc prin livezi, fineţe, poieni. [*Tort[1]* + *-el*].

tórţie f. v. torţă.

torţionár, ~i, torţionară, ~e a. şi m., f. (persoană) care torturează pe cineva. [Din fr. *tortionnaire*].

tóry m. invar. nume dat membrilor partidului politic englez creat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, care la mijlocul secolului al XIX-lea a devenit Partidul Conservator din Anglia. [Cuv. engl.].

tos a. invar. **zahăr tos,** zahăr sub formă de cristale mărunte. [Din turc. *toz* „praf"].

tosc a. **dialectul tosc,** dialect albanez vorbit la sud de rîul Shkumb şi în coloniile albaneze din Grecia şi din Italia. [Din fr. *tosque*].

toscán, ~i, toscană, ~e a. referitor la Toscana sau la locuitorii ei; **ordin toscan,** ordin arhitectonic caracterizat prin coloana cu fus scurt şi fără caneluri, prin arhitrava îngustă şi prin absenţa ornamentaţiei, fiind o reelaborare a ordinului doric folosit în arhitectura Romei antice; **dialect toscan,** dialectul italian din Toscana, pe baza căruia s-a format limba italiană literară. // m., f. persoană (originară) din Toscana. [Din it. *toscano*, fr. *toscan*].

tóşcă f. v. **ţoşcă.**

tot, ~ţi, toată, ~e a. nehot. **1.** (la sg.) întreg, complet, din care nu lipseşte nimeni sau nimic; cît există, cît este, cît are; cît e de mare, cît se întinde, cît cuprinde; cît durează, cît ţine: *un tremur o cuprinde în tot trupul.* CR.; *în serile de vară ... toată mahalaua ieşea pe prispa de pămînt.* DELAVR.; *leasa aduna în scoverga ei şi prefira toată apa gîrliţei.* VOIC.; *grădina toata era plină de sori de argint.* VINEA; *toată vara mi-ai lucrat la o masă de bumbac.* POP.; **cu tot ...** sau **de toată ...,** în ciuda, în pofida: *eram trist cu tot timpul frumos.* NEGR.; **2.** (la sg.) deplin, perfect: *ai toată voia de la mine, fătul meu.* CR.; **de tot ...** sau **de toată ...,** cum nu se poate mai mult: *o fată de toată frumuseţea;* **3.** (la sg.) fiecare (dintre): *de tot omul să dee un leu.* NEC.; *în toată sîmbăta să se procitească băieţii şi fetele.* CR.; **de toată ziua** sau **de toate zilele,** de fiecare zi; de purtare, obişnuit; **4.** (la sg.) oricare, orice fel: *tot păţitul e priceput.* POP.; *toată boala are leac.* POP.; **5.** (la pl.) în număr sau în serie completă, fără să lipsească nici unul sau ceva: *mă cunoşteau vecinii toţi, tu nu m-ai cunoscut.* EM.; *toate întîmplările, cele grave, istorice, ..., şi cele liniştitoare, ale unei destinderi, ... se sublimau ca de la sine, în „misterul" la care lucram.* BL.; **în toate părţile,** pretutindeni; **cu toate acestea,** totuşi; **6.** (la pl.; alcătuieşte, împreună cu un num. card., un num. col.) *au plecat toţi şapte.* // pron. nehot. **1.** (la pl.) lucrurile sau fiinţele care intră în discuţie sau care sînt de acelaşi fel (fără să lipsească vreunul): *după ce-i uciseră mai pe toţi, se întoarseră la locul luptei.* BĂLC.; *cîte-s fete ardelene, toate-s negre la sprincene.* POP.; **2.** lucrurile cîte există sau cîte intră în discuţie (fără nici o excepţie): *dar cine eşti tu ... de te lauzi că ştii toate?* CR.; *a riscat totul;* **înainte de toate,** în primul rînd; mai presus de orice considerente; **cu toate că ...,** deşi, măcar că ...; **3.** (în forma **tot** sau **totul**) lucrurile care, (luate) împreună, formează un ansamblu, fără să lipsească nici unul: *tot ce voia vedea.* EM.; **cu totul (şi cu totul),** pe de-a-ntregul, în întregime: *lasă-ţi lumea ta uitată, mi te dă cu totul mie.* EM.; **cu totul, a)** în total: *am cheltuit cu totul un milion;* **b)** cu desăvîrşire, în întregime: *vîntul încă încetă cu totul.* BOL.; **de tot, a)** cu desăvîrşire, în întregime: *simţirea ... nu şi-o pierduse de tot.* CR.; **b)** pentru totdeauna, definitiv: *răul pieri-va de tot din lume.* BĂLC.; **c)** extrem de ..., foarte: *îi frumuşică de tot.* AL.; **cu tot cu cineva** sau **ceva** sau **cu (cineva** sau **ceva) cu tot,** împreună, la un loc: *a căzut în rîpă cu tot cu cal.* SAD.; **asta-i tot** sau **atîta** (ori **atîta-i**) **tot,** doar atît (şi nimic mai mult). // adv. **1.** şi acum, încă, în continuare; (în construcţii negative) nici (pînă) acum: *vai! tot mai gîndeşti la anii cînd visam în academii.* EM.; *tot n-a plecat;* **2.** mereu, tot timpul, veşnic; întruna, permanent: *dacă voi muri, tot la biserică am să şed.* CR.; *cine tot vorbeşte, lucru nu-i sporeşte.* POP.; **să tot aibă ...** (sau **să tot fie ...**), ar putea să aibă ... (sau să fie ...) (cel mult) ...; **3.** în orice împrejurare sau situaţie; totdeauna: *dar capra tot capră; se smucea tot timpul.* CR.; **4.** de repetate

ori, adesea: *tot am auzit din bătrîni că dracii nu-s proşti.* CR.; **5.** din ce în ce: *plouă tot mai tare*; **6.** de asemenea, la fel, în acelaşi chip: *tot Ion mă cheamă*; **tot aşa** (sau **atîta, acelaşi**), exact aşa (sau atîta, acelaşi): *n-a umblat vorba tot aşa şi cînd a vîndut fratele boierului Miron?* REBR.; **mi-e tot atîta,** mi-e perfect egal; **7.** iarăşi, din nou, ca totdeauna: *tot el m-a ajutat*; **8.** numai, în mod exclusiv: *parcă tot ouă coapte mănîncă.* POP.; **tot unul şi unul,** de seamă, de frunte, ales; **9.** de fiecare dată, întotdeauna; cu regularitate, fără excepţie: *dau ca bir tot al zecelea din copiii supuşilor mei.* EM.; *oricum o arunca, tot pe fată cădea.* POP.; **10.** şi aşa, oricum: *pot să plec, tot sînt în plus*; **11.** totuşi, şi încă: *de-ar iubi bădiţa zece, de dorul meu tot nu-i trece.* POP. // n. **1.** întreg, unitate, totalitate: *a fost un geamăt întreit din totul inimii pornit.* COŞB.; *un tablou este un tot simultan.* VIANU; **2.** (fig.) lume, univers: *şi în noaptea nefiinţei totul cade, totul tace.* EM.; **3.** (fig.) bunul suprem (care le înglobează pe toate celelalte): *am copii care sînt acuma totul pentru mine.* SAD.; **4.** (fig.) lucru esenţial (la care se reduc toate celelalte): *totul e să fii atent*; **aici e totul,** în asta constă tot, asta explică tot. [Lat. *totus*].

totál, ~i, totală, ~e a. **1.** care cuprinde totul; întreg: *suprafaţa totală a casei; venitul total al unei familii;* **2.** care priveşte ansamblul, integralitatea părţilor, elementelor sale; complet: *eclipsă totală de lună; schimbarea totală a mobilierului; distrugerea totală a oraşului;* **3.** cît se poate de mare, desăvîrşit, deplin: *nepăsare totală; ignoranţă totală; libertate totală; lipsă totală de alimente; sinceritate totală;* **4.** care exploatează toate posibilităţile genului; care conţine şi elemente împrumutate din alte genuri: *roman total; teatru total; spectacol total;* **5.** care prezintă, oferă toate posibilităţile genului: *fotbal total; ski total;* **6.** care se realizează în toată plenitudinea sa: *romancier total*; **actor total,** actor care întruneşte mai multe calităţi necesare unui spectacol teatral modern. // n. întreg rezultat din însumarea părţilor; (spec.) sumă rezultată dintr-o adunare; **în total,** cu totul, una peste alta. [Din fr. *total*].

totalitár, ~i, totalitară, ~e a. **1.** care aplică sau preconizează totalitarismul: *stat totalitar; regim totalitar; concepţie politică totalitară;* **2.** (rar) care se raportează sau tinde să se raporteze la totalitatea elementelor unui fenomen, care înglobează sau tinde să înglobeze totalitatea elementelor unui fenomen: *lucrările nu le înfăptuia fiindcă voia să le facă atît de adînci şi totalitare ..., încît nu depăşea niciodată faza fişelor.* CĂL. [Din fr. *totalitaire*].

totalitarísm n. regim politic autocratic de extremă stîngă sau dreaptă, caracterizat prin predominarea statului în raport cu individul, bazat pe primatul partidului unic şi pe cultul personalităţii şefului statului, în care puterea executivă îşi subordonează toate celelalte sfere de activitate ale politicului, libertăţile democratice şi drepturile omului sînt sever restrînse sau anihilate, iar statul exercită un control direct şi absolut asupra tuturor activităţilor cetăţenilor. [Din fr. *totalitarisme*].

totalitáte, totalităţi f. **1.** numărul complet al lucrurilor sau al fiinţelor care intră în discuţie; ansamblul lucrurilor sau fiinţelor care se află în relaţie de interdependenţă; **2.** tot, total, întreg: *volumul în totalitatea lui e sumbru.* CĂL. [Din fr. *totalité*].

totalizá, totalizez vb. (tr.) **1.** a face totalul, a aduna; **2.** a întruni un număr de ..., a însuma: *la sfîrşitul campionatului, echipa României a totalizat 8 puncte;* **3.** a sintetiza. [Din fr. *totaliser*].

totalizánt, ~ţi, totalizantă, ~e a. care sintetizează cel mai mare număr de elemente posibile: *a trăi în conformitate cu îndemnul totalizant al crucii.* D. [Din fr. *totalisant*].

totalizáre, totalizări f. acţiunea de a totaliza; adunare, însumare. [V. *totaliza*].

totalizatór, ~i, totalizatoáre a. **1.** care însumează; **2.** care sintetizează, generalizează: *pentru Schelling ... este „ştiinţific" acel demers al gîndirii care, pornind de la o presupoziţiei absolută, poate să creeze o imagine totalizatoare a lumii, ca unitate necondiţionată de înlănţuiri întemeiate.* LIIC. // n. (pl. **totalizatoare**) aparat care totalizează mecanic o serie de numere. [Din fr. *totalisateur*].

totalménte adv. cu totul, pe de-a-ntregul, în întregime, complet, absolut. [Din fr. *totalement*, it. *totalmente*].

totdeaúna adv. **1.** în tot timpul (de pînă acum); în toată vremea; mereu, oricînd, pururea, necontenit: *dreptatea totdeauna ca untdelemnul pluteşte deasupra apei.* POP.; **pentru totdeauna,** definitiv; pe vecie; **de totdeauna,** obişnuit, cunoscut: *hainele ei de totdeauna.* EM.; **2.** de fiecare dată, în orice ocazie; de obicei, de regulă: *cînd avea trebuinţă de asemenea lucruri, totdeauna supăra pe alţii.* CR.; (şi: (reg.) **totdeuna**). [*Tot* + *de* + *a* + *una*].

totdeodátă adv. (astăzi rar) totodată: *cazul e jalnic şi comic totdeodată.* CĂL. [*Tot* + *de* + *o* + *dată*].

totdeúna adv. v. totdeauna.

totém, totemuri n. **1.** fiinţă mitică, încarnată într-un animal, plantă, rareori, obiect natural, considerată la unele populaţii primitive ca strămoş (eponim) şi protector al unui trib, constituind, ca atare, obiectul veneraţiei acestuia şi al unor interdicţii severe; **2.** imagine reprezentată de obicei sculptural, a unor asemenea animale, plante etc. [Din fr. *totem*].

totémic, ~ci, totemică, ~ce a. **1.** care este fondat pe un totem, privitor la un totem: *trib totemic; cult totemic, ritualuri totemice;* **2.** care are, care poartă caracterele totemului: *animal totemic; figură totemică.* [Din fr. *totémique*].

totemísm n. cult al totemului; formă a religiei primitive caracterizată prin credinţa membrilor unui clan în totemuri. [Din fr. *totémisme*].

totíme, totimi f. (înv.) totalitate: *totimea siderală şi lumile din ea.* AL. [*Tot* + *-ime*].

totodátă adv. în acelaşi timp, în mod concomitent, simultan; totdeodată: *a făcut şi nunta şi cumetria totodată.* CR. [*Tot* + *o* + *dată*].

tótuna adv. **1.** la fel; acelaşi lucru: *dar nu-i totuna leu să mori ori cîine-nlăţuit.* COŞB.; *nemişcat şi încremenit, parcă ar fi fost totuna cu peretele.* PR.; **a-i fi cuiva totuna,** se spune cînd, din mai multe alternative, cineva nu dă preferinţă nici uneia socotindu-le pe toate pe acelaşi plan; **2.** (pop.) întruna, încontinuu: *de trei zile o ţin totuna cu mesele şi cu lăutarii.* AL. [*Tot* + *una*].

tótuşi conj. cu toate acestea, în ciuda celor spuse, fără a ţine seamă de cele anterioare: *dar uite, roata stă pe loc şi totuşi umblă-ntruna.* COŞB. [*Tot* + *şi*].

tovăl, tovaluri n. **1.** piele cu grosime medie, de obicei de taurine, tăbăcită cu substanţe vegetale sau sintetice, din care se confecţionează feţe de încălţăminte, articole tehnice etc.; **2.** (fig.; fam.) obraz al unei persoane lipsite de caracter. [Din ucr. *tovar*].

tovărăş, ~i, tovarăşă, ~e m., f. **1.** persoană considerată în raport cu alta, de care este legată prin viaţa, prin activitatea dusă în comun, prin idei, aspiraţii comune, prin lupta pentru aceeaşi cauză etc.: *această societate ajunsese la 1820 să numere 200 000 de tovarăşi.* GHICA; **tovarăş de viaţă,** soţ; **tovarăşă de viaţă,** soţie; **2.** fiinţă sau lucru care însoţeşte pe cineva (în mod constant); fiinţă credincioasă cuiva: *calu-i alb, un bun tovarăş, înşeuat aşteapt-afară.* EM.; **3.** termen de adresare în partidele comuniste şi muncitoreşti; **4.** asociat (într-o afacere): *se puseră tovarăşi şi se făcură negustori.* ISP. [Din ucr. *tovaryš*, rus. *tovarišč*].

tovărăşésc, ~şti, tovărăşeáscă, ~eşti a. care este specific relaţiilor dintre tovarăşi, care se petrece între tovarăşi: *critică tovărăşească; întîlnire tovărăşească.* [*Tovarăş* + *-esc*].

tovărăşíe, tovărăşii f. **1.** relaţia dintre tovarăşi, apropiere bazată pe relaţii tovărăşeşti: *legară amîndoi tovărăşie şi pe bine, şi pe rău.* ISP.; **2.** companie, societate: *era într-o mare tovărăşie de domni şi doamne.* PETR.; **a ţine cuiva tovărăşie,** a sta cu cineva pentru a nu-l lăsa singur, pentru a-l distra; a ţine cuiva de urît; **3.** asociere, participare la o întreprindere (comercială); întovărăşire, asociaţie. [*Tovarăş* + *-ie*].

tovărăşíţă, tovărăşiţe f. (fam.) diminutiv al lui tovarăşă. [*Tovarăşă* + *-iţă*].

toxárh, toxarhi m. (ant.) comandant al unor trupe de ostaşi înarmaţi cu arcuri, care apărau oraşele de jafuri şi recoltele de distrugeri. [Din fr. *toxarches*].

toxemíe, toxemii f. intoxicaţie generală cauzată de acumularea în sînge a unei cantităţi mari de toxine, consecinţă a insuficienţei funcţionale a organelor excretoare. [Din fr. *toxémie*].

tóxic, ~ci, toxică, ~ce a. care poate intoxica, otrăvi; otrăvitor. // n. otravă. [Din fr. *toxique*].

toxicitáte f. **1.** proprietate a unor microorganisme de a elibera toxine dăunătoare organismului în care se dezvoltă; **2.** proprietate a unei substanţe, a unui mediu etc. de a fi toxic. [Din fr. *toxicité*].

toxicodermíe, toxicodermii f. toxidermie. [Din fr. *toxicodermie*].

toxicofór, ~i, toxicoforă, ~e a. (despre vieţuitoare) care conţine substanţe toxice (pentru om). [Din fr. *toxicophore*].

toxicogén, ~i, toxicogenă, ~e a. toxigen. [Din fr. *toxicogène*].

toxicológ, toxicologi m. specialist în toxicologie. [Din fr. *toxicologue*].

toxicológic, ~ci, toxicologică, ~ce a. care aparţine toxicologiei, referitor la toxicologie. [Din fr. *toxicologique*].

toxicologíe f. ramură a medicinei care studiază natura substanţelor toxice, proprietăţile lor fizice şi chimice, precum şi acţiunea lor asupra organismului. [Din fr. *toxicologie*].

toxicomán, ~i, toxicomană, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de toxicomanie. [Din fr. *toxicomane*].

toxicomaníe, toxicomanii f. obişnuinţă morbidă de a consuma în cantităţi progresiv crescînde substanţe toxice medicamentoase (morfină, cocaină, opiu etc.) sau alimentare (alcool), care creează depedenţă şi duc la degradare fizică şi psihică, şi mai ales morală. [Din fr. *toxicomanie*].

toxicóză, toxicoze f. stare toxiinfecţioasă gravă a sugarului, manifestată prin tulburări digestive cu deshidratare acută, febră, comă etc. [Din fr. *toxicose*].

toxidermíe, toxidermii f. erupţie cutanată provocată de acţiunea unei substanţe toxice; toxicodermie. [Din fr. *toxidermie*].

toxigén, ~i, toxigenă, ~e a. care produce toxine; toxicogen. [Din fr. *toxigène*].

toxiinfécţie, toxiinfecţii f. infecţie acută provocată de consumarea unor alimente contaminate cu microorganisme şi cu toxinele lor şi manifestată prin dureri gastrointestinale, febră, tulburări nervoase, pierderi în greutate etc. [Din fr. *toxi-infection*].

toxiinfecţiós, ~şi, toxiinfecţioásă, ~e a. care aparţine unei toxiinfecţii, referitor la o toxiinfecţie. [*Toxiinfecţie* + *-os*].

toxínă, toxine f. substanţă organică (mai frecvent proteică) cu acţiune toxică, produsă de

organisme vegetale (ex. ciuperci) sau animale (ex.: şerpi, scorpioni etc.). [Din fr. ***toxine***].

toxoplasmóză, toxoplasmoze f. boală parazitară, congenitală sau dobîndită, provocată de protozoare din genul *Toxoplasma*, cea congenitală manifestîndu-se prin hidrocefalee, convulsii, întîrzieri psihomotorii, cea dobîndită, prin adenopatii, meningoencefalite etc. [Din fr. ***toxoplasmose***].

trabánt, trabanţi m. (înv.) **1.** (la pl.) corp de gardă format din pedestraşi mercenari (înarmaţi cu halebarde); (şi la sg.) soldat din acest corp; dorobanţ: *erau atunci în garnizoană 2000 trabanţi.* BĂLC.; **2.** (astron.) satelit al unei planete. [Din germ. ***Trabant***, it. ***trabante***].

trabécul, trabeculi m. (anat., biol.) formaţie fibroasă cu rol de legătură sau de delimitare a unei cavităţi. [Din fr. ***trabécule***, lat. ***trabeculo***].

trabúc, trabucuri n. ţigară de foi. [Din it. ***trabuco***, germ. ***Trabuko*** *(zigarre)*].

trac[1], ~ci, trácă, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Traciei sau locuitorilor acesteia, referitor la Tracia sau la locuitorii ei; tracic. // f. limba indo-europeană vorbită, în antichitate, în Dacia şi în Peninsula Balcanică de o populaţie numeroasă. // m., f. persoană care făcea parte dintr-o veche populaţie indo-europeană din Tracia. // m. pl. populaţie indo-europeană care la începutul mileniului al II-lea î.d.Hr. era aşezată în centrul şi estul Peninsulei Balcanice şi în spaţiul carpato-dunărean, care nu a alcătuit niciodată un stat unitar, ci a trăit în triburi şi uniuni de triburi, a dezvoltat o cultură materială originală, adoptînd creator puternice influenţe scitice, greceşti, persane, macedonene, celtice, elenistice şi romane; cultura ei spirituală exercitînd, la rîndul ei, înrîurire asupra lumii greceşti, celtice şi romane; după cucerirea Peninsulei Balcanice şi a Daciei de către romani, urmează un proces treptat de romanizare, încheiat în secolul al VII-lea d.Hr. [Din lat. ***Thracus***].

trac[2] interj. cuvînt care imită zgomotul produs de o lovitură bruscă şi scurtă, care însoţeşte descărcarea unei arme, tragerea unei săgeţi etc. [Onomat.].

trac[3] n. emoţie, teamă de care sînt cuprinse unele persoane (mai ales artiştii) înainte de a apărea în faţa publicului, de a se prezenta la un examen etc.: *e de fapt o pregătire infrigurată, un trac prelungit ... în vederea aşezării la masa de lucru.* LIIC. [Din fr. ***trac***].

tracasá, tracasez vb. (livr.; tr.) a sîcîi, a plictisi, a supăra pe cineva. [Din fr. ***tracasser***].

tracasánt, ~ţi, tracasantă, ~e a. (livr.) care tracasează. [Din fr. ***tracassant***].

tracasáre, tracasări f. (livr.) faptul de a tracasa. [V. ***tracasa***].

trachiníde n. pl. familie de peşti teleosteeni, avînd ca tip dracul-de-mare, dragonul. [Din lat. ***trachinidae***].

trácic, ~ci, tracică, ~ce a. care aparţine Traciei sau locuitorilor ei, referitor la Tracia sau la locuitorii ei; trac[1]. [Din lat. ***thracicus***].

trăco-dac, ~ci, traco-dacă, ~ce a. care aparţine populaţiei de origine tracă care a locuit în Dacia, referitor la această populaţie; traco-dacic. // f. limba tracă vorbită de populaţia din Dacia; traco-dacica. // m., f. persoană care făcea parte din populaţia tracă care a locuit în Dacia. // m. pl. populaţia tracă din Dacia. [***Trac[1]*** + ***dac***].

traco-dácic, ~ci, traco-dacică, ~ce a. traco-dac. // f. limba traco-dacă. [***Trac[1]*** + ***dacic***].

tracológ, tracologi m. specialist în tracologie. [De la ***tracologie***].

tracológic, ~ci, tracologică, ~ce a. referitor la tracologie, de tracologie. [De la ***tracologie***].

tracológie f. disciplină care studiază civilizaţia şi limba tracilor[1]. [Din fr. ***thracologie***].

tracomaníe, tracomanii *f.* exagerare a importanţei tracilor[1] în elucidarea unor probleme de istorie, de cultură etc. [***Trac[1]*** + ***manie***].

tract[1], tracturi n. (înv.) **1.** unitate administrativ-teritorială; ţinut, regiune: *tot tractul carele cu numele Franconiii să cunoaşte.* CANT.; **2.** cale de comunicaţie importanţă; drum (urmat de cineva): *purcegînd cu oastea spre răsărit, şi luînd tractul de pe ceea parte de Dunăre, în cale unde i s-a tîmplat nescariva varvari, ... pre toţi i-au biruit.* CANT.; **3.** circulaţie, trafic (de persoane şi de animale). [Din lat. ***tractus***, germ. ***Trakt***, pol. ***tract***].

tract[2], tracturi n. (med.) ansamblu de ţesuturi sau de organe care se înlănţuie, formînd un sistem: *tractul gastro-intestinal; tractul genital;* (şi: **tractus**). [Din lat. ***tractus***, fr. ***tractus***].

tractá[1], pers. 3 **tractează** vb. (tr.) a exercita o forţă de tracţiune asupra unui vehicul: *tractorul tractează o remorcă.* [Din fr. ***tracter***].

tractá[2] vb. v. trata.

tractáre[1] f. acţiunea de a tracta[1] şi rezultatul ei. [V. ***tracta***].

tractáre[2] f. v. **tratare.**

tractát[1] n. v. **tratat.**

tractát[2], ~ţi, tractată, ~e a. remorcat. [Din fr. ***tracté***].

tractáţie f. v. **tratăţie.**

tractír, tractire n. **1.** (înv.) han; ospătărie: *curtea unui tractir.* NEGR.; **2.** (reg.) bordel. [Din rus. ***traktir***].

tractirgíu, tractirgii m. (înv.) persoană care ţine un tractir. [***Tractir*** + ***-giu***].

tractór, tractoare n. **1.** autovehicul cu putere mare de tracţiune, folosit în agricultură sau în industrie pentru a remorca diverse utilaje, maşini sau vehicule sau pentru a pune în acţiune unele maşini de lucru; (p. ext.) autovehiculul descris mai sus, împreună cu utilajul pe care îl remorchează: *au ieşit tractoarele la arat;* **2. tractor de sudare,** cărucior folosit la executarea sudurilor automate pe lungimi mari, echipat cu un cap de sudare, cu un recipient pentru presarea fluxului, cu o casetă pentru coborîrea automată a sîrmei de sudare şi cu un electromotor pentru autopropulsare. [Din fr. ***tracteur***].

tractoríst, ~şti, tractoristă, ~e m., f. persoană care conduce un tractor; mecanic de tractor. [***Tractor*** + ***-ist***].

tractotomíe, tractotomii f. secţionarea chirurgicală a unui tract[2] de fibre nervoase în interiorul sistemului nervos central. [Din fr. ***tractotomie***].

trăctus n. v. **tract[2].**

tracţiúne, tracţiuni f. **1.** acţiune de deplasare a unui vehicul cu ajutorul unei forţe (animale sau mecanice) aplicate la partea lui anterioară; forţă care pune în mişcare un vehicul; **2.** forţă pe care un organ de propulsie (motor etc.) o exercită asupra unui sistem tehnic (autovehicul, tramvai etc.) pentru a-l pune şi a-l menţine în mişcare; mişcare a vehiculelor terestre sub acţiunea acestei forţe; **3.** mişcare de gimnastică constînd în ridicarea corpului suspendat de o bară, de inele, aducînd umerii la înălţimea aparatului, prin încordarea muşchilor braţelor şi ai umerilor; **4.** serviciu de mişcare a vagoanelor la căile ferate. [Din fr. ***traction***].

tradescánţia f. plantă erbacee perenă, originară din America de Sud, cu tulpini subţiri, cu frunze verzi sau roşii-violacee, uneori cu dungi argintii, cultivată ca plantă ornamentală de apartament (*Tradescantia zebrina*). [Din lat. ***Tradescantia*** *(zebrina)*].

trade-union, trade-unionuri [treid-iúnion] n. sindicat al muncitorilor din ţările anglo-saxone, organizat pe principiul de breaslă şi nu al locului de muncă. [Cuv. engl.].

tradíţie, tradiţii f. **1.** ansamblu de concepţii, obiceiuri, credinţe, datini, care se statornicesc istoriceşte în cadrul unor grupuri sociale sau naţionale şi care se transmit (prin viu grai) din generaţie în generaţie; (p. gener.) patrimoniu cultural şi istoric al unui popor; **2.** (în teologie) învăţătură, iniţial orală, apoi consemnată în scris, dar fără a beneficia de statutul cărţilor sfinte, care, prin însăşi continuitatea sa, constituie dezvoltarea firească a adevărului revelat; **3.** obicei statornicit (din vechime) şi urmat riguros; datină; **4.** fel de a gîndi, de a acţiona sau de a crea preluat de la înaintaşi; **5.** informaţie cu conţinut real, legendar sau semilegendar privitoare la anumite fapte, evenimente din trecut, transmisă oral de-a lungul timpului: *Miron şi alţi hronicari au scris mai toţi după tradiţii.* NEGR.; **6.** (jur.; înv.) remitere a unui lucru în urma unei vînzări sau a unei înţelegeri; (şi: (înv.) **tradiţiune**). [Din fr. ***tradition***, lat. ***traditio, -onis***].

tradiţionál, ~i, tradiţională, ~e a. **1.** care este întemeiat pe o tradiţie, care este conform unei tradiţii: *cultură tradiţională; artă tradiţională; educaţie tradiţională;* **2.** care funcţionează potrivit unei tradiţii; care se conformează unei tradiţii: *societate tradiţională; şcoală tradiţională;* **3.** care trăieşte, acţionează potrivit regulilor fixate prin uz într-o anumită colectivitate: *ţăran tradiţional;* **4.** care este consacrat prin uz, care a intrat în obicei; obişnuit: *asta era plăcinta tradiţională de Anul Nou.* TOP. [Din fr. ***traditionnel***].

tradiţionalísm n. **1.** ataşament (exagerat) faţă de ideile, de concepţiile, de obiceiurile sau de tehnicile tradiţionale; atitudine dictată de acest ataşament; **2.** orientare social-politică şi culturală caracterizată prin supralicitarea elementelor tradiţiei ca valori în sine şi prin respingerea noilor valori, produse de evoluţia social-politică şi culturală. [Din fr. ***traditionalisme***].

tradiţionalíst, ~şti, tradiţionalistă, ~e a. referitor la tradiţionalism, caracteristic tradiţionalismului. // a. şi m., f. **1.** (persoană) care respectă obiceiurile, datinile şi le urmează riguros; **2.** (partizan) al tradiţionalismului. [Din fr. ***traditionaliste***].

tradiţiúne f. v. **tradiţie.**

traducătór, ~i, traducătoáre m., f. persoană care traduce (un text) dintr-o limbă în alta (în cadrul profesiunii sale): *Iosif a fost un traducător minunat şi tălmăcirile lui răsună ca nişte opere originale.* CĂL. [***Traduce*** + ***-ător*** (după fr. ***traducteur***)].

tradúce, tradúc vb. **1.** (tr.) a transpune (un text, o frază, un cuvînt, p. ext., un autor al unui text) dintr-o limbă în alta; a tălmăci: *scrisoare ... pe care ar fi bine s-o traduci şi s-o arăţi turcilor.* GHICA; **2.** (spec.; tr.) a transpune un text telegrafic pe baza semnalelor recepţionate; **3.** (fig.; tr.) a reda (prin cuvinte), a reprezenta (cu ajutorul artei): *arta germană ... a ştiut să traducă cu penelul ideile care se rezumă în legendara vînătoare.* OD.; *domnul Bernard nu se sfii, ca prieten şi bun cunoscător de oameni, să-şi traducă în cuvinte constatarea.* SAD.; **4.** (fig.; tr. şi refl. pas.) a (se) transpune pe un alt plan: *acolo totul se traducea în bani.* V.ROM.; **a (se) traduce în realitate,** a pune în aplicare (un plan, un principiu); a înfăptui, a realiza; **5.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) manifesta (prin ...); **6.** (fam.; intr.; tr.) a înşela (în dragoste): *să mă traducă pe mine ...* CAR.; **7.** (înv.; tr.) a deferi justiţiei; **8.** (tehn.; tr.) a face o traducere. [Din lat. ***traducere***, fr. ***traduire***].

tradúcere, traduceri f. **1.** acţiunea de a traduce şi rezultatul ei; (concr.) scriere cuprinzînd o transpunere a unui text dintr-o limbă în alta; traducţie: *au circulat o sumedenie de traduceri, unele din slavonă, multe din greceşte.* CĂL.; **2.** interpretare: *traducerea greşită a vorbelor cuiva;* **3.** (fam.; înv.) înşelare (în dragoste): *la mine e chestiune de traducere.* CAR.; **4.** (tehn.) transformare a unei mărimi de o anumită natură (viteză, presiune,

temperatură etc.), numită *mărime de intrare*, într-o mărime de altă natură (tensiune electrică, curent electric etc.), numită *mărime de ieşire*, în vederea transmisiunii informaţiei asociate acestora; corespondenţa univocă dintre mărimea de intrare şi cea de ieşire ale unui dispozitiv (traductor) care realizează o astfel de transfomare. [V. ***traduce***].

traductíbil, ~i, traductibilă, ~e a. **1.** care poate fi tradus dintr-o limbă în alta; **2.** care poate fi redat, exprimat, interpretat: *făcu un gest cu mîna, traductibil „prejudecăţi!"*. CĂL. [De la ***traduce;*** cf. fr. ***traduisible***].

traductór, traductoare n. dispozitiv care efectuează operaţia de traducere într-un sistem tehnic de reglaj automat, de telecomunicaţie, de măsurare pe cale electrică a mărimilor neelectrice etc. (ex.: microfonul, tubul videocaptor, celula fotoelectrică etc.). [Din fr. ***traducteur***].

tradúcţie, traducţii f. (înv.) traducere: *traducţia melodramei ... se datoreşte unei pene strălucite.* CAR.; (şi: **traducţiune**). [Din lat. ***traductio, -onis,*** fr. ***traduction,*** it. ***traduzione***].

traducţiúne f. v. **traducţie.**

trafalét, trafaleţi m. unealtă formată dintr-un rulou de lemn acoperit cu un strat de material absorbant şi prevăzut cu mîner, folosită la întinderea varului sau a vopselei pe o suprafaţă; (şi: **trafalete**). [Din rus. ***trafaret***].

trafaléte m. v. **trafalet.**

trafíc, traficuri n. **1.** activitate economică avînd drept scop schimbul de mărfuri, de valori; **2.** comerţ ilicit: *trafic de arme; trafic de droguri;* **3.** (fig.) faptul de a cîştiga bani, de a trage un profit de pe urma unui lucru care nu poate fi vîndut, a unei valori morale: *trafic de voturi; a face trafic cu onoarea sa;* (jur.) **trafic de influenţă**, infracţiune constînd în fapta unei persoane care, prevalîndu-se de influenţa, reală sau închipuită, ce ar avea pe lîngă un funcţionar, primeşte ori pretinde bani sau alte foloase pentru a-l determina pe acel funcţionar să facă sau să nu facă un act care intră în atribuţiile sale; **4.** transport de mărfuri sau de persoane pe o anumită cale de comunicaţie, cu anumite mijloace de transport, într-un interval de timp şi în condiţii precizate: *a crescut traficul în portul Constanţa;* **5.** totalitatea legăturilor de telecomunicaţie stabilite într-un anumit interval de timp, cu anumite mijloace tehnice şi în condiţii date; (accent. şi ***tráfic***). [Din fr. ***trafic***].

trafică, trafichez vb. **1.** (înv.; intr.) a face comerţ; **2.** (intr.) a face comerţ cu o marfă ilicită: *a trafica cu stupefiante*; (tr.) *a trafica arme.* [Din fr. ***trafiquer***].

traficánt, ~ţi, traficantă, ~e m., f. **1.** (înv.) negustor; comerciant; **2.** persoană care face comerţ ilicit. [Din fr. ***trafiquant***].

trafór, trafoare n. ornament arhitectural perforat, care înlocuieşte sau maschează o tîmplărie. [Din it. ***traforo***].

traforă, traforez vb. (tr.) a executa lucrări de traforaj. [Din it. ***traforare***].

traforáj, traforaje n. **1.** operaţie de decupare cu ajutorul unui ferăstrău sau al unei maşini speciale a unor piese sau figuri artistice desenate pe o placă de lemn, de piatră etc., folosită pentru confecţionarea de ornamente, de şabloane, de machete etc.; (concr.) piesă sau lucrare executată prin această operaţie; **2.** unelte folosite pentru această operaţie. [***Trafora*** + *-aj*].

traforáre, traforări f. executare a lucrărilor de traforaj. [V. ***trafora***].

traforát[1] n. (rar) traforare. [V. ***trafora***].

traforát[2]**, ~ţi, traforată, ~e** a. **1.** executat prin traforare; **2.** cu ornamente perforate. [V. ***trafora***].

traforatór, traforatori m. lucrător care execută traforaje. // n. (pl. **traforatoare**) maşină de traforat[1]. [***Trafora*** + *-tor*].

traforétă, traforete f. şablon de trasare folosit în industria confecţiilor, la croit. [Din it. ***traforetto***].

traftológ n. v. **taftolog.**

tragacánt n. gumă obţinută din anumiţi arbuşti exotici, folosită în industria textilă, în industria farmaceutică, alimentară etc. //m. plantă decorativă şi furajeră din Asia, care produce o răşină asemănătoare cu cauciucul. [Din it. ***tragacanthe***].

trágă, trăgi f. (reg.) **1.** sanie (pentru transportat lemne); **2.** tigvă, furtun cu care se scoate vinul sau ţuica din butoaie; **3.** targă cu care se transportă pămînt, fîn etc. [De la ***trage***].

trăgăn[1]**, tragăne** n. **1.** (pop.) boală a vitelor sau a porcilor, produsă de o ciupercă, localizată de obicei în regiunea maxilarului, caracterizată prin apariţia unor umflături tari şi reci în diferite părţi ale corpului; (p. restr.) umflătură produsă de această boală; **2.** (reg.) angină la cai şi la vite; **3.** (fig.) inflamaţie a ganglionilor limfatici, provocată de o infecţie microbiană; adenită. [Et. nec.; cf. gr. mod. ***traganós***].

trăgăn[2]**, tragăne** n. (reg.) răcnet prelung. [De la ***trăgăna***].

trăge, trag vb. **I. 1.** (tr.) a face efortul de a mişca, de a deplasa (ceva sau pe cineva), apucîndu-l, pentru a-l aduce spre sine sau spre un punct voit: *trage masa mai încoace;* **a trage pe sfoară**, v. **sfoară**; **a trage cenuşă** (sau **spuză**) **pe turta sa**, v. **turtă**; **a trage la fund**, a pune pe cineva într-o situaţie grea, a antrena pe cineva într-o afacere sortită eşecului; **a trage la răspundere**, v. **răspundere**; **a trage pe cineva la** (sau **în**) **judecată**, a aduce, a cita pe cineva în faţa justiţiei; **2.** (tr.) a apuca (pe cineva) de o parte a corpului sau a îmbrăcămintei şi a-l smuci: *a trage de păr, de urechi;* **a trage de mînecă**, v. **mînecă**; **a trage de limbă**, v. **limbă**; **a trage mîţa de coadă**, v. **mîţă**; **3.** (fig.; tr.) a îndemna, a atrage, a da ghes: *ochii mîndrii care-mi plac de pe uliţă mă trag.* POP.; **a-l trage (pe cineva) inima**, a se simţi atras să facă ceva; **a-l trage aţa (la ceva)**, v. **aţă**; **4.** (tr.) a întinde, a încorda: *trage aţa cît să nu se rupă*; **a trage sforile**, v. **sfoară**; **5.** (tr.) a pune (sau a scoate) un obiect de îmbrăcăminte sau încălţăminte; a înfunda pe cap (o căciulă, o pălărie); a aduce un accesoriu de îmbrăcăminte înspre o parte a corpului (pentru a o acoperi); a aranja, a potrivi: *a trage ciorapii; a trage fularul peste urechi; trage-ţi bine haina pe umeri*; **6.** (pop.; intr.) a avea greutatea de ..., a cîntări: *trage 80 de kilograme*; **a trage (greu) în cumpănă**, a avea importanţă (mare); **7.** (tr.) a înfige (într-un corp ascuţit): *a trage în ţeapă*; **8.** (tr.) a duce, a căra, a tîrî după sine; (despre animale de tracţiune) a face să meargă un vehicul: *boii trag plugul*; **a trage un picior**, a şchiopăta; **a trage targa pe uscat**, v. **targă**; (intr.) **a trage la** (sau **în**) **jug**, v. **jug**; **9.** (fig.; tr.) a aduce după sine, a provoca, a isca: *toată fapta trage după sine răsplata sa.* BĂLC.; **10.** (fig.; tr.) a îndura, a suporta, a pătimi: *ai să tragi însă multe necazuri.* CR.; *capul face, capul trage*; **a trage un păcat**, a ispăşi; **11.** (tr.) a îndrepta şi a opri un vehicul la locul de îmbarcare sau de coborîre: *a trage la mal*; **a trage pe dreapta**, **a)** a opri un vehicul pe partea dreaptă a drumului; **b)** a se culca; **12.** (intr.) a poposi undeva spre a fi găzduit; a se instala în mod temporar undeva sau la cineva: *a trage la un han*; **13.** (refl. şi intr.) a se duce (împins de o dorinţă); (fig.) a tinde spre ..., a se simţi atras către ...: *se bucura grozav cînd mă vedea că mă trag la carte.* CR.; *nu merse mult şi zări fum gros înaintea lui şi trase aţă într-acolo.* POP.; **14.** (fig.; intr.) a prevesti: *trage a sărăcie; trage a moarte*; **15.** (refl.) a se da la o parte, a se feri din cale, a se retrage din locul unde se afla (într-un adăpost, într-un loc retras); (p. ext.; înv.) a părăsi o slujbă, o instituţie, o colectivitate; (despre ape curgătoare) a reintra în albie (după o inundaţie): *se trase dinaintea împăratului.* ISP.; *apoi m-oi trage de la sfat.* DELAVR.; **a-şi trage mîna de deasupra cuiva**, a înceta de a mai ocroti pe cineva; **a-şi trage vorba**, a reveni asupra celor afirmate anterior; **16.** (înv. şi reg.; refl.) a se perpetua, a dăinui: *acestu obicei rău ... să trage şi pănă astădzi.* NEC. **II. 1.** (tr.) a scoate, a extrage; a smulge: *a trage un ghimpe dintr-un deget; a trage vin din butoi*; **a trage sabia din teacă**, a fi gata de luptă; **2.** (tr.) (la jocurile de noroc) a alege: *a trage lozul cel mare*; **a trage** (ceva) **la sorţi**, v. **sorţi**; **a trage cărţile** (sau, intr., **în cărţi**), a prezice cuiva viitorul cu ajutorul cărţilor de joc; **3.** (tr.) a degaja, a deduce; (p. ext.) a elabora utilizînd elementele extrase: *astă poezie ... trasă din alta şi adăugată.* PANN; **a trage concluzia (că ...)**, a deduce o consecinţă; a conchide; **a trage învăţăminte din** (sau **de pe urma**), a învăţa (dintr-o) experienţă; **4.** (tr.) a lua (cu forţa); a obţine; a executa: *trag cîte zece milioane pe an de la dantele.* GHICA; *Andrii-Popa ... trage bir din drumul mare.* POP.; *îl trage pentru paguba făcută*; **5.** (tr.) a inspira, a inhala, a răsufla: *a trage aer curat*; **a-şi trage sufletul** (sau **suflarea, răsuflarea**), a respira (greu); (fig.) a se odihni puţin; a-şi reveni; (intr.) **a trage să moară**, a fi pe moarte; **6.** (tr.) a aspira: *a trage fumul în gură*; **a trage o ţigară (o lulea, un ciubuc)**, a fuma; **a trage tabac**, a priza; **7.** (intr.; despre sobe) a arde bine, a avea tiraj; **8.** (tr.) a sorbi, a înghiţi, a bea; **a trage la măsea** (sau **la mustaţă**), a bea alcool mult, a fi beţiv; **9.** (tr.) a absorbi: *a trage umezeală*; **10.** (intr.) **a trage cu urechea**, a asculta pe furiş pentru a prinde zgomote uşoare sau vorbe şoptite; **a trage cu ochiul** (sau **cu coada ochiului**), a se uita pe furiş, a privi în fugă fără a fi observat. **III. 1.** (tr.) a trasa, a marca, a desena, a cresta (linii, semne, contururi): *a trage o linie pe hîrtie*; **tras cu sfoara**, aliniat; (intr.) **a trage** (**peste ceva**) **cu condeiul** (sau **cu buretele**), a şterge, a anula; a face uitat; **2.** (tr.) a săpa, a croi: *a trage brazdă adîncă*; **3.** (tr.) a imprima: *a trage o carte în mii de exemplare*; **4.** (fam.; tr. şi refl.) a (se) fotografia: *mi-a tras o poză; m-am tras în poză*; **5.** (tr.) a copia: *a tras mai multe copii de pe acest act*; **6.** (înv.; tr.) **a trage (cuiva) o poliţă** sau **a trage o poliţă asupra cuiva**, a emite o poliţă. **IV. 1.** (în expresii referitoare la diverse procese de muncă, la acţiuni care presupun un efort fizic; tr.) **a trage la rindea**, a rindelui; **a trage la piuă**, a supune o ţesătură unor operaţii mecanice, la piuă, pentru a o face mai deasă; **a trage la tipar**, a tipări; **a trage la maşină**, a coase ceva la maşină; **a trage pe piatră**(sau **pe amnar, pe curea**), a ascuţi; **a trage pe calapod**, a întinde pe calapod; (intr.) **a trage cu acul**, a coase; **a trage la rame**, a vîsli; **a trage cu coasa**, a cosi; **a trage cu mătura**, a mătura; **2.** (intr.) a toarce: *a trage din fuior*; **3.** (tr.) a trece prin ..., a vîrî prin ...: *a trage aţa prin gămălie*; **a trage banul** (sau **gologanul**) **prin barbă**, a freca banul de barbă în credinţa că va atrage un cîştig bun; **tras ca prin inel**, cu trupul subţire, mlădios; **4.** (tehn.; tr.) a întinde şi a subţia un material ductil, trecîndu-l printr-o filieră; **5.** (fam.; tr.; cu sensul precizat de determinări) a face ceva din plin, cu pasiune, cu multă energie; **a trage un chef**, a chefui (strașnic); **a trage un pui de somn**, a dormi adînc; (intr.) **a trage cu gura**, a spune ceva cu convingere, cu furie, cu năduf; **a trage o horă** (sau **un dans**), a dansa cu multă energie; **a trage un cîntec**, a cînta cu pasiune; **6.** (intr.) **a trage cu coada ochiului**, a face cuiva un semn discret cu ochiul; **7.** (tr.) a da o lovitură; a bate, a plesni; **8.** (intr.) a descărca o armă spre ţintă; (p. ext.) a ochi, a ţinti: *a tras în lup*; **9.** (sport; intr.) a lovi, a arunca mingea cu putere: *a trage la poartă*; **10.** (pop.; tr.) a masa; a fricţiona: *l-a tras cu spirt.* **V. 1.** (intr.; despre vînt) a bate, a sufla; (impers.) a fi curent, a veni răcoare, frig: *trăgea un vîntişor care abia adia.* ISP.; *la fereastră trage*; **2.** (tr.) a învălui pe cineva provocîndu-i o senzaţie

neplăcută de răcoare (urmată de îmbolnăvire): *m-a tras curentul.* **VI.** (refl.) **1.** a descinde din ..., a fi din neamul ..., a fi urmaşul ...: *se trăgea şi el din viţă de împărat.* ISP.; **2.** a fi originar din ...: *după mamă se trăgea din Pipirig.* CR.; **3.** a proveni din ..., de la ...: *din vorbe să trage şi binele şi răul ce ne vine.* ANTIM. [Lat. **tragere(=trahere)*].

tragedián, ~eni, tragedianá, ~ene m., f. actor specializat în roluri de tragedie: *din acea trupă făcea parte vestita Dilly, cîntăreaţă şi tragediană de un mare merit.* GHICA. [Din fr. ***tragédien***].

tragedíe, tragedii f. **1.** operă dramatică a cărei acţiune aduce în scenă personaje puternice aflate în situaţii conflictuale excepţionale, al cărei deznodămînt este înfrîngerea şi moartea eroului, trezind în spectator mila şi frica, cele două componente ale emoţiei tragice (catharsis); specie a genului dramatic, cuprinzînd astfel de opere; **2.** (rar) totalitatea tragediilor unui dramaturg, unui popor, unei epoci: *destinul implacabil din tragedia greacă a fost înlocuit aci cu reaua naştere apăsînd asupra geniului.* CĂL.; **3.** întîmplare zguduitoare; catastrofă: *prietenia lui cu D.Anghel a trecut în toate memorialele vremii, precum şi tragedia lui casnică.* CĂL.; (fam.) **a face (o) tragedie din ceva,** a exagera latura neplăcută a unei întîmplări. [Din lat. ***tragoedia***, fr. ***tragédie***, gr. mod. ***tragodhía***].

trágere, trageri f. **1.** acţiunea de a (se) mişca, de a deplasa ceva sau pe cineva, apucîndu-l şi îndreptîndu-l spre sine sau spre un punct voit: *tragerea scaunului la masă;* **tragere pe sfoară,** păcăleală, înşelătorie; **2.** (fig.; înv.) îndemn, atragere; atracţie, înclinaţie: *pofta şi tragerea firii.* CANT.; **tragere de inimă,** zel, rîvnă, ardoare; **3.** (înv.) **tragere la** (sau în) **judecată,** aducere, citare în faţa unui organ judecătoresc; **4.** scoatere, extragere; (spec.) extragerea numerelor cîştigătoare la loterie; **tragere la sorţi,** hotărîre prin sorţi a unei împărţeli, a unui cîştig; participare ca parte interesată la o alegere prin sorţi; **5.** inspirare, aspirare: *tragerea aerului în plămîni;* (înv.) **tragere de moarte,** agonie; **6. tragere pe roată,** tortură întrebuinţată în evul mediu, constînd în legarea condamnatului pe o roată şi zdrobirea oaselor acestuia; **7.** operaţie de prelucrare a unui material ductil prin întindere şi subţiere, prin care se obţin ţevi, sîrmă etc.; **8.** descărcare a unei arme spre ţintă; exerciţiu sportiv sau militar de atingere a ţintei cu un proiectil. [V. ***trage***].

trágic, ~ci, tragicá, ~ce a. **1.** care aparţine tragediei, care este propriu tragediei; care are caracter de tragedie: *genul tragic; personaj tragic; conflict tragic;* **2.** (fig.) care este marcat de un eveniment teribil, funest; care impresionează, tulbură prin caracterul jalnic, zguduitor: *accident tragic; sfîrşitul tragic al cuiva; destin tragic;* **3.** (fig.) care exprimă sau produce nelinişte profundă, teamă; *figură tragică.* // n. artic. categorie estetică exprimînd un conflict al cărui deznodămînt este înfrîngerea sau pieirea unor valori umane (persoane, categorii sociale, idealuri) care nu şi-au epuizat încă potenţialităţile. // m. (rar) autor de tragedii: *tragicii greci.* [Din fr. ***tragique***].

tragicomedíe, tragicomedii f. **1.** piesă de teatru în care desfăşurarea conflictului tragic este contrapunctată cu elemente comice, iar deznodămîntul este fericit; specie a genului dramatic în care tragicul şi comicul coexistă, punîndu-se reciproc în valoare; **2.** (fig.) amestec de întîmplări serioase şi amuzante. [Din fr. ***tragi-comédie***, lat. ***tragicomoedia***].

tragicómic, ~ci, tragicomicá, ~ce a. **1.** care aparţine tragicomediei, referitor la tragicomedie; **2.** care este totodată tragic şi comic: *cu o bufonă satisfacţie, cronicarul înregistrează un necaz tragicomic al lui Gligoraşco-Vodă.* CĂL. // n. categorie estetică prin care se desemnează existenţa bivalentă, simultană, în viaţa socială şi în artă a gravităţii ilariante şi a gravităţii sumbre, în tonalităţi şi doze variabile. [Din fr. ***tragi-comique***].

tragísm n. caracter grav, tragic; situaţie tragică: *tragismul vieţii cuiva.* [***Trag(ic)*** + ***-ism***].

tragódie, tragodii f. (înv.) cîntec (de jale): *jalnica tragodie a Moldovei.* [Din gr. mod. ***tragudhi***].

trăgus n. proeminenţă mică a cartilajului pavilionului urechii, situată anterior, mascînd parţial deschiderea conductului auditiv. [Din fr. ***tragus***].

trahaná f. aluat nedospit din care se fac tăiţeii pentru supă. [Din turc. ***tarhana***].

traheál, ~i, traheálă, ~e a. care ţine de trahee, referitor la trahee: *plagă traheală.* [Din fr. ***trachéal***].

traheán, ~eni, traheaná, ~ene a. traheal: *respiraţia traheană a insectelor.* [Din fr. ***trachéen***].

trahée, trahei f. **1.** (anat.) segment fibrocartilaginos şi elastic al căilor respiratorii la om şi la vertebratele cu respiraţie aeriană, cuprins între laringe şi bronhii, prin care aerul trece din cavităţile nazală şi bucală în bronhii; **2.** (zool.) fiecare dintre tubuleţele deschise la exterior şi ramificate în corpul insectelor, păianjenilor şi miriapodelor, care servesc drept organe de respiraţie; **3.** (bot.) fiecare dintre vasele lemnoase prin care circulă seva brută în interiorul plantelor superioare. [Din lat. ***trachea***, fr. ***trachée***].

traheídă, traheíde f. (bot.) vas lemnos (unicelular) prin care circulă seva brută. [Din fr. ***trachéide***].

traheítă, traheíte f. inflamaţie acută sau cronică a mucoasei traheale. [Din fr. ***trachéite***].

traheloplastíe, traheloplastii f. refacere chirurgicală a colului uterin. [Din fr. ***trachéloplastie***].

trahelotomíe, trahelotomii f. incizie a colului uterin. [Din fr. ***trachélotomie***].

traheomicóză, traheomicoze f. (bot.) boală infecţioasă şi contagioasă a plantelor, provocată de unele ciuperci care trăiesc în vasele conducătoare, pe care le astupă, cauzînd veştejiri totale. [Din fr. ***trachéomycose***].

traheopatíe, traheopatii f. afecţiune a traheii. [Din fr. ***trachéopatie***].

traheoplastíe, traheoplastii f. plastie cu grefon cutanat sau osos a traheii. [Din fr. ***trachéoplastie***].

traheorafíe, traheorafii f. sutură a traheii. [Din fr. ***trachéorraphie***].

traheoscóp, traheoscoape n. instrument pentru examinarea traheii. [Din fr. ***trachéoscope***].

traheoscopíe, traheoscopii f. examen endoscopic al traheii cu ajutorul bronhoscopului. [Din fr. ***trachéoscopie***].

traheotomíe, traheotomii f. intervenţie chirurgicală prin care se practică o incizie în partea superioară a traheii, cu scopul de a restabili respiraţia unui bolnav care prezintă simptome grave de sufocare. [Din fr. ***trachéotomie***].

trahít, trahite n. rocă vulcanică de culoare cenuşie, folosită ca piatră de construcţie. [Din fr. ***trachyte***].

trahóm, trahomuri şi **trahoame** n. (med.) conjunctivită granuloasă. [Din fr. ***trachome***].

trai n. **1.** viaţă, existenţă: *şi-şi aleseră loc de trai, un bordei.* ISP.; **mod de trai,** ansamblul condiţiilor materiale şi spirituale în care trăiesc anumite grupe, clase sociale sau societăţi; **a-şi trăi traiul, a-şi mînca mălaiul,** v. **mălai**; **2.** viaţă bună, îmbelşugată; petrecere, desfătare: *vinuşor de nouă ai, cum e mai bun pentru trai.* POP.; **a se pune** (sau **a se aşeza**) **pe trai,** a începe o viaţă bună, de belşug; a se pune pe petreceri; **3.** (concr.) mijloacele materiale necesare existenţei cuiva: *s-a scumpit traiul;* **4.** convieţuire: *cu voinici-mi place traiul, ori îi văd cu spada-n mînă, ori cu naiul.* COŞB.; **a avea** (sau **a duce**) **trai bun** (sau **rău**) **cu cineva,** a trăi în bună înţelegere, în armonie (sau în duşmănie, în ceartă) cu cineva. [De la ***trăi***].

traiéct, traiecte n. **1.** distanţă de străbătut între două puncte determinate; **2.** drum pe care îl urmează un vehicul, un călător; traseu, parcurs; **3.** traseu liniar pe care se situează un organ alungit (muşchi, nerv, arteră etc.); **4.** drum parcurs în spaţiu de un corp în mişcare; traiectorie; (şi: (înv.) **traject**). [Din fr. ***traject,*** lat. ***traiectus***].

traiectórie, traiectorii f. **1.** drum parcurs în spaţiu de un corp în mişcare; traiect, parcurs: *traiectoria mingii şutate;* **2.** curbă descrisă de un punct material sau de centrul de greutate al unui mobil; (p. ext.) reprezentare grafică a acestor curbe sau a lungimii lor; (şi: (înv.) **trajectorie**). [Din fr. ***trajectoire***].

tráilă, tralle f. pod umblător care se deplasează de pe un mal pe celălalt al unei ape curgătoare de-a lungul unui cablu, fiind remorcat de o navă sau purtat de curentul de apă. [Din fr. ***traille***].

tráiler, trailere n. remorcă de mare capacitate, alcătuită dintr-o platformă joasă, sprijinită în spate pe un tren dublu de roţi, iar în faţă pe vehiculul motor, folosită pentru transportul obiectelor grele; (scris şi: ***treiler***). [Cuv. engl.].

trálnă, traine f. parîmă ale cărei capete sînt fixate pe două corpuri plutitoare şi care este tîrîtă pe fundul apei pentru a agăţa un corp scufundat sau pentru a-i determina poziţia. [Et. nec.; cf. fr. ***traîne***].

trăinic, ~ci, trainică, ~ce a. **1.** care se menţine mult timp în stare bună; solid, rezistent: *lucru trainic;* **2.** care durează, care dăinuieşte o lungă perioadă de timp: *prietenie trainică.* [***Trai*** + ***-nic***].

training, traninguri [tréining] n. **1.** instruire, pregătire, perfecţionare: *o societate producătoare de software sau una de consultanţă şi training încap lejer într-o servietă.* D.; **2.** (sport) antrenament. [Cuv. engl.].

tráistă, traiste f. **1.** obiect în formă de sac, confecţionat dintr-o ţesătură, din piele etc., prevăzut cu o baieră pentru a fi atîrnat de umăr sau agăţat, în care se transportă sau se păstrează unele obiecte, mai ales mîncarea: *cînd am isprăvit de mîncat, îi dădui traista să-mi puie merindea pe a doua zi.* TOP.; **cu traista-n băţ,** se spune despre cineva care nu are locuinţă stabilă sau care este foarte sărac; **a-i mînca cuiva cîinii din traistă,** a fi bleg, nătăfleţ; **a-i bate cuiva vîntul în traistă,** a fi extrem de sărac; **a umbla cu traista,** a cerşi; **2.** săculeţ din pînză groasă în care se dau grăunţe cailor, atîrnîndu-l de gîtul lor; **3.** conţinutul unor astfel de obiecte: *a mîncat toată traista de mere;* **4.** (compus) **traista-ciobanului, a)** plantă erbacee din familia cruciferelor, înaltă de 5-50 cm, cu frunze crestate, cu flori mici, albe şi cu fructe triunghiulare, folosită ca plantă medicinală (*Capsella bursa-pastoris*); **b)** (reg.) limba-mării (*Iberis umbellata*); **c)** (reg.) punguliţă (*Thlaspi arvense*); **5.** (compus; reg.) **traistă-goală,** nume dat crivăţului; (şi: **straiţă**). [Et. nec.; cf. alb. ***trastë***, ***trajstë***].

trajéct n. v. traiect.

trajectórie f. v. traiectorie.

tralalá interj. cuvînt care imită cîntatul din gură sau care înlocuieşte cuvintele (necunoscute ale) unei melodii; (adj.) **a fi cam tralala,** a fi (cam) zăpăcit, a fi (cam) aiurit. [Onomat.].

trámă[1], trame f. (reg.) **1.** bătătura (unei ţesături); **2.** urzeala (unei ţesături); **3.** fuior (din care se face bătătura sau urzeala). [Lat. ***trama***].

trámă[2], trame f. **1.** fir de mătase obţinut prin răsucirea a două sau a mai multor fire, folosit în ţesătorie pentru bătătură; (p. ext.) ţesătură; **2. tramă stradală,** ansamblu de străzi pe care se concentrează traficul principal într-o localitate

urbană; **3.** (fig.) intrigă a unei opere literare; **4.** (fig.) plan ascuns, intrigă, complot: *în trame sîngeroase gîndirea-i e pierdută.* AL.; **5.** distanţa dintre grinzi. [Din fr. *trame*].

trambalá, trambalez vb. (fam.; tr. şi refl.) a (se) deplasa dintr-o parte în alta (fără rost). [Din fr. *trimbaler*].

trambaláre, trambalări f. (fam.) acţiunea de a (se) trambala. [V. *trambala*].

trambulínă, trambuline f. **1.** aparat care serveşte la uşurarea executării unei sărituri în gimnastica sportivă; **a servi (cuiva) de trambulină,** a ajuta pe cineva să parvină (mai ales în politică); **2.** instalaţie specială, ridicată pe un postament la o anumită înălţime, prevăzută cu un dispozitiv de care se fixează o scîndură elastică, servind pentru sărituri în apă; **3.** (şi **trambulină de schi**) instalaţie în forma unei pante, servind la executarea săriturii în lungime cu schiurile; **4.** construcţie în formă de jgheab, aşezată la extremitatea unui canal sau jilip, pentru evacuarea apei la distanţă de malul pe care se sprijină jgheabul. [Din germ. *Trampoline*, it. *trampolino*].

tramcár, tramcare n. vehicul tras de cai, folosit în trecut în oraşe pentru transportul în comun: *o fotografie ni-l reprezintă pe dramaturg pe capra unui uriaş tramcar de excursionişti, la Hamburg.* CĂL. [Din engl. *tram-car*].

tramíner m. soi de viţă de vie, originară din Germania, cu ciorchini cilindrici, boabe mici, roz, nearomate, cultivat pentru producerea vinurilor superioare de masă. // n. vin obţinut din acest soi. [Din germ. *Traminer*].

tramp, trampe şi **trampuri** n. cargobot care nu face curse pe o linie regulată, ci spre orice port pentru care găseşte marfă de transportat. [Cuv. engl.].

trámpă[1], trampe f. (înv.) schimb în natură; troc; (p. ext.) schimb de obiecte: *hai să facem treampa: dă-mi carul şi na-ţi boii.* CR.; (fam.) **a face cuiva trampa,** a mijloci cuiva o afacere, o relaţie; (şi: (reg.) **treampă**). [Din turc. *trampa*].

trámpă[2] f. (adesea peior.) categorie: *deasupra lor, ... şi tot de trampa lor, ... izbuteşte să se ridice cîte unul.* VLAH. [Din fr. *trempe*].

trámping n. transport de mărfuri cu nave care navighează din port în port, fără un itinerar fix. [Cuv. engl.].

tramvái, tramvaie n. mijloc de transport în comun, de obicei în interiorul oraşelor, cu tracţiune electrică (în trecut cu tracţiune animală), constituit din unul pînă la trei vagoane, dintre care unul este vagonul motor, care rulează pe două şine metalice: *un camion încărcat cu moloz se îndepărta de-a lungul liniei tramvaiului.* GHEŢIE. [Din engl., fr. *tramway*].

tramvaíst, tramvaişti m. persoană care lucrează la tramvaie; (spec.) manipulant. [*Tramvai* + *-ist*].

tranc interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de o lovitură bruscă şi puternică, de o cădere etc.: *spînul face tranc! capacul pe gura fîntînei.* CR.; **2.** (repetat; cu valoare adverbială) cuvînt care imită un zgomot ritmic: *(venea) tranca-tranca pe drum;* (şi: **tranca**). [Onomat.].

tránca interj. v. **tranc**.

tranca-fleánca interj. v. **treanca-fleanca**.

trancaná, trancanale f. (reg.; mai ales la pl.) **1.** vorbă goală, palavră: *d-aste vorbe d-ale tale, gogoşele, trancanale, sîntem sătui de ajuns.* PANN; **2.** lucruri casnice mărunte; catrafuse: *trăncănăile de la bucătărie.* ISP.; (şi: **trăncănaie**). [De la *tranc*].

tranchét n. v. **trinchet**.

tranchilizá, tranchilizez vb. (tr. şi refl.) a (se) linişti, a (se) calma. [Din fr. *tranquilliser*].

tranchilizánt, ~ţi, tranchilizantă, ~e a. şi n. (medicament) care reduce starea de tensiune psihică, frica, reacţiile psihomotorii, echilibrează afectul şi determină o stare de calmare, de indiferenţă; calmant: *un miros de fenol, de tranchilizante amărui ca sîmburele de caisă,... un miros străin uitat fără noimă în creier.* CRĂCIUN. [Din fr. *tranquillisant*].

trandadá, trandadale f. (reg.) unealtă cu care se pescuieşte tîrîndu-se pe fundul apei, făcută dintr-o plasă care se strînge ca un sac cînd se scoate din apă; prostovol; (şi: **trandadaie**). [Et. nec.].

trandadáie f. v. **trandada**.

trandafír, trandafiri m. **1.** nume dat unor arbuşti spinoşi din familia rozaceelor, cu flori albe, galbene, roşii sau roz, plăcut mirositoare, folosite în industria parfumurilor sau în medicină; roză (*Rosa*); (p. restr.) floarea acestor arbuşti: *trandafiri aruncă roşii peste unda fermecată.* EM.; **trandafir de dulceaţă** (sau **de rusalii, de grădină**), numele a două specii de trandafiri cu flori roşii, din ale căror petale se face dulceaţă (*Rosa centifolia, Rosa rugosa*); **trandafir sălbatic** (sau **de munte, de cîmp**), măceş (*Rosa canina*); (p. restr.) floare de măceş; **trandafir-de-cîmp** (sau **mic, pitic**), răsură (*Rosa gallica*); **2.** (compuse; bot.; reg.) **trandafir-de-cîmp,** păducel (*Crataegus oxyaccatha*); **trandafir-de-munte,** smirdar (*Rhododendron kotschyi*); **trandafir-galben,** teişor (*Kerria japonica*); (zool.) **trandafir-de-mare,** actinie (*Actinia*); **3. lemn de trandafir,** lemn al unui arbore din America de Sud, folosit la fabricarea mobilei de lux, a lambriurilor etc.; **4.** cîrnat din carne de porc tocată mare şi condimentată cu mult ardei iute, piper şi usturoi. [Din gr. mod. *triantáfyllon*].

trandafiráş, trandafiraşi m. diminutiv al lui trandafir; trandafirel, trandafiruţ. [*Trandafir* + *-aş*].

trandafirél, trandafirei m. (pop.) trandafiraş. [*Trandafir* + *-el*].

trandafiríu, ~ii, trandafirie, ~ii a. **1.** de culoarea roz (ca floarea unor trandafiri): *şiruri de cireşi scutură grei omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate.* EM.; **2.** (fig.) plin de optimism, luminos, senin; cu perspective favorabile: *un crîmpei de realitate crudă pătrundea în inima lui plină de închipuiri trandafirii.* REBR.; *viitor trandafiriu.* [*Trandafir* + *-iu*].

trans- element de compunere cu sensul: **a)** „dincolo"; **b)** „peste". [Din lat. *trans*, fr. *trans-*].

transafrícan, ~i, transafricană, ~e a., n. (şosea) care traversează Africa. [*Trans-* + *african;* cf. fr. *transafricain*].

transalpín, ~i , transalpiná, ~e a. **1.** care este situat dincolo de munţii Alpi: *Galia transalpină;* **2.** (înv.) transcarpatic: *Dacia transalpină.* [Din lat. *transalpinus*, fr. *transalpin*].

transamazonián, ~eni, transamazoniană, ~ene a., n. (şosea) care traversează Amazonia. [Din fr. *transamazonien*].

transamericán, ~i, transamericană, ~e a. şi n. (şosea) care traversează America. [*Trans-* + *american;* cf. fr. *transaméricain*].

transamináre f. proces de transferare a grupurilor aminice de la un aminoacid la un cetoacid, reacţie chimică foarte importantă în metabolismul general al organismului. [Cf. fr. *transamination*].

transaminázã, transaminaze f. enzimă care catalizează procesul de transaminare. [Din fr. *transaminase*].

transarábic, ~ci, transarabică, ~ce a. şi n. (şosea) care traversează Peninsula Arabică. [Din fr. *transarabique*].

transasiátic, ~ci, transasiatică, ~ce a. **1.** care traversează Asia: *şosea transasiatică;* **2.** care se efectuează traversînd Asia: *cursă transasiatică.* [Din fr. *transasiatique*].

transatlántic, ~ci, transatlantică, ~ce a. **1.** care este situat dincolo de Oceanul Atlantic: *ţări transatlantice;* **2.** care traversează Oceanul Atlantic: *navă transatlantică.* // n. vapor de pasageri care traversează în cursă regulată Oceanul Atlantic, făcînd legătura dintre Europa şi America; (p. ext.) vapor mare. [Din fr. *transatlantique*].

transatmosféric, ~ci, transatmosferică, ~ce a. care este dincolo de atmosfera Pămîntului. [*Trans-* + *atmosferic*].

tránsă, transe f. **1.** stare specială în care se află o persoană hipnotizată, deosebită de cea de veghe sau de cea de somn, caracterizată prin slăbirea controlului conştient asupra propriei comportări şi a contactului cu realitatea la acţiunea unei sugestii: *transă hipnotică;* **2.** stare a mediumului în timpul comunicării cu spiritele, caracterizată prin tulburări de conştiinţă şi fiziologice: *îngîna frînturi de fraze, ce se desprindeau ca dintr-o stare de transă.* BL.; **3.** stare de exaltare, de uitare de sine a unei persoane; (spec.) stare a artistului cuprins de inspiraţie; **a fi** (sau **a intra**) **în transă,** a pierde controlul asupra propriilor manifestări ca efect al surescitaţiei sau al unei emoţii puternice. [Din fr. *transe*].

transbordă, transbordez vb. **1.** (tr.) a transporta mărfurile sau călătorii dintr-un vehicul (tren, navă etc.) în altul în cursul unei călătorii (de obicei din cauza întreruperii accidentale a circulaţiei); **2.** (tr.) a trece, cu ajutorul unui transbordor, locomotiva sau vagoanele unui tren de pe o linie pe alta, cînd cele două linii nu au legătură directă; **3.** (intr.) a schimba trenul sau alt vehicul într-un loc unde circulaţia pe un drum s-a întrerupt. [Din fr. *transborder*].

transbordáre, transbordări f. acţiunea de a transborda şi rezultatul ei: *cu transbordarea pierdu timpul pînă la miezul nopţii.* CĂL. [V. *transborda*].

transbordór, transbordoare n. **1.** platformă mobilă, echipată cu linii de cale ferată, care serveşte la mutarea vehiculelor feroviare de pe o linie pe alta, cînd cele două linii nu au legătură între ele; **2.** navă de mic tonaj care serveşte la transbordarea călătorilor sau a mărfurilor. [Din fr. *transbordeur*].

transcalculáre f. complex de operaţii necesare pentru calculul coordonatelor unui punct geodezic sau topografic într-un sistem de proiecţie cartografică sau de axe de coordonate dat, luînd ca bază aceste date dintr-un alt sistem şi folosind relaţiile matematice de legătură. [*Trans-* + *calculare*].

transcarpátic, ~ci, transcarpatică, ~ce a. care se află dincolo de Munţii Carpaţi (în raport cu Muntenia sau cu Moldova); de peste Carpaţi; transcarpatin: *ceea ce sperie şi descurajează pe cititorul Pelegrinului transilvan al lui I. Codru Drăguşanu ... este limba transcarpatică şi latinizantă.* CĂL. [*Trans-* + *carpatic*].

transcarpatín, ~i, transcarpatină, ~e a. (rar) transcarpatic: *români transcarpatini.* [*Trans-* + *carpatin*].

transcaucazián, ~eni, transcaucaziană, ~ene a. **1.** care se află sau locuieşte la sud de Munţii Caucaz: *ţări transcaucaziene;* **2.** care străbate Caucazul. [*Trans-* + *caucazian,* cf. fr. *transcaucasien*].

transceiver, transceivere [transívăr] n. aparat de emisie-recepţie folosit, în special, în practica radioamatorilor. [Cuv. engl.].

transcénde, transcend vb. (tr.) **1.** (livr.) a trece dincolo de ..., a se ridica deasupra cuiva sau a ceva: [Turnul Babel], *supus şi învins de gravitaţie, îşi transcende totuşi condiţia; neterminat la vîrf, el este totuşi o săgeată arătînd sensul parcurgerii ce*

îi mai rămăsese: „acolo este cel ce nu mă vrea". D.; **2.** (filoz.) a depăşi domeniul cunoaşterii raţionale. [Din fr. ***transcender***, lat. ***transcendere***].

transcendént, ~ţi, transcendentă, ~e a. **1.** care se ridică deasupra unui nivel dat, care este superior: *spirit transcendent;* **2.** (filoz.) care depăşeşte, care trece dincolo de orizontul experienţei sau al raţiunii: *lumea „cealaltă" (superioară) nu e niciodată total transcendentă lumii acesteia, tot ce e pământesc e ceresc.* PLEŞU; (subst. n.) realitate superioară inteligenţei obişnuite; modul de a exista al divinităţii dincolo şi independent de lumea creată; **3.** (la Kant) care se află dincolo de orice experienţă posibilă, fie că e vorba de realităţi (lucruri în sine), fie de principii de cunoaşterii; **4.** (mat.) **număr transcendent**, număr care nu poate fi rădăcina unui polinom cu coeficienţi raţionali (de ex. numărul π); **ecuaţie transcendentă**, ecuaţie care nu se poate scrie sub forma unui polinom egal cu zero; **funcţie transcendentă**, funcţie definită pe mulţimea numerelor complexe, cu valori în mulţimea numerelor compexe şi care nu poate fi scrisă sub forma unui cît a două polinoame; **curbă transcendentă**, curbă plană a cărei ecuaţie este transcendentă. [Din fr. ***transcendant***, lat. ***transcendens, -tis***].

transcendentăl, ~i, transcendentală, ~e a. **1.** (la Kant) care nu provine din experienţă, ci reprezintă o condiţie apriorică a posibilităţii cunoaşterii: *estetică transcendentală;* **2.** care este deasupra lumii reale: *autorul avea să trateze pe cadrul vechi al destinului grec problema eredităţii criminalistice, dînd un amestec de observaţie fiziopsihologică şi de fior transcendental.* CĂL. [Din fr. ***transcendantal***, lat. ***transcendentalis***].

transcendentalísm n. **1.** concepţie filozofică a lui Kant bazată pe ideea că formele apriorice ale conştiinţei precedă experienţa şi constituie condiţiile existenţei ei; **2.** curent filozofic din SUA iniţiat de R.W. Emerson (1836), caracterizat prin religiozitate panteistă şi spirit umanitar, care critică de pe poziţii romantice capitalismul, propunînd rezolvarea problemelor sociale prin autoperfecţionarea morală. [Din fr. ***transcendantalisme***].

transcendentalíst, ~şti, transcendentalístă, ~e a. referitor la transcendentalism, caracteristic transcendentalismului. // m., f. partizan al transcendentalismului. [Din fr. ***transcendantaliste***].

transcendentalitáte f. (rar) caracter transcendental. [***Transcendental*** + ***-itate***].

transcendentalizá, transcendentalizez vb. (rar; tr.) a atribui caracter transcendental. [***Transcendental*** + ***-iza***].

transcendentísm n. nume generic dat doctrinelor filozofice care admit transcendenţa divină. [Cf. fr. ***transcendantisme,*** it. ***trascendentismo***].

transcendénţă f. **1.** însuşire a ceea ce este transcendent; **2.** (în filozofiile teiste) ipostază a divinităţii, care se află deasupra creaţiei sale; **3.** (în existenţialism) situaţie a omului care se ridică deasupra condiţiilor alienante şi dezumanizante ale vieţii cotidiene, ale cadrului social; **4.** (în fenomenologie) rezultat al depăşirii datului obiectiv prin actul intenţional de conştiinţă sau prin intuiţie; dezvăluirea prin gîndire a lumii esenţelor şi semnificaţiilor. [Din fr. ***transcendance***].

transcéndere, transcenderi f. faptul de a transcende: *Maiorescu îşi face o estetică etică, în care frumosul este echivalent cu trancenderea lumii de toate zilele, a vulgarităţii.* CĂL. [V. ***transcende***].

transcontáiner, transcontainere n. container de mare capacitate, folosit în transportul mărfurilor. [Din fr. ***transconteiner***].

transcontainerizá, transcontainerizez vb. (tr.) a transporta cu un transcontainer. [De la ***transcontainer***].

transcontinentál, ~i, transcontinentală, ~e a. care traversează un continent: *şosea transcontinentală.* [Din fr. ***transcontinental***].

transcríe, transcríu vb. (tr.) **1.** a scrie din nou un text fără modificări; a face o copie scrisă; a copia: *transcriu aici trei epistole ce am primit la Constantinopol.* GHICA; *era de fapt o ciornă, nu fusese transcrisă.* V.R.; **2.** (jur.) a înscrie, a înregistra, a copia un act, o convenţie etc. într-un registru public special: *în anul 1874, ... Grandea se căsătorea cu o Elenă, transcriind actul dotal la Tribunalul Dolj.* CĂL.; **3.** (lingv.) a transpune un text dintr-un alfabet în altul pentru uşurarea lecturii; **4.** (lingv.) a transpune în scris un text înregistrat pe o bandă de magnetofon etc.; **5.** (lingv.) a nota în scris (cu semne speciale) elementele unui idiom; **6.** a prelucra o bucată muzicală scrisă pentru un anumit instrument sau pentru o anumită voce, pentru a fi cîntată la alt instrument sau de altă voce. [***Trans-*** + ***scrie;*** cf. fr. ***transcrire***)].

transcríere, transcrieri f. **1.** copiere, reproducere în scris a unui text: *nu vom putea întrerupe spicuirile acestea, fără transcrierea, parţială, a încă unei scrisori.* V.R.; **2.** (jur.) trecere într-un registru special a elementelor esenţiale ale unui act juridic privitor la dobîndirea, transmiterea sau stingerea unor drepturi reale imobiliare; transcripţie; **3.** (lingv.) transpunere a unui text dintr-un sistem de scriere în altul; **transcriere fonetică**, transpunere în scris a sunetelor unui idiom cu ajutorul unui alfabet existent, al unui alfabet convenţional sau al unei combinaţii de semne convenţionale şi de litere ale unui alfabet obişnuit, pentru a putea reconstitui pronunţarea reală; **4.** prelucrare a unei bucăţi muzicale scrise pentru un anumit instrument sau pentru o anumită voce, spre a fi cîntată de alt instrument sau de altă voce. [V. ***transcrie***].

transcriítor, ~i, transcriitoáre m., f. persoană care transcrie un text literar, o bucată muzicală etc. [***Transcrie*** + ***-tor***].

transcrípţie, transcripţii f. **1.** faptul de a transcrie; (concr.) copie; **2.** (jur.) transcriere; **3.** proces prin care informaţia genetică conţinută în ADN este transferată într-o moleculă de ARN mesager, ceea ce permite ulterior producerea de proteine specifice; (şi: (înv.) **transcripţiune**). [Din fr. ***transcription***].

transcripţiúne f. v. transcripţie.

transculturál, ~i, transculturală, ~e a. care priveşte relaţiile dintre mai multe culturi. [Din fr. ***transculturel***].

transculturáţie f. trecere de la o formă de cultură inferioară la alta superioară prin contact şi adaptare a altor culturi. [Din fr. ***transculturation***].

transcurént, ~ţi, transcurentă, ~e a. care prezintă transcurenţă. [Din engl. ***transcurent***].

transcurénţă, transcurenţe f. complicaţie care apare pe neaşteptate în cursul unei boli. [***Transcurent*** + ***-enţă***].

transdanubián, ~eni, transdanubiană, ~ene a. transdunărean. [Din fr. ***transdanubien***].

transductív, ~i, transductivă, ~e a. care transformă ceva în altceva (asemănător); **raţionament transductiv**, raţionament în care trecerea de la un adevăr la altul nu se face în virtutea unei necesităţi logice, ci în virtutea unei coincidenţe întîmplătoare; transducţie. [Din fr. ***transductif***].

transductór, transductoare n. **1.** dispozitiv constituit din miezuri feromagnetice, echipate cu înfăşurări, cu ajutorul căruia se poate comanda variaţia unei tensiuni sau a unui curent electric de ieşire prin variaţia unei tensiuni sau a unui curent de intrare, folosind fenomenul de saturaţie magnetică a miezurilor; **2.** dispozitiv folosit în telecomunicaţii care asigură transformarea energiei primite de la un sistem tehnic în energie de altă formă, pe care o cedează altui sistem tehnic sau fizic, îndeplinind concomitent şi funcţia de traductor (ex.: microfon, difuzor). [Din fr. ***transducteur***].

transdúcţie, transducţii f. **1.** transformarea unei energii într-o energie de natură diferită; **2.** (biol.) transfer de material genetic de la o celulă la alta prin intermediul unui vector viral; **3.** raţionament transductiv. [Din fr. ***transduction***].

transdunăreán, ~eni, transdunăreană, ~ene a. de dincolo de Dunăre; transdanubian. // m., f. persoană care se află, locuieşte la sud de Dunăre. [***Trans-*** + ***dunărean***].

transépt, transepturi n. (arhit.) navă transversală care intersectează nava principală şi care separă corul de corpul bazilical, înscriind în plan forma unei cruci latine. [Din fr. ***transept***].

transeuropéan, ~eni, transeuropeană, ~ene a. care traversează Europa. [Din fr. ***transeuropéen***].

transfér, transferuri n. **1.** mutare a cuiva sau a ceva dintr-un loc în altul, respectînd formalităţile prescrise: *transferul unui deţinut; transfer de populaţie;* (spec.) mutare a unui angajat, a unui elev etc. dintr-o unitate de muncă, şcolară etc. la alta, cu acordul sau la cererea acestuia; (spec.) mutare a unui sportiv profesionist de la un club la altul; (concr.) act care certifică acest fapt; **2.** trecere, transmitere a unor drepturi, proprietăţi, obligaţii etc. de la o persoană la alta: *transfer de putere; transfer de proprietate;* **transfer bancar**, operaţiune bancară prin care, la ordinul unui client, banca sa realizează trecerea sumei de bani indicată din contul acestuia în contul beneficiarului indicat; **transfer tehnologic**, transferarea cunoştinţelor tehnologice către o terţă parte, îndeosebi cu ocazia acordării unei licenţe pentru aplicarea unui brevet de invenţie, referitor la un produs, o tehnologie sau un proces; **3.** (tehn.) schimb, trecere de energie, de căldură, de particule etc. de la un sistem fizic sau tehnic la altul; **4.** (inform.) deplasare a unor date dintr-un amplasament în altul, fără distrugerea înregistrării originale; **5.** (psih.) mutare a încărcăturii afective de la un obiect la altul, prin asociere. [Din fr. ***transfert***].

transferá, transfér vb. **1.** (tr.) a muta pe cineva sau ceva dintr-un loc în altul cu respectarea formalităţilor prescrise: *a transfera un prizonier;* (refl. pas.) *universitatea se transferase încă din toamnă în capitala Transilvaniei.* BL.; **2.** (spec.; tr. şi refl.) a (se) muta cu serviciul, cu şcoala etc. de la o unitate de muncă, şcolară etc. la alta (cu acordul sau la cererea angajatului, elevului etc.); (spec.) a (se) muta de la un club la altul (cu acordul sau la cererea sportivului profesionist); **3.** (tr.) a transmite un drept, o proprietate etc. de la o persoană la alta; **4.** (tr.) a face un schimb, o trecere, o transmitere de energie, de căldură, de particule etc. de la un sistem fizic sau tehnic la altul. [Din fr. ***transférer***].

transferábil, ~i, transferabilă, ~e a. care poate fi transferat. [***Transfera*** + ***-bil***].

transferabilitáte f. însuşirea de a fi transferabil; (spec.) calitatea unei monede care poate fi convertită în alte monede. [Din fr. ***transférabilité***].

transferáre, transferári f. acţiunea de a (se) transfera şi rezultatul ei. [V. ***transfera***].

transfigurá, transfigurez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) schimba expresia feţei, înfăţişarea, forma, conţinutul, caracterul, natura, starea de spirit; (p. ext.) a (se) transforma total, a (se) metamorfoza: *numai gîndul că eşti chemat, fără să ştii la ce chemare, este de ajuns ca să te transfigureze.* ARG.; *statul politic se transfigurează în stat poliţienesc.* R.L. [Din fr. ***transfigurer***].

transfiguráre, transfigurări f. **1.** faptul de a (se) transfigura; transfiguraţie; **2.** procedeu specific procesului de creaţie prin care elementele realităţii

exterioare sînt transformate, potrivit viziunii, imaginaţiei şi puterii de expresie a artistului, într-o realitate nouă, opera de artă: *pagina în care descrie năvala lăcustelor este cea mai puternică transfigurare biblică a realităţii din literatura română, un măreţ episod dantesc.* CĂL. [V. ***transfigura***].

transfiguratór, ~i, transfiguratoáre a. care transfigurează, capabil a transfigura. [Din fr. ***transfigurateur***].

transfigurát, ~ţi, transfigurată, ~e a. schimbat (în mod esenţial) la înfăţişare, la faţă (sub influenţa unei emoţii). [V. ***transfigura***].

transfiguráţie, transfiguraţii f. transfigurare. [Din fr. ***transfiguration***].

transfilá, transfilez vb. (mar.; tr.; compl. indică vele) a prinde cu saule. [Din fr. ***transfiler***].

transfiláj, transfilaje n. (mar.) **1.** prindere cu saule; transfilare; **2.** legătură cu care se prind unele vele pe vergea. [Din fr. ***transfilage***].

transfiláre, transfilări f. (mar.) transfilaj. [V. ***transfila***].

transfinít, ~ţi, transfinită, ~e a. (mat.) **număr transfinit**, număr care exprimă cantitatea elementelor unui ansamblu finit. [Din fr. ***transfini***, germ. ***transfinit***].

transfixíe, transfixii f. procedeu de amputaţie constînd în străpungerea osului cu cuţitul de amputaţie şi tăierea dinăuntru în afară a ţesuturilor moi. [Din fr. ***transfixion***].

transfluénţă, transfluenţe f. (geol.) trecere a gheţarilor dintr-o vale glacială în alta. [Din fr. ***transfluence***].

transfocá, transfóc vb. (tr.) a filma cu transfocatorul. [De la ***transfocator***].

transfocatór, transfocatoare n. obiectiv cu distanţă focală variabilă în mod continuu, folosit în cinematografie şi în televiziune, prin care se obţine efectul de apropiere sau de depărtare rapidă de subiect. [Din rus. ***transfokator***].

transformá, transfórm vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) schimba înfăţişarea, a da sau a căpăta alt aspect, altă formă, a face să treacă sau a trece de la o stare la alta; a (se) preface, a (se) preschimba: *voi ca această peşteră mută să se transforme-ntr-un palat.* EM.; *nu voia nici ea să apară ca o slujnică şi-şi transformă o rochiţă, făcînd-o aproape nouă.* REBR.; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) schimba caracterul, felul de a fi: *în trei ani de cînd nu se văzuseră, capitala îl transformase.* C.PETR.; **3.** (mat.; tr.) a construi sau a calcula un corespondent, un echivalent al unei figuri date sau al unei valori, schimbînd anumite elemente şi păstrînd altele, potrivit anumitor formule; **4.** (fiz.; tr.) a schimba în cantităţi echivalente o formă de energie în altă formă de energie; **5.** (sport; intr.) a obţine, prin executarea reuşită a unei lovituri (de pedeapsă), unul sau mai multe puncte în avantajul echipei sale. [Din fr. ***transformer***, lat. ***transformare***].

transformábil, ~i, transformabilă, ~e a. care poate fi transformat. [Din fr. ***transformable***].

transformabilitáte f. (rar) calitatea unui lucru de a putea fi transformat. [***Transformabil*** + ***-itate***].

transformáre, transformări f. acţiunea de a (se) transforma şi rezultatul ei. [V. ***transforma***].

transformatór, ~i, transformatoáre a. care transformă, preface, schimbă; (p. ext.) înnoitor. // n. (pl. **transformatoare**) aparat sau instalaţie care serveşte la transformarea energiei unui sistem fizic sau tehnic în energia altui sistem, fie modificînd forma de energie, fie modificînd numai valorile anumitor mărimi de stare caracteristice; **transformator electric**, aparat care transformă un curent alternativ de o anumită tensiune, în curent alternativ de altă tensiune, fără a-i modifica frecvenţa. [Din fr. ***transformateur***].

transformaţionál, ~i, transformaţională, ~e a. (livr.) referitor la transformări succesive; (lingv.) **gramatică transformaţională**, gramatică de tip generativ, ce îşi propune găsirea unor structuri de adîncime care, prin transformări succesive, să permită obţinerea tuturor construcţiilor corecte posibile într-o limbă. [Din engl. ***transformational***, fr. ***transformationnel***].

transformaţionalísm n. (lingv.) curent care preconizează şi susţine gramatica transformaţională. [Din engl. ***transformationalism***, fr. ***transformationnalisme***].

transformísm n. (biol.) teorie formulată pentru prima dată de către J.-B. Lamarck, potrivit căreia fiinţele vii se transformă în cursul diferitelor epoci geologice, transformările datorîndu-se modificării condiţiilor de viaţă (de mediu), lentei perfecţionări a speciei sau mutaţiilor bruşte intervenite la nivelul cromozomilor şi al genelor. [Din fr. ***transformisme***].

transformíst, ~şti, transformistă, ~e a. care aparţine transformismului, referitor la transformism. // m. adept, partizan al transformismului. [Din fr. ***transformiste***].

transfrontaliér, ~i, transfrontalieră, ~e a. realizat pe deasupra frontierelor. [Din fr. ***transfrontalier***].

transfúg, transfugi m. **1.** militar care dezertează şi trece la duşman; **2.** persoană care îşi părăseşte partidul, doctrina pentru a trece la foştii adversari politici: *Kogălniceanu creează metafore oratorice ca aceea despre transfugi numiţi „fluturi politici".* CĂL. [Din fr. ***transfuge***, lat. ***transfuga***].

transfuzá, transfuzez vb. (tr.) a face o transfuzie. [Din fr. ***transfuser***].

transfuzát, ~ţi, transfuzată, ~e a. căruia i s-au făcut una sau mai multe transfuzii. [V. ***transfuza***, cf. fr. ***transfusé***].

transfúzie, transfuzii a. metodă de tratament biologic constînd în injectarea de sînge, plasmă sau globule roşii în sistemul circulator al unui bolnav sau al unui accidentat: *tînăra femeie se îmbolnăvi fără ca transfuzia de sînge să-i fi ajutat.* CĂL. [Din fr. ***transfusion***].

transfuzionál, ~i, transfuzională, ~e a. de transfuzie. [Din fr. ***transfusionel***].

transgénic, ~ci, transgenică, ~ce a. **organism transgenic**, organism creat prin inginerie genetică, prin inserarea într-un ovul a unor gene provenite de la o altă specie pentru a provoca apariţia unor caractere noi. [Din fr. ***transgénique***].

transgresá, transgresez vb. (rar; tr.) **1.** a depăşi, a trece dincolo de o limită; **2.** a încălca, a viola o lege, un ordin, un regulament etc. [Din fr. ***transgresser***].

transgresáre, transgresări f. (rar) faptul de a transgresa: *s-ar părea că limita stă în rest, iar transgresarea ei ar fi gestul sau tăcerea.* PATAP. [V. ***transgresa***].

transgresiúne, transgresiuni f. **1.** proces de înaintare a apelor marine spre uscat, pe suprafeţe mari, ca efect al mişcării de coborîre a scoarţei terestre, al eroziunii rapide a ţărmului etc.; **2.** nesocotire a legilor, a regulamentelor etc. [Din fr. ***transgression***, lat. ***transgresso, -onis***].

transgresív, ~i, transgresivă, ~e a. care transgresează: *de acum femeie (şi încă cu năbădăi transgresive), tînăra sfîrşeşte prin a se îmbolnăvi de scleroză multiplă.* D. [Din fr. ***transgressif***].

transhumánt, ~ţi, transhumantă, ~e a. **1.** care practică transhumanţa; care are caracter de transhumanţă: *populaţie transhumantă; păstoritul transhumant*; **2.** (despre animale) care este mutat dintr-un loc în altul, după anotimpuri, în vederea asigurării hranei. [Din fr. ***transhumant***].

transhumánţă, transhumanţe f. fenomen socio-economic străvechi, apărut o dată cu prima diviziune socială a muncii (desprinderea păstorilor de agricultori) care constă în deplasarea sezonieră a păstorilor cu turmele de animale (îndeosebi de oi), primăvara de la şes la munte şi toamna de la munte la şes, în vederea asigurării hranei animalelor: *mocani ardeleni, aflători prin Ialomiţa şi Dobrogea, datorează transhumanţei prezenţa lor în aceste locuri.* [Din fr. ***transhumance***].

transíge, transíg vb. (intr.) a face concesii reciproce în vederea aplanării unui diferend; a ajunge la un compromis; (jur.) a pune capăt unui proces sau a-l evita printr-o tranzacţie. [Din fr. ***transiger***].

transigént, ~ţi, transigentă, ~e a. (rar) care cedează uşor, care face concesii, compromisuri; împăciuitor, conciliant. [Din lat. ***transigens, -tis***, fr. ***transigeant***].

transigénţă, transigenţe f. (rar) atitudine transigentă. [Cf. fr. ***transigéance***].

transiluminăţie, transiluminaţii f. (med.) diafanoscopie. [Din fr. ***transillumination***].

transilván, ~i, transilvană, ~e a. transilvănean: *clădirea aceasta fusese în veacuri de demult lăcaşul principilor transilvani.* BL. [Din lat. med. ***transilvanus***].

transilvăneán, ~eni, transilvăneană, ~ene a. care aparţine Transilvaniei sau locuitorilor ei, referitor la Transilvania sau la populaţia ei; ardelean, ardelenesc: *George Coşbuc s-a transformat în simbol al literaturii transilvănene.* R.L. // m., f. persoană (originară) din Transilvania; ardelean. [***Transilvania*** n. pr. + ***-ean***].

transilvăneáncă, transilvănence f. femeie care face parte din populaţia Transilvaniei sau este originară de acolo. [***Transilvănean*** + ***-că***].

translá, translez vb. (tr.) **1.** (rar) a traduce oral şi simultan; **2.** a deplasa prin translaţie. [De la ***translaţie, translator***].

translatív, ~i, translativă, ~e a. (despre un act juridic) prin care se transferă un drept. [Din fr. ***translatif***].

translátor, ~i, translatoáre m., f. traducător oficial, ataşat unui for diplomatic, administrativ sau judecătoresc; interpret: *fu chemat de Kogălniceanu la Ministerul Afacerilor Străine să depună jurămînt ca translator* CĂL. // n. **1.** (telec.) transformator electric instalat pe liniile de telecomunicaţii pentru adaptarea impedanţei de intrare a instalaţiei de telecomunicaţii la impedanţa caracteristică liniei; **2.** (telec.) dispozitiv de modulaţie sau de demodulaţie din componenţa unui echipament de telecomunicaţii cu curenţi purtători; **3.** (inform.) compilator; (accent. şi: ***translatór***). [Din lat. ***translator***, fr. ***translateur***, engl. ***translator***].

transláţie, translaţii f. **1.** (înv.) traducere: *structura clasică a sintaxei costiniene este învederată şi foarte adesea translaţiunea textului român în limba latină se poate face pe loc.* CĂL.; **2.** (jur.; înv.) trecere a unui drept, a unei proprietăţi, printr-un act juridic, de la o persoană la alta; **3.** (fiz.; şi **mişcare de translaţie**) deplasare a unui corp în decursul căreia toate punctele lui descriu traiectorii identice, avînd în orice moment viteze egale şi paralele; **4.** (mat.) corespondenţă care asociază oricărui punct de pe o dreaptă, din plan sau din spaţiu un alt punct, astfel încît punctul asociat să fie cel de-al patrulea vîrf al paralelogramului format de originea axelor, punctul iniţial şi un punct dat; (şi: (înv.) **translaţiune**). [Din fr. ***translation***, lat. ***translatio, -onis***].

translaţiúne f. v. **translaţie**.

transliterá, transliterez vb. (tr.) a face o transliteraţie. [Din fr. ***translittérer***].

transliteráre, transliterări f. acţiunea de a translitera şi rezultatul ei; transliteraţie. [V. *translitera*].

transliteráţie, transliteraţii f. transcriere, folosită în lucrările filologice, care urmăreşte să redea în alt alfabet echivalentele semnelor textului copiat, fără a ţine seama de eventualele deosebiri de ordin fonetic dintre semnele celor două alfabete. [Din fr. *translittération*].

translocă, translóc vb. (livr.; tr.) a muta. [De la *translocaţie*].

translocáţie, translocaţii f. **1.** (rar) schimbare de aşezare, de loc; **2.** (biol.) mutaţie cromozomică în care un fragment dintr-un cromozom se ataşează la alt cromozom. [Din lat. *translocatio*, fr. *translocation*].

translucíd, ~zi, translucidă, ~e a. (despre corpuri, medii) care este parţial transparent, putînd fi străbătut de lumină, dar nu permite să se distingă contururile sau detaliile obiectelor aflate de partea opusă; diafan: *şi prin valuri translucide cu vibraţii de fosfor ... scufundat-am în adîncuri dorul meu lampadafor.* PILLAT. [Din fr. *translucide*].

translucidităte f. proprietate, stare a ceea ce este translucid: *translucidităţea unui diamant; translucidităţea norilor.* [Din fr. *translucidité*].

translunár, ~i, translunară, ~e a. de dincolo de Lună. [*Trans-* + *lunar*; cf. germ. *Translunarisch*].

transmarín, ~i, transmarină, ~e a. care este situat dincolo de mare, de peste mare. [Din fr. *transmarin*].

transmediteraneán, ~eni, transmediteraneană, ~ene a. **1.** care este situat dincolo de Marea Mediterană; **2.** care traversează Mediterana. [Din fr. *transméditerranéen*].

transmigrá, transmigrez vb. (înv.; intr.) a emigra. [Din fr. *transmigrer*].

transmigráţie, transmigraţii f. **1.** (înv.) deplasare a unei populaţii dintr-o ţară în alta, temporară sau definitivă; emigrare; **2.** concepţie religioasă potrivit căreia sufletul dintr-un corp ar trece, după moarte, în alt corp; reincarnare. [Din fr. *transmigration*, lat. *transmigratio*].

transmisíbil, ~i, transmisibilă, ~e a. **1.** care poate fi transmis: *senzaţiile sau emoţiile sînt greu transmisibile.* LIIC.; **2.** (despre boli) contagios. [Din fr. *transmissible*].

transmisibilitáte f. calitatea de a fi transmisibil. [Din fr. *transmissibilité*].

transmísie f. v. transmisiune.

transmisioníst, transmisionişti m. militar din trupele de transmisiuni. [*Transmisi(une)* + *-onist*].

transmisiúne, transmisiuni f. **1.** faptul de a transmite; transmitere; **2.** (jur.) trecere a unor drepturi de la o persoană la alta prin act juridic sau prin efectul legii; transfer de drepturi; **3.** (fiz.) trecere a energiei, a radiaţiilor, a undelor etc. dintr-un loc în altul, altfel decît prin deplasarea corpurilor care conţin localizată energia; transmitere; **4.** (telec.) trimitere de semnale purtătoare de informaţii de la un punct la altul al spaţiului, în scopul recepţionării lor; transmitere; **5.** (tehn.; în forma **transmisie**) comunicare a unei mişcări de la un organ de maşină la altul; **6.** (tehn.; în forma **transmisie**) ansamblu de organe de maşină şi de mecanisme care serveşte la transmiterea mişcării de la un organ de maşină la altul, de la un agregat la altul, mişcarea fiind însoţită de un transfer de energie; **7.** (mil.; la pl.) ansamblul mijloacelor tehnice utilizate pentru a se asigura legătura între unităţile unei armate; **trupe** (sau **unităţi**) **de transmisiuni**, trupe specializate în executarea şi asigurarea legăturilor prin telefon, radio etc.; **8.** (fiziol.) trecere a efectelor unei excitaţii dintr-un punct în altul al unui organism; (şi: **transmisie**). [Din fr. *transmission*, lat. *transmissio, -onis*].

transmíte, transmít vb. **1.** (tr.) a trimite sau a comunica ceva prin intermediul unei persoane, al unei scrisori etc.: *ne-a transmis salutări de la Paris; guvernul transmite avertizări în teritoriu asupra pericolului inundaţiei;* **2.** (tr.) a aduce la cunoştinţă cuiva un fapt, o situaţie; a comunica cuiva ceva: *i-am transmis ce m-ai rugat;* **3.** (tr.) a face să treacă, să ajungă la altă persoană, la generaţia următoare, la o altă epocă (bunuri spirituale, caracteristici ereditare, sentimente, boli etc.): *Creangă trebuia să acţioneze ... ca depozitar al tezaurului transmis de înaintaşi ce n-au cunoscut alfabetul.* V.R.; (refl. pas.) *farmecul meu ... se transmite, par-se, din mamă-n fiu.* VINEA; **4.** (jur.; tr.) a trece un bun, un drept etc. de la o persoană la alta; **5.** (refl.; despre energie, radiaţii, unde etc.) a trece dintr-un loc în altul; a se propaga; **6.** (tr.) a realiza trecerea energiei sau a semnalelor purtătoare de informaţie pe o distanţă oarecare, printr-unul sau mai multe medii; **7.** (tr.) a comunica ceva prin intermediul unui post emiţător de telegrafie, telefonie sau radiocomunicaţii; a emite; **8.** (tr.) a comunica o mişcare de la un organ de maşină la altul, de la un agregat la altul etc. [Din fr. *transmettre*, lat. *transmittere*].

transmítere, transmiteri f. acţiunea de a (se) transmite şi rezultatul ei. [V. *transmite*].

transmiţătór, ~i, transmiţătoáre a. care transmite; emiţător. // m. persoană care transmite (cu ajutorul unui aparat emiţător). // n. aparat ori dispozitiv (automat) pentru transmiterea semnalelor telegrafice sau radiofonice. [*Transmite* + *-ător*].

transmodulăţie, transmodulaţii f. deformare a unui semnal radioelectric din cauza suprapunerii unui alt semnal. [Din fr. *transmodulation*].

transmontăn, ~i, transmontană, ~e a. de dincolo de munţi. [Din lat. *transmontanus*].

transmută, transmút vb. (tr.) **1.** (fiz.) a face o transmutaţie; **2.** (p. gener.) a transforma total un lucru în alt lucru; a schimba: *avea senzaţia că sensibilitatea îi fusese brusc transmutată într-o fiinţă rigidă ca o păpuşă cu articulaţii de lemn.* CRĂCIUN. [Din fr. *transmuter*].

transmutábil, ~i, transmutabilă, ~e a. (livr.) care poate fi transmutat. [Din fr. *transmutable*].

transmutáre, transmutări f. acţiunea de a transmuta şi rezultatul ei. [V. *transmuta*].

transmutáţie, transmutaţii f. **1.** (fiz.) transformare a unui element chimic în alt element chimic, fie în mod spontan, printr-o dezintegrare radioactivă, fie în mod stimulat, printr-o reacţie nucleară; **2. transmutaţie genetică**, schimbare în ordinea liniară a genelor; **3.** (p. gener.) transformare, schimbare. [Din fr. *transmutation*].

transnaţionál, ~i, transnaţională, ~e a. care aparţine mai multor naţiuni, care grupează mai multe naţiuni: *firme transnaţionale; organism transnaţional.* [Din engl., fr. *transnational*].

transoceánic, ~ci, transoceanică, ~ce a. **1.** care este situat dincolo de ocean; de peste ocean; **2.** care străbate, care traversează oceanul: *linii aeriene transoceanice.* // n. navă (comercială) de mare tonaj care execută transporturi de persoane sau de mărfuri între porturi situate de o parte şi alta a unui ocean. [Din fr. *transocéanique*].

transparént, ~ţi, transparentă, ~e a. **1.** (despre materiale, medii) care poate fi străbătut de radiaţii electromagnetice (mai ales de lumină), fără ca acestea să fie absorbite sau difuzate: *sticlă transparentă; apă transparentă;* **2.** prin care se poate vedea clar: *uşi transparente;* **3. culoare transparentă**, (în pictură) culoare care lasă să transpară suportul sau pictura peste care se întinde; **4.** (fig.) subţire, delicat: *să se uite la transparentele-i degete ore întregi.* EM.; **5.** (fig.) al cărui sentimente, gînduri, idei sînt uşor de înţeles, de pătruns: *criticul este din fire transparent.* MAIOR.; **6.** (fig.) care este uşor de înţeles sau de ghicit: *nu-şi luase nici o ostenealâ de a născoci pretexte mai puţin transparente.* BL.; **7.** (fig.; despre instituţii) care oferă publicului posibilitatea de a cunoaşte, în numele dreptului său la informare, structura, modalităţile de funcţionare, activitatea etc. sa: *justiţie transparentă;* **8.** despre care există informaţii complete, accesibile publicului: *finanţarea transparentă a partidelor.* // n. (pl. **transparente**) **1.** foaie de hîrtie liniată cu linii groase, paralele, care se aşază dedesubtul hîrtiei de scris, pentru a înlesni scrierea în rînduri drepte; **2.** (mai ales în forma **transperant**) stor; (şi: **transperant**). [Din fr. *transparent*, lat. *trasparens, -ntis*].

transparénţă, transparenţe f. **1.** proprietate a unor corpuri sau a unor medii de a fi transparente: *transparenţa apei*; **2.** (fig.) însuşirea de a fi uşor înţeles; claritate, limpezime: *transparenţa stilului;* **3.** (fig.) atitudine a unei instituţii, a unei organizaţii etc. care presupune prezentarea obiectivă a informaţiilor de interes general. [Din fr. *transparence*].

transpăreá, transpár vb. (intr.) **1.** a se întrezări: *corpul ei cel fin ce nobil transpare din giulgiul de in!* EM.; **2.** (fig.) a se observa: *interviul amintit lasă să transpară şi o altă dimensiune a episodului din 1934.* PLEŞU. [*Trans-* + *părea;* cf. fr. *transparaître*].

transperánt n. v. transparent.

transpiră, transpír vb. (intr.) **1.** a secreta şi a elimina sudoarea prin porii pielii; a asuda, a năduşi: *mi-e cald, şi transpir.* BL.; **2.** (despre elemente de construcţie) a se acoperi cu picături de apă: *pereţii transpiră;* **3.** (despre plante) a elimina apă sub formă de vapori; **4.** (fig.) a ieşi la suprafaţă, a reieşi: *mi-a plăcut bunătatea ce transpiră din toate nuvelele din volum.* AG.; **5.** (fig.; fam.) a se afla, a se auzi pe o cale neoficială: *uşile fură bine închise, ca să nu transpire nimic.* ARG. [Din fr. *transpirer*].

transpirát[1] n. faptul de a transpira. [V. *transpira*].

transpirát[2]**, ~ţi, transpirată, ~e** a. acoperit cu sudoare; asudat, năduşit: *îşi şterse fruntea transpirată.* GHEŢIE. [V. *transpira*].

transpiráţie, transpiraţii f. **1.** secretare şi eliminare a sudorii prin porii pielii; (concr.) secreţie a glandelor sudoripare eliminată prin porii pielii; năduşeală, sudoare; **2.** (bot.) eliminare a apei, sub formă de vapori, din părţile aeriene ale plantelor în aerul înconjurător; (concr.) vaporii de apă eliminaţi de către plante (şi: (înv.) **transpiraţiune**). [Din lat. *transpiratio, -onis*, fr. *transpiration*].

transpiraţiúne f. v. transpiraţie.

transplánt, transplanturi n. (med.) **1.** transplantare: *a efectua un transplant de inimă*; **2.** organ, parte dintr-un organ sau fragment tisular luat din corp pentru a fi grefat în altă parte a corpului sau în alt organism. [Din engl., fr. *transplant*].

transplantá, transplantez vb. (tr.) **1.** a scoate din pămînt o plantă adultă şi a o planta în alt loc; a răsădi; **2.** a duce şi a face să se aclimatizeze o plantă, un animal în altă regiune decît aceea unde trăieşte de obicei; **3.** (fig.) a adapta, a împămînteni (un obicei, un mod de creaţie, o specie literară etc.); **4.** (med.) a face o transplantare. [Din lat. *transplantare*, fr. *transplanter*].

transplantábil, ~i, transplantabilă, ~e a. (med.; despre organe, ţesuturi) care poate fi transplantat. [Din fr. *transplantable*].

transplántare, transplantări f. **1.** acţiunea de a transplanta şi rezultatul ei; **2.** (med.) intervenţie chirurgicală care constă în înlocuirea unui organ sau a unui ţesut bolnav cu alt organ sau ţesut sănătos de acelaşi fel, provenite din acelaşi organism sau din altul. [V. *transplanta*].

transplantologíe f. (med.) disciplină care studiază şi pregăteşte organele, ţesuturile pentru transplant. [De la *transplant*].

transpórt, transporturi n. **1.** faptul de a transporta; transportare: *cheltuieli de transport; mijloace de transport*; **2.** (la pl.) ramură a economiei naţionale a cărei funcţie o constituie deplasarea călătorilor şi a mărfurilor, realizarea legăturilor între toate celelalte ramuri economice, interconectarea tuturor judeţelor şi localităţilor ţării şi dezvoltarea legăturilor economice şi sociale cu diferite ţări, realizată prin mijloace feroviare, rutiere, navale, aeriene, prin conducte, cabluri etc.; **3.** totalitatea bunurilor sau a persoanelor care sînt transportate împreună în condiţii stabilite (ca traseu, mijloc, efectiv numeric etc.): *în portul Constanţa a sosit un transport de păcură*; **4. transportul energiei electromagnetice,** transmisiunea energiei electromagnetice; **5.** (fig.) uitare de sine, provocată de emoţie, de plăcere, de entuziam; stare de contemplaţie, de beatitudine: *tînărul luă cu transport mîna suferindului.* FIL.; **6.** (jur.; înv.) transmisiune de drepturi; **7.** (tipogr.) operaţie de transpunere, în litografie, a copiei originalului de pe clişeul sau forma originală pe piatra litografică destinată a deveni forma de tipar. [Din fr. ***transport***, germ. ***Transport***].

transportá, transpórt vb. **1.** (tr.) a duce (cu un vehicul) bunuri sau persoane dintr-un loc în altul; a căra, a deplasa, a purta: *am tocmit cîteva căruţe ţărăneşti să transporte lăzile.* BL.; **2.** (fig.; tr.) a muta altundeva, într-un alt domeniu, într-un alt context: *a transporta o dramă franceză pe scena română*; **3.** (înv.; refl.) a se duce la faţa locului (pentru o constatare judiciară, pentru o anchetă, o inspecţie etc.); a se deplasa: *imediat ce am primit ordinul ..., m-am transportat la şcoala de fete No. 1 din urbea Z.* CAR.; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) duce cu gîndul, cu imaginaţia într-un alt loc, într-o altă epocă: *stîngăciile lui i se păreau poetice şi o transportau în vremea dinainte de a cunoaşte pe Lang.* REBR.; **5.** (fig.; tr.) a aduce pe cineva într-o stare de uitare de sine, în urma unei emoţii profunde, a entuziasmului, a plăcerii; **6.** (jur.; înv.; tr.) a trece un bun, un drept altei persoane prin act juridic sau prin efectul legii; a transmite, a transfera. [Din fr. ***transporter***, lat. ***transportare***].

transportábil, ~i, transportabilă, ~e a. care poate fi transportat: *utilaj transportabil.* [Din fr. ***transportable***].

transportáre, transportări f. acţiunea de a (se) transporta. [V. ***transporta***].

transportát, ~ţi, transportată, ~e a. **1.** situat cu mintea, cu imaginaţia în altă situaţie, în alt loc, în alt timp; transpus: *ascultînd-o, ... te socoţi transportat într-un rai.* NEGR.; **2.** stăpînit de o emoţie puternică; dus pe gînduri, absent: *domnişoara cîntă cu mult brio din Chopin; ... doamnele sînt transportate.* CAR. [V. ***transporta;*** cf. fr. ***transporté***].

transportatór, transportatori m. persoană (fizică sau juridică) care se ocupă cu transportul de persoane sau de mărfuri. [***Transporta*** + *-tor*].

transportór, ~i, transportoáre a. care duce, care transportă: *bandă transportoare.* // n. **1.** utilaj sau instalaţie (cu debit continuu) pentru transportul materialelor pe direcţie orizontală, înclinată sau verticală, la distanţe relativ mici; **2.** autovehicul blindat, echipat cu armament uşor (mitraliere şi puşti-mitraliere), destinat transportului infanteriei. [Din fr. ***transporteur***].

transpozitív, ~i, transpozitivă, ~e a. (despre limbi) care nu are o topică fixă, raporturile sintactice fiind exprimate prin terminaţiile cuvintelor. [Din fr. ***transpositif***].

transpozíţie, transpoziţii f. **1.** mutare, deplasare a ceva dintr-un loc în altul; (lingv.; înv.) schimbare a ordinii obişnuite a sunetelor unui cuvînt sau a cuvintelor într-o frază; (chim.) schimbare a poziţiei unor atomi sau a unor radicali dintr-o moleculă organică în anumite condiţii, cu formarea unui compus nou; (biol.) mişcare a unei gene dintr-un set cromozomial sau dintr-un cromozom în altul; (mat.) permutare a două litere într-o formulă; **2.** (muz.) transcriere sau executare a unei compoziţii în altă tonalitate decît cea iniţială; transpunere; **3.** adaptare a conţinutului unei opere, a unei teme la un context diferit, într-o formă diferită: *această transpoziţie de proporţii nu se soldează numai cu modificarea totală a demersului filozofic, ci şi cu aceea a auditoriului potenţial.* LIIC. [Din fr. ***transposition***].

transpúne, transpún vb. **1.** (tr.) a muta, a schimba ceva dintr-un loc în altul, dintr-o situaţie sau dintr-o stare în alta: *la două din portretele pictorului Rosenthal pictura a fost reconstituită şi transpusă pe pînză nouă.* C.; **2.** (fig.; tr.) a da expresie artistică (ideilor, sentimentelor, aspectelor din realitate etc.): *un scriitor îşi transpune gîndurile.* BAC.; **3.** (fig.; tr.) a trece conţinutul unei scrieri dintr-o limbă în alta; a traduce: *a transpus în română şi a prefaţat conferinţa lui Heidegger.* LIIC.; **4.** (fig.; tr.) a adapta o operă, o temă, un motiv etc. unor circumstanţe diferite, într-o formă diferită: *a transpus un roman pe ecran; a transpune pe scenă mitul lui Oedip*; **5.** (mat.; tr.) a muta un termen dintr-o parte a unei ecuaţii în alta (schimbîndu-i sensul); **6.** (muz.; tr.) a transcrie sau a executa o compoziţie muzicală în altă tonalitate decît aceea în care a fost scrisă iniţial; **7.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) situa cu mintea, cu imaginaţia în altă situaţie sau în alt timp: *Leonte a izbutit, cu evocarea sa, să ne transpună în alte vremi.* BL.; *încercam să mă transpun în situaţia ei.* [***Trans-*** + ***pune;*** cf. fr. ***transposer***, lat. ***transponere***].

transpúnere, transpuneri f. **1.** acţiunea de a (se) transpune şi rezultatul ei; **2.** operaţie de transbordare a vagoanelor de cale ferată între două căi cu ecartamente diferite, prin mutarea lor de pe un boghiu pe altul; **3.** (tehn.) schimbare, prin rotaţie sau prin încrucişare, a aşezării, unul în raport cu celelalte, a conductoarelor electrice cu acelaşi traseu, efectuată în vederea anulării sau a compensării anumitor efecte de natură electromagnetică. [V. ***transpune***].

transrenán, ~i, transrenană, ~e a. care este situat dincolo de Rin; de dincolo de Rin. [Din fr. ***transrhénan***].

transsaharián, ~eni, transsahariană, ~ene a. care este situat dincolo de Sahara; care traversează Sahara. // n. cale de comunicaţie (drum, linie ferată) care străbate Sahara; tren care străbate Sahara. [Din fr. ***transsaharien***].

transsexuál, ~i, transsexuală, ~e a. **1.** referitor la transsexualism: *manifestări transsexuale*; **2.** (şi m., f.) (persoană) care prezintă transsexualism. // m., f. persoană care şi-a schimbat sexul. [Din fr. ***transsexuel***, engl. ***transsexual***].

transsexualísm n. sentiment resimţit de o persoană că aparţine sexului opus, determinîndu-i dorinţa de a-şi schimba sexul: *nu judecăm homosexualitatea sau transexualismul cu măsuri morale.* D. [Din fr. ***transsexualisme***].

transsexualitáte f. **1.** starea, situaţia transsexualului care caută să-şi adapteze modul de viaţă, aspectul corpului, psihologia potrivit sexului căruia el are sentimentul că îi aparţine; **2.** trecere de la un sex la altul. [Din fr. ***transsexualité***].

transsiberián, ~eni, transsiberiană, ~ene a. care este situat dincolo de Siberia; care traversează Siberia. // n. cale de comunicaţie (drum, cale ferată) care străbate Siberia; tren care străbate Siberia. [Din fr. ***transsibérien***].

transsubstanţiá, transsubstanţiez vb. (tr.) **1.** a preface o substanţă în altă substanţă; **2.** (teol.) a preface, în mod simbolic, pîinea şi vinul în trupul şi sîngele lui Isus Hristos. [Din fr. ***transsubstantier***].

transsubstanţiaţiúne f. (teol.) denumire a tainei prefacerii vinului şi a pîinii din împărtăşanie în sîngele şi trupului lui Isus Hristos. [Din fr. ***transsubstantiation***].

transsubstanţiére f. **1.** schimbare a unei substanţe în alta; **2.** transsubstanţiaţiune. [V. ***transsubstanţia***].

transsúdat, transsudate n. plasmă care trece, în anumite stări patologice (insuficienţă cardiacă, insuficienţă renală etc.), din sînge în ţesuturi sau în cavităţile naturale ale organismului. [Din fr. ***transsudat***].

transsudáţie, transsudaţii f. **1.** transpiraţie; **2.** (med.) trecere a plasmei sangvine, prin pereţii vaselor mici, în ţesutul interstiţial sau în unele cavităţi naturale ale organismului. [Din fr. ***transsudation***].

transtrăv n. procedeu de filmare constînd în folosirea simultană şi în sens contrar a unui transfocator şi a travellingului. [***Trans***(*focator*) + ***trav***(*elling*)].

transuranián, ~eni, transuraniană, ~ene a. transuranic. [Din fr. ***transuranien***].

transuránic, ~ci, transuranică, ~ce a. (chim.; fiz.) **element transuranic,** element sintetizat artificial prin bombardarea atomilor altor elemente, situat în tabloul periodic al elementelor dincolo de uraniu. [Din germ. ***transuranisch***].

transvazá, transvazez vb. (tr.) a trece un lichid sau un material pulverulent dintr-un vas în altul prin turnare, prin pompare etc, cu ajutorul unui sifon. [Din fr. ***transvaser***].

transvazáre, transvazări f. acţiunea de a transvaza şi rezultatul ei. [V. ***transvaza***].

transversál, ~i, transversală, ~e a. care are direcţia perpendiculară pe lungimea unui corp sau a unei suprafeţe, care taie ceva de-a curmezişul, care trece cruciş peste ceva: *perdele cu dungi transversale; vale transversală*; **secţiune transversală,** suprafaţă obţinută prin secţionarea unui obiect cu un plan perpendicular pe lungimea sau pe înălţimea lui. // f. **1.** (mat.) dreaptă care intersectează laturile sau prelungirile laturilor unui triunghi ori care taie o figură dată; **2.** galerie orizontală în interiorul unei mine, care trece de-a curmezişul direcţiei stratului. [Din fr. ***transversal***].

transvérter, transvertere n. aparat auxiliar folosit pentru translaţia radiocomunicaţiei bilaterale dintr-o gamă în alta. [Cuv. engl.].

transvertór, transvertoare n. aparat care transformă curentul electric continuu în curent alternativ şi invers sau care schimbă frecvenţa unui curent alternativ. [Din fr. ***transverteur***].

tranşá, tranşez vb. (tr.) **1.** a rezolva o dificultate, o problemă printr-o decizie categorică; **2.** a separa, în porţiuni anatomice, după calitate, sortimente etc. carnea unui animal tăiat pentru consum. [Din fr. ***trancher,*** germ. ***tranchieren***].

tranşánt, ~ţi, tranşantă, ~e a. **1.** care nu admite contraziceri; categoric, hotărît: *în corespondenţă, Jung îşi îngăduie sinceităţi, formulări abrupte şi verdicte tranşante pe care – în cercetările sale – le evită cu responsabilă prudenţă.* PLEŞU; **2.** care se opune puternic una celeilalte: *culori tranşante.* [Din fr. ***tranchant***].

tranşáre, tranşări f. acţiunea de a tranşa şi rezultatul ei. [V. ***tranşa***].

tranşatór, ~i, tranşatoáre m., f. muncitor care execută lucrări de tranşare; (spec.) lucrător din echipa de preparare a peştelui de pe un vas de pescuit care are atribuţia de a despica peştele prins. [***Tranşa*** + *-tor;* cf. fr. ***trancheur***].

tránşă, tranşe f. **1.** fiecare dintre părţile în care este împărţit un lucru sau un grup de lucruri care urmează să fie produse sau distribuite în rate succesive; parte; **2.** fiecare dintre porţiunile anatomice în care este separată carnea tăiată, în vederea sortării pe calităţi; **3.** fiecare dintre feţele laterale ale unei cărţi, care rezultă prin tăierea transversală a filelor, uneori vopsită sau aurită. [Din fr. *tranche*].

tranşée, tranşee f. **1.** (mil.) şanţ îngust, săpat pe o poziţie de luptă sau în spatele acesteia, amenajat cu parapete şi locaşuri de tragere cu armamentul de infanterie, care oferă protecţie împotriva focului inamic şi micşorează efectele exploziilor: *tranşeele veghează, paralele, la nesfîrşit, ca guri de cimitir.* PILLAT; **2.** şanţ de lăţime mică în raport cu lungimea, folosit pentru instalarea unor conducte, cabluri etc.; (şi: (pop.) **tranşeu**). [Din fr. *tranchée*].

tranşéu n. v. tranşee.

tranzácţie, tranzacţii f. **1.** înţelegere intervenită între două sau mai multe părţi prin care se stabileşte modalitatea transmiterii anumitor drepturi sau a efectuării unor schimburi comerciale sau bancare: *se afla acolo atîta lemn de valoare, încît printr-o simplă tranzacţie, fanteziile lui Mavrocordat puteau să-şi ia zborul.* SAD.; **2.** (jur.) convenţie prin care părţile urmăresc evitarea sau stingerea unui litigiu existent între ele, făcîndu-şi în acest scop concesii reciproce; **3.** (p. gener.) înţelegere, învoială: *rămăsese cu zîmbetul provocat ... de transacţia noastră.* IBR.; **4.** (fig.) concesie, compromis: *cînd un individ nu admite nici o tranzacţie în executarea ideii, acela nu este erou, ci maniac.* CĂL.; (scris şi: *transacţie*); (şi: (înv.) **tranzacţiune**). [Din fr. *transaction*, lat. *transactio, -onis*].

tranzacţioná, tranzacţionez vb. (intr.) a face o tranzacţie. [De la *tranzacţiune*].

tranzacţionál, ~i, tranzacţională, ~e a. referitor la o tranzacţie, care are la bază o tranzacţie sau rezultă dintr-o tranzacţie. [Din fr. *transactionnel*].

tranzacţiúne f. v. tranzacţie.

tranziént, ~ţi, tranzientă, ~e a. (livr.) **1.** tranzitoriu; **2.** trecător, efemer. [Din lat. *transiens, -tis*, engl. *transiens*].

tranziénţă f. (livr.) **1.** caracterul a ceea ce este trecător; efemeritate; **2.** (filoz.) devenire continuă a realităţii, care impune o permanentă adaptare a omului la schimbările intervenite. [Din engl. *transience*].

tranzistór, tranzistoare n. şi **tranzistori** m. **1.** element de circuit electric neliniar, semiconductor, cu trei electrozi, cu funcţiuni asemănătoare cu ale tuburilor electronice cu mai mulţi electrozi şi utilizabil în locul acestora în circuitele electronice pentru amplificare, generare de oscilaţii, modulare şi demodulare, redresare etc.: *ai mei nu-mi dădeau bani pentru motoraşe, tranzistori şi alte lucruri complicate.* CĂRT.; **2.** aparat de radio portativ echipat cu astfel de elemente. [Din fr. *transistor*, germ. *Transistor*].

tranzistorizá, tranzistorizez vb. (tr.) a echipa (un aparat) cu tranzistoare. [Din fr. *transistoriser*, engl. *transistorize*].

tranzistormétru, tranzistormetre n. aparat pentru controlul şi măsurarea parametrilor tranzistoarelor. [Din fr. *transistormètre*].

tránzit, tranzituri n. **1.** trecere a unor mărfuri sau a unor persoane dintr-o ţară în alta prin teritoriul altei ţări; **2.** regim vamal special, prevăzînd scutirea de taxe pentru mărfurile aflate în această situaţie; **bilet de tranzit,** autorizaţie scrisă privind scutirea de vamă a unor mărfuri care sînt în trecere printr-o ţară străină; **3.** trecere a unui tren sau a unui călător printr-o staţie sau printr-o ţară fără alte staţionări sau operaţii în afară de cele strict necesare pentru schimbări de direcţie şi încrucişări; **4. tranzit digestiv,** drumul parcurs de alimente prin tubul digestiv, din momentul introducerii lor în gură pînă la absorbţia elementelor asimilabile şi eliminarea resturilor. [Din fr. *transit*].

tranzitá, tranzitez vb. **1.** (tr.) a transporta printr-o ţară străină mărfuri sau persoane aflate în tranzit; **2.** (intr.) a trece printr-o staţie sau printr-o ţară fără alte staţionări sau operaţii în afară de cele strict necesare pentru schimbări de direcţie sau încrucişări. [Din fr. *transiter*].

tranzitív, ~i, tranzitivă, ~e a. **1.** (şi n.) (verb) a cărui acţiune se răsfrînge direct asupra unui obiect; **2.** (mat., log.) **relaţie tranzitivă,** relaţie stabilită între elementele unei mulţimi, avînd proprietatea ca, dacă într-un triplet de elemente ale sale primul e în relaţie cu al doilea, iar al doilea e în relaţie cu al treilea, atunci şi primul e în relaţie cu al treilea. [Din fr. *transitif*, lat. *transitivus*].

tranzitivitáte f. **1.** (lingv.) proprietate a unui verb de a fi tranzitiv; **2.** (mat.) proprietate a unei relaţii de a fi tranzitivă. [*Tranzitiv* + *-itate*].

tranzitóriu, ~ii, tranzitorie, ~ii a. **1.** care face trecerea de la o stare, o situaţie etc. la alta; intermediar: *proces tranzitoriu;* **2.** (p. ext.) provizoriu: *soluţie tranzitorie;* **3.** (despre regimul de funcţionare al unui sistem) care este caracterizat prin variaţia în timp a cel puţin unei mărimi de stare, ca urmare a trecerii sistemului dintr-un regim static, staţionar sau permanent într-un alt regim static, staţionar sau permanent. [Din fr. *transitoire*, lat. *transitorius*].

tranzíţie, tranziţii f. **1.** trecere (bruscă sau graduală) de la o stare, de la o situaţie etc. la alta: *două argumente ... erau citate în replică: moştenirea dezastruoasă a politicii ceauşiste şi imperativele tranziţiei la economia de piaţă.* D.; de **tranziţie,** de trecere; intermediar, tranzitoriu; (p. ext.) provizoriu: *perioadă de tranziţie; stare de tranziţie;* **2.** (fiz.) trecere (bruscă) a unui sistem fizic de la o stare la alta; transformare; salt; **3.** (fiz.) schimbare (bruscă) a stării unui atom, ion, nucleu atomic etc., însoţită de obicei de absorbţia sau de emisia unei cuante de energie; (şi: (înv.) **tranziţiune**). [Din fr. *transition*, lat. *transitio, -onis*].

tranziţionál, ~i, tranziţională, ~e a. (livr.) cu caracter de tranziţie, de tranziţie; tranzitoriu. [Din fr. *transitionnel*].

tranziţiúne f. v. tranziţie.

trap interj. cuvînt care redă zgomotul făcut de mersul în fugă al calului, (p. ext.) de mersul grăbit al unui om. // n. (pl. **trapuri**) **1.** mers în fugă al calului, cu viteză medie (între pas şi galop), în care animalul păşeşte în acelaşi timp cu un picior din faţă şi cu piciorul opus din spate: *îl ajunse din urmă şi-şi lăsă calul să umble în trap moale.* SAD.; **2.** (concr.) zgomot făcut de un cal care merge în acest fel. [Din germ. *Trab*].

trapá, pers. 3 **trápă** vb. (rar; despre cai; intr.) a merge la trap: *cai de frunte ce saltă-n loc şi trapă.* AL. [De la *trap*].

trápă, trape f. **1.** uşă, capac, placă etc. fixată în plan orizontal, care închide o deschizătură practicată la nivelul solului, într-un planşeu, în puntea unei nave etc.; **2.** deschizătură pe care o acoperă o astfel de uşă; (spec.) deschidere verticală în podiumul unei scene, servind la apariţia şi dispariţia unor personaje; **3.** acoperămînt discret pus la o capcană pentru prinderea în stare vie a animalelor; **4.** (înv.) oblon la prăvălie; tarabă: *închide trapa.* [Din fr. *trappe*].

trăpád n. v. treapăd.

trăpát n. v. treapăd.

trapéz, trapeze n. **1.** patrulater care are drept baze două laturi paralele şi neegale; **2.** bară orizontală atîrnată de două frînghii fixate în plafon sau de o grindă, pe care se pot executa exerciţii de gimnastică acrobatică. // m. (pl. **trapezi**) muşchi în formă de patrulater, situat în regiunea spatelui, întinzîndu-se de la occipital pînă la claviculă, acromion şi spina scapulei. [Din fr. *trapèze*, lat. *trapezium*].

trapezán, trapezani m. şalău mic, sub 30 cm lungime. [Et. nec.].

trapezáre, trapezări f. (înv.) **1.** sală de mese într-o mănăstire, într-un castel; **2.** (rar) pristol. [Din gr. mod. *trapezárion*].

trapéză, trapeze f. **1.** sală de mese într-o mănăstire, într-un castel: *obişnuiţi să cerem monahului ceea ce ne lipseşte nouă, noi sîntem foarte sensibili la ironizarea mînăstirii şi descoperirea în umbra chiliilor şi a trapezei a slăbiciunilor obşteşti.* CĂL.; **2.** masă (de sufragerie); **3.** (înv.) pristol. [Din sl. *trapeza*].

trapezăríe, trapezării f. (înv.) sală de mese într-o mănăstire; trapeză: *maicele se prefac a gusta la trapezărie, apoi mănîncă în chilia lor.* CĂL. [Din gr. mod. *trapezaría*].

trapezísm, trapezisme n. acrobaţie la trapez. [*Trapez* + *-ism*].

trapezíst, ~şti, trapezistă, ~e m., f. gimnast acrobat, specializat în exerciţiile la trapez. [Din fr. *trapéziste*].

trapezoédru, trapezoedre n. corp cu feţe trapezoidale. [Din fr. *trapézoèdre*].

trapezoíd, ~zi, trapezoidă, ~e a. trapezoidal. // n. (pl. **trapezoide**) suprafaţă generată prin rotirea unui trapez în jurul unei axe din planul său, care nu-l intersectează. [Din fr. *trapézoïde*].

trapezoidál, ~i, trapezoidală, ~e a. care are forma unui trapez sau a unui trapezoid. [Din fr. *trapézoïdal*].

trapión, trapioane n. deschizătură în planşeul unei scene, care permite trecerea decorurilor care se ridică de dedesubt. [Din fr. *trappillon*].

trapíst, trapişti m. membru al unui ordin călugăresc catolic înfiinţat în sec. al XVII-lea în Normandia, caracterizat prin reguli de viaţă foarte austere. // n. brînză fabricată (odinioară de trapişti) după un procedeu special de fermentare. [Din fr. *trappiste*].

tras[1], traşi, trasă, ~e a. **1.** închis: *oblon tras;* **2.** umezit prin absorbţie: *sare trasă;* **3.** (despre faţă sau părţi ale ei) slăbit, obosit; (despre oameni) cu faţa slabă, suptă, prelungă; **4.** (despre cartuşe) descărcat prin tragere. [V. *trage*].

tras[2], traşi m. persoană fizică sau juridică asupra căreia s-a emis o trată pe care este obligată s-o plătească unei persoane (beneficiar), la o dată precizată şi la locul menţionat. [De la *trasa[2]*].

tras[3] n. faptul de a trage. [V. *trage*].

trasá[1], trasez vb. (tr.) **1.** a însemna pe o suprafaţă linia sau desenul unui plan, al unei figuri geometrice etc.; (tehn.) a însemna prin zgîriere sau punctare pe o piesă brută conturul suprafeţelor de prelucrat; **2.** a da directive în vederea unei acţiuni sau a unei activităţi; a indica (o cale de urmat); **3.** a surprinde, prin cîteva trăsături generale, ceea ce este esenţial într-o problemă, într-o situaţie; a schiţa. [Din fr. *tracer*].

trasă[2], trasez vb. (ieşit din uz; tr.) a emite o poliţă. [Din germ. *trassieren*].

trasáj, trasaje n. (rar) trasare. [Din fr. *traçage*].

trasáre, trasări f. acţiunea de a trasa[1]; (tehn.) însemnare pe o bucată de metal, pe un bloc de piatră etc. a suprafeţelor de prelucrat. [V. *trasa[1]*].

trasát n. faptul de a trasa[1]; **ac de trasat,** unealtă confecţionată dintr-o tijă subţire de oţel, cu vîrf ascuţit, care serveşte la trasarea suprafeţelor de prelucrat. [V. *trasa[1]*].

trasatór, ~i, trasatoáre m., f. lucrător care execută trasarea suprafețelor de prelucrat. // n. (pl. **trasatoare**) trasor. [*Trasa* + *-tor*].

trásă, trase f. **1.** diagramă a mișcării unui tren, înscrisă în graficul de circulație a trenurilor pe o linie de cale ferată; **2.** (fiz.) linie descrisă de fluxul de electroni pe ecranul unui tub catodic; spot. [Din fr., engl. *trace*].

traseíst, traseiști m. persoană care trece, din oportunism, de la un partid la altul. [*Traseu* + *-ist*].

traséu, trasee n. **1.** drum pe care îl urmează (în mod permanent) un vehicul. un călător; rută: *alegeam în voiagele noastre ... imposibile trasee marginale și ciudate, străduțe care azi nu mai există.* CĂRT.; **2.** linie, direcție pe care o are un drum, o cale ferată, un canal, o rețea electrică etc.; **3.** distanță marcată care trebuie străbătută de concurenți într-o probă sportivă; **4.** drum parcurs în spațiu de un corp în mișcare; traiectorie. [Din fr. *tracé*].

trasór, trasoare n. **1.** ac de oțel folosit pentru a indica pe o piesă metalică brută contururile suprafețelor de prelucrat; trasator; **2.** unealtă de oțel cu mîner de lemn, folosită în legătorii pentru trasarea liniilor pe marginea scoarțelor îmbrăcate în piele sau pe marginea pielii la cotoare și la colțurile trase în piele, precum și la călcarea falțului la legăturile în pînză; **3.** proiectil care lasă o dîră luminoasă în urma sa, marcîndu-și astfel traiectoria. // m. (pl. **trasori**) izotop radioactiv al unui element stabil, care, introdus împreună cu elementul respectiv într-un sistem oarecare, permite, prin măsurări de radioactivitate, să se urmărească drumul parcurs de acel element în sistem și evoluția lui; atom marcat. [Din fr. *traceur*].

trass n. material obținut prin măcinarea fină a unor varietăți de tuf vulcanic, folosit ca liant în construcții. [Din engl. *trass*, germ. *Trass*].

tratá, tratez vb. **1.** (*tr.*) a avea față de cineva o anumită comportare, a se purta cu cineva într-un anumit fel: *după cum ești tratat de ai noștri, nu cred că ai fost propus.* BL.; **a trata pe cineva de sus**, a avea o atitudine arogantă față de cineva; (fam.) **a trata pe cineva cu refuz**, a refuza pe cineva; **a trata de ...**, **a)** (înv.) a califica, a numi: *pe aceștia îi tratau ... de cosmopoliți.* MAIOR.; **b)** a lua de ..., a socoti: *mă tratează de prost;* **2.** (tr.) a oferi unui oaspete, unui invitat mîncare, băutură; a ospăta, a cinsti: *domnul senator îl tratează cu cafea și rom.* CAR.; *Stănică ... începu să-l trateze cu bere prin grădini.* CĂL.; **3.** (tr. și refl.) a (se) supune unui tratament medical; a (se) căuta: *însuși ... își făcea beacurile și se trate.* NEGR.; **4.** (intr.) a purta discuții, a duce tratative în vederea încheierii unei convenții, a unei înțelegeri etc.: *acest comitet să trateze diplomaticește cu Poarta.* GHICA; **5.** (tr.) a supune (o chestiune, o afacere) discuțiilor, negocierilor în vederea unui acord: *a plecat la comerciantul cu care colonia trata afaceri.* SAD.; **6.** (tr.) a expune, a dezvolta (oral sau în scris) o problemă, o temă, un subiect: *studentul nu a știut să trateze subiectul;* **7.** (tr.) a executa, a înfățișa, a reprezenta într-o anumită manieră, într-un anumit fel: *voia să le trateze pe toate în ulei.* CĂL.; **8.** (tr.) a supune (un material, o substanță etc.) unui tratament chimic, termic etc., pentru a obține modificări în structura lor care să le îmbunătățească calitatea; (spec.) a supune (semințele, plantele) acțiunii unor agenți chimici sau fizici pentru a combate germenii patogeni și bolile provocate de ei; (și: (înv.) **tracta**). [Din lat. *tractare*, gr. mod. *trattáro*, fr. *traiter*].

tratábii, ~i, tratabilá, ~e a. care poate fi tratat. [*Trata* + *-bil*].

tratamént, tratamente n. **1.** fel de a se purta cu cineva, atitudine, comportare față de cineva: *îmi dați voie să nu înțeleg tratamentul capricios căruia îi sînt supus.* BL.; **2.** îngrijire medicală; ansamblu de mijloace medicamentoase, balneoclimaterice, dietetice, igienice etc. cu care se tratează o boală; (spec.) mod, metodă, mijloc terapeutic folosit în combaterea bolilor: *așteptam să fiu luat în tratament de doamna doctor.* BL.; *nu există un tratament eficace al meningitei sau cel puțin nu-l știu eu.* GHEȚIE; **3.** operație sau ansamblu de operații tehnice, fizice, chimice, biologice etc. executate asupra unui material, a unui organism etc. pentru a obține modificări de calitate, de formă, de structură etc.; **4.** (fon.) modificare, schimbare, evoluție. [Din lat. ***tractamentum***, it. ***trattamento***, fr. ***traitement***].

tratamentíst, tratamentiști m. muncitor specialist în tratarea la cald a plăcilor de fibre lemnoase. [*Tratament* + *-ist*].

tratáre, tratări f. acțiunea de a (se) trata; (și: (înv.) **tractare**). [V. *trata*].

tratát, tratate n. **1.** înțelegere scrisă încheiată între două sau mai multe state, prin care se creează, se modifică sau se sting drepturi și obligații ori se stabilesc norme de conduită ce trebuie respectate în relațiile dintre ele; **2.** lucrare de specialitate, în care sînt expuse, metodic, problemele fundamentale ale unei discipline: *tratat de anatomie*; (și: (înv.) **tractat**). [Din lat. ***tractatus***, it. ***trattato***, fr. ***traité***].

tratatíve f. pl. discuții, negocieri purtate între două sau mai multe părți interesate, cu scopul de a se ajunge la o înțelegere, la un acord; tratație: *tratative diplomatice; tratative la nivel înalt.* [Din it. ***trattative*** (pl. lui *trattativa*)].

tratáție, tratații f. **1.** faptul de a servi oaspeților, invitaților mîncare și băutură; (concr.) ceea ce se servește cu acest prilej; **2.** (înv.; la pl.) tratative: *tractații de la care puțin se nădăjduia.* BĂLC.; (și: (înv.) **tractație**). [*Trata* + *-ație*; cf. lat. ***tractatio, -onis***, it. ***trattazione***].

trátă, trate f. cambie prin care o persoană fizică sau juridică, în calitate de creditor, dispune unui debitor al său să plătească o sumă de bani unei alte persoane, la o dată precizată și la locul menționat; poliță[2]. [Din it. ***tratta***, germ. ***Tratta***].

traul, traule n. năvod de mari dimensiuni, în formă de sac, pentru pescuitul marin în larg. [Din engl. ***trawl***].

traulá, traulez vb. (intr.) a pescui cu traulul. [De la ***traul***].

tráuler, traulere n. navă maritimă de pescuit, echipată cu traule, folosită și pentru dragarea epavelor. [Din engl. ***trawler***].

trauleríst, traulerișt m. muncitor care lucrează pe trauler. [*Trauler* + *-ist*].

traumátic, ~ci, traumatícă, ~ce a. care are caracter de traumatism; de natura traumatismului: *leziuni traumatice.* [Din fr. ***traumatique***].

traumatísm, traumatisme n. **1.** leziune provocată organismului prin acțiunea unui factor extern (mecanic, fizic sau chimic); (p. ext.) ansamblu de tulburări cu caracter local sau general provocate organismului prin acțiunea unui factor extern violent; (p. restr.) șoc traumatic; **2.** (și **traumatism psihic**) stare psihică patologică a unui organism care, nemaiputînd să suporte o excitație excesivă, din cauza unei traume suferite, nu mai reacționează în nici un fel, devenind insensibil la orice alt excitant. [Din fr. ***traumatisme***].

traumatizá, traumatizez vb. (tr.) **1.** a provoca un traumatism fizic; **2.** a provoca o suferință psihică, un șoc, o traumă: *într-o țară traumatizată de Zidul Berlinului, un astfel de zid trezește amintiri neplăcute.* D. [Din fr. ***traumatiser***].

traumatizánt, ~ți, traumatizantă, ~e a. care traumatizează. [Din fr. ***traumatisant***].

traumatológ, ~gi, traumatologă, ~ge m., f. specialist în traumatologie. [De la ***traumatologie***].

traumatológic, ~ci, traumatologícă, ~ce a. referitor la traumatologie. [Din fr. ***traumatologique***].

traumatologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul și cu tratamentul traumatismelor; (spec.) ramură a chirurgiei care se ocupă cu înlăturarea, pe cale chirurgicală, a traumatismelor. [Din fr. ***traumatologie***].

traúmă, traume f. **1.** leziune locală provocată organismului prin acțiunea unui factor extern; **2.** emoție violentă care modifică personalitatea unui individ, sensibilizîndu-l la alte emoții de același fel, astfel încît acesta nu mai reacționează normal. [Din fr. ***trauma***, germ. ***Trauma***].

trautónium n. instrument muzical electronic care redă electroacustic tonurile și semitonurile tuturor instrumentelor, dar produce și sunete străine acestora. [Din germ. ***Trautonium***].

travăliu, travalii n. **1.** (livr.) lucru, muncă: *la ce bun travaliul solemn al unor gînditori care, timp de un secol și jumătate, au încercat să arate pînă unde se pot întinde pretențiile de cunoaștere ale unui spirit prins într-un corp?* LIIC.; **2.** totalitatea fenomenelor mecanice, plastice și dureroase care se produc în timpul nașterii și care concură la expulsia fătului. [Din fr. ***travail***, it. ***travaglio***].

travée, travee f. parte dintr-o construcție (edificiu, pod, viaduct etc.) cuprinsă între axele a două grinzi sau a două elemente de rezemare (stîlpi, piloni, coloane, etc.) consecutive, dispuse transversal față de axa longitudinală a construcției. [Din fr. ***travée***].

travelling, travellinguri [trávling] n. **1.** procedeu de filmare în cinematografie și în televiziune, constînd în deplasarea în plan orizontal sau vertical a aparatului de filmat, montat pe un cărucior cu roți care glisează pe șine; **2.** aparat de filmat folosit pentru acest procedeu; **3.** dispozitiv pe care este montat aparatul de filmat; **4.** mișcarea de translație executată de aparatul de filmat. [Cuv. engl.].

travérs, traverse n. **1.** direcție perpendiculară pe planul diametral al unei nave; **2.** țesătură în dungi. [Din fr. ***travers***].

traversá, traversez vb. (tr.) **1.** a trece de pe o parte (a unui drum, a unei căi ferate, a unui loc) pe cealaltă parte; a trece peste ...: *am fost acolo, ducînd copiii la pădurea Andronache, traversînd calea ferată plină de păcură.* CĂRT.; **2.** a străbate, a tăia de-a curmezișul (orașe, țări, mări, munți etc.): *coșmarul suprem ar fi să traversez, pustii, sălile acestea.* LIIC.; **3.** (fig.) a parcurge o perioadă determinată de timp: *am traversat comunismul;* **4.** (fig.) a trăi, a simți, a suporta (o anumită vreme): *a traversa o criză morală.* [Din fr. ***traverser***].

traversábil, ~i, traversabilă, ~e a. care poate fi traversat. [Din fr. ***traversable***].

traversáre, traversări f. **1.** acțiunea de a traversa; **2.** trecere peste o cale de comunicație; pasaj; **traversare de nivel**, intersecție a două căi de comunicație cu axa la aceeași cotă; **3.** străpungere a unui element de construcție pentru montarea instalațiilor; **4.** așezare periculoasă a unei nave cu axa paralelă cu crestele valurilor. [V. ***traversa***].

travérsă, traverse f. **1.** grindă de oțel, de beton armat sau de lemn, așezată transversal pe axa longitudinală a unei construcții sau a unui sistem tehnic și folosită ca piesă de rezistență la construirea scheletului unei clădiri, al unui pod, al unei mașini etc.; **2.** grindă de lemn, de beton armat sau de fier care se așază transversal sub șinele de cale ferată și de care acestea se fixează prin crampoane sau trifoane, avînd rolul de a menține neschimbat ecartamentul și a mări suprafața de reazem a căii; **3.** parîmă sau grindă transversală față de direcția unei nave, pe care se sprijină puntea; **4.** fișie de pînză care se pune deasupra covorului pentru a-l proteja. [Din fr. ***traverse***].

traversiéră, traversiere f. lanţ folosit pentru a ridica ancorele la vapoarele care nu intră în port. [Din fr. *traversière*].

traversínă, traversine f. traversă din scheletul de rezistenţă al unei nave, cu dimensiuni mai mici decît cele ale traverselor principale. [Din fr. *traversine*].

travertín n. tuf calcaros compact, alb-cenuşiu, care se poate lustrui ca marmura, folosit ca piatră ornamentală în construcţii, în special la placarea pereţilor: *privea în jur şi carnea ei devenea tare ca travertinul coloanei de care se lipise.* CRĂCIUN. [Din fr. *travertin,* it. *travertino*].

travestí[1], travestiuri n. 1. interpretare a unui rol masculin de către o femeie sau a unui rol feminin de către un bărbat; **în travesti,** deghizat sau deghizîndu-se pentru a interpreta un rol opus sexului său sau mai multe roluri în una şi aceeaşi piesă; **2.** costumaţie folosită pentru a ascunde identitatea, vîrsta, sexul etc., folosită în teatru, în carnavaluri, baluri mascate etc.; (şi: (rar) **travestiu**). [Din fr. *travesti*].

travestí[2], travestesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) deghiza: *Gruie ucide fără să vrea pe prisăcar travestit în urs.* CĂL.; **2.** (refl.) a interpreta rolul unui personaj de sex opus sau mai multe roluri în una şi aceeaşi piesă, schimbîndu-şi înfăţişarea: *acesta se travesteşte în slugă, decorator, slujnică, actriţă, poet.* CĂL. [Din fr. *travestir*].

travestíre, travestiri f. acţiunea de a (se) travesti şi rezultatul ei; deghizare. [V. *travesti*[2]].

travestísm n. perversiune sexuală constînd în adoptarea ţinutei vestimentare a sexului opus. [Din fr. *travestisme*].

travestít, ~ţi, travestită, ~e a. deghizat: *părul undoind ... te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* EM. // m. homosexual care se îmbracă, se machiază ca o femeie sau care prezintă caractere feminine evidente, mai ales în urma unui tratament hormonal. [V. *travesti;* cf. it. *travestito,* engl. *travestite*].

travestíu n. v. travesti[1].

trădá, trădez vb. **1.** (tr.) a înşela în mod perfid încrederea cuiva, săvîrşind acte care îi sînt potrivnice, pactizînd în mod interesat cu duşmanul; a vinde: *a-şi trăda patria;* **2.** (tr.) a fi neloial faţă de cineva sau ceva: *a-şi trăda prietenii;* **3.** (tr.) a se abate de la o linie de conduită, a dovedi inconsecvenţă faţă de o acţiune, de o idee etc.: *a-şi trăda principiile; a-şi trăda interesele;* **4.** (tr.) a comite o infidelitate în dragoste sau în căsnicie; a înşela: *cu cine m-ai mai trădat în cursul anilor?* BL.; **5.** (tr.) a slăbi, a nu mai funcţiona (bine): *memoria îl trădează;* **6.** (tr.) a da pe faţă, a divulga (un secret, un plan etc.): *nimic din toate astea ale mele nu i-am trădat lui Leonte.* BL.; **7.** (fig.; tr.) a face evident, a scoate la iveală; a arăta, a vădi: *liniile corpului trădau o perfectă destindere.* GHEŢIE; **8.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) da de gol: *şi n-a vorbit cu nimeni de pag Teotolinda ... şi n-au trădat-o ochii, nici zîmbetul deschis.* COŞB.; *nu se aşteptau să mă găsească în calea lor, s-au trădat printr-o singură mişcare.* VINEA. [Din lat. *tradere* (după *da*); cf. it. *tradire,* fr. *trahir*].

trădáre, trădări f. acţiunea de a (se) trăda şi rezultatul ei; (concr.) faptă reprobabilă, infracţiune comisă de un trădător: *nu se înfăţişează ... tabloul dramatic al unei Moldove decăzute în care trădare, umilinţă, oscilaţie sînt aspectele tipice şi necesare ale vieţii politice.* CĂL. [V. *trăda*].

trădătór, ~i, trădătoáre a. şi m., f. (persoană) care trădează, care comite o trădare: *totdeauna votantul pentru partida adversă e privit la Junimea ca un trădător.* CĂL. [*Trăda* + *-tor*].

trăgáci, trăgace a. care trage (bine) la ham sau la jug; de tracţiune: *bou trăgaci.* // m. (pl. **trăgaci**) persoană care trage cu o armă (mai ales de foc); trăgător. // n. (pl. **trăgace**) piesă mobilă din mecanismul armelor de foc, de care se trage cu degetul arătător pentru a elibera percutorul; trăgător: *ridică încet puşca, ţinti îndelung – şi trase de trăgaci.* TOP. [*Trage* + *-aci*].

trăgănă vb. v. tărăgăna.

trăgănáre f. v. tărăgănare.

trăgănát a. v. tărăgănat.

trăgăneálă f. v. tărăgăneală.

trăgăni vb. v. tărăgăna.

trăgătór, ~i, trăgătoáre a. (despre vite) care trage în jug sau în ham; de muncă, de povară. // m., f. **1.** persoană care trage ceva; **trăgător de sfori,** păpuşar; (fig.) persoană care unelteşte; **2.** (înv.) persoană care emite o poliţă[2]; **3.** persoană (în special ostaş) care trage cu o armă de foc; (mil.; înv.) **în trăgători,** în lanţ, unul după celălalt. // f. **1.** (reg.) fiecare dintre cele două curele care leagă scările de şa; **2.** (reg.) curea groasă care se prinde de pieptarul hamului şi se leagă de vehiculul tras de animal; **3.** (înv.) curea groasă cu care se aplicau lovituri corporale; (p. ext.) bătaie cu o astfel de curea; **4.** (reg.) un fel de scăunel cu o deschizătură, în care se bagă călcîiul cizmei pentru a o descălţa; **5.** (înv.) vas care servea ca măsură de capacitate pentru cereale, de mărimea unei bănite. // n. (pl. **trăgătoare**) **1.** instrument folosit în lucrările de desen tehnic la trasarea în tuş a liniilor drepte sau curbe; **2.** trăgaci la o armă de foc. [*Trage* + *-ător*].

trăí, trăiesc vb. **1.** (intr.) a se afla în viaţă, a vieţui; **să trăieşti!,** formulă de salut, de urare, de mulţumire; **2.** (intr.) a-şi duce, a-şi petrece viaţa; (tr.) **a-şi trăi traiul,** a duce un trai bun, fără griji; **3.** (intr.) a fi stabilit undeva, a locui: *s-au dus la Don să trăiască.* NEC.; **4.** (intr.) a-şi petrece viaţa împreună cu cineva; a conviețui; a avea relaţii de dragoste cu cineva (în afara căsătoriei legale); **a trăi bine** (sau **rău**) **cu cineva,** a se înţelege, a se împăca (sau a nu se înţelege, a nu se împăca) cu cineva; **5.** (intr.) a se întreţine, a-şi cîştiga existenţa: *voi, ce din munca voastră abia puteţi trăi.* EM.; **a trăi pe spinarea cuiva,** a se întreţine din munca altcuiva; **6.** (intr.) a se bucura, a profita din plin de viaţă: *îi plăcea să trăiască;* **7.** (fig.; tr.) a simţi cu intensitate, a participa emotiv (la): *o, mai trăiţi vremile bătrîne şi zilele de la Baia şi de la Podul Nalt?* DELAVR.; **8.** (intr.) a se menţine, a dura, a dăinui: *mere şi pere cari trăiesc pînă după Paşti.* [Din sl. *trajati*].

trăinicíe f. însuşirea de a fi trainic, de a dura; durabilitate, rezistenţă, soliditate: *un neam trăind de veacuri, un stîlp de trăinicie.* COŞB. [*Trainic* + *-ie*].

trăíre, trăiri f. 1. faptul de a trăi; vieţuire, existenţă, trai; **2.** proces sufletesc, experienţă sufletească (trăită cu intensitate): *a-şi dezvălui propriile trăiri;* **3.** (şi **trăire estetică**) stare de spirit declanşată în contactul cu o operă de artă sau cu diferite aspecte ale realităţii (o figură umană, o priveliştе etc.) resimţite sau apreciate ca fiind frumoase. [V. *trăi*].

trăirísm n. orientare filozofică şi literară din perioada interbelică, variantă românească a existenţialismului european, al cărei concept central este trăirea nemijlocită a vieţii, implicînd voluntarism, angajare, risc, pericol, aventură, concomitent cu mistica morţii şi care este reprezentată prin Nae Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu ş.a. [*Trăire* + *-ism*].

trăiríst, ~şti, trăirístă, ~e a. care aparţine trăirismului, referitor la trăirism: *estetica trăiristă.* // m. adept al trăirismului. [*Trăi*(*rism*) + *-ist*].

trăistúţă, trăistuţe f. diminutiv al lui traistă: *pe fiecare noapte să-i dea cîte o trăistuţă de alune.* ISP. [*Traistă* + *-uţă*].

trăít n. (pop.) faptul de a trăi; viaţă, trai: *eu mi-l întreb de trăit, el mă-ntreabă: – de ce-am vint?* POP. [V. *trăi*].

trăítor, ~i, trăitoáre a. **1.** care este în viaţă, care trăieşte; viu, vieţuitor: *numai eu să fiu pe lume remas singur trăitor.* AL.; **2.** care îşi duce viaţa, care locuieşte undeva: *oamenii trăitori la oraş;* **3.** care durează, care se menţine: *o cultură în veci trăitoare.* [*Trăi* + *-tor*].

trămăndáu m. v. trămîndău.

trămîndá vb. v. tămînda.

trămîndáu, trămîndăi m. (reg.) om leneş, zăbavnic; (şi: **trămăndău**). [*Trămînda* + *-ău*].

trăncălău n. trap; **în trăncălău,** la trap. [*Tranc* + *-ălău*].

trăncănăie f. v. trancana.

trăncăneálă, trăncăneli f. **1.** faptul de a trăncăni; zgomot produs de obiecte care se izbesc unele de altele sau răsturnate; hodorogeală; **2.** vorbărie, flecăreală, pălăvrăgeală; zgomot produs de cei ce trăncănesc. [*Trăncăni* + *-eală*].

trăncăní, trăncănesc vb. (intr.) **1.** a face zgomot trîntind sau lovind obiecte unele de altele; a troncăni; **2.** (fig.) a vorbi mult şi fără rost; a flecări, a sporovăi; **3.** (fig.) a spune minciuni; a scorni, a bîrfi. [*Tranc* + *-ăni*].

trăncăníre, trăncăniri f. acţiunea de a trăncăni şi rezultatul ei: *între aceşti muri afumaţi, plini de mirosul tutunului, de trăncăneala jucătorilor de domino, ... ardeau lămpi somnoroase.* EM. [V. *trăncăni*].

trăncănít[1] n. faptul de a trăncăni; trăncăneală. [V. *trăncăni*].

trăncănít[2], ~ţi, trăncănită, ~e a. (reg.) care vorbeşte mult şi fără rost; flecar, palavragiu. [V. *trăncăni*].

trăpáş, trăpaşi m. (la pl.) denumire dată raselor de cai specializaţi pentru o mare viteză la trap, destinaţi mai ales alergărilor pe hipodrom; (la sg.) cal antrenat pentru mersul la trap. [*Trap* + *-aş*].

trăsătúră, trăsături f. 1. linie trasă (cu o singură mişcare) pe hîrtie cu creionul, cu pensula etc.; **dintr-o trăsătură de condei,** dintr-o dată, fără a sta mult pe gînduri; **trăsătură de unire,** liniuţă de unire, v. **liniuţă;** **2.** (mai ales la pl.) linie, contur caracteristic al figurii unei persoane; trasură: *ce nobile trăsături are tînărul.* EM.; **3.** (fig.) aspect esenţial al caracterului sau al personalităţii cuiva; caracteristică, particularitate; **4.** (fig.) aspect caracteristic general al unei opere, al unei doctrine, al unui fenomen, al unei activităţi, al unei epoci etc.: *trăsăturile epocii de tranziţie.* [*Tras* + *-ătură*].

trăscáu n. (reg.) rachiu tare. [Et. nec.].

trăsnáie, trăsnăi f. **1.** idee năstruşnică, născocire ciudată: *i-a trăsnit prin cap o trăsnaie.* POP.; **2.** faptă năstruşnică, necugetată; năzbîtie, poznă: *a face o trăsnaie.* [*Trăsni*[1] + *-aie*].

trăsneálă, trăsneli f. (fam.) **1.** trăsnaie; **2.** pierdere a judecăţii provocată de o boală mintală; nebunie, ţicneală. [*Trăsni*[1] + *-eală*].

trăsnet, trăsnete n. **1.** descărcare electrică însoţită de o lumină vie şi un zgomot puternic, care se produce între un nor şi pămînt sau un obiect înalt de pe pămînt (copac, clădire etc.): *o furtună cu trăsnete apropiate, ... tăbărî peste noi, să ne mistuie, nu altceva.* BL.; **a rămîne ca lovit de trăsnet,** a rămîne înlemnit (de spaimă, de uimire etc.); **lovitură de trăsnet,** întîmplare (nefericită) venită pe neaşteptate; **2.** zgomot puternic produs de o explozie, de o armă de foc etc.; bubuit, detunătură: *trăsnetul unei arme îi impresionează mai puţin decît o şoaptă ori un pîrîit de vreasc.* SAD. // a. invar. (fam.) excepţional, straşnic: *are o casă trăsnet.* [*Trăsni*[1] + *-et*].

trăsní[1], trăsnesc vb. **1.** (intr. impers.) a se produce trăsnete, a cădea trăsnete: *tună, tună şi trăznеşte şi badea pe deal coseşte.* POP.; **2.** (înv. şi pop.; intr. unipers.; subiectul este „Dumnezeu") a

face să cadă trăsnete: *tună, Doamne, şi trăsneşte, tună-n cine despărţeşte dulcea dragoste-nfocată.* POP.; **3.** (tr.) a lovi (pe cineva) trăsnetul, a cădea asupra cuiva sau a ceva trăsnetul: *nu sta sub copac cînd plouă, că te trăzneşte*; **a trăsni pe cineva ca din senin**, a lovi pe cineva pe neaşteptate, pe negîndite: *moartea l-a trăznit ca din senin*; **a-l trăsni (pe cineva) prin minte** sau (intr.) **a-i trăsni (cuiva ceva) prin** (sau **în**) **cap** (sau **minte, gînd** etc.), a-i trece cuiva prin minte o idee, un gînd neaşteptat, a-i veni cuiva o idee năstruşnică; (în construcţii negative) a bănui, a-şi imagina, a-şi închipui: *nu ştiu ce i-a trăsnit; nici nu-i trăsnea prin cap cam în ce parte de loc cade acest oraş.* ISP.; **4.** (pop.; tr.; subiectul este „Dumnezeu", „Sfîntul Petru" etc.) a lovi cu trăsnetul pe cineva: *Petre, Sfinte Petre, ia să mi-l trăzneşti cu sete.* POP.; **5.** (tr.) a izbi, a lovi cu putere (şi pe neaşteptate): *s-o trăzneşti cu capul de perete.* CR.; (fig.; despre mirosuri) *te trăsneşte mirosul de tutun*; **6.** (fig.; intr.) a-şi manifesta zgomotos şi cu furie supărarea; a tuna şi a fulgera: *porneşte cu ciudă, trăsnind şi plesnind.* CR.; **7.** (fig.; refl.) a-şi pierde minţile; a se ţicni, a se sminti; **8.** (fig.; refl.) a se îmbăta; **9.** (intr.; despre arme de foc) a se descărca cu zgomot puternic; a pocni, a detuna, a bubui. [Din sl. *trěsnonti*].

trăsní[2] vb. v. trosni.

trăsnít, ~ţi, trăsnită, ~e a. **1.** lovit de trăsnet; (fig.) înmărmurit: *rămase trăsnit*; **2.** (fam.) ameţit de băutură; **3.** aiurit, smintit; (fig.) afurisit, blestemat: *o trăsnită de măsea m-a durut de două ori trei zile.* POP.; **4.** ciudat, extravagant: *idei trăsnite; haine trăsnite.* [V. ***trăsni***[1]].

trăsnitór, ~i, trăsnitoáre a. **1.** care trăsneşte; (fig.) zdrobitor, năprasnic; **2.** bubuitor, tunător; **3.** (fig.; despre mirosuri) tare, pătrunzător; (despre băuturi) care are o concentraţie mare de alcool, care te ameţeşte uşor. [***Trăsni***[1] + *-tor*].

trăsúră, trăsuri f. **1.** vehicul pe patru roţi, cu arcuri, tras de cai şi întrebuinţat la transportul persoanelor: *după un ceas de mers cu trăsura, am ajuns la forturi.* TOP.; (înv.) **trăsură cu aburi**, tren; **2.** (astron.; pop.; artic.) constelaţia Vizitiul; **3.** (înv.) linie, contur, dungă: *şi sprincenele arcate fruntea albă i-o încheie, ce o singură trăsură măiestrit le încondeie.* EM.; **trăsură de unire**, liniuţă de unire, v. **liniuţă**; **4.** (înv.; la pl.) trăsături ale feţei; contur: *să pot recunoaşte trăsurile-ţi pale.* EM.; **5.** (înv.) linie de hotar între două proprietăţi; **6.** (înv.) suprafaţă de teren cu o lungime de 6 prăjini; (şi: (reg.) **tresură**). [*Tras* + *-ură*].

trăsurícă, trăsurici şi **trăsurele** f. **1.** trăsură mică şi uşoară (cu două roţi): *murguleţii ... duceau cu repeziciune trăsurica uşoară cu două locuri.* SAD.; **2.** cărucior pentru copii. [***Trăsură*** + *-ică*].

trătádă f. v. **tartaj**.

trătáj n. v. **tartaj**.

treábă, treburi şi **trebi** f. **1.** chestiune, problemă; interes, afacere: *trebile împărăţiei*; (înv.) **ministerul trebilor-dinăuntru**, ministerul afacerilor interne; (înv.) **ministerul trebilor din afară**, ministerul afacerilor externe; **a avea treabă cu cineva** (sau **undeva**), a avea anumite interese cu cineva sau undeva; **ce treabă am** (sau **ai, are** etc.) **(cu ...)?, a)** ce mă (sau te, îl) interesează, ce mă (sau te, îl etc.) priveşte?; **b)** ce legătură am (sau ai, are) eu (sau tu, el etc.) cu asta?; **a (nu) avea (nici o) treabă cu cineva** (sau **cu ceva**), a (nu)-l interesa cineva sau ceva; **nu e treaba mea** (sau **ta, lui**), nu mă (sau te, îl) interesează; **a-şi face treaba**, a-şi face interesele; **treaba mea** (sau **ta, lui**), este problema mea (sau a ta, a lui), mă (sau te, îl) priveşte, mă (sau te, îl) interesează; **2.** lucru, muncă: *gură multă, treabă puţină*; **a se lua cu treaba**, a uita de ceva muncind; **a se pune pe treabă**, a se apuca serios de lucru; **e treabă**, e mult de lucru; **3.** activitate, ocupaţie, îndeletnicire: *dracul nu are treabă, dar nici nu stă degeaba*; **a avea treabă**, a fi ocupat; **a-şi căuta de treabă**, a-şi vedea de ocupaţiile lui, fără a se amesteca în treburile altora; **a se afla în treabă**, a-şi face de lucru fără a fi nevoie, pentru a-şi da importanţă; **4.** faptă; ispravă: *începe să taie copacul, să cadă în car de-o dată; trebi ale lui Dănilă Prepeleac!* CR.; **mare treabă!**, mare lucru!, v. **lucru**; **5.** împrejurare, situaţie; rost, rînduială; fel: *toate la treaba lor*; **se vede treaba (că ...)**, se pare (că ...), probabil; **cum merge treaba**, cum se desfăşoară, cum evoluează evenimentele; **dacă-i astfel treaba** sau **dacă aşa stă treaba**, dacă aceasta este situaţia; **6.** (reg.) obicei, deprindere; năravi: *ştiu eu cum îi treaba nevestelor tinere.* CR.; **7.** (înv. şi pop.) folos, profit; utilitate: *de ce treabă sînt bicele alea?* ISP.; **a nu (mai) fi de nici o treabă**, a nu (mai) folosi la nimic, a fi inutil; **8.** (înv.) trebuinţă, necesitate, nevoie: *nemică nu vor găsi hrană de treaba oştii.* NEC.; **9.** (eufemistic) eliminare din corp a urinei sau a materiilor fecale. [Din sl. *trěba*].

treácăt n. **1.** faptul de a trece; trecere; **în treacăt, a)** în trecere, în drum, din mers; **b)** în fugă, la repezeală; **c)** în cîteva cuvinte, pe scurt; pe deasupra; tangenţial; **din treacăt**, din fugă, fugitiv; **2.** (reg.) loc sau drum de trecere: *treacăt spre iarmaroace.* CR. [*Trece* + *-ăt*].

treámpă f. v. trampă[1].

treanca-fleánca interj. cuvînt care imită pălăvrăgeala, trăncăneala; (subst.) epitet dat unui om de nimic, unui palavragiu, unui flecar; (şi: **tranca-fleanca**). [*Tranca* + *fleanca*].

treánţă f. v. **zdreanţă**.

treápăd n. **1.** trap: *în treapădul cel mare al cailor ne duce.* GHICA; **2.** zgomot produs de un cal care aleargă în trap sau de o persoană care calcă apăsat; tropăială; **3.** alergătură multă de colo pînă colo, umblătură: *trei zile trapădul şi un ceas praznicul.* CR.; **4.** (pop.) diaree; **5.** (înv.; în Ţara Românească şi în Moldova) amendă percepută de la cei care nu îşi plăteau datoriile sau care nu se prezentau de bunăvoie la procesele în care erau implicaţi; (şi: (înv.) **trapăd**, (reg.) **trapăt**). [De la *trepăda*].

treáptă, trepte f. **1.** fiecare dintre suprafeţele orizontale, cu lăţime relativ mică, situate la înălţimi diferite faţă de sol, la distanţe egale, care alcătuiesc o scară: *am început să urc treptele spre apartamentul meu.* LIIC.; **2.** (fig.) grad, nivel (de pregătire, de dezvoltare); fază, etapă (a unui lucru în evoluţie): *trepte diferite de dezvoltare; treapta întîi de liceu*; **3.** (fig.) rang, poziţie (într-o ierarhie): *la curte ... poate sta-vor pe trepte mai înalte.* COŞB.; **4.** (fig.) categorie socială, pătură: *numai el avea trecere la treptele de jos ale naţiunii*; **5.** condiţie socială: *Bălcescu nu urmăreşte desfiinţarea averii personale ci ridicarea ţăranului la treapta de proprietar.* CĂL.; **6.** (muz.) fiecare dintre sunetele unei octave, purtînd una dintre cele şapte denumiri sau una dintre notaţiile literale corespunzătoare lor. [Lat. *trajecta*].

treasc, treascuri n. (înv.) tun mic, primitiv, care se încărca pe la gura ţevii, folosit la serbări, la petreceri etc., pentru a produce pocnituri, focuri de artificii: *a prins să sune sunet viu de treasc şi trîmbiţi.* COŞB. [Din sb. *tresk*].

treaz, treji, treáză, treze a. **1.** care nu doarme, care se află în stare de veghe; deştept; **2.** (fig.) atent, vigilent; (despre minte) clar, limpede; **3.** care nu e ameţit de băutură, care nu e beat: (subst.) *ce e în inima treazului stă în gura beatului.* POP. [Din sl. *trězvŭ*].

trebăluí, trebăluiesc vb. (fam.; intr.) a face tot felul de treburi mărunte (pe lîngă casă); a roboti; (tr.) *apucă spre păduri, să vadă de n-a putea ceva trebălui şi pe-acolo.* CR. [*Treabă* + *-ălui*].

trébnic[1]**, trebnice** n. **1.** altar, jertfelnic: *trebnicul cu jărtvele.* DOS.; **2.** carte de ritual al bisericii ortodoxe; molitvelnic. [Din sl. *trěběniků*].

trébnic[2]**, ~ci, trebnică, ~ce** a. (înv.) **1.** trebuincios, necesar: *aceste trîntituri trebnice măiestrii.* CANT.; **2.** capabil, bun: *dacă nu eşti trebnic la o treabă, nu-ţi băga capul degeaba.* PANN. [*Treabă* + *-nic*].

trebuí, pers. 3 **trébuie** vb. **1.** (intr. unipers.) a fi necesar sau obligatoriu (să ...), a se cere (neapărat), a fi în firea lucrurilor (să ...): *trebuie să plec*; **cum trebuie**, aşa cum se cade, cum se cere, bine; **atît mai trebuie!**, asta mai lipsea ca să fie rău; **2.** (intr.; cu subiectul logic în dativ) a avea nevoie de ceva sau de cineva: *îi trebuie bani*; **atît i-a trebuit (ca să ...)**, asta a aşteptat (ca să ...); **aşa-ţi trebuie!**, aşa meriţi, asta ţi se cuvine; **atîta-ţi trebuie!**, asta mai lipsea s-o faci ca să fie rău de tine; **3.** (intr. unipers. şi impers.) a fi probabil sau posibil, a se putea presupune: *asta trebuie să fie scînteie din gîtejile culese de Malca.* CR.; **4.** (înv.; tr.) a folosi, a utiliza: *nu mi-am trebuit leacuri trupului.* DOS. [Din sl. *trěbovati*].

trebuincíos, ~şi, trebuincioásă, ~e a. necesar, folositor: *îşi luară şi uneltele trebuincioase.* ISP. [*Trebuinţă* + *-ios*].

trebuínţă, trebuinţe f. **1.** necesitate, nevoie: *era trebuinţă de o găinăreasă.* ISP.; **de nici o trebuinţă**, nefolositor, inutil; **de trebuinţă**, necesar, util; **a-i face trebuinţă sau a avea trebuinţă de ...**, a-i fi necesar, a-i trebui; **2.** (înv.) chestiune, afacere: *am o trebuinţă cu d. Nae Girimea.* CAR. [*Trebui* + *-inţă*].

trebuitór, ~i, trebuitoáre a. (pop.) trebuincios: *te voi cruţa, căci îmi eşti trebuitor.* NEC. [*Trebui* + *-tor*].

trebuşoáră, trebuşoare f. diminutiv al lui treabă: **1.** afacere de mici proporţii: *trebuşoara nu-i rea.* NEGR.; **2.** îndeletnicire (măruntă): *mai am şi alte trebuşoare, nu numai grija dumitale.* CAR.; **3.** lucru lipsit de dificultate, sarcină uşoară: *spune-mi cu ce te mulţumeşti pentru trebuşoara-aceasta.* FIL. [*Treabă* + *-uşoară*].

trecătór, ~i, trecătoáre a. **1.** care trece printr-un loc fără a se opri (multă vreme); care este în trecere: *era trecător prin capitala Moldovei, unde n-avea intenţia să rămîie.* SAD.; **2.** care trece repede, care nu durează mult, de scurtă durată; temporar: *ştiu cît de trecătoare sunt toate.* SAD. // m., f. **1.** pieton: *era un fel de sătuc sau de mahala cu trecători rari, prost îmbrăcaţi.* CĂRT.; **2.** drumeţ, călător: *apă rece din fîntînă ... în calea trecătorilor.* CR. // f. (pl. **trecători**) **1.** drum îngust de trecere printre doi munţi (de obicei de-a lungul unei văi); pas; **2.** loc de trecere: *aşezată la porţile împărăţiei şi în trecătoarea barbarilor.* BĂLC. [*Trece* + *-ător*].

tréce, trec vb. **1.** (intr.) a merge fără a se opri (printr-un anumit loc, prin dreptul cuiva sau a ceva, pe lîngă cineva sau ceva); a-şi urma drumul, a-şi vedea de drum: *cîinii latră, caravana trece*; **a trecut baba cu colacii**, e prea tîrziu, ai pierdut momentul potrivit, favorabil; **a nu-i trece cuiva pe dinainte**, a preţui, a respecta pe cineva; **2.** (intr.) a se succede, a se perinda: *să treacă toţi fiii de împăraţi şi de boieri pe dinaintea ei.* ISP.; **3.** (intr.; despre ape curgătoare, drumuri) a avea cursul, traseul prin ..., pe lîngă ...; **4.** (intr.) a se deplasa, a înainta într-o anumită direcţie, spre o anumită ţintă, cu un anumit scop; a se îndrepta spre: *trecea cu cofa la apă.* ISP.; *trece la şcoală*; **5.** (intr.) a se abate pe undeva sau pe la cineva; a face o vizită (scurtă) cuiva: *trecui, mîndro, pe la tine.* POP.; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a ocoli, a evita: *ce ne treci ca un drumeţ şi nu vii să ne mai vezi?* AL.; *paza bună trece primejdia rea.* POP.; **a trece cu vederea, a)** a nesocoti, a desconsidera: *trece-l cu vederea, pînă-i crapă fierea.* POP.; **b)** a lăsa de o parte, a omite: *să-mi spui tot ce se petrece în casa ei, fără să treci cu vederea cel mai mic lucru.* FIL.; **c)** a nu ţine cont de ..., a nu ţine seamă de ...; a nu lua în nume de rău: *să treci cu viderea oarecare necioplire a apucăturilor sale.* AL.; **a trece ceva sub tăcere**, v. **tăcere**; **a trece cu condeiul**, a nu pomeni în scris, a nu aminti, a nu menţiona; **7.** (p. ext.; fig.; înv.; tr.) a nesocoti, a neglija

(o cerere, o rugăminte); a încălca, a nu respecta (o lege, o poruncă); a ierta, a scuza (o greşeală); **8.** (intr.) a depăşi, a merge mai departe de ..., a lăsa în urmă: *trenul trece de Ploieşti*; **a-i trece cuiva înainte**, a ocupa locul, rîndul cuvenit altcuiva; (fig.) a depăşi pe cineva în merite, în ranguri, în demnităţi; **9.** (tr.) a sări, a păşi (peste un obstacol, peste o barieră) pentru a ajunge dincolo, de cealaltă parte: *a trecut bădiţa dealul, că-i cunosc mersul şi calul.* POP.; *a trece o apă, un pod*; **a trece hopul**, a scăpa de o greutate, de o primejdie; nu **zi hop pînă nu treci şanţul**, nu te lăuda prea devreme cu o izbîndă nesigură; **10.** (intr.) a merge păşind peste cineva sau ceva, (călcînd, zdrobind în picioare): *căruţa trece peste copil*; *am jurat ca peste dînşii să trec falnic, fără păs.* EM.; **a trece peste cineva**, a desconsidera, a dispreţui pe cineva; **a trece peste cadavre**, a fi lipsit de scrupule în atingerea unui scop; **11.** (tr.) a transporta (dincolo de ... sau peste ...): *a trece mărfuri peste graniţă*; *l-au trecut Dunărea cu barca*; **12.** (tr.) a atinge, a netezi ceva cu o mişcare uşoară de alunecare pe suprafaţa lui: *a trece mîna peste frunte*; (intr.) **a trece cu buretele peste ceva**, a neglija, a nu lua în seamă; a da uitării; **13.** (tr.) a petrece peste ..., pe după ...: *a-şi trece ghiozdanul peste umăr*; *a-şi trece o haină pe spate*; **14.** (intr.) a se duce într-alt loc, a merge dintr-un loc în altul; a schimba un loc cu altul: *a trecut din Transilvania în Regat*; *a trece din casă în casă*; **a trece la inamic**, a dezerta; **a trece la cineva** (sau **în rîndurile cuiva** (sau **a ceva**)) ori **a trece de partea cuiva**, a adera la ceva, a se ralia la ceva sau cu cineva (părăsind pe foştii aliaţi sau renunţînd la vechile convingeri): *a trecut la laburişti*; **a trece pe lumea cealaltă** (sau **din viaţă**, **din lume**), a muri; **15.** (intr.) a ajunge la ..., a fi transmis (din mînă în mînă, din om în om) pînă la ...: *plosca trece la următorul nuntaş*; **a trece din tată în fiu** sau **a trece din generaţie în generaţie**, a se transmite de la părinţi la copii, de la o generaţie la alta; **16.** (tr.) a da, a lăsa ceva cuiva: *trece casa fiicei lor*; **17.** (intr.) a-şi îndrepta atenţia spre o nouă îndeletnicire, spre un nou domeniu de activitate, a începe să se ocupe sau a se ocupa de altceva: *eşti acum la ceaslov şi mîne-poimîne ai să treci la psaltire.* CR.; *a trece în cercetare*; **a trece la fapte**, a începe să acţioneze, a pune în practică o hotărîre; **18.** (intr.) a-şi schimba starea, dispoziţia, situaţia, felul de expunere etc.: *trece de la rîs la plîns*; *trece de la stilul grav la cel glumeţ*; **a trece de la o extremă la alta**, a trece de la o poziţie exagerată la alta opusă, dar tot exagerată; **19.** (tr.) a înregistra, a înscrie (într-un registru, într-o rubrică, într-o clasificare); a transcrie; a repartiza pe cineva undeva: *începe a trece hîrtii la registru.* CAR.; *a trece în catalog*; *a trecut lecţiile pe curat*; *l-a trecut la artilerie*; **a trece în cont** (sau **la socoteală**), a înscrie la rubrica datoriilor; a socoti în nota de plată; **20.** (tr.) a înscrie un bun pe numele cuiva: *a trecut casa pe numele copiilor*; **21.** (tr.) a fi promovat într-o clasă, pe o treaptă superioară; a susţine cu succes un examen: *a trece clasa*; *a trece un examen*; **22.** (intr.) a înainta, a merge străbătînd un loc îngust (mărginit de obstacole): *a trece printre maşini*; *trenul trecea prin tunel*; **a-i trece cuiva prin cap** (**prin gînd**, **prin minte**), a se gîndi, a reflecta; a concepe; (în construcţii negative) a presupune, a-şi închipui; a bănui; a se aştepta la: *nici prin gînd nu i-a trecut una ca asta.* ISP.; *acasă, îmi trec multe prin minte.* DELAVR.; **23.** (intr.) a străbate cu osteneală, a-şi face drum cu greu; a răzbate: *o pădure mare şi deasă, de nu putea să treacă prin ea nici pui de fiară.* ISP.; **a trece ca o gîscă** (sau **ca un cîine**) **prin apă**, a nu se alege (din şcoală, din viaţă) cu nici o învăţătură, cu nici o experienţă; **a trece prin foc şi prin apă**, a răzbate prin multe greutăţi, a fi om încercat, cu experienţă; (tr.) **a trece pe cineva prin toate apele**, a ponegri, a calomnia pe cineva; **24.** (fig.; intr.) a avea de suferit, de îndurat; a fi supus la ...: *a trece prin multe necazuri*; *trec prin fel de fel de ispite.* ISP.; **25.** (intr.; despre legi) a fi votat: *legea trece prin parlament*; **26.** (intr.) a străbate printr-o deschizătură, printr-o crăpătură, printr-un spaţiu îngust: *cămila ... pre urechile acului nu va trece.* VARL.; **a-i trece cuiva printre degete**, a lăsa să-i scape, a pierde; **27.** (tr.) a supune unei operaţii de filtrare, de cernere, de strecurare; **a trece** (**şi**) **prin ciur şi prin dîrmon**, **a)** a cerceta, a examina în amănunt; (p. ext.) a bîrfi; **b)** a păţi multe, a căpăta experienţă; **28.** (intr.) a ieşi pe partea cealaltă (făcînd o spărtură, o tăietură, o deschizătură); a străpunge: *nu ştiu rîndul la oţele, ş-o trece focu prin ele.* POP.; **a trece pe cineva prin** (sau **sub**) **ascuţişul sabiei** (sau **fierului**), a tăia, a omorî (cu o armă ascuţită); **29.** (tr.; despre stări fiziologice) a cuprinde, a apuca cu putere, fără a putea fi oprit: *l-au trecut sudori de moarte*; **a-l trece toate răcorile** (sau **căldurile**), a se speria tare; **a-l trece cu cald şi cu rece**, a fi cuprins de o emoţie puternică; **30.** (pop.; intr.; despre excremente şi despre urină) a nu putea fi reţinut; **31.** (intr.; despre timp) a se scurge, a se desfăşura (apropiindu-se de sfîrşit): *de cînd nu ne-am mai văzut, multă vreme a trecut.* EM.; **pe zi ce trece**, pe măsură ce se scurge timpul; tot mai mult; **mai trece ce mai trece**, după o bucată de vreme, după un timp (nu prea lung); **nu e timpul trecut** (sau **vremea trecută**), mai este timp; **32.** (intr.) a dispărea, a pieri, a se stinge (după o bucată de vreme); a înceta să mai existe, a lua sfîrşit; a se sfîrşi, a se isprăvi: *ce e val ca valul trece.* EM.; *i-a trecut pofta*; *frumuseţea trece*; **33.** (intr.) a se demoda, a se perima: *aceste practici au trecut*; **34.** (intr.) a petrece (un timp din viaţă): *îmi trec viaţa tot cu dor.* AL.; **35.** (intr.) a depăşi o anumită vîrstă, o anumită limită de timp: *trecuse de 40 de ani*; (tr.) *nu ştiu cum vom trece iarna*; (intr. impers.) *trebuie să fie trecute de unsprezece.* CAR.; **36.** (refl.) a-şi pierde frumuseţea, frăgezimea; a se ofili, a se veşteji: *flăcăul începe şi el a se trece*; *florile s-au trecut*; *roşiile se trecuseră pe vrej*; **37.** (refl.; despre anumite materiale, alimente) a se consuma, a se împuţina: *se trecuse toată lumînarea.* VLAH.; *la asemenea petreceri, vin nu se prea trece.* POP.; **38.** (refl.; despre foc, jăratic) a-şi pierde din tărie (aproape de a se stinge); **39.** (refl.; despre mărfuri) a avea căutare, a se vinde: *a se trece ca pîinea caldă*; **40.** (intr.) a fi mai mare sau mai mult decît o anumită mărime, valoare, cantitate; a depăşi: *numărul lor trecea de şase sute.* GHICA; **treacă de la mine** (sau **de la tine**), fac (sau fă) o concesie; **41.** (înv. şi pop.; tr. şi intr.) a îngădui sau a fi îngăduit, a admite sau a fi admis: *nu-i trec nevestii nici atîtica din al meu.* CAR.; *băutura asta mai trece*; **treacă!** sau **treacă- meargă!**, se poate admite sau accepta, fie!; **42.** (intr.) a ajunge pînă dincolo de: *apa îi trecuse de brîu*; **43.** (înv. şi pop.; refl.) a depăşi limita normală, obişnuită: *ca să nu se treacă bucatele la fiert, ei mîncaseră mai-nainte.* ISP.; **a se trece din băut** (sau **din pahare**), a bea prea mult, a se ameţi de băutură; **a se trece cu gluma**, a exagera; (tr.) **a-l trece pe cineva cu bătaia**, a bate pe cineva foarte tare; (tr.) **a trece măsura**, a exagera; **a se trece cu firea**, a lua lucrurile prea în serios; a se emoţiona; **44.** (înv. şi pop.; refl.) a fi luat în seamă, a avea crezare, trecere: *să nu vi se treacă cuvîntul vostru nu mi se cade.* COSTIN; *nu ţi se trec braşoavele pe la noi.* AL.; **45.** (intr.) a fi considerat, a fi socotit, a fi luat drept: *trece de învăţat*; *a trecut de mare om politic.* CAR. [Lat. ***traicere***].

trecentíst, ~şti, trecentístă, ~e a. referitor la trecento, din trecento: *arta trecentistă.* // m. scriitor sau artist italian care a trăit în sec. al XIV-lea. [Din it. ***trecentista***].

trecénto n. denumire dată culturii şi artei italiene a Renaşterii din secolul al XIV-lea, ai cărei principali reprezentanţi sînt Andrea Pisano, Giovanni Cimabue, Bondone di Giotto, Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio ş.a. [Cuv. it.].

trécere, treceri f. **1.** acţiunea de a trece, traversare: *trecerea Dunării*; **2.** (concr.) loc pe unde se poate trece: *trecere de pietoni*; **3.** (concr.) construcţie amenajată într-un anumit loc pentru trecerea unui vehicul peste un obstacol, pasaj; **trecere de nivel**, loc de intersecţie la acelaşi nivel, între o cale ferată şi o şosea; **4.** schimbare a unei stări de lucruri, a unei situaţii, a unei dispoziţii etc. cu alta, tranziţie: *trecerea de la totalitarism la democraţie*; **5.** faptul de a trece; mişcare, mers fără oprire: *trecerea trenului*; **a fi în trecere** (**undeva**), a nu rămîne mult timp (undeva); **în trecere**, în treacăt, în fugă, fugitiv; **6.** scurgere, desfăşurare a timpului sau a unui interval de timp: *după trecere de cîteva zile... într-una din seri,... se culcară mai tîrziu.* ISP.; *noi trebuie să umplem trecerea timpului cu nădejdi.* ST.; **7.** expirare a unui interval de timp, a unui termen: *nu băgă de seamă nici trecerea zilei*; *se întunecase de-a binelea.* PETR.; **8.** consideraţie, prestigiu, vază: *avea mare trecere la Poarta turcească.* BĂLC. [V. ***trece***].

treclét, trecleţi a. (înv.) blestemat, afurisit; **proclet şi treclet**, de trei ori blestemat: *mi-e uşor să dovedesc că proclet şi treclet e numai acela care a stricat legea.* SAD.; (şi: **triclet**). [Din sl. ***trekletŭ***].

trecút, ~ţi, trecută, ~e a. **1.** (despre timp) care s-a scurs; (despre unităţi sau intervale de timp) anterior celui prezent, precedent: *numai zilele trecute nu le fac să fie azi.* EM.; *în secolul trecut*; **nu e timpul trecut** (sau **vremea trecută**), nu e prea tîrziu, mai e timp; **2.** de demult, de altădată; (p. ext.) vechi, dispărut: *Oltule, care-ai fost martor vitejiilor trecute.* ALEX.; *trecuta fericire izvor e de jelire.* AL.; **3.** demodat, perimat: *o doctrină bătrînă şi trecută.* BOL.; **4.** îmbătrînit, famat: *cam prea trecut pentru vîrsta lui.* CAR.; **5.** ofilit, veştejit: *pepene trecut*; **6.** (pop.) ameţit (de băutură), beat tare. // n. **1.** timpul care s-a scurs (pînă în prezent); ceea ce a fost (pînă acum), ceea ce s-a sfîrşit: *viitorul şi trecutul sînt a filei două feţe.* EM.; *a se rupe de trecut*; **din trecut**, de altădată, de odinioară, de demult; **în trecut**, altădată, odinioară; **2.** (gram.) denumire dată grupului de timpuri verbale care exprimă o acţiune săvîrşită înainte de momentul vorbirii sau înainte de un moment de referinţă. [V. ***trece***].

trefilá, trefilez vb. (tr.) a trece forţat un metal prin filieră, pentru a obţine sîrmă. [Din fr. ***tréfiler***].

trefiláre f. acţiunea de a trefila şi rezultatul ei. [V. ***trefila***].

trefilát n. trefilare. [V. ***trefila***].

trefilatór, trefilatori m. muncitor specializat în operaţia de trefilare a metalelor. [***Trefila*** + ***-tor***].

treflát, ~ţi, treflată, ~e a. **1.** în formă de frunză de trifoi; **2.** (despre forma planului unei biserici) care are absida centrală şi cele două abside laterale racordate între ele. [Din fr. ***tréflé***].

tréflă, trefle f. **1.** (la jocul de cărţi) una dintre cele patru culori, reprezentată printr-o frunză de trifoi de culoarea neagră; carte de joc cu acest semn: *as de trefă*; **2.** ornament de arhitectură în formă de frunză de trifoi; **3.** găitan de bumbac, de mătase etc. cusut ca podoabă în formă de frunză de trifoi la unele haine (de uniformă); cusătură în formă de frunză de trifoi; **4.** pasaj denivelat în curbă pentru părăsirea unei şosele şi pătrunderea în altă şosea; **5.** (tehn.) rozetă cu trei sau patru aripi, cu care se acţionează cilindrul unui laminor. [Din fr. ***trèfle***].

trei num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între doi şi patru; (subst.) *strigă cît trei*; (adj.) *trei copii*; **Trei Ierarhi** (m.) numele sărbătorii creştine care se prăznuieşte la 30 ianuarie; trisfetite; (compuse; bot.; reg.) **trei-fraţi** (m.), **a)** trifoişte (*Menyanthes trifoliata*); **b)** micşunele gălbioare (*Viola rupestris, Viola saxatilis*); **c)** viorea (*Viola mirabilis*); **d)** (şi **trei-fraţi-pătaţi**) micşunea (*Viola tricolor*); **e)** (şi **trei fraţi-pătaţi**) unghia-păsării (*Viola declinata*); **trei-fraţi-pătaţi** (m.), **a)** panseluţă (*Viola wittrockiana*); **b)** clocotiş (*Viola arvensis*); **c)** curcubeu (*Lychnis coronaria*); **2.** (compus)

trei-păzește (m.), dans popular oltenesc, în ritm binar, vioi, executat de bărbați în formație liniară, ținînd cu mîinile încrucișate la spate; melodia acestui dans; **a lua pe cineva la trei-păzește**, v. **păzi**; **3.** (cu valoare de num. ord.) al treilea, a treia: *etajul trei*; **4.** (intră în componența num. adv.) *cu cîrja lui cea vechie el bate de trei ori.* EM. // m. **1.** semn grafic care reprezentă numărul trei; (p. ext.) desen, figură în forma acestui semn: *a scris un trei pe foaie*; **2.** notă cuprinsă între notele doi și patru: *a luat un trei la teză*; **3.** carte de joc marcată cu numărul trei, care are trei puncte: *n-are nici un trei în mînă.* [Lat. ***tres***].

tréier n. treierat: *după secere, avem treierul, după aceea așezarea recoltei în hambare.* SAD.; **a băga la treier** (pe **cineva**), a cere socoteală (cuiva) pentru ceva, a certa aspru (pe cineva). [De la ***treiera***].

treiera, tréier vb. **1.** (tr.) a separa boabele, semințele de restul unei plante (în trecut, prin baterea cu îmblăciul sau prin călcare cu caii sau cu boii, astăzi, cu ajutorul batozei sau al combinei): *i se urîse cu această goană rotocolită, întocmai cu alergătura cailor cînd treieră la arie.* OD.; *eu sînt Iohan mașinistul; tot grîul de pe lanurile acestea eu le treier.* SAD.; **2.** (fig.; tr. și intr.) a cutreiera: *toată vremea drumurile treiera.* PANN; *a treiera prin sat*; (și: (reg.) **triera**). [Lat. ***tribulare***].

treierăre, treierări f. acțiunea de a treiera și rezultatul ei. [V. ***treiera***].

treierát n. **1.** faptul de a treiera; operație prin care semințele sînt desprinse și separate de paie și pleavă (la cereale), de capitule (la floarea-soarelui), de păstăi (la leguminoase) etc.; treier, treieriș; **2.** perioadă de timp în care se treieră; treieriș: *eram în treierat.* [V. ***treiera***].

treierătór, ~i, treierătoáre a. care treieră. // m. persoană care se ocupă cu treieratul cerealelor. // f. (pl. **treierători**) mașină de treierat; batoză. [***Treiera*** + *-tor*].

treieríș, treierișuri n. **1.** treierat: *tocma pe vremea treierișului era.* PANN; **2.** vremea treieratului: *și va apuca voao treirișul culesul și culesul va apuca sămînța.* BIBLIA; (și: (înv.) **trieriș, treiriș**). [***Treiera*** + *-iș*].

tréilea, treia num. ord. **1.** (precedat de art. *al, a*; adesea adj. sau subst.) care se află între al doilea și al patrulea: *a treia zi; cînd doi se ceartă, al treilea cîștigă*; **2.** (la f., intră în componența num. fracționar) a treia parte, o treime: *umblă țara jumătate și Moldova a treia parte.* POP.; **3.** (la f., intră în componența num. adv.) îți *repet pentru a treia oară.* [***Trei*** + *le* + *a*].

treíme, treimi f. **1.** a treia parte dintr-un întreg: *o treime din oraș este destinată parcurilor.* ST.; **2.** grup de trei persoane care se prezintă ca o unitate; **3. Sfînta Treime,** uniune spirituală a celor trei persoane sau ipostaze divine (Dumnezeu-Tatăl, Dumnezeu-Fiul și Duhul Sfînt) reprezentînd un singur Dumnezeu; troiță. [***Trei*** + *-ime*].

treiríș n. v. **treieriș**.

tréisprezece num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între doisprezece și paisprezece; (adj.) *are treisprezece ani*; **2.** (intră în componența num. adv.) *am trecut pe acolo de treisprezece ori*; **3.** (intră în componența num. distrib.) *merg cîte treisprezece în rînd*; **4.** (cu valoare de num. ord.) al treisprezecelea, a treisprezecea: *etajul treisprezece.* [***Trei*** + ***spre*** + ***zece***].

tréisprezecelea, treisprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*; adesea adj. și subst.) care se află între al doisprezecelea și al paisprezecelea: *în al treisprezecelea veac.* [***Treisprezece*** + *le* + *a*].

treizéci num. card. **1.** număr care, în numărătoare, are locul între douăzeci și nouă și treizeci și unu; (adj.) *treizeci de lei*; (compus; bot.; reg.) **treizeci de arginți** (m.), pana-zburătorului (*Lunaria annua*); **2.** (intră în componența num. adv.) *a repetat de treizeci de ori*; **3.** (intră în componența num.distrib.) *stau cîte treizeci într-un dormitor*; **4.** (cu valoare de num. ord.) al treizecilea, a treizecea: *volumul treizeci.* // m. semn grafic care reprezintă numărul treizeci. [***Trei*** + ***zece***].

treizécilea, treizecea num. ord. (precedat de art. *al, a*; adesea adj. sau subst.) care se află între al douăzeci și nouălea și treizeci și unulea: *al treizecilea an.* [***Treizeci*** + *le* + *a*].

tréla adv. (pop.) **a umbla trela(-lela)**, a umbla fără rost, a bate drumurile. // m. invar. pierde-vară. [Din gr. mod. ***trélla*** „nebunie, demență"].

trematód, trematode n. (la pl.) clasă de viermi lați, paraziți, cu corpul turtit dorsoventral și acoperit cu ventuze și cîrlige care servesc la fixare; (la sg.) vierme din această clasă (*Trematoda*). [Din fr. ***trématodes***].

trémă, treme f. **1.** semn diacritic, întrebuințat în ortografia unor limbi, format din două puncte, care, puse orizontal deasupra unei vocale, arată că aceasta trebuie pronunțată fie ca o unitate de sine stătătoare, fie cu o valoare modificată; **2.** poziție răsfrîntă a unui grup de dinți. [Din fr. ***tréma***].

trémie, tremii f. pîlnie mare, în formă de piramidă pătrată, prin care materialul granular este condus la dispozitivele de concasare sau la locul de înmagazinare. [Din fr. ***trémie***].

tremîndá vb. v. **tămînda**.

trémol n. v. **tremolo**.

tremolát, ~ți, tremolată, ~e a. (livr.) cu tremolo: *voce tremolată.* [Din it. ***tremolato***].

tremolít n. silicat natural de calciu și de magneziu care se prezintă sub formă de cristale de culoare albă. [Din fr. ***trémolite***].

trémolo, tremolouri n. **1.** ornament muzical obținut prin repetarea rapidă a unui sunet sau din alternarea a două sunete nealăturate; **2.** vibrație, tremur al vocii provocat de o emoție puternică, adesea simulată sau exagerată; (accent. și: ***tremoló, tremólo***); (și: **tremol**). [Din it. ***tremolo***, fr. ***trémolo***].

trémur, (rar) **tremure** n. **1.** mișcare involuntară ușoară și repetată a corpului sau a unor părți ale corpului, provocată de frig, de frică, de o boală etc.; tremurare, tremurat, tremurătură: *de-al genei tale gingaș tremur atîrnă viața mea de veci.* EM.; **2.** clătinare, mișcare, zguduitură ușoară și repetată a unui lucru: *apele-ncrețesc în tremur străveziile lor fețe.* EM.; **3.** vibrație a glasului provocată de o emoție, de frig etc.: *glasul Mariei avea cîteodată ca un tremur de jale.* SAD.; **4.** vibrație a sunetelor executate cu un instrument muzical. [De la ***tremura***].

tremură, trémur vb. (intr.) **1.** a face mișcări involuntare, ușoare și repetate, provocate de frig, de o emoție, de o boală etc.: *tremura din tot trupul, de frig și de groază, căci noaptea care-l înconjura mărea și mai mult noaptea înfiorătoare din suflet.* TOP.; **2.** (despre plante, frunze) a face o mișcare (oscilatorie) ușoară și repetată; (despre ape) a se undui, a se încreți; (despre lumini) a licări; **3.** (despre pămînt) a se cutremura, a se zgudui; **4.** (despre sunete, melodii) a vibra; (despre voce) a avea variații de ton, oscilații; (p. ext.) a fi nesigur (din cauza emoției); **5.** (fig.) a fi cuprins de o emoție puternică: *oricît îi tremura sufletul, își păstra aparența de liniște și hotărîre.* REBR.; **6.** (fig.) a se înfiora de spaimă; a se cutremura: *turcii cei mai viteji ..., de cei de cari tremura chiar saraiul împărătesc.* GHICA; **a tremura după bani,** a fi lacom de bani; a fi zgîrcit. [Lat. ***tremulare***].

tremuráre, tremurări f. acțiunea de a tremura; tremur, tremurat: *răcoarea inului îți dă o tremurare ușoară ca o boare peste iaz.* PILLAT. [V. ***tremura***].

tremurát¹ n. faptul de a tremura; tremur: *un tremurat de gene.* EM. [V. ***tremura***].

tremurát², ~ți, tremurată, ~e a. **1.** care se mișcă ușor, tremură, vibrează: *hangiul se arătă și el în lumina tremurată, privind țintă și cu liniște pe oaspeți.* SAD.; **2.** (despre glas) care tremură; nesigur, șovăielnic; **3.** (despre linii, scris) cu sinuozități, cu contururi nesigure, imprecise. [V. ***tremura***].

tremurătór, ~i, tremurătoáre a. **1.** care tremură, care e cuprins de tremur: *degetele lui tremurătoare.* VLAH.; **2.** care se mișcă, se clatină ușor: *plopi tremurători*; unduitor: *ape tremurătoare*; pîlpîitor, licăritor: *lumină tremurătoare*; **3.** tremurat², tremurînd: *glas tremurător.* // f. plantă erbacee perenă, din familia gramineelor, cu flori verzi sau purpurii, dispuse în spiculețe, care crește prin pășuni, tufișuri și poieni (*Briza media*). [***Tremura*** + *-tor*].

tremurătúră, tremurături f. tremur prelungit. [***Tremura*** + *-ătură*].

tremurícі, (rar) **tremuriciuri** n. tremur: *l-a găsit un tremurici.* // m. ciupercă necomestibilă, gelatinoasă, tremurătoare, cu spini moi pe fața inferioară, care crește pe pămînt și pe trunchiurile putrede de brazi (*Tremellodon gelatinosum*). [***Tremura*** + *-ici*].

tremurînd, ~zi, tremurîndă, ~e a. **1.** tremurător: *scrise c-o mînă tremurîndă.* NEGR.; **2.** care are variații de ton (din cauza unei emoții); (p. ext.) care este nesigur, șovăielnic: *glas tremurînd.* [V. ***tremura***].

tren, trenuri n. **1.** șir de vagoane de cale ferată legate între ele și puse în mișcare de o locomotivă: *o dată pe lună luam trenul și mă duceam la el.* PR.; **tren subteran**, metrou; **a scăpa** (sau **a pierde**) **trenul**, a scăpa sau a pierde o ocazie favorabilă, o șansă; **2.** convoi de vehicule, cu tracțiune animală sau mecanică, formînd o unitate de transport; (înv.) **tren regimentar**, convoi de vehicule care transporta pe front proviziile unui regiment; (înv.) **tren de luptă**, convoi de vehicule care transporta pe front munițiile pentru trupele aflate în linia de luptă; **3.** (reg.) **de-a trenul**, numele unui joc de copii; **4.** ansamblu de două sau de mai multe dispozitive, organe ale unui sistem tehnic, mașini-unelte etc. identice sau similare, care îndeplinesc împreună o anumită operație tehnică; **tren fix**, ansamblul roților dințate fixate pe arborele intermediar al unui schimbător de viteză; **tren de laminor**, ansamblu format din cilindrii de lucru și de sprijin, precum și din dispozitivele de susținere și de reglaj etc. ale unui laminor; **tren de aterizare** (sau **de amerizare**), ansamblul organelor prin care un avion (sau un hidroavion) alunecă pe sol (sau pe apă) înainte de a decola sau după ce a aterizat (sau a amerizat); **5. tren anterior** (sau **posterior**), partea de dinainte (sau de dinapoi) a corpului unui animal (de tracțiune); **6.** (rar) totalitatea elementelor de confort ale unei persoane sau ale unei familii; standard ridicat de viață. [Din fr. ***train***].

trenă, pers. 3 **trenează** vb. (intr.) **1.** a se desfășura cu încetineală; a se tărăgăna, a se lungi: *procesele succesorale trenează în general.* CĂL.; **2.** (rar; despre lucruri) a zăcea undeva părăsit, uitat sau lăsat din neglijență. [Din fr. ***traîner***].

trenáj n. **1.** transport minier în care vagonetele, cîte unul sau în convoi, sînt trase de un cablu care se înfășoară pe un troliu; **2.** perturbație în funcționarea unor tuburi analizoare care se manifestă sub forma unei cozi în urma părților în mișcare pe imaginea de televiziune. [Din fr. ***traînage***].

trenánt, ~ți, trenantă, ~e a. **1.** care se desfășoară cu încetineală; monoton: *acțiune trenantă.* [Din fr. ***traînant***].

trenárd, trenarzi m. (înv.) soldat care rămîne în urma trupei în marș. [Din fr. ***traînard***].

trénă¹, trene f. **1.** partea din spate, prelungită, a unei rochii, care se tîrăște pe jos: *rochie cu trenă*; **a duce cuiva trena**, a urmări pe cineva

pretutindeni, a se ține scai de cineva; **2. trenă de condensare,** dîră de picături pe care o lasă în urma sa un avion prin condensarea vaporilor suprasaturați din atmosferă. [Din fr. *traîne*].

trénă², trene f. viteză cu care aleargă concurenții într-o cursă atletică, ciclistă etc., imprimată de sportivii din frunte; **a duce trena,** a conduce plutonul concurenților într-o cursă atletică, ciclistă etc., imprimîndu-i un anumit ritm. [Din fr. *train*].

trenci, trenciuri n. pardesiu cu croială raglan, făcut dintr-o țesătură impermeabilă. [Din engl. *trench(coat)*].

tréncicot, trencicoturi n. trenci. [Din engl. *trenchcoat*].

trend, trenduri n. tendință: *fronturile unora dintre materialele promoționale au fost adaptate trendului medievalizării Sibiului.* D. [Cuv. engl.].

trendy a. invar. **1.** la modă: *haine trendy;* **2.** sofisticat: *va fi preferată pentru că e femeie și alegerea ei ar avea un aer trendy, insolit, picant.* D. [Cuv. engl.].

tréning, treninguri n. costum de sport, alcătuit dintr-o bluză și pantaloni, confecționat din tricot. [Din engl. *training*].

trenţărós a. v. **zdrenţăros.**

trenţerós a. v. **zdrenţăros.**

trenţuf vb. v. **zdrenţui.**

trenuléţ, trenuleţe n. **1.** diminutiv al lui tren; tren mic; **2.** tren de linie îngustă: *trebuia să luăm, pe la 5 dimineața, trenulețul spre Grădiște.* BL. [*Tren* + *-uleț*].

trenúţ, trenuţuri n. trenuleț. [*Tren* + *-uț*].

trepăn, trepane n. **1.** instrument chirurgical în formă de sfredel, folosit la trepanații; (p. ext.) operație făcută cu acest instrument; **2.** instrument de gravor, în formă de sfredel mic; **3.** unealtă în formă de arbore cotit, folosită de sculptori pentru a face găuri în piatră, în marmură; **4.** (înv.) sapă mare, în formă de daltă, folosită la forarea găurilor de sondă. [Din fr. *trépan*].

trepaná, trepanez vb. (intr. și tr.) a face o trepanație. [Din fr. *trépaner*].

trepanáre, trepanări f. acțiunea de a trepana și rezultatul ei. [V. *trepana*].

trepanáţie, trepanaţii f. (med.) operație de găurire a unui organ sau țesut cu trepanul; **trepanație osoasă,** operație care constă în executarea, cu ajutorul trepanului, a unei deschideri (ferestre) în oasele cutiei craniene în scopuri neurochirurgicale (extirparea unor tumori cerebrale, extragerea unor cheaguri de sînge etc.) [Din fr. *trépanation*].

trepădá, trépăd și **treăpăd** vb. (pop.; intr.) **1.** a umbla repede și fără astîmpăr de colo pînă colo (după ceva sau datorită unei stări de neliniște sau de nerăbdare): *trepădase toată ziua după cămătar.* CAR.; **2.** (despre cai) a merge la trap; **3.** (pop.) a avea diaree. [Lat. *trepidare*].

trepădáre, trepădări f. (pop.) **1.** acțiunea de a trepăda și rezultatul ei; alergătură, trepădat, trepădătură: *după mari osteneli și anevoioase trepădări, ajunse Ercule în cele din urmă la cea grădină.* ISP.; **2.** diaree. [V. *trepăda*].

trepădát, trepădaturi și **trepădate** n. (pop.) **1.** trepădare; **2.** diaree. [V. *trepăda*].

trepădátor, ~i, trepădătoáre a. (pop.) care treapădă, umblă repede și fără astîmpăr după treburi. // m. și f. (pop.) persoană care are anumite atribuții la nunți. // m. (înv.) persoană care strîngea dările; taxidar. // f. numele a două plante erbacee cu proprietăți laxative și diuretice: **a)** plantă cu rădăcina fibroasă, cu tulpina ramificată, cu fiori verzui și cu fructul o capsulă (*Mercurialis annua*); **b)** (reg.) brei (*Mercurialis perennis*). [*Trepăda* + *-tor*].

trepădătúră, trepădături f. (pop.) **1.** trepădare, alergătură; **2.** diaree. [*Trepăda* + *-ătură*].

trepădúş, ~i, trepăduşă, ~e m. persoană fără astîmpăr, care aleargă încoace și încolo (agitîndu-se pentru treburile altora); individ fără demnitate, lipsit de personalitate, care se pune în serviciul altuia, pentru treburi mărunte, adesea înjositoare: *trepăduși politici.* [*Trepăda* + *-uș*].

trepétnic, trepetnice n. carte populară de origine asiriană, caldeeană sau egipteană, pătrunsă la noi prin intermediere bizantină și sîrbească, care cuprinde preziceri făcute pe baza interpretării unor mișcări musculare reflexe (bătaia ochiului, a tîmplelor, a buzelor etc.); prezicere din această carte: *răspîndite au fost ... zodiacele, calendarele (cu horoscoape de actualitate), gromovnicele ... trepetnicele ... și alte asemenea copilării.* CĂL. [Din sl. *trepetiníkŭ*].

trepícl n. (înv.; rar) scaun sau suport cu trei picioare; trepied. [*Trei* + *pici(oare)*].

trepidá, trepidez vb. (intr.) **1.** a vibra puternic, cu oscilații rapide și de mică amploare: *motorul trepidează;* **2.** (fig.) a se agita, a fremăta (de emoție, de nerăbdare): *acum toți trepidau de nerăbdare.* C.PETR. [Din fr. *trépider*].

trepidánt, ~ţi, trepidantă, ~e a. **1.** care trepidează: *corp elastic trepidant;* **2.** (fig.) plin de mișcare, de emoție, de tensiune; agitat, animat: *ritmul trepidant; viața trepidantă din capitală.* [Din fr. *trépidant*].

trepidáţie, trepidaţii f. **1.** vibrație a unui sistem tehnic solid, cu amplitudine mică și cu frecvență mare, provocată fie de însăși funcționarea sistemului respectiv, fie de surse perturbatoare exterioare acestuia: *trepidațiile motorului; trepidațiile podului la trecerea trenului;* **2.** (fig.) agitație, neastîmpăr, fremătat: *trepidația vieții moderne.* [Din fr. *trépidation*].

trepiéd, trepiede n. **1.** scaun sau suport cu trei picioare: *sărman cizmar, ce demon te-a ursit să stai pe trepiedul tău barbar în noaptea limpede de mai?* TOP.; **2.** dispozitiv format din trei picioare articulate, prevăzut la partea de sus cu un stativ pentru fixarea unui aparat topografic, fotografic, de filmat etc. [Din fr. *trépied*].

treponémă, treponeme f. microorganism patogen în formă de spirală, agent specific al infecției sifilitice (*Treponema pallidum*). [Din fr. *tréponème*].

treponemicíd, ~zi, treponemicidă, ~e a. și n. (medicament) care distruge treponema. [Din fr. *tréponémicide*].

treponemóză, treponemoze f. **1.** denumire generică pentru bolile provocate de diferite specii de treponemă; **2.** boală a găinilor care se manifestă prin paralizia picioarelor și a aripilor. [Din fr. *tréponémose*].

treptát, ~ţi, treptată, ~e a. **1.** care se realizează încetul cu încetul, la intervale de timp, în etape, succesiv: *plata treptată a datoriilor;* **2.** care se manifestă din ce în ce mai pronunțat, mai evident: *îmbătrînirea treptată a populației.* // adv. în etape, în mod progresiv: *și-a vîndut treptat toată partea lui.* REBR.; *treptat, ochii lui se împrieteniră iarăși cu decorul știut.* VINEA. [*Treaptă* + *-at*].

trésă, trese f. **1.** șiret (din fire de lînă, de mătase sau metal) ori bandă de metal care se fixează la unele uniforme pentru a indica anumite distincții, grade militare etc.: *i-ar pune imediat a treia tresă la chipiu.* VLAH.; **2.** cordon plat obținut prin împletirea mai multor parîme, folosit la confecționarea chingilor de barcă, a sacheților etc.; **3.** (arhit.) ornament plat sau convex, constituit din benzi împletite. [Din fr. *tresse*].

tresăltá, tresált vb. (intr.) **1.** a tresări, a vibra de emoție, a se bucura foarte tare: *n-a prins știre măcar să tresalte.* VOIC.; **2.** (fig.) a se clătina, a se sălta: *doar izvorul mai tresaltă ca un sîn de fată mare.* GOGA. [Din fr. *tressauter* (după *sălta*)].

tresăltáre, tresăltări f. acțiunea de a tresălta și rezultatul ei; tresărire, freamăt. [V. *tresălta*].

tresărí, tresár vb. (intr.) **1.** a face o mișcare bruscă, involuntară și spontană, provocată de o emoție puternică și neașteptată (de spaimă, de bucurie etc.): *la fiecare mișcare ce se făcea în jurul lui, tresărea.* VLAH.; **2.** a-și accelera și intensifica bătăile, din pricina unei emoții; a zvîcni: *nu știi că-n piept inima mea rănită tresare-adînc la întristarea ta?* EM.; **3.** a se trezi brusc din somn sau dintr-o stare de somnolență, de apatie, de visare: *la țipetele de bucurie ale gaiței, ... somnorosul, plecat pe oblîncul șelei, tresări.* OD.; **4.** (fig.) a se clătina; a undui, a vălui: *lacul codrilor albastru nuferi galbeni îl încarcă, tresărind în cercuri albe el ăutremură o barcă.* EM.; *copacu-ntreg tresare și se-ndoaie.* ARG.; **5.** (fig.) a răsuna brusc, pe neașteptate: *dintr-odată tresări un șuier și freamătul soborului se stînse.* SAD. [Din fr. *tresaillir* (după *sări*)].

tresărire, tresăriri f. acțiunea de a tresări și rezultatul ei. [V. *tresări*].

tresărít n. tresărire. [V. *tresări*].

tresăritúră, tresărituri f. (rar) tresărire. [*Tresări* + *-tură*].

tréstie, trestii f. **1.** numele a două plante erbacee din familia gramineelor: a) plantă care crește pe marginea lacurilor sau în apele liniștite, înaltă pînă la 4 sau 5 m, cu tulpina rigidă, avînd numeroase noduri, cu frunze verzi-albăstrui și cu flori verzi-gălbui, pătate cu violet, dispuse în spice (*Arundo donax*); (p. restr.) tulpinile acestei plante folosite la împletituri, îngrădituri etc.; **b)** (și **trestie-de-baltă**) stuf (*Phragmites communis*); **2.** (compuse) **trestie-de-cîmp** (sau **-mică, -noduroasă**), plantă erbacee care crește prin fînețe, cu flori verzi-deschis, violacee sau purpurii (*Calamagrostis epigeios*); **trestie-de-zahăr,** plantă erbacee originară din sud-estul Asiei, cultivată în țările calde ca plantă industrială, pentru fabricarea zahărului, cu tulpina înaltă și puternică, cu frunze lungi și înguste, cu inflorescența un panicul (*Saccharum officinale*); **trestie-de-mare** (sau **-spaniolă, -de-India**), plantă din familia palmierilor, cu tulpina lemnoasă, foarte lungă, subțire și flexibilă, din care se fac bastoane și împletituri (*Calamus rotang*); (reg.) **trestie-mirositoare,** obligeană (*Acorus calamus*); **3.** (fig.) epitet pentru o persoană înaltă și subțire. [Din sl. *tristije, trŭstije*].

trestiíş, trestilşuri n. desiș de trestie; loc acoperit cu trestie. [*Trestie* + *-iș*].

trestioáră, trestioare f. **1.** diminutiv al lui trestie; **2.** (fig.) epitet pentru o tînără înaltă și subțire; **3.** numele mai multor plante erbacee din familia gramineelor, cu tulpina înaltă, asemănătoare cu trestia (*Calamagrostis arundinacea, canescens, pseudophragnites*). [*Trestie* + *-ioară*].

tresúră f. v. **trăsură.**

tréti a. invar. (înv.; precedă un titlu boieresc) al treilea în rang: *cînd eram treti-logofăt.* ISP. [Din sl. *tretiĭ*].

tretín, ~i, tretină, ~e a. (înv. și pop.; despre animale) care este în vîrstă de doi pînă la trei ani: *capră tretină.* // m. animal domestic (mai ales cal) între doi și trei ani: *dă de fin cîte-un tretin și de fînă o tretină.* POP.; (accent. și **trétin**). [Din sl. **tretinŭ*].

tretínă, tretine f. (înv.) amendă pe care o plătea în evul mediu, în Moldova, hoțul prins asupra faptului, egală cu a treia parte din valoarea lucrurilor furate. [Din sl. *tretina*].

tretiór, ~i, tretioáră, ~e a. diminutiv al lui tretin: *cerb tretior.* // m. cal tretin. [*Tretin* + *-ior*].

treúcă v. troacă.

trezí, trezesc vb. **1.** (tr. fact. și refl.) a (se) deștepta din somn: *se trezi din somn deodată de sărutu-i fermecat.* EM.; *un ronțăit de șoarece sau ceasul ma*

77804 intrări • 70335 articole • 121155 sensuri

trezi? PILLAT; **2.** (tr. fact. şi refl.) a-şi reveni sau a face să-şi revină dintr-o stare de ameţeală, de leşin, din beţie, dintr-o stare de rătăcire sufletească, din reverie; a ieşi sau a face să iasă dintr-o stare de letargie, de inactivitate: *cînd se trezi din cugetările lui, văzu că soarele dă în asfinţit.* ISP.; *palma bici că mi-o făcea, ... din beţie că-l trezea.* POP.; **3.** (tr. fact. şi refl.) a deveni sau a face să devină conştient, a ajunge sau a face să ajungă să înţeleagă, să-şi dea seama de realitate, de adevăr; a (se) dumeri, a (se) lămuri: *ce făcu el patruzeci ani şi se trezi aşa tîrziu ca să se însoare?* NEGR.; **4.** (fig.; tr. fact. şi refl.) a lua sau a face să ia fiinţă, a (se) ivi sau a face să se ivească, a apărea sau a face să apară: *în chilia lui Chiril se încinge o beţie zgomotoasă care trezeşte căinţa celui prin care s-a început smintirea.* CĂL.; *prin asocierea firească a gîndurilor se trezi în mine amintirea capului blond al asociatului meu.* BL.; **5.** (refl.) a se pomeni cu cineva sau ceva, undeva sau într-o anumită situaţie: *m-am trezit pe nesimţite că-mi zice satul „dumneata".* GOGA; *n-au trecut patruzeci şi opt de ore, şi mă trezii, la legaţie, cu faianţa rînduită în vreo zece lăzi.* BL.; *se trezi dintr-o dată alături de ea ... într-o nesperată intimitate.* GHEŢIE; **unde te trezeşti?**, se spune unui om prea îndrăzneţ sau prea obraznic care se comportă nepotrivit; **a se trezi vorbind**, a spune vrute şi nevrute, fără să-şi dea seama ce spune; **6.** (refl.) a se afla într-un anumit loc sau într-o anumită stare de cînd se ştie, de cînd îşi poate aduce aminte: *aşa m-am trezit eu de mic singur-singurel, străin şi fără de nime.* POP.; **7.** (reg.; refl. despre băuturi, mîncăruri, substanţe aromatice) a-şi pierde tăria, gustul, aroma; a se răsufla. [Din sl. *trĕzviti*].

trezíe, trezii f. **1.** starea celui care nu doarme, care este treaz; veghe: *aceste vorbe din trezie sînt tot aşa de primejdioase ca şi cele din somn.* SAD.; **2.** stare a celui care este cu mintea limpede, care nu este beat: *asear-ai fost la beţie, acuma eşti la trezie.* POP. [*Treaz* + *-ie*].

trezíre, treziri f. faptul de a (se) trezi şi rezultatul ei. [V. *trezi*].

trezít, ~ţi, trezită, ~e a. **1.** care şi-a pierdut tăria, gustul, aroma; răsuflat; **2.** cu miros greu; stătut, înăcrit. [V. *trezi*].

trezoreríe, trezorerii f. **1.** instituţie, reprezentînd statul, care colectează taxele şi impozitele de la contribuabili, persoane fizice sau juridice, şi realizează plăţi în contul cheltuielilor administraţiei publice; **2.** administrare a tezaurului public. [Din fr. *trésorerie*].

trezoriér, trezorieri m. persoană însărcinată cu administrarea tezaurului unui stat, cu păstrarea şi distribuirea fondurilor unei organizaţii, unei asociaţii etc.; titlu, grad purtat de această persoană. [Din fr. *trésorier*].

trezvíe, trezvii f. (rar) stare de limpezime a minţii; curăţenie sufletească: *renaşterea Bisericii Ortodoxe nu se poate hrăni exclusiv din asemenea exerciţii de trezvie urbană.* D. [Din sl. *trĕzvenije*].

tri- element de compunere cu sensul „trei", „de trei ori", „triplu". [Din fr., lat. *tri-*].

tríă, triez vb. (tr.) **1.** a separa, dintr-un ansamblu de lucruri, ceea ce trebuie păstrat de ceea ce trebuie eliminat: *a tria grîul de neghină; a tria hîrtiile de pe birou;* **2.** a alege dintr-un ansamblu de lucruri de aceeaşi natură, dintr-un ansamblu de persoane, reţinînd o parte; a selecţiona: *a tria cărţi rare; a-şi tria studenţii dintre candidaţii înscrişi la examenul de admitere; a tria bibliografia pentru lucrare;* **3.** a repartiza în mai multe categorii, după anumite criterii: *a tria scrisorile; a tria fişele extrase.* [Din fr. *trier*].

triádă, triade f. **1.** reunire de trei elemente care formează împreună o unitate: *angeologia nu se poate adapta decît unui model ontologic şi antropologic de tipul triadei.* PLEŞU; **2.** (filoz.) schemă hegeliană de explicare a autodezvoltării „ideii absolute", constînd din trei trepte: teza (afirmaţia), antiteza (negaţia) şi sinteza (negarea negaţiei). [Din fr. *triade*].

triáj, triaje n. **1.** faptul de a tria; triere; **2.** (şi **staţie de triaj**) staţie tehnică de cale ferată, în care se garează materialul rulant, se descompun garniturile de tren, se triază vagoanele, se recompun şi se aranjează pe direcţie trenurile de călători sau de marfă; **3.** oficiu al unui spital, al unei policlinici în care se înregistrează şi se repartizează pe secţii pacienţii, se dau informaţii organizatorice etc. [Din fr. *triage*].

triái[1], triale n. număr gramatical caracteristic limbilor vechi (sanscrita, greaca veche, slava veche) şi slovenei actuale, deosebit de singular şi de plural, care arată că este vorba de trei exemplare din aceeaşi categorie. [De la *trei* (după *dual*); cf. fr. *triel*].

triál[2], trialuri n. meci de selecţie. [Din engl. *trial* (*match*)].

trialísm n. (livr.) **1.** sistem compus din trei elemente; **2.** unitate alcătuită din trei state conduse de un singur suveran. [Din fr. *trialisme*].

triándră, triandre a. (despre flori) care are trei stamine. [Din fr. *triandre*].

triandríe f. însuşire, stare a unei flori triandre. [Din fr. *triandrie*].

triánglu, triangluri n. **1.** (înv.) triunghi; **2.** instrument muzical de percuţie, format dintr-un cadru metalic triunghiular, suspendat, care produce sunete cristaline, de înălţime nedeterminată, prin lovire cu o baghetă metalică; triunghi; (şi: (înv.) **triangul**). [Din fr. *triangle*, it. *triangolo*].

triángul n. v. **trianglu**.

triangulă, triangulez vb. (tr.) a executa lucrări prin metoda triangulaţiei. [Din fr. *trianguler*].

triangulár, ~i, triangulară, ~e a. (înv.) triunghiular: *figură triangulară.* [Din fr. *triangulaire*].

triangulăţie, triangulaţii f. **1.** ansamblu de operaţii geodezice care au ca scop stabilirea coordonatelor unui număr de puncte pe teren, prin intermediul unor triunghiuri ale căror vîrfuri sînt aceste puncte; **2.** reţea de triunghiuri stabilită pe teren, care constituie baza oricărei ridicări topografice. [Din fr. *triangulation*].

triári m. pl. (înv.) corp de veterani care forma a treia linie de luptă a legiunilor romane. [Din lat. *triarii*].

triás n. (înv.) **1.** prima perioadă a erei mezozoice; triasic; **2.** roci, straturi din perioada triasică. [Din fr., it. *trias*].

triásic, ~ci, triasică, ~ce a. care aparţine primei perioade a erei mezozoice, referitor la această perioadă. // n. **1.** prima perioadă a erei mezozoice, caracterizată printr-o floră în care predomină gimnospermele şi printr-o faună în care apar belemniţii, unii coralieri şi noi ordine de reptile; trias; **2.** roci, straturi din această perioadă; trias. [Din fr. *triasique*].

triatlón, triatlonuri n. concurs sportiv constînd din trei probe diferite la care participă aceiaşi concurenţi, clasamentul făcîndu-se prin totalizarea rezultatelor obţinute la fiecare probă. [Din fr. *triathlon*].

triatloníst, ~şti, triatlonistă, ~e m., f. sportiv specializat în probele de triatlon. [*Triatlon* + *-ist*].

trib, triburi n. **1.** formă de organizare economică şi social-politică primitivă, constînd dintr-o grupare de mai multe ginţi sau familii înrudite, reunite pe baza comunităţii de teritoriu, de limbă, de viaţă spirituală şi supuse autorităţii unui şef ales; **2.** (la unele popoare din antichitate) seminţie, neam; **3.** (fam.) familie numeroasă care locuieşte împreună şi ai cărei membri au norme de viaţă comune. [Din lat. *tribus*, fr. *tribu*].

tribadísm n. lesbianism, safism. [Din fr. *tribadisme*].

tribál, ~i, tribală, ~e a. referitor la trib, care aparţine tribului, de trib: *organizare tribală.* [Din fr. *tribal*].

tribáli m. pl. triburi trace din sudul Dunării mijlocii, care s-au stabilit la începutul secolului al IV-lea î.d.Hr., sub presiunea ilirilor, între munţii Haemus (Balcani) şi Dunăre. [Din gr. *triballoí*].

tribalísm n. organizare socială de tip tribal. [Din fr. *tribalisme*].

tribázic, tribazici a. **acid tribazic**, acid care, prin disociere, pune în libertate trei ioni de hidrogen. [Din fr. *tribasique*].

triboelectricitáte f. electrizare produsă prin frecarea a două corpuri, dintre care cel puţin unul este dielectric. [Din fr. *tribo-électricité*].

triboluminescént, ~ţi, triboluminescentă, ~e a. care prezintă triboluminescenţă. [De la *triboluminescenţă*].

triboluminescénţă f. emisie slabă de lumină pe care o prezintă unele substanţe cristaline atunci cînd sînt sparte sau sfărîmate. [Din fr. *triboluminescence*].

tribórd, triborduri n. partea din dreapta a axei de simetrie a unei nave (privind de la pupă spre proră). [Din fr. *tribord*].

tribrăh, tribrahi m. (în versificaţia greco-latină) picior metric alcătuit din trei silabe scurte. [Din lat. *tribrachys*, fr. *tribraque*].

tribuláţie, tribulaţii f. (livr.; mai ales la pl.) zbucium sufletesc, frămîntare; supărare, necaz: *coconul Andronache se duse în voiaj ca să-şi uite tribulaţiile conjugale.* NEGR.; (şi: (înv.) **tribulaţiune**). [Din fr. *tribulation*].

tribulaţiúne f. v. **tribulaţie**.

tribún, tribuni m. **1.** (în Roma antică) magistrat care conducea o unitate administrativ-teritorială cuprinzînd şase curii, avînd funcţii militare şi civile; **tribun militar**, fiecare dintre cei şase comandanţi care conduceau alternativ o legiune; **tribun al poporului**, magistrat care apăra şi impunea interesele plebei în faţa patricienilor în senat; **2.** (p. anal.) comandant al unor unităţi de luptători în revoluţia românilor transilvăneni de la 1848; **3.** (fig.) persoană care luptă pentru o cauză (politică); **4.** (rar) orator popular. [Din lat. *tribunus*].

tribunál, tribunale n. **1.** organ de jurisdicţie care rezolvă litigiile dintre persoanele fizice sau dintre acestea şi persoanele juridice, unele recursuri, precum şi unele recursuri extraordinare: *amănuntele din viaţa tribunalelor sînt copiate cu fidelitate.* CĂL.; **2.** local în care funcţionează tribunalul: *s-a dus la tribunal*; **3.** complet de judecată la un tribunal: *tribunalul va decide*; **4.** (fig.) instanţă morală: *voi apela la tribunalul imparţial al marelui public.* CAR. [Din lat., fr. *tribunal*].

tribunát, tribunate n. **1.** (în Roma antică) funcţia de tribun; perioada în care îşi desfăşura activitatea un tribun; **2.** unitate de luptători comandată de un tribun în revoluţia românilor ardeleni de la 1848. [Din lat. *tribunatus*].

tribúnă, tribune f. **1.** platformă supraînălţată, fixă sau demontabilă, amenajată într-o sală, într-o piaţă sau într-o grădină publică, pe care stă cel ce vorbeşte în faţa publicului; **2.** (urmat de determinări care indică domeniul) nume dat unor emisiuni de radio sau de televiziune ori unor rubrici de ziar în care se dezbat probleme de interes general; **3.** construcţie din lemn sau din beton, cu mai multe rînduri de bănci aşezate în amfiteatru, de unde spectatorii urmăresc o întrecere sportivă, o festivitate etc.: *nu va putea vedea pe Vasilisa decît în tribuna ei împărătească, la hipodrom.* SAD.; **4.** (arhit.) balcon situat deasupra navelor laterale ale unei biserici. [Din fr. *tribune*, it. *tribuna*].

tribút, tributuri n. **1.** obligaţie (în bani sau în bunuri) pe care o putere învingătoare o impunea unui popor învins şi supus şi care se plătea la date fixe: *în fiecare an un slujbaş al Porţii va veni în Ţara Românească ca să primească tributul.* BĂLC.; **2.** (înv.) obligaţie bănească a cetăţenilor către stat; impozit; **3.** (fig.) contribuţie (din considerente morale) la o acţiune: *am plătit un greu tribut războiului.* [Din lat. ***tributum***, fr. ***tribut***].

tributár, ~i, tributară, ~e a. **1.** care plăteşte tribut; (p. ext.) dependent, supus (din punct de vedere economic): *vreţi să fiţi în veci tributari străinului.* GHICA; **2.** (fig.) care datorează cuiva ceva; care este dependent, supus unei cauze, unei idei etc.: *evocă în amplele romane, tributare romantismului naţional, bătăliile tumultoase ale poporului.* V.R.; *figura lui e bestială, tributară evident prejudecăţilor rasiste.* CĂL. [Din fr. ***tributaire***, lat. ***tributarius***].

tricapél a. invar. (înv.) **hîrtie tricapel**, hîrtie de calitate superioară, care avea ca filigran trei pălării: *aşterne o otnoşănie pe hîrtie tricapel.* AL. [Din it. ***tre cappelli***].

tricefál, ~i, tricefală, ~e a. **1.** care are trei capete; **2.** (fig.) cu trei conducători: *domnie tricefală.* [Din fr. ***tricéphale***].

tríceps, tricepşi m. muşchi care are trei capete de inserţie la una dintre extremităţi. [Din fr. ***triceps***].

tricerátops, triceratopşi m. (la pl.) gen de reptile fosile din ordinul dinozaurienilor, asemănătoare rinocerului, care cuprindea animale de 6-8 m lungime, cu craniul înconjurat, în regiunea posterioară inferioară, de un guler din plăci cornoase, cu două coarne frontale şi cu o protuberanţă nazală; (şi la sg.) animal din acest gen. [Din fr. ***tricératops***].

trichér, trichere n. sfeşnic pentru trei lumînări (întrebuinţat de arhierei la serviciul bisericesc); (şi: (înv.) **trichilă**). [Din gr. mod. ***trikéri***].

trichiázã, trichiaze f. (med.) inflamaţie permanentă a conjunctivei, cauzată de creşterea anormală a genelor şi devierea lor spre cornee, ceea ce produce iritarea mecanică a globului ocular. [Din fr. ***trichiasis***].

trichílă f. v. **tricher.**

trichínă, trichine f. vierme parazit care trăieşte, în stare adultă, în intestinul şobolanilor, al porcilor, urşilor etc., şi, în stare larvară, în muşchii acestora, putînd trece şi la om, prin consumarea cărnii infestate (*Trichinella spiralis*). [Din fr. ***trichine***].

trichinelózã, trichineloze f. trichinoză. [Din fr. ***trichinellose***].

trichinós, ~şi, trichinoásã, ~e a. (despre animale) infestat cu trichină. [Din fr. ***trichineux***].

trichinózã, trichinoze f. boală parazitară, comună omului şi unor animale, provocată de trichină, caracterizată prin febră ridicată, dureri musculare şi cefalee, edeme pe pleoape şi pe faţă etc. [Din fr. ***trichinose***].

triciclétă, tricicléte f. vehicul (pentru copii) cu trei roţi, pus în mişcare cu ajutorul pedalelor. [De la ***triciclu*** (adaptat după ***bicicletă***)].

tricíciu, tricicluri n. (rar) tricicletă. [Din fr. ***tricycle***].

triclét a. v. **treclet.**

triclínic, triclinice a. (min.) **sistem triclinic**, sistem cristalin caracterizat prin trei axe cristalografice înclinate unele faţă de altele, asimetrice şi de lungimi diferite. [Din fr. ***triclinique***].

triclíniu, triclinii n. **1.** (la greci şi la romani) încăpere a casei în care se lua masa (şi care cuprindea trei paturi aşezate pe trei laturi ale mesei): *alăturea în triclíniu ne aşteaptă un festin.* AL.; **2.** (în bazilicile creştine) sală anexă clădirii principale, în care se primeau pelerinii sau se celebrau diverse ceremonii; (şi (înv.): **triclínium, triclínion**). [Din lat. ***triclinium***, gr. ***triklínion***].

triclínion n. v. **trichiniu.**

triclínium n. v. **tricliniu.**

tricloretilénã f. lichid incolor, solubil în apă, neinflamabil, toxic în stare de vapori, utilizat ca solvent, ca agent frigorific etc. [Din fr. ***trichloréthylène***].

triclorúră, tricloruri f. clorură cu trei valenţe. [Din fr. ***trichlorure***].

tricó n. v. **tricou.**

tricocárp, ~i, tricocarpă, ~e a. care are fructele acoperite cu peri. [Din lat. ***trichocarpus***].

tricocefál, tricocefali m. vierme lung de 3-5 cm, parazit în intestinul omului şi al calului, care se hrăneşte cu sîngele pe care îl suge din capilarele mucoasei (*Trichuris trichiura*). [Din fr. ***trichocéphale***].

tricocefalózã, tricocefaloze f. boală provocată de tricocefali, care se manifestă prin anemie, enterită, tulburări nervoase etc. [Din fr. ***trichocéphalose***].

tricofíl, ~i, tricofilă, ~e a. care are frunzele acoperite cu peri. [Din lat. ***trichophyllus***].

tricofitón, tricofitoni m. ciupercă parazită care provoacă îmbolnăvirea pielii capului şi căderea părului. [Din fr. ***trichophyton***].

tricofiţíe, tricofiţii f. boală parazitară contagioasă, comună omului şi unor animale, provocată de tricofiton, care atacă pielea capului, provocînd căderea părului şi formarea de cruste şi plăci; (pop.) chelbe. [Din fr. ***trichophytie***].

tricolíci m. v. **pricolici.**

tricolór, ~i, tricoloră, ~e a. care are trei culori, în trei culori: *stindarde tricolore.* AL. // n. drapel cu trei culori; (spec.) drapelul românesc. // m. (la pl.) echipă reprezentativă românească din diverse ramuri sportive. [Din fr. ***tricolore***].

tricóm, tricomi m. (bot.) perişor sau solz crescut pe epiderma unei plante. [Din fr. ***trichome***].

tricomónas m. nume dat mai multor protozoare flagelate, cu corpul piriform, parazite la oameni, la păsări şi la unele animale, cu localizare genito-urinară sau intestinală (*Trichomonas*). [Din fr. ***trichomonas***].

tricomonázã, tricomonaze f. boală parazitară provocată de tricomonas, care determină avorturi, sterilitate, infecţii etc. [Din fr. ***trichomonase***].

tricónc, triconcuri n. plan de biserică în care sînt înscrise trei abside opuse intrării (absida altarului pe axa principală şi două abside laterale, de o parte şi de alta a naosului), racordate între ele prin intermediul unui dreptunghi. [Din fr. ***triconque***].

tricoptéră, tricoptere n. (la pl.) ordin de insecte caracterizate prin aripile mari acoperite cu peri sau cu solzi mici, ale căror larve trăiesc în apă într-un fel de căsuţe cilindrice sau conice, pe care le construiesc din resturi vegetale şi nisip; (şi la sg.) insectă care face parte din acest ordin. [Din fr. ***trichoptères***].

tricórd, tricorduri n. (muz.) scară diatonică din trei trepte, limitată într-un interval de terţă sau de cvartă. [Din fr. ***tricorde***].

tricórn, tricornuri n. pălărie bărbătească cu borurile îndoite în trei colţuri, care se purta în trecut. [Din fr. ***tricorne***].

tricót, tricoturi n. **1.** tip de împletitură obţinută prin formarea de ochiuri din fire textile şi prin înlănţuirea lor; **2.** ţesătură făcută din fibre împletite în ochiuri; **3.** obiect de îmbrăcăminte făcut din această ţesătură. [Din fr. ***tricot***].

tricotá, tricotez vb. (tr.) a transforma (manual sau mecanic) firele de lînă, de bumbac etc. în tricot; (p. ext.) a confecţiona obiecte (de îmbrăcăminte) prin împletirea în ochiuri a unor fire textile: *am să citesc, am să tricotez sau poate ai ceva de cîrpit.* VINEA. [Din fr. ***tricoter***].

tricotáj, tricotaje n. produs, îndeosebi de îmbrăcăminte, obţinut prin tricotare sau confecţionat din tricot. [Din fr. ***tricotage***].

tricotáre, tricotări f. **1.** procedeu de transformare (manuală sau mecanică) a firelor de lînă, de bumbac etc. în tricot; **2.** (p. ext.) confecţionare a obiectelor (de îmbrăcăminte) prin împletirea în ochiuri a unor fibre textile; tricotat[1]. [V. ***tricota***].

tricotát n. faptul de a tricota; **maşină de tricotat**, maşină pentru efectuarea tricotajelor sau a tricoturilor; tricoteză. [V. ***tricota***].

tricotér, ~i, tricoteră, ~e m., f. muncitor calificat care lucrează la maşina de tricotat. [Din fr. ***tricoteur***].

tricotéză, tricoteze f. **1.** maşină de tricotat; **2.** femeie care tricotează (manual sau mecanic). [Din fr. ***tricoteuse***].

tricotilomaníe, tricotilomanii f. (psih.) manie, tic, întîlnit mai ales la copii, care constă în răsucirea unor smocuri de păr de pe cap. [Din fr. ***trichotillomanie***].

tricotín n. ţesătură specială folosită pentru mantouri şi taioare; (şi: **tricotină**). [Din fr. ***tricotine***].

tricotínã f. v. **tricotin.**

tricotómic a. v. **trihotomic.**

tricotomíe f. v. **trihotomie.**

tricóu, tricouri n. **1.** (înv.) tricot; **2.** obiect de îmbrăcăminte din tricot de bumbac sau de lînă, care se poartă ca o cămaşă sau ca un maiou; **tricou galben**, tricou de culoare galbenă pe care îl poartă într-o cursă ciclistă sportivul care conduce în ciasamentul general; (şi: **trico**). [Din fr. ***tricot***].

tricroísm n. (fiz.) fenomen produs de un corp care prezintă trei culori distribuite diferit. [Din fr. ***trichroïsme***].

tricróm, ~i, tricromă, ~e a. privitor la tricromie; care este obţinut prin tricromie. [Din fr. ***trichrome***].

tricromátic, ~ci, tricromatică, ~ce a. **1.** referitor la cele trei culori fundamentale (galben, albastru, roşu) sau la sistemul tricromatic: *vedere tricromatică;* **sistem tricromatic**, sistem de reprezentare a culorilor, bazat pe faptul că orice culoare poate fi reprodusă prin amestecul a trei culori fundamentale, mereu aceleaşi, şi care trebuie astfel alese încît nici una să nu poată fi reprodusă prin amestecul celorlalte două. [***Tri-*** + ***cromatic***].

tricromatísm n. capacitate normală a ochiului de a percepe cele trei culori primare. [Din fr. ***trichromatisme***].

tricromazíe f. percepere defectuoasă a celor trei culori fundamentale. [După ***dicromazic***].

tricromíe f. ansamblu de procedee fotochimice de reproducere, constînd în descompunerea originalului în trei copii corespunzătoare celor trei culori fundamentale (galben, albastru şi roşu), realizîndu-se trei clişee, care, tipărite succesiv, dau prin suprapunere imaginea policromă a originalului. [Din fr. ***trichromie***].

trictrác, trictracuri n. (înv.) **1.** jocul de table; **2.** tablă pe care se joacă trictrac. [Din fr. ***trictrac***].

tricuspíd, ~zi, tricuspidă, ~e a. care are trei vîrfuri; **valvulă tricuspidă**, valvulă a inimii care închide orificiul dintre atriul şi ventriculul drept. [Din fr. ***tricuspide***].

tridactíl, ~i, tridactilă, ~e a. (despre animale) cu trei degete. [Din fr. ***tridactyle***].

tridént, tridente n. 1. furcă cu trei dinți, considerată în antichitate ca simbol al puterii lui Neptun, zeul mării; 2. unealtă alcătuită dintr-o bară cu trei vîrfuri metalice în formă de săgeată, folosită încă din antichitate pentru vînarea animalelor marine mari: *cu lumina într-o mînă și într-alta cu tridentul, ... pescuii ursine rare, mărgărint cu luci de stea.* PILLAT; 3. armă asemănătoare unei furci, folosită de retiari în lupta cu adversarii, alături de o plasă și un pumnal. [Din fr. ***trident***, lat. ***tridens, -tis***].

tridimensionál, ~i, tridimensională, ~e a. care are trei dimensiuni. [Din fr. ***tridimensionnel***].

tridimít n. silice naturală poliformă, incoloră sau albă, sticloasă, componentă a rocilor efuzive neovulcanice. [Din fr. ***tridymite***].

triédru, triedre a. care are trei fețe plane. // n. figură geometrică formată din trei semidrepte concurente aflate în planuri diferite. [Din fr. ***trièdre***].

trienál, ~i, trienală, ~e a. care durează trei ani; care are loc din trei în trei ani; care are nevoie de trei ani pentru a se dezvolta complet. // f. festival, expoziție care se organizează o dată la trei ani. [Din fr. ***triennal***].

triéniu, trienii n. (rar) interval de trei ani. [Din lat. ***triennium***].

trierá vb. v. treiera.

trierárh, trierarhi n. comandant al unei triere. [Din fr. ***triérarque***].

triéră, triere f. (rar) navă de război cu trei rînduri de rame suprapuse, la greci și la fenicieni: *pogorînd din trierele împărătești la țăranul limanului, ... au fost primiți de dregătorii cei mari, înclinîndu-se unii altora.* SAD. [Din fr. ***trière***].

triére, trieri f. acțiunea de a tria și rezultatul ei. [V. ***tria***].

trieríș n. v. treieriș.

trieterídă, trieteride f. 1. perioadă de trei ani în calendarul grecesc; 2. (la pl.) sărbători în cinstea zeului Bachus, care se celebrau din trei în trei ani în Tracia și în Beoția. [Din fr. ***triétéride***].

trifazát, ~ți, trifazată, ~e a. 1. (despre sisteme fizico-chimice) care are trei faze; 2. (despre circuite electrice de curent alternativ) care este alcătuit din trei circuite interdependente ale căror tensiuni sînt simetric defazate între ele; 3. (despre generatoare, transformatoare sau receptoare electrice) care funcționează în curent electric alternativ trifazat. [Din fr. ***triphasé***].

trifázic, ~ci, trifazică, ~ce a. (despre unele circuite electrice) trifazat. [Din fr. ***triphasique***].

trifídă, trifide a. (despre frunze, organe) care este despicat în trei părți pînă la mijlocul lățimii sau al lungimii sale; care formează trei vîrfuri. [Din fr. ***trifide***].

trifil, ~i, trifilă, ~e a. cu trei frunze sau foliole; cu frunzele grupate cîte trei. [Din fr. ***triphylle***].

triflór, ~i, trifloră, ~e a. cu trei flori. [Din lat. ***triflorus***].

trifói m. nume dat mai multor plante erbacee din familia leguminoaselor, dintre care unele se cultivă ca plante furajere: **a)** (și **trifoi roșu**) plantă cu frunzele alcătuite din trei foliole, cu flori purpurii, așezate cîte două în vîrful tulpinii (*Trifolium alpestre*); **b)** (reg.; și **trifoi sălbatic**) papanaș (*Trifolium arvense*); **c)** (reg.; și **trifoi galben**) trifoiaș (*Trifolium campestre*); **d)** (și **trifoi roșu**) plantă erbacee perenă, cu lăstari de 70-100 cm înălțime și cu flori purpurii, cultivată ca plantă furajeră de calitate superioară, în zonele cu un climat umed și răcoros (*Trifolium pratense*); **e)** (și **trifoi alb**) plantă erbacee perenă cu lăstari culcați și cu flori albe, cultivată ca plantă furajeră (*Trifolium repens*); (p. restr.) frunza trifoliată a acestor plante. // n. (pl. **trifoaie**) trifoiște: *flori de cîmp neadunate și culcate în trifoi.* PILLAT. [Lat. ***trifolium***].

trifoiáș, trifoiași m. 1. diminutiv al lui trifoi; 2. plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu frunzele despicate în trei lobi și cu flori galbene; trifoi, trifoi-galben (*Trifolium campestre*); 3. (compus; bot.; reg.) **trifoiaș-de-baltă**, peștișoară (*Marsilea quadrifolia*). [*Trifoi* + *-aș*].

trifóiște, trifoiști f. 1. cultură de trifoi; loc semănat cu trifoi; 2. numele mai multor plante erbacee: **a)** (și **trifoiște-de-baltă**) plantă erbacee cu flori albe-trandafirii, cu frunzele compuse din trei foliole, întrebuințată în medicină ca tonic febrifug și antiscorbutic (*Menyanthes trifoliata*); b) (reg.; și **trifoiște colțurată**) ghizdei (*Lotus corniculatus*); **c)** (reg.) sovîrf (*Origanum vulgare*). [*Trifoi* + *-iște*].

trifoliát, ~ți, trifoliată, ~e a. (despre frunze) care este alcătuit din trei foliole. [Din fr. ***trifolié***].

trifolióză, trifolioze f. boală a oilor, provocată de consumarea în cantitate prea mare a unor specii de trifoi sau de alte leguminoase. [Din fr. ***trifoliose***].

trifóriu, triforii n. (în arhitectura bazilicilor romanice și gotice) galerie îngustă, susținută de coloane subțiri, care înconjură nava centrală, deasupra nivelului navelor laterale. [Din lat., fr. ***triforium***].

triftóng, triftongi m. emisie vocalică constituită din trei sunete diferite (o vocală și două semiconsoane) pronunțate în aceeași silabă, cu o singură tensiune musculară. [Din fr. ***triphtongue***].

trifurcát, ~ți, trifurcată, ~e a. cu trei ramificații. [Din fr. ***trifurqué***].

trigám, ~i, trigamă, ~e a. 1. (și m., f.) (persoană) care se căsătorește pentru a treia oară, fără ca în prealabil să fi desfăcut în mod legal căsătoriile anterioare; 2. (bot.; despre plante) care are flori masculine, feminine și hermafrodite pe același individ. [Din fr. ***trigame***].

trigamíe f. situație în care se găsește o persoană trigamă; infracțiune care decurge din această situație. [Din fr. ***trigamie***].

trigemeláră, trigemelare a. sarcină **trigemelară**, sarcină caracterizată prin dezvoltarea concomitentă a trei fețe în uter. [Din fr. ***trigémellaire***].

trigémen, trigemeni a. **nerv trigemen**, a cincea pereche de nervi cranieni, care asigură sensibilitatea feței și inervarea mușchilor maxilari inferiori. // m. pl. tripleți. [Din lat. lit. ***trigeminus***].

trigger, triggere [trígăr] n. triodă cu catod rece, folosită ca releu sau ca tub de amorsare. [Cuv. engl.].

triglíf, triglife n. ornament al frizei dorice, de forma unei plăci dreptunghiulare din piatră, cu două caneluri verticale care fac evidente trei creste în relief, care se repetă la intervale egale, alternînd cu metopele; (și: **triglifă**). [Din fr. ***triglyphe***].

triglífă f. v. triglif.

trigón, trigoane n. 1. preparat de patiserie în formă de triunghi, făcut din foi de plăcintă și umplut cu nuci, cremă, carne tocată etc.; **2. trigon cerebral**, lamă de materie nervoasă, triunghiulară, care (împreună cu corpul calos) face legătura între cele două emisfere ale creierului mare. [Din fr. ***trigone***].

trigonál, ~i, trigonală, ~e a. (rar) triunghiular, în formă de triunghi. [Din fr. ***trigonal***].

trigonocefál, trigonocefali m. (la pl.) nume dat mai multor specii de șerpi veninoși din familia viperelor, cu capul triunghiular, care trăiesc în America și în Asia; (și la sg.) șarpe din aceste specii. [Din fr. ***trigonocéphale***].

trigonométric, ~ci, trigonometrică, ~ce a. referitor la trigonometrie, de trigonometrie: *calcul trigonometric*; **cerc trigonometric**, cerc cu raza egală cu unitatea și cu sensul de măsurare al arcelor invers sensului în care se deplasează acele ceasornicului; **funcție trigonometrică**, fiecare dintre funcțiile sinus, cosinus, tangentă, cotangentă, secantă, cosecantă; **ecuație trigonometrică**, ecuație în care intervin funcțiile trigonometrice. [Din fr. ***trigonométrique***].

trigonometríe f. ramură a matematicii care studiază proprietățile funcțiilor trigonometrice și relațiile dintre ele, precum și relațiile dintre laturile și unghiurile triunghiurilor, cu ajutorul funcțiilor sinus, cosinus, tangentă, cotangentă, secantă și cosecantă, în vederea rezolvării lor prin calcul; **trigonometrie plană**, capitol al trigonometriei care se ocupă cu studiul relațiilor ce intervin între laturile și unghiurile triunghiurilor plane; **trigonometrie sferică**, capitol al trigonometriei care se ocupă cu studiul relațiilor ce intervin între laturile și unghiurile triunghiurilor trasate pe o sferă și avînd ca laturi arce de cercuri. [Din lat. ***trigonometria***, fr. ***trigonométrie***].

trigrámă, trigrame f. 1. cuvînt din trei litere; 2. siglă din trei caractere reunite. [Din fr. ***trigramme***].

trihotómic, ~ci, trihotomică, ~ce a. care se bazează pe o trihotomie: *epistolele pauline încă păstrează, ca valabilă, această imagine trihotomică care, de altfel, e într-o perfectă coerență cu gîndirea trinitară a dogmaticii creștine.* PLEȘU; (scris și: *trichotomic*); (și: **tricotomic**). [Din fr. ***trichotomique***].

trihotomíe, trihotomii f. diviziune în trei părți, grupe sau specii (scris și: *trichotomie*); (și: **tricotomie**). [Din fr. ***trichotomie***].

tril, triluri n. (muz.) ornament melodic vocal sau instrumental constînd din alternarea foarte rapidă a unui sunet de bază cu unul alăturat, superior sau inferior; (p. ext.) cîntecul unor păsări care produce un efect sonor similar celui descris mai sus: *trilul ... formează ornamentul cel mai principal al cantatricelor.* FIL.; *privighetorile scoteau triluri entuziaste.* CRĂCIUN. [Din fr. ***trille***, it. ***trillo***].

trilaterál, ~i, trilaterală, ~e a. 1. care are trei laturi; 2. care se referă la trei laturi sau aspecte ale unui lucru, ale unui organism; 3. care reunește, care angajează trei părți: *acord trilateral; întîlnire trilaterală.* [Din fr. ***trilatéral***].

trilateráție, trilateriații f. metodă geodezică bazată pe măsurarea laturilor unui ansamblu de triunghiuri. [Din fr. ***trilatération***].

trilémă, trileme f. (rar) situație care pune trei alternative, dintre care trebuie aleasă una. [Din germ. ***Trilemma***].

trilíngv, ~i, trilingvă, ~e a. 1. care vorbește în mod curent trei limbi; 2. (despre texte) scris în trei limbi. [Din fr. ***trilingue***, lat. ***trilinguis***].

trilión, trilioane n. număr egal cu un miliard de miliarde (10^{18}), în unele țări, sau cu un o mie de miliarde (10^{12}), în alte țări. [Din fr. ***trillion***].

trilít, trilite și **trilituri** n. element de arhitectură primitivă format din trei blocuri de piatră, două așezate vertical și una așezată orizontal deasupra lor, întîlnit în monumentele megalitice, arhitectura Egiptului antic, miceaniană și greacă. [Din fr. ***trilithon***, engl. ***trilithe, trilithon***].

trilobát, ~ți, trilobată, ~e a. 1. (bot.; despre organele unor plante) care are trei lobi: *frunze trilobate*; 2. (arhit.; despre planuri, arcade, arce) în formă de trifoi sau de crin. [Din fr. ***trilobé***].

trilobíți, trilobiți m. (la pl.) clasă de artropode marine fosile, caracteristice erei primare, cu corpul divizat în trei părți, atît transversal, cît și longitudinal; (și la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***trilobite***].

trilogíe, trilogii f. 1. (în Grecia antică) ansamblu de trei tragedii, cu care poeții tragici se prezentau la concursurile dramatice ținute în cinstea lui Dionysos; 2. suită de trei opere literare (dramatice sau epice) ori muzicale, aparținînd aceluiași autor, caracterizate fie prin unitate tematică, fie prin eroi comuni, fie prin reprezentarea unor momente succesive ale aceleiași epoci istorice. [Din fr. ***trilogie***].

triluí, triluiesc vb. (rar; intr.) a scoate triluri, a cînta în triluri. [***Tril*** + ***-ui***].

trimarán, trimarane n. ambarcațiune cu trei corpuri legate între ele printr-o punte. [Din fr., engl. ***trimaran***].

trimér[1], ~i, trimeră, ~e a. divizat în trei părți dispuse în triunghi echilateral. // m. (chim.) polimer cu greutatea moleculară egală cu triplul greutății moleculare a monomerului polimerizat. [Din fr. ***trimère***].

trímer[2], trimere n. 1. condensator ajustabil, de capacitate ușoară, folosit în radiofonie; 2. mașină pentru încărcare în vehicule, prin aruncare, a materialelor granulare sau pulverulente. [Din germ. *Trimmer*, fr., engl. ***trimmer***].

trimestriál, ~i, trimestrială, ~e a. care durează trei luni, care trebuie executat în timp de trei luni; care are loc o dată la trei luni. // adv. pe trimestru. [Din fr. ***trimestriel***].

triméstru, trimestre n. 1. fiecare dintre perioadele de trei luni consecutive în care este împărțit anul calendaristic; 2. fiecare dintre cele trei intervale de cîte trei luni consecutive în care era împărțit anul școlar; 3. (înv.) sumă plătită sau primită la sfîrșitul unui trimestru. [Din fr. ***trimestre***, lat. ***trimestris***].

triméte vb. v. **trimite**.

trimétere f. v. **trimitere**.

trimétru, trimetre n. vers antic compus din trei perechi de picioare iambice. [Din fr. ***trimètre***, lat. ***trimetrus***].

triminíe, triminii f. (înv.) trimestru: *pamfletarul destăinuie ... scandalul cu dările pe trei și patru luni* (*triminii și tetraminii*). CĂL. [Din gr. mod. ***trimynía***].

trimís[1] n. (rar) trimitere. [V. ***trimite***].

trimís[2], trimiși m. 1. persoană însărcinată cu o misiune specială; sol, mesager, delegat, emisar: *veniră patru trimiși de la împărat să-l prindză.* DOS.; **trimis extraordinar, a)** șef al unei misiuni diplomatice însărcinat cu o funcție specială și temporară; **b)** reprezentant diplomatic cu rang imediat inferior ambasadorului, însărcinat cu conducerea unui oficiu diplomatic cu rang de legație; ministru plenipotențiar; 2. (bis.) apostol, misionar. [V. ***trimite***].

trimíte, trimít vb. (tr.) 1. a dispune, a cere ca cineva să se ducă sau să fie dus undeva: *a trimite la școală*; **a trimite pe cineva pe lumea cealaltă**, a ucide; **a trimite pe cineva în judecată**, a intenta cuiva proces; **a trimite pe cineva la închisoare** (sau **la ocnă, la temniță etc.**), a pedepsi pe cineva cu închisoarea; 2. a delega, a alege (într-un organ de conducere sau într-un organ reprezentativ): *l-a trimis în parlament*; 3. a indica cuiva să consulte un text sau o persoană competentă în legătură cu o anumită problemă: *a trimite la textul legii*; *l-am trimis la un avocat*; 4. (despre divinitate, forțe supranaturale) a face să vină, să se arate, să se manifeste: *el pricepe visul că-i trimis de la profet.* EM.; 5. a dispune ca un obiect să fie dus, transportat și predat cuiva; a expedia: *a trimite o scrisoare*; 6. a transmite prin cineva vești, porunci etc.; a face cuiva o comunicare prin cineva: *ne-a trimis vorbă; ne-a trimis salutări*; (și: **trimete**). [Lat. ***tramittere***].

trimítere, trimiteri f. 1. acțiunea de a trimite și rezultatul ei; trimis[1]; **trimitere în judecată**, act prin care un procuror trimite un infractor în fața instanței penale pentru a fi judecat; 2. document prin care un medic sau o instituție recomandă un pacient pentru consult sau tratament unui alt medic sau unei alte instituții; 3. cifră sau alt semn, intercalate într-un text, care atrage atenția cititorului asupra unei completări, a unui comentariu etc. aflat în josul paginii sau la finele lucrării; notă în josul paginii unui text sau la sfîrșitul lui, care indică o carte, o revistă etc. pentru confruntare sau consultare; (și: **trimetere**). [V. ***trimite***].

trimițátór, ~i, trimițătoáre a. și m., f. (înv.) (persoană) care trimite ceva sau pe cineva; (spec.) (persoană) care expediază ceva prin poștă; expeditor. [***Trimite*** + ***-ător***].

trimórf, ~i, trimorfă, ~e a. (despre substanțe) care prezintă trimorfism. [Din fr. ***trimorphe***].

trimorfísm n. calitate a unor substanțe de a cristaliza în trei sisteme diferite. [Din fr. ***trimorphisme***].

trimotór, trimotoare a. **avion trimotor** (și n.), avion cu trei motoare. [Din fr. ***trimoteur***].

tríncă, trinci f. (nav.) 1. pînză pătrată așezată la baza trinchetului unei nave cu pînze; 2. vergă care susține această pînză. [Din it. ***trinca***].

trinchét, trincheți m. și **trinchete** n. 1. trunchi de copac (în special de brad) din care se fac catarge și plute; 2. (nav.) catargul de la prora unei nave cu pînze; arbore mic. // n. (nav.; în forma **tranchet**) bară de lemn care împiedică lovirea unei nave acostate de o altă navă ori de chei sau care amortizează o astfel de lovitură; (și: **tranchet**, (înv.) **trînchet**). [Din it. ***trinchetto***, fr. ***trinquet***].

trinitár, ~i, trinitară, ~e a. referitor la trinitate. // m., f. trinitarian. // m. membru al ordinului călugăresc al Sfintei Treimi. [Din fr. ***trinitaire***].

trinitarián, ~eni, trinitariană, ~ene m., f. credincios creștin care acceptă dogma trinității; trinitar. // m. membru al ordinului călugăresc al Sfintei Treimi, înființat în secolul al XII-lea, în scopul eliberării creștinilor de sub musulmani; trinitar. // a. care aparține trinitarienilor, referitor la trinitarieni. [Din engl. ***trinitarian***, germ. ***Trinitarier***].

trinitáte f. 1. (în religia creștină) Sfînta Treime; 2. dogmă a Sfintei Treimi; 3. grup de trei persoane, de trei lucruri etc. care formează o unitate. [Din lat. ***trinitas, -atis***, fr. ***trinité***].

trinitrát m. (chim.) **trinitrat de glicerină**, nitroglicerină. [***Tri-*** + ***nitrat;*** cf. fr. ***trinitré***].

trinitrocelulózá f. (chim.) fulmicoton. [Din fr. ***trinitrocellulose***].

trinitrofenól m. (chim.) acid picric. [Din fr. ***trinitrophénol***].

trinitroglicerínă f. (chim.) nitroglicerină. [Din fr. ***trinitroglycérine***].

trinitrotoluén n. (chim.) substanță solidă, cristalizată, de culoare galbenă, obținută prin nitrarea toluenului și folosită ca exploziv pentru proiectilele de artilerie; trotil. [Din fr. ***trinitrotoluène***].

trinóm, trinoame n. polinom compus din trei termeni. [Din fr. ***trinôme***].

trío, trioúri n. 1. compoziție sau parte dintr-o compoziție muzicală scrisă pentru trei voci sau pentru trei instrumente; grup vocal sau instrumental alcătuit din trei interpreți, care execută o asemenea compoziție; 2. partea de la mijloc, mai melodioasă și mai liniștită, a unor compoziții muzicale (scherzo, menuet, vals, marș etc.); 3. (fam.) grup de trei persoane (care se află mereu împreună). [Din it., fr. ***trio***].

triód, trioduri n. 1. carte rituală ortodoxă cuprinzînd cîntările și rugăciunile din postul Paștelui; 2. perioadă de timp cuprinzînd cele zece săptămîni dinainte de Paști, în care se citesc aceste rugăciuni. [Din sl. ***triodĭ***].

triódă, triode f. tub electronic vidat cu trei electrozi, anod, catod și un electrod intermediar numit grilă de comandă, folosit ca amplificator, oscilator și detector. [Din fr. ***triode***].

triólă, triole f. (muz.) triolet. [Din germ. ***Triole***].

trioleínă, trioleine f. substanță lichidă, incoloră, conținută de grăsimile vegetale, reprezentînd o combinație a acidului oleic cu glicerina. [Din fr. ***triolèine***].

triolét, triolete n. 1. poezie cu formă fixă, de opt versuri octosilabice, în care primul vers este identic cu al patrulea și cu penultimul, iar al doilea cu ultimul; 2. (muz.) grup de trei note de valoare egală care se execută în timpul necesar pentru executarea a două dintre ele; triolă. [Din fr. ***triolet***].

triónix, trionicși m. broască-țestoasă uriașă, feroce, din țările calde. [Din fr. ***trionix***].

triór, trioare n. 1. mașină agricolă folosită pentru separarea semințelor de cereale sau de plante tehnice de impurități și pentru sortarea lor după lungime, formă sau starea suprafeței; 2. (tehn.) dispozitiv folosit pentru separarea, după dimensiuni, a materialelor granulare (provenite din concasare). [Din fr. ***trieur***, germ. ***Trieur***].

triorá, triorez vb. (tr.) a separa și a sorta cu ajutorul triorului. [De la ***trior***].

triorâre f. acțiunea de a triora. [V. ***triora***].

trioxíd, trioxizi m. compus chimic care conține trei atomi de oxigen în moleculă: *trioxid de aluminiu*. [Din fr. ***trioxyde***].

tripaflavínă, tripaflavine f. substanță chimică cu acțiune antiseptică, folosită împotriva bacteriilor și a protozoarelor. [Din fr. ***trypaphlavine***].

tripanozómă, tripanozome f. gen de protozoare flagelate, cu corpul fusiform, parazite în corpul omului și animalelor (*Trypanosoma*). [Din fr. ***trypanosome***].

tripanozomiáză, tripanozomiaze f. boală parazitară provocată de protozoarele flagelate din genul *Trypanosoma*. [Din fr. ***trypanosomiase***].

tripartísm n. coaliție guvernamentală formată din trei partide politice. [Din fr. ***tripartisme***].

tripartít, ~ți, tripartită, ~e a. 1. care are trei părți; compus din trei părți: *frunză tripartită*; *plan tripartit*; 2. care are loc între trei parteneri: *întîlnire tripartită, între guvern, patronat și sindicate*; 3. care se realizează, care se încheie între trei partide, trei state etc.: *acord tripartit.* [Din fr. ***tripartite***].

tripartíție, tripartiții f. împărțire a unui ansamblu, a unei cantități în trei părți egale. [Din fr. ***tripartition***].

tripéd, tripede n. (înv.) scaun cu trei picioare; trepied. [Din lat. ***tripes, -edis***].

tripetál, ~i, tripetală, ~e a. (despre flori) cu corola formată din trei petale. [Din fr. ***tripétale***].

triplá, triplez vb. 1. (tr. și refl.) a (se) face de trei ori mai mare; a (se) întrei: *a tripla salariile*; *prețurile s-au triplat;* 2. (tr.) a face o triplare. [Din fr. ***tripler***].

triplán, triplane a. și n. (avion) cu trei rînduri de aripi. [Din fr. ***triplan***].

tripláre, triplări f. 1. acțiunea de a (se) tripla: *triplarea tirajelor*; 2. depășire a unui vehicul de către un alt vehicul, atunci cînd primul este deja angajat în depășirea unui al treilea vehicul, oprit sau în mișcare, dacă prin această manevră se trece peste axa care desparte cele două sensuri de circulație ale șoselei. [V. ***tripla***].

triplegíe, triplegii f. paralizie a trei membre ale corpului. [Din fr. ***triplégie***].

triplét, triplete n. 1. al treilea dintre trei exemplare de același fel; 2. a treia formă a unor cuvinte

care sînt de aceeaşi proveniență, dar care au intrat în limbă în epoci diferite; **3.** (fiz.) grup de trei linii spectrale cu frecvenţe foarte apropiate; **4.** obiectiv fotografic cu trei lentile. [Din fr. *triplet*].

triplétă, triplete f. **1.** bicicletă cu trei locuri; **2.** grup de trei jucători care alcătuiesc înaintarea sau apărarea unei echipe sportive; (p. ext.) grup de trei persoane care acţionează împreună. [Din fr. *triplette*].

tripléţi m. pl. trei fiinţe care provin din aceeaşi sarcină; trigemeri. [Din fr. *triplés* (după *triplet*)].

tríplex n. **1.** geam de siguranţă alcătuit dintr-o foaie de acetat de celuloză fixată între două foi de sticlă; **2.** carton alcătuit din trei straturi de materiale fibroase. [Din fr. *triplex*].

triplicát, triplicate n. a doua copie făcută după un act sau după un document. [Din lat. *triplicatus*, fr. *triplicate*, germ. *Triplikat*].

tríplu, ~i, triplă, ~e a. **1.** (adesea adv.) care este de trei ori mai mare sau care cuprinde de trei ori mai mult; întreit: *porţie triplă; preţ triplu; a cîştigat triplu*; **2.** alcătuit, compus din trei părţi (asemănătoare sau identice): *triplu ştecăr;* **triplu concert**, concert pentru trei instrumente soliste şi orchestră; **triplă legătură**, legătură covalentă, compusă din trei legături de valenţă simplă. // n. valoare sau cantitate triplă: *nouă este triplul lui trei.* [Din fr. *triple*, lat. *triplus*].

tríplum n. vocea superioară a unei piese polifonice în trei voci în secolele al XII-lea şi al XIII-lea. [Din lat. *triplum*].

triplusált, triplusalturi n. săritură în lungime realizată prin trei bătăi succesive efectuate înaintea zborului. [Cf. fr. *triple-saut*].

triplusaltíst, ~şti, triplusaltistă, ~e m., f. sportiv care practică triplusaltul. [*Triplusalt* + *-ist*].

tripód, tripoduri şi **tripode** n. **1.** (înv.) trepied: *pe un tripod se-aduce căţuia aurită.* EM.; **2.** macara alcătuită din trei picioare reunite la partea de sus. [Din gr. mod. *tripódi*].

tripodíe, tripodii f. vers compus din trei picioare. [Din fr. *tripodie*, gr. mod. *tripodía*].

tripól, tripoli m. reţea electrică tripolară. [Din fr. *tripôle*, engl. *tripole*].

tripolár, ~i, tripolară, ~e a. (despre reţele, circuite electrice) care are trei borne de acces spre exterior. [Din fr. *tripolaire*].

trípoli n. diatomit. [Din fr. *tripoli*].

tripotáj, tripotaje şi (înv.) **tripotajuri** n. (livr.) afacere necinstită, potlogărie: *umblaţi ... cu tripotajuri ... de bursă.* CAR. [Din fr. *tripotage*].

tripóu, tripouri n. local public în care se joacă jocuri de noroc; (p. ext.) casă rău famată: *jucam toată ziua cărţi într-un fel de tripou foarte secret.* VLAH. [Din fr. *tripot*].

tripsínă, tripsine f. enzimă secretată de pancreas, care descompune proteinele în substanţe mai uşor solubile. [Din fr. *trypsine*].

triptíc, triptice n. **1.** ansamblu compus din trei panouri (prinse în balamale în aşa fel încît cele laterale să se închidă peste cel din mijloc) pictate, sculptate sau gravate cu chipuri de sfinţi, scene religioase ori inscripţii cuprinzînd liste de donatori; **2.** (p. gener.) ansamblu alcătuit din trei părţi, trei elemente, trei idei etc. distincte. [Din fr. *triptyque*].

trirémă, trireme f. ambarcaţie cu pînze şi cu trei rînduri de rame, dispuse pe trei niveluri suprapuse, folosită de greci şi de romani, cu precădere în bătăliile navale: *îmi trag la ţărm trirema cu rostrul ei proptit de plaja aurie în raza înserării.* PILLAT. [Din fr. *trirème*, lat. *triremis*].

trisécţiune, trisecţiuni f. împărţire în trei părţi egale. [Din fr. *trisection*].

trisepál, ~i, trisepală, ~e a. cu trei sepale: *flori trisepale.* [Din fr. *trisépale*].

trisfetíte f. pl. **1.** (pop.) sărbătoare creştină ortodoxă, care se celebrează la 30 ianuarie, dedicată Sfinţilor Trei Ierarhi; Trei Ierarhi; **2.** constelaţia Orion. [Din sl. *tri svetiteli*].

trisilábic, ~ci, trisilabică, ~ce a. compus din trei silabe: *cuvînt trisilabic.* [Din fr. *trissyllabique*].

trísmus, trismusuri n. contracţie spastică involuntară a muşchilor masticatori, care împiedică deschiderea gurii, simptom al tetanosului. [Din fr. *trismus*].

trist, ~şti, tristă, ~e a. **1.** care este cuprins de o stare sufletească apăsătoare, căruia i se vede pe faţă supărarea, mîhnirea, amărăciunea; (p. ext.) melancolic: *mă simţeam foarte trist.* NEGR.; **2.** (despre privire, zîmbet) care exprimă tristeţe; (despre gînduri) care este pricinuit de tristeţe; (despre glas, cîntece) duios, tînguitor, jalnic; **3.** care răspîndeşte tristeţe; întunecat, mohorît, deprimant, dezolant: *culori triste; o locuinţă tristă; o cîmpie tristă*; **4.** care provoacă supărare, care întristează, care mîhneşte: *o veste tristă*; **5.** care prezintă lucruri neplăcute, supărătoare, apăsătoare: *o carte tristă; un film trist*; **6.** care provoacă un sentiment de regret, de compătimire, de milă; nenorocit, tragic, funest: *avea o existenţă tristă; o întîmplare tristă; un sfîrşit trist*; **7.** întristător datorită caracterului său mediocru sau dezagreabil, insuportabil; lamentabil, penibil: *nesupunerea pusese pe comandantul lor în trista poziţiune de a ordona mai multe execuţiuni capitale.* GHICA; *cei doi au dat un trist spectacol în faţa întregii asistenţe.* [Lat. *tristis*].

tríste f. v. strişte.

tristéţă f. v. tristeţe.

tristéţe, tristeţi f. **1.** stare sufletească apăsătoare; mîhnire, amărăciune, întristare; (p. ext.) părere de rău, regret: *o tainică tristeţă îi îneca inima.* GANE; *azi nici măcar îmi pare rău că trec cu mult mai rar şi cu tristeţă capul tău se-ntoarce în zadar.* EM.; **2.** neplăcere, supărare, necaz care produce această stare: *am împărţit cu el şi bucuriile şi tristeţile*; **3.** caracterul, însuşirea a ceea ce exprimă sau provoacă această stare sufletească: *tristeţea ochilor; tristeţea pădurii desfrunzite; tristeţea morţii lui tragice*; (şi: **tristeţă**). [*Trist* + *-eţe*].

tristíh, tristihuri n. strofă formată din trei versuri. [Cf. gr. mod. *tristihos*, it. *tristico*].

tristişór, ~i, tristişoară, ~e a. (reg.) tristuţ: *dragă mioriţă ... ce-mi eşti tristişoară?* POP. [*Trist* + *-işor*].

tristúţ, ~i, tristuţă, ~e a. diminutiv al lui trist: *brăduleţ, creangă, crenguţă, ce cauţi aşa tristuţă?* POP. [*Trist* + *-uţ*].

trişá, trişez vb. (intr.) a înşela la jocul de cărţi; (p. gener.) a induce în eroare; a înşela, a păcăli: *a trişa în dragoste.* [Din fr. *tricher*].

trişáre, trişări f. acţiunea de a trişa, înşelare, păcălire. [V. *trişa*].

trişcár, trişcari m. **1.** cîntăreţ din trişcă; **2.** persoană care face triste. [*Trişcă* + *-ar*].

trîşcă, trişte f. **1.** vechi instrument muzical popular de suflat, făcut din lemn de paltin sau de trestie, soc, asemănător cu fluierul, dar fără orificii, care produce sunete puternice şi ascuţite: *într-un timp mi se pare că adie din vale un zvon de trişcă.* SAD.; **2.** fiecare dintre tuburile sonore ale cimpoiului; ţurloi. [Et. nec.].

trişcúţă, trişcuţe f. diminutiv al lui trişcă. [*Trişcă* + *-uţă*].

trişeríe, trişerii f. (rar) trişare (la jocul de cărţi). [Din fr. *tricherie*].

trişór, trişori m. persoană care trişează (la jocul de cărţi). [Din fr. *tricheur*].

triticálă f. numele unei cereale rezultate din încrucişarea grîului cu secara. [Din lat. *Triti(cum)* + *se(cale)*].

trítiu n. izotop greu, radioactiv al hidrogenului, care se obţine în reactori nucleari, în special prin reacţia de bombardare cu neutroni a litiului şi care se foloseşte în reacţii de fuziune. [Din fr. *tritium*].

tritón[1], tritoni m. **1.** zeitate marină greacă, închipuit cu bust de om şi cu coadă de peşte: *mai suflă-n scoici prelung tritonii mării.* PILLAT; **2.** numele mai multor specii de batracieni din ordinul urodelelor, adaptaţi la înot, avînd înfăţişarea unor mormoloci de broască, cu coada turtită lateral şi ai căror masculi au, la multe specii, o creastă tegumentară viu colorată, în lungul spatelui (*Triturus*). [Din fr. *triton*, lat. *triton, -onis*].

tritón[2], tritoni m. nucleu al atomului de tritiu, alcătuit dintr-un proton şi doi neutroni. [Din fr. *triton*].

tritón[3], tritonuri n. interval melodic sau armonic de trei tonuri; cvartă mărită. [Din it. *tritono*, fr. *triton*].

tritonídă, tritonide f. zeiţă marină. [Din fr. *tritonide*].

triturá, triturez vb. (rar; tr.) a pulveriza o substanţă sau a omogeniza un amestec de substanţe prin presare, frecare şi amestecare. [Din fr. *triturer*, lat. *triturare*].

trituráre, triturări f. acţiunea de a tritura şi rezultatul ei. [V. *tritura*].

triúmf, triumfuri n. **1.** (în vechea Romă) onoare maximă dată unui conducător militar victorios, care consta în organizarea unei intrări fastuoase în Roma; **arc de triumf**, v. **arc**; **a duce** (sau **a purta**) **pe cineva în triumf**, a ridica pe cineva pe sus (purtîndu-l pe braţe sau pe un tron), în cadrul unui cortegiu solemn sau vesel; **2.** victorie în război, biruinţă de mare prestigiu: *triumfurile lui Alexandru cel Mare*; **3.** succes strălucitor: *pledoaria sa fu un triumf*; **4.** bucurie pe care ţi-o dă o victorie; satisfacţie deplină: *strigăte de triumf*; **5.** aprobare entuziastă a publicului: *a repurtat un adevărat triumf.* [Din lat. *triumphus*, fr. *triomphe*].

triumfá, triúmf vb. (intr.) **1.** (în Roma antică) a obţine onorurile triumfului; **2.** a repurta o victorie strălucită, a birui în luptă: *oştirile imperiale au triumfat de atîtea ori* (a. 1774). URIC.; **3.** a ieşi victorios într-o anumită împrejurare; a se impune: *visul tău de glorii falnic triumfînd.* EM.; **4.** a se mîndri, a jubila în urma unei victorii; **5.** a reuşi în mod strălucit, a excela: *spectacolul a triumfat.* [Din lat. *triumphare*, fr. *triompher*].

triumfál, ~i, triumfală, ~e a. **1.** care are caracteristicile unui triumf, care este însoţit de onoruri, de aclamaţii: *o primire triumfală*; **2.** care constituie un triumf, o mare reuşită: *o victorie triumfală în alegeri*; **marş triumfal**, înaintare rapidă şi victorioasă a unei armate într-un teritoriu străin, fără a întîmpina rezistenţă; **3.** care exprimă bucuria, satisfacţia unei mari victorii: *zîmbet triumfal.* [Din lat. *triumphalis*, fr. *triomphal*].

triumfalísm n. atitudine de încredere absolută sau exagerată în reuşită: *am digerat cu toţii, prin procesul şcolar, acelaşi maldăr de clişee etnocentrice, developate în vaporii unui triumfalism subînţeles.* D. [Din fr. *triomphalisme*].

triumfalíst, ~şti, triumfalistă, ~e 1. a (şi m., f.) (persoană) care manifestă, dă dovadă de triumfalism; **2.** care exprimă, care denotă triumfalism: *tonul triumfalist al memoriilor de război.* D. [Din fr. *triomphaliste*].

triumfáre f. (rar) faptul de a triumfa; biruinţă strălucită. [V. *triumfa*].

triumfătór, ~i, triumfătoáre a. **1.** care triumfă, biruitor, învingător; **2.** care a repurtat

o victorie, un succes: *cum putu să învingă atîtea greutăţi şi să iasă triumfător?* FIL.; **3.** care exprimă o mare încredere în succesul obţinut, care arată satisfacţia de a fi biruitor: *n-auziţi prin somnul nostru acel glas triumfător?* AL. // m. comandant militar roman care era sărbătorit cu triumf la Roma. [*Triumfa* + *-tor*; cf. lat. ***triumphator, -oris,*** fr. ***triomphateur***].

triumvír, triumviri m. **1.** fiecare dintre cei trei membri ai unui triumvirat în Roma antică; **2.** (p. ext.) fiecare dintre persoanele care formează un grup de trei. [Din lat., fr. ***triumvir***].

triumvirát, triumvirate n. **1.** formă de conducere politică, în Roma antică, la mijlocul sec. I î.d.Hr., reprezentînd alianţa a trei conducători politici şi militari; persoanele care deţineau această conducere; **2.** (p. ext.) grup de trei persoane unite între ele: *numai expediţia nocturnă a triumviratului Bob, Pat, Yolanda, care se joacă de-a romanele senzaţionale, aduce o mică rază de graţie.* CĂL. [Din lat. ***triumviratus***, fr. ***triumvirat***].

triúnghi, triunghiuri n. **1.** poligon cu trei laturi; **în triunghi,** triunghiular; **2.** obiect, figură, suprafaţă etc. avînd forma unui triunghi; şir, grup de obiecte, de fiinţe etc. care sînt astfel aşezate încît formează un triunghi: *în zare cine-nscrie al berzelor triunghi?* PILLAT; **3.** (muz.; înv.) trianglu. [*Tri-* + ***unghi;*** cf. lat. ***triangulum***, fr. ***triangle,*** it. ***triangolo***].

triunghiulár, ~i, triunghiulară, ~e a. **1.** în formă de triunghi: *piaţă triunghiulară.* FIL.; **2.** a cărui bază sau secţiune are formă de triunghi: *piramidă triunghiulară; prismă triunghiulară;* **3.** (şi subst. n.) (competiţie sportivă) la care participă reprezentanţi a trei ţări sau trei echipe. [De la ***triunghi***; cf. lat. ***triangularis***, fr. ***triangulaire,*** it. ***triangolare***].

trivaccín, trivaccinuri n. vaccin complex care conţine trei componente profilactice diferite. [*Tri-* + ***vaccin***].

trivalént, ~ţi, trivalentă, ~e a. care are valenţa trei: *element chimic trivalent.* [Din fr. ***trivalent***].

trivalénţă, trivalenţe f. proprietate a unui element chimic de a avea valenţa trei. [Din fr. ***trivalence***].

triválv, ~i, trivalvă, ~e a. cu trei valve. [Din fr. ***trivalve***].

triviál, ~i, trivială, ~e a. **1.** comun, de rînd, obişnuit: *o viaţă nouă apare din viaţa trivială şi comună tuturora.* DELAVR.; **2.** de prost gust; vulgar, grosolan: *plăceri triviale;* **3.** obscen, indecent: *vorbire tri vială; cuvînt trivial.* [Din fr. ***trivial***].

trivialitáte, trivialităţi f. **1.** caracterul a ceea ce este comun, de rînd, obişnuit; **2.** lipsă de gust, vulgaritate; **3.** lipsă de pudoare (în vorbe sau în fapte); necuviinţă, neruşinare, obscenitate; **4.** (concr.) faptă, atitudine, vorbă etc. trivială. [Din fr. ***trivialité***].

trivializá, trivializez vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină sau să pară vulgar, de prost gust; a (se) degrada: *unele obiceiuri s-au trivializat.* [Din fr. ***trivialiser***].

trivializáre, trivializări f. faptul de a (se) trivializa; vulgarizare, degradare. [V. ***trivializa***].

trívium n. primul ciclu de învăţămînt în şcolile medievale, care cuprindea gramatica, retorica şi dialectica. [Cuv. lat.].

trivógă, trivogi f. (înv.) alarmă dată prin sunete de tobă: *trivoga chema la arme gvardia naţională.* CAR. [Din rus. ***trevoga***].

trizaharídă, trizaharide f. substanţă organică din clasa hidraţilor de carbon, care are molecula alcătuită din trei resturi de monozaharid. [Din fr. ***trisaccharide***].

trîmbă, trîmbe f. **1.** bucată mare de pînză, de postav sau de altă ţesătură (făcută sul); val[1], vălătuc; **2.** vîrtej de apă, de praf, de ninsoare etc.; **3.** (fig.) fişie, dungă: *trîmba de oţel a Bistriţei.* VLAH.; **4.** şir neîntrerupt de fiinţe; (p. ext.) ceată numeroasă, mulţime: *uliţi, uliţi făcea printre trîmbele de turci.* ISP.; **5.** (înv.) trîmbiţă; (şi: (înv.) **drîmbă**). [Din sl. ***tronba***].

trîmbicioáră, trîmbicioare f. diminutiv al lui trîmbiţă. [***Trîmbiţă*** + *-ioară*].

trîmbiţă, trîmbiţez vb. **1.** (intr.) a cînta, a suna din trîmbiţă (pentru a anunţa ceva); **2.** (fig.; tr.) a face ca un lucru să fie cunoscut de toată lumea; a răspîndi, a divulga: *faptele cunoscute ... trîmbiţau numele lui.* BĂLC. [De la ***trîmbiţă***].

trîmbiţáre, trîmbiţări f. acţiunea de a trîmbiţa; sunet produs de trîmbiţă. [V. ***trîmbiţa***].

trîmbiţáş, trîmbiţaşi m. **1.** persoană care cîntă din trîmbiţă; gornist, trompet, trompetist; **2.** persoană care chema, în trecut, locuitorii de la sate, prin sunete de trîmbiţă, pentru a le comunica ştiri de interes general. [***Trîmbiţă*** + *-aş*].

trîmbiţă, trîmbiţe f. **1.** (pop.) trompetă, goarnă: *trîmbiţa dădea semnalul de alarmă.* VLAH.; **2.** (fig.; depr.) gură a unei persoane care vorbeşte prea mult şi strident sau a unei persoane indiscrete; **3.** (compus) **trîmbiţa-piticilor,** numele unui soi de ciuperci comestibile (*Craterellus cornucopioides*); **4.** (reg.) bucium. [Din sl. ***tronbica***].

trînchét m. v. **trinchet.**

trînd, trînji m. **1.** (pop.; mai ales la pl.) hemoroid; **2.** (bot.; la pl.; şi **buruiană de trînji**) plantă erbacee din familia orhideelor, cu flori galbene, plăcut mirositoare, întrebuinţată în medicina populară la tratarea hemoroizilor (*Neottia nidus-avis*); **3.** (bot.; reg.) **muma-pădurii** (*Lathraea squamaria*); **4.** (bot.; reg.) trînjoaică (*Ranunculus illyricus*). [Din sl. ***trondŭ***].

trîndav, ~i, trîndavă, ~e a. (şi subst.) care se mişcă greu, care lucrează încet şi în silă, căruia îi place să doarmă, să lenevească: *să curăţim satul de un trîndav.* CR. [Et. nec.; cf. sb. ***truntav***].

trîndăví, trîndăvesc vb. (intr.) a trăi în trîndăvie, a-şi trece vremea mai mult dormind, nefăcînd nimic; a lenevi. [De la ***trîndav***].

trîndăvíe f. stare de inactivitate a omului trîndav; lene, lenevie: *prin vînătoare, scapă omul de păcatul trîndăviei.* OD. [***Trîndav*** + *-ie*].

trînjoaícă, trînjoaice f. plantă erbacee cu flori mari, galbene, întrebuinţată în medicina populară la tratarea trînjiilor; trînd (*Ranunculus illyricus*). [***Trînji*** (pl. lui *trînd*) + *-oaică*].

trîntă, trînte f. **1.** luptă corp la corp între doi oameni neînarmaţi, care caută să se doboare unul pe altul: *mai bine ne întrecem din trîntă.* CR.; **2.** (p. ext.) încăierare; **3.** doborîre la pămînt; **4.** izbitură de pămînt. [De la ***trînti***].

trînteálă, trînteli f. **1.** trîntă: *dacă doreşti ... să ne luăm la trînteală.* GHICA; **2.** (fig.) bătaie dată cuiva; scărmăneală, chelfăneală: *în puterea gîrbaciului şi a trîntelelor am strîns opt sute de vaci.* FIL. [***Trînti*** + *-eală*].

trînti, trîntesc vb. **1.** (tr.) a culca (la pămînt), a doborî pe cineva: *Ipate odată mi ţi-o şi înşfacă de cozi, o trînteşte la pămînt şi-o ţine bine.* CR.; **2.** (tr.; despre animale de călărie) a arunca din şa pe călăreţ: *săriţi de opriţi calu! ... nu mă lăsa, Ioane, că mă trînteşte.* AL.; **3.** (fig.; fam.; tr.) a respinge un candidat la examen, la vot etc., a face să cadă: *nu te trîntesc fiindcă nu ştii nimic, ci fiindcă ai ureche şi glas, şi cu toate astea nu ştii nimic.* BL.; **4.** (tr.) a arunca cu putere izbind de ceva, a azvîrli un obiect, o povară etc.: *scoate de după gît toba, pe care o trînteşte cît colo.* CAR.; **a i-o trînti cuiva în obraz** (sau **în faţă, în nas**), a i le spune cuiva de la obraz, în faţă, fără menajamente; **5.** (fig.; tr.) a spune ceva nepotrivit, nelalocul ei: *îi trîntea cîteva vorbe de-şi aducea aminte pînă la moarte.* SAD.; **6.** (tr.) a lovi tare, a izbi cu putere: *trînti pumnul în masă în faţa tuturor.* CĂL.; **7.** (tr.) a face să se izbească cu putere o uşă, o poartă etc.: *a plecat trîntind uşa.* C.PETR.; **8.** (refl.) a se aşeza brusc pe ceva, lăsîndu-se cu toată greutatea corpului: *a se trînti pe scaun*; **9.** (fam.; refl.) a se întinde în pat pentru a se odihni; **10.** (tr.) a-şi pune la repezeală pe sine un obiect de îmbrăcăminte sau de podoabă; a se îmbrăca în grabă, neglijent: *într-o clipă îmi trîntisem cizmele cele galbene, binişul, legătura la cap şi hangerul la brîu.* GHICA; **11.** (refl.) a se lua la trîntă, a se lupta corp la corp: *voi vreţi să vă trînţiţi cu mine?* POP.; **12.** (fig.; tr.) a face, a produce (acţionînd energic, repede, violent, zgomotos): *Scaraoţchi trînti un hohot de rîs.* NEGR.; *a trîntit o nuntă cum n-a mai fost alta pe lume.* POP. [Din sl. **trontiti*; cf. bulg. ***tărtja***].

trîntíre, trîntiri f. acţiunea de a (se) trînti şi rezultatul ei. [V. ***trînti***].

trîntít, ~ţi, trîntită, ~e a. **1.** izbit cu putere: *uşi trîntite;* **2.** (fam.) aşezat într-o poziţie comodă; lungit, tolănit. [V. ***trînti***].

trîntitúră, trîntituri f. **1.** lovitură, izbitură puternică: *lovită cu trîntituri de picioare.* DOS.; **2.** (reg.) trîntă; luptă. [***Trînti*** + *-tură*].

trîntor, trîntori m. **1.** masculul albinei; **2.** (fig.) persoană care nu vrea să muncească, trăind din munca altora: *eu n-am nevoie de trîntori.* REBR. [Et. nec.; cf. sl. ***trontŭ***].

trîntorí, trîntoresc vb. **1.** (tr.) a distruge trîntorii unui stup; **2.** (intr.) a sta ca un trîntor; a lenevi. [De la ***trîntor***].

trîntorít n. exterminare a trîntorilor dintr-un stup. [V. ***trîntori***].

trîntoriţă, trîntoriţe f. femeie care nu vrea să muncească, trăind din munca altora. [***Trîntor*** + *-iţă*].

troacăr, troacare n. pardesiu sau palton femeiesc mai scurt. [Din fr. ***trois-quarts***].

troácă, troace f. **1.** covată scurtă şi lată, făcută de obicei dintr-o singură bucată de lemn scobit; albie, copaie; **2.** vas de lemn, mai ales în formă de jgheab, în care se pune apă sau mîncare pentru animale: *dimineaţa, scînteiase în grădină şi pe acoperişuri o brumă groasă şi-nghe ţase în treuci apa găinilor.* SAD.; **3.** (reg.) vas de lemn, cu apă, prin care trece roata de la tocilă; **4.** ladă în care curge făina în timpul măcinatului; **5.** (reg.) instrument pe care se împletesc găitanele; **6.** (bot.; reg.) tigvă (*Lagenaria siceraria*); **7.** (fam.; pl.) obiecte uzate, catrafuse; (spec.) încălţăminte uzată: *unde vom ajunge mîine cu troacele noastre?* CAR.; (şi: **treucă**). [Din germ. dial. ***Trok***].

troáhnă, troahne f. (pop.) guturai; (p. ext.) răceală: *aşa troahnă tătărască de mult n-am mai pătimit.* CAR.; (şi: (reg.) **trocnă**). [Et. nec.].

troánă f. v. **tron[2].**

troc, trocuri n. formă primitivă a schimbului de mărfuri, în care un produs se schimba direct pe alt produs (fără mijlocirea banilor). [Din fr. ***troc***].

trocantér, trocantere n. **1.** parte a femurului de care se leagă muşchii coapsei; **2.** al doilea segment de la picioarele insectelor; (şi: **trohanter**). [Din fr. ***trochanter***].

trocár[1], trocari m. **1.** persoană care confecţionează sau vinde troace; **2.** (spec.) nume dat locuitorilor din Şcheii Braşovului (care se ocupau şi cu împletitul găitanelor pe troacă); (p. ext.) poreclă dată ardelenilor de către locuitorii din vechiul regat: *micii trocari erau băieţii scheieni, băştinaşii.* BL. [***Troacă*** + *-ar*].

trocár[2], trocare n. instrument chirurgical, în formă de tub ascuţit, cu care se efectuează puncţiile sau cu care se introduc în unele cavităţi ale orga-

nismului instrumente chirurgicale sau dispozitive optice. [Din fr. *trocart*, germ. *Trokar*].

trócnă f. v. troahnă.

trocofóră, trocofore f. larvă caracteristică pentru unii viermi sau moluşte, în general planctonică, cu cili vibratili. [Din fr. *trochophore*, germ. *Trichophora*].

trocúţă, trocuţe f. diminutiv al lui troacă. [*Troacă* + *-uţă*].

troféu, trofee n. **1.** (în antichitate) armura unui duşman învins, expusă pe un stîlp sau arbore, ca semn al victoriei; monument din metal sau din piatră ridicat în amintirea unei victorii sau în cinstea unui erou, pe care erau reprezentate, prin statui şi basoreliefuri, aspecte ale luptelor purtate; **2.** pradă de război: *Mihai se-ntoarce-ncărcat de trofee.* VLAH.; **3.** obiect ornamental, de obicei o cupă, oferit învingătorilor într-o întrecere sportivă; **4.** parte a unui animal vînat (blană, colţi, coarne etc.) păstrată pentru valoarea sau frumuseţea ei; **5.** ornament care reprezintă atributele unei arte sau ale unei ştiinţe. [Din fr. *trophée*].

trófic, ~ci, trofică, ~ce a. referitor la nutriţie, care întreţine nutriţia. [Din fr. *trophique*].

troficitáte f. **1.** proprietate a materiei vii de a-şi păstra structura normală prin asigurarea nutriţiei necesare; **2.** ansamblul fenomenelor de nutriţie a organismelor vii; **3.** stare de nutriţie a diferitelor organe şi ţesuturi. [*Trofic* + *-itate*].

trofíe, trofii f. trofism. [Din fr. *trophie*].

trofísm, trofisme n. stare dinamică a nutriţiei; trofie. [Din fr. *trophisme*].

trofopatíe, trofopatii f. maladie care afectează nutriţia organismului. [Din fr. *trophopathie*].

trog, troguri n. vale glaciară. [Din germ. *Trog*].

trogiobíe, trogiobii a. şi f. (vieţuitoare) care trăieşte în peşteri, fiind adaptată condiţiilor acestui mediu. [Din fr. *troglobie*].

troglodít, ~ţi, troglodită, ~e a. şi m., f. (om preistoric) care trăia în caverne sau în locuinţe săpate în piatră. // m., f. **1.** (fig.) om care are un nivel de trai foarte scăzut, care duce o viaţă primitivă; **2.** persoană necivilizată, grosolană, mărginită, retrogradă. [Din fr. *troglodyte*].

troglodític, ~ci, troglodítică, ~ce a. de troglodit, caracteristic trogloditului. [Din fr. *troglodytique*].

troglodítism n. caracter trogloditic. [*Troglodit* + *-ism*].

troglofíl, ~i, troglofilă, ~e a. (despre animale, plante) care manifestă tendinţa de a trăi în peşteri, în mediu subteran, fără a fi total adaptate acestui mediu şi fără a exclude frecventarea mediului exterior. [Din fr. *troglophile*].

troháic, ~ci, trohaică, ~ce a. **1.** care este alcătuit din trohei: *vers trohaic*; **2. metru trohaic**, sistem de versificaţie a cărui structură are la bază troheul. [Din fr. *trochaïque*].

trohantér n. v. trocanter.

trohéu, trohei m. picior metric alcătuit dintr-o silabă lungă şi una scurtă (în poezia antică) sau dintr-o silabă accentuată şi una neaccentuată (în poezia modernă). [Din lat. *trochaeus*, fr. *trochée*, it. *trocheo*].

trohilíde f. pl. familie de păsări exotice avînd ca tip colibriul (*Trochilidae*). [Din fr. *trochilidés*].

trohocardíe, trohocardii f. deplasare a inimii prin rotaţie în jurul axului ei lung. [Din engl. *trochocardia*].

trohocefalíe, trohocefalii f. malformaţie craniană caracterizată prin forma rotundă a capului. [Din fr. *trochocéphalie*].

trolán[1], **troiene** n. **1.** dig lung de pămînt, cu şanţ de apărare, care servea în antichitate ca fortificaţie militară; **2.** îngrămădire de zăpadă în formă de valuri sau de dune formate sub acţiunea vîntului sau a viscolului; nămete: *deschisei un oblon al ferestrei şi aruncai pistolul pe-un troian de ninsoare.* EM.; **3.** (p. ext.) grămadă, morman: *vîntul adunat-a de flori de tei troiene.* EM.; **4.** (fig.) mulţime de oameni în mişcare: *ce s-au făcut acele troiene de popoare?* BĂLC. [Probabil din sl. *trojanŭ*].

troián[2], **~eni, troiană, ~ene** a. care aparţine Troiei sau populaţiei ei, referitor la Troia sau la populaţia ei; **cal troian**, (în Iliada) cal uriaş din lemn, construit de greci la sfatul lui Ulise, după zece ani de asediu al Troiei, în interiorul căruia s-au ascuns soldaţi, lăsat, sub pretextul unei ofrande religioase, înaintea cetăţii şi din care, după introducerea lui în cetate de către troieni, au ieşit în timpul nopţii grecii ascunşi şi au deschis oastei lor porţile, pricinuind astfel căderea Troiei; (fig.) stratagemă folosită pentru subminarea poziţiilor adversarului. // m., f. locuitor al Troiei. [*Troia* n. pr. + *-ean*].

tróică, troici f. **1.** sanie (rusească) cu trei cai, înhămaţi unul lîngă altul; **în troică**, cîte trei în linie (la ham): *cai înhămaţi în troică*; **2.** (fig.) grup de trei personalităţi. [Din rus. *troĭka*].

troiení, troienesc vb. **1.** (tr.) a acoperi cu troiene[1] de zăpadă; a înzăpezi: *afară era un viscol care troienise străzile.* PETR.; **2.** (refl.) a se strînge în troiene[1]: *zăpada se troienise peste bulgării de pămînt răscolit de obuze.* REBR.; **3.** (refl.) a rămîne imobilizat în mijlocul zăpezii; a se înzăpezi: *ne-am troienit? ... iaca! na, şi alta acum.* AL.; **4.** (tr.) acoperi un obiect îngrămădind ceva peste el: *Andrei priveşte din umbră cum bieţii oameni aşază racla, cum o troienesc cu flori.* GAL.; **5.** (tr.) a îngrămădi, a aduna la un loc: *dragul codru, troienindu-şi frunza toată.* EM. [De la *troian*[1]].

troienire, troieniri f. acţiunea de a (se) troieni; înzăpezire. [V. *troieni*].

troienít, ~ţi, troienită, ~e a. acoperit cu troiene de zăpadă; înzăpezit: *oraşul doarme troienit.* BAC. [V. *troieni*].

tróiţă, troiţe f. **1.** (în religia creştină) unitate a celor trei ipostaze divine: Dumnezeu-Tatăl, Dumnezeu-Fiul şi Duhul Sfînt; treime: *sfîntă troiţă, nedespărţită şi neschimbată, ţie ne închinăm.* VARL.; **2.** grup de trei persoane sau de trei lucruri: *baba însă voia cu orice chip să aibă o troiţă nedespărţită de nurori.* CR.; **3.** cruce mare de lemn sau de piatră (împodobită cu picturi, sculpturi, inscripţii) aşezată la răspîntii, pe lîngă fîntîni sau în locuri legate de un eveniment, adesea ca semn al recunoştinţei pioase faţă de ostaşii căzuţi în războaie: *troiţele cu capul atîtor sfinţi uitaţi ne făceau semn.* PILLAT; **4.** (înv.) triptic: *o mică candelă lumina o vechie troiţă de lemn.* OD.; (accent. şi *troíţă*). [Din sl. *troica*].

troleibúz, troleibuze n. vehicul rutier de transport urban în comun, asemănător cu autobuzul, echipat cu motoare electrice pentru propulsie şi alimentat cu energie electrică de la o linie aeriană bifilară cu ajutorul a două trolee. [Din fr., engl. *trolleybus*].

troléu, trolee n. **1.** dispozitiv instalat pe vehicule cu tracţiune electrică pentru a realiza un contact alunecător direct cu linia aeriană de alimentare cu energie electrică; **2.** (impr.) troleibuz. [Din fr., engl. *trolley*].

trolít n. masă plastică obţinută pe bază de acetat de celuloză. [Din fr. *trolite*].

tróliu, troliuri n. dispozitiv folosit pentru deplasarea unor sarcini, în special pe verticală (de obicei prin intermediul unui plan), alcătuit din una sau din două tobe care se pot roti în jurul axelor lor şi pe care se înfăşoară un cablu fixat cu un capăt de tobă şi cu celălat de sarcina pe care trebuie să o deplaseze. [Din fr. *treuil*].

trómbă[1], **trombe** f. **1.** coloană înaltă de apă, în formă de con, ridicată de vîrtejurile de vînt, care o fac să se învîrtească cu mare iuţeală în jurul ei însăşi; **2.** vînt în formă de vîrtej, cu axă verticală sau puţin înclinată şi cu viteză foarte mare; (p. ext.) coloană de praf, de zăpadă, de nisip etc. ridicată de un vînt puternic, vîrtej; **în trombă**, cu o mişcare rapidă şi violentă: *limuzinele ministeriale demarează în trombă, cu zgomot de raliu.* D.; **3.** tub metalic vertical, curbat la partea superioară, prin care se face ventilaţia în încăperile de jos ale unui vapor. [Din fr. *trombe*, it. *tromba*].

trómbă[2] f. v. trompă.

trombectomíe, trombectomii f. intervenţie chirurgicală prin care se extrage trombusul format şi fixat într-un segment vascular arterial sau venos. [Din fr. *thrombectomie*].

trombínă, trombine f. albumină prezentă în plasmă, avînd rol de substanţă-cheie în procesul de coagulare a sîngelui. [Din fr. *thrombine*].

tromblón, trombloane n. **1.** (înv.) puşcă cu ţeava foarte scurtă şi răsfrîntă la gură; **2.** dispozitiv care se ataşează la puşcă, pentru lansarea grenadelor, a proiectilelor de semnalizare etc. [Din fr. *tromblon*].

trombochinázǎ, trombochinaze f. (biol.) enzimă prezentă în sînge şi ţesuturi, care, împreună cu calciu, acţionează asupra protrombinei, transformînd-o în trombină. [Din fr. *trombokinase*].

trombocít, trombocite n. (biol.) celulă sangvină fără nucleu, de forma unei plăcuţe, care are un rol important în coagularea sîngelui; plachetă sangvină; (şi: **trombocită**). [Din fr. *thrombocyte*, germ. *Thrombozyt*].

trombocítă f. v. trombocit.

trombocitemíe f. creşterea numărului trombocitelor peste limita superioară normală. [Din fr. *thrombocytémie*].

trombocitopeníe, trombocitopenii f. (med.) scădere anormală a numărului de trombocite din sînge, care se produce în diferite stări fiziologice sau patologice. [Din fr. *thrombocytopénie*].

trombocitóză, trombocitoze f. (med.) creşterea numărului trombocitelor peste limita superioară normală. [Din germ. *Thrombozytose*].

tromboflebítă, tromboflebite f. proces mixt de inflamaţie a peretelui unei vene şi de formare de cheaguri care pot obtura parţial sau total vena, iar prin detaşare pot provoca embolii. [Din fr. *thrombophlébite*].

trombogén, ~i, trombogenă, ~e a. care produce tromboză. // n. globulină din sînge care, sub acţiunea trombochinazei, produce trombina. [Din fr. *thrombogène*].

trombogenéză, trombogeneze f. producere a trombinei. [Din fr. *thrombogenèse*].

trombón, tromboane n. **1.** instrument muzical de suflat, din alamă, mai mare decît trompeta, care produce sunete de înălţimi diferite prin modificarea lungimii coloanei de aer cu ajutorul unei culise sau al unui sistem de ventile: *ar fi fost orb de la vîrsta de opt ani, însă om vesel, cîntăreţ din gură, vioară şi trombon.* CĂL.; **2.** (fam.; peior.) gură (considerată ca organ al vorbirii); **3.** (fam.; mai ales la pl.) minciună; păcăleală; exagerare. [Din fr. *trombone*].

tromboní, trombonesc vb. (fam.; intr.) a minţi; a păcăli; a exagera. [De la *trombon*].

tromboníst, tromboníşti m. **1.** instrumentist care cîntă la trombon; **2.** (fam.; depr.) persoană căreia îi place să mintă, să exagereze. [Din fr. *tromboniste*].

trombóză, tromboze f. obturaţie totală sau parţială a unei artere sau vene prin formarea unui cheag de sînge. [Din fr. *thrombose*].

trómbus, trombusuri n. şi **trombuşi** m. cheag format într-un vas sangvin sau în una dintre cavităţile inimii. [Din lat., fr. *thrombus*].

trómel n. sită cilindrică rotitoare pentru sortat minereurile după grosime. [Din fr. ***trommel***, germ. ***Trommel***].

tromf n. v. tronf.

trómpă, trompe f. **1.** (înv.) trompetă: *tromba ... cu glasul ei lugubru.* EM.; **2.** organ muscular tubular provenit mai ales din dezvoltarea musculaturii nărilor la elefant, la tapir etc., care servește la pipăit, la aspirarea lichidelor și la apucat; proboscidă; **3.** prelungire a capului sau a gurii la unele animale nevertebrate (care servește la supt); **4.** (și **trompa uterină**), organ pereche tubular membranos, la mamiferele femele, prin care ovulele ajung din ovar în uter; **5. trompa lui Eustache**, conduct membranos în interiorul urechii, care face legătura între urechea medie și faringe; **6.** (arhit.) element de construcție în formă de boltă trunchiată, care permite racordarea unui element de construcție de un anumit contur (ex.: turlă, cupolă circulară sau poligonală) cu pereți de susținere avînd alt contur (pătrat, dreptunghiular etc.); **7. trompă de apă**, aparat de laborator pentru evacuarea gazelor dintr-un recipient, în scopul realizării vidului, prin antrenarea moleculelor de gaze de către o vînă de apă sub presiune; (și: (înv.) **trombă**). [Din fr. ***trompe***, it. ***tromba***].

trompét, trompeți m. persoană (de obicei militar) care cîntă la trompetă; trompetist, gornist. [Din fr. ***trompette***].

trompetăș, trompetași m. (înv.) trompetist. [***Trompetă*** + *-aș*].

trompétă, trompete f. instrumet muzical de suflat din alamă, format dintr-un tub prelung, îndoit de două ori și terminat la un capăt cu o deschizătură în formă de pîlnie, care produce sunete de înălțimi diferite cu ajutorul unui mecanism cu ventile sau pistoane; goarnă; (fam.) **cu surle și cu trompete**, cu multă zarvă. [Din fr. ***trompette***].

trompetíst, ~ști, trompetistă, ~e m., f. persoană care cîntă la trompetă; trompet, trompetaș, trîmbițaș, gornist. [Din fr. ***trompettiste***].

tron[1], tronuri n. **1.** scaun sculptat, înălțat, pe care stau monarhii la ceremonii; (p. ext.) simbol al domniei, al puterii suverane: *azi sînt căzut din tronul lui Ștefan celui Sfînt.* AL.; **a (se) urca** (sau **a (se) ridica, a (se) înălța, a (se) sui) la tron**, a ocupa (sau a face să ocupe) domnia, a (se) încorona ca monarh; **2.** (fig.) puterea suverană a monarhilor; domnie: *tu ești cel mai bun sprijin al tronului meu.* AL.; **3.** scaun special pe care stau prelații sau suveranii în timpul unor ceremonii religioase: *strălucita Doamnă își clăti o clipă pietrele nestemate și cununa și se așeză dreaptă pe tronu-i de aur.* SAD. [Din lat. ***thronus***, fr. ***trône***].

tron[2], tronuri n. **1.** ladă în care se păstrează diferite obiecte, mai ales de îmbrăcăminte; **tron de zestre**, ladă de lemn, ornamentată, în care se păstrează zestrea miresei; **2.** (pop.) sicriu: *să-mi facă tronu de nuc și capacu de argint.* POP.; (și: (reg.) **troană**). [Din germ. dial. ***Truh(e)n***].

troná, tronez vb. (intr.) **1.** a domni (peste o țară); a guverna; **2.** (fig.) a ocupa locul de onoare; **3.** (fig.; p. ext.) a fi plasat într-un loc vizibil; **4.** (fig.) a adopta o poziție de superioritate, a-și da aere de om important. [Din fr. ***trôner***].

tronár, tronari m. (reg.) tîmplar care face lăzi sau sicrie. [***Tron[2]*** + *-ar*].

tronáre, tronări f. acțiunea de a trona și rezultatul ei. [V. ***trona***].

tronc interj. **1.** cuvînt care redă zgomotul produs de o cădere, de o ciocnire, de trîntirea unui obiect etc.; tranc: *și dracii tronc! închid poarta după Ivan.* CR.; (subst.) **a-i cădea** (sau **a-i pica**) **cu tronc (la inimă)**, a-i deveni cuiva drag dintr-o dată; a îndrăgi (pe neașteptate) pe cineva; **2.** cuvînt care sugerează caracterul brusc și neașteptat al unei acțiuni, al unei întîmplări etc.: *tronc! tocma cînd o să ne apucăm de treabă!* NEGR.; **tronc, Mărico** (sau **Marghioalo**), se spune cînd cineva face sau spune ceva nepotrivit cu situația în care se găsește. [Onomat.].

tronca-tránca interj. v. tronca-tronca.

tronca-trónca interj. cuvînt care imită zgomotul făcut de două obiecte care se lovesc unul de altul în cadență regulată, monotonă: *se izbeau una de alta cînd mergea căruța și făceau: tronca, tranca, tronca, tranca.* CR.; (și: **tronca-tranca**). [Onomat.].

troncăní, troncănesc vb. (pop. și fam.) **1.** (intr.) a face zgomot izbindu-se de ceva sau izbind un obiect de altul: *cînd a sărit împăratu și ființanu în el, le-a troncănit oasăle de cazan.* POP.; **2.** (intr.) a flecări, a trăncăni: *silă de vorbă îmi place, tot să troncănească-i place.* PANN; **3.** (fig.; tr.) a spune ceva nepotrivit, nelalocul lui; a trînti: *moș Nichifor îndată troncănea cîte una.* CR. [***Tronc*** + *-ăni*].

troncăníre, troncăniri f. (pop. și fam.) acțiunea de a troncăni; (concr.) zgomot produs de obiecte lovite sau izbite unele de altele: *tot cu carul și cu mare troncănire merge pînă la Pesta.* CĂL. [V. ***troncăni***].

troncănít, troncănituri n. (pop. și fam.) troncănire. [V. ***troncăni***].

tróncăt, troncăte n. zgomot produs de rostogolirea unui lucru, de izbirea unui obiect de altul etc.: *troncătul de zdraveni bolovani în rostogol.* AL.; (și: **troncot**). [***Tronc*** + *-ăt*].

troncón, tronconuri n. parte a unui con cuprinsă între bază și o secțiune paralelă cu baza; trunchi de con. [De la ***tronconic***].

troncónic, ~ci, tronconică, ~ce a. care are forma unui trunchi de con. [Din fr. ***tronconique***].

tróncot n. v. troncăt.

tronf, tronfuri n. (reg.) atu (la jocul de cărți); (și: **tromf**). [Din magh. ***tromf***, germ. ***Trumpf***].

tronișór, tronișoare n. **1.** diminutiv al lui tron[2]; lădiță; **2.** sicriaș. [***Tron[2]*** + *-ișor*].

tronsón, tronsoane n. porțiune distinctă dintr-un obiect sau dintr-o construcție cu lungime relativ mare, care se extinde în lungimea obiectului sau a construcției, și care este despărțită de rest sau numai delimitată prin anumite repere: *tronsonul unui bloc; se construiește un nou tronson la metrou.* [Din fr. ***tronçon***].

troostítă f. constituent structural al oțelului, format dintr-un agregat fin de ferită și cementită. [Din fr. ***troostite***].

trop[1] interj. (adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul făcut de picioare în timpul mersului sau al dansului: *se prinde în joc lîngă o fată ... și tropai, tropai! ropai, ropai!* CR.; (și: **tropa, tropai**). [Onomat.].

trop[2], tropi m. figură de stil realizată la nivelul semantic al textului, bazată pe transfer sau analogie de sens; figură semantică (ex.: metafora, metonimia, sinecdoca etc.): *în naiva lor încercare de a imita stilistica bizantină, întîii analiști și apologeți introduc elementul artistic al tropilor, făcînd pînă la un punct educația literară a urmașilor.* CĂL. [Din gr. mod. ***trópos***, lat. ***tropus***, fr. ***trope***].

trópa interj. v. trop[1].

trópai interj. v. trop[1].

tropăor n. (înv.) un fel de postav. [Din germ. ***troppauer*** (*Tuch*)].

tropár, tropare n. scurtă cîntare bisericească de preamărire a unui sfînt sau a unui eveniment religios; imn. [Din sl. ***troparĭ***].

tropăí, trópăi vb. (intr.) **1.** a face zgomot lovind pămîntul, podeaua cu picioarele sau cu copitele: *moș Neculai tropăia cu ciubotele-i mari, suind și coborînd scările.* SAD.; **2.** (fam.) a dansa, a juca: *cavaleri și dame tropăiau de răsuna pămîntul.* NEGR. [De la ***trop[1]***].

tropăiáiă, tropăieli f. faptul de a tropăi; zgomot produs de cel care tropăie; tropăit, tropăitură. [***Tropăi*** + *-eală*].

tropăít, tropăituri n. tropăială. [V. ***tropăi***].

tropăíta f. (artic.) dans popular românesc; melodia acestui dans. [V. ***tropăi***].

tropăltúră, tropăituri f. tropăială: *s-a pornit un hohot, aplauze, tropăituri, șuiere.* CAR. [***Tropăi*** + *-tură*].

trópic[1], ~ci, tropică, ~ce a. (rar) tropical: *regiune tropică.* // n. (pl. **tropice**) **1.** fiecare dintre cele două paralele situate la latitudinea de 23°27′, nord (**tropicul cancerului** sau **racului**) sau sud (**tropicul capricornului**) de ecuatorul[1] terestru, unde, în timpul celor două solstiții, Soarele trece la zenitul locului; **2.** (la pl.) zonă, regiune aflată în jurul celor două tropice; zonă tropicală: *păsările migratoare se reîntorc din tropice.* TOP.; **de tropice**, din regiunea tropicală. [Din lat. ***tropicus***, fr. ***tropique***].

trópic[2], ~ci, tropică, ~ce a. (livr.) referitor la trop[2]; figurat, metaforic. [Din fr. ***tropique***].

tropicál, ~i, tropicală, ~e a. referitor la tropice[1], caracteristic tropicelor[1]; din regiunea tropicelor[1]: *plante tropicale*; **căldură tropicală**, căldură caniculară, toridă. [Din fr. ***tropical***].

tropicalizá, tropicalizez vb. (tr.) a supune tropicalizării. [Din fr. ***tropicaliser***].

tropicalizáre, tropicalizări f. ansamblu de operații la care este supus un material, o piesă, o instalație etc. pentru a-l face mai puțin sensibil la acțiunea climei tropicale, în special la mucegai. [V. ***tropicaliza***].

tropicalizát, ~ți, tropicalizată, ~e a. (despre piese, aparate, instalații etc.) căruia i s-au aplicat tratamente de tropicalizare. [V. ***tropicaliza***].

tropísm, tropisme n. **1.** tendință a organismelor fixate de un substrat de a se orienta către o sursă de excitație (lumină, căldură, umiditate etc.) ce acționează asupra lor (*tropism pozitiv*) sau în sens contrar (*tropism negativ*); **2.** (fig.) forță irezistibilă și inconștientă care determină pe cineva să acționeze într-un anumit fel; comportament, reflex: *această stare de fapt a creat un mental colectiv naiv... dependent de patronajul unei autorități față de care nu poate practica decît tropisme de punere sub tutelă și servilism.* PATAP. [Din fr. ***tropisme***].

tropofíi, ~i, tropofilă, ~e a. (bot.; despre arbori) care pierde frunzele iarna sau în perioadele de secetă. [Din fr. ***tropophille***].

tropologíe f. **1.** limbaj figurat; **2.** disciplină care se ocupă cu studierea tropilor. [Din fr. ***tropologie***].

tropopáuză f. strat al atmosferei, intermediar între troposferă și stratosferă. [Din fr. ***tropopause***].

trópos, troposuri n. (înv.) manieră, fel de a se purta: *baronu, rușinat de acest tropos, s-a coborît la cea întîi stație.* AL. [Din gr. mod. ***trópos***].

troposféră f. stratul inferior al atmosferei care vine în contact direct cu suprafața Pămîntului, a cărui înălțime crește de la 6 km (la poli) la 17 km (la ecuator), în care se produc fenomenele meteorologice și unde aerul este cel mai dens. [Din fr. ***troposphère***].

trópot, tropote n. zgomot de copite sau de picioare care izbesc pămîntul; mișcare precipitată care produce acest zgomot: *dar ce aud! ... un tropot ..., o ființă înaintează repede, fugind.* BOL.; *de tropotele jucătorilor se hurducă pămîntul.* REBR. [Din bulg., sb. ***tropot***].

tropotă vb. v. tropoti.

tropotí, tropotesc vb. (pop.; intr.) a tropăi: *și bat pămîntul tropotind în tact ușor.* COȘB.; (și: **tropota**). [De la ***tropot***].

tropotíre, tropotiri f. (pop.) acţiunea de a tropoti şi rezultatul ei. [V. *tropoti*].

tropotít, tropotituri n. (pop.) tropot; (spec.) parte a unui dans popular care constă din bătăi ritmice cu piciorul în pământ. [V. *tropoti*].

tropotíta f. (artic.) dans popular românesc; melodia acestui dans. [V. *tropoti*].

tropotitúră, tropotituri f. (pop.) tropot; (spec.) bătaie ritmică cu piciorul în pământ la unele dansuri populare. [*Tropoti* + *-tură*].

tropoţél adv. (reg.) cu paşi deşi şi mărunţi. // n. sg. art. numele unui dans popular; melodia după care se execută acest dans. [*Tropot* + *-el*].

tróppo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) prea mult; **allegro non troppo,** nu prea repede. [Cuv. ital.].

trosc interj. cuvînt care redă zgomotul produs de o lovitură, de o cădere, de o trosnitură etc.: *grinda face trosc.* [Onomat.].

troscăí, pers. 3 **tróscăie** vb. (reg.; intr.) a face zgomot; a trosni. [*Trosc* + *-ăi*].

tróscot[1] m. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia poligonaceelor: **a)** (şi **troscot gras**) numele a două plante anuale cu tulpina ramificată, de obicei întinsă pe pământ, cu frunze mici, cu flori hermafrodite verzi, pe margine roşii sau albe, care cresc pe marginea drumurilor şi în locuri necultivate (*Polygonum aviculare* şi *Polygonium arenarium*); **b)** (reg.) răculeţ (*Polygonum bistorta*); **2.** (bot.; reg.) talpa-gîştei (*Chenopodium rubrum*); **3.** (bot.; reg.) coada-racului (*Potentilla anserina*). [Din sl. *troskotŭ*].

tróscot[2]**, troscote** n. (reg.) zgomot, trosnet. [De la *trosc*].

troscoţél m. (bot.; reg.) **1.** numele mai multor plante erbacee din familia poligonaceelor: **a)** troscot[1] (*Polygonum aviculare*); **b)** răculeţ (*Polygonum bistorta*); **c)** sălcuţă (*Polygonum amphibium*); **2.** scîrţîitoare (*Polycnemum arvense*). [*Troscot* + *-el*].

trósnet, trosnete n. **1.** trosnitură: *butucii ard în sobă cu trosnet şi scîntei.* PILLAT; **2.** (pop.) pocnet (de bici); detunătură (de armă). [*Trosni* + *-et*].

trosní, trosnesc vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot caracteristic prin rupere, crăpare, ardere, apăsare, izbire; a crăpa, a pocni, a plesni cu zgomot: *auz ... trosnind podele putrede ca de pas de om.* CAR.; *s-a pus o geruială ... de trosneau lemnele.* DELAVR.; **2.** (intr.) a pîrîi (din încheieturi): *gura, aşa de căscată, ... trosnise din încheieturi.* DELAVR.; **a-i trosni cuiva fălcile,** se spune cînd cineva primeşte o lovitură puternică, cînd mănîncă lacom şi zgomotos sau cînd cască cu poftă; **3.** (tr.) a-şi întinde încheieturile, făcîndu-le să pîrîie: *oamenii căscau, se ridicau, îşi trosneau oasele.* VOIC.; **4.** (pop.; intr.) a pocni, a plesni din bici: *surugiii ... trăsneau din bici, chiuiau cît le lua gura.* GANE; **5.** (pop.; intr.) a se descărca, producînd un zgomot puternic; a bubui: *la Cetate trăsneau din răstimp în răstimp bombardele.* SAD.; (şi: (pop.) **trăsni**). [Et. nec.; cf. *trăsni*[1]].

trosníre, trosniri f. faptul de a trosni. [V. *trosni*].

trosnitór, ~i, trosnitoáre a. care trosneşte: *descălecai la flăcăraia trosnitoare a brazilor.* OD. [*Trosni* + *-tor*].

trosnitúră, trosnituri f. **1.** zgomot produs de un obiect cînd crapă, cînd plesneşte, cînd este rupt, izbit sau apăsat; **2.** detunătură (de armă); trosnet. [*Trosni* + *-tură*].

trot n. invar. trap scurt, liniştit şi ritmic. [Cuv. fr.].

trotá[1]**,** pers. 3 **trotează** vb. (intr.; despre cai) a merge la trap; a avea un trap frumos. [Din fr. *trotter*].

trotteur, trotteuri [trotőr] m. cal dresat să troteze; cal cu trapul întins şi ridicat; trăpaş. // a. invar. comod, rezistent: *pantof trotteur.* [Din fr. *trotteur*].

trotíl, trotiluri n. (chim.) trinitrotoluen. [Din germ. *Trotyl*].

trotiná, pers. 3 **trotinează** vb. (intr.; despre cai) a nu păstra pasul regulat, a bate pasul pe loc. [Din fr. *trottiner*].

trotinétă, trotinete f. mic vehicul pentru copii, constînd dintr-o scîndură montată pe două roţi, articulată cu o bară care serveşte drept ghidon, şi care se pune în mişcare împingîndu-l cu un picior. [Din fr. *trottinette*].

trotuár, trotuare n. porţiune marginală amenajată de-a lungul unei străzi, mai înaltă decît partea carosabilă, rezervată circulaţiei pietonilor: *bruma este încă vizibilă pe trotuar, de asemenea urmele lăsate de trecători.* BL.; (fam.) **a face trotuarul,** a practica prostituţia. [Din fr. *trottoir*].

tróţă, troţe f. (mar.) parîmă, lanţ care, prin intermediul echei, transmite mişcarea timonei la cîrmă. [Din it. *trozza*].

troţkísm n. curent politic în cadrul social-democraţiei ruse de la începutul sec. al XX-lea, întemeiat de Lev Davidovici Troţki, care susţinea posibilitatea existenţei în partidul proletariatului a unor orientări şi fracţiuni diferite, considera ţărănimea incapabilă de acţiuni revoluţionare, negînd necesitatea alianţei clasei muncitoare cu aceasta, iar în problema revoluţiei susţinea teoria „revoluţiei permanente". [Din fr. *trotskysme*].

troţkíst, ~şti, troţkistă, ~e a. şi m., f. (adept) al troţkismului. [Din fr. *trotskyste*].

trubáci, trubaci m. (înv.) trîmbiţaş (la vînătoare): *trubaci gătiţi, cu cornul de vînătoare încolăcit subt umere.* OD. [Din rus. *trubaci*].

trubadúr, trubaduri m. poet medieval din secolele al XII-lea şi al XIII-lea ale cărui versuri, compuse în vechea franceză medievală şi debitate în formă de cîntec, cu acompaniament muzical, la petrecerile de curte ale marilor feudali, aveau de obicei un caracter erotic sau pastoral; (p. ext.) poet-cîntăreţ, care cultivă cu precădere romanţa şi balada cu tematică erotică, într-un anumit stil de pastişare a tradiţiei medievale a genului. [Din fr. *troubadour*].

trubadúric, ~ci, trubadurică, ~ce a. specific trubadurilor, în maniera trubadurilor: *lirica lui e galantă, în linia lui Conachi, împrospătată prin erotica trubadurică.* CĂL. [*Trubadur* + *-ic*].

trúbă, trube f. (reg.) trîmbiţă. [Din ucr., rus. *truba*].

truc[1]**, trucuri** n. **1.** manevră abilă prin care se maschează realitatea; stratagemă; **2.** viclenie întrebuinţată pentru atingerea unui scop; şiretlic, tertip. [Din fr. *truc*].

truc[2]**, trucuri** n. cadru suspendat elastic (prin intermediul unor arcuri) pe una sau pe două osii, pe care se montează suprastructura unui vagon de tramvai. [Din fr. *truck*, germ. *Truck*].

trucá, truchez vb. (tr.) a folosi trucuri[1] sau trucaje. [Din fr. *truquer*].

trucáj, trucaje n. **1.** procedeu tehnic folosit în teatru sau în cinematografie pentru a crea o iluzie optică sau auditivă spectaculoasă; **2.** falsificare a unor documente, a realităţii prin folosirea unor tehnici speciale. [Din fr. *truquage*, *trucage*].

trucát, ~ţi, trucată, ~e a. **1.** (despre scene din filme sau din piese de teatru etc.) în care s-au folosit trucaje; **2.** a cărui desfăşurare sau rezultat a fost măsluit, falsificat: *meci trucat.* [V. *truca*].

trúcă f. utilaj complex folosit în cinematografie pentru filmări combinate. [Din fr. *truc*; cf. engl. *trick*].

truculént, ~ţi, truculentă, ~e a. (livr.) aspru, violent, brutal; pitoresc, plin de culoare: *comic truculent.* [Din fr. *truculent*].

truculénţă, truculenţe f. (livr.) caracterul a ceea ce este truculent. [Din fr. *truculence*].

trúdă, trude f. (pop.) **1.** efort fizic sau intelectual deosebit; muncă grea, obositoare; străduinţă, caznă: *goi, sarbezi, rupţi de foame şi obosiţi de trude.* AL.; *ninsoarea mai încetase şi după multă trudă am găsit drumul.* CR.; **cu trudă,** din greu, cu mare efort: *desţeleni cu trudă al gîndului ogor, dar nu putu să iasă din mintea lui pustie.* PILLAT; **2.** oboseală, osteneală: *de trudă, nu se mai putea ţine pe picioare*; **3.** (înv.) rezultat, rod al muncii cuiva; agoniseală, cîştig: *să nu cumva truda noastră ... să piardem.* COR.; **4.** chin, suferinţă; durere, necaz: *de multă trudă, n-a vorbit deloc.* COŞB. [De la *trudi*].

trudgen [trádgen] n. stil de înot, caracterizat printr-o mişcare de tracţiune alternativă a braţelor şi prin lovirea în foarfecă a picioarelor, corpul alunecînd pe aceeaşi parte. [Din fr., engl. *trudgen*].

trudí, trudesc vb. (pop.) **1.** (intr.) a munci din greu, a depune mari eforturi (fizice sau intelectuale): *am trudit toată viaţa*; **2.** (tr.) a supune la un efort, a obosi: *ne trudim ciolanele.* DELAVR.; **3.** (refl.) a se strădui, a-şi da toată silinţa (să facă ceva): *am stat cu mine însumi, trudindu-mă să desleg întrebările fără de răspuns.* SAD.; **4.** (refl.) a se chinui, a se căzni, a se munci; (fig.) a se necăji, a se întrista: *muierea mi se trudeşte cu durerile naşterii.* POP.; *viaţă, curmă-te de plînsuri, ca să nu mă mai trudesc.* CONACHI; **5.** (tr.) a supune pe cineva la chinuri, la suferinţe fizice sau morale: *le bătea şi le trudea pînă fierea le crăpa.* POP. [Din sl. *truditi*].

trudíre, trudiri f. faptul de a (se) trudi; muncă grea, trudă. [V. *trudi*].

trudít, ~ţi, truditá, ~e a. (pop.; adesea subst.) **1.** foarte obosit, ostenit peste măsură: *de-abia îl ţineau picioarele de trudit ce era.* CR.; **2.** supus la îndelungi eforturi, la munci grele; muncit: *figuri de oameni trudiţi*; **3.** supus la necazuri, la încercări grele, chinuit: *suflet trudit.* [V. *trudi*].

truditór, ~i, truditoáre a. (adesea subst.) care munceşte din greu, care desfăşoară o activitate extenuantă. [*Trudi* + *-tor*].

trúdnic, ~ci, trudnică, ~ce a. (pop.) **1.** care cere multă muncă, un efort de concentrare a forţelor fizice sau intelectuale; deosebit; obositor, epuizant, extenuant: *din pricina unor îndeletniciri aşa de trudnice, se cuvine Vasilisei şi puţintică odihnă binefăcătoare.* SAD.; **2.** ostenit: *era şi trudit şi genele-i scăpătau.* SAD.; **3.** trudit, muncit: *femeie trudnică*; **4.** trudit, chinuit: *un suflet trudnic.* [Din sl. *trudĭnŭ*].

trudnicíe, trudnicii f. trudă, suferinţă: *trudnicia vieţii.* [*Trudnic* + *-ie*].

trufandá, trufandale f. cel dintîi fruct sau rod al pămîntului dintr-o producţie anuală; (p. ext.) produs alimentar (mai ales fruct sau legumă) pus în vînzare mai înainte de timpul normal în care trebuie să apară pe piaţă: *jos, în stradă, oraşul vuia de trei ceasuri, de cînd au început oltenii să strige trufandalele sezonului.* C.PETR. [Din turc. *turfanda*].

trufăş, ~i, trufaşă, ~e a. şi m., f. (persoană) care are o părere foarte bună despre sine, adesea exagerată sau nejustificată, în contrast cu modul în care îi consideră pe ceilalţi; arogant, îngîmfat, înfumurat: *umilinţa ce arătau către dînsul aceşti aspri şi trufaşi nobili ... înşela pe Mihai.* BĂLC. // a. **1.** care exprimă, care trădează sau care denotă trufie: *privire trufaşă; visuri trufaşe*; **2.** măreţ, grandios, superb: *colo se ridic trufaşe şi eterne ca şi moartea piramidele-uriaşe.* EM. [*Trufă*[1] + *-aş*].

trúfă[1]**, trufe** f. (înv.) trufie: *acesta birui trufa turcilor.* MOXA. [Lat. *trufa*].

trúfă[2]**, trufe** f. **1.** nume dat mai multor specii de ciuperci comestibile, din familia eutuberaceelor, de culoare violetă-negricioasă, în formă de cartofi, care cresc în pămînt (*Tuber*); **2.** produs de cofetărie făcut din cremă de ciocolată. [Din fr. *truffe*].

trufí, trufesc vb. (refl.) **1.** (înv.) a deveni trufaș: *se trufi și se înălță cu mintea, de cînd ... se rudi ... cu împăratul.* BĂLC.; **2.** a se lăuda, a se făloși: *se trufea cu aceste prietenii.* ST. [De la *trufă*[1]].

trufíe, trufii f. părere foarte bună, adesea exagerată sau nejustificată despre sine, în contrast cu modul în care îi consideră pe ceilalți; atitudine arogantă și disprețuitoare; aroganță, îngîmfare, înfumurare: *păcatul cel dintăi este trufia.* ANTIM. [*Trufă*[1] + *-ie*].

truísm, truisme n. (livr.) adevăr banal, evident, care nu merită să fie exprimat; loc comun: *în Scrisori e multă „filozofie", de aceea unii înclină a vedea în ele o rece poezie a truismelor rațională.* CĂL. [Din fr. *truisme*].

truncát, ~ți, truncată, ~e a. (bot.; despre părți ale plantelor) terminat brusc printr-o suprafață orizontală. [Din lat. *truncatus*].

trunchi, trúnchiuri n. **1.** partea cea mai groasă a unui arbore, cuprinsă între rădăcină și locul de unde pornesc ramurile principale; tulpină; (p. ext.) copac: *pare-că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă.* EM.; **2.** tulpina unui copac tăiat de la nivelul solului (uneori curățată de crengi și coajă); buștean: *sta în picioare pe un trunchi de pom tăiat.* ISP.; **3.** butuc pe care se sparg lemne de foc; butuc pe care cioplește rotarul; **4.** butuc pe care măcelarul taie carnea; (p. ext.; înv.) măcelărie; **5.** trupul unui om sau al unui animal, considerat fără cap și membre; (p. ext.) corp, trup: *trunchi negru de balaur încolăcit și rupt.* PILLAT; **6.** (fig.; înv.) linie directă a unei familii, de unde pleacă ramurile colaterale; **7.** (reg.) fișie dintr-o suprafață mai mare de teren agricol; **8.** (anat.) **trunchi cerebral**, porțiune a nevraxului alcătuită din măduva prelungită, punte și mezencefal și legată de cerebel prin trei perechi de predunculi; **9.** (mat.) **trunchi de piramidă** (sau **de con**, **de prismă**), corp geometric obținut prin secționarea unei piramide (sau a unui con, a unei prisme) printr-un plan paralel cu baza și aflat între acest plan și bază. [Lat. *trunculus*].

trunchiá, trunchiez vb. (tr.) **1.** a ciunti, a reteza, a mutila: *să nu-mi zică pe nume, ... de nu ți-oi trunchia capul ce se-ngîmfeaz atîta.* OD.; **2.** (fig.) a suprima unul sau mai multe pasaje dintr-un text; **3.** (fig.) a denatura, a falsifica (sensul, adevărul) prin omiterea sau eliminarea (în mod conștient) a unor părți (esențiale). [De la *trunchi*; cf. fr. *tronquer*].

trunchiáre f. v. trunchiere.

trunchiát, ~ți, trunchiată, ~e a. **1.** din care s-a tăiat partea superioară, partea principală: *con trunchiat; statuie trunchiată*; **2.** incomplet în urma suprimării: *traducere trunchiată.* [V. *trunchia*].

trunchiére, trunchieri f. acțiunea de a trunchia și rezultatul ei; tăiere, ciuntire; (fig.) *țara ... n-a fost scutită de cea mai aspră trunchiare.* EM.; (și: (înv.) **trunchiare**). [V. *trunchia*].

trunchiós, ~și, trunchioásă, ~e a. (pop.) **1.** care are trunchiul înalt și gros: *nuc trunchios*; **2.** care are corpul bine dezvoltat; robust: *om trunchios.* [*Trunchi* + *-os*].

trunchiuléț, trunchiulețe n. diminutiv al lui trunchi. [*Trunchi* + *-uleț*].

trup, trupuri n. **1.** corp (al unei ființe): *astfel vine mlădioasă, trupul ei frumos și-l poartă.* EM.; (cu) **trup și suflet**, cu totul, în întregime, fără rezerve; (a fi) **trup din trupul cuiva** (sau **a ceva**), (a fi) născut din ...; (fig.) (a face) parte integrantă din ceva; **2.** (p. restr.) trunchi (al unei ființe): *capul cînd te doare, tot trupul bolește.* POP.; **3.** (p. ext.) cadavru: *ducînd la groapă trupul reginei dunărene.* EM.; **4.** partea principală a unui obiect, a unei construcții; (p. ext.) obiectul însuși; *un trup de casă*; **5.** patul războiului de țesut; **6.** întindere neîntreruptă de pămînt; (spec.) sfoară de moșie; **7.** (înv.) porțiune determinată de materie; corp; **trup ceresc**, corp ceresc; **8.** (înv.) grupare de persoane unite prin interese comune; corp; **10.** (înv.) corp de armată: *un trup de lănceri ... deschidea marșa.* NEGR.; **11.** (înv.) **trup de legi**, corp de legi; corpus. [Din sl. *trupŭ*].

trúpă, trupe f. **1.** grup de persoane care sînt de obicei împreună, avînd aceleași preocupări: *am venit cu toată trupa*; **2.** totalitatea tinerilor care își fac serviciul militar; **3.** (la pl.) forțele armate ale unei țări, ale unui regiment, ale unei specialități etc.; armată; oaste: *am înțeles că numai ... o înlocuire totală a trupelor ar mai putea pune în cumpănă soarta „capului de pod".* TOP.; **4.** colectiv de actori ai unui teatru sau ai unui circ; ansamblu; grup de actori care joacă în același spectacol: *timp de patru săptămîni, o trupă germană, călătoare din loc în loc, a dat reprezentații, seară de seară, în orășelul nostru.* BL. [Din fr. *troupe*].

trupésc, ~ști, trupeáscă, ~ești a. **1.** care ține de trup, care privește trupul; corporal, fizic: *pedepse trupești*; **2.** senzual; sexual: *căldura trupească a acestei femei mă pătrundea din nou după ce atîția ani ieșise din sfera simțurilor mele.* BL.; *porniri trupești.* [*Trup* + *-esc*].

trúpeș, ~i, trupeșă, ~e a. **1.** voinic zdravăn; bine făcut: *om trupeș; cal trupeș*; **2.** corpolent: *nu simte că, așa destul de trupeșă cum a devenit, nu mai prind anumite grații.* PETR. [*Trup* + *-eș*].

trupeșie f. constituție fizică robustă: *ai mintea ca de prunc într-atîta trupeșie.* OD. [*Trupeș* + *-ie*].

trupéște adv. din punctul de vedere al trupului, relativ la trup; fizicește: *pre nebun nu-l pot certa trupește.* PRAV. [*Trup* + *-ește*].

trupiál, trupiali m. pasăre cîntătoare, mică, care trăiește în colonii în pădurile din America. [Din fr. *troupiale*].

trupínă f. v. tulpină.

trúpiță, trupițe f. (reg.) parte a plugului alcătuită din brăzdar, cormană și plaz, prinsă de cadrul plugului prin intermediul bîrsei. [Din sb. *trupica*].

trupșór n. v. trupușor.

trupșorél, trupșorele n. (pop.) trupușor. [*Trupșor* + *-el*].

trupușór, trupușoare n. diminutiv al lui trup: *trupșoru-i gingășel părea tras printr-un inel!* AL.; (și: (pop.) **trupșor**). [*Trup* + *-ușor*].

trúsă, truse f. cutie sau geantă (compartimentată) în care se țin instrumente, unelte, obiecte etc. de primă necesitate, folosită în exercitarea unei profesiuni, în executarea unor operații complexe sau pentru toaletă; totalitatea instrumentelor, uneltelor, obiectelor etc. din această cutie sau geantă: *trusă chirurgicală; trusă de sudură; trusă de machiaj.* [Din fr. *trousse*].

trusóu, trusouri n. totalitatea obiectelor de rufărie și de îmbrăcăminte confecționate pentru o fată care se căsătorește; rufăria unui nou-născut. [Din fr. *trousseau*].

trust, trusturi n. formă de fuziune a intereselor unor companii, prin integrarea producției și a capitalului, care duce la îngrădirea concurenței prin împărțirea pieței și a canalelor de distribuție și de aprovizionare, prin practicarea unor discriminări comerciale față de partenerii comerciali, prin impunerea unor prețuri neechitabile și prin limitarea producției și distribuției cu efecte defavorabile asupra consumatorilor. [Din fr., engl. *trust*].

trustiér, ~i, trustieră, ~e a. al unui trust, referitor la un trust, de trust: *beneficii trustiere.* // m. asociat sau acționar al unui trust. [*Trust* + *-ier*].

trúșnic, trușnice n. (reg.) turtă care rămîne în teasc după ce s-a stors uleiul din semințele de floarea-soarelui, de cînepă, de dovleac etc. [Et. nec.; cf. sb. *trušni* (*hljeb*), *trušnica*].

truvábil, ~i, truvabilă, ~e a. (rar) care poate fi găsit, de găsit. [Din fr. *trouvable*].

truvér, truveri m. poet medieval din secolele al XII-lea și al XIII-lea ale cărui versuri, compuse în vechea franceză de nord, recitate cu acompaniament muzical, demonstrează cultivarea unei lirici erotice rafinate și a unei arte savante a compoziției muzicale și care, spre deosebire de trubadurii itineranți, se stabileau la curțile principilor, în orașe etc. [Din fr. *trouvère*].

tsónga f. limbă bantu vorbită în Mozambic. [Din fr. *tsonga*].

tsunami [țunámi] n. invar. val oceanic de șoc, provocat de cutremure sau de explozii vulcanice submarine, cu viteze mari de propagare, a cărui înălțime, la țărm, atinge 20-30 m, care devastează coastele Oceanului Pacific. [Din fr., engl. *tsunami*].

tu[1] adv. (reg.) **nici tu..., nici tu...** sau **fără tu..., fără tu..., nu tu..., nu tu...**, nimic din ceea ce ar trebui sau te-ai aștepta să fie: *nici tu joc, nici tu veselie, nici tu dezmierdare.* ISP. [Din bulg. *to*].

tu[2] pron. pers. **1.** (înlocuiește numele persoanei căreia i se adresează vorbitorul; cu funcție de subiect, adesea marcînd insistența asupra lui): *tu taci și-asculți povestea ei și stai îngîndurată.* COȘB.; (impers.) *tu bani, tu muncă și el, un neisprăvit*; (subst.) *fiecare tu era controversat.* EM.; **a-și zice tu**, a se tutui; **2.** (la dativ, numai în formele neaccentuate, indică posesia) *leagă-ți calul; unde ți-este mașina?*; **3.** (la dativ, în formele neaccentuate, indică apartenența) *unde ți-a fost capul?*; **4.** (în construcții unipersonale; în forma neaccentuată *ți*, cu valoare de subiect logic) *roiesc ploșnițele roșii, de ți-i drag să te iuți la ele.* EM.; **5.** (la dativ sau acuzativ, în formele neaccentuate, cu valoare de pronume reflexiv) *amintește-ți ce ai spus; te joci cu focul*; **6.** (în formele neaccentuate, cu valoare de dativ etic) *o ia în spate și pe ici ți-i drumul.* CR.; *pentr-o țîr de parastas, îți zboară pîn' la amiaz.* POP.; **7.** (urmat de *unul* sau *una*, la diferite cazuri, exprimă ideea de izolare dintr-o mulțime) *făcut-ai tu unul inimile lor!* COR.; (forme: dativ: **ție, îți, ți**; acuzativ: *(pe)* **tine, te**). [Lat. *tu*].

tuáj, tuaje n. deplasare a unei nave în lungul unui curs de apă sau al unui canal prin remorcare de către un tuior. [Din fr. *touage*].

tuarégi m. pl. populație nomadă, de religie musulmană, vorbitoare a unei limbi din grupa berberă a limbilor hamito-semitice, care trăiește în partea centrală a Saharei, în munții Ahaggar și în deșerturile din nordul Nigerului și care a rezistat colonizării datorită modului de viață nomad și a firii ei războinice. [Din fr. *Touaregs*].

tub, tuburi n. **1.** piesă de formă cilindrică, din metal, cauciuc, sticlă etc., goală în interior, cu diametre și lungimi diferite, avînd diverse utilizări; **2.** sistem tehnic a cărei carcasă are forma obiectului descris; (spec.) corp tubular în care se introduc conductele electrice ale instalațiilor electrice din clădiri, în scopul izolării lor electrice și al protejării lor mecanice; **tub electronic**, dispozitiv sau aparat constituit dintr-un recipient etanș (de sticlă sau de metal), vidat sau cu gaz rarefiat, și echipat cu cel puțin doi electrozi, între care se stabilesc curenți electrici datorită mișcării electronilor emiși de unii dintre electrozi; lampă de radio; **tub videocaptor**, tub electronic folosit în televiziune, care lucrează ca traductor, transformînd imaginile luminoase în succesiuni de semnale electrice; **tub catodic**, tub electronic care cuprinde, în principal, un tub electronic și un ecran fluorescent, folosit ca osciograf, iconoscop etc.; **3.** înveliș cilindric din metal sau din carton în care se află explozibilul și proiectilul unei arme de foc; **4.** țeavă la unele instrumente muzicale, care produce sunete cînd trece prin ea un curent de aer: *tuburile orgii*; **5.** recipient cilindric din metal subțire, închis cu un bușon, servind ca ambalaj pentru diferite paste alimentare, produse farmaceutice, cosmetice etc.; **6.** conduct sau canal natural din componența unor aparate sau organe

animale ori vegetale, prin care circulă hrană, aer etc.; **tub digestiv**, v. **digestiv**; **tub fonator**, organ (în formă de canal), cu care se realizează sunetele în vorbire, mărginit în partea posterioară de laringe şi în partea anterioară de buze şi de nări. [Din lat. *tubus*, fr. *tube*].

tubá, tubez vb. (tr.) a consolida pereţii unei guri de sondă cu tuburi. [Din fr. *tuber*].

tubáj, tubaje n. (med.) metodă de explorare sau tratament care constă în introducerea unui tub într-un organ cavitar; **tubaj duodenal**, introducerea în duoden prin gură, esofag sau stomac a unui tub subţire de cauciuc, de material plastic pentru recoltarea de eşantioane de bilă sau suc pancreatic sau pentru introducerea de medicamente; **tubaj gastric**, introducerea în stomac a unui tub, cu scopul de a recolta eşantioane de suc gastric sau de a face spălături gastrice; **tubaj laringian**, introducerea unui tub metalic în laringe în caz de asfixie. [Din fr. *tubage*].

tubalhaná f. v. **tabulhana**.

tubáre, tubări f. operaţie de introducere a unei coloane de ţevi de oţel în gaura unei sonde, pentru consolidarea pereţilor acesteia. [De la *tub*].

túbă, tube f. instrument muzical de suflat din alamă, cu registru grav, format dintr-un pavilion larg, un tub conic, răsucit şi un mecanism de pistoane. [Din lat., fr. *tuba*].

tubectomíe, tubectomii f. (med.) rezecţie a trompelor. [Din engl. *tubectomy*].

túber, tuberi m. **1.** (anat.) porţiune îngroşată sau proeminentă a unui organ sau a unei formaţiuni anatomice: *tuberi frontali;* **2.** (bot.) tubercul. [Din lat. *tuber*, it. *tubero*].

tubércul, tuberculi n. **1.** tulpină subterană, scurtă şi îngroşată, care înmagazinează substanţe nutritive de rezervă, putînd servi şi ca organ de înmulţire (ex. la cartof): *tuberculi de cartofi;* **2.** (anat.) denumire pentru diferite proeminenţe aflate pe vase, cartilaje, piele, organe etc.; **3.** (med.) leziune produsă în grosimea pielii sau în orice alt ţesut: *tubercul sifilitic; tubercul lepros; tubercul primar produs de bacilul Koch;* (şi: **tuberculă**). [Din fr. *tubercule*, lat. *tuberculum*].

tuberculát, ~ţi, tuberculată, ~e a. **1.** (despre plante) cu tuberculi; **2.** (despre unele organe) acoperit cu tuberculi, cu mici proeminenţe; **3.** (med.) care are tuberculi. [*Tubercul* + *-at*].

tubercúlă f. v. **tubercul**.

tuberculemíe f. ansamblul manifestărilor toxice provocate de resorbţia toxinelor tuberculoase. [Din fr. *tuberculémie*].

tuberculínă, tuberculine f. lichid steril care conţine produşi toxici din culturile de bacili tuberculoşi, folosit la diagnosticarea persoanelor infectate cu acest germen. [Din fr. *tuberculine*].

tuberculinoterapíe, tuberculinoterapii f. folosire a tuberculinei în scop terapeutic. [Din fr. *tuberculinothérapie*].

tuberculizá, tuberculizez vb. (tr. şi refl.) a (se) îmbolnăvi de tuberculoză. [Din fr. *tuberculiser*].

tuberculóm, tuberculoame n. masă fibrocazeoasă tuberculoasă compactă, cu aspect tumoral, care se formează într-un parenchim pulmonar. [Din fr. *tuberculome*].

tuberculós, ~şi, tuberculoásă, ~e a. şi m., f. bolnav de tuberculoză; ofticos, ftizic. [Din fr. *tuberculeux*].

tuberculostátic, tuberculostatice f. **1.** substanţă care inhibă înmulţirea bacilului tuberculos; **2.** medicament în tratamentul tuberculozei prin acţiune antimicrobiană specifică. [Din fr. *tuberculostatique*].

tuberculóză, tuberculoze f. boală infecţioasă şi contagioasă comună oamenilor şi animalelor, produsă de bacilul Koch, care poate afecta aproape orice ţesut sau organ, dar localizările cele mai frecvente sînt plămînii şi articulaţiile. [Din fr. *tuberculose*].

tuberóză, tuberoze f. (bot.; şi **tuberoză albă, tuberoză de grădină**) chiparoasă (*Polyanthes tuberosa*). [Din fr. *tubéreuse*].

tuberozitáte, tuberozităţi f. protuberanţă a unui os pe care se inserează muşchii şi tendoanele. [Din fr. *tubérosité*].

tubicén, tubiceni m. cîntăreţ din trîmbiţă din antichitate. [Din lat. *tubicen*].

tubifórm, ~i, tubiformă, ~e a. care are forma unui tub; tubular. [Din fr. *tubiforme*].

túbing, tubinguri n. coloană de extracţie la sondele petroliere. [Din germ. *Tübbing*].

tubulár, ~i, tubulară, ~e a. **1.** în formă de tub: *ne-am aplecat cu incredibilă poftă asupra făinoaselor tubulare din blid.* BL.; **2.** prevăzut cu tuburi. [Din fr. *tubulaire*].

tubulatúră, tubulaturi f. reţea de ţevi care comunică între ele sau care fac parte dintr-un sistem tehnic. [Din fr. *tubulature*, it. *tubulatura*].

tubuléţ, tubuleţe n. tubuşor. [*Tub* + *-uleţ*].

tubulúră, tubuluri f. **1.** ştuţ; **2.** tubulatură. [Din fr. *tubulure*].

tubuşór, tubuşoare n. diminutiv al lui tub. [*Tub* + *-uşor*].

tucán[1], tucani m. gen de păsări căţărătoare din regiunile tropicale ale Americii de Sud, cu ciocul mare şi puternic şi cu penajul viu colorat (*Rhamphastos*); pasăre din acest gen. [Din fr. *toucan*].

tucán[2], tucani m. om naiv, neştiutor, nepriceput; (p. ext.) om prost: *acest mizerabil advocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită ... pentru a înşela, în şcoală şi în biserică, pe tucanii cei mici care intră abia în scenă, asupra valorii vieţei reale.* EM. [*Tucă*[2] + *-an*].

túcă[1] m. v. **tătuc**.

túcă[2] f. v. **tutcă**.

tuceríe, tucerii f. turnătorie de fontă. [*Tuci* + *-ărie*].

tuci n. **1.** fontă: *licheanul şi ibricul de tuci.* VLAH.; **2.** (reg.; pl. **tuciuri**) ceaun, vas (din fontă): *atîrnă căldăruşa ori tuciul de cîrligul crăcanelor.* POP.; **3.** (înv.) bronz: *intră într-o sală cu muri de marmură ebenină lucind ca oglinzi de tuci.* CĂL. [Din turc. *tuç*].

tuciuríu, ~ii, tuciurie, ~ii a. **1.** (despre piele, ten) de culoarea tuciului; (despre persoane) care are pielea feţei de culoare închisă; brunet, negricios, oacheş; **2.** (fig.) livid, pămîntiu la faţă din cauza unei supărări. [*Tuci* + *-uriu*].

túcu m. v. **tătuc**.

tudésc, ~şti, tudéscă, ~şti a. (înv.) german: *geniul tudesc se vădeşte cu toate naivele sale amănunte.* OD. [Din fr. *tudesque*].

tuf, tufuri n. **1.** (şi **tuf vulcanic**) rocă formată prin întărirea depozitelor de cenuşă vulcanică; **2. tuf calcaros**, rocă sedimentară, poroasă, uşoară, formată prin depunerea calcarului din apele calcaroase care pierd o parte din bioxidul de carbon. [Din fr. *tuf*, germ. *Tuff*].

tufán, tufani m. **1.** specie de stejar cu lujeri şi frunze păroase (*Quercus pubescens*); **2.** tufar: *pădurea era cam rară, mai mult tufani decît copaci mari.* C. // n. (reg.; pl. **tufane**) ciomag, bîtă: *turcul zice-aman, aman, eu îi trag cu ăl tufan.* POP. [*Tufă* + *-an*].

tufár, tufari m. arbore cu ramuri dese, crescute direct de la rădăcină, avînd aspectul unei tufe: *o dureau şalele ... plecîndu-se atîta pe la rădăcinile celor tufari, după mlădiţe tinere.* CR. [*Tufă* + *-ar*].

túfă, tufe f. **1.** arbust cu ramuri dese, crescute direct de la rădăcină; grup de lăstari, de flori sau de plante erbacee cu rădăcină comună: *o tufă de sulcine.* AL.; *se culcă sub o tufă.* CR.; **a se da după tufă**, a se ascunde; a se eschiva; **tufă (de Veneţia)**, nimic, deloc; nimeni: *la examen, tufă;* **tufă-n pungă** sau **tufă-n buzunar**, nimic; (p. ext.) om fără bani, calic: *ajungi ... să dai mîna cu nişte tufă-n buzunar!* AL..; **2.** (fig.) păr mult şi des; claie: *are o tufă în cap!*; **3.** (reg.; şi **tufă albă, tufă rîioasă**) nume dat mai multor specii de stejar, îndeosebi tufanului; **gogoşi de tufă**, gogoşi de ristic; (fig.) minciuni; nimicuri, fleacuri; **4.** (reg.; şi **tufă albă**) alun (*Corylus avellana*); **5.** (rar) ramură, creangă înverzită: *pe domnescul tron înălţat cîrma în labe tare-o luase şi cu verzi tufe sta-ncoronat.* AL.; **6.** (reg.) băţ, ciomag: *pe jupîn îl ciomăgesc, ... cu tufele-i mulţămesc.* AL. [Lat. *tufa*].

tufánică, tufănele şi **tufănici** f. (bot.) nume dat mai multor specii de crizanteme cu flori mici, roşii, galbene sau albe (*Chrysanthemum indicum, morifolium, roseum*). [De la *tufă*].

tufăríe, tufării f. desiş de tufe; hăţiş, huceag: *îmbla ... prin tufăriile şi ierburile insulei.* EM. [*Tufă* + *-ărie*].

tufăríş, tufărişuri n. tufărie, tufiş: *lasă turma cea de miei în tufărişul de tei.* POP. [*Tufă* + *-ăriş*].

tufeccí-başa m. (înv.) comandantul gărzii domneşti în timpul domniilor fanariote: *aveam odaie în curtea domnească, alături cu odaia lui tufeccibaşa.* GHICA; (scris şi: *tufeccibaşa*). [Din turc. *tüfekçi başı*].

tufeccíu, tufeccii m. (înv.) **1.** soldat mercenar din garda domnească, în timpul domniilor fanariote: *Caragea pierduse doi cîrcserdari şi-un tufecciu.* GHICA; **2.** armurier (de hangere, iatagane, mazdrace şi şuşanele): *tufecciul din Măcin.* POP. [Din turc. *tüfekçı* „oştean, puşcaş"].

tufíş, tufişuri n. desiş de tufe sau de arbuşti; mulţime de copaci tineri, stufoşi; tufărie, tufăriş: *zboară mierlele-n tufiş.* COŞB. [*Tufă* + *-iş*].

tufişoáră, tufişoare f. diminutiv al lui tufă: *stejarii ... privesc ... subt dînşii nişte slabe tufişoare.* CONACHI. [*Tufă* + *-işoară*].

tufít, tufite n. rocă sedimentară alcătuită din material detritic mărunt şi din cenuşă vulcanică, răspîndită în depozitele subacvatice formate în vecinătatea unor regiuni vulcanice. [Din fr. *tuffite*, germ. *Tuffit*].

tuflí, tuflesc vb. (pop.; tr.) **1.** a pune pe cap (o căciulă, o pălărie etc.) cu o mişcare rapidă şi neglijentă: *el tufleşte cuşma pe cap, o îndeasă pe urechi şi habar n-are.* CR.; **2.** a înfunda (gura) cu mîncare: *tufleşte în gură cît nu-i încape.* CR.; **3.** a ascunde ceva repede (în sîn, în traistă, în buzunar). [Onomat.].

tufós, ~şi, tufoásă, ~e a. **1.** plin cu tufe: *munte tufos*; **2.** cu ramuri şi cu frunze multe şi dese; stufos: *un nuc bătrîn şi tufos dă umbră păstorului.* SL.; **3.** cu arbori deşi; stufos: *pădure tufoasă;* **4.** cu păr mult şi des; stufos: *barbă tufoasă; mustăţi tufoase.* [*Tufă* + *-os*].

tui[1], tuiuri n. **1.** însemn al puterii şi al rangului demnitarilor în Imperiul Otoman şi în ţările vasale acestuia, reprezentat printr-o lance cu o sferă de metal aurit sau cu o semilună în vîrf, de care erau atârnate una sau mai multe cozi albe de cal împletite, numărul acestora variind în funcţie de rangul demnitarului: *sultanul avea şase tuiuri, vizirul trei, domnii români două;* **2.** (p. anal.) ornament în forma obiectului descris mai sus, care se aplica pe chipiul sau pe coiful militarilor. [Din turc. *tuğ*].

tuí[2], tuiesc vb. (reg.; tr. şi refl. recipr.) a (se) tutui: *ian auzi-i cum se tuiesc.* AL. [De la *tu*].

tui[3], **túie** a. (reg.) 1. ţicnit, smintit; aiurit, zăpăcit; 2. ameţit de băutură. [Et. nec.; cf. *tehui, hututui*].

túia, tuia f. (bot.) arborele-vieţii (*Thuja orientalis*); (scris şi: *thuia, thuya*). [Din fr. *thuya*].

túieş, ~i, tuleşă, ~e a. (reg.) ţicnit, smintit; aiurit, zăpăcit: *te socot cam tuieş.* AL. [*Tui*[3] + *-eş*].

tulór, tuioare n. remorcher care se deplasează de-a lungul unui lanţ sau al unui cablu întins pe fundul apei. [Din fr. *toueur*].

tujleăn, tujleni m. (reg.) strujan (de porumb); (p. ext.) tulpină a unor plante erbacee. [Et. nec.; cf. *tulean, strujan*].

tul, tuluri [tül] n. ţesătură fină şi străvezie din fire subţiri de mătase sau de bumbac, care formează o reţea de ochiuri rotunde sau poligonale: *tuluri şi dantele.* [Din fr. *tulle,* germ. *Tüll*].

túlal interj. (reg.) exclamaţie care exprimă spaimă, mînie, mirare: *tulai, tulai, că se-neacă.* POP. [Din magh. *tolvaj* „tîlhar"].

tularemíe, tularemii f. boală infecţioasă şi contagioasă a rozătoarelor, transmisibilă animalelor domestice şi omului. [Din fr. *tularémie*].

tulău m. v. **tuleu.**

tulbént, tulbente n. (reg.) 1. văl de mireasă; 2. panglică cusută cu fir, pe care o poartă femeile tinere pe frunte sau pe cap; fruntar. [Din turc. *tülbent,* sb. *tulbenta*].

tulburá, túlbur vb. 1. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni tulbure: *un mistreţ ... tulburase rîul.* BOL.; *vinul s-a tulburat*; 2. (refl.) a se învolbura, a se răscoli: *se tulbură mările şi cerul nuoreadză.* NEC.; 3. (refl.; despre cer) a se acoperi de nori, a se înnoura; (despre vreme) a se strica; 4. (refl.; despre ochi, privire) a-şi pierde claritatea, a se împăienjeni; 5. (tr.) a deranja, a perturba (o stare de echilibru, de pace): *a tulbura liniştea publică*; 6. (fig.; refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă liniştea, calmul sufletesc: *vestea l-a tulburat*; 7. (fig.; tr. şi refl.) a (se) emoţiona (făcînd să se nască o dorinţă): *apariţia femeii îl tulbură*; 8. (fig.; refl. şi tr.) a-şi ieşi din fire sau a scoate din fire; a (se) mînia: *împăratul, văzînd aşa mare obrăznicie, ... se tulbură grozav.* CR.; 9. (fig.; refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă judecata limpede normală: *nu tulbura mintea copilului*; 10. (tr.) a întrerupe sau a stînjeni cursul normal, funcţionarea normală a ceva: *un incident neplăcut a tulburat spectacolul*; (şi: **turbura**). [Lat. **turbulare*].

tulburáre, tulburări f. 1. faptul de a (se) tulbura: *tulburarea vinului*; 2. învolburare a apelor, a atmosferei: *eram vesel ca vremea cea bună şi copilăros ca vîntul în tulburarea sa.* CR.; 3. (fig.) nelinişte sufletească, îngrijorare; emoţie; mînie: *cine ştia că inima ei o să aibă asemenea tulburări?* EM.; 4. (fig.) dezordine; răzvrătire, răscoală: *se iviră oameni de acei care caută a se folosi de orice tulburare.* NEGR.; 5. dereglare a funcţiei unui organ anatomic, a unei facultăţi fizice sau psihice: *tulburări de vedere*; (şi: **turburare**). [V. *tulbura*].

tulburát, ~ţi, tulburată, ~e a. 1. lipsit de limpezime: *vin tulburat*; 2. (fig.) neliniştit, agitat, frămîntat; emoţionat; 3. (fig.) mînios, furios; 4. (fig.) nesigur, neaşezat: *vremuri tulburate*; 5. care şi-a pierdut echilibrul normal; dereglat: *minte tulburată*; (şi: **turburat**). [V. *tulbura*].

tulburătór, ~i, tulburătoáre a. 1. care tulbură, care nelinişteşte, care emoţionează: *o veste tulburătoare*; *o tulburătoare poveste de dragoste*; 2. care ameţeşte, care îmbată: *un parfum tulburător.* // m., f. persoană care instigă; (şi: **turburător**). [*Tulbura* + *-ător*].

túlbure, tulburi a. 1. lipsit de limpezime, de transparenţă, cu impurităţi: *apă tulbure*; *vin tulbure*; 2. învolburat, agitat: *ape tulburi*; 3. noros, ceţos: *cer tulbure*; 4. vag, difuz: *întuneric tulbure*; 5. (fig.) greu de înţeles, confuz, încurcat: *afacere tulbure*; 6. lipsit de claritate, împăienjenit: *vedere tulbure*; 7. (despre situaţii sociale, politice etc.) nesigur, frămîntat, agitat; 8. (fig.; despre stări psihice) neliniştit, agitat; (şi: **turbure**). [Lat. **turbulus*; cf. lat. *turbulentus*].

tulbureálă, tulbureli f. 1. faptul de a fi tulbure; starea, însuşirea a ceea ce este tulbure; (concr.) lichid tulbure; partea tulbure, impură a unui lichid; (şi: **turbureală**). [*Tulbure* + *-eală*].

tulburél, ~i, tulbureă, ~ele a. diminutiv al lui tulbure: *tot ape tulburele.* POP. // n. vin nou care nu s-a limpezit încă; (şi: **turburel**). [*Tulbure* + *-el*].

tulburíu, ~ii, tulburie, ~ii a. cam tulbure: *cer tulburiu*; (şi: **turburiu**). [*Tulbure* + *-iu*].

tulburós, ~şi, tulburoásă, ~e a. (pop.) 1. tulbure, învolburat: *ape tulburoase*; 2. (despre vreme) ceţos, posomorît; (şi: **turburos**). [*Tulbure* + *-os*].

tuleán, tuleni m. (pop.) tulpina porumbului (verde sau uscată). [Cf. *tuleu*].

tuléi, tuleie n. 1. cotor al penelor nedezvoltate de pasăre; 2. puf care acoperă corpul puilor de pasăre; 3. (fam.) fir de păr abia crescut în mustaţa sau în barba tinerilor; (p. ext.) fir de păr mai gros decît celelalte; 4. (fam.) fire rare de păr care se observă uneori pe faţa femeilor; (şi: (reg.) **tiulei**). [Et. nec.; cf. sb. *tulaj,* ucr. *tulij*].

tuléu, tulei m. şi **tuleie** n. 1. (pop.) tulpina unor plante (mai ales a porumbului); 2. (pop.) partea rămasă (în pămînt) din tulpina unor plante, mai ales a porumbului, după recoltare; 3. (pop.) partea lemnoasă a tulpinii porumbului, fără frunze şi ştiuleţi; 4. (şi **tuleu gras**) soi de prun cu coroana piramidală, fructul mare, ovoid-alungit, de culoare vînătă-închis; (şi: (reg.) **tulău, tiuleu**). [Et. nec.; cf. *ştiulete*].

tuií, tulesc vb. 1. (pop.; intr.) a coborî: *cîrduri de hăitaşi pornesc să coboare şi tulesc în găvanele-adînci.* VOIC.; 2. (pop.; intr.) **a o tuli** (**la** sau de **fugă, la sănătoasa etc.**), a fugi (repede şi pe furiş), a o şterge: *cum îl zăriră, o tuliră în ruptul capului către casă.* POP.; **tule-o** (sau **tulea**) **băiete!**, pleacă!, fugi!, întinde-o!: *ia sacul în spate şi tulea, băiete, în pădure.* POP.; 3. (înv. şi reg.; refl.) a se ascunde: *mearseră zîfeanii la Saul de-i spusără că să tuliaşte David la dînşii.* DOS.; (şi: (reg.) **tiuli**). [Din sl. **tuliti;* cf. bulg. *tulja,* sb. *tuliti*].

tulichínă, tulichine f. mic arbust veninos cu frunze lanceolate, cu flori albe sau trandafirii, plăcut mirositoare, cu fructe roşii de forma boabelor de mazăre, care creşte în regiunile muntoase (*Daphne mezereum*): *foaie verde tilipin, după nor e şi senin.* POP.; (şi: (reg.) **tulipin, tulipină, tulpină, tilipin**). [Et. nec.].

tulimeán, tulimeni m. (înv.) ostaş din armata turcească: *paşa ... ceru ajutor; i se trimiseră ... cîteva mii de tulimeani.* NEGR. [Et. nec.; cf. turc. *tülümen* „om necioplit"].

tulipán, tulipani m. (reg.) nume dat mai multor specii de lalele. [Din magh. *tulipán,* germ. *Tulipan(e)*].

tulípă, tulipe f. lalea (*Tulipa*). [Din lat. *tulipa,* fr. *tulipe*].

tulipín m. v. **tulichină.**

tulipínă f. v. **tulichină.**

túliu n. element chimic, metal alb-argintiu din grupa lantanidelor. [Din fr. *thulium*].

túlnic[1], **~ci, tulnică, ~ce** a. (reg.) 1. nebun, smintit; 2. zăpăcit, năuc; 3. ameţit de băutură. [Et. nec.].

túlnic[2], **tulnice** n. vechi instrument muzical popular de suflat, în formă de tub conic, lung de aproximativ 2 m, făcut din lemn sau din coajă de tei; (p. gener.) bucium. [Et. nec.].

tulnică, túlnic vb. (intr.) a suna din tulnic[2]; (şi: **tulnici**). [De la *tulnic*[1]].

tulnicáş, tulnicaşi m. persoană care tulnică; (p. gener.) buciumaş. [*Tulnic*[2] + *-aş*].

tulnicăreásă, tulnicărese f. femeie care tulnică. [*Tulnic*[2] + *-ăreasă*].

tulnicér, tulniceri m. tulnicaş. [*Tulnici*[2] + *-ar*].

tulnicí[1], **tulnicesc** vb. (reg.; refl.) a se zăpăci, a se buimăci: *m-am tulnicit de atîtea treburi.* [De la *tulnic*[1]].

tulnicí[2] vb. v. **tulnica.**

tulpán, tulpane n. 1. pînză de bumbac, de lînă sau de mătase, cu ţesătura foarte subţire şi străvezie; muselină: *perne de tulpan cu flori de tiriplic.* OD.; 2. basma (în trei colţuri) făcută, de obicei, din ţesătura descrisă mai sus, cu care femeile (de la ţară) îşi acoperă capul: *cu colanul lat pe şele, cu tulpanul pe sprîncene.* POP. [Din gr. mod. *tulpáni*].

tulpánáş, tulpánaşe n. diminutiv al lui tulpan: *în cap cu tulpănaş.* POP. [*Tulpan* + *-aş*].

tulpínă[1], **tulpini** f. 1. parte a unui arbore cuprinsă între rădăcină şi coroană, care susţine ramurile, frunzele, florile şi fructele şi prin care sînt transportate în ambele sensuri, de la rădăcină spre ramuri şi frunze, substanţele necesare vieţuirii; trunchi; parte a unor plante erbacee din care pornesc ramurile şi frunzele; 2. (fig.; înv.) origine a unui popor, a unei familii, a unei persoane; spiţă: *tulpina Basarabilor*; 3. (lingv.; înv.) temă[1] a unui cuvînt; 4. (microbiologie) cultură pură de microbi. [Din sl. **trupina*; cf. bulg., sb. *trupina*].

tulpínă[2] f. v. **tulichină.**

tult, tulţi m. veche monedă turcească (în valoare de 15 parale) şi austriacă (în valoare de 15 creiţari), de argint, care a circulat şi în ţările române; **un ort, un zlot, un tult şi o oală cu unt**, a plăti un preţ cam pipărat. [Din turc. *tult*].

tulúc, tuluci m. (reg.) juncan. [Din magh. *tulok*].

tulúm, tulumuri n. (înv.) 1. burduf în care se păstra sau se transporta untdelemnul; 2. număr de 20-40 de bucăţi de piei sau de blănuri. [Din turc. *tulum*].

tulumbagíu, tulumbagii m. (înv.) 1. pompier: *cheamă un tulumbagiu să-i toarne o cofă de apă pe cap.* AL.; 2. fabricant de tulumbe şi de stropitori. [Din turc. *tulumbaci*].

tulúmbă, tulumbe f. (pop.) furtun; pompă (de incendiu) cu furtun. [Din turc. *tulumba*].

tulumbíţă, tulumbiţe f. (înv.) irigator. [*Tulumbă* + *-iţă*].

tumbác n. v. **tombac.**

túmbă, tumbe f. 1. rostogolire a corpului peste cap; salt în care corpul se roteşte vertical în aer: *Olguţa se suie pe divan şi face tumbe.* CĂL.; **de-a tumba**, peste cap, de-a rostogolul, de-a dura: *se duce de-a tumba peste nouă mări.* AL.; 2. (fig.; la pl.) giumbuşlucuri, ghiduşii. [Din gr. mod. *túmba*].

tumbărău n. v. **tomberon.**

tumbeléchi, tumbelechiuri n. (înv.) tobă mică de aramă, de formă semisferică, care constituia instrumentul principal al fanfarei turceşti: *îi bătea în curte meterhaneaua cu surle, cu tobe şi tumbelechiuri.* GHICA. [Din turc. *dümbelek*].

tumefácţie, tumefacţii f. creştere patologică în volum a unei regiuni a corpului (ţesut, organ, membru) cauzată de o tulburare circulatorie, de o infecţie etc.; tumescenţă, umflătură. [Din fr. *tuméfaction*].

tumefiá, pers.3 **tumefiază** vb. (refl.; despre ţesuturi) a-şi mări volumul din cauza unei tumefacţii; a se umfla. [Din fr. *tuméfier*].

tumefiát, ~ţi, tumefiată, ~e a. (despre ţesuturi) umflat (din cauza unei tumefacţii): *are arcada tumefiată.* [V. *tumefia*].

tumefiére, tumefieri f. faptul de a se tumefia: *tumefierea unui ganglion*. [V. *tumefia*].

tumescént, ~ţi, tumescentă, ~e a. (med.; despre organe) care se umflă. [Din fr. *tumescent*].

tumescénţă, tumescenţe f. (med.) umflare a unui organ. [Din fr. *tumescence*].

tumíd, ~zi, tumidă, ~e a. umflat. [Din fr. *tumide*, lat. *tumidus*].

tumoáre, tumori f. masă de ţesut nou format, avînd un caracter neinflamator, care se dezvoltă într-un organism prin înmulţirea exagerată a celulelor aparţinînd unuia sau mai multor ţesuturi; neoformaţie; **tumoare benignă**, tumoare caracterizată prin faptul că este delimitată, creşte lent, nu prezintă tendinţa de invadare sau de metastazare şi nu recidivează după extirpare; **tumoare malignă**, tumoare caracterizată prin faptul că nu este delimitată, are o creştere rapidă, invadează ţesuturile înconjurătoare, produce metastaze la distanţă în alte organe şi ţesuturi şi recidivează după extirpare; (şi: **tumoră**). [Din fr. *tumeur*, lat. *tumor, -oris*].

tumorál, ~i, tumorală, ~e a. care aparţine tumorii, referitor la tumoare. [Din fr. *tumoral*].

tumóră f. v. tumoare.

tumorigán, ~i, tumorigenă, ~e a. care produce tumori. [Din fr. *tumorigène*].

tumorigenéză, tumorigeneze f. proces de apariţie şi dezvoltare a unei tumori. [Din fr. *tumorigenèse*].

túmul, tumuli m. movilă conică sau piramidală, din pămînt sau din piatră, pe care unele popoare din antichitate o înălţau, în scop de protecţie, deasupra mormintelor destinate membrilor marcanţi ai unei comunităţi: *în vara anului 1866 ... merse ... să facă explorări arheologice la temelia ruinelor din Pietroasa şi excavaţiuni în tumuli, pe malul Buzăului.* CĂL.; *sunt trei specii de tumuli după dimensiunea lor: măgure, movile şi gorgane*; (şi: **tumulus**). [Din lat. *tumulus*].

tumulár, ~i, tumulară, ~e a. care aparţine unui tumul, referitor la tumuli; în formă de tumul; (p. ext.) funerar: *piatră tumulară*. [Din fr. *tumulaire*].

tumúlt, tumulturi n. **1.** forfotă continuă şi zgomotoasă; zgomot confuz, mai mult sau mai puţin asurzitor, produs de o mulţime de oameni care vorbesc, cîntă, strigă; larmă, vacarm: *un tumult de voci, de graiuri amestecate, răsuna vesel.* VLAH.; *trăsura se depărta încet de tumultul pieţii.* VINEA; **2.** învolburare, tălăzuire a unei ape: *tumulturi gigantice de talaze.* ARG.; **3.** (fig.) agitaţie, tulburare, frămîntare, zbucium sufletesc: *viaţa noastră de toate zilele cu tumulturile, bucuriile şi durerile ei.* CĂL. [Din fr. *tumulte*, lat. *tumultus*].

tumultuós, ~şi, tumultuoásă, ~e a. **1.** zgomotos, impetuos, năvalnic: *manifestaţii tumultuoase*; **2.** (despre ape) agitat, învolburat, clocotitor; **3.** (fig.) agitat, frămîntat: *o adolescenţă tumultuoasă*. [Din fr. *tumultueux*].

tumultuozitáte f. caracter tumultuos. [Din fr. *tumultuos* + *-itate*].

túmulus m. v. tumul.

tumuriúc m. v. tumurug.

tumurúg, tumurugi m. **1.** (pop.) lemn lung, rotund şi gros, întrebuinţat în construcţii; buştean: *începe a chiti copacii trebuitori: ista-i bun de ... grinzi, ista de tumurugi.* CR.; **2.** (înv. şi reg.) butuc în care se prindeau picioarele deţinuţilor; (p. ext.) temniţă, închisoare: *şi-l duse la tumurluc.* ISP.; (şi: (reg.) **tumurluc**). [Din turc. *tomruk*].

tun, tunuri n. **1.** (înv. şi pop.) tunet: *şi unde striga el, se răsuna văzduhul ca de tun.* MOXA; **2.** armă de artilerie care aruncă proiectile la mare distanţă; (p. ext.) nume dat tuturor armelor de artilerie: *cu multe tunuri grele şi mari.* NEC.; **(poţi) să dai cu tunul**, se spune despre cineva care nu se trezeşte uşor sau despre un loc unde nu se află nici o fiinţă vie; (arg.) **a trage** (sau **a da**) **un tun**, a fura (o sumă mare de bani, obiecte valoroase etc.); **3. tun electronic**, aparat folosit pentru producerea şi dirijarea unui fascicul de electroni într-un tub catodic, alcătuit dintr-un emiţător de electroni şi din dispozitive de concentrare, de focalizare, de accelerare şi de deflexiune a electronilor. // adv. **1.** adînc: *a dormi tun*; **2.** foarte, tare: *e sănătoasă tun.* [De la *tuna*].

tună, pers. 3 **túnă** vb. **1.** (intr. impers.) a se produce un tunet; a se auzi tunetul: *dintr-un nor depărtat s-auzi tunînd.* VLAH.; **a tunat şi i-a adunat**, se spune despre oamenii care se întovărăşesc avînd aceleaşi defecte; **2.** (reg.; în imprecaţii; tr. impers.) a lovi pe cineva trăsnetul; a trăsni: *vai, tuna-te-ar, lume rea!* POP.; **3.** (reg.; tr.) a lovi pe cineva cu trăsnetul; a trăsni: *cine crede la drăguţ tune-l, Doamne, din noruţ.* POP.; **4.** (intr.) a produce un zgomot asemănător tunetului; a bubui: *clopotul din turlă învierşunat tuna.* VOIC.; **5.** (fam.; intr.; despre glas, cuvinte etc.) a răsuna puternic; (despre oameni) a vorbi cu glas ridicat, a striga: *tună glas de bucurie.* VARL.; *dă-i drumu! tună de departe generalul.* VINEA; **a tuna şi a fulgera**, a fi foarte furios, a face scandal; **6.** (înv.; intr.) a trage cu tunul sau cu alte arme de foc: *ambele părţi începură a tuna una asupra alteia.* BĂLC.; **7.** (înv. şi pop.; intr.) a intra, a pătrunde undeva pe neaşteptate (şi cu mult zgomot); a da buzna, a năvăli: *turcu-n casă că tuna şi vin roşu aducea.* POP.; **a-i tuna cuiva (ceva) în minte** (sau **în cap**), a-i trăsni cuiva (ceva) prin minte, v. **trăsni**; **8.** (reg.; tr. şi intr.) a aduce ceva (sau a veni) la vale; a coborî: *şi-o tunat finul acasă.* POP.; *brad încetinat, de unde-ai tunat, din vîrfşor de munte.* POP. [Lat. *tonare*].

tunár, tunari m. **1.** servant la tun; (p. ext.) artilerist: *tunarii noştri, afară de cei care sînt „de gardă" la lucru, s-au culcat.* TOP.; **2.** (fig.) sportiv care are un şut puternic (şi marchează des). [*Tun* + *-ar*].

tunări, tunăresc vb. (înv.; intr.) a trage cu tunurile. [De la *tunar*].

tunăríre, tunăriri f. (înv.) acţiunea de a tunări; canonadă: *tunărirea înfricoşătoare de bombe şi ghiulele.* BĂLC. [V. *tunări*].

tunătór, ~i, tunătoáre a. **1.** care bubuie tare (ca un tunet): *tunul cel mai tunător.* AL.; **2.** (fig.) puternic, răsunător: *glas tunător.* [*Tuna* + *-tor*].

túnde, tund vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) scurta, a(-şi) reteza, a(-şi) tăia părul, barba sau mustăţile: *văzînd profesorul că purtam plete, a poruncit unuia dintre şcolari să ne tundă.* CR.; *e foarte important să te razi zilnic, să te tunzi la timp.* V.R.; **2.** (în ritualul bisericii ortodoxe; tr.) a tăia părul de pe capul unui bărbat înainte de a-l călugări; (p. ext.) a călugări; **3.** (tr.) a tăia lîna sau părul de pe corpul unui animal: *a tunde o oaie*; *a tunde un cîine*; **4.** (tr.) a scurta sau a uniformiza prin tăiere fibrele unei ţesături, iarba, crengile copacilor etc.; **5.** (fam.; intr.) **a o tunde** (**la sănătoasa** sau **la fuga** sau **pe-aci încolo**), a fugi (pe furiş), a dispărea. [Lat. *tondere*].

túndere, tunderi f. **1.** acţiunea de a (se) tunde şi rezultatul ei; **2.** tăiere, scurtare a lînii sau a părului de pe animale; **3.** operaţie de finisare a ţesăturilor, care constă în uniformizarea înălţimii fibrelor de la suprafaţă cu ajutorul unor maşini speciale. [V. *tunde*].

túndră, tundre f. zonă de vegetaţie situată la nord de zona pădurilor, ocupînd regiuni cu climă subarctică, formată din muşchi, licheni, arbuşti pitici, unele graminee etc. [Din fr. *toundra*, rus. *tundra*].

tunél, tuneluri şi **tunele** n. **1.** galerie subterană construită pentru a permite trecerea uneia sau a mai multor căi de comunicaţie sau a unor reţele edilitare printr-un masiv muntos sau printr-un deal, pe sub nivelul solului sau pe sub fundul apelor: *galeria se deschidea în măruntaiele pămîntului, asemănătoare unei guri de tunel.* GHEŢIE; **2.** (anat.) spaţiu prin care trec anumite formaţiuni; **3. tunel aerodinamic**, suflerie aerodinamică; **4. tunel de congelare**, cameră frigorifică în care se introduce carnea în vederea congelării; **5.** (fiz.) **efect de tunel**, trecerea unei particule printr-o barieră de potenţial cu valoare mai mare decît energia particulei. [Din fr. *tunnel*, germ. *Tunnel*].

tunelíst, tunelişti m. muncitor specializat în construirea de tuneluri. [*Tunel* + *-ist*].

tunelizáre, tunelizări f. intervenţie chirurgicală de creare a unui conduct artifical. [După fr. *tunnellisation*].

tuner, tunere [tiúnăr] n. radioreceptor de calitate, fără amplificator de putere, proiectat pentru a fi înglobat într-un sistem audio de înaltă fidelitate. [Cuv. engl.].

túnet, tunete n. **1.** zgomot foarte puternic, care însoţeşte fulgerul sau trăznetul, produs prin dilatarea bruscă a gazelor din vecinătatea descărcării electrice: *tunete prelungi se aud bubuind în depărtare.* VLAH.; **2.** (înv. şi pop.) trăsnet: *e frumos, lovi-l-ar tunetul.* ST.; **3.** (p. anal.) zgomot puternic, răsunător; vuiet: *glasuri se aud strigînd.* VLAH. [*Tuna* + *-et*].

tung, tungi m. arbore tropical din familia euforbiaceelor, originar din vestul Chinei, înalt de 3-9 m, cu frunze mari, întregi sau lobate, racemul simplu sau compus, fructul drupă, cu seminţele bogate în ulei, din care se obţine un foarte bun lac pentru avioane, submarine, automobile etc. (*Aleurites fordii*). [Din engl. *tung*].

túngsten n. (chim.) wolfram. [Din fr. *tungstène*].

tungúz, ~i, tunguză, ~e m., f. persoană aparţinînd unor grupuri etnice din Asia orientală, răspîndiţi de la Enisei la Oceanul Pacific. // a. **limbi tunguze**, limbi aparţinînd familiei altaice, vorbite de tunguzi. [Din fr. *toungouse*].

tunicát, ~ţi, tunicată, ~e a. (bot.; despre bulbi) ale cărui frunze protectoare se acoperă complet unele pe altele. [Din fr. *tuniqué*, lat. *tunicatus*].

tunícă, tunici f. **1.** (în antichitate) cămaşă cu sau fără mîneci, scurtă pînă la genunchi la bărbaţi, lungă şi strînsă în talie la femei; **2.** haină bărbătească (de uniformă) ajustată pe corp, de obicei încheiată pînă la gît, care se poartă peste cămaşă; **3.** haină cu mîneci, lungă (pînă la genunchi), făcută de obicei din postav, pe care o poartă ciobanii pe umeri; **4.** (anat.) membrană fibroasă care înveleşte unele organe, vasele sangvine etc.; **5.** (zool.) membrană care acoperă corpul unor animale marine; **6.** (bot.) înveliş cărnos al unui bulb. [Din lat. *tunica*, fr. *tunique*].

tuniciér, tunicieri m. (la pl.) încrengătură de animale marine, cu corpul în formă de sac sau de butoi, acoperit cu o tunică formată dintr-o substanţă de natură celulozică (*Urochordata*); (şi la sg.) animal din această încrengătură; urocordat. [Din fr. *tuniciers*].

tunisián, ~eni, tunisiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Tunisiei sau locuitorilor acesteia, referitor la Tunisia sau la locuitorii ei: *oraş tunisian.* // m., f. persoană (originară) din Tunisia. // m., f. popor constituit ca naţiune în Tunisia. [Din fr. *tunisien*].

tunoscóp, tunoscoape n. indicator de acord la tuner. [Din engl. *tunoscop*].

tuns[1] n. faptul de a (se) tunde; tunsoare. [V. *tunde*].

tuns[2], **~şi, túnsă, ~e** a. **1.** (despre păr, barbă, mustaţă) tăiat, scurtat, retezat; (despre oameni sau unele animale) cu părul, barba, mustaţa, lîna tăiate, scurtate, retezate; **ba (că) (e) tunsă, ba (că) (e) rasă** sau **c-o fi tunsă, c-o fi rasă**, ba că-i

una, ba că-i alta; în sfîrşit, după multă vorbă: *ce mai ... tura-vura, c-o fi tunsă, c-o fi rasă, l-a pus pe Galibardi de i-a botezat un copil.* CAR.; **a i se duce** (sau **a-i merge**) **(cuiva) vestea ca de popă tuns**, a stîrni vîlvă cu o faptă neobişnuită; a se face mare discuţie, mare zarvă în jurul unui fapt neobişnuit; **a fugi** (sau **a se păzi**) **(de cineva) ca de popă tuns**, a evita pe cineva; **2.** (despre iarbă, copaci) cu firele sau crengile retezate (simetric). [V. ***tunde***].

tunsoáre, tunsori f. tuns[1]; fel de a (se) tunde, tunsură. [*Tuns*[1] + *-oare*].

tunsúră, tunsuri f. **1.** fel de a (se) tunde; **2.** tunsul oilor; (concr.; reg.) lîna tunsă de pe oi. [*Tuns*[1] + *-ură*; cf. lat. ***tonsura***].

tuo interj. v. **tio.**

tupáia f. mamifer lemurian, arboricol, insectivor, cel mai primitiv din ordinul primatelor, care trăieşte în Asia. [Din fr. ***tupaïa, tupaja***].

tupeíst, ~şti, tupeístă, ~e a. (fam.; adesea subst.) care are tupeu; obraznic, impertinent: *în inocenţa ei de ţărăncuţă era o tupeistă fără pereche.* CRĂCIUN. [*Tupeu* + *-ist*].

tupéu n. îndrăzneală insolentă, neruşinare, impertinenţă: *participa la toate întîlnirile politice, locale, ale tuturor partidelor la putere, ţinînd cu tupeu desfrînat discursuri, în care peria pe mai marii zilei.* BL.; *mai are tupeul să ceară?* [Din fr. ***toupet***].

túpi m. invar. grup etnic ameridian din Brazilia şi Paraguay. // n. limbă amerindiană vorbită de tupi. [Din fr., sp. ***tupi***].

tupilă vb. v. **pitula.**

tupiláre f. v. **pitulare.**

tupilát a. v. **pitulat.**

tupiliş adv. v. **pituliş.**

tur[1], tururi şi **ture** n. **1.** mişcare circulară a unui corp în jurul unui ax sau al unui punct fix, efectuată pînă la revenirea în punctul de plecare; mişcare liniară pe un traseu, cu revenire la punctul de plecare; **tur-retur** sau **tur şi retur**, dus şi întors, plecare şi sosire; **tur de orizont**, observare succesivă, cu ajutorul teodolitului, a diferitelor porţiuni caracteristice din jurul unui punct, pînă la revenirea lunetei în poziţia din care s-a plecat; (fig.) privire de ansamblu asupra unei probleme; **a trage primul tur de manivelă**, a începe turnarea unui film; **2.** (sport) distanţă egală cu lungimea pistei, considerată de la punctul de plecare al sportivului: *s-a intrat în ultimul tur al cursei;* **3.** plimbare scurtă pe un anumit traseu; raită: *am făcut un tur prin centru;* **4.** întrecere de ciclism, de automobilism etc. în cursul căreia se parcurge un circuit lung, cu mai multe opriri: *turul de ciclism al Italiei*; **5.** parte a unui campionat cuprinzînd jumătate din totalul etapelor: *ocupa primul loc în tur;* **6.** (la jocul de cărţi) ciclu de jocuri în care fiecare partener distribuie, pe rînd, cărţile; **7. tur de forţă**, acţiune care cere efort, perseverenţă, îndemînare; (şi: **tură**). [Din fr. ***tour***].

tur[2], tururi n. (fam.) parte a pantalonilor care acoperă partea dorsală a corpului; (p. ext.) partea dorsală a corpului omenesc: *mi s-a tocit turul nădragilor.* POP. [Din sb. ***tur***].

turá[1], turale f. **1.** monogramă a sultanului otoman, care se aplica pe acte sau pe monede, pentru a le autentifica; **2.** (înv.) faţa monedei pe care este imprimată emblema: *de cînd n-am văzut paraua, i-am uitat cum e turaua.* PANN; **3.** (înv.) semnătură; **4.** (p. gener.; înv.) orice efigie, emblemă, monogramă sau pecete; **5.** (reg.) rişcă: *unii jucau nuci, alţii iască şi tura.* FIL.; **6.** (înv.) pachet care cuprinde un număr fix de obiecte (10 sau 12) de acelaşi fel, legate sau ambalate împreună. [Din turc. ***tura***].

turá[2], turez vb. (tr.) a mări turaţia unui motor. [De la ***turaţie***].

turáco m. pasăre arboricolă, din ordinul cuculiformelor, de mărimea unui fazan, cu penajul viu colorat, avînd pe cap o creastă de pene moi, care trăieşte în pădurile Africii tropicale (*Tauraco*). [Din fr., engl. ***touraco***].

turalíu, ~ii, turalie, ~ii a. (înv.; despre monede) care poartă emblema suetanului, cu turaua acestuia: *tot parale turalii, luate de la beşlii.* POP. // m. veche monedă turcească de aur (cu tura). [Din turc. ***turalı***].

turán, ~i, turană, ~e a. care aparţine turanilor, referitor la turani; turanic. // m., f. persoană de origine turcă sau uralo-altaică. // m. pl. popor de origine turcă sau uralo-altaică. [De la ***Turan*** n. pr.].

turanián, ~eni, turaniană, ~ene a. turanic: *popoare turaniene.* [Din fr. ***touranien***].

turánic, ~ci, turanică, ~ce a. de origine turcă sau uralo-altaică; turan, turanian: *cuvînt turanic.* [Din germ. ***turanisch***].

turánit n. mineral rar, de culoare verde, format din cupru şi vanadiu. [Din fr. ***turanit***].

turáţie, turaţii f. **1.** mişcare circulară a unei piese în jurul unui ax; rotaţie; **2.** număr de rotaţii efectuate de un corp rotitor într-o unitate de timp: *motorul a intrat în turaţia sa de regim.* [*Tur*[1] + *-aţie* (după *rotaţie*)].

tura-vúra interj. cuvînt care exprimă vorbăria lungă şi fără rost sau trecerea de la un subiect la altul: *din vorbă în vorbă, tura-vura, ne-am abătut pe la o ţuică.* CAR.; (subst.) **ce mai tura-vura?**, ce mai atîta vorbă degeaba? [Onomat.].

túră[1], ture f. serviciu succesiv, alternativ; totalitatea personalului care lucrează în acelaşi timp şi după acelaşi program într-o întreprindere sau instituţie în care se lucrează cu mai multe rînduri de angajaţi; interval de timp cît lucrează aceste persoane; schimb. [Din fr. ***tour***].

túră[2], ture f. piesă la jocul de şah, în formă de turn, care se deplasează numai în linie dreaptă (orizontal sau vertical); turn. [Din fr. ***tour***].

túră[3] f. v. **tur[1].**

turbă, turbez şi (pop.) **turb** vb. **1.** (intr.) a fi atins de turbare, a se îmbolnăvi de turbare: *pe fereastră nimănui să nu dai de mîncare că turbă.* ŞEZ.; **2.** (fig.; intr. şi, înv., refl.) a se mînia peste măsură, a se înfuria, a-şi ieşi din fire (de ciudă, de furie, de durere, de ură etc.): *împăratul de mînie negurată să turba.* DOS.; **3.** (fig.; intr.) a se sminti, a înnebuni: *doară eu nu am turbat să jelesc p-un blăstămat.* POP. [Lat. ***turbare***].

turbán, turbane n. **1.** acoperămînt pentru cap, purtat de bărbaţi în unele ţări orientale, format dintr-o fîşie lungă de mătase sau de pînză, mai ales albă, înfăşurată de mai multe ori în jurul capului: *hainele şi turbanul paşei.* BĂLC.; **2.** acoperămînt pentru cap, asemănător ca formă cu cel descris mai sus, purtat de femei în loc de pălărie: *cocoanele cele tinere se purtau legate la cap cu turban.* GHICA; (şi: **durban**). [Din turc. ***turban***].

turbáre, turbări f. **1.** boală infecţioasă acută a animalelor, provocată de virusul rabic, transmisibilă accidental la om prin muşcătura animalelor infectate, caracterizată prin accese nervoase violente, stări de agitaţie, urmate de paralizie şi apoi de moarte; rabie, turbăciune, turbă[1]; **2.** (fig.) mînie nestăpînită, furie, înverşunare: *se aruncă cu turbare asupra lor.* BOL.; **3.** (fig.) intensitate, violenţă mare: *Oltul se rostogolea ... şi se frîngea de mal, plin de turbare.* GAL.; **4.** (pop.) tulburare a minţii, sminteală: *turbare de cap şi frîntură de limbă la aceşti nefericiţi dascăli.* CR. [V. ***turba***].

turbát, ~ţi, turbată, ~e a. **1.** bolnav de turbare: *spînul se răpede ca un cîine turbat la Harap Alb.* CR.; **2.** (fig.) furios, violent, sălbatic: *hoţ turbat şi fără lege.* NEGR.; **3.** (fig.) scos din minţi, înnebunit (de durere, de spaimă, de dragoste etc.); **4.** care are o mare intensitate, violenţă; extraordinar, grozav: *mînie turbată; ploaie turbată; ţipete turbate.* [V. ***turba***].

turbáţie, turbaţii f. (geol.) deplasare a materiei în sol sau în depozitele mobile superficiale sub acţiunea îngheţului şi a dezgheţului. [Din germ. ***Turbation***].

túrbă[1], turbe f. **1.** (pop.) turbare la om sau la animale; **2.** (fig.) mînie, furie: *aceste gînduri negre-n mine turba-mplîntă.* AL. [De la ***turba***].

túrbă[2], turbe f. rocă sedimentară recentă, formată în mlaştini neaerisite şi constituită din resturi de plante, parţial carbonizate, utilizată drept combustibil inferior, îngrăşămînt agricol, ca material izolant în construcţii etc. [Din fr. ***tourbe***].

turbăciúne, turbăciuni f. **1.** (înv. şi reg.) turbare; (concr.) animal turbat; **2.** (fig.; înv.) mînie, furie; înverşunare: *capete strîmbate de turbăciune.* EM. [*Turba* + *-(ă)ciune*].

turbărie, turbării f. regiune (mlăştinoasă) bogată în turbă[2]; strat de turbă. [*Turbă* + *-ărie*].

turbelariát, turbelariate n. (la pl.) clasă de viermi mici, cu corpul moale şi lat în formă de frunză şi cu tegumentul acoperit cu cili vibratili, care trăiesc în mediul acvatic (*Turbellaria*); (şi la sg.) vierme din această clasă. [Din fr. ***turbellariés***].

turbidimetríe f. totalitatea metodelor de studiere a mediilor disperse, bazate pe utilizarea turbidimetrelor. [Din fr. ***turbidimétrie***].

turbidimétru, turbidimetre n. (fiz.) instrument pentru măsurarea turbidităţii unei suspensii prin compararea transparenţei mediului analizat cu transparenţa unei probe etalon. [Din fr. ***turbidimètre***].

turbiditáte f. **1.** concentraţie de particule solide în suspensie în apa rîurilor şi a lacurilor; **2.** (tehn.) proprietate a unui mediu dispers (suspensie, emulsie etc.) de a împrăştia lumina incidentă. [Din fr. ***turbidité***].

turbínă, turbine f. maşină de forţă, alcătuită dintr-un stator şi un rotor, care transformă energia înmagazinată de un agent motor fluid (apă, abur, gaze) în energie mecanică de corp solid, transmisă apoi arborelui rotorului; **turbină de foraj**, turbină hidraulică care se introduce în gaura de sondă, împreună cu sapa de foraj pe care o acţionează; turbobur, turbofor. [Din germ. ***Turbine,*** fr. ***turbine***].

turbíncă, turbinci f. (înv.) sac soldăţeasc de merinde: *Doamne, ... blagosloveşte-mi turbinca asta, că ori pe cine oi vrea eu, să-l vîr într-însa.* CR. [Din ucr. ***torbynka***].

turbión, turbioane n. (rar) vîrtej (de apă sau de aer). [Din fr. ***tourbillon***].

turbionár, ~i, turbionară, ~e a. (despre curgerea unui fluid) care este însoţit de apariţia vîrtejurilor la contactul fluidului cu corpurile întîlnite sau cu pereţii conductei. [Din fr. ***tourbillonnaire***].

turbo- element de compunere cu sensul: **a)** (referitor la o) turbină; **b)** prevăzut cu o turbină. [Din fr., it. ***turbo-***].

turboagregát, turboagregate n. agregat acţionat de o turbină. [*Turb(ină)* + *agregat*].

turbobúr, turbobururi n. (min.) turbină de foraj. [Din rus. ***turbobur***].

turbocompresór, turbocompresoare n. compresor alcătuit dintr-un stator şi dintr-un rotor cu palete, folosit la comprimarea gazelor. [Din fr. ***turbocompresseur***].

turbofór, turbofoare n. (min.) turbină de foraj. [Din fr. ***turbophore***].

turboforáj, turboforaje n. forare cu ajutorul turboforului. [Din fr. ***turboforage***].

turbogeneratór, turbogeneratoare n. generator electric de mare putere, în general de curent alternativ trifazat, a cărui acţionare se face cu ajutorul unei turbine cu aburi, frecvent utilizat în centralele electrice. [Din fr. *turbogénérateur*].

turbomotór, turbomotoare n. grup format dintr-un motor şi o turbină, montate pe acelaşi arbore de transmisie. [Din fr. *turbomoteur*].

turbopómpă, turbopompe f. agregat compus dintr-o pompă acţionată de o turbină, cu ajutorul căruia se realizează debite foarte mari de pompare. [Din fr. *turbopompe*].

turbopropulsór, turbopropulsoare n. motor aeroreactor la care turbina antrenată de gazele evacuate din camera de ardere pune în mişcare, prin intermediul unui reductor, o elice. [Din fr. *turbopropulseur*].

turboreactór, turboreactoare n. aeroreactor la care compresorul de aer este acţionat cu ajutorul unei turbine antrenate de gazele evacuate din camerele de ardere. [Din fr. *turboréacteur*].

turbotrén, turbotrenuri n. tren foarte rapid, acţionat de motoare cu turbină. [Din engl., fr. *turbotrain*].

turbotrepán, turbotrepane n. turbofor. [Din fr. *turbotrépan*].

turbulént, ~ţi, turbulentă, ~e a. **1.** (livr.) gălăgios, nedisciplinat: *elev turbulent*; **2.** (livr.) care provoacă agitaţie, dezordine; nesupus, revoltat: *au devenit foarte turbulenţi şi arţăgoşi.* REBR.; **3.** (fiz.; despre fluide) care prezintă în masa lui vîrtejuri, agitaţie. [Din fr. *turbulent*, lat. *turbulentus*].

turbulénţă, turbulenţe f. **1.** (livr.) gălăgie, zgomot; **2.** (livr.) agitaţie, dezordine; nesupunere, revoltă: *am adus la Sebeş noutăţile menite să excite atitudinea şi turbulenţa.* BL.; **3.** (fiz.) stare a unui fluid în masa căruia există vîrtejuri. [Din fr. *turbulence*, lat. *turbulentia*].

turbură vb. v. **tulbura**.

turburáre f. v. **tulburare**.

turburăt a. v. **tulburat**.

turburătór a. v. **tulburător**.

túrbure a. v. **tulbure**.

turbureálă f. v. **tulbureală**.

turburél a. şi n. v. **tulburel**.

turburíu a. v. **tulburiu**.

turburós a. v. **tulburos**.

turc, ~ci, túrcă, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Turciei sau locuitorilor ei, referitor la Turcia sau la locuitorii acesteia; turcesc: *femei turce.* // f. limba din familia limbilor turcice, vorbită de locuitorii Turciei. // m., f. persoană care vorbeşte turca ca limbă maternă; persoană (originară) din Turcia; (p. ext.) persoană de religie mahomedană; (m. pl.) popor constituit ca naţiune în Turcia; **(doar) nu dau** (sau **vin**) **turcii**, se spune pentru a tempera graba nejustificată a cuiva; **a fi turc** (sau **ca turcul**), a fi încăpăţînat, a nu ţine seama de nimic; **turcul plăteşte**, se spune despre cineva care este silit să plătească, vrînd-nevrînd paguba sau cheltuiala făcută de alţii; **cum e turcul şi pistolul**, cum e omul, aşa sînt şi faptele lui, prietenii lui; **parcă se bat turcii la gura lui**, se spune despre cineva care mănîncă lacom sau care vorbeşte repede. [Din turc. *türk*].

turcaléte m. v. **turculeţ**.

turcaléţ m. v. **turculeţ**.

túrcă, turci şi **turce** f. (pop.) **1.** (artic.) obicei practicat de Anul Nou, constînd în executarea pe la casele oamenilor a unor jocuri comice de către un flăcău mascat cu un cap de capră cioplit din lemn, învelit într-un cojoc şi cu clopoţei la gît; capră, brezaie, corbul; (p. ext.) flăcăul mascat astfel; **2.** mască înfăţişînd un cap de animal sau de pasăre, împodobit cu panglici şi mărgele, purtată de interpretul acestor jocuri; **3.** (fig.) femeie îmbrăcată nepotrivit sau împodobită cu prea multe zorzoane; **4.** stafie, nălucă: *noaptea ... toate stihiile năpădesc pe mine: ... strigoii, moroii ..., turca.* AL. [Et. nec.].

turcésc, ~şti, turceáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine Turciei sau locuitorilor ei, referitor la Turcia sau la locuitorii acesteia; turc: *bani turceşti*; **cafea turcească**, băutură preparată dintr-o pulbere fină obţinută din boabe de cafea prăjite şi măcinate, fiartă în apă cu adaos de zahăr; **baie turcească**, baie cu aburi, saună; **porumb turcesc**, varietate de porumb cu ştiuletele gros şi cu boabe albicioase; **alune turceşti**, fructele comestibile ale arbustului *Colyrus Colurna* sau *Colyrus tubulosa*; **izmă turcească**, izmă creaţă *(Mentha suaveolens)*; **(a fi) ca o babă turcească**, se spune despre bărbaţii spîni şi cu zbîrcituri pe faţă; **2.** mahomedan: *lasă legea creştinească şi te dă-n legea turcească.* POP. [*Turc* + *-esc*].

turcéşte adv. în felul turcilor, ca turcii; în limba turcă: *legat la cap turceşte.* FIL.; **a judeca turceşte**, a judeca incorect; **a domni turceşte**, a avea, ca monarh, puteri nelimitate, ca un despot; **a sta** (sau **a şedea**) **turceşte**, a sta jos cu picioarele încrucişate sub corp (ca orientalii); **a vorbi turceşte**, a vorbi o limbă neînţeleasă: *ca şi cînd le-aş fi grăit turceşte.* AL. [*Turc* + *-eşte*].

turchéz, ~i, turcheză, ~e a. (pop.) albastru-verzui (ca peruzeaua). [Din it. *turchese*].

turchín, ~i, turchină, ~e a. (rar) de culoare albastră închisă. // f. varietate de turcoază. [Din fr. *turquin*].

turcí, turcesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a adopta sau a fi silit să adopţi limba, obiceiurile şi, în special, religia turcilor: *de voie sau de nevoie, s-a turcit.* GHICA; *prindeau la tineri şi-i duceau în ţara lor, unde îi turceau.* ISP.; **2.** (fig.; fam.; refl.) a se îmbăta. [De la *turc*].

túrcic, ~ci, turcică, ~ce a. **1. limbă turcică**, (la pl.) familie de limbi înrudite probabil cu limbile mongolice şi tanguze, vorbite pe un teritoriu întins, din sud-estul Europei pînă în Siberia şi China, printre ele numărîndu-se turca (osmanlîie), azera, diferitele limbi tătare, turkmena, uzbeca ş.a., dar şi protobulgara, cumana şi pecenga, care nu se mai vorbesc; (şi la sg.) fiecare dintre limbile care aparţin acestei familii; **2.** care aparţine familiei de limbi turcice, referitor la limbile turcice: *populaţii turcice.* [Din germ. *türkisch*].

turcíme f. mulţime de turci; neamul turcesc: *i-au ieşit turcimea şi cu tătărîmea înainte.* NEC. [*Turc* + *-ime*].

turcíre, turciri f. acţiunea de a (se) turci. [V. *turci*].

turcísm, turcisme n. cuvînt, expresie etc. turceşti împrumutate de o altă limbă fără să fie asimilate de aceasta: *ceea ce izbîndeşte ... e uşurinţa versificaţiei, într-un metru de cîntec de stea, cu amestec hazliu de mahalagisme, turcisme, grecisme şi radicale.* CĂL. [*Turc* + *-ism*].

turcít, ~ţi, turcită, ~e a. care a adoptat limba, obiceiurile şi, în special, religia turcilor; (p.ext.) plecat, supus turcilor. [V. *turci*].

turcoáică, turcoaice f. **1.** femeie (originară) din Turcia; **2.** (bot.; reg.; la pl.) cîrciumărese (*Zinnia elegans*). [*Turc* + *-oaică*].

turcoáz a. invar. şi n. invar. (culoare) albastră-verzuie (ca peruzeaua); turchez. [Din fr. *turquoise*].

turcoáză, turcoaze f. piatră semipreţioasă, opacă, de culoare albastră-verzuie; peruzea. [Din fr. *turquoise*].

turcofíl, ~i, turcofilă, ~e m., f. simpatizant al turcilor, al culturii şi al modului lor de viaţă. [Din fr. *turcophile*].

turcofilíe, turcofilii f. (atitudine de) simpatie pentru ceea ce este turcesc sau vine de la turci. [Din fr. *turcophilie*].

turcofób, ~i, turcofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care dezaprobă, care este împotriva a tot ce este turcesc. [Din fr. *turcophobe*].

turcofobíe f. ură maniacală faţă de turci şi faţă de tot ceea ce este de origine sau de provenienţă turcească. [Din fr. *turcophobie*].

turcológ, turcologi m. specialist în turcologie. [Din germ. *Turkologe*].

turcologíe f. disciplină care studiază limba, cultura şi civilizaţia turcă. [Din germ. *Turkologie*].

turcomán[1], turcomani m. (rar) turkmen. [Din fr. *turcomane*].

turcomán[2], turcomani m. (peior.) turc: *de-ţi găsi vreun duşman, vreun grec ori vreun turcoman.* POP. [*Turc* + *-oman*].

turcomerít, ~ţi, turcomerită, ~e a. (înv.) **1.** care este partizan al turcilor: *oamenii se găseau cam turcomeriţi.* NEGR.; **2.** (fig.) arbitrar, despotic, dictatorial: *nici eşti un părinte blînd, dizmierdător ... eşti prea turcomerit.* AL. [Din gr. mod. *turkomerítis*].

turculéţ, turculeţi m. **1.** diminutiv al lui turc; copil de turc; **2.** (ornit.; reg.) sticlete (*Carduelis carduelis*); **3.** (bot.; reg.) floarea-paştelui (*Anemone nemorosa*); (şi: **turcalete, turcaleţ**). [*Turc* + *-uleţ*].

turdíde f. pl. familie de păsări de talie mică, din care fac parte mierlele, sturzii, privighetorile ş.a. (*Turdidae*). [Din fr. *turdides*].

tureác m. v. **tureatcă**.

tureátcă, turetci f. **1.** carîmbul cizmei: *ciubotele aveau turetci, cari îngropau în ele pantalonii individului.* EM.; **a fi tureatcă**, a fi nepregătit la lecţie, a fi clei; **2.** epitet pentru o persoană cu idei învechite, retrograde: *te mai şi poreclesc retrograd! ... tureatcă!* AL.; **3.** (pop.) un fel de ciorap fără talpă, făcut din dimie sau postav, care acoperă piciorul de la gleznă pînă la genunchi; (şi: **turiac, tureac**). [Et. nec.; cf. *tur[2]*].

turélă, turele f. locaş blindat, în formă de cupolă, deplasabil prin rotire pe plan orizontal şi uneori pe verticală, prin telescopare, pentru a-l face invizibil, care adăposteşte tunurile la tancuri, nave, cazemate etc. [Din fr. *tourelle*].

turf, turfuri n. (livr.) **1.** hipodrom; **2.** hipism; **3.** material cu care este acoperită pista pe care se desfăşoară alergările de cai. [Din fr. *turf*].

turfíst, turfişti m. (livr.) persoană care frecventează cursele de cai (şi care face pariuri). [Din fr. *turfiste*].

turgescént, ~ţi, turgescentă, ~e a. (med.; despre ţesuturi) care este în stare de turgescenţă; umflat. [Din fr. *turgescent*].

turgescénţă, turgescenţe f. **1.** (med.) umflare locală a unui ţesut datorită acumulării de lichide (sînge, limfă etc.) din cauza unui obstacol ivit pe traiectul vaselor sangvine sau limfatice; **2.** (bot.) dilatare a celulei vegetale, datorită presiunii interne cauzate de absorbţia apei în vacuole şi în citoplasmă, care apasă asupra pereţilor celulari, contribuind la susţinerea organelor plantei în poziţie normală. [Din fr. *turgescence*].

turiác m. v. **tureatcă**.

turicefál, ~i, turicefală, ~e a. şi m., f. (persoană) care prezintă turicefalie. [Din fr. *turricéphale*].

turicefalíe, turicefalii f. (med.) malformaţie congenitală a craniului care ia forma unui turn. [Din fr. *turricéphalie*].

turicél, turicei m. plantă erbacee din familia cruciferelor, cu frunzele bazale dispuse în rozetă şi acoperite cu peri, cu flori mici, albe sau gălbui (*Turritis glabra*). [Et. nec.].

turifórm, ~i, turiformă, ~e a. în formă de turn. [Din fr. *turriforme*].

turísm n. **1.** activitate cu caracter recreativ sau sportiv care constă din parcurgerea, pe jos sau cu un vehicul, a unor regiuni pitoreşti sau interesante din punct de vedere cultural, istoric, religios etc.; **2.** activitate prestatoare de servicii legată de deplasarea sau de sejurul turiştilor. [Din fr. *tourisme*].

turíst, ~şti, turistă, ~e m., f. persoană care practică turismul. [Din fr. *touriste*, germ. *Tourist*].

turístic, ~ci, turistică, ~ce a. care aparţine turismului, referitor la turism: *hartă turistică; oraş turistic.* [Din fr. *touristique*, germ. *touristisch*].

túrişte f. v. **toriştе**.

túrlă, turlе f. **1.** plantă erbacee din familia rubiaceelor, cu tulpina în patru muchii, acoperită cu ghimpi mici îndoiţi, cu flori albe sau verzi, cu fructele acoperite cu peri curbaţi la vîrf, care creşte prin poieni, margini de păduri şi locuri cultivate (*Galium aparine*); **2.** (şi **turiţă mare**) plantă cu tulpina dreaptă, cu frunze păroase pe faţa interioară, cu flori galbene-aurii grupate în formă de ciorchine şi cu fructe cu ghimpi mici la bază, folosită în medicina populară contra bolilor de plămîni (*Agrimonia eupatoria*); **3.** (bot.; reg.) cununiţă (*Spiraea ulmifolia*); **4.** (bot.; reg.) cîrligioară (*Bidens cernuus*); **5.** (bot.; reg.) dentiţă (*Bidens tripartitus*). [Din sb. *turica*].

turkmén, ~i, turkmenă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Turkmeniei (Turkmenistanului) sau locuitorilor acesteia, referitor la Turkmenia sau la locuitorii ei. // f. limbă din familia limbilor turcice vorbită de locuitorii Turkmeniei. // m., f. persoană care vorbeşte tukmena ca limbă maternă; persoană (originară) din Turkmenia. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Turkmenia. [Din fr. *turkmène*, rus. *turkmen*].

turlăc, ~ci, turlacă, ~ce a. (pop.; fam.) ameţit de băutură; (p. ext.) zăpăcit, năuc: *cu capul de somn umflat şi la minte cam turlac.* POP. [Din turc. *torlak*, bulg. *turlak*].

túrlă, turle f. **1.** element arhitectonic de forma unui cilindru sau a unei prisme poligonale, care face parte din sistemul de coronament al unei biserici, compus din unul sau două socluri şi tambur şi prevăzut cu ferestre pentru iluminarea interiorului: *sunau clopote; scînteiau turlele bisericilor.* SAD.; **2.** construcţie de lemn, de metal etc. aşezată deasupra gurii unei sonde, care serveşte ca element de sprijin pentru manevrarea utilajelor în cursul forajului sau al exploatării. [Din gr. mod. *túrla*].

turlăci, turlăcesc vb. (reg.; refl.) a se ameţi de băutură, a se îmbăta: *Ercule îşi încălzi măseaua şi se cam turlăci.* ISP. [De la *turlac*].

turlíst, turlişti m. constructor specializat în montarea turlelor. [*Turlă* + *-ist*].

turlíu interj. (înv.) exclamaţie care exprimă admiraţie faţă de ceva frumos; **turliu-turliu**, gătit, dichisit, scos din cutie. [Din turc. *türlü* „soi, fel"].

turmác, ~ci, turmacă, ~ce m., f. (reg.) **1.** bivol tînăr; (p. ext.) mînzat; **2.** epitet pentru un om scund şi îndesat sau înalt şi gras. [Din bulg. *turmak*].

turmalínă, turmaline f. mineral din silicaţi naturali de sodiu, de calciu, aluminiu, magneziu, cristalizaţi şi divers coloraţi, cu luciu sticlos şi cu duritate mare, folosiţi ca pietre semipreţioase sau în optică, în radiotehnică etc. [Din fr. *tourmaline*, germ. *Turmalin*].

túrmă, turme f. **1.** grup (mai mare) de oi sau (p. ext.) de alte animale (domestice sau sălbatice) de acelaşi fel, care trăiesc împreună: *pe cărări fără de urme vin cerboaicele în turme.* EM.; *se cobor la vale trei turme de miei cu trei ciobănei.* POP.; **2.** (fig.; adesea depr.) grup (mare) de oameni în dezordine; (p. ext.) masă, oameni docili, sărăciţi, umiliţi: *ce pasă bietei turme, în veci nenorocită, să ştie de ce mînă va fi măcelărită?* ALEX.; **3.** (fig.; bis.) mulţimea credincioşilor, popor: *să păzească casa Domnului şi turma ce i-a fost încredinţată.* VLAH. [Lat. *turma*].

turmént, turmente n. (livr.) suferinţă, tortură (fizică sau morală); chin: *nu se putea linişti de turmentele spiritului.* FIL. [Din fr. *tourement*].

turmentá, turmentez şi (înv.) **turmént** vb. (livr.) **1.** (tr.) a chinui, a tortura: *boala îl turmentă*; **2.** (tr.) a deranja, a sîcîi: *creditorii îl turmentă*; **3.** (tr. şi refl.) a (se) îmbăta. [Din fr. *tourmenter*].

turmentáre f. acţiunea de a (se) turmenta şi rezultatul ei. [V. *turmenta*].

turmentát, ~ţi, turmentată, ~e a. (livr.) **1.** frămîntat, agitat; **2.** ameţit de băutură; beat: *publică ... un cîntecel comic, ... unde un cetăţean turmentat propune „Frăţie, Unire" şi stingerea cometei cu bere.* CĂL. [V. *turmenta*].

tum, turnuri n. **1.** construcţie de zidărie, de lemn, metalică etc., de formă cilindrică sau prismatică, de înălţime mare în raport cu baza, clădită separat sau făcînd parte dintr-un complex arhitectural (pe care îl domină), care, în antichitate şi în evul mediu, constituia un element deosebit de important în compunerea fortificaţiilor şi a ansamblurilor ecleziastice, în arhitectura modernă, fiind utilizat în cadrul obiectivelor industriale şi la complexele de locuit: *zidurile întreite care împresurau lăcaşurile Împărăţiei, ... şi porţile de fier sub turnuri erau apărate de oşteni străini, după o rînduială a autocratorilor de demult.* SAD.; **turn de fildeş**, expresie prin care se arată retragerea (trufaşă), izolarea voită a artistului de viaţă, de realitatea înconjurătoare; **turnul Babel**, **a)** (în Biblie) turn uriaş, construit la Babilon de către fiii lui Noe, care sperau astfel să ajungă la cer; **b)** (fig.) loc unde se vorbesc multe şi felurite graiuri; amestecătură de lucruri sau de idei confuze; întreprindere temerară sortită eşecului; reuniune haotică în care toţi vorbesc fără să se poată înţelege; **turn-lanternă**, turn de mici dimensiuni, prevăzut cu ferestre, aşezat în vîrful unei cupole sau deasupra casei scărilor, ca luminator; **turn de răcire**, construcţie de lemn, piatră, beton armat etc., în interiorul căruia se realizează răcirea cu aer a apei care circulă într-o instalaţie industrială pentru a putea fi refolosită; **turn de extracţie**, construcţie de suprafaţă situată deasupra gurii unui puţ de mină, în interiorul căreia se găsesc organele de ghidare a cablurilor instalaţiilor de transport din puţ şi în care sînt amenajate platforme pentru încărcarea şi descărcarea coliviilor şi a skipurilor; **turn de control**, construcţie înălţată în care se află serviciile de supraveghere a circulaţiei aeriene dintr-un aeroport; **turn de sondă**, turlă; **2.** clopotniţă: *clopotul cel dogit gemea bolnav în turn şi toaca izbea de stîlpii clopotniţei.* EM.; **3.** tură[2]. [Din germ. *Turn*].

turná[1], tom vb. **I.** (înv.) **1.** (refl.) a se întoarce de undeva, a reveni: *zise Domnul lui Iacov: toarnă-te la pămîntul tătîne-tău şi la rudele tale.* PALIA; **2.** (tr.) a da înapoi, a restitui: *aprumută păcătosul şi nu toarnă.* PSALT.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) îndrepta în altă direcţie: *toarnă urgiia ta de la noi.* PSALT.; **4.** (tr.) a orienta în altă direcţie: *turnînd a ei cătare spre bolţile cereşti.* BOL.; **5.** (tr.) a răsturna, a trînti la pămînt: *în unghii că mi-l lua, în pămînt că mi-l turna.* POP. **II.** (reg.) **1.** (tr.) a doborî, a trînti pe cineva; a răsturna: *cînd l-am plesnit la cap, l-am şi turnat la pămînt.* SAD.; **2.** (refl.) a se lăsa să cadă, a se trînti; a se răsturna: *s-a turnat pe un scaun în faţa tribunii.* CAR.; **III. 1.** (tr.) a face să curgă în, pe sau peste ceva (lichide, materii în formă de pulberi, granule sau bucăţi); a vărsa: *a turna vin*; **a turna ulei pe rană**, a alina necazurile cuiva, vor bindu-i cu înţelegere şi compasiune; **a turna gaz peste foc**, a aţîţa pe cineva care este deja înfuriat, a învrăjbi şi mai tare; **a turna în coş**, a începe să macine; (fig.) a-i veni rîndul să facă ceva; (fam.) **a turna în el** (**ca într-un butoi** sau **ca într-un vas spart**), se spune despre cineva care bea (sau mănîncă) mult; **2.** (fam.; intr. impers.) a ploua torenţial: *afară toarnă cu găleata*; **3.** (tr.) a vărsa un material lichid într-un tipar pentru a obţine, prin solidificare, un obiect de forma tiparului; (p. ext.) a confecţiona prin turnare; (spec.) a realiza în bronz forma definitivă a unei sculpturi după un mulaj în ghips: *a turna plumb; a turna un clopot; a turna un bust*; **4.** (fig.; fam.; tr.) a face un lucru cu uşurinţă şi fără economie, din belşug: *porunci să-i toarne lui Negoiţă o casă cu zece caturi.* DELAVR.; **a turna (la) copii**, a naşte mulţi copii, într-un interval scurt, unul după altul; **5.** (fig.; fam.; tr.) a compune, a redacta (la repezeală): *într-un ceas îţi toarnă un foileton.* VLAH.; **6.** (fig.; fam.; tr.) a formula ceva (verbal sau în scris) cu scopul de a induce în eroare, de a pedepsi pe cineva: *ca să se poată apropia de dumneei, a fost silit să-i toarne o minciună de cele gogonate.* AL.; **a turna gogoşi** (sau **verzi şi uscate**), a minţi; **7.** (fam.; tr.) a pîrî, a denunţa pe cineva: *a turnat pentru bani, pentru posturi mai bune, pentru călătorii în străinătate.* D.; **8.** (pop.; tr.) a închide, a băga la închisoare: *îi aduc în ghionturi ca să-i toarne la beci.* CAR. [Lat. *tornare* „a învîrti, a răsuci"].

turnă[2], turnez vb. (tr.) a înregistra succesiv pe peliculă diferite scene care vor compune un film cinematografic; a interpreta un rol într-un film cinematografic. [Din fr. *tourner*].

turnánt, ~ţi, turnantă, ~e a. care se învîrteşte, care pivotează în jurul unui ax central; rotitor; **uşă turnantă**, uşă formată din mai multe aripi care se rotesc în jurul unui ax central vertical; **scenă turnantă**, scenă rotativă care permite schimbarea rapidă a decorurilor unui spectacol; **placă turnantă**, v. **placă**. // f. **1.** mică etajeră pentru cărţi, care se poate învîrti în jurul unui ax central; **2.** loc unde coteşte, în forma unui arc de cerc, un drum, o pistă sportivă etc.; **3.** (fig.) moment sau eveniment care marchează o orientare nouă, o schimbare importantă. [Din fr. *tournant*].

turnáre[1], turnări f. acţiunea de a turna[1] şi rezultatul ei; vărsare a unui lichid într-un tipar, pentru a obţine, prin solidificare, un obiect de forma tiparului; confecţionarea unui obiect în acest fel; (spec.) realizarea în bronz a formei definitive a unei sculpturi după un mulaj de ghips. [V. *turna[1]*].

turnáre[2], turnări f. acţiunea de a turna[2] şi rezultatul ei. [V. *turna[2]*].

turnát[1] n. faptul de a turna[1]. [V. *turna[1]*].

turnát[2], ~ţi, turnată, ~e a. **1.** care a fost supus operaţiei de turnare[1]; confecţionat prin turnare[1]: *oţel turnat; clopot turnat*; **2.** (fig.) care se potriveşte cuiva sau la ceva întocmai, care este exact pe măsură: *hainele îi veneau turnate pe corpul lui.* [V. *turna[1]*].

turnátor, ~i, turnătoáre m., f. **1.** muncitor din metalurgie, specializat în operaţia de turnare[1] a metalelor; **2.** (fam.) persoană care denunţă pe cineva; denunţător, delator: *dosarul turnătorului este o probă clară despre ce înseamnă degradarea umană.* D. [*Turna[1]* + *-tor*].

turnătorie, turnătorii f. **1.** tehnica turnării[1] metalelor; meseria de turnător; **2.** atelier sau secţie într-o întreprindere metalurgică, în care se execută operaţii de turnare[1]; **3.** (fig.) denunţ, delaţiune: *un element deloc neglijabil îl constituiau turnătoriile din interiorul teatrului.* D. [*Turnător* + *-ie*].

turnăţéi m. pl. aluat subţire preparat din făină, ouă şi puţin lapte sau apă, care se fierbe în supă; zdrenţe. [*Turnaţi* (pl. lui *turnat[2]*) + *-ei*].

tumél, tumele n. (înv.) turnură (la rochie). [Din fr. *tournelle*].

turnesól n. (chim.) materie colorantă, sub formă de pulbere de culoare albastră, extrasă din unele

specii de licheni; **tinctură de turnesol**, soluţie a acestei materii, care se întrebuinţează ca reactiv chimic; **hîrtie de turnesol**, hîrtie impregnată cu soluţie de turnesol, folosită ca reactiv chimic pentru determinarea caracterului acid sau bazic al unei soluţii sau al unei substanţe. [Din fr. *tournesol*].

turnéu, turnee n. **1.** deplasare pe care o face un artist sau a un ansamblu artistic în mai multe localităţi sau ţări, pentru a da o serie de reprezentaţii; **2.** deplasare pe care o face un sportiv sau o echipă sportivă în mai multe localităţi sau ţări, pentru a susţine o serie de meciuri, de întîlniri; **3.** concurs, competiţie sportivă cu mai multe serii de meciuri: *turneu de tenis; turneu de box;* **4.** călătorie pe care o face o personalitate (politică) în diferite localităţi sau ţări, după un program dinainte stabilit. [Din fr. *tournée;* pentru sensul **3** cf. fr. *tournoi*].

turnichét, turnichete n. **1.** (mar.) rolă montată pe un ax vertical, servind la schimbarea direcţiei unei parîme sau a unui lanţ de ancoră; **2.** platformă rotativă pe care se aşază sticlele spre a fi umplute şi trecute apoi pe o platformă de ambalaj, în industria alimentară; **3.** bare în cruce, care se rotesc, instalate la intrarea pe peronul metroului, în stadioane etc., permiţînd trecerea cîte unei singure persoane. [Din fr. *tourniquet*].

turnír, turnire şi **turniruri** n. **1.** (în evul mediu) competiţie organizată în cadrul unor serbări, în care cavalerii îşi disputau întîietatea în mînuirea armelor; **2.** (sport) concurs, competiţia cuprinzînd mai multe serii de probe sau de manşe. [Din germ. *Turnier*].

turnuléţ, turnuleţe n. diminutiv al lui turn: *răsar dintre copaci turnuleţele mînăstirii Arnota.* VLAH. [*Turn* + *-uleţ*].

turnúră, turnuri f. **1.** schimbare (neaşteptată) intervenită în desfăşurarea unor evenimente; cotitură, întorsătură; **2.** aspect sub care se prezintă lucrurile, faptele: *în tradiţia fracenză, unde stăpînea figura lui Rabelais, erudiţia cea mai fină ia o turnură burlescă.* CĂL.; **3.** (spec.) fel în care sînt aşezate cuvintele într-o frază; aspect: *turnura elegantă a frazei lor învederea, prin contrast, asperităţile frazei noastre.* BL.; **3.** (înv.) ţinută a unei persoane: *turnură de diplomat.* AL.; **4.** perniţă sau bucată de stofă pe care femeile o purtau odinioară la spate, sub rochie, mai jos de talie: *noi facem mallarmism cuţo-vlah, pe care-l numim „modernism", cu toate că datează de pe vremea cînd se purta turnură la rochii.* TOP. [Din fr. *tournure*].

turpíd, ~zi, turpidă, ~e a. (livr.) care dă dovadă de urîţenie morală; josnic, mîrşav: *suflet turpid.* [Din fr. *turpid*].

turpitúdine, turpitudini f. (livr.) comportament infam; faptă urîtă, blamabilă: *cum poate supravieţui turpitudinii cu care se-nconjoară zi de zi?* CĂRT. [Din fr. *turpitude*, lat. *turpitudo, -inis*].

turritélla f. moluscă gasteropodă cu cochilia spiralată (*Turritella*). [Din fr. *turritelle*, lat. *turritella*].

túrtă, turte f. **1.** pîine rotundă şi turtită, făcută din mălai sau din aluat nedospit: *au pus turta în foc să se coacă.* ISP.; **a trage spuza** (sau **cenuşa**) **pe turta sa**, a încerca să profite de ceva (pe seama altuia); **a coace cuiva turta**, a-i pune cuiva gînd rău, a-i întinde o cursă; **a rupe** (sau **a frînge**) **cuiva turta**, a sărbători împlinirea unui an de la naşterea unui copil (cu un anumit ritual, în cursul căruia se rupe o turtă deasupra capului acestuia); **2.** nume generic pentru diferite prăjituri; **turtă dulce**, produs de patiserie făcut din făină, miere, ouă şi nucl sau migdale; **3.** produs, în formă de turtă, rămas după extragerea uleiului din seminţele unor plante oleaginoase sau după stoarcerea mierii din faguri: *turte de floarea-soarelui; turtă de ceară;* **4.** (rar) azimă pe care evreii o mănîncă în timpul Paştilor, în locul pîinii; pască; **5.** plantă erbacee cu tulpina foarte scurtă, cu frunzele adînc crestate şi cu flori alburii, dispuse în capitule; ceapă-ciorească, turtea (*Carlina acaulis*); **6.** (compuse) **turta-lupului**, numele popular al seminţelor foarte toxice ale unui arbore din India (*Strychnos nux vomica*), din care se extrage stricnina; **turta-vacii**, ciupercă comestibilă, cu pălăria convexă, de culoare galbenă-roşcată sau cafenie, acoperită cu o substanţă vîscoasă, brună (*Boletus luteus*). // adv. (fig.; fam.) foarte, peste măsură: *beat turtă; îndrăgostit turtă.* [Lat. *turta*].

turteá, turtele f. **1.** diminutiv al lui turtă: *gura mea mînca turtele.* POP.; **2.** (reg.) rotiţa de la fus; **3.** (bot.; reg.) turtă (*Carlina acaulis*). [*Turtă* + *-ea*].

turtí, turtesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) deforma prin apăsare, lovire, tescuire etc., căpătînd o formă lăţită, întinsă: *a-şi turti nasul la vitrină;* **a-i turti cuiva fesul**, a face o prostie de care pînă şi altul se ruşinează; **a-şi turti nasul**, a se compromite; **2.** (tr.) a strivi pe cineva cu o lovitură violentă (accidentînd, omorînd etc.): *ghioaga cînd o învîrteam ... cîte opt pe loc turteam.* POP.; **3.** (fig.; fam.; tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde forţele, energia; a face să-şi piardă sau a-şi pierde încrederea, elanul, curajul să întreprindă ceva: *a se turti de somn; vestea aceasta m-a turtit definitiv;* **4.** (fig.; fam.; tr. şi refl.) a (se) îmbăta (tare): *bea de se turteşte şi cocă se face.* PANN. [De la *turtă*].

turtíre, turtiri f. acţiunea de a (se) turti şi rezultatul ei. [V. *turti*].

turtişoáră, turtişoare f. diminutiv al lui turtă; turtiţă, turtea: *scoală, maică, măicuşoară, de-mi fă altă turtişoară.* POP. [*Turtă* + *-işoară*].

turtít, ~ţi, turtită, ~e a. **1.** întins, lăţit (prin lovire, apăsare, comprimare): *o pălărie turtită;* **2.** strivit, zdrobit: *au rămas turtiţi şi hăcuiţi într-o baltă de sînge.* NEGR.; **3.** (fig.) obosit, moleşit; descurajat, blazat: *rămăsese turtită de ce văzuse;* **4.** care are o formă plată, lăţăreaţă, teşită: *nas turtit; deal turtit;* **5.** (fig.; fam.) beat tare. [V. *turti*].

turtíţă, turtiţe f. turtişoară: *fac nouă turtiţe, le ung cu miere şi le dau la cuptor.* POP. [*Turtă* + *-iţă*].

túrtură, turture a. mere turture, varietate de mere cu gust acrişor: *veneam acasă cu sînul încărcat cu covrigi, mere turture şi nuci poleite.* CR. [Et. nec.].

turtureá (~ícă), turturele f. pasăre călătoare, înrudită cu porumbelul, dar mai mică decît acesta, brună-roşcată pe spate şi cu pete negre tivite cu alb pe laturile gîtului (*Streoptopelia turtur*): *iar mai jos, pe-o rămurea cîntă şi o turturea.* POP. [Lat. *turturella*].

turturél, turturei m. bărbăţuşul turturelei. [*Turturea* + *-el*].

turuí, túrui vb. (intr.) **1.** (fam.) a vorbi întruna şi repede (fără a spune lucruri importante): *îi turuie mereu gura.* CAR.; **2.** a hurui, a durui: *şi plugul că şi-l pornea, mergea, roatele turuind şi bicele tot plesnind.* POP.; **3.** (despre turturele şi porumbei) a scoate sunetele caracteristice speciei: *turtureaua turuie mereu.* POP. [Onomat.].

turuiálă, turuieli f. (fam. şi depr.) faptul de a turui; debit verbal deosebit de mare; vorbărie: *nu m-ar fi oprit nimeni din turuială.* DELAVR. [*Turui* + *-eală*].

turuitúră, turuituri f. **1.** turuială; **2.** sunetele caracteristice scoase de turturele. [*Turui* + *-tură*].

turungíu, ~ii, turungie, ~ii a. (înv.; astăzi, în descîntece) portocaliu: *bubă turungie, bubă cafenie.* POP. [Din turc. *turuncu*].

tus- element de compunere cu sensul „toţi", „laolaltă", „împreună", care, ataşat pe lîngă numeralele cardinale, (în special pe lîngă „trei" sau „patru"), formează numeralele colective. [De la *toţi* (pl. lui *tot*)].

túse f. act reflex care constă dintr-o inspiraţie scurtă urmată de o expiraţie bruscă şi zgomotoasă, cauzat de iritarea mucoasei laringelui, de pătrunderea în trahee a unor corpuri etc.; (p. ext.) boală a aparatului respirator care se manifestă şi prin acest simptom: *totul se stinsese în el: sîngele, glasul; numai febra şi tusea izbucneau, puternice, prin clădirea lui de vase.* BL.; **tuse convulsivă** (sau (pop.) **măgărească**), boală infecto-contagioasă epidemică sau endemică, mai frecventă la copii, provocată de un microb, caracterizată prin accese violente de tuse; **s-a întîlnit tusea cu junghiul**, se spune despre doi inşi care au cam aceleaşi cusururi. [Lat. *tussis*].

túset, tusete n. (rar) acces de tuse, tuse repetată, prelungită. [*Tuse* + *-et*].

tusigén, ~i, tusigenă, ~e a. (med.) care provoacă tuse. [Din fr. *tussigène*].

tuslamá, tuslamale f. mîncare preparată din burtă şi din picioare de vacă. [Din turc. *tuzlama*].

tusór n. mătase naturală, produsă de larvele unor specii de fluturi de noapte, elastică şi rezistentă, care se foloseşte la confecţionarea umbrelelor, a paraşutelor etc. [Din fr. *tussor*].

tuş, tuşuri n. **1.** cerneală specială (mai ales neagră), rezistentă la apă, folosită în lucrări de desen, în litografie, la aplicarea ştampilelor etc.; **2.** (şi **tuş de China** sau **tuş chinezesc**) substanţă solidă sau lichidă, de culoare neagră, obţinută din negru de fum şi folosită la desen; **3.** desen realizat cu substanţa descrisă. [Din germ. *Tusche*, rus. *tuş*].

tuşá, tuşez vb. (tr.) **1.** a executa operaţia de tuşare; **2.** (fig.) a emoţiona. [Din fr. *toucher*].

tuşáre, tuşări f. **1.** (tehn.) operaţie de verificare a planeităţii şi a gradului de netezime a suprafeţelor pieselor metalice prin contractul dintre acestea şi un instrument pe care s-a aplicat un strat de vopsea; **2.** (fig.) emoţionare. [Din fr. *toucher*].

tuşaveráj n. (sport.; la scrimă, la box) raport dintre punctele obţinute într-un meci ce cei doi adversari. [De la *tuşă* (după *golaveraj*)].

túşă, tuşe f. **1.** mică piesă de metal pe care este imprimată o literă, o cifră sau un semn convenţional, fixată la capătul unei pîrghii a maşinii de scris, de calculat sau de cules; tastă; **2.** (înv.) clapă la instrumentele muzicale cu claviatură; tastă; **3.** fiecare dintre liniile care delimitează lăţimea unor terenuri de sport; **4.** scoatere a mingii dincolo de limita terenului şi repunerea ei în joc; **5.** manieră de a aplica culoarea cu pensula sau cu un alt instrument pe pînza unui tablou, care defineşte stilul unui pictor; urmă de pensulă în pasta unui tablou: *prin energia expeditivă a desenului, prin mişcarea plină de brio a tuşei ... pictura guardescă nu oferea clienţilor ei obiecte de consum facil.* PLEŞU; **6.** lovitură care atinge pe adversar, la scrimă. [Din fr. *touche*].

tuşéu, tuşeuri n. **1.** (med.) palpare a unui organ anatomic intern sau a unei cavităţi naturale a corpului, spre a constata starea lor; metodă de investigare a unei cavităţi naturale; **2.** (muz.) felul în care un pianist acţionează, ca intensitate şi colorit, asupra mecanismului pianului: *Enescu înţelegea faptul că veritabila îndemînare tehnică nu constă deloc în învăţarea unui tuşeu şi a unei digitaţii tehnic superioare.* PATAP.; **3.** fel de a aplica culorile în pictură; **4.** senzaţie produsă de pipăirea cu mîna a unei ţesături pentru a-i constata gradul de fineţe. [Din fr. *toucher*].

tuşí, tuşesc vb. **1.** (intr.) a expira brusc şi zgomotos aerul din plămîni, după o scurtă inspiraţie, de obicei ca simptom al unei boli: a avea un acces de tuse: *un neamţ cu faţa rasă şi plină de creţi... tuşea din cînd în cînd, netezindu-şi barba pe care n-o avea.* EM.; **2.** (reg.; tr.) a atrage atenţia cuiva prin tuse: *care mîndră m-auzea pe fereastră mă tuşea.* POP. [Lat. *tussire*].

tuşiér, tuşieri m. (sport) arbitru secund care supraveghează desfăşurarea jocului de pe marginea terenului. [*Tuşă* + *-ier*].

tuşiéră, tuşiere f. cutie de metal în care se află o perniţă îmbibată cu tuş, folosită la umezirea ştampilei înainte de a o aplica. [*Tuş* + *-ieră*].

tuşiná, tuşinez vb. (pop.; tr.) **1.** a tunde oile pe sub pîntece şi între picioarele dinapoi, pentru a uşura mulsul şi suptul mieilor; **2.** a tunde, a reteza scurt părul, barba sau mustăţile cuiva; **3.** a tăia firele destrămate de la marginile unei ţesături: *tuşinez un preş*; **4.** a tunde iarba, a reteza pentru a îndrepta frunzişul unor arbuşti, vîrfurile copăceilor. [Lat. **tonsionare*].

tuşinăre f. (pop.) acţiunea de a tuşina şi rezultatul ei. [V. *tuşina*].

tuşinát, ~ţi, tuşinată, ~e a. (pop.) **1.** (despre oi) tuns pe sub pîntece şi între picioarele dinapoi; tuns a doua oară; **2.** tuns scurt, retezat: *sub mustaţă tuşinată, gura cu buzele încreţite şi stăpînite.* SAD. [V. *tuşina*].

tuşinătúră, tuşinături f. (pop.) lînă cu firul scurt, tunsă de pe pîntecele, picioarele şi coada oii; lînă tunsă a doua oară. [*Tuşina* + *-ătură*].

tuşít n. faptul de a tuşi; acces de tuse: *nu mai înceta cu tuşitul.* [V. *tuşi*].

tut, ~ţi, tútă, ~e a. (reg.) (adesea subst.) (persoană) prostănacă, neîndemînatică: *cîte mute, cîte tute, toate au bărbat de frunte.* POP. // f. **1.** cîine slab şi leneş, javră; **2.** persoană rea, fără caracter: *ce tută mi-eşti alde frate-miu!* C.L.; **3.** persoană flecară, care vorbeşte vrute şi nevrute. [Din germ. *Tute*].

tútă, tute f. **1.** instrument în formă de cilindru, folosit pentru a prinde şi a scoate burlanele de foraj scăpate accidental în gaura de sondă; **2.** vas din material refractar, de forma unei cupe, folosit pentru topire la analiza minereurilor pe cale uscată. [Din fr. *tute,* germ. *(Fang)tute*].

tútcá, tutci f. (reg.) curcă (*Meleagris gallopavo*); (şi: **tucă**). [Din sb. *tuka*].

tuteá f. (înv.) oxid de zinc: *în pîntecele acestor munţi zac ... cobaltul, tuteaua, teluriul.* BĂLC. [Din turc. *tutya* „zinc"].

tutelă, tutelez vb. (tr.) a avea pe cineva sau ceva în grijă; a proteja, a ocroti; a patrona. [De la *tutelă*].

tuteláj, tutelaje n. (rar) tutelă; tutelare. [*Tutelă* + *-aj*].

tutelár, ~i, tutelară, ~e a. **1.** referitor la tutelă, care aparţine unei tutele, care constituie o tutelă: *părea, în modesta ei tăcere, o şcoliriţă de la călugăriţe, escortată de rude tutelare.* VINEA; **2.** (fig.) care ocroteşte, protejează: *fiecare sejur s-ar petrece sub spiritul tutelar al locului.* LIIC.; *înger tutelar*; **3.** care are în subordine o instituţie, o organizaţie etc. (exercitînd atribuţii de coordonare, de control etc.) sau care are în administrare un teritoriu dependent: *minister tutelar; autoritate tutelară.* [Din fr. *tutélaire*, lat. *tutelaris*].

tuteláre, tutelări f. acţiunea de a tutela şi rezultatul ei; tutelaj. [V. *tutela*].

tutélă, tutele f. **1.** instituţie juridică cuprinzînd ansamblul dispoziţiilor legale care reglementează regimul ocrotirii unor minori de către alte persoane decît părinţii lor; sarcină gratuită şi obligatorie în virtutea căreia o anumită persoană (tutorele) este chemată să-şi exercite drepturile şi îndatoririle părinteşti faţă de un minor (ai cărui părinţi sînt decedaţi ori în imposibilitate permanentă de a-şi exercita atribuţiile); activitate desfăşurată de tutore în vederea asigurării, în condiţiile legii, a protecţiei unor minori; **2.** (fig.) sprijin, ocrotire, protecţie: *a sta sub tutela cuiva; a lua sub tutela sa;* **3.** organizare, administrare, control care se exercită asupra unei instituţii, organizaţii etc. aflate în subordine, asupra unui anumit teritoriu etc.; **tutelă internaţională,** sistem de administrare a anumitor teritorii, instituit prin Carta ONU; **4.** (fig.) drept abuziv pe care şi-l ia cineva de a ţine pe altul sub ascultare, sub dependenţă; stare de dependenţă a unei persoane supuse unei supravegheri stînjenitoare: *cea mai înţeleaptă soluţie ..., unica în stare să mă scape de o tutelă nedorită a Magdei.* V.R. [Din fr. *tutelle*, lat. *tutela*].

tutíndeni adv. (înv.) peste tot, pretutindeni; (p. ext.) totdeauna: *era tutindinea mai îndrăzneţ decît alalţi ucenici.* COR.; *tutindinea birui.* MOXA; (şi: **tutindinea, tutinderea, tutindirea**). [Lat. *totum* + *inde* + *-re*].

tutíndinea adv. v. **tutindeni.**

tutínderea adv. v. **tutindeni.**

tutíndirea adv. v. **tutindeni.**

tutorá, tutorez vb. (tr.) a sprijini o plantă cu un tutor; a propti. [Din fr. *tuteurer*].

tutorát n. **1.** tutelă; **2.** lucrare de susţinere, cu ajutorul unui tutore, a vegetaţiei pomilor fructiferi. [*Tutore* + *-at*].

tutóre, ~i, tutoáre m., f. **1.** persoană autorizată să exercite dreptul de tutelă; epitrop; **2.** (fig.) protector. // m. suport, de obicei de lemn, care se aşază lîngă unele plante, pentru a le ajuta să crească în poziţie verticală; proptea. [Din lat. *tutor,* it. *tutore,* fr. *tuteur*].

tútti adv. (muz.; indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) cîntat de întregul ansamblu. // n. (invar.) **1.** ansamblul instrumentelor unei orchestre; **2.** (în piesele de concert) muzică executată de orchestră în timpul pauzei solistului. [Cuv. it.].

tútti-frútti n. **1.** salată din diverse fructe; **2.** băutură răcoritoare preparată din diferite feluri de fructe; **3.** (fig.) amestecătură. [Cuv. it.].

tutu, tutu-uri [tütú] n. costum de dans pentru balerine (în dansul clasic), constînd din mai multe fuste suprapuse făcute din material foarte subţire. [Cuv. fr.].

tutuí, tutuiesc vb. (fam.; tr. şi refl. recipr.) a(-şi) spune „tu" într-o conversaţie (ca semn al relaţiilor familiare); a fi în relaţii apropiate: *să nu-i zică pe nume, să n-o tutuiască.* EM. [De la *tu*; cf. fr. *tutoyer*)].

tutuiálă, tutuieli f. (fam.) tutuire. [*Tutui* + *-eală*].

tutuíre, tutuiri f. (fam.) faptul de a (se) tutui; familiaritate: *între mine şi Octavia erau relaţii de tutuire.* BL. [V. *tutui*].

tutuít, tutuituri n. (fam.) faptul de a (se) tutui. [V. *tutui*].

tutún m. **1.** numele a două plante erbacee din familia solanaceelor: **a)** plantă cu tulpina înaltă, cu frunze mari ovale, rotunde sau lanceolate, cu flori albe, roz sau roşii; tabac[1] (*Nicotiana tabacum*); **b)** (şi **tutun turcesc, tutun de pipă**) plantă cu tulpina ramificată şi cu flori galbene-verzui; tabac (*Nicotina rustica*): *le lua ... de pogonul de tutun cîte patru lei.* NEC. // n. (pl. **tutunuri**) **1.** frunze de tutun (supuse unui tratament special) care se fumează, se prizează sau se mestecă: *încep a-i aduce care dincotro rachiu, tutun, lăutari.* CR.; **2.** (p. ext.; pop.) pachet de tutun: *nu are bani nici de-un tutun.* [Din turc. *tütün*, gr. mod. *tutúni*].

tutunăríe, tutunării f. **1.** plantaţie de tutun; **2.** (înv.) tutungerie. [*Tutun* + *-ărie*].

tutunărít n. **1.** cultivare a tutunului; îndeletnicire a cultivatorului de tutun; **2.** dare plătită domniei de cei care cultivau tutun; **3.** (slujbă care consta în) încasarea impozitului pe tutun. [*Tutun* + *-ărit*].

tutungereásă, tutungerese f. (fam.) tutungioaică. [*Tutungiu* + *-ăreasă*].

tutungeríe, tutungerii f. debit de tutun; *ţinuse o tutungerie şi îi fusese luată.* PR. [*Tutungiu* + *-ărie*].

tutungi-başá m. (înv.) slujbaş al curţii domneşti care se îngrijea de tutun. [Din turc. *tütüncü başı*].

tutungioáică, tutungioaice f. **1.** femeie care vinde într-o tutungerie; tutungereasă; **2.** (fam.) fumătoare pasionată. [*Tutungiu* + *-oaică*].

tutungíu[1], tutungii m. **1.** bărbat care vinde într-o tutungerie; **2.** (fam.) fumător pasionat. [Din turc. *tütüncü*].

tutungíu[2], ~ii, tutungie, ~ii a. (în descîntece) tutuniu: *bubă tutungie, bubă vişinie.* POP. [Contaminare între *tutuniu* şi *turungiu*].

tutuníu, ~ii, tutunie, ~ii a. de culoarea frunzelor uscate de tutun; cafeniu-verzui: *mustaţă tutunie.* [*Tutun* + *-iu*].

tuţ m. v. **tătuţ.**

túţă m. v. **tătuţ.**

tuyau [tüió] m. cal considerat de către cei informaţi ca fiind cîştigătorul unei curse. [Cuv. fr.].

tuzlúc, tuzluci m. (la pl.) **1.** (înv.) ghetre, jambiere de aba încheiate la spate cu copcî sau cu şireturi, care se trăgeau peste ciorapi şi apoi se băgau în cizme: *tuzluci cu găitane de mătase*; **2.** (reg.) cizme de dimie; **3.** (reg.) ciorapi cu talpa groasă care se poartă fără altă încălţăminte; **n-are nici tuzluc nici ipingea,** n-are de nici unele, este sărac. [Din turc. *tozluk*].

tvérdu m. invar. numele literei „t" din alfabetul chirilic. [Din sl. *tverdo*].

tweed, tweeduri [tuid] n. stofă fină de lînă cu fibre lungi, care dă, prin coloritul diferit al firelor, desen ecosez, folosită la confecţionarea pardesielor, a costumelor bărbăteşti, a taioarelor etc. [Cuv. engl.].

tweeter [túiter] n. difuzor special pentru redarea frecvenţelor înalte. [Cuv. engl.].

twist, twisturi [tuist] n. dans de origine americană, cu un ritm alert, caracterizat prin mişcări de răsucire a picioarelor şi a bazinului; melodie după care se execută acest dans: *se chinuia să pună în practică figuri de twist, lîţîndu-se ca o apucată.* CRĂCIUN. [Cuv. engl.].

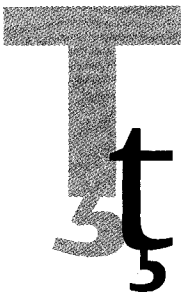

Ţ[1], **ţ** m. invar. a douăzeci şi cincea literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană semioclusivă dentală surdă) notat cu această literă.

ţ[2] interj. **1.** (adesea repetat) exclamaţie care exprimă diverse stări emotive: **a)** mirare, uimire, surprindere: *ţ!ţ!ţ! ai ajuns şi tu o dată la timp!;* **b)** nemulţumire, neplăcere; dezaprobare: *ţţ! ... ce-are a face acuma politica?* CAR.; **c)** bucurie, plăcere, satisfacţie: *ţ, minunat!;* **2.** (pop.) exclamaţie folosită pentru a exprima o negare: *e măritată? – ţ!* SAD. [Onomat.].

ţa interj. (pronunţat şi cu „a" prelungit; adesea repetat) strigăt cu care se cheamă, se alungă sau se mînă caprele şi oile. [Onomat.].

ţac interj. (adesea repetat) **1.** cuvînt care redă zgomotul produs de ciocnirea a două obiecte (metalice), de declanşarea unui mecanism, de copitele calului în mers etc.; **2.** (adesea cu valoare verbală) cuvînt care sugerează o acţiune bruscă şi neaşteptată sau o mişcare rapidă care se repetă ritmic: *pune cleştele pe măsea şi ţac, o scoate; suveica ţac încolo, ţac încoace.* POP.; **ţac-pac,** repede, una-două: *crezi că popa-i slab, să-l ţii şi să-l razi aşa, ţac-pac?* SAD.; **3.** (fam.; adesea cu valoare verbală) cuvînt care imită cicăleala cuiva: *femeia ţaca-ţaca cu gura pe bărbat;* (şi: **ţaca**). [Onomat.].

ţáca interj. v. ţac.

ţácă f. v. ţîţacă.

ţáchismă, ţachísme f. (grecism; înv.) **1.** moft, fandoseală: *e curată ţachismă muierească.* CAR.; **2.** grimasă, strîmbătură: *făcu cîteva ţachismete din ochi;* (şi: **ţachismete**). [Din gr. mod. *tsákisma*].

ţachismété f. pl. v. ţachismă.

ţafándache m. invar. (fam.) tînăr spilcuit, fandosit şi uşuratic; filfizon, fante: *un ţafandache cu sticla în ochi, cu gîtul pus ca-ntr-un proţap, cu gulerul stînd să-l apuce de nas.* ISP. [Et. nec.].

ţágăr n. v. ţaigăr.

ţáglă, ţagle f. **1.** vîrf ascuţit (al unei suliţe, al unei săgeţi, al unui par[1] etc.); **cu ochii ţaglă,** cu privirea aţintită; **2.** (în forma **ţiglă**) vergea de lemn sau de fier, ascuţită la un capăt, în care se înfige carnea pentru a o frige: *înfăţişa lui Ştefan-Vodă mîncările gătite de mamă-sa vitregă ... şi anume ... prepeliţe împănate în ţiglă subţire de lemn.* CĂL.; **3.** (în formele **ţiclă, ţiglă**) băţ despicat la un capăt, folosit la prinderea racilor; **4.** (reg.; mai ales în forma **ţiglă**) prăjină, ţepuşă, vergea, zăbrea; **5.** (reg.; în forma **ţagră**) pirostrie; **6.** (tehn.) semifabricat de oţel cu secţiunea pătrată sau circulară, din care se laminează sîrme, bare etc. şi din care se forjează sau se ştanţează diferite piese; biletă; (şi: **ţagră, ţiglă, ţiclă**). [Din germ. *Zagel;* pentru sensul **5,** cf. şi sb. *cagrije* „pirostrii"].

ţágră f. v. ţaglă.

ţah interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită lătratul cîinelui; ham: *ş-o porneşte Fiţa, şi n-o mai văd, da' o aud îndată dînd glas: ţah-ţah! subţire ca dintr-o muzicuţă...* SAD. [Onomat.].

ţăhăt n. (reg.) lătrat continuu şi insistent al cîinelui. [*Ţah* + *-et*].

ţăică[1], **ţaice** f. (reg.) drojdie (pentru dospirea aluatului): *se plămădeşte de colaci ... cu ţaică din tîrg.* POP. [Din magh. *cájg* (dial. *cájk*)].

ţăică[2] f. (reg.) **1.** mătuşă: *unde e văru-meu, ţaică?* ST.; **2.** termen afectiv folosit de o femeie referindu-se la ea însăşi cînd vorbeşte cu o persoană mai tînără sau cu bărbatul iubit: *acuş vă fierbe ţaica o cafea.* ST. [De la *ţaţă* (după *maică, taică*)].

ţaicău, ţaicăi m. (ornit.; reg.) gaiţă (*Garrulus glandarius*). [Din magh. *szajkó*].

ţáigăr, ţaigăre n. (reg.) arătător la ceasornic; limbă; (şi: **ţagăr**). [Din germ. *Zeiger*].

ţal interj. (înv.) cuvînt cu care era chemat chelnerul pentru a încasa costul consumaţiei într-un local public; plata!: *un rom şi ţal!* CAR. // m. (înv.; pl. **ţali**) chelner care încasa costul consumaţiei într-un local public: *în localurile mari, ... trebuiesc şi trei ţali.* CAR. [Din germ. *Zahlen;* pentru sensul **2,** cf. şi germ. *Zahl*(*kellner*)].

ţambál, ţambale n. **1.** instrument muzical de percuţie asemănător cu talgerele; chimval: *s-au veselit cu feluri de giocuri şi de pitreceri, cu muzici den ţimbale şi den piţiburlă.* TOP.; **2.** instrument muzical (lăutăresc) de percuţie, alcătuit dintr-o cutie de rezonanţă de formă trapezoidală, prevăzută cu mai multe rînduri de coarde duble de metal, pe care muzicantul le loveşte cu două ciocănele speciale: *lăutari cu ţambalul ... e o plăcere!* CAR.; *au auzit cîntec de ţimbal şi nai.* ARG.; **3.** (arg.) pat de la arest; (şi: **ţimbal**). [Din lat. ***cymbalum,*** germ. ***Zimbel,*** pol. ***cymbal,*** magh. ***cimbalom***].

ţambalagíu, ţambalagii m. muzicant care cîntă la ţambal: *ţambalagiul se da de ceasul morţii, bătînd din ciocănaşe, doar o aduna viorele răzleţe.* ZAMF.; (şi: **ţimbalagiu**). [*Ţambal* + *-agiu*].

ţámbră, ţambre f. (reg.) **1.** scîndură, bîrnă; **2.** construcţie, făcută din bîrne, care căptuşeşte pereţii unei galerii de mină sau ai unei fîntîni. [Din pol. ***cembra,*** ucr. ***cimbra***].

ţanc[1] interj. cuvînt care redă un zgomot ascuţit, produs de ciocnirea unor obiecte tari (metalice), de declanşarea unui mecanism etc. [Onomat.].

ţanc[2]**, ţancuri** n. **1.** băţ cu care se măsoară, însemnîndu-se cu cîte o crestătură, cantitatea vinului sau a ţuicii dintr-un vas sau cantitatea laptelui muls de la oi cu ocazia alcătuirii stînei; ţăncuşă; (fam.) **la ţanc,** la momentul potrivit, exact cînd (sau cum) trebuie: *vrea să i se potrivească toate la ţanc.* SL.; **pe** (sau **în**) **ţanc,** fix, exact, tocmai: *au slujit ei un an pe ţanc.* POP.; **2.** (reg.) crestătură, de anumită formă, făcută la urechea oilor ca semn de recunoaştere; ţăncuşă. [Et. nec.].

ţanc[3]**, ţancuri** n. (reg.) vîrf ascuţit şi înalt de stîncă; vîrf, creastă de munte: *slujitorii templului din fundul plaiului de sub ţanc veniră să îngenuncheze.* SAD.; (şi: **ţenchi**). [Din germ. dial. ***Zanken*** (germ. ***Zinken***)].

ţăndără, ţăndări f. **1.** bucată mică şi subţire care sare sau se desprinde dintr-un lemn, dintr-un os, dintr-o piatră etc., prin cioplire, lovire sau spargere; aşchie: *el se opri la o depărtare cît arunci cu o zburătură de ţandără.* ISP.; **a-i sări cuiva ţandăra,** v. **sări**; **2.** (reg.) bucată mică, neînsemnată: *o ţandără de pîne.* POP.; **3.** (mai ales la pl.) bucată mică dintr-un obiect de sticlă, de faianţă, de lut. etc. spart; ciob: *izbeşte un sifon, ... îl face ţăndări şi desfigurează o fetiţă care aştepta la rînd, cu sifoanele ei.* CĂRT.; (şi: (pop.) **ţandură**). [Din săs. ***zander*** (germ. ***Zunder***)].

ţăndură *f.* v. ţandără.

ţánţoş, ~i, ţanţoşă, ~e a. (adesea adv.) **1.** impunător prin ţinută, prin înfăţişare; falnic, măreţ, mîndru: *căpitanului îi plăcea să meargă oamenii ţanţoşi, veseli.* SAD.; **2.** care este plin de sine, care are o atitudine sfidătoare; fudul, îngîmfat, încrezut, arogant: *omul avea o cultură pestriţă şi superficială, era ţanţoş, obstinat, plin de sine şi cu un dispreţ*

neacoperit pentru contemporanii săi. CĂL.; **3.** care exprimă, care trădează sau care denotă fudulie, îngîmfare, aroganţă: *impiegatul îşi dă demisia din slujbă printr-o petiţie ţanţoşă şi barocă de sclav eliberat.* CĂL.; (şi: (reg.) **ţanţuş**). [Et. nec.].

ţanţoşi vb. v. **ţăntoşi.**

ţanţoşie f. v. **ţăntoşie.**

ţánţuş a. v. **ţanţoş.**

ţap, ţapi m. **1.** masculul caprei domestice: *ţapii cei bălţăţi şi cei albi.* BIBLIA; **ţap ispăşitor,** v. **ispăşitor; a sta ca un ţap logodit a)** a sta ţeapăn, prostit, aiurit; **b)** a sta îmbufnat; **2.** epitet injurios pentru un bărbat (mai în vîrstă) desfrînat, rău, îngîmfat etc.; **3.** epitet glumeţ pentru un preot sau un călugăr (datorită bărbii) sau pentru un bărbat cu barbă; **4.** (şi **ţap roşu, ţap sălbatic**) masculul căprioarei; căprior; **5.** (şi **ţap negru**) masculul caprei-negre; **6.** (reg.; la jocul de arşice) ichi; **7.** (astron.; pop.) constelaţia Capricornului; **8.** pahar special pentru bere, cu o toartă, avînd capacitatea de 300 ml; conţinutul unui astfel de pahar. [Cuv. autoht.; cf. alb. *cap;* sensul **8,** calc după germ. ***Bock****(bier)*].

ţapán n. v. **sapan.**

ţapáp n. v. **ţapapie.**

ţapápie, ţapapli f. parîmă înfăşurată pe arborada unei nave, pe care îşi sprijină picioarele marinarii cînd lucrează la pînze; (şi: **ţapap**). [Et. nec.; cf. *sapan*].

ţaparínă, ţaparine f. (reg.) unealtă de pescuit formată dintr-o prăjină de 5-8 m de care se leagă o sfoară cu 10-15 cîrlige de undiţă şi o greutate care le coboară spre fundul apei; (şi: **saparină**). [Et. nec.].

ţapín n. v. **ţapină.**

ţapínár, ţapinari m. muncitor forestier, care manevrează buştenii cu ţapina. [*Ţapină* + *-ar*].

ţapínă, ţapine f. unealtă formată dintr-o cange de oţel fixată într-o coadă lungă de lemn, întrebuinţată la manevrarea buştenilor: *începuse ca simplu zilier, care urnea buştenii cu ţapina.* BL.; (şi: **ţapin,** (reg.) **sapină**). [Din germ. dial. *Zappin*].

ţápoş, ~l, ţapoşă, ~e a. (reg.) **1.** (despre coarnele animalelor) drept şi ridicat în sus; (despre animale) cu coarnele drepte şi ridicate în sus: *avea şi el o pereche de boi ... nalţi de trup, ţapoşi la coarne.* CR.; **2.** (p. anal.; despre păr, mustăţi) crescut sau răsucit în sus: *un neamţ ... cu mustăţile tapoşe pline de tabac.* C.L. [*Ţap* + *-oş*].

ţar, ţari m. titlu purtat de monarhii unor state slave în evul mediu şi în epoca modernă; persoană care purta acest titlu: *a venit ţarul, şi cronicarul participă la acea fantastică masă, în tabăra rusească.* CĂL. [Din sl. *carĭ,* rus. *ţar*].

ţarát, ţarate n. stat condus de un ţar. [*Ţar* + *-at*].

ţára, ţări f. **1.** întindere de pămînt (delimitată) pe care se exercită o anumită autoritate sau care se distinge prin anumite caracteristici (etnice, etnografice, de relief, de climă etc.); regiune, zonă, ţinut: *cîtă ţară şi cetăţi a Moldovei au luat leşii, toate s-or închina la dînsul.* NEC.; *Neculae, pui păun, din ţeara cu vinul bun.* POP.; **ţara făgăduinţei,** v. **făgăduinţă; 2.** (pop.) şes; depresiune; (în limbajul ciobanilor) locul în care ciobanii de la munte îşi au casele, familiile: *hai să coborîm în ţeară, pîn' la mîndra primăvară.* POP.; **3.** (pop.) proprietate agricolă; ogor: *şi iacă-te buzat ... cu ţara zălogită, dacă nu şi păpată.* POP.; **4.** teritoriu locuit de un popor organizat din punct de vedere politic şi administrativ într-un stat; (p. ext.) stat: *tot ce mişcă-n ţara asta ..., mi-e prieten numai mie.* EM.; **ţara nimănui, a)** (în basme) ţară fără stăpîn; **b)** spaţiu neocupat de armate între două fronturi de luptă; zonă neutră; **ţara lui Cremene** (sau **a lui Papură-Vodă, a lui Han-Tătar**), loc fără stăpîn, unde fiecare face ce-i place, fără să dea seamă cuiva; **a pune ţara la cale, a)** a conduce, a administra o ţară; **b)** (iron.) a discuta o problemă importantă (de ordin politic) fără a avea competenţa necesară; (p. ext.) a discuta multe şi de toate; **a plăti** (sau **a costa, a fi) cît un colţ** (sau **cap**) **de ţară,** a fi foarte valoros; **la mijloc de masă şi la colţ de ţară,** într-un loc prielnic, comod şi ferit de primejdii; **ţara e largă!,** eşti liber să faci ce vrei, să pleci unde vrei; (fam.) **te joci cu ţara în bumbi?,** formulă prin care se atrage atenţia cuiva că greşeşte atunci cînd subestimează o persoană sau o problemă; **atîta pagubă în ţară** (sau **în ţara Moldovei**), se zice pentru a arăta că ceva este lipsit de importanţă; **5.** locul în care *s-a* născut sau trăieşte cineva; patrie: *se făcea luntre şi punte şi-şi scăpa ţeara de nevoie.* ISP.; **ţară mamă** (sau **mumă**), patrie mamă, v. **patrie;** (înv.) **de ţară,** (despre oameni) băştinaş, pămîntean; (despre obiecte) indigen: *au ales din curteni de ţară.* NEC.; **6.** locuitorii unei ţări; popor, norod; (p. ext.) oameni, lume: *ce-ţi lipseşte Măriei tale? n-ai cu nime război; ţara este liniştită şi supusă.* NEGR.; *lumea, ţeara-mi strigă hoţ, c-am furat eu caii toţi.* POP.; **a afla tîrgul şi ţara,** a afla toată lumea; **a se pune cu ţara,** a intra în conflict, a se pune rău cu toată lumea; **7.** (înv.) popor de rînd, ţărănime: *cînd o fi să se scoale ţara, tot noi om scula-o.* GHICA; **8.** (înv.) armată alcătuită din ţărani: *adunîndu-şi boierii şi ţara, le ceru jurămînt statornic ca să se lupte.* OD.; **9.** mediu rural, sat; **de** (sau **de la**) **ţară, a)** care trăieşte sau care se află la sat; **b)** specific satului, ţărănesc; **la ţară,** (care se află, care se petrece) la sat; **10.** (artic.) numele unui dans popular; melodie după care se dansează; (şi: (înv.) **ţeară**). [Lat. *terra*].

ţarc, ţarcuri n. **1.** loc îngrădit, uneori acoperit, lîngă casă sau în cîmp, unde se adăpostesc sau se închid vitele, oile etc.; ocol: *pe garduri vii dau flori şi a ieşit din ţarcuri talanga turmelor.* PILLAT; **2.** împrejmuire de scînduri, de sîrmă etc. cu diferite utilizări; (p. ext.) loc îngrădit, închis: *grupul meu a fost oprit... în dosul unei gări, într-un ţarc mare de sîrmă ghimpată.* TOP.; **3.** îngrădiţură de nuiele, de spini etc. făcută în jurul unei clăi de fîn sau al unui stog pentru a le feri de animale; **4.** (reg.) coş la teascul de struguri; **5.** îngrădiţură făcută din stinghii în care sînt ţinuţi copiii mici cînd încep să meargă, pentru a le limita spaţiul de deplasare; **6.** (reg.) **în ţarc** sau **de-a ţarcul,** numele unui joc de copii; **7.** (astron.; reg.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, situată în apropiere de constelaţia Gemenilor; Vizitiul. [Cuv. autoht.; cf. alb. *cark, thark*].

ţárcă, ţărci şi (reg.) **ţarce** f. **1.** (ornit.; reg.) coţofană (*Pica pica*): *Axinia îşi ghemui cum putu pe o laviţă, lîngă vatră, trupul ei sprinten şi mărunt de ţarcă ostenită.* TOP.; **a-i umbla cuiva gura ca la (o) ţarcă,** a fi guraliv, a vorbi mult şi fără rost; **a sta ca ţarca în par,** a sta foarte puţin timp, pe apucate; **2.** epitet depreciativ pentru o femeie guralivă; **3.** (reg.) **de-a sarca,** numele unui joc de copii; (şi: (reg.) **sarcă**). [Din magh. *szarka*].

ţarévici, ţarevici m. titlu purtat de fiul ţarului desemnat a fi moştenitorul tronului; persoană care purta acest titlu. [Din rus. *ţarevici,* fr. *tsarévitch*].

ţarfói m. v. **ţifloaie.**

ţarigrădeán, ~enl, ţarigrădeană, ~ene a. (înv.) care aparţinea Ţarigradului sau locuitorilor lui, referitor la Ţarigrad sau la locuitorii acestuia, originar din Ţarigrad: *cîntăreţ în tambură ţarigrădean, academician berlinez, prinţ rus, cronicar român, cunoscător al tuturor plăcerilor pe care le poate da lumea, Dimitrie Cantemir este Lorenzo de' Medici al nostru.* CĂL. // m., f. (înv.) persoană (originară) din Ţarigrad: *să omoare pe toţi ţarigrădenii.* CANT.; (şi: **ţărigrădean**). [*Ţarigrad* n. pr. + *-ean*].

ţarigrădeáncă, ţarigrădence f. (înv.) femeie care făcea parte din populaţia Ţarigradului sau era originară din Ţarigrad; (şi: **ţărigrădeancă**). [*Ţarigrădean* + *-că*].

ţarínă[1], ţarine f. soţie de ţar; titlu dat împărăteselor Rusiei; persoană care purta acest titlu: *Cantemir scapă ascuns în careta ţarinei.* CĂL. [Din fr. *tsarine*].

ţárină[2], ţarini f. **1.** cîmp cultivat sau cultivabil; ogor, arătură: *să nu pohteşti casa vecinului tău, nice ţarina lui.* BIBLIA; *păşeşte-n ţarină semănătorul.* VLAH.; **2.** (pop.) totalitatea terenurilor aparţinînd unei localităţi; hotar: *au făcut mănăstirea în ţarina Iaşilor.* UR.; **poarta ţarinii,** loc (cu poartă) la începutul unui drum prin care se intră într-un sat; **gardul ţarinii,** gard care împrejmuieşte un sat; **3.** (mai ales artic.; şi **ţarina de la Abrud**) numele unui dans de perechi din zona moţilor, cu mişcări moderate, în doi timpi, care se dansează însoţit de strigături cîntate sau recitate; melodie după care se execută acest dans; (şi: (înv.) **ţearină,** (reg.) **ţarnă**). [*Ţară* + *-ină*].

ţarísm n. formă de guvernare monarhică, în Rusia, în care puterea supremă aparţinea ţarului; regimul ţarist din Rusia; perioadă din istoria Rusiei în care au domnit ţarii: *ideologiile revoluţionare din Răsărit şi doctrinarii lor, ale căror nume au apărut pe rînd în cadenţa precipitată a vremuirii sociale din Răsărit de la căderea ţarismului încoace, nu-mi erau cunoscute.* BL. [Din rus. *ţarizm,* fr. *tsarisme*].

ţaríst, ~ştl, ţaristă, ~e a. care aparţine ţarului sau ţarismului, referitor la ţar sau la ţarism, specific ţarismului: *s-a făcut cunoscut ... în timpul ocupaţiei ţariste.* BOL.; *Eliade are ideea neclintită că Ghica este un instrument străin, prin ruda sa N.Mavros, care intriga într-adevăr în vederile ţariste.* CĂL. // m., f. partizan al ţarului sau al ţarismului. [Din fr. *tsariste*].

ţárnă f. v. **ţarină[2].**

ţarţám, ţarţamuri n. (reg.) ciucure, franj; dantelă; (la pl.) podoabe, zorzoane: *l-au suit pe cal cu tacîm de argint, înflorit cu ţarţamuri.* SAD.; (şi: **sarsam, sărsam**). [Din magh. *szerszam*].

ţáţă, ţaţe f. (pop.) **1.** mătuşă: *de pe valea Oltului ne-a căzut oaspete numai unchiu-meu Găbunea, cu ţaţa Aretia, nevastă-sa.* ST.; **2.** termen de respect folosit de cineva pentru a se adresa unei persoane mai în vîrstă sau pentru a vorbi despre o asemenea persoană; lele: *ei, ţaţo, eu mă duc ... culcă-te şi matale, nu mai lucra dacă ţi-e rău.* CAR.; **3.** termen alintător dat de un bărbat femeii iubite; mîndră, lele: *pîrîiaş cu apă rece, pe la poarta ţaţii trece.* POP.; **4.** epitet pentru o femeie vulgară, lipsită de distincţie, de rafinament; mahalagioaică: *îl ocărî o ţaţă lăbărţată.* ARG.; **5.** (arg.) patroană a unei case de toleranţă; proxenetă. [Din gr. mod. *tsátsa*].

ţăbúc m. v. **ţobîc.**

ţăcăláş n. v. **săcăluş.**

ţăcălíe[1], ţăcălii f. **1.** (reg.) frigare de lemn; ţagă; **la ţăcălie,** fript la frigare, deasupra jăratecului; **2.** (fam.) barbă mică şi ascuţită; cioc, barbişon: *un bărbat scund, pocit, cu o ţăcălie mefistofelică se apropie în grabă.* GHEŢIE; **3.** epitet depreciativ pentru un bărbat care poartă cioc; (şi: **ţîcălie, căţălie**). [Et. nec.].

ţăcălíe[2], ţăcălii f. (reg.) străgălie la car. [Et. nec.].

ţăcăneálă, ţăcăneli f. **1.** faptul de a ţăcăni; ţăcănit[1]: *se auzi ţăcăneala unui pas de cal.* CAR.; **la** (sau **în, pe**) **ţăcăneală,** la pas: *poştalionul meu înainta pe ţăcăneală.* OD.; **2.** (fig.) cicăleală; **3.** (fig.; fam.) tulburare a minţii; sminteală, ţicneală. [*Ţăcăni* + *-eală*].

ţăcăni, ţăcănesc şi (rar) **ţăcăn 1.** (intr.) a produce zgomote ritmice (lovind, ciocănind, izbind): *doi cai mărunţi ... mergeau liniştiţi ... din cînd în cînd ţăcănind din potcoave.* SAD.; (tr.) *calul îşi ţăcănea potcoavele pe prundul drumului.* SAD.; (fam.) **a ţăcăni pe cineva la cap,** a bate pe cineva la cap, v. **bate; 2.** (intr.; despre obiecte, aparate) a produce un zgomot ritmic, repetat prin funcţionare, declanşare: *ceasornicul ţăcănea pe perete.* CAR.; **3.** (fam.; tr.) a bate la maşina de scris; a dactilografia; **4.** (fig.; fam.; refl.) a-şi pierde puterea de judecată; a se sminti, a se ţicni. [*Ţac* + *-ăni*].

ţăcănít[1], ţăcănituri n. faptul de a ţăcăni; zgomot scurt (repetat, ritmic) produs de un lucru care ţăcăneşte; ţăcănitură: *ţăcănitul din ce în ce mai obosit al roatelor.* CAR. [V. *ţăcăni*].

ţăcănít², **~ţi**, **ţăcănită**, **~e** a. 1. (mai ales despre mersul cailor) cu paşi mărunţi şi regulaţi: *din Poeniţa vine domol la vale un călăreţ tînăr în buiestru ţăcănit.* CAR.; 2. (fig.; fam.) smintit, ţicnit. [V. *ţăcăni*].

ţăcănitúră, **ţăcănituri** f. ţăcăneală, ţăcănit¹: *auziră ţăcăniturile cucoaşelor.* SAD. [*Ţăcăni* + *-tură*].

ţăhní, **ţăhnesc** vb. (reg.; intr.) 1. a lătra cu întreruperi (mai ales cînd urmăreşte sălbăciunile sau vînatul); a chefni: *deprinde ... pre căpoieş s-alerge ţăhnind după găină.* NEGR.; 2. a chelălăi; a mîrîi; (fig.) a ţipa, a striga (de necaz, de durere); (şi: **ţehni**, **ţîhni**). [*Ţah* + *-(ă)ni*].

ţăhnít, **ţăhnituri** n. (reg.) lătrat de cîine (cînd urmăreşte vînatul); chefnit: *ţîhnitul copoilor străini suna departe încă, subţire şi cu răsunete ciudate.* SAD.; (şi: **ţîhnit**). [V. *ţăhni*].

ţămbruí, **ţămbruiesc** vb. (tr.) a căptuşi, a întări cu ţambre pereţii unei galerii de mină sau ai unei fîntîni. [*Ţambră* + *-ui*].

ţăncuí, **ţăncuiesc** vb. (reg.; tr.) a însemna pe ţanc² nivelul lichidului dintr-un vas; a măsura cu ţancul². [*Ţanc²* + *-ui*].

ţăncúş n. v. ţăncuşă.

ţăncúşă, **ţăncuşe** f. (reg.) 1. răboj; bucată mică tăiată din răboj, pe care o păstrează, ca mijloc de control, cel care trebuie să primească plata; 2. băţ cu care se măsoară, însemnîndu-se cu cîte o crestătură, cantitatea lichidului dintr-un vas; ţanc²; 3. bucăţică lunguiaţă şi ascuţită care se taie şi se scoate dintr-un pepene, dintr-o pîine etc. pentru a verifica dacă e dulce, coaptă etc.; 4. bucăţică de lemn, aşchie cu care se completează un gol, o spărtură; 5. crestătură, de o anumită formă, făcută la urechea oilor ca semn de recunoaştere; ţanc²; 6. (la pl.) motive ornamentale în lemnărie, în cojocărie; 7. numele mai multor jocuri de copii: a) ţintar: *aveam noi cu ce ne trece vremea, cînd voiam: ţencuşa, ba tăbăcăreasca sau concina.* CR.; b) de-a **ţăncuşa**, joc de copii care constă în înfigerea unui cuţit în pămînt; (şi: **ţencuşă**, **ţincuşă**, **ţîncuşă**, **ţăncuş**). [*Ţanc²* + *-uşă*].

ţăndărí, **ţăndăresc** vb. (tr. şi refl.) a (se) preface în ţăndări; a (se) sfărîma în bucăţi; (şi: (pop.) **ţănduri**). [De la *ţandără*].

ţăndărícă, **ţăndărele** f. 1. diminutiv al lui ţandără; aşchiuţă, surcică; 2. (fig.; şi m.) persoană mică de statură; copil; (şi: **ţăndurică**). [*Ţandără* + *-ică*].

ţăndărít, **~ţi**, **ţăndărită**, **~e** a. prefăcut în ţăndări; sfărîmat în bucăţi: *uşa ţăndărită căzu cu totul din ţîţîni.* C.L.; (şi: (pop.) **ţăndurit**). [V. *ţăndări*].

ţăndărós, **~şi**, **ţăndăroásă**, **~e** a. (reg.) 1. care se desface cu uşurinţă în ţăndări; aşchios; 2. (fig.) supărăcios, arţăgos; (şi: **ţănduros**). [*Ţandără* + *-os*].

ţăndurí vb. v. ţăndări.

ţăndurícă f. v. ţăndărică.

ţăndurít a. v. ţăndărit.

ţănduróş a. v. ţăndăros.

ţănţoşénie f. (rar) trufie: *se vede că ştiinţa mare de carte şi încuscrirea cu domnul dădeau Costineştilor puţină ţănţoşenie.* CĂL. [*Ţănţoşi* + *-enie*].

ţănţoşí, **ţănţoşesc** vb. (rar; refl.) a se arăta ţanţoş; (şi: **ţanţoşi**). [De la *ţanţoş*].

ţănţoşíe f. (rar) faptul de a fi ţanţoş; fudulie; (şi: **ţanţoşie**). [*Ţanţoş* + *-ie*].

ţăperíg n. v. ţipirig².

ţăpíş n. v. ţipiş.

ţăpoáică, **ţăpoaice** f. (reg.) 1. ţăpoi; 2. unealtă de pescuit formată dintr-un coş lung de nuiele, de formă conică, fără fund, cu o coadă lungă, folosită în apele puţin adînci. [*Ţăpoi* + *-că*].

ţăpói, **ţăpoale** n. 1. furcă cu coada lungă şi cu trei dinţi drepţi, cu care se ridică snopii, finul, cocenii etc.; furcoi, ţăpoaică: *coasă, hreapcă, ţepoi, greblă ... nici că se aflau la casa acestui om nesocotit.* CR.; 2. unealtă de pescuit de forma unei furci cu mai mulţi dinţi, care se înfige în peşte; ostie²; 3. (reg.) parte a crîsnicului, de forma unei furci de lemn cu două coarne, în vîrful căruia se fixează mînerul sacului; 4. (reg.) fiecare dintre căprioriii aşezaţi la mijloc, între sape, la cele două capete ale acoperişului caselor ţărăneşti; 5. (rar) ghimpe mare (la plante): *prietenii roşcovanului sălbatec, îmbrăcat în ţăpoaie, surîd.* ARG.; 6. numele unui dans popular; melodie după care se dansează; (şi: **ţepoi**). [*Ţeapă* + *-oi*].

ţăpúc, **ţăpuci** m. (reg.) diminutiv al lui ţap; ţăpuşor. [*Ţap* + *-uc*].

ţăpuleán, **ţăpulení** m. (reg.) ţap tînăr. [*Ţap* + *-ulean*].

ţăpuşór, **ţăpuşori** m. diminutiv al lui ţap; ied (de un an): *ţăpuşorul a rămas mai în urmă; două căprioare au înaintat pînă la cîţiva paşi de mine.* SAD. [*Ţap* + *-uşor*].

ţăr interj. v. ţîr¹.

ţărán, **~i**, **ţărană**, **~e** m. (rar) f. 1. persoană care locuieşte la ţară şi care îşi cîştigă existenţa îndeletnicindu-se nemijlocit cu cultivarea pămîntului şi cu creşterea animalelor; sătean: *ţăranul mergea pe lîngă boi şi-i tot îndemna să meargă mai iute.* CR.; 2. (peior.) persoană lipsită de educaţie, fără maniere; mojic; 3. (reg.) locuitor de la şes; cîmpean; (şi: (înv.) **ţerean**). [*Ţară* + *-(e)an*].

ţăráncă¹, **ţărănci** f. 1. femeie care locuieşte la ţară şi care îşi cîştigă existenţa îndeletnicindu-se nemijlocit cu cultivarea pămîntului şi cu creşterea animalelor; săteancă: *ca simplă transcriere a limbajului unei ţărănci supărate, văităturile caprei sînt de oarecare coloare.* CĂL.; 2. (peior.) femeie lipsită de educaţie, fără maniere; mojică; (şi: (înv.) **ţereancă**). [*Ţăran* + *-că*].

ţáráncă² f. (iht.; reg.) ocheană (*Rutilus rutilus*). [Et. nec.; cf. *tarancă*].

ţărăí vb. v. ţîrîi¹.

ţărăít¹ n. v. ţîrîit¹.

ţărăít² a. v. ţîrîit².

ţărăncúţă, **ţărăncuţe** f. 1. diminutiv al lui ţărancă¹; fată de ţăran: *nou-venita părea o ţărăncuţă sălbatică,... îmbrăcată modest, ca dintr-o prăvălie de solduri.* CRĂCIUN; 2. ţărancă tînără; 3. (pop.) specie de libelulă cu aripile albastre strălucitoare, care trăieşte în apropierea apelor (*Calopteryx virgo*); (şi: (înv.) **ţerăncuţă**). [*Ţărancă¹* + *-uţă*].

ţărănésc, **~şti**, **ţărăneáscă**, **~eşti** a. care aparţine ţăranilor, referitor la ţărani, de ţăran; de la ţară; rural, rustic, sătesc: *în Neculce se înfăptuieşte cu un veac înainte acel amestec de mică cultură de tîrgoveţ şi de înţelepciune ţărănească.* CĂL. // f. (artic.) numele mai multor dansuri populare; melodiile după care se execută aceste dansuri. [*Ţăran* + *-esc*].

ţărănéşte adv. ca ţăranii, în felul ţăranilor: *avea obicei să umble îmbrăcat jumătate ţărăneşte, jumătate orăşeneşte.* SAD.; (şi: (înv.) **ţerăneşte**). [*Ţăran* + *-eşte*].

ţărăní, **ţărănesc** vb. (rar; refl.) a-şi însuşi felul de viaţă sau de a se comporta al ţăranilor. [De la *ţăran*].

ţărănie, **ţărănii** f. 1. (înv.) ţărănime: *au făcut un ispisoc şi au pus numai giumătate de mazili, iar pe giumătate i-au dat la ţărănie.* NEC.; 2. condiţia, starea, viaţa de ţăran: *are palmele bătătorite de sapă şi ţărănie.* SAD.; 3. vorbă, expresie ţărănească: *asurzeşti lumea cu ţărăniile tale!* CR.; 4. (peior.) bădărănie, mojicie. [*Ţăran* + *-ie*].

ţărăníme f. populaţia mediului sătesc ocupată nemijlocit cu cultivarea pămîntului şi cu creşterea animalelor; totalitatea ţăranilor; mulţime de ţărani: *ţărănimea română ... păstrătoarea şi reprezentanta românismului.* IBR. [*Ţăran* + *-ime*].

ţărăníşm n. 1. tendinţă sau preocupare a unor scriitori de a trata în operele lor aspecte din viaţa ţărănească; 2. curent de idei şi doctrină de partid, dezvoltate în România în perioada interbelică, care au exprimat interesele micilor proprietari agricoli. [*Ţăran* + *-ism*].

ţărăníst, **~şti**, **ţărănístă**, **~e** a. care se face pentru ţărani, în favoarea ţăranilor. // m., f. adept al ţărănismului; membru al unui partid ţărănesc. [*Ţăran* + *-ist*].

ţărănói, **ţărănoi** m. 1. (depr.) augmentativ al lui ţăran; 2. persoană lipsită de educaţie, fără maniere; bădăran, mitocan: *bărbatu-tău îi un ţărănoi, un prost.* NEGR. [*Ţăran* + *-oi*].

ţărănós, **~şi**, **ţărănoásă**, **~e** a. (depr.) 1. (despre persoane) cu apucături de ţăran: *Dabija e un soi de voievod ţărănos.* CĂL.; 2. (înv.) barbar, crud: *Gavatiia cea necredincioasă şi ţărănoasă.* DOS.; 3. (despre obiecte) rudimentar, grosolan: *un turn mai ţărănos.* CĂL. [*Ţăran* + *-os*].

ţărănúş, **ţărănuşi** m. diminutiv al lui ţăran; copil de ţăran. [*Ţăran* + *-uş*].

ţărcalán n. v. ţărcălam.

ţărcălám, **ţărcălamuri** n. 1. (reg.) un fel de compas (folosit în dulgherie); 2. (reg.) inel luminos care se formează uneori în jurul unui astru (mai ales al Lunii) sau al unei alte surse de lumină; halo, cearcăn: *de cealaltă parte se arăta luna în crai nou cu un ţercalan galben împrejur.* GANE; 3. (înv.) figură, desen etc. în formă de cerc: *şi sosim la un ... stîlp de piatră ... şi scria în ţărcălam: acest stîlp au ridicat Alexandru.* DOS.; 4. (fig.; înv.) întindere, cuprins: *toate din fire aşea sînt tocmite şi orînduite, ca fietecare în ţircalamul hotarelor sale să se continească.* CANT.; (şi: **ţărcălan**, **ţărcalan**, **ţercalan**, **ţircalam**, **ţîrcălam**, **ţărcălău**, **cercalam**, **cercălău**, **cercalău**). [Din magh. *cirkalom*].

ţărcălán n. v. ţărcălam.

ţărcălău n. v. ţărcălam.

ţărcăluí, **ţărcăluiesc** vb. (tr.) 1. (reg.) a trasa linii cu ţărcălamul; 2. (înv.) a controla, a verifica anumite activităţi prin deplasare la faţa locului: *să ţărcăluiască pre protopopi* (a. 1675). GCR.; (şi: **ţercălui**). [Din magh. *cirkál*].

ţărcătóri f. pl. (reg.) moment al zilei cînd ciobanii duc oile în ţarc pentru a le mulge. [*Ţarc* + *-ători*].

ţărcói, **ţărcoi** m. (reg.) masculul ţărcii. [*Ţarcă* + *-oi*].

ţărcuí, **ţărcuiesc** vb. (tr.) 1. a închide de jur împrejur cu o îngrăditură; a îngrădi: *a ţărcui curtea;* 2. a închide, a adăposti vitele, oile într-un ţarc; 3. (fig.) a ocroti, a îngrădi: *ţara să ne-o ţărcuim şi de iezme s-o ferim.* PANN; 4. a da ocol, a înconjura: *lupii ţărcuiau* [oile]. POP. [*Ţarc* + *-ui*].

ţărcuşór, **ţărcuşoare** n. diminutiv al lui ţarc; ţarc mic în care se ţin mieii pentru a fi înţărcaţi sau pentru a-i feri de frig. [*Ţarc* + *-uşor*].

ţărîgrădeán a. v. ţarigrădean.

ţărîgrădeáncă f. v. ţarigrădeancă.

ţărişoáră, **ţărişoare** f. diminutiv hipocoristic al lui ţară; ţară mică: *Enrice, stăpînitorul unei ţărişoare mici.* ISP.; *pentru libertate, pentru ţărişoară cine n-ar pieri?* BOL. [*Ţară* + *-işoară*].

ţărînă, (rar) **ţărîne** f. 1. pămînt mărunţit: *a fost prins cărînd ţărînă cu o tărăboanţă, într-un loc mai ferit, unde-şi pusese de gînd să răsădească urzici.* TOP.; **praf şi ţărînă**, nimic, praf şi pulbere: *praf şi ţărînă rămase şi din fata cea mai mare de zmeu.* ISP.; 2. pămînt cu care se acoperă sicriul, cu care se umple mormîntul: *a pus-o într-o groapă, au aruncat ţărînă deasupra ei de-au acoperit-o ...* EM.; **fie-i ţărîna uşoară!**, formulă rostită la înmormîntarea sau la pomenirea unui mort; odihnească-se în pace!; 3. (fig.) pămînt din care, după concepţia biblică, a fost făcut omul şi în care se va preface trupul lui după moarte: *trupul tău ce-au fost ţărînă în ţărînă s-a preface.* AL.; 4. (fig.) trup neînsufleţit; oseminte: *şi totuşi, ţărînă frumoasă şi moartă, de racla ta razim eu harfa mea spartă.* EM.; 5. stratul de la suprafaţă al pămîntului: *apoi îl izbi de pămînt şi-l băgă în ţărînă pîn' în glezne.* EM.; a **se aşterne**

ţărînii, a se întinde, a se culca la pămînt; (şi: (înv. şi reg.) **ţerină**, **ţărnă**). [*Ţară* + *-înă*].

ţărînós, ~şi, ţărînoasă, ~e a. **1.** fărîmicios; afînat: *pămînt ţărnos*; **2.** (în concepţiile religioase) făcut din ţărînă; (p. ext.) pieritor: *ţărînosul meu trup.* BOLLIAC; (şi: (reg.) **ţărnos**). [*Ţărînă* + *-os*].

ţărm, ţărmuri n. **1.** fîşie de pămînt de-a lungul unei ape mari, mai ales de-a lungul unei mări; mal, coastă; (p. ext.) regiune de lîngă o apă (mai ales de lîngă o mare): *Ovidiu ... a murit pe ţărmurile sălbatice ale Mării Negre.* OD.; *singura-mi dorinţă e ca pe ţărm de mare să urmăresc cu ochii corăbiile-n zare.* PILLAT; **2.** (fig.) loc de refugiu, de linişte; liman: *către nici un ţărm al vieţii n-am s-ajung să odihnesc.* MACED.; **3.** (p. gener.) ţinut, meleag, tărîm: *pe străine ţărmuri fiind a pleca.* BOL.; **4.** (fig.) graniţă, margine; capăt, sfîrşit: *pe ţărmul scurtei vieţi.* AL.; (şi: (înv.) **ţărmur, ţărmure**). [De la *ţărmur* <lat. **termulus* „hotar" (=*terminus*)].

ţărmuí, ţărmuiesc vb. (rar) **1.** (intr.) a trage la ţărm, a se opri la ţărm; a ţărmuri; **2.** (tr.) a mărgini de jur împrejur. [*Ţărm* + *-ui*].

ţărmuitór, ~i, ţărmuitoáre a. (rar) care mărgineşte ceva; înconjurător: *mările ţărmuitoare şi cetăţi lîngă limanuri, toate se întind nainte-i.* EM. [*Ţărmui* + *-tor*].

ţărmur n. v. ţărm.

ţărmure n. v. ţărm.

ţărmureán, ~eni, ţărmureană, ~ene m., f. (înv.) persoană care locuieşte pe ţărmul unei ape; riveran: *apa este, pe alocurea, adîncă ...; ţărmurenii chiar nu se avîntă pe dînsa fără de oarecare sfială.* OD. [*Ţărmur(e)* + *-ean*].

ţărmurí, ţărmuresc vb. **1.** (tr.) a forma marginile, limitele; a mărgini; (p. ext.) a îngrădi, a stăvili: *Mirăslăul ... e aşezat în capătul de dincoaci al unei cîmpii ..., ţărmurită de o parte de munţi, iar de cealaltă de Mureş.* BĂLC.; **2.** (fig.; tr.) a reduce, a restrînge: *a înţeles că ... cineva vrea să-i ţărmurească libertatea.* GÎRL.; **3.** (înv.; refl.; despre ţări, regiuni etc.) a se mărgini cu ..., a se învecina; **4.** (înv.; refl.) a trage la ţărm, a acosta; a ţărmui. [De la *ţărmur(e)*].

ţărmuríre, ţărmuriri f. acţiunea de a ţărmuri şi rezultatul ei. [V. *ţărmuri*].

ţărmurós, ~şi, ţărmuroásă, ~e a. (înv.) cu maluri înalte şi abrupte: *au început a-i răsipi şi a căde acolo în pîrău, fiind ţărmuros.* NEC. [*Ţărmur*(*e*) + *-os*].

ţărnă f. v. ţărînă.

ţărnós a. v. ţărînos.

ţărţără f. v. ţîrţîră.

ţărúcă f. v. ţîrucă.

ţărúş, ţăruşi m. par[1] mic, ascuţit la un capăt, care se înfige în pămînt şi care serveşte pentru a lega sau a fixa ceva de el, pentru a marca un hotar, a stabili o linie de demarcaţie etc.: *luai şaua şi desagii din spatele Pisicuţii şi o priponii de un ţăruş.* HOGAŞ. [Probabil cuv. autoht.; cf. alb. *thurr*].

ţăţácă f. v. ţîţacă.

ţăţăí vb. v. ţîţîi[2].

ţăţói n. v. ţîţei.

ţăţoícă f. v. ţîţeică.

ţăţíca, ţăţici f. (reg.) diminutiv hipocoristic al lui ţaţă: *vin şi eu după tine numaidecît, numai să vorbesc cevaşilea cu ţăţica.* CAR. [*Ţaţă* + *-ică*].

ţăucă, ţăuce f. (reg.) peşte cu corpul alungit, turtit lateral, cu pete brune şi cu o dungă aurie pe mijloc, care scoate un sunet caracteristic prin evacuarea reflexă a gazelor din intestin (*Cobitis aurata balcanica*). [Et. nec.; cf. *ţăui*].

ţăuí vb. v. ţiui.

ţeápă, ţepi şi (reg.) **ţepe** f. **1.** par[1] lung avînd diferite întrebuinţări în construcţii, pentru a clădi cătile de fîn sau de paie etc.; **2.** (spec.) bucată lungă de lemn sau de metal, ascuţită la unul din capete, folosită în trecut ca instrument de tortură; (p. restr.) vîrful unui astfel de instrument: *tot cu ţepi prin ea împunsă.* PANN; **3.** (spec.) par[1], ascuţit la vîrf, fixat vertical în pămînt, folosit în trecut ca instrument de execuţie, înfigîndu-se în el corpul condamnaţilor la moarte: *Iancu ajunge la vreo 10 ani o adevărată căpetenie de lotri, şi e prins şi dus la ţeapă sub domnia lui Bogdan.* CĂL.; **4.** (fig.; arg.) înşelătorie: *pînă la urmă, rămîne o ţeapă dată tuturor românilor, care au plătit fără să li se ceară acordul.* D.; **5.** frigare: *mieii întregi se întorc în ţepe de lemn.* RUSSO; **6.** fiecare dintre prelungirile, subţiri şi ascuţite, care pornesc de la învelişul bobului unor graminee; aristă, barbă, mustaţă; **7.** (la pl.) resturile tulpinilor unor păioase rămase în pămînt după cosire; **8.** aşchie mică (care intră sub piele sau sub unghie). // şi m. (în forma **ţep;** mai ales la pl.) **1.** formaţie tare şi ascuţită de pe tulpinile, frunzele sau fructele unor plante; ghimpe, spin, ţepăruie, ţepuşă; **2.** fiecare dintre prelungirile epidermice ghimpoase care acoperă corpul unor animale: *profesorul era unul şi acelaşi pentru ambele materii, ce mă întîmpinau cu ţepi de arici.* BL.; **3.** fire aspre de barbă: *un bărbat scund şi oacheş, cu barbă nerasă, neagră şi numai ţepi ..., apăru gîfîind.* VINEA; (şi: **ţep**). [Cuv. autoht.; cf. alb. *thep* „vîrf ascuţit de stîncă"].

ţeápăn, ţepeni, ţeapănă, ţepene a. **1.** care nu se mlădiază, care nu se încovoaie; rigid, tare, vîrtos: *copacii ... şi-ntindeau crengile ţepene.* VLAH.; **2.** nemişcat, neclintit; încremenit (de spaimă, de consternare etc.): *pedestrimea noastră ... sta ţeapănă fără a-şi strica linia.* BĂLC.; **3.** care nu se mai poate mişca sau îndoi (din cauza frigului, a oboselii, a unei boli etc.); (p. ext.) lipsit de viaţă, mort: *mîna îi era ţeapănă şi rece ca gheaţa.* CAR.; **4.** (fig.; despre oameni) cu o ţinută voit rigidă; băţos: *ţapăn, drept, cu schiptru-n mînă, şede-n perine de puf.* EM.; **5.** (pop.) solid, trainic: *mănăstirile clădite ... cu ţepene ziduri de apărare.* OD.; **6.** (pop.) robust: *ostaşi ţepeni, vîrtoşi.* POP.; **7.** (pop.) grozav, straşnic (de tare, de mult, de mare etc.): *trase un somn ţeapăn;* (adv.) *se aduseră cei legaţi şi se legară ţapăn de grinzile groase.* EM. [Din sl. *cěpěnŭ*].

ţeără f. v. ţară.

ţeărînă f. v. ţarînă[2].

ţeástă, ţeste f. (pop.) **1.** craniu, cutie craniană; (p. ext.) cap: *avea pe ţeastă o căciuliţă după moda bulgărească.* SAD.; *fiecare vis pe care mi l-a povestit ... înmugurea în miezul creierului ei, dezvolta un filament translucid care-mi perfora ţeasta şi înflorea deodată, la capătul filamentului ... în craniul meu.* CĂRT.; **2.** craniu descărnat de om mort; hîrcă, scăfîrlie: *toarnă-n ţestele măreţe vin.* EM.; **3.** carapace: *ţeasta broaştei.* [Lat. *testa*].

ţeávă, ţevi f. **1.** piesă de metal, de material plastic etc., cilindrică şi goală în interior, cu lungimea mare în raport cu diametrul, întrebuinţată pentru transportul fluidelor, în construcţii etc.; tub: *un frig de gheaţă îi şerpuia prin şira spinării, împrăştiindu-se, ca prin nişte ţevi, în tot trupul.* DELAVR.; **ţeavă de eşapament**, piesă la motoarele cu ardere internă, prin care ies în atmosferă gazele de ardere din toba de eşapament; **ţeavă de extracţie**, ţeavă de oţel cu diametrul relativ mic, utilizată la sondele de extracţie a petrolului, în vederea formării unei conducte, prin care se realizează curgerea fluidelor din stratul productiv la suprafaţă; tubing; **2.** tub de lemn pe care se înfăşoară firele de bătătură şi care se introduce în suveică la războaiele de ţesut manual: *ţevi de făcut la sucală.* CR.; **3.** tub tronconic sau cilindric, de carton, de lemn sau de metal, cu suprafaţa netedă sau riflată, folosit în ţesătorii ca suport pentru înfăşurarea firelor; mosor; **4.** cilindru de oţel al unei arme de foc, prin care trece proiectilul: *puşca o ţineam de ţeavă, cu stratul în iarbă.* TOP.; **5.** parte a unor obiecte în formă de tub: *ţeava lulelei;* **6.** (reg.) partea tubulară a tulpinii unor plante: *ţeava trestiei;* **7.** (anat.; înv. şi reg.) canal sau conduct natural care se găseşte în diferite organe sau ţesuturi, prin care circulă hrană, aer etc.; tub; (şi: (înv. şi pop.) **ţevie**). [Din sl. **cěva;* cf. bulg. *ceva*].

ţechín, ţechini m. veche monedă arabă şi italiană, de aur sau de argint, care a circulat şi în ţările româneşti: *prinţul Transilvaniei plătea 15000 sechini.* BĂLC.; (şi: (înv.; rar) **sechin**). [Din it. *zecchino*].

ţechírá, ţechire f. (reg.) coşniţă: *mînc un măr şi două pere, la inimă tot nu mere, să mînc o ţechiră plină, inima nu mi-o alină.* POP. [Din săs. *zecker* (germ. *Zöger*)].

ţedúlă f. v. ţidulă.

ţef n. v. ţeh[1].

ţeft n. v. ţeh[1].

ţeh[1], ţehuri n. **1.** (înv. şi reg.) par[1], ţăruş sau alt obiect folosit pentru a stabili un hotar, o linie de demarcaţie etc.; **2.** (pop.) par[1] înfipt în mijlocul ariei de treier, de care sînt legaţi caii şi în jurul căruia se înfăşoară funia în timpul treieratului; **3.** (pop.) orcic; **4.** (fig.; înv.) centru (al unei activităţi); (p. ext.) stăpînire, conducere: *mult prăpăd făcură atunci tătarii ... pînă ce prinseră de veste cei de la ţeft.* ISP.; **a fi la ţeft,** a fi, a se găsi într-o poziţie cheie; **5.** (fig.; înv.) moment culminant, decisiv: *îl găsi somnul tocmai la ţeft.* POP.; (şi: **ţef, ţeft**). [Din săs. *zëcha* (germ. *Zeichen*) „semn de hotar (la ogoare)"].

ţeh[2], ţehuri n. (înv. şi reg.) breaslă, corporaţie de meşteşugari. [Din germ. *Zeche,* magh. *céh*].

ţehní vb. v. ţăhni.

ţel, ţeluri n. **1.** (înv. şi reg.) punct, semn care se ocheşte, care trebuie nimerit cînd se trage cu o armă; ţintă: *săgeata ajunse la ţăl, iar unul din feciorii Niobei căzu mort la pămînt.* OD.; **2.** cătarea puştii: *scoase o lumînărică de ceară albă, o lipi la buza puştii – deasupra ţelului.* GANE; **în ţel** sau **în ţelul puştii,** în bătaia puştii: *am aşteptat să-mi vie ursul în ţel.* GANE; **3.** punct, loc la care cineva vrea să ajungă, spre care se îndreaptă cineva sau ceva; ţintă: *căruţa ... înaintează încetinel şi rătăceşte fără ţel.* OD.; **4.** (p. ext.) obiectiv către care tinde cineva; scop, ţintă: *ţelul îi este înfăptuirea dorinţei ca românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi.* CĂL. [Din germ. *Ziel,* rus. *ţel',* magh. *cél*].

ţeleníş n. ţeliniş.

ţéler, ţeleri m. (bot.; reg.) ţelină[2] (*Apium graveolens*); (şi: **seler, celer**). [Din săs. *zäller,* germ. *Sellerie,* magh. *celler*].

ţelí, ţelesc vb. (reg.; tr.) a ţinti pe cineva sau ceva cu o armă sau cu un obiect; a nimeri, a lovi ţinta: *acolo, în prăpastia aceea, ce ochi omenesc l-ar fi putut ţeli?* AG. [De la *ţel*].

ţélină[1], ţelini f. **1.** pămînt care nu a fost lucrat niciodată sau care a fost lăsat multă vreme nelucrat; pîrloagă: *ţealină şi mărăcini va fi tot pămîntul.* BIBLIA; **2.** păşune (naturală sau semănată). [Din bulg., sb. *celina*].

ţélină[2], ţeline f. plantă legumicolă bienală din familia umbeliferelor, cu frunze mari, aromate, cu flori albe şi cu rădăcină globuloasă, cărnoasă, folosită în alimentaţie (*Apium graveolens*); ţeler: *avem ficăţei de pasăre ..., măduvioare ..., momiţe cu ţelină.* PR.; (şi: (înv. şi reg.) **celină, selină**). [Din gr. mod. *sélinon*].

ţeliníş, ţelinişuri n. (reg.) pămînt nelucrat; ţelină[1]; (şi: **ţeleniş**). [*Ţelină*[1] + *-iş*].

ţelinós, ~şi, ţelinoásă, ~e a. nelucrat, necultivat; învîrtoşat, tare din cauza necultivării, a secetei sau a frigului; întelenit: *cinci sute pluguri ară pămîntul ţelinos.* AL. [*Ţelină*[1] + *-os*].

ţeluí, ţeluiesc şi **ţélui** vb. (reg.; tr.) a ţinti pe cineva sau ceva cu o armă sau cu un obiect; a nimeri, a lovi ţinta: *orişicine de-a veni, puşca mea l-a ţălui.* POP.; (intr.) *luîndu-şi puşcuţa ... se pune-n rînd ca să ţăluiască şi el.* POP. [*Ţel* + *-ui*].

ţenchi[1], ţenchiuri n. **1.** (înv.) semn care marchează graniţa unui teritoriu; (p. ext.) graniţă, hotar; **a umbla din ţenchi în ţenchi,** a umbla din loc în loc după ceva; **a pune ţenchi** (sau **ţenchiul**) **(unui lucru, unei situaţii),** a pune capăt, a face să înceteze; **2.** (înv. şi reg.) semn făcut pe un vas în

locul pînă la care ajunge lichidul; **a lua ţenchi de la un vas,** a măsura cu ţancul[2] cantitatea de lichid dintr-un vas; **3.** (înv.; fig.) ţel, scop, ţintă: *departe de la ţenchiu-i se abătea.* CANT. [Et. nec.; cf. ***ţeh***[1]].

ţenchi[2] n. v. ţanc[3].

ţencúşă f. v. ţăncuşă.

ţéntner, ţentneri m. (înv.) unitate de măsură echivalentă cu 50 de kg în Germania şi cu 100 de kg în Austria: *pre urmă şi mai scump cumpăra ţitnarul de pîne coaptă.* N.COSTIN; (şi: **ţitnar**). [*Din germ.* ***Zentner,*** pol. ***cetnar***].

ţep m. v. ţeapă.

ţepár, ţepare n. (reg.) **1.** ţăpoi; **2.** lemn înfipt în pămînt care sprijină marginile ulucului pe care vin la vale buştenii de pe munte; **3.** crestătură făcută la urechea oilor ca semn de recunoaştere. [***Ţeapă*** + *-ar*].

ţepărúie, ţepărul f. (reg.) **1.** băţ sau vergea de lemn ascuţită la un capăt; **2.** fiecare dintre parii[1] aşezaţi vertical la extremităţile carului sau ale saniei pentru a susţine o încărcătură mai mare; **3.** par[1] pe care se clădeşte claia de fîn; **4.** ţeapă (la cereale); ghimpe (la plante); (şi: **ţepîrluie**). [***Ţeapă*** + *-ăruie*].

ţepelígă[1], ţepeligi f. (reg.) **1.** bucată (mică) despicată dintr-un lemn şi ascuţită la un capăt; **2.** ţeapă care intră sub piele sau sub unghie; **3.** frigare de lemn; ţepuşă. [***Ţeapă*** + *-ăligă*].

ţepelígă[2] f. v. săpăligă.

ţepelín n. v. zeppelin.

ţepení, ţepenesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (intr.) a deveni ţeapăn (din cauza frigului, a unei boli, a unei emoţii puternice etc.); a înţepeni: *Zaharia se spămîntă şi de frică ţepeni.* VARL.; **2.** (tr.) a face să nu se mişte, a fixa (bine); a înţepeni: *ţăpeneşte bine masa.* POP.; **3.** (refl.) a deveni vîrtos, tare; a se întări: *tocmagii se mai ţepenesc.* POP.; **4.** (refl.) a deveni rezistent, puternic: *lîngedul se ţepeneşte.* CANT. [De la ***ţeapăn***].

ţepeníe, ţepenii f. (înv.) forţă, tărie, putere: *Domnul însuşi ... destinge pre pămînt cu tăriia sa şi cu putearea şi cu ţepeniia.* COR. [***Ţeapăn*** + *-ie*].

ţeperíg m. v. ţipirig[1].

ţepíş a. v. ţipiş.

ţepîrlúie f. v. ţepăruie.

ţepéi n. v. ţăpoi.

ţepoiát, ~ţi, ţepolată, ~e a. (reg.) **1.** (despre coarnele animalelor) îndreptat în sus şi ascuţit; (despre animale) cu coarnele îndreptate în sus şi ascuţite; ţapoş; **2.** (despre păr) cu firele drepte, ridicate în sus; băţos. [***Ţepoi*** + *-at*].

ţepós, ~şi, ţepoásă, ~e a. **1.** cu vîrf ascuţit: *coarne ţepoase;* **2.** care are ţepi; ghimpos, spinos: *plantă ţepoasă; frunze ţepoase;* **3.** (fig.) sarcastic; maliţios: *jupîneasa Ilisafta se minuna văzîndu-l aşa de ţepos şi cu clonţ aşa de tare.* SAD.; **4.** (despre păr) cu firul aspru; ghimpos, sîrmos; (despre obraji, faţă) acoperit cu fire aspre de păr; (despre oameni) neras, nebărbierit. [***Ţeapă*** + *-os*].

ţepoşícă, ţepoşici f. **1.** plantă din familia gramineelor, cu tulpina rigidă şi aspră în partea superioară şi cu spice lungi (*Nardus stricta*); **2.** plantă păroasă din familia umbeliferelor, cu flori albe sau trandafirii şi cu fructul acoperit cu peri aspri (*Tordylium maximum*); (şi: **ţepuşică**). [***Ţepuşă*** + *-ică*].

ţépur, ~i, ţepură, ~e a. (reg.) **1.** (despre coarne, urechi, fire de păr etc.) îndreptat în sus şi ascuţit; (p. ext.; despre animale) care are coarnele îndreptate în sus şi ascuţite; **2.** (despre ţîţele animalelor sau despre mamele) ţeapăn, tare, pietros (mai ales în perioada lactaţiei); **3.** (fig.) viguros, robust; mîndru, fudul. [De la ***ţeapă***].

ţepúş n. v. ţepuşă.

ţepúşă, ţepuşe f. **1.** bucată de lemn sau de metal, lungă şi ascuţită la un capăt, avînd diverse întrebuinţări; (spec.) par[1] înfipt în pămînt, folosit în trecut ca instrument de execuţie; ţeapă; **2.** fiecare dintre parii[1] care se fixează la extremităţile carului sau ale saniei pentru a sprijini încărcătura; **3.** numele unor unelte sau unor părţi ale acestora făcute dintr-un ţăruş sau dintr-o vergea ascuţită la un capăt: **a)** (reg.) strămurare; **b)** (reg.) frigare: *îi lua într-o ţepuşă subţire, îi presura cu sare şi iar îi lăsa pe foc, ca să-şi capete gustul lor cel adevărat.* SAD.; **c)** fiecare dintre dinţii furcii sau ai ţepoiului; **d)** ţăruş cu care se fac găuri în pămînt pentru semănatul porumbului; **4.** vîrf ascuţit de fier sau de lemn: *o ţăpuşă de şarampoi.* POP.; **5.** aşchiuţă care intră sub piele sau sub unghie; (spec.) bucată de lemn (de trestie), ascuţită la un capăt, care se folosea ca instrument de tortură: *le-am bătut ţepuşi de trestie pe sub unghii.* FIL.; **6.** (reg.) ţeapă (la cereale); **7.** (pop.) ghimpe (la plante); **8.** (artic.; în forma **ţepuşul**) numele unui dans popular; melodia după care se dansează; (şi: **ţepuş**). [***Ţeapă*** + *-uşă*].

ţepuşícă f. v. ţepoşică.

ţerăncúţă f. v. ţărăncuţă.

ţerănéşte adv. v. ţărăneşte.

ţercalán n. v. ţărcălam.

ţercălui vb. v. ţărcălui.

ţereán m., f. v. ţăran.

ţereáncă f. v. ţărancă[1].

ţerînă f. v. ţărînă.

ţerúlic m. v. ţirulic.

ţesălă, ţesale f. **1.** unealtă asemănătoare cu o perie, formată dintr-o placă de metal, dinţată, cu mîner, cu care se curăţă pielea şi părul vitelor, îndeosebi al cailor: *de căpăstru mi-l scotea, cu ţesala-l ţesăla.* POP.; **2.** (fig.; fam.) neînţelegere, ceartă; scandal; bătaie zdravănă: *însurare fără stare, să fii gata la ţesală.* POP.; **3.** grapă uşoară, cu dinţi deşi şi lungi, folosită mai ales la curăţarea păşunilor naturale; (şi: (înv.) **ţeseală**, (reg.) **cesală, cesea**lă, **săcea**lă). [Din sl. ***česalo***].

ţesălá, ţésăl vb. (tr.) **1.** a curăţa un animal cu ţesala: *în ogradă, argaţii ţesală caii.* SAD.; **2.** (glumeţ; şi refl.) a (se) pieptăna, a (se) curăţa: *se ţesală în faţa oglinzii;* **3.** (fig.; fam.) a bate (zdravăn) pe cineva: *dacă nu v-am săcelat astăzi, faceţi otrocol prin cele mîţe.* CR.; (şi: **ţesela,** (înv. şi reg.) **cesăla, săcela**). [De la ***ţesală***].

ţesălăre, ţesălări f. acţiunea de a (se) ţesala. [V. ***ţesăla***].

ţesălát[1] n. faptul de a ţesăla. [V. ***ţesăla***].

ţesălát[2], ~ţi, ţesălată, ~e a. **1.** curăţat cu ţesala: *cal ţesălat;* **2.** (fig.; fam.; în forma **săcelat**) bătut; (şi: (reg.) **săcelat, cersălat**). [V. ***ţesăla***].

ţesătór, ~i, ţesătoáre m., f. persoană care ţese, care se ocupă cu ţesutul; muncitor care lucrează la un război de ţesut: *lucru de ţăsătoriu să faci.* BIBLIA; (fig.) *toamna, mîndră ţesătoare.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **ţesetor**). [***Ţese*** + *-ător*].

ţesătorie, ţesătorii f. **1.** meseria ţesătorului; meşteşugul ţesutului; **2.** atelierul ţesătorului; întreprindere sau secţie a unei întreprinderi în care se fabrică ţesăturile: *mă opream vreme îndelungată în faţa ţesătoriilor „Doncea Simo", privind clădirea de cărămidă de la intrare cu un fel de leşin.* CĂRT.; **3.** (cu sens colectiv) diferite sortimente de ţesături; (şi: (înv.) **ţesetorie**). [***Ţesător*** + *-ie*].

ţesătúră, ţesături f. **1.** produs textil obţinut la războaiele de ţesut prin împletirea în diverse moduri (legături) a firelor de urzeală, dispuse longitudinal, cu firele de bătătură, dispuse transversal; pînză, stofă sau alt obiect ţesut din fire textile: *purtau pe ele ţesăturile cele mai scumpe, aşa cum nici nu visaseră în viaţa lor sărmană.* SAD.; **2.** fel, mod în care e ţesută o stofă, o pînză; textură: *pînză cu ţesătura bătută;* **3.** reparaţie făcută la un obiect de îmbrăcăminte, la o pînză etc. ţesînd cu acul; **4.** (fig.) structură, alcătuire a unei opere, a unui fenomen, a unui lucru; urzeală: *după 1829, s-au băjenit spre Muntenia numeroase familii de bulgari, care azi intră în ţesătura etnică a oraşului Ploieşti.* CĂL.; **5.** (fig.) înlănţuire, împletire de lucruri de acelaşi fel: *ţesătură de intrigi;* **6.** (fig.) intrigă, uneltire: *intrigantul e lăsat în închisoare, ca pedeapsă pentru infama lui ţesătură.* CAR.; **7.** (anat.; înv.) ţesut: *ţesătură nervoasă;* **8.** (înv. şi reg.) meşteşugul ţesutului; ţesătorie: *cine au dat muierilor învăţătura ţeseturii?* BIBLIA; (şi: (înv. şi reg.) **ţesetură**). [***Ţese*** + *-ătură*].

ţése, ţes vb. **1.** (tr.) a realiza o ţesătură din fibre textile cu ajutorul războiului de ţesut: *pînă ţese-un cot de pînză, codrul nu mai are frunză.* POP.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) alcătui, a (se) constitui: *tot atît de impresionantă e criza sufletească prin care trece acest tip, ţesută din gelozie, tristeţe sfîşietoare şi spaimă pentru viitor.* TOP.; **3.** (p. anal.; despre păianjeni; tr.) a-şi face, a-şi întinde pînza; **4.** (tr.) a cîrpi (un obiect de îmbrăcăminte, pînzeturi) făcînd cu acul o împletitură de fire, care să acopere o gaură; (reg.) a ţîrîi: *a ţese un ciorap;* **5.** (tr.) a broda, a împodobi: *haine de aur ţesute cu mărgăritare.* ISP.; **6.** (fig.; refl. recipr.) a se încrucişa, a se întretăia (ca firele la ţesut): *la amiază, ... foiesc şi se ţes uliţele.* SAD.; **7.** (fig.; refl.) a se lega, a se îmbina: *celulele organice ... se ţes între ele înseşi pentru a forma organele.* CAR.; **8.** (fig.; tr.) a pune la cale, a urzi o intrigă, un complot etc.; a unelti: *trufaşii ... ţesură fel de fel de zizanii.* ISP. [Lat. ***texere***].

ţeseálă f. v. ţesală.

ţeselá vb. v. ţesăla.

ţésere, ţeseri f. (rar) acţiunea de a (se) ţese; ţesut. [V. ***ţese***].

ţesetór m. v. ţesător.

ţesetoríe f. v. ţesătorie.

ţesetúră f. v. ţesătură.

ţesie f. v. cesiune.

ţest, ţesturi n. **1.** obiect de lut ars, de fontă etc. de forma unui capac adîncit, prevăzut cu o toartă, cu care, după ce este bine încins, se acoperă pînea, mălaiul etc. puse la copt pe vatra fierbinte; **a pune cuiva ţestul în cap,** a prosti (pe cineva); **2.** (înv. şi reg.) craniu: *i-au făcut ţestul capului păhar.* DOS.; **3.** (înv. şi pop.) carapace: *dădu drumul broaştii să-şi spargă ţesturile.* DELAVR.; **4.** (înv.) partea superioară a unui stîlp, a unei coloane; capitel: *şi vor lua ţîsturile a doi stîlpi şi nime n-a şti unde sînt.* DOS.; **5.** (înv.) scheletul de lemn al şeii sau al samarului, peste care se întinde pielea; (şi: înv. şi reg. **ţist**). [Lat. ***testum***].

ţestás, ~şi, ţestoásă, ~e a. **1.** care este acoperit cu o carapace: *păduche ţestos;* **2.** (fig.; reg.) încăpăţînat, îndărătnic: *nu se poate înţelege cu ei nimeni, ... sînt ţăstoşi.* POP.; **3.** (glumeţ) cu capul mare; (p. ext.; fig.) căpos, deştept: *mă, ţestosule, ai luat primu întîi, mă?* PR. // f. broască-ţestoasă. [***Ţest*** + *-os*].

ţesút, ţesuturi n. **1.** faptul de a ţese; meşteşugul ţesătoriei, al ţesătorului; **2.** (rar) ţesătură: *era îmbrăcat într-un halat de baie cu ţesutul roş şi creţ.* TEODOR.; (fig.) *toată viaţa stă şi creşte pe acest ţesut de iluzii.* LIIC.; **3.** acumulare de celule, similare ca formă şi funcţie, unite prin substanţa lor intercelulară; ţesătură: *ţesut osos.* [V. ***ţese***].

ţesutoterapíe f. (med.) tratament cu ţesuturi conservate în scopul refacerii unui organ bolnav. [***Ţesut*** + ***terapie***; cf. fr. ***tissuthérapie***].

téţe f. invar. (entom.) musca-ţeţe (*Glossina palpalis*). [Din fr. ***tsé-tsé***].

ţevár, ţevare n. dispozitiv, aparat care serveşte la răcire, la îngheţare; cadă de răcire prin care trece serpentina alambicului. [***Ţeavă*** + *-ar*].

ţevăríe, ţevării f. **1.** totalitatea ţevilor unei instalaţii, ale unui aparat etc.: *pentru fierăriile, ţevăriile şi încrucişerile complicate de sîrme şi lemnişoare moarte ... Mavrocosti dădea tot seul pămîntului de la Necşeni.* SAD.; **2.** atelier, secţie într-o întreprindere în care se fabrică şi se prelucrează ţevi; (p.ext.) depozit de ţevi. [***Ţeavă*** + *-ărie*].

ţévie f. v. ţeavă.

ţevişoáră, ţevişoare f. diminutiv al lui ţeavă. [*Ţeavă* + *-işoară*].

ţevós, ~şi, ţevoásă, ~e a. (rar) de forma unei ţevi. [*Ţeavă* + *-os*].

ţevuí, ţevuiesc vb. (tr.) a trece firele de bătătură de pe mosoare, bobine, sculuri etc. pe ţevile care vor fi introduse în suveici, cu ajutorul sucalei sau a unei maşini speciale. [*Ţeavă* + *-ui*].

ţíba interj. v. ţibă.

ţíbă interj. (reg.) cuvînt cu care se alungă cîinii; marş: *ţibă, cotarlă!* AL.; (şi: **ţiba, cibă**). [Din ucr. *ciba,* magh. *csiba*].

ţic[1] interj. **1.** cuvînt care redă zgomotul produs prin ciocnirea a două obiecte de sticlă, de metal etc.; **2.** (repetat) cuvînt care redă strigătul specific al unor păsări. // n. (reg.; şi **de-a ţicul** sau **de-a mingea-n ţic**), joc în care participanţii lovesc mingea cu un băţ, iar după marcarea punctului, cei din echipa cîştigătoare îşi lovesc beţele între ei; (p. ext.) băţ folosit în jocul descris mai sus. // f. (ornit.; reg.; în forma **ţică**) ciocănitoare (*Dryobates maior*); (şi: **ţică**). [Onomat.; cf. sb. *cik* „detunătură"].

ţic[2]**, ţicuri** n. (reg.) **1.** vîrf de deal uşor rotunjit; ridicătură de teren; pantă abruptă; **2.** (anat.; şi **ţicul gîtului**), uvulă; **3.** vîrful purulent al unei bube; (şi: **ţîc, ţigă**). [Cf. *ciucă* „măgură"].

ţic[3] m. v. ţică[2].

ţícă[1] f. (reg.) neam, viţă; soi, fel (de oameni): *să cunoaşte că e ţîca noastră.* C.L.; (şi: **ţîcă**). [Et. nec.; cf. *ciucă* „fel de a fi"].

ţícă[2] m. (fam.; reg.) termen cu care cineva se adresează unui copil; băieţică: *da de unde ştii tu, măi ţică?* CR.; (şi: **ţic**). [De la *(băie)ţică*].

ţíclă[1]**, ţicle** f. (reg.) vîrf (ascuţit) de deal sau de munte; (vîrf ascuţit de) stîncă; ridicătură înaltă de pămînt; (şi: **ţiclu, ţiglă, ţihlă**). [Et. nec.; cf. *ţic*[2], magh. *szikla*].

ţíclă[2] f. v. ţaglă.

ţiclău, ţicläuri n. (reg.) vîrf de deal sau de munte înalt şi ascuţit; stîncă ascuţită şi înaltă. // m. (geol.; la pl.; în forma **ţiglăi**) alunecări de teren de mari dimensiuni în formă de movile; formă de relief pozitivă, cu aspect de turn de cetate, reprezentînd un rest al vechii suprafeţe topografice supuse eroziunii; (şi: **ţiglău, ţuclău, ciclău**). [*Ţiclă*[1] + *-ău*].

ţicleán, ţicleni m. (ornit.; reg.) **1.** scorţar (*Sita europaea*); **2.** piţigoi (*Parus maior*); **3.** sticlete (*Carduelis carduelis*); (şi: **ţiglean, ţiglan**). [Et. nec.; cf. *ţic*[1]].

ţicléte, ţicleţi m. (ornit.; reg.) **1.** scorţar (*Sita europaea*); **2.** piţigoi (*Parus maior*); **3.** sticlete (*Carduelis carduelis*). [Et. nec.; cf. *ţicleán, sticlete*].

ţiclínc n. v. ţiglină.

ţiclíng n. v. ţiglină.

ţíclu n. v. ţiclă[1].

ţicnăl n. v. semnal.

ţicneálă, ţicneli f. (fam.) tulburare a minţii; scrînteală, sminteală; idee fixă, bizară. [*Ţicni* + *-eală*].

ţicní, ţicnesc vb. **1.** (pop.; tr.) a lovi uşor un obiect (producînd zgomot sau fisurîndu-l); **2.** (reg.; despre animale; intr.) a crăpa, a muri; **3.** (fig.; fam.; refl.) a-şi pierde puterea de judecată; a se scrînti, a se sminti; **4.** (reg.; intr.; despre undiţă) a face o mişcare bruscă atunci cînd peştele muşcă din momeală; (şi: **ţigni**). [De la *ţic*[1]; cf. sb. *ciknuti*].

ţicnít, ~ţi, ţicnită, ~e a. **1.** (rar) plesnit: *pahar ţicnit;* **2.** (fam.) care şi-a pierdut puterea de judecată; scrîntit, smintit, ţăcănit: *lumea străzii bucureştene o credea ţicnită, şi atît.* BL.; (şi: **ţignit**). [V. *ţicni*].

ţidúlă, ţidule f. **1.** (pop.) bucată (mică) de hîrtie care cuprinde o însemnare scurtă şi care serveşte ca dovadă, permis, chitanţă etc.: *isnaful mai numără o dată paralele, ia ţidula, o îndoaie şi vrea să plece.* CAR.; **2.** (înv. şi reg.) înştiinţare, comunicare, dispoziţie dată în scris de către o autoritate: *a doua luminată poruncă a înălţimii tale ce prin ţidulă ni s-au dat, ca să ne adunăm iarăşi la un loc* (a. 1802). URIC.; (şi: **ţedulă,** (înv.) **ţudulă, cedulă**). [Din ucr. *cidula,* pol. *ceduła,* magh. *cédula*].

ţif n. v. ţiu[2].

ţífă f. v. ţiu[2].

ţíflă, ţifle f. (pop.) vîrf (ascuţit) de deal sau de munte; ridicătură de pămînt ascuţită; (şi: **ţilfă**). [Et. nec.; cf. *ţiclă*[1], *ţif*].

ţifleícă, ţifleici f. (reg.) **1.** vîrf ascuţit de deal sau de munte; dîmb (ascuţit); **2.** coastă prăpăstioasă, rîpă. [*Ţiflă* + *-eică*].

ţiflí vb. v. ţivli.

ţiflítor a. v. ţivlitor.

ţifloáie, ţifloi f. (reg.) pîntece umflat, îndopat de mîncare. // m. (în forma **ţarfoi**) epitet pentru un om batrîn, ramolit. // adv. foarte (sătul): *de plini ţifoaie, ... abia suflam.* C.; (şi: **ţifoaie, ţivoaie, ţarfoi**). [Et. nec.; cf. *foale*].

ţifloiá, ţifloiez vb. (reg.; tr.) a umple peste măsură cu mîncare; a îndopa, a umfla: *ţifloindu-şi pîntecele cu mîncări streine.* POP. [De la *ţifloaie*].

ţifloiát, ~ţi, ţifloiată, ~e a. (reg.; despre pîntece) plin peste măsură cu mîncare; îndopat; umflat. [V. *ţifloia*].

ţífnă f. v. ţîfnă.

ţífni vb. v. ţîfni.

ţífnós a. v. ţîfnos.

ţifoáie f. v. ţifloaie.

ţífraş, ~i, ţifraşă, ~e a. (reg.) **1.** cu multe culori; pestriţ; **2.** ornamentat, împodobit; înzorzonat: *pieptar ţifraş;* **3.** (despre persoane) îmbrăcat bine, dichisit; gătit peste măsură, înzorzonat; mîndru, ţanţoş. [Din magh. *cifrás*].

ţífră f. v. cifră.

ţigáie, ţigăi a. şi f. **1.** (oaie sau rasă de oi) cu lînă scurtă, creaţă, moale şi mătăsoasă: *un ţigan negru ca un fund de ceaun, creţ la cap ca o oaie ţigaie îmi ieşi înainte.* GANE; **2.** (lînă) cu firul scurt, moale, fin şi mătăsos (obţinută de la oaia descrisă mai sus). // f. stofă ţesută din lîna descrisă mai sus: *ţtari de ţigaie.* CR. [Et. nec.].

ţigán, ~i, ţigană, ~e m., f. **I. 1.** (la pl.) populaţie originară din nord-vestul Indiei, vorbitoare a unei limbi indo-europene, care, începînd din sec. al X-lea, migrează spre vest, pătrunzînd în Europa Centrală şi de Sud-Est, inclusiv pe teritoriul ţării noastre (sec. al XIV-lea), astăzi, fiind răspîndită în toate ţările europene, în Africa, în America şi în Australia; (şi la sg.) persoană care aparţine acestei populaţii: *un băiat de ţigan ... schinjuia c-un arcuş ce rămăsese în cîteva fire de păr şi, cu degetele uscate, mişca nişte coarde false.* EM.; **a arunca moartea în ţigani,** a da vina pe alţii; **a fi învăţat ca ţiganul cu ciocanul** (sau **cu scînteia**), a fi deprins cu nevoile; **a se muta ca ţiganul cu cortul,** a se muta foarte des, cu tot calabalîcul; a hoinări; **a se îneca ca ţiganul la mal,** v. **mal; 2.** epitet pentru o persoană brunetă; **3.** epitet pentru o persoană cu înfăţişare urîtă sau cu apucături rele. // a. (rar) care aparţine ţiganilor, referitor la ţigani, de ţigani; ţigănesc: *lăutari ţigani.* **II.** f. **1.** (reg.) varietate de struguri cu boabe negre; **2.** (ornit.; reg.) vrabie (*Passer domesticus*). // m. (reg.) **1.** (iht.) peşte-lup (*Aspius aspius*); **2.** (iht.) guvid (*Gobius lacteus*); **3.** (entom.) insectă cu corpul negru, cu dungi albe pe spate. [Din sl. *ciganinŭ*].

ţigáncă, ţigănci f. **1.** femeie care face parte din neamul ţiganilor; soţie de ţigan: *ne-a prins războiul pe meleagurile astea şi n-am apucat barem să-mi mai văz ţiganca o dată ...* TOP.; **2.** epitet pentru o femeie brunetă; **3.** epitet pentru o femeie cu înfăţişare urîtă sau cu apucături rele; **4.** (bot.; reg.) numele mai multor plante erbacee: **a)** gheaţă (*Begonia semperflorens*); **b)** urzică-moartă (*Lamium purpureum*); **c)** (la pl.; în forma **ţigance**) crăiţe (*Tagetes patula*); **5.** (iht.; reg.) văduvioară (*Leuciscus idus*); **6.** (mai ales artic.) numele unui dans popular; melodia după care se execută acest dans. [*Ţigan* + *-că*].

ţigáră, ţigări f. **1.** mic sul făcut dintr-o foiţă de hîrtie umplută cu tutun tăiat mărunt; ţigaretă: *aprinde chibritul, trage din ţigară.* CAR.; **2. ţigară de foi** sau **ţigară de Havana,** trabuc, havană. [Din germ. *Zigarre* „ţigară de foi"].

ţigarét, ţigarete n. tub subţire de chihlimbar, de os, de lemn etc., îngustat la un capăt, în care se introduce ţigara pentru a o fuma; portţigaret; ţigaretă. [De la *(port)ţigaret*].

ţigarétă, ţigarete f. **1.** ţigară: *maiorul şi-a fumat ţigareta pînă la carton.* CAR.; **2.** ţigaret. [Din germ. *Zigarette;* pentru sensul **2,** cf. germ. *Zigarettenspitze*].

ţigă f. v. ţic[2].

ţigănáş, ţigănaşi m. **1.** diminutiv al lui ţigan; copil de ţigan: *patru ţigănaşi, curat îmbrăcaţi, aduceau bucate la masă.* FIL.; **2.** (entom.; reg.) scripcar (*Saperda carcharias*); **3.** (bot.; reg.; la pl.) crăiţe (*Tagetes patula*); **4.** (artic.; reg.) numele unui dans popular. [*Ţigan* + *-aş*].

ţigănátic, ~ci, ţigănatică, ~ce a. care seamănă cu un ţigan; brunet; negricios, oacheş. [*Ţigan* + *-atic*].

ţigănărít n. impozit care se percepea pentru ţiganii robi: *au mai scădzut şi desetina ... şi au rădicat ţigănăritul şi morăritul ..., care le scorniră Mihai.* NEC. [*Ţigan* + *-ărit*].

ţigăncúşă, ţigăncuşe şi (reg.) **ţigăncuşi** f. **1.** diminutiv al lui ţigancă; ţigăncuţă: *din lăuntrul casei se strecură în cerdac cu grijă, cu paşi nesimţiţi de pîslă, una dintre ţigăncuşile domniţei.* SAD.; **2.** epitet pentru o persoană tînără foarte brunetă; **3.** (bot.; reg.; mai ales la pl.) crăiţe (*Tagetes patula*); **4.** (ornit.; reg.) numele mai multor păsări: **a)** vrabie (*Passer domesticus*); **b)** sticlete (*Carduelis elegans*); **c)** pescăruş (*Cinclus cinclus*); **5.** (mai ales artic.) numele unui dans popular. [*Ţigancă* + *-uşă*].

ţigăncúţă, ţigăncuţe f. ţigăncuşă: *iată că găsesc o ţigăncuţă zdrenţeroasă şi lihnită.* CAR. [*Ţigancă* + *-uţă*].

ţigăneálă, ţigăneli f. (reg.) faptul de a se ţigăni; ceartă, scandal; (la pl.) vorbe urîte, insulte. [*Ţigăni* + *-eală*].

ţigánel, ţigănei m. ţigănuş. [*Ţigan* + *-el*].

ţigănésc, ~şti, ţigăneáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine ţiganilor; care este caracteristic ţiganilor, de ţigan: *limba ţigănească;* **muşchi ţigănesc,** preparat alimentar din muşchi de porc, condimentat şi afumat; **a sta ca o pomană ţigănească,** a nu face nimic; **2.** (fig.) vulgar: *purtare ţigănească.* // f. (artic.) numele unui dans popular; melodie după care se dansează. [*Ţigan* + *-esc*].

ţigánéşte adv. **1.** ca ţiganii, în felul ţiganilor; în limba ţigănească: *îţi vine să crezi uneori că o să se încaiere ţigăneşte.* VINEA; **a cere ţigăneşte,** a cere cu stăruinţă; **2.** (fig.) vulgar. [*Ţigan* + *-eşte*].

ţigăní, ţigănesc vb. **1.** (refl.) a cere ceva cu insistenţă; a se tîrgui îndelung, excesiv: *ştii tu ce gîndesc, şi nu mă mai ţigănesc.* PANN; **2.** (refl.) a se comporta ca un ţigan; **3.** (tr.) a numi pe cineva ţigan. [De la *ţigan*].

ţigánie, ţigánii f. **1.** fel de a fi, de a vorbi al ţiganilor; viaţă de ţigan: *fanfaronada, poltroneria, milogeala, spiritul de hărmălaie şi orbească înfuriere sînt aspecte triviale tipice pe care poetul le-a condensat într-un limbaj de ţigănie maximă, sintetic totuşi şi cu mirosuri ardeleneşti.* CĂL.; *ţiganul de ţigănie nu-şi mai uită pe vecie.* POP.; **2.** (fig.) faptă, comportare urîtă; tîrguială excesivă; scandal; **3.** totalitatea ţiganilor care trăiesc în aceeaşi colectivitate; mulţime de ţigani; ţigănime; **4.** aşezare de ţigani, cartier, parte a unei localităţi locuită de ţigani; ţigănime: *am să mă reped eu pînă în ţigănie.* SAD. [*Ţigan* + *-ie*].

ţigáníme f. **1.** totalitatea ţiganilor care trăiesc în aceeaşi colectivitate; mulţime de ţigani; ţigănie:

ulița din dos ... face un ocol mare ... printre bordeile ţigănimii. REBR.; **2.** cartier, parte a unei localităţi locuită de ţigani; ţigănie: *acea casă era la un colţ de pădure, la marginea ţigănimii.* SAD. [*Ţigan* + *-ime*].

ţigănísm, ţigănisme n. termen împrumutat din limba ţigănească (şi neasimilat). [*Ţigan* + *-ism*].

ţigános, ~şi, ţigănoásă, ~e a. **1.** care se comportă sau vorbeşte ca ţiganii; care se tocmeşte mult, insistent; zgîrcit: *era aşa de ţigănos, de-şi mînca de sub unghii.* ISP.; **2.** brunet; oacheş. [*Ţigan* + *-os*].

ţigánuş, ţigănuşi m. **1.** diminutiv al lui ţigan; ţigănaş, ţigănel: *văd numai ţigănuşi goi; ... parc-ar fi sculptaţi în lemn preţios.* SAD.; **2.** epitet pentru un copil brunet; **3.** pasăre călătoare din ordinul ciconiiformelor, cu penaj negru, cu cioc lung şi curbat în jos (*Plegadis falcinellus*); **4.** (ornit.; reg.) pescăruş (*Cinclus cinclus*); **5.** peşte răpitor, cu corpul scurt şi îndesat, de culoare închisă, stropit cu puncte negre, care trăieşte în apele mocirloase; peşte-ţigănesc (*Umbra krameri*). [*Ţigan* + *-uş*].

ţigărár, ţigărari m. insectă coleopteră dăunătoare, de culoare verde-albăstruie, a cărei femelă depune ouăle în frunzele de viţă de vie, de păr[1], de tei etc., pe care le distruge răsucindu-le în formă de ţigară (*Byctiscus betulae*). [*Ţigară* + *-ar*].

ţighér n. v. **sicheră.**

ţigĭí, ţigĭi m. (entom.; reg.) gîndac mare, cu corpul lunguieţ, negru cu pete galbene, cu capul prevăzut cu mandibule puternice, care trăieşte în pădurile de conifere, provocînd stricăciuni prin roaderea mugurilor (*Hylobius abietis*). [Et. nec.; cf. *ţigîlĭ*].

ţiglán m. v. **ţiclean.**

ţiglár, ţiglari m. **1.** persoană care face ţigle[1]; lucrător care acoperă casele cu ţiglă[1]; **2.** (reg.) cărămidar. [*Ţiglă*[1] + *-ar*].

ţíglă[1], ţigle f. **1.** (adesea cu sens colectiv) piesă de argilă arsă, de sticlă sau de mortar de ciment, în formă de placă dreptunghiulară, folosită pentru executarea unor tipuri de învelitori de acoperiş: *circiuma ... avea acoperişul de ţiglă.* REBR.; **2.** (reg.) cărămidă. [Din germ. *Ziegel,* sb. *cigla*].

ţíglă[2] f. v. **ţaglă.**

ţíglă[3] f. v. **ţiclă[1].**

ţiglăríe, ţiglării f. **1.** loc unde se fac sau se vînd ţigle[1]; **2.** (reg.) cărămidărie. [*Ţiglă*[1] + *-ărie*].

ţiglắu m. v. **ţiclău.**

ţiglеán m. v. **ţiclean.**

ţiglínă, ţiglíne f. unealtă constituită dintr-o lamă de oţel foarte ascuţită, folosită la ajustarea, netezirea sau curăţarea pieselor de metal, de lemn etc.; răzuitoare; (şi: **ţiclinc, ţicling**). [Din germ. *Ziehklinge*].

ţignál n. v. **semnal.**

ţigní vb. v. **ţicni.**

ţignít a. v. **ţicnit.**

ţihlă[1] f. v. **ţiclă[1].**

ţihlă[2] f. v. **sihlă.**

ţihlíş n. v. **sihliş.**

ţiitór, ~i, ţiitoáre a. (înv. şi reg.) rezistent, trainic, durabil: *vestminte nouă şi ţiitoare.* POP. // m. **1.** (înv.) conducător, stăpînitor: *Domnul Dumnezeu, ţiitoriul ceriului şi al pămîntului.* PALIA; **2.** (înv. şi reg.) persoană care creşte animale: *oameni ţietori de dobitoace.* PALIA. // f. (pl. **ţiitoare** şi (înv. şi reg.) **ţiitori**) **1.** (pop.) femeie întreţinută, concubină: *vor sparge pe-ndelete cămară, poartă, safe, să-mbrace-o ţiitoare, să tragă cîte-un chef.* PILLAT; **2.** loc pe unde trece vînatul; loc unde stau la pîndă vînătorii: *fiţi deştepţi la ţiitori!* OD. [*Ţine* + *-itor*].

ţiitoríe, ţiitorii f. (înv. şi reg.) concubinaj: *a trăi în ţiitorie.* POP. [*Ţiitor* + *-ie*].

ţiitúră, ţiituri f. **1.** (înv.) stăpînire, domnie; putere, forţă: *făcu ţiitură braţelor lui.* COR.; **2.** (reg.) concubinaj: *a trăi în ţiitură*; **3.** (reg.) acompaniament din vioară sau din alt instrument muzical; ison, hang; **4.** (artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează: *ne cînta din fluier: doina, ... alivencile, ţiitura.* CR. [*Ţine* + *-itură*].

ţílfă f. v. **ţiflă.**

ţímar n., m. v. **ţimir.**

ţimáră f. v. **ţimir.**

ţímăt m. (reg.) scoarţa aromatică, de culoare roşcată-cenuşie a scorţişorului, întrebuinţată drept condiment şi în medicină; (şi: **ţimet**). [Din germ. *Zimmet,* sb. *cimet*].

ţimburúc n. v. **ţîmburuc.**

ţimbál n. v. **ţambal.**

ţimbalagíu m. v. **ţambalagiu.**

ţímet m. v. **ţimăt.**

ţimír, ţimire şi ţimíruri n. **1.** (înv.; reg.) semn convenţional distinctiv, caracteristic şi simbolic, al unei ţări, al unui oraş, al unei familii nobile sau al unei dinastii, al unei corporaţii etc.; blazon, ecuson, stemă: *oameni ... care nu au nici ţimară, nici stolă, nici coronă.* NEGR.; **2.** (reg.) mănunchi de flori artificiale sau alte podoabe pe care le poartă mirele la pălărie sau la căciulă în ziua nunţii. // m. (înv.; în Ţara Românească şi în Moldova; pl. **ţimiri**) călăuză sau însoţitor oficial al călătorilor străini, mai cu seamă de la hotare pînă la curtea domnească; ţimiraş; (şi: **ţimar, ţimară, cimir, zimir**). [Din magh. *címer,* pol. *cymer*].

ţimiráş, ţimiraşi m. (înv.; în Ţara Românească şi în Moldova) persoană în serviciul administraţiei publice, avînd însărcinarea să ducă ordine şi mesaje sau să însoţească pe călătorii străini; ţimir. [*Ţimir* + *-aş*].

ţimp n. v. **ţîmp.**

ţinc[1], ţíncuri n. fiecare dintre cepurile, alternînd cu scobituri, tăiate la capetele a două scînduri pentru a permite îmbinarea acestora în unghi drept. [Din germ. *Zinke*].

ţinc[2] m. v. **ţînc.**

ţincár m. v. **ţîncar.**

ţíncă f. v. **ţîncă.**

ţincăní vb. v. **ţingăni.**

ţincuí, ţinculésc vb. (tr.) a executa, manual sau mecanic, cepuri pentru îmbinări de colţ la produsele din lemn. [*Ţinc*[1] + *-ui*].

ţincúşă f. v. **ţăncuşă.**

ţíncvais n. alb de zinc. [Din germ. *Zinkweiss*].

ţíne, ţin vb. I. **1.** (tr.) a avea ceva în mînă (sau în braţe) şi a nu lăsa să cadă sau să scape: *ţinînd în mîna dreaptă toiag, stăpînul locului ieşi întru întîmpinare.* SAD.; **a-i ţine cuiva cununa,** a-i fi naş (cuiva) la cununie; **a ţine frînele ţării** (sau **împărăţiei**), a conduce, a stăpîni, a guverna o ţară (o împărăţie); **a ţine pe cineva** (sau **ceva**) **în mînă,** a avea pe cineva (sau ceva) în puterea sa, a dispune de cineva (sau de ceva) după bunul plac; **a ţine pe cineva în braţe** (sau **îmbrăţişat**), a cuprinde pe cineva cu braţele (în semn de dragoste sau de prietenie); (urmat de determinări introduse prin prep. *de, de după, pe după,* arată partea de care se apucă): *ţine copilul de mînă;* **2.** (tr.; la imper.) ia! primeşte! poftim!: *ţine, zice ea, bea acest spirt în sănătatea mea!* FIL.; **3.** (tr.; adesea determinat prin „în mînă") a mînui: *nu ştie să ţină furculiţa;* **4.** (tr.) a susţine, a purta un obiect greu (ridicat de la pămînt) şi a nu-l lăsa să cadă: *dacă eşti tu aşa de tare, ... putea-mă-vei ţinea pe mine pe palmă?* POP.; **a nu-l mai ţine pe cineva balamalele,** a-şi pierde vigoarea, a fi fără putere (din cauza bătrîneţii, a oboselii, a fricii); **cît îl ţin puterile,** v. **putere; 5.** (tr.) a sprijini (pe cineva sau ceva) ca să nu cadă: *hai de ţine scara, să mă sui eu colo pe casă.* SOR.; **6.** (tr.) a (putea) cuprinde; (p. ext.) a suporta: *vasul ţine zece litri;* **a nu-l mai ţine pielea,** v. **piele; a nu-l mai ţine pe cineva locul** (sau **pămîntul**) **de bucurie** (sau **de frică**), a fi cuprins de un sentiment puternic de bucurie, (de frică), a nu avea astîmpăr; **a nu-l mai ţine pe cineva pămîntul,** v. **pămînt; întinde-te cît te ţine plapuma,** v. **plapumă; II. 1.** (refl.) a se prinde cu mîinile de cineva sau de ceva (pentru a se sprijini, pentru a nu fi despărţit de cineva): *m-am ţinut de strană ca să nu cad.* NEGR.; **2.** (refl.) a apăsa, a comprima o parte a corpului (pentru a-i încetini funcţia, a potoli o senzaţie neplăcută etc.): *boierii ... rîseră pînă se ţinură cu mîinile de inimă.* ISP.; **3.** (refl.) a se menţine într-un loc, a nu se prăbuşi, a nu cădea de undeva: *stăpîne, ţine-te bine pe mine, că am să zbor lin.* CR.; **4.** (refl.) a fi susţinut, legat, fixat de ceva; (intr.) a fi bine fixat sau înţepenit (şi a nu ceda, a nu se mişca din loc): *uşa putredă se ţinea numai într-o balama.* SAD.; *cuiul ţine bine;* **a nu se ţine nădrăgii pe cineva,** se spune despre cineva foarte sărac; **5.** (refl.; urmat de determinări introduse prin prep. *de* sau *după*) a merge în urma cuiva, la mică distanţă de el, fără a-l părăsi nici o clipă; (p. ext.) a fi mereu împreună cu cineva, a fi nelipsit de lîngă cineva: *cine poate ţie-se după mine!* OD.; *cojile de ouă să le pui pe un băţ, ca să se ţie puii de cloşcă.* POP.; **a se ţine de coada cuiva** sau **a se ţine coadă** (sau **gaie, mînz, scai**) **de** (sau **după**) **cineva, a se ţine ca mînzul după iapă, a se ţine ca scaiul de oaie,** a urmări pe cineva pretutindeni, a nu lăsa în pace; **6.** (refl.; urmat de determinări introduse prin prep. *de*) a sta mereu în calea, în preajma cuiva stăruind cu o rugăminte, o cerere etc.; (p. ext.) a stărui pe lîngă cineva: *o urmăriţi, vă ţineţi ca nişte duhuri necurate de ea, pînă ce ... o faceţi de îşi ... uită virtutea.* NEGR.; *ea se ţinu de dînsul ca să-l înduplece.* POP.; **7.** (refl.; urmat de determinări introduse prin prep. *după* sau *de*) a se orienta, a se ghida după ceva; (fig.) a lua în consideraţie pe cineva sau ceva; a lua ca model, ca exemplu pe cineva sau ceva: *întru păgînitate au grăit prorocul acela, să nu vă tineţ de dînsul.* BIBLIA; *tu te ţii după cei mai buni bucătari.* ISP.; *pînă la cabană ne-am ţinut după marcaje;* **8.** (refl.; urmat de determinări ca *lanţ, cîrd*) a se înşirui: *un şir de magazii se ţineau lanţ una de alta.* GHICA; *la orele de vîrf, automobilele se ţin lanţ;* **9.** (refl.) a se îndeletnici mult (numai) cu ..., a se preocupa continuu (numai) de ..., a nu se lăsa de ...: *îi bine de care se ţin de carte.* C.; **a se ţine de ale sale,** a-şi vedea de treabă; **10.** (intr. şi (înv. şi pop.) refl.) a aparţine cuiva sau la ceva; a se referi la ..., a fi în legătură cu ..., a face parte din ...; a privi, a interesa pe cineva: *cutezase să zică că ţara Moldovei ţinea de dînsul.* C.L.; *certitudinea este o stare sufletească, a cărei explicare se ţine de psihologie.* MAIOR.; *ce era să mai fie după aceea era ceva care nu mai ţinea de mine.* VLAH.; **11.** (intr.) a îndrăgi, a iubi (pe cineva sau ceva): *căci dă, care om nu ţine la viaţă înainte de toate?* CR.; *ţin la nevastă-mea, cum ştii bine.* CĂL.; **12.** (intr.) a susţine pe cineva, a fi alături de cineva, a fi de partea cuiva: *cîte fete mîndre-n sat toate ţin cu tine.* COŞB.; **13.** (intr.) a dori ca ceva să se întîmple, să fie, să se facă; a simţi imboldul de a face ceva: *băiatul a ţinut să se întoarcă acasă.* REBR.; *ţineau să ajungă cît mai repede.* BL.; **III. 1.** (tr.; complementul este corpul sau o parte a lui) a face să stea mai mult într-o anumită poziţie sau atitudine: *la pămînt dormea ţinîndu-şi căpăţîi mîna cea dreaptă.* EM.; *ea-şi ţinea trupul drept ca o statuie.* AG.; **a ţine capul sus** sau (refl.) **a se ţine cu capul pe sus,** a fi demn; a fi mîndru, orgolios; **a ţine coada sus** sau (refl.) **a se ţine cu coada în** (sau **pe**) **sus,** a fi încrezut; **a ţine nasul sus** sau (refl.) **a se ţine cu nasul** (**pe**) **sus,** v. **nas; a ţine cuiva piept,** v. **piept; 2.** (tr.) a face (pe cineva sau ceva) să stea un timp oarecare într-un anumit loc: *Cantemir îşi ţinu hoarda la tomnatic, pe marginile Lehiei.* SAD.; **a ţine pe cineva la distanţă,** a se arăta distant faţă de cineva; **a ţine pe cineva** (sau **ceva**) **în evidenţă,** a avea pe cineva sau ceva în vedere, a da o atenţie deosebită; **a ţine ceva în suspensie,** a nu se pronunţa sau a nu se hotărî asupra unui lucru; **a ţine pe cineva** (sau **ceva**) **sub oboroc,** v. **oboroc; 3.** (tr.) a găzdui, a adăposti pe cineva; a nu lăsa (pe cineva) să plece în altă parte: *n-ai unde să ţii atîta mulţime de copii.* PR.; *împăratul îl ospăta şi-l ţinu la dînsul.* POP.; **4.** (tr.) a lipsi

de cineva de libertate, a face să stea închis, legat: *de trei ani e ţinut bine într-o boltă-ntunecată.* POP.; **5.** (tr.) a face ca cineva sau ceva să nu se poată mişca din loc; a imobiliza: *care de mîini, care de picioare l-apucă, îl leagă şi-l ţin.* B.-DEL.; **6.** (tr.) a face ca cineva sau ceva să stea sau să rămînă un timp oarecare într-o anumită stare sau situaţie: *se făcuse a treia noapte de cînd îi ţinea sub tensiune.* PR.; *ţine magazinul închis;* **a ţine pe cineva în şah,** v. **şah; 7.** (tr.; uneori cu determinările *pe loc, în loc*) a opri pe cineva sau ceva din mersul său, făcîndu-l să rămînă pe loc: *măi tătare, ţine-ţi calul ..., nu cerca a trece rîul.* AL.; **a-i ţine cuiva drumul** sau **calea, a)** a opri pe cineva din drumul său, împiedicîndu-l să treacă mai departe; a sta în calea cuiva; b) a pîndi trecerea cuiva, a aştepta pe cineva în drum pentru a-i adresa o rugăminte, a-i face un reproş etc.; a aţine calea cuiva; **c)** a urmări cu insistenţă pe cineva pentru a-i cîştiga bunăvoinţa, dragostea; a umbla în drumul cuiva; **a ţine drumurile** (sau **calea**), **a)** a practica tîlhăria la drumul mare; **b)** a umbla fără rost, haimana; **8.** (tr.) a nu lăsa pe cineva să plece; a reţine: *are procesuri ce îl ţin în Petersburg.* NEGR.; **9.** (tr.) a face pe cineva să aştepte: *dacă te-ai potrivi tu acestora, îi ţinea mult şi bine pe mămuca afară.* CR.; **10.** (refl.) a sta mai mult timp într-un anumit loc: *Mihai nimici pîlcurile de turci ce se ţinea prin preajma locului.* ISP.; **a se ţine la o parte** (sau **deoparte, la distanţă, în rezervă**), a nu lua parte la ceva; **11.** (înv. şi pop.; refl.) a trăi, a vieţui (undeva): *îndată trimise la crăiasa ce se ţinea în Buda.* N.COSTIN; **12.** (refl.) a sta într-o anumită poziţie, a avea sau a lua o anumită ţinută: *ea se ţinea drept, vorbea rar şi chibzuit.* SL.; **a nu se mai (putea) ţine în** (sau **pe**) **picioare,** a nu mai putea sta în picioare (de oboseală, de slăbiciune etc.); **13.** (tr.) a înfrîna, a stăpîni, a domina (un sentiment, o pornire, o izbucnire etc.): *mireasa abia-şi ţinea plînsul.* B.-DEL.; **a-şi ţine gura** (sau **limba**), a se abţine să vorbească, a tăcea; a nu vorbi prea mult, a-şi măsura cuvintele; **a-şi ţine răsuflarea** (sau **răsuflul, sufletul**), a se sili să nu răsufle sau a răsufla uşor, fără zgomot; a-şi opri respiraţia; **a-şi ţine cumpătul,** v. **cumpăt; a-şi ţine firea,** v. **fire; 14.** (tr.; de obicei urmat de un verb la conjunctiv sau de determinări introduse prin prep. *de, de la*) a opri pe cineva de la ceva; a împiedica pe cineva să facă ceva; a reţine: *îl ţin de la dulciuri; nu ştiu ce mă ţine să nu-ţi dau o palmă;* **15.** (refl.) a se stăpîni, a se abţine: *de-abia se ţinea să nu rîdă.* SAD.; **IV. 1.** (tr.) a păstra un lucru într-un anumit loc (pentru a-l pune la adăpost sau pentru a-l avea la îndemînă); a păstra mult timp un lucru, în vederea unei utilizări ulterioare: *eu nu ţin banii în ladă, ci îi bag în neguţătorie.* SL.; *am stat pironit ... privind ... uşa imensului garaj unde îmi ţineam bicicleta.* LIIC.; **2.** (tr.) a opri ceva la sine sau pentru sine; a reţine pe nedrept ceva: *popa să ţie şi el ce au luat sfînta parte.* COR.; *începe Toderaş a se ruga de împăratul ... să nu-i ţină cu puterea cornul şi punga.* POP.; **3.** (tr.; construit cu dativul sau cu prep. *pentru*) a opri, a rezerva un lucru pentru cineva: *ţine-mi un loc lîngă tine;* **4.** (tr.) a păstra neatins, neschimbat; a conserva: *parfumul lor să-l ţină cenuşa ei uşoară.* PILLAT; **a ţine mînie** (sau **duşmănie, supărare** etc.) **cuiva** sau (reg.) **pe cineva,** a păstra cuiva ură, a rămîne mînios, supărat pe cineva, a nu ierta pe cineva; **a ţine legătură cu cineva,** a rămîne în (strînsă) legătură cu cineva, a păstra legătura cu cineva; **a ţine taina** (sau **secretul**) sau **a ţine ceva secret,** a nu dezvălui, a nu destăinui un secret; **a ţine minte,** v. **minte; 5.** (tr.) a păstra o calitate sau o stare vreme mai îndelungată: *nucii bătrîni de lîngă şură ţin umbră.* REBR.; **a-i ţine cuiva cald** (sau (intr.) **de cald**), a încălzi pe cineva; (fig.) a-i fi de folos cuiva, a-i prinde bine; **a-i ţine cuiva saţ** (sau (intr.) **de saţ**), v. **saţ**; (intr.) **a-i ţine cuiva de frig,** a apăra pe cineva de frig; (intr.) **a-i ţine cuiva de foame,** a sătura pe cineva; (intr.) **a-i ţine cuiva de urît,** v. **urît; 6.** (tr.; adesea întărit prin „drept", „înainte", „mai departe" etc.) a urma mereu acelaşi drum, aceeaşi cale, aceeaşi direcţie, a nu se abate din drum; (p. ext.) a merge (sau a o lua) pe un anumit drum: *ţapul nu ţinea drumul drept.* ISP.; *dăsară, ştii, cam pe lună, să ţii calea la fîntînă.* POP.; **a ţine dreapta** (sau **stînga**), a merge pe partea dreaptă (sau stîngă) a drumului; **7.** (tr.) a respecta (o lege, un jurămînt, un principiu, o învoială etc.); a cinsti, a sărbători (o zi de sărbătoare): *dereptu Lazăr şi în vecie viu va fi, căce au păzit-ş-au ţinut leagea.* COR.; *ai ţinut sărbători multe şi nimica n-ai lucrat.* PANN; **a-şi ţine cuvîntul** (sau **vorba**) sau (refl.) **a se ţine de cuvînt** (sau **de vorbă**), a îndeplini promisiunea făcută; **8.** (refl.) a nu se îndepărta de ..., a nu se abate de la ..., a rămîne consecvent cu ...: *pe drumul meu m-oi ţinea de adevăr pe cît l-am cunoscut.* HEL.; **9.** (refl. şi rar, intr.; de obicei determinat prin „bine", „tare", „dîrz") a rezista (pe poziţie), a nu se da bătut; a se împotrivi cuiva (sau la ceva), a înfrunta (pe cineva sau ceva); a face faţă; a nu se lăsa înduplecat: *armia lor în risipă fugea în toate părţile; rezerva singură mai ţinea.* BĂLC.; *negustorul bea şi-mbie pe tînăr, şi tînărul, voinic, se ţine bine.* CAR.; **să se ţină bine,** formulă de amenintare; **ţine-te sau ţine-te bine,** formulă de încurajare sau de îndemn; **ţine-te** (sau **să te ţii**) **pîrleo,** v. **pîrlea; 10.** (intr.; de obicei urmat de determinări introduse prin prep. *la*) a suporta bine ceva, a rezista la o probă, la o încercare: *ţine la băutură;* (despre obiecte) a nu se deteriora, a nu se distruge, a nu se modifica sub acţiunea unui factor extern: *cămaşa lui ... nu ţinuse la spălat, plesnise la umeri.* PR.; **11.** (refl.; de obicei determinat de „bine") a se conserva în putere, sănătos, a părea tînăr în ciuda vîrstei: *Paisie era bătrîn, dar se ţinea bine.* VLAH.; **12.** (refl.; de obicei determinat prin „viu", „în viaţă", „cu viaţă") a se menţine în viaţă; a trăi: *noroc chiar şi să nu fie, lumea poate să se ţie, iar amorul să lipsească.* PANN; (despre obiecte) a se păstra, a se conserva: *pe lîngă ruinele curţei se mai ţine vreo biserică?* BĂLC.; **V.** (tr.) **1.** a ocupa (un loc, o poziţie): *fiecare din noi să ne ţinem locul împrejurul carului lui de triumf, fără să căutăm a lua cumva loc alături de el în car.* CAR.; **a ţine loc de ...,** a fi întrebuinţat ca ..., a servi drept ...; **a ţine locul cuiva** (sau **a ceva**), a înlocui pe cineva sau ceva; **2.** (înv.) a stăpîni (un loc): *tot pămîntul acesta care ai zis să-l dai seminţiei lor şi vor ţinea pre dînsul în veci.* BIBLIA; **3.** a apăra un loc de invazia duşmanului, a păstra o poziţie strategică: *armata grecească porneşte spre Slatina ca să ţie valea Oltului în contra lui Hagi-Ahmet-aga.* GHICA; **4.** a avea sub autoritatea, sub stăpînirea sa: *Ţarigradul şi cîte ţări ţin turcii în această parte de lume.* COSTIN; **5.** a avea pe cineva în serviciul său: *mi-oi ţinea şi eu porcar ca să-mi pască turmele de porci.* POP.; **6.** a conduce, a administra ceva; a ocupa o funcţie; a îndeplini o activitate: *şi cîte dregătorii la margine, tot grecii le ţineau.* NEC.; *ţine şi cîrciumă.* STĂN.; **a ţine casa** (sau **contabilitatea**), a fi casier (sau contabil); **a ţine socotelile,** a fi însărcinat cu evidenţa intrării şi ieşirii banilor într-o instituţie, într-o societate comercială etc.; **7.** a avea, în folosinţă, pe timp limitat o proprietate (ca chiriaş sau ca arendaş); **8.** a vinde (ceva) în mod obişnuit: *mîndruţa peste punte ... ţine rachiu de frunte.* POP.; **VI. 1.** (tr.) a suporta cheltuielile necesare întreţinerii unei case, unei proprietăţi etc.: *cu leafa mică ce avea ... îşi ţinea casa.* NEGR.; **a ţine casă mare,** a duce o viaţă îmbelşugată, luxoasă; **a ţine casă cu cineva,** a conviesui cu cineva (în calitate de soţ, de soţie); **a-şi ţine rangul,** a duce un fel de viaţă, a avea un fel de a fi potrivit cu rangul pe care îl ocupă; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) asigura cele necesare pentru trai; a (se) întreţine: *ne trebui bani să ţinem copiii la şcoală.* SOR.; *mergi în lume şi te ţine cum poţi.* POP.; **3.** (tr.) a hrăni: *slugile tale n-au cu ce ţinea dobitoacele.* PALIA; **4.** (tr.) a purta cuiva de grijă, a avea grijă de cineva; a îngriji: *şi-l ţineam ca pe-un puiuţ, şi-l iubeam ca pe-un drăguţ.* POP.; **a ţine pe cineva ca pe** (sau **în**) **palmă,** v. **palmă; 5.** (tr.) a menţine ceva în stare bună; a îngriji, a gospodări: *cine ţine casa, cine îi spală ... şi le face mîncare?* PR.; **6.** (pop.; tr.) a fi căsătorit cu cineva: *Ştefan ... ţine o nemţoaică din Posen.* REBR.; **7.** (pop.; tr.) a avea pe cineva ca iubit, ca amant: *în post popa m-a rugat să nu-mi ţin drăguţ în sat.* POP.; **8.** (pop.; refl.) a avea cu cineva relaţii de dragoste (în afara căsătoriei), a trăi cu cineva în concubinaj: *gurile rele vorbeau că împăratul se ţine cu găzdoaia.* POP.; **VII. 1.** (intr.) a dura, a dăinui: *această criză morală ţinu cîteva momente.* FIL.; *n-au fost ploi ... care să ţie.* AG.; **2.** (intr.) a ajunge (pentru un timp oarecare); a nu se termina (mai mult timp): *săruta-te-ar neică, dulce, să-mi ţie pînă m-oi duce.* POP.; *pînea neagră ţine mai mult;* **3.** (tr.; mai ales despre boli, dureri) a nu mai slăbi pe cineva, a nu-l lăsa, a nu-i da pace: *tusea îl apucă mai des şi-l ţine mai mult.* DELAVR.; **cînd te-apucă, mult te ţine?,** v. **apuca; 4.** (intr.) a se întinde, a se prelungi (într-o direcţie): *cît ţine răsăritul se-nalţ-un munte mare.* EM.; **VIII.**^{5}**1.** (tr.) a face să dureze, să se manifeste: *al odei cei înfocate ton înalt nu poţi să-l ţii.* ALEX.; *Gheonoaia, de bucurie, ţinu masa trei zile.* ISP.; **a (o) ţine una** (**şi bună**) sau **a ţine întruna** (sau **morţiş**), **a o ţine** (**coardă**) **înainte că ...,** a susţine cu tărie, cu insistenţă că ...; **a (o) ţine (tot) una (cu) ...,** a nu se opri (din ...), a continua (să ...); **a o ţine numai** (sau **tot**) o (sau **într-o**) **fugă** (sau **o gură, un plîns** etc.) ori **a ţine fuga** (ori **gura, plînsul** etc.) **întruna** (sau **totuna**), a alerga (sau a vorbi, a plînge etc.) fără întrerupere; **a ţine pas cu vremea** (sau **pasul vremii**), a fi în spiritul vremii, a nu rămînea în urmă; **a ţine (cuiva) isonul,** v. **ison; 2.** (tr.; în loc.) **a ţine o cuvîntare** (sau **un discurs, un toast etc.**), a vorbi în faţa unui auditoriu; **a ţine o conferinţă** (sau **un curs, o prelegere**), a prezenta o conferinţă, un curs în faţa unui auditoriu; **a ţine (o) adunare** (sau **şedinţă, consiliu etc.**), a se întruni într-o adunare (şedinţă, consiliu etc.); **a ţine război** (sau **luptă, bătălie**) (**cu cineva**), a face război; a se lupta cu cineva; **a ţine sfat,** a se sfătui, a delibera; **a ţine strajă,** a străjui, a sta de strajă; **3.** (refl. pas.) a se face, a se organiza: *şezătoarea ... se ţinea la văduva Nastasia.* AG.; **IX. 1.** (tr.) a considera, a socoti: *tu eşti fiul meu pe care toată lumea îl ţine de pierdut?* ISP.; **a ţine pe cineva de rău,** v. **rău; 2.** (pop.; refl.) a avea o anumită părere despre sine, a gîndi lucrurile într-un anumir fel, a fi convins că ...: *deşi nu era însă dintre cei dintîi, el se ţinea în rîndul lor.* SL.; *mă ţineam că cheia e la mine.* POP.; *nu te ţine, bade, mîndru, că la tine nu mi-i gîndu.* POP.; **X.** (pop.; tr.) a obliga la o cheltuială; (intr.) a avea un preţ, o valoare în bani: *doresc să văz ... măcar un măr din acest pom care m-a ţinut atîta sumă de bani.* ISP.; *curcanu ista ţine pînă acuma 696 lei?* AL.; (şi: **ţinea**). [Lat. ***tenere***].

ţineá vb. v. **ţine.**

ţinere, ţineri f. **1.** (înv.) ţinută sau poziţie a corpului: *falnica ţinere a corpului.* FIL.; **2.** (înv.) stăpînire, dominaţie; (concr.) teritoriu aflat în posesia sau în stăpînirea cuiva: *că a lui e slava şi ţinerea întru veacii de veac, amin!* COR.; *le deade lor ţineare, în pămîntul Eghipetului.* BIBLIA; **3. ţinere de minte,** memorie: *băietul văd că are ţinere de minte.* CR.; **spre ţinere de minte,** spre amintire; **4.** (înv.) respectare, păzire; (concr.) post: *veaseli să întrăm întru întîia deschidere a ţineriei.* COR.; **5.** (înv.) întreţinere; aprovizionare cu cele necesare traiului: *200 galbeni pentru ţinerea bisericii, a şcolii şi a oamenilor.* BOL. [V. ***ţine***].

ţing interj. (de obicei repetat şi cu „i" prelungit) cuvînt care imită sunetul clopoţeilor sau al zurgălăilor ori zgomotul produs de ciocnirea unor obiecte de metal sau de sticlă; (şi: **ţinga**). [Onomat.].

ţinga interj. v. **ţing.**

ţingaléu n. v. **ţingălău.**

ţingălău, ţingălaie n. (reg.) **1.** clopoţel care se atîrnă la gîtul vitelor sau al oilor: *iată boii bădiului ..., la juguri cu ciucuri, la restaie, ţingălaie.* C.L.; **2.** clopoţel cu care se sună în biserică în anumite momente ale slujbei; (şi: **ţingălău, ţingaleu**). [*Ţing* + *-ălău*].

ţingăni, ţingănesc vb. **1.** (intr.; despre clopoţei, obiecte de metal, de sticlă etc.) a produce un sunet caracteristic prin lovire, clocnire: *furculiţele,*

cuţitaşele ţincăneau neîntrerupt. AG.; **2.** (tr.) a lovi (un obiect de metal, de sticlă etc.) producînd un sunet scurt, ascuţit: *a ţingăni paharele;* (şi: **ţincăni**). [*Ţing* + *-ăni*].

ţingău m. v. **ţîngău.**

ţînghi-linghi interj. v. **ţing-ling.**

ţîng-ling interj. cuvînt care imită sunetul clopoţeilor, al zurgălăilor sau al clopotelor; (şi: **ţinghi-linghi**). [Onomat.].

ţintár, ţintare n. **1.** joc de societate în care doi jucători mută alternativ, după anumite reguli, nişte piese (sau nasturi, boabe etc.) pe un carton cu un desen special; car, moară: *ţintarul era pentru el un joc prea migălos, la care nu se pricepea prea bine şi rămînea totdeauna bătut.* TOP.; **2.** unealtă de fierărie cu ajutorul căreia se fac ţinte. // m. (pl. **ţintari**) pasăre migratoare de culoare cenuşie, cu capul şi gîtul roşiatice şi cu o mică pată albă în frunte; inăriţă (*Carduelis flammea*). [*Ţintă* + *-ar*].

ţintáş, ţintaşi m. persoană care ţinteşte şi trage (bine) cu arcul sau cu o armă de foc; ochitor, trăgător, trăgaci. [*Ţintă* + *-aş*].

ţintát, ~ţi, ţintată, ~e a. **1.** prevăzut, întărit cu cuie sau cu ţinte; ţintuit: *ghioagă ţintată;* **2.** împodobit cu ţinte; ţintuit: *curea ţintată;* **3.** (despre animale) care are o pată albă în frunte; ţinteş: *prinde-mi pe murgul cel ţintat.* AL. [*Ţintă* + *-at*].

ţintáulă f. v. **ţintaură.**

ţintáur m. v. **ţintaură.**

ţintáură, ţintaure f. (reg.) numele a două plante erbacee medicinale: **a)** fierea-pămîntului (*Centaurium umbellatum*); **b)** frigurică (*Centaurium pulchellum*): *tot mai bună e ţintaura pentru friguri.* DELAVR.; (şi: **ţintaulă, ţintaur, centaură, cintaură**). [Din lat. ***centaurea*** (sub influenţa pronunţării germane)].

ţíntă, ţinte f. **1.** cui mare de fier, cu capul lat şi bombat, cu care se ghintuiau buzduganele, ghioagele etc.; cui mic de metal; cui scurt (de lemn) fără cap, folosit în cizmărie; cui scurt, cu floarea lată şi înflorată, folosit în tapiţerie, în tîmplărie, în curelărie etc., avînd şi rol de ornament: *puşculiţa-mi rugineşte, ţinta-n ghioagă se toceşte.* AL.; *ţasca de piele înflorită cu ţinte.* SAD.; **2.** (reg.; despre ştiuleţii tineri de porumb) **în ţinte,** cu boabele destul de dezvoltate pentru a fi bun de mîncat (fiert sau copt); **3.** (reg.) pană, ic; **4.** (fig.) mică pată albă pe fruntea unui animal; stea, steluţă: *Norocel vizitiul începu a vorbi cu cei doi cai negri cu ţinte albe în frunte.* SAD.; **5.** semnul sau locul în care se ocheşte cu o armă; (p. ext.) ochire, ţintire: *să mă apuc acum să mă expun şi ţintei pistolului său?* NEGR.; *poate că săgeata ... va lovi, departe, ţinta.* VOIC.; **a privi** (sau **a se uita**) **fără (de) ţintă,** a privi în gol; (adv.) **a privi** (sau **a se uita**) **ţintă** sau **a ţine** (ori **a sta cu**) **ochii ţintă,** a privi fix, aţintit, a fi cu ochii pironiţi (la ceva); **6.** (la tir) obiect de ochire, fix sau în mişcare; **7.** (la rugbi) spaţiul de deasupra barei orizontale şi dintre barele verticale; but; **teren de ţintă,** spaţiu care cuprinde limitele laterale ale terenului din spatele stîlpilor porţii, din care se marchează încercările; **8.** (fig.) ceea ce este sau devine obiectul acţiunii, al atenţiei sau al privirilor cuiva: *patria noastră ... ţintă atîtor visuri lacome.* VLAH.; **limbă-ţintă,** limba în care se face o traducere; **public-ţintă,** segment din public, căruia îi este destinat un anumit produs (cultural, comercial, sportiv etc.); **9.** locul către care tinde să ajungă cineva sau ceva: *o navă-n depărtare, mergînd la ţinta sa.* BOL.; **fără ţintă,** în neştire, razna; (adv.; în legătură cu verbe de mişcare) fără ocol, drept: *s-a dus tîntă la casa moşului.* POP.; **10.** (fig.) scop final, obiectiv, ţel: *aţi luptat luptă deşartă, a-ţi vînat ţintă nebună.* EM. [Din sl. ***centa*** „ban, monedă"].

ţintăţél, ţintăţei a. (pop.) diminutiv al lui ţintat: *boi bourei, în coadă cudalbei, în frunte ţintăţei.* POP. [*Ţintat* + *-el*].

ţinterím n. v. **ţintirim.**

ţínteş, ~i, ţinteşă, ~e a. **1.** care este bun ţintaş; (despre ochi) ager; **2.** care este îndreptat înainte: *coarne ţinteşe;* **3.** care are o pată albă în frunte; ţintat: *cal ţinteş.* [*Ţintă* + *-eş*].

ţintí, ţintesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a prinde, a fixa ceva cu ţinte sau cuie; a ţintui; (spec.) a răstigni: *te duce la moartea cea mai cruntă; pe două bîrne cruce ţintit cu trei piroane.* CAR.; **2.** (tr. şi intr.) a îndrepta arma luînd drept ţintă pe cineva sau ceva; a ochi: *ridică încet puşca, ţinti îndelung şi trase de trăgaci.* TOP.; **3.** (tr.) a lovi ţinta: *ţinteşte fără greş uliul din zbor.* CĂL.; **4.** (fig.; tr.) a îndrepta asupra cuiva sau spre ceva (sentimente, gînduri etc.): *ţintind toată ura ei asupra adevăratului ei amant.* ASACHI; **5.** (fig.; tr.) a viza: *jelania ţinteşte desigur întîmplările de la 1821.* CĂL.; **6.** (fig.; intr.) a face aluzie la ...: *spune-ţi tot gîndul, vreau să văz mai aproape unde ţinteşti.* PETR.; **7.** (tr.) a îndrepta (ochii) sau a concentra (privirea) într-o anumită direcţie: *îşi ţinti ochii la un stejar.* SL.; (intr.) *ochiul meu ţintea la faţa ta.* CAR.; **8.** (tr.) a privi fix, a fixa (cu ochii, cu privirea): *Sandu îl ţinti cu privirea lui tîmpă.* PR.; **9.** (fig.; intr.) a aspira, a năzui; (tr.) a urmări ceva: *ar obţine cu totul alte efecte decît acele la care a ţintit autorul.* TOP.; *în fond, autorul ţinteşte să-şi realizeze un concept, acela că nobleţa sufletească a claselor umile vindecă de năzuinţa către străluciri zadarnice.* CĂL. [De la ***ţintă***].

ţintíre, ţintírl f. (înv.) **1.** acţiunea de a ţinti; ochire cu arma, luare la ţintă; (concr.) semnul, obiectul în care se ocheşte, ţintă; (fig.) insinuare, atac (la adresa cuiva): *ţintiri personale.* MAIOR.; **2.** (fig.) năzuinţă, aspiraţie; scop, ţel, obiectiv: *n-are alte ţintiri decît păstrarea păcii.* BĂLC. [V. ***ţinti***].

ţintirím, ţintirimuri n. (reg.) cimitir: *şi ţintirimul singur cu strîmbe cruci veghează.* EM.; (şi: **ţinterim, sinterim, sintirim, cinterim, săntirimb**). [Din magh. ***cinterem***].

ţintişoáră, ţintişoare f. diminutiv al lui ţintă: *frîu cu ţintişoare.* [*Ţintă* + *-işoară*].

ţintít, ~ţi, ţintită, ~e a. (despre ochi, privire) care este îndreptat fix spre ceva, care este concentrat într-o anumită direcţie; pironit: *lupii urlă împreună, cu ochi roşi ţintiţi la lună.* AL. [V. ***ţinti***].

ţintitór, ~i, ţintitoáre a. (rar) **1.** care ţinteşte cu o armă; **2.** (fig.) care năzuieşte, care are ca ţel să ... . [*Ţinti* + *-tor*].

ţintuí, ţintuiesc vb. (tr.) **1.** a prinde, a fixa, a bate (ceva) cu ţinte, cu cuie; a pironi: *cum dă un îngheţ, cum ţintuim potcoave la copitele de dinainte.* SAD.; **a ţintui (pe cineva) la stîlp** (sau **la stîlpul infamiei**), a supune (pe cineva) oprobriului public; a înfiera; **2.** a împodobi, a ornamenta cu ţinte, cu pietre preţioase etc.; a fereca cu ghinturi (buzdugane, ghioage); **3.** a înfige, a împlînta, a bate (ţinte, cuie, piroane): *prin talpe, prin palme, tot cuie de fer, ţinte de oţel; ş-und' le ţintuia, sînge că curgea.* POP.; **4.** (de obicei determinat prin „locului" sau prin echivalente ale acestuia) a face, a constrînge pe cineva să stea neclintit, nemişcat (ca şi cînd ar fi bătut în cuie); a pironi, a ţinti: *durerea ... m-a ţintuit pe loc.* CAR.; *părea ca o prăpastie adîncă care te ţintuieşte pe buzele ei.* DELAVR.; **5.** a privi fix, insistent, a fixa (cu ochii sau cu privirea). [*Ţintă* + *-ui*].

ţintuíre, ţintuiri f. acţiunea de a ţintui şi rezultatul ei; (în trecut) pedeapsă care consta în expunerea unei persoane vinovate într-un loc public, legat de un stîlp sau prins de acesta printr-un cui înfipt în ureche. [V. ***ţintui***].

ţintuít, ~ţi, ţintuită, ~e a. **1.** fixat sau prins, bătut cu ţinte sau cu cuie; (despre încălţăminte) cu ţinte pe talpă: *pietrile zmaragdului împănate şi ţintuite cu aur.* BIBLIA; **2.** împodobit cu ţinte sau cu pietre preţioase, cu mărgăritare etc.; (despre buzdugane, ghioage) ferecat cu ghinturi; **3.** (fig.) nemişcat, încremenit (din cauza unei emoţii puternice sau a unei stări sufleteşti): *Pandora rămase ţintuită în loc înaintea tronişorului.* VLAH.; **4.** (înv.; despre ochi, privire) atent, concentrat; îndreptat într-o anume direcţie. [V. ***ţintui***].

ţinţár[1], ţinţari m. (la pl.) nume dat aromînilor de către populaţiile slave; (şi la sg.) persoană care face parte din populaţia aromână. [Din sb. ***cincar;*** cf. arom. ***ţinţi*** „cinci"].

ţinţár[2] m. v. **ţînţar.**

ţínút, ţinuturi n. **I. 1.** faptul de a (se) ţine; **2.** (înv.) atotputernicia (lui Dumnezeu): *dă ţinutul tău fătului tău.* COR.; **3.** (înv.) deţinere, posesiune; (p. ext.) autoritate, dominaţie: *creaşteţi şi vă înmulţiţi şi împleti pămîntul şi-l luaţi supt ţinutul vostru.* COR.; **4.** (înv.) cîrmuire, stăpînire: *să fie izgonit den toate cetăţile cîte sînt supt oblastiia (ţinutul) craiului leşesc.* PRAV.; **5.** (înv.) ocupaţie: *gîndiia ei că supt mîinile şi ţinutul rîmleanilor va scumpăra pre ei şi le va da slobozie.* COR. **II. 1.** (înv.) teritoriu aflat în stăpînirea, în proprietatea cuiva; (p. ext.) moşie: *luase cu sila şi cu nevoie muiarea lui şi a patra parte din ţinut.* COR.; **2.** (înv.) ţară; întindere, cuprins al unei ţări: *spune-mi ... de ce neam eşti şi în ce ţinut petreci.* DOS.; [împăratul] *porunci să-i adune cîţiva din ţinutul său.* PANN; **3.** unitate teritorial-administrativă în Moldova evului mediu (corespunzătoare judeţului): *Dabija Vodă ... era de locul lui din ţinutul Putnei.* NEC.; **4.** loc, regiune, zonă: *era ora obişnuită, ştiută de cîtva timp, a atacurilor aeriene peste ţinutul aurului negru, ceasul recruţător al bombardamentelor prin Valea Prahovei.* BL. [V. ***ţine***].

ţinutál, ~i, ţinutală, ~e a. (înv.; reg.) care aparţine unui ţinut, de ţinut: *autoritate ţinutală.* AL. [*Ţinut* + *-al*; cf. fr. ***territorial***].

ţinutáş, ~i, ţinutaşă, ~e a. şi m., f. (înv. şi reg.) (persoană) care locuia într-un anumit ţinut: *prefect de ţinutaşi necunoscut.* AL. [*Ţinut*[1] + *-aş*].

ţinútă, ţinute f. **1.** atitudine, poziţie pe care o dă cineva corpului său: *cînd şedea, nu avea ţinuta plecată proprie femeilor înalte – splendidul ei bust de marmură rămînea drept şi mîndru.* EM.; *o ţinută marţială;* **2.** fel de a fi sau de a se comporta faţă de cineva sau ceva; comportare, atitudine: *strengăria fetelor, ţinuta ridiculă a corpului profesoral, totul are vizualizarea filmului.* CĂL.; **3.** calitate a ceea ce dovedeşte preocuparea pentru rigoare intelectuală, estetică, morală: *un spectacol de înaltă ţinută artistică;* **4.** mod de a se îmbrăca, de a se prezenta în societate; (p. ext.) îmbrăcăminte, costum, uniformă: *Lenica intră în casă ... ca să se pudreze şi să-şi aranjeze ţinuta.* GHEŢIE; **mare ţinută** sau **ţinută de ceremonie,** îmbrăcăminte sau uniformă de sărbătoare sau de paradă, destinată pentru anumite solemnităţi sau ceremonii; **ţinută de seară,** îmbrăcăminte elegantă, destinată petrecerilor sau reuniunilor care au loc seara; **5.** (fon.) fază a actului articulator în care organul vocal păstrează o anumită poziţie: *ţinuta vocalei „u".* [De la ***ţinut***; cf. fr. ***tenue***].

ţip, ţipuri n. (înv. şi reg.) şipot; (p.ext.) fîntînă, cişmea. [Din săs. ***Zip***(*erbrunnen*)].

ţipá[1], ţip vb. (intr.) **1.** a scoate un strigăt sau strigăte puternice şi ascuţite (de spaimă, de enervare, de durere, de bucurie etc.): *spectacolul era atît de cumplit, încît în primele zece minute îmi venea să ţip şi să fug.* LIIC.; **2.** a vorbi mînios, cu glasul ridicat; a se răsti la cineva: *l-am auzit ţipînd în cancelarie.* SAD.; *a ţipat la Sofronie Vesbianu.* C.PETR.; (tr.) a spune (ceva) cu glas ridicat: *i-a ţipat în ureche să fie cu băgare de seamă.* CĂL.; **3.** (despre animale) a scoate strigăte puternice, ascuţite: *pescăruşii furtunilor se duc ţipînd.* PILLAT; **4.** a scoate sunete puternice, stridente dintr-un instrument muzical; (despre instrumente) a produce sunete puternice, înalte; **5.** (despre mecanisme, obiecte) a produce un zgomot ascuţit şi neplăcut în timpul funcţionării sau al utilizării: *porţile se deschideau ţipînd.* DELAVR.; **6.** (fig.; despre obiecte de îmbrăcăminte sau de încălţăminte) a sta gata să plesnească (fiind prea strîns sau prea strîmt): *haina ... ţipă-n spinare.* DELAVR.; **7.** (fig.; despre culori, obiecte colorate) a face o impresie neplăcută (din cauza intensităţii sau stridenţei nuanţelor); a bate la ochi: *roşu acela ţipă.* [Et. nec.].

ţipă², **ţip** vb. (reg.) 1. (tr.) a arunca (ceva nefolositor), a azvîrli (undeva sau după cineva): *ţipă coasa-n buruiene şi se cară la pomene.* POP.; **a ţipa (cuiva) o palmă,** a pălmui; **2.** (tr.) a arunca de pe sine, a lepăda; (refl.) a se primeni: *şi-ncepu Marcu-a juca şi cîte-o hain-a ţîpa.* POP.; **3.** (tr.) a scoate, a da afară; a slobozi: *mere murgul Radului, din picioare scînteind, din gură pară ţipînd.* POP.; **4.** (tr.) a da (pe cineva) afară, a izgoni; a destitui (pe cineva): *te bate şi-ţi dă ocară, te ţipă pe uşă afară.* POP.; **5.** (tr.) a lăsa să iasă, a slobozi; a dejuga: *de s-ar desprimăvăra să-şi ţîpe domnii stava.* POP.; *ţîpă boii din giugu.* POP.; **6.** (refl.) a se arunca, a se năpusti (în ceva sau asupra cuiva); a se repezi (pînă la ...): *Chiruţa ...în Dunăre se ţîpa.* POP.; *mă ţip o ţîră pînă la vie.* POP.; (intr.) **a ţipa la vale,** a coborî; (şi: **ţupa**). [Et. nec.].

ţipár, ţipari m. 1. peşte de apă dulce stătătoare, cu corpul lung de 18-25 cm, aproape cilindric, asemănător cu al şarpelui, acoperit cu solzi mărunţi şi cu un strat de mucus, cu 10 mustăţi în jurul gurii; chişcar (*Misgurnus fossilis*): *Leca avea o dibăcie deosebită să zvîrlă pe jaratic ţiparii.* SAD.; **2.** anghilă (*Anguilla anguilla*). [Et. nec.; cf. *ţipa*[1]].

ţípă, ţipe (reg.) fluier. [De la *ţipa*[1]].

ţípăt, ţipete n. **1.** strigăt puternic şi ascuţit (de spaimă, de mînie, de durere etc.): *împărăteasa dete un ţipet şi se deşteptă.* ISP.; **2.** (mai ales la pl.) vorbă rostită cu glas puternic, care exprimă un apel, un avertisment: *auzeam ţipetele vînzătorilor de ziare, care aveau aerul de a spune că totul e nou sub soare.* BL.; **3.** (mai ales la pl.) izbucnire puternică de glasuri, de vorbe care exprimă un sentiment comun: *cînd s-a iscat tumult la vederea ei, cu ţipete de bucurie şi cîntări de strune, ea a salutat după rînduiala protocolului.* SAD.; **4.** strigăt specific scos de păsări sau de animale: *cocorii se-ntorc şi prin zare răzbate lung ţipătul lor.* PILLAT; **5.** sunet puternic şi înalt produs de un instrument muzical; sunet strident şi prelung, emis de o sirenă; **6.** zgomot strident produs de unele mecanisme în timpul funcţionării: *ţipătul ferăstrăului;* (şi: (reg.) **ţipet**). [*Ţipa*[1] + *-et*].

ţipătí vb. v. **ţipoti.**

ţipătór, ~i, ţipătoáre a. **1.** (despre voce, sunete) strident; **2.** (despre culori, obiecte colorate, lumină) care impresionează puternic şi neplăcut ochiul; bătător la ochi, strident: *Zobie e un Quasimodo, tratat cu uleiuri ţipătoare (guşe roşii, păr roşcat, fond portocaliu).* CĂL.; (adv.) *a se îmbrăca ţipător;* **3. acvilă ţipătoare,** numele unei specii de acvile (*Aquila clanga*). // f. (pl. **ţipători**) un fel de fluier cu care vînătorii, imitînd glasul unor animale, atrag vînatul. [*Ţipa*[1] + *-ător*].

ţipău, ţipăi m. (reg.) pîine mică, rotundă (din făină de grîu): *putem sta pînă voi mînca un ţipău de pîne?* POP.; (şi: **ţipou**). [Din magh. *cipó*].

ţipénie f. (în construcţii negative; adesea determinat prin „de om") fiinţă omenească, om: *ţipenie de om nu le deschidea uşa.* CR. [Et. nec.; cf. *ţipa*[1]].

ţiperíg[1] m. v. **ţipirig**[1].

ţiperíg[2] n. v. **ţipirig**[2].

ţípet m. v. **ţipăt.**

ţipiríg[1] m. numele mai multor plante erbacee care cresc în jurul bălţilor şi în locuri umede şi mlăştinoase: **a)** plantă perenă din familia ciperaceelor, înaltă de 50-150 cm, cu frunze reduse la teci şi cu spiculeţe multiflore, dispuse în inflorescenţă (*Schoenoplectus tabernaemontani*); **b)** (reg.) pipirig (*Schoenoplectus lacustris, Scirpus silvaticus*); **c)** (reg.) rugină (*Juncus effusus, conglomeratus* şi *inflexus*): *afară de cîteva rogojini aşternute pe laiţele înguste cu maldări de papură şi ţipirig drept căpătîi, nu se mai găsea nimic în încăperea joasă.* SAD.; **d)** (compus; reg.) **ţipirig-cu-flori,** crin-de-baltă (*Butomus umbellatus*);(şi: (reg.) **ţiperig, ţeperig, cipirig, ceperig**). [Et. nec.; cf. *pipirig*].

ţipiríg[2] n. (pop.) clorură de amoniu; salmiac: *mirosea a spirt de ţiperig.* CAR.; (şi: (înv.) **ţăperig, ţiperig**). [Et. nec.; cf. sb. *caparika*].

ţipíş, ~i, ţipişă, ~e a. (reg.) abrupt, prăpăstios: *Făt-Frumos ..., cînd da de munţi, urca stînci ţepişe, primejdioase.* C.L. // n. (pl. **ţipişuri**) pantă abruptă; prăpastie: *mînă boii ... peste rîpe, ţipişuri şi coaste.* B.-DEL.; (şi: **ţăpiş, ţepiş**). [*Ţipa*[2] + *-iş*].

ţíplă, ţiple f. membrană subţire, asemănătoare celofanului, provenită din intestinele sau din vezica animalelor, care se folosea pentru a acoperi borcanele cu conserve sau în locul sticlei la ferestrele caselor ţărăneşti; (p. ext.) celofan: *cînd rîde, sparge ţiple.* DELAVR. [Din gr. mod. *tsípa,* bulg. *cipa*].

ţípot, ţipote n. (reg.) strigăt puternic; ţipăt. [De la *ţipoti*].

ţipoti, ţipotesc vb. (reg.; intr.) a scoate ţipete; a striga tare; (despre copiii mici) a plînge tare, cu ţipete: *ea ţipătea, ... toată era meleşiuită de bătaie.* POP.; (şi: **ţipăti**). [*Ţipa*[1] + *-oti*].

ţipóu n. v. **ţipău.**

ţipurí, ţipuresc vb. (reg.; intr.) **1.** a striga, a ţipa[1]; **2.** a rosti strigături (în timpul executării unui dans popular); a chiui (la joc). [De la *ţipa*[1]].

ţipuritoáre, ţipuritori f. (reg.) femeie care ţipureşte. [*Ţipuri* + *-toare*].

ţipurítură, ţipurituri f. strigătură specifică în cîntecele maramureşene; chiuitură. [*Ţipuri* + *-tură*].

ţir n. v. **ţircăl.**

ţíră[1] f. v. **ţîră**[1].

ţíră[2] f. v. **ţîră**[2].

ţirău n. v. **ţîrău.**

ţircalám n. v. **ţărcălam.**

ţircăí vb. v. **ţîrcîi.**

ţircăl, ţircăle n. (reg.) unealtă asemănătoare cu compasul, întrebuinţată mai ales în dulgherie; ţărcălam; (şi: **ţir**). [Din germ. *Zirkel*].

ţircúlă, ţircule f. (reg.) ferăstrău circular. [Din germ. *Zirkular*(*säge*)].

ţirícă f. v. **ţîrică.**

ţirlí vb. v. **ţîrîi**[1].

ţiríít n. v. **ţîrîit**[1].

ţirlíitúră f. v. **ţîrlîitură.**

ţirlói n. v. **ţurloi.**

ţirúcă f. v. **ţîrucă.**

ţirúlic, ţirulici m. (înv.; rar) chirurg: *decît boala iubostelor mai primejdioasă nici ţirulicii au vădzut.* CANT.; (şi: **ţerulic**). [Din pol. *cyrulik*].

ţíst[1] interj. cuvînt folosit pentru a-i cere cuiva să tacă; st! şt!: *ţîst ... să nu-ţi aud gura!* AL.; (şi: **ţst, ţîst**). [Onomat.].

ţíst[2] n. v. **ţest.**

ţistár m. v. **ţiştar.**

ţistíi vb. v. **ţistui.**

ţistuí, ţistuiesc vb. **1.** (intr.) a impune cuiva tăcere (folosind interjecţia *ţist*): *cine ţistuieşte ... altuia tăcere arătînd, a tăcea îi porunceşte.* CANT.; **2.** (tr.) a domoli, a potoli: *cei de lîngă rănit îi ţistuiră.* SAD.; **3.** (intr.) a-şi exprima mirarea, nemulţumirea etc. (folosind interjecţia *ţist*); **4.** (intr.; despre gloanţe) a şuiera, a ţiui; (şi: **ţistîi, ţîstui, ţîştui**). [*Ţist* + *-ui*].

ţistuiálă, ţistuieli f. (rar) ţistuitură: *s-aud ţistuieli prin bănci, unii chicotesc de rîs.* VLAH. [*Ţistui* + *-eală*].

ţistuíre, ţistuiri f. (rar) acţiunea de a ţistui şi rezultatul ei: *ţîstuirile începură: tăceţi, măi, că vă faceţi de rîs.* SAD.; (şi: **ţîstuire**). [V. *ţistui*].

ţistultúră, ţistuituri f. sunet produs prin repetarea interjecţiei *ţist* prin care se impune cuiva tăcere: *rîsetele fură întrerupte de o ţistuitură mînioasă.* SAD. [*Ţistui* + *-tură*].

ţişní vb. v. **ţîşni.**

ţişnitór a. v. **ţîşnitor.**

ţiştár, ţiştari m. nume dat mai multor specii de animale rozătoare: **a)** mamifer rozător înrudit cu popîndăul, foarte păgubitor pentru semănături (*Citellus suslica*); **b)** (reg.) popîndău (*Citellus citellus*); **c)** (şi **ţistar de cîmp**) şoarece (*Microtus arvalis*); (şi: (reg.) **ţistar, ţîştar**). [*Ţîşti*[2] + *-ar*].

ţişti[1] interj. v. **ţîşti**[1].

ţişti[2] vb. v. **ţîşti**[2].

ţíteră, ţitere f. instrument muzical popular cu coarde, care emite sunete prin ciupire cu o lamă de os sau de metal: *David cîntă, cu ţitera în mînă, psalmii săi, făcînd să răsune cetatea.* CĂL.; (şi: (înv.; rar) **citeră**). [Din germ. *Zither*; cf. lat. *cithara*].

ţitnăr n. v. **ţentner.**

ţitroánă, ţitroane f. (reg.) lămîie. [Din germ. *Zitrone,* magh. *citrom*].

ţiţ interj. (reg.; adesea repetat) strigăt cu care se cheamă pisica; pis; **nici ţiţ,** nici un cuvînt; nici pis. [Din magh. *cic*].

ţíţă f. v. **ţîţă.**

ţiţói, ţiţeiuri n. **1.** (reg.) lichid înăcrit, rămas după prepararea produselor din lapte; zer; **2.** amestec lichid uleios, format din hidrocarburi solide, lichide şi gazoase şi din alţi compuşi organici, de culoare brună sau gălbuie cu reflexe albastre-verzui, care se găseşte în pămînt sub formă de zăcămînt, folosit ca materie primă pentru obţinerea produselor petroliere; petrol; (la pl.) diferite feluri de ţiţei; (şi: (reg.) **ţîţîi, ţăţei, ţiţii**). [Et. nec.; cf. *ţîţă*].

ţiţéică, ţiţeici f. (reg.) **1.** un fel de carusel, făcut dintr-o scîndură fixată orizontal într-un par[1], care se poate roti cu copiii aşezaţi la fiecare capăt; **2.** un fel de balansoar, făcut dintr-o scîndură aşezată de-a curmezişul pe un butuc, ale cărei capete se ridică şi coboară alternativ sub greutatea copiilor care se aşază pe ea; **3.** leagăn făcut dintr-o scîndură suspendată cu frînghii sau din crengi plecate şi legate la capete; (şi: **ţîţeică, ţăţeică**). [*Ţîţu* + *-eică*].

ţîţîí[1] n. v. **ţiţei.**

ţîţîí[2] vb. v. **ţîţîi**[2].

ţîţînă f. v. **ţîţînă.**

ţîţişoáră f. v. **ţîţişoară.**

ţiu[1] interj. (şi cu vocalele *u* şi *i* prelungite) **1.** cuvînt care redă un sunet ascuţit şi prelung, cu rezonanţă metalică; **2.** cuvînt care redă sunetul produs în interiorul unei cavităţi prin pătrunderea puternică a unui curent de aer; **3.** cuvînt care redă strigătul unor păsări; **4.** exclamaţie cu care se îndeamnă caii la mers; **5.** cuvînt care redă un strigăt de durere; chiu. // n. (pl. **ţiuri**; reg.) clopot la gîtul animalelor; (şi: **ţîu**). [Onomat.].

ţiu[2], **ţiuri** n. (reg.) **1.** vîrf (foarte) ascuţit de stîncă, de munte sau de deal; stîncă înaltă şi ascuţită; ridicătură ascuţită de teren; **2.** partea ascuţită a unui obiect: *ţîul glonţului;* **3.** numele unor unelte care au o parte ascuţită sau tăioasă: **a)** tîrnăcop; (spec.; min.) unealtă asemănătoare cu un tîrnăcop, a cărei parte metalică este formată dintr-o bară cu secţiunea pătrată, ascuţită la capete şi puţin arcuită; **b)** topor cu tăişul lung şi îngust (folosit la despicarea lemnelor); **c)** daltă de fier folosită în dulgherie; **d)** unealtă de fier în patru muchii ascuţită ca o daltă, cu care se fac găuri în gheaţă pentru pescuit; **4.** (p. anal.) parte proeminentă a corpului omului sau a unor animale: **a)** mărul lui Adam, v. **măr; b)** cucui; **c)** bot, rît; **5.** (în forma **ţif**); **a)** vîrful firului de iarbă sau al altor plante; **b)** (p. anal.) smoc (de barbă, de păr); (şi: **ţif, ţîfă**). [Et. nec.].

ţiuí, ţíui şi **ţiuiesc** vb. (intr.) 1. a produce un sunet ascuţit şi prelung (cu rezonanţă metalică): *ţiuia tăciunele, despre care se zice că te vorbeşte cineva de rău.* CR.; **a-i ţiui cuiva urechile** (sau **creierii, capul**) sau **a-i ţiui cuiva în urechi** (sau **în cap, în creieri**), a avea o senzaţie de zgomot continuu şi obsedant, provocată de afluxul mărit al sîngelui în cazuri de boală, de enervare etc.: *îi ţiueau urechile de încordare.* REBR.; **a-i ţiui cuiva (ceva) în urechi,** a da impresia că se mai aude, deşi vibraţiile au încetat; a răsuna: *o şuerătură de cele haiduceşti ... îmi ţiui multă vreme în urechi.*

AL.; **2.** a şuiera, a vîjîi: *prin uşi ţiuie vîntul.* EM.; **3.** (despre unele păsări, insecte) a scoate un sunet ascuţit, specific: *acea nenumărată lume de insecte ... se strecoară prin ierburi, ţiuind, scîrţîind, fluierînd, şuierînd.* OD.; **4.** (rar; despre oameni) a ţipa (de durere, de spaimă, de ciudă etc.); a chiui (la dans); (şi: (reg.) **ţăui, ţîui**). [*Ţiu*[1] + *-ui*].

ţiuít, ţiuituri n. **1.** faptul de a ţiui; sunet prelung şi ascuţit (cu rezonanţă metalică); ţiuitură: *clopotele ... au un ţiuit anumit pe care numai eu îl cunosc.* AG.; **2.** zgomot ascuţit şi puternic pe care îl face vîntul; **3.** sunet sau ţipăt ascuţit pe care îl scot unele păsări, insecte etc. [V. *ţiui*].

ţiuitór, ~i, ţiuitoáre a. care sună ascuţit, strident; care scoate sunete sau ţipete ascuţite, specifice; care ţiuie. // f. (rar) fluier mic de metal; (spec.) un fel de fluier cu care vînătorii imită glasul diferitelor animale pentru a le atrage; ţipătoare. [*Ţiui* + *-tor*].

ţiuitúră, ţiuituri f. **1.** sunet prelung şi ascuţit (cu rezonanţă metalică); ţiuit: *scotea ... nişte ţiuituri din naiul lui, de zgîria şi sfredelea auzul.* ISP.; **2.** zgomot ascuţit şi puternic pe care îl face vîntul. [*Ţiui* + *-tură*].

ţiví vb. v. **ţivli.**

ţivíl a. v. **civil.**

ţivlí, ţivlesc vb. (reg.; intr.) **1.** (despre unele păsări şi animale) a scoate sunete ascuţite, stridente: *savai puişor de corb, ce ţipi, neică, ce ţiveşti şi-mprejur mi te toreşti?* POP.; **2.** a ţipa (de spaimă, de mînie, de durere etc.): *smîcul? ţivleşte cucoana Olga holbînd ochii.* SAD.; **3.** a scoate anumite sunete cu ajutorul ţivlitoarei; (şi: **ţîvli, ţîfli, ţivi**). [Din sl. *cvilíti*].

ţivlíc interj. (reg.) cuvînt care redă sunetele ascuţite, stridente produse prin lovirea unor obiecte de metal. [Onomat.].

ţivlícă, ţivlici f. (reg.) fluier făcut din coajă de salcie, avînd un sunet ascuţit, strident; fluier care intră în componenţa unor instrumente muzicale. [De la *ţivlic*].

ţiviitór, ~i, ţivlitoáre a. (reg.; despre glas, sunete) ascuţit, subţire; şuierător. // f. un fel de fluier cu care vînătorii imită glasul diferitelor păsări pentru a le atrage; (şi: **ţiflitor**). [*Ţivli* + *-tor*].

ţivloáie, ţivloaie f. (reg.) **1.** fluier (pentru copii) făcut din coajă de salcie, din ţeavă de trestie etc.: *ai să auzi ... ţivloaiele şi hîrîitorile copiilor.* CAR.; **2.** (în forma **ţuvloaie**) fluier folosit de vînători pentru atragerea vînatului. // n. (pl. **ţivloaie**; în forma **ţivloi**) fluier mic de metal folosit de poliţist; (şi: **ţuvloaie, ţivloi**). [*Ţivli* + *-oaie*].

ţivlói n. v. **ţivloaie.**

ţivnă f. v. **ţîfnă.**

ţivoáie f. v. **ţifloaie.**

ţîc n. v. **ţic**[2].

ţîcă[1] f. v. **ţic**[1].

ţîcă[2] f. v. **ţică**[1].

ţîcălíe f. v. **ţăcălie**[1].

ţîfnă, ţîfne f. **1.** boală a găinilor care se manifestă prin apariţia unei excrescenţe cartilaginoase pe vîrful limbii; (p. ext.) excrescenţă cartilaginoasă care apare pe vîrful limbii la găinile care au această boală; cobe; **a-i sări cuiva ţîfna,** a se mînia, a se înfuria; **a umbla** (sau **a fi**) **cu ţîfna în** (sau **la**) **nas,** a fi pus pe ceartă, a fi arţăgos; **2.** pornire spre ceartă; arţag: *provocaţi în adevăr sau numai porniţi de ţîfnă, au început să înjure.* CAR.; **3.** înţîmfare, aroganţă, ifos: *ctitoriceasca ţîfnă îi dă brînci p-un povîrniş.* CAR.; (şi: **ţifnă, ţivnă**). [Din gr. mod. *tsífna*].

ţîfní, ţîfnesc vb. (intr.) **1.** (despre păsări) a scoate din gît un sunet specific din cauza ţîfnei; **2.** (despre oameni) a pufni pe nas de mînie: *se plimba de colo pînă colo ţîfnind şi aruncîndu-mi căutături foarte dîrze.* CAR.; **3.** (reg.; despre oameni) a vorbi repezit şi cu ciudă; a răbufni; (şi: **ţifni, ţîvni**). [De la *ţîfnă*].

ţîfnós, ~şi, ţîfnoásă, ~e a. **1.** (despre păsări) bolnav de ţîfnă; **2.** supărăcios, arţăgos, capricios: *fata babei era slută, leneşă, ţîfnoasă şi rea la inimă.* CR.; **3.** înţîmfat, cu ifose: *fata, proastă şi ţîfnoasă, dă norocului cu piciorul.* DELAVR.; (şi: **ţifnos, ţîvnos**). [*Ţîfnă* + *-os*].

ţîgîlí, ţîgîlesc vb. (reg.; tr.) **1.** (despre păsări) a ciuguli; **2.** (despre oameni) a rupe cu mîna cîte-o bucată, de ici şi de colo, dintr-un aliment, pentru a mînca; a ciuguli: *nu ţîgîli mămăliga.* POP. [Et. nec.; cf. *ciuguli, piguli*].

ţîhní vb. v. **ţăhni.**

ţîhnít n. v. **ţăhnit.**

ţîmb m. v. **ţimp.**

ţîmburúc, ţîmburuce şi **ţîmburucuri** n. mică proeminenţă, de obicei rotundă, la un obiect: *ţîmburucul soneriei;* (şi: **ţumburuc, ţimburuc**). [Cf. *ţîmburuş*].

ţîmburúş, ţîmburuşe şi **ţumburuşuri** n. ţîmburuc: *aveam acum în pumn ... o roată grea cu ţumburuşuri crestate şi cîteva titirece zimţate.* CĂRT.; (şi: **ţumburuş**). [Cf. *sîmbure*].

ţîmp, ţîmpi m. şi **ţîmpuri** n. (reg.) **1.** coapsă (mai ales a picioarelor de dinapoi) la animale; **2.** picior de pasăre, tăiat pentru consum; copan; (şi: **ţîmb, ţimp, ţomb**). [Din magh. *comb* (dial. *comp*)].

ţîmpor n. (înv. şi reg.) sulf. [Din sb. *sumpor*, magh. *szompor*].

ţînc, ţînci m. **1.** (înv. şi reg.) pui de animal sălbatic sau de cîine: *veni o ... heară cumplită, cu ţîncul ei, ce era orb.* DOS.; **2.** (compus; reg.) **ţîncul-pămîntului,** a) rozător de culoare cenuşie-gălbuie, cu corpul subţire şi coada scurtă; şuiţă (*Spermophilus citellus*); b) orbete (*Spalax microphthalmus*); c) (mit.) căţelul-pămîntului, v. **căţel**; **3.** (fam.) copilaş, băieţaş; (depr.) tînăr lipsit de experienţă: *na tifla, mişele, un ţînc să te-nşele!* AL.; (şi: **ţinc**). [Et. nec.; cf. magh. *cenk*].

ţîncár, ţîncari m. (reg.) copil; (depr.) tînăr fără experienţă: *să te mărite pe tine ... cu ţincariu ei?* AL.; (şi: **ţincar**). [*Ţînc* + *-ar*].

ţîncă, ţînce f. **1.** (înv. şi reg.) femela unui cîine de talie mică: *pre numele unei ţince ce o cheamă Molda ... s-a numit Moldova ... apa Moldovei.* N.COSTIN; **2.** (fam.) copiliţă; (şi: **ţincă**). [*Ţînc* + *-ă*].

ţîncúşă f. v. **ţăncuşă.**

ţîngălău n. v. **ţingălău.**

ţîngău, ţîngăi m. (pop.; şi depr.) băietan, flăcăiandru; (p. ext.) tînăr fără experienţă: *cu mine să te joci tu, mă! ţîngăule mucos?* CAR.; (şi: **ţingău**). [*Ţînc* + *-ău*].

ţînţár, ţînţari m. **1.** numele mai multor specii de insecte diptere: **a)** (şi **ţînţar vulgar, ţînţar obişnuit**) insectă cu corpul şi picioarele lungi, cu aripi înguste, cu aparatul bucal conformat pentru înţepat şi supt, ale cărei larve sînt acvatice, iar adulţii hematofagi (*Culex pipiens*); **b)** (şi **ţînţar anofel**) ţînţar caracterizat prin poziţia lui oblică în timp de repaus şi printre ale cărui specii există unele care transmit malaria; anofel (*Anopheles maculipennis, Anopheles sacharovi*): *să facem toată noaptea foc, să fugă ţînţarii şi toate gîngăniile pămîntului.* CR.; **a face din ţînţar armăsar,** a exagera; **a fi** (**gras**) **ca un ţînţar,** a fi slab la trup; **2.** epitet pentru o persoană slabă sau sprintenă în mişcări; **3.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează; (şi: **ţinţar**). [Lat. *zinzalus*].

ţînţăráş, ţînţăraşi m. **1.** diminutiv al lui ţînţar; **2.** (artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează. [*Ţînţar* + *-aş*].

ţînţăríme f. mulţime de ţînţari: *aşa-i viaţa cîmpenească, zise Moş Luca, ciosmălindu-se şi învîrtindu-se, ca pe jăratic, de răul ţînţărimei.* CR. [*Ţînţar* + *-ime*].

ţînţăróia, ţînţăroi m. **1.** augmentativ al lui ţînţar; **2.** insectă din ordinul dipterelor, asemănătoare cu ţînţarul, dar mult mai mare decît acesta, cu corpul gălbui şi cu picioarele foarte lungi (*Tipula oleracea*); **3.** epitet pentru o persoană înaltă şi slabă; **4.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia după care se execută acest dans. [*Ţînţar* + *-oi*].

ţîr[1] interj. **1.** (repetat) cuvînt care imită sunetul produs de un lichid care se scurge picurînd; **2.** (cu „r" prelungit) cuvînt care redă sunetul produs de ţînţari sau de alte insecte; **3.** (repetat) cuvînt care redă strigătul sau ciripitul păsărilor; **4.** (cu „r" prelungit) cuvînt care redă sunetul produs de o sonerie, de un clopoţel, de un fluier: *pui mîna pe telefon, şi ţîrrr, alo, Baldovineştii.* PR.; (şi: (rar) **ţăr**). [Onomat.].

ţîr[2], **ţîri** m. **1.** scrumbie albastră mică, pescuită primăvara, în prima ei perioadă de viaţă şi care se comercializează sărată şi uscată: *era un şarpe lung şi slab din cale-afară, ca un ţîr.* TOP.; **2.** (fig.) om foarte slab. [Din gr. mod. *tsíros*].

ţîră[1], **ţîre** f. (pop.) cantitate, durată, măsură etc. (foarte) mică; pic[1], fir, fărîmă: *veniţi cu mine să vorbim o ţîră de timp laolaltă.* FIL.; **nici ţîră de ...,** nici urmă de ..., nici un fel de ...; **nici o ţîră,** deloc; (şi: **ţiră**). [De la *ţîr*[1]; cf. alb. *cërre* „picătură", „fărîmă"].

ţîră[2], **ţîre** f. (reg.) bucată ruptă (de undeva); ruptură, zdreanţă: *să-ntîlni cu alt om, care avea o pălărie rea-n cap şi nişte desagi tot ţîră-n spate.* POP.; **a face ţîră,** a ciurui, a zdrenţui; (şi: **ţiră**). [Et. nec.].

ţîrăí vb. v. **ţîrîi**[1].

ţîrăít n. v. **ţîrîit**[1].

ţîrăitoáre f. v. **ţîrîitor.**

ţîrău, ţîraie n. (reg.) izvor (a cărui apă este captată printr-un jgheab sau printr-o ţeavă): *bem apă rece dintr-un ţîrău care izvoreşte de sub munte.* SAD.; (şi: **ţirău**). [*Ţîr*[1] + *-au*].

ţîrc interj. (repetat) cuvînt care imită zgomotul intermitent produs de laptele care cade în vas în timpul mulsului. [Onomat.; cf. alb. *cërkë* „strop"].

ţîrcă f. v. **ţurcă**[1].

ţîrcăí vb. v. **tîrcîi.**

ţîrcăiálă f. v. **ţîrcîială.**

ţîrcălám n. v. **ţărcălam.**

ţîrcîí, ţîrcîesc şi **ţîrcîi** vb. (reg.; tr.) **1.** a mulge o vacă, o oaie, o capră care are lapte puţin; a mulge cîte puţin; **2.** (fig.) a cîştiga puţin şi ocazional; (şi: **ţîrcăi, ţircăi**). [*Ţîrc* + *-îi*].

ţîrcîiálă, ţîrcîieli f. (rar) **1.** mulgere a unui animal care are lapte puţin; mulgere din care rezultă puţin lapte; **2.** (fig.) cîştig ocazional şi neînsemnat; (şi: **ţîrcăiálă**). [*Ţîrcîi* + *-ială*].

ţîrcóvnic, ţîrcovnici m. (pop.) paracliser; (p. ext.) cîntăreţ, dascăl de biserică: *ce mare şi ce solemn era acum băiatul ţîrcovnicului de la Sfîntu Neculai.* VLAH. [Din sl. *crŭkovĭnikŭ*].

ţîrcovnicésc, ~şti, ţîrcovniceáscă, ~eşti a. (pop.) de ţîrcovnic, referitor la ţîrcovnic: *viaţă ţîrcovnicească.* [*Ţîrcovnic* + *-esc*].

ţîrîă f. (reg.) **1.** nisip; ţărînă; **2.** lut amestecat cu paie pentru lipitul pereţilor, al vetrei etc. [Et. nec.].

ţîrícă f. (reg.) ţîrişoară: *după această bătălie iară mai răsuflară moldovenii cîtva, avînd o ţirică de repaus.* C.L.; **o ţîrică,** puţin, un pic; **nici o ţîrică,** deloc; (şi: **ţirică**). [*Ţîrâ*[1] + *-ică*].

ţîrîitúră f. v. **ţîrîitură.**

ţîrişoáră f. (reg.) diminutiv al lui ţîră[1]; ţîrică; **o ţîrişoară,** puţin, un pic[1]: *ridică capacul o ţîrişoară ca să se uite.* ISP. [*Ţîrâ*[1] + *-işoară*].

ţîrîí[1], **ţîrîi** şi **ţîrîiesc** vb. **1.** (intr.) a cădea picătură cu picătură, a curge în şuviţă subţire sau cu intermitenţă (producînd un zgomot caracteristic): *un şipot abia ţîrîia.* AG.; *ploaia ţărîia cu o monotonie plictisitoare.* REBR.; **2.** (intr. unipers.) a bura: *afară ţîrîia mărunt din pîcla fumurie.* SAD.; **3.** (tr.) a face să curgă cîte puţin, cu intermitenţă; **4.** (fig.; pop.; intr.) a da, a scoate puţin cîte puţin (din ceva): *tot am ţîrîit şi to' s-o gătit.* POP.; **5.** (intr.; despre

insecte, mai ales despre greieri şi despre unele păsări) a scoate sunete repetate scurte, ascuţite şi tremurătoare: *pe cîmp, ... ţîrîiau şi forfoteau gîngăniile.* CAR.; *deasupra lui apăru brusc pitulicea cea mai mică a luncilor şi ţîrîi aşa de subţirel încît n-o auzi decît tăcerea.* SAD.; **6.** (intr.; despre sonerie) a suna, a zbîrnîi; **7.** (rar; intr.; despre instrumente cu coarde) a răsuna în vibraţii scurte şi tremurătoare, lipsite de adîncime; (despre muzicanţi) a cînta făcînd instrumentele să răsune în acest mod; (şi: (reg.) **ţirii, ţîrăi, ţărăi**). [*Ţîr*[1] + *-îi*].

ţîrîi[2], **ţîrîi** vb. (reg.; tr.) a cîrpi un obiect rupt astupînd găurile printr-o ţesătură făcută cu acul; a ţese: *a ţîrîi ciorapii.* [Din ucr. ***ciruvati***].

ţîrîiác, ţîrîieci m. (reg.) pasăre călătoare, insectivoră, de mărimea unei vrăbii, de culoare brună pe spate şi albă-brună pe pîntece, care scoate un ţîrîit[1] prelung şi repetat şi care trăieşte în stufărişul din jurul lacurilor şi al mlaştinilor (*Acrocephalus scirpaceus*). [*Ţîrîi*[1] + *-ac*].

ţîrîiálă, ţîrîieli f. faptul de a ţîrîi; (concr.) ploaie uşoară şi de scurtă durată. [*Ţîrîi*[1] + *-eală*].

ţîrîít[1], **ţîrîituri** n. faptul de a ţîrîi[1]; (concr.) sunetul, zgomotul produs astfel; cu **ţîrîita**, (puţin) cîte puţin, cu încetul: *îmi preparam... o „chisăliţă“ de prune văratice, în care puneam zahăr pisat, ce mi-l procurasem cu ţîrîita din rezervele Mamei.* BL.; (şi: (reg.) **ţîrăit, ţiriit, ţărăit**). [V. *ţîrîi*[1]].

ţîrîít[2], **~ţi, ţîrîitá, ~e** a.(reg.) **mămăligă ţîrîită**, mămăligă care se prepară lăsînd făina să curgă din mînă puţin cîte puţin şi amestecînd continuu. // adv. (în legătură cu modul de a cînta la un instrument cu coarde) din vîrful arcuşului, fără rezonanţă; tremurat: *un ţigan cînta dintr-o scripcă repede-repede, ţîrîit.* SAD.; (şi: (reg.) **ţărăit**). [V. *ţîrîi*[1]].

ţîrîitór, ~i, ţîrîitoáre a. **1.** care cade cu intermitenţă, picătură cu picătură: *ploaie ţîrîitoare;* **2.** (despre sunetele scoase de insecte): scurt, tremurător: *glas ţîrîitor.* // f. **1.** pasăre migratoare de culoare cenuşie, cu pieptul mai deschis şi cu dungi transversale întunecate (*Sylvia nisoria*); **2.** (iht.; reg.) obleţ (*Alburnus lucidus, Alburnus alburnus*); (şi: **ţîrăitoare**). [*Ţîrîi*[1] + *-tor*].

ţîrîitúră, ţîrîituri f. **1.** ţîrîit[1]: *poezia se umple... de imagini de linişte şi roadere, de vaiere, trosnituri, ţîrîituri.* CĂL.; **2.** numele unui dans popular; (şi: (reg.) **ţîriitură**). [*Ţîrîi*[1] + *-tură*].

ţîrlăí vb. v. **ţîrlîi**.

ţîrlîí, ţîrlîi vb. (intr.) **1.** (despre instrumente muzicale) a scoate sunete monotone şi puţin armonioase; (despre muzicanţi) a cînta făcînd ca instrumentele să scoată astfel de sunete: *doi ţigani ... ţîrlîie într-un colţ olteneşte.* CAR.; **2.** (despre păsări) a scoate sunete prelungi şi ascuţite; (şi: **ţîrlăi, ţurlui**). [Onomat.].

ţîrlîít, ţîrlîituri n. faptul de a ţîrlîi; (concr.) şir de sunete monotone şi puţin armonioase produse de un instrument muzical; ţîrlîitură: *un cîine nervos ... însoţeşte c-un urlet prelung şi sfîşietor ţurluitul flaşnetei.* VLAH.; (şi: **ţurluit**). [V. *ţîrlîi*].

ţîrlîitór, ~i, ţîrlîitoáre a. care ţîrlîie; (subst.; f.) termen depreciativ pentru un instrument muzical stricat, dezacordat: *da' du-te pîrlii, şonţule, cu ţîrlîitoarea asta!* AL. [*Ţîrlîi* + *-tor*].

ţîrlîitúră, ţîrlîituri f. **1.** şir de sunete monotone şi puţin armonioase produse de un instrument muzical; ţîrlîit: *prin uşa unei circiumi deschise auzii ţîrlîiturile unor coarde false pe care le schingiuia sub arcuşul său ... un biet copil de ţigan.* EM., **2.** şuier prelung (şi ascuţit) scos de unele păsări; (şi: **ţirliitură, ţurluitură**). [*Ţîrlîi* + *-tură*].

ţîrlói n. v. **ţurloi**.

ţîrţără f. v. **ţîrţîră**.

ţîrţîră f. (reg.) **1.** precipitaţie atmosferică care cade iarna sub formă de bobiţe de zăpadă sau de gheaţă; măzăriche; **2.** varietate de struguri cu boabe mici; (şi: **ţîrţără, ţărţără**). [Cf. *ţîr*[1]].

ţîrúcă f. (reg.) diminutiv al lui ţîră[1]; ţîrică, ţîrişoară; nici **ţîrucă**, nici pic[1], deloc, cîtuşi de puţin: *ce folos că nu-i putere, nici ţîrucă mîngîiere.* AL.; (şi: **ţîrucă, ţărucă**). [*Ţîră*[1] + *-ucă*].

ţîst interj. v. **ţist**.

ţîstuí vb. v. **ţistui**.

ţîstuíre f. v. **ţistuire**.

ţîşní, ţîşnesc vb. (intr.) **1.** (despre lichide, aburi) a ieşi cu presiune printr-o deschizătură sau printr-o crăpătură: *începu a-i ţîşni apa pe nări şi pe urechi.* CR.; **2.** (despre lichide, scîntei, ţărînă etc.) a se ridica brusc şi cu putere (sub impulsul unei forţe exterioare): *din locul unde pică, ţîşniră smocuri de stropi încărcaţi cu nenumărate curcubeuri.* C.L.; **3.** (despre fiinţe) a ieşi, a sări pe neaşteptate de undeva; a intra brusc undeva, a da buzna: *nici nu ştii din ce tufă ţîşneşte iepurele.* POP.; **4.** a porni brusc, a se repezi, a se năpusti: *nemaiauzind nici o foşnitură ..., am ţîşnit o dată cu ţărna-n cap şi tiva, la mama acasă.* CR.; **5.** a se ivi dintr-o dată, a izbucni cu putere: *ţîşni o lumină orbitoare şi mîndră.* REBR.; (fig.) *instinctul strămoşesc şi nebănuit tresare şi ţîşneşte cu putere nebănuită.* SAD.; (şi: **ţişni**). [*Ţîşti*[1] + *-ni*].

ţîşnére, ţîşniri f. **1.** acţiunea de a ţîşni şi rezultatul ei; apariţie, săritură bruscă; **2.** (fig.) izbucnire, răbufnire neaşteptată, explozie: *ţîşnire de rîs.* [V. *ţîşni*].

ţîşnitór, ~i, ţîşnitoáre a. care ţîşneşte, care iese cu presiune; care aruncă lichid cu presiune; **fîntînă ţîşnitoare** (şi subst. f.), fîntînă arteziană, v. **artezian**; (şi: (rar) **ţişnitor**). [*Ţîşni* + *-tor*].

ţîşnitúră, ţîşnituri f. faptul de a ţîşni; (concr.) ceea ce a ţîşnit de undeva: *din ţîsnitura ce făcu laptele din ţîţă ... spun păgînii să se fi alcătuit pe cer Calea-Laptelui.* ISP. [*Ţîşni* + *-tură*].

ţîşt interj. v. **ţîşti**[1].

ţîşti[1] interj. **1.** (adesea cu valoare verbală) cuvînt care sugerează mişcarea bruscă şi precipitată a unei fiinţe care ţîşneşte (de) undeva sau care redă zgomotul produs de o asemenea mişcare: *bătrîna dădu să-l sărute; Neghiniţă, ţîşti pe nas, ţîşti iar pe mînă.* DELAVR.; **2.** cuvînt care redă zgomotul produs de lichidul care ţîşneşte: *ţîşti! sări din el toată apa;* **3.** (compus; fam.) **ţîşti-bîşti** m. invar. om mic de statură, slab şi care nu are astîmpăr; om (tînăr) neînsemnat; (şi: **ţîşt, ţişti**). [Onomat.].

ţîşti[2], **ţîştesc** vb. (reg.; intr.) **1.** a ieşi sau a sări brusc de undeva; a ţîşni: *iată că broasca mai ţîşti o dată.* ISP.; **2.** a ieşi cu putere printr-o deschizătură sau o crăpătură; a ţîşni: *ţiştește laptele din ţîţe.* POP.; (şi: **ţişti**). [V. *ţîşti*[1]].

ţîştuí vb. v. **ţistui**.

ţîţ interj. (adesea repetat) cuvînt care redă sunetele scoase de unele păsări, de şoareci etc. [Onomat.].

ţîţácă, ţîţace f. (reg.) diminutiv al lui ţaţă: *hai că ne-aşteaptă ţîţacele.* AL.; (şi: **ţăţacă, ţacă**). [*Ţaţă* + *-acă*].

ţîţă, ţîţe f. **1.** (pop.) organ al secreţiei lactate la femei şi la unele animale mamifere femele; mamelă; (spec.) fiecare dintre prelungirile ugerului la animalele femele mulgătoare, prin care se scurge laptele; (p. ext.) lapte secretat de acest organ: *şi crescu feciorul şi fu întercat de ţiţă.* PALIA; **copil de ţîţă**, sugar; **a da ţîţă**, a da să sugă, a alăpta; **a avea ţîţă**, (despre o femeie) a avea suficient lapte pentru a-şi alăpta copilul; **2.** (înv. şi pop.) mamelă atrofiată funcţional şi fizic la masculi: *sub ţîţa stîngă vreau să-i pui cuţitul.* COŞB.; **3.** (compuse; bot.; reg.) **ţîţa-vacii, a)** (şi **-oii, -caprei**) soi românesc de viţă de vie care produce struguri (de masă) cu boabe albe, roşii sau negre, mari, lunguieţe şi foarte cărnoase; razachie; **b)** (şi **-oii, -caprei**) ciuboţica-cucului (*Primula officinalis, veris* şi *elatior*); **c)** (şi **-caprei**) barba-caprei (*Tragopogon patula*); **d)** cupa-oii (*Camparula patula*); **e)** lupoaie (*Orobanche purpurea*); **f)** mierea-ursului (*Pulmonaria rubra*); **g)** numele unei varietăţi de pere; **h)** numele unei ciuperci comestibile, de culoare albă, cu piciorul scurt şi pălăria de formă lunguiaţă, care creşte prin locuri nisipoase; **ţîţa oii**, degetar (*Digitalis grandiflora*); **ţîţa-oilor**, arnică (*Arnica montana*); **ţîţa-caprei**, **a)** surguci (*Consolida ajacis*); **b)** barba-caprei (*Tragopogon dubius, orientalis* şi *pratensis*); **c)** numele unor ciuperci de culoare galbenă, care cresc în păduri, pe trunchiurile de brad (*Clavaria riscosa*); **d)** curpen de munte (*Clavaria viscosa*); **e)** caprifoi (*Lonicera caprifolium*); **f)** numele unei varietăţi de prune; **ţîţa-mielului**, urechelniţă (*Sempervivum tectorum*); **ţîţa-fiului**, răculeţ (*Polygonum bistorta*); **4.** (compus; reg.) **ţîţa-căţelii, a)** inflamaţie a ganglionilor limfatici de la gît şi de la subsuori; **b)** furuncul; **5.** (pop.) parte mai strîmtă, în formă de cioc, de la gura unui vas, prin care se toarnă, se scurge sau se bea un lichid; gurgui, ţîţînă, ţuţuroi; **6.** (pop.) proeminenţă în formă de mamelon de pe toarta unui urcior, prin care se bea apă; ţîţînă, ţuţuroi; (şi: (înv. şi reg.) **ţiţă**). [Lat. *titia*].

ţîţeícă f. v. **ţiţeică**.

ţîţînă f. v. **ţîţînă**.

ţîţişoáră, ţîţişoare f. (pop.) diminutiv al lui ţîţă; sînuleţ, ţîţucă: *fu bătută cu toiage şi-i tăiară ţîţişoarele.* DOS.; (şi: **ţiţişoară**). [*Ţîţă* + *-işoară*].

ţîţî[1] n. v. **ţiţei**.

ţîţîí[2], **ţîţîi** vb. (intr.) **1.** (despre insecte, animale) a scoate sunete caracteristice, repetate, ascuţite, scurte şi tremurătoare: *greierul copaciului a ţiţii încep.* CANT.; **2.** (despre oameni) a scoate un sunet asemănător unui „ţ“ prelungit care exprimă mirarea, dezaprobarea, îndemnul etc.; **a-i ţîţîi cuiva măseaua**, a dori aprig să bea; **3.** a tremura; **a-i ţîţîi cuiva inima** (sau (fam.), **fundul, brăcinarul** etc.), a-i fi foarte frică; (şi: (înv. şi reg.) **ţiţîi, ţăţăi, ţîţîia**). [*Ţîţ* + *-îi*].

ţîţîiá vb. v. **ţîţîi**[2].

ţîţîit, ţîţîituri n. faptul de a ţîţîi[2]; (concr.) sunet ascuţit, strident. [V. *ţîţîi*[2]].

ţîţînă, ţîţîni f. **1.** (mai ales la pl.) cîrlig de metal sau de lemn, bătut în uşorul uşii sau al porţii ori în perete, în jurul căruia se învîrte uşa sau poarta; placă de metal, bătută în uşă sau în poartă, care are la capăt o gaură sau un belciug care intră în cîrligul din uşor; mic dispozitiv metalic, compus din două piese articulate între ele pe un ax, una montată pe un cadru fix, iar cealaltă pe o piesă mobilă (uşă, fereastră, capac de ladă etc.), căreia îi permite o mişcare de deschidere şi de închidere; balama: *se-ndoaie stejarii bătrîni şi uşile gem în ţîţîni.* COŞB.; **a scoate pe cineva din ţîţîni**, v. **scoate**; **a-şi ieşi** (sau **a-şi sări**) **din ţîţîni**, v. **ieşi**; **2.** ligament elastic care uneşte cele două valve ale unei scoici; **3.** (pop.) parte profundă, întărită, a unui abces sau a unei bătături; rădăcină; **4.** vîrful purulent al unui furuncul; **5.** (reg.) celulă în care se dezvoltă matca albinelor; **6.** (reg.) parte mai strîmtă, în formă de cioc, de la gura unui vas, prin care se toarnă un lichid; proeminenţă, în formă de mamelon, de pe toarta unui urcior, prin care se bea un lichid; (şi: (înv. şi reg.) **ţîţînă, ţiţînă**). [Lat. **titina*].

ţîţoásă, ţîţoase a. (pop.; despre femei) cu sîni mari: *era ţîţoasă însă nu la modul ăsta lăptărie.* CRĂCIUN. [*Ţîţă* + *-oasă*].

ţîţu interj. v. **ţuţu**.

ţîţúcă, ţîţuci f. (reg.) ţîţişoară. [*Ţîţă* + *-ucă*].

ţîu interj. v. **ţiu**[1].

ţîuí vb. v. **ţiui**.

ţîvlí vb. v. **ţivli**.

ţîvní vb. v. **ţîfni**.

ţîvnós a. v. **ţîfnos**.

ţoábă, ţoabe f. (entom.; reg.) specie de ţînţar foarte mic, negru, cu abdomenul gros, care zboară în roiuri dese (*Simulium*). [Et. nec.; cf. ***ţobic***].

ţoálă f. v. **ţol**[2].

ţoándră f. v. **ţundră**.

ţoángă, ţoange f. (reg.) **1.** clopot care se atîrnă la gîtul vitelor şi al oilor; **2.** clopoţel stricat. [Et. nec.; cf. ***toangă***].

ţoápă, ţoape f. (fam.) persoană cu apucături grosolane; bădăran, ţopîrlan, mitocan: *probabil că prin inima oricărui om de rigoare trece dezgustul faţă de ţoapa din el.* PATAP. [De la *ţop*[1]].

ţoăşcă[1] f. v. ţoşcă.

ţoăşcă[2] f. v. ţuşcă[1].

ţoáţă f. v. ţuţ.

ţobíc, ţobîci m. (entom.; reg.) specie de ţînţar foarte mic, negru, cu abdomenul gros, care zboară în roiuri dese; ţoabă (*Simulium*); (şi: **ţăbúc**). [Et. nec.; cf. *ţoabă*].

ţoc[1] interj. (fam.; adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul produs de sărut sau de supt: *se repede dînsa ş-o sărută, ţoc-ţoc!* SAD. // s. sărut zgomotos. [Onomat.].

ţoc[2]**, ţocuri** n. (reg.) suport pe care se fixează pieptenele de dărăclt. [Din germ. *Zug*(*stuhl*)].

ţocăí, ţócăi vb. (fam.) **1.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) săruta (cu zgomot): *mi-o vede cu un flăcău în braţe, ţocăindu-se.* POP.; **2.** (intr.; despre copii) a suge; a mişca buzele prin somn ca şi cînd ar suge. [*Ţoc* + *-ăi*].

ţocăít, ţocăituri n. (fam.) **1.** faptul de a (se) ţocăi; sărut zgomotos, pupătură; **2.** zgomot făcut de copii la supt; zgomot făcut de cineva cu gura cînd mănîncă repede şi lacom. [V. *ţocăi*].

ţoc-în-poc s. (reg.) **cu ţoc-în-poc,** cu toate lucrurile pe care le are cineva, cu tot calabalîcul. [Din germ. *(mit) Sack und Pack,* magh. *cakompakk*].

ţoi[1] interj. cuvînt care imită sunetele specifice scoase de ţiclean. // m. (ornit.; reg.) ţiclean (*Sitta europaea*): *scatiii, ţoii, ţintezoii şi piţigoii, toţi îl întîmpinau peste tot cu dulcele lor cîntări.* OD. [Onomat.].

ţoi[2]**, ţoiuri** n. păhărel de forma unei sticluţe cu gîtul lung şi îngust, din care se bea ţuică sau rachiu; conţinutul unui asemenea păhărel: *a dat ţoiul repede pe gît.* CAR.; (arg.) **a da pe ţoi,** a da pe datorie. [Et. nec.].

ţol[1]**, ţoii** m. unitate de măsură pentru lungimi, egală cu 25,3 mm, folosită în ţările anglo-saxone şi germanice, la noi, pentru indicarea diametrului unei ţevi sau a dimensiunilor unui filet. [Din germ. *Zoll*].

ţol[2]**, ţoiuri** şi **ţoale** n. (pop.) **1.** ţesătură groasă de lînă sau de cînepă, folosită ca pătură, ca velinţă sau ca scoarţă pentru aşternut pe jos: *n-avem nici hrană, nici ţol de-nvelit.* AL.; **2.** (mai ales în forma **ţoală**) obiect de rufărie sau de îmbrăcăminte; (p. ext.) haină veche, uzată: *ţoalele sînt prin lăzi, dar unii au şi cîte un dulap de haine.* CĂL.; (şi: **ţoală**). [Din gr. mod. *tsóli; ţoală*: sg. refăcut după pl.].

ţolét, ţoleturi n. (pop.; cu sens col.) mulţime de haine, de ţoale: *nu-i lasă să treacă ... pănă nu le plăteşte şî lor ceva, ori în bani, ori în ţoleturi.* POP. [*Ţol*[2] + *-et*].

ţolínă, ţoline f. (pop.) femeie desfrînată; femeie rea, vicleană: *alei, ţolină ce-mi eşti, ... da bine m-ai vîndut.* CR. [*Ţol*[2] + *-ină*].

ţolínc n. v. ţolincă.

ţolíncă, ţolince şi **ţolinci** f. (pop.) ţol[2] mic: *baba ... se întorcea cu faţa la perete, trăgea cataveica peste cap şi se ghemuia în ţolinci.* SAD.; *pe vatra casei ţărăneşti se aştern ţolince;* (şi: **ţolinc**). [*Ţol*[2] + *-incă*].

ţolişór, ţolişoare n. diminutiv al lui ţol[2]: *un moşneag ... şedea cu luleaua între dinţi şi c-un ţolişor în spate.* POP. [*Ţol*[2] + *-işor*].

ţomb n. v. ţîmp.

ţóndră f. v. ţundră.

ţonţorói[1] a. (reg.) grozav, deosebit: *ei, măi nepoate, ce mai zici? sînt ţonţoroi ori ba?* AL. [Et. nec.; cf. *ţonţoroi*[2]].

ţonţorói[2] n. v. tontoroi.

ţop[1] interj. (adesea cu valoare verbală) **1.** exclamaţie care însoţeşte sau sugerează o săritură sau o mişcare bruscă: *atunci ce ciudă ţup! sare şi el în oala cu covaşă.* POP.; **2.** (în chiuituri; însoţită de „hop" sau „hopa") exclamaţie care sugerează o săltare la joc: *hop, ţup, n-am să-mbuc şi la moară n-am să duc.* POP.; **3.** exclamaţie care exprimă neplăcerea, surprinderea provocată de sosirea sau de intervenţia cuiva: *încă nu apucaseră feciorii a aprinde lumînările, şi dumneaei, ţop! a şi fost aici.* AL.; **4.** exclamaţie care exprimă o schimbare subită de atitudine, de situaţie: *priviţi-i ... de-abia daţi afară din slujbă şi ţup în opoziţie!* AL.; (şi: **ţup, ţopa, ţupa**). [Onomat.].

ţop[2]**, ţopi** m. **1.** (înv. şi reg.) păr împletit; panglică (pe care şi-o împletesc fetele în păr); **2.** (înv.; rar; în forma **ţopf**) zuluf, buclă; **3.** (reg.) moţ[1] de păr la animale şi la oameni; (şi: **ţopf**). [Din săs. *tsŏp* (germ. *Zopf*)].

ţop[3]**, ţopi** m. nume dat românilor dintr-o anumită zonă a Munţilor Apuseni de către românii din alte regiuni pentru faptul că îşi împleteau părul într-o coadă; moţ[2], moţogan. [De la *ţop*[2]].

ţópa interj. v. ţop[1].

ţopăí, ţópăi şi **ţopăiesc** vb. (intr.) **1.** a sări lăsîndu-se cînd pe un picior, cînd pe altul, a face sărituri repetate, a se mişca dezordonat, aruncînd picioarele: *iepuri roşcaţi se strecurau ţupăind prin tufişuri.* SAD.; **2.** (depr.) a dansa, a juca prost, fără eleganţă: *ian priveşte-l cum ţopăieşte!* AL.; (şi: **ţupăi**). [*Ţop*[1] + *-ăi*].

ţopălálă, ţopăieli f. acţiunea de a ţopăi; (depr.) dans executat rău, greoi: *ţupăieli de oameni beţi.* VLAH.; (şi: **ţupăialâ**). [*Ţopăi* + *-ală*].

ţopăít n. faptul de a ţopăi; ţopăială: *nu ai obosit de atîta ţopăit?* [V. *ţopăi*].

ţopăitór, ~i, ţopăitoáre a. care ţopăie, care face sărituri repetate: *mă alegeam ...cu cîte o bîzdîganie ţopăitoare, într-o ordinară cutie de carton scămoşat.* CĂRT. [*Ţopăi* + *-tor*].

ţopénie, ţopenii f. (fam.) comportament, atitudine, vorbă etc. de ţoapă. [*Ţoapă* + *-enie*].

ţopf m. v. ţop[2].

ţopîrcă, ţopîrci f. (reg.) ţopîrlan: *iaca mă! nu cumva s-o boierit ţopîrca?* AL. [Cf. *ţopîrlan*].

ţopîrlán, ţopîrlani m. persoană lipsită de educaţie, cu apucături grosolane; bădăran, mojic: *stăi smirna, ţopîrlane.* AL. [Probabil contaminare între *ţop*[1] şi *mîrlan*].

ţopîrláncă, ţopîrlance f. femeie lipsită de educaţie, cu apucături grosolane; bădărancă, mojică, mitocancă. [*Ţopîrlan* + *-că*].

ţopîrlănésc, ~şti, ţopîrlăneáscă, ~eşti a. de ţopîrlan, caracteristic ţopîrlanului; bădărănesc, mitocănesc, mojicesc: *gusturi ţopîrlăneşti.* [*Ţopîrlan* + *-esc*].

ţopîrlăní, ţopîrlănesc vb. (rar; tr.) a numi pe cineva ţopîrlan: *m-ai şi ţopîrlănit dinaintea oamenilor.* AL. [V. *ţopîrlan*].

ţoropóc interj. (reg.) cuvînt care sugerează caracterul neaşteptat al unei mişcări, al unei acţiuni: *am răsărit aşa, ţoropoc, din pămînt.* POP. [Onomat.].

ţorţól m. v. ţurţur.

ţóşcă, ţoşti şi **ţoşte** f. (reg.) traistă, săculeţ; (adj.) plin, ticsit: *îi mai întinde şi o pungă toşcă de bani.* CR.; (şi: **toşcă, ţoaşcă**). [Et. nec.].

ţóţă f. v. ţuţ.

ţst interj. v. ţist.

ţu interj. (de obicei repetat) strigăt cu care se îndeamnă calul la mers; hi: *ţu-ţu-ţu, murguţ, mai tare, să sosîm în sat cu soare.* POP. [Onomat.].

ţucá, ţuc vb. (reg.; tr. şi refl. recipr.) a (se) săruta: *ţucu-ţi, nană, ochii tei!* EM.; *buze moi şi subţirele ... hai, să ne ţucăm cu ele!* POP.; (şi: **ciuca**). [De la *ţoc*[1]].

ţucál, ţucale n. oală de noapte. [Din gr. mod. *tsukáli*].

ţucálár, ţucălari m. persoană care îndeplineşte servicii degradante, umilitoare; (în trecut; depr.) ordonanţă militară; (astăzi) persoană servilă; ţuţăr. [*Ţucal* + *-ar*].

ţúcăr n. (reg.) zahăr. [Din germ. *Zucker,* magh. *cukor*].

ţúcără a. fasole ţucără (şi subst. f.), varietate de fasole cu păstăile subţiri şi galbene, şi cu gust dulceag (*Phaseolus vulgaris*); (şi: **ţucheră**). [Din germ. *Zucker*(*bohne*)].

ţúcheră a. v. ţucără.

ţuclău n. v. ţiclău.

ţuclúi n. v. ţugui.

ţucluiát a. v. ţuguiat.

ţucsuí, ţucsuiesc vb. (reg.; intr.) a bea băuturi alcoolice, a trage la măsea: *pînă şi a ţucsui sau a trage la mustaţă, cum se zice, tot un zeu trebui să-i înveţe.* ISP. [Et. nec.; cf. bulg. *cukam*].

ţucsuiálă, ţucsuieli f. (reg.) faptul de a bea; (concr.) băutură alcoolică: *o veadră de ţucsuială.* POP. [*Ţucsui* + *-eală*].

ţucúi n. v. ţugui.

ţudúlă f. v. ţidulă.

ţug, ţuguri n. (înv.; reg.) tren: *parcă te văz şi pe tine ... pedalînd la întrecere cu ţugul sau cu şiful.* CAR. [Din germ. *Zug,* magh. *cúg*].

ţuglúi n. v. ţugui.

ţugluiát a. v. ţuguiat.

ţúgu interj. (adesea repetat) strigăt cu care se cheamă porcii. [Onomat.].

ţugúi, ţuguie n. **1.** partea cea mai înaltă, de formă conică a unui deal sau a unei movile; pisc de munte sau deal, movilă de formă conică; **2.** vîrf ascuţit, îndreptat în sus, al unor construcţii, al unor obiecte etc.: *ţuguiul stogului; ţuguiul acoperişului; ţuguiul opincii;* **3.** (reg.) smoc de păr din creştetul capului sau de pene de pe capul păsărilor; moţ[1]; (şi: (reg.) **ţucui, ţuclui, ţuglui**). [Et. nec.].

ţuguiá, ţuguiez şi **ţugúi** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) ascuţi, a (se) subţia spre vîrf; a (se) înălţa în formă de ţugui: *ce mîndru se ţuguiază acoperişul cu şindrilă ..., purtînd în vărfu-i un urcior smălţuit.* CAR.; *capul i se ţuguia în con.* DELAVR.; *ce-a fi gîndit oare cel-de-sus ... de-a îngrămădit pe-aici atîtea stînci şi-a ţuguiat astfel pămîntul pînă-n slava cerului?* TOP.; **2.** (tr.) a strînge buzele, rotunjindu-le şi întinzîndu-le înainte: *copilul adormise şi-şi ţuguia în somn guriţa.* VLAH. [De la *ţugui*].

ţuguiát, ~ţi, ţuguiată, ~e a. **1.** subţiat, ascuţit spre vîrf; prelungit în formă de ţugui: *casa era cu-n acoperămînt ţuguiat.* EM.; *purta pe cap o tichie ţuguiată cu clopoţei.* CAR.; **2.** (despre buze) strîns, rotunjit şi întins înainte; (şi: (reg.) **ţugluiat, ţucluiat**). [V. *ţuguia*].

ţuhál, ţuhali m. (reg.) sac mare întrebuinţat la transportarea sau la păstrarea cerealelor, a făinii etc.; (p. ext.) cantitate de cereale, de făină etc. cuprinsă într-un astfel de sac: *însfăcă pe popă, parcă ducea un ţuhal.* C. [Din gr. mod. *tsuváli*].

ţuháus, ţuhausuri n. (arg.) închisoare: *auzi d-ta, să-mi vorbească de libertate tocmai cînd ştia că viu de la ţuhaus!* C.L. [Din germ. *Zuchthaus*].

ţuhăí vb. v. tiohăi.

ţuicár, ţuicari m. **1.** persoană care fabrică sau vinde ţuică; **2.** (fam.) băutor de ţuică. [*Ţuică* + *-ar*].

ţúică, ţuici f. **1.** băutură alcoolică obţinută prin fermentarea şi distilarea prunelor sau a altor fructe: *s-a apucat şi el ... de tras la mahorcă şi de chilit la ţuică şi holercă.* CR.; **cazan de ţuică,** alambic; **cu ţuica-n nas,** ameţit, beat; **2.** cantitate din această băutură cît încape într-un pahar: *băiete, un rînd de ţuici la domnii!* CAR. [Et. nec.; cf. sb. *cujka*].

ţuicăreálă, ţuicăreli f. (fam.) faptul de a bea, de a se cinsti cu ţuică; chef cu ţuică; ţuicuială: *încă de dimineaţă o luase cu ţuicăreala.* [*Ţuicări* + *-eală*].

ţuicărí, ţuicăresc vb. (fam.; refl. recipr.) a se cinsti cu ţuică; a se ţuicui. [*Ţuică* + *-ări*].

ţuicăríe, ţuicării f. local (improvizat) unde se bea ţuică. [*Ţuică* + *-ărie*].

ţuicuí, ţuicuiesc vb. (fam.; refl. recipr.) a se ţuicări. [*Ţuică* + *-ui*].

ţuicuiálă, ţuicuieli f. (fam.) ţuicăreală. [*Ţuicui* + *-eală*].

ţuiculíţă, ţuiculiţe f. diminutiv al lui ţuică.

ţulúc, ţuluci m. (reg.) moţ[1], ciuf: *mi-i lua pe Gerilă de ţuluc şi l-îi purta cu nasul pe la soare.* CR. [Din gr. mod. *tsulúfi,* bulg. *culuf*].

ţumburúc n. v. ţîmburuc.

ţumburúş n. v. ţîmburuş.

ţúnder, ţundere n. strat de oxid negru format la suprafaţa unei piese de oţel în timpul încălzirii la temperaturi înalte; arsură, scorie. [Din germ. *Zunder*].

ţúndră, ţundre f. (reg.) **1.** haină ţărănească, largă şi lungă pînă la genunchi, făcută din dimie şi tivită pe margini şi pe la cusături cu şnur; zeghe, suman: *o cămaşă pe dînsul de borangic şi pe deasupra ţundra prinsă de gît cu încheieturi.* ISP.; **2.** epitet pentru o femeie cu purtări imorale; (şi: **ţondră, ţoandră**). [Et. nec.; cf. magh. *condra*].

ţundríţă, ţundriţe f. diminutiv al lui ţundră: *îmbrăcată cu ţundriţă şi în cap cu căciuliţă.* POP. [*Ţundră* + *-iţă*].

ţunţurlíu, ~ii, ţunţurlie, ~ii a. (reg.) grozav, deosebit; ţonţoroi; (adv.) *cunoaşteţi multe condeie carele să poată izvodi atît de ţunţurliu?* AL. [Cf. *ţonţoroi*[1]].

ţup interj. v. ţop[1].

ţúpa[1] interj. v. ţop[1].

ţupá[2] vb. v. ţipa[2].

ţupăí vb. v. ţopăi.

ţupăiálă f. v. ţopăială.

ţur interj. (adesea pronunţat cu „r" prelungit) **1.** cuvînt care redă zgomotul produs de căderea de la înălţime a unui şiroi de apă, a grăunţelor, a nucilor etc.; **2.** (reg.) cuvînt cu care se cheamă păsările de curte; (şi: **ţuri**). [Onomat.].

ţúra interj. (reg.; de obicei repetat) cuvînt care serveşte, de regulă, ca început de vers în chiuituri, atrăgînd atenţia asupra a ceea ce urmează: *ţurai na şi ţurai ni, n-am furat oile popii, nici ogrăzile mîndrii.* POP.; (şi: **ţurai**). [Formaţie expresivă].

ţúrai interj. v. ţura.

ţurcán[1], **ţurcani** m. (rar) locuitor de la munte care se ocupă cu creşterea oilor. [*Ţurcă*[2] + *-an*].

ţurcán[2], **~i, ţurcană, ~e** a. şi m., f. (oaie sau rasă de oi) cu lînă lungă, aspră şi cu firul gros, de culoare albă, neagră sau brumărie. // a. care este obţinut de la oile descrise mai sus: *lînă ţurcană.* // f. căciulă mare şi mitoasă făcută din pielicele de oaie ţurcană[2]; ţurcă[2]. [Et. nec.; cf. *ţurcă*[2]].

ţúrcă[1], **ţurci** f. **1.** betişor ascuţit la ambele capete, folosit în unele jocuri de copii; **2.** (şi **de-a ţurca**), joc de copii care constă în aruncarea obiectului descris mai sus cît mai departe cu ajutorul unui băţ sau în plasarea lui într-o groapă mică; **crezi că joc ţurca?,** se spune cînd cineva vrea să arate că e vorba de o treabă serioasă, că nu glumeşte; (şi: **ţîrcă**). [Din ucr. *curka*].

ţúrcă[2], **ţurci** f. căciulă mare şi mitoasă, făcută din piele de oaie ţurcană, purtată de oamenii de la munte; ţurcană[2]: *în cap o ţurcă flocoasă, adusă la o parte.* OD. [Et. nec.; cf. *ţurcan*[2]].

ţurcăneáscă, ţurcăneşti a. căciulă ţurcănească, căciulă înaltă şi ţuguiată (făcută din pielicele de oaie ţurcană): *puse ... de-i făcu un fel de căciulă ţurcănească.* ISP. // f. (artic.) numele unui dans popular. [*Ţurcan*[2] + *-esc*].

ţúri interj. v. ţur.

ţurlói, ţurloaie n. (pop.) **1.** fluierul piciorului; (p. ext.) parte a piciorului cuprinsă între genunchi şi talpă; gambă: *îl păli ... peste ţurloaie, dărîmîndu-l pe duşumea.* SAD.; **2.** fiecare dintre tuburile sonore ale cimpoiului; **3.** jgheab, ţeavă prin care curge apa din izvor, din cişmea, din saca etc.; (p. ext.); apa care curge: *se aducea altădată apă pe ţurloaie.* BOL.; **4.** ţurţur de gheaţă; (şi: (reg.) **ţurlui, ţîrloi, ţirloi**). [Et. nec.].

ţurlói-burlói a. (reg.; despre păr) zbîrlit, vîlvoi. [Cf. *ţurlu-burlu*].

ţúrlu-búrlu a. (reg.; despre păr) zbîrlit, vîlvoi; ţurloi-burloi. // adv. ridicat în sus: *perii capului erau creţi, dară stăteau ţurlu-burlu, cum se zice.* ISP. [Formaţie expresivă].

ţurlúi[1] n. v. ţurloi.

ţurluí[2] vb. v. ţîrlîi.

ţurluít n. v. ţîrlîit.

ţurluitúră f. v. ţîrlîitură.

ţúrţur, ţurţuri m. **1.** sloi mic de gheaţă, prelung şi ascuţit spre vîrf, care se formează la streşini, pe ramuri etc., prin îngheţarea imediată a apei care se scurge; ţurloi, ţuturoi: *ciucuri de piatră, atîrnaţi de tavan ca nişte ţurţuri de gheaţă.* VLAH.; **a face ţurţuri,** a clănţăni din dinţi de frig; **2.** (mai ales la pl.) mici cocoloaşe de sînge închegat, de noroi, de gheaţă, prinse de blana animalelor, de părul, de barba sau de mustăţile omului: *şi-n barbă şi-n plete cu ţurţuri de sînge.* COŞB.; (reg.) **ţurţur de ...,** plin ciucure de ..., foarte încărcat de ...: *via e ţorţol de struguri;* **3.** (la pl.) ciucuri, franjuri. // n. (pl. **ţurţure**) ţeavă sau jgheab prin care curge apa de la izvor, de la cişmea; (p. ext.) cişmea: *mergeţi pînă daţi de-o fîntînă, unde curge apa pe-un ţurţur.* SOR.; (şi: **ţurţure, ţuţur, ţorţol**). [Et. nec.; cf. *ţur*].

ţurţurát, ~ţi, ţurţurată, ~e a. cu ţurţuri, de care atîrnă ţurţuri. [*Ţurţur* + *-at*].

ţúrţure m. v. ţurţur.

ţurúc interj. (reg.) strigăt cu care se îndeamnă caii să dea înapoi. [Din magh. *zurúch*].

ţuruí, ţúrui şi **ţuruiesc** vb. (reg.) **1.** (intr.; despre lichide) a cădea cu repeziciune, producînd un zgomot caracteristic: *ploaia ţuruia mereu în fereastră.* SĂM.; (despre burlane, robinete etc.) a produce un zgomot caracteristic la scurgerea şiroiului de apă; **2.** (tr.) a chema păsările la mîncare. [*Ţur* + *-ui*].

ţuşc, ţuşti, ţúşcă, ţuşte a. şi f. (reg.) (oaie sau varietate de oi) care se înrudeşte cu ţurcana[2]. [Et. nec.].

ţúşcă, ţuşte f. (reg.) **1.** ştergar, basma, batistă mare, făcută ghemotoc, care este folosită la jocul de-a ţuşca; **a se face ţuşcă,** a se îmbăta; **2.** (şi **de-a ţuşca**) numele unui joc, în care unul dintre jucători este lovit în palmă sau pe spate cu obiectul descris mai sus; (şi: **ţoaşcă**). [Et. nec.; cf. *ţuşti*[1]].

ţúşcov, ţuşcovi m. peşte migrator, asemănător cu obleţul, lung de 10-25 cm, cu carnea grasă şi gustoasă; obleţ mare (*Chalcalburnus chalcoides*). [Din sb. *ciškov*].

ţuşti[1] interj. (adesea cu valoare verbală) cuvînt care sugerează mişcarea bruscă şi precipitată a unei fiinţe care sare, care ţîşneşte (de) undeva, care o ia la fugă: *fac ţuşti! din baltă şi-o iau la sănătoasa.* CR. [Onomat.].

ţuştí[2], **ţuştesc** vb. (reg.) **1.** (intr.) a sări, a ieşi pe neaşteptate de undeva; a ţîşni; **2.** (tr.) a arunca cu repeziciune, a azvîrli: *femeia ţuşteşte în cuptor purcelul şi găina.* POP. [De la *ţuşti*[1]].

ţuţ, ţuţuri n. (reg.) **1.** excrescenţă cărnoasă: *ia puiul şi-i arde ţuţul (moţul) acela de carne în vîrf.* POP.; **2.** (adv.) a **sta ţuţ,** a sta în picioare, vertical; a **lăsa pe cineva ţuţ, a)** a înşela pe cineva, a lăsa cu buzele umflate; **b)** a lăsa pe cineva uluit; **c)** a-i lua cuiva totul, a lăsa pe cineva lefter; **a rămîne ţuţ, a)** a rămîne uluit; **b)** a rămîne fără avere, a rămîne lefter; **c)** a rămîne foarte singur. // f. **1.** (în formele **ţuţă, ţoţă, ţoaţă**) stog, claie, glugă, morman; **2.** colibă (de formă conică) în care se adăpostesc ciobanii; (şi: **ţuţă, ţoţă, ţoaţă**). [Et. nec.].

ţúţă f. v. ţuţ.

ţúţăr, ţuţări m. (fam.; depr.) persoană slugarnică; favorit; admirator fanatic al cuiva: *lumea culturală e sfîşiată între provincii istorice, cartele de generaţie, partizani de ideologie,... ţuţeri de inimă, neo-oportunişti şi paleo-oportunişti.* PATAP.; (şi: **ţuţer**). [Et. nec.; cf. ţig. *ţuţ*].

ţúţer m. v. ţuţăr.

ţúţu interj. (reg.) cuvînt care însoţeşte datul în leagăn, în scrînciob sau săltatul pe genunchi; huţa; **a da (pe cineva) ţuţu,** a legăna, a balansa (pe cineva), a da huţa. // n. (pl. **ţuţuri**) leagăn, ţiţeică; (şi: **ţîţu**). [Onomat.].

ţuţúi, ţuţuiuri n. (reg.) **1.** vîrf de deal sau de munte; deal sau ridicătură de pămînt de forma unei căciuli; **2.** partea ascuţită, îndreptată în sus a unor obiecte: *ţuţuiul unei opinci;* **3.** umflătură sau excrescenţă: *are un ţuţui la cap;* **4.** moţ[1] de păr (la om sau la animale) sau de pene (la păsări). [Cf. *ţuţ, ţugui*].

ţuţuiá, ţúţui vb. (reg.) **1.** (tr.) a da formă ascuţită sau conică: *a-şi ţuţui unghiile;* **2.** (refl.) a se cocoţa: *a se ţuţui în vîrful copacului.* [De la *ţuţui*].

ţuţuián, ţuţuieni m. (reg.; depr.) **1.** nume dat de moldoveni şi de munteni ciobanilor ardeleni: *cu moş Nichifor ţuţuianul nu piere nimene la drum.* CR.; **2.** (depr.) om de rînd, ţăran: *iaca ţuţuianu ... şi-o pus livreaua.* AL. [*Ţuţui* + *-an*].

ţuţuiáncă, ţuţuience f. (reg.) **1.** nevastă de ţuţuian; **2.** (artic.) numele unui dans popular din Ardeal; melodia după care se execută acest dans. [*Ţuţuian* + *-că*].

ţuţuienésc, ~şti, ţuţuieneáscă, ~eşti a. care aparţine ţuţuienilor, propriu ţuţuienilor, de ţuţuian: *pălării ţuţuieneşti.* // f. (artic.) numele unei hore din Ardeal; melodia după care se execută acest dans. [*Ţuţuian* + *-esc*].

ţuţúl, ţuţule n. (reg.) leagăn, scrînciob. [De la *ţuţula*].

ţuţuiá, ţúţui vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) da în leagăn, a (se) legăna. [De la *ţuţu*].

ţuţúr[1], **ţuţure** şi **ţuţururi** n. (reg.) **1.** vîrf ascuţit de deal sau de munte; deal ascuţit; **2.** umflătură, excrescenţă (la om, la animale). [Cf. *ţuţ*].

ţúţur[2] m. v. ţurţur.

ţuţurá, ţúţur vb. (reg.) **1.** (tr.) a trage, a scutura pe cineva de păr sau de urechi, de nas: *se apropie de cal, îl ţuţură de urechi, ... apoi se urcă şi pleacă.* SL.; **2.** (fig.; refl.) a se mîndri, a se îngîmfa. [De la *ţuţur*[1]].

ţuţurói, ţuţuroaie n. (reg.) **1.** ţurţur (de gheaţă); **2.** jgheab sau ţeavă prin care curge apa la o fîntînă; (p. ext.) robinet; **3.** şiroi (de apă): *paparudă, rudă, vină de mă udă ... tot cu ţuţuroaie, pămîntul să moaie.* POP.; **a ploua cu ţuţuroaie,** a ploua foarte tare. [*Ţuţur*[2] + *-oi*].

ţuvloáie f. v. ţivloaie.

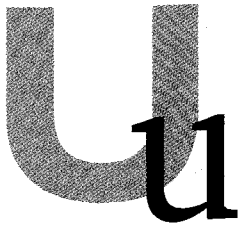

U[1], **u** m. invar. a douăzeci şi şasea literă a alfabetului limbii române; sunetul (vocală închisă, rotunjită, posterioară) notat cu această literă.

u[2] interj. (adesea prelungit sau însoţit de alte interjecţii) **1.** strigăt prin care se atrage atenţia unei persoane aflate la o anumită depărtare ori prin care se răspunde la chemarea cuiva aflat la o anumită depărtare: *uuu, Ileană-i! ... răsună cîntător glasul unei femei.* SAD.; *răspunse chemării cu palmele făcute pîlnie în dreptul gurii: uuu!* GHEŢIE; **2.** (însoţit de *„iu"* repetat) strigăt de bucurie care însoţeşte chiuiturile: *u, iu, iu, nănaşule, sucеşte-ţi mustăţile, sărută nevestele.* POP.; **3.** exclamaţie care constituie o avertizare; vezi!, ai grijă!: *u! cine-i mai mare în sat?* PANN; **4.** exclamaţie care exprimă surpriza, regretul sau indignarea: *u! ce om ursuz!*; **5.** exclamaţie reflex a celui cuprins de frig: *uuuu! brr! taicule, mi-e frig!* PR.; **6.** cuvînt care imită urletul unor animale (mai ales al lupului); **7.** cuvînt care imită şuieratul locomotivei. [Onomat.].

uá interj. (înv.; rar) exclamaţie care exprimă dispreţ: *ua, cela ce strică besereca şi în trei zile o zideşte.* BIBLIA. [Din gr. *u'á*].

uau interj. v. **wow**.

ubác n. versant al unui munte expus spre nord, cu insolaţie mai redusă, amplitudini termice mai mici şi procese geomorfologice mai estompate şi uşor diferite faţă de versantul sudic. [Din fr. *ubac*].

uberái, ~i, uberală, ~e a. (livr.) referitor la sîni, al sînului; **fîntînă uberală**, fîntînă reprezentînd o femeie (o nimfă, o silfidă) din sînii căreia curge apa. [Din fr. *ubéral*].

uberitáte f. (livr.) fecunditate, fertilitate; abundenţă, belşug: *momentul împărtăşirii cu hrană ... ia aspectul simbolic al unui imn adus uberităţii solului.* CĂL.; (şi: **ubertate**). [Din lat. *uberitas, -atis,* fr. *uberté*].

uberós, ~şi, uberoásă, ~e a. (livr.) fecund, fertil. [Din lat. *uberosus,* fr. *ubéreux*].

ubertáte f. v. **uberitate**.

ubichitáte f. v. **ubicuitate**.

ubicuíst a. v. **ubicvist**.

ubicuitáte f. (livr.) **1.** atribut al divinităţii de a fi prezent pretutindeni în acelaşi timp; **2.** faptul, posibilitatea de a fi prezent în mai multe locuri în acelaşi timp: *ubicuitatea este prin excelenţă semnul vocaţiei la omul de acţiune.* R.L.; **a avea darul ubicuităţii,** se spune despre cineva care este văzut peste tot; (şi: (înv.) **ubicvitate, ubichitate**). [Din fr. *ubiquité*].

ubícuu, ~ui, ubicuă, ~ue a. (livr.) care este în orice loc, peste tot: *monstru niciodată sătul, cu sute de limbi ascuţite, „gura lumii" e un personaj colectiv şi ubicuu.* R.L. [De la ***ubicuitate;*** cf. lat. *ubique*].

ubicvíst, ~şti, ubicvistă, ~e a. care trăieşte şi se dezvoltă la fel de bine în condiţii de mediu diferite; care este răspîndit într-un număr mare de zone geografice: *plante ubicviste; animale ubicviste;* (şi: **ubicuist**). [Din fr. *ubiquiste*].

ubicvitáte f. v. **ubicuitate**.

ubuésc, ~şti, ubuescă, ~şti a. (livr.) care este asemenea lui Ubu, personajul lui A. Jarry, caracterizat printr-o cruzime şi o laşitate care iau proporţii absurde; (p. ext.) grotesc: *personaj ubuesc; situaţie ubuescă.* [Din fr. ***ubuesque***].

ucáz, ucazuri n. **1.** (înv. şi pop.) ordin, ordonanţă, decret: *moscalii n-au vrut să saie după dînşii ..., zicînd că n-au ucaz.* N.COSTIN; **2.** (fig.) hotărîre care nu admite discuţie: *familia ajunsă în impas, buimăcitor, venea cu un ucaz: în noul an şcolar trebuia să rămîn acasă.* BL. [Din rus. ***ukaz***].

ucenícu, ~ci, ucenică, ~ce m., f. **1.** persoană (tînără) care învaţă o meserie lucrînd sub îndrumarea unui meşter sau urmînd o şcoală profesională: *se băgă ucenic la argintar.* ISP.; **2.** discipol: *tînărul agronom este ucenicul şi fiul său spiritual.* R.L.; **3.** (înv.) şcolar: *să aibă a ajuta pe ucenicii săraci, iubitori de învăţătură* (a. 1793). URIC.; **4.** novice (la mănăstire): *mai mult de jumătate din aceste mirese ale Domnului crescuseră, ucenice, în casa maicei Rahila.* GAL.; **5.** (fig.) începător într-o activitate: *e ucenic în gazetărie.* // m. (în limbajul religios) nume dat apostolilor: *ucenicii lui Isus.* [Din sl. ***učenikŭ***].

ucenicí, ucenicesc vb. (intr.) **1.** a învăţa o meserie lucrînd ca ucenic pe lîngă un meşter: *era copil, ucenicise la un iconar.* R.L.; **2.** a se forma, a se instrui într-un domeniu de activitate (lucrînd pe lîngă un maestru sau pe lîngă o persoană pricepută): *ceilalţi componenţi ai echipei de corectori, ... aşi în profesiune, pe lîngă care noi urma să ucenicim.* R.L. [De la ***ucenic***].

ucenicíe, ucenícii f. **1.** starea, calitatea, ocupaţia de ucenic; timpul petrecut ca ucenic: *acum eşti calfă, ai scăpat de ucenicie.* ISP.; *a ajuns, după ucenicie, culegător.* CAR.; **2.** (p. gener.) formare, instruire a cuiva într-un anumit domeniu (lucrînd pe lîngă un maestru, pe lîngă o persoană pricepută): *anii de ucenicie.* SAD. [***Ucenic*** + *-ie*].

ucíde, ucíd şi (înv. şi reg.) **ucíg** vb. **1.** (tr.) a omorî, a asasina: *l-a ucis în luptă; tatăl ... a fost ucis de cîţiva locuitori unguri.* BL.; (compuse; pop.) **ucigă-l-crucea** (sau **-toaca, -tămîia**) m. invar. nume eufemistice date diavolului; **2.** (înv.; refl.) a se sinucide: *fata s-a otrăvit, iar lui nu-i mai rămîne decît să se ucidă cu pumnarul.* CĂL.; **3.** (fig.; tr.) a distruge, a nimici; a face să înceteze, să dispară: *neamţu a mai ucis păduri.* SAD.; *îmi voi ucide timpul şi visele.* ARG.; **4.** (fig.; tr.) a pricinui suferinţe fizice sau morale; a chinui: *setea îl ucide; litera ucide;* **5.** (înv. şi pop.; tr.) a lovi rău pe cineva, a bate pe cineva foarte tare: *coaste i-au frînt ucigîndu-o cu un ciocan de her.* DOS.; *l-am ucis şi s-a-ntîmplat de a murit.* POP.; **6.** (înv. şi pop; refl.) a se lovi, a se izbi: *de pietri să ucidea şi hiarăle şi obedzile strica.* VARL.; *am căzut şi m-am ucis.* POP.; **7.** (înv. şi reg.; refl. recipr.) a se bate, a se lupta: *tremease voinicii toţi ... să se ucigă cu turcii.* MOXA; **8.** (reg.; tr.) a sfărîma, a zdrobi: *ucise pe masă cu un pietroi nişte sare.* HOGAŞ. [Lat. ***occidere***].

ucídere, ucíderi f. **1.** acţiunea de a (se) ucide şi rezultatul ei; omorîre; asasinare: *în demenţa lui Lăpuşneanu a încolţit excelenta idee politică de a capta poporul cu uciderea boierilor.* CĂL.; *n-a premeditat uciderea.* PR.; **2.** (jur.) **ucidere din culpă,** infracţiune care constă în uciderea unei persoane ca urmare a nerespectării dispoziţiilor sau a măsurilor de prevedere în exercitarea unei profesiuni sau a unei meserii; **3.** (înv.) lovire puternică; bătaie, încăierare: *să îmbată ... de unde vin svadele, uciderile, morţile.* VARL. [V. ***ucide***].

ucigán, ucigani m. (reg.) nume dat diavolului: *împărăţia uciganilor.* POP. [*Ucigă(-l)* + *-an*].

ucigáş, ~i, ucigaşă, ~e a. care provoacă sau poate provoca moartea cuiva; omorîtor, ucigător: *cuţit ucigaş;* (fig.) *şi gropiţe face-n unghiul ucigaşei sale guri.* EM. // m., f. persoană care a ucis sau care a încercat să ucidă pe cineva; asasin, criminal, omorîtor: *ucigaşul se simte îndemnat să se abată pe la locul crimei.* BL. [*Ucig* (prez. ind. al lui *ucide*) + *-aş*].

ucigător, ~i, ucigătoáre a. **1.** care ucide, care provoacă moartea; omorîtor, ucigaş: *cumplită iaste otrava şi ucigătoare de oameni.* VARL.; (fig.) *căci în priviri citeam o vecinicie de-ucigătoare visuri de plăcere.* EM.; **2.** (fig.) chinuitor, exasperant: *sete ucigătoare; plictiseală ucigătoare.* // m., (rar) f. ucigaş, asasin; (p. ext.) călău: *tîlharii şi ucigătorii şi furii ... toţi păstori de porci cheamă-se.* COR.; (şi: (înv.) **ucizător**). [*Ucig* (prez. ind. al lui *ucide*) + *-ător*].

ucís[1]**, ucisuri** n. (rar) ucidere: *chinurile şi ucisurile de care îmi vorbeşti n-au stîmpărat poporul.* SAD. [V. *ucide*].

ucís[2]**, ~şi, ucisă, ~e** a. **1.** (şi subst.) (om) care a fost omorît, asasinat: *ucisul îşi găsise în sfîrşit hodina.* SAD.; **2.** (fig.) distrus, nimicit: *speranţe ucise;* **3.** (reg.) zdrobit de lovituri, bătut crunt, stîlcit în bătaie: *zăcea la Dropii, ... ucis, şi a biruit moartea.* SAD. [V. *ucide*].

ucisătură, ucisături f. (înv.) bătaie cruntă, stîlcire, vătămare prin lovituri: *într-atîta i-au ucisu-i cît într-aceleaşi ucisături îşi dederă la Domnul D-zeu sufletele.* DOS. [*Ucis*[1] + *-ătură*].

ucizátor a. v. **ucigător.**

ucléi, uclei m. (iht.; reg.) obleţ (*Alburuus alburnus*); (şi: **oclei**). [Din bulg. *oclej*, rus. *ukleja*].

ucraineán, ~eni, ucraineană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Ucrainei sau locuitorilor ei, referitor la Ucraina sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Ucraina. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Ucraina: *în locul tiparului de proveniență veneţiană începu să intre în funcţiune litera mai urîtă a ucrainienilor.* CĂL. // f. limba (de origine slavă) vorbită de ucraineni; (şi: **ucrainian**). [*Ucraina* n. pr. + *-ean*].

ucraineáncă, ucrainence f. ucraineană: *în noua localitate se adăposteşte la o tînără ucraineancă, de la care capătă pentru o rublă pe săptămînă hrană şi favoruri.* CĂL. [*Ucrainean* + *-că*].

ucrainiăn a. v. **ucrainean.**

ucronie f. termen creat în 1876 de filozoful francez Charles Renouvier referitor la caracterul contingent al desfăşurării faptelor istorice. [Din fr. *uchronie*].

ucróp n. v. **uncrop.**

úcu m. invar. numele celei de a douăzeci şi una literă a alfabetului chirilic (Ѹ, ѹ). [Din sl. *ukŭ*].

ud, uzi, udă, ~e a. **1.** acoperit, pătruns, plin de apă sau de alt lichid; foarte umed: *flori albastre tremur ude în văzduhul tămîet.* EM.; *prafturiţa îi o vergea lungă de fier, cu şomoig de cîrpă udă la vîrf.* TOP.; **ud lioarcă** (sau **pînă la piele,** (reg.) **blaşcă, fleaşcă**), foarte ud (de apă, de ploaie); **2.** încărcat cu vapori de apă: *frigul ud mă pătrundea.* CAR.; **3.** care are igrasie; igrasios, umed: *perete ud;* **4.** plin de lacrimi; înlăcrimat: *îşi acoperă prosteşte buzele învineţite cu o mînă, cu alta ochii uzi.* CAR.; **5.** plin de sudoare; asudat, transpirat: *birjarul învîrti un leu alb în mîna lui udă şi scorţoasă.* DELAVR.; **6.** care a urinat pe el: *copil ud.* // n. (pop.) urină; **băşica udului,** vezica urinară. [Lat. *udus*].

udá, ud vb. **1.** (tr.) a umple, a acoperi, a îmbiba sau a stropi cu apă sau cu alt lichid; a muia ceva în apă sau în alt lichid: *trimite Lazăr să-şi ude cel deget mai mic într-apă şi să răcească limba mea.* COR.; *ploaia-l udase pînă la piele.* EM.; *Mihai nu-şi putu opri lacrimile ce-i udau faţa.* C.L.; *cu apă-l uda, cu vin că-l stropea, pîna mi-l trezea.* POP.; **a-şi uda gura,** a bea puţin, pentru a-şi potoli setea; **a uda prînzul** (sau **bucatele**), a bea o băutură (alcoolică) în timpul mesei; (refl.) **a i se uda ochii,** a i se umple ochii de lacrimi; **2.** (tr.) a străbate o ţară, un ţinut (alimentîndu-l cu apă): *vezi Iordanul care udă cîmpii verzii Palestine.* EM.; **3.** (refl.) a urina; **4.** (tr.) a murdări cu urină: *micuţa găsi de cuviinţă să-şi ude scutecele tocmai în braţele Eugeniei.* REBR. [Lat. *udare*].

udáre, udări f. acţiunea de a (se) uda; stropire, stropit[1], udat[1]: *udarea străzilor.* [V. *uda*].

udát[1] n. **1.** udare: *udatul florilor;* **2.** obicei practicat în unele localităţi din Transilvania în a doua zi de Paşti, cînd tinerii stropesc fetele şi femeile cu apă de colonie, ca să-şi păstreze frumuseţea. [V. *uda*].

udát[2]**, ~ţi, udată, ~e** a. muiat în apă sau în alt lichid; stropit cu apă sau cu alt lichid; ud: *rufe udate.* [V. *uda*].

udátor, ~i, udătoáre m., f. persoană care udă, care stropeşte. // m. tînăr care practică udatul[1]. // f., n. (reg.) stropitoare. [*Uda* + *-ător*].

udătúră, udături f. **1.** acţiunea de a (se) uda (cu apă); stropire, udare, udat[1]: *maica, după multe udături, ş-au mai venit în fire.* DRĂGHICI; **2.** umezeală: *grîul putea sta ani întregi nebătut în snopi, netreierat, fără a se teme de a fi răzbit de udătură.* GHICA; **3.** (pop.) băutură (alcoolică); udeală: *mai daţi cu udătura, că mi s-a uscat gura.* PANN; **4.** (reg.) mîncare (cu sos sau cu zeamă); ceea ce se mănîncă drept adaos pe lîngă mămăligă sau pîine: *încep a mînca cu toţii la pîne goală şi a bea apă rece din fîntînă, căci altă udătură nu aveau.* CR. [*Uda* + *-ătură*].

udeálă, udeli f. **1.** apă, umezeală; loc umed, plin de apă: *jigănii ce se găsesc la udeală, cumu-s culbecii* (a. 1645). GCR.; *lîngă foc îl aşez iute, ... udeala de pe capul lui usuc.* C.L.; **2.** băutură (alcoolică): *poate ni-ţi da şi ceva udeală, Măria Ta, zise Setilă, că ne sfîrîie gîtlejul de sete.* CR. [*Ud* + *-eală*].

údmă f. v. **uimă.**

udométru, udometre n. (înv.) pluviometru. [Din fr. *udomètre*].

uéd, ueduri n. vale largă, cu scurgere intermitentă, presărată cu numeroase fragmente mari de rocă dură şi bolovănişuri, caracteristică regiunilor muntoase aride din Africa şi Peninsula Arabică. [Din fr. *oued*].

uf interj. exclamaţie care exprimă diverse stări afective: **a)** necaz, supărare; amărăciune, tristeţe: *uf! iar am pierdut timpul; uf, ce rea e lumea!;* **b)** oboseală, plictiseală: *uf, ce greu am urcat scările; uf, nu mai pleacă de pe capul meu!;* **c)** repulsie, dezgust: *uf, ce femeie vulgară!;* **d)** uşurare: *uf, bine c-am scăpat de examene!* [Onomat.].

ufológ, ufologi m. specialist în ufologie. [Din fr. *ufologue*].

ufológie f. studiu al obiectelor zburătoare neidentificate. [Din engl. *ufology*].

ugandéz, ~i, ugandeză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Ugandei sau locuitorilor ei, referitor la Uganda sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Uganda. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Uganda. [Din fr. *ougandais*].

úger, ugere f. organ de secreţie a laptelui la femelele unor mamifere (ex.: vaci, capre etc.): *ţineau ... şase vaci cu ugerul cît căldarea.* DELAVR. [Lat. *uber, -eris*].

ugerét, ugereturi n. (înv.) taxă pentru folosirea cailor de poştă. [Din turc. *ücret*].

ughi, ughi m. veche monedă maghiară de aur; galben unguresc: *se oprea din tributul ce se da la Poartă 5000 ughi.* BĂLC. [Din pol. *ug*].

ugilí vb. v. **ofili.**

ugilít a. v. **ofilit**

ugólniţă, ugolniţe f. (înv.) **piatră de ugolniţă,** piatră unghiulară, v. **piatră:** *cine-i dară acela ce-au pus piatră de ugolniţă preste dîns?* DOS. [Din sl. *ugolinikŭ*].

ugro-fínic, ~ci, ugro-finică, ~ce a. limbi **ugro-finice,** familie de limbi vorbite în unele regiuni din nordul şi centrul Europei şi din nordul Asiei, din care fac parte finlandeza, maghiara, lapona, estona ş.a.; **limbă ugro-finică,** limbă care aparţine acestei familii. [Din germ. *ugrisch-finnisch*].

uguí, pers. 3 **úguie** vb. (intr.; despre porumbei, turturele) a scoate sunete caracteristice speciei; a gîngurî. [Onomat.].

uguíre, uguiri f. acţiunea de a ugui; uguit, gîngurire. [V. *ugui*].

uguít n. **1.** faptul de a ugui; **2.** sunete caracteristice pe care le scot porumbeii şi turturele; uguire, gîngurit. [V. *ugui*].

uhú interj. (adesea repetat sau însoţit de interj. *hu*) cuvînt care imită strigătul bufniţei şi al huhurezului. [Onomat.].

ui[1] interj. **1.** exclamaţie care exprimă surpriză, mirare, frică; vai!; ah!; **2.** (adesea repetat) strigăt care însoţeşte chiuiturile: *ui! leliţă-ncinsă bine, mor voinicii după tine.* POP. [Onomat.].

uí[2]**, uiesc** vb. (reg.; intr.) **1.** a scoate un strigăt de mirare, de spaimă etc.; **2.** a chiui. [De la *ui*[1]].

uí[3] vb. v. **vui.**

uiágă, uiegi f. (reg.) **1.** sticlă: *de la mine pîn' la draga făcui drumul ca uiaga.* POP.; **2.** recipient făcut din sticlă, în care se păstrează lichide: *să bem horincă-ndulcită din uiaga cea sucită.* POP. [Din magh. *üveg*].

uib, uiburi n. (reg.) **1.** cuprins, întindere: *o scorbură-ngropată în huma care crapă deschide-n oibul văii un ochi curat de apă.* VOIC.; **în uibul locului, a)** cît vezi cu ochii, pretutindeni; **b)** la întîmplare: *să ieşim afară şi să strigăm aşa, în uibu locului, poate s-o găsi vrun creştin să mănînce.* POP.; **2. în uibul ...,** a) în ciuda, în necazul cuiva; **b)** sub pretextul: *în uibul securei, el îşi mai făcea drum pe la faţă.* POP. [Lat. *obvius*].

uícă, uici m. (reg.) unchi. [Din sb. *ujka*].

úie, ui f. (reg.) numele mai multor păsări răpitoare: **a)** şorecar (*Buteo buteo buteo* şi *Buteo lagopus lagopus*); **b)** bufniţă (*Bubo bubo*). [Din magh. dial. *üjü, öjü*].

uiegár, uiegari m. (reg.) sticlar. // n. (reg.; pl. **uiegare**) dulap în care se păstrează pahare. [*Uiagă* + *-ar*].

uiegúţă, uieguţe f. (reg.) diminutiv al lui uiagă; sticluţă: *m-am pornit să-mi fac o casă, uieguţa nu mă lăsa.* POP. [*Uiagă* + *-uţă*].

uiemăş, uiemaşi m. (înv.) persoană care strîngea uiumul. [*Uium* + *-aş*].

uím n. v. **uium.**

uímă, uime f. (pop.) inflamaţie a ganglionilor limfatici (de la gît şi de la subsuori); adenită: *a fost chemată ... să le descînte de uimă.* AG.; (şi: **udmă**). [Et. nec.].

uimăcí, uimăcesc vb. (reg.; refl.) a se zăpăci: *s-a uimăcit şi ... a scăpat de tremurătură vasul din mînă.* JIP. [De la *uimi* + *buimăci*].

uimăcire f. (reg.) faptul de a se uimăci; buimăcire. [V. *uimăci*].

uimeálă f. (reg.) zăpăceală: *de uimeală, mă bag în gîrlă.* JIP. [*Uimi* + *-eală*].

uimí, uimesc vb. **1.** (tr.) a face să fie cuprins de o mare mirare, de o vie admiraţie, a face să rămînă foarte surprins, impresionat: *m-am apucat şi eu de am făcut colo ce vezi, ca să te uimesc cînd vei veni.* ISP.; *tu mă uimeşti, pădure.* VLAH.; *cel dintîi lucru care a uimit un an de zile pe copii a fost ceasornicul de buzunar.* ARG.; **2.** (refl.) a fi cuprins de o

mare mirare, de o vie admiraţie, a rămîne foarte surprins, impresionat: *s-au uimit mulţi de la noi în faţa revoluţiunii ţăranilor.* CAR.; *oricine o vedea se uimea de frumuseţea ei.* POP.; **3.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) tulbura, a (se) zăpăci, a (se) buimăci: *m-am rănit pînă la sufiet şi cu totul m-am uimit.* PANN; *ea se prinde de grumazu-i cu mînuţele-amîndouă şi pe spate-şi lasă capul: mă uimeşti dacă nu mîntui.* EM. [Din sl. ***ujati, uimon*** „a răpi", „a sustrage"].

uimíre, uimiri f. **1.** faptul de a (se) uimi; mirare, admiraţie, surprindere profundă: *asta nu mă miră, răspunse kirie Agatocle, umflîndu-se şi înăbuşindu-se totuşi de mare uimire.* SAD.; *uimirea şi rîsul îl însoţesc pe cititorul de orice vîrstă în parcurgerea uneia dintre cele mai extraordinare cărţi.* R.L.; **2.** tulburare: *perechea nu vorbeşte şi nu se întreabă; ameţită de mediul înconjurător, ea cade într-o uimire, numită de poet „farmec".* CĂL. [V. ***uimi***].

uimít, ~ţi, uimită, ~e a. **1.** cuprins de mirare adîncă, surprins, impresionat (profund): *sta în loc uimită văzînd frumuseţile cîmpului.* ISP.; **2.** care exprimă mirare sau admiraţie: *priveam cu ochi uimiţi împrejurimile.* SAD.; **3.** tulburat: *se frămînta multă vreme cu feliuri de gînduri, fiind galben la faţă şi uimit.* DRĂGHICI. [V. ***uimi***].

uimitór, ~i, uimitoáre a. care uimeşte prin caracterul său cu totul neobişnuit sau neaşteptat: *această parte din Divan, cu pesimismul ei biblic, e de o uimitoare asemănare cu dialogurile de mai tîrziu ale lui Leopardi.* CĂL.; *amănunt uimitor, pianina nu era dezacordată.* VINEA; (adv.) **uimitor de ...,** foarte, extrem de ...: *păsarea ... mi se păru uimitor de frumoasă.* ARG. [***Uimi*** + ***-tor***].

uínă, uine f. (reg.) mătuşă. [Din sb. ***ujna***].

uistíti m. maimuţă arboricolă de talie mică, cu coadă lungă şi stufoasă, care trăieşte în America de Sud. [Din fr. ***ouistiti***].

uişag, ulşaguri n. (reg.) ziar. [Din magh. ***újság***].

uitá, uit vb. **I. 1.** (tr. şi intr.) a pierde din memorie (momentan sau pentru totdeauna), a nu-şi mai aduce aminte, a nu (mai) ţine minte: *trecuse zece ani fără să mai audă nimic de el, îl uitase.* VLAH.; *de spaimă că n-or putea nimeri acasă, au uitat şi de vînat şi de tot.* POP.; **a şti** (sau **a învăţa**) **ce** (**ori cît**) **au uitat alţii,** a nu şti (sau a nu învăţa) (mai) nimic; **a uita ca pămîntul,** a pierde din memorie complet, a nu-şi mai aminti nimic; **a uita de la mînă pînă la gură,** a uita repede, în scurt timp; **uitat de Dumnezeu, a)** (despre oameni) foarte bătrîn; **b)** (despre aşezări omeneşti) foarte izolat; **2.** (tr. şi intr.) a nu se mai gîndi, a nu mai fi preocupat de cineva sau de ceva, a deveni indiferent faţă de cineva (drag); a se dezinteresa: *se lua cu treaba şi uita de urît.* CR.; *un rege nu putea să uite pe micul său prieten.* BL.; **3.** (tr. şi intr.) a scăpa din vedere, a omite; a nu ţine seama de ...: *na, c-am stins focul, şi am uitat să-mi aprind luleaua.* CR.; *a uitat de bunul simţ.* DELAVR.; **4.** (tr.) a se comporta ca şi cum a încetat să se mai gîndească la ceva, a trece sub tăcere, a nu da urmare: *şi tu uitaşi odată tot pentru fiul tău; îţi era drag ca ochii din cap.* EM.; **a nu-i uita cuiva ceva,** a duşmăni pe cineva, a avea gînduri de răzbunare împotriva cuiva; **5.** (tr.) a lăsa undeva (din distracţie, din grabă etc.) pe cineva sau ceva care trebuia luat; a nu lua cu sine: *ce-ai uitat, dragul tatei, de te-ai întors înapoi?* CR. **II.** (refl.) **1.** a-şi îndrepta privirea spre cineva sau ceva pentru a vedea, a observa, a percepe, a cerceta; a privi: *se uita drept la dînsa cu nişte ochi cari străbăteau ca două făclii.* ISP.; **a se uita în gura cuiva,** a fi atent la ceea ce spune cineva; a crede tot ce spune cineva, a da ascultare, a lua în considerare vorbele sau sfaturile cuiva; **a se uita în coarnele cuiva,** a face pe placul cuiva; **a se uita unul la altul** (sau **unii la alţii**), **a)** a se înţelege din priviri; **b)** a se privi cu nedumerire, cu surprindere, cu mirare; **2.** (la impers.; cu valoare de interj.) iată!, iaca!, vezi!: *uite, ţi-am adus datoria;* **uite ce-i (treaba)!** sau **uite ce este!,** formulă exclamativă prin care se atrage atenţia asupra celor ce urmează a se spune; **3.** a băga de seamă, a da atenţie; a lua în considerare, a căuta: *nu te uită, lele hăi, că mi-s cioarecii cam răi.* POP. [Lat. ****oblitare***].

ultáre, uitări f. **1.** pierdere din memorie (pentru scurt timp sau pentru totdeauna); dispariţia sau absenţa oricărei amintiri (din memoria unei persoane sau a unei colectivităţi): *imaginea s-ar fi destrămat în uitare, dacă n-ar fi fost mereu împrospătată prin propria-i vrajă.* BL.; **2.** indiferenţă faţă de o persoană sau faţă de un obiect (drag); dezinteres; neglijare: *urmează ani de amărăciune şi uitare, în care-ţi mai răsfoieşti uneori vechile pagini, vechile cronici în care erai numit „o promisiune a literaturii de azi".* CĂRT.; **uitare de sine, a)** visare, reverie; **b)** nepăsare faţă de interesele proprii; **a (se) da (sau a lăsa) uitării (sau în uitare) pe cineva** sau **ceva,** a nu se mai gîndi, a nu se mai preocupa (de cineva sau ceva),, a înceta să se mai intereseze sau să-şi mai amintească (de cineva sau de ceva), a se sili să uite; **3.** rătăcire morală: *toate aceste cîştiguri ale momentelor ei de uitare îi făcură groază.* GANE; **4.** (fig.) neant, nefiinţă: *un luceafăr, răsărit din liniştea uitării.* EM. [V. ***uita***].

uitát[1] n. **1.** faptul de a se uita; privit: *rămînea cu gîtul strîmb de atîta uitat înapoi.* ISP.; **2.** fel de a se uita; uitătură, căutătură: *amîndoi ne potrivim ... şi la ochi şi la uitat, ca doi porumbi la zburat.* POP. [V. ***uita***].

uitát[2], ~ţi, uitată, ~e a. **1.** care a dispărut din memorie, de care nu-ţi mai aduci aminte: *plîngea fără zgomot ca şi cum şi-ar fi adus aminte de-o nefericire uitată.* DELAVR.; **2.** neglijat, părăsit: *iar eu stau aici uitat nebăut şi nemîncat.* POP. [V. ***uita***].

uitácíe f. v. **uitucie.**

uitátór, ~i, uitătoáre a. **1.** care pierde repede din memorie sau care dă uitării cu uşurinţă (ceva sau pe cineva); uituc: *suflet înecat în basme, uitător de suferinţi.* VLAH.; **2.** (rar) care te face să uiţi, care aduce uitare: *a băut din apa fără gust şi uitătoare a Lethei.* EM. [***Uita*** + ***-ător***].

uitátúră, uitături f. **1.** privire, ochire: *fu de ajuns o uitătură; căci îi răpi inima.* ISP.; **2.** fel de a se uita, de a privi; privire, expresie a ochilor; căutătură: *faţa îi era măslinie, ... uitătura poruncitoare, concentrată, sfredelitoare.* CĂL. [***Uita*** + ***-ătură***].

uitít, ~ţi, uitită, ~e a. (reg.) **1.** uituc; distrat, visător; buimăcit, zăpăcit: *mă iartă că ţi-am uitat numele .. sînt cam uitită.* AL.; *omul ... se uita spărios şi uitit la Dan.* EM.; *privind uitit pe apa Prutului, îşi năbuşi dorul.* VLAH.; **2.** care s-a şters din memorie, de care nu-şi mai aduce aminte: *nimeni nu l-a însoţit în uitita lui călătorie decît eu – ... umbra ta.* EM. [V. ***uita***].

uitúc, ~ci, uitucă, ~ce a. care are memoria slabă sau care uită cu uşurinţă ceva sau pe cineva; (p. ext.) distrat, zăpăcit: *uite, ziua ştiu de toate, seara, însă, plec uitucă.* COŞB.; *domnul, care a putut face impresia că e obosit şi uituc, are bună memorie.* CĂL. [***Uita*** + ***-uc***].

uituceálă, ultuceíl f. (pop.) lipsă de memorie sau de atenţie; (p. ext.) zăpăceală: *la scoaterea mărfurilor din vamă,* [vameşii] *din uituceală cred şi taxează, de pildă, ... catifeaua ... aba.* JIP. [***Uituc*** + ***-eală***].

uitucíe, uitucíi f. (pop.) uituceală; (şi: **uităcie**). [***Uituc*** + ***-ie***].

uiúm, uiumuri n. cantitate procentuală de făină sau de grăunţe reţinută la moară ori la batoză drept plată pentru măcinat sau treierat; (şi: (înv.; reg.) **uim, oiem**). [Din bulg. ***ujem***, sb. ***ujam***].

újbă, ujbe f. (reg.) cui (de lemn) fixat pe marginea luntrei, de care se leagă vîsla cu ajutorul unei cureluşe; strapazan. [Din ucr. ***gužba***].

ujínă, ujíni f. (reg.) **1.** moment al zilei situat aproximativ la jumătatea timpului dintre amiază şi asfinţit; **2.** masă pe care o iau ţăranii între amiază şi cină, vara, cînd muncesc la cîmp; **3.** loc pe cer unde ajunge soarele în momentul zilei descris mai sus; (şi: **ojină**). [Din sl. ***užina***].

ujóg n. v. **ojog.**

ujuí, pers. 3 **ujuieşte** şi **újuie** vb. (reg.; intr.; despre ape, vînt, frunze etc.) a produce un zgomot puternic; a vîjîi, a vui. [Onomat.].

ukulele [iukeiléili] n. invar. chitară mică cu patru coarde, originară din insulele Hawaii, folosită în formaţiile de jaz. [Cuv. engl.].

uláj, ulaje n. spaţiu lăsat gol în tancurile unei nave petroliere, în cisterne, în butoaie după încărcare, pentru a se asigura loc de expansiune lichidului. [Din engl., fr. ***ullage***].

ulalgíe, ulalgii f. durere de gingii. [Din ***ulo-*** + ***algie***].

ulamă[1], ulamale f. (înv.) ciucure de mătase sau de lînă (la perdele, perne, rochii etc.); canaf. [Din turc. ***ulama***].

ulamă[2] v. **ulema.**

ulăn, ulani m. **1.** ostaş din corpurile de cavalerie mongolo-tătare în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea; **2.** militar din regimentele de lăncieri călări care aparţineau cavaleriei uşoare în armata română şi în armatele germană, austro-ungară şi rusă, pînă la primul război mondial: *Mihail Sorbul s-a născut la Botoşani,... fiind fiul polonezului catolic originar din Văscăuţi Anton Smolski, fost locotenent de ulani în armana austro-ungară.* CĂL. [Din germ. ***Ulan***].

uláncă, ulance f. tunică de ulan: *locotenentul, în ulancă strînsă pe corp şi cu guler de blană sură, venea foarte grăbit.* REBR. [Din germ. ***Ulanka,*** pol. ***ulanka***].

ulceá (~ícă), ulcele f. **1.** oală mică (de lut): *căută ulcica, o cufundă în apă şi bău cu sete.* SAD.; **a fi** (sau **a se face**) **oale şi ulcele,** v. **oală; 2.** conţinutul unui astfel de vas; conţinutul împreună cu vasul respectiv: *să-mi cauţi un ou şi-o ulcică de lapte.* SAD.; *aşa joacă babele cînd le cad măselele, cînd se scurg ulcelele.* POP.; **3.** (în superstiţii) oală în care se prepară băuturi, alifii etc. vrăjite; (p. ext.) descîntece, farmece, vrajă: *unde-o fi, n-ai grijă ..., îl aduc eu cu ulcica.* AL.; **a-i face cuiva cu ulcica** sau **a-i pune cuiva ulcica,** a face farmece cuiva; **4.** (pop.) izolator fixat pe stîlpii liniilor electrice aeriene. [Lat. ****ollicella*** (<***olla***); ***ulcică***: cu schimbare de sufix].

ulcelúşă, ulceluşe f. **1.** diminutiv al lui ulcea; ulceluţă; **2. de-a ulceluşa,** joc de copii. [***Ulcele*** (pl. lui ***ulcea***) + ***-uşă***].

ulcelúţă, ulceluţe f. ulceluşă. [***Ulcele*** (pl. lui ***ulcea***) + ***-uţă***].

úlcer, ulcere n. **1.** leziune a pielii sau a unei mucoase (mai ales a stomacului sau a intestinelor) care atinge toate straturile acestora şi care are tendinţa de a se permanentiza, de a se extinde şi de a supura; boală caracterizată prin prezenţa unor astfel de leziuni; **2.** boală a arborilor caracterizată prin prezenţa unor plăgi pe scoarţă, care se adînceşte prin acţiunea unor bacterii. [Din fr. ***ulcère***, lat. ***ulcus, -eris***].

ulceră, ulcerez vb. **1.** (tr.) a provoca, a cauza o ulceraţie; **2.** (fig.; tr.) a îndurera profund, a răni: *e ... ulcerat în permanenţă de un rău interior, de nevindecat.* CĂRT.; **3.** (refl.; despre ţesuturi) a căpăta o ulceraţie, a deveni ulceros. [Din fr. ***ulcérer***].

ulceráre, ulcerări f. faptul de a (se) ulcera. [V. ***ulcera***].

ulcerát, ~ţi, ulcerată, ~e a. **1.** care prezintă un ulcer, o ulceraţie: *stomac ulcerat;* **2.** (fig.) îndurerat, rănit: *un trup ca o cîrpă şi un destin ulcerat.* PATAP. [V. ***ulcera***].

ulcerativ, ~i, ulcerativă, ~e a. care produce ulceraţie. [Din fr. ***ulcératif***].

ulceráţie, ulceraţii f. **1.** proces de formare a unui ulcer; **2.** rană ulceroasă. [Din fr. ***ulcération***].

U V W

ulcerogén, ~i, ulcerogenă, ~e a. care produce ulcer. [Din fr. *ulcérogène*].

ulcerós, ~şi, ulceroásă, ~e a. **1.** care prezintă un ulcer; de natura ulcerului; referitor la ulcer; provenit dintr-un ulcer; **2.** (şi m., f.) (persoană) care are ulcer. [Din fr. *ulcéreux*].

ulcicúţă, ulcicuţe f. **1.** ulceluşă; **2. de-a ulcicuţa**, joc de copii. [*Ulcică* + *-uţă*].

ulciór[1] n. v. **urcior**[1].

ulciór[2] n. v. **urcior**[2].

ulcioráş n. v. **urcioraş**.

ulciorél n. v. **urciorel**.

ulcioréş n. v. **urcioruş**[1].

ulcioréţ n. v. **urcioruţ**.

úlcus, ulcuse n. (med.) **1.** ulcer; **2.** rană, umflătură. [Din lat., fr. *ulcus*].

uléi[1]**, uleiuri** n. **1.** grăsime în stare fluidă la temperatura obişnuită, insolubilă în apă şi mai uşor decît aceasta, de proveniență vegetală, animală, minerală sau sintetică, folosită în alimentaţie, în industrie, ca lubrifiant etc.; oloi[1]; **ulei alimentar** (sau **comestibil**), ulei[1] vegetal extras din seminţele sau fructele unor plante (floarea-soarelui, măslin, soia, dovleac etc.), folosit în alimentaţie ca substanţă grasă; **ulei mineral**, ulei[1] obţinut prin distilarea ţiţeiului, întrebuinţat ca lubrifiant, insecticid etc.; **ulei animal**, ulei[1] extras din anumite părţi ale corpului unui animal (grăsime de balenă, ficat de morun, oase de vită etc.), folosit în industrie, farmacie, cosmetică etc.; **ulei de ricin**, ulei[1] vegetal extras din seminţele de ricin, întrebuinţat în industrie, ca purgativ etc.; (înv. şi pop.) **ulei de lampă**, petrol lampant: *ce te-a-adus în atmosfera asta ce miroase a ... ulei de lampe?* EM.; în **ulei, a)** (despre vopsele) preparate cu ulei[1]: *pictăm cu vopsele în ulei.* CĂL.; **b)** (despre picturi, zugrăveli etc.) executat cu vopsele preparate cu ulei[1]: *contempla un portret în ulei.* CĂL.; **a turna ulei pe rană**, a alina durerea sufletească a cuiva, tratîndu-l cu înţelegere, cu compasiune; **2.** vopsea preparată cu ulei[1]: *ajungeam în sfîrşit în calea, unde semnele de ulei roşii şi albastre, puse pe brazi, ... ne călăuzeau spre Şurian.* BL.; **3.** pictură executată în culori preparate cu ulei: *a expus şi cîteva uleiuri;* **4.** produs obţinut prin macerarea sau decocţia unor substanţe vegetale sau animale în ulei[1] vegetal, folosit în cosmetică, farmacie etc.; **5. ulei eteric**, substanţă mirositoare, cu aspect uleios, extrasă din anumite plante (mentă, trandafir etc.), folosită în industria parfumurilor, medicină, cofetărie etc.; (şi: (înv.; reg.) **olei, uleu**). [Din sl. *olej*].

uléi[2]**, uleie** şi **uleiuri** n. (reg.) **1.** trunchi de copac scorburos; **2.** vas făcut dintr-un trunchi de copac scobit, în care se păstrează alimente, cenuşă etc.; ştiubei; **3.** stup primitiv, făcut dintr-un trunchi de copac scorburos sau scobit; (p. ext.) adăpostul împreună cu albinele şi cu fagurii; ştiubei; (şi: **oleu**). [Din bulg. *ulej*].

ulelă, uleiez vb. (rar, tr.) **1.** a unge cu ulei[1]: *a uleia tigaia;* **2.** a îmbiba, a impregna cu ulei[1]; oloi[2]. [De la *ulei*[1]].

uleiát, ~ţi, uleiată, ~e a. (rar) **1.** uns, îmbibat sau impregnat cu ulei[1]; **2.** (reg.) gătit, prăjit în ulei[1]: *mazăre oleiată.* POP.; (şi: (reg.) **oleiat**). [V. *uleia*].

uleiér, uleieri m. (reg.) persoană care se ocupă cu stoarcerea uleiului[1] din seminţe; proprietar al unei prese de ulei[1]. [*Ulei*[1] + *-ar*].

uleiére, uleieri f. acţiunea de a uleia; impregnare a unui material cu ulei[1] sau cu altă substanţă grasă. [V. *uleia*].

uleiós, ~şi, uleioásă, ~e a. **1.** care conţine ulei[1]; care este uns, îmbibat sau impregnat cu ulei[1]; oloios, unsuros: *cedam prescura mai bucuros pentru o bucată de turtă de seminţe de bostan, uleioasă încă, şi impregnată de urmele teascului.* BL.; **2.** (fig.) prefăcut, ipocrit: *mulţumire uleioasă.* AG.; **3.** care pare să conţină sau să fie acoperit cu ulei[1]; unsuros: *la început marea apare lucie, uleioasă.* C. [*Ulei*[1] + *-os*].

ulemá, ulemale f. teolog musulman care avea şi atribuţii de legiuitor, apărător intransigent al credinţei islamice: *ieşi ulemalele (vlădicii) şi imamii cu hogii şi dervişii şi făcură rugăciune mare către Mohamed al lor.* ISP.; (şi: **ulama**). [Din turc. *ulema*].

uléu n. v. **ulei**[1].

uli m. v. **uliu**.

ulicioáră, ulicioare f. diminutiv al lui uliţă; uliţă scurtă şi îngustă; hudiţă, ulicuţă: *pe aceeaşi ulicioară bate luna în fereşti.* EM. [*Uliţă* + *-ioară*].

ulicuţă, ulicuţe f. (reg.) ulicioară: *la Sibiu pe ulicuţă, zece care şi-o căruţă.* POP. [*Uliţă* + *-uţă*].

uligále, uligăi f. (ornit.; reg.) numele mai multor specii de păsări răpitoare: **a)** uliu (*Accipiter gentilis gentilis*); b) şoim (*Falco milvus* şi *Falco rufus*); **c)** erete (*Astur palumbarius* şi *Astur nisus*); **d)** gaie (*Milvus milvus milvus* şi *Milvus migrans migrans*); **e)** şorecar (*Buteo rufinus rufinus*); **f)** pajură (*Aquila chrysaetos*). [De la *uliu* + *gaie*].

uligán, uligani m. (ornit.; reg.) numele mai multor specii de păsări răpitoare: **a)** gaie (*Milvus milvus milvus* şi *Milvus migrans migrans*); b) şoim (*Falco milvus*); **c)** erete (*Astur palumbarius* şi *Astur nisus*). [Et. nec.; cf. *uligaie*].

uliginós, ~şi, uliginoásă, ~e a. (rar) care creşte în locuri mlăştinoase sau inundate periodic: *plante uliginoase.* [Din fr. *uligineux*].

ulişór, ulişori m. **1.** diminutiv al lui uliu; **2.** numele a două specii de ulii: **a)** *Accipiter nisus nisus*; **b)** (şi **ulişor cu picioare scurte, ulişor scund**) *Accipiter badius brevipes.* [*Uliu* + *-işor*].

ulitúră, ulituri f. (reg.) epitet depreciativ pentru o pasăre de curte (care face stricăciuni). [De la *uliu*].

uliţár, uliţari m. haimana; vagabond: *eu în cap cum să nu-ţi sar dacă eşti un uliţar.* POP. [*Uliţă* + *-ar*].

uliţárnic, ~ci, uliţarnică, ~ce a. şi m., f. (reg.) (persoană) care bate uliţele, căreia îi place să umble de colo pînă colo fără nici o treabă sau vreun scop, să hoinărească. [*Uliţă* + *-arnic*].

úliţă, uliţe şi **uliţi** f. **1.** drum îngust (nepavat) care străbate un sat (rar un oraş), mărginit de ambele părţi de case sau de terenuri împrejmuite; (p. ext.) stradă: *umbre speriate aleargă de-a lungul gardurilor, prin ogrăzi, pe uliţi.* TOP.; *insului nu-i era destul să se vadă zilnic reeditat în milioane de exemplare ... pe uliţi şi în saloane.* BL.; **a bate uliţele**, a umbla fără rost, haimana; **2.** (p. ext.) locuitorii unei uliţe: *încet, încet uliţele adorm.* EM. [Din sl. *ulica*].

úliu, ulii m. **1.** numele mai multor specii de păsări răpitoare de zi, din familia acvilidelor, mari şi puternice, care se hrănesc cu păsări, cu reptile sau mamifere mici: **a)** (şi **uliul găinilor**) pasăre mare, cu spatele cenuşiu, cu partea ventrală alburie cu dungi brune-întunecate, cu ciocul scurt şi încovoiat, care se hrăneşte mai ales cu păsări de curte; şoavă[1], uligaie (*Accipiter gentilis gallinarium*); **b)** (şi **uliu mic, uliul păsărilor, uliu păsăresc**) pasăre de mărimea unui porumbel, cu spatele cenuşiu închis, cu partea ventrală alburie sau roşcată cu dungi brune-întunecate, care se hrăneşte cu păsări mici; păsărar, săbioară, ulişor (*Accipiter nisus nisus*); **c)** (şi **uliul mare, uli şorecar, uliul şopîrlelor**) şorecar (*Buteo buteo buteo*); **d) uliu cu picioare scurte** (sau **scund**), pasăre cu spatele cenuşiu-albăstrui, cu partea ventrală alburie cu dungi transversale roşii-ruginii; ulişor (*Accipiter badius brevipes*); **e) uliu de baltă** (sau **încălţat**), şorecar încălţat (*Buteo lagopus lagopus*); **f) uliu de trestie** (sau **de baltă**), pasăre mare, cu penele brune, cu capul şi gîtul ruginii, care trăieşte în vecinătatea bălţilor, făcîndu-şi cuibul între trestii şi care se hrăneşte cu păsări de apă, peşti, reptile şi mamifere mici (*Circus aeruginosus aeruginosus*); **2.** numele mai multor specii de păsări răpitoare de zi, din familia falconidelor: **a)** (şi **uliul rîndunelelor, uli păsărar**) şoim (*Falco subbuteo subbuteo*); **b) uliul vrăbiilor,** şoim (*Falco columbarius aesalon*); c) vindereu (*Falco tinnunculus*); **3.** epitet pentru un bărbat curajos, viteaz; **4.** (reg.) (şi **de-a uliu, de-a uliu şi cloşca, uliul şi porumbeii**) numele unui joc de copii, în care unul dintre participanţi îndeplineşte rolul cloştii care îşi apără puii de uliu; cloşca, de-a puia-gaia; (şi: (pop.) **uli**). [Din magh. *ölyü, ülü*].

ulm, ulmi m. numele mai multor specii de arbori din familia ulmaceelor, cu coroana stufoasă, cu frunze alterne, asimetrice şi dinţate, de obicei mai închise la culoare pe partea superioară, albicioase şi cu peri moi pe partea inferioară, cu flori dispuse monoic, care apar înaintea frunzelor, cu fructul o monosamară aripată: **a)** (şi **ulm de cîmp**), arbore înalt pînă la 30 m, cu scoarţa groasă, negricioasă, crăpată, al cărui lemn tare este folosit în rotărie, în construcţii etc. (*Ulmus carpinifolia*); b) (şi **ulm de munte**), arbore înalt pînă la 35 m, cu scoarţa subţire, cultivat şi ca arbore ornamental (*Ulmus scabra*); **c)** velniş (*Ulmus laevis*). [Lat. *ulmus*].

uimá, ulm şi **ulmez** vb. (înv. şi reg.; tr.) **1.** a adulmeca: *prin desişuri, dihăniile ... îi ulmează cu teamă urma şi se trag din cale-i.* PILLAT; **2.** (fig.) a simţi din vreme sau de departe; a intui: *îl şi ulmi că are ochi de femeie.* POP.; (şi: **ulmi**). [Et. nec.; cf. *adulma*].

ulmacée, ulmacee f. (la pl.) familie de arbori şi de arbuşti avînd ca tip ulmul; (şi la sg.) arbore sau arbust din această familie. [Din fr. *ulmacées*].

ulmét, ulmeturi n. pădure de ulmi: *naltul cer primăvăratic ... mînă sus la munte, pe ulmet şi pe arinişti, norii albi.* PILLAT. [*Ulm* + *-et*].

ulmí vb. v. **ulma**.

ulnár, ~i, ulnară, ~e a. care aparţine ulnei, referitor la ulnă; cubital. [Din fr. *ulnaire*].

úlnă, ulne f. (anat.) cubitus. [Din lat. *ulna*].

ulo- element de compunere cu sensul „gingie". [Din fr. *ulo-;* cf. gr. *oulon*].

uloragíe, uloragii f. hemoragie a gingiilor. [Din fr. *ulorragie*].

ulotomíe, ulotomii f. rezecţie a marginii gingivale. [Din fr. *ulotomie*].

úlster, ulstere n. (rar) palton bărbătesc lung şi larg. [Cuv. engl.].

ulteriór, ~i, ulterioáră, ~e a. **1.** care urmează după cineva sau ceva; care are loc, se produce, se desfăşoară mai tîrziu: *textul nu mai apare în ediţiile ulterioare; aceste experienţe au avut influenţă asupra vieţii lui ulterioare;* **2.** (înv.) de dincolo, de cealaltă parte, îndepărtat: *Galia ulterioară.* // adv. mai tîrziu, după aceea: *stătuse sub influenţa unui anume Strudel devenit, ulterior, pictor de curte.* PLEŞU. [Din lat. *ulterior*, fr. *ultérieur*].

últim, ~i, ultimă, ~e a. **1.** care este cel din urmă într-o succesiune spaţială sau temporală: *ultimul vers; ultima lună a anului;* **în ultimă analiză**, în cele din urmă, în sfîrşit; **în ultimă instanţă**, în cele din urmă, pînă la urmă; neavînd altă cale; **a avea ultimul cuvînt**, a avea cuvîntul hotărîtor într-o discuţie, într-o controversă; **a(-şi) juca ultima carte**, a face o ultimă încercare pentru atingerea unui scop; **2.** (fig.) decisiv, definitiv: *nu avem soluţia ultimă pentru această problemă grea;* **3.** care este cel mai apropiat de prezent; recent: *ultima modă;* **ultima oră**, rubrică în ziare sau emisiune informativă de radio sau de televiziune în care se publică ori se anunţă cele mai noi ştiri; **de ultimă oră**, v. **oră**; **4.** care se află pe treapta cea mai de sus sau cea mai de jos a unei scări valorice: *a ajuns la ultimul nivel de civilizaţie; este tratat ca ultimul om;* **în ultimul grad**, în stadiul cel mai avansat, cel

mai grav: *bolnav în ultimul grad;* **5.** care este puţin important; care poate fi ignorat: *acesta să fie ultimul motiv de supărare; lectura e ultima lui preocupare.* [Din lat. ***ultimus***, it. ***ultimo***].

ultimát n. v. **ultimatum**.

ultimatív, ~i, ultimativă, ~e a. cu caracter de ultimatum, care conţine un ultimatum: *termeni ultimativi; notă ultimativă.* [Din fr. ***ultimatif,*** it. ***ultimativo***].

uitimátum, ultimatumuri n. **1.** notă diplomatică prin care un stat cere unui alt stat să săvîrşească anumite acţiuni într-un anumit termen, sub ameninţarea că în caz de neconformare va lua măsuri de constrîngere sau va porni război împotriva lui; **2.** (p. ext.) hotărîre irevocabilă: *greviştii au prezentat un ultimatum direcţiei;* (şi: (înv.) **ultimát**). [Din fr. ***ultimatum***, germ. ***Ultimatum***].

ultra- element de compunere cu sensul „dincolo de", „de peste", „foarte", „extrem de". [Din lat. ***ultra,*** fr. ***ultra-***].

ultraacústic, ~ci, ultraacústică, ~ce a. referitor la ultraacustică, de ultraacustică. // f. parte a acusticii care se ocupă cu studiul producerii, propagării şi detectării ultrasunetelor, precum şi cu aplicaţiile tehnice ale acestora. [Din fr. ***ultraacoustique,*** germ. ***Ultraakustik***].

ultracentrál, ~i, ultracentrală, ~e a. care este situat în plin centru: *apartament ultracentral.* [***Ultra-*** + ***central***].

ultracentralísm n. politică exagerată de centru. [Din germ. ***Ultrazentralismus***].

ultracentrifúgă, ultracentrifuge f. centrifugă cu turaţie foarte mare, care serveşte la separarea prin sedimentare a particulelor coloidale, a unor virusuri, a organitelor celulare etc. [***Ultra-*** + ***centrifugă***].

ultracivilizát, ~ţi, ultracivilizată, ~e a. foarte civilizat: *limba de fantezie şi administraţia ultracivilizată a Moldovei nu mai lăsau îndoială asupra mistificaţiei, atribuite lui Costache şi Antohi Sion.* CĂL. [***Ultra-*** + ***civilizat***].

ultracondensór, ultracondensoare n. condensor special de lumină, cu care sînt dotate ultramicroscoapele. [***Ultra-*** + ***condensor***].

ultraconfidenţiál, ~i, ultraconfidenţială, ~e a. strict confidenţial. [***Ultra-*** + ***confidenţial***].

ultraconfortábil, ~i, ultraconfortabilă, ~e a. foarte confortabil: *locuinţă ultraconfortabilă.* [***Ultra-*** + ***confortabil***].

ultraconservatór, ~i, ultraconservatoáre a. şi m., f. (persoană) care are idei conservatoare exagerate. [***Ultra-*** + ***conservator***].

ultrademagóg, ultrademagogi m., f. persoană care dă dovadă de o demagogie dusă la extrem. [***Ultra-*** + ***demagog***].

ultrademocrát, ~ţi, ultrademocrată, ~e a., m. şi f. (persoană) care afişează în mod exagerat democratismul. [***Ultra-*** + ***democrat***].

ultrafíltru, ultrafiltre n. filtru prevăzut cu o membrană specială, folosit la separarea materialelor foarte fine dintr-o suspensie, a particulelor în soluţie coloidală, la regenerarea uleiurilor etc. [Din fr. ***ultrafiltre,*** germ. ***Ultrafilter***].

ultragiá, ultragiez vb. (tr.) **1.** a ofensa grav pe cineva, a aduce atingere onoarei sau demnităţii cuiva: *cade împuşcat la fereastră de glonţele soţului de două ori ultragiat.* CĂL.; (fig.) *poetul sensibilităţii ultragiate la maximum.* R.L.; **2.** a încălca, a nu respecta (reguli, principii): *a ultragia morala publică;* **3.** (jur.) a comite un ultraj. [De la ***ultragiu***; cf. fr. ***outrager***].

ultragiát, ~ţi, ultragiată, ~e a. care a suferit un ultraj; ofensat grav: *bărbatul ultragiat omoară pe vinovaţi.* CĂL.; (fig.) *în poezia lui ... vorbeşte ... o sensibilitate ultragiată.* R.L. [V. ***ultragia***].

ultragiére, ultragieri f. acţiunea de a ultragia. [V. ***ultragia***].

ultrágiu n. v. **ultraj**.

ultraísm[1] n. extremism. [Din germ. ***Ultraismus***].

ultraísm[2] n. mişcare literară de avangardă, iniţiată în Spania, în 1919, sub influenţa experimentelor futuriste şi dadaiste, răspîndită apoi şi în literaturile hispano-americane. [Cuv. engl.].

ultraíst, ~şti, ultraistă, ~e a. (rar) exagerat. // m., f. extremist. [De la ***ultraism***].

ultráj, ultraje n. **1.** ofensă gravă, lezare a onoarei sau demnităţii cuiva (prin cuvinte sau prin fapte): *acest nou ultragiu aruncat în faţă-mi cu asprime făcu să dispară din inima mea ultima speranţă de amor.* FIL.; **2.** încălcare a unor reguli, principii; **ultraj contra bunelor moravuri,** infracţiune care constă în săvîrşirea în public a unor acte ori gesturi reprobabile, în folosirea de cuvinte, expresii sau în orice manifestări prin care s-ar aduce atingere bunelor moravuri; **3.** (jur.) infracţiune constînd în insultă, calomnie, ameninţare, act de violenţă împotriva unui reprezentant al autorităţii publice aflat în exerciţiul funcţiunii; (şi: (înv.) **ultragiu**). [Din it. ***oltraggio,*** fr. ***outrage***].

ultraliberál, ~i, ultraliberală, ~e a. care manifestă un liberalism exagerat: *avea groază de tinerii ultraliberali, care nu cred nici în Dumnezeu, nici în dracul.* CĂL.; (scris şi: *ultra-liberal*). [***Ultra-*** + ***liberal***].

ultraluxós, ~şi, ultraluxoásă, ~e a. de un lux exagerat: *femeie ultraluxoasă.* [***Ultra-*** + ***luxos***].

ultramarín, ~i, ultramarină, ~e a. albastru: *gîzele se ciocnesc în zborul lor în haosul ultramarin.* ARG. // n. colorant mineral natural sau sintetic, obţinut prin topirea unui amestec de argilă, carbonat de sodiu, cărbune de lemn şi sulf, care are diverse culori în funcţie de condiţiile de preparare, cea mai frecventă fiind culoarea albastră. [Din germ. ***Ultramarin***].

ultramicroanalíză f. ramură a microanalizei care se ocupă cu identificarea şi dozarea substanţelor în cantităţi de ordinul microgramelor. [Din germ. ***Ultramikroanalyse***].

ultramicrochimíe f. ramură a chimiei care studiază reacţiile chimice şi procedeele de analiză în care intervin substanţe în cantităţi foarte mici, de ordinul milionimii de gram. [Din fr. ***ultramicrochimie***].

ultramicrón, ultramicroni m. particulă coloidală mai mică decît o zecime de micron, care poate fi văzută numai la ultramicroscop. [Din fr. ***ultramicron***].

ultramicroscóp, ultramicroscoape n. microscop foarte puternic, utilizat pentru observarea obiectelor ale căror dimensiuni sînt sub limita de separare a microscopului obişnuit, în care iluminarea obiectelor se face lateral, iar în obiectiv pătrunde lumina împrăştiată de acestea. [Din fr. ***ultramicroscope,*** germ. ***Ultramikroscop***].

ultramicroscópic, ~ci, ultramicroscopică, ~ce a. **1.** care se poate vedea numai cu ultramicroscopul; **2.** executat cu ultramicroscopul: *studiu ultramicroscopic.* [Din fr. ***ultramicroscopique***].

ultramicroscopíe, ultramicroscopii f. tehnică de observare şi studiere a obiectelor şi fenomenelor cu ajutorul ultramicroscopului. [Din fr. ***ultramicroscopie***].

ultramodérn, ~i, ultramodernă, ~e a. foarte modern. [Din fr. ***ultramoderne***].

ultramodernísm, ~şti, ultramodernistă, ~e a. de un modernism exagerat. [***Ultra-*** + ***modernist***].

ultramontán, ~i, ultramontană, ~e a. **1.** (rar) de dincolo de munţi; **2.** referitor la ultramontanism, care aparţine ultramontanismului. // m., f. **1.** (rar) locuitor de dincolo de munţi; **2.** partizan al ultramontanismului. [Din fr. ***ultramontain***].

ultramontanísm n. curent în cadrul catolicismului, opus galicanismului, apărut în secolul al XV-lea, care susţinea infailibilitatea şi puterea nelimitată a papei în problemele bisericeşti şi laice. [Din fr. ***ultramontanisme***].

ultramontaníst, ~şti, ultramontanistă, ~e a. şi m., f. (adept) al ultramontanismului. [Din fr. ***ultramontaniste***].

uitramundán, ~, ultramundană, ~e a. care este în sau din afara lumii noastre, a sistemului nostru solar. [Din engl. ***ultramundane***].

ultranaţionalísm n. naţionalism exagerat. [***Ultra-*** + ***naţionalism***].

ultranaţionalíst, ~şti, ultranaţionalistă, ~e a. de un naţionalism extremist. [***Ultra-*** + ***naţionalist***].

ultraoccidentál, ~i, ultraoccidentală, ~e a. cu un caracter, aspect etc. occidental foarte pronunţat: *oraş ultraoccidental.* [***Ultra-*** + ***occidental***].

ultrapás n. masă plastică obţinută din melanină. [Din germ. ***Ultrapas***].

ultraporţelán n. porţelan cu caracteristici izolante superioare, folosit ca izolator pentru curenţi de înaltă frecvenţă. [***Ultra-*** + ***porţelan***].

ultraprogresíst, ~şti, ultraprogresistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care susţine în mod exagerat progresul. [***Ultra-*** + ***progresist***].

ultrarapíd, ~zi, ultrarapidă, ~e a. extrem de rapid. [***Ultra-*** + ***rapid***].

ultrareacţionár, ~i, ultrareacţionară, ~e a. şi m., f. (persoană) care se opune cu înverşunare progresului. [***Ultra-*** + ***reacţionar***].

ultraregalíst, ~şti, ultraregalistă, ~e a. care este un partizan înfocat al monarhismului. [***Ultra-*** + ***regalist***; cf. fr. ***ultraroyaliste***].

ultraretrográd, ~zi, ultraretrogradă, ~e a. şi m., f. retrograd înrăit. [***Ultra-*** + ***retrograd***].

ultrarevoluţionár, ~i, ultrarevoluţionară, ~e a. şi m., f. (adept) al unui revoluţionarism radical. [Din fr. ***ultra-révolutionnaire***].

ultraromántic, ~ci, ultraromantică, ~ce a. de un romantism exagerat. [***Ultra-*** + ***romantic***; cf. fr. ***ultraromantique***].

ultrascúrt, ~ţi, ultrascurtă, ~e a. **1.** foarte scurt: *tunsoare ultrascurtă;* **2. raze** (sau **unde, radiaţii**) **ultrascurte,** (şi subst. f.) radiaţii electromagnetice cu lungimi de undă foarte mici, utilizate în telecomunicaţii, în medicină etc. [***Ultra-*** + ***scurt***; cf. fr. ***ultra-court***].

ultrasecrét, ~ţi, ultrasecretă, ~e a. foarte secret: *documente ultrasecrete.* [***Ultra-*** + ***secret***; cf. fr. ***ultra-secret***].

ultrasensibíl, ~i, ultrasensibilă, ~e a. extrem de sensibil: *peliculă ultrasensibilă.* [***Ultra-*** + ***sensibil***; cf. fr. ***ultra-sensible***].

ultrasónic, ~ci, ultrasonică, ~ce a. referitor la ultrasunete, care se bazează pe ultrasunete; ultrasonor. [Din fr. ***ultrasonique***].

ultrasonografíe, ultrasonografii f. (med.) ecografie. [Din fr. ***ultrasonographie***].

ultrasonográmă, ultrasonograme f. (med.) imagine obţinută prin ultrasonografie. [Din engl. ***ultrasonogram***].

ultrasonór, ~i, ultrasonoră, ~e a. ultrasonic. [Din fr. ***ultrasonore***].

ultrasonoterapíe, ultrasonoterapii f. (med.) terapie prin ultrasunete. [Din fr. ***ultrasonothérapie***].

ultraspeciál, ~i, ultraspecială, ~e a. care se deosebeşte foarte mult de alte lucruri, de alte fenomene etc. de acelaşi fel: *un material ultraspecial; o relaţie ultraspecială*; **2.** de strictă specialitate: *dicţionar ultraspecial.* [*Ultra- + special*].

ultrasúnet, ultrasunete n. vibraţie a unui mediu elastic, de aceeaşi natură cu sunetul, avînd însă frecvenţe superioare acestuia (peste 20000 Hz), fapt pentru care nu poate fi percepută de urechea omului. [*Ultra- + sunet*; cf. fr. *ultrason*].

ultraviolét, ~ţi, ultravioletă, ~e a. radiaţii (sau raze) ultraviolete (şi subst. f.) radiaţii electromagnetice situate dincolo de marginea violetă a spectrului luminii, a căror lungime de undă este mai mică decît lungimea de undă minimă a radiaţiilor vizibile, utilizate în medicină, în fotochimie etc. // n. domeniu spectral corespunzător radiaţiilor descrise mai sus. [Din fr. *ultraviolet*].

ultravírus, ultravirusuri m. virus extrem de mic, care nu poate fi văzut cu microscopul obişnuit; infravirus. [Din fr. *ultravirus*].

ulúc, uluce n. **1.** jgheab făcut din scînduri ori scobit într-un trunchi de copac, într-o piatră etc., în care se pune apa sau mîncarea pentru animale; troacă: *să-ngrijască porcii bine, ..., să tocmească ... coteţe şi uluce.* C.; **2.** canal, ţeavă pentru captarea şi scurgerea apei dintr-un izvor, de la o cişmea etc.; burlan, ţurloi, ţurţur; **3.** parte a teascului prin care se scurge mustul; **4.** jgheab de lemn sau de tablă, montat de-a lungul streşinii caselor, pentru a aduna apa de pe acoperiş şi a o conduce spre burlane; **5.** (reg.) jgheab făcut din scînduri prin care curge apa pentru punerea în mişcare a unei mori; lăptoc, scoc; **6.** jgheab sau ţeavă prin care curge făina la moară; piscoaie, vrană; **7.** (reg.) jilip; **8.** şanţ tăiat în lungul muchiei unei piese de lemn, pentru a se putea îmbina cu altă piesă; canelură, nit. [Din turc. *oluk*].

ulucár, ulucari m. (iht.; reg.) sulac (*Cyprinus carpio hungaricus*). [*Ulucă + -ar*].

ulucáş, ulucaşe n. (reg.) jgheab sau ţeavă prin care curge făina la moară; piscoaie, uluc, vrană. [*Uluc + -aş*].

ulúcă, uluci f. **1.** scîndură întrebuinţată în construcţii, mai ales la facerea gardurilor: *tavanul acestei camere era de grinzi şi uluci de stejar.* FIL.; **2.** (la pl.) gard făcut din scînduri; zăplaz: *cînd venea trupa de teatru ... săreau ulucile înăuntru dacă n-aveam bani.* CĂL. [Et. nec.; cf. *uluc*].

ulucí, ulucesc vb. (reg.; tr.) **1.** a tăia un şanţ în lungul muchiei unei piese de lemn, pentru a se putea îmbina cu altă piesă; **2.** a nivela scîndurile unei duşumele făcînd să se îmbuce lambele unora în ulucele celorlalte. [De la *uluc*].

ulucitór, ulucitoáre n. unealtă de dulgherie cu ajutorul căreia se taie şanţuri în lungul marginilor unor piese de lemn care se asamblează. [*Uluci + -tor*].

uluí, uluiesc vb. **1.** (tr.) a uimi peste măsură; a stupefia: *cu o îndrăzneala care măului, ... îmi afirmă pasionat că tocmai aceasta o aşteaptă.* CĂL. ; **2.** (înv. şi reg.; refl.) a-şi pierde facultatea de a judeca clar; a se buimăci, a se fistîci, a se năuci, a se zăpăci: *pierderea domnului lor îi făcură să se uluiască.* ISP. [Et. nec.; cf. sl. *ulajati*].

uluiálă, uluieli f. **1.** starea omului uluit, uimit peste măsură; perplexitate, stupoare, stupefacţie: *nu ne arde nouă de şcoală! răspunse mama după cîteva clipe de uluială.* PR.; **2.** ameţeală, năuceală: *nu se dezmeticise bine din uluiala somnului.* ISP. [*Ului + -eală*].

uluíre, uluiri f. faptul de a (se)ului; perplexitate, stupefacţie, stupoare, uluială: *mă scutură puţin, din uluirea ce mă cotropise.* BL. [V. *ului*].

uluít, ~ţi, uluită, ~e a. **1.** uimit peste măsură; crucit, perplex, stupefiat: *am ascultat uluit declaraţia reprodusă la Radio.* BL.; **2.** (înv. şi reg.) care şi-a pierdut capacitatea de a judeca clar; ameţit, buimăcit, dezorientat, fistîcit, uimit: *trimeţînd un ostaş ca să-i caute sălaş, ostaşul, cam uluit, drept la noi a nemerit.* POP.; **3.** care exprimă sau presupune uluire, dezorientare, zăpăceală: *rămase într-o tăcere uluită.* PR. [V. *ului*].

uluitór, ~i, uluitoáre a. **1.** care uluieşte, stupefiant: *o să ţi se pară uluitoare unele păreri ale mele.* BL.; **2.** ameţitor, năucitor: *ritm uluitor*; **3.** extraordinar, formidabil: *o inteligenţă uluitoare;* (adv.) *e uluitor de frumoasă.* [*Ului + -tor*].

úlus n. (în evul mediu) **1.** denumire a unui teritoriu şi a populaţiei sale aflate în dependenţă faţă de turco-mongoli; **2.** formă de organizare social-politică la popoarele din Asia Centrală. [Cuv. rus., germ.].

umán, ~i, umană, ~e a. **1.** care aparţine omului, propriu omului: *trup uman; voce umană; limbaj uman; inteligenţă umană;* (subst. n. sg.) ceea ce este uman, ceea ce este propriu omului sau aparţine oamenilor: *această topire a umanului în totul cosmic integrator se face ... fără brutalitate.* PLEŞU; **2.** referitor la om, care se ocupă de om: *ştiinţe umane; medicină umană;* **geografie umană,** antropogeografie; **3.** care este format, care este compus din oameni: *un uriaş lanţ uman; grup uman; colectivitate umană; rasă umană; genul uman;* **4.** cu dragoste de oameni, plin de omenie; omenos: *întîi trebuie să fii uman şi numai de aici încolo să vezi dacă eşti şi poet.* VLAH.; (adv.) *trebuie să te porţi uman cu cei învinşi;* **5.** care respectă nevoile omului; omenesc: *condiţii de detenţie umane;* **6. secţie umană,** secţie a învăţămîntului liceal în care se studiază cu precădere limbile clasice şi ştiinţele umaniste. [Din lat. *humanus,* fr. *humain*].

umanioáre f. pl. **1.** (astăzi rar) totalitatea studiilor umanistice, în special a celor clasice, considerate ca bază a culturii unui om: *niciodată mintea nu-l situase în tărîmul „umanioarelor".* LIIC.; **2.** (spec.) nume dat în trecut claselor liceale cu profil umanist. [Din germ. *Humaniora*].

umanísm n. **1.** orientare de gîndire şi mişcare culturală care definesc epoca Renaşterii (sec. XIV-XVI), apărute ca expresie a opoziţiei faţă de lumea medievală şi de valorile ei, care au promovat o viziune nouă, raţionalistă, asupra destinului omului, afirmînd libertatea, demnitatea şi perfectibilitatea fiinţei umane şi al căror model se află în cultura greacă şi latină; **2.** concepţie, prezentă în întreaga istorie a civilizaţiei, care recunoaşte demnitatea, valoarea şi posibilităţile nelimitate de desăvîrşire ale fiinţei umane, militînd pentru dezvoltarea liberă a personalităţii umane: *umanismul creştin*; **3.** (rar) altruism, dragoste de oameni. [Din germ. *Humanismus,* fr. *humanisme*].

umaníst, ~şti, umanistă, ~e a. **1.** care aparţine umanismului renascentist; referitor la umanismul renascentist: *ne-a vorbit despre condiţia culturii umaniste.* LIIC.; **2.** care este de domeniul culturii umane în general sau a celei clasice; umanistic: *studiu umanist*; **ştiinţe** (sau **discipline**) **umaniste,** ştiinţe (sau discipline) umanistice; **3.** care se consacră studiului operelor clasice greco-latine: *învăţat umanist;* **4.** care aparţine umanismului, care se bazează pe umanism sau promovează umanismul. // m. **1.** reprezentant al umanismului Renaşterii; **2.** cărturar din epoca Renaşterii care studia operele antichităţii; **3.** specialist al limbilor şi literaturilor greco-latine; **4.** adept, partizan al umanismului. [Din fr. *humaniste*].

umanístic, ~ci, umanistică, ~ce a. care aparţine domeniului culturii umaniste în general sau a celei clasice: *editură cu profil predominant umanistic;* **ştiinţe** (sau **discipline**) **umanistice,** ştiinţe al căror obiect îl constituie omul cu dimensiunile sale psiho-fizice, sociale, istorice, artistice; **învăţămînt umanistic,** învăţămînt în care accentul se pune pe studiul limbilor clasice şi al ştiinţelor umanistice. [Din germ. *humanistisch*].

umanitár, ~i, umanitară, ~e a. **1.** care este preocupat de binele omenirii, plin de umanitate, devotat umanităţii: *spirit umanitar*; **2.** care vine în ajutorul oamenilor aflaţi în nevoie, în suferinţă: *ajutor umanitar; organizaţie umanitară.* [Din fr. *humanitaire*].

umanitárism n. concepţie sau atitudine pătrunsă de înţelegere şi dragoste faţă de oameni; umanitate: *aceeaşi concepţie naţionalistă, uşor îmblînzită printr-un umanitarism mai mult de bună creştere ... şi-l formula în „Însemnări ieşene".* CĂL. [Din fr. *humanitarisme*].

umanitaríst, ~şti, umanitaristă, ~e a. referitor la umanitarism, care este inspirat de umanitarism: *specializarea ideologică a lui Bolliac se face în direcţie umanitaristă.* CĂL. // m. adept al umanitarismului. [Din fr. *humanitariste*].

umanitáte, (rar) **umanităţi** f. **1.** totalitatea oamenilor, neamul omenesc; omenire: *valorile ... guvernează mersul înainte al umanităţii.* R.L.; **2.** grup, colectivitate umană: *un mare rol filantropic, al cărui venit se va împărţi giumătate în folosul umanităţii suferinde.* CAR.; **3.** ansamblu de caractere specifice naturii umane; calitatea de om: *umanitatea generală a omului nu poate fi transformată în regulă de convieţuire la scară planetară, înseamnă ... că specia umană ori este scindată şi contradictorie (ascunzînd sub aceeaşi mască omul şi „anti-omul"), ori că ea este inhumană în esenţa ei.* LIIC.; **4.** bunătate, generozitate, omenie: *s-a mai pomenit atîta umanitate în vreo armată de cînd e istoria?* REBR.; **5.** (rar; mai ales la pl.) ştiinţe sau discipline umanistice: *experienţa clasicului cere un timp limitat de documentare: cunoaşterea umanităţilor.* CĂL. [Din fr. *humanité*, lat. *humanitas, -atis*].

umanizá, umanizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni mai uman, mai sociabil, mai înţelegător, mai sensibil la necazurile sau suferinţele oamenilor: *suferinţele trăite l-au umanizat; ajungînd la stăpînirea pămîntului dorit, Ion se umanizează devenind un om ca oricare altul.* LOV.; **2.** (tr.) a face să fie mai puţin dur, mai suportabil: *a umaniza regimul din închisori;* **3.** (tr.) a apropia (pe cineva) de dimensiunea obişnuită a fiinţei umane: *scrisorile dezvăluie o latură a lui, total inedită pentru cunoscătorii operei sale, care îl umanizează nespus.* LIIC.; **4.** (tr.) a da înfăţişare, însuşiri omeneşti (unei fiinţe, unui lucru, unei divinităţi): *a umanizat gîzele.* [Din fr. *humaniser*].

umanizáre f. **1.** acţiunea de a umaniza, de a face mai puţin dur, mai suportabil ceva: *program ... de umanizare a instrucţiei.* CĂL.; **2.** acţiunea de a apropia pe cineva sau ceva de natura, de măsura omului: *constatăm şi în termenii legendei ... o surprinzătoare umanizare a Creatorului, care nu mai e privit ca atotştiutor.* BL. [V. *umaniza*].

umanoíd, ~zi, umanoidă, ~e a. cu aspect sau caractere umane: *robot umanoid.* // m. fiinţă care seamănă cu omul: *separată de spirit şi de conştiinţă, fiinţa umană este redusă la starea de umanoid.* R.L. [Din fr. *humanoïde*].

úmăr, umeri m. **1.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale corpului omenesc corespunzătoare articulaţiei braţelor cu trunchiul: *luă butoiaşul din car şi-l ridica pe umărul său.* SL.; **la umăr** sau **între umeri,** (reg.) **de-a umăr,** de-**a umărul, de-a umerele, în umeri,** pe umeri; în spate: *iese afară cu puşca la umăr.* CR.; *cînd fu buzduganul gata, îl luă Petrea de-a umărul.* POP.; *pe ochi negri se spălase, conteşiul în umeri luase.* POP.; **umăr la umăr,** unul lîngă altul, alături; (p. ext.) împreună, uniţi: *în loc să stea în rînd şi umăr la umăr cu ceilalţi creştini, s-a suit pe masă.* SAD.; *au trăit împreună şi au muncit tot umăr la umăr.* POP.; **a da** (sau **a strînge, a înălţa etc.) din umeri,** a strînge, a da din umeri în semn de nepăsare, neştiinţă, neputinţă, nedumerire, dispreţ etc.; **a se uita la cineva** (sau **a privi pe cineva) peste umeri,** a

se uita dispreţuitor, batjocoritor la cineva; **a lua pe cineva peste umăr,** a-şi bate joc de cineva, a ironiza; **a bate pe cineva pe umăr,** a lovi uşor umărul cuiva pentru a-l face atent sau ca semn de aprobare, de acord sau de compasiune; **a-şi lua picioarele** (sau **călcîiele**) **de-a umeri,** a pleca în grabă, a o lua la fugă; **(a fi) cu capul pe umeri,** (a fi) cumpătat, rezonabil; **a pune cuiva pe umeri** sau **pe umerii cuiva, a)** a încărca pe cineva cu o obligaţie, cu o sarcină grea; **b)** a arunca vina asupra cuiva; a învinovăţi; **a lua ceva de pe umerii cuiva,** a uşura pe cineva de o obligaţie, de o sarcină grea; **2.** (p. anal.) culme a unui deal sau a unui munte; **3.** (p. ext.) parte a unui obiect de îmbrăcăminte care acoperă regiunea corpului descrisă mai sus; **4.** (p. anal.) **umărul obrazului** fiecare dintre cele două părţi proeminente, osoase din mijlocul obrazului; **5.** (p. anal.) nume dat unor obiecte sau părţi de obiecte asemănătoare ca formă, ca poziţie cu partea corpului descrisă mai sus (şi care servesc ca element de susţinere, de fixare etc.): **a)** partea bombată a unui vas, deasupra căreia se află gîtul sau gura; **b)** partea de sus a jugului, avînd două curburi, care se aşază pe gîtul vitelor; **c)** (reg.; şi **umărul osiei**) partea groasă a osiei, care intră în căpăţîna roţii de car; opor; **d)** (reg.; şi **umărul leucii**) colţ la capătul de sus al leucii, de care se leagă lanţul sau cîrligul care prinde loitra de leucă; măsea; **e)** (reg.) fiecare dintre cele două capete ale pieselor de lemn de care se prinde coarda ferăstrăului; cioacă; **f)** (tehn.) proeminenţă a unei piese servind la rezemarea ei ori a altei piese sau pentru a transmite o mişcare. // n. (pl. **umere**) umeraş (pentru haine). [Lat. ***humerus***].

umăraş m. v. **umeraş.**

umbélă, umbele f. (bot.) tip de inflorescenţă plană sau convexă la care pedunculii florali pornesc radial din acelaşi punct şi se ridică la (aproape) aceeaşi înălţime, ca pînza unei umbrele. [Din lat. ***umbella***, fr. ***ombelle***].

umbelíféră, umbelífere f. (bot.; la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate, ale căror flori sînt dispuse în umbele; (şi la sg.) plantă care face parte din această familie (ex. anasonul, chimenul, mărarul, morcovul); (adj.) ***plantă umbeliferă.*** [Din fr. ***ombellifère***].

umbelifórm, ~i, umbeliformă, ~e a. (bot.) care are forma unei umbele: *floare umbeliformă.* [Din fr. ***ombelliforme***].

umbelúlă, umbelule f. (bot.) umbelă secundară care intră în alcătuirea unei umbele compuse. [Din fr. ***ombellule***].

umblá, úmblu vb. (intr.) **1.** a merge, a se deplasa: *copilul a început să umble; calul umblă la pas; el să umble cu trăsura, eu să mătur bătătura.* POP.; **a-i umbla cuiva (vorba) prin gură** (sau **pe limbă**), a nu-şi putea aminti pentru un moment de ceva care îi este extrem de familiar, de cunoscut; **a-i umbla cuiva ceva prin** (sau **în**) **cap** (ori **minte, gînd**), a fi preocupat de ceva, a avea ceva de gînd: *îi umbla prin minte s-o despartă de soţul ei şi s-o ia de nevastă.* REBR.; *tot aşa-mi umblă prin cap, că nu mă văd însurat.* POP.; **umblă sănătos, a)** (sau **cu bine**), urare adresată cuiva care pleacă: *umblă, Corbeo, sănătos, ca un trandafir frumos.* POP.; **b)** pleacă de aici, lasă-mă în pace: *apoi dacă n-ai avut cai, umblă sănătos, noi nu cunoaştem altceva decît cai.* SAD.; **a umbla cu capul între urechi** (sau **în traistă**), v. **cap; 2.** a se ţine de sau după cineva (pentru a-l păzi, a-l îngriji etc.): *mama toată ziua umblă după frate-meu, că e bolnav;* **a umbla după cineva,** a căuta cu insistenţă să obţină simpatia cuiva; a face curte unei femei; **3.** (pop.) a întreţine relaţii cu cineva, a se întovărăşi cu cineva: *umbla cu ceata unuia, Cîrstea.* SOR.; **a umbla cu cineva,** a întreţine relaţii de dragoste cu cineva: *umblă cu fete;* **4.** a străbate (ca drumeţ) un loc; a merge din loc în loc, a colinda, a cutreiera; a hoinări, a vagabonda: *a umblat prin toate oraşele pămîntului ... cheltuind pe orice găsea pe placul său.* NEGR.; *negustori care umblau prin ţară îmi spuseră că ţine un han în Bucureşti.* SAD.; *să nu te prind eu că umbli haihui ... c-o să vezi tu ce-o păţeşti.* PR.; (tr.) *după ce umblase toate ţările, se întorsese acasă mai cuminte.* ISP.; **a umbla de ici-colo** (sau **de colo-colo**), a se mişca precipitat din loc în loc; a nu avea astîmpăr; **5.** a se plimba: *îi zisei să umblăm niţel, ştiind că nu dormise aseară.* DELAVR.; **6.** a se duce şi a se întoarce (în mod regulat); a circula: *a îmbla ... pe asemenea poduri era o adevărată tortură.* FIL.; **7.** (despre păsări, insecte) a zbura; (despre nori) a se mişca pe cer; **8.** a merge, a se duce undeva regulat; a frecventa: *are noroc să devie prim-ministru al unui rege care veşnic lipseşte ... umblînd la vînătoare.* CAR.; *umbli la liceu?* BL.; **9.** a se ocupa, a se îndeletnici cu ..., a lucra la ...: *umblase în bătălii să-şi facă un nume vrednic de iubita lui care făgăduise să-l aştepte.* SAD.; **10.** a se purta (îmbrăcat, încălţat, pieptănat etc.) într-un anumit fel: *toţi umblau îmbrăcaţi la fel, în cămăşoaie albe de in.* TOP.; **11.** a avea o anumită conduită, a se comporta, a se manifesta într-un anumit fel (în relaţiile sociale, faţă de cineva etc.); (p. ext.) a acţiona într-un anumit fel: *bătrîna îl povăţui cum să umble şi cum să se poarte.* ISP.; *sergenţii şi bragadirii umblau politicos, dar rece, pe lîngă mine.* C.L.; **a umbla după capul lui,** a proceda cum socoteşte el singur că e bine; **12.** (despre vehicule) a circula, a merge: *trenurile nu mai umblau ... de vreo trei zile din pricina omătului.* C.; **13.** (despre unelte, aparate, instalaţii) a fi în stare de funcţionare: *moara nu umblă ..., pare pustie.* SAD.; **a-i umbla cuiva moara,** v. **moară; a-i umbla cuiva mintea, a)** a se gîndi intens la ceva; **b)** a fi isteţ; **14.** (despre gură, ochi etc.) a se mişca continuu; **a-i umbla cuiva gura** (ca **o meliţă, ca o moară stricată** etc.) v. **gură; 15.** (despre degete, mîini, picioare) a se mişca cu uşurinţă, cu pricepere, cu iscusinţă; **16.** a trece (din mînă în mînă), a ajunge (de la unul la altul); a circula: *cuiul nou o săptămînă a umblat din mînă în mînă.* ARG.; **17.** (despre zvonuri, vorbe, păreri etc.) a trece de la unul la altul; a circula, a se răspîndi: *despre ceas umbla în sat o legendă odioasă.* BL.; **18.** (despre bani) a fi în circulaţie, a avea curs: *banii aceia sînt buni, carii îmblă în toate ţările.* N.TEST.; **19.** a căuta, a scotoci, a cotrobăi: *la ce-mi umblaţi prin lucrurile mele?* VLAH.; **20.** a pune mîna, a se atinge (de un lucru oprit): *la banii îngropaţi sub pătulul lui Cleşie nimeni nu umblă.* ST.; **21.** a lucra cu ..., a se servi de ...: *popa îşi scoate ... un pistol pe care-l încarcă ... fără nici o stîngăcie, ba chiar cu pricepere tehnică, parcă o viaţă întreagă ar fi umblat tot cu pistoale.* BL.; **a umbla cu ocaua mică,** v. **oca; 22.** a face uz de ..., a se folosi de ...: *ce-o face, să facă bine şi cinstit, să nu-mi umble cu pungăşii.* VLAH.; **23.** a căuta (în toate părţile) ceva sau pe cineva, a se sili să găsească ceva sau pe cineva, să pună mîna pe ceva sau pe cineva: *apoi să ştiţi că după ăsta umblă avioanele engleze şi americane.* BL.; **a umbla cu limba scoasă după ceva** (sau **după cineva**), v. **limbă; 24.** a căuta să obţină un avantaj, un folos, să ajungă la o situaţie favorabilă: *toţi umblă după posturi, adică după lefi.* AL.; **a umbla după doi iepuri deodată,** a urmări în acelaşi timp două scopuri, două avantaje diferite; **a umbla după colaci calzi,** a urmări să obţii lucruri bunevenite de-a gata; **a umbla după cai verzi,** v. **cal; a umbla după potcoave de cai morţi,** v. **potcoavă; 25.** a se strădui, a se sili, a căuta să ...: *unde nu te-nţelege, nu mai umbla să dai lege.* PANN; **26.** a avea de gînd, a intenţiona: *auzi ghiujul! în loc să-şi bată capul ca să mărite pe duduca, el umblă să se-nsoare.* AL.; **27.** a fi pe cale să ..., a se pregăti să ...: *cînd umbla să se culce, a văzut pe ceilalţi doi dormind.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **îmbla**). [Lat. ***ambulare***].

umbláre, umblări f. **1.** acţiunea de a umbla; cutreierare, colindare: *venisem să mai răsuflu cîteva zile, ... după o îmblare de cinci luni.* NEGR.; **2.** (înv. şi pop.) păţanie, întîmplare: *cînd povestea ... despre umblările lui ... fraţii-l trăgeau de suman să nu mintă.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **îmblare**). [V. ***umbla***].

umblát[1] n. **1.** acţiunea de a umbla; umblare, mers: *mai naltă pare, şi-n umblat mlădie ca o vargă.* COŞB.; **2.** cutreierat, colindat: *era buimac de cap şi hămesit de foame, de atîta îmblat.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **îmblat**). [V. ***umbla***].

umblát[2], ~ţi, umblată, ~e a. **1.** pe care sau în care se umblă mult; circulat, străbătut: *drum umblat; loc umblat;* **2.** care a colindat multe locuri, a văzut multe şi a trecut prin multe; (p. ext.) cu experienţă, încercat: *plăcere îmi face să călătoresc cu un om aşa umblat ca dumneata.* CAR.; *oamenii cei bătrîni, păţiţi şi îmblaţi prin lume.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **îmblat**). [V. ***umbla***].

umblăréţ, ~i, umblăreáţă, ~eţe a. (fam.; glumeţ sau iron.) căruia îi place să umble mult, să se plimbe (fără rost), să hoinărească: *eu ... „dimonul" cu obrajii arşi de soare şi cu tălpile sparte de spini şi de ţăpuşi, pe care nu-l încăpea lungul văilor, de nebun şi umblăreţ ce era.* VLAH. [***Umbla*** + ***-ăreţ***].

umblătór, ~i, umblătoáre a. **1.** (rar) care umblă; care merge dintr-un loc în altul: *aştepta mulţime mare de tîrgoveţi ... amestecaţi cu toţi vînzătorii umblători, cu marfa în spate.* PETR.; **2.** mobil; **pod umblător,** v. **pod; 3.** (înv.; despre bani) care are putere de circulaţie; bun; **4.** (şi subst.) (persoană) care urmăreşte, care umblă după ceva, care caută atingerea unui scop: *răşinărenii nu sînt trişti, jălalnici, ci plini de treburi, umblători după cîştig,... şi oameni bogaţi deveniţi „domni" s-au răspîndit de aici în tot cuprinsul ţării.* CĂL.; **5.** (reg.) **grîu umblător,** grîu care se poate semăna atît toamna, cît şi primăvara. // m. (înv.) curier; (spec.) ostaş dintr-un corp de curieri ai domnilor moldoveni. // f. **1.** compartiment dintr-o lucrare minieră subterană, amenajat pentru circulaţia personalului; **2.** (înv. şi pop.) closet; (şi: (înv. şi reg.) **îmblător**). [***Umbla*** + ***-ător***].

umblătúră, umblături f. (pop.) **1.** faptul de a umbla; mers[1], umblat[1]; **2.** cutreierat, pribegit; alergătură (pentru a realiza, pentru a obţine ceva): *după multă umblătură şi călcătură ... a dat de tîrgul unde era vătaful acela.* POP.; **3.** fel de a umbla, de a merge al cuiva; mers, umblet: *seamănă cu tată-său la umblătură.* [***Umbla*** + ***-ătură***].

úmblet, umblete n. **1.** faptul de a umbla; umblare, mers: *după un ceas de umblet, am ajuns la izvor.* TOP.; **2.** (pop.) mişcare astrală: *cometa ... se tot urca în sus către miezul nopţii, învîrtindu-se precum este umbletul cerului, cu stelele, către apus.* SAD.; **3.** cutreierare, colindare, hoinăreală: *după umblet de două luni, a sosit într-o pădure neumblată.* POP.; **4.** alergătură (pentru a realiza, a obţine ceva): *abia îşi simţea trupul, aşa de multe îi fuseseră umbletele şi truda, ca să pregătească primirea ... Măriei sale.* SAD.; **5.** mod, fel de a umbla, de a duce picioarele în mers; mers, pas: *azi le sameni tuturor la umblet şi la port.* EM.; **6.** (înv. şi pop.) fel de a fi sau de a se comporta al cuiva; comportare, conduită: *aşa-mi cere sufletul, aşa-mi este îmbletul.* POP.; **7.** (înv.) uneltire: *şi îndată de toate îmbletele lui Gaspar au dat ştire ... la împărăţie.* COSTIN; **8.** (înv.) desfăşurare, evoluţie: *nestrămutate sînt obiceiurile în umbletele lor.* OD.; (şi: (înv. şi pop.) **îmblet**). [***Umbla*** + ***-et***].

umbrál n. coloraţie a lentilelor ochelarilor de vedere. [Din germ. ***Umbral***].

umbrár, umbrare n. **1.** ansamblul crengilor şi al frunzelor unui copac (sau ale mai multor copaci) care dau umbră; loc ferit de soare la poalele unui copac: *nime nu mă auzea, numai mîndrul păcurar, ce şedea colo-n umbrar.* EM.; *am lăsat pridvorul casei sub umbrarele de nuci.* PILLAT; **2.** adăpost împotriva arşiţei, a vîntului sau a ploii, făcut din crengi verzi, din pînză, din scînduri etc., de obicei pe lîngă restaurante, hanuri etc.: *stătusem pînă tîrziu ... la popota irifanteriştilor, ... subt un umbrar adăpostit de vedere.* TOP.; **3.** (înv. şi reg.) umbrelă (de soare). [***Umbră*** + ***-ar***].

umbrátic, ~ci, umbratică, ~ce a. (rar) **1.** care dă umbră; care se află la umbră, lipsit de lumină; umbros: *strugurii cresc în viță umbratică, umflați de vinul sălbatic.* BL.; **2.** de culoare mai închisă, întunecat: *nu se constata nimic umbratic la plămîni.* BL. [*Umbră* + *-atic*].

úmbră, umbre f. **1.** porțiune întunecată din spațiu sau de pe suprafața unui obiect, unde razele de lumină nu ajung direct, fiind oprite de un corp opac; întunecime, lipsă de lumină dintr-o astfel de porțiune: *patru plopi ascund în umbră casa dragei mele.* TOP.; **la umbră**, într-un loc ferit de arșița soarelui, mai ales la poalele unui copac: *slujitorul descălecă repede și feri catîrii împovărați într-o parte, la umbră.* SAD.; **din umbră, a)** care acționează, se desfășoară în secret: *presiunile combinate ale ... războaiele din umbră ale serviciilor secrete ale multor țări ... au făcut ca aceste grupări să se ofilească și să piară.* D.; **b)** (sau **în umbră**) fără a se arăta pe față; pe ascuns, pe furiș: *îl scuipau ușor în umbră ca pe un demon și se închinau spre sfinții iconostasului.* SAD.; **în** (sau **sub, la**) **umbra cuiva** sau **a ceva, a)** sub ocrotirea, protecția cuiva sau a ceva: *îți doresc să stai cît mai aproape în umbra acestui tînăr stîlp, Constantin fiul lui Leu-Împărat, și să te bucuri de mila lui.* SAD.; **b)** sub pretextul, sub aparența a ceva: *în umbra asociației dospea o înjghebare carbonară.* CĂL.; **fără umbră**, corect, desăvîrșit: *glasul și înfățișarea dovedeau sinceritate fără umbră.* REBR.; **a face** (sau **a ține**) **umbră pămîntului (degeaba)**, a trăi (degeaba); a nu fi bun de nimic, a nu face nimic: *iacă fac și eu umbră pămîntului pînă într-o zi.* ISP.; **a sta** (sau **a rămîne**) **în umbră**, a sta (sau a rămîne) deoparte, retras (din modestie): *alții, stînd în umbră și cu inima smerită, neștiuți se pierd în taină.* EM.; **a pune** (sau **a lăsa**) **în umbră pe cineva** sau **ceva**, a lăsa (intenționat) neobservat pe cineva sau ceva; a estompa, a diminua, a eclipsa: *în discuțiile noastre avea o strălucire care ne punea în umbră pe noi ceilalți.* LIIC.; **a scoate din umbră ceva** sau **pe cineva**, a face cunoscut, a scoate la iveală; a da în vileag; (reg.) **a băga** (sau **a pune**) **pe cineva la umbră**, a aresta, a întemnița; **2.** întuneric (al nopții): *se îngîna umbra cu lumina, cînd morile au început să umble.* TOP.; (fig.) *răsai din umbra vremilor încoace, ca să te văd venind.* EM.; **3.** pată întunecată, nuanță mai închisă: *rotunzimea lui slăbise și făcuse loc acelei umbre dulci și interesante din mijlocul obrajilor.* EM.; **4.** parte mai întunecată dintr-o imagine plastică; **a da umbre**, a înnegri cu creionul sau cu cărbunele porțiuni dintr-un desen; **5.** (fig.) expresie de tristețe, de neliniște etc. din ochii, de pe fața cuiva: *femeia băgă de seamă umbrele ce se adunau pe fața lui Nicodim.* ARG.; **6.** conturul de umbră al unui corp proiectat pe o suprafață luminată: *îmi văzui umbra pe perete.* TOP.; **teatru de umbre**, gen de spectacol teatral cultivat în Orient, realizat prin proiectarea pe un ecran transparent a umbrelor unor marionete; **umbre chinezești**, v. **chinezesc; a se teme și de umbra lui**, se spune despre un om foarte fricos; **a fi umbra cuiva** sau **a se ține după cineva ca umbra (după om), a urma pe cineva ca umbra**, a fi mereu în preajma cuiva; a urma pe cineva cu credință; (compuse) **umbra-iepurelui**, numele mai multor plante erbacee din familia liliaceelor: **a)** plantă cu tulpina rotundă, erectă, cu frunzele glabre, cu flori alburii cu dungi verzi, cu fructele bace, negre și mărunte (*Asparagus tenuifolis*); **b)** (reg.; și **umbra-cucului**) sparanghel (*Asparagus officinalis*); **c)** plantă cu tulpina rotundă, erectă, cu ramurile striate, cu frunzele în formă de solzi, cu fructe bace, roșii și mărunte (*Asparagus polyphyllus*); d) plantă cu tulpina înaltă, erectă, cu frunzele în formă de solzi, glabre, cu florile galbene-verzui și cu fructele bace, roșii (*Asparagus collinus*); **e)** (reg.) aglică (*Filipendula vulgaris*); (reg.) **umbra-nopții, a)** lăsnicior (*Solanum dulcamara*); **b)** zîrnă (*Solanum nigrum*); **7.** imagine neclară a unei ființe (sau a unui obiect), așa cum se vede printr-un geam (mat), printr-o pînză etc.: *prin perdeaua subțire, la lumina slabă a lămpii, distinge umbre.* SAHIA; **8.** ființă (sau lucru) care nu se vede bine din cauza întunericului, a ceții, a depărtării etc.: *din timp în timp, el zărea umbre negre ce se furișau de-a lungul galeriilor.* AL.; **9.** duh al unui om defunct; ființă supranaturală reprezentînd sufletul unui defunct care se întoarce printre vii; fantomă: *umbre strămoșești, sublime, ... din tăcutele morminte fruntea voastră renălțați.* BOL.; *sub fagi, pășind alături de umbra lui Virgil, am întîlnit un înger cu gene de femeie.* PILLAT; **împărăția** (sau **lumea, tărîmul**) **umbrelor**, lăcașul morților; **10.** (fig.) ființă foarte slabă (și bolnavă): *tata zăcea; era o umbră cu respirație retezată la un sfert.* BL.; **11.** urmă, semn abia perceptibil; cantitate foarte mică din ceva: *obrazul prea rumen ... și acea umbră de mustață roșie.* VINEA; (fig.) *nici umbră de îndoială n-am că veți ști să vă purtați cuviincios.* CAR.; **12.** (fig.) părere, iluzie, aparență: *să pot obține măcar umbra unui vis.* MACED. [Lat. ***umbra***].

umbrelár, umbrelari m. persoană care face, repară sau vinde umbrele. [*Umbrelă* + *-ar*].

umbrélă, umbrele f. **1.** obiect destinat să apere de ploaie sau de soare, alcătuit dintr-o pînză circulară care se poate strînge sau întinde prin intermediul unor spițe metalice, fixate radial pe un baston: *în stradă, o mogîldeață, cu o umbrelă deschisă, îi ieși în cale.* GHEȚIE; **2.** (compuse; bot.; reg.) **umbrelă-spinoasă**, scaiul-dracului (*Eryngium campestre*); **umbrelă- stelată**, știevie (*Astrantia major*). [Din fr. ***ombrelle***, prin apropiere de ***umbră***].

umbrelúță, umbreluțe f. **1.** diminutiv al lui umbrelă; (spec.) umbrelă de soare: *începură a-și ascunde obrajii din dosul umbreluțelor.* OD.; **2.** (compuse; bot.; reg.) **umbreluță -de-apă** (sau **-de-baltă, -de-bălți**), buricul-apei (*Hydrocotyle vulgaris*). [*Umbrelă* + *-uță*].

umbrí, umbresc vb. **1.** (tr.) a ține umbră cuiva sau la ceva, a acoperi cu umbra sa; a adumbri: *închis-am fericirea în strîmtul ei hotar de nuci bogați în umbră, umbrind o casă albă.* PILLAT; **2.** (intr.) a da, a face umbră: *acel frasin ... umbrează cu mii de ramuri.* ASACHI; **3.** (fig.; intr. și tr.) a apăra, a ocroti, a proteja: *duhul sfînt va pogorî spre tine și puterea Celui de sus te va umbri.* BIBLIA; **4.** (refl.) a sta la umbră; a se adumbri: *nu putu nici să se umbrească puțin de arșița soarelui.* ISP.; **5.** (tr. și refl.) a face să devină sau a deveni mai puțin luminat; a (se) întuneca: *zidurile lucii se umbriră, ferestrele de sus se albăstră.* SAD.; *o înserare precoce umbrește lumea.* ARG.; **6.** (fig.; tr.) a face să pară mai puțin important, merituos, a eclipsa: *lirica lui Eminescu ... a umbrit cîteva din inspirațiile poetice ale trecutului apropiat.* VIANU; **7.** (fig.; tr. și refl.) a (se) estompa, a (se) diminua: *fericirea care îi inundase pînă atunci chipul se umbrise.* PR.; *resemnarea ... pare a fi umbrită de accentele unei încrîncenări în refuz.* R.L.; **8.** (tr. și refl.) a face să aibă sau a căpăta o nuanță mai închisă; a (se) întuneca: *treptat cîmpul se umbrește sub a brazdelor desime.* AL.; *abia începuse tuleiele bărbei să-i umbrească pelița copilărească.* OD.; **9.** (tr.) a da umbre unui desen; **10.** (fig.; tr. și refl.) a face să devină sau a deveni trist; a (se) posomorî: *durerea îi umbri fața.* AG.; *ochii postelnicului se umbriră.* SAD. [De la ***umbră***].

umbríre, umbriri f. **1.** faptul de a umbri și rezultatul ei: *clară e privirea-ți inocentă sub a genelor umbrire.* EM.; **2.** (concr.) umbră: *vei ști să rechemi lumini de cleștar, vuiri și umbriri de pădure.* PILLAT; **3.** (fig.; înv.) apărare, protecție: *își părăsise țeara ... și trecuse ... sub umbrirea craiului Spaniei.* BĂLC.; **4.** (rar) întuneric (al nopții); umbră: *noaptea umbririle-i și-ntinse.* EM.; **5.** culoare (mai) închisă, (mai) întunecată: *în față nu se vedea decît umbrirea neagră a arăturii desfundate.* V.R.; **6.** executarea umbrelor într-un desen, într-o pictură; **7.** (fig.) întristare, îngîndurare: *la ce bun sînt ochii tăi izvoare liniștite ... de nu coboară soarele iubirii nicicînd să le aprindă cu seninul biruitor umbrirea mohorîtă?* PILLAT; **8.** (tehn.) procedeu de realizare a unui desen pe o țesătură prin efecte de lumină și umbră cu ajutorul unui dispozitiv special. [V. ***umbri***].

umbríș, umbrișuri n. loc umbrit; umbră: *uitați în grabă grădină, casă, umbriș.* C.L. [***Umbră*** + *-iș*].

umbrișoáră, umbrișoare f. (rar) diminutiv al lui umbră; umbriță: *nici o boală nu-i ușoară ca vara la umbrișoară.* POP. [***Umbră*** + *-işoară*].

umbrít, ~ți, umbrită, ~e a. **1.** care se află la umbră; acoperit de umbră; umbros: *iaca și pădurea cu cărarea ei umbrită.* CAR.; **2.** care este slab luminat; întunecos, umbros: *un cerdac lung, umbrit și multicolor, răspunde c-o scară ce dă-n curte.* EM.; **3.** (fig.) rămas necunoscut, nelămurit: *nu este cu putință să-ți alegi un domeniu oricît de îngust și umbrit din istoria română fără să constați că N.Iorga a trecut pe acolo.* CĂL.; **4.** (fig.) îngîndurat, trist, îndurerat: *ochiul tău dulce și umbrit mă-ncîntă.* EM.; **5.** (fig.) cu sonoritate scăzută; stins, voalat: *spune cu glas umbrit gîndul tuturor.* PETR. [V. ***umbri***].

umbritór, ~i, umbritoáre a. (rar) umbros: *copaci umbritori.* PANN. [***Umbri*** + *-tor*].

umbríță f. (pop.) umbrișoară: *la umbrița nucului, el ședea și-mi odihnea.* POP. [***Umbră*** + *-iță*].

umbrós, ~și, umbroásă, ~e a. **1.** care face umbră, care umbrește; umbritor, umbratic: *să vă adunați ... la rădăcina ăstui nuc umbros.* ISP.; **2.** care se află la umbră; acoperit de umbră, plin de umbră; umbratic, umbrit: *cutreierasem dumbrăvile și luncile umbroase.* CR.; **3.** care este slab luminat; întunecat, întunecos: *dacă nu v-ați fi îndurat să veniți, eram acum tot acolo, jos, în odaia mea umbroasă.* BL.; **4.** (fig.) îngîndurat; trist: *fruntea-ți e umbroasă.* BOL.; **5.** care exprimă tristețe; sumbru: *oricît de umbroasă, pictura lui Guardi nu e niciodată o emfatică ieremiadă.* PLEȘU. [***Umbră*** + *-os*].

umbrulíță, umbruliże f. (pop.) umbriță. [***Umbră*** + *-uliță*].

umbrúță, umbruțe f. (reg.) umbriță: *de nenica nu mi-e drag ca de umbruța de fag.* POP. [***Umbră*** + *-uță*].

umectá, umectez vb. (livr.; tr.) a umezi ușor (și numai la suprafață). [Din lat. ***humectare***, fr. ***humecter***].

umectáre, umectări f. (livr.) acțiunea de a umecta și rezultatul ei; umezire. [V. ***umecta***].

úmed, ~zi, umedă, ~e a. care a stat într-un lichid sau a fost acoperit, stropit cu un lichid și nu s-a uscat încă; care conține puțin lichid în masa sau pe suprafața sa: *rufe umede; pereții văruiți aseară sînt încă umezi; iarbă umedă de rouă;* **2.** pătruns de umezeală; jilav: *făclie de veghe pe umezi morminte.* EM.; **3.** care are igrasie; igrasios: *o pivniță întunecată și umedă.* CĂL.; **4.** (despre aer, atmosferă) încărcat cu vapori de apă: *vîntul trecea prin văzduhul umed.* SAD.; **5.** (despre climă, vreme, perioade de timp) caracterizat prin precipitații multe; cu umiditate mare; **6.** plin de sevă; verde: *lemne de foc umede;* **7.** înlăcrimat; (p. ext.) galeș: *și uimiți de fata Dochiei, ... umezi au de lacrimi ochii.* COȘB.; *cazacul o privea dulce, cu ochii lui negri și umezi.* SAD.; **8.** transpirat, asudat: *simți umărul ... rece și puțin umed.* REBR. [Lat. ***humidus***].

umedós a. v. **umezos.**

umejós a. v. **umezos.**

umerál, ~i, umerală, ~e a. care ține de umăr, referitor la umăr: *arteră umerală.* [Din lat. ***huméral***].

umerár, umerare n. **1.** umeraș, portmantou; **2.** un fel de perniță de protecție fixată pe umerii celor care cară greutăți; **3.** împletitură de lînă, de melană etc. cu care își îmbracă umerii persoanele care suferă de reumatism; **4.** (înv.) veșmînt bisericesc în formă de fișie lungă de stofă, de mătase sau de bumbac, purtat pe umăr de diacon în timpul slujbei religioase; orar[2]. [***Umăr*** + *-ar*].

umeráş, umeraşi m. 1. diminutiv al lui umăr; 2. (reg.) altiţă. // n. (pl. **umeraşe**) 1. obiect alcătuit dintr-o bară orizontală (puţin curbată), pe care se atîrnă hainele în dulap, în cuier etc. pentru a-şi păstra forma; umăr, umerar, portmantou; 2. un fel de perniţă semicirculară care se fixează sub stofă la haine, rochii, bluze etc. în dreptul umerilor pentru a-i înălţa; (şi: **umăraş**). [*Umăr* + *-aş*].

umeréi, umerei m. (pop.) diminutiv al lui umăr; umeraş: *în cei doi umerei scrişi cei doi luceferei.* POP. [*Umăr* + *-el*].

umerí, umeresc vb. (pop.; refl.) a face un efort fizic deosebit folosindu-se de umeri, de spate; (p. ext.) a se speti. [De la *umăr*].

umerós, ~şi, umeroásă, ~e a. (pop.) lat în umeri; (p. ext.) puternic, vînjos: *un flăcău umeros, înalt.* REBR. [*Umăr* + *-os*].

umezeálă, umezeli f. 1. însuşirea, starea a ceea ce este umed; apă sau alt lichid conţinut într-un material solid, într-un vas etc.; umiditate: *peste tot e umed: umezeală de pădure neagră.* PETR.; *Mureşul ... aduce ... umezeală pentru zarzavaturi sădite în straturi.* BL.; 2. igrasie: *l-am găsit zăcînd jos, într-o încăpere ... plină de umezeală.* TOP.; 3. loc umed: *zadarnic piatra cea mormîntală ne ţintuieşte sub umezeală.* MACED.; 4. vapori de apă care fac ca atmosfera, aerul sau un anumit mediu să fie umede; umiditate: *îl pătrunse umezeala serii.* BAC.; 5. aspect pe care îl au ochii înlăcrimaţi; (p. ext.) strălucire a ochilor: *o umezeală de plăcere în ochi.* DELAVR. [*Umezi* + *-eală*].

umezí, umezesc vb. 1. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină umed, a (se) uda puţin: *a cerut de la noi o ţigară, căci ale lui se umeziseră.* V.R.; 2. (refl.) a deveni igrasios; 3. (refl.; despre aer, atmosferă) a se încărca cu vapori de apă: *noaptea se umezise.* REBR.; 4. (refl.; despre ochi) a se umple de lacrimi; (p. ext.) a străluci (din cauza lacrimilor): *simţea că i se umezesc ochii.* V.R.; (tr.) *lacrimile de mulţumire umezesc ochii fericiţilor părinţi.* VLAH. [De la *umed*].

umezíre, umeziri f. 1. acţiunea de a (se) umezi şi rezultatul ei; 2. (tehn.) mărirea umidităţii unui material; 3. (text.) operaţie de stropire cu apă pulverizată a produselor textile pentru a le reda netezimea, plasticitatea, strălucirea sau pentru a mări reactivitatea fibrelor faţă de coloranţi. [V. *umezi*].

umezít, ~ţi, umezită, ~e a. 1. umed: *lîna umezită atinse flacăra chibritului care sfîrîi şi se stinse.* BL.; 2. înlăcrimat; (p. ext.) strălucitor (din cauza lacrimilor): *niciodată nu i-a văzut ochii umeziţi la cîntecile lui.* AG. [V. *umezi*].

umezitór, ~i, umezitoáre a. care umezeşte. // n. 1. (pl. **umezitoare**) aparat de umezit hîrtia (pentru a o satina) în timpul procesului de fabricaţie; 2. **umezitor de aer**, aparat care pulverizează apă şi umezeşte aerul relativ uscat adus prin conducte din exterior la o instalaţie industrială, unde este necesar aer condiţionat cu un anumit grad de umiditate. [*Umezi* + *-tor*].

umezós, ~şi, umezoásă, ~e a. (înv. şi reg.) 1. umed, cu umezeală: *pămîntu-i umedos şi fierul e ruginos.* PANN; 2. igrasios: *pivniţa umedoasă.* DRĂGHICI; 3. încărcat cu vapori de apă; 4. cu multe precipitaţii, cu umiditate mare: *Tripole ... este un loc umedos.* A.R.; (şi: **umedos, umejos**). [*Umed* + *-os*].

umflă, úmflu vb. 1. (tr.) a mări volumul unui obiect cu pereţi elastici sau plianţi, umplîndu-l cu aer sau alt fluid: *a umfla un balon*; 2. (refl. şi tr.) a(-şi) mări volumul prin inspirarea unei mari cantităţi de aer, din cauza mîncării şi a băuturii excesive, a depunerii de grăsime, a furiei etc.; (spec.) a se balona: *se stropşi la dînsul umflîndu-şi obrajii.* TOP.; *tot mîncînd şi bînd i se umflă pîntecele cît un butori.* POP.; **a-l umfla pe cineva rîsul** (sau **plînsul**) sau **a se umfla de rîs** (sau **de plîns**), a nu-şi putea stăpîni rîsul (sau plînsul), a izbucni în rîs (sau în plîns), a rîde (sau a plînge) foarte mult; **a se umfla de somn** (sau **de dormit**), a se sătura de somn, a dormi foarte mult; 3. (fig.; refl.) a se îngîmfa, a fi plin de sine: *umflîndu-se de satisfacţie la cea mai mică adulaţie.* CĂL.; 4. (fig.; refl.) a se înfuria: *George se umfla, închidea puţin ochii şi fluiera din ce în ce mai aprig.* REBR.; 5. (tr. şi refl.) a (se) întinde, a (se) desface, a (se) înfoia: *corabia tresare ... şi pînzele se umflă s-o-mpingă cu putere.* MACED.; *un singur vînt le umflă vestmîntul unduios.* PILLAT; 6. (refl.) a-şi răsfira, a-şi înfoia penele; **a se umfla (în pene) ca un curcan** (sau **ca curcanul**), a se fuduli, a se lăuda; 7. (refl.; despre materiale) a-şi mări volumul prin absorbţie de lichid: *s-a umflat uşa de la ploaie*; 8. (refl.; despre ape) a-şi mări volumul în urma ploilor, a topirii zăpezilor etc. (peste nivelul normal): *rîul se umflă, norii se prăvăleau.* BL.; 9. (refl.; despre lichide) a-şi ridica nivelul prin fierbere; 10. (fig.; refl.; despre sunete, glasuri) a deveni mai puternic; a creşte, a se intensifica: *din balta de la poalele grindeiului ... se umflă către slava luminii corul înfricoşat al broaştelor.* SAD.; (tr.) *Cristea îşi umflă glasul.* SAD.; 11. (refl.) a se inflama, a se congestiona: *i s-a umflat o măsea; simt că mi se umflă capul*; 12. (fig.; tr.) a mări, a ridica în mod exagerat: *vînzătorii au umflat preţurile*; 13. (fig.; tr.) a exagera: *sînt unii care au interes să umfle lucrurile.* V.R.; 14. (fam.; tr.) a înşfăca, a înhăţa: *iute mă sui în pod, umflu pupăza de unde era ... şi mă duc.* CR.; 15. (fam.; tr.; cu determinări ca *în spate, în cîrcă, în braţe, pe sus*) a apuca, ridicînd de la pămînt pentru a duce cu sine; a ridica, a sălta: *umflă cu uşurinţă cuferul în spate.* AG.; 16. (tr.) a lua ceva de la cineva (forţînd mîna acestuia); (p. ext.; arg.) a fura: *după vreun ceas îmi şi umflase o sută de lei.* PR.; 17. (fam.; tr.) a lovi, a bate pe cineva: *aveam de gînd ...să-l şi umflu!* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **îmfla, înfla**). [Lat. *iriflare*].

umfláre, umflări f. 1. mărire a volumului unui obiect cu pereţii elastici sau plianţi prin umplere cu aer sau cu alt fluid: *umflarea camerelor la roţi*; 2. creştere a volumului unui corp, a unui material; 3. creştere a volumului normal al unei ape (în urma ploilor, a topirii zăpezilor etc.); 4. inflamaţie; tumefacţie; (spec.) dilatare a abdomenului rumegătoarelor ca urmare a acumulării gazelor rezultate, mai ales, din consumul în exces al unor furaje, precum lucerna sau trifoiul; 5. (fig.) mărire exagerată a unui preţ, a unui număr, a unei cantităţi: *umflarea schemei de personal a ministerelor*; 6. (fig.) supraestimare voită a importanţei, a valorii cuiva sau a ceva; exagerare: *umflare a rezultatelor; umflarea pericolului; umflarea calităţilor cuiva*; (şi: (înv. şi reg.) **îmflare**). [V. *umfla*].

umflát, ~ţi, umflată, ~e a. 1. care şi-a mărit (la maximum) volumul prin umplerea cu aer sau cu alt fluid: *cauciucuri umflate*; 2. care şi-a mărit volumul prin inspirarea unei cantităţi mari de aer, din cauza mîncării sau a băuturii în exces, a depunerii de grăsime, a furiei etc.; **a rămîne** (sau **a sta, a lăsa**) **cu buzele umflate**, v. **buză**; 3. (fig.) supărat; 4. gros, voluminos: *Chiriţoaia-i sprîncenată şi ca un balon umflată.* AL.; 5. umplut, plin; îndesat, burduşit: *scoase din portofelul umflat o hîrţoagă albă.* REBR.; 6. întins, desfăcut (de vînt); înfoiat: *vîntul ... aducea ... corăbioare cu pînzele umflate.* SAD.; 7. răsfirat, zburlit, înfoiat; **umflat în pene**, mîndru, fudul, ţanţoş; 8. care a crescut, şi-a mărit nivelul (şi a ieşit din albie): *rîul Doamnei, umflat, curge repede în talazuri.* DELAVR.; 9. inflamat; tumefiat; congestionat; 10. (fig.) exagerat de mare, de ridicat: *preţ umflat*; 11. (fig.) exagerat: *poveste umflată*; 12. (fig.) afectat, bombastic, emfatic: *discurs umflat; cuvinte umflate*; (şi: (înv.; reg.) **îmflat**). [V. *umfla*].

umflătúră, umflături f. 1. loc umflat pe suprafaţa unui obiect; proeminenţă, protuberanţă; 2. inflamaţie; 3. (fig.; rar) mod de exprimare pretenţios, bombastic, emfatic; (şi: (reg.) **îmflătură**). [*Umfla* + *-ătură*].

umíd, ~zi, umidă, ~e a. (rar) umed; ploios. [Din lat. *humidus*].

umidifică, umidífic vb. (tr.) a realiza umidificarea. [Din fr. *humidifier*].

umidificáre, umidificări f. 1. producere şi întreţinere, prin mijloace artificiale, a umidităţii aerului într-o instalaţie industrială, într-o încăpere; 2. operaţie prin care un material uscat devine umed sau prin care se ridică umiditatea unui material. [V. *umidifica*].

umidifúg, ~gi, umidifugă, ~ge a. care nu poate fi adus în stare umedă, care nu se umezeşte: *material umidifug.* [Din fr. *humidifuge*].

umiditáte f. 1. proprietate a unui corp sau a unui mediu de a absorbi şi de a reţine o anumită cantitate de apă sau de vapori de apă; 2. însuşirea, starea a ceea ce este umed; umezeală; 3. cantitatea de apă pe care o conţine un material sau un mediu; **umiditate atmosferică**, conţinutul în vapori (sau în picături) de apă şi în cristale de gheaţă al atmosferei. [Din fr. *humidité*, lat. *humiditas, -atis*].

umidométru, umidometre n. 1. (tehn.) instrument pentru măsurarea umidităţii unui material solid; 2. (meteor.) instrument pentru măsurarea umidităţii atmosferice sau a altor medii gazoase; higrometru. [Din fr. *humidomètre*].

umíl, ~i, umilă, ~e a. 1. care, fiind (sau avînd sentimentul, conştiinţa că este) inferior altora, adoptă o atitudine plecată, supusă, smerită: *Herdelea e tatăl prudent, umil, ca să-şi poată creşte progenitura.* CĂL.; 2. caracteristic omului descris mai sus: *de aici chinul lui sufletesc, duplicitatea umilă, imprudenţele naţionaliste şi micile tranzacţii „renegate".* CĂL.; (adv.) *am cutezat atuncea, îngenuncheat umil, să te cobor ... pînă-n adînca mea smerire.* VOIC.; 3. (despre oameni, p. ext., despre originea, viaţa, ocupaţiile etc. lor) lipsit de pretenţii, de importanţă; modest, obscur, simplu: *Lefter Popescu, umil impiegat, strivit de mediocritatea existenţei, ... se află în culmea celei mai legitime iritaţii.* CĂL.; (subst.) *umilii au intrat pe scena artei.* R.L.; 4. (despre lucruri) sărăcăcios: *ajunsei în umila mea locuinţă.* EM. [Din lat. *humilis*].

umilí[1], umilesc vb. (refl.) 1. (înv.) a se înduioşa, a deveni (mai) blînd: *faţa-mi cîţi privesc, toţi se umilesc şi asupra mea mila îşi pornesc.* PANN; 2. (înv.) a se îndura, a se milostivi: *să n-ai pe nimeni a se umili ca să-ţi tragă clopot sau a te jeli.* PANN; 3. (astăzi rar) a se smeri (în faţa divinităţii), a se pocăi: *se vor ispovedui numelui tău şi se vor ruga şi se vor umili în casa aceasta.* BIBLIA; *faţă de sfintele icoane, către care se umilea, a vărsat lacrimi.* SAD. [Din sl. *umiliti se*].

umilí[2], umilesc vb. (tr. şi refl.) a (se) pune într-o stare de inferioritate; a (se) înjosi: *ţinea mult ... să nu se umilească, dîndu-şi slăbiciunea pe faţă.* SL.; *ne vexează şi ne umileşte atitudinea de indiferenţă faţă de noi.* ARG. [De la *umil;* cf. fr. *humilier*].

umilínţă[1], umilínţe f. 1. sentiment de inferioritate; atitudine provocată de acest sentiment: *sufletul îi era plin ... de mîndrie întristată şi umilinţă nelămurită.* BART; *mă tem ... de a nu mă fi ilustrat prin umilinţa mea.* CĂL.; 2. supunere exagerată; slugărnicie, servilism: *nu e umilinţă şi îndrăzneală, vicleneşi mlădiere pe care Filimon să n-o fi zugrăvit.* LOV.; 3. (fig.) degradare, deteriorare: [hainele] *erau într-o stare de umilinţă pe care n-o mai putea masca stăpînul lor.* SAD.; 4. sentimentul, atitudinea omului conştient de nimicnicia sa în faţa divinităţii; smerenie: *vorbele ... erau grăite cu atîta umilinţă creştinească.* SL. [*Umili[1]* + *-inţă*].

umilínţă[2], umilínţe f. situaţie umilitoare impusă cuiva; vorbă sau faptă care umileşte, care ofensează; ofensă, jignire: *nu voi suferi nici o umilinţă.* ISP.; *anevoie puteai să afli de la cei „scăpaţi" ... bolile, chinurile şi umilinţele îndurate pentru nimic.* BL. [*Umili[2]* + *-inţă*].

umilíre[1], **umiliri** f. smerire; pocăire: *în toată înfăţişarea lui era atîta căinţă, atîta umilire, încît Mara se simţea cu desăvîrşire muiată.* SL. [V. ***umili***[1]].

umilíre[2], **umiliri** f. înjosire; batjocorire, jignire: *ţinea să se răzbune cu întîrziere pentru umilirea îndurată, pentru matrapazlîcurile sale.* BL. [V. ***umili***[2]].

umilít[1], **~ţi, umilită, ~e** a. **1.** care adoptă o atitudine plecată, smerită; (despre manifestări, acţiuni etc. ale oamenilor) care exprimă umilinţă[1]: *cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mînă.* EM.; *se puse la poartă cu chip umilit şi smerit.* ISP.; **2.** slugarnic: *Hristea era umilit cu cei mari, obraznic şi asupritor faţă cu cei ce erau siliţi să se plece lui.* XEN.; **3.** smerit în faţa divinităţii; (despre manifestări, acţiunii etc.) care exprimă smerenie, cucernicie în faţa divinităţii: *intră Păturică cu ochii plecaţi în jos şi cu faţa mai umilită decît a unui călugăr.* FIL.; *mulţumesc, Dumnezeule, a murmurat ea umilită, că mi-ai dat şi această suferinţă.* SAD. [V. ***umili***[1]].

umilít[2], **~ţi, umilită, ~e** a. **1.** înjosit, jignit: *cînd se văzu înşelat şi umilit în cele mai delicate sentimente ale sale, înnebuni.* ZAMF.; **2.** care are conştiinţa, sentimentul inferiorităţii sale; ruşinat: *am rămas în prag, am plecat umilit capul în jos.* DELAVR.; **3.** (despre oameni) lipsit de importanţă, simplu, obscur: *în lumea celorlalţi nu-i decît un sărman şi umilit ţăran.* SAD.; **4.** (despre viaţă, trai) plin de umilinţe[2], de mizerii: *se întorcea acasă ... chinuit de aceleaşi gînduri urîte despre viaţa lui săracă, umilită.* VLAH.; **5.** (despre lucruri) lipsit de pretenţii, de strălucire; modest, simplu, sărăcăcios: *pe ploaie măruntă şi strălucitoare, am ieşit din tîrgul umilit şi pustiu.* SAD. [V. ***umili***[2]].

umilitáte, (rar) **umilitáţi** f. (livr.) **1.** sentiment, atitudine de mare devotament, de respect profund faţă de cineva sau ceva; deferenţă: *la aceste evenimente face aluzie în piesa lui Davila, aprigul şi totodată plinul de diplomatică umilitate Vlaicu vorbind către baronul Kaliany.* CĂL.; **2.** caracterul a ceea ce este umil, modest: *nu umilitatea meseriei o speria ..., ci riscul de a pune pe Filip în contact cu o lume nouă.* CĂL. [Din fr. ***humilité***, lat. ***humilitas***].

umilitór, ~i, umilitoáre a. care umileşte; jignitor, ofensator, înjositor: *ceea ce un profesor nu poate obţine după umilitoare audienţe, obţine o actriţă într-o convorbire telefonică de un minut.* PETR. [***Umili***[2] + ***-tor***].

umiválniţă, umivalniţe f. (înv.) vas în care preotul, în timpul slujbei religioase, îşi spală mîinile. [Din sl. ***umivalĭnica***].

umivánie, umivanii f. (înv.) ritual creştin care consta în spălarea picioarelor credincioşilor, în Joia-Mare, de către un cap al bisericii; niptiră. [Din sl. ***umivanije***].

úmlaut n. **1.** fenomen fonetic constînd în modificarea timbrului unei vocale accentuate din rădăcina unui cuvînt sub influenţa vocalei următoare; **2.** tremă folosită în unele limbi (ex. în germană) pentru a nota vocalele care au suferit acest fenomen. [Din germ. ***Umlaut***].

umnoji, umnojesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) înmulţi, a spori, a creşte: *se umnojeşti semănţa lor ca stealele cerului.* PSALT.; (fig.) *nu spămănta-te cîndu bogăţeaşte-se omul, sau cîndu umnojaşte-se slava caseei lui.* PSALT. [Din sl. ***umnožiti***].

umoáre, umori f. **1.** lichid biologic (sînge, limfă, bilă etc.) care constituie mediul intern în care trăiesc celulele organismului; **umoare apoasă,** lichid incolor şi transparent care umple camera anterioară a ochiului; **umoare vitroasă** (sau **sticloasă**), masă gelatinoasă transparentă care umple camera posterioară a ochiului; **2.** (livr.) fire, temperament, caracter; dispoziţie sufletească: *din pasul ţanţoş şi trăsăturile geometrice, băbeşti, ale feţei, ghiceşti dîrzenia lor, umoarea lor muşcătoare.* CĂL.; *stilul meu e „heirupist", datorită succesiunii infinite de umori inegale.* LIIC.; (şi: (înv.) **humoare, umor**). [Din fr. ***humeur***, lat. ***humor, -oris***].

umór[1] m. v. **umoare.**

umór[2] n. **1.** înclinare spre glume şi ironie îngăduitoare; manifestare prin vorbe, prin scris, desen, dans etc. a acestei înclinaţii; (p. ext.) veselie, haz: *o, ţară tristă, plină de humor.* BAC.; *eram cel mai mare adversar al ironiei şi umorului în poezie.* CĂRT.; **a nu avea simţul umorului** sau **a fi lipsit de umor,** a nu înţelege de glumă; **2.** una dintre formele de manifestare a categoriei estetice a comicului, care constă în evidenţierea indulgentă, detaşată sau complice a unor aspecte ridicole; **umor negru,** umor care se caracterizează printr-o atitudine detaşată faţă de o realitate tragică, feroce sau macabră; (şi: **humor**). [Din germ. ***Humor***, fr. ***humour***].

umorál, ~i, umorală, ~e a. **1.** care aparţine umorilor, referitor la umori: *sistem umoral;* **teorie umorală,** teorie potrivit căreia funcţiile organismului sînt reglate prin intermediul umorilor; **2.** (livr.) referitor la temperament; temperamental: *cei doi poeţi fac parte din opuse categorii umorale.* STĂN. [Din fr. ***humoral***].

umoríst, ~şti, umoristă, ~e a. (despre scriitori) care scrie cu umor[2]: *dînd o mare întrebuinţare rîsului, Creangă se situează în categoria scriitorilor umorişti.* V.R. // m., f. autor de scrieri sau de desene umoristice: *la umorişti veselia plesneşte iute, cu primejdia facilităţii, cînd lipseşte talentul.* CĂL.; (şi: **humorist**). [Din fr. ***humoriste***].

umorístic, ~ci, umoristică, ~ce a. care conţine sau exprimă umor[2]; care provoacă rîsul; vesel, hazliu: *o lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii.* EM.; *anunţăm apropiata apariţie a unui nou confrate umoristic „Zeflemeaua".* CAR.; *aceste zicături par a fi fost umoristice, căci mesenii, „s-au mai veselit".* CĂL.; (şi: **humoristic**). [Din fr. ***humoristique***].

úmple, úmplu vb. **1.** (tr.) a face să fie plin (mai ales cu un lichid), a băga înăuntru (pînă sus); (p. ext.) a face să conţină o cantitate oarecare din ceva: *umpleţi cupele să bem.* BOL.; *mama umpluse încă din ajun rucsacurile.* BL.; *îşi umplu lighianul cu apă rece şi începu să se spele.* EL.; **a-şi umple burta** (sau **pîntecele**), a mînca sau a bea mult; **a-şi umple buzunarele** (sau **punga**), a cîştiga bani mulţi, a se îmbogăţi mai ales în mod necinstit; **a umple capul** (sau **urechile**) **cuiva,** a face să intre în mintea cuiva o idee, insistînd asupra ei; a zăpăci (pe cineva) cu vorba; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a face să se simtă, să fie sau a se simţi, a fi cuprins, pătruns (de un sentiment, de o senzaţie etc.): *vorba asta mă umplea de fiori.* NEGR.; *cînd el mînca cu poftă, inima ei se umplea de bucurie.* SL.; **3.** (fig.; tr.) a pune stăpînire (pe cineva sau ceva); a copleşi: *o milă şi-o duioşie înalt creştinesti umplură inima lui popa Tonea.* GAL.; **4.** (tr.) a completa (un gol, o lipsă etc.): *a umple o crăpătură cu mortar;* (fig.) *timpul ... a alinat „eterna" durere, umplînd încet-încet cu uitare golul.* CAR.; **5.** (tr.) a adăuga (din cînd în cînd) apă sau un alt lichid, cînd fierbe mîncarea sau pentru a prepara ceva: *să ai grijă, bătrîno, să mai umpli oala cu fasole, că mă întorc şi eu numaidecît.* STĂNOIU; (pop.) **a umple borş,** a prepara borş turnînd peste tărîţele fermentate apă amestecată cu maia; (reg.) **a umple varză,** a turna apă cu sare peste varza pusă în butoi, pentru a se acri; **6.** (tr.) a introduce într-un înveliş de aluat, de carne, de legume etc. un preparat culinar, pentru a pregăti anumite mîncăruri; **7.** (tr.)a îmbiba un preparat culinar cu un lichid (dulce, aromat); **8.** (tr.) a ocupa, a acoperi o suprafaţă, o întindere, o încăpere etc.: *pelinul, izma, cimbrul ... umpleau nesupărate tot golul bătăturii.* VOIC.; *batalionul ... umplea pînă la refuz vagoanele trenului militar.* BL.; **9.** (tr.) a acoperi cu scrisul, cu desene etc. o hîrtie, un caiet etc.: *numărul hîrtiilor umplute cu poveşti şi însemnări creşte.* CĂL.; **10.** (tr.) a cuprinde, a învălui (un loc, un spaţiu etc.); a face ca un loc, un spaţiu etc. să fie cuprins, învăluit (de un miros, de un sunet, de fum, de întuneric etc.): *clopotul vechi împle cu glasul lui sara.* EM.; *scînteia ... prinsă de feştila unei lumînări umplu odaia c-o lumină gălbuie.* DELAVR.; *înflorea liliacul ... umplînd de miresme cerdacul.* TOP.; *cîntecul tău a umplut clădirea toată.* ARG.; **11.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi cu o substanţă care pătează, care murdăreşte, care dăunează; a (se) mînji, a (se) murdări, a (se) păta: *lăsaţi căţelul în pace, că sare cu labele şi vă umple de noroi.* ARG.; *eroului nostru i se umplură degetele şi talpa de sînge.* BL.; **a umple pe cineva de noroi,** a discredita pe cineva; **a umple pe cineva de sînge** (sau, glumeţ, **de borş, de bulion**), a lovi pe cineva pînă îl podideşte sîngele; **12.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi, a fi năpădit (de paraziţi, de bube, de viermi etc.): *cojocul ... s-a umplut de puriçi.* POP.; **13.** (tr. şi refl.) a (se) contamina, a (se) molipsi: *o să mă umple de guturai.* AL.; **14.** (înv. şi pop.; tr.) a da cuiva ceva din abundenţă, din belşug: *Capegi-başa ... au mers pre la Nicolai Vodă şi l-au umplut Nicolai Vodă de daruri şi de bani.* NEC.; **15.** (înv. şi pop.; refl.) a se îndestula, a se îmbogăţi: *umplutu-s-au căzacii de boarfe, de sabii, de rafturi şi de corturi.* COSTIN; **16.** (înv. şi reg.; tr.) a atinge vîrsta de ...; a împlini: [Rada] *de-abia pe la Sîn-Petru umple optsprezece vremuri.* COŞB.; **17.** (înv.; refl.) a se scurge, a trece un timp de ... (pînă la o dată fixă); a se împlini: *se împlură atunce 70 de ai de cînd era robiţi.* MOXA; **18.** (înv.; tr.) a duce ceva la îndeplinire; a îndeplini, a împlini: *împărate! ... împle-mi ce ai făgăduit.* MOXA; **19.** (înv. şi reg.; refl.) a se realiza, a se adeveri: *şi aceasta tot fu ca să se împle ce e zis de Domnul prin prorocul.* BIBLIA; (şi: (înv. şi pop.) **umplea, împle**). [Lat. ***implere***].

umpleá vb. v. **umple.**

úmplere, umpleri f. acţiunea de a (se) umple şi rezultatul ei; umplut[1]; **umplerea borşului,** punerea la fermentat a tărîţelor amestecate cu apă şi cu maia, pentru a obţine borşul. [V. ***umple***].

umplút[1] n. acţiunea de a umple; umplere: *la umplutul buţilor cu must erau alţi flăcăi.* PETR.; (şi: (înv.) **împlut**). [V. ***umple***].

umplút[2], **~ţi, umplută, ~e** a. **1.** încărcat: *fiţi cu armele umplute şi s-aveţi urechi de ciute.* POP.; **2.** pregătit cu umplutură: *ardei umpluţi;* **3.** (reg.; despre flori) învolt; (şi: (înv.) **împlut**). [V. ***umple***].

umplutúră, umpluturi f. **1.** material care serveşte pentru a umple un spaţiu, un gol etc.: *a luat loc în birja străveche, cu pernele cu miros de umplutură de cîlţi udă.* VINEA; **2.** (spec.) material (pămînt, moloz, beton etc.) aşezat în locurile al căror nivel trebuie înălţat sau a căror suprafaţă trebuie nivelată; **3.** (spec.) rambleu; **4.** (spec.) cantitate de praf de puşcă şi de alice cu care se încărcă un cartuş sau cu care se încărca altădată o armă de foc pe la gura ţevii; **5.** (spec.) preparat culinar care se introduce într-un înveliş comestibil, alcătuind împreună cu acesta un fel de mîncare sau prăjitură; **6.** (fig.) element de valoare minoră sau lipsit de valoare, introdus într-o scriere, într-o publicaţie, într-un spectacol (spre a le completa); (şi: (înv.) **împlutură**). [***Umple*** + ***-ătură***].

umúr n. (înv.; col.) afaceri, probleme importante: *va metahirisi domnul pentru îndreptarea umurului ţării* (a. 1802). URIC. [Din turc. ***umur***].

un v. **unu.**

unaním, ~i, unanimă, ~e a. **1.** acceptat, împărtăşit de toţi; referitor la toţi; care îi cuprinde pe toţi; la care participă toţi; care aparţine tuturor; fără excepţie, general: *altul vînează aplauzele unanime ale unei adunări.* CAR.; *sufletul lui Iorga funcţionează prin explozii de sentiment, ... punîndu-se imprudent şi, în consensul unanim, împotriva calculelor reci ale politicii.* CĂL.; *ceva din cadenţa ... sacrelor întîmplări cosmice intra şi în măruntele întîmplări ale zilei şi ale nopţii, în alternanţa de trezie şi de somn unanim a satului.* BL.; (adv.) *nu poate exista o ierarhie unanim recunoscută.* R.L.; **2.** (la pl.) care au aceeaşi părere, a căror părere coincide: *am*

fost unanimi în a ferici ... pe amicul Manolache. CAR. [Din fr. ***unanime***, lat. ***unanimus***].

unanimísm n. **1.** orientare literară de la începutul secolului al XX-lea, apărută în Franţa, răspîndită apoi şi în alte literaturi, ai cărei reprezentanţi au fost Jules Romains, Georges Chennevrière (ca teoreticieni), Georges Duhamel, Charles Vildrac în Franţa, Dos Passos în SUA, influenţată, într-o bună măsură, de ideologia democrată şi socialistă, care urmărea evidenţierea conştiinţei colective a comunităţilor umane, cultivînd ca teme predilecte viaţa oraşelor, a străzilor, uzinelor, satelor, înţelese ca aglomeraţii umane şi utilizînd tehnica simultaneismului, capabilă să surprindă adecvat viaţa colectivităţilor moderne şi reacţia subiectivă a individului subordonat acesteia; **2.** (rar) comportament unanim. [Din fr. ***unanimisme***].

unanimíst, ~şti, unanimistă, ~e a. şi m., f. (adept) al unanimismului. [Din fr. ***unanimiste***].

unanimitáte f. **1.** acord deplin de idei, de opinii, de sufragii: *a garanta unanimitatea opiniilor dumneavoastră cu privire la ierarhiile îngereşti.* D.; **în (sau cu) unanimitate**, cu aprobarea tuturor, în mod unanim: *opţiunea liderilor nu este acceptată în unanimitate.* R.L.; **2.** totalitate de persoane: *unanimitatea poporului nevoiaş ... se afunda văzînd cu ochii.* ARG. [Din fr. ***unanimité***, lat. ***unanimitas, -atis***].

unchéş m. v. **unchiaş**.

únche, unche f. (reg.) mătuşă prin alianţă; termen de respect folosit de cineva pentru a se adresa unei mătuşe prin alianţă sau a vorbi despre ea. [De la ***unchi***].

uncheşél, uncheşei m. diminutiv al lui unchiaş: *foicică brebenel, şi era d-un uncheşel.* POP. [***Unchiaş*** + ***-el***].

unchi, unchi m. **1.** frate al tatălui sau al mamei unei persoane, considerat în raport de rudenie cu nepoţii; soţ al surorii unuia dintre părinţi, considerat în raport de rudenie cu copiii acestora; văr al unuia dintre părinţi în raport cu copiii acestora; unchiaş, moş: *e-un congres de rubedenii, vreun unchi, vreo mătuşă.* EM.; **2.** (înv. şi pop.) termen de respect folosit de cineva pentru a se adresa unei persoane (mai) în vîrstă: *unchiule, spune-mi cine-i cetatea aceasta?* DOS. [Lat. ***avunculus***].

unchiáş, unchiaşi m. **1.** (pop.) om bătrîn; termen cu care cineva mai tînăr se adresează unui bătrîn sau vorbeşte despre acesta; bătrîn, moş, moşneag: *auzind împăratul că este la un sat aproape un unchiaş dibaci, a trimis să-l cheme.* ISP.; **(de-a) baba şi unchiaşul, a)** datină de Anul Nou în Bucovina, în care doi flăcăi, deghizaţi unul în moşneag, altul în babă, întovărăşesc cetele de urători; **b)** numele unor jocuri care se obişnuiesc la priveghi în unele zone din Moldova; **2.** (reg.) unchi: *mi-a spus uncheşul Mihu că tata zace mort.* SAD.; (şi: (reg.) **uncheş**). [***Unchi*** + ***-aş***].

unchioáie, unchioi şi **unchioaie** f. (reg.) mătuşă prin alianţă; termen de respect folosit de cineva pentru a se adresa unei mătuşi prin alianţă sau a vorbi despre ea. [***Unchi*** + ***-oaie***].

unchişór, unchişori m. diminutiv hipocoristic al lui unchi. [***Unchi*** + ***-işor***].

unciái, ~i, uncială, ~e a. **literă uncială** sau **caracter uncial** (şi subst. f.) literă majusculă derivată din litera romană capitală, dar cu conturul mai rotunjit, întrebuinţată în secolele al IV-lea – al VII-lea în inscripţii şi manuscrise, astăzi, la titlurile cărţilor, în inscripţii etc.; **scriere uncială** (şi subst. f.), scriere cu litere de acest fel. [Din lat. ***uncialis***, fr. ***oncial***].

úncie, uncii f. **1.** veche unitate de măsură pentru greutăţi, folosită şi astăzi în ţările anglo-saxone, a cărei valoare a variat între 28 şi 35 g: *pînăţese-un cot de pînză, mîncă şapte unţi de brînză.* POP.; **uncie comercială**, unitate de măsură pentru masă, egală cu 28,34952 g; **uncie monetară**, unitate de măsură pentru metale preţioase, egală cu 31,103479 g; **2.** (fig.) cantitate foarte mică; (şi: (înv.) **unţie, unţă**). [Din lat. ***uncia***, germ. ***Unze***].

uncifórm, ~i, unciformă, ~e a. (anat.) în formă de cîrlig. [Din fr. ***unciforme***].

uncinát, ~ţi, uncinată, ~e a. (bot.) care este prevăzut cu un cîrlig; recurbat la vîrf. [Din lat. ***uncinatus***].

uncróp, uncropuri n. **1.** (înv. şi pop.) apă clocotită: *cazane pline cu uncrop.* CR.; **a da în crop**, a da în clocot: *spînul făcu un foc mare ... şi puse apa să dea în crop.* ISP.; **2.** (reg.) băutură alcoolică fierbinte sau, în unele părţi ale ţării, ciorbă fierbinte care se serveşte la ospăţul de la casa mirclui, a doua zi după cununie; **3.** ospăţul şi datinile obişnuite în această zi: *şi sărim în hop şi-n trop, că e ziua de uncrop.* POP.; **4.** numele dat cîntecului interpretat la această petrecere: *duminică-l ... nuntea, luni uncropul că-i cînta.* POP.; (şi: (reg.) **ucrop, încrop**). [Din sl. ***ukropŭ***, ucr. ***ukrip, ukropu***].

uncropeáiă, ucropeli f. (rar) moleşeală, toropeală: *învăluit în coşul pieptului de o uncropeală dulce.* SAD. [***Uncrop*** + ***-eală***].

uncropél, uncropele n. (pop.) diminutiv al lui uncrop; apă călduţă. [***Uncrop*** + ***-el***].

unctiúne, unctiuni f. (livr.) **1.** miruire, ungere; **2.** blîndeţe, delicateţe în gesturi, în cuvinte care dovedeşte pietate. [Din lat. ***unctio***].

undá, undez vb. **1.** (înv. şi pop.; intr.) a clocoti, a fierbe în clocot: *cînd unda căldarea de vărsa, ... băga mîna în căldare de potolia undele.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.; tr.) a face să clocotească, să fiarbă în clocot: *şi-l aruncară într-o căldare cu untdelemn de l-au undat.* DOS.; **3.** (tr.) a face să se mişte în valuri; a undui, a văluri: *o adiere căldicică ... unda uşurel semănăturile verzi din depărtare.* DELAVR.; (şi: **undi,** (înv.) **undeza**). [Lat. ***undare***].

undamétru, undametre n. instrument de măsură a lungimilor de undă pentru anumite unde electromagnetice. [Din fr. ***ondemètre*** (după *undă*)].

undáre, undări f. **1.** (înv.) mişcare în valuri; unduire; **2.** (fig.) revărsare: *înfricoşata arătare ... se zămisli sub larga undire a dimineţii.* GAL.; **3.** (înv.) fierbere, clocot; (fig.) *scuturare şi zmăcitură şi undezare şi frîngerea inimii.* BIBLIA; (şi: **undire,** (înv.) **undezare**). [V. ***unda***].

undát, ~ţi, undată, ~e a. (înv.) care clocoteşte; clocotit: *vinul ... de atocma cu apa undezată înfierbîntîndu-să, să nu fie putut bea.* CANT.; (şi: **undezat**). [V. ***unda***].

úndă, unde f. **I. 1.** mişcare ritmică de ridicare şi coborîre a apei de la suprafaţa mării, a unui lac, a unei ape curgătoare etc. provocată de vînt, de curenţi, maree etc.; masă de apă care face această mişcare, dînd impresia că înaintează; val: [svîntul] *au potolit şi unda mării ce se scornise şi vivorul au încetat.* DOS.; *papura se mişcă-n freamăt de al undelor cutreier.* EM.; **2.** apă (stătătoare sau curgătoare); (p. restr.) suprafaţa apei: *nu m-aş fi încumetat să trec Dunărea; ... unda era tulbure şi rece.* TOP.; *simt unda cum îşi mişcă alene pe-ntinse-oglinzi un cer senin.* PILLAT; **a ieşi în undă**, a ieşi biruitor; a înfrînge; **a scoate pe cineva în undă**, a scoate pe cineva din încurcătură, din impas, a salva: *banul te bagă afund, banul te scoate în und.* PANN; **3.** (fig.) emoţie, sentiment, trăire care se reflectă în privirea, în glasul cuiva: *pe faţa femeii trecu o undă de înviorare.* REBR.; **4.** revărsare de sentimente, de dorinţe: *tîrît de unda emoţiunii universale, îngenungheai şi eu.* GAL.; (reg.) **a-i veni cuiva undele cele rele**, a-i veni cuiva toanele, nebuniile, istericalele; **5.** mişcare făcută de un lichid care fierbe; clocot: [svîntul] *... băga mîna în căldare de potolia undele şi nu se vătăma.* DOS.; **a da în undă** (sau **a da undă** ori **unde**), a clocoti; a începe să fiarbă, a da în clocot; **6.** (p. anal.; fig.) mulţime, val de oameni care dau năvală: *curtea or păzi despre acea undă, au la mănăstiri s-or căra, ca şi alţi tîrgoveţi.* N.COSTIN; **7.** (p. anal.) ondulaţie (a părului): *perişorul subţire şi tufos îi cădea pe umeri în unde.* ISP.; **8.** (la pl.) reflexe pe care le au unele ţesături de mătase; ape: *sta minute întregi în contemplare ..., parcă oprită în plutire pe undele încremenite ale rochiei de tafta.* VINEA; **9.** viitură; torent: *în munţi unda pogoară, rumpe iazul, răstoarnă poprele.* B.-DEL.; *l-am trecut eu Tazlăul de-amu vro trei zile, ... da' m-a prins unda dincoace şi n-am mai putut trece-napoi.* HOGAŞ; **10.** masă de aer care se mişcă (uşor); (p. ext.) aer, văzduh: *unde de flerbinţeală vibrau peste bisericuţa adormită.* GAL.; **11.** sunet, zgomot (repetat): *din fluier unde repezi cad.* GOGA; **12.** (pop.; la pl.) rînduri, serii: *trage clopotul în trei unde.* POP. **II.** (fiz.) formă de propagare a unei oscilaţii, caracterizată printr-o variaţie spaţială care se deplasează din aproape în aproape cu viteză finită; **lungime de undă**, distanţa dintre două puncte succesive ale unei unde aflate în aceeaşi fază de oscilaţie; **a fi pe aceeaşi lungime de undă**, a simţi, a gîndi în acelaşi fel cu cineva; **undă mecanică** (sau **materială**), vibraţie care se propagă într-un mediu solid, lichid sau gazos datorită interacţiunilor cu caracter elastic dintre domeniile învecinate ale mediului (ex.: unda sonoră, undă de şoc); **undă de şoc, a)** undă caracterizată printr-o variaţie bruscă a vitezei, a presiunii, greutăţii specifice şi temperaturii, datorită vitezei mai mici de propagare a variaţiilor de presiune care apar în fluid; **b)** (fig.) consecinţă, repercusiune a ceva, de obicei neplăcută; **undă seismică**, undă discontinuă prin viteză şi presiune, transmisă prin roci, care apare la suprafaţa solului sau în masa de apă a oceanului, în urma unor dislocări sau mişcări în profunzimea scoarţei terestre; **undă electromagnetică**, cîmp electromagnetic variabil care se propagă, în substanţe sau în vid, datorită interacţiunilor reciproce dintre variaţiile cîmpului electric şi ale celui magnetic; **undă radio** (sau **hertziană**), undă electromagnetică a cărei frecvenţă se situează în domeniul radiofrecvenţelor; **a pune în undă**, a realiza o emisiune radiofonică. **III. undă verde, a)** sistem de comandă coordonată a semafoarelor dispuse pe anumite artere de circulaţie dintr-un oraş, care face ca autovehiculele care circulă cu o anumită viteză să întîlnească numai culoarea verde; **b)** (fig.) libertatea de a acţiona. [Lat. ***unda***; pentru sensul **II** cf. fr. ***onde***].

únde adv. **1.** (interogativ) în ce loc?, în care parte?; încotro?; la cine?; la ce?: *unde e cartea?; unde a sărit?; unde pleci?;unde te gîndeşti?;* **de unde?,** de la cine?; din ce loc? din ce motiv?: *de unde ştii?; de unde e băiatul?; de unde atîta supărare?;* **pe unde?,** prin ce loc?: *pe unde ai intrat?;* **pe unde scoţi cămaşa?,** se spune cuiva care se află într-o încurcătură şi nu ştie cum să iasă din ea; **2.** (cu valoare nehotărîtă) **unde şi unde,** din loc în loc, ici şi colo: *abia unde şi unde se mai vede cîte un palat vechi cu beciuri boltite.* NEGR.; **a (nu) avea de unde (să)**, a (nu) fi în stare, a (nu) avea posibilitatea să ..., a (nu) dispune de mijloace pentru a ...: *tată-său, popa Neculai, nu-i vorbă, avea de unde să-i trimeată.* CR.; **de unde, de ne unde!** sau **de unde ai** (ori **e**), **de unde n-ai** (ori **nu e**), cum, necum: *de va trece cineva şi va năzui la noi, de acolo de unde e, de unde nu e, i-om da şi lui o cojiţă uscată.* ISP.; **ia, dacă ai de unde** sau **ia-l de unde nu e**, se spune despre ceva sau cineva care nu mai este de găsit; **3.** (înv. şi pop.) pe neaşteptate, dintr-o dată: *şi unde nu porneşte stînca la vale, săltînd tot mai sus de un stat de om.* CR.; **4.** (interogativ-exclamativ, cu valoare de negaţie) cum s-ar putea (să ...), nici vorbă (să ...); nici pomeneală (să ...): *unde vrea să ştie pocitul de toate astea!* ISP.; **(da) de unde!,** imposibil!, nici vorbă: *aş, de unde? ce nălucă să piară?* ISP.; **de unde (şi) pînă unde?,** cum şi în ce fel?, în ce împrejurări?: *cucoana Lucsiţa la mine? ... de unde şi pînă unde?* AL.; (pop.) **unde se pomeneşte** (sau **se află**)!, imposibil!, nici nu poate fi vorba! // conj. **1.** (introduce o propoziţie circumstanţială de loc) în locul în care, încotro: *să*

se ducă unde ştie, că ei n-au cu ce s-o mai ţie. CR.; **2.** (introduce o propoziţie atributivă) în care: *se duce în grajdurile împărăteşti unde erau cei mai frumoşi armăsari.* ISP.; **3.** (introduce o propoziţie completivă directă): *s-ar fi lăudat ... că ştie unde este Ileana Simziana.* ISP.; **4.** (introduce o propoziţie completivă indirectă): *caut să mă dumiresc unde mă aflu.* VLAH.; **5.** (pop.; introduce o propoziţie circumstanţială temporală) cînd, în momentul în care: *era frate de cruce cu Gheorghe al Tomii şi, unde putea să-i facă rău lui Ion, îi făcea.* REBR.; **6.** (pop.; introduce o propoziţie circumstanţială cauzală) pentru că, din cauza că: *bucuria tatălui său era aşa de mare unde vedea că fiiu-său are să fie procopsit.* ISP.; **7.** (precedat de *de*, introduce o propoziţie concesivă) cu toate că, deşi: *au adus zece căpăţîni de zahăr ... de unde făgăduise 12 căpăţîni.* ISP.; **8.** (înv.; introduce o propoziţie condiţională) în cazul cînd, dacă: *unde va Dumnedzău, sînt şi bani, şi prieteni, şi de toate.* NEC.; **de unde nu,** dacă nu, în caz contrar; **9.** (înv.; precedat de *de*, introduce o propoziţie circumstanţială opoziţională) pe cînd, în vreme ce: *de unde ceilalţi ... se ascundeau prin pivniţi ..., Aleodor se ascunsese astfel încît fata intră la grijă.* ISP. [Lat. ***unde***].

undelémn n. v. **untdelemn**.

undelemníu a. v. **untdelemniu**.

underground [ándărgraund] a. şi n. invar. (producţie literară, teatrală, artistică etc.) de avangardă, difuzată în afara circuitului comercial obişnuit: *un amestec de underground artistic pro-anarhist şi de tendinţe consumeriste de după 1989.* D. [Cuv. engl.].

undevá adv. **1.** într-un loc oarecare, într-o direcţie oarecare, la cineva: *ascundeţi-mă undeva să nu mă găsească.* AL.; *acest lapte nu se bea; şi, cum a zis, l-a şi aruncat pe furiş undeva.* CR.; **de undeva,** dintr-un loc oarecare, de la cineva; **pe undeva,** într-un loc oarecare, printr-un loc oarecare; **2.** cîndva (în trecut sau în viitor): *amintirile mele ... mă-ntorc undeva departe, cînd lacrimile erau închinări soarelui.* CIORAN; **3.** într-un fel oarecare; cumva: *nu cumva s-ar putea deschide undeva noi perspective filosofiei?* BL. [***Unde*** + ***va***[2]].

undevăşi adv. (înv.) undeva: *de s-au făcut vreo greşeală undevaş ..., mă rog să mă învredniciţi iertăciunii* (a. 1765). GCR. [***Undeva*** + ***şi***].

undezá vb. v. **unda**.

undezáre f. v. **undare**.

undezát a. v. **undat**.

undí[1]**, undesc** vb. (înv.) **1.** (tr. şi intr.) a pescui cu undiţa; (p. gener.) a prinde peşte: *a văzut aici pe unul şezînd şi peşte undind.* PANN; *Zaharia mă învăţase să undesc.* SAD.; **2.** (reg.; tr.) a cerceta fundul unei ape pentru a scoate ceva: *de-a lungul Prutului l-au undit, pe cei morţi i-au pescuit.* C.L.; **3.** (fig.; tr. şi intr.) a cerceta, a iscodi: *omule, nu undi marea lui Dumnezeu adîncime.* CONACHI; **4.** (fig.; tr.) a căuta şi a găsi: *ce inspirări minunate aş undi în zîmbetul tău!* AL. [Din sl. ***onditi***].

undí[2] vb. v. **unda**.

undíre[1] f. faptul de a undi[1]. [V. ***undi***[1]].

undíre[2] f. v. **undare**.

undişoáră, undişoare f. diminutiv al lui undiţă[1]: *undişoara lui îşi ia ... şi pleacă la mare cu ea.* PANN. [***Undi***(***ţă***[1]) + ***-işoară***].

undít n. faptul de a undi[1]; pescuit cu undiţa: *eu, fără ţigară, la undit nu pot.* SAD. [V. ***undi***[1]].

undiţár, undiţari m. (rar) pescar care pescuieşte cu undiţa[1]: *ucenicia mea de undiţar.* SAD. [***Undiţă***[1] + ***-ar***].

undiţă[1]**, undiţe** f. **1.** unealtă de pescuit alcătuită dintr-o vargă lungă şi flexibilă, de vîrful căreia se atîrnă o sfoară sau un fir de material plastic avînd la capăt un cîrlig, în care se înfige momeala pentru a prinde peşte: *ducîndu-te la mare, aruncă undiţa şi care peşte va ieşi întîiu, rîdică-l.* BIBLIA; **2.** (înv.) unealtă îndoită şi ascuţită la un capăt, cu care se apucă, de care se atîrnă ceva etc.; cîrlig: *şi-i băgară undiţe în melcii ochilor.* DOS. [Din sl. ***ondica***].

undiţă[2]**, undiţe** f. diminutiv al lui undă: *pe cea undiţă de rîu.* POP. [***Undă*** + ***-iţă***].

úndo s. (inform.) comandă de program care readuce programul şi datele de lucru în starea în care erau înainte de a da ultima comandă, care este astfel anulată. [Cuv. engl.].

undoí vb. v. **undui**.

undoiá vb. v. **undui**.

undoiáre f. v. **unduire**.

undoiát a. v. **unduit**.

undoiós a. v. **unduios**.

undós, ~şi, unsoásă, ~e a. (înv.; despre păr) unduios: *mîna ei atinge coamele-i undoase.* BOL. [***Undă*** + ***-os***].

undreá, undrele f. **1.** unealtă de metal sau de lemn, lungă şi subţire, ascuţită la un capăt şi lăţită la celălalt, pentru perforat tălpi (la încălţăminte); **2.** ac mare şi gros pentru cusut saci, saltele, sumane etc.; **3.** (mai ales în forma **andrea**) fiecare dintre cele două (sau cinci) ace lungi de metal sau de lemn cu care se împletesc manual obiecte din lînă, din bumbac etc.; **4.** (pop.) croşetă; **5.** (reg.; şi **undrea de plasă**) unealtă cu care se împletesc plasele; igliţă; **6.** (p. anal.; pop.; şi **undreaua grumazului**) claviculă; **7.** (p. anal.; la pl.; şi **undrelele gîtului**) venele gîtului; **8.** (p. anal.; rar; la pl.) vene hemoroidale; **9.** (p. anal.) bucată de fier care se foloseşa la fixarea unor piese ale plugului de lemn pentru a-i da o rezistenţă mai mare; **10.** (p. anal.) fiecare dintre cele două grinzi pe care se reazemă perna morii de apă; ţeapă; (şi: **andrea,** (înv. şi reg.) **îndrea**). [Et. nec.].

undrofiţér m. v. **unterofiţer**.

undrofiţír m. v. **unterofiţer**.

unduí, unduiesc vb. (intr.) **1.** (despre suprafaţa unei apei) a face unde; a unda: *solzii apelor, ca o mătase, unduindu-şi moale foşnitura.* PILLAT; **2.** (despre ape curgătoare) a curge cu cotituri, a şerpui; **3.** (p. anal.) a se mişca asemenea undelor; a ondula: *plai rîzînd cu iarbă verde ... undoind încetişor.* EM.; **4.** (p. anal.) a forma (în mişcare) o linie ondulată: *vino să vedem ... cum, lăţîndu-şi unduirea, urcă unduind pămîntul.* PILLAT; **5.** (p. anal.; despre păr) a avea sau a face în mişcare unde: *părul undoind ... te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* EM.; (şi: (înv.) **undoi, undoia, ondoi, ondoia**). [***Undă*** + ***-ui***; cf. fr. ***ondoyer***].

unduiós, ~şi, unduioásă, ~e a. **1.** (despre ape) care unduieşte, care are unde; unduit, unduitor: *vîntu-n trestii lin foşnească, unduioasă apă sune!* EM.; **2.** (p. anal.) care se mişcă asemenea undelor apei; (p. ext.) mlădios: *un singur vînt le umflă vestmîntul unduios.* PILLAT; *fetele voastre se tîrăsc unduioase, împrejurul meselor şi paharelor golite.* ARG.; (adv.) *sălciile ... se leagănă unduios.* C.; **3.** (p. anal.; despre suprafeţe, forme de relief) care prezintă uşoare diferenţe de nivel, asemănătoare undelor; ondulat, vălurat: *soarele învăluia colinele unduioase ale ţării.* C.PETR.; **4.** (p. anal.; despre drumuri, linii, contururi etc.) sinuos, şerpuit: *sînt aşa de potrivite feţele florilor în vărgi unduioase.* CAR.; **5.** (p. anal.; despre păr) care are sau face unde; ondulat, undos: *era înaltă, zveltă cu părul castaniu, unduios.* VOIC.; **6.** (fig.; despre sunete, vorbire etc.) melodios; **7.** (fig.; despre oameni sau despre firea lor) schimbător, ezitant; (şi: (înv.) **undoios**). [***Undui*** + ***-os***].

unduíre, unduiri f. **1.** mişcare în unde a suprafeţei apelor; **2.** curgere şerpuită a unei ape; **3.** (p. anal.) mişcare asemenea undelor: *vedeam valuri verzi de grîne, undoiarea unei inişti.* EM.; **4.** (p. anal.) faptul de a avea sau de a forma (în mişcare) o linie ondulată: *copilăria mea era cătunul de pe cîmpii cu unduire lină.* PILLAT.; **5.** (fig.) modulare, mlădiere a unui sunet, a vocii etc.; (şi: (înv.) **undoiare**). [V. ***undui***].

unduít, ~ţi, unduită, ~e a. **1.** (despre ape) cu unde; **2.** (fig.; despre sunete) modulat; melodios; (şi: (înv.) **undoiat**). [V. ***undui***].

unduitór, ~i, unduitoáre a. unduios. [***Undui*** + ***-tor***].

undulá vb. v. **ondula**.

undulós a. v. **ondulos**.

uneáltă, unelte f. **1.** obiect tehnic acţionat manual sau de un mecanism, care serveşte la prelucrarea mecanică, directă a unui material solid; (p. ext.) piesă care serveşte la efectuarea unei lucrări, unei operaţii etc.: *cumpără unelte de teslărie.* CR.; *a scăpat teafăr datorită oaselor sale tari, ce-au rezistat tuturor uneltelor de tortură.* BL.; **unelte de producţie,** parte principală a mijloacelor de producţie, constituită din scule, instrumente, mecanisme, maşini etc., cu ajutorul cărora oamenii acţionează asupra obiectelor muncii în procesul de producţie a bunurilor materiale; **2.** (fig.) mijloc folosit pentru atingerea unui anumit scop (reprobabil): *libertatea ... este unealta şi urmarea progresului.* BOL.; **3.** (fig.) persoană, grup sau organizaţie de care se serveşte cineva pentru atingerea unui scop (reprobabil): *pînă şi Ion al Glanetaşului, unealta lui nenorocită, tot la popa caută adăpost sufletesc.* REBR.; **4. unealtă gramaticală,** instrument gramatical, v. **instrument**; **5.** (înv. şi reg.; la pl.) lucruri, obiecte (de preţ), avere mobilă care aparţine cuiva: *s-au jefuit toate unealtele meale şi n-au rămas mie nemică.* BIBLIA. [***Une***(***le***) + ***alte***(***le***)].

uneltí, uneltesc vb. (tr.) **1.** a pregăti în ascuns, a pune la cale, a urzi o acţiune reprobabilă împotriva cuiva sau pentru a obţine ceva: *mai tîrziu i se pare Brîncoveanului că Ştirbei şi frate-său călugărul uneltesc împotrivă-i.* CĂL.; **2.** (înv.) a născoci, a inventa: *sfătuiră împreună ... vrun meşteşug iarăşi pentru vin a unelti.* PANN; **3.** (înv.) a practica o meserie: *ea plecă ochii şi părea că roşeşte de meseria ce uneltea.* BOL. [De la ***unealtă***].

uneltíre, uneltiri f. acţiune pregătită în ascuns de obicei împotriva cuiva sau pentru a obţine ceva: *judecîndu-l pentru cea mai ticăloasă uneltire din cîte puteau fi, i-a cerut să-şi numească tovarăşii cu care s-a înţeles ... să surpe împărăţia.* SAD. [V. ***unelti***].

uneltitór, ~i, uneltitoáre m., f. persoană care pregăteşte în ascuns, pune la cale, urzeşte o acţiune împotriva cuiva sau pentru a obţine ceva; complotist, conspirator: *dacă însă am vrea să socotim pe Ghica drept un Baboi, uneltitor fin şi infernal, ... sîntem dezarmaţi de sentimentele patriotice ... ce ies din corespondenţa şi opera lui.* CĂL. [***Unelti*** + ***-tor***].

uneóri adv. cîteodată, cînd şi cînd: *încă două nopţi au mers ... prin locuri pietroase şi paragini pustii, învăluite uneori în ceaţă deasă.* TOP. [***Une***(***le***) + ***ori***].

ungár, ~i, ungară, ~e a. maghiar. [Din germ. ***Ungar***].

ungătór, ~i, ungătoáre m., f. muncitor care unge piesele unei maşini într-un atelier, într-o fabrică. // n. gresor. [***Unge*** + ***-ător***].

únge, ung vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi cu un strat de materie grasă, unsuroasă, lipicioasă pentru a proteja, a da moliciune, în scop terapeutic etc.: *se ungea cu glodul din baltă ca cu alifia cea mai vindecătoare.* AL.; *eu ungeam canaturile cu lipici, el ... aplica fişiile de hîrtie.* PR.; **a unge pe cineva la inimă** (sau **la suflet**) **(cu miere),** a face cuiva o plăcere deosebită, a încînta, a bucura pe cineva, a da cuiva o mare satisfacţie; **a-şi unge gîtul** sau **a se unge pe gît,** a bea băuturi spirtoase; **a unge cuiva ochii, a)** a împiedica pe cineva să vadă limpede; **b)** a înşela pe cineva sau încrederea cuiva; **c)** a mitui; **2.** (fam.; tr.) a bate pe cineva zdravăn; **a unge cuiva o mamă de bătaie,** a trage cuiva o bătaie zdravănă; **3.** (tr.) a pune lubrifiant între piesele aflate în contact ale unui sistem tehnic: *începură să desfacă roatele şi să ungă osiile căruţei.* PR.; **a unge osia, v. osie; 4.** (fig.; tr.) a mitui:

mărimile de la Bucureşti ... trebuiesc unse. ST.; **5.** (tr.; în practicile religioase) a unge capul sau o parte a corpului cuiva cu o substanţă uleioasă, parfumată; (spec.) a mirui: *cînd posteşti, unge capul tău şi spală faţa ta.* BIBLIA; *un piron de cuier ... îmi lăsă ... pe locul unde popa te unge cu mir, un semn sîngeros, ca de glonte.* BL.; **6.** (tr.; în ceremonialul încoronării unui monarh sau a învestirii unui arhiereu) a consacra (prin ungere cu mir): *să ducă împăratului valahilor şi bulgarilor diadema regală, să-l ungă şi să-l încoroneze de împărat.* XEN.; **7.** (tr.) a întinde, netezind cu palma udă, un strat de lut pe pereţii sau pe podeaua caselor, pe cuptor etc. pentru a nivela, a astupa găurile etc.; (p. ext.) a vărui; **8.** (tr. şi refl.) a (se) murdări, a (se) mînji: *unge toţi pereţii cu sînge.* CR. [Lat. ***ungere***].

úngere, ungeri f. **1.** acoperire a unei părţi a corpului, a unui obiect sau a unei suprafeţe cu un strat de materie grasă, unsuroasă sau lipicioasă pentru a proteja, a da moliciune, în scop terapeutic etc.: *împotriva muşcăturilor sau împunsurilor veninoase, ungeri cu unturi grase.* A.R.; **2.** introducere a unei cantităţi de lubrifiant între piesele aflate în contact ale unui sistem tehnic, pentru reducerea uzurii, micşorarea consumului de energie etc.; **3.** (fig.) mituire, corupere; **4.** (în practicile religioase) ungere cu o substanţă uleioasă parfumată; (spec.) miruire; **5.** consacrare, învestire (a unui domn sau a unui arhiereu): *cînta alegerea, parada la biserică, ungerea, parade la palat, întronarea domnului.* CĂL. [V. ***unge***].

únghe f. v. **unghie.**

unghér, unghere n. **1.** porţiune dintr-o încăpere cuprinsă între extremităţile reunite ale pereţilor; colţ: *Stancio şi-a rînduit mantaua, puşca şi baioneta într-un ungher.* TOP.; **2.** loc îndepărtat, retras, dosnic; colţ: *Millo, care a dus o viaţă strălucită trăind ca un prinţ, astăzi la adîncă bătrîneţe vegetează într-un ungher, uitat aproape de toţi.* CAR.; **3.** loc tainic, ferit de priviri; ascunziş, cotlon: *popa îşi scoate dintr-un ungher de dulap un pistol.* BL.; (fig.) *era o descoperire cu totul nouă, pe care mă simţeam obligat s-o păstrez ca un mare secret în cel mai ascuns ungher al inimii.* BL.; **4.** (pop.) dulap în formă de prismă triunghiulară care se aşază în colţul camerelor. [Lat. ***anglarius** (=**angularius**); cf. ***unghi***].

unghéţ, ungheţe n. (reg.) **1.** colţ al unei încăperi; ungher: *la ungheţul după uşă este-o mică găletuşă.* POP.; **2.** loc retras, dosnic; ascunziş, cotlon; ungher: *să mături curţile prin toate unghe̦ţele.* POP.; *ce stai, lele, îngrămădită, ... grămădită într-un ungheţ de frica unui judeţ.* POP. [***Unghi*** + *-eţ*].

unghi, unghiuri n. **1.** figură geometrică formată din două semidrepte care pleacă din acelaşi punct: *îşi rezemă capul în palme, privind liniile, punctele, unghiurile însemnate pe hartă.* REBR.; **2.** (astron.) **unghi orar**, unghi care serveşte la stabilirea poziţiei unui astru pe sfera cerească; **3.** (fiz.) **unghi de reflexie,** unghi pe care îl face raza de lumină reflectată pe suprafaţa de separaţie a două medii, cu normala la suprafaţă, în punctul de incidenţă; **unghi de refracţie,** unghi pe care îl face o rază de lumină ce s-a reflectat străbătînd suprafaţa de separaţie a două medii, cu normala în punctul de incidenţă la acea suprafaţă; **4.** (cinemat.; fotogr.) porţiune de spaţiu prinsă de obiectiv; felul în care este îndreptat aparatul asupra obiectului de filmat sau fotografiat; **5. unghi mort,** loc pe traiectoria unei arme de foc pe care nu îl poate ajunge proiectilul; **6.** (antrop.) **unghi facial**, unghiul format din unirea liniei care merge de la conductul auditiv la baza nărilor cu linia care leagă maxilarul superior cu partea cea mai proeminentă a frunţii; **7.** colţ (al unei clădiri, încăperi, suprafeţe, obiect); (p. ext.) loc retras, ascuns privirii; ungher: *clopotniţa ... este şi ea zidită de cărămidă cu unghiurile de piatră.* OD.; *i-au pus apoi în temniţi, în unghiuri de odaie.* COŞB.; *păunii cei vii, ... în unghiurile grădinii, păreau şi ei păzitori ai tăcerii de sară.* SAD.; **în** (sau **prin, din**) **toate unghiurile**, în (sau prin, din) toate părţile, (de) pretutindeni; **8.** (fig.; şi **unghi de vedere**) punct de vedere; perspectivă: *Arghezi păstrează unghiul de vedere cosmic.* CĂL.; *în primele sale epoci, scriitorul povesteşte din unghiul personagiilor.* VIANU. [Lat. ***anglus** (=**angulus**)].

únghie, unghii f. **1.** lamă cornoasă, de origine epidermică, care acoperă partea de deasupra a ultimei falange a degetelor de la mîini şi de la picioare, la om: *a-şi tăia unghiile*; **pînă în vîrful unghiilor,** în cel mai înalt grad; în cele mai mici amănunte; **a lua** (sau **a apuca**) **pe cineva în unghii**, a lua pe cineva la bătaie; (fig.) a ataca pe cineva în mod violent; **a-şi arăta unghiile,** a deveni agresiv; **a fi (prieten) cu cineva unghie şi carne**, a fi prieten bun cu cineva, a fi solidar cu cineva; **a-şi pune unghia în gît**, a face orice pentru atingerea unui scop; **a pune cuiva unghia în gît,** a constrînge pe cineva să achite o datorie, o obligaţie; **a reteza** (sau **a tăia**) **cuiva din unghii**, a înfrîna îndrăzneala sau obrăzniciile cuiva; a pune pe cineva la punct; **a fi lung la unghii,** a avea obiceiul să fure; **a prinde la unghie,** a dobîndi avuţie, putere; **a-şi mînca de sub unghii,** v. **mînca; (nici) cît negru sub unghie,** v. **negru; 2.** formaţie cornoasă care acoperă vîrfurile degetelor unor mamifere, reptile şi păsări; gheară, copită: *tot dobitocul cu unghe îngemănată ... veţi mînca.* BIBLIA; *corbule, ia seu în unghiile tale şi pune peste mine.* ISP.; **3.** (compuse): **unghia-găii** (sau, reg., **-găinii**), plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori galbene-verzui, dispuse în ciorchine (*Astragalus glycyphyllos*); **unghia-păsării, a)** plantă erbacee din familia violaceelor, cu două tulpini neramificate, întinse pe pămînt, cu flori albastre avînd petala inferioară prelungită în formă de pinten şi o pată galbenă la bază, care creşte mai ales prin păşunile muntoase (*Viola declinata*); **b)** (*Viola dacica*); **unghia-ciutei,** plantă din familia polipodiaceelor (*Ceterach officinarum*); (reg.) **unghia-caprei,** burete-galben (*Cantharellus cibarius*); **4.** (înv.) instrument de tortură asemănător unui cui: *rane şi zdrobituri ... cu unghile ceale de her strujit.* DOS.; **5.** fiecare din cele două instrumente în formă de pîrghie folosite pentru a ridica şi lăsa coşul lesei la pescuit; (şi: (înv. şi pop.) **unghe**). [Lat. ***ungula***].

unghiéră, unghiere f. cleştişor pentru tăiat unghiile. [***Unghie*** + *-ieră*].

unghinál, ~i, unghinaiă, ~e a. referitor la unghie, care aparţine unghiei; ungveal. [Din fr. ***unguinal***].

unghioáră, unghioare f. unghişoară: *un deget cu unghioară trandafirie.* SAD. [***Unghie*** + *-ioară*].

unghişoáră, unghişoare f. **1.** diminutiv hipocoristic al lui unghie; unghioară, unghiuţă: *cu subţiri degeţele, cu roşioare unghişoare.* CANT.; **a tăia cuiva din unghişoară,** a dezvăţa pe cineva de un obicei; a tăia cuiva din pretenţii; a înfrîna îndrăzneala, obrăznicia cuiva; **2.** gheruţă; **3.** boală la vite sau la cai caracterizată printr-o umflătură deasupra copitei; **4.** (rar) umflătură sub limbă. [***Unghie*** + *-işoară*].

unghiulár, ~i, unghiulară, ~e a. **1.** referitor la unghi; **2.** care formează unghiuri, în formă de unghi; colţuros: *faţă unghiulară; canapea unghiulară.* VINEA; **piatră unghiulară,** v. **piatră.** [De la ***unghi***; cf. fr. ***angulaire***].

unghiulaţie, unghiulaţii f. **1.** unghi de cuprindere al unui obiectiv fotografic; apertură; **2.** (cinemat.) operaţie prin care se stabilesc locul şi obiectivele aparatului pentru filmarea unei secvenţe. [Din fr. ***angulation***].

unghiúţă, unghiuţe f. unghişoară. [***Unghie*** + *-uţă*].

ungrovláh, ~i, ungrovlahă, ~e m., f. nume dat în trecut românilor din Ţara Românească de către alte popoare. [De la ***Ungrovlahia*** n. pr.].

unguént, unguente n. preparat farmaceutic de consistenţa unei paste, constînd dintr-un amestec de substanţe grase sau răşinoase, care se aplică pe piele; alifie, cremă, pomadă. [Din lat. ***unguentum***, fr. ***onguent***].

ungulát, ungulate n. (zool.) copitat. [Din lat. ***ungulatus***; cf. fr. ***ongulés***].

unguligrád, ~zi, unguligradă, ~e a. şi n. (animal) care se sprijină în mers pe copite. [Din fr. ***onguligrade***].

úngur, unguri m. maghiar: *era un ungur papistaş.* TOP. // a. maghiar: *feciori de nemeşi unguri.* OD. [Din sl. ***ongrinŭ***].

unguráş, unguraşi m. **1.** diminutiv al lui ungur; **2.** (bot.; reg.) numele a două plante din familia labiatelor: **a)** voronic (*Marrabium vulgare*); **b)** cătuşnică-sălbatică (*Marrubium peregrinum*). [***Ungur*** + *-aş*].

ungureán, ~eni, ungureană, ~ene a. **1.** care aparţine ungurenilor; din Transilvania; transilvănean; **2.** (înv.; rar) unguresc. // m. **1.** maghiar: *s-aude că să vie ungureni şi leşi.* SAD.; **2.** denumire dată în trecut persoanelor care făceau parte din populaţia română din Transilvania, în special cea din vecinătatea fostelor provincii istorice Ţara Românească şi Moldova; (spec.) cioban român din Transilvania: *trei turme de miei cu trei ciobănei, unu-i moldovan, unu-i ungurean şi unu-i vrîncean.* POP.; **3.** (şi f.; artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează; **4.** (reg.) bou de talie mare, mai puţin robust, cu coarne lungi şi întinse în lături. [***Ungur*** + *-ean*].

ungureáncă, ungurence f. **1.** (înv. şi reg.) unguroaică; **2.** românca din Transilvania; **3.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează; **4.** (bot.; reg.) rodul-pămîntului (*Arum maculatum*). [***Ungurean*** + *-că*].

ungurení, ungurenesc vb. (înv.; refl.) a se maghiariza. [De la ***ungurean***].

ungurenít, ~ţi, ungurenită, ~e a. (înv.) maghiarizat. [V. ***ungureni***].

ungurésc, ~şti, ungureáscă, ~eşti a. maghiar: *nimeni nu-i cunoştea povestea, limba ungurească fiind prea puţin cunoscută în sfîntul rai.* TOP.; **bou unguresc,** ungurean; **flăcău unguresc,** holtei bătrîn, flăcău tomnatic. // f. **1.** limba maghiară: *spuse într-o ungurească foarte stricată.* REBR.; **2.** (şi (rar) m.; artic.) numele unui dans popular, asemănător ceardaşului; melodia după care se dansează. [***Ungur*** + *-esc*].

unguréşte adv. ca la maghiari, în felul maghiarilor; în limba maghiară: *opt telegari, înhămaţi ungureşte, ... purtau trăsure.* OD.; *copilul începe liniştit, să numere pe ungureşte.* BL. [***Ungur*** + *-eşte*].

ungurí, unguresc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) maghiariza; (fig.) *ungurii cugetau ... că vor putea unguri piatra rece şi izvorul vergin.* EM. [De la ***ungur***].

unguríme f. mulţime de maghiari; totalitatea maghiarilor; ţinut locuit de maghiari. [***Ungur*** + *-ime*].

ungurísm, ungurisme n. (rar) maghiarism: *chiar din întîiele ungurisme rezultă nuanţa de îmbogăţire în sens antifeudal a observaţiei.* CĂL. [***Ungur*** + *-ism*].

ungurizá, ungurizez vb. (rar; refl.) a se maghiariza. [***Ungur*** + *-iza*].

unguroáică, unguroaice f. **1.** femeie maghiară: *prefer şuviţa ideală a frumoasei unguroaice.* CAR.; **2.** (bot.; reg.; la pl.) narcise (*Narcissus stellaris*). [***Ungur*** + *-oaică*].

ungveál, ~i, ungveală, ~e a. (rar) unghinal. [Din fr. ***unguéal***].

ungvículă, ungvicule f. (bot.) partea inferioară a petalelor, care se îngustează spre tijă şi este acoperită de caliciu. [Din lat. ***unguiculus***].

úngvis n. invar. (anat.) fiecare dintre lamelele osoase situate în partea anterioară a peretelui intern al orbitei; os lacrimal. [Din lat. ***unguis*** „unghie"].

uni-[1] element de compunere cu sensul „unul singur". [Din fr. ***uni-***].

uní[2] [iuni] a. invar. care are o singură culoare; unicolor: *rochie uni.* // n. ţesătură care are o singură culoare: *şi-a cumpărat un uni verde.* [Cuv. fr.].

uní[3]**, unesc** vb. **1.** (tr.) a crea o unitate sau un întreg împreunînd, legînd, îmbinînd două sau mai multe elemente: *uni subt un singur sceptru provinţiile române.* NEGR.; **2.** (fig.; tr.) a apropia, a lega, a face să fie solidari: *îi unea acelaşi ideal;* **3.** (tr.) a stabili o legătură între două lucruri aflate la distanţă unul faţă de celălalt: *podul uneşte cele două maluri ale fluviului;* **4.** (refl.) a încheia o înţelegere, o alianţă în vederea unui scop comun: *într-un gînd să ne unim, pe Harap-Alb să-l slujim.* CR.; **5.** (refl.) a se ralia la ...; a adera: *acu mă sîmt vrednică să mă unesc şi eu la giurămîntul vostru.* AL.; **6.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) lega prin căsătorie; a (se) căsători: *cu Ana, pe Despot să-l unim.* AL. [Lat. ***unire***].

uniarticulăt, ~ţi, uniarticuiată, ~e a. care nu are decît o singură articulaţie sau un singur articol. [Din fr. ***uniarticulé***].

uniát, ~ţi, uniată, ~e a. (adesea subst.) greco-catolic: *fiind de lege pravoslavnici toţi podolenii şi pesemne avînd dodăială de leşi pentru lege, să fie toţi uniaţi.* N.COSTIN. [Din pol. ***uniat,*** ucr. ***unijat***].

uniatísm n. formă de unire cu Biserica Romano-Catolică a unor fracţiuni ale bisericilor răsăritene, pe baza recunoaşterii primatului papal şi a altor dogme catolice, păstrînd în mare parte ritualul ortodox. [Din fr. ***uniatisme,*** it. ***uniatismo***].

uniáţie (reg.) f. uniatism: *„uniaţia" a prins chiar de la început, îndeosebi în regiunile din nordul Mureşului.* BL. [***Uniat*** + ***-ie***].

uniáx, ~cşi, uniaxă, ~e a. (despre cristale) care are o singură axă optică. [Din fr. ***uniaxe***].

únic, ~ci, unică, ~ce a. **1.** care este unul singur, numai unul în genul, de felul său: *Manda, unica sa fiică ... era singura mîngăiere.* NEGR.; *mi-a vărsat călimara pe unica mea haină albă.* CĂL.; **sens unic,** v. **sens**; **2.** care nu poate fi asemănat cu altul, care nu are precedent (datorită însuşirilor sale excepţionale); fără seamăn, excepţional, incomparabil: *eşti tu şi îmi ajunge să fii cum eşti: unică.* PILLAT. [Din lat. ***unicus***, fr. ***unique***].

unicamerál, ~i, unicamerală, ~e a. (despre sisteme parlamentare) care este constituit dintr-o singură adunare reprezentativă. [Din engl. ***unicameral,*** it. ***unicamerale***].

unicapsulár, ~i, unicapsulară, ~e a. **1.** care este format dintr-o singură capsulă: *fruct unicapsular;* **2.** al cărui fruct este format dintr-o singură capsulă: *plantă unicapsulară.* [Din fr. ***unicapsulaire***].

unicarpelár, ~i, unicarpelară, ~e a. (bot.) care are o singură carpelă: *fruct unicarpelar; ovar unicarpelar.* [Din fr. ***unicarpellaire***].

unicát, unicate n. exemplar unic dintr-un document, dintr-o publicaţie, dintr-un obiect. [Din germ. ***Unikat***].

unicelulár, ~i, unicelulară, ~e a. care este format dintr-o singură celulă; monocelular: *organism unicelular.* [Din fr. ***unicellulaire***].

unicitáte, (rar) **unicitáţi** f. faptul, însuşirea de a fi unic: *gestul fondator este cel care transpune de fiecare dată schema universală a iubirii într-o particularitate extremă şi conferă astfel fiecărei iubiri unicitatea ei absolută.* LIIC. [Din fr. ***unicité,*** it. ***unicità***].

unicolór, ~i, unicoloră, ~e a. care are o singură culoare; monocolor, uni[2]. [Din fr. ***unicolore***].

unicórd, ~zi, unicordă, ~e a. care are cîte o coardă pentru fiecare notă: *instrument muzical unicord.* [Din fr. ***unicorde***].

unicórn, ~i, unicornă, ~e a. care are un singur corn. // m. **1.** (rar) rinocer cu un corn; rinocer indian (*Rhinoceros unicornis*); **2.** animal fabulos, imaginat sub forma unui cal cu un corn în frunte; inorog, licorn: *înalt unicorn fără glas s-a oprit spre asfinţit să asculte.* BL. [Din lat. ***unicornus,*** fr. ***unicorne,*** it. ***unicorno***].

unidimensionál, ~i, unidimensională, ~e a. care are o singură dimensiune: *matrice unidimensională.* [***Uni-***[1] + ***dimensional***].

unidirecţionál, ~i, unidirecţională, ~e a. care are o singură direcţie: *comunicarea prin radio şi televiziune este unidirecţională.* [Din fr. ***unidirectionnel***].

unifamiliál, ~i, unifamilială, ~e a. care este făcut pentru o singură familie: *locuinţă unifamilială.* [***Uni-***[1] + ***familial***].

unifér, ~i, uniferă, ~e a. care înfloreşte şi fructifică o singură dată pe an. [Din fr. ***unifère***].

unificá, unific vb. (tr.) **1.** a realiza un singur tot din mai multe elemente, din mai multe părţi: *în 1990, cancelarul Kohl unifică Germania;* **2.** a cuprinde într-un sistem unic; a face să fie unitar: *ţările comunitare îşi unifică legislaţiile în conformitate cu normele europene; a unifica ortografia.* [Din fr. ***unifier,*** it. ***unificare***].

unificáre, unificări f. acţiunea de a unifica şi rezultatul ei. [V. ***unifica***].

unificatór, ~i, unificatoáre a. care unifică sau care contribuie la unificare: *Christos se manifestă ca un principiu unificator, care pune în paranteză multiplicitatea îngerilor.* D. [Din fr. ***unificateur***].

uniflór, ~i, uniflóră, ~e a. cu o singură floare: *plantă uniflóră.* [Din fr. ***unifleur***].

unifoliát, ~ţi, unifoliată, ~e a. cu o singură frunză: *plantă unifoliată.* [Din fr. ***unifolié***].

unifórm, ~i, uniformă, ~e a. care are pe toată întinderea aceeaşi formă, aceeaşi intensitate; care are pe toată durata aceeaşi desfăşurare, care este lipsit de variaţie, de diferenţe: *relief uniform; mers uniform; viteză uniformă; viaţă uniformă;* (adv.) *viaţa ... de pe-o zi pe alta o tîrîi uniform.* EM. // f. îmbrăcăminte confecţionată după un anumit model (şi din acelaşi material) pe care o poartă în mod obligatoriu membrii unor instituţii (armată, şcoală etc.): *l-am găsit îmbrăcat ca maior de roşiori, în uniformă de mare ţinută.* CAR.; (fig.) *nu se potrivea cu sensibilitatea şi cu vioiciunea lui mentală uniforma ideologică pe care o vreme a fost nevoit s-o poarte.* LIIC. [Din fr. ***uniforme***, lat. ***uniformis***].

uniformitáte f. însuşirea a ceea ce este uniform: *uniformitatea reliefului; uniformitatea clădirilor.* [Din fr. ***uniformité,*** lat. ***uniformitas, -atis***].

uniformizá, uniformizez vb. (tr.) a da un caracter uniform, a face să fie uniform: *a uniformiza culoarea peretelui.* [Din fr. ***uniformiser***].

uniformizáre, uniformizări f. acţiunea de a uniformiza şi rezultatul ei: *uniformizarea unui amestec.* [V. ***uniformiza***].

uniformizát, ~ţi, uniformizată, ~e a. care a devenit uniform: *caractere uniformizate.* [V. ***uniformiza***].

uniformizatór, ~i, uniformizatoáre a. care uniformizează: *tendinţele uniformizatoare ale ideologiei.* [***Uniformiza*** + ***-ator***].

unifuncţionál, ~i, unifuncţională, ~e a. care poate îndeplini o singură funcţie, cu o singură întrebuinţare. [***Uni*** + ***funcţional***].

unifuncţionalitáte f, însuşirea de a fi unifuncţional. [***Unifuncţional*** + ***-itate***].

unilabiát, ~ţi, unilabiată, ~e a. care are o singură labie: *flori unilabiate.* [Din fr. ***unilabié***].

unilaterál, ~i, unilaterală, ~e a. **1.** (bot.) care este dispus, situat pe o singură parte: *flori unilaterale;* **2.** (şi adv.) care vede numai o singură parte a lucrurilor, un singur aspect al unei probleme, care judecă lucrurile dintr-un singur punct de vedere, care se rezumă la un singur domeniu de cunoştinţe; mărginit, limitat: *interpretare unilaterală;* **3.** care angajează, care dă naştere la obligaţii numai pentru una dintre părţi: *contract unilateral;* **4.** (şi adv.) care este hotărît (în mod arbitrar) de una singură dintre părţi: *decizie unilaterală.* [Din fr. ***unilatéral***, germ. ***unilateral***].

unilateralísm n. termen geopolitic ce defineşte preferinţa unui stat, de regulă o mare putere, de a acţiona individual în vederea atingerii unor scopuri, deseori fără a ţine seamă de interesele altor state, adesea chiar în detrimentul acestora. [***Unilateral*** + ***-ism***].

unilateralitáte f. caracterul a ceea ce este unilateral. [***Unilateral*** + ***-itate***].

unilíngv, ~i, unilingvă, ~e a. **1.** care vorbeşte o singură limbă; monolingv; **2.** redactat într-o singură limbă; monolingv. [Din fr. ***unilingue***].

unililiár, ~i, unililiară, ~e a. care este orientat într-o singură direcţie: *dezvoltare unililiară;* **sistem de filiaţie unililiar,** care ţine seamă doar de una din ascendenţe, matriliniară sau patriliniară. [Din fr. ***unilinéaire***].

unilobát, ~ţi, unilobată, ~e a. cu un singur lob. [Din fr. ***unilobé***].

uniloculár, ~i, uniloculară, ~e a. (bot.) care are o singură lojă: *ovar unilocular.* [Din fr. ***uniloculaire***].

uníme, unimi f. **1.** (înv.) cifra unităţilor; **2.** (muz.; rar) notă întreagă. [***Unu*** + ***-ime***].

uninaţionál, ~i, uninaţională, ~e a. a cărui populaţie aparţine în întregime aceleiaşi naţionalităţi: *stat uninaţional.* [***Uni-***[1] + ***naţional***].

uninominál, ~i, uninominală, ~e a. **1.** care conţine un singur nume; **2.** în care se indică un singur nume; **scrutin uninominal,** v. **scrutin.** [Din fr. ***uninominal***].

unioculár, ~i, unioculară, ~e a. **1.** (despre sisteme optice) cu un singur ocular; **2.** care se face cu un singur ochi: *vedere unioculară.* [Din fr. ***unioculaire***].

unionál, ~i, unională, ~e a. care aparţine unei uniuni, referitor la o uniune; care alcătuieşte o uniune: *republică unională; organizare unională; stat unional.* [***Uniune*** + ***-al***].

unionísm n. **1.** tendinţă de a se uni[3], de a realiza o unitate; **2.** curent, concepţie avînd la bază această tendinţă. [Din fr. ***unionisme***].

unioníst, ~şti, unionistă, ~e a. care susţine şi propagă ideea de unire (a unor provincii într-un singur stat): *piesa este unionistă, acţiunea se petrece în Valahia, lîngă hotarul Moldovei, Graur moldoveanul ia de nevastă pe Florica munteanca.* CĂL. // m., f. adept al unionismului; (spec.) susţinător al unirii Principatelor Române, înainte de 1859: *a fost un unionist înfocat şi deschis într-o vreme cînd se punea reticenţă în această problemă.* CĂL. [Din fr. ***unioniste;*** cf. germ. ***Unionist***].

uniovulát, ~ţi, uniovulată, ~e a. care are un singur ovul: *ovar uniovulat.* [Din fr. ***uniovulé***].

unipár, ~i, unipară, ~e a. (despre mamifere) care naşte de obicei un singur pui, la fiecare sarcină. [Din fr. ***unipare***].

uniparipenát, ~ţi, uniparipenată, ~e a. (despre frunzele compuse) care are foliolele dispuse de-a lungul unui peţiol comun. [Din fr. ***uniparipenné***].

unipersonál, ~i, unipersonală, ~e a. **1.** (rar) care se face de către o singură persoană, care aparţine unei singure persoane, care depinde de o singură persoană: *conducere unipersonală;* **2.** (despre verbe, forme şi construcţii verbale) care se întrebuinţează numai la persoana a treia singular. [Din fr. ***unipersonnel***].

unipetál, ~i, unipetală, ~e a. (bot.) care are o singură petală: *floare unipetală.* [Din fr. ***unipétale***].

unipolár, ~i, unipolară, ~e a. 1. care are un singur pol[1]: *întrerupător unipolar*; 2. (despre neuroni) al cărui corp celular are o singură prelungire. [Din fr. ***unipolaire***, germ. ***unipolar***].

uníre, uniri f. 1. contopire într-un singur tot: *să facem sfînta unire, adică înfrățirea dorită de strămoșii noștri.* CR.; 2. înțelegere, alianță în vederea unui scop comun: *nu se va putea apăra ..., de nu va fi unire între boieri.* NEGR.; **în unire cu ...,** împreună cu: *văzînd încrederea ce toată țara avea în românii din Paris, propune să se aleagă un comitet executiv care să lucreze în Franța în unire cu democrațiile străine.* CĂL.; 3. (p. ext.) acord de idei, de păreri între persoane: *au trăit în pace și unire pănă la adînci bătrîneți.* POP.; **într-o unire** (sau **în unire**) de comun acord; împreună: *am socotit ... că vom sta cu toți într-o unire pentru folosul țărilor noastre.* SAD.; 4. căsătorie: *unirea lor era potrivită, fiindcă și dînsa îl iubea.* CAR. [V. ***uni***[3]].

uniséx a. invar. destinat deopotrivă bărbatului și femeii: *îmbrăcăminte unisex; parfum unisex.* [Din fr. ***unisexe***].

unisexualitáte f. însușirea de a fi unisexuat. [Din fr. ***unisexualité***].

unisexuát, ~ți, unisexuată, ~e a. (despre flori, plante) care are organe de reproducere de un singur sex. [***Uni-***[1] + ***sexuat***; cf. fr. ***unisexué***].

unisiláb, ~i, unisilabă, ~e a. (rar) monosilab. [Din lat. ***unisyllabus***].

unisilábic, ~ci, unisilabică, ~ce a. (rar) monosilabic. [***Uni-***[1] + ***silabic***; cf. it. ***unisillabico***].

unisón n. executare de către un grup vocal sau instrumental a unei melodii la aceeași înălțime; **la unison (cu ...)**, în înțelegere deplină (cu ...), în deplină concordanță de idei, de sentimente, de interese (cu ...): *își dilata pupilele ..., satisfăcut de a se simți la unison cu ea.* VINEA. [Din fr. ***unisson***, lat. ***unisonus***].

unisonánță, unisonanțe f. îmbinare armonioasă a mai multor sunete; acord, armonie. [Din it. ***unisonanza***].

unișór, ~i, unișoáră, ~e a. (înv.; despre copii) unic la părinți; singurel: *cuconașul ei de șeapte ai, unișor, adeca numai acela avînd, îmbla pregiur masă.* DOS. [***Unu*** + ***-işor***].

unít, ~ți, unită, ~e a. 1. legat de altul; îmbinat, împreunat, reunit: *ce-ai să aduci tu țărilor unite laolată?* ARG.; 2. unitar: *tu fii ideea sîntă a Daciei unite.* EM.; 3. solidar: *cît veți trăi bine și veți fi uniți, nime n-a putea să vă facă rău.* CR.; 4. legat prin căsătorie, căsătorit: *iubesc pe cineva ... cu care voi să trăiesc unită toată viața.* BOL.; 5. (și m., f.) (persoană) care aparține confesiunii greco-catolice: *acest Stabat, venit probabil prin uniții ardeleni, se cînta în secolul XVIII.* CĂL. [V. ***uni***[3]].

unitár, ~i, unitară, ~e a. 1. care formează un singur tot; indisolubil, indivizibil, inseparabil: *stat unitar*; 2. care este lipsit de diferențieri, de inconsecvențe; omogen: *o națiune există cîtă vreme constituie un organism și are o conștiință unitară.* CĂL.; 3. referitor la unitate, la un singur obiect dintr-o categorie: *preț unitar.* // m. (înv.) 1. unitarian; 2. persoană care dorește unitate politică. [Din fr. ***unitaire***].

unitarián, ~eni, unitariană, ~ene a. care aparține unitarianismului, referitor la unitarianism: *confesiune unitariană.* // m., f. adept al unitarianismului. [Din fr. ***unitarien***].

unitarianísm n. doctrină a unei biserici protestante, apărută în sec. al XVI-lea în Germania și apoi în cîteva țări europene, care neagă dogma Trinității, nerecunoscînd în Dumnezeu decît o singură persoană. [Din fr. ***unitarianisme***, engl. ***unitarianism***].

unitarísm n. (rar) unitarianism. [Din fr. ***unitarisme***, germ. ***Unitarismus***].

unitaríst, ~ști, unitaristă, ~e a. și m., f. (rar) unitarian. [Din germ. ***Unitarist***].

unitáte, unități f. 1. element aritmetic care formează numerele; **cifra unității,** cifra plasată la dreapta zecilor într-un număr format din două sau mai multe cifre; (mat.; și **element unitate**), element neutru al unui grup multiplicativ (ex. numărul 1 pentru grupul multiplicativ al numerelor reale); 2. (și **unitate de măsură**), mărime care servește ca măsură de bază pentru toate mărimile de același fel: *secunda este unitatea de măsură a timpului;* 3. însușirea, calitatea a ceea ce constituie o singură ființă: *pierdere a omului în unitatea absolută a lui Dumnezeu.* BL.; 4. însușire de a fi un întreg indivizibil: *crezul absolut al lui Slavici și al multor ardeleni, anume că unitatea culturală a neamului primează unitatea politică.* CĂL.; 5. însușire a ceea ce este coerent, omogen; coerență, omogenitate: *măreața unitate a peisajului universal nu e decît o răsfrîngere a Unului generator.* R.L.; 6. armonia ansamblului unei opere artistice: *romanul este lipsit de unitate;* **regula celor trei unități,** regulă caracteristică teatrului clasic (antic și modern), după care opera dramatică trebuie să fie dezvoltarea unei acțiuni unice, care se desfășoară în același loc și într-un interval de 24 de ore; 7. identitate, uniformitate, convergență: *unitate de sentimente;* 8. ceea ce constituie un întreg indivizibil: *era firesc să formăm o unitate și pe acest chin al depresiunii morale.* BL.; 9. element al unui ansamblu omogen: *unități lexicale; preț pe unitate de produs;* 10. grup de aparate, de instalații care efectuează o anumită operație în cadrul unui ansamblu: *unitate de comandă a comunicațiilor;* 11. organizație, instituție economică, sanitară, școlară etc. care alcătuiește un întreg și funcționează după un plan comun; 12. formație organizatorică permanentă din cadrul forțelor armate: *unitate de grăniceri.* [Din fr. ***unité***, lat. ***unitas, -atis***].

uníti adv. (muz.; ca indicație de execuție) uniți; întreaga partidă cîntă aceeași linie melodică. [Cuv. it.].

unitív, ~i, unitivă, ~e a. care tinde să unească: *posibilitatea ascensiunii unitive a omului către Dumnezeu.* PLEȘU. [Din fr. ***unitif***].

uniúne, uniuni f. 1. asociere a mai multor persoane, grupuri, state etc., pe baza unor convenții, în scopul promovării sau apărării unor interese comune (cu caracter politic, economic, financiar, sindical, cultural etc.); (p. ext.) asociație, alianță, confederație etc. formată în urma acestei asocieri: *uniune electorală; uniune monetară, uniune vamală; uniune a scriitorilor;* 2. formă de organizare a unui stat rezultată din asocierea mai multor state care se bucură de o anumită autonomie, dar care au același șef de stat, unele instituții comune și care constituie un singur subiect de drept internațional; **uniune personală**, uniune de state suverane guvernate de un singur monarh; 3. legătură (stabilită prin căsătorie) între un bărbat și o femeie; **uniune liberă,** concubinaj. [Din lat. ***unio, -onis,*** fr. ***union***].

univalént, ~ți, univalentă, ~e a. (despre elemente chimice) monovalent. // m. (biol.) cromozom neîmperecheat. [Din fr. ***univalent***].

univálv, ~i, univalvă, ~e a. care are o singură valvă. [Din fr. ***univalve***].

univérs, universuri n. 1. lumea în totalitatea ei, ansamblul a tot ceea ce există; cosmos: *fiecare om trăiește ca și cum ar fi centrul universului.* CIORAN; 2. (astron.) ansamblul galaxiilor, considerate în evoluția lor în spațiu și în timp; cosmos: *ținînd seama de schimbările de poziții din univers, se încumeta a urmări pe Dante în călătoria lui; de aici calcule astronomice și calendaristice.* CĂL.; 3. globul pămîntesc; partea populată a globului pămîntesc (împreună cu tot ce se află pe el); locuitorii globului pămîntesc: *simțeam că universul la pasu-mi tresărea.* EM.; 4. ansamblu distinct format din lucruri sau din ființe privite în totalitatea lor: *univers vegetal; univers sonor; univers acvatic;* 5. mediul, cercul, lumea imediată în care trăiește cineva sau ceva: *Emanoil Bucuța e întîiul intimist în înțelesul propriu al cuvîntului, un poet care-și cîntă micul univers casnic.* CĂL.; 6. ceea ce cuprinde o sferă de activitate, un domeniu artistic, intelectual, moral etc.: *univers afectiv; universul emoțiilor, universul gîndirii; univers poetic;* 7. ansamblu de lucruri abstracte care formează un tot bine organizat; sistem: *universul matematic.* [Din lat. ***universum,*** fr. ***univers***, germ. ***Universum***].

universál, ~i, universală, ~e a. 1. care se extinde asupra întregului univers, care cuprinde tot ce există: *principiul cauzalității este universal; armonie universală;* **spiritul universal,** divinitatea creatoare a lumii; sufletul etern al tuturor oamenilor (parte din spiritul divin); 2. referitor la cosmos, propriu cosmosului; cosmic: *legea gravitației universale;* 3. mondial, planetar: *reputație universală; catastrofă universală;* 4. care se extinde la tot sau la toți; care se raportează, se aplică tuturor oamenilor, la totalitatea lucrurilor; care este valabil pentru tot sau pentru toți: *știință universală; explicație universală; adevăr universal;* **donator universal,** persoană care poate dona sînge potrivit pentru orice grupă sangvină; (jur.) **legatar universal,** persoană desemnată prin testament ca moștenitoare a tuturor bunurilor cuiva; 5. care are aptitudini pentru tot, care are cunoștințe din toate domeniile: *spirit universal;* 6. care este comun tuturor oamenilor: *dragostea este un sentiment universal; tendința oamenilor spre fericire este universală; limbajul universal al matematicii, al muzicii; esperanto s-a dorit a fi o limbă universală;* 7. care privește totalitatea oamenilor, care aparține tuturor oamenilor: *istorie universală; declarație universală a drepturilor omului; literatură universală;* 8. care cuprinde totalitatea elementelor a ceea ce se ia în considerație: *Dicționar universal al limbii române de Lazăr Șăineanu;* 9. care se extinde la totalitatea oamenilor aparținînd unei colectivități date; **sufragiu universal,** sufragiu caracterizat prin recunoașterea dreptului de vot tuturor cetățenilor care au împlinit o anumită vîrstă; 10. (despre unelte, aparate etc.) care are folosiri multiple: *cheie universală; mașină universală.* // f. pl. (astăzi în forma **universalii**) 1. denumirea noțiunilor generale în filozofia scolastică; **disputa** (sau **cearta**) **universaliilor,** dispută în jurul naturii noțiunilor generale, care a determinat divizarea scolasticii în trei curente: realismul, nominalismul și conceptualismul; 2. **universalii lingvistice,** trăsături comune tuturor limbilor (sau mai multor limbi). [Din lat. ***universalis,*** fr. ***universel***].

universalísm n. 1. caracterul de universalitate al unei teorii, al unei concepții, al unui sistem etc.: *universalismul cartezian;* 2. atitudinea celui care acceptă ca valabil numai ceea ce este recunoscut pe plan universal; 3. (filoz.) denumire dată concepțiilor care consideră realitatea ca un tot unic; 4. credință potrivit căreia toți oamenii vor fi mîntuiți. [Din fr. ***universalisme***].

universalíst, ~ști, universalistă, ~e a. 1. care privește, care cuprinde lumea întreagă, totalitatea oamenilor: *ideologie universalistă; credință universalistă;* 2. care se adresează tuturor oamenilor, care privește pe toți oamenii, fără diferențiere; 3. referitor la universalismul filozofic. // m. și f. adept al universalismului. [Din fr. ***universaliste***].

universalitáte f. 1. caracterul a ceea ce este universal: *universalitatea unui adevăr, a unei metode științifice;* 2. caracterul unui spirit universal; 3. caracterul a ceea ce se extinde în întreaga lume, este răspîndit pretutindeni; 4. caracterul a ceea ce se extinde la toți oamenii, care este comun tuturor: *universalitatea unei credințe;* 5. caracterul a ceea ce este extins la totalitatea oamenilor aparținînd unei anumite colectivități: *universalitatea votului;* 6. ansamblu, totalitate: *natura, în universalitatea ei, nu este decît o manifestațiune pentru noi a*

vieţii noastre. MACED. [Din fr. ***universalité,*** lat. ***universalitas, -atis***].

universalizá, universalizez vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni universal, comun tuturor oamenilor; a (se) răspîndi pretutindeni, a (se) generaliza: *acest sistem de viaţă se universalizează.* [Din fr. ***universaliser***].

universiádă, universiade f. denumire a competiţiilor sportive internaţionale cu caracter complex la care participă tineretul din învăţămîntul superior. [***Univers****(itate)* + *-iadă* (după *olimpiadă*)].

universitár, ~i, universitară, ~e a. care aparţine universităţii sau unui institut de învăţămînt superior, referitor la universitate, de la universitate; care este propriu universităţii sau sistemului de învăţămînt superior: *cadru universitar; studii universitare;* **oraş** (sau **centru**) **universitar,** oraş în care funcţionează una sau mai multe universităţi şi institute de învăţămînt superior. // m. persoană care face parte din corpul didactic al unei universităţi sau al unui institut de învăţămînt superior: *îndărătnic, universitarul tăcea posomorît.* PR. [Din fr. ***universitaire***].

universitáte, universităţi f. **1.** instituţie de învăţămînt superior cu mai multe facultăţi şi secţii; **2.** localul acestor instituţii; **3.** totalitatea corpului didactic şi a studenţilor din aceste instituţii de învăţămînt; **4. universitate de vară,** ciclu de reuniuni şi conferinţe pe care le organizează partidele politice în cursul vacanţei de vară pentru membrii săi, în special pentru cei tineri, destinate să completeze pregătirea, să provoace dezbateri, să propună teme de reflecţie. [Din lat. ***universitas, -atis,*** fr. ***université***].

univitelín, ~i, univitelină, ~e a. care provine, cu un geamăn al său, din acelaşi ovul: *gemeni univitelini.* [Din fr. ***univitellin***].

univóc, ~ci, univocă, ~ce a. **1.** (despre cuvinte, expresii) care are un singur sens sau păstrează acelaşi sens în orice context; **2. rimă univocă,** rimă care constă din repetarea aceluiaşi cuvînt; **3.** (mat.; despre corespondenţa între două mulţimi) care are proprietatea ca unui element dintr-o primă mulţime să-l corespundă un singur element din a doua mulţime. [Din fr. ***univoque***, lat. ***univocus***].

univocitáte f. caracterul a ceea ce este univoc. [Din fr. ***univocité***].

uns[1] n. **1.** faptul de a unge; ungere: *unsul cizmelor;* **2.** gresaj: *păcura are multă căutare în oraş ... folosită la unsul osiilor.* PETR. [V. ***unge***].

uns[2]**, ~şi, únsă, ~e** a. **1.** acoperit cu un strat de materie grasă, unsuroasă, lipicioasă etc.: *podelele ... păreau unse cu cridă.* EM.; **(a fi) uns cu toate unsorile** (sau **alifiile**), (a fi) trecut prin multe, şi bune şi rele, (a fi) experimentat, versat; **2.** (fig.) mieros, onctuos: *„numai zece coroane", răspunse ... cu vocea unsă.* AG.; **3.** pătat de grăsime; unsuros: *ţineam ceaslovul deschis şi, cum erau filele cam unse, trăgeau muştele şi bondarii la ele.* CR.; **4.** preparat cu grăsime: *nu poate fi cu curechiul uns şi cu slănina întreagă.* POP. // m. (înv.) monarh sau cleric considerat, în urma unei ceremonii religioase speciale, ca reprezentant al lui Dumnezeu pe pămînt. [V. ***unge***].

unsoáre, unsori f. **1.** substanţă grasă, uleioasă sau păstoasă (de origine animală, vegetală sau minerală) cu care se unge cineva sau ceva: *cu hrane şi cu unsori la rane, mulţi s-au însănătoşit.* N.COSTIN; **2.** (reg.) untură: *am mîncat curechi cu moare şi-am gîndit că-i cu unsoare.* POP.; **3.** faptul de a unge: *căruţa acum am adus-o de la încălţat şi i-am tras şi-o unsoare de cele a dracului.* CR. [***Uns***[1] + *-oare*].

únsprece num. card. v. **unsprezece.**

únsprezece num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între zece şi doisprezece; (adj.) *are unsprezece copii;* (subst. m.) echipă de fotbal: *unsprezecele rapidist joacă în deplasare;* **2.** (cu valoare de num. ord.) *etajul unsprezece;* (cu elipsa substantivului determinat, de obicei subînţelegîndu-se *ora, ziua, data* etc.) *iese în oraş pe la unsprezece;* **3.** (intră în componenţa num. adv.) *a scris tema de unsprezece ori;* **4.** (intră în componenţa num. distrib.): *lucrau cîte unsprezece într-un birou.* // m. semn grafic care reprezintă numărul unsprezece; (şi: (pop.) **unsprece, unşpe**). [***Unu*** + ***spre*** + ***zece***].

únsprezecelea, unsprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*; cu valoare de adj. sau subst.) care se află între al zecelea şi al doisprezecelea: *este la liceu, în clasa a unsprezecea; al unsprezecelea nu s-a mai întors;* (şi: (pop.) **unşpelea**). [***Unsprezece*** + *le* + *a*].

unsurós, ~şi, unsuroásă, ~e a. **1.** pătat cu o substanţă grasă sau (p. ext.) cu orice substanţă care murdăreşte: *unul dintre porcarii unsuroşi mîna caii stînd în picioare.* SL.; **2.** care conţine multă grăsime; gras, untos: *mi-a pregătit nişte mîncări unsuroase.* AG.; **3.** (fig.) linguşitor: *îi înfăţişă ..., cu vorbe unsuroase, cele trei bucăţi de atlas.* SAD.; **4.** care pare să conţină sau să fie acoperit cu grăsime: *glod negru şi unsuros.* AL. [***Unsoare*** + *-os*].

únşpe num. card. v. **unsprezece.**

únşpelea num. ord. v. **unsprezecelea.**

unt, (rar) **unturi** n. **1.** grăsime animală de consistenţă păstoasă, albă-gălbuie, extrasă din lapte şi folosită ca aliment: *untul se alegea la centrifugă.* BL.; **ca untul,** fără efort, uşor: *vorbele-i merg ca untul.* CAR.; **a scoate untul din cineva,** a stoarce pe cineva de puteri, a vlăgui; **a bate** (sau **a lovi, a croi** etc.) **pe cineva de-i iese** (sau **de-i merge**) ori **să-i iasă** (sau **să-i meargă**) **untul,** a bate pe cineva foarte tare; **2.** (şi **unt vegetal**) grăsime solidă sau păstoasă extrasă din seminţe sau din miezul fructelor unor plante tropicale (cacao, cocos, midgale etc.); **3.** (înv.) ulei întrebuinţat la săvîrşirea unor ritualuri religioase; mir: *uns-ai cu untu capul mieu.* PSALT.; **4.** (compuse) **untul-vacii, a)** plantă erbacee din familia orhideelor, cu tulpina simplă, cu doi tuberculi, cu frunze lanceolate, cu flori liliachii, purpurii, roz sau, rar, albe, dispuse în ciorchine la vîrful tulpinii; untişor (*Orchis morio*); **b)** (reg.) poroinic (*Orchis mascula, Orchis militaris, Orchis purpurea*); (reg.) **untul-vacilor,** untişor (*Ranunculus ficaria*). [Lat. ***unctum***].

untár, untari m. persoană care se ocupă cu prepararea sau cu vînzarea untului. // n. (reg.; pl. **untare**) vas înalt de lemn în care se bate laptele pentru a se alege untul; putinei. [***Unt*** + *-ar*].

untdelémn, (rar) **untdelemnuri** n. ulei comestibil extras din măsline; (p. gener.) ulei vegetal (comestibil): *aprinse o lampă neagră, împlută cu untdelemn.* EM.; **a ieşi deasupra** (apei) **ca untdelemnul,** (despre adevăr, dreptate) a birui, a învinge; (şi: **undelemn**). [***Unt*** + ***de*** + ***lemn***; cf. sl. ***dr̀věno maslo***].

untdelemníu, ~ii, untdelemnie, ~ii a. care e de culoarea untdelemnului; gălbui, galben-auriu: *am să-i fac un fes roşu şi un tulpan undelemniu.* CR.; (şi: **undelemniu**). [***Untdelemn*** + *-iu*].

unterofiţér, unterofiţeri m. (înv.) subofiţer: *văzui pe tînărul unterofiţer gălbenind ca ceara.* RUSSO; (scris şi: *unter-ofiţer*); (şi: **unterofiţir, undrofiţer, undrofiţir**). [Din rus. ***unterofiţer,*** germ. ***Unteroffizier***].

unterofiţír m. v. **unterofiţer.**

untiéră, untiere f. vas (de sticlă, de porţelan, de metal etc.) în care se ţine şi se serveşte untul la masă. [***Unt*** + *-ieră*].

untişór n. diminutiv al lui unt. // m. (pl. **untişori**) **1.** (şi **untişorul-vacii**) plantă erbacee din familia ranunculaceelor, cu flori galbene-aurii, cu frunze în formă de inimă, groase şi lucioase care se consumă ca salată (*Ranunculus ficaria*); **2.** (bot.; reg.) untul-vacii (*Orchis morio*); **3.** (bot.; reg.) verigel (*Orobanche caryphilacea*); **4.** (bot.; reg.) mama-pădurii (*Lathraea squamaria*). [***Unt*** + *-işor*].

untós, ~şi, untoásă, ~e a. **1.** care conţine (mult) unt; gras: *brînză untoasă de munte.* SAD.; **2.** (p. anal.) roditor, fertil: *pămînt untos;* **3.** care are aspectul sau consistenţa untului: *pară untoasă; vînătă untoasă.* [***Unt*** + *-os*].

untúră, unturi f. **1.** substanţă grasă, insolubilă în apă, obţinută prin topirea grăsimii animale şi folosită în alimentaţie, în industrie, în medicină etc.: *i se aducea mămăliguţă caldă şi, într-un hîrb, ... sfîrîind în untură, costiţele de purcel.* SAD.; **untură de peşte,** ulei extras din ficatul unor specii de peşti, bogat în vitaminele A şi D, utilizat în tratamentul rahitismului, al debilităţii fizice etc.; **2.** (înv. şi pop.) substanţă unsuroasă răspîndită în ţesuturile animale, formînd primul strat de sub piele, care acoperă muşchii; grăsime: *scoţîndu-i apoi untura cea grasă, aş fi luat-o toată cu mine.* B.-DEL. [Lat. ***unctura***].

unturós, ~şi, unturoásă, ~e a. (înv. şi reg.) gras: *lapte unturos.* POP. [***Untură*** + *-os*].

únţă f. v. **uncie.**

únţie f. v. **uncie.**

únu, úna num. card. (cînd însoţeşte un substantiv, are formele **un, o,** cînd înlocuieşte substantivul are formele **unul, una**) **1.** primul număr din seria numerelor naturale, care reprezintă unitatea; (adj.) *i-a dăruit o carte şi un stilou;* (subst.) *mi-e dragă una şi-i a mea.* COŞB.; **tot unul şi unul,** numai oameni sau lucruri de valoare, deosebite; **de unul singur,** neînsoţit de nimeni; fără participarea altcuiva; **toţi pînă la unul,** cu toţii, fără excepţie, în unanimitate; (compus; sport) **un-doi** n. invar.: **a)** pasare repetată şi scurtă a mingii între doi jucători de fotbal în atac; **b)** serie de două lovituri pe care un boxer le aplică adversarului; **2.** (subst. f.; cu valoare neutră): *a rămas numai una: ca satul să-şi bată joc de popa.* SL.; **una şi cu una fac două,** fără vorbă multă; ciar; **una-i una şi două-s mai multe,** scurt; **din două una** sau **una din două,** ori ..., ori ...; **a da toate pe una,** a nu mai avea încotro, a nu-i rămîne altceva decît ...; **una la mînă,** v. **mînă**[1]; **a şti una (şi bună),** v. **şti**; **3.** (adj.; în corelaţie cu „doi", indică un număr, o cantitate, o durată aproximativă, de obicei mică): *după o oră-două de lectură, ... mi-am luat ochii de pe carte.* BL.; (subst. f.) **una, două,** mereu, întruna, continuu: *una, două la pupăză, de nu ştiau cei din casă ce tot caut prin pod.* CR.; **nici una, nici două,** repede; pe neaşteptate, brusc; **cu una, cu două,** (în propoziţii negative), fără dificultate, uşor: *patroana nu se lasă bătută cu una, cu două.* PETR.; **4.** (subst.; în forma **unu**) numărul abstract corespunzător: *unu şi cu unu fac doi;* (în numerale compuse) *treizeci şi unu;* **5.** (adj.; în formele **unul, una**) singur, unic: *şi era una la părinţi şi mîndră-n toate cele.* EM.; *nu te teme ... mare-i unul Dumnezeu.* SAD.; **unul născut, a)** unicul copil; **b)** (în textele bisericeşti) Isus Hristos; **6.** (adj.) acelaşi; identic: *o să mă păzesc de el mereu, dar trebuie să merg pe-un drum cu omul ăsta.* AG.; *salutară într-un glas pe beiul lor.* SAD.; (subst.) **a fi** (sau **a face pe cineva** sau **ceva**) **una** (cu cineva ori cu ceva), a fi (sau a face să fie) la fel (cu altul): *ne-aţi luat moşiile şi ne-aţi făcut una cu locuitorii.* AL.; *între voi două, nici o deosebire nu fac; pentru mine sînteţi una.* BL.; **a fi tot una de ...,** a fi egali dintr-un anumit punct de vedere, a fi la fel de ...: *sîntem tot una de înalţi;* **a fi cuiva tot una,** a-i fi indiferent: *de-aceea una-mi este mie de ar vorbi, de ar tăce.* EM.; **la un loc,** v. **loc**; **a fi de-o seamă,** v. **seamă**; **7.** (subst.) tot organic şi indivizibil; ansamblu, unitate: *Tecla e a mea şi noi doi sîntem unul.* REBR.; (la f.) **a (se) face** (sau **a fi, a sta, a (se) ţine** etc.) **una (cu ...), a)** a face corp comun (cu ...); a (se) contopi; a (se) uni: *bălţile şi cu Dunărea erau una, grindurile şi satele erau înecate.* SAD.; **b)** a se uni sau a fi unit (cu ...), avînd aceleaşi idei, interese, sentimente etc.: *de teamă, două inimi se făcură una.*

BL.; **a face una cu pământul,** a distruge, a nimici; **8.** (pop.; adj.; contribuie la accentuarea ideii de continuitate exprimate de substantivul determinat): *ajung pe Ivan, care-o ducea tot într-un cîntec.* CR.; (subst. f.) (reg.) **în una** (sau **tot una**), mereu, necontenit: *cînd cucoşii cîntă în una, se va schimba vremea.* POP.; **a o ţine** (sau, înv., **a o duce**) **(tot) una cu ...,** a continua fără întrerupere cu ...: *de trei zile o ţin tot una cu mesele şi cu lăutarii.* AL.; **a o ţine una şi bună,** a nu ceda, a fi perseverent, a o ţine morţiş: *ea ţinea una şi bună: ca băiatul ei nu mai este altul.* CR.; **9.** (adj.; cu valoare de num. ord.) prim, întîi: *stăm la etajul unu;* (fam.) **clasa unu** sau **numărul unu,** de prima calitate, fără pereche; strașnic, excelent: *i-a tras ... o săpunealâ numărul unu.* CAR.; **10.** (subst.; precedat de *cîte,* formează num. distrib. corespunzător): *oamenii intrau cîte unul;* **11.** (subst.; precedat de o negaţie sau în propoziţii negative) nimeni: *îi spargi pe toţi, să nu rămînă unul întreg.* ST. // n. **1.** semn grafic care reprezintă numărul unu: *am scris un unu pe caiet;* **2.** prima notă (şi cea mai mică): *are doi de unu la fizică.* // pron. nehot. (substituie nume de fiinţe sau de lucruri necunoscute vorbitorului ori pe care acesta nu simte nevoia să le precizeze; în formele **unul, unii, úna, unele**) **1.** (la sg. păstrează, într-o oarecare măsură, ideea de număr; la pl. exprimă o parte neprecizată numeric de fiinţe sau de lucruri detaşate dintr-un întreg): *se duse în grajdurile împărăteşti, unde erau cei mai frumoşi armăsari ..., ca să ia unul.* ISP.; *unii şedeau acolo pe scaun.* PETR.; **2.** (în corelaţie cu sine însuşi sau cu *altul*) exprimă opoziţia, distribuţia în cadrul unei enumerări, însoţirea etc.: *cînd unul moare, altul vine în astă lume a-l urma.* EM.; *se uită la unul, se uită la altul.* C.PETR.; *trei turme de miei cu trei ciobănei; unu-i moldovan, unu-i ungurean şi unu-i vrîncean.* POP.; **unuia şi altuia,** orişicui; **unii (şi) alţii,** mulţi; **unul cu altul,** la fel, deopotrivă, egal; **unul după altul,** succesiv, pe rînd; **unul mai ... decît altul,** fiecare la fel de ...; **3.** (în corelaţie cu *altul*) exprimă un raport de reciprocitate: *îşi jurară credinţă unul altuia.* CR.; **4.** (în corelaţie cu *altul* sau *celălalt*) primul, întîiul: *au plecat pe rînd, unele aseară, celelalte de dimineaţă;* **5.** cineva, oarecare: *toate sînt aşa, zise unul din noi rîzînd.* NEGR.; *nu mă pun eu cu unul ca dumneata.* SAD.; **6.** (urmat de un nume de persoană) exprimă faptul că aceasta este necunoscută interlocutorului sau este lipsită de importanţă: *bunicul lui Goraşcu, unul popa Ilie.* SAD.; **7.** (f.; cu sens neutru) ceva: *şi mai făcea una: se scula noaptea şi căuta cheile.* SAD.; **una ca aceasta** (sau **aceea,** pop., **asta**), aşa ceva, un asemenea lucru: *ai mai pomenit d-ta una ca asta, d-le?* CAR.; (în alternanţă cu „alta"): *de-o fi una, de-o fi alta ... ce e scris şi pentru noi, bucuroşi le-om duce toate, de e pace, de-i război.* EM.; **una (şi) alta,** de toate, ceva; **unul una, altul alta,** fiecare cîte ceva, în felul lui; **pînă una-alta,** deocamdată; **ba din una, ba din alta** sau **din una-n alta,** din vorbă în vorbă. // a. nehot. (însoţeşte un substantiv, pe care îl precedă, fără să-l identifice sau să dea o informaţie precisă asupra lui; în formele **un, unii, o, unele**) **1.** (la pl.; cu sens partitiv): *luă cartea lui Zoroastru, deschise unele pagini.* EM.; **2.** (în corelaţie cu pron. nehot. *altul,* cu a. nehot. *alt,* cu pron. sau a. dem. *celălalt*) exprimă de obicei opoziţia, distribuţia: *au ales năsipul de-o parte şi macul de altă parte.* CR.; *ocările dăscăliţei îi intră pe o ureche şi-i ies pe cealaltă.* REBR.; **3.** (precedînd cuvinte ca *mod, timp, loc, punct* şi în locuţiuni adverbiale) exprimă limitarea la un timp, la un loc, la o măsură, nedeterminate precis: *de la o vreme încoace ... nu ştiu ce avea.* ISP.; *mă interesează pînă la un punct.* SAD. // art. nehot. (determină un substantiv, pe care îl precedă în imediată apropiere sau despărţit de acesta printr-un atribut; în formele **un, o**) **1.** (detaşează obiectul desemnat de substantiv din specia sau categoria din care face parte, fără să precizeze ceva despre el): *a fost odată un împărat pre nume Amfitrion.* ISP.; **2.** accentuează noţiunea exprimată de substantiv: *şi-n toată casa a găsit o disciplină, o tăcere.* VLAH.; **3.** precedă substantive însoţite de determinări, accentuînd ideea exprimată de grupul nominal: *o, de luceafărul din cer, m-a prins un dor de moarte.* EM.; *e o altă lume.* PETR.; **4.** precedă epitetele care se leagă de termenul calificat prin *de: o maimuţă de fată;* **5.** în enunţuri afective, contribuie la exprimarea unei calităţi superlative a obiectului, a fiinţei etc. denumite de substantiv: *şi-avea arhivarul o fată ...* TOP.; **6.** dă sens general substantivului: *un artist trebuie să cunoască viaţa;* **7.** precedă un nume propriu care serveşte ca exemplu pentru o calitate sau ca termen de comparaţie: *m-am plictisit de moşieri şi de directori de fabrică; să dăm ... un Eminescu.* CĂL.; *e un don Juan.* VINEA; **8.** precedă un nume propriu, atribuindu-i, prin metonimie, conţinut de substantiv comun: *a cumpărat un Alecsandri nou apărut;* **9.** (marcă a substantivării): *dă crezare unui mincinos; un pierde-vară; nu-i face nici un bine; e un nimic; a luat un zece;* (şi: **un, unul, o**). [Lat. *unus, una*].

únul num. card. v. **unu.**

únulea, una num. ord. (în num. ord. compuse; precedat de art. *al, a,* indicînd unitatea care urmează după zeci, sute, mii etc.; de obicei adj.): *este al treizeci şi unulea elev din catalog.* [*Unu* + *le* + *a*].

upanişáde f. pl. nume dat textelor sacre hinduse, considerate ca revelate, datînd de la sfîrşitul perioadei vedice (între secolul al VII-lea şi secolul al III-lea î.d.Hr.) şi care constituie baza teoretică a brahmanismului şi a şcolilor tradiţionale ale filozofiei indiene: *cînd mă plictiseam de upanişadele indice, o luam agale pe aleea Ringului.* BL. [Din fr., engl. *upanishad*].

úpas m. arbore din Malaysia al cărui latex este folosit de indigeni pentru otrăvirea săgeţilor. [Din fr. *upas*].

úpercut, upercuturi n. (box) lovitură aplicată adversarului de jos în sus, sub bărbie sau în abdomen. [Din engl. *upper-cut,* fr. *uppercut*].

upercutá, upercutez vb. (intr.) a aplica adversarului un upercut. [De la *upercut*].

uperizáre, uperizări f. procedeu de sterilizare a laptelui prin tratament termic de scurtă durată şi la temperatură înaltă (150°C), urmat de o răcire bruscă. [Cf. fr. *upérisation*].

uperizatór, uperizatoare n. instalaţie pentru uperizare. [Din fr. *upérisateur*].

upgrade [ápgreid] n. (inform.) îmbunătăţirea unui sistem informatic pe cele două componente ale sale, hardware şi software. [Cuv. engl.].

upováĭ, upováiesc vb. (înv.) **1.** (intr.) a se îndrepta cu încredere spre cineva sau ceva, în speranţa de a obţine ajutor, îndurare, adăpost etc.: *sfintele muieri ceale ce upováiia spre D-zeu.* COD. VOR.; **2.** (tr. şi intr.) a nădăjdui: *upováiesc aciia şi să te vază.* COR.; (şi: **upuvăi**). [Din sl. *upovati, upůvati*].

upováínţă, upováinţe f. (înv.) **1.** nădejde: *upováinţă aibîndu spre D-zeu.* COD.VOR.; **2.** ceea ce dă încredere, siguranţă în realizarea dorinţei cuiva: *tu, Doamne, upuváinţa mea.* PSALT.; (şi: **upuvăinţă**). [*Upováĭ* + *-inţă*].

upováíre, upováirI f. (înv.) faptul de a upovái; nădejde: *ferecat bărbatul ce-i iaste numele Domnului upováire lui.* PSALT.; (şi: **upuváire**). [V. *upováĭ*].

upuvăí vb. v. upovái.

upuvăínţă f. v. upováinţă.

upuváire f. v. upováire.

úra[1] interj. **1.** exclamaţie care exprimă însufleţire, entuziasm, aprobare, adeziune: *bravo! ... hura! ... vivat! strigară toţi.* NEGR.; **2.** exclamaţie folosită ca strigăt de luptă pentru îmbărbătare, îndemn la atac: *în fruntea noastră drum făcu: „ura", băieţi, acu-i acu.* COŞB.; **3.** (fam.) termen de urare sau de salut folosit între prieteni: *ura! ţipă notarul şi sorbi scurt paharul.* SAD. // n. (pl. **urale**) strigăt entuziast de aprobare, de adeziune etc.; aclamaţie: *zgomotul uralelor din arenele de altădată s-a transformat acum în zumzăitul alert al telefoanelor de susţinere.* D.; (şi: **hura**). [Din rus. *ura,* fr. *hourra,* germ. *hurra*].

ură[2]**, urez** vb. **1.** (tr.; construit de obicei cu dativul) a adresa cuiva o dorinţă de bine cu prilejul unei aniversări, al unui început de acţiune, al unui eveniment important etc.: *i-am urat cu seninătate: „bună dimineaţa!"* BL.; **2.** (intr.) a recita versuri populare care conţin urări, cînd se umblă cu colindul: *ură tu, măi Chiriece! ... şi noi, măi Zaharie, să prufnim din gură ca buhaiul.* CR.; **3.** (reg.; intr.) a rosti o oraţie de nuntă: *sărmanul Mură le-a urat din gură şi din vioară.* GAL.; **4.** (înv.; tr. şi intr.; despre preoţi) a cere ocrotirea divină pentru cineva sau ceva; a binecuvînta: *şi casii lui Aron îi ureadză dzîle bune şi bişug să vadză.* DOS.; (şi: (reg.) **ureza**). [Lat. *orare*].

uragán, uragane n. **1.** ciclon tropical cu viteză mare de deplasare; (p. gener.) vînt foarte puternic cu acţiune distrugătoare, însoţit adesea de ploi torenţiale şi de descărcări electrice: *fugarii, scăpaţi la mal, începură să alerge mînaţi de uragan spre pînza neagră de pădure.* SAD.; **2.** (fig.) mişcare impetuoasă, violentă, irezistibilă care antrenează, bulversează, distruge: *împăraţi şi regi se-adună să dea piept cu uraganul ridicat de Semilună.* EM.; *a evocat fraternitatea literară de altă dată într-un Bucureşti bîntuit de uragane.* R.L.; **3.** (fig.) dezlănţuire, izbucnire intensă şi violentă: *pesemne veacuri îşi topiră al urii uragan.* GOGA. [Din fr. *ouragan*].

uralít n. varietate de hornblendă cu aspect fibros, utilizată la fabricarea unor ţesături ignifuge. [Din fr. *ouralite,* germ. *Uralit*].

uralo-altáic, ~cl, uralo-altaícă, ~ce a. care se află, care trăieşte în regiunea munţilor Altai şi Ural: *populaţii uralo-altaice;* **limbi uralo-altaice,** limbi vorbite de populaţiile care trăiesc în regiunea munţilor Ural şi Altai. [Din fr. *ouralo-altaïque*].

uranát, uranaţi m. sare a acidului uranic. [Din fr. *uranate*].

urangután, urangutani m. maimuţă antropoidă de talie mare (cca 150 cm înălţime), cu părul lung, fără coadă, cu membrele anterioare foarte lungi, inteligentă şi cu spirit de imitaţie foarte dezvoltat, care trăieşte în pădurile tropicale din Sumatra şi Borneo (*Simia satyrus*); (şi: **orangutan**). [Din fr. *orang-outan,* it. *orangutano*].

uranián, ~eni, uraniană, ~ene a. **1.** referitor la univers; cosmic; **2.** (despre unele religii) în care divinităţile sînt concepute ca locuind în cer; **3.** care aparţine planetei Uranus. [Din it. *uraniano*].

uránic[1]**, ~ci, uranică, ~ce** a. care aparţine uraniului, de uraniu: *acid uranic;* **raze uranice,** radiaţii emise de uraniu şi de combinaţiile acestuia. [Din fr. *uranique*].

uránic[2]**, ~cl, uranică, ~ce** a. referitor la univers; care este în relaţie cu universul; cosmic, uranian: *teiul sugerează mireasma estivă, bradul e copacul boreal, aproape uranic.* CĂL. [*Uranus* n. pr. + *-ic*].

uranídе f. pl. grup de elemente chimice cu proprietăţi înrudite, cuprinzînd uraniul, neptuniul, plutoniul şi americiul. [Din fr. *ouranides*].

uranifér, ~i, uraniferă, ~e a. care conţine uraniu: *zăcămînt uranifer.* [Din fr. *uranifère*].

uranínă, uranine f. substanţă colorantă întrebuinţată ca sensibilizator în tehnica fotografică. [Din fr. *uranine*].

uraninít n. oxid natural de uraniu, cristalizat, de culoare neagră şi cu luciu gras; pehblendă. [Din fr. *uraninite*].

uranísc, uraniscuri n. (înv.) baldachin: *paturile ... cu un fel de oranist dasupra, numai*

de mătăsărie. ISP.; (şi: **oranist**). [Din gr. mod. *uranískos*].

uranísm n. pederastie. [Din fr. ***uranisme***].

uraníst, uranişti m. pederast. [Din fr. ***uraniste***].

urániu n. element chimic radioactiv, metal alb-argintiu, dur, care se găseşte în natură ca oxid, mai ales în pehblendă, folosit în pilele atomice pentru obţinerea elementelor transuranice; (şi: **uranium**). [Din fr. ***uranium***].

uránium n. v. uraniu.

uranográf, ~i, uranografă, ~e m., f. specialist în uranografie. [Din fr. ***uranographe***].

uranografíe f. descriere a cerului cu corpurile cereşti. [Din fr. ***uranographie,*** germ. ***Uranographie***].

uranolatríe f. adoraţie a corpurilor cereşti, socotite divine, la unele popoare. [Din germ. ***Uranolatrie***].

uranolít, uranoliţi m. meteorit. [Din germ. ***Uranolith***].

uranometríe f. disciplină care se ocupă cu măsurarea distanţelor interastrale. [Din fr. ***uranométrie***].

uranoplastíe, uranoplastii f. intervenţie chirurgicală care vizează corectarea unor deformări congenitale sau accidentale ale bolţii palatine. [Din fr. ***uranoplastie***].

uranorafíe, uranorafii f. sutură a vălului palatin. [Din fr. ***uranorraphie***].

uráre, urări f. **1.** acţiunea de a exprima dorinţe de bine la adresa cuiva; (concr.) cuvînt sau formulă prin care se exprimă o dorinţă de bine la adresa cuiva: *se sărutară feciorii de împăraţi în urările boierilor.* EM.; *copiilor familiei ... li se rostea la botez urarea de toţi cunoscută: să trăieşti cît Codrul Borzei.* SAD.; **2.** acţiune de a recita sau a cînta texte populare care conţin urări cînd se umblă cu colindul; (concr.) text recitat sau cîntat de colindători: *ceata repeta urarea, uitîndu-se ... unii la alţii.* AG.; *urările de Anul Nou, capra şi căluţul ... le respinsese de către sine.* SAD.; **3.** acţiunea de a adresa o oraţie mirilor la nuntă; (concr.) text în versuri pe care colăcarii sau alţi nuntaşi o adresează mirilor la nuntă; oraţie: *a patra zi era să fie nunta lui Făt-Frumos ..., lăutarii măiestriră hore nalte şi urări adînci.* EM.; (şi: (reg.) **urezare**). [V. ***ura***[2]].

urát[1]**, uraţi** m. sare a acidului uric. [Din fr. ***urate***].

urát[2]**, uraturi** n. **1.** faptul de a ura[2]; obiceiul de a umbla, de la casă la casă, pentru a face urări cu prilejul sărbătorilor de iarnă: *de Sfîntul Vasile, s-a dus cu flăcăii la urat.* SAD.; **2.** cuvînt sau formulă de urare la adresa cuiva; (şi: (reg.) **urezat**). [V. ***ura***[2]].

uraturíe f. prezenţa uraţilor în urină. [Din fr. ***uraturie***].

úră[1]**, uri** f. **1.** sentiment puternic, nestăpînit, care îndeamnă pe cineva să-i dorească sau să-i facă un rău cuiva: *e ură-n pieptul meu de lup; aş vrea pe stepe fără drum oştiri cu ghioaga să le rup.* PILLAT; **2.** aversiune puternică faţă de ceva: *din ură împotriva „Junimei", ... vesteji, alături de alţi contimporani, şcoala „pesimistă" a „Convorbirilor".* CĂL.; **ura de rasă,** rasism. [De la ***urî***].

úră[2] f. (bot.; reg.) **1.** numele a două plante erbacee din familia orhideelor: **a)** plantă cu frunzele late lanceolate, flori roşii-purpurii, mai rar albe, foarte parfumate, dispuse într-un spic la vîrful tulpinii, folosită, în medicina populară, împotriva sifilisului (*Gymnadenia conopea*); **b)** plantă cu frunze mai înguste, cu flori roşii-închise, rar albe sau roşietice (*Gymnadenia odoratissima*); **2.** (reg.) oreşniţă (*Lathyrus tuberosus*). [Et. nec.].

urătór, ~i urătoáre m., f. colindător (care urează): *gazda ieşi cu ciurul plin de covrigi şi începu să-i împrăştie peste urători.* AG. // m. (reg.) persoană care rosteşte oraţii la nuntă; (şi: (reg.) **urezător**). [***Ura***[2] + ***-ător***].

urătúră, urături f. **1.** cuvînt sau formulă de urare la adresa cuiva; urare: *sfătuiesc acuma cam ce urătură ... spune-vor din gură.* C.; **2.** text recitat sau cîntat de colindători cînd umblă cu uratul; urare: *şi-am luat clopotu-n mînă să spunem o urătură.* POP. [***Ura***[2] + ***-ătură***].

urbán, ~i, urbană, ~e a. **1.** care aparţine oraşului, referitor la oraş; citadin, orăşenesc: *transport urban;* **2.** (fig.) care dă dovadă de urbanitate; politicos, civilizat: *atitudine urbană; comportament urban.* [Din lat. ***urbanus,*** fr. ***urbain***].

urbanísm, (rar) **urbanisme** f. **1.** disciplină ştiinţifică care se ocupă cu activităţile legate de organizarea, amenajarea, compoziţia spaţială şi volumetrică a oraşelor, în concordanţă cu dezvoltarea lor economico-socială, posibilităţile tehnice, elementele specifice ale localităţii, condiţiile dezvoltării istorice, tradiţii, nivel de cultură etc.; **2.** (fig.) urbanitate. [Din fr. ***urbanisme***].

urbaníst, ~şti, urbanistă, ~e m., f. specialist în urbanistică. [Din fr. ***urbaniste***].

urbanístic, ~ci, urbanistică, ~ce a. care ţine de urbanistică, referitor la urbanistică; edilitar: *proiect urbanistic.* // f. ştiinţă a proiectării şi planificării lucrărilor de construire, sistematizare, reconstruire sau restructurare a aşezărilor omeneşti (oraşe, sate). [Din fr. ***urbanistique,*** it. ***urbanistico***].

urbanitáte f. (livr.) atitudine, comportare plină de politeţe, de bună-cuviinţă; urbanism: *sperau să constrîngă adversarul să respecte anumite reguli ale urbanităţii.* D. [Din fr. ***urbanité***, lat. ***urbanitas, -atis***].

urbanizá, urbanizez vb. (tr. şi refl.) a da sau a căpăta un caracter urban: *a urbaniza o comună; mahalalele oraşelor s-au urbanizat.* [Din fr. ***urbaniser***].

urbanizáre, urbanizări f. acţiunea de a (se) urbaniza şi rezultatul ei. [V. ***urbaniza***].

urbáriu, urbarii n. (înv.) registru oficial în care erau trecute proprietăţile funciare; carte funciară. [Din lat. med. ***urbarium***, germ. ***Urbarium***].

úrbe f. (livr.; astăzi rar) **1.** oraş: *ţinusem conferinţa în acea urbe a iubirilor mele de licean.* BL.; **2.** locuitorii unei astfel de aşezări: *toată urbea aşteaptă cu încordată nerăbdare să vină rezultatul examenului anual.* CAR. [Din lat. ***urbs, -is,*** it. ***urbe***].

urbi et orbi, formulă pontificală, care însoţeşte rugăciunea papei, în anumite zile de sărbătoare, cînd binecuvîntează pe credincioşii din Roma şi din toată lumea; (p. ext.) peste tot, pretutindeni. [Cuv. lat.].

urcá, urc vb. **1.** (intr. şi refl.) a se deplasa sau a merge pe un teren, pe un loc care este (din ce în ce) mai înalt; a (se) sui: *se lăsă apoi către Buzău, urcîndu-se pe Bîsca.* CĂL.; *vedeam trenul urcînd la Predeal;* **2.** (tr.) a deplasa spre un loc mai înalt; a sui: *primăvara, ciobanii urcă oile la stîni;* **3.** (intr. şi refl.) a fi în pantă suitoare; a duce în sus pînă la ..., a se întinde în sus pînă la ...; a sui: *priveşti de pe poteca ce urcă-n deal la noi.* PILLAT; *dumbrava, ... fiind totuşi o pădure adevărată, care prelugindu-se într-altele, se urcă pînă în Carpaţi.* CĂL.; *drumul ... urca spre Mitropolie.* VIANU; **4.** (tr.) a parcurge mergînd în sus: *urmau să urce poteca şerpuitoare pînă în vîrful Blidarului.* BL.; *bucuria mea, urcînd treptele la cămin, să-i împărtăşesc vestea.* EL.; **a urca treptele cuiva,** a solicita cuiva un serviciu (umilindu-se): *fiinţe zdrenţuite de vînt urcau treptele feluritelor instituţii şi întreprinderi.* BL.; **5.** (p. anal.; intr. şi refl.) a (se) deplasa (aparent) îndepărtîndu-se de linia orizontului, a se ridica pe bolta cerească: *se urcase luna cam de două suliţi.* CAR.; *de sînge urcă luna deodată.* PILLAT; **6.** (refl.) a se căţăra: *caprele ... dau să se urce în frasini.* SOR.; **s-a urcat scroafa în copac** (sau **în salcie**), v. **scroafă; a se urca în capul cuiva,** a abuza de bunătatea cuiva, a se obrăznici faţă de cineva; **7.** (refl. şi intr.) a se deplasa într-o mişcare de jos în sus sau a se duce şi a se aşeza pe ceva mai înalt: *Stancio s-a urcat şi el în patul cel înalt.* TOP.; *urcă pe podiu şi fixă cu pioneze cele şapte planşe.* GHEŢIE; **a se urca pe cal,** a încăleca; **a (se) urca pe tron** (sau **în scaunul împărăţiei**), a ajunge domn sau (înalt) demnitar (bisericesc); **8.** (tr.) a ridica ceva sau pe cineva de jos şi a-l pune pe un loc mai ridicat: *el o urcă pe cal.* EM.; **9.** (refl. şi intr.) a se deplasa în sus, păşind pe o scară, pentru a ajunge la un nivel superior al unei clădiri, al unei construcţii etc.: *se urcă în pod; urcă la etaj;* **10.** (spec.; refl.) a se deplasa într-o mişcare de jos în sus sau a păşi pe treptele unei scări, unei pasarele etc. în pantă pentru a ajunge ori a intra şi a se aşeza într-un mijloc de transport, cu scopul de a călători; (p. ext.) a călători cu un mijloc de transport: *la pornire urca în vagonul cel din urmă.* TOP.; *fetele ... se urcaseră în căruţă.* PR.; **11.** (fig.; refl. şi intr.) a progresa, a creşte (din punct de vedere material, intelectual, moral etc.); a accede la o treaptă superioară într-o ierarhie: *geniul liberale-naţionale nu se va putea urca mai sus.* CAR.; *echipa noastră a urcat în clasamentul general;* **12.** (refl.) a merge în sus prin aer, îndepărtîndu-se de pămînt; a se înălţa în văzduh: *avionul urcă continuu; urcă la ceruri volute de fum.* ARG.; (despre sunete, zgomote, glasuri) a se propaga în înălţime; **13.** (refl. şi intr.) a se ridica (pînă la o înălţime oarecare): *umezeala ... se urca pînă la cornişe.* VIANU; *apa urcă la ei pe creastă.* SOR.; **a ise urca cuiva sîngele în obraz** (ori **în** sau **la cap**), v. **sînge; a i se urca cuiva băutura la cap,** a se îmbăta; **a i se urca (fumurile) la cap,** a deveni încrezut, înfumurat; **14.** (fig.; refl. şi intr.) a creşte treptat în intensitate: *doamne, şopti ea, luptîndu-se din greu să înfrîngă încordarea care i se urca în gît.* PR.; *boala de suflet urca în mine.* LIIC.; **15.** (refl. şi intr.; despre temperatură, presiune atmosferică; (p. ext.) despre termometre, barometre) a avea ori a indica valori mai mari în comparaţie cu cele normale sau precedente; **16.** (fiz.; intr.; despre mărimi scalare) a suferi o variaţie de creştere a valorii pozitive; **17.** (refl. şi intr.; despre numere sau valori care se pot exprima în cifre) a creşte; a se ridica la ...: *cheltuielile se urcă la o mie de lei; acţiunile se vor urca vertiginos.* VINEA; (tr.) *a urcat preţul grîului;* **18.** (refl.; despre voce, ton sau glas; (p. ext.) despre cîntece) a se ridica de la un registru mai profund la unul mai înalt; (tr.) *a urcat tonul;* **19.** (refl. şi intr.) a merge înapoi în timp pînă la ..., a exista, a data din ...: *cît de departe ar voi istoricul să se urce pe scara vîrstelor.* OD.; *originea ei urcă mai sus, la Halima.* VIANU. [Probabil lat. ****oricare*** (=***oriri***)].

urcáre, urcări f. **1.** acţiunea de a (se) urca; urcat[1]; suire: *urcarea la catul de sus se făcea pe o scară de lespezi mari de piatră.* CĂL.; **2.** înălţare (în aer): *urcarea pe verticală a elicopterului;* **3.** creştere, sporire a unor valori care se pot exprima în cifre: *urcarea preţurilor.* [V. ***urca***].

urcát[1] n. faptul de a (se) urca; suit[1]. [V. ***urca***].

urcát[2]**, ~ţi, urcată, ~e** a. crescut, ridicat. [V. ***urca***].

urcătór, ~i, urcătoáre a. **1.** care duce în sus, care urcă: *stîlpul ... suportă de jos, în mijlocul drumului, scările urcătoare la galerie.* CAR.; **2.** care se agaţă, se suie; agăţător, suitor: *plante urcătoare.* [***Urca*** + ***-ător***].

urceól, urceole n. (bot.) organ în formă de sac, de urcior, cum este caliciul la unele plante. [Din fr. ***urcéole***].

urceolát, ~ţi, urceolată, ~e a. (despre un organ) în formă de sac, de urcior. [Din fr. ***urcéolé***].

urciór[1]**, urcioare** n. **1.** vas de lut (smălţuit), cu gîtul strîmt, cu una sau cu două toarte, avînd uneori un gurgui, folosit pentru transportarea sau pentru păstrarea unor lichide şi din care se poate bea: *luă un urcior plin cu apă în mînă.* EM.; **2.** (înv.

şi reg.) loc mai adînc în albia unei ape curgătoate, unde se formează vîrtejuri; bulboană; (şi: **ulcior**). [Lat. *urceolus*].

urcior², **urcioare** n. infecţie sub forma unui mic furuncul care apare la rădăcina genelor; (şi: **ulcior**). [Lat. ***hordeolus*** (după *urcior*¹)].

urcioráş, urcioraşe n. diminutiv al lui urcior¹; urciorel, urcioruş, urcioruţ: *a adus baba ... din pivniţă un urcioraş de vinars.* POP.; (şi: **ulcioraş**). [***Urcior***¹ + *-aş*].

urciorél, urciorele n. (reg.) urcioraş; (şi: **ulciorel**). [***Urcior***¹ + *-el*].

urciorúş¹, **urcioruşe** n. (reg.) urcioraş; (şi: **ulcioruş**). [***Urcior***¹ + *-uş*].

urciorúş², **urcioruşe** n. (reg.) diminutiv al lui urcior². [***Urcior***² + *-uş*].

urciorúţ, urcioruţe n. (reg.) urcioraş; (şi: **ulcioruţ**). [***Urcior***¹ + *-uţ*].

urcúş, urcuşuri n. **1.** deplasare (pe jos sau într-un vehicul) spre sau pe un loc care este (din ce în ce) mai înalt; ascensiune, suire, suiş, suit¹, urcare, urcat¹: *în beznă, urcuşul era nespus de anevoios.* BL.; **2.** (fig.) evoluţie; suiş: *se observă, în cursul civilizaţiei, urcuşuri, stagnări şi căderi ..., care confirmă intenţiile nedestăinuite ale Divinităţii.* CĂL.; **3.** loc, drum sau porţiune de drum în pantă; suiş: *şoseaua se îndoaie în urcuşuri trăgănate.* VLAH. [***Urca*** + *-uş*].

urdár, urdari m. persoană care face sau care vinde urdă. // n. (pl. **urdare**) **1.** unealtă ciobănească cu care se mestecă zerul pus la fiert pentru a se alege urda; **2.** vas în care se fierbe zerul pentru a se alege urda sau în care se păstrează urda. [***Urdă*** + *-ar*].

urdáş, urdaşi şi **urdaşe** n. (reg.) mîncare ciobănească făcută din urdă prăjită sau fiartă, ceapă şi mărar. [***Urdă*** + *-aş*].

úrdă, (rar) **urde** f. **1.** brînză dulce obţinută prin fierberea şi închegarea zerului rămas de la prepararea caşului sau de la alegerea untului: *fiertura de făină şi de zăr era încetul cu încetul dozată cu toate derivatele stînii: cu urdă proaspătă, cu caş dospit, cu brînză ... şi cu unt de oaie tăiat în blocuri.* BL.; **2.** (compus) **urda-vacii, a)** plantă erbacee din familia cruciferelor, înaltă de 20-40 cm, cu fiori mici, albe, dispuse în corimb, cu tulpina şi frunzele acoperite cu peri cenuşii şi cu fructele silicule (*Cardaria draba*); **b)** (reg.) hreniţă (*Lepidium campestre*); **c)** (reg.) creson (*Lepidium sativum*). [Probabil cuv. autoht.; cf. alb. ***udhós***].

urdăríe, urdării f. (reg.) **1.** parte a stînii unde se păstrează urda; **2.** cantitate mare de urdă. [***Urdă*** + *-ărie*].

urdí, urdesc vb. (reg.) **1.** (intr. şi refl.; despre zer) a se separa prin fierbere în urdă şi într-un zer apătos; **2.** (tr. şi intr.) a prepara urda. [V. ***urdă***].

úrdie f. v. **ordie**.

urdiná, úrdin vb. (intr.) **1.** (înv. şi pop.) a merge des undeva sau la cineva, a face acelaşi drum de nenumărate ori: *ţineau drumul de cai şi de olac şi de hrană pînă în Cameniţă cu multă nevoie de turci ce urdinau în sus şi în jos.* LET.; *poteceaua după vale făcută de-o fată mare, urdinînd la vrăjitoare.* POP.; **2.** (pop.; despre albine) a intra şi a ieşi din stup prin urdiniş; **3.** (înv. şi reg.) a avea diaree. [Lat. ***ordinare***].

urdináre, urdinări f. (înv. şi reg.) **1.** acţiunea de a urdina; urdinat: *drum la mîndra peste vale, s-a luat lumea de mirare, de atîta urdinare.* POP.; **2.** diaree. [V. ***urdina***].

urdinát n. (înv. şi reg.) **1.** urdinare; **2.** diaree. [V. ***urdina***].

urdiníş, urdinişuri n. deschizătură mică într-un stup, prin care intră şi ies albinele: *Harap Alb ... găseşte un buştihan putregăios, îl scobeşte cu ce poate şi-i face urdiniş.* CR. [***Urdina*** + *-iş*].

urdíţă f. diminutiv al lui urdă: *urdiţă din trăistiţă.* POP. [***Urdă*** + *-iţă*].

urdoáre, urdori f. (mai ales la pl.) secreţie gălbuie care se depune pe marginea pleoapelor, mai ales în timpul somnului; puchină: *pe la brîu e toată flori, pe la ochi toată urdori.* POP. [Et. nec.; probabil ***urdă*** + *-oare*].

úrdu n. limbă indiană modernă, unul dintre aspectele literare ale hindustanei, vorbită în nordul Indiei şi, ca limbă oficială, în Pakistan, scrisă în alfabet arab. [Din engl., fr. ***urdu***].

urdu-beleá adv. (înv.) pe neaşteptate (şi nedorit): *să scape de rău astei jivine, căzută urdu-belea pe spinarea bieţilor oameni ai locului.* ISP. // f. pacoste, belea. [Din turc. ***urdu*** „a lovi" + ***belâ*** „necaz"].

urdurós, ~şi, urduroásă, ~e a. (despre ochi) plin de urdori; (despre fiinţe) care are urdori la ochi; (p. ext.) neîngrijit, nespălat, murdar; puchinos: *la urduroşii ochi cu mînule frecîndu-să.* CANT.; *cînd vei vorbi de mucos, nici tu să fii urduros.* PANN. [***Urdori*** (pl. lui *urdoare*) + *-os*].

ureádnic, ureadnici m. (înv.; reg.) **1.** dregător; **2.** reprezentant al domnului în oraşe, care dubla conducerea aleasă de locuitori. [Din ucr., rus. ***ureadnic***].

ureáză, ureaze f. enzimă care acţionează asupra ureei, descompunînd-o în amoniac şi bioxid de carbon, utilizată pentru determinarea ureei în lichidele biologice. [Din fr. ***uréase***].

uréche, urechi f. **I. 1.** fiecare dintre cele două organe ale auzului şi echilibrului la om şi la unele animale, aşezate de o parte şi de cealaltă a capului, alcătuite dintr-o parte externă, una mijlocie şi alta internă: *de-ar avea codrul ista gură să spuie cîte a văzut, cumplită pătăranie ne-ar mai auzi urechile.* CR.; **a fi numai urechi** sau **a-şi deschide urechile (în patru), a asculta cu toate urechile,** a asculta foarte atent; **a asculta numai cu o ureche,** a asculta distrat; **a nu-şi crede urechilor,** a nu crede ceea ce aude; **a-i intra cuiva ceva pe-o ureche şi a-i ieşi pe alta** (sau **pe cealaltă**), a nu reţine ceea ce i se spune, a trece uşor peste cele auzite, a nu asculta sfaturile primite; **a nu avea urechi pentru ceva,** a nu voi să asculte ce i se spune, a nu da importanţă celor aflate; **a ţine urechea la ...,** a fi atent la ceea ce spune cineva; **a fi (cam) într-o ureche,** a fi (cam) smintit; **a fi urechea satului** (sau **tîrgului**), a şti tot ce se petrece într-o localitate; **a-i ajunge cuiva la ureche** sau **a ajunge la urechea cuiva,** (despre afirmaţii, zvonuri, ştiri) a deveni cunoscut, ştiut de cineva; **a-l lăsa pe cineva urechile,** a surzi; **a fi tare** (sau **fudul**) **de o ureche,** a nu auzi bine, a fi surd; **a bate toaca la urechea surdului,** a vorbi cuiva degeaba, a nu fi ascultat; **2.** parte externă, cartilaginoasă, vizibilă a acestui organ; auriculă, pavilion: *a venit acasă cu o ureche lipsă.* PR.; **pînă peste urechi,** extrem de mult, foarte; **a rîde cu gura pînă la urechi,** a rîde foarte tare; **a nu duce (paharul, sticla) la ureche,** se spune despre cineva care bea mult; **a mişca din urechi,** a mitui pe cineva; **floare la ureche,** v. **floare**; **a i se lungi urechile de foame,** v. **lungi**; **a se culca pe-o ureche,** v. **culca**; **a-i rupe cuiva urechile,** v. **rupe**; **a roade cuiva urechile,** v. **roade**; **3.** facultatea de a auzi; simţul auzului, auz: *urechea te minte şi ochiul te-nşală.* EM.; **(a avea) ureche muzicală,** (a avea) facultatea de a percepe şi de a reproduce exact sunetele muzicale; **a cînta după ureche,** a reproduce o melodie după auz, fără a folosi partitura; **4.** (compuse) **urechea-babei,** numele a trei specii de ciuperci din familia pezizaceelor: **a)** ciupercă necomestibilă, dar neotrăvitoare, cu pălăria de forma unei cupe răsucite, gălbuie pe partea exterioară şi portocalie pe cea interioară, care creşte toamna în grupuri, în locurile umede din păduri (*Peziza aurantia*); **b)** ciupercă necomestibilă, dar neotrăvitoare, cu pălăria emisferică, trandafirie pe partea exterioară şi roşie pe cea interioară, care creşte primăvara, izolată sau în grupuri, pe crengile căzute şi putrezite în locuri umede (*Peziza coccinea*); **c)** (reg.) ciupercă comestibilă cu piciorul scurt şi gros, cu pălăria mare, în formă de castron, galbenă-brună, care creşte, în grupuri mari, pe trunchiurile putrede de brad (*Peziza venosa*); **urechea-iepurelui, a)** numele a patru plante erbacee din familia umbeliferelor, cu flori galbene dispuse în corimb, care cresc prin locuri stîncoase (*Bupleurum rotundifolium, falcatum, diversifolium* şi *aureum*); **b)** plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina şi frunzele prevăzute cu peri deşi, lînoşi, cu florile trandafirii (*Stachys lanata*); **c)** (reg.) urechelniţă (*Sempervivum tectorum*); **d)** (reg.) curcubeu (*Lychnis coronaria*); **urechea-porcului,** plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina ramificată în partea superioară, cu frunzele ovale şi dinţate şi cu flori mici, albăstrii-violete (*Salvia verticillata*); **urechea-ursului, a)** plantă erbacee din familia primulaceelor, cu frunze ovale, uşor dinţate, cu florile galbene, dispuse în buchet în vîrful tulpinii, cultivată ca plantă decorativă (*Primula auricula*); **b)** (reg.) ciuboţica-ursului (*Cortusa matthioli*); **c)** roiniţă (*Melissa officinalis*); **5.** (p. anal.; pop.; la peşti) opercul; deschiderea branhială acoperită de opercul. **II** (p. anal.) nume dat unor părţi (pereche) ale unor obiecte, unelte, construcţii etc., asemănătoare ca formă sau ca aşezare cu o ureche sau cu părţi ale ei: **a)** gaura acului (prin care se trece aţa sau sfoara); **a scăpa ca prin urechile acului,** v. **scăpa**; **b)** fiecare dintre cele două părţi laterale mai ridicate de la buza găleţii, prin orificiul cărora se introduce toarta; **c)** fiecare dintre cele două cheotori de piele sau de pînză cusute la marginea de sus, din spate, a ghetelor sau a cizmelor, cu ajutorul cărora se trage încălţămintea pe picior: *poartă ghete cu talpa groasă şi cu urechile scoase auster afară.* CĂL.; **d)** fiecare dintre cheotorile de piele care se cos pe marginea de sus a opincii, prin care se petrece nojiţa; **e)** laţ la capătul unei sfori; **f)** toartă; **g)** fiecare dintre porţiunile unei lucrări de zidărie ieşite în afară, amenajate pentru a susţine un toc, un ornament etc.; **h)** ciocul de la vîrful cîrligului de undiţă, care reţine peştele prins; **i)** fiecare dintre părţile de la capătul bifurcat lateral al protapului, între care se fixează piscul carului; **j)** fiecare dintre cele două clape ale unei căciuli sau şepci, care acoperă urechile. [Lat. ***oricla*** (=***auricula***)].

urecheá, urechez vb. (tr.) a trage pe cineva de urechi (pentru a-l pedepsi); (p. ext.) a bate (un copil): *nu-i urecheşte, nu-i mustră ... şi nu-şi stăpîneşte copiii.* POP.; (şi: **urechi**). [De la ***ureche***].

urecheálă, urecheli f. faptul de a urechea; pedeapsă aplicată cuiva prin tragere de urechi; (p. ext.) bătaie (dată unui copil). [***Urechea*** + *-eală*].

urecheát, ~ţi, urecheată, ~e a. cu urechi mari: *Dumitru e lung, urecheat, buzat şi practic.* PETR. // m. (glumeţ) nume dat iepurelui sau măgarului. [De la ***ureche***].

urechélniţă, urechelniţe f. **1.** insectă omnivoră nocturnă, de culoare castanie, cu corpul alungit, cu elitrele scurte, avînd la capătul abdomenului două prelungiri în formă de cleşte (*Forficula auricularia*); **2.** miriapod nocturn de pradă, cu capul mare, cu antenele lungi şi cu 16 perechi de picioare, prima pereche transformată într-un fel de cleşte şi avînd la bază glande veninoase, iar ultima pereche este mai lungă şi îndreptată spre spate (*Lithobius forficatus*); **3.** (entom.; rar) scolopendră (*Scolopendra cingulata*); **4.** nume a două plante erbacee din familia crasulaceelor: **a)** plantă cu frunze ovale cărnoase, terminate într-un vîrf ascuţit, cu flori roşii sau roz, aşezate la partea superioară a tulpinii, care creşte pe stînci sau se cultivă, fiind folosită în medicina populară împotriva durerilor de urechi (*Sempervivum tectorum*); **b)** (reg.) borşişor (*Sempervivum schlehani*); **5.** (bot.; reg.) urechea-iepurelui (*Bupleurum rotundifolium* şi *falcatum*); **6.** (reg.) numele a două plante erbacee: **a)** rujă (*Sedum rosea*); **b)** iarbă-grasă (*Sedum maximum*);

7. (înv.) instrument în formă de linguriţă prelungă, cu care se curăţă cleiul din urechi; **8.** microfon de mici dimensiuni plasat în urechea jurnalistului sau moderatorului de televiziune, permiţîndu-le acestora un contact permanent cu regia, cînd sînt în studio, sau cu studioul, cînd sînt în exterior. [*Ureche* + *-elniţă*].

urechí vb. v. **urechea.**

urechílă m. **1.** (glumeţ) nume dat măgarului sau iepurelui; **2.** epitet pentru o persoană cu urechi mari. [*Ureche* + *-ilă*].

urechíst, ~şti, urechístă, ~e m., f. persoană care interpretează o melodie după auz, fără să cunoască notele. // a. superficial. [*Ureche* + *-ist*].

urechiúşă, urechiuşe f. **1.** diminutiv al lui ureche: *îşi potrivea cercelii ieftini şi-şi freca uşor sfîrcurile urechiuşelor.* SAD.; **2.** nume dat mai multor specii de ciuperci: **a)** ciupercă comestibilă, cu pălăria ascuţită, de culoare roz-portocalie, care creşte pe pămînt sau pe lemne putrede, în păduri de brad, de obicei în grupuri (*Gyrocephalus rufus*); **b)** (reg.; mai ales la pl.) burete-galben (*Cantharellus cibarius*); **c)** (reg.; la pl.; în forma **urechiuşi**) urechea-babei (*Peziza coccinea*); **3.** (reg.) numele a două plante erbacee: **a)** (şi **urechiuşă de stîncă**) urechelniţă (*Sempervivum tectorum*); **b)** borşişor (*Sempervivum schlehani*); **4.** (reg.; mai ales la pl.) nume dat unor preparate alimentare asemănătoare ca formă cu o ureche: **a)** tăiţei de forma unei urechi mici, care se fierb şi se consumă ca adaos la supă, la borş etc.; **b)** colţunaşi umpluţi cu carne tocată, care se fierb în supă. [*Ureche* + *-uşă*].

uredinálă, uredinale f. (bot.; la pl.) ordin de ciuperci microscopice parazite care trăiesc pe plantele fanerogame, producînd boala numită rugină; (şi la sg.) ciupercă din acest ordin. [Din fr. *urédinales*].

urée f. compus organic incolor, cristalizat, solubil în apă, care se găseşte în sînge, ca principalul produs de degradare finală a proteinelor, şi se elimină prin urină în cantităţi variabile, în funcţie de regimul alimentar şi de integritatea filtrului renal sau care se obţine pe cale sintetică, fiind folosit în sinteza unor medicamente, a unor materiale plastice şi ca îngrăşămînt agricol. [Din fr. *urée*].

uréic, ~ci, ureică, ~ce a. care se referă la uree. [Din fr. *uréique*].

urémic, ~ci, uremică, ~ce a. **1.** referitor la uremie, care aparţine uremiei: *sindrom uremic;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de uremie. [Din fr. *urémique*].

uremíe, uremii f. **1.** creştere patologică a cantităţii de uree sau de acid uric din sînge; **2.** sindrom clinic şi umoral complex, propriu insuficienţei renale acute şi stadiului final al insuficienţei renale cronice, caracterizat prin modificări generale şi prin manifestări cutanate, digestive, respiratorii, cardiovasculare. [Din fr. *urémie*].

uremigén, ~i, uremigenă, ~e a. care determină uremie. [Din fr. *urémigène*].

ureogénic, ~ci, ureogenică, ~ce a. care se referă la secreţia de uree. [Din fr. *uréogénique*].

ureométru, ureometre n. aparat pentru determinarea cantităţii de uree din urină. [Din fr. *uréomètre*].

ureopoiéză f. procesul de formare a ureei în organism. [Din fr. *uréopoïèse*].

uretán, uretani m. sare a acidului carbamic folosită ca citostatic sau ca hipnotic; carbamat. [Din fr. *uréthanne*].

uretér, uretere n. fiecare dintre cele două conducte membranoase care conduc urina de la bazinetul renal în vezica urinară. [Din fr. *uretère*].

ureterál, ~i, ureterală, ~e a. care aparţine ureterului, al ureterului, referitor la ureter, de ureter. [Din fr. *urétéral*].

ureteralgíe, ureteralgii f. durere pe traiectul ureterelor. [Din fr. *urétéralgie*].

ureterectomíe, ureterectomii f. rezecţie chirurgicală a unui ureter. [Din fr. *urétérectomie*].

ureterítă, ureterite f. inflamaţie a ureterelor. [Din fr. *urétérite*].

ureterografíe, ureterografii f. explorare radiologică a ureterelor. [Din fr. *urétérographie*].

ureterolít n. calcul ureteral. [Din fr. *urétérolith*].

ureterolitiázǎ f. prezenţă a unui calcul în ureter. [Din fr. *urétéro-lithiase*].

ureteroplastíe, ureteroplastii f. refacere chirurgicală a ureterului. [Din fr. *urétéroplastie*].

ureterotomíe, ureterotomii f. deschidere operatorie a ureterului printr-o incizie trasată în axul său. [Din fr. *urétérotomie*].

uretrál, ~i, uretrală, ~e a. care aparţine uretrei, referitor la uretră: *canal uretral.* [Din fr. *urétral*].

urétră, uretre f. conduct membranos, cu conformaţie diferită la cele două sexe, prin care se elimină urina din vezica urinară la exterior, la mascul servind şi la conducerea lichidului spermatic în timpul ejaculării; canal urinar; (şi: **uretru**). [Din lat. *urethra*, fr. *urètre*].

uretrítă, uretrite f. inflamaţie acută sau cronică a uretrei. [Din fr. *urétrite*].

uretrografíe, uretrografii f. radiografie a uretrei cu ajutorul unei substanţe de contrast. [Din fr. *urétrographie*].

uretroscóp, uretroscoape n. aparat pentru examinarea endoscopică a uretrei. [Din fr. *urétroscope*].

uretroscopíe, uretroscopii f. explorare endoscopică a uretrei. [Din fr. *urétroscopie*].

uretrotóm n. instrument folosit pentru secţionarea stricturilor uretrale. [Din fr. *urétrotome*].

uretrotomíe, uretrotomii f. secţionarea operatorie a unei stricturi uretrale. [Din fr. *urétrotomie*].

urétru n. v. **uretră.**

urezá vb. v. **ura²**.

urezáre f. v. **urare.**

urezát n. v. **urat²**.

urezătór m. v. **urător.**

uréznic, ureznice n. (reg.) urioc. [Din scr. *ureznik*].

urgént, ~ţi, urgentă, ~e a. **1.** (adesea adv.) care trebuie să fie făcut, rezolvat, decis etc. fără întîrziere, care nu poate fi amînat; grabnic: *lucrări urgente; treburi urgente; a intervenit urgent;* **2.** (spec.; despre telegrame) care este expediat cu prioritate pentru a sosi mai repede. [Din fr. *urgent*, lat. *urgens, -ntis*].

urgentá, urgentez vb. (tr.) a accelera, a grăbi mersul unei lucrări, al unei acţiuni, rezolvarea unei probleme etc.: *a urgenta lucrările agricole; a urgenta plecarea.* [De la *urgent*].

urgentáre, urgentări f. acţiunea de a urgenta şi rezultatul ei; grăbire: *se impune urgentarea lucrărilor.* [V. *urgenta*].

urgénţă, urgenţe f. **1.** însuşirea, caracterul a ceea ce este urgent: *vei începe să simţi tot mai acut scurtimea vieţii, urgenţa lucrurilor care trebuie spuse.* CĂRT.; **2.** necesitate de a acţiona rapid, de a rezolva imediat o problemă: *scris cu un constant sentiment al urgenţei, textul se complace, tot timpul, în sugestie şi eboşă.* PLEŞU; **de urgenţă, a)** imediat: *fu chemat de urgenţă la Viena.* BL.; **b)** urgent, grabnic: *ajutor medical de urgenţă;* **stare de urgenţă,** situaţie excepţională care impune aplicarea de către stat a unui sistem de măsuri cu caracter politic, militar, economic şi social care să-i permită intrarea în război într-un timp foarte scurt; **3.** situaţie care necesită o rezolvare urgentă; (spec.) caz de boală, accident care necesită o intervenţie, o rezolvare urgentă; **spital** (sau **secţie**) **de urgenţe,** spital sau serviciu al unui spital către care sînt trimişi răniţii sau bolnavii care necesită un tratament urgent. [Din fr. *urgence*].

urgíe, urgii f. **1.** mînie violentă, furie dezlănţuită îndreptată împotriva cuiva: *este grozav lucru să vadă cineva urgia poporului.* ISP.; **2.** (spec.) manifestare a mîniei divine; pedeapsă divină: *blestem din suflet, doară de-l-o ajunge urgia cerească.* DELAVR.; **3.** nenorocire, calamitate, prăpăd: *aduceau în ţara asta blîndă urgia şi jaful războiului.* VLAH.; **4.** dezlănţuire violentă şi distrugătoare a forţelor naturii; prăpăd: *scăpai din valuri teafăr şi de urgia mării.* PILLAT; **5.** (pop.) persoană nesuferită, rea sau urîtă: *cu cine mă cununai: cu cununa gardului, cu urgia satului!* POP.; **6.** (înv.) exil: *neputîndu-l înduplleca, l-am trimis la urgie departe.* DOS. [Lat. *orgia*].

urgisí, urgisesc vb. **1.** (înv.; tr.) a urî, a duşmăni pe cineva: *urgisiia pre el fraţii săi ... şi aceastǎ ziserǎ unul către alalt: „ ... sǎ-l omorîm pre el şi sǎ-l aruncăm în cea fîntînǎ veache".* PALIA; **2.** (înv. şi pop.; tr.) a provoca cuiva un necaz, un rău, o suferinţă; a oropsi: *maiestate! ... de-oi şti chiar că-i urgisi pe bătrînul Iablonovschi ..., mi-oi face datoria de a-ţi spune adevărul.* AL.; **3.** (înv.; şi pop.; tr.) a lăsa în părăsire, a abandona: *a urgisit copilul într-o pădure;* **4.** (înv.; şi pop.; tr.) a exila, a surghiuni: *au aflat creştini 10000 şi i-au urgisit.* N.COSTIN; **5.** (înv.; refl.) a se înfuria, a se mînia: *deaca auzi Antioh împăratul cuvintele acestea, să urgisi cu mînie.* BIBLIA. [Din gr. mod. *orghízo* (după *urgie*)].

urgisíre, urgisiri f. (înv.) **1.** acţiunea de a urgisi; detestare, duşmănie, ură: *urgisit de cer şi oameni, le-am răspuns prin urgisire.* MACED.; **2.** faptă rea, netrebnicie: *pe prorocii tăi au ucis ... şi au făcut urgisiri mari.* BIBLIA. [V. *urgisi*].

urgisít, ~ţi, urgisită, ~e a. **1.** năpăstuit, oropsit, persecutat: *urgisita şi zbuciumata lui soţie scosese ... şi cloşca cu puii de aur.* CR.; **2.** lăsat în părăsire, desconsiderat: *găsise un tron vechi, urgisit într-un colţ.* ISP.; **3.** (înv.) nesuferit, afurisit; rău: *urîtul cel urgisit, care usucă şi topeşte, mereu şi necurmat în inima copilei se prefira.* OD.; **4.** (înv.) blestemat; necurat: *fugea cu mare frică de acel loc urgisit.* NEGR. [V. *urgisi*].

uriáş, ~i, uriaşă, ~e m., f. **1.** personaj din Biblie, din mitologie şi basmele româneşti, închipuit sub formă de om, de dimensiuni gigantice, cu puteri extraordinare şi o înfăţişare înspăimîntătoare: *şi uriiaşii era pre pămînt în zilele acelea.* BIBLIA; **2.** om foarte înalt şi voinic: *cele două neveste priviră cu spaimă la uriaş.* AG.; **3.** (fig.) personalitate cu merite excepţionale într-un anumit domeniu; titan, gigant: *Alexandrescu în lirismul trecutului este un uriaş.* DELAVR. // a. de proporţii neobişnuite, mult mai mare decît normal; enorm, colosal, gigantic: *văzu o zidire veche şi mare ... cu o poartă uriaşă în mijlocul zidului.* EM.; *N.Iorga apare masiv privit de departe, prin numărul uriaş de tomuri scrise şi prin multiplicitatea preocupărilor.* CĂL. [Din magh. *óriás*].

úric¹ a. **acid uric,** acid organic natural care se găseşte în sînge şi în urină, rezultat din descompunerea proteinelor în procesul metabolic. [Din fr. *urique*].

uríc², urice n. **1.** moşie boierească sau mănăstirească care se bucura de privilegiul ereditar de imunitate; ohabă: *şi domnul, pentru credinţa şi destoinicia lor, le dăruieşte urice.* VLAH.; **2.** act de privilegiu acordat unei astfel de moşii; act de proprietate veşnică sau de donaţie acordat cuiva;

(p. gener.) document, act: *rădăşenii n-au uric de moşie din vechime pentru vatra lor.* SAD. [Din magh. **örök**].

uricár, uricari m. persoană care redacta, copia sau traducea actele în cancelariile domneşti; diac. // n. (pl. **uricare**) colecţie de urice[2]. [*Uric*[2] + *-ar*].

uricăş, uricaşi m. (înv.) moştenitor: *acesta iaste uricaşul, veniţ să omorîm pre el şi să ţinem uricul lui.* N.TEST. [*Uric*[2] + *-aş*].

uricemíe, uricemíi f. prezenţa acidului uric în sînge. [Din fr. *uricémie*].

uriciós a. v. **urîcios**.

uriciúne f. v. **urîciune**.

urieşésc, ~şti, urieşeáscă, ~eşti a. de proporţii enorme; uriaş: *de jur împrejur stau stîncile urieşeşti de granit ca nişte păzitori negri.* EM. [*Uriaş* + *-esc*].

urieşíţă, urieşíţe f. personaj din basme, închipuit ca o femeie uriaşă: *era o urieşiţă groaznică, cu un cap ... cît o bute.* POP. [*Uriaş* + *-iţă*].

urináre, urinări f. acţiunea de a urina; micţiune. [V. *urina*].

urinár, ~i, urinară, ~e a. referitor la urină sau la organele care o secretă sau o elimină: *infecţii urinare; canal urinar.* [Din fr. *urinaire*].

urináre, urinări f. acţiunea de a urina; micţiune. [V. *urina*].

urínă, urine f. lichid secretat de rinichi, care cuprinde în soluţie o serie de substanţe rezultate din metabolismul organismului, colectat în vezica urinară şi eliminat ritmic prin căile urinare. [Din lat. *urina*, fr. *urine*].

urinifér, ~i, uriniferă, ~e a. care aparţine urinei sau organelor urinare, referitor la urină sau la organele urinare. [Din fr. *urinifère*].

urinoár, urinoare n. loc special pentru urinare; pisoar. [Din fr. *urinoir*].

urinós, ~şi, urinoásă, ~e a. de natura urinei; referitor la urină; de urină. [Din fr. *urineux*].

urióc, urioci m. (pop.) totalitatea firelor de urzeală de la capătul pînzei, care rămîn netesute (şi care se taie cînd pînza se scoate din războiu); piedin, ureznic; (şi: **uruioc**). [Et. nec.; cf. ucr. *urivok*, sb. *urivak*].

urî, urăsc vb. **1.** (tr.) a avea un sentiment de ură faţă de cineva: *şi te uram cu-nverşunare, te blestemam, căci te iubesc.* EM.; (refl. recipr.) *au ajuns să se urască.* GAL.; **2.** (tr.) a detesta, a nu putea suferi ceva: *urăşte deşertăciunile lumii.* SAD.; **3.** (refl.; adesea constituit cu dat. şi urmat de determinări introduse prin prep. *de* sau *cu*) a se plictisi; a se sătura de ceva, a nu mai simţi nici o plăcere pentru cineva sau ceva: *a început a i se urî să stea serile singur în casă.* CAR.; *a fost odată un om, căruia i se urîse cu deşertăciunile cetăţilor.* ISP.; *tu să trăieşti mult şi bine, pînă te urăşti de lume.* POP.; **a i se urî cuiva cu viaţa** (sau **cu zilele**), a se sătura de viaţă, a-şi dori moartea; **a i se urî cuiva cu binele**, se spune cînd cineva comite imprudenţe, riscîndu-şi situaţia. [Lat. **horrire* (=*horrere*)].

urîcios, ~şi, urîcioásă, ~e a. **1.** care displace prin atitudinea, vorbele sale; care inspiră antipatie; antipatic, dezagreabil, nesuferit: *învaţă-te să nu fii urîcios, şi, cînd vorbeşti, uită-te la mine.* SAD.; **2.** care trezeşte dezgust, repulsie; detestabil, odios: *o asemenea crimă urîcioasă ... va rămîne o pată vecinică asupra neamului lui.* BĂLC.; **3.** (înv. şi reg.) care este lipsit de frumuseţe; urît[2]: *capul lui era un calup chelbos, nasul mare, faţa sluţită de vărsat şi nişte mustăţi zborşite ... complectau arătarea acestui om urîcios.* EM.; **4.** fără soare, ploios, friguros: *vreme urîcioasă;* (şi: **uricios**). [*Urî* + *-icios*].

urîciúne, urîciuni f. **1.** fiinţă cu înfăţişare respingătoare; monstru, pocitanie, urîţenie: *vezi colo pe urîciunea fără suflet, fără cuget, cu privirea-mpăroşată şi la fălci umflat şi buget.* EM.; **2.** (înv. şi reg.) faptul de a fi urît[2]; starea a ceea ce este urît[2]; urîţenie: *prin urîciunea mea, voi cunoaşteţi a preţui frumosul.* BOL.; **3.** (înv. şi reg.) faptă urîtă[2]: *cumpenele viclene urîciune înaintea Domnului, şi cîntarul dirept primit la dînsul.* BIBLIA; **4.** (înv. şi reg.) faptul de a urî; duşmănie, aversiune: *de ce domnilor critici atîta urîciune?* ALEX.; (şi: **uriciune**). [*Urî* + *-iciune*].

urît[1] n. **1.** dezgust, aversiune faţă de cineva sau ceva: *să mira încătro să va duce de urîtul lui Aron Vodă.* N.COSTIN; *apa de băut era rea; ... de urîtul ei, oamenii beau apă pe furiş din Struma.* TOP.; (pop.) **a-i fi cuiva urît de cineva**, a avea resentimente faţă de cineva; a-i fi nesuferit, respingător; **2.** stare de insatisfacţie, de plictiseală, de tristeţe, provocată de singurătate, de lipsă de ocupaţie, de o activitate lipsită de interes, de monotonie etc.: *într-o după-amiază, ... hotărîi sub apăsarea urîtului ce m-a cuprins în faţa manualului de şcoală, să scriu un foileton.* BL.; **a-şi face de urît**, a-şi alunga plictiseala, a se distra; **a ţine cuiva de urît**, v. **ţine**; **3.** stare de neliniştе profundă pe care o are cineva aflat în singurătate, în întuneric la gîndul unui rău care i se poate întîmpla: *bine că venişi, că stau toată noaptea cu drugul pus, de urît.* SOR.; **4.** stare, condiţie a celui neiubit de nimeni: *cînd te lai lunea, e rău de urît.* POP. [V. **urî**].

urît[2]**, ~ţi, urîtă, ~e** a. **1.** care displace din cauza înfăţişării sale, a lipsei de armonie a mişcărilor, a liniilor, a formelor, a culorilor etc.; care este lipsit de valoare estetică: *un bărbat urît; o femeie urîtă la faţă; are mîini urîte; un oraş urît; o muzică urîtă;* **2.** (înv. şi pop.; despre oameni) care displace prin purtarea, prin vorbele sale; antipatic, nesuferit, urîcios: *ibovnică părăsită, nu gîndi că mi-eşti urîtă.* POP.; **3.** care provoacă o stare de nemulţumire, de neplăcere; care trezeşte repulsie; urîcios: *sînt oameni destinaţi să nu trăiască decît partea urîtă a vieţii.* CĂL.; *parcă era puţin pustiu în jur din pricina ţipetelor urîte ale păunilor.* PR.; **4.** (despre fapte, acţiuni, comportamente, vorbe) contrar moralei, dreptăţii sau bunei-cuviinţe; imoral, incorect, necuviincios; **5.** grav; ameninţător: *o boală urîtă; un nor urît;* **6.** ploios, friguros, posomorît: *vreme urîtă; zile urîte.* // adv. **1.** într-un mod dizgraţios: *doi ochi mici şi gălbui ... fugeau ciudat şi urît într-o parte.* CĂL.; **2.** într-un mod neplăcut, nepotrivit, imoral; **a se uita urît la cineva sau la ceva**, a se uita cu duşmănie, cu neplăcere la cineva sau la ceva; **a o păţi urît**, a avea neplăceri mari, a intra într-o încurcătură; **a face urît**, a se comporta agresiv, violent. // n. categorie estetică modernă care se defineşte prin transfigurarea aspectelor dizgraţioase, dezagreabile ale naturii umane, ale realităţii. [V. **urî**].

urîtór, ~i, urîtoáre a. (înv.) care urăşte, care are aversiune faţă de cineva sau ceva: *am auzit că eşti urîtor de femei.* EM.; (subst.) *dereapta ta află toţi urîtorii tăi.* COR. [*Urî* + *-tor*].

urîţél, ~ei, urîţícă, ~ele a. diminutiv al lui urît[2]; cam urît: *ia ... lecţii de dans într-o familie nobilă, unde mai veneau şapte fete ... printre care una urîţică, însă „fată bună".* CĂL. [*Urît*[2] + *-el*].

urîţénie, urîţenii f. **1.** (la sg.) faptul de a fi urît, starea a ceea ce este urît; urîciune: *de cîte ori mă uit în oglindă ..., mă conving că urîţenia e singura mea realitate.* VINEA; *brutalitatea imaginii care te întîlneşte venind din faţă ... mă răstignea ... pe urîţenia acestei ţări.* LIIC.; **2.** fiinţă urîtă sau obiect urît: *urîţeniile acestea îşi permit să facă dragoste subt ochii mei!* TOP.; **3.** trăsătură morală urîtă. [*Urît* + *-enie*].

urîţí, urîţesc vb. **1.** (tr.) a face să devină urît, respingător sub aspect fizic: *gura crispată şi privirea aspră o urîţeau.* V.R.; **2.** (tr.) a schimba în rău aspectul, forma, natura a ceva; a deforma, a denatura: *blocurile noi au urîţit arhitectura oraşului.* R.LIB.; **3.** (refl.) a deveni urît, respingător (sub aspect fizic): *erau zile cînd se urîţea şi zile cînd era frumoasă.* EL.; **4.** (refl.) a deveni urît sub aspect moral: *putea să eşueze înăuntrul unei relaţii între părinţi distruse ... să se urîţească, să nu devină nimic.* LIIC. [V. **urît**].

urîţíre, urîţiri f. faptul de a (se) urîţi şi rezultatul ei. [V. **urîţi**].

urîţít, ~ţi, urîţită, ~e a. care şi-a pierdut din frumuseţe, care a devenit urît. [V. **urîţi**].

urlă, úrlu vb. **I. 1.** (intr.; despre unele animale, mai ales despre cîini, lupi, hiene) a scoate strigăte prelungi, specifice: *auzea cîinii urlînd la lună.* EM.; **2.** (p. anal.; intr.; despre oameni) a scoate strigăte puternice de durere, de spaimă, de bucurie etc.: *Prometeu, muşcat de vultur, urlă.* CĂL.; **3.** (p. anal.; intr. şi (rar) tr.; despre oameni) a spune ceva cu glas foarte ridicat; a se răsti la cineva: *urlau mereu vorbe fără şir şi sudălmi.* REBR.; *urlă la copii;* **4.** (intr.) a cînta din gură foarte tare (şi neplăcut pentru auz): *n-ai putea să te duci să urli mai departe?* AL.; (tr.) *erau cu toţii la vîrsta aceea în care urli arii din opere.* EM.; **5.** (intr.) a plînge în hohote: *de cîte ori vine vorba de răposatul ori îşi aduce aminte de ele ... îmi urlă, toată ziua.* CAR.; **6.** (fig.; intr.; despre mulţimi) a produce un vuiet prin aclamaţii, strigăte de protest etc.; a se comenta, a se discuta ceva insistent, favorabil sau nefavorabil: *lumea urla afară.* BOL.; *urlă oraşul, şi dumneata parcă acum te-ai trezit din somn.* C.PETR.; **7.** (intr.; despre vînt, ape) a produce un zgomot puternic şi prelung; a vui: *biruitoare urlă mareea.* GOGA; **8.** (intr.; despre tunete, arme de foc) a produce un zgomot înfundat şi puternic, adesea repetat (prin ecou) la intervale scurte; a bubui, a vui: *tunetul urlă prin aer.* COŞB.; **9.** (intr.; despre mecanisme, instalaţii etc.) a produce zgomote puternice şi prelungi în timpul funcţionării: *tu ştii să urli ca o uzină.* ARG.; **10.** (intr.; despre locuri, spaţii închise) a se umple de sunete, de zgomote puternice (prelungite prin ecou); a răsuna, a vui: *urlă cîmpul şi de tropot şi de strigăt de bătaie.* EM.; **a-i urla cuiva capul** (sau **urechile**), a avea senzaţia de zgomot continuu provocată de o situaţie stresantă, de tulburări fiziologice etc. **II.** (intr.; reg.) **1.** a merge la vale, a coborî; **2.** a curge la vale (cu vuiet puternic): *Oltul urlă între doi pereţi înalţi de stîncă.* CAR.; **3.** (despre clădiri, construcţii, terenuri) a se surpa; **4.** a da năvală, a se năpusti undeva sau asupra cuiva; **a-i urla cuiva ceva prin** (sau **în**) **cap**, a-i trece, a-i trăsni cuiva ceva prin minte. [Lat. *ululare*].

urlát[1] n. faptul de a urla. [V. **urla**].

urlát[2]**, ~ţi, urlată, ~e** a. **1.** rostit cu glas ridicat; **2.** (reg.) dărîmat, surpat. // m. (reg.) **a se duce pe urlaţi, a)** a o rupe la fugă; **b)** a se duce foarte departe şi pentru totdeauna. [V. **urla**].

urlătór, ~i, urlătoáre a. **1.** care scoate urlete: *dăduse, pe o piaţă, de patru pari nalţi cu cîte un cap de om, pînditi de cîini urlători şi răspîndind duhori infernale.* CĂL.; **maimuţă urlătoare** (şi subst. m.), maimuţă care trăieşte în America Centrală şi de Sud, caracterizată prin strigătele puternice pe care le scoate; **2.** care produce un zgomot puternic şi prelung, care vuieşte. // f. (pl. **urlători**) **1.** (reg.) pîrîu care curge cu vuiet pe o pantă foarte abruptă (formînd o cascadă); **2.** (p. restr.; reg.) cascadă; **3.** loc unde se adună lupii şi urlă. [*Urla* + *-ător*].

úrlet, urlete n. **1.** strigăt prelung, specific, scos de unele animale (mai ales lupi, cîini, hiene): *un urlet de cîine împuşcat rupse rotogolul tăcerii.* ARG.; **2.** (p. anal.) strigăt puternic, prelung, scos de om, exprimînd durere, mînie, spaimă, bucurie etc.; răcnet: *dînd urlet de moarte, prietinul Împăratului se răsuci pe spate.* SAD.; **3.** (de obicei la pl.) cuvinte rostite cu glas puternic (răstit, prin care cineva îşi exprimă nemulţămirea): *profesorul îşi făcea simţită prezenţa printr-un urlet destinat să fie auzit pînă în biroul Directorului: „aşa, mama dracului, liniţe!"* BL.; **4.** (de obicei la pl.) aclamaţii, proteste; **5.** plînsi

în hohote: *urletele mari de-nmormîntare îi însoţeau mumia spre viaţa viitoare.* ARG.; **6.** (depr.) cîntare cu tonul foarte ridicat, neplăcută pentru auz: *izbucni ... un fel de urlet muzical răguşit şi prelungit.* VINEA; **7.** zgomot prelung, puternic produs de vînt, de furtună, de ape; vîjîit, vuiet: *urletul apei ne sileşte să vorbim tare.* VLAH.; **8.** zgomot puternic şi prelung produs de unele mecanisme, instalaţii în timpul funcţionării: *morarul ţipa teribil de întrecea urletul roţilor şi duduitul pietrelor ferecate.* EM.; **9.** zgomot puternic produs de tunet, de o armă de foc, de explozii etc.; bubuit: *dacă n-ar fi urletul acesta neîntrerupt al artileriei, te-ai crede în mijlocul unor imaşuri pustii.* TOP. [*Urla* + *-et*].

urluí, urluiesc vb. (tr.) a măcina în granule mari boabe de cereale sau a zdrobi turte de seminţe oleaginoase pentru a face urluială; (şi: (reg.) **urui**). [Din magh. *örölni*].

urluiálă, urluieli f. **1.** urluire; **2.** boabe de cereale măcinate mare sau turte de seminţe oleaginoase zdrobite, întrebuinţate ca hrană pentru animale: *pîinea parcă era făcută din urluială.* PR.; (şi: **uruială**). [*Urlui* + *-eală*].

urluíre, urluiri f. acţiunea de a urlui. [V. *urlui*].

urluít, ~ţi, urluită, ~e a. măcinat sau zdrobit mare; (şi: **uruit**). [V. *urlui*].

urluítoáre, urluitori f. maşină cu care se urluiesc boabele de cereale sau turtele de seminţe oleaginoase pentru prepararea urluielii; (şi: **uruitoare**). [*Urlui* + *-toare*].

urm, urmi m. (bot.; reg.) mojdrean (*Fraxinus ornis*). [Lat. *ornus*].

urmă, urmez vb. **1.** (tr. şi intr.) a merge în urma cuiva, a se ţine după cineva sau ceva: *flămîndă, cumplită, vedem că-mi urmează o ceată turbată de lupi ce urla.* ALEX.; *pe cotite trepte monahul călăuză prin ganguri îl urmează.* PILLAT; (fig.) *de-i goni fie norocul, fie idealurile, te urmează în tot locul vînturile, valurile.* EM.; **2.** (p. ext.; tr.) a pleca împreună cu cineva, însoţindu-l, stîndu-i alături: *copila e gata să urmeze oriunde în lume pe cel care îl adoră.* SAD.; **3.** (fig.; tr.) a fi alături de cineva, a secunda pe cineva: *şi-a urmat prietenii şi la bucurii şi la năcazuri.* SAD.; **4.** (tr. şi, înv., intr.) a merge pe un anumit traseu, a ţine drumul apucat: *Făt-Frumos îl aruncă în mare şi-şi urmă calea.* EM.; **5.** (tr. şi (înv.) intr.) a respecta o anumită indicaţie primită; a se conduce după ..., a proceda conform cu ...; a se conforma: *scăparea noastră este de a urma firei.* CONACHI; *supus încă tradiţiei răzăşilor, nu îndrăznea să urmeze în totul pilda stăpînului său.* SAD.; **6.** (tr. şi intr.) a frecventa o formă de învăţămînt: *urmau cursurile de la ştiinţele fizice.* DELAVR.; *Miron urmează la şcoala iezuiţilor.* CĂL.; **7.** (intr.) a veni, în timp, după cineva sau ceva (luîndu-i locul); a succeda: *în săptămînile ce au urmat vizitei în Cîmpul Frumoasei, întîmplările şi faptele nu prea ieşeau din tiparul ce şi-l alcătuiseră parcă din totdeauna.* BL.; (tr.) *cînd unul trece, altul vine în astă lume a-l urma.* EM.; **8.** (intr.) a succeda cuiva într-o demnitate, într-o funcţie sau într-o activitate; (p. ext.) a înlocui pe cineva: *boierii ţării te-au ales ca să urmezi răposatului în domnie.* OD.; **9.** (intr.) a-şi avea locul după cineva sau ceva (într-o ierarhie, într-o înşiruire); a veni la rînd: *titlul de profesor urmează după cel de conferenţiar; la catalog urmam imediat după colegul meu de bancă;* (refl.) *în casă se urmau în şir patru încăperi.* BL.; **10.** (tr.) a duce mai departe un lucru început; a continua: *te rog a urma să ocroteşti sfintele icoane.* SAD.; (intr.) *dăscălimea o să urmeze înainte cu gazeta şi în lipsa lui.* CAR.; **va urma,** indicaţie pusă la sfîrşitul unui text tipărit într-o publicaţie periodică sau la sfîrşitul unei emisiuni de televiziune, pentru a arăta că în numerele ori în emisiunile următoare vor apărea, respectiv transmite, fragmente în continuare; **11.** (spec.; tr. şi intr.) a continua vorba începută, a spune mai departe: *individul stete un moment la gînduri şi apoi urmă cu un ton mai dulce.* CAR.; *eu socot, urmă şarpele cel vechi, că şi pajura şi lupoaica pot face spaimă neamţului.* SAD.; **12.** (intr.) a avea loc, a se desfăşura, a se produce: *nu cumva să bleştești din gură către cineva despre ceea ce a urmat între noi.* CR.; **13.** (intr.) a proceda; a se comporta: *are să urmeze cum ştim noi, nu cum vrea el, că doar nu-i de capul său.* CR.; **14.** (intr.) a rezulta: *de aici urmează că înţelegerea operei lui Van Gogh ... avea să însemne o mutaţie a conştiinţei estetice.* BL.; **15.** (tr.) a trebui, a fi nevoie: *ajungînd pe rîu, în sus la curmătura de unde urmau să urce poteca şerpuitoare, ... ele văd ... întîia căruţă cu ostaşii ruşi.* BL. [De la ***urmă***].

urmáre, urmări f. **1.** faptul de a urma; continuare (a unei acţiuni, a unei lucrări, a unei relatări, a unei scrieri etc.): *iată urmarea istoriei mele.* GHICA; **2.** consecinţă, rezultat: *nu s-ar putea spune că aberaţia lui Eliade n-a avut şi o urmare pozitivă.* CĂL.; **prin** (sau **drept**) **urmare,** în consecinţă, aşadar, deci; **3.** (înv. şi reg.) mod de a proceda sau de a se comporta; procedeu, comportare: *poţi avea urmare aşa grosolană!* PANN; **4.** (înv.) model, exemplu (de urmat): *ş-ai adus aminte şi de urmarea plugarilor carii samănă puţină sămînţă ca să cîştige mai multă.* DRĂGHICI. [V. ***urma***].

urmáş, ~i, urmaşă, ~e m., f. **1.** continuator al unei familii (considerat în raport cu cei din generaţiile anterioare lui şi care moşteneşte titluri, bunuri etc.); (la pl.) descendenţi ai unui popor: *voi sînteţi urmaşii Romei?* EM.; *bunica ... declara că e urmaşa logofătului Tăut.* CĂL.; **2.** înlocuitor, succesor într-o demnitate, într-o funcţie: *românii, subt urmaşii lui Dragoş, petrec o viaţă primitivă.* NEGR.; **3.** continuator al unei opere, al unei tradiţii, persoană care a primit o moştenire spirituală: *postulatul „să fie înţeleasă" a dus şi pe Maiorescu şi pe urmaşii săi la poezia măruntă „cu sentiment".* CĂL. [*Urmă* + *-aş*].

úrmă, urme f. **1.** semn concret lăsat de cineva sau de ceva pe locul unde a stat, pe unde a trecut etc.: *merg singur, apăsat pe drumul umed în care urma pasului rămîne.* PILLAT; **pe urma** sau **pe urmele cuiva** (sau **a ceva**), prin locul pe unde a trecut sau a existat cineva sau ceva, după cineva sau ceva; **a merge** (sau **a călca**) **pe urmele cuiva,** a avea calităţile, defectele, apucăturile, comportarea (bună sau rea a) cuiva, a semăna cu cineva (în comportare); a imita pe cineva; **2.** (înv.) măsură de lungime egală cu a şasea parte dintr-un stînjen; picior, talpă; **3.** semn sau indiciu despre existenţa sau trecerea unei fiinţe, a unui fenomen, a unui proces: *lăsasem de mult îndărătul meu orice urmă de viaţă omenească.* HOGAŞ; **a pierde** (sau **a nu mai şti, a nu mai da de**) **urma** (sau **de urmele cuiva**), a nu mai şti nimic despre cineva; **a da de** (sau **a găsi**) **urma** (sau **urmele**) **cuiva,** a obţine unele date cu privire la o persoană căutată; **nici urmă de** ..., nici un pic de ..., cîtuşi de puţin, deloc; **fără urmă (de ...),** fără nici un pic (de ...); **4.** (fig.) impresie lăsată în mintea, în amintirea cuiva: *urmele acelei tăceri iniţiale le caut însă în zadar în amintire.* BL.; **5.** (rar) sfîrşit, punct sau stadiu ultim: *urma însă ne va arăta că Andrei Bathory nu era deloc sincer în făgăduielile sale.* BĂLC.; **6.** (înv.) urmare, consecinţă, rezultat: *nu gîndeşte urma, nu gîndeşte rău.* PANN; **7.** (**cel**) sau (**cel mai**) **din** (ori **de pe**) **urmă, a)** care ocupă ultimul loc într-o serie, într-o succesiune, care vine după toate celelalte: *ştia ... să le ia cea din urmă para din pungă.* FIL.; **b)** anterior faţă de timpul vorbirii; recent: *mărturisi că hotărîrea lui din urmă este să-şi caute soţie în satele oierilor.* SAD.; **c)** imediat următor, ulterior, de mai tîrziu: *mulţi oameni învăţaţi ... au scris istorii a crai ... arătînd celor de pre urmă şi lăsînd învăţătură* (cca 1650). GCR.; **d)** jalnic, mizerabil: *i-am aflat ... în cea de pe urmă stare.* DRĂGHICI; **din urmă, a)** din spate, dindărăt: *porni numaidecît să ne ajungă din urmă.* BL.; **b)** de la locul unde a rămas: *acum să ne întoarcem iar din urmă.* CR.; **în urmă, a)** în spate, îndărăt: *se uită în urmă;* **b)** apoi, după aceea, mai tîrziu, ulterior: *în zădar fata moşneagului spunea în urmă că acela este lucrul mînelor sale.* CR.; **c)** (cu determinări care arată o măsură de timp) înainte de timpul prezent, mai de mult (cu atîta timp): *răposat cu patruzeci de ani în urmă.* BL.; **d)** (adesea întărit prin „acum") de curînd: *acum în urmă m-a obsedat galbenul, culoarea deznădejdii.* V.R.; **pe urmă, a)** în spate: *unde s-a văzut şi s-a pomenit mireasa-nainte bărbatu pe urmă?* POP.; **b)** mai tîrziu, ulterior: *învăţăturile sfinte ale bătrînului din munte le ascultau cu evlavie, uitîndu-le pe urmă destul de uşor.* SAD.; **la urmă, a)** în ultimul moment, la sfîrşit de tot, într-un tîrziu: *la urmă mă hotărîi să mă duc la doamna B.* NEGR.; **b)** în definitiv: *sînt eu la urmă vinovată, că Leana umblă ca turbată, să-l vadă în casa lor intrînd o dată?* COŞB.; **(pînă) la urma urmei** (sau **urmelor**), **a)** la sfîrşit de tot: *prins a fost la urma urmei numai Gruiştea, nebunul.* EM.; **b)** în definitiv, la o adică: *la urma urmei, foarte bine i-a făcut.* TOP.; **pînă la urmă** sau **în cele din** (sau **de pe**) **urmă,** la sfîrşit de tot, după ce s-a terminat totul: *pînă la urmă, tot au să mănînce papara.* TOP.; **în urma cuiva** (sau **a ceva**), **a)** în spatele cuiva: *umbla în urma stăpînului său observîndu-l cu luare-aminte.* SAD.; **b)** după, ulterior: *puţin în urma Paştilor, crivăţul sufla iute.* OD.; **c)** ca urmare a ..., ca o consecinţă a ...: *în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egiptului se numea Tolla.* EM.; **de pe urma cuiva** (sau **a ceva**), **a)** din cauza cuiva sau a ceva: *numai eu ştiu ce a tras de pe urma lui.* CAR.; **b)** datorită cuiva sau a ceva: *nu căpăta ... nimic de pe urma pieselor sale.* CĂL.; **c)** obţinut, dobîndit de la cineva sau ceva: *am văzut mult bine de pe urma bărbatului dumitale.* CAR.; **a rămîne în urmă, a)** a se lăsa întrecut de alţii pe drum (sau, fig.) într-o activitate, în muncă; **b)** (sau **a fi** ori **a merge în urmă**), (despre ceas) a marca timpul cu întîrziere; **8.** (mat.) punct în care o curbă intersectează o anumită suprafaţă; **9.** (mat.) curbă de-a lungul căreia o suprafaţă intersectează altă suprafaţă. [Lat. **orma*].

urmări, urmăresc vb. (tr.) **1.** a merge, a alerga, a se deplasa (în ascuns) în urma cuiva, pe urmele cuiva (pentru a-l ajunge, pentru a-l prinde, pentru a-l supraveghea): *ea să alerge pe cărările tăinuite ... şi eu s-o urmăresc.* EM.; **2.** a ţine pe cineva sau acţiunile cuiva sub observaţie, a supraveghea pe cineva sau activitatea cuiva: *a urmări mişcările inamicului*; **3.** a face demersuri judiciare împotriva cuiva: *a urmări în justiţie*; **4.** a se ţine de o linie, de o urmă, de o indicaţie (pentru a nu pierde direcţia): *uliţa principală urmăreşte mai departe apa, merge pe sub rîpe pietroase, sărace.* CĂL.; **5.** a însoţi pe cineva sau ceva cu privirea, cu gîndul etc.; a privi ceva în mişcare, în desfăşurare: *singura-mi dorinţă e ca pe ţărm de mare să urmăresc cu ochii corăbiile-n zare.* PILLAT; *luă loc la biroul său, de unde putea să urmărească în voie scena.* BL.; **6.** (fig.) a preocupa neîncetat pe cineva; a obseda: *mă urmăreşte şi amintirea unei zile cînd am pus la încercare cerul.* BL.; **7.** a studia o problemă, o temă, activitatea cuiva etc. cu un anumit scop (de obicei practic): *în anii mai tîrzii am urmărit, pe cît am putut, viaţa lui Creangă.* SAD.; **8.** a asculta cu atenţie o expunere orală, o compoziţie muzicală etc.: *urmăream cu cea mai susţinută luare-aminte prelegerile lui.* SAD.; **9.** a avea drept scop, a tinde la ...: *poetul tragic urmăreşte să obţină o stare de tensiune ... în spectatorul său.* VIANU. [***Urmă*** + *-ări*].

urmărire, urmăriri f. **1.** mers, fugă, deplasare pe urmele cuiva (pentru a-l prinde, a-l aresta, a-l supraveghea etc.): *ca să scape de urmărire, Inorogul se sui în vîrful unui munte, unde-l descoperi Şoimul.* CĂL.; **2.** acţiune ofensivă de luptă, executată de trupe în scopul nimicirii inamicului care se retrage; **3.** activitate a organelor de poliţie, a procurorului etc. de strîngere a probelor referitoare la existenţa unei infracţiuni: *se zbate ani de zile în închisoare pentru vina de a fi cerut urmărirea ucigaşului tatălui său.* BL.; **4.** studiere, examinare, cercetare: *aceeaşi febrilitate ... o manifestă şi în urmărirea ultimei realizări în disciplina geografiei.* V.R. [V. ***urmări***].

urmărít, ~ţi, urmărită, ~e m., f. persoană care este căutată de organele judiciare, poliţieneşti etc. (pentru o infracţiune comisă). [V. *urmări*].

urmăritór, ~i, urmăritoáre m. şi f. persoană care urmăreşte pe cineva (pentru a-l supraveghea, pentru a-l prinde, pentru a-l aresta etc.): *cînd urmăritorii mei văzură că mă depărtez, ... îmi mai trimiseră un glonţ de adio.* TOP. [*Urmări* + *-tor*].

următór, ~i, următoáre a. **1.** care urmează după cineva sau ceva (în spaţiu sau în timp): *se întoarse la Iaşi, în 1824, pentru ca în anul următor, să fie dat în „pensionul grecesc".* CĂL.; *ajuns în staţia următoare, îşi scoase haina şi se pregăti să aştepte.* EL.; **2.** care este arătat în cele ce urmează: *îmi iau şi eu libertatea de a-i adresa următoarea adresă.* EM.; **3.** (înv. şi subst.) (persoană) care urmează întocmai un sfat, o poruncă, care se conformează întru totul unei hotărîri, unei decizii etc.: *căpătai încredinţarea că m-a înţeles şi că va fi următoare sfaturilor mele.* HOGAŞ. // m. **1.** (înv.) urmaş, succesor: *dorobanţii, sub Matei Basarab şi sub următorul acestuia, uciseră sute de familii.* BOL.; **2.** persoană chemată (după alta) să fie servită, întrebată etc. [*Urma* + *-ător*].

urmişoáră, urmişoare f. (pop.) urmuliţă: *a dat peste-o urmişoară de fiară.* POP. [*Urmă* + *-işoară*].

urmulíţă, urmulíţe f. (pop.) diminutiv al lui urmă; urmişoară, urmuşoară, urmuţă. [*Urmă* + *uliţă*].

urmuşoáră, urmuşoare f. (pop.) urmuliţă: *aflînd urmuşoară de fiară, stau toţi oştenii, să miară.* POP. [*Urmă* + *-uşoară*].

urmúţă, urmuţe f. (pop.) urmuliţă: *după mine te-i uita, doar mă-i vedea undeva, ori pe mine, ori urmuţa, şi ţ-a rupe inimuţa.* POP. [*Urmă* + *-uţă*].

úrnă, urne f. **1.** vas în care se păstrează cenuşa unui mort incinerat: *o urnă funerară păstrătoare de cenuşi.* OD.; **2.** vas de lut, de bronz etc., de formă şi de capacitate variabile, folosit în antichitate la scoaterea apei sau la păstrarea lichidelor: *amintirile izvorîte dintr-o minte nesigură se tîrăsc ca undele unei libaţii zgîrcite scăpînd din urnă stricată.* PILLAT; **3.** cutie prevăzută cu o deschizătură îngustă în partea superioară, în care se introduc buletinele de vot: *peste o jumătate de oră se deschide urna.* CAR.; **4.** cutie cu numerele de loterie, din care se extrag cele cîştigătoare. [Din lat. *urna,* fr. *urne*].

urní, urnesc vb. **I.** (tr.) **1.** a mişca din locul unde se află (împingînd, trăgînd, smucind): *braţul meu nu poate o piatră să urnească.* AL.; **2.** (fig.) a îndepărta, a scoate de la ..., din ...: *priimeşte-mi ruga, Hristoase, nu mă urni de la tine.* DOS.; *să pună umărul să urnească ţara din hăugaş.* AL.; **3.** a pune în funcţiune o maşină, un sistem tehnic etc. **II.** (refl.) **1.** a se mişca din loc cu oarecare greutate, depunînd un efort: *caii se urniră şi porniră la pas.* SAD.; **2.** a se pune în mişcare, a porni: *bătrînul Nour dădu porunca de plecare şi cetele de oameni se urniră, cu Alexandru în frunte.* SAD. [Din sl. *urinonti*].

urníre, urníri f. acţiunea de a (se) urni şi rezultatul ei; mişcare, clătinare: *pietrii rătunde din vîrful dealului puţină urnire îi trebuie.* CANT. [V. *urni*].

uro- element de compunere cu sensul „urină", „uree". [Din fr. *uro-*].

urobactérie, urobacterii f. bacterie existentă în substanţele azotate în descompunere. [Din fr. *urobactérie*].

urobilínă f. pigment biliar de culoare roşie-brună, prezent în materiile fecale, şi, în cantitate mai mică, în urină. [Din fr. *urobiline*].

urobilinogén n. pigment galben care se formează în intestin prin reducerea urobilinei. [Din fr. *urobilinogène*].

urobilinuríe f. prezenţa urobilinei în urină. [Din fr. *urobilinurie*].

urocistítă, urocistite f. inflamaţie a vezicii urinare ca urmare a prezenţei calculelor. [*Uro-* + *cistită*].

urocordát, urocordate n. (la pl.) încrengătură de animale marine cu corpul în formă de sac sau de butoiaş, învelit într-o tunică şi cu notocordul prezent numai în stare larvară (*Urochordata*); (şi la sg.) animal din această încrengătură; tunicier. [Din fr. *urocordés*].

urocultúră, uroculturi f. probă de laborator prin care se cercetează cultura microbiană din urină. [Din fr. *uroculture*].

urodél, urodéle n. (la pl.) ordin de batracieni cu coadă; (şi la sg.) animal din acest ordin; caudat. [Din fr. *urodèle*].

urodiníe, urodínii f. micţiune însoţită de dureri. [Din fr. *urodynie*].

urogén, ~i, urogenă, ~e a. care produce urina. [Din fr. *urogène*].

urografíe, urografii f. metodă radiologică pentru explorarea morfofuncţională a căilor urinare. [Din fr. *urographie*].

urolít n. calcul urinar. [Din germ. *Urolith*].

urolitiáză, urolitiaze f. litiază a căilor urinare. [Din germ. *Urolithiasis*].

urológ, ~gi, urologă, ~ge m. medic specialist în urologie; nefrolog. [Din fr. *urologue*].

urologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul bolilor aparatului urinar şi ale aparatului genital al bărbatului. [Din fr. *urologie*].

urométru, urometre n. aparat care serveşte la determinarea densităţii urinei. [Din fr. *uromètre*].

uropatíe, uropatii f. stare patologică a căilor urinare. [Din fr. *uropathie*].

uropoiézǎ f. proces de formare a urinei. [Din fr. *uropoïèse*].

uroscopíe, uroscopii f. examinare a aparatului urinar prin metoda endoscopiei. [Din fr. *uroscopie*].

urotoxíe f. grad de toxicitate prezentat de urină în timpul unor infecţii. [Din fr. *urotoxie*].

urotropínă f. medicament folosit ca antiseptic al căilor urinare. [Din fr. *urotropine*].

urs, urşi m. **1.** mamifer omnivor cu trupul masiv, acoperit cu o blană deasă, de culoare brună-negricioasă sau roşcată, cu botul ascuţit şi cu coada scurtă, care iarna hibernează şi care trăieşte în Europa şi în Asia (*Ursus arctos*): *drept în faţa sfinţiei-sale se ridică în două labe, bălăbănind din cap, o nămilă de urs.* TOP.; **a se aduna ca la urs,** a se aduna în număr foarte mare şi a privi cu o deosebită curiozitate şi interes; **de cînd se băteau urşii în coadă,** foarte de demult, de cînd nu se ţine minte; **a trage nădejde ca ursul de coadă,** a nădăjdui lucruri imposibil de realizat; **a vinde pielea ursului din pădure** sau **tocmeala în tîrg şi ursul în crîng,** a conta pe un lucru înainte de a fi sigur că îl poţi obţine; **2. urs alb** (sau **polar**) specie de urs cu blana albă, care trăieşte în regiunile arctice (*Ursus maritimus*); **3.** epitet pentru un om greoi, ursuz, nesociabil; **4.** (artic.) **de-a ursul,** numele unui colind practicat de Anul Nou, în care doi flăcăi sînt mascaţi în urşi; **5. jocul ursului de paie,** colind practicat în Dobrogea, imediat după treieratul grîului, în care un flăcău este înfăşurat în paie, cărora, în timpul dansului li se dă foc, iar, pentru a le stinge, flăcăul trebuie să se tăvălească pe pămînt şi să-şi scoată masca arzîndă; **6.** (reg.) boţ de mămăligă cu brînză la mijloc; **7.** fiecare dintre grinzile longitudinale ale unui pod de lemn; **8.** (reg.) fiecare dintre stîlpii care susţin talpa prispei caselor ţărăneşti. [Lat. *ursus*].

ursăr, ursari m. ţigan care dresa urşi pe care îi punea să joace, dînd un fel de spectacole în satele şi în tîrgurile prin care trecea, cu scopul de a cîştiga bani; (p. ext.) ţigan: *în jurul lăutarilor, ursarii duc urşii şi încep să bată cu degetele tobele lor cu clopoţei.* ST. [*Urs* + *-ar*].

úrsă, urse f. **1.** (rar) ursoaică; **2.** (compuse; astron.) **Ursa-mare,** Carul-mare; **Ursa-mică,** Carul-mic. [Lat. *ursa*].

ursăreásă, ursărese f. ursăriţă: *ştepii de cucuruz ..., grebluiţi în pripă de degetele ursăreselor, începură să pîrîie.* C.L. [*Ursar* + *-easă*].

ursărésc[1], ~şti, ursăreáscă, ~eşti a. care aparţine ursului, (ca) de urs; **luptă ursărească,** luptă corp la corp; trîntă. [*Urs* + *-ăresc*].

ursărésc[2], ~şti, ursăreáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine ursarului: *urşii c-ursul ursăresc în danţuri nu se lovesc.* PANN; **2.** care este făcut de ţigan; ţigănesc: *pieptene ursăresc.* // f. (artic.) numele unui dans popular. [*Ursar* + *-esc*].

ursăréşte[1] adv. ca ursul, în felul ursului: *un urs, ochit de prinţ, începu să joace ursăreşte.* CĂL. [*Urs* + *-ăreşte*].

ursăréşte[2] adv. ca ursarii, în felul ursarilor; **a umbla ursăreşte,** a rătăci din loc în loc; a peregrina. [*Ursar* + *-eşte*].

ursăríme f. mulţime de ţigani (ursari): *este o cătună di-o parte, numa ursărime.* POP. [*Ursar* + *-ime*].

ursăríţă, ursăriţe f. soţia ursarului; (p. ext.) ţigancă; ursăreasă: *îi stinseră ursăriţe fiarele în apă neînceputǎ, ... o descîntară, dar boala stăruia.* SAD. [*Ursar* + *-iţă*].

ursésc, ~şti, urseáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine ursului, (ca) de urs: *oaia să o păzească de laba cea ursească.* ALEX.; **2. mere urseşti,** varietate de mere cu coaja roşie, cu gust dulce-acrişor; **prune urseşti,** varietate de prune rotunde, roşietice, care se coc tîrziu şi nu se desprind de pe sîmbure. [*Urs* + *-esc*].

ursí, ursesc vb. (tr.; în credinţele populare) **1.** a hotărî dinainte soarta unei fiinţe sau a unui lucru; a destina, a meni, a predestina, a sorti: *şi fusese ursit lui Trică să fie cojocar.* SL.; **2.** a face cuiva farmece, vrăji: *el într-un fel o ursea ş-altfel ieşi la vopsea.* PANN. [Din gr. mod. *oríso* (viit. lui *orízo*)].

ursídă, urside f. (la pl.) familie de mamifere omnivore şi carnivore, dintre care unele hibernează, de talie mare, plantigrade, cu blana deasă, diferit colorată; (şi la sg.) animal din această familie (ex. ursul). [Din fr. *ursidés*].

ursín, ursini m. mic animal marin, cu carapace calcaroasă şi acoperit de ghimpi mobili, ale cărui glande reproducătoare sînt comestibile: *pescui ursine rare, mărgărint cu luci de stea.* PILLAT. [Din fr. *oursin*].

ursíre, ursiri f. faptul de a ursi; menire, predestinare, sortire. [V. *ursi*].

ursişór, ursişori m. **1.** ursuleţ; **2.** (reg.) boţ de mămăligă cu brînză. [*Urs* + *-işor*].

ursít[1] n. faptul de a ursi; vrăjit: *la ursitul acesta veneau numai fetele-mari care nu ştiau încă de viitorul soţ.* AG. [V. *ursi*].

ursít[2], ~ţi, ursită, ~e a. care a fost hotărît dinainte; menit, predestinat, sortit: *deaca sosi dzua cea ursîtă, dzîsă D-dzău lui Ieremiia: „ia poporul ... şi ieşi din Vavilon".* DOS. // m., f. persoană considerată ca fiind predestinată să devină soţ (sau soţie) cuiva; ursitor: *dragii mei copii, v-aţi făcut mari; mergeţi de vă căutaţi ursitele.* ISP. // f. **1.** soartă, destin; fatalitate: *dacă-mi va fi ursita să mor de ea, voi muri şi aşa.* SL.; *canalele şi bărcile au fost nu numai decorul peisajului venet; ele au căpătat o altă învestire, recomandîndu-se ca purtătoare de ursită.* PILLAT; **2.** (mai ales la pl.) fiinţă imaginară despre care se crede că are darul de a hotărî soarta omului la naştere; ursitoare: *ursitele lor le dăruise cu patima jocului.* ISP. [V. *ursi*].

ursitór, ~i, ursitoáre a. care urseşte, care hotărăşte dinainte soarta unei fiinţe sau a unui lucru. // m., f. (pop.) persoană considerată ca fiind predestinată să fie soţ (sau soţie) cuiva; ursit[2]: *care-o fi ursitorul meu de la D-zeu lăsat ... să nu poată răbda, pînă la mine n-o veni.* POP. // f. **1.** fiinţă imaginară despre care se crede că ar avea darul de a hotărî soarta omului la naştere; ursită: *ursitoarea lui a fost bună ... căci i-a dat talent.* CAR.; **2.** (înv. şi pop.) soartă, destin; fatalitate: *nouă ani dacă trecea ... ursitoarea se-mplinea, feciorașul se-ntorcea.* POP.; **3.** (rar la m.) persoană care, prin farmece, prin vrăji încearcă să determine sau să prezică anumite evenimente din viaţa unui om; vrăjitoare: *ursitoarea scotea obiectul ascuns şi începea să-i tălmăcească viitorul.* AG. [*Ursi* + *-itoare*].

ursíu, ~ii, ursie, ~ii a. (pop.) de culoare brună-roşcată, ca blana ursului: *bou ursiu.* [*Urs* + *-iu*].

ursoáică, ursoaice f. **1.** femela ursului; ursă, ursoaie: *era o ursoaică mare, gulerată, de toată frumuseţea.* SAD.; **2.** (reg.) coş de nuiele lipite cu pămînt, construit deasupra cuptorului, care trage fumul şi care trece prin pod pînă la acoperiş; porţiunea coşului din podul caselor ţărăneşti, cînd acesta nu iese prin acoperiş, ci lasă fumul să se împrăştie în pod, avînd deasupra o apărătoare care opreşte răspîndirea scînteielor; **3.** (reg.) construcţie alcătuită din patru stîlpi care susţin podul morii. [*Urs* + *-oaică*].

ursoáie, ursoi şi **ursoaie** f. **1.** (înv. şi reg.) ursoaică: *sînt ... amărîţi la sufletul lor ca o ursoaie lipsită de pui.* BIBLIA; **2.** (reg.) coş de nuiele construit deasupra cuptorului pînă în pod; ursoaică; **3.** (reg.) fiecare dintre cei patru stîlpi care susţin podul morii; **4.** (reg.) fiecare dintre bîrnele perpendiculare în ale căror scobituri se fixează jugul joagărului. [*Urs* + *-oaie*].

ursói, ursoi m. augmentativ al lui urs. // n. (reg.; pl. **ursoaie**) fiecare dintre cei patru stîlpi care susţin podul morii; ursoaie. [*Urs* + *-oi*].

ursón n. **1.** ţesătură din fire sintetice care imită blana de urs; **2.** (pl. **ursoane**) palton, haină confecţionată din ţesătura descrisă mai sus. [Din fr. *ourson*].

ursuléţ, ursuleţi m. diminutiv al lui urs; pui de urs. [*Urs* + *-uleţ*].

ursulínă, ursuline f. călugăriţă dintr-un ordin monahal catolic, întemeiat în sec. al XVI-lea în Italia şi stabilit mai tîrziu în Franţa, care se ocupă de educaţia fetelor şi de îngrijirea bolnavilor: *stareţa mănăstirii de ursuline.* CĂL.; (adj.) *călugăriţă ursulină.* [Din fr. *ursuline*].

ursúz, ~i, ursuză, ~e a. **1.** nesociabil, necomunicativ, lipsit de amabilitate, prost dispus; (despre înfăţişarea, manifestările oamenilor) care exprimă sau trădează o proastă dispoziţie sufletească: *se făcuse mai de tot ursuz, ... nu mai zîmbea ca mai-nainte.* SL.; *se afundă deodată în tăcerea hursuză.* SAD.; **2.** (fig.) lipsit de atracţie, neplăcut, respingător: *cînd urîtul greu te-apasă, ce ursuză-i vatra veche.* VLAH.; **3.** (rar) nenorocos, de rău augur: *ce nenorocire, ce scrisă ursuză pe bietu stăpînu-meu.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **hursuz**). [Din turc. *uğursuz*].

ursuzénie f. (rar) atitudine morocănoasă, neprietenoasă; comportare de om ursuz: *se încăpăţîna într-o ursuzenie, de care nu se mai putea dezbăra.* CĂL. [*Ursuz* + *-enie*].

ursuzlíc, ursuzlîcuri n. (înv.) **1.** nenoroc, ghinion: *ştiind că ziua plecării a căzut într-o marţi, o cam sfeclisem, şi mă aşteptam la cine ştie ce ursuzlucuri.* ISP.; **2.** ursuzenie: *se găseau şi cucoane ... cu gînd de ... a-l mai scoate din hursuzlucul şi obişnuita lui mojicie.* HOGAŞ; (şi: **ursuzluc, hursuzlîc**). [Din turc. *uğursuzluk*].

ursuzlúc n. v. ursuzlîc.

urşenic n. v. urşinic.

urşiníc, urşinice n. (înv.) catifea; (p. ext.) îmbrăcăminte din această ţesătură: *paşa dede în mînele leşilor trei pungi de urşenic cu trei chei a porţilor cetăţii Cameniţei.* NEC.; *aprozii de divan ... purtau urşinice, cabaniţă cu jder şi cu hulpi.* BĂLC.; (şi: **urşenic**). [Cf. it. *óloserico,* gr. biz. *ólosirikós* „în întregime de mătase"].

urticacée, urticacee f. (la pl.) familie de plante erbacee, rar lemnoase, dicotiledonate, anuale sau perene, prevăzute adesea pe tulpină şi pe frunze cu peri urzicători; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *urticacées*].

urticánt, ~ţi, urticantă, ~e a. urzicător: *peri urticanţi.* [Din fr. *urticant*].

urticáre f. v. urticarie.

urticárie f. dermatoză, de obicei de natură alergică, caracterizată prin erupţii de elemente papuloase sau plăci reliefate roşii sau albe, de scurtă durată, dar recidivante, însoţite de prurit; (şi: **urticare**). [Din fr. *urticaire,* it. *urticaria*].

uruí vb. v. urlui.

uruiálă f. v. urluială.

uruióc n. v. urioc.

uruít a. v. urluit.

urultoáre f. v. urluitoare.

uruitúră f. v. huruitură.

urzătúră f. v. urzitură.

urzeálă, urzeli f. **1.** fibre textile folosite pentru urzit; ansamblul firelor textile dispuse paralel, pe o anumită lăţime şi cu o anumită densitate pe războiul de ţesut, printre care, în timpul ţesutului, se petrece cu suveica, firul de bătătură: *au început a ţese: adecă a trece bătătura printre urzală cu ajutorul tălpigilor, al scripeţilor şi al iţelor.* CR.; *trăgea pe războiul de ţesut nişte urzeală de cînepă.* PR.; (fig.) *ploaia, cu o mie de fuioare, ... lăsase doar să tremure departe, ţesut dintr-o urzeală de lumină, un curcubeu tîrziu.* PILLAT; **2.** (fig.) alcătuire, structură: *dizertaţiile alcătuiesc aproape toată urzeala romanului ..., deşi fondul ar fi trebuit să fie al unui roman de aventuri.* CĂL.; **3.** (fig.) intrigă, uneltire, complot: *Ştefăniţă, prinzînd de veste urzeala, arestează pe Arbore.* CĂL. [*Urzi* + *-eală*].

urzí, urzesc vb. (tr.) **1.** a pregăti urzeala pentru ţesut (trecînd firul de pe mosor pe alergătoare sau pe urzitoare, de unde se montează pe război): *îi dete o chită de cînepă şi-i spune ca pînă în seară s-o toarcă, ... s-o urzească, s-o ţease.* POP.; **2.** (fig.) a face ceva ce nu exista înainte; a da viaţă, fiinţă; a crea, a întemeia: *acest copaciu era-nalt şi gros şi bătrîn de cînd urzise Dumnezeu pămîntul.* ISP.; (refl. pas.) *a romanilor mărire azi în lume se urzeşte.* AL.; **3.** (înv. şi reg.) a pune bazele, a funda; a clădi, a construi: *pre acea vreme au urzit Petru-Vodă mănăstirea Probota, numai pînă la jumătate.* UR.; (refl. pas.) *se urzeşte casa.* POP.; **4.** (fig.) a gîndi, a concepe: *puterea ţării vine din treburile toate, urzite strîns şi bine.* ARG.; **5.** (fig.) a născoci, a inventa: *povestea o întîmplare pe care atunci, în clipa aceea, o urzea în minte.* VLAH.; **6.** (fig.) a pune la cale o acţiune (reprobabilă); a unelti, a complota: *urzeau comploturi şi uţiţau revolte.* NEGR. [Lat. ***ordire*** (=***ordiri***)].

urzică, urzíc vb. **1.** (tr.) a produce prin atingere o usturime dureroasă (şi o băşicare a pielii): *urzica ... urzică împrejuru-i pe cîţi îi atinse.* PANN; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) produce o usturime dureroasă (şi o băşicare a pielii) prin atingere de sau cu urzici ori de sau cu alte plante sau animale urticante: *dacă vrei să răscoleşti o cloşcă, o urzici.* POP.; *s-a urzicat la picioare;* **3.** (fig.; tr.) a înţepa cu vorba; a ironiza, a satiriza: *satira ..., urzicînd pe cei demni de rîs ..., are o origine foarte veche.* OD. [De la ***urzică***].

urzicăr, urzicari m. **1.** (pop.) pasăre mică, cu penele de culoare închisă, care îşi face cuibul prin bălării, mai ales prin urzici; mărăcinar (*Saxicola rubetra*); **2.** fluture mic de culoare brun-roşiatică, cu pete mari negre, a cărui omidă, de culoare neagră, trăieşte pe urzici (*Vanessa urticae*); **3.** (pop.) copil din flori; bastard. // n. (pl. **urzicare**) **1.** loc pe care cresc multe urzici; **2.** (reg.) pînză care se pune pe faţa şi trupul mortului. [***Urzică*** + *-ar*].

urzicáre, urzicări f. **1.** acţiunea de a (se) urzica şi rezultatul ei: *îmi amintesc din copilărie că înmuierea nărilor în apă e necesară ca să eviţi urzicarea.* BL.; **2.** (fig.) critică (usturătoare). [V. ***urzica***].

urzicát, ~ţi, urzicată, ~e a. **1.** cu pielea iritată, băşicată de urzici sau de alte plante ori animale urticante; **2.** (fig.) criticat, satirizat. [V. ***urzica***].

urzícă, urzici f. **1.** numele a două specii de plante erbacee din familia urticaceelor, cu tulpina şi frunzele acoperite cu peri urticanţi, folosite în alimentaţie, industria textilă sau ca plantă medicinală: **a)** (şi **urzică mare, urzică românească, urzică de pădure**) plantă cu rădăcina tîrîtoare, cu tulpina rigidă, ramificată, cu flori verzui, dispuse în panicule (*Urtica dioica*); **b)** (şi **urzică mică, urzică crăiască, urzică creaţă, urzică iute**) plantă cu rădăcina fusiformă, cu tulpina erectă sau întinsă pe pămînt, cu florile verzui, dispuse în panicule (*Urtica urens*); **2.** (compuse) **urzică-moartă,** numele mai multor plante erbacee din familia labiatelor: **a)** (sau **-albă**) plantă cu frunze peţiolate, cu flori albe, folosită în medicina populară ca leac împotriva durerilor de stomac sau a tusei (*Lamium album*); **b)** (sau **roşie**) plantă cu flori roşii-purpurii, cu miros neplăcut, folosită în medicina populară ca leac împotriva epilepsiei (*Lamium purpureum*); **c)** (sau **-de-cîmp, -moartă, -pătată**) plantă cu frunze peţiolate, uneori cu o pată pe partea superioară, cu flori mari purpurii, urît mirositoare (*Lamium maculatum*); **d)** (reg.) gălbiniţă (*Lamium galeobdolon*); **urzică-de-mare** (sau **-marină**), nume dat mai multor specii de actinii ale căror tentacule sînt urticante; **3.** ţesătură fabricată din fibrele plantelor descrise mai sus, din care se confecţionează saci. [Lat. ***urtica***].

urzicătór, ~i, urzicătoáre a. care urzică; urticant: *tentacule urzicătoare; peri urzicători;* **2.** (fig.) caustic, sarcastic, ironic. [***Urzica*** + *-ător*].

urzicătúră, urzicături f. iritaţie a pielii, însoţită de usturime, în urma atingerii cu urzici sau cu alte plante ori animale urticante. [***Urzica*** + *-ătură*].

urzicúţă, urzicuţe f. **1.** diminutiv al lui urzică; **2.** plantă din familia labiatelor, cu frunzele verzi-gălbui, purpurii-închis sau roşii, cu flori albe sau purpurii dispuse în spic, cultivată ca plantă ornamentală (*Coleus blumei*); **3.** (bot.; reg.) verbină (*Verbena hybrida*); **4.** (bot.; reg.) teişor (*Kerria japonica*). [***Urzică*** + *-uţă*].

urzíre, urziri f. **1.** acţiunea de a urzi, de a pregăti urzeala; **2.** (înv.) creare, plăsmuire; (concr.) ceea ce este creat, făcut, produs: *un popor de statui, a lui Fidias urzire.* ASACHI; **3.** (înv.) fundare, întemeiere; (concr.) temelie, fundament: *în şepte sute de ani şi mai bine după urzirea Rîmului.* COSTIN; **4.** uneltire, instigare; (concr.) maşinaţie, complot: *firele urzirii fatale.* ASACHI. [V. ***urzi***].

urzít, (rar) **urzituri** n. **1.** urzire: *urzitul pînzei;* **2.** (înv.) întemeiere: *au scris după urzitul Romei.* COSTIN. [V. ***urzi***].

urzitór, ~i, urzitoáre m., f. **1.** persoană care urzeşte pînza; **2.** (fig.; înv.) întemeietor; creator, făptuitor: *Ştefan pare a fi fost mai înţelept decît urzitorii fericirii române.* SL.; **3.** (fig.; înv.) uneltitor, instigator; conspirator, complotist: *pricep de unde vine această miselească faptă; urzitorul ei ... este de faţă.* NEGR. // n. şi f. unealtă cu care se urzeşte materialul textil; maşină de urzit. [***Urzi*** + *-tor*].

urzitúră, urzituri f. (înv.) **1.** urzeală; (p. ext.) ţesătură: *s-au aflat şi-ntr-o veache urdzîtură zugrăvit.* DOS.; **2.** (fig.; înv.) temelie, fundament: *tari făcea* [Domnul] *urdzăturile pămîntului.* DOS.; **3.** (fig.; înv.) uneltire: *şi iarăşi văzuiu urzitura vrăjmaşului.* DOS.; (şi: **urzătură**). [***Urzi*** + *-tură*].

urzói, urzoaie n. (reg.) urzitor: *de pe mosoare te-am urzit pe urzoi.* CR. [*Urzi* + *-oi*].

uscá, usúc vb. **1.** (tr. şi refl.) a îndepărta sau a-şi pierde umezeala printr-un procedeu tehnic sau prin expunerea la soare, la vînt, la foc etc.: *ştedeam afară la soare cu pielea goală pînă se usca cenuşa pe noi.* CR.; *urma să-l frec bine pe cap pentru a-i usca părul aburind.* LIIC.; **a i se usca gura** (sau **gîtul**) ori **a se usca de sete**, a avea o senzaţie puternică de sete; **2.** (refl.; despre ochi) a înceta să mai verse lacrimi; (despre lacrimi) a înceta să mai curgă; **3.** (tr.) a deshidrata (pentru conservare); **4.** (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde (cu totul) seva; a (se) pîrjoli, a (se) vesteji, a (se) ofeli: *o floare uscată de vînt.* EM.; *s-au uscat salcîmii şi plopii din grădină.* VINEA; **5.** (înv.; tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni sec; a seca: *au uscat ... D-zeu Marea Roşie de către faţa noastră.* BIBLIA; *păgînii au lăsat să se usuce izvorul de apă.* EM.; (absol.) **bea de usucă** sau **usucă pe unde trece**, bea foarte mult; **6.** (fig.; tr. şi refl.) a lua toată vlaga, a face să slăbească sau a-şi pierde toată vlaga, a slăbi (ca urmare a unei boli, a unei suferinţe etc.): *n-au fost în stare să-i potolească dorul părinţilor care-l usca pe d-a-ntregul.* ISP.; *s-a uscat şi s-a-nnegrit de parc-a stat la fum de cîndu-i măritată.* AG.; **7.** (tr. şi refl.) a (se) atrofia, a (se) închirci; (fig.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde afectivitatea, sensibilitatea: *de ce nu-mi răspunzi, ţi s-a uscat limba?* C.; *sufletul mi s-a uscat, de cînd cătană am plecat.* POP.; **8.** (fig.; fam.; tr.) a ruina, a sărăci: *cheltuielile casei îl usucă.* [Lat. ***exsucare***].

uscáre, uscări f. acţiunea de a (se) usca şi rezultatul ei; uscat[1]. [V. ***usca***].

uscát[1] n. faptul de a (se) usca; uscare: *uscatul rufelor.* [V. ***usca***].

uscát[2]**, ~ţi, uscată, ~e** a. **1.** lipsit de umezeală; zbicit, zvîntat: *Harap a dat de fîn uscat şi de grăunţe.* GAL.; **2.** fără precipitaţii atmosferice; secetos: *iarna a fost uscată*; **ger uscat**, ger fără zăpadă; **frig mare**; **vînt uscat**, vînt care nu aduce precipitaţii; **3.** lipsit de apă; sec, secat: *albie uscată; fîntînă uscată;* **4.** neroditor, lipsit de vegetaţie (din cauza lipsei de apă); arid: *pasc caprele pe uscatele coline de piatră sub azur dogoritor.* PILLAT; **5.** care dă o puternică senzaţie de sete; însetat: *gură uscată; gît uscat;* **6.** lipsit de lacrimi, (p. ext.) de strălucire, de expresie: *ochi uscaţi; privire uscată;* **7.** lipsit de grăsime; aspru: *ten uscat; păr uscat;* **8.** fără expectoraţie; sec: *tuse uscată;* **9.** lipsit de amploare sau de rezonanţă; sec; (p. ext.; despre ton) lipsit de bunăvoinţă, tăios: *roate de frunze moarte ... tremurau şi se zbăteau cu sunet uscat.* SAD.; (adv.) *îi reclamă uscat 60 de ducaţi ce-i datora.* CĂL.; **10.** care şi-a pierdut umiditatea (datorită trecerii timpului, prin aplicarea unor procedee de conservare etc.): *pîine uscată; salam uscat; fructe uscate;* **11.** lipsit de sevă; veşted, ofilit, îngălbenit: *iarbă uscată;* **12.** slab, descărnat; (p. ext.) lipsit de putere, de energie, slăbit, vlăguit: *faţa era ... cam trasă, fără a fi uscată.* EM.; *îmbătrîni înainte de vreme, fiind la 50 de ani un om uscat, ca un ţăran istovit de legarea snopilor.* CĂL.; **13.** (înv. şi pop.) atrofiat, închircit: *era acolo un om avînd mîna uscată.* N.TEST.; **14.** (fig.) lipsit de căldură, de generozitate, de sensibilitate: *cardinalul e-o inimă uscată, a-l sancţiona e-un act de dreaptă judecată.* CĂL.; **15.** (fig.) care se adresează strict intelectului, care nu face apel la sensibilitate, la afect: *o propoziţie uscată se mişca în imagini.* SAD.; **16.** (despre stil) lipsit de ornamente, puţin variat; sobru: *clădirea, de o arhitectură tristă, uscată, înfăţişa ... un specimen de casă de raport de tip occidental.* CĂL. // n. (pl. **uscaturi**) suprafaţă a globului pămîntesc neacoperită de apele oceanului planetar; pămînt: *oprindu-se vaporul la Brăila, mă hotărîi a mă coborî pe uscat.* AL.; **a fi dracul pe uscat**, a fi şiret, abil; a fi rău sau urît; **a se zbate ca peştele pe uscat**, v. **peşte**; **a trage targa** (sau **barca**) **pe uscat**, v. **trage**. [V. ***usca***].

uscăcíos, ~şi, uscăcioásă, ~e a. **1.** care se usucă repede, care nu păstrează umezeala: *pîine uscăcioasă; pămînt uscăcios;* **2.** lipsit de precipitaţii: *vreme uscăcioasă;* **3.** slab, uscăţiv: *om uscăcios.* [***Usca*** + *-ăcios*].

uscăciúne f. **1.** stare a ceea ce este uscat, a ceea ce este lipsit de umezeală: *uscăciunea pămîntului; uscăciunea aerului;* **2.** senzaţie de sete, de căldură, de înecăciune: *în cerul gurii simţea o uscăciune parcă i s-ar fi aprins sufletul.* REBR.; **3.** secetă: *crăpături largi, căscate de uscăciune, făceau cam anevoios urcuşul.* VLAH.; **4.** (înv.) vreasc, uscătură: *toţi ca uscăciunile preste foc se vor arde.* BIBLIA; **5.** slăbiciune (a corpului sau a unei părţi a lui): *el are ... uscăciunea asimetrică a personagiilor lui El Greco.* CĂL.; **6.** (fig.) lipsă de sensibilitate sufleteaşcă; asprime, duritate: *îi bănuia şi însingurarea inimii şi uscăciunea sufletului.* V.R. [***Usca*** + *-ăciune*].

uscătór, ~i, uscătoáre a. care usucă, care zvîntă. // n. aparat, maşină sau instalaţie care serveşte la uscarea unor obiecte, unor materiale, produse etc.; **uscător de păr**, aparat electric pentru uscarea rapidă a părului, cu ajutorul unor curenţi de aer cald; foehn. // f. (rar) uscătorie. // m. şi f. persoană specializată în uscarea furnirului sau a ţesăturilor, după ce acestea au fost vopsite. [***Usca*** + *-ător*].

uscătoríe, uscătorii f. **1.** instalaţie specială pentru uscatul[1] prin evaporare accelerată a unor produse agricole, industriale, casnice etc.; local, încăpere în care se află o asemenea instalaţie; uscătoare; **2.** (spec.) încăpere (special amenajată) pentru uscatul rufelor. [***Uscător*** + *-ie*].

uscătúră, uscături f. **1.** (mai ales la pl.) creangă subţire şi uscată (desprinsă de pe copac): *trosneau uscăturile pe unde călca.* ISP.; *fata, harnică cum era, curăţi părul de uscături şi de omizi.* CR.; **2.** (fig.; la pl.) epitet pentru oameni de nimic sau ticăloşi; **3.** fructe deshidratate din care se poate prepara compot, mîncare etc.; **4.** (mai ales la pl.) mîncare uscată, care se poate mînca rece (fără o preparare specială): *mă îndemnară ... să iau ceva uscături: salam, sardele, şuncă.* ISP.; **5.** (mai ales la pl.) uscăţea: *prăjeşte uscăturile în unt;* **6.** epitet dat unei persoane slabe, urîte şi rele: *aşa ţi se cade, uscătură netrebnică, care ştii numai să plîngi.* GANE. [***Usca*** + *-ătură*].

uscătureá (~ícă), uscăturele f. diminutiv al lui uscătură: *plecînd la pădure ca să aducă ceva uscăturele pentru casă, văzu într-un copaciu un cuib de pasăre.* ISP. [***Uscătură*** + *-ea*; ***uscăturică*** cu schimbare de sufix].

uscăţél, ~i, uscăţeá (~ícă), ~ele a. diminutiv al lui uscat[2]; cam slăbuţ: *o femeie mică, uscăţică şi nici tocmai urîtă.* HOGAŞ. // f. **1.** (la pl.) vreascuri; surcele; **2.** (mai ales la pl.) prăjitură făcută din bucăţele de aluat dospit, prăjite în grăsime sau coapte la cuptor; uscătură. [***Uscat***[2] + *-el*; ***uscăţică*** cu schimbare de sufix].

uscăţív, ~i, uscăţívă, ~e a. cam uscat[2], slab; costeliv: *faţa lui uscăţivă şi arsă de soare avea un nas coroiat ca un plisc de uliu.* GHICA; *o femeie uscăţivă intră pe poartă.* DELAVR. [***Uscat***[2] + *-iv*].

uscioáră f. v. **uşcioară**.

usciór m. v. **uşor**[1].

usláş, uslaşi m. membru al unităţilor de luptă antiteroriste. [*U(nitate) S(pecială de) L(uptă) A(ntiteroristă)* + *-aş*].

úsnă, usne f. **1.** (înv.; mai ales la pl.) buză; gură: *noi nici usnele nu desfacem să ne rugăm pentru ei.* COR.; **2.** (înv. şi pop.) marginea de sus (răsfrîntă) a unei oale, a unui pahar etc.; buză: *şi-n d-usna paharului scrisă-i viţa vinului.* POP.; **3.** marginea (răsfrîntă) a unui clopot; **a suna** (sau **bate**) **clopotul într-o usnă**, a trage clopotul în aşa fel încît limba să-l izbească numai într-o parte (pentru a anunţa o primejdie); **4.** marginea de sus a unei luntre; copastie; **5.** (înv.) margine a unei gropi, a unui şanţ etc.; **6.** (înv.; rar) mal, ţărm; **7.** (reg.) ghizd la fîntînă (de la nivelul solului în sus); **8.** (min.) parte mai largă la baza puţurilor din ocnele de sare, pe care se fixează o armătură de lemn. [Din sl. ***ustĭna***].

uspénie, uspenii f. (bis.; înv.) adormire (a Fecioarei Maria); numele sărbătorii creştine Adormirea Maicii Domnului. [Din sl. ***usĭpenije***].

ustá, ustaie f. (înv.) **1.** supraveghetor, gardian (la turci); **2.** căpitan de ieniceri. [Din turc. ***usta***].

ustáş, ustaşi m. membru al unei organizaţii croate de tip fascist, care a activat înaintea celui de al doilea război mondial. [Din sb. ***ustaš***].

ustáv, ustavuri n. (înv.) rînduială (bisericească sau monahală): *tocmirea ustavului preuţesc.* DOS. [Din sl. ***ustavŭ***].

ustensílă, ustensile f. obiect care serveşte la efectuarea unor operaţii curente în gospodărie, în laboratoare, în diferite meserii etc.: *am tocmit cîteva căruţe ţărăneşti să transporte lăzile cu sacii, cuprinzînd hrana, cărţile, ... ustensilele, de la veselă pînă la sticluţele cu cerneală, şi atîtea altele.* BL. [Din fr. ***ustensile***].

ustilaginále f. pl. ordin de ciuperci parazite care provoacă diferite boli plantelor cultivate. [Din fr. ***ustilaginales***].

ustură, ústur vb. **1.** (tr.) a provoca cuiva o senzaţie dureroasă de arsură, de înţepătură sau de uzicare: *pe tine se vede că nu te usturã ochii, eu nici nu mai văd.* VLAH.; **a-l ustura pe cineva inima** (sau **sufletul**), a simţi o durere puternică, fizică sau morală; **2.** (intr.) a provoca o senzaţie specifică de înţepătură, de usturime pe limbă, în nări; a pişca: *ceapa de apă usturã mai puţin;* **3.** (fig.; tr.) a provoca cuiva (prin vorbe caustice, prin răutate etc.) o suferinţă morală: *să le spuie-n faţă una care să le usture!* TOP.; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a trata rău pe cineva, chinuindu-l, făcîndu-l să sufere: *ne-am dat robi unuia Calistrat cel-vornic; ne-a ucis şi ne-a usturat acesta.* SAD. [Lat. ***ustulare***].

usturáre, usturări f. acţiunea de a ustura şi rezultatul ei. [V. ***ustura***].

usturătór, ~i, usturătoáre a. **1.** care ustură, care provoacă usturime: *simţea o sete usturătoare.* REBR.; **2.** (fig.) care ustură, care produce o suferinţă morală; (spec.; despre vorbe, scrieri) caustic, muşcător, tăios: *înfrîngere usturătoare; o critică usturătoare.* [***Ustura*** + *-ător*].

usturătúră, usturături f. usturime: *a simţit usturătura palmelor.* SAD.; (fig.) *la usturătura cuvintelor se adaugă fllozofla proverbelor acumulată ca la Creangă.* CĂL. [***Ustura*** + *-ătură*].

usturíme, usturimi f. senzaţie dureroasă, caracteristică, provocată de o arsură, de o înţepătură, de o lovitură etc.; usturătură: *m-am deşteptat îndată, cuprins de usturime de parcă eram pus pe jăratec.* ISP. [***Ustura*** + *-ime*].

usturói, usturoaie a. **1.** (înv.) care ustură; usturător: *lovi pre Iov cu zgaibă ustunoaie.* DOS.; **2.** (reg.) care ustură, care produce o senzaţie specifică de usturime pe limbă sau în nări; iute, pişcător: *ceapă usturoaie.* AG.; **bureţi usturoi**, bureţi iuţi (*Lactarius piperatus*). // m. numele mai multor plante erbacee din familia liliaceelor: **a)** plantă legumicolă, cu miros şi gust caracteristic, cu frunzele lanceolate, al cărei bulb, format din mai mulţi bulbi mai mici, cu gust usturător, este bogat în substanţe nutritive şi vitamine (*Allium sativum*); (p. restr.) bulbul acestei plante; (p. restr.) căţel din bulbul acestei plante: *înspre seară a gustat niţel peşte sărat cu usturoi.* CAR.; **nici usturoi n-a mîncat, nici gura nu-i miroase**, se spune despre cineva care se face că nu ştie nimic despre ceva la care a participat sau care nu se ruşinează de o faptă a sa; **b)** (reg.) **usturoi sălbatic** (sau **usturoi de samulastră**), ceapa-ciorii (*Allium vineale*); **c)** (reg.; şi **usturoiul ursului**) leurdă (*Allium ursinum*); (compus; bot.; reg.) **usturoi-de-leac**, iarbă-usturoasă (*Teucrium scordium*). [***Ustura*** + *-oi*].

usturoiá, usturoiez vb. 1. (tr.) a condimenta cu (mult) usturoi; 2. (reg.; refl.; despre alimente) a se iuţi (învechindu-se). [De la *usturoi*].

usturoiát, ~ţi, usturoiată, ~e a. cu gust sau cu miros de usturoi; preparat cu mult usturoi: *trandafiri usturoieţi şi slănină de cea subţire.* CR. [V. *usturoia*].

usturoiţă, usturoiţe f. plantă erbacee din familia cruciferelor, cu miros puternic de usturoi, cu flori mici, albe, ale cărei frunze şi seminţe sînt întrebuinţate în medicină populară (*Alliaria officinalis*). [*Usturoi* + *-iţă*].

usturós, ~şi, usturoásă, ~e a. (reg.) iute, pişcător; **bureţi usturoşi**, bureţi iuţi (*Lactarius piperatus*). [*Ustura* + *-os*].

usúc, usucuri n. 1. substanţă unsuroasă, albă-gălbuie, secretată de glandele sebacee şi sudoripare ale ovinelor, care acoperă firele de lînă, menţinîndu-le rezistenţa şi elasticitatea; 2. apă unsuroasă rezultată din prima spălare a lînii, folosită în medicina populară în tratamentul contra scabiei şi din care se extrag săruri de potasiu şi lanolină: *au început a mă scălda ba cu leşie de ciocălăi, ba cu usuc de lînă, ba a mă unge cu dohot.* CR. [Lat. *suc(c)us*].

uş interj. cuvînt cu care se alungă păsările. [Onomat.].

uşár, uşari m. 1. (înv.) paznic la uşă, la poartă; portar: *acest uşariu deşchide şi oile glasul lui aud.* COR.; 2. dregător de curte în Moldova, însărcinat cu paza curţii domneşti, cu primirea solilor şi a demnitarilor străini şi cu introducerea lor la domn, servind uneori şi ca translator; portar; (şi: **uşer**). [*Uşă* + *-ar*].

uşárnic, ~ci, uşarnică, ~ce a. şi m., f. (persoană) căreia nu-i place să stea pe-acasă, care îşi pierde vremea umblînd pe la alţii; (persoană) care umblă pe străzi fără treabă, haimana: *gura babei umbla cum umblă meliţa: că fata lui nu ascultă, că-i uşernică, că-i leneşă.* CR.; *dar nu-s nici un uşarnic deprins cu huiduială.* VOIC. // f. femeie desfrînată; (şi: (reg.) **uşernic**). [*Uşă* + *-arnic*].

úşă, uşi f. 1. deschizătură de formă regulată, lăsată în peretele unei clădiri, la un vehicul, la o mobilă etc., pentru a permite accesul, intrarea (şi ieşirea); ansamblu format dintr-un cadru fix de care se prinde o tăblie mobilă de lemn sau de metal care închide sau deschide această deschizătură; (p. restr.) tăblia din acest ansamblu: *năvăleşte spre uşă.* EM.; *uşile erau deschise.* SAD.; **uşă domnească** (sau **uşile împărăteşti, uşile raiului, uşile altarului**), intrarea principală în altar; **uşa băii**, locul pe unde se coboară în mină; **cu uşile închise**, (care are loc în) secret, fără accesul publicului; **la uşă**, foarte aproape (în timp): *înţelese că Stavrat într-adevăr are dreptate şi că primejdia e la uşă.* REBR.; **a bate la uşă**, a fi foarte aproape, a fi iminent: *războiul bate la uşă;* a da (sau **a arunca**) **pe uşă afară**, a goni de undeva; **a(-şi) deschide (larg) uşile**, a permite, a lăsa intrarea liberă; **a intra pe** (sau **prin**) **uşa din dos**, a ocupa o funcţie, un post etc. prin protecţie; **a lăsa pe cineva după uşă**, a nesocoti pe cineva, a nu da cuiva nici o atenţie; **a sta după uşă**, a fi nebăgat în seamă; a sta deoparte, izolat; **a (nu) fi uşă de biserică**, v. **biserică**; **a strînge pe cineva cu uşa**, v. **strînge**; 2. (fig.) casă, locuinţă: *care s-a întors de la uşa mea fără să cîştige dreptate şi mîngîiere?* NEGR.; **a bate** (sau **a cere, a creşte** etc.) **pe la uşile oamenilor** (sau **pe la uşile străine**), a munci pe la alţii, a trăi din mila altora, a cerşi; **a umbla din uşă în uşă**, a cere de pomană, a cerşi. [Lat. **ustia* (pl., devenit sg., al lui **ustium* = *ostium*)].

uşcheálă, uşcheli f. (arg.) fugă. [*Uşchi* + *-ială*].

uşchí, uşchesc vb. (arg.) 1. (intr. şi refl.) a pleca (repede şi pe neobservate); a chiuli; 2. (tr.) a da cuiva o lovitură; a atinge. [Din ţig. *uşti*].

uşchít, ~ţi, uşchită, ~e a. 1. care are un comportament bizar; aiurit, zănatic; (subst.) *Nini, o uşchiţă cu mersul ţopăit care compune poezii cu iepuraşi şi bursuci pentru copiii de grădiniţă.* CRĂCIUN; 2. extravagant: *haină uşchită.* [V. *uşchi*].

uşcioáră, uşcioare f. diminutiv al lui uşă; uşiţă: *ştia el cheia de la uşcioara altarului.* GAL.; (şi: (reg.) **uscioară**). [*Uşiţă* + *-ioară*].

uşciór m. v. **uşor**[1].

uşér m. v. **uşar**

uşérnic a. v. **uşarnic**.

uşiér, uşieri m. (ieşit din uz) om de serviciu care controlează accesul publicului în anumite instituţii. [*Uşă* + *-ier*; cf. fr. *huissier*].

uşíţă, uşiţe f. diminutiv al lui uşă; uşă mică: *un dulap cu multe uşiţe.* [*Uşă* + *-iţă*].

uşór[1], **uşori** m. fiecare dintre cei doi stîlpi verticali de care se prind canaturile porţii sau ale uşii; părţile laterale ale tocului uşii sau ferestrei: *cu zgomot sare poarta din vechii ei uşori.* EM.; (şi: **uscior, uşcior**). [Lat. *osteolum*].

uşór[2], **~i, uşoáră, ~e** a. 1. care are greutate mică, care cîntăreşte puţin (putînd fi ridicat, deplasat, lucrat etc. fără greutate); (despre materiale) cu greutate specifică redusă: *bagaj uşor; maşină uşoară; casă din materiale uşoare;* **categorie uşoară**, categorie în care intră boxerii, luptătorii, halterofilii şi judocanii cu greutatea corpului între 57 şi 61 kg; **industrie uşoară**, grup de ramuri industriale care produc bunuri de consum şi articole tehnice necesare industriei, agriculturii, transporturilor etc.; **fie-i ţărîna uşoară**, v. **ţărînă**; 2. care nu poartă sau nu conţine greutăţi; (despre trupe) care poartă armament puţin şi se deplasează cu repeziciune: *noi hotărîrăm îndată a ne deşerta uşoarele noastre pungi.* BĂLC.; *artilerie uşoară.* AL.; **a fi** (sau **a se simţi**) **cu inima uşoară** ori **a se simţi uşor**, a fi despovărat de orice grijă, de orice preocupare, a fi vesel, fericit; (adv.) **a fi îmbrăcat uşor**, (a fi) îmbrăcat cu haine subţiri; 3. (despre alimente) care nu cade greu la stomac, care nu se digeră greu; 4. sprinten, rapid în mişcări: *cai uşori;* (despre pas; (p. ext.) despre mers) vioi, care abia atinge pămîntul; **a fi uşor de cap**, a pricepe repede, a fi isteţ; **a fi uşor de gură**, a fi vorbăreţ, flecar; **a fi uşor la mînă** (sau **a avea mînă uşoară**), v. **mînă**; 5. care este (sau pare a fi) făcut printr-o apăsare slabă sau de un corp cu greutate redusă: *urmă uşoară; riduri uşoare în jurul gurii;* 6. redus (ca volum, amploare, intensitate, consistenţă); (p. ext.) abia simţit, abia perceput: *picături uşoare de ploaie; o uşoară înclinare a capului; adiere uşoară; prînz uşor; miros uşor, un zgomot uşor de paşi; o mîngîiere uşoară pe obraji; o îndoială uşoară în glas;* 7. (despre somn) care nu este profund, din care te trezeşti la cel mai mic zgomot; (p. ext.) liniştitor, odihnitor; 8. care e lesne de suportat, de îndurat: *o durere uşoară de cap;* 9. (despre boli) lipsit de gravitate, care se vindecă lesne: *o bronşită uşoară;* 10. (despre obligaţii materiale) care nu împovărează; mic, neînsemnat: *taxele nu sînt tocmai uşoare;* 11. (despre legi, pedepse) lipsit de asprime; blînd, indulgent: *o mustrare uşoară;* 12. (despre trai, viaţă) fără greutăţi materiale, fără griji; comod, bun; 13. care se face fără greutate, care nu cere efort: *muncă uşoară; învăţătura nu este uşoară;* 14. (despre drumuri, locuri) lesne de parcurs; 15. care este lesne de înţeles, de lămurit, de rezolvat, de învăţat: *problemă uşoară; text uşor; întrebare uşoară; limbă uşoară;* **muzică uşoară**, gen muzical cult, larg accesibil publicului; 16. lipsit de seriozitate, de chibzuinţă, de temeinicie; superficial, frivol: *mîne, poate acest om uşure ... se va căi.* BĂLC.; *beizadelele se ţineau şi de lucruri mai uşoare.* CĂL.; 17. imoral: *femeie uşoară; moravuri uşoare.* // adv. 1. încet, domol, lin: *a şopti uşor;* 2. fără complicaţii, fără efort; lesne, comod, în voie: *s-au înţeles uşor; a trăi uşor;* 3. repede, iute: *învăţăturile sfinte ale bătrînului din munte le ascultau cu evlavie, uitîndu-le pe urmă destul de uşor.* SAD.; 4. puţin: *cerul părea uşor spoit.* BL.; 5. fără seriozitate, fără adîncime; în mod superficial, uşuratic; **a lua uşor ceva** (sau (subst.) **în uşor**) ori **a trece uşor peste ceva**, a nu acorda importanţa cuvenită unui fapt; (şi: (înv. şi pop.) **uşure**). [**Iu* (<lat. *levis*) + *-şor*].

uşuí, uşuiesc şi **úşui** vb. (reg.; tr.) a alunga păsările domestice cu „uş!". [*Uş* + *-ui*].

uşulíţă, uşuliţe f. (rar) uşiţă. [*Uşă* + *-uliţă*].

uşúr n. 1. (înv.) dijma pe care o dădeau tătarii din Moldova pentru pămînturile ocupate; 2. (reg.) uium (pentru măcinat). [Din turc. *öşür;* cf. tăt. *üşür*].

uşurá, uşurez vb. 1. (tr. şi refl.) a reduce sau a scădea din greutate: *deaca să săturarĕ de bucate, uşurară corabiia, aruncînd hrana în mare.* N.TEST.; *sacul s-a uşurat;* **a uşura punga cuiva**, a lua banii cuiva prin mijloace necinstite; 2. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni mai uşor[2] de îndurat, mai suportabil: *Dumnezeu să uşureze păcatele celui cu fîntîna, că bun lucru a mai făcut.* SAD.; *i se mai uşurase viaţa;* 3. (tr. şi refl.) a(-şi) alina, a(-şi) potoli o suferinţă fizică sau morală: *doctoria i-a uşurat durerea; plîngînd, s-a mai uşurat;* 4. (refl.; despre boli) a ceda, a slăbi, a se ameliora: *tusa contenise, se uşurase şi vătămătura.* SAD.; 5. (tr. şi refl.) a (se) elibera, a scoate sau a ieşi de sub apăsarea unui lucru greu; a (se) despovăra: *caii lor, uşuraţi din jug, ronţăiau cîte-o buruiană.* VLAH.; *se uşurară de hainele grele şi se aşezară pe divanuri.* SAD.; **a uşura pe cineva de bani**, a lua cuiva banii (prin furt sau prin mijloace necinstite); **a (se) uşura de bani**, a face pe cineva să cheltuiască sau a cheltui o mare sumă de bani sau toţi banii; **a-şi uşura inima** (sau **sufletul**), a-şi alina o durere sufletească destăinuindu-se; 6. (pop.; refl.; despre femei) a naşte; 7. (tr.) a scăpa de ceva; a scuti, a absolvi: *giudecata ... l-au uşurat cu cinste de toate pîrele ce erau pornite asupra lui.* A.R. (1829); *uşurează-mă de această întrebare.* POP.; 8. (tr.) a înlesni, a facilita: *calculatorul îi uşurează munca;* (şi: (înv.) **iuşura**). [De la *uşor*[2]].

uşuráre, uşurări f. 1. acţiunea de a (se) uşura şi rezultatul ei; scădere, reducere a greutăţii; 2. micşorare, reducere, degrevare sau anulare (a unei obligaţii); 3. eliberare de sub povara unui lucru greu; despovărare, descătuşare; 4. (fig.) eliberare de o povară sufletească; destindere: *îmi primea gluma cu o respiraţie de uşurare.* BL.; **cu uşurare**, împăcat sufleteşte; liniştit, mulţumit; 5. alinare (a unei suferinţe fizice sau sufleteşti); ameliorare (a stării unui bolnav): *cu toţi doctorii şi doctoriile, nu simt nici o uşurare la boala mea.* GHICA; 6. înlesnire în îndeplinirea unui lucru, a unei sarcini: *uşurarea muncii;* 7. îmbunătăţire, ameliorare: *nu puteam ..., deocamdată, să încep nici o acţiune pentru uşurarea stării incomode a lui Simion.* BL.; 8. (pop.) eliberare a femeii de greutatea sarcinii; naştere: *Nae, iritat în aşteptarea uşurării nevesti-si, reduce la zero civilizaţia română.* CĂL. [V. *uşura*].

uşurát, ~ţi, uşurată, ~e a. 1. cu greutatea micşorată; descărcat, despovărat: *pluta, uşurată de partea aceea, se plecă acum cu vîrful.* TOP.; 2. (fig.) liber de orice apăsăre morală; fără grijă, împăcat, liniştit: *izbuteam să respir, uşurat, pentru o clipă.* BL.; 3. care a născut (eliberîndu-se de greutatea sarcinii): *să te văd eu uşurată.* PANN. [V. *uşura*].

uşurátec a. v. **uşuratic**.

uşurátic, ~ci, uşuratică, ~ce a. lipsit de seriozitate, fără minte; fluşturatic, frivol: *Kogălniceanu, fire veselă, nu uşuratecă, începe o muncă neostenită şi practică.* CĂL.; (şi: **uşuratec**). [*Uşor*[2] + *-atic*].

uşurătáte f. 1. însuşirea, caracterul a ceea ce este uşuratic; neseriozitate, nechizbuinţă; frivolitate: *aflase chip a se dezlega pe nesimţite dintr-un lanţ ce nu era potrivit cu uşurătatea inimii lui.* NEGR.; 2. faptă, acţiune, atitudine uşuratică; frivolitate: *poezia este luată de o uşurătate.* BOL. [*Uşor*[2] + *-ătate*].

uşurător, ~i, uşurătoáre a. **1.** care uşurează, alină, potoleşte: *plîns uşurător*; **2.** (înv.) atenuant: *găsi mai multe împrejurări uşurătoare pentru Ion care, la urma urmelor, nu poate fi decît victima intrigilor învăţătorului.* REBR. [*Uşura* + *-ător*].

uşúre a. v. uşor[2].

uşurél, ~i, uşureá (~ícă), ~ele a. 1. cam uşor: *copilul este cam uşurel pentru vîrsta lui*; **2.** care nu conţine mai nimic: *punga îi este cam uşurică;* **(a fi) uşurel de** (sau **la**) **minte**, (a fi) cu minte puţină, (a fi) prostuţ; **a fi uşurel,** a nu avea bani, a fi lefter; **3.** puţin consistent; insuficient, sărac: *prînz uşurel;* **4.** sprinten, vioi; (despre mers) puţin apăsat: *ce frumos ştii mata să cazi; totdeauna ai fost uşurică.* DELAVR.; **5.** slab, încet: *un vînt uşurel; pe luciul apelor vălurele uşurele.* AL.; **6.** plăcut, fără grijă: *uşurică-i dragostea, ... la cine o şti purta.* POP.; **7.** uşuratic; frivol: *cel ce a făcut o asemenea vitejie nu cred eu să fi fost aşa de uşurel, încît să nu fi luat vreun semn cu care să-şi dovedească fapta.* ISP.; **8.** lipsit de valoare; superficial: *un critic uşurel; o poezie uşurică.* // adv. **1.** încetişor: *pescarul poartă luntrea uşurel, printre buchete mari de trestie.* TOP.; **2.** puţintel: *adevărat, n-are de unde să ştie ... zice femeia stăpînindu-se şi închizînd uşurel din pleoape.* SAD.; **3.** superficial, uşuratic: *a judeca uşurel.* [*Uşor*[2] + *-el, -ea, -ică*].

uşurínţă, uşurinţe f. **1.** însuşire a ceea ce este uşor[2] de făcut, de realizat: *uşurinţa plăţii salariilor prin carduri*; **2.** lipsă de efort, de greutate cu care face cineva un lucru: *m-a impresionat uşurinţa cu care socoteşte*; **cu (mare** sau **multă) uşurinţă, a)** fără (mult) efort, (fără multă) greutate; uşor[2]: *vorbea cu uşurinţă toate limbile pămîntului.* SAD.; **b)** cu calm, cu indiferenţă, cu nepăsare: *dacă port cu uşurinţă şi cu zîmbet a lor ură, laudele lor desigur m-ar mîhni fără măsură.* EM.; **3.** (rar) înlesnire în îndeplinirea unui lucru, a unei sarcini etc.: *se vestise că se dă arvună cu foarte mare uşurinţă de către furnizorii de oväz ai armatei.* SAD.; **4.** lipsă de seriozitate, nesocotinţă; (concr.) faptă uşuratică, neserioasă, greşeală: *s-ar înşela cineva crezînd că toate uşurinţele călugărilor aveau vreo însemnătate.* EM.; *plătea pentru uşurinţa cu care urmase sugestiile unor consilieri improvizaţi.* D.; **5.** pripeală; superficialitate: *dovadă puternică pentru uşurinţa ce pun uneori oamenii în bănuielile lor.* BĂLC.; **6.** (înv.) faptul de a avea greutate mică: *se cunoaşte omul prost din vorbuliţă şi nuca din uşurinţă.* PANN; **7.** sprinteneală, voiciune: *se mira de uşurinţa cu care îmbla el.* CĂL.; **8.** (înv.) alinare, potolire (a unei suferinţe fizice sau morale); ameliorare (a stării unui bolnav): *caut vreun mijloc spre a mea uşurinţă.* PANN; **9.** (înv.) naştere. [*Uşor*[2] + *-inţă*].

ut m. vechea denumire a notei do; semn care reprezinta această notă. [Din germ. *Ut*, fr. *ut*].

úter, utere n. organ cavitar musculos care face parte din aparatul genital feminin, situat în regiunea pelviană deasupra vaginului, în formă de con cu vîrful în jos, în care se fixează oul fecundat şi se dezvoltă fătul la animale superioare; mitră. [Din lat. *uterus*, fr. *utérus*].

uteralgíe, uteralgii f. durere uterină; metralgie. [Din fr. *utéralgie*].

uterectomíe, uterectomii f. excizie a uterului. [Din fr. *utérectomie*].

uterín, ~i, uterină, ~e a. care aparţine uterului, referitor la uter: *hemoragie uterină*; **fraţi uterini**, fraţi născuţi din aceeaşi mamă, dar avînd taţi diferiţi. [Din fr. *utérin*].

uterocél n. hernie a uterului. [Din fr. *utérocèle*].

uterografíe, uterografii f. explorare radiologică a uterului cu ajutorul unei substanţe de contrast. [Din fr. *utérographie*].

úti interj. (de obicei repetat) strigăt cu care se cheamă raţele. [Et. nec.; cf. ucr., rus. *utka*].

útil, ~i, utilă, ~e a. **1.** a cărui folosire sau practică este sau poate fi avantajoasă pentru cineva sau pentru ceva; care satisface o nevoie, răspunde unei cerinţe a oamenilor: *sfat util; intervenţie utilă; operă utilă publicului;* **în timp util,** la timp, pînă nu e prea tîrziu; (subst.) *a îmbina utilul cu plăcutul;* **2.** (tehn.) utilizabil în mod efectiv: *puterea utilă a unui motor; capacitatea utilă a unui avion; suprafaţa utilă a unui apartament;* **3.** (despre persoane) a cărui muncă, activitate, competenţe etc. sînt sau pot fi profitabile celorlalţi, societăţii: *Saşa avea obiceiul de a adula galeş rudele utile ale soţului.* CĂL. [Din fr. *utile*, lat. *utilis*].

útila, utilez vb. (tr.) a înzestra cu utilajul necesar desfăşurării în bune condiţii a unei activităţi; a dota, a echipa: *a utila o uzină; a utila o bucătărie.* [Din fr. *outiller*].

utiláj, utilaje n. ansamblul uneltelor, aparatelor, instrumentelor, maşinilor de lucru necesare pentru efectuarea unei anumite lucrări sau pentru asigurarea procesului de lucru într-o întreprindere, într-un laborator etc. [Din fr. *outillage*].

utiláre, utilări f. acţiunea de a utila. [V. *utila*].

utilát, ~ţi, utilată, ~e a. înzestrat cu utilajul necesar. [Din fr. *outillé*].

utilitár, ~i, utilitară, ~e a. **1.** care aparţine utilitarismului, referitor la utilitarism: *concepţie utilitară; filozofie utilitară;* **2.** care vizează în mod exclusiv sau prioritar utilitatea: *activitate utilitară; spirit utilitar;* **3.** (peior.) care nu este preocupat decît de ceea ce este util, de bunuri şi avantaje materiale: *în lumea consumistă ... actuală nu mai cunoaştem alt sens al fericirii decît acesta mediocru, utilitar, lipsit de orice aspiraţie care depăşeşte standardele materialiste.* CĂRT. // m. persoană care, din principiu, urmăreşte în primul rînd ceea ce este util din punct de vedere material, care nu ia în consideraţie decît interesul sau utilitatea practică. [Din fr. *utilitaire*].

utilitarísm n. **1.** (filoz.) concepţie care consideră utilul drept principiu al tuturor valorilor; **2.** doctrină etică promovată în secolul al XIX-lea de J. Bentham şi J. St. Mill, după care este moral ceea ce este util; **3.** spirit utilitar, atitudinea unei persoane care nu este preocupată decît de ceea ce este util. [Din fr. *utilitarisme*].

utilitaríst, ~şti, utilitaristă, ~e a. **1.** care aparţine utilitarismului; referitor la utilitarism: *teorie utilitaristă; morală utilitaristă;* **2.** care urmăreşte în mod exclusiv ceea ce este util: *psihologie utilitaristă.* // m. adept al utilitarismului. [Din fr. *utilitariste*].

utilitáte, utilităţi f. însuşirea a ceea ce este util sau utilizabil: *utilitatea unei maşini; utilitatea medicinei; utilitatea artei;* **2.** *folos, serviciu* pe care îl (poate) aduce cineva sau ceva: *lucrări de utilitate publică; ce utilitate are pentru noi această lege?* **3.** (la pl.) nume dat activităţilor de furnizare a energiei electrice şi termice, a apei, a gazului etc. către beneficiar. [Din fr. *utilité*, lat. *utilitas, -atis*].

utilizá, utilizez vb. (tr.) **1.** a întrebuinţa, a face uz (de ceva): *utilizez calculatorul*; **2.** a face să devină util, să servească la ceva: *nu ştie să-şi utilizeze competenţele.* [Din fr. *utiliser*].

utilizabíl, ~i, utilizabilă, ~e a. care poate fi utilizat; de care te poţi servi: *maşina nu este utilizabilă; despre evenimentele de la 1848 aduce ... ştiri încă utilizabile.* CĂL. [Din fr. *utilisable*].

utilizáre, utilizări f. acţiunea, modalitatea de a utiliza; folosire, întrebuinţare: *utilizarea raţională a resurselor naturale; utilizarea de către şofer a telefonului mobil în timpul mersului este interzisă.* [V. *utiliza*].

utilizatór, ~i, utilizatoáre m. şi f. persoană care utilizează ceva: *utilizator de servicii.* [Din fr. *utilisateur*].

uti poseditis, principiu conform căruia frontierele administrative ale unei entităţi teritorial-politice devenite stat în procesul de decolonizare sau de dezintegrare a unei federaţii devin în mod automat recunoscute ca frontiere de stat ale acestuia. [Cuv. lat.].

utópic, ~ci, utopică, ~ce a. referitor la o utopie sau la utopii; care exprimă, constituie o utopie: *C.A.Rosetti, odinioară sufletul liberalismului utopic, ... inventator al atîtor năzdrăvănii politice.* CAR.; *de nicăieri nu rezultă un sentimentalism al toleranţei, caracteristic ideologiei utopice.* CĂL.; **2.** care este adeptul unei utopii; **3.** care nu este (acum) realizabil; fantezist, himeric, iluzoriu: *muncitorii raportau creşteri utopice ale producţiei.* R.L.; **4.** (despre persoane) care nu există decît în imaginaţie. [Din fr. *utopique*].

utopíe, utopii f. **1.** proiect de organizare a unei societăţi ideale (precum aceea descrisă de Platon sau Th. More, Saint-Simon, Fourier, Huwley, Orwell); proiect politic care nu ţine cont de realitate: *am trăit, cu comunismul, împlinirea celei mai terfiante utopii negre la scară planetară.* LIIC.; **2.** ceea ce aparţine de domeniul visului, al irealizabilului; ficţiune, himeră, iluzie, vis; *sinceritatea revărsată în valuri, fără oprelişti şi fără îngrădiri nu există, e o utopie.* D. [Din fr. *utopie*].

utopísm n. concepţie utopică; credinţă în idealuri utopice: *atenţie la utopism, tentaţie a spiritului geometric, lipsit de priză asupra realului şi de energie afectivă.* D. [Din germ. *Utopismus*, fr. *utopisme*].

utopíst, ~şti, utopistă, ~e m., f. creator sau adept al unei utopii; (p. ext.) persoană care crede în proiecte, planuri, idei fanteziste, irealizabile: *cel mai extrem utopist nu şi-ar putea, credem, închipui o lume compusă din indivizi absolut deopotrivă la spirit.* CAR. [Din fr. *utopiste*].

utrénie, utrenii f. **1.** slujbă religioasă care se oficiază în biserica ortodoxă dimineaţa (foarte devreme), înaintea liturghiei: *aşteaptă, culcaţi pe lăviţi aspre, chemarea de utrenie.* GAL.; **2.** timp al zilei în zori, aproape de ora la care se oficiază utrenia; (şi: (înv.) **utrină, otîrnie**). [Din sl. *utrĭnja*].

utrícul, utricule n. **1.** (anat.) formaţie anatomică în formă de sac; **2.** (anat.) una din cavităţile vestibulului urechii interne, în care se deschid canalele semicirculare; **3.** (bot.) cavitate mică în ţesutul celular al plantelor; **4.** (bot.) organ mic în formă de burduf la unele plante acvatice, care are rolul de a le menţine la suprafaţa apei şi de cursă pentru capturarea pradei; (şi: **utricúlă**). [Din fr. *utricule*].

utrículă f. v. **utricul.**

útrină f. v. **utrenie.**

uţupínă f. v. **huţupină.**

uválă, uvale f. (geol.) depresiune de origine carstică, alungită, puţin adîncă şi cu contururi sinuoase, formată prin contopirea a două sau a mai multor doline. [Din fr. *ouvala*, germ. *Uvala*].

uvarovít n. granat de culoare verde ca smaraldul, folosit ca piatră semipreţioasă. [Din germ. *Uwarowit*].

uvée f. strat pigmentar al irisului. [Din fr. *uvée*].

uveítă f. inflamaţie a uveei. [Din fr. *uvéite*].

uvertúră, uverturi f. compoziţie muzicală pentru orchestră, concepută ca introducere la o operă, la un oratoriu, la o suită instrumentală etc. sau ca o piesă orchestrală de concert de sine stătătoare. [Din fr. *ouverture*].

uviól n. varietate de sticlă transparentă la radiaţiile ultraviolete, folosită pentru confecţionarea unor aparate optice. [Din germ. *Uvio*[*glas*], fr. *uviol*].

uvráj, uvraje n. **1.** (astăzi rar) scriere: *uvrajele în proză pentru uzul şcoalelor secundare.* C.; **2.** (livr.) (lucrare de) construcţie; **3.** (livr.) parte a unei cetăţi sau a unui fort constituind un punct de rezistenţă în caz de încercuire. [Din fr. *ouvrage*].

uvriér, ~i, uvrieră, ~e m., f. (franţuzism) muncitor, lucrător: *nu sînt în măsură să fiu uvrieră sau spălătoreasă.* CĂL. [Din fr. *ouvrier*].

uvulár, ~i, uvulară, ~e a. 1. care aparţine uvulei, referitor la uvulă; 2. (fon.) care se articulează în partea posterioară a cavităţii bucale, prin vibrarea uvulei: *sunete uvulare*. [Din fr. ***uvulaire***].

uvúlă, uvule f. (anat.) apendice cărnos situat în cavitatea bucală, mobil şi contractil, constituind marginea posterioară a vălului palatin şi care contribuie la închiderea foselor nazale în timpul deglutiţiei; luetă, omuşor. [Din fr. ***uvule***, lat. ***uvula***].

uvulítă f. inflamaţie a uvulei, survenită de obicei în urma unei angine acute. [Din fr. ***uvulite***].

uvuloptóză f. alungire patologică a uvulei determinată de un proces inflamator sau tumoral. [Din fr. ***uvuloptose***].

uvuloptomíe f. incizie a uvulei. [Din fr. ***uvuloptomie***].

uz, uzuri n. 1. faptul sau posibilitatea de a folosi ceva; folosinţă: *a pierdut ... uzul comod al mîinii drepte.* CAR.; *uzul limbii slavone în biserică şi în cancelarii a întîrziat apariţia textelor române.* CĂL.; *obiecte de uz casnic;* (jur.) **uz de fals**, infracţiune care constă în folosirea unui înscris oficial sau sub semnătură privată falsificat, cunoscînd că este fals, în vederea producerii unei consecinţe juridice; **a fi în uz,** a se utiliza: *nu-mi mai puteam închipui că bradul de lemn tare, cioplit cu barda, să mai fie în uz.* R.L.; **a face uz de ...**, a utiliza: *cum îi spuneam eu mai tîrziu, făcînd uz de-un cuvînt nemţesc.* BL.; 2. utilizare efectivă (conform normelor) a elementelor de limbă, realizarea lor (corectă) în vorbire, într-o epocă dată, de către toţi vorbitorii; modul de folosire a acestor norme: *forma cuvintelor să fie aceea pre care a consfinţit-o uzul.* OD.; 3. (jur.; şi **uz de drept**) drept real principal în temeiul căruia o persoană poate folosi un lucru proprietate a altuia şi poate trage foloasele necesare satisfacerii trebuinţelor sale şi ale familiei sale; 4. obicei, deprindere (a unei persoane sau a mai multor): *a se dezbăra de uzul tutunului.* R.L.; 5. fel de a fi sau de a acţiona transmis prin tradiţie: *împlinind 30 de ani, avea să fie iniţiat, după uz, în misterele tribului.* CĂL.; 6. ansamblu de reguli şi practici care sînt curente în înalta societate: *înţelege să se conformeze uzului oamenilor bine educaţi.* CĂL. [Din lat. ***usus***, it. ***uso***].

uzá, uzez vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) deteriora treptat: *uzează repede pantofii; maşina s-a uzat;* 2. (fig.; tr.) a slăbi, a diminua forţele cuiva; (refl.) a-şi pierde forţele, sănătatea; a (se) epuiza fizic sau sufleteşte: *timpul însuşi ne-a uzat.* LIIC.; *s-a uzat de muncă;* 3. (fig.; tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde popularitatea, autoritatea, credibilitatea: *reformele iniţiate au uzat guvernul; miniştrii s-au uzat după şase luni de guvernare;* 4. (fig.; refl.) a-şi pierde capacitatea expresivă (prin deasa întrebuinţare): *metafora aceasta s-a uzat;* 5. (intr.) a utiliza ceva pentru a obţine un anumit rezultat, satisfacerea unei nevoi; a se servi de ..., a face recurs la ...: *cetele ce veneau din răsărit şi miazănoapte uzau totuşi de aceste drumuri.* BL.; *uzează de toate trucurile mărunte.* VINEA. [Din fr. ***user***].

uzábil, ~i, uzabilă, ~e a. care se uzează (uşor). [***Uza*** + *-bil*].

uzáj, uzajuri n. 1. uzură[1]: *uzajul maşinii;* 2. uz, folosire, întrebuinţare: *uzajul cuvintelor englezeşti se extinde;* 3. ansamblul de practici sociale curente în lumea bună: *fără a se îmbrăca ţipător, căci poseda uzajul lumii ..., îşi dezvoltă garderoba într-un chip notoriu.* CĂL. [Din fr. ***usage***].

uzánţă, uzanţe f. 1. mod de a proceda, de a lucra propriu pentru un anumit lucru, pentru o anumită activitate: *manuscrisele ... pot fi primite ... conform uzanţei obişnuite concursurilor literare.* R.L.; 2. totalitatea regulilor şi practicilor care reglementează activitatea unei instituţii, relaţiile dintre state etc.: *uzanţe parlamentare, uzanţe diplomatice;* 3. obicei statornicit, cutumă, datină. [Din fr. ***usance***].

uzáre, uzări f. faptul de a (se) uza. [V. ***uza***].

uzát, ~ţi, uzată, ~e a. 1. deteriorat: *maşină uzată;* 2. (fig.) slăbit, epuizat fizic sau sufleteşte: *ochi uzat; om uzat;* 3. (fig.) care şi-a pierdut valoarea expresivă (prin deasa întrebuinţare): *expresie uzată.* [V. ***uza***].

uzbéc, ~ci, uzbecă, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Uzbekistanului sau locuitorilor lui, referitor la Uzbekistan sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Uzbekistan. // m. pl. popor de religie musulmană constituit ca naţiune în Uzbekistan. // f. limba (turcică) vorbită de uzbeci. [Din rus. ***uzbek***].

uzi m. pl. popor migrator de neam turcic, care în sec. al IX-lea a trecut Munţii Ural, iar în sec. al XI-lea se aşază în Moldova şi în Dobrogea, de unde face dese incursiuni în Peninsula Balcanică, fiind înfrînt de o coaliţie organizată de Imperiul Bizantin. [Din gr. ***úzoi***].

uzíná, uzinez vb. (tr.) a supune operaţiei de uzinare. [Din fr. ***usiner***].

uzinăj n. prelucrare (aşchiere, deformare plastică, tăiere) a unui material cu ajutorul unei maşini-unelte; fabricare a unui produs într-o uzină. [Din fr. ***usinage***].

uzinál, ~i, uzinală, ~e a. care ţine de o uzină, al uzinei: *proces uzinal; laborator uzinal.* [Din fr. ***usinal***].

uzináre f. acţiunea de a uzina; uzinaj. [V. ***uzina***].

uzínă, uzine f. 1. întreprindere industrială de mari proporţii, dotată cu maşini, agregate, instalaţii, în cadrul căreia, prin prelucrarea sau transformarea mecanică, termică, chimică etc. a unor obiecte ale muncii, se produc în special utilaje, semifabricate sau materii prime pentru alte industrii: *uzină de tractoare; uzină metalurgică; uzină chimică;* 2. centrală furnizoare de energie electrică sau termică, de apă etc. [Din fr. ***usine***].

uzitá, uzitez vb. (rar; tr.) a utiliza în mod obişnuit. [Din lat. ***usitari***].

uzitát, ~ţi, uzitată, ~e a. utilizat în mod curent; obişnuit, uzual: *metodă uzitată.* [Din lat. ***usitatus,*** fr. ***usité,*** it. ***usitato***].

uzuál, ~i, uzuală, ~e a. 1. de uz larg, general; comun: *telefonul mobil a devenit un obiect uzual;* 2. de uz frecvent; curent, obişnuit: *termen uzual; practică uzuală;* (subst. pl.) lucrări de referinţă puse la îndemîna publicului în biblioteci: *catalog de uzuale.* [Din lat. ***usualis,*** fr. ***usuel***].

uzualitáte f. (rar) însuşirea de a fi uzual. [***Uzual*** + *-itate*].

uzuár, uzuari m. (jur.) persoană care deţine dreptul de uz. [Din lat. ***usuarius,*** germ. ***Usuar***].

uzucapá, uzucapez vb. (jur.; tr.) a dobîndi prin uzucapiune un drept real asupra unui lucru. [Din lat. ***usucapere,*** fr. ***usucaper***].

uzucapiúne f. (jur.) mod de dobîndire a proprietăţii şi a altor drepturi în privinţa unui lucru prin posedarea neîntreruptă a acelui lucru în intervalul de timp prevăzut de lege; prescripţie achizitivă. [Din fr. ***usucapion***].

uzufrúct n. (jur.; şi **drept de uzufruct**) drept real, temporar, care conferă titularului său posesia şi folosinţa asupra lucrurilor ce aparţin altuia, precum şi posibilitatea exercitării acestor atribute în aceleaşi condiţii ca şi proprietarul, avînd însă îndatorirea de a conserva substanţa lucrurilor respective şi de a le restitui la încetarea acestui drept. [Din lat. ***usufructus;*** cf. fr. ***usufruit***].

uzufructuár, ~i, uzufructuară, ~e m., f. (jur.) persoană care deţine dreptul de uzufruct asupra unui bun. [Din lat. ***usufructuarius***, fr. ***usufructuaire***].

uzurár, ~i, uzurară, ~e a. (înv.) cămătăresc: *împrumut uzurar.* // m. (înv.) cămătar. [Din lat. ***usurarius,*** fr. ***usuraire***].

uzúră[1], uzuri f. (înv.) camătă; cămătărie. [Din lat. ***usura,*** fr. ***usure***].

uzúră[2], (rar) **uzuri** f. 1. deteriorare, degradare a unui obiect prin întrebuinţare îndelungată sau datorită acţiunii unor agenţi fizici sau chimici; starea unui astfel de obiect: *materiale care rezistă la uzură; uzura unei statui;* 2. (fig.) slăbire treptată, alterare lentă a forţelor vitale, a facultăţilor intelectuale, a reacţiilor afective ale unei persoane: *uzură fizică; uzură nervoasă; uzura sensibilităţii, a sentimentelor;* 3. (fig.; înv.; rar) degradare morală; desfrîu: *ardeţi acele pînze cu corpuri de ninsori; ... ele fac să pice în ghearele uzurei din popor!* EM.; 4. (fig.) diminuare progresivă a eficienţei, a autorităţii sau a creditului unei instituţii, organizaţii etc.: *uzura unui guvern; uzura poliţiei;* 5. pierderea valorii expresive a unui cuvînt, a unei expresii etc. prin întrebuinţare frecventă; 6. acţiunea a ceea ce slăbeşte, alterează treptat pe cineva: *uzura anilor;* **războiu de uzură**, conflict în care se urmăreşte slăbirea forţelor adversarului pentru a-l determina să renunţe: *ne sleia al patrulea an de războiu de uzură.* BL. [Din fr. ***usure***].

uzurpă, uzúrp vb. (tr.) 1. a-şi însuşi sau a-şi atribui în mod fraudulos un drept, o calitate, un titlu, o însărcinare pe care nu le are în realitate: *nu s-a mai întîlnit cu postul de capuchehaia, pe care-l uzurpase frate-său.* GHICA; 2. (fig.) a lua pe nedrept locul cuiva: *categoria moralizării a uzurpat-o pe aceea a moralului în tot romanescul vremii.* MANOL. [Din lat. ***usurpare,*** fr. ***usurper***].

uzurpáre, uzurpări f. acţiunea de a uzurpa şi rezultatul ei; uzurpaţie: *metoda uzurpării atinge noţiunea însăşi de proprietate.* CĂL.; (jur.) **uzurpare de calităţi oficiale**, infracţiune care constă în folosirea fără drept a unei calităţi oficiale, însoţită sau urmată de îndeplinirea unui act legat de această calitate; (jur.) **uzurparea numelui de autor**, încălcarea dreptului la nume al unui autor de opere de creaţie intelectuală, prin fapta unei terţe persoane care îşi publică propria sa operă sub numele autorului respectiv (care se bucură de reputaţie); (jur.) **uzurparea paternităţii unei opere de creaţie intelectuală**, încălcarea dreptului personal nepatrimonial al creatorului operei de a fi recunoscut ca autor, prin fapta altei persoane de a-şi atribui calitatea de autor sau de a publica opera, în întregime sau în parte, sub numele sau pseudonimul său. [V. ***uzurpa***].

uzurpát, ~ţi, uzurpată, ~e a. (despre drepturi, titluri, calităţi etc.) care este obţinut în mod fraudulos: *în sfîrşit, vin, „blestemele" lui Sarmis, ... îngălbenirea sufletului, secarea ochilor, uscarea trupului pe tronul uzurpat.* CĂL. [V. ***uzurpa***].

uzurpatór, ~i, uzurpatoáre m., f. persoană care uzurpă, îşi însuşeşte în mod fraudulos un bun, un drept, o calitate etc.: *legile sînt neputincioase în faţa acestor uzurpatori.* DELAVR. [Din fr. ***usurpateur***, lat. ***usurpator***].

uzurpaţie, uzurpaţii f. (înv.) uzurpare: *Ramses era nemulţumit de nepotul său ... fiindcă ar persecuta pe fiul împărătesc Menephatah în scop de uzurpaţie.* CĂL.; (şi: **uzurpaţiune**). [Din lat. ***usurpatio, -onis,*** fr. ***usurpation***].

uzurpaţiúne f. v. uzurpaţie.

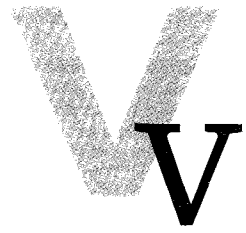

V, v m. invar. **1.** a douăzeci şi şaptea literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană fricativă labiodentală sonoră) notat cu această literă; **2. V,** abreviere pentru vest; **3. V,** cifră romană cu valoarea 5.

vac n. v. **veac.**

vacánt, ~ţi, vacantă, ~e a. **1.** care nu este ocupat, care nu are titular: *pe tronul vacant prin fuga lui Asan se urcă ... ambiţiosul Terteres.* EM.; *un post de subbibliotecar ... devenise vacant.* CĂL.; **2.** (jur.) care este disponibil şi nereclamat de moştenitori: *succesiune vacantă.* [Din fr. ***vacant***, lat. ***vacans, -ntis***].

vacantábil, ~i, vacantabilă, ~e a. (rar) care poate deveni vacant. [Cf. ***vacant***].

vacánţă, vacanţe f. **1.** interval de timp în care un post, o funcţie etc. este, rămîne vacant: *avînd a se face mai multe alegeri pentru împlinirea vacanţelor din Cameră.* EM.; *mişcarea constituţională ... o pot folosi .. ca să provoace o vacanţă a tronului.* PETR.; **2.** întrerupere a procesului de învăţămînt la sfîrşitul unui trimestru, semestru sau an de şcoală ori de studii; perioadă determinată de timp cît durează această întrerupere: *veseli, sprinteni ca nişte şcolari în vacanţie, ne ducem la biuroul malpostei.* AL.; *studia ... la liceul grăniceresc din Năsăud, aşa că îl vedeau numai în vacanţe.* GHEŢIE; **3.** interval de timp în care tribunalele, judecătoriile, parlamentul îşi încetează activitatea; vacaţiune: *cît ţin vacanţele parlamentare, senatorii şi deputaţii primesc diurna îndoită.* CAR.; **4.** întrerupere anuală a unei activităţi pentru un interval de timp, în scopul odihnei, recreării etc.: *o vacanţă întreagă la Roznov i se părea ... o monstruozitate.* SAD.; (şi: (înv.) **vacanţie**). [Din lat. ***vacantia***, fr. ***vacance***, it. ***vacanza***].

vacánţie f. v. **vacanţă.**

vacárm, vacarmuri n. **1.** larmă (de glasuri, de strigăte), gălăgie: *în vacarmul şi forfota dimprejur îşi rotea zadarnic privirile.* GHEŢIE; **2.** zgomot asurzitor: *la vacarmul instrumentelor se adăoga răcnetul glasurilor.* C.PETR. [Din fr. ***vacarme***].

vacăt, vacaturi n. pagină albă, intenţionat netipărită, dintr-o carte. [Din germ. ***Vakat***].

vacáţie f. v. **vacaţiune.**

vacaţíune, vacaţiuni f. (înv.) interval de timp în care tribunalele, judecătoriile, parlamentul îşi încetează activitatea; (şi: **vacaţie**). [Din lat. ***vacatio, -onis***, fr. ***vacation***].

vácă, vaci f. **1.** animal domestic din subfamilia bovinelor (femela taurului) crescut, mai ales, pentru lapte şi carne; (p. gener.; la pl.) taurine: *avea obicei să-şi lege vaca dinapoia căruţei.* CR.; **s-a dus bou şi a venit** (sau **s-a întors**) **vacă**, se spune, ironic, despre cei care, fiind săraci cu duhul, nu pot să se folosească de învăţătura primită: *unul cică s-a dus odată bou la Pariz ... şi a venit vacă.* CR.; **vacă (bună) de muls**, persoană sau situaţie de care cineva abuzează pentru a trage foloase materiale: *şi ... nu eşti numai aşa o vacă de muls pentru fiecare.* CR.; *ar fi nebun ... dacă ar da din mînă asemenea vacă de muls.* PETR.; **(get-beget) coada vacii**, neaoş, de origine rurală: *nu eşti ... ieşit din opincă, nepot, strănepot de plugar, get-beget coada vacei.* GHICA; **2.** (p. restr.) carnea acestui animal folosită ca aliment: *supă de vacă*; **3.** epitet injurios pentru o femeie grasă, nesimţitoare sau proastă; **4.** (compuse) **vacă-de-mare**, morsă (*Odobaenus rosmarus*); **vaca-Domnului**, a) insectă care are corpul plat şi alungit, cu aripile superioare de culoare roşie cu puncte negre (*Pyrrhocoris apterus*); **b)** buburuză (*Coccinella septempunctata*); **c)** (reg.) rădaşcă (*Lucarnus cervus*). [Lat. ***vacca***].

vaccín, vaccinuri n. **1.** (înv.) lichid seros, conţinînd virusul variolei, extras din pustulele caracteristice acestei boli şi care, inoculat omului, îi produce imunitate faţă de aceasta; altoi[1]: *vaccinul a fost descoperit în 1796 de medicul englez Jenner*; **2.** produs biologic preparat din germeni patogeni sau din secreţii microbiene, care se administrează unui om sau unui animal, în scop preventiv sau curativ: *a fost realizat vaccinul poliomielitic*; **3.** (p. ext.) vaccinare; **4.** (concr.) urmă, semn, cicatrice rămasă pe corp în urma unei vaccinări: *la un braţ al copilului, ... îmi arată vaccinul împotriva variolei.* CĂL. [Din fr. ***vaccin***, germ. ***Vakzin***].

vacciná, vaccinez vb. (tr.) a inocula sau a administra cuiva un vaccin; a altoi[2]. [Din fr. ***vacciner,*** lat. ***vaccinare***].

vaccinábil, ~i, vaccinabilă, ~e a. care poate fi vaccinat. [Din fr. ***vaccinable***].

vaccinál, ~i, vaccinală, ~e a. (rar) care aparţine vaccinului, referitor la vaccin; care serveşte la prepararea vaccinului: *virusul vaccinal imunizează omul împotriva variolei.* [Din fr. ***vaccinal***].

vaccináre, vaccinări f. acţiunea de a vaccina şi rezultatul ei; inoculare sau administrare a unui vaccin: *vaccinarea este obligatorie.* [V. ***vaccina***].

vaccinatór, vaccinatori m. (înv.) persoană care vaccinează. [Din fr. ***vaccinateur***].

vaccinaţie, vaccinaţii f. (rar) vaccinare. [Din fr. ***vaccination***].

vaccínă, vaccine f. **1.** boală infecţioasă şi contagioasă a bovinelor, mai ales a vacilor, caracterizată printr-o erupţie de pustule; **2.** (înv.) inoculare a vaccinului la om în scopul imunizării faţă de variolă: *act de vaccină.* [Din fr. ***vaccine***, lat. ***vaccina***].

vaccinélă, vaccinele f. formă atenuată de vaccină la indivizii revaccinaţi; vaccinoid. [Din fr. ***vaccinelle***].

vaccinoíd, ~zi, vaccinoidă, ~e a. care se aseamănă efectelor provocate de vaccin. // n. vaccinelă. [Din fr. ***vaccinoïde***].

vaccinoprofilaxíe, vaccinoprofilaxii f. vaccinare care se face în scop preventiv. [Din fr. ***vaccinoprophylaxie***].

vaccinostíl, vaccinostiluri n. instrument chirurgical folosit la vaccinare. [Din fr. ***vaccinostyle***].

vaccinoterapíe f. metodă terapeutică bazată pe imunizarea unui organism prin administrarea unor vaccinuri. [Din fr. ***vaccinothérapie***].

vaciánt, ~ţi, vacilantă, ~e a. (rar) care şovăie, care ezită. [Din fr. ***vacillant***].

vacs, vacsuri n. **1.** preparat, de obicei de culoare neagră, folosit (în trecut) la unsul şi la lustruitul încălţămintei de piele şi al hamurilor; (p. ext.) cremă de ghete: *pentru ... o cutie de vacs ... încasează de trei ori preţul plătit.* ARG.; **2.** (fam.; fig.) lucru lipsit de valoare sau de importanţă: *a rămas cu ochii pe cele trei tablouri ... pe toate trei şi*

le iau, ... deşi sînt nişte vaxuri. ST.; (scris şi: *vax*). [Din germ. (*Schuh*)***wachs***].

vacubliţ, vacubliţuri n. tip de bliţ al cărui sistem de luminare este format dintr-un balon de sticlă umplut cu oxigen, în care se află o foiţă subţire de magneziu sau de aluminiu şi o montură metalică prevăzută cu un ghivent. [Din germ. *Vakubliz*].

vacúf, vacufuri n. (în Imperiul Otoman) aşezămînt religios musulman; avere a unui asemenea aşezămînt, provenită din donaţii şi scutită de dări; donaţie făcută unui astfel de aşezămînt: *ţara noastră se făgăduieşte ca să plătească la vacuf pe tot anul.* (a. 1803). URIC. [Din turc. *vakuf*].

vacuitáte, vacuităţi f. (livr.) starea a ceea ce este vid. [Din fr. *vacuité*, lat. *vacuitas*].

vacuolár, ~i, vacuolară, ~e a. referitor la vacuole; care prezintă vacuole; cu vacuole. [Din fr. *vacuolaire*].

vacuólă, vacuole f. cavitate de diferite forme şi mărimi situată în citoplasma celulelor, care conţine suc celular, aer, substanţe de rezervă etc. [Din fr. *vacuole*].

vacuolizáre, vacuolizări f. formarea de vacuole în interiorul elementelor celulare sau în exteriorul acestora. [După fr. *vacuolisation*].

vacuóm n. totalitatea vacuolilor din citoplasmă. [Din fr. *vacuome*].

vácuu, ~i, vacuă, ~e a. (latinism) vid, gol. [Din lat. *vacuus*].

vacuumáre, vacuumări f. **1.** (fiz.) vidare; **2.** procedeu de îmbunătăţire a calităţii betonului care constă în extragerea apei în exces dintr-un beton proaspăt turnat, aplicînd pe suprafaţa lui panouri în interiorul cărora se face vid.

vácuum, vacuumuri n. **1.** (fiz.) vid; **2.** (tehn.) aparat cu ajutorul căruia se concentrează o soluţie prin fierbere în vid, la temperaturi joase. [Din fr. *vacuum*].

vacuummétru, vacuummetre n. manometru folosit la măsurarea presiunilor foarte joase. [Din germ. *Vakuummeter*].

vad, vaduri n. **1.** loc din albia unei ape curgătoare, cu maluri joase şi adîncime scăzută, prin care se poate trece de pe un mal pe altul cu piciorul, cu căruţa etc.: *naintaşii trecuse apa prin vad.* OD.; *ieşisem din pădure şi ne apropiam de vadul apei.* GAL.; (fig.) *unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad să ies la lumea largă.* EM.; **a-şi face vad, a)** a-şi face loc de trecere; a răzbate: *pe aici şi-au făcut vad oştile turceşti.* VLAH.; **b)** a căuta un prilej, o ocazie pentru a merge undeva, a-şi face cale: *peţitorii îşi făcuseră vad la noi.* VLAH.; (pop.) **a nu avea vad,** a nu avea ieşire, a nu avea scăpare: *urîtul n-are vad decît scîndura de brad.* POP.; **2.** loc pe cursul unei ape care oferă condiţii pentru captarea şi devierea cantităţii de apă necesare funcţionării unei mori, a unei pive, a unui ferăstrău: [se judecă] *pîrcălabul Ieremia cu popa Frusănel pentru vaduri de pive.* DELAVR.; **3.** (p. anal.) loc situat pe o arteră de circulaţie sau în apropierea acesteia care, datorită afluenţei de clienţi, asigură rentabilitatea unui local public, unui magazin etc.: *cînd îţi iei o prăvălie, nu cumperi numai clădirea, tejgheaua şi marfa, ci şi vadul negoţului respectiv.* GHEŢIE; **a avea vad,** a avea clientelă numeroasă; **4.** (p. ext.; înv.) loc (amenajat) situat la ţărmul mării, care permite adăpostirea şi acostarea navelor: *sosind la vad, află corabie.* DOS.; **5.** albie (minoră) a unei ape curgătoare; matcă: *se pare cum că alte valuri cobor mereu pe-acelaşi vad.* EM.; (fig.) *i se rumpe al lui suflet cînd priveşte peste-al vremurilor vad.* EM. [Lat. ***vadum***].

vadé f. v. vadea.

vadeá, vadele f. (înv. şi reg.) termen de plată, scadenţă: *regula era, ca pentru poliţe, vadea de trei luni.* GHICA; *bani nu ştiu de unde-oi face, oi face cum oi putea, şi i-oi plăti cu vadea.* POP.; (şi: **vade**). [Din turc. *vade*].

vademécum n. **1.** (rar) obiect care se poartă de obicei cu sine; **2.** carte (manual, îndreptar, repertoriu etc.) care cuprinde noţiunile de bază pentru orientarea într-un anumit domeniu de cunoştinţe (şi care se poartă cu sine). [Din fr. *vademecum*].

vádnic, ~ci, vadnică, ~ce m., f. (înv.; şi adj.) clevetitor; calomniator; denunţător: *muierile lor ... să nu fie vadnice.* COR. [Din sl. **vadĭnikŭ*].

vadoásă, vadoase a. apă vadoasă, apă provenită din infiltraţia în scoarţa pămîntului a apelor rezultate din precipitaţiile atmosferice. [Din germ. *Vadose*(*wasser*)].

vádră, vedre f. **1.** (pop.) găleată; ciutură; cofă, doniţă; ciubăr, hîrdău: *luă vadra şi se duse la fîntînă.* ISP.; **2.** veche unitate de măsură a capacităţii, folosită mai ales pentru lichide, a cărei mărime a variat între 10 şi 12 ocale (=10 litri); vas cu această capacitate: *să-mi dai vinu cu vadra că-ţi dau bani cu chivîra.* POP.; **3.** cantitatea corespunzătoare unei vedre: *o fierbe ... cu o vadră de lapte dulce.* CR.; *băură cît ai clipi vadra de vin.* PETR.; **4.** (reg.) petrecerea desfăşurată în seara premergătoare nunţii, în casa mirelui sau a miresei, la care se aduc şi se închină daruri: *în seara de vedre fugise în munţi cu Bucur.* SĂM. [Din sl. *vědro*].

váfelă, vafele f. foaie crocantă din aluat nedospit, care serveşte la prepararea napolitanelor, a cornetelor de îngheţată etc. [Din germ. *Waffel*].

vag[1], ~gi, vagă, ~gi a. (franţuzism; rar) care nu are limite, margini precise: *spaţiu vag.* [Din fr. *vague*].

vag[2], ~gi, vagă, ~ge a. **1.** a cărui semnificaţie este neprecizată, nelămurită, nesigură; care este lipsit de claritate, de precizie, care este greu de înţeles: *această concepţiune generală este prea vagă.* MAIOR.; *dădu răspunsuri vagi.* GHEŢIE; (adv.) *paginile sînt amestecate şi scenele vag schiţate.* CĂL.; **2.** care este nedefinit, obscur, cu intensitate scăzută (din cauza depărtării în timp): *stam pe loc, cuprins de un vag sentiment de frică.* CAR.; *o nelinişte vagă începu să mă stăpînească.* PR.; (adv.) *vag îşi amintea că ... fusese chemat.* C.PETR.; **3.** care este perceput într-un mod imperfect, imprecis, indistinct: *arhitectura acestui palat era vagă.* FIL.; *schiţă un gest vag cu mîna.* GHEŢIE; (adv.) *nu-l mai auzeam decît vag.* VLAH.; **4.** (anat.) **nerv vag** (şi m.), a zecea pereche de nervi cranieni, cu ramificaţii în cavitatea toracică şi în cea abdominală şi cu rol important pentru funcţionarea aparatului respirator, circulator şi digestiv: *cafeina lucrează asupra nervului vag.* C. // n. ceea ce este neclar, nedefinit, nelămurit: *a relevat vagul acestor idei.* MAIOR. [Din lat. *vagus*, fr. *vague*].

vagaboándă f. v. vagabond.

vagabónd, ~zi, vagabondă, ~e a. **1.** care umblă dintr-un loc în altul fără scop, fără ţintă; care nu are domiciliu şi care îşi asigură existenţa recurgînd la expediente: *îl alungă, ca pe un om fără căpătîi şi vagabond.* NEGR.; **2.** (fig.) instabil, nestatornic, schimbător: *cercare ... contrară imaginaţiei mele vagabonde.* AL. // m., f. **1.** persoană care umblă dintr-un loc în altul fără scop, fără ţintă; persoană fără domiciliu, ocupaţie stabilă, mijloace de existenţă şi care trăieşte din expediente: *nu puteau ... descoperi bandele vagabonzilor.* NEGR.; *hamletizînd, cel din urmă dintre vagabonzi se întreabă asupra înţelesului vieţii.* LOV.; **2.** epitet peiorativ pentru o persoană lipsită de preocupări serioase, care îşi petrece o bună parte a timpului umblînd în căutare de distracţii, de aventuri etc.: *n-ai să mai ieşi cu o femeie pe uliţă, că se ia bagabonţii laie după dumneata.* CAR.; (şi: (înv.) **vagabund,** (forme corupte) **vagabont, vagaboandă**). [Din lat. ***vagabundus***, fr. ***vagabond***, it. ***vagabondo***].

vagabondă, vagabondez vb. (intr.) **1.** a umbla dintr-un loc în altul fără scop, fără ţintă; a rătăci: *un copil fugit de acasă ... vagabondînd fără căpătîi.* C.PETR.; **2.** a duce viaţă de vagabond, recurgînd la expediente: *îl învăţaseră ... să vagabundeze cu şatre din loc în loc.* HASD.; (şi: (înv.) **vagabunda**). [Din fr. ***vagabonder***].

vagabondăgiu n. v. vagabondaj.

vagabondáj, vagabondaje şi **vagabondaju** n. **1.** faptul de a umbla dintr-un loc în altul fără scop, fără ţintă: *ţi-oi trimite productul vagabondajului meu.* AL.; **2.** faptul de a duce o viaţă de vagabond; situaţie, condiţie a unei persoane fără domiciliu, fără ocupaţie stabilă, fără mijloace de existenţă şi care trăieşte din expediente: *ar da naştere vagabondagiului în clasa rurală.* KOG.; *autorităţile au început să-l încolţească pentru vagabondaj.* CĂL.; (şi: (înv.) **vagabondagiu**). [Din fr. ***vagabondage***, it. ***vagabondaggio***].

vagabónt m. v. vagabond.

vagabúnd a., m. v. vagabond.

vagabundá vb. v. vagabonda.

vagánt, ~ţi, vagantă, ~e a. (livr.) vagabond: *loanide e cleric vagant, fără domiciliu fix.* CĂL. // m. (în evul mediu, în Europa apuseană) student călător care circula de la o universitate la alta; poet rătăcitor. [Din fr. ***vagant***, lat. ***vagans***, ***-ntis***, germ. *Vagant*].

vagáţie, vagaţii f. (latinism, rar) viaţă rătăcitoare. [Din lat. *vagatio*].

vagín, vagine n. (anat.) parte a aparatului genital feminin, în formă de canal, care face legătura între vulvă şi uter. // f. **(vaginā, vagine)** (bot.) teacă (la frunză). [Din fr. ***vagin***, lat. ***vagina***].

vaginál, ~i, vaginală, ~e a. **1.** care aparţine vaginului, al vaginului; **2. tunică vaginală,** membrană seroasă care înfăşoară testiculul şi epididimul. [Din fr. ***vaginal***].

vaginalíţă, vaginalite f. inflamaţie a tunicii vaginale a testiculului. [Din fr. ***vaginalite***].

vaginánt, ~ţi, vaginantă, ~e a. (bot.) a cărei vagină înfăşoară total sau parţial tulpina sau ramura. [Din fr. ***vaginant***].

vaginát, ~ţi, vaginată, ~e a. (bot.; despre frunze) care are vagină. [Din fr. ***vaginé***].

vaginectomíe, vaginoctomii f. excizie chirurgicală a vaginului. [Din fr. ***vaginectomie***].

vaginísm n. contracţie spasmodică dureroasă a muşchiului constrictor vaginal. [Din fr. ***vaginisme***].

vaginíţă, vaginite f. inflamaţie a mucoasei vaginului. [Din fr. ***vaginite***].

vaginocél, vaginocele n. hernie vaginală. [Din fr. ***vaginocèle***].

vaginodíne, vaginodinii f. durere vaginală fără inflamare sau fără leziune. [Din fr. ***vaginodynie***].

vaginopatíe, vaginopatii f. denumire generică pentru afecţiunile vaginului. [Din fr. ***vaginopathie***].

vaginoplastíe, vaginoplastii f. operaţie de refacere a vaginului în vederea preîntîmpinării unui prolaps. [Din fr. ***vaginoplastie***].

vaginoragíe, vaginoragii f. (med.) hemoragie vaginală. [Din fr. ***vaginorragie***].

vaginoscóp, vaginoscopuri n. instrument chirurgical cu care se examinează cavitatea vaginală. [Din fr. ***vaginoscope***].

vaginoscopíe, vaginoscopii f. (med.) examinare a cavităţii vaginale cu ajutorul endoscopului. [Din fr. ***vaginoscopie***].

vaginotomíe, vaginotomii f. incizie chirurgicală a vaginului. [Din fr. ***vaginotomie***].

vagmístru, vagmiştri m. (înv.) **1.** grad militar în ierarhia subofiţerilor de cavalerie sau de artilerie, în armata din trecut, superior celui de sergent şi inferior celui de plutonier; persoană care avea acest grad: *cu vahmistru cu donţii ... au purces ... pre la Focşani.* NEC.; **2.** (rar) ofiţer însărcinat cu conducerea unui convoi militar; (şi: (înv.) **vahmistru**). [Din rus. ***vahmistr***, germ. ***Wachtmeister***].

vagón, vagoane n. **1.** vehicul cu sau fără autopropulsie, care circulă pe şine şi care este folosit la transportul persoanelor, al mărfurilor etc.: *noul venit în vagon era un bătrîn bine conservat.* GHICA; *în vagoane nu mai putea răzbate nimeni.* SAD.; **vagon de dormit**, vagon de tren, format din compartimente în care sînt instalate paturi pentru dormit: *nu ştiu dacă voi găsi bilete la vagonul de dormit.* GHEŢIE; **vagon-restaurant**, vagon de tren amenajat pentru a servi ca restaurant: *au vagon-restaurant pînă la Viena.* CAR.; **casă (sistem) vagon**, casă ale cărei încăperi se înşiră una după alta asemenea vagoanelor unui tren: *casa mătuşei ei este sistem „vagon".* PETR.; **2.** cantitatea de încărcătură conţinută într-un vagon, care serveşte şi ca unitate de măsură. [Din fr. ***wagon***, germ. ***Waggon***].

vagonét, vagonete n. şi (rar) **vagoneţi** m. **1.** vehicul (basculant) care circulă pe şine (cu ecartament îngust), de obicei fără autopropulsie, folosit pentru transportul mărfurilor şi al oamenilor în mine, la lucrări forestiere, pe şantiere etc.: *trec vagonetele cu cărbuni de la mină.* BR.-VOIN.; *nu lipseau nici şinele ... pe care circulau vagoneţii.* GHEŢIE; **2.** vehicul de funicular folosit la transportul materialelor. [Din fr. ***wagonnet***].

vagonetáj n. (rar) transport cu ajutorul vagonetelor. [***Vagonet*** + *-aj* (după fr. *wagonnage*)].

vagonetár, vagonetari m. muncitor care lucrează la încărcarea şi la transportul materialelor cu vagonetul în minele de cărbuni, de sare, pe şantiere etc. [***Vagonet*** + *-ar*].

vagotómic, ~ci, vagotomică, ~ce a. care aparţine vagotomiei, se referă la vagotomie. [Din fr. ***vagotomique***].

vagotomíe, vagotomii f. (med.) intervenţie chirurgicală care constă în secţionarea trunchiului principal sau al ramurilor nervului vag[2], practicată în ulcerul duodenal. [Din fr. ***vagotomie***].

vagotónic, ~ci, vagotonică, ~ce a. **1.** care aparţine vagotoniei, care se referă la vagotonie; **2.** la care predomină sistemul parasimpatic (tendinţe spre brahicardie, anxietate etc.). [Din fr. ***vagotonique***].

vagotoníe, vagotonii f. (fiziol.) stare de dezechilibru a funcţionării sistemului nervos vegetativ parasimpatic. [Din fr. ***vagotonie***].

vagulăţie, vagulaţii f. (în dreptul roman) somaţie făcută unui martor de persoana care îl citează pentru mărturie. [Din lat. ***vagulatio***, fr. ***vagulation***].

vah interj. (înv.) vai: *ah! ... vah! ... săriţi ... alergaţi.* AL. [Cf. gr. mod. ***váh***, turc. ***vah***].

váhmistru m. v. **vagmistru**.

vai interj. exclamaţie care exprimă diferite reacţii, stări afective: **1.** exprimă durere, suferinţă, deznădejde, mîhnire: *vai di ţară! ce vremuri cumplite au agiunsu!* NEC.; *ar răcni ca leii, dar, vai!, nu poate plînge.* EM.; **vai de mine,** se spune pentru a exprima un protest politicos, pentru a înlătura preventitor o îndoială, o rezervă a interlocuitorului: *dă-mi o scrisoare ... de recomandaţie ... te rog ... – vai de mine ... ce trebuie atîta insistenţă?* CAR.; (subst.) **cu chiu, cu vai** sau **cu chiu şi vai, cu vai-nevoie**, cu trudă, după multă osteneală, cu mult necaz: *mă trezeşte mama într-o dimineaţă din somn cu vai-nevoie.* CR.; *cu chiu, cu vai ... balanţa se echilibră.* GHEŢIE; **vai de păcatele mele** (sau **noastre**), se spune pentru a-şi exprima necazul, nemulţumirea, contrarierea faţă de o situaţie neplăcută: *n-am dormit, măiculiţă: că n-am somn, vai de păcatele mele!* CAR.; *vai de păcatele noastre, îmi răspunde unul.* PETR.; **2.** exprimă compătimire, milă: *vai de biet român săracul, îndărăt tot dă ca racul.* EM.; **ca vai de el** (sau **de ea, de dînsul, de dînsa etc.**) sau **ca vai de capul cuiva**, (într-un mod) vrednic de compătimire, vrednic de plîns: *se întoarse la curte, plouat ca vai de dînsul.* OD.; *năcăjită ca vai de ea.* CR.; **ca vai de lume** (sau **de om**), (care se află) într-o situaţie foarte grea, într-o stare mizerabilă: *plecă supărat şi amărît ca vai de om.* CR.; *am trăit la Paris ca vai de lume.* SAD.; **vai (şi amar) de capul** (sau **de zilele, de mama, de sufletul etc.**) **cuiva**, se spune pentru a-şi exprima participarea la suferinţa, la necazul etc. cuiva sau pentru a-şi exprima propria suferinţă: *eşti nebun, vai de capul tău!* CAR.; *dar eu, vai de zilele mele, am fost în primărie, ... gîndeam că l-oi găsi de perceptor.* C.; **(a fi) vai şi amar de capul** (sau **de pielea, de viaţa etc.**) **cuiva**, exprimă situaţia foarte grea, neplăcută în care se poate afla cineva: *noroc că era o fată robace şi răbdătoare, căci altfel ar fi fost vai ş-amar de pielea ei.* CR.; *vai de viaţa lui, dacă aceea pe care o iubeşte nici nu vrea să se uite la dînsul.* SAD.; **3.** exprimă regret, nostalgie: *dar vai, un chip aievea nu eşti, astfel de treci.* EM.; *vai, nu mai sîntem tineri.* SAD.; **4.** exprimă mirare, uimire, surpriză: *vai de mine ..., Harap Alb, ... parcă nu te-aş fi crezut aşa slab de înger.* CR.; **5.** exprimă îngrijorare, teamă, spaimă: *vai de mine, moş Nichifor, unde să m-ascund eu?* CR.; **6.** exprimă bucurie, încîntare, entuziasm, admiraţie: *abia-i un copilandru, vai, dar cît îmi e de drag!* COŞB. // n. (pop.) tînguire; suferinţă, durere: *şi clopote, şi plînsuri, şi vai, şi-oştenii-n şir ... şi sfetnici, şi feciori de crai.* COŞB. [Lat. ***vae***; cf. alb. ***vaj***].

váicăr, vaicăre n. (reg.) vaiet (al omului): *erau nişte ţipete şi nişte vaicăre de ţi se rupea inima.* POP. [De la ***văicări***].

váier, vaiere n. (mai ales poetic) vaiet: *umple lumea ... de-un lung vaier necurmat.* AL.; (fig.) *atinge-ncet arama cu zimţi-aripei sale de-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.* EM. [De la ***văiera***].

váiet, vaiete n. **1.** strigăt (prelung), geamăt al omului prin care se exprimă durerea, suferinţa, jalea etc.; succesiune de cuvinte prin care cineva îşi exprimă durerea, suferinţa, nemulţumirea etc.; vaier: *se auzeau ţipetele şi vaietele nenorociţilor.* GHICA; *înregistrară, palizi, vaietele contesei.* CĂL.; **2.** (p. anal.) sunet, ţipăt tînguitor şi prelung scos de unele păsări sau animale: *prin văzduhul negru ... trecu cu vaiete o învăluire de ciori.* SAD.; **3.** (fig.) zgomot prelung şi tînguitor produs de ape, de vînt etc.: *sălbaticele ape gemeau ... cu vuiet şi cu vaiet.* COŞB.; **4.** (fig.) sunet tînguitor şi prelung produs de unele instrumente muzicale: *arcuşul lui scotea vaiete.* DELAVR. [De la ***văita***].

vaişeşíka f. şcoală filozofică indiană, fondată în secolul al V-lea î.Hr. de înţeleptul Kanada (Uluka) care susţine existenţa elementelor eterne (pămînt, apă, foc, aer), compuse din atomi, alături de suflet şi intelect. [Cf. sanscritul ***vişeşa*** „particular, deosebit"].

vájnic[1], ~ci, vajnică, ~ce a. **1.** aprig, cumplit, nemilos; hotărît, ferm, neînduplecat: *s-a făcut un vajnic hoţ de codru.* C.L.; *era ... un vajnic predicator din ordinul iezuiţilor.* GAL.; **2.** energic, viguros, puternic: *îi trage două palme vajnice şi iese.* CAR.; **3.** (înv.) important, însemnat; serios, grav: *să chibzuim nişte măsuri înţelepte în nişte trebi vajnice a ocîrmuirii.* AL.; **4.** (înv.) vestit, renumit. [Din rus. ***vajnîi***].

vájnic[2], ~ci, vajnică, ~ce a. (jur.; înv.) **moarte** (sau **ucidere**) **vajnică**, omor făcut cu premeditare: *această ucidere ... să cheamă moarte vajnică.* PRAV. // m. persoană care a comis un omor cu premeditare: *vajnicul ... au pus vina sa asupra altuia şi l-au ucis.* PRAV. [***Văji*** + *-nic*].

val[1], valuri n. **1.** (mai ales la pl.) mişcare ondulatorie care apare la suprafaţa unei întinderi de apă, datorată vîntului, curenţilor maritimi, mareelor etc.; masă de apă care înaintează (sau dă impresia că înaintează) ridicîndu-se şi coborîndu-se la suprafaţa mării[1], a unui lac, a unui fluviu etc.: *o beznă de nepătruns stăpînea pe întinsurile de vuiet şi valuri.* BL.; **în valuri** sau **valuri-valuri**, în mod succesiv (şi în mare cantitate): *cad săgeţile în valuri care şuieră, se toarnă.* EM.; **valurile vieţii** (sau **lumii, lumeşti**), greutăţile, încercările prin care trece cineva în viaţă; vicisitudinile vieţii: *omul e dator să se lupte ... cu valurile vieţii.* CR.; *au o avere care le-ar permite să înfrunte primele valuri ale vieţii.* GHEŢIE; **valurile tinereţii** (sau **tinereţilor**), întîmplări, incidente, încurcături pricinuite de impulsivitatea, entuziasmul şi lipsa de experienţă inerente tinereţii: *ei! nu te ruşina! ale tinereţii valuri.* CAR.; **2.** (fig.; înv. şi pop.) încercare, dificultate, adversitate; supărare, necaz; frămîntare, tulburare, nelinişte, zbucium: *am venit la pămîntul mieu, zăbovind ... 7 ani în Ţara Leşască, cu multe valuri şi supărări.* NEC.; *de val şi de păcat pe-astă lume ai scăpat!* POP.; **a avea val** (sau **valuri**) (**cu cineva**), a avea neplăceri, dificultăţi etc. (din partea cuiva): *au am avut val, odată, cînd am scăpat de la tătari.* SAD.; **a face (cuiva) val**, a pricinui (cuiva) neajunsuri, necazuri, a-i face (cuiva) un rău: *nime la nimică să nu le facă val* (a. 1709). URIC.; **3.** (p. anal.) ceea ce poate fi comparat cu valul prin formă, mişcare, impetuozitate etc.: **a)** (predomină ideea de mişcare ondulatorie, de unduire) *o boare lină stîrnea valuri în întinsele mări galbene de grîu.* SAD.; **b)** (predomină ideea de formă de relief proeminentă, de întindere ondulată, sinuoasă) *pădurea se desfăşura în valuri către înălţimi şi văi.* SAD.; **c)** (predomină ideea de linie, de formă ondulată, sinuoasă) *noadă păru-i elegant peste cap, în valuri dese.* BOL.; **d)** (predomină ideea de masă de oameni în mişcare şi succesiune) *asemenea unei rumperi de nouri, valurile de mongoli rupsese stavilele.* EM.; **e)** (predomină ideea de cantitate mare, de masă fizică, materială care se revarsă, se propagă, se răspîndeşte brusc etc.) *în cîrciumă ... răbufni un val de abur şi ger.* GAL.; *un val de ninsori s-a abătut asupra Ungariei.* GHEŢIE; **f)** (predomină ideea de număr mare, de năvală, de ceva care copleşeşte) *alt val de rîsete cuprinse mulţimea.* REBR.; **g)** (predomină ideea de reacţie bruscă, intensă, uneori psihică) *am simţit un val de căldură în piept.* PETR.; *un val de mînie îi întunecă mintea.* GHEŢIE; **noul val**, orientare, mişcare artistică, literară etc. a generaţiei tinere în raport cu generaţiile anterioare; grupare de persoane care o reprezintă; **4.** sul de pînză, de postav sau de altă ţesătură (înfăşurată pe un cilindru special de lemn sau de carton): *începuse a scoate din lada babei valuri de pînză.* CR.; **5.** (reg.) cantitate de fin învălătucit, obţinută din brazdele de fin adunate cu grebla; **6.** (la pescuit) legătură de nuiele (lungi cît lăţimea pîrîului) care este rostogolită prin apă şi lovită periodic de fundul acesteia pentru a stîrni peştele: *într-o apă curată ... a intrat cu crîsnicul lui şi cu valul de mlajă.* SAD.; **7.** (reg.) sul mobil de lemn sau de metal, pe care se înfăşoară lanţul care ţine găleata la o fîntînă; **8.** (reg.) cilindru care susţine piatra morii şi care este pus în mişcare prin acţiunea roţii cu măsele; **9.** (agric.; reg.) tăvălug (folosit la sfărîmarea bulgărilor de pămînt şi la netezirea solului); **10.** piesă cilindrică, la maşinile tipografice, de obicei de metal, cu ajutorul căreia se întinde cerneala, se ghidează hîrtia etc.; **val de corectură** (sau **de mînă**), piesă cilindrică de metal, cu unul sau cu două mînere, folosită la ungerea manuală, cu cerneală, a formelor de tipar în vederea executării corecturii. [Din sl. ****valŭ***; cf. bulg., sb. ***val***].

val[2], valuri n. fortificaţie formată dintr-o ridicătură continuă de pămînt, de obicei cu un şanţ în partea exterioară, folosită în sistemul defensiv roman (şi mai tîrziu); întăritură prelungă

de pămînt care marca limitele unui teritoriu: *îşi întări tabăra cu valuri şi şanţuri adînci.* BĂLC. [Din lat. ***vallum***].

valábil, ~i, valabilă, ~e a. **1.** care este (sau poate fi) acceptat ca adevărat, autentic; căruia i se recunoaşte o valoare, un fundament, un temei: *sîntem departe de a admite ca valabile toate argumentele.* HASD.; *intuiţia tînărului scriitor de la 1900 cred că e valabilă şi azi.* SAD.; **2.** care întruneşte condiţiile cerute de lege, de o autoritate; pe baza căruia se conferă cuiva un anumit drept: *diploma mea a fost valabilă.* CAR. [Din fr. ***valable***].

valabilitáte, valabilităţi f. **1.** calitatea sau starea a ceea ce este valabil, autentic: *nu are nici o valabilitate obiecţia.* PETR.; **2.** calitate sau starea a ceea ce îndeplineşte condiţiile cerute de lege, de o autoritate: *pentru spectatorii întîrziaţi biletele îşi pierd valabilitatea.* R.L. [***Valabil*** + ***-itate***].

valabilizá, valabilizez vb. (tr.) a face să devină valabil. [Din fr. ***valabiliser***].

valádă, valade f. (mar.) concavitate a malului unui fluviu. [Din it. ***vallata***].

valáh, valahi m. (la pl.) nume dat românilor, în evul mediu, de alte popoare şi menţinut pînă la mijlocul secolului al XIX-lea pentru populaţia Ţării Româneşti; (şi la sg.) persoană care aparţinea comunităţii etnice româneşti: *am dovedit ... a fi Italiia pricina descălicării valahilor.* COSTIN; *din toate părţile auzeam răsunînd pe podul vaporului cuvintele: valah, Valahia.* AL. // a. (şi **valahă, ~e**) care aparţine valahilor, referitor la valahi: *voi fi aşteptat la graniţă de către un trimis al prinţului valah.* V.R.; (şi: **vlah**). [Din lat. med. ***valachus***, sl. ***vlahŭ***, gr. mod. ***vláhos***].

valanginián, ~eni, valanginiană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) primul etaj al cretacicului, reprezentat prin faună şi amoniţi, lamelibranhiare etc. [Din fr. ***valanginien***].

valansiénă, valansiene f. (franţuzism) dantelă fină, fabricată iniţial în Valenciennes. [Din fr. ***valenciennes***].

valdéz, valdezi m. membru al unei secte fondate la sfîrşitul secolului al XII-lea de Pierre Valdès, care propovăduia o lume bazată pe preceptul sărăciei, propovăduirea credinţei în limba naţională, respingerea unor dogme etc. [De la ***Valdès*** n. pr.].

valdráp n. v. **valtrap**.

válе[1], văi f. **1.** depresiune, adîncitură de teren alungită, străbătută (permanent sau vremelnic) de o apă curgătoare; regiune de şes situată sub nivelul ţinuturilor din jur (străbătută de o apă curgătoare): *din văi se ridică încet răcoare.* CAR.; *părinţii mamei mele au fost ţărani din valea Moldovei.* SAD.; la **vale, a)** în sensul coborîşului, spre capătul coborîşului, în jos: *caii porniră în trap mărunt la vale.* AG.; **b)** în direcţia în care curge o apă, în sensul cursului apei: *se duceau pe apă, la vale.* VOIC.; **mai la vale,** în cele ce urmează, în continuare: *studiul ce-l publicăm mai la vale împlineşte această lacună.* EM.; **ce mai la deal, la vale?,** ce să mai lungim vorba în zadar?: *mă rog, ce mai la deal, la vale? aşa e lumea asta.* CR.; **calea-valea,** v. **cale**; (fam.) **a-şi lua valea,** a pleca, a fugi (de undeva); (bis.) **valea lacrimilor** sau **valea plîngerilor** (sau a **plîngerii**), pămîntul, considerat ca loc al suferinţelor şi al durerii, în raport cu cerul: *nu cuteza să păleşti ... acel crin semănat de mîna Domnului în această vale a lacrimilor.* FIL.; *scrie cu cruzime despre năcazurile din această vale a plîngerii.* SAD.; **2.** (înv. şi pop.) apă curgătoare; albia unei ape curgătoare: *au aşteptat pre Mihai Vodă ... la o vale ce să cheamă Milcovul cel mare.* COSTIN; (fam.) **a lua (pe cineva) la vale,** a rîde, a-şi bate joc (de cineva). [Lat. ***vallis***].

válе[2] interj. (latinism; înv.) cuvînt folosit ca formulă de salut la încheierea unei scrisori: *dă scrisoarea ... lui Costică şi insistă să nu mă lase fără răspuns.Vale!* CAR. [Din lat. ***vale*** (imper. al lui *valere*)].

valecúlă, valecule f. adîncitură alungită şi îngustă pe suprafaţa unui organ. [Din lat. ***vallicula***, fr. ***vallécule***].

valént, ~ţi, valentă, ~e a. (livr.) curajos, viteaz, brav: *unul dintre cei mai arzători şi mai „valinţi" patrioţi.* CAR.; (şi: (înv.) **valinte**). [Din it. ***valente***, lat. ***valens, -ntis***].

valénţă, valenţe f. **1.** (chim.) mărime care arată capacitatea de combinare a elementelor şi a radicalilor, reprezentînd numărul atomilor de hidrogen (sau de echivalenţi ai acestuia) cu care se poate combina atomul elementului sau radicalul respectiv; **2.** (chim.; şi **liniuţă de valenţă**) semn grafic care marchează, în formule chimice, legătura dintre atomii moleculelor; **3.** (chim.) forţă de legătură între doi atomi ai unei molecule; **4.** (fig.) însuşire, calitate: *există, însă, alte valenţe ale sale ... pe care numai unele spirite adînc pătrunzătoare au putut să le recunoască.* R.L. [Din fr. ***valence***, it. ***valenza***].

valeráş, valeraşe n. (reg.) butoiaş. [Et. nec.].

valerianacée, valerianacee f. (la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate cu flori gamopetale, cu frunze opuse, întregi sau divizate şi cu fructul o nucule; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***valérianacées***].

valeriánă, valeriane f. **1.** plantă din familia valerianaceelor, cu tulpina înaltă şi dreaptă, cu flori mari trandafirii sau albe, cu miros caracteristic, neplăcut; rădăcina sau rizomul acesteia servesc la prepararea unor produse farmaceutice cu proprietăţi sedative; năvalnic, odolean (*Valeriana officinalis*); **2.** substanţă extrasă din rizomul acestei plante, folosită sub formă de infuzie, extract, tinctură, cu acţiune antispasmodică şi sedativă: *calmant de valeriană şi de bromura de potasiu adormi repede.* GHEŢIE. [Din fr. ***valériane***].

valeriánic, valerianici a. **acid valerianic,** lichid incolor, uleios, cu miros specific, solubil în apă, eter şi alcool, extras din rădăcina de valeriană şi folosit ca medicament antispasmodic şi sedativ. [Din fr. ***valérianique***].

valét, valeţi m. **1.** (livr.; în epoca feudală, în apusul Europei) scutier; **2.** servitor aflat în serviciul personal al stăpînului: *trecu un echipaj demodat, ... cu valet în livrea.* C.PETR.; **3.** fiecare dintre cele patru cărţi de joc, reprezentînd figura unui cavaler; fante: *nu pot să bat măcar o carte! ... ce ghinion! ... zece galbini pe valet.* AL. [Din fr. ***valet***].

valetudinár, ~i, valetudinară, ~e a. şi m., f. (livr.) (persoană) bolnăvicioasă, firavă, şubredă: *bătrînul e valetudinar, a pierdut încrederea în puterea sa de muncă.* CĂL. [Din lat. ***valetudinarius***, fr. ***valétudinaire***].

valetudinárіu, valetudinarii n. (la romani) spital; infirmerie. [Din lat. ***valetudinarium***].

valéu interj. (reg.) exclamaţie care exprimă diferite reacţii, stări afective: **1.** exprimă durere, suferinţă: *valeu, cumătră, talpele mele! mă rog scoate-mă!* CR.; **2.** exprimă îngrijorare, teamă: *valeu! ... zice întru sine tînărul tremurînd.* ZAMF.; **3.** exprimă mirare, uimire, surpriză: *valeu, fată, că tare neroadă te-am mai făcut!* CAR.; **4.** exprimă entuziasm, admiraţie: *valeu, că frumuşică leliţă!* AL.; (şi: **văleu**). [Cf. ***vai***, ***aoleu***].

válex n. (chim.) extract uscat de valonee, bogat în substanţe tanante, folosit în industria pielăriei. [Din fr. ***valex***].

válgus n. (med.) deviaţie a piciorului în afară. [Din fr. ***valgus***, lat. ***valgus***].

valíd, ~zi, validă, ~e a. **1.** care are o stare de sănătate satisfăcătoare, care este apt pentru o activitate fizică sau intelectuală: *pretindea că este ... destul de validă.* CAR.; **2.** care întruneşte condiţiile cerute de lege: *contract valid;* **3.** care este (admis ca) adevărat, autentic; căruia i se recunoaşte un fundament, un temei: *ipoteze valide.* [Din fr. ***valide***].

validá, validez vb. (tr.) **1.** a confirma, a recunoaşte un act juridic ca valid, ca avînd putere juridică; **2.** a declara, a recunoaşte ca legală alegerea unui deputat, a unui senator etc.: *vă rog să binevoiţi a valida alegerile d-lor Năndejde şi Morţun.* MAIOR.; (refl. pas.) *pe cît am văzut cele mai multe alegeri s-au validat.* MAIOR.; **3.** a confirma, a atesta ca adevărat, autentic idei, concepte, ipoteze etc.: *a verifica în ce măsură cele propuse sînt validate de texte.* R.L. [Din fr. ***valider***].

validáre, validări f. **1.** confirmare, recunoaştere a validităţii unui act juridic; **2.** acţiunea de a declara ca legală alegerea unui deputat, a unui senator etc.: *guvernul nu trebuie să se amestece în chestii de validare sau invalidare a deputaţilor.* MAIOR. [V. ***valida***].

valideá f. titlu purtat de mama sultanului; persoană care purta acest titlu; (adj.) *dorinţele sultanei valide ... fost-au oare vreodată neîmplinite?* FIL.; *a sporit dăjdiile ... mai adăogind şi daruri pentru sultana valide.* SAD. [Din turc. ***valide*** (*sultan*)].

validitáte f. **1.** calitate, însuşire a unui act juridic de a fi valid: *validitatea unui testament;* **2.** calitate a unor alegeri de a fi conforme cu legea: *validitatea unei alegeri;* **3.** caracterul a ceea ce este (admis ca) adevărat, autentic. [Din fr. ***validité***, lat. ***validitas, -atis***].

valijoáră, valijoare f. diminutiv al lui valiză: *îşi puse într-o valijoară hainele de zi.* R.L. [***Valiză*** + ***-ioară***].

valínă f. aminoacid prezent în proteinele naturale şi care are un rol esenţial în coordonarea sistemului nervos central. [Din fr. ***valine***].

valínte a. v. **valent**.

valíu, valii m. (în Imperiul Otoman) guvernator al unui vilaiet: *m-am dus de am făcut vizită valiului acelui vilaiet.* GHICA; *valiul Izzet Paşa ... s-a văzut silit de-a se retrage.* EM. [Din turc. ***vali***].

valízá, valize f. **1.** geamantan; geantă (mare, pentru bagaje): *aşezară valiza în plasa compartimentului.* GHEŢIE; **a-şi face** (sau **a-şi lua**) **valiza** (sau **valizele**), a se pregăti de plecare; a pleca; a fi obligat să plece din cauza împrejurărilor: *debarcarea din Palatul Victoria l-a făcut pe migratorul politician să-şi ia valiza şi ... dus a fost.* R.LIB.; (fam.) **a-şi da foc la valiză,** a-şi provoca necazuri, neplăceri; a-şi periclita situaţia: *sugerîndu-mi vinovăţia printr-o replică ..., „singur ţi-ai dat foc la valiză".* PR.; **2. valiză diplomatică,** geamantan, geantă etc. cu care se transportă corespondenţă, acte diplomatice etc. şi care intră sub regimul imunităţii diplomatice; transport de corespondenţă, acte, obiecte etc. căruia îi este asigurată imunitatea diplomatică: *multe microfilme au trecut prin valizele diplomatice din RSA spre Bonn.* R.LIB. [Din fr. ***valise***].

válmă f. **1. de-a valma,** împreună, laolaltă; claie peste grămadă; în neorînduială, în dezordine: *d-a valma pintre soldaţi se luptă.* NEGR.; *citise foarte multe romane franţuzeşti, de-a valma.* CĂL.; *adunaţi ... d-a valma şi cu zgomot pe piaţa mare.* OD.; **de-a valma cu ...,** împreună cu ..., laolaltă cu ...: *călării de-a valoma cu inicerii ... au dat năvală.* COSTIN; *la deal ... se da pe'jos şi trăgea de-a valma cu iepele.* CR.; (jur.; înv.) (**în**) **de-a valma,** (care este) în comun, în devălmăşie, în indiviziune: *lucrau pămîntul de-a valma;* **2.** (rar; pl. **vălmi**) învălmăşeală, confuzie; îmbulzeală, vălmăşag: *pieriră-n valma răzvrătitelor talazuri.* VLAH.; **a da valma,** a se năpusti, a da buzna: *cîţiva flăcăi ... dau valma prin fete.* DELAVR.; (şi: (înv. şi reg.) **valoma**). [Din ucr. ***valom*** (instrumentalul lui *val*)].

válmeş adv. (rar) de-a valma, v. **valmă**: *valmeş se răstoarnă cu-o furie turbată.* AL. [(*De-a*) ***valma*** + *-eş*].

valoáre, valori f. **1.** caracter evaluabil al unui obiect susceptibil de a fi schimbat sau vîndut; (în special) preţul său în bani: *era de datoria Consiliului comunal de-a cerceta ... valoarea reală a acelor bunuri.* EM.; *îmi închipui că v-aţi făcut o idee asupra valorii întreprinderii mele.* GHEŢIE; **de valoare**, scump, preţios: *nu luase cu sine de acasă, nici bani, nici lucruri de valoare.* CĂL.; **a pune în valoare**, a face să devină profitabil, rentabil: *Anglia a ştiut să-şi pună în valoare resursele miniere*; **2.** (ec.) consumul de factori de producţie necesar pentru obţinerea de bunuri economice şi servicii: *valoarea muncei industriale e ... augmentabilă în infinit.* EM.; **valoare de întrebuinţare**, capacitatea unui bun economic (materiale, servicii, informaţii) de a satisface nevoile omului sau ale societăţii; **valoare de schimb**, raport cantitativ în care se schimbă două bunuri economice; **3.** (comerţ; fin.) exprimare în bani a preţului unei mărfi sau al unui cec, al unei acţiuni etc.: *banul de hîrtie ... e un înscris prin care se constată că cel care-l emite are să primească neapărat valoarea înscrisă pe el.* EM.; *în mijloc, cu litere mari, era trecută valoarea acţiunii şi numărul ei de emisie.* GHEŢIE; **valoare nominală**, v. **nominal; valoare de piaţă**, preţul fixat pe piaţă la o anumită dată; curs; **4.** (comerţ; fin.) înscris (cec, cambie, obligaţiune etc.) reprezentînd un drept în bani sau în bunuri de altă natură: *are în portofoliu valori pentru un milion*; **valoare mobiliară**, înscris reprezentînd un drept asupra unor bunuri mobiliare (marfă, bani etc.); **valoare imobiliară**, înscris reprezentînd un drept asupra unor bunuri imobiliare (clădiri, pămînt etc.); **5.** ceea ce face ca o persoană să fie demnă de preţuire, de stimă etc. din punct de vedere moral, intelectual, profesional: *relevăm modul incalificabil cu care ... au fost tratat personalul nostru diplomatic, oameni de valoarea unui Kogălniceanu.* EM.; *libertatea îi risipise timiditatea şi dăduse sentimentul valorii lui personale.* CĂL.; **de valoare**, important, merituos; valoros: *înainte de a avea un singur pictor de valoare, am făcut şcoala de Bele-Arte.* MAIOR.; **6.** (concr.) persoană înzestrată cu însuşiri deosebite: *Einstein a fost o valoare*; **7.** (înv.) bravură, vitejie în luptă: *oastea moldovană ... au trecut în valoră pe cea polonă.* ASACHI; **8.** ceea ce face ca un lucru să fie demn de interes, de preţuire; caracterul a ceea ce este recunosut demn de interes, de preţuire: *există ... un singur lexicon aproape complet al limbei române, operă de fond de mare valoare, ... lexiconul d-lui Cihac.* EM.; **a(-şi) pune ceva în valoare**, a scoate în relief; a evidenţia: *crezu că a venit momentul să-şi pună în valoare însuşirile lui de mediator.* CĂL.; *tablourile sînt puse în valoare cu multă grijă.* V.R.; **9.** importanţă acordată în mod subiectiv unui lucru: *pentru ea albumul cu fotografii avea valoare deosebită*; **10.** caracterul a ceea ce îndeplineşte condiţiile cerute pentru a fi valabil: *fără semnătură acest act nu are nici o valoare*; **11.** ceea ce este considerat adevărat, bun, frumos etc. după criterii personale sau general admise şi serveşte ca element de referinţă sau ca principiu moral: *această strămutare de perspectivă echivalează în estetică cu o răsturnare de valori.* BL.; **scară de valori**, ierarhie a valorilor: *la porţile Răsăritului ... scara valorilor morale e cu totul răsturnată.* M.CAR.; **judecată de valoare**, judecată normativă care enunţă o apreciere; **12.** (fiz.)număr asociat unei mărimi fizice după un anumit procedeu de măsurare sau de reperare, permiţînd comparatrea acesteia cu alte mărimi de aceeaşi natură; **13.** (mat.; fiz.) mărime matematică asociată unei mărimi fizice (după un anumit procedeu de măsurare); **14.** (lingv.) sens pe care îl ia un cuvînt într-un context determinat: *fiecare cuvînt întrebuinţat ... avea o valoare deosebită.* C.L.; *a dat cuvintelor simple valori nouă.* SAD.; **15.** (lingv.) întrebuinţare, accepţie a unui element fonetic, grafic, lexical etc.; **16.** (muz.) durată absolută sau relativă a unei note ori a unei pauze; **17.** (pict.) efect obţinut prin alăturarea a două tonuri diferite, dar calitativ apropiate pentru a sugera volumul; proporţia de lumină şi de umbră pe care o conţine un ton; (şi: (înv.) **valoră**). [Din fr. ***valeur***, it. ***valore***, lat. ***valor***, ***-oris***].

văloma f. v. **valmă**.

valón, ~i, valonă, ~e a. care aparţine sudului Belgiei sau populaţiei originare de acolo, referitor la sudul Belgiei sau la populaţia acestuia: *veni la Braşov însoţit ... de 400 călăraţi cazaci, sîrbi şi valoni.* BĂLC. // f. dialect al limbii franceze, vorbit de valoni. // m., f. persoană (originară) din sudul Belgiei; (scris şi: *walon*). [Din fr. ***wallon***].

valonée, valonee f. cupă a ghindei unei specii de stejar din regiunile mediteraneene, din care se obţine valex. [Din fr. ***vallonée***].

valopál n. extract tanant obţinut din ghinda unor specii de stejar. [Nume comercial].

valorá, valorez vb. (intr.) **1.** a avea un anumit preţ, o anumită valoare materială: *brăţările de la mîini şi cerceii ... valorau o avere.* PETR.; *zece milioane?! ... bine dar întreprinderea valorează de două ori pe atît!* GHEŢIE; **2.** a reprezenta, a avea pentru cineva (o anumită) valoare, importanţă datorită unor însuşiri legate de calitate, de vechime etc. sau datorită unor considerente morale, afective etc.: *un sonet fără defect valorează singur cît o poemă lungă.* HEL.; *avu conştiinţa ... că predica lui nu valorează nimic.* AG. [De la ***valoare***].

valoráţie, valoraţii f. procedeu artistic prin care se poate sugera în pictură iluzia volumului obiectelor prin efecte de valoare. [***Valora*** + *-ţie* (după fr. *valorisation*)].

valóră f. v. **valoare.**

valóric, ~ci, valorică, ~ce a. care se raportează la valoare, de valoare; considerat din punctul de vedere al valorii. [***Valoare*** + *-ic*].

valorifică, valorífic vb. (tr.) **1.** a face ca un lucru să primească o anumită valoare, a scoate în evidenţă valoarea unui lucru; a valoriza: *a valorificat tradiţiile folclorice*; (refl. pas.) *critica nu se valorifică decît pe măsura acţiunii ei asupra publicului.* LOV.; **2.** (spec.) a folosi în producţie anumite materiale, materii prime etc. astfel încît să se obţină ca rezultat un produs de valoare superioară; **3.** a schimba o hîrtie de valoare sau un produs, o marfă cu contravaloarea lui în bani. [***Valoare*** + *-ifica*].

valorificáre, valorificări f. acţiunea de a valorifica: *cerea originalităţii noastre etnice valorificarea.* SAD. [V. ***valorifica***].

valorizá, valorizez vb. (tr.) **1.** (rar) a valorifica; **2.** (filoz.) a conferi sau a recunoaşte o valoare; a formula judecăţi de valoare. [Din fr. ***valoriser***].

valorizánt, ~ţi, valorizantă, ~e a. valorizator. [Din fr. ***valorisant***].

valorizáre f. (rar) acţiunea de a valoriza: *procesul de valorizare se întemeiază pe o perspectivă estetică.* R.L. [V. ***valoriza***].

valorizatór, ~i, valorizatoare a. care valorizează **(1)**: *norma are... pe lîngă funcţia constructivă şi una valorizatoare.* R.L. [***Valoriza*** + *-ător*].

valorós, ~şi, valoroásă, ~e a. **1.** (înv.) curajos, viteaz, brav: *în cursul veacurilor şi sub domnii cei mai valoroşi ... au fost prefăcuţi în robi.* KOG.; **2.** care are valoare, calităţi, merite (deosebite): *valorosul său coleg ... a găsit necesar să-l şi învingă.* VLAH.; *am plăcerea să salut ... pe cel mai valoros discipol al meu.* GHEŢIE; **3.** care reprezintă o valoare materială ridicată; preţios: *bijuterii valoroase.* [Din it. ***valoroso***, fr. ***valeureux***].

valós, valosuri n. (reg.) răspuns scris: *aşteaptă, mîndră, ... c-a veni valos la tine.* POP.; **a-şi da valosul, a)** a-şi spune păsul, a se destăinui; **b)** a-şi da arama pe faţă (v. **aramă**); (şi: **valost**). [Din magh. ***válasz***].

valóst n. v. **valos.**

vals, valsuri n. **1.** dans în măsura de trei timpi, cu mişcări relativ vioaie, care se dansează în perechi: *am învăţat la pansion şi valţu.* AL.; *în sală se dansară cîteva valsuri.* AG.; **2.** melodia acestui dans: *orchestrul preluda ... un vals nou.* AL.; *aş fi deschis eu vorba dacă lăutarii n-ar fi început tocmai un vals.* M.CAR.; **3.** piesă vocală sau instrumentală, de formă liberă, compusă în ritmul acestui dans: *să-i scrie ... un vals comic.* FIL.; *valsurile sale ... nu se pot dansa.* CĂL.; (şi:(înv.) **valţ**). [Din fr. ***valse***, germ. ***Walzer***].

valsá, valsez vb. (intr.) a dansa un vals: *cealaltă domnişoară ... începu să valseze.* CĂL.; (şi: (înv.) **vălsui, vălţui**). [Din fr. ***valser***, germ. ***walzen***].

valsatór, ~i, valsatoáre m., f. persoană care valsează; (şi: (înv.) **vălţuitor**). [***Valsa*** + *-ător*].

valsotécă f. (rar) colecţie de valsuri (celebre) înregistrate pe discuri sau pe casete. [De la ***vals*** (după *discotecă, vinotecă* etc.)].

valtrăp, valtrapuri n. învelitoare, de obicei împodobită cu diferite cusături, care se pune pe spatele calului, sub şa; cioltar: *cai domneşti, împodobiţi cu cioltare (valtrape) de fir.* FIL.; (şi: **valdrap**). [Din rus. ***valitrap***; cf. germ. ***Waltrappe***, ***Waldrappe***].

valţ[1] n. v. **vals.**

valţ[2]**, valţuri** n. **1.** piesă de formă cilindrică, componentă a unei maşini, care se poate roti în jurul axei sale, folosită pentru a mărunţi, a zdrobi, a transporta, a presa etc. un material; cilindru: *moara mergea ziua întreagă, vuind şi zgîlţîindu-şi valţurile.* GHEŢIE; **2.** (tipogr.) piesă cilindrică, la maşinile tipografice, cu ajutorul căreia se întinde cerneala, se ghidează hîrtia etc.; **3.** maşină sau instalaţie al cărei organ principal este constituit dintr-un ansamblu de cilindri grei, dispuşi paralel şi care se rotesc în sensuri contrare, folosită la prelucrarea prin deformare plastică sau la sfărîmarea unor materiale; **4.** (reg.) tăvălug (folosit la sfărîmarea bulgărilor de pămînt şi la netezirea solului); **5.** (reg.) trior (folosit pentru sortarea boabelor de cereale). [Din germ. ***Walze***].

valutár, ~i, valutară, ~e a. referitor la valută, de valută: *rezerva valutară a Băncii Naţionale a României (BNR) a crescut, în luna octombrie, cu 2,416 miliarde de euro.* R.LIB. [***Valută*** + *-ar*].

valútă, valute f. **1.** unitate monetară a unui stat, definită printr-o anumită cantitate de metal preţios: *înghiţea din bugetul statului miliardele în valută.* ARG.; **2.** totalitatea mijloacelor de plată exprimată în moneda altui stat (monede, cu excepţia celor de aur sau de argint, bilete de bancă, cecuri etc.) folosite în decontările internaţionale: *pînă la Zăgani nu aveţi nevoie nici de paşaport, nici de valută!* GHEŢIE; **valută forte**, valută care are acoperire în aur şi care este acceptată de mai multe ţări ca mijloc de plată: (fig.) *în materie literară, avem valută forte.* LOV. [Din it. ***valuta***].

valvăr, ~i, valvară, ~e a. (bot.) care aparţine valvei, care se referă la valvă. [Din fr. ***valvaire***].

valvát, ~ţi, valvată, ~e adj. (bot.) care este prevăzut cu valve. [Din fr. ***valvé***].

vălvă, valve f. **1.** (zool.) fiecare dintre cele două părţi (simetrice) ale cochiliei unei scoici: *midii şi scoici din valvele cărora căddeau grăuncioare de mărgăritar.* VOIC.; **2.** (bot.) fiecare dintre cele două părţi simetrice ale păstăilor leguminoaselor, care se deschid lăsînd seminţele libere; **3.** (anat.) valvulă; **4.** (tehn.) organ de maşină sau armătură care serveşte la întreruperea sau la reglarea circulaţiei unui fluid printr-o conductă, printr-un tub etc. [Din fr. ***valve***, lat. ***valva***].

valvîrtéj adv. **1.** cu cea mai mare repeziciune, cu iuţeală; repede, vijelios: *m-oi duce pe jos val-vîrtej pîn-în capitală.* AL.; *se repezi val-vîrtej pe scări.* GHEŢIE; **2.** în dezordine, în neorînduială, în învălmăşeală (şi repede): *răsturnat-ai valvîrtej oştile leite-n zale de-mpăraţi şi de viteji.* EM. // *n.* **1.** volbură, vîrtej; bulboană, vîltoare; **2.** învălmăşeală, dezordine; **a face** (ceva) **valvîrtej**, a perturba, a tulbura: *toate întocmirile administrative, financiare, religioase, militare ... erau făcute valvîrtej.* OD.; **a se face** (sau **a sta, a umbla**) **valvîrtej**, a depune toate eforturile spre a reuşi, a-şi da toată silinţa în vederea realizării unui scop: *baba ... umbla valvîrtej să-i găsească mireasă.* CR.; (scris şi: *val-vîrtej*). [*Val*[1] + *vîrtej*].

valvolínă, valvoline f. ulei mineral vîscos obţinut prin distilarea unor ţiţeiuri şi întrebuinţat ca lubrefiant la unele angrenaje închise. [Din germ. *Valvolin*(*öl*)].

valvulár, ~i, valvulară, ~e a. referitor la valvule, care ţine de valvule; cu valvule. [Din fr. *valvulaire*].

válvulă, valvule f. (anat.) cută membranoasă subţire şi elastică, avînd o margine liberă, situată în interiorul vaselor şi canalelor organismului sau al unor organe cavitare, care permite trecerea lichidelor biologice într-o singură direcţie, împiedicînd întoarcerea lor; valvă. [Din fr. *valvule*, lat. *valvula*].

valvulectomíe, valvulectomii f. (med.) rezecţie operatorie a unei valvule cardiace, în caz de stenoză. [Din fr. *valvulectomie*].

valvulítă f. (med.) inflamaţie a valvulelor inimii. [Din fr. *valvulite*].

valvulopatíe, valvulopatii f. (med.) denumire generică pentru cardiopatiile valvulare. [Din fr. *valvulopathie*].

valvuloplastíe, valvuloplastii f. (med.) reparaţie chirurgicală a unei valvule cardiace. [Din fr. *valvuloplastie*].

valvulotomíe, valvulotomii f. (med.) intervenţie chirurgicală pe inimă, care constă în secţionarea valvulelor. [Din fr. *valvulotomie*].

vamál, ~i, vamală, ~e a. referitor la vamă, care ţine de vamă: *dările vamale şi proibiţiunile au creat industria în statele cele mari.* GHICA; *unele puteri ... voiau a ne ţine sub regimul vamal al Regulamentului Organic.* EM.; **uniune vamală**, acord încheiat între două sau mai multe state în scopul suprimării frontierei vamale dintre ele, în vederea creării unui teritoriu vamal comun (scutit de taxe pentru circulaţia bunurilor). [*Vamă* + *-al*].

vámă, vămi f. **1.** (în antichitate şi în evul mediu) taxă în bani (sau în produse) care se percepea pentru trecerea unor mărfuri peste graniţă, prin unele oraşe, prin vadurile unor rîuri etc.: *vama Ocnii şi altor tîrguri să fie venitul domnilor.* NEC.; **2.** (sens curent) taxă percepută de stat pentru mărfurile importate sau exportate; **3.** (în epoca feudală, în Ţările Române) taxă care se plătea pentru vînzarea anumitor mărfuri: *a vîndut brînză, a dat în mîna perceptorului vama şi birul.* SAD.; **4.** (pop.) plată în natură (sau în bani) percepută la moară, proporţional cu cantitatea produsului măcinat: *i-o măcinat, nu i-o luat vamă nimică.* POP.; **5.** (reg.) plată pretinsă mirelui de rudele miresei, înainte de a părăsi, împreună cu mireasa, petrecerea nunţii; **6.** (la romani şi în unele state feudale) împuternicire, drept de a-şi însuşi veniturile realizate din perceperea vămii care se acorda unei persoane, prin concesiune: *vămile Moldovei se dădeau în arendă*; **7.** (în antichitate şi în evul mediu) instituţie care administra şi controla veniturile realizate din perceperea vămii; loc, clădire unde îşi avea locul această instituţie: *văzu un om şăzînd la vamă, de-l chema Matei.* N.TEST.; *craiul au trecut în Ardeal, pe la vama Beranului.* LET.; **8.** (sens curent) instituţie de stat care exercită controlul asupra mărfurilor importate sau exportate şi care percepe taxele legale pentru aceste bunuri; loc, clădire în care funcţionează această instituţie: *toată lumea se dă jos, e vama de la Vîrciorova.* VLAH.; *în faţa vămii ancorase un vas de pasageri.* TUD.; **a duce** (ceva) **prin vama cucului** sau **a trece** (ori **a se strecura**) **prin vama** (sau **vămile**) **cucului**, a duce ceva sau a trece, a se strecura clandestin peste graniţă, evitînd contactul cu autorităţile; a trece prin contrabandă; **9.** (bis.; şi **vămile văzduhului**) popasurile (şapte, nouă, douăzeci şi patru etc.) pe care trebuie să le străbată sufletul după moarte, pentru a ajunge purificat în împărăţia cerului: *acestea din văzduh sîmt vamele ... sufletelor.* VARL.; **10.** taxă pe care trebuie să o plătească sufletul după moarte, la trecerea sa prin fiecare dintre aceste popasuri: *i-am pus ban de vamă şi o cruciuliţă ... pe piept.* SAD. [Din magh. *vám*].

vámăş m. v. **vameş**.

vámeş, vameşi m. **1.** (în antichitate şi în evul mediu) slujitor care se ocupa cu administrarea şi controlul veniturilor realizate din perceperea vămii; (la romani şi în unele state feudale) persoană căreia i se concesiona, în schimbul unei arenzi, încasarea veniturilor realizate din perceperea vămii: *fost-au acel sat dat de la Ştefan Vodă Ilei vamăşului* (a. 1657). GCR.; *mănîncă şi bea cu vameşii şi cu păcătoşii.* BIBLIA; **duminica vameşului** (şi **a fariseului**), cea de a zecea duminică înainte de Paşti, în care se citeşte în biserică parabola despre vameş şi fariseu; capitol din Noul Testament care cuprinde parabola despre vameş şi fariseu; **2.** (sens curent) funcţionar care se ocupă cu controlul mărfurilor importate sau exportate şi cu perceperea taxelor vamale: *l-a cercetat cum cercetează vameşii paşapoartele pasagerilor.* C.PETR.; (fig.) *somnul, vameş vieţii, nu vrea să-mi ieie vamă.* EM.; **3.** fiinţă imaginară care (după credinţa poporului) păzeşte vămile văzduhului şi căreia sufletul trebuie să-i plătească o taxă pentru a ajunge la cer; (şi: (înv.) **vamăş**). [Din magh. *vámos*].

vámpă, vampe f. **1.** vedetă de cinema care interpretează roluri de femeie fatală, misterioasă şi irezistibilă; **2.** femeie fatală şi irezistibilă: *are sprîncenele lung trase, cu intenţia de a părea ... vampă.* PETR. [Din engl., fr. *vamp*].

vampír, vampiri m. **1.** strigoi care, după credinţele populare, iese noaptea din mormînt pentru a suge sîngele celor vii; (fig.) *guvernul ... dă unul din cele mai frumoase judeţe ... pradă în ghiarele unui vampir.* CAR.; **2.** (fig.) persoană avidă de bani şi care se îmbogăţeşte pe căi ilicite, în dauna celor mulţi; **3.** asasin care comite crime misterioase şi sadice; **4.** specie de lilieci mari, care trăiesc în America de Sud şi în America Centrală şi care se hrănesc cu sîngele păsărilor şi mamiferelor (surprinse în somn). [Din fr. *vampire*, germ. *Vampir*].

vampíric, ~ci, vampirică, ~ce a. (rar) lacom, avid, nesăţios. [Din fr. *vampirique*].

vampirísm n. **1.** perversiune sexuală manifestată printr-un sadism extrem; **2.** cruzime excesivă. [Din fr. *vampirisme*].

vampirizá, vampirizez vb. (rar; tr.) a chinui: *există oameni a căror predilecţie stă în a fi vampirizaţi de femei.* VINEA. [*Vampir* + *-iza*].

van[1] s. n. (rar) trăsură închisă folosită la transportul cailor de curse. [Din fr., engl. *van*].

van[2]**, ~i, vană, ~e** a. (livr.) **1.** zadarnic, inutil: *e o agonie de sufletului, o luptă vană.* EM.; **în van**, în zadar, degeaba: *cu mîna mea în van pe lîră lunec.* EM.; **2.** neîntemeiat, iluzoriu: *zîmbetul tău m-ar împle de speranţe vane.* EM. [Din lat. *vanus*, it. *vano*].

vanadát m. sare a acidului vanadic. [Din fr. *vanadate*].

vanádic a. **acid vanadic**, acid derivat din vanadiu. [Din fr. *vanadique*].

vanadifér, ~i, vanadiferă, ~e a. (chim.) care conţine vanadiu. [Din fr. *vanadifère*].

vanadinít n. vanadat natural de plumb. [Din fr. *vanadinite*].

vanádiu n. element chimic cu caracter metalic, de culoare cenuşie, dur, casant, aflat în natură sub formă de compuşi, folosit ca adaos la fabricarea oţelurilor speciale. [Din fr. *vanadium*].

vánă, vane f. **1.** (tehn.) dispozitiv de deschidere, de închidere sau de modificare a debitului unui fluid care circulă printr-o conductă; **2.** vas mare (de tablă, de lemn, de faianţă etc.) pentru făcut baie sau pentru spălat rufe; cadă. [Din germ. *Wanne*].

vánda f. specie de orhidee originară din India şi Oceania, cultivată ca plantă ornamentală, în sere calde, pentru florile sale. [Din fr. *vanda*].

vandábil, ~i, vandabilă, ~e a. (despre mărfuri) care poate fi vîndut. [Din fr. *vendable*].

vandabilitáte f. însuşirea de a fi vandabil. [*Vandabil* + *-itate*].

vandál, vandali m. **1.** (la pl.) numele unui grup de triburi germanice care, în primele secole d.Hr., s-au deplasat de pe ţărmurile Mării Baltice, s-au stabilit în Silezia, Moravia, Cîmpia Tisei, au migrat apoi înspre apus, au pustiit Galia, au ocupat Spania, au trecut în nordul Africii unde au întemeiat un regat puternic; (şi la sg.) persoană care aparţinea acestui grup; **2.** (fig.) persoană necivilizată, ignorantă, care distruge valori culturale, artistice, edificii publice etc. // a. (şi **vandală, ~e**) care aparţine vandalilor, referitor la vandali: *regatul vandal s-a prăbuşit în 533 şi 534.* [Din fr. *vandale*].

vandálic, ~ci, vandalică, ~ce a. **1.** caracteristic vandalilor, de vandal; **2.** necivilizat, barbar. [Din fr. *vandalique*].

vandalísm, (rar) **vandalisme** n. faptă sau comportare de vandal; distrugere a unor opere de artă, a unor edificii publice etc.: *această biserică ... a fost părăsită şi supusă la vandalismul păgînilor.* OD. [Din fr. *vandalisme*].

vandralău, vandralăi m. (reg.) vagabond, haimana. [Din magh. *vándorló*].

vándrug, vandrugi m. stîlp de lemn, lung de 3-4 metri şi despicat la un capăt folosit la susţinerea pereţilor unei mine. [Din germ. *Wanddruck*].

vang, vanguri n. (tehn.) grindă aşezată de-a lungul marginilor unei scări fixe, pe care se reazemă capetele treptelor. [Din germ. *Wange*].

vanghélie f. v. evanghelie.

vanilát, ~ţi, vanilată, ~e a. aromatizat cu vanilie: *zahăr vanilat.* [Din fr. *vanillé*].

vanílie, vanilii f. **1.** plantă exotică erbacee, agăţătoare, din familia orhideelor, cu fructele aromatice, bogate în vanilină, care se recoltează înainte de maturitate (*Vanilla panifolia*); **2.** fructul acestei plante, care după un proces special de fermentare se foloseşte mai ales pentru a da aromă unor preparate culinare: *s-a oprit ... într-o mare băcănie ... ca să ia ... vanilie şi scorţişoară.* PETR.; **3.** substanţă aromatică extrasă din acest fruct, utilizată în medicină, în patiserie etc.; **4.** plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu flori mici albastre sau liliachii, cu miros foarte plăcut (*Heliotropium peruvianum*). [Din fr. *vanille*, it. *vaniglia*].

vanliiér, vanilieri m. (bot.; franţuzism; rar) vanilie (*Vanilla panifolia*). [Din fr. *vanillier*].

vanilínă f. substanţă organică foarte aromată care se extrage din fructul de vanilie sau care se prepară pe cale sintetică, folosită în alimentaţie, în parfumerie etc. [Din fr. *vanilline*].

vanilísm n. (med.) intoxicaţie provocată prin ingerarea de vanilie, care se manifestă prin prurit, cefalee, ameţeli etc. [Din fr. ***vanillisme***].

vanilócviu s. n. (livr.) discurs lipsit de conţinut şi de concluzii; vorbărie, pălăvrăgeală. [Din lat. ***vaniloquium***].

vanitáte, vanităţi f. **1.** caracterul a ceea ce este zadarnic, inutil; deşertăciune, zădărnicie: *ar fi fost un melancolic ... obsedat de vanitatea lumii.* CĂL.; **2.** caracter al unei persoane care are, în mod neîntemeiat, încredere exagerată în calităţile proprii, o părere foarte bună despre sine; ambiţie deşartă; dorinţă de a străluci, de a face impresie: *vanitatea îl împingea la triumfuri închipuite.* LOV.; *mai intra în socoteală ... vanitatea de a se număra în rîndul corpului ofiţeresc.* GHEŢIE. [Din fr. ***vanité***, lat. ***vanitas, -atis***].

vanitós, ~şi, vanitoásă, ~e a. care are, în mod neîntemeiat, încredere în calităţile proprii, o părere foarte bună despre sine; care este plin de vanitate, de ambiţie: *funcţiunile statului ... o condiţiune rîvnită de oameni vanitoşi.* GHICA; (subst.) *un asemenea vanitos ... multe şi mari servicii le-ar putea mijloci.* C.PETR. [Din fr. ***vaniteux***].

văntură, vanturi f. (reg.) cosoroabă (la casă). [Din săs. ***wantrud, wandrud***].

vapél, vapeluri n. (înv.) volan (la obiecte de îmbrăcăminte, la lenjerie de pat etc.): *perină cu vapeluri.* GHICA. [Din germ. ***Falbel***; cf. ***falbala***].

vapór, vapori m. **1.** apă în stare gazoasă, starea normală a apei peste punctul ei de fierbere (care se poate utiliza ca forţă motrice); abur: *ca agiutoriul vaporului (aburului) să pot bine ocîrmui balonile* (a. 1837). AR.; *m-a interesat ... vizitarea vaselor de vapor.* AL.; **2.** (de obicei la pl.) substanţă aflată în stare gazoasă la o temperatură inferioară temperaturii ei critice: *vaporii de sodiu ... dau o lumină galbenă.* C.; **3.** (înv.; la pl.) exalaţii care, după medicina veche, erau emanate de sînge sau de unele umori şi care erau considerate a fi cauza unor tulburări ale creierului; tulburări ale creierului (isterie, ipohondrie etc.) produse de aceste exalaţii. // n. (pl. **vapoare**) **1.** navă propulsată cu ajutorul unei maşini cu aburi; (p. gener.) navă propulsată cu ajutorul unei surse proprii de energie: *priveam ... colosalele vapoare americane.* GHICA; *se gîndea ... să fugă ... în lume, ca fochist pe un vapor.* CĂL.; **2.** (reg.) locomobilă (cu aburi). [Din it. ***vapore***, lat. ***vapor***, fr. ***vapeur***].

vaporáş, vaporaşe n. diminutiv al lui vapor; vapor mic: *tramvaiele par nişte vaporaşe de curse interurbane.* CAR. [***Vapor*** + ***-aş***].

vaporeán, vaporeni m. persoană care face parte din echipajul unei nave comerciale. [***Vapor*** + ***-ean***].

vaporét, vaporete n. vapor de cursă pe un lac, pe un canal etc. [Din it. ***vaporetto***].

vaporiză, pers. 3 **vaporizează** vb. (refl. şi tr.) a trece sau a face să treacă în stare de vapori. [Din fr. ***vaporiser***].

vaporizáre, vaporizări f. faptul de a (se) vaporiza; trecere a unui lichid în stare de vapori. [V. ***vaporiza***].

vaporizatór, vaporizatoare n. **1.** aparat cu ajutorul căruia se efectuează vaporizarea unui lichid, în scopul concentrării sau al distilării acestuia; **2.** (rar) pulverizator (pentru parfum, apă de colonie etc.): [îţi] *strica vaporizatorul de parfum.* C.PETR. [Din fr. ***vaporisateur***].

vaporizáţie, vaporizaţii f. trecere a unui lichid în stare de vapori; (şi: (înv.) **vaporizaţiune**). [Din fr. ***vaporisation***].

vaporizaţiúne f. v. vaporizaţie.

vaporós, ~şi, vaporoásă, ~e a. **1.** a cărui claritate sau strălucire este diminuată, estompată de vaporii din atmosferă; aburos, ceţos: *creştetele vaporoase ale munţilor ... tăiau o dungă violetă ... pe adîncimea cerului albastru.* HOGAŞ.; **2.** (fig.) vag, difuz, nedefinit: *sînt pagini de jurnal vaporoase, inconsistente, în care o notaţie acută este înecată în divagaţiuni.* CĂL.; **3.** diafan, fin: *Vera într-o rochie albă, vaporoasă, ce-i da înfăţişarea de fluture.* CĂL.; *o vedea ... în toaleta vaporoasă de tul alb.* GHEŢIE; **4.** delicat; graţios; eteric: *pare o mireasă de prin basme, ... atît e de vaporoasă în rochia ei albă de mătase.* VLAH. [Din lat. ***vaporosus***, fr. ***vaporeux***].

vaporozitáte f. însuşirea a ceea ce este vaporos. [***Vaporos*** + ***-itate***].

vapoterapíe, vapoterapii f. (med.) tratament cu vapori sau cu apă fin pulverizată. [Din fr. ***vapothérapie***].

vapotrón, vapotroáne n. tub electronic de mare putere pentru staţii de radioemisie, a cărui răcire se face cu apă. [Din fr. ***vapotron***].

var[1], (rar) **varuri** n. **1.** (şi **var nestins, var ars**) oxid de calciu obţinut prin calcinarea calcarului, folosit în industrie, în construcţii etc.; (şi **var stins**) hidroxid de calciu obţinut prin hidratarea oxidului de calciu, folosit în construcţii, în industrie etc.; (şi **lapte de var**) suspensie de hidroxid de calciu în apă, folosită mai ales la văruit[1]: *ca unse cu var lucesc zidiri, ruine, pe cîmpul solitar.* EM.; *purta pe cap ... o pălărie ... stropită cu tencuială şi var.* CĂL.; **alb ca varul,** sugerează paliditatea obrajilor: *cînd îl zări alb ca varul, Helena se sperie.* GHEŢIE; **var hidraulic**, oxid de calciu obţinut din roci care conţin peste 10% argilă şi care se întrebuinţează la construcţiile aflate în mediu umed; **apă de var**, soluţie apoasă, clară, de hidroxid de calciu cu proprietăţi antidiareice, antiacide şi antiseptice; **2.** strat subţire de lapte de var aplicat pe un perete: *un mucegai verde se prinsese de var.* EM.; **3.** (reg.) tencuială. [Din sl. ***varŭ***].

var[2], vari m. (fiz.) **1.** unitate de măsură a puterii electrice reactive, corespunzînd unui curent alternativ de un amper sub tensiunea de un volt; **2.** simbol pentru această unitate de măsură. [***V***(*olt*) + ***a***(*mper*) + ***r***(*eactiv*)].

varactór, varactoare n. (electron.) diodă semiconductoare utilizată drept condensator (a cărui capacitate poate fi modificată printr-o tensiune de control); varicap. [Din fr., engl. ***varactor***].

varán, varani m. gen de reptile carnivore din ordinul saurienilor, cu corpul lung pînă la 3 metri, cu limba foarte lungă şi despicată, care trăiesc în Asia şi Australia (*Varanus*); (şi la sg.) reptilă din acest gen. [Din fr. ***varan***].

varăng, varangi m. soldat mercenar de origine normandă care făcea parte din garda particulară a împăraţilor bizantini: *în preajma Vasilisei, teorii de varangi şi maglabiţi ţineau strajă cu suliţi şi securi.* SAD. [Din fr. ***Varangue***].

varângă, varange f. (mar.) piesă de lemn sau de tablă care intră în componenţa scheletului transversal al unei nave şi care serveşte la consolidarea acestuia. [Din fr. ***varangue***].

vără, veri f. anotimpul cel mai călduros al anului, care urmează după primăvară şi precedă toamna şi care, în emisfera nordică, corespunde perioadei de timp delimitată convenţional între solstiţiul din 21 iunie şi echinocţiul din 23 septembrie: *gerurile iernii, arşiţile verii vîrîseră în mine boli necunoscute.* SAD.; **vara Sfinţilor Arhangheli** sau **vara Sfîntului Martin**, perioadă de încălzire care se înregistrează, uneori, în prima jumătate a lunii noiembrie: *vîntul cald, vestind vara Sfinţilor Arhangheli, învăluia vîlvătăile focurilor.* SAD.; **miezul verii**, v. **miez; de vară, a)** care rodeşte în timpul verii: *grîu de vară;* **b)** care se coace vara (de timpuriu): *mere de vară;* **c)** care se practică în timpul verii: *sport de vară;* **d)** care se poartă în timpul verii, care este adecvat verii: *tremura iarna în haine de vară.* GHICA; **astă-vară** (sau (pop.) **an-vară**), în timpul verii anului precedent: *s-a purtat bine astă-vară, în Bulgaria.* PETR.; **la vară**, în timpul verii următoare: *la vară, am să pot dobîndi şi iarba-fierului.* SAD.; **peste** (sau **pe**) **vară**, în timpul verii; pe toată durata verii: *peste vară ... geograful socotea să se instaleze ... într-o regiune muntoasă.* CĂL.; (reg.) **la vara cailor**, niciodată. // (adv.; în formele **vara** sau **verile**) **1.** în timpul, în perioada, de-a lungul verii; în fiecare vară: *vara doina mi-o ascult.* EM.; *toată „lumea bună" ... îşi face un punct de demnitate din a părăsi Bucureştii vara.* PETR.; 2. (fig.; înv.) **vara vieţii**, etapă de maturitate din viaţa omului: *acum eşti în vara vieţii.* HEL. [Lat. ***vera*** (=***ver*** „primăvară")].

várcă, vărci f. (reg.) luntre făcută dintr-un trunchi de copac scobit, folosită la pescuit. [Din gr. mod. ***varka***].

vărda interj. (înv.; în limbajul marinarilor, al birjarilor) cuvînt prin care se atrage cuiva atenţia să se dea la o parte; fereşte-te! atenţie!: *varda! – şi punţile se trag cu zgomot.* VLAH. [Din gr. mod. ***várda,*** turc. ***varda***].

várdă[1] f. v. vartă[1].

várdă[2] f. v. **gardă.**

vardíst m. v. gardist.

varéc, vareci m. nume dat unor alge brune marine aruncate de valuri[1] pe ţărm, care se folosesc ca îngrăşămînt pentru pămînturile nisipoase, ca materie primă pentru fabricarea sodei, a iodului etc. [Din fr. ***varec***].

varég, varegi m. (la pl.) nume dat populaţiilor germanice din Peninsula Scandinavă care, între secolele al IX-lea şi al XI-lea, au pătruns în răsăritul Europei, ajungînd pînă la Bizanţ; (şi la sg.) persoană care aparţinea acestei populaţii. [Din fr. ***Varègues***].

vargă, vergi f. **1.** băţ subţire, lung şi flexibil obţinut dintr-o ramură dreaptă de arbore sau dintr-o tulpină de arbust; nuia: *un bătrîn păstor ţăsea din vergi de lozie paniere.* ASACHI; **a tremura ca varga**, a tremura foarte tare (de frică sau de frig): *tace ca peştele şi tremură ca varga de frică.* CR.; (reg.) **a bate satu-n vergi**, a cerşi; **2.** nuia folosită pentru aplicarea de lovituri corporale; (la pl.) mănunchi de nuiele tăiate egal, care se folosea ca instrument de pedeapsă corporală: *pe aceşti sărmani călugări ... îi bătuseră cu vergi.* SAD.; **(a fi) varga lui Dumnezeu, a)** a fi rău, aspru, necruţător: *rămăsei ... orfan sub epitropia unei mătuşi, varga lui Dumnezeu.* C.L.; **b)** (a fi) prăpăd, urgie, nenorocire: *ne ameninţă varga lui Dumnezeu, foametea.* EM.; (reg.) **a-i duce (cuiva) vergile**, a fi îngrijorat de soarta cuiva; a compătimi (pe cineva): *cu smîrţogul ista îţi duc vergile.* CR.; **3.** (şi **vargă magică**) baghetă de care se folosesc magicienii, vrăjitorii etc. în practicile lor: *varga magică a vrăjitorilor să preschimbe ... colibele în palate.* EM.; *mi se părea că văd pe babă ... cum ... diriguieşte cu o vargă de alun un taraf negru de duhuri.* HOGAŞ.; **4.** (înv.) un fel de baston purtat ca simbol al autorităţii sau al unei demnităţi (religioase): *în fruntea alaiului, dregători măreţi purtau semnele împărăteşti: sabia, varga şi globul de aur.* SAD.; **5.** (p. anal.) vergea lungă (şi subţire) de metal: *începi de la mijlocul vergei de oţel.* EM.; **6.** (compuse; bot.) **varga-ciobanului**, plantă erbacee cu tulpina şi ramurile spinoase, cu frunzele opuse, cu florile liliachii dispuse în capitule şi care se foloseşte în medicina populară (*Dipsacus silvester*); (reg.) **vargă-de-aur**, splinuţă (*Solidago virgaureia*); **7.** nume dat unor obiecte, unelte etc. alcătuite dintr-o vargă sau dintr-o vergea: **a)** băţ de undiţă: *poartă cu el o mulţime de vergi de undiţă.* SAD.; **b)** (reg.) un fel de prăjină lungă folosită de pescari pentru a stîrni peştele; **c)** băţ sau vergea de metal care se folosea la încărcatul puştilor şi al pistoalelor sau cu care se curăţa ţeava acestora; **d)** (reg.) un fel de prăjină de lemn prinsă de inima şi de crucea căruţei, de care se leagă orcicul calului

prăştiaş; e) (reg.) ţeavă de pipă. // (pl. **vărgi**; mai ales la pl.) dungă, linie; (în special) fiecare dintre dungile (paralele) de culori diferite sau de altă culoare decît cea a fondului (într-o ţesătură, pe blana unor animale, în penajul unor păsări etc.): *o ie ... cusută în lungul mînecilor cu vărgi de fir.* OD. [Lat. *virga*].

varí m. invar. specie de maimuţă de talie mică, cu blana deasă, care trăieşte în pădurile din nordul insulei Madagascar (*Lemur variegatus*). [Din fr. *vari*].

variá[1], variez vb. **1.** (tr.) a face să ia aspecte noi, multiple şi diferenţiate; a face să capete trăsături particulare distincte, să se deosebească: *pentru a varia lectura, să revenim la un exemplu bun.* MAIOR.; *operaţiunea se poate repeta variind după plac condiţiile.* BL.; **2.** (tr.) a supune teme sau motive muzicale unor transformări melodice, ritmice, armonice etc., menţinînd elementele caracteristice fundamentale: *cîntînd ... un exerciţiu complicat, care varia la infinit o temă.* CĂL.; **3.** (intr.) a trece prin modificări succesive; a lua valori diferite; a prezenta diferenţe (în funcţie de anumiţi factori): *timpul variază între ploaie, vînt, umezeală şi negură.* AL.; *distanţa ce se intercala între promisiune şi faptă varia în funcţie de interesele Casei.* BL. [Din it. *variare*, fr. *varier*].

varía[2], varii f. (înv.) accent grav. [Din gr. mod. *vareía*].

vária[3] s. invar. **1.** culegere de scrieri diverse şi, de obicei, de mică întindere; **2.** rubrică a unei publicaţii periodice, care cuprinde articole scurte, note, informaţii etc. cu conţinut variat. [Din fr. *varia*].

variábil, ~i, variabilă, ~e a. **1.** care trece prin modificări succesive; care prezintă diferenţe (în funcţie de anumiţi factori): *timp variabil; în opera de artă ... elementul individual, temperamental,* [e] *variabil la infinit.* CĂL.; **vînt variabil**, vînt a cărui direcţie şi a cărui intensitate sînt instabile; **stea variabilă**, stea a cărei strălucire prezintă fluctuaţii; **2.** care îşi schimbă valoarea; care prezintă valori diferite: *dimensiunile sînt variabile;* (mat.) **mărime** (sau **cantitate**) **variabilă**, mărime (sau cantitate) care variază în raport cu altele, care au valori constante; **3.** (lingv.) care îşi poate schimba desinenţa, sufixul etc.; **4.** (despre sisteme tehnice, despre parametri ai acestora etc.) care poate fi reglat, în conformitate cu necesităţile; **condensator variabil**, condensator a cărui capacitate poate fi variată prin deplasarea relativă a armăturilor sale. // n. **1.** ceea ce este susceptibil de modificări, de fluctuaţii; ceea ce se realizează sub forme multiple şi diferenţiate; **2.** punct în gradaţia unui barometru, care corespunde unui timp instabil. // f. **1.** (mat.) mărime care poate lua valori numerice diferite; **2.** (mat.; şi **variabilă independentă**) simbol care indică un element oarecare din domeniul de definiţie al unei funcţii; argument; **3.** (şi **variabilă logică**) parte componentă cu conţinut nedeterminat a unei expresii logice, care poate fi înlocuită printr-o constantă logică; **4.** (şi **variabilă statistică**) caracteristică statistică al cărei nivel se modifică sub acţiunea conjugată a factorilor esenţiali şi întîmplători, putînd lua un număr finit sau infinit de valori. [Din lat. *variabilis*, fr. *variable*].

variabilitáte, variabilităţi f. **1.** însuşirea sau faptul de a fi variabil; **2.** (biol.) proprietate a organismelor vii de a-şi schimba, sub influenţa mediului şi a eredităţii, însuşirile lor morfologice, fiziologice, biochimice etc., de a se deosebi unele de altele; manifestarea acestor proprietăţi; **3.** (mat.) proprietate a unei cantităţi sau a unei funcţii algebrice de a lua succesiv o infinitate de valori diferite; **4.** proprietate pe care o au cuvintele flexibile de a-şi schimba desinenţa, sufixul etc. [Din fr. *variabilité*].

variác, variace n. transformator electric folosit pentru reglarea tensiunii de ieşire. [Din engl. *variac*].

variántă, variante f. **1.** fiecare dintre lecţiunile diferite ale aceluiaşi text manuscris; fiecare dintre formele diferite ale unei creaţii literare, ale unui motiv artistic etc. care a suferit modificări, prelucrări etc. (în raport cu forma considerată de bază): *citaţiunea de mai sus ... este o variantă originală, aceea anume la care ţinea poetul.* CAR.; *dansul acesta avea o mulţime de variante.* AG.; **2.** formă a unui element lingvistic (fonem, cuvînt, formă flexionară sau construcţie sintactică) diferită de aspectul tipic al acestuia; **3.** fiecare dintre formele concrete, diferenţiate, sub care se poate manifesta un fenomen, o acţiune etc.; aspect particular diferit faţă de forma considerată de bază sau tipică a unui fenomen, a unei manifestări etc.; versiune: *„simbolismul" nu e decît o variantă poetică a impresionismului.* BL.; *imagina variante peste variante, ca să le dărîme una după alta.* GHEŢIE; **4.** porţiune de drum sau de linie ferată între două puncte ale unui anumit traseu, care se abate de la traseul existent. [Din fr. *variante*].

variánţă, varianţe f. **1.** numărul factorilor de echilibru ai unui sistem fizic sau chimic care pot varia independent fără ca numărul de faze ale sistemului să se modifice; **2.** media aritmetică a pătratelor abaterilor valorilor individuale ale unui şir statistic de experienţe, de la media aritmetică a şirului respectiv. [Din fr. *variance*].

variát, ~ţi, variată, ~e a. **1.** care prezintă aspecte multiple şi diferenţiate: *programul sindrofiei ... era foarte puţin variat.* IBR.; **mişcare variată**, mişcare cu viteză inconstantă; **2.** care prezintă trăsături particulare distincte, care se diferenţiază: *ocupaţiile lui cele multe şi variate.* FIL.; *paginile de faţă au variate vîrste.* ARG. [V. *varia[1]*].

variatór, variatoare n. (şi **variator de viteză**) schimbător de viteză care permite transmiterea mişcării, de la arborele motor al unei maşini la arborele principal, prin variaţia continuă a demultiplicării turaţiei. [*Varia[1]* + *-tor*].

variáţie, variaţii f. **1.** trecere succesivă sau alternativă de la o stare la alta, de la un aspect la altul etc.; modificare (repetată) a valorii (unei mărimi sau a unei cantităţi): *coloarea se schimbă după variaţiile timpului.* CAR.; *se găseau acolo ... un program dietetic, variaţia tensiunii.* CĂL.; **2.** oscilaţie a unui aparat de măsură care indică valori fluctuante: *variaţiile barometrului;* **3.** (mat.) **calculul variaţiilor**, parte a analizei matematice care se ocupă cu determinarea valorilor maxime sau minime a funcţiilor, exprimată prin integrale; **variaţia unei funcţii**, comportarea valorilor funcţiei atunci cînd variabila independentă parcurge domeniul de definiţie al funcţiei; **4.** schimbare, primenire, diversificare (a unei ocupaţii, a unei situaţii, a unor circumstanţe etc.): *numai prin această nevoie de variaţie ne putem explica ... atitudinea imorală a opiniei publice.* LOV.; **5.** varietate, diversitate, felurime: *variaţiunea acestor jocuri este nesfîrşită.* C.L.; **6.** (mai ales în forma **variaţiune**; de obicei la pl.) modificare melodică, ritmică, armonică etc. a unei teme, a unui motiv muzical, cu menţinerea elementelor caracteristice fundamentale; piesă muzicală realizată prin asemenea modificări succesive: *se auziră ... primele măsuri ale Sonatei în la minor cu variaţiuni.* R.L.; **7.** dans solistic clasic de virtuozitate: *balerinele piruetau pe variaţii graţioase şi pastorale.* CĂL.; **8.** (biol.) schimbare a unei însuşiri morfologice, fiziologice, biochimice etc. care diferenţiază individual organismele vii; **9.** schimbare a nivelului unei variabile statistice de la un element la altul în cadrul unei colectivităţi sub influenţa factorilor esenţiali şi întîmplători; (şi: **variaţiune**). [Din fr. *variation*, lat. *variatio, -onis*].

variaţionál, ~i, variaţională, ~e a. care ţine de variaţie, referitor la variaţie. [Din fr. *variationnel*, engl. *variational*].

variaţiúne f. v. variaţie.

varicáp, varicape n. (electron.) varactor. [Din fr. *varicap*].

varíce s. pl. dilataţie patologică permanentă, de formă neregulată, a unor vase (sangvine), în special a unor vene, mai frecventă la membrele inferioare: *varicele ... o supărau la mers mai ales iarna.* GHEŢIE; (şi: (pop.) **varici**). [Din it. *varice*, lat. *varix, -icis*, fr. *varice*].

varicélă f. boală infecţioasă şi contagioasă benignă, produsă de un virus, care se caracterizează printr-o erupţie sub formă de vezicule (cutanate) şi care apare mai ales la copii; vărsat de vînt (v. **vărsat[1]**). [Din fr. *varicelle*].

varicelifórm, ~i, variceliformă, ~e a. care are aspect de varicelă. [Din fr. *varicelliforme*].

varíci s. pl. v. varice.

varicocél n. dilataţie patologică permanentă a venelor cordonului spermatic (sau ale uterului, ale ovarelor). [Din fr. *varicocèle*].

varicoflebítă, varicoflebite f. infecţie latentă într-o venă varicoasă. [Din fr. *varicophlébite*].

varicografíe, varicografii f. radiografie a unei vene varicoase. [Din fr. *varicographie*].

varicós, ~şi, varicoásă, ~e a. **1.** care prezintă varice sau varicozităţi; care se caracterizează prin varice; care este provocat de varice; **2.** (şi subst.) care suferă de varice. [Din fr. *variqueux*].

varicotomíe, varicotomii f. incizie chirurgicală a unei vene varicoase. [Din fr. *varicotomie*].

varicóză, varicoze f. ansamblu de varicozităţi. [Din germ. *Varikose*].

varicozitáte, varicozităţi f. (mai ales la pl.) dilataţie a unor vene, în special a micilor vene superficiale ale tegumentelor. [Din germ. *Varikosität*].

varietáte, varietăţi f. **1.** calitatea a ceea ce prezintă aspecte multiple şi diferenţiate; faptul de a prezenta trăsături particulare distincte; diversitate: *acest vers ... uneşte totodată în sine cea mai mare varietate.* EM.; *varietatea se obţinea prin diversificarea detaliilor.* CĂL.; **2.** fiecare dintre formele concrete, diferenţiate, sub care se prezintă o anumită esenţă, o anumită categorie etc.: *calamburul este o varietate ieftină a comicului.* R.L.; **3.** (biol.; înv.) grup restrîns de plante sau de animale dintr-o specie (sau dintr-un gen), înrudite între ele şi diferenţiate prin unele caractere de indivizii din alte grupuri ale aceleiaşi specii (sau ale aceluiaşi gen); (astăzi) categorie sistematică subordonată subspeciei, cu caractere diferenţiale secundare, dar cu areal propriu: *diferitele specii, precum şi varietăţile lor, se disting prin mărime, prin coloritul penelor.* OD.; *au făcut din lalea o minune ...; au fixat varietăţi ... măreţe.* SAD.; **4.** (la pl.) rubrică a unei publicaţii periodice, cuprinzînd articole scurte, note, informaţii etc. cu conţinut variat; **5.** (la pl.) culegere de scrieri diverse şi, de obicei, de mică întindere: *varietăţi literare;* **6.** (la pl.; şi **spectacol de varietăţi**) (gen de) spectacol de divertisment cu program variat (cîntece, dansuri, scheciuri, numere de circ etc.): *începură grădinile de vară cu spectacole de varietăţi.* PETR.; **teatru de varietăţi**, teatru al cărui repertoriu este format din astfel de spectacole: *am auzit aplauzele ... izbucnind în teatrul de varietăţi.* ARG. [Din lat. *varietas, -atis*, fr. *variété*].

varietéu, varieteuri n. teatru sau local public în care se prezintă spectacole de divertisment cu program variat (cîntece, dansuri, scheciuri, numere de circ etc.): *Bella e cîntăreaţă de varieteu.* PETR. [Din fr. (*théâtre de*) *variétés*].

variólă, variole f. **1.** boală infecţioasă, contagioasă şi epidemică, provocată de un virus, caracterizată prin apariţia la suprafaţa pielii (şi

a mucoaselor) a numeroase pustule care, după ce se usucă, lasă cicatrice; vărsat[1]: *la un braţ ... îmi arată vaccinul contra variolei.* CĂL.; **variolă hemoragică** (sau (rar) **neagră**), formă gravă de variolă, în majoritatea cazurilor mortală, în care pustulele sînt foarte numeroase şi pline de sînge, provocînd hemoragii la nivelul mucoaselor şi al tegumentelor; **2.** numele mai multor boli infecţioase şi contagioase, caracterizate prin erupţii (sub formă de vezicule sau pustule), generalizate sau localizate în anumite regiuni ale corpului, care afectează unele animale sau unele păsări. [Din lat. *variola*, fr. *variole*, germ. *Variola*].

variólic, ~ci, variolică, ~ce a. **1.** care ţine de variolă; caracteristic variolei; care este provocat de variolă; **2.** (şi subst.) care suferă de variolă. [Din fr. *variolique*].

variolifórm, ~i, varioliformă, ~e a. care are aspect de variolă. [Din fr. *varioliforme*].

variolít n. rocă bazaltică sau andezitică conţinînd feldspat cu structură radiară. [Din fr. *variolite*].

variolizáre, variolizări f. (înv.) metodă de imunizare folosită în variolă, constînd în inocularea unui virus spre a provoca o formă benignă care să preîntîmpine o formă mai gravă de variolă. [Cf. fr. *variolisation*].

varioloíd n. formă uşoară, benignă de variolă. [Din fr. *varioloïde*].

variolós, ~şi, varioloasă, ~e a. (rar) care ţine de variolă, caracteristic variolei. [Din fr. *varioleux*].

variométru, variometre n. **1.** dispozitiv format de obicei din două bobine electrice legate în serie, una fixă şi alta mobilă, a cărui inductivitate poate fi variată prin rotirea bobinei mobile în interiorul celei fixe; **2.** (şi **variometru magnetic**) aparat care serveşte la măsurarea variaţiei, de la un punct geografic la altul, a uneia dintre componentele cîmpului magnetic pămîntesc sau a ambelor componente; **3.** aparat care serveşte la măsurarea vitezei verticale de urcare sau de coborîre a unei aeronave. [Din fr. *variomètre*].

varistór, varistoáre n. rezistor a cărui rezistenţă depinde de valoarea tensiunii aplicate la bornele lui. [Din fr. *varistor*].

váriu, ~ii, varie, ~ii a. **1.** (astăzi rar) variat, felurit, diferenţiat: *îţi voi povesti ... variile şi multiplele împrejurări cari m-au întîrziat.* CAR.; **2.** (înv.) variat, divers: *n-a putut defini civilizaţia, atît de varie este ea în formele ei.* EM. [Din lat. *varius*].

varméghe f. v. **varmeghie**.

varméghie, varmeghii f. **1.** unitate teritorial-administrativă, în organizarea din trecut a Transilvaniei, în componenţa căreia intrau mai multe localităţi: *a treia varmeghie, ce se spune ţinutul Turdei (cca 1660-1680).* GCR.; **2.** instituţie de conducere a unei asemenea unităţi teritoriale; reprezentanţii acestei instituţii; clădire în care îşi avea sediul această instituţie; (şi: (reg.) **varmeghe**). [Din magh. *vármegye*].

varmétru, varmetre n. instrument cu care se măsoară puterea electromagnetică reactivă. [Din fr. *varmètre*].

varnevíci m. (pl.) (rar) cîrnaţi care se fierbeau şi se consumau calzi: *varnevicii cu hrean ... sînt o mîncare demnă de eroii unei tragedii.* PETR. [Din germ. *warme Würstchen*].

várniţă, varniţe şi **varniţi** f. **1.** groapă adîncă special amenajată pentru arderea pietrei-de-var; cuptor de var cu funcţionare intermitentă: *în varniţă aruncat s-au săvîrşit.* DOS.; *pe pîrâul Iapa se găsesc varniţe.* C.; **2.** groapă special amenajată pentru stingerea (şi depozitarea) varului; ladă de scînduri (îngropată pe jumătate în pămînt), fără capac, folosită la stingerea varului sau la prepararea mortarului: *temeliile au aşteptat ... privegheate de ... varniţele gata de folosire.* C.PETR. [Din bulg. *varnica*].

varóră, varore f. (fiz.) unitate de măsură a energiei electromagnetice reactive, corespunzătoare puterii reactive de un var[2] pe oră. [Din fr. *varheure*].

varormétru, varormetre n. contor pentru înregistrarea directă a energiei electromagnetice reactive. [Din fr. *varheuremètre*].

varóş[1] n. (înv.) parte a unui oraş situată în afara fortificaţiilor. [Din turc. *varoş*].

vároş[2], ~i, varoşă, ~e a. **1.** (înv.) roşu; **2.** (reg.; despre oi) care are pete roşcate sau gălbui pe cap şi pe bot sau care este de culoare albă, cu pete roşii pe picioare şi pe bot. [Din magh. *vörös*].

varsecúndă, varsecunde f. (fiz.) unitate de măsură a energiei electromagnetice reactive corespunzătoare puterii reactive de un var[2] pe secundă. [Din fr. *varseconde*].

varşovián, ~eni, varşoviană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Varşoviei sau locuitorilor ei, referitor la Varşovia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Varşovia. [*Varşovia* n. pr. + *-ean*].

vart s. v. **vartă[2]**.

vártă[1], vărţi f. **1.** (înv.) clădire în care îşi avea sediul un corp de gardă şi care servea şi ca loc de detenţie: *l-au fost închis în vartă, fără ştirea domniei.* NEC.; **2.** (înv.) strajă, gardă: *au schimbat toate vărţile pre la toate porţile.* NEC.; *au trimis de i-au luat cu vartă de i-au dus la Harcov.* KOG.; **3.** (înv.; reg.) santinelă; (şi: (reg.) **vardă**). [Din germ. *Warte*, pol. *Warta*, magh. *várda*].

vártă[2] f. (reg.) **1.** necaz, belea, bucluc: *cine ştie în ce vartă intri.* POP.; **a da (pe cineva) în vart**, a băga pe cineva în bucluc: *să facem ce-om face ca să-i astupăm gura, să nu ne dea-n vart.* POP.; **2.** vrajbă; ceartă; *scandal: am tras o vartă cu vecinul.* POP.; (şi: **vart**). [Din turc. *varta*].

várus n. (med.) deviaţie a piciorului spre înăuntru. [Din fr. *varus*, lat. *varus*].

vărvar, varvari m. (înv.; adesea depr.; la pl.) nume dat de vechii grecl şi de romani popoarelor şi populaţiilor străine; (şi la sg.) persoană de altă origine decît elenă sau latină; (p. ext.) persoană de altă origine etnică; persoană de altă religie; persoană fără nici o religie: *năvăli asupră-i un varvar cu o lance.* DOS.; *vei trece pe lîngă locuri unde au stat varvarii huni.* SAD. // a. **(varvară, ~e)** necivilizat; incapabil de a înţelege cultura; grosolan, necioplit: *ei sînt ... varvari cu totul şi neînvăţaţi, nu numai la credinţă* (a. 1764). URIC.; (subst.) *acesta, ca un varvar, nefiind de neam, n-au socotit.* NEC.; **2.** (despre modul de exprimare) caracteristic oamenilor necultivaţi: *s-au socotit la limbă varvară şi i-au tîlcuit glasul.* CANT.; **3.** cu o comportare inumană, crudă, sălbatică: *mai spurcat, şi mai varvar, şi mai tiran nu era alt om.* NEC.; (subst.) *taci, varvarule!* AL. [Din sl. *varŭvarŭ*, gr. mod. *várvaros*].

varvarésc a. v. **vărvăresc**.

varvaríc s. (în poezia populară) **în** (sau **de**) **varvaric**, (despre mustăţi; probabil) cu vîrfurile lungi şi răsucite: *cu mustăţi de varvaric cum stă bine la voinic.* POP.; (şi: **varvarichi, barbaric**). [Cf. gr. mod. *varvarikós* „de barbar"].

varvaricésc, ~şti, varvaricească, ~eşti a. **1.** (înv.) care aparţine varvarilor; care este caracteristic varvarilor; **2.** caracteristic oamenilor necivilizaţi, necioplţi, sălbatici. [*Varvar* + *-icesc*].

varvaríchi s. v. **varvaric**.

varvaríe, varvarii f. (înv.) **1.** stare primitivă de dezvoltare social-culturală: *naţiunea noastră ... este astăzi mîntuită şi scăpată de varvaria timpilor trecuţi.* OD.; **2.** atitudine, comportare sau faptă care denotă incultură, primitivitate, brutalitate, cruzime: *n-am mai avut zile bune; am pătimit toate vărvăriile din partea lui.* AL.; (şi: **vărvărie**). [*Varvar* + *-ie*].

várvă, varve f. (geol.) depozit stratificat de argile din lacurile glaciare din cuaternar, care se prezintă ca nişte benzi albicioase sau cenuşii-închise. [Din fr. *varve*].

várză, verze f **1.** (înv.; la pl.) verdeaţă; plante; ierburi: *rodi pămîntul iarbă şi veardze şi pomi roditori.* PALIA; **2.** (reg.; la pl.) buruieni folosite ca nutreţ; **3.** (reg.; la pl.) mîncare făcută mai ales din frunze tocate de lobodă, ştir şi sfeclă, fierte şi drese de obicei cu ou sau cu smîntînă: *în verze se pune sare şi chiperi după ce au fiert.* POP.; **4.** plantă legumicolă bienală din familia cruciferelor, cu frunze mari, groase şi ondulate, care se învelesc unele pe altele, formînd o căpăţînă compactă, folosită în alimentaţie (*Brassica oleracea*); (p. restr.) căpăţîna acestei plante; **varză roşie**, plantă asemănătoare cu cea descrisă mai sus, cu frunzele roşii-violacee, folosită în alimentaţie mai ales sub formă de salată (*Brassica oleracea rubra*); **varză creaţă**, plantă cu frunze creţe, de culoare verde-gălbuie care formează o căpăţînă afinată şi care se foloseşte în alimentaţie (*Brassica oleracea sabauda*); **varză de Bruxelles**, plantă cu tulpina înaltă pînă la un metru de la care se consumă mai ales mugurii formaţi la subsuoara frunzelor (*Brassica oleracea gemmifera*); **(a fi) ca o varză învelită**, a fi închis în sine, ascuns; **a se înfoia ca varza**, a se îngîmfa; **a împăca (şi) capra şi varza** sau **a împăca capra cu varză**, a mulţumi şi pe unul şi pe altul; a împăca două interese opuse: *vreţi să evitaţi ce vă proorocesc eu, împăcînd capra cu varză.* CAR.; (reg.) **a se împăca ca capra cu varza**, a fi în relaţii proaste, a nu se putea înţelege unul cu altul; **5.** (compuse) (bot.; reg.) **varză-de-stîncă**, urechelniţă (*Sempervivum tectorum*); **varză-de-mare**, plantă cu tulpina dreaptă, ramificată, cu frunze mari şi groase, cu flori albe sau trandafirii, care creşte pe nisipurile de pe malul mării (*Crambe maritima*); **6.** frunze ale unor varietăţi de varză, de obicei tocate în şuviţe subţiri, care servesc la prepararea unor mîncăruri sau care se pun la murat; (şi **varză acră**) frunze tocate sau căpăţîni ale unor varietăţi de varză murate; (p. ext.) mîncare preparată din frunze de varză (murată): *raţă friptă pe varză.* CAR.; *mîncaseră numai varză acră goală.* CĂL.; (reg.) **varză umplută** sau **varză cu găluşte**, sarmale; (reg.) **banii verzelor**, bani care se adună de la nuntaşi după jocul miresei; (reg.) **a face varză ceva** sau **pe cineva, a)** a tăia în bucăţele: *dă-te jos ... să te fac varză cu paloşu.* POP.; **b)** a bate zdravăn; **c)** a reduce (pe cineva) la tăcere; (fam.) **a (se) face (sau a ajunge, a fi etc.) varză**, (despre cărţi, caiete etc.) a (se) deteriora, a face (sau a ajunge) să aibă foile mototolite, înfoiate, zdrenţuite; (fam.) **a o face varză** sau **a face o varză**, a suporta un eşec; (reg.) **(a fi) bun de făcut cu varză, a)** (a fi) prost; **b)** (a fi) de proastă calitate; **e murat în varză acră**, se spune, glumeţ, despre o persoană care a mîncat o bătaie zdravănă; (reg.) **a-i lua (cuiva) pietroiul de pe varză**, a scăpa de sărăcie. [Lat. **virdia* (<*viridia*)].

vas, vase n. **1.** recipient (de lut, de metal, de sticlă etc.) de diferite forme şi mărimi care serveşte mai ales la păstrarea lichidelor sau care se foloseşte ca obiect de ornament, de cult etc.: *o bogată colecţiune de vase în agat.* FIL.; *intră cu un vas nou ... plin cu apă neîncepută.* HOGAŞ; **2.** (mai ales la pl.) fiecare dintre farfuriile, oalele, castroanele etc. folosite la masă sau la pregătirea mîncării: *a fost încîntată de vasele de bucătărie.* BR.-VOIN.; *isprăvise ... cu spălatul vaselor şi stinsese focul.* AG.; **3.** (bis.) **vas ales** (sau **dumnezeiesc etc.**), persoană considerată purtătoare a graţiei divine: *să trecem ... de la vasul luminat la vasul cel ales, de la Petru la Pavel.* ANTIM; **vas rău** (sau

diavolesc), persoană considerată purtătoare a unor însuşiri malefice, diavoleşti: *împăratul cu urgie zice: vas rău, învechit şi spurcat!* PANN; **4.** vehicul construit, amenajat şi echipat pentru a pluti şi a se deplasa pe (sau sub) apă, pentru transportul persoanelor, al materialelor sau cu destinaţii speciale; ambarcaţie cu vîsle, cu vele sau cu motor: *la un semn, un ţărm de altul, legînd vas de vas, se leagă.* EM.; *mărfurile orientale îi soseau la Constanţa pe un vas grecesc.* CĂL.; **vas-amiral**, navă pe care îşi are sediul amiralul unei flote; navă pe care este arborat pavilionul amiralului; **5.** (anat.) fiecare dintre formaţiile tubulare închise prin care circulă sîngele, limfa etc. în interiorul organismului: *i se vedeau ... păienjenişurile vaselor sîngerii din obrajii căzuţi.* PETR.; **6.** (bot.) celulă vegetală alungită sau tub capilar gol, provenit din fuziunea mai multor celule, prin care circulă seva în plante. [Lat. ***vasum***].

vasál, vasali m. **1.** (în epoca feudală, în apusul Europei) nobil care, în urma primirii unei feude şi a prestării omagiului, devenea dependent de un suzeran, datorîndu-i acestuia fidelitate şi anumite servicii militare sau civile: *Ioan de Brienne strînsese pînă atunci pe vasalii şi aliaţii săi.* EM.; **2.** (în epoca feudală, în unele părţi ale Europei) principe, domnitor sau duce care, în urma prestării omagiului, devenea parţial dependent de un suzeran, obligîndu-se să respecte interesele acestuia şi să-i facă anumite servicii, în condiţii prestabilite: *au luat în stăpînirea sa provinţia ... cu titlul de ducă ..., cu condiţie a fi vasal craiului de Polonia.* ASACHI; **3.** (în epoca feudală, în sud-estul Europei şi în alte zone limitrofe Imperiului Otoman) domnitor, principe sau alt conducător de stat care, fiind numit sau confirmat de sultan, se obliga să plătească acestuia tribut, să ofere ajutor militar şi să se conformeze politicii externe a suzeranului, păstrînd autonomia internă: *tractatul de la Paris le dă puterilor dreptul de [a] interveni la regularea raporturilor dintre sultan şi vasalii săi.* EM.; **4.** (p. gener.; rar) persoană aservită cuiva, dependentă de cineva. // a. (şi: **vasală, ~e**) (mai ales în epoca feudală, despre state) care era în raport de dependenţă politică, economică şi militară faţă de un alt stat considerat suzeran; închinat, atîrnat: *principat vasal*. [Din fr. ***vassal***].

vasálic, ~ci, vasallcă, ~ce a. (rar) care se referă la vasalitate **(1)**. [Din fr. ***vassalique***].

vasalitáte f. **1.** (în epoca feudală, în apusul Europei) instituţie care exprima obligaţiile reciproce apărute între vasal şi suzeran în urma încheierii contractului feudal; starea, calitatea de vasal; **2.** (în epoca feudală, în unele părţi ale Europei) instituţie care exprima obligaţiile reciproce apărute între vasal şi suzeran în urma prestării omagiului; starea, calitatea de vasal: *în anul 1393 prestă, împreună cu boierii săi de frunte, omagiu formal de vasalitate şi jură credinţă regelui Vladislav Iagello.* EM.; **3.** (mai ales în epoca feudală, în sud-estul Europei şi în alte zone limitrofe Imperiului Otoman) raport de dependenţă politică, economică şi militară a unui stat faţă de altul considerat suzeran; stare, calitate de vasal: *întări cu jurămînt raportul de vasalitate al ţării cu împărăţia grecească.* EM.; **4.** (p. gener.; rar) aservire, dependenţă. [Din fr. ***vassalité***].

vasalític, ~ci, vasalitică, ~ce a. (înv.) referitor la vasalitate: *uită curînd jurămîntul şi atîrnarea sa vasalitică.* EM. [Din fr. ***vassalitique***].

váscă, vasce f. (arhit.) recipient în formă de cupă, folosit ca element decorativ (în parcuri, în pieţe publice etc.). [Din it. ***vasca***, fr. ***vasque***].

vasculár, ~i, vasculară, ~e a. **1.** (anat.) care aparţine vaselor, care conţine vase: *ţesătură vasculară*; **sistem vascular**, totalitatea vaselor dintr-un organism; **2.** (bot.) **plantă vasculară**, plantă superioară care are în structura organelor vase prin care circulă seva. [Din fr. ***vasculaire***].

vascularitáte f. (anat.) dispunere a vaselor sangvine. [Din fr. ***vascularité***].

vascularítă, vascularite f. (med.) inflamaţie a vaselor sangvine; vasculită. [Din fr. ***vascularite***].

vascularizá, pers. 3 **vascularizează** vb. (tr.) a străbate un ţesut, un organ cu o reţea, cu un sistem de vase sangvine: *arterele renale vascularizează rinichiul.* [Din fr. ***vasculariser***].

vascularizát, ~ţi, vascularizată, ~e a. care conţine vase sangvine: *ţesut sau organ vascularizat.* [Din fr. ***vascularisé***].

vascularizáţie f. **1.** proces de formare a unor vase noi într-un ţesut, într-un organ; **2.** totalitatea vaselor unui organ sau ale unei structuri biologice; mod de aşezare a vaselor într-un ţesut, într-un organ, într-un organism. [Din fr. ***vascularisation***].

vasculítă, vasculite f. vascularită. [Din fr. ***vasculite***].

vasectomíe, vasectomii f. (med.) rezecţie a canalelor deferente. [Din fr. ***vasectomie***].

vasél, vasele n. (înv.) navă (de război) cu vele sau cu aburi: *înaintat la gradul de căpitan de vasel.* GHICA. [Din gr. mod. ***vasélo***].

vaselínă, vaseline f. substanţă lubrefiantă obţinută ca reziduu la distilarea ţiţeiului, utilizată în parfumerie, în farmacie etc.: *am adus cu mine vată, tinctură de iod, ... vaselină.* ARG. [Din fr. ***vaseline***].

vasílcă, vasilci f. **1.** (mai ales artic.) obicei practicat în ajunul Anului Nou şi în ziua de Sfîntul Vasile de colindători, de obicei ţigani, care umblă pe la case cu o căpăţînă de porc (sau cu o păpuşă) purtată pe o tavă şi împodobită cu panglici, cu mărgele, cu flori etc.; căpăţîna de porc (sau păpuşa) folosită cu această ocazie; (p. ext.) colindă cîntată cu acest prilej: *copiii românilor ... umblă cu brezaia, vasilca, plugulţul şi altele.* ISP.; *toţi aşteptau să vază astă grozavă „vasilcă".* DELAVR.; **2.** (artic.; reg.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [De la ***Vasilca*** n. pr.].

vasilicále f. pl. corp de legi şi dispoziţii juridice din dreptul bizantin, alcătuite după legislaţia din timpul împăratului Iustinian şi folosite, cu unele adaptări, şi în Ţările Române: *domnul Alexandru I ... văzînd nevoia de legi în care se găsea ţara, au cerut şi au primit vasilicalele de la împăraţii Paleologi* (a. 1817). URIC.; (şi: **basilicale, bazilicale**). [Din gr. mod. (*tà*) ***vasilikà*** (pl. lui *vasilikós*)].

vasilísc, vasilişti m. (mit.) reptilă fabuloasă căreia i se atribuia puterea de a ucide cu privirea: *iaste o fiară de să cheamă vasilisc, carea numai cu ochii deaca veade pre om ucide-l şi-l omoară.* VARL.; (fig.) *am auzit că este o dihanie cu ochi de vasilisc.* AL.; (şi: **bazilisc**). [Din sl. ***vasiliscŭ***, gr. mod. ***vasilískos***; cf. lat. ***basiliscus***].

vasistás, vasistasuri n. (rar) ferestruică (într-o fereastră mai mare sau într-o uşă). [Din fr. ***vasistas***].

vasoconstrictór, ~i, vasoconstrictoáre a. care provoacă vasoconstricţie, care are ca efect vasoconstricţia. // n. medicament care provoacă vasoconstricţie. [Din fr. ***vasoconstricteur***].

vasoconstricţie, vasoconstricţii f. micşorare a diametrului vaselor sangvine prin contracţia fibrelor musculare netede din pereţii lor (ceea ce are drept rezultat reducerea afluxului de sînge). [Din fr. ***vaso-constriction***].

vasodilatáre, vasodilatări f. (rar) vasodilataţie. [Cf. fr. ***vaso-dilatation***].

vasodilatatór, ~i, vasodilatatoáre a. care provoacă vasodilataţie, care are ca efect vasodilataţia. // n. medicament care provoacă vasodilataţie. [Din fr. ***vaso-dilatateur***].

vasodilatáţie, vasodilataţii f. mărire a diametrului vaselor sangvine prin relaxarea fibrelor musculare netede din pereţii lor (ceea ce are drept rezultat sporirea afluxului de sînge); vasodilatare. [Din fr. ***vaso-dilatation***].

vasografíe, vasografii f. (med.) metodă radiologică folosită pentru evidenţierea vaselor sangvine sau a celor limfatice, prin opacifierea acestora cu o substanţă de contrast. [Din fr. ***vaso-graphie***].

vasomotór, ~i, vasomotoáre a. **1.** care provoacă sau reglează contracţia sau relaxarea vaselor sangvine: *nervi sau centri vasomotori;* **2.** referitor la contracţia sau la relaxarea vaselor sangvine, care aparţine acestor mişcări: *tulburări vasomotorii* (şi: **vasomotoriu**). [Din fr. ***vaso-moteur***].

vasomotóriu m. v. **vasomotor.**

vasomotricitáte, vasomotricităţi f. însuşirea de a determina modificări vasomotorii. [Din fr. ***vasomotricité***].

vasoplegíe, vasoplegii f. vasodilataţie generalizată. [Din fr. ***vasoplégie***].

vasopresínă f. hormon secretat de lobul posterior al hipofizei, care are acţiune vasoconstrictoare şi antidiuretică. [Din fr. ***vasopressine***].

vasotomíe, vasotomii f. (med.) secţiune chirurgicală a vaselor deferente. [Din fr. ***vasotomie***].

vast, ~şti, vastă, ~e a. **1.** care este foarte întins: *la miazăzi cîmpia vastă ... se-ntinde uşor povîrnită.* CAR.; *într-o suburbie vastă şi labirintică.* CĂL.; **2.** care are dimensiuni, proporţii foarte mari, care este foarte larg, foarte încăpător, foarte spaţios: *am pornit ... pe latura vastului salon.* CAR.; *în holul vast ... domnea o linişte deplină.* GHEŢIE; **3.** care cuprinde mult, care este deosebit de important din punct de vedere cantitativ sau numeric: *în bogăţia cea splendidă şi vastă petrec ca şi în ceruri.* EM.; **4.** care are amploare şi complexitate: *închipuie cu vasta-i inteligenţă o sistemă completă de evocare.* CAR.; *era un vast proiect de poem.* VINEA; [Din fr. ***vaste***, lat. ***vastus***].

vastitáte f. **1.** calitatea a ceea ce este vast; întindere foarte mare: *strada lărgită prin cele două peluze căpătase ... vastitate.* CĂL.; **2.** calitatea a ceea ce este foarte larg, foarte încăpător, foarte spaţios: *interioarele surprindeau prin vastitate ... şi lux.* CĂL.; **3.** amploare; complexitate: *uneşte gravitatea omului de finanţe cu fineţea şi vastitatea diplomaţilor europeni.* EM. [Din fr. ***vastité***, lat. ***vastitas, -atis***].

vaşétă, vaşete f. piele de viţel tăbăcită vegetal, care are diverse utilizări. [Din fr. ***vachette***].

vatálă f. v. **vătală.**

vátă f. **1.** bumbac prelucrat, care se foloseşte la căptuşirea hainelor, la confecţionarea plăpumilor, la capitonarea mobilelor etc.; **2.** material format din fibre elastice de bumbac care se întrepătrund formînd o masă compactă albă, obţinut prin procedee speciale de curăţare, de albire etc. şi folosit mai ales pentru pansamente: *se întoarse cu ... o sticluţă de alcool şi cu un pachet de vată.* ST.; **(a fi) crescut în vată**, a fi crescut cu grijă exagerată: *cu tot aspectul său atletic, crescut în vată, simţi un fior neplăcut.* CĂL.; **vată de sticlă**, masă de fibre scurte de sticlă împîslite, întrebuinţată ca izolant termic şi acustic sau ca filtru pentru lichidele corosive; **vată de zgură**, material obţinut din zgura topită, lăsată să curgă încet în apă, folosit ca izolant termic şi acustic; **vată de zahăr**, produs alimentar, dulce, pufos, care se obţine, prin centrifugare, dintr-o soluţie de zahăr şi care se vinde înfăşurată pe beţişoare de lemn. [Din germ. ***Watte***].

vătăm n. v. **vătăm.**

vatelínă, vateline f. tricot scămoşat (din bumbac) care se introduce între stofa şi căptuşeala unei haine. [Din germ. ***Watteline***].

vátes m. invar. (livr.) **1.** poet vizionar, care impresionează prin intensitatea sentimentelor umanitare şi prin tonul retoric al versurilor: *cu harpa ta de aur ... salută ca un vates amorul.* HEL.; **2.** (la romani) profet. [Din lat. ***vates***].

vaticán, ~i, vaticană, ~e a. (rar) care aparţine Vaticanului; din Vatican: *să se observe ... unul din manuscriptele vaticane.* HASD. [Din it. ***vaticano***, fr. ***vatican***].

vaticaníst, vaticanişti m. (rar) specialist care se ocupă cu studiul manuscriselor din arhivele Vaticanului: *istoric, cercetător, singurul vaticanist român recunoscut în străinătate.* R.LIB. [***Vatican*** n. pr. + ***-ist***].

vaticiná, vaticinez vb. (livr.; tr.) a profeţi; (absol.) *să-l inspire a vorbi ... a cînta şi a vaticina.* HEL. [Din it. ***vaticinare***, fr. ***vaticiner***].

vaticinánt, ~ţi, vaticinantă, ~e (livr.) care are caracter de profeţie; vaticinar: *se plasează... la polul opus frazelor vaticinante, intenţionat eliptice.* R.L. [Din fr. ***vaticinant***].

vaticinár, ~i, vaticinară, ~e a. (livr.) vaticinant: *forţa vaticinară a lui A. Mureşanu.* R.L. [Din fr. ***vaticinaire***, lat. ***vaticinarius***].

vaticinátor, vaticinatori m. profet. [Din lat. ***vaticinator***, fr. ***vaticinateur***].

vaticinăţie, vaticinăţii f. (livr.) profeţie, prorocire; (şi: **vaticinaţiune**). [Din lat. ***vaticinatio, -onis***, fr. ***vaticination***].

vaticinaţiúne f. v. vaticinaţie.

vaticíniu, vaticinii n. (livr.) profeţie, prorocire. [Din lat. ***vaticinium, vaticinio***].

vatír, vatiruri n. (şi, adj., pînză **vatir**) ţesătură de bumbac, de in sau de cînepă, foarte apretată, folosită pentru a întări anumite părţi ale unei haine (bărbăteşti). [Din germ. ***Wattier***(*leinen*)].

vatmán, vatmani m. persoană care conduce un tramvai (sau, rar, o locomotivă, un automobil); (scris şi: *watman*). [Din fr. ***wattman***].

vatologhíe, vatologhii f. (grecism înv.; rar) formă de exprimare retorică constînd în repetarea aceluiaşi enunţ cu topica inversată. [Din gr. mod. ***vattologhía***].

vátos, vatoşi m. peşte de mare asemănător cu calcanul, cu corpul rombic acoperit cu plăci osoase prevăzute cu cîte un spin; vulpe-de-mare (*Raja clavata*). [Din gr. mod. ***vátos***].

vátră, vetre f. **1.** platformă înălţată, amenajată sub un horn, în tinda vechilor case ţărăneşti, pe care se face focul pentru a pregăti mîncarea; suprafaţa orizontală inferioară, plană, din interiorul unui cuptor ţărănesc pe care se face focul; platforma de la baza unui cuptor ţărănesc (pe care se scoate focul); suprafaţa plană care prelungeşte cuptorul în afară şi pe care se poate sta sau dormi: *se coceau pe vatra sură două turte în cenuşă.* EM.; *venise la biserică, lăsîndu-şi acasă fiertura pe vatră.* CAR.; **a nu avea nici cenuşă în vatră** sau **a nu-i arde nici focul în vatră**, se spune despre cineva foarte sărac: *n-are nici cenuşă-n vatră.* Z.; **a-i lua** (sau **a-i vinde**) **cuiva şi cenuşa din vatră**, a-i lua cuiva tot ce are: *bate pe bieţii români ..., le ia şi cenuşa din vatră.* FIL.; **a şedea** (sau **a cloci**) **pe vatră**, a lenevi, a trîndăvi: *să ieşim ... la vînat, că ni s-a urît clocind acasă pe vatră.* ISP.; **a îmbătrîni în vatră**, a rămîne fată bătrînă: *împăratul intrase la grije că o să-i îmbătrînească fetele în vatră.* ISP.; **a-i cădea** (**cuiva**) **în vatră**, a fi oaspete nepoftit şi nedorit al cuiva: *ne cad în vatră neamurile din cătun.* ST.; (reg.) **a se prinde cu mîinile de vatră**, a începe să se chivernisească, a se înstări: *de-abia acum se prinsese bietul om cu mînele de vatră.* CR.; **2.** (tehn.) parte a forjei în care se depozitează şi unde arde combustibilul; parte plană din interiorul unui cuptor metalurgic, pe care se aşază materialele care trebuie încălzite sau topite; **3.** locuinţă, aşezămînt stabil, cămin, casă (părintească): *nu ştiau de se vor mai întorna la vetrele lor.* NEGR.; *a fost viaţa mai ticnită la vatra noastră.* SAD.; **ţigan de vatră**, ţigan care şi-a întemeiat o gospodărie şi care s-a statornicit într-un loc; ţigan stabil: *ţiganii de vatră ... erau meseriaşi sau servitori pe la casele stăpînilor.* GHICA; **4.** (şi **vatră părintească**) loc de origine, de baştină, loc natal; (p. ext.) patrie: *poporul ... trăia în frăţie ... cu codrul şi cu calul său, pentru apărarea vetrei părinteşti.* AL.; *dus pe tărîmuri depărtate ... şi nedorind alta decît a se întoarce la vatra părintească.* ZAMF.; (înv.) **a fi lăsat la vatră**, a fi eliberat după efectuarea stagiului militar: *acolo îşi făcuse el armata ... şi fusese lăsat la vatră.* PR.; **5.** (p. anal.) culcuş, cuib al unui animal sălbatic care are pui: *trecu în alt sălaş, tainic, într-o sihlă unde fusese vatră de lup.* SAD.; **6. vatra satului**, (în evul mediu) loc cuprinzînd întîia aşezare a unui sat, măsurat în jurul stîlpului central al satului; (p. ext.; şi **vatra satului, vatra tîrgului, vatra oraşului, vatra mănăstirii**) suprafaţă, întindere de teren ocupată de ansamblul gospodăriilor, locuinţelor şi terenurilor care alcătuiesc un sat, un tîrg, un oraş, o mănăstire: *proprietarii de moşii păstrează pe seama lor toate clădirile ... precum şi iazurile ..., cu morile lor ce vor fi avînd în coprinsul vetrelor satelor.* KOG.; *mergem din vatra mînăstirii ca o jumătate de ceas în sus.* VLAH.; **7.** (reg.) **vatra băii**, loc unde se aşază piatra scoasă din carieră sau din mină; **8.** (reg.) **vatra stînei**, locul unde a fost o stînă; **9.** (reg.) podeaua (de pămînt) a casei ţărăneşti; **a veni** (sau **a umbla**) **pe vatră**, a veni sau a umbla pe jos, cu piciorul: *cum ai venit? – pe vatră.* POP.; **10.** (pop.) loc (pe cîmp sau în pădure) pe care creşte compact o anumită vegetaţie (diferită de aceea de pe suprafaţa înconjurătoare) sau pe care nu creşte nimic. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***vatrë***].

vavasór, vavasori m. (în epoca feudală, în apusul Europei; franţuzism înv.; rar) vasal al unui suzeran (care era el însuşi vasalul unui senior). [Din fr. ***vavasseur***].

vaviloáne f. pl. (reg.) **1.** descîntece; **2. a fi în ăle vaviloane**, a fi zăpăcit, năucit, dezorientat; **a vorbi în ăle vaviloane**, a vorbi aiurea, anapoda; **a se pomeni în ăle vaviloane**, a se trezi pe neaşteptate într-o învălmăşeală, într-o zarvă mare. [Et. nec.].

vavilonciţă, vavilonciţe f. (înv.; rar) babiloniană: (adj.) *femeile vavilonciţe ce-au mărs după evrei.* DOS. [Cf. ***Vavilon*** (=***Babilon***) n. pr.].

vavilonésc, ~şti, vaviloneáscă, ~eşti a. (înv.) babilonian: *părăsindu-şi ... necurăţiia cea vavilonească.* DOS. [***Vavilon*** (=***Babilon***) n. pr. + ***-esc***].

vázăˡ f. **1.** (înv.) vedere, văz: *şi stelele ce vecinic pe ceruri colindează, cu toate la picioare-ţi eu le puneam în vază.* EM.; **2.** consideraţie; prestigiu, autoritate: *regele ... voia să-şi sporească vaza sa în popor.* EM.; **de vază**, cunoscut, vestit, renumit: *sculptor de vază.* [De la ***vedea***].

vázăˀ, vaze f. **1.** vas de diferite forme şi mărimi, împodobit de obicei cu picturi sau cu sculpturi, care serveşte ca element (arhitectonic) decorativ: *vaze de Corint*; **2.** vas special (cu apă) în care se păstrează flori ale plantelor decorative; vazon: *aduse un braţ de ramuri de liliac pe care îl împărţi în vaze.* PETR. [Din germ. ***Vase***, it. ***vaso***, fr. ***vase***].

vazón n. vază (pentru flori). [Din fr. ***vason***, it. ***vasone***].

vă vb. (reg.; intr. defectiv; la imper. pers. 2) du-te, mergi: *vă înaintea lu Moisi în pustie!* PALIA; (imper. pers. 2 pl.: *vaţi, vareţi*). [Lat. ***vadere***].

văcár, văcari m. **1.** persoană care duce la păscut, păzeşte sau îngrijeşte vacile; **2.** (artic.) constelaţie din emisfera boreală, situată în apropierea Carului-Mare. [***Vacă*** + ***-ar***].

văcăláş, văcălaşe şi **văcălaşuri** n. (reg.) tencuială (care se aplică pe pereţi). [Din magh. ***vakolás***].

văcălíe, văcălii f. **1.** (reg.) cerc de lemn (sau de metal) aşezat în jurul pietrelor morii, pentru a împiedica risipirea făinii; **2.** cercul de lemn (sau de metal) al sitei sau al ciurului; **a juca** (sau **a suci**) **pe cineva în ciur fără văcălie**, a stăpîni, a domina pe cineva determinîndu-l să facă ceva care nu este în interesul său: *îl joacă cu viclenie în ciur fără văcălie.* PANN; **3.** (reg.) bor (la pălărie); **4.** (bot.) numele mai multor specii de ciuperci necomestibile, cu consistenţă lemnoasă, care cresc pe trunchiurile arborilor: **a) văcălie de brad**, ciupercă a cărei pălărie este acoperită cu o crustă de culoare galbenă-roşcată (*Fomes pinicola*); **b) văcălie de fag**, ciupercă de forma unei etajere, de culoare brună-negricioasă (*Ganoderma applanatum*); **c) văcălie de mesteacăn**, ciupercă de forma unei copite, cenuşie-roşcată, acoperită cu o pieliţă subţire şi netedă (*Placodes betulinus*); **d) văcălie de salcie**, ciupercă cu pălăria bombată, albă, apoi brună, cu miros de anason (*Trametes suaveolens*). [***Veacă*** + ***-ălie***].

văcăluí, văcăluiesc vb. (reg.; tr.) a tencui un zid, un tavan etc. [Din magh. ***vakol***].

văcăreásă, văcărese f. femeie care duce la păscut, păzeşte sau îngrijeşte vacile. [***Văcar*** + ***-easă***].

văcărí, văcăresc vb. (reg.) **1.** (tr.) a duce la păscut, a păzi sau a îngriji vitele mari, mai ales vacile; **2.** (intr.) a face munca de văcar: *astă-vară am văcărit c-o fată de pocăit.* POP. [V. ***văcar***].

văcărícă, văcărele f. (pop.) **1.** floarea-călugărului (*Vaccaria pyramidata*); **2.** săpunariţă (*Saponaria officinalis*). [***Vacă*** + ***-ăricică***].

văcăríe¹, văcării f. **1.** cireadă de vaci; **2.** loc îngrădit şi amenajat pentru adăpostirea vacilor (sau a altor bovine). [***Vacă*** + ***-ărie***].

văcăríe² f. meseria de văcar. [***Văcar*** + ***-ie***].

văcărít n. dare în bani percepută, în evul mediu în Ţara Românească şi Moldova, de domnie pentru vitele mari. [***Vacă*** + ***-ărit***].

văcăríţă, văcăriţe f. **1.** femeie care duce la păscut, păzeşte sau îngrijeşte vacile; **2.** (bot.; pop.) **a)** floarea-călugărului (*Vaccaria pyramidata*); **b)** săpunariţă (*Saponaria officinalis*). [***Văcar*** + ***-iţă***].

văcésc, ~şti, văceáscă a. (reg.; în descîntece) de vacă: *bubă văcească, bubă căprească.* POP. [***Vacă*** + ***-esc***].

văcsuí, văcsuiesc vb. (tr.) a unge încălţămintea cu cremă de ghete sau, în trecut, cu vacs şi a o lustrui: *unul papuci văcsuia, altul calul pregătea.* POP.; (scris şi: *văxui*). [***Vacs*** + ***-ui***].

văcsuíre f. acţiunea de a văcsui. [V. ***văcsui***].

văcsuítˡ n. (rar) văcsuire: *băieţi, repaus pentru văcsuitul cizmelor.* V.R. [V. ***văcsui***].

văcsuít², ~ţi, văcsuită, ~e a. uns cu cremă de ghete sau, în trecut, cu vacs şi lustruit: *ghete văcsuite.* [V. ***văcsui***].

văcsuitór, ~i, văcsuitoáre m., f. persoană care se ocupă cu văcsuirea încălţămintei: *se face văcsuitor de ghete.* CĂL. [***Văcsui*** + ***-tor***].

văcuí vb. v. vecui.

văcuitór a. v. vecuitor.

văcuşoáră, văcuşoare f. diminutiv al lui vacă: *nu mai striga atîta pe biata văcuşoară.* CR. [***Vacă*** + ***-uşoară***].

văcúţă, văcuţe f. **1.** diminutiv al lui vacă; vacă tînără: *o văcuţă cu viţei.* POP.; **2.** (entom.; compus) **văcuţa-Domnului**, buburuză (*Coccinella septempunctata*). [***Vacă*** + ***-uţă***].

vădán, ~i, vădană, ~e a. şi m., f. (pop.) văduv: *era odată o babă căreia îi murise moşneagul şi rămăsese vădană.* POP.; (subst.) *era o vădană tînără şi frumoasă.* VOIC. [***Văduv*** + ***-an***].

vădáncă, vădance f. (reg.) văduvă. [***Vădan*** + ***-că***].

vădăní, vădănesc vb. (reg.; intr. şi tr. fact.) a rămîne sau a face, a lăsa pe cineva văduv: *arză-l focul pe-mpăratul, că mi-o omorît bărbatul, ... pe mine m-a vădănit.* POP. [De la ***vădan***].

vădănie, vădănii f. (reg.) văduvie: *nu-mi crede mie năcazul din vădănie.* POP. [***Vădan*** + *-ie*].

vădăói m. v. văduvoi.

vădí, vădesc vb. **1.** (înv.; tr.) a acuza, a învinui pe cineva: *cine dentru voi mă va vădi de păcat?* N.TEST.; **2.** (tr.) a da pe faţă, a denunţa, a demasca: *înţelese că nu-i bine să-l vădească în acel loc, faţă cu toţi.* SAD.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) face cunoscut, a ieşi la iveală; a fi evident sau a face să fie evident: *reaua creştere se vădeşte din cea mai fagedă copilărie.* CĂL.; *idei şi propuneri ... vădeau spiritul lui practic de inginer.* PETR. [Din sl. ***vaditi***].

vădít, ~ţi, vădită, ~e a. care este limpede, clar, evident; care nu poate fi pus la îndoială: *e-n stare să tăgăduiască celuilalt cele mai vădite merite.* CAR.; *a căutat să-l dezarmeze ... cu intenţia vădită de a-l face ridicul.* PETR. // adv. în mod clar, evident, neîndoielnic: *vădit jicnită de aluzia mea, Magda se duse.* HOGAŞ. [V. ***vădi***].

vădrár, vădrari m. persoană care încasa vădrăritul. [***Vadră*** + *-ar*].

vădrărít n. dijmă sau impozit care se percepea în trecut, în Moldova şi în Ţara Românească, pentru fiecare vadră de vin: *una sută vedre vin de vădrărit* (a. 1793). URIC. [***Vadră*** + *-ărit*].

văduí vb. v. văduvi.

văduói m. v. văduvoi.

văduu a. v. văduv.

văduv, ~i, văduvă, ~e a. şi m., f. (persoană) care şi-a pierdut soţia sau soţul prin deces şi nu s-a recăsătorit; vădan: *voi omorî pre voi cu sabia şi vor fi femeile voastre văduve.* BIBLIA; *văduvul nemîngîiat şi-a măritat fata curînd.* CAR. // m., f. **văduv** (sau **văduvă**) **de paie,** v. **pai.** // a. (fig.) **1.** lipsit (de ...), privat (de ...): *peşteră ... cu scorburi multe, văduve de soare.* GOGA; **2.** (înv.) fără titular, vacant: *n-au mai hirotonisit patriarhu, ce le-au rămas biserica ... văduvă.* NEC. // f. (reg.; compus) **văduvă-loatră,** mierlă (*Turdus merula*); (şi: (înv.) **văduu**). [Lat. ***viduus***, ***-ua***].

văduvăr, văduvari m. (reg.) văduv. [***Văduv*** + *-ar*].

văduví, văduvesc vb. **1.** (intr. şi tr. fact.) a rămîne sau a lăsa, a face pe cineva văduv: *arinul săracului au luat şi vaca văduvei pre carea au văduvit.* BIBLIA; *doamna ta să văduvească, neamul tău calicească.* POP.; **2.** (intr.) a duce viaţă de văduv: *m-a povăţuit ... să nu văduvesc îndelung.* ISP.; **3.** (fig.; tr.) a lipsi de ..., a priva de ...: *împroşcă printre gingiile văduvite de dinţi ... pesmeţi.* C.PETR.; **4.** (intr.) a fi lipsit de titular, a fi vacant: *domnia ţării se află văduvind.* FIL.; (şi: (înv. şi reg.) **vădui**). [De la ***văduv***].

văduvíe, văduvii f. **1.** situaţie, stare de văduv: *cît priveşte văduvia, biata de ea merită să nu fie condamnată.* GHEŢIE; (fig.) *de cînd vodă ... a murit ... ţara este-n văduvie.* AL.; **2.** interval de timp petrecut de cineva ca văduv: *după o văduvie tristă s-a hotărît să se însoare a doua oară.* GAL. [***Văduv*** + *-ie*].

văduvioáră, văduvioare f. **1.** diminutiv al lui văduvă; văduvă (tînără); văduviţă: *îmi place văduvioara asta.* SAD.; **2.** (iht.) văduviţă (*Leuciscus idus*). [***Văduvă*** + *-ioară*].

văduvíre, văduviri f. (rar) văduvie: *muzele vor plînge rămase-n văduvire.* MACED. [V. ***văduvi***].

văduvít, ~ţi, văduvită, ~e a. (pop.) care a rămas văduv: *văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu.* EM. [V. ***văduvi***].

văduvíţă, văduviţe f. **1.** văduvioară: *m-am înamorat de-o văduviţă.* AL.; *cine trece pe uliţă? doi fiăcăi de văduviţă.* POP.; **2.** (iht.) peşte asemănător cu crapul, lung de 30-60 cm, acoperit cu solzi mici, albi pe burtă şi verzui sau albăstrui pe spate; are carnea grasă şi foarte gustoasă; văduvioară (*Leuciscus idus*). [***Văduvă*** + *-iţă*].

văduvói, văduvoaie m., f. (depr.; pop.) văduv: *măritată de curînd după un văduvoi bătrîn.* CR.; (adj.) *moşneagul era şi el văduvoi.* POP.; (şi: (reg.) **văduoi, vădăoi**). [***Văduv*** + *-oi*].

văgáş n. v. făgaş.

văgăúnă, văgăuni f. **1.** loc adîncit şi ascuns între dealuri sau între munţi şi mîncat de ape: *valea Podenilor este o văgăună închisă din patru părţi de dealuri păduroase.* CAR.; **2.** scobitură adîncă, strîmtă şi întunecoasă într-un munte: *trăia un pustnic într-o văgăună de munte.* ISP.; **3.** loc ascuns, izolat (şi mizer): *rendez-vous i-a dat în şură, ori în pod, în găvăună.* EM.; **4.** (p. anal.; rar) orbita ochiului; (şi: (reg.) **găvăună**). [Et. nec.].

văiágă, văiegi f. (reg.) piuă (pentru ţesături de lînă). [Et. nec.].

văicărá vb. v. văicări.

văicăreálă, văicăreli f. (fam.) acţiunea de a se văicări şi rezultatul ei: *aude ... o văicăreală de-ţi lua auzul.* POP. [***Văicări*** + *-eală*].

văicărí, văicăresc vb. (fam.; refl.) a scoate strigăte (prelungi), gemete (din cauza unei dureri, a unei suferinţe etc.); a-şi exprima prin cuvinte, în mod insistent, durerea, suferinţa, nemulţumirea etc.: *mama ... s-a văicărat mult de tristeţe şi de grije.* CAR.; *ce te văicăreşti, ce te mişeleşti?* POP.; (fig.) *vîntul gemea ca un nebun, copacii din pădure se văicărau, pietrele ţipau.* CR.; (şi: **văicăra**). [De la ***vai***].

văierá, váier vb. (înv. şi reg.) **1.** (refl.) a se văita: *am prins a plînge ... şi-a mă căina şi-a mă văiera.* POP.; **2.** (tr.) a compătimi, a deplînge (pe cineva): *în tot chipul vrednic de văierat fiind.* CANT. [De la ***vai*** (după *şuiera, fluiera*)].

văietá vb. v. văita.

văietáre f. v. văitare.

văietătór a. v. văitător.

văietătúră f. v. văitătură.

văită, vait vb. **1.** (refl.) a scoate strigăte (prelungi), gemete (din cauza unei dureri, a unei suferinţe etc.); a-şi exprima prin cuvinte durerea, suferinţa, nemulţumirea etc.: *se apucă de cap şi ieşi în coridor văităndu-se.* SAD.; **2.** (tr.) a compătimi, a deplînge (pe cineva): *nu văita pe sărac de traistă.* PANN; **3.** (p.anal.; refl.; despre unele animale sau păsări) a scoate sunete, ţipete tînguitoare (şi prelungi): *ciorile începură a se văita pe sub nourii cenuşii.* SAD.; (şi: **văieta**). [De la ***vai***].

văitáre, văitări f. acţiunea de a se văita şi rezultatul ei; strigăt, geamăt de suferinţă; jeluire, lamentare, văitătură: *auzi un ţipăt şi o văietare care îi împlu inima de jale.* ISP.; (şi: **văietare**). [V. ***văita***].

văităréţ, ~i, văităreáţă, ~eţe a. (adesea depr.) care are obiceiul să se vaite. [***Văita*** + *-ăreţ*].

văitătór, ~i, văitătoáre a. care se vaită, care are obiceiul să se vaite: (adv.) *daa! răspunse ... văitător bătrînul.* CĂL.; (şi: **văietător**). [***Văita*** + *-ător*].

văitătúră, văitături f. văitare: *aud pe pod văitături.* POP.; (şi: **văietătură**). [***Văita*** + *-ătură*].

văitáu, văitaie n. (reg.) măsură (de aproximativ 2 litri) cu care se ia vama la moară: *la moara de Husăsău, macină, n-are văitău.* POP. [Cf. magh. ***vaytó*** „coş pentru pîine"].

văiúgă[1], văiugi f. vale mică, puţin adîncă (şi îngustă): *stă ascuns într-o văiugă ... schitul Vovidenia.* SAD. [***Vale[1]*** + *-ugă*].

văiúgă[2], văiugi f. (reg.) cărămidă nearsă, făcută dintr-un amestec de lut cu paie, turnată în forme. [Din magh. ***vályog*** (=dial. ***vályug***)].

văjí, văjesc vb. **1.** (reg.; tr.) a aduce un obiect într-o poziţie de echilibru instabil; **2.** (reg.; refl.) a se potrivi, a corespunde unul cu altul (prin însuşiri): *hai, bade, să ne iubim, că noi bine ne văjim, şi pă ochi şi pă sprincene.* POP.; **3.** (reg.; refl.) a-i fi pe potrivă, a-i fi pe măsură: *bucuria fetei că i se vîjeşte [papucul].* POP.; **4.** (reg.; refl. unipers.) a se nimeri, a se întîmpla (în mod incidental): *de s-a văji şi-a muri, cine ... l-a jeli?* POP.; **5.** (înv., rar; tr.) a unelti, a urzi, a pune la cale: *ceia ce văjea nouă rău astădzi-i vedem zdrobiţi şi pieriţi.* VARL.; (şi: **vîji, vuji**). [Din ucr. ***vajiti***].

văl, văluri n. **1.** bucată de ţesătură (fină), de obicei brodată, folosită pentru a acoperi, a proteja sau a feri de priviri ceva (mai ales un obiect de cult): *vălul ce copere monumentul pe dinafară, îl schimbă pe tot anul.* BOL.; *Curata era împodobită ... cu văluri albe.* SAD.; **2.** bucată de ţesătură fină (şi transparentă) folosită de femei pentru a-şi acoperi capul sau pentru a-şi ascunde faţa (potrivit unor obiceiuri sau ritualuri): *să-ţi desprind din creştet vălul, să-l ridic de pe obraz.* EM.; (rar) **a lua vălul,** a se călugări: *a două zi ea luă vălul.* BOL.; **a i se pune cuiva un văl pe ochi,** a înceta să vadă, să judece clar; a nu mai înţelege realitatea; **a-i cădea cuiva vălul de pe ochi** sau **a i se lua cuiva un văl de pe ochi,** a i se dezvălui, a i se revela cuiva adevărul: *a trebuit acest eveniment ... ca ... să-i cază vălul de pe ochi.* EM.; **a arunca un văl** (sau **vălul uitării**) **peste ...** (sau **asupra ...**), a ascunde, a tăinui; a da uitării (în mod intenţionat): *peste ultimele lucrări ale d-tale ... trebuie să aruncăm un văl.* MAIOR.; **3.** (compus; bot.) **vălul-miresei,** plantă erbacee anuală, cu flori foarte mici roz sau purpurii (*Gypsophila muralis*); **4.** (fig.) ceea ce acoperă ca un văl (reducînd vizibilitatea, claritatea): *vălul nopţii să risipea şi Pesta devenea mai superbă.* FIL.; *un văl uşor de aburi rătăcea în văi.* GAL.; **5.** (fig.) ceea ce serveşte pentru a ascunde, pentru a disimula o situaţie, un fapt etc.; aparenţă care ascunde realitatea: *de ce să mai îmbrac amorul cu vălul ruşinei ... cînd te iubesc.* EM.; *vălul obscurităţii ... făcea să vrednicească un nume ca acesta.* I.NEGR.; **6.** (anat.; şi **vălul palatului** sau **palatin**), porţiune musculară care continuă, în partea posterioară a cavităţii bucale, palatul. [De la ***înv***ă***l***(***u***)***i*** (după lat. ***velum,*** it. ***velo,*** fr. ***voile,*** prin falsă apropiere etimologică)].

vălár, vălari m. (reg.) persoană care umblă cu vălăritul. [Et. nec.].

vălărít n. (reg.) obicei practicat de grupuri de tineri de la sate, cu ocazia sărbătorilor de Paşti, de Crăciun, de Anul Nou, cînd se merge pe la casele oamenilor şi se fac urări gazdelor, care îi răsplătesc cu daruri în bani sau în natură. [Et. nec.; cf. ***vălar***].

vălăşág, vălăşaguri n. (înv.) supărare, necaz; tulburare, nelinişte, zbucium: *grijile şi vălăşagurile cu carile sămt împietrite inimile lor.* VARL. [***Val*** + *-(ă)şag*].

vălătáş, vălătaşuri n. (reg.) interogatoriu; anchetă, cercetare juridică: *faceţi vălătaşu bine şi-mi încap şi eu în lume.* POP. [Din magh. ***vallatás***].

vălătúc, vălătuci m. **1.** material flexibil (lînă, stofă, hîrtie etc.) sau obiect dintr-un asemenea material, înfăşurat, făcut sul: *te-au uscat, te-au făcut vălătuc, te-au croit.* CR.; *a desfăcut vălătucul şi l-a întins pe iarbă.* VOIC.; **de-a vălătucul,** de-a rostogolul, în mare grabă, foarte repede: *cad mereu, cad de-a vălătucul, fără a mă pute opri.* AL.; **2.** ghemotoc, cocoloş, mototol: *hăţ un şumuiag de fîn, îl face vălătuc şi sfîr!* POP.; **a se face vălătuc,** a se strînge, a se ghemui; **3.** (spec.; mai ales la pl.) material de construcţie, în formă de sul, făcut din lut amestecat cu paie sau cu rogoz, folosit pentru a îmbrăca îngrăditura de pari sau împletitura de

nuiele care formează scheletul unei construcţii: *bojdeuca de căsuţă, în care locuiesc de vreo 18 ani, e de vălătuci.* CR.; **4.** (agr.; reg.) tăvălug (folosit la sfărîmarea bulgărilor de pămînt şi la netezirea solului); **5.** (agr.; reg.) tăvălug (pentru treierat); **6.** (bot.; reg.) săricică (*Salsola kali*). [De la ***val***].

vălătuceálă, vălătuceli f. (rar) faptul de a (se) vălătuci; învălătuceală; (p. anal.) *a rămas în bordei ... privind vălătuceala ... fumului.* GAL. [***Vălătuci*** + *-eală*].

vălătucí, vălătucesc vb. (tr.) **1.** (rar) a învălătuci, a înfăşura: *o vălătuci iar şi o zvîrli după sobă.* VOIC.; (p. anal.; refl.) *nişte nori groşi ... se vălătuceau înghesuindu-se.* V.R.; **2.** a îmbrăca, a acoperi cu vălătuci scheletul de lemn al unor construcţii: *din grajdul de nuiele vălătucit cu grijă, se auzi un muget.* SAD.; **3.** (agr.; reg.) a tăvălugi. [De la ***vălătuc***].

vălătucít, ~ţi, vălătucită, ~e a. **1.** (rar) învălătucit, înfăşurat: *ridicîndu-şi ochii dintr-o ladă cu manuscrise vălătucite.* R.L.; **2.** (pop.) care are scheletul de lemn îmbrăcat în vălătuci: *avem bordeie ... veltucite şi lipite.* POP.; (şi: (reg.) **veltucit**). [V. ***vălătuci***].

vălătuí, vălătuiesc vb. (reg.; tr.) a interoga; a ancheta, a cerceta juridic. [Din magh. ***vallat***].

vălău, vălaie şi **vălăuri** n. (reg.) **1.** jgheab făcut de obicei dintr-un trunchi de copac scobit din care se adapă animalele sau în care se pune mîncare pentru porci, pentru păsări etc.: *apa descîntată se pune în vălăul oilor.* POP.; **2.** iesle; **3.** jgheab prin care se captează şi se scurge apa unui izvor; **4.** vrană (la moară); **5.** scoc (la moară sau la piuă); **6.** uluc (la streaşina casei); **7.** olan (care se pune peste ţiglă, pe creasta şi la colţurile acoperişului); (şi: **hălău**). [Din magh. *vályú* (dial. *válló*)].

vălcălúie, vălcălui f. (reg.) vîlcea. [De la ***vălcea***].

válceá f. v. **vîlcea**.

válcelúşă f. v. **vîlceluşă**.

válcícă f. v. **vîlcea**.

văleán, ~eni, văleană, ~ene a. şi m., f. (persoană) originară de la cîmpie, care locuieşte într-o vale sau la cîmpie: *eşti tu fată de muntean sau copilă de vălean?* AL. [***Vale***[1] + *-ean*].

văleát n. v. **veleat**.

văléu interj. v. **valeu**.

válicícă, válicele f. diminutiv al lui vale: *în cea vali, válicică, este-o casă mititică.* POP. [***Vale***[1] + *-icică*].

válişoáră, válişoare f. diminutiv al lui vale. [***Vale***[1] + *-işoară*].

válitoáre, válltori f. (reg.) acoperămînt pentru cap, folosit de femei, confecţionat dintr-o bucată lungă de pînză albă, brodată şi tivită cu mărgele colorate, înfăşurată pe un cerc sau pe un cilindru de carton (şi ale cărei capete sînt lăsate să atîrne pe spate): *neveste cu válitori, de parcă-s rupte din sori.* POP. [*(În)văli* + *-toare*].

vălmăcí vb. v. **vălmăşi**.

vălmăşág, vălmăşaguri n. **1.** mulţime, aglomerare de oameni, de obiecte, de fenomene etc. în neorînduială, în dezordine, în agitaţie: *în toate gările ... vălmăşag de oameni speriaţi.* REBR.; **2.** îmbulzeală, dezordine, confuzie, debandadă, agitaţie: *pusese ... capăt lungii lupte în vălmăşagul căreia îl aruncase mohorîta lui zodie.* M.CAR. [*(De-a)valma* + *-şag*].

vălmăşeálă, vălmăşeli f. (pop.) **1.** învălmăşeală, îmbulzeală, confuzie, agitaţie: *ce-i, oameni buni? întrebă dînsul văzînd vălmăşeala în cîrciumă.* REBR.; **2.** derută, zăpăceală: *acum cînd am reluat literele străbune ne găsim într-o mare vălmăşeală.* NEGR. [***Vălmăşi*** + *-eală*].

vălmăşí, vălmăşesc vb. (pop.; tr. şi refl.) **1.** a (se) amesteca în dezordine, în neorînduială; a se învălmăşi: *în creieri i se vălmăşeau vertiginos gînduri şi amintiri.* REBR.; **2.** a (se) încurca; a (se) zăpăci: *e vălmăcit de mulţi.* POP.; (şi: (reg.) **vălmăci**). [De la ***vălmăşag***].

vălmăşíe, vălmăşii f. (reg.) stăpînire sau folosire în comun a unei suprafeţe de pămînt. [***Vălmăşi*** + *-ie*].

vălmăşíre, vălmăşiri f. (pop.) **1.** învălmăşeală: *nici atunci n-a priceput rostul vălmăşirilor.* REBR.; **2.** zăpăceală, năuceală: *o necurmată a minţei vălmăşire.* NEGR. [V. ***vălmăşi***].

vălmăşít, ~ţi, vălmăşită, ~e a. (pop.) amestecat în dezordine, în neorînduială; (adv.) *vălmăşit îţi trec prin minte valsul, tinerii.* VLAH. [V. ***vălmăşi***].

vălnic n. v. **vîlnic**.

válsuí vb. v. **valsa**.

váltură vb. v. **vîltura**.

vălţuí[1] vb. v. **valsa**.

vălţuí[2]**, vălţuiesc** vb. (tr.) a prelucra cu ajutorul valţurilor. [***Valţ*** + *-ui*].

vălţuíre, vălţuiri f. acţiunea de a vălţui şi rezultatul ei. [V. ***vălţui***].

vălţuitór[1] m. v. **valsator**.

vălţuitór[2]**, ~i, vălţuitoáre** m., f. persoană care lucrează la valţ. [***Vălţui***[2] + *-tor*].

válúg, váluge şi **váluguri** n. (reg.) **1.** val (de pînză, de postav etc.); **2.** (agr.) tăvălug (folosit la sfărîmarea bulgărilor de pămînt şi la netezirea solului); **3.** sul (la roata fîntînii). // m. (pl. **válugi**) **1.** fachie (întrebuinţată noaptea pentru a stîrni peştele, care se prinde mai ales cu ostia); **2.** crîng (la moară). [***Val***[1] + *-ug*; cf. sb. ***valyuga***].

válui, váluiesc vb. (înv., rar) **1.** (intr.) a face valuri mari, tumultuoase: *va striga ... în zioa aceea, ca glasul mării ce văluiaşte.* BIBLIA; **2.** (tr.) a pricinui (cuiva) supărări, necazuri: *icoanelor nu se închina şi pre ceia ce se închina elu-i văluia.* MOXA; **3.** (refl.) a se înfăşura, a se înveli. [***Val***[1] + *-ui*].

válurá, pers. 3 **válurează** şi (înv.) **válură** vb. (adesea poetic) **1.** (intr.) a se mişca asemenea valurilor; a ondula: *coama rumenelor zori válura pe negri nori.* BOL.; **2.** (refl.) a fi ondulat, a fi asemenea valurilor: *culmile munţilor ... se dezumflau ... coborîndu-se şi válurindu-se în spinări de dealuri.* CĂL.; (şi: **váluri**). [De la ***val***[1]].

válurát, ~ţi, válurată, ~e a. **1.** care se mişcă asemenea valurilor; **2.** cu uşoare diferenţe de nivel asemănătoare valurilor, ca valurile: *ogoare válurate ca o mare.* MACED.; *îşi petrecu timpul ... cu ochii pierduţi pe întinderile válurite ale Cîmpiei Ardealului.* GHEŢIE; (şi: **válurit**). [V. ***válura***].

válurélе n. pl. diminutiv al lui valuri: *privesc cum apa curge ... cum se schimbă-n válurele pe prundişul lunecos.* AL. [***Valuri*** (pl. lui ***val***[1]) + *-ele*].

válurí vb. v. **válura**.

válurít a. v. **válurat**.

válurós, ~şi, váluroásă, ~e a. **1.** cu valuri, care face valuri tumultuoase: *Oltule, ... mult vii mari, văluros.* POP.; **2.** care este unduios, care are aspect de valuri: *pe cosiţa-i văluroasă negri fluturaşi ... tremur drăgălaşi.* BOL.; **3.** cu uşoare diferenţe de nivel asemănătoare valurilor, ca valurile. [***Valuri*** (pl. lui ***val***[1]) + *-os*].

vămeşésc, ~şti, vămeşeáscă, ~eşti a. care aparţine vameşului sau vămii, referitor la vameş sau la vamă: *acest domn bun ... mi-a sosit ... din Bucureşti cu cărţi vămăşeşti.* POP. [***Vameş*** + *-esc*].

vămeşíe, vămeşii f. **1.** (înv.) funcţia, slujba de vameş: *ei toati ... pîrcălăbiele şi vămăşiile celi di pi margini, cu agonisit, tot ei le cuprinseră de le-au luat.* NEC.; **2.** (înv. şi reg.) taxă percepută ca vamă: *cum să scoaţă ... cei bani de vămăşie?* POP. [***Vameş*** + *-ie*].

vămuí, vămuiesc vb. (tr.) **1.** a stabili şi a percepe, a încasa taxele vamale; **2.** a lua uium la moară, ca plată pentru măcinat; **3.** (fig.) a lua pe ascuns (sau cu forţa) o parte din bunurile care aparţin altcuiva: *aveau obiceiul să vămuiască, mascaţi, pe oameni paşnici.* SAD. [***Vamă*** + *-ui*].

vămuiálă, vămuieli f. faptul de a vămui. [***Vămui*** + *-eală*].

vămuíre, vămuiri f. acţiunea de a vămui. [V. ***vămui***].

văpáie, văpái f. **1.** flacără puternică; pară de foc, vîlvătaie: *dibui pe vatră cuţitul pe care să-l înfigă semn, în mijlocul văpăii.* GAL.; (fig.) *văpăi de ochi sălbatici.* AL.; **2.** dogoare, arşiţă: *afară, cît vezi cu ochii, e numai o văpaie ...; respiri focul soarelui.* VINEA; **3.** (fig.) lumină strălucitoare (provenind de la corpurile cereşti): *luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie.* EM.; **4.** (reg.) văpaiţă (folosită la pescuitul de noapte). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***vapë***].

văpálţ n. v. **văpaiţă**.

văpáiţă, văpaiţe f. **1.** (pop.) opaiţ (pentru iluminat): *vopaiţa era pe isprăvite.* CAR.; **2.** făclie făcută dintr-un mănunchi de ţăndări de brad, de crengi etc., îmbibate cu răşină sau cu păcură, întrebuinţată la pescuitul de noapte, pentru a stîrni peştele; (şi: (reg.) **văpaiţ, vopaiţă**). [Contaminare între ***văpaie*** şi ***opaiţ(ă)***].

văpái, pers. 3 **văpăieşte** vb. (înv.; intr.) a arde cu văpăi, a scoate, a arunca văpăi: *un foc de surcele văpăia pe vatră.* OD.; (şi: **văpăia**). [De la ***văpaie***].

văpăiá vb. v. **văpăi**.

văpăiére, văpăieri f. (înv.) acţiunea de a văpăi; (p. ext.) pîlpîire: *semăna cu cea din urmă văpăiere a candelei ce se stinge.* OD. [V. ***văpăi***].

văpseá f. v. **vopsea**.

văpseálă f. v. **vopsea**.

văpsí vb. v. **vopsi**.

văpsitór m. v. **vopsitor**.

văpsitoríe f. v. **vopsitorie**.

văr, veri, vară, vere m., f. grad de rudenie între copiii persoanelor care sînt fraţi ori surori sau (p.ext.) între descendenţii de acelaşi grad ai acestora; persoană care se află într-un asemenea raport de rudenie cu alta: *văru-meu ... se punea de pricină că nu ură.* CR.; *e vară cu fata cea mai frumoasă din Pripas.* REBR.; (cu determinări care indică ierarhia gradului de rudenie) *venise la mine o vară bună.* CAR.; *părinţii mei erau ... veri primari.* M.CAR. // m. **1.** (fam.; la voc.) termen de adresare către o persoană de sex masculin, care marchează un raport de egalitate între vorbitori sau care exprimă o atitudine condescendentă: *vezi ce face pustia de dragoste, vere?* CAR.; **2.** (fam.; la voc.) termen întrebuinţat în cursul unei povestiri, pentru a exprima, exclamativ, mirare, satisfacţie etc. faţă de cele relatate: *îi sclipea ochii, vere, de parcă era două schintei.* CAR.; **3.** (reg.) frate de cruce (v. **frate**). [Lat. (*consobrinus, -a*) ***verus, -a***].

vără, várez vb. **1.** (înv. şi pop.; intr.) a petrece vara într-un anumit loc (favorabil traiului): *au rămas în Ţara Muntenească de-au iernat ş-au şi vărat.* NEC.; **2.** (pop.; intr.) a rămîne de primăvara pînă toamna, cu oile sau cu alte animale erbivore, în locuri favorabile păşunatului, mai ales la munte: *vărează la oi.* POP.; **3.** (pop.; intr.) a fi ţinut de primăvara pînă toamna în locuri favorabile păşunatului, mai ales la munte: *oile vărau în munţi*; **4.** (tr.) a ţine de primăvara pînă toamna oile sau alte animale erbivore în locuri favorabile păşunatului, mai ales la munte: *vara le vărează în cei vîrşei*

de munte. POP.; **5.** (intr.) a petrece vara într-un anumit loc care oferă condiţiile necesare procurării hranei, reproducerii etc.: *cocoarele vărează la noi în ţară.* [V. ***vară***].

vărár, vărari m. lucrător specializat în construirea cuptoarelor de var şi în arderea pietrei-de-var; persoană care vinde var; vărnicer. [***Var*** + *-ar*].

várát n. **1.** faptul de a văra; ţinere a animalelor erbivore, în special a oilor, de primăvara pînă toamna, în locuri favorabile păşunatului, mai ales la munte: *m-au lepădat ... la un tamazlîc de vite, în grija unor boari aşezaţi pentru vărat acolo.* VOIC.; *ducem oile la vărat.* POP.; **2.** taxă care se plătea pentru ţinerea oilor sau a vitelor în locuri favorabile păşunatului, pe timpul unui sezon de păşunat. [V. ***văra***].

várátec a. v. văratic.

vărátic, ~ci, văratică, ~ce a. **1.** care ţine de vară, caracteristic verii, care se manifestă vara: *împlu aerul văratic de mireasmă şi răcoare.* EM.; **2.** (fig.; reg.) comunicativ, prietenos; ager, vioi: *are firea văratică*; **a fi văratec de gură**, a fi vorbăreţ, guraliv; **3.** care ajunge la maturitate în timpul verii; care face fructe timpurii: *încă la vro două locuri din sat era cîte-un cireş văratec.* CR.; **4.** care se coace vara (de timpuriu): *era ... spre sfîrşitul lui august ... cînd merele văratice cad de pe ramuri.* GAL.; **5.** (reg.) care este expus la soare şi a cărui vegetaţie apare de timpuriu: *p-acolo locu-i mai varatic.* POP. // n. **1.** ţinere a animalelor erbivore, în special a oilor, de primăvara pînă toamna în locuri favorabile păşunatului, mai ales la munte; (în special) loc favorabil păşunatului, mai ales la munte, pe care sînt ţinute animalele erbivore, mai ales oile, de primăvara pînă toamna: *într-un cotlon al văii ... se afla stîna unor oieri străini veniţi la văratic.* SAD.; **2.** taxă care se plătea pentru ţinerea oilor sau a vitelor în locuri favorabile păşunatului pe timpul unui sezon de păşunat; **3.** loc care oferă condiţiile necesare procurării hranei, reproducerii etc., în care îşi petrec vara păsările migratoare şi peştii migratori: *în Taşaul ... intră la văratic, în apă scăzută, chefalii.* SAD.; *iote trec cucoarele la văratic.* POP.; (şi: **văratec**). [***Vară*** + *-atic*].

vărărie, vărării f. loc de unde se extrage piatra-de-var; locul şi instalaţiile pentru producerea manuală sau mecanizată a varului; loc unde se depozitează sau se vinde var: *unde coteşte valea ..., acolo sînt vărăriile.* SL. [***Var*** + *-ărie*].

vărgá, vărghez vb. (tr.) a face să aibă dungi (paralele) de culori diferite sau de altă culoare decît cea a fondului; a împodobi cu dungi: *la ferestre perdele de pînză vărgată cu arnici.* VLAH. [De la ***vărgat***].

vărgát, ~ţi, vărgată, ~e a. **1.** cu dungi (paralele) de culori diferite sau de altă culoare decît cea a fondului; împodobit cu dungi: *ocnaşul era îmbrăcat în haina vărgată de la ocnă.* CAR.; **2.** (rar) care are linii orizontale (sau verticale) vizibile prin transparenţă: *e tipărită pe hîrtie albă şi vărgată.* [***Vargă*** + *-at*].

vărgăluí, vărgăluiesc vb. (reg.; tr.) a întări muchia coasei cu o vergea de metal, cu scopul de a mări rezistenţa acesteia. [***Vargă*** + *-ălui*].

vărgătúră, vărgături f. (rar; mai ales la pl.) vargă, dungă. [***Vărga*** + *-ătură*].

vărgulíţă, vărguliţe f. (rar) vărguţă. [***Vărga*** + *-uliţă*].

vărgúţă, vărguţe f. diminutiv al lui vargă; vărguliţă: *de mă-i bate cu o vărguţă ... tot m-oi duce la portiţă să dau altuia guriţă.* POP. [***Vargă*** + *-uţă*].

vărnicér, vărniceri m. (înv. şi reg.) vărar; (şi: (reg.) **vărniţar**). [***Varniţă*** + *-ar*].

vărniţár m. v. **vărnicer**.

vărós, ~şi, văroásă, ~e a. care conţine (mult) calcar, format din calcar; calcaros: *pămînt văros*; (înv.) **piatră văroasă**, piatră-de-var. [***Var*** + *-os*].

vărsá, vărs vb. **1.** (tr.) a face să cadă, a face să curgă un lichid (sau, p. anal., o materie sub formă de pulbere, de granule etc.) prin înclinarea sau prin răsturnarea unui recipient în altul sau pe o suprafaţă: *cere plosca cu apă ... şi varsă toată apa dintr-însa.* CR.; *a vărsat călimara pe unica mea haină albă.* CĂL.; **a vărsa (şiroaie de) lacrimi** sau (pop.) **a vărsa lacrimi de sînge** (ori **fierbinţi**), a plînge foarte tare (cu jale): *a vărsat lacrimi şi şi-a presărat cenuşă în cap.* SAD.; *nu să plîngă cum se plînge, făr' vărsa lacrimi de sînge.* POP.; **a vărsa sînge**, a ucide, a omorî pe cineva: *împăratul Roş ... nu se mai saturǎ de a vărsa sînge.* CR.; **a-şi vărsa sîngele pentru cineva** (sau **pentru ceva**), a se sacrifica; a-şi da viaţa pentru cineva sau ceva: *acest popor şi-a vărsat sîngele ... pentru neatîrnarea sa.* CAR.; **a vărsa (multe) sudori** (sau **năduşeli**) ori a **vărsa sudori de moarte, a)** a munci din greu: *pentru această treabă are să verse multe năduşeli.* ISP.; **b)** a fi în agonie, a fi pe moarte: *cînd era la cîntători, Vălenaş vărsa sudori.* POP.; (pop.) **a-i vărsa cuiva maţele**, a spinteca pe cineva; a ucide: *de-o pune mîna pe mine ... îi vărs maţele!* CAR.; **2.** (refl.) a curge în altă apă mai mare (unindu-şi apele cu aceasta): *în şesul frumos şi roditor ..., şi anume acolo unde Moldova se varsă în Siretiu, Roman zidi ... un nou oraş.* EM.; **3.** (refl.) a se revărsa (ieşind din albie): *Dunărea, umflată de ploi şi zăpoare, nu se mai vărsase atît de năpraznic ca în primăvara aceea.* VOIC.; (fig.) *Doamne, mulţi mai sînt, mulţi se varsă turcii pe acest pămînt.* BOL.; **4.** (refl.) a cădea, a curge din abundenţă: *ploaia vărsîndu-se în şiroaie sileşte pe toţi a-şi căuta aciuare.* NEGR.; *ploaia se vărsa necontenit.* AG.; **5.** (pop.; intr.; şi **ploua de varsă**) a ploua torenţial: *afară vărsa cu găleata; lasă-mă, mîndruţo-n casă, c-afară plouă de varsă.* POP.; **6.** (tr.) a da afară prin esofag şi pe gură conţinutul stomacului; a vomita: *începu să verse cu icniri prelungi.* GHEŢIE; *vărsă ... sînge-nchegat cu venin amestecat.* POP.; **a-şi vărsa (şi) maţele**, se spune despre cineva care vomită foarte tare; **a-i veni cuiva să-şi verse maţele**, a simţi o greaţă puternică; **a-şi vărsa veninul** (sau **mînia, năduful, necazul etc.**), a-şi descărca mînia, furia (asupra cuiva), a se răzbuna pe cineva: *să nu-şi vearse veninul său spre ceia ce s-au slobozit den păcate.* COR.; **a-şi vărsa focul** (sau **amarul, amărăciunea etc.**), a-şi descărca sufletul, a-şi uşura inima (destăinuindu-se cuiva): *credea ... că în mine a găsit un om, în inima căruia să-şi poată vărsa focul.* VLAH.; **7.** (p. anal.; tr.) a arunca cu forţă, a scoate afară: *începură a vărsa din tunurile şi puştile lor descărcături omorîtoare.* BĂLC.; *Etna varsă flăcări*; **8.** (tr.; de obicei poetic) a revărsa, a răspîndi lumină, căldură etc.: *a nopţii regină varsă-n calea noastră duioasa-i lumină.* AL.; *doamna mărilor şi a nopţii varsă linişte şi somn.* EM.; (pop.; refl.) **a se vărsa zorile** (sau **de ziuă**), a se ivi zorile, a se lumina de ziuă: *mîndră, cînd să vin la tine se vărsa zorile bine.* POP.; **9.** (pop.; tr.) a risipi, a împrăştia (fără voie): *bani prin casă că-i vărsa, bani prin colţuri că-i lăsa.* POP.; **10.** (înv.; tr.) a turna (într-un tipar) un clopot, o statuie etc.: *acest turn îi vărsat în bronz.* KOG.; **11.** (tr.) a preda cuiva o sumă de bani, sau anumite obiecte de valoare etc.; a efectua un vărsămînt: *în ultimele trei zile acesta vărsase în casă trei mii de lei.* GHEŢIE; **12.** (tr.) a repartiza un soldat la o anumită unitate militară sau a-l trece dintr-o unitate în alta: *l-a vărsat la artilerie.* [Lat. ***versare***].

vărsáre, vărsări f. **1.** acţiunea de a (se) vărsa şi rezultatul ei: *vărsarea laptelui*; **vărsare de sînge**, omor; masacru: *răpi cu asalt, deşi cu mare vărsare de sînge, oraşul Filipopole din mînile romeilor.* EM.; **2.** loc unde o apă curgătoare se varsă în alta mai mare ca volum (sau în mare ori în ocean): *un orăşel aşezat la vărsarea Oltului în Dunăre.* VLAH.; **3.** (rar) vomitare: *puţin de nu au leşinat, dacă nu s-ar fi uşurat prin vărsare.* DRĂGHICI; **4.** (poetic; rar) **vărsarea serii**, înserare, amurg: *cu vărsarea serii un strein sosi.* BOL.; **vărsare de ziuă** (sau **de zori**), timpul cînd se luminează de ziuă; zori de zi. [V. ***vărsa***].

vărsát[1] n. **1.** faptul de a (se) vărsa; **2.** (rar) vomitare, vomă; **3.** (pop.) **vărsat de zori** (ori **de ziuă**) sau **vărsatul zorilor**, timpul cînd se luminează de ziuă; zori de zi: *în vărsat de zori, glas de cîntători.* POP.; **4.** (med.; pop.) **a)** variolă: *era şi ciupit de vărsat.* GHICA; **vărsat negru**, variolă hemoragică (v. **variolă**); **b) vărsat de vînt**, varicelă; **c) vărsat mare**, scarlatină; **d) vărsat mic**, rujeolă. [V. ***vărsa***].

vărsát[2], ~ţi, vărsată, ~e a. **1.** care a curs (prin înclinarea sau prin răsturnarea unui recipient în altul sau pe o suprafaţă): *să vă admir curajul în vinure vărsate, în sticle sfărîmate ...?* EM.; (fig.) *ajungă atîta sînge vărsat, atîtea văduvii.* NEGR.; **2.** care se vinde cu amănuntul (fiind luat dintr-o cantitate mai mare); care nu este preambalat (şi care se împachetează în momentul cumpărării). [V. ***vărsa***].

vărsămînt, vărsăminte n. **1.** depunere a unei sume de bani la dispoziţia cuiva (de obicei a statului) pe baza unei obligaţii legale; (p. gener.) plată a unei sume de bani; **2.** (concr.) sumă de bani care constituie obiectul acestei depuneri sau plăţi: *mai aveau de plătit ... cele patru vărsăminte de cîte o mie de lei.* GHEŢIE. [***Vărsa*** + *-ământ* (după fr. *versement*)].

vărsătór, ~i, vărsătoáre a. (rar) care varsă. // m. **1.** (înv.) **vărsător de sînge**, ucigaş: *vărsătoriu de sînge s-au arătat ... Tomşea Vodă.* COSTIN; **2.** (înv.) turnător (în metal, în ceară etc.): *un vărsător de ceară ca meşter iscusit a nimerit ... un chip desăvîrşit.* NEGR.; **3.** (sg.; artic.) numele unei constelaţii zodiacale din emisfera australă, situată între constelaţia Capricornului şi cea a Peştilor; unul dintre cele douăsprezece părţi şi semne ale zodiacului. [***Vărsa*** + *-ător*].

vărsătúră, vărsături f. **1.** (înv.) loc unde o apă curgătoare se varsă în alta mai mare (sau în mare ori în ocean): *cîmpii ... stau d-a lungul ţărmului stîng al Dunării, aproape de vărsătura ei în mare.* OD.; **2.** evacuare violentă şi repetată a conţinutului stomaului prin esofag şi pe gură: *o nouă vărsătură, prelungită, istovitoare o decise să se adreseze lui Antalffy.* GHEŢIE; **3.** (concr.) ceea ce a fost vomitat. [***Vărsa*** + *-ătură*].

vărúc, ~ci, vărucă, ~ci m., f. (reg.) verişor: *care mi-ar plăcea, mi-i văruc din viţa mea.* POP. [***Văr*** + *-uc*].

văruí[1], vărulesc vb. **1.** (tr.) a acoperi o suprafaţă tencuită sau lipită a unui element de construcţie sau, p. ext., o încăpere, o casă etc. cu un strat subţire de lapte de var (amestecat cu materii grase); a spoi: *pereţii groşi era văruiţi cu alb.* PETR.; *casa avutului din afară-i văruită, înlăuntru-i otrăvită.* POP.; **2.** (fam.; refl.) a se pudra în mod exagerat: *mîndra mea, frumoasă eşti, atunci cînd te văruieşti.* POP. [***Var*** + *-ui*].

văruí[2], văruiesc vb. (înv.; fam.; intr.) a spune cuiva „vere“ cînd i te adresezi: *vere? cine eşti, de îndrăzneşti a mă văruí?* AL.; (şi: **verui**). [***Văr*** + *-ui*].

văruiálă, văruleli f. **1.** văruire; **2.** (concr.) strat (subţire) de lapte de var (amestecat cu materii grase) aplicat mai ales pe suprafeţele tencuite ori lipite ale unor elemente de construcţie: *văruiala este învechită.* [***Vărui*** + *-eală*].

văruícă, văruici f. (reg.) **1.** verişoară: *ce bătaie ţi se cade ...* [că] *n-ai pus mîna pe mine, chiar văruică să-ţi fi fost.* POP.; **2.** (fam.; la voc.) termen de adresare către o persoană de sex feminin şi care marchează un raport de egalitate între vorbitori: *cîte potecele-n luncă cu cin' le-ai făcut, văruică?* POP. [***Vară*** + *-uică*].

văruíre, văruiri f. acţiunea de a vărui şi rezultatul ei; văruială, văruit[1], spoire. [V. ***văruí***[1]].

văruít[1] n. văruire: *am terminat cu văruitul casei.* [V. ***vărui***].

văruít[2], **~ţi, văruită, ~e** a. **1.** acoperit cu un strat (subţire) de lapte de var (amestecat cu materii grase); spoit: *se văd ... casele frumos văruite.* EM.; (în textele religioase) **(a fi) mormînt** (sau **perete**) **văruit**, se spune despre cineva sau despre ceva care produce (sau caută să producă) o impresie favorabilă, ascunzîndu-se sub aparenţe înşelătoare: *dzise Pavelu către elu: bate-te-va Dumnedzeu, păreate văruitu.* COD.VOR.; **2.** (fam.) pudrat în mod exagerat. [V. ***vărui***[1]].

văruşán, ~eni, văruşană, ~ene m., f. (reg.) verişor. [***Văr*** + *-uşan*].

vărúţ, ~ţi, văruţă, ~e m., f. (reg.) verişor. // m. (reg.) frate de cruce (v. **frate**). // f. (reg.) soră de cruce (v. **soră**): *văruţa-i ca şi-o sor, floare de bujor.* POP. [***Văr*** + *-uţ*].

vărúţă, văruţe f. (reg.) vericică: *îmblînd ... tot cu puşca cît fu văruţa de mare.* POP. [***Vară*** + *-uţă*].

vărvărésc, ~şti, vărvăreáscă, ~eşti a. (înv.) **1.** care aparţine varvarilor; care este caracteristic varvarilor: *acest galileian sărac şi cu graiu varvaresc.* COR.; **2.** caracteristic oamenilor necivilizaţi, necioplţi, sălbatici; (şi: **varvaresc**). [***Varvar*** + *-esc*].

vărvăríe f. v. **varvarie**.

vărzár, vărzari m. (rar) **1.** cultivator (şi vînzător) de varză; **2.** călugăr însărcinat cu aprovizionarea într-o mănăstire. [***Varză*** + *-ar*].

vărzăre, vărzări f. plăcintă umplută cu varză (prăjită în untdelemn şi ceapă), cu mărar, cu ştir etc. (care se mănîncă mai ales în post): *gătitu-le-aţi ceva bob fiert, găluşte, turte cu julfă şi vărzare?* CR. [***Varză*** + *-are*].

vărzăríe, vărzării f. (reg.) **1.** grădină de zarzavat, plantată mai ales cu varză: *au fost tovarăşi la o vărzărie.* POP.; **2.** loc amenajat special, de obicei în pivniţă, în care se păstrează varza murată. [***Varză*** + *-ărie*].

vărzuí, vărzuiesc şi **vărzui** vb. **1.** (fam.; tr.) a face ca o carte, un caiet etc. să aibă foile înfoiate, răvăşite, rupte; **2.** (reg.; refl.) a forfoti, a mişuna; a se foi: *a început să se vărzuie lumea încoa şi încolo.* POP. [***Varză*** + *-ui*].

vărzuít, ~ţi, vărzuită, ~e a. care are foile înfoiate, răvăşite, rupte: *cotrobăia să descopere ... cărţile şi caietele vărzuite ale elevului.* C.PETR. [V. ***vărzui***].

văsár, văsari m. (reg.) meseriaş care face şi vinde ciubere, putini, butoaie şi alte vase de lemn. [***Vas*** + *-ar*].

văsărí, văsăresc vb. (reg.; tr.) a practica meseria de văsar; a face diverse vase de lemn: *moţul ... „vasarește" face vase.* POP. [De la ***văsar***].

văsăríe f. totalitatea vaselor (dintr-o gospodărie, dintr-un restaurant etc.) în care se gătește sau din care se mănîncă; veselă: *fu atras de un zgomot suspect de văsărie ciocnită.* GHEŢIE. [***Vas*** + *-ărie*].

văsciór, văscioare n. diminutiv al lui vas; văsuleţ, văsuşor, văsuţ: *avea în 2 văşcioare ... unt şi făină.* DOS.; (şi: (înv.) **văşcior**). [***Văsuţ*** + *-ior*].

văscreásnă f. v. **voscreasnă**.

văsuléţ, văsuleţe n. (rar) văscior. [***Vas*** + *-uleţ*].

văsuşór, văsuşoare n. (rar) văscior. // m. (reg.) mică plantă erbacee care creşte în zonele alpine (*Splachnum sphaericum*). [***Vas*** + *-uşor*].

văsúţ, văsuţe n. (reg.) văscior. [***Vas*** + *-uţ*].

văşcălíe f. v. **veşcălie**.

văşciór m. v. **văscior**.

vătáf, vătafi m. **1.** (în epoca feudală în Ţările Române) conducător al unui grup de curteni, de slujitori sau de oşteni domneşti: *în urma logofătului Ştefan au răpedzit ... pre Iacomi, ce era vătav de aprodzi.* COSTIN; *era vătaf de vînători cînd s-a ales domn.* BĂLC.; **vătaf de plai**, conducător al unui grup de plăieşi; subprefect al unui plai: *să-l ducă în munte ..., cu ordin către vătaful de plai d-acolo.* GHICA; **vătaf de agie**, şef al poliţiei; **mare vătaf de ţinut**, comandant al slujitorilor domneşti dintr-un ţinut; **vătaf de Divan**, dregător care avea misiunea de a organiza activitatea Divanului domnesc; **2. vătaf de ţigani**, slujitor domnesc (mai tîrziu boieresc sau mănăstiresc) care administra o comunitate ţigănească: *a fost vătaf de ţigani în vremea lui.* EM.; **3.** conducător al unui grup de meşteşugari sau de negustori organizaţi în breaslă: *ne-am pomenit cu vătaful de arabagii că vine cu şase care.* FIL.; **4.** (în trecut) administrator al unei gospodării boiereşti sau mănăstireşti; vechil, logofăt: *mi-ar fi cu greu să găsesc un vătaf mai priceput decît dînsul.* AL.; *fu întîmpinată de vătaful de la arman.* ZAMF.; **5.** (pop.) baci (la o stînă): *nouă ciobani şi vătaful zece toţi cu căciuli creţe.* POP.; **6.** (p. gener.) conducător, căpetenie, şef: *cine va vrea întru voi să fie vătaf, fie voao rob.* COR.; *unde nu este pisică, şoarecii vătaf ardică.* PANN; **7.** (reg.) căpetenie a căluşarilor, a colindătorilor etc.: *măi, vătaşe, vere măi! poartă bine pe flăcăi.* POP.; **8.** (reg.) vornic (la nuntă): *vătavul a dat semn din steag şi-atunci porniră toţi şireag.* COŞB.; (şi: (înv.) **vătah**, (înv. şi reg.) **vătav, vătaş, vătaj**). [Et. nec.; cf. pol. ***wataha***, ucr. ***vataha***, bulg. ***vatah***].

vătăh m. v. **vătaf**.

vătáj m. v. **vătaf**.

vătálă, vătale f. **1.** partea de sus a dispozitivului de la războiul de ţesut, în care se fixează spata, alcătuită dintr-o scîndură de lemn bombată la mijloc şi dispusă orizontal; (p. ext.) partea de jos a acestui dispozitiv, formată dintr-o bară de lemn, paralelă cu cea de sus; (în special) dispozitivul în care se fixează spata, împreună cu cadrul de lemn în care este montat acesta, formînd organul mobil al războiului, care permite menţinerea paralelă a firelor de urzeală şi îndesarea firului de bătătură: *fete mîndre care ştiau a învîrti şi hora, dar şi suveica, de vuia satul de vătale.* CR.; *gospodina ... sărise de la vatale şi fugise.* SAD.; (reg.) **a fi** (sau **a intra**) **la vătale**, a îndeplini sau a începe să îndeplinească munca cea mai anevoioasă; **2.** (reg.) fiecare dintre cele două bare de lemn verticale la joagăr, care se sprijină pe ceafa jugului; (şi: **vatală**, (reg.) **batală**). [Din bulg. ***vatala***].

vătăş m. v. **vătaf**.

vătáv m. v. **vătaf**.

vătăjél m. v. **vătăşel**.

vătăjésc a. v. **vătăşesc**.

vătăjí vb. v. **vătăşi**.

vătăjíe f. v. **vătăşie**.

vătăjíţă f. v. **vătăşiţă**.

vătăm, vătămuri n. (reg.) **1.** vătămare: *la ochi că mi-l lua, trii vătămuri ci-i făcea: una-n pept şi douî-n spati.* POP.; **2.** hernie; (şi: **vatăm**). [De la ***vătăma***].

vătămá, vătăm vb. **1.** (tr.) a produce (cuiva) o suferinţă, un rău fizic, a dăuna integrităţii corporale (prin rănire, lovire etc.); a afecta starea sănătăţii cuiva: *turcii nu pregetă de a le răspunde, vătămînd cîţiva oameni şi cai din artileria noastră.* OD.; *fumul ... le roşea şi le vătăma ochii.* ST.; **2.** (pop.; refl.) a se îmbolnăvi de hernie; a se boşorogi; **3.** (fig.; tr.) a cauza, a pricinui (cuiva) neplăceri, neajunsuri, necazuri etc. sau pagube, daune materiale; a atinge, a ştirbi onoarea, prestigiul, interesele (cuiva); a ofensa, a prejudicia: *la firească lui duşmănie ... înveninată de neputinţa de a le vătăma ..., se răspunse cu ... dispreţ.* M.CAR.; **4.** (tr.) a cauza, a produce pagube, stricăciuni (foarte mari); a deteriora, a avaria: *ciocnirea a vătămat vaporul;* (refl. pas.) *aveţi grijă de cufăr, fiindcă înăuntru sînt lucruri care se pot vătăma.* TUD. [Lat. ***victimare***].

vătămăn, vătămani m. **1.** (în epoca feudală în Moldova) conducător al unui sat liber sau al unei cete de săteni liberi, devenit, uneori, reprezentant al stăpînului feudal în satele aservite: *au scris cărţi pe la stăpînii satelor ... şi pe la vătămani, să-i scoată pe toţi la rumte.* NEC.; **2.** (mai tîrziu în administraţia rurală din Moldova) slujbaş la primărie, însărcinat mai ales cu strîngerea dărilor şi a impozitelor: *vornicul ... cu paznicul, vătămanul şi cîţiva nespălaţi de mazili.* CR.; (reg.) **a şedea** (**uitată**) ca **fata vătămanului**, a-şi irosi timpul neavînd griji, obligaţii: *fiind Irinuca dusă în sat şi avînd obicei a şedea uitată ca fata vătămanului.* CR. [Din pol. ***wataman***, ucr. ***vataman***].

vătămáre, vătămări f. **1.** acţiunea de a (se) vătăma şi rezultatul ei; (producere a unui) rău fizic, afectare a integrităţii corporale (prin rănire, lovire etc.) sau a stării sănătăţii; vătămătură: *negăsind nici o vătămare lăuntrică, le făcu un provizoriu pansament.* CĂL.; **vătămare corporală** (sau (înv.) **trupească**), infracţiune care constă într-o atingere adusă integrităţii corporale sau sănătăţii unei persoane; **2.** (fig.) neplăcere, neajuns, necaz etc. sau pagubă, daună materială adusă cuiva; atingere, ştirbire adusă onoarei, prestigiului etc. cuiva; prejudiciu: *toată lumea ... îl îndrăgeşte ..., fiindcă el nu aduce nici o vătămare nimănui.* VOIC.; **3.** stricăciune, deteriorare, avariere (cauzată unor bunuri materiale, unor obiecte etc.): *corabia întreagă şi făr' de nici o vătămare au ajuns la adăpostală.* ANTIM. [V. ***vătăma***].

vătămát, ~ţi, vătămată, ~e a. **1.** care a suferit un rău fizic, a cărui integritate corporală a fost afectată (prin rănire, lovire etc.); a cărui sănătate a avut de suferit: *să va afla boul ... de vreun ochi orbit sau şi aiurea vătămat.* PRAV.; **2.** (pop.) bolnav de hernie; boşorogit; **3.** (fig.) care a suferit un necaz, un neajuns; prejudiciat; ofensat; lezat; **parte vătămată**, v. **parte**; **4.** stricat, deteriorat, avariat. [V. ***vătăma***].

vătămătór, ~i, vătămătoáre a. **1.** care vatămă, dăunează sau pricinuieşte un rău fizic; nociv: *să se impuie cît de greu băuturile vătămătoare sănătăţii.* GHICA; **2.** (fig.) care cauzează neajunsuri, necazuri etc. sau pagube, daune materiale; care prejudiciază, lezează; care ofensează: *politica cea nouă a acelui imperiu este foarte vătămătoare intereselor germane.* FIL.; *se apucă să nareze ... fără a spune ... nimic vătămător pentru familia sa.* CĂL.; **3.** care strică, deteriorează: *gîndaci vătămători.* // m. nume dat insectelor (sau altor vietăţi) care produc stricăciuni plantelor de cultură. // f. **1.** plantă erbacee perenă din familia leguminoaselor, cu flori galbene-aurii, cu fructul o păstaie, întrebuinţată ca plantă medicinală şi de nutreţ (*Anthyllis vulneraria*); **2.** plantă graminee cu frunze păroase, cu floarea grupată în spiculeţe (*Bromus commutatus*). [***Vătăma*** + *-ător*].

vătămătúră, vătămături f. (pop.) **1.** vătămare: *dentru păcate avuse ei neputinţă şi boală, nu de vreo vătămătură a trupului.* COR.; **2.** hernie: *haida dura, ... strîmba-ţi-ar Dumnezeu gura, şi dracul vătămătura.* POP.; **3.** numele mai multor afecţiuni abdominale, mai ales ale stomacului, manifestate prin dureri acute; (reg.) loc dureros: *cînd m-apucă vătămătura, beau un pahar de rachiu.* GANE; **4.** (bot.; şi **iarbă de vătămătură**) plantă erbacee perenă din familia leguminoaselor, cu flori galbene-aurii, cu fructul o păstaie, întrebuinţată ca plantă medicinală şi de nutreţ (*Anthyllis vulneraria*). [***Vătăma*** + *-ătură*].

vătăşél, vătăşei m. **1.** diminutiv al lui vătaf; subaltern al vătafului: *Lazăr Oduhie, vătăşelul arendaşului Cozma.* REBR.; **2.** (înv.) slujbaş inferior

la poliţie: *parcă e vătăşel de mahala.* PANN; **3.** (în trecut) funcţionar inferior la primărie (care îndeplinea şi funcţia de curier): *nu e o raritate ca revizorul, sosind pe neaşteptate în comună, să afle ... pe d. învăţător ... făcînd pe vătăjelul primarului.* EM.; *cel mai mare ... era băiatul vătăjelului de la primărie.* SAD.; **4.** (reg.) vornicel (la nuntă): *vătăşele, vătăşele, rău mă tem să nu te-nşele.* POP.; **5.** (reg.; p. ext.) băţ împodobit cu panglici, năframe etc. pe care-l poartă vorniceii la nuntă; (şi: (înv. şi reg.) **vătăjel**). [*Vătaş* + *-el*].

vătăşésc, ~şti, vătăşeáscă, ~eşti a. care ţine de vătaf, care aparţine vătafului, de vătaf: *aste-s glume vătăjeşti.* AL.; (şi: (reg.) **vătăjesc**). [*Vătaş* + *-esc*].

vătăşí, vătăşesc vb. (tr.) a stăpîni, a conduce, a administra (în calitate de vătaf): *mai mare-l punea, pe levinţi că-i da ca să-i vătăşească şi să-i haiducească.* POP.; (şi: (reg.) **vătăji**). [De la **vătaş**].

vătăşíe, vătăşii f. **1.** (în epoca feudală, în Ţările Române) funcţia, slujba sau demnitatea de vătaf: *l-au chemat şi i-au dat vătăjiia de aprodzi.* COSTIN; **vătăşie de plai**, instituţie în care îşi desfăşura activitatea vătaful de plai: *fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte decît ... o vătăşie de plai sau o sămeşie.* GHICA; **2.** (în trecut) slujba vătafului, a vechilului (de moşie); (şi: (înv. şi reg.) **vătăjie**). [*Vătaş* + *-ie*].

vătăşíţă, vătăşiţe f. **1.** (rar) soţie de vătaf; vătăşoaie: *măcar vătăjiţe să fie, tot nu se cuvinea.* AL.; **2.** (în trecut) femeie care conducea gospodăria unei case boiereşti: *fosta lui doică, iar acum vătăşiţa casei, îi pofti ... la masă.* ZAMF.; **3.** (reg.) vornicească (la nuntă); (şi: (înv. şi reg.) **vătăjiţă**). [*Vătaş* + *-iţă*].

vătăşoáie, vătăşoaie f. (reg.) vătăşiţă. [*Vătaş* + *-oaie*].

vătmăníţă, vătmăniţe f. femeie care conduce un tramvai. [*Vatman* + *-iţă*].

vătrái, vătraie n. **1.** obiect de uz casnic, de lemn sau de fier, de obicei în formă de cîrlig lung sau de lopăţică prevăzută cu o coadă lungă, cu care se scormoneşte ori se trage jarul sau cenuşa: *sclipuim de cole o coasă ruptă ... mai un vătrar cu belciug ... şi pornim pe la case.* CR.; (pop.) **trai cu vătrai**, viaţă cu permanente certuri şi neînţelegeri; (reg.) **trai pe vătrai, a)** viaţă foarte grea, de mizerie; **b)** viaţă lipsită de griji; (reg.) **a toca** (sau **a bate toaca**) **pe vătrai, a)** a trăi în mare sărăcie: *au rămas şi popa şi neica Ionică ... să toace pe vătrai, săraci, săraci.* POP.; **b)** a sta degeaba, a pierde timpul; **2.** (p. anal.; pop.) fiecare dintre cele două vergele de metal care leagă, la căruţă, capetele crucii de capetele osiei. // m. (reg.; pl. **vătrai**) căpetenie a colindătorilor care, în timpul colindului (din ajunul Crăciunului), scormeşte cu un băţ jarul din vatră; (şi: (pop.) **vătrar**). [*Vatră* + *-ar* (cu *r* muiat evoluat la *i*˘)].

vătrár n. v. vătrai.

vătráş, vătraşi m. ţigan stabil: *vătraşii sînt fierari.* ST. [*Vatră* + *aş*].

vătrăiáş, vătrăiaşe n. diminutiv al lui vătrai: *eu m-oi face d-un mic vătrăiaş cu coada de fier.* POP. [*Vătrai* + *-aş*].

vătrărél, vătrărele n. (reg.) vătrăiaş: *eu m-oi face un mic vătrărel frumos, subţirel.* POP. [*Vătrar* + *-el*].

vătúi[1], vătui m. **1.** ied (de capră, de căprioară, de capră neagră) sau ţap a cărui limită de vîrstă variază, după regiuni, de la cîteva luni pînă la doi sau trei ani; **2.** piele (prelucrată) a puiului[1] de căprioară; **3.** pui[1] de iepure (pînă la un an): *speriindu-se ... de broasca ce sălta în mlaştină, de vătuiul ce zbughea din iarbă.* OD. [Cuv. autoht.; cf. alb. *ftujë, vëtulë*].

vătuí[2], vătuiesc vb. (tr.) **1.** a căptuşi cu vată sau (p. ext.) ca lînă şi a matlasa, mai ales un obiect de îmbrăcăminte; **2.** (p. ext.) a capitona. [*Vată* + *-ui*].

vătuí[3], vătuiesc vb. (înv., rar; bis.; tr. despre Dumnezeu) a promite în mod solemn; a făgădui: *vătuiiu leage aleşilor miei.* PSALT. [Din sl. *vĕtovati*].

vătúie, vătui şi **vătuie** f. **1.** iadă sau capră a cărei limită de vîrstă variază, după regiuni, de la cîteva luni pînă la doi sau trei ani: *va aduce ... vătuie den capre pentru păcat.* BIBLIA; **2.** (reg.) puiul[1] de sex feminin al iepurelui (pînă la un an). [De la *vătui[1]*].

vătuíre, vătuiri f. acţiunea de a vătui şi rezultatul ei. [V. *vătui[2]*].

vătuít, ~ţi, vătuită, ~e a. **1.** căptuşit cu vată sau (p. ext.) cu lînă şi matlasat: *haine vătuite;* **2.** (p. ext.) capitonat: *din cupeul vătuit, suia în iatacul căldicel.* GAL.; **3.** (fig.) înăbuşit, stins, surd, estompat: *de afară urca vătuit zgomotul străzii.* V.R. [V. *vătui[2]*].

văvedénie f. v. vovedenie.

văz n. **1.** unul dintre cele cinci simţuri, prin care se percep imaginile, se înregistrează forma, culoarea, mărimea etc. obiectelor sau situarea în spaţiu şi mişcarea lor: *zburînd cum zboară văzul din ochii omeneşti.* AL.; *dacă ai fi lipsit de miros, ... de văz şi de auz ... ai mai zice ... că trăieşti şi că ai suflet?* CĂL.; **în văzul**, în faţa ..., faţă de ...: *ştiu că nu-ţi plac asemenea scene în văzul lumii.* GHEŢIE; **2.** capacitatea de a vedea; vedere: *loviturile care curg ca grindina le iau văzul.* VLAH. [De la **vedea**].

văzătór, ~i, văzătoáre a. (înv.; astăzi rar; şi subst.) **1.** care vede: *cine au făcut ... văzător şi orbu.* BIBLIA; **2.** care este sau a fost martor ocular la ceva: *am fi înşine văzători acelor ciudese.* COR. // m. (în textele religioase; înv.) cel căruia i s-a arătat Dumnezeu: *Moisi, văzătoriul de Dumnezeu.* ANTIM. [**Vedea** + *-ător*].

văzdúh, văzduhuri n. **1.** (astăzi mai ales poetic) înveliş gazos care înconjoară globul pămîntesc; spaţiul ocupat de acest înveliş: *flori albastre tremur ude în văzduhul tămîiet.* EM.; *paseri aprinse se zbat prin văzduh.* BL.; (reg.) **a vorbi în văzduh**, a vorbi fără a fi luat în seamă; **2.** (rar) amestec de gaze care alcătuiesc straturile inferioare ale atmosferei şi care este absolut necesar vietăţilor aerobe; aer: *în locuinţa-i îngustă şi rece ... suflarea se curmă ... văzduhul lipseşte.* HASD. [Din sl. *vŭzduhŭ*].

văznesénie f. (în religia creştină; înv.; şi **văznesenia Domnului**) Înălţarea lui Isus Hristos la cer; sărbătoare care se ţine la patruzeci de zile după Paşti, în amintirea acestui eveniment: *de-aciia se arătă lui Iacov ...; de-aciia la codrul Eleonului, cînd au fost văzneseniia la Ispas, cînd se-au suit la ceriu.* COR. [Din sl. *vŭznesenije*].

văznesí, văznesesc vb. (înv.) **1.** (refl.; în textele religioase) a se înălţa la cer; **2.** (tr.) a preamări, a proslăvi: *sfîntul lui nume în veci văznesesc.* CANT.; **3.** (refl.) a se îngîmfa, a se fuduli, a se semeţi: *văzîndu-să în cinste la moscali, să văznosisă şi cu nime nu să sfătuie.* NEC.; (şi: **văznosi**). [Din sl. *vŭznesti, voznesiti*].

văznosí vb. v. văznesi.

văzút[1] n. (înv. şi reg.) faptul de a vedea; văz, vedere: *cu văzutul aţi văzut ... zinişoara munţilor?* AL. [V. **vedea**].

văzút[2], ~ţi, văzută, ~e a. **1.** care se vede; vizibil, clar: *zburau amîndoi ... ca două abie văzute închegări ale văzduhului.* EM.; (subst.; f. pl.; în corelaţie cu „nevăzute") *pentru el fură zidite toate, carele-s în ceriure şi carele-s pre pămînt, văzutele şi nevăzutele.* N.TEST.; **2.** care a fost perceput în mod direct: *„tipicul" devenise uneori o forţă fizică în cadrul realităţii văzute şi simţite.* BL.; (subst.) *se găsea ... sub impresia celor văzute.* GHEŢIE; **3.** care este stimat, apreciat, cu vază: *e om văzut în partea locului.* CAR. [V. **vedea**].

veac, veacuri n. şi **veci** m. **1.** (înv. şi pop.) durata vieţii omului; viaţa omului în succesiunea tuturor întîmplărilor trăite; (bis.) existenţa pămîntească: *petrec cu mîndrii şi cu buiecii, înşelaţi de veacul acest trecătoriu.* VARL.; (pop.) **(de) un veac de om**, (de) mult timp: *sîntem prieteni de un veac de om.* GAL.; (pop.) **a-şi face** (sau **a-şi duce, a-şi petrece, a-şi trece**) **veacul**, a-şi duce, a-şi petrece viaţa într-un anumit fel, a duce un anumit trai: *îşi petrecea veacul pe la cîrciumă.* REBR.; (pop.) **a-i trece cuiva vacul**, a nu mai fi în floarea vîrstei: *Daicăi i-a trecut vacu.* POP.; **cît (e) veacul** sau **pînă e veacul, a)** (pentru) foarte mult timp: *nu-i bine să ţină duşmăniile cît veacul.* AG.; **b)** niciodată: *n-am să-l văd cît veacul!* COŞB.; **2.** (bis.; mai ales la pl.) durată nelimitată în viitor; existenţa veşnică de după moarte; veşnicie, eternitate: *la ceriu dobîndi-veri viaţa veacilor.* COR.; *îţi prorocesc fericirea cea din veac.* SAD.; **de veci**, care nu va avea sfîrşit; veşnic, etern: *cîntări tînguitoare prin zidurile reci cerşi-vor pentru mine repaosul de veci.* EM.; **lăcaş de veci**, mormînt: *l-a dus cu mare cinste pînă la lăcaşul de veci.* CAR.; **loc de veci**, teren într-un cimitir aflat în proprietatea cuiva şi destinat pentru morminte sau cavouri: *poseda un loc de veci, cu acte în regulă.* CĂL.; **în veci de veci** sau **(pînă) în vecii vecilor, în veacul veacului, în veac de veac etc.**, în tot timpul; în eternitate: *ai fi trăit în veci de veci.* EM.; (jur.; înv.) **în** (sau **de**) **veci** ori **în veci de veci**, pe termen nelimitat: *i-a dăruit cu hrisov o moşie, s-o stăpînească de veci.* CAR.; *aici sînt scrise hotarele în veci.* SAD.; **pe veci**, pentru totdeauna, în mod definitv: *să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut.* EM.; **în veci** sau **în veci de veci, în vecii vecilor,** (înv. şi reg.) **în veac (de veac)**, niciodată: *să nu crezi pe vrăjmaşul tău în veac.* BIBLIA; *aurul de la „Arhanghelii" nu va mai seca în veci.* AG.; **a adormi (somnul cel) de veci**, a muri: *maică-sa adormi într-o zi, de veci.* SAD.; **3.** perioadă îndelungată de timp (considerată ca etapă în desfăşurarea istoriei sau în raport cu stări, situaţii, fapte etc.); epocă, eră: *puternica ta liră, de mîna-ţi pipăită, a veacurilor stinse cenuşă-ar fi mişcat.* ALEX.; *emanaţii solare vor pluti peste veacurile viitoare.* AG.; (mit.; înv.) **veacul de aur** (sau **aurit**), vîrsta de aur (v. **vîrstă**): *dragostea şi rîvna se revărsară ... în veacul acel de aur.* CONACHI; **veacul de mijloc**, evul mediu (v. **ev**): *romantismul ... descria veacul de mijloc cu culori atît de strălucite.* EM.; **veac de aur**, perioadă istorică de maximă înflorire şi strălucire a vieţii materiale şi culturale: *vă citează toţi nerozii, mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.* EM.; **din veac** sau **de veac**, din cele mai vechi timpuri; din moşi strămoşi: *aceia era puternici den veac bărbaţi vestiţi.* PALIA; *nu uita de învăţătura din veac.* SAD.; **4.** (sg. artic.) epoca (considerată, privită ca) actuală, contemporană; (p. ext.) generaţia acestei epoci: *veacul te-a ajutat: în vremea cînd te-ai născut, stilul era curăţit şi drumul era făcut.* ALEX.; *răspîndeau în jurul lor un calm patriarhal, ... desprins de atmosfera veacului.* VINEA; **5.** interval de timp de o sută de ani; (adesea însoţit de un numeral ordinal) fiecare dintre intervalele de o sută de ani succesive, socotite în raport cu începutul erei creştine; secol: *în veacul al patrusprezecelea dupe Christos, Francia avu un război foarte trudnic cu englezii.* OD.; *se împlinise cam un veac de cînd .... se aciuase în Valahia.* M.CAR.; (fam.; prin exagerarea ideii de durată) *nu te-am văzut de un veac.* CĂL.; **6.** (la sg.; reg.; cu determinări ca: *bun, rău* etc.) timp, vreme: *ţine, Doamne, veacul bun, c-acuma plecăm la drum.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **vac**). [Din sl. *vĕkŭ*].

veácă, veci f. (reg.) **1.** cercul de lemn (sau de metal) al sitei sau al ciurului; **2.** cerc de lemn (sau de metal) aşezat în jurul pietrelor morii, pentru a împiedica risipirea făinii; **3.** cerc de lemn (sau de

metal) folosit ca tipar, în care se strînge caşul la teasc; **4.** bor (la pălărie). [Din sl. *věko* „pleoapă"].

vecérnie, vecérnii f. **1.** (în practicile bisericii ortodoxe) slujbă care se face spre seară (la mănăstiri): *tremurătoriul glas al clopotului împlea seara, chemînd la vecernie.* EM.; **2.** perioadă de timp dintr-o zi spre apusul soarelui; chindie: *cam pe la vecernie, venea să vază pe Ibraim.* GAL. [Din sl. *večerinja*].

vechi[1]**, ~chi, veche, ~chi** a. **1.** (înv. şi pop.) înaintat în vîrstă; bătrîn: *acesta fiind vechiu şi mult învăţat om.* DOS.; *femeile vechi, cum e nana Chira, ştiu să rostească ... descîntece şi chemări.* SAD.; **din vechi**, din bătrîni; din moşi strămoşi (v. **moş**): *începînd cu acel oaspe, ce din vechi se pomeneşte, cu Dariu a lui Istaspe.* EM.; **2.** care deţine de mult timp o anumită calitate, care se află de mult timp într-o anumită relaţie cu cineva: *nu părăsi pe priiatenul cel vechiu.* BIBLIA; *îl luă de braţ ca pe un vechi prieten.* REBR.; (reg.) **fată veche**, fată bătrînă (v. **bătrîn**): *să le spui pă la ureche că tu nu eşti fată veche.* POP.; **3.** care exercită mult timp o anumită îndeletnicire (şi a căpătat multă experienţă): *vedeau prima oară o asemenea hartă chiar cei care erau marinari vechi.* TUD.; **4.** care există de mult timp, care a apărut, a luat fiinţă, a fost făcut cu mult timp în urmă; care se menţine de mult timp: *pe cărări cu cotituri, unde noaptea se trezeşte glasul vechilor păduri.* EM.; **vorbă veche**, zicătoare, proverb: *vorba veche: părerii au urechi şi fereştile ochi.* CR.; (pop.) **lună veche**, v. **lună**; **5.** care este preluat şi păstrat prin tradiţie; strămoşesc: *prezentă M[ăriei] sale, după vechiul obicei al pămîntului, pîne şi sare.* EM.; **6.** care a ajuns în stare de degradare, de deteriorare prin acţiunea timpului sau datorită folosirii îndelungate: *hainele despre care ţi-am vorbit sînt vechi şi ponosite.* CR.; **7.** care, prin trecerea timpului, şi-a pierdut sau este pe punctul de a-şi pierde calităţile iniţiale; (p. ext.) stricat, alterat: *cămătniciia ... un aluat vechi este.* COR.; *copiii sănătoşi nu se cresc cu pîine veche.* SAD.; **8.** care este contractată de mult timp (şi are o evoluţie lentă); cronic: *îl îngrijeşte de un cancer vechi al ficatului.* SAD.; **9.** care există de mai mult timp (decît ...), care a apărut, a luat fiinţă, a fost făcut înaintea unui alt lucru: *se întoarse la tatăl său, în casa cea veche.* REBR.; **Vechiul Testament** sau **Vechea lege, Legea veche** prima parte a Bibliei cuprinzînd textele sfinte referitoare la credinţele religioase şi la viaţa poporului evreu: *au cercetat Dumnedzău pre feciorii lui Ilie, preutul din Leagea veache.* VARL.; **Lumea veche**, nume dat Europei, Asiei şi Africii, considerate în raport cu America (**Lumea nouă**); **10.** care este din recolta anilor precedenţi: *veţ mînca din roade vechi, pînă la al noaolea an.* BIBLIA; *cucoşii ... începură a da sunet ... ciugulind cucuruz vechi.* SAD.; **vin** (sau (rar) **coniac**) **vechi**, vin sau coniac care a suferit un proces de ameliorare a calităţilor iniţiale, prin trecerea timpului: *aduse ... două sticle de vin negru vechi.* CĂL.; **11.** care a încetat de a fi în uz, care nu mai corespunde, care ţine de o epocă revolută; depăşit, demodat: *romanul ... ne înfăţişează tocmai tranziţia de la obiceiurile cele vechi spre spiritul cel nou al generaţiei după 1848.* MAIOR.; **de modă veche**, v. **modă**; **lume veche** sau (rar) **vechea lume**, epocă istorică încheiată sau pe cale de a se încheia, de a lua sfîrşit: *a simţit nevoile trecerei de la lumea veche la cea nouă.* OD.; **12.** care a existat, s-a întîmplat, a funcţionat în trecut; care nu mai există, care a fost schimbat, înlocuit: *se pomeniră vorbind de lucruri vechi, uitate, din tinereţea lor.* REBR.; **anul vechi**, anul (calendaristic) care s-a încheiat; **stil vechi**, metodă de socotire a timpului după calendarul iulian (v. **iulian**): *suspensiunea ostilităţilor s-a prelungit pînă la 21 septemvrie st*[il] *vechi.* EM.; (înv. şi pop.) **literă**(sau **slovă, buche**) **veche**, literă chirilică; (rar) **crai de Curtea veche**, haimana, derbedeu; om destrăbălat: *„crailor", ne mai strigă totuşi; „crai de Curtea veche".* M.CAR.; **13.** (despre limbi) care reprezintă o etapă trecută, anterioară, distinctă de etapa actuală, modernă: *am acolo şi o colecţie ... de poveşti italieneşti ...; e o italiană veche.* PETR.; **14.** care aparţine sau care este caracteristic trecutului (îndepărtat); (în special) care aparţine antichităţii, referitor la antichitate; antic: *mii roiuri vorbitoare curgînd spre vechea Romă.* EM.; *puterile sufletului erau proaspete şi curate în lumea veche a Daciei.* SAD.; (înv.) **lumea** (sau **istoria**) **veche** sau **veacul** (ori **evul**) **vechi**, antichitatea: *franco-galic se rapoartă la timpurile evului vechi.* MAIOR.; **istoria veche**, parte a istoriei care studiază preistoria şi antichitatea. [Lat. ***veclus*** (=***vetulus***)].

vechí[2]**, vechesc** vb. **1.** (înv.; intr. şi refl.) a ajunge la vîrsta bătrîneţii, a deveni bătrîn; a căpăta, a avea aspectul, caracteristicile bătrîneţii; a îmbătrîni: *m-am vechit în pizmaşii carii mă defaimă.* DOS.; **2.** (înv.; refl.) a se menţine, a dura de mai mult timp; a nu mai fi de dată recentă, a nu mai fi nou; a dobîndi vechime; a se învechi: *vechindu-să domnia nu să mai teme că-i va mai strica nime nemic.* NEC.; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a ajunge în stare de uzură, de degradare, de deteriorare, prin acţiunea îndelungată a timpului sau prin folosire îndelungată; a se învechi: *hainele lor nu s-au vechit şi încălţările lor nu s-au spart.* BIBLIA. [De la ***vechi***[1]].

vechíe f. (înv.) **1.** faptul de a fi vechi, de a exista de multă vreme; existenţă îndelungată: *un lanţ de dughene de lemn mucede de vechie.* NEGR.; **2.** trecut (îndepărtat), epocă veche a civilizaţiei, în special, antichitatea: *pe toată ziua rupem cîte o foaie din frumoasa carte a vechiei.* NEGR. [***Vechi***[1] + ***-ie***].

vechíi, vechílli m. **1.** (înv.) locţiitor, reprezentant, purtător de cuvînt al unui suveran, al unui demnitar etc.: *tălmaciul Ioniţă ... devenise între timp vechilul dragomăniei.* C.GANE; **2.** (înv.) persoană care avea împuternicirea de a acţiona în numele altei persoane sau al unui grup de persoane într-o afacere, într-un litigiu etc.; (p.ext.) avocat: *au ales o deputaţie dintre ei, care viind în capitalie, şi-au tocmit un vechil ca să le apere dreptul.* NEGR.; **3.** persoană care supraveghea şi administra, în trecut, munca de pe o moşie; logofăt, vătaf: *vechilii de moşii, vătajii se boieresc toţi.* EM.; (şi: **vichil**). [Din turc. ***vekil***].

vechilét n. (înv.) **1.** (act prin care se acorda) împuternicirea de a acţiona în calitate de vechil; vechilîc; **2.** calitatea de vechil; slujba vechilului. [Din turc. ***vekâlet***].

vechil-hárgl m. dregător însărcinat cu evidenţa cheltuielilor unui vizir. [Din turc. ***vekilharç***].

vechilímeá f. (înv.) (act prin care se acorda) împuternicirea de a acţiona în calitate de vechil; procură, mandat; (şi: **vichilimea**). [Cf. turc. ***vekâletname***].

vechilíţă, vechilíţe f. (înv.) soţie de vechil. [***Vechil*** + ***-iţă***].

vechilîc n. (înv.) vechilet: *să le deie scrisoare de vechilîc din partea tuturor că sînt deplini răspunzători* (a. 1803). URIC. [Din turc. ***vekillik***].

vechíme, (rar) **vechimi** f. **1.** faptul de a fi vechi; însuşirea, calitatea, starea a ceea ce este vechi; existenţă, durată îndelungată: *o căsuţă tupilată şi acoperită cu muşchi ... mărturisea despre vechimea ei.* CR.; *deasupra izvorului ... se ridica o cruce de stejar neagră de vechime.* SAD.; **2.** (cu determinări introduse prin prep. *de*) timpul scurs de cînd a apărut, de cînd există, de cînd durează ceva: *poarta de stejar de o vechime seculară.* EM.; **3.** trecut (îndepărtat); epocă veche a civilizaţiei, în special antichitatea: *famoasă fu în vechime astă cetate ca o colonie fundată ... de împăratul Trăian.* HASD.; *unul rostea domol o istorie din vechime.* SAD.; **4.** activitate îndelungată într-un post, într-o funcţie; numărul de ani pe care cineva i-a prestat într-un post, într-o funcţie: *nu-i trebuia, pentru ca să ajungă polcovnic nici vechime, nici practică.* CAR. [***Vechi***[1] + ***-ime***].

vechitúră, vechituri f. **1.** (depr.) lucru vechi sau învechit, uzat; (spec.) obiect de îmbrăcăminte uzat sau demodat: *era amator de vechituri, pe care le luase ... pe nimic.* CĂL.; **2.** ceea ce este depăşit, demodat, perimat: *stagiunea teatrului nostru ... şi iarna asta îşi va duce-n spate marfa de traduceri şi de vechituri.* VLAH.; **3.** (înv.) însuşirea, calitatea, starea a ceea ce este vechi; vechime: *soldaţi ... înveliţi în mantale transparente de vechitură şi de gloanţe turceşti.* GHICA. [***Vechi***[1] + ***-tură***].

vecíe, (rar) **vecii** f. **1.** (bis.) durată nelimitată în viitor; existenţa veşnică de după moarte; eternitate, veşnicie: *trupul ... împreună cu sufletul îndulci-se-va în veciia ceaia nesfîrşita.* COR.; (bis.) **de vecie**, care nu va avea sfîrşit; etern, veşnic: *viaţa de vecie în lacrimi o căta.* ALEX.; (bis.) **în vecie** sau (înv.) **în vecia veacului**, în tot timpul; în eternitate: *prea mîndrului Domn, cinste şi slavă în veciia veacului.* COR.; **în** (sau **pe**) **vecie**, (în construcţii negative) niciodată: *atunci în vecie suflarea ta caldă ea n-o să învie.* EM.; (înv. şi reg.) **pe** (sau **în**) **vecie**, pe termen nelimitat; pe viaţă: *să mă dai lui pe vecie.* POP.; **pentru** (sau **pe**) **vecie**, pentru totdeauna, în mod definitiv: *în faţa lui Dumnezeu ... sîntem uniţi pe vecie.* CĂL.; **a închide ochii pe** (sau **pentru**) **vecie**, a muri; **2.** durată fără început şi fără sfîrşit, extensiune infinită a timpului; existenţă care nu se supune nici unei determinări cronologice, care este infinită în timp; eternitate, veşnicie: *o zi bună, fericită, e o parte din vecie.* ALEX.; (fig.) *din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate de dureri.* EM. [***Veac*** + ***-ie***].

vecín, ~i, vecínă, ~e a. **1.** care este situat, care se află în imediată apropiere sau la o distanţă relativ mică (în raport cu ...); care are hotar comun (cu ...): *ferestrele dădeau în curte, înspre dosul înalt al casei vecine.* CĂL.; *nu s-ar spune ... că avem moşii vecine.* PETR.; **2.** a cărui locuinţă, a cărui proprietate se află în imediată apropiere sau la o distanţă relativ mică (în raport cu ...): *ar crepa pe loc să nu o spună ... la pretenele vecine.* B.-DEL.; **3.** care trăieşte într-un teritoriu vecin, într-o ţară vecină: *naţiuni vecine*; **4.** (fig.) care prezintă caractere (esenţiale) comune, trăsături analoge: *sălbatecul să fie ... atît de vecin filozofului ...?* HASD.; *un sentiment de uşurare, vecin cu bucuria, puse stăpînire pe el.* GHEŢIE. // m., f. **1.** persoană a cărei locuinţă, a cărei proprietate etc. se află în imediată apropiere sau la o distanţă relativ mică (în raport cu ...): *vor fi prezenţi toţi vecinii lor ... de la ţară.* REBR.; **din** (sau **de prin**) **vecini**, care este din (sau de prin) apropiere: *intraseră să se încălzească prin casele din vecini.* AG.; **în** (sau **prin**) **vecini**, în (sau prin) apropiere, (pe undeva pe) aproape: *plecă prin vecini să-şi astîmpere amarul.* VLAH.; **2.** persoană care, într-o anumită împrejurare, ocupă locul cel mai apropiat (de cineva), care se află în (imediata) apropiere (a cuiva): *revenind la locul meu, asupră-mi căutau ... admirativi, ochii vecinei mele.* GAL. // m. **1.** (la pl.) populaţie, popor care trăieşte într-un teritoriu vecin, într-o ţară vecină; stat vecin: *nemini nu cunoştea mai afund pe toţi vecinii Imperiului Bizantin.* HASD.; *ascunde declaraţiile de război pe care ni le trimit vecinii.* PETR.; **2.** (artic.) (înv.; mai ales în textele religioase) aproapele: *vom iubi pre vecinii noştri după porunca lui Dumnezeu, ca înşine pre noi.* ANTIM; **3.** ţăran aservit, împreună cu bunurile sale, unui stăpîn feudal, căruia îi datora rentă în muncă, în produse sau în bani; iobag, rumân (v. **român**), şerb: *rădica de prin sate toţi vecinii cu gloata, de rămîneau ţarinele nearate.* OD.; (şi: (înv. şi reg.) **vicin**). [Lat. **vecinus* (=***vicinus***)].

vecinà vb. v. **vecini**.

vecináş, ~i, vecinaşă, ~e a. (rar) vecin: *s-au rădicat neamurile vecinaşe.* C.L. // m., f. (reg.) vecinel: *vecinaşilor, ... nu vă miraţi dă (cutare) că e gras şî frumos.* POP. [***Vecin*** + ***-aş***].

vecinătate, vecinătăţi f. **1.** starea, situaţia cuiva sau a ceva care locuieşte, care se află în

imediată apropiere sau la o distanţă relativ mică de altcineva sau de altceva; raportul dintre doi sau mai mulţi vecini: *avînd grija unei aşa de primejdioase vecinătăţi, stătu ... pe gînduri de pace.* EM.; *avînd ... bucurie de vecinătatea mitropolitului.* SAD.; **2.** loc, regiune care se află în imediată apropiere sau la o distanţă relativ mică (în raport cu un loc dat): *se aşază o tăcere mare în vecinătăţi.* SAD.; **din** (sau **de prin**) **vecinătate**, care este, care se află în (sau prin) apropiere, în (sau prin) preajmă: *masa o primeam amîndoi de la pensiunea din vecinătate.* EL.; **în** (sau **prin**) **vecinătate**, în (sau prin) apropiere, (pe undeva pe) aproape, în (sau prin) preajmă: *auzi în vecinătate glasuri spăriate.* SAD.; **în vecinătatea ...**, **a)** (cu sens local) în apropierea, în jurul, în preajma (cuiva sau a ceva): *în vecinătatea sa nu se afla nimic.* CĂL.; **b)** (înv.; cu sens temporal) puţin înainte de ..., în timpul apropiat de ...: *dau voiniceşte asalt ... în vecinătatea serii.* BĂLC.; **3.** (artic.; cu sens colectiv) vecinii: *trezea adeseori vecinătatea din somn.* GANE; **4.** (reg.) fiecare dintre subdiviziunile teritoriale ale unui sat, constituite, în mod neoficial, în trecut, pentru a înlesni o administrare mai eficientă; **5.** (fon.) poziţie alăturată sau apropiată a unor sunete într-un cuvînt: *oclusivele preferă vecinătatea lichidelor*; **6.** instituţie feudală care exprimă starea de aservire a ţăranilor faţă de stăpînii feudali; starea, condiţia de vecin; iobăgie, rumânie (v. **românie**), şerbie, vecinie: *de la Măria sa Constantin Mavrocordat rădicîndu-să vecinătatea* (a. 1765). URIC. [***Vecin*** + *-ătate*; cf. lat. ***vicinitas, -atis***].

vecinél, ~i, vecineá (~ícă), ~ele m., f. diminutiv al lui vecin; vecinaş: *vecinele! cumpără-mi două inele.* PANN. [***Vecin*** + *-el, -ea* (*-ică*)].

vecinésc, ~şti, vecineáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine vecinilor, care este caracteristic vecinilor: *strîngînd oastea sa ... vecinească.* UR. [***Vecin*** + *-esc*].

veciní, vecinesc vb. **1.** (înv. şi reg.; refl.) a se învecina: *grădină vecinindu-se alăturea cu casa lui.* BIBLIA; **2.** (tr.) a face (pe cineva) să devină vecin; a rumâni (v. **rumâni**), a şerbi: *fiind creştin ca şi tine, şi tu vei în veci să-l vecineşti.* N.COSTIN.; (şi: (înv.) **vecina**). [De la ***vecin***].

vécinic a. v. **veşnic**.

vecinicí vb. v. **veşnici**.

vecinicíe f. v. **veşnicie**.

veciníe, vecinii f. instituţie feudală care exprima starea de aservire a ţăranilor faţă de stăpînii feudali; starea, condiţia de vecin; iobăgie, rumânie (v. **românie**), şerbie, vecinătate: *prieteşugul şi frăţia, iară nu vrăjmăşiia şi veciniia, să poftim.* CANT. [***Vecin*** + *-ie*].

véclu s. (reg.) franzelă. [Din germ. dial. ***Weckel***, magh. ***vekni***].

vécsel, vecsele n. **1.** (fin.; înv.) poliţă, cambie: *pricina acelei înfăţoşeri poliţieneşti era un vecsel iscălit de stăpînul meu, dar neplătit.* AL.; **2.** (reg.) macaz de cale ferată. [Din germ. ***Wechsel***].

véctăr, vectări m. (reg.) **1.** paznic; străjer: *la şapcă nu-ţ trebe flori, că-ţ pun vectării cînd mori.* POP.; **2.** cantonier; **3.** infirmier. [Din germ. ***Wächter***].

vectăríţă, vectăriţe f. (reg.) infirmieră. [***Vectăr*** + *-iţă*].

vectocardiográf, vectocardiografe n. aparat electronic folosit în vectocardiografie. [Din fr. ***vectocardiographe***].

vectocardiografíe, vectocardiografii f. electrocardiografie care permite urmărirea directă, pe ecranul unui tub catodic, a sensului şi amplitudinii biocurenţilor inimii; vectografie. [Din fr. ***vectocardiographie***].

vectográfe, vectografii f. vectocardiografie. [Din fr. ***vectographie***].

vectór, ~i, vectoáre a. (geom.) **rază vectoare**, segment de dreaptă orientat care uneşte un punct fix cu un punct mobil de pe o curbă dată. // m. **1.** (mat., fiz.) mărime matematică sau fizică definită prin direcţie, sens, punct de aplicaţie şi valoare numerică (reprezentată grafic printr-un segment de dreaptă orientat); **2.** (biol.) animal, plantă etc. care serveşte ca intermediar în transmiterea agenţilor patogeni ai unor boli: *vectorul paludismului este ţînţarul anofel.* [Din fr. ***vecteur***].

vectoriál, ~i, vectoriálă, ~e a. (mat.) care se raportează la vectori, referitor la vectori; **mărime vectorială**, mărime caracterizată prin valoare numerică, direcţie şi sens; **calcul vectorial**, capitol al matematicii în care se studiază vectorii, operaţiile algebrei şi ale analizei matematice făcute cu vectori, precum şi aplicaţiile acestora. [Din fr. ***vectoriel***].

vecuí, vecuiesc vb. (intr.) **1.** (înv. şi pop.) a trăi (timp îndelungat): *p-aşa vremuri se zice că ar fi văcuit împăratul cu stema ruptă din soare.* DELAVR.; *cît pe lume-am văcuit, nouă feciori mi-am avut.* POP.; **2.** (pop.) a-şi duce, a-şi petrece viaţa într-un anumit fel: *trăiţi şi vecuiţi cu mese-ntinse, cu făclii aprinse.* POP.; **a trăit şi a văcuit**, se spune despre cei care au dus un trai bun, fără griji; **3.** (pop.) a-şi petrece viaţa sau o parte din viaţă într-un anumit loc; a fi stabilit cu locuinţa undeva: *pe tărîmurile acelea văcuia unul.* VOIC.; *de-amu noi ne ducem să vecuim în ostroavele noastre.* POP.; **4.** a convieţui: *naţiile ce vecuiau cu dînşii într-aceeaşi ţară.* BĂLC.; *mi l-a dat Dumnezeu, să vecuim el şi eu.* POP.; **5.** (înv.) a dura, a dăinui veşnic: *mila dumnezăiască cu noi să văcuiască.* DOS.; (şi: (înv. şi pop.) **văcui**). [***Veac*** + *-ui*].

vecuít, ~ţi, vecuită, ~e a. **1.** (reg.) care a trăit mult; **2.** (înv.) care durează, care există de mult timp: [moşia] *i se cade lui ... după vecuită moştenire.* ZILOT. [V. ***vecui***].

vecuitór, ~i, vecuitoáre a. (înv.; mai ales bis.) care există, care durează în tot timpul, în eternitate: *unul iaste Dumnădzău văcuitoriu demaintea începăturilor.* DOS.; (şi: **văcuitor**). [***Vecui*** + *-tor*].

vedanta f. mişcare filozofico-religioasă indiană, fondată în secolul al IV-lea î.Hr., avînd ca sursă de bază Upanişadele, care susţine un monism absolut, unitatea dintre Brahman şi Atman, ideea de karma şi transmigrarea sufletului. [Din fr. ***vedanta***].

véde f. pl. nume dat culegerii de texte sacre indiene scrise în sanscrita veche: *înţelepciunea vedelor e opera colectivă a unor gînditori rămaşi în mare parte anonimi.* BL. [Din fr. ***Védas***].

vedeá, văd şi (înv. şi reg.) **văz** vb. **1.** (tr.; şi absol.) a primi imaginile obiectelor prin simţul văzului, a avea simţul văzului; a percepe ceva sau pe cineva cu ajutorul văzului: *gură au, şi nu vor grăi; ochi au, şi nu vor vedea.* BIBLIA; *am văzut faţa ta pală de o bolnavă beţie.* EM.; **pe văzute**, **a)** în faţa tuturor, de faţă cu toţi: *asudă mereu şi se emoţionează pe văzute.* CAR.; **b)** cu condiţia de a avea (ceva) în faţa propriilor săi ochi; **a vedea lumina** (**zilei**), **a)** a căpăta viaţă, a se naşte (un copil): *să însemne ... ziua şi locul unde micul Mihai a văzut lumina zilei.* CĂL.; **b)** (şi în forma **a vedea lumina tiparului**) a fi publicat, a ieşi de sub tipar: *pînă acum au văzut lumina două numere din această revistă.* C.; **a vedea stele verzi**, v. **stea**; **văzînd cu ochii**, în mod sensibil; evident, vizibil: *mi se rumenea faţa văzînd cu ochii.* GANE; *începe ... a creşte văzînd cu ochii.* CR.; **cît vezi cu ochii**, cît se poate cuprinde cu privirea, pînă la o depărtare (foarte) mare: *cît vezi cu ochii, drumul e numai paie risipite.* PETR.; (fam.) **cum te văd şi cum mă vezi**, se spune pentru a preciza că cele afirmate nu pot fi puse la îndoială de interlocutor: *sînt adevărate toate acestea? – uite, cocoane, cum te văz şi cum mă vezi.* FIL.; **a nu vedea** (**lumea**) **înaintea ochilor**, v. **ochi**; **a vedea în ce ape se scaldă**, v. **apă**; **cînd mi-oi vedea ceafa**, v. **ceafă**; **văzînd şi făcînd**, v. **face**; **a-şi vedea visul cu ochii**, v. **vis**; **a nu vedea de nas**, v. **nas**; **vezi Doamne** sau (înv.) **văz Doamne**, vorba vine, chipurile, aşa zicînd: *sv[i]nta, văz Doamne că-i bărbat, să da vinovată.* DOS.; *avu norocul să trăiască, vezi Doamne, cu o femeie.* POP.; **vezi că**, pentru că, deoarece, căci: *se făcea că ascultă, dar tăcea într-însa şi rîdea înfundat; vezi că ea ştia ea ce ştia.* ISP.; **2.** (tr.) a-şi reprezenta mental o realitate absentă sau imaginară: *am vădzut în vis astă-noapte ce ne va împresura astădzi.* VARL.; **3.** (refl.) a se privi în oglindă: *oglinzi ca să se vază nu se află în ţară.* ALEX.; **4.** (refl.) a fi vizibil: *acest far se vede de departe*; **5.** (tr.) a asista la un spectacol, la o competiţie sportivă etc.: *n-am avut ... parte să văz ... spectacolul.* VOIC.; **6.** (tr.) a fi martor ocular al unui eveniment, la o întîmplare: *la Nicopole văzut-ai cîte tabere s-au strîns.* EM.; **7.** (tr.) a fi martor al unei epoci, al unui eveniment: *este din generaţia care a văzut sfîrşitul războiului din 1914*; (p. ext.) *multe bătălii crîncene au văzut aceste locuri*; **8.** (tr. şi refl.recipr.) a (se) întîlni undeva: *feciorii craiului şi fetele împăratului nu se văzuse niciodată.* CR.; **să ne vedem sănătoşi** (sau **cu bine**)!, formulă de salut la despărţire: *să ne vedem sănătoşi, dacă ne vom mai vedea!* DELAVR.; **9.** (tr.) a vizita (pe cineva): *venea uneori să-l vadă.* VOIC.; **10.** (tr.) a vizita un loc, un monument etc.: *nici mai denainte au văzut Roma, nici pre urmă.* CANT.; **11.** (tr.) a consulta o persoană competentă: *trebuie să vadă pe avocatul său.* SAD.; **12.** (refl.) a fi, a se afla, a ajunge într-o anumită situaţie: *văzîndu-se acum aşa de nenorocită şi horopsită.* CR.; *mă vedeam în curînd silit să depun armele.* M.CAR.; **13.** (intr.) a se ocupa, a se îngriji de cineva sau de ceva: *dispăru să vadă de cafeaua cu lapte.* REBR.; **a-şi căuta** (ori **a-şi vedea**) **de treabă** (ori **de treaba lui, a ei etc.**), v. **treabă**; (pop.) **a**(**-şi**) **vedea de coada măturii** (sau **de fuse şi mosoare**), a se ocupa de treburile casei, ale gospodăriei: *şezi acasă ..., de vezi de coada măturii. ISP.*; **a-şi vedea de drum**, a-şi continua călătoria, a merge mai departe: *vezi-ţi, cătană, de drum.* POP.; **14.** (pop.; tr.) a ajuta: *să îngrijească de noi, să ne vază la nevoi.* POP.; **15.** (tr.) a primi, a încasa o sumă de bani: *cu dumneata nici nu vorbesc pînă nu văz toată chiria.* CAR.; **16.** (tr.) a căpăta, a obţine, a avea în posesie: *bani n-am mai văzut de-un secol.* EM.; **17.** (tr.) a examina, a studia, a cerceta (cu atenţie, cu interes) cărţi, documente etc.: *văzuse mii de vechi crisoave domneşti.* HASD.; **vezi, a se vedea, vedeţi etc.**, formule care apar într-un text scris, prin care se fac referiri la un autor sau la o lucrare: *pentru această etimologie vezi dicţionarul*; **18.** (tr.) a-şi da seama, a constata; a remarca, a observa un fapt, a lua cunoştinţă de ceva: *azi abia vedem ce stearpă şi ce aspră cale este cea ce poate să convie unei inime oneste.* EM.; **ce să vezi?** sau **ce să vadă?**, formulă prin care se exprimă mirarea faţă de ceva neaşteptat: *ce să vezi d-ta? deodată îl apucă un dor de tată-său.* ISP.; **19.** (tr.) a avea sau a-şi forma o anumită părere, o anumită convingere despre cineva sau despre ceva; a socoti, a considera: *aşa am văzut eu lucrurile şi cred că le-am văzut bine.* C.PETR.; **a fi bine văzut**, a fi apreciat: *om aşezat şi foarte bine văzut de toată obştea.* CAR.; **20.** (tr.; despre Dumnezeu) a observa, a avea în vedere, a ţine seama de ...: *Dumnezeu vede faptele noastre*; **a-l vedea** (**pe cineva**) **Dumnezeu** (sau **sfîntul**), **a)** a avea şansă, a avea noroc, a reuşi: *ţăranii au făcut mult orz ...; îi vede Dumnezeu anul ăsta.* ZAMF.; **b)** a fi pedepsit, a o păţi; **21.** (tr.) a înţelege ceva, a-şi da seama de ceva; a pricepe: *nu vedeţi ce-nţelepciune e-n făptura voastră chiară?* EM.; *acum vedea ce greşeală săvîrşise.* VOIC.; **vezi bine**, aşa e, negreşit, desigur: *ştia, vezi bine, soarele cu cine are de-a face.* CR.; **22.** (tr. şi refl.) a-şi imagina, a-şi închipui, a-şi înfăţişa ceva: *vedea răsărind domni în haine de aur.* EM.; *mă văd serile cu tine pe treptele acelea înverzite.* VINEA; (intr.) **a vedea departe**, a avea perspicacitate, clarviziune; **23.** (la imper.; intr.) bagă de seamă, ia seama, ai grijă să ...: *amice vezi*

să nu paţi şi tu ca simigiul. OD.; *vezi să nu o păţeşti;* **24.** (cu valoare de interj.) cuvînt întrebuinţat în cursul unei povestiri, al unei discuţii pentru a atrage atenţia asupra celor relatate: *vezi! împrejurul acestui instinct se-nvîrteşte viaţa omenirei.* EM.; **25.** (refl. impers.) a **avea aerul**, a părea, a se arăta: *cum arată el? întrebă bătrînul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.* EM.; *nu e aşa de prost cum se vede;* **se vede că ...** sau **se vede treaba** (sau **lucrul**) **că ...**, e probabil că ...: *se vede lucru că şi moş Nichifor era făcut pe drumuri.* CR.; *se vede treaba că or fi ştiind ei ceva.* PR. [Lat. ***videre***].

vedeálă f. (înv. şi reg.) **în** (sau) **la vedeală**, în văzul tuturor, în public; pe faţă: *o purta în vedeală între toată boierimea.* NEC.; **a scoate la vedeală**, a face să fie văzut, cunoscut, descoperit. [***Vedea*** + *-eală*].

vedénie, vedenii f. **1.** (în credinţele religioase) apariţie imaginară (mai ales a unui arhanghel, a unui sfînt) prin care persoanelor dotate cu facultăţi supranaturale li se face cunoscută voinţa divină; arătare, vedere: *videnie pren noapte s-au arătat lui Pavel.* BIBLIA; *să spună ..., spre laudă deşartă, vedeniile trimise ei de Sus.* GAL.; **2.** percepţie imaginară a unor lucruri ireale; halucinaţie, nălucire: *adineaori avu vedenii.* DELAVR.; **3.** fiinţă fantastică, nălucă, fantomă: *m-am văzut înconjurat de vedenii, fantasme, stahii, strigoi ... şi de toate fiinţele fantastice.* AL.; **4.** fiinţă care apare în mod nedesluşit sau neaşteptat, care sperie prin aspectul ei ciudat: *calul, vedenie mută, cu coama de vînturi bătută, stă-n noaptea cu neguri de pază.* COŞB.; **5.** imagine, reprezentare: *vedenia trecutului ... era singurul lucru în stare să-l mişte.* M.CAR.; **6.** (înv.) faptul de a vedea; vedere: *vede în oglindă că ... seraschierul trăsese sabia ...; la această vedenie se repede pe scară şi s-aruncă în cel dîntîi caic.* GHICA; (şi: (înv. şi reg.) **vidénie**). [Din sl. ***viděnije***].

vederá, vederez vb. **1.** (reg.; refl.) a se face lumină; a se lumina: *îi zise vulpea să pună vro două lemne pre foc, ca să se vedereze.* POP.; **2.** (înv.; tr. şi refl.) a face să fie sau a deveni vizibil, clar, evident; a (se) arăta în mod vădit; a (se) evidenţia: *aceasta o vedereadză cărţile ce-s scrise de dînsul.* DOS.; *s-au vederat prin tine că pot iroii să fie viteji.* CONACHI. [De la ***vedere***].

vederát, ~ţi, vederată, ~e a. (înv.) care este clar, evident; vădit: *educaţia grecească a veacului trecut au lăsat urme vederate.* RUSSO; (adv.) *spusă vederat şi numele său şi credinţa.* DOS.; *duşmănia între împăratul Theodor şi împăratul Ioan Vatatzes ca rivali crescu vederat.* EM. [V. ***vedera***].

vedére, vederi f. **1.** faptul de a vedea; percepere a imaginilor cu ajutorul văzului: *la vederea acestei minunăţii, toţi au rămas încremeniţi.* CR.; **la vedere**, în văzul tuturor, în public, deschis: *dacă eşti aicea, ce nu te-arăţi mai la vedere?* CAR.; *şedeau ... la vedere ... un număr mai mic sau mai mare de fete tinere.* GHEŢIE; **din vedere**, privind: *meşteşugul vreme cere, nu să-nvaţă din vedere.* PANN; **în vederea ...**, în scopul ..., pentru ...: *să-mi rostuiesc daraverile în vederea unei lipse pentru totdeauna.* M.CAR.; **a cunoaşte** (sau **a şti**) **pe cineva din vedere**, a cunoaşte, a şti pe cineva după înfăţişare, fără a fi făcut cunoştinţă: *tu o cunoşti din vedere.* PETR.; **a avea pe cineva în vedere**, a se interesa în mod special de cineva; a avea grijă de cineva: *amîndoi i-au făgăduit că ... îl vor avea în vedere.* VLAH.; *are pe altcineva în vedere pentru postul respectiv.* CĂL.; **a avea ceva în vedere**, a avea o intenţie, a urmări un scop: *nu vom avea în vedere decît poeziile ... pe care le-a scris Eminescu în epoca deplinei sale dezvoltări.* MAIOR.; **a pune ceva în vedere**, a-i atrage cuiva atenţia, a-l avertiza: *mă grăbesc a vă pune în vedere că ... este un om pierdut.* CAR.; *îi puse în vedere că ... va trebui să plătească întreaga sumă.* GHEŢIE; **a scăpa ceva din vedere**, a lăsa la o parte din nebăgare de seamă; a omite, a neglija ceva din neatenţie: *altceva ... scăpase tutulor celorlalţi din vedere.* M.CAR.; **a nu scăpa pe cineva din vedere**, v. **scăpa**; **a pierde ceva** sau **pe cineva din vedere**, a da uitării pe cineva (sau ceva); a nu mai şti de cineva (sau de ceva): *nu-i este permis unui istoric conştiincios să-l piardă din vedere.* CAR.; **a trece cu vederea**, a nu ţine seama, a nu lua în seamă: *trebuie să-i trecem cu vederea unele curiozităţi.* GHEŢIE; **a fi scump la vedere**, v. **scump**; **2.** (pop.) faptul de a se întîlni iar, după o oarecare vreme: *mai rara vedere este mai cu miere.* PANN; (fam.) **la bună vedere!**, formulă de salut la despărţire: *la bună vedere, domnilor!* SAD.; **3.** (pop.) întîlnire (pusă la cale de părinţi sau de peţitori) între doi tineri pentru mijlocirea unei căsătorii; **4.** facultatea de a vedea, simţul văzului; privire; (de obicei la pl.) ochii: *o negură albă îi cuprinse vederea.* EM.; **a-i lua** (sau **a-i fura cuiva**) **vederile**, a nu mai vedea, a orbi (din cauza unei lumini puternice, a strălucirii unor obiecte etc.); a ului, a zăpăci: *împăratul ... porunci să-i dea ... un rînd de haine de aur ce-ţi luau vederile de frumuseţe.* ISP.; **a avea vederea scurtă** sau **a fi scurt de vedere**, a fi miop: *ştii că e scurt de vedere.* HOGAŞ.; **5.** chip, înfăţişare: *să fie oare cumplit la vedere cum se spune?* SAD.; **6.** (înv.) viziune, vedenie: *văzu în vedere că ieşi dentr-un părete o mînă şi scrise trei cuvinte.* MOXA; **7.** privelişte, peisaj: *este o terasă de pe care ai o vedere excelentă.* CĂL.; **8.** desen, tablou, fotografie reprezentînd un peisaj; carte poştală ilustrată; **cameră de luat vederi**, v. **cameră**; **9.** (fig.) intenţie, scop, proiect: *înclinăm a crede că ... politica aceasta are vederi largi.* EM.; **10.** (fig.) concepţie, convingere, idee, judecată: *junele nostru are foarte sănătoase vederi morale.* CAR.; **punct de vedere**, v. **punct**. [V. ***vedea***].

vederós, ~şi, vederoásă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) expus vederii; vizibil: *se vede la loc vederos stînd.* DOS.; **2.** (înv. şi reg.) strălucitor, luminos: *soarele-i cam vederos.* POP.; **3.** (înv. şi reg.) arătos, chipeş: *au lovit pre omul egiptean, om vederos de 5 coţi.* BIBLIA; **4.** (înv.; fig.) apreciat, preţuit, stimat: *omul vederos ... la împărat trebuie a dvori.* BIBLIA. [***Vedere*** + *-os*].

vedétă, vedete f. **1.** santinelă (de cavalerie) avînd misiunea de a semnala venirea inamicului; **2.** (tipogr.) cuvînt sau rînd tipărit cu caractere mai groase, pentru a fi pus în evidenţă; **3.** actor avînd rolul principal într-un spectacol teatral sau într-un film şi al cărui nume este tipărit pe afiş cu caractere mai groase; **4.** actor, cîntăreţ, sportiv etc. de renume: *aveau dreptul acesta ... numai regizorii şi vedetele.* PETR.; **5.** personalitate care se bucură de admiraţia opiniei publice: *vedeta baroului;* **6.** (p. ext.) persoană care are preocuparea de a se remarca, de a se pune în evidenţă cu orice preţ; **7.** navă de război cu tonaj mic, avînd viteză mare, utilizată pentru supravegherea şi apărarea litoralului maritim sau pentru operaţii în apele fluviale: *o vedetă a marinei iraniene... a deschis focul... fără nicio somaţie.* R.LIB.; **8.** ambarcaţiune cu motor, mică şi rapidă. [Din fr. ***vedette***].

vedetísm n. preocupare de a se remarca, de a se pune în evidenţă cu orice preţ; atitudine specifică mai ales actorilor şi sportivilor de a-şi afirma propriile calităţi în mod exagerat. [***Vedetă*** + *-ism*].

védic, ~ci, vedică, ~ce a. care aparţine Vedelor, referitor la Vede, care este caracteristic Vedelor: *cărţile vedice; imnele vedice.* [Din fr. ***védique***].

vedísm n. ansamblul credinţelor şi ritualurilor cuprinse în Vede; brahmanism primitiv. [Din fr. ***védisme***].

vedrişoáră, vedrişoare f. vedriţă: *vedrişoara şi-o luase şi la fîntînă plecase.* POP. [***Vadră*** + *-işoară*].

vedríţă, vedriţe f. diminutiv al lui vadră; vedrişoară: *bea vinul cu vedriţa.* POP. [***Vadră*** + *-iţă*].

vedútă, vedute f. vedere, privelişte, perspectivă prin care se reprezintă un peisaj, un oraş (în pictură, desen sau grafică). [Din it. ***veduta***].

vegetá, vegetez vb. (intr.) **1.** a trăi, a se dezvolta, a creşte (cu dificultate): *se ascunde-o mîndră floare, ce ... vegetează, creşte, moare.* ASACHI; **2.** (fig.) a avea o existenţă puţin activă; a avea o viaţă lipsită de strălucire, mediocră, obscură: *la adînci bătrîneţe vegetează într-un ungher.* CAR. [Din fr. ***végéter***].

vegetábil, ~i, vegetabilă, ~e a. (înv.) care vegetează, care poate vegeta. [Din fr. ***végétable***].

vegetái, ~i, vegetală, ~e a. **1.** care ţine de plante, referitor la plante, care se raportează la plante: *agricultura cere mai multă cunoştinţă şi ştiinţă ... de fiziologie vegetală şi animală.* GHICA; **regn vegetal**, una dintre cele trei mari diviziuni ale corpurilor din natură, cuprinzînd plantele; **2.** care provine din plante, care este extras din plante: *uleiuri animale, vegetale şi minerale.* CAR.; **cărbune vegetal**, pulbere neagră şi foarte fină, obţinută prin pulverizarea cărbunelui de lemn şi întrebuinţată în medicină; **pămînt vegetal**, strat superficial al solului, bogat în materii organice, provenind din descompunerea plantelor şi propice pentru dezvoltarea vegetaţiei. // f. (mai ales la pl.) plantă: *mă nutresc cu vegetale crude care cuprind vitamine.* CĂL. [Din fr. ***végétal***].

vegetáre f. faptul de a vegeta. [V. ***vegeta***].

vegetarián, ~eni, vegetariană, ~ene m., f. şi a. (persoană) care se hrăneşte cu produse vegetale, excluzînd din alimentaţia sa carnea, dar nu şi unele alimente de origine animală (lactate, ouă, miere): *era ... un vegetarian cu principii.* ARG. // a. care se bazează pe produse vegetale şi pe unele alimente de origine animală (lactate, ouă, miere): *regimul vegetarian recomandat de medic a fost prea aspru.* [Din fr. ***végétarien***].

vegetarianísm n. regim alimentar sau sistem de alimentaţie bazat pe produse vegetale, care exclude carnea, permiţînd unele alimente de origine animală (lactate, ouă, miere): *la aşa vrîstă şi cu aşa cherestea trebuie ... gimnastică, umblet ..., vegetarianism.* CAR. [Din germ. ***Vegetarianismus***].

vegetatív, ~i, vegetativă, ~e a. **1.** referitor la creşterea, la nutriţia plantelor, care face să crească, să se dezvolte plantele: *codrul ... este imaginea tipică a încolţirii veşnice şi a stării vegetative.* CĂL.; **organe vegetative**, totalitatea rădăcinilor, tulpinilor şi frunzelor care asigură nutriţia plantelor; **înmulţire vegetativă**, înmulţire asexuată a plantelor prin bulbi, rizomi, butaşi etc.; **2.** care se limitează la întreţinerea funcţiilor vitale comune animalelor şi plantelor: *viaţă vegetativă;* **3.** referitor la activitatea sistemului neurovegetativ: *funcţii vegetative ale organismului* (circulaţia, metabolismul etc.); **sistem nervos vegetativ**, sistem nervos care inervează organele interne; **4.** (fig.) inactiv: *totul, în afară de o stare vegetativă şi o contemplaţie vagă, ... i se părea caznă şi sforţare.* VINEA. [Din fr. ***végétatif***, germ. ***vegetativ***].

vegetáţie, vegetaţii f. **1.** creştere, dezvoltare şi întreţinere a vieţii unei plante: *perioadă de vegetaţie a grîului;* **2.** totalitatea plantelor care cresc într-un anumit loc; mulţime de plante: *o vegetaţiune puternică; măzărichea ... ţese păturile ei de flori asupra întregei vegetaţii.* EM.; **3.** totalitatea plantelor distribuite pe suprafaţa pămîntului, în funcţie de climat, de sol etc.; mulţime de plante: *vegetaţia era parcă ştearsă, decolorată de un soare necruţător.* PETR.; *este necesar să cunoaştem zonele de vegetaţie;* **4.** (rar) verdeaţă: *flori de apă să încunjure cu vegetaţia lor corpul meu.* EM.; **5.** (rar; fig.) stare a unei persoane care duce o viaţă inactivă sau obscură; **6.** (med.; mai ales la pl.) excrescenţă care apare pe piele sau pe mucoase (în special obturînd fosele nazale): *vegetaţii adenoide;* (şi: (rar) **vegetaţiune**). [Din fr. ***végétation***, lat. ***vegetatio, -onis***].

vegetaţiúne f. v. vegetaţie.

véghe, veghi şi (înv.) **veghe** f. **1.** faptul de a veghea; pază, străjuire: *soldaţii stăteau de veghe cu mîna pe armă.* SAD.; **de veghe**, care veghează; (fig.) *făclie de veghe pe umezi morminte.* EM.; **2.** (concr.) persoană sau grup de persoane care păzeşte pe cineva sau ceva; străjă; (fig.) *veghe în veci deştepte spre paza binelui public.* OD.; **3.** supraveghere a orizontului (mării) cu scopul de a observa diferite semnalizări, nave, avioane, obstacole de navigaţie etc.: *veghea se execută în mers şi la ancoră*; **4.** (concr.) persoană sau grup de persoane din echipajul unei nave însărcinate cu supravegherea orizontului; **5.** (la romani) fiecare dintre cele patru diviziuni egale în care era împărţită noaptea, în funcţie de schimbarea străjilor; **6.** faptul de a rămîne treaz noaptea, de a nu dormi în timpul nopţii; stare fiziologică a fiinţelor caracterizată prin deplină activitate a centrilor nervoşi; trezie: *în veghile ei nesfîrşite i s-au ascuţit simţurile.* VINEA; **lampă de veghe**, lampă cu lumină slabă care se lasă aprinsă noaptea; **7.** veghere la căpătîiul unui bolnav pentru a-l îngriji: *într-a şaptea noapte de veghe, simptoamele păreau că cedează.* ARG.; **8.** (rar) priveghi (la un mort): *îşi reluă locul de veghe de lîngă pat.* GHEŢIE; **9.** veghere petrecută în rugăciuni: *soţii îmi stingheresc veghile.* VOIC. [De la *veghea*].

vegheá, veghez şi (înv.) **veghi** vb. **1.** (tr.) a ţine sub observaţie, sub pază, sub control: *o santinelă ... veghează în tăcere mişcările unei tabere inamice.* FIL.; **2.** (intr.) a sta de pază, a face de strajă: *străjile vegheau la locurile lor.* SAD.; (fig.) *legea veghează la uşa cetăţeanului englez.* GHICA; **3.** (înv.; refl.) a se feri, a se apăra (de un rău, de o primejdie); a fi cu băgare de seamă, a lua aminte (la ...); a se învăţa minte: *vegheaţi-vă să nu cumva neştine voi prilăstească.* COR.; **4.** (înv.; tr.) a ţine seama de ..., a lua în consideraţie: *nemica acealea se veaghie ei.* COD.VOR.; **a(-i) veghea voia** (sau **voie**) **cuiva**, a favoriza, a avantaja pe cineva; a avea (faţă de cineva) atitudine părtinitoare: *era un om groznic: nu veghe nimărui voia.* NEC.; **5.** (intr.) a rămîne treaz (în mod intenţionat) noaptea (sau o parte din noapte), a nu dormi în timpul destinat somnului: *vegheam învăluit în singurătate pe corabie.* PETR.; **6.** (rar; tr.) a priveghea un mort: *am găsit-o pe masa din salon ...; o veghea un rîndaş.* VINEA; **7.** (tr. şi intr.) a avea grijă de un bolnav, de un copil etc. (mai ales în timpul nopţii): *nedezlipită de la capul lui, Saşa veghea.* ZAMF.; *zi şi noapte l-a vegheat, perne albe i-a mutat, cînd la cap, cînd la picioare.* POP.; **8.** (intr.) a fi atent la ..., a se preocupa, a se interesa în mod stăruitor de ...: *bărbaţii aceştia au cugetat, au vegheat, au asudat pentru voi.* HEL.; *să vegheze în chip deosebit asupra locuinţei lui.* CĂL. [Lat. *vigilare*].

vegheát, ~ţi, vegheată, ~e a. **1.** (rar) care este ţinut sub observaţie, sub pază, sub control: *grecii ... ajung pe vegheatele maluri.* COŞB.; **2.** (înv.) **voie vegheată, a)** favorizare, avantajare (a cuiva); atitudine părtinitoare: *întoarse spre dînsul voia vegheată a sultanului.* OD.; **b)** rea intenţie: *am citit, dar nu cu voie vegheată.* HASD.; **3.** (înv.) vădit; făţiş: *nimeni nu poate fi arestat afară de cazul de vină vegheată*; **faptă vegheată**, flagrant delict; **4.** (înv. şi reg.) atent; treaz, vigilent: *o nepregetată ciudă ... în veci le ţine mintea vegheată.* OD. [V. *veghea*].

veghére, vegheri f. **1.** (rar) faptul de a veghea; pază, strajă: *în veghere necurmată stă pe loc la postul său.* AL.; **2.** (înv.) faptul de a fi cu băgare de seamă, cu luare-aminte (la ...); învăţătură de minte: *va fi veghere şi altora.* LET.; **3.** faptul de a rămîne treaz noaptea, de a nu dormi în timpul nopţii (pentru a desfăşura o activitate); stare fiziologică a fiinţelor caracterizată prin deplină activitate a centrilor nervoşi; trezie: *în piroteala lungilor vegheri, spovedania vieţii sale se depăna nesilită, întreagă.* M.CAR.; **4.** atenţie susţinută, preocupare, grijă (pentru ...): *vegherea lui era neobosită ... nu-l părăsea niciodată.* BĂLC. [V. *veghea*].

veghetór, ~i, veghetoáre m., f. **1.** persoană care veghează, care stă de pază, care face de strajă; păzitor, străjer: *a două zi veghetorul nu mai afiă pe prins.* BOL.; **2.** (reg.) paznic (la vie). // a. (rar) care veghează, care este atent la ..., care este vigilent. [*Veghea* + *-ător*].

vegliót, vegliotă a. **1. dialectul vegliot** (şi subst. f.) unul dintre cele două dialecte ale limbii dalmate, care se vorbea în insula Veglia; **2.** care aparţinea dialectului vegliot. [*Veglia* n. pr. + *-ot*].

vehemént, ~ţi, vehementă, ~e a. **1.** (înv.) care se produce, se manifestă cu intensitate deosebită, cu violenţă: *vînturi vehemente*; **2.** înflăcărat, impetuos, înverşunat, violent: *farsor neruşinat ... este vehement, tare, energic, plin de sare acră şi muşcătoare.* HEL.; *se născu o discuţie vehementă între fiu şi tată.* AG.; (adv.) *denunţa vehement un cartel industrial.* PETR. [Din lat. *vehemens, -ntis*, fr. *véhément*].

veheménţă f. **1.** (înv.) intensitate deosebită, putere (a vîntului); **2.** înflăcărare, impetuozitate, înverşunare, violenţă (în manifestări, în acţiuni): *discursurile lui sînt pline de momente de vehemenţă.* CAR.; *protestă cu o vehemenţă crescîndă.* CĂL. [Din lat. *vehementia*, fr. *véhémence*].

vehícol n. v. vehicul.

vehícul, vehicule n. **1.** ceea ce serveşte ca mijloc de propagare, de transmitere: *aerul e vehiculul sunetului*; **2.** mijloc de comunicare (a unor idei, a unor cunoştinţe etc.): *tiparul e cel mai bun vehicul al cugetării*; **3.** (farm.; astăzi rar) excipient lichid; **4.** mijloc de transport pe o cale de comunicaţie terestră, subterană, pe (sau sub) apă, aeriană, cosmică; (şi: (rar) **vehicol**). [Din fr. *véhicule*, lat. *vehiculum*].

vehiculá, vehiculez vb. (tr.) **1.** (rar) a constitui un mijloc de propagare, de transmitere: *serul sangvin vehiculează diverşi pigmenţi*; **2.** a face să circule idei, opinii etc.; a difuza, a propaga, a răspîndi: *asemenea ... scrieri vehiculau ficţiuni literare.* V.R. [Din fr. *véhiculer*].

vehiculár, ~i, vehiculară, ~e a. **1.** care se referă la vehicule; **2. limbă vehiculară**, limbă care serveşte comunicării între popoare de limbi materne diferite, existente pe un anumit teritoriu. [Din fr. *véhiculaire*].

vehiculáre f. acţiunea de a vehicula; punere în circulaţie a unor idei, a unor opinii etc.; difuzare, propagare: *se adăugă, în vehicularea noţiunii de autenticitate, un timbru nou, existenţialist.* R.L. [V. *vehicula*].

veióză, veioze f. lampă (electrică) cu lumină slabă (care rămîne aprinsă în timpul nopţii): *întinsese mîna pentru a aprinde veioza.* R.L. [Din fr. *veilleuse*].

véjie, vejii f. (reg.) **1.** tulpina porumbului (după ce a fost tăiată de la pămînt şi i s-au cules ştiuleţii); **2.** pănuşă (uscată). [Et. nec.].

vel- (înv.) element de compunere care înseamnă „mare" şi care, precedînd denumiri de dregători, indica treapta cea mai înaltă a dregătoriei respective: *te înalţ spre răsplătire la rangul de vel-armaş.* NEGR.; (însoţit de alte determinări legate de o denumire de dregătorie) *Zărzărel, vel-treti-logofăt cu caftan.* CĂL.; *fusese mărităţă cu biv-vel-logofăt Ortoscoleu.* PETR. [Din sl. *vel*(i^2)].

velámen n. **1.** văl purtat de matroanele romane; **2.** ţesut gros şi spongios al rizodermei la plantele epifite (orhidee, araceе). [Din lat. *velamen*].

velár[1], velari m. **1.** persoană specializată în confecţionarea şi repararea velelor (şi a altor obiecte din pînză de vele folosite la bordul navelor): *mai fuseseră tocmiţi ... la lucru un bătrîn velar şi ajutoarele lui.* TUD.; **2.** marinar care manevrează velele unei nave. [*Velă* + *-ar*].

velár[2], velară, ~e a. (fon.) **1.** care se produce în regiunea vălului palatului; (despre sunete) care se articulează prin atingerea sau prin apropierea rădăcinii limbii de vălul palatului: *limba română are două oclusive velare*; **2.** care este propriu sunetelor articulate în regiunea vălului palatului: *caracter velar al vocalelor.* // *f.* sunet velar: *studierea velarelor.* [Din fr. *vélaire*].

velárium n. (la romani) acoperămînt de pînză al unui amfiteatru sau al arenei unui circ. [Din lat. *velarium*, fr. *vélarium*].

velarizá, velarizez vb. (fon.; tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină velar, prin mutarea locului de articulaţie în regiunea vălului palatului: *„i" se velarizează devenind „î".* [Din fr. *vélariser*].

velarizáre, velarizări f. (fon.) faptul de a (se) velariza; modificare fonetică prin care un sunet devine velar: *velarizarea palatalelor.* [V. *velariza*].

velastrái, velastraiuri n. (nav.) velă triunghiulară întinsă pe straiurile dintre arbori. [*Velă* + *strai*].

velatúră, velaturi f. totalitatea velelor unei nave. [Din it. *velature*].

vélă, vele f. **1.** bucată (mare) de ţesătură rezistentă (de in, cînepă, bumbac etc.) formată din mai multe fîşii cusute între ele, care se fixează de vergă, de strai etc. şi care, prin acţiunea vîntului, serveşte ca mijloc de propulsie a unei nave; pînză: *prin chaos tu îmi apari, cum printre valuri a navei velă.* EM.; **2.** (astăzi rar) navă, ambarcaţie cu pînze: *un convoi de 20 de vele*; **3.** (la pl.) sport practicat pe ambarcaţii cu pînze. [Din it. *vela*].

velárie[1] f. **1.** meseria de velar; **2.** (pl. **velării**) atelier în care se confecţionează vele şi obiecte din pînză de vele. [*Velar[1]* + *-ie*].

velárie[2], velării f. (col.) obiecte din pînză de vele folosite la bordul navelor. [*Velă* + *-ărie*].

veleát, veleaturi n. **1.** (înv.) an (considerat ca unitate cronologică); (p. ext.) dată calendaristică: *au fost în dzua de Sînpetru la velet de la Adam 7217.* NEC.; **2.** (pop.) soroc, termen final, sfîrşitul vieţii: *i se împlinise şi lui, îi sosise veleatul.* ISP.; **veleatul de apoi**, sfîrşitul lumii; **a face** (cuiva) **veleatul**, a omorî; **3.** (pop.) durată a vieţii; trai, viaţă, soartă: *se vede că pîn-acum le-a fost şi lor veleatul.* CR.; **4.** (înv.; azi poetic) perioadă determinată de timp; epocă istorică: *lacul rău îşi avea tainele lui venite din vechi veleaturi.* VOIC.; (şi: (înv.) **velet, văleat**). [Din sl. *vŭ lěto* „în anul"].

veleitár, ~i, veleitară, ~e a. şi m., f. (persoană) care are veleităţi: *eminescologii de tot felul, autentici sau simpli veleitari, au căutat să îmbogăţească ... acest material iconografic.* R.L. // a. care denotă veleităţi: *literatură veleitară.* [Din fr. *velléitaire*].

veleitarísm n. tendinţă de a manifesta veleităţi; atitudine veleitară. [*Veleitar* + *-ism*].

veleitáte, veleităţi f. dorinţă, intenţie (care depăşeşte posibilităţile de realizare); pretenţie, ambiţie (nejustificată): *are ... veleităţi şi pretenţiuni de personalitate.* CAR.; *n-avea nici o veleitate de comandat.* VOIC. [Din fr. *velléité*].

velét n. v. veleat.

vélic, ~ci, velică, ~ce adj. (mar.) care ţine de vele, se referă la vele; **centru** (sau **punct**) **velic**, punct central al velaturii (punct în care se întîlnesc rezultatele presiunii vînturilor). [Din fr. *velique*].

velicorús, ~şi, velicorusă, ~e m., f. persoană care face parte din ramura cea mai numeroasă a ruşilor, situată pe teritoriul nord-vestic al părţii europene a Rusiei; rus propriu-zis. // a. care aparţine populaţiei majoritare a ruşilor, referitor la aceasta: *tendinţe specifice graiurilor velicoruse.* [Din rus. *velikorus*].

veliér, veliere n. navă, ambarcaţiune cu vele: *în port văzuse mai multe vapoare decît veliere.* TUD. [Din it. *veliero*].

veliglás s. (înv.) în **veliglas**, cu voce tare, cu glas puternic: *cetindu-să la Divan în veliglas cărţile înaintea tuturor.* COSTIN. [Din sl. *velii glasŭ*].

velín, velínă, ~e a. care are culoare albă, suprafaţă netedă, lucioasă şi care se caracterizează prin rezistenţă: *o gingaşă cutioară de hîrtie velină albă.* OD.; *erau cîteva versete ... pe hîrtie velină.* PETR. // m. (rar) piele (de viţel) prelucrată în mod special pentru a se putea scrie pe ea, mai fină şi mai netedă decît pergamentul: *manuscris pe velin.* [Din fr. *vélin*].

velínţă, velínţe şi **velínţi** f. ţesătură ţărănească de lînă, de obicei vărgată sau cu alesături, întrebuinţată ca pătură, cuvertură, covor etc.: *zări pe bătrînul armaş uscat şi galbin ... zăcînd lungit pe spate pe o velinţă albă.* OD.; *în colţ ... un divan ... acoperit cu velinţe româneşti.* PETR. [Din gr. mod. *veléntza*].

velíst, ~şti, velístă, ~e m., f. sportiv care conduce o ambarcaţie cu vele. [*Velă* + *-ist*].

vélişte f. v. vielişte.

velít[1], veliţi a. care deţinea una dintre dregătoriile cele mai importante; de rangul întîi: *să plătesc eu capitaţie? ... eu, boier velit?* AL.; *descoperirea a dovedit amestecul celor mai de aproape boieri veliţi ai mei.* SAD.; (subst.) *protipendada şi veliţii purtau pe cap gugiuman de samur.* GHICA. // m. (p. ext.; înv., rar) magnat, pan: *nişte veliţi poloni din avangardie întîlnind cîţiva neguţători ... îi prădară.* BĂLC. [De la *vel*].

velít[2], veliţi m. **1.** (de obicei la pl.) soldat de infanterie uşor echipat şi înarmat care, în armata română, avea însărcinarea de a hărţui inamicul: *iată-n frunte sagitarii şi veliţii ... înarmaţi cu proaşte, scuturi.* AL.; **2.** soldat din armata napoleoniană, care aparţinea unui corp de vînători de infanterie. [Din fr. *vélite*, lat. *veles, -itis*].

velitúră, velituri f. (reg.) acoperămînt pentru cap, în formă de coif, de pălărie etc., folosit de femei, confecţionat dintr-o bucată lungă de pînză albă, brodată (şi tivită cu mărgele colorate), înfăşurată de obicei pe un cerc sau pe un cilindru de carton (şi ale cărei capete sînt lăsate să atîrne pe spate. [*(în)veli* + *-tură*].

velnicér, velniceri m. (înv. şi reg.) proprietar al unei velniţe; persoană care lucrează la o velniţă; povarnagiu; (şi: **velniţar**). [*Velniţă* + *-ar*].

vélniş, velnişi m. **1.** arbore înalt din familia ulmaceelor, cu frunze asimetrice, cu flori verzui sau roşietice dispuse în umbele; vînj (*Ulmus laevis*); **2.** (bot.; reg.) arţar (*Acer platanoides*). [Et. nec.].

velniţár m. v. velnicer.

vélniţă, velniţe şi **velniţi** f. (reg.) instalaţie (rudimentară) pentru fabricarea rachiului; (p. ext.) clădire (sau încăpere) care serveşte ca adăpost pentru o asemenea instalaţie; povarnă: *boierii moldoveni au băgat mulţi bani în facerea velniţelor.* C.GANE. [Din ucr. *vynnycja*].

veloból n. joc cu mingea, care se practică pe biciclete de construcţie specială, golurile marcîndu-se cu roata bicicletei. [Din fr. *vélobol*, engl. *veloball*].

velóce, veloci a. (rar) agil, sprinten; iute, rapid. // adv. (indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) repede, iute. [Din lat. *velox, -cis*, fr. *véloce*, it. *veloce*].

velocipéd, velocipede n. (astăzi rar) vehicul cu două (sau cu trei) roţi, propulsat prin mişcarea picioarelor direct pe sol sau apăsînd pe un sistem de pedale; (sens curent) vehicul cu două roţi inegale, asemănător bicicletei, avînd roata din faţă mai mare, folosit în trecut: *englezul din Brighton se ţine ţapăn vertical, alergînd de colo pînă colo ... cu velocipedul.* GHICA. [Din fr. *vélocipède*].

velocipédic, ~ci, velocipedică, ~ce a. (rar) care ţine de velocipedie. [Din fr. *vélocipédique*].

velocipedíe f. (astăzi rar) practica deplasării cu velocipedul. [Din fr. *vélocipédie*].

velocipedíst, velocipedişti m. (astăzi rar) persoană care merge cu velocipedul; (p. restr.) biciclist. [Din fr. *vélocipédiste*].

velocitáte f. **1.** (rar) agilitate; rapiditate: *Hermorhd era zeul velocităţei (iuţelei).* FIL.; **2.** (muz.) agilitate, rapiditate în maniera de a cînta la un instrument muzical. [Din lat. *velocitas, -atis*, fr. *vélocité*, it. *velocità*].

velodróm, velodromuri n. **1.** (astăzi rar) teren amenajat pentru exerciţii de velocipedie sau pentru curse de velocipede; **2.** teren de sport, acoperit sau în aer liber, amenajat special pentru curse cicliste: *ciclişti s-au reîntîlnit pe pista velodromului.* [Din fr. *vélodrome*].

velografíe, velografii f. procedeu de tipar înalt prin care se obţin tipare de artă asemănătoare cu cele obţinute prin fotogravură; autogravură. [Din fr. *velographie*].

velogravúră, velogravuri f. reproducere obţinută prin velografie. [Din fr. *velogravure*].

velométru, velometre n. anemometru pentru măsurarea directă a vitezei curentului de aer. [Din fr. *vélomètre*].

velopalatín, ~i, velopalatină, ~e a. care se referă la vălul palatului, la partea posterioară a cavităţii bucale. [Din fr. *vélo-palatin*].

velş, ~i, velşă, ~e a. care aparţine Ţării Galilor sau populaţiei acesteia, referitor la Ţara Galilor sau la populaţia acesteia; galez. // f. limba vorbită în Ţara Galilor. // m., f. persoană (originară) din Ţara Galilor. [Din engl. *Welsh*].

veltucít a. v. **vălătucit**.

vélum n. **1.** (rar) bucată mare de pînză utilizată pentru a acoperi un circ, un amfiteatru etc.; **2.** (zool.) formaţie de structură membranoasă, asemănătoare unui văl, prezentă la meduze, la unele larve etc. în apropierea cavităţii bucale. [Din lat. *velum*, fr. *vélum*].

velúr n. **1.** ţesătură de mătase, de bumbac etc. care prezintă pe faţă fire dese şi scurte, perpendiculare pe suprafaţa ţesăturii; catifea: *poartă în portret ... un veşmînt somptuos de ... velur.* CĂL.; **2.** stofă de lînă de calitate superioară cu aspect de catifea, obţinută prin procedee tehnologice speciale; **3.** piele tăbăcită, mai ales de taurine, scămoşată pe una din feţe, care se foloseşte de obicei la confecţionarea încălţămintei fine; (şi: (rar) **velură**). [Din fr. *velours*].

velurá, velurez vb. (tr.) a scămoşa pieile pe una din feţe pentru a se obţine un aspect de catifea. [De la *velur*].

velurát, ~ţi, veluratá, ~e a. **1.** (înv.) catifelat; (fig.) *sprincenele-i arcate; negri, lucii, velurate.* BOL.; **2.** scămoşat pe una din feţe pentru a se obţine un aspect de catifea: *confecţii din piele veluratá.* [V. *velura*].

velúră f. v. velur.

velutínă, velutine f. (rar) ţesătură de bumbac sau de lînă, asemănătoare catifelei: *în ceaprazării găseşti turnuri şi velutină.* GHICA. [Din fr. *veloutine*].

venál, ~i, venală, ~e a. **1.** (rar) care poate fi cumpărat; **valoare venală**, valoare a unui lucru exprimată în bani; **2.** (depr.) care se oferă din interes, care poate fi obţinut în schimbul unor avantaje materiale: *ritualul amorului venal se reducea la ... vorbele strict necesare.* PETR.; **3.** care acceptă să încalce normele morale pentru a obţine un profit: *oamenii legii sînt venali.* VLAH. [Din fr. *vénal*, lat. *venalis*].

venalitáte, venalităţi f. **1.** (rar) faptul de a putea fi cumpărat; practică prin care o funcţie, o demnitate etc. erau obţinute în schimbul unei sume de bani: *abolirea sistemului venalităţii slujbelor*; **2.** (depr.) însuşirea sau faptul de a fi venal; coruptibilitate: *foaia vieneză ... discută declamaţiunile acestui domn cunoscut ... prin venalitatea sa advocăţească.* EM.; *aderenţii posibili erau studiaţi din punctul de vedere al venalităţii.* CĂL.; **3.** (la pl.) fapte de om venal: *s-a făcut cunoscut ... prin venalităţi şi tot soiul de abuzuri.* BOL. [Din fr. *vénalité*, lat. *venalitas*].

venatúră, venaturi f. ramificaţie de dungi, de vine pe suprafaţa unui lemn, a unei pietre etc. [Din it. *venatura*].

véna, vene f. **1.** fiecare dintre vasele sangvine convergente care asigură circulaţia sîngelui din vasele capilare la inimă: *o venă albastră, umflată, îi şerpuia pe sub tîmplă.* VINEA; **vena portă**, venă scurtă şi groasă care colectează sîngele de la organele digestive şi îl transportă la ficat; **vena cavă**, v. **cav**; **2.** (franţuzism) conjunctură favorabilă; şansă (la un joc de noroc): *toate se reduc ... pentru cartofor la o venă extraordinară.* VLAH. [Din lat. *vena*, fr. *veine*].

vend, ~zi, vendă, ~e m., f. **I.** (la pl.) populaţie slavă, descendentă a veneţilor, stabilită pe cursul superior al rîului Spree; (şi la sg.) persoană care face parte din această populaţie: *nu găsim un singur popor ... care să n-aibă conştiinţa identităţii sale, să samene cu venzii sau finii germanizaţi din Prusia.* EM. // a. care aparţine acestei populaţii, caracteristic acestei populaţii: *limba vendă.* **II.** (la pl.) populaţie slavă care trăia în antichitate într-o regiune cuprinsă între cursul mijlociu al Vistulei şi cursul superior al Elbei; (şi la sg.) persoană care făcea parte din această populaţie; venet[2]. [Din germ. *Wende(n)*, fr. *vendes*].

vendecă vb. v. **vindeca**.

vendecáre f. v. **vindecare**.

vendemiár n. prima lună a calendarului republican francez, care corespundea intervalului cuprins între 22 septembrie şi 21 octombrie. [Din fr. *vendémiaire*].

vendétă, vendete f. **1.** obicei corsican, sicilian etc. potrivit căruia răzbunarea unei ofense sau a unei crime este obligatorie pentru toate rudele victimei şi se îndreaptă împotriva tuturor membrilor familiei duşmane: *ura ce învrăjbea familiile Franco şi Romano a înregistrat ... cea de-a 26-a victimă a unei vendete.* R.LIB.; **2.** (p. gener.) ură puternică, dorinţă intensă de răzbunare: *era stăpînit de un simţămînt de vendetă.* [Din it. *vendetta*].

vendúză f. v. **ventuză**.

venectazíe, venectazii f. (med.) dilataţie a unei vene. [Din germ. *Venektasie*].

venéd m. v. venet[2].

venenifér, ~i, veneníferă, ~e a. (rar) care conţine otravă. [Din fr. *vénénifère*].

venerá, venerez vb. (tr.) **1.** a manifesta un respect religios pentru ..., a cinsti în cel mai înalt grad: *Fecioara Maria este venerată de toţi.* CĂL.; **2.** a avea, a arăta o preţuire profund respectuoasă şi afectuoasă pentru ...: *să-i iubim pe poeţii noştri, să-i venerăm.* CAR.; *veneram în vechi palate şi biserici capodopere auguste.* M.CAR. [Din fr. *vénérer*, lat. *venerari*].

venerábil, ~i, venerabilă, ~e a. care este demn de o deosebită consideraţie; care impresionează, care impune respect prin vîrstă, prin vechime: *venerabilul monah avea ... şi o aplecare firească de a asculta şoaptele trecutului.* SAD. // m. şef al unei loji masonice: *doctorul Tavernier, venerabilul logei din Bucureşti.* GHICA. [Din fr. *vénérable*, lat. *venerabilis*].

venerabilitáte f. însuşirea sau faptul de a fi venerabil: *atingînd vîrsta venerabilităţii.* R.L. [Din fr. *vénérabilité*].

veneráre, venerări f. **1.** faptul de a venera; (manifestare a unui) respect religios faţă de ceea ce este considerat sfînt; **2.** preţuire profund respectuoasă şi afectuoasă: *iubirea camarazilor, venerarea şefilor.* CAR. [V. *venera*].

venerát, ~ţi, venerată, ~e a. **1.** cinstit cu veneraţie, cu respect religios: *Maria ... este* [un nume] *purtat de o fiinţă venerată a religiunii creştine.* MAIOR.; **2.** preţuit cu respect profund şi cu afecţiune: *cunoscută ... prin virtuţile ei căsătoreşti, reînnoi memoria venerată a matroanelor romane.* OD. [V. *venera*].

veneráţie f. **1.** respect religios faţă de ceea ce este considerat sfînt; venerare: *numele tău glorios ... ar trebui să însufle o veneraţiune religioasă poporului.* OD.; **2.** preţuire profund respectuoasă şi afectuoasă; venerare: *raporturile s-au răcit ... fără ca veneraţia acestora faţă de Goethe să sufere vreo scădere.* BL.; (şi: (înv.) **veneraţiune**). [Din fr. *vénération*, lat. *veneratio, -onis*].

veneraţiúne f. v. veneraţie.

venerián, ~eni, venerianá, ~ene a. (rar) veneric: *blenoragia este o boală venerianâ contagioasă;* (curent) **vegetaţii veneriene**, vegetaţii care se localizează în regiunea genitală sau anală, provocate de un ultravirus transmis prin raport sexual. [Din fr. *vénérien*].

venéric, ~ci, venerică, ~ce a. **1.** (despre boli) care se transmite mai ales prin raport sexual, care se localizează mai ales la organele genitale; venerian: *s-a îmbolnăvit de o boală venerică;* **2.** care ţine de aceste boli, caracteristic acestora: *buba venerică împle părţile cele mai nobile ale corpului.* EM. [Din germ. *venerisch*].

venerológ, venerologi m. medic specialist în boli venerice. [Din germ. *Venerolog*].

venerologíc, ~ci, venerologică, ~ce a. (rar) care aparţine venerologiei, referitor la venerologie. [Din germ. *venerologisch*].

venerologíe f. ramură a medicinei care studiază patologia şi tratamentul bolilor venerice. [Din fr. *vénérologie*, germ. *Venerologie*].

venesécţie, venesecţii f. deschidere, pe cale operatorie, a peretelui unei vene, pentru a face să se elimine, în scop terapeutic, o cantitate de sînge. [Din lat. *venaesectio*].

venét[1], ~ţi, venetă, ~e m., f. I. (la pl.) populaţie indo-europeană stabilită în nord-estul Italiei, supusă de romani în anul 183 î.d.Hr.; (şi la sg.) persoană care făcea parte din această populaţie. // a. care aparţinea acestei populaţii, caracteristic acestei populaţii: *limba venetă este cunoscută din inscripţii.* **II.** (la pl.) populaţie celtică de navigatori din Armoricum (Bretania), supusă de romani în anul 56 î.d.Hr.; (şi la sg.) persoană care făcea parte din această populaţie. [Din lat. *Veneti*, fr. *vénètes*].

venét[2], ~ţi, venetă, ~e m., f. (la pl.) populaţie slavă care trăia în antichitate într-o regiune cuprinsă între cursul mijlociu al Vistulei şi cursul superior al Elbei; (şi la sg.) persoană care făcea parte din această populaţie; vend. // a. care aparţinea acestei populaţii, caracteristic acestei populaţii: *triburile venete;* (şi: **vened**). [Din lat. *Veneti, Venedi*, fr. *vénèdes*].

venétic, ~ci, venetică, ~ce a. (înv.) veneţian: *stofă venetică;* (înv. şi pop.) **galben venetic** (şi subst. m.) monedă veneţiană de aur, în valoare de (aproximativ) 5 lei vechi, care a circulat în trecut şi în Ţările Române: *covorul pe care stau mirii la cununie era semănat cu galbini venetici.* OD.; *zece pungi de irmilici, ... şi vro trei de venetici.* POP. // m. (înv.) veneţian: *s-au dus la frînci, la ţara Moriii, ce o ţine veniticii.* NEC. // m., f. epitet depreciativ pentru o persoană venită din alte locuri şi considerată străină în locul unde s-a stabilit: *poporul românesc n-au fost în drept a vă privi decît ca pe nişte venetici de ieri-alaltăieri veniţi aci să vă hrăniţi.* EM.; (adj.) *acei domni ..., crescuţi în Fanar, adunară în jurul lor străini venetici.* OD.; (şi: (înv. şi reg.) **venitic**). [Din gr. mod. *venetikós*].

veneţián, ~eni şi (înv.) **~ani, veneţiană, ~ene** şi (înv.) **~ane** a. care aparţine (sau aparţinea) Veneţiei (sau republicii Veneţiei) sau populaţiei acesteia, referitor la Veneţia, la republica Veneţiei sau la populaţia ei; caracteristic acestei populaţii; venetic: *îl introduse în saloanele veneţiene.* CĂL.; **lanternă veneţiană**, v. **lanternă**; **roşu veneţian**, v. **roşu**. // m., f. persoană (originară) din Veneţia (sau din republica Veneţiei); venetic: *posedau în statele lor o navigaţiune exercitată de genoveji şi de veneţiani.* EM. [*Veneţia* n. pr. + *-ean*].

veneţiáncă, veneţience f. (rar) femeie (originară) din Veneţia (sau din republica Veneţiei). [*Veneţian* + *-că*].

veneţíe f. (înv. şi pop.) marfă care provenea din Veneţia; **de veneţie**, (despre mărfuri) care proveneau din Veneţia: *le da cai de călărie, pistoale de veneţie.* POP. [De la *Veneţia* n. pr.].

venezueleán, ~eni, venezueleană, ~ene a. care aparţine Venezuelei sau populaţiei ei, referitor la Venezuela sau la populaţia acesteia. // m., f. persoană (originară) din Venezuela; (şi: (rar) **venezuelian**). [*Venezuela* n. pr. + *-ean*; cf. fr. *vénézuelien*].

venezuelián a. v. venezuelean.

véngher, vengheri m. (înv.) slovac (din fostul stat austro-ungar) care se ocupa în special cu comerţul ambulant; (p. ext.) negustor ambulant; (fig.) *din elementele tinere care dau puţine roade astăzi, cine ştie dacă n-am vedea ieşind o mînă de oameni, vengheri de marfă bună?* AL. [Din ucr. *vengher*].

venghércă, vengherci şi **vengherce** f. (înv. şi reg.) haină scurtă de postav, îmblănită (şi împodobită cu şireturi sau cu brandemburguri), purtată de bărbaţi: *vengherci de postav negru cu brandebururi şi cu chiostecuri.* GHICA. [Din rus. *vengerka*].

vení, vin şi (înv. şi reg.) **viu** vb. (intr.) **1.** a merge, a se deplasa spre persoana care vorbeşte sau despre care se vorbeşte; a se apropia de un loc, de o aşezare considerată apropae de vorbitor: *fă-i semn să se coboare de pe zid şi să vie încoace.* NEGR.; *se întoarse din cale şi veni spre dînsul.* REBR.; (pop. şi fam.) **vino-ncoace**, (de obicei construit cu „a avea pe" sau „a fi plin de") atracţie, farmec, drăgălăşenie: *i se tulburau minţile ... văzînd-o cît era de tînără, de frumoasă şi plină de vină-ncoace.* CR.; *nu mai are pe vino-ncoace, ca odinioară.* SAD.; (fam.) **aşa** (sau **acum**) **mai vii de-acasă**, se spune cuiva care revine asupra unei hotărîri, care adoptă o atitudine mai conciliantă, mai înţeleaptă: *ei bravo! aşa mai vii de-acasă, puiule!* C.PETR.; **a-şi veni de-acasă**, a înţelege, a se lămuri (asupra unui lucru): *atuncea îşi veniră şi ţăranii de-acasă, ... înţeleseră şiretenia vorbei cucoanei.* ISP.; **a veni în** (sau **întru**) **întîmpinarea cuiva**, a întîmpina pe cineva: *cu stîlpări şi cu ramuri aţ venit ... întru întîmpinarea lui.* ANTIM; **2.** a merge împreună cu cineva sau în urma cuiva: *vin' cu mine, rătăceşte pe cărări cu cotituri.* EM.; *să faci bunătate să vii după mine.* CAR.; (pop.) **a veni după cineva**, a se căsători cu cineva: *e muiere bună, ne iubeşte şi ... a zis c-ar veni după d-ta, tată.* POP.; **3.** (p. anal.) a zbura (dintr-un punct mai îndepărtat către unul mai apropiat): *din cea zare luminoasă vine-un lung şir de cucoare.* AL.; **4.** (de obicei cu determinări introduse prin prep. *asupra, peste*) a se repezi asupra cuiva cu intenţii agresive, duşmănoase; a se repezi (pe neaşteptate) la cineva, a da buzna; (în special) a se repezi asupra duşmanului sau asupra unui obiectiv inamic, a ataca: *veni ca un tîlhariu asupra învăţătorului său cu gloate multe.* VARL.; *au venit asupra lui Pătru Vodă Suleiman, împăratul turcesc, cu toată puterea sa.* UR.; **5.** a pătrunde, a intra în număr mare (cu repeziciune) într-un teritoriu străin, cu scopul de a-l cotropi; a năvăli: *vin şi hunii, vin şi goţii, vin potop, potop cu toţii.* AL.; **doar nu vin turcii** (sau **tătarii**), se spune pentru a potoli pe cineva prea grăbit sau speriat, înfricoşat brusc, fără motiv: *ce ţideţi în picioare? că doar nu vin turcii.* AL.; **6.** a intra în ...: *viind în grădină, găsiră pe Făt-Frumos cu colivia în mînă.* ISP.; *bătrîna ... veni în casă.* PR.; **7.** a îmbrăţişa o îndeletnicire, o activitate; a se angaja într-o slujbă: *se îmbogăţise însutit şi înmiit, de cînd a venit Chirică în slujbă la dînsul.* CR.; **8.** (de obicei determinat prin *afară*) a ieşi, a trece din interior în exterior: *strigă în uşă: – să vie un băiat afară!* CAR.; **9.** (determinat prin *jos, în jos, la vale* etc.) a se deplasa de sus în jos pe suprafaţa unei forme de relief, pe un drum în pantă; a coborî: *din Poeniţa vine domol la vale un călăreţ.* CAR.; **10.** a cădea de la oarecare înălţime: *veni pietroiu vîjîind pînă jos.* POP.; **11.** (fig.) a se abate, a cădea asupra cuiva: *nu ştie de astă mare urgie, ce i-a venit pe cap.* CR.; **12.** (cu determinări care indică punctul de sosire) a ajunge, a sosi într-un anumit loc; a descinde, a se opri într-un anumit loc (reprezentînd punctul final al deplasării): *plecară şi veniră ... la Cezara acasă.* EM.; *îşi aduse aminte de seara cînd venise cu valiza în mînă.* CĂL.; **a veni pe** (sau **în**) **lume**, a) a se naşte: *cine poate şti în ce zi va fi venit pe lume Ionuţ?* SAD.; **b)** (bis.; despre Fiul lui Dumnezeu) a se întrupa: *în vreme cînd veni Domnul Hristos pre lume, Fiiul lui Dumnedzău.* VARL.; **bine ai** (sau **aţi**) **venit!**, formulă de salut la primirea unui oaspete: *bine-ai venit, Făt-Frumos – zise împăratul.* EM.; **bine că ai** (sau **aţi**) **venit**, formulă prin care se evidenţiază caracterul oportun al apariţiei cuiva, căruia i se solicită intervenţia: *bine că ai venit ... vreau să vă ştiu părerea.* PETR.; **a veni drăguş la căuş**, v. **drăguş**; **a(-i) veni cuiva în** (sau **întru**) **ajutor**, a interveni prompt pentru a ajuta pe cineva, a sări în ajutorul cuiva: *cînd îi avea vreodată nevoie de mine, ... eu împreună cu tot neamul meu avem să-ţi venim în ajutor.* CR.; **a-i veni cuiva mintea** (sau **mintile**) **(la** sau **în cap)**, a dobîndi (o dată cu vîrsta, cu trecerea timpului, cu experienţa) capacitate de înţelegere, de judecată, de discernămînt: *omului nostru îi veniră minţile la cap.* POP.; **a-i veni cuiva de hac, a)** (înv.) a răsplăti sau a pedepsi pe cineva după cuviinţă: *iacă tătarilor le-au venit hanul de hac.* LET.; **b)** a găsi mijlocul, posibilitatea de a face inofensiv pe cineva, de a se impune cuiva: *mare-i Dumnezeu ... vom putea veni de hac şi spînului celuia.* CR.; **13.** a fi adus de undeva, a ajunge la o destinaţie: *marfă străină ... ne vine de peste nouă mări şi nouă ţări.* GHICA; **14.** a ajunge la cunoştinţa destinatarului; a deveni cunoscut: *a venit şi veste de la Broşteni despre stricăciunea ce făcusem.* CR.; *veştile cele mari pe care le aştepta nu mai veneau.* GAL.; **15.** a se propaga prin spaţiu pînă într-un loc anumit, a se face perceput, simţit: *îi venise şi ei miros de pîrleala pieilor.* ISP.; *şedeau ... ascultînd sunetele ce veneau ca un concert.* CĂL.; **a veni la urechile cuiva**, a ajunge ceva la cunoştinţa cuiva, a deveni cunoscut: *suferinţa lui veni la urechile contesei.* BOL.; **16.** (de obicei cu determinări introduse prin prep. *la*) a vizita (în mod repetat) pe cineva, a face o vizită cuiva; a merge în vizită undeva: *venea în toate zilele să cerceteze cum îi mai merge.* CAR.; *acest individ vine aproape zilnic în casa noastră.* CĂL.; **17.** (de obicei cu determinări introduse prin prep. *la*) a fi de faţă, a asista; a lua parte (la ...), a participa: *se clădeşte ... un teatru ... îţi trebuie public – publicul nu vine la exhibiţiile d-tale.* CAR.; *la un bîlci ... venea lumea de pe lume ca să vază ... mărfurile şi vitele.* POP.; **18.** a se înfăţişa, a se prezenta la cineva, înaintea cuiva sau undeva (cu un anumit scop, cu o anumită intenţie): *trei tineri ... veniră să sărute mîna domnească.* OD.; *tată, am*

venit să sorocim nunta. ST.; (reg.) **a veni (la cineva) pe credință** (sau **în peți**t), a se prezenta la o fată în vederea logodnei: *veniseră în peți la fiica cea mică.* ISP.; **a veni în numele cuiva** sau **a veni din partea cuiva**, a se prezenta (undeva) ca trimis, ca reprezentant al cuiva: *mi-a spus că vii din partea împăratului.* EM.; **19.** (jur.) a se înfățișa (ca parte) în fața unui organ juridic: *s-au sculat tîrgoviștenii ... ș-au venit la Divan, la București.* GHICA; (înv.) **a veni cu jalba în proțap**, v. **proțap**; **20.** (de obicei urmat sau precedat de determinări introduse prin prep. *din* sau *de la*) a-și avea originea, obîrșia, provenința din ceva sau de undeva, a lua naștere, a rezulta din ceva; a proveni: *acestea sînt defăimări ce vin din pizmă.* NEGR.; *cartoful vine din America*; **21.** (lingv.; despre limbi sau despre elemente ale unei limbi) a deriva din ...: *această vorbă vine din greceşte*; **22.** a se întoarce în locul de unde a plecat; a merge din nou unde a mai fost; a reveni: *se urcă repede în palat şi peste două minute veni c-o spadă.* EM.; *maică, pînă ce-oi veni, tu cămaşă mi-i croi.* POP.; **a-i veni cuiva (numai) numele**, a muri undeva, departe de locul de unde a plecat; (la optativ, pers. 2, 3, 5, 6; ca imprecație) *sînt toți duși. – dar Cănuță? ... veni-i-ar numele.* CAR.; **a-i veni sufletul la loc**, a-și recăpăta sau a-și potoli respirația; a se liniști: *l-au scuturat, l-au frecat, pînă i-a venit iar sufletul la loc.* CAR.; **a-i veni** (cuiva) **inima la loc**, a-și recăpăta calmul, curajul etc. după un moment de emoție, de spaimă etc.: *pe urmă venindu-i inima la loc ... se înfățoșează înaintea tată-său.* CR.; **23.** a curge (în cantitate mare); (p. ext.) a se revărsa: *casa ... fiind pre piatră zidită viind povoiul, nu o va surpa.* CANT.; **a veni mare**, a-și spori debitul, a-și ridica nivelul (revărsîndu-se): *Prahova, din cauza ploilor la munte, venise mare.* BOL.; **a-i veni cuiva apa** (sau **apă**) **la moară**, a se schimba împrejurările în favoarea cuiva: *îi venise acum şi lui Dănilă apa la moară.* CR.; **24.** (de obicei cu determinări care indică un reper spațial) a fi situat, a se afla, a se găsi într-un anumit loc (în raport cu ...): *aproape de Boişte vine satul Blebea ...; înspre apus-miazăzi vin mănăstirile.* CR.; **25.** a avea un loc determinat în cadrul ansamblului: *peste haină vine şalul, iar peste şal, brîul*; **26.** a corespunde unui loc prestabilit: *coroana ... e acoperită cu pietre scumpe ...; în partea ce vine pe frunte, deasupra e crucea.* EM.; **27.** a-și avea traseul, a se întinde (de la ... pînă la ...): *drumul lui Traian, ... venind de către Recica, intră în hotarul cătunului Potopin.* OD.; **28.** a fi situat pe o anumită treaptă într-o ierarhie; a urma după cineva în grad sau în rang: *după boierime veneau breslele negustorilor şi a meseriaşilor.* AL.; **29.** (urmat de determinări introduse prin prep. *pînă la, la*) a ajunge pînă la nivelul ...; a avea ca limită ...: *un gheroc mare, a cărui talie îi vine pînă la glezne.* CAR.; *apa îi venea pînă la gît*; **a nu-i veni cuiva nici la degetul cel mic**, a nu se putea compara cu cineva: *toate muierile la un loc nu sînt Sultănica ...; nu-i vin ei nici la deştul ei cel mic.* PETR.; (pop.) **a-i veni cuiva apa la gură** (sau **la gît**), a se afla într-o situație foarte dificilă, a fi în primejdie; a ajunge la capătul răbdării: *alegea totdauna vremurile cele mai grele ... cu gînd ca, văzînd Mihai că-i vine apa la gură, să făgăduiască tot ce va cere ... Batori.* ISP.; **30.** (cu determinări introduse mai ales prin prep. *la*) (a sfîrși prin) a ajunge într-o anumită situație, stare: *nu s-au ascultat sfatul lui Ureche ... ce apoi vin la primejdie şi ei şi casele lor.* COSTIN; (complinit prin unele substantive, exprimă ideea pe care o cuprinde verbul corespunzător) **a veni la bucurie**, a se bucura; **a veni la căință**, a se căi; **a veni la pricopseală**, a se pricopsi; **31.** a fi împuternicit, învestit cu autoritatea, cu funcția de ...: *au venit domn în țară Alexandru Vodă.* COSTIN; *d. Tache Giani vine ministru de justiție.* EM.; **a veni în** (sau **la**) **scaun** sau **a veni pe tron**, a fi înscăunat, întronat: *au venit Ghica Vodă în scaun.* GHICA; **a veni la putere** (sau **la guvern**), a prelua puterea: *a venit atunci la guvern ministerul Brătianu.* MAIOR.; **32.** (înv. și pop.) **a(-și) veni la** (sau **în**) **vîrstă** sau **a veni la măsura vîrstei**, a depăși vîrsta adolescenței și a deveni matur: *cînd copiii vin în vîrstă, părinții aleargă ... pînă ce le procură o slujbă.* GHICA; **33.** a reveni la o stare, la o situație anterioară, a redobîndi o stare, o situație anterioară: *căindu-să de păcatele lui, iară ş-au venit în firea ce-au fost mai nainte.* ANTIM; **a-și veni în chef**, a-și recăpăta voia bună, buna dispoziție: *auzind aceste cuvinte, îşi veni în chef.* C.L.; **a-și veni în fire** (sau (reg.) **în puteri**, **în ori**), a-și recăpăta vigoarea, a se restabili (după o stare de boală, de epuizare, de slăbiciune etc.): *tocmai noaptea tîrziu ... îşi mai veni în fire.* REBR.; *ticăitul monah îşi venise în ori din spaima ce îndurase.* SAD.; **a-și veni în simțire** (sau **în sine**, **în fire**), a-și reveni dintr-un șoc, a-și recăpăta cunoștința în urma unui leșin, a unei crize etc.: *m-am pus pe mal ţiindu-mă cu mînile de inimă, ... şi de-abia mi-am venit în simţire peste vrun ceas.* CR.; **a-și veni în sine** (sau **în fire**), a-și recăpăta cumpătul, stăpînirea de sine, a-și reveni la starea psihică normală, a se liniști: *moşneagul ... s-a spăriet ...; dar nevăzînd pe nime, şi-a mai venit în sine.* CR.; **a-și veni în cunoștință** (sau **în fire**, (fam.) **în minți**), a-și regăsi capacitatea de judecată, de discernămînt; a-și da seama, a se lămuri (în legătură cu o situație): *boierii şi-au venit în cunoştinţă; au văzut că turma nu poate fi fără păstor.* NEGR.; *veniţi-vă-n fire! ... vedeţi de munca voastră cinstită.* REBR.; **34.** a se produce, a avea loc, a se întîmpla; a surveni: *schimbări vin peste noapte.* EM.; **după noi (vie) potopul**, v. **potop**; **a veni vorba** (sau **vorbă**) **de** (sau **despre**) **cineva** sau **ceva** sau a **veni vorba că** ..., a ajunge cu discuția la un anumit subiect, a se întîmpla să se vorbească despre cineva sau ceva: *cînd vine vorba ... despre pictură ... ne gîndim numaidecît la Italia.* OD.; *a venit vorba despre tine.* PETR.; **așa vine vorba**, așa se vorbește: *toți rozînd pita lui Vodă, cum vine vorba.* EM.; (**adică**) **vorba vine**, v. **vorbă**; **35.** a începe să se desfășoare (de la un moment dat): *va veni o zi în care nimeni nu va mai putea conta pe un popor sărăcit şi demoralizat.* EM.; *va veni vremea să îndeplinim fapta de care am vorbit.* SAD.; **nu știi** (sau **mai știi**) **cum vine vremea**, se spune pentru a evidenția caracterul imprevizibil sau accidental al unor întîmplări survenite: *mai ştii cum vine vremea, poate să te faci popă aici.* CR.; **a-i veni cuiva ceasul** (sau **vremea**), **a**) a sosi pentru cineva timpul să moară: *omul nu ştie cînd îi vine ceasul.* DELAVR.; **b**) a sosi pentru cineva timpul să se căsătorească: *i-a venit şi lui ceasul şi s-a însurat.* CAR.; **36.** a urma după o periodicitate specifică: *cînd venea dumineca şi sărbătorile, fata babei era împopoţată şi netezită pe cap.* CR.; **37.** (pop.) a cădea, a se petrece la o anumită dată: *aceasta neşchită pocaanie ... vine în vreamea de post.* COR.; *lăsata secului ... nu ştiu în ce zi vine.* PR.; **38.** (înv. și pop.) a se împlini: *mă muncesc de vine-un an să fac din pelin zahar.* POP.; **39.** a cuprinde, a pune stăpînire pe cineva: *l-a bătut pînă i-a venit copilului boala rea.* CAR.; *cine ştie cum ţi-a venit ameţeală?* CĂL.; **a-i veni cuiva ceva pe buze** (sau **pe limbă**), a avea impulsul, pornirea de a rosti, de a spune: *vorbe calde îi veneau pe buze.* ZAMF.; *povestea cu zîna, nici ea nu ştia cum i-a venit pe limbă.* AG.; **cum îi** (sau **îți etc.**) **vine la gură**, (în legătură cu *a blestema, a ocărî* etc.) nestăpînit, cu brutalitate, cu violență: *zvîrcolindu-se ca şarpele şi blăstămîndu-se cum îi venea la gură.* CR.; **a-i veni cuiva rău**, a ameți, a simți deodată dureri etc.; a i se face rău: *simte că-i vine rău şi se teme să cadă-n stradă.* VLAH.; **a-i veni cuiva o toană** sau **toane**, v. **toană**; **a-i veni cuiva** o **nebuneală să ...**, a i se năzări să ...: *dacă-i vine aşa o nebuneală sergentului să spuie că el e stăpînul averii.* CAR.; **a-i veni cuiva (toți) dracii**, a se înfuria, a se mînia; **nu știu ce-mi vine**, formulă exclamativă prin care se exprimă tulburarea: *vai de mine ... nu ştiu ce-mi vine.* AL.; **ce ți-a venit sau ce-ți veni** (**să ...** sau **de**)?, se spune pentru a atrage atenția cuiva care face ceva nesăbuit, nepotrivit: *ce ţi-a venit de-mi răscoleşti amintirile?*; **a-i veni cuiva la îndemînă** sau **la socoteală**, a-i conveni, a-i fi pe plac: *să rup zapisu? ... nu-mi vine la socoteală!* AL.; **a-i veni cuiva greu** (**să ...**), v. **greu**; **a-i veni bine** (**să ...**), a găsi momentul prielnic, potrivit (să ...); **40.** (**și a-i veni în minte** sau **în gînd**, **în cap**), a-i da (cuiva) prin gînd, a-i trece prin minte; a-și închipui, a-și imagina: *a început să-i vină în minte idei vrednice de a fi împărtăşite ... generaţiunilor viitoare.* OD.; *cum ţi-a venit gîndul ăsta trăznit?* PETR.; **a-i veni cuiva ceva în minte** (sau **în memorie**, **în amintire**), a-și aminti: *ne vine în minte numele nihiliştilor români din Iaşi.* EM.; **41.** a i se potrivi cu dimensiunile (părții corespunzătoare a) corpului, a fi pe măsură; (p. ext.) a-i ședea bine (cuiva): *ghetele sînt gata şi-mi vin de minune.* CAR.; *cearcă să vadă dacă papucul vine pe piciorul fetei babei.* POP.; **42.** (înv. și pop.; și refl.) a i se cădea, a i se cuveni, a i se atribui (cuiva prin partaj) ca moștenire, ca zestre etc.: *părinte, dă-mi ce mi să vine partea de avuţie.* VARL.; **43.** (înv. și pop.) a fi determinat, evaluat ca mărime în unități corespunzătoare de măsură: *măciuca ... venea şaptesprece oca.* POP.; **44.** (înv. și pop.) a valora, a avea ca preț: *cît vine un metru de stofă?*; **45.** (cu valoare de semiauxiliar; urmat de un verb la conjunctiv sau la infinitiv) a simți (în mod involuntar sau imprevizibil) impulsul, pornirea, dorința de a ...; a fi pe punctul de a ..., a fi gata să ...: *cînd sorii se sting şi stelele pică, îmi vine a crede că toate-s nimică.* EM.; *îi venea să-şi frîngă mîinile şi nu putea.* REBR.; **46.** (cu funcție de verb copulativ) **a**) a fi: *un bou în post mare? drept cam ciudat vine.* ALEX.; **b**) (pop.; despre operații aritmetice) a face: *3 şi cu 4 vin 7*; **c**) (pop.) a deveni: *pui un prav dă făină şi un pumn dă tărîţe ca aluatul să vie dulce.* POP.; **47.** (ca auxiliar pentru formele analitice ale diatezei pasive) *consoanele vin geminate în limba latină.* [Lat. ***venire***].

veniál, ~i, venială, ~e a. **1.** (relig. catolică) **păcat venial**, păcat care se poate ierta; **2.** fără gravitate, neînsemnat; scuzabil: *faptă venială.* [Din fr. ***véniel***, lat. ***venialis***].

venín, (rar) **veninuri** n. **1.** substanță toxică secretată de glandele unor animale (șerpi, arahnide, miriapode etc.) și de unele plante pentru a servi ca mijloc de apărare sau de atac: *cu venin de vipere m-ar fi adăpat.* CANT.; *o şerpoaică sură ... din coadă venin picură.* POP.; **2.** (pop.) substanță otrăvitoare preparată de om (din plante otrăvitoare); otravă: *în astă noapte am băut veninul.* BOL.; (fig.) *d-ta n-ai iubit, doamnă? nu ştii ce venin este acesta.* NEGR.; **3.** (înv.; rar) virus: *veninul turbării*; **4.** (anat.; pop.) fiere: *era naltă, uscată, galbănă de venin.* AL.; *mîndra mea varsă venin.* POP.; **a face venin**, a (se) supăra foarte tare, a se mînia: *amabilul Fănică trebuie să facă venin de moarte ... atît mai bine pentru mine.* CAR.; **a pune cuiva venin la inimă**, a face pe cineva să se supere, să se enerveze foarte tare: *am să-mi arăt puterile ... ca să-i punem venin la inimă.* CR.; **a-și vărsa veninul**, a-și manifesta supărarea, mînia, furia (față de cineva): *cu limba-i mişcătoare şi înveninată îşi vărsă ... veninul asupra nenorocitului Licamb.* OD.; **5.** (fig.) supărare, necaz; furie, mînie: *baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus.* EM.; **6.** (p.ext.; fig.) răutate; ură: *combătînd pe adversari cu un venin şi cu o răutate care-a devenit proverbială.* EM. [Lat. ***venenum***].

veniná, veninez vb. (pop.) **1.** (tr.) a învenina, a umple cu venin, a face să aibă venin: [șarpele] *cu gura l-a muşcat ... cu dinţii l-a veninat.* POP.; **2.** (fig.; tr. și refl.) a (se) amărî, a (se) supăra, a (se) turbura: *a sa prea iubită inimă şi-a veninat.* PANN. [De la ***venin***].

veninăriță, veninariţe f. plantă erbacee cu flori albe sau trandafirii, folosită în medicină pentru proprietățile ei iritante sau purgative; avrămeasă (*Gratiola officinalis*). [***Venin*** + ***-ariță***].

veninát, ~ți, veninată, ~e a. (pop.) **1.** care are venin; purtător de venin: *năpîrcă, neam de*

şearpe prea veninat. CANT.; *aduse în Europa această prea veninată plantă.* FIL.; **2.** (fig.) duşmănos, răutăcios: *e din natură foarte veninată.* PANN. [V. ***venina***].

veninós, ~şi, veninoásă, ~e a. **1.** care are venin, care secretă venin: *se zăreau cîţiva copaci ... şi nişte tufiş sălbatic, pe unde ...cuibează şerpii cei veninoşi.* OD.; *se gîndeşte să-mi dea ciuperci veninoase.* SAD.; **2.** (rar) care este otrăvit, care poate otrăvi: *voinicii noştri ... au lănci veninoase.* BOL.; **3.** (fig.) duşmănos, ostil, răutăcios: *era rea şi veninoasă ca o viespe costelivă.* HEL.; *acţiunea acestor discipoli bizantini era ... veninoasă şi ascunsă.* SAD. [*Venin* + *-os;* cf. lat. ***venenosus***].

veníre, veniri f. **1.** acţiunea de a veni şi rezultatul ei; deplasare făcută cu scopul de a ajunge într-un loc unde se află vorbitorul sau interlocutorul: *nu făcu veste de venirea sa pre uliţe, ce îndată întră într-o casă.* VARL.; **2.** invazie, năvălire, năvală; (înv.) agresiune, atac: *porni armie de călăreţi ... care să împiedice asemenea veniri ale turcilor.* BĂLC.; **3.** faptul de a sosi undeva; sosire, apariţie; (p. ext.) prezenţă, participare: *banul aşteaptă în camera grămăticiei venirea domnitorului.* FIL.; *se afla acolo ... să le dea onorul la venire.* PETR.; (relig.) **întîia venire (a lui Isus Hristos)**, venirea lui Isus Hristos în lume, prin întruparea sa ca Fiul lui Dumnezeu: *venirea cea dintîi pre pămînt a lui Hristos.* ANTIM; **a doua venire (a lui Isus Hristos)**, venirea lui Isus Hristos la sfîrşitul lumii, pentru Judecata de apoi: *voi veni ... la a doa venire, la cea înfricoşată ... judecată.* BIBLIA; (înv.) **bună venire**, formulă de salut cu care se întîmpină noii veniţi; **venire pe lume**, naştere: *după venirea pe lume a unei fetiţe ... plecase pe furiş.* M.CAR.; **4.** aşezare într-un loc, staţionicire a unei populaţii: *la venirea slavilor, românii erau creştinaţi;* **5.** începutul unui interval de timp, al unui anotimp etc.: *vă rugăm să luaţi măsuri o dată cu venirea iernii.* PETR. [V. ***veni***].

venít[1]**, venituri** n. **1.** venire, sosire: *cu venitul la Ieşi şi cu cele cinsti şi tefericii multe să hămeisă.* NEC.; **bun venit**, formulă de salut cu care se întîmpină noii veniţi; (relig.) **întîiul venit al lui Isus Hristos**, întîia venire, v. **venire**: *întîiul venitului a lu Hristos, fraţilor, cînd au venit spre pămînt să spăsească noi.* COR.; **al doilea venit al lui Isus Hristos**, a doua venire, v. **venire**: *Dumnezeu ... va veni la al doilea venit al lui cu putere şi slavă multă.* COR.; **2.** sumă de bani care revine unei persoane sau unei firme dintr-o activitate prestată sau din proprietatea deţinută, într-o perioadă de timp; cîştig, beneficiu: *îmi adună pe o coloană veniturile pe care le aştepta în campania de vară.* CĂL.; **venit naţional**, indicator macroeconomic al rezultatelor activităţii (anuale), reprezentînd suma veniturilor încasate de posesorii factorilor de producţie care participă direct sau indirect la producţie. [V. ***veni***].

venít[2]**, ~ţi, venită, ~e** a. şi m., f. **1.** (persoană) care a ajuns, a sosit, şi-a făcut apariţia undeva sau la cineva: *vezi ce vor ultimii veniţi;* **nou venit**, (persoană) care a sosit de curînd undeva sau la cineva: *un nou venit ... atrage curiozitatea.* AG.; *se îndreptă spre noul venit cu ... mîinile întinse.* GHEŢIE; **2.** (înv. şi pop.) venetic, pribeag: *văduva şi săracul omorîră şi venitul uciseră.* PSALT. [V. ***veni***].

venític a. v. venetic.

venitór a. v. viitor.

venitúră f. v. viitură.

venoclíză, venoclize f. administrare intravenoasă continuă a unei substanţe medicamentoase nutritive. [engl. *venoclysis*].

venografíe, venografii f. punere în evidenţă a modificărilor patologice ale venelor cu ajutorul unor substanţe de contrast. [Din fr. ***venographie***].

venós, ~şi, venoásă, ~e a. **1.** (anat.) care aparţine venei, referitor la venă; care se face prin venă, circulă prin venă sau se află în regiunea venelor; care este constituit din vene: *transpariţiunea acelui fin sistem venos.* EM.; **2.** (bot.; despre organe sau părţi ale plantelor) foarte fin reticulat. [Din lat. *venosus*, fr. *veineux*].

venoscleróză f. (med.) scleroză a venelor. [Din fr. *veinosclérose*].

venotomíe, venotomii f. secţionare chirurgicală a unei vene. [Din engl. *venotomy*].

venozitáte f. (med.) mod de dispunere a venelor în corp sau într-un organ. [Din fr. *vénosité*].

ventíl, ventile n. (tehn.) dispozitiv care reglează închiderea sau deschiderea unui orificiu de trecere pentru lichide sau gaze. [Din germ. *Ventil*].

ventilá, ventilez vb. (tr.) **1.** a face să circule şi a împrospăta aerul (viciat) dintr-un spaţiu închis; **2.** (fig.) a face să fie discutate, examinate proiecte, planuri etc.; (refl. pas.) *se ventila ideea acordării unor credite.* V.R. [Din fr. *ventiler*, lat. ***ventilare***].

ventiláre, ventilări f. acţiunea de a ventila şi rezultatul ei. [V. ***ventila***].

ventilatór, ventilatoare n. **1.** aparat care serveşte pentru a împrospăta aerul (viciat) dintr-un spaţiu închis prin producerea unui curent de aer: *ventilatorul, vîjîind nu prididea să absoarbă fumul.* C.PETR.; **2.** aparat sau dispozitiv care produce un curent de aer (puternic) pentru a alimenta cu oxigen o combustie, pentru a răci un motor etc.: *ventilator cu turbină.* [Din fr. ***ventilateur***].

ventiláţie, ventilaţii f. **1.** operaţie prin care aerul (viciat) dintr-un spaţiu închis este făcut să circule cu scopul de a fi împrospătat: *am asigurat localului o bună ventilaţie;* **2.** (med.) **ventilaţie pulmonară**, proces fiziologic de circulaţie a aerului prin căile respiratorii şi plămîni, prin alternarea ritmică a inspiraţiei şi a expiraţiei; **3.** sistem, aparat, instalaţie care permite ventilarea; (şi: (înv.) **ventilaţiune**). [Din fr. ***ventilation***].

ventilaţiúne f. v. ventilaţie.

ventrál, ~i, ventrală, ~e a. **1.** care ţine de pîntece, referitor la pîntece; din regiunea pîntecului; abdominal; **2.** care se raportează la partea anterioară a corpului uman sau la partea inferioară a corpului unui animal. [Din fr. ***ventral***, lat. *ventralis*].

véntre f. v. vintre.

ventriceá, ventricele f. (bot.) ventrilică (*Veronica persica*). [Et. nec.].

ventrícul, ventricule n. (anat.) **1.** cavitate naturală, de dimensiuni reduse, din interiorul unor organe (inimă, creier, laringe etc.); **2.** fiecare dintre cele două cavităţi ale inimii, care au rolul de a pompa sîngele în artere: *inima are două ventricule: ventriculul drept şi ventriculul stîng;* **3.** fiecare dintre cele patru cavităţi ale creierului, prin care circulă lichidul cefalorahidian: *ventriculele creierului;* (şi: (înv.) **ventriculă**). [Din fr. ***ventricule***, lat. *ventriculus*].

ventricular, ~i, ventriculară, ~e a. care ţine de ventricule, referitor la ventricule, din regiunea ventriculelor: *cavitate ventriculară.* [Din fr. ***ventriculaire***].

ventrículă f. v. ventricul.

ventriculografíe, ventriculografii f. radiografie a ventriculelor cerebrale sau ale inimii. [Din fr. *ventriculographie*].

ventriculográmă, ventriculograme f. **1.** parte a unei electrocardiograme privind activitatea ventriculului; **2.** imagine obţinută prin ventriculografie. [Din fr. *ventriculogramme*].

ventriculoscopíe, ventriculoscopii f. tehnică de explorare neurochirurgicală care permite să fie văzut direct interiorul ventriculelor cerebrale. [Din fr. *ventriculoscopie*].

ventriculostomíe, ventriculostomii f. deschidere chirurgicală a unui ventricul (cerebral). [Din fr. *ventriculostomie*].

ventrilícă, ventrilici f. (bot.) **1.** plantă erbacee, cu tulpină simplă sau ramificată, cu flori mari, albastre, care cresc la subsuoara frunzelor şi care se întrebuinţează în medicină; ventricea (*Veronica persica*); **2.** plantă erbacee păroasă, cu tulpina tîrîtoare la bază; cu florile albastre, albe-trandafirii sau albe (*Veronica officinalis*); (şi: (reg.) **vintrilică**). [Et. nec.].

ventrilóc, ~ci, ventrilocă, ~ce m. şi a. (persoană) care poate vorbi fără a mişca buzele şi fără a deschide gura, dînd impresia că vocea se aude din abdomen: *ştia atîtea istorii şi le spunea cu dichisul lor şi cu ... aptitudini de ventrilog.* VLAH.; *clovn ventriloc;* (şi: **ventrilog**). [Din fr. ***ventriloque***].

ventrilóg m. şi a. v. ventriloc.

ventroscopíe, ventroscopii f. examen endoscopic, în cursul unei operaţii, al cavităţilor abdominală şi pelviană. [Din fr. *ventroscopie*].

véntru, ventre n. (fiz.) punct, linie sau suprafaţă dintr-un cîmp de unde staţionare, în care amplitudinea de vibraţie are valoare maximă. [Din fr. ***ventre***].

venturimétru, venturimetre n. aparat folosit pentru măsurarea debitului unui curent de fluid dintr-o conductă şi care are la bază principiul tubului Venturi. [Din it. *venturimetro*].

ventúză, ventuze f. **1.** pahar mic de sticlă, cu marginea superioară puţin răsfrîntă, care se aplică pe pielea unui bolnav, după ce s-a creat vid în interiorul său, pentru a provoca o uşoară congestie locală a sîngelui; **2.** organ în formă de disc, la unele animale (acvatice sau parazitare), care le permite să se fixeze pe corpul altor animale, pentru a le suge sînge sau limfă; (şi: (înv.) **venduză**). [Din gr. mod. *ventoíxa*, fr. *ventouse*].

venúlă, venule f. **1.** (med.) venă mică; **2.** fiecare dintre ramificaţiile subţiri ale nervurilor din structura frunzelor. [Din lat. ***venula***].

venusián, ~eni, venusiană, ~ene a. care aparţine planetei Venus, caracteristic planetei Venus: *climă venusiană.* // m. presupus locuitor al planetei Venus. [*Venus* n. pr. + *-ian*; cf. fr. *vénusien*].

venúst, ~şti, venustă, ~e a. (livr.) care are o frumuseţe plină de farmec şi de graţie. [Din lat. *venustus, -a*, it. *venusto*].

venustáte f. (livr.) frumuseţe plină de energie şi de graţie. [Din lat. *venustus, -atis*, it. *venustà*, fr. *vénusté*].

ver, veră, ~e a. (livr., înv.) adevărat, autentic: *de-i voieşti vrun bine, arată-i adevărul şi gloria cea veră ce face pe om mare.* HEL. [Din it. *vero*, lat. *verus, -a*].

veracitáte f. (livr.) **1.** calitatea, însuşirea de a spune adevărul: *ar da loc oarecărei îndoieli asupra veracităţii lui.* AL.; **2.** calitate a ceea ce este conform cu adevărul; autenticitate; veridicitate: *cîte din povestirile lui Herodot n-au fost ... tratate de fabule, pînă ce au venit împrejurări cari au dovedit ... veracitatea spuselor şi observaţiunilor sale?* GHICA; *niciodată nu s-a obţinut o mai mare veracitate prin mijloace mai puţin realiste.* BL. [Din fr. ***veracité***].

verándă, verande f. **1.** galerie exterioară, acoperită, închisă cu geamuri, aşezată de-a lungul faţadei unei case: *de pe verandă o scuipă, să n-o deoache.* CAR.; *luase în stăpînire întinsa şi luminoasa verandă.* GHEŢIE; **2.** balcon acoperit, închis cu geamuri. [Din fr. ***véranda***].

verb n. **1.** (gram.; pl. verbe) parte de vorbire care exprimă o acţiune, o stare sau un proces şi care se caracterizează prin flexiune proprie (numită conjugare): *verbul are forme deosebite pentru a exprima*

diateza, modul, timpul, persoana şi numărul; **verb activ**, v. **activ**; (înv.) **verb neutru**, v. **neutru**; (înv.) **verb reciproc**, v. **reciproc**; **2.** (livr.; la sg.) cuvînt, mod specific de exprimare: *avea convingerea mare că verbul său fierbinte merge ... drept în inima ţăranului.* REBR. [Din lat. ***verbum***, fr. ***verbe***].

verbál, ~i, verbală, ~e a. **1.** care se face, se comunică prin viu grai: *acest pasaj – în numele guvernului – ... nu era decît rezultatul tratărilor verbale şi în scris între Viena şi Bucureşti.* EM.; (adv.) *lămuresc şi întăresc verbal legămîntul de familie.* EM.; **notă verbală**, notă diplomatică nesemnată, echivalentă cu o declaraţie orală: *citise ministrului Porţii o notă verbală.* GHICA; (compus) **proces-verbal**, v. **proces**; **2.** care se raportează la modul de exprimare, la cuvinte: *poezia ... se valorifică ... pe măsura realizării sale în material verbal.* LOV.; **3.** (gram.) care ţine de verb, referitor la verb; de verb: *unele întrebuinţări ale infinitivului ţin de valoarea sa verbală*; **adjectiv verbal**, adjectiv provenit dintr-un verb la participiu sau la gerunziu; **locuţiune verbală**, grup de cuvinte (între care este obligatoriu un verb) cu sens unitar şi care se comportă ca un verb; **flexiune verbală**, conjugare. [Din fr. ***verbal***, lat. ***verbalis***].

verbalísm n. **1.** tendinţă de a da mai multă importanţă cuvintelor decît ideilor; abuz, exces de cuvinte în detrimentul ideilor: *cînd îşi va corecta acest mic defect ... va scăpa implicit şi de verbalism.* R.L.; **2.** metodă de învăţămînt bazată mai mult pe învăţarea cuvintelor decît pe formarea raţionamentului elevilor. [Din fr. ***verbalisme***].

verbalitáte f. (livr.) caracter verbal. [***Verbal*** + *-itate*].

verbalizá, verbalizez vb. **1.** (înv.; intr.) a dresa sau a încheia un proces-verbal: *iată călimări şi pene: procede, verbalizã, domnule ... consemnează toate.* HEL.; **2.** (rar; tr.) a formula, a exprima în cuvinte idei, gînduri, sentimente etc. [Din fr. ***verbaliser***, it. ***verbalizzare***].

verbalizáre, verbalizări f. acţiunea de a verbaliza şi rezultatul ei. [V. ***verbaliza***].

verbenacée, verbenacee f. (la pl.) familie de plante erbacee sau lemnoase, cu fructul o nucală, folosite în scopuri medicinale; (şi la sg.) plantă din această familie (ex. verbina). [Din fr. ***verbénacées***].

verbénă f. v. **verbină**.

verbiáj n. (franţuzism) abundenţă de cuvinte inutile care ascund puţinătatea ideilor; vorbărie, pălăvrăgeală: *nu voi da decît un vers, spre a se vedea acest verbiaj.* IBR. [Din fr. ***verbiage***].

verbigeráţie, verbigeraţii f. exprimare incoerentă, caracterizată prin repetiţii, aliteraţii şi prin utilizarea a numeroase neologisme, specifică mai ales pentru unii bolnavi mintali: *spaniolii ... excitaţi de climă, se lasă în voia unei tonice verbigeraţii în care se strecoară ... ironia latină.* CĂL. [Din fr. ***verbigération***].

verbínă, verbine f. **1.** plantă decorativă, cu florile mici, liliachii sau roşii, plăcut mirositoare (*Verbena hybrida*); **2.** plantă cu frunze ovale şi cu flori mici de culoare violetă; se foloseşte în medicină datorită proprietăţilor antispasmodice, tonice etc. (*Verbena officinalis*); (şi: **verbenă**). [Din lat. ***verbena***].

verbomanie, verbomanii f. tendinţă de a vorbi excesiv. [Din fr. ***verbomanie***].

verbós, ~şi, verboasă, ~e a. (rar) **1.** vorbăreţ, guraliv; **2.** care se caracterizează prin verbozitate: *scrise poezii verbioase şi uscate.* CĂL.; (şi: **verbios**). [Din lat. ***verbosus***, fr. ***verbeux***].

verbiós a. v. **verbos**.

verbozitáte f. (livr.) abuz de cuvinte; vorbărie, limbuţie: *verbozitatea unui conferenţiar.* [Din fr. ***verbosité***].

verdăícă f. (reg.) ciocănitoare verde (*Picus viridis*). [De la ***verde***].

verdăre f. v. **vîrdare**.

vérde a. **1.** care este de culoarea ierbii, a frunzelor, a vegetaţiei de vară: *păreţii erau negri ... şi un mucegai verde se prinsese de var.* EM.; **la moşii (ăi) verzi**, v. **moş**; **cai verzi (pe pereţi)**, v. **cal**; **a vedea stele verzi**, v. **stea**; **2.** care este acoperit cu verdeaţă: *se învîrteau ... pe pajiştea verde.* AG.; **joia verde**, v. **joi**; **zonă verde**, suprafaţă mare de teren, situată la marginea unui cartier, a unui oraş etc., acoperită cu vegetaţie; **3.** care este înfrunzit şi înverzit: *la noi sînt codri verzi de brad şi cîmpuri de mătasă.* GOGA; **4.** (fig.) livid, vînăt (la faţă): *cum auzii eu de „Iunion", mă făcui verde la faţă.* CAR.; **5.** plin de sevă; viu: *ce-a fost verde s-a uscat, ce-a-nflorit s-a scuturat.* POP.; *arbore totdeauna verde*; **din pămînt, din iarbă verde**, cu orice preţ, prin orice mijloace: *din pămînt, din iarbă verde, să te duci să-mi aduci herghelia.* ISP.; **(a îndruga, a spune, a trăncăni etc.) verzi şi uscate**, (a îndruga, a spune etc.) fleacuri, nimicuri: *bătrîna ... trăncăneşte verzi şi uscate.* OD.; *cerîndu-şi scuze că le-a împuiat capul cu verzi şi uscate.* GHEŢIE; **lemn verde**, lemn umed şi plin de sevă, tăiat din pădure de curînd: *arde-te-ar focul, cetate! pe trei părţi cu lemne verzi ...!* POP.; **6.** care nu a ajuns la maturitate; crud, necopt: *vremea era rece şi merele încă verzi*; **7.** (p. ext.; despre oameni) imatur, fără experienţă: *mai ai multe de învăţat, eşti încă prea verde ca să le ştii pe toate!*; **8.** în stare naturală, neprelucrat, netăbăcit: *cumpără piei verzi şi le dă la tăbăcit*; **9.** (reg.) proaspăt: *caş verde*; *îi aducea în toate dimineţile coşurile cu peşte verde.* SL.; **10.** (fig.) plin de vigoare, de energie; viguros, energic; voinic, robust, puternic: *polcovnicul Ioniţă Ceganu, din Cloşani, bătrîn verde, rumen la faţă.* GHICA; **11.** (fig.) sincer, deschis, direct, făţiş: *în urma acestora şi altor verzi cuvinte ... a terminat cuvîntarea sa.* OD.; *libertatea de a folosi un limbaj verde.* PETR.; **a(-i) spune cuiva verde (în faţă sau în ochi)**, a(-i) spune cuiva adevărul de-a dreptul, fără menajamente: *s-o spunem verde.* EM.; *spunea omului verde în ochi, fie cine-a fi, cînd îl scormonea ceva la inimă.* CR. // **n. 1.** una dintre culorile fundamentale ale spectrului solar, situată între galben şi albastru; este culoarea frunzelor, a ierbii, a vegetaţiei de vară: *grădina de dedesubtul ferestrei ... era de un verde umed.* EM.; **a i se face cuiva verde înaintea ochilor**, a i se face cuiva rău, a-i veni ameţeală; **de verde, a)** (la cărţile de joc) de culoarea numită „pică"; **b)** (în limbajul ghicitorilor de cărţi) cu ochi verzi şi cu părul negru: *văd ... femeia de verde ţinîndu-i calea.* C.PETR.; **2.** substanţă colorantă de culoare verde: *verde de crom*; **verde de Paris**, cristale mixte de arsenit de cupru cu acetat de cupru, foarte toxice, folosite ca insecticid; soluţie preparată cu aceste cristale. [Lat. ***vir(i)dis***].

verdeáţă f. **1.** culoarea verde a ierbii, a frunzelor, a vegetaţiei de vară: *soarele deveni splendid, verdeaţa frunzelor se înviora.* AL.; **2.** (p. ext.; la sg. col.) ierburi verzi, plante, frunze: *trunchii pădurilor ... formau bolţi nalte de verdeaţă.* EM.; *pe Cetăţuia năpădită de verdeaţă ... pomii îşi desfăceau coroanele.* GHEŢIE; **3.** (la pl., în forma **verdeţuri**) plante potagere ale căror frunze se mănîncă: *după borşul polonez, veneau mîncări greceşti fierte cu verdeţuri.* NEGR.; **4.** (fam.; la sg.) frunze de pătrunjel, de mărar, de leuştean etc. folosite în alimentaţie: *mă duc la piaţă să cumpăr verdeaţă*; **5.** (compus) **verdeaţa-zidurilor**, nume dat unor specii de alge verzi care cresc pe stînci, pe ziduri umede, pe scoarţa arborilor. [***Verde*** + *-eaţă*].

verdéte, verdeţi m. (reg.) **1.** (iht.) boiştean (*Phoxinus phoxinus*); **2.** (entom.) larva fluturelui-de-varză; **3.** bîtă scurtă şi groasă de lemn verde. [***Verde*** + *-ete*].

verdíct, verdicte n. **1.** (jur.) declaraţie prin care juriul răspunde, după deliberare, întrebărilor puse de curtea cu juraţi şi se pronunţă asupra culpabilităţii unui acuzat; (p.ext.) sentinţă: *procurorul general apelează la Curtea de casaţiune în contra verdictului juriului.* MAIOR.; **2.** (fig.) părere, opinie (definitivă) asupra unui subiect oarecare: *nu-mi va rămîne ... decît ... a aştepta verdictul publicului.* AL.; *dîndu-şi silinţa să dea asupră-şi un verdict cît mai obiectiv.* CĂL. [Din fr. ***verdict***].

verdoáică, verdoaice f. (reg.) **1.** ciocănitoare verde (*Picus viridis*); **2.** ciocănitoare sură (*Picus canus*). [***Verde*** + *-oaică*].

verdói, verdoi m. (ornit.; reg.) florinte (*Carduelis chloris chloris*). [***Verde*** + *-oi*].

verdúnc, ~ci, verduncă, ~ci a. (reg.) verzui. // f. varietate de struguri cu boabele verzi, rotunde, cu gust acrişor. [De la ***verde***].

verdúră, verduri f. **1.** (înv.) verdeaţă, vegetaţie: *prin cărări rătăceau umbre diafane şi fericite şi se pierdeau prin verdura întunecată a dumbravelor.* EM.; **2.** tapiserie în care predomină motivele vegetale. [Din it. ***verdura***, fr. ***verdure***].

veresíe f. (pop. şi fam.) credit: *trecuse peste puterile condiciii lui de veresie.* C.PETR.; **pe veresie**, pe credit, pe datorie; (p. ext.) degeaba, gratis: *mănîncă pe datorie, bea pe veresie.* CAR. [Din turc. ***veresiye***].

verg n. v. **vergă**.

vérgă, vergi f. (nav.) fiecare dintre barele de lemn sau de metal, fixe sau mobile, prinse de arborele unei nave în poziţie transversală sau înclinată şi care servesc la susţinerea velelor sau a saulelor de semnalizare; (şi: (înv.) **verg**). [Din fr. ***vergue***].

vergeá, vergele f. **1.** băţ subţire, lung, drept şi flexibil obţinut dintr-o ramură de arbore sau dintr-o tulpină de arbust; nuia, vargă: *ceru ... o vergea de porumbar din gardul viu.* PETR.; *face ... podişor împletit din vergele subţiri.* POP.; **2.** vargă folosită ca instrument pentru aplicarea de lovituri corporale; (la pl.) mănunchi de vergi care se folosea ca instrument de pedeapsă corporală: *văzui o vergea lungă ... rezemată de masa profesorului.* DELAVR.; **3.** baghetă de care se folosesc magicienii, vrăjitorii etc. în practicile lor: *baba ... lovi apa de mai multe ori cu vergeaua.* POP.; **4.** (p. anal.) bară (îngustă şi flexibilă) de obicei de metal: *se spînzură ... cu amîndouă mîinile de vergeaua de alamă.* CAR.; **5.** numele unor unelte, unor obiecte, unor părţi de unelte etc. alcătuite dintr-o vargă sau asemănătoare, ca formă, cu o vargă, avînd diverse întrebuinţări: **a)** (reg.) băţ uns cu clei folosit pentru a prinde unele păsări; **b)** (reg.) un fel de prăjină lungă folosită de pescari pentru a stîrni peştele; **c)** sul neted de lemn cu care se întinde şi se subţiază foaia de aluat pentru plăcinte, tăiţei etc.; sucitor; **d)** băţ sau tijă de metal care se folosea la încărcatul puştilor şi al pistoalelor sau cu care se curăţa ţeava acestora: *ruginise încărcătura înăuntru şi te apucaseşi s-o scoţi cu vergeaua.* CAR.; **e)** fiecare dintre beţişoarele sau bucăţile înguste de draniţă introduse între firele de urzeală pe măsură ce aceasta se înfăşoară pe sulul de dinapoi al războiului de ţesut: *punînd vergele ..., ca să nu se hrentuiască urzala.* CR.; **f)** (reg.) nuia arcuită sau un fel de greblă prinsă la ambele capete de toporiştea coasei, pentru a aşeza în brazde grînele cosite; **g)** (reg.) fiecare dintre şipcile care se bat paralel, la mică distanţă una de alta, pe pereţii sau pe tavanele de lemn, ca să se prindă muruiala; **h)** fiecare dintre barele de lemn sau de metal care formează un grilaj sau un gard; (în special) gratie la fereastră: *privii în jos printre vergelele de fier de la al doilea cat.* DELAVR.; (şi: (reg.) **vergeauă, vergel, vergică**). [Lat. **virgella;* **vergică** (cu schimbare de sufix); **vergel** (sg. refăcut după pl.)].

vergeáuă f. v. **vergea**.

vergél[1] n. obicei practicat în noaptea de Anul Nou, uneori la Crăciun sau la Bobotează, constînd dintr-o

petrecere în cursul căreia prin diverse practici magice se prezice viitorul celor prezenţi pentru anul ce urmează sau li se ghiceşte fetelor ursitul; (p. ext.) petrecere care are loc la Crăciun, la Anul Nou etc.; vergelat: *crainicul vesteşte ... satului că, în sara despre Anul Nou, vergelul se va face de Ilie.* HOGAŞ; *după ci s-o fîrşit „vergelu" sî pun pi băuti şî pi giucati.* POP. [De la ***vergela***].

vergél[2] s. v. vergea.

vergelă, vergelez vb. **1.** (reg.; tr.) a şipcui pereţii sau tavanele de lemn ale unei case; **2.** (tr.) a prezice viitorul (cuiva) în timpul vergelului; **3.** (reg.; refl.) a se ciondăni, a se ciorovăi. [De la ***vergea***].

vergelát n. vergel[1]. [V. ***vergela***].

vergelatór, vergelatori m. persoană care prezice viitorul celor prezenţi la vergel[1]. [***Vergela*** + ***-ător***].

vergelúşă, vergeluşe f. **1.** diminutiv al lui vergea; vergeluţă; **2.** (reg.; artic.) horă; melodia acestei hore. [***Vergea*** + ***-uşă***].

vergelúţă, vergeluţe f. vergeluşă. [***Vergea*** + ***-uţă***].

vergetúră, vergeturi f. (med.; mai ales la pl.) dungă sau şir de dungi de culoare violacee, apoi sidefie, localizate mai ales în regiunea abdominală, cauzate de întinderea sau de ruptura fibrelor elastice ale pielii (în obezitate, în timpul sarcinii etc.). [Din fr. ***vergeture***].

verghétă f. v. verigheta.

vergícă f. v. vergea.

vergín a. v. virgin.

verginál a. v. virginal[1].

verginitáte f. v. virginitate.

vérgur, ~i, vergură, ~e a. (înv.) **1.** neprihănit; cast; **2.** nelucrat, necultivat: *pămînt vergur*; **3.** nestrăbătut, neumblat: *prin codrii verguri ... securea ... încă nu străbătusă.* ASACHI. // f. **1.** (înv.; şi a., **fată vergură, fecioară vergură**) fecioară: *acesta avea patru fete vergure.* N.TEST.; *o cunună de vergură cu lumină s-a-mpletit.* BOL.; **2.** (înv.; spec.) Fecioara Maria, Maica Domnului: *Vergura Maria.* [Din lat. **virgula* (=*virgo*)].

vergurál, ~i, vergurală, ~e a. (înv.) de fecioară; feciorelnic, virginal: *frumuseţea-i vergurală.* BOL. [***Vergură*** + ***-al***].

verguríe, vergurii f. (înv.) feciorie; virginitate, castitate: *sv*[î]*ntu Nichita dorind verguria ... să sălăşlui în munţi.* DOS. [***Vergură*** + ***-ie***].

verhóvnic m. v. vîrhovnic.

veri conj. (înv.) ori: *orice v-ar trebui, veri bani, veri haine.* COSTIN. [Lat. *****velis*** (prez. ind. pers. **2** al lui **volere*)].

veríc, verici m. (pop. şi fam.; la voc.) **1.** văr; termen de adresare către o persoană de sex masculin: *lungă noapte fu asta, măi vere, – lungă, da, vericule.* ISP.; **2.** termen întrebuinţat în cursul unei povestiri pentru a exprima, exclamativ, mirare, satisfacţie etc. faţă de cele relatate: *ce să vezi? unde venea, măre vericule, asupra lui năbădăioasa de scorpie.* ISP. [***Văr*** + ***-ic***].

vericăre, vericare şi **vericari** pron. nehot. (înv.) oricare: *vericari din voi nu veţi purta grijă să faceţi aşa, ... veţi cădea în osîndă.* ANTIM. [***Veri*** + ***care***].

vericé pron. nehot. (înv.) orice: *verice va păsa cuiva ... alerge la mine.* ANTIM; (adj.) *vesti pre toţi de verice pericol.* OD. [***Veri*** + ***ce***].

vericícă f. diminutiv al lui vară; văruţă: *toată vericica a plouat.* [***Vară*** + ***-icică***].

vericíne pron. nehot. (înv.) oricine: *să se plimbe cu vericine va voi.* [***Veri*** + ***cine***].

vericînd adv. (înv.) oricînd: *le dete libertatea de a se strămuta ... vericînd le va place.* BĂLC. [***Veri*** + ***cînd***].

vericît, ~ţi, vericîtă, ~e pron. nehot. (înv.) oricît: *iertat de toate ... angăriile, vericîte ar ieşi peste an* (a. 1753). URIC. [***Veri*** + ***cît***].

vericúm adv. (înv.) oricum. [***Veri*** + ***cum***].

veridíc, ~ci, veridică, ~ce a. **1.** (rar) care spune în mod obişnuit adevărul: *om veridic*; **2.** care este conform cu adevărul, cu realitatea, cu ceea ce a fost verificat, demonstrat, dovedit; autentic, adevărat: *trebuie ... să-ţi povestesc o mică întîmplare absolut veridică.* CAR.; *în fiece versiune e ceva veridic.* CĂL. [Din fr. ***véridique***, lat. ***veridicus***].

veridicitáte f. caracterul, însuşirea a ceea ce este veridic. [Din fr. ***véridicité***].

verîf n. **în verif**, (la croit) în diagonală, pieziş. [Din bulg. ***verev***].

verifícá, verífic vb. (tr.) **1.** a examina, a controla ceva pentru a stabili în ce măsură corespunde adevărului, principiilor, normelor sau anumitor date, condiţii etc.: *a mărturisit că ... nu a verificat şi nici nu putea verifica deficitul de 31 milioane.* EM.; **2.** a face să se vadă, să se confirme adevărul, exactitatea unui lucru; a proba: *caută iar în bibliorafţ şi verifică date.* PETR.; **3.** a cerceta activitatea cuiva. [Din lat. ***verificare***, fr. ***vérifier***].

verificábil, ~i, verificabilă, ~e a. care poate fi verificat: *ipoteză verificabilă.* [Din it. ***verificabile***, fr. ***vérifiable***].

verificáre, verificări f. **1.** acţiunea de a verifica şi rezultatul ei; examinare, control, expertiză: *din acel pretins deficit a şters ... 8 milioane, iar asupra restului ... ţine sentinţa în suspensiune pînă la verificarea deplină.* EM.; **2.** confirmare a exactităţii unui lucru: *această concluziune ... ne va îndemna să-i căutăm verificarea într-o experienţă efectivă.* MAIOR. [V. ***verifica***].

verificát, ~ţi, verificată, ~e a. **1.** supus unei examinări, unui control etc.; examinat, controlat: *a-şi baza cercetările pe fapte certe şi verificate.* R.L.; **2.** cu experienţă, încercat; (p. ext.) capabil. [V. ***verifica***].

verificatór, ~i, verificatoáre m., f. persoană care verifică ceva (din punct de vedere contabil, tehnic etc.): *ajunsesem ... verificator de conturi de gestiune.* GAL. [Din fr. ***vérificateur***].

verificáţie, verificaţii f. (înv.) verificare; (şi: **verificaţiune**). [Din fr. ***vérification***].

verificaţiúne f. v. verificaţie.

verigăr, verigari m. (bot.) arbust cu ramurile terminate cu cîte un spin, cu florile galbene-verzui, cu fructele cărnoase, negre, întrebuinţate în medicină pentru proprietăţile lor purgative; paţachină, părul ciutei (*Rhamnus cathartica*). [***Verigă*** + ***-ar***].

verigáş, ~i, verigaşă, ~e m., f. (înv.) proxenet, codoş: *verigaşă cu verigaşă dă moarte să pizmuiesc.* I.GOL. [***Verigă*** + ***-aş***].

verígă, verigi f. **1.** (înv.) lanţ: *nice cu verigi nimenea nu-l putea lega.* COR.; **2.** fiecare dintre inelele care alcătuiesc un lanţ; za: *verigile se desfăceau, căzînd unele dintr-altele.* ARG.; **3.** (fig.) element intermediar de legătură; parte componentă: *orice faptă este o verigă ruptă dintr-un lanţ infinit.* MAIOR.; *întîmplarea din după-amiaza aceea nu era decît o verigă din şirul multelor încercări ... tulburi din ultima vreme.* GHEŢIE; **4.** (p.ext.) inel de metal de diferite mărimi, avînd întrebuinţări variate: *au făcut doao paveze de aur şi doao verigi de aur.* BIBLIA; **5.** (spec.) belciug (de lacăt): *cînd pipăi să găsească clanţa, dete cu mîna de verigă.* CAR.; **6.** (pop.) verighetă: *puse-o verigă în degetul Mitei.*VLAH.; **a fi tras prin verigă**, a fi tras prin inel, v. **inel**: *mîndră naltă, subţirică, parcă-i trasă prin verigă.* POP.; **7.** (înv.) proxenetism, codoşlîc: *muierea dacă-mbătrîneşte şi nimeni o mai priveşte, la verigă gîndeşte.* I.GOL.; **8.** (reg.) fiecare dintre segmentele inelare care formează toracele albinei; **9.** (reg.) braţ de apă care împrejmuieşte un ostrov. [Din sl. ***veriga***].

verigéi, verigei m. (bot.) plantă parazită lipsită de clorofilă, cu frunzele reduse la solzi mici, cu florile galbene-roşietice, dispuse în ciorchini (*Orobanche caryophyłacea*). [***Verigă*** + ***-el***].

verighétă, verighete f. inel de metal (preţios) care se poartă pe degetul inelar, ca simbol al legăturii dintre logodnici sau dintre soţi: *tot aurul meu e cel din verighetă.* CĂL.; *avea o verighetă la mîna dreaptă.* GHEŢIE; (şi: (rar) **verghetă**). [***Verigă*** + ***-etă***; cf. gr. mod. ***verghéta***].

verigúţă, veriguţe f. diminutiv al lui verigă: *perdeluţe de adamască, aninate în nişte veriguţe ce se înşirau pe o vargă de fier.* GANE. [***Verigă*** + ***-uţă***].

veríncă, verinci şi **verince** f. (reg.) velinţă. [Din ucr. ***verinka***].

verisímil a. v. verosimil.

verísm n. curent literar şi artistic apărut, sub influenţa naturalismului francez, în Italia, la sfîrşitul secolului la XIX-lea, care susţine întîietatea observaţiei în raport cu imaginaţia, necesitatea obiectivităţii şi a impersonalităţii artistului. [Din it. ***verismo***, fr. ***vérisme***].

veríst, ~şti, veristă, ~e a. care aparţine verismului, referitor la verism, caracteristic verismului. // m., f. adept al verismului. [Din fr. ***vériste***].

verişánă, verişene f. (reg.) verişoară. [***Vară*** + ***-işană***].

verişcán, ~i, verişcană, ~e m., f. (reg.) verişor. // m. (pop.; la voc.) termen de adresare către o persoană de sex masculin: *pre legea mea ... nu înţeleg nimica, verişcane.* DELAVR. [***Văr*** + ***-işcan***].

verişór, ~i, verişoáră, ~e m., f. **1.** diminutiv al lui văr: *priveau la verişor, cum priveşte cînele pe mîţă.* CR.; **2.** (fam.; la voc.) termen de adresare către o persoană, care marchează un raport de egalitate între vorbitori: *de unde sînteţi, verişoarelor? – după tărîmbu ălant.* POP. // f. (reg.) soră de cruce (v. **soră**). [***Văr*** + ***-işor***].

verişorícă, verişorici f. (fam.) diminutiv al lui verişoară: *stăi, verişorică, că eu sînt ... Leonil, verişorul matale.* AL. [***Verişoară*** + ***-ică***].

veritábil, ~i, veritabilă, ~e a. **1.** care este adevărat, autentic, real: *nutrind pentru ea ... un veritabil sentiment de protecţie.* CĂL.; *s-a integrat în rîndul celor ce l-au precedat, ca un veritabil succesor.* GHEŢIE; **2.** care nu-i fals sau imitat; care nu este amestecat cu nimic: *ne aşteptau cafelele, ... preparate cu cafea veritabilă.* VOIC.; *era într-un costum superb, ... cu o perlă veritabilă la cravată.* CĂL. [Din fr. ***véritable***].

veritáte, veritáţi f. (rar) **1.** adevăr, realitate: *îmi place şi ador tot ce este veritatea.* HEL.; **2.** axiomă: *veritáţi matematice.* [Din fr. ***vérité***, lat. ***veritas***, ***-atis***].

veriúnde adv. (înv.) oriunde: *va fi nepriimit veriunde ar merge.* ANTIM. [***Veri*** + ***unde***].

verméil n. v. vermeliu.

vermelíu, ~ii, vermelie, ~ii a. (franţuzism; înv.) roşu aprins: *nu e raza zilei, ci a mea guriţă de vermelii flori.* BOL. // n. **1.** (franţuzism; înv.) culoare roşu-aprins: *părul său pe sînu-ţi alb farmec rar, ceresc, ce luce! e vermeliul cel dalb.* BOL.; **2.** (franţuzism, rar) argint aurit (colorat într-o nuanţă de roşu): *îmi zîmbi sorbind infuzia ... din ceaşca de vermeil.* NEGR.; *medalie de aur, de vermeil, de argint, de bronz argintat*; (şi: **vermeil**). [Din fr. ***vermeil***].

vermiál, ~i, vermială, ~e a. (rar) referitor la viermii de mătase. [Et. nec.; cf. lat. ***vermis***].

vermicíd, vermicidă, ~e a., n. (substanţă, preparat) care se foloseşte pentru distrugerea viermilor dăunători. [Din fr. *vermicide*].

vermícul n. (arhit.) motiv ornamental, săpat sau în relief, care imită forma sinuoasă a unui vierme. [Cf. fr. *vermiculure*].

vermiculár, ~i, vermiculară, ~e a. care are forma sau aspectul unui vierme. [Din fr. *vermiculaire*].

vermiculát, ~ţi, vermiculată, ~e a. care este ornat cu vermicule. [Din fr. *vermiculé*].

vermifórm, ~i, vermiformă, ~e a. care are forma unui vierme. [Din fr. *vermiforme*].

vermifúg, ~gi, vermifugă, ~ge a., n. (substanţă, medicament) care provoacă eliminarea viermilor intestinali: *usturoiul e vermifug.* [Din fr. *vermifuge*].

vermilílión n. v. **vermilion.**

vermilión n. **1.** sulfură roşie de mercur, pulverizată; cinabru; **2.** culoare roşu-aprins, folosită în pictura de ulei; **3.** (înv.; rar) argint aurit (colorat într-o nuanţă de roşu): *12 linguri de vermilílion, patru chisele de cristal.* AL.; (şi: **vermilílion, vermillon**). [Din fr. *vermillon*; pentru sensul **3**, cf. fr. *vermeil*].

vermilión n. v. **vermilion.**

verminaţíe, verminaţíi f. **1.** reproducere a viermilor în intestin; **2.** (bot.) boală a plantelor cauzată de insecte prin roaderea organelor vegetative. [Din fr. *vermination*].

vermínă, vermine f. (livr.; la sg. col.) **1.** mulţime de insecte parazite (purici, păduchi, ploşniţe etc.): *toate soiurile de vermine foiesc în acest locaş de ospitalitate şi aşteaptă ... pe nenorociţii călători.* AL.; *scăpat cu totul de vermină, l-au îmbrăcat ... cu haine nouă.* CAR.; **2.** (fig.) oameni demni de dispreţ, josnici, mîrşavi şi periculoşi din punct de vedere social: *deasupra acestei vermine sociale, ... se etalează marele bazar de forme goale şi pompoase.* VLAH. [Din fr. *vermine*].

verminóză, verminoze f. (med.) afecţiune parazitară datorată viermilor intestinali. [Din fr. *verminose*].

vérmis n. (anat.) partea mediană a cerebelului la vertebrate, aşezată între cele două emisfere cerebrale. [Din fr. *vermis*].

vermorél, vermorele n. aparat portabil folosit pentru stropirea pomilor, a viţei de vie etc. cu soluţii toxice în scopul distrugerii dăunătorilor. [De la *Vermorel* n. pr.].

vermút, vermuturi n. **1.** băutură alcoolică preparată din vin în care s-au macerat plante amare şi aromatice: *un pahar de vermut cu o felie de lămîie tot aş bea.* GHEŢIE; **2.** cantitate de vermut cît încape într-un pahar: *două vermuturi franceze! comandă Iancu.* CAR. [Din fr. *vermouth*].

vermutizá, vermutizez vb. (tr.) a prepara vinul ca să devină vermut. [Din fr. *vermouthiser*].

vermutizáre f. acţiunea de a vermutiza şi rezultatul ei. [V. *vermutiza*].

vermutizát, ~ţi, vermutizată, ~e a. care a fost preparat ca să devină vermut. [V. *vermutiza*].

vernaculár, ~i, vernaculară, ~e a. care aparţine unei anumite ţări, care este propriu unei anumite ţări; indigen; **limbă vernaculară**, limbă proprie unei anumite ţări, unei regiuni. [Din fr. *vernaculaire*].

vernál, ~i, vernală, ~e a. (livr.) **1.** care ţine de primăvară, referitor la primăvară; primăvăratic; **2.** (astr.) **punct vernal**, punctul de intersecţie a eclipticii cu ecuatorul ceresc (corespunzînd echinocţiului de primăvară). [Din fr. *vernal*, lat. *vernalis*].

verniér, verniere n. scară gradată suplimentară trasată pe o rigletă sau pe un cursor şi folosită la unele instrumente sau aparate de măsură în scopul măririi preciziei de măsurare a acestora. [Din fr. *vernier*].

verníl a. invar. de culoare verde-deschis: *mă retrăsei într-un mic salonaş vernil.* R.L. [Din fr. *vert Nil*].

vernís n. **1.** soluţie formată din răşini (naturale sau artificiale), din uleiuri şi dintr-un solvent, fără pigment, care, aplicată pe anumite obiecte, formează, după uscare, un strat neted şi lucios, transparent, cu rol ornamental sau protector: *vernisul e folosit pentru acoperirea picturii în ulei, a mobilierului, şi în gravura pe metal*; (pict.) **vernis moale**, tehnică de gravură prin care se obţine aspectul desenului în creion; **2.** smalţ, email; **3.** (fig.; franţuzism) aparenţă strălucitoare, dar înşelătoare de cultură, de educaţie etc.; lustru, spoială: *sub vernisul omului civilizat se poate ascunde un barbar.* [Din fr. *vernis*].

vernisá[1], vernisez vb. (tr.) a acoperi un tablou în ulei, un obiect de mobilier etc. cu un strat de vernis (pentru a proteja culorile şi pentru a le da strălucire). [Din fr. *vernir*].

vernisá[2], vernisez vb. (tr.) a deschide oficial, a inaugura o expoziţie de artă plastică: *a fost vernisată de curînd o expoziţie de pictură.* R.LIB.; (refl. pas.) *luni, la ora 18, se vernisează ... expoziţia colecţiei de artă universală.* R.LIB. [De la *vernisaj*].

vernisăgiu n. v. **vernisaj.**

vernisáj, vernisaje n. **1.** faptul de a vernisa[1] şi rezultatul lui; aplicare a unui strat de vernis pe un tablou; **2.** deschidere oficială, inaugurare a unei expoziţii de artă plastică: *era la vernisajul unei expoziţii colective a unui grup de pictori şi sculptori.* PETR.; (şi: **vernisagiu**). [Din fr. *vernissage*].

vernísáre[1], vernisări f. faptul de a vernisa[1] şi rezultatul lui. [V. *vernisa*[1]].

vernísáre[2], vernisări f. acţiunea de a vernisa[2] şi rezultatul ei. [V. *vernisa*[2]].

verólă f. (rar) sifilis. [Din fr. *vérole*].

veronál n. (farm.) pulbere cristalină, albă, cu gust amărui, folosită ca hinoptic şi sedativ. [Din germ. *Veronal*, fr. *véronal*].

veronícă, veronici f. (bot.) ventrilică (*Veronica officinalis*). [Din lat. med. *veronica*].

verós, ~şi, veroásă, ~e a. **1.** necinstit, incorect, nedemn de încredere: *afacerile politicienilor veroşi au trecut cu aceeaşi grabă.* SAD.; **2.** dubios, suspect: *atacase pe Gheorghidiu pentru „afaceri veroase".* PETR. [Din fr. *véreux*].

verosímil, ~i, verosímilă, ~e a. care pare adevărat, care pare a corespunde realităţii; plauzibil: *victoriei verisimile a Austriei ... i s-ar putea opune cel puţin o solidă organizare.* EM.; (subst. n.) *începu pe tonul cu care relatezi un fapt divers, aflat dincolo de marginea verosimilului.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **verisímil**). [Din lat. *verisimilis*, it. *verosimile*].

verosimilitáte f. faptul, însuşirea de a fi verosimil. [*Verosímil* + *-itate*].

vers, versuri n. segment de enunţ constituit, de obicei potrivit unei scheme ritmice determinate de cantitatea silabelor, de accent sau de numărul de silabe; rînd dintr-un text, corespunzător unui asemenea segment; verş: *impresia produsă prin această strofă provine ... din personificarea lunei în versul din urmă.* MAIOR.; *de zece ani n-am scris un singur vers.* C.PETR.; **versuri libere**, v. **liber**; **versuri albe**, v. **alb**; **vers adonic**, v. **adonic**; **vers alexandrin**, v. **alexandrin**; **2.** (la pl.) lucrare literară în versuri; ansamblu de asemenea lucrări: *e uşor a scrie versuri cînd nimic nu ai a spune.* EM.; **3.** (la sg.) (manieră caracteristică de) exprimare (artistică) în versuri; (manieră de) realizare artistică a versurilor; versificaţie: *mînuieşte cu aceeaşi dexteritate versul şi proza.* CAR. [Din lat. *versus*, fr. *vers*, it. *verso*].

versánt, versante n. şi **versanţi** m. **1.** fiecare dintre cele două coaste ale unui munte sau ale unui deal; fiecare dintre cele două pante care delimitează o vale: *între versantele munţilor circulaţia nu putea să fie împiedicată.* BL.; **2.** fiecare dintre suprafeţele înclinate ale unui acoperiş. [Din fr. *versant*].

versát, ~ţi, versată, ~e a. care are cunoştinţe aprofundate într-un anumit domeniu, care are experienţă; experimentat, competent: *împăratul Vatatzes, înţelept ca om de stat şi versat în expediente.* EM.; *lui Hagienuş, foarte versat în istoria artelor, îi plăcea biserica lui Ioanide.* CĂL. [Din fr. *versé*].

versatíl, ~i, versatilă, ~e a. care îşi schimbă cu uşurinţă părerile, convingerile, atitudinea; nestatornic, schimbător: *prea capricios şi versatil ... pentru a putea duce la capăt ceea ce începea.* BL. [Din fr. *versatile*].

versatilitáte f. însuşirea de a fi versatil: *„presa", atît de vinovată prin versatilitatea caracterului, ... ne insinuă şi nouă acelaşi defect.* EM.; *la Stănică, lăcomia şi versatilitatea nu obtenebrau observaţia morală.* CĂL. [Din fr. *versatilité*].

versét, versete n. **1.** fiecare dintre paragrafele (de mică întindere) cu înţeles de sine stătător, de obicei numerotate şi dispuse în alineate, în care este împărţit textul Bibliei, al Coranului sau al altor scrieri religioase: *nici o speţie de versuri din poezia profană nu se poate compara cu versetele biblice.* HEL.; *corul intonează ..., la unison, versetele regelui David.* SAD.; **2.** diviziune a unui text literar de proză ritmată: *versetele din „Cîntarea României".* [Din it. *versetto*, fr. *verset*].

versificá, versífic vb. **1.** (intr.) a se exprima în versuri, a scrie lucrări în versuri: *mulţi versifică admirabil ..., dar le lipseşte „muzica".* CĂL.; **2.** (tr.) a transpune în versuri un text în proză, o temă etc.: *Apoloniu de Rodos versifica mitul elenic despre expediţiunea argonauţilor.* HASD. [Din lat. ***versificare***, it. ***versificare***, fr. ***versifier***].

versificáre, versificări f. **1.** acţiunea de a versifica şi rezultatul ei; alcătuire de versuri: *e o critică ... a maniei versificării ce domneşte la noi.* AL.; **2.** transpunere în versuri: *scrie cîteva poeme, versificări ale unor legende.* R.L.; **3.** (înv.) versificaţie: *nu sînt respectate regulele de versificare ale sonetului.* VLAH. [V. *versifica*].

versificát, ~ţi, versificată, ~e a. alcătuit sau transpus în versuri: *Psaltirea moldovenească versificată a metropolitului Dositeu.* HASD. [V. *versifica*].

versificatór, ~i, versificatoáre m., f. **1.** persoană care compune lucrări în versuri; autor de versuri considerat din punctul de vedere al artei de a versifica: *versificator pe teme date ... Ovidiu n-a cîntat dragostea ca o pasiune.* LOV.; **2.** (depr.) autor de versuri lipsite de inspiraţie: *deveniră ... poeţi fără poezie, versificatori fără versuri.* HEL. [Din lat. ***versificator***, fr. ***versificateur***].

versificáţie, versificaţii f. **1.** arta de a face versuri după anumite reguli prozodice; ramură a poeticii care studiază regulile de alcătuire a versurilor; versificare: *să tractăm ... despre versificaţiune sau despre regulile facerii versurilor.* HEL.; **2.** (manieră de) realizare artistică a versurilor: *e mai bine să nu ne apucăm să facem versuri, dacă nu avem pentru versificaţie ureche muzicală.* MACED.; **3.** (manieră caracteristică de) exprimare (artistică) în versuri: *cîţiva coconaşi ... se aventurau în versificaţii.* ARG.; (şi: (înv.) **versificaţiune**). [Din lat. ***versificatio***, ***-onis***, fr. ***versification***].

versificaţiúne f. v. **versificaţie.**

versiúne, versiuni f. **1.** traducere a unui text dintr-o limbă în alta; fiecare dintre traducerile

diferite ale aceluiaşi text într-o anumită limbă străină; fiecare dintre redactările în limbi diferite ale aceluiaşi text: *a dat ... o dulce versiune a odei răposatului Tennyson.* CAR.; **în versiune originală**, în original (v. **original**); **2.** exerciţiu şcolar de traducere a unui text dintr-o limbă străină, în special clasică, în cea maternă: *teme greceşti şi versiuni latine.* ARG.; **3.** fiecare dintre formele diferite ale unei lucrări literare, ştiinţifice etc. care a suferit prelucrări, modificări etc. (în raport cu forma considerată de bază): *într-o săptămînă, ... am scris prima versiune din „Jocul ielelor".* PETR.; **4.** fiecare dintre modalităţile diferite de a interpreta, de a prezenta etc. un fapt, o situaţie etc.; informaţie, opinie (asupra unui fapt, a unei situaţii etc.) care nu prezintă suficiente garanţii de verosimilitate: *cuvintele mele se deosebesc oarecum de versiunea prezentată aici de dumneavoastră.* GHEŢIE; **5.** manevră de modificare a poziţiei fătului în uter pentru a facilita naşterea. [Din fr. ***version***, it. ***versione***].

verslibrísm n. (livr.) şcoală a poeţilor simbolişti, partizani ai versului liber; manieră de versificaţie care constă în utilizarea versului liber. [Din fr. ***vers-librisme***].

verslibríst, ~şti, verslibristă, ~e a. (livr.) care aparţine verslibrismului; caracteristic verslibrismului; referitor la verslibrism: *experienţa verslibristă a lui St.O.Iosif.* // m. (livr.) poet care aparţine verslibrismului; adept al verslibrismului. [Din fr. ***vers-libriste***].

vérso, (rar) **versourĭ** n. faţa a doua a unei foi de hîrtie; pagina a doua a unei file (de carte, de caiet etc.): *pe verso (fără dată).* AL. [Din fr. ***verso***; cf. lat. *(folio)* ***verso***].

versór, versori m. (mat., fiz.) vector avînd modulul egal cu unitatea. [Din fr. ***verseur***].

vérstă, verste f. unitate de măsură pentru distanţe, folosită în trecut în Rusia, egală cu 1,067 km: *piaţa se întinde ... pe un neted şes, într-o cercoferinţă de trei verste.* NEGR. [Din rus. ***versta***].

versuí, versuiesc vb. (înv.) **1.** (intr.) a versifica, a scrie lucrări în versuri; **2.** (tr.) a versifica (un text în proză, o temă etc.). [***Vers*** + *-ui*].

versuíre, versuiri f. (înv.) acţiunea de a versui şi rezultatul ei: *această plecare către versuire să însamnă şi între români.* ASACHI. [V. ***versui***].

versuít, ~ţi, versuită, ~e a. (înv.) versificat. [V. ***versui***].

versuitór, versuitori m. (rar) versificator. [***Versui*** + *-tor*].

versuréle n. pl. (adesea depr.) diminutiv al lui versuri: *numele i-a fost tipărit la coada vreunor versurele.* NEGR. [***Versuri*** (pl. lui *vers*) + *-ele*].

verş, verşuri n. **1.** (înv. şi reg.) compunere în versuri (cu caracter ocazional, de obicei însoţită de melodie): *din tocmite verşurile stihotvorţilor ... bună pomenirea numelui nici s-au părăsit.* CANT.; *noi cu verşurile pe la toate căşile.* POP.; **2.** (înv.) vers: *Omiros ... cu verşuri nepotrivite şi cu iscusită limbă elinească au scris războiul ... grecilor.* CANT.; (şi: (înv. şi reg.) **vierş**). [Din magh. ***vers***, pol. ***wiersz***].

verşóc, verşoace n. (înv.) măsură de lungime egală cu un palmac: *este nalt de 10 verşoace.* OD. [Din ucr., rus. ***veršok***].

verşuníe, verşunii f. (înv.) înverşunare: *petreci şi zi şi noapte în moală verşunie.* NEGR. [***Verşun*** + *-ie*].

vertebrál, ~i, vertebrală, ~e a. (anat.) care ţine de vertebre, referitor la vertebre: *fractură vertebrală*; **coloana vertebrală**, v. **coloană**. [Din fr. ***vertébral***].

vertebrát, ~ţi, vertebrată, ~e a. care are vertebre şi schelet osos sau cartilaginos: *animalele vertebrate au fost clasificate.* MAIOR. // n. (la pl.) încrengătură de animale care au corpul cu simetrie bilaterală, diferenţiat în cap, trunchi, membre, cu sau fără coadă, cu scheletul osos sau cartilaginos intern, al cărui ax principal este coloana vertebrală; (şi la sg.) animal care face parte din această încrengătură: *vertebratele sînt împărţite în următoarele clase: ciclostomi, peşti, batracieni, reptile, păsări şi mamifere.* [Din lat. ***vertebratus***, fr. ***vertébré***].

vertébră, vertebre f. fiecare dintre oasele scurte, în formă de inel, care împreună alcătuiesc coloana vertebrală la om şi la animalele vertebrate. [Din fr. ***vertèbre***, lat. ***vertebra***].

vertebroterapíe, vertebroterapii f. metodă de tratament al unor afecţiuni vertebrale prin elongaţii de coloană. [Din fr. ***vertébrothérapie***].

vértex n. **1.** creştetul capului, punctul cel mai înalt al cutiei craniene; **2.** (mar.) punctul ortodromei cu latitudinea cea mai ridicată; **3.** (meteorologie) punctul cel mai vestic atins de traiectoria unui ciclon. [Din fr., lat. ***vertex***].

verticál, ~i, verticală, ~e a. **1.** care este orientat perpendicular pe un plan orizontal; care are direcţia căderii corpurilor; (sens curent) care este orientat drept (în sus): *mă restabileşte în poziţia verticală.* CAR.; *murmurul ... mulţimii ajungea prin pînzele verticale de ploaie pînă la urechile lui.* GHEŢIE; **dreaptă verticală**, dreapta care uneşte un punct de pe pămînt cu zenitul respectiv; **plan vertical, a)** (geom.) plan care trece printr-o dreaptă verticală; **b)** (astr.) plan care trece prin verticala locului. // f. linie dreaptă care cade perpendicular pe un plan orizontal; direcţia urmată de această linie; **verticala locului**, direcţie determinată de poziţia firului cu plumb aflat în stare de echilibru într-un punct dat. // n. (astr.) semicerc al sferei cereşti care intersectează un plan determinat de verticala locului şi de un astru. [Din fr. ***vertical***].

verticalísm n. (rar) verticalitate. [***Vertical*** + *-ism*].

verticalitáte f. **1.** poziţie verticală a ceva; starea a ceea ce este vertical; **2.** (fig.) intransigenţă; demnitate: *se leapădă de acest mucenic al verticalităţii româneşti.* R.LIB. [Din fr. ***verticalité***].

verticalizá, verticalizez vb. (rar; tr.) a aşeza (ceva) în poziţie verticală. [***Vertical*** + *-iza*].

verticíl, verticile n. (bot.) totalitatea frunzelor, a florilor şi a părţilor unei flori, dispuse circular în jurul unui ax sau al unui punct central; mod de aşezare a florilor, a frunzelor sau a ramurilor, în formă de cerc, la acelaşi nivel, în jurul unui ax. [Din fr. ***verticille***].

verticilát, ~ţi, verticilată, ~e a. aşezat, dispus în formă de verticil: *frunze verticilate*; *flori verticilate.* [Din fr. ***verticillé***].

vertiginós, ~şi, vertiginoásă, ~e a. care se petrece, se produce, se succede etc. cu mare repeziciune, într-un ritm ameţitor: *e un moment de repaus în timpul vertiginoasei călătorii.* CAR.; (adv.) *o cavalcadă de valuri ... se rostogoleau ... coborîndu-se apoi vertiginos într-o mare pîlnie.* CĂL.; *timpul trecea vertiginos.* GHEŢIE. [Din fr. ***vertigineux***].

vertigofobíe, vertigofobii f. fobie de vîrtej. [Din fr. ***vertigophobie***].

vertíj, vertije n. **1.** (med.) stare în care cineva are impresia că obiectele se învîrtesc în jurul său şi că el însuşi se învîrteşte; **2.** senzaţie de pierdere a echilibrului şi de vîrtej; ameţeală: *lui Saferian un asemenea oracol îi dădea vertij.* CĂL. [Din fr. ***vertige***].

verúcă, veruce f. (med.) **1.** tumoare benignă a pielii datorată unui virus; **2.** (bot.) proeminenţă cu asperităţi. [Din it., lat. ***verruca***].

verucós, ~şi, verucoásă, ~e a. **1.** (bot.) care are forma unei veruci; **2.** (med.) însoţit de veruci: *tuberculoză verucoasă.* [Din fr. ***verruqueux***].

verucozitáte, verucozităţi f. (med.) excreşenţă care se formează pe piele şi pe mucoase de consistenţă dură sau cornoasă, datorată proliferării papilelor dermice. [Din fr. ***verrucosité***].

veruí vb. v. **vărui**[3].

vérvă f. **1.** inspiraţie vie, înflăcărată, imaginaţie creatoare: *în „Moştenitorii" Millo joacă cu nesecata lui vervă rolul lui Izidor Giridot.* EM.; *lipseşte verva dialectică a lui Ibrăileanu, acel stil rostogolit care excită gîndirea.* CĂL.; **2.** însufleţire, entuziasm, imaginaţie, fantezie manifestate în vorbire: *ne-a povestit cu multă vervă cum ajunsese ... ban mare.* GHICA; **a fi în** (sau **cu**) **vervă, a)** a fi într-o dispoziţie verbală neobişnuită, a fi inspirat, însufleţit: *deputatul era ... în vervă şi într-adevăr era amuzant.* PETR.; *în seara aceea ... a fost mai cu vervă decît oricînd.* C.PETR.; **b)** (despre sportivi, artişti) a manifesta o formă deosebit de bună. [Din fr. ***verve***].

verzăciúne f. v. **verziciune**.

verzálă, verzale f. (tipogr.; mai ales la pl.) majusculă, capitală: (adj.) *caractere verzale.* [Din germ. ***Versal***(*buchstabe*)].

verzătúră f. v. **verzitură**.

verziciúne, verziciuni f. (pop.; mai ales la pl.) fructe necoapte, verzi: *verzăciunile ... produc totdeauna friguri.* POP.; (şi: **verzăciune**). [***Verde*** + *-iciune*].

verzíş n. verdeaţă, frunziş, vegetaţie: *munţii ... de verziş se despoiau.* AL.; *te plimbai ... privind ... împrejur la verzişul copacilor.* GANE. [***Verde*** + *-iş*].

verzişoáră, verzişoare f. **1.** diminutiv al lui varză; **2.** (bot.; reg.; la pl.) varză de Bruxelles (*Brassica oleracea*); **3.** (bot.; reg.) urechelniţă (*Sempervivum tectorum*). [***Varză*** + *-işoară*].

verzişór, ~i, verzişoáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui verde: *papuci verzişori, pe la toc cu flori.* POP. // m. (la pl.) corp de cavalerie înfiinţat de Matei Basarab; (la sg.) ostaş cu uniformă de culoare verde, care făcea parte din acest corp: *în urma lor veneau roşiorii şi verzişorii călări.* OD. [***Verde*** + *-işor*].

verzitúră, verzituri f. (fam.; mai ales la pl.) fructe necoapte, verzi; (şi: **verzătură**). [***Verde*** + *-itură*].

verzíu, ~ii, verzie, ~ii a. (pop.) verzui: *frunză verde şi verzie.* POP. [***Verde*** + *-iu*].

verzúi, verzuie a. care are o culoare apropiată de verde; care bate în verde; verziu, verzuliu, verzuriu: *vaporul lasă-n urmă o cărare de spumă verzuie.* VLAH. [***Verde*** + *-ui*].

verzulíu, ~ii, verzulie, ~ii a. (rar) verzui. [***Verde*** + *-uliu*].

verzuríu, ~ii, verzurie, ~ii a. (rar) verzui: *ochii săi verzurii, scăpărînd scîntei.* DELAVR. [***Verde*** + *-uriu*].

vésel, ~i, veselă, ~e a. **1.** bine dispus, care manifestă voioşie, voie bună sau (p. ext.) bucurie, mulţumire: *eram vesel ca vremea cea bună.* CR.; *unde era fata veselă, plină de viaţă?* GHEŢIE; **2.** care exprimă, denotă bună dispoziţie, voie bună sau (p. ext.) bucurie, mulţumire: *a lăsat plăcute şi vesele suvenire printre subordonaţii lui.* OD.; *de afară răzbătea larma veselă a copiilor.* SAD.; (adv.) *ploscele ciocnesc, vesel chiuiesc.* POP.; **3.** care provoacă hazul, care amuză: *anecdote triste sau vesele.* AL.; **4.** (p. ext.) care este plăcut vederii, care produce încîntare, desfătare: *am întîlnit-o ... într-o căsuţă albă, veselă.* REBR.; **5.** (p.ext.) care are loc, care se petrece în bună dispoziţie, într-o atmosferă de veselie; plin de voie bună, de voioşie: *ce vesele sînt acele întruniri de una sau două ore.* OD. [Din sl. ***veselŭ***].

veseiár, veselari m. persoană care are în păstrare vesela într-o unitate militară, într-o închisoare etc. [*Veselă* + *-ar*].

vesélă f. totalitatea vaselor folosite la masă sau, rar, la pregătirea mîncării: *comandă cîteva bufete pentru veselă.* CĂL. [Din fr. ***vaisselle***].

veselí, veselesc vb. **1.** (pop.; refl.) a deveni vesel, a manifesta bună dispoziţie, voie bună sau (p. ext.) bucurie, mulţumire; a simţi bucurie, a fi cuprins de bucurie: *cu toţii acmu de lucrul isprăvit veselindu-să.* CANT.; *descoperind acest adevăr, se veseli şi începu a rîde singur.* SAD.; **2.** (pop.; tr.) a face (pe cineva) să devină sau să fie vesel, a produce cuiva bună dispoziţie, voie bună sau (p. ext.) bucurie, mulţumire, a umple de bucurie: *vinul veseleşte inima omului.* SAD.; **3.** (refl.) a-şi folosi timpul în mod plăcut, distrîndu-se, amuzîndu-se, chefuind etc.; a se distra, a se amuza; a chefui, a petrece: *mîncaţi, beţi şi vă veseliţi, dar de fata împăratului Roş nici nu gîndiţi!* CR. [Din sl. ***veseliti***].

veselíe f. **1.** stare de bună dispoziţie, de voie bună sau (p. ext.) de bucurie, mulţumire; expresie, manifestare a unei asemenea stări: *din veselia cea mai mare cazi deodată în uricioasa întristare.* CR.; *era acum de o stranie veselie.* PETR.; (înv.) **în** (sau) **întru veselie**, cu voie bună; cu bucurie deplină, din toată inima: *lucraţi Domnului în veselie.* COR.; **2.** (rar; la pl.) gesturi, fapte, vorbe etc. care provoacă haz, amuzament etc.: *am asistat ... la acea serbare ... şi am auzit glumele, veseliile, toasturile nenumărate.* AL.; **3.** (p. ext.) ceea ce constituie cauza, motivul unei bune dispoziţii: *Anton Pann, Nănescu şi Chiosea fiul erau veselia grădinilor lui Deşliu.* GHICA; *copiii sînt veselia casei*; **4.** distracţie, amuzament (specifice unei petreceri); petrecere, de obicei, cu masă mare, cu muzică etc., prilejuită de celebrarea unui eveniment festiv (nuntă, botez etc.) sau de o sărbătoare; ospăţ, chef: *trei zile n-a fost noapte, ci numai senin şi veselie, ... chiotele despicau bolta cerului.* EM.; **5.** (p. ext.; reg.) nuntă. [Din sl. ***veselije***].

veseliór, ~i, veselioáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui vesel; uşor ameţit de băutură: *îmi vine cam veselior.* POP. [*Vesel* + *-ior*].

veselíre, veseliri f. (pop.) înveselire. [V. ***veseli***].

veselít, ~ţi, veselită, ~e a. **1.** (rar) înveselit; **2.** (înv.) înveselitor: *am învăţat şi acea veselită muzică a cîntării.* DOS. [V. ***veseli***].

veselitór, ~i, veselitoáre a. (înv.) înveselitor; îmbucurător; plăcut: *aflînd ... aceastâ veselitoare ştire.* BĂLC.; *nu mai am curaj şi putere să sorb această băutură veselitoare.* SAD. [*Veseli* + *-tor*].

veselós, ~şi, veseloásă, ~e a. (reg.) **1.** vesel, bine dispus: *tu, mireasă veseloasă, bota ta-i pe grind-acasă.* POP.; **2.** care este plăcut vederii, care produce încîntare: *pe ast' rîturi veseloase să culegem flori frumoase.* POP.; **3.** care are loc, care se petrece în bună dispoziţie, într-o atmosferă de veselie: *am ajuns Sf. Crăciun veselos şi frumos.* POP. [*Vesel* + *-os*].

vespasiánă, vespasiene f. construcţie, special amenajată, în locurile publice, care serveşte bărbaţilor pentru urinat: *a fost amendat pentru că a acoperit pereţii unei cabine dintr-o vespasiană cu ... texte obscene.* GHEŢIE. [Din fr. ***vespasienne***].

vesperál, ~i, vesperală, ~e a. de seară, din timpul serii, caracteristic serii: *pauze mari ... umpleau siestele lor vesperale.* VINEA. [Din fr. ***vespéral***, it. ***vesperale***].

vésperă, vesperi şi **vespere** f. **1.** (în Biserica romano-catolică) slujbă religioasă care se făcea seara, astăzi oficiindu-se după nonă şi înaintea ultimei ore canonice; **2.** (înv.) seară, asfinţit: *a apus soarele, începe vespera*; **3.** (în evul mediu) **vesperile siciliene** sau **vespera siciliană**, revoltă a sicilienilor, urmată de masacrul ocupanţilor francezi, începută în Sicilia la 31 martie 1282, în lunea Paştilor, în urma semnalului dat de clopotele care anunţau slujba de seară. [Din lat. ***vespera***, it. ***vespero***].

vest n. sg. **1.** unul dintre cele patru puncte cardinale, opus estului, situat într-o direcţie care formează un unghi de 90° cu direcţia nordului; (p. ext.) loc pe orizont, zonă în care apune soarele; parte a globului pămîntesc, a unui continent, a unei ţări, a unei regiuni, a unui oraş etc. aşezată spre acest punct cardinal; apus, occident: *intrarea în oraş se va face dinspre vest.* PETR.; **2.** (mai ales în terminologia referitoare la politica internaţională) nume dat Europei occidentale şi statelor Americii de Nord: *un regim pseudoliberalizat se străduia, din răsputeri, să obţină sprijinul Vestului diplomatic şi financiar.* R.LIB. [Din germ. ***West(en)***].

vestálă, vestale f. **1.** (în antichitatea romană) preoteasă care întreţinea focul sacru în templul zeiţei Vesta şi pentru care castitatea era o condiţie obligatorie: *văd două vestale osîndite de druizi a fi îngropate de vii.* BOL.; **2.** (fig.; rar) fată sau femeie de o virtute exemplară: *actriţă de mîna a doua, ea nu e o vestală, are amanţi.* CĂL. [Din fr. ***vestale***, lat. ***vestalis***, it. ***vestale***].

vestălii f. pl. (în antichitatea romană) serbări în cinstea zeiţei Vesta, celebrate la 15 iunie. [Din fr. ***vestalies***; cf. lat. ***vestalia***].

véstă, veste f. obiect de îmbrăcăminte fără mîneci şi fără guler, care acoperă corpul de la talie în sus şi care este purtat mai ales de bărbaţi (sub haină); jiletcă: *scoase din buzunarul vestei un ceasornic.* VINEA; **a avea** (sau **a ţine**) **pe cineva** sau **ceva în buzunarul de la vestă**, a avea în puterea sa, a domina pe cineva sau ceva: *Metternich avea politica europeană în buzunarul de la vestă.* [Din germ. ***Weste***, fr. ***veste***].

véste, veşti f. **1.** informaţie; noutate; înştiinţare: *să nu cumva să primesc gazetele ... fără vestea despre moartea lui Mihăileanu.* CAR.; *acuma lucrul fiind dat pe faţă ..., vestea avea mare greutate.* SAD.; **fără (de) veste**, **a)** pe neaşteptate; pe neobservate; brusc: *tresări ca deşteptat fără veste din somn.* HOGAŞ; **b)** neaşteptat; neprevăzut: *la întrebările fără veste ca bezmeticii să uluiesc.* CANT.; **a(-i) da cuiva (de) veste**, a înştiinţa; a anunţa: *nu s-au mai întors înapoi să dea veste.* ANTIM; *mă duc să dau de veste lui cuconu Costache.* SAD.; **a prinde de veste** ori (reg.) **a purcede de veste**, a lua cunoştinţă (de ...), a afla; a-şi da seama (din timp): *unii ... prinseră mai dinainte de veste şi fugiră în Ardeal.* OD.; *n-am prins de veste cînd s-a topit vara.* C.PETR.; **a-i prinde cuiva de veste**, a remarca (la momentul oportun) prezenţa cuiva într-un anumit loc; a-şi da seama de situaţia, sentimentele, intenţiile etc. cuiva: *au întrat în ţară să prade ..., prinzîndu-le de veste Ştefan Vodă, le-au ieşit înainte.* UR.; (pop. şi fam.) **ce (mai) veste?** sau **ce (mai) veste-poveste?**, ce (mai) e nou? ce se aude? ce ştii nou?: *aminteri, ce mai veste-poveste pe la dv.?* CAR.; *dar la voi ce mai veste-poveste? se interesă ea.* GHEŢIE; **2.** faimă; renume; reputaţie: *care izbîndă i-au făcut mare nume şi veste lui Ioan Corvin.* COSTIN; **a se duce** (sau **a merge**, **a se lăţi**) **vestea (cuiva, a ceva** sau **de ceva)** sau **a i se duce** (ori **a-i merge**, **a i se lăţi**) **vestea**, **a-i merge** (sau **a i se duce cuiva**) **vestea şi povestea**, a deveni foarte bine cunoscut, a i se duce faima; a căpăta notorietate: *mama era o păpuşă ... de frumuseţea ei mersese vestea.* M.CAR.; *se dusese vestea ... despre o frumuseţă de la Moldova.* SAD. [Din sl. ***vĕsti***].

vestejí vb. v. veşteji.

vestejíre f. v. veştejire.

vestejít a. v. veştejit.

vest-europeán, ~eni, vest-europeană, ~ene a. care aparţine Europei de Vest sau populaţiei ei, referitor la Europa de Vest sau la populaţia ei: *s-a ajuns ca numai în trei ani guvernele vest-europene să se confrunte cu probleme deosebite.* R.LIB. [***Vest*** + ***european*** (după germ. ***westeuropäisch***)].

vestezít a. v. veştejit.

vest-germán, ~i, vest-germană, ~e a. care aparţine fostei Republici Federale a Germaniei sau populaţiei acesteia, referitor la fosta Republică Federală a Germaniei sau la populaţia ei. // m., f. persoană (originară) din fosta Republică Federală a Germaniei: *a reprodus ... o, „telegramă" adresată lui Heine ... de romancierul vest-german Martin Wasler.* R.L. [***Vest*** + ***german*** (după. germ. ***westdeutsch***)].

vestí, vestesc vb. **1.** (tr.) a aduce la cunoştinţă fapte care au avut loc sau sînt în curs de desfăşurare, situaţii trecute sau existente, informaţii referitoare la asemenea fapte sau situaţii; a anunţa, a comunica, a încunoştinţa: *du-te şi vesteşte împăratului ce-am spus eu.* CR.; *cîteva guri de tun vesteau deplina biruinţă.* GAL.; **2.** (tr.) a anunţa, a înştiinţa pe cineva (despre ...): *ne-au vestit copiii că aţi sosit.* VOIC.; **3.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni bine cunoscut (pretutindeni); a face să capete (sau a căpăta) faimă, popularitate: *ajunse de trei ori mare vizir, vestindu-se mai presus de toţi căpitanii turci în toate războaiele.* BĂLC.; (refl. pas.) *s-a vestit în toată ţara mare praznic sub munte.* SAD.; **4.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni cunoscut ca ..., a face să capete sau a căpăta notorietate de ...: *vor lua pildă din acest cîrpaci, prin ce uneltire s-a vestit dibaci.* PANN; **5.** (refl.) a-şi face remarcată existenţa, a-şi afirma prezenţa: *vara acelui an se vestea sub semnul ropotelor de grindină.* C.PETR.; **6.** (tr.) a face cunoscut dinainte, a anunţa anticipat (orientîndu-se după anumite indicii) fapte care vor avea loc, situaţii care urmează să se realizeze; (spec.) a prooroci, a prezice: *trăgeau cu sorţii noaptea ... şi vesteau fetei mare noroc.* AL.; *îi vestise acest drum de sară cu bucurie de dragoste.* SAD.; **7.** (tr.) a pune la curent pe cineva, a face să afle dinainte: *se simţise ... dator s-o vestească ... că se hotărîse să-i ia nepoata de nevastă.* M.CAR.; **8.** (tr.) a anunţa pe cineva că urmează să sosească, să se prezinte, să fie de faţă (în cel mai scurt timp): *aflîndu-mă singură acasă, îmi vestiră pe doamna Olga.* NEGR.; **9.** (refl.) a-şi face simţită apariţia iminentă; a da primele semne de existenţă: *zorile de iulie se vestiră ... printr-o ceaţă de necrezut.* PETR.; **10.** (refl.) a prezenta indicii ale unei anumite evoluţii, ale unei anumite stări viitoare: *noaptea se vestea grăbită din adîncuri.* HOGAŞ; **11.** (tr.) a constitui un indiciu care înlesneşte să se prevadă: *ciorile strînse grămadă ... iarna ne vestesc zăpadă.* PANN. [De la ***veste***].

vestiár, vestiare n. **1.** loc special amenajat la intrarea într-o sală de spectacole, într-un local public etc. unde se lasă în păstrare paltoanele, pălăriile etc.; garderobă: *Sufleţel nu-şi lăsa niciodată bastonul la vestiar.* CĂL.; **2.** încăpere sau grup de încăperi într-o clădire publică, într-o întreprindere, pe un stadion etc. unde se lasă hainele în păstrare şi se îmbracă echipamente speciale; **3.** încăpere, situată la intrarea într-o locuinţă, unde se lasă paltoanele, pălăriile etc. [Din fr. ***vestiaire***].

vestibúl, vestibule şi **vestibuluri** n. **1.** (la romani) spaţiul din faţa unui edificiu public, a unei case etc., situat între uşa de intrare şi stradă, adesea delimitat de un portic sau de prelungirea zidurilor, în care, de obicei, erau primiţi vizitatorii care nu aveau acces în clădire: *în vestibulul templului se văd mai multe stane, cu chipul guvernorilor ai Daciei traiane.* BOL.; **2.** încăpere prin care se intră într-un edificiu public, într-o casă, într-un apartament şi din care se trece în alte încăperi; antreu, hol: *stă rezemat de un perete al vestibulului Teatrului Naţional.* CAR.; *Sever pătrunse într-un vestibul arcuit ..., iar de aici într-un hol.* GHEŢIE; **3.** (anat.) prima

cavitate a labirintului osos din urechea internă. [Din lat. *vestibulum*, fr. *vestibule*].

vestibulár, ~i, vestibulară, ~e a. (anat.) care aparţine vestibulului, care se află în regiunea vestibulului. [Din fr. *vestibulaire*].

véstic, ~ci, vestică, ~ce a. care este situat, în raport cu un punct, cu o regiune etc., la (sau în, spre) vest; care ţine de vest, mai ales de apusul Europei, care este caracteristic vestului, mai ales apusului Europei: *Oltenia pînă la Temeş şi o bucată vestică a Transilvaniei ... constituiau Dacia propriu-zisă.* HASD. [*Vest* + *-ic*; cf. germ. ***westlich***, ***westisch***].

vestígiu, vestigii n. 1. (livr.) urmă lăsată de piciorul unui om sau al unui animal; **2.** (de obicei la pl.) ceea ce a rămas din vechime (şi care prezintă o importanţă culturală, documentară etc.); mărturie, probă, indiciu care atestă existenţa în trecut a ceva (care nu mai există); (fig.) ceea ce rămîne, se menţine dintr-o concepţie, dintr-o mentalitate, dintr-o cultură; relicvă, urmă: *îmi va da ... mijlocul de a urmări treptat vestigiile antichităţii peste toată întinderea României.* OD.; *ne pătrundeam de sufletul trecutului contemplîndu-i vestigiile sublime.* M.CAR. [Din lat. ***vestigium***, fr. ***vestige***].

vestimént, vestimente n. veşmînt: *mă văd învăscută în aceste vestimente cîmpene.* ASACHI. [Din lat. ***vestimentum***, it. ***vestimento***].

vestimentár, ~i, vestimentară, ~e a. care ţine de îmbrăcăminte, referitor la îmbrăcăminte: *îl jena felul ei de a vorbi tare, ... luxul vestimentar de gust îndoielnic.* C.PETR. [Din fr. ***vestimentaire***].

vestimentáţie, vestimentaţii f. îmbrăcăminte; mod de a se îmbrăca: *îl amuza ... un tînăr cu o vestimentaţie mai năstruşnică.* R.LIB. [De la ***vestimentar***].

vestíre, vestiri f. **1.** acţiunea de a (se) vesti şi rezultatul ei; înştiinţare, încunoştinţare (asupra unui fapt care a avut loc, care este în curs de desfăşurare sau care urmează să se producă); (spec.) prevestire, prezicere: *la această vestire trufaşă, prinţul Andrei ... trămise înapoi pe crainic.* BĂLC.; *am recunoscut ... calea pe care primesc toate sufletele alese vestirile bune.* ARG.; **a da vestire**, a comunica o informaţie; a face cunoscut: *un crainic îşi ridică ... cuşma, poftind să deie vestire.* SAD.; **2.** (mai ales la pl.) anunţare în biserică a datei la care urmează să se oficieze o căsătorie: *să facă vestirile şi să-i cunune.* AG.; **3.** semn prevestitor: *raţele ... băteau ... din aripi, la vestirile că se apropie potop.* C.PETR.; **4.** (înv. şi pop.) faimă, renume; (pop.) **de vestire**, renumit, faimos: *boieri de vestire ... ascultaţi cuvinte de bucurie.* POP. [V. ***vesti***].

vestít, ~ţi, vestită, ~e a. **1.** (rar) care este adus la cunoştinţa cuiva; anunţat, încunoştinţat: *aş vrea să văz ziua pămîntului vestită, să răsuflu un aer mai slobod, mai curat.* ALEX.; **2.** care este bine cunoscut pretutindeni, care se bucură de reputaţie, de faimă, de renume; celebru, renumit: *nici visezi, bătrîne, cîţi în cale mi s-au pus! toată floarea cea vestită a întregului Apus.* EM. [V. ***vesti***].

vestitór, ~i, vestitoáre a. care vesteşte, care anunţă, care face cunoscut (un fapt care a avut loc, care este în curs de desfăşurare sau care urmează să se producă): *părea ... îngerul vestitor.* CĂL. // m., f. persoană care vesteşte, care anunţă, care face cunoscut (un fapt care a avut loc, care este în curs de desfăşurare sau care urmează să se producă): *stătea ... dincolo de Nistru ... priveghind ceambulurile de pradă şi primind vestitori.* SAD. // m. (reg.) colăcar; vornicel: *vestitorii ajung la casa ginerelui.* ST. [*Vesti* + *-tor*].

vestmînt n. v. veşmînt.

vestmîntár m. v. veşmîntar.

vestón, vestoane n. haină bărbătească (de uniformă) care se poartă peste cămaşă: *privirile avocatului ... erau aţintite asupra vestonului lui Victor.* GHEŢIE. [Din fr. ***veston***].

véşcă, veşti şi **veşte** f. **1.** (pop.) cercul de lemn sau de metal al sitei, al ciurului etc.; văcălie: *veşca ciurului dincoace şi dincolea batem şi zbatem.* CANT.; **a fi trecut** (sau **purtat**) **şi în** (sau **prin**) **ciur şi în** (sau **prin**) **veşcă**, a păţi multe, a suporta încercări felurite, cîştigînd experienţă; **2.** (pop.) cerc din coajă de arbore pus în jurul pietrelor de moară pentru a împiedica risipirea făinii; **3.** (reg.) tipar de lemn sau de metal în formă de cerc, în care se presează caşul; (reg.) bor la pălărie. [Din sl. ***vécko***].

veşcălíe, veşcălii f. (reg.) **1.** veşcă (la sită, la ciur etc.); **2.** veşcă (în jurul pietrelor de moară); (şi: **văşcălie**). [De la ***veşcă***].

veşmînt, veşminte şi (înv. şi reg.) **veşmînturi** n. **1.** obiect de îmbrăcăminte; (la pl.) totalitatea obiectelor care servesc ca îmbrăcăminte a cuiva (purtate în special peste rufăria de corp); haină, vestiment: *viermii şi putrejunea piiarde şi bucatele şi veşmintele.* COR.; *lumea ... judecă pe oameni după vestminte.* CAR.; (fig.) *o scurtă scară ... se deschidea în peretele îmbrăcat în veşmîntul veşted-arămiu al iederii.* GHEŢIE; **2.** (fig.) aspect exterior, înfăţişare, aparenţă: *cuvîntul e veşmîntul cugetării*; **3.** (la pl.; şi **veşminte sfinte**) îmbrăcăminte specială (stihar, sacos, epitrahil, mantie etc.) pe care o poartă arhiereii, preoţii şi diaconii la oficierea slujbelor religioase sau în împrejurări solemne; odăjdii: *făcut-au 2 sfinte mănăstiri mari în Moldova, Bistriţa şi Moldoviţa şi le-au înzăstrat ... cu veşminte scumpe.* UR.; *aştepta cu un pachet de veşminte bisericeşti.* CĂL.; (şi: **veştmînt, vestmînt**). [Lat. ***vestimentum***].

veşmîntár, veşmîntare n. loc în altar unde se păstrează veşmintele liturgice; veşmîntărie. // m. (pl. **veşmîntari**) persoană care are în grijă veşmintele liturgice: *cere de la vestmîntar odăjdiile care îţi trebuie.* GAL.; (şi: **vestmîntar**). [***Veşmînt*** + *-ar*].

veşmîntărie, veşmîntării f. veşmîntar: *se aşează în strana mică dintre uşa veşmîntăriei şi tronurile domniei.* SAD. [***Veşmînt*** + *-ărie*].

véşnic, ~ci, veşnică, ~ce a. **1.** (în limbajul religios şi filozofic) care nu a avut început şi nu va avea sfîrşit, care este în afara timpului; etern: *vecinic numai singur Domnul Dumnezeu este.* MUSTE; **2.** (în limbajul religios) care ţine de Dumnezeu: *razele slavei tale cei vecinice pururea luminează pe cei ce se jertfesc ţie.* MARC.; **3.** care există din totdeauna, pe care experienţa umană îl recunoaşte că a existat din totdeauna şi că va exista întotdeauna; etern: *natura e vecinică, ea nu se supune prefacerilor ca obiceiurile.* HEL.; *materia e vecinică, e mama noastră a tuturor.* AG.; **4.** care nu va avea sfîrşit; etern: *temîndu-se de muncile vecinice, să părăsesc de păcate şi vin la pocăinţă.* VARL.; *să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!* EM.; **viaţa veşnică**, v. **viaţă**; **veşnica** (**lor, ei etc.**) **pomenire**, v. **pomenire**; **a trece** (sau **a se muta**) **la cele veşnice**, a muri; **a dormi** (**de**) **somnul cel veşnic**, a fi mort: *îl găsi dormind de somnul cel veşnic.* NEGR.; **5.** care durează foarte mult timp fără a se schimba şi fără a se întrerupe: *ce folos ţi-a adus această înşelătorie? nimic alt, fără numai căinţă veşnică.* CAR.; **6.** (p. exager.) care pare că nu se mai sfîrşeşte, care oboseşte, plictiseşte prin repetiţie, insistenţă: *vecinica plîngere că poeţii, literaţii şi artiştii nu sînt îndestul încurajaţi.* CAR. // m. (înv.; la sg.; artic.; şi **Cel Veşnic**) Dumnezeu: *socoteală nu am de dat ... decît Celui Veşnic.* M.CAR. // adv. întruna, mereu, necontenit; (pentru) totdeauna: *vecinic ar fi dorit să ţie ... atît de fericita lui nebunie.* EM.; (şi: (înv. şi pop.) **vecinic**). [Din sl. ***vĕčĭnŭ***].

veşnici, veşnicesc vb. (înv.; tr.) a înveşnici, a eterniza: *neamul lui Set, privilegiat împotriva morţii ca să vecinicească durerea în veacuri!* HEL.; (şi: **vecinici**). [De la ***veşnic***].

veşnicíe, veşnicii f. **1.** durată care nu a avut început şi nu va avea sfîrşit, care nu se supune nici unei determinări temporale; eternitate, vecie: *timpul mort şi-ntinde trupul şi devine vecinicie.* EM.; **2.** durată nelimitată în viitor; existenţa veşnică de după moarte; vecie: *Doamne, ... să ne deşteptăm într-acele tainice locuri ale vecinicii, unde ne aşteaptă fericirea cea desăvîrşită.* MARC.; **în veşnicie**, în tot timpul; în eternitate: *căsătoria ... nici moartea nu poate sfărăma şi care rămîne înfiinţată în vecinicie.* MARC.; **pentru** (sau **pe**) **veşnicie**, pentru totdeauna, în mod definitiv: *de-acum, pe vecinicie ţie sufletul îmi vînd!* AL.; *dă poruncă să-i culce în casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veşnicie.* CR.; **3.** (înv.) nemurire: *cu vecinicia sînt legat, ci voi să mă dezlege.* EM.; **4.** (p. exager.) perioadă de timp foarte îndelungată: *avea gînduri pline de farmec, cu cari nu i s-ar fi urît de a sta o veşnicie.* VLAH.; (şi: (înv. şi pop.) **vecinicie**). [***Veşnic*** + *-ie*].

véşted, ~zi, veştedă, ~e a. **1.** care şi-a pierdut prospeţimea, seva; care a început să se usuce; ofilit: *mi-aruncă ... floarea veştedă de luncă.* EM.; *învolburări bruşte de vînt ridicau în slăvi frunzele veştede ... de pe trotuare.* GHEŢIE; **2.** a cărui vegetaţie şi-a pierdut prospeţimea, s-a uscat: *în cîmpul veşted iată un fir de iarbă verde.* AL.; **3.** (fig.) lipsit de farmec, şters: *totu-mi pare veşted, căzut şi uniform.* EM.; **4.** (fig.) palid, tras la faţă, lipsit de vigoare; (p.ext.) îmbătrînit; ofilit: *sînge proaspăt începu să-i rumenească obrajii, aşa de veştezi mai înainte.* CAR.; *trufie aprigă şi haină învrăjbire se destăinuiau în trăsăturile feţei sale veştede.* M.CAR.; **5.** (fig.) lipsit de strălucire; pal, şters: *în umerii obrajilor slomnea acea roşaţă veştedă a oficoşilor.* VLAH. [Lat. **vescidus* (<*vescus* „firav, uscătiv")].

veştéji, veştejesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină veşted; a (se) ofili: *florile s-au vestejit de cînd tu le-ai părăsit.* AL.; *io sînt rece brumărel ... veştejesc orişice floare.* POP.; **2.** (fig.; refl. şi intr.) a-şi pierde frăgezimea, culoarea feţei, a deveni palid, tras la faţă; a-şi pierde vigoarea; (p. ext.) a îmbătrîni, a se trece: *tu nu ai fost născută să te veştejeşti la umbra acestei închisori.* BOL.; (tr.) *necazurile au veştejit tinereţile sale*; **3.** (fig.; tr.) a condamna, a blama, a stigmatiza: *veştejea pe faţă fără cruţare purtările unor credincioşi.* GHEŢIE; **4.** (fig.; tr.) a dezonora, a compromite, a necinsti: *calcă în picioare credinţa jurată soţului ei, vesteieşte onoarea sa şi a familiei.* FIL.; (şi: **vesteji**, (înv. şi pop.) **veştezi**). [De la ***veşted***; sensurile **3** şi **4** calc după fr. ***flétrir***].

veştejíre, veştejiri f. **1.** faptul de a (se) veşteji şi rezultatul lui; ofilire, pălire (a plantelor): *iarba cu gălbenirea şi florile cu veştedzirea.* CANT.; **2.** ofilire, paloare a feţei; pierdere a vigorii: *duc ... pe biata junime la sărăcie, la veştejire.* FIL.; (şi: **vestejire**, (înv.) **veştezire**). [V. ***veştéji***].

veştejít, ~ţi, veştejită, ~e a. **1.** veşted, ofilit, pălit: *un strat cu florile pe jumătate vestezite.* EM.; **2.** (fig.) palid, tras la faţă, lipsit de vlagă; (p. ext.) îmbătrînit: *ne-aţi venit apoi ... vestejiţi fără de vreme, dar cu creieri de copil.* EM.; *apăru o femeie încă tînără, dar cu obrazul palid şi veştejit.* EL.; (şi: **vestejit**, (pop.) **vestezit, veştezit**). [V. ***veştéji***].

veştezí vb. v. veştéji.

veştezíre f. v. veştejire.

veştezít a. v. veştejit.

veştmînt n. v. veşmînt.

veterán, veterani m. **1.** (la romani) soldat eliberat din armată după un anumit număr de ani de serviciu şi care se bucura de anumite privilegii: *veteranii ... îmbătrîniţi în slujbe vestite îi scotea de supt steaguri şi le da pre la oraşă şi la sate locuri de casă, de vii, de grădini.* COSTIN; **2.** militar, activ sau în retragere (cu experienţă de luptă), avînd un

stagiu îndelungat de serviciu; persoană (în vîrstă) care a participat la unul sau mai multe războaie: *bătrînul colonel ... a lăsat plăcute şi vesele suvenire printre subordonaţii lui, acum toţi veterani ai oştirii.* OD.; *au defilat cu şcolile şi armata veteranii, – oşteni de la '77.* SAD.; **3.** persoană (în vîrstă) avînd experienţă într-un anumit domeniu de activitate şi care lucrează de mult timp într-o instituţie: *văduva răposatului veteran al corpului didactic ..., fost profesor.* CAR.; *un veteran al jurnalismului.* [Din lat. ***veteranus***, fr. ***vétéran***].

veterinár, ~i, veterinară, ~e a. referitor la prevenirea, combaterea şi vindecarea bolilor de care suferă animalele (domestice); care este destinat ocrotirii şi îngrijirii sănătăţii animalelor (domestice): *dispoziţii sanitare şi veterinare referitoare la combaterea epidemiilor*; **medicină veterinară**, ştiinţă care are ca obiect cunoaşterea anatomiei, fiziologiei şi patologiei animalelor (domestice): *reţetele ... medicinei veterinarii sînt ... furişate printre o mulţime de noţiuni istorice.* OD.; *în medicina veterinară nu se cunoaşte nici un mijloc de lecuit hidrofobia.* HOGAŞ. // m. **1.** (şi adj. **medic, doctor veterinar**) persoană care profesează medicina veterinară, specialist în medicina veterinară: *flind prefectul dus la Pesta ... întovărăşit şi de veterinar.* EM.; **2.** (şi adj., **tehnician, agent veterinar**) persoană cu pregătire medie din serviciul sanitar-veterinar; (şi: (înv.) **veterinariu**). [Din lat. ***veterinarius, -a***, fr. ***vétérinaire***, germ. ***Veterinär***].

veterinăríu a. v. veterinar.

veterinăríe f. (rar) medicină veterinară (v. **veterinar**): *şcoală de veterinărie.* [***Veterinar*** + *-ie*].

véto n. **1.** (în Roma antică) formulă prin care tribunii plebei puteau să se opună decretelor Senatului şi ale consulilor sau hotărîrilor magistraţilor; **2.** (şi **drept de veto**) drept conferit unei autorităţi (şef de stat, membru al consiliului de securitate ONU etc.) de a se opune promulgării unei legi votate, adoptării unei rezoluţii etc.; **3.** (fig.; livr.) opoziţie, împotrivire la o hotărîre, la o decizie: *islamul a fost chemat să puie un veto curentului germanic spre răsărit.* EM. [Din fr., lat. ***veto***].

vétrelă, vetrele f. (înv.) **1.** pînză (de corabie), velă: *slăbirăfunile cîrmelor, şi, rădicînd veatrila către suflarea vîntului, siliia la ţărmure.* N.TEST.; **a trage vetrela pe uscat**, a trage mîţa de coadă (v. **mîţă**): *trage neîncetat vetrela pe uscat.* PANN; **2.** (p. ext.) corabie; (şi: **vetrilă**). [Din sl. ***vétrilo***].

vetríce, vetrice f. **1.** plantă erbacee aromatică, din familia compozitelor, cu florile galbene-aurii, dispuse în capitule şi care se foloseşte în medicină pentru proprietăţile sale (*Chrysanthemum vulgare*): *vetricea ie bună la lingoare.* POP.; **2.** (entom.; reg.) (larvă de) efemeră. [Lat. ****vietrix, -cis*** (<***uietrix***)].

vétrilă f. v. vetrelă.

vetrişoáră, vetrişoare f. diminutiv al lui vatră; vetriţă: *mă sui pe vetrişoară.* POP. [***Vatră*** + *-işoară*].

vetríţă, vetriţe f. vetrişoară: *oala fierbe în vetriţă.* POP. [***Vatră*** + *-iţă*].

veturín, veturini m. (italienism; înv.) birjar: *m-am coborît din trăsura veturinului care m-au adus.* AL. [Din it. ***vetturino***].

vetúst, ~şti, vetustă, ~e a. (livr.) **1.** care aparţine unor vremuri trecute; arhaic, vechi: *vetuste capiteluri romanice.* CĂL.; **2.** care a încetat de a fi în uz, care nu mai corespunde, care ţine de o epocă revolută; demodat, depăşit, desuet, perimat: *în odaie era o canapea vetustă.* CĂL.; **3.** deteriorat prin acţiunea îndelungată a timpului; învechit, vechi. [Din lat. ***vetustus***, it. ***vetusto***, fr. ***vétuste***].

vetustáte f. (livr.) faptul de a fi vetust; vechime. [Din lat. ***vetustas, -atis***, it. ***vetusta***, fr. ***vétusté***].

véveriţă, veveriţe, şi (pop.) **veveriţi** f. **1.** mamifer rozător, cu corpul zvelt, de talie mică, cu blană roşcată sau neagră pe spate şi albă pe piept, cu coada lungă şi stufoasă, care trăieşte în arbori (*Sciurus vulgaris*): *două veveriţi ... se jucau pe un trunchi de molid.* SAD.; **2.** epitet pentru o fată vioaie şi sprintenă. [Din sl. ***vĕverica***].

vexá, vexez vb. (livr.; tr.) **1.** (înv.) a persecuta, a asupri (pe cineva): *o organizaţie care-l vexează şi-l şicanează în toate zilele.* EM.; **2.** a răni pe cineva în amorul propriu; a jigni, a ofensa; a contraria: *pe Georgeta o vexase pur şi simplu.* CĂL. [Din lat. ***vexare***, fr. ***vexer***].

vexánt, ~ţi, vexantă, ~e a. (franţuzism) jignitor; contrariant. [Din fr. ***vexant***].

vexáre, vexări f. (livr.) **1.** (înv.) acţiunea de a vexa; persecutare, asuprire: *mersul real şi concret al lucrurilor ... nu se poate împiedica nici prin fanatism naţional, nici prin vexarea altora.* EM.; **2.** (rar) jignire, ofensare; contrariere. [V. ***vexa***].

vexát, ~ţi, vexată, ~e a. (livr.) rănit în amorul propriu; jignit, ofensat; contrariat: *văzînd că-mi răcesc gura degeaba, rămîn foarte vexat.* CAR. [V. ***vexa***].

vexatór, ~i, vexatoáre a. (livr.) **1.** care vexează, care provoacă persecuţii, asupriri: *măsuri vexatoare*; **2.** ofensator, jignitor; contrariant: *folosea un limbaj vexator la adresa mea.* // m. (înv.) persoană care vexează; persecutor, asupritor: *vexatori ai poporului.* [***Vexa*** + *-tor*; cf. fr. ***vexateur***].

vexatórju, ~ii, vexatorie, ~ii a. (livr.) **1.** care vexează, care provoacă persecuţii, asupriri: *le va părea rău ... pentru legile vexatorii pe cari le votează cu atîta uşurinţă.* EM.; **2.** ofensator, jignitor; contrariant. [Din fr. ***vexatoire***].

vexăţie f. v. vexaţiune.

vexaţiúne, vexaţiuni f. (livr.) **1.** faptul de a vexa; persecuţie, asuprire: *popularitatea n-o gonim niciodată cu preţul vexaţiunilor consîngenilor noştri.* EM.; *un poet napoletan suferea în 1821 vexaţiile principelui de Canossa.* CĂL.; **2.** rănire a amorului propriu; jignire, ofensare; vorbă sau faptă care jigneşte, contrariază: *l-a expus la teribile ironii şi vexaţiuni din partea colegilor.* CĂL.; (şi: **vexaţie**). [Din lat. ***vexatio, -onis***, fr. ***vexation***].

vexíl, vexile f. **1.** stindard al unei cohorte în armata romană; **2.** (bot.) petală superioară a florilor leguminoaselor. [Din fr. ***vexille***].

vexilár, vexilari m. purtător al unui vexil în armata romană. [Din lat. ***vexillarius***].

vexilológ, vexilologi m. specialist în vexilologie. [Din fr. ***vexillologue***].

vexilológic, ~ci, vexilologică, ~e a. care aparţine vexilologiei, care se referă la vexilologie. [Din fr. ***vexillologique***].

vexilologíe f. disciplină a istoriei care studiază steagurile în diferite epoci şi ţări. [Din fr. ***vexillologie***].

vezarét n. (înv.) vizirat: *moşteni vezaretul.* [Din turc. ***vezaret***].

vezetéu m. v. vizitiu.

vezicál, ~i, vezicală, ~e a. (anat.) care ţine de vezică, referitor la vezică; de vezică. [Din fr. ***vésical***].

vezicánt, ~ţi, vezicantă, ~e a. care determină apariţia unor băşici pe piele, provocînd o congestie locală; vezicator. [Din fr. ***vésicant***].

vezicatór, ~i, vezicatoáre a. vezicant. // f. substanţă iritantă aplicată pe piele cu scopul de a provoca formarea unor vezicule cu conţinut seros şi care se foloseşte ca mijloc terapeutic în unele boli; plasture îmbibat cu această substanţă şi folosit în acelaşi scop: *să nu punem vezicătoarea decît după sfatul medicului.* VOIC.; (şi: **vezicătoare**, (înv.) **vezicatoriu**). [Din lat. ***vesicatorius***, fr. ***vésicatoire***].

vezicatóriu a. v. vezicator.

vezicáţie, vezicaţii f. efectul produs de un medicament vezicant. [Din fr. ***vésication***].

vezícă, vezici f. **1.** (anat.) organ cavitar care colectează temporar unele produse de excreţie sau de secreţie, evacuîndu-le ulterior prin contracţia fibrelor musculare din peretii săi; **vezică biliară**, organ format dintr-un rezervor membranos care conţine secreţia biliară colectată din ficat şi transportată aici de canalul hepatic; colecist: *vezica ta biliară a cedat.* GHEŢIE; **2.** (biol.) **vezică înotătoare**, organ caracteristic peştilor osoşi, plin cu gaze, care determină ridicarea şi coborîrea în apă. [Din lat. ***vesica***].

vezicătoáre f. v. vezicator.

veziculár, ~i, veziculară, ~e a. care are formă de veziculă; care prezintă vezicule; veziculos. [Din fr. ***vésiculaire***].

vezículă, vezicule f. **1.** formaţie anatomică membranoasă, de formă sferică sau ovoidală care îndeplineşte diferite funcţii organice; **2.** (med.) nume dat unor băşicuţe pline cu lichid care apar pe piele sau pe mucoase, în anumite boli. [Din lat. ***vesicula***, fr. ***vésicule***].

veziculectomíe, veziculectomii f. extirpare a veziculelor seminale. [Din fr. ***vésiculectomie***].

veziculítă, veziculite f. (med.) inflamaţie a veziculelor seminale. [Din fr. ***vésiculite***].

veziculografíe, veziculografii f. explorare radiologică a veziculelor seminale cu ajutorul unei substanţe opace. [Din fr. ***vésiculographie***].

veziculós, ~şi, veziculoasă, ~e a. vezicular. [Din fr. ***vésiculeux***, lat. ***vesiculosus***].

veziculotomíe, veziculotomii f. incizie a veziculelor seminale. [Din fr. ***vésiculotomie***].

vezigón, vezigoane n. tumoare care se formează la articulaţia genunchiului sau a jaretului unui cal. [Din fr. ***vessigon***].

vezír m. v. vizir.

vezíríe f. v. vizirie.

vía[1] prep. pe drumul, pe direcţia, (trecînd) prin...: *Bucureşti–Suceava via Iţcani.* [Din fr. ***via***, germ. ***via***].

viá[2]**, viez** vb. (intr.) **1.** (astăzi rar) a fi, a exista, a trăi, a vieţui: *tot ce simte şi viază, fiară, pasere sau plantă.* AL.; *foamea îi dete în ştire că el viază încă.* ISP.; **2.** (înv.) a vieţui într-un anumit fel, în anumite condiţii: *întru meserătate şi în sărăcie viia.* COR.; **3.** (înv.) a vieţui împreună (cu cineva) sau în preajma cuiva: *bărbaţii ... să viiaze cu muierile sale.* N.TEST.; **a via bine** (sau **în pace**) **cu cineva**, a trăi în armonie cu cineva: *viia bine Theod[o]sie cu împărăteasa.* MOXA; **4.** (înv.) a-şi petrece viaţa într-un anumit loc; a-şi avea domiciliul undeva: *şi-l văzură toţi ce via în Lida.* COR.; **5.** (rar) a se menţine, a dura, a dăinui: *în poporul românesc ... viază un simţimînt al datorinţelor sale către ţară.* OD. [Lat. ***vivere***].

vía[3] f. (în antichitatea romană) drum pavat în interiorul unei localităţi; cale de comunicaţie principală, special amenajată, care lega două localităţi sau două provincii. [Din lat. ***via***].

viábil, ~i, viabilă, ~e a. **1.** care este apt să trăiască; care prezintă calităţile anatomice şi fiziologice indispensabile vieţii: *copil născut viabil*; **2.** (fig.) care prezintă condiţiile necesare pentru a dura, pentru a se menţine timp îndelungat: *pentru a face o operă de artă, o operă viabilă, trebuie talent.* CAR. [Din fr. ***viable***].

viabilitáte f. **1.** faptul, însuşirea de a fi viabil: *trebuiră ... să recunoască viabilitatea bolnavului.* CĂL.; **2.** (fig.) durabilitate, trăinicie: *important e*

felul în care înţelegem azi rolul şi viabilitatea critică a impresionismului. R.L. [Din fr. ***viabilité***].

viadúc n. v. **viaduct**.

viadúct, viaducte n. construcţie din piatră, din metal sau din beton armat asemănătoare cu un pod, care susţine o porţiune a unei căi de comunicaţie terestră deasupra unei văi, deasupra unei alte căi de comunicaţie etc.: *am fost invitat la aşezarea celei întîi petre de viaduc a drumului de fier.* AL.; *construi gări, viaducte.* TUD.; (şi: (înv.) **viaduc**). [Din germ. ***Viadukt***, fr. ***viaduc***].

viagér, viageră, ~e a. care se acordă unei persoane pe tot timpul vieţii şi care nu este transmisibil urmaşilor: *în ziua aceea i se votase o pensie viageră de o mie de lei vechi pe lună.* GHICA; *şi-i stabilea ... o rentă viageră de cincizeci de mii de lei anual.* GHEŢIE. [Din fr. ***viager***].

viár m. v. **vier**[1].

viárbă, vierbe f. (pop.) mănunchi de trei fire de tort din care se alcătuiesc jirebii şi păpuşi (care servesc ca unitate de măsură la urzitul pînzei);**(a fi) în toate vierbele (lui)**, (a fi) într-o stare de spirit bună, (a fi) bine dispus: *striga ... cu un glas ... al unui om liniştit şi în toate vierbele lui.* VLAH.; (şi: **vierbă**). [Din sl. ***vrŭvĭ*** „sfoară"].

viáş, viaşi m. (înv. şi reg.) vier (la vie): *trimise la viaş sluga în vreamea rodului.* N.TEST. [***Vie*** + ***-aş***].

viátic n. (livr.) provizii şi bani necesari unei călătorii. [Din lat. ***viaticum***, it. ***viatico***].

viáţă, vieţi f. **1.** faptul de a trăi, de a fi viu; proprietate esenţială a fiinţelor, care evoluează de la naştere pînă la moarte: *frumoasă ca o statuă antică, avînd înaintea acestei din urmă avantagiul vieţei.* EM.; *viaţa se deştepta; mugurii crăpau; vrăbiile ... ciripeau ..., cocoşii s-auzeau cîntînd.* DELAVR.; **în viaţă**, care este (încă) viu, care trăieşte; care supravieţuieşte: *vizitat-aţi salonul nostru? expoziţia artiştilor în viaţă?* CAR.; **fără (de) viaţă**, lipsit de vlagă; neputincios: *pielita ei semăna cu batista subţire, fără pic de viaţă.* NEGR.; **cu preţul vieţii**, sacrificîndu-şi viaţa: *vă vom apăra cu preţul vieţii noastre*; **a fi (sau a se afla) în viaţă**, a trăi, a fi viu; a supravieţui: *să nu spui la nimeni că sînt în viaţă.* GHICA; *mai erau în viaţă încă vreo zece.* SAD.; **de viaţă şi de moarte**, capital, crucial: *aceasta este o chestiune de viaţă şi de moarte*; **a avea drept de viaţă şi de moarte** (asupra cuiva), a dispune de existenţa cuiva: *domnul avea drept de viaţă şi de moarte asupra supuşilor săi*; **pe viaţă şi pe moarte**, v. **moarte**; **între viaţă şi moarte**, v. **moarte**; **a da viaţă, a)** (pop.) a aduce pe lume (un copil): *aceşti oameni ... mi-au dat viaţa.* CĂL.; **b)** a readuce la viaţă; a învia: *din inimă-i pămîntul la morţi să deie viaţă.* EM.; **c)** a însufleţi, a anima: *apoi, glob rubinos, nopţei dînd mişcare şi viaţă se-nălţă.* ALEX.; **a prinde (la) viaţă**, v. **prinde**; **a lăsa** (sau **a cruţa**) **cuiva viaţa**, a îngădui cuiva să (mai) trăiască, a-l lăsa să trăiască: *cruţă-mi viaţa, Aleodor.* ISP.; **a-i dărui cuiva viaţa**, a ierta pe cineva de pedeapsa capitală, îngăduindu-i să trăiască: *domnul fu silit a se îmblînzi şi a-i dărui viaţa.* BĂLC.; **a scăpa cu viaţă**, a-şi salva viaţa dintr-o mare primejdie: *încă mă mier cum am scăpat cu viaţă.* CR.; **a(-i) scăpa cuiva viaţa** sau **a-şi scăpa viaţa**, a (se) salva de la moarte: *îi scăpă viaţa în luptă, omorînd un secui.* BĂLC.; **a da (un) semn** (sau **semne**) **de viaţă**, v. **semn**; **a înceta** (sau **a se stinge**, înv. şi reg., **a se săvîrşi**) **din viaţă**, a muri: *s-a săvîrşit din viaţă ... după o boală cruntă.* AL.; *a încetat din viaţă în ... 16 iulie 1890.* MAIOR.; **a-i lua** (sau **a-i ridica**) **cuiva viaţa**, a omorî, a ucide pe cineva: *zicea să-l piarză, să-i ia şi stăpînirea şi viaţa.* ANTIM; *veneau să-i ridice viaţa.* ISP.; **a-şi lua** (sau **a-şi ridica**, înv. şi pop., **a-şi răpune**) **viaţa**, a se sinucide: *nu le rămîne ... decît a-şi lua viaţa.* C.L.; **a-şi pune viaţa în primejdie** (sau **în joc**), a se expune pericolului, a-şi risca existenţa: *viaţa şi a ta junie tu le pui în joc.* BOL.; **a(-şi) pierde viaţa**, v. **pierde**; **a-şi da viaţa pentru cineva** sau **ceva**, a se sacrifica, a se jertfi (pentru cineva sau ceva): *sînt gata a-mi da viaţa pentru tine.* ISP.; **2.** (fig.) vitalitate, energie, însufleţire: *oameni ... foarte robuşti şi plini de viaţă.* HASD.; *e plin de viaţă, uneori cu izbucniri năprasnice.* PETR.; **3.** (fig.) obiect al iubirii, al admiraţiei, al interesului cuiva: *tu eşti viaţa mea.* AL.; **4.** (biol.) totalitatea fenomenelor (creştere, metabolism, reproducere) comune fiinţelor organizate, care constituie modul lor propriu de activitate de la naştere pînă la moarte; **5.** existenţa omenească privită în toată durata sa; interval de timp cuprins între naşterea şi moartea cuiva: *unii plini de plăcere petrec a lor viaţă.* EM.; *viaţa e grea şi nesigură.* PR.; **din viaţă**, din timpul cînd încă trăieşte cineva: *a-şi comanda statuie încă din viaţă.* CAR.; **în viaţa mea** (sau **a ta, a lui etc.**), (în construcţii negative) niciodată: *în viaţa mea n-am văzut ceva mai îngrozitor.* VLAH.; **6.** (spec.; relig.) **a)** (şi **viaţa aceasta, viaţa de aici etc.**; în opoziţie cu *viaţa de apoi*) existenţa pămînteasă a omului: *chiar dintr-această viaţă vei gusta rodurile virtuţilor şi ale bunătăţilor tale.* MARC.; **b) viaţa de apoi** sau **viaţa viitoare**, vieţuirea, existenţa sufletului după moarte; **c)** (şi **viaţa veşnică, viaţa de veci**) fericirea veşnică de care se vor bucura cei drepţi: *vor mearge aceştia în munca de veaci, iară dreptii în viaţa veacinică.* BIBLIA; **7.** (p. ext.) timp care îi rămîne de trăit cuiva (plecînd de la un moment determinat): *cum, toată viaţa ta ai să rămîi judecător de pace?* VLAH.; **pe viaţă**, pentru tot timpul cît trăieşte cineva, cît va trăi: *zic şi eu că pot duce vornicia pe viaţă fără să te simţi.* CR.; **8.** totalitatea evenimentelor, întîmplărilor etc. care se succed în intervalul de timp cît durează existenţa cuiva: *este lungă şi nu prea veselă istoria vieţii lui Zibal.* CAR.; *asculta povestea vieţii aceştia nenorocite.* SAD.; **9.** scriere biografică: *citesc vieţile sfinţilor cu multă osîrdie.* CAR.; **10.** mod, manieră de a trăi a cuiva: *o meserie care i-a permis să trăiască o viaţă onorabilă.* GHICA; *avea o viaţă regulată*; **11.** totalitatea activităţilor specifice ale unei persoane sau ale unei colectivităţi într-un anumit domeniu: *să va întîmpla ... să pohtească viaţa călugărească.* ANTIM; *între mijloacele de-a înlătura pe români de la viaţa publică, cel mai de căpetenie e legea electorală.* EM.; **12.** totalitatea mijloacelor materiale (alimente, bani etc.) necesare pentru asigurarea existenţei zilnice: *sărăcia, sarcina familiilor, grijile vieţii făcu ... să alunece pe căi contrarie justiţiei.* EM.; **13.** (p. anal.) existenţa unor lucruri, susceptibile de a evolua în timp: *viaţa cuvintelor; viaţa şi moartea unei civilizaţii.* [***Viu*** + ***-eaţă***].

vibrá, vibrez vb. (intr.) **1.** a avea vibraţii, a intra în vibraţie; (p. ext.) a produce sunete: *strunele vibrează, sunînd zbîrnîitoare.* AL.; *clopotele prinseră a vibra.* SAD.; **2.** a răsuna, a avea o sonoritate prelungă, tremurătoare: *un murmur surd de mii de glasuri vibra pe deasupra largii pîlnii a amfiteatrului.* CĂL.; **3. a fi** modulat, a avea o sonoritate tremurătoare, a exprima o emoţie puternică: *glasul îi vibra mînios.* VINEA; **4.** (fig.) a pîlpîi, a licări: *în depărtare, spre Siret, vibra lumina.* SAD.; **5.** (fig.) a fi mişcat, **a fi** cuprins de o emoţie puternică: *vibrau de durerile altora.*VLAH.; *tremura toată, vibrînd în adîncul fiinţei, încleştată într-o încordare dureroasă.* GHEŢIE. [Din fr. ***vibrer***, lat. ***vibrare***].

vibrafón, vibrafoane n. instrument muzical de percuţie, asemănător xilofonului, alcătuit din lame metalice de diferite lungimi, sub care sînt dispuse tuburi de rezonanţă: *am ascultat ... două fantezii ... transcrise pentru flaut şi vibrafon.* R.L. [Din fr. ***vibraphone***].

vibrafoníst, ~şti, vibrafonistă, ~e m., f. instrumentist care cîntă la vibrafon. [Din fr. ***vibraphoniste***].

vibrándo adv. (indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) vibrato. [Din it. ***vibrando***].

vibránt, ~ţi, vibrantă, ~e a. **1.** care vibrează, care poate intra în vibraţie; (p. ext.) care produce sunete: *placa vibrantă a microfonului*; **consoană vibrantă** (şi f.), consoană care se realizează printr-o succesiune rapidă de închideri şi deschideri ale canalului fonator, determinată de vibrarea părţii superioare a glotei, a uvulei, a vălului palatin sau a vîrfului limbii; **2.** care este modulat, care are o sonoritate tremurătoare, care exprimă o emoţie puternică; care este puternic, răsunător; vibrator: *cu glas declamatoriu şi vibrant producea o ... inexplicabilă emoţie asupra publicului.* CĂL.; **3.** (fig.) a fi stăpînit de entuziasm, de pasiune, de emoţie: *în sufletul ei ... vibrant trăiesc toate pasiunile.* VLAH.; **4.** (fig.) patetic, impresionant: *le ţinu un discurs patriotic, vibrant şi energic.* REBR. [Din fr. ***vibrant***].

vibráre, vibrări f. **1.** acţiunea de a vibra şi rezultatul ei; vibraţie: *fă să-i auz vibrarea a coardelor sonore.* HEL.; *pădurea în vibrare le răspunde-armonios.* AL.; **2.** (fig.) emoţie, simţire puternică: *încerca să rîdă, simţind că el nu răspunde vibrărilor ei sufleteşti.* ZAMF.; **3.** (tehn.) operaţie de compactare a materialelor de construcţie, granulare sau păstoase, cu ajutorul unui vibrator. [V. ***vibra***].

vibratíl, ~i, vibratilă, ~e a. care poate vibra. [Din fr. ***vibratile***].

vibráto adv. (indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) cu oscilaţii uşoare şi rapide ale sunetului în înălţime; vibrando. // n. **1.** bucată (sau parte dintr-o bucată) muzicală astfel executată; **2.** efect obţinut la un instrument cu coarde prin mişcări de oscilaţie a arcuşului; **vibrato vocal**, modulaţie a vocii umane (de frecvenţă, de amplitudine, de spectru) de foarte joasă frecvenţă. [Din it. ***vibrato***].

vibratór, ~i, vibratoáre a. **1.** care vibrează, care poate intra în vibraţie; vibrant; **2.** (rar) vibrant: *îşi şterse năduşeala şi începu cu glas vibrător.* REBR. // n. **1.** oscilator; **2.** întrerupător electromagnetic automat care produce oscilaţii slabe de înaltă frecvenţă; **3.** dispozitiv folosit pentru transformarea curentului continuu în curent alternativ monofazat; **4.** dispozitiv de apel pentru telefonul unui abonat; **5.** aparat folosit la compactarea prin vibrare a materialelor de construcţie; (şi: **vibrător**). [***Vibra*** + ***-tor***; cf. fr. ***vibrateur***].

vibratóriu, ~ii, vibratorie, ~ii a. referitor la vibraţii; compus din vibraţii: *mişcare vibratorie; cîmp vibratoriu.* [Din fr. ***vibratoire***].

vibráţie, vibraţii f. **1.** mişcare oscilatorie periodică a unui corp sau a particulelor unui mediu, efectuată în jurul unei poziţii de echilibru, cu o frecvenţă relativ înaltă; vibrare: *mi-a vorbit multă vreme de ... fenomenele pricinuite de vibraţii.* VOIC.; **2.** modulaţie caracteristică a unui sunet: *o voce de bas ... de o vibraţie nemaipomenită.* VINEA; **3.** (fig.) emoţie, simţire puternică: *tot sufletul cu vibraţia lui.* ARG.; (şi: **vibraţiune**). [Din fr. ***vibration***].

vibraţiúne f. v. **vibraţie**.

vibrátor a. v. **vibrator**.

vibrión, vibrioni m. (biol.) tip de bacterii mobile, în formă de virgulă, care trăiesc mai ales în medii lichide: *în pîraiele acestea ... mişună vibrionii.* SAD. [Din fr. ***vibrion***].

vibrióză f. boală infecţioasă a taurinelor şi a ovinelor, datorată unor vibrioni. [Din fr. ***vibriose***].

vibrísă f. **1.** părul din nările omului; **2.** mustăţi (la unele mamifere); (şi: **vibriză**). [Din fr. ***vibrisse***].

vibrízǎ f. v. **vibrisă**.

vibrînd, ~zi, vibrîndă, ~e a. (înv.) **1.** care vibrează; răsunător: *metalica, vibrînda a clopotelor jale vuieşte în cadenţă şi sună întristat.* EM.; **2.** (fig.) fremătător: *eu n-aş alege lira vibrîndă de iubire.* EM.; **3.** (fig.) care se înfioară, care se cutremură: *chiar*

moartea ce răspînde teroare-n omenire, prin vinele vibrînde gheţoasele-i fiori, acolo m-ar adoarme. EM. [V. ***vibra***].

vibroforéză, vibroforeze f. instalaţie de foraj prin vibraţie. [Din fr. ***vibroforeuse***].

vibrográf, vibrografe n. (tehn.) aparat sau dispozitiv pentru măsurarea şi înregistrarea valorilor instantanee ale unor vibraţii. [Din fr. ***vibrographe***].

vibrolaminăre, vibrolaminări f. confecţionare a panourilor mari de beton armat cu ajutorul unei instalaţii care laminează şi vibrează concomitent betonul. [***Vibra*** + ***laminare***].

vibromasáj, vibromasaje n. masaj pe bază de vibraţii electrice. [Din fr. ***vibromassage***].

vibromasór, vibromasoare n. instrument folosit pentru vibromasaj. [Din fr. ***vibromasseur***].

vibrométru, vibrometre n. (fiz.) instrument de măsurare a vitezei sau acceleraţiei vibratorii a unui corp. [Din fr. ***vibromètre***].

vibroscóp, vibroscoape n. (fiz.) instrument pentru măsurarea simultană a amplitudinii, frecvenţei şi a fazei vibraţiilor. [Din fr. ***vibroscope***].

vibroterapíe f. (med.) procedeu terapeutic folosit în tratamentul unor atonii funcţionale, constînd în a imprima organismului anumite vibraţii mecanice de mică amplitudine; seismoterapie. [Din fr. ***vibrothérapie***].

vicár, vicari m. **1.** (în Biserica ortodoxă) arhiereu, arhimandrit sau preot numit de ierarhul unei eparhii pentru a-l ajuta la exercitarea atribuţiilor sale executive: *procurorul primi replica severă a vicarului.* ARG.; (adj.) *slujba a fost făcută de arhiereul vicar.* PETR.; **episcop vicar**, arhiereu cu rang de episcop, ales de Sfîntul Sinod, care ajută pe ierarhul unei eparhii în exercitarea atribuţiilor sale canonice sau îl suplineşte în caz de absenţă; **2.** (în Biserica romano-catolică; şi **vicar parohial**) preot care ajută parohul şi îl înlocuieşte în caz de absenţă sau de boală; **vicar general** sau **mare vicar**, preot numit de un episcop, pentru a-l ajuta în administrarea diocezei; **vicar episcopal**, preot delegat de episcop pentru a conduce o parte a diocezei; **vicar apostolic**, prelat desemnat de Sfîntul Scaun pentru a conduce activitatea misionară dintr-o ţară unde nu există ierarhie ecleziastică; **vicarul lui Isus Hristos**, titlu dat papei de la Roma: *vicarul lui Crist aruncă anatema asupra lui Huss.* FIL.; **3.** funcţionar, în organizarea tîrzie a Imperiului Roman, care administra o dioceză. [Din lat. ***vicarius***, fr. ***vicaire***].

vicăreş, vicareşi m. (înv. şi reg.) vicar; (şi: **vicarăş**). [Din magh. ***vikarius***].

vicarăş m. v. **vicareş**.

vicariál, ~i, vicariálă, ~e a. care aparţine vicarului sau vicariatului, referitor la vicar sau la vicariat: *cununia se ţinu în biserica vicarială.* GHEŢIE. [Din fr. ***vicarial***].

vicariánt, ~ţi, vicariántă, ~e a. (anat.) care exercită o funcţie compensatorie; care se poate substitui altui organ: *organ vicariant.* [Din fr. ***vicariant***].

vicariát, vicariate n. **1.** funcţia sau demnitatea de vicar; timpul cît un vicar exercită această funcţie: *protopopul de Zalău gira treburile vicariatului în timpul absenţelor lui Alexandru.* GHEŢIE; **2.** teritoriu asupra căruia se exercită autoritatea unui vicar: *noul prelat petrece în palatul vicariatului.* GHICA; **3.** reşedinţa, sediul vicarului: *la vicariat, avea şase camere.* GHEŢIE. [Din fr. ***vicariat***].

vică, vici f. (reg.) **1.** unitate de măsură a capacităţii, folosită mai ales pentru cereale, a cărei mărime a variat între 13 litri şi 39 litri; vas care are această capacitate: *apucai una de chică şi-o aruncai într-o vică.* POP.; **2.** cantitate de cereale sau de făină cuprinsă într-o vică. [Din magh. ***véka*** (dial. ***vika***)].

vicărăşíe f. v. **vicăreşie**.

vicărăşíţă, vicărăşiţe f. (reg.) soţie de vicar: *se îndreaptă spre strana din stînga altarului, unde obişnuia să şadă pe vremea cînd era vicărăşiţă.* GHEŢIE. [***Vicaraş*** + ***-iţă***].

vicăreşíe, vicăreşii f. (înv. şi reg.) **1.** funcţia sau demnitatea de vicar; timpul cît un vicar exercită această funcţie; **2.** reşedinţa, sediul vicarului: *oricine va fi numit vicar să va muta la vicărăşie.* GHEŢIE; (şi: **vicărăşie**). [***Vicareş*** + ***-ie***].

vice- element de compunere care înseamnă „adjunct", „subordonat imediat". [Din fr., it. ***vice-***; cf. lat. ***vice***].

viceamirál, viceamirali m. grad în marina militară inferior celui de amiral şi superior celui de contraamiral, corespunzător gradului de general de divizie din armata terestră; persoană care are acest grad. [Din fr. ***vice-amiral***].

viceamiralitáte f. funcţie de viceamiral. [***Vice-*** + ***amiralitate*** (după fr. ***vice-amiralité***)].

vicecampión, ~i, vicecampioánă, ~e m., f. persoană (sau echipă) care se clasează pe locul al doilea într-un campionat. [***Vice-*** + ***campion*** (după fr. ***vice-champion***)].

vicecancelár, vicecancelari m. loctiitor al unui cancelar; titlu, funcţie deţinută de această persoană: *se pregătea ... să meargă să vadă pe vicecancelarul conte Coblenz.* C.GANE; (şi: (înv.) **viţecanţelar**). [***Vice-*** + ***cancelar*** (după germ. ***Vicekanzler***, fr. ***vice-chancelier***)].

vicecómite, vicecomiţi m. (în vechea organizare administrativă a Transilvaniei) funcţionar superior subordonat comitelui şi numit de acesta: *vicecomitele ungur al Zarandului prinse veste de mişcările românilor.* OD. [***Vice-*** + ***comite***].

vicecónsul, viceconsuli m. diplomat care urmează în ierarhie imediat după consul; persoană care îndeplineşte funcţia de consul într-un oraş unde nu există consulat: *era caimacamul întovărăşit ... de vreo zece consuli şi viceconsuli.* GHICA. [Din fr. ***vice-consul***].

viceconsulát, viceconsulate n. **1.** reprezentanţă diplomatică a unui stat în alt stat, condusă de un viceconsul; **2.** funcţia de viceconsul. [Din fr. ***vice-consulat***].

viceguvernatór, viceguvernatori m. loctiitor al guvernatorului (unei provincii, unei colonii etc.); titlu, funcţie deţinută de această persoană. [***Vice-*** + ***guvernator*** (după fr. ***vice-gouverneur***, it. ***vicegovernatore***)].

vicelegát, vicelegaţi n. loctiitor al unui legat papal. [Din fr. ***vice-légat***].

vicepremiér, vicepremieri m. loctiitor al unui premier. [***vice-*** + ***premier***].

vicepreşedínte, ~ţi, vicepreşedintă, ~e m., f. persoană care urmează ierarhic după un preşedinte şi îi ţine locul cînd acesta lipseşte; titlu, funcţie deţinută de această persoană; vicepreşedinte: *locul de vicepreşedinte este încă vacant.* CAR.; *refuzase funcţia de vicepreşedinte al Curţii de Conturi.* GHEŢIE. [***Vice-*** + ***preşedinte*** (după fr. ***vice-président***)].

vicepreşedínţie f. funcţia de vicepreşedinte; durata acestei funcţii. [***Vice-*** + ***preşedinţie*** (după fr. ***vice-présidence***)].

viceprezidént, ~ţi, viceprezidentă, ~e m., f. (înv.) vicepreşedinte: *intră în imaginaţia străinătăţii ... miniştri ca Giani, viceprezidenţi de adunare ca Sihleanu?* EM. [Din fr. ***vice-président***].

viceprim-ministru, viceprim-miniştri m. loctiitor de prim-ministru. [***Vice-*** + ***prim-ministru***].

viceregát, viceregate n. provincie guvernată de un viceregе: *Venezuela a făcut parte din viceregatul spaniol Noua Granadă.* [***Vice-*** + ***regat*** (după fr. ***vice-royauté***)].

vicerége, viceregi m. înalt demnitar care guverna un stat, o provincie, o colonie etc. în numele autorităţii suverane: *împrejurarea aceasta ... ne aminteşte o istorie ce se povesteşte despre Mehmed-Ali, fost vicerege al Egiptului.* EM. [***Vice-*** + ***rege*** (după fr. ***vice-roi***)].

vicetribún, vicetribuni m. loctiitor sau adjunct al unui tribun, în revoluţia românilor ardeleni de la 1848: *tot ca preot slujise şi bunicu-său, fost în tinereţe vicetribun al lui Avram Iancu.* GHEŢIE. [***Vice-*** + ***tribun***].

vicevérsa adv. inversînd rolurile, situaţiile; invers; reciproc: *pe scenă talentul unui artist schimbă chiar defectele în calităţi şi viceversa.* AL.; *m-am plimbat ... de la sobă la fereastră şi viceversa.* CĂL. [Din fr., lat. ***vice versa***].

vichí n. v. **vechil**.

vichilimeá f. v. **vechilimea**.

viciá, viciez vb. (tr.) **1.** a strica, a altera puritatea aerului: *tehnocraţia modernă nu viciază numai aerul.* R.L.; **2.** (fig.) a corupe, a perverti: *o altă industrie foarte periculoasă se răspîndeşte în ţară, de natură a falsifica şi a vicia toată viaţa noastră publică.* EM.; (refl. pas.) *toată viaţa publică a poporului tînăr se viciază, moralitatea lui scade.* EM.; **3.** (jur.) a face ca un act, o clauză etc. să fie defectuoase sau nule; (şi: (înv.) **viţia**). [Din fr. ***vicier***, lat. ***vitiare***].

viciábil, ~i, viciabilă, ~e a. care poate fi viciat, corupt; (şi: (înv.) **viţiabil**). [Din fr. ***viciable***].

viciáre f. v. **viciere**.

viciát, ~ţi, viciată, ~e a. **1.** care a devenit impropriu pentru respiraţie, prin lipsa oxigenului şi prin prezenţa bioxidului de carbon; stricat, alterat: *aer viţiat*; **2.** impur, contaminat: *are sîngele viciat*; **3.** (fig.) care este corupt, pervertit; decăzut, desfrînat; **4.** (fig.) care denotă corupţie, imoralitate: *vor curăţi de la sine atmosfera estetică viţiată.* MAIOR.; **5.** (jur.) care a devenit nul (din cauza unor vicii de formă); (şi: **viţiat**). [V. ***vicia***].

viciére, vicieri f. **1.** acţiunea de a vicia şi rezultatul ei; stricare, alterare a aerului: *acest amestec de gazuri ... iritä gîtul ... şi, prin viţiarea aerului, aduce lîncezirea ... funcţiunilor corpului.* MAIOR. (şi: (înv.) **viţiare**). [V. ***vicia***].

vicín a. v. **vecin**.

vicinál, ~i, vicinală, ~e a. care leagă localităţi învecinate, mai ales rurale: *drum vicinal.* [Din fr. ***vicinal***].

viciós, ~şi, vicioásă, ~e a. **1.** care are defecte, vicii; defectuos; imperfect: *nemic nu poate fi mai viţios ca o esplicaţiune unilaterală a fenomenelor istorice.* HASD.; *conformaţie vicioasă a bazinului*; (log.) **cerc vicios**, v. **cerc**; **2.** (fig.) care este predispus, înclinat spre rele; corupt, pervers, decăzut, depravat: *era ... un om dezordonat, dar nicidecum viţios.* CAR.; *oamenii uită, sînt leneşi, sînt vicioşi.* ARG.; **3.** care este marcat de viciu, de dezmăţ: *am rămas cu o deprindere veche, viţioasă, totuşi scuzabilă.* CĂL.; *aveau priviri vicioase*; **4.** (jur.) care are vicii de formă şi de fond: *testament vicios*; (şi: (înv.) **viţios**). [Din fr. ***vicieux***, it. ***vizioso***, lat. ***vitiosus***].

vicisitúdine, vicisitudini f. **1.** (înv.) schimbare, succesiune de stări diferite: *cîteva forme caracteristice şi fundamentale ... rămîn neatinse în vicisitudinea timpurilor.* MAIOR.; **2.** (mai ales la pl.) succesiune de evenimente bune sau rele; (în special) totalitatea evenimentelor nefavorabile, dificile care afectează existenţa umană: *inteligenţa destinată ştiinţei trebuie pusă la adăpostul luptei pentru existenţă, la adăpost de vicisitudinile celorlalte*

clase ale societăţii. EM. [Din fr. ***vicissitude***, lat. ***vicissitudo, -inis***].

víciu, vicii n. **1.** defect, cusur, imperfecţiune: *este ... foarte adevărat că viţiul instituţiunilor ... poate mişeli naţiunile.* HASD.; *viciu de construcţie a unui edificiu*; **viciu de conformaţie**, dispoziţie anormală a unor părţi sau organe ale corpului; diformitate fizică; **2.** (fig.) înclinaţie, pornire nestăpînită şi perseverentă spre rău; deprindere rea; nărav, patimă: *aceşti ... spoliatori ... introduc viţiul în comuna rurală.* EM.; *are nenorocul de a transmite fiului viţiul său.* CĂL.; **3.** (fig.) desfrîu, dezmăţ; perversiune, imoralitate: *vedem în treptele cele mai de jos ale societăţii ... privelişte viţiilor celor mai scîrboase.* MARC.; **4.** (jur.; şi **viciu de formă**) greşeală comisă în redactarea unui act, prin omiterea unor formalităţi cerute de lege, care duce la anularea acestuia; (şi: (înv.) **viţiu**). [Din fr. ***vice***, lat. ***vitium***, it. ***vizio***].

vicleán, ~eni, vicleană, ~ene a. **1.** (înv.) care îşi calcă credinţa sau cuvîntul dat, care trădează încrederea ce i s-a acordat; necredincios; trădător; perfid: *au început a tăie capetili celor vicleni.* NEC.; (subst.) *la viclean parola dumnădzăiască şi basna poeticească tot o cinste au.* CANT.; **2.** (înv.) înşelător; fals: *cu viclene jurăminte.* OD.; **3.** (pop.) rău, crud, neîndurător: *faptele crunte ale unor domni tirani, vicleni.* EM.; **4.** care, printr-o comportare binevoitoare sau indiferentă, îşi ascunde răutatea, perfidia, necinstea; care ştie să profite de naivitatea sau de buna-credinţă a celor din jur, spre a-şi atinge scopurile pe căi ocolite; prefăcut, perfid, fătarnic; şiret: *acel străin viclean îl trăgea de limbă.* SAD.; *canonicul se bucura de faima unui domn iscusit şi viclean.* GHEŢIE; **5.** isteţ; ghiduş, şiret: *doritor ca o femeie şi viclean ca un copil!* EM.; **6.** care exprimă, denotă perfidie, viclenie: *vicleana cursă ce i-o întinsese tătarul, făcu pe Mihai a fi foarte neîncrezător.* BĂLC.; *s-a încuibat în privirea vicleană, chiorîşă şi mioapă.* EM. // m. sg. artic. (şi **cel viclean**) unul dintre numele diavolului: *unde iaste ... lucrul hitleanilor, acolo e scădere.* COR.; *sînt ucigător de tată, vicleanul m-a amăgit.* HEL.; (şi: (înv. şi reg.) **hiclean**, (înv.) **hitlean**). [Din magh. ***hitlen***].

vicleím, vicleimuri n. **1.** dramă religioasă şi populară, reprezentînd naşterea Mîntuitorului, jucată de flăcăi costumaţi, de la Crăciun pînă în ajunul Sfîntului Vasile; **2.** (fig.) spectacol ridicol: *vedem lumea grămădindu-se la operete ... şi la alte vicleimuri.* EM. [Din sl. ***Vitleemă*** n. pr.].

viclení, viclenesc vb. **1.** (înv.; tr.) a trăda, a înşela încrederea cuiva (trecînd de partea duşmanului): *cînd hicleneşte pre domnu-său să va spînzura.* PRAV.; **2.** (reg.; tr.) a ispiti, a iscodi: *se luă ... pe lîngă dînsul cu şoptele, cu momele, viclenindu-l ca să-i afle puterea.* ISP.; **3.** (înv. şi pop.; intr.) a unelti (pe ascuns) împotriva cuiva; a face rău cuiva (pe ascuns): *destul ai viclenit asupra tatălui meu.* EM.; **4.** (pop.; refl.) a deveni viclean, perfid; a se înrăi: *lumea s-a viclenit şi oamenii au sărăcit.* POP.; (şi: (înv.) **hicleni, hitleni**). [De la ***viclean***].

viclenie, viclenii f. **1.** (înv.) trădare, necredinţă, infidelitate: *nici craiul are voie să piarză pre vreun nemişu, fără numai de-l va dovedi de viclenie.* UR.; *capetele vicleniei se vor fi găsind între veliţii din jurul scaunului.* SAD.; **2.** însuşirea de a fi viclean, fătarnic; atitudine, comportare de om viclean: *cu slugarnică viclenie făcea mare haz de gluma ... stăpînului său.* OD.; **3.** faptă, procedeu care denotă viclenie; truc, stratagemă; subterfugiu; şiretlic, vicleşug: *arsenalul vicleniilor femeieşti este foarte mare.* FIL.; (şi: (înv. şi reg.) **hiclenie, hitlenie**). [***Viclean*** + ***-ie***].

vicleníre, vicleníri f. (înv.) acţiunea de a vicleni; viclenie, trădare: *ai stricat, mucenice, viclenirile vrăjmaşilor.* MIN. [V. ***vicleni***].

viclenít, ~ţi, viclenită, ~e a. (înv.) care a devenit viclean, perfid: *viclenită, ca toate femeile, ... ea se bucura că n-a ajuns Persida să vorbească cu Bocioacă.* SL. [V. ***vicleni***].

viclenitór, ~i, viclenitoare a. (înv.; adesea subst.) care viclenește, care trădează: *împreună cu ... viclenitorii şi cu hanul Crîmului, ... pre toţi i-au trimis la Ţarigrad.* N.COSTIN. [***Vicleni*** + ***-tor***].

vicleşúg, vicleşuguri n. **1.** (înv.) trădare; uneltire: *simţi şi Antohi Vodă de vicleşugul boierilor.* NEC.; **2.** faptă, procedeu care denotă viclenie; truc, stratagemă; subterfugiu; viclenie: *de ce vicleşuguri ... mai sînt capabili ... nepreţuiţii confraţi de la „Românul"?* EM.; *şi-a pus în gînd să descopere vicleşugul babei.* CR.; (şi: (înv.) **hicleşug, hitleşug**). [Din magh. ***hitlenség***].

vicodól, vicodoale n. (reg.) vijelie. [Cf. ***vicol***].

vícol n. v. viscol.

vicolí vb. v. viscoli.

vicolitúră f. v. viscolitură.

vicólniţă, vicolniţe f. (reg.) viscol. [***Vicol*** + ***-niţă***].

vicolós a. v. viscolos.

vicónte, viconţi m. titlu de noblețe superior aceluia de baron şi inferior aceluia de conte; persoană care poartă acest titlu: *vicontele nu avea umor.* R.L. [Din fr. ***vicomte***].

vicontésă, vicontese f. soţia sau fiica vicontelui. [Din fr. ***vicomtesse***].

víctimă, victime f. **1.** (ant.) fiinţă vie care era oferită drept jertfă unei divinităţi: *multe popoare străvechi aveau obiceiul de a aduce victime omeneşti zeilor*; **2.** persoană care suportă pe nedrept ura, nedreptatea, violenţa etc. cuiva; persoană care este sacrificată intereselor cuiva: *trebuie garantată o deplină securitate pentru părţile contractante, ca nici una nici alta să nu fie victima celeilalte.* EM.; *se complace în postura amară a victimei.* CĂL.; **3.** persoană rănită sau ucisă; persoană care are de suferit sau este ucisă într-un război, într-un accident, într-o catastrofă, într-o epidemie: *niciodată acest flagel n-a făcut atîtea victime.* GHICA; *catastrofă minieră ... prăbuşirea unei galerii ... victime omeneşti.* GHEŢIE; **victima datoriei**, persoană care a căzut jertfă fiind în exerciţiul funcţiunii. [Din fr. ***victime***, lat. ***victima***].

victimizá, victimizez vb. (rar; refl. şi tr.) a deveni sau a face pe cineva să devină victimă: *tendinţa ... de a se victimiza este evidentă.* R.LIB. [***Victimă*** + ***-iza***].

victimizáre, victimizări f. (rar) faptul de a (se) victimiza: *poeta vorbeşte ... de condiţia femeii ..., despre tutelă şi victimizare.* R.L. [V. ***victimiza***].

victimológ, victimologi m. specialist în victimologie. [De la ***victimologie***].

victimológie f. 1. studiu (psihiatric) al victimelor; 2. curent în criminologie care îşi propune să studieze rolul victimei în geneza şi producerea unei infracţiuni. [Din fr. ***victimologie***, germ. ***Viktimologie***]

victória f. v. victorie[1].

victoriál, ~i, victorială, ~e a. (înv.) care ţine de victorie[2], referitor la victorie[2]. [Din lat. ***victorialis***, it. ***vittoriale***].

victorián, ~eni, victoriană, ~ene a. care aparţine perioadei de domnie (1837-1901) a reginei Victoria a Angliei; care este caracteristic acestei perioade: *erotica lui Jules Verne este învăluită ... în amabile falduri de pudoare victoriană.* R.L. [Din fr. ***victorien***, engl. ***victorian***].

victoriát, victoriaţi m. (în antichitatea romană) monedă de argint avînd pe revers efigia zeiţei Victoria. [Din lat. ***victoriatus***].

victórie[1], victorii f. trăsură de lux, descoperită, cu două locuri (folosită în trecut): *în şură se găsea un landau, o victorie şi faimosul cupeu galben.* AL.; (şi: **victoria**). [Din fr. ***victoria***].

victórie[2], victorii f. **1.** succes repurtat asupra inamicului, în urma unui conflict armat, într-un război, într-o bătălie etc.; biruinţă, izbîndă: *în două luni victoria e a noastră ..., eliberăm poporul.* PETR.; **2.** succes obţinut asupra unui rival, asupra unui adversar sau asupra unei grupări adverse; (spec.) reuşită într-o competiţie sportivă: *reporta victoria în concursuri.* HEL.; *principalul partid ... obţinea o victorie ... în alegerile din landul Baden-Württemberg.* R.LIB.; **3.** afirmare, impunere, supremaţie a unei valori morale, spirituale, intelectuale etc. (rezultată prin confruntarea dintre realităţi opuse): *victoria libertăţii asupra servituţii.* HASD.; **4.** succes moral obţinut prin dominarea propriilor instincte, pasiuni etc.: *obţineam o victorie asupra propriei mele reţineri sufleteşti.* V.R.; **5.** succes obţinut prin înfăptuirea unui ţel, a unui ideal (depăşind unele dificultăţi); rezultat deosebit, remarcabil într-o activitate: *îmi pregăteam cinic victoria.* VOIC. [Din lat. ***victoria***, fr. ***victoire***].

victoriós, ~şi, victorioásă, ~e a. **1.** care a repurtat o victorie[2]; biruitor, învingător: *sîntem victorioşi la toate hotarele.* PETR.; **2.** care constituie o victorie[2]; care are drept urmare o victorie[2]; care reprezintă un succes asupra unui inamic: *susţinură un asediu victorios*; **3.** care a obţinut o victorie[2] asupra unui adversar, a unui rival etc.: *în sport nu eşti totdeauna victorios*; **4.** care s-a afirmat, s-a impus (în ciuda unor adversităţi): *argument victorios*; **5.** care este mîndru, satisfăcut de succesul obţinut: *apare victorios şi strălucitor.* CAR.; **6.** care exprimă mîndrie, orgoliu pentru succesul obţinut: *i-am prins eu, zise băiatul cu un aer victorios.* HOGAŞ. [Lat. ***victoriosus***, fr. ***victorieux***].

victuálii f. pl. (latinism; înv.) (provizii de) alimente. [Din lat. ***victualia***].

vicuña [vicúnia] f. vigonie (*Lama vicugna*). [Din sp. ***vicuña***].

vid, ~zi, vidă, ~e a. **1.** care nu conţine nimic sesizabil, vizibil, nici un corp solid sau lichid; care este lipsit de conţinutul său obişnuit; gol; (fig.) *nu ştiu care-ndemn spre dînsa mă atrage nencetat: împle vidul întunerec astui suflet dezolat.* HEL.; (mat.) **mulţime vidă**, mulţime care nu conţine nici un element; **2.** (filoz.; despre spaţiu) care se presupune că nu este ocupat de materie; **3.** (fiz.) care nu conţine materie ponderală, care conţine foarte puţine particule materiale: *spaţiu vid*; **4.** (fig.) lipsit de gînduri, de idei, de sentimente: *plin de sine, scorţos şi taciturn, ... vid şi important, bătrînul îşi proporţiona darea mînii ... după situaţia precisă a colegilor săi.* LOV.; **5.** (fig.) lipsit de expresie: *ochi vizi*; **6.** lipsit de înţeles, de semnificaţie, de conţinut: *am stors mult astă vorbă, şi-aflatu-o-am tot vidă.* HEL.; *estetica fără critică este vidă.* VIANU; **7.** nepopulat, nelocuit; pustiu: *un loc, un ţinut vid.* // n. **1.** (filoz.) spaţiu despre care se presupune că nu este ocupat de materie: *materialiştii zic că nu există vid, că orice loc în univers e împlut cu materie.* EM.; **2.** (fiz.) spaţiu lipsit de orice corp material sau în care particulele materiale existente sînt extrem de rarefiate; stare de rarefiere a unui gaz, realizată într-un spaţiu închis; vacuum: *îl strigă de jos, de lîngă pompa de făcut vid.* CĂL.; **vid barometric**, vid din spaţiul de deasupra mercurului într-un barometru cu mercur; **3.** pustietate; singurătate: *se ghiceşte şi aici ... vidul acela resimţit, iarna, în oricare staţiune.* PETR.; **a face vid în jurul său**, a îndepărta, a elimina pe oricine din jurul său; **4.** spaţiu gol, privit de la înălţime; abis, hău: *mintea omului are oroare de vid.* R.L.; **în vid, a)** suspendat în aer: *întinse mîna spre receptorul de pe măsuţă, dar numaidecît o lăsă ... să spînzure în vid.* VINEA; **b)** fără ţintă, cu privirea fixă: *îşi pipăi colierul de la gît şi privi în vid.* C.PETR.; **c)** în zadar, în van, fără rost: *ani şi ani ... m-am zbătut în vid pentru neant.* M.CAR.; **5.** ceea ce lipseşte unui lucru pentru a fi întreg, complet; lacună: *ne confruntăm cu un vid legislativ*; **6.** absenţă a unor partide politice, a unor

oameni politici capabili să facă faţă unei situaţii: *dispariţia liderului ţărănist lasă un mare vid politic*; **7.** (fig.) absenţă provocată de dispariţia cuiva, care este simţită ca o pierdere ireparabilă: *moartea sa lasă un mare vid*; **8.** (fig.) caracterul a ceea ce este lipsit de idei, de sentimente, de profunzime: *nu cunoştea vidul sufletesc al oamenilor.* PR.; **9.** (fig.) caracterul a ceea ce este inutil, zadarnic: *de două luni nu poate scăpa de senzaţia aceasta a vidului.* C.PETR. [Din fr. ***vide***].

vidă, videz vb. (rar; tr.) **1.** a face ca un recipient să-şi piardă complet conţinutul (lichid, solid etc.); a goli, a deşerta; **2.** (fiz.) a realiza vid într-un spaţiu închis, a elimina gazele conţinute de un recipient; **3.** (fig.) a lipsi, a priva de înţeles, de semnificaţie, de conţinut: *prejudecăţi – cel mai adesea vidate de raţiune.* R.L.; **4.** (fig.) a face să înceteze un conflict, un litigiu etc.; a termina, a sfîrşi. [Din fr. ***vider***].

vidáj, vidaje n. (inform.) afişarea conţinuului memoriei interne pe un suport. [Din fr. ***vidage***].

vidám, vidami m. (în evul mediu) nobil care deţinea o feudă într-un domeniu episcopal şi care avea temporar atribuţii juridice sau militare: *vidamul ... urmăreşte pe-o copilă cu colan.* NEGR. [Din fr. ***vidame***].

vidamíe f. **1.** (în evul mediu) demnitatea, funcţia de vidam; **2.** pămîntul unui vidam. [Din fr. ***vidamie***].

vidánj, vidanjuri n. vidanjare. [Din fr. ***vidange***].

vidanjá, vidanjez vb. (tr.) a goli haznalele, latrinele etc. pentru a le curăţa. [Din fr. ***vidanger***].

vidanjáre, vidanjări f. acţiunea de a vidanja şi rezultatul ei; vidanj. [V. ***vidanja***].

vidanjór, vidanjori m. persoană care se ocupă cu golirea şi curăţarea haznalelor, latrinelor etc. [Din fr. ***vidangeur***].

vidáre, (rar) **vidări** f. **1.** (rar) acţiunea de a vida; golire; **2.** (fiz.) operaţie de îndepărtare a gazelor dintr-un recipient, în scopul obţinerii vidului; vacuumare **(1)**. [V. ***vida***].

vidénie f. v. vedenie.

video-[1] element de compunere savantă care înseamnă „imagine", „vizual". [Din fr. ***video-***].

vídeo[2] a. invar. referitor la tehnicile şi sistemele de înregistrare, de transmisie, de reproducere etc. a imaginii sau a semnalelor de televiziune; care foloseşte aceste tehnici sau aceste sisteme: *intenţionează să lanseze pe piaţă, o casetă video.* R.LIB.; *există martori şi înregistrări video.* R.LIB. // n. aparatură care serveşte la înregistrarea, transmisia şi reproducerea imaginii. [Din engl. ***video***, fr. ***vidéo***].

videocámeră, videocamere f. cameră pentru înregistrări video. [***Video-***[1] + ***camară***].

videocanál, videocanale n. canal de televiziune sau al unei alte instalaţii video[2]. [Din germ. ***Videokanal***].

videocaptór, videocaptoare n. **tub videocaptor,** tub electronic esenţial în sistemul de televiziune pentru transformarea imaginii în semnale electrice. [Din fr. ***vidéocapteur***].

videocartélă, videocartele f. cartelă care înregistrează sunetul pe cale magnetică. [***Video-***[1] + ***cartelă***].

videocasétă, videocasete f. casetă conţinînd o bandă magnetică, utilizată pentru înregistrarea şi reproducerea imaginii şi a sunetului. [Din engl. ***videocassette***, fr. ***vidéocassette***].

videocasetofón, videocasetofoane n. aparat utilizat pentru înregistrarea şi (sau) reproducerea videocasetelor pe un ecran de televiziune: *poliţiştii au găsit în timpul percheziţiei un adevărat arsenal de aparatură electronică (videocasetofoane, ... combine muzicale).* R.LIB. [***Video-***[1] + ***casetofon***].

videoclíp, videoclipuri n. scurt metraj cu caracter artistic sau publicitar, turnat în sistemul video[2]. [Din fr. ***vidéoclip***].

videocolór a. invar. (despre înregistrări video[2]) care se face în culori. [***Video-***[1] + ***color***].

videocomunicáţie, videocomunicaţii f. comunicaţie video[2]. [Din fr. ***vidéocommunication***].

videoconferínţă, videoconferinţe f. procedeu modern de telecomunicaţie: *a enumerat în cadrul ultimei videoconferinţe ... şi cîteva monumente care au fost distruse.* R.LIB. [Din fr. ***vidéoconference***].

videoconvertór, videoconvertoare n. convertor pentru aparatele video[2]. [***Video-***[1] + ***convertor***].

videodísc, videodiscuri n. disc pe care sînt înregistrate programe audiovizuale care pot fi reproduse pe ecranul unui televizor. [Din engl. ***videodisc***, fr. ***vidéodisque***].

videodiscotécă, videodiscoteci f. **1.** colecţie de videoclipuri; **2.** încăpere în care se păstrează colecţia de videodiscuri. [***Video-***[1] + ***discotecă***].

videofílm, videofilme n. film pe casetă video[2]. [***Video-***[1] + ***film***].

videofón, videofoane n. videotelefon. [Din engl. ***videophone***, fr. ***vidéophone***].

videofónic, ~ci, videofonică, ~ce a. referitor la videofon, prin videofon. [Din fr. ***vidéophone***, engl. ***videophone***].

videofoníe, videofonii f. sistem de transmisie a imaginii şi a sunetului prin cablu telefonic. [Din engl. ***videophony***, fr. ***vidéophonie***].

videofrecvénţă, videofrecvenţe f. fiecare dintre frecvenţele cuprinse în spectrul semnalului de imagine al unui canal de televiziune. [Din germ. ***Videofrequenz***, fr. ***vidéofrequence***].

videografíe, videografii f. **1.** fotografie obţinută prin mijloace video[2]; **2.** producţie de film cu ajutorul metodelor de înregistrare electronică a imaginilor şi a tehnicilor electronice postproducţie (montaj, trucaj, sonorizare). [Din fr. ***vidéographie***].

videointerviú, videointerviuri n. interviu realizat prin tehnici video[2]. [***Video-***[1] + ***interviu***].

videomagazín, videomagazine n. magazin în care se expun şi se vînd aparate video[2]. [***Video-***[1] + ***magazin***].

videomagnétic, ~ci, videomagnetică, ~ce a. referitor la înregistrările video[2] pe bandă magnetică. [Din fr. ***vidéomagnetique***].

videomagnetofón, videomagnetofoane n. aparat care înregistrează imaginea şi sunetul pe o bandă magnetică şi le reproduce pe un ecran de televiziune. [***Video-***[1] + ***magnetofon***].

videopick-up n. pick-up pe ale cărui discuri sînt imprimate imagini alb-negru şi color, însoţite de înregistrări sonore, şi care poate fi conectat la orice televizor. [***Video-***[1] + ***pick-up***].

videoplayer n. aparat de redare a videocasetelor. [***Video-***[1] + ***player***].

videorecórder, videorecordere n. aparat pentru înregistrarea şi redarea videocasetelor: *au furat ... un televizor color şi un videorecorder.* R.LIB. [***Video-***[1] + ***recorder***].

videoteátru n. spectacol de teatru înregistrat video[2]. [Din fr. ***vidéothéâtre***].

videotécă, videoteci f. **1.** colecţie de videocasete; **2.** dulap cu rafturi pentru păstrarea videocasetelor; **3.** încăpere în care se păstrează şi se vizionează videocasetele. [Din fr. ***vidéothèque***].

videotelefón, videotelefoane n. aparat bazat pe principiul videofoniei, care permite interlocutorilor să se vadă în timpul unei convorbiri telefonice; videofon. [Din engl. ***videotelephone***, fr. ***vidéo-téléphone***].

videotelefoníe, videotelefonii f. telefonie care transmite şi imagini video[2]. [Din fr. ***vidéo-telephonie***].

videotéxt n. sistem de televiziune în care fiecare abonat primeşte la domiciliu un program după preferinţele sale. [***Video-***[1] + ***text***].

videotransmisiúne, videotransmisiuni f. transmisiune a unor imagini prin mijloace electronice. [***Video-***[1] + ***transmisiune***].

vidíc, vidicuri n. (înv.) ţinut; district; judeţ: *vidicul Braşovului.* [Din magh. ***vidék***].

vidicón, vidicoane n. tub videocaptor în care este folosit efectul creşterii conductivităţii unui material sub acţiunea luminii. [Din fr., engl. ***vidicon***].

vidimá, vidimez vb. (înv.; tr.) **1.** a colaţiona copia unui act cu originalul şi a confirma că este conform acestuia; a certifica; a legaliza; **2.** a viza. [Din germ. ***vidimieren***].

vídmă, vidme f. (reg.) **1.** nălucă, fantomă: *de năluciri şi de vidme mintea le painjiniră.* CONACHI; **2.** vrăjitoare: *poate n-ai ştiinţă ce vidmă de fată e aceea: cînd vrea, se face pasăre măiastră.* CR. [Din ucr. ***vidjma***].

vídră, vidre f. **1.** mamifer carnivor semiacvatic din familia mustelidelor, cu corpul acoperit cu blană deasă, de culoare castanie-roşcată, cu degetele picioarelor unite printr-o pieliţă, care trăieşte pe malurile împădurite ale rîurilor, hrănindu-se mai ales cu peşte; lutră (*Lutra vulgaris*): *vidrele colţate de pe malul bălţilor.* OD.; *trăiesc aici ş-un soi ... de mistreţi; e şi o domnie a vidrelor.* SAD.; **2.** blană prelucrată a acestui animal; lutru: *purta ... blană cu guler de vidră.* SAD.; **3.** (în credinţele populare) fiinţă fantastică, înzestrată cu însuşiri supranaturale, despre care se crede că trăieşte în apele rîurilor şi ale lacurilor şi care poate pricinui pescarilor necazuri sau îi poate ajuta; iudă: *ochii de-şi arunca, cam înspre soare-răsare, vedea pe vidra a mare din picioare scăpărînd, din gură văpăi lăsînd.* POP. [Din sl. ***vydra*** (<***vůdra***)].

viduitáte, viduităţi f. (jur.) **termen de viduitate,** perioadă de timp (zece luni) în care o femeie văduvă nu poate contracta o nouă căsătorie. [Din fr. ***viduité***, lat. ***viduitas, -atis***].

víe, vii f. **1.** (bot.) viţă (*Vitus vinifera*): *au zis sihemitenilor o pildă ... pentru smochin, pentru vie şi pentru păducel.* ANTIM; *ne cheamă să legăm joardele viei pe araci.* ST.; (fig.) *D[u]mnezeul puterilor, întoarce-te ... şi caută den ceriu şi vezi şi socoteşte via aceasta.* BIBLIA; (reg.) **poamă de vie** (sau **din vie**), strugure; **2.** plantaţie de viţă; teren cultivat cu viţă: *în dreapta mănăstirei se ridicau dealurile cu păduri, grădini, vii.* EM.; *ca ofiţer ai nevoie de independenţă, îţi las via mea.* CĂL.; (fig.) *fraţilor ... să ne nevoim în viia lu Hristos să lucrăm.* COR. [Lat. ***vinea***].

viélă, viele f. instrument muzical medieval cu coarde, la care vibrarea acestora se realiza printr-un dispozitiv acţionat de o manivelă. [Din it., fr. ***vielle***].

viélişte, vielişti f. **1.** (reg.) loc deschis, expus vîntului; suflare, bătaie (puternică) a vîntului: *o-ncarcat doauăsprîdzăci carî ... şî li-o dus în fundu pămîntului, în gelişteа vîntului.* POP.; **2. de velişte,** de origine, de baştină: *de-aicea-i de velişte.* POP.; **din velişte,** din bătrîni, din moşi-strămoşi: *asta aşa am pomenit-o din velişte.* POP.; (şi: **velişte, gelişte, jilişte**). [Din sl. ****vijalište;*** cf. sl. ***viialiţa*** „furtună"].

vienéz, ~i, vieneză, ~e a. care aparţine oraşului Viena sau populaţiei lui, privitor la oraşul Viena sau la populaţia acestuia: *autoritatea vieneză sări trei paşi înapoi.* EM.; *avea douăzeci şi patru de*

ani, era vienez din naştere. GHEŢIE; **şniţel vienez,** v. **şniţel.** // m., f. persoană (originară) din Viena: *parizienii au aperitivul, vienezii fanfara.* CAR.; *sosirea vienezilor întoarse pe dos existenţa Henţeştilor.* GHEŢIE. [*Viena* n. pr. + *-ez*; cf. fr. ***viennois***].

viér[1], vieri m. **1.** paznic la vie; lucrător (şi proprietar) al unei vii; (rar) persoană specializată în cultura viţei de vie şi în producerea vinurilor; viaş: *vierul ţi-a găsit cuţitaşul la piciorul unui butuc.* AL.; *în via de alături este un vier.* SAD.; **2.** (entom.; în forma **viar**) ţigărar (*Bycticus betulae*); (şi: **viar**). [*Vie* + *-ar*].

vier[2], vieri m. **1.** porc necastrat, apt pentru reproducere: *acest specialist cunoştea o artă subtilă a castrării de vieri.* ARG.; **2.** (şi **vier sălbatic** sau **de codru, de pădure**) porc mistreţ mascul (v. **porc**): *o vînătoare de vieri.* OD.; *am putut şti ... ce-i un vier sălbatic ... cum n-am mai văzut.* AG.; **3.** (astr.; pop.; la pl. artic.) porcii, v. **porc.** [Lat. ***verres***].

viérbă f. v. **viarbă.**

viereásă, vierese f. soţia vierului; lucrătoare la o vie; vieriţă: *am dat poruncă vieresei ... să mă înştiinţeze.* BR.-VOIN. [*Vier[1]* + *-easă*].

vieri, pers. 3 **viereşte** vb. (pop.) **1.** (tr.; despre vieri[2]) a monta[2]; **2.** (refl. pas.) a se împreuna cu vierul[2], a se împerechea în vederea reproducerii. [De la *vier[2]*].

vierít n. ocupaţia, îndeletnicirea vierului[1]. [*Vier[1]* + *-it*].

vieriţă, vieriţe f. viereasă: *acelea le-a copt vieriţa.* SAD. [*Vier[1]* + *-iţă*].

viermár, viermare f. **1.** (rar) viermărie; **2.** (reg.) unealtă (de metal) asemănătoare unui cleşte mic, cu care se scot viermii sau insectele din rănile oilor (sau ale altor animale). [*Vierme* + *-ar*].

viermánár, viermănari m. insectă vivipară, asemănătoare cu musca şi care se hrăneşte cu resturi de carne sau de materii vegetale intrate în putrefacţie (*Sarcophaga carnaris*). [De la ***vierme***].

viermánós, ~şi, viermănoásă, ~e a. **1.** cu viermi, plin de viermi; mîncat de viermi: *îl păgubise ... cu un şirag de zbîrciogi viermănoşi.* VOIC.; *rămîi, maică, sănătoasă, ca şi-o pară viermănoasă.* POP.; **2.** (fig.; rar) necinstit, corupt, decăzut: *deasupra acestui strat viermănos şi stricat pînă-n măduva ciolanelor se maimuţereşte o droaie de trîntori.* VLAH. [Lat. ***verminosus***].

viermănoşá, pers. 3 **viermănoşeazá** vb. (refl.) a face viermi, a se umple de viermi; a deveni viermănos. [De la ***viermănos***].

viermăráie f. mulţime de viermi; forfoteală de viermi; viermărie, viermăt. [*Vierme* + *-răraie*].

viermăríe, viermărli f. viermăraie: *era o viermărie acolo!* [*Vierme* + *-ărie*].

viermărít n. **1.** (rar) viermuială: *în mijlocul unui viermărit de copii sensibili numai la realităţi.* LOV.; **2.** (reg.) sărbătoare populară, ţinută la 1 februarie, prin respectarea căreia se crede că se înlătură pericolul ca viermii şi lăcustele să strice semănăturile. [*Vierme* + *-ărit*].

viérmăt, viermăte n. **1.** (rar) viermăraie; **2.** viermuială: *acolo nu mai avea în jur viermăt de oameni.* SAD. [*Vierme* + *-et*].

viérme, viermi m. **1.** (la pl.) nume dat unor animale nevertebrate cu corpul moale, alungit, lipsit de apendice, care trăiesc în sol, în ape sau ca parazite pe plante ori pe animale şi care sînt cuprinse în mai multe încrengături; (la sg.) animal care face parte din una dintre aceste încrengături; (pop.) nume dat larvelor de insecte: *animalele s-au deosebit mai întîi în 6 grupuri: mamifere, păsări, amfibii, peşti, insecte şi viermi.* MAIOR.; *sînt viermi care iau coloarea, forma, rigiditatea crengilor uscate.* CĂL.; (reg.) **marţea viermilor,** sărbătoare populară, ţinută în marţea din prima săptămînă a postului Paştelui, prin respectarea căreia se crede că se înlătură pericolul ca viermii să strice semănăturile sau pomii; **a trăi** (sau **a fi deprins, a se învăţa**) **ca viermele în hrean** (sau **în, la rădăcina hreanului**), a duce (cu resemnare) o viaţă grea: *să hîrşieşte cu necazurile ... să învaţă ca viermele în hrean.* PANN; **a-l mînca pe cineva viermii de viu,** a fi foarte leneş (şi murdar); **a avea** (sau **a-l roade pe cineva**) **un vierme la inimă,** a fi muncit, apăsat de griji; a fi neliniştit: *pre împăratul îl rodea un vierme la inimă.* POP.; **a avea un vierme la limbă,** a fi limbut; **a avea viermi** (**neadormiţi**), a fi neastîmpărat, a nu-şi găsi locul; (compus) **vierme-de-mătase,** larva unei specii de fluturi (*Bombix mori*), care se hrăneşte cu frunze de dud şi care produce gogoşile de mătase; **fluture-de-mătase:** *viermii-de-mătase sînt de mare folos.* C.L.; **2.** (fig.; mai ales bis.; la pl.; şi **vierme neadormit**) chinurile, muncile veşnice ale iadului: *om neispoveduit şi nepocăit merge în focul vecinic, ... în viiarmele cel neadormit.* ANTIM; *smereaşte sufletul tău foarte, căci izbînda celui necurat foc şi viarme iaste.* BIBLIA; **3.** (fig.) gînd, sentiment obsedant şi chinuitor; neliniştе lăuntrică: *viermele bănuielii ... i-a lăsat o rană ascunsă în fundul sufletului.* CAR.; *ora aceea aşa de plăcută ... îi era tulburată de viermele unei griji.* SAD.; **4.** (p. ext.; pop.; şi **vierme lucitor**) licurici (*Lampyris noctiluca*); **5.** (p. anal.; reg.) **a)** şarpe; **b)** viperă (*Vipera berus berus*); **6.** epitet depreciativ pentru un om considerat fără valoare, fără însemnătate sau josnic, lipsit de caracter: *nu ai făcut decît să urmezi legea ta de vierme.* PETR. [Lat. ***vermis, -is***].

viermişór, viermişori m. diminutiv al lui vierme; viermuleţ, viermuş, viermuşor. [*Vierme* + *-işor*].

viermuí, pers. 3 **viermuieşte** vb. (intr.) a se mişca continuu şi în număr mare de colo pînă colo; a forfoti, a furnica, a mişuna: *în lumina roşie oamenii viermuiau ca nişte umbre fără odihnă.* REBR.; (fig.) *ne-a făcut să vedem viermuind şi încolăcindu-se toate aplecările lacome ... şi zavistioase ale boierilor ... de odinioară.* OD. [*Vierme* + *-ui*].

viermulálă, viermulели f. agitaţie, mişcare, aglomeraţie dezordonată şi continuă a unui mare număr de fiinţe; viermăt, viermuire: *era o viermuială în Amara de parcă satul ar fi pornit să-şi mute locul.* REBR. [*Viermui* + *-eală*].

viermuíre, viermuíri f. faptul de a viermui; viermuială. [V. ***viermui***].

viermuléţ, viermuleţi m. viermişor. [*Vierme* + *-uleţ*].

viermúş, viermuşi m. viermişor: *nu se mai găseau rîme, ... nici viermuşi îndestulători pentru ... păsări.* VOIC. [*Vierme* + *-uş*].

viermuşór, viermuşori m. viermişor: *rădăcina este retezată de un viermuşor.* SĂM. [*Vierme* + *-uşor*].

viers, versuri n. (pop.) **1.** melodie (în timpul executării ei); executare a unei compoziţii muzicale: *ades mi-aduc aminte ca printr-un vis duios de-un viers cîntat de mama cu glas armonios.* AL.; *fluiera un viers de voinicie, străbătînd poienile deşarte.* SAD.; **2.** sonoritate melodioasă a vocii; timbru vocal; glas, voce: *avea un viers frumos şi tremurător de te pătrundea la inimă.* SAD.; **3.** sunet caracteristic scos de unele păsări; succesiune melodioasă de asemenea sunete: *pasărea se părea a fi mută, căci nu da nici un viers.* ISP.; **4.** sunet melodios produs de instrumente muzicale: *ce vuiete şi ce viers de alăute se auzeau ieri?* SAD. [Lat. ***versus***].

versuí, versuiesc vb. (pop.; intr. şi tr.) a cînta (din gură sau dintr-un instrument); (fig.) a (se) exprima în cuvinte alese, în viersuri: *mîna-n şale că punea ş-aşa, zău, că-mi viersuia.* POP. [*Viers* + *-ui*].

versuíre, versuíri f. (pop.) acţiunea de a versui şi rezultatul ei. [V. ***versui***].

versuitór, versuitori m. (rar) cîntăreţ, rapsod: *am cunoscut măiestru cîntăreţ şi viersuitoriu mai ales a vremilor noastre.* B.-DEL. [*Versui* + *-tor*].

vierş n. v. **verş.**

viésc, ~şti, viască, ~eşti a. (reg.) **măr viesc,** varietate de mere cu coaja roşie-vineţie, cu gust dulce; **pară viască,** numele unei varietăţi de pere; **poamă viască,** varietate de struguri cu boabele mărunte şi acre, de culoare verzuie. [Cf. ***vie***].

viespár, viespare n. **1.** cuib de viespi; (p. ext.) totalitatea viespilor dintr-un asemenea cuib; viespariţă; **2.** (fig.) grup de oameni ostili unii faţă de alţii, dezbinaţi, învrăjbiţi; loc în care se află un asemenea grup: *nu îndrăznea să intre în viespar.* VOIC. // m. (pl. **viespari**) **1.** (entom.; pop.) gărgăun (*Vespa crabo*); **2.** (ornit.) pasăre migratoare, viu colorată, cu cioc lung şi curbat, cu coadă lungă şi ascuţită, care se hrăneşte mai ales cu albine şi viespi; prigoare, viepsariţă (*Merops apiaster*). [*Viespe* + *-ar*].

viespáriţă, viespăriţe f. (reg.) **1.** viespar; **2.** (ornit.) viespar (*Merops apiaster*). [*Viespe* + *-ariţă*].

viéspă f. v. **viespe.**

viespăríe, viespărli f. mulţime de viespi; cuib de viespi. [*Viespe* + *-ărie*].

viéspe, viespi f. **1.** nume dat mai multor insecte himenoptere, asemănătoare cu albina, prevăzute de obicei la partea posterioară a abdomenului cu un ac şi cu o pungă de venin, dintre care mai cunoscute sînt: **a)** insectă cu trupul foarte subţire la mijloc, cu abdomenul galben, care trăieşte în roiuri organizate (*Vespa vulgaris*); **b)** gărgăun (*Vespa crabo*): *îi trimisă la un loc păduros ... ce era plin de viespi şi gărgăuni.* DOS.; *o viespe cu trupul subţire şi inelat dădu ... tîrcoale perelor de pe masă.* C.PETR.; (ca termen de comparaţie, de obicei cu referire la talie, cu aluzie la subţirimea viespii): *o talie de viespe, iar ochii ei te sorb.* C.L.; **viespe de stejar** sau **viespea stejarului,** insectă care îşi depune ouăle în frunzele stejarului, producînd pe ele nişte protuberanţe de mărimea unor cireşe (*Cynips quercus*); **viespe de rug,** insectă care îşi depune ouăle pe rămurelele tinere ale rugilor, formînd un fel de gogoşi (*Diplolepis rosae*); **(a fi) ca viespea** (sau **ca o viespe**), (a fi) plin de neastîmpăr, nestăpînit (şi agresiv); **a înţepa ca viespea** (sau **ca o viespe**), a se exprima în termeni caustici; a fi rău de gură: *duh neastîmpărat şi cutezător, în predicele sale ... înţepa ca vespea.* CR.; **cuib de viespi,** grup, colectivitate de oameni ostili unii faţă de alţii, dezbinaţi, învrăjbiţi; loc în care se află un asemenea grup, o asemenea colectivitate de oameni; **2.** epitet pentru o femeie rea: *stăpîna acestei slujnice era viespea care înălbise pe dracul.* CR.; (şi: (reg.) **viespă, viespie**). [Lat. ***vespa***].

viéspie f. v. **viespe.**

viespişór, viespişori m. diminutiv al lui viespe. [*Viespe* + *-işor*].

viespói, viespoi m. **1.** augmentativ al lui viespe; **2.** specie de viespe mare, cu corpul rotund şi terminat cu un ghimpe lung, cu pîntecele roşu (*Sirex gigas*). [*Viespe* + *-oi*].

vietáte, vietăţi f. tot ceea ce are viaţă (şi se mişcă); fiinţă, vieţuitoare; (spec.) dobitoc, jivină: *îndată s-au adunat toate vietăţile: cele din apă, cele de pe uscat şi cele zburătoare.* CR.; *libertatea este lucrul cel mai adînc al tuturor vietăţilor de pe pămînt.* DELAVR. [*Viu* + *-ătate*].

vietnaméz, ~i, vietnameză, ~e a. care aparţine Vietnamului sau populaţiei lui, referitor la Vietnam sau la populaţia acestuia: *expoziţia ... permite o viziune ... sistematică asupra acestui gen de sculptură vietnameză veche.* R.L. // m., f. persoană

(originară) din Vietnam. // f. limba vorbită de vietnamezi: *vorbeşte vietnameza.* [*Vietnam* n. pr. + *-ez*].

vietór, vietori m. (înv.) **1.** persoană care vieţuieşte, care este vie: *rădică protivire tuturor jidovilor, vietorilor pretutindenea.* COR.; **2.** (relig.) persoană care a dobîndit viaţa veşnică; **3.** persoană care îşi duce viaţa, existenţa într-un anumit loc, care locuieşte undeva: *tuturor vietorilor întru Asia auzindu-se cuvîntul Domnului.* COR. [*Via*[2] + *-tor*].

vieţáş, vieţaşi m. (arg.) persoană care a fost condamnată la închisoare pe viaţă: *vieţaşii ... propuneau deschis să-i facă de petrecanie.* ST. [*Viaţă* + *-aş*].

vieţíst, vieţişti m. (rar) nume dat membrilor grupului de colaboratori şi prieteni ai revistei „Viaţa Românească" (din perioada ieşeană). [*Viaţa* (*Românească*) n. pr. + *-ist*].

vieţişoáră, vieţişoare f. (pop.) diminutiv al lui viaţă: *vieţişoara omului, ca şi floarea cîmpului.* POP. [*Viaţă* + *-işoară*].

vieţuí, vieţuiesc vb. (intr.) **1.** a fi viu, a fi în viaţă; a-şi duce existenţa; a trăi, a exista: *acesta ... au vieţuit în zilele lui Diocliţian.* DOS.; *nu mai putea vieţui fără ele.* VOIC.; **2.** a-şi duce, a-şi petrece viaţa într-un anumit fel, într-un anumit mediu etc.; a se comporta într-un anumit fel: *vieţuia foarte retrasă.* NEGR.; *vieţuieşte de una singură.* ST.; **3.** a-şi duce viaţa împreună (cu cineva); a-şi duce viaţa în preajma, în societatea cuiva; a convieţui: *au luat altă fată de boier ... şi cu acie au vieţuit, de-au făcut copii.* NEC.; *urmînd în pustnicie pe soţul ei vînător şi vieţuind cu el într-o colibă.* SAD.; **4.** a-şi petrece viaţa sau o parte din viaţă într-un anumit loc; a-şi avea domiciliul, a fi stabilit cu locuinţa undeva: *vieţuia ... într-o mănăstire îmbelşugată.* VOIC.; **5.** a-şi procura cele necesare traiului, a-şi cîştiga existenţa, a se întreţine (din ceva); a trăi: *stau în cîmp şi mă gîndesc cu ce o să vieţuiesc?* POP.; **6.** a continua să existe, să dureze, să se menţină: *cît va vieţui amorul ... nu pot a şti.* BOL.; *şcoala vieţui aşa cum putu, cînd deschisă, cînd închisă.* PETR. [*Viaţă* + *-ui*].

vieţuíre, vieţuiri f. **1.** (înv.) faptul de a vieţui, de a fi viu, de a fi în viaţă: *cu încetul îi seca şi izvoarele vieţuirii.* OD.; **2.** fel de viaţă, mod de a trăi, de a se comporta: *vieţuirea lui aici n-a putut fi decît mizerabilă.* CĂL.; **3.** convieţuire: *cum se face dar că ... cu aseminea frumoşi tovarăşi de vieţuire să nu aibă cele mai nobile simţiri?* AL.; **4.** locuire, domiciliere: *pe teritoriul aceluiaşi sat mai apar urme de vieţuire.* R.LIB.; **5.** (înv.) asigurare a mijloacelor necesare vieţii; întreţinere a existenţei zilnice: *trăiesc făr' a avea nici un chip de vieţuire.* AL. [V. *vieţui*].

vieţuitór, ~i, vieţuitoáre a. **1.** care este viu, care este în viaţă; care există; trăitor: *orice fiinţă vieţuitoare îl dispensează de răspundere.* EM.; **2.** (şi subst.) care îşi duce viaţa, existenţa într-un anumit loc, care locuieşte undeva: *milostenii date ... pentru cei dinăuntru obştie vieţuitorilor schitelnici* (a. 1852). URIC.; **4.** (înv.) care vieţuieşte, care durează, care dăinuieşte: *florile ... pururea vieţuitoare ale Sfinteei Evanghelie strîngînd aducem.* COR. // f. (şi (înv.) m.) tot ceea ce are viaţă (şi se mişcă); vietate: *începură a umbla toate vieţuitoarele prin munţi şi prin văi.* ANTIM. [*Vieţui* + *-tor*].

viezuínă f. v. vizuină.

viézune m. v. viezure.

viezunie f. v. vizuină.

viézur m. v. viezure.

viézură f. v. viezure.

viézure, viezuri m. şi (reg.) f. mamifer omnivor din familia mustelidelor, cu trupul greoi, acoperit cu o blană deasă şi aspră de culoare cenuşie-deschisă, cu două dungi negre de o parte şi de alta a capului, avînd botul ascuţit şi gheare puternice; bursuc (*Meles meles*): *viezurii cu perii suri, lungi şi drepţi caţepele ... ies numai noaptea din vizuini.* OD.; (reg.) **a-i roade cuiva viezurea minţile,** a ajunge într-o stare de confuzie, a-şi pierde capacitatea de a judeca: *Ilinchei ciupitei i-a ros viezurea minţile.* DELAVR.; (şi: (reg.) **viezur, viezură, viezune**). [Cuv. autoht.; cf. alb. *vjedhullë*].

viezuroáică, viezuroaice f. (reg.) femela viezurelui. [*Viezure* + *-oaică*].

vífel, vifeli m. (reg.) vornicel (la nuntă): *vifelii îmblă din casă în casă cu ploşcă cu vin.* POP. [Din magh. *vőfély*].

vífeliţă, vifeliţe f. (reg.) vorniceasă, druşcă. [*Vifel* + *-iţă*].

vífor, vifore n. **1.** (înv. şi reg.) volbură, vîrtej; (sens curent) vînt puternic (însoţit de ninsoare sau de ploaie) cu rafale violente: *vivorul apei să nu mă tragă, să nu mă-nghită genunea cea largă.* DOS.; *prin urletul viforului i se pare c-aude glasuri de oameni.* CAR.; (fig.) *se înălţă în văzduh un vifor nemaipomenit de aplauze.* AG.; **2.** (reg.; în descîntece) numele unui duh rău, despre care se crede că pricinuieşte dureri (puternice) mai ales de dinţi sau de măsele; nume dat unor dureri (puternice) mai ales de dinţi sau de măsele: *vivor, nu vivora, nu junghia; ... ieşi din măsele, ieşi din dinţi.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **vihor, vivor**). [Din sl. *vihorŭ* (<*vihŭrŭ*)].

viforá vb. v. viforî.

viforatéc a. v. viforatic.

viforátic, ~ci, viforatică, ~ce a. (rar) viforos: *un vîrtej viforatec mă-mpinse ... dupe urmele tale.* OD.; (şi: **viforatec**). [*Vifor* + *-atic*].

viforeálă, viforeli f. (pop.) suflare violentă a vîntului (însoţită de ninsoare); viforîre, viscolire: *dar-ai, Doamne, ... de cu seară ploi, ninsoare, peste noapte viforeală.* POP. [*Viforî* + *-eală*].

viforî, pers. 3 **viforăşte** vb. (pop.) **1.** (intr. impers.) a fi, a sufla vînt puternic (cu ninsoare), a fi furtună: *azi-noapte a viforît şi a nins.* CAR.; **2.** (intr. unipers.; despre vînt, furtună etc.) a sufla cu putere, a se năpusti cu violenţă: *şi la baltă mi-am plecat, d-un vifor mi-a viforat.* POP.; **3.** (înv.; tr.; fig.) a provoca cuiva nelinişti, frămîntări: *necazurile şi asuprelele celor rele şi feliuri de patimi viforăsc smeritul mieu suflet.* MIN.; (şi: **vifora**, (reg.) **vivora**). [De la *vifor*].

viforîre, viforîri f. (pop.) faptul de a viforî; suflare violentă a vîntului (însoţit de ninsoare); viscolire. [V. *viforî*].

viforît, ~ţi, viforîtă, ~e a. (înv. şi pop.) viforos: *vîntul vivorît sau aerul tare clătit.* CANT.; *prin tătari abătea ... ca un vînt viforît.* POP.; (şi: (înv.) **vivorît**). [V. *viforî*].

vifórnic, ~ci, vifornică, ~ce a. (rar) **1.** viforos; **2.** (fig.) aprig, impetuos, violent: *se iubeau unul pe altul ... cu patimă vifornică.* BL. [*Vifor* + *-nic*].

vifórniţă, viforniţe f. vînt puternic, însoţit de ninsoare (sau de ploaie); vijelie, vifor, viscol: *puteai să te prăpădeşti pe viforniţa asta.* VLAH.; *ne găseam blocaţi de o viforniţă înspăimîntătoare.* VOIC.; (şi: (înv. şi reg.) **vivorniţă, givorniţă**). [*Vifor* + *-orniţă*].

viforoáică, viforoaice f. (reg.; în descîntece) numele unui duh rău, despre care se crede că pricinuieşte dureri (puternice) mai ales de dinţi sau de măsele: *viforu cu viforoaica, buba cu buboaica ... să piei, să răspiei ca spuma de mare, ca roua de soare.* POP. [*Vifor* + *-oaică*].

viforós, ~şi, viforoásă, ~e a. **1.** care are violenţa viforului, ca viforul; caracteristic viforului, (ca) de vifor; (fig.) năvalnic, dezlănţuit, tumultuos; viforatic, viforît, vifornic: *o viforoasă şuierătură a vîntului ... îi curmă povestirea.* OD.; *noianul viforos, izbindu-şi apele de amîndouă malurile înalte ale albiei, ... se răsfrîngea spre mijloc spumegînd.* HOGAŞ; **2.** bîntuit, răscolit de vifor: *voi profita de zilele viforoase ... ca să mă pun pe lucru.* AL.; **3.** (fig.) agitat, zbuciumat: *traiul în casa lui era tot mai viforos.* AG.; **4.** (fig.) aprig, impetuos, violent: *a jucat natural chiar în scenele cele mai viforoase.* EM.; (şi: (înv.) **vivoros**). [*Vifor* + *-os*].

vig, viguri n. **1.** (pop.) val[1] (de pînză, de postav etc.): *rafturile gem de viguri neîncepute de chimbrică neagră.* ST.; **2.** (înv. şi reg.) sfîrşit, capăt; **a face cuiva vig,** a chinui pe cineva, a da gata: *farmecele-m face vig.* POP. [Din magh. *vég* (dial. *vég*)].

vigán[1], vigane şi **viganuri** n. (reg.) fustă (cu bretele, cu piepţi etc.) sau (p. ext.) rochie lungă de croială specifică portului de la oraş: *fie doamna de ţigan, numai să aibă vigan.* POP.; (şi: **viganá**). [Din magh. *viganó*].

vigán[2], ~i, viganá, ~e a. (reg.) vesel, bine dispus; vioi, sprinten; viguros: *dacă-i mai „vigan" îl botează la o săptămînă.* POP. [Din magh. *vígan* „cu veselie"].

viganá f. v. vigan[1].

vigíe f. (rar) stîncă în formă de coloană ascuţită, al cărei vîrf nu iese la suprafaţa mării. [Din fr. *vigie*].

vigíl, ~i, vigilă, ~e a. (livr.) care veghează; deştept, treaz. // m. membru al unei gărzi instituite în Roma antică de Augustus pentru siguranţa cetăţii în timpul nopţii şi pentru paza contra incendiilor. [Din lat. *vígil;* cf. it. *vigile*].

vigilént, ~ţi, vigilentă, ~e a. **1.** care are atenţia încordată şi susţinută; care este cu deosebită luare-aminte, care observă cu atenţie ceea ce se întîmplă (pentru a descoperi un neajuns, o neplăcere, un pericol posibil etc.): *la mesele puse la cale de Gaittany, dacă nu erai vigilent, te trezeai alături de un inamic.* CĂL.; **2.** care exprimă, denotă etc. vigilenţă: *o bună administraţie cinstită, experimentată şi vigilentă ar fi primul ... remediu.* EM. [Din fr. *vigilant*, lat. *vigilans, -ntis*].

vigilénţă, vigilenţe f. atenţie încordată şi susţinută; observare atentă, luare-aminte, supraveghere stăruitoare a ceea ce se întîmplă (pentru a preîntîmpina sau pentru a descoperi un neajuns, un pericol posibil etc.): *a amăgi, a dejuca vigilenţa acestui Argus fiscal s-ar părea absurd.* CAR.; *conducea micul bal ... cu vigilenţa unui căpitan de vas în furtună.* VINEA. [Din fr. *vigilance*, lat. *vigilantia*].

vigilitáte f. stare psihofiziologică caracterizată prin tonusul ridicat al sistemului nervos central. [*Vigil* + *-itate*].

vignétă f. v. vinietă.

vigoáre f. **1.** stare de sănătate deplină (fizică şi psihică), de integritate a funcţiilor vitale; capacitate de a acţiona, de a se manifesta cu fermitate şi eficienţă: *l-au ignorat cîtă vreme era în toată vigoarea lui.* MAIOR.; *omul ăsta e şi la trup, ca şi la moral, lipsit de vigoare.* CĂL.; **2.** (fig.) însuşire, proprietate de a exprima pregnant idei, sentimente etc.: *romancierul suprapune unei false intrigi poliţiste ... vigoarea unui studiu psihologic.* R.L.; **3.** (înv.) valabilitate, putere de aplicare a unei legi, a unei dispoziţii etc.: *legea veche a Moldovei ... are vigoare pentru toţi.* KOG.; (curent) **în vigoare,** (despre legi, dispoziţii, regulamente etc.) valabil într-un anumit interval de timp, aflat în curs de aplicare: *tratatele se menţin în vigoare prin echilibrul real al puterilor europene.* EM.; **a intra în vigoare,** (despre legi, dispoziţii etc.) a deveni aplicabil. [Din fr. *vigueur*, lat. *vigor, -oris*].

vigónie, vigonii f. **1.** animal rumegător din genul lamei[2], cu blana moale şi fină de culoare galben-roşcată, care trăieşte în regiunile muntoase ale Americii de Sud; vicuña (*Lama vicugna*); **2.** fir textil mătăsos obţinut din părul acestui animal; **3.** (şi **fir vigonie**) fibră textilă obţinută dintr-un amestec de fire scurte de bumbac şi de lînă sau din deşeuri de bumbac. [Din fr. *vigogne*].

vigoróso adv. (indică modul de execuţie a unei bucăţi muzicale) cu vigoare, cu putere, voios. [Din it. ***vigoroso***].

vigurós, ~şi, vîguroásă, ~e a. **1.** care are o sănătate deplină (fizică şi psihică), care este în deplinătatea funcţiilor vitale; care are capacitatea de a acţiona, de a se manifesta cu fermitate şi eficienţă: *talentul lui viguros avea să lase posterităţii sinistra icoană a nebunului încoronat.* LOV.; *opt copii sănătoşi ... sînt o dovadă că neamul e viguros şi rodnic.* GHEŢIE; **2.** care are proprietatea de a exprima pregnant idei, sentimente etc.: *se simţea jignită de expresiile prea viguroase, prea crude ale poetului.* CAR. [Din fr. ***vigoureux***].

vigurozitáte f. (rar) însuşirea de a fi viguros. [***Viguros*** + *-itate*].

víhor n. v. vifor.

vîlşoáră, vîlşoare f. diminutiv al lui vie: *plăcîndu-i foarte mult vinul din viişoara Domniei sale de la Bucium.* SAD. [***Vie*** + *-işoară*].

vîitór, ~i, viitoáre a. **1.** (înv.) care vine, care se deplasează spre locul unde se află vorbitorul sau spre un loc considerat aproape de vorbitor: *ieşi Isac ca să se primble în cîmpu ...; şi, căutînd cu ochii lui, văzu cămile viitoare.* BIBLIA; **2.** care va veni, care va fi, va exista, va apărea, urmînd momentului actual: *ce s-a mai face cu leşii, vremea viitoari va arăta.* NEC.; *societatea viitoare va accentua rolul iubirii, nu-l va diminua.* PETR.; (bis.) *tu eşti Acela ce era venitoriu, au pre altul vom aştepta?* N.TEST.; (relig.) **viaţa** (sau **lumea**) **viitoare**, existenţa veşnică de după moarte: *să cîştige blagosloveniia lui Sim, ... care rugăm să vă dăruiască milostivul Dumnezeu şi în această lume şi în cea viitoare.* ANTIM; **3.** care va urma, care va începe să se desfăşoare imediat după momentul prezent şi în conformitate cu o periodicitate anumită: *latinii se pregăteau pe anul viitor pentru o campanie ... în Asia.* EM.; *voi căuta să dezvolt într-un număr viitor propoziţiile de mai sus.* CAR.; **4.** care urmează să ajungă într-o anumită situaţie, să îndeplinească un anumit rol: *copila mea, viitorul tău soţ este postelnicul.* FIL.; *ieşi ... împreună cu viitorul său director de cabinet.* CĂL. // n. **1.** perioadă variabilă de timp, care urmează prezentului; viitorime: *viitorul şi trecutul sînt a filei două feţe.* EM.; *nu poţi şti ce hotărăşte viitorul.* GHEŢIE; **în** (sau **pe**) **viitor**, de acum înainte: *posturile bugetare la cari aspiră în viitor.* EM.; *după alte cărţi de geografie vor învăţa copiii în viitor.* GHEŢIE; **2.** generaţiile viitoare; viitorime, posteritate: *viitorul va judeca faptele noastre*; **3.** situaţie, stare posibilă în perspectivă: *viitorul mi se arăta acoperit de flori.* AL.; *a început să discute ... despre viitorul Mariei.* SAD.; **cu viitor** (sau **de viitor**), cu perspective de realizare: *îl socot între poeţii cu viitor.* AL.; *profesorii universitari, oameni în urcare şi de viitor.* M.CAR.; **fără viitor**, care nu are şanse de reuşită, de realizare: *cum l-ar mai fi putut iubi pe el, ... atît de sărac, atît de fără viitor.* EM.; **a (nu) avea viitor**, a (nu) avea şanse de reuşită: *instituţiunea monarhică nu poate avea viitor decît întorcîndu-se la originea sa.* GHICA; **4.** (gram.) timp al verbului care exprimă o acţiune ulterioară momentului vorbirii; (şi: (înv.) **venitor**). [***Veni*** + *-tor*].

viitoríme f. **1.** (înv.) viitor: *n-ai avut de gînd ... să arăţi poeţilor din viitorime poteca cea bună.* OD.; **2.** oamenii din viitor, generaţiile viitoare; posteritate: *trebuie o pildă pentru viitorime.* NEGR. [***Viitor*** + *-ime*].

viitorológ, viitorologi m., f. specialist în viitorologie; futurolog: *editorul a reunit texte din viitorologii cei mai cunoscuţi.* R.L. [De la ***viitor*** (după *futurolog*)].

viitorologíe f. ştiinţă care se ocupă cu teoriile şi metodele de previziune şi de cercetare a viitorului; futurologie. [De la ***viitor*** (după *futurologie*)].

viitúră, vîituri f. **1.** (pop.) venire: *alaltăseară, în viitura vacilor, în scapătul soarelui ... mi-a sosit, mi-a poposit trei voinici.* POP.; **2.** (în forma **venitură**; înv. şi pop.; depr.) venetic: *un străin, o venitură, un om fără căpătîi ... să fie tot cel dentîi?* HASD.; **3.** creştere bruscă a debitului unei ape curgătoare provocată de ploi abundente, de topirea rapidă a zăpezilor etc.: *la cea mai mică viitură de ape comunicaţiunile încetau.* GHICA; *numai lostriţa ... nu se arăta ... o tîrîse năprasnica viitură pe alte meleaguri.* VOIC.; **4.** mîl, bolovani, pietriş, crengi etc. antrenate de creşterea apelor: *viitură multă şi amestecată acoperea o parte din grădina părinţilor.* GAL.; (şi: (înv.) **venitură**). [***Veni*** + *-tură*].

vijelíe, vijélii f. vînt puternic, în rafale (însoţit de ploaie, adesea cu descărcări electrice, sau de ninsoare); furtună, uragan, vifor: *afară plouă, ninge!, afară-i vijelie, şi crivăţul aleargă pe cîmpul înnegrit.* AL.; *după ce se domolesc vijeliile lui ianuarie, pe omătul cu reflexe violete ... se înşiră lupii.* SAD.; (fig.) *aceştia trebuiră să fugă denaintea vijeliei mongolilor.* EM. [Et. nec.; cf. ***vîjîi***].

vijeliós, ~şi, vijelioásă, ~e a. **1.** care are violenţa vijeliei, ca vijelia; caracteristic vijeliei, (ca) de vijelie; (fig.) năvalnic, dezlănţuit, tumultuos: *să veştejesc frunzele pomilor, cînd vijeliosul crivăţ al iernii începe a sufla.* MARC.; *vuietul ... Tazlăului se schimbase în urlet clocotitor de ape vijelioase.* HOGAŞ; (adv.) *viscolul venea din ce în ce mai vijelios.* SAD.; **2.** bîntuit, răscolit de vijelie: *era o noapte urîtă şi vijelioasă.* VLAH.; **3.** (fig.) agitat, zbuciumat: *petrece repede vijeliosul period al vîrstei bărbăteşti.* MARC.; **4.** aprig, impetuos, violent: *poetul nu concepe odihna, anii fac din el un luptător şi mai vijelios.* CĂL. [***Vijelie*** + *-os*].

vîjlă, vîjle f. (reg.) **1.** prepelicar (în special femela acestui animal); **a umbla ca o vîjlă**, se spune despre o femeie neserioasă; **2.** (depr.) epitet pentru o femeie de moravuri uşoare; (şi: **vîslă, vîşlă**). [Din magh. ***vizsla***].

víking, vikingi m. (la pl.) nume dat populaţiilor germanice de războinici, de navigatori şi de negustori din ţările scandinave care au întreprins între secolele al VIII-lea şi al XI-lea numeroase expediţii maritime în Europa şi în America de Nord; (şi la sg.) persoană care aparţine acestei populaţii: *cea mai mare catastrofă ar fi ... să iasă din veacuri, la ţărm, nişte wikingi hirsuţi.* SAD.; (scris şi: *wiking*). [Din fr. ***Vikings***, germ. ***Wiking***].

vîl, ~i, vilă, ~e a. (înv.) **1.** de origine, de condiţie modestă, umilă; **2.** josnic, abject, infam, mîrşav; care exprimă josnicie, mîrşăvie: *corpul gol ce rîde cu mutra de vîndută cu ochi vil şi viclean.* EM.; **3.** care este de valoare redusă, fără valoare; care are un preţ mic: *ar însemna ... să plăteşti o marfă mult prea vilă afară din cale de scump.* M.CAR. [Din fr. ***vil***, lat. ***vilis***].

vilafranchián, ~eni, vilafranchiană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) primul etaj al cuaternarului, reprezentat prin depozite continentale, cu resturi de mamifere exotice; (scris şi: *villafranchian*). [Din fr. ***villafranchien***].

vilaiét, vilaiete n. diviziune administrativ-teritorială în Imperiul Otoman, guvernată de un valiu: *căzu ... sub stăpînire osmană ca simplă provincie (vilaiet).* EM. [Din turc. ***vilayet***].

vilanélă, vilanele f. cîntec polifonic, în măsură binară şi mişcare vie, cu caracter umoristic, originar din sudul Italiei, răspîndit mai ales în secolele al XV-lea şi al XVI-lea. [Din it. ***villanella***].

vílă, vile f. **1.** casă spaţioasă, construită într-un stil arhitectonic particular, de obicei înconjurată de grădină, folosită ca locuinţă sau destinată găzduirii de vilegiaturişti: *şedeam la via lui Stratulat de la Socola, aproape de frumoasa vilă a lui vodă.* GHICA; *vila, modernă de tot, se distingea albă, umbroasă, cu linii geometrice şi balcoane dreptunghiulare.* PETR.; **2.** (în Imperiul Roman) reşedinţă somptuoasă, construită în apropierea unui oraş, care era folosită de aristocraţia romană ca loc de vilegiatură; clădire sau ansamblu de clădiri care includea locuinţa proprietarului şi anexele gospodăriei, situată pe un domeniu rural: *ea şede ... în villa cea clădită pe-o culme-ntre livezi.* AL.; *cîntau ... lungiţi în triclinele bogatei ville de pe Exulin, Virgil, Oraţiu ... şi amicii lor.* OD.; **3.** (în epoca Renaşterii italiene) reşedinţă somptuoasă construită în stilul celei romane: *în anul 1864 ... se afla în villa Borgheze.* C.L.; **4.** (în evul mediu) denumire care desemna diferite forme de aşezări (obştea ţărănească, satul liber, satul dependent de domeniul stăpînului feudal şi, uneori, centrul urban); (scris şi: *villa*). [Din fr., lat. ***villa***].

vilbrochén, vilbrochenuri n. (tehn.) arbore al unui motor cu explozie, care permite transformarea mişcării rectilinii a pistoanelor în mişcare de rotaţie, prin intermediul bielelor; arbore cotit. [Din fr. ***vilebrequin***].

vileág n. **1.** (înv. şi pop.) lume; mulţime (de oameni): *cînd o fi tot vileagul strîns, o să strige-n gura mare.* CAR.; **în vileag**, în public: *să se pomenească în vileag ... numele iubitorilor de Hristos ... ce au miluit acest sfînt lăcaş.* ANTIM; (curent) **a da** (sau **a scoate**) **în vileag**, a face cunoscut, a dezvălui, a divulga în public: *fericirea lui e să te scoată în vileag.* OD.; *pentru a nu da în vileag lucruri de mare gravitate, i se plătea scump tăcerea.* M.CAR.; (curent) **a se da în vileag**, a-şi trăda sentimentele, intenţiile ascunse: *deşi nu se dădu în vileag, în sinea ei fierbea de nemulţumire.* GHEŢIE; **2.** (reg.) lume, univers; **cîtu-i** (sau **pînă-i**) **lumea şi vileagul**, **a)** totdeauna; **b)** niciodată: *cîtu-i lumea şi vileagu nu te ia cine ţi-i dragu.* POP. [Din magh. ***világ***].

vilegiatură, vilegiaturez vb. (intr.) a merge în vilegiatură. [Din fr. ***villégiaturer***].

vilegiaturáre, vilegiaturări f. (rar) acţiunea de a vilegiatura: *nădăjduiesc să n-am nevoie în curînd de vilegiaturare.* CAR. [V. ***vilegiatura***].

vilegiatúră, vilegiaturi f. petrecere a unei perioade de timp (în cursul vacanţei sau al concediului) la ţară, într-o staţiune balneo-climaterică, într-o localitate de interes turistic; călătorie de plăcere: *m-a făcut să-mi petrec luna de vilegiatură într-un mod ... plăcut.* CAR.; *mănăstirea Neamţului e loc de vilegiatură ... al ieşenilor.* SAD.; (şi: **viligiatură**). [Din fr. ***villégiature***].

vilegiaturíst, ~şti, vilegiaturistă, ~e m., f. persoană care se află în vilegiatură: *cîţiva vilegiaturişti ... se plimbau în mijlocul drumului.* C.PETR.; (şi: **viligiaturist**). [***Vilegiatură*** + *-ist*].

vilegiaturístic, ~ci, vilegiaturistică, ~ce a. (rar) de vilegiaturist, caracteristic vilegiaturiştilor. [***Vilegiaturist*** + *-ic*].

vilénie, vilenii f. (franţuzism; înv., rar) mîrşăvie, josnicie; meschinărie, avariţie. [Din fr. ***vilenie***].

vílic, vilici m. (în Imperiul Roman) sclav sau libert care îndeplinea funcţia de administrator al unui domeniu: *a decis în gîndu-i să-mi deie de bărbat pe Hebro, haldeeanul, un vilic nempăcat.* AL. [Din lat. ***villicus***].

vilichinínă f. hormon secretat de mucoasa duodenală în timpul procesului de digestie, care activează mişcarea vilozităţilor intestinului subţire. [Et. nec.].

viligiatúră f. v. vilegiatură.

viligiaturíst m., f. v. vilegiaturist.

vilipendá, vilipendez vb. (înv., rar; tr.) a dispreţui, a nesocoti; a ponegri, a defăima, a blama: [unul] *dintre acei scriitori ... este blagat şi vilipendat.* CAR. [Din lat. ***vilipendere***, fr. ***vilipender***].

vilişoáră, vilişoare f. (rar) diminutiv al lui vilă. [***Vilă*** + *-işoară*].

vilós, ~şi, viloásă, ~e a. **1.** (bot.) acoperit cu peri moi, mai lungi sau mai scurţi, asemănători cu lîna: *frunze viloase*; **2.** (anat.) **membrană viloasă**,

membrană acoperită cu vilozităţi. [Din fr. *villeux*, lat. *villosus*].

vilozitáte, vilozităţi f. **1.** (bot.) suprafaţă acoperită cu peri moi, mai lungi sau mai scurţi; **2.** (anat.) proeminenţă, prelungire, încreţitură, cută mică situată pe suprafaţa internă a unor organe ale corpului, mai ales a intestinului gros sau subţire. [Din fr. *villosité*].

vin, vinuri n. **1.** băutură alcoolică obţinută prin fermentarea mustului de struguri; cantitate determinată din această băutură: *a cerut hangiului să-i dea ... o bărdacă de vin mai ieftior.* CAR.; *vinul e bun şi la bucurie şi la scîrbă.* SAD.; **la un pahar de** (sau **cu**) **vin**, v. **pahar**; (pop. şi fam.) **a (i) se sui** (sau **a i se urca**) **cuiva vinul la** (sau **în**) **cap**, a se ameţi de băutură; a se îmbăta; **2.** (la pl.) varietăţi, sorturi, specialităţi de vin: *nu biruiau să pritocească şampaniile, vinurile, cognacurile.* CAR.; *mîncară pe-ndelete, udînd ... bucatele cu vinuri vechi.* AG.; **3.** (bis.) element esenţial, împreună cu pîinea, pentru săvîrşirea tainei sfintei euharistii: *parcă s-ar fi împărtăşit împreună din aceeaşi cupă cu vin sfinţit.* PETR.; **4.** (p. ext.) băutură alcoolică obţinută prin fermentarea mustului (îndulcit) de mere, de pere, de prune etc.; **5.** (med.; p. ext.) preparat medicinal lichid, rezultat prin acţiunea dizolvantă a vinului asupra unor substanţe medicamentoase: *vin de chinină*; **6.** (rar; p. ext.) lichior obţinut prin fermentarea unor produse vegetale: *vin de palmier*; *vin de trestie-de-zahăr.* [Lat. ***vinum***].

vína f. instrument muzical indian alcătuit dintr-un baston de bambus cu patru sau şapte coarde metalice întinse pe scăunaşe înalte, cu un sunet dulce, obţinut prin ciupire. [Din fr. ***vina***].

vinár, vinari m. **1.** (pop.) podgorean, vier; comerciant de vinuri: *că mi-şi are-un fiu vinar.* POP.; **2.** (reg.) persoană trimisă de familia miresei, în ajunul nunţii, pentru a aduce de la familia mirelui vinul promis sau pentru a duce plocon mirelui. [***Vin*** + *-ar*].

vinăriţă, vinariţe f. plantă erbacee, cu frunze verticilate, cu flori mici, albe, plăcut mirositoare, folosită în medicină sau la parfumarea rufelor, la aromatizarea unor băuturi etc. (*Asperula odorata*). [***Vin*** + *-ariţă*].

vinárs, vinarsuri n. (reg.) rachiu (din vin, din cereale, de prune etc.): *reveni ... cu o sticlă ... în care se găsea vinars de trevere.* GHEŢIE; *vinu-i bun, vinarsu-mi place, om bogat eu nu m-oi face.* POP. [***Vin*** + ***ars*** (după germ. ***Branntwein***)].

vinăsă f. lichid obţinut ca reziduu după fermentarea şi distilarea melasei de sfeclă (întrebuinţat ca materie primă pentru obţinerea carbonatului de potasiu). [Din fr. ***vinasse***].

vináţ, vinaţuri şi **vinaţe** n. (mai ales la pl.) (varietate, sort de) vin: *are strînsă o avere bunicică în bani şi vinaţuri bine îngrijite.* CAR.; *plecăm să încercăm alt vinaţ.* M.CAR. [Lat. ***vinaceus***].

vínă, vini f. **1.** (înv.; astăzi rar) cauză, motiv, pricină: *vina a toate realele trufa iaste.* COR.; **2.** faptă ale cărei consecinţe pot fi imputate cuiva; abatere de la normele morale, juridice etc., care este susceptibilă de a fi sancţionată; răspundere morală implicată de săvîrşirea unei asemenea fapte, a unei asemenea abateri; greşeală; păcat, delict; culpabilitate, vinovăţie: *necredincios eşti tu, şi aceasta ţi-au fost vina de nu se-au vindecat feciorul tău.* COR.; *feciorăşul comisului găsi în asta iertare pentru propria sa vină.* SAD.; **fără(de) (nici o) vină, a)** care nu poate fi făcut răspunzător pentru vreo faptă reprobabilă, căruia nu i se poate imputa ceva (într-o împrejurare oarecare), care are o conduită ireproşabilă: *noi sîntem fără de nici o vină.* B.-DEL.; *înspăimîntau atîta omenire fără vină.* SAD.; **b)** impecabil, fără cusur: *legea Domnului ... fără vină.* DOS.; **c)** fără vreun temei care să justifice o acuzaţie: *au mai omorît pre nişte vornicei ... fără nice o vină.* COSTIN; **a avea o** (sau **vreo**) **vină**, a purta (o anumită) răspundere pentru crearea unei situaţii nedorite, pentru un act condamnabil etc.: *am o mare vină că v-am părăsit.* CĂL.; **a fi vina cuiva**, a-i reveni cuiva (în mod exclusiv) responsabilitatea unei situaţii sau a unui fapt (care constituie obiect de imputare): *că te-am zărit e a mea vină.* EM.; **din vina cuiva**, din cauza atitudinii, a comportării etc. cuiva, ca urmare a ...: *iată-mă-s în codru, haiducind din vina ta.* HASD.; **a cădea** (sau **a pica**) **în vină**, a comite o faptă reprobabilă: *n-am de gînd să cad în vină.* NEGR.; **a face cuiva o vină din ...**, a considera o manifestare a cuiva drept reprobabilă; a face pe cineva răspunzător (pentru ...): *din faptul că întîmplarea l-a făcut nepotul d-tale nu-i poate face nimeni nici o vină.* CAR.; (pop.) **bată-l** (sau **bat-o, bată-i etc.**) **vina**, se spune pentru a exprima o dojană îngăduitoare, cu o nuanţă de simpatie: *ei! bată-te vina ta să te bată!* CAR.; **2.** (astăzi rar) acuzaţie; imputare: *de supt vina greşelii ... vom ieşi.* CANT.; (înv. şi reg.) **a băga cuiva vină**, a formula o acuzaţie împotriva cuiva: *eu îţi spui de la inimă că nu-ţi bagă nici o vină.* POP.; **a da** (sau **a arunca**) **(toată) vina pe ...** (sau **asupra ...**), a indica (pe cineva) drept (singurul) răspunzător, drept (singurul) făptaş (cu scopul de a se sustrage unei acuzaţii): *au să spuie că eu am dosit banii şi arunc vina pe hoţi.* VOIC.; **a fi de vină**, a fi susceptibil de acuzaţie; a constitui factorul determinant, cauza (unui rău): *străjile-s de vină la toată nenorocirea.* AG.; *de vină este ... şi regia.* R.L. [Din sl. ***vina***].

vinăricér, vinăriceri m. slujbaş care percepea vinăriciul: *încasarea vinăriciului se efectua prin vinăriceri.* [***Vinărici*** + *-ar*].

vinărici, vinăriciuri n. dijmă sau impozit care se percepea în trecut, în Ţara Românească şi în Moldova, de la proprietarii de vii, de la producătorii de vin şi de la cîrciumari; împuternicire de a percepe sau drept de a-şi însuşi această dijmă sau acest impozit; vinărit: *vinăriciul, oieritul şi fumăritul erau dăjdii indirecte.* FIL.; *au intrat ... în vii, cotropindu-le, ... lipsind de darea vinăriciului visteria.* SAD. // m. (reg.; pl. **vinărici**) viticultor, podgorean: *cel mai mic, mai mititel ăla-mi este vinărici, vinărici cu vinuri dulci.* POP.; (şi: (înv.) **vinăriciu**). [***Vin*** + *-ărici(u)*].

vinăríciu n. v. **vinărici**.

vinărie, vinării f. (rar) pivniţă sau depozit în care se păstrează (şi se vinde) vin. [***Vin*** + *-ărie*].

vinărít, vinărituri n. vinărici: *taxidarii lua întreită zeciuială pentru oierit, ierbărit, tutunărit şi vinărit.* FIL. [***Vin*** + *-ărit*].

vinărsár, vinărsari m. (reg.) persoană care fabrică vinars; velnicer. [***Vinars*** + *-ar*].

vinărsărie, vinărsării f. (reg.) instalaţie pentru fabricarea vinarsului; velniţă; (p. ext.) clădire în care se află această instalaţie. [***Vinars*** + *-ărie*].

vínce, vinc vb. (înv.; tr.) **1.** a învinge, a birui pe cineva (în război, într-o luptă, într-o întrecere etc.): *acolo ... oaste multă peste samă strîngînd şi pe mare şi pe uscat, mult mai tare decît întîi fu vincit.* CANT.; **2.** (absol.) a dovedi, a demonstra: *vrednice de credinţă istorii am istorisit ş-am vincit.* CANT.; (şi: **vinci, vinge**). [Lat. ***vincere***].

vinceálă f. (înv.) victorie, biruinţă: *la 1389 armele lor se ilustrase prin o memorabilă vinceală.* ASACHI. [***Vinci***[2] + *-eală*].

vinci[1]**, vinciuri** n. **1.** (tehn.) troliu; cabestan; cric; **2.** troliu folosit pe bordul unei nave pentru manevrarea ancorei, a parîmelor, a lanţului de ancoră sau pentru ridicarea greutăţilor. [Din turc. ***vinç***].

vinci[2] vb. v. **vince**.

vinciér, vincieri m. marinar specializat în manevrarea vinciului[1]. [***Vinci***[1] + *-ar*].

vincitór, ~i, vincitoáre a. (înv.) victorios, învingător: *Mahomed II, vincitoriul imperiei Orientului.* ASACHI. [***Vinci***[2] + *-tor*].

vínciu, vinciuri n. **1.** instrument în formă de echer cu ajutorul căruia se trasează sau se măsoară unghiurile; **2.** bară metalică profilată, care are în secţiune două aripi. [Din germ. ***Winkel***].

vínde, vînd vb. **1.** (tr.) a ceda cuiva dreptul de proprietate asupra unui bun, în schimbul unei sume de bani: *se clădesc mai multe case decît trebuiesc, cari apoi nu se pot nici închiria, nici vinde la nimenea.* EM.; *şi-a vîndut oile, două fote şi o bondiţă.* ARG.; **a vinde castraveţi la grădinar** (sau **grădinarului**), v. **castravete**; **a vinde pielea ursului din pădure** (sau **peştele din baltă**), a dispune de un lucru fără să-l ai: *a vîndut pielea ursului, pe cînd ursul juca ... prin pădure.* OD.; **a-şi vinde (şi) pielea** (sau **cămaşa**) **(de pe sine)**, a fi nevoit să renunţe la tot ce are, din cauza unor situaţii dificile; **a-şi vinde scump viaţa** (sau **pielea**), a se apăra, a lupta cu înverşunare, chiar fără sorţi de izbîndă, provocînd pierderi mari adversarului: *găsim noi un cotlon din care să ne vindem scump viaţa.* SAD.; **cum** (sau **aşa**) **am cumpărat-o, aşa o vînd**, relatez ceea ce am auzit, fără a-mi asuma vreo răspundere; (refl. pas.) **cum** (sau **cu cît**) **se vinde?**, ce preţ are? cu cît se plăteşte?: *mă dusei miercurea-n tîrg să văz boii cum se vînd.* POP.; **2.** (p. ext.; înv.; tr.) a oferi o demnitate, o slujbă în schimbul unei sume de bani: *au vîndut preoţia Ierusalimului lui Iason.* ANTIM; **3.** (tr.) a trece un sclav, un rob etc. în posesiunea altui stăpîn în schimbul unei sume de bani: *luau turcii pe atunci fete şi muieri în robie ... şi le vindeau.* ST.; **4.** (tr.) a scoate un bun la licitaţie (pentru neplata datoriilor): *a zis că ne dă afară şi ne vinde casa dacă nu plătim.* VOIC.; (refl. pas.) *tot ce vezi în casa asta se va vinde cu toba.* VLAH.; **5.** (tr.; şi absol.) a face comerţ cu mărfuri: *deschise ... jitniţile şi vindea tuturor eghiptenilor.* BIBLIA; (fig.) *eu m-aş face negustor şi mi-aş pune şatra-n şură, şi-aş vinde la dor şi gură.* POP.; **6.** (refl. pas.) a atrage cumpărători, a fi vandabil: *marfa de calitate se vinde bine*; **se vinde ca pîinea caldă**, v. **pîine**; **calul bun se vinde din grajd**, lucrul de calitate nu are nevoie de reclamă; **7.** (fig.; refl.) a trăda interesele propriei comunităţi (etnice, politice, sociale etc.), punîndu-se în slujba unor puteri adverse pentru avantaje materiale sau din alte motive: *românii ... afirmau sus şi tare că s-a vîndut ungurilor.* GHEŢIE; **8.** (fig.; tr.) a face compromisuri morale în schimbul unor avantaje materiale: *juna greacă ... se învoi ... a-i da gratis fericirea ce o vindea foarte scump postelnicului.* FIL.; **a-şi vinde sufletul**, v. **suflet**; **9.** (fig.; tr.) a trăda sau a denunţa, a pîrî pe cineva (pentru interese materiale sau din alte motive): *pîrcălabul de la Hotin vînduse pe domn şi trecuse de partea năvălitorilor.* SAD.; *o făcut ea ce-o făcut şi la jandarmi m-o vîndut.* POP.; **10.** (tr. şi refl.) a (se) prostitua: *am aflam că umblau să o vîndă cum făcuseră şi cu o soră a ei.* M.CAR.; *m-am vîndut, Cellino, ... orice trecător pentru un ban de argint, putea să aibă pe fata primului magistrat.* PETR. [Lat. ***vendere***].

víndec, vindecuri n. (înv. şi reg.) vindecare: *nu iaste a opri boala cu vreun lucru, ... ce cînd pleacă pre sănătate ... dă Dumnezeu vindec.* COR. [De la ***vindeca***].

vindecă, víndec vb. **1.** (refl. şi tr.) a scăpa sau a face pe cineva să scape de o boală; a-şi recăpăta sau a face pe cineva să-şi recapete sănătatea; a (se) însănătoşi, a (se) lecui, a (se) tămădui: *ţaţa Nastasia ... a vindecat şi pe fata lui Zamfir.* REBR.; *cum vrei să te vindeci dacă nu ştii ce ai?* CĂL.; **2.** (p. ext.; tr.) a face să dispară o boală (ca urmare a unui tratament medical): *a învăţat meseria în Elveţia, vindecă toate beteşugurile.* VINEA; **3.** (spec.; refl.) a se închide, a se cicatriza: *i s-a vindecat plaga de la glonţ de la piept.* PETR.; **4.** (fig.; tr.) a face să înceteze, să dispară o suferinţă sufletească, o stare

de tristeţe, de deprimare etc.: *cu durerile iubirii voind sufletul să-mi vindec, l-am chemat în somn pe Kama.* EM.; (refl. pas.) *era un sentimental care se vindeca de melancolie prin rememoraţie.* CĂL.; **5.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) închide, a (se) astupa: *pământul s-au desfăcut ... şi l-au sorbit de viu ... şi s-au vindecat pământul preste dînsul.* DOS.; (şi: (înv.) **vendeca**). [Lat. ***vindicare***].

vindecábil, ~i, vindecabilă, ~e a. care poate fi vindecat, care are leac. [V. ***vindeca***].

vindecáre, vindecări f. acţiunea de a (se) vindeca şi rezultatul ei; însănătoşire, tămăduire, vindec: *şi celor ce trebuiia vendecare, vindeca-i.* N.TEST.; (fig.) *inimioara rău mă doare şi tu nu-mi dai vindecare.* POP.; (şi: (înv.) **vendecare**). [V. ***vindeca***].

vindecăt, ~ţi, vindecată, ~e a. însănătoşit, lecuit, tămăduit (de o boală, de o suferinţă). [V. ***vindeca***].

vindecătór, ~i, vindecătoáre a. care vindecă; lecuitor, tămăduitor: *îmi curăţeşte ranele ..., apoi pune ierburile cele vindecătoare.* ANTIM. // m. (rar) persoană care poate vindeca pe cineva de o boală: *vindecătorii ... n-au ştiut de unde să înceapă lecuirea.* ARG. [V. ***vindeca***].

vindeceá, vindecele f. plantă erbacee, cu florile purpurii, dispuse într-un spic şi care, datorită proprietăţilor sale aromatice şi tonice, se întrebuinţează în medicină; iarba-tăieturii, iarbă-de-răni (*Betonica officinalis*). [***Vindeca*** + ***-ea***].

vindecúţă, vindecuţe f. (bot.) usturoiţă (*Alliaria officinalis*). [***Vindeca*** + ***-uţă***].

víndere, vinderi f. acţiunea de a (se) vinde şi rezultatul ei; vînzare. [V. ***vinde***].

vinderéu, vinderei m. numele unor specii de păsări răpitoare, de zi, din familia falconidelor: **a)** şoim (*Falco peregrinus peregrinus*); **b)** vînturel (*Falco tinnunculus tinnunculus*); **c)** păsăre cu capul şi spatele cenuşii şi cu pîntecele ruginiu; şurligaie (*Falco vespertinus vespertinus*): *cetatea Neamţului ... străjuită de ceucele şi vindereii care au găsit-o bună de făcut cuiburi într-însa.* CR. [Cf. magh. ***vándorol, vándor (sólyom)***].

vindiác, vindiacuri n. haină scurtă, cu croială specifică, făcută dintr-un material rezistent la vînt. [Din germ. ***Windjacke***].

vindicatív, ~i, vindicativă, ~e a. (livr.) **1.** care nu poate să ierte răul ce i s-a făcut şi urmăreşte să se răzbune cu orice preţ; înclinat spre răzbunare; răzbunător: *era vanitos şi vindicativ şi nu suporta critica.* CĂL.; **2.** care exprimă pornirea, dorinţa de a se răzbuna: *este un roman al acumulărilor vindicative.* [Din fr. ***vindicatif***].

vindíctă, vindicte f. (livr.) urmărire a autorului unei crime, a unei fărădelegi pentru a-l pedepsi sau pentru răzbunare; (p. ext.) răzbunare: *şi-a plecat capul călăilor lui Ipsilante, ca să nu compromită viitorul ţărei sale, expuind-o la vindicta turcească.* GHICA. [Din fr. ***vindicte***].

vindobonián, ~eni, vindoboniană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) al doilea etaj al miocenului. [Din fr. ***vindobonien***].

vineciór, ~i, vinecioáră, ~e a. (pop.) **1.** diminutiv al lui vînăt; **2.** cu penele cenuşii-albăstrii bătînd în vînăt: *un stol de porumbei, porumbei cam vineciori.* POP.; **3.** cu părul sur (bătînd în vînăt): *călări pe cai vineciori.* POP. [***Vînăt*** + ***-ior***].

vinegrátă f. **1.** sos rece, preparat cu oţet, untdelemn, sare şi piper; **2.** veche trăsurică, cu două roţi, acoperită, trasă de un om. [Din fr. ***vinaigrette***].

vínere f. v. **vineri.**

víneri, vineri f. **1.** ziua a cincea a săptămînii, care urmează după joi: *cu maximă punctualitate, preasfinţite, în fiecare vinere.* GHEŢIE; *vinerile le cinstesc şi nu mă prea ostenesc.* POP.; (pop.) **a avea multe vineri (de trăit)**, a avea multe zile de trăit: *spune tu, dacă mai are multe vineri pe pămînt.* DELAVR.; **2.** (bis.) zi închinată, în desfăşurarea săptămînii liturgice (împreună cu miercuri), cinstirii sfintei cruci şi sfintelor patimi ale Domnului; **Vinerea Mare** sau **Vinerea Paştilor, Vinerea Patimilor**, (pop.) **Vinerea Seacă**, vinerea din ajunul Paştilor, în care se slujeşte prohodul şi în care creştinii ţin post sever: *în Vinerea Seacă ne-am trezit vindecaţi.* CR.; *cele sfinte sînt înconjurate cu mănunchi de busuioc ... din Vinerea Patimelor.* DELAVR.; *în Vinerea Paştilor ... nouî ouî ni înroşa.* POP.; **Vinerea Mare**, nume dat sărbătorii ortodoxe în care se prăznuieşte Sfînta Parascheva (14 octombrie); **3.** (mit. pop.) **Sfînta Vineri**, personaj imaginat ca divinitate fastă sau nefastă: *s-o ştergi mîine din revărsatul zorilor la Sfînta Vineri, milostiva.* DELAVR. // adv. (mai ales în forma **vinerea**) **1.** într-o zi de vineri; în cursul zilei de vineri: *nu încheia vineri afaceri importante.* CĂL.; *vinerea nu se toarce.* POP; **2.** în fiecare vineri: *veneau din satele vecine la tîrgurile săptămînale marţea şi vinerea.* PETR.; (şi: (pop.) **vinere**). [Lat. ***Veneris*** (*dies*)].

vineríţă, vineriţe f. plantă erbacee, cu florile albastre, rar, roşii sau albe, aşezate în spic în vîrful tulpinii, întrebuinţată în medicină; tămîiţă (*Ajuga reptans*). [***Vineri*** + ***-iţă***].

vineţeá (~ícă), vineţele f. (bot.) **1.** albăstrea (*Centaurea cyanus*): *foaie verde vineţea, cînd de ziuă se crăpa ... cu ciobani se pomenea.* POP.; **2.** (reg.; în forma **vineţică**) vineriţă (*Ajuga reptans*); **3.** (în forma **vineţică**) numele mai multor ciuperci (comestibile) cu pălăria tare, cărnoasă, de culoare albă, purpurie sau portocalie (*Russula*); **vineţică cu lapte**, ciupercă comestibilă cu pălăria cărnoasă, aurie sau portocalie, care conţine un suc lăptos şi dulce (*Lactarius volenus*). [***Vînăt*** + ***-ea*** (***-ică***)].

vineţeálă, vineţeli şi **vineţele** f. **1.** (rar) (însuşirea de a fi de) culoare vînătă: *vineţeala feţii;* **2.** vînătaie: *i-a arătat urmele umflăturilor şi vineţelelor de pe trup.* CAR.; **3.** (reg.) vopsea albastră; albăstreală pentru rufe (şi var); **4.** boală a viţei de vie produsă de o ciupercă parazită, manifestată prin apariţia unor pete brune-roşietice pe suprafaţa superioară a frunzelor. [***Vînăt*** + ***-eală***].

vineţí, vineţesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) face vînăt; a (se) învineţi: *frigul îi vineţise buzele;* **2.** (înv. şi reg.; tr.) a învineţi pe cineva (făcîndu-i vînătăi); **3.** (reg.; tr.) a albăstri rufe. [De la ***vînăt***].

vineţít, ~ţi, vineţită, ~e a. (înv. şi reg.) învineţit, vînăt: *buzele-i vineţite şoptiră tremurînd aceste cuvinte.* OD. [V. ***vineţí***].

vineţíu, ~ii, vineţie, ~ii a. care bate în vînăt, cu reflexe vinete: *fumul vineţiu se înălţa neîntrerupt.* AG.; *pîcle vineţii se ridicaseră de pe dealuri.* GHEŢIE. // n. culoare vînătă. // f. (reg.) albastrul cerului; văzduh: *a zburat pasărea ... prin vineţia cerului.* POP. [***Vînăt*** + ***-iu***].

vingalác, vingalace n. (tipogr.) instrument tipografic, din metal, avînd forma unei cutii alungite, cu un perete mobil, în care se culeg manual literele în rînduri egale; culegar: *dă-i şi lui un dar: pentru fiece bîrfire ce-a trecut pîn degetele şi pîn vingalacul lui cîte trei parale.* CAR.; (şi: **vingălac**). [Din germ. ***Winkelhaken***].

vingălác n. v. **vingalac.**

vingătór, ~i, vingătoáre a. şi m., f. (înv.) învingător; biruitor, victorios: *tinere fecioare cununau cu flori ... bravii vingători.* BOL. [***Vinge*** + ***-ător***].

vínge vb. v. **vince.**

vinicér m. (pop.) nume al lunii septembrie: *românii dau lunelor numiri potrivite cu timpurile anului; de exemplu: septembrie, răpciune sau vinicer şi viniţel (a vinului).* AL.; (şi: (reg.) **viniţel**). [Cf. sl. ***viniţije*** „vie"].

vinícol, ~i, vinícolă, ~e a. referitor la cultura viţei de vie sau la producţia vinului, care aparţine culturii viţei de vie sau producţiei vinului: *societate vinicolă.* [Din fr. ***vinicole***].

viniétă, viniete f. ilustraţie de mici dimensiuni, folosită ca ornament, care se pune la începutul sau la sfîrşitul unui text (tipărit sau manuscris), al unui capitol dintr-o lucrare etc.; ornament pe coperta sau pe pagina de titlu a unei cărţi; clişeu folosit în tipografie pentru ornamentaţie: *pune ... în paginea după urmă a cărţii o vignetă ce reprezente doi drăculeţi de îngeraşi sau doi amori.* HEL.; *îl vedeam pierdut printre machete, coperţi, vignete în labirintul editurilor clujene.* R.L.; (şi: **vignetă**). [Din fr. ***vignette***].

vinietíst, ~şti, vinietistă, ~e m., f. desenator sau gravor de viniete. [Din fr. ***vignettiste***].

vinífer, ~i, viniferă, ~e a. pe care se cultivă viţa de vie; care produce vin foarte mult: *teren vinifer.* [Din fr. ***vinifère***].

vinificá, vinific vb. (tr.) a supune mustul de struguri unui proces de prelucrare pentru a-l preface în vin; a face operaţiile necesare obţinerii vinului de struguri. [Din fr. ***vinifier***].

vinificáre, vinificări f. acţiunea de a vinifica şi rezultatul ei; ansamblu de operaţii prin care se obţine, se ameliorează şi se conservă vinul; vinificaţie. [V. ***vinifica***].

vinificatór, ~i, vinificatoáre m., f. persoană care se ocupă cu vinificarea. [Din fr. ***vinificateur***].

vinificáţie, vinificaţii f. vinificare; (şi: (rar) **vinificaţiune**). [Din fr. ***vinification***].

vinificaţiúne f. v. **vinificaţie.**

viníl n. radical organic nesaturat obţinut din etilenă şi utilizat în fabricarea maselor plastice. [Din fr. ***vinyle***].

vinílic, ~ci, vinílică, ~ce a. (despre substanţe chimice) care se obţine din vinil, pe bază de vinil. [Din fr. ***vinylique***].

vinilín n. masă plastică pe bază de vinil, cu mare rezistenţă, întrebuinţată ca materie primă în industria chimică. [Denumire comercială].

viniplást, viniplaste n. material plastic obţinut prin amestecarea policlorurii de vinil cu plastifianţi şi stabilizatori de temperatură. [Din fr. ***vinyplaste***].

vinişoáră, vinişoare f. diminutiv al lui vînă; vînă subţire: *vinişoare roşii-vineţii îi colorau pomeţii obrajilor.* GHEŢIE. [***Vînă*** + ***-işoară***].

vinişór n. (fam.) diminutiv al lui vin; vin bun; vinuţ, vinuleţ: *mi-a plăcut ... să beau un vinişor cum ştiu eu.* CAR. [***Vin*** + ***-işor***].

viníţă f. (înv. şi reg.) vin: *pune viţă bea viniţă.* POP. [Et. nec.].

viniţél m. v. **vinicer.**

vinográd, (rar) **vinograduri** n. **1.** sos rece, preparat cu oţet, untdelemn, sare, pătrunjel verde tocat şi piper; salată de legume (cu carne fiartă) la care se adaugă acest sos: *sînt duşmanul hotărît al pişcoturilor, ... zalatinelor şi a altor vinograduri.* HOGAŞ; **2.** (fig.) amestec, învălmăşeală, babilonie: *toată această lume este un adevărat vinograd.* KOG. [Din rus. ***vinograd*** (cu sensul fr. ***vinaigrette***)].

vinós, ~şi, vinoasă, ~e a. (pop.) care este mustos, zemos, din care se obţine vin mult: *strugure vinos.* [***Vin*** + ***-os***].

vinotécă, vinoteci f. colecţie de vinuri de calitate superioară şi din ani de recoltă diferiţi. [Din fr. ***vinothèque***].

vinovát, ~ţi, vinovată, ~e a. **1.** care a săvîrşit o faptă (considerată) reprobabilă; care este răspunzător de o situaţie, de un fapt (care constituie obiect de imputare): *atitudinea noastră ar trebui să*

U VW

81411 intrări • 73655 articole • 128020 sensuri

fie de-a nu ne face complici vinovaţi ai procederilor lor. EM.; *n-aş putea spune că nu te găsesc vinovat.* SAD.; **a se face vinovat de ...**, a săvîrşi, a comite; a avea o atitudine reprobabilă manifestată prin ...: *se făcuseră vinovaţi de o crimă contra unităţii statului.* CAR.; **2.** care contravine legii sau bunelor moravuri: *trebuia ... să-şi smulgă din suflet amorul vinovat.* ZAMF.; **3.** (înv.) pasibil (de ...); osîndit (la ...): *cine se va atinge de omul acesta, au de fămeaia lui cu moarte va fi vinovat.* BIBLIA. // m. persoană care a săvîrşit o abatere de la normele morale; persoană care a comis o infracţiune, un delict, o crimă; inculpat; (înv.) persoană condamnată pentru o faptă reprobabilă: *să vor duce ca neşte vinovaţi spre perire goli şi amărîţi.* VARL.; *îi ştia pe toţi vinovaţii ..., dar nu îndrăznea să-i divulge.* REBR. [Din sl. ***vinovatŭ***].

vinovăţí, vinovăţesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a învinui, a acuza; a osîndi, a condamna: *cu moarte grozavă să-l vinovăţim pre el.* BIBLIA. [De la ***vinovat***].

vinovăţie, vinovăţii f. **1.** faptul de a fi vinovat; starea celui vinovat: *nu atîta de grea era pricina vinovăţiii mele.* CANT.; *privea ... cu un sentiment penibil de vinovăţie.* CĂL.; **2.** abatere de la normele morale, juridice etc. (care este susceptibilă de a fi sancţionată): *tot astfel de vinovăţii să-mi deie Dumnezeu!* AL.; **3.** (înv.) acuzaţie: *să-şi dea seama să nu rămîie supt vinovăţie* (a. 1785). URIC. [***Vinovat*** + *-ie*].

vintíl n. v. **vintir**.

vintír, vintire n. unealtă de pescuit alcătuită dintr-o plasă întinsă pe mai multe cercuri, ca un sac cu gura strîmtă şi întoarsă înăuntru; (şi: **vintil**). [Din rus. ***venter***].

víntre, vintre f. (pop.) **1.** pîntece; (p. restr.) porţiunea inferioară a pîntecelui: *au apucat suliţa şi au tîmpinat pre un slujitor de ai noştri dirept pen vintre.* COSTIN; *după alţi doi paşi, apa îmi puse un brîu rece sub vintre.* SAD.; **2.** (la pl.) organele interne aflate în cavitatea abdominală; măruntaie: *alese din cirezi un bou ... îl junghie şi făcu dintr-însul două părţi; într-una puse vintrele şi carnea.* OD.; **3.** (şi **boală de vintre**) dizenterie: *boale să scornise multe în nemţi şi în leşi şi mai ales boală de ventre.* COSTIN; *sînt bolnavi oamenii di tifos şi di vintre.* POP.; (şi: (înv.) **ventre**). [Lat. ***venter***, ***-ris***].

vintreă f. v. **vîntrea**.

vintrilícă f. v. **ventrilică**.

vintríş adv. **1.** pe burtă, tîrîş; **2.** de-a curmezişul, curmezis, pieziş. [***Vintre*** + *-iş*].

vinţelér, vinţeleri m. (reg.) vier (la vie): *zise vinţelerului: ... „ai să puşti pe oricine ar veni noaptea-n vie".* POP. [Din magh. ***vincellér***].

vinuí, vinuiesc vb. (înv.; tr.) a învinui; a acuza: *cu grele şi aspre cuvinte răspunsul le dede, de lenevire şi de nenevoinţă tare vinuindu-i.* CANT. [***Vină*** + *-ui*].

vinuléţ, vinuleţe n. (fam.) vinişor: *un vinuleţ de Cotnari.* [***Vin*** + *-uleţ*].

vinúţ, vinuţe n. (reg.) vinişor: *eu te beau, vinuţ, de bun, tu mă faci pe min' nebun.* POP. [***Vin*** + *-uţ*].

vioálă f. v. **violă²**.

vioáră¹ a. (pop.) **apă vioară**, apă limpede, cristalină: *Prutule, apă vioară, face-te-ai neagră cernează.* POP.; (subst.) **limpede vioară** sau **limpede ca** (sau **cum e**) **vioara**, limpede, ca lacrima: *apa curgea de pe o sută de părţi, limpede ca vioara şi rece ca gheaţa.* ISP. [Probabil lat. **vivula* (<*vivus*)].

vioáră², vioare f. (bot.; reg.) **1.** viorea (*Viola odorata*); **2.** (şi **vioară roşie**) micsandră (*Matthiola incana*); **3. vioară de noapte**, nopticoasă (*Hesperis matronalis*). [Lat. ***viola***].

vioáră³, viori şi (înv.) **vioare** f. **1.** instrument muzical din lemn, alcătuit dintr-o cutie de rezonanţă, avînd întinse pe faţa superioară patru coarde, care sînt puse în vibraţie cu un arcuş sau prin ciupire; violină, scripcă: *în urma stăruitoarelor insistenţe a unui public fermecat de sunetele vioarei sale, ... va mai da încă un concert.* EM.; *muzicanţii îşi încordară viorile.* AG.; **2.** muzician care cîntă la vioară; violonist; **vioara întîi**, prim-violonist într-o orchestră. [Cf. it. ***viola***].

viói, vioale a. **1.** plin de viaţă, de vitalitate; rapid în mişcări, în gesturi şi reacţii; care are minte ageră, care manifestă isteţime: *în uşa crăpată se ivi ... un bătrînel ... verde şi vioi.* VOIC.; *dimineaţa se trezi odihnită şi vioaie.* GHEŢIE; **2.** (spec.) zglobiu, zburdalnic, neastîmpărat: *e un copil zburdalnic, vioi.* V.R.; **3.** care are o expresie însufleţită; viu, luminos: *ochii vioi, albaştri ... cercetau faţa bătrînului.* AG.; *avea o înfăţişare ... vioaie şi glasul cutezător.* REBR.; **4.** (fig.) care se caracterizează prin agerime, isteţime: *băiatul avea o minte vioaie.* R.L.; **5.** (despre stilul unei opere literare, artistice) viu, suplu, dezinvolt: *critica gazetărească trebuie să fie vioaie, spirituală.* SĂM.; **6.** cu ritm accelerat; săltăreţ: *în sunetul vioi ... al muzicii iese în coloană de marş regimentul.* SAD. [***Viu*** + *-oi*].

vioiciúne, vioiciuni f. **1.** însuşirea de a fi vioi; rapiditate în mişcări, în gesturi, în reacţii; agerime, spontaneitate: *îşi regăsi singură vioiciunea, pornindu-se să-şi laude fata.* REBR.; *o găsi foarte drăguţă ..., însă lipsită de vioiciunea nervoasă a Otiliei.* CĂL.; **2.** însufleţire, animaţie, expresie vie: *ochii lui ... îşi păstrau încă toată vioiciunea şi frumuseţea.* VLAH.; **3.** (fig.) capacitatea de a înţelege cu uşurinţă ceva, de a pătrunde repede sensul unui eveniment; agerime, isteţime a minţii: *prin vioiciunea glumeaţă a caracterului său ... a lăsat plăcute şi vesele amintiri.* OD.; *cu toată vioiciunea inteligenţei nu arată în scrierile sale nici o inspiraţiune de adevărat poet.* MAIOR.; **5.** (fig.) strălucire, intensitate a culorilor: *aceste picturi sînt foarte apreţiate pentru vioiciunea coloritului.* FIL.; **6.** supleţe, dezinvoltură, spontaneitate a stilului: *„Momentele" lui Caragiale vibrează de vioiciune.* SAD. [***Vioi*** + *-iciune*].

viói, violuri n. act de violenţă (pedepsit de lege) prin care un bărbat are relaţii sexuale cu o femeie, împotriva voinţei acesteia; siluire, violare. [Din fr. ***viol***].

violá, violez vb. (tr.) **1.** a încălca, a nesocoti etc. o lege, o dispoziţie, o înţelegere etc.: *nu se tem d-a falsifica spiritul şi d-a viola litera legilor şi regulamentelor.* EM.; **2.** a intra, a pătrunde într-un anumit loc prin violenţă; a deschide prin abuz: *aţi violat domiciliul lui Caţavencu şi l-aţi arestat.* CAR.; *a viola secretul corespondenţei*; **3.** a pîngări, a profana: *a viola un mormînt*; **4.** a silui o femeie; a comite un viol: *le violau consoartele şi fecioarele.* FIL.; *sora lui fusese violată.* PR. [Din fr. ***violer***, lat. ***violare***].

violábil, ~i, violabilă, ~e a. (rar) care poate fi violat. [Din fr. ***violable***].

violabiilítate f. (rar) însuşirea de a fi violabil. [Din fr. ***violabilité***].

violacée, violacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, cu flori solitare, zigomorfe şi cu fructul o capsulă; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: vioreaua, micşuneaua). [Din fr. ***violacées***].

violaceú, ~ei, violacee a. care bate în violet, care are nuanţe de violet: *căptuşeala de catifea ... era roasă şi violacee.* TEOD. // n. culoare care are aceste nuanţe. [Din fr. ***violacé***, lat. ***violaceus***].

violáre, violări f. **1.** acţiunea de a viola şi rezultatul ei; încălcare, nesocotire etc. a unei legi, a unei dispoziţii, a unei înţelegeri etc.; violaţiune: *violarea secretului voturilor, ... bătăile ... au fost la ordinea zilei.* EM.; **2.** profanare, pîngărire: *violarea unui mormînt*; **3.** intrare, pătrundere cu forţa într-un anumit loc; deschidere prin abuz (a unei scrisori, a unui colet): *violarea domiciliului ar fi un lucru îngrozitor.* CAR.; **4.** siluire a unei femei; comitere a unui viol. [V. ***viola***].

violatór, ~i, violatoáre m., f. **1.** persoană care violează, care încalcă o lege, o dispoziţie etc.: [au] *să-i gratifice cu titlurile obicinuite ... de călcători de legi, de violatori de constituţiune.* GHICA; **2.** profanator, pîngăritor: *violator de morminte.* // m. (rar) bărbat care comite un viol; siluitor. [Din fr. ***violateur***].

violáţie f. v. **violaţiune**.

violaţiúne, violaţiuni f. (înv.) violare: *proteste energice ... au venit ... în contra violaţiunii secretului votului.* EM.; (şi: **violaţie**). [Din fr. ***violation***].

viólă¹, viole f. **1.** instrument muzical din lemn, cu coarde, asemănător cu vioara, mai mare decît aceasta şi avînd timbru mai grav; alto: *unei orchestre pot ... să-i lipsească vioara, viola, violoncelul, ... însă ... nu trebuie să-i lipsească harpa.* CAR.; **2.** muzician care cîntă la violă. [Din it. ***viola***, fr. ***viole***].

viólă², viole f. (bot.; reg.) **1.** viorea (*Viola odorata*): *hai, mîndrule,-n jos la vale, c-o făcut viola floare*; **2.** micşunea (*Cheiranthus cheiri*); **3.** micsandră (*Mathiola incana*); **4. violă de noapte** (sau **de primăvară**), nopticoasă (*Hesperis matronalis*); (şi: **vioală**). [Din magh. ***viola*** (<lat. ***viola***)].

violént, ~ţi, violentă, ~e a. **1.** care se produce, care se manifestă, care acţionează cu forţă, cu intensitate, cu violenţă; intens, puternic: *ieri a fost cald; astăzi ploaie şi pîclă, după o furtună violentă.* CAR.; **2.** strident, ţipător: *culoarea, bogată şi strălucitoare, prezenta contraste violente.* GHEŢIE; **3.** izbitor, orbitor: *ochii i se obişnuiră cu lumina aceea violentă.* VINEA; **4.** care se lasă dominat de furie, care nu-şi poate controla manifestările; impulsiv, coleric, agresiv: *era violent şi autoritar şi nu suporta contradicţia.* CĂL.; **5.** care trădează violenţă, impulsivitate, agresivitate: *după cîteva replici violente, s-a încins o bătaie în regulă.* CAR.; *trecuse o lună de la cearta violentă din seara vizitei la baron.* GHEŢIE; **6.** care rezultă din utilizarea forţei, a violenţei etc.; brutal, silnic: *progresul nu se improvizează prin comoţiuni violente.* EM.; **moarte violentă**, moarte produsă printr-un act de violenţă sau printr-un accident. [Din fr. ***violent***, lat. ***violentus***, ***violento***].

violentă, violentez vb. (livr.; tr.) a constrînge, a sili pe cineva să facă ceva împotriva voinţei proprii. [Din fr. ***violenter***].

violentáre, violentări f. acţiunea de a violenta şi rezultatul ei. [V. ***violenta***].

violénţă, violenţe f. **1.** caracterul, însuşirea a ceea ce este violent, intens, puternic; forţă nestăpînită, intensitate, tărie: *cu toată violenţa şi cu tot fanatismul ... lupta între naţionalităţi ... nu degenerează nici în atentate, nici în nihilism.* EM.; **2.** impulsivitate, nestăpînire; agresivitate (în vorbe sau în fapte): *era vestit ... pentru violenţa şi străşnicia sa.* GHICA; *face opoziţie ..., combătînd cu violenţă tot.* CĂL.; **3.** faptul de a recurge la forţă, la brutalitate; constrîngere; încălcare a ordinii legale: *în materie de politică nu-ţi este permis a mai întrebuinţa violenţa.* CAR.; **4.** faptă violentă: *se-nmulţesc omorurile, aceste morţi fizice prin violenţă.* EM. [Din fr. ***violence***, lat. ***violentia***, it. ***violenza***].

violét, ~ţi, violetă, ~e a. de culoarea florii de viorea; care are culoarea intermediară între roşu şi albastru (-închis); mov: *lumina soarelui pătrunde cu tonuri de amurg violet.* CĂL. // n. culoare violetă; a şaptea culoare a spectrului solar (care urmează după indigo): *trec singur spre seară pe ape-nghetate cînd filfîie pe lume violetul.* BAC. [Din fr. ***violet***].

violétă, violete f. nume dat mai multor plante erbacee din familia violaceelor, dintre care cea mai cunoscută este o specie sălbatică, cultivată şi în grădină, cu flori violacee şi cu miros plăcut; viorea

(*Viola odorata*): *suflarea ei te face să-ţi aduci aminte cu mult regret de mirosul violetelor de Parma.* CAR. [Din fr. ***violette***].

violín m. v. violină.

violínă, violíne f. **1.** vioară[3]: *să prezintă ... la Paganini cu o violină de Stradivar.* FIL.; **2.** muzician care cîntă la violină; violonist: *vrei să treci de primul violin al Europei.* FIL.; *tînărul, prima violină ... din Viena.* CAR.; (şi: (înv.) **violin**). [Din it. ***violino***].

violoncél, violoncele n. **1.** instrument muzical din lemn, cu coarde, asemănător cu vioara, dar mult mai mare, avînd timbrul cel mai grav; cello: *ascultai cu mare atenţiune celebrul solo de violoncel.* FIL.; **2.** (rar) violoncelist. [Din it. ***violoncello***, fr. ***violoncelle***].

violoncelíst, ~şti, violoncelístă, ~e m., f. muzician care cîntă la violoncel: *am ascultat ... pe violoncelistul Enrico Mainardi.* CĂL. [Din it. ***violoncellista***, fr. ***violoncelliste***].

violoníst, ~şti, violonístă, ~e m., f. muzician care cîntă la vioară: *abia mai există un alt violonist în lume de talentul lui Sarasate.* EM.; *se poate accepta sau ... refuza violonistei alura impulsivă ... a unor fraze clasice.* R.L. [Din fr. ***violoniste***].

violonístic, ~ci, violonística, ~ce a. care este caracteristic viorii[3], care se referă la vioară sau la cîntatul la vioară: *este cîştigătorul compoziţiei violonistice din cadrul concursului internaţional „George Enescu".* R.L. // f. arta de a cînta la vioară: *nimeni nu poate tăgădui locul singular pe care îl ocupă în peisajul violonisticii contemporane.* R.L. [Din it. ***violinistico***].

vioreá, (~ícă), viorele f. **1.** plantă erbacee din familia violaceelor, cu florile albastre-violete, rar roşietice sau albe, cu miros plăcut; vioară[2], viola[2] (*Viola odorata*): *şi-au pus ghiocei şi viorele la ureche.* EM.; **2.** (şi **viorea nemirositoare**) plantă erbacee din familia violaceelor, cu flori albastru-violet, rar albe, nemirositoare (*Viola hirta*); **3.** tămîioară (*Viola jooi*); **4. viorea galbenă**, micşunea (*Cheiranthus cheiri*); **5.** plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori albastre, roz sau albe (*Scilla bifolia*). [***Vioară***[2] + *-ea* (*-ică*)].

viorínt, ~ţi, viorîntă, ~e a. (reg.) vioriu; vînăt. [Cf. ***vioriu***].

vioríst, ~şti, viorístă, ~e m., f. violonist (într-o orchestră de muzică populară): *complicele acestui furt era un tînăr viorist.* CAR. [***Vioară***[3] + *-ist*].

vioríu, ~il, viorle, ~il a. de culoare violetă, care variază între violet-deschis şi violet-albăstrui; liliachiu: *va ascunde cu-a lui mînă, vioriul glob al lampei.* EM.; *e prelungă la chip, codalbă, cu ochii viorii.* DELAVR. // n. culoare viorie: *se cufundară măreţ în vioriul amurgului.* SAD. [***Vioară***[2] + *-iu*].

víperă, vípere şi (pop.) **víperi** f. **1.** şarpe mic, foarte veninos, cu capul de formă triunghiulară şi cu o pată de culoare închisă în formă de V, pe spate cu o dungă lată, neagră, în zigzag; aspidă, năpîrcă, şopîrcă-oarbă (*Vipera berus berus*): *o vipere ieşind den căldură năvăli spre mîna lui.* N.TEST.; *l-a muşcat de pulpa piciorului o viperă.* SAD.; **viperă cu corn**, specie de viperă, deosebit de veninoasă, care are în partea anterioară a capului, deasupra gurii, o proeminenţă acoperită cu solzi (*Vipera ammodytes ammodytes*); **a tresări ca muşcat de viperă**, a tresări cu violenţă, a resimţi un şoc puternic: *în aceeaşi clipă ... tresări ca muşcată de viperă.* REBR.; **2.** (şi **pui de viperă**) epitet pentru o persoană rea, perfidă, primejdioasă: *atîta am vrut să aflu din gura ta, pui de viperă ce mi-ai fost.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **vipere**). [Lat. ***vipera***].

vípere f. v. viperă.

viperíde, viperide f. (la pl.) familie de şerpi veninoşi, cuprinzînd diferite specii de vipere; (şi la sg.) specie de viperă din această familie. [Din fr. ***vipéridés***].

viperín, ~i, viperínă, ~e a. (rar) de viperă, referitor la viperă: *o frunte viperină, sterilă, implacabil îngustă.* VINEA. [Din fr. ***vipérin***].

víple, vípil f. (reg.) **1.** (moment sau perioadă de) intensitate maximă (a unei stări, a unui proces în curs de desfăşurare etc.); (moment, răstimp de) precipitare, febrilitate, zor: *încălecă calul şi, în vipia gătelii lor, scăpă din tabără.* ISP.; *s-a lăudat că ... îţi aduce acum în vipia iernii cireşe coapte.* POP.; **a veni în vipii**, a veni foarte repede, cu mare grabă; **2.** caniculă, arşiţă: *cînd se potolea vipia, ieşeau cu toţii pe mirişte.* BR.-VOIN.; **3.** febră; stare febrilă: *în vipia boalei, ... aiura întruna.* POP. [Et. nec.].

vipíşcă f. v. vipuşcă.

víplă f. aliaj de oţel cu crom şi nichel, inoxidabil şi rezistent la acizi, întrebuinţat în tehnica dentară. [Din germ. ***Wiepla***].

vípt, vipturi n. **1.** (înv.; la sg. adesea col.) rod; (recoltă de) grîne, cereale: *în ploi bune vesele să crească vipturile şi să să mulţască.* DOS.; *viptul copt şi deplin le era a da.* CANT.; **2.** (reg.) hrană, mîncare (pentru oameni); (p. ext.) întreţinere (cu hrană); pensiune (v. **pensie**): *dzeace asini carele grîu, pîine şi vipt ducea tătîni-său pre cale.* PALIA; *se plîngea ... mai ales de mîncare ... „să ferească Dumnezeu pe oricine de viptul acesta".* GHEŢIE; **în vipt**, în pensiune, în gazdă: *era în vipt la bătrîna aceea murdară şi zbîrcită.* V.R.; **3.** (reg.) cantitate determinată de boabe de cereale care se duce la măcinat: *sînt multe vipturi la moară?* POP. [Lat. ***victus***].

víptuí, víptuiesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) hrăni; a se întreţine: *petrec tot anul prin vizunii, viptuindu-se cu poame şi ierburi.* ASACHI. [***Vipt*** + *-ui*].

vipúşcă, vipuşti f. fişie îngustă de ţesătură sau şiret care se aplică drept garnitură de altă culoare la unele uniforme, adesea pentru a masca anumite cusături, în special cusăturile laterale ale pantalonilor: *cîte giupinese cu testemeluri ... cîţi logofeţei cu vipiscă.* AL.; *frac de postav cenuşiu, cu vipuşcă galbenă pe margine şi pe cusăturile pantalonilor.* PETR.; (şi: (înv.) **vipiscă**). [Din rus. ***vypuška***].

víră, vírez vb. **1.** (intr.) a schimba direcţia de mers, descriind o curbă: *maşina ... viră nebuneşte şi dispăru.* C.PETR.; **2.** (intr.) a face ca un vehicul în mers să-şi schimbe direcţia: *dă ordin cîrmaciului să vireze către un mic port.* GHICA; *am virat brusc şi am intrat în şanţ.* PETR.; **3.** (mar.; tr.) a trage, a întinde, a strînge o parîmă; a strînge lanţul ancorei cu ajutorul cabestanului sau al vinciului; **a vira ancora**, a readuce ancora la bord; **4.** (tr.) a trece o sumă de bani dintr-un cont în altul; **5.** (tr.) a trata o copie fotografică cu o soluţie specială pentru a-i schimba nuanţele de negru în alte nuanţe; **6.** (chim.; intr.) a trece la altă culoare sub acţiunea unui reactiv: *soluţia virează spre roşu.* [Din fr. ***virer***].

virágiu n. v. viraj.

virágo f. (înv., astăzi livr.) femeie robustă, de statură înaltă, cu comportament şi caracteristici masculine. [Din lat. ***virago, -inis***, it., fr. ***virago***].

viráj, viraje şi **virajuri** n. **1.** faptul de a vira; schimbare a direcţiei de mers a unui vehicul; virare; **2.** porţiune curbă a unei şosele sau a unei piste, cu raza de curbură mică: *lua virajurile în plină viteză.* C.PETR.; **3.** operaţie care constă în schimbarea nuanţelor unei copii fotografice prin tratarea acesteia cu diferite soluţii; **4.** (chim.) schimbare a culorii unei substanţe cu ajutorul unui reactiv; (şi: (rar) **viragiu**). [Din fr. ***virage***].

virál, ~i, virálă, ~e a. (biol.) virotic. [Din fr. ***viral***].

viramént, viramente n. operaţie contabilă prin care o sumă de bani trece dintr-un cont într-altul, fără a fi nevoie ca suma să fie vărsată în numerar; operaţie bancară de plată, fără numerar, care constă în trecerea unei sume de bani din contul celui care face plata în contul beneficiarului; document prin care se dispune efectuarea unei astfel de operaţii sau plăţi; virare: *după regulamentul financiar de la 1860 ... guvernul avea dreptul să facă viremente în toate ministerele.* KOG.; **cont de virament**, cont deschis la o instituţie bancară, prin care se fac şi se primesc plăţi, fără a se întrebuinţa banii în numerar; (şi: (rar) **viriment**, (înv.) **virement**). [Din fr. ***virement***, it. ***viramento***].

virán, ~i, viranǎ, ~e a. care se află în zona construită şi locuită a unei localităţi şi care este fără clădiri şi, de obicei, neîngrădit: *de cu noapte a-nceput a turna ..., pieţele, ogrăzile, locurile virane sînt mări şi lacuri.* CAR.; *marile terenuri virane din jur erau pustii.* ST.; (fig.) *căutînd ... un colţişor unde să-mi durez sau un palat sau o colibă pe locul cam viran al literaturei.* OD. [Din turc. ***viran***].

viraneá, viranele f. (înv.) ruine ale unei clădiri arse; loc viran: *dinspre viraneaua cea mare, unde a fost hanul lui Constantin, vin zeci ... de oameni.* PETR. [Din turc. ***virane***].

viráre, virări f. **1.** acţiunea de a vira şi rezultatul ei; viraj; **2.** (rar) virament. [V. ***vira***].

virdáre f. v. vîrdare.

viratór, viratoare n. (mar.) dispozitiv de virare a parîmelor. [***Vira*** + *-ător*].

virelai [virelé] n. mică piesă muzical-poetică, răspîndită în Franţa în sec. XIII-XV, alcătuită din patru strofe, dintre care prima (refren) se relua, integral sau parţial, după fiecare din celelalte trei. [Din fr. ***virelai***].

viremánt n. v. virament.

viremíe, viremii f. (med.) prezenţa unui virus în sînge. [Din fr. ***virémie***].

virescént, ~ţi, virescenţă, ~e a. **1.** (despre un organ vegetal, mai ales despre frunze) care are culoarea verde; **2.** (despre petalele unei flori) care devine verde, datorită infectării cu paraziţi, căpătînd un aspect foliaceu. [Din lat. ***virescens, -ntis***, it. ***virescente***].

virescénţă f. (bot.) înverzire anormală a petalelor unei flori datorită infectării cu paraziţi, în urma căreia acestea capătă un aspect foliaceu. [Din fr. ***virescence***, it. ***virescenza***].

vírga[1] f. (muz.) semn întrebuinţat în notaţia muzicală cu neume, în evul mediu şi în cîntecul gregorian. [Din it. ***virga***].

vírga[2] s. (met.) fenomen constînd în evaporarea apei de ploaie înainte de a atinge solul, întîlnit mai ales în zonele montane. [Din fr., lat. ***virga***].

virgát, ~ţi, virgată, ~e a. (despre ramuri, tulpini) lung şi subţire. [Din lat. ***virgatus, -a***].

virgáţie, virgaţii f. (geogr.) dispunere în formă de evantai a unor lanţuri muntoase sau a unor rîuri. [Din fr. ***virgation***].

virgilián, ~eni, virgiliană, ~ene a. care aparţine poetului latin Vergiliu, care evocă aspecte ale operei lui Vergiliu, care este în genul operei lui Vergiliu: *o descripţie oricît de bogată a unui modern nu-i sugera ... atît cît simple hexametre virgiliene.* CĂL. [Din fr. ***virgilien***].

virgín, ~i, virgínă, ~e a. **1.** cast, neprihănit, feciorelnic: *viile dorinţe ... plutesc pe vergine sînuri.* BOL.; *Jack ... era virgin ca un ascet.* CĂL.; **2.** (fig.) candid, inocent, nevinovat: *Madona dumnezeie ... cu surîsul blînd, vergin.* EM.; **3.** nelucrat, necultivat: *s-au dat culturei cerealelor cîmpii întinse şi virgine.* GHICA; **4.** nestrăbătut, neumblat: *ne-am uita în lună – în virgina lună.* EM.; **5.** (rar) neamestecat, pur: *aur virgin.* // f. **1.** fată, fecioară: *zace palida vergină cu lungi gene.* EM.; **2.** (astr.; artic.) constelaţie zodiacală din regiunea ecuatorială a cerului; unul dintre cele douăsprezece semne simbolice ale zodiacului; fecioara; (şi: (înv. şi pop.) **vergin**). [Din lat. ***virgo, -inis***].

virgináĺ¹, ~i, virginală, ~e a. 1. de virgină, de fecioară; feciorelnic: *un negru cuib de aluniţe care încunună sînul virginal.* BOL.; *surîdea cu o candoare virginală.* REBR.; 2. (fig.) candid, nevinovat: *a ta inimă-i închină virginalele-i comori.* AL.; *se depărta ... sprintenă şi virginală ca o ciută.* VINEA; (şi: (înv. şi pop.) **verginal**). [Din fr. ***virginal***, lat. ***virginalis***].

virginál² n. instrument muzical cu coarde şi claviatură, asemănător clavecinului: *la virginal se cînta în Anglia, pe vremea reginei Elisabeta.* [Din it., fr. ***virginale***].

virginitáte, virginităţi f. 1. starea unei persoane virgine; feciorie, castitate: *naivitatea mişcărilor indica o virginitate întîrziată.* ARG.; 2. (fig.) candoare, nevinovăţie: *ochii săi albaştri ... avea o limpezime care reflecta verginitatea sufletului.* AL.; (şi: (înv.) **verginitate**). [Din fr. ***virginité***, lat. ***virginitas, -atis***].

virgloriăn, ~eni, virgloriană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) etajul al doilea al triasicului, reprezentat prin depozite marine, mai ales prin calcare cu cefalopode. [Din fr. ***virglorien***].

vírgulă, virgule f. 1. semn de punctuaţie care marchează o pauză de scurtă durată şi care delimitează grafic unele părţi de propoziţie în cadrul propoziţiei şi unele propoziţii în cadrul frazei: *să fi poftit ... să nu fi pus virgulele ... la locul potrivit.* CAR.; a nu **modifica o virgulă** sau **fără a modifica** (sau a **schimba**) **o virgulă**, (a reproduce un text) cu cea mai mare exactitate: *noi n-am modificat o virgulă în textul lui Erodot.* HASD.; 2. (şi **virgulă zecimală**) semn întrebuinţat pentru a separa, într-un număr zecimal, partea întreagă de partea fracţionară; 3. semn întrebuinţat în partitură pentru a arăta cînd trebuie făcută respiraţia în timpul unei interpretări muzicale vocale. [Din fr. ***virgule***].

viridín n. 1. (min.) andaluzit de culoare verde; 2. (tipogr.) colorant verde-gălbui folosit la prepararea cernelurilor pentru tipar înalt. [Din fr. ***viridine***, germ. ***Viridin***].

víril, ~i, virilă, ~e a. 1. care este propriu bărbatului, referitor la vîrsta de maturitate a bărbatului; plin de energie, de vigoare; bărbătesc: *respinge orice rezoluţiune virilă.* EM.; *avea figura virilă, părul ţepos, tuns scurt.* C.PETR.; **togă virilă**, togă purtată de adolescenţii romani la împlinirea vîrstei de optsprezece ani; 2. (jur.) **parte** (sau **porţiune**) **virilă**, parte care revine unui moştenitor prin împărţirea legală a moştenirii: *interveni o tranzacţie prin care tutoarea renunţa la o parte virilă în uzufruct.* CĂL. [Din lat. ***virilis***, fr. ***viril***].

virilism n. dezvoltare a caracterelor sexuale secundare masculine la o femeie, ca urmare a unor tulburări endocrine. [Din fr. ***virilisme***].

virilíst, viriliştí m. (în organizarea politico-administrativă mai veche a Transilvaniei) contribuabil care plătea un impozit mare şi care, datorită acestui fapt, beneficia de dreptul de a fi membru al consiliului comunal sau al celui judeţean fără a fi ales, precum şi de dreptul de a participa la alegerile parlamentare. [Din germ. ***Virilist***].

virilitáte, virilităţi f. vîrsta de maturitate a bărbatului; ceea ce este specific sexului masculin; vigoare, energie masculină; bărbăţie: *o „voce muzicală" ... e ... o dovadă ... de absenţă a temperamentului şi a virilităţii.* PETR. [Din fr. ***virilité***].

virilizá, virilizez vb. (tr. şi refl.) a face să capete sau a căpăta caracter viril. [Din fr. ***viriliser***].

viriment n. v. **virament**.

virnănţ, virnanţi m. plantă erbacee aromatică avînd flori galbene, dispuse în corimb, întrebuinţată în medicină; rută¹ (*Ruta graveolens*). [Din magh. ***virnánc***].

viroágă, viroage f. vale mică, îngustă, mocirloasă, formată de apa ploilor, de inundaţii sau de un pîrîu prin părăsirea albiei; albie îngustă (cu maluri adînci şi abrupte) săpată de ape: *stufărişuri de papură-naltă, deasă ca peria, astupă viroagele.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **virugă**). [Et. nec.].

viróla, virole f. 1. inel (mic) de metal care se fixează la extremitatea mînerului de lemn al unui cuţit, al unei unelte etc. pentru a-l împiedica să crape; 2. (tehn.) cilindru format din foi de tablă, asamblate prin nituire sau prin sudare, din care se confecţionează rezervoare, cazane de abur etc. [Din fr. ***virole***].

viroióg, virologi m. specialist în virologie. [Din fr. ***virologue***].

virológic, ~ci, virologică, ~ce a. care aparţine virologiei, care se referă la virologie. [Din fr. ***virologique***].

virologíe f. parte a microbiologiei care se ocupă cu studiul virusurilor; virusologie. [Din fr. ***virologie***].

virótic, ~ci, virotică, ~ce a. care ţine de virusuri; caracteristic unui virus; care este provocat de un virus; viral: *boli virotice.* [De la ***viroză***].

viróză, viroze f. nume generic dat bolilor infecţioase provocate de virusuri. [Din fr. ***virose***].

virtuál, ~i, virtuală, ~e a. care există numai ca posibilitate, fără a se produce în fapt; al cărui efect este potenţial şi nu actual: *banul n-are decît valoarea virtuală a plăcerilor procurate.* LOV.; (adv.) *producţiunea ţărilor industriale nu are virtual nici o margine.* EM.; (fiz.) **imagine virtuală**, imagine obţinută într-un sistem optic, prin intersecţia prelungirilor razelor de lumină şi care nu poate fi prinsă pe un ecran. [Din fr. ***virtuel***].

virtualitáte, virtualităţi f. caracterul, însuşirea a ceea ce este virtual; posibilitate: *geniul limbii helenice ... este acea virtualitate ce exista latentă în glosa pelasgilor.* HEL.; *viaţa sufletească se dezvoltă în direcţia virtualităţilor afirmate de la început.* LOV. [Din fr. ***virtualité***].

virtuăliter adv. (latinism; înv.; rar) în mod virtual: *poate că mişcarea metafizică de sub suprafaţa lumei nu este decît lupta pentr-un mai devreme sau mai tîrziu a miilor de forme virtualiter întotdeauna prezente.* EM. [Din lat. med. ***virtualiter***].

virtualizá, virtualizez vb. (rar; tr.) a da un caracter virtual. [***Virtual*** + ***-iza***].

virtualizáre, virtualizări f. (rar) acţiunea de a virtualiza. [V. ***virtualiza***].

virtualménte adv. (rar) în mod virtual: *lipsa analizei este evidentă ... prin totala ratare a unui personaj virtualmente important.* V.R. [Din fr. ***virtuellement***].

virtuós¹, ~şi, virtuoásă, ~e a. 1. (înv.) brav, curajos, viteaz: *de este patria în primejdie, ... fiţi virtuoşi şi gata la toate.* MARC.; 2. care respectă şi realizează binele (printr-un efort de voinţă); care are virtuţi, calităţi morale: *Alceste mizantropul este omul cel mai virtuos.* MAIOR.; (subst.) *virtuoşii murind nu desper.* EM.; 3. care denotă, care exprimă virtute: *traiul lor ticnit, patriarhal şi virtuos.* NEGR.; 4. castă sau fidelă (în căsătorie): *zise rînjind: păcat că-i aşa de virtuoasă.* AG. [Din lat. ***virtuosus***, fr. ***vertueux***].

virtuós² m. v. **virtuoz**.

virtuóz, virtuozi m. 1. muzician a cărui tehnică interpretativă este desăvîrşită: *nu era un virtuoz, însă executa piesele cu o puritate remarcabilă.* CĂL.; (adj.) *am apreciat ... talentul său de violonist virtuoz.* R.L.; 2. (p. ext.) scriitor, actor, artist plastic etc. care stăpîneşte în mod desăvîrşit tehnica unei arte: *Rossi este un virtuos; el joacă pe Hamlet şi pe Romeo cu o interpretare miraculoasă.* CAR.; *se distinge ... ca un virtuoz al versului.* R.L.; (şi: **virtuos**). [Din it. ***virtuoso***, fr. ***virtuose***].

virtuozitáte, virtuozităţi f. 1. (muz.) însuşirea de a avea talent muzical deosebit, de a stăpîni în mod desăvîrşit tehnica vocală sau instrumentală; manifestarea acestei însuşiri: *performanţele de virtuozitate flautistică ale lui Voicu Vasinca.* R.L.; 2. **piesă de virtuozitate**, lucrare muzicală ce conţine dificultăţi tehnice, pentru a cărei execuţie este necesară o deosebită măiestrie din partea interpretului: *am mai ascultat ... şi „Cvartetul nr. 1", lucrare ... bine construită şi totodată piesă de virtuozitate.* R.L.; 3. (p. ext.) abilitate, măiestrie, perfecţiune artistică (a unui scriitor, a unui actor, a unui artist plastic etc.); manifestare a acestor însuşiri: *unde trucul de virtuozitate ... atinge culmea ... este în Gioconda a Dusei.* CAR.; *spectacolul a relevat o coregrafie stăpînind toate secretele artei cu o virtuozitate admirabilă.* CĂL. [Din it. ***virtuosità***, fr. ***virtuosité***].

virtúte, virtuţi f. 1. (înv.) bărbăţie, bravură, curaj, vitejie; faptă vitejească: *o, ţeară românească! fii demnă prin virtute, de fala strămoşească.* BOL.; 2. însuşire morală care constă în realizarea binelui; forţă morală care are drept scop respectarea principiilor şi a normelor morale: *virtutea pentru om e de a deosebi ce e drept, folositor, ceea ce e onest, care lucruri sînt bune, care sînt rele.* OD.; *nu virtuţile lor de eroi şi de sfinţi pot fi măsura ... ilustraţiunilor actuale.* EM.; 3. conduită, viaţă caracteristică unei persoane virtuoase: *Anghelina trecea ca model de virtute în ochii boierilor.* SION; 4. castitate, fidelitate conjugală: *văzu pe postelnicul ... cerîndu-i iertare că a bănuit un moment virtutea ei.* FIL.; 5. tendinţă constantă îndreptată spre un anumit gen de îndatoriri morale, îndeplinite printr-un efort de voinţă; calitate morală determinată: *călugărul avea virtutea care lipseşte cărturarului ..., a credinţei.* ARG.; 6. principiu activ care face ca un lucru să fie apt de a produce un anumit efect; eficacitate, eficienţă; proprietate, însuşire: *tot scrisul ei era dominat de virtutea măsurii şi a moderaţiei.* LOV.; *virtuţile sale terapeutice au fost remarcate din timpuri străvechi.* R.LIB.; 7. **în virtutea ...**, pe baza ..., în temeiul ..., în conformitate cu; ca urmare a ...: *animalele răpitoare există în virtutea rapacităţii lor.* EM.; *mă adresez, în virtutea funcţiunilor şi darului meu de preot.* CAR. [Din lat. ***virtus, -utis***; cf. fr. ***vertu***, it. ***virtù***].

virúgă f. v. **viroagă**.

virulént, ~ţi, virulentă, ~e a. 1. (despre microbi, virusuri) care are o mare toxicitate; care poate produce boli; 2. (despre boli) care este cauzat de un virus; 3. (fig.) vehement, violent: *abia a avut curajul să răspundă discursului virulent al prinţului Dimitrie Ghika.* EM. [Din fr. ***virulent***, lat. ***virulentus***].

virulénţă, virulenţe f. 1. capacitate a unor microbi patogeni de a pătrunde într-un organism şi de a se înmulţi în ţesuturi, rezistînd la reacţiile de apărare ale acestuia; 2. (fig.) vehemenţă, violenţă: *virulenţa satirică a verbului arghezian este răzbunarea unor dureri şi a unor ofense trecute.* VIANU. [Din fr. ***virulence***, lat. ***virulentia***].

vírus, virusuri n. şi **viruşi** m. 1. germen inframicrobian, agent patogen, invizibil cu microscopul obişnuit, care se reproduce numai în interiorul celulelor vii, provocînd diverse boli infecţioase; inframicrob; (p. ext.) toxina acestui microb: *virusul turbării*; 2. (fig.) sursă de contaminare morală: *lumea e o ticăloşie; pretutindenea colcăie virusul corupţiunei.* VLAH.; 3. (inform.) program care se autoproduce, se ataşează sau se lipeşte altor programe, pe care le parazitează sau le distruge. [Din fr. ***virus***].

virusológ, virusologi m. specialist în virusologie. [Din fr. ***virusologue***].

virusologíe f. virologie. [Din fr. ***virusologie***].

vis, visuri şi **vise** n. 1. faptul de a visa; înlănţuire de fenomene psihice (idei, imagini, reprezentări) care apar în timpul somnului: *povesti cel mai mare peste păharnici visul lui.* BIBLIA; *i se pare că s-a trezit din nişte vise lungi, obscure.* EM.; **carte de**

vise, carte care cuprinde semnificaţia profetică a visurilor; **în vis**, în timp ce visează, visînd: *au văzut în vis un chip.* ANTIM; **de vis**, incredibil de frumos, ireal, minunat: *se auzea ... o muzică de vis.* EM.; *era o fantasmagorie de vis, de nespusă frumuseţe.* SAD.; **ca prin** (sau **ca în**) **vis**, vag, confuz: *vedea ca-n vis chipul mirelui.* EM.; *auzii, ca prin vis, o detunătură.* GANE; **a nu-i trece cuiva ceva nici prin vis**, se spune despre întîmplări, situaţii etc. neaşteptate, care provoacă uimire, surprindere: *povestea ... o mulţime de întîmplări minunate care ... nu trecuse nimănui nici măcar prin vis.* OD.; **2.** (fig.) ambianţă, frumuseţe ireală: *luna ... împlea noaptea de vis.* EM.; **3.** reverie, visare: *domneşte o linişte care te îndeamnă la visuri.* VLAH.; **4.** (fig.) iluzie, închipuire (deşartă); gînd, idee, aspiraţie irealizabilă: *vei pierde dorul de părinţi şi visul de luceferi.* EM.; *părea purtată în acele clipe de înşelarea unui vis.* SAD.; **5.** speranţă, proiect, dorinţă arzătoare: *înţelesese sensul, dar şi neputinţa realizării viselor lui.* EM.; *această mutare era visul secret al Helenei.* GHEŢIE; **a-şi vedea visul cu ochii**, a i se îndeplini cuiva cea mai arzătoare dorinţă: *te-am făcut să-ţi vezi visul cu ochii.* M.CAR. [Lat. ***visum***].

visá, visez vb. **1.** (tr.) a avea un vis, a vedea, a i se arăta în vis: *şi-l certă tată-său şi-i zise lui: „ce e visul acesta ce ai visat?".* BIBLIA; *ne-a povestit că te-a visat.* PETR.; **a visa cai** (**verzi**) **pe pereţi**, a-şi închipui lucruri fantastice, nerealizabile: *nu-mi place, ... e cheltuitoare ... visează cai pe pereţi.* AL.; **2.** (refl.) a se vedea în vis: *zîmbi, cînd se visă atît de frumoasă.* EM.; **unde te visezi?**, unde crezi că te afli?, unde te trezeşti?: *unde te visezi de umbli cu porcii după tine?* CR.; **3.** (intr.) **a visa deştept**, a delira, a aiura: *rîdea de dînsul, ca de unul ce aiurează sau visează deştept.* ISP.; **4.** (intr.; şi **a visa deştept** sau **a visa cu ochii deschişi**) a se lăsa în voia gîndurilor, a imaginaţiei, a reveriei: *tot mai gîndeşti la anii cînd visam în academii.* EM.; *îi plăcuse să viseze în faţa stîncii de pe care Sapho se aruncase în valuri.* M.CAR.; **5.** (tr.) a-şi imagina ceva, a avea viziunea unei fiinţe sau a unui lucru: *ş-atuci sufletul visează toat-istoria străveche.* EM.; **6.** (fig.; tr.) a-i trece cuiva ceva prin gînd: *o, tu nici visezi, bătrîne, cîţi în cale mi s-au pus!* EM.; (intr.) **cînd nici nu visezi** sau **cînd cu gîndul nu visezi**, pe neaşteptate, prin surprindere: *cînd nici nu visa ... numai iată că se trezeşte cu dînsa.* CR.; **7.** (tr. şi intr.) a dori cu ardoare, a aspira (spre ceva): *nulităţi absolute ... n-ar îndrăzni a se amesteca în viaţa publică, necum să viseze la portofolii ministeriale.* EM.; *a sosit ceasul nostru, Alexandre, ceasul la care visăm de pe vremea tinereţii.* GHEŢIE. [De la ***vis***].

visáre, visări f. **1.** (rar) faptul de a visa; vis: *adoarme pe sînu-i, ... în tandre visări.* EM.; **2.** (fig.) reverie: *mă cufund ca într-o mare de visări dulci şi senine.* EM. [V. ***visa***].

visător, ~i, visătoáre a. **1.** care visează, care este cufundat în visare; înclinat spre reverie, spre contemplaţie: *prin parc, îngîndurată, se plimbă visătoare.* COŞB.; **2.** care exprimă o stare de reverie: *ochii mei nălţam visători la steaua Singurătăţii.* EM. // m., f. **1.** persoană care visează, care este predispusă la reverie, la contemplaţie: *cele mai disparate spirite s-au putut întîlni ... înaltul visător Eminescu cu nemilosul observator Caragiale.* MAIOR.; **2.** (p. ext.) persoană lipsită de simţul realităţii; **3.** persoană care se dedică unui ideal irealizabil, care se lasă condusă de utopii: *un ideal frumos, o idee patriotică şi măreaţă ... are dreptul să doarmă tainică şi liniştită în cugetul cîtorva ... visători.* EM. [***Visa*** + ***-ător***].

visătorie, visătorii f. (rar) predispoziţie spre visare; stare de visare, de reverie: *ochii lui cei moi şi străluciţi se pierdură iar în acea intensivă visătorie, care stă cîteodată atît de bine băieţilor.* EM. [***Visător*** + ***-ie***].

viscerál, ~i, visceralâ, ~e a. **1.** (anat.) care ţine de viscere, referitor la viscere: *avea ... tulburări viscerale.* CĂL.; **2.** (fig.) care provine din profunzimile fiinţei omeneşti; instinctual: *reacţie, ură viscerală.* [Din fr. ***viscéral***].

víscere n. pl. (anat.) totalitatea organelor care se află în cavităţile craniană, toracică şi abdominală (la om şi la animale); (în special) organele aflate în cavitatea abdominală: *creierii, inima şi plămînii sînt viscere.* [Din fr. ***viscère***].

viscerográf, viscerografe n. aparat în formă de sondă, folosit pentru înregistrarea activităţii unor viscere. [Din fr. ***viscérographe***].

viscerográfic, ~ci, viscerografică, ~ce a. care aparţine viscerografiei, referitor la viscerografie. [Din fr. ***viscérographique***].

viscerografíe, viscerografii f. înregistrare a contracţiilor diferitelor părţi ale tubului digestiv cu ajutorul viscerografului. [Din fr. ***viscérografie***].

visceroptóză, visceroptoze f. (med.) deplasare, cădere a viscerelor abdominale. [Din fr. ***viscéroptôse***].

viscerotróp, ~i, viscerotropă, ~e a. (despre medicamente, microbi, virusuri) care se fixează mai ales pe viscere. [Din fr. ***viscérotrope***].

viscoelástic, ~ci, viscoelastică, ~ce a. care posedă deopotrivă proprietăţile unui produs vîscos şi ale unuia elastic. [Din fr. ***viscoélastique***].

viscoelasticitáte, viscoelasticităţi f. proprietate a unui material de a fi viscoelastic. [Din fr. ***viscoélasticité***].

víscol, viscole n. vînt puternic însoţit de ninsoare sau de lapoviţă; vînt violent, în rafale, care spulberă zăpada: *iarna viscolu-l ascult.* EM.; *afară se pusese pe ninsoare cu viscol.* M.CAR.; (fig.) *cetele române ... păşesc tot înainte sub viscolul de foc.* AL.; *cîndva, după viscolul anilor, un semen al nostru va pomeni de trecerea noastră.* SAD.; (şi: (înv. şi reg.) **vicol**). [Et. nec.].

viscoleálă, viscoleli f. (rar) viscolire. [***Viscol*** + ***-ală***].

viscolí, pers. 3 **viscoleşte** vb. **1.** (intr. impers.) a bate vînt puternic (însoţit de ninsoare sau de lapoviţă), spulberînd zăpada în vîrtejuri: *aşezat la gura sobei, noaptea pe cînd viscoleşte.* AL.; *zi şi noapte viscoleşte.* POP.; **2.** (tr. unipers.) a spulbera şi a troieni zăpada: *vîntul a bătut puternic, viscolind pe alocuri zăpada.* R.LIB.; (şi: (reg.) **vicoli**). [De la ***viscol***].

viscolíre, viscolíri f. faptul de a viscoli; viscoleală: *noaptea, rătăcit în viscolire ... zăreşte cu uimire o căsuţă.* AL. [V. ***viscoli***].

viscolít, ~ţi, viscolită, ~e a. bătut de viscol; troienit; spulberat de viscol: *în odaia viscolită, o mînă fişii pe lemnul uşii.* SAD. [V. ***viscol***].

viscolitór, ~i, viscolitoáre a. (rar) care troieneşte, care spulberă zăpada: *o furtună cu vînt viscolitor.* [***Viscoli*** + ***-(i)tor***].

viscolitúră, viscoliturí f. faptul de a viscoli; (concr.) zăpadă viscolită, troian de zăpadă îngrămădită de viscol: *se suiră prin viscolituri pe opcina muntelui.* SAD.; (şi: (reg.) **vicolitură**). [***Viscoli*** + ***-(i)tură***].

viscolós, ~şi, viscoloásă, ~e a. **1.** asemănător viscolului; însoţit de viscol: *o pasăre de noapte gonită din adăpostul ei de o suflare mai viscoloasă a crivăţului.* OD.; **2.** bîntuit, răscolit de viscol: *a pornit afundîndu-se în negura nopţii viscoloase.* CAR.; (şi: (reg.) **vicolos**). [***Viscol*** + ***-os***].

viscóză, viscoze f. substanţă vîscoasă obţinută din celuloză prin tratarea cu o soluţie de sulfură de carbon şi de sodă caustică şi care poate fi trasă în fire; fibră textilă artificială, elastică, rezistentă şi cu luciu mătăsos obţinută din această substanţă. [Din fr. ***viscose***].

viscozimétru, viscozimetre n. aparat folosit pentru măsurarea viscozităţii fluidelor. [Din fr. ***viscosimètre***].

viscozitáte, viscozităţi f. **1.** însuşire a unui fluid de a fi vîscos, de a opune rezistenţă la curgere; **2.** (concr.) substanţă vîscoasă: *dacă sufli deasupra ... nu mai rămîne decît un mototol, o vîscozitate.* C.PETR.; (şi: **vîscozitate**). [Din fr. ***viscosité***].

viséct a. v. **bisect**.

visílă, visile f. (reg.) cîrlig mare de undiţă, folosit la pescuitul somnului primăvara în ape mari; (şi: **vişilă**). [Et. nec.].

víslă f. v. **vijlă**.

vist n. joc cu 52 de cărţi, la care participă trei sau patru persoane (grupate cîte două) şi care se află la originea jocului de bridge: *nu te-ai deprins încă nici vistu să-l joci bine.* ALEX.; (scris şi: *wist*). [Din fr., engl. ***whist***].

vistavól, vistavoi m. **1.** (mil.; înv.) ordonanţă (în serviciul unui ofiţer): *sporăvăia, la cazarmă, Negoţoi, vistavoiul, şi de cocoana dlui maior.* DELAVR.; (reg.) **a veni vistavoi**, a veni pe neaşteptate; **2.** (înv.) epitet depreciativ pentru un sergent de stradă sau pentru un ofiţer de poliţie; **3.** (reg.; în trecut) vătăşel la primărie. [Din rus. ***vestovoj***].

vistéar n. v. **vistier²**.

vistér n. v. **vistier²**.

visteríe f. v. **vistierie**.

vistérnic m. v. **vistiernic**.

visterniceásă f. v. **vistiniceasă**.

visternicél m. v. **vistiernicel**.

visternície f. v. **vistiernicie**.

vistiáriu n. v. **vistier²**.

vistiér¹, vistieri m. (în epoca feudală în Ţara Românească şi în Moldova) **1.** (şi **mare vistier**, înv., **vistier mare**, **vel-vistier**) mare dregător din sfatul domnesc, care avea obligaţia repartizării dărilor asupra populaţiei contribuabile, a încasării acestora de la slujbaşii din ţinuturi (sau din judeţe), a gestionarii tezaurului ţării şi a judecării pricinilor care se iveau la strîngerea impozitelor; vistiernic: *sub numele de protipendadă se înţelegeau cele întîi cinci ranguri din arhondologia boierească, adecă: marele ban, marele logofăt, marele vornic, marele vistier şi marele spătar.* KOG.; *fusese de mai multe ori agă ... şi chiar vistier şi ban mare.* GHICA; **2.** (şi **vistier al doilea**, **vistier al treilea**, (înv.) **vtori-vistier**) subordonat sau locţiitor al acestui mare dregător: *nu mai aştepta decît rangul de vtori vistier.* FIL. [Din sl. ***vistijarĭ***].

vistiér², vistiere n. (înv.) **1.** depozit, ascunzătoare în care se păstrau obiecte preţioase: *să dusă în vistiariul său şi-ş luă aur şi pietri scumpe.* DOS.; **2.** (p. ext.) comoară; avuţie, bogăţie: *alte vistere, ce n-au fostu apucat să le rîdice Petru Vodă cu sine, ... le-au luat atunce împărăţiia.* N.COSTIN; **3.** (fig.) ceea ce este mai de preţ, ceea ce înnobilează sufletul; (ceea ce aduce) generozitate, fericire, linişte sufletească: *vom vedea ... iarăşi scaunul lui Dumnezeu ... întru care lumină sămt vistearele a toată bucuriia.* VARL.; (şi: **vister**, **vistiariu**, **vistear**). [Din lat. med. ***vestiarium***].

vistereásă, vistierese f. soţie sau fiică de vistier¹. [***Vistier¹*** + ***-easă***].

vistieríe, vistieríi f. (în epoca feudală în Ţara Românească şi în Moldova) **1.** instituţie care administra veniturile ţării şi ale domnului; tezaurul ţării şi cel domnesc; clădire sau încăpere în care se păstra acesta: *capitaţia şi leafa lor ... la început se plătea din casa rezervei vistieriei.* BĂLC.; *vodă era sculat ... şi coborîse în Divanul cel mic ..., să ieie socotelile vistieriei.* SAD.; **2.** cantitate mare sau depozit de bani, obiecte preţioase etc.: *luo aurul şi argintul ... ce s-au aflat ... în visteriile casii împăratului.* BIBLIA; **3.** (p. ext.) comoară; avuţie, bogăţie: *trimiţînd ... soli cu daruri ... au arătat lor visteriile bisericii lui Dumnezeu.* ANTIM; **4.** (fig.)

ceea ce este mai de preţ, ceea ce înnobilează sufletul; (ceea ce aduce) fericire, generozitate, linişte sufletească: *ca să să mîngîie inemile lor ... spre cunoştinţa tainii lui Dumnezău ... întru carele sînt toate visteriile înţelepciunii şi ale cunoştiinţii ascunse.* BIBLIA; **5.** (înv.) vistiernicie: *vodă Ghica îl chiemă la înalte dregătorii, încredinţîndu-i vistieria.* OD.; (şi: **visterie**). [*Vistier*[1] + *-ie*].

vistiérnic, vistiernici m. (în epoca feudală în Ţara Românească şi în Moldova) **1.** (şi **mare vistiernic**, (înv.) **vistiernic mare**, **vel-vistiernic**) vistier[1]: *numise din vreme pe tînărul Niculache Roznovanu vistiernic mare.* GHICA; **2.** (şi **vistiernic al doilea**, **vistiernic al treilea**, (înv.) **vtori-vistiernic**) subordonat sau locţiitor al acestui mare dregător: *vistiernic al doilea la ţinutul Neamţului.* SAD.; **3.** (fig.; înv.) depozitar: *chiar moartea însăşi e-o părere şi un vistiernic de vieţi.* EM.; (şi: **visternic**). [Din sl. *vistijarĭnicŭ*].

vistiemiceásă, vistiernicese f. soţie sau fiică de vistiernic: *le cumpărasă ... de la Ghenculeasa visterniceasa.* NEC.; (şi: **visterniceasă**). [*Vistiernic* + *-easă*].

vistiernicél, vistiernicei m. slujbaş aflat în subordinea marelui vistiernic, însărcinat cu strîngerea dărilor de la populaţia contribuabilă, devenit din secolul al XVIII-lea şi membru al unei bresle comandată de un căpitan sau de un vătaf; (şi: **visternicel**). [*Vistiernic* + *-el*].

vistiemicíe f. demnitatea, funcţia de mare vistiernic; perioadă de timp în care cineva deţinea această demnitate şi exercita această funcţie; vistierie: *pe atunce visternicia se da celui care da mai mult.* KOG.; (şi: **visternicie**). [*Vistiernic* + *-ie*].

vişílă f. v. visilă.

víşin, vişíni m. pom roditor din familia rozaceelor, cu frunze lucioase, cu flori albe, cultivat pentru fructele sale (*Cerasus vulgaris*): *vişinii şi cireşii înfloriţi ... tăinuiau cărările risipite.* EM.; **vişin sălbatic**, vişinel (*Cerasus fruticosa*); **vişin turcesc**, arbust din familia rozaceelor, cu lemnul roşu, tare (folosit la confecţionarea lulelelor), cu frunze plăcut mirositoare (întrebuinţate drept condiment), cu flori albe şi cu fructe mici, negre, amărui (*Prunus mahaleb*). [De la *vişină*].

vişináp, vişinapuri n. (înv.) **1.** vişinată: *boieriul bea vişinap.* AL.; **2.** (la pl.) varietăţi de vişinată: *şedeau grămădite pe poliţe ... sticle de vutci şi vişnapuri.* GANE; (şi: **vişnap**). [Din turc. *viş(i)nab*].

vişinátă, vişinate, rar, **vişinaturi** f. **1.** băutură preparată prin fermentare din vişine, zahăr şi alcool; cantitate determinată din această băutură; vişinap: *puţină vişinată ... tot vă place.* PETR.; **2.** (la pl.) varietăţi din această băutură: *făcea vişinaturile şi păstrămurile cele mai bune din lume.* SAD. [Cf. gr. mod. *visinádha*].

víşină, vişine şi (pop.) **vişini** f. fructul vişinului, mic, rotund, cărnos, de culoare roşie întunecată şi cu gust acrişor: *să cumpere două legături de vişine.* CAR. [Din bulg. *višna*].

vişineá (~ícă), vişinele f. diminutiv al lui vişină: *purta snopi de floricele şi crenguţi cu vişinele.* AL. [*Vişină* + *-ea* (*-ică*)].

vişinél, vişinei m. **1.** diminutiv al lui vişin: *prin cel verde vişinel.* POP.; **2.** arbust din familia rozaceelor, cu flori albe şi cu fructe mici, roşii-purpurii, foarte acre (*Cerasus fruticosa*). [*Vişin* + *-el*].

vişinét, vişineturi n. livadă de vişini: *prin cel verde vişinet.* POP. [*Vişin* + *-et*].

vişiníu, ~ii, vişinie, ~ii a. de culoarea vişinei coapte: *roşu închis cu nuanţă violetă: apăru ... îmbrăcat cu anteriu de atlas vişiniu.* FIL.; *trecu o femeie cu o pălărie vişinie.* PETR. [*Vişină* + *-iu*].

víşlă f. v. vijlă.

vişnáp n. v. vişinap.

vitacée, vitacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate lemnoase, agăţătoare, cu frunze alterne, cu flori grupate în inflorescenţe şi cu fructe bace cărnoase; (la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *vitacées*].

vitál, ~l, vitală, ~e a. **1.** care se raportează la viaţă, care aparţine vieţii, care este esenţial pentru menţinerea vieţii: *plaga ... nu pare să intereseze nici un organ vital.* PETR.; *făcea ... impresia unui om care şi-a cheltuit energia vitală.* GHEŢIE; **nod vital**, v. **nod**; **principiu vital** sau **forţă vitală**, realitate energetică distinctă de materie, care stă, potrivit teoriei vitalismului, la baza tuturor fenomenelor vieţii; **2.** care este absolut necesar, care este indispensabil pentru existenţa unei persoane sau a unei colectivităţi; care este de importanţă maximă; esenţial, fundamental: *d-sa n-are nici o idee a guvernului său în cestiunile cele mai vitale şi mai arzătoare.* EM.; *conversaţia se învălmăşea în jurul decadenţei acestei activităţi vitale ..., vînătoarea.* VOIC.; **spaţiu vital**, v. **spaţiu.** [Din fr. ***vital***, lat. ***vitalis***].

vitalísm n. **1.** (filoz.; biol.) doctrină potrivit căreia procesele vieţii se explică prin acţiunea în organismul viu a unui principiu vital; **2.** (rar) capacitatea de a trăi intens, de a se bucura de viaţă: *dinamismul nostru ... avînd analogie cu acela al eroilor stendhalieni, care şi ei cultivă vitalismul.* CĂL. [Din fr. *vitalisme*].

vitalíst, ~şti, vitalístă, ~e a. care aparţine vitalismului, referitor la vitalism, specific vitalismului. // m., f. adept al vitalismului. // m. (rar) persoană care are capacitatea de a trăi intens, de a se bucura de viaţă: *fundamental, Călinescu a fost un vitalist.* V.R. [Din fr. *vitaliste*].

vitalitáte, vitalităţi f. **1.** starea a ceea ce este viu, a ceea ce are viaţă; ansamblu de proprietăţi caracteristice unui organism viu: *natura omenească şi natura organică ... îşi au economia lor, care nu se poate ignora decît în detrimentul vitalităţii.* EM.; **2.** caracterul a ceea ce manifestă putere de viaţă; forţă, vigoare, energie, dinamism: *avem prea mare credinţă în vitalitatea poporului românesc de pretutindeni.* EM.; *sentimentul zădărniciei ... nu izbutea să anuleze vitalitatea extraordinară a arhitectului.* CĂL. [Din fr. *vitalité*, lat. *vitalitas*, *-atis*].

vitalizá, vitalizez vb. (rar; tr.) a face să capete vitalitate, vigoare: *a reuşit să reliefeze mesajul uman al unei muzici vitalizate de tradiţie.* R.L. [Din fr. *vitaliser*].

vitállium n. (chim.) aliaj pe bază de crom, cobalt şi molibden. [Din engl., fr. *vitallium*].

vitamínă, vitamine f. nume dat unor compuşi organici indispensabili vieţii, avînd rol esenţial în menţinerea proceselor celulare vitale, care se găsesc în alimente sau se prepară sintetic: *dulciurile sărăcesc organismul de vitamine.* PR. [Din fr. *vitamine*, germ. *Vitamin*].

vitamínic, ~ci, vitaminică, ~ce a. **1.** care se referă la vitamine; **2.** care conţine vitamine, bogat în vitamine. [Din fr. *vitaminique*].

vitaminizá, vitaminizez vb. **1.** (tr.) a îmbogăţi alimentele în vitamine; **2.** (refl.) a urma un tratament cu vitamine. [Cf. germ. *vitaminisieren*].

vitaminizáre f. acţiunea de a (se) vitaminiza şi rezultatul ei. [V. *vitaminiza*].

vitaminizát, ~ţi, vitaminizată, ~e a. îmbogăţit în vitamine: *margarină vitaminizată.* [V. *vitaminiza*].

vitaminologíe f. ştiinţă care se ocupă cu studiul vitaminelor. [Din fr. *vitaminologie*].

vitaminós, ~şi, vitaminoásă, ~e a. care conţine vitamine, bogat în vitamine. [*Vitamină* + *-os*].

vitaminoterapíe f. metodă de tratare a unor boli sau a consecinţelor acestora cu ajutorul vitaminelor. [Din fr. *vitaminothérapie*].

vitaminóză, vitaminoze f. boală provocată de excesul de vitamine. [Din germ. *Vitaminose*].

vítă, vite f. **1.** (înv. şi reg.; adesea la sg. cu sens col.) animal; (p. restr.; sens curent) animal domestic (mare), în special animal cornut: *o vie cu livadă ..., vite şi multe paseri alcătuiau gospodăria babei.* CR.; **vită cornută** (sau **mare**, (rar) **albă**, (înv. şi pop.) **cu coarne**), (mai ales la pl.) bou sau vacă: *se plătea de fiecare vită mare ... cîte cincisprezece parale.* FIL.; *puse o trupă de cumani să execute o năvală ... asupra turmelor de vite albe.* EM.; **vită mică** (sau (reg.) **măruntă**), oaie sau capră: *în curtea lor se află şi vite mici.* ISP.; **2.** (şi **vită încălţată**) epitet injurios pentru o persoană (considerată) grosolană, nesimţitoare sau proastă: *mergi la loc, vită!* CAR.; *vită, îndrăzneşti să arestuieşti pe un mare vornic?* PETR. [Lat. ***vita*** „viaţă"].

viteáz, ~eji, vitează, ~eze a. care dă dovadă de bărbăţie, de eroism în luptă; (p. ext.) îndrăzneţ, curajos, dîrz: *Ivan de Brienne, exrege de Ierusalim, om viteaz şi în plină putere.* EM.; *oricît vor fi fiind de viteji, ... steagurile domniei îi pot împresura.* SAD. // m. **1.** războinic, luptător, ostaş; erou: *răsturnat-ai valvîrtej oştile leite-n zale de-mpăraţi şi de viteji.* EM.; *viteji cărora ea le alinase chinurile au dus-o, plîngînd, pe umerii lor la groapă.* M.CAR.; **2.** (în epoca feudală în Ţările Române) denumire dată luptătorilor călări, înzăuaţi, care, distingîndu-se în bătălii, se bucurau de beneficii speciale din partea domnului (devenind stăpîni de pămînt sau dregători în sfatul domnesc) şi formau o categorie militară distinctă în oastea domnească: *multe sate şi cetăţi au dăruit vitejilor lui* (cca 1660-1680). GCR.; *mulţi şi den boiari au picat, şi vitejii cei mai aleşi, cu totul.* N.COSTIN. [Din sl. *vitezĭ*, magh. *vitéz*].

vitejésc, ~şti, vitejeáscă, ~eşti a. de viteaz, care aparţine vitejilor, referitor la viteji, caracteristic celor viteji: *muri ... lăsînd un fiu june, ... nedestoinic de a-şi scăpa ţeara printr-o voinţă puternică şi vitejească.* OD.; *nici nu se putea alege un loc mai nemerit pentru a pregăti la fapte vitejeşti inimile acelora cari ... aveau să se arunce cu pieptul deschis în foc.* VLAH. [*Viteaz* + *-esc*].

vitejéşte adv. ca vitejii, în felul vitejilor; cu bărbăţie: *apără vitejeşte independinţa ţării sale.* BĂLC. [*Viteaz* + *-eşte*].

vitejí, vitejesc vb. **1.** (rar; intr. şi (înv.) refl.) a se lupta cu vitejie, cu eroism; a da dovadă de bărbăţie: *întăreşte-te şi te vitejaşte, pentru că tu vei împărţi nărodului acestuia pămîntul.* BIBLIA; **2.** (înv.; fig.; intr.) a se sili, a se strădui să ispitească, să corupă: *să vă răbdaţi de poftele trupeşti, carele vitejescu împrotiva sufletului.* N.TEST.; **3.** (pop.; intr.) a haiduci: *acela să vie cu mine-n frăţie, ca să vitejească, numele să-i crească.* AL. [De la ***viteaz***].

vitejíe, vitejii f. **1.** însuşirea de a fi viteaz; atitudine, comportare de om viteaz; bărbăţie, bravură, eroism: *cu toată eroica lor vitejie ..., contele Ludovic de Blois cade pe cîmpul de onoare.* EM.; *i-a fost dată lui vitejia ca un dar al firii.* SAD.; **2.** faptă vitejească: *de au făcut vreo vitejie acolea, să scrie muntenii.* COSTIN; *îi explicase cine fusese Ioan Corvinul, din ce neam se trăgea, ce fapte de vitejie săvîrşise.* GHEŢIE; **3.** (pop.) haiducie: *te las naibei sărăcie, şi mă duc la vitejie.* POP. [***Viteaz*** + *-ie*].

vitelín, ~i, vitelínă, ~e a. (biol.) care aparţine vitellusului, referitor la vitellus; care conţine vitellus; **sac vitelin**, v. **sac.** // f. proteină cu fosfor, care se găseşte, combinată cu lecitină, în gălbenuşul de ou. [Din fr. *vitellin*].

vitéllus n. nume dat citoplasmei oului, care serveşte la formarea embrionului şi ca substanţă nutritivă pentru embrion. [Din fr., lat. *vitellus*].

vitésă f. v. viteză.

viteşúg, viteşuguri n. (înv.) 1. însuşirea de a fi viteaz; 2. faptă vitejească. [Din magh. *vitézség*].

vitéză, viteze f. 1. rapiditate în deplasare; iuţeală, repeziciune: *trenul şi-a micşorat ... simţitor vitesa.* CAR.; **beţia** (sau **boala, mania**) **vitezei**, pasiune pentru viteză excesivă; **în (plină) viteză** sau **cu toată viteza**, cu foarte mare iuţeală: *motocicleta porni, îndepărtîndu-se în viteză.* V.R.; 2. faptul de a face ceva în foarte scurt timp, cu iuţeală: *lămurirea deplină a cititorilor asupra acestui caracteristic vot de mare viteză.* EM.; *vitesa înviersunată a activităţii acelor mulţimii era făcută să ne înfricoşeze.* SAD.; (fam.) **a băga pe cineva în viteză**, a obliga pe cineva să iasă din starea de inerţie şi să facă ceva mai repede decît este obişnuit; 3. raportul dintre spaţiul străbătut de un mobil şi timpul necesar pentru parcurgerea acestui spaţiu: *cu o vitesă de o sută de kilometri pe oră, am ajuns cei dintîi.* CAR.; **viteză cosmică**, viteză imprimată navelor cosmice de la înscrierea pe o orbită circulară a Pămîntului pînă la părăsirea sistemului solar; 4. raportul dintre variaţia unei mărimi şi timpul în care se produce această variaţie; 5. ritmul în care se produce sau se repetă un proces chimic, fiziologic, electric etc., raportat la o unitate de timp; **viteză de sedimentare**, interval de timp în care se depun hematiile în sîngele rămas necoagulat, servind la diagnosticarea sau urmărirea evoluţiei unor boli; 6. fiecare dintre treptele de demultiplicare care stabilesc raportul dintre turaţia unui motor şi turaţia arborelui mecanismului pe care îl pune în mişcare: *un timp merse atentă ... la viragii, schimbînd vitezele, frînînd.* C.PETR.; **cutie de viteze**, v. **cutie**; **schimbător de viteză**, v. **schimbător**; (şi: (rar) **vitesă**). [Din fr. *vitesse*].

vitezíst, vitezişti m. sportiv care participă la o probă de viteză. [*Viteză* + *-ist*].

vitezomán, vitezomani m. şofer care are mania vitezei: *radarul a depistat 140 de vitezomani.* R.LIB. [De la *viteză* (după *recordman, sportsman* etc.)].

vitezomaníe, vitezomanii f. manie pentru viteză exagerată. [De la *viteză* (după *mitomanie, grandomanie* etc.)].

vitezométru, vitezometre n. instrument pentru măsurarea vitezei de deplasare a unui vehicul. [*Viteză* + *metru* (după *barometru, manometru*)].

vitícol, ~i, viticolă, ~e a. 1. referitor la viticultură, care aparţine viticulturii, care se ocupă cu viticultura: *simt nevoia de a aminti rezultatele congreselor viticole.* C.L.; 2. care posedă culturi întinse de vii, bogat în vii: *fiecare din regiunile viticole ... avea un regim deosebit.* C.L. [Din fr. *viticole*].

viticultór, ~i, viticultoáre m., f. persoană care se ocupă de cultura viţei de vie; specialist în cultura viţei de vie şi în producerea vinurilor: *viticultorul, în lipsa numerariului necesar, se împrumuta în mod oneros.* C.L. [Din fr. *viticulteur*].

viticultúră, viticulturi f. ramură a ştiinţelor agricole care se ocupă cu studiul metodelor de cultivare a viţei de vie în vederea producerii strugurilor şi a vinurilor de calitate superioară; (ramură a agriculturii care se ocupă de) cultura viţei de vie: *tragedia prin care trecea viticultura în anul 1926, am arătat-o într-un memoriu.* C.L.; *filoxera ... a ruinat o sută de ani de viticultură, lăsînd rîpele goale.* ARG. [Din fr. *viticulture*].

vitiligo n. (med.) boală de piele caracterizată prin apariţia pe piele a unor zone depigmentate, de culoare albă. [Din fr. *vitiligo*].

vitión a. v. hition.

vitişoáră, vitişoare f. diminutiv al lui vită; vituţă: *n-avea cine să-i îngrijească de casă şi de vitişoare.* CR. [*Vită* + *-işoară*].

vitrái n. v. vitraliu.

vitráj, vitraje şi **vitrajuri** n. 1. (perete de) geam; totalitatea geamurilor unui edificiu, ale unei uşi etc.: *înlocuirea geamurilor albe prin vitrajuri colorate.* AL.; 2. (rar) marchiză (închisă cu geamuri): *o casă cu vitraj.* C.PETR. [Din fr. *vitrage*].

vitráliu, vitralii n. (fereastră alcătuită din) bucăţi de sticlă colorată sau pictată, montate într-o reţea de rame metalice: *în bisericile gotice lumina pătrunde ... modificată de culorile vitraliilor.* BL.; (şi: **vitrai**). [Din fr. *vitrail*].

vitrát, ~ţi, vitrată, ~e a. (rar) care este făcut din sticlă: *uşă vitrată; perete vitrat.* [Din fr. *vitré*].

vítreg, ~gi, vitregă, ~ge a. 1. **tată vitreg** (şi m.) sau **mamă vitregă** (şi f.), soţul mamei sau soţia tatălui consideraţi în raport cu copiii lor dintr-o căsătorie anterioară: *era horopsită şi de sora cea de scoarţă şi de mama cea vitregă.* CR.; *l-am urît pentru fapta sa pe tatăl meu cel vitreg.* SAD.; 2. **fiu** (sau **fecior**) **vitreg** sau **fiică** (sau **fată**) **vitregă**, fiu sau fiică din altă căsătorie a unuia dintre soţii recăsătoriţi, consideraţi în raport cu tatăl vitreg sau cu mama vitregă; fiastru, fiastră: *pe alt fiu vitreg al căpitanului îl trăsese ... în ţeapă.* OD.; *sînt informat că intenţionezi să adoptezi pe fiica dumitale vitregă.* CĂL.; (fig.) *fii vitregi ai acestei ţări.* EM.; 3. **frate vitreg** sau **soră vitregă**, fiu sau fiică din altă căsătorie a unuia dintre soţii recăsătoriţi, consideraţi în raport cu copilul sau cu copiii celuilalt soţ ori cu copiii rezultaţi din noua căsătorie: *ar trebui să mă bucur ... să am fraţi şi surori, chiar şi vitregi.* CĂL.; 4. (p. ext.) care are o atitudine răuvoitoare, ostilă, nedreaptă etc. faţă de cineva; care este aspru, nemilos, necruţător: *sîntem înconjuraţi ... de români ... cari trăiesc sub guverne vitrege, unele duşmane chiar existenţei lor.* EM.; (adv.) *conferinţa de la Londra a tratat România în mod vitreg.* EM.; 5. (fig.) defavorabil, neprielnic, potrivnic: *oricît de vitregă ne-ar fi istoria, Dumnezeu a pus în noi semnele sale nebiruite.* SAD.; (şi: (pop.) **vitric, vitrig**). [Lat. *vitricus*].

vitregí, vitregesc vb. (rar; tr.) 1. a avea faţă de cineva o atitudine ostilă, nedreaptă, potrivnică etc.: *menirea mea este să trăiesc în mijlocul neamului vitregit de soartă.* REBR.; 2. a lipsi, a priva (pe cineva) de ...: *a i se restitui bunurile de care pe nedrept a fost vitregită.* R.LIB. [V. *vitreg*].

vitregíe, vitregii f. 1. atitudine, comportare care denotă răutate sau ostilitate, duşmănie: *am auzit-o ... mărturisindu-mi plîngînd traiul ei chinuit de vitregia nevestei a doua a lui tată-său.* M.CAR.; 2. dificultate, adversitate, potrivnicie; vitregitate: *cu toată vitregia împrejurărilor ... poetul şi pictorul nu încetă de a lucra.* SAD. [*Vitreg* + *-ie*].

vitregitáte f. (rar) vitregie: *cu toată vitregitatea legilor, totuşi mai erau în ţară cîteva municipii unde naţionalităţile reuşau în preponderanţă faţă de maghiari.* EM. [*Vitreg* + *-itate*].

vítric a. v. vitreg.

vitrifiá vb. v. vitrifica.

vitrifiábil, ~i, vitrifiabilă, ~e a. care se poate vitrifica, care poate fi vitrificat. [Din fr. *vitrifiable*].

vitrifiánt, ~ţi, vitrifiantă, ~e a., m. (material de bază) folosit în industria silicaţilor pentru a obţine mase sticloase, amorfe. [Din fr. *vitrifiant*].

vitrifică, vitrífic vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma într-o masă amorfă, sticloasă, printr-o operaţie de topire urmată de solidificare: *focul vitrifică nisipul;* (şi: **vitrifia**). [Din fr. *vitrifier*, it. *vitrificare*].

vitrificáre, vitrificări f. acţiunea de a (se) vitrifica şi rezultatul ei; vitrificaţie; (şi: **vitrifiere**). [V. *vitrifica*].

vitrificáţie, vitrificaţii f. (înv.) vitrificare: *vitrificaţiunea nisipului;* (şi: **vitrificaţiune**). [Din fr. *vitrification*].

vitrificaţiúne f. v. vitrificaţie.

vitrifiére f. v. vitrificare.

vítrig a. v. vitreg.

vitrigón n. (reg.) plantă erbacee cu flori albastre, folosită în medicina populară (*Eryngium maritimum*). [Et. nec.].

vitrínă, vitrine f. 1. spaţiu special amenajat pentru expunerea mărfurilor în spatele ferestrei dinspre stradă a unui magazin; fereastră care închide spre stradă acest spaţiu; (p. ext.) totalitatea mărfurilor expuse într-un astfel de spaţiu: *se opri în faţa unei vitrine cu mărgean şi obiecte ieftine de artă.* EL.; 2. mobilă sau dispozitiv, cu unul sau cu mai mulţi pereţi din sticlă, folosit pentru expunerea mărfurilor într-un magazin, a exponatelor într-un muzeu, a veselei (de lux) într-o casă particulară etc.: *nu pot încredinţa dacă ... şi-a aflat un loc în gravele şi artisticele vitrine ale Luvrului.* OD.; *ghemuită în faţa marelui bufet cu vitrină.* GHEŢIE. [Din fr. *vitrine*].

vitriniér, ~i, vitrinieră, ~e a. şi m., f. (persoană) care este specializată în aranjarea vitrinelor unui magazin. [*Vitrină* + *-ier*].

vitriól, vitrioluri n. 1. (înv.) acid sulfuric (în soluţie concentrată): *a dizolvat victima ucisă, într-o baie cu vitriol.* ARG.; 2. nume dat unor sulfaţi; **vitriol alb**, sulfat de zinc, v. **sulfat; vitriol albastru**, sulfat de cupru, v. **sulfat; vitriol verde**, sulfat feros (sau de fier), v. **sulfat**; (şi: (înv. şi reg.) **vitrion**). [Din lat. med. *vitriolum*, germ. *Vitriol*, fr. *vitriol*].

vitriolá, vitriolez vb. (rar; tr.) 1. a arunca vitriol asupra cuiva pentru a-l desfigura; 2. (fig.) a critica violent. [Din fr. *vitrioler*].

vitrioláj, vitriolaje n. tratare a ţesăturilor cu acid sulfuric pentru înlăturarea impurităţilor. [Din fr. *vitriolage*].

vitriolánt, ~ţi, vitriolantă, ~e a. 1. (rar) care arde, care provoacă arsuri: *substanţă vitriolantă;* 2. (fig.) caustic, incisiv, muşcător: *Arghezi nu şi-a găsit dintr-odată concentrarea vitriolantă în expresia pamfletară.* V.R. [*Vitriola* + *-ant*].

vitrión n. v. vitriol.

vitrít n. 1. component principal al cărbunilor minerali, de culoare neagră, lucios şi compact; 2. material constituit din sticlă cu mangan, folosit ca izolant între soclul becurilor electrice şi capsă. [Din germ. *Vitrit*, fr. *vitrite*].

vitropresiúne, vitropresiuni f. metodă de examinare, folosită în dermatologie, care constă în a privi printr-o lamă de sticlă sau printr-o spatulă transparentă aplicată forţat pe piele. [Din fr. *vitropression*].

vitrós, ~şi, vitroásă, ~e a. 1. care are aspect de sticlă, asemănător sticlei; cu structură caracteristică sticlei; care are luciul sau transparenţa sticlei; sticlos: *putea să bea din ceşti de ceai vitroase şi subţiri.* CĂL.; 2. (anat.) **corp vitros** sau **umoare vitroasă**, masă gelatinoasă transparentă care se găseşte între cristalin şi retină. [Din fr. *vitreux*].

vitrozitáte, vitrozităţi f. (geol.) structură asemănătoare sticlei. [Din fr. *vitrosité*].

vituláră a. **febră vitulară**, febră puerperală la vaci. [Din fr. *vitulaire*].

vituperá, vituperez vb. (livr.; tr.) a blama, a defăima, a denigra, a discredita; a dezaproba: *Alecsandri este vituperat şi azi pentru că a „înfrumuseţat" textele culese.* CĂL. [Din fr. *vitupérer*, lat. *vituperare*].

vituperáre, vituperări f. (livr.) acţiunea de a vitupera şi rezultatul ei; blamare, defăimare; dezaprobare; vituperaţie. [V. *vitupera*].

vituperáţie, vituperaţii f. (livr.) vituperare. [Din fr. *vitupération*].

vitúţă f. (reg.) vitişoară: *nici un pic de apă nu mai este, toată am beut-o noi şi vituţele noastre.* POP. [*Vită* + *-uţă*].

viţ, viţuri n. (germanism) glumă, vorbă de spirit: *vorbă cumpănită, cîte un viţ nemţesc în onoarea lui Bacchus – iar încolo, rezervă.* ZAMF. [Din germ. *Witz*].

víţă, viţe f. **1.** (şi **viţă de vie**) arbust din familia vitaceelor, cu rădăcina puternică, cu tulpina scurtă, din care se dezvoltă mlădiţe lungi şi subţiri care se agaţă prin cîrcei, cu frunze mari, lobate, cu inflorescenţa în racem şi cu fructe sub formă de boabe sferice sau ovale, suculente, de culoare verde-gălbuie, roşie etc., dispuse în ciorchini; vie (*Vitis vinifera*): *era afară, sub o boltă de viţă şi aştepta trăsura.* GAL.; *înlocui butucii de viţă cu alţii noi.* CĂL.; **viţă sălbatică,** arbust tîrîtor sau agăţător din familia vitaceelor, cu frunze lobate, cu fructe mici, albastre-violacee, foarte acre (*Vitis silvestris*): *aduseră ... în foişorul ... încununat de viţă sălbatică şi caprifoi, paturi moi.* SAD.; **viţă de Canada** sau **viţă sălbatică,** arbust ornamental agăţător din familia vitaceelor, originar din America, cu frunze mari, care toamna se colorează în roşu, cu cîrcei ramificaţi, cu fructe mici, negre-albăstrui (*Parthenocissus quinquefolia*); **a lucra pe cineva în foi de viţă,** a unelti împotriva cuiva cu multă iscusinţă: *toată lumea îşi amintea cum îl „lucrase în foi de viţă" ... în acele luni, din 1821.* PETR.; **2.** (bot.; compuse) (reg.) **viţa-evreilor,** lăsnicior (*Solanum dulcamara*); **viţă-albă,** plantă agăţătoare din familia ranunculaceelor, cu flori albe, plăcut mirositoare, care creşte prin păduri şi pe lîngă garduri etc. (*Clematis vitalba*); (reg.) **viţă-neagră,** fluierătoare (*Tamus communis*); **3.** fiecare dintre ramurile (tinere) subţiri şi flexibile ale viţei; coardă; (p. ext.) vrej, curpen; lujer: *să făcu vie mare, şi au făcut săpături, şi au întins viţa ei.* BIBLIA; *viţele gem, îndoite sub greutatea strugurilor.* ST.; **4.** (pop.) fiecare dintre ramificaţiile lungi ale unei rădăcini; rădăcină (ramificată): *la o cotitură ... dormita o răchită: şi printre viţele rădăcinilor ..., grămezi verzi de ouă de broască stăteau neclintite.* SAD.; **5.** (pop.) fiecare dintre firele de in, de cînepă etc. răsucite, din care se împleteşte o funie, o sfoară etc.; (p. ext.) sfoară, funie: *îl bătură cu un bici de aramă cu patru viţe.* DOS.; *cu frînghie de mătasă, viţele-mpletite-n şase.* POP.; **6.** (mar.) parîmă de sîrmă; **7.** (pop.) şuviţă de păr: *de pe fruntea mea cea tristă tu dai viţele-ntr-o parte.* EM.; **8.** (fig.) faptul de a descinde în linie directă dintr-un strămoş comun; totalitatea descendenţilor care se succed în timp; descendenţă, filiaţie: *conţi, duci, a căror viţă prin veacuri străluceşte.* MACED.; *mi-a plăcut mîndria ta, în care eu văd o însuşire a viţei noastre.* PETR.; **9.** (fig.) descendent direct: *Ioan Neculce, viţă din familiile cele mari a ţării.* KOG.; **10.** (fig.) apartenenţă prin naştere la o familie domnească sau la o categorie socială de condiţie nobiliară; origine nobilă: *umbla să se suie pe scaunul Ţarigradului, ca unul ce era viţă de împărat.* GHICA; *se simt viţă de boier, întocmai ca mine.* VINEA; **de viţă veche,** de obîrşie nobilă, foarte veche: *ca mulţi lorzi de viţă veche ... e-ntr-o ureche.* COŞB.; **de viţă,** nobil (prin naştere): *parvenitul şi ciocoiul voiesc numaidecît să fie de viţă.* GHICA; **11.** (fig.) origine etnică; naţionalitate: *străinii ştiu astăzi şi recunosc că noi sîntem de viţă latină.* MAIOR.; *de viţă sînt străin: ... „sînt grec", urmă el.* M.CAR.; **12.** (fig.) punct de plecare, început, obîrşie, strămoş al unei colectivităţi, al unui neam, al unui popor: *ruinele unei cetăţi romane li spuneau din ce viţă strălucită îşi trag neamul.* VLAH.; **13.** (fig.) popor, neam, seminţie: *arabii, după „Biblie", se cobor din Sem: dar se subîmpart în mai multe viţe.* BOL.; **14.** (fig.) totalitatea persoanelor înrudite între ele prin sînge; apartenenţă prin naştere la o familie de o anumită condiţie (socială): *şi nici neamuri n-are şi-i din viţă rea.* COŞB.; *noi Şendreştii din viţa lui Haralambie Şendrea am fost la casa părintească şase.* SAD.; **de** (sau **din**) **viţă,** (pop.) care este de familie bună, aleasă etc.: *alta mi-am căpătat mai din viţă şi sămînţă.* POP.; **15.** (fig.; pop.) specie, varietate de animale sau de plante: *întreprinde o amelioraţiune determinată a unei viţe de animali domestici sau a unei plante cultivate.* HASD.; **16.** (fig.; pop.) rasă: *aceşti cai sînt ... produsele unei încrucişări ... între cai de viţă anumită.* SĂM. [Lat. *vitea*].

viţeá, (~ícă), viţele f. **1.** puiul de sex feminin al vacii; (p. ext.) vacă tînără: *nu cumva ai pofti să-mi iei viţica pentr-un cuc armenesc?* CR.; **2.** (fam.) epitet (peiorativ) pentru o fată sau pentru o femeie tînără naivă, proastă etc.; (şi: (reg.) **viţeauă**). [Lat. **vitella*].

viţeáuă f. v. **viţea**.

viţecanţelár m. v. **vicecancelar**.

viţél, viţei m. **1.** puiul (de sex masculin al) vacii, de la naştere pînă la un an; (p. ext.) junc: *sînt vreo cinci-şase zile de cînd a fost să ducă viţeii la suhat.* CR.; **a sta** (sau **a se uita**) **ca viţelul la poarta nouă,** v. **poartă**; **a trăi ca viţelul la oraş,** a duce un trai plin de lipsuri, de greutăţi, de necazuri: *nevoia îl face să trăiască ca viţelul la oraş!* PANN; (reg.) **a trăi ca viţelul la curtea boierească,** a duce un trai îmbelşugat; (livr.) **a înjunghia** (sau **a tăia**) **viţelul cel gras,** (cu aluzie la Parabola fiului risipitor din Evanghelia lui Luca) a da un banchet îmbelşugat, somptuos, în familie, mai ales în cinstea întoarcerii cuiva; **2.** (în textele biblice) **viţelul de aur,** idol de aur făcut de vechii evrei, pe vremea lui Moise, la poalele muntelui Sinai, după asemănarea boului Apis din Egipt: *şi făcură viţel în zilele acealea, şi aduseră jărtvă idolului, şi să veseliia.* N.TEST.; (livr.) **viţelul de aur,** (cu aluzie la idolul pe care l-au venerat vechii evrei la poalele muntelui Sinai) adoraţia, cultul bogăţiei, al banului: *tot cultul viţelului de aur din familia lor putea s-o ţină departe de ai săi.* AG.; **3.** (fam.) epitet peiorativ pentru un bărbat naiv, prost etc.; **4.** (p. restr.) carne de viţel, folosită ca aliment: *o halbă ... şi o friptură de viţel, strigă domnul Ilie.* AG.; **5.** (p. restr.) pielea prelucrată a viţelului: *pantofi de viţel*; **6.** (p. ext.) puiul ciutei: *a găsit supt adăpost ... de crengi pe viţelul cerboaicei.* SAD.; **7.** (zool.; pop.; compus) **viţel-de-mare,** focă (*Phoca vitulina*); **8.** (pop.) raniţă făcută din piele de viţel, purtată în spate de soldaţi: *puseră-mi viţelu-n spate, şi la brîu curele late.* POP. [Lat. *vitellus*].

viţelár, viţelari m. **1.** persoană care păzeşte şi îngrijeşte viţeii (ducîndu-i la păscut): *hodiniseră în bordeiul vatamanului bouarilor şi viţelarilor.* SAD.; **2.** plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina înaltă, cu spicul verde şi cu miros plăcut; părangină (*Anthoxanthum odoratum*); **3.** (zool.; pop.) mormoloc. [*Viţel* + *-ar*].

viţelúş, ~i, viţeluşă, ~e m., f. diminutiv al lui viţel: *se auzea ... din cînd în cînd cîte un muget frînt al viţeluşilor.* AG. [*Viţel* + *-uş*].

viţiá vb. v. **vicia**.

viţiábil a. v. **viciabil**.

viţiáre f. v. **viciere**.

viţiát a. v. **viciat**.

viţiére f. v. **viciere**.

viţión, viţioane n. (reg.; mai ales la pl.) şuviţă de păr: *părul, nepieptănat şi lung, i-atîrnă în viţioane pe ceafă şi pe frunte.* DELAVR. [*Viţă* + *-ion*].

viţiós a. v. **vicios**.

víţiu n. v. **viciu**.

viţós, ~şi, viţoásă, ~e a. (pop.) **1.** cu ramificaţii numeroase şi lungi: *rădăcină viţoasă*; **2.** cu fire lungi şi dese, cu miţe: *eram ... învălit într-o sarică ghiţoasă de Caşina.* CR.; **3.** care are blana, lîna, părul cu fire lungi şi dese; miţos: *oaie viţoasă*; (şi: **ghiţos**). [*Viţă* + *-os*].

viu, vii, víe, vii a. **1.** care este în viaţă, care trăieşte: *au dat Avraam daruri ... încă fiind el viu.* BIBLIA; *arzi, cumătre, mori, că nici viu nu eşti bun!* CR.; **de viu,** fiind încă în viaţă: *cade de viu în prinsoarea inamicului.* EM.; **a fi mai mult mort decît viu,** a fi într-o stare de sfîrşeală (din cauza spaimei, a bolii etc.): *fusese adus mai mult mort decît viu, snopit în bătăi.* PETR.; **viu sau mort,** în orice stare s-ar afla: *să-l prindă viu sau mort*; (pop.) **viu-viuţ** (sau **-viuleţ**), în viaţă, nevătămat: *puse în gînd ca să prinză dobitocul viu-viuleţ.* ISP.; **a băga pe cineva de viu în mormînt,** a omorî pe cineva cu zile, a pricinui moartea cuiva; a cauza cuiva supărări mari: *are de gînd să mă bage de vie în mormînt cu apucăturile lui.* CR.; **a mînca pe cineva de viu,** a-i face cuiva viaţa grea, a amărî, a chinui pe cineva: *nu ţi-a fost ... păcat că de viu tu m-ai mîncat?* POP.; **ai lua cuiva pielea de viu** sau **a jupui pe cineva de viu,** a fi fără milă faţă de cineva, a pretinde cuiva mai mult decît poate da; a jecmăni, a jefui pe cineva: *nu umbla să-i iei pielea de viu.* PANN; **2.** care este înzestrat cu viaţă, cu simţire; însufleţit: *luceşti fără de viaţă, căci eu sunt vie, tu eşti mort.* EM.; **rană** (sau **carne**) **vie,** rană (sau carne) a unui organism în viaţă care sîngerează, de pe care s-a luat pielea; **a trage** (sau **a tăia**) **în carne vie,** a trage, a lovi în plin: *nu tot trage-n carne vie şi mai trage-n cea pustie.* AL.; **a tăia în carne vie,** a rezolva o situaţie dificilă, neplăcută prin măsuri radicale, fără cruţare: *banca îşi va recupera creditele cu orice preţ, tăind în carne vie.* GHEŢIE; **argint viu,** v. **argint**; **3.** (relig.; despre Dumnezeu) veşnic, etern: *binecuvîntat Dumnăzău cel viu în veaci.* BIBLIA; (în formule de jurămînt) *mă jur pe viul Dumnezeu ... că ... îi voi da pe fata mea.* ISP.; **4.** care supravieţuieşte, care se menţine încă: *n-a rămas ... nici un vestigiu viu al Romei.* HASD.; **limbă vie,** limbă care se vorbeşte în mod curent în prezent, limbă în circulaţie: *acele influenţe istorice ... s-au conservat în limba vie.* EM.; **prin** (sau **cu**) **viu grai,** oral: *limba se transmite numai prin viu grai din generaţie în generaţie.* EM.; *una-i să spui în scrisori şi alta cu viu grai.* GHEŢIE; **5.** care este plin de viaţă, de elan, de dinamism; agil, alert, cu mişcări iuţi, vioaie: *era ... ispititoare şi dulce ca păcatul însuşi, mlădioasă şi vie ca văpaia şi ca unda.* M.CAR.; *neasemuit de viu şi nepreväzut în tot ce făcea, gîndea şi scria.* R.L.; **6.** care exprimă vioiciune, inteligenţă; expresiv: *ochii vii, glas răstit şi gros.* GHICA; **7.** ager, pătrunzător, ascuţit: *avea inteligenţă vie.* CAR.; **8.** animat, însufleţit, aprins: *via discuţiune iscată asupra acestei materii.* OD.; *convorbirile dintre ei deveneau tot mai vii.* GHEŢIE; **9.** intens, puternic: *inima-ţi frămîntă doruri vii şi patimi multe.* EM.; **10.** adevărat, real, convingător: *o dovadă şi mai vie este mărturisirea comitetului.* EM.; **11.** plin de sevă, verde; viguros: *tufă vie*; **gard viu,** v. **gard**; **12.** (despre ape) care curge repede: *izvoară vii murmură şi saltă de sub piatră.* EM.; **apă vie,** (în basme) apă căreia i se atribuie puteri miraculoase: *îl stropeşte cu apă vie şi atunci ... îndată învie.* CR.; **13.** care arde cu intensitate: *leliţa Ileana hrănea un foc viu sub şopron.* SAD.; **focul viu,** v. **foc**; **14.** (despre sunete) răsunător, puternic; **15.** strălucitor, orbitor: *se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi.* EM.; **16.** intens; aprins: *niciodată germanii nu au produs coloratura vie a picturii italiene.* MAIOR.; *ochii ... au rămas ca fixaţi de roşul viu al unor maci.* PETR. // m., f. **1.** persoană care este în viaţă, care trăieşte: *şi numi Adam numele muierii lui Viaţă pentru că e mumă tuturor viilor.* BIBLIA; *la judecata cea viitoare vor să se judece vii şi morţii.* ANTIM; **pe viu** (în mod) direct, nemijlocit: *a constata pe viu cîte ... afinităţi ... există între cele două limbi.* R.L.; **nici cu viii, nici cu morţii,** se spune despre un bolnav care nici nu moare, nici nu se însănătoşeşte; **a lua** (şi) **de pe viu şi de pe mort,** se spune despre cineva lacom, hrăpăreţ: *în loc să umble morţiş, ... luînd şi de pe viu, şi de pe mort.* CR.; **morţii cu morţii** (şi) **viii cu**

viii, formulă de îmbărbătare adresată rudelor unei persoane care a murit: *ia mai dă-ne şi nouă ceva, morţii cu morţii, viii cu viii.* CĂL.; **2.** (relig.) cel ce va dobîndi viaţa veşnică: *voi vedea dulceaţa Domnului în pămîntul viilor.* COR.; **3.** (înv.) vieţuitoare: *toate viile din mare muriră.* N.TEST. // n. **1.** (rar) viaţă: *a-nvîrtit pumnalu-n carne să se scurgă viul tot.* COŞB.; **2.** (reg.) **viul nopţii**, toiul nopţii (v. **toi**); **viul focului**, parte din foc unde arderea atinge intensitatea maximă: *a azvîrlit-o ... în cuptor, în viul focului.* POP. [Lat. ***vivus***].

viuléţ, viuleţi a. (pop.) diminutiv al lui viu; **viu-viuleţ**, care este foarte viu: *puse în gînd ca să prinză dobitocul viu-viuleţ.* ISP. [***Viu*** + ***-uleţ***].

viúţ, ~i, viuţă, ~e a. viuleţ; **viu-viuţ**, care este foarte viu. [***Viu*** + ***-uţ***].

viváce adj. invar. **1.** (livr.) care are o vitalitate deosebită, manifestată prin rapiditate şi uşurinţă în mişcări; agil, sprinten: *era mică ... dar prea vivace pentru a da răgaz ochiului să o cuprindă.* TEOD.; **2.** (livr.) care dovedeşte, care exprimă vivacitate, însufleţire: *cercetîndu-i obrazul ... în care abia mai dura suvenirul unui ... chip, tînăr, vivace, agresiv.* C.PETR.; **3.** care este înzestrat cu o minte ageră, pătrunzătoare; perspicace; care dovedeşte agerime, subtilitate: *a demonstrat compatibilitatea perfectă a spiritului vivace.* R.L.; **4.** (rar) care poate trăi mult timp: *corbul este vivace;* **5.** care trăieşte mai mulţi ani (fără a fi nevoie de o nouă însămînţare); care rodeşte timp de mai mulţi ani la rînd; peren: *numai conferele şi unele plante vivace înverzesc tot anul.* VINEA; **6.** (fig.; rar) persistent, durabil: *suflarea trecutului e ... atît de vivace în inima ei.* OD. // adv. (indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) în tempo foarte rapid, între alegro şi presto. [Din it., fr. ***vivace***, lat. ***vivax, -acis***].

vivacíssimo adv. (indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) în tempo mai rapid decît vivace. [Din it. ***vivacissimo***].

vivacitáte f. **1.** însuşirea de a fi vivace; vitalitate care se manifestă prin rapiditate şi uşurinţă în mişcări; agilitate, sprinteneală: *[îi] admirau părul, genele şi vivacitatea de veveriţă îmblînzită.* TEOD.; **2.** (fig.; rar) ardoare, înflăcărare: *ei nu se mai cunosc decît prin faţa lor smolită ... şi prin vivacitatea imaginaţiunei lor.* KOG.; **3.** (fig.; rar) însufleţire, animaţie (a gesturilor, a expresiei etc.): *ne-au sugerat prin vivacitatea, supleţea intelectuală şi culoarea interpretării, eventuale ... reuşite ale scenelor.* R.L.; **4.** (rar) impetuozitate, vehemenţă: *vivacitatea confruntărilor derivă ... din varietatea şi adîncimea literaturii înseşi.* R.L.; **5.** (rar) agerime a minţii; perspicacitate, subtilitate: *ca gazetar, el avea vivacitate, prinzînd din zbor subiectele la ordinea zilei.* R.L.; **6.** rapiditate, însufleţire, vioiciune a tempoului unei bucăţi muzicale; **7.** (tehn.) caracteristică a unei pulberi exprimată prin cantitatea de gaze degajată, în unitatea de timp, de unitatea de volum de pulbere, care arde la presiunea de o atmosferă. [Din fr. ***vivacité***, lat. ***vivacitas, -atis***, it. ***vivacità***].

vivandiéră, vivandiere f. femeie care era autorizată, în unele ţări, să însoţească trupele în campanie, pentru a vinde soldaţilor alimente, băuturi şi obiecte de primă necesitate: *defilînd pe uliţele Bucureştilor cu tunurile lor, cu puştile lor, cu vivandierele şi chiar cu cîinii lor.* FIL. [Din fr. ***vivandière***].

vivánt, ~ţi, vivantă, ~e a. **1.** (înv.) care trăieşte, care este în viaţă: *într-aceste patru săli sînt cadrele pictorilor vivenţi.* FIL.; **2.** (rar) care dă impresia de viaţă; animat, însufleţit; (curent) **tablou vivant**, grup de persoane dispuse pe o scenă, care stau nemişcate în anumite poziţii, pentru a evoca o pictură celebră, o temă istorică etc.: *la doisprezece ani te arătai pe scenă în tablouri vivante.* VLAH.; (şi: (înv.) **vivent**). [Din it. ***vivente***, fr. ***vivant***].

vivărlu, vivarli n. loc închis, special amenajat pentru creşterea animalelor mici, în care este reconstituit mediul lor natural. [Din fr. ***vivarium***].

vívat interj. exclamaţie prin care este aclamat, ovaţionat cineva şi prin care i se urează viaţă lungă, prosperitate etc.; (p. ext.) exclamaţie care exprimă entuziasm, satisfacţie, aprobare etc.: *vivat! ... am prins pe Sînziana ... am dus-o la palatul Iernii.* AL.; *vivat directorul, strigă bădicul răpit de entuziasm.* AG. // n. (pl. **vivate** şi **vivaturi**) **1.** aclamaţie; urale; toast: *urau pre domn cu vivate zgomotoase.* NEGR.; **2.** (reg.) numele unui cîntec săltăreţ şi vioi (asemănător marşului): *vivatul care îi cîntă toată compania beţivilor.* PANN. [Din lat., germ., fr. ***vivat***].

vivént a. v. **vivant**.

viveur, viveuri [vivör] m. (franţuzism) persoană care duce o viaţă plină de plăceri, de aventuri, de distracţii etc.: *pe vapor s-a întîmplat să fie şi boierul Manolache Melissiano, fruntaş politic şi „viveur" renumit.* M.CAR. [Din fr. ***viveur***].

viviéră, viviere f. **1.** bazin a cărui apă este continuu împrospătată, amenajat pentru creşterea peştelui; **2.** compartiment special construit pe unele nave de pescuit, în scopul păstrării în stare vie a peştelui; navă mică amenajată în acelaşi scop. [Din fr. ***vivier***].

vivifiánt, ~ţi, vivifiantă, ~e a. (livr.) care dă viaţă, care menţine viaţa, însufleţitor. [Din fr. ***vivifiant***].

vivificá, vivífic vb. (livr.; tr.) **1.** a da viaţă, a menţine viaţa; a anima, a însufleţi: *el şi ea ... vivificaţi d-un suflet, trăind aceeaşi viaţă.* HEL.; **2.** (fig.) a înviora, a însufleţi: *desteritate* [care] *... se loveşte cu toate măştile posibile ce i le impui, fără însă de-a vivifica vrodată numai una din acele măşti.* EM. [Din lat., it. ***vivificare***].

vivificáre f. (livr.) acţiunea de a vivifica; însufleţire, înviorare: *la apropierea pensionării unui profesor, făcea vizite de vivificare a atenţiei corpului profesoral.* CĂL. [V. ***vivifica***].

vivificátor, ~i, vivificatoare a. (livr.) care vivifică, care însufleţeşte, care animă, care înviorează: [o artă] *e chemată ... să influenţeze astfel asupra a mii de oameni, într-un mod (vivificător) regenerator.* EM.; (şi: (înv.) **vivificător**). [Din lat. ***vivificator***, fr. ***vivificateur***].

vivificátór a. v. **vivificator**.

vivipár, ~i, vivipară, ~e a. **1.** care naşte pui vii (complet dezvoltaţi în organismul matern): *mamiferele în majoritate sînt vivipare;* **2.** (bot.) care se înmulţeşte prin muguri desprinşi de pe planta-mamă. // n. (mai ales la pl.) animal care naşte pui vii (complet dezvoltaţi în organismul matern): *o codiviziune a animalelor ... este acea în vivipare şi ovipare.* MAIOR. [Din fr. ***vivipar***, lat. ***viviparus***].

viviparitáte f. mod de reproducere a animalelor vivipare. [Din fr. ***viviparité***].

vivisécţie, vivisecţii f. **1.** disecare a unui animal viu în scopuri ştiinţifice: *acestea sînt ca animalele inferioare, asupra cărora este permisă vivisecţiunea în interesul ştiinţei.* CAR.; **2.** (fig.) analiză minuţioasă a unei opere literare, a unui fenomen social etc.; (şi: (înv.) **vivisecţiune**). [Din fr. ***vivisection***].

vivisecţioná, vivisecţionez vb. (tr.) a face disecţia unui animal viu în scopuri ştiinţifice. [Cf. germ. ***vivisezieren***].

vivisecţionáre, vivisecţionări f. acţiunea de a vivisecţiona şi rezultatul ei. [V. ***vivisecţiona***].

vivisecţionát, ~ţi, vivisecţionată, ~e a. disecat pe viu în scopuri ştiinţifice. [V. ***vivisecţiona***].

vivisecţiúne f. v. **vivisecţie**.

vívor n. v. **vifor**.

vivorá vb. v. **viforî**.

vivorît a. v. **viforît**.

vivómiţă f. v. **viforniţă**.

vivorós a. v. **viforos**.

vizá[1], vizez vb. (tr.) a examina un act oficial şi a-i aplica o viză[1] de validitate: *cerînd să mi-l dea* [paşaportul] *îndată ..., mi se răspunde că nu se poate, pînă ce nu l-o viza ispravnicul.* GHICA; *avea paşapoarte cu scadenţă lungă, vizate de legaţii.* CĂL. [Din fr. ***viser***].

vizá[2], vizez vb. (tr.) **1.** a prinde imaginea unui punct de pe teren sau a unei ţinte în sistemul de ochire al unui aparat de măsură sau al unei arme; a ochi, a ţinti; **2.** (fig.) a urmări un ţel, a avea ca scop: *romanul acesta ... vizează în prim plan ... prezentarea unei opoziţii dintre două categorii istorice: trecut şi viitor.* R.L.; (intr.) *o lege generală ... va trebui să sancţioneze principiile legilor din trecut şi să nu vizeze la nici un sistem nou.* EM.; **3.** (fig.) a se referi, a face aluzie la cineva sau la ceva; a avea în vedere (pe cineva sau ceva): *programul lui Horia viza ... privilegiile şi situaţia nobilimii.* BL. [Din fr. ***viser***].

vizáre[1], vizări f. acţiunea de a viza şi rezultatul ei. [V. ***viza[1]***].

vizáre[2], vizări f. acţiunea de a viza şi rezultatul ei. [V. ***viza[2]***].

vizaví adv. **1.** peste drum, (faţă) în faţă; în punctul exact opus: *fetele ... îi opriră ei cadrilul întîi, cu condiţia să aibă vizavi pe Laura.* REBR.; *un domn mai în vîrstă ... stătea vis-à-vis de ea.* GHEŢIE; **de vizavi**, care se află peste drum: *perdeaua de vis-à-vis se dete puţin într-o parte.* EM.; **2.** faţă de ..., în raport cu ..., în comparaţie cu ...: *dumneaei n-are niciodată o politică vizavi de muşterei.* CAR. // m. persoană care se află în faţa alteia la masă, în tren etc.: *vizaviul ... îi fu clericul Murăşanu.* AG.; (scris şi: *vis-à-vis*). [Din fr. ***vis-à-vis***].

vízá[1], vize f. însemnare sau formulă oficială însoţită de o parafă, de o ştampilă şi aplicată de o autoritate pe un act pentru a-i da validitate sau pentru a-i confirma primirea etc.: *aştepta, iritată, să obţină viza de plecare din ţară.* CĂL. [Din fr. ***visa***].

vízá[2], vize f. peşte de apă dulce, asemănător cu nisetrul, cu botul scurt, conic, care trăieşte în Dunăre şi în Marea Neagră (*Acipenser nudiventris*); **viză galbenă**, şip[2] (*Acipenser sturio*). [Din rus. ***viz***, magh. ***viza***].

vízá[3], vize f. linie imaginară formată în prelungirea razei vizuale, printr-un aparat topografic, pînă la un anumit punct de pe teren; (p. ext.) linie trasată pe o planşetă, care uneşte punctul unde s-a aflat aparatul de observare cu punctul vizat. [După fr. ***visée***].

vizdéi m. v. **ghizdei**.

vizétă, vizete f. deschizătură mică (circulară) făcută într-o uşă care permite cuiva să vadă în exterior (sau în interior). [Din it. ***visetto***].

vizíbil, ~i, vizibilă, ~e a. **1.** care se vede, care poate fi văzut (cu ochiul sau cu un instrument optic): *turlele ..., vizibile de sus ca nişte ace, nu cred că pot fi ţintite.* CĂL.; (adv.) *iscălea vizibil Alexander Henţia şi aşa s-a prezentat şi episcopului.* GHEŢIE; (fiz.) **spectru vizibil**, domeniu de radiaţii electromagnetice vizibile cu ochiul omenesc; **2.** (fig.) evident, vădit; neîndoielnic, incontestabil: *cu un regret vizibil, a făcut această importantă ... declaraţiune.* EM.; (adv.) *era prins într-o convorbire telefonică care-l agasa vizibil.* GHEŢIE. [Din fr. ***visible***, lat. ***visibilis***].

vizibilimétru, vizibilimetre n. (met.) aparat folosit pentru măsurarea vizibilităţii pe orizontală. [Din fr. ***visibilimètre***].

vizibilitáte f. **1.** însuşirea de a fi vizibil; **2.** distanţa maximă pînă la care un obiect, luat ca punct de reper, poate fi văzut în funcţie de condiţiile atmosferice: *zidul despărţitor trebuie să fie scurt ca să nu împiedice vizibilitatea din orice unghi.* PETR.; **3.** stare de claritate a atmosferei, care permite să se vadă obiectele pînă la o anumită distanţă. [Din fr. *visibilité*].

viziéră, viziere f. **1.** parte mobilă a coifului care acoperea faţa cavalerului pentru a o feri de lovituri: *sînt încălecaţi pe cai ... cu vizierele lăsate.* SAD.; **2.** cozoroc. [Din fr. *visière*].

vizigót, ~ţi, vizigotă, ~e m., f. (la pl.) nume dat populaţiilor gotice care, în secolele al III-lea şi al IV-lea d.Hr., au migrat în regiunile din nordul Mării Negre şi apoi în Peninsula Balcanică; în secolul al V-lea d.Hr. au ocupat Galia sudică, unde au întemeiat un regat; între secolele al VI-lea şi al VIII-lea au fost asimilaţi de populaţia ibero-romană; (şi la sg.) persoană care aparţinea acestei populaţii. // a. care aparţinea vizigoţilor, privitor la vizigoţi: *au ocupat sudul Galiei, întemeind regatul vizigot.* [Din lat. ***Visigothus***, fr. ***Visigoths***].

viziofón, viziofoane n. telefon cu imagine. [Din fr. *visiophone*].

viziomát, viziomate n. **1.** aparat automat folosit în instalaţii de fotoreproducere; **2.** (poligr.) calorimetru fotoelectric pentru măsurarea transparenţei materialelor, a înnegririi lor sau a intensităţii de culoare. [Din germ. ***Visiomat***].

vizioná, vizionez vb. (tr.) **1.** a urmări, a vedea un film, un spectacol înainte de premieră (mai ales în calitate de specialist); **2.** (p. ext.) a vedea, a privi un film (la televizor), o piesă de teatru, o expoziţie etc.; **3.** a urmări un meci, o partidă sportivă; **4.** (rar) a vizita un apartament, o casă etc., pentru cumpărare; **5.** (rar) a privi ceva cu atenţie; a cerceta: *fură aduşi pe rînd să vizioneze descoperirea.* CĂL. [Din fr. ***visionner***].

vizionár, ~i, vizionară, ~e a. **1.** (rar) care are sau crede că are viziuni (imaginare), revelaţii; (sens curent) care se lasă stăpînit de vise, de idealuri irealizabile: *rămîneţi dară cu bine, sînte firi vizionare.* EM.; (subst.) *privim reci la lumea asta – vă numim vizionari.* EM.; **2.** (şi subst.) care este capabil de a intui, de a prevesti evenimente viitoare: *prin politica sa, De Gaulle a fost un vizionar*; **3.** care are caracter de ficţiune; iluzoriu: *vei şti să-mi descrii toată natura vizionară şi înşălătoare a lucrurilor lumeşti.* EM. [Din fr. ***visionnaire***].

vizionáre, vizionări f. acţiunea de a viziona şi rezultatul ei: *după vizionare, oaspeţii au apreciat ... creaţiile documentariştilor români.* R.L. [V. ***viziona***].

vizionarísm n. (livr.) atitudine, concepţie caracteristică vizionarului. [***Vizionar*** + ***-ism***].

vizionéză, vizioneze f. aparat optic pentru examinat clişee fotografice de format mic, diapozitive ori filme pentru montaj. [Din fr. ***visionneuse***].

vizír, viziri m. **1.** înalt dregător în Imperiul Otoman (şi în alte ţări musulmane), avînd prerogativele unui ministru: *hanul au trimis pre ... veziriul său şi craiului pre canţeliarul său.* COSTIN; *după sfatul unui vizir credincios, Mehmed-Ali a trimis o samă de tineri în Franţa ca să urmeze studii speciale.* EM.; **mare vizir**, înalt dregător care îndeplinea prerogativele unui prim-ministru: *a trimis haraciul la Poartă dimpreună cu ... daruri scumpe pentru marele vizir.* C.L.; **2.** (reg.) nume dat unei poziţii a arşicului în jocul de arşice; armaş; (şi: **vezir**). [Din turc. ***vezir***].

vizirát, vizirate n. demnitatea, funcţia de (mare) vizir; perioadă în care cineva exercita această funcţie; vezaret, vizirie, vizirlîc: *îndată ce ... sosi în capitală, sultanul îl scoase din vizirat.* BĂLC. [Din fr. ***vizirat***].

vizirésc, ~şti, vizireáscă, ~eşti a. care aparţine (marelui) vizir, referitor la (marele) vizir; vizirial: *pentru a cincea oară fu învestit cu slujba vizirească.* BĂLC. [***Vizir*** + ***-esc***].

vizirí, viziresc vb. (înv.; intr.) a îndeplini funcţia de (mare) vizir: *nu pute să vizirească de răul muftiului.* NEC. [De la ***vizir***].

viziriál, ~i, vizirială, ~e a. (înv.) viziresc: *îi dă ... o scrisoare vizirială către domnul Valachiei.* GHICA. [Din fr. ***vizirial***].

viziríe, vizirii f. (înv.) vizirat: *l-au tîmpinat călăraşii ... cu veste că s-au schimbat veziria.* COSTIN; (şi: **vezirie**). [***Vizir*** + ***-ie***].

vizirlîc, vizirlîcuri n. (înv.) vizirat. [Din turc. ***vezirlik***].

vizitá, vizitez vb. (tr.) **1.** a merge la cineva pentru a-l vedea din politeţe, din prietenie, din obligaţie profesională etc.; a face (cuiva) o vizită: *nu mă vizita decît ca să mă certe.* EM.; *pe la amiază, Ioanide vizită pe Saferian.* CĂL.; **2.** a consulta un bolnav, mergînd la domiciliul acestuia sau în cabinetul său: *doctorul venea ... cu să-şi viziteze pacienta.* GHEŢIE; **3.** a merge să vadă, să cunoască (din interes turistic, profesional etc.) o localitate, un muzeu etc.: *vizită toate mănăstirile cîte erau ... dincolo de Olt.* OD.; (fig.) *norii cei negri par sombre palate de luna regină pe rînd vizitate.* EM.; **4.** a inspecta, a controla; a cerceta, a examina în detaliu şi la faţa locului: *cine-a vizitat o şcoală rurală se va fi mirat de aerul bolnăvicios al bieţilor copii.* EM.; *porni ... să viziteze şcoalele din judeţul Vaslui.* CĂL. [Din fr. ***visiter***, lat. ***visitare***].

vizitáre, vizitări f. acţiunea de a vizita şi rezultatul ei; deplasare cu un anumit scop într-o localitate, la un muzeu etc.: *vizitarea cîtorva monumente.* CĂL. [V. ***vizita***].

vizitatór, ~i, vizitatoáre m., f. **1.** (rar) persoană care face cuiva o vizită: *mă plictisea oarecum această vizitatoare inoportună.* EL.; **2.** persoană care vizitează o localitate, un muzeu etc.: *aceea ce atrage ... mai mult curiozitatea vizitatorului este celebrul mauzoleu.* FIL.; *expoziţia era plină de vizitatori.* PR. [***Vizita*** + ***-tor***].

vizítă, vizite f. **1.** faptul de a merge la cineva pentru a-l vedea, din politeţe, din prietenie, din obligaţie profesională etc.: *m-am dus la Sf. Ion să fac o vizită doamnei Maria Popescu.* CAR.; **carte de vizită**, bucată mică de carton dreptunghiulară pe care cineva îşi imprimă numele, adresa, titlurile: *grăbindu-se să-şi ridice arma, a uitat jos cartea de vizită.* CAR.; (iron.) **vizită armenească**, vizită de foarte lungă durată; (fam.) **a fi în vizită cu cineva**, a fi în relaţii de prietenie cu cineva, a se vizita reciproc; **2.** consultaţie acordată de un medic la domiciliul unui bolnav sau în cabinetul său: *a plătit vizita doctorului.* CAR.; *îşi petrece dimineaţa în cabinet, după-amiază e plecat în vizite.* GHEŢIE; **3.** consultaţie zilnică, în spital, la paturile bolnavilor, făcută de medici; **vizită medicală**, control medical (periodic) făcut elevilor, profesorilor etc.: *am fost respins la vizita medicală.* CF.; **4.** faptul de a vizita o localitate, un muzeu etc.: *vizita la Mitropolie fu discutată.* ZAMF.; **5.** faptul de a inspecta, de a controla ceva la faţa locului: *era întîia sa vizită la Colegiul Naţional.* PETR. [Din fr. ***visite***].

vizitíu, vizitii m. **1.** persoană care mîna (ca profesionist) caii la o trăsură, la o căruţă de poştă etc.: *vezeteul se dă iute jos din capra trăsurei.* CR.; *se plimba într-o victoria ... condusă de un vizitiu în livrea.* CĂL.; **2.** (pop.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală situată în apropiere de constelaţia Gemenilor; (şi: (reg.) **vezeteu**). [Din magh. ***vezető***].

viziúne, viziuni f. **1.** percepţie vizuală a lumii exterioare; imagine, reprezentare: *amintirea e aşa de puternică, încît după atîţea ani se ridică în mine viziunea desăvîrşită a lucrurilor.* SAD.; **2.** mod personal de a vedea, de a concepe realitatea; concepţie, opinie: *e un poet filozof, în sensul unei viziuni anumite asupra lumii.* LOV.; **3.** apariţie imaginară prin care persoanelor dotate cu facultăţi supranaturale li se face cunoscută voinţa divină; arătare, vedenie: *era bîntuit de viziuni cereşti.* LOV.; **4.** percepţie imaginară a unor lucruri fantastice; halucinaţie, nălucire: *se scuturâ cu ochii închişi, cu oroare, ca de o viziune.* PETR. [Din fr. ***vision;*** cf. lat. ***visio, -onis***].

vizón, vizoni m. **1.** mamifer carnivor asemănător cu nurca şi care trăieşte în Europa sau în America de Nord, vînat pentru blana lui (*Lutreola vison*); **2.** blana acestui animal: *aveam un mantou de vizon.* PETR. [Din fr. ***vison***].

vizór, vizoare n. **1.** dispozitiv optic care permite delimitarea, după necesitate, a cîmpului vizual şi a liniei de vizare sau citirea indicaţiilor de pe o scară gradată; **2.** dispozitiv optic montat la o uşă şi care, prin lărgirea cîmpului vizual, permite să se privească în exterior: *prin vizor nu văd nimica, este becul spart în hol.* CĂRT. [Din fr. ***viseur***].

vizuál, ~i, vizuală, ~e a. care ţine de vedere, referitor la simţul văzului; de vedere: *surîzînd de această reminiscenţă vizuală.* CAR.; **tip vizual**, persoană cu o acuitate ieşită din comun a percepţiilor obţinute prin văz; **memorie vizuală**, memorie care se bazează pe imaginile văzute; **rază** (sau **linie**) **vizuală**, linie dreaptă imaginară care uneşte ochiul observatorului cu obiectul observat; **cîmp vizual**, porţiune din spaţiu pe care o poate cuprinde cineva dintr-o singură privire. [Din fr. ***visuel***, lat. ***visualis***].

vizualizá, vizualizez vb. (tr.) **1.** (tehn.) a face posibilă observarea vizuală pe un ecran a unui fenomen cercetat: *sînt dotate cu trichineloscoape moderne, care vizualizează pe un ecran posibilele focare ... în carnea expertizată.* R.LIB.; **2.** (livr.) a face vizibilă o idee, un subiect prin imagini filmate: *Fellini şi-a vizualizat obsesiile.* [Din fr. ***visualiser***].

vizualizáre, vizualizări f. acţiunea de a vizualiza şi rezultatul ei: *meritul spectacolului ... constă în vizualizarea unor pagini ... dificile.* R.L. [V. ***vizualiza***].

vizuínă, vizuini şi **vizuine** f. **1.** cavitate naturală (în stîncă, în trunchiul unui copac etc.) sau săpată în pămînt de unele animale sălbatice, pentru a le servi ca adăpost sau culcuş; bîrlog: *în fundul pădurei sub nişte stînci, se afla o bizunie de urşi.* CR.; *a fost mai mult o vizunie de lupi decît baie.* AG.; **2.** (fig.) adăpost; ascunzătoare: *Ştefan Vodă, atît de viteaz între stînci, ponoară, codri şi vizunii, pierde curajul la cîmp limpede.* EM.; *vizuina neînduplecatului voievod era aşezată pe nişte colţi de stîncă.* CAR.; **3.** (fig.) cocioabă, bordei: *sînt siliţi a-şi săpa vizunie pe sub pămînt.* HASD.; *oamenii aceştia trăiesc în vizuini.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi reg.) **viezuină, viezunie, vizunie, bizunie**). [De la ***viezure***].

vizuní, vizunesc vb. (reg.; intr.) a-şi avea culcuşul, vizuina într-un anumit loc: *orbecăind ... au picat într-o bortă foarte adîncă; aicea vizunea trei bălauri tare înfiorători.* POP. [De la ***vizuină***].

vizunîe f. v. **vizuină**.

vîj[1] interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită zgomotul caracteristic produs de vînt, de curgerea apei, de mişcarea unui corp care străbate cu viteză un spaţiu etc. [Onomat.].

vîj[2]**, vîji** m. (reg.) om bătrîn; moşneag: *un vîj bătrîn, dar bătrîn nu glumă, alb la păr.* POP. [Et. nec.].

vîjăí vb. v. **vîjîi**.

vîjăít n. v. **vîjîit**[1].

vîjăitúră f. v. **vîjîitură**.

vîjí vb. v. **văji**.

vîjiálă f. v. **vîjîială**.

vîjietór a. v. vîjîitor.

vîjií vb. v. vîjîi.

vîjiít n. v. vîjîit[1].

vîjiitór a. v. vîjîitor.

vîjiitúră f. v. vîjîitură.

vîjîí, pers. 3 **vîjîie** și **vîjîiește** vb. (intr.) **1.** a produce un zgomot caracteristic, ascuțit, prelung și puternic: *crivățul de miazănoapte vîjîie prin vijelie.* AL.; **2.** a produce un zgomot strident, scurt și intens; a șuiera: *vin săgeți de pretutindeni vîjîind ca vijelia.* EM.; **3.** a pulsa cu violență: *simți că-i vîjîie sîngele în urechi.* VLAH.; **a-i vîjîi (cuiva) capul** (sau **urechile, tîmplele** sau (p. ext.) **creierul, auzul**), a avea o senzație de zgomot continuu și obsedant, provocată de afluxul mărit al sîngelui la cap: *îi vîjîiau urechile ca lîngă scocul unei mori.* VLAH.; **4.** a țiui, a dudui: *focul vîjîie și huiește.* POP.; **5.** (reg.) a bîzîi, a zumzăi: *flori mîndre ... și ... vîjăiau albinele în ele.* POP.; (și: (reg.) **vîjii, vîjăi**). [Onomat.; cf. *vîj*[1]].

vîjîiálă, vîjîieli f. vîjîit: *nu puteam înțelege nimic de vîjiala havuzului.* CAR.; (și: (reg.) **vîjială**). [*Vîjîi* + *-eală*].

vîjîíre, vîjîiri f. vîjîit[1]. [V. *vîjîi*].

vîjîít[1], vîjîituri n. faptul de a vîjîi; zgomot caracteristic produs de ceva care vîjîie; vîjîială, vîjîire, vîjîitură: *c-un vîjîit năprasnic se-nalță valurile.* VLAH.; (și: (reg.) **vîjăit, vîjiit**). [V. *vîjîi*].

vîjîít[2], ~ți, vîjîită, ~e a. amețit (de băutură), cherchelit: *măcar că-s cam vîjîit, ... căciula din cap încă nu mi-a picat.* SAD. [V. *vîjîi*].

vîjîítor, ~i, vîjîitoáre a. care vîjîie: *luptă ... cu vîntul cumplit, vîjîitor.* AL. // f. zbîrnîitoare (la zmeul cu care se joacă copiii): *literatura modernă fără vin este un zmeu fără vîjeitoare.* DELAVR.; (și: (reg.) **vîjiitor, vîjietor**). [*Vîjîi* + *-tor*].

vîjîitúră, vîjîituri f. vîjîit prelung: *se auzi o ... vîjîitură de vînt care aducea un miros de trandafiri.* ISP.; (și: (reg.) **vîjiitură, vîjăitură**). [*Vîjîi* + *-tură*].

vîjói[1], vîjoaie n. (reg.) apă care curge repede și zgomotos; șuvoi, torent: *năvăli ca vîjoiul la munte.* POP. [Cf. *vîj*[1]].

vîjói[2], vîjoi m. (reg.) augmentativ al lui vîj[2]. [*Vîj*[2] + *-oi*].

vîlcán, vîlcani m. (iht.) avat (*Aspius rapax*). [Et. nec.].

vîlceá (~ícă), vîlcele f. **1.** vale îngustă și puțin adîncă, avînd fundul aproape plat și versantele în pantă ușoară, de obicei fixate prin vegetație: *în fund, pe o vălcică singuratică, o turmă de dropii stă tăbărîtă.* ZAMF.; *cîtă apă-i pe vîlcele sînt tot lacrămi de-ale mele.* POP.; **2.** pîrîu mic de-a lungul unei văi înguste: *de-ar da Dumnezeu o ploaie să se facă tot șiroaie, să crească vălcelele.* POP.; (și: (reg.) **vălcea, vălcică**). [Lat. **vallicella* (=*vallicula*)].

vîlced, ~zi, vîlcedă, ~e a. (reg.) vînăt, învinețit din cauza unei lovituri; palid, livid. [Et. nec.].

vîlcelúșă, vîlcelușe f. diminutiv al lui vîlcea; vîlcicuță, vîlcioară: *într-o vălcelușă latră-o căței uș ă.* POP.; (și: **vălcelușă**). [*Vîlcea* + *-eluș ă*].

vîlcezí, vîlcezesc vb. (reg.; tr. și refl.) a face să devină sau a deveni vînăt (în urma unei lovituri): *de pămînt izbitu-l-o, carnea vîlcezitu-i-o.* POP. [De la *vîlced*].

vîlcicúță, vîlcicuțe f. vîlceluș ă. [*Vîlcică* + *-uță*].

vîlcioáră, vîlcioare f. vîlceluș ă: *aș vrea să văd acuma natala mea vîlcioară.* EM. [*Vîlcea* + *-(i)oară*].

vîlfă f. v. vîlvă.

vîlhvă f. v. vîlvă.

vînec n. v. vîlnic.

vîlnic, vîlnice n. **1.** fotă încrețită în talie și despicată în față, specifică portului popular oltenesc sau muntenesc: *și ce vîlnic, și ce năframă, și ce cămașe de borangic.* DELAVR.; **2.** pînză țărănească subțire; învelitoare de cap făcută din această pînză: *acolo se țeseau ... vîlnicele de borangic portocaliu și alb.* MACED.; (și: (reg.) **vîlnec, vălnic**). [Din bulg. *vălnjanik*].

vîltoáre, vîltori f. **1.** loc adîncit în albia unui rîu, unde apa se învîrtește și formează vîrtejuri; vîrtej format de apă în acest loc; bulboană, volbură: *apa se cufundă, parc-ar fi suptă de gura unei vîltori.* VLAH.; **2.** (fig.) agitație, învălmășeală, vălmășag: *sub toată această vultoare, veșnic mișcătoare, există un popor statornic, care-și are calitățile și defectele lui.* CAR.; *posesor cîndva al unei averi frumoase, risipită în vîltoarea războiului.* GHEȚIE; **3.** (reg.) instalație rudimentară, formată dintr-o îngrădătură circulară de lemn, amenajată sub o cădere de apă, care servește la îngroșarea și scămoșarea unor țesături de lînă; știață: *s-a oprit la o vultoare la marginea unui sat.* PANN; (și: (pop.) **vultoare**). [Lat. **voltoria* (<*volutus*)].

vîlturá, vîltur vb. **1.** (înv.; intr.) a se învîrti repede în cerc, în vîrtejuri: *un nour de corbi filfîia pe deasupra croncăind, vîlturа și se învîrtejea în toate părțile.* BĂLC.; **2.** (reg.; tr.) a bate postavul la vîltoare; (și: (înv.) **văltura**, (reg.) **vultura**). [Et. nec.; cf. *vîltoare*].

vîlvă, vîlve f. **1.** (înv.; la pl.) magii (veniți să se închine lui Isus la nașterea sa): *vîlhvele de la Răsărit veneră în Ierusalem.* COR.; **2.** (mit. pop.) personaj, imaginat de obicei ca o femeie, care veghează asupra casei, a pădurilor etc.: *pe florile acestea zace blăstămul: cine rupe din ele, acela să se lupte cu vîlva pădurii.* C.L.; *în pod era ... o vîlvă: ea era aceea care prefăcuse în piatră toate cătanele.* POP.; **vîlva băii,** zînă despre care se crede că protejează minele de aur; **3.** (înv.) pompă, fast: *solul leșesc ... intrînd în Țarigrad cu aceea podoabă și vîlhvă.* COSTIN; **4.** (înv.) glorie, slavă, măreție: *craiul Ungariei ... nu mai putea dormi de vîlva lui Ștefan cel Mare.* VLAH.; **5.** (înv.; fig.) deșertăciune, zădărnicie: *vîlva lumii e rîu cu nalte maluri.* AL.; *sufletul ei cerea ... strălucirea averilor, vîlva trufilor.* OD.; **6.** agitație, frămîntare, zarvă: *mare vîlvă se făcu în împărăție cînd se auzi de moartea împăratului.* ISP.; *hotărîră să facă cît mai puțină vîlvă în jurul evenimentului.* GHEȚIE; **7.** veste, faimă: *se lățise vîlva în lumea întreagă de bunătatea și harul ... sfîntului.* VLAH.; **8.** (înv.; fig.) culme, apogeu: *nu putea scăpa tălmăcitorul de înrîurirea ... grecească, scriind tocmai în vîlva epocei fanariotice.* C.L.; **9.** (pop.) vîlvătaie: *foc de trei părți le punea, vîlva-n ceri se ridica.* POP.; (și: (pop.) **vîlfă**,(înv.) **vîlhvă**). [Din sl. *vlŭhvŭ*].

vîlvătáie, vîlvătăi f. flacără mare, pălălaie; vîlvoare: *privind la vîlvătăile din sobă.* DELAVR.; *isprăvnicelul îngrijise de un foc ce ardea cu vîlvătăi.* MACED.; (și: (reg.) **vîlvotaie**). [Cf. *vîlvă*].

vîlvoáre, vîlvori f. **1.** vîlvătaie: *un nor de fum umplu chilia; vîlvori de foc ieșea pe gura vetrei.* OD.; **2.** (fig.) lumină (roșiatică) incandescentă: *luna, mai dînd o vulvoare, s-ascunde într-un nor.* BOL.; (și: (pop.) **vulvoare**). [Cf. *vîlvă*].

vîlvói a. invar. ridicat în sus (în neorînduială, în dezordine); zbîrlit, ciufulit: *cu părul vîlvoi, cu ochii aprinși în cap.* EM.; (adv.) *coada-i sta vulvoi.* BOL.; (și: (pop.) **vulvoi**). [Et. nec.].

vîlvorá, pers. 3 **vîlvorează** vb. (rar; intr.) a arde cu vîlvătăi. [De la *vîlvoare*].

vîlvotáie f. v. vîlvătaie.

vîná, vînez vb. (tr.; și absol.) **1.** a urmări, a prinde animale sau păsări sălbatice spre a le prinde sau a le ucide: *cine iaste cela ce mi-au vînat mie vînat și mi-au adus.* BIBLIA; (refl. pas.) *apoi bine, măi țîncule, așa se vînează rațele?* SAD.; **2.** (despre animale și păsări sălbatice) a prinde și a ucide un alt animal sau pasăre sălbatică pentru a-și asigura hrana: *stîrcul dacă îmbătrînește, le cade penile și nu mai pot a vîna și a să hrăni* (a. 1777). GCR.; **3.** a pescui (mai ales pești mari): *s-au întorsu înapoi pe Bîrlad, tot vînînd ... pește.* NEC.; **4.** (pop.) a cutreiera, a străbate un ținut în căutarea vînatului: *a vînat ... munții cu văile, cîmpii cu florile.* POP.; **5.** (fig.) a urmări, a hăitui (pe cineva): *Bogdan Vodă se ascuțea ca să-i poată vîna* [pe leși] *unde ar putea.* URECHE; **6.** (fig.) (adesea peior.) a urmări cu aviditate, cu stăruință (ceva sau pe cineva), a alerga după ...: *sub pretextul luptei pentru libertățile publice, vînează funcțiile publice.* EM.; *veșnic vîna un cămătar, care să-i cumpere pe nimica leafa-nainte cu cîteva luni.* CAR.; **7.** (relig.; fig.) a urmări, a pîndi, a spiona; a momi, a ademeni, a ispiti: *acest jude ... vrea să vîneaze pre Iisus în cuvinte.* COR.; **8.** (fig.) a năzui, a aspira: *ați luptat luptă deșartă, ați vînat țintă nebună.* EM. [Lat. **venare* (=*venari*)].

vînáre, vînări f. (rar) acțiunea de a vîna și rezultatul lui; vînătoare. [V. *vîna*].

vînát, vînaturi n. **1.** vînătoare: *eu iubesc vînatul, jocul.* EM.; **2.** ceea ce se vînează, animal sălbatic, pasăre: *umblase toată ziua și afară de cîteva păseri de munte nu întîlnise alt vînat.* C.L.; **3.** animal, pasăre vînată; (p. restr.) carnea acestui animal: *șezi și mănîncă den vînatul mieu.* BIBLIA. [V. *vîna*].

vînă, vine și (înv. și reg.) **vini, vîni, vîne** f. **1.** fiecare dintre vasele sangvine convergente care asigură circulația sîngelui din vasele capilare la inimă; venă; (p. gener.; pop.) orice vas sangvin: *vine albastre se trăgeau pe fața ei albă ca o marmură vie.* EM.; *vînele se umflă sub pielea galbenă-vineție.* AG.; (înv.) **vînă goală** (sau **cavă**), venă cavă, v. **cav**; **a-i îngheța** (sau **a-i sta, a i se slei cuiva**) **sîngele în vine**, a fi cuprins de frică, a încremeni de groază: *simți sîngele sleindu-se în vinele sale.* NEGR.; **a nu avea picătură de sînge în vine**, a fi slab, anemic; **2.** (pop.) fibră musculară; tendon (în special la picioare); mușchiul gambei: *veniră la el, aducînd slăbitul de vine, ce-l purta patru înși.* N.TEST.; *fetele erau în catrințe de lînă ...; flăcăii cu țări strînși pe vînă.* SAD.; **vînă de bou**, cravașă făcută din ligamentul cervical posterior al boului; (p. ext.) baston scurt de cauciuc, folosit de cei care mențin ordinea publică; (p. ext.) lovitură dată cu o astfel de cravașă sau cu un astfel de baston: *l-a domolit ... cu vreo două-trei vine de bou pe spinare.* CAR.; **pe vine**, ghemuit, cu genunchii mult îndoiți și sprijinind greutatea corpului pe gambe: *se așezase pe vine.* DELAVR.; *o țigancă ... se lăsă pe vine și începu să vrăjească.* M.CAR.; **(a fi) tare** (sau **bun**) **de vînă** sau (reg.) **(a fi) vîrtos** (sau **tare**) **la vînă, (a fi) numai vînă,** (a fi) vînjos, viguros; (a fi) plin de energie, de vitalitate: *știind bine că ... e mai vîrtos la vînă decît dînsul, ... căuta prilej să scape.* OD.; *feciori buni de mînă, căliți, tari de vînă.* POP.; **(a fi) slab de vînă,** (a fi) slăbănog, lipsit de vigoare, de energie; **cu coada între vine**, umilit, rușinat: *deputații ieșiră cu coada între vine.* NEGR.; **3.** (fig.) forță, energie; inspirație, dispoziție creatoare: *publicistica lui Eminescu, foiletonistica lui Călinescu etc. au, ... în componenta de spirit și expresivitate, o vînă imperisabilă.* R.L.; **4.** pătură minerală continuă infiltrată între straturile solului; filon: *vîna de aur din galeria cea veche se îmbunătățise.* AG.; (fig.) *complimentele mele ... că ai descoperit vîna literară pe care ești chemat a o exploata cu succes.* AL.; **5.** pătură subterană de apă (care alimentează un izvor); loc de unde izvorăște la suprafața pămîntului un izvor: *advocatul începu o nouă conferință despre vinele de apă.* AG.; **6.** (ramificație a unui) zăcămînt de țiței: *vîna de țiței ... țîșnește și se aprinde arzînd luni de zile.* CĂL.; **7.** pîrîu; ramificație îngustă a unui curs de apă: *îndată dăm de o vînă liniștită de apă, care se desprinde din rîu.* SAD.; **vîna apei,** curentul, șuvoiul unei ape curgătoare; **8.** coloană de lichid care țîșnește printr-un orificiu îngust; **9.** (mai ales la pl.) fiecare dintre dungile înguste, ramificate, de altă

culoare decît cea a fondului, vizibile într-o rocă sau în structura lemnului: *peretele din fund ... e îmbrăcat ... în stuc marmurean, cu vine negricioase şi albăstrui.* PETR.; **10.** (bot.) nervură (la frunză); **11.** (pop.) rădăcină; (la pl.) fiecare dintre ramificaţiile unei rădăcini; **12.** (rar) ramură, creangă; mlădiţă: *fereastra mi-este plină de iederi împletite cu vine de glicină.* ARG. [Lat. ***vena***].

vînăt, vineţi, vînătă, vinete a. **1.** de culoare albastru-închis (cu nuanţe violete): *Maica Domnului desprinsese din cer două vinete stele ale dimineţii.* EM.; *conturată pe cerul vînăt, silueta clopotniţei ... părea că se pierde în nori.* GHEŢIE; **2.** albastru-cenuşiu: *să orbesc cetind pe carte în fum vînăt de tămîie.* EM.; *uitaţi-vă colo, sus, ... unde se prelinge un nor vînăt.* DELAVR.; **3.** întunecat, plumburiu (în anumite momente ale zilei sau din cauza ceţii, a depărtării etc.): *munţii vineţi ... se văd în depărtare.* NEGR.; **4.** lipsit de sînge; palid, livid: *era vînăt la faţă, îi clocotea veninu-n inimă.* VLAH.; (urmat de determinări introduse prin prep. *de*) *vînătă de mînie, se dezbrăcă, bufnind ... uşa dulapului.* GHEŢIE; **5.** învineţit (de frig, în urma unei lovituri etc.): *vînăt, cu gura încleştată, cu capul sfărîmat.* DELAVR.; **6.** cenuşiu (bătînd în albastru); sur: *sitarii vineţi şi becaţele cu cioc alb ... se plimbă ... pe lîngă vapor.* VLAH.; *o trăsură cu doi cai vineţi ... aştepta în faţa uzinei.* GHEŢIE; (subst.) *scoboram din deal devale cu vînătu de zabale.* POP. // **n.** culoare albastru-închis (cu nuanţe violete): *chipul ei, gălbejit de boală, ... începuse a da în vînăt.* DELAVR. // f. **pătlăgea vînătă**, v. **pătlăgea**. [Lat. ***venetus***].

vînătăle, vînătăi f. pată vînătă care apare pe corp (mai ales în urma unei lovituri); vineţeală, vînătare, vînătură: *a fost bătut şi umplut de vînătăi.* EM. [Cf. ***vînăt***].

vînătáre, vînătări f. **1.** (înv.) vînătaie: *de ... nu va face vînătare sau sînge, atunce nu să cheamă sudalmă mare.* PRAV.; **2.** (pop.; şi **vînătarea cerului**) albastrul cerului: *s-a dus* [în zbor] *la vînătarea cerului, la marginea pămîntului.* POP. [Cf. ***vînăt***].

vînătoáre, vînători f. **1.** acţiunea de a vîna şi rezultatul ei; vînat, vînătorie: *în legendara sa vînătoare după bour, ar fi aflat aci lîngă apa Sucevei pe un prisăcar.* EM.; *rămîi aici pînă ... s-a înturna împăratul de la vînătoare.* CR.; (fig.) *cuprins de un adevărat delir neologistic, poetul e în vînătoare de franţuzisme.* CĂL.; **corn de vînătoare**, v. **corn**; **2.** ocupaţia, îndeletnicirea de vînător: *pornindu-mă a-ţi vorbi despre vînătoare.* OD.; **3.** (p.anal.) pîndirea şi uciderea prăzii de către un animal sălbatic: *pe potică stă un urs la vînătoare.* AL.; **4.** (fig.) urmărire (poliţienească) a unei persoane bănuite sau vinovate de o infracţiune: *începură vînătoarea după republicani.* CAR. [Lat. ***venatoria***].

vînătór, vînători m. **1.** persoană care vînează, care se ocupă cu vînătoarea: *acesta era uriiaş vînătoriu.* BIBLIA; **2.** (fig.) persoană care încearcă să obţină prin orice mijloace o situaţie (pe care nu o merită): *hotărîrea încordată a vînătorilor de portofolii.* EM.; **vînător de zestre**, cel care urmăreşte să se însoare cu o fată foarte bogată: *o droaie de coconaşi ... ahteiaţi vînători de zestre.* VLAH.; **3.** (în epoca feudală) soldat aparţinînd unei unităţi militare formată din pedestraşi şi călărime: *au ieşit şi Mihai Vodă cu seimenii şi cu streleţii, adecă vînătorii ce ave.* NEC.; **4. vînător de munte** (sau **de plai**), soldat special instruit pentru luptă în zone muntoase: *în cap mergeau ... dorobanţii cu gîrbace şi vînătorii de plai ... cu lungi săneţe.* OD. [Lat. ***venatorem***].

vînătorésc, ~şti, vînătoreáscă, ~eşti a. care ţine de vînător sau de vînătoare, care aparţine vînătorului sau vînătorii: *petrecerile zgomotoase ... înveselesc viaţa vînătorească.* OD.; *poftiţi! îi invită el cu mîna întinsă spre foişorul împodobit cu trofee vînătoreşti.* GHEŢIE. [***Vînător*** + *-esc*].

vînătoréşte adv. în felul vînătorilor, ca vînătorii. [***Vînător*** + *-eşte*].

vînătoríe, vînătorii f. **1.** (rar) ocupaţia, îndeletnicirea de vînător: *ştie regulele vînătoriei mai bine decît mine.* OD.; **2.** (înv.) vînătoare. [***Vînător*** + *-ie*].

vînătoríme f. mulţime de vînători; totalitatea vînătorilor. [***Vînător*** + *-ime*].

vînătúră, vînături f. (înv.) vînătaie: *lovitura biciului face vînături.* BIBLIA. [Cf. ***vînăt***].

vînj, vînji m. (bot.) velniş (*Ulmus levis*). // n. (înv. şi pop.) putere, vigoare. [Cf. sl. ***vonže***].

vînjolí vb. v. **vînzoli**.

vînjós, ~şi, vînjoásă, ~e a. musculos; puternic, viguros: *în curtea bisericii recunoscu silueta vînjoasă, cu umeri voinici, a vicarului.* GHEŢIE. [***Vînj*** + *-os*].

vînjoşá, vînjoşez vb. (reg.; tr.) a face să devină vînjos: *aşa de tare îşi vînjoşase trupul, încît întrecea pe amîndoi fraţii săi ... în puterea braţelor.* POP. [De la ***vînjos***].

vînjoşíe, vînjoşil f. (rar) putere, forţă, vigoare: *puţini îşi păstrează vînjoşia ... pînă la adînci bătrîneţe.* SL. [***Vînjos*** + *-ie*].

vînós, ~şi, vînoásă, ~e a. **1.** (rar) venos: *sînge vînos*; **2.** care are vinele proeminente; care are muşchii tari; (p. ext.) puternic, viguros, vînjos; energic: *cîţiva flăcăi scurţi de stat, vînoşi şi înarmaţi pînă la dinţi.* FIL.; (fig.) *puţinele şi vînoase dovede vom aduce.* CANT.; **3.** (rar) cu vine: *lemn vînos*; **4.** fibros, cu zgîrciuri: *carne vînoasă.* [***Vînă*** + *-os*].

vînslá vb. v. **vîsli**.

vînslă f. v. **vîslă**[1].

vînt, vînturi n. **1.** deplasare a unei mase de aer într-o direcţie anumită, produsă de diferenţa de presiune atmosferică dintre două regiuni: *era o vreme de moină, fără pic de vînt.* SAD.; *ce te legini, codrule, şi cu vînt şi fără vînt, cu cetina la pămînt?* POP.; **vînt(ul) turbat**, (mit. pop.) vînt despre care se crede că suflă cu putere la o mare înălţime şi care face să turbeze păsările care ajung acolo: *un stol de corbi ... se urcase pînă la vîntul turbat.* ISP.; **vînt rău** (sau **turbat**), (mit. pop.) vînt despre care se crede că este însoţit de duhuri rele şi care produce îmbolnăviri: *un vînt rău pesemne a dat peste dînsa, sărmana! ... ielele i-au luat gura şi picioarele.* CR.; (reg.) **boală de vînt** (sau **din vînt**), numele unor boli, despre care se crede că ar fi provocate de vînt; **de vînt**, care poate fi folosit în timp ce bate vîntul, fără a se stinge: *au îmblat pe la otace cu făclii de vînt.* COSTIN; **ca vîntul** (şi **ca gîndul**), foarte repede: *să mă duceţi ca vîntu şi ca gîndu.* AL.; **de culoarea vîntului (turbat)**, care are o culoare vagă[1], nedefinită: *purta un impermeabil vechi, de culoarea vîntului.* VINEA; **a se da în vînt** (**după ...** sau **ca să ...**), **a)** a desfăşura o activitate febrilă, agitîndu-se încoace şi încolo (pentru a duce la bun sfîrşit ceva); a-şi da toată osteneala (pentru a obţine ceva): *văd pe mama cum se da în vînt după trebi.* CR.; **b)** a da curs unui impuls puternic, unei atracţii imperioase (faţă de cineva sau de ceva): *e un bărbat cum rar s-a văzut, ştiu femei care s-ar da în vînt pentru el.* CĂL.; **din** (sau **de la**) **cele patru vînturi**, din cele mai diferite direcţii; de pretutindeni: *nu-i sufere pe acasă, ci-i trimite ... în celea patru vînturi.* AG.; **(a avea parte de) odihna vîntului** (sau **vînturilor**), a avea o existenţă agitată, frămîntată, zbuciumată: *liniştea apelor şi hodina vîntului a fost viaţa sărmanului.* SAD.; **a zvîrli** (sau **a arunca**) **banii în vînt**, a cheltui fără chibzuială, a irosi banii; **a vorbi în vînt** sau **a-i rămîne cuiva vorba în vînt, a-şi bate gura-n vînt**, a vorbi fără a fi luat în seamă: *n-am teamă că vorbesc în vînt.* CAR.; **vorbă** (**spusă** sau **aruncată**) **în vînt**, vorbă spusă într-o doară, lipsită de importanţă; vorbă neluată în seamă: *am zis şi eu, aşa, o vorbă în vînt.* CR.; **a se risipi** (sau **a se spulbera, a se împrăştia**) **în vînt** sau **a se duce pe vînturi, a se pustii în patru vînturi**, a-şi pierde consistenţa; a pieri fără urmă: *vorbele s-au spulberat în vînt.* VOIC.; *oase-n Dunăre cădea scrum pe vînturi se ducea.* POP.; **plin de vînt**, gol, deşert, lipsit de conţinut, de substanţă: *săraci, lipiţi pămîntului ...: două trăiste goale, pline de vînt.* POP.; **a-i sufla cuiva vîntul prin buzunare** sau **a-i bate cuiva vîntul în traistă**, a fi foarte sărac; a fi lipsit de bani: *ce, vrai ... să-ţi iasă feciorul condeieriu, ca să-i sufie vîntul prin buzunări?* HOGAŞ; **a paşte** (sau **a goni**) **vînturile** sau **a paşte vînt**, a se angaja în acţiuni, în activităţi lipsite de sens; a-şi irosi timpul: *umblă gonind vînturile şi măsurînd cîmpurile.* PANN; **a prinde din vînt**, a auzi, a afla din întîmplare (din ceea ce vorbeşte lumea); **ce vînt** (sau **vînturi**) **te aduce** (sau **te poartă, te-a abătut**) **(pe aici** sau **pe la noi)?**, ce întîmplare te-a adus?: *bună vremea, cumătro; da ce vînt te-a abătut pe-aici?* CR.; **a bate vîntul dintr-o anumită parte** sau **a bate un anumit vînt**, a se prezenta situaţia într-un anumit fel, a se manifesta o anumită tendinţă de evoluţie a lucrurilor: *aice bate alt vînt, nu-i America ori Anglia.* C.; **slab de-l bate vîntul** sau **slab de-i fluieră vîntul prin oase**, foarte slab; lipsit de vlagă; **a se da după vînt**, a fi oportunist; **a face vînt**, a produce o mişcare a aerului printr-o deplasare rapidă, prin agitarea unui obiect etc.: *te văd pe drum trecînd ... cu poalele vînt făcînd.* POP.; **a-şi face** (sau **a-i face cuiva**) **vînt**, a produce un curent de aer, prin agitarea unui evantai sau a altui obiect, pentru a face răcoare: *au început să-i facă vînt cu nişte apărători de pene.* CAR.; (fig.) *treaz de vîntul cel sălbatic al durerei.* EM.; *mă întrebam: unde poate fi? unde l-au mînat vînturile întîmplării?* SAD.; **2. în vînt, a)** în bătaia vîntului; (p. ext.) în aer, în văzduh: *luîndu-şi fata alături cu el, pieri în vînt, ca şi cînd nu mai fusese.* EM.; **b)** răvăşit (de vînt); în dezordine: *umbla cu pletele în vînt să găsească alt dascăl.* CR.; **c)** (ridicat) în sus: *roibii cu nările-n vînt vor trece-n sălbatec galop.* COŞB.; **d)** aiurea; fără a-şi atinge ţinta: *un duel ... cu focuri oarbe, trase în vînt.* CAR.; **e)** în gol, fără ţintă: *se uită spăriată-n vînt.* COŞB.; **f)** în zadar, fără rezultat: *ei doar durează-n vînt deşarte idealuri.* EM.; **a merge** (sau **a se ţine**) **cu nasul în vînt**, a fi fudul, fălos; **3. a-i face vînt**, **a)** a împinge, a îndepărta (izbind, îmbrîncind cu putere); a arunca: *i-am făcut un vînt de i-a sărit fesul cît colo.* CAR.; **b)** a izgoni, a pune pe fugă; a expedia, a alunga: *cînd o pleca, dă-mi de veste fă-i vînt degrabă.* CAR.; **a da** (sau **a face**) **vînt cailor**, a face să meargă caii cît mai repede (îndemnîndu-i, lovindu-i cu biciul etc.): *luă hăţurile din mîna vizitiului şi dete vînt cailor.* ZAMF.; **a-şi face** (sau **a-şi lua**) **vînt**, a se încorda, a-şi lua elan (pentru a sări, pentru a o porni cu iuţeală); a porni, a se îndrepta (într-o anumită direcţie) cu repeziciune: *cînd îşi făcu vînt, se aruncă drept în slava cerului.* ISP.; *eu făcîndu-mi vînt, sării.* HOGAŞ; **a-şi lua vînt**, **a)** a fi pe punctul de a trece la o acţiune: *simţea ... că ţăranii flerb şi tot îşi iau vînt să facă ceva.* REBR.; **b)** a deveni încrezut, a-şi exagera meritele: *prea şi-a luat vînt, umblă cu capul pe sus.* PR.; **a(-şi) da vînt**, a (se) legăna, a (se) balansa: *codrul vînt să dea frunzişului veşted.* EM.; **a-şi da vînt gurii**, a vorbi vrute şi nevrute: *îi spusese de multe ori, cînd se afla în toane rele şi-şi da vînt gurii, că e o belea pe casa lui.* VLAH.; **4.** (muz.) **instrument de vînt**, instrument de suflat: *renumele lui şi l-a dobîndit ... mai cu seamă de la instrumentele de vînt.* FIL.; **5.** (eufemistic) gaz intestinal (eliminat prin anus); **6.** (astr.) **vînt solar**, flux de protoni şi neutroni emişi continuu de Soare. [Lat. ***ventus***].

vîntărăie f. (reg.) vîntoasă. [***Vînt*** + *-ăraie*].

vînteş, ~i, vînteşă, ~e a. (reg.) care aleargă repede; iute de picior: *cal vînteş.* AL. [***Vînt*** + *-eş*].

vînticél, vînticele n. vînţuleţ: *un vînticel adia, încît de abia îl simţeai.* ISP. [***Vînt*** + *-icel*].

vîntişór, vîntişoare n. vînţuleţ: *bătea un vîntişor supţire în ziua acea.* CR. [*Vînt* + *-işor*].

vîntoálcă, vîntoalce f. (rar) vîntoasă. [*Vînt* + *-oaică*].

vîntoále, vîntoale f. (reg.) vîntoasă: *s-au risipit duşmanii, cum risipeşte vîntoaia frunzele codrului.* SĂM. [*Vînt* + *-oaie*].

vîntós, ~şi, vîntoásă, ~e a. **1.** cu vînt; cu vînturi frecvente; vînturos: *nu-mi prieşte clima ploioasă, ... vîntoasă care domneşte asupra Parisului.* AL.; **2.** (fig.) de vînt: *pe miazănoapte călare cu aripi vîntoase ... urlă ... mama pădurilor.* EM.; **3.** (înv.) nestatornic, schimbător, uşuratic. // f. **1.** vînt puternic (cu vîrtejuri); vîntăraie, vîntoaică, vîntoaie: *vîntoasa a trecut munţii şi lumea a intrat în rînduiala ei.* SAD.; **2.** (mit. pop.; la pl.) iele: *se duseră cum se duce năluca cînd umblă vîntoasele şi gonesc în miezul nopţii pricolicii.* SL. [*Vînt* + *-os*; cf. lat. *ventosus*].

vîntreá, vîntrele f. (înv.) pînză de corabie; vetrelă: *coborînd pe scări ... ca să strîngă şi să dezvălească vîntrelele.* GHICA; *luntrea cu-ale ei vintrele spînzurate de catarg.* EM.; (şi: **vintrea**). [Cf. *vînt*, sl. *vétrilo*].

vîntuí, pers. 3 **vîntuieşte** vb. (pop.) **1.** (intr. impers.; despre vînt) a sufla cu putere, vijelios: *afară vîntuia şi ploua.* VINEA; **2.** (în superstiţii; tr.; despre vînturile rele) a face pe cineva să se smintească sau să ologească; (refl.) *omul peste care dau vînturile rele se vîntuieşte.* POP. [*Vînt* + *-ui*].

vîntuít, ~ţi, vîntultă, ~e a. (reg.) smintit: *îl categoriseau cum că i-ar fi lipsit o doagă; prietenii gazdelor mele ... întrebuinţau altă expresie populară: „să ştiţi că-i cam vîntuit".* SAD. [V. *vîntui*].

vîntuléţ, vîntuleţe n. **1.** diminutiv al lui vînt; vînt slab; vînticel, vîntişor, vîntuşor, vîntuţ: *soarele şi un vîntuleţ zbiceau văile.* DELAVR.; **2.** (artic.; reg.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [*Vînt* + *-uleţ*].

vînturá, vîntur vb. **1.** (tr.; şi absol.) a face să cadă boabe, grăunţe (cel mai adesea de cereale) de la mică înălţime, pentru ca vîntul să împrăştie impurităţile uşoare; a curăţa de impurităţi cu ajutorul unei maşini speciale: *cînd ajunse acasă, Chirică treierase, vînturase, măcinase.* CR.; *un gospodar îşi vîntura grîul de pleavă.* BL.; **2.** (p. anal.; tr.) a ridica în aer şi a lăsa să cadă (împrăştiindu-se) o materie sub formă de pulbere, o îngrămădire de obiecte mărunte etc.: *da' vînturaţi banii în mîini şi veţi simţi ce răcoare ţine cînd vă e cald.* DELAVR.; *dintr-acolo a venit vîntoasa prevestitoare, vînturînd uriaşe linţolii de pulberi albe.* SAD.; **3.** (fig.; tr.) a împrăştia, a risipi; a spulbera, a nimici: *îi plăcea ... să vînture ca pleava oştirile duşmane.* AL.; **4.** (fig.; tr.) a cerceta, a analiza, a cumpăni idei, gînduri etc.: *gîndurile acestea le-am vînturat toate.* PETR.; **5.** (tr.) a vărsa de mai multe ori un lichid dintr-un recipient într-altul (pentru a răci, pentru a amesteca etc.): *cu lingura apa vînturînd.* CANT.; **6.** (tr.) a agita, a mişca într-o parte şi în alta prin aer: *ieşiră din rînduri şi începură a-şi vîntura braţele prin aer.* SAD.; **7.** (tr.) a răspîndi, a difuza, a colporta ştiri, zvonuri etc.: *satul vuia de năzdrăvăniile preotesei şi-i vîntura faptele.*VLAH.; **8.** (refl.) a umbla (repede) încoace şi încolo: *se vîntura în ogradă de la zămnic la poieţi şi de la ocoale la cămară.* C.PETR.; **9.** (tr.) a cutreiera, a colinda, a străbate: *să aibi tu puterea mea, ... ai vîntura ţările şi mările.* CR.; *alţii au vînturat lumea, noi stăm aici.* SAD. // (compuse; pop.) **vîntură-cenuşă**, (m. invar.) om fără căpătîi; **vîntură-vorbe** (sau **-vorbă**), (m. invar.) palavragiu; colportor; **vîntură-lume** (sau **-ţară**), (m. invar.) hoinar; aventurier: *îi trimise trei mii de călăreţi, tot de-alde vîntură-ţară.* ISP. [Lat. ***ventulare*** (=***ventilare***)].

vînturár, vînturare n. (rar) evantai. [*Vîntura* + *-ar*].

vînturáre, vînturări f. **1.** acţiunea de a vîntura şi rezultatul ei; curăţare de impurităţi a boabelor, mai ales de cereale, a seminţelor prin căderea de la mică înălţime, cu ajutorul vîntului sau al unei maşini speciale; vînturat, vînturătură; **2.** (fig.) frămîntare, nelinişte, zbuciumare. [V. ***vîntura***].

vînturát[1] n. **1.** vînturare: *vînturatul grîului.* [V. *vîntura*].

vînturát[2]**, ~ţi, vînturată, ~e** a. curăţat de impurităţi cu ajutorul vîntului sau al unei maşini speciale: *ţi-oi da apă stricurată şi grăunţă vînturată.* POP. [V. *vîntura*].

vînturátec a. v. **vînturatic**.

vînturátic, ~ci, vînturatică, ~ce a. (rar) neserios, uşuratic, fluşturatic: *întrerupse monologul lui vînturatec.* ZAMF.; (şi: **vînturatec**). [*Vînturi* (pl. lui *vînt*) + *-atic*].

vînturătór, ~i, vînturătoáre m., f. persoană care hoinăreşte, care rătăceşte din loc în loc (în căutare de aventuri): *e o vînturătoare ce cutreieră lumea pentru plăcerile ei.* NEGR.; (adj.) *n-ar fi pierdut timpul ca un cavaler vînturător.* GHICA. // m. **1.** persoană care vîntură boabe, seminţe etc.: *vînturătorii şi ciurarii lucrau în hambare.* SAD.; (fig.) *vînturătoriul celor necuraţi e împăratul înţelept.* BIBLIA; **2. vînturător de fraze (goale)**, palavragiu, demagog: *o, vînturători de fraze, scripcari sarbezi şi smintiţi.* VLAH. // f. **1.** (în trecut) unealtă de lemn, de obicei în forma unei lopeţi scobite, folosită la vînturatul boabelor, al seminţelor etc.; **2.** maşină agricolă care curăţă seminţele de impurităţi printr-un curent de aer produs de un ventilator: *s-au curăţit ... la vînturători cincizeci de vagoane seminţuri.* SAD. [***Vîntura*** + *-(ă)tor*].

vînturătúră, vînturături f. vînturare; (concr.) ceea ce rămîne (ca impuritate) după vînturarea seminţelor; pleavă. [***Vîntura*** + *-ătură*].

vînturéi, vînturele n. **1.** pasăre răpitoare, din familia falconidelor, cu capul şi coada de culoare cenuşie, cu spatele ruginiu; vindereu (*Falco tinnunculus tinnunculus*); **2.** şoim (*Falco peregrinus peregrinus*). [De la ***vînt***].

vînturós, ~şi, vînturoásă, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** vîntos: *vara friguroasă ... neroditoare, vînturoasă* (a. 1733). GCR.; **2.** (fig.; înv.) neserios, uşuratic; care denotă neseriozitate: *de alte ale lui vînturoase fantazii bine m-am adeverit.* CANT. [*Vînturi* (pl. lui *vînt*) + *-os*].

vîntuşór, vîntuşoare n. (rar) vînţuleţ: *florile desmierdate de un vîntuşor lin răspîndea în aer feliuri de miroase.* AL. [*Vînt* + *-uşor*].

vîntúţ n. (reg.) vînţuleţ: *cînd era cam pe la dzăce o suflat un vîntuţ răce.* POP. [***Vînt*** + *-uţ*].

vînzáre, vînzári f. **1.** acţiunea de a vinde şi rezultatul ei; vindere: *văzînd Iacov că iaste vînzare de grîu la Eghipet.* BIBLIA; *se ajunsese la vînzarea mobilelor din casă.* GHEŢIE; (pop.) **vînzare bună!**, urare făcută negustorului (sau vînzătorului) pentru a-şi vinde marfa bine şi repede; **vînzare-cumpărare**, strămutarea proprietăţii unui lucru de la vînzător la cumpărător, în schimbul unui preţ: *se ocupa, pe lîngă altele, de vînzări-cumpărări şi făcea pe samsarul de locuinţe.* GHEŢIE; **vînzare silită**, vînzare ordonată de autoritatea judiciară pentru datorii neachitate; de **vînzare**, destinat să fie vîndut: *de vînzare ţi-e găinuşa ceea, măi băiete? – de vînzare, moşule!* CR.; **2.** (fig.) trădare: *nu muncă-i trebuie ... pentru a se ridica şi a face avere, ci trădare, vînzarea celui care te plăteşte pentru a-i păzi viaţa.* EM. [***Vînde*** + *-are*].

vînzătór, ~i, vînzătoáre m., f. **1.** persoană fizică sau juridică care, ocazional sau permanent, vinde ceva: *e Riven ... vînzătorul de cărţi.* EM.; *un vînzător de ziare anunţa ... demisia guvernului.* GHEŢIE; **vînzător ambulant**, persoană care umblă din loc în loc spre a-şi vinde marfa; **vînzător de piei de cloşcă**, se spune ironic unui negustor fără marfă şi fără capital; **2.** (spec.) persoană angajată într-un magazin pentru a efectua vînzarea mărfurilor şi pentru a servi clientela: [erau] *amîndouă vînzătoare într-un mare magazin.* GHEŢIE; **3.** (fig.) trădător: *în locul Iudei vînzătoriul, să aleage Mattia.* N.TEST.; *el n-are dreptul de-a apăra poporul în contra ... vînzătorilor de ţară.* EM. // a. care este de vînzare, destinat vînzării, de vîndut: *de-ar fi dorul vînzător, eu m-aş face negustor.* POP.; **a face (un bun imobil) vînzător**, a pune în vînzare; a vinde: *îi ceru vechilului să-i facă hanul vînzător pe numele ei.* PETR. [***Vînde*** + *-ător*].

vînzoleálă, vînzoleli f. faptul de a se vînzoli; frămîntare, agitaţie; vînzolit: *gara cu vînzoleala de călători a rămas în urmă.* C.PETR. [***Vînzoli*** + *-eală*].

vînzolí, vînzolesc vb. **1.** (refl.) a se frămînta, a se foi, a se agita (de colo pînă colo): *pe trotuarele largi se vînzolea o lume pestriţă.* REBR.; **2.** (rar; tr.) a cutreiera, a străbate: *urmaşii ... legionarilor biruitori cari-au vînzolit lumea şi au bătut codri.* VLAH.; **3.** (tr.) a răvăşi, a răscoli; (fig.) *în vremile răzvrătite, cînd ardea foc de pieire, toate erau vînzolite în cumplită răsipire.* CONACHI; **4.** (înv.; refl.) a se lupta, a se încăiera: *se apucară la luptă şi se trîntiră şi se vînzoliră.* POP.; (şi: **vînjoli**). [Din magh. ***vonszolni***].

vînzolíre, vînzolíri f. acţiunea de a (se) vînzoli şi rezultatul ei. [V. ***vînzoli***].

vînzolít n. (rar) vînzoleală. [V. ***vînzoli***].

vîrcă, vîrci f. (reg.) umflătură a pielii: *ţînţarii ... au scos vîrci preste tot trupul.* DOS. [Din bulg. ***vărga***].

vîrcolác, vîrcolaci m. **1.** (mit. pop.) fiinţă fabuloasă, imaginată ca un balaur, ca un lup etc. despre care se crede că ar lua naştere dintr-un copil mort nebotezat, şi care ar înghiţi Soarele şi Luna, provocînd fazele Lunii sau eclipsele; pricolici: *vîrcolacul se lăţeşte, sus, pe lună, ca un nor.* AL.; **2.** (mit. pop.) strigoi: *pentru omul ce va fi mort şi vor dzice oamenii că iaste vîrcolac* (a. 1645). GCR.; **3.** peştişor artificial de metal întrebuinţat drept nadă la pescuitul cu undiţa; (şi: (reg.) **vîrcolaci**, **vîrgolac**). [Din bulg. ***vŭrkolak***].

vîrcoláci m. v. **vîrcolac**.

vîrcolí, vîrcolesc vb. (înv. şi reg.; refl.) a se zvîrcoli, a se zbate: *mi-l aduceţi legat, iară de s-a vîrgoli, tăiaţî-l.* DOS.; *sfîşiaţi ... de-o nespusă durere, se zbăteau şi se vîrcoleau şi mai cumplit.* EM.; (şi: **vîrgoli**). [Et. nec.].

vîrdáre, vîrdări f. specie de ciocănitoare cu penele verzi, împestriţate cu roşu, galben, negru şi alb (*Picus viridis*): *verdarea cercă copaciul şi mai slab unde găseşte, acolo ciocăneşte.* PANN; (şi: (înv.) **verdare**, (reg.) **virdare**). [Et. nec.; cf. ***verde***].

vîrf, vîrfuri n. **1.** partea cea mai de sus, de obicei îngustă şi ascuţită, a unui deal, a unui munte etc.; partea cea mai de sus a unor obiecte înalte (copaci, construcţii etc.): *să ne zidim noao cetate şi turnu, căruia vîrfu va fi pănă în ceriu.* BIBLIA; *se simţi pătruns de o melancolie adîncă privind vîrfurile munţilor.* AL.; **(plin** sau **încărcat) cu vîrf**, plin de tot, pînă sus: *vagoane trec ... pline cu vîrf.* CAR.; *umplu cu vîrf farfuria Reghinei.* GHEŢIE; (rar) **cu vîrf**, la limită: *casele, care erau proprietatea nevestei, ipotecate cu vîrf.* CAR.; **cu vîrf şi îndesat**, v. **îndesat**; **a pune vîrf la toate** sau **asta (le) pune vîrf (la toate)**, se spune despre ceva care întrece orice închipuire sau aşteptare: *prin multe trecuse ..., asta însă punea vîrf la toate.* C.L.; **2.** (bot.) partea superioară a unei tulpini sau extremitatea unei ramificaţii: *mă făcea să tai cu nuiaua vîrfurile de ştir şi de urzici.* DELAVR.; **3.** (spec.) coamă, creastă a acoperişului unei case; **4.** (spec.) partea de sus, de formă conică sau de coamă, a stogului, a clăii sau a şirei: *iată că-l văzu dormind pe vîrful unei girezi.*

CR.; **5.** (reg.) suprafață a unei ape: *peste vîrful Oltului, suflă vîntul codrului.* POP.; **6.** (fig.) punct de intensitate maximă în evoluția unui fenomen, a unei acțiuni etc.: *agiungînd la vîrful bunătăților să dusă cătră Hristos.* DOS; **de vîrf**, care reprezintă nivelul, momentul etc. cel mai important în evoluția unui fenomen, în activitatea cuiva etc.: *anul 1910 este acela de vîrf al activității sale*; **oră de vîrf**, **a)** oră de afluență maximă, de mare aglomerație în mijloacele de transport, în magazine etc.; **b)** oră în care consumul de energie electrică, de gaze etc. atinge punctul de intensitate maximă; **7.** (fig.) treapta cea mai înaltă a unei ierarhii; persoană care deține poziția cea mai înaltă într-o ierarhie, într-o instituție etc.: *Petru ... au fost vîrf cetei apostolești.* ANTIM; *în vîrful scării sociale un domn cu topuzul în mînă.* AL.; **la vîrf**, (despre întîlniri, convorbiri etc.) la care participă șefi de state, de guverne sau conducătorii unor organizații internaționale; **8.** capăt, extremitate (ascuțită sau subțiată) a unui lucru: *iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băț.* EM.; **9.** (spec.) extremitate foarte ascuțită a unui instrument, a unei arme albe etc.: *leronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid de granit.* EM.; **(nici) cît un vîrf de ac** sau **nici cît vîrful acului**, **a)** foarte puțin; **b)** foarte mic; **10.** nume dat unor părți de obiecte, de unelte etc., care reprezintă extremitățile lor ascuțite; **11.** extremitate a unor părți ale trupului la om sau la animale: *un nas drept și cu vîrful cam ridicat în sus.* FIL.; *își așează pălăria pe vîrful capului.* C.PETR.; **în** (sau **pe**) **vîrful** (ori **vîrfurile**) **degetelor** (sau **picioarelor**), cu corpul sprijinit numai pe degetele picioarelor; fără zgomot, încet, tiptil: *stinse lampa, pe vîrful degetelor trecu prin tindă.* EM.; *pășind în vîrful picioarelor, ieșea ... să cumpere ziare.* GHEȚIE; **din** (sau **în**) **vîrful buzelor** (sau **limbii**), fără convingere, afectat: *dă ziua bună din vîrful buzelor.* SAD.; **pînă în vîrful urechilor**, foarte tare: *fata s-a roșit pînă-n vîrful urechilor.* CAR.; **a i se sui cuiva tot sîngele în vîrful capului**, se spune despre cineva care se înroșește la față din cauza furiei, a rușinii etc.; **a i se sui cuiva părul în vîrful capului**, a i se ridica părul cuiva pe cap de frică: *i s-a suit tot părul în vîrful capului.* CR.; **12.** (geom.) punctul de intersecție a laturilor unui unghi sau ale unui poligon, a muchiilor unei piramide etc.; (și: (înv. și reg.) **vîrv**, **vîrh**). [Din sl. *vrŭhŭ*].

vîrfăr, vîrfare n. **1.** țăpoi foarte lung folosit pentru a așeza fînul în vîrful stogului; **2.** (reg.) vîrful stogului, al clăii etc.; (și: (reg.) **vîrvar**). [*Vîrf* + *-ar*].

vîrfșór n. v. vîrfușor.

vîrfui, vîrfuiesc vb. (tr.) **1.** a face vîrf unui stog, unei clăi etc.: *vro cinci clăi de le-am clădit, patru mi le-am vîrfuit.* POP.; **2.** a umple pînă sus un vas, un recipient etc.; a face să fie plin ochi: *numai borcanul să-l umplu, să-l vîrfuiesc.* PANN. [*Vîrf* + *-ui*].

vîrfuít, ~ți, vîrfuită, ~e a. **1.** cu vîrf: *în genunchi se suie ... pe culmea vîrfuită.* AL.; **2.** plin pînă sus, umplut cu vîrf: *întinse lui Teofil o ceașcă ... vîrfuită cu rachiu.* C.L. [V. *vîrfui*].

vîrfuléț, vîrfuleț e n. vîrfușor: *orzul este lunguieț ... și țeapă în vîrfuleț.* POP. [*Vîrf* + *-uleț*].

vîrfușór, vîrfușoare n. diminutiv al lui vîrf; vîrfuleț, vîrfuț: *la vîrfșor de nouă meri ardu-mi noaă lumînări.* POP.; (și: (pop.) **vîrfșor**). [*Vîrf* + *-ușor*].

vîrfúț, vîrfuțuri n. vîrfușor: *cîntă puiul cucului în vîrfuțul nucului.* POP.; (și: (pop.) **vîrvuț**). [*Vîrf* + *-uț*].

vîrgolác m. v. vîrcolac.

vîrgolí vb. v. vîrcoli.

vîrh n. v. vîrf.

vîrhóvnic, vîrhovnici m. (relig.; înv.) **1.** șef, căpetenie a celor doisprezece apostoli: *Petr apostol, vîrhovnicul apostolilor Domnului Hristos.* DOS.; (adj.) *ai în loc de acoperămînt pre verhovnicii apostoli Petru și Pavel.* ANTIM; **2.** (p. ext.) nume dat fiecăruia dintre cei doisprezece apostoli; **3.** (p. ext.) conducător, șef; (și: **verhovnic**). [Din sl. *vrŭhovinikŭ*].

vîrí, vîr vb. **1.** (tr.) a introduce, a băga; a înfunda; a cufunda: *luo bozii și-i vîrî în samarul cămilei și săzu deasupra lor.* BIBLIA; *și-a vîrît ... un picior în apă.* VOIC.; **a vîrî cuiva ceva în cap**, **a)** a învăța; a face pe cineva să înțeleagă, să priceapă ceva: *are să trebuiască ... să-ți vîri în cap stihuri de Omer.* SAD.; **b)** a face (pe cineva) să creadă (ceva neadevărat), să aibă o anumită părere (eronată): *cine ți-a vîrît în cap și una ca aceasta?* CR.; **a vîrî cuiva ceva pe gît**, a sili pe cineva să accepte ceva împotriva voinței proprii: *părerea lui, ... să nu ne-o vîre nouă cu de-a sila pe gît!* CAR.; **a-și vîrî coada** (în ceva), a se amesteca, a interveni (în chestiuni care nu-l privesc): *să nu mai permiți domnilor de la „Tribuna" să-și mai vîre coada și-n Revista ta.* CAR.; **își vîră** (sau **și-a vîrît**) **dracul coada** (în ceva), se spune cînd într-o situație se ivesc neînțelegeri sau complicații (neașteptate): *așa se învrăjghiră, fără să vrea, ca și cum necuratul și-ar fi vîrît coada.* DELAVR.; **a-și vîrî** (sau **a-i vîrî**) **cuiva mințile** (sau **mintea**) **în cap**, a-și da bine seama (sau a face să-și dea seama) de urmările faptelor sale; a se cumineți sau a face să se cumințească: *sper că acest preaviz îți va vîrî mințile în cap.* CĂL.; **a vîrî cuiva pumnul în gură**, a împiedica (pe cineva) cu brutalitate să-și spună cuvîntul; **a vîrî un fitil** (sau **fitiluri**), a provoca intrigi, discordie; **2.** (tr.) a înfige, a împlînta: *alsacianul a spus că-i vîră sabia în piept.* PETR.; **3.** (p. exager.; tr.) a apropia (de ...), a se apleca mult (către ...): *casierul vîră nasul în hîrtii.* PETR.; **a-și vîrî nasul**, a iscodi, a cerceta cu indiscreție: *își vîrîse nasul peste tot.* TUD.; **a-și vîrî nasul** (**în toate** sau **pretutindenea**, **unde nu-i fierbe oala**), a se amesteca, a interveni (inoportun) în chestiuni care nu-l privesc: *l-am închis la expediție ... prea vrea să-și vîre nasul în toate.* PETR.; **4.** (tr.) a investi bani, bunuri materiale: *și-a vîrît economiile în lucruri de artă.* CĂL.; **5.** (tr.) a stîrni, a declanșa: *a dat poruncă tuturor slugelor sale ... să vîre vrajbă între oameni.* CR.; **6.** (tr.) a face (pe cineva) să intre undeva (de bună voie sau forțat): *luîndu-mă de mînă m-a vîrît în odăi.* SAD.; **a vîrî pe cineva la pușcărie** (sau **la închisoare**, **în ocnă**), a face să fie închis, întemnițat: *am să-l vîr la pușcărie pe mizerabilul acela.* ZAMF.; **a vîrî pe cineva** (de **viu**) **în groapă** (sau **în mormînt**, **în pămînt**), **a)** a omorî (pe cineva): *mai tare comanda, mai tare! că te vîr în pămînt!* SAD.; **b)** a cauza cuiva supărări foarte mari, a omorî pe cineva cu zile: *bieții părinți! ... cum i-am răsplătit! i-au vîrît în mormînt faptele mele.* VLAH.; **7.** (tr.) a face să fie angajat (ca slujitor sau ca slujbaș): *consimte ... să-l vîre ucenic la giuvaiergiul Antonie.* LOV.; **8.** (tr.) a împinge, a îmboldi (la ...); a face să fie cuprins, copleșit (de ...): *mi-a ieșit înainte un urs grozav, care m-a vîrît în toți spărieții.* CR.; *cîțiva viteji vîrîseră în spaime pe dușmanii Moldovei.* SAD.; **9.** (refl.) a intra, a pătrunde (într-un spațiu închis sau acoperit): *mezinul se vîră iute în horn.* CR.; **a se vîrî sub pielea cuiva**, a cîștiga (prin mijloace nepermise) încrederea, protecția sau dragostea (cuiva); **a se vîrî în sufletul cuiva**, a plictisi (pe cineva), manifestînd un interes sau o simpatie prea stăruitoare, prea insistentă, agasantă: *cînd mă aflu singur, prea ai meșteșugul de a mi te vîrî nepoftită în suflet.* HOGAȘ; **10.** (refl.) a se amesteca (intervenind într-un sens oarecare): *deputații se vîrau în trebi la care n-aveau nici un amestec.* I.NEGR. [Din sl. *vrěti*].

vîrîre, vîrîri f. (rar) acțiunea de a se vîrî și rezultatul ei; băgare, introducere (în ...), afundare (în ...): *vîrîrea piciorului gol în apă.* CĂL. [V. *vîrî*].

vîrît, ~ți, vîrîtă, ~e a. **1.** băgat, introdus (în ... sau sub ...); afundat, adîncit (în ...): *cu pumnii vîrîți ... în buzunarele unui surtuc.* VLAH.; **2.** intrat (pentru a se adăposti, pentru a se ascunde etc.): *vede un șarpe mare vîrît în gura fetii.* POP.; **vîrît pînă în gît în ...**, absorbit cu totul de ..., copleșit de ...: *vîrît pînă în gît în treburile lui, nu făcea distincție între oamenii de pe stradă.* CĂL. [V. *vîrî*].

vîrlăn, vîrlani m. (iht.; reg.) **1.** țipar[1] (*Misgurnus fossilis*); **2.** molan[1] (*Noemacheilus barbatulus barbatulus*). [Cf. *vîrlugă*].

vîrláv, ~i, vîrlavă, ~e a. **1.** (reg.) iute în mișcări; vioi, sprinten: *vîrluga e vîrlavă*; **2.** îndemînatic; vrednic: *să gătească mîncăriță la cele secerătoare, vîrlave la lucru.* POP.; **3.** durduliu, grăsuliu. [Et. nec.].

vîrlóg n. (reg.) plasă de pescuit. [Et. nec.].

vîrlúgă, vîrlugi f. **1.** (pop.) zvîrlugă (*Cobitis taenia taenia*): *copilul s-a smuncit dintre degetele popii ca o vîrlugă.* CAR.; **2.** molan (*Noemacheilus barbatulus barbatulus*). [Et. nec.].

vîrsnicíe f. v. vîrstnicie.

vîrstă, vîrstez și (reg.) **vîrst** vb. (tr.) **1.** (înv. și reg.) a face să alterneze, să se deosebească, să se diferențieze: *o! nestătătoare și niceodată încredințate lucrurile a lumii, cum vîrsteadză toate și turbură și face lucruri împotivă!* COSTIN; *înjghebase cu fetele jocuri „de societate", pe care le vîrsta ... cu cîte-o boscărie cu o batistă.* HOGAȘ.; **2.** (pop.) a face să fie străbătut de dîre, de fîșii de altă culoare decît cea a fondului; a împodobi cu dungi: *se arăta sprintenă, cu cămașă albă și catrință neagră vîrstată roș.* SAD.; *cîteva fire albe vîrstau părul negru ca pana corbului.* GHEȚIE; **3.** (reg.) a împleti din flori: *să-și aplece vîrvurile ... să-și rupă mlădiță, să-mi vîrste o coroniță.* POP.; (și: (pop.) **vrîsta**). [De la *vîrstă*[2], cf. sb. *vrstati*].

vîrstát, ~ți, vîrstată, ~e a. **1.** (înv.; la pl.) așezați unii printre alții, situați în locuri dispuse alternativ: *singur în capul mesăi, den-a-direapta Ștefan Vodă, den-a-stînga Constantin Vodă; boierii lui cu boierii amînduror țărîlor vîrstați.* COSTIN; **2.** (pop.) dungat, vărgat; (p. ext.) bălțat, pestriț: *pe o scoarță vîrstată ... dormea încovrigat Patrocle.* SAD.; **săptămînă vîrstată**, (și f.), săptămîna dinaintea celei albe, din postul Paștelui, în care zile de post alternează cu zile de frupt; (și: (reg.) **vîrstat**). [V. *vîrsta*].

vîrstă[1], **vîrste** f. **1.** timpul scurs de la nașterea unei ființe pînă la un anumit moment din viața ei; numărul de ani (de luni, de zile) prin care se exprimă acest timp; etate: *slujind cu credință ba la unul, ba la altul, pînă la vîrsta de treizeci și mai bine de ani.* CR.; *am patruzeci și cinci de ani vîrstă, din care treizeci numai în mănăstire.* VOIC.; **decan de vîrstă**, persoana care a împlinit numărul cel mai mare de ani sau care are vechimea cea mai mare în funcție în anumite corpuri constituite (asociații, colegii, instituții parlamentare etc.); **președinte de vîrstă**, președinte al unei adunări ales în persoana celui mai în etate dintre membri; **de aceeași** (sau **de o**) **vîrstă** (**cu ...**) sau **de vîrsta** (**cuiva**), care are același număr de ani (de luni, de zile) (cu ...): *mai am o fată luată de suflet, tot de o vîrstă cu fata mea.* CR.; **fără vîrstă**, care are un număr de ani greu de determinat: *din haraba coborî o țărancă fără vîrstă.* TUD.; **2.** (p. anal.) timpul scurs de cînd există, de cînd durează, de cînd se menține ceva; vechime: *casele erau bătrîne de vîrstă, dar trainice.* CAR.; **3.** număr de ani împliniți, în funcție de care o persoană poate fi considerată aptă pentru ceva, în funcție de care se acordă anumite drepturi (civile, politice etc.): *înainte ... de vîrsta legiuită s-a aruncat cu pasiune în luptele politice.* CAR.; (înv.) **fără de vîrstă**, minor: *pentru frații săi cei mici arată că fiind fără de vîrstă ... să-n-aibă nici o treabă a se amesteca la aceste moșii* (a. 1793). URIC.; (înv. și reg.) **de** (sau **în**) **vîrstă**, care, prin numărul anilor împliniți, poate fi considerat apt pentru ceva; (spec.) major: *pre legea direaptă nice fecior pentru fapta tătîne-său, nice părintele pentru fapta fecioru-i de vîrstă nu-i platnic.* COSTIN; **în** (sau (înv. și reg.) **de**) **vîrstă**, matur; (în special)

bătrîn: *deşi om în vîrstă, ...îşi purta sprinten anii.* SAD.; **mai în** (sau (înv.) **de**) **vîrstă**, care a împlinit un număr mai mare de ani (decît altcineva); care aparţine unei generaţii trecute de anii tinereţii: *aceasta era mai în vîrstă ... dar foc de harnică.* CR.; *îi zicea fratelui său ... bade ... deşi era numai cu trei ani mai în vîrstă.* AG.; **4.** spor de ani trăiţi (considerat ca factor al evoluţiei biologice): *are o voce limpede şi plăcută, pe care vîrsta n-o va altera.* VIANU; (**o dată**) **cu vîrsta**, pe măsura acumulării anilor trăiţi: *cususrile le-au crescut cu vîrsta.* CAR.; **5.** etapă din viaţa unei fiinţe caracterizată printr-o anumită fază de dezvoltare: *aşa eram eu la vîrsta cea fericită.* CR.; *priceperea filozofică a poetului la acea vîrstă nu trebuie exagerată.* CĂL.; **vîrsta critică**, fiecare dintre perioadele de tranziţie ale vieţii omeneşti, corespunzătoare mai ales apariţiei sau încetării funcţiilor sexuale, caracterizate prin procese fiziologice şi psihice complexe; **vîrsta a treia**, perioadă a vieţii omeneşti care corespunde bătrîneţii şi care începe după etatea de şaizeci de ani; **între două vîrste**, care nu este nici prea bătrîn, nici prea tînăr: *apăruse ... însoţită de un domn între două vîrste.* GHEŢIE; **6. în floarea vîrstei**, care se află în plină tinereţe: *în floarea vîrstei, se afla la apogeul unei cariere de care puţini avuseseră parte.* GHEŢIE; **în puterea vîrstei**, matur; în deplină vigoare: *ceilalţi doi fraţi franţuscani ... erau încă în puterea vîrstei.* SAD.; **7.** perioadă de timp în decursul căreia societatea omenească are anumite trăsături caracteristice; epocă: *din vremile trecute, în veacuri viitoare, un nume să răsune ... să treacă peste vîrste şi peste ani să zboare.* ALEX.; (înv.) **vîrsta de mijloc**, evul mediu: *aducea aminte de turnerile cavalerilor vîrstei de mijloc.* NEGR.; **vîrsta de bronz**, epoca bronzului (v. **bronz**); **vîrsta de fier**, epoca fierului (v. **fier**); **vîrsta de aur, a)** perioadă (mitică) de înflorire şi strălucire a vieţii materiale şi spirituale: *a trecut de mult vîrsta de aur.* CAR.; **b)** (fig.) perioada cea mai fericită, cea mai prosperă din viaţa cuiva: *ajuns la patruzeci de ani, trăia vîrsta de aur a Henţeştilor.* GHEŢIE; **8.** (şi **vîrstă geologică**) cea mai mică subdiviziune a timpului geologic în decursul căreia s-a format un complex de straturi grupat într-un etaj geologic; **9.** (astr.) **vîrsta lunii**, numărul de zile trecute de la faza de lună nouă; (şi: (pop.) **vrîstă**). [Din sl. *vrŭsta*].

vîrstă², **vîrste** f. **1.** (pop.) dungă, bandă de altă culoare decît cea a fondului (într-o ţesătură, în penajul unei păsări etc.): *o merindare albă ca omătul şi pe la capete cu vrîste roşii şi vinete de arnici.* POP.; (p. anal.) *o vrîstă de nori ... se vedea însprе apus.* SL.; **2.** (reg.) rînd, şir de pomi, de porumb etc.; **3.** (reg.) mănunchi, buchet (de flori); podoabă (constînd într-un mănunchi de flori, de pene etc.) care se poartă la pălărie sau la căciulă: *culegea la fiori domneşti; culegea, vîrstă-şi punea.* POP.; **4.** (reg.) şuviţă de păr; (şi: **vrîstă**, **vîstră**). [Din sb. *vrsta*].

vîrstnic, ~ci, vîrstnică, ~ce a. **1.** (înv. şi reg.) de aceeaşi vîrstă (cu ...): (subst.) *era şi mai ... frumos decît toţi vîrstnicii lui.* VARL.; **2.** (înv.) care, prin numărul anilor împliniţi, poate fi considerat apt pentru ceva; (spec.) major: *un tînăr vîrstnic, voinic ... s-a băgat ucenic.* PANN; **3.** matur; (în special) bătrîn: *era cel mai vîrstnic dintre ei.* VOIC.; (subst.) *strîns în autoritatea vîrstnicilor, adolescentul ajunge la înţelegerea datoriilor.* SAD.; **4.** (la comparativ) care a împlinit un număr mai mare de ani (decît ...); care aparţine unei generaţii trecute de anii tinereţii: *era cu optsprezece ani mai vîrstnic decît fata.* PETR.; (şi: (înv. şi reg.) **vrîstnic**, **vrîsnic**). [*Vîrstă*[1] + *-nic*].

vîrstnicíe f. (înv. şi reg.) maturitate; (spec.) majorat: *se ţinu ascuns în Rusia, unde petrecu mai multă vreme pînă la vrîstnicie.* EM.; *mă duc maică-n miliţie, c-am ajuns în vîrsnicie să port puşca.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **vrîstnicie**, **vîrsnicie**). [*Vîrstnic* + *-ie*].

vîrşár, vîrşari m. pescar care pescuieşte cu vîrşa. [*Vîrşă* + *-ar*].

vîrşă, vîrşe şi **vîrşi** f. **1.** unealtă de pescuit alcătuită dintr-un coş de formă alungită făcut din nuiele (de răchită) împletite sau din sîrmă, cu gura largă şi întoarsă înăuntru în formă de pîlnie: *vă duc într-un loc pe iaz unde îmi am vîrşele.* SAD.; (reg.) a **intra în vîrşie**, a intra într-o încurcătură; **2.** (reg.) unealtă de pescuit, în formă de sac, alcătuită dintr-o plasă întinsă pe mai multe cercuri şi cu gura răsfrîntă înăuntru; vintir; (şi: (reg.) **vîrşie**). [Din sl. **vrŭša;* cf. bulg. *vŭrša,* sb. *vrša*].

vîrşie f. v. vîrşă.

vîrşóg, vîrşoage n. (reg.) gura vîrşei, în formă de pîlnie întoarsă înăuntru. [*Vîrşă* + *-og*].

vîrşti interj. v. vîşti[1].

vîrşuliţă, vîrşuliţe f. diminutiv al lui vîrşă: *făcui o vîrşuliţă şi-o pusăi în cea topliţă ... şi-am scos-o plină cu peşte.* [*Vîrşă* + *-uliţă*].

vîrtecáp, vîrtecapi m. (ornit.; reg.) capîntortură (*Junx torquilla torquilla*). [*Vîrti* + *cap*].

vîrtecúş, vîrtecuşuri n. (reg.) **1.** vîrtej de vînt: *un vîrtecuş ridică val de cenuşă.* V.R.; **în vîrtecuş**, într-o mişcare de înaintare în spirală; **2.** vîrtej de apă: *la acest cot Arieşul ... făcea spume şi vîrtecuşuri.* V.R.; **3.** învîrtitură; (şi: **vîrticuş**). [Cf. *vîrtej, vîrti*].

vîrtéj, vîrtejuri şi **vîrteje** n. **1.** porţiune din masa unui fluid în care acesta, de obicei datorită unui obstacol ivit în cale, are o mişcare de rotaţie; turbion, vîltoare: *nu te abate din vad, stăpîne, ... să nu dai în vîrtejuri.* SAD.; *schimbă-ţi apele, slăbeşte-ţi vîrtejele să-ţi văd pietricelele.* POP.; **2.** rotire a apei (sau a spumei) în locul unde se cufundă cineva sau ceva: *unde turcii murea, tot vîrtejuri se făcea şi mereu tot spumega.* POP.; **3.** vînt (puternic, vijelios) care se învîrteşte cu viteză pe loc, ridicînd în aer obiecte uşoare (praf, zăpadă, frunze uscate etc.); trîmbă, coloană (de praf, de zăpadă, de frunze uscate etc.) ridicate de un asemenea vînt: *venind un vîrtej înfricoşat, a ridicat pe ginerele împăratului în sus şi s-a făcut nevăzut.* CR.; *vîntul spulbera fulgii de zăpadă în vîrteje şi stoluri.* DELAVR.; (p. anal.) *vîrtejul norilor mă ameţea.* CAR.; (fig.) *în tătari ei se izbea, vîrtej de moarte făcea ... pe tătari îi risipea.* POP.; **4.** (p. anal.) grup de fiinţe care se mişcă repede şi în învălmăşeală: *un vîrtej de tineri din lumea mare au dat năvală împrejuru-i.* CAR.; **5.** mişcare rapidă (şi ameţitoare) în cerc: *o pereche tînără trecu pe lîngă ei, purtată în vîrtejul valsului.* GHEŢIE; **6.** (fig.) agitaţie, trepidaţie; învălmăşeală (de situaţii, de evenimente): *evenimentele ... m-au aruncat în vîrtejul luptelor politice.* GHICA; *smulgîndu-se din vîrtejul petrecerilor ... s-a mutat la Paris.* M.CAR.; **7.** ameţeală; (p. ext.) tulburare sufletească: *lui Felix i se făcu un vîrtej în cap şi se ridică, împleticindu-se, de pe scaun.* CĂL.; **8.** loc în creştetul capului unui om, pe fruntea sau pe pielea unor animale de unde părul este orientat în toate direcţiile: *l-ar fi tentat ... să încerce cu podul palmei netezimea părului pe locul rotund al vîrtejului din creştet.* CĂL.; **9.** (reg.) cot, cotitură (a unui curs de apă, a unui drum etc.): *rîul face-un vîrtej spre stînga.* VLAH.; **10.** (reg.) semn de recunoaştere (sub forma unei tăieturi rotunjite) făcut la urechea oilor sau a vitelor; **11.** nume dat mai multor unelte, instalaţii sau părţi ale acestora care, atunci cînd funcţionează, descriu o mişcare de rotaţie: **a)** (înv.) instrument de tortură, acţionat cu un sistem de şuruburi, cu care erau zdrobite sau dislocate oasele unui osîndit: *îndată îi băgară în vîrteje şi cu plumb topit îi adăpară.* DOS.; **b)** (reg.) încuietoare la uşă sau la poartă, compusă dintr-o bucată de lemn care se învîrteşte în jurul unui cui; **c)** (reg.) bucată de lemn sau cerc de fier, aşezat deasupra perinoculai de pe osia de dinainte a carului sau a căruţei, care se poate învîrti în jurul unui cui; **d)** (reg.) unealtă cu care se poate ridica osia carului pentru a se scoate sau a se pune roata: *pune vîrtejul, ridică căruţa ... parcă n-ar fi nimic.* DELAVR.; **e)** (reg.) fus pe care se înfăşoară o funie sau un lanţ şi care se învîrteşte cu ajutorul unei manivele sau al unei roţi, folosit pentru a scoate apă din fîntînă, pentru a ridica greutăţi etc.: *poruncirăa numaidecît vîrteje şi funii groase.* ISP.; **f)** (reg.) şurub care serveşte la strîns, la presat (la masa de dulgherie, la teasc); **g)** (pop.) instalaţie compusă dintr-un par dispus orizontal, prins cu un capăt de peretele stînii sau de un stîlp înfipt în pămînt, care poate fi rotit în jurul punctului de sprijin şi de care se atîrnă ceaunul sau căldarea; **h)** schimbătoare (la moară); **i)** (reg.) dispozitiv cu care se ridică sau se coboară piatra morii; **12.** (compus) **vîrtejul-pămîntului, a)** mică plantă erbacee, cu flori roşii dispuse în vîrful tulpinii (*Pedicularis verticilatta*); **b)** plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare şi cu flori galbene (*Medicago orbicularis*); **13.** (fiz.) mişcare a unui fluid, în cursul căreia particulele componente au o deplasare complexă de translaţie şi de rotaţie. // adv. cu cea mai mare iuţeală (şi în învălmăşeală): *corbii zbor vîrtej, răpiţi de vînt.* AL. [Din sl. *vrŭtežĭ*].

vîrtejí, vîrtejesc vb. **1.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) învîrteji, a (se) învîrti (în cerc, în vîrtejuri); a (se) învolbura: *a-nceput o ninsoare mărunţică şi deasă şi s-a pornit crivăţul s-o vîrtejească.* CAR.; **2.** (înv.; refl.) a se întoarce (din drum); a se abate din drum: *cu pace s-au învîrtejit înapoi, la scaunul său, la Suceava.* UR. [V. *vîrtej*].

vîrtejíre, vîrtejiri f. (înv.; rar) acţiunea de a (se) vîrteji; învîrtejire. [V. *vîrteji*].

vîrtejít, ~ţi, vîrtejită, ~e a. (înv.) învîrtejit; răsucit în formă de spirală: *finul, de leandră, ... de trifoi ..., de măzăriche vîrtejită, să mişca în valuri uşoare.* DELAVR.; (şi: **vîrtojit**). [V. *vîrteji*].

vîrtejitór, ~i, vîrtejitoáre a. (înv.) care vîrtejeşte, care învolburează, care răscoleşte: (fig.) *lăsaţi ... inimilor voie să-şi ia zborul ... şi feriţi-le de crivăţul vîrtejitor al patimilor politice.* AL. [*Vîrteji* + *-tor*].

vîrtélnic, ~ci, vîrtelnică, ~ce a. (înv.) care se învîrteşte: *trece iute ... sucind fusul vîrtelnic ce-o atinge la picioare.* AL. [*Vîrti* + *-elnic*].

vîrtélniţă, vîrtelniţe f. **1.** unealtă de lemn folosită în industria casnică la depănarea firelor de lînă, cînepă, bumbac etc. pe ţevi sau pe mosoare, pentru a servi la ţesut; depănătoare: *i-a mai dat ... şi o vîrtelniţă de aur care depăna singură.* CR.; **2.** (industria textilă) dispozitiv pe care se aşază sulurile la maşinile care deapănă firul pe mosoare sau pe ţevi; **3.** (tehn.) maşină care serveşte la înfăşurarea, desfăşurarea sau întinderea sîrmei, a benzilor sau a tablelor, în timpul tragerii sau al laminării. [Din sl. **vrŭtěnica;* cf. bulg. *vŭrteniţa*].

vîrtí, vîrtesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) învîrti, a (se) roti, a se suci. [Din sl. *vrŭteati*].

vîrticúş n. v. vîrtecuş.

vîrtojít a. v. vîrtejit.

vîrtóp n. v. hîrtop.

vîrtós, ~şi, vîrtoásă, ~e a. **1.** (pop.) tare, puternic, viguros; robust, zdravăn: *văzutu-s-au chipurile lor bune şi vîrtoase la trupuri mai mult decît ... cei ce mînca den masa împăratului.* BIBLIA; *era nevoie de braţe vîrtoase.* SAD.; **2.** (fig.; înv.) convingător, cert, elocvent: *alte mai vîrtoase mărturii, carile mai înainte îi vom aduce.* CANT.; **3.** (fig.; înv. şi reg.) crud, nemilos, necruţător: *văzînd soţia lui această fire vîrtoasă, au început a plînge.* POP.; **4.** solid, dur, tare; rigid: *zid gros şi vîrtos de piatră în patru colţuri cioplită era.* CANT.; *sculîndu-mă fericit de pe patul meu cel vîrtos, ... începui să colind stradele.* EM.; **5.** compact, consistent, dens: *vezi să nu iasă prea vîrtoasă mămăliga.* VOIC.; **6.** care are o concentraţie mare de alcool: *ceru un vin mai vîrtos, alt rînd de cafele.* M.CAR. // adv. **1.** cu putere, cu

forţă, cu tărie: *ca să ieşiţi la mal din vîltoare, ... daţi vîrtos din mîini.* SAD.; (înv.) **a sta vîrtos**, a interveni cu energie: *sta împărăteasa vîrtos să facă pace.* NEC.; **2.** (înv. şi pop.; la comparativ) mai mult, mai tare, în mai mare măsură: *fieştecare om să iubeşte pre sine mai vîrtos decît toate lucrurile.* ANTIM; **3.** (înv. şi pop.; la comparativ) mai ales, în special, îndeosebi: *mai vîrtos ne-am ţinut de izvodul grecescu.* N.TEST.; **4.** (înv. şi pop.; la comparativ) **cu atît(a)** (sau (înv.) **cît**) **mai vîrtos**, cu atîta mai mult: *cu atîta mai vîrtos să ne nevoim cu ruga şi cu bunătăţile.* DOS.; *omul trebuie să fie milos către săraci ...; cu cît mai vîrtos ... tatăl vitreg şi muma maştehă către fiiastrii lor* (a. 1685). GCR.; (înv.) **mai vîrtos că ...**, mai cu seamă că ...; mai ales datorită faptului că ...: *vrînd să cinstească pre oaspeţii săi ..., văzîndu-i mai vîrtos că-s cam mulţi, zise vătafului să taie un ied.* NEGR.; **5.** (înv.; la construcţii adversative) mai degrabă; dimpotrivă: *nice de unul folos află, ce mai vîrtos întru amar mearse.* COR. [Lat. ***virtuosus***].

vîrtoşá, vîrtoşez vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) învîrtoşa, a (se) întări, a (se) solidifica. [De la ***vîrtos***].

vîrtoşáre, vîrtoşări f. acţiunea de a (se) vîrtoşa şi rezultatul ei; întărire, soliditate; duritate. [V. ***vîrtoşa***].

vîrtoşie f. **1.** putere, tărie, vigoare: *idei energice ... ar scălda mintea obosită ... în roua întăritoare a timpilor de antică vîrtoşie trupească.* OD.; *spiritul obosit şi blazat ... ţinut pe loc de o vîrtoşie trupească înnăscută, mai luptă cîtăva vreme.* CĂL.; **2.** (înv.) soliditate; duritate; trăinicie. [***Vîrtos*** + *-ie*].

vîrtoşíme, vîrtoşimi f. (înv.) duritate, soliditate. [***Vîrtos*** + *-ime*].

vîrtucíos, ~şi, vîrtucioásă, ~e a. (înv.) puternic, vînjos, viguros, zdravăn: *ce iaste mai dulce decît miiarea şi ce e mai vîrtucios decît leul?* BIBLIA; (subst.) *vîrtucioşii ... vor sprejeni pre cei slabi.* VARL. [***Vîrtute*** + *-os*].

vîrtúte, vîrtuţi f. **1.** (înv. şi pop.) putere (fizică), tărie, vigoare: *şi vîrtute nu avea nemică, că fu luată tăriia lui de Dumnezeu.* COR.; *slăbiciunea firească a vîrtuţii făceau pe locuitorii ţării aceştia să nu ajungă la bătrîneţe.* SAD.; **în** (sau **cu**) **vîrtute** sau **tare de** (sau **la**, **în**) **vîrtute**, plin de vigoare, în deplinătatea puterii: *se simţi mai în vîrtute, şi gîndurile negre i se împrăştiară.* AG.; *vrednici slujitori ..., slabi de minte, însă tari de vîrtute.* SAD.; **2.** (înv.) forţă morală; voinţă puternică; statornicie, neclintire, fermitate, hotărîre; tărie: *să iubeşti pre Domnul Dumnezeul tău din tot sufletul tău ... şi din toată vîrtutea ta.* ANTIM; *Dumnezău ne-au dat sufletească ... vîrtute.* DRĂGHICI; (înv.) **din** (sau **cu**) **toată vîrtutea**, cu toată rîvna, cu toată străduinţa; **3.** (înv.) capacitate, destoinicie, iscusinţă, vrednicie (în război); bravură, curaj, vitejie: *a ştiut să recunoască şi să reînvie în inimile româneşti vîrtutea străbună.* OD.; *pădurile şi imaşurile ... cu vîrtute cîştigate în războaie ..., se vor întoarce după dreptate neamurilor.* SAD.; **4.** (înv.) însuşire morală a omului, virtute: *au metaharisit (trebuinţat) obiceiul elinilor ş-a latinilor, care personisesc patimile şi vîrtuţile (îmbunătăţirile).* B.-DEL.; **5.** (înv.) proprietate, însuşire, virtute: *pămîntul întreg e încins cu coarde şi cu reţele de fier, care prin vîrtuţile de curînd aflate ale aburului şi ale trăsnetului, poartă pretutindeni ştiri.* OD. [Lat. ***virtus, -utis***].

vîrv n. v. **vîrf**.

vîrvár n. v. **vîrfar**.

vîrvúţ n. v. **vîrfuţ**.

vîrzób n. v. **hîrzob**.

vîsc m. **1.** arbust parazit, care creşte pe ramurile unor specii de arbori (meri, peri, plopi etc.), cu frunzele totdeauna verzi, cu tulpina foarte ramificată, cu fructul în forma unei bobiţe albe (din care se prepară cleiul de prins păsări) (*Viscum album*): *druizii atribuiau vîscului o virtute fecundătoare şi-l culegeau în fiecare an cu mare solemnitate*; **2.** (bot.; compus) **vîsc-de-stejar**, mărgăritar (*Loranthus europaeus*); **3.** (înv.) clei de prins păsări, preparat din bobiţele vîscului: *în vîrvul limbii din fire aşe este dăruit, ca cum clei sau vîsc ar avea.* CANT. [Lat. ***viscum***].

vîscós, ~şi, vîscoásă, ~e a. care prezintă viscozitate, care este asemănător vîscului; cleios, lipicios. [Lat. ***viscosus***].

vîscozitáte f. v. viscozitate.

vîsgăí vb. v. **vîşca**.

vîslár, vîslari m. (înv.) vîslaş. [***Vîslă***[1] + *-ar*; cf. sb. ***veslar***].

vîsláş, vîslaşi m. persoană care mînuieşte (una sau două dintre) vîslele unei ambarcaţiuni sau care conduce o ambarcaţie cu vîsle; vîslar: *acel vîslaş cutezător era Radu.* OD.; (fig.) *barca vieţii sale, lipsită de vîslaş, plutea ... pe-oceanul uriaş.* MACED. [***Vîslă***[1] + *-aş*].

vîslă[1]**, vîsle** f. **1.** unealtă de lemn (sau de metal), folosită la propulsarea şi la conducerea unei ambarcaţiuni, formată dintr-o parte mai lată, care loveşte apa, şi dintr-o coadă lungă, de care ţine cel ce o mînuieşte; lopată, ramă: *a insistat să mă plimbe în gondolă, luînd vîsla din mîna barcagiului.* CĂL.; **2.** (înv.) un fel de lopată cu coada lungă folosită la amestecat borhotul; **3.** (reg.) lopată cu coadă lungă cu care se introduce aluatul şi se scot copturile din cuptor; (şi: (înv. şi reg.) **vînslă**). [Din sl. ***veslo***].

vîslă[2]**, vîsle** f. (reg.) **1.** coardă de viţă de vie cu cîţiva ciorchini care se păstrează pentru iarnă; **2.** mănunchi de spice cît poate cuprinde secerătorul cu mîna. [Din bulg. ***sveslo***].

vîslí, vîslesc vb. 1. (intr.) a mînui vîslele[1] în apă, pentru a manevra sau a face să înainteze o ambarcaţiune: *Făt-Frumos se sui-n luntre şi, vîslind, ajunse pînă la scările de marmură ale palatului.* EM.; (p. anal.) *prin văzduhul sur vîslea spre asfinţit un cîrd de gişte.* SAD.; **2.** (înv.; tr.) a manevra o corabie folosind vîslele[2]: *văzu pre ei chinuindu-să cînd vîsliia corabiia.* BIBLIA; **3.** (înv.; intr.) a se deplasa plutind pe apă; a pluti, a naviga: *şi arătîndu-ni-să Chiprul, şi lăsîndu-l în a stînga, vînslăm în Siriia.* N.TEST.; (şi: (înv. şi reg.) **vînsla**). [De la ***vîslă***[1]; cf. bulg. ***vesléa***].

vîslíre, vîsliri f. acţiunea de a vîsli şi rezultatul ei; mînuire a vîslelor[1] în apă, în scopul manevrării sau al înaintării unei ambarcaţiuni; vîslit. [V. ***vîsli***].

vîslişoáră, vîslişoare f. diminutiv al lui vîslă[1]. [***Vîslă***[1] + *-işoară*].

vîslít n. vîslire. [V. ***vîsli***].

vîslitór, vîslitori m. (rar) vîslaş; (fig.) *nenorocit vîslitoriul ce-l pedepseşte amoriul.* CONACHI. [***Vîsli*** + *-tor*].

vîstră f. v. **vîrstă**[2].

vîşcá, vîşc vb. (reg.; intr.) **1.** a se mişca; a se foi; a se agita, a se zbate să scape: *dacă vîşcaţi, ... nu mai călcaţi iarbă verde.* SAD.; *o legat şoimii, că nu mai putea vîşca nici ca cum.* POP.; **2.** (despre cîini) a da din coadă; **3.** (fig.) a cîrti, a murmura: *cu mine nu vîşcă, trebuie să muncească.* C.; (şi: **vîşcăi**, **vîşgăi**, **vîsgăi**). [Et. nec.].

vîşcăí vb. v. **vîşca**.

vîşgăí vb. v. **vîşca**.

vîşti[1] interj. (reg.; adesea cu valoare verbală) cuvînt care sugerează mişcarea bruscă şi precipitată a unei fiinţe care sare, care ţîşneşte de undeva; (şi: **vîrşti**). [Onomat.].

vîşti[2]**, vîştesc** vb. (reg.; intr.) **1.** a ţîşni pe neaşteptate din locul în care se află, luînd-o la fugă; **2.** a intra cu forţa undeva. [De la ***vîşti***[1]].

vîzdoácă f. v. **vîzdoagă**.

vîzdoágă, vîzdoage f. (reg.) **1.** numele a două plante erbacee din familia compozitelor, cu tulpina puternică şi ramificată, cu flori galbene, dispuse în capitule mari şi frumoase, sau galbene-brune ori roşcate şi catifelate, dispuse în capitule mici, cu miros pătrunzător (*Tagetes erecta* şi *patula*): *Galofira ... îşi puse busuioc la piept şi vîzdoage în păr.* C.L.; **2.** (reg.; şi **vîzdoance umplute**) garoafă (*Dianthus caryophyllus*); (şi: (reg.) **vîzdoacă**, **vîzdoancă**). [Cf. rus. ***gvozduka***].

vîzdoáncă f. v. vîzdoagă.

vîzdogeá (~icá), vîzdogele f. diminutiv al lui vîzdoagă; vîzdoguţă: *cărticică-n cornurele, pe de lături vîzdogele.* POP. [***Vîzdoagă*** + *-ea* (*-ică*)].

vîzdogúţă, vîzdoguţe f. (reg.) vîzdogea: *face-m-aş o vîzdoguţă tocmai l-a ta inimuţă.* POP.; (şi: **vîzdoncuţă**). [***Vîzdoagă*** + *-uţă*].

vîzdoncúţă f. v. **vîzdoguţă**.

viádnic[1]**, vladnice** n. (înv.) teren (situat pe malul unei ape curgătoare): *am miluit pe giupîneasa a lui Albotă ... cu un vladnic de către Vlădeni, pe Jiia cea veche* (a. 1812). URIC. [Et. nec.].

viádnic[2]**, ~ci, vladnică, ~ce** a. (înv.) mare, imens; rezistent, solid: *se văd ... urmele unei cetăţi de urieşi şi brazda vladnică a Troianului.* OD. [Cf. sl. ***vladŭ***].

vlágă f. 1. (înv.) umiditate a pămîntului; sevă: [sămînţa] *căzu spre piatră şi răsări şi secă, derep' ce nu avu vlagă.* COR.; **2.** putere, forţă, vigoare, energie: *atît ... să fi secătuit vlaga din voi?* DELAVR.; *trebuia să-şi găsească o fată potrivită ca vîrstă ..., dintr-o familie bună, dar care nu-şi cheltuise vlaga.* GHEŢIE. [Din sl. ***vlaga***].

vlah a. v. **valah**.

vláşiţă, vlaşiţe f. (bot.; reg.) haşmă (*Allium ascalonicum*). [Cf. sb. ***vlašac***].

vlávie f. (înv.) putere, vlagă. [Et. nec.].

vlădíc m. v. **vlădică**.

vlădícă, vlădici m. **1.** (înv.) cîrmuitor, stăpînitor, domnitor: *şi-naintea vlădicilor şi împăraţilor duşi veţi fi pentru mine.* COR.; **de la vlădică pînă la opincă**, de la domnitor pînă la omul de rînd, tot poporul: *toţi, de la vlădică pînă la opincă, trebuie să luăm parte la nevoile ... ţării.* CR.; **2.** (înv.) mitropolit: *cînd se apropie domnul de biserica cea mare ..., îl întîmpină vlădica în capul clerului său.* BĂLC.; **3.** (înv. şi pop.) episcop: *politică n-a făcut în anii aceia, de ochii vlădicului Vicaş, un bătrîn autoritar.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi pop.) **vlădic**). [Din sl. ***vladĭka***].

vlădicésc, ~şti, vlădiceáscă, ~eşti a. (înv. şi pop.) care ţine de vlădică, specific vlădicăi: *scaunul cel vlădicesc ... unde şede arhiereul.* DOS. [***Vlădică*** + *-esc*].

vlădicí, vlădicesc vb. (înv.; intr.) a exercita funcţia de vlădică. [De la ***vlădică***].

vlădicíe, vlădicii f. **1.** (înv.; bis.) stăpînire, putere, autoritate: *împărăţiia ta împărăţie în toate veacurele, vlădiciia ta în toate neamure.* COR.; **2.** (înv. şi pop.) funcţia sau demnitatea de vlădică; timpul cît un vlădică exercită această funcţie: *vorbind în taină cu Măriia sa, i-am zis cum că mă las de vlădicie, de voia mea.* ANTIM; **3.** (înv. şi pop.) teritoriul asupra căruia se exercită autoritatea unui vlădică; reşedinţa unui vlădică: *a mere la vlădicie şi m-a ţipa din popie.* POP. [***Vlădică*** + *-ie*].

vlăguí, vlăguiesc vb. **1.** (tr.) a stoarce pe cineva de puteri, a face să-şi piardă vlaga, vigoarea; a epuiza, a istovi: *aşa l-am vlăguit, de-i era acum lehamete de noi.* CR.; (refl.) *m-am vlăguit de tot ieri la tîrg.* CR.; **2.** (rar; tr.) a prelucra pielea într-o tăbăcărie. [***Vlagă*** + *-ui*].

vlăguíre, vlăguiri f. faptul de a vlăgui; istovire, epuizare. [V. ***vlăgui***].

vlăguít, ~ţi, vlăguită, ~e a. stors de puteri, sleit de vlagă, de vigoare; istovit, epuizat: *cît de prăpădit şi de vlăguit bietul locuitor de sat.* VLAH. [V. *vlăgui*].

vlăguitór, ~i, vlăguitoáre a. care vlăguieşte; istovitor. // m. (rar) muncitor care lucrează la prelucrarea pieilor într-o tăbăcărie. [*Vlăgui* + *-tor*].

vlăjăn m. v. vlăjgan.

vlăjgán, vlăjgani m. tînăr înalt, voinic, zdravăn: *ce mai vlăjgan mare se făcuse ... n-avea 17 ani împliniţi.* VLAH.; (şi: (reg.) **vlăjan**). [Cf. *vlagă*].

vlăjgáncă, vlăjgance f. tînără înaltă, voinică, zdravănă. [*Vlăjgan* + *-că*].

vlăstár, vlăstare n. şi **vlăstari** m. **1.** lăstar: *în vie era trei viţe, şi ea odrăslind era scoţînd vlăstare.* BIBLIA; *umblînd cîteodată ... după vlăstări sălbatice şi după zmeură.* CR.; **2.** (fig.) descendent, coborîtor al unei familii: *Germanus cunună solemn vlăstarii logodiţi ai celor două dinastii.* EM.; (fig.) *despotismul şi demagogia sînt două vlăstare ale unui şi aceluiaşi principiu, a egalizării condiţiilor sociale.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **vlăstare**). [Din gr. mod. *vlastári*].

vlăstáre f. v. vlăstar.

vlăstări, vlăstăresc vb. (intr.) **1.** a da vlăstari: *trunchiul tăiat vlăstăreşte*; **2.** (fig.) a răsări, a încolţi: *ar veni rîndul cugetărilor dulci şi duioase ce vlăstăresc adesea în traiul singuratic al vînătorului.* OD. [De la *vlăstar*].

vlăstăríş n. mulţime de vlăstari. [*Vlăstar* + *-iş*].

vo a. nehot. v. vreun.

voal, voáluri n. **1.** bucată de ţesătură fină, transparentă, folosită de femei, în anumite ocazii, pentru a-şi acoperi capul sau faţa; văl: *un voal alb fiutura în jurul unei figuri tinere, frumoase.* VLAH.; **2.** ţesătură fină (transparentă) de mătase, de bumbac etc. folosită la confecţionarea unor obiecte vestimentare femeieşti, a perdelelor etc.: *apăru în prag, îmbrăcată într-o toaletă de casă vaporoasă din voal verde.* GHEŢIE; **3.** înnegrire a unui material fotografic fotosensibil, datorită unui defect de fabricaţie sau a developării prelungite, a luminii difuze care îl impresionează accidental etc. [Din fr. *voile*].

voalá, voalez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi cu un voal: *şi-a voalat faţa;* (fig.) *doi ochi albaştri voalaţi de melancolie.* C.L.; **2.** (fig.; tr.) a ascunde realitatea sub o aparenţă înşelătoare; a disimula, a masca: *a voala adevărul*; **3.** (refl.) a-şi pierde claritatea, sonoritatea: *vocea i se voalase puţin*; **4.** (refl.; despre unele materiale fotografice) a se înnegri uşor, a se strica datorită venirii în contact cu lumina, unei greşeli de fabricaţie sau folosirii unui revelator de calitate inferioară. [Din fr. *voiler*].

voaláre, voalári f. acţiunea de a (se) voala şi rezultatul ei. [V. *voala*].

voalát, ~ţi, voalată, ~e a. **1.** care poartă voal, acoperit cu un voal; **2.** care ascunde realitatea sub o aparenţă înşelătoare; mascat, disimulat: *replicile lui aveau un sarcasm voalat*; **3.** lipsit de claritate, de sonoritate: *avea vocea voalată ... a cuiva care a răcit sau a plîns.* GHEŢIE; **4.** (despre negative fotografice) degradat, înnegrit. [V. *voala*].

voalétă, voalete f. voal folosit de femei pentru a-şi garnisi pălăriile şi cu care îşi pot acoperi faţa. [Din fr. *voilette*].

voalúră, voaluri f. **1.** totalitatea velelor unei nave; **2.** curbura suprafeţei unei paraşute deschise; (p. ext.) pînza paraşutei. [Din fr. *voilure*].

voáme vb. v. voma.

voáscă, voaşte f. (reg.) **1.** ceea ce rămîne din fagurele fiert, după ce s-a stors mierea şi din care s-a scos ceara; **2.** tescovină; **3.** ceea ce rămîne din prunele (sau din alte fructe) fermentate, după ce s-a făcut ţuica; (şi: **voscă**). [Din sl. *voskŭ*; cf. scr. *voska* (gen. al lui *vosak*)].

voáspă f. v. hoaspă.

vobulatór, vobulatoare n. generator electronic cu frecvenţă variabilă, care produce oscilaţii de amplitudine constantă, pentru măsurarea caracteristicilor de amplitudine şi frecvenţă. [Din engl. *wobbulator*, fr. *vobulateur*].

vobuloscóp, vobuloscoape n. aparat, construit dintr-un vobulator şi un osciloscop, care permite să se vizualizeze curba de rezonanţă a circuitelor acordate a receptoarelor de radio şi televiziune. [Din fr. *vobuloscope*].

vocabulár, vocabulare n. **1.** (înv.) dicţionar de obicei de proporţii mici; lexic, glosar: *am vrut să-mi fac vocabularul terminilor tehnici.* HEL.; **2.** totalitatea cuvintelor unei limbi; lexic: *feluritele influenţe sub care s-au dezvoltat şi s-au transformat vocabularul şi gramatica limbei române.* OD.; **vocabular activ**, totalitatea cuvintelor pe care vorbitorul le foloseşte efectiv în exprimare şi care variază de la o categorie de vorbitori la alta; **vocabular pasiv**, totalitatea cuvintelor unei limbi, pe care vorbitorii le înţeleg, dar nu le întrebuinţează (decît foarte rar); **vocabular de bază** (sau **fundamental**), fondul principal de cuvinte; **3.** totalitatea cuvintelor specifice unui anumit domeniu de activitate, unui anumit stil al limbii sau unui scriitor, unui vorbitor, unui grup de vorbitori etc.: *nişte salahori dintr-o parohie engleză nu aveau mai mult de 300 de vorbe în vocabularul lor.* MAIOR.; *vocabularul critic îi e destul de redus.* PETR.; **4.** (inform.) mulţime de simboluri cu care se pot forma cuvinte; (şi: (înv.) **vocabulariu**). [Din fr. *vocabulaire*, lat. *vocabularium*, it. *vocabulario*].

vocabulárіu n. v. vocabular.

vocábulă, vocabule f. (livr.) cuvînt, vorbă: *gramatiştii limbei sanscrite au redus întregul tezaur de vocabule sanscrite.* MAIOR. [Din fr. *vocable*, lat. *vocabulum*].

vocál, ~i, vocală, ~e a. **1.** care aparţine vocii, referitor la voce, care serveşte la producerea vocii: *organe vocale*; **coarde vocale**, v. **coardă**; **2.** (muz.) care este destinat pentru a fi interpretat cu vocea: *n-ar trebui să lipsească nici muzica vocală.* EM.; (adv.) *mai dădu cîteva ocoluri odăii, ascultînd exerciţiile Otiliei, care le intona şi vocal acum.* CĂL. [Din fr. *vocal*, it. *vocale*, lat. *vocalis*].

vocálă, vocale f. (fon.) sunet al vorbirii la a cărui emitere curentul de aer sonor iese liber prin canalul fonator, fără să întîlnească nici un obstacol; semn grafic, literă care reprezintă un asemenea sunet: *ce caracteristice pentru spiritul unui popor sînt uneori vocalele cuvintelor lui!* MAIOR.; **vocală neutră**, v. **neutru**. [Din germ. *Vokal*, it. *vocale*, lat. *vocalis*].

vocálic, ~ci, vocalică, ~ce a. care ţine de vocale, referitor la vocale: *limba română este printre limbile cu mare frecvenţă vocalică*; **armonie vocalică**, fenomen fonetic caracteristic unor limbi, care constă în potrivirea de timbru a vocalelor din elementele alcătuitoare ale unui cuvînt. [Din fr. *vocalique*].

vocalísm n. **1.** sistem al vocalelor unei limbi, considerat din punctul de vedere fonetic şi fonologic, într-un anumit moment al evoluţiei sale; **2.** parte, capitol al foneticii istorice a unei limbi, care se ocupă cu studiul vocalelor. [Din fr. *vocalisme*].

vocalíst, vocalişti m. **1.** cîntăreţ (din gură); **2.** specialist în vocalize. [Din germ. *Vokalist*].

vocalitáte f. **1.** caracter vocal; **2.** sonoritate. [Din engl. *vocality*].

vocalizá, vocalizez vb. **1.** (muz.; tr. şi intr.) a executa vocalize: *dacă s-ar ispiti cineva ... a vocaliza prin codri muzică clasică, ... chiar şi iepurii ar apuca-o îndată la picior.* OD.; **2.** (fon.; refl.; despre consoane) a trece de la valoarea de consoană la cea de vocală, a căpăta valoare de vocală. [Din fr. *vocaliser*, it. *vocalizzare*].

vocalizáre, vocalizări f. acţiunea de a (se) vocaliza şi rezultatul ei. [V. *vocaliza*].

vocalízǎ, vocalize f. (muz.) **1.** exerciţiu vocal constînd în a executa o serie de note pe o vocală (cel mai adesea *a*), fără articularea silabelor; **2.** piesă vocală (de virtuozitate), fără cuvinte, cîntată numai pe vocala a. [Din it. *vocalizzo*, fr. *vocalise*].

vocatív, vocative n. (gram.) caz al declinării care exprimă o chemare sau o invocare adresată cuiva. [Din fr. *vocatif*, lat. *vocativus*].

vocáţie, vocaţii f. **1.** înclinaţie, aptitudine deosebită pentru un anumit domeniu al artei sau al ştiinţei ori pentru exercitarea unei anumite profesiuni; predispoziţie: *pretindea că-şi „mîncase" vocaţia de tenor.* CAR.; *vărul său îşi găsise vocaţia politică încă de pe băncile facultăţii.* GHEŢIE; **2.** (jur.) **vocaţie succesorală**, îndreptăţire a unei persoane de a veni la succesiune în temeiul calităţii sale de rudă; (şi: (înv.) **vocaţiune**). [Din fr. *vocation*, lat *vocatio, -onis*].

vocaţionál, ~i, vocaţională, ~e a. referitor la vocaţie; profesional: *încep înscrierile absolvenţilor de gimnaziu care au optat pentru un liceu vocaţional (sportiv, militar, teologic, artistic sau pedagogic).* R.LIB. [Din engl. *vocational*].

vocaţiúne f. v. vocaţie.

vóce, voci f. **1.** facultate specifică omului de a emite sunete articulate; sunet sau ansamblu de sunete produse prin vibrarea coardelor vocale umane; glas: *în darn răsună vocea-mi de eco repetită.* EM.; *îşi schimbă vocea.* BR.-VOIN.; a **ridica vocea**, a vorbi tare, răstit: *cei doi fraţi au convorbit îndelung, ridicînd vocile şi sfădindu-se.* GHEŢIE; **cu jumătate de voce**, **a)** încet, abia auzit, în taină; **b)** nesigur, şovăitor; **2.** fel de a vorbi; intonaţie, inflexiune: *şi aşa de-ncet răspunde cu o voce dulce, slabă.* EM.; **3.** (fig.) avertisment, mesaj lăuntric: *ascultaţi vocea raţiunii; voce interioară*; **vocea sîngelui**, v. **sînge**; **4.** facultatea omului de a cînta; sunetul emis: *cîntare frumoasă, voce dulce şi armonioasă.* HEL.; **a avea voce**, a avea calităţi vocale, a cînta frumos; **a fi în voce**, a fi în dispoziţie vocală: *tenorul era în voce.* CAR.; **5.** (muz.) registru de sunete muzicale, mai înalte sau mai profunde, în care cineva poate cînta: *lăutarii ... încetară ca să dea loc unei voci de tenor.* FIL.; *altfel ar fi observat vocea ... de soprană lirică a cîntăreţei.* GHEŢIE; **6.** (gram.; înv.) diateză: *voce activă, pasivă.* [Din lat. *vox, vocis*, it. *voce*].

vociferá, vociferez vb. (intr.) a vorbi cu glas tare, răstit; a-şi manifesta pe un ton ridicat nemulţumirea, indignarea, mînia: *aşa? vociferează decanul ... astea sînt iar intrigile lui dom' director.* CAR.; *maşiniştii înălţau panourile, ... se îmbrînceau, vociferau.* GHEŢIE. [Din fr. *vociférer*].

vociferánt, ~ţi, vociferantă, ~e a. şi m., f. (rar) (persoană) care vociferează. [Din fr. *vociférant*].

vociferáre, vociferări f. acţiunea de a vocifera şi rezultatul ei; strigăt, răcnet; manifestare a nemulţumirii, a mîniei etc. pe un ton ridicat, răstit: *s-a pronunţat cu vociferări la adresa guvernului.* CAR. [V. *vocifera*].

vociferatór, ~i, vociferatoáre m., f. (rar) persoană care vociferează. [Din fr. *vociférateur*].

vocodér, vocodere n. **1.** (inform.) organ de analiză a sunetelor, care permite reconstituirea codificată într-un sistem informatic; **2.** sistem electronic de telefonie, în care vorbirea este codificată şi apoi reconstituită, pentru a obţine o inteligibilitate mărită; **3.** aparat muzical electric de transformare a sunetelor deja existente (pe benzi de magnetofon) prin procedeul analizei, filtrării şi sintezei electrice. [Din engl. *vocoder*, fr. *vocodeur*].

vódă m. titlu purtat de domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti, care se adăuga de obicei după numele lor; (p. ext.) principe, rege; persoană care

avea acest titlu: *mai mare decît toţi la noi este vodă.* GHICA; **a nu-i păsa** (cuiva) **nici de vodă**, a nu se teme de nimeni şi de nimic: *şi-ncolo – pălăria pe ceafă şi nici de vodă să nu-ţi pese.* VLAH.; **a se plimba ca vodă prin lobodă**, a umbla fără grijă (şi dîndu-şi aere); **vodă da, şi Hîncu ba**, se spune cînd într-un conflict sau într-o dispută nu se ajunge la înţelegere din cauza împotrivirii unuia dintre oponenţi; **a mînca (din) pita lui vodă**, a fi slujbaş la stat. [Din sl. *(voje)voda*].

vódcă f. v. votcă.

vodeásă, vodese f. (pop.) soţia lui vodă; voduleasă. [*Vodă* + *-easă*].

voder, vodere n. aparat electronic de producere a vocii artificiale, la care se folosesc chei similare cu cele ale instrumentelor muzicale. [Din fr. *voder*].

vodeví, vodeviluri şi (înv.) **vodevile** n. **1.** (înv.) cîntec popular francez cu caracter satiric; **2.** piesă de teatru, de un comic facil, cu o intrigă complicată, şi pretenţii moralizatoare, în al cărei text sînt intercalate cuplete satirice care se cîntă: *„Urîta satului", vodevil în 2 acte, prelucrat de d. E.Carada, muzica de d. A. Flechtenmacher.* CAR.; *la Paris, vremea şi moda era a melodramelor, a vodevilurilor, a operetelor.* C.PETR. [Din fr. *vaudeville*].

vodevilésc, ~şti, vodeviléscă, ~eşti a. în maniera vodevilului: *gesticulaţia ... onctuoasă şi inconştient vodevilescă.* CĂL. [Din fr. *vaudevillesque*].

vodevilíst, vodevilişti m. autor de vodeviluri; (adj.) *subiectul acestei piese este tras din un roman de George Sand ..., dramatizat în franţuzeşte de un fabricant vodevilist cu un nume puţin cunoscut.* CAR. [Din fr. *vaudevilliste*].

voduleásă, vodulese f. (pop.) vodeasă: *voduleasa cea frumoasă, hătmăneasa cea aleasă.* POP. [*Vodă* + *-uleasă*].

vógă f. succes trecător, notorietate temporară obţinută de cineva sau provocată de un eveniment (literar, artistic etc.): *în anii '40 era voga actorilor de comedie; în urmă cu două decenii era voga poemului epic;* **a fi în vogă**, care se bucură la un moment dat de succes: *artistul era în vogă.* [Din fr. *vogue*].

voi[1] pron. pers. **1.** (la nominativ; înlocuieşte numele persoanelor cărora li se adresează vorbitorul sau al grupului, al categoriei de oameni în care este inclusă persoana căreia i se adresează vorbitorul) *voi sînteţi urmaşii Romei: nişte răi şi nişte fameni!* EM.; **2.** (la dativ, în forma *vi*, are valoare de dativ etic) *acuş vi-l mătur de aici.* CR.; **3.** (la acuzativ) *m-am gîndit cu dragoste la voi.* AG.; *care din voi coboară la fîntînă?* SAD.; **(pe) la voi, a)** în casa voastră; în gospodăria voastră: *nu-mi place, cînd vin la voi, să pun frac şi mănuşi albe.* HOGAŞ; *trec azi pe la voi.* PETR.; **b)** în satul sau în oraşul vostru; în părţile voastre: *nu ştiu cum o fi pe la voi.* CAR.; *aici la voi văz că n-aveţi biserică.* VOIC.; **4.** (la dativ şi la acuzativ; în formele neaccentuate; are valoare de pronume reflexiv) *vă bateţi joc ... de casa mea?* GAL.; *v-aţi pus ... amîndoi să mă jefuiţi?* REBR.; **5.** (la dativ; în formele neaccentuate, are valoare de adjectiv posesiv; indică posesiunea sau apartenenţa) *pregătiţi-vă baltagurile şi staţi de strajă.* SAD.; *vă strîng mîna cu dragoste.* CAR.; **6.** (la dativ şi la acuzativ; în formele neaccentuate, cu valoare de pronume de politeţe) *ce vă lipseşte, prinţesă?* PETR.; *v-am rugat să-mi daţi cuvîntul, dle preşedinte.* MAIOR.; (forme: dativ: **vouă, vă, vi**; acuzativ: **(pe) voi, vă**). [Lat. *vos*].

voí[2] vb. v. vrea.

voi[3]**, voiuri** n. (reg.) **1.** rînd de împletitură de papură sau de nuiele, într-o leasă sau în pereţii unui pătul de păstrat porumb; **2.** fişie de pămînt (arabil). [Et. nec.].

voiáj, voiajuri n. călătorie într-un loc depărtat: *scopul voiajului dlui Brătianu se crede a fi regularea ordinei de succesiune la tronul României.* EM.; **agenţie** (sau **birou**) **de voiaj**, întreprindere sau sucursală a unei întreprinderi în care se vînd cu anticipaţie bilete pentru călători: *îi aduse biletele cumpărate la biroul de voiaj.* GHEŢIE. [Din fr. *voyage*].

voiajá, voiajez vb. (intr.) a călători într-un loc depărtat: *voiajase tot timpul ... păstrînd cel mai strict incognito.* GANE. [Din fr. *voyager*].

voiaját[1] n. (rar) faptul de a voiaja: *cît despre voiajat ... în această privinţă aş putea da înainte lui Cristofor Columb.* HOGAŞ. [V. *voiaja*].

voiaját[2]**, ~ţi, voiajată, ~e** a. care a călătorit mult; umblat. [V. *voiaja*].

voiajór, voiajori m. **1.** persoană care călătoreşte în locuri depărtate: *călătoresc, îi zice voiajorul, pentru cercetarea de antichităţi romane.* GHICA; **2.** (şi **voiajor comercial**) reprezentant al unei firme comerciale care se deplasează în diferite localităţi pentru a face oferte de vînzare şi pentru a găsi clienţi: *voiajorul doarme; la geamantan adresa firmei.* R.L. [Din fr. *voyageur*].

vóie, (rar) **voi** f. **1.** voinţă, vrere: *unde este voia lui Dumnezeu se biruiescu toate firili omeneşti.* NEC.; *nevoia te duce pe unde nu ţi-i voia.* CR.; **cu voie** sau **cu voia (cuiva)**, intenţionat, din proprie iniţiativă, dinadins: *de ţi-oi fi făcut poate vreun rău, n-a fost nici cu voia, nici cu ştirea mea.* CAR.; **fără (de) voie** sau **fără voia mea**, fără să vrea, involuntar; neintenţionat: *îşi aruncă fără voie ochii asupra ciocoiului.* FIL.; **peste voia cuiva** sau (înv. şi reg.) **peste voie**, împotriva voinţei cuiva: *preste voie era turcilor această înălţare a lui Racoţii.* COSTIN; *ai făcut-o peste voia mea;* **cu voie, fără voie** sau **de voie, de nevoie**, vrînd-nevrînd: *de voie, de nevoie trebui să se scoale.* CR.; **2.** (înv.) bunăvoinţă: *nu este la Dumnezeu strîmbătate, nice faţărie, nice voie pentru daruri.* VARL.; **voie vegheată**, v. **vegheat**; **a(-i) veghea voia** (sau **voie**) **(cuiva)**, v. **veghea**; **3.** dorinţă, plac, plăcere: *aş încerca să mă duc într-un spaţiu cu totul după voia mea.* EM.; **a se lăsa** (sau **a merge, a fi** etc.) **în voia (cuiva** sau **a ceva)**, a se lăsa, a se încredinţa bunului plac al cuiva; a se lăsa după dorinţa, după placul cuiva: *mă las cu totul în voia poruncilor tale.* MARC.; *Harap Alb încalecă şi se lasă în voia calului, unde a vrea el să-l ducă.* CR.; **în** (sau, rar, **la**) **voie** sau **în toată voia**, nestînjenit, nestînjenit: *hotărî să esploateze acest eveniment pentru a-şi mări ... în voie teritoriul.* EM.; (pop.) **în voia cea bună**, fără teama de a greşi: *mai bine ar fi să zic, în voia cea bună, că se măritase Iţic după Malca.* CR.; **de (bună) voie**, fără constrîngere, nesilit de nimeni: *să vă despărţiţi de bună voie.* CAR.; **voia la dumneata ca la banul Ghica**, eşti liber să faci ce vrei; **a-i fi (cuiva) voia (să ...)**, a dori, a-i plăcea (să ...): *nevoia te duce pe unde nu ţi-i voia.* CR.; **după voie** sau **după voia (cuiva)**, **pe voie, pe voia (cuiva)**, după dorinţa cuiva: *evreii Sfînta Scriptură după voie tîlcuiesc.* CANT.; *să cutreierăm oraşul în lung şi-n lat, după voia inimii.* GHEŢIE; **a face pe voia (cuiva)** sau **a face (toate) voile (cuiva), a-i face (cuiva) voile** (sau **pe voie**), a satisface dorinţa, plăcerea cuiva: *am hotărît să fac pe voia Sînzianei.* AL.; *şi-ţi fac toate voile, de ... n-ai să fii bucuros de mine.* SAD.; **a-i fi cuiva pe voie** sau **a fi pe voia cuiva**, a-i fi cuiva pe plac: *nu şi nu, că el şede pe prispă; şi a fost pe voia lui.* POP.; **a împlini voia** (sau **voile**) **cuiva**, a îndeplini dorinţele sau poruncile cuiva: *nu ştia cum să facă ... ca să împlinească voia acelui împărat.* ISP.; **a fi la voia cuiva**, a fi la discreţia, la dispoziţia cuiva: *sînteţi la mîna şi la voia măritului Padişah.* SAD.; **4.** poftă, chef: *feciorii nu mai aveau voie la nimica, nici la mîncare, nici la băutură.* POP.; **a-i strica cuiva voia**, a indispune, a amărî pe cineva: *aş iubi pe cel mai mic voia la cel mare-o stric.* POP.; **5.** (determinat prin „bună" sau „rea") stare sufletească, dispoziţie: *cînd se-ntoarce ochii lucesc de voie bună.* EM.; (pop.) **a-şi face** (sau **a face cuiva**) **voie bună**, a(se) înveseli: *de cînd trecui dealu-ncoace, voie bună nu-mi poci face.* POP.; **a-şi face** (sau **a face cuiva**) **voie rea**, a (se) întrista, a (se) mîhni: *las', jupîneşică, nu-ţi face voie rea, că are să fie cît se poate de bine.* CR.; **6.** permisiune, încuviinţare, învoire, îngăduinţă: *domnul să nu aibă voie a omorî pre vreun boier fără de judecata mitropolitului.* MUSTE; *dobîndiseră voie de la Măria sa să se înfăţişeze şi să închine brînză în bărbînte.* SAD.; **a da voie**, a permite, a îngădui: *îmi veţi da voie, domnişoară, să vă petrec pîn-acasă?* EM.; **bilet de voie**, dovadă scrisă prin care se permite elevilor, soldaţilor etc. să meargă în oraş: *fireşte că poţi lipsi; vino să-ţi fac bilet de voie.* GHEŢIE; **pas de voie**, v. **pas**[1]; **cu voia cuiva**, cu aprobarea, cu îngăduinţa cuiva: *cu voia mitropolitului ... o scoase den cartea sîrbească pre limba rumânească.* COR.; **fără (de) voie** sau **fără (de) voia cuiva**, fără permisiune, fără învoire sau fără încuviinţarea cuiva: *cum ai îndrăznit să făgăduieşti fără voia mea?* CAR.; **nu-i voie** sau **nu e voie**, nu se poate, e interzis: *nu e voie să suni.* CAR. [Din sl. *volja*].

voiéşniţă f. v. voieştniţă.

voiéştniţă f. (reg.) **1.** (în forma voşniţă) ceea ce rămîne din fagurele fiert, după ce s-a stors mierea şi din care s-a scos ceara; **2.** (bot.) izmă (*Mentha longifolia*); **3.** izma-broaştei (*Mentha aquatica*); (şi: **voieşniţă, voşniţă**). [Cf. bulg. *voşteniţa* „lumînare de ceară"].

voievód, voievozi m. **1.** (înv.) conducător, căpetenie militară a unor comunităţi statale de tip feudal existente pe teritoriul românesc înainte şi după formarea principatelor: *voievodul românilor din Maramureş, numit Bogdan, ... adună o ceată, trece peste munţi.* HASD.; **2.** (înv.) comandant de oşti; comandant al unei unităţi militare: *iară împăratul tremese voievod pre Velisarie cu oştile.* MOXA; **3.** (înv.) conducător (cu atribuţii militare) al unei cetăţi, al unui ţinut etc.: *fu prins de voievodul Alexandriei.* DOS.; **4.** (bis.) nume dat arhanghelilor Mihail şi Gavriil, căpeteniile îngerilor: *au chemat într-ajutoriu pre sfinţii voivozi ... Mihail şi Gavriil* (a. 1747). GCR.; **5.** (în evul mediu) titlu purtat de domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti, precum şi de guvernatorul Transilvaniei (pînă în 1571); (p. ext.) principe; persoană care avea acest titlu: *unirea voievozilor Ardealului, Moldaviei şi Ţărei Româneşti ... fu în primejdie de a fi zdrobită.* BĂLC.; *el dete voie lui Mircea voievodului Valachiei ... să trateze şi să încheie în domneasca rezidenţă a Sucevei un legămînt defensiv cu regele polon.* EM.; **6.** (p. ext.) căpetenie a unei cete sau a unui săiaş de ţigani: *Corcodel voivodul era în frunte.* B.-DEL.; **7.** (p. ext.; reg.) conducătorul căluşarilor; (şi: **voivod**). [Din sl. *vojevoda*].

voievodál, ~i, voievodală, ~e a. care ţine de voievozi, referitor la voievozi, din vremea voievozilor, creat de un voievod: *îşi puse cuşma şi mantia voievodală.* PETR.; *la picioarele unei mănăstiri voievodale, ... păşi înalt şi zvelt cel dintîi fecior de domn.* C.PETR.; (şi: **voivodal**). [*Voievod* + *-al*].

voievodát, voievodate n. **1.** formă de organizare de tip statal existentă pe teritoriul românesc, în epoca feudală, aflată sub jurisdicţia unui voievod; teritoriu inclus în această formă de organizare: *în Oltenia am avut cel dintîi voivodat.* VLAH.; *în Maramureş s-a păstrat pînă în veacul al XV-lea instituţia voievodatului;* **2.** (înv.; rar) voivozie: *trămise ... să ducă lui Mihail Vodă ... semnele „voievodatului".* BĂLC.; (şi: **voivodat**). [*Voievod* + *-at*].

voievodeásă, voievodese f. soţia voievodului; (şi: **voivodeasă**). [*Voievod* + *-easă*].

voievozí, voievozesc vb. (înv., rar; intr.) a conduce în calitate de voievod: *era în dzîlele împăratului Maximian voievodzînd în Eghipet.* DOS. [De la *voievod*].

voievozíe, voievozii f. (înv.) **1.** ceată, trupă militară aflată sub conducerea unui voievod: *nu era toate voevodziile sosite, nici Litfa, că Litfa avea*

cu căzacii ... mare dodeială. COSTIN; **2.** funcţia, demnitatea de voievod; voievodat; (şi: **voivozie**). [*Voievod* + *-ie*].

voinic, ~ci, voinică, ~ce a. robust, viguros, vînjos: *era voinic, sănătos, rumen la faţă.* DELAVR.; *era arătoasă şi voinică, plesnind de sănătate.* GHEŢIE. // m. **1.** (înv. şi pop.) luptător, oştean: *cela ce nu avea voinici de oaste, ci strîngea păstorii din munţi şi argaţii de-i într-arma.* UR.; *bate vîntul peste paie, trec voinicii la bătaie.* POP.; **2.** bărbat (tînăr) bine făcut, îndrăzneţ, curajos, viteaz: *un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară.* EM.; **3.** (şi **voinic de codru**) haiduc: *la zarea focului, stau voinicii codrului.* POP.; **4.** (pop.) flăcău, fecior: *puneau la cale că ce rost să-i facă fetei ăsteia, să-i găsească un voinic.* CAR.; *pe cel deal, pe cel colnic trece-o pruncă şi-un voinic.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **vonic**). [Din sl. *vojnikŭ*].

voinicáme f. (înv.; relig.) ceată de îngeri: *această oaste a lu Dumnezeu cheama-se a ceriului voinicame.* COR. [*Voinic* + *-ame*].

voinicăr m. v. **vonicer**.

voinicáş, voinicaşi m. (pop.) voinicel: *n-auzii glas de voinicaş.* POP. [*Voinic* + *-aş*].

voinicél, voinicei m. **1.** diminutiv al lui voinic; voinicaş: *vin' la mine, voinicele, că eu noaptea ţi-oi cînta.* AL.; (adj.) *care-a fost mai voinicel acum e mai vai de el.* POP.; **2.** (bot.) varga-ciobanului (*Dipsacus silvester*); **3.** (bot.) crucea-voinicului (*Hepatica transilvanica*). [*Voinic* + *-el*].

voinicésc, ~şti, voiniceáscă, ~eşti a. **1.** (înv.) ostăşesc: *să afla la o ceată voinicească de oaste.* DOS.; **2.** de voinic, propriu voinicului; vitejesc, eroic: *cu chip vesel şi domnesc şi cu mersul voinicesc.* AL.; *la asemenea viaţă, volnică şi voinicească, se prinserâ a năzui cu dor.* OD.; **luptă voinicească** (şi subst., f.) trîntă; **3.** puternic, viguros: *cîteva lovituri voiniceşti de lopată avîntară micul vas departe de coastă.* OD.; (adv.) *călare pe rotaşul din stînga, plesnind voiniceşte în naintaşi.* DELAVR.; **4.** de flăcău, de fecior; de bărbat: *nu putea să fie decît ... fată, măcar că se ascundea sub ţoalele cele voiniceşti.* ISP.; **parte voinicească**, parte bărbătească: *de cocon de parte voinicească n-ai să ai parte.* DELAVR. // f. (artic.) **1.** fel de a înota care constă în întinderea alternativă a braţelor în lături, fără a da din picioare; **2.** numele unui dans popular jucat de patru sau de opt flăcăi; melodia acestui dans. [*Voinic* + *-esc*].

voinicéşte adv. **1.** ca un voinic; bărbăteşte, vitejeşte: *pe cîmpul bătăliei el apără voiniceşte ţara şi creştinătatea.* BĂLC.; **2.** cu putere, cu vigoare: *pluta ... intră voiniceşte în groaznica strîmtoare de la Toance.* VLAH.; **a înota voiniceşte**, a înota voinicească; **3.** (înv.) ca un flăcău: *sfînta Eufrosina s-au îmbrăcat voiniceşte.* DOS. [*Voinic* + *-eşte*].

voinicí, voinicesc vb. **1.** (înv.; intr. şi refl.) a sluji ca ostaş, a fi ostaş; a se lupta, a se război: *iaste încă sutaş ... şi se voinicească lu chesariu celuia ce ţine lumea.* COR.; (fig.) *se feriţi-vă de peliţeştile pohtiri ceale ce voinicescu spre suflete.* COD.VOR.; **2.** (pop.; intr.) a face fapte voiniceşti, vitejeşti: *armele mele cu care am voinicit să le puneţi într-o pereche de desagi pe cal.* POP.; **3.** (pop.; intr.) a haiduci: *eu creştini n-am omorît cît în ţară-am voinicit.* AL.; **4.** (pop.; fam.; refl.) a se lăuda, a face pe grozavul. [De la ***voinic***].

voinicícă, voinicele f. (bot.) **1.** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori galbene, dispuse în ciorchini (*Sisymbrium loeselii*); **2.** (reg.) usturoiţă (*Alliaria officinalis*). [***Voinic*** + *-ică*].

voinicíe, voinicii f. **1.** (înv.) starea, condiţia de ostaş; ostăşie, militărie: *puind gios brîul cel de voinicie ... mearse de întră într-o mănăstire.* DOS.; **2.** (pop.) bărbăţie, vitejie, bravură: *Chiajna, încălecată bărbăteşte ... le insufla tutulor aspra sa voinicie.* OD.; **3.** (pop.) faptă vitejească: *Ţugulea este viteaz ..., a făcut ... atîtea voinicii.* ISP.; **4.** (pop.) haiducie: *frunza-n codru cît învie, doina cînt de voinicie.* AL.; **5.** (pop.) putere, robusteţe, vigoare: *fusese un bărbat înalt, voinic ...; nu-i slujea la nimic voinicia.* ST.; **6.** (înv.) vîrsta tinereţii: *vîrstele sînt acestea: pruncia, copilăria, cătărigia, voinicia, bărbăţia.* CANT. [***Voinic*** + *-ie*].

voinicíme, voinicimi f. (înv. şi pop.) mulţime de voinici, de ostaşi. [***Voinic*** + *-ime*].

voinicós, ~şi, voinicoásă, ~e a. bine făcut, voinic; arătos, chipeş: *de ce creştea, se făcea mai trupeş şi mai voinicos copilul.* ISP.; *să fii mîndru, voinicos.* POP. [***Voinic*** + *-os*].

voinicúţ, ~i, voinicuţă, ~e m., f. diminutiv al lui voinic: *voinicuţul de Gheorghe ... smuci ... sabia din pămînt ... şi tăie în două scorpia.* ISP.; (adj.) *un copil voinicuţ.* [***Voinic*** + *-uţ*].

voínţă, voinţe f. **1.** facultatea de a decide şi de a alege în mod liber mijloacele de acţiune, în funcţie de temeiuri raţionale; puterea pe care o are cineva de a se hotărî să facă sau să nu facă ceva: *întîrziată de împrejurări neatîrnate de voinţa noastră ... stabilirea unei dinastii ereditare n-a mai întîmpinat nici o rezistenţă.* EM.; *uneori ne facem rău unul altuia fără s-o dorim şi chiar împotriva voinţei noastre.* GHEŢIE; **2.** trăsătură de caracter manifestată prin decizie şi perseverenţă în îndeplinirea scopurilor: *n-ar fi greu de polemizat în ziaristică dacă am avea a face cu raţiunea, nu cu voinţa adversarilor noştri.* EM.; **3.** ceea ce vrea, ceea ce hotărăşte cineva; hotărîre, decizie, voie, vrere: *voinţa alegătorului ... nu mai e decît o voinţă stoarsă în momente de nevoie şi formulată după voinţa ministrului.* EM.; *dorinţa mea ... e să vă fiu de ajutor, ... numai dacă aceasta e şi voinţa voastră.* GHEŢIE; **4.** dorinţă, poftă, chef: *văzu că i se împlini şi astă voinţă.* ISP.; *te rog, fă ş-a mea voinţă: nu ieşi seara-n uliţă!* POP.; **ultima voinţă** sau **voinţa cea de pe urmă**, ultima dorinţă a cuiva înainte de a muri: *are voie ... să se ducă, ca să împlinească voinţa cea mai de pe urmă a moşului vostru.* CR.; **5.** intenţie, scop: *îţi sărut mîna pentru voinţa ce ai de-a mă face fericit.* EM.; **6.** învoire, permisiune, încuviinţare: *apoi tu aice fără biruinţă nu poţi ca să intri cu a mea voinţă.* BOL. [*Voi*[2] + *-inţă*].

voiós, ~şi, voioásă, ~e a. **1.** cu voie bună, bine dispus; vesel: *pe la noi ... oamenii* [sînt] *mai sănătoşi, mai puternici, mai voinici şi mai voioşi.* CR.; **2.** care exprimă, care denotă bună dispoziţie, voie bună: *strigăte voioase şi hohote de rîs se amestecau cu tropotul cailor.* VLAH.; **3.** (p. ext.) care este plăcut vederii: *toate păsările ies, ... la voiosul luminiş.* EM. [*Voie* + *-os*].

voioşíe, voloşli f. stare de bună dispoziţie, de voie bună; veselie: *cuvintele etiopianului şterseră ultima urmă de voioşie de pe chipul principelui.* C.PETR.; *răspîndesc ... un aer de voioşie şi de vigoare tinerească.* GHEŢIE; (fig.) *cu toată voioşia timpului, cronica are să înregistreze încă un caz de sinucidere.* EM. [*Voios* + *-ie*].

voíre f. v. **vrere**.

voitór, ~i, voitoáre a. (înv. şi pop.; şi adesea subst.) care vrea, care doreşte; doritor: *slujaşte lui cu inimă direaptă şi cu suflet voitoriu.* BIBLIA; *pre Cămilă să împodobască ... toată monarhiia pasirilor voitoare iaste.* CANT.; **voitor de bine**, care doreşte binele cuiva: *atîtea silinţe ... şi-au dat voitorii voştri de bine ca să vă facă să înţelegeţi ... adevăratele voastre interese.* BOLLIAC; (ca formulă de încheiere la scrisori) *al tău voitor de bine Zaharia.* CR.; **voitor de rău**, care doreşte răul cuiva: *mulţi din nobili, voitori de rău ai prinţului Andrei.* BĂLC. [*Voi*[2] + *-tor*].

voivód m. v. **voievod**.

voivodál a. v. **voievodal**.

voivodát n. v. **voievodat**.

voivodeásă f. v. **voievodeasă**.

voivozíe f. v. **voievozie**.

volán, volane n. **1.** fîşie de ţesătură fină sau de dantelă, încreţită sau plisată, care este aplicată, ca garnitură, pe unele obiecte de îmbrăcăminte femeiască, pe perdele etc.: *scoase o rochie de tul cu multe volane.* CĂL.; **2.** (franţuzism; rar) un fel de minge confecţionată dintr-un material uşor (mai ales din plută), prevăzută cu mai multe aripioare şi care se trimite de la un partener la altul prin lovituri de rachetă; jocul practicat cu această minge: *două dame s-apuc de jucat volanu.* AL.; **3.** piesă de formă circulară, care face parte din mecanismul de direcţie al unui autovehicul, cu ajutorul căreia se acţionează manual roţile directoare: *şoferul răsuci aprig volanul şi automobilul ţîşni ... ca o săgeată.* REBR.; **4.** (p. ext.) conducere a unui autovehicul: *ea trecu la volan, Radu alături.* C.PETR.; **5.** (spec.) conducere cu abilitate, cu măiestrie a unui automobil: *era un as al volanului;* **6.** (tehn.) piesă de formă circulară, la unele maşini-unelte, la tablouri de distribuţie etc., acţionată manual, care serveşte pentru transmiterea unor comenzi; **7.** (tehn.; mai ales în forma **volant**; pl. şi **volanţi**) roată metalică grea, de dimensiuni mari, montată pe arborele unei maşini cu piston, care serveşte la uniformizarea vitezei de rotaţie şi permite depăşirea punctelor moarte; (şi: **volant**). [Din fr. ***volant***].

volánt[1]**, ~ţi, volantă, ~e** a. **1.** (rar) care poate zbura; care se poate menţine în aer, care se deplasează în aer, care străbate aerul; **2.** care se deplasează sau care poate fi deplasat cu uşurinţă (dintr-un loc în altul); mobil: *masă volantă;* (mil.) **unitate** (sau **trupă**) **volantă**, unitate militară care se poate deplasa rapid; **echipă volantă**, echipă specială formată din muncitori, agenţi de poliţie etc., care se deplasează rapid pentru îndeplinirea obligaţiilor de serviciu; **bibliotecă volantă**, fond de cărţi care aparţine unei biblioteci publice şi care este împrumutat temporar unei instituţii; **3.** care nu este ataşat, fixat de ceva; care poate fi desprins, detaşat: [îşi] *retrăgea toate exemplarele posibile, comandînd în pripă un erratum volant.* CĂL.; **foaie volantă**, foaie de hîrtie, tipărită sau scrisă de mînă, care se difuzează ca manifest, ca anunţ publicitar etc.: *la 4 octomvrie s-a răspîndit o foaie volantă ... îndreptată ... contra circularei ministeriale.* EM. [Din fr. ***volant***].

volánt[2] n. v. **volan**.

volapük n. limbă artificială, cu caracter internaţional, creată în 1879 de J.M. Schleyer, mai ales pe baza elementelor germanice. [Din germ. ***Volapük***, fr. ***volapük***].

volár, ~i, volară, ~e a. al palmei, de palmă. [Din germ. ***volar***].

volatíl, ~i, volatilă, ~e a. care se evaporează spontan sau cu uşurinţă la temperatura obişnuită; volatilizabil: *eterul este lichidul cel mai volatil.* // f. (înv.) pasăre: *împarte acest soi de volatile în patru specii.* OD. [Din fr. ***volatil***].

volatilitáte, volatilităţi f. însuşirea de a fi volatil: *volatilitatea eterului.* [Din fr. ***volatilité***].

volatilizá, volatilizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) evapora repede (la temperatura obişnuită); **2.** (fig.; refl.) a dispărea fără urmă: *îşi pierduse glasul, se volatilizase.* C.PETR. [Din fr. ***volatiliser***].

volatilizábil, ~i, volatilizabilă, ~e a. volatil. [Din fr. ***volatilisable***].

volatilizáre, volatilizări f. acţiunea de a se volatiliza şi rezultatul ei; evaporare. [V. ***volatiliza***].

volatilizát, ~ţi, volatilizată, ~e a. prefăcut în vapori; evaporat. [V. ***volatiliza***].

volănăş, volănaşe n. diminutiv al lui volan: *purta o cămaşă de noapte de mătase verde, cu volănaşe.* GHEŢIE. [***Volan*** + *-aş*].

voibá, volb vb. (reg.; intr.) a creşte şi a se revărsa cu valuri mari, care se rostogolesc: *Crişule,*

Murăşule, nu volba, nu tulbura, că-i mîndra pe matca ta! POP. [Cf. ***învolba***].

volboră vb. v. **volbura**.

volbură, vólbur şi **volburez** vb. (înv. şi reg.; refl., tr. şi intr.) **1.** a se învolbura, a se învîrteji: *lucrurile lui ... cu vînturile să holbureşte.* CANT.; *vîntul turbat peste Ocean zburînd dezlănţat alţi munţi va nălţa, unda volborînd.* HEL.; **2.** (fig.; înv.; intr.) a fremăta, a clocoti: *ci azi simţ gelozia, şi focul ce-astupasem azi volvoră în mine.* HEL.; (şi: (înv.) **volbora, volvora,** (înv. şi reg.) **holburi**). [De la ***volbură***].

volburăt, ~ţi, volburată, ~e a. (înv. şi reg.) învolburat; (şi: (înv.) **holburat**). [V. ***volbura***].

vólbură, volburi şi (înv.) **volbure** f. **1.** vîrtej; bulboană, vîltoare; agitaţie violentă (şi zgomotoasă) a apei: *după durăul pîrăului se făcea o volbură într-o mare adîncime.* SAD.; **2.** vînt puternic cu vîrtejuri; vîrtej; (p. ext.) furtună: *moara a ars-o pojarul şi au spart-o volburile vîntului.* SAD.; *veni un vînt cu volbură.* POP.; **3.** trîmbă, coloană (de praf, de zăpadă etc.) ridicată de vînt: *volburi de nisip rotind în aer cu ceru-ntunecat uneau pămîntul.* EM.; **4.** (fig.) agitaţie, zbucium; tulburare: *persoana regelui Carol este singura garanţie ce ne mai rămîne pentru scăparea României din volvura peirei.* AL.; *ajung în volbura evenimentelor din 1821 să-şi lege numele de fapte mai însemnate.* VIANU; **5.** (bot.; şi **volbură mică**) plantă erbacee agăţătoare cu tulpina subţire, cu frunze ovale, cu flori albe sau roz, plăcut mirositoare, cu corola în formă de pîlnie; rochiţa rîndunicii (*Convolvulus arvensis*): *dintr-o volbură naltă, verde, se vedeau nemişcaţi doi ochi de jeratec.* EM.; **6.** (bot.; şi **volbură de garduri, volbură mare**) cupa-vacii (*Calystegia sepium*); (şi: (reg.) **volvură, holbură**). [Lat. **volvula* (<***volvere***)].

volburătór, ~i, volburătoáre a. (înv.) învolburat: *încunjurată de stînci şi grămezi de piatră ..., stînci ... încunjurată de adînc-volburătorul rîu Axios.* EM. [***Volbura*** + *-tor*].

volburós, ~şi, volburoásă, ~e a. învolburat: *numai foc şi sînge rostogolesc valurile pripite şi volburoase ... ale Arieşului.* OD. [***Volbură*** + *-os*].

volcamérie, volcamerii f. plantă ornamentală, din familia verbenaceelor, cu flori albe-roşietice, plăcut mirositoare (*Volkameria fragrans*); (şi: **volgameră**). [Din fr. ***volkamérie***].

volcán m. v. **vulcan**.

volcánic a. v. **vulcanic**.

vólei n. joc sportiv care se dispută, după anumite reguli şi cu o minge specială, între două echipe compuse din cîte şase jucători, pe un teren dreptunghiular despărţit la mijloc de un fileu ridicat la o înălţime determinată; (scris şi: *voley*); (şi: **vólei-bal**). [Din engl. ***volley*** (*ball*)].

vólei-bal n. v. **volei**.

voleibalíst, ~şti, voleibalistă, ~e m., f. sportiv care practică voleiul; jucător de volei. [***Volei-bal*** + *-ist*].

voleibalístic, ~ci, voleibalistică, ~ce a. care aparţine jocului de volei sau celor care îl joacă, referitor la volei sau la cei care îl joacă; de volei. [***Volei-bal*** + *-istic*].

volémic, ~ci, volemică, ~e a. care ţine de volemie, care se referă la volemie. [Din fr. ***volemique***].

volemíe, volemii f. volumul total de sînge din organism. [Din fr. ***volémie***].

vólens-nólens adv. vrînd-nevrînd: *va trebui, volens-nolens, să te înscrii într-un partid.* GHEŢIE. [Cuv. lat.].

volét, voleturi n. **1.** (rar; mai ales în forma **voleu**) jaluzea, oblon; **2.** (tehn.) element mecanic mobil plasat la fiecare aripă de avion şi care serveşte la mărirea sustentaţiei; **3.** (tehn.) fiecare dintre elementele mecanice ale radiatorului unui motor de avion care serveşte pentru reglarea circuitului aerodinamic de răcire al acestuia; **4.** (fig.) parte dintr-un studiu literar, ştiinţific etc.: *al doilea volet al textului;* (şi: **voleu**). [Din fr. ***volet***].

voléu[1], voleuri n. (sport) procedeu prin care mingea este lovită înainte de a atinge pămîntul. [Din fr. ***volée***].

voléu[2] n. v. **volet**.

volgaméră f. v. **volcamerie**.

volhiniăn, ~eni, volhiniană, ~ene n. şi a. (care ţine de, referitor la) etajul superior al sarmaţianului. [Din fr. ***volhynièn***].

voliéră, vollere f. adăpost cu pereţii din plasă de sîrmă, special amenajat pentru a permite zborul, în care se cresc şi se ţin păsări (porumbei, fazani etc.): *eram nevoiţi să mînăm devreme la culcare în volierele înalte cîrdurile de fazani.* VOIC. [Din fr. ***volière***].

volintír, volintiri m. **1.** ostaş care făcea parte din oastea pămînteană neregulată din Moldova şi din Ţara Românească; (spec.) ostaş înrolat în armata lui Al. Ipsilanti, la 1821: *aceşti panduri dimpreună cu volontirii se deosebiră foarte mult în războiul din urmă a ruşilor.* BĂLC.; **2.** (p. ext.; depr.; înv.) om violent, zurbagiu: *nineacă ... ne-mpuşcă! ... vai de mine, c-aista-i volintir!* AL.; **3.** (p. ext.) voluntar (în armată): *încai să mă fac martir al independenţii ... şi m-am înrolat de bunăvoie ... – volintir?* CAR.; (şi: (înv.) **volonter, volontir**). [Din rus. ***volontër***; pentru sensul **3**, cf. fr. ***volontaire***].

volintiráş, volintiraşi m. (înv.) diminutiv al lui volintir; (depr.) *e vrun duşman ticălos, vreun hoţ volintiraş şi la inimă vrăjmaş.* AL. [***Volintir*** + *-aş*].

volintirésc, ~şti, volintireáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine volintirilor, referitor la volintiri: *cîntece volintireşti.* [***Volintir*** + *-esc*].

volintirésţe adv. (înv.) ca volintirii, în felul volintirilor. [***Volintir*** + *-eşte*].

volintiríe, volintirli f. (înv.) oaste de volintiri: *trimite-l la volintirie pe malu Dunării.* AL. [***Volintir*** + *-ie*].

voiintiríme f. mulţime, oaste de volintiri: *volintirimea, adică oastea lui Constantin Vodă Ipsilant, ce era harvaţi, greci, sîrbi, arnăuţi şi alte neamuri.* ZILOT. [***Volintir*** + *-ime*].

volintiróI, volintiroi m. (înv.) augmentativ al lui volintir; (depr.) *da ce te socoţi tu? volintiroi!* AL. [***Volintir*** + *-oi*].

volitív, ~i, volitivă, ~e a. voliţional. [Din fr. ***volitif***].

voliţionál, ~i, voliţională, ~e a. care ţine de voinţă, care se raportează la voinţă; volitiv. [Din fr. ***volitionnel***].

voliţiúne, voliţiuni f. (psih.) act de voinţă. [Din fr. ***volition***].

vólna f. (reg.) **de-a volna**, din belşug, din abundenţă, berechet: *ce le pasă? lemne la trunchi sînt; slănină şi făină în pod este de-a volna.* CR. [Din ucr. ***dovolíno***].

vólnic, ~ci, volnică, ~ce a. (înv.) **1.** care este liber, slobod (de a face ceva); care nu depinde de voinţa nimănui: *au nu sînt volnic să fac ce voiu vrea cu al mieu?* COR.; *pre cine ar vrea Băsărab Vodă să popească la sine, să fie volnic a-i popri.* MUSTE; **a fi volnic (să ...)**, a fi (cuiva) permis, îngăduit (să ...): *să nu fie volnic a lua bani*; **2.** neatîrnat, independent, autonom: *fost-ai multe veacuri volnică ca pasărea văzduhului.* RUSSO; **3.** abuziv, samavolnic. // adv. de bunăvoie: *te rugăm ... să priimeşti volnic şi bucuros această sarcină.* OD. [Din sl. ***volĭnŭ***].

voinicéşte adv. (înv.) după voinţă proprie, nesilit de nimeni, de bunăvoie. [***Volnic*** + *-eşte*].

volnicí, voinicesc vb. **1.** (înv.; tr.) a elibera, a slobozi pe cineva; (refl. pas.) *de va dormi neştine cu muiarea ... şi ea va fi roabă ... nu vor muri, pentru că nu s-au volnicit.* BIBLIA; (fig.) *zac la umbră, legate, ferecate, patimele ... de le-i volnici, ai să-ţi vezi supuşii pe unii în desfătări, iar pe alţii în ahtieri.* DELAVR.; **2.** (înv. şi pop.; refl. şi tr.) a(-şi) îngădui, a(-şi) permite: *Dumnezeu ceartă cîteodată tot pentru ca să nu se prea volnicească nime.* MUSTE; *cine ţie ţi-a poruncit şi ţie ţi-a volnicit să ţii calea domnilor.* POP.; **3.** (înv.) a se strădui, a-şi da silinţa. [De la ***volnic***].

volnicíe, volnicii f. (înv.) **1.** libertate, slobozenie: *ea cu răscumpărări nu s-au răscumpărat, volnicie nu s-au dat ei.* BIBLIA; *şi aşa jurînd, îi da volnicie să fie slobod în veci de vecinătate.* N.COSTIN; **2.** neatîrnare, independenţă, autonomie: *aşe va Dumnăzău ca, de acmu înainte, neamul bulgarilor şi a vlahilor, lepădînd jugul, cel ce de demult îl purta, să-şi dobîndească volnicia lor.* CANT.; **3.** încuviinţare, permisiune: *chemînd pre cei 12 ucenici ai Lui, deade lor puteare şi volnicie ... boalele să vindece.* BIBLIA; **4.** (concr.) autorizaţie, act scris: *ştia să facă jălbi ..., pitace, volnicii, catastişe de lude şi alte forme cancelarice.* FIL. [***Volnic*** + *-ie*].

volo n. (înv.) numele unui joc de cărţi, la care se folosesc treizeci şi două de cărţi. [Et. nec.].

volóc, voloace n. **1.** unealtă de pescuit alcătuită dintr-o plasă dreptunghiulară, de dimensiuni variabile, ale cărei capete sînt prinse pe două vergele de lemn, cu ajutorul cărora este trasă prin apă: *cuvioşia ta, părinte stareţe, ... să nu cumva să vă mai vîrîţi cu voloacele în iazul de la Miroslava.* SAD.; (şi: **volog**). [Din ucr. ***volok***].

volocél, volocele n. diminutiv al lui voloc: *laşi să cadă în apă un volocel afund.* SAD. [***Voloc*** + *-el*].

vológ n. v. **voloc**.

volontér m. v. **volintir**.

volontír m. v. **volintir**.

voisc, volsci m. (la pl.) veche populaţie italică, înrudită cu oscii şi cu umbrienii, care trăia în Latium, la sud-est de Roma, şi care a fost supusă de romani la mijlocul secolului al IV-lea î.d.Hr.; (şi la sg.) persoană care aparţinea acestei populaţii: *făcu mare pierdzare împotriva volscilor.* N.COSTIN. [Din lat. ***Volsci***; cf. fr. ***Volsques***].

volt, volţi m. (fiz.) unitate de măsură a tensiunii electrice, a tensiunii electromotoare şi a diferenţei de potenţial egală cu tensiunea de la capetele unui conductor care, străbătut de un curent de un amper, dezvoltă o putere de un watt. [Din fr. ***volt***].

voltálc, ~ci, voltaică, ~ce a. referitor la pila electrică inventată de Volta sau, p.ext., la curentul electric obţinut cu ajutorul pilelor electrice; **arc voltaic**, arc electric. [Din fr. ***voltaïque***].

voltairian, ~eni, voltairiană, ~ene [volteriân] a. care aparţine lui Voltaire sau creaţiei lui, specific lui Voltaire sau creaţiei lui, referitor la Voltaire sau la creaţia acestuia; specific, în maniera lui Voltaire: *cele mai disparate spirite s-au putut întîlni ... veselul voltairian Pogor cu sistematicul politic Carp.* MAIOR.; *mă oprea ... gîndul la zîmbetul ironic al tatei care era voltairian.* SAD. [Din fr. ***voltairien***].

voltairianism [volteriamism] n. filozofia lui Voltaire şi a adepţilor săi. [Din fr. ***voltairianisme***].

voltáj, voltaje n. tensiune electrică măsurată în volţi. [Din fr. ***voltage***].

voltamétru, voltametre n. aparat pentru măsurat intensitatea unui curent electric prin măsurarea cantităţii de substanţă depusă într-o electroliză. [Din fr. ***voltamètre***].

voltampér, voltamperi m. unitate de măsură a puterii electromagnetice aparente a unui circuit electric de curent alternativ, la capetele căruia

tensiunea este de un volt şi prin care trece un curent de un amper. [Din fr. *voltampère*].

voltampermétru, voltampermetre n. instrument electric de măsură folosit succesiv ca voltmetru şi ca ampermetru. [Din fr. *voltampèremètre*].

vóltă, volte f. **1.** mişcare în formă de cerc sau de arc de cerc, pe care o face un călăreţ cu calul său într-un manej: *da-mprejur cîte o voltă şi iară venea la loc.* PANN; **2.** (p. gener.) mişcare în formă de cerc sau de arc de cerc: *începe a face volte prin casă.* HEL.; **3.** (fig.) schimbare bruscă de opinie, de atitudine, mai ales în politică: *se ilustră chiar din prima legislatură prin cîteva volte de o adresă şi agilitate în adevăr artistice.* VLAH.; **4.** (scrimă) mişcare (de rotaţie) a armei, care se face pentru a evita loviturile adversarului; **5.** (mar.) **a)** buclă formată de o parîmă pe o baba, pe un tachet etc.; **a lua volta**, a lega o parîmă, o saulă la baba, la tachet etc.; **b)** schimbare de direcţie a unei nave cu vele pentru a fi utilizată cît mai eficient puterea vîntului; **a naviga în volte**, a naviga în zigzag; **voltă în vînt**, manevră de trecere a velierului împotriva vîntului; **voltă sub vînt**, manevră de trecere a velierului în sensul vîntului; **6.** vechi dans popular în ritm vioi răspîndit în vestul Europei, în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea; **7.** (muz.) semn care indică reluarea unui fragment muzical, cu un final deosebit. [Din fr. *volte*, it. *volta*].

voltígiu n. v. voltijă.

voltíj n. v. voltijă.

voltijá, voltíjez vb. (rar; intr.) **1.** a executa voltije; **2.** a merge cu repeziciune de colo-colo. [Din fr. *voltiger*].

voltíjăre, voltíjări f. acţiunea de a voltija. [V. *voltija*].

voltíjă, voltíje f. **1.** exerciţiu de acrobaţie făcut pe coardă sau la trapez; **2.** ansamblu de exerciţii acrobatice executate de un călăreţ în fuga calului, mai ales la circ; (şi: **voltigiu, voltíj**). [Din fr. *voltige*].

voltíjor, voltíjori m. **1.** acrobat sau călăreţ care execută voltije; **2.** cal dresat pentru exerciţii de voltijă; **3.** (înv.) soldat francez care aparţinea unei unităţi de elită a infanteriei uşoare. [Din fr. *voltigeur*].

voltmétru, voltmetre n. instrument electric folosit pentru măsurarea, în volţi, a tensiunii electrice şi a tensiunii electromotoare. [Din fr. *voltmètre*].

voltól n. ulei voltolizat. [Din germ. *Voltöl*].

voltolizá, voltolizez vb. (tr.) a îmbunătăţi calităţile uleiurilor lubrefiante prin supunerea la acţiunea unor descărcări electrice de înaltă frecvenţă şi tensiune. [*Voltol* + *-iza*].

voltolizáre, voltolizări f. acţiunea de a voltoliza. [V. *voltoliza*].

voltolizát, ~ţi, voltolizată, ~e a. a cărui calitate a fost îmbunătăţită prin supunerea la acţiunea unor descărcări electrice de înaltă fecvenţă şi tensiune. [V. *voltoliza*].

volúbil, ~i, volubilă, ~e a. **1.** (bot.) a cărei tulpină se înfăşoară în spirală în jurul unui arac, al unei sfori etc.: *zorelele sînt volubile*; **2.** care are uşurinţă şi rapiditate în vorbire, care are debit verbal bogat, curgător şi rapid; fluent, locvace: *se amesteca des în conversaţie, volubilă, chiar expansivă.* GHEŢIE; (adj.) *poftiţi să vedeţi ... şi-i înşiră, foarte volubil, toată lista prospăturilor sosite.* CAR.; **3.** spontan; prompt: *îşi execută presupuşii amici ... cu o inventivitate volubilă.* C.PETR. [Din fr. *volubile*, lat. *volubilis*].

volubilitáte f. **1.** uşurinţă de a vorbi mult, repede şi curgător; vervă: *vorbeşte şi gesticulează ... cu multă volubilitate şi cu o figură plină de expresie.* CAR.; **2.** spontaneitate, promptitudine; **3.** proprietate a unor plante de a-şi înfăşura tulpina în jurul unui arac, al unei sfori etc. [Din fr. *volubilité*, lat. *volubilitas, -atis*].

volúm, volume şi (înv.) **volumuri** n. **1.** spaţiu ocupat de un corp; mărime care măsoară acest spaţiu, calculată pe baza celor trei dimensiuni ale corpului: *volumul cubului se obţine ridicînd la cub măsura lungimii unei laturi*; **2.** debit de apă al unui izvor, al unui rîu etc.: *volumul de apă al Dunării*; **3.** (fig.) cantitate globală: *volumul schimburilor comerciale*; **4.** intensitate a sunetelor emise de o voce sau produse de un instrument muzical: *vocea solistei nu avea volum*; **5.** nivelul de intensitate acustică al semnalelor audio în transmisiile de electrocomunicaţii; **6.** (ant.) manuscris al cărui capăt era prins pe o baghetă, în jurul căreia se înfăşura; **7.** carte (avînd mai mult de zece coli de tipar): *d. Mitilineu ... publica un volum de tractate de alianţă şi de comerţ.* EM.; **8.** fiecare dintre cărţile care alcătuiesc o lucrare unitară, de dimensiuni mari; tom: *d. P. Teulescu a publicat volumul întîi al scrierii sale „Revoluţia şi revoluţionarii".* EM.; *se vede că autorul a avut intenţia să umple o mulţime de volumuri.* I.NEGR. [Din fr. *volume*, lat. *volumen*, it. *volume*].

volumáş, volumaşe n. diminutiv al lui volum: *am aranjat un volumaş de poveşti.* CAR. [*Volum* + *-aş*].

volumétric, ~ci, volumetrică, ~ce a. referitor la determinarea volumului unui corp; **analiză volumetrică**, analiză care stabileşte cantitatea de substanţă prin măsurarea volumului soluţiei etalonate folosite pentru titrare. [Din fr. *volumétrique*].

volumetríe f. **1.** măsurare a volumelor; **2.** capitol al chimiei analitice care se ocupă cu analizele volumetrice; **3.** mărime (ca volum): *castelul se devoltă pe patru niveluri..., cu o compoziţie ingenuoasă a parterului şi într-o volumetrie generală dinamică.* R.LIB. [Din fr. *volumétrie*].

volumétru, volumetre n. instrument electric pentru controlul nivelului semnalului audio într-o cale de transmisie. [Din fr. *volumètre*].

volúmic, ~ci, volumică, ~ce a. care se referă la unitatea de volum; **masă volumică**, masă a unităţii de volum. [Din fr. *volumique*].

voluminós, ~şi, voluminoásă, ~e a. **1.** care are volum mare, care ocupă mult loc în spaţiu: *trăsura greoaie şi voluminoasă a prefecturii se oprea în mijlocul ţăranilor.* REBR.; **2.** (înv.) care cuprinde un mare număr de volume; care are mai multe volume: *operă voluminoasă*; **3.** care este gros, mare, care are file multe: *lucrarea, voluminoasă, ca toate texele nemţeşti de filosofie.* GHEŢIE; **4.** (rar) care este în cantitate însemnată, foarte numeros: *corespondenţă voluminoasă*; **5.** (p. ext.; despre oameni) corpolent, gras, mătăhălos: *Gogu se rotea voluminos în toată camera.* C.PETR. [Din fr. *volumineux*].

voluminozitáte, voluminozităţi f. caracterul a ceea ce este voluminos. [Din engl. *voluminosity*].

voluntár, ~i, voluntară, ~e a. **1.** care rezultă dintr-un act de voinţă, care se face în mod deliberat; voit: *vor recunoaşte pe faţă eroarea lor, fie voluntară, fie involuntară.* EM.; *act de voinţă*; **2.** care se face de bunăvoie, din proprie iniţiativă, fără constrîngere: *ne e peste putinţă a vedea în aceste mişcări ceva voluntar, de sine stătător ..., ci sîntem siliţi a admite influenţe de dinafară.* EM.; **3.** care acţionează potrivit propriei voinţe, care îşi impune voinţa: *ca urmare a naturii sale, era ...voluntar şi manifesta o independenţă de spirit neliniştitoare.* GHEŢIE; **4.** care denotă, exprimă voinţă, fermitate, dîrzenie: *are o fire voluntară; profesorul era un bărbat ... între două vîrste, cu faţa prelungă ... şi bărbia voluntară.* GHEŢIE. // m. **1.** persoană care se înrolează în armată fără a fi obligată de lege sau înainte de a fi împlinit vîrsta cerută: *un tînăr student sărac ... îndată ce dete bacalaureatul ... se înroli ca voluntar.* CAR.; **2.** (p. ext.) persoană care participă la o campanie militară din proprie iniţiativă sau care se oferă să execute o misiune de luptă: *încheie ... un pact cu romeii, prin care se punea la dispoziţia lor împreună cu ceata lui de voluntari de 500 de oameni.* EM.; *ştia ... că voluntarii au să fie liberaţi ... fiindcă războiul s-a sfîrşit.* CAR.; **3.** persoană care se oferă să facă un serviciu din proprie iniţiativă şi dezinteresat: *acţiunile ecologiste se bazează pe participarea voluntarilor.* [Din lat. *voluntarius*, fr. *volontaire*, it. *volontario*].

voluntarlát n. **1.** serviciu militar îndeplinit de un voluntar; durată a acestui serviciu militar; **2.** participare voluntară la o acţiune, la o misiune. [Din fr. *volontariat*].

voluntarísm n. **1.** doctrină filozofică şi psihologică potrivit căreia voinţa şi tendinţele afective au preponderenţă în raport cu funcţiile intelectuale şi cu datele realităţii; **2.** concepţie psihologică după care se poate modifica mersul evenimentelor prin intervenţia voinţei. [Din germ. *Voluntarismus*, fr. *volontarisme*].

voluntaríst, ~şti, voluntaristă, ~e a. (rar) care ţine de voluntarism, referitor la voluntarism. [Din fr. *volontariste*].

voluptáte, voluptăţi f. **1.** plăcere a simţurilor: *ei cheamă-n voluptatea orgiei zgomotoase de instrumente oarbe a voastre fiici.* EM.; *întîlnirile s-au transformat în prilejuri de abandonare totală în voia voluptăţii.* REBR.; **2.** desfătare sufletească; încîntare: *surîdea în faţa valurilor cu acea intensivă şi dulce voluptate.* EM. [Din fr. *volupté*].

voluptuár, ~i, voluptuară, ~e a. care ţine de lux; care nu este necesar, ci făcut numai pentru plăcere. [Din fr. *voluptuaire*].

voluptós a. v. voluptuos.

voluptuós, ~şi, voluptuoásă, ~e a. **1.** care este înclinat spre voluptate, spre senzualitate; plin de voluptate: *eşti tot atît de voluptoasă în gips, ca şi în carne şi oase.* PETR.; (adv.) *tologindu-se voluptos pe patul de valuri.* EM.; **2.** care exprimă, care denotă voluptate, senzualitate: *vezi acele femei, cari li răspund prin ochiri voluptoase.* EM.; **3.** care produce un sentiment de desfătare, de încîntare: *declamatorul va călca într-al treilea cerc tractînd poeziile acelea cari s-au născut din îmbătarea voluptoasă a fantaziei.* EM.; (adv.) *stelele ... tremură voluptos în aerul moale şi clar.* EM.; (şi: **voluptos**). [Din fr. *voluptueux*, lat. *voluptas, -atis*].

volútă, volute f. **1.** (arhit.) ornament în formă de spirală, alcătuit din arcuri de cerc formînd o linie continuă, care împodobeşte mai ales capitelurile coloanelor ionice, corintice şi compozite; **2.** (p. ext.) ceea ce este în formă de spirală: *îşi contempla acum volutele de fum.* C.PETR.; (fig.) *dezvolta în volute metodice definiţia barbarilor.* LOV.; **3.** moluscă gasteropodă cu cochilia în spirală, care trăieşte în mările calde. [Din fr. *volute*, it. *voluta*].

volvoră vb. v. volbura.

volvóx m. algă verde de apă dulce, formată din indivizi flagelaţi, care trăieşte în colonii de formă sferică pînă la un metru. [Din fr., lat. *volvox*].

vólvulus n. (med.) ocluziune intestinală provocată de o răsucire a intestinului subţire sau a colonului pelvian, care are drept consecinţă tulburări grave ale circulaţiei, necroza peretelui intestinal etc. [Din fr. *volvulus*].

vólvură f. v. volbură.

vomá, vomez şi (înv. şi reg.) **vom** vb. (tr.) a vomita: *calul voma bani cu nenumărata.* POP; (şi: (înv. şi reg.) **voame**). [Lat. *vomere*].

vomáre, vomări f. faptul de a voma. [V. *voma*].

vomát, ~ţi, vomată, ~e a. vomitat. [V. *voma*].

vómă, vome f. evacuare violentă și repetată a conținutului stomacului prin esofag și pe gură. [De la *voma*].

vomér, vomere n. os lat și subțire, care formează partea superioară a peretelui despărțitor al foselor nazale. [Din fr. *vomer*].

vomerián, ~eni, vomeriană, ~ene a. care aparține vomerului, care se referă la vomer. [Din fr. *vomérien*].

vómic, ~ci, vomică, ~ce a. 1. care provoacă vomă; 2. nucă vomică, semințele unui arbore răspîndit în zona tropicală a Asiei, care conțin stricnină și au proprietăți vomitive. [Din fr. *vomique*].

vomismént, vomismente f. (rar) materie vomată. [Din fr. *vomissement*].

vomitá, vomít vb. (tr.) a da afară cu forță prin esofag și pe gură conținutul stomacului; a vărsa, a voma: *începu ... să vomite ... un jet de salată verde cu ouă nedigerate.* PR. [Din lat., it. *vomitare*].

vomitáre, vomitări f. faptul de a vomita; vomă. [V. *vomita*].

vomitát, ~ți, vomitată, ~e a. dat afară cu forță prin esofag și pe gură; vomat. [V. *vomita*].

vomitív, ~i, vomitivă, ~e a. care provoacă vomitări. // n. medicament care are proprietatea de a provoca vomă: *vomitivele cele mai întrebuințate sînt ipecacuana și emeticul;* (fig.; iron.) *așa vomitiv mai rar chiar în literatura daco-română!* CAR. [Din fr. *vomitif*].

vomitóriu, vomitorii n. (ant.) fiecare dintre pasajele care permiteau accesul spectatorilor la diferitele etaje ale unui amfiteatru, ale unui teatru etc. [Din lat. *vomitorium*].

voníc m. v. voinic.

vonicér, vonicerі m. arbust înalt, cu flori verzi-gălbui, cu fructele capsule, de culoare roșie (*Evonymus europaea*); (și: (reg.) **voinicar**). [*Vonic* + *-ar*].

vopăiță f. v. văpaiță.

vopséa, vopsele f. 1. (înv. și pop.) culoare (a unui obiect): *să va arăta Domnul Iisus Hristos spre nouri ... de aur, în toate feliurile de văpsele podobiți și frumoși.* VARL.; *soarele își schimbă locul și apune roș ca focul, întinzînd pe cea cîmpie o văpseală purpurie.* AL.; (pop.) **a ieși la văpsea**, a ieși la un capăt, a se termina într-un fel: *să vă povestesc una din aceste datine ce s-ar părea că n-are nici o însemnătate, dar care poate să iasă rău la văpsea.* ISP.; 2. (înv.) nuanță (a unei culori): *ochii lui aveau încă o ușure văpsea de alb-albastru.* NEGR.; 3. substanță colorantă, vegetală sau sintetică; lichid conținînd o substanță colorantă în soluție, care servește la colorarea țesăturilor, a obiectelor etc.: *e doftor de bătături în Italia și face și văpsea pentru păr.* CAR.; 4. (spec.) culoare folosită în pictură: *pe pereți erau țintuite cîteva cadre de hîrtie, zugrăvite cu vopseli proaste.* FIL.; (fig.) *ba chiar ființe nevinovate ... cu văpseli negre și-ntunecate încondeiete să pomenesc.* ALEX.; 5. (în trecut) diviziune administrativă într-un municipiu (mai ales în București); culoare: *orașul București era împărțit în cinci vopsele;* (și: (pop.) **văpsea, văpseală, vopseală**). [De la *vopsi*].

vopseálă f. v. vopsea.

vopsí, vopsesc vb. 1. (tr.) a colora un obiect, acoperindu-i suprafața cu o substanță colorantă; a colora un material textil, lîna etc. cu ajutorul unui colorant; a boi: *un om bătrîn ..., îmbrăcat în haină lungă și văpsită fel de fel, cînta.* EM.; *zăriră în cealaltă parte a curții o trăsură străină, vopsită în galben.* GHEȚIE; 2. (înv.; tr.) a arginta, a auri: *cela ce va văpsi vreun feali de bani fiind de arame, să arăte că iaste de aur sau de argint, sau de va văpsi argintul să arate că iaste aur, să-l omoară.* PRAV.; 3. (pop.; tr. și refl.) a (se) stropi; a (se) mînji, a (se) păta: *pala-i roș văpsită pînă la mănunchi.* AL.; 4. (refl. și tr.) a (se) farda, a (se) machia: *Iezavel auzi, și-ș văpsi ochii ei și-ș împodobi capul ei.* BIBLIA; (și: (pop.) **văpsi**). [Din sl. *vapĭsati*].

vopsíre, vopsiri f. acțiunea de a (se) vopsi și rezultatul ei; vopsit[1]. [V. *vopsi*].

vopsít[1] n. vopsire: *pentru vopsitul lînei am folosit coloranți vegetali.* [V. *vopsi*].

vopsít[2], ~ți, vopsită, ~e a. 1. dat cu vopsea; colorat prin vopsire: *călătorea într-un rădvan, care pe atunci era o largă cutie de lemn vopsit.* OD.; 2. (rar) fardat, machiat: *pe buzele vopsite tare îi juca un surîs neputincios.* REBR. [V. *vopsi*].

vopsitór, vopsitori m. 1. meseriaș care se ocupă cu vopsitul[1]; boiangiu: *mătăsurile orientale ... au de acele tonuri ... pe care nu le pot atinge cu nici un preț văpsitorii din Occident.* OD.; 2. (reg.) zugrav; (și: (pop.) **văpsitor**). [*Vopsi* + *-tor*].

vopsitorie f. 1. meseria de vopsitor; 2. atelier sau secție a unei fabrici în care se vopsește; boiangerie; (și: (pop.) **văpsitorie**). [*Vopsitor* + *-ie*].

voráce, ~ci, vorace a. 1. care mănîncă lacom, cu poftă exagerată; 2. care sfîșie, care devorează prada: *știuca este vorace; vulturul este vorace;* 3. (fig.) avid, hrăpăreț. [Din lat. *vorax, -acis*, it., fr. *vorace*].

voracitáte f. 1. lăcomie la mîncare; 2. (fig.) aviditate, cupiditate. [Din lat. *voracitas, -atis*, it. *voracità*, fr. *voracité*].

vorbắr, ~i, vorbară, ~e a. (reg.) vorbăreț: *ne-a ales pe noi ... cu caii fugari, din gură vorbari.* POP. // n. (înv.) dicționar. [*Vorbă* + *-ar*].

vorbáreț, ~i, vorbareță, ~e a. (înv. și reg.) 1. vorbăreț: *ești cam vorbariță, cam neastîmpărată.* NEGR.; (subst.) *era o vorbareță mogîldeața asta.* VLAH.; 2. (fig.) expresiv, grăitor: *numai ochiul e vorbareț, iară limba lor e mută.* EM.; (și: **vorbariț**). [*Vorbi* + *-areț*].

vorbáriț a. v. vorbareț.

vorbáriu, vorbare n. (înv.) dicționar. [De la *vorbă*].

vórbă, vorbe f. 1. (înv. și reg.; la sg.) vorbire: *el pierde minte, vorbă ..., obrazu-i e pălit.* BOL.; 2. (înv. și reg.; la sg.) (mod particular de) rostire, pronunțare a sunetelor, cuvintelor unei limbi; pronunție: *îi smucit la vorbă, cam gîngav și bolborosește.* SAD.; 3. (înv. și pop.; la sg.) limbă, dialect, grai: *acuma înțelegea bine că nu-i vorbă moldovenească.* SAD.; 4. (la sg.) faptul de a vorbi; exprimare orală: *din cînd în cînd se oprea din vorbă.* ZAMF.; **lasă vorba!** sau **vorba!** liniște! tăcere!; **a (nu) da cuiva pas la vorbă**, a (nu) îngădui cuiva să vorbească; a (nu) încuraja pe cineva să vorbească; **a avea (sau a prinde, a da etc.) spor la vorbă**, v. **spor**; **(a fi) scurt la vorbă**, v. **scurt**; **(a fi) lung la vorbă**, (a fi) vorbăreț, flecar: *părintele era cam lung la vorbă.* CAR.; 5. mod, stil de a vorbi, de a se exprima: *căutătura-i semeață, vorba răspicată și poruncitoare.* M.CAR.; 6. șir de cuvinte prin care cineva își exprimă (oral) gîndurile, ideile, sentimentele etc.; (p. restr.) cuvînt (rostit); voroavă: *erau cumpătați la veselie și bine chibzuiți în potrivirea vorbelor.* SL.; *rupea cîteva vorbe nemțești, cîteva grecești.* CĂL.; **vorbă cu vorbă**, cuvînt cu cuvînt, fără nici o modificare, întocmai: *rostiră vorbă cu vorbă după părintele Evtichie rugăciuni.* VOIC.; **a nu scoate (nici) o vorbă**, a nu vorbi: *nu scoase o vorbă de cînd venise.* VLAH.; **a(-i) scoate cuiva vorba cu cleștele (din gură)**, a determina cu greu (pe cineva) să vorbească: *se uscase ca iasca și-i scoteai vorba cu cleștele.* DELAVR.; **a(-și) pierde șirul vorbelor**, a nu mai avea continuitate în exprimare, în gîndire; 7. părere, opinie; convingere, hotărîre: *mai degrabă i-ar putea strîmba fălcile, decît vorba.* CR.; 8. subiect de discuție, de conversație: *holera au slujit de vorbă prin salonurile Eșului.* RUSSO; **a fi vorba (sau vorbă) de ... (sau despre ...)**, a constitui subiectul discuției, al dezbaterii; a fi în discuție, a se vorbi de ...; a se face referire la ...: *nepăsător, ca și cum nu de dînsul ar fi fost vorba, mînca și bea.* M.CAR.; **a aduce (sau a deschide) vorba despre ...** (ori **de ...**), a îndrepta discuția asupra cuiva sau a ceva; a face aluzie la ..., a pomeni despre: *niciodată nu aducea vorba despre întîmplările răzmeriței.* REBR.; **a veni vorba (de ... ori despre ...)**, v. **veni**; **a schimba (sau a-și întoarce) vorba** ori (pop.) **a lua altă vorbă**, a schimba subiectul discuției: *Titu încercă să schimbe vorba.* REBR.; 9. chestiune (în discuție), problemă; stare de fapt, realitate; (p. ext.) adevăr: *vorba e să știi prinde momentul.* AG.; **a (nu) (putea) fi vorba de ...**, a (nu) se pune problema; a (nu) (putea) fi (în realitate, cu adevărat): *cînd era vorba de progenitura sa, își pierdea orice cumpăt.* CĂL.; **este vorba să ...**, urmează să ...; trebuie să ...: *dacă-i vorba să scot banii de la tine, apoi slabă nădejde.* REBR.; **a pricepe (sau a înțelege, a vedea etc.) despre ce este vorba**, a înțelege, a vedea etc. ce se întîmplă, care este realitatea, adevărul: *cînd procesiunea coborî scările, vizitatorii văzură despre ce era vorba.* CĂL.; **dacă ți-i vorba de-așa** sau **dacă așa ți-i vorba**, dacă așa stau lucrurile, dacă astfel se prezintă situația: *dacă ți-i vorba de-așa, ai să-ți rupi ciochinele umblînd și tot n-ai să găsești slugă.* CR.; 10. ceea ce comunică (oral) cineva, ceea ce spune cineva (cuiva); afirmație, declarație, expunere, istorisire, mărturisire, povestire, relatare: *n-am priceput mare lucru din vorba lui.* VOIC.; *vorbele acestor oameni înșală.* SAD.; **vorbă goală** (sau **deșartă**), vorbire lipsită de conținut, de temei, fără importanță: *ai să afli că nu e vorbă goală.* PETR.; **vorbă de clacă**, flecăreală fără rost: *nu prețuiește deloc ... vorba de clacă.* SAD.; **vorbă bună**, vorbire, spusă prietenoasă, amabilă: *îl liniști cu vorbe bune.* ISP.; **vorbe grele**, mustrare, insultă: *de ce i-ai spus vorbe atît de grele.* PETR.; **din două vorbe** ori **dintr-o vorbă**, fără a sta pe gînduri, fără multă discuție; imediat: *din două vorbe, fiul craiului îl tocmește.* CR.; *Stoicea primește dintr-o vorbă.* GAL.; **fără (nici o) vorbă** sau **fără (multă) vorbă**, fără (multe) comentarii, fără a crîcni; într-o clipă; pe neașteptate: *intră ... fără vorbă și se înghesuiește peste ceilalți dimoni.* CR.; *Elenuța, fără o vorbă, se strecură în camera vecină.* AG.; **vorba vine**, exprimă îndoială în privința exactității unei afirmații sau avertizează că cele spuse nu trebuie luate ca atare: *timp de un an ... Arnotenii stătuseră la dînsa cu chirie – cu chirie vorba venea.* M.CAR.; **vorbă să fie**, nu cred așa ceva; imposibil: *îi păru că mai prinsese nițel suflet; vorbă să fie.* ISP.; **(i-)auzi vorbă!**, exprimă surprinderea sau indignarea față de afirmațiile, părerile etc. cuiva; ce spui?, e posibil?: *mie unuia să-mi fie rușine să iau pe aceea care-mi place! auzi vorbă.* GANE; **a se întrece cu vorba**, a se întrece cu gluma; **ce vorbă!**, se înțelege de la sine; bine spui, într-adevăr: *ei! zise ursul, ca gîndul ori ca vîntul să mergem? – ca gîndu, ce vorbă! mai e vreme de stat?* POP.; **vorba e vorbă** cele spuse de cineva au greutate, rămîn valabile: *am să vă fac o socoteală cu tahmin, ca să vedeți că vorba mea e vorbă.* FIL.; **cu vorba (sau cu vorbă) că ...**, zicînd că ...; sub pretext că ...: *se dusese de-acasă cu vorba că vine a doua zi.* ISP.; **a lua cuiva vorba din gură, a)** a spune ceea ce voia să zică cineva în momentul respectiv; **b)** a întrerupe pe cineva cînd vorbește: *mămuca, le luă cea mai tînără vorba din gură, mămuca nu face bine ce face.* CR.; **a scăpa o vorbă**, v. **scăpa**; **a lungi vorba** sau **a se lungi la vorbă, a întinde vorba (despre ceva)**, a vorbi (despre ceva) mai mult decît trebuie: *să fugi bine să nu lungești vorba.* HOGAȘ.; *își băură cafeaua și se lungiră la vorbă, doar ... s-o ivi și Victor.* GHEȚIE; **ce mai (atîta) vorbă (lungă)?** se spune cînd vrem să scurtăm o relatare sau să încheiem o discuție: *ce mai atîta vorbă lungă? dintr-o păreche de boi m-am ales c-o pungă.* CR.; **a arunca (cuiva cîte) o vorbă** (sau **două vorbe**), a spune cuiva ceva în treacăt, la întîmplare: *arunca din cînd în cînd cîte o vorbă unei*

doamne de peste drum de el. CĂL.; **a-i rămîne (cuiva) vorba în vînt,** v. **vînt; a pune o vorbă (bună) pentru cineva,** a interveni în favoarea cuiva: *te roagă să pui o vorbă bună la Ministerul de război.* CAR.; **nici vorbă (de ... sau să ...),** nici pomeneală; nicidecum; în nici un caz: *dacă voi vă duceţi la moară, nici vorbă nu poate fi ca eu să rămîn aici.* SL.; **nu mai încape vorbă** sau **nu-i vorbă,** e de la sine înţeles; fără îndoială, firește: *banii, nu-i vorbă, îi primesc eu.* GANE; *aci nu mai încape vorbă ..., trebuie plătit.* ISP.; **11.** sfat, învăţătură, povaţă, îndemn: *zici că-s mîndră şi n-am vrut ca s-ascult vorbele tale?* COŞB.; **a veni** (sau **a ajunge**) **la vorba** (sau **la vorbele**) **cuiva,** a recunoaşte că cineva a avut dreptate: *ei, Harap-Alb, aşa-i că ai venit la vorbele mele?* CR.; **12.** dispoziţie, ordin, poruncă: *vorbele tale, bărbate, sînt pentru noi ca o icoană la care ne închinăm.* ISP.; **a nu-i ieşi cuiva din vorbă,** a îndeplini întocmai dispoziţiile, porunca, ordinul cuiva; a se supune dorinţei cuiva: *Barbu ... nu mai ieşea acum din vorba lui Nicu.* PETR.; **13.** proverb, zicătoare, zicală; (p. ext.) dicton, maximă; expresie: *ştii, vorba românului: călătorului îi şade bine cu drumul.* BR.-VOIN.; *ştii vorba: cine nu lucrează nu greşeşte.* CĂL.; (pop. şi fam.) **vorba ceea,** expresie stereotipă folosită cînd se introduce în discuţie o zicală, un proverb, o sentinţă etc.: *vorba ceea: la calic slujeşti, calic rămîi.* CR.; **14.** promisiune, făgăduială; angajament: *vorba unui prieten e ... sfîntă.* REBR.; **a se ţine de vorbă** sau **a-şi ţine vorba,** a-şi îndeplini promisiunea făcută, a-şi respecta angajamentul luat: *s-a ţinut de vorbă, l-a trimis la Pisa.* GHICA; **a purta** (sau **a duce, a ţine**) **pe cineva cu vorba,** a înşela pe cineva prin amînarea îndeplinirii unor promisiuni; a amăgi, a păcăli pe cineva: *de opt luni mă poartă cu vorba niște ... negustoraşi.* M.CAR.; (pop.) **a zice** (sau **a spune**) **vorbă mare,** a-şi lua un angajament, a face o promisiune; a garanta: *nu spune vorbă mare, întîmpină celălalt, noi nu putem calcula urmările unei înşelătorii.* VINEA; **vorba-i vorbă,** cuvîntul dat trebuie respectat: *da te-ai ţinut de cuvînt ... – apăi, de, ... vorba-i vorbă.* CR.; **15.** ştire, veste, informaţie; zvon, bănuială, presupunere: *se lăţi vorba în ţară că cetele răzvrătitului paşă înaintează asupra Bucureştilor.* C.GANE; **umblă vorba (că ...)** sau **merge vorba (că ...),** se spune, se vorbeşte, se zvoneşte (că ...): *umblă vorba că se va însura în cîşlegi.* REBR.; **a (se) face vorbă,** a se răspîndi o ştire, un zvon: *vei fi luat măsuri să nu se facă vorbă.* GANE; **16.** mesaj: *l-am plătit după vorba pe care mi-a spus-o flăcăul.* SAD.; **a trimite vorbă cuiva,** a transmite un mesaj cuiva, a înştiinţa pe cineva: *îi trimit vorbă acasă.* CAR.; **a lăsa vorbă,** a comunica ceva înainte de a pleca undeva; a lăsa un mesaj, o dispoziţie care să se execute: *dacă sînteţi plecaţi de-acasă, lăsaţi vorbă unde să vă găsesc.* CAR.; **17.** bîrfire, clevetire; calomnie: *pătimea ... din pricina vorbelor care alergau ... prin sat.* SAD.; **a-i scoate cuiva vorbe rele,** v. **scoate; a(-i) ieşi cuiva vorbă** (sau **vorba, vorbe**), a deveni subiect de bîrfe: *o să-mi iasă vorbă că torn statui în metale preţioase.* CĂL.; **18.** (înv.) cuvîntare, discurs: *nu tăiaţi vorba oratorului.* CAR.; **a lua vorba,** a lua cuvîntul; **19.** convorbire, conversaţie; taifas: *notarul avea chef de vorbă.* PETR.; **din vorbă în vorbă,** din discuţie în discuţie, din una în alta: *din vorbă în vorbă, ... m-a rugat să-l las în banca întîia.* LOV.; **(să) fie** (sau **să rămînă**) **vorba între noi** sau **între noi fie vorba, ţi-o spun numai** d-tale, să rămînă între noi, să nu afle nimeni: *eşti plină de cusururi ... fie vorba între noi.* HOGAŞ.; **a ţine pe cineva de vorbă,** a antrena pe cineva într-o conversaţie (susţinîndu-l sau reţinîndu-l de la ceva): *dar eu te ţin de vorbă, ... şi poate ... ai venit cu alte gînduri.* C.PETR.; **a sta** (sau **a şedea**) **de** (sau, înv. şi reg., **la**) **vorbă cu cineva,** a discuta (cu cineva), a conversa; (p. ext.) a tăifăsui: *le-am promis că vom sta de vorbă cînd va fi cazul.* REBR.; *am stat cu Domnia ta la vorbă şi la petrecere.* SAD.; **a intra în vorbă cu cineva** sau (pop.) **a se da** (ori **a se lua, a se prinde**) **în** (sau) **la vorbă** (**cu cineva**), a începe o conversaţie; a aborda o discuţie (cu cineva): *Pantazi intrase în vorbă cu o fetiţă.* M.CAR.; **a avea o vorbă cu cineva,** a avea de comunicat cuiva ceva (secret); a urma să aibă o discuţie cu cineva: *îi spusese că are o vorbă cu arendaşul.* SL.; **a-şi face de vorbă cu cineva,** a căuta prilej de discuţie cu cineva: *îşi făcea de vorbă cu păreţii şi cu vîntul.* EM.; **a se amesteca** (ori **a se băga, a intra**) **(nepoftit) în vorbă,** a interveni (în mod inoportun) într-o discuţie: *aşa o fi ..., se amestecă în vorbă Marin.* PETR.; **a schimba o vorbă (-două)** sau **a schimba două-trei** (sau **cîteva**) **vorbe** (**cu cineva**), a discuta cu cineva puţin sau în treacăt, pe fugă: *schimba cu el cîteva vorbe de ochii lumii.* AG.; *pînă se deschide drumul vrea să schimbe o vorbă, două.* PETR.; **20.** discuţie în contradictoriu, controversă; neînţelegere, dispută, ceartă, scandal: *multă vorbă s-a făcut între tata şi mama pentru mine.* CR.; **21.** înţelegere, învoială; tocmeală, tîrguială, negociere: *fusese vorba ... să-i trimiţă înapoi banii.* CAR.; **aşa (ne-)a fost vorba,** formulă prin care se reproşează cuiva că nu a respectat o înţelegere: *dar bine, Ivane, aşa ne-a fost vorba?* CR.; **a fi în vorbă (cu cineva),** a fi în tratative cu cineva pentru încheierea unei înţelegeri de căsătorie, de afaceri etc.: *se mărita şi ea cu un băiat de ispravă ..., cu care era în vorbă de pe vremea cînd îi trăia tatăl.* GHEŢIE; (pop.) **a intra** (sau **a se da**) **în vorbă** (**cu cineva**), a lega relaţii de prietenie, de dragoste cu o persoană de sex opus: *intră în vorbă cu Aristiţa.* PR.; *Maria ... s-a dat în vorbă cu Petrea.* POP.; (pop.) **a face vorba** (sau **vorbele**), a peţi: *făcură vorba şi, iute-iute, se logodi şi el cu dînsa.* ISP. // (compus; fam.) **vorbă-lungă** s. invar., om vorbăreţ, flecar, palavragiu: *acest vorbă-lungă nu obosea niciodată povestind.* V.R.; (şi: (înv. şi reg.) **horbă, dvorbă**). [Cf. *dvorbă*].

vorbăréţ, ~i, vorbăreáţă, ~eţe a. **1.** căruia îi place să vorbească mult (şi fără rost); flecar, guraliv, palavragiu, vorbareţ; (p. ext.) comunicativ; jovial, volubil: *era vorbăreţ din fire.* REBR.; *nu ţin să fiu prea vorbăreţ.* PETR.; **2.** (fig.) expresiv; elocvent, grăitor: *scoate-ţi şalul să-ţi văz ... ochii tăi vorbăreţi, cari ştiau odinioară să spună atîtea.* SĂM. [*Vorbi* + *-ăreţ*].

vorbăríe, vorbăríl f. vorbă multă şi fără rost; pălăvrăgeală, trăncăneală: *se încinse o vorbărie care nu se sfîrşi pînă la miezul nopţii.* REBR. [*Vorbă* + *-ărie*].

vorbí, vorbésc vb. **1.** (intr.) a avea facultatea, capacitatea de a utiliza limbajul articulat: *nici nu mai putea vorbi; limba i se încurca mereu.* AG.; **2.** (intr.) a rosti, a pronunţa, a emite (sunetele, cuvintele unei limbi); a spune; a zice: *vorbea bolborosit şi din fundul gîtlejului.* SAD.; (reg.) **a vorbi de-a băţul** (sau **în resteu**), a vorbi cu ton ridicat, răstit, ameninţător; **a-şi sparge pieptul vorbind,** v. **piept; a vorbi cu sufletul la gură,** a vorbi gîfîind, cu vocea întretăiată de emoţie, de oboseală etc.; **3.** (tr.) a utiliza o anumită limbă, un anumit dialect etc.: *mulţi români ardeleni culţi ... vorbesc limba maghiară frumos.* CAR.; (refl. pas.) *malorosieneasca ... se vorbeşte la Pragurile Niprului.* SAD.; (intr.) *vorbesc ... cu mare dragoste pe limbă latinească.* SAD.; **4.** (intr.) a se exprima în limba unui anumit popor: *vorbeşte sîrbeşte şi ungureşte.* SL.; **a vorbi româneşte** (sau **creştineşte**), a se exprima pe înţeles, clar, de-a dreptul: *ce să-nţeleg? vorbeşte-mi creştineşte!* AL.; **a vorbi păsăreşte,** v. **păsăreşte; a vorbi turceşte** (sau **chinezeşte**), a se exprima într-o limbă necunoscută, neînţeleasă de interlocutor; **a vorbi turceşte** (sau **grecește, nemţeşte**), a se exprima greoi, neclar, din cauza stării de ebrietate; (p. ext.) a fi beat: *limba-n gurî sî-ncîlceşti, şi-ncep a vorghi turceşti.* POP.; **5.** (intr.) a-şi exprima gîndurile, sentimentele, intenţiile etc. prin viu grai; a spune, a zice: *începu a vorbi slobod şi îndrăzneţ.* SAD.; *dă-mi voie ... să vorbesc mai fără înconjur.* CĂL.; **a vorbi în numele cuiva,** a se exprima în numele cuiva, invocînd autoritatea cuiva sau reprezentînd pe cineva: *poate vorbi oricînd în numele tuturor.* PETR.; **a vorbi cu jumătate de gură** (sau **de glas**) sau **a vorbi cu gura** (**pe**) **jumătate** (ori **cu gura altuia**), a spune ceva în silă, fără convingere, nehotărît: *vorbea cu jumătate de glas, înfricoşat parcă de ceva.* SAD.; **a vorbi în şarade,** v. **şaradă; a şedea strîmb şi a vorbi drept,** v. **şedea; a vorbi ca din carte,** v. **carte; a vorbi într-un ceas rău,** a cobi; a meni rău: *ai vorbit într-un ceas rău, cucoane!* AL.; **a vorbi a pagubă,** v. **pagubă; a vorbi cu păcat,** v. **păcat; a vorbi din şa,** v. **şa; a vorbi în vînt** (sau **în pustiu**), a spune ceva fără a fi luat în seamă, zadarnic, degeaba: *a vorbi în vînt nu înseamnă a-ţi împlini chemarea.* AG.; **a vorbi aiurea** (sau **într-aiurea,** pop., **în bobote, în dorul lelii, în pustiu** etc.), a spune ceva fără rost, fără socoteală sau fără sens, inconştient: *toată noaptea a vorbit într-aiurea şi te-a chemat.* GAL.; *vorbiţi în bobote, măi.* ST.; (tr.) **a vorbi vrute şi nevrute** (sau **cîte-n lună şi-n stele, cîte şi mai cîte**) sau **a vorbi verzi şi uscate,** a flecări, a pălăvrăgi, a sporovăi: *dupe ce se cam ameţi, ... începu să vorbească verzi şi uscate.* FIL.; *a început să vorbească vrute şi nevrute, ca să abată atenţia bătrînei în altă parte.* C.PETR.; **6.** (intr.; p. anal.) a se exprima, a comunica printr-un limbaj codificat care nu utilizează vorbirea: *surdomuţii vorbesc prin semne;* **7.** (intr.) a-şi exprima o anumită părere, o anumită convingere despre cineva sau ceva; a aprecia, a considera, a fi de părere, a-şi da cu părerea; a zice: *vorbesc, bineînţeles, din punctul lui de vedere.* CĂL.; **(la) drept vorbind,** în realitate, de fapt: *la drept vorbind, îmi placi, asta-i principalul!* CĂL.; **8.** (tr. şi intr.) a comenta, a discuta cu insistenţă despre o persoană ieşită din comun, despre un fapt neobişnuit, despre un eveniment etc.: *toată lumea vorbea că Ipolit a să ia pe colonela D.* NEGR.; *toate femeile din sat ... vorbeau despre soacra cu trei nunori.* CR.; (refl. impers.) *ştii că se vorbeşte mult despre d-ta?* PETR.; **a vorbi pe** (sau **de**) **cineva** (**de rău** ori **rău**), a bîrfi, a calomnia pe cineva: *de la o vreme începuse să-l vorbească de rău pe frate-său.* AG.; *ruda ... te necăjeşte şi vecinul te vorbeşte.* POP.; **a vorbi pe** (sau **de**) **cineva** (**de**) **bine,** a lăuda pe cineva: *toţi te vorbesc de bine, toţi zic că eşti pricopsit.* PANN; **9.** (intr. şi tr.) a afirma cu fermitate, a susţine, a pretinde: *eu cînd vorbesc, vorbesc cu documente.* CAR.; **10.** (fig.; intr.) a constitui o dovadă, un argument; a milita, a pleda: *legea rurală ..., secularizarea averilor mănăstireşti vorbeau în favoarea lui Cuza.* MAIOR.; **11.** (intr.) a pomeni de cineva sau de ceva, a aduce în discuţie; a aminti, a invoca; **a vorbi de funie în casa spînzuratului,** v. **funie;** (refl. impers.) *n-am auzit niciodată vorbindu-se despre ei!* PETR.; **12.** (intr.) a se adresa cuiva (pentru a comunica ceva, pentru a aborda o discuţie, pentru a angaja o conversaţie): *se înfăţişă la strana stareţului, se frînse de mijloc şi ... ceru îngăduinţa să-i vorbească.* VOIC.; **a vorbi soacrei să priceapă nora,** a face aluzie la o terţă persoană prezentă, adresîndu-se formal interlocutorului; **a vorbi cu pereţii** (sau **la pereţi**), v. **perete; 13.** (intr.) a apela la cineva, a cere concursul, sprijinul cuiva: *mi-a promis că a doua zi vorbeşte neapărat cu directorul.* PETR.; **14.** (intr.) a(-i) aduce la cunoştinţă (cuiva), a comunica ceva prin viu grai; a povesti, a relata, a istorisi: *îi plăcea să-l asculte vorbind.* SAD.; *îi vorbi pe larg despre situaţia ... de pe frontul italian.* GHEŢIE; **15.** (intr.) a menţiona, a semnala în scris (ceva); a expune, a relata prin scris: *Jules Huret ... vorbeşte cu admiraţie de viaţa ... tineretului de peste ocean.* SAD.; (p. ext.) *fabulele vorbesc de animale.* CĂL.; **16.** (refl. impers.) a se zvoni, a se auzi: *se vorbea că peste o săptămînă Toderică va peţi pe Marta.* SL.; **17.** (intr.) a lua cuvîntul într-o adunare; a ţine un discurs, o cuvîntare, o conferinţă; a conferenţia, a cuvînta: *convingerea cu care vorbi notarul învioră numaidecît pe mineri.* AG.; **a vorbi liber,** a ţine un discurs, o prelegere

etc. fără a citi de pe un text; **18.** (intr.) a discuta cu cineva sau unul cu altul (despre ...), a convorbi, a dialoga, a se sfătui; a întreţine o conversaţie, a sta de vorbă, a tăifăsui, a flecări, a pălăvrăgi: *n-am avut timp să vorbim.* VOIC.; *veneau încet, vorbind.* CĂL.; **una vorbim (şi) başca ne înţelegem**, se spune cînd doi oameni discută şi nu ajung să se pună de acord, fiecare înţelegînd altceva: *asta-i! una vorbim şi başca ne-nţelegem.* CAR.; **19.** (fam.; intr.) a avea relaţii de dragoste cu cineva, a umbla cu cineva: *nu voia să ştie ... cum s-a pomenit el vorbind, aşa din senin, cu fata ei.* SL.; **20.** (refl. recipr.) a stabili o înţelegere cu cineva (în vederea unei acţiuni comune); a conveni, a se înţelege, a se învoi, a se sfătui: *după cum se vorbiseră din vreme, luaseră ... acelaşi număr de cai la fiecare sanie.* PETR.; (şi: **horbi**). [De la *vorbă*].

vorbíre, vorbiri f. **1.** acţiunea de a vorbi şi rezultatul ei; **2.** facultate proprie omului de a-şi exprima gîndurile, sentimentele, intenţiile etc. şi de a le comunica printr-un sistem de sunete articulate emise cu ajutorul unor organe specializate; exersarea acestei facultăţi; limbaj articulat; vorbă, vorbit: *actul de vorbire e un dat organic.* PETR.; **vorbire interioară**, formă nonverbală a limbajului uman (servind ca instrument al gîndirii); **3.** (mod particular de) rostire, pronunţare a sunetelor, a cuvintelor unei limbi; pronunţie: *fiecare păstrează puţin accent în vorbire.* DELAVR.; **organele vorbirii** (sau **de vorbire**), organele cu ajutorul cărora omul produce sunete articulate; organe articulatorii; **4.** utilizare a unui anumit idiom de (fiecare dintre) membrii unei comunităţi umane istoric constituite; limbă, dialect, grai: *societatea impune vorbirii noastre anumite norme;* **vorbire literară** (sau **cultă**), vorbire caracteristică vorbitorilor unei limbi cu oarecare nivel de instrucţie, care respectă normele limbii literare; limbă literară; **vorbire populară** (sau **dialectală, regională**), vorbire specifică indivizilor (neinstruiţi) din mediul rural, care reflectă particularităţile fonetice, lexicale etc. locale ale unei limbi; limbă populară: *autorul îmi va arăta ... proverbele împrumutate de Eminescu din vorbirea populară.* VIANU; **vorbire curentă** (sau **obişnuită, cotidiană, zilnică, de toate zilele**), vorbire caracteristică majorităţii vorbitorilor unei limbi, în relaţiile zilnice: *limba poetică se deosebeşte de vorbirea zilnică.* CĂL.; **vorbire familiară**, vorbire simplă, fără pretenţii, obişnuită într-un mediu restrîns, intim; **5.** (lingv.) realizarea concretă, individuală a limbii (concepută ca sistem abstract sau ca instituţie socială); **6.** (mod, manieră de) exprimare (orală); vorbit: *Pietro cu o adîncă seriozitate, cu ceva solemn în vorbire.* PETR.; **darul vorbirii**, talent oratoric: *seamănă cu tată-său la darul vobirii.* CĂL.; **7.** mod de exprimare (în scris sau oral) caracteristic unui grup profesional, unui domeniu de activitate, unei discipline etc.: *singură vorbirea poetică ... obţine cu fiecare expresie o imagine plină de căldură.* VIANU; **vorbirea obiectivă** (sau **neutră, intelectuală**), mod de exprimare specific lucrărilor ştiinţifice, prin care autorul nu-şi prezintă propriile sentimente, trăiri sufleteşti etc.; stil neutru; **vorbire directă**, v. **direct**; **vorbire indirectă**, v. **indirect**; **8.** ceea ce comunică (oral) cineva, ceea ce spune cineva (cuiva); afirmaţie, expunere, mărturisire, relatare: *ştia numeroase dictoane latineşti, cu care-şi presăra vorbirea.* CĂL.; **9.** (rar) cuvîntare, discurs, expunere în public: *la Senat, lungă vorbire a lui I. Brătianu.* C.L.; **10.** (înv.) discuţie cu cineva sau între mai multe persoane; conversaţie, convorbire: *cu cît ne suiam pe coastă, cu atît vorbirea noastră devenea mai aprinsă.* GHICA. [V. *vorbi*].

vorbişoáră, vorbişoare f. (pop.) vorbuliţă: *ieşi, ... pîn-afară, ca să-ţi spun d-o vorbişoară.* POP. [*Vorbă* + *-işoară*].

vorbít[1] n. **1.** (rar) vorbire: *vorbitul se deprinde în primii ani ai copilăriei;* **2.** discuţie, conversaţie: *este interzis vorbitul cu şoferul în timpul mersului.* [V. *vorbi*].

vorbít[2]**, ~ţi, vorbită, ~e** a. **1.** care este rostit, exprimat oral; care este comunicat, expus, prezentat oral: *indicaţiile ... care privesc mişcarea interioară a interpreţilor ... sunt mai importante ... decît textul vorbit.* PETR.; **limba vorbită**, aspect, formă a limbii folosită în comunicarea orală (uzuală); (p. ext.) limbă populară: *aria de înrîurire a limbii vorbite s-a lărgit.* SAD.; **2.** (p. ext.; rar) expus oral: *examen vorbit;* **3.** stabilit, hotărît: *noi sîntem odată băieţi şi ce-am vorbit odată, vorbit rămîne.* CR. [V. *vorbi*].

vorbitór, ~i, vorbitoáre a. **1.** care are facultatea de a vorbi, care utilizează limbajul articulat: *trezeau din codri vecinici, din pace seculară, mii roiuri vorbitoare curgînd spre vechea Romă.* EM.; **2.** care se exprimă cu uşurinţă, convingător, plăcut, care are darul vorbirii; comunicativ, volubil: *ea-i năltuţă, mlădioară ... şi-i frumoasă, vorbitoare.* AL.; *de firea ei nu prea vorbitoare şi aşezată.* BR.-VOIN.; **3.** (fig.) convingător, elocvent; evident: *săpăturile arheologice dau la iveală urme vorbitoare ale trecutului.* // m., f. **1.** persoană care vorbeşte, care utilizează limbajul articulat: *vorba purtată de altul nu e gîndul vorbitorului.* MAIOR.; **2.** persoană care vorbeşte un anumit idiom: *era vorbitor de limbă engleză;* (lingv.; adj.; **subiect** sau **individ vorbitor**) persoană a cărei vorbire este supusă observaţiei, analizei, cercetării; **3.** persoană care vorbeşte, care discută, care conversează cu cineva: *cei doi necunoscuţi vorbitori tăcură deodată.* SAD.; *nu asculta ce-mi spunea vorbitorul;* **4.** orator, conferenţiar: *graseind uşor, era ... un vorbitor de un debit uimitor ..., cu o putere remarcabilă de însufleţire.* LOV. // n. încăpere destinată întrevederilor dintre vizitatori şi persoanele aflate într-un internat, într-o cazarmă, într-o închisoare etc.: *a dat ordin să-l aducă la vorbitor în lanţuri.* PETR. [*Vorbi* + *-tor*].

vorbulíţă, vorbuliţe f. diminutiv al lui vorbă; vorbişoară, vorbuşoară: *dacă mă iei aşa, nu-mi scoţi tu vorbuliţa din gură.* VLAH. [*Vorbă* + *-uliţă*].

vorbuşoáră, vorbuşoare f. (rar) vorbuliţă: *dacă ţi-a trecut mahmureala, spune-mi o vorbişoară bună.* CAR. [*Vorbă* + *-uşoară*].

voréţ, voreţe n. (reg.) ogradă, curte. [Din bulg. *dvoreţ*].

vórland [forland] n. (geol.) regiune de platformă aflată în faţa unui masiv muntos pe care îl înconjoară. [Din germ. *Vorland*].

vórnic, vornici m. **1.** (în evul mediu, în Ţara Românească şi în Moldova; şi **mare vornic** sau **marele vornic, vornicul cel mare,** (înv.), **vel-vornic**) mare dregător în sfatul domnesc, care avea obligaţia administrării curţilor domneşti din întreaga ţară (cu excepţia Olteniei) şi dreptul de jurisdicţie asupra curtenilor şi slujitorilor domneşti care depindeau de acestea; în secolele XV şi XVI, a avut şi funcţii militare: *atunce au chiematu pre Boldur vornicul şi i-au dat lui oaste de ... au trecut Prutul.* UR.; *murind Gavriliţă cel bătrîn, pus-au vornic mare în locul lui pe fiiu-său.* NEC.; **vornic de Ţara de Jos** sau **mare vornic de Ţara de Jos, vornic de Ţara de Sus, mare vornic de Ţara de Sus**, fiecare dintre cei doi mari dregători care aveau aceleaşi atribuţii şi care îşi exercitau autoritatea asupra unei jumătăţi de ţară: *atunce au pus pre Costantin Ruset vornic de Ţara de Gios, iar pre mine, Ioan Niculce ..., m-au pus vornic de Ţara de Sus.* NEC.; (în Moldova, în sec. XVI-XVIII) **vornicul doamnei** (ori **despre doamna**) sau **vornic de harem,** dregător care făcea parte dintre slujitorii de la curtea doamnei, se ocupa de protocolul oficial al funcţionării curţii şi administra veniturile care îi reveneau din patrimoniul domnesc: *mărturisind într-acel zapis boiariul nostru Toader Tomiţă, vornicul despre doamna, pentru un ţigan* (a. 1722). URIC.; (în Moldova, din sec. XV pînă la Regulamentul Organic) **vornic de poartă** (sau **de gloată**), dregător care funcţiona la poarta domnească şi ale cărui atribuţii constau în judecarea pricinilor, în stabilirea celor care trebuiau înfăţişate Divanului domnesc şi, uneori, în participarea la hotărniciile de moşii: *pentru mai mare credinţă, noi, toţi vornicii de poartă, carii am fost de faţă, am iscălit şi am pus peceţi* (a. 1666). URIC.; (în Moldova la sfîrşitul sec. XVIII şi în epoca regulamentară) **(vel-)vornic de aprozi**, mare dregător, de la curtea domnească, avînd atribuţii judecătoreşti, care prezenta pricinile în sfatul domnesc şi urmărea executarea hotărîrilor acestuia: *tinerele odrasle din tulpina evghenistă păşeau triumfal peste toate treptele ierarhiei, pentru ca de-a dreptul să intre în posturile de ispravnici şi de vornici de aprozi.* AL.; (sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea) **(marele** ori **vel-)vornic de poliţie** (sau **al poliţiei**), dregător domnesc, care avea atribuţii administrative, judecătoreşti şi financiare în capitalele celor două ţări româneşti, Bucureşti şi Iaşi: *am alcătuit un rang de boierie înadins spre aceasta, sub numire de vel-vornic de polite* (a. 1813). URIC.; (în Moldova, în prima jumătate a sec. XIX) **(mare** ori **vel-) vornic de obşte** (sau **al obştii**), mare dregător din sfatul domnesc, care administra casa sau cutia milelor şi care avea atribuţii edilitare şi judecătoreşti, mai ales succesorale: *al nostru boieriul vornic de obştie va avea şi epistasia ceşmelelor* (a. 1803). URIC.; **2.** (şi **vornic al doilea** sau (înv.) **vtori-vornic**) subordonat al acestor dregători; **3.** (în perioada regulamentară; şi **marele vornic** sau **vornicul cel mare,** (înv.) **vornic al trebilor din lăuntru**) ministru de interne: *mi-a trebuit ... să mă căciulesc la toate autorităţile civile şi militare, de la dorobanţ pînă la vornicul cel mare, pînă să dobîndesc o scrisoare cu trei iscălituri, în puterea căreia un ofiţer mi-a deschis uşa odăiei prizonierului.* GHICA; **vornic al temniţelor** (ori **de temniţă, de închisori**), conducător, administrator şi supraveghetor al închisorilor: *e întîmpinat cu pompă mare, fiind luat drept vornicul de închisori.* CĂL.; **4.** (în sec. XVIII şi XIX, pînă la Unirea Principatelor) titlu onorific, fără funcţie, recunoscut sau acordat de domnie unor mari boieri: *iată-i citaţi, pe rînd toţi: vornicul Costache Rolla, vornicul Dimitrie Miclescu, clucerul Bădărău.* EM.; **5.** (în evul mediu, mai ales în Moldova) reprezentant al domniei în tîrguri, la curţile domneşti şi în ocoalele dependente de acestea, care avea atribuţii judecătoreşti, administrative şi fiscale; locţiitor şi subordonat al celor doi mari vornici, în oraşele lor de reşedinţă, avînd atribuţii judecătoreşti, administrative şi fiscale: *se roagă dumnealor vornicii de tîrg ... să binevoieşti a-i primi, avînd a pune o rugare la picioarele Măriei tale.* SAD.; **6.** (în Ţara Românească, în sec. XVI – începutul sec. XIX) subaltern, în judeţe, al marelui vornic, care avea atribuţii judecătoreşti şi fiscale; (în Moldova, în sec. XVI – începutul sec. XIX) reprezentant al puterii centrale în satele domneşti sau al stăpînului feudal în satele aservite, care avea atribuţii judecătoreşti şi fiscale: *se înfăţişase vornicul din sat calare ... şi-i arătase o hîrtie cu ... pecete sturzască.* SAD.; **7.** (mai ales în Moldova; în perioada Regulamentului Organic şi pînă la începutul sec. XX) primar de sat: *ne băgăm într-o cinstită crîşmă, la fata vornicului de la Rădăşeni.* CR.; **8.** (înv.) slujbaş inferior la primărie (care avea sarcina să împartă corespondenţa, să anunţe diferite dispoziţii etc.); **9.** (pop.) flăcău, ales de mire sau de mireasă dintre rudele sau prietenii acestora, purtînd ca semn distinctiv un băţ împodobit cu panglici şi cu o năframă, şi care are îndatorirea de a pofti oaspeţii la nuntă, de a-i primi şi de a-i cinsti la mesele organizate cu acest prilej, de a conduce alaiul nupţial la biserică, de a închina darurile primite, de a rosti oraţiile tradiţionale etc.; vornicel: *cinstite vornice de loc, Dumnezeu să-ţi dea noroc.* POP.; (şi: (înv.) **dvornic**). [Din sl. *dvorĭnicŭ*].

vorniceásă, vornicese f. soţie de vornic: *s-au dus ... vorniceasa lui Chiriac Sturdzii, la Ţarigrad, de au zăbăvit giumătate de an.* NEC.; **2.** (înv. şi reg.) soţie de primar de sat; vorniciţă: *da frumuşică vor-*

niceasă are vornicul! AL.; **3.** (pop.) fată aleasă dintre rudele sau prietenele miresei, cu scopul de a o însoți la cununie, având și diferite atribuții în cadrul ceremonialului nunții; **4.** fiecare dintre tinerele femei alese de mire dintre rudele sau prietenele sale sau ale miresei, pentru a îndeplini ceremonialul uncrupului; vorniciță. [*Vornic* + *-easă*].

vornicél, vornicel m. **1.** (în Țara Românească, în sec. XVI – începutul sec. XIX) subaltern, în județe, al marelui vornic, care avea atribuții judecătorești și fiscale; (în Moldova, în sec. XVI – începutul sec. XIX) reprezentant al puterii centrale în satele domnești sau al stăpînului feudal în satele aservite, care avea atribuții judecătorești și fiscale: *au mai omorît pre niște vornicei a lui Ștefan Vodă, fără nici o vină.* COSTIN; **2.** (mai ales în Moldova; în perioada Regulamentului Organic și pînă la începutul sec. XX) primar al unui sat: *vornicele, cînd ți-oi spune, multe pătimesc în lume.* POP.; **3.** (pop.) flăcău, ales de mire sau de mireasă dintre rudele sau prietenii acestora, purtînd ca semn distinctiv un băț împodobit cu panglici și cu o năframă, și care are îndatorirea de a pofti oaspeții la nuntă, de a-i primi și de a-i cinsti la mesele organizate cu acest prilej, de a conduce alaiul nupțial la biserică, de a închina darurile primite, de a rosti oratiile tradiționale etc.; vornic: *doi vornicei de nuntă, cu pălăriile împodobite cu flori.* AL.; *cum au văzut oameni străini pe drumul de sus, vorniceii ... le-au ieșit înainte.* SAD.; (fig.) *iată vine nunta-ntreagă – vornicel e-un grierel.* EM. [*Vornic* + *-el*].

vornicí, vornicesc vb. **1.** (intr.) a exercita funcția de (mare) vornic: *se pogorî pe Prut în direcțiunea Țerei de Jos, în care vornicise Zbierea.* HASD.; **2.** (reg.; intr.) a exercita funcția de primar al unui sat; **3.** (pop.; tr.) a anunța, a striga la o nuntă darurile primite de miri și a rosti oratia în care se menționează numele dăruitorilor. [De la *vornic*].

vornicíe, vornicii f. **1.** demnitatea, funcția de (mare) vornic; perioadă de timp în care cineva deține această demnitate și exercita această funcție: *deodată la boierii mai mănunte, apoi la vorniciia cea mare de Țara de Gios au agiuns.* COSTIN; *boierii prefereau să fie ... mai multe logofeție, mai multe vornicie, ... mai multe „locuri boierești".* HASD.; **2.** instituție condusă de (marele) vornic; sediul acestei instituții: *înainte mergeau suitarii călări ...; apoi urmau panțirii isprăvniciei, ... aprozii vorniciei, simenii hatmaniei.* NEGR.; **3.** (în epoca regulamentară și mai tîrziu) ministerul de interne (și serviciile subordonate); **4.** (înv.) funcția de primar al unui sat: *de douăzeci și mai bine de ani ... port vornicia în Pipirig.* CR.; **5.** (înv.) localul primăriei unui sat. [*Vornic* + *-ie*].

vornicíță, vornicițe f. **1.** (înv. și reg.) soție de primar; **2.** (pop.) vorniceasă (la nuntă). [*Vornic* + *-iță*].

voroávă, voroave f. (înv.) **1.** vorbă, spusă; cuvînt: *pentru ce voroavele meale nu înțeleageți?* N.TEST.; *pre cît voroava și cuvîntul îi ieste de lămurit, pre atîta inima și sufletul încă mai curat.* CANT.; **2.** discuție, convorbire, conversație; taifas: *după voroava ce-au avut Șerban Vodă cu Cantemir Vodă, prins-au pe Iordache postelnicul.* NEC; **3.** sfat, îndemn: *pururea asculta svintele lor voroave și învățături.* DOS.; **4.** sfadă, ceartă, gîlceavă: *voroavă se ațiță între ei pentru ce ar fi de s-au schimbat așea Rîmul.* N.COSTIN; **5.** cuvîntare, discurs, oratorie: *domnul voroavei rîmlenești, Cicero.* N.COSTIN; **a apuca voroava,** a lua cuvîntul: *apucînd Gogoman voroava.* B.-DEL. [De la *vorovi*].

voronic s. plantă erbacee, meliferă, din familia labiatelor, cu frunzele ovale, cu florile albe dispuse în verticile multiflore, întrebuințată în medicină; unguraș (*Marubium vulgare*); (și: **voronică**). [Et. nec.].

voronícă f. v. **voronic**.

vorovi, vorovesc vb. (înv. și reg.) **1.** (intr.) a vorbi, a grăi: *atîta era de pătruns de dureri, încît a vorovi nu pute* (a. 1750-1780). GCR.; *fecioru-i mare și vorovește.* POP.; **2.** (intr.) a discuta, a dialoga cu cineva; a sta de vorbă, a tăifăsui: *Ștefan Vodă ...s-au împreunat cu craiul și toate ce au avut mai de treabă au vorovit.* UR.; *spune, mîndră, ce gîndești, de toată îngălbinești cînd cu mine vorovești.* POP.; **3.** (tr.) a bîrfi, a cleveti pe cineva: *vine sara, te iubește, ziua-n sat te vorovește.* POP.; **4.** (refl. recipr.) a se înțelege, a se învoi, a se sfătui: *s-au vorovit cu toții și au dat știre țărîi.* COSTIN; *ei numai s-o vorovit și s-o luat ș-o fugit.* DOINE. [Din ucr. ***ghovoriti*** (prin dublă metateză)].

vorovíre, voroviri f. (înv.) acțiunea de a vorovi și rezultatul ei: *întîi la ... înțăleapta și filosofasca-ți vorovire ... am alergat.* CANT. [V. ***vorovi***].

vórspiel [forșpil] n. (muz.) preludiu; uvertură. [Din germ. ***Vorspiel***].

vórtex n. structură anatomică (mușchi, perî) dispusă în vîrtej. [Din fr., lat. ***vortex***].

vorticélă, vorticele f. (la pl.) gen de infuzori ciliați care trăiesc în ape dulci sau sărate; (și la sg.) animal din acest gen. [Din fr. ***vorticelle***].

vorticísm m. mișcare artistică de avangardă, apărută în Anglia în al doilea deceniu al secolului al XX-lea, care lega arta plastică, poezia, muzica și dansul de mecanicism și de civilizația industrială modernă, propunînd organizarea formelor într-un sistem de unghiuri și de curbe în jurul unui punct determinat: *vorticismul a influențat pictura abstractă.* [Din engl. ***vorticism***].

vorticíst, ~ști, vorticistă, ~e a. referitor la vorticism. // m. și f. adept al vorticismului. [Din engl. ***vorticist***].

vóscă f. v. **voască**.

voscreásnă f. **1.** (înv.; bis.) Învierea lui Iisus Hristos; slujba religioasă a Învierii; **2.** (pl. **voscresne**) cîntare bisericească executată duminica la utrenie, prin care este celebrată Învierea lui Isus Hristos; (și: (înv.) **văscreasnă**). [Din sl. ***voskresenie, vŭskrŭsenije***].

vost pron. pos. v. **vostru**.

vóstru, ~ștri, voástră, ~e pron. pos. (precedat de art. *al, a, ai, ale*) **1.** (înlocuiește numele obiectului posedat de persoana căreia i se adresează cineva și de un grup din care persoana respectivă face parte, precum și numele acestora) *ce-o fi în oala aceea al vostru să fie.* CAR.; **2.** (pop.; mai ales la m. pl.; indică soțul, soția, familia, rudele apropiate ale persoanei căreia i se adresează cineva și ale persoanelor din același grup cu ea, înlocuind și numele acestora) *pururea în buza tunului ..., meniți poate a muri departe de ai voștri.* NEGR.; (după prep. *care* cer genitivul) *pe voi contra voastră la luptă ei vă mîn.* EM.; **ai voștri** sau **alor voștri**, partizani politici, comunități sociale sau etnice etc.: *contra alor voștri prin urmare s-a sculat românii la 1821.* EM.; *vin ai voștri la putere*; **3.** (la sg. indică lucrurile personale, proprietatea, avutul persoanei căreia i se adresează cineva și ale persoanelor din același grup cu ea, înlocuind și numele acestora) *fondul nostru de bani s-a epuizat; vom cheltui dintr-al vostru*; **4.** (la pl.; indică preocupările, părerile etc. persoanei căreia i se adresează cineva și ale persoanelor din același grup cu ea, înlocuind și numele acestora) *vedeți-vă de ale voastre.* // a. pos. (primește art. *al, a, ai, ale,* cînd stă înaintea substantivului, cînd determină un substantiv nearticulat sau cînd, între substantiv și adjectiv, au fost intercalate mai multe cuvinte) **1.** (care se află în posesiunea persoanei căreia i se adresează cineva și a unui grup din care persoana respectivă face parte, care este legat printr-o relație de proprietate cu persoana căreia i se adresează cineva și cu grupul din care acesta face parte) *veți ajunge ... să dați de capăt tuturor turmelor voastre!* OD.; **2.** (care este legat printr-o relație cu persoana căreia i se adresează cineva și cu grupul din care aceasta face parte) *perii capului vostru încă-s numărați.* N.TEST.; *voi cu mîna voastră ați risipit orice controversă.* EM.; **3.** (care este legat printr-o relație de dependență cu persoana căreia i se adresează cineva și cu grupul din care aceasta face parte) *iaca ce-mi scrie frate-meu și moșul vostru.* CR.; **4.** (care este spus, săvîrșit de persoana căreia i se adresează cineva și de grupul din care aceasta face parte) *și de-aceea spusa voastră era sîntă și frumoasă.* EM.; **5.** (formează cu substantivul anterior termeni de reverență) *ce ziceți Domnia voastră despre acele amoruri zgomotoase ...?* FIL.; *sfințiile voastre, urmați-vă datoria!* OD.; (și: (înv. și pop.) **vost**). [Lat. pop. ***voster*** (=***vester***), ***vostra***].

vóșniță f. v. **voiești**.

vóștină f. v. **boștină**.

vot, voturi n. **1.** opinie exprimată de fiecare dintre membrii unei adunări deliberante sau ai unui corp politic; sufragiu: *el și-a dat oficial demisia în urma unui vot al Consiliului Federal asupra unei cestiuni a timbrelor.* EM.; *cererile țăranilor nu s-au bucurat de votul Divanului.* VIANU; **a-și da votul,** a-și exprima opinia într-o adunare deliberantă sau într-un corp politic; a vota: *toți își dederă votul său într-acel chip lucru să așeze.* B.-DEL.; **2.** (și **drept de vot**) drept de a-și exprima opinia într-o adunare deliberantă sau într-un corp politic: *nici nu mai are drept de vot, de cînd și-a mărităt fata.* CAR.; **3.** (fig.; astăzi rar) adeziune, aprobare (unanimă); aviz favorabil: *ne propune să ne întovărășească la Alczar; cererea lui e încuviințată cu majoritatea absolută a voturilor.* AL.; **4.** operație prin care membrii unei adunări deliberante sau ai unui corp politic își exprimă voința, opțiunea cu ocazia unor alegeri, a unor dezbateri sau a luării unor decizii; rezultatul acestei operații: *cu o majoritate de 20 voturi în contra a 8, Senatul a decis trimiterea fostului ministru în judecata Curții de Casație.* EM.; *temîndu-mă de vreun atac din partea oamenilor subprefectului, în scopul de a împiedica venirea la vot a alegătorilor.* CĂL.; **a-și da votul,** a-și exprima voința, opțiunea cu ocazia unor alegeri, a luării unor decizii etc.: *urmăreau ... pe cei care mergeau să-și deie votul.* AG.; **a pune la vot,** a supune aprobării, hotărîrii membrilor unei adunări deliberante sau unui corp politic legi, amendamente, decizii etc.: *pusă la vot, propunerea lui Maiorescu ... a fost primită prin aclamație.* LOV.; **5.** (și **buletin de vot**) foaie de hîrtie scrisă sau tipărită care cuprinde numele candidaților (și siglele partidelor) și care este folosită în procesul votării: *dle Cațavencu, scrie-i, mă rog, votul acestui onest cetățean.* CAR.; **6.** modalitate prin care membrii unei adunări deliberante sau ai unui corp politic își exprimă opțiunea; **vot deschis,** vot care se exprimă public, prin ridicare de mîini; **7. vot universal,** sistem de votare în care dreptul de vot este acordat tuturor cetățenilor majori ai unei țări; sufragiu universal: *se înverșuna împotriva ... votului universal.* LOV.; **vot direct,** sistem de votare în care dreptul de vot este exprimat personal; **vot secret,** sistem de votare cu buletine sau cu bile, în care votantul are dreptul de a-și ține secret votul; **8. vot consultativ,** dreptul cuiva de a-și exprima opinia în cadrul unor dezbateri, dar fără a fi îndreptățit să participe la deciziile ce urmează să fie votate: *propunerea de-a-i acorda numai vot consultativ a fost pusă de Germania.* EM.; **vot deliberativ,** dreptul cuiva de a-și exprima opinia și de a vota hotărîrile luate în dezbaterile unei adunări: *i-a luat României orice perspectivă de-a cîștiga ... un vot delibarativ.* EM.; **vot de încredere** vot prin care Parlamentul se declară de acord cu politica, programul sau cu o hotărîre a guvernului: *provoacă o ședință secretă a Camerei, în care primește cu mare majoritate un vot de încredere.* MAIOR.; **vot de neîncredere** (sau de **blam**), vot prin care Parlamentul dezaprobă politica, programul sau o hotărîre a unui membru al guvernului ori a întregului guvern, ceea ce poate

U VW

provoca demisia acestuia: *grave neînţelegeri se ivesc în sînul partidului; cabinetul e ameninţat cu vot de blam.* EM.; **vot de blam,** vot prin care membrii unui comitet, ai unei asociaţii, ai unei societăţi cu caracter lucrativ etc. îşi manifestă dezaprobarea faţă de o acţiune sau o hotărîre a unuia dintre ei: *vor fi aduse în discuţie problema împrumutului la Banca Naţională şi, în subsidiar, problema poliţelor; ... se va discuta pe faţă şi fără menajamente, ... nu m-aş mira dacă s-ar propune un vot de blam.* GHEŢIE; **9.** (livr.) promisiune, făgăduinţă solemnă făcută unei zeităţi sau lui Dumnezeu, în semn de mulţumire pentru îndeplinirea unei rugăminţi: *împreună ... călugăriţa, făcu vot de a peligrina la Ierusalim, a cere acolo dizlegarea blăstămului sub care se afla.* ASACHI; **10.** (livr.) ofrandă, prinos (adus unei zeităţi): *zeilor voturi plătind pe mal în altare clădite.* COŞB.; **11.** (livr.) promisiune, jurămînt făcut de bunăvoie unei zeităţi sau lui Dumnezeu; angajament, legămînt religios: *Atala este creştină şi destinată prin vot fecioriei.* R.L.; **12.** (livr.) dorinţă puternică, năzuinţă; (şi: (înv.) **votum**). [Din lat. *votum*, germ. *Votum*, fr. *vote*, it. *voto*].

votá, votez vb. **1.** (intr.) a-şi exprima votul într-o adunare deliberantă sau într-un corp politic, cu ocazia unor alegeri, a unor dezbateri etc.: *votează cineva în colegiul I pe baza unor acte de donaţiune nule şi de nul efect?* EM.; *se ducea în ziua alegerii la vot, ca să voteze.* BR.-VOIN.; **2.** (tr.) a alege un candidat prin vot: *votez pe domnul candidat Beck! zise învăţătorul.* REBR.; **3.** (tr.) a adopta, a confirma prin vot o lege, o hotărîre etc.: *plebiscitul este o lege pe care a votat-o plebea şi nu poporul.* MAIOR.; *proiectul de revizuire votat de Cameră ... a fost ieri, după o dezbatere de două zile, luat în consideraţie şi de Senat.* CAR.; (refl.pas.) *se vede cu cîtă îngrijire ... se discută şi se votează legile.* EM.; **4.** (tr.) a aproba prin vot credite, pensii etc.: *miniştrii, puterea executivă, votează pensiunile funcţionarilor.* GHICA; **5.** (fig.; rar; intr.) a se învoi, a fi de acord cu ..., a consimţi la ...: *eu votez pentru o salată de icre!* SAD. [Din fr. *voter*].

votánt, ~ţi, votantă, ~e a. şi m. (persoană) care are dreptul de a vota; (persoană) care votează, care participă la vot; votator: *găsim o mare greutate în numărul mare al votanţilor.* KOG.; *toţi membrii votanţi ai Academiei s-au pus oare să studieze limbistica?* MAIOR. [Din fr. *votant*].

votáre, votări f. **1.** acţiunea de a vota şi rezultatul ei; exprimare a votului într-o adunare deliberantă sau într-un corp politic, cu ocazia unor alegeri, a unor dezbateri etc.; votaţie: *începîndu-se votarea pentru biuroul definitiv.* EM.; **2.** adoptare, confirmare etc. prin vot a unei legi, a unei decizii etc.: *ni se propune votarea unui proiect de lege de reformă a codicelui penal.* MAIOR. [V. *vota*].

votát, ~ţi, votată, ~e a. care a fost adoptat, confirmat etc. prin vot: *ţara nu s-a învrednicit o dată măcar să aibă bugetul votat.* EM. [V. *vota*].

votatór, ~i, votatoáre a., m. (înv.) votant: *legile cele mai importante trec cu iuţeala fulgerului prin conştiinţa votatorilor noştri.* EM. [*Vota* + *-ător*].

votáţie, votaţii f. (înv.) votare: *colegiile ... cu două graduri de votaţiune.* EM.; (şi: **votaţiune**). [Din fr. *votation*].

votaţiúne f. v. votaţie.

vótcă, votci f. băutură alcoolică foarte tare, fabricată din alcool de cereale şi din apă cu duritate scăzută: *toţi încep cu ceaiul şi sfîrşesc cu vodca.* C.; *mi se pare că mai avem ceva votcă într-o sticlă.* GHEŢIE; (şi: **vodcă**). [Din rus. *vodka*].

votív, ~i, votivă, ~e a. care conţine o promisiune, o făgăduinţă solemnă făcută unei zeităţi, lui Dumnezeu sau unui sfînt, în semn de mulţumire pentru îndeplinirea unei rugăminţi; care este făgăduit, oferit, închinat în urma unei promisiuni solemne făcute unei zeităţi, lui Dumnezeu sau unui sfînt în semn de mulţumire pentru îndeplinirea unei rugăminţi: *în acel cîmp al bătăliei decise a se face o biserică votivă, consfinţită marelui arhistratig Mihail.* ASACHI; *se conservă douăzeci şi nouă sculpturi egiptene, între care se văd mai multe busturi ... restul se compune din pietre votive.* FIL.; **tablou votiv,** fragment dintr-o pictură murală bisericească, reprezentînd pe ctitor şi familia sa, ctitorul ţinînd de obicei miniatura bisericii în mîini, pe care o închină lui Dumnezeu. [Din lat. *votivus*, it. *votivo*, fr. *votif*].

votrí, votresc vb. **1.** (înv. şi reg.; intr.) a mijloci practicarea prostituţiei, a îndemna sau a constrînge pe cineva să practice prostituţia pentru a obţine foloase materiale: *să să taie capul hotrului, ales cînd va îmbla hotrind.* PRAV.; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a face să se prostitueze, să practice prostituţia: *cela ce-şi va hotri muiarea pentru să ia bani, să va certa cumplit.* PRAV.; **3.** (reg.; tr.) a peţi; (şi: (înv. şi reg.) **hotri**). [De la *votru*].

votríe, votrii f. **1.** (înv.) proxenetism: *la greşeala hotriei să va certa mai mult boiariul decît cel mai micşor.* PRAV.; **2.** (reg.) peţit; (şi: (înv.) **hotrie**). [*Votru* + *-ie*].

vótru, ~i, voátră, ~e m., f. **1.** (înv. şi reg.) proxenet: *hotru să cheamă cela, ce are muieri la casa lui, de le ţine pentru dobînda lui.* PRAV.; *decît dragoste cu votru mai bine în pămînt cu totu.* POP.; **2.** (reg.) persoană care mijloceşte o căsătorie; peţitor; (şi: (înv.) **hotru**). [Et. nec.].

vótum n. v. vot.

voucher [váu-cer] n. document eliberat unei persoane de o agenţie comercială, de turism etc., care oferă un set (complet) de servicii. [Din engl. *voucher*].

vovedénie f. (înv. şi pop.) sărbătoare religioasă celebrată de biserica creştină la 21 noiembrie, în amintirea zilei cînd Fecioara Maria a fost însoţită de părinţii săi în templul din Ierusalim; Intrarea în biserică (a Maicii Domnului): *Văvedeniia presventei şi preacuratei Fecioare Mariei.* VARL.; *de va fi la Ovidenie senin, vara va fi secetoasă.* POP.; (şi: **vovidenie**, (pop.) **ovedenie, ovidenie**, (înv.) **văvedenie**). [Din sl. *vŭvedenije*].

vovidénie f. v. vovedenie.

voyeur, voyeuri [voaiór] m. (franţuzism) **1.** persoană care asistă, fără a fi văzută, pentru satisfacerea propriilor porniri erotice, la un act sexual sau la o scenă erotică: *Nerval călătorul ... se prezintă ca un voyeur, mulţumindu-se cu deliciile spectaculare.* R.L.; (adj.) *venim la zi ..., la romanul făcut cu reţetă, cu lesbiene ... şi cu soţi voyeuri.* R.L.; **2.** persoană care asistă, fără a fi văzută, datorită unei curiozităţi exagerate, imorale, la desfăşurarea unor evenimente; (scris şi: *voaior*). [Din fr. *voyeur*].

voyeurism [voaiórism] n. (franţuzism) **1.** perversiune sexuală în care plăcerea este obţinută de cineva prin simpla privire, fără a fi văzut, a unui act sexual sau a unei scene erotice: *sfîşiată între sublim şi grotesc, între Schubert şi voyeurism.* R.LIB.; *poezia descrie o scenă de voyeurisme.* R.L.; **2.** (p. ext.) curiozitate; interes; (scris şi: *voyeurisme, voaierism*). [Din fr. *voyeurisme*].

vozglás, vozglasuri n. (bis.) formulă de încheiere a unei ectenii, pe care preotul o rosteşte cu glas tare; vozglaşenie. [Din sl. *vŭzglasŭ, vozglasŭ*].

vozglaşénie f. (bis.; înv.) vozglas. [Din sl. *vŭzglašenije, vozglašenie*].

vrábie, vrăbii f. **1.** pasăre mică, cu penele de culoare brună împestriţate cu negru, cu pîntecele cenuşiu, cu coada trunchiată şi cu ciocul scurt şi conic; vrăbete (*Passer domesticus domesticus*): *într-un gard ... se adunau mii şi sute de vrăbii.* CAR.; **a avea minte cît o vrabie** sau **a avea minte de vrabie,** se spune despre o persoană lipsită de judecată: *eşti cărunt, Lupule, şi ai minte de vrabie.* REBR.; **vrabia-i tot pui (şi ea moare de bătrînă),** se spune despre cineva care pare cu mult mai tînăr decît este: *bine-a zis cine-a zis că vrabia-i tot pui, dar numai dracul o ştie de cînd îi.* CR.; **2.** (reg.) **de-a vrăbiile,** numele unui joc de copii în care jucătorii îşi schimbă între ei locurile; **3.** (compus) **vrabie-de-trestie** (sau (reg.) **vrabie-de-stuf**), pasăre migratoare cu capul şi guşa de culoare neagră şi cu aripile dungate în negru, ruginiu şi alb (*Emberiza schoeniclus*). [Din sl. *vrabij*].

vrac, vracuri n. mod de depozitare şi de transport în grămezi neordonate şi fără ambalaj a unor materiale sub formă de pulbere, granule sau bucăţi; **în vrac,** (care este transportat, depozitat sau vîndut) fără a fi ambalat: *grîne transportate în vrac; mărfuri în vrac.* [Et. nec.].

vraci, vraci m. **1.** (înv. şi pop.) medic; tămăduitor, lecuitor: *nu trebuieşte sănătosului vraci, ce bolnavului.* COR.; *din boală vraciul te scoate, iară din urît nu poate.* POP.; (fig.) *Domnul nostru Iisus Hristos, vraciul şi lecuitoriul oamenilor.* VARL.; **2.** (pop.) vrăjitor: *a umblat pe la vraci şi filozofi, ca să le caute la stele şi să le ghicească dacă or să facă copii.* ISP. [Din sl. *vrači*].

vraf, vrafuri n. **1.** (pop.; col.) snopi de cereale puşi pe arie pentru a fi treieraţi; grămadă de grîu şi pleavă care se formează la treierat: *cînd s-a vîntura dintr-are vravul, vă veţ duce cum să duce pravul.* DOS.; **2.** (p.ext.) morman, grămadă de lucruri aruncate în neorînduială unele peste altele: *aruncă pe cărbunii din vatră un vraf de uscături.* GAL.; **3.** grămadă de lucruri de acelaşi fel aşezate unele peste altele; teanc: *filozoful, uitîndu-se dintre vrafurile sale de cărţi, ... ar rîde de comedia aceasta a vieţii omeneşti.* EM.; *scoate din buzunar un vraf de scrisori.* CAR.; (fig.) *să laşi tot vravul de vorbe deoparte.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **vrav, vrau**). [Din sl. *vrahŭ*].

vráişte f. dezordine, neorînduială, harabaură: *ce vraişte înspăimîntătoare – vezi butoaie răsturnate, bani aruncaţi.* VLAH. // adv. în dezordine, în neorînduială: *lîngă soba care-i mai totdeauna rece, sînt aruncate vraişte toale vechi.* VLAH. // a. care este larg deschis, dat în lături: *văz lumină ... şi ferestrele vraişte.* CAR.; *duhneala ţuicii din pivniţile cu obloane vraişte.* C.PETR. [Et. nec.].

vrájă, vrăji f. **1.** acţiunea de a vrăji şi rezultatul ei; (practică ocultă care utilizează) formule, procedee, gesturi cu caracter ocult, prin care se crede că, invocînd ajutorul unor forţe supranaturale, mai ales al diavolului, se pot influenţa destinul sau sănătatea cuiva, i se poate supune voinţa, pot fi transformate (în rău) fiinţe, obiecte etc.: *făcură aşa şi vrăjitorii Eghipetului cu vrăjile lor şi scoaseră broaştele pre pămîntul Eghipetului.* BIBLIA; *nici leturghiile, nici descîntecele, nici vrăjile nu-i scăpa copila de vestejire.* DELAVR.; **2.** descîntec: *vrajă de ursită*; **3.** (fig.) atmosferă de încîntare, de farmec, de fascinaţie: *iar izvorul prins de vrajă, răsărea, sunînd din valuri.* EM.; **4.** (fig.) însuşirea, puterea de a fermeca, de a captiva, de a fascina: *pare că şi trunchii vecinici poartă suflete sub coajă, ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă.* EM.; (înv.) **în vrajă,** care este vrăjit: *izvorul cel în vrajă sună dulce în urechi.* [Din sl. *vraža*].

vrájbă, vrajbe şi (pop.) **vrăjbi** f. **1.** duşmănie, dezbinare, zîzanie, discordie: *oare noi să nu ştim că vrajba socială şi politică n-a avut altă ţintă decît a altera caracterul ... poporului nostru.* EM.; **a face** (sau **a băga,** (pop.) **a vîrî**) **vrajbă,** a provoca discordie, a face intrigi; a învrăjbi: *nu iubi a face vrajbă către om în deşert.* BIBLIA; *a dat poruncă ... să vîre vrajbă între oameni.* CR.; **2.** ceartă, gîlceavă: *o persoană de-naltă influenţă, aflînd despre vrajba celor doi cumnaţi, a stăruit de i-a împăcat.* CAR. [Din sl. *vražida*].

vramíţă f. v. vraniţă.

vramniţă f. v. vraniţă.

vrână, vrane f. **1.** gaură rotundă sau dreptunghiulară, făcută la butoaiele înfundate pentru a le umple sau a le goli; **2.** uluc prin care curge făina la moară; **3.** (reg.) urdiniş. [Din bulg. ***vrana***].

vrăniţă, vranîţe f. (reg.) poartă făcută din scînduri sau din nuiele împletite: *deschise vraniţa cu mare băgare de seamă ... şi vru să iasă în uliţă.* REBR.; *aducea Petru porcii acasă, îi băga într-o grădină, închidea vramiţa.* POP.; (şi: **vramiţă, vramniţă**). [Din sb. ***vratnica***].

vrăscă f. v. vreasc.

vrau n. v. vraf.

vrav n. v. vraf.

vrăbéte, vrăbeţi m. (reg.) vrabie; bărbăţuşul vrabiei: *acel vrăbete grăsun ... se îndoapă cu fructe de prin grădini.* OD.; (şi: **vrăbeţ**). [Din bulg. ***vrabec***, sb. ***vrabac***].

vrăbéţ m. v. vrăbete.

vrăbiér, vrăbieri m. (rar; iron.) vînător de vrăbii: *taci din gură, vrăbierule! minciuni spui tu care împuşti numai ciocîrlani.* GANE. [***Vrabie*** + ***-ar***].

vrăbioáră, vrăbioare f. **1.** vrăbiuţă; **2.** carne de vită din regiunea şalelor; friptură preparată din această carne. [***Vrabie*** + ***-ioară***].

vrăbiól, vrăbioi m. bărbăţuşul vrabiei; vrabie mai mare: *eşti un fel de vrăbioi închircit.* CR. [***Vrabie*** + ***-oi***].

vrăbiúţă, vrăbiuţe f. diminutiv al lui vrabie; vrăbioară: *vrăbiuţă de pe deal, zbori degrabă în Ardeal.* AL. [***Vrabie*** + ***-uţă***].

vrăcíţă, vrăcîţe f. (înv.) doftoroaie: *să rogi pe ... împăratul ca s-aducă vraci şi mai cu samă vrăcîţe, să te tămăduiască de asemenea fel de spaime.* SAD. [***Vraci*** + ***-iţă***].

vrăciuí, vrăciuiesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a vindeca, a lecui, a tămădui: *vracii ... vrăciuiesc numai trupul.* VARL.; **2.** (intr.) a profesa meseria de vraci: *Luca marele apostol ... era doftor de meşterşug .:. vrăciuind în dzîlele lui Clavdie împărat.* DOS. [***Vraci*** + ***-ui***].

vrăfuí, vrăfuiesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a pune, a aşeza snopi de cereale pe arie pentru a fi treieraţi; a face vraf, grămadă din boabele de cereale şi pleavă rezultate de la treierat: *grămădiră, vrăvuiră, aruncară, scuturară, spulbărară, vînturară, pleavele din grăunţe a despărţi.* CANT.; **2.** a aşeza lucruri de acelaşi fel în neorînduială sau unele peste altele; a aşeza în vrafuri, în teancuri; (p. ext.) a răvăşi, a răscoli: *toate celelalte lucruri: cărţi, primenele, vechituri le aruncă vrăfuite sub pat.* VLAH.; *îşi vîra mîna pînă-n coate în banii de argint şi de aur, ... îi vrăvuia, ... îi făcea să sune.* GANE; (şi: (înv.) **vrăvui**). [***Vraf*** + ***-ui***].

vrăjár, vrăjari m. (reg.) arac: *a curăţit astă-toamnă zăvoiul, ca să scoată pari şi vrăjari şi nuiele pentru cîrpirea zăgazurilor.* SL. [***Vrej*** + ***-ar***].

vrăjbí, vrăjbesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr.) a fi duşman sau a face (pe altul) duşman; a învrăjbi: *tu vătămaş toţi ceia ce vrăjbesc mie în deşert.* COR.; **2.** (tr.) a face pe cineva să-ţi fie ostil, duşmănos: *ţi-ai vrăjbit ibovnicul.* POP.; **3.** (refl. recipr.) a se învrăjbi, a se duşmăni. [De la ***vrajbă***].

vrăjbíe, vrăjbii f. (înv.) **1.** vrajbă; **2.** răzbunare: *sîngele fiilor tăi şi vrăjbiia lor izbîndi.* COR. [***Vrăjbi*** + ***-ie***].

vrăjbitór, ~i, vrăjbitoáre a. (înv.) care învrăjbeşte; (subst.) *să nu se bucure vrăjbitorii-mi.* COR. [***Vrăjbi*** + ***-tor***].

vrăjeálă, vrăjeli f. (fam.) mod de a vorbi cu cineva, în scopul de a-i înşela buna credinţă, prin linguşeli, exagerări, minciuni etc. [***Vrăji*** + ***-eală***].

vrăjí, vrăjesc vb. **1.** (intr.) a face vrăji: *parcă dracul vrăjeşte de n-apuc bine a scăpa de una şi dau peste alta.* CR.; (tr.) *peste ea în piez sărea, o vrăjea, o fermeca.* POP.; (fig.) *biserica-n ruină ... se pare că vrăjeşte şi că-i auzi cuvîntul.* EM.; **2.** (tr.) a fi transformat în mod miraculos cu ajutorul vrăjilor: *plocatul era vrăjit, că cine şedea pe el ... ajungea unde gîndea.* CAR.; *bărbatu-său ziua este porc şi noaptea om; pasămi-te el era fermecat, vrăjit.* ISP.; **3.** (fig.; tr.) a încînta, a fascina: *călătorii erau vrăjiţi de priveliştea Ceahlăului;* **4.** (fig.; tr.) a invoca, a chema: *Cîrlova oştirea cheamă, în prezent vrăjeşte umbre dintr-al secolelor plan.* EM.; **5.** (înv.; tr.) a prezice: *veni la muiare noaptea şi-i zise ei: „vrăjaşte-m mie dară întru cel den pîntece".* BIBLIA; **6.** (fam.; tr.) a-i vorbi cuiva cu intenţia de a-i înşela buna credinţă, folosind linguşeli exagerate, minciuni etc. [Din sl. ***vražiti***].

vrăjíre, vrăjiri f. acţiunea de a vrăji şi rezultatul ei; vrajă: *doresc chiar astăzi să cerc a lui vrăjire.* AL. [V. ***vrăji***].

vrăjít, ~ţi, vrăjită, ~e a. **1.** care este sub puterea unei vrăji; fermecat: *ajunseră la palatul vrăjit.* ISP.; **2.** (fig.) încîntător, fascinant: *teiul vechi şi sfînt, ce cu flori pîn' în pămînt un izvor vrăjit ascunde.* EM. [V. ***vrăji***].

vrăjitór, ~i, vrăjitoáre m., f. persoană care face vrăji, care se ocupă cu vrăjitoria: *să nu urmaţi celor ce băsnuiescu ... şi către vrăjitori să nu vă lipiţi.* BIBLIA; *biserica reformată din Germania poartă aceeaşi maculă ... de arderi de viu a vrăjitoarelor.* EM. // m. **1.** (înv.) prezicător: *chiemă înlăuntru toţi vrăjitorii Eghipetului.* PALIA; **2.** (înv.; la pl.) magii (de la Răsărit): *Iisus născundu-Să în Vithleaemul jidovesc, ... vrăjitorii de la răsărituri au venit la Ierusalim.* BIBLIA. // f. (bot.; reg.) vrotilică (*Circaea lutetiana*). [***Vrăji*** + ***-tor***].

vrăjitoreáscă, vrăjitorese f. (pop.) vrăjitoare (v. **vrăjitor**). [***Vrăjitor*** + ***-easă***].

vrăjitorésc, ~şti, vrăjitoreáscă, ~eşti a. care ţine de vrăjitor, referitor la vrăjitor, de vrăjitor: *se temea să soarbă ... socotind a fi o băutură vrăjitorească.* DRĂGHICI. [***Vrăjitor*** + ***-esc***].

vrăjitoríe, vrăjitorii f. **1.** faptul de a face vrăji; îndeletnicirea vrăjitorului: *de mititică se dedese la ştiinţa fermecelor şi la meşteşugul vrăjitoriei.* CAR.; **2.** vrajă; descîntec: *ţigăncile sînt foarte ghibace în tot soiul de vrăjitorii şi de descîntece.* AL. [***Vrăjitor*** + ***-ie***].

vrăjitúră, vrăjituri f. (pop.) vrăjitorie; vrajă: *cu vrăjiturile ... a legat cîinii ca şi cu nişte lanţuri.* POP. [***Vrăji*** + ***-tură***].

vrăjmáş, ~i, vrăjmaşă, ~e m., f. **1.** persoană care are sau care manifestă duşmănie, ostilitate, ură etc. faţă de cineva sau de ceva; persoană care vrea răul cuiva, care caută să facă rău cuiva; duşman: *blagoslovit Dumnezeu cel nalt, carele au dat vrăjmaşii tăi supt mîna ta.* BIBLIA; *ne aruncă acuzaţiunea că am fi ... vrăjmaşi de moarte ai asociaţiunilor naţionale.* EM.; **2.** adversar în război; inamic, potrivnic: *au plecat asupra vrăjmaşilor.* ANTIM; *înaintează repede spre Adrianopol în contra vrăjmaşului.* EM. // m. sg. artic. (înv. şi pop.) unul dintre numele diavolului: *stăpîne Hristoase, ... ne-ai răscumpărat cu prea scump sîngele tău din mîinile vrăjmaşului celui viclean.* ANTIM. // a. **1.** care are sau care manifestă duşmănie, ostilitate, ură etc. faţă de cineva sau ceva, care vrea răul cuiva, care caută să facă rău cuiva: *spiritele vrăjmaşe tiraniei l-au descris în colori potrivite.* CAR.; **2.** care se află în stare de război cu cineva; inamic, potrivnic: *oaste vrăjmaşă se apropie pentru a ne respinge.* HASD.; **3.** hain, crud, cîinos: *Aron Vodă ..., cumu-ş era vrăjmaş, să apucă tot asuprele să facă ţărăi şi punea dabile mari.* N.COSTIN; **4.** strașnic, cumplit, grozav: *ploaie, zăpadă, măzărică şi vînt vrăjmaş, de nu mai ştia vita cum să se-ntoarcă să poată răsufla.* CAR.; (adv.) *au început a se batere prea vrăjmaş.* NEC.; (şi: (pop.) **vrăşmaş**). [Et. nec.; cf. ***vrajbă***].

vrăjmăşésc, ~şti, vrăjmăşeáscă, ~eşti a. **1.** de vrăjmaş, care aparţine vrăjmaşilor, specific vrăjmaşilor: *vom urma domnului nostru oriunde ... ne va porunci să mergem, pentru mîntuirea ţării ... de bîntuielile vrăjmăşeşti.* ISP.; **2.** (înv.) vrăjitoresc: *făcea lucruri vrăjmăşăşti, de fărmăcături.* BIBLIA. [***Vrăjmaş*** + ***-esc***].

vrăjmăşéşte adv. (înv.) cu vrăjmăşie; ca un vrăjmaş, în felul vrăjmaşilor: *să porneşte să-l scuture vrăjmăşeşte.* PANN. [***Vrăjmaş*** + ***-eşte***].

vrăjmăşí, vrăjmăşesc vb. **1.** (înv.; tr.) a avea gînduri duşmănoase faţă de cineva, a atenta la viaţa cuiva: *toţi mă vrăjmăşeau şi voiau să-mi surpe drepturile.* GANE; **2.** (tr. şi refl.) a (se) învrăjbi, a (se) învrăjmăşi: *vedem două, trei partide politice vrăjmăşindu-se între dînsele.* GHICA. [De la ***vrăjmaş***].

vrăjmăşíe, vrăjmăşii f. **1.** sentiment de ură împotriva cuiva; atitudine ostilă faţă de cineva; duşmănie: *avea Dipses vrăjmăşie pre Palamid.* MOXA; *nu se părăseşte de aceste fapte, cu vrăjmăşia împotriva creştinilor.* COSTIN; **2.** (înv.) comportare plină de asprime, de răutate, de cruzime etc.: *neaudzit au fost în vrăjmăşia sa acela paşa, cît tremura tot omul.* COSTIN. [***Vrăjmaş*** + ***-ie***].

vrăjmăşós, ~şi, vrăjmăşoásă, ~e a. (reg.) duşmănos, plin de ură. [***Vrăjmaş*** + ***-os***].

vrănceán a. v. vrîncean.

vrănceáncă f. v. vrînceancă.

vrăşmáş m. v. vrăjmaş.

vrăvuí vb. v. vrăfui.

vrea, vreau şi (înv.; astăzi rar) **voi,** (pop.) **vreu,** (reg.) **vrau** vb. **1.** (tr.) a fi hotărît, a fi decis să ...; a avea de gînd să ..., a intenţiona: *voi să mă lupt cu Lie; ci te roagă pentru mine, chiemînd numele lui Hristos.* MIN.; *vreau să-mi răscumpăr sufletul de la muncile cele veşnice.* GAL.; **pe vrute,** cu intenţie: *mai multe fără să vrei decît pe vrute.* DELAVR.; **(care) va** (sau (înv.) **vrea** ori **vra) să zică** sau (în formă aglutinată) **vasăzică, vazăzică, vrasăzică,** aşadar, deci, prin urmare, în consecinţă, adică: *urcarea importului cu 15 milioane peste export, vazăzică peste producţiunea anuală a ţării.* EM.; *va să zică e serios şi irevocabil.* REBR.; **va** (sau **vrea,** (înv. şi pop.) **vra) să zică,** înseamnă, semnifică: *ce vrea să zică această neutralitate?* CĂL.; **fără să vreau** (sau **să vrei, să vrea** etc.), în mod involuntar: *îşi aruncă ochii, fără să vrea, spre Florica.* REBR.; **a nu şti ce vrea,** v. **şti;** **2.** (intr.) a avea voinţă; a-şi manifesta voinţa: *ţeranul trebuie să vadă, ... să ştie şi să voiască.* SĂM.; **3.** (tr.; despre Dumnezeu) a hotărî, a porunci: *Dumnezeul nostru, în ceriu şi pre pămînt, toate cîte au vrut au făcut.* BIBLIA; *cum a vra Dumnezeu, se umili el.* SAD.; **4.** (tr.) a alege, a prefera: *eu vrau pi cea mijlocie, de mi-o dă tatăl ei mie.* C.L.; **5.** (tr.) a dori să facă, să obţină, să fie sau să se întîmple (ceva); a dori (ceva) cu ardoare, cu patimă; a fi pe placul cuiva, a-i plăcea (cineva sau ceva): *o, muiare, mare iaste credinţa ta! fie ţie cum vrei.* COR.; *cere-mi cărţi, orice vrei, eşti liber să alegi.* CĂL.; **pe vrute,** pe plac: *nu-i este pe vrute.* POP.; **pe vrute, pe nevrute,** indiferent dacă doreşte sau nu; silit de împrejurări: *logodna s-a făcut pe vrute, pe nevrute.* GAL.; **vrînd-nevrînd** sau (înv.) **vrînd şi nevrînd,** fie că-i place, fie că nu-i place; mai mult de silă decît de bunăvoie, constrîns de împrejurări, de voie, de nevoie: *vrînd-nevrînd au iscălit toţi.* EM.; *vrînd-nevrînd, Alexandru trebuia să se supună mai marelui.* GHEŢIE; **vrei, nu vrei,** fie că doreşti, fie că nu doreşti; în mod inevitabil; obligatoriu: *reia-ţi activităţile obişnuite, vrei, nu vrei!* GHEŢIE; **vrei, nu vrei, bea Grigore agheasmă,** se spune despre cineva care trebuie să îndeplinească ceva împotriva dorinţei sale; **a face (tot) ce vrea din** (sau **cu**) **cineva,** a avea mare influenţă asupra cuiva; a dispune de cineva după bunul plac: *făceau din el ce vreau.* VOIC.; **a vrea (cuiva) binele** (sau

(înv. şi pop.) **bine**), a dori să i se întîmple cuiva lucruri prielnice, plăcute; a-i fi binevoitor cuiva: *să te ferească Dumnezeu să-ţi vrea o femeie binele.* PETR.; *voinice! ... tu mă mîncaşi pe mine, dar eu îţi vreau tot bine.* POP.; **a vrea (cuiva) răul** (sau (înv. şi pop.) **rău** ori **rele**), a dori să i se întîmple (cuiva) lucruri neplăcute, neprielnice; a duşmăni, a urî (pe cineva): *stăpîne, ştii că eu nu-ţi voiesc răul.* CR.; **6.** (tr.) (despre Dumnezeu) a-şi arăta îndurarea, mila faţă de cineva; a se îndura, a se milostivi de cineva: *unde nu va să ajute Dumnezeu, în deşertu să nevoiaşte neştine.* MOXA; *diseară, vrînd Dumnezeu, vom fi în Bucureşti.* MACED.; **7.** (tr.) a dori ca cineva sau ceva să fie sau să devină într-un anumit fel: *să ştii că sînt foarte incultă, aşa m-a vrut familia.* VINEA; **8.** (refl.) a dori să devină, să fie altfel decît este: *în nesaţul cosmic al adolescenţii, fiecare s-a vrut mai bun.* C.PETR.; **9.** (tr.) a pretinde, a cere; a aştepta ceva de la cineva: *ce vrei de la mine şi de la noi toate?* AG.; **10.** (tr.) a accepta, a consimţi, a primi, a se învoi, a fi de acord: *împăratul n-a vrut să dea ucaz şi au socotit că nu este bine, că poate să-l prindză turcii.* NEC.; *tată, zise ... feciorul cel mijlociu, să mă duc eu, dacă vrei.* CR.; **a nu vrea să ştie (nimic) (de ...)**, v. **şti**; **a nu vrea să audă (de ...)**, a respinge categoric (o propunere, o situaţie etc.): *Miai nu vroia să audă de haiducie.* PETR.; **a nu (mai) vrea să audă** (sau **să ştie**) **de cineva**, a rupe orice relaţii cu cineva: *tată-său nu mai voia să audă de el.* VLAH.; **11.** (tr.) a accepta pe cineva într-o anumită funcţie, demnitate, calitate etc.: *cine te vrea de ginere, cînd ai crescut din mila satului?* GAL.; **12.** (tr.) a putea, a fi în stare: *focul nu vrea să ardă;* **13.** (înv. şi reg.; intr. impers.; mai ales în forma **va**) a trebui, a fi necesar; a se cere; a se cuveni, a se cădea: *ca să fii avocat iscusit şi căutat, va să fii şiret, pişicher, chitibuşar.* BR.-VOIN.; *ca să nu te-neci va să dai din mîini.* POP.; **mai va** (sau (reg.) **vrea**), mai trebuie să aştepţi, mai este mult (pînă atunci sau pînă acolo): *mai va pînă ce o să-i poată vorbi despre moară.* SL. // (cu valoare de semiauxiliar; înv. şi pop.) a fi pe punctul să ... (sau de a ...), a fi pe cale să ... (sau de a ...); a fi gata-gata: *şi vru să între într-un oraş, tîmpinară pre ele zeace bărbaţi.* COR.; *i-a venit rău, a vrut să cază, şi au trebuit s-o scoată pe braţe ... la aer.* CAR.; *am mai zăbovit odată şi-a vrut maica să mă bată.* POP. // (cu valoare de auxiliar) **I.** (la indicativ prezent, astăzi numai în formele flexionare specializate: *voi, vei, va, vom, veţi, vor;* înv., pop. şi fam., cu afereza lui *v-*): **1.** (urmat de infinitivul fără prep. *a* al verbului de conjugat serveşte la formarea timpului viitor I) *eu ştiu că ... nu veţi vedea faţa mea.* COD. VOR.; *ţ-oi da eu vrun ajutor.* CR.; *vei plînge mult atunci ori vei ierta.* BL.; **2.** (înv. şi pop.; mai ales la pers. 3; urmat de conjunctivul prezent al verbului de conjugat formează o construcţie de viitor I) *aşteptăm ... veacul cela ce va să fie.* COR.; *toate or să meargă bine.* CAR.; **3.** (urmat de infinitivul fără prep. *a* al verbului *a fi* ca auxiliar formează viitorul I al acestuia care, împreună cu participiul verbului de conjugat, intră în alcătuirea timpului viitor anterior) *Huţu ... are să uite în urmă şi ceea ce va fi învăţat.* SL.; **4.** (viitorul I al verbului *a fi* ca auxiliar urmat de gerunziul verbului de conjugat formează timpul prezent al modului prezumtiv) *sărmana fată, cum va fi plîngînd ea-n pustiu şi mă va fi blestemînd.* EM.; **5.** (viitorul I al verbului *a fi* ca auxiliar urmat de participiul verbului de conjugat formează timpul perfect al modului prezumtiv) *domniră în pace şi în linişte lăudaţi de popor pînă în ziua de astăzi, de n-or fi murit.* ISP.; *el îţi va fi vorbit de Cotnari şi-ţi va fi lăudat vinul lui.* SAD.; **II.** (la imperfect, astăzi numai în formele specializate: *aş, ai, ar, am, aţi, ar*): **1.** (urmat de infinitivul fără prep. *a* al verbului de conjugat serveşte la formarea modului condiţional-optativ prezent) *îmi spune că mă iubeşte ca şi cum m-ar întreba ce mai fac.* NEGR.; *mai bine te-ai potoli.* ST.; **2.** (urmat de infinitivul fără prep. *a* al verbului *a fi* ca auxiliar formează condiţionalul-optativ prezent al acestuia, care împreună cu participiul verbului de conjugat alcătuiesc modul condiţional-optativ perfect) *multă răsipă ţărîlor să vrea fi făcut.* UR.; *nu mi-aş fi închipuit niciodată că am să ajung să fiu tratat astfel.* PETR.; **3.** (condiţional-optativul prezent al verbului *a fi* ca auxiliar urmat de gerunziul verbului de conjugat formează timpul prezent al modului prezumtiv) *ar fi fiind asta dorinţa prinţesei?* SAD.; **4.** (condiţional-optativul prezent al verbului *a fi* ca auxiliar urmat de participiul verbului de conjugat intră în alcătuirea timpului perfect al modului prezumtiv) *începuse ... să vină ştire cum că turcii ar fi trecut Dunărea la Giurgiu.* OD.; (şi: **voi**, (pop.) **vroi**). [Lat. **volere*].

vreasc, vreascuri n. **1.** (mai ales la pl.) creangă, ramură subţire, uscată, desprinsă de pe un copac: *împăraţi va spăimînta şi va da la pămînt sabiile lor şi ca nişte hreascuri lepădate arcele lor.* BIBLIA; *vreascurile ţiuiau şi chiar lemnele de pe foc pocneau de ger.* CR.; **2.** (reg.) nuia, vargă: *iau o vrască şi-ţi dau cîteva.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **hreasc**, (reg.) **vrească**, **vrască**). [Din sl. **hvrastŭ*].

vreáscă f. v. **vreasc**.

vreávă f. (înv.) **1.** strigăt, chemare: *vreava mea într-îns întră în urechea lui.* COR.; **2.** murmur, protest: *au audzit vreava voastră împotriva Domnului.* PALIA; **3.** gălăgie, larmă: *auzind iară ... vreava oamenilor ce se veseliia.* PALIA; **4.** agitaţie, învolburare: *slobozeşte potopirea şi vreava vîntului şi a mării.* COR. [Din bulg. *vréva*].

vrédnic, ~ci, vrednică, ~ce a. **1.** demn de ..., care merită să ..., căruia i se cuvine pe drept ceva: *a cărui mărturisire o certifică toţi oamenii vrednici de credinţă din acea vreme, ca fiind cu temei.* EM.; *să spunem o anecdotă istorică, ... pe care am căpătat-o dintr-un izvor vrednic de toată încrederea.* CAR.; (bis.) **vrednic este**, formulă rostită în timpul ritualului de hirotonie sau de ridicare pe una din treptele superioare ale ierarhiei; (înv. şi reg.) **a fi vrednic**, a face, a preţui, a valora: *peştira cea îndoită care iaste a lui, ... pre argint ce va fi vrednică, să-m dea mie.* BIBLIA; *moşule, ce gîndeşti că ar fi vrednic plugul acest de aur?* POP.; **2.** care este pe măsura cuiva, care este potrivit cu ...: *nu-i vrednic pentru tine să omori voinici ca mine.* POP.; **3.** înzestrat, capabil, destoinic: *va veni ... o altă generaţie, mai vrednică şi mai bărbată.* EM.; *avem şi noi mijloace să dăm celor vrednici ce li se cuvine.* GHEŢIE; (adv.) *astăzi v-aţi purtat vrednic, zise cu glas ... repezit Tomşa.* SAD.; **4.** care este în stare, care are însuşirile necesare pentru a săvîrşi ceva: *om bun şi milostiv, dar nu-i vrednic de a ţinea nevastă tînără.* SAD.; **5.** care este harnic, sîrguincios, cu rost la treabă: *Irina mea e vrednică de n-are cum mai fi, da' tot se simte că nu e cruce de voinic în casă.* DELAVR.; (şi: (reg.) **vremic**). [Din sl. *vrědinŭ*].

vrednicí, vrednicesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a face pe cineva să aibă parte de ..., să aibă cinstea, norocul etc. să ...: *să o vrednicească împărăţiei tale.* DOS.; **2.** (refl.) a se învrednici (să facă ceva): *s-au vrednicit pentru a ei viaţă svîntă, de trăiaşte fără moarte.* DOS.; **3.** (tr., intr. şi refl.) a fi vrednic de ceva, a merita ceva: *ce pedeapsă vredniceşte omul acesta?* NEGR.; *o afla pe cel ce ar dori mai mult ca fitecine, ... să se vrednicească de scaunul împărăţiei.* DELAVR. [De la ***vrednic***].

vrednície, vrednícii f. **1.** ceea ce face pe cineva vrednic de laudă, de răsplată etc.: *fieştecăruia îi era cu bună dreptate după cinste şi după vrednicia sa.* NEC.; **2.** faptă meritorie, acţiune demnă de răsplată: *mama ... m-a lăudat de vrednicia ce făcusem.* CR.; **3.** vitejie: *ostaşi! ... sînt mulţumit de voi! ... v-aţi purtat cu vrednicie la luptă!* AL.; **4.** capacitate, destoinicie, competenţă: *bunul părinte ... atribuind ştiinţa mea la vrednicia învăţămîntului.* NEGR.; **5.** hărnicie, sîrguinţă: *toată curtea împărătească lua în nume de bine pe această găinărească pentru vrednicia şi curăţenia ei.* ISP.; *era din Siciu, sat bogat, cunoscut prin vrednicia locuitorilor.* GHEŢIE; **6.** (înv.) cinste, virtute: *a mîntui pre omul ... şi a-l aduce la frumuseţea cea dintîi şi la vredniciia de la care au căzut.* ANTIM; **7.** (înv.) demnitate, rang: *dumnezeiasca pronie ... m-a rădicat la vrednicia de ispravnic.* FIL.; (şi: (pop.) **vrenicie**). [***Vrednic*** + *-ie*].

vrej, vrejuri n. **1.** tulpină a unor plante agăţătoare sau tîrîtoare (ex.: bostanul, castravetele etc.); curpen: *vrejurile de dovlecei se încolăciseră unu peste altu.* DELAVR.; **ţi-ai întins vrejul ca dovleacul şi-ai umplut lumea de castraveţi**, se spune despre cineva care îşi propune să realizeze foarte mult, dar obţine rezultate de mică însemnătate; **2.** (p. anal.) lăstar, mlădiţă (mai ales la viţa de vie): *case vechi ... cu balcoane ruginite de cari atîrnă vrejuri uscate de iederă.* VLAH. [Din sl. *vrežŭ;* cf. bulg. *vrež*, sb. *vreža*].

vréme, vremuri şi **vremi** f. **1.** dimensiune a Universului după care se ordonează succesiunea ireversibilă a fenomenelor; timp: *unde-ajunge nu-i hotar, nici ochi spre a cunoaşte, şi vremea-ncearcă în zadar din goluri a se naşte.* EM.; **2.** durată delimitată de două întîmplări, evenimente etc. sau măsurată în ore, zile etc.; interval, răstimp: *biserica latină nu putu să ajungă în Ungaria la acea domnie exclusivă pe care o avea în vedere de atîta vreme.* EM.; *Doamne, ... dar eu slujesc la poarta raiului de multă vreme.* CR.; **cu vremea** sau (înv.) **cu vreme**, după un timp oarecare, cîndva, odată şi odată: *să nu socotească că cu vreme iară îşi va lua cinstea.* ANTIM; *acolo ai să intri copist în vreo cancelarie şi ... cu vremea ai să-naintezi.* CAR.; **din vreme**, mai înainte, la timpul potrivit, înainte de a fi prea tîrziu: *scîrţîie roatele căruţelor ce pleacă din vreme, să nu le ajungă zăduful.* CAR.; (înv.) **de cu vreme**, din timp: *îl vestirăm de cu vreme despre înfrîngerea suferită.* EM.; **din vreme în vreme**, din cînd în cînd, uneori: *pe drumul lung şi cunoscut mai trec din vreme-n vreme.* EM.; **(în) toată vremea**, continuu, mereu, fără întrerupere: *cercînd răutăţile în toată vremea.* BIBLIA; *se ţinea de farse toată vremea.* CAR.; **în vreme ce** sau (înv.) **în vreme cînd**, în timpul în care, pe cînd: *în vreame ce argintul carele am aflat în sacii noştri l-am întorsu către tine ..., cum am fi furat den casa stăpînului tău argint?* BIBLIA; *degetele i se mişcau harnice, în vreme ce ... ghemul de aţă se depăna încetişor.* GHEŢIE; **o vreme**, o perioadă limitată de timp, un timp: *forţele vii ale unui neam pot fi stînjenite o vreme.* SAD.; **a-şi pierde** (sau **a-şi trece**, **a-şi omorî**) **vremea**, a-şi irosi timpul în zadar; a sta degeaba, a lenevi: *Camerele au lucrat aproape în permanenţă pierzîndu-şi zadarnic vremea.* EM.; **(în sau la, pe) vremea mea** (ori **ta, lui etc.**), (în) tinereţe, (în) plinătatea puterii: *ce era pe vremea mea voi n-aţi apucat.* CAR.; **acum mi-i (ţi-i etc.) vremea**, acum sînt la vîrsta cînd trebuie să mă bucur (ori să te bucuri etc.): *aveţi dreptate, băieţi, acum vi-i vremea!* CR.; **3.** (înv.) an: *inima de hiară să va da lui şi şapte vremi să vor premeni preste el.* ANTIM; **4.** (înv.; rar) vîrstă: *şi-i puseră ei la masă împrotiva lui: născutul de-a prima după naşterea sa de-a prima şi cei mai tineri după vreamea lor.* PALIA; **5.** timp disponibil; răgaz: *ce l-au grăbit Simion Vodă, de n-au avut vreme să să mai întărească.* COSTIN; **6.** timp (considerat) prielnic pentru desfăşurarea unei acţiuni, pentru efectuarea unei activităţi etc.; prilej; moment: *încă iaste ziuă multă, încă nu iaste vreame a se aduna toate dobitoacele.* BIBLIA; *nu face să mergem tocmai la vremea mesei.* CAR.; **într-o vreme**, la un moment dat, cîndva: *şi tot mergînd ei ... într-o tîrzie vreme au dat de nişte curţi foarte mari.* CR.; **la vreme**, la timpul oportun, la momentul potrivit: *nu s-a învrednicit o dată măcar să aibă bugetul votat la vreme.* EM.; *a iscălit cambii, pe care nu le-a putut solvi la vreme.* GHEŢIE; **la vreme de ..., a)** cînd e nevoie: *prietenul la vreme de nevoie se cunoaşte.* POP.; **b)** în timpul ..., pe timp de ...: *doi oameni cu doi boi, la vreme de iarnă, abia îşi puteau scoate mămăliga.* CR.; **pînă la o vreme**, pînă la un

moment dat, pînă la un timp oarecare: *şi nu pănă la o vreme i-au cercat Constantin Vodă, ce vro doi ani.* COSTIN; **de la o vreme (încoace)**, **a)** de cîtva timp: *de la o vreme-ncoace într-o băutură o ducea.* CAR.; **b)** în cele din urmă: *mai merge Harap Alb, ... cît mai merge şi de la o vreme ajung şi ei.* CR.; **fără (de) vreme** sau **înainte de vreme**, înainte de termen; prea devreme: *moartea ... au secerat făr' de vreme pre această floare aleasă.* ANTIM; **de vreme ce** sau (înv.) **de vreme că**, din moment ce, deoarece, fiindcă: *monetă naţională de argint ... nu se va realiza, de vreme ce.s-a hotărît a se bate în ţară.* EM.; **vreme cu prilej**, v. **prilej**; **a i se apropia (cuiva) vremea**, a fi în preajma morţii; (relig.) **vremea de apoi**, judecata din urmă: *pre noi va învie la vreame de apoi.* COR.; **7.** perioadă îndelungată de timp (considerată ca etapă în desfăşurare istoriei); epocă, veac: *că din vreme veche nu se pomenise atîta prisos de bucate.* DELAVR.; **de (sau în) atîta amar de vreme**, de foarte mult timp: *ia palmele aceste ţărăneşti ... vă ţin pe dumneavoastră de atîta amar de vreme.* CR.; **pe (sau în) vremea aceea** sau **pe acea vreme, pe vremurile acelea, pe** (sau **în**) **acele vremuri**, (pe) atunci: *tot am fi bănuit că şi pe vremea aceea se găseau boierî pămînteni rătăciţi.* EM.; **(de) pe vremuri**, în (sau din) acele timpuri, în (sau din) trecut; odinioară: *aceia cari au uzat ... de libertatea presei ... au fost redactorii de pe vremuri ai acestei foi.* EM.; **din vremuri**, din cele mai vechi timpuri; din moşi strămoşi: *obicei din vremuri este ca-ntr-această zi să fie sărbătoare.* COŞB.; **după vremuri**, în cursul veacurilor: *mulţi durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod.* EM.; **în negura vremii**, în trecutul îndepărtat: *scaunul vestiţilor bani ai Severinului, a căror obîrşie se pierde în negurile vremii.* VLAH.; **8.** (mai ales la pl.) stare de lucruri; împrejurări, circumstanţe: *vremi grele apăsau peste tot provinciile apucate de puterea de fier a războiului.* EM.; *ne aşteaptă vremuri grele; vom fi în pericol de moarte.* GHEŢIE; **9.** stare a atmosferei într-un anumit loc şi într-o anumită perioadă, determinată de valorile temperaturii, presiunii, vîntului şi umidităţii aerului; timp: *cam pe la amiază deodată s-a schimbat vremea cea frumoasă într-o vijelie cumplită.* CR.; *după grele vînturi şi viscoliri vine iar vremea bună, cu soare.* SAD.; **manta de vreme rea**, v. **manta**; (pop.) **bună vreme(a)** sau **vreme(a) bună**, formulă de salut: *bună vreme, măi băiete!* EM. [Din sl. ***vrĕmen***].

vremélnic, ~ci, vremelnică, ~ce a. care durează sau care este destinat să dureze un timp limitat, a cărui durată este limitată; temporar, trecător; vremelnicesc: *veneau pentru vechi procese, cu multă îndoială faţă de judecăţile vremelnice.* SAD.; (adv.) *avea să deschidă uşile atelierului societăţii de prieteni, vremelnic părăsită.* GHEŢIE. [***Vreme*** + *-elnic*].

vremelnicésc, ~şti, vremelniceáscă, ~eşti a. (înv.) vremelnic: *am făcut ... un guvern vremelnicesc.* PETR. [***Vremelnic*** + *-esc*].

vremelnicéşte adv. (înv.) în mod vremelnic: *puterea publică nu era delegată vremelniceşte de popor unor aleşi ai săi.* BĂLC. [***Vremelnic*** + *-eşte*].

vremelnície f. însuşirea, faptul de a fi vremelnic: *îi păru că e singurul om ... pe care nu-l atinge vremelnicia.* C.PETR. [***Vremelnic*** + *-ie*].

vremuí, pers. 3 **vremuieşte** vb. (pop.; intr.) **1.** a fi, a se face vreme urîtă cu ploaie, ninsoare etc.: *a început de ieri să vremuiască.* CAR.; **2.** (despre vreme) a trece, a se scurge: *dac-a fi adevărat ... că pentru feţii-frumoşi vremea nu vremuieşte, apoi poate c-or fi trăind şi astăzi.* EM. [***Vreme*** + *-ui*].

vremuiélă, vremuielí f. (pop.) vreme rea. [***Vremui*** + *-eală*].

vremuíre, vremuíri f. (pop.) faptul de a vremui; vreme rea. [V. ***vremui***].

vrénic a. v. **vrednic**.

vrenície f. v. **vrednicie**.

vreodátă adv. **1.** mai demult, odinioară, cîndva: *dreapta a voit ... introducerea libertăţilor publice ... într-o măsură mult mai mare de cum au făcut-o vreodată liberalii.* EM.; **2.** la un moment dat, în viitor: *îţi jur pe ce am mai scump că nici n-am să-i pomenesc vreodată.* CAR.; **3.** niciodată: *ochii tăi, înşelătorii a ghici nu-i pot vreodată.* EM.; (şi: (înv. şi pop.) **vrodată**). [***Vre***(*o*) + ***dată***].

vreodinioáră adv. (înv.) **1.** vreodată, cîndva, odinioară: *cu vitejie vrodinioară bătîndu-se.* BIBLIA; *cine au văzut vreodinioară între zidiri atîta dragoste cîtă iaste aceea ce arată soarele spre pămînt.* ANTIM; **2.** la un moment dat, în viitor; vreodată: *de vor şi greşi vreodinioară, de cătră el cu blîndeaţe să să cearte.* BIBLIA; **3.** niciodată: *să nu pui vreodinioară făgăduinţă cu cei ce şăd pre pămînt.* BIBLIA; (şi: **vrodinioară**). [***Vre***(*o*) + ***odinioară***].

vrére, vreri f. **1.** faptul de a vrea; voinţă, voie: *nu-ţi este puterea cît îţi este vrerea.* PANN; (înv.) **cu bună vrere**, de bună voie: *curîndul ajunseră boale grele şi-şi dede cu bună vrere a lui împărăţia şi avuţia lui Constantin Duca.* MOXA; **2. bună vrere** (sau **voire**), **voire de bine**, bunăvoinţă, îngăduinţă: *pre pămînt pace şi întru oameni bună vreare.* VARL.; *Doamne, ca cu o armă de bună voire ne-ai cununat pre noi.* BIBLIA; **3.** hotărîre, decizie: *de multe ori împăraţii să văd preste vrerea lor a proroci.* CANT.; *au avut greşală că s-au pus de-a curmezişul vrerei tale.* GAL.; **4.** intenţie, scop: *nu cum îi este vrerea pe vinovaţi a-i munci.* PANN; **fără (de) vrere**, involuntar; **5.** dorinţă, poftă, plăcere: *în plin să-ţi meargă vrerile tale, precum tu, dragă, ne ieşi cu plin.* AL.; *patima asta nouă ... mă făcea să uit tot şi să mă mulez după ... vrerile Maitreyiei.* EL.; (şi **voire**). [V. ***vrea***].

vrescuréle n. pl. (pop.) diminutiv al lui vreascuri: *flăcăruia aşaz-o în clădirea de vrescurele de mai înainte pregătite.* SAD. [***Vreascuri*** (pl. lui *vreasc*) + *-el*].

vreún, vreo a. nehot. (stă înaintea substantivului) **1.** care este un (sau o) oarecare; careva: *ca mîni vedem iar vrun diplomat însărcinat cu gingaşa misiune de-a spune M. Sale „să scutească ţara de-o crimă"!* EM.; **2.** aproximativ: *aveţi să vă opriţi încă mult timp aice ...? „vo lună încă".* C.L.; (cu valoare adverbială, înaintea unui numeral sau adj. nehot. *cîtva*, indică o aproximaţie numerică sau o cantitate nedefinită) *într-un colţ al casei, ... dormeau una peste alta vo cîteva sute de cărţi vechi.* EM.; **vreo doi** (sau **două**), cîţiva (sau cîteva): *se suie iute în pod şi scoboară de acolo ... vreo două dimerlii de pasat.* CR. // pron. nehot. (în forma **vreunul, vreuna**) cineva, oarecine; careva: *iară de nu vor vrea vreunii să mănînce spurcatu, pre aceştea ... să-i omoară.* BIBLIA; (şi: (înv. şi pop.) **vrun, vro, vun, vo**). [Lat. **vere-unus*].

vreví, vrevesc vb. **1.** (înv.; intr.) a protesta, a cîrti: *vreviră toată gloata fiilor lu Israil în aleanul lu Moisi şi Aron în pustie.* PALIA; **2.** (reg.; tr.) a dojeni, a certa. [Din sb. ***vreviti***].

vríe, vrîi f. mişcare de rotaţie a unui avion în jurul unei axe longitudinale imaginare, în timpul coborîrii şi în condiţiile pierderii de viteză; (şi: **vrilă**). [Din fr. ***vrille***].

vrílă f. v. **vrie**.

vrînceán, ~eni, vrînceană, ~ene a. care aparţine , care este caracteristic vechiului ţinut Vrancea, actualului judeţ Vrancea sau locuitorilor acestora, referitor la vechiul ţinut Vrancea, la actualul judeţ Vrancea sau la locuitorii acestora: *documente vrîncene; sat vrîncean.* // m. persoană (originară) din vechiul ţinut Vrancea sau din actualul judeţ Vrancea: *închişi în munţi, ... deştepţi şi harnici, vrăncenii sînt, cu adevărat mîndri.* VLAH.; *unu-i moldovan, unu-i ungurean, şi unu-i vrăncean.* POP.; (şi: **vrăncean**). [***Vrancea*** n. pr. + *-ean*].

vrînceánca, vrîncence f. femeie (originară) din vechiul ţinut Vrancea sau din actualul judeţ Vrancea; (şi: **vrănceancă**). [***Vrîncean*** + *-că*].

vrîsnic a. v. **vîrstnic**.

vrîstă vb. v. **vîrsta**.

vrîstăt a. v. **vîrstat**.

vrîstă[1] f. v. **vîrstă**[1].

vrîstă[2] f. v. **vîrstă**[2].

vrîstnic a. v. **vîrstnic**.

vrîstnicíe f. v. **vîrstnicie**.

vro a. nehot. v. **vreun**.

vrodătă adv. v. **vreodată**.

vrodinioáră adv. v. **vreodinioară**.

vroí vb. v. **vrea**.

vrotilícă f. plantă erbacee cu rizomul tîrîtor, cu tulpina acoperită cu peri moi, cu flori trandafirii, dispuse în ciorchine; tilişcă, vrăjitoare (*Circaea lutetiana*). [Et. nec.].

vrun a. nehot. v. **vreun**.

vrut, ~ţi, vrută, ~e a. (rar) hotărît, decis; dorit, voit. // f. voinţă, vrere; **vrute şi nevrute**, vorbe goale, nimicuri, palavre: *mergînd ea tot bodrogănind vrute şi nevrute, ajunge la poarta raiului.* CR.; *se întrecea în a-i înşira vrute şi nevrute.* GHEŢIE. [V. ***vrea***].

vu m. unitate de măsură a volumului semnalelor audio în transmisiunile prin electrocomunicaţii. [Din fr. ***vu***].

vuí, pers. 3 **vuieşte** vb. (intr.) **1.** a produce un zgomot puternic şi prelung; a vîjîi: *lungi valuri ce vuiesc şi se frămîntă.* EM.; *se auzea vuind în geamurile mari vîntul.* AG.; **2.** a bubui: *tunetul vuia în depărtare.* NEGR.; **3.** a produce în timpul arderii un zgomot caracteristic; a dudui: *vuia în sobă tăciunele aprins.* CR.; **4.** a produce un zgomot caracteristic, intens şi prelung: *pe cerul alb de toamnă zbor bombele vuind.* AL.; *trenul trecu vuind peste podul alb.* C.PETR.; **5.** a emite sunete prelungi, repetate: *metalica, vibrînda a clopotelor jale vuieşte în cadenţă şi sună întristat.* EM.; **6. a-i vui** (cuiva) **capul** (sau **urechile**), a avea o senzaţie de zgomot continuu şi obsedant provocată de tulburări circulatorii, de anomalii ale aparatului auditiv, de enervare, de emoţie etc.: *îi huiesc urechile de-un şuier depărtat, neîntrerupt, obsedant.* VLAH.; *capul îi vuia mereu şi începu să-l doară cumplit.* AG.; **7.** a face un zgomot intens, continuu şi confuz: *mulţimea vuia întruna, întrecînd vuietul apei.* PETR.; **8.** a se umple de sunete, de zgomote puternice şi prelungi (şi a le retransmite prin ecou); a răsuna: *sala vuia de aplausuri.* AL.; *poiana vuia de glasuri şi de hohote.* SAD.; **9.** (fig.) a se comenta, a se discuta cu insistenţă despre o persoană, despre un eveniment etc.: *toţi îşi bat capul vrînd să afle cine-i acea ... româncă de care vuieşte Parisul.* C.; *de cîteva ceasuri vuia Bucureştii şi umblau fel de fel de zvonuri.* PETR.; (şi: (pop.) **hui**). [Onomat.].

vuiálă, vuieli f. faptul de a vui; vuiet: *vîrî cheia în lacătul tăinuit şi pe loc s-auzi o vuială de cutremur.* DELAVR.; (şi: (pop.) **huială**). [***Vui*** + *-ială*].

vúiet, vuiete n. **1.** zgomot puternic şi prelung făcut de ape, de vînt, de furtună etc.: *în vuietul de vînturi auzit-am al lui mers.* EM.; *ne-am dus departe în adîncul codrului: întuneric, huiet de izvoare, pustietate.* VLAH.; **2.** zgomot puternic şi prelung repetat la intervale scurte, produs de tunete, de arme de foc, de explozii etc.; bubuit: *la sunetele clopotelor şi vuietul tunurilor, ... intră Mihai în capitala Ardealului.* BĂLC.; *în vuietul crîncen al bombei de foc, orice-altă strigare se-neacă pe loc.* BOL.; **3.** zgomot caracteristic, intens şi prelung produs de vehicule în mers, de unele instalaţii şi mecanisme în timpul funcţionării sau de obiecte care se mişcă, se deplasează cu viteză: *tîrgul ... cu vuietul trăsurilor, cu petrecerile de mahala li se făcuse*

nesuferit. GANE; *se aude ... vuietul vîrtelniţelor de la o fabrică de ţesături.* SAD.; **4.** zgomot specific, intens şi prelung produs de corpuri, de obiecte lovite sau care se lovesc, se izbesc şi vibrează: *buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă şi făcu un vuiet puternic şi lung.* EM.; *ciocanul căzu cu vuiet de două ori în poarta turnului de la intrare.* SAD.; **5.** sunet prelung, repetat emis de unele instrumente muzicale, de clopote etc.: *clopote mari şi mici sunau la o sută de biserici ..., urla oraşul de vuiet.* GHICA; *vuiet de trîmbiţi răsună.* COŞB.; **6.** zgomot intens, continuu şi confuz făcut de o mulţime de oameni, de glasurile, de strigătele lor etc.; larmă, zarvă: *vuiet greu de glasuri porni o clipă.* SAD.; *vuietul mulţimii crescu.* PETR.; **7.** răsunet, ecou: *vuiet surd să înconvoaie pe după dealuri şi se pierde în văi adînci.* DELAVR.; **8.** (fig.) agitaţie, zarvă stîrnită de un fapt ieşit din comun, de un eveniment etc.; comentariu, discuţie vie, aprinsă în jurul unui fapt deosebit, a unui eveniment etc.: *se deschid Camerele, se votează legea împroprietăririi; atunci s-ar fi făcut într-adevăr vuiet mult, dar se spărgea de stînca maiestăţii.* EM.; *Fănică! ... ce vuiet! ce scandal! ce cronică infernală.* CAR.; **9.** (înv.) ştire neverificată, care circulă din gură în gură; zvon: *se răspîndeşte vuiet printre dascali despre desfiinţarea catiheţilor.* CR.; (şi: (pop.) **huiet**, (înv. şi reg.) **uiet**). [*Vui* + *-et*].

vuietá, pers. 3 **vúietă** vb. (rar; intr.) **1.** a produce un zgomot puternic şi prelung; a vui: *dar furtuna de departe vuietînd sosi-ntr-o clipă.* COŞB.; **2.** a face un zgomot intens, continuu şi confuz: *vuietă vaiet de guri şi se vuietă vuiet de trîmbiţi.* COŞB. [Cf. *vui, vuiet*].

vuietór a. v. **vuitor.**

vuíre, vuíri f. acţiunea de a vui şi rezultatul ei; vuiet: *vuirea mării, măreţia nopţii, îl adînceau într-un somn ... fericit.* EM. [V. *vui*].

vuitór, ~i, vuitoáre a. care vuieşte: *apele atîtor vîltori vuitoare.* COŞB. // f. (mai ales în forma **vuietoare**) arbust mic de munte, totdeauna verde, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori mici roz şi cu fructe comestibile în formă de bobiţe negre (*Empetrum nigrum*); (şi: **vuietor**). [*Vui* + *-tor*].

vují vb. v. **văji.**

vulcán, vulcani m. **1.** deschidere în scoarţa terestră prin care magma, sub formă de lavă, gaze etc., iese la suprafaţă, dînd naştere unei forme de relief, de obicei muntoase, conice; formă de relief constituită astfel: *ne vorbi despre un vulcan ce s-ar fi aflînd în apropierea satului.* AL.; *un vulcan din sudul Japoniei a aruncat un val de cenuşă la o înălţime de un kilometru.* R.LIB.; (fig.) *deodată ... izbucni vulcanul războiului şi lumea se cutremură.* SAD.; **vulcan activ,** vulcan care continuă să erupă periodic în zilele noastre; **vulcan stins,** vulcan care şi-a încetat activitatea cu mult timp în urmă; a **sta** (sau **a dansa**) **(ca) pe un vulcan,** a fi ameninţat de un pericol, de o primejdie care se poate dezlănţui oricînd: *răzvrătirea aceasta ... n-ar fi putut avea loc, dacă nu ar fi stat ţara pe un vulcan gata să facă erupţiune.* C.GANE; **2.** (fig.) loc de unde poate porni în orice moment o acţiune primejdioasă; stare de lucruri, situaţie periculoasă, încordată, ameninţătoare; pericol iminent: *Anglia, ... neputînd suferi să vază lîngă limitele sale un vulcan aprins ce ameninţă să o arză, decretă pierderea lui Napoleon.* FIL.; *nu lux, nu automobile şi castele ... astea-s pojghiţa care acopere un vulcan de dureri.* REBR.; **3. vulcan noroios,** loc în care erup la suprafaţa solului gaze, însoţite de apă şi noroi; ridicătură conică noroioasă formată în jurul acestor locuri; (şi: (înv.) **volcan**). [Din it. *vulcano*, germ. *Vulkan*, fr. *volcan*].

vulcánic, ~ci, vulcanică, ~ce a. **1.** care aparţine vulcanilor, care se referă la vulcani sau la acţiunea lor; care este format prin acţiunea vulcanilor: *barca aducea la Samos cenuşă vulcanică de la Nisiro.* GHICA; *este un lac de natură vulcanică.* SAD.; **rocă vulcanică,** rocă eruptivă formată prin răcirea magmei la suprafaţa scoarţei terestre; vulcanit; **2.** (fig.) înflăcărat, impetuos, furtunos, nestăvilit, năvalnic: *sub valurile sensibilităţii sale, uneori vulcanice, alteori molcome ..., simţim răceala concepţiei sale filozofice.* VIANU; *temperament vulcanic, G.Călinescu se consuma în spectacol public.* R.L.; (şi: (înv.) **volcanic**). [Din it. ***vulcanico***, fr. ***volcanique***].

vulcanísm n. **1.** totalitatea proceselor geologice care se produc în timpul unei erupţii vulcanice; activitate a vulcanilor; **2.** (fig.) înflăcărare, impetuozitate: *nu mai întîmpinăm aci vulcanismul unui temperament în luptă cu destinul.* VIANU. [Din germ. ***Vulkanismus***, it. ***vulcanismo***].

vulcanít n. rocă vulcanică (v. **vulcanic**). [Din germ. ***Vulkanit***].

vulcanizá, vulcanizez vb. (tr.) **1.** a supune (cauciucul) operaţiei de vulcanizare; **2.** a repara, a lipi un obiect de cauciuc prin procedeul vulcanizării. [Din fr. ***vulcaniser***].

vulcanizáre, vulcanizări f. **1.** operaţie de transformare chimică a cauciucului şi de trecere din stare plastică în stare elastică, prin acţiunea agenţilor chimici (sulf, seleniu etc.) şi fizici; **2.** reparare, lipire a unui obiect de cauciuc prin procedeul vulcanizării. [V. ***vulcaniza***].

vulcanizát, ~ţi, vulcanizată, ~e a. care a fost supus unei vulcanizări, obţinut prin vulcanizare. [V. ***vulcaniza***].

vulcanizatór, ~i, vulcanizatoáre m., f. muncitor specializat în operaţia de vulcanizare. [***Vulcaniza*** + *-tor*].

vulcanológ, vulcanologi m. specialist în vulcanologie. [Din germ. ***Vulkanolog(e)***, fr. ***vulcanologue***].

vulcanologíe f. ştiinţă care studiază fenomenele vulcanice, cauzele şi mecanismul acestora. [Din germ. ***Vulkanologie***, fr. ***vulcanologie***].

vulg n. (adesea depr.) poporul de rînd; gloată, plebe: *aur, nestimate, ce vulgul le adoară.* HEL. [Din lat. ***vulgus***].

vulgár, ~i, vulgară, ~e a. **1.** care este lipsit de originalitate; care este comun, obişnuit, banal: *costumu-i este îmbrăcămintea vulgară a vînătorilor contimporani cu artistul.* OD.; *comparaţiunile lui ... ies din cercul comparaţiunilor vulgare.* MACED.; (mat.) **logaritm vulgar,** logaritm zecimal; **2.** (înv.; rar) care ţine de mulţime, de gloată: *el ades suit pe-o piatră ... părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită, ochii fulgerau şi vorba-i trezea furia vulgară.* EM.; **3.** (rar; despre denumiri de plante sau de animale) care este cunoscut şi utilizat de popor; **4.** (înv.; despre limbă) vorbit de popor; popular: *mă condamni să-ţi vorbesc în limba vulgară a părinţilor mei.* AL.; **limba latină vulgară,** limba latină populară; **5.** care este lipsit de educaţie, grosolan, necioplit: *miniştrii ... trec peste întîmpinările cele mai justificate ... cu cîte-o contraacuzare vulgară.* EM.; *directorul regreta că s-a coborît să discute cu un om atît de vulgar.* REBR.; **6.** deşănţat, obscen: *nu agrea cuvintele vulgare;* (adv.) *cuvîntul suna vulgar, impudic asemenea vorbelor obscene interzise în copilărie.* GHEŢIE; **7.** lipsit de suport ştiinţific; neştiinţific: *era o epocă ... dedată unui materialism vulgar.* GAL. [Din lat. ***vulgaris***, fr. ***vulgaire***].

vulgarísm, vulgarisme n. expresie vulgară; cugetare vulgară: *roman plin de vulgarisme.* [Din fr. ***vulgarisme***].

vulgaritáte, vulgarităţi f. **1.** (rar) caracterul a ceea ce este comun, banal: *începusem a mă deprinde cu vulgaritatea florilor noastre.* NEGR.; **2.** caracterul a ceea ce este vulgar, lipsit de distincţie; grosolănie; trivialitate: *a încercat să-l cîştige prin şantaj ca o leliţă de suburbie; degeaba s-a ferit de vulgaritate.* REBR.; *mă înviorai şi nevoia mea de violenţă şi vulgaritate se potoli.* PR.; **3.** (mai ales la pl.) faptă, vorbă, atitudine vulgară, indecentă. [Din lat. ***vulgaritas, -atis***, fr. ***vulgarité***].

vulgarizá, vulgarizez vb. **1.** (tr.) a face cunoscute şi pe înţelesul publicului larg (cunoştinţe ştiinţifice, artistice etc.); a populariza: *acest autor are ... talentul de a vulgariza într-un mod atrăgător misterele ceriului.* AL.; **2.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) răspîndi, a face să devină cunoscut sau a deveni cunoscut: *poate să fie de folos ţării noastre, vulgarizînd în Germania poezia românească.* AL.; *comitele Széchény a scris o carte ... maghiarii îşi dau toată silinţa s-o vulgarizeze atît în Ungaria cît şi în Europa.* EM.; **3.** (tr.) a trata ceva în mod simplist; a banaliza. [Din fr. ***vulgariser***].

vulgarizáre, vulgarizări f. acţiunea de a (se) vulgariza şi rezultatul ei: *vulgarizarea artelor evocă talente din cele mai adînci ... straturi ale unei societăţi.* CAR. [V. ***vulgariza***].

vulgarizatór, ~i, vulgarizatoáre m., f. **1.** persoană care vulgarizează, care popularizează cunoştinţe ştiinţifice, artistice etc.: *Figuier ... cel mai bun vulgarizator al ştiinţelor naturale.* HASD.; **2.** persoană care dă o interpretare simplistă noţiunilor pe care vrea să le popularizeze. [Din fr. ***vulgarisateur***].

vulgáta f. artic. numele traducerii latine a Bibliei, făcută de Sf. Ieronim în sec. al IV-lea d.Hr., adoptată la Conciliul din Trent şi folosită şi azi în Biserica romano-catolică; carte care conţine această traducere. [Din lat. *(versio)* ***Vulgata***, fr. ***Vulgate***].

vulnerá, vulnerez vb. (rar; tr.) a vătăma, a răni. [Din it., lat. ***vulnerare***].

vulnerábil, ~i, vulnerabilă, ~e a. **1.** (rar) care poate fi vătămat, rănit; **2.** (fig.) care poate fi uşor atacat; care are părţi slabe, criticabile; slăbiciuni: *viţiurile îi sînt părţile descoperite şi vulnerabile.* CAR.; *sensibilitatea sa îl face vulnerabil;* **punct vulnerabil,** parte slabă a cuiva; punct sensibil, punct nevralgic: *slăbiciunea de caracter era punctul lui vulnerabil.* [Din lat. ***vulnerabilis***, it. ***vulnerabile***, fr. ***vulnérable***].

vulnerabilitáte f. caracter vulnerabil al cuiva sau a ceva. [Din fr. ***vulnérabilité***].

vulnerár, ~i, vulnerară, ~e a. care se foloseşte ca remediu pentru vindecarea rănilor: *pojarniţa, pătlagina şi potbalul sînt plante vulnerare.* [Din it. ***vulnerario***, lat. ***vulnerarius***].

vulpán, vulpani m. (pop.) vulpoi. [***Vulpe*** + *-an*].

vulpăríe, vulpării f. **1.** mulţime de vulpi; **2.** loc unde se găsesc multe vizuini de vulpi. [***Vulpe*** + *-ărie*].

vúlpe, vulpi f. **1.** mamifer carnivor sălbatic, din familia canidelor, cu blana roşcată, cu urechile ascuţite, cu botul îngust, avînd coada lungă şi stufoasă (*Vulpes vulpes*); vulpoaică: *era odată o vulpe vicleană, ca toate vulpile.* CR.; **vulpe argintie,** specie de vulpe cu blana neagră cu luciu argintiu; **a tocmi vulpea din pădure,** a promite un lucru pe care nu-l ai, a face planuri în legătură cu ceva nesigur: *să nu mai tocmim vulpea din pădure; să nu ne mai certăm pe ceea ce nu are nimeni dintre noi.* BOLLIAC; **a umbla cu vulpea în sac,** a recurge la procedee incorecte: *d-sa se-ncurcă în citate de proverbe uzate: lupul părul îşi schimbă ..., umblaţi cu vulpea-n sac!* CAR.; **a-i intra cuiva vulpea în sac, a)** a nu mai şti ce să facă pentru a scăpa dintr-o încurcătură; b) a-şi pierde cumpătul, a se speria: *zmeii cînd auziră una ca asta, le intră vulpea în sac.* ISP.; **2.** blana prelucrată a acestui animal: *Kira, într-o dulamă cu hărşii de vulpi, se repede înspre Cornul-Caprei.* DELAVR.; **3.** (fig.) epitet pentru o persoană vicleană, ipocrită: *Simion, o vulpe vînătoare de diurne şi afaceri tăinuite.* CAR.; **4.** (compuse) **a)** (iht.) **vulpe-de-mare,** vatos (*Raja*

clavata); **b)** (zool.) **vulpea-deşertului**, fenec (*Fennecus zorda*); **5.** (reg.) varietate de strugure cu ciorchinele lung, cu boabele rare, dulci şi de culoare roşiatică; **6.** (pop.) ferestruică în acoperişul caselor ţărăneşti, prin care iese fumul din pod; **7.** (reg.) dar în vin, rachiu sau în bani pe care îl pretind mirelui flăcăii din satul miresei; (şi: (pop.) **hulpe**). [Lat. *vulpes*].

vulpénie, vulpenii f. şiretenie, viclenie; truc, stratagemă: *căuta prin mijloace viclene să bată pe turci cu mîinile altora; pentru aceasta întrebuinţa toate vulpeniile.* ISP. [*Vulpe* + *-enie*].

vulpésc, ~şti, vulpeáscă, ~eşti a. **1.** de vulpe, a vulpii; ca de vulpe; **2.** (fig.) viclean, perfid. [*Vulpe* + *-esc*].

vulpéşte adv. **1.** ca vulpea, în felul vulpii; **2.** (fig.) cu viclenie, cu perfidie. [*Vulpe* + *-eşte*].

vulpişoáră, vulpişoare f. diminutiv al lui vulpe; vulpiţă. [*Vulpe* + *-işoară*].

vulpíţă, vulpiţe f. vulpişoară. [*Vulpe* + *-iţă*].

vulpoáică, vulpoaice f. **1.** vulpe; **2.** (fig.) epitet pentru o femeie vicleană, ipocrită. [*Vulpe* + *-oaică*].

vulpói, vulpoi m. **1.** masculul vulpii: *ce frumoasă caţaveică am să fac nevestei mele din blana istui vulpoi.* CR.; **2.** (fig.) epitet pentru un om viclean, ipocrit: *Petru Aron iese din ascunzătoare, momit de cîţiva boieri, vulpoi bătrîni, cu chip că iarăşi îl vor domn.* VLAH. [*Vulpe* + *-oi*].

vultán, vultani m. **1.** vultur (*Gyps fulvus*): *avea un vrav de paseri dinainte şi ospăta dintr-însele cu lăcomie, ca un vultan hămesit.* CR.; **2.** epitet pentru un bărbat curajos, viteaz: *vitejii mei oşteni, ... vultani din Războieni.* AL.; (şi: (pop.) **hultan**). [Cf. *vultur*].

vuitoáre f. v. **vîltoare**.

vúltur, vulturi m. **1.** numele mai multor păsări răpitoare de zi, mari, cu aripi lungi, cu picioare puternice, cu ciocul lung, ascuţit şi încovoiat: **a)** (şi **vultur pleşuv brun**) pasăre cu penele de culoare brun-închis cu gîtul golaş (*Aegypius monachus*); **b)** (şi **vultur pleşuv sur**) pasăre cu penele de culoare gri, cu un guler de pene albicioase; vultan (*Gyps fulvus*); **c)** (şi **vultur bărbos**) pasăre cu penele negricioase, cu capul colorat în galben-auriu; zăgan (*Gypaëtus barbatus aureus*); **d)** (şi **vultur pescar**) pasăre cu penele de culoare cafenie, care se hrăneşte mai ales cu peşte (*Pandion heliaëtus*): *şi acestea să le urîţi den zburătoare şi nu se vor mînca, scîrbe sînt: vulturul şi gripsorul.* BIBLIA; *vulturii ... stau amuţiţi pe creştele seci şi sure a stîncelor nalte.* EM.; (cu aluzie la acuitatea vizuală a ochilor vulturului) *un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară.* EM.; **2.** epitet pentru un bărbat curajos, viteaz, semeţ: *unde e acuma puternica mărire ... cînd vulturul Daciei cu fruntea-ncoronată ... da semnul biruinţei?* ALEX.; **3.** stindard al legiunilor romane, înfăţişînd un vultur; **4.** figură simbolică, reprezentînd un vultur, de pe stemele, monedele, peceţile sau steagurile unor ţări; **5.** (astr.; artic.) constelaţie boreală, situată la sud de constelaţia Lebedei, vizibilă vara. [Lat. ***vultur, -uris***].

vultúră vb. v. **vîltura**.

vulturáş, vulturaşi m. diminutiv al lui vultur; vulturel: *vultur, vulturaş! du-te şi adă două picături de lapte, una rece şi una caldă.* CR. [*Vultur* + *-aş*].

vulturél, vulturei m. vulturaş: *deprinde vulturelul să zboare în văzduh.* NEGR. [*Vultur* + *-el*].

vulturésc, ~şti, vultureáscă, ~eşti a. **1.** de vultur, al vulturilor; ca de vultur: *m-am întrebat pe mine însumi dacă aripele vultureşti ... nu m-ar duce şi m-ar rătăci prin nouri?* AL.; *am simţit fiorii zărilor fără sfîrşit, cînd calul mă ducea în zbor vulturesc.* SAD.; **2.** (p. ext.) ager, iute; puternic. [*Vultur* + *-esc*].

vulturéşte adv. **1.** ca vulturul; cu iuţeală, foarte repede: *numai ochii săi mişca, vultureşte-i alerga, pe cea zare cenuşie.* AL.; **2.** în mod îndrăzneţ, cutezător: *visul său se-nfiripează şi se-ntinde vultureşte, an cu an împărăţia tot mai largă se sporeşte.* EM. [*Vultur* + *-eşte*].

vulturícă, vulturici f. plantă erbacee din familia compozeelor, cu flori galbene-purpurii, cu tulpina fără frunze (*Hieracium pilosella*). [*Vultur* + *-ică*].

vulturíţă, vulturiţe f. (rar) vulturoaică. [*Vultur* + *-iţă*].

vulturoáică, vulturoaice f. femela vulturului; vulturiţă, vulturoaie. [*Vultur* + *-oaică*].

vulturoáie, vulturoaie f. (rar) vulturoaică. [*Vultur* + *-oaie*].

vulvár, ~i, vulvară, ~e a. care aparţine vulvei, care se referă la vulvă. [Din fr. *vulvaire*].

vúlvă, vulve f. partea externă a organului genital feminin. [Din fr. *vulve*, lat. *vulva*].

vulvectomíe, vulvectomii f. rezecţie a vulvei. [Din fr. *vulvectomie*].

vulvítă, vulvite f. inflamaţie a vulvei. [Din fr. *vulvite*].

vulvoáre f. v. **vîlvoare**.

vulvói a. v. **vîlvoi**.

vulvopatíe, vulvopatii f. stare patologică a vulvei. [Din fr. *vulvopathie*].

vulvovaginítă, vulvovaginite f. inflamaţie simultană a vulvei şi a vaginului. [Din fr. *vulvo-vaginite*].

vum interj. cuvînt care redă sunetul unui clopot cu timbru grav: *vum! sunetul unui clopot urieşesc ... şi Dan se simţi trăsnit şi afundat în nemărginire.* EM. [Onomat.].

vumétru, vumetre m. aparat folosit pentru controlul modulaţiei în sisteme de înregistrare, redare şi transmitere a semnalelor audio. [Din fr. *vumètre*].

vun a. neh. v. **vreun**.

vurt, vurturi n. (reg.) rachiu slab şi de proastă calitate. [Et. nec.].

vúrtă f. v. **hurtă**.

vútă, vute f. lucrare de zidărie în formă de boltă. [Din fr. *voûte*].

vutcár, vutcari m. (înv.) persoană care fabrica sau vindea vutcă: *lei ... 10 – de la starostele de vutcari* (a. 1776). URIC. [*Vutcă* + *-ar*].

vútcă f. (înv.) rachiu; (în special) un fel de lichior (care se prepara în casă): *preste tot ceasul be ori vin cu pelin ori vutcă.* NEC.; *cinstiţii boieri ... au să binevoiască să adaste aici, îndeletnicindu-se, pe lîngă cafea, c-o vutcă tare bună de vişine.* SAD. [Din pol. *wódka*].

vuvăr, vuvari m. (reg.) muzicant care cîntă din vuvă. [*Vuvă* + *-ar*].

vúvă, vuve f. (reg.) dairea. [Et. nec.].

vuvuí, vúvui vb. (reg.; intr.) **1.** a cînta cu vuva: *nu vuvui cu vuva.* POP.; **2.** a vîjîi, a vui; **3.** a bîzîi, a zumzăi. [*Vuvă* + *-ui*].

vuvuít, vuvuituri n. (reg.) faptul de a vuvui; vuiet, vîjîit; **2.** bîzîit, zumzet: *odată auzi un vuvuit ca de un roi de albine.* ISP. [V. *vuvui*].

vuvuitoáre, vuvuitori f. (reg.) dairea. [*Vuvui* + *-toare*].

vuvuitúră, vuvuituri f. (reg.) **1.** vuiet, vîjîit; **2.** zumzet. [*Vuvui* + *-tură*].

W, w m. invar. **1.** literă (denumită *dublu ve*) existentă în alfabetul de origine latină al unor limbi moderne, care se foloseşte în limba română numai pentru a reda ortografia originară a unor cuvinte străine (împrumutate) sau în nume proprii străine (şi avînd de obicei pronunţia *v*); **2.** W, (fiz.) simbol pentru „watt".

wagnerián, ~eni, wagneriană, ~ene a. care este creat de Wagner, care aparţine lui Wagner, specific lui Wagner sau creaţiei sale muzicale: *în glasul adînc şi teluric al profesorului, răsună un ecou wagnerian ca de orgă.* VINEA. [Din fr. ***wagnérien***].

wagnerísm n. concepţie, structură muzicală sau stil specific lui Wagner. [Din fr. ***wagnérisme***].

wagon-lit [vagón-li] n. vagon de dormit (prevăzut cu paturi). [Cuv. fr.].

wălchia f. (geol.) gen fosil de conifere, caracteristic pentru carboniferul superior şi permian. [Din fr. ***walch***].

walchíră f. v. **walkirie.**

walhálla f. locaş al zeilor şi al eroilor în mitologia germanică şi scandinavă. [Din germ. ***Walhalla***].

walkírie, walkirii f. (în mitologia scandinavă) nume dat fiicelor lui Wotan, fecioare războinice şi foarte frumoase, care hotărau soarta bătăliilor şi combatanţilor, potrivit voinţei zeilor: *spiritele cele bune erau de gen feminin şi se numeau walchire.* FIL.; (şi: (înv.) **walchiră**). [Din germ. ***Walkyrie,*** fr. ***walkyrie***].

walkman, walkmane [uókmen] n. radiocasetofon portabil mic cu căşti. [Din engl. ***walkman***].

walk-over [uóc-ouvăr] n. (sport) calificare a unui sportiv, rămas singur în competiţie, prin neprezentarea adversarului. [Cuv. engl.].

walpúrgic, ~ci, walpurgică, ~ce a. care ţine de Walpurgie, referitor la Walpurgie (noaptea cînd, potrivit unei legende medievale, vrăjitoarele se întîlneau cu diavolii); (p. ext.) satanic. [***Walpurgie*** n. pr. + *-ic*].

waránt, warante n. act eliberat la depunerea unei mărfi într-un doc sau într-un antrepozit, care poate fi negociat ca poliţă sau poate servi drept garanţie pentru obţinerea unui împrumut: *warantul se poate negocia prin andosare.* [Din engl., fr. ***warrant***].

wash-board [uóş-bod] n. instrument de percuţie folosit în primele forme ale muzicii de jaz. [Cuv. engl.].

water balast [uótăr balast] n. tanc conţinînd lestul lichid al unei nave şi fiind plasat în fundul dublu al acesteia. [Din fr., engl. ***water ballast***].

water-closet [uótăr-clost] (prescurtat WC) n. (rar) closet: *îşi instalase sonerie electrică, pe care învăţase s-o manipuleze singur, water-closet englezesc.* CĂL. [Cuv. engl.].

water-polo [uótăr-pólo] n. polo pe apă. [Cuv. engl.].

water-proof [uótăr-pruf] n. manta impermeabilă. [Cuv. engl.].

watt, waţi m. (fiz.) unitate de măsură a puterii electromagnetice, egală cu puterea unui joule pe secundă: *deasupra mesei atîrnă la capătul unei sîrme un bec de şaizeci de waţi.* GHEŢIE. [Din fr., engl. ***watt***].

wattmétru, wattmetri m. instrument pentru măsurarea în waţi a puterii electrice dintr-un circuit. [Din fr. ***wattmètre***].

wattóră, wattore f. unitate de măsură a energiei electrice, egală cu puterea furnizată de un watt într-o oră. [***Watt*** + ***oră;*** cf. fr. ***wattheure***].

wattormétru, wattormetre m. contor pentru măsurarea în waţi a energiei electrice care trece printr-un circuit. [Din fr. ***wattheuremètre***].

web [ueb] n. sistem care permite accesul la internet. [Din engl. *(wold wide)* ***web***].

wéber, weberi m. unitate de măsură a fluxului de inducţie magnetică, egală cu fluxul care produce într-o spiră o forţă electromotoare de un volt. [Din fr. ***weber***].

webermétru, webermetre n. instrument pentru măsurarea fluxului magnetic. [Din germ. ***Webermeter***].

week-end, week-enduri [úik-end] n. (englezism) sfîrşit de săptămînă (cuprinzînd sîmbăta şi duminica), destinat odihnei: *nevastă-mea nu vine pe-aici decît în week-end.* VINEA. [Din engl. ***week-end***].

wehrmacht [vérmaht] n. denumire pentru armata imperială germană. [Din germ. ***Wehrmacht***].

weismannism [vaismanísm] n. teorie biologică care postulează separarea organismului în „germeni" (substanţă ereditară) şi „soma" (corpul inert din punct de vedere genetic), afirmînd independenţa absolută a germenului faţă de soma. [Din germ. ***Weismannismus***].

weismannist, ~şti, weismannistă, ~e [vaismaníst] a. care ţine de weismannism, referitor la weismannism. // m., f. adept al weismannismului. [Din engl. ***weismannist***].

werfenián, ~eni, werfeniană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) etajul din triasicul inferior. [Din fr. ***werfénien***].

western, westernuri şi **westerne** [uéstărn] n. film de aventuri, a cărui acţiune se petrece de obicei în perioada colonizării vestului Statelor Unite ale Americii. [Din engl. ***western***].

westfalián, ~eni, westfaliană, ~ene a. şi n. (geol.) (care aparţine, referitor la) etajul superior al carboniferului mediu din vestul Europei, caracterizat prin importante zăcăminte de cărbuni. [Din fr. ***westphalien***].

whig, whigi [uig] m. membru al partidului liberal din Anglia (în prima jumătate a secolului al XIX-lea). [Din engl. ***whig***].

whisky, (rar) **whiskiuri** [úiski] n. **1.** băutură alcoolică, obţinută din cereale (orz, ovăz, secară) prin distilare în condiţii speciale: *au pus patefonul ..., au comandat whisky şi oranjadă.* EL.; **2.** cantitate din această băutură: *am băut un whisky.* [Din engl. ***whisky, whiskey***].

white-spirit [uáit-spirit] n. produs obţinut prin distilarea petrolului, întrebuinţat ca solvent în vopsitorie şi în industria lacurilor. [Cuv. engl.].

wídia f. **1.** carbură de tungsten foarte dură folosită la armarea pieselor supuse uzurii, în special a sculelor de prelucrare prin aşchiere a metalelor;

2. (**oţel widia**) oţel aliat foarte rezistent care are în compoziţie această carbură; **gloanţe widia**, proiectile perforante (pentru armele portabile) care au miezul dintr-un astfel de oţel; **plăcuţă widia**, plăcuţă metalică care conţine această carbură şi care se sudează pentru a forma tăişul unor scule aşchietoare. [Din germ. ***Widia,*** fr. ***widia***].

wigwam [uiguóm] n. **1.** cort din piele al indienilor din America de Nord; **2.** aşezare, sat format din astfel de corturi. [Cuv. engl.].

willemít n. silicat natural de zinc, de culoare albă, verde sau cafenie. [Din fr. ***willémit***].

wilow [uílou] n. maşină de destrămat şi curăţat deşeurile de bumbac. [Cuv. engl.].

witz, witzuri [viţ] n. (germanism) vorbă de spirit, glumă: *în scrierile mărunte, witzul romantic este învederat.* CĂL.; *un fabricator de witzuri şi acrobaţii lexicale.* CĂL. [Din germ. ***Witz***].

wofatít n. răşină sintetică. [Din fr. ***wofatite***].

wolffián, ~eni, wolffiană, ~ene a. care aparţine wolffianismului, referitor la wolffianism: *n-ar avea o altă cunoştinţă a sistemului wolfian decît una complectă istorică.* EM. // m. adept, continuator al filozofiei lui Christian Wolff. [***Wolff*** n. pr. + ***-ian***].

wolffianísm n. concepţie filozofică eclectică, inspirată din sistemul lui Leibniz, aparţinînd lui Christian Wolff. [***Wolffian*** + ***-ism***].

wólfram, (rar) **wolframuri** n. oxid natural de fier, de mangan şi de tungsten, foarte rezistent din punct de vedere chimic, întrebuinţat la fabricarea oţelurilor şi a filamentelor becurilor electrice. [Din germ. ***Wolfram,*** fr. ***wolfram***].

wolframát, wolframaţi m. sare a acidului wolframic. [Din germ. ***Wolframat***].

wolfrămic, ~ci, wolframică, ~ce a. de wolfram, al wolframului; **acid wolframic,** acid pe bază de wolfram. [***Wolfram*** + ***-ic***].

wolframít, wolframite n. wolframat natural din care se extrage wolframul. [Din germ. ***Wolframit,*** fr. ***wolframite***].

wombát, wombaţi m. mamifer marsupial care trăieşte în Australia şi are aspectul unui urs mic (*Vombatus ursinus*). [Din fr., engl. ***wombat***].

wow [uau] interj. (englezism) exclamaţie care exprimă surprinderea sau admiraţia; (scris şi: *uau*). [Din engl. ***wow***].

wulfenít n. minereu de plumb şi de molibden. [Din germ. ***Wulfenit,*** fr. ***wulfénite***].

würm [viurm] n. ultima epocă glaciară (a patra) din cuaternar în munţii Alpi. [Din germ. ***Würm,*** fr. ***würm***].

würmián, ~eni, würmiană, ~ene [viurmián] a. care ţine de würm, referitor la würm. [Din fr. ***würmien***].

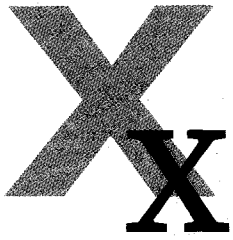

X, x m. invar. **1.** a douăzeci şi noua literă (denumită *ics*) a alfabetului limbii române: *scrie un „x" pe tablă;* **2.** grup de sunete redate prin această literă: *cs,* sau *gz;* **3.** (fig.) persoană, loc etc. necunoscut, al cărui nume este lipsit de importanţă sau este păstrat anonim; **4.** (fiz.) **raze** (sau **radiaţie**) **X,** radiaţie electromagnetică de mică lungime de undă care impresionează placa fotografică şi este întrebuinţată mai ales în medicină: *radioscopie cu raze X;* **5.** (biol.) **cromozom X,** cromozom care conţine gene determinante pentru sex; **6. X,** cifră romană avînd valoarea „zece"; **7. X,** (mat.) simbol pentru necunoscuta unei ecuaţii; **8. X,** (mat.) simbol pentru variabila independentă a unei funcţii.

xantelăsma f. (med.) pete galbene care apar mai ales pe pleoape. [Din fr. *xanthélasma*].

xantínă f. (chim.) produs organic care se găseşte în sînge, urină, ceai, cafea etc. [Din fr. *xanthine*].

xantípă f. (depr.) epitet pentru o femeie rea şi cicălitoare (precum Xantipa, soţia lui Socrate). [De la *Xantipa* n. pr.].

xantocít, xantocite n. (biol.) celulă care conţine pigment galben. [Din fr. *xanthocyte*].

xantocromátic, ~ci, xantocromatică, ~ce a. colorat în galben. [Din fr. *xanthochromatique*].

xantocromíe, xantocromii f. colorare în galben (spre maro) a unor leziuni de tegumente sau a unor lichide organice. [Din germ. *Xanthochromie,* fr. *xanthochromie*].

xantodermíe, xantodermii f. (med.) colorare în galben a pielii. [Din fr. *xanthodermie*].

xantofíliă, xantofile f. pigment galben care se găseşte în gălbenuşul de ou, în petalele florilor galbene, în alge etc. şi care dă culoarea specifică plantelor veştejite; luteină. [Din fr. *xanthophille*].

xantogenát, xantogenaţi m. compus chimic obţinut prin acţiunea unui hidroxid metalic asupra sulfurii de carbon, care se întrebuinţează în industrie. [Din fr. *xanthogénate*].

xantóm, xantoame n. (med.) nodul de culoare gălbuie sau roşcată, care apare pe piele ca urmare a unei tulburări în metabolismul lipidelor. [Din fr. *xanthome*].

xantomatóză, xantomatoze f. (med.) boală provocată de tulburarea metabolismului, datorată creşterii cantităţii de colesterol din sînge, şi caracterizată prin apariţia de xantoame. [Din fr. *xanthomatose*].

xantopsíe, xantopsii f. (med.) tulburare a vederii care produce colorarea în galben a tuturor imaginilor, cauzată de icter, de intoxicaţia cu santonină etc. [Din fr. *xantopsie*].

xénie, xenii f. (biol.) apariţie, la generaţiile obţinute prin hibridare sexuată, a caracterelor organismului patern în endospermul seminţei. [Din fr. *xénie*].

xenísm, xenisme n. cuvînt străin împrumutat de o limbă, fără a-l fi adaptat la propriul sistem. [Din fr. *xénisme*].

xeno- element de compunere cu semnificaţia „străin". [Din fr. *xeno-,* gr. *xenós*].

xenobióză, xenobioze f. (biol.) vieţuire în asociaţii străine sau în dauna altui organism. [Din fr. *xénobiose*].

xenocraţíe, xenocraţii f. (rar) conducere, dominaţie de către reprezentanţii unei etnii străine dintr-o ţară: *acesta va fi rezultatul final al xenocraţiei.* EM. [Din gr. *xenokratía*].

xenofíl, ~i, xenofilă, ~e a. şi m., f. (persoană) care admiră, care preţuieşte tot ceea ce este străin: *Gherea, xenofilul, împrumută doctrina sa.* CĂL. [Din fr. *xénophile*].

xenofílíe, xenofílii f. ataşament, admiraţie, dragoste faţă de tot ceea ce este străin. [Din fr. *xénophilie*].

xenofób, ~i, xenofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă atitudine ostilă faţă de străini (şi faţă de realizările lor): *conservatorismul său e genealogic şi xenofob.* CĂL.; *împrumută doctrina sa xenofobilor şi antisemiţilor.* CĂL. [Din fr. *xénophobe*].

xenofobíe, (rar) **xenofobii** f. atitudine ostilă, ură, duşmănie faţă de străini şi faţă de ceea ce provine de la străini: *formele nouă sînt rele, deci ură contra introducătorilor lor, prin urmare xenofobie.* IBR. [Din fr. *xénophobie*].

xenoftalmíe, xenoftalmii f. (med.) uscare a conjunctivitei şi a corneei, datorată afecţiunii aparatului lacrimal şi lipsei vitaminei A; xeroză. [Din fr. *xénophtalmie*].

xenogamíe, xenogamii f. **1.** (biol.) încrucişare între indivizi deosebiţi genetic; **2.** (bot.) polenizare încrucişată cu polen de la alte plante din aceeaşi specie. [Din fr. *xénogamie*].

xenoglosíe, xenoglosii f. fenomen constatat la mediumurile care în timpul somnului hipnotic vorbesc limbi pe care nu le-au învăţat. [Din it. *xenoglossia*].

xenolít, xenolite n. (geol.) fragment de rocă străin ca provenienţă şi compoziţie în raport cu roca eruptivă în care este prins. [Din fr. *xénolite,* germ. *Xenolith*].

xenomán, ~i, xenomană, ~e m., f. persoană care manifestă o admiraţie deosebită pentru străini şi pentru ceea ce provine de la ei. [Din fr. *xénomane*].

xenomaníe, (rar) **xenomanii** f. admiraţie, pasiune exagerată pentru tot ceea ce este străin: *a avut un mare succes pentru că combătea xenomania.* IBR. [Din fr. *xénomanie*].

xenomórf, ~i, xenomorfă, ~e a. (geol.) care prezintă xenomorfie: *mineral xenomorf.* [Din fr. *xénomorphe*].

xenomorfíe, xenomorfii f. proprietate a unui mineral de a se prezenta şi sub altă formă de cristalizare decît cea obişnuită, datorită mineralelor înconjurătoare formate mai de timpuriu; xenomorfism. [Din fr. *xénomorphie*].

xenomorfísm n. xenomorfie. [Din fr. *xénomorphisme*].

xenón n. element chimic din grupul gazelor nobile, incolor şi inodor, folosit la umplerea lămpilor electrice. [Din fr. *xénon*].

xenopatíe, xenopatii f. (med.) delir în care bolnavul crede că o persoană acţionează asupra sa (de la distanţă) prin sugestie, hipnoză etc. [Din fr. *xénopathie*].

xenoscópic, ~ci, xenoscopică, ~ce a. (înv., rar) care examinează, urmăreşte modul de

manifestare a xenocraţiei: *prin studii xenoscopice am arătat că roşii nici nu sînt măcar români.* EM. [*Xeno-* + *-scopic* (extras din cuvinte ca *macroscopic, microscopic* etc.)].

xenotropísm, xenotropísme n. (biol.) fenomen care atrage un parazit către o fiinţă, un organ sau o celulă. [Din fr. *xénotropisme*].

xéres [héres] m. vin superior, foarte tare şi cu aromă specifică, originar din Spania. [Din sp. *xeres,* fr. *xérès*].

xero- element de compunere cu semnificaţia „uscat", „arid", „(de) uscăciune". [Din fr. *xéro-*].

xerocopía, xerocopiez vb. (tr.) a xeroxa. [De la *xerocopie*].

xerocópie, xerocopii f. copie făcută la xerox. [Din fr. *xérocopie,* it. *xerocopia*].

xerocopiére, xerocopieri f. acţiunea de a xerocopia. [V. *xerocopia*].

xerodermíe, xerodermii f. (med.) boală congenitală caracterizată prin uscarea şi descuamarea continuă a pielii, datorită scăderii secreţiilor cutanate. [Din fr. *xérodermie*].

xerofág, ~gi, xerofagă, ~ge a. care se hrăneşte numai cu alimente uscate. [Din fr. *xérophage*].

xerofagíe, xerofagii f. regim de alimentaţie vegetariană bazat pe alimente uscate, seci. [Din fr. *xérophagie*].

xerofíl, ~i, xerofilă, ~e a. (biol.) care poate trăi în locuri uscate, lipsite de umezeală: *plantă xerofilă; animal xerofil.* [Din fr. *xérophile*].

xerofilíe f. (biol.) proprietatea de a fi xerofil. [Din germ. *Xerophilie*].

xerofít, ~ţi, xerofită, ~e a. şi f. (bot.) (plantă) adaptată unui mediu uscat, cu umiditate scăzută. [Din fr. *xérophyte*].

xerofób, ~i, xerofobă, ~e a. (biol.) care nu poate trăi în ţinuturi secetoase. [*Xero-* + *-fob*].

xeroférm, xeroformuri n. substanţă medicamentoasă sub forma unei pulberi galbene, întrebuinţată ca antiseptic (intestinal). [Din fr. *xéroforme*].

xerogél, xerogeluri n. material obţinut prin uscarea gelurilor şi folosit ca absorbant. [Din fr. *xérogel,* germ. *Xerogel,* engl. *xerogel*].

xerográf, xerografuri şi **xerografe** n. aparat folosit în xerografie. [Cf. it. *xerografo*].

xerografiá, xerografiez vb. (tr.) a xeroxa. [De la *xerografie*].

xerografiát, ~ţi, xerografiată, ~e a. xeroxat. [V. *xerografia*].

xerográfic, ~ci, xerografică, ~ce a. care aparţine xerografiei, referitor la xerografie, folosit în xerografie. [*Xerograf* + *-ic*].

xerografíe, xerografii f. procedeu de tipărire, fără contact direct cu obiectul tipărit, bazat pe impresionarea unei plăci electrizate acoperite cu un strat de material fotosensibil şi încărcat cu electricitate statică. [Din germ. *Xerographie*].

xerografiére, xerografieri f. acţiunea de a xerografia. [V. *xerografia*].

xeróm, xeroame n. (med.) xeroftalmie. [Din fr. *xérome*].

xeromórf, ~i, xeromorfă, ~e a. (bot.) adaptat la secetă: *plantă xeromorfă.* [Din germ. *xeromorph*].

xeromorfísm n. fenomen de modificare a structurii şi funcţiilor specifice întîlnit la plantele care trăiesc în medii aride, sărace în apă. [Din fr. *xéromorphisme*].

xerostomíe, xerostomii f. (med.) senzaţie de uscare a gurii, datorită unei insuficienţe a glandelor salivare. [Din fr. *xérostomie*].

xerotérm, ~i, xerotermă, ~e a. (bot.) adaptat la un mediu uscat şi cald: *plantă xerotermă.* [Din fr. *xérotherme,* germ. *xerotherm*].

xérox, xeroxuri n. aparat pentru multiplicare şi reproducere directă după original, bazat pe xerocopiere; **a trage la xerox,** a multiplica prin xerocopiere. [Din engl. *xerox*].

xeroxá, xeroxez vb. (tr.) a multiplica sau a copia cu ajutorul xeroxului. [De la *xerox*].

xeroxáre, xeroxări f. acţiunea de a xeroxa. [V. *xeroxa*].

xeroxát, ~ţi, xeroxată, ~e a. care a fost xerocopiat, tras la xerox. [V. *xeroxa*].

xeróză, xeroze f. (med.) boală a ochilor caracterizată prin uscarea şi contractarea conjunctivei, prin dispariţia secreţiei lacrimale şi prin opacitatea corneei (care poate deveni albă); xeroftalmie. [Din fr. *xérose*].

xífie, xifii f. cetaceu care trăieşte în Marea Mediterană şi are maxilarul superior alungit, în formă de sabie; peşte-sabie (*Xiphias galdius*). [Din fr. *xiphias*].

xifoíd, ~zi, xifoidă, ~e a. asemănător unei spade; în formă de spadă; **apendice** (sau **cartilaj**) **xifoid,** cartilaj, în forma unui vîrf de sabie, care formează extremitatea inferioară a sternului. [Din fr. *xiphoïde*].

xifoidalgíe, xifoidalgii f. (med.) durere la nivelul apendicelui xifoid. [Din fr. *xiphoïdalgie*].

xifoidítă, xifoidite f. (med.) inflamaţie a cartilajului xifoid. [Din fr. *xiphoïdite*].

xilăn, xilani m. polizaharidă care se găseşte, alături de celuloză, în celulele lignificate ale lemnului, paielor, cocenilor etc. [Din fr. *xylane,* germ. *Xylan*].

xilém n. (bot.) ansamblu de ţesuturi ale plantelor, provenit din celule cu membranele îngroşate şi lignificate, care serveşte la susţinere. [Din fr. *xylème,* germ. *Xylem*].

xilén, xileni m. (chim.) hidrocarbură lichidă, derivată din benzen, care se găseşte în gudronul de huilă şi se foloseşte în industria lacurilor, a coloranţilor, a cauciucului etc. [Din fr. *xylène*].

xilidínă, xilidine f. (chim.) produs derivat din xilen prin tratarea acestuia cu agenţi reductori, folosit la fabricarea coloranţilor şi a medicamentelor. [Din fr. *xylidine*].

xilo- element de compunere cu semnificaţia „(referitor la) lemn", „lemnos". [Din fr. *xylo-,* gr. *xylon*].

xilofág, ~gi, xilofagă, ~ge a. (zool.) care se hrăneşte cu lemn, care roade lemnul: *insectă xilofagă.* [Din fr. *xylophage*].

xilofagíe f. însuşirea de a fi xilofag; acţiune a insectelor xilofage. [Din fr. *xylophagie*].

xilofón, xilofoane n. instrument muzical de percuţie, alcătuit din plăci de lemn, care vibrează şi emit sunete cînd sînt lovite cu ciocănele speciale. [Din fr. *xylophone*].

xilofoníst, ~şti, xilofonistă, ~e m., f. persoană care cîntă la xilofon. [Din it. *xilofonista*].

xilográf, xilografi m. persoană care execută clişee de tipar gravate în lemn; gravor în lemn: *procedeu de xilograf vechi.* CĂL. [Din fr. *xylographe*].

xilografá, xilografez vb. (rar; tr.) a executa clişee de tipar gravate în lemn; a grava în lemn: *există un portret xilografat excelent al lui Ştefan Gheorghe.* [De la *xilografie*].

xilográfic, ~ci, xilografică, ~ce a. care aparţine xilografiei, referitor la xilografie; obţinut prin xilografie: *portretul taichii are o oareşicare vigoare xilografică.* CĂL. [Din fr. *xylographique*].

xilografíe, xilografii f. **1.** arta de a grava în lemn; **2.** clişeu tipografic gravat în lemn; (p. ext.) gravură în lemn; **3.** procedeu tipografic în care se folosesc clişee gravate în lemn. [Din fr. *xylographie*].

xilográmă, xilograme f. (rar) clişeu în lemn obţinut prin gravare. [Din fr. *xylogramme*].

xilogravúră, xilogravuri f. **1.** totalitate a procedeelor de producere a formei de tipar prin gravare în lemn; xilografie; **2.** clişeu gravat în lemn; **3.** reproducere tipărită a unui astfel de clişeu; **4.** procedeu de gravură care constă în imprimarea pe hîrtie a unui desen săpat pe o placă de lemn; **5.** gravură realizată prin acest procedeu. [Din fr. *xylogravure*].

xiloíd, ~zi, xiloidă, ~e a. care este de natură lemnoasă sau are o structură asemănătoare cu cea a lemnului. [Din fr. *xyloïde*].

xilól n. xilen brut, folosit contra paraziţilor sau ca solvent. [Din fr. *xylol*].

xilolít, xilolite şi **xilolituri** n. amestec de rumeguş de lemn şi de clorură de magneziu, colorat cu pigmenţi naturali, folosit la fabricarea plăcilor pentru pardoseli, a cabinelor de nave etc. [Din germ. *Xylolith*].

xilolitografíe, xilolitografii f. (tipogr.) procedeu de tipar litografic la care clişeul se execută pe o placă de lemn acoperită cu un strat de calcar format din cretă pulverizată. [Din fr. *xylolithographie,* germ. *Xylolithographie*].

xilolitogravúră, xilolitogravuri f. (tipogr.) reproducere obţinută prin xilolitografie. [Din fr. *xylolithogravure*].

xilología f. ramură a botanicii care se ocupă cu studiul lemnului şi al proprietăţilor lui. [Din fr. *xylologie*].

xilón, xiloane n. fibră sintetică din care se ţes materiale textile (pufoase) pentru obiecte de îmbrăcăminte, huse etc. [Din fr. *xylon*].

xilotipíe, xilotipii f. (tipogr.) procedeu de tipar folosit la reproducerea structurii lemnului din care se prepară forma de tipar; tipar cu litere din lemn. [Din germ. *Xylotypie*].

xilóză, xiloze f. monozaharid, constituent al xilanilor, care se găseşte în lemn, paie, coceni etc. [Din fr. *xylose*].

xografíe, xografii f. procedeu poligrafic de imprimare în relief a fotografiilor. [Din fr. *xographie*].

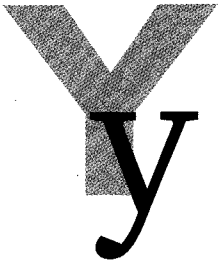

Y, y m. invar. **1.** literă (denumită *i grec*) grecească preluată în alfabetul de origine latină al unor limbi moderne, care se foloseşte în limba română numai pentru a reda ortografia originară a unor cuvinte străine (împrumutate) (şi avînd pronunţia *i*); **2.** (fig.) persoană, loc etc. necunoscut, lipsit de importanţă sau al cărui nume este păstrat anonim; **3.** (biol.) **cromozom Y,** cromozom care conţine gene determinante pentru sex; **4. Y,** (mat.) simbol pentru necunoscuta unei ecuaţii; **5. Y,** (mat.) simbol pentru variabila independentă a unei funcţii.

yálă, yale f. broască (pentru uşă) cu siguranţă; mecanism de încuiere (a unei uşi, a unui sertar etc.), fabricat dintr-un aliaj special de alamă (care se poate monta la o broască şi) care prezintă un grad mare de siguranţă: *broască cu yală.* [Denumire comercială].

yankéu, yankei m. (adesea iron.) nume dat, începînd cu secolul al XVIII-lea, locuitorilor din estul Statelor Unite ale Americii de către englezi şi francezi; nume dat locuitorilor din statele de nord ale SUA în timpul războiului de secesiune; (p. gener.) locuitor al Statelor Unite; american. [Din engl. *yankee*].

yemenít, ~ţi, yemenită, ~e a. care aparţine Yemenului sau populaţiei lui, referitor la Yemen sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Yemen. [Din fr. *yéménit*].

yen, yeni m. unitate monetară în Japonia. [Din engl., fr. *yen*].

yeoman [ióumăn] m. **1.** (ist.) servitor la o curte regală sau seniorială; **2.** subordonat sau ajutor; **3.** om liber; (spec.) fermier englez. [Cuv. engl.].

yesman [iésmăn] m. persoană slugarnică (care aprobă orice); oportunist. [Cuv. engl.].

yóga n. **1.** şcoală filozofică indiană care urmăreşte eliberarea eului individual de viaţa materială şi contopirea cu sufletul universal, prin contemplare, imobilitate, extaz mistic etc.: *yoga este un sistem filosofic a cărui importanţă consistă ... mai vîrtos în dezvoltarea practicilor extatice.* BL.; **2.** (p. restr.) practică sportivă de educare a corpului şi a spiritului prin practicarea sistematică a unor exerciţii riguroase care conduc la stăpînirea deplină a funcţiilor vitale ale organismului. [Din engl., fr. *yoga,* germ. *Yoga*].

yoghín, ~i, yoghină, ~e m., f. persoană care practică yoga, exerciţiile de educare a corpului şi a spiritului; (adj.) *la adepţii yogini găsim aspectele stilistice ale spiritului indic.* BL. // m. ascet indian adept al filozofiei yoga: *yoghinii ni se destăinuiesc aluziv şi cu bogate referinţe la stări de toate zilele.* BL. // a. care ţine de yoga, referitor la yoga: *în practicile yogine se spune că starea de vid e superioară sentimentelor.* PR.; (şi: **yogin**). [Din engl. *yogin,* germ. *Yogi,* fr. *yogi*].

yoghínic, ~ci, yoghinică, ~ce a. care ţine de yoga sau de yoghini, referitor la yoga sau la yoghini. [Din fr. *yoginique*].

yoghíst, ~şti, yoghistă, ~e a. **1.** care ţine de filozofia yoga, referitor la această filozofie: *îşi umplu pieptul cu aer, urmărindu-şi cu gîndul fazele răsuflării, aşa cum învăţa într-o broşură yoghistă.* VINEA; *concepţia yoghistă;* **2.** care aparţine practicilor yoga. // m. ascet indian adept al filozofiei yoga; yoghin. // m., f. persoană care practică exerciţiile yoga. [*Yoga* + *-ist*].

yogín m. v. **yoghin.**

yohimbínă, yohimbine f. alcaloid extras din scoarţa unui arbore african cu acţiune asupra sistemului nervos simpatic. [Din fr. *yohimbine*].

yom kippúr n. sărbătoare religioasă mozaică amintind reconcilierea dintre om şi divinitate. [Din ebr. *Yom kippur*].

york m. rasă de porci de culoare albă, cu părul rar, obţinută în Anglia. [Din engl. *York*].

ytérbiu n. (chim.) element din familia pămînturilor rare, din grupa lantanidelor, cu caracter metalic. [Din fr. *ytterbium*].

ýtru n. (chim.) element din familia pămînturilor rare, avînd caracter metalic şi fiind folosit la realizarea unor aliaje. [Din fr. *ytrium*].

yuan, yuani m. unitate monetară în China. [Din germ. *Yuan*].

yúcca f. **1.** (bot.) plantă din familia liliacee, din care se obţine o fibră textilă, aclimatizată în zonele temperate unde se cultivă ca plantă ornamentală (*Yucca*); **2.** (p. restr.) fibră textilă obţinută din această plantă. [Din engl., fr. *yucca*].

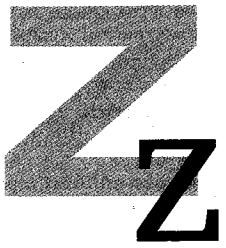

Z, z m. invar. a treizeci şi una literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană fricativă dentală sonoră) notat cu această literă.

za[1], zale f. 1. fiecare dintre verigile care alcătuiesc un lanţ: *numai odată să umflă şi lanţurile cad rupte zală cu zală.* POP.; **a fura** (sau **a lua**) **luleaua neamţului cu zale cu tot,** a se îmbăta foarte tare: *a furat luleaua neamţului, cu zale cu tot.* Z.; **2.** (la pl.; p. ext.) lanţ: *la podu cu zalele, răsărit-a soarele.* POP.; **3.** lănţişor de metal întrebuinţat mai ales ca podoabă: *mijlocul le era coprins de o cingătoare ... cu zale aurite de care atîrna sabia.* ISP.; **4.** (pop.) cusătură în formă de lănţişor, făcută pe ie, pe catrinţă etc.: *rochiţă cu zale lăsată pe şale.* POP.; **5.** (mai ales la pl.) împletitură făcută din inele mici de fier; (p. ext.) armură făcută din această împletitură, pe care o purtau, în antichitate şi în evul mediu, oştenii spre a-şi apăra corpul de loviturile de lance, de spadă etc.; zălar: *pintre bumbii dulămii se zărea o zea de sîrmă.* NEGR.; *s-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta.* EM.; (fig.) *cu o zale argintie se îmbracă mîndra ţară.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **zală, zale, zea**). [Cf. gr. mod. ***záva***].

za[2] prep. (înv.) de, de la; la: *după zisele diacului za Divan Neculai Mustea.* OD. [Din sl. ***za***].

zabét m. v. **zabit.**

zabíc n. (reg.) fel de mîncare preparată din turte de mălai sau din bucăţele de mămăliguă uscată (şi ouă) prăjite în untură (şi coapte în ţest); (şi: **zabig, zăbic, zăbig**). [Et. nec.].

zabíg n. v. zabic.

zabít m. (turcism; înv.) **1.** căpetenie otomană (militară sau din administraţie): *către zabitul ienicerilor şi către alţi zabitaşi şi agale* (a. 1793). ŞIO.; **2.** (p. ext.) funcţionar administrativ însărcinat cu poliţia bîlciurilor; **3.** (p. ext.) administrator de judeţ: *e păcat de Dumnezeu să mă dai pe mîna zabetului.* FIL.; (şi: **zabet**). [Din turc. ***zabit***].

zabitáş, zabitaşi m. (înv.) zabit: *către zabitul ienicerilor şi către alţi zabitaşi şi agale* (a. 1793). ŞIO. [***Zabit*** + *-aş*].

zabitlíc n. (turcism; înv.) conducere, administraţie. [Din turc. ***zabitlık***].

zabrác n. (reg.; fam.) **1. a-i trage** (sau **a-i da cuiva**) **un zabrac,** a dojeni, a certa, a mustra pe cineva: *i-am dat şi eu un zavrac să mă ţină minte.* POP.; **2.** încercare grea; primejdie: *va întîmpina un zabrac ..., din care va scăpa cu faţă curată.* ISP.; (şi: **zavrac**). [Et. nec.].

zabrán, zabrane n. (reg.) pădurice rară; dumbravă; (şi: **zăbran**). [Din sb. ***zabran***].

zăbră, zabre f. (bot.) **1.** plantă erbacee cu tulpina pubescentă şi cu flori purpurii (*Galeopsis pubescens*); **2.** tapoşnic (*Galeopsis laudanum*). [Et. nec.].

zaceálă, zaceale f. (înv.) capitol; (p. restr.) fiecare dintre părţile în care sînt divizate capitolele din Evanghelie şi care se citesc în biserică: *din faptele apostolilor citenie ... zacealo 1* (a. 1683). GCR.; *capituluri ... zaceale, condeaie, capete.* CANT.; (şi: **zăceală**). [Din sl. ***začalo***].

zacherlínă f. numele unui insecticid folosit în trecut. [***Zackerl*** n. pr. + *-ină*].

zacón[1], zacoane n. (înv.) (capitol de) lege: *au aşedzat şi au scos zaconului sau leagei nemţeşti întărire.* COSTIN. [Din sl. ***zakonŭ***].

zacón[2], zacoane n. (reg.) datină; obicei: *aşa-i zăconul pe la noi.* POP.; (şi: **zăcon**). [Din sb. ***zacon***].

zacón[3], zacoane n. (înv.) ordin militar de cavaleri sau de călugări: *la acest zacon, pre urmă foarte mulţi den cneji, den domni şi nemeşi ... se adăogea.* COSTIN. [Din pol. ***zakon***].

zacúscă, zacuşte f. gustare, aperitiv: *zacusca ne fu prezentată ... pe o tavă enormă.* SAD.; (spec.) preparat culinar făcut din vinete, gogoşari, ceapă etc. prăjite în ulei: *ai păpat zacuscă astăzi?* AL. [Din rus. ***zakuska***].

zadár n. **1. în zadar** (şi înv.; adv.) degeaba, fără folos, în deşert, în van: *zădar se trudeşte* [omul] *de zî pînă-n sară.* DOS.; *în zadar caut al vieţei înţeles nedezlegat.* EM.; **2.** (înv.) deşertăciune, zădărnicie: *decît s-alungi zadarul, de-ai vrea a m-asculta, ai soarbe picătura şi lumea-ar fi a ta.* AL. // a. (înv.; în forma **zadară**) zadarnic: *zădară poate că i-ar fi toată a lui ispravă.* B.-DEL.; *cercarea le-i zadară.* AL.; (şi: **zădar**). [Din sl. ***za darŭ***].

zadárnic, ~ci, zadarnică, ~ce a. **1.** care este fără folos, fără rost; inutil, nefolositor: *speranţele sale au rămas zadarnice.* EM.; *cîntarea ... se stingea ... pierdută, o prea tîrzie şi zadarnică chemare.* M.CAR.; **2.** (înv.) vanitos, înfumurat, trufaş: *Sigismund Bathori, nestatornic şi zadarnic, se trufi şi se înălţă ... de cînd tractă şi se rudi prin căsătorie cu împăratul nemţesc.* BĂLC. // adv. fără folos, fără rost; degeaba: *a trimis zadarnic pe aprod în Dobroteasa.* CAR.; *se plictisise ... tot asmuţind zadarnic lumea.* PETR.; (şi: **zădarnic**). [***Zadar*** + *-nic*].

zádă, zade f. **1.** arbore conifer răşinos, cu frunze lungi în formă de ace, care cad iarna, cu conurile mici, cu lemnul tare şi durabil, foarte preţuit (*Larix decidua*): *cînţi ... despre văraticele rarişti şi cetina de zadă.* BL.; **2.** făclie făcută din lemnul acestui arbore. [Lat. pop. ***daeda*** (=***taeda***)].

zădie, zadii f. (pop.) catrinţă, fotă: *se plecă să îndepărteze cu vîrful unghiilor o scamă de pe zadie.* REBR.; *aruncă năframa cu galbinii ... şi căzu chiar în poala zadiei la o fată.* POP. [Cf. ucr. ***zad*** „spate, dos"].

zagară f. blană de animal prelucrată; fîşie de blană de altă culoare aplicată ca garnitură la căciuli sau la unele obiecte de îmbrăcăminte: *în cap purta o căciulă albă cu zagara neagră.* SAD.; *cu cuşma cu zagara, zagaraua că-i boită, lui Nicuţă dăruită.* POP. [Din turc. ***zağra***].

zahaná f. v. **zalhana.**

zahăr n. v. **zahăr.**

zahară f. v. **zaherea.**

zaharát[1], zaharaţi m. sare a acidului zaharic. [Din fr. ***saccharate*** (după *zahăr*)].

zaharát[2], ~ţi, zaharată, ~e a. **1.** care este îndulcit cu zahăr; care conţine zahăr, cu zahăr: *sorbiră ... limonadă ... care nu era decît apă zaharată.* CĂL.; **2.** provocat de (excesul de) zahăr: *diabetul zaharat.* [***Zahăr*** + *-at*].

zaharáză, zaharaze f. (biol.) invertază. [Din fr. ***saccharase*** (după *zahăr*)].

zahareá f. v. **zaherea.**

zaháric a. **acid zaharic,** acid obţinut prin oxidarea unor sorturi de zahăr şi de amidon. [Din fr. ***saccharique*** (după *zahăr*)].

zaharicále f. pl. bomboane, cofeturi, acadele, fructe etc. preparate în zahăr: *du-te degrabă, Frănţişorule, în tîrg şi-mi cumpără o oca de zaharicale pe deseară.* AL.; *dascălul îi aducea zaharicale.* REBR. [Din gr. mod. ***zahariká***].

zaharíde f. pl. nume generic dat hidraţilor de carbon. [Din fr. ***saccharides*** (după *zahăr*)].

zaharifér, ~i, zahariferă, ~e a. (rar) care produce zahăr; care conţine zahăr. [Din fr. ***saccharifère***].

zaharifică, zaharífic vb. (tr.) a efectua procesul de zaharificare. [Din fr. ***saccharifier*** (după *zahăr*)].

zaharificáre, zaharificări f. proces chimic sau biochimic de scindare a polizaharidelor în produşi cu un grad de polimerizare mai mic sau în monozaharide utilizat în prepararea glucozei din amidon şi în industria spirtului. [V. ***zaharifica***].

zaharificatór, zaharificatoare n. instalaţie folosită pentru zaharificare. [***Zaharifica*** + *-tor*].

zaharigén, ~i, zaharigenă, ~e a. care se poate transforma în zahăr, prin hidratare. [Din fr. ***saccharigène***].

zaharimétric, ~ci, zaharimetrică, ~ce a. care aparţine zaharimetriei, care se referă la zaharimetrie. [Din fr. ***saccharimétrique***].

zaharimetríe f. metodă pentru determinarea concentraţiei unei soluţii de zaharoză. Din fr. ***saccharimétrie***].

zaharimétru, zaharimetre n. instrument folosit pentru determinarea concentraţiei unei soluţii de zaharoză. [Din fr. ***saccharimètre***].

zaharínă f. substanţă organică solidă, cristalizată, de culoare albă, puţin solubilă în apă, cu o putere de îndulcire foarte mare, utilizată ca înlocuitor al zahărului. [Din fr. ***saccharine***].

zaharisí, zaharisesc vb. 1. (tr.) a fierbe fructe în sirop de zahăr; **2.** (pop.; tr.) a presăra un strat de zahăr; a îndulci cu zahăr: *a făcut un colăcel, rumenel şi-mpleticel ... cu miere mi-l ungea, cu zahăr îl zăhărea.* POP.; **3.** (fig.; tr.) a-şi îndulci tonul sau timbrul vocii, a face să devină mieros: *e cam demult, zice jupînul, zaharisind şi mai tare tonul.* CAR.; **4.** (refl.) a căpăta un aspect specific datorită cristalizării zahărului conţinut: *îmi găsise pricină ... de la un rod-de-zahar care se zăhărise.* GANE; **5.** (fig.; fam.; refl.) a se ramoli: *a fost pe vremuri, ceva de capul lui, dar acum s-a zaharisit.* M.CAR.; (şi: **zăhări**). [Din gr. mod. ***zahariázo***].

zaharisíre, zaharisíri f. faptul de a se zaharisi. [V. ***zaharisi***].

zaharisít, ~ţi, zaharisită, ~e a. **1.** conservat prin fierbere în sirop de zahăr: *s-a înfăţişat c-un coşuleţ de aur plin cu ... caise zăhărîte.* SAD.; **2.** (pop.) îndulcit cu zahăr: *gîndeşte-te la dulcea fericire ... ea să-ţi aducă dimineaţa, cafeaua cu lapte, fierbinte, zăhărită, cu chifle proaspete.* AL.; **3.** (fig.) mieros, dulceag, siropos: *tinerilor nu le stă bine să fie pretenţioşi, zise el ... c-o voce zaharisită.* AG.; **4.** care are un aspect specific datorită cristalizării zahărului conţinut: *luă ... dintr-o chisea un bulgăre de dulceaţă zaharisită.* CĂL.; **5.** (fig.; fam.) ramolit: (subst.) *te-ai lăsat prostit de zaharisitul ăla.* PETR.; (şi: **zăhărit, zăhărît**). [V. ***zaharisi***].

zahárniţă, zaharniţe f. vas special (dintr-un serviciu de ceai, de cafea etc.) în care se ţine zahăr: *ia zahărul cu degetele din zăharniţă.* AL.; *una i-a făcut ceaiul, alta i-a adus zaharniţa.* CAR.; (şi: **zăharniţă**). [***Zahăr*** + *-niţă*].

zaharoíd, ~zi, zaharoidă, ~e a. care prezintă aspect cristalizat, compact, avînd aspectul zahărului. [Din fr. ***saccharoïde***].

zaharométru, zaharometre n. instrument folosit pentru determinarea concentraţiei soluţiilor de zahăr prin măsurarea densităii lor. [Din fr. ***saccharomètre***].

zaharomíces, zaharomices n. ciupercă de dimensiuni microscopice care produce fermentaţia alcoolică în materii zaharoase (*Saccharomyces cerevisiae*). [Din fr. ***saccharomyces***].

zaharomicóză f. boală parazitară produsă de zaharomices. [Din fr. ***sacharomycose***].

zaharós, ~şi, zaharoásă, ~e a. **1.** care conţine mult zahăr, bogat în zahăr, foarte dulce; preparat din zahăr: *produse zaharoase*; **2.** (rar) care are aspectul zahărului; alb, compact, cristalin ca zahărul: *aceea marmură zaharoasă era, de fapt, sarea.* CĂL.; (şi: **zăhăros**). [Din fr. ***saccharеux***; cf. ***zahăr***].

zaharózǎ, zaharoze f. substanţă din clasa zaharurilor, formată din combinarea unei molecule de glucoză cu o moleculă de fructoză, cu gust dulce, solubilă în apă şi cu mare valoare nutritivă. [Din fr. ***saccharose***].

zaharozuríe f. prezenţa patologică a zahărului în urină; glucozurie. [Din fr. ***saccharosurie***].

zaháruri n. pl. nume generic dat substanţelor organice care formează, alături de albuminoide şi de grăsimi, una dintre cele trei grupe de combinaţii specifice celulelor organismelor vii (din care fac parte glucoza, fructoza, zaharoza, lactoza, maltoza etc.); glucide. [De la ***zahăr***].

záhăr n. **1.** specie de zaharoză de culoare albă, cristalizată, uşor solubilă în apă, uşor asimilabilă, cu gust dulce şi plăcut, obţinută mai ales din sfecla de zahăr şi din trestia de zahăr: *căpăţîne de zahăr ... bani, odoare, toate le primesc în dar.* AL.; *sorbea cîte puţin ... dintr-o ceaşcă de cafea fără zahăr.* M.CAR.; **zahăr candel** sau **de gheaţă**, v. **candel, gheaţă**; **zahăr ars**, zahăr topit (şi descompus parţial prin încălzire) folosit la prepararea unor prăjituri, a unor lichioruri etc.; **zahăr de struguri**, glucoză; **zahăr de lapte**, lactoză; **zahăr de malţ**, maltoză; **2. de zahăr**, generos, gentil; serviabil, cumsecade: *să se împrieteneascâ cu Aristide, care e un băiat de zahăr.* REBR.; **3.** exces de glucoză în sînge; (şi **boală de zahăr**) boală provocată de acest exces; diabet zaharat; (şi: **zahar**). [Din gr. mod. ***záhar(i)***].

zahereá, zaherele f. **1.** (înv.) provizii de alimente necesare unei armate: *el şede în Ruşi şi nemţii în Bucureşti ... şi purta de grijă Brîncovanul de zahara, de le da tot de-agiunsu.* NEC.; **2.** (în evul mediu în Ţările Române) dare, constînd din provizii de alimente furnizate anual armatei otomane: *strîngea zaherea de prin satele vecine pe preţurile capanului.* GHICA; *găsind un voievod plecat lor, strîngînd zaherea, salahori şi căruţe.* SAD.; **3.** (p. gener.; înv.) provizii de alimente: *au nu de cu vară stăpînii caselor, de iarnă grijindu-se, toată zaharaoa trebuitoare în jitniţele şi cămările sale grămădesc?* CANT.; **4.** (reg.) tain pentru vite; (p. ext.) nutreţ, furaj; (şi: **zahara, zaharea**). [Din turc. ***zahire***].

zai, zaiuri n. (reg.) **1.** sloi de gheaţă; **2.** poighiţă subţire de gheaţă care se formează pe geamuri sau deasupra apei. [Din magh. ***zaj***].

zaiafét, zaiafeturi n. (pop. şi fam.) petrecere cu mîncare şi băutură, cu lăutari etc.; chef (mare): *avea ziafet de ziua lui şi ne poftise pe toţi.* GHICA; *fac ... zaiafet cu ţigănci.* ST.; (iron.) *slugile lui Fliondor îi da palme ... acest fel de zeefet frumos i-au făcut.* NEC.; (şi: (înv.) **zeefet, zaifet, ziafet**). [Din turc. ***ziyafet***].

zálbăr n. (reg.) **1.** soi de viţă de vie nealtoită; **2.** vin făcut din struguri de acest soi. [Et. nec.].

zálcă, zalci f. (ornit.; reg.) gaiţă (*Garrulus glandarius*). [Et. nec.].

zaíf, ~i, zaífă, ~e a. (înv.) bolnav; slăbit; indispus: *cînd o damă este zaifă după troahnă ..., i se recomandă ... să facă următoarea cură.* CAR. [Din turc. ***zayıf***].

zaifét n. v. **zaiafet**.

zaiflíc n. v. **zaiflîc**.

zaiflíc, zaiflîcuri n. (înv.) boală; indispoziţie, slăbiciune: *eu unul, slavă Domnului!, sînt ferit de asemine zaiflîc.* AL.; (şi: **zaiflic**). [Din turc. ***zayıflick***].

zaímf, zaimfuri n. (rar) văl, voal: *învăluită pînă la grumaz cu zaimfuri străvezii.* ARG. [Din fr. ***zaïmph***].

zaír m. unitatea monetară a Republicii Zair. [Din fr. ***zaïre***].

zairéz, ~i, zaireză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Zairului sau locuitorilor lui, referitor la Zair sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Zair. [***Zair*** n. pr. + *-ez*].

zălă f. v. **za**[1].

zăle f. v. **za**[1].

zalhană, zalhanale f. **1.** (turcism) abator: *ai moşii, vii ... şi zalhanale.* FIL.; **2.** restaurant în care se prepară anumite mîncăruri din carne friptă (de ovine); (şi: (reg.) **zahana**, (înv.) **salhana**). [Din turc. ***salhane***].

zalhanagíu, zalhanagii m. (înv.) persoană însărcinată cu strîngerea vitelor pentru zalhana. [***Zalhana*** + *-giu*].

zămă f. v. **zeamă**.

zambác, zambaci m. (bot.; reg.) crin (*Lilium candidum*). [Din turc. ***zambak***].

zamblăn, ~eni, zamblană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Zambiei sau locuitorilor ei, referitor la Zambia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Zambia. [Din fr. ***zambien***].

zambílă, zambile f. **1.** plantă erbacee din familia liliaceelor, cu frunzele crescute dintr-un bulb, cu flori albe, roz, violete sau albastre, aşezate în ciorchine la vîrful tulpinii şi plăcut mirositoare (*Hyacinthus orientalis*): *adunase el o mulţime de roze ... de crini şi de zambile de pre pajiştea cea smţluită.* OD.; **2.** (bot.; reg.; şi **zambilă de cîmp**) viorea (*Scilla biofilia*); (şi: (înv.) **zambul**). [Din turc. ***zümbül***, gr. mod. ***zimpíli***].

zambilícă f. diminutiv al lui zambilă. [***Zambilă*** + *-ică*].

zámbo m., a. (persoană care este) născută în America din mamă indiană şi tată negru. [Din fr., sp. ***zambo***].

zamból n. v. **zimbil**.

zambúl n. v. **zambilă**.

zámcă, zămci f. (în evul mediu, în Moldova) întăritură, fortăreaţă, cetate: *numai ce s-audzie tunurili dînd din ocup şi de pen zămci dînd.* NEC. [Din pol. ***zamek*** (pl. ***zamki***)].

zamfír n. v. **safir**.

zamparagíu, zamparagii m. (pop.) derbedeu, puşlama: *ce cauţi să te amesteci ... cu zamparagiii, cu pungaşii ... să spargi uşi şi să intri noaptea în prăvăliile oamenilor?* CAR. [Cf. turc. ***zampara*** „desfrînat"].

zamparíc, zamparîcuri n. (turcism; înv.) desfrînare, destrăbălare: *peri din pricina zamparîcurilor şi a ticăloşiilor* (a. 1881). ŞIO. [Din turc. ***zamparlık***].

zanană f. v. **zenana**.

zanfír n. v. **safir**.

zang interj. cuvînt care redă zgomotul caracteristic produs de ciocnirea unor obiecte de metal, de clopote etc.; (şi: **zîng**). [Onomat.].

zap interj. v. **zapa**.

zápa interj. (pop.; repetat) cuvînt care imită lătratul cîinelui: *moşneagul dă să intre şi el, căţeluşa iar: zapa, zapa!* POP.; (şi: **zap**). [Onomat.].

X YZ

zapát n. (reg.) vînt care bate din nord-vest. [Din rus. ***zapad***].

zapateádo n. dans de origine spaniolă, în măsură ternară, cu mişcare rapidă, ale cărui accente ritmice se marchează prin lovituri de toc; melodia acestui dans. [Din sp. ***zapateado***].

zápcă f. v. zatcă.

zapciálă, zapcieli şi **zapciele** f. (înv.) zapcilîc: *sînt sătul de biruri grele ... de ciocoi, de zapciele.* AL. [***Zapcii*** + *-eală*].

zapcíe, zapcii f. (înv.) plasă condusă de un zapciu. [***Zapciu*** + *-ie*].

zapcieríe, zapcierli f. (înv.) zapcilîc. [***Zapciu*** + *-ărie*].

zapcií, zapciesc vb. (înv.; tr.) a încasa cu forţa dările sau datoriile de la cineva: *scrie ... să zapciiască pe boieri de bani.* NEC.; (şi: **zăpcii**). [De la ***zapciu***].

zapciitúră, zapciituri f. (înv.) zapcilîc: *ce şi pre cale, păn' la Focşeni, mărgîndu cu oastea, tot zapciituri era.* NEC. [De la ***zapciu***].

zapcilîc, zapcilîcuri n. (înv.) **1.** funcţia de zapciu; zapcierie: *trăiau uitaţi pe moşiile lor, fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte decît un zapcilîc ... o sămeşie.* GHICA; **2.** executare forţată a dărilor sau a datoriilor scadente; zapcială; zapciitură: *cine v-a scăpat pe voi de zapcilîc, de bir, de havalele?* GANE. [***Zapciu*** + *-lîc*].

zapcíu, zapcii m. **1.** (în evul mediu, în Ţara Românească) dregător mărunt însărcinat cu conducerea unei plase (avînd şi atribuţii fiscale): *zapciul ne jupoaie.* FIL.; *cumpărau, cu ajutorul zapciului, la preţuri hotărîte silnic ... toată bruma de bucate.* PETR.; **a sta zapciu,** a sta de capul cuiva: *era un capegi-başe în Ieşi, pentru banii birului, de sta zapciu.* NEC.; **2.** (înv.) funcţionar poliţienesc în subordine; agent de poliţie; sergent de stradă: *care parte nu va urma a veni la soroc, se va aduce cu zapciu* (a. 1821). URIC.; *la toate răspintenile cîte un zapciu al agiei oprea carele ... pînă după trecerea alaiului.* NEGR.; **3.** (înv.) grad în oştire, echivalent cu cel de căpitan; persoană care avea acest grad: *vel-căpitan de dorobanţi cu zapciii săi.* FIL. [Din turc. ***zaptiye***].

zápis, zapise n. (înv.) înscris, act, document: *astfel îţi păzeşti domnia ta legăturile zapisului de arenduire?* FIL.; *nu putu dovedi că el e proprietarul locului, căci nu avea nici un fel de zapis.* PETR.; (fig.) *acestea sparg zapisul păcatelor noastre.* ANTIM. [Din sl. ***zapisŭ***].

zapíscă, zapişte f. (înv.) adeverinţă, certificat: *banul e cea mai bună zapiscă, a răspuns ... hagiul.* SAD. [Din rus. ***zapiska***].

zaplán, zaplani m. vlăjgan: *cîţiva zăplani de împuşcă-n lună intră în odaia lui.* GHICA; (adj.) *doi sergenţi de noapte zaplani.* C.L.; (şi: **zăplan**). [Et. nec.].

zapláz n. v. zăplaz.

zaporojeán, zaporojeni m. cazac de pe Nipru, care făcea parte dintr-o organizaţie autonomă cu caracter militar (între sec. XVI-XVIII): *porneşte ... cu un corp de 10 000 de turci, ... zaporojeni, tătari şi manafi să ocupe Bucureştii.* GHICA; (adj.) *cazacii zaporojeni aduceau între săbii alţi prinşi.* SAD. [***Zaporojie*** n. pr. + *-ean*].

zaporojeáncă, zaporojence f. **1.** femeie originară din Zaporojie; **2.** (de obicei art.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [***Zaporojean*** + *-că*].

zapt n. **1.** (înv.) administraţie; autoritate, stăpînire: *pentru zaptul şi buna ocîrmuire a pămîntului* (a. 1781). URIC.; **2.** (înv.) **a face** (ceva) **zapt,** a-şi însuşi ceva cu forţa, a acapara; a confisca, a sechestra: *turcii balgii din ţară foarte-i înfrînasă, şi să teme de dînsul, de nu pute face zapt oamenilor întru nemica.* NEC.; **3.** (reg.) jaf. [Din turc. ***zapt***].

zar[1], zaruri n. **1.** cub mic de os, de lemn etc., avînd imprimate pe fiecare dintre feţe puncte de la unu la şase şi care se foloseşte la anumite jocuri de noroc: *zarurile începură din nou să cadă.* CĂL.; **zarurile au fost aruncate,** se spune atunci cînd, după multe ezitări, a fost luată o decizie irevocabilă: *dar zarurile fuseseră aruncate.* VINEA; **2.** (p. ext.; la pl.) joc de noroc la care se folosesc asemenea cuburi: *zaruri nu le dă voie deloc să joace.* SAD. [Din turc. ***zar***].

zar[2], zaruri n. (reg.) broască la uşă: *a închis după sine uşa şi a învîrtit cheia în zarul ei.* C.L. [Din magh. ***zér***].

zaráf, zarafi m. (înv. şi pop.) **1.** casier al vistieriei: *este grămăticul marelui ban C ..., este sărdarul Gheorghe, zaraful vistieriei.* FIL.; *alţi trei taleri de cap se vor plăti ... de către ... zaraful Măriei sale.* SAD.; **2.** bancher; cămătar: *vestitul vizir Reşid-Paşa căzuse de la putere ... şi, după obicei, zarafii armeni şi ovrei năpădise pe cel căzut.* GHICA; *a tras punga şi a numărat ... zarafului douăzeci şi şase de taleri.* SAD. [Din turc. ***sarraf***].

zarafír, zarafiruri n. (pop.) fir de aur; stofă ţesută cu astfel de fir; brocart: *la cuvinte propiată şi-n zarafir îmbrăcată.* POP. [Din turc. ***seraser*** „brocart", influenţat de *fir*].

zarafîc, zarafîcuri n. **1.** ocupaţia zarafului; **2.** schimb de bani. [Din turc. ***sarraflyk***].

zaratít n. carbonat bazic de nichel natural, de culoare verde. [Din fr. ***zaratite***].

zără, zare f. lichid albicios, gras şi acrişor, care rămîne după ce s-a extras untul din lapte: *şi m-a scăldat mama-n zară, să fiu plăcut la o ţară.* POP. [Cf. ***zer***].

zarbá f. v. zarpa.

záre, zări f. **1.** lumină vie; strălucire: *cuvintele ... mi le-am încercat şi-n zarea soarelui.* ARG.; *străluceau toate şi mai şi decît zarea soarelui în zi de vară.* POP.; **a se uita în zare** (la ceva) sau **a privi** (ceva) **în zare,** a privi un obiect (transparent) aşezîndu-l în dreptul unei surse de lumină: *luă paharul, îl privi în zare.* SAD.; **2.** lumină slabă; licărire: *au aprinsu vadul cu armata, cît s-au fost văzînd zările luminii la Ierusalim.* BIBLIA; **de zare** sau **zare de ...,** deloc; nici urmă de ...: *zare de stea nu se vedea deasupra.* VLAH.; *mazăre nu-i nici de zare anul ista.* POP.; **3.** zori de ziuă, zorii zilei: *de ce să cadă crinul în zarea dimineţii? de ce să moară Emmi în floarea tinereţii?* AL.; **4.** (înv.) arătare, nălucire: *păru-le că zare fu.* COR.; **5.** partea cerului sau a pămîntului pe care o mărgineşte linia orizontului; orizont: *trec în stoluri rîndunele ... zarea lumii-ntunecînd.* EM.; *zarea s-a umplut de înserare.* SAD.; (fig.) *pierdut e totu-n zarea tinereţii.* EM.; **în zare** sau (rar) **în zări,** la orizont; (p. ext.) în depărtare, departe: *privea în zare cum pe mări răsare şi străluce.* EM.; **din zare** sau **din zări,** din depărtare: *pulberea din zări se întinde.* SAD.; **6.** culme, creastă, coamă: *ne suirăm ... pe zarea muntelui.* GANE; *pe cea zare de colnic merge-un tînăr de voinic.* POP. [Din sl. ***zarja***].

zarf, zarfuri n. (înv.) **1.** suport de metal lucrat în filigran, pe care se punea felegeanul sau paharul cu ceai: *doi arnăuţi aduc cafele în felegene cu zarfuri.* AL.; **2.** vas în formă de cupă: *purta un zarf de aur plin de fel de fel de poame* (a. 1895). ŞIO. [Din turc. ***zarf***].

zarif, ~i, zarifă, ~e a. (înv.) **1.** elegant, cochet: *aleea ... era acoperită de trăsuri elegante (zarife)* (a. 1835). AR.; **2.** nostim, amuzant, agreabil: *un bal mare care avea să se sfîrşască cu un banc de cele mai zarife.* NEGR. [Din turc. ***zarif***].

zarifílc n. v. zarifîlc.

zarifílc, zarifílcuri n. (înv.) eleganţă, cochetărie; podoabă: *balurile ... se diosebea prin aleasă eleganţie (zarifîic)* (a. 1832). AR.; *se vînd prin magazinuri cele mai frumoase zariflicuri.* ŞIO.; (şi: zariflic). [Din turc. ***zariflık***].

zărişte f. (pop.) zare, orizont: *un tăpşan verde, de pe care privirile scapă în zarişteа largă.* VLAH. [***Zare*** + *-işte*].

zarnacadeá, zarnacadele f. (bot.) narcisă (*Narcissus*): *era ... îmbobocită ca o zarnacadea.* AL. [Din turc. ***zerinkadé***].

zarpá, zarpale f. (înv.) brocart; (p. ext.) îmbrăcăminte de brocart: [mojicul] *fie-n zarpale de aur, nu este decît un taur.* PANN; (şi: **zarba**). [Din turc. ***zerbaf***].

zárvă f. **1.** ceartă, gîlceavă, discordie: *după multă zarvă şi gîlceavă nemică bun n-au isprăvit.* UR.; *aud zarvă şi răcnete peste zaplaz.* SAD.; **2.** larmă, gălăgie; frămîntare, tumult: *în zarva negustorilor adunaţi din toate politiile lumii.* VLAH.; *zarva şi strigătele erau la culme.* ZAMF. [Cf. ucr. ***zarva***].

zarzavagioálcă, zarzavagioalce f. (fam.) negustoreasă de zarzavaturi. [***Zarzavagiu*** + *-oaică*].

zarzavagíu, zarzavagii m. negustor de zarzavaturi; grădinar care cultivă zarzavaturi: *piaţa mare ... forfotind de zarzavagii, care îşi pregăteau tarabele.* PR. [Din turc. ***zarzavatçı***].

zarzavát, zarzavaturi n. (de obicei col.) plante comestibile, cultivate în grădini, sere etc., de la care se consumă mai ales frunzele şi rădăcinile: *grădini de flori şi de zarzavaturi.* GHICA; *pusese şi zarzavat şi ducea legume proaspete pe la case.* ARG. [Din bulg. ***zarzavat***, turc. ***zerzevat***].

zarzavéla m. artic. (înv., fam.) nume dat diavolului: *afurisi-te-ar zarzavela!* AL. [Din gr. mod. ***zarzavoulis***].

zárzăr, zarzări m. **1.** pom fructifer asemănător cu caisul, ale cărui fructe sînt mici, cu gust acrişor şi cu sîmburi amari (*Armeniaca vulgaris*): *nu pot uita acea ... noapte de april ... îmbălsămată de zarzării înfloriţi.* M.CAR.; **2.** (reg.) corcoduş. [De la ***zarzără***].

zárzără, zarzăre f. **1.** fructul zarzărului: *ai mîncat cinci zarzăre.* ST.; **2.** (reg.) fructul corcoduşului. [Din bulg. ***zarzala***].

zarzuélă, zarzuele f. gen al operetei spaniole, asemănător operei comice franceze, apărut în sec. XVII prin introducerea unor interludii muzicale într-o piesă de teatru. [Din sp. ***zarzuela***].

zasc, zascuri n. (reg.) fiecare dintre bucăţile de lemn pe care se aşază butoaiele în pivniţă. [Din magh. dial. ***zászok***].

zátcă, zătci f. (reg.) întinzător la războiul de ţesut; (şi: **zapcă**). [Din bulg. ***zadka***].

zatăn n. v. zăton.

zaţ, zaţuri n. **1.** ceea ce se depune pe fundul unui vas, prin limpezirea unui lichid (mai ales a cafelei): *sorbi zaţul gros şi dulce al cafelei.* ST.; **2.** (tipogr.) text cules cu litere de plumb şi aşezat în forme de dimensiunile paginilor, gata pentru tipărit: *fac corectura în zaţ pentru tot tirajul.* IBR. [Din germ. ***Satz***].

zaveásă f. v. zăvează.

zaveăză f. v. zăvează.

zavélcă f. v. zăvelcă.

zavéră, zavere f. **1.** nume dat răscoalei eteriştilor din anul 1821 (cu ramificaţie şi în Ţările Române) condusă de Al. Ipsilanti, împotriva stăpînirii turceşti: *de la zaveră rămăseseră în ţară trupe turceşti.* GHICA; **2.** (p. gener.) revoltă, răscoală: *striga şi prin somn c-o venit zavera.* AL. [Din bulg. ***zavera***].

zavergísi, zavergisesc vb. (înv.; refl.) a se răzvrăti: *deşi m-am abonarisit la masa paraponisiţilor, nu vra să zică că ... m-am zavergisit.* AL. [***Zavergiu*** + *-isi*].

zavergíu, zavergíl m. 1. răzvrătit (mai ales grec) de la 1821; eterist: *descurajarea a pătruns în inimile zavergiilor prin ştirile de la Laibah.* GHICA; 2. (p. gener.) răsculat, răzvrătit: *ce sînteţi d-voastră, mă rog? ... zavragii? nu ... căuzaşi? nu.* CAR.; (şi: **zavragiu**). [*Zaveră* + *-giu*].

zavéscă f. (în evul mediu, în Moldova) taxă plătită vistieriei de părţile participante la un proces, în cazul în care nu respectau hotărîrea judecătorească. [Et. nec.].

zavísnic a. v. **zavistnic**.

zavístie, zavístii f. (înv. şi pop.) 1. invidie, pizmă; gelozie; ură, duşmănie; zavistnicie: *şi-ş încred domnia lor asupra unui om ... şi nu iaste zavistie, nici rîvnire întru ei.* BIBLIA; *îţi declar că nu voi cădea în păcatul zavistiei.* SAD.; 2. intrigă, uneltire, pîră: *boierii de toate părţile umblau cu zavistii care de care s-apuce domnia.* OD. [Din sl. *zavistĭ*].

zavístí vb. v. **zavistui**.

zavistiós, ~şi, zavistioásă, ~e a. (înv. şi reg.) 1. invidios, intrigant: *mi-era dragă ca un suflet rar, aruncat în neştire printre cealaltă lume nesimţitoare, mojică, fudulă, zavistioasă.* DELAVR.; (subst.) *zavistiosul dă drac ... numai dă rele bun.* POP.; 2. care exprimă invidie, duşmănie: *aplecările zavistioase şi neastîmpărate ale firii sale.* OD. [*Zavistie* + *-os*].

zavístnic, ~ci, zavistnică, ~ce a. (înv.) 1. invidios, intrigant: *la omul zavisnic pentru ce-s averile?* BIBLIA; *oamenii erau buni şi drepţi, nu ca astăzi zavistnici, ... clevetitori.* HOGAŞ; (subst.) *aceastã piatrã sã cuvine sã o rãdice zavistnicul, pre aceasta pizmãtariul.* ANTIM; 2. care exprimă invidie, răutate: *aruncîndu-şi zavistnica ochire văzu că megieşul îşi face o căsută.* NEGR.; (şi: **zavisnic**). [Din sl. *zavistĭnicŭ*].

zavístnicíe, zavístnicíi f. (înv.) zavistie. [*Zavistnic* + *-ie*].

zavistuí, zavistuiesc vb. (înv.) 1. (tr.) a invidia, a pizmui; a urî, a duşmăni: *avea dobitoace mici şi mari ..., derept aceaia zavistiia pre el filistenii.* PALIA; 2. (intr.) a rîvni, a jindui: *cu cît ar avea neştine mai mult, cu atît zavistuieşte la averea altuia.* N.COSTIN; 3. (intr.) a face intrigi: *acel care nu face alta decît să samene ura şi vrajba, zavistuind şi calomniind.* GHICA; (şi: **zavistii**). [*Zavistie* + *-ui*].

zavistuitór, ~i, zavistuitoáre a. (înv.) invidios, intrigant: *răutatea lumei zavistuitoare ... ne-au supus fără dreptate la vecinica chinuire.* CONACHI; (subst.) *sau singur din capul său au scornit-o, sau de la ... zavistuitoriul ... au aflat-o.* CANT. [*Zavistui* + *-tor*].

zavrác n. v. **zabrac**.

zavragioálcă, zavragioalce f. ţigancă din grupul ţiganilor nomazi (ursari sau căldărari). [*Zavragiu*[1] + *-oaică*].

zavragíu[1], zavragíl m. ţigan nomad (ursar sau căldărar): *un sălaş mare de zavragii se încuibase în inima pădurii.* GAL.; (adj.) *a studiat bine maniera şi limba ţiganilor zavragii.* FIL. [Et. nec.].

zavragíu[2] m. v. **zavergiu**.

zăbălă, zăbale f. 1. piesă a frîului, în formă de bară subţire de metal cu două braţe, prevăzute cu cîte un inel mare, care se introduce în gura calului înapoia ultimilor incisivi, pentru a-l struni şi a-l conduce: *fiul craiului punîndu-i zăbala în gură încălecă şi atunci calul odată zboară cu dînsul.* CR.; *Nicoară ... a strîns zăbala murgului.* SAD.; 2. (la pl.) bubuliţe albicioase, molipsitoare, care apar la oameni, în colţurile gurii, şi la vite, pe buze; zăbăluţă: *dacă muşti din pînea din care au mîncat şoarecii, faci puşchele şi zăbale.* POP.; 3. (pop.; la pl.) bale: *lelea-i cu brîu şi cu zale şi la gură cu zăbale; ţipă-ţi, lele, zalele şi-ţi şterge zăbalele!* POP.; 4. (la pl.) colţurile cărnoase, umflate, uneori albicioase ale ciocului unor pui de păsări. [Din magh. *zabola*].

zăbávă, (rar) **zăbave** f. 1. lipsă de rapiditate sau de grabă în ceea ce face; încetineală, tărăgăneală: *m-am pornit cu graba şi m-am întîlnit cu zăbava.* CR.; *am apucat pe un drum cotit al văii ... ca să nu mă întîlnesc iar cu zăbava.* SAD.; **fără (de) zăbavă**, fără întîrziere, imediat, îndată: *le va pune, fără zăbavă, în legătură cu un avocat.* REBR.; (fam.) **un bob (de) zăbavă**, puţină răbdare; îndată, imediat: *mai am numai un bob de zăbavă.* POP.; 2. (înv.) şedere mai îndelungată într-un loc; popas: *venise mari apele Siretului, pentru care au căutat oştilor cîteva zile a facere zăbavă.* COSTIN; 3. petrecere plăcută a vremii; amuzament, distracţie: *te-ai deprins a socoti amorul o zăbavă, nimic mai mult.* NEGR. [Din sl. *zabava*].

zăbávnic, ~ci, zăbavnică, ~ce a. (înv.) 1. care lucrează încet, fără grabă: *nu te sfătui ... cu robul cel zăbavnic pentru multă lucrare.* BIBLIA; *omul trebuie să fie bun, îngăduitor ..., zăbavnic la mînie.* GAL.; 2. greoi: *mersul ei ... era ... zăbavnic.* HEL. [Din sl. *zabavĭnŭ*].

zăbălós, ~şi, zăbăloásă, ~e a. (pop.) cu zăbale la colţurile gurii; (p. ext.) murdar, nespălat: *la gură-i zăbăloasă.* POP.; (subst.) *ce te uiţi la un zăbălos ca acela?* POP. [*Zăbală* + *-os*].

zăbălúţă, zăbăluţe f. 1. parte a frîului care înconjură bărbia calului şi se prinde de cele două capete ale zăbalei; 2. zăbală (la colţurile gurii). [*Zăbală* + *-uţă*].

zăbăúc, ~ci, zăbăucă, ~ce a. (pop.) zăpăcit, aiurit, năuc; (subst.) *tunde-o dă fugă, că vine zăbăucul.* C.PETR.; (şi: **zăpăuc**). [Et. nec.].

zăbăví vb. v. **zăbovi**.

zăbíc n. v. **zabic**.

zăbíg n. v. **zabic**.

zăblău[1], zăblaie n. (pop.) ţesătură de cînepă, de lînă etc. folosită ca pătură, ca scoarţă etc.: *mai încolo, pe ziduri, stau rînduite, peste-un zăblău vărgat, arme de tot felul.* OD.; (fig.) *pe zăblăul verde al platoului ... merge de-a-n-boulea Zobie guşatul.* DELAVR. [Din bulg. *zŭblo*].

zăblău[2], zăblăi m. (reg.) 1. flăcău (voinic); vlăjgan: *flecău se zice pe une locuri ... zăblău.* B.-DEL.; 2. dulău, zăvod: *cînd a văzut-o boieriul că vine, a dat drumul tuturor zăblăilor, ca s-o rumpă.* POP. [Din magh. *zábaló*].

zăbovi, zăbovesc vb. 1. (pop.; intr.) a întîrzia prea mult la efectuarea unui lucru, la săvîrşirea unei acţiuni; a lucra prea încet, a nu se grăbi: *fanaragiii, masalagiii ... pîndeau pe nesocotitul pedestru care zăbovise a se întoarce acasă.* NEGR.; *zăboveau ... uitîndu-se unii la alţii.* GAL.; (tr.) *de la Poartă îl zăbăvesc cu răspunsul.* NEC.; (refl.) *văzînd că parte din slugile lui se zăbăvesc, porneşte cu grăbire.* CR.; 2. (pop.; tr.) a face pe cineva să întîrzie, a reţine pe cineva: *crişmăriţa cea frumoasă ... se roagă să n-o zăbovim, că mai are şi alţi muşterei.* CR.; 3. (pop.; intr.) a rămîne, a petrece (prea) mult timp într-un loc: *hotărîseră ... să nu mai zăbovească de-a surda la Cucuteni.* SAD.; (refl.) *iară Nicanor să zăbovia la ierusalimneani şi nici un lucru fără cale făcea.* BIBLIA; 4. (înv.; refl.) a-şi petrece vremea, a se îndeletnici cu ceva; (spec.) a se distra: *Ermioni se zăbăvea şi cu meşterşugul doftoriei.* DOS.; (fig.) *fortuna ... cu întristările şi mîhnirile meale giucîndu-se, se zăbăveaşte.* CANT.; (şi: **zăbăvi**). [Din sl. *zabaviti*].

zăbovíre, zăboviri f. (pop.) acţiunea de a zăbovi şi rezultatul ei. [V. *zăbovi*].

zăbovít, ~ţi, zăbovită, ~e a. (înv. şi reg.) întîrziat; amînat: [mîndro] *nu mă ţinea zăbovit, ca pe un cal legat la birt.* POP. [V. *zăbovi*].

zăbovitór, ~i, zăbovitoáre a. (înv.) care zăboveşte. [*Zăbovi* + *-tor*].

zăbrăn n. v. **zabran**.

zăbrănic, zăbranice n. 1. ţesătură fină de mătase, de borangic sau de lînă, de obicei de culoare neagră; văl făcut dintr-o asemenea ţesătură: *baiadere îmbrăcate ... cu ii de borangic şi de zăbranic bogat ţesute.* OD.; *cu zăbranic de borangic ... pişca inima tuturor bărbaţilor.* GAL.; (fig.) *seara se lăsă ca un zăbranic sur.* DELAVR.; 2. văl negru pe care-l poartă pe cap femeile în semn de doliu: *pentru ea şi pentru fete, a poruncit un mare doliu, rochii lungi şi zăbranice de la pălărie şi pînă în pămînt.* DELAVR.; 3. pînză neagră care se pune la o casă sau la uşa bisericii, în semn de doliu: *zece popi, ... colivă, steagul Bisericii Troiţa, flori, lumînări, zăbranice.* DELAVR. [Din bulg. *zabradnik*].

zăbreá, zăbrele f. 1. (înv.) meterez, crenel: *să nu mai îmble să leşuiască, pre supt zebrele să căpuiască.* DOS.; 2. gratie (la ferestre, la uşi etc.): *ferestrele aveau zăbrele ca puşcăriile.* GHICA; 3. (înv. şi pop.) fereastră (cu gratii): *împăratul a zărit, la o zăbrea, o femeie.* SAD.; 4. fiecare dintre barele de lemn sau de fier ale unui gard, ale unui grilaj etc.: *se vedea oprindu-se în faţa unei portiţe ... cu zăbrele roşii.* CĂL.; *frunzuliţă trei smicele ..., leagă calul de zăbrele.* POP.; (şi: **zebrea**). [Din sl. *zabralo*].

zăbrelí, zăbrelesc vb. (rar; tr.) a pune zăbrele (la o fereastră, la o uşă etc.). [De la *zăbrea*].

zăbrelít, ~ţi, zăbrelită, ~e a. cu zăbrele, care are zăbrele: *a trecut la altă ferestruică zăbrelită, de unde să poată urmări tot.* CAR.; *anul fondării ..., înscris cu arabescuri de fier forjat pe ferestrele zăbrelite ale parterului.* GHEŢIE; (şi: **zebrelit**). [V. *zăbreli*].

zăbún, zăbune n. 1. (înv.) haină lungă, fără mîneci, din stofă scumpă, purtată de boieri: *peste zobonul de stofă aurită, purta un benişel, de felendreş.* NEGR.; 2. anteriu lung şi larg, purtat de preoţi şi de călugări; 3. haină groasă, lungă, cu mîneci, vătuită, (împodobită cu cusături) purtată de ţărani: *trînti căciula, aruncă zăbunul, scoase punga ... şi o puse în tarabă.* DELAVR.; *să tîrguiască ... şi bumbac de cel mai bun, să-i fie lui de zăbun.* POP.; (şi: (înv.) **zobon**). [Din bulg. *zabun*].

zăbunăr, zăbunari n. persoană care face sau vinde zăbune: *petreceau cu lăutari vreo 10 negustori ... cîrciumari, cojocari şi zăbunari.* GAL. [*Zăbun* + *-ar*].

zăbunáş, zăbunaşe n. diminutiv al lui zăbun; zăbunel: *zobonaş cu flori cusut şi cu fluturi tot bătut.* POP.; (şi: (reg.) **zobonaş**). [*Zăbun* + *-aş*].

zăbunél, zăbunele n. zăbunaş. [*Zăbun* + *-el*].

zăbuşít a. v. **zăpuşit**.

zăcăre, zăcări f. (înv. şi pop.) boală grea şi de lungă durată: *Troil s-au războlit cu grea zăcare spre moarte.* DOS.; **a cădea în** (sau **la**) **zăcare**, a se îmbolnăvi foarte tare: *împăratul acela ..., căzînd la zăcare, a scris carte frăţîne-său.* CR. [*Zăcea* + *-are*].

zăcăş, ~i, zăcaşă, ~e a. 1. (pop.) care zace bolnav în pat; fără putere; (p. ext.) leneş, trîndav; (subst.) *cînd mă-i vide la căpătîiul zăcaşului, să nu ti apuci să-l tămădui.* POP.; 2. rău, invidios; răzbunător: *era pizmătareţ şi zăcaş la inimă; nu voia ... să-l întreacă alţii nici în bogăţie, nici în procopseală.* ISP. [*Zăcea* + *-aş*].

zăcămînt, zăcăminte n. acumulare naturală de substanţe minerale utile, de origine diferită, cu forme şi dimensiuni variate: *mulţi dibuie cu sondele vîna de ţiţei, dar unul nimereşte ... zăcămîntul.* CĂL. [De la *zăcea*; cf. fr. *gisement*].

zăcăşeálă, zăcăşeli f. (pop.) 1. boală; inerţie; 2. răutate, ură, invidie; dorinţă de răzbunare, pică: *nu mi-a mai rămas la inimă nici o zăcăşală.* ISP. [*Zăcaş* + *-eală*].

zăcăşíe f. (pop.) 1. boală; inerţie; 2. răutate, invidie; dorinţă de răzbunare: *sînt unii care ... se hrănesc cu o nepregetată ciudă, c-o adîncă zăcăşie,*

care în veci le ţine mintea vegheată şi le porneşte sufletul la viclenii şi la răutăţi. OD. [*Zăcaş + -ie*].

zăcătór, ~i, zăcătoáre a. (înv.) **1.** care zace, care stă culcat, întins pe pământ, pe pat etc. din lipsă de ocupaţie, din cauza oboselii etc.; (subst.) *leneşii şi zăcătorii rădică-i spre ascultare.* COR.; **2.** bolnav la pat; **3.** mort; îngropat (în mormînt): *uliţa ticsită de trupuri zăcătoare.* NEGR.; **4. piatră zăcătoare** (şi f.), piatra de jos a morii, deasupra căreia se roteşte alergătoarea: *dar morarul, meşter mare, şedea pe-un fund de zăcătoare.* POP. // f. **1.** vas mare în care se păstrează vinul sau rachiul şi care se umple mereu din alte butoaie: *o fostă cramă, altădată cu zăcători imense.* ARG.; **2.** vas mare cu gura largă, îngropat în pământ, în care se pun strugurii şi se strivesc în vederea fermentării; **3.** vas mare de lemn căptuşit cu tablă, în care se pun la dospit pieile pentru tăbăcit; **4.** vas în care se depozitează, provizoriu, peştele la cherhana; **5.** (pop.) loc ferit, adesea lîngă o apă, unde se odihnesc vara vitele; zăcătură: *te scoli în prînzu mare, cîndu-i ciurda-n zăcătoare şi soarele pe răzoare.* POP. [*Zăcea + -ător*].

zăcătúră, zăcături f. (reg.) **1.** zăcătoare: *duceţi-vă ... [î]n zăcătura vacilor.* POP.; **2.** rachiu sau vin păstrat într-o zăcătoare. [*Zăcea + -ătură*].

zăceá, zac vb. (intr.) **1.** a sta întins, culcat sau tolănit pe pat, pe pământ etc. din lipsă de ocupaţie, din cauza oboselii etc.: *mama veni voioasă, la umbra corcoduşului, unde zăceam întins.* DELAVR.; *porni nepăsător spre prispa casii unde zăcea Paraschiv.* PR.; **2.** a sta culcat (multă vreme) în pat din cauza unei boli grele; a fi bolnav (timp îndelungat): *pe-un pat alb ca un lintoliu ... zace palida vergină.* EM.; *avea acasă trei copii şi o nevastă care zăcea de astă-toamnă.* REBR.; (reg.) **a zăcea pe picioare**, a fi bolnav (uşor) fără a sta în pat, a duce boala pe picioare: *galbanarea ... la unia ţine ani întregi şi omul zace pe picioare.* POP.; **3.** a fi mort; a fi îngropat (în mormînt): *luară piatra unde era mortul zăcînd.* COR.; *la dreapta ... zăcea cădavrul unui om.* REBR.; (înv.) **aici zace ...**, formulă cu care începe un epitaf scris pe o cruce; **4.** (fig.) a sta ascuns, a fi în stare latentă: *să te prinzi în joc lîng-o fată care ţi-a plăcea; eu atunci ... oi ochi-o bine şi apoi ţi-oi spune eu ce zace într-însa.* CR.; **5.** (despre bogăţii minerale) a exista zăcăminte în pământ: *în pîntecele acestor munţi zac comorile minerale cele mai bogate şi mai felurite din Europa.* BĂLC.; **6.** a fi, a se afla de multă vreme (sau pentru multă vreme) în aceeaşi stare, situaţie etc.: *toate acele producţiuni literare zăceau uitate.* CAR.; *tablourile zăceau prin toate colţurile.* PR.; **a zăcea la închisoare** (sau **în puşcărie etc.**), a fi întemniţat: *acel singur om ar zăcea în puşcărie sau la ocnă.* EM.; **7.** (fig.) a fi aşezat, a fi situat undeva: *iată-ne ajunşi cu bine pe naltele hotare, ce zac între Moldova şi ţările maghiare.* AL. [Lat. *iacere*].

zăceálă f. v. zaceală.

zăcére, zăceri f. faptul de a zăcea; şedere îndelungată la pat; boală (grea şi lungă); zăcut[1]: *după o zăcere de cîteva luni, cînd se întoarse la stăpîn, locul lui era ocupat.* CAR.; **a cădea la zăcere**, a se îmbolnăvi foarte tare, a cădea la pat: *bietul om a căzut la zăcere de inimă rea.* SAD. [V. *zăcea*].

zăcon n. v. zacon.

zăcút[1] n. zăcere: *de zăcutul îndelungat bolnavului i se rănise tot spatele.* AG. [V. *zăcea*].

zăcút[2], ~ţi, zăcută, ~e a. **1.** (rar) care a fost (foarte) bolnav, mai ales de vărsat; **2.** (rar) care a fost ţinut mult timp într-un loc, în ceva etc.: *le dădea boabe şi grăunţe zăcute-n rom.* CAR.; **3.** (pop.) stătut, clocit: *apă zăcută.* [V. *zăcea*].

zădăr n. v. zadar.

zădărnic a. v. zadarnic.

zădărí vb. v. zădărî.

zădăríre f. v. zădărîre.

zădărît a. v. zădărît.

zădărí, zădărăsc vb. (tr.) **1.** a aţîţa, a întărîta, a provoca; a sîcîi, a necăji, a irita: *zise Domnul către Moisi: „pînă cînd mă zădăraşte norodul acesta?“.* BIBLIA; *a chemat lîngă ea pe slujitor, zădărîndu-l şi împungîndu-l cu glume.* SAD.; **2.** (înv.) a hărţui (inamicul): *în tot cursul verii ne zădărise ei bîntuind ... tîrguleţul nostru.* OD.; **3.** (reg.) a zgîndări (o rană, o bubă etc.); **4.** (rar) a aţîţa focul, flăcările etc.: *a rupt un mănunchi de stuf uscat, zădărînd flăcările.* SAD.; (şi: **zădări**). [Din sl. *zadirati*].

zădăríre, zădărîri f. acţiunea de a zădărî şi rezultatul ei; provocare; sîcîială: *amărăciune sufletului iaste vinul bîndu-se mult, în zădărîre şi în căderea împotrivă.* BIBLIA; (şi: **zădărire**). [V. *zădărî*].

zădărît, ~ţi, zădărîtă, ~e a. întărîtat, provocat; sîcîit: *omul zădărit se da înfrînt.* V.R.; (şi: **zădărit**). [V. *zădărî*].

zădărnicí, zădărnicesc vb. (tr.) a face să nu se realizeze ceva, a face să eşueze un plan, o acţiune etc.; a dejuca: *credem că nici o punere la cale internaţională nu poate şi nu trebuie să zădărnicească acest principiu constituţional.* EM.; *mi-ai zădărnicit toată iscusinţa mea diplomatică.* HOGAŞ. [De la *zadarnic*].

zădărnicíe, zădărnicii f. **1.** caracterul a ceea ce este zadarnic, fără folos; deşertăciune: *tot ce-a fost ori o să fie în prezent le-avem pe toate, dar de-a lor zădărnicie te întreabă şi socoate.* EM.; *sentimentul zădărniciei ... nu izbutea să anuleze vitalitatea ... arhitectului.* CĂL.; **2.** (înv.) ambiţie nemăsurată, vanitate, trufie: *dacă am considera suferinţele poporului de jos, care plăteşte din sudoarea lui toate zădărniciile şi viciile celor ce-l stăpînesc.* EM. [*Zadarnic + -ie*].

zădărnicíre, zădărniciri f. acţiunea de a zădărnici şi rezultatul ei; dejucare a unui plan, a unei acţiuni: *Păturică ... vedea în această atitudine zădărnicirea viselor sale celor ambiţioase.* FIL. [V. *zădărnici*].

zădărnicít, ~ţi, zădărnicită, ~e a. care a fost împiedicat să se realizeze; dejucat: *o tristeţe îndepărtată, o obosealâ de viaţă zădărnicită.* PETR. [V. *zădărnici*].

zădúf, zădufuri n. **1.** căldură mare, înăbuşitoare; arşiţă, zăpuşeală: *au nu va potoli roua pe zăduf?* BIBLIA; **2.** (fig.) nelinişte; supărare, necaz: *zăduhul ce-o munceşte simte bine c-o zugrumă.* DELAVR.; **3.** (fig.; la pl.) dificultăţi, greutăţi: *am dat zarafului ... lei una mie, ca să nu-mi facă zădufuri ... la numărătoarea banilor.* FIL.; (şi: (înv.) **zăduh**, (reg.) **zăduv**). [Din sl. *zaduhŭ*].

zădufós, ~şi, zădufoásă, ~e a. (înv.) arzător, dogoritor, înăbuşitor: *porunci Dumnezău la vînt arzătoriu, zăduhos, şi lovi soarele pre capul lui Iona.* BIBLIA; *să nu fie vară zădufoasă, nici iarnă cu ger.* B.-DEL.; (şi: **zăduhos**). [*Zăduf + -os*].

zădúh n. v. zăduf.

zăduhós a. v. zădufos.

zădúv n. v. zăduf.

zăgăn, zăgani m. (ornit.) vultur bărbos; şurligaie (*Gypaëtus barbatus aureus*): *atîta-i găina cît un zagan.* POP. [Din turc. *zagan*].

zăgăştínă, zăgaştine f. (reg.) plasă de pescuit. [Et. nec.].

zăgáz, zăgazuri n. **1.** stăvilar, baraj de dimensiuni mici: *printre copitele zglobiilor mînji ... se strecoară pitpalacul ... pe un heleşteu cu zăgaz de taraci.* OD.; *rumpeţi peste şanţuri zăgazul heleşteului.* GAL.; **a se rupe** (sau **a se deschide, a se descuia**) **zăgazurile cerului**, se spune cînd plouă torenţial sau fără încetare: *sub urgia întregului zbucium al făptuirii, zăgazurile cerului se rupseră.* HOGAŞ; **2.** (fig.) ceea ce stă în calea unei acţiuni sau ceea ce împiedică realizarea unui ţel; opreliştе, obstacol: *într-o zi ... ridicase singur zăgazul şi se prăvălise în desfrîu.* M.CAR.; **3.** (p. ext.) lac sau iaz format în spatele unui baraj; **4.** (p. ext.) braţ derivat dintr-o apă curgătoare: *şi-şi avea ... noauă vii într-un pîrleaz, noauă mori într-un zăgaz.* POP.; **5.** întăritură de protecţie făcută în malul unui rîu; dig: *cine vine pe zăgaz? Costică cu calu breaz.* POP. [Cf. sb. *zagatiti* „a stăvili“].

zăgăzuí, zăgăzuiesc vb. (tr.) **1.** a opri o apă curgătoare prin construirea unui zăgaz; a stăvili, a bara; a îndigui: *nişte lunecări de straturi or fi închis şi zăgazuit albia, la ieşirea Bicazului spre chei.* SAD.; **2.** (fig.) a împiedica, a opri: *încercă să-i zăgăzuiască destăinuirile.* REBR.; *pornirea născută în pietul ei se dovedea prea puternică pentru a fi zăgăzuită.* GHEŢIE. [*Zăgaz + -ui*].

zăgăzuíre, zăgăzuiri f. acţiunea de a zăgăzui şi rezultatul ei; stăvilire, barare; îndiguire. [V. *zăgăzui*].

zăgăzuít, ~ţi, zăgăzuită, ~e a. stăvilit, barat; îndiguit. [V. *zăgăzui*].

zăgílnă f. v. zăgîrnă.

zăgírnă, zăgîrne f. (reg.) săculeţ de pînză, folosit la stînă, în care se pune caşul sau urda, pentru a se scurge zerul; (şi: **zăgílnă**). [Et. nec.].

zăgnátă f. v. zăgneată.

zăgneátă, zăgnete f. (reg.) **1.** surcea, vreasc pentru foc: *pune nişte zăgnete pe foc, să se aprindă.* POP.; (fig.) *se gătiia pre eişi zăgneată focului veacinic.* DOS.; **2.** foc de nuiele sau de surcele uscate care se face la gura cuptorului (şi arde cu flacără vie): *plăcinta nu-i nici făţată, ai avut slabă zăgnată.* POP.; **a da zăgneată focului**, a înteţi focul: *daţi zăgnată focului, ca să ospătăm pe Măria sa.* SAD.; **3.** (fig.) **a da zăgneată cuiva**, a încuraja, a îndemna pe cineva la o acţiune: *de nu-i dă cumătra zăgnată, el tăcea ca un modoroi.* POP.; (şi: **zăgnată, segnetă**). [Din rus. *zagneta*, ucr. *zagnit*].

zăhărníţă f. v. zaharniţă.

zăhătă, zăhate f. (reg.) **1.** perete de nuiele construit pentru a adăposti vitele contra vîntului; **2.** ulicioară: *casa ... era pe o zăhată strîmtă.* POP. [Din ucr. *zagata*].

zăhăí, zăhălesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a hărţui (cu atacuri repetate): *hanul tătărăsc ... tot zăhăia cîte o aripă moschicească de nu să pute lăţi.* NEC.; **2.** (înv. şi reg.) a supăra, a necăji, a sîcîi; a stingheri: *nu cumva mulţimea* [stupilor] *... să zăhăiască pe megieşi.* CANT.; *om scăpa de dînsul, nu ne-a zăhăi mai mult.* POP.; **3.** (înv. şi reg.) a arunca în dezordine; a răscoli, a deranja; a rătăci: *pe o grindă, călepe de tort şi lînuri boite fel de fel pentru scoarţe şi lăicere; apoi cîlţi, buci şi alte lucruri, zăhăite prin cele poliţi şi colţare.* CR.; *nu ştiu cum mi-am zăhăit tocul de ochelari.* POP. [Din ucr. *zagaïti*].

zăhălálă, zăhălell f. (înv.) **1.** hărţuială: *şi nu trece ceie la ceştie, nici ceştie la ceielalţi, nici făce zăhăială, nemică.* NEC.; **2.** tulburare, nelinişte: *avea frică şi să mira ce va face ... fiind într-atîta zăhăială la suflet.* DOS. [*Zăhăi + -eală*].

zăhărél n. diminutiv al lui zahăr: *să-i dea mama băieţelului zăhărel? ...* CAR.; **a duce** sau **a purta (pe cineva) cu zăhărelul**, a abuza de buna credinţă a cuiva folosind vorbe şi promisiuni înşelătoare; a ademeni, a înşela: *m-ai purtat şase luni cu zăhărelul.* M.CAR.; *nu vor putea fi duşi cu zăhărelul la nesfîrşit.* GHEŢIE. [*Zahăr + -el*].

zăhărí vb. v. zaharisi.

zăhărít a. v. zaharisit.

zăhărít a. v. zaharisit.

zăhárós a. v. zaharos.

zăitín, zăitinuri n. (reg.) untdelemn; **a fi zăitin pe apă**, a fi învingător; a fi nevinovat. [Din sb. *zejtin*].

zălár, zălare n. 1. (reg.) lanţ de care se atîrnă ceaunul de mămăligă; 2. (reg.) cîrlig de lemn de care se atîrnă lanţul la vatră; 3. (pop.) za[1]: *de-odată s-arăta cu zelar, cu buzdugan.* POP. // m. (pl. **zălari**) meseriaş care face zale[1]; (şi: **zelar**). [*Zale* (pl. lui *za*[1]) + *-ar*].

zălezeálă, zălezeli f. (reg.) oboseală. [*Zălezi* + *-eală*].

zălezí, zălezesc vb. (reg.; intr.) a-şi pierde puterile, a slăbi; a obosi. [Et. nec.].

zălezít, ~ţi, zălezită, ~e a. (reg.) fără vlagă, slăbit. [V. *zălezi*].

zălezitúră, zălezituri f. (reg.) slăbiciune, moleşeală. [*Zălezi* + *-tură*].

zăloágă[1], zăloage f. fişie de hîrtie, de pînză etc. care se pune între paginile unei cărţi ca semn; semn de carte: *pe o măsuţă erau versurile lui Lamartine, cu zăloaga de mătase cam pe la mijloc.* PETR. [Din rus. *zaloga*].

zăloágă[2] f. arbust înalt din familia salicaceelor, cu lujeri anuali viguroşi, cenuşii-verzui sau bruni (*Salix cinerea*); (şi: **zălog**). [Et. nec.].

zălód a. v. zălud.

zălóg[1], zăloguri şi **zăloage** n. 1. (pop.) amanet, garanţie, gaj; obiect sau persoană lăsată drept garanţie: *craiul leşesc ... pus-au zălog la Alexandru Vodă ... toată Pocuţia şi au luat 1000 de ruble de argint.* UR.; *l-au adus cu ei zălog pentru boul lipsă.* SAD.; **a-şi lăsa pieile zălog**, a-şi pierde viaţa: *crezi d-ta că puţini lupi dau cinstea pe ruşine, lăsîndu-şi pieile zălog?* CR.; 2. (înv.) ostatic: *şi au luat pre fiii povăţuitorilor ţării zăloage şi au pus pre ei la margine, în Ierusalim, în pază.* BIBLIA. [Din sl. *zalogŭ*].

zălóg[2] m. v. zăloagă[2].

zălogí, zălogesc vb. (tr.) 1. (înv. şi pop.) a pune (ceva) zălog; a amaneta; a ipoteca: *ş-au zălogit toate moşiile sale drept zece mii de galbeni de aur.* N.COSTIN; *moşia şi-o zălogea, herghelia şi-o vindea.* POP.; 2. (înv.) a da (pe cineva) ca ostatic: *dacă nu i-a plăcea, să mă zălogească pentru o sută de galbini.* SAD. [De la *zălog*[1]].

zălogíre, zălogiri f. (înv.) acţiunea de a zălogi; amanetare; ipotecare: *au rămas hîrtii ... privitoare la o afacere de zălogire din partea logofătului.* CĂL. [V. *zălogi*].

zălogít, ~ţi, zălogită, ~e a. 1. amanetat; ipotecat; 2. luat ca ostatic: *şi au luat cei den margine lui Ionathan pre cei zălojiţ.* BIBLIA. [V. *zălogi*].

zălúd, ~zi, zăludă, ~e a. 1. (înv. şi pop.) nerod, nătîng, prostănac: *Mihai Vodă îţi părea că este un om zălud.* NEC.; 2. (pop.) neserios; uşuratic: *astîmpăraţi-vă, ... nu fiţi zălude.* POP.; 3. (înv. şi pop.) nebun, smintit: *ca cum ... mintea şi-ar fi pierdut ... către toţi chip de zălod ... arată.* CANT.; (subst.) *cum vine moşneagu de la lucru, baba, ca o zăludă, îi iese înainte.* POP.; (şi: (înv.) **zălod**). [Din bulg. *zaluden*].

zălúţă, zăluţe f. 1. diminutiv al lui za[1]; 2. cusătură în formă de lănţişor, care se face pe ie sau pe catrinţă: *iată vine-a mea drăguţă cu cătrinţa cu zăluţă.* POP. [*Zale* (pl. lui *za*[1]) + *-uţă*].

zăluzeálă, zăluzeli f. (reg.) nebuneală, sminteală. [*Zăluzi* + *-eală*].

zăluzí, zăluzesc vb. (reg.; tr., refl. şi intr.) a deveni zălud; a se sminti: *s-a speriat el de rău că a fost mai să-şi sară din minte, a fost mai să zăluzească.* POP.; *se zăluzise la minte.* POP. [De la *zălud*].

zăluzíe, zăluzii f. 1. (înv. şi reg.) prostie, nerozie: *svîntul Grigorie ... probrădzînd de agiuns hulenia lor, zăludzîia şi nepriceperea.* DOS.; 2. (reg.) nebunie, sminteală. [*Zălud* + *-ie*].

zăluzít, ~ţi, zăluzită, ~e a. (reg.) năucit; smintit. [V. *zăluzi*].

zămăríe f. v. zemărie.

zămentí n. v. zăminti.

zăminteálă, zăminteli f. (înv.) amestecătură, învălmăşeală: *într-atîta de numere şi de neamuri zămînteală, cum s-ar putea singură a dachilor stăpînire dintr-altora a să despărţi.* CANT. [*Zăminti* + *-eală*].

zămintí, zămintesc vb. (înv.; tr.) a învălmăşi: *cursul vremilor acelea ... fără nici o bună orînduială amestecate şi zămentite era.* CANT.; (şi: **zămenti**). [Din sl. **zametiti*].

zămislí, zămislesc vb. 1. (înv. şi pop.; tr.) a concepe, a procrea: *şi iată, vei zămisli în zgău, şi vei naşte fiiu.* BIBLIA; 2. (înv. şi pop.; refl.) a lua fiinţă; a se naşte: *Carele s-au zemislit din Duhul Sfînt, adecă s-au născut din Fecioara Maria.* ANTIM; *întru fărădelegi m-am zămislit.* GAL.; 3. (fig.; tr. şi refl.) a (se) crea, a (se) produce; a (se) forma, a (se) înfiripa: *vremea închisă zămisleşte visuri spăimîntoase.* ISP.; *basmul tinereţii fără bătrîneţă ... într-acele locuri trebuie să se fi zămislit.* SAD. [Din sl. *zamisliti*].

zămislíre, zămisliri f. (înv. şi pop.) 1. acţiunea de a (se) zămisli; procreare: *minunată zemislirea lui, minunată şi naşterea.* ANTIM; 2. naştere: *zimislirea svîntului slăvit ... Botedzătoriu Ioan.* DOS.; 3. (fig.) apariţie; creare: *erau zămisliri ale imaginaţiei sale.* GHICA; (şi: (înv.) **zemislire, zimislire**). [V. *zămisli*].

zămislítor, ~i, zămislitoáre a. (rar) care zămisleşte; creator: *viaţa e privită ca un produs accidental al materiei despoiate de orice intenţie zămislitoare.* BL. [*Zămisli* + *-tor*].

zămorí, zămorăsc vb. 1. (înv. şi reg.; tr.) a chinui prin înfometare; a slei de puteri; a istovi: *tată-său l-au băgat în temniţă şi l-au zămorît cu foamea.* DOS.; 2. (reg.; refl.) a-şi potoli foamea sau setea numai atît cît să-şi ţină zilele: *începe cînd a roade la copaci tineri, cînd a forfăca smicele ... se zămorea şi ea, sărmana, cum putea.* CR. [Din sl. *zamoriti* „a omorî"].

zămós a. şi m. v. zemos.

zămoşíţă, zămoşiţe f. plantă erbacee, cu tulpina ramificată de la bază, acoperită cu peri aspri, cu flori mari gălbui sau purpurii, catifelate la mijloc; macul-cioarei (*Hibiscus trionum*). [*Zămos* + *-iţă*].

zămúrcă f. v. zemurcă.

zămuşoáră f. v. zemuşoară.

zănát, zănaturi n. (reg.) 1. obicei: *tot satu cu zănatu.* POP.; 2. meşteşug, meserie: *dă copilul la un zănat, nu-l ţinea acasă!* POP. [Din sb. *zanat*].

zănátec a. v. zănatic.

zănátic, ~ci, zănatică, ~ce a. zăpăcit, aiurit; smintit: *nervos, iute, cam zănatic uneori, dar un fond excelent de prieten.* VLAH.; (subst.) *umblă ca o zănatică.* PANN; (şi: **zănatec**). [Cf. lat. *dianaticus*].

zăngăneálă, zăngăneli f. zgomot metalic; zăngănit. [*Zăngăni* + *-eală*].

zăngăní, zăngănesc vb. 1. (intr.) a produce un zgomot caracteristic prin lovire, ciocnire, izbire etc.: *un orologiu zîngăneşte încet şi subţire în părete.* EM.; *izbucni o bubuitură de tun şi geamurile zăngăniră.* PR.; 2. (tr.) a face să producă sunete caracteristice prin lovirea, ciocnirea etc. a unor obiecte de metal, de sticlă etc.: *banii ... tot să-i zuruieşti, tot să-i zingăneşti, să-i numeri mereu.* POP.; (şi: **zîngăni, zingăni, zingheni**). [*Zang* + *-ăni*].

zăngănít, zăngănituri n. zgomot specific, produs de unele obiecte metalice, de sticlă etc., prin ciocnire sau prin lovire; zăngăt: *de zăngănitul armelor copilul a adormit.* CAR.; (şi: **zîngănit, zingănit**). [V. *zăngăni*].

zăngănítor, ~i, zăngănitoáre a. care zăngăneşte; zornăitor; (şi: **zîngănitor, zinghenitor**). [*Zăngăni* + *-tor*].

zăngănitúră, zăngănituri f. zăngănire: *la fîtece zăngănitură a clopotului conductorului, sufletul lui tresălta.* C.L.; (şi: **zîngănitură**). [*Zăngăni* + *-tură*].

zăngăt, zăngăte n. zăngănit: *mare zgomot în dreapta; răcnete, vaiete, împuşcături, zinghete de arme.* AL.; (şi: **zîngăt, zinghet, zînghet**). [*Zîng* + *-ăt*].

zănoágă, zănoage f. 1. depresiune circulară cu pereţi înalţi şi prăpăstioşi, situată la mare altitudine; căldare: *falnicul munte acoperit odineoară de gheţuri, din a căror înceată topire i-au rămas pe zănoagele de la Găuri turme de stînci.* VLAH.; 2. poiană sau coastă de deal (pentru agricultură): *în cea zănoagă verde, unde iarba-mi creşte.* POP.; 3. ochi larg de apă adîncă, format pe cursul unei ape, mai jos de un stăvilar. [Din sl. **zanoga*; cf. bulg. *zanoga*].

zăpádă, zăpezi f. 1. precipitaţie atmosferică solidă, sub formă de fulgi albi, alcătuiţi din cristale de apă îngheţată; strat provenit din aglomerarea acestor fulgi, care se formează cînd temperatura solului coboară sub 0°; omăt, nea, ninsoare: *sara era liniştită; ... zăpada strălucea în singurătatea uliţei.* EM.; 2. (chim.) **zăpadă carbonică**, bioxid de carbon în stare solidă. [De la *zăpădi*].

zăpăceálă, zăpăceli f. 1. faptul de a (se) zăpăci; stare în care se află cel zăpăcit; tulburare, buimăceală, năuceală: *atîta turburare şi zăpăceală pricinui lui Albert unele ca acestea, încît îl apucă frigurile.* ISP.; *avînd întîpărit pe figură un aer de zăpăceală şi de nehotărîre.* GHEŢIE; 2. dezordine, neorînduială, învălmăşeală: *e mare zăpăceală acasă la ei.* [V. *zăpăci*].

zăpăcí, zăpăcesc vb. 1. (tr. şi refl.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă capacitatea de a judeca limpede; a (se) tulbura la minte, a (se) năuci, a (se) buimăci: *ca şi cînd m-aş fi sculat în mijlocul nopţii după un vis care te zăpăceşte, mă sculai de la masă.* DELAVR.; *mai rău o să ne zăpăcim la cap.* PR.; 2. (fam.; refl.) a-şi pierde stăpînirea de sine; a (se) fistîci; a (se) încurca, a se intimida: *nu mă lua iute, coconaşule, că mă zăpăcesc.* FIL.; 3. (tr.) a deranja, a răscoli, a învălmăşi: *cine mi-a zăpăcit hîrtiile?* [Et. nec.].

zăpăcíre f. acţiunea de a (se) zăpăci şi rezultatul ei; buimăceală, tulburare: *se afla într-o stare de zăpăcire din care nimic nu putea să-l scoată.* HEL. [V. *zăpăci*].

zăpăcít, ~ţi, zăpăcită, ~e a. 1. care are mintea tulbure; buimăcît, năucît: *ce porunceşti, cocoane? ziseră ei intrînd în casă somnuroşi şi zăpăciţi.* FIL.; (subst.) *feciorul de împărat rămase ca un zăpăcit.* ISP.; 2. derutat, încurcat: *atît era de zăpăcit, încît nu ştia în care mînă să ţie cuţitul.* SL. [V. *zăpăci*].

zăpăcitór, ~i, zăpăcitoáre a. (rar) care zăpăceşte; ameţitor, năucitor. [*Zăpăci* + *-tor*].

zăpădí, zăpădesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) acoperi cu zăpadă; a (se) înzăpezi: *cîndu împarte de ceriu împărăţii spr-insu, zăpădeşte-se în Selmon.* COR.; (fig.) *sufletul ... să se zăpădească cu scîrbele.* COR. [Din sl. **za-pasti, *za-pado`*; cf. sb. zapasti „a cădea" (despre ploaie, zăpadă)].

zăpădós, ~şi, zăpădoásă, ~e a. (rar) cu multă zăpadă. [*Zăpadă* + *-os*].

zăpăí, pers. 3 **zăpăle** vb. (reg.; intr.; despre cîini) a lătra: *cîinele ciobănesc a zăpăit.* SAD. [*Zap* + *-ăi*].

X YZ

zăpăít n. (reg.) faptul de a zăpăi; lătrat, zăpăitură: *un zăpăit furios de cîine izbucni.* SAD. [V. ***zăpăi***].

zăpăitúră, zăpăituri f. (reg.) zăpăit: *trei cîini năvăliră cu zăpăituri supărate.* SAD. [***Zăpăi*** + *-tură*].

zăpăúc a. v. **zăbăuc**.

zăpcí vb. v. **zapcii**.

zăpîrstea m. artic. (reg.) **1.** cel mai mic dintre copiii unei familii: *numai lui zăpîrstea îi era frică să-ntingă.* POP.; **2.** copil nedezvoltat fizic, pipernicit. [Et. nec.].

zăplán m. v. **zaplan**.

zăpláz, zăplazuri n. (reg.) gard de ulucă: *şi aceiaşi pomi în floare crengi întind peste zaplaz.* EM.; (şi: **zaplaz**). [Et. nec.].

zăpódie, zăpodii f. **1.** (înv.) vale între munţi sau între dealuri: *înveştiră-se berbecii oilor şi zăpodiile înmulţiră grîu.* PSALT.; **2.** loc şes pe o înălţime; platou: *avea pe zăpodia dealului mahala foarte mare.* CANT.; **3.** şes aşezat mai jos faţă de zona înconjurătoare: *cele mai mănoase şesuri sînt zăpodiile.* [Din sl. **zapodije*].

zăpór, zăpoare n. (pop.) **1.** baraj format prin îngrămădirea sloiurilor de gheaţă, primăvara, mai ales în zonele înguste ale unui rîu sau la coturile acestuia; (p. ext.) revărsare de ape, inundaţie: *are să întîrzie ... pînă ce se va mîntui zăporul şi se vor scurge puhoaiele.* SAD.; **2.** baraj construit pentru a permite funcţionarea unei mori de apă sau plecarea plutelor; **3.** apă care se acumulează în spatele stăvilarului de la moară; **4. a pune zăpor,** (despre cai) a nu voi să tragă, a se opri: *caii pun zăpor la coastă în deal.* C.L.; **a sta la zăpor**, a înfrunta primejdiile. [Din sl. ***zaporŭ***].

zăporí, pers. 3 **zăporăşte** vb. (pop.; refl.; despre ape) a se revărsa din cauza dezgheţului. [De la ***zăpor***].

zăpreálă f. (reg.) retenţie urinară (mai ales la cai). [***Zăpri*** + *-eală*].

zăprí, zăpresc vb. (reg.; refl.) **1.** a avea retenţie urinară; **2.** a se constipa. [Din sl. ***zaprěti***].

zăpsí, zăpsesc vb. (reg.; tr.) **1.** a prinde pe cineva asupra unui fapt săvîrşit în ascuns; a surprinde: *avea o mare ciudă pe mine, de cînd mă zăpsise în grădina lui la furat mere domneşti.* CR.; **2.** a prinde de veste, a băga de seamă; a observa: *numaidecît zăpsi că-i lipsesc din bani.* POP. [Et. nec.].

zăpúc, zăpucuri n. (pop.) zăpuşeală, năduf: *dete odată Dumnezeu un zăpuc mare.* POP. [Cf. sb. ***zapuhati*** „a sufla"].

zăpuşálă f. v. **zăpuşeală**.

zăpuşeálă, zăpuşeli f. căldură mare, înăbuşitoare; arşiţă, zăduf: *aerul fierbe de zăpuşală.* VLAH.; *se simţea zăpuşeala şi subt umbrarul de frunze.* PETR.; (şi: **zăpuşală**). [***Zăpuşi*** + *-eală*].

zăpuşí, zăpuşesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) înfierbînta; (p. ext.) a (se) sufoca: *soarele ... scînteia pe cerul fără pic de nori, ameninţînd să zăpuşească oraşul cu arşiţa sa.* DELAVR. [Din bulg. ***zapuša***, sb. ***zapušiti*** „a umple de fum"].

zăpuşít, ~ţi, zăpuşită, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** înfierbîntat; sufocat de căldură: *umbrar răcoritor al turmelor zăbuşite.* OD.; **2.** înăbuşitor (din cauza căldurii), sufocant, zăpuşitor: *năduhul greu şi zăpuşit al dormitoarelor.* DELAVR.; (şi: **zăbuşit**). [V. ***zăpuşi***].

zăpuşitór, ~i, zăpuşitoáre a. (înv. şi reg.) care zăpuşeşte, înăbuşitor, sufocant: *soarele e zăpuşitor.* DELAVR. [***Zăpuşi*** + *-tor*].

zăr n. v. **zer**.

zărár, zărari m. (pop.) cioban care mulge oile; mulgător: *pleacă Costea la Galaţi să ia ... glugi mari la cei zărari.* POP. [***Zăr*** + *-ar*].

zărăfíe f. (înv.) **1.** ocupaţia zarafului: *te-ai apucat de zărăfie.* PETR.; **2.** casă de schimb; localul zarafului: *fost condicar la zărăfie.* CĂL. [***Zaraf*** + *-ie*].

zărgán, zărgani m. specie de peşte marin cu corpul alungit şi cilindric, acoperit cu solzi mici şi cu oasele colorate în verde (*Belone belone euxini*). [Din turc. ***zarghana***].

zărgheálă, zărgheli f. (reg.) sminteală; zăpăceală. [***Zărghi*** + *-eală*].

zărghénie, zărghenii f. (reg.) zărgheală. [***Zărghi*** + *-enie*].

zărghí, zărghesc vb. (reg.; refl.) a se sminti; a se zăpăci: *da ci, bre, voi v-aţi zărghit?* CĂL. [Et. nec.].

zărghít, ~ţi, zărghită, ~e a. (reg.) smintit, ţicnit; zăpăcit: *pesemne, măi băiete, eşti cam zărghit de minte.* POP.; (subst.) *zărghitul de Trăsnea dormea pe hat, cu gramatica sub nas.* CR. [V. ***zărghi***].

zări[1], zăresc vb. **1.** (tr.) a vedea (ceva sau pe cineva) slab, nedesluşit (din cauza depărtării, a întunericului etc.): *o fantomă-ncoronată din el iese ... o zăresc ...* ALEX.; *după un pătrar de oră zăririăm o lumină.* HOGAŞ; **a zări ca prin sită**, a vedea numai conturul obiectelor, fără a distinge culoarea, forma etc.: *luă laptele ce-i adusese şi apoi se unse cu dînsul ... simţi că parcă începuse a zări ca prin sită.* ISP.; **2.** (tr.) a vedea (ceva) în treacăt, în fugă: *am zărit de la fereastră vro două trăsuri coborînd dealul spre sat.* AL.; **3.** (tr.) a observa, a descoperi pe cineva sau ceva: *după gratii de fereastră o copilă el zări.* EM.; **4.** (refl.) a se vedea, a se arăta, a se ivi, a apărea: *stingîndu-se lampa din cameră, se zăreşte lumina din dulap.* LOV.; *şi pe cer el se zărea întîi ca un porumbaş, apoi ca un lăstunaş.* POP.; **a se zări de ziuă**, a se face ziuă: *mă răpăd acasă la mine ... şi cînd s-a zări de ziuă, sînt aici.* CR.; **5.** (pop.; intr.) a străluci, a lumina: *nu-s case ca casele, ci zăresc ca soarele.* POP. [Din sl. ***zьrěti***].

zări[2] vb. v. **zeri**.

zărpălătec a. v. **zărpălatic**.

zărpălátic, ~ci, zărpălatică, ~ce a. (reg.) fluşturatic, uşuratic; (subst.) *da' nu ca zărpălatecul de fi-meu: în loc să puie şi el ochii pe vruna, d-o vreme încoace umblă craun.* DELAVR.; (şi: **zărpălatec**). [Et. nec.].

zărvăí, zărvăiesc vb. (reg.; intr.) a face zarvă, gălăgie: *negustorii începură a zărvăi şi a-şi rîndui marfa.* DELAVR. [***Zarvă*** + *-ăi*].

zărzăráş, zărzăraşi m. (pop.) zărzărel. [***Zarzăr*** + *-aş*].

zărzărél, zărzărei m. (pop.) diminutiv al lui zarzăr; zărzăraş: *foaie verde zărzărel, cînd eram mai mititel, unde mă culcam, dormeam.* POP. [***Zarzăr*** + *-el*].

zărzărícă, zărzărele f. (pop.) diminutiv al lui zarzără. [***Zarzără*** + *-ică*].

zăstímp, zăstimpuri n. (înv. şi reg.) răstimp: *după un zăstîmp de vreme.* POP.; (şi: **zăstîmp**). [***Zăstîmp***].

zăstîmp n. v. **zăstimp**.

zăticneálă, zăticneli f. (pop.) piedică, opreliştе: *ce fel de zăticneală ai putea să întîmpini din pricina asta?* CR. [***Zăticni*** + *-eală*].

zăticní, zăticnesc vb. (pop.) **1.** (tr.) a împiedica, a incomoda, a stînjeni: *îl împiedicaseră să apună cu fală, zăticnindu-i minunata cumpănire a însuşirilor.* M.CAR.; **2.** (refl.) a se opri, a se întrerupe: *staţi pe la locuri, boieri! ... ci nu vă zăticniţi din gustare!* OD.; (şi: **zătigni**). [Din sl. ***zatŭknonti***].

zăticníre, zăticniri f. (pop.) acţiunea de a (se) zăticni şi rezultatul ei; împiedicare, opreliştе: *am intrat în viaţa expresiei cu zăticnire.* ARG. [V. ***zăticni***].

zătigní vb. v. **zăticni**.

zătoácă, zătoace f. (reg.) braţ de fluviu format între malul unei ape şi al unui ostrov. [Din ucr. ***zatoka***].

zătón, zătoane n. (reg.) **1.** loc cu apă liniştită şi adîncă, pe cursul unui rîu, unde pot ierna navele; **2.** zăgaz pe cursul unei ape; **3.** îngrăditură din stuf sau din nuiele făcută pe cursul unui rîu pentru prinderea peştelui; locul închis cu această îngrăditură: *se năcăjeau, după ce-l trăseseră la mal dintr-un zăton, c-un somn.* SAD.; (şi: **zaton**). [Din rus., ucr. ***zaton***].

zătonár, zătonari m. (reg.) pescar care pescuieşte la zătoane. [***Zăton*** + *-ar*].

zătoní, zătonesc vb. (reg.) **1.** (refl.; despre peşti) a se aduna, a se strînge într-un zăton; **2.** (tr.) a zăgăzui (cu zătoane). [De la ***zăton***].

zău interj. **1.** (întăreşte o afirmaţie sau o negaţie) jur că ...: *de-ar fi-n lume-un stat de mîţe, zău! că-n el te-aş pune vornic.* EM.; (pop.) **a zice zău**, a jura: *poţi tu, mîndră, zice zău că nu te-am sărutat eu?* POP.; **ba (nu) zău,** dimpotrivă, te asigur că ..., vorbesc serios: *apoi ce-ţi trebuie mai bună vorbă, decît asta? ba zău, încă mă mier c-am avut răbdare să ţin casă cu baba.* CR.; **2.** (pune în evidenţă o întrebare, o nedumerire sau o îndoială) într-adevăr, desigur, fără îndoială, bineînţeles: *ce are el cu mine? zău! biata cocoană şi cu nea Chiriac! cu ei mai am noroc.* CAR.; **nu ştiu, zău,** mă îndoiesc, mă întreb dacă ...: *nu ştiu, zău, la cît mi-a sta norocul.* CR.; **3.** (însoţeşte şi întăreşte o rugăminte) te rog: *nu voi, ţi-am spus odată ... – zău! ţăţico, parol! să mă-ngropi!* CAR.; (şi: **zeu**). [Cf. ***zeu[1]***].

zăultá, zăúlt vb. (înv. şi reg.; tr.) a uita: *voinicii zăuitîndu-şi de toate, bea, mînca, juca.* B.-DEL.; *nu-i gînd de la părinţi, ce-l gîndeşti şi-l mai zăuiţi, ci-i gîndul de la mîndra.* POP. [***Zău-*** + ***uita***].

zăurdeálă, zăurdeli f. (reg.) **1.** lapte stricat; **2.** mîncare de proastă calitate şi prost gătită. [***Zăurdi*** + *-eală*].

zăurdí vb. (reg.; refl.) a se tăia la fiert. [***Zău*** + ***urdi***].

zăvádă f. v. **zăvează**.

zăveáză, zăveze f. **1.** (înv.) perdea, draperie (la tîmpla bisericii): *ruşinîndu-se de dîns a-l vedea în faţă, au pus zaveasă polog pre denainte-ş de-au grăit de după zaveasă cu svîntul.* DOS.; **2.** (înv.) covor de pus pe perete; scoarţă: *casa cea mare, unde părenţii sînt acoperiţi cu zaveze.* C.L.; **3.** (pop.) adăpost de iarnă mai ales pentru oi; perdea; (şi: (înv.) **zaveasă**, **zavează**, (reg.) **zăvadă**). [Din sl. ***zavěsa***].

zăvélcă, zăvelci f. fotă cu dungi împodobită cu cusături, care se poartă în zilele de sărbătoare: *de-a lungul prispelor atîrnă ... cămăşi înflorite, scurteici şi zăvelci cusute cu fluturi.* VLAH.; (şi: **zavelcă, zevelcă, zuvelcă, zivelcă**). [Cf. bulg. ***zavivka***].

zăvelcúţă, zăvelcuţe f. diminutiv al lui zăvelcă: *suspinînd din suflet, ştergînd cu zăvelcuţa şiroaiele de lacrimi.* BOLLIAC. [***Zăvelcă*** + *-uţă*].

zăvód[1], zăvozi m. cîine mare (ciobănesc): *la poartă un zăvod voinic şedea legat în lanţ.* GANE. [Et. nec.].

zăvód[2], zăvoade n. (reg.) aşezare vremelnică de pescari, în zonele optime pentru pescuit: *acuma s-au întors luntrele de la zăvod.* C. [Din rus. ***zavod***].

zăvói, zăvoaie n. pădurice pe malul unei ape; loc (inundabil) pe care creşte această pădurice; luncă: *un zăvoi mare de plopi şi de anini seculari umbreşte malurile frumosului rîu.* VLAH.; *apa curgea lin printre zăvoaie.* SAD. [Din sl. ***zavoi*** „întoarcere, cotitură"].

zăvór, zăvoare n. **1.** mică bară mobilă care serveşte ca încuietoare la uşi, uneori şi la ferestre: *impiegatul trage zăvorul şi ridică oblonul, lăsînd ferestruia închisă numai cu geamul.* CAR.; (fig.) *şi*

cuvintelor fă jug şi cumpănă, şi la gura ta fă uşă şi zăvor. BIBLIA; **2.** băţul cu care se strînge pe sulul de dinainte pînza ţesută, la războiul de ţesut; întinzător; **3.** (reg.) despicătură lungă din trunchiul unui copac, întrebuinţată ca leaţ la garduri; **4.** (pop.; la pl.) cătuşe; fiare: *e legat ... şi de mîini şi de picioare cu lanţuri şi cu zăvoare.* POP.; (şi: (înv.) **zovor**). [Din sl. *zavorŭ*].

zăvoráş, zăvoraşe n. diminutiv al lui zăvor. [*Zăvor* + *-aş*].

zăvorí, zăvorăsc vb. (tr.) **1.** a încuia cu zăvorul: *în prima seară, zăvorînd uşile şi obloanele, ochii îi jucară în toate părţile.* DELAVR.; *intra în chilie, zăvora uşa pe dinlăuntru.* HOGAŞ; (refl. pas.) *închiză-se porţile şi zăvorască-se, şi pune strejari celor ce locuiesc în Ierusalim.* BIBLIA; **2.** a închide, a întemniţa pe cineva. [De la *zăvor*].

zăvorîre f. acţiunea de a (se) zăvorî şi rezultatul ei; închidere cu zăvorul. [V. *zăvorî*].

zăvorît, ~ţi, zăvorîtă, ~e a. care este închis cu zăvorul; (despre oameni) care se află într-un spaţiu închis cu zăvorul: *în zăvorîta sa locuinţă ..., el ţinea, ascunsă ..., o femeie.* M.CAR.; *rămînea zăvorîtă în casă cu săptămînile.* GHEŢIE. [V. *zăvorî*].

zbalţ, zbalţuri n. **1.** verigă de metal la capătul unei funii; **2.** verigă de metal la joagăr. [Cf. *balţ*].

zbang interj. cuvînt care imită zgomotul produs de o izbitură (metalică). [Onomat.].

zbanghíu, ~ii, zbanghie, ~ii a. **1.** saşiu: *cevaşilea am învăţat de la Bănică zbanghiul.* ST.; **2.** fluşturatic, zvăpăiat; (şi: **spanchiu, şpanchiu, şpanchi**). [Cf. ţig. *bango* „răsucit, strîmbat"].

zbanţ[1], zbanţuri n. (reg.) **1.** legătură de fier folosită pentru a lega, a strînge sau a fixa unele piese de la trăsură, car etc.: *caleaşca e gata; mai are nevoie ... doar de cîteva zbanţuri şi de mai multe şuruburi.* AL.; **2.** verigă de fier la jugul joagărului; **3.** petic la încălţăminte. [Et. nec.].

zbanţ[2], zbanţuri n. (reg.) ventuză: *îşi pune zbanţuri cu sînge.* SAD.; **a pune zbanţul cuiva,** a) a reduce la tăcere pe cineva; **b)** a păcăli. [Cf. ucr. *zbanja*].

zbat, zbaturi n. fiecare dintre palele metalice sau de lemn montate pe o roată metalică şi care servesc la propulsia unei nave. [De la *zbate*].

zbáte, zbat vb. **1.** (pop.; tr.) a scutura, a agita ceva: *precum în ciurul cu găurile largi mulţime de grăunţe mititele punem şi veşca ciurului dincoace şi dincolea batem şi zbatem.* CANT.; **2.** (refl.) a face mişcări precipitate, bruşte sau violente din cauza unei dureri sau pentru a scăpa dintr-o strînsoare, de unde este prins, închis: *se smîci fiara sălbatică, se zbătu ... dară toate opintelile îi fură deşarte.* ISP.; *doi pui ... se zbăteau în mîinile lui.* HOGAŞ; **a se zbate ca peştele pe uscat** (sau **ca musca în pînza păianjenului**), a face eforturi zadarnice: *bietul om! se zbate ca musca-n pînza păianjenului.* AL.; **a se zbate în ghearele morţii,** a fi în agonie, a fi între viaţă şi moarte; **3.** (fig.; refl.) a se zbuciuma, a se frămînta, a se chinui: *se zbăteau ca peştii în vîrşă.* CR.; *ne zbatem cu măruntele noastre îndeletniciri zilnice.* SAD.; **4.** (refl.) a se zvîrcoli, a palpita: *inima Siminei se zbătea în piept.* COŞB.; **5.** (refl.) a face tot ce-i stă în putinţă pentru a-şi îndeplini scopurile: *unde e mizerie acolo condiţiile de existenţă sînt nefavorabile, cel mizer se zbate în zadar.* EM.; **6.** (refl.) a se agita; a se învolbura, a se învîrteji: *se zbate-n dulce ropot apa-n vad.* COŞB.; *se zbate frunza din dumbravă.* GOGA; **7.** (reg.; refl.) a se tîrgui, a se tocmi: *apoi fără să ne zbatem, jupîne Ştrul, mi-i da şeisprezece lei.* CR.; **8.** (înv.; tr.) a reduce, a scădea din preţ prin tocmeală. [Lat. pop. *exbattere;* cf. lat. *battere*].

zbátere, zbateri f. **1.** acţiunea de a (se) zbate şi rezultatul ei; zbuciumare, zvîrcoleală: *o zbatere de peşti* [în plasă]. CĂL.; **2.** frămîntare: *a avut fericirea să vadă ... o încununare a zbaterilor şi străduinţelor.* SAD. [V. *zbate*].

zbănţuí[1], zbănţuiesc vb. (reg.; tr.) a petici un obiect de încălţăminte. [*Zbanţ*[1] + *-ui*].

zbănţuí[2] vb. v. zbînţui.

zbănţuiálă f. v. zbînţuială.

zbănţuíre f. v. zbînţuire.

zbănţuít[1] n. v. zbînţuit[1].

zbănţuít[2] a. v. zbînţuit[2].

zbănţultúră f. v. zbînţuitură.

zbeg n. v. zbeng.

zbegúl vb. v. zbengui.

zbeguiálă f. v. zbenguială.

zbeguíre f. v. zbenguire.

zbeng, zbenguri n. (reg.) zbenguială: *o tulea prin vecini după zbeng.* ST.; (şi: **zbeg**). [De la *zbengui*].

zbenghi n. v. benghi.

zbenguí, zbéngui vb. (refl.) **1.** a se juca sărind şi alergînd; a zburda: *o sumedenie de copii ţipau, se zbenguiau, săreau într-un picior la şodron.* DELAVR.; **2.** a se hîrjoni: *se uita cu jind ... cum alţii se zbenguiau cu fetele.* ISP.; (şi: **zbegui**). [Et. nec.].

zbenguiálă, zbenguieli f. faptul de a se zbengui; zburdălnicie; zbînţuială, hîrjoneală; zbenguit[1], zbeng: *copiii, aprinşi la faţă de zbeguială, se adunau unul cîte unul.* DELAVR.; (şi: **zbeguială**). [*Zbengui* + *-eală*].

zbenguíre, zbenguiri f. acţiunea de a se zbengui şi rezultatul ei; zbenguială; (şi: **zbeguire**). [V. *zbengui*].

zbenguít[1] n. zbenguială. [V. *zbengui*].

zbenguít[2], ~ţi, zbenguită, ~e a. zburdalnic; neastîmpărat. [V. *zbengui*].

zbicér, zbiceri m. nume dat căluşarului care pocneşte din bici în timpul jocului. [*Zbici*[3] + *-ar*].

zbicí[1], zbicesc vb. (refl. şi tr.) a (se) usca (la suprafaţă) la soare sau la vînt; a (se) zvînta: *pialea ... nici aerul decît era uscată, a o mai zbici putu.* CANT.; *de vreo cîteva zile se îndreptase vremea, se zbicise bine.* CAR. [Et. nec.].

zbicí[2], zbicesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a biciui: *dintr-înşii, unii zbici-veţi în săboarele voastre şi goni-i-veţi den oraş.* N.TEST.; **2.** (reg.) a smuci: *la ciobănaş că mergea, de spinare îl lua, pe potecă îl zbicea.* POP.; (intr.) *cînd a zbicit o dată a rupt hulubele.* POP. [Et. nec.].

zbicí[3] n. (reg.) bici: *ia zbiciul să mă bată.* POP. [*Z-* + *bici*].

zbicíre, zbiciri f. faptul de a se zbici[1]: *la cîmp am ieşit o dată cu venirea primăverii şi cu cele dintîi zbiciri.* SAD. [V. *zbici*[1]].

zbicít, ~ţi, zbicită, ~e a. uscat, zvîntat: *să dea de ruşine într-o băltoacă zbicită.* CAR. [V. *zbici*[1]].

zbierá, zbier vb. (intr.) **1.** (despre animale sau, (p. ext.), despre păsări) a scoate sunete puternice, caracteristice: *păsările ceriului zbiera cu glasuri amare.* DOS.; *oiţele tale zbiară prin ocoale.* POP.; **2.** (p. anal.; despre oameni) a striga foarte tare, strident; a ţipa, a răcni: *am auzit zbierînd pe Lăcustă.* AL.; *nu mai zbieraţi, strigă cadiul.* CAR. [Probabil lat. **exbelare*].

zbierát, zbieraturi n. **1.** faptul de a zbiera; **2.** zbieret al animalelor: *mocanu o stat din şuierat şi oaia din zbierat.* POP.; **3.** zbieret (al oamenilor): *răguşit de atîta zbierat, protopopul de abia mai cîrîia.* ZAMF. [V. *zbiera*].

zbierát n. v. zbieret.

zbierătúră, zbierături f. **1.** acţiunea de a zbiera; **2.** strigătul puternic, caracteristic scos de animale sau (p. ext.) de păsări: *nu găti bine vorba, cînd auzi o zbierătură în pădure.* POP.; **3.** (p. anal.) strigăt puternic, strident al omului: *oastea într-o clipită, cu vaiet şi multă zbierătură, ... fu pornită.* B.-DEL. [*Zbiera* + *-ătură*].

zbiéret, zbierete n. **1.** strigăt puternic, caracteristic scos de animale sau (p. ext.) de păsări: *de vînat el n-a vînat ... de zbieretul oilor, de răcnetul vacilor.* POP.; **2.** (p. anal.) strigăt puternic, strident al omului: *cu toate zbieretele reacţiunii.* CAR.; (şi: **zbierăt**). [*Zbiera* + *-et*].

zbihuí, zbihuiesc vb. (reg.; tr.) a zgîlţîi, a scutura pe cineva: *aşa tremura de tare de parcă-l zghihuia dracul.* CR. [Et. nec.].

zbihuiálă, zbihuieli f. (reg.) scuturătură, zgîlţîială: *te-apucă-o zghihuială de te sfarmă.* C. [*Zbihui* + *-eală*].

zbihuít, ~ţi, zbihuită, ~e a. (reg.) scuturat, zgîlţîit: *au purces zbihuită ... mai departe.* POP. [V. *zbihui*].

zbilţ, zbilţuri n. **1.** laţ de sîrmă folosit mai ales de hingheri la prinderea cîinilor vagabonzi; **2.** cîrlig fixat la o coadă de lemn, folosit pentru a scoate din apă peştii mari, după ce au fost prinşi. [Et. nec.].

zbir, zbiri m. **1.** agent de poliţie (brutal, fără scrupule): *poporul a fost maltratat pe strade de zbirii agiei.* AL.; *sub ochii zbirilor poliţiei ţariste.* SAD.; **2.** (înv. şi pop.; fig.) agent fiscal: *puterea împozabilă e sleită cu desăvîrşire şi atunci zbiri guvernamentali acopăr ţara ca lăcustele.* EM.; **3.** (fig.) om aspru, crud, brutal. [Din fr. *sbire*, it. *sbirro*].

zbînţ n. (reg.) zbînţuială, zbenguială. [De la *zbînţui*].

zbînţuí, zbînţuiesc vb. (pop.; refl.) a se zbengui, a zburda; a se ţine de pozne, de zburdălnicii: *mă uitam cu dor la ceilalţi copii cum alergau şi se zbănţuiau pe afară.* VLAH.; *ziua şi noaptea ... m-am zbînţuit ... pe coclaurile bulgăreşti.* GAL.; (şi: **zbănţui**). [Et. nec.].

zbînţuiálă, zbînţuieli f. (pop.) zbînţuire: *ajunge atîta zbînţuială, spuse mama supărată.* V.R.; (şi: **zbănţuială**). [*Zbînţui* + *-eală*].

zbînţuíre, zbînţuiri f. (pop.) acţiunea de a se zbînţui şi rezultatul ei; zbenguială; zburdălnicie; zbînţuială, zbînţuit[1]; (şi: **zbănţuire**). [V. *zbînţui*].

zbînţuít[1] n. (pop.) zbînţuire: *mă mir că nu s-o săturat de zbînţuit.* AL.; (şi: **zbănţuit**). [V. *zbînţui*].

zbînţuít[2], ~ţi, zbînţuită, ~e a. (pop.) zburdalnic, ştrengar, neastîmpărat: (subst.) *de zbînţuitul ista al dumnitale nimica nu scapă.* CR.; (şi: **zbănţuit**). [V. *zbînţui*].

zbînţultúră, zbînţulturi f. (reg.) zburdălnicie, ştrengărie, ghiduşie: *numai la zbănţuituri ţi-i gîndu.* AL.; (şi: **zbănţuitură**). [*Zbînţui* + *-tură*].

zbîr interj. (de obicei cu *r* prelungit) **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de zborul păsărilor sau al insectelor: *se făcu o albină ..., după ce ajunse acolo, zbîrn! în sus, zbîrn! în jos.* ISP.; (cu valoare verbală) *pupăza, zbîrr! pe-o dugheană.* CR.; **2.** cuvînt care imită sunetul produs de o coardă care vibrează; (şi: **zbîrn**). [Onomat.].

zbîrceálă, zbîrceli f. (pop.) zbîrcitură: *adă părul mai pe frunte, ca să se mai ascundă zbîrcelele.* AL. [*Zbîrci*[1] + *-eală*].

zbîrcí[1], zbîrcesc vb. (refl.; despre piele; (p. ext.) despre părţi ale corpului) a face zbîrcituri, riduri; a se rida, a se încreţi: *m-am albit de griji, necazuri, şi faţa mi s-a zbîrcit.* PANN; *pleoapele i se zbîrcirăuşor.* PETR.; (fam.; intr.) **a zbîrci din nas,** a strîmba din nas (v. **nas**): *cum văzu pe Irina ... se roşi, zbîrci din nas.* DELAVR.; (tr.) **a(-şi) zbîrci sprîncenele,** a se încrunta. [Din bulg. *sbărča*].

zbîrci[2], zbîrciuri n. (reg.) zbîrcitură. [De la *zbîrci*[1]].

zbîrcióg, zbîrciogi m. 1. ciupercă comestibilă, cu pălăria brună sau negricioasă, zbîrcită, cu piciorul alburiu, gol înăuntru (*Morchella conica*): *auzi ghiuju! ... să se-nsoare cînd îi bătut de brumă ca un zbîrciog.* AL.; **cu nasul zbîrciog**, cu o atitudine de dispreţ, de superioritate etc.: *vine de la Paris, izmenit, cu monoclu-n ochi, cu nasul zbîrciog, parcă tot îi pute ceva.* VLAH.; **2.** (bot.) ciuciulete (*Morchella esculenta*); **3.** (compus) **zbîrciogi-graşi**, ciupercă comestibilă, cu pălăria zbîrcită, cărnoasă, de culoare brun-roşcată sau negricioasă (*Gyromitra esculenta*). [*Zbîrci*[1] + *-og*].

zbîrcíre, zbîrciri f. faptul de a se zbîrci[1]; încreţire a pielii: *cărunţeala mai accentuată a părului ... şi zbîrcirea unui colţ la buză vesteau senilitatea.* CĂL. [V. *zbîrci*[1]].

zbîrcít, ~ţi, zbîrcită, ~e a. care are zbîrcituri, cute: *pîn' nu-i faţa mea zbîrcită, pîn' nu-i inima bătrînă.* EM.; *o să îmbătrînim şi eu o să mă fac urîtă şi zbîrcită.* CĂL.; (fam.) a **fi cheag zbîrcit**, se spune despre un om bătrîn, lipsit de puteri: *eşti un cheag zbîrcit, mai ca şi mine.* CR. [V. *zbîrci*[1]].

zbîrcitúră, zbîrcituri f. 1. încreţitură a pielii, mai ales de pe faţă sau de pe mîini; rid, cută, zbîrceală: *bătrîn verde, rumen la faţă, fără zbîrcituri pe obraz.* GHICA; **2.** (iron.) epitet pentru o persoană în vîrstă: *e o căzătură, o zbîrcitură.* C.L.; **3.** (p. anal.) încreţitură formată pe suprafaţa unui obiect, pe o pînză etc. [*Zbîrci*[1] + *-tură*].

zbîrlí, zbîrlesc vb. 1. (refl.) a se ridica (sau a da impresia că se ridică) în sus de spaimă, de mînie etc.; a se întoarce în răspăr, a fi în neorînduială, a se ciufuli: *simţea părul zburlindu-i-se pe cap şi dinţii săi clănţănind.* OD.; *i se zbîrlise ariciul bărbii.* SAD.; (tr.) *vulturoaica ... îşi zburli penele de pe dînsa şi puse gînd rău copilului.* ISP.; **2.** (fig.; tr.) a face să se încreţească suprafaţa unei ape; a agita: *o suflare răcoroasă zbîrlea faţa apii.* OD.; **3.** (fig.; refl.) a se mînia, a se indigna: *într-o seară, boierul ... s-a zbîrlit de gelozie.* GHICA; **a se zbîrli la cineva**, a se răsti la cineva; **4.** (fig.; refl.) a se strica, a se înrăutăţi: *vremea s-a zbîrlit.* SAD.; (şi: **zburli**). [Et. nec.].

zbîrlíre, zbîrliri f. acţiunea de a (se) zbîrli şi rezultatul ei; (şi: **zburlire**). [V. *zbîrli*].

zbîrlít, ~ţi, zbîrlită, ~e a. 1. în neorînduială, ridicat în sus; ciufulit, încîlcit: *bătrîn, scurt şi slab, obrazul numai mustăţi şi favorite dese, albe şi zbîrlite.* GHICA; **2.** cu părul sau cu penele în dezordine; ciufulit: *nişte curci îmbătrînite, gîrbovite şi zburlite sta sub şură.* AL.; **3.** (fig.) înfuriat, indignat: *se mişcau ..., zburliţi de supărare.* PETR.; (şi: **zburlit**). [V. *zbîrli*].

zbîrn interj. v. zbîr.

zbîrnîí, zbîrnîiesc vb. (intr.) **1.** (despre insecte care zboară) a produce un sunet specific; a zumzăi: *se putea auzi musca zbîrnîind, atîta linişte ... se făcu.* ISP.; **2.** a produce un zgomot prelung, caracteristic: *zbîrnîie coarda din arcu-i, fulgeră săgeata-n vînt.* AL.; (fig.) *nu ştiu ce coardă misterioasă a inimii zbîrnîie la acea sălbatică armonie?* OD.; **3.** (despre sonerie, telefon) a suna: *soneria zbîrnîie lung.* CAR.; **4.** (despre sunete, cuvinte, cîntece, glas) a produce vibraţii monotone (puternice, stridente): *pe sub candida veselie a melodiei, zbîrnîie un acompaniament surd.* OD.; *felicitările zbîrnîiau la urechile tînărului.* REBR.; **5.** (fig.) a se agita, a-şi arăta nemulţumirea: *începuseră să cam zbîrnîie ... împotriva birtaşului.* ZAMF. [*Zbîrn* + *-îi*].

zbîrnîiálă, zbîrnîieli f. zbîrnîire. [*Zbîrnîi* + *-eală*].

zbîrnîíre, zbîrnîiri f. acţiunea de a zbîrnîi şi rezultatul ei; zgomotul produs de ceea ce zbîrnîie; zbîrnîială; zbîrnîit: *monotona zbîrnîire a greierilor.* CĂL. [V. *zbîrnîi*].

zbîrnîít, zbîrnîituri n. zbîrnîire: *zăngănit de paveze şi zbîrnîit de săgeţi.* VLAH. [V. *zbîrnîi*].

zbîrnîitór, ~i, zbîrnîitoáre a. care zbîrnîie: *trag, strunele vibrează, sunînd zbîrnîitoare.* AL.; (fig.) *ai atins coarda cea mai zbîrnîitoare a inimii mele.* AL. // f. **1.** fişe de hîrtie fixată în partea de sus a zmeului, care zbîrnîie în bătaia vîntului; **2.** jucărie făcută dintr-o scîndurică subţire legată cu o sfoară care, învîrtită în aer, zbîrnîie. [*Zbîrnîi* + *-tor*].

zbîrnîitúră, zbîrnîituri f. **1.** zbîrnîire: *zbîrnîitura diblei, care abia se auzea, la joc, la tropăitură, pe fete le îmbulzea.* PANN; **2.** zgomot surd, continuu în urechi. [*Zbîrnîi* + *-tură*].

zbor[1]**, zboruri** n. **1.** planare şi mişcare în aer a unei păsări, a unei insecte etc. cu ajutorul aripilor: *în adîncu-i se pătrunde ... şi de lună şi de stele şi de zbor de rîndunele.* EM.; *ochii ei ... văzură deasupra ... zbor de albine.* SAD.; **în (sau din, într-un) zbor**, **a)** în timp ce zboară: *dacă se întîmpla să nu nimerească paserile cu săgeata, ... ţi le prindea cu mîna din zbor.* CR.; **b)** în fugă, repede, iute: *ne spunea de sfinţenia călugărilor de la Stavros, ... unde nu călca picior de parte femeiască, unde nici în zbor nu putea să intre decît cocoşii.* GHICA; **c)** dintr-o dată; pe loc: *scriu o strofă dulce pe care-o prind din zbor.* AL.; **2.** deplasare în atmosferă sau în spaţiu cosmic a unui corp, a unui avion, a unei aeronave etc. care se menţin în aer (cu sau fără consum de energie): *imperiul oţelului, al zborului şi al iuţelii s-a manifestat.* ARG.; **a-şi lua zborul**, **a)** a se înălţa în aer; **b)** a începe să alerge repede: *caii repezi, ageri ... la sunete de luptă, pe cîmp îşi luau zborul.* ALEX.; **c)** a pleca; a evada: *am să te închid în turnul ăsta, de unde n-ai putea să-ţi iei zborul.* AL.; *te-ai săturat de mine şi abia aştepţi să-ţi iei zborul.* GHEŢIE; **d)** a se dezvolta, a-şi lua avînt: *al meu e Despot! ... planu-mi ia zbor acum mai tare.* AL.; (înv.) **a face (cuiva) zbor**, a împinge, a îndemna, a îmboldi: *în loc să încurajăm fetele române în această direcţiune ..., voim să le facem zbor la universitate pentru a le înzestra cu diplome de doctor.* EM.; **a trece în zbor**, a trece foarte repede; **3.** trecere rapidă, prin aer, a unui obiect aruncat, zvîrlit sau purtat de vînt: *zborul săgeţii; zborul gloanţelor;* **4.** (fig.) mers iute, vijelios; goană, fugă: *pe Ben-Ardun n-ai să-l mai vezi în zbor nebun, pe urma unui şoim uşor.* COŞB.; **5.** (fig.) avînt, elan, ardoare: *aprinzi în bolta vremii aştri, din zborul tristului tău gînd.* VLAH. [De la *zbura*].

zbor[2]**, zboruri** n. **1.** (înv. şi reg.) bîlci, iarmaroc: *la zboruri mergi şi pînă nu se strică jocurile nu fugi.* ANTIM; **2.** (înv.) piaţă publică: *va fi dus ... la zborul vechi al oraşului, unde, în vederea tuturor, va fi ruşinat şi tăiat pentru vinovăţiile sale.* NEGR. [Din sb. *zbor,* bulg. *sbor*].

zbómic, zbornice n. (înv.) **1.** culegere care cuprinde legende hagiografice, scrieri religioase, tîlcuiri ale scripturii, lucrări literare diverse etc.; **2.** codice manuscris alcătuit din texte variate copiate laolaltă. [Din sl. *sŭbornicŭ*].

zborş, zborşi m. (iht.; reg.) pălămidă-de-baltă (*Pungitus platygaster*). [De la *zborşi*[1]].

zborşí[1]**, zborşesc** vb. **1.** (reg.; tr. şi refl.) a-şi înfoia, a-şi zbîrli penele, părul: *cloşcă ce te zborşeşti aşa.* VLAH.; *mîţa se zborşeşte la cîne.* POP.; **2.** (reg.; tr.) a ciufuli părul cuiva; **3.** (fam.; refl.) a deveni furios; a se înfuria; a ţipa, a se răsti la cineva: *are să se cam zborşască giupînu Arvinte, d-apoi n-am ce-i face.* AL.; *cînd îi pomenea cineva de Ana, se zborşea şi fulgera.* REBR. [Et. nec.].

zborşí[2]**,** pers. 3 **zborşeşte** vb. (reg.; refl.) a se altera prin înăcrire: *laptele s-a zborşit, căldura fiind mare.* [*Z-* + *borşi*].

zborşíre, zborşiri f. acţiunea de a (se) zborşi şi rezultatul ei. [V. *zborşi*[1]].

zborşít[1]**, ~ţi, zborşită, ~e** a. **1.** (reg.) zbîrlit; ciufulit: *un cap zborşit ca de arici.* GANE; **2.** (fam.) înfuriat, înverşunat; furios, mînios: *dar cine eşti tu, zise Ivan cam zborşit, de te lauzi că ştii toate?* CR. [V. *zborşi*[1]].

zborşít[2]**, ~ţi, zborşită, ~e** a. (reg.) alterat prin înăcrire. [V. *zborşi*[2]].

zbránca interj. (reg.) cuvînt care imită zgomotul produs de o izbitură: *uşile beciului ... deodată, zbranca, se deschiseră în lături.* C. // f. artic. a **face zbranca**, a da năvală, distrugînd, prăpădind; a **da cuiva zbranca**, a îndepărta pe cineva, a izgoni: *cum l-aş trimite la pod ... asta s-ar chema să-i dau zbranca.* C. [Onomat.].

zbrehúl a. v. sprehui.

zbrehulát a. v. sprehuiat.

zbúcium, zbuciumuri, (rar) **zbuciume** n. **1.** agitaţie, tumult: *ce mai freamăt, ce mai zbucium! codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium.* EM.; **2.** zbatere, zvîrcolire: *bag mîna şi scot pupăza vlăguită de atîta zbucium.* CR.; **3.** (fig.) stare de nelinişte sufletească; frămîntare, tulburare: *şi cum va înceta al inimei zbucium, ce dulce-mi va suna cîntarea de bucium!* EM. [De la *zbuciuma*].

zbuciumá, zbúcium vb. (refl.) **1.** a se mişca cu neastîmpăr; a se agita cu violenţă: *mări, omule, nu te zbuciuma aşa, că-mi rupi coastele.* AL.; **2.** a fi tulburat, neliniştit; a se frămînta: *văzîndu-le zbuciumîndu-se aşa, au început care dincotro să le mîngîie.* CR. [*Z-* + *buciuma*].

zbuciumáre, zbuciumări f. acţiunea de a se zbuciuma şi rezultatul ei; agitaţie; zbatere: *privirile lor se întîlniră şi fiecare citi în faţa celuilalt aceeaşi zbuciumare.* REBR. [V. *zbuciuma*].

zbuciumát, ~ţi, zbuciumată, ~e a. **1.** agitat, tumultuos: *gondole fericite se pierdeau în larguri zbuciumate.* GAL.; **2.** frămîntat, tulburat; neliniştit, îngrijorat: *urgisita şi zbuciumata lui soţie scosese acum pe tipsie şi cloşca cu puii de aur.* CR. [V. *zbuciuma*].

zbuciumătór, ~i, zbuciumătoáre a. (rar) care zbuciumă; chinuitor; zguduitor: *deodată-n lupta morţii grozav zbuciumătoare, el scoate-un geamăt aprig şi tremură şi moare!* AL. [*Zbuciuma* + *-ător*].

zbughi[1] interj. cuvînt care sugerează o plecare bruscă şi neaşteptată sau o săritură: *dacă ... miroase că se apropie de dînsul cineva ... zbughi! şi p-aci i-e drumul!* OD.; (şi: **zbughia**). [Onomat.].

zbughí[2]**, zbughesc** vb. (intr.) (şi a o **zbughi**), a pleca în fugă şi pe neaşteptate; a o şterge; a sări brusc de undeva: *vătuiul zbughea din iarbă.* OD.; *voi să o zbughească; dară zîna măiastră îl opri.* ISP.; (la imper.; cu valoare de interj.) **zbughi-o**, sugerează o mişcare, o plecare precipitată, neaşteptată: *zbughi-o înapoi lîngă sobă!* ISP.; *înjugă boii la car şi zbughi-o, băiete, la pădure.* POP. [Et. nec.; cf. *zbughi*[1]].

zbúghia interj. v. zbughi[1].

zbură, zbor vb. **1.** (intr.) a se deplasa în aer cu ajutorul aripilor: *trec stoluri zburînd la marginea mării.* EM.; *deasupra acestor palate ... zburau stîrci şi pajuri.* SAD.; **2.** (intr.) a părăsi locul unde se află înălţîndu-se în văzduh; a pleca în zbor, a-şi lua zborul: *toată ziua prindea buburuzi şi ... zicea: buburuz, buburuz, încotro vei zbura, într-acolo m-oi însura!* CR.; *stolul de păsări trebuie să fi zburat.* ISP.; **3.** (p. ext.; intr.) a se deplasa (cu iuţeală) prin aer fiind aruncat, zvîrlit sau purtat de vînt: *peste capul alb al fetei zboară florile şi-o plouă.* EM.; **4.** (intr.;) a se desprinde de pămînt, a se menţine şi a se deplasa în aer: *pe deasupra satului, zburau în fiecare zi avioane.* ST.; **5.** (intr.) a călători cu un aparat de zbor; **6.** (fig.; intr.) a se deplasa foarte repede; a alerga, a goni: *înainte! strigă Făt-Frumos calului, care zbura asemenea unui demon.* EM.; **7.** (fig.; intr.) a se duce foarte repede undeva, a parcurge spaţii mari cu iuţeală: *să pot zbura pe trei zile la Iaşi, tare-aş veni.* VLAH.; **8.** (fig.; intr.; despre timp) a se scurge foarte repede: *odinioară îţi părea că zboară ceasurile ca minutele.* NEGR.; **9.** (fig.; intr.; despre gînduri, idei) a se succeda cu mare repeziciune:

nenţeles rămîne gîndul ce-ţi străbate cînturile, zboară vecinic îngînîndu-l, valurile, vînturile. EM.; **a zbura cu gîndul** (sau **cu mintea**) ori **a-i zbura cuiva gîndul la** (sau **către** etc. **cineva** sau **ceva**), a se îndrepta cu gîndul către cineva sau ceva: *zbura cu gîndul în toate părţile.* COSTIN; *îi zbura gîndul ... la căsuţa lui.* SAD.; **10.** (fig.; tr.) a smulge pe cineva sau ceva din locul său: *o lovitură de tun ... zboară acelui soldat coiful din mînă.* BĂLC.; **a-i zbura capul cuiva**, a decapita pe cineva: *în cinci minute iataganul gealatului îi zbură capul.*GHICA; **a-şi zbura** (sau **a-i zbura cuiva**) **creierii**, a-şi trage (sau a-i trage cuiva) un glonţ în cap: *de ruşine, şi-a zburat creierii.* M.CAR.; **11.** (fig.; intr.) a se transmite de la unul la altul; a se răspîndi, a circula: *numele-i zboară din gură în gură*; **12.** (pop.; tr.) **a zbura laptele**, a pune lapte acru în laptele dulce fierbinte, ca să se aleagă brînza. [Lat. **exvolare*].

zburáre, zburări f. (rar) acţiunea de a zbura şi rezultatul ei; zbor[1]: *pe cer un vultur mare, făcînd cercuri de zburare.* AL. [V. ***zbura***].

zburát[1], zburaturi n. faptul de a zbura; zbor[1]: *ne potrivim ... ca doi porumbei la zburat.* POP. [V. ***zbura***].

zburát[2], ~ţi, zburată, ~e a. **1.** (rar) care este risipit, împrăştiat, spulberat de vînt: *pe aici frig şi zăpadă zburată; nu-i de ieşit.* CAR.; **2.** (rar; fig.; despre timp) care s-a scurs, care a trecut foarte repede: *urmele zilelor zburate.* OD.; **3.** (pop.) **brînză zburată**, brînză făcută din lapte dulce fiert în care s-a pus zer, cheag sau lapte acru; **lapte zburat**, lapte corăslit. [V. ***zbura***].

zburátec a. v. zburatic.

zburátic, ~ci, zburatică, ~ce a. (pop.) **1.** ager, iute, sprinten: *pe şarga alegea, că-i ... zburatecă la fugă.* POP.; **2.** nestatornic, uşuratic: *cel ce* [nu] *se sileşte la învăţătură şi* [e] *cu gîndurile zburatice, aceluia poţi să-i zici carne cu ochi, iar nu om.* FIL.; (şi: **zburatec**). [***Zbura*** + *-atic*].

zburătăcí, zburătăcesc vb. **1.** (intr. şi refl.; despre păsări) a-şi lua zborul, a pleca în zbor: *familia din molid s-a zburătăcit şi eu am rămas cu două gaiţe.* SAD.; (fig.) *omul trebuie să ia bine seama cînd zburătăceşte din cuibul părintesc.* POP.; **2.** (intr. şi refl.; despre puii păsărilor) a deveni apt pentru zbor: *pînă cînd se zburătăcesc, şed prin cuiburi.* C.; **3.** (fig.; intr.; despre copii) a creşte, a începe să se bizuie pe propriile puteri: *care cum se zburătăcea, se prindea de slujit.* POP.; **4.** (fig.; tr.) a ajuta pe cineva să-şi facă un rost în viaţă: *fiind cel mai mare, norocul său; trebuie să căutăm a-l zburătăci, căci nu se ştiu zilele omului!* CR.; **5.** (refl.; despre stoluri de păsări) a zbura aproape de pămînt: *stoluri de graur se zburătăceau prin stuh.* GANE; **6.** (intr. şi refl.; despre păsări de curte) a se risipi bătînd din aripi şi încercînd să zboare: *răgeau vacile, nechezea caii, se zburătăceau rîtele şi gîştele.* POP.; **7.** (tr.) a face să se împrăştie; a spulbera: *vîntul zburătăcea frunzele*; **8.** (tr.) a azvîrli cu ceva într-o pasăre sau (p. ext.) într-un pom etc.: *gîsca şchioapă ... o zburătăceşte cu pietre şi beţe.* SAD.; *copilul cel străin e ca pomul lîngă drum, cîţi trec, îl zburătăcesc, şi crenguţe nu-i mai cresc.* POP. [De la ***zbura***].

zburătăcíre, zburătăcíri f. acţiunea de a (se) zburătăci şi rezultatul ei. [V. ***zburătăci***].

zburătăcít, ~ţi, zburătăcită, ~e a. (reg.; despre pui; fig., despre copii) care s-a dezvoltat, care a crescut mare: *de sînt copii mai zburătăciţi, se joacă de-a mingea.* C.L. [V. ***zburătăci***].

zburătăí vb. v. zburătui.

zburătăíre f. v. zburătuire.

zburătór, ~i, zburătoáre a. **1.** care zboară (cu ajutorul aripilor); care poate să zboare; înaripat: *unde iaste văzduhul ..., sînt acolea toate păsările ceale zburătoare.* ANTIM; *cum mergea el, numai iată că i se înfăţoşează o furnică zburătoare.* CR.; **2.** (pop.) destinat zborului, de zburat: *el îşi făcea aripi zburătoare de şindrili uşoare.* POP.; **3.** (rar) care pluteşte în aer (purtat de vînt): *paltinii ... îşi împrăştiau sămînţa zburătoare-n tot oraşul.* BL. // m. **1.** (rar) aviator: *a mai murit un zburător; i s-a defectat motorul.* SAD.; **2.** (mit. pop.) personaj fantastic, imaginat, de obicei, ca un bărbat tînăr şi frumos, care îşi face apariţia noaptea şi tulbură somnul fetelor şi femeilor tinere: *vis frumos avut-am noaptea; a venit un zburător şi strîngîndu-l tare-n braţe, era mai ca să-l omor ...* EM.; **3.** (pop.) boală despre care se credea că este provocată de zburător; lipitură: *cum se sparge tîrgul, aşa să se spargă lipitura şi zburătorul.* POP.; **4.** numele uneia dintre velele unui velier; verga pe care este prinsă această velă. // f. **1.** pasăre (sau animal) care zboară: *creaşteţi şi vă înmulţiţi şi umpleţi apele în mări, şi zburătoarele mulţească-se asupra pămîntului.* BIBLIA; **2.** plantă erbacee, cu tulpina înaltă, cu florile roşii-purpurii, cu fructele în formă de capsule, folosită în medicina populară (*Chamaenerion angustifolium*). [***Zbura*** + *-ător*].

zburătorí vb. v. zburături.

zburătuí, zburătuiesc vb. **1.** (reg.; refl.; despre păsări) a zbura aproape de pămînt: *graurii se zburătuiau prin stuf*; **2.** (pop.; tr.) a azvîrli cu ceva într-o pasăre sau (p. ext.) într-un pom etc.: *ambiţia noastră era de a chiti şi a zburătăi cu pietricele late pe palamarul bisericii.* GHICA; *dorobanţul, zburătuind un stol de lari albi ... cari ciuguleau în petecul de secară.* VLAH.; (şi: **zburătăi**). [De la ***zbura***].

zburătuíre, zburătuíri f. (rar) acţiunea de a zburătui şi rezultatul ei: *nu mai îndrăzneau a trece pe strada casei noastre, din cauza zburătăirilor de pietre cu care îi împroşcam.* AL.; (şi: **zburătăire**). [V. ***zburătui***].

zburătúră, zburături f. **1.** (rar) zburare, zbor[1]; **2.** (pop.) faptul de a azvîrli cu ceva; distanţă pînă la care ajunge un obiect aruncat de cineva: *departe ca la o zburătură de praştie*; **3.** bucată scurtă de lemn care se azvîrle după o pasăre, într-un pom etc.; scurtătură: *începură a arunca în corăbii, care cu pietre, ... care cu zburături de lemne.* ISP.; **4.** aşchie, ţandără (mai ales dintr-o piatră): *de cîte ori da, de atîtea ori cădea cîte o zburătură din piatră.* ISP.; **5.** (înv.) sfărîmătură de fier, de plumb etc. folosită la încărcarea armelor de foc: *turna praful cu mîna, zburături cu chivăra.* POP. [***Zbura*** + *-ătură*].

zburături, zburături vb. (pop.) **1.** (tr.) a zvîrli cu ceva într-o pasăre sau (p. ext.) într-un pom etc.: *voinicul străin, ca mărul din drum: ... cine se opreşte mi-l zburătoreşte.* POP.; *cucul mi-auzea, ... mă-sa mi-l vedea ... şi-l zburăturea.* POP.; (intr.) *mi-e cuibul lîngă drum, într-o tufă de alun, cîţi drumaşi călătoresc tot în el zburătoresc.* POP.; **2.** (reg.; intr.) a se deplasa (cu iuţeală) prin aer fiind aruncat, zvîrlit etc.: *Călin arcu-ncordează şi zburătorind, săgeata trece-n lume ca o rază.* EM.; (şi: **zburători**). [De la ***zbura***].

zburdă, zburd vb. (intr.) **1.** a alerga cu sprinteneală, sărind cu vioiciune de colo colo: *caii zburdă prin ceairuri.* AL.; *zburdau prin soare viţeluşi porumbi.* SAD.; **2.** (mai ales despre copii) **a se** juca alergînd şi sărind; a se zbengui: *mergeam tot zburdînd şi hîrjonindu-ne, de parcă nu eram noi rîioşii din Broşteni.* CR.; **3.** (fig.) a-şi petrece timpul fără a-şi asuma vreo răspundere, fără a avea vreo grijă; a se distra (ţinîndu-se de nebunii, de ştrengării etc.): *Duţu îşi luă angajamentul solemn să nu zburde ca pe Bărăgan.* C.PETR.; (tr. fact.) *şi care ţări să suie prea la mare bivşuguri, zburdeadză hirea omenească peste măsură.* COSTIN; **a zburda de bine**, a nu mai putea de bine; **a-i zburda** (**inima**), a avea chef de petreceri, a fi foarte vesel: *Iorgu-i tînăr şi trebuie să-l iertăm, dacă-i zburdă inima.* AL. [Et. nec.].

zburdálnic, ~ci, zburdalnică, ~ce a. **1.** (despre animale) care zburdă: *se făcuse un cîrlănaş zburdalnic, de n-avea astîmpăr.* ISP.; **2.** care este neastîmpărat, zglobiu, zvăpăiat: *eu vreau să-mi dai copilul zburdalnic – pe Arald.* EM.; **3.** (p. ext.) uşuratic, nestatornic: *femeie! ochi alunecoşi, inimă zburdalnică! ...* CAR.; **4.** (fig.) care se caracterizează prin vioiciune, care este plin de avînt: *mîndrele dealuri de după care-mi zîmbeau zorile în zburdalnica vîrstă a tinereţii!* CR. [***Zburda*** + *-alnic*].

zburdăre, zburdări f. **1.** acţiunea de a zburda şi rezultatul ei; vioiciune, neastîmpăr: *să mai privesc o dată cîmpia-nfloritoare ... ce jocurile-mi june, zburdarea mi-a văzut.* EM.; **2.** (fig.) exuberanţă; avînt: *în anii tinereţii, ... trupul ... s-avîntă mai lesne după zburdările inimii.* OD. [V. ***zburda***].

zburdátec a. v. zburdatic.

zburdátic, ~ci, zburdatică, ~ce a. (înv.) **1.** zburdalnic, sprinten, vioi: *cu suliţi lungi ... alerg pe cai zburdatici.* AL.; **2.** neastîmpărat, zvăpăiat: *femeia astă ... veselă, zburdatecă, judecînd amorul o trecere de vreme.* NEGR.; (şi: **zburdatec**). [***Zburda*** + *-atic*].

zburdăciúne, zburdăciuni f. (înv. şi reg.) **1.** zburdălnicie: *le-a trece lor zburdăciunea, cînd or fi mai mari şi i-or lua grijile înainte.* CR.; **2.** desfătare, petrecere: *semeni cu tatăl tău, căruia foarte i-au plăcut zburdăciunile.* SAD. [***Zburda*** + *-ăciune*].

zburdălnicíe, zburdălnicii f. **1.** însuşirea de a fi zburdalnic; vioiciune, neastîmpăr; zburdăciune: *dacă s-au lăsat zburdălniciii lor şi s-au văzut la cîmp, nu s-au mai gîndit în urmă.* ISP.; **2.** faptă care denotă avînt, exuberanţă: *el poartă steagurile ţării în zburdălniciile tinereţii lui hoinare.* VLAH. [***Zburdalnic*** + *-ie*].

zburdătór, ~i, zburdătoáre a. (înv.) zburdalnic: *zgomotu-i mare de tunuri, de oaste, de cai zburdători.* AL. [***Zburda*** + *-ător*].

zburlí vb. v. zbîrli.

zburlíre f. v. zbîrlire.

zburlít a. v. zbîrlit.

zdélcă, zdelci f. **1.** (înv.) contract de vînzare-cumpărare: *îl întîlneam în toate zdelcile, în toate otnoşeniile.* GHICA; **2.** (p. gener.) chitanţă care înlocuieşte un contract de vînzare-cumpărare. [Din rus. ***sdelka***].

zdrahón, zdrahoni m. (pop. şi fam.) om voinic şi puternic: *un zdrahon cît un munte înhăţase de gît un lăutar.* SAD. [Et. nec.].

zdranc interj. v. zdrang.

zdrang interj. cuvînt care imită zgomotul produs de lovirea sau de căderea unor obiecte de metal, de ciocnirea sau de spargerea unor obiecte de sticlă etc.: *zdrîng, scapă fără veste inelul.* C.L.; *zdranc cu sălbile pe masă.* POP.; (şi: **zdranc, zdrîng**). [Onomat.].

zdrávăn, ~eni, zdravănă, ~ene a. **1.** care este sănătos (la trup şi la minte), care nu suferă de nici o infirmitate; teafăr, nevătămat: *şi fireşte şi-a venit pătimaşa-n fire, bună zdravănă ca mai-nainte.* CAR.; **2.** care este voinic, puternic, viguros: *căpătase ... pe cei cinci copii ai săi zdraveni şi sănătoşi.* HOGAŞ; **3.** solid, trainic, rezistent: *cumpără ... două belciuge şi un lăcătoi zdravăn.* CR.; **4.** care este în cantitate însemnată; abundent; consistent: *smulsei din zmeuriş ... un braţ zdravăn de iarbă.* HOGAŞ; **5.** intens, mare: *porunci să facă un foc zdravăn.* POP. // adv. **1.** cu putere, tare: *căciula cea de oaie, pe urechi am tras-o zdravăn.* EM.; **2.** din plin, mult: *mănîncă zdravăn, nu se încurcă.* VLAH. [Din sl. ***zdravenŭ*** *(<sŭdravŭnŭ)*].

zdrăb n. v. zdrob.

zdrăncăní vb. v. zdrăngăni.

zdrăngăneálă, zdrăngăneli f. zdrăngănit. [***Zdrăngăni*** + *-eală*].

zdrăngănél, zdrăngănei m. pl. (reg.) clopoţel, zurgălău: *feciori, la zece fete, cinci, cu*

zdrîngăneii la opinci. COȘB.; (și: **zdrîngănel**). [De la ***zdrăngăni***].

zdrăngăni, zdrăngănesc vb. (intr.) **1.** a produce un sunet caracteristic prin lovire, prin ciocnire etc.: *cu pinteni la călcîie, cînd păşeşte zdrăngăneşte.* POP.; (tr. fact.) *s-a suit în fugă pe scară, zdrăngănind sabia de toate treptele.* GHICA; **2.** a face să vibreze (nearmonios) coardele unui instrument muzical; a cînta fără talent, fără iscusinţă la un instrument muzical (cu coarde): *cînta colinzi la ferestre, zdrăngănind din cobză.* CĂL.; *una dintre ele ... zdrăngănea la pian.* ST.; (şi: **zdrăncăni, zdrîngăni**). [***Zdrang*** + ***-ăni***].

zdrăngănire, zdrăngăniri f. acţiunea de a zdrăngăni şi rezultatul ei. [V. ***zdrăngăni***].

zdrăngănit n. **1.** faptul de a zdrăngăni; producere a unor sunete caracteristice prin lovirea, ciocnirea etc. a unor obiecte de metal sau de sticlă etc.: *poarta de la stradă scîrţîi ... şi se închise cu un zdrăngănit sec.* V.R.; **2.** vibrare nearmonioasă a coardelor unui instrument muzical; cîntec executat fără talent la un instrument muzical (cu coarde); (şi: **zdrîngănit**). [V. ***zdrăngăni***].

zdrăngănitór, ~i, zdrăngănitoare a. care zdrăngăneşte. [***Zdrangăni*** + ***-tor***].

zdrăngănitúră, zdrăngănituri f. zdrăngănit. [***Zdrăngăni*** + ***-tură***].

zdrăvení, zdrăvenesc vb. (înv. şi reg.; refl. şi tr.) **1.** a (se) înzdrăveni: *l-a bătut pe Alisandru, de l-a lăsat aproape mort; nevasta sa l-a zdrăvenit.* POP.; **2.** (fig.) a-şi veni în fire, a se desmetici: *ţi-am spus că nu se poate; înţelege-mă şi te zdreveneşte.* VLAH.; (şi: **zdreveni**). [De la ***zdravăn***].

zdreánţă, zdrenţe f. **1.** fişie ruptă dintr-o pînză, dintr-o stofă, dintr-o haină veche etc.: *cioclii ... nu lipseau de-a arunca zdrenţe rupte de la ciumaţi ca să răspîndească contagiunea.* GHICA; (fig.) *vedea din cînd în cînd cîte o streanţă uriaşă atîrnată de cer.* EM.; **2.** rufă sau haină veche, ruptă: *barba lui, albă şi deasă, ascundea trenţele de pe dînsul.* OD.; (fig.) *Teatrul Naţional ... începe a înţelege că paltoanele vechi ... sînt şi mai călduroase şi mai prezentabile decît ferfeliţele şi zdrenţele moderne.* CAR.; **3.** (fig.; fam.) epitet pentru un om lipsit de caracter, decăzut etc.: *nu mai era bărbatul arătos ..., ci doar umbra lui, o zdreanţă.* PETR.; **4.** (la pl.) bucăţele de aluat subţiri, preparate din făină, ouă şi apă, care se fierb în supă; (şi: **streamţă, streanţă, treanţă**). [Cf. sl. ***sŭdranŭ***].

zdréle f. pl. (reg.) bucăţi, fărîme: *e vai şi amar de capul vostru! acuş vi-l facem tot sdrele.* POP. (scris şi: *sdrele*). [***Z-*** + ***drele***].

zdrelí, zdrelesc vb. (refl. şi tr.) a (se) răni uşor julindu-şi pielea; a se juli: *pietrarul ... îşi va zdreli degetele între dalta şi ciocanul cu care va ciopli-o.* DELAVR. [Et. nec.].

zdrelíre, zdreliri f. acţiunea de a (se) zdreli şi rezultatul ei. [V. ***zdreli***].

zdrelít, ~ţi, zdrelită, ~e a. cu pielea julită, zgîriată: *unul cu mîna ruptă, altul cu falca zdrelită.* DELAVR. [V. ***zdreli***].

zdrelitúră, zdreliturí f. julitură, zgîrietură a pielii. [***Zdreli*** + ***-tură***].

zdremţuí vb. v. zdrenţui.

zdrenţărós, ~şi, zdrenţăroásă, ~e a. **1.** care este rupt, foarte uzat; zdrenţos: *îmbrăcat într-un suman strenţeros.* GANE; **2.** îmbrăcat în haine rupte, foarte uzate; flenduros: *urmînd la pas după un ţigan desculţ şi zdrenţeros.* GHICA; *într-un paznic zdrenţăros al unei menajerii, rudele recunosc pe unchi.* CĂL.; (subst.) *tocmai un trenţăros ca tine să o facă?* ISP.; (şi: **zdrenţeros, stremţuros, strenţuros, strenţeros, trenţeros, trenţăros**). [***Zdreanţă*** + ***-ăros***].

zdrenţerós a. v. zdrenţăros.

zdrenţós, ~şi, zdrenţoásă, ~e a. (înv. şi pop.) **1.** zdrenţăros: *n-are decît o haină stremţoasă ce abia îi copere goliciunea.* NEGR.; **2.** flenduros: *zdrenţos, murdar, desculţ, cu părul capului vîţioane.* DELAVR.; (şi: **stremţos, strenţos**). [***Zdreanţă*** + ***-os***].

zdrenţuí, zdrenţuiesc vb. (refl. şi tr.) a (se) preface în zdrenţe: *ia numai priveşte opincile mele că să trenţuiră în mici peticele.* PANN; *rărite erau rîndurile şi steagurile zdremţuite de gloanţe.* VLAH.; (şi: **zdrenţui, stremţui, strenţui, trenţui**). [***Zdreanţă*** + ***-ui***].

zdrenţuít, ~ţi, zdrenţuită, ~e a. **1.** care este rupt, foarte uzat: *sta să-i crape sucmanul cel zdrenţuit de pe dînsul.* ISP.; (fig.) *voia să-şi cîrpească haina zdrenţuită a popularităţii sale.* EM.; **2.** îmbrăcat în haine rupte, foarte uzate; flenduros: *şi mîna-i care poartă destinele lumeşti, cea grupă zdrenţuită în cale-i o salută.* EM. [V. ***zdrenţui***].

zdrevení vb. v. **zdrăveni**.

zdrîng interj. v. **zdrang**.

zdrîngănél m. pl. v. **zdrăngănel**.

zdrîngăní vb. v. **zdrăngăni**.

zdrîngănít n. v. **zdrăngănit**.

zdrob, zdroburi n. (înv. şi pop.) bucată din ceva; bucată mică rămasă din ceva (care s-a spart, s-a sfărîmat etc.): *căzură toţi idolii şi să feaceră zdroburi şi prav.* DOS.; *s-a împedecat cu tablaua şi ... toate paharele s-au făcut zdrăburi.* POP.; **a (se) face** (sau **a cădea**) **zdrob,** a se zdrobi: *jos, săcată de simţuri, căzu ea toată zdrob.* COȘB. // f. (reg.) (în forma **zdroabă, zdroabe**) oboseală; zbucium: *cu multă zdroabă a ajuns călare pe luntre.* AG.; (şi: **zdrăb**). [De la ***zdrobi***].

zdrobí, zdrobesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) preface în bucăţi (prin lovire, ciocnire etc.); a (se) sfărîma, a (se) fărămiţa: *va bea pîn-în fund cupa, pîn' va vrea s-o zdrobească.* EM.; *marmura s-ar zdrobi sub această apăsare.* C.; **2.** (tr.) a strivi, a terciui legume, fructe etc. modificînd forma şi consistenţa: *zdrobeşte în copite struguri.* BL.; **3.** (tr.) a distruge, a nimici construcţii, aşezări umane etc.: *să zdrobească idolii ce era acolo.* DOS.; *au zdrobit ... aşezările unei civilizaţii luminoase.* SAD.; **4.** (fig.; tr.) a desfiinţa, a distruge: *închipuieşte-ţi ... să-i zdrobească băiatului cariera.* CAR.; **5.** (tr.) a lovi puternic pe cineva, provocînd distrugerea ţesuturilor, traumatisme etc.; a sfărîma, a strivi: *iară de va zdrobi dintele robului sau roabei lui, zlobozi va trimite pre ei.* BIBLIA; *le zdrobesc tîlharii capetele cu ciomegile.* PETR.; **6.** (fig.; tr.) a produce cuiva dureri sufleteşti, tristeţe, deznădejde: *am primit o telegramă din Iaşi, care m-a zdrobit.* CAR.; **7.** (tr.) a omorî pe cineva prin mijloace violente: *dacă l-am fi prins aci, l-am fi zdrobit.* ST.; **8.** (fig.; înv. şi pop.; refl.) a se frămînta, a se zbuciuma: *pentru aia se zdrobea, ca să fie dreptate.* V.R.; *se-ntoarce baba pe lîngă lac şi să zdrobeşte, dar în zadar, că răţoiul nu-şi scoate capul din apă.* POP.; **9.** (tr.) a obosi foarte tare; a epuiza, a extenua pe cineva: *voia să adoarmă ... fiindcă, într-adevăr, călătoria îl zdrobise.* REBR.; **10.** (tr.) a învinge, a birui pe cineva într-o luptă: *generalul polonez ... a zdrobit pe imperiali ... la Sibiu.* PETR. [Din sl. ***zdrobiti (<sŭdrobiti)***].

zdrobíre, zdrobiri f. **1.** acţiunea de a (se) zdrobi şi rezultatul ei; sfărîmare, fărîmiţare; **2.** distrugere, nimicire a unor construcţii, a unor aşezări umane etc.: *după zdrobirea oraşului, a rămas aicea o populaţie ... înfricoşată.* SAD.; **3.** (fig.) nimicire, distrugere: *ştiinţa nouă ... a continuat zdrobirea lumii vechi.* BĂLC.; **4.** (fig.) durere sufletească, disperare: *ce farmec avea din nou, chiar în mijlocul zdrobirii lui sufleteşti, numele rîului.* ZAMF. [V. ***zdrobi***].

zdrobít, ~ţi, zdrobită, ~e a. **1.** care este sfărîmat, fărîmiţat: *se găsesc ş-acum pe ripe bucăţi de armuri zdrobite.* ALEX.; **2.** care este lovit puternic: *frînt, şi zdrobit şi tăiat, şi spentecat să nu le aduceţ acestea Domnului.* BIBLIA; **3.** (fig.) nimicit, distrus, învins: *lupta iar începe ... duşmanii zdrobiţi cad ca nişte spice, de securi loviţi.* BOL.; **4.** (fig.) copleşit de durere, demoralizat: *m-au trimis a vindeca pre cei zdrobiţi cu inima.* ANTIM; **5.** sleit de puteri, foarte obosit; extenuat: *eram zdrobit de oboseală.* CAR. [V. ***zdrobi***].

zdrobitór, ~i, zdrobitoáre a. **1.** care zdrobeşte: *zbor crierii din tidve, sub ghioaga zdrobitoare.* AL..; **2.** (fig.) care nu lasă posibilitatea nici unei îndoieli; hotărîtor, determinant: *zîmbeşte caracteristic: se vede bine că mestecă-n sine o replică zdrobitoare.* CAR. // f. **1.** maşină folosită pentru mărunţirea sau separarea prin strivire, rupere etc. a unor produse, utilizată în industria textilă, în industria alimentară şi în agricultură; **2.** maşină manuală folosită la zdrobirea strugurilor. // n. (reg.) meliţă. [***Zdrobi*** + ***-tor***].

zdrobitúră, zdrobituri f. **1.** (rar) sfărîmătură; **2.** (înv.) rană produsă prin zdrobire: *zdrobitură pentru zdrobitură, ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte.* BIBLIA; **3.** (fig.; înv.) pocăinţă: *cu zdrobitură de cuget ... să mănînc de ... ale tale sfinte taine.* DOS. [***Zdrobi*** + ***-tură***].

zdronc interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de lovirea, izbirea etc. unor obiecte de metal; **2.** cuvînt care redă zgomotul produs de mersul zdruncinat, hurducat al unui vehicul: *închipuieşte-ţi să vii pe drum cu birza ţinţi postii, hodoronc-hodoronc, zdronca-zdronca ...; stii, m-a zdrunţinat!* CAR.; (şi: **zdronca**). [Onomat.].

zdrónca interj. v. zdronc.

zdroncăní, zdroncănesc vb. (intr.; despre vehicule în mers) a face un zgomot continuu, caracteristic, din cauza zdruncinăturilor: *drumul e moale, alb; carul ţăcăne, zdroncăne.* ST. [***Zdronc*** + ***-ăni***].

zdroncănitúră, zdroncăniturí f. zgomot caracteristic produs prin ciocnirea unor obiecte (de metal): *s-a auzit o zdroncănitură în pimniţă.* POP. [***Zdroncăni*** + ***-tură***].

zdruhăí, zdruhăiesc şi **zdrúhăi** vb. (reg.; tr.) a zgudui, a zdruncina: *m-a zdruhăit căruţa de mi-or clănţănit dinţii.* POP. [Din pol. ***zdrogati***].

zdrumicá, zdrúmic vb. (pop.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) preface în bucăţele, a (se) face fărîme; a (se) sfărîma, a (se) zdrobi: *lutul ... călcat fărămîndu-să în prav şi pulbere zdrumicîndu-să.* CANT.; *sabia scotea, în vînt o-nvîrtea, pe şerpe-l lovea, trupu-i zdrumica.* POP.; **2.** (fig.; tr.) a nimici, a distruge: *zdrumicară pe păgîni ca pe furnici.* ISP.; (refl. pas.) *libertatea şi legea popoarelor se zdrumică.* BĂLC. [Contaminare între ***zdrobi*** şi ***dumica***].

zdrumicáre, zdrumicări f. (pop.) **1.** acţiunea de a (se) zdrumica şi rezultatul ei; sfărîmare, zdrobire; **2.** (fig.) nimicire, distrugere: *apoi vine ... robirea şi zdrumicarea naţiei sub „turcul păgîn".* BĂLC. [V. ***zdrumica***].

zdrumicát, ~ţi, zdrumicată, ~e a. (pop.) **1.** prefăcut în bucăţele; sfărîmat, zdrobit; (fig.) *iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind.* EM.; **2.** (fig.) nimicit, distrus: *ştim ce greu şi anevoie este ... a întrupa o patrie atît de zdrumicată.* BĂLC. [V. ***zdrumica***].

zdrumicătúră, zdrumicături f. (pop.) sfărîmătură. [***Zdrumica*** + ***-ătură***].

zdrúncen n. v. zdruncin.

zdrúncin n. **1.** zdruncinătură: *duduca Balaşa ... nu simţea decît zdruncinul calului.* GANE; **2.** (fig.) efort, strădanie: *cu mare greutate şi zdruncen au trecut peste nenumărate ţări şi mări.* CR.; **3.** (fig.) tulburare, zbucium, frămîntare: *tot să-i fi rămas ... din atîta zdruncin zece mii de liră turceşti.* VLAH.; (şi: **zdruncen**). [De la ***zdruncina***].

zdruncină, zdrúncin vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a zdrobi, a strivi: *tu struncinaşi capul zmeului.* COR.; **2.** (tr.) a scoate ceva din poziţia iniţială, mişcîndu-se brusc într-o parte şi în alta, încoace şi încolo etc.; a hurduca, a zgudui, a zgîlţîi: *închipuieşte-ţi să vii pe drum cu birza ţinţi postii, ... stii, m-a zdrunţinat!* CAR.; (refl.) *vagonul se clătina zdruncinîndu-se în acelaşi ritm monoton.* CĂL.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) cutremura, a (se) clătina: *s-a zdruncinat casa*; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) tulbura, a (se) zbuciuma: *spectacolul acesta îi zdruncina mintea.* VLAH.; **5.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) clătina, a slăbi; a (se) şubrezi: *a fost destul ca ... un demagog cosmopolit să stea ministru, pentru ca conştiinţa de drept a poporului să înceapă a se întuneca, să se zdruncine în el complexul de idei abituale.* EM.; *coborîrea lui de pe piedestal îmi zdruncina echilibrul sufletului.* SAD.; (şi: **struncina**). [Et. nec.].

zdruncinăre, zdruncinări f. acţiunea de a (se) zdruncina şi rezultatul ei; (fig.) şubrezire, subminare: *să nu ni se obiecteze că războiul ruso-turco-român a fost cauza unei asemenea zdruncinări a prevederilor bugetare.* EM. [V. ***zdruncina***].

zdruncinát, ~ţi, zdruncinată, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) zdrobit, strivit: *foi de iederă şi varză sărată şi zdruncinată.* POP.; **2.** zguduit, zgîlţîit, hurducat: *calul ... mă tîrăşte ...; pe cînd mă ridic zdruncinat, auz foşneală pîntre coceni.* CAR.; **3.** (fig.) tulburat, agitat, zbuciumat: *unul din senatori ... în tinereţe dusese o viaţă zdruncinată pe mare şi pe uscat.* GHICA. [V. ***zdruncina***].

zdruncinătór, ~i, zdruncinătoáre a. care zdruncină, care hurducă: *cărăuşii găsesc ... mai puţin zdruncinătoare drumurile croite de ei.* SAD. [***Zdruncina*** + *-ător*].

zdruncinătúră, zdruncinături f. **1.** faptul de a (se) zdruncina; zguduitură, hurducătură, zdruncin: *despre zdruncinături nu vă mai vorbesc; şi le poate închipui oricine a călătorit cu asemenea trăsuri.* ISP.; **2.** (fig.) tulburare, zbuciumare. [***Zdruncina*** + *-ătură*].

zdup interj. cuvînt care sugerează zgomotul unei căderi precipitate, al unei sărituri etc. sau al unor paşi grei, apăsaţi: *numai ce-aud aşa ca un vînt greu în văzduh şi, deodată, zdup! pe prispă.* SAD.; *luă măţele şi cu un zgomot mare, zdup! cu ele în foc.* POP. // n. (fam.) închisoare: *or să te bage la zdup.* PR. [Onomat.].

zdupăí, zdúpăi vb. (reg.; intr.) a călca apăsat, cu zgomot; a tropăi: *murgu ... din picioare zdupăia.* POP. [***Zdup*** + *-ăi*].

zdupălălă, zdupălăli f. (reg.) faptul de a zdupăi. [***Zdupăi*** + *-ală*].

zea f. v. za[1].

zeámă, zemuri f. **1.** (înv.) lichid care se scurge din carne, cînd este preparată; suc: *ceia ce mănîncă cărnuri de porc şi zama jîrtvelor, pîngărite-s toate vasele lor.* BIBLIA; **2.** lichid pe care îl conţin celulele şi ţesuturile vegetale, mai ales fructele şi care poate fi extras prin presare sau prin stoarcere: *dete copilului zeama stoarsă din o smochină.* ISP.; **zeamă de struguri** sau (înv.; rar) **zeamă nobilă**, vin: *luaţi-vă lumea! a strigat Domnul ... vînătorul porni să bată pădurile ... vierul îşi alese zeama nobilă.* CAR.; (pop.) **zeamă de prune**, ţuică (de calitate inferioară): *nu ţuică de a d-voastră, zeamă de prune.* POP.; **3.** (pop.) supă; borş, ciorbă: *o aripă galbenă iese din zeama presărată cu steluţe de grăsime.* DELAVR.; **a nu fi de nicí o zeamă**, se spune despre cineva neserios, uşuratic, pe care nu te poţi bizui la nevoie; **a fi tot de-o zeamă ca ...**, a fi de-o teapă: *primarul satului aceluia era tot de-o zamă cu dînsul.* POP.; **zeamă de clopot** (sau **de hîrleţ**), moarte: *leacu-i zamă de clopot, leacu-i zamă de hîrleţ.* POP.; **a nu fi nici de zeama ouălor**, a nu fi bun de nimic: *sărace, sărace! nu eşti nici de zama ouălor.* CR.; **4.** sos; **zeamă lungă**, **a)** mîncare neconsistentă, în care s-a pus prea multă apă; **b)** (fam.) vorbărie lungă şi fără rost; **5. zeamă de varză**, lichid acru şi sărat în care s-a murat varza: *îi plăcea cu deosebire ciorba de ştiucă fiartă în zeamă de varză acră cu hrean.* GHICA; **6.** (înv.) lichid care intră în compoziţia celulelor sau a ţesuturilor animale; secreţie produsă de unele celule, glande sau organe; **7.** (şi **zeamă roşie**) sînge: *să nu zugrum javra asta, încît să iasă zamă roşie prin toţi porii!* NEGR.; **8.** nume generic pentru diverse lichide: *zăpada mieilor începe să-şi scurgă zeama topită.* R.L.; **ou cu zeamă**, ou fiert puţin, cu albuşul necoagulat; **9.** (chim.) **zeamă bordeleză**, suspensie de sulfat bazic de cupru în apă, întrebuinţată ca fungicid; (şi: (pop.) **zamă**). [Lat. ***zema***].

zeamíl n. produs alimentar dietetic, obţinut prin tratarea amidonului din porumb cu hidroxid de sodiu. [Denumire comercială].

zebereáiă, zebereli f. (înv.) sechestru. [***Zeberi*** + *-eală*].

zeberí, zeberesc vb. (înv.; tr.) a sechestra, a lua cu forţa, a confisca. [Et. nec.].

zebră, zebrez vb. (rar; tr.) a vărga. [Din fr. *zébrer*].

zebrát, ~ţi, zebrată, ~e a. vărgat, cu dungi ca ale zebrei. [Din fr. *zébré*].

zébră, zebre f. **1.** mamifer sălbatic care trăieşte în Africa, înrudit cu calul, avînd părul galben-deschis sau alb, vărgat cu dungi paralele negre sau brune (*Equus zebra*); **2.** marcaj constînd din dungi paralele, albe sau galbene, prin care se semnalează locul pe unde se poate traversa o stradă; (şi: (înv.) **zebru**). [Din fr. ***zèbre***].

zebreá f. v. zăbrea.

zebrelít a. v. zăbrelit.

zebroíd, zebroizi animal rezultat din hibridarea dintre cal şi zebră. [Din germ. ***Zebroid***].

zébru m. v. zebră.

zébu m. mamifer domesticit din ţările tropicale, asemănător cu boul, avînd o cocoaşă de grăsime pe greabăn (*Bos indicus*). [Din fr. ***zébu***].

zéce, zeci num. card. **1.** (adesea în componenţa unor numerale cardinale compuse) numărul care, în numărătoare, are locul între nouă şi unsprezece; (adj.) *votă o convenţiune ... pentru regularea datoriei de zece milioane contractată de stat.* EM.; **a avea zece vieţi**, se spune despre cineva care scapă cu viaţă dintr-o situaţie limită; **a asculta cu zece urechi**, a asculta cu mare atenţie şi cu interes: *„vorbiţi", i-am zis, ascultînd cu zece urechi.* C.L.; **cele zece porunci**, v. **poruncă**; **2.** (la pl.; adesea prin exagerare, indică un număr mare, nedeterminat) *a concura în mod neonest pe meseriaşul cu zeci de ani de deprindere industrială.* EM.; **3.** (intră în componenţa num. adv. corespunzător) *ei înşişi cîntăresc cestiunile de zece ori pînă a le hotărî o dată.* EM.; **4.** (precedat de *cîte*, intră în componenţa num. distr. corespunzător) *am primit cîte zece cărţi*; **5.** (cu valoare de num. ord.) *etajul zece*; **6.** (intră în compunerea numeralelor cardinale compuse de la unsprezece pînă la nouăsprezece) *doisprezece*; **7.** (la pl.; intră în compunerea numeralelor cardinale compuse de la douăzeci pînă la nouăzeci şi nouă) *treizeci.* // m. **1.** semn grafic care reprezintă numărul zece: *scrie un zece pe tablă*; **2.** nota zece: *a luat un zece*; **3.** carte de joc marcată cu numărul zece, care are zece puncte: *un zece de caro.* [Lat. *decem*].

zécelea, zécea num. ord. (precedat de art. *al, a*) **1.** care se află între al nouălea şi al unsprezecelea: (adj.) *a zecea poruncă zice să nu pohtim verice lucru strein.* ANTIM; (subst.) *al zecilea a plecat*; **2.** (la f.; urmat de *parte*, intră în componenţa num. fracţionar corespunzător, indicînd o zecime) *nu conţinea nici a zecea parte de mineral.* GHICA; (înv.; cu elipsa substantivului determinat; şi **de-a zecea**) *dau a zecea den toate cîte cîştig.* BIBLIA; *rîmlenii din toată lumea lua de-a zecea din oamenii tineri.* COSTIN. [***Zece*** + *-le* + *-a*].

zecícă f. (fam.) carte de joc marcată cu numărul zece, care are zece puncte. [***Zece*** + *-ică*].

zecimál, ~i, zecimală, ~e a. **1.** (mat.) referitor la numărul zece, care ţine de zece, care se bazează pe raporturi ale numărului zece şi ale puterilor lui; **număr zecimal**, număr a cărui parte fracţionară este exprimată printr-o fracţie zecimală; **fracţie zecimală**, fracţie al cărei numitor este egal cu o putere întreagă şi pozitivă a numărului zece; **logaritm zecimal**, logaritmul unui număr în sistemul cu baza zece; **sistem zecimal**, sistem de unităţi de măsură în care multiplii şi submultiplii unităţilor principale au valori egale cu puteri întregi, pozitive sau negative, ale numărului zece; **balanţă zecimală** sau **cîntar zecimal**, balanţă cu braţe inegale, care permite echilibrarea greutăţilor de măsurat cu greutăţi etalonate de zece ori mai mici; **clasificare zecimală**, sistem de clasificare a cărţilor în biblioteci, după conţinut, avînd la bază o sistematizare în zece clase, împărţite în zece diviziuni, iar acestea în zece subdiviziuni etc. // f. fiecare dintre cifrele scrise la dreapta virgulei unui număr zecimal. [De la ***decimal*** (după *zece*)].

zecíme, zecimi f. **1.** a zecea parte dintr-un întreg împărţit în părţi egale; **2.** prima cifră din dreapta virgulei la numerele zecimale; **3.** (în trecut) a zecea parte din impozitul perceput de stat, care revenea judeţului sau comunei: *zecimi judeţene*; **4.** (înv.; la pl.) zeci (v. **zece**): *importul celor dentîi datează de zecimi de ani.* EM. [***Zece*** + *-ime*].

zeciuí, zeciuiesc vb. (înv.; tr.) **1.** a lua a zecea parte din recolta de cereale, din vite etc.: *vai voao, cărturari şi farisei fătarnici! că zeciuiţi izma şi mărariul şi chimenul şi aţi lăsat ceale mai greale ale legii.* BIBLIA; **2.** (fam.) a-şi însuşi o parte din bunurile cuiva; a fura: *vătaful de curte al armaşului ... începuse de mult timp a zeciui averile stăpînului său.* FIL.; **3.** a face victime; a decima: *un regiment a fost zeciuit.* C.; (absol.) *o teribilă ciumă zeciuia prin sate şi prin oraşe.* HASD. [***Zece*** + *-ui*].

zeciuiálă, zeciuieli f. **1.** (înv.) dare reprezentînd a zecea parte din recolta de cereale, din vite etc. sau valoarea echivalentă în bani; dijmă: *taxidarii luau întreită zeciuiala pentru oierit, ierbărit, tutunărit şi vinărit.* FIL.; **2.** (reg.) uium la moară: *Troian mult se bucura, zeciuială morii da, pe morari îl dăruia.* POP. [***Zeciui*** + *-eală*].

zeciuíre, zeciuiri f. (înv.) acţiunea de a zeciui şi rezultatul ei; zeciuit[1]. [V. ***zeciui***].

zeciuít[1], zeciuituri f. (înv.) zeciuire. [V. ***zeciui***].

zeciuít[2], ~ţi, zeciuită, ~e a. (înv.) dijmuit. [V. ***zeciui***].

zeefét n. v. zaiafet.

zefc n. v. zefchi.

zefchi, zefchiuri n. (înv.) petrecere; ospăţ: *noi n-am venit aicea să facem zefchiuri, ce să lucrăm.* N.COSTIN; (şi: **zefc**). [Din turc. ***zevk***].

zefír, zefiri m. vînt uşor care suflă primăvara dinspre apus; (p. gener.) vînt cald, plăcut; adiere: *ca zefirii ce adie cînturi dulci ca un fior.* EM. // n. (pl. **zefiruri**) ţesătură subţire de bumbac mercerizat, din care se fac obiecte de lenjerie; (şi: (înv.) **zepfir**). [Din lat. ***zephyrus***, gr. mod. ***zéfiros***, fr. ***zéphyr***].

zeflemeá, zeflemele f. ironie (uşoară), luare în rîs, bătaie de joc: *zeflemelile unchiului ... le găsea grosolane.* PETR.; **în zeflemea**, în glumă; **a lua în zeflemea**, a-şi bate joc de cineva, a lua în rîs: *rîdea şi de bun şi de rău şi pe toţi îi lua în zeflemea.* ISP. [Din turc. ***zevklenme***].

zeflemisí, zeflemisesc vb. (tr.) a lua în rîs, a ironiza pe cineva sau ceva: *era zeflemisit cu vorba „poetul".* CĂL. [De la ***zeflemea***].

X YZ

zeflemisíre, zeflemisiri f. acţiunea de a zeflemisi şi rezultatul ei; ironizare. [V. *zeflemisi*].

zeflemísm n. (rar) înclinare, tendinţă de a lua totul în zeflemea: *această răceală a dat naştere, „zeflemismului“.* IBR. [*Zeflemea* + *-ism*].

zeflemíst, ~şti, zeflemístă, ~e a. căruia îi place să facă ironii, să ia totul în rîs: *există ... un transparent scepticism de intelectual zeflemist.* R.L.; (subst.) *nu-l ştii pe şeful? ... – zeflemist ... am rîs alaltăieri cu el la „Continental“! ...* CAR. [*Zeflemea* + *-ist*].

zeflemitór, ~i, zeflemitoáre a. (rar) 1. zeflemist; 2. care exprimă, reflectă o atitudine plină de ironie, batjocoritoare: *provoca ... surîsuri zeflemitoare.* PETR. [*Zeflemea* + *-itor*].

zefliu, ~i, zefile, ~i a. (turcism; înv.) glumeţ, hazliu: *eşti zefliu, jupîne, şi cu poftă de vorbă.* POP. [Din turc. *zevkli*].

zéghe, zeghi f. 1. haină ţărănească de dimie, mai ales albă, împodobită de obicei de-a lungul cusăturilor cu găitane negre, purtată în ţinuturile muntoase: *Ion se-nveleşte în zeghe, se trînteşte pe o laviţă şi se culcă.* CAR.; 2. haină (lungă) făcută din piele de oaie, pe care o poartă ciobanii; 3. postav gros din care se fac unele haine ţărăneşti; dimie: *străinătatea ... ne trimite ... ţesături groase ... abale, zeghii, dimii.* GHICA; 4. (fam.) uniformă purtată de puşcăriaşi; (şi: **zeghie**). [Et. nec.].

zághie f. v. **zeghe**.

zégras n. frunze lungi şi uscate ale plantei iarbă-de-mare (*Zostera marina*) folosite la tapisatul mobilelor, la umplerea saltelelor etc.; iarbă-de-mare. [Din germ. *Seegrass*].

zeibég, zeibegi m. (turcism; înv.) puşcaş turc: *trămitea tot zeibegi d-ăia cu cealmalele cît o claie pe cap.* GHICA. [Din turc. *zeybek*].

zéle, zele f. (înv.; azi livr.) zeiţă: *eşti o zeie şi ţie mă închin.* AL.; *virtutea despletită şi patria-ne zeie nu pot ca să aprinză o singură scînteie.* EM. [Din lat. *dea* (prin apropiere de *zeu*)].

zelésc, ~şti, zeiáscă, ~eşti a. (rar) care aparţine unei zeităţi; referitor la zei; de zeu: *strămoaşa sa zeiască ieşise din spumele vînturate ale mării.* FIL.; *în Olimp stau ele ... iar cu cîntările lor măiestre înveselesc tot soborul zeiesc.* CAR. [*Zeu* + *-esc*].

zeifică, zeifíc vb. (tr.) a deifica, a diviniza, a idolatriza. [*Zeu* + *-ifica;* cf. fr. *déifier*].

zeifícáre, zeifícări f. acţiunea de a zeifica; deificare, divinizare, idolatrizare. [V. *zeifica*].

zeifícăt, ~ţi, zeifícată, ~e a. deificat, divinizat, idolatrizat: *profetul dac zeificat a descins în infern, asemenea lui Orfeu.* R.L. [V. *zeifica*].

zeína f. proteină care se extrage din boabele de porumb. [Din fr. *zéine*].

zeitáte, zeităţi f. divinitate păgînă; zeu, zeiţă: *pe vremea aceea ... nu prea era pace pe pămînt cu atîtea zeităţi.* ISP.; (fig.) *eu făcut-am zeitate dintr-o palidă femeie.* EM. [*Zeu* + *-itate*].

zeiţă, zeiţe f. 1. divinitate păgînă feminină: *el se uită furiş la formele perfecte ale zeiţei.* EM.; 2. epitet pentru o femeie foarte frumoasă şi adorată: *îndurau veseli ... despotismul ei de zeiţă locală.* PETR. [*Zeu* + *-iţă*].

zel n. sîrguinţă, rîvnă, strădanie; ardoare: *metoda dumitale e admirabilă ... şi zelul dumitale vrednic de laudă.* CAR.; **exces de zel**, sîrguinţă excesivă (şi adesea inutilă): *am fi dispuşi să credem că ... sînt dictate de interes sau pornite dintr-un exces de zel condemnabil.* EM. [Din fr. *zèle*, lat. *zelus*].

zelăr n. v. **zălar**.

zelatór, ~i, zelatoáre m., f. (livr.) persoană care dovedeşte zel în susţinerea unei cauze. [Din fr. *zélateur*].

zelós, ~şi, zeloásă, ~e a. care este plin de zel, de rîvnă, de ardoare: *astfel se încurajează chiar oamenii cei mai zeloşi pentru a servi ţara lor.* EM. [*Zel* + *-os*].

zelót, zeloţi m. 1. (mai ales la pl.) membru al unei grupări politice din Palestina antică, reprezentînd interesele păturilor mijlocii şi care lupta împotriva marii preoţimi iudaice şi a dominaţiei romane; 2. conducător spiritual al unui grup de credincioşi în anumite confrerii sau asociaţii religioase; 3. membru al unei grupări politice radicale din Tesalonic, care s-a aflat în fruntea puternicei răscoale populare în Imperiul Bizantin între anii 1342 şi 1349. [Din fr. *zélote*].

zelotipíe, zelotipii f. (înv.) 1. gelozie; 2. (p. ext.) invidie, duşmănie. [Din lat. *zelotypia*].

zelotísm n. 1. mişcare naţionalistă extremistă în Palestina antică, ai cărei adepţi urmau legea lui Moise şi evitau contactul cu cei de alt neam; 2. exces de zel, fanatism religios. [Din fr. *zélotisme*].

zemăríe, zemării f. (reg.) mîncare cu zeamă multă; (şi: **zămărie**). [*Zeamă* + *-ărie*].

zemislíre f. v. **zămislire**.

zémnic, zemnice n. (reg.) pivniţă: *sărmanul copil se culca unde putea, cînd într-un coşer, cînd într-un zămnic părăsit.* AL. [Din bulg. *zemnik*].

zemós, ~şi, zemoásă, ~e a. 1. care conţine multă zeamă; suculent: *vreau ... bostanii zemoşi.* ST.; 2. care are zeamă, sos mult: *mîncare zemoasă.* // m. pepene galben, v. **pepene** (*Cucumis melo*): *panerul ... e plin cu-ndestulare de roze, de zămoşi.* NEGR.; (şi: (reg.) **zămos**). [*Zeamă* + *-os*].

zemoşí, pers. 3 **zemoşeşte** vb. (reg.; refl.) a deveni zemos. [V. *zemos*].

zemuí, pers. 3 **zemuieşte** vb. 1. (refl.) a se umple de zeamă, a deveni zemos: *creierul parcă mi s-a zemuit.* PETR.; 2. (intr.) a lăsa să iasă lichidul din interior; a musti: *ţarina zemuieşte.* [V. *zeamă*].

zemuíre, zemuíri f. acţiunea de a zemui. [V. *zemui*].

zemúrcă, zemurci f. (reg.) zămărie: *mîncare să le-ajungă, mai mult zămurcă lungă.* POP.; (şi: **zămurcă**). [De la *zeamă*].

zemuşoáră, zemuşoare f. (reg.) diminutiv al lui zeamă *pentru olecuţă de zămuşoară se bat.* POP.; (şi: **zămuşoară**). [*Zeamă* + *-usoară*].

zen n. doctrină religioasă dezvoltată în Japonia din budism şi care a influenţat gîndirea unor filozofi contemporani, mai ales existenţialişti şi psihanalişti, scopul ei fiind obţinerea iluminării şi a stării de libertate. [Din fr. *zen*].

zenană, zenanale f. ţesătură lucioasă pe o parte şi scămoşată pe cealaltă, folosită la confecţionarea unor obiecte de îmbrăcăminte pentru femei; (şi: **zanana**). [Din fr. *zénana*].

zendă a. **limbă zendă** (şi subst. f.) limba vechilor perşi, în care sînt scrise textele din „Avesta“. [Din fr. *zend*].

zenít n. 1. punct de pe sfera cerească, opus nadirului, situat la intersecţia verticalei locului cu emisfera cerească: *soarele se găsea ... tocmai la zenit.* BL.; 2. (fig.) punct culminant al unei evoluţii, al unei cariere etc.; apogeu: *Paşadia s-a stins la zenit.* M.CAR. [Din fr. *zénith*].

zenitál, ~i, zenitală, ~e a. care aparţine zenitului, referitor la zenit; **distanţă zenitală**, coordonată orizontală egală cu unghiul complementar înălţimii unui astru deasupra orizontului. [Din fr. *zénithal*].

zeolít, zeoliţi m. silicat natural complex utilizat la dedurizarea apei. [Din fr. *zéolit(h)e*].

zeolític, ~ci, zeolitică, ~ce a. care conţine zeoliţi. [Din fr. *zéolitique*].

zeolitizáre, zeolitizări f. transformare a feldspaţilor şi a altor aluminosilicaţi în zeoliţi. [Cf. fr. *zéolitisation*].

zeonifér, zeonifere n. funicular folosit la transportul oamenilor şi al mărfurilor. [Et. nec.].

zepfír m. v. zefir.

zeppelín, zeppeline n. navă aeriană dirijabilă de dimensiuni mari, cu schelet metalic, care s-a folosit în prima jumătate a secolului al XX-lea; (şi: (pop.) **ţepelin**). [Din germ. *Zeppelin*].

zer, zeruri n. 1. lichid galben-verzui care se separă din lapte, după coagulare, cînd se prepară brînzeturile, şi care este folosit la fabricarea lactozei, urdei etc.: *barba albă-i e cam rară, ochii ca zărul, neexpresivi.* EM.; **a se alege brînza** (sau **urda**) **din zer**, a se alege binele de rău; a **stoarce zer din piatră**, a realiza imposibilul: *minţile omeneşti storc din piatră zăr.* C.L.; 2. lichid verzui care se separă din iaurt sau din laptele de vacă prins; 3. lichid alb şi gras care rămîne cînd se separă untul; zară; (şi: **zăr**). [Et. nec.].

zerdiceáf m. 1. plantă din a cărei rădăcină se extrage o vopsea galbenă (*Curcuma longa*); 2. substanţă colorantă galbenă extrasă din aceastã plantă. [Din turc. *zerdeçav*].

zerí, pers. 3 **zereşte** vb. (reg.; refl.) a se face ca zerul, a se înăcri: *s-a zerit laptele.* POP.; (şi: **zări**). [De la *zer*].

zermacúp, zermacupi m. monedă turcească de aur care a circulat şi în Ţările Române în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. [Din turc. *zer mahbup*].

zemoálcă f. v. zîrnoaică.

zéro, zerouri n. 1. număr care, în numărătoare, reprezintă o cantitate vidă şi se indică prin cifra 0; nulă; a **reduce** (ceva) **la zero**, a minimaliza excesiv importanţa unui lucru; 2. cifră reprezentînd numărul 0 şi care, pusă în dreapta altei cifre, îi măreşte de zece ori valoarea; 3. (fig.) epitet pentru o fiinţă, un lucru etc., fără valoare: *sînt părerile mele şi fără ele ... sînt un zero.* PR.; 4. (fiz.) punct care serveşte ca origine a unei scări cu ajutorul căreia se indică valorile unei mărimi: *se cobora termometrul la treizeci de grade sub zero.* SAD.; 5. (fiz.) grad de temperatură în unele sisteme de măsură a temperaturii, fixat la punctul de îngheţare a apei distilate la presiunea normală: *azi dimineaţă pe la 5 era ger sub zero.* CAR.; **zero absolut**, temperatura de minus 273 de grade Celsius, socotită drept cea mai scăzută temperatură posibilă; 6. (lingv.) **desinenţă** (sau **sufix**) **zero**, absenţa unui afix gramatical la o formă flexionară, care este marcată, faţă de alte forme cu afixe exprimate, prin lipsa unei mărci formale propriu-zise. [Din fr. *zéro*].

zerós, ~şi, zeroásă, ~e a. care conţine mult zer: *lapte zeros; unt zeros.* [*Zer* + *-os*].

zerotáj, zerotaje n. ansamblu de operaţii necesare pentru determinarea punctului zero al termometrelor şi pentru verificarea ulterioară a acestora. [Din fr. *zérotage*].

zerovalént, ~ţi, zerovalentă, ~e a. (despre elemente chimice) care nu se poate combina cu nici un element, care are valenţa zero. [Din fr. *zérovalent*].

zestrăş, zestraşi m. (reg.) bărbat care se mută, după căsătorie, în gospodăria soţiei. [*Zestre* + *-aş*].

zéstre f. 1. avere, bunuri (mobile sau imobile) care se dau unei fete cînd se mărită; dotă: *acea proprietate de zestre nemaifiind a d-sale, nu mai putea vota în calitate de proprietar.* EM.; *o plictiseau toate preocupările de a i se face zestre.* CĂL.; **foaie de zestre**, act care consemnează zestrea miresei sau a unei femei căsătorite: *foile de zestre curgeau de la fel de fel de împăraţi.* ISP.; **ladă de zestre**, ladă care se foloseşte la păstrarea zestrei: *scot, din lăzile de zestre, salbe cu galbeni de aur.* V.R.; **de zestre**,

care este primit ca zestre: *am vîndut ... moşia pe care o avem de zestre.* PETR.; **2.** avere, bunuri cedate mănăstirii de o femeie care se călugăreşte; **3.** totalitatea bunurilor care constituie averea unei comunităţi, a unei instituţii etc.: *policandre de argint, suflate cu aur, candele de argint ... erau zestrea monastirii aceleia.* ISP.; **4.** totalitatea calităţilor morale, intelectuale etc. ale unui individ sau ale unei colectivităţi: *cu această zestre sufletească intram ... în acest colţ de provincie.* GAL. [Lat. ***dextrae*** „făgăduinţă solemnă"].

zestricícă, zestricele f. (pop.) zestrişoară: *voi căta să-ţi dau o fată bună din sat, cu niţică zestricică.* POP. [*Zestre* + *-icică*].

zestrişoáră, zestrişoare f. diminutiv al lui zestre; zestricică: *e zestrişoara mea care mi-a dat-o maica.* POP. [*Zestre* + *-işoară*].

zetétic, ~ci, zeteticá, ~ce a. (fil.) care se referă la metodele de cercetare utilizate pentru a descoperi raţiunea şi natura lucrurilor. // m. nume dat filozofilor greci, discipoli ai lui Pyrrhon. // f. metodă filozofică sau ştiinţifică bazată pe cercetare. [Din fr. *zététique*, lat. *zeteticus*].

zeţáj, zeţaje f. (tehn.) metodă de separare sau de concentrare a minereurilor ori a cărbunilor sfărîmaţi cu ajutorul unui curent de apă. [Din fr. *zetzage*].

zeţár, zeţari m. tipograf care culege manual literele, după manuscris; culegător: *ia seama să nu ne joace festa zeţarul şi corectorul.* CAR. [Din germ. *Setzer*].

zeţărîe f. **1.** meseria de zeţar; **2.** (pl. **zeţării**) atelier în care lucrează zeţarii într-o tipografie; culegătorie. [*Zeţar* + *-ie*].

zeţărîţă, zeţărîţe f. (rar) culegătoare într-o tipografie. [*Zeţar* + *-iţă*].

zeţuí, zeţuiesc vb. (tr.) a culege manual un text, după manuscris, pentru a fi tipărit. [Din germ. *setzen*].

zeţuíre, zeţuiri f. acţiunea de a zeţui şi rezultatul ei; zeţuit, culegere: *cred că zeţuirea ultimelor două acte din* [piesă] *... este acum terminată.* AL. [V. ***zeţui***].

zeţuít, zeţuituri n. faptul de a zeţui; zeţuire. [V. ***zeţui***].

zeu[1] m. **1.** (înv.) Dumnezeu: *Tu eşti Zeul spăsitoriul mieu.* COR.; **2.** (pl. **zei**) divinitate păgînă; idol: *scriitorii vechi zic că înaintea trădării chiar zeii îşi acopereau feţele.* EM.; *Prometeu a coborît din cer aprinsul jar ce l-a furat din vatra zeilor.* BL.; **3.** persoană cu calităţi fizice sau morale excepţionale: *Arald, ... tu zeu cu ochii negri.* EM.; *zeul poeziei*; **4.** (fam.) persoană cu putere, cu influenţă (politică): *vorba şi scrisul oficiază pentru un Caliban, devenit zeu tutelar.* SAD.; **a fi (iniţiat) în secretele zeilor,** a fi la curent cu ceea ce ştiu sau au de gînd să facă cei care deţin puterea politică: *ce fericit sînt eu cînd aflu de la dînsul importantele secrete ale zeilor.* CAR.; *ei bine? făcu Titu, deodată grav, văzîndu-se iniţiat în secretele zeilor.* REBR. [Lat. *deus*].

zeu[2] interj. v. **zău**.

zéugmă, zeugme f. figură de stil prin care se unesc gramatical două sau mai multe substantive cu un verb sau cu un adjectiv care, logic, nu se referă decît la unul dintre substantive. [Din fr. *zeugma*].

zevélcă f. v. zăvelcă.

zevzéc, ~ci, zevzeacă, ~ece a. nătărău, neghiob: *un tînăr boier pe atît de urît şi de zevzec, pe cît era de fervent.* CAR.; *arendaşul e zevzec, coniţă.* REBR.; (subst.) *să te păzeşti de amici, să nu te-ncrezi în oricine ca un zevzec.* CAR. [Din turc. ***zevzek***].

zéxe interj. (arg.) **1.** cuvînt folosit pentru a atrage cuiva atenţia asupra unei primejdii iminente; atenţie!; **2.** cuvînt prin care se exprimă dezacordul sau dispreţul faţă de o afirmaţie. [Din germ. *sechs*].

zgăibă, zgaibe f. (pop.) **1.** bubă mică, zgîrietură sau rană care a început să prindă coajă: *untul de sunătoare nu e aşa de bun pentru bube, tăieturi şi zgaibe, ca pătlagina.* DELAVR.; **2.** crustă care se formează pe o rană, pe o bubă; zgancă: *n-am s-o rup ... singură se desprinde zgaiba.* ST.; **3.** (reg.) boală de ochi; **4.** boală a vitelor, manifestată prin apariţia unor bubuliţe pe diferite părţi ale corpului; **5.** (reg.; fig.) epitet pentru o persoană urîtă, slabă, rea sau neastîmpărată: *se suie ca o zgaibă în pomi.* POP. [Lat. *scabia*].

zgăncă, zgănci f. (reg.) crustă care se formează pe o rană (mică), pe o bubă; (p.ext.) rană mică, bubă; zgaibă: *are o zgancă la mînă.* [Et. nec.].

zgárdă, zgărzi şi (reg.) **zgarde** f. **1.** curea, lanţ sau cerc de metal care se pune în jurul gîtului la cîini (sau, p. ext., la alte animale) şi de care se prinde un lanţ, o curea etc.: *purtînd de zgardă un frumos ogar.* OD.; **2.** (înv.) salbă, colan, şirag de pietre scumpe: *rumpe zgarda şi brăţelile şi le aruncă.* NEGR. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***shkardhë***].

zgălbát, ~ţi, zgălbată, ~e a. (rar) cu zgîrieturi, cu cicatrice: *am avut obrazul zgăibat, de parcă aş fi adormit într-un culcuş de pisici.* ST. [*Zgaibă* + *-at*].

zgălbuliţă, zgălbuliţe f. diminutiv al lui zgaibă: *din zgăibuliţa cea mică, bubă mare se ardică.* PANN. [*Zgaibă* + *-uliţă*].

zgărdát, ~ţi, zgărdată, ~e a. (înv. şi reg.) care are zgardă, cu zgardă: *trei sute de ogari zgărdaţi.* POP. [*Zgardă* + *-at*].

zgărdiţă, zgărdiţe şi **zgărdiţi** f. **1.** diminutiv al lui zgardă; **2.** (reg.) panglică (îngustă), bentiţă pe care s-au cusut mărgele mărunte de diferite culori şi pe care o poartă, la ţară, fetele la gît sau la brîu, iar flăcăii la pălărie: *m-am întors la cîmp cu zgărdiţa de la gîtul copilei.* CR.; *flăcăii ... de basmale şi zgărdiţi le golesc pe fete.* POP. [*Zgardă* + *-iţă*].

zgărdúţă, zgărduţe f. (reg.) panglică cu care se împodobeşte masca flăcăilor care joacă turca la Anul Nou. [*Zgardă* + *-uţă*].

zgărlá vb. v. **zgîria**.

zgărletúră f. v. zgîrietură.

zgău, zgăuri f. **1.** (înv.) uter; (p. ext.) pîntecele femeii (considerat ca loc unde se concepe fătul): *goli am ieşit din zgăul maicei noastre.* VARL.; *cela ce-şi va omorî muiarea avînd prunc în zgău ... să va certa după voia giudeţului.* PRAV.; **2.** (înv.; p. gener.) pîntece; (p. restr.) stomac: *au fost Iona în zgăul chitului trei dzile.* VARL.; **3.** (înv.; fig.) interiorul, adîncul fiinţei omeneşti, considerat ca sediu al gîndirii, al sentimentelor etc.: *cine va creade întru mine, cum zice scriptura, rîuri din zgăul lui cură-vor ape vii.* COR.; **4.** (reg.) coşul carului sau al căruţei: *nici zgăul carului nu-l umpluse.* C.L.; **5.** (reg.) adîncitură (în munţi); **6.** (reg.) rîpă într-un pîrîu adînc, unde cresc tufişuri dese. [Et. nec.].

zgăurá, zgăur vb. (reg.) **1.** (intr.) a se holba; a fixa cu privirea fără un anumit scop: *şi aşa mîne îl rîd c-o zgăurat pe la ferestrile şăzătoarei.* POP.; **2.** (refl.; despre ochi) a se adînci în orbite. [Cf. *gaură*].

zghihără f. **1.** soi autohton de viţă de vie, care are clorchini neuniformi, cu boabele albe-gălbui; **2.** vin obţinut din aceşti struguri: *zghihara e vin de vorbă ticluită şi petrecere tihnită.* POP. [Et. nec.].

zgîcinà, zgîcinez vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) clătina, a (se) zgîlţîi. [Et. nec.].

zgîí, zgîiesc vb. **1.** (pop. şi fam.; refl.) a se holba: *nu te mai zgîi la mine, ci, dacă ştii unde-i, spune-mi.* AG.; **2.** (pop. şi fam.; tr.) a holba ochii: *ce tot zgîieşti ochii la mine!* PR.; *nişte fete pe gunoi zgîise ochii la noi.* POP.; **3.** (reg.; refl.) a se strîmba, a se schimonosi, a se uita batjocoritor. [Cf. ***zgău***].

zgîíre, zgîiri f. acţiunea de a (se) zgîi. [V. ***zgîi***].

zgîít, ~ţi, zgîită, ~e a. **1.** (pop. şi fam.) holbat: *bagabontul cu ochii zgîiţi la cocoane.* CAR. // m. (pop.) ochi holbat: *unde nu mi-l loveşte pe drac peste ochi, de i-au pleznit zgîiţii.* POP. // m., f. (pop.) epitet pentru o persoană urîtă: *dacă te mai legi de băiatul meu zgîitule, îţi culegi fasolea din gură de pe jos.* ST.; *ba, meargă zgîita, c-a ei e nunta.* POP. [V. ***zgîi***].

zgîlţ interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită zgomotul produs de mişcarea bruscă şi repetată, într-o parte şi în alta, a unui obiect. [Onomat.].

zgîlţîí vb. v. zgîlţîi.

zgîlţîí, zgîlţîi vb. **1.** (tr. şi refl.) a scoate din poziţia iniţială, mişcînd încoace şi încolo, în sus şi în jos etc.; a (se) hurduca, a (se) zgudui, a(se) zdruncina: *vîntul ... uneori zgîlţîia uşa cu mînie, parcă voia s-o deschidă.* VLAH.; *îi fu ruşine că a zgîlţîit stîlpul.* REBR.; **2.** (tr.) a mişca pe cineva brusc şi repetat, dintr-o parte în alta; a clătina; a scutura pe cineva pentru a-i provoca durere: *însfăcînd-o de umeri, începu s-o zgîlţîie cu violenţă.* R.L.; (şi: (reg.) **zgîlţii, zgîţîi**). [*Zgîlţ* + *-îi*].

zgîlţîiálă, zgîlţîieli f. zgîlţîire. [*Zgîlţîi* + *-eală*].

zgîlţîíre, zgîlţîíri f. **1.** faptul de a (se) zgîlţîi; **2.** cutremurare, cutremurătură, zguduire; zgîlţîială, zgîlţîit. [V. ***zgîlţîi***].

zgîlţîít, zgîlţîituri n. zgîlţîire. [V. ***zgîlţîi***].

zgîlţîitúră, zgîlţîituri f. zgîlţîire: *trenul porni din loc cu o nouă zgîlţîitură.* GHEŢIE. [*Zgîlţîi* + *-tură*].

zgîlţînà, zgîlţîn vb. (tr.; pop.) **1.** a zgîlţîi, a zgudui: *a bătut la uşă ... a zgîlţînat-o.* PETR.; **2.** a zgîlţîi, a clătina pe cineva: *a pus amîndouă palmele pe umerii lui ... şi l-a zgîlţînat din temelii.* C.PETR.; (şi: (reg.) **zgîţîna**). [Cf. ***zgîlţîi***].

zgîmboí[1]**, zgîmbói** şi **zgîmbolesc** vb. (reg.; refl.) **1.** a se uita cu insistenţă, cu mirare; (p. ext.) a se holba: *de ce te zgîmboi aşa la mine?* POP.; **2.** a se strîmba, a se schimonosi. [Cf. ***zgîmboi***[2]].

zgîmbói[2]**, zgîmboi** m. (reg.; fam.) epitet pentru un copil (mic) neastîmpărat. [Et. nec.].

zgîmboít, ~ţi, zgîmboită, ~e a. (reg.) schimonosit. [V. ***zgîmboi***[1]].

zgîmşí vb. v. zgîmuşi.

zgîmuşí, zgîmuşesc vb. (reg.; tr.) **1.** a desface ştiuleţii de pănuşi, pentru a vedea dacă sînt buni de mîncat: *să nu mai zgîmşeşti porumbii că te omor.* POP.; **2.** a vătăma, a aduce stricăciuni; (şi: **zgîmşi**). [Et. nec.].

zgîncilí, zgîncilesc vb. (reg.; tr.) a zgîndări o rană (rupîndu-i crusta). [De la ***zgancă***].

zgîndărá vb. v. zgîndări.

zgîndări, zgîndăresc şi (rar) **zgîndăr** vb. (tr.) **1.** a răscoli, a scormoni (cenuşa, cărbunii, focul etc.): *se duce ... la sobă, zgîndăre cenuşa absent.* PETR.; **2.** (fig.) a agasa, a aţîţa, a enerva, a irita pe cineva: *vorbeam şi eu ca să-l zgîndăresc, din invidie.* PR.; **3.** a(-şi) irita o rană, o bubă etc. rupînd-o, scărpinînd-o etc.: *îşi zgîndăreau ... palmele băşicate.* V.R.; **4.** (fig.) a readuce în memorie lucruri triste; a provoca întristare, durere etc.: *zgîndărise o coardă simţitoare încă din sufletul văruţei sale.* AG.; **5.** a atinge (uşor) coardele unui instrument muzical; a zdrăngăni: *lăutarul care zgîndără ţambalul, cîntă.* ST.; (şi: (reg.) **zgîndăra**). [Et. nec.].

zgîndăríre, zgîndăriri f. **1.** acţiunea de a zgîndări; scormonire; **2.** (fig.) aţîţare, întărîtare, sîcîire. [V. ***zgîndări***].

zgîrcénie, zgîrcenii f. trăsătură de caracter specifică omului zgîrcit; pasiune de a aduna bani, bogăţii prin economii exagerate; avariţie: *zgîrcenia lui mă dezgusta.* ST. [*Zgîrci*[1] + *-enie*].

zgîrcí[1]**, zgîrcesc** vb. **1.** (refl.) a se strînge, a se ghemui, a se contracta (de frig, de durere

etc.): *se zgîrciră unul lîngă altul sub un ţol prăfuit.* VLAH.; (fig.) *femeile se uitau chiorîş la Aristiţa, zgîrcindu-li-se inima că n-a dat peste ele aşa noroc.* C.; (tr. fact.) *peste noapte a şi dat holera peste mine şi m-a frămîntat, şi m-a zgîrcit cîrcel.* CR.; **2.** (tr.) a-şi încorda membrele în vederea unui efort: *biata Pisicuţă, zgîrcindu-şi picioarele de dinapoi ... luneca ... pe luciul foilor ca pe gheţuş.* HOGAŞ; **3.** (refl.) a se pipernici; (p. ext.) a degenera: *vitele se zgîrcesc datorită lipsei de hrană;* **4.** (refl.) a da dovadă de zgîrcenie; a se scumpi: *se zgîrceşte şi nu-şi cumpără ce-i trebuie;* (fig.; tr.) *pînă trăieşti, fă-ţi pomana, nu zgîrci mîna-ţi duşmana.* PANN. [Din sl. ***sŭgrŭčiti***].

zgîrci², **zgîrcluri** n. **1.** cartilaj: *zgîrciul nasului îi albea pe sub pielea subţire.* DELAVR.; **2.** unealtă folosită în dogărie pentru răzuirea muchiilor vaselor. [De la ***zgîrci¹***].

zgîrciób, ~i, zgîrcioăbă, ~e m., f. (fam.) persoană foarte zgîrcită. [De la ***zgîrci¹***].

zgîrcíre, zgîrciri f. **1.** acţiunea de a (se) zgîrci¹; contractare, încordare, chircire; **2.** faptă de om zgîrcit; zgîrcenie. [V. ***zgîrci¹***].

zgîrcít, ~ţi, zgîrcită, ~e a. **1.** care face economii exagerate; care strînge bani, bunuri materiale cu lăcomie; avar: *era pestriţă la maţe şi foarte zgîrcită.* CR.; (subst.) *vrînd să strîngă totul, zgîrcitul pierde tot.* ARG.; **2.** (fig.) lipsit de generozitate; **zgîrcit la vorbă**, care vorbeşte puţin şi cu chibzuială; tăcut: *îi răspunse la fel de zgîrcit la vorbă.* PETR.; **3.** strîns, ghemuit; contractat: *un flăcăuan isteţ stătea zgîrcit în pat, pironit ... de reumatism.* GAL. [V. ***zgîrci¹***].

zgîrcitúră, zgîrcituri f. (rar) contracţie; parte contractată a corpului: *a rămas mic cît un pui chinuit în toate zgîrciturile lui.* ARG. [***Zgîrci¹*** + ***-tură***].

zgîrciurós, ~şi, zgîrciuroásă, ~e a. (rar) care are zgîrciuri, cu zgîrciuri. [***Zgîrciuri*** (pl. de la ***zgîrci²***) + ***-os***].

zgîrfáci, zgîrface n. (reg.) căuş mare de lemn (folosit la stînă în loc de strachină). [Et. nec.].

zgîrîá, zgîríi vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) produce o rană uşoară pe piele cu unghiile, cu ghearele sau cu un obiect ascuţit: *nu puteau scăpa bietele mîţe din mînile noastre pînă ce nu ne zgîriau şi ne stupeau.* CR.; *se gîndea la gardul de sîrmă ghimpată, îi era frică să nu se zgîrîie.* REBR.; **2.** (tr.) a face pe o suprafaţă urme de mică adîncime cu ajutorul unui corp ascuţit şi dur: *nu e voie să zgîrii uşile cu grebla.* ARG.; (compuse) **zgîrie-brînză** (m., f.), persoană zgîrcită, avară: *moş Vasile era un cărpănos şi-un pui de zgîrie-brînză.* CR.; **zgîrie-nori** (m.), clădire înaltă, cu foarte multe etaje: *micul zgîrie-nori în fier şi blocuri de piatră.* CĂL.; **3.** (tr.) a ara superficial: *zgîrii pămîntul şi grîul îţi dă la bob treizeci de boabe.* DELAVR.; **4.** (tr.) a scrie apăsat; (p. ext.) a scrie prost: *slovele n-ar fi fost bine rotunjite şi zgîrîiate din peană.* SAD.; *poţi să stai toată ziua ... să zgîrîi mereu pe hîrtie.* ST.; **5.** (fig.; tr.) a produce o senzaţie auditivă neplăcută: *scotea ... nişte ţiuituri din naiul lui, de zgîria şi sfredelea auzul.* ISP.; **6.** (fig.; tr.) a impresiona neplăcut gustul sau mirosul; a ustura: *praful acela dobrogean ... zgîrie gîtlejul şi sureşte părul.* C.PETR.; (şi: (pop.) **zgăria**). [Lat. ****scaberare*** (<***scaber***)].

zgîriát, ~ţi, zgîriată, ~e a. care are zgîrieturi pe piele: *întinzînd mîinile negre, bătătorite şi zgîriate.* C.PETR. [V. ***zgîria***].

zgîriéci, zgîrieci m. (pop.) instrument de dulgherie, alcătuit dintr-o bucată prismatică de lemn, în care se fixează una sau două tije cu vîrf ascuţit şi cu ajutorul căruia se trasează linii paralele pe suprafaţa unei piese de lemn. [***Zgîria*** + ***-eci***].

zgîriére, zgîrieri f. acţiunea de a (se) zgîria. [V. ***zgîria***].

zgîrietór, ~i, zgîrietoáre a. (rar) care produce o impresie auditivă neplăcută; strident: *glasul acesta zgîrietor risipi încurcătura oamenilor.* REBR. // m. (iron.) scriitor fără talent: *este ridicol a judeca valoarea unei poezii de cel dintîi zgîrietor de hîrtie.* MACED. [***Zgîria*** + ***-ător***].

zgîrietúră, zgîrieturi f. **1.** rană superficială făcută pe piele cu unghiile, cu ghearele sau cu un obiect ascuţit, tăios: *sîngele ţîşnea din zgîrieturi, dar tot se tîra.* AG.; **2.** tăietură superficială, urmă pe suprafaţa unui obiect făcută de un corp ascuţit: *masa are zgîrieturi*; **3.** (fig.) arătură superficială; (şi: (pop.) **zgărietură**). [***Zgîria*** + ***-ătură***].

zgîţie, zgîţii f. (reg.) fată sau femeie tînără, vioaie; ştrengăriţă: *a dracului zgîţie de fată.* CR. [Et. nec.].

zgîţîná vb. v. **zgîlţîna**.

zgîţîí vb. v. **zgîlţîi**.

zglăvóc, ~ci, zglăvoácă, ~ce m., f. peşte mic de culoare cenuşie-cafenie, cu capul mare şi turtit, cu corpul subţire, fără solzi, care trăieşte în apele de munte (*Cottus gobio*): *cîteva foi late şi rotunde de potbal cu zglăvoace şi boisteni.* HOGAŞ. // m. **1.** floare de cînepă (de toamnă); **2.** (bot.) numele a două plante erbacee: **a)** plantă din familia compozitelor, cu tulpina simplă, cu flori purpurii (*Centaurea nervosa*); **b)** (pop.) albăstriţă (*Centaurea cyanus*). [Din bulg. ***glavok***, sb. ***glavoč***].

zglobiór, ~i, zglobioáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui zglobiu: *d-alei, Miule, ... zglobior de minte.* POP. [***Zglobiu*** + ***-ior***].

zglobíu, ~i, zglobie, ~ii a. **1.** (înv.) impulsiv, răutăcios: *pişmaşii mei stau împotrivă fără număr cu ceată zlobivă.* DOS.; **2.** care este plin de viaţă, de vioiciune, de veselie etc.; vioi, zburdalnic, zvăpăiat: *o fetiţă zglobie a ţîşnit pe poarta unui bloc.* PR.; **3.** care exprimă, care denotă vioiciune: *îi sărutau buzele întredeschise într-un surîs zglobiu.* REBR.; **4.** care se mişcă repede şi cu uşurinţă; ager, agil, sprinten: *printre copitele zglobiilor mînji ce pasc în erghelii.* OD.; **5.** săltăreţ, animat: *iată-le-ntr-un joc zglobiu.* COŞB.; (şi: **zglobiv, zlobiv**). [Din sl. ***zŭlobivĭ***].

zglobív a. v. **zglobiu**.

zgodí, zgodesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a se nimeri: *omul cearcă, da nu ştie cum o zgodeşte.* [Din sb. ***zgoditi***].

zgómot, zgomote n. **1.** sunet sau amestec de sunete discordante, puternice, care impresionează în mod neplăcut auzul: *din ce în ce s-alină toate zgomotele-n sat.* COŞB.; *năvăleşte cu zgomot mare un automobil.* ST.; **zgomot de fond, a)** perturbaţie sonoră (de mică intensitate) care apare în orice mediu de transmisie a semnalelor; **b)** ansamblu de zgomote care se suprapun unui dialog; **zgomot alb,** zgomot de bandă largă, folosit în măsurători electroacustice, caracterizat prin energie egală pe lăţime de bandă constantă; **zgomot colorat,** zgomot de bandă largă, folosit în măsurători electroacustice, caracterizat printr-un spectru continuu şi uniform într-un domeniu de frecvenţe specidicat; **zgomot roz,** zgomot de bandă largă, folosit în măsurători electroacustice, caracterizat prin energie constantă pe octavă; **2.** (med.) sunet emis de anumite organe interne, a cărui modificare denotă o stare patologică: *zgomot cardiac;* **3.** amestec confuz de glasuri, de sunete (puternice); (p. ext.) gălăgie, hărmălaie, vacarm, zarvă: *zgomotul gloatei ne curmă vorba.* NEGR.; **4.** (fig.) impresie puternică pe care o produce un fapt, un eveniment asupra cuiva; răsunet, vîlvă: *femeile vor să umple universul ... cu zgomotul unei activităţi multiple.* LOV.; **fără (mult) zgomot,** fără să se facă remarcat; discret: *şi-au disputat ... măsura vredniciei, fără mult zgomot.* SAD.; **5.** veste recentă (şi interesantă); noutate, ştire: *ajuns în sat, auzi felurite zgomote care posomorau feţele.* GANE. [Din sb. ***glomot***].

zgomotá, zgomotez vb. (rar; intr.) **1.** a produce zgomote; **2.** a trosni: *crapă, zgomotînd, tavanul.* COŞB.; **3.** a face gălăgie, hărmălaie; **4.** a susura, a şopoti: *pe coaste-auzi pîraie, prin noapte zgomotînd.* COŞB. [V. ***zgomot***].

zgomotós, ~şi, zgomotoásă, ~e a. **1.** care face (mult) zgomot, gălăgios: *de la gîrlă-n pîlcuri dese zgomotoşi copiii vin.* COŞB.; (adv.) *începu iarăşi a vorbi zgomotos.* DELAVR.; **2.** plin de zgomot, de gălăgie: *n-am mulţămire în adunările zgomotoase unde domneşte eticheta.* NEGR.; *privea furnicarul de oameni de pe străzile zgomotoase.* REBR.; **3.** (fig.) agitat; frămîntat: *viaţa zgomotoasă nu le mai permite conversaţia.* C.PETR.; **4.** care are răsunet, care face vîlvă: *îi trebuia o zgomotoasă afirmare publică.* GAL. [***Zgomot*** + ***-os***].

zgorghín, zgorghini m. (bot.; reg.) măceş (*Rosa canina*): *era băgat în nişte zgorghini.* POP. [Cf. ***ghiorghin***].

zgorghínă, zgorghine f. (bot.; reg.) măceaşă. [De la ***zgorghin***].

zgorní vb. v. **scorni**.

zgrăbălá, zgrăbăl vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) zgîria: *mîţu s-o dus şi l-o zgrăbălat.* POP. [Et. nec.].

zgrăbúnţă, zgrăbunţe f. (pop.) **1.** bubuliţă, coş: *eşti toată zgrăbunţe, ai buzele vinete.* R.L.; **2.** bucată mică de unt, de brînză, de gheaţă etc. (care pluteşte într-un lichid). [Et. nec.].

zgrăbunţícă, zgrăbunţele f. plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu frunze ovale şi cu flori galbene (*Lapsana communis*). [***Zgrăbunţă*** + ***-ică***].

zgrăbunţós, ~şi, zgrăbunţoásă, ~e a. (pop.) **1.** plin de zgrăbunţe; bubos; **2.** granulos, grăunţos. [***Zgrăbunţă*** + ***-os***].

zgrében, zgrebeni m. (pop.; mai ales la pl.) rest de lînă, de in sau de cînepă, de calitate inferioară, rămas de la dărăcit sau de la pieptănat; (p. restr.) cîlţi: *toarce gros ... zgreben de lînă sau de in.* POP. [Cf. sb. ***greben***].

zgrepţánă, zgreápţăn vb. (pop.) **1.** (intr.) a zgîria, a rîcîi (cu ghearele): *vulpea ... zgrepţănă cît zgrepţănă la rădăcina copacului.* POP.; **2.** (refl.) a se scărpina: *se zgrepţenă cu asprime la tîmplă şi la ceafă.* SAD.; **3.** (tr.) a ara (numai) la suprafaţă, a zgîria pămîntul; **4.** (refl.) a se căţăra: *mezinul se zgrepţăna şi n-ajungea ... la geam.* C. PETR.; **5.** (refl.) a se agăţa, a se prinde de ceva: *se ridică în coate şi se zgreapţănă de pat.* C.PETR.; (şi: (reg.) **zgrepţena**). [Et. nec.].

zgrepţánáre, zgrepţănări f. (reg.) acţiunea de a (se) zgrepţăna; zgîriere, rîcîire. [V. ***zgrepţăna***].

zgrepţená vb. v. **zgrepţăna**.

zgribulí, zgribulesc vb. (pop.) **1.** (intr.) a dîrdîi: *s-a prefăcut într-un băiet ... şi umbla zgribulind pe la poartă.* CR.; *am zgribulit de frig, de-mi clănţăneau dinţii.* POP.; **2.** (refl.) a se strînge, a se ghemui; a i se încreţi pielea de frig: *se zgribuli ca de frig.* VINEA; *găsi fereastra larg deschisă; se zgribuli toată, cuprinzîndu-şi umerii.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **zgriburi, zgribura**). [Et. nec.].

zgribulít, ~ţi, zgribulită, ~e a. **1.** care stă strîns, ghemuit, tremurînd de frig: *mergeam zgribuliţi şi plîngeam în pumni de frig.* CR.; **2.** zbîrlit de frig sau de frică: *cu blăniţa zgribulită, stă şi-ascultă nemişcat.* TOP.; (şi: (reg.) **zgriburit**). [V. ***zgribuli***].

zgribură vb. v. **zgribuli**.

zgriburí vb. v. **zgribuli**.

zgriburít a. v. **zgribulit**.

zgrípsor m. v. **zgripţor**.

zgripsoroáică f. v. **zgripţoroaică**.

zgrípţor, zgripţori m. **1.** (ornit.; înv. şi pop.) pajură (*Aquila heliaca*): *ca nişte aripi de zgripţori negri, atîrnau ... pădurile de brad.* GAL.; (fig.) *zgripţorii din Vrancea cu lancea cănguită în gloată pătrundeau.* AL.; **2.** (mit. pop.) pasăre uriaşă, cu înfăţişări diferite, de obicei fioroase, înzestrată cu puteri supranaturale: *biruise zgripţori şi zmei şi-n împărăţia gîndului se întărea.* VOIC.; **3.** persoană rea, avară, hrăpăreaţă: *crezi tu oare că acest zgripţor se va mulţămi cu aceea ce-i vom da?* FIL.; **4.** (înv. şi pop.) figură simbolică reprezentînd o pajură sau un vultur, care serveşte ca semn convenţional distinctiv pe steagurile, stemele, peceţile sau monedele unor ţări; (p. ext.) stemă, emblemă avînd o asemenea figură: *tituluşul craiului ... se scrie pe o parte ... a unui hrisov, sub stemele puterii lui şi a zgripsorului negru care le ocroteşte.* SAD.; **5.** motiv ornamental reprezentînd un animal fantastic înaripat, folosit în ceramica medievală românească; **6.** veche monedă austriacă de argint, care a circulat şi în Ţările Române, şi avea imprimată, pe una din feţe, stema cu acvila bicefală şi a cărei valoare a variat de la 5 la 12 lei: *monedele ce circulau în timpul lui Caragea sînt acestea: ... galbenul, lei 30; zgripţorul, lei 12.* FIL.; (şi: (înv. şi pop.) **zgripsor**). [*Z-* + *gripţor*].

zgripţoráş, zgripţoraşi m. **1.** (pop.) diminutiv al lui zgripţor; **2.** monedă austriacă de argint, care a circulat şi în Ţările Române, care avea imprimată pe una din feţe stema cu acvila bicefală şi a cărei valoare era de 10 creiţari. [*Zgripţor* + *-aş*].

zgripţoroáică, zgripţoroaice f. **1.** femela zgripţorului; **2.** (mit. pop.) personaj din basme cu înfăţişări diferite, închipuit ca un vultur de mari dimensiuni sau ca o femeie urîtă, bătrînă şi rea: *prinse pe zgripţoroaică ... şi o apucă de după gît.* POP.; **3.** (p. anal.) femeie bătrînă, zgîrcită şi rea; cotoroanţă: *cică era baba ... o zgripţoroaică urîtă şi bătăioasă.* VLAH.; (şi: (reg.) **zgripsoroaică, zgripţuroaică**). [*Zgripţor* + *-oaică*].

zgripţorói, zgripţoroi, zgripţoroaie, zgripţoroale m., f. persoană rea, nemiloasă, avară: *un zgripţuroi d-ăla de-şi goneşte neamurile.* C.PETR. // m. (reg.) pajură (*Aquila heliaca*): *apoi se urcă la pui; cum îl zăriră zgripţuroii, îl apucară iute.* POP.; (şi: **zgripţuroi**). [*Zgripţor* + *-oi*].

zgripţuroáică f. v. zgripţoroaică.

zgripţurói m. v. zgripţoroi.

zgrunţ, zgrunţuri n. (reg.) grunz: *rămase întins ... cu obrazul ... lipit de zgrunzurii îngheţaţi.* PR.; (şi: **zgrunţur, zgrunzur**). [*Z-* + *grunţ*].

zgrunţuít, ~ţi, zgrunţuită, ~e a. zgrunţuros; (fig.) zdrenţuit: *cîţiva nori zgrunţuiţi ce plutesc în albastrul cerului.* VLAH. [De la *zgrunţ*].

zgrúnţur n. v. zgrunţ.

zgrunţurós, ~şi, zgrunţuroásă, ~e a. **1.** care are o structură granuloasă; care prezintă asperităţi; grunzuros: *întinse mîinile spre brazdele drepte, zgrunţuroase şi umede.* REBR.; *ghete enorme dintr-o piele puternică şi zgrunţuroasă.* SAD.; **2.** (fig.) strident, aspru: *glasul lui, ... zgrunţuros şi ursuz, se înălţă.* REBR. [*Zgrunţur* + *-os*].

zgrunţurozitáte, zgrunţurozităţi f. însuşirea de a fi zgrunţuros. [*Zgrunţuros* + *-itate*].

zgrúnzur m. v. zgrunţur.

zguduí, zgúdui vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) mişca puternic sau a transmite o mişcare puternică vibrînd sau făcînd să vibreze, stricînd echilibrul, afectînd soliditatea etc.; a (se) clătina, a (se) cutremura, a (se) zdruncina: *docarul se zgudui şi se aplecă pe o aripă.* SAD.; *începu să se plimbe cu paşi care zguduiau podeaua.* PETR.; (fig.) *un răcnet mare cutremură pădurea şi zguduie şi munţii.* OD.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă trăinicia, forţa; a (se) clătina, a se şubrezi: *Europa întreagă se zgudui de răzvrătirea clasei de mijloc.* C.; **3.** (fig.; tr.) a clătina convingerile cuiva, a zdruncina conştiinţa cuiva: *căinţa zguduise adînc conştiinţa ei.* BOL.; **4.** (tr. şi refl.) a scoate din poziţia iniţială mişcînd (cu putere) brusc şi repetat, dintr-o parte, în alta, încoace şi încolo etc. producînd un zgomot caracteristic; a (se) clătina, a (se) cutremura: *o mînie de vifor zguduie ferestrele.* VLAH.; *clopotul ... sună rar şi greu, zguduind ferestrele.* PETR.; **5.** (tr. şi refl.) a se cutremura, a (se) înfiora, a (se) zgîlţîi: *zguduită de suspine, Lenica crezu că s-a îmbrăcat şi a ieşit.* GHEŢIE; **6.** (fig.; tr.) a emoţiona puternic trezind spaimă; a cutremura, a înfiora: *au fost zguduiţi de o întîmplare dramatică.* PR. [Et. nec.].

zguduiálă, zguduieli f. zguduitură: *la fiecare zguduială de geamuri îşi făcea cruce şi ofta.* VLAH. [*Zgudui* + *-eală*].

zguduíre, zguduiri f. **1.** acţiunea de a (se) zgudui; **2.** cutremurare, zdruncinare; **3.** (fig.) agitare, frămîntare: *gîndeam la zguduirea ce se făcu în Europa.* NEGR.; **4.** (fig.) înfiorare, cutremurare: *aflarea nenorocirii să nu-i poată face zguduire.* CAR. [V. *zgudui*].

zguduít, ~ţi, zgudúită, ~e a. **1.** clătinat din temelii; zdruncinat; **2.** (fig.) agitat, frămîntat: *au găsit ţările zguduite pînă în temelie.* GHICA; **3.** (fig.) înfiorat, mişcat, emoţionat: *te-am cunoscut cît de zguduită ai fost cînd m-ai recunoscut.* LOV. [V. *zgudui*].

zguduitór, ~i, zgudúitoare a. **1.** care zguduie; (fig.) *glasurile copiilor şi ţipetele trîmbiţelor ... sînt acoperite de urale zguduitoare.* CAR.; **2.** (fig.) care impresionează, emoţionează puternic, care înfioară: *plînsul ciobanului era sălbatic şi zguduitor ca un puhoi de ape.* GAL. [*Zgudui* + *-tor*].

zguduitúră, zguduituri f. **1.** scuturătură puternică; zdruncinătură, zguduire: *trenul se opreşte pe loc, producînd o zguduitură puternică.* CAR.; **2.** (fig.) înfiorare, impresionare puternică: *cînd ai pricepe zguduiturile inimei mele!* AL. [*Zgudui* + *-tură*].

zguli, zgulesc vb. (reg.; refl.) a se strînge ghem; a se ghemui: *puişorii se zgulesc, sărmanii, şi încep a plînge.* POP. [Cf. sb. *sguriti se*].

zgulít, ~ţi, zgulită, ~e a. (reg.) ghemuit. [V. *zguli*].

zgúră, zguri f. **1.** nume generic dat reziduurilor solide provenite din topirea minereurilor metalice, din rafinarea anumitor metale sau aliaje; reziduul rezultat din combustia anumitor cărbuni (de obicei a huilei): *oţelarii strîng lăncile fierbinţi ale perforatoarelor de zgură.* R.L.; **2.** funingine (sticloasă şi zgrunţuroasă): *peste oraş, pluteau zgură şi aburi.* PR.; **3.** cenuşă întărită rezultată prin ardere: *focul se făcuse zgură în sobă.* EM.; (fig.) *sufletul încărcat de zgura păcatului.* BL. [Cuv. autoht.; cf. alb. *zgjyrë*].

zgurificá, pers. 3 **zgurifică** vb. (refl.) **1.** a se acoperi cu zgură; **2.** a se transforma în zgură. [*Zgură* + *-ifica*].

zgurificáre, zgurificări f. acţiunea de a se zgurifica şi rezultatul ei. [V. *zgurifica*].

zgurít, ~ţi, zgurită, ~e a. (rar) **1.** acoperit cu zgură, plin de zgură; **2.** făcut scrum, ars. [V. *zgură*].

zgurós, ~şi, zguroásă, ~e a. **1.** cu zgură: *se chinuia să ajungă spre cer un copac crescut în pămîntul zguros.* C.PETR.; **2.** care are aspectul zgurei; (p. anal.) ars: *mai bine mălai zguros şi să-l mînci c-un om frumos.* POP. [*Zgură* + *-os*].

zguruí, zguruiesc vb. (rar; refl.) a se preface în zgură. [*Zgură*+ *-ui*].

zguruít, ~ţi, zguruită, ~e a. (rar) zguros: *mălai negru zguruit şi uscat şi mucezit.* POP. [V. *zgurui*].

zi, zile f. **1.** lumină pe care o răspîndeşte Soarele pe Pămînt, care face ca obiectele şi fiinţele să fie vizibile, clare; (p. ext.) soare ca sursă de lumină pentru pămînt: *pînă iaste zio să lucrăm.* COR.; *acuşi se face ziuă.* C.PETR.; **(pînă) la** (sau **înspre, spre, către, despre, în, de, cu) ziuă,** puţin înainte de a se lumina; spre dimineaţă: *înspre ziuă, îmi veni somn şi mie.* EM.; *despre ziuă stătuse să fie foc mare.* CAR.; (pop.) **a se face ziuă albă,** a se lumina complet, a fi plină zi: *făcîndu-se ziua albă, ... iese la marginea drumului.* CR.; **2.** timp care se scurge de la răsăritul la apusul soarelui; timp cît soarele rămîne deasupra orizontului: *ziua scade, noaptea creşte şi frunzişul mi-l răreşte.* EM.; *zilele scurte de iarnă i se păreau nesfîrşite.* REBR.; **zi de muncă,** durata timpului în care cineva prestează zilnic muncă; **zi de lucru** (sau **lucrătoare**), **a)** perioadă de timp în care se efectuează programul de lucru obişnuit: *îl cicălea ... în toate zilele anului, şi în cele lucrătoare şi în sărbători.* SAD.; b) zi de corvadă obligatorie care se presta în folosul boierului sau al statului: *prin hrisovul său ... scăzu numărul zilelor de lucru la 12.* BĂLC.; **zi-lumină,** perioadă a zilei cuprinsă între apusul şi răsăritul soarelui; **zi scurtă,** zi lucrătoare cu program redus; (înv. şi pop.) **zi de cale** (sau **de drum**), distanţă care se poate străbate într-o zi de mers cu piciorul: *se afla ... la o zi de cale către asfinţit.* SAD.; **cu ziua,** fără angajament permanent: *toarce-n sat cu ziua fata.* COŞB.; **nici zi, nici noapte** sau **nici ziua, nici noaptea,** nicîodată, deloc: *nice dziua, nice noaptea nu să pot odihni.* VARL.; *nu dorm nici zi, nici noapte.* ISP.; **(şi) zi şi noapte** sau **(şi) ziua şi noaptea, zi, noapte, zile** (şi) **nopţi, toată ziua** (şi) **toată noaptea, noaptea şi ziua,** (înv.) **din zi, din noapte,** tot timpul, fără încetare; fără odihnă: *în trei ani, noaptea şi dzuoa.... învaţă.* COD.VOR.; *ş-au stătut, din dzi, din noapte, cu rugăciune.* NEC.; *mergînd ea acum zi şi noapte ... se rătăci.* CR.; **toată ziua (bună ziua)** sau **ziua toată,** de dimineaţă pînă seara; **mereu,** continuu: *toată ziua ... umple satul cu răutăţile ... ei.* AG.; **a face ziua noapte şi noaptea zi** sau **a face din noapte zi,** a lucra şi a petrece noaptea şi a dormi ziua; (p. ext.) a duce o viaţă dezordonată: *catihetul ... făcea ziua noapte şi noaptea zi, jucînd stos.* CR.; **3.** interval de timp care corespunde unei rotaţii a Pămîntului în jurul axei sale; durată de 24 de ore luată ca unitate de timp sau timpul care separă momentul prezent de un alt moment evaluat după această unitate; (p. ext.) durată imprecisă de timp care corespunde aproximativ unei perioade de 24 de ore: *o zi din viaţă să-mi fi dat ... mi-era de-ajuns.* EM.; *două dzile n-o vădzui.* POP.; (determinînd pe *an*, *lună*, pentru a le sublinia durata) *să-l slujeşti taman trei ani de zile.* CR.; **de toate zilele** sau **de toată ziua,** de fiecare zi; (p. ext.) curent, obişnuit: *aveau pîinea cea de toate zilele.* SAD.; **de zi cu zi,** zilnic: *o luptă de zi cu zi;* **din zi în zi, a)** de azi pe mîine; fără termen precis, la infinit: *amîna din zi în zi şi de joi pînă mai apoi.* CR.; **b)** pe măsură ce trece timpul; încetul cu încetul (şi continuu): *se încălzea din zi în zi mai mult, pămîntul se zbicea.* AG.; **zi de** (sau **cu**) **zi, a)** în fiecare zi; zilnic: *nu mi-a dat prin cap să ţin zi cu zi socoteala.* CAR.; *am fost împreună zi de zi.* V. R.; **b)** din ce în ce; treptat: *zi de zi ... se înstrăina.* PETR.; *zi cu zi şi an cu an munca lui a sporit.* SAD.; **de la o zi la alta,** zilnic; repede, progresiv: *vederea i se slăbea de la o zi la alta.* C.PETR.; **în toate zilele** sau (înv. şi reg.) **în toată zi** (sau **ziua**), **în toate zile,** foarte des; mereu: *porîncile tale ... în toate zile învăţătură mie iaste.* COR.; *el vine-n toată ziua, se roagă şi se-nchină.* SĂM.; **într-o (bună) zi** sau **într-una din** (sau (înv.) **de) zile,** la un moment dat; odată, cîndva: *într-una de zile fu băgat în foc.* DOS.; *într-una din zile, ... li s-au adus nişte sălăţi foarte minunate.* CR.; *într-o zi, privind lung ..., a văzut-o.* PETR.; **a trăi** (sau **a o duce**) **de pe o zi pe alta,** a duce un trai nesigur, precar: *trăim de pe o zi pe alta, putem muri oricînd.* CĂL.; **4.** perioadă de timp (de 12 sau de 24 de ore, sau de mai lungă durată) considerată după aspectul vremii: *copiliţă bălăioară, ca o zi de primăvară.* EM.; *iulie, pe la noi a adus zile*

foarte frumoase. SAD.; **5.** perioadă de timp (de 12 sau de 24 de ore sau de mai lungă durată) caracterizată prin calitatea şi modul de desfăşurare al unor evenimente fericite sau nefericite, importante sau lipsite de importanţă: *negreşit, avut-ai zile de noroc şi de iubire.* VLAH.; *urmară zile grele pentru ... elevii bursieri.* PETR.; **bună ziua!** sau (înv. şi reg.) **ziua bună**, formulă de salut, în timpul zilei, la întîlnire sau la despărţire: *nimurui pre cale nu ziceţi ziua bună.* N.TEST.; *n-are cine ... să-mi mulţumească la „bună ziua".* SĂM.; **a da** (sau **a dori, a pofti**) **cuiva bună ziua** (sau (înv.) şi reg.) **ziua bună**, a saluta pe cineva: *dădu cu acreală bună ziua.* PETR.; **a-şi lua bună ziua** (sau **ziua bună**) de la cineva sau de la ceva: **a)** a-şi lua rămas bun: *plecaşi fără să ne luăm ziua bună.* CAR.; **b)** (fam.) a renunţa pentru totdeauna la ceva; a socoti ceva ca pierdut: *ia-ţi ziua bună de la lume.* GANE; *să mă duc în satul meu şi ziua bună să-mi ieu.* POP.; **6.** perioadă de timp (de 12 sau de 24 de ore sau de mai lungă durată) considerată după caracterul împrejurărilor religioase, sociale etc.: *să ne arătăm înaintea lui deşărti în ziua de praznic.* COR.; *s-au dus zilele babei şi nopţile vegherii.* AL.; **zi-ntîi, a)** prima zi a fiecărei luni sau a unui an: *asta a fost la zi-ntîi iulie.* SAD.; **b)** prima zi a fiecărei luni în care preotul sfinţea locuinţele credincioşilor; **7.** (de obicei la pl.) perioadă de timp (de 12 sau de 24 de ore sau de mai lungă durată) care se defineşte în legătură cu evenimente sociale, istorice etc.: *aceştia să nevoiră în dzîlele lui Lichinie.* DOS.; **în** (sau **la**) **zilele lui,** în perioada de început, de maximă eficienţă: *haina fusese în zilele ei, albastră;* **8.** perioadă de timp (de 12 sau 24 de ore sau de mai lungă durată) care se defineşte după semnificaţia zilei, în mod particular: **a)** (şi **zi aniversară, ziua naşterii** sau **zi de naştere**) aniversare a unui eveniment (naşterea) petrecută la aceeaşi dată, cu ani în urmă: *m-au felicitat de ziua mea.* CAR.; **b)** (şi **ziua numelui, zi de nume**) onomastica cuiva: *la botezuri, la zilele de nume cîntau.* ARG.; **9.** indicare (precisă) a momentului în care un eveniment a avut sau va avea loc; dată: *din ziua în care s-a tocmit ..., norocul îi curgea gîrlă.* CR.; *s-au întrunit în congres la Sibiu în ziua de 15 iulie.* SAD.; **la zi, a)** la termenul stabilit (fără întîrziere): *te pui la zi cu examenele.* C.PETR.; **b)** în fiecare zi, zilnic; **10.** timpul viitor apropiat de momentul prezent; (p. restr.) prezent: *zilele acestea am să plec.* REBR.; **ziua de mîine,** viitorul (apropiat): *mă gîndesc la ziua de mîine.* PETR.; **ziua de astăzi** (sau **de azi**) ori **zilele noastre,** prezentul: *nu se putea călători aşa de uşor ... ca în ziua de astăzi.* CR.; *dovedesc, după cum se spune în zilele noastre, prejudecată.* SAD.; **11.** perioadă de timp situată în trecut: *şi-a adus aminte de zilele tinereţii.* GAL.; **ziua de ieri,** trecutul; **12.** (la pl.) interval de timp cuprins între naşterea şi moartea cuiva; (p. ext.) totalitatea evenimentelor care au avut loc în acest interval de timp; existenţă; trai: *zilele îi erau numărate.* PR.; *mai dă-mi zile să trăiesc.* POP.; **cu zile,** cu viaţă; sănătos: *a scăpat Duca Vodă cu dzile.* NEC.; **în** (sau (reg.) **de**) **zilele mele** (**tale, sale etc.**), în toată viaţa mea (ta, sa etc.); (p. ext.) niciodată: *nu te-am văzut în zilele mele atît de tulburat.* SĂM.; *aista-i sat de calici ... cum n-am văzut de zilele mele.* C.PETR.; **a i se isprăvi cuiva zilele,** a muri; **a-şi urî zilele** sau **a i se urî cuiva cu zilele,** a nu mai voi să trăiască: *multă minte îţi mai trebuie ... se vede că ţi-ai urît zilele.* CR.; **a-şi pune capăt zilelor** sau **a-şi curma zilele,** a se sinucide: *aşa îmblă tinerii, cu anii, cu lunile, pîn ce-şi curmă zilele.* POP.; **a (nu mai) avea zile (multe)** sau **a avea zile cu carul,** a (nu) mai avea mult de trăit: *de-aş şti că am zile multe, m-aş sui cu calu în munte.* POP.; **a-şi ţine** (sau **a-şi duce**) **zilele,** a-şi duce (cu greu) existenţa: *cu struguri, cu smochine ... îşi ducea zilele.* CĂL.; **a avea zi bună** (ori **zile multe şi bune cu cineva**), a avea trai liniştit: *şi de-atunci nurorile n-au mai avut zi bună în casă cu baba.* CR.; *de atunci, ... n-are zile bune în casă.* POP.; **a face cuiva zile fripte,** v. **fript; (a fi) vechi de** (sau **în**) **zile** (ori **înaintat în zile**), (a fi) (foarte) bătrîn: *cutezară să meargă la biserică ...bătrînele cele mai vechi în zile din sat.* AG.; *era un moşneag înaintat în zile.* GAL.; **a fi învechit în zile rele,** a fi înrăit: *nu simţeam ... mustrare de cuget, parcă eram un învechit în zile rele.* GANE; **vai de zilele mele** (sau **tale, sale etc.**), vai de capul meu (sau al tău etc.), vai de mine (sau de tine etc.): *e vai de zilele tale ... potera-i colea pe vale.* POP.; **(a fi) veşnic de zile,** (a fi) nemuritor: *o, mag, de zile veşnic, la tine am venit.* EM.; **(a fi) mic de zile, a)** a (fi) tînăr: *da mi-i murgu mic de zili.* POP.; **b)** (fig.) (a fi) lipsit de valoare, mediocru: *simţiri reci, harfe zdrobite, mici de zile, mari de patimi.* EM.; **a muri cu zile,** v. **muri; n-au intrat zilele în sac,** v. **intra;** // adv. (artic.) în timpul zilei: *ieri, sîmbătă, ziua, a sosit ... vaporul.* CAR.; (şi: **ziuă**). [Lat. ***dies***].

ziafét n. v. **zaiafet.**

ziár, ziare n. **1.** publicaţie cotidiană, consacrată actualităţii, în care se tipăresc ştiri, informaţii politice, sociale, culturale etc.; jurnal, cotidian, gazetă: *face cuvenita dare de seamă în ziarul său.* CAR.; **2.** (rar) însemnări personale zilnice ale cuiva; jurnal: *Ziarul unui pierde-vară.* COŞB.; **3.** (fam.; înv.) persoană care vindea sau distribuia ziare. [*Zi* + *-ar* (după it. ***giornale***, fr. ***journal***)].

ziaríst, ~şti, ziarístă, ~e m., f. **1.** persoană care lucrează la redactarea unui ziar, a unei reviste etc.; jurnalist, gazetar: *ca ziarist, trebuie să vedeţi atîtea.* C.PETR. [*Ziar* + *-ist* (după fr. ***journaliste***)].

ziarístic, ~ci, ziarística, ~ce a. referitor la ziarist sau la profesia sa, care ţine de ziar sau de ziarist. // f. profesiunea, activitatea de ziarist; totalitatea scrierilor publicate în ziare de un ziarist: *ziaristica noastră ... a avut şi timp puţin ... pentru studiul chestiunilor sociale.* GHICA; *aflăm în discursurile polemistului ..., idei din ziaristica lui Eminescu.* R.L. [*Ziarist* + *-ic* (după fr. ***journalitique***)].

zibelínă, zibeline f. **1.** (zool.) samur (*Martes zibelina*): *avea un biniş ... căptuşit cu blană de zibelină albă.* PETR.; **2.** blană de zibelină; obiect de îmbrăcăminte confecţionat din blană de zibelină: *palton de zibelină;* **3.** ţesătură din lînă de calitate superioară, cu firul puţin răsucit şi scămoşat. [Din fr. ***zibeline***].

zibétă, zibete f. mamifer carnivor cu părul cenuşiu cu pete negre, care trăieşte în Africa (*Viverra zibetha*). [Din fr. ***zibeth***, lat. ***zibetha***].

zicălă, zicale f. **1.** zicătoare, proverb: *a adunat o bogată culegere de proverbe şi zicale româneşti.* PETR.; **2.** (reg.) melodie executată cu un instrument muzical; cîntec (de joc): *cum zicala ş-o porneşte tot omul se veseleşte.* POP. [*Zice* + *-eală*].

zicáş, zicaşi m. (reg.) lăutar. [*Zice* + *-aş*].

zicăláş, zicălaşi m. (reg.) lăutar. [*Zice* + *-ălaş*].

zicălău, zicălăi m. (reg.) lăutar. [*Zice* + *-ălău*].

zicătoáre, zicători f. **1.** frază scurtă, propoziţie, de obicei de factură populară, uneori ritmată, asemănătoare cu maxima, prin care se exprimă o constatare de ordin general, filozofic, un principiu etic, o normă de conduită etc.; proverb, zicală, zicătură, zicere: *ea venise costumată aşa ca s-adeverească zicătoarea că puiul, şi de drac, e frumos.* CAR.; **2.** (înv. şi reg.) cîntec popular: *unde mai sînt ... acele zicători de ţară cu care se desfătau ... boierii.* C.L.; **3.** (reg.) instrument muzical: *au sosit o mulţime de draci ... cu zicători feliu de feliu şi au început ... a cînta.* POP. [*Zice* + *-toare*].

zicătúră, zicături f. (înv. şi reg.) **1.** zicală: *s-au îndemnat a aduna felurimi de zicături.* C.L.; **2.** executare a unui cîntec (la un instrument muzical); cîntare: *ştiind bine în tambur, îl chema agii la ospeţe pentru zicături.* N.COSTIN; *oile nu-şi dau rînd la joc la zicătura ta.* POP.; **3.** cîntec (executat de lăutari): *dzicături, giocuri şi de ţară şi streine.* COSTIN. [*Zice* + *-ătură*].

zíce, zic vb. (tr.) **1.** a exprima prin viu grai, silabe, cuvinte, grupuri de cuvinte etc.; a rosti, a spune: *taci, dragul tatei, zice împăratul, că ţi-oi da împărăţia.* ISP.; *zî mai tare că n-aud, zise călugărul.* POP.; **2.** a se adresa cuiva (pentru comunicare): *zise apostolul către corinteani: cu alte limbi şi cu alte buze voiu grăi către dînşii.* BIBLIA; *d-ta, moşule, n-o să ne spui ceva? am zis către bătrînul pădurar.* NEGR.; **mai zi o dată,** repetă: *mai zi o dată, n-am fost atent.* R.L.; (pop. şi fam.) **a-i zice cuiva una,** a se exprima dezagreabil faţă de cineva; **3.** (pop.) a promite: *el zice c-o să mă iee.* POP.; **zis şi făcut,** care este pus în aplicare cu promptitudine: *hai să-i cumpere o prepeliţă; zis şi făcut.* SĂM.; **4.** a emite cu ajutorul organelor vorbirii sunete, silabe, cuvinte; a articula, a pronunţa: *se zăreau grupe de jucători de cărţi ... mişcîndu-şi buzele fără a zice o vorbă.* EM.; (pop.) **a zice zău,** a se jura: *cînd a zice zău ..., atuncea face mai rău.* POP.; **a zice nu** (sau **ba**), a refuza, a se opune: *n-oi zice ba, m-oi mărita după dînsul.* POP.; **a zice da,** a afirma, a accepta, a consimţi; **mai bine zis** (sau **zicînd**), mai exact, mai precis: *fiecare ţăran rus primeşte sau, mai bine zicînd, păstrează casa şi îngrăditura sa.* KOG.; *arborii ... formau ... un fel de grădină sau, mai bine zis, pădurice.* EM.; **ca să zic aşa,** dacă îmi este permis să mă exprim astfel; **5.** a aduce la cunoştinţa cuiva gînduri, idei, opinii etc. sau a face cunoscut ceva prin cuvinte; a comunica, a formula ceva: *zi-i să vie la al doilea ceas din noapte.* HEL.; (fig.) *ne zice gîndul că vei pieri.* ISP.; **6.** a scrie: *Basarab, după cum zice istoricul ... la a şaptea carte a istoriei lui, fost-au pe vremea lui Sultan Murat.* BIBLIA; *o femeie a făcut pe greci, după cum zic cărţile, să se bată zece ani.* FIL.; **7.** a expune, a istorisi, a relata: *zic unii că, după ce l-au prisu viu, să să fie otrăvit.* N.COSTIN.; **8.** a face cunoscută dorinţa, voinţa cuiva; a cere prin cuvinte să se facă ceva, a dispune, a porunci: *după ce a şezut la masă, a zis fetei să se suie în pod.* CR.; *de ce nu mi-ai zis mie să măturcurtea?* DELAVR.; (fig.) *inema-i va dzîce să nu-şi mute paşii.* DOS.; **9.** a face cunoscut (public) că ..., a afirma, a confirma, a certifica: *eu am dzîs ... Doamne sfinte, tu-mi eşti Dumnedzăul de mainte.* DOS.; *ziceau că bine a făcut dacă a zgîlţîit puţin pe ... George.* REBR.; **tu ai zis-o,** se spune pentru a marca părerea sau aprobarea cuiva; **ce-am zis eu?,** nu ţi-am spus?, vezi că am avut dreptate?; **10.** a face reflecţii (în gînd); (p. ext.) a gîndi: *ah, nu, îşi zisese Helepliu ... în inima mea creşte floarea recunoştinţei.* PETR.; *mi-am zis că nu mai trebuie să stau pe gînduri.* V.R.; **11.** a destăinui, a dezvălui, a divulga ceva: *taina aceasta vecinic la om nu va fi zisă.* HEL.; **între noi fie zis,** în mod confidenţial; **12.** a recita; (p. ext.) a citi: *niciodată nu s-a pomenit un actor român care să zică versurile atît de bine.* CAR.; **13.** (înv.) a însemna: *sămînţa amu acicea, învăţătură zice.* COR.; (**care** sau **ce**) **va** (ori **vrea**) **să zică** sau (refl.) **ce se zice, a)** înseamnă, are sensul, semnificaţia, valoarea: *avea ochi albaştri, ceea ce vra să zică mult.* EM.; **b)** deci: *va să zică, totul e în regulă!* CĂL.; (refl.) **cum s-ar zice** sau **ce se zice,** adică: *dînsul este băiatul cocoanei noastre, cum s-ar zice.* CĂL.; **14.** a pune cuiva un nume, o poreclă etc.: *făcuse un clopot mare ..., pentru aceea îi ziceau Clopotarul.* CR.; *a fost odată un voinic ce-i zicea Tei-Legănat.* POP.; **15.** a avea sau a-şi exprima o anumită părere, o anumită convingere despre cineva sau despre ceva, a aprecia, a chibzui, a considera: *mare a fost ... că de mărirea lui nu mai sufla nici un boier ... ei, ce ziceţi?* DELAVR.; (că) **bine zici,** ai dreptate, aşa e, bună idee: *că bine mai zici tu, nevastă, răspunse bărbatu-său.* CR.; **zi ..., a)** judecă, dă-ţi părerea; **b)** aşadar: *zi, aşa, ... aţi crezut că o să puneţi voi mîna pe gospodărie.* PR.; **ce-ai zice ...?,** ce părere ai avea, ce-ai socoti: *măcar tu să fii acela, ce-ai zice cînd ţi-ar strica cineva somnul?* CR.; **să zicem** (**că**), **a)** să presupunem, să

admitem că ...: *să zicem că n-a căzut.* CAR.; **b)** de exemplu: *vino la ora nouă, să zicem*; **(aşa mai) zic şi eu,** (aşa) e bine, aşa e convenabil: *bravo, o lăudă ... comisarul, aşa elevă zic şi eu.* CĂL.; **16.** a face comentarii, a critica: *zică toţi ce vor să zică, treacă-n lume cine-o trece.* EM.; **17.** (pop.) a cînta: *să se hodinească o ţîră ţiganii, c-au zis atîta de-a amorţit şi sufletul dintr-înşii.* REBR. [Lat. ***dicere***].

zícere, zíceri f. **1.** acţiunea de a zice şi rezultatul ei; expresie verbală a gîndirii, comunicare, exprimare, formulare; ceea ce zice cineva la un moment dat; (p. ext.) rostire; cuvîntare: *dacă gîndul era certăreţ şi jucăuş, zicerea era de o nespusă duioşie.* PETR.; **2.** (înv. şi pop.) cuvînt, termen: *el nu înţelege că zicerea ciocoi este sinonimă cu ... bogat.* FIL.; **3.** zicătoare: *am pierde ... un şir de ziceri, zicători şi proverbe frumoase.* C.L. [V. ***zice***].

zíd, ziduri n. **1.** element de construcţie, aşezat vertical, executat din piatră, din cărămidă, din beton etc., destinat să delimiteze, să separe sau să izoleze un spaţiu ori alte elemente de construcţie; (p. restr.) perete: *glonţurile lui să cunoşte în zidurile cetăţii.* COSTIN; *e împrejmuită de ziduri înalte curtea.* ST.; (fig.) *n-avem oşti, dară iubireă de moşie e un zid.* EM.; **zid chinezesc,** v. **chinezesc**; **zidul morţii,** spaţiu special amenajat în formă cilindrică, cu deschidere mai largă în partea superioară, pe care evoluează motocicliştii acrobaţi (la circ); **în** (sau **între**) **ziduri,** în interiorul, în incinta unei clădiri: *se vor extinde bibliotecile ... între zidurile cărora se promova istorismul.* R.L.; **a face zid împrejurul cuiva,** a înconjura pe cineva pentru a-l apăra; (fig.) a se solidariza cu cineva, a se uni în jurul cuiva; **a pune pe cineva la zid,** v. **pune**; **de-a zidul,** joc de copii în care participanţii formează un şir, cei de la margine trecînd pe sub braţele celorlalţi; **2. zid sonic,** barieră imaginară situată dincolo de viteza sunetului. [Din sl. ***zidŭ***].

zidár, zidari m. muncitor specializat în executarea lucrărilor de zidărie: *nouă meşteri mari, calfe şi zidari.* POP. [***Zid*** + *-ar*].

zidăreásă, zidărese f. (rar) femeie care zideşte; soţie de zidar; zidăriţă. [***Zidar*** + *-easă*].

zidărie[1] f. meseria zidarului: *flindcă fiul de împărat ştia toate meşteşugurile, el cunoştea şi zidăria.* ISP. [***Zidar*** + *-ie*].

zidărie[2], **zidării** f. lucrare de construcţie făcută din zid, partea de zid a unei construcţii; (p. ext.) construcţie: *toate zidăriile ... sînt delicate.* SAD.; *zidăria era crăpată şi scorojită.* CĂL. [***Zid*** + *-ărie*].

zidărít n. (rar) meseria de zidar; zidărie[1]. [***Zidar*** + *-it*].

zidăríţă, zidăriţe f. zidăreasă. [***Zidar*** + *-iţă*].

zidí, zidesc vb. **1.** (tr.) a ridica un zid; (p.gener.) a ridica o clădire, a construi; a clădi: *plăcerea nobilă de a zidi nu a lipsit unora din voievozi.* M.CAR.; (fig.) *din vina voastră mi-e zidit păcatul.* GOGA; **2.** (fig.; refl.) a se îngrămădi: *în răsărit, se zidise o culme de nouri posomorîţi.* SAD.; **3.** (tr.) a băga, a închide în zid sau între ziduri: *au zidit în temelie un voinic şi o fată.* DOS.; **4.** (relig.; despre Dumnezeu; tr.) a da viaţă, fiinţă, a crea, a plăsmui: *mîinile tale m-au făcut.şi m-au zidit şi mi-au dăruit viaţă* (a. 1633). GCR. [Din sl. ***zidati***].

zidíre, zidiri f. **1.** acţiunea de a zidi şi rezultatul ei; construire; ziditură; **2.** (concr.) clădire, construcţie, edificiu: *lucesc zidiri, ruine pe cîmpul solitar.* EM.; **3.** (relig.) creare din neant, de către Dumnezeu, a lucrurilor, a fiinţelor; facere; lume, univers: *nu vrea să-i piară zidirea mînilor lui.* COR.; *se defăşur' în ochi-mi minunile zidirii.* ALEX.; **4.** (înv. şi pop.) făptură; (p. ext.) omenire: *să propoveduiască ... cuvîntul său la toată zidirea.* BIBLIA; *toate celelante zidiri a pămîntului sînt supusă omului.* DRĂGHICI. [V. ***zidi***].

zidít[1] n. zidire. [V. ***zidi***].

zidít[2], **~ţi, zidită, ~e** a. **1.** clădit, construit; executat din zidărie; **2.** închis, astupat cu un zid: *diamantele coroanei se află în hazna zidită.* SAD.; *fereastră zidită*; **3.** creat din neant de către Dumnezeu; făcut, plăsmuit; (subst.) *deade firea întîiului zidit a lu Adam oamenilor.* COR.; **4.** (fig.) conformat, constituit fizicește: *nu puteai zice decît că e femeie bine zidită, tînără încă.* DELAVR. [V. ***zidi***].

zidítór, ~i, ziditoáre m., f. **1.** persoană care zideşte, care construieşte: *stilul ... unform ... a călăuzit pe ziditorul acestei biserici.* HOGAŞ; **2.** (numai m.; relig.) Dumnezeu: *lasă-mă în pace, darnicule căpitane, ca să mulţămesc întîi Ziditorului meu.* DRĂGHICI. [***Zidi*** + *-tor*].

zidítúră, zidituri f. (înv.) **1.** zidire: *nu pot şti şi de această ziditură la cetatea Chiliei.* COSTIN.; **2.** clădire, construcţie: *să arate lui ziditura bisericii.* N.TEST.; **3.** (relig.) zidire: *Fiul lui Dumnezeu nu mai putu răbda ziditura lui robită de păcat* (a. 1648). GCR. [***Zidi*** + *-itură*].

ziduí, ziduiesc vb. (rar; tr.) a zidi, a închide sau a înconjura cu ziduri. [***Zid*** + *-ui*].

ziduréle n. pl. (în poezia populară) diminutiv al lui ziduri: *cine, foc, te-a lăudat că sînt bani prin zidurele?* POP. [***Ziduri*** (pl. de la *zid*) + *-el*].

zigocíst n. celulă rezultată din fuzionarea a doi gameţi similari, înconjurată de o membrană rezistentă. [Din fr. ***zygocyste***].

zigofíte f. pl. plante rezultate din conjugarea celor doi gameţi. [Din fr. ***zygophytes***].

zigogenéză f. naştere a zigotului. [Din fr. ***zygogenèse***].

zigomátic, ~ci, zigomatică, ~ce a. care aparţine zigomei, referitor la zigomă: *muşchi zigomatic*; **apofiză zigomatică,** apofiză inferioară a osului temporal; **os zigomatic** (şi n.) zigomă; **arcadă zigomatică,** arcadă osoasă formată prin unirea apofizei zigomatice cu osul molar. [Din fr. ***zygomatique***].

zigómă, zigome f. prelungire a osului temporal prin care acesta se leagă de osul molar. [Din fr. ***zygoma***].

zigomórf, ~i, zigomorfă, ~e a. (bot.) cu un singur plan de simetrie: *floare zigomorfă.* [Din fr. ***zygomorphe***].

zigomorfíe f. (bot.) caracterul de a fi zigomorf. [Din fr. ***zygomorphie***].

zigospór, zigospori m. zigot. [Din fr. ***zygospore***].

zigót, zigoţi m. celulă rezultată din unirea a doi gameţi; ou fecundat; zigospor. [Din fr. ***zygote***].

zigurát, zigurate n. templu monumental de forma unei piramide în trepte în vechea Mesopotamie. [Din fr. ***ziggourat***].

zigzác n. v. **zigzag**.

zigzág, zigzaguri n. linie frîntă formînd unghiuri alternative, care pare alcătuită dintr-un şir de litere Z aşezate cap la cap; (p. ext.) obiect, formă de relief etc. care are aspectul unei astfel de linii frînte: *cîte tunuri le mai rămîneau bune, toate îşi pierdeau în zădar gloanţele printre zigzagurile ruinelor.* HASD.; *Carpaţii stingîndu-şi zigzagul în lumina cerului.* SĂM.; (fig.) *într-o viaţă zigzagul e mai frumos, mai uman.* C.PETR.; **în zigzag** sau **în zigzaguri,** în formă de linie frîntă, zigzagat: *suiam în zigzaguri spre acele de fulger ale ploii.* SAD.; (şi: (înv.) **zigzac**). [Din fr. ***zigzag***, germ. ***Zickzack***].

zigzagá, zigzaghez vb. (intr.) a merge dintr-o parte în alta; a se deplasa descriind un zigzag: *aripile fluturilor... zigzagau.* R.L. [Din fr. ***zigzaguer***].

zigzagát, ~ţi, zigzagată, ~e a. care este în formă de zigzag. [***Zigzag*** + *-at*; cf. fr. ***zigzagué***].

zilár m. v. **ziler**.

zilăş m. v. **ziuaş**.

zilér, ~i, zileră, ~e a şi m., f. (muncitor) angajat (temporar)şi retribuit cu ziua; ziuaş: *apucă hîrleţul ca un săpător zilar la vie.* C.PETR.; *zilierii ... cărau lăzile.* PR.; (şi: **zilar, zilier**). [***Zile*** (pl. de la *zi*) + *-ar*].

zilí, zilesc vb. (intr.) **1.** (înv. şi pop.) a trăi: *aşa a venit lumea pe lume ...; şi a grăbit să zilească.* R.L.; **2.** (reg.) a trăi de azi pe mîine. [De la ***zile*** (pl. lui *zi*)].

zilíér m. v. **ziler**.

zilişoáră, zilişoare f. (pop.) diminutiv al lui zi; **a avea zilişoare,** a mai avea de trăit: *a pomeni ea baba mea, cîte zilişoare-a avea, de năcazul acesta.* CR. [***Zile*** (pl. lui *zi*) + *-işoară*].

zílnic, ~ci, zilnică, ~ce a. care are loc în fiecare zi; cotidian; (p.ext.) obişnuit, banal: *trebile luară mersul lor zilnic.* GANE; (adv.) *primea zilnic veşti de la soţul său.* CAR.; **pîine zilnică,** hrană de toate zilele. [***Zile*** (pl. lui *zi*) + *-nic*].

zílos n. (grecism; înv.) zel, rîvnă: *slujeşte cu zilos pe stăpînul său.* FIL. [Din gr. mod. ***zílos***].

zimáză f. complex de enzime care se găseşte în drojdia de bere şi care transformă zahărul în alcool şi în bioxid de carbon. [Din fr. ***zymase***].

zimberéc, zimberecuri n. (turcism; înv.) arc de ceasornic; (p. ext.) maşinărie; (şi: **zimberechi**). [Din turc. ***zemberek***].

zimberéchi n. v. **zimberec**.

zimbí vb. v. **zîmbi**.

zimbíl, zimbiluri n. (înv.) coş din papură sau din rogoz: *cafe martinică în zîmbiluri.* AL.; *avea să rămîie ... cu ... un zimbil de cartofi.* VOIC.; (şi: **zîmbil, zambol**). [Din turc. ***zembil***].

zímbre f. pl. v. **zîmbre**.

zímbru, zimbri m. **1.** animal sălbatic din familia bovinelor, cu capul mare şi gîtul scurt, cu coarnele scurte, întoarse în sus, cu greabănul înalt, avînd gîtul şi bărbia acoperite cu păr lung (răspîndit odinioară şi în Carpaţi) (*Bison bonasus*): *n-ai să mai auzi mugetul cerbilor şi al zimbrilor.* SAD.; *iată că ieşea zimbru aprig ca un zmeu.* POP.; **2.** figură simbolică reprezentînd un cap de zimbru, care a servit ca semn convenţional distinctiv pe steme, steaguri sau monede în Moldova; (p. ext.) stemă, emblemă avînd o asemenea figură: *pe antice monumente, am văzut ades sculptate acvila ce poartă crucea, zimbrul ţării-nvecinate.* ALEX.; *stema ţării a rămas capul de zimbru.* SAD. [Din sl. ****zonbrŭ***].

zimír n. v. **ţimir**.

zimislíre f. v. **zămislire**.

zimogén, ~i, zimogenă, ~e a. (biol.) care produce fermentaţie: *bacterii zimogene.* // n. şi f. formă inactivă a unei enzime. [Din fr. ***zymogène***].

zimogenéză f. totalitatea proceselor biologice care duc la sinteza enzimelor. [Din fr. ***zymogenèse***].

zimolíză, zimolize f. descompunere a substanţelor sub acţiunea enzimelor. [Din fr. ***zymolyse***].

zimológic, ~ci, zimologică, ~ce care ţine de zimologie, care se referă la zimologie. [Din fr. ***zymologique***].

zimologíe f. disciplină care se ocupă cu studiul fermenţilor, al enzimelor. [Din fr. ***zymologie***].

zimotéhnic, ~ci, zimotehnică, ~ce a. care ţine de zimotehnie, care se referă la zimotehnie. [Din fr. ***zymotechnique***].

zimotehníe f. tehnică a producerii şi a conducerii procesului de fermentaţie. [Din fr. ***zymotechnie***].

zimoterapíe, zimoterapii f. folosirea fermenţilor în scop terapeutic. [Din fr. ***zymothérapie***].

X YZ

zimţ, zimţi m. **1.** fiecare dintre crestăturile de pe muchia unei monede: *cîte 1500 galbeni de fată; bani ... împărăteşti şi cu zimţi.* AL.; *napoleoni de aur cu zimţi neştirbiţi.* SAD.; **2.** (înv. şi fam.) monedă (de aur): *ne-am calicit cu desăvîrşire: ba zimţi, ba oiţe, ba stupi, ba cai şi boi s-au dus ca pe gura lupului.* CR.; *îl poftii ... să-mi caute, şi fără zăbavă, ceva zimţi.* M.CAR.; **3.** fiecare dintre dinţii unei rotiţe (dintr-un mecanism) sau ai unei pînze de ferăstrău, ai secerei etc.: *plecase ... să dea zimţi celor două seceri stricate.* PR.; (fig.) [demonul] *atinge-ncet arama cu zimţii-aripei sale.* EM.; **4.** (înv.) crenel: *se prinseră întîi de Galata să o dobîndească şi ... oboriia zimţii cetăţiei.* MOXA; **5.** (reg.; la pl.) tindeche; **6.** (reg.) crestătură pe piatra morii. [Cf. bulg. *zăbec*, sb. *zubac*].

zimţă, zimţez vb. (tr.) a zimţui. [De la *zimţ*].

zimţăr, zimţare n. unealtă cu care se înclină dinţii ferăstrăului de o parte şi de alta a pînzei lui; dinţar. [*Zimţ* + *-ar*].

zimţáre, zimţări f. acţiunea de a zimţa şi rezultatul ei. [V. *zimţa*].

zimţát, ~ţi, zimţată, ~e a. **1.** care este prevăzut cu zimţi; dinţat, crestat: *rotiţe zimţate;* **2.** (despre monede) care are zimţi: *arginţi albi şi zimţaţi.* C.PETR. [V. *zimţa*].

zimţeá, zimţele f. (reg.) zimţ: *cu dinţii ca undrelele, cu măselele ca zimţelele.* POP. [*Zimţ* + *-ea*].

zimţişór, zimţişori m. diminutiv al lui zimţ. [*Zimţ* + *-işor*].

zimţós, ~şi, zimţoásă, ~e a. **1.** care are zimţi, care este prevăzut cu zimţi: *şi-a făcut seceri zîmţoase.* POP.; **2.** care are zimţi, crestat: *bani zimţoşi.* [*Zimţ* + *-os*].

zimţuí, zimţuiesc vb. (tr.) a face zimţi la o piesă, la o pînză de ferăstrău, la o secere etc.; a cresta, a dinţa, a zimţa: *secerea ... o zimţuiesc ţiganii lăcătuşi.* POP.; (fig.) *sute de piscuri răsar de pretutindeni, se desfac unele de altele, zimţuind zarea pînă-n albastrul depărtărilor.* VLAH. [*Zimţ* + *-ui*].

zimţuíre, zimţuiri f. acţiunea de a zimţui şi rezultatul ei; operaţie prin care se fac zimţi; zimţare. [V. *zimţui*].

zimţuít, ~ţi, zimţuită, ~e a. **1.** care este prevăzut cu zimţi; crestat, dinţat: *luciul zimţuit al secerii scrîşneşte.* SĂM.; **2.** care este prevăzut cu creneluri: *zidurile zimţuite, unde stăteau străjile cu zale.* SAD.; (fig.) *coama vînătă, zimţuită a Pietrosului.* VLAH.; **3.** (despre monede) care are zimţi; crestat: *a vîndut toată încălţămintea ... pe aur zimţuit.* GAL. [V. *zimţui*].

zînă f. v. zînă.

zinc n. element chimic din clasa metalelor, de culoare albă-albăstrie, care se găseşte în natură sub formă de sulfură de carbonat, întrebuinţat în industrie mai ales în aliaje: *luase străluciri ... de foi de zinc.* CĂL.; **clorură de zinc,** sare incoloră, solubilă în apă, obţinută prin dizolvarea deşeurilor de zinc şi a oxidului de zinc cu acid clorhidric, folosită în industrie; **oxid** (sau **alb**) **de zinc,** praf alb, amorf, folosit în industria coloranţilor şi a cauciucului. [Din fr. *zinc*, germ. *Zink*].

zincá, zinchez vb. (tr.) a acoperi un (obiect de) metal cu un strat subţire de zinc, pentru a-l feri de oxidare; zincui. [De la *zinc;* cf. fr. *zinquer*].

zincáre, zincări f. acţiunea de a zinca şi rezultatul ei; zincuire. [V. *zinca*].

zincát[1], **zincaţi** m. (mai ales la pl.) sare obţinută la tratarea hidroxidului de zinc cu exces de hidroxizi alcalini. [Din fr. *zincate*].

zincát[2], **~ţi, zincată, ~e** a. care este acoperit cu un strat subţire de zinc; zincuit: *două lăzi mari de scînduri căptuşite cu tablă zincată.* ST. [V. *zinca*].

zincifér, ~i, zinciferă, ~e a. care conţine zinc. [Din fr. *zincifère*].

zincít, zinciţi m. oxid natural de zinc, de culoare galbenă-portocalie sau roşu-închis, dizolvabil în acizi, care are proprietăţi detectoare. [Din fr. *zincit*].

zincográf, zincografi m. lucrător calificat care execută clişee de zinc (într-o tipografie). [Din fr. *zincographe,* germ. *Zinkograph*].

zincografiá, zincografiez vb. (tr.) a reproduce imagini, desene etc. prin procedeul zincografiei. [Din fr. *zincographier*].

zincográfic, ~ci, zincografică, ~ce a. care se întrebuinţează în zincografie, care ţine de zincografie. [Din fr. *zincographique*].

zincografíe, zincografii f. **1.** tehnica realizării clişeelor de zinc destinate tiparului; **2.** atelier sau secţie într-o tipografie în care se execută clişee în zinc; **3.** reproducere, ilustrată realizată prin clişee în zinc. [Din fr. *zincographie*].

zincografiére, zincografieri f. acţiunea de a zincografia şi rezultatul ei. [V. *zincografia*].

zincogravúră, zincogravuri f. **1.** tehnica preparării clişeelor de zinc prin gravare; **2.** clişeu zincografic; reproducere după un astfel de clişeu. [Din fr. *zincogravure*].

zincuí, zincuiesc vb. (tr.) a zinca. [*Zinc* + *-ui*].

zincuíre, zincuiri f. zincare. [V. *zincui*].

zincuít, ~ţi, zincuită, ~e a. zincat[2]. [V. *zincui*].

zingăní vb. v. zăngăni.

zingănire f. v. zăngănire.

zingănít n. v. zăngănit.

zinghení vb. v. zăngăni.

zinghenire f. v. zăngănire.

zinghenitór a. v. zăngănitor.

zínghet n. v. zăngăt.

zingiantróp, zingiantropi m. maimuţă antropoidă fosilă descoperită în Tanzania. [Din fr. *zingianthrope*].

zingirlíu, zingirlii m. monedă turcească de aur, care a circulat şi la noi în secolele al XVIII-lea – al XIX-lea. [Din turc. *zincirli, zencirli*].

zínie, zinii f. (Bot.; înv.) cîrciumăreasă (*Zinnia elegans*). [Din *Zinnia* (elegans), numele ştiinţific al plantei].

zinwaldít n. silicat natural de litiu, potasiu şi fier. [Din fr. *zinnwaldite*].

ziorél m. sg. v. ziurel.

zircón n. silicat natural de zirconiu, foarte dur, de obicei de culoare galbenă-portocalie, roşie sau verde, folosit pentru obţinerea bioxidului de zirconiu sau ca piatră semipreţioasă. [Din fr. *zircon*].

zirconíta f. varietate de zircon. [Din fr. *zirconite*].

zircóniu n. metal de culoare cenuşie, intermediar între siliciu şi aluminiu, întrebuinţat la fabricarea recipientelor rezistente la temperaturi înalte, a unor oţeluri speciale etc. [Din fr. *zirconium*].

zis, ~şi, zisă, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) numit, denumit: *zisul Dillon ... i-a spus că trebuie să reziste opresiunii.* PETR.; **aşa-zis** (sau **-zisă, -zişi, -zise**), pe nedrept sau convenţional numit astfel; aparent, fals: *dacă ne gîndim cît s-a trîmbiţat aşa-zisa reformă, e de mirare că nu s-au găsit cîţiva leuţi pentru schimbarea unor amărîte de sigilii.* R.LIB.; **2.** (înv. şi pop.) care are numele de ...; (p. ext.) poreclit: *vîrsta zisă a nevinovăţiei ... nu-i nici copilăria.* RUSSO. // f. **1.** (şi n.) faptul de a zice; expresie verbală a gîndirii, comunicare, exprimare; ceea ce zice cineva la un moment dat; (p. ext.) rostire: *Dumnezeu a făcut cerul şi pămîntul ... marea şi toate ... numai cu zisa.* POP.; (fam.) **a se alege cu zisul,** a vorbi în zadar; a nu fi ascultat; **2.** (înv.) cuvînt: *este drept ca fiecare să poarte ponosul ... ziselor sale.* OD.; **3.** (şi n.; înv. şi pop.) povaţă, sfat; ordin, poruncă: *cu dzisa ceaea de la arhierei ... în cale vădzuiu.* COD.VOR.; *moşilor noştri le-ai dat să petreacă în sfînta ta ţară şi dzisa să-ţi facă.* DOS.; **4.** (şi n.; înv. şi pop.) afirmaţie, declaraţie, mărturie: *cum poţi dovedi zisele tale?* ISP.; **5.** (înv. şi pop.) zicală: *îmi plăceau basmele, zisele din bătrîni şi ... întîmplările apucate de neamul meu.* DELAVR.; **6.** (şi n.; înv.) cîntec. [V. *zice*].

ziuáş, ziuaşi m. (pop.) ziler: *la 12 ani ... s-a angajat ziuaş la lopată.* V.R.; (şi: (reg.) **zilaş**). [*Ziuă* + *-aş; zilaş*<*zile* (pl. lui *zi*) + *-aş*].

ziuátic, ~ci, ziuatică, ~ce a. (reg.; despre fraţi, surori) care este născut în aceeaşi zi a anului, dar în ani diferiţi. [*Ziuă* + *-atic*].

zíuă f. v. zi.

ziúcă, ziuci f. (reg.) ziulică. [*Zi* + *-ucă*].

ziulícă f. diminutiv al lui zi; ziucă, ziuliţă: *cît era ziulica ... de mare şedeau singurei.* CR.; **toată ziulica** sau **ziulica toată** (ori **întreagă**), de dimineaţă pînă seara: *o pădure pe care o cutreieră ... toată ziulica.* CAR.; **pînă în ziulica de astăzi,** pînă acum: *tot Nichifor Coţcariul i-a rămas bietului om numele şi pînă în ziulica de astăzi.* CR. [*Zi* + *-ulică*].

ziulíţă, ziuliţe f. (înv. şi pop.) ziulică: *visează cîte o ziuliţă întreagă.* HEL.; *întreaga ziuliţă nu se lasă de doiniţă.* POP.; **clt e ziuliţa** sau **toată ziuliţa,** mereu, continuu: *umblă feciorii mai toată ziuliţa.* POP. [*Zi* + *-uliţă*].

ziurél m. sg. (pop.) luceafărul de ziuă: *voi, zorel de ziuă, ş-ăl de dimineaţă, ce tot rătăciţi ... ca să-mi răsăriţi.* POP.; (şi: (reg.) **ziorel, zorel**). [De la *zi*].

ziuşoáră, ziuşoare f. (rar) ziulică; **la ziuşoară,** în zori de zi, dis-de-dimineaţă: *cînd era la ziuşoară Valenaş sub pînzuşoară.* POP. [*Zi* + *-uşoară*].

zivélcă f. v. zăvelcă.

zizánie f. v. zîzanie.

zîmbăréţ, ~i, zîmbăreáţă, ~eţe a. care zîmbeşte (prea) des, (prea) mult; (p. ext.) vesel; zîmbitor: *rămîneau senini şi zîmbăreţi.* PR. [*Zîmbi* + *-ăreţ*].

zîmbet, zîmbete n. faptul de a zîmbi, rîs abia schiţat; surîs: *iar pe buze-i trece un zîmbet înecat, fermecător.* EM.; *nu observă zîmbetul ce-mi mijise în colţul gurii.* GHEŢIE; (fig.) *arta lui Creangă va păstra acel zîmbet hîtru al poporului.* SAD. [*Zîmbi* + *-et*].

zîmbí, zîmbeşc vb. (intr.) **1.** a schiţa o mişcare uşoară a buzelor, însoţită de o expresie specifică a feţei, pentru a exprima bucurie, satisfacţie etc.; a surîde: *după gratii de fereastră o copilă el zări ce-i zîmbeşte.* EM.; *îmi zîmbi cu nesfîrşită dragoste.* EL.; **a-i zîmbi (cuiva) mustaţa,** v. **mustaţă;** (înv. şi pop.) **a zîmbi a rîde** (sau **de rîs**), a începe să surîdă; a surîde discret: *a zîmbit a rîde, bătîndu-mă pe spate.* SAD.; **2.** a exprima veselie, voioşie: *cînd i-am vorbit, privirea ei zîmbea, înviorată.* COŞB.; **3.** (fig.) a fi (cuiva) favorabil: *abia îmi zîmbeşte un minut de fericire ... şi se stinge ca un vis.* BOL.; **4.** (fig.) a conveni cuiva, a găsi aprobare la cineva: *propunerea aceasta zîmbi bătrînului.* NEGR.; (şi: **zîmbi**). [Din sl. **zçbiti se*].

zîmbíl n. v. zimbil.

zîmbíre, zîmbiri f. faptul de a zîmbi; zîmbet, surîs: *a ta zîmbire mi-arată cît de dulce eşti.* EM.; (fig.) *tainicele-i raze, dînd pieziş pre o zidire ..., mîngîie a ei ruină cu o palidă zîmbire.* ALEX. [V. *zîmbi*].

zîmbitór, ~i, zîmbitoáre a. **1.** care zîmbeşte; (p. ext.) prietenos, vesel; surîzător: *înalt, frumos, elegant şi pururea zîmbitor.* VLAH.; (fig.) *pe faţă i se prelinge şirul de lacrimi zîmbitoare.* COŞB.; **2.** care exprimă, care denotă veselie: *s-a îmbătat de privirile ei zîmbitoare.* PETR. [*Zîmbi* + *-tor*].

zîmbitúră, zîmbituri f. (înv.) zîmbire, zîmbet. [*Zîmbi* + *-tură*].

zîmbóc, zîmboace şi **zîmbocuri** n. (reg.) cuiul mobil al cataramei care se introduce în gaura de la curea: *curelile le trăgea, zîmboacele le scotea.* POP. [Et. nec.].

zîmbre f. pl. boală a cailor manifestată prin inflamarea gingiilor şi prin ulceraţii dureroase pe cerul gurii; (pop. şi fam.) **a face zîmbre,** a dori ceva foarte mult; a rîvni: *fac zîmbre aşteptînd să fie poftiţi la masă.* PETR.; (şi: (înv.) **zimbre**). [Cf. pol. *zabrze*].

zîmbru, zîmbri m. **1.** arbore conifer cu scoarţa cenuşie, cu frunze în formă de ace, grupate cîte cinci, cu seminţe lungi, comestibile (*Pinus cembra*); **2.** (p. restr.) lemnul acestui arbore, rezistent, de calitate superioară, folosit în sculptură. [Et. nec.].

zînă, zîne f. **1.** (înv.) zeiţă: *pe acei idoli oamenii îi numeau zei şi zeiţe ori zîne.* ISP.; *să cinăm sub candelabre ... slujiţi ... de zînele eline.* CĂL.; **2.** personaj feminin fantastic din basme, imaginat ca o femeie frumoasă (şi bună), cu puteri supranaturale şi cu darul nemuririi: *povesteau ... poveşti fantastice despre zîne îmbrăcate în aur şi lumină.* EM.; **3.** (fam.) femeie foarte frumoasă: *tu, printre femei, eşti zînă fără de asemănare.* VLAH.; **4.** (reg.; la pl.) iele; (şi: (pop.) **zînă**). [Lat. ***Diana*** n. pr.].

zîng interj. v. zang.

zîngăní vb. v. zăngăni.

zîngănire f. v. zăngănire.

zîngănit n. v. zăngănit.

zîngănitór a. v. zăngănitor.

zîngănitúră f. v. zăngănitură.

zîngăt n. v. zăngăt.

zînghet n. v. zăngăt.

zînişoáră, zînişoare f. diminutiv al lui zînă: *zînişoara munţilor, sorioara florilor.* AL.; *o, tu, mîndră zînişoară, stai să-mi fii de şoţioară.* POP. [*Zînă* + *-işoară*].

zîrnă, zîrne f. **1.** plantă erbacee veninoasă, cu flori albe dispuse în mici umbele, cu frunze dinţate, ovoidale şi cu fructe în formă de bobiţe negre sau verzi (*Solanum nigrum*); **2.** (bot.; reg.) lăsnicior (*Solanum dulcamara*). [Cuv. autoht.; cf. sl. *zrŭno*].

zîrní, zîrnesc vb. (refl.; înv.; despre plante) **1.** a se înnegri şi a se micşora prin uscare; **2.** a se vesteji. [V. *zîrnă*].

zîmíre, zîrníri f. (înv.) acţiunea de a se zîrni; vestejire. [V. *zîrní*].

zîrnoáică, zîrnoaice f. (înv. şi reg.) vrăjitoare: *sub poalele ceriului ... unde fată zmeoaicele şi s-adun zernoaicele.* AL.; (şi: **zernoaică**). [Et. nec.].

zît interj. (reg.) cuvînt cu care se alungă pisicile. [Onomat.].

zîzănie, zîzanii f. **1.** plantă erbacee perenă cu frunze liniare, alungite, cu spicul asemănător cu cel al pirului, cultivată ca plantă furajeră sau ornamentală (*Solium perenne*); **2.** (bot.; reg.) neghină (*Agrostemma githago*); **3.** (reg.; la pl.) buruieni. // (mai ales în legătură cu verbele *a băga, a face, a vîrî* etc.) intrigă, discordie; vrajbă, neînţelegere, gîlceavă: *n-au de vorbit decît bîrfeli şi răutăţi, ca să vîre fitiluri şi zîzanie.* CAR.; *între toţi băgă zizanie.* C.PETR.; (şi: **zizanie**). [Din gr. mod. ***zizánia***].

zîzîí, zîzîí vb. (intr.) **1.** a bîzîi, a zumzăi: *începură a zîzîi într-un chip scîrbos, aşa cum face o mare mulţime de muscoi, de trîntori, de viespi, de tăuni ori de ţînţari.* ISP.; **2.** a pronunţa defectuos anumite sunete, făcînd să se audă „z". [Onomat.].

zîzîít, zîzîituri n. faptul de a zîzîi; bîzîit, zumzet. [V. *zîzîí*].

zlac m. sg. **1.** (înv.) iarbă; otavă: *ce răsari în codri fin şi zlac slujbeei oamenilor.* COR.; **2.** (bot.; înv. şi reg.) floarea-Paştilor (*Anemone nemorosa*). [Din sl. ***zlakŭ***].

zlamác m. (reg.) amestec din frunze de porumb, strujeni şi paie; **a face (pe cineva) zlămac,** a bate foarte tare (pe cineva): *au năvălit ... şi l-au făcut zlămac.* SAD.; **a cădea zlămac,** a cădea zdrobit de oboseală: *joacă ... toată ziua şi seara cade zlămac.* POP.; (şi: **zlămac**). [Cf. bulg. ***slamka***].

zlămac m. v. zlamac.

zlătár, zlătari m. **1.** (înv.) meşter (ţigan) care se ocupa cu extragerea sau cu prelucrarea aurului: *să-i arete cu fapte ... zlătariului că n-are dreptate.* B.-DEL.; **2.** ţigan (nomad): *e adevărat că specialitatea acestui meşteşug o au zlotarii nomazi.* ARG.; (şi: (înv. şi reg.) **zlotar**). [Din sl. ***zlatarĭ***].

zlătăreásă, zlătărese f. **1.** soţia zlătarului; **2.** femeie ce participa la prelucrarea aurului. [***Zlătar*** + *-easă*].

zlătăríe f. meseria zlătarului. [***Zlătar*** + *-ie*].

zloátă, zloate f. **1.** ploaie amestecată cu zăpadă; lapoviţă: *era o zloată nemaipomenită: ploaie, zăpadă, măzărică şi vînt vrăjmaş.* CAR.; **2.** (reg.) grindină: *afară ploua de varsă, da nu plouă cum să plouă, ci plouă cu zloată-n două.* POP.; (şi: **sloată**). [Din sl. ***slota***].

zlobív a. v. zglobiu.

zlot, zloţi m. **1.** unitate monetară de bază a Poloniei; **2.** monedă de aur (de valoarea unui galben), care a circulat între secolele al XV-lea şi al XVII-lea în Europa centrală şi răsăriteană: *să li se deie fiecăruia cîte cincizeci de zloţi.* NEGR.; **3.** monedă de argint care la începutul secolului al XIX-lea valora 30 de parale: *adă-mi vin de un zlot.* POP.; **a nu plăti nici un zlot (rău) în ochii cuiva,** a nu valora nimic pentru cineva: *evghenia nu plăteşte nici un zlot în ochii mei.* AL.; **4.** florin austriac; monedă de argint, de două coroane: *cu poala plină de zloţi.* POP. [Din pol. ***zloty***].

zlotár m. v. zlătar.

zlotáş, zlotaşi m. (înv.) slujbaş care strîngea impozitele: *au băut la masă ... cu nişte slugi boiereşti, ce era zlotaşi.* NEC. [***Zlot*** + *-aş*].

zlotós, ~şi, zlotoásă, ~e a. (înv. şi reg.) ploios, umed: *timpul a fost zlotos.* [***Zloată*** + *-os*].

zmaragdín a. v. smaragdin.

zmăcinà vb. v. smăcina.

zmăcinăre f. v. smăcinare.

zmăcinát a. v. smăcinat.

zmău m. v. zmeu.

zmead a. v. smead[1].

zmelós, ~şi, zmeloásă, ~e a. (rar) ca un zmeu; aprig, focos: *văd ... zburînd o herghelie de armăsari zmeioşi.* AL.; (şi: **smeios**). [***Zmei*** (pl. lui *zmeu*) + *-os*].

zmeoáică, zmeoaice f. **1.** personaj fantastic din basme, imaginat ca o femeie uriaşă, rea şi dotată cu puteri supranaturale: *cum se sculă zmeoaica, se duse într-un sufiet la fiul său şi văzu fiorile veştede.* ISP.; **2.** (pop. şi fam.) iapă care aleargă repede: *hi! zmăoaicele tatei, îndemnaţi înainte!* CR.; **3.** plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu tulpina cilindrică şi cu florile albe, care creşte la munte în poieni şi tufişuri (*Laserpitium latifolium*); (şi: **smeioaică**). [***Zmeu*** + *-oaică*].

zmeoále, zmeoale f. **1.** (înv. şi pop.) zmeoaică: *răsună toată curtea ş-o zmeoaie îmi stete înainte cu zmei o droaie.* B.-DEL.; **2.** plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu tulpina şi fructele păroase, care creşte prin văile umbroase de munte (*Libanotis montana*); **3.** plantă erbacee cu flori galbene-aurii (*Laserpitium archangelica*). [***Zmeu*** + *-oaie*].

zmeói, zmeoi m. augmentativ al lui zmeu. [***Zmeu*** + *-oi*].

zmeu, zmei m. **1.** (înv.) şarpe; (p. ext.) balaur: *tu frămseş capetele zmiilor într-apă.* COR.; *un zmău mare de-aproape din pustie şi dînd groază, să spăriară ucinicii.* DOS.; **2.** fiinţă fantastică din basme, considerată ca spirit al răului, imaginată ca un uriaş cu puteri supranaturale şi fiind întotdeauna învinsă de forţele binelui : *Făt-Frumos întrebă pe zînă ce putere are zmăul ei?* CR.; *împăratul ... avea trei fete şi, de frica zmeilor, le ţinea închise în casă.* POP.; **a se lupta ca un zmeu,** a se lupta vitejeşte; **3.** (fig.) bărbat tînăr, voinic şi viteaz; (p. ext.) erou: *şi la dreapta lui se vede doi Căpleşti şi trei Buzeşti, zmeii Ţării Româneşti.* POP.; **4.** (fig.) cal aprig, nărăvaş, care aleargă repede: *noi l-am văzut călare pe zmeul arăpesc.* AL.; **5.** (la sg.; înv. şi pop.) boală care apare la fetele sau la femeile care au o dragoste neîmpărtăşită şi despre care se crede că este provocată de zmeu sau de zburător, manifestată prin frisoane, somnolenţă etc.: *mi se pare că cuconiţa are zmeu ... a ajuns ca o scîndură.* FIL.; (pop.) **a prinde zmeu,** a se îmbolnăvi de zmeu; **6.** (înv. şi pop.) stea căzătoare; (p. ext.) cometă: *steaua aceea ce cade ... se numeşte de popor zmeu.* POP. // n. (pl. **zmeie**) jucărie făcută dintr-un dreptunghi de hîrtie sau de pînză, fixat pe un schelet uşor de lemn care, fiind mînuită cu ajutorul unei sfori lungi, se ridică în aer la bătaia vîntului: *înalţ zmeul peste sat cu prietenul meu.* ST.; (şi: **smeu,** (înv. şi pop.) **zmău**). [Din sl. ***zmeĭ***].

zmeuléţ, zmeuleţi m. şi **zmeuleţe** n. diminutiv al lui zmeu. [***Zmeu*** + *-uleţ*].

zmeúr, zmeuri m. arbust din familia rozaceelor, cu ramuri ghimpoase, flexibile, cu flori albe şi cu fructe roz, aromate, comestibile (care creşte în regiunile de dealuri şi de munte) (*Rubus idaeus*); (şi: **smeur**). [De la ***zmeură***].

zmeurár, zmeurari m. (bot.; pop.) zmeur (*Rubus idaeus*). [***Zmeură*** + *-ar*].

zmeurátă, zmeurate f. **1.** băutură alcoolică preparată din zmeură fermentată cu zahăr şi cu alcool; **2.** băutură răcoritoare preparată din sirop de zmeură şi apă (gazoasă). [***Zmeură*** + *-ată*].

zméură, zmeure f. **1.** fructul comestibil al zmeurului, de culoare roşie, aromat şi dulce, folosit în alimentaţie: *îmi punea la îndemînă zmeura răcoritoare ... a munţilor.* HOGAŞ; **2.** (bot.; reg.; şi **smeură de munte**) zmeur (*Rubus idaeus*): *căzu într-o tufă de smeură.* SAD.; (şi: **smeură**). [Et. nec.].

zmeurét, zmeureturi n. zmeuriş: *se opriră ca să prînzească ... într-o poiană încărcată cu ... zmeuret.* PETR. [***Zmeur*** + *-et*].

zmeurícă, zmeurici f. **1.** diminutiv al lui zmeură; **2.** (bot.; pop.) rozetă (*Reseda odorata*): *zmeurica ... se pune în sălădtoarea copiilor mici.* POP. [***Zmeur*** + *-ică*].

zmeuríş, zmeurişuri n. loc pe care cresc, spontan sau cultivat, (mulţi) zmeuri; zmeuret: *mi-aduc aminte că l-am întîlnit odată prin zmeuriş.* CR.; (şi: **smeuriş**). [***Zmeur*** + *-iş*].

zmeuríu, ~i, zmeurie, ~ii a. de culoarea roşiatică a zmeurei. [***Zmeură*** + *-iu*].

zmiceá f. v. smicea.

zmicurà vb. v. smicura.

zmintí vb. v. sminti.

zmintít a. v. smintit.

zmírnă f. v. smirnă[2].

zmîc interj. v. smîc.

zmîcí vb. v. smuci.

zmîngăleálă f. v. mîzgăleală.

zmîngălí vb. v. mîzgăli.

zmîngălít a. v. mîzgălit.

zmîngălitúră f. v. mîzgălitură.

zmîrc n. v. smîrc[1].

zmîrd a. şi m., f. v. smîrd.

zmîrdoáre f. v. smîrdoare.

zmoc n. v. smoc.

zmucí vb. v. smuci.

zmucitúră f. v. smucitură.

zmúlge vb. v. smulge.

zmuls a. v. smuls[1].

zmult a. v. smuls[1].

zmuncí vb. v. smuci.

zmuncít a. v. smucit[1].

zmuncitúră f. v. smucitură.

znaménie, znamenii f. **1.** (înv.) faptă însemnată, ieşită din comun; minune: *mergea mulţi după el ... derepta ciudesele şi znameniile ce făcea.* COR.; **2.** (reg.) persoană slabă, pipernicită şi foarte urîtă; (şi: **snamenie**). [Din sl. *znamenije*].

známie, znamii f. (reg.) om slab şi pocit; pocitanie: *a rămas znamia asta de Iancu, peltic şi gîngav.* ST. [Cf. *znamenie*].

zoábă f. v. zoavă.

zoáie, zoi f. (pop.; mai ales la pl.) apă (cu săpun sau cu leşie) rămasă după spălatul rufelor, al vaselor etc.; apă murdară: *o garafă de vin de pe care zoile se prelingeau în toate părţile.* HOGAŞ; (şi: **soaie**). [Cf. bulg., ucr. *zola*].

zoálă, zoale f. (înv. şi reg.) **1.** trudă, osteneală; strădanie, frămîntare: *după atîta zoală-l cuprinse un somn ..., de adormi.* POP.; **2.** (reg.) ceartă, neînţelegere: *în casa lui ... vechea zoală cu slugile.* SL. [Et. nec.].

zoănă, zoane f. (înv. şi reg.) pleavă: *zilele, ca zoana şi pleava vînturată.* ARG. [Cf. sb. *zona*].

zoantróp, zoantropi m. (med.) persoană care suferă de zoantropie. [Din fr. *zoanthrope*].

zoantropíe f. (med.) delir în timpul căruia bolnavul se crede metamorfozat în animal. [Din fr. *zoanthropie*].

zoávă, zoave f. (reg.) scurteică, cataveică; (şi: **zoabă**). [Cf. *suav*].

zob, zoburi n. **1.** (înv. şi reg.) grăunţe de ovăz (amestecate cu alte grăunţe, folosite ca hrană pentru cai): *bine calul îl hrănea, îi da zob cu mernita.* POP.; **2.** (pop.; de obicei col.) bucăţi foarte mici rezultate din tăierea lemnului, din spargerea unui obiect de sticlă etc.; (p. ext.) fărîmă: *putea să taie din zăvoi ... nuiele, zob şi pari.* SL.; **a (se) face zob,** a (se) sfărîma, a se sparge în bucăţi: *geamurile de la casă se făcură zob.* C.L.; *aruncă de pămînt un pepene ..., de-l făcu zob.* PETR.; (şi: (pop.) **zop**). [Din sl. *zobĭ;* cf. magh. *zab*].

zobí, zobesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) sfărîma; a (se) zdrobi; a (se) strivi; **a fi zobit de oboseală,** a fi frînt, doborît de oboseală: *e zobit de oboseală.* DELAVR.; **2.** (fig.; tr.) a agita, a frămînta: *îşi zobea mintea.* [De la *zob*].

zobíre, zobiri f. acţiunea de a zobi şi rezultatul ei. [V. *zobi*].

zobít, ~ţi, zobită, ~e a. sfărîmat, zdrobit. [V. *zobi*].

zobón n. v. zăbun.

zobonáş n. v. zăbunaş.

zodiác, zodiace n. **1.** zonă circulară a sferei cereşti în care se află cele douăsprezece constelaţii corespunzătoare lunilor anului şi prin faţa cărora trece drumul aparent al soarelui în cursul unui an; fiecare dintre cele douăsprezece sectoare egale ale acestei zone în care se află soarele timp de aproximativ o lună şi care poartă numele uneia dintre constelaţiile zodiacale: *soarele s-ar pierde pe căi necunoscute de n-ar domni un zimbru în zodiacul său.* AL.; *a pus problema unei mişcări solare prin zodiac.* BL.; **semnele zodiacului** (sau **zodiacale**), figuri simbolice ale zodiacului, reprezentînd cele douăsprezece constelaţii: *a introdus şi însemnări cu privire la iscodirea destinului prin semnele zodiacului.* BL.; **2.** carte de astrologie care cuprinde preziceri asupra destinului oamenilor în funcţie de zodia în care s-au născut; carte de zodii: *inelul nici l-am găsit eu, ci-l poci găsi numai cu zodiacul meu.* PANN. [Din gr. mod. (*kýklos*) *zodhiakós,* fr. *zodiaque*].

zodiacál, ~i, zodiacală, ~e a. care ţine de zodiac, referitor la zodiac: *constelaţii zodiacale;* **semn zodiacal,** fiecare dintre cele douăsprezece simboluri grafice ale zodiilor: *semnele zodiacale ale lunilor ... au fost cetite.* SAD.; **lumină zodiacală,** fîşie de lumină difuză, slabă, orientată după direcţia zodiacului, de forma unui triunghi cu baza la orizont, vizibilă înaintea aurorei sau după sfîrşitul crepusculului. [Din fr. *zodiacal*].

zodiár, zodiare n. (înv.) zodiac, carte de zodii. [*Zodie* + *-ar*].

zodiáş, zodiaşi m. zodier. [*Zodie* + *-aş*].

zódie, zodii f. **1.** fiecare dintre cele douăsprezece constelaţii ale zodiacului; (p. ext.) constelaţie, planetă; **2.** interval de timp delimitat de anumite caracteristici, care corespunde, aproximativ, unei anumite luni a anului, în care se naşte cineva, şi care ar avea o mare influenţă asupra destinului acestuia; (p. ext.) destin, soartă, ursită: *cititorii cei de zodii.* EM.; *pusese ... capăt lungii lupte în vălmăşagul căreia îl aruncase mohorîta lui zodie.* M.CAR.; **a se naşte în zodia porcului,** a fi foarte norocos; **a se naşte în zodia raţelor,** a fi mereu însetat: *vestitul Setilă, fiul secetei, născut în zodia raţelor.* CR.; **a citi (ori a da) în zodii,** a prezice cuiva soarta, viitorul după poziţia stelelor: *ajungi să citeşti în zodie mai ghine ca-n carte.* ZAMF.; **3.** (rar) ursitoare. [Din gr. mod. *zódhión*].

zodiér, zodieri m. (pop.) persoană care prezice soarta cuiva, interpretînd zodia în care acesta s-a născut; astrolog, solomonar, zodiaş: *toţi zodierii şi cărturăresele pe la care căutase pentru mine îi băgase mamei o mulţime de bazaconii în cap.* CR.; *un zodier italian îi prevesti că nou-născutul Ştefăniţă ... avea să fie ucis tînăr.* CĂL. [*Zodie* + *-ar*].

zof n. (înv.) ţesătură de lînă fină şi uşoară: *giubea de zuf albastru-deschis.* FIL.; (şi: **zuf**). [Din turc. *sof*].

zogoní, zogonesc vb. (reg.; tr.) a alunga, a izgoni. [Din sb. *zagonlti*].

zoí vb. v. **zoli.**

zoíl, zoili m. (livr.) critic invidios, nedrept, negativist. [Din fr. *zoïle*].

zolós, ~şi, zoloásă, ~e a. (pop.) murdar, nespălat, soios: *sîntem zoioşi, cu straiele zdrenţe.* ST. [*Zoaie* + *-os* (după *soios*)].

zolí, zolesc vb. **1.** (pop.; tr.) a spăla rufe, haine etc. cu leşie sau cu săpun: *se apucase nevasta de zolit cămăşile.* C.L.; **2.** (reg.; fig.; tr.) a mustra: *l-a zolit bine.* POP.; **3.** (pop.; tr.) a frămînta aluatul: *ce gîndeşti d-atîta pîine zoleşti.* POP.; **4.** (reg.; fig.; refl.) a se strădui, a se munci; a se trudi: *avea să se zolească cu oamenii care nu mai ieşeau la lucru.* AG.; (şi: (reg.) **zoi**). [De la *zoală*].

zolíre, zoliri f. (reg.) **1.** acţiunea de a zoli şi rezultatul ei; spălare a rufelor, a hainelor etc. cu leşie sau cu săpun; **2.** (fig.) străduinţă, trudă: *trecuseră doi ani de zolire, de înfrigurare continuă.* AG. [V. *zoli*].

zolísm n. şcoală literară naturalistă, aflată sub influenţa ideilor lui Émile Zola. [*Zola* n. pr. + *-ism*].

zolít[1] n. faptul de a zoli[1]: *zolitul rufelor.* [V. *zoli*].

zolít[2], ~ţi, zolită, ~e a. (reg.) care a fost spălat cu săpun sau cu leşie: *rufe zolite bine.* [V. *zoli*].

zolitór, zolitoare n. (reg.) scîndură de lemn cu mici şanţuri transversale pe care se freacă rufele la spălat. [*Zoli[1]* + *-tor*].

zólniţă, zolniţe f. (reg.) ciubăr în care se spală rufele cu leşie: *l-a pus în zolniţă între cămăşi.* C.L. [Din ucr. *zolúnica*].

zómbi m. **1.** strigoi în credinţele populare ale negrilor din Antile şi Haiti; **2.** persoană lipsită de voinţă, de dorinţa de a acţiona. [Din fr. *zombi*].

zomoníţă, zomoniţe f. (reg.) bordei. [Din sb. *zemunica*].

zóna zóster s. boală infecţioasă virotică, localizată pe ganglionii spinali şi caracterizată prin dureri şi prin erupţii veziculare dispuse pe traiectul nervilor senzoriali: *vom vedea ... dacă nu e cumva zona zoster.* GHEŢIE. [Din fr. *zona* şi fr. *zoster*].

zonáj, zonaje n. (cinem.) defect de prelucrare a peliculei, provocat de agitaţia insuficientă a soluţiilor, care apare pe imagine sub forma unei dungi longitudinale de densitate diferită, ce se deplasează lateral în timpul proiecţiei filmului. [Din fr. *zonage*].

zonál, ~i, zonală, ~e a. care este situat într-o anumită zonă, corespunzător unei zone, de zonă: *centre economice zonale.* [Din fr. *zonal*].

zonalitáte f. mod de repartiţie a fenomenelor naturale geografice pe suprafaţa Pămîntului. [Din fr. *zonalité,* germ. *Zonalität*].

zonár, ~i, zonară, ~e a. care este împărţit pe zone. [Din engl. *zonary*].

zonáre, zonări f. **1.** împărţire administrativă şi economico-financiară în zone: *zonarea centrelor populate;* **2.** lucrare cu caracter tehnico-economic prin care se delimitează zonele favorabile de cultură a plantelor agricole în funcţie de cerinţele acestora faţă de factorii de climă şi de fertilitate a solurilor: *lucrări de zonare a producţiei agricole.* [De la *zonă*].

zónă, zone f. **1.** fiecare dintre cele cinci mari diviziuni ale globului terestru delimitate de poli, de cercurile polare şi de tropice şi caracterizate printr-o climă specifică: *zonă temperată; zonă ecuatorială; zonă glaciară;* **2.** (astr.) fiecare dintre părţile cerului care corespunde uneia din cele cinci diviziuni ale Pămîntului; **3.** porţiune dintr-o întindere, dintr-un ansamblu, dintr-un tot, delimitată pe baza unor caracteristici distinctive, a unor împrejurări speciale, a unei destinaţii determinate etc.: *pentru o zonă de platouri şi munte, aci în Ardeal, nopţile astea îngheţate trebuie să fie obişnuite.* PETR.; *nici un medic nu ar risca să se stabilească în zonele defavorabile.* R.LIB.; (fig.) *înaintarea romanului e atît de nămoloasă încît nimic nu iese din zona bunelor intenţii.* CĂL.; **zonă de influenţă,** teritoriu, spaţiu sau domeniu de specialitate în care se exercită o influenţă a cuiva sau a ceva: *zona ei de influenţă nu putea îngloba decît un număr restrîns de cititori.* LOV.; **zonă liberă,** parte din teritoriul unui stat, de obicei situată într-un port, care nu este supusă aplicării legilor vamale; **4.** teritoriu sau spaţiu în care se desfăşoară operaţii militare: *au mai fost arestaţi încă patru oameni ... tot în zona frontului.* REBR.; **5.** (geom.) parte din suprafaţa unei sfere, cuprinsă între două planuri paralele; **6.** (fiz.) bandă de frecvenţă în care oscilaţiile au anumite caractere comune. [Din fr. *zone*].

zonificá, zonífic vb. (tr.) a împărţi în zone. [*Zonă* + *-ifica*].

zonificáre, zonificări f. zonare: *zonificare urbanistică.* [V. *zonifica*].

zonítă, zonite f. (med.) afecţiune (tuberculoasă) a unei zone pulmonare. [Din fr. *zonite*].

zonulotomíe, zonulotomii f. secţionare chirurgicală a ligamentului suspensor al cristalinului. [Din engl. *zonulotomy*].

zóo f. grădină zoologică. [Din fr., engl. *zoo*].

zoobiologíe f. disciplină care se ocupă de biologia animală. [Din fr. *zoobiologie*].

zooblást, zooblaste n. celulă animală. [Din fr. *zooblaste*].

zoocenologíe f. ramură a biologiei care studiază zoocenozele. [Din fr. *zoocénologie*].

zoocenóză, zoocenoze f. (biol.) grupă naturală a tuturor animalelor care trăiesc într-un anumit mediu. [Din fr. *zoocénose*].

zoochimíe f. disciplină care studiază compoziția chimică a corpului animalelor și procesele chimice care se petrec în el. [Din fr. *zoochimie*].

zoocór, ~i, zoocoră, ~e a. și f. (bot.) (plantă) ale cărei semințe sînt răspîndite cu ajutorul animalelor. [Din fr. *zoochore*].

zoocoríe f. (bot.) răspîndire a semințelor unor plante prin intermediul animalelor. [Din germ. *Zoochorie*, it. *zoocoria*].

zoocultúră f. ramură a agriculturii care se ocupă cu creșterea animalelor. [Cf. it. *zoocultura*].

zooeconomíe f. disciplină care se ocupă cu aplicarea principiilor de economie rurală la creșterea animalelor. [Din fr. *zooéconomie*].

zoofág, ~gi, zoofagă, ~ge a. care se hrănește cu carnea animalelor. [Din fr. *zoophage*].

zoofagíe f. faptul de a se hrăni cu carne de animale. [Din fr. *zoophagie*].

zoofíl, ~i, zoofilă, ~e a. **1.** care este atins de zoofilie; **2.** (bot.) a cărei polenizare se face de diferite specii de animale: *plantă zoofilă*. [Cf. it. *zoofilo*].

zoofilíe f. dragoste morbidă pentru animale (cu porniri erotice). [Din fr. *zoophilie*; cf. it. *zoofilia*].

zoofít, zoofite n. și **zoofiți** m. (la pl.) încrengătură care cuprinde animale inferioare, al căror aspect seamănă cu al plantelor; (și la sg.) animal din această încrengătură; fitozoar: *tot în zoofite s-au format și protozoarele.* C. [Din lat. *zoophyta*, fr. *zoophyte*].

zoofític, ~ci, zoofitică, ~ce a. care aparține zoofitelor, referitor la zoofite; care conține zoofite. [Din fr. *zoophytique*].

zoofób, ~i, zoofobă, ~e a. **1.** care este atins de zoofobie; **2.** (bot.) care prezintă adaptări (ghimpi, spini etc.) pentru apărarea împotriva animalelor erbivore. [Din fr. *zoophobe*].

zoofobíe f. stare patologică manifestată prin teamă de (unele) animale. [Din fr. *zoophobie*].

zoofór n. **1.** friză ionică sau corintică, ornată cu figuri de animale; **2.** platbandă cu ornamente de tip zoomorf în relief. [Din fr. *zoophore*].

zooforíc, ~ci, zooforică, ~ce a. care servește ca suport pentru figuri de animal. [Din fr. *zoophorique*].

zoogám, ~i, zoogamă, ~e a. (despre plante) care prezintă zoogamie. [Din fr. *zoogame*].

zoogamíe f. fertilizare cu polen transportat prin intermediul animalelor. [Din fr. *zoogamie*].

zoogén, ~i, zoogenă, ~e a. (geol.) de natură animală. [Din fr. *zoogène*].

zoogeníe f. studiul dezvoltării animalelor. [Din fr. *zoogénie*].

zoogeográf, zoogeografi m. specialist în zoogeografie. [Din fr. *zoogéographe*].

zoogeografíe f. ramură a geografiei care studiază repartiția speciilor animale pe suprafața Pămîntului. [Din fr. *zoogéographie*].

zoográf, zoografi m. **1.** specialist în zoografie; **2.** pictor de animale. [Din fr. *zoographe*].

zoografíe, zoografii f. **1.** parte a zoologiei care se ocupă cu descrierea diverselor specii de animale; **2.** (ant.) arta picturii animaliere. [Din fr. *zoographie*].

zooiatríe f. (rar) medicină veterinară. [Cf. it. *zooiatria*].

zooiátru, zooiatri m. medic veterinar. [Din it. *zooiatra*].

zooíd, ~zi, zooidă, ~e a. care are forma unei figuri de animal sau a unei părți a corpului acestuia. [Din fr. *zooïde*].

zoolatríc, ~ci, zoolatrică, ~ce a. care aparține zoolatriei, referitor la zoolatrie: *se adaugă mai tîrziu un antropomorfism mai mult sau mai puțin zoolatric.* C. [Din fr. *zoolâtrique*, germ. *zoolatrisch*].

zoolatríe, zoolatrii f. religie primitivă caracterizată prin divinizarea animalelor; cult al animalelor în diverse religii (antice): *la unii, se găsesc urme de zoolatrie ..., căci se numesc: tribul crocodilului, al momiței.* C. [Din fr. *zoolâtrie*].

zooiátru, ~i, zooiatră, ~e a. și m., f. (persoană) care practică zoolatria: *triburi zoolatre.* [Din fr. *zoolâtre*].

zoolít, zooliți m. și **zoolite** n. animal sau parte a unui animal fosil petrificat. [Din fr. *zoolit(h)e*].

zoológ, zoologi m. specialist în zoologie. [Din fr. *zoologue*].

zoológic, ~ci, zoologică, ~ce a. care aparține zoologiei, referitor la zoologie, de zoologie: *nu e bine să mai știe și altcineva ce gînduri avem asupra unor așa delicate chestiuni zoologice.* CAR.; **muzeu zoologic**, muzeu în care sînt expuse animale reconstituite sau împăiate; **grădină zoologică** sau **parc zoologic**, parc sau grădină în care sînt ținute animale sălbatice, rare sau exotice, într-o relativă libertate și într-un mediu apropiat condițiilor lor de viață. [Din fr. *zoologique*, germ. *zoologisch*].

zoológie f. știință care se ocupă cu studiul animalelor: *acestui îndemn Aristotel îi dă urmare cu mari șanse de reușită în științele clasificatoare, precum zoologia și botanica.* BL. [Din fr. *zoologie*, germ. *Zoologie*].

zoom [zum] n. obiectiv fotografic cu distanță focală variabilă. [Din engl., fr. *zoom*].

zoomagnetísm n. magnetism animal. [Din fr. *zoomagnétisme*].

zoomanía f. afecțiune exagerată și morbidă pentru animale. [Din fr. *zoomanie*].

zoométric, ~ci, zoometrică, ~ce a. care ține de zoometrie, care se referă la zoometrie. [Din it. *zoometrico*].

zoometríe f. ramură a zootehniei care are ca obiect măsurarea dimensiunii corporale a animalelor. [Din it. *zoometria*].

zoométru, zoometre n. instrument pentru măsurarea dimensiunii corporale a animalelor. [Din it. *zoometro*, fr. *zoomètre*].

zoomórf, ~i, zoomorfă, ~e a. (în artele plastice) zoomorfic. [Din fr. *zoomorphe*, germ. *zoomorph*].

zoomórfic, ~ci, zoomorfică, ~ce a. **1.** referitor la zoomorfie; **2.** (în artele plastice) care reprezintă animale; zoomorf: *motiv zoomorfic.* [Din fr. *zoomorphique*].

zoomorfíe f. parte a zoologiei care studiază conformația animalelor. [Din fr. *zoomorphie*].

zoomorfísm n. **1.** credință religioasă care admite posibilitatea metamorfozării după moarte a oamenilor în animale; **2.** cult primitiv care constă în adorarea unor animale ca zeități; (concr.) reprezentare a zeităților prin animale sau prin atribute ale acestora: *prin activitatea profeților un rar proces de spiritualizare își găsește deznodămîntul, înlăturînd din mitologie antropomorfismul, ... și extirpînd total zoomorfismul.* BL. [Din fr. *zoomorphisme*].

zóon m. orice organism dezvoltat dintr-un ou. [Din gr. *zoon*].

zooním, zoonime n. nume de animal. [Din fr. *zoonyme*].

zoonimíe f. **1.** ansamblul legilor după care se desfășoară viața animalelor; **2.** ramură a zoologiei care studiază aceste legi. [Din fr. *zoonomie*].

zoonomíe f. ansamblul legilor după care se desfășoară viața animală; ramură a zoologiei după care se studiază aceste legi. [Din fr. *zoonomie*].

zoonóză, zoonoze f. (med.) boală infecțioasă sau parazitară a animalelor, transmisibilă omului. [Din fr. *zoonose*].

zoopaleontologíe f. știința care studiază animalele fosile. [Din fr. *zoopaléontologie*].

zoopárc, zooparcuri n. (rar) grădină zoologică. [Din germ. *Zoopark*].

zooparazít, zooparaziți m. parazit care trăiește pe sau în animale. [Din fr. *zooparasite*].

zoopatíe, zoopatii f. (med.) delir în care bolnavul crede că un animal (șarpe, broască etc.) locuiește în corpul său. [Din fr. *zoopathie*].

zoopatologíe f. știință care studiază bolile animalelor. [Din fr. *zoopathologie*].

zooplanctón n. (biol.) totalitatea organismelor animale care alcătuiesc planctonul. [Din fr. *zooplancton*].

zooprofilaxíe, zooprofilaxii f. măsură de protecție împotriva bolilor animalelor. [Din fr. *zooprophylaxie*].

zoopsíe, zoopsii f. (med.) halucinație vizuală în care se percep diferite animale (hidoase sau periculoase), manifestată în intoxicația cu alcool, stupefiante etc. [Din fr. *zoopsie*].

zoopsihologíe f. ramură a psihologiei care studiază fenomenele psihice la animale (instinctele, deprinderile, emoțiile etc.); psihologie animală. [Din fr. *zoopsychologie*].

zoosemiótică f. știință care se ocupă cu studiul semnelor de comunicare și a comportamentului animalelor. [Din fr. *zoosémiotique*].

zoospermíe f. existență a spermatozoizilor în sînge. [Din fr. *zoospermie*].

zoospór, zoospori m. (bot.) spor (întîlnit la alge și la ciuperci) prevăzut cu cili vibratili. [Din fr. *zoospore*].

zoosporánge, zoosporangi m. sporange cu zoospori. [Din fr. *zoosporange*].

zoosteról, zoosteroli m. sterol de origine animală. [Din fr. *zoostérol*].

zootaxíe f. clasificare metodică a regnului animal. [Din fr. *zootaxie*].

zootéhnic, ~ci, zootehnică, ~ce a. care ține de zootehnie, referitor la zootehnie; de zootehnie: *știință zootehnică.* [Din fr. *zootechnique*].

zootehnicián, ~eni, zootehniciană, ~ene m., f. specialist în zootehnie; (adj.) *se prezentase la el un inginer zootehnician.* PR. [Din fr. *zootechnicien*].

zootehníe f. știință care studiază creșterea, îmbunătățirea speciilor și exploatarea animalelor domestice: *zootehnia este o ramură importantă a agriculturii.* [Din fr. *zootechnie*].

zootehníst, ~și, zootehnistă, ~e m., f. zootehnician. [*Zootehnie* + *-ist*].

zooterapeutíc, ~ci, zooterapeutică, ~ce a. referitor la zooterapie. // f. zooterapie. [Din fr. *zoothérapeutique*].

zooterapíe f. terapeutică aplicată animalelor; zooterapeutică. [Din fr. *zoothérapie*].

zootómic, ~ci, zootomică, ~ce a. care ține de zootomie, care se referă la zootomie. [Din fr. *zootomique*].

zootomíe f. 1. ştiinţă care studiază structura corpului animalelor; 2. disecţie pe animale. [Din fr. *zootomie*].

zootoxínă, zootoxine f. venin secretat de unele animale (şerpi, scorpioni etc.), cu efect nociv asupra organismului omului. [Din germ. *Zootoxine*].

zoóză, zooze f. boală parazitară de origine animală. [Din fr. *zoose*].

zop n. v. **zob**.

zopăí vb. v. **zupăi**.

zopăitúră f. v. **zupăitură**.

zopotí, zopotesc vb. (reg.; intr.) a alerga de colo pînă colo, fără odihnă. [Et. nec.].

zor[1], (rar) **zoruri** n. 1. (înv. şi reg.) silnicie, constrîngere, violenţă; **dor de zor**, dragoste cu sila: *dor de zor nu cunoaştem pe la noi.* AL.; **cu zorul** sau **de zor**, forţat: *să-i sărute mîinile cu zorul.* CAR.; *dragostea nu-i de zor.* POP.; **a lua la zor pe cineva**, a cere socoteală; a mustra: *creştinul, nici una, nici două, ia la zor pe Dumnezeu.* POP.; (înv.) **a lua cu zorul pe cineva**, a constrînge, a forţa: *nu mă lăsa inima ... ca să-i iau cu zorul spre a goli raiul.* ISP.; 2. activitate însufleţită, febrilă; grabă mare; urgenţă: *dă mai iute, soacră-mare, că la nuntă e zor tare.* POP.; **cu zor** sau **cu (tot) zorul** ori **zor, zor**, în grabă, repede: *unchiaşul mîna, mîna zor, zor şi calea nu să mai isprăvea.* DELAVR.; *mama toarnă cu tot zorul apă-n pumni.* COŞB.; **de zor**, din plin, din toate puterile, cu însufleţire: *lucra de zor, cu inima veselă.* AG.; **a avea zor**, a se grăbi: *cînd aveam zor mare, chemăm şi din afară.* PETR.; (pop.) **a(-i** sau **a-şi) da zor**, a (se) zori: *am să-mi dau zor, ca să-mi iau ... licenţa.* SL.; *dă zor, mă neiculiţă, că întem grăbiţi.* BR.-VOIN.; (înv. şi reg.) **a da zor cuiva**, a grăbi pe cineva să facă ceva: *îmi dă zor să fac loc.* PR.; (înv. şi reg.) **a (-i) da zor (înainte) cu ...** (sau **că ...**), a nu mai conteni cu ceva, a insista: *ce tot îmi dai zor ... cu scrupulele dumitale!* GAL.; 3. necesitate, nevoie; strîmtoare, necaz: *să-mi fii de ajutor la nevoie şi la zor.* POP.; **a nu avea zor să ...**, a nu avea interes să ...: *îl iubeşte şi n-avea nici un zor să-i ceară un răspuns.* VLAH.; **a avea zor de ...**, a) (înv. şi reg.) a avea (mare) nevoie de ...: *dacă ai zor de ea, scrie ..., să ţi-o expediez.* CAR.; *de lînă zor n-avea.* POP.; b) (rar) a-l interesa, a-i păsa de ...: *ce zor ai de ce spune ea.* [Din turc. ***zor***].

zor[2] interj. v. **zur**.

zorbá f. v. **zurba**.

zorbalîc n. v. **zurbalîc**.

zoralíe, zoralii f. (de obicei artic.) dans popular caracterizat prin mişcări neregulate; melodia acestui dans: *ciocoii ziseră lăutarilor să cînte zoralia.* FIL. [Et. nec.].

zorcán, zorcani m. (iht.; reg.) plătică (*Abramis brama*). [Et. nec.].

zorcăí, zórcăi şi **zorcăiesc** vb. (reg.; tr.) a spăla prost rufele. [Et. nec.].

zoreá, zorele f. plantă agăţătoare decorativă, cu flori albe, roşii sau albastre, avînd corola în formă de pîlnie (*Ipomaea purpurea*): *zorelele se deschiseseră.* SAD. [***Zori***[1] + *-ea*].

zorél m. sg. v. **ziurel**.

zori[1] m. pl. 1. (şi **zori de zi** (sau **de ziuă**) lumină care se arată pe cer înainte de a răsări Soarele; timp al zilei cînd răsare Soarele; faptul zilei, aurora: *cînd se trezeşte Ipate în zori de ziuă, se sparie ce vede!* CR.; *numai cîte un cocoş întîrziat mai vestea ici-colo zorile.* REBR.; (fig.) *înnegrit-am multe pagini ..., chiar din zorii tinereţii.* EM.; **din zori în zori** sau **din zori şi pînă-n seară** (sau **noapte**), toată ziua; mereu, continuu; **a da în fapt de zori**, a se face ziuă, a se lumina de zi: *de cum a dat în fapt de zori, veneau, cu fete şi feciori, trăsnind rădvanele de crai.* COŞB.; (înv.) **a suna** (sau **a bate**) **zorile**, a da semnalul de deşteptare, în căzărmi; 2. (artic.; pop.) numele unui dans popular care se joacă la nuntă; melodia acestui dans; 3. (artic.; pop.) melodie care se cîntă miresei la uncrop; 4. (artic.; reg.; şi **cîntecul zorilor**) numele unui bocet care se cîntă mai ales la moartea unei persoane tinere. [Din sl. ***zorĭu***].

zorí[2], pers. 3 **zoreşte** vb. (intr. şi refl.) a se ivi zorile. [V. ***zori***[1]].

zorí[3], **zoresc** vb. 1. (tr.) a îndemna, a încuraja sau (p. ext.) a constrînge pe cineva să acţioneze într-un anumit fel, să facă ceva (în grabă): *primarul ... zorise lumea să se adune.* REBR.; *zorit de ambele părţi, redactă cît putu de repede contractul.* GHEŢIE; 2. (intr. şi refl.) a lucra cu grabă, febril; a da zor, a se grăbi: *ce te zoreşti aşa, te-aşteaptă Masinca?* M.CAR.; *era lucrătoare harnică ... şi zorea cît şapte.* REBR.; 3. (intr.) a merge repede, a se grăbi (să ajungă undeva): *din urmă, zoreau călăreţii cu jungherele trase.* SAD.; 4. (intr.) a insista pentru grăbirea unei acţiuni: *umbla ... zorind să se facă mai curînd nunta.* ISP.; 5. (rar; intr.) a susţine ceva în mod stăruitor, a se grăbi cu ceva: *să pomenim pe toţi aceia cari ... zoresc că-i om nebun.* COŞB. [V. ***zor***[1]].

zorîi, zorili m. animal carnivor din Africa, asemănător cu nevăstuica, a cărui blană neagră vărgată cu alb este foarte preţuită (*Mustela*). [Din fr. ***zorille***].

zorílă m. 1. (reg.) zori[1]: *zorilă înţeleg zorile.* POP.; 2. (adesea ca n. pr.) fiinţă fantastică, din basme, de obicei animal, care întruchipează zorile: *nu făcu multă cale şi întîlni pe Zorilă.* ISP.; 3. (pop.) bou sau viţel născut în zori; 4. (pop.) luceafărul de dimineaţă. [***Zori***[1] + *-ilă*].

zoríre, zoriri f. (rar) acţiunea de a (se) zori[3] şi rezultatul ei; grabă. [V. ***zori***[3]].

zorít[1], **zorituri** n. (reg.) 1. ivirea zorilor; momentul cînd se luminează de ziuă: *zoritul dimineţii ne-a duşmănit pe noi.* GOGA; **la zoritul zorilor**, la revărsatul zorilor, în zori: *la zoritul zorilor, stau naintea Domnului.* POP.; 2. (p. ext.) locul unde se ivesc zorile; răsărit: *şi din zorit şi din apus, ... venit-au roiuri de-mpăraţi.* COŞB. [V. ***zori***[2]].

zorít[2], **~ţi, zoritá, ~e** a. care se grăbeşte, foarte repede; care acţionează cu mare grabă: *plecă zorit să dea porunci.* BR.-VOIN.; (adv.) *surorile împleteau zorit la ciorapi.* DELAVR. [V. ***zori***[3]].

zornăí, zórnăi vb. 1. (intr.) a produce un zgomot caracteristic prin lovirea, ciocnirea sau rostogolirea unor obiecte de metal, de sticlă etc.; a zăngăni, a zurui: *din buzunarele jiletcei atîrnau de o parte şi de alta, zornăind, două lanţuri groase cu chei şi peceţi mulţime.* GHICA; *bani mărunţi ... se risipiră zornăind pe duşumele.* GHEŢIE; 2. (tr.) a face să producă un zgomot caracteristic prin lovirea, ciocnirea sau rostogolirea unor obiecte de metal, de sticlă etc.: *îşi zornăi pintenii într-un salut milităresc.* VLAH.; (intr.) *vine sora Iancului, din sălbiţă zornăind.* POP. [De la ***zor***[2]].

zornăiálă, zornăieli f. zornăit. [***Zornăi*** + *-eală*].

zornăíre, zornăiri f. acţiunea de zornăi şi rezultatul ei. [V. ***zornăi***].

zornăít, zornăituri n. faptul de a zornăi; zgomot caracteristic pe care-l fac unele obiecte cînd se lovesc, se ciocnesc sau se rostogolesc; zornăială, zornătură, zornet: *sună zornăit de zale, strigăt mare de război.* COŞB.; *se auzi ... un zornăit de geamuri.* CĂL. [V. ***zornăi***].

zornăitór, ~i, zornăitoáre a. care zornăie, care răsună: *se aruncă cu faţa în jos, ca pe o claie de fîn, pe zornăitoarea grămadă de aur.* VLAH. [***Zornăi*** + *-tor*].

zornăitúră, zornăituri f. zornăit: *se auziră zornăituri de monede.* C.L. [***Zornăi*** + *-tură*].

zórnet, zornete n. zornăit: *s-auzi zornetul de pinteni şi foşnirile de rochii.* EM. [***Zornăi*** + *-et*].

zórnic, ~ci, zornică, ~ce a. (rar) zorit[2]: *zornică, fire de tort ea strecoară prin grabnicii piepteni.* COŞB.;(adv.) *sergenţii tropăiau zornic.* SAD. [***Zor***[1] + *-nic*].

zoroastrián, ~eni, zoroastriană, ~ene a. care ţine de zoroastrism; referitor la zoroastrism. // m. adept al zoroastrismului. [Din fr. ***zoroastrien***].

zoroastrísm n. religie antică proprie popoarelor din Asia Centrală, Iran şi Azerbaidjan, întemeiată de Zoroastru, avînd la bază concepţia dualistă a luptei dintre bine şi rău. [Din fr. ***zoroastrisme***].

zoroclíe, zoroclii f. (reg.) cămaşă bărbătească făcută din pînză groasă: *c-o floare la ureche, da cu zoroclia veche.* POP. [Et. nec.].

zorzoánă, zorzoane f. (mai ales la pl.) podoabă excesiv ornamentată, lipsită de valoare şi fără gust: *flăcăi cu pălăriile numai în panglice, cu zorzoane de alamă la opinci.* OD.; *îmbrăcată curat, fără zorzoane, afară de nişte mărgele mărunte de sticlă albastră.* GHEŢIE. [Et. nec.].

zorzoí, zorzoiesc vb. (reg.; intr.) a zornăi: *din mînecă filfiind şi din sălbi tot zorzoind.* POP. [De la ***zor***[2]].

zorzoná, zorzonez vb. (fam.; tr. şi refl.) a (se) înzorzona. [De la ***zorzoană***].

zorzonát, ~ţi, zorzonată, ~e a. (fam.) înzorzonat: *găteala ei zorzonată şi bătătoare la ochi.* VLAH. [V. ***zorzona***].

zosterián, ~eni, zosteriană, ~ene a. referitor la zona zoster; care este cauzat de zona zoster. [Din fr. ***zostérien***].

zotcă f. sg. (reg.) 1. rît (la porc); 2. (arg.) gura (considerată ca organ al vorbirii): *dă-i peste zotcă.* [Din bulg. ***zotka*** „partea din spate a porcului"].

zovón n. v. **sovon**.

zovór n. v. **zăvor**.

zuáv, zuavi m. 1. soldat francez dintr-un corp de infanterie, cu uniforme asemănătoare portului arab care a existat în Algeria: *zuavii erau de obicei cantonaţi în Algeria*; 2. soldat algerian dintr-un corp de infanterie. [Din fr. ***zouave***].

zuf n. v. **zof**.

zugráv, zugravi m. 1. (înv.; astăzi rar) pictor (de biserici): *la casa zugravului de sfinţi s-a adunat norodul.* CĂL.; 2. lucrător specializat în executarea lucrărilor de zugrăveală: *a chemat zidari şi zugravi să dreagă tencuiala.* VINEA. [Din gr. mod. ***zográphos***].

zugrăveálă, zugrăveli f. 1. (livr.) reprezentare, reproducere pe pînză, pe hîrtie, pe sticlă etc. a imaginilor, a modelelor folosite, cu ajutorul pensulei şi al culorilor; zugrăvire, zugrăvit[1]: *în zugrăveala-nvechită, el searbăd; ea, cu ruje-aprinse.* MACED.; 2. acoperire, împodobire cu picturi; zugrăvire: *am privit zugrăveala pridvorului ..., două cete de ctitori.* GAL.; 3. (fam.; depr.) sulemeneală, fard: *faţa nu mi-e schimbată? ... zău cuconiţă, ai pus atîta zugrăveală, încît nu se mai cunoaşte.* NEGR.; 4. pictură sau desen pe pînză, pe carton, pe sticlă etc., înrămată şi aşezată pe perete într-o încăpere; zugrăvire: *această icoană se află ... în mijlocul altor zugrăveli foarte vrednice de însemnat.* HEL.; 5. (înv.) ramură a artelor plastice, pictură: *au intrat în Rosia măiestriile ce înflorea în Grecia ... mai cu samă arhitectura şi zugrăveala.* ASACHI; 6. zugrăvire; (concr.) strat de protecţie şi ornamental aplicat pe zidurile unor elemente de construcţie, format de obicei dintr-o soluţie apoasă cu pigmenţi minerali şi cu var: *pe zidul spălat de ploi rămăsese un spaţiu dreptunghiular de culoare galbenă-cafenie, contrastînd cu actuala zugrăveală a clădirii.* GHEŢIE; 7. (p. anal.) descriere sugestivă (într-o operă beletristică) a fizicului, a caracterului personajelor, a unor scene din viaţa reală, din

natură etc.: *i le descrisese după entuziasta zugrăveală a lui Kurabaşev.* GAL. [*Zugrăvi* + *-eală*].

zugrăvetúră f. v. **zugrăvitură.**

zugrăví, zugrăvesc vb. **1.** (tr.) a reproduce, a reprezenta imagini, modele pe pînză, pe hîrtie, pe sticlă etc. cu ajutorul pensulei şi al culorii; a picta: *erau două cete de ctitori zugrăviţi pe doi pereţi.* GAL.; **2.** (înv.; tr. ; absol.) a se îndeletnici cu pictura: *în tinereţe zugrăvise frumos.* M.CAR.; **3.** (înv.; tr.) a desena; a schiţa: *zugrăvit-au c-un cărbune copilaşul cel isteţ.* EM.; **4.** (înv. şi reg.; tr.) a scrie (caligrafic): *numele gării e zugrăvit mare pe frontispiciu.* SAD.; **5.** (tr.) a acoperi, a împodobi cu picturi: *e pus de stareţul unei mînăstiri să zugrăvească o biserică.* CĂL.; **6.** (fam.; depr.; refl. şi tr.) a (se) farda: *nu era ... zugrăvită cu frunzişoară şi cu suliman.* HOGAŞ; **7.** (tr.) a picta; a crea cu mijloacele specifice picturii: *a zugrăvit cîteva icoane de lemn şi le-a prins pe pereţi.* ST.; (fig.) *credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici.* EM.; **8.** (tr.) a acoperi pereţii unei clădiri sau ai unei încăperi cu o soluţie apoasă de var amestecată cu humă (şi cu diverşi coloranţi), uneori şi cu desene care imită tapetul: *camera rea zugrăvită într-o culoare alburie.* GAL.; **9.** (refl. şi tr.) a (se) contura, a (se) proiecta, a (se) profila: *în zarea plumburie, satul se zugrăvea ca un muşuroi uriaş.* REBR.; **10.** (refl.) a se imprima, a se reflecta, a se exterioriza pe figura cuiva: *nu puteau suferi fericirea ce se zugrăvea pe faţa Elenuţei.* AG.; (tr.) *nemulţumirea se vede zugrăvită pe toate feţele.* FIL.; **11.** (intr.) a înfăţişa (sugestiv) prin cuvinte (într-o operă beletristică); a reproduce, a descrie, a prezenta: *Sadoveanu zugrăveşte necontenit natura pictural.* IBR.; *mulţi istorici literari îşi închipuie că operele de mîna a doua sînt mai importante, întrucît ele zugrăvesc o epocă.* CĂL.; (refl.) *Eminescu se zugrăveşte pe el însuşi.* IBR. [De la *zugrav*].

zugrăvíe f. (înv.) **1.** tablou, pînză, pictură: *singură zugrăviia face minuni în toate zilele.* DOS.; **2.** ramură a artelor plastice, pictură: *aice învăţam ... călăria, armile, zugrăvia.* KOG. [*Zugrav* + *-ie*].

zugrăvíre, zugrăviri f. **1.** acţiunea de a (se) zugrăvi şi rezultatul ei; **2.** (rar) zugrăveală (pe pînză, pe hîrtie, pe sticlă etc.): *meşteră în zugrăvirea cu leneş penel a unor ... icoane pe sticlă.* R.L.; **3.** acoperire, împodobire cu picturi: *bisericile Chievului ... s-au împodobit cu zugrăviri.* ASACHI; **4.** (înv.) ramură a artelor plastice; pictură: *uneori îmi închipuiam că aş avea darul zugrăvirii.* ST.; **5.** operaţie de finisare cu un strat ornamental şi de protecţie a suprafeţei unui element de construcţie: *zugrăvirea caselor a început;* **6.** descriere sugestivă (într-o operă beletristică) a fiziculUi şi caracterelor personajelor, a unor scene din viaţa reală, din natură etc.: *ochiul lui e de o rară ascuţime în zugrăvirea eroilor.* CĂL. [V. *zugrăvi*].

zugrăvít[1] n. **1.** faptul de a zugrăvi; **2.** (rar) reproducere, reprezentare pe pînză, pe hîrtie etc. a imaginilor, a modelelor folosite, cu ajutorul pensulei şi al culorilor; **3.** (înv.) ramură a artelor plastice, pictură: *zugrăvitul ... învăţ de la octombrie.* KOG.; **4.** operaţie de finisare cu un strat ornamental şi de protecţie a suprafeţei unui element de construcţie: *era meşter la zugrăvitul caselor.* V.R. [V. *zugrăvi*].

zugrăvít[2]**, ~ţi, zugrăvită, ~e** a. **1.** (astăzi rar) pictat, desenat; (p. ext.) împodobit, decorat cu picturi, desene etc.: *pe marginea ferestrelor ... se răsfaţă cîte o stiblă de busuioc ... în oale de lut zugrăvite.* C.; **parcă e zugrăvit,** se spune despre un om frumos; **2.** (înv. şi reg.) vopsit: *douăsprezece iepe ... cu copitele zugrăvite.* POP.; **3.** care este dat cu un strat de var sau de humă (amestecat cu o culoare), uneori cu desene care imită tapetul: *peretele redacţiei nu mai era zid tencuit şi zugrăvit.* TEODOR.; **4.** care este reprodus, descris prin cuvinte: *scene zugrăvite în roman;* **5.** care este reflectat, exteriorizat pe figura cuiva: *apăru în uşă cu o expresie de zăpăceală zugrăvită pe figură.* GHEŢIE; **6.** (înv.; fig.) prefăcut, fals: *decît pacea zugrăvită, războiul crunt mai curat ... iaste.* CANT. [V. *zugrăvi*].

zugrăvítor, zugrăvitori m. (rar) **1.** pictor (de biserici): *tehnica zugrăvitorilor de Sibile pe biserici.* CĂL.; **2.** scriitor care descrie sugestiv fizicul şi caracterul personajelor, scene din viaţa reală, din natură etc.: *ni se arată ... ca un zugrăvitor ironic al defectelor omeneşti.* SĂM. [*Zugrăvi* + *-tor*].

zugrăvitúră, zugrăvituri f. **1.** (astăzi rar) pictură, tablou: *cum îşi poart-a ei faptură, toată-i ca-n zugrăvitură.* COŞB.; **2.** împodobire cu picturi: *biserica are pe pereţii exteriori zugrăvituri.* CĂL.; **3.** (înv.) ramură a artelor plastice; pictură: *măiestriile cele mai frumoase adică arhitectură, zugrăvitură.* ASACHI; (şi: (înv.) **zugrăveturá**). [*Zugrăvi* + *-tură*].

zuliár, ~i, zuliară, ~e a. (înv.) **1.** gelos: *s-a prefăcut că-l teme, că e zuliară.* CAR.; **2.** invidios: *îi zuliar de norocu meu.* AL. [Din gr. mod. *zoiliáris*].

zulíe f. (înv.) gelozie: *ai văzut cîte nenorociri poate s-aducă zulia?* AL.; *l-a pişcat zulia de inimă.* AL. [Din gr. mod. *zoília*].

zulipsí, zulipsesc vb. (înv.; tr.) a fi gelos. [Din gr. mod. *zoílepsia* (aor. al lui *zoíleio*)].

zulúf, zulufi m. **1.** şuviţă de păr răsucită în spirală; buclă, cîrlionţ: *îşi drege sprîncenele şi zulufii.* AL.; **2.** (rar) perciune: *eşti cu zuluf, şi pe cap plin de paf.* AL. [Din turc. *zülüf*, gr. mod. *zoiloífi*].

zulufát, ~ţi, zulufată, ~e a. (rar) cu părul aranjat în zulufi. [*Zuluf* + *-at*].

zulufél, zulufei m. (rar) diminutiv al lui zuluf: *să nu poarte cercei, numai negri zulufei.* POP. [*Zuluf* + *-el*].

zulúm, zulumuri n. (turcism) neajuns; nedreptate, persecuţie: *nici locuitorilor să nu li se facă zulumuri* (a. 1823). URIC. [Din turc. *zulüm*].

zulúşi m. pl. populaţie negroidă aparţinînd grupului bantu din Africa de Sud. [Din fr. *Zoulous*].

zum interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită sunetele caracteristice produse de unele insecte în zbor. [Onomat.].

zumaricále f. pl. (înv.) **1.** prăjituri, bomboane: *dulceţuri, zumaricale, vinuri, cafele şi vutci.* CAR.; **2.** (fig.) isericale: *era să-mi vie zumaricale ... să leşin.* AL. [Din gr. mod. *zimariká* (pl. lui *zimarikón*)].

zumbă interj. v. **zumbai.**

zúmbai interj. (rar; de obicei repetat) cuvînt care imită sunetul produs de un instrument cu coarde, prin ciupire: *lin îi zice alăuta, iară cobza: zumba-zumba!* SĂM.; (şi: **zumba**). [Onomat.].

zumbăí, pers. 3 **zúmbăie** vb. (rar; intr.) **1.** a produce sunete caracteristice prin ciupirea coardelor; **2.** a zumzăi, a bîzîi. [De la *zumbai*].

zumbăíre, zumbăíri f. (rar) **1.** acţiunea de a zumbăi şi rezultatul ei; **2.** producere a sunetelor caracteristice prin ciupirea coardelor unor instrumente muzicale: *colindau ... uliţele satului în ... zumbăirile cobzelor.* SAD.; **3.** zumzet, bîzîială. [V. *zumbăi*].

zumzăí, pers. 3 **zúmzăie** vb. (intr.) **1.** (despre insecte; mai ales despre albine) a produce un sunet caracteristic în timpul zborului; a bîzîi: *salcîmul era înflorit şi zumzăiau albinele în el.* V.R.; (p. anal.) *strada zumzăia discret asemenea unei săli de spectacole.* GHEŢIE; **2.** a produce un zgomot caracteristic sau o vibraţie în timpul mişcării, al funcţionării etc.: *elicele ventilatoarelor de pe tavan zumzăie monoton.* R.L. [De la *zum*].

zumzăít n. **1.** acţiunea de a zumzăi; **2.** zgomot vibrant, continuu, caracteristic zborului insectelor: *atît zumzăit de albine şi gîze au străpuns-o în ochi.* C.PETR.; **3.** zgomot caracteristic, surd, continuu, produs de vibraţia unor maşini, mecanisme etc. în timpul funcţionării, al mişcării etc.: *zumzăitul avioanelor.* [V. *zumzăi*].

zumzăitór, ~i, zumzăitoáre a. (despre insecte) care zumzăie: *un şuierat mărunt ... făcea să se ridice deasupra capului un roi zumzăitor de muşte.* R.L. [*Zumzăi* + *-tor*].

zúmzet, zumzete n. **1.** zgomot vibrant, continuu, caracteistic zborului insectelor, mai ales albinelor; bîzîit; zuzet, zuzuit, zuzuitură: *se odihnea în stupină, alintat de zumzetul harnic al albinelor.* REBR.; **2.** (p. anal.) zgomot slab, continuu şi monoton, produs de curgerea liniştită a unei ape, de bătaia lină a vîntului etc.: *auzeá ... zumzetul frunzelor tinere de fag.* REBR.; **3.** succesiune de sunete slab şi monoton articulate, de cuvinte rostite încet etc.; zgomot surd şi nelămurit de glasuri: *în zumzetul discret al conversaţiilor îşi recăpătă buna dispoziţie.* GHEŢIE; **4.** zgomot produs de o vibraţie puternică şi continuă a unor obiecte sau maşini: *curînd se auzea o bufniturá ..., apoi zumzetul roţilor de tren.* PR. [*Zumzăi* + *-et*].

zup interj. (adesea repetat) cuvînt care redă zgomotul unei mişcări precipitate, al unei sărituri, al unei căderi: *odată fac: zup! în nişte cînepă.* CR.; *zup! zup! mere de plop, la noi sînt.* POP. [Onomat.].

zupăí, zupăiesc vb. **1.** (înv. şi reg.; intr.) a tropăi, a tropoti; **2.** (înv.; intr.) a da din picioare: *zupăiau din picioruşe.* EM.; **3.** (reg.; tr.) a bate: *după ce-l zupuise zdravăn, îl tîrîse lîngă apă.* ST.; (şi: **zopăi, zupui**). [*Zup* + *-ăi*].

zupăít n. (reg.) tropăitură. [V. *zupăi*].

zupăitúră, zupăituri f. (reg.) tropăitură: *numai ce aud o zupăitură ca cum s-ar scutura cineva de omăt.* POP. (şi: **zopăitură**). [*Zupăi* + *-tură*].

zupuí vb. v. **zupăi.**

zur interj. (adesea cu *r* prelungit sau repetat) cuvînt care redă zornăitul metalelor sau zgomotul produs de ciocnirea sau de rostogolirea unor obiecte mici: *la Iaşi, pe uliţa mare, ... făcea zur-zur cu gologani în palmă?* C.L.; (şi: **zor**). [Onomat.].

zurăí vb. v. **zurui.**

zurbă, zurbále f. **1.** (înv.) răzvrătit: *zorbalele au găsit pe un casap.* NEC.; **2.** (înv.) răzvrătire, revoltă: *pentru acee s-au făcut zorba, de-au schimbat împărăţii.* NEC.; *zurbaua din nouă sute şapte m-a pus pe gînduri.* M.CAR.; **3.** (înv. şi reg.) gălăgie, zarvă: *în preajma bordeielor nu mai era nici o zurba.* SAD.; **4.** (fam.) scandal, ceartă; (p. ext.) bătaie, încăierare: *vreme şi poftă de zurbă n-avea.* C.PETR.; *împărăţia le tăia pofta de zurba.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **zurbă,** (înv.) **zorba**). [Din turc. *zorba*].

zurbagíu, ~ii, zurbagie, ~ii a. şi m., f. **1.** (înv. şi reg.) răzvrătit: *va întoarce el foaia şi se va răfui cu toţi zurbagiii de azi.* REBR.; **2.** (fam.) scandalagiu: *pricepuse cine este zurbagiul din maşină.* GAL. [*Zurba* + *-giu*].

zurbalîc, zurbalîcuri n. **1.** (înv.) răzvrătire, revoltă: *de vară s-au mutat Iusuf Paşe ... la Tighine, puindu pricina zorbalîcul tătarilor.* NEC.; **2.** (înv. şi pop.) ceartă (zgomotoasă); (p. ext.) conflict violent, bătaie: *nu se caută sluga numai la zurbalîc, se caută şi la cinste.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **zorbalîc**). [Din turc. *zorbalık*].

zurbáv, ~i, zurbavă, ~e a. (înv.) răzvrătit. [De la *zurbavă*].

zurbávă, zurbave a. **1.** (reg.) răzvrătire; **2.** (înv. şi reg.) ceartă, gîlceavă, scandal: *ca să nu mai facă zurbavă ... i-a mai dat ginerelui ... pe deasupra zestrei.* POP. [*Zurba* + *gîlceavă*].

zúrbă f. v. **zurba.**

zurbălui, zurbăluiesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) răzvrăti: *dacî s-a zurbalui, tu pe-ici nu-i mai veni.* POP. [*Zurba* + *-ălui*].

X YZ

zurgălău m. v. zurgălău.

zurgălău, zurgălăi m. (mai ales la pl.) glob metalic cu una sau mai multe găurele şi o bilă în interior, care sună la cea mai mică mişcare sau atingere: *în văzduh voios răsună clinchete de zurgălăi.* AL.; *zurgălăul spulberă sinistrul vis.* CĂL.; (şi: (reg.) **zurgalău**). [Din magh. *zörgő* (dial. *zürgő*)].

zurliu, ~i, zurlie, ~ii a. (fam.) zvăpăiat, nebunatic; smintit: *e cam prost crescută şi cam zurlie.* PR.; (subst.) *uită-te, zurlia, cîte lanţuri şi-a pus.* R.L. [Cf. turc. *zorlu*].

zuruí, zuruiesc şi **zurui** vb. (intr.) **1.** a zornăi: *sălbaticul vodă e-n zale şi-n fier şi zalele-i zuruie crunte.* COŞB.; (tr.) *un avocat renumit ... zuruind o pilă de napoleoni.* DELAVR.; **2.** (pop. şi fam.) a murmura, a susura: *ploaia zuruia în ferestrele înguste.* ST.; (şi: **zurăi**). [*Zur* + *-ui*].

zuruíre, zuruíri f. acţiunea de a zurui şi rezultatul ei; zornăire, zornăit: *zinghetul pricinuit prin înfocata atingere a monedelor se schimbă încet-încet într-o zuruire slabă.* AL. [V. *zurui*].

zuruít, zuruituri n. zornăit: *m-am sculat iute din pat pentru ca să cunosc pricina zuruitului.* AL. [V. *zurui*].

zuruitór, ~i, zuruitoáre a. care zuruie; zornăitor. [*Zurui* + *-tor*].

zúrzur, zurzuri m. (reg.) podoabă: *cu potcoavele de argint cu zurzuri pînă-n pămînt.* POP. [Et. nec.].

zuvélcă f. v. zăvelcă.

zuzăí vb. v. zuzui.

zúzet, zuzete n. (pop.) **1.** zumzet: *zuzet de albine;* **2.** zgomot, gălăgie: *îi zuzet mare la vecinu.* POP.; **3.** zgomot specific pe care îl face un obiect care străbate aerul cu viteză: *zboară cu zuzet săgeata.* COŞB.; **4.** susur, murmur, şopot: *linul zuzet ce din apă se ridică.* NEGR. [*Zuzui* + *-et*].

zuzuí, zúzulesc vb. (intr.) **1.** (pop.) a zumzăi: *zuzuie albinele în toate grădinile.* SAD.; **2.** (rar) a murmura, a susura: *rîuleţul ... zuzuind pe prundiş.* NEGR.; **3.** (înv. şi pop.) a zornăi: *cu fiarele zuzăind şi la sare ciocănind.* POP.; (şi: (reg.) **zuzăi**). [Onomat.].

zuzuít, zuzuituri n. (pop.) **1.** zumzet: *au avut un ceas de alinare ... ascultînd zuzuitul albinelor.* SAD.; **2.** murmur: *auzi ... zuzuitul apei.* C. [V. *zuzui*].

zuzuitór, ~i, zuzuitoáre a. (rar) zumzăitor: *bîzîitul muştelor ... revarsă cataracte zuzuitoare.* TEODOR. [*Zuzui* + *-tor*].

zuzuitúră, zuzuituri f. (rar) zumzet: *veneau nouri de musculiţe a căror zuzuitură şi muşcături nu încetau nici zi, nici noapte.* C. [*Zuzui* + *-tură*].

zvăpălá, zvăpăl vb. (rar; refl.) **1.** a deveni zvăpăiat; a se zvîrcoli: *urla dracul şi se zvăpăia.* POP.; **2.** (fig.) a se înflăcăra: *gesturile mi se zvăpăiau, faţa mi se aprindea şi mînia-mi întuneca ochii.* DELAVR. [De la *zvăpăiat*].

zvăpălálă, zvăpăleli f. neastîmpăr. [*Zvăpăia* + *-ială*].

zvăpăiát, ~ţi, zvăpălată, ~e a. **1.** care este excesiv de vioi, care este plin de viaţă; nebunatic, zburdalnic, zglobiu: *nu era acelaşi drac zvăpăiat care-şi arunca cartea în pridvor.* DELAVR.; **2.** care trădează, exprimă vioiciune sau neastîmpăr: *un moment de odihnă pentru această zvăpăiată tinereţe.* CAR.; **3.** neserios, uşuratic: *traiul cu un soţ zuliar ... nu putea avea nimic încîntător pentru zvăpăiata Sultana.* M.CAR.; (şi: **svăpăiat**). [Cf. *văpaie*].

zveádză, zvedze f. (bis.; înv.) stea de metal cu care sînt ornate, de obicei, obiectele de cult: *de va cădea zveadza dăspre discos, să fie oprit* [preotul] *de liturghie* (a. 1652). GCR. [Din sl. *zvězda*].

zvecuí, zvecuiesc vb. (tr.) a întinde feţele de încălţăminte pe calapod. [Et. nec.].

zvecuíre, zvecuiri f. acţiunea de a zvecui. [V. *zvecui*].

zvelt, ~ţi, zveltă, ~e a. **1.** care are talia subţire; care este bine proporţionat; graţios, suplu: *membrele ei zvelte în bluza de catifea neagră.* EM.; *se apropia de treizeci de ani, dar înaltă, zveltă.* GHEŢIE; **2.** care se înalţă graţios, cu forme armonioase, cu linii suple: *clădire zveltă; sub acoperişul înalt, încoronat la una din margini de cupola zveltă, din metal şi sticlă, lumina ardea.* GHEŢIE; **3.** (fig.) vioi, sprinten, elegant: *zborul zvelt al rîndunicii;* (şi: sveld). [Din fr. *svelte*].

zveltéţe f. **1.** însuşirea de a fi zvelt; supleţe, graţie: *talia, pînă nu de mult greoaie, îşi recîştigase ceva din zvelteţea de odinioară.* GHEŢIE; **2.** însuşirea a ceea ce este zvelt; supleţe: *plănuise un monument ... plin de zveltеţă şi avînt.* CĂL.; *turnurile bisericilor noastre de lemn au ... o sprintenă zvelteţe, un aer luminos.* BL. [*Zvelt* + *-eţe*].

zviduí, zvidulesc vb. (reg.; refl.) a se vindeca, a se însănătoşi: *de toate boalele să se zviduiască.* POP. [Din sb. *izvidati*].

zvîc interj. cuvînt care sugerează o mişcare bruscă, precipitată, o săritură; (şi: **svîc**). [Onomat.].

zvîcí, zvîcîi vb. (rar; intr.) a zvîcni; *inima lui Radu îi zvîcîi ca de spaimă.* VLAH. [*Zvîc* + *-îi*].

zvîcneálă, zvîcneli f. palpitaţie puternică a inimii, a tîmplelor; zvîcnire: *între zvîcnelile repezi ale inimii, nu mai încape nici un moment de căinţă.* CAR. [*Zvîcni* + *-eală*].

zvîcnet, zvîcnete n. **1.** zvîcneală: *simţea că zvîcnetele şi durerile i se alină şi capul i se luminează.* SL.; **2.** tremur, tresărire: *un timp nu se întîmplă mai nimic: nici o mişcare, nici un zvîcnet.* R.L. [*Zvîcni* + *-et*].

zvîcní, zvîcnesc vb. (intr.) **1.** (despre inimă) a-şi accelera şi intensifica sau a-şi deregla ritmul normal din cauza unei emoţii, a unui efort etc.; a bate, a palpita: *îşi simte inima zvîcnind.* SAD.; (p. anal.) *urechile începură să-i vuiască, tîmplele îi zvîcneau.* GHEŢIE; **2.** a mişca brusc şi involuntar o parte a corpului: *începu să zvîcnească grozav din picioare.* CAR.; **3.** a sări, a ţîşni, a se repezi pe neaşteptate (de undeva): *arabul s-a încordat, a zvîcnit dintr-odată.* SAD.; **4.** a sări brusc în picioare: *soneria ... stridentă o făcu să zvîcnească în picioare.* GHEŢIE; **5.** (pop.) a se smuci: *ea tresări ... şi zvîcni ca un peşte.* PR.; (şi: **svîcni**). [*Zvîc* + *-ni*].

zvîcnire, zvîcniri f. **1.** acţiunea de a zvîcni; tresărire, palpitare: *cu o zvîcnire de inimă se opri la ultimele rînduri.* C.PETR.; **2.** mişcare bruscă şi involuntară a corpului sau a unei părţi a corpului: *nu vedeai decît zvîcnirea omuşorului.* TEOD.; **3.** (fig.) izbucnire trecătoare, de scurtă durată: *o conspiraţie perfidă s-a urzit să-i poticnească zvîcnirea.* C.PETR. [V. *zvîcni*].

zvîcnít[1] n. zvîcnire, zvîcnet. [V. *zvîcni*].

zvîcnít[2]**, ~ţi, zvîcnită, ~e** a. cu zvîcniri; precipitat, repezit: *mîinile cu mişcări repezi, zvîcnite ... au deschis grabnic lacăte.* C.PETR. [V. *zvîcni*].

zvîcnitór, ~i, zvîcnitoáre a. (înv.) care zvîcneşte, care palpită: *staţi înfipte, omorîtoare, în pieptele zvîcnitoare.* NEGR. [*Zvîcni* + *-tor*].

zvîcnitúră, zvîcnituri f. **1.** zvîcnire, palpitare, pulsaţie; **2.** mişcare bruscă şi involuntară a corpului sau a unei părţi a lui: *copilul ... avu succesiv, din mîini, din picioare zvîcnituri.* PR.; (şi: **svîcnitură**). [*Zvîcni* + *-tură*].

zvîntă, zvînt şi (înv. şi reg.) **zvîntez** vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să piardă sau a pierde din umezeală (la aer, la soare etc.); a se zbici: *se zvîntase bine pămîntul de-o săptămînă.* AG.; *vîntul zvîntase pămîntul.* ST.; **2.** (tr.) a face să se usuce ştergînd lacrimi, sudoare sau, (p. ext.) faţa: *a ei gene tainic zvîntă picurii, din preajma lor.* COŞB.; **3.** (fig.; tr.) a distruge, a nimici: *vă zvînt! vă sparg capetele!* PR.; **4.** (tr.) a snopi pe cineva în bătaie: *poruncea haidăilor de-i zvîntau în bătaie.* POP.; **5.** a secătui, a epuiza bunuri materiale, bani etc.: *tata a zvîntat tot ce era în casă mai de preţ.* CĂL.; (şi: **svînta**). [Lat. *exventare*].

zvîntáre, zvîntări f. acţiunea de a (se) zvînta şi rezultatul ei; uscare incompletă la vînt, la soare etc., zbiceală: *pe măsura zvîntării terenului ... lucrările agricole ... să se declanşeze.* R.L. [V. *zvînta*].

zvîntăt[1] n. zvîntare: *rogojinile, bine opărite, atîrnate la zvîntat.* R.L. [V. *zvînta*].

zvîntát[2]**, ~ţi, zvîntată, ~e** a. **1.** care şi-a pierdut (parţial) umezeala; care este uscat, mai ales la suprafaţă; zbicit: *căutară loc zvîntat să se aşeze.* ST.; **2.** (despre alimente) deshidratat, uscat (la vînt sau la soare) pentru a fi conservat: *sfîrşii ospăţul meu cu mere zvîntate şi nuci.* HOGAŞ; (şi: **svîntat**). [V. *zvînta*].

zvînturá, zvíntur vb. (tr.) **1.** (reg.) a vîntura, a treiera cereale; **2.** (fam.) a cutreiera; (şi: **svîntura**). [*Z-* + *vîntura*].

zvînturát, ~ţi, zvînturată, ~e a. **1.** uşuratic, fluşturatic, zvăpăiat, zburdalnic: *împotriva acestui fecior zvînturat ... sînt şi alte pîri.* SAD.; **2.** care este caracteristic unui aventurier: *ducea viaţă zvînturată de boier tînăr.* SAD. // m., f. (înv.) aventurier, pribeag: *eu, ... un zvînturat străin, în casa ta mănoasă căzut chiar din senin.* AL.; (şi: **svînturat**). [V. *zvîntura*].

zvînturátec a. v. zvînturatic.

zvînturátic, ~ci, zvînturatică, ~ce a. zvînturat, uşuratic. // m. aventurier: *în zilele lui Despot Vodă ... ale acestui zvînturatic de geniu.* BĂLC.; (şi: **zvînturatec, svînturatic**). [*Zvîntura* + *-atic*].

zvîr interj. (adesea cu *r* prelungit) cuvînt care redă zgomotul produs de un lucru aruncat cu putere în aer: *iar el, zvîrr! cu o scurtătură în urma noastră.* CR.; *ia-n mîni o cofă de sub masă şi zvîr! în capul lui.* COŞB.; (şi: **zvr, svîr**). [Onomat.].

zvîrcol n. (rar) zvîrcolire, zvîcnet, clocot. [De la *zvîrcoli*].

zvîrcolác, zvîrcolaci (înv. şi pop.) vîrcolac: *copiii cari mor nebotezaţi se fac zvîrcolaci.* POP. [*Z-* + *vîrcolac*].

zvîrcoleálă, zvîrcoleli f. zvîrcolire: *s-a uitat cum iese lupu după multă zvîrcoleală din sac.* POP. [*Zvîrcoli* + *-eală*].

zvîrcolí, zvîrcolesc vb. (refl.) **1.** a face mişcări bruşte, violente sau convulsive; a se zbate: *se zvîrcolea ca o şopîrlă călcată pe cap.* CAR.; (fig.) *două lacrimi se zvîrcoleau în ochii lui blînzi.* REBR.; **2.** a se întoarce (în aşternut) de pe o parte pe alta (din cauza unei stări de nelinişte): *se zvîrcolea în patul lui, nemaigăsind astîmpăr.* SAD.; **3.** (p. ext.) a se mişca încoace şi încolo (de neastîmpăr); a nu-şi găsi locul: *erau unsprezece bursucei, cari se zvîrcoleau, chiţăind.* OD.; **4.** (fig.) a se agita, a se zbuciuma, a se frămînta: *lumea occidentală se zvîrcoleşte de secule între autoritate şi libertate.* GHICA; (şi: (înv. şi pop.) **svîrcoli**). [Din bulg. *vrŭgolia*].

zvîrcolíre, zvîrcoliri f. **1.** acţiunea de a se zvîrcoli; **2.** mişcare bruscă, violentă sau convulsivă; zbatere: *zvîrcolirile şi ţipetele au încetat.* GAL.; *auzi urletul şi zvîrcolirea balaurilor.* POP.; **3.** (fig.) agitare, frămîntare: *nu puteam aprecia îndeajuns ... crîncenele zvîrcoliri sociale.* SAD.; (şi: **svîrcolire**). [V. *zvîrcoli*].

zvîrcolitúră, zvîrcolituri f. zvîrcolire. [*Zvîrcoli* + *-tură*].

zvîrlí, pers. 3 **zvîrlíe** vb. (intr.) **1.** (înv.; rar) a vui; **2.** a produce zgomote caracteristice deplasării prin aer. [*Zvîr* + *-îi*].

zvîrlet n. (rar) zvîrlitură. [*Zvîrli* + *-et*].

zvîrlí, zvîrl vb. 1. (tr.) a face să se îndepărteze la o distanţă oarecare, printr-o mişcare bruscă şi rapidă; a azvîrli: *zvîrli parul în grădina ovreiului şi porni spre casă.* REBR.; (fig.) *am zvîrlit asupra-ţi, crudo, vălul alb de poezie.* EM.; **de-a zvîrlitelea,** prin zvîrlire: *s-au ales cu cîteva măciuci primite de-a zvîrlitelea.* AG.; (reg.) **a da de-a zvîrlita,** a arunca; **2.** (tr.) a arunca în afară, printr-o mişcare bruscă şi rapidă; a da afară (de la sine): *din rana pămîntului groparii zvîrleau lut.* REBR.; *vulcanul zvîrle lavă;* **3.** (tr.) a spune cuvinte, fraze etc. în treacăt, ca din întîmplare: *se va abate pe la Toma, să zvîrle o vorbă.* REBR.; **4.** (tr.) a da la o parte, a lepăda (printr-o mişcare bruscă) un lucru (nefolositor sau vătămător); a zvîrli: *după ordinul de popas ..., flăcăii zvîrl ranițele.* SAD.; *zvîrli paleta cît colo , sătulă ... de pictură.* GHEŢIE; **a zvîrli pe cineva pe drumuri** (sau **pe drum**), a lăsa pe cineva fără adăpost sau, (p. ext.) fără mijloace de trai: *vrei să ne-aprindem paie în cap? să ne zvîrlă baba pe drum?* CR.; **5.** (pop.; tr.) a împrăştia, a arunca: *oasele strîngea, cenuş-alegea şi-n vînt o zvîrlea.* POP.; **6.** (pop.; tr.) a cheltui bani fără nici o socoteală; a irosi: *vor fi cinci mii de galbeni zvîrliţi în vînt.* PETR.; **a zvîrli banii pe fereastră,** a fi risipitor, a cheltui fără rost; **7.** (intr.) a lovi brusc şi puternic cu piciorul, a fi nărăvaş: *calul începu a zvîrli cu picioarele;* **8.** (intr.) a mişca brusc o parte a corpului: *a zvîrlit din picioare în dreapta şi-n stînga.* SAD.; **9.** (intr.) a arunca cu ceva asupra cuiva (pentru a-l lovi, pentru a-l face să plece etc.): *au zvîrlit cu o piatră în el.* KOG.; *au zvîrlit cu putineiu după el.* POP.; **a zvîrli (şi) cu barda în Dumnezeu,** se spune despre cei nestăpîniţi, violenţi, capabili de gesturi necontrolate: *leşii îi păreau lumii că ar fi aşa de răi, de zvîrl şi cu barda în Dumnezeu.* SAD.; **a zvîrli praf în ochii lumii,** a căuta să impresioneze, să înşele prin aparenţe; **10.** (refl.) a se repezi asupra cuiva: *cîţiva bărbaţi şi flăcăi se zvîrliră la Vasile ostoindu-l.* REBR.; **11.** (refl.) a porni cu avînt: *şi că-n apă m-am zvîrlit la copila ce-am iubit.* POP.; (şi: **svîrli**). [De la ***zvîr***].

zvîrlíre f. acţiunea de a (se) zvîrli şi rezultatul ei; aruncare a unui obiect la o distanţă oarecare cu o mişcare bruscă şi rapidă; zvîrlitură. [V. ***zvîrli***].

zvîrlitúră, zvîrlituri f. **1.** zvîrlire; **2.** distanţă străbătută de un obiect care a fost azvîrlit: *mă aduseră la o rîpă adîncă, de o zvîrlitură de largă.* DOS.; (fam.) **la** (sau **ca de**) **o zvîrlitură de băţ** sau **la** (două, **trei** etc.) **zvîrlituri de băţ** (sau **de piatră**), (la o) distanţă mică (pînă la care se poate arunca cu băţul sau cu piatră): *m-a dat să învăţ psaltichie ... la vreo două zvîrlituri de piatră departe de satul nostru.* CR.; *pădurea e la o zvîrlitură de băţ de şcoală.* SAD. [***Zvîrli*** + *-tură*].

zvîrlúgă, zvîrlugi f. **1.** peşte mic, cu corpul alungit, comprimat lateral, de culoare gălbuie, cu gura prevăzută cu mustăţi şi cu o ţeapă sub ochi, cu mişcări foarte iuţi; vîrlugă (*Cobitis taenia taenia*): *iată, se găsesc aicea boişteni, zvîrlugi şi porcuşori.* SAD.; **2.** (fam.) epitet pentru o persoană iute în mişcări, vioaie, sprintenă: *unde-ai stat tu, fa zvîrlugă, aşa singuratică, trei zile.* HOGAŞ.; (şi: (înv.) **vîrlugă, svîrlugă**). [***Z-*** + ***vîrlugă***].

zvoánă f. v. zvon.

zvon[1], zvonuri n. **1.** sunet prelung emis de instrumente muzicale, de clopote etc.: *mii de glasuri ..., cu-a clopotelor zvonuri, în cale-i se unesc.* AL.; *suna un zvon de cornuri militare.* SAD.; **2.** zgomot slab, monoton şi continuu produs de o apă curgătoare, de vînt etc.: *papura se mişcă-n freamăt ... e atît de dulce zvonul.* EM.; *pîrîul Sîmbetei făcea zvon.* SAD.; **3.** (pop.) zumzet, bîzîit de insecte: *de la tini nu m-aş duce, de mirosul florilor, de zvonul albinelor.* POP.; **4.** gălăgie, rumoare produsă de glasuri, de strigăte sau de mişcarea unei mulţimi: *era un zvon de glasuri ne-nţelese.* SĂM.; **5.** ştire, veste care circulă de la om la om; (p. ext.) informaţie neîntemeiată, care nu a fost verificată (şi uneori tendenţioasă): *începuseră să umble zvonuri de război.* REBR.; *atîta mai lipseşte să întărim zvonul acesta, care a şi început să umble prin oraş.* GHEŢIE; **a (se) face zvon,** a (se) zvoni, a (se) scorni: *îndată se făcu zvon în sat că uncheaşul şi baba se procopsiseră.* ISP.; **a da zvon,** a înştiinţa: *nu puteam să-mi primejduiesc operaţiile mele, dînd zvon.* C.PETR.; (şi: (înv. şi reg.) **zvoană, svon**). [Din sl. ***zvonŭ***].

zvon[2], zvonuri n. (reg.) clopot: *clopotarul face zvonuri.* POP. [Din sb. ***zvono***].

zvonár, zvonari m. (rar) zvonist. [***Zvon*** + *-ar*].

zvoní, zvonesc vb. **1.** (intr.) a bate, a suna: *au zvonit din toate clopotele bisericilor.* ŞAD.; **2.** (intr.) a zumzăi: *zvoneau albinele;* **3.** (intr.) a produce un zgomot prelung: *vîntul trecu zvonind prelung pe culmile brazilor.* SAD.; **4.** (intr.) a se auzi sau a răsuna de departe, confuz: *dinspre chilii ... zvoneau mereu cîntări bisericeşti.* TEODOR.; **5.** (refl. impers.) a circula o veste, o ştire (de la om la om); a se răspîndi o informaţie neîntemeiată, un zvon: *se zvonise că nu-şi destăinuia obîrşia.* M.CAR.; *se zvonea că un pîlc de turci o luase spre Curtea de Argeş.* GAL.; (şi: **svoni**). [De la ***zvon[1]***].

zvoníre, zvoníri f. **1.** acţiunea de a (se) zvoni; **2.** (fig.) adiere, susur (de vînt). [V. ***zvoni***].

zvoníst, ~şti, zvonistă, ~e m., f. (rar) persoană care lansează sau colportează zvonuri, ştiri (false); zvonar. [***Zvon*** + *-ist*].

zvr interj. v. **zvîr.**

zwinglián, ~eni, zwingliană, ~ene adj., s. m. (persoană) care este adeptă a zwinglianismului. [Din fr. ***zwinglien***].

zwinglianísm n. doctrină religioasă reformistă teoretizată de reformatorul religios Ulrich Zwingli. [Din fr. zwinglianisme].

ADDENDA

Anexa 1 — 1864 ⟷ 1865 — Statele lumii

Anexa 2 — 1866 ⟷ 1867 — Cronologie românească

Anexa 3 — 1868 ⟷ 1872 — Suverani și șefi de stat

Anexa 1: Statele lumii

STATUL	CAPITALA	SUPRAFAȚA km/p	POPULAȚIA	STATUL	CAPITALA	SUPRAFAȚA km/p	POPULAȚIA
Afghanistan	Kabul	647 500	31 889 923 (2007)	Danemarca	Copenhaga	43 094	5 475 791 (2008)
Africa de Sud, Rep.	Pretoria	1 221 037	48 600 000 (2007)	Djibouti	Djibouti	23 200	496 374 (2007)
Albania	Tirana	28 748	3 600 523 (2008)	Dominica	Roseau	751	71 727 (2006)
Algeria	Alger	2 381 740	22 333 216 (2007)	Dominicană, Rep.	Santo Domingo	48 730	9 760 000 (2007)
Andorra	Andorra la Vella	468	71 822 (2007)				
Angola	Luanda	1 246 700	15 941 000 (2005)	Ecuador	Quito	256 370	13 810 000 (2007)
Antigua și Barbuda	Saint John's	442	82 786 (2005)	Egipt	Cairo	980 869	80 335 036 (2007)
Arabia Saudită	Riyadh	2 149 690	27 601 038 (2007)	El Salvador	San Salvador	21 040	5 800 000 (2007)
Argentina	Buenos Aires	2 766 890	40 301 927 (2007)	Elveția	Berna	41 285	7 591 400 (2007)
Armenia	Erevan	29 800	3 229 900 (2007)	Emiratele Arabe Unite	Abu Dhabi	83 600	4 588 697 (2006)
Australia	Canberra	7 741 220	21 225 000 (2008)	Eritreea	Asmara	117 600	4 401 009 (2005)
Austria	Viena	83 872	8 316 487 (2007)	Estonia	Tallinn	45 226	1 340 602 (2007)
Azerbaidjan	Baku	86 600	8 621 000 (2008)	Ethiopia	Addis Ababa	1 104 300	75 067 000 (2006)
Bahamas	Nassau	13 878	330 549 (2007)	Fiji	Suva	18 274	853 445 (2006)
Bahrain	Manama	665	~1 000 000 (2007)	Filipine	Manila	300 000	88 701 000 (2007)
Bangladesh	Dhaka	147 570	150 448 340 (2007)	Finlanda	Helsinki	338 145	5 305 353 (2008)
Barbados	Bridgetown	431	279 000 (2006)	Franța	Paris	551 695	61 875 822 (2008)
Belarus	Minsk	207 600	9 724 723 (2007)				
Belgia	Bruxelles	30 528	10 584 534 (2007)	Gabon	Libreville	267 668	1 454 867 (2005)
Belize	Belmopan	22 966	314 275 (2007)	Gambia	Banjul	10 380	1 700 000 (2007)
Benin	Porto Novo	112 622	8 439 000 (2005)	Georgia	Tbilisi	69 700	4 661 473 (2005)
Bhutan	Thimphu	47 000	672 425 (2005)	Germania	Berlin	357 021	82 210 000 (2008)
Birmania (Myanmar)	Rangoon	676 578	55 400 000 (2006)	Ghana	Accra	238 535	23 000 000 (2007)
Bolivia	La Paz	1 098 581	9 119 152 (2007)	Grecia	Atena	131 990	11 216 708 (2008)
Bosnia-Herțegovina	Sarajevo	51 197	3 981 239 (2007)	Grenada	Saint George's	344	110 000 (2005)
Botswana	Gaborone	600 370	1 639 833 (2006)	Guatemala	Guatemala City	108 890	12 728 111 (2007)
Brazilia	Brasília	8 514 877	183 888 841 (2007)	Guineea	Conakry	245 857	9 402 000 (2005)
Brunei	Bandar Seri Begawan	5 765	391 450 (2007)	Guineea-Bissau	Bissau	36 125	1 586 000 (2005)
Bulgaria	Sofia	110 910	7 642 882 (2008)	Guineea Ecuatorială	Malabo	28 051	504 000 (2005)
Burkina Faso	Ouagadougou	274 000	13 228 000 (2005)	Guyana	Georgetown	214 970	751 223 (2007)
Burundi	Bujumbura	27 830	7 548 000 (2005)				
				Haiti	Port-au-Prince	27 750	8 827 000 (2005)
Cambodgia	Phnom Penh	181 035	13 971 000 (2006)	Honduras	Tegucigalpa	112 492	7 483 763 (2007)
Camerun	Yaoundé	475 442	17 795 000 (2005)				
Canada	Ottawa	9 984 670	33 208 000 (2008)	India	New Delhi	3 287 590	1 120 000 000 (2007)
Capul Verde	Praia	4 033	420 979 (2006)	Indonezia	Jakarta	1 919 440	234 693 997 (2007)
Cehă, Rep.	Praga	78 866	10 349 372 (2007)	Iordania	Amman	89 342	5 924 000 (2007)
Centrafricană, Rep.	Bangui	622 984	4 216 666 (2007)	Irak	Baghdad	438 317	27 499 638 (2007)
Chile	Santiago	756 950	16 598 074 (2007)	Iran	Teheran	1 648 195	71 208 000 (2007)
China	Beijing	9 598 086	1 321 851 888 (2007)	Irlanda	Dublin	70 273	4 239 848 (2006)
Ciad	N'Djamena	1 284 000	10 780 600 (2007)	Islanda	Reykjavík	103 000	313 376 (2008)
Cipru	Nicosia	9 251	788 457 (2007)	Israel	Ierusalim	22 072	7 184 000 (2007)
Columbia	Bogotá	1 141 748	44 065 000 (2007)	Italia	Roma	301 318	59 337 888 (2007)
Comore	Moroni	2 235	798 000 (2005)				
Congo	Brazzaville	342 000	3 999 000 (2005)	Jamaica	Kingston	10 991	2 651 000 (2005)
Congo, Rep. Dem. (Zaire)	Kinshasa	2 344 858	62 600 000 (2007)	Japonia	Tokyo	377 873	127 433 494 (2007)
Coreea, Rep.	Seul	99 646	49 268 928 (2007)				
Coreea, Rep. Pop. Dem.	Phenian	120 540	23 301 725 (2007)	Kazahstan	Astana	2 724 900	15 217 711 (2006)
Costa Rica	San Jose	51 100	4 133 884 (2007)	Kenya	Nairobi	580 367	31 138 735 (2007)
Cote d'Ivoire	Yamoussoukro	322 460	18 013 409 (2007)	Kiribati	Bairiki	726	105 432 (2005)
Croația	Zagreb	56 542	4 453 500 (2008)	Kîrgîzstan	Bișkek	199 900	5 264 000 (2005)
Cuba	Havana	110 861	11 394 043 (2007)	Kuwait	Al-Kuwait	17 818	3 100 000 (2006)

STATUL	CAPITALA	SUPRAFAȚA km/p	POPULAȚIA
Laos	Vientiane	236 800	6 521 998 (2007)
Lesotho	Maseru	30 355	1 795 000 (2005)
Letonia	Riga	64 589	2 270 700 (2007)
Liban	Beirut	10 452	4 196 453 (2008)
Liberia	Monrovia	111 369	3 800 000 (2007)
Libia	Tripoli	1 759 540	5 670 688 (2006)
Liechtenstein	Vaduz	160,4	35 375 (2008)
Lituania	Vilnius	65 200	3 369 600 (2007)
Luxembourg	Luxembourg	2 586,4	480 222 (2007)
Macedonia	Skopje	25 713	2 038 514 (2006)
Madagascar	Antananarivo	587 041	19 448 815 (2007)
Malawi	Lilongwe	118 484	12 884 000 (2005)
Malaysia	Kuala Lumpur	329 847	27 496 000 (2008)
Maldive	Maié	298	298 842 (2006)
Mali	Bamako	1 240 192	11 995 402 (2007)
Malta	Valletta	316	404 500 (2005)
Marea Britanie	Londra	244 820	60 587 300 (2006)
Maroc	Rabat	446 550	33 757 175 (2007)
Marshall	Majuro	181	61 963 (2005)
Mauritania	Nouakchott	1 030 700	3 069 000 (2005)
Mauritius	Port Louis	2 040	1 256 739 (2006)
Mexic	Mexico City	1 972 550	108 700 891 (2007)
Micronezia	Kolonia	702	107 862 (2007)
Moldova	Chișinău	33 844	4 128 047 (2008)
Monaco		1,95	32 671 (2007)
Mongolia	Ulan Bator	1 564 116	2 951 786 (2007)
Mozambic	Maputo	801 590	21 397 000 (2007)
Muntenegru	Podgorica	13 812	684 736 (2007)
Namibia	Windhoek	825 418	2 031 000 (2005)
Nauru	Yaren	21	9 275 (2007)
Nepal	Kathmandu	147 181	28 901 790 (2007)
Nicaragua	Managua	129 494	5 603 000 (2006)
Niger	Niamey	1 267 000	13 957 000 (2005)
Nigeria	Abuja	923 768	140 003 542 (2006)
Norvegia	Oslo	385 155	4 721 600 (2007)
Noua Zeelandă	Wellington	268 680	4 252 000 (2007)
Olanda	Amsterdam	41 526	16 408 557 (2008)
Oman	Muscat	309 500	3 204 897 (2006)
Pakistan	Islamabad	803 940	162 508 000 (2007)
Palau	Melekeok	459	20 842 (2007)
Panama	Panama City	75 517	3 320 000 (2006)
Papua–Noua Guinee	Port Moresby	462 840	5 887 000 (2005)
Paraguay	Asunción	406 752	6 158 000 (2005)
Peru	Lima	1 285 220	28 674 757 (2007)
Polonia	Varșovia	312 679	38 518 241 (2007)
Portugalia	Lisabona	92 345	10 848 692 (2007)
Qatar	Doha	11 437	841 000 (2007)
România	București	238 392	22 276 056 (2007)
Rusia	Moscova	17 075 400	142 000 000 (2008)
Rwanda	Kigali	26 798	9 700 000 (2005)
Samoa	Apia	2 831	214 265 (2007)
San Marino	San Marino	61	29 615 (2007)
São Tomé și Príncipe	São Tomé	964	157 000 (2005)
Senegal	Dakar	196 723	11 658 000 (2005)
Serbia	Belgrad	88 361	10 150 265 (2007)
Seychelles	Victoria	451	80 654 (2005)
Sf. Kitts și Nevis	Basseterre	261	42 696 (2005)
Sf. Lucia	Castries	620	160 765 (2005)
Sf. Vincent și Grenadine	Kingstown	389	110 000 (2007)
Sierra Leone	Freetown	71 740	5 900 000 (2007)
Singapore	Singapore City	704	4 680 600 (2007)
Siria	Damasc	185 180	19 405 000 (2007)
Slovacia	Bratislava	49 035	5 447 502 (2007)
Slovenia	Ljubljana	20 273	2 023 358 (2008)
Solomon	Honiara	28 896	552 438 (2005)
Somalia	Mogadishu	637 661	9 118 773 (2007)
Spania	Madrid	504 030	45 200 737 (2007)
Sri Lanka	Colombo	65 610	19 668 000 (2005)
Statele Unite ale Americii	Washington	9 826 630	303 532 000 (2008)
Sudan	Khartoum	2 505 813	39 379 358 (2007)
Suedia	Stockholm	449 964	9 182 927 (2008)
Suriname	Paramaribo	163 820	470 784 (2005)
Swaziland	Mbabane	17 364	1 032 000 (2005)
Tadjikistan	Dușanbe	143 100	7 320 000 (2006)
Taiwan	Taipei	36 188	22 911 292 (2007)
Tanzania	Dodoma	945 087	37 849 133 (2006)
Thailanda	Bangkok	513 115	63 038 247 (2007)
Timorul de Est	Dili	15 410	1 115 000 (2005)
Togo	Lomé	56 785	5 700 000 (2005)
Tonga	Nuku'alofa	748	112 000 (2005)
Trinidad și Tobago	Port-of-Spain	5 128	1 305 000 (2005)
Tunisia	Tunis	163 610	10 102 000 (2005)
Turcia	Ankara	783 562	70 586 256 (2007)
Turkmenistan	Aşgabat	488 100	5 110 023 (2006)
Tuvalu	Funafuti	26	11 992 (2007)
Ucraina	Kiev	603 628	46 490 400 (2007)
Uganda	Kampala	236 040	30 900 000 (2007)
Ungaria	Budapesta	93 030	10 053 000 (2007)
Uruguay	Montevideo	176 215	3 460 607 (2007)
Uzbekistan	Taşkent	447 400	26 593 000 (2005)
Vanuatu	Vila	12 189	209 000 (2006)
Vatican	–	0,44	800 (2007)
Venezuela	Caracas	916 445	28 199 822 (2008)
Vietnam	Hanoi	331 690	87 375 000 (2007)
Yemen	Sana'a	527 968	22 230 531 (2007)
Zambia	Lusaka	752 618	11 668 000 (2005)
Zimbabwe	Harare	390 757	13 010 000 (2005)

Anexa 2: Cronologie românească

Pe ambele versante ale Munţilor Carpaţi şi pe teritoriul delimitat de aceştia, Dunărea, Nistru şi Marea Neagră, s-au descoperit vestigii arheologice ce demonstrează o populare neîntreruptă încă din paleolitic. Poporul român s-a format prin romanizarea populaţiei autohtone geto-dace şi prin aportul, mult mai redus, al unor popoare ce au migrat pe acest teritoriu. În epoca medievală, românii au trăit împărţiţi în trei principate: Ţara Românească, Moldova şi Transilvania. Statul naţional român s-a format din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în deceniul al doilea al secolului trecut.

Sec. I î.Hr. – sec. I d.Hr. Epoca clasică a civilizaţiei geto-dace.

80 (70)–44 î.Hr. Domnia lui Burebista, care făureşte un regat puternic, cu centrul în Podişul Transilvaniei.

87–106 Domnia lui Decebal, ultimul rege al dacilor, care iniţiază un program de construcţii civile şi militare, fortificând printr-un sistem de cetăţi regiunea Munţilor Orăştie.

101–102, 105-106 Cele două războaie dacice, terminate cu transformarea părţii vestice a Daciei în provincie romană.

113 La Roma, în forumul recent construit, este inaugurată Columna lui Traian, înălţată de Apollodor din Damasc, care surprinde episoade din timpul războaielor dacice.

271 Romanii se retrag din Dacia.

Sec. IV Adus în secolele II-III, prin intermediul unor coloniști, creştinismul se răspândeşte în provinciile dunărene.

Sec. VIII–IX Încheierea procesului de formare a limbii române prin evoluţia latinei din Dacia şi Moesia.

1027 Vlahii sunt menţionaţi în Analele din Bari.

1211–1225 Cavalerii teutoni construiesc în Ţara Bârsei cetăţile Feldioara, Codlea şi cea denumită „a Crucii" (Kreuzburg).

1240–1241 Marea invazie mongolă. O parte a armatelor mongole, venind din teritoriile ruse, invadează spaţiul românesc.

1310–1352 Domnia lui Basarab I, în Ţara Românească; el unifică voievodatele şi cnezatele din dreapta şi din stânga Oltului, întemeind statul feudal Ţara Românească.

1347 „Descălecatul" lui Dragoş în Moldova. Voievodul român din Maramureş ia în stăpânire teritoriul de la răsărit de Carpaţi, cu centrul la Baia.

C. 1363 Voievodul maramureşean Bogdan trece în Moldova şi, cu acordul feudalilor locali, pune stăpânire pe Siret. El este recunoscut ca voievod, întemeind astfel statul feudal al Moldovei.

1386–1418 Domnia lui Mircea cel Bătrân, remarcabil comandant militar, om politic şi abil diplomat.

1400–1432 Domnia lui Alexandru cel Bun în Moldova, lărgirea teritoriului Moldovei până la Dunăre şi Marea Neagră.

1420 Cea mai veche menţiune cunoscută despre existenţa scrisului în limba română, conţinută în manualul de ortografie chirilică al lui Constantin Kostenetchi.

1436 Prima menţiune documentară a Chişinăului.

1444 Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei, ia parte la bătălia de la Varua, ultima mare tentativă cruciată, eşuată, de eliminare a turcilor din Europa.

1457–1504 Domnia lui Ştefan cel Mare în Moldova, care a purtat numeroase războaie pentru independenţa ţării; prodigioasă activitate diplomatică, militară şi culturală.

1459 Documentele lui Ţepeş menţionează pentru prima oară cetatea Bucureştilor.

1508 Apare, din iniţiativa lui Radu cel Mare, „Liturghierul slavon", tipărit de călugărul Macarie, prima carte tipărită în Ţara Românească.

1521 Scrisoarea lui Neacşu din Câmpulung către Johannes Benkner, judele Braşovului; primul text redactat în limba română ce s-a păstrat.

1527–1538, 1541–1546 Domnia lui Petru Rareş, fiul lui Ştefan cel Mare; înfiinţarea primelor raiale în Moldova.

1536 Umanistul Nicolaus Olahus este primul român care afirmă, în lucrarea „Hungaria", originea latină şi unitatea de neam a românilor din Muntenia, Moldova şi Transilvania.

1544 Filip Moldoveanul tipăreşte la Sibiu „Catehismul românesc", prima carte tipărită în limba română.

1593–1601 Domnia lui Mihai Viteazul în Ţara Românească; el realizează cea dintâi unire a Ţărilor Române şi se intitulează „domn al Ţării Româneşti şi Ardealului şi a toată Ţara Moldovei".

1613–1629 Domnia lui Gabriel Bethlen în Transilvania; în 1627 el încearcă să obţină aprobarea Porţii pentru a constitui un regat al Daciei, care să reunească cele trei ţări româneşti.

1632–1654 Domnia lui Matei Basarab în Ţara Românească, aproape simultană cu cea a lui Vasile Lupu în Moldova (1634-1653); amândoi ajunşi domni ca reprezentanţi ai orientării antigreceşti a boierimii pământene.

1643 Apare „Carte românească de învăţătură" (Cazania), a mitropolitului Varlaam, „către toată semeinţia românească".

1664 În jurul acestui an Nicolae Milescu termină de tradus, din versiunea greacă numită Septuaginta, întreg Vechiul Testament în româneşte. Prima scriere filosofică tradusă în limba română.

1688–1714 Domnia lui Constantin Brâncoveanu în Ţara Românească.

1688 Se termină tipărirea primei traduceri integrale a Bibliei, în limba română.

1694–1695 Constantin Brâncoveanu înfiinţează Academia de la Sf. Sava.

1705 Dimitrie Cantemir încheie redactarea operei sale literare „Istoria ieroglifică", cel dintâi roman din literatura română.

1711 Prin numirea ca domn a lui Nicolae Mavrocordat, începe regimul fanariot în Ţările Române.

1771 Apare la Timişoara primul periodic tipărit pe teritorul ţării noastre, „Temswarer Nachrichten".

1778 Prin apariţia lucrării lui Samuil Micu „Scurtă cunoştinţă a istoriei românilor", se inaugurează activitatea Şcolii Ardelene, preocupată de emanciparea naţională a românilor şi de studiul istoriei lor.

1812 Pacea ruso-turcă de la Bucureşti, în urma căreia ţinutul dintre Prut şi Nistru, numit de ruşi Basarabia, este anexat de Rusia.

1821 Răscoala lui Tudor Vladimirescu împotriva regimului fanariot.

1822 Restabilirea domniilor pământene, prin numirea de către Poartă a lui Ioan (Ioniţă) Sandu Sturdza în Moldova şi a lui Grigore Dimitrie Ghica în Ţara Românească.

1829 Semnarea tratatului de pace ruso-turc la Adrianopol, care pune bazele emancipării economice a Ţărilor Române.

1832 Intră în vigoare Regulamentul Organic.

1834 Poarta numeşte, cu acordul guvernului rus, primii domni regulamentari: Alexandru Dimitrie Ghica, în Ţara Românească, şi Mihail Sturdza, în Moldova.

1846–1852 Se construieşte Teatrul Naţional din Bucureşti.

1848–1849 Revoluţia din Principatele Române, parte a revoluţiilor europene.

1856 Congresul de pace de la Paris pune capăt Războiului Crimeii şi înlătură protectoratul rus, care a dominat aproape 25 de ani Ţara Românească şi Moldova. Sunt convocate Adunări (Divanuri ad-hoc), care se pronunţă asupra viitoarei organizări a celor două ţări. Sudul Bucovinei este redat Moldovei.

1859 Adunarea Electivă a Moldovei şi, la distanţă de câteva zile, Adunarea Electivă a Ţării

Românești aleg în unanimitate ca domn pe colonelul Alexandru Ioan Cuza.

1860 Se inaugurează Universitatea din Iași.

1862 La București are loc ședința primului Parlament al României. Cuza proclamă unirea definitivă a Principatelor, iar orașul București este proclamat capitala țării.

1866, febr.10/11 (22/23) Cuza este silit să abdice, ca urmare a unei conjurații.

1866, mai 10/22 Prințul Carol depune jurământul de credință în fața Adunării Constituante, Locotenenței Domnești și Guvernului. Domnia sa durează până în 1914.

1867, apr.22/mai 4 Prima lege monetară a României, prin care se adoptă ca unitate monetară națională leul.

1867, aug.1/13 Societatea Literară Română devine Societatea Academică Română (Academia); primul președinte este Ion Heliade Rădulescu.

1877, mai 9/21 Sesiune extraordinară a Adunării Deputaților, care proclamă independența de stat a României.

1878 Congresul internațional de la Berlin recunoaște independența și drepturile României asupra Dobrogei, Deltei Dunării și Insulei Șerpilor, cu condiția acceptării de către România a încorporării sudului Basarabiei la Rusia. Județele Bolgrad, Cahul și Ismail din sudul Basarabiei sunt încorporate din nou Rusiei.

1880 Se creează Banca Națională a României.

1883 Se semnează la Viena, de către miniștrii de Externe Dimitrie A.Sturdza și Gustav Kalnoky, în cel mai strict secret, tratatul de alianță româno-austro-ungar.

1885 Decret regal privind aprobarea Tomos-ului, prin care Patriarhia din Constantinopol recunoaște Biserica Ortodoxă a Regatului României ca autocefală.

1913 În cadrul celui de-al doilea război balcanic, România declară război Bulgariei. Prin tratatul semnat la Conferința de pace de la București, României îi revine partea din sudul Dobrogei, „Cadrilaterul", cu o suprafață de 7726 km/p.

1914–1927 Domnia regelui Ferdinand I.

1916, aug. 14/27 România declară război Austro-Ungariei și intră astfel în Primul Război Mondial de partea Antantei.

1917, vara Bătăliile victorioase de la Mărăști, Mărășești, Oituz.

1918, mart.27/apr.9 Sfatul Țării, întrunit în ședință comună la Chișinău, votează, după 106 ani de dominație rusă, unirea Basarabiei cu țara-mamă, România.

1918, apr. 24/mai 7 Semnarea Tratatului de pace de la București și a anexelor sale dintre România, pe de o parte, și Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria, Turcia, pe de alta. România ceda Dobrogea, anexată de Bulgaria, și accepta rectificări de frontieră, în favoarea Austro-Ungariei. Pentru România nu a avut însă valoare juridică, întrucât regele Ferdinand nu l-a sancționat.

1918, nov. 15/28 Moțiune adoptată la Cernăuți de Congresul General al Bucovinei privind „Unirea necondiționată" și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu Regatul României.

1918, nov. 18/dec. 1 Are loc, în sala Casinei din Alba Iulia, Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, care hotărăște unirea necondiționată și pentru totdeauna a Transilvaniei cu România. Se încheie procesul de făurire a statului național unitar român.

1919 Se semnează la Versailles Tratatul de pace dintre Puterile aliate și Germania. Germania era obligată să renunțe la Tratatul de la București din apr./mai 1918.

1921, apr. 23 Semnarea la București a Convenției de alianță româno-cehoslovacă, care, împreună cu convențiile de alianță româno-iugoslavă și cehoslovaco-iugoslavă, formează baza Micii Înțelegeri (Mica Antantă).

1923 Adunarea Deputaților votează o nouă Constituție.

1930 Revenirea pe tron a prințului Carol, îndepărtat de la succesiunea tronului în ianuarie 1926.

1934 Semnarea la Atena, de către reprezentanții României, Iugoslaviei, Greciei și Turciei, a Pactului Înțelegerii Balcanice.

1938 Regele Carol instaurează regimul autorității personale.

1939, aug. 23 La Moscova este semnat Pactul Ribbentrop-Molotov, prin care Germania recunoaște pretențiile U.R.S.S. asupra Basarabiei.

1940, iun. 26 V.M. Molotov înmânează ministrului României la Moscova, Gh. Davidescu, nota ultimativă a guvernului sovietic, prin care se cere cedarea imediată a Basarabiei și a Bucovinei de Nord.

1940, iun. 28 Ocuparea Basarabiei de către trupele sovietice, după notele ultimative din 26 și 28 iunie.

1940, aug. 30 Se semnează la Viena documentele „arbitrajului" germano-italian (Dictatul de la Viena), prin care partea de nord a Transilvaniei este încorporată Ungariei.

1940, sept. 6 Carol II este silit de către generalul Ion Antonescu să abdice în favoarea fiului său, Mihai.

1941 România intră în război alături de Germania împotriva U.R.S.S. La ordinul lui Ion Antonescu armata trece Prutul, pentru a elibera Basarabia și nordul Bucovinei.

1944, aug. 23 În urma loviturii de stat care duce la înlăturarea de la putere a lui Ion Antonescu, regele Mihai anunță ruptura de Germania și noua orientare politică a țării: România iese din alianța cu Hitler și continuă lupta alături de Aliați.

1944, aug. 24 Reocuparea Chișinăului de către trupele sovietice.

1945 Instaurarea regimului pro-comunist și pro-sovietic, prin constituirea guvernului Petru Groza.

1946 Primele alegeri parlamentare postbelice, falsificate de Blocul Partidelor Democrate (B.P.D.)

1947 Regele Mihai I este silit, prin șantaj și amenințare, să abdice.

1948 Marea Adunare Națională votează legea pentru naționalizarea principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări și de transport, cu scopul creării sectorului socialist de stat.

1964 Declarația cu privire la poziția Partidului Comunist Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale (Declarația din aprilie), prin care se anunța o delimitare de Moscova.

1965, mart. 22 Plenara C.C. al P.C.R. alege în funcția de prim-secretar al C.C. al P.C.R. pe Nicolae Ceaușescu.

1965, aug. 21 Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale adoptă o nouă Constituție. R.P.R. devine R.S.România.

1968, aug. La București are loc ședința comună a C.C. al P.C.R., a guvernului și a Consiliului de Stat, în cadrul căreia România își exprimă protestul față de invadarea Cehoslovaciei de către trupele a cinci țări din Pactul de la Varșovia.

1977, mart. 4 Se produce unul dintre cele mai devastatoare cutremure de pământ din ultimul secol din Europa, cu o durată totală de aproape 50 de secunde. România a înregistrat importante pierderi de vieți omenești și daune materiale.

1989, dec. 16 Pe fondul nemulțumirii generale, la Timișoara izbucnește o revoltă anticomunistă, care se extinde în întreaga țară, Bucureștiul fiind cuprins de revoluție în 21 decembrie. Sub presiunea străzii, regimul comunist se prăbușește, la 22 decembrie.

1991, aug. 27 Republica Moldova își declară independența.

2002 La summitul de la Praga se decide primirea României ca membru al NATO.

2005, apr. 25 La Bruxelles este semnat Tratatul de aderare a României la Uniunea Europeană.

2007, ian. 1 România aderă la Uniunea Europeană.

2008, apr. 2-3 Summit NATO la București.

Cronologie de
Florentina Dolghin

Anexa 3: Suverani şi şefi de stat

ŢARA ROMÂNEASCĂ

Domni

Basarab I: a. 1324 iulie – † 1351septembrie 1 – 1352 august 31

Nicolae Alexandru: p. 1351 septembrie 1 – 1352 august 31 – † 1364 noiembrie 16

Vlaicu (Vladislav I): p. 1364 noiembrie 16 – c. 1376

Radu I: c. 1376 (a. 1377 iunie 7) – începutul lui 1385

Dan I: 1385 – † 1386 septembrie 23

Mircea cel Bătrân: p. 1386 septembrie 23 – † 1418 ianuarie 31

Vlad I: a. 1396 martie 21 – sfârşitul lui 1396

Mihail I: p. 1418 ianuarie 31 – † 1420 iulie

Radu II Praznaglava: p. 1420 iulie – 1422 octombrie (I)

Dan II: 1422 octombrie – sfârşitul lui 1426 (I)

Radu II Praznaglava: sfârşitul lui 1426 – a. 1427 aprilie (II)

Dan II: a. 1427 aprilie – † a. 1431 iunie (II)

Alexandru Aldea: a. 1431 iunie – p. 1436 noiembrie

Vlad Dracul: 1437 ianuarie – p. 1442 iulie (I)

Basarab II: a. 1442 septembrie – a. 1444 aprilie

Vlad Dracul: a. 1444 aprilie – 1447 decembrie (II)

Vladislav II: p. 1447 decembrie – c. 1456 iulie

Vlad Ţepeş: 1448 a. octombrie – începutul lui noiembrie (I)

Vlad Ţepeş: c. 1456 iulie – 1462 noiembrie (II)

Radu cel Frumos: 1462 august – 1473 noiembrie (I)

Basarab cel Bătrân Laiotă: 1473 noiembrie – decembrie (I)

Radu cel Frumos: 1473 decembrie – 1474 august (II)

Basarab cel Bătrân Laiotă: 1474 august – septembrie (II)

Radu cel Frumos: 1474 septembrie – începutul lui octombrie (III)

Basarab cel Bătrân Laiotă: 1474 octombrie (III)

Basarab cel Tânăr Ţepeluş: 1474 octombrie – noiembrie sau decembrie (I)

Radu cel Frumos: 1474 noiembrie sau decembrie – a. 1475 iunie (IV)

Basarab cel Bătrân Laiotă: a. 1475 iunie – a. 1476 noiembrie (IV)

Vlad Ţepeş: 1476 noiembrie – † sfârşitul lui decembrie sau 1477 începutul lui ianuarie (III)

Basarab cel Bătrân Laiotă: 1476 sfârşitul lui decembrie sau 1477 începutul lui ianuarie – 1477 decembrie (V)

Basarab cel Tânăr Ţepeluş: 1478 ianuarie – 1480 iunie (II)

Mircea II: 1480 iunie – noiembrie

Basarab cei Tânăr Ţepeluş: 1480 noiembrie – 1481 iulie (III)

Vlad Călugărul: 1481 iulie – august (I)

Basarab cei Tânăr Ţepeluş: 1481 august – † a. 1482 iulie 13 (IV)

Vlad Călugărul: 1482 iulie – † p. 1495 septembrie 8 (II)

Radu cel Mare:1495 septembrie – † p. 1508 aprilie 23

Mihnea cel Rău: 1508 mai – 1509 octombrie

Mircea III: 1509 octombrie – 1510 ianuarie

Vlad cel Tânăr, Vlăduţ: 1510 ianuarie – † 1512 ianuarie 23

Neagoe Basarab: 1512 februarie – † 1521 septembrie 15

Teodosie: p. 1521 septembrie 15 – 1522 ianuarie

Vlad (Dragomir) Călugărul: 1521 septembrie – octombrie

Radu de la Afumaţi: 1522 ianuarie – aprilie (I)

Stăpânirea lui Mehmed bei de Nicopol: 1522 aprilie – iunie (I)

Radu de la Afumaţi: 1522 iunie – august (II)

Stăpânirea lui Mehmed bei de Nicopol: 1522 august – octombrie (II)

Radu de la Afumaţi: 1522 octombrie – 1523 aprilie (III)

Vladislav III: 1523 aprilie – octombrie (I)

Radu Bădica: 1523 octombrie – † 1524 ianuarie între 19 şi 27

Radu de la Afumaţi: 1524 ianuarie – martie (IV)

Vladislav III: 1524 martie – septembrie (II)

Radu de la Afumaţi: 1524 septembrie – † 1529 ianuarie 2 (V)

Vladislav III: 1525 aprilie – august (III)

Basarab VI: 1529 ianuarie – februarie

Locotenenţă domnească (Neagoe vornicul din Periş, Drăgan postelnic din Merişani-Bucşani ş. a.): 1529 februarie – martie

Moise: 1529 martie – 1530 mai

Vlad Înecatul: 1530 mai – 1532 iunie

Vlad Vintilă de la Slatina (Buzău): 1532 iunie – † 1535 iunie

Radu Paisie: 1535 iunie – 1545 ianuarie

Mircea Ciobanul: 1545 ianuarie – 1552 noiembrie (I)

Radu Ilie Haidăul: 1552 noiembrie – 1553 mai

Mircea Ciobanul: 1553 mai – 1554 martie (II)

Pătraşcu cel Bun: 1554 martie – † 1557 decembrie 26

Mircea Ciobanul: 1558 ianuarie – † 1559 septembrie 21 (III)

Petru cel Tânăr: 1559 septembrie – 1568 iunie

Alexandru II Mircea: 1568 iunie – 1574 aprilie (I)

Vintilă: 1574 mai

Alexandru II Mircea: 1574 mai – † 1577 iulie 25 (II)

Mihnea Turcitul: 1577 august – 1583 iunie (I)

Petru Cercel: 1583 iulie – 1585 aprilie

Mihnea Turcitul: 1585 aprilie – 1591 aprilie (II)

Ştefan Surdul: 1591 mai – 1592 iulie

Alexandru cel Rău: 1592 august – 1593 septembrie

Mihai Viteazul: 1593 septembrie – † 1601 august 9/19

Nicolae Pătraşcu: 1599 noiembrie – 1600 septembrie

Simion Movilă: 1600 noiembrie – 1601 iunie (I)

Locotenenţă domnească (Radu, Preda şi Stroe Buzescu, Stoica postelnic din Strâmba, Andronie vistier şi Radu postelnic din Cepturaia): 1601 iulie – septembrie

Radu Şerban: 1601 octombrie (I)

Simion Movilă: 1601 octombrie – 1602 iulie (II)

Radu Mihnea: 1601 noiembrie – 1602 martie (I)

Radu Şerban: 1602 iulie – 1610 decembrie (II)

Gabriel Báthory: 1611 ianuarie – martie

Radu Mihnea: 1611 aprilie – mai (II)

Radu Şerban: 1611 mai – septembrie (III)

Radu Mihnea: 1611 iulie – 1616 iulie (III)

Locotenenţă domnească (Nica fost mare logofăt din Corcova, Stoica vistier din Strâmba, Lupu paharnic Mehedinţeanul, Papa vistier Greceanu, Necula armaş, Dumitraşco postelnic; apoi Enache mare ban, Vintilă mare logofăt din Clăteşti, Cârstea fost mare vornic şi Nica fost mare logofăt): 1616 iulie – septembrie

Alexandru Iliaş: 1616 octombrie – 1618 iunie (I)

Locotenenţă domnească (Lupu Mehedinţeanul): 1618 iunie – iulie

Gavril Movilă: 1618 august – 1620 iulie

Radu Mihnea: 1620 august – 1623 august (IV)

Alexandru Coconul: 1623 august – 1627 octombrie

Locotenenţă domnească: 1627 octombrie – 1628 ianuarie

Alexandru Iliaş: 1628 ianuarie – 1629 octombrie (II)

Leon Tomşa: 1629 decembrie – 1632 iulie

Radu Iliaş: 1632 iulie – septembrie

Matei Basarab: 1632 octombrie – † 1654 aprilie 9/19

Constantin Şerban: p. 1654 aprilie 9/19 – 1658 februarie (I)

Mihnea III Radu: 1658 martie – 1659 noiembrie

Gheorghe Ghica: 1659 noiembrie – 1660 septembrie

Constantin Serban: 1660 aprilie – mai (II)

Grigore Ghica: 1660 septembrie – 1664 decembrie (I)

Radu Leon: 1665 februarie – 1669 martie

Antonie din Popeşti: 1669 martie – 1672 februarie

Grigore Ghica: 1672 martie – 1673 noiembrie (II)

Gheorghe Duca: 1673 decembrie – 1678 noiembrie

Şerban Cantacuzino: 1679 ianuarie – † 1688 octombrie 29/noiembrie 8

Constantin Brâncoveanu: 1688 octombrie 29/ noiembrie 8 – 1714 martie

Ştefan Cantacuzino: 1714 martie – 1715 decembrie

Abrevieri: a. – ante; c. – circa; p. – post; (I)...(VI) – numerotarea domniilor aceluiaşi suveran; † – data morţii

Nicolae Mavrocordat: 1715 decembrie – 1716 noiembrie (I)

Ioan Mavrocordat: 1716 noiembrie – † 1719 februarie 23/martie 6

Nicolae Mavrocordat: 1719 martie – † 1730 septembrie 3/14 (II)

Constantin Mavrocordat: 1730 octombrie/ noiembrie (I)

Mihai Racoviţă: 1731 ianuarie – octombrie (I)

Constantin Mavrocordat: 1731 octombrie – 1733 mai (II)

Grigore II Ghica: 1733 mai – 1735 noiembrie (I)

Constantin Mavrocordat: 1735 noiembrie – 1741 septembrie (III)

Mihai Racoviţă: 1741 septembrie – 1744 iulie (II)

Constantin Mavrocordat: 1744 iulie – 1748 februarie (IV)

Căimăcămie (Mitropolitul, banul Grecianu, vornicul Dudescu, Antonachi vistier, Fierăscu vistier): 1748 februarie – aprilie

Grigore II Ghica: 1748 aprilie – † 1752 august 23/septembrie 3 (II)

Matei Ghica: 1752 septembrie – 1753 iunie

Constantin Racoviţă: 1753 iunie – 1756 februarie (I)

Constantin Mavrocordat: 1756 februarie – 1758 august (V)

Scarlat Ghica: 1758 august – 1761 iunie (I)

Constantin Mavrocordat: 1761 iunie – 1763 martie (VI)

Constantin Racoviţă: 1763 martie – † 1764 ianuarie 26/februarie 6 (II)

Ştefan Racoviţă: p. 1764 ianuarie 26/februarie 6 – 1765 august

Scarlat Ghica: 1765 august – † 1766 decembrie 2/13 (II)

Alexandru Scarlat Ghica: p. 1766 decembrie 2/13 – 1768 octombrie

Grigore III Ghica: 1768 octombrie – 1769 noiembrie

Stăpânirea militară rusească: 1769 noiembrie – 1770 mai (I)

Manole Giani Ruset: 1770 mai – noiembrie

Stăpânirea militară rusească: 1770 noiembrie – 1774 octombrie (II)

Alexandru Ipsilanti: 1774 septembrie – 1782 ianuarie (I)

Nicolae Caragea: 1782 ianuarie – 1783 iulie

Mihai Suţu: 1783 iulie – 1786 martie (I)

Nicolae Mavrogheni: 1786 martie – 1790 iunie

Stăpânirea militară austriacă: 1789 noiembrie – 1791 iulie (I)

Mihai Suţu: 1791 martie – 1792 decembrie (II)

Alexandru Moruzi: 1793 ianuarie – 1796 august (I)

Alexandru Ipsilanti: 1796 septembrie – 1797 noiembrie (II)

Constantin Hangerli: 1797 noiembrie – † 1799 februarie 18/martie 1

Alexandru Moruzi: 1799 martie – 1801 octombrie (II)

Mihai Suţu: 1801 octombrie – 1802 mai (III)

Caimacam (Alexandru Suţu, domnul Moldovei): 1802 iunie – august

Constantin Ipsilanti: 1802 august – 1806 august (I)

Alexandru Suţu: 1806 august – octombrie (I)

Constantin Ipsilanti: 1806 octombrie – 1807 mai (II) (considerat domn şi în Moldova sub autoritate rusească)

Stăpânirea militară rusească: 1806 decembrie – 1812 octombrie (III)

Constantin Ipsilanti: 1807 iulie – august (III) (considerat domn şi în Moldova sub autoritate rusească)

Generalul rus Prozorovski: 1807 august – 1808 februarie

Caimacami: 1808 februarie – septembrie

Comitetul de cinci: 1808 septembrie – 1809 martie

Generalul rus Engelhardt, vicepreşedinte al divanului: 1809 martie – 1812 octombrie

Ioan Caragea: 1812 octombrie – 1818 septembrie

Alexandru Suţu: 1818 noiembrie – † 1821 ianuarie 19/31 (II)

Conducerea lui Tudor Vladimirescu: 1821 martie – † mai 14/26

Stăpânirea otomană: 1821 mai – 1822 iunie (I)

Grigore IV Ghica: 1822 septembrie – 1828 aprilie

Stăpânirea militară rusească: 1828 mai – 1834 aprilie (IV)

Generalul Pahlen: 1828 februarie – 1829 noiembrie

Generalul Pavel Kiseleff: 1829 noiembrie – 1834 aprilie

Alexandru Ghica: 1834 aprilie – 1842 octombrie

Gheorghe Bibescu: 1842 decembrie – 1848 iunie

Guvernul revoluţionar provizoriu: 1848 iunie 14/26 – iunie 28/iulie 8 (I)

Căimăcămia: 1848 iunie 28/iulie 8 – iunie 30/ iulie 12

Guvernul revoluţionar provizoriu: 1848 iunie 30/iulie 12 – iulie 28/ august 9 (II)

Locotenenţă domnească (Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Golescu, Christian Tell): 1848 iulie – septembrie

Caimacam (Constantin Cantacuzino): 1848 septembrie – 1849 iunie

Barbu Ştirbei: 1849 iunie – 1853 octombrie (I)

Stăpânirea militară rusească (baronul Budberg, preşedinte al divanului, Kalinski, vicepreşedinte al divanului): 1853 octombrie – 1854 iulie (V)

Stăpânirea otomană (Halim paşa, Derviş paşa): 1854 iulie – august (II)

Stăpânirea austriacă: 1854 august – 1856 martie (II)

Barbu Ştirbei: 1854 septembrie – 1856 iunie (II)

Căimăcămia (Alexandru Ghica): 1856 iunie – 1858 octombrie

Caimăcămie de trei (Emanoil Băleanu, Ioan Manu, Ioan Filipescu): 1858 octombrie – 1859 ianuarie 24/februarie 5

Alexandru Ioan Cuza: 1859 ianuarie 24/februarie 5, domn şi în Moldova – 1866 februarie 11/23

MOLDOVA

Domni

Bogdan I: a. 1365 februarie – 1367

Laţcu: c. 1367 – c. 1375

Petru I: c. 1375 – începutul lui 1392

Roman I: a. 1392 martie – 1394 noiembrie

Ştefan I: 1394 noiembrie – a. 1399 septembrie

Iuga: a. 1399 septembrie – a. 1400 aprilie

Alexandru cel Bun: a. 1400 iunie – † 1432 ianuarie 1

Ilie: p. 1432 ianuarie 1 – 1433 septembrie (I)

Ştefan II: 1433 octombrie – 1435 august (I)

Ilie: 1435 august – 1436 martie (II)

Ilie şi Ştefan II: 1436 martie – 1442 august

Ilie asociat cu Roman II: 1438 între iunie şi august – 1442 august

Ştefan II: 1442 august – 1447 iulie (II)

Ştefan II asociat cu Petru II: c. 1442 august – 1445 între aprilie şi mai

Petru II asociat cu Roman II: 1447 iulie – septembrie

Roman III: 1447 septembrie – 1448 februarie

Petru II: 1448 ianuarie – 1449 martie

Alexăndrel: 1449 februarie – octombrie (I)

Bogdan II: 1449 octombrie – † 1451 octombrie 15

Petru Aron: p. 1451 octombrie 15 – 1452 februarie (I)

Alexăndrel: 1452 februarie – 1454 august (II)

Petru Aron: 1454 august – decembrie (II)

Alexăndrel: 1455 februarie – † 1455 aprilie 26 (III)

Petru Aron: a. 1455 iunie – 1457 aprilie (III)

Ştefan cel Mare: 1457 aprilie – † 1504 iulie 2

Bogdan III: 1504 iulie 2 – † 1517 aprilie 20

Ştefan cel Tânăr (Ştefăniţă): p. 1517 aprilie 20 – † 1527 ianuarie 14

Petru Rareş: 1527 ianuarie – 1538 septembrie (I)

Ştefan Lăcustă: 1538 septembrie – † c. 1540 decembrie 20

Alexandru Cornea: p. 1540 decembrie 20 – † 1541 februarie 9 sau 16

Petru Rareş: 1541 februarie – † 1546 septembrie 3 (II)

Iliaş Rareş: p. 1546 septembrie 3 – 1551 mai

Ştefan Rareş: 1551 mai – † 1552 septembrie 1

Ioan Joldea: 1552 septembrie

Alexandru Lăpuşneanu: 1552 septembrie – 1561 noiembrie (I)

Ioan Despot (Iacob Heraclid): 1561 noiembrie – † 1563 noiembrie 25

Ştefan Tomşa I: 1563 august – 1564 februarie

Alexandru Lăpuşneanu: 1564 martie – † 1568 martie 11 (II)

Bogdan Lăpuşneanu: 1568 martie 9 – 1572 ianuarie

Ion Vodă cel Viteaz: 1572 februarie – † 1574 iunie 14

Petru Şchiopul: p. 1574 iunie 14 – 1577 noiembrie (I)

Ioan Potcoavă: 1577 noiembrie – decembrie

Petru Şchiopul: 1578 ianuarie – februarie (II)

Alexandru Potcoavă: 1578 februarie – martie

Petru Şchiopul: 1578 martie – 1579 decembrie (III)

Iancu Sasul: 1579 decembrie – 1582 septembrie

Petru Şchiopul: 1582 septembrie – 1591 august (IV)

Aron: 1591 septembrie – 1592 iunie (I)

Petru Cazacul: 1592 august – octombrie

Aron: 1592 septembrie – 1595 aprilie (II)

Ştefan Răzvan: 1595 aprilie – august

Ieremia Movilă: 1595 august – 1600 mai (I)

Mihai Viteazul: 1600 mai – septembrie

Ieremia Movilă: 1600 septembrie – † 1606 iunie 30/iulie 10 (II)

Constantin Movilă: p. 1606 iunie 30/iulie 10 – iulie (I)

Simion Movilă: 1606 iulie – † 1607 septembrie 14/24

Mihail Movilă: p. 1607 septembrie 14/24 – începutul lui octombrie (I)

Constantin Movilă: 1607 octombrie (II)

Mihail Movilă: 1607 octombrie – decembrie (II)

Constantin Movilă: 1607 decembrie – 1611 decembrie (III)

Ştefan Tomşa II: 1612 ianuarie – 1615 noiembrie (I)

Alexandru Movilă: 1615 noiembrie – 1616 iulie

Radu Mihnea: 1616 iulie – 1619 februarie (I)

Gaspar Graţiani: 1619 februarie – † 1620 septembrie 10/20

Alexandru Iliaş: p. 1620 septembrie 10/20 – 1621 septembrie (I)

Ştefan Tomşa II: 1621 octombrie – 1623 septembrie (II)

Radu Mihnea: 1623 septembrie – † 1626 ianuarie 13/23 (II)

Miron Barnovschi: p. 1626 ianuarie 13/23 – 1629 august (I)

Alexandru Coconul: 1629 septembrie – 1630 aprilie

Moise Movilă: 1630 aprilie – 1631 decembrie (I)

Miron Barnovschi: 1633 aprilie – † iunie 22/iulie 2 (II)

Moise Movilă: 1633 iunie 25/iulie 5 – 1634 aprilie (II)

Vasile Lupu: 1634 aprilie – 1653 aprilie (I)

Gheorghe Ştefan: 1653 aprilie (I)

Vasile Lupu: 1653 mai – iulie (II)

Gheorghe Ştefan: 1653 iulie – 1658 martie (II)

Gheorghe Ghica: 1658 martie – 1659 noiembrie

Constantin Şerban: 1659 octombrie – noiembrie (I)

Ştefăniţă Lupu: 1659 noiembrie – 1661 ianuarie (I)

Constantin Şerban: 1661 ianuarie – februarie (II)

Ştefăniţă Lupu: 1661 februarie – † septembrie 19/29 (II)

Eustratie Dabija: p. 1661 septembrie 19/29 – † 1665 septembrie 11/21

Căimăcămie: 1665 octombrie – noiembrie

Gheorghe Duca: 1665 noiembrie – 1666 mai (I)

Iliaş Alexandru: 1666 mai – 1668 noiembrie

Gheorghe Duca: 1668 decembrie – 1671 decembrie (II)

Mihalcea Hâncu: 1671 decembrie – 1672 ianuarie

Gheorghe Duca: 1672 ianuarie – august (III)

Ştefan Petriceicu: 1672 august – 1673 noiembrie (I)

Dumitraşcu Cantacuzino: 1673 noiembrie – 1674 ianuarie (I)

Ştefan Petriceicu: 1674 februarie (II)

Dumitraşcu Cantacuzino: 1674 februarie – 1675 noiembrie (II)

Antonie Ruset: 1675 noiembrie – 1678 noiembrie

Gheorghe Duca: 1678 decembrie – 1683 noiembrie (IV)

Ştefan Petriceicu: 1683 noiembrie – 1684 martie (III)

Dumitraşcu Cantacuzino: 1684 aprilie – 1685 mai (III)

Caimacam (Ion Racoviţă vornicul): 1685 mai – iunie

Constantin Cantemir: 1685 iunie – † 1693 martie 16/26

Dimitrie Cantemir: 1693 martie 18/28 – aprilie (I)

Constantin Duca: 1693 mai – 1695 decembrie (I)

Căimăcămie (Tudosie Dubău logofăt, Bogdan hatmanul, Iordache Ruset vistiernic): 1695 decembrie – 1696 ianuarie

Antioh Cantemir: 1696 ianuarie – 1700 septembrie (I)

Constantin Duca: 1700 septembrie – 1703 iunie (II)

Caimacam (Ioan Buhuş logofăt): 1703 iunie – septembrie

Mihai Racoviţă: 1703 septembrie – 1705 februarie (I)

Caimacam (Bogdan vornicul): 1705 februarie – martie

Antioh Cantemir: 1705 martie – 1707 iulie (II)

Căimăcămie (Iordache Ruset vornicul, Ion Neculce spătar, Ilie Cantacuzino fost vistier, Ilie Catargiul vistier): 1707 iulie

Mihai Racoviţa: 1707 iulie – 1709 octombrie (II)

Căimăcămie (în frunte cu Ioan Buhuş logofăt): 1709 octombrie – decembrie

Nicolae Mavrocordat: 1709 decembrie – 1710 noiembrie (I)

Căimăcămie (în frunte cu Iordache Ruset vornicul): 1710 noiembrie

Dimitrie Cantemir: 1710 noiembrie – 1711 iulie (II)

Căimăcămie (Lupu Costachi vornic, Maxut postelnic, Antioh Jora hatman): 1711 august – septembrie

Caimacam (Constantin Mavrocordat): 1711 septembrie – noiembrie

Nicolae Mavrocordat: 1711 noiembrie – 1715 decembrie (II)

Mihai Racoviţă: 1715 decembrie – 1726 septembrie (III)

Căimăcămie (Constantin Costache spătar, Sandu Sturza ban): 1726 septembrie – octombrie

Grigore II Ghica: 1726 octombrie – 1733 aprilie (I)

Constantin Mavrocordat: 1733 mai – 1735 noiembrie (I)

Grigore II Ghica: 1735 decembrie – 1739 septembrie (II)

Stăpânirea militară rusească (feldmareşalul Münich): 1739 septembrie – octombrie (I)

Grigore II Ghica: 1739 octombrie – 1741 septembrie (III)

Constantin Mavrocordat: 1741 septembrie – 1743 iulie (II)

Ioan Mavrocordat: 1743 iulie – 1747 aprilie

Grigore II Ghica: 1747 aprilie – 1748 februarie (IV)

Constantin Mavrocordat: 1748 februarie – 1749 august (III)

Caimacam (Iordache Stavarache): 1749 august – decembrie

Constantin Racoviţă: 1749 decembrie – 1753 iunie (I)

Matei Ghica: 1753 iunie – 1756 februarie

Constantin Racoviţă: 1756 martie – 1757 martie (II)

Caimacam (Dumitraşcu Sturza spătar): 1757 martie

Scarlat Ghica: 1757 martie – 1758 august

Caimacam (Vidale): 1758 august

Ioan Teodor Callimachi: 1758 august – 1761 mai

Grigore Callimachi: 1761 mai – 1764 martie (I)

Grigore III Ghica: 1764 martie – 1767 ianuarie (I)

Grigore Callimachi: 1767 ianuarie – 1769 iunie (II)

Constantin Mavrocordat: 1769 iulie – † 1769 decembrie 4/14 (IV)

Stăpânirea militară rusească (feldmareşalul P.A. Rumianţev): 1769 septembrie – 1775 ianuarie (II)

Grigore III Ghica: 1775 februarie – † 1777 octombrie 1/12 (II)

Constantin Moruzi: p. 1777 octombrie 1/12 – 1782 mai

Alexandru Mavrocordat Deli-bei: 1782 mai – 1785 ianuarie

Alexandru Mavrocordat Firaris: 1785 ianuarie – 1786 decembrie

Alexandru Ipsilanti: 1787 ianuarie – 1788 aprilie

Stăpânirea militară austriacă: 1787 – 1791 iulie (I)

Manole Giani Ruset: 1788 iulie – 1789 martie

Stăpânirea militară rusească: 1788 octombrie – 1792 martie (III)

Stăpânirea militară austriacă: 1789 noiembrie – 1791 iulie (II)

Alexandru Moruzi: 1792 martie – 1793 ianuarie (I)

Mihai Suţu: 1793 februarie – 1795 aprilie

Alexandru Callimachi: 1795 mai – 1799 martie

Constantin Ipsilanti: 1799 martie – 1801 iunie

Alexandru Suţu: 1801 iulie – 1802 septembrie

Căimăcămie (în frunte cu Iordache Canta logofăt): 1802 septembrie – octombrie

Alexandru Moruzi: 1802 octombrie – 1806 august (II)

Scarlat Callimachi: 1806 august – octombrie (14-19 domnie efectivă) (I)

Alexandru Moruzi: 1806 octombrie – 1807 martie (III)

Stăpânirea militară rusească (comandant general Michelson): 1806 noiembie – 1812 mai (IV)

Constantin Ipsilanti: 1806 decembrie (7-14) – 1807 august (considerat domn în Moldova şi în Ţara Românească, sub autoritate rusească)

Alexandru Hangerli: 1807 martie – iulie

Scarlat Callimachi: 1807 iulie – 1810 iunie (domn din partea Porţii, nu vine în Moldova) (II)

Căimăcămie (Iordache Ruset-Roznovanu): 1806 decembrie

Căimăcămie (Mitropolit Veniamin Costache): 1807 ianuarie – 1812 iulie

Scarlat Callimachi: 1812 octombrie – 1819 septembrie (III)

Căimăcămie (Manu postelnic, Rizo postelnic): 1819 iunie – noiembrie

Mihai Suţu: 1819 septembrie – 1821 februarie

Căimăcămie (Mitropolit Veniamin Costache): 1821 martie – mai

Eteria condusă de Alexandru Ipsilanti: 1821 februarie – martie

Caimacam (Ştefan Vogoride): 1821 toamna – 1822 iulie

Stăpânirea otomană: 1821 mai – 1822 iulie

Ioan Sandu Sturza: 1822 septembrie – 1828 aprilie

Stăpânirea militară rusească: 1828 aprilie – 1834 aprilie (V)

Generalul Pahlen: 1828 februarie – 1829 noiembrie

Generalul Pavel Kiseleff: 1829 noiembrie – 1834 aprilie

Vicepreşedinţi în Moldova: Minciaki urmat de Mircovici

Mihai Sturdza: 1834 iulie – 1849 iunie

Grigore Alexandru Ghica: 1849 august – 1853 octombrie (I)

Stăpânirea militară rusească: 1853 octombrie – 1854 septembrie (VI)

Grigore Alexandru Ghica: 1843 octombrie – 1856 iunie (II)

Consiliul administrativ extraordinar: 1856 iulie

Caimacam (Teodor Balş): 1856 iulie – † 1857 februarie 17/martie 1

Caimacam (Nicolae Vogoride): 1857 februarie – 1858 octombrie

Căimăcămie de trei (Ştefan Catargi – înlocuit: de I.A. Cantacuzino –, Vasile Sturza, Anastasie Panu): 1858 octombrie – 1859 ianuarie 5/17

Alexandru Ioan Cuza: 1859 ianuarie 5/17, apoi domn şi în Ţara Românească – 1866 februarie 11/23

TRANSILVANIA

Voievozi (dregători regali)

Leustachiu: 1176

Legforus: 1199 – 1200

Eth: 1200

Iula (Gyula): 1201 (I)

Benedict, fiul lui Conrad: 1202 – 1206 (I)

Smaragd: 1206

Benedict: 1208 – 1209 (II)

Mihail: 1209-1212

Bertold de Merania: 1212-1213

Nicolae: 1213

Iula (Gyula): 1214 (II)

Simion 1215

Ipoch: 1216 – 1217

Rafael: 1217 – 1218

Neuka: 1219 – 1221

Paul, fiul lui Petru: 1221-1222

Pousa, fiul lui Soulum: 1227 (I)

Iula (Gyula), din neamul Rátót: 1229 – 1231

Dionisie, fiul lui Dionisie: 1233 – 1234

Andrei, fiul lui Serafin: 1235

Pousa, fiul lui Soulum: 1235 – 1240 martie (II)

Laurenţiu: 1242-1252

Ştefan, fiul regelui Ungariei Béla IV, ducele Transilvaniei: 1257 – 1258 (I)

Ernye, din neamul Ákos: fost ban al Transilvaniei: a. 1260

Ştefan, fiul regelui Ungariei Béla IV, ducele Transilvaniei: 1260 – 1270 (II)

Ladislau: 1263 mai – 1264

Nicolae, din neamul Geregye: 1263, 1267 iunie – 1270 (I)

Matei, din neamul Csák: 1270 iunie – 1272 august (I)

Nicolae, din neamul Geregye: 1272 septembrie – 1273 mai (II)

Ioan: 1273 mai

Nicolae, din neamul Geregye: 1273 iunie – 1274 septembrie (III)

Matei, din neamul Csák: 1273 – 1275 iunie (II)

Ladislau (din neamul Borşa?): 1275 a doua jumătate

Ugrin, din neamul Csák: 1275 decembrie – 1276 mijloc

Matei, din neamul Csák: 1276 august – 1277 octombrie (III)

Nicolae, fiul lui Mauriciu, din neamul Pok: 1277 noiembrie – decembrie (I)

Finta, din neamul Aba: 1278 noiembrie – 1279 martie

Ştefan, fiul lui Tekes: 1280

Roland, din neamul Borşa: 1282 mai (I)

Apor: 1283

Roland, din neamul Borşa: 1284 ianuarie – 1285 ianuarie (II)

Moise: a. 1289 septembrie

Roland, din neamul Borşa: 1288 iunie – 1293 iulie (III)

Ladislau, din neamul Kán: 1294 (1295) septembrie – 1315

Nicolae, fiul lui Mauriciu: 1315 – 1318 (II)

Doja de Debreţin: 1318 iunie – 1321 noiembrie

Toma de Szécsény: 1322 aprilie – 1342 august

Nicolae de Siroka, din neamul Aba: 1342 noiembrie – 1344 iunie

Ştefan Lackfi de Kerekegyház: 1344 – 1350 noiembrie

Ştefan, fratele regelui Ungariei Ludovic I de Anjou, ducele Transilvaniei: 1349 noiembrie – 1351 octombrie

Toma, fiul lui Petru, din neamul Csór: 1351 februarie – mai

Nicolae Kont, fiul lui Laurenţiu: 1351 decembrie – 1356 martie (I)

Andrei Lackfi, fratele lui Ştefan Lackfi: 1356 aprilie – 1359 septembrie

Dionisie Lackfi, fiul lui Ştefan Lackfi de Kerekegyház: 1359 noiembrie – 1367 ianuarie

Nicolae Kont, fiul lui Laurenţiu: 1367 (II)

Nicolae Lackfi, fiul lui Ştefan Lackfi de Kerekegyház: 1367 martie – † 1368 noiembrie

Emeric Lackfi, fiul lui Ştefan Lackfi: 1369 februarie – 1372 septembrie

Ştefan Lackfi, fiul lui Ştefan Lackfi: 1373 februarie – 1376 aprilie

Ladislau de Losonez I, din neamul Tomaj: 1376 iunie – 1391 decembrie

Emerik Bebek I de Pelsocz, din neamul Ákos: 1392 martie – 1393 septembrie

Frank de Szécsény, fiul lui Konya: 1393 octombrie – 1395 septembrie

Stibor de Stiboricz: 1395 octombrie – 1401 aprilie (I)

Nicolae Csáki şi Nicolae Marczali, fiii lui Ştefan: 1401 – 1403 mai

Ioan Tamási, fiul lui Henric, şi Iacob Lackfi de Santău: 1403 octombrie – 1409 decembrie

Stibor de Stiboricz: 1410 februarie – 1414 ianuarie (II)

Voievodatul neocupat: 1414 iulie, octombrie

Nicolae Csáki, fiul lui Ştefan: 1415 ianuarie – a. 1426 mai (II)

Ladislau Csáki, fiul lui Nicolae: 1426 septembrie – 1435 noiembrie

Ladislau Csáki şi Petru Cseh: 1436 aprilie – 1437 aprilie

Petru Cseh: 1437 – 1438

Desideriu de Losoncz: 1438 – 1440 mai

Ladislau Jacks: 1441 ianuarie

Ioan de Hunedoara (I) şi **Nicolae de Ujlak** (I): 1441 martie – 1446

Emerik Bebek II de Pelsöcz: 1446 – 1448

Emerik Bebek II şi Nicolae de Ujlak (II): 1447 aprilie

Emerik Bebek II şi Ioan de Hunedoara: 1448 mai – octombrie

Nicolae de Ujlak (III) şi **Ioan de Rozgony**: 1449 mai – 1458

Sebastian de Rozgony şi Ioan de Rozgony: 1458 – 1460

Sebastian de Rozgony şi Nicolae de Ujlak (IV): 1460

Sebastian de Rozgony şi Ladislau de Kanizsa: 1460

Sebastian de Rozgony: 1461 aprilie – septembrie

Nicolae de Ujlak (V) şi **Ioan Pongrácz de Dindeleag** (I): 1462 – 1465

Sigismund de Szentgyörgy, Ioan de Szentgyörgy şi Berthold Elderbad de Monyorókerek: 1465 – 1467 octombrie

Ioan Pongrácz de Dindeleag (II) şi **Nicolae Csupor de Monoszló**: 1468 – 1472

Blasiu Magyar: 1472 noiembrie – 1475 ianuarie

Ioan Pongrácz de Dindeleag: 1475 februarie – 1476 (III)

Petru Geréb de Vingard: 1478 ianuarie – 1479 martie

Ştefan Báthory I de Ecsed: 1479 iulie – 1493 ianuarie

Ladislau de Losoncz II şi Bartolomeu Drágfi de Beltiug: 1493 ianuarie – 1495

Bartolomeu Drágfi de Beltiug: 1495 – 1499

Petru de Szentgyörgy: 1499 – 1510

Ioan Zápolya: 1510 – 1526

Petru de Perény: 1526 – 1529

Ştefan Báthory II de Şimleul Silvaniei: 1529 – 1534

Valentin Török: 1530 septembrie

Hieronim Laski: 1531 iunie – 1534

Emeric Cibok, guvernator: 1533 – 1534

Ştefan Mailat: 1534 martie – 1538

Ştefan Mailat şi Emeric Balassa: 1538 iunie – 1540 august

Voievodatul neocupat: 1540 august – 1551

Ştefan Mailat şi Ştefan Balassa, căpitani generali: 1540 august – octombrie

Ştefan Mailat, căpitan general: 1540 octombrie – 1541 iulie

Ioan Sigismund Zápolya, fiul lui Ioan Zápolya, principe (sub tutela mamei sale Isabela): 1540 septembrie – 1551 iulie; 1556 septembrie – 1559 septembrie (sub tutela Isabelei) – † 1571 martie 14

George Martinuzzi, locotenent regal (guvernator): 1541 – † 1551 decembrie 17

Andrei Báthory I de Ecsed: 1552 aprilie – 1553

Francisc Kendi şi Ştefan Dobó: 1553 mai – 1556 septembrie

Voievodatul neocupat: 1557 – 1571

Ştefan Báthory III de Şimleul Silvaniei, fiul lui Ştefan Báthory II: 1571 mai – 1576 februarie

Principi autonomi

Ştefan Báthory III de Şimleul Silvaniei: 1576 – 1583

Cristofor Báthory, fratele lui Ştefan Báthory III: 1576 martie – † 1581 mai 17/27 (cu titlul de voievod)

Sigismund Báthory, fiul lui Cristofor Báthory: p. 1581 mai 27 – 1597 (I)

Maria Cristierna, soţia lui Sigismund Báthory: 1598 aprilie – august

Sigismund Báthory: 1598 august – 1599 martie (II)

Andrei Báthory II, vărul lui Sigismund Báthory: 1599 martie – † 1599 octombrie 21/31

Mihai Viteazul: 1599 octombrie – 1600 septembrie (I)

Ştefan Csáky, conducătorul nobilimii transilvane, şi George Basta, comandant imperial: 1600 septembrie – 1601 ianuarie

Sigismund Báthory: 1601 februarie – august (III)

Mihai Viteazul: 1601 iulie/24 august 3 – † august 9/19 (II)

George Basta, socotit guvernator: 1601 august – 1602 ianuarie

Sigismund Báthory: 1601 septembrie – 1602 iulie (IV)

George Basta, guvernator (comisar suprem şi comandant militar imperial unic): 1602 ianuarie – 1604 aprilie

Moise Székely: a. 1603 mai – † iulie 7/17

Radu Şerban, stăpânitor efectiv: p. 1603 iulie 7/17 – septembrie

Comisarii imperiali: 1604 aprilie – 1605 septembrie

Ştefan Bocskay: 1604 noiembrie – † 1606 decembrie 19/29

Ladislau Guylafi, guvernator: a. 1605 martie – † iulie 18/28

Sigismund Rákóczi, guvernator: 1605 septembrie – 1607 februarie; principe: 1607 februarie – 1608 martie

Gabriel Báthory: 1608 martie – † 1613 octombrie 17/27

Gabriel Bethlen: 1613 octombrie – † 1629 noiembrie 5/15

Caterina de Brandenburg, văduva lui Gabriel Bethlen: p. 1629 noiembrie 5/15 – 1630 septembrie

Ştefan Bethlen, fratele lui Gabriel Bethlen: 1630 septembrie – noiembrie

Gheorghe Rákóczi I, fiul lui Sigismund Rákóczi: 1630 decembrie – † 1648 octombrie 1/11

Gheorghe Rákóczi II, fiul lui Gheorghe Rákóczi I: p. 1648 octombrie 1/11 – 1660 mai 28/iunie 7

Francisc Rhédei: 1657 noiembrie – 1658 ianuarie

Acaţiu Barcsai: 1658 septembrie – 1660 decembrie

Ioan Kemény: 1661 ianuarie – † 1662 ianuarie 12/22

Mihail Apafi I: 1661 septembrie – † 1690 aprilie 5/15

Emeric Thököly: 1690 iunie – octombrie

Francisc Rákóczi II, nepotul lui Gheorghe Rákóczi II: 1704 iulie – 1711 februarie

Guvernatori imperiali (civili şi militari, sub diferite titluri)

Gheorghe Bánffy I: 1691 februarie – † 1708 noiembrie 4/15

Ştefan Haller: 1709 august – 1710 mai

Ştefan Wesselényi: 1710 mai – 1713 martie (I)

Sigismund Kornis: 1713 martie – † 1731 decembrie 4/15

Ştefan Wesselényi: 1731 decembrie – 1732 iulie (II)

Francisc Anton Paul Wallis: 1732 iulie – 1734 iulie

Ioan Haller, fiul lui Ştefan Haller: 1734 decembrie – † 1755 octombrie 7/18

Francisc Venceslav Wallis, vărul lui F.A.P. Wallis: 1755 decembrie – 1758 iulie

Ladislau Kemény: 1758 iulie 8 – 1762 mai

Adolf Nicolae Buccow: 1762 mai – † 1764 mai 7/18

Andrei Hadik: 1764 iulie – 1767 octombrie

Carol O'Donnell: 1767 decembrie – 1770 septembrie

Maria-Iosif Auersperg: 1771 ianuarie – 1774 iulie

Samuel Brukenthal: 1774 iulie – 1787 ianuarie

Gheorghe Bánffy II: 1787 ianuarie – † 1822 iunie 23/iulie 5

Ioan Jósika: 1822 septembrie – 1834 octombrie

Ferdinand d'Este: 1835 februarie – 1837 aprilie

Ioan Korniş: 1838 octombrie – † 1840 august 3/15

Iosif Teleki: 1842 ianuarie – 1848 noiembrie

Emeric Mikó: 1848 noiembrie – decembrie (I)

Ludovic Wohlgemuth: 1849 – 1851 februarie

Carol Borromeo Schwarzenberg: 1851 aprilie – † 1858 iunie 13/25

Frederic Liechtenstein: 1858 iulie – 1861 aprilie

Emeric Mikó: 1860 decembrie – 1861 noiembrie (II)

Ludovic Folliot de Crenville: 1861 noiembrie – 1867 aprilie

ROMÂNIA

Suverani

Carol I domnitor: 1866 mai 10/22 – 13/25 martie 1881; **rege**: 1881 martie 14/26 – † 1914 septembrie 27/octombrie 10

Ferdinand I: 1914 septembrie 28/ octombrie 11 – † 1927 iulie 20

Mihai I (sub regenţa formată din: principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea, Gheorghe Buzdugan; din 1929, Constantin Sărăţeanu ia locul lui Buzdugan): 1927 iulie 20 – 1930 iunie 8 (I)

Carol II: 1930 iunie 8 – 1940 septembrie 6

Mihai I: 1940 septembrie 6 – 1947 decembrie 30

Şefi de stat

Constantin I. Parhon (preşedinte al Prezidiului Provizoriu al Republicii Populare Române): 1947 decembrie 30 – 1948 aprilie 12; preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale: 1948 aprilie 13 – 1952 iunie 2

Petru Groza (preşedintele Prezidiului Marii Adunări Naţionale): 1952 iunie 2 – 1958 ianuarie 7

Ion Gheorghe Maurer (preşedintele Prezidiului Marii Adunări Naţionale): 1958 ianuarie 11 – 1961 martie 21

Gheorghe Gheorghiu-Dej (preşedintele Consiliului de Stat): 1961 martie 21 – 1965 martie 19

Chivu Stoica (preşedintele Consiliului de Stat): 1965 martie 24 – 1967 decembrie 9

Nicolae Ceauşescu (Preşedintele Consiliului de Stat): 1968 decembrie 9 – 1989 decembrie 22

Ion Iliescu (preşedintele Consiliului Frontului Salvării Naţionale): 1989 decembrie 22 – 1990 februarie 6; preşedintele Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională: 1990 februarie 6 – mai 20

Ion Iliescu (preşedintele României): 1990 mai 20 – 1996 noiembrie 17

Emil Constantinescu (preşedintele României): 1996 noiembrie 17 – 2000 decembrie 10

Ion Iliescu (preşedintele României): 2000 decembrie 10 – 2004 decembrie 20

Traian Băsescu (preşedintele României): 2004 decembrie 20

Pentru domnii Ţării Româneşti şi ai Moldovei şi pentru voievozii, principii autonomi şi guvernatorii imperiali ai Transilvaniei este reprodusă, cu acordul autorului, lista publicată de Constantin Rezachevici în Ion Bulei, *O istorie a românilor*, ediţia a III-a revăzută, Editura Meronia, Bucureşti, 2007.